Bookplate in
other end

ופתחו שעריך תמיד
יומם ולילה לא יסגרו

מדרש

ילקוט שמעוני

על

תורה נביאים וכתובים

חלק ראשון
חמשה חומשי תורה

בהוצאות בית מסחר הספרים
צ. קאפעלאוויץ בדווינסק.

ווילנא
בדפוס האלמנה והאחים ראם
שנת תרס"ט לפ"ק

ЯЛКОТЪ Томъ I.
1909.

ВИЛЬНА. Типографія «Вдова и бр. Роммъ».
Уголъ Духовскаго и Глухого пер. собств. домъ № 1-2.

ילקוט שמעוני

מדרש על תורה נביאים וכתובים

הלא הוא הספר הגדול והיקר שלקט וחבר הרב רבינו **שמעון** זצ"ל
ראש הדרשנים, מק"ק פראנקפורט דמיין.

לא הניח דבר גדול ודבר קטן, ספרא, ספרי, מכילתא, פסיקתא, מדרש רבה, תנחומא, אבכיר'
שוחר טוב, פרקי רבי אליעזר, תנא דבי אליהו, סדר עולם, ושארי מדרשים, משנה גמרא
ואגדות בבלי וירושלמי, אשר לא שם אותם בילקוטו.

ולמען לא יחסר כל בו הדפסנו כל מראה מקום מהמאמרים ומהפסוקים איה מקום תחנותם, אם במקרא אם בגמרא ומדרשים, וכל מלה זרה וקשה, הואלנו לבאר פירושה, כפי אשר פירש בעל הערוך, ורש"י ז"ל, וגם הרבה מלות אשר לא הביאם הערוך, מצאנו מקורם ומוצאם מאין באו ונגזרו, ופירשנום כיד ה' הטובה עלינו. והוגה בהגהה מדוייקת ע"פ נוסחאות שונות, כפי שנמצאו בילקוט הנדפס בעיר המהוללה ליוורנו, ובילקוט אשר נדפס בעיר ואם בישראל ק"ק לובלין, והנדפס בק"ק פ"פ ובק"ק פולנאה.

ולשלמות הספר הדפסנו גם פירוש הקצר והיקר **זית רענן**, מהרב הגאון רשכבה"ג מוהר"ר **אברהם אבלי** זצ"ל מקאליש,
בעל ספר **מגן אברהם** על שו"ע אורח חיים.

חלק ראשון

חמשה חומשי תורה

בהוצאות בית מסחר הספרים **צ. קאפעלאוויץ** בדווינסק.

ווילנא

בדפוס האלמנה והאחים ראם

שנת **תרס"ט** לפ"ק

ילקוט בראשית שמעוני

א [א]**בעשרה** מאמרות נברא העולם ומה תלמוד לומר והלא במאמר אחד היה יכול להבראות אלא ליפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות וליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימין את העולם שנברא בעשרה מאמרות: [ב]שנו רבותינו הני עשרה מלכיות כנגד מי. א"ר יוחנן כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם ומאי נינהו אי נימא ויאמר דבראשית הני תשעה הוו בראשית נמי מאמר הוא דכתיב [ג]בדבר ה' שמים נעשו: [ד]א"ר עקיבא אלו עשרים ושנים אותיות שבהן נתנה כל התורה כלה והן חקוקין בעט שלהבת על כתר נורא של הקב"ה ובשעה שבקש לבראות את העולם ירדו ועמדו לפני הקב"ה זה אומר לפניו בי תברא את העולם וזה אומר לפניו בי תברא את העולם. בתחלה נכנס ת"ו לפניו ואמר לפניו רבש"ע רצונך שתברא בי את העולם שבי אתה עתיד ליתן תורה לישראל ע"י משה שנאמר [ה]תורה צוה לנו משה. השיב הקב"ה ואמר לאו מפני שאני עתיד לעשות בך רושם על מצחות האנשים שנא' [ו]והתוית ת"ו. מיד יצא מלפניו בפחי נפש. ואח"כ נכנס שי"ן וכן כל אות ואות ואחרי כלן נכנס בי"ת ואמר לפניו רבש"ע רצונך שתברא בי את העולם שבי אומרים בכל יום [ז]ברוך ה' לעולם אמן ואמן. השיב הקב"ה הן ברוך הבא בשם ה' מיד קבלו הקב"ה וברא בו את העולם בבי"ת שנא' בראשית ברא. ואל"ף כיון שראה את הקב"ה שקבל ממנו לברא את העולם עמד לו לצד אחד ושתק עד שקרא לו הקב"ה ואמר לו אל"ף מפני מה אתה שותק ואין אתה אומר לי כלום. השיב אל"ף ואמר לו רבש"ע מפני שאין בי כח לומר לפניך כלום שכל האותיות מתושבים במנין מרובה ואני במנין מועט. בי"ת בשתים גימ"ל בשלשה וכן כלם ואני באחד. השיב הקב"ה ואמר לו אל"ף אל תתירא שאתה ראש לכלן כמלך. אתה אחד ואני אחד והתורה אחת שאני עתיד ליתן בך לעמי ישראל שנא' [ח]אנכי ה' אלהיך:

ב [ט]**ומנין** שאל"ף נקרא אחד שנאמר [י]איכה ירדוף אחד אלף. ומנין שהקב"ה נקרא אחד שנאמר [כ]שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. ומנין שהתורה נקראת אחת שנא' [ל]תורה אחת יהיה לכם. אנכי ראש כל הדברות ואל"ף ראש כל האותיות: [מ]א"ר יהודה בר שלום מקדם ובתחלה ברא אלהים אין כתיב כאן אלא בראשית בזכות ישראל שנקראו ראשית שנא' [נ]קדש ישראל לה' ראשית תבואתה. משל למה הדבר דומה למלך ב"ו שלא היה לו בן ואומר טלו [ס]מלנין וקלמרין לבני והיו הכל אומרים בן אין לו והוא אומר טלו מלנין וקלמרין לבני חזרו ואמרו המלך [ע]אסטרולוגוס וכו': דרש רבי יהודה בן פזי למה בבי"ת להודיעך שהן שני עולמות העוה"ז והעוה"ב. ד"א למה בבי"ת שהוא לשון ברכה ולמה לא באל"ף שהוא לשון ארירה. ד"א למה לא באל"ף שלא ליתן פתחון פה לאפיקורוס לומר היאך העולם יכול לעמוד והוא נברא בלשון ארירה אלא אמר הקב"ה הריני בורא אותו בלשון ברכה הלואי יעמוד. ד"א למה בבי"ת לפי שיש לה שני עוקצין אחת למעלה ואחת מלמטה מאחוריו אומר לבי"ת מי בראך בעולם והוא מראה להם בעוקצו של מעלה ואומר להם זה של מעלה בראני ומה שמו והוא מראה להם עוקצו של אחריו ואומר להם ה' אחד ושמו אחד. ר' אלעזר בר אבינא אומר כ"ו דורות היה אל"ף קורא תגר לפני הקב"ה אמר לפניו רבש"ע אני ראשון של אותיות ולא בראת עולמך בי אמר לו הקב"ה העולם ומלואו לא נבראו אלא בזכות התורה שנאמר [פ]ה' בחכמה יסד ארץ למחר אני עתיד ליתנה בסיני ואיני פותח אלא בך שנאמר [צ]אנכי ה' אלהיך. בר חוניא אמר למה נקרא שמו אל"ף שהקב"ה מסכים ליתן תורה לאלף דור שנא' [ק]דבר צוה לאלף דור: ר' הושעיא רבה פתח [ר]ואהיה אצלו אמון אומן התורה אמרה אני הייתי כלי אומנותו של הקב"ה. בנוהג שבעולם מלך ב"ו בונה פלטרין ואינו בונה אותו מדעת עצמו אלא מדעת האומן והאומן אינו בונה מדעת עצמו אלא [ש]דפטראות ופינקסאות יש לו לידע היאך הוא עושה חדרים והיאך הוא עושה [ת]פשפשין כך היה הקב"ה מביט בתורה ובורא את העולם והתורה אמרה בראשית בי ראשית ברא אלהים שנאמר בראשית ברא אלהים. ואין ראשית אלא תורה כד"א [א]ה' קנני ראשית דרכו. רבי ברכיה אומר בזכות משה נברא העולם שנאמר בראשית וכתיב [ב]וירא ראשית לו. רבי הונא בשם רבי מתנה בזכות שלשה דברים נברא העולם בזכות חלה ובזכות מעשר ובזכות בכורים שנאמר בראשית ברא אלהים. ואין ראשית אלא חלה כד"א [ג]ראשית עריסותיכם חלה. ואין ראשית אלא מעשר כד"א [ד]ראשית דגנך. ואין ראשית אלא בכורים כד"א [ה]ראשית בכורי אדמתך:

[ו]**תנא** דבי רבי ישמעאל אל תקרא בראשית אלא ברא שית שיתין משׁשת ימי בראשית נבראו שנא' [ז]חמוקי ירכיך כמו חלאים אלו שיתין החלולים ויורדים עד התהום. מעשה ידי אמן מעשה אומנותו של הקב"ה:

[ח]**שמעון** בן עזאי אומר [ט]וענותך תרבני. ב"ו מזכיר שמו ואח"כ שבחו פלן [י]אגוסטא פלן פרטאטא אבל הקב"ה אינו כן אלא משברא צרכי עולמו ואחר כך הזכיר את שמו שנא' בראשית ברא אחר כך אלהים:

ג **תני** ר"ש בן יוחאי מנין שלא יאמר אדם לה' עולה לה' מנחה לה' שלמים אלא יאמר עולה לה' מנחה לה' שלמים לה' ת"ל [כ]קרבן לה'. והלא דברים ק"ו ומה מי שעתיד להקדיש אמרה תורה לא יחול שם שמים אלא להקריבו קרבן מי שאינו עתיד להקדיש כגון המחרפין והמגדפין ועובדי אלילים על אחת כמה וכמה שימחו מן השמים ומן העולם:

[ל]**מעשה** בתלמי המלך שכנס שבעים ושנים זקנים והושיבם בשבעים ושנים בתים ולא גלה להן על מה הכניסן נכנס אצל כל אחד ואחד ואמר לו כתבו לי תורת משה רבכם נתן הקב"ה בלב כל אחד ואחד והסכימה דעתן לדעת אחת וכתבו לו [מ]אלהים ברא בראשית. [נ]אעשה אדם בצלם ובדמות. [ס]ויכל בששי וישבות ביום השביעי. [ע]זכר ונקבה בראו. [פ]הבה ארדה ואבלה שם שפתם. [צ]ותצחק שרה בקרוביה. [ק]כי באפם הרגו שור וברצונם עקרו אבום. [ר]ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על נושאי בני אדם. [ש]ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים ובשאר ארצות ארבע מאות ושלשים שנה. [ת]וישלח את זאטוטי בני ישראל. [א]ואל זאטוטי בני ישראל לא שלח ידו. [ב]לא חמד אחד מהם נשאתי. [ג]אשר חלק ה' אלהיך אותם להאיר לכל העמים. [ד]וילך ויעבוד אלהים אחרים אשר לא צויתי לעבדם. וכתבו לו [ה]את צעירת הרגלים ולא כתבו לו את הארנבת מפני שאשתו ארנבת שמה שלא יאמר שחקו בי היהודים והטילו שם אשתי בתורה:

[ו]**רבי** ישמעאל שאל את רבי עקיבא אמר לו בשביל ששמשת את נחום איש גם זו עשרים ושתים שנים אכין ורקין מיעוטין אתין וגמין רבויין הדין את דכתיב הכא מהו. אמר ליה אלו נאמר בראשית ברא אלהים שמים וארץ הייתי אומר אף שמים וארץ אלהות הן. א"ל [ז]כי לא דבר רק הוא ואם רק הוא מכם הוא רק לפי שאין אתם יודעים לדרוש בשעה שאי אתם יגעים בו. אלא את השמים לרבות חמה ולבנה כוכבים ומזלות ואת הארץ לרבות אילנות ודשאים וגן עדן. אמר רבי יצחק מתחלת ברייתו של עולם [ח]ראש דברך אמת דכתיב בראשית ברא אלהים ואין אלהים אלא אמת שנאמר [ט]וה' אלהים אמת ולעולם כל משפט צדקך שכל גזרה וגזרה שאתה גוזר על בריותיך הם מצדיקים עליהם את הדין ומקבלין אותן באהבה ואין כל בריה חלוקה לומר שתי רשויות נתנו את התורה שתי רשויות בראו את העולם ויאמרו אלהים אין כתיב כאן אלא ויאמר אלהים בראו אין כתיב כאן אלא ברא: [י]אותיות של אמת בשתי רגלים ושל שקר ברגל אחד כל שעושה אמת מקוים ושקר אינו מקוים, אותיות של אמת מרוחקין זה מזה ושל שקר מקורבין אמת קשה לעשות ושקר עומד אחרי אזן כדתני דבי רבי ישמעאל בא לטמא פותחין לו בא לטהר מסייעין אותו:

*[ט]**רבי** יהודה בן סימון אומר מתחלת ברייתו של עולם הוא גלי עמיקתא ומסתרתא בראשית ברא אלהים את השמים ולא פירש והיכן פירש להלן שנאמר *[י]הנוטה כדוק שמים, ואת הארץ ולא פירש והיכן פירש להלן שנאמר [כ]כי לשלג יאמר הוא ארץ, ויאמר אלהים יהי אור ולא

מראה מקומות ובאור מלות קשות. א אבות פ"ה: ב ר"ה לב: ג תהלים לג: ד אותיות דר"ע: ה דברים לג: ו יחזקאל ט: ז תהלים פט: ח שמות כ: ט תנחומא: י דברים לב: כ שם ו: ל במדבר טו: מ ב"ר פרשה א: נ ירמיה ב: ס מלנין וקלמרין דיו וקסת: ע אסטרולוגוס חוזה בכוכבים: פ משלי ג: צ שמות כ: ק תהלים קה: ר משלי ח: ש דפטראות גויל שמצייר עליו תבנית הבנין: ת פשפשין שערים: א משלי ח: ב דברים לג: ג במדבר טו: ד דברים יח: ה שמות כג: ו סוכה מט: ז שה"ש ז: ח ב"ר פרשה א: ט תהלים יח: י אגוסטא, פרטאטא כינויי כבוד למושל ולאדם חשוב: כ ויקרא א: ל מגילה ט: מ בראשית א: נ שם: ס שם ב: ע שם ה: פ שם יא: צ שם יח: ק שם מט: ר שמות ד: ש שם יב: ת שם כד: א שם: ב במדבר טז: ג דברים ד: ד שם יז: ה ויקרא יא: ו ב"ר פ' א: ז דברים לב: ח תהלים קיט: ט ירמיה י: י מדרש: *ט ב"ר פ"א: *י ישעיה מ: כ איוב לז:

זית רענן בתחלה נכנס תי"ו וכו'. הא דנכנסו למפרע לפי שהיו חקוקים בכתר כסדרן הא' למעלה ות' למטה לכן ירדה הת' בתחלה, ועי' בזוהר באריכות: **אמר** הקב"ה לאל"ף למה אתה שותק כו'. ואע"פ שכבר הבטיח הקב"ה לבי"ת שיברא העולם בה. מ"מ הי"ל לאל"ף לבקש שיהיה לו ג"כ חלק בקדושה:

ולא פירש והיכן פירש להלן שנאמר [ל]עוטה אור כשלמה, רבנן אמרין ב״ו בונה בנין בשעה שהבנין עולה בידו הוא מרחיב ועולה ואם לאו הוא מרחיב מלמטה ומצר מלמעלה אבל הקב״ה אינו כן אלא את השמים השמים שעלה במחשבה ואת הארץ הארץ שעלתה במחשבה, רבי הונא בשם רבי אליעזר בשם של ר׳ יוסי הגלילי אומר אפילו אותן שכתוב בהן [מ]כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה כבר הם ברואים מששת ימי בראשית הה״ד [נ]כי כאשר השמים החדשים כי כאשר שמים חדשים אין כתיב כאן אלא החדשים: שמים אש ומים נטלן הקב״ה [ס]ופתכן זה בזה ומהן נעשו שמים, ד״א שהן שמים מעשיהן של בריות אם זכו [ע]ויגידו שמים צדקו ואם לאו [פ]יגלו שמים עונו, ד״א שהבריות משתוממין של מה הם של מים או של אש, ממה דכתיב [צ]המקרה במים עליותיו הרי של מים הן: ד״א המים מה המים הללו מהן אדומין מהן ירוקין מהן לבנים מהן שחורים כך הם שמים פעמים אדומים פעמים ירוקין פעמים לבנים פעמים שחורים, ד״א שא מים טעון מים משל לחלב הנתון בקערה עד שלא תרד בקערה טפה של [ק]מסו הוא מרפרף כיון שירד לתוכה טפה של מסו מיד קופא ועומד, כך עמודי שמים ירופפו כההיא דאמר רב לחין היו שמים ביום א׳ ובשני קרשו:

ד ב״ש ובית הלל ב״ש אומרים שמים נבראו תחלה ואח״כ ארץ משל למלך שעשה לו כסא ומשעשאו עשה [ר]אפיפורין שלו שנאמר [ש]כה אמר ה׳ השמים כסאי והארץ הדום רגלי וב״ה אומרים הארץ נבראת תחלה ואח״כ שמים משל למלך שבנה לעצמו פלטין משבנה את התחתונים אח״כ בונה את העליונים שנאמר [ת]ביום עשות ה׳ אלהים ארץ ושמים: רבי יוחנן אומר משום חכמים לבריאה שמים קדמו שנאמר בראשית ברא וגו׳ לשכלול הארץ קדמה שנאמר ביום עשות ה׳ אלהים ארץ ושמים וגו׳ אמר רשב״י תמיהני היאך נחלקו אבות העולם ב״ש וב״ה על בריאת שמים וארץ אלא שניהם לא נבראו אלא [א]כאלפס וכסויה שנאמר [ב]קורא אני אליהם יעמדו יחדו. א״ר אלעזר בר׳ שמעון אם כדעת אבא למה פעמים הוא מקדים ארץ לשמים ופעמים שמים לארץ אלא מלמד ששניהם שקולים זה כזה: בכל מקום מקדים אברהם ליצחק ויצחק ליעקב ובמקום אחד הוא אומר [ג]וזכרתי את בריתי יעקב וגו׳ מלמד ששלשתם שקולים זה כזה. בכל מקום מקדים משה לאהרן ובמקום אחד הוא אומר [ד]הוא אהרן ומשה מלמד ששניהם שקולים זה כזה. בכל מקום מקדים יהושע לכלב ובמקום אחד הוא אומר [ה]כי אם כלב בן יפונה ויהושע בן נון מלמד ששניהם שקולים זה כזה. בכל מקום מקדים כבוד אב לאם ובמקום אחד הוא אומר [ו]איש אמו ואביו תיראו מגיד ששניהם שקולים זה כזה:

[ז]רבי שמעון אומר כבשים קודמים את העזים בכל מקום יכול מפני שהן מובחרין תלמוד לומר [ח]ואם עז קרבנו מלמד ששניהם שקולים. תורים קודמין את בני יונה בכל מקום יכול מפני שמובחרין ת״ל [ט]ובן יונה או תר לחטאת מלמד ששניהם שקולים:

תניא [י]אמרו להם בית הלל לב״ש לדבריכם אדם בונה עליה ואח״כ בונה בית שנא׳ [כ]הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה. אמרו להם בית שמאי לב״ה לדבריכם אדם עושה שרפרף ואח״כ כסא שנא׳ [ל]השמים כסאי והארץ הדום רגלי. וחכמים אומרים אחד זה ואחד זה כאחד נבראו שנא׳ [מ]אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים קורא אני אליהם יעמדו יחדו. ואידך האי יחדו דלא משתלפי מהדדי. אמר רב יהודה אמר רב עשרה דברים נבראו ביום ראשון שמים. וארץ. תהו. ובהו. רוח. מים. אור. חשך. מדת יום. ומדת לילה. שמים וארץ דכתיב בראשית ברא וגו׳. תהו ובהו דכתיב והארץ היתה תהו ובהו וגו׳. אור דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום אחד. תהו זהו קו ירוק המקיף את כל העולם שממנו יוצא חשך. בהו אלו [נ]אבנים המפולמות המשוקעות בתהום שמהם יוצאים מים. ואור ביום ראשון איברי ביום רביעי איברי שנאמר ויתן אותם אלהים ברקיע השמים וכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום רביעי. א״ר אלעזר אור שברא הקב״ה ביום ראשון היה אדם צופה ומביט בו מסוף העולם ועד סופו וכיון שנסתכל ברשעים שמעשיהן מקולקלים עמד וגנזו שנאמר [ס]וימנע מרשעים אורם ולמי גנזו לצדיקים לעתיד לבא שנאמר וירא אלהים את האור כי טוב ואין טוב אלא צדיק שנאמר *[ס]אמרו צדיק כי טוב וגו׳ וכתיב [ע]אור זרוע לצדיק [פ]ואור צדיקים ישמח:

[צ]תניא אידך ח׳ דברים נבראו ביום ראשון שמים וארץ אור חשך תהו ובהו רוח מים שנאמר ורוח אלהים מרחפת על וגו׳ וי״א אף יום ולילה שנאמר ויהי ערב ויהי בקר יום אחד:

עשרה דברים שאל אלכסנדרוס מוקדון את זקני הנגב אמר להם מן השמים לארץ רחוק או ממזרח למערב אמרו לו ממזרח למערב רחוק תדע שהרי חמה במזרח הכל מסתכלין בה חמה במערב הכל מסתכלין בה חמה באמצע רקיע אין הכל מסתכלין בה. וחכמים אומרים זה וזה שוין שנאמר [ק]כי כגבוה שמים על הארץ וכתיב [ר]כרחוק מזרח ממערב ואי חד נפיש ליכתוב תרוויהו כי ההוא דנפיש אלא מאי טעמא חמה באמצע רקיע אין הכל מסתכלין בה משום דקאי להדיא ולא אכסי לה מידי. אמר להן שמים נבראו תחלה או ארץ אמרו לו שמים נבראו תחלה דכתיב בראשית ברא וגו׳. אמר להן אור נברא תחלה או חשך א״ל הא מלתא לית לה פתר. ולימרו ליה חשך נברא תחלה דכתיב והארץ היתה תהו ובהו וחשך והדר ויאמר אלהים יהי אור סברי דלמא אתא לשיולי מה למעלה מה למטה מה לפנים מה לאחור. אי הכי שמים נמי לא לימרו ליה. מעיקרא סברי אקראי בעלמא הוא דקא משייל, כיון דחזו דהדר משייל סברי לא נימא ליה דלמא אתא לשיולי מה למעלה מה למטה, א״ל אידין מתקרי חכם א״ל הרואה את הנולד, א״ל אידין מתקרי גבור הכובש וכו׳, א״ל אידין מתקרי עשיר השמח בחלקו, מה יעשה אדם ויחיה ימית את עצמו. מה יעשה אדם וימות יחיה את עצמו. מה יעשה אדם ויתקבל על הבריות [ש]ישנא מלכו ושולטן אמר להן דידי עדיפא מדידכו ירחם מלכו ושולטן ויעבד טיבו עם בני אנשא. אמר להן ביטא יאי למידר או ביבשתא אמר ליה ביבשתא דהא כל נחותי ימא לא מיתבא דעתייהו עד דסלקין ליבשתא. אידין מנייכו חכים טפי אמרו לו כולנא כחדא שוין דהא כחדא פתרנא לך. מה דין [א]אתריסתון לקבלי אמרו ליה שטנא נצח. אמר להן אנא קטילנא לכון בגזרת מלכין אמר ליה שולטן ביד מלכו ולא יאי למלכא כזב. מיד אלבשינון ארגון ושוי מניכא דדהבא על צואריהון:

[ב]והארץ היתה תהו מכדי בשמים פתח ברישא מאי טעמא מפרש מילי דארץ ברישא משל למה הדבר דומה למלך ב״ו שאמר לעבדיו תשכימו לפתחי השכים ומצא אנשים ונשים למי משבח למי שאין דרכו להשכים והשכים: ד״א [ג]את השמים ואת הארץ והארץ היתה תהו למה״ד למלך שהיו לו שני שמשים והתחיל אחד מזמר ואחד בוכה אמר המלך למה אתה בוכה והלא השויתי שניכם כאחד. אמר ליה אדוני חבירי שרוי אצלך ונהנה מן שולחנך דין הוא שיזמר אבל אני שרחקתני ותלית מזוני בידי אחרים לכך אני בוכה כך הקב״ה שמים וארץ [לפניו] שוים דכתיב [ד]קורא אני אליהם יעמדו יחדו. השמים מזמרים שנאמר [ה]השמים מספרים כבוד אל והארץ בוכה אמרה לפניו רבש״ע שמים וכל אשר עליהן נהנין מזיו שכינה ואין מלאך המות שולט בהן לפיכך הן מזמרין. אני שתלית מזוני ביד אחר וכל מה שעלי מלאך המות שולט בהן לפיכך אני בוכה. אמר לה הקב״ה אל תיראי אף את עתידה לזמר שנאמר [ו]ה׳ מלך תגל הארץ וכתיב [ז]מכנף הארץ זמירות שמענו: רבי [ח]ברכיה אמר [ט]גם במעלליו יתנכר נער [י]עד דהיא פגה אפקת כובה הוא שהנביא עתיד להתנבאות עליה בסוף [כ]ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו. והארץ היתה תהו רבי אבהו אומר משל למלך שקנה שני עבדים [ל]באוני אחד [מ]ובטימי אחת על אחד גזר שיהא אוכל [נ]מטמיון ועל אחד גזר שיהא יגע ואוכל וישב לו אותו שגזר עליו שיהא יגע ואוכל תוהה ובוהה אמר שנינו נקנינו בטימי אחת ובאוני אחד זה ניזון מטמיון ואני אם איני יגע איני אוכל כך ישבה לה הארץ תוהה ובוהה ואמרה העליונים והתחתונים נבראו כאחת העליונים נזונין מזיו השכינה והתחתונים אם אינם יגעין אינן אוכלין. רבי יהודה בר סימון אומר משל למלך שקנה שתי שפחות באוני אחד ובטימי אחת על אחת גזר שלא תזוז מפלטין ועל אחת גזר טירודין ישבה לה נטרדת תוהה ובוהה אמרה שנינו באוני ובטימי אחת זו אינה זזה מפלטין ועלי גזר טירודין כך ישבה לה הארץ תוהה וכו׳ אמרה העליונים חיים והתחתונים מתים לפיכך והארץ היתה תהו, אמר רבי תנחומא לבן מלכים שהיה ישן על גבי עריסה והיתה מניקתו תוהה ובוהה שהיתה יודעת שעתידה ליטול את שלה מתוך ידו כך הארץ צפתה ליטול את שלה מתוך ידיו של אדם שנאמר [ס]ארורה האדמה בעבורך לפיכך והארץ היתה תהו ובהו, רבי יהודה בר סימון פתר קריא בדורות והארץ היתה תהו זה אדם הראשון שהיה [ע]ללמה ולא כלום. ובהו זה קין שבקש להחזיר כל העולם לבהו. וחשך זה דור אנוש שנאמר [פ]והיה במחשך מעשיהם. על פני תהום זה דור המבול שנאמר [צ]נבקעו כל מעינות תהום. ורוח אלהים מרחפת על פני המים על שם ויעבר אלהים רוח על הארץ

כד״ה מקומות ובאור מלות קשות. ל תהלים קד: מ ישעיה סה: נ שם סו: ס פתכן ערכן: ע תהלים נ: פ איוב כ: צ תהלים קד: ק מסו דבר המקפיא את החלב: ר אפיפורין בל״י הדום ככל המלכים: ש ישעיה סו: ת בראשית ב: א כאלפס קדרה: ב ישעיה מח: ג ויקרא כו: ד שמות ו: ה במדבר יד: ו ויקרא יט: ז כריתות כח: ח ויקרא ג: ט שם יב: י חגיגה יב: כ עמוס ט: ל ישעיה סו: מ שם מח: נ אבנים מפולמות כערוך פי׳ כריגים לחים ותזקים: ס איוב לח: *ס ישעיה ג: ע תהלים לח: פ משלי יג: צ פר״א: ק תמיד פ׳ רבועי: ר תהלים קג: ש שם: ת ישנא כו׳ פי׳ שירחיק א״ע מלקבל המתנות ובורח על אחרים. והוא הטיב לכם ירחם כו׳ שיכול לקבל המתנות וברכה אבל יעביד טיבו כו׳: א אתריסתון העזתם פניכם: ב ב״ר פ״ע. חגיגה יב: ג מדרש [illegible]: ד ישעיה מח: ה תהלים יט: ו שם לג: ז ישעיה כד: ח ב״ר פ״ב: ט משלי כ: י עד דהיא פגה אפקת כובה כעוד שהוא קטן עושה קוצים: כ ירמיה ד: ל באוני שער מכר: מ בטימי דמי המכר: נ מטמיון מאוצר המלך: ס בראשית ג: ע ללמה הכל ותהו: פ ישעיה כט: צ בראשית ו:

הארץ אמר הקב"ה עד מתי יהיה העולם מתנהג באפלה תבא אורה: ויאמר אלהים יהי אור. זה אברהם שנאמר [ק]מי העיר ממזרח, ויקרא אלהים לאור יום זה יעקב. ולחשך קרא לילה זה עשו. ויהי ערב זה עשו ויהי בקר זה יעקב. יום אחד שנתן לו הב"ה יום אחד ואי זהו זה יום הכפורים: ריש לקיש פתר קריא במלכיות והארץ היתה תהו זה בבל דכתיב [ר]ראיתי את הארץ והנה תהו: ובהו זה המן דכתיב [ש]ויבהילו להביא את המן: וחשך זה יון שהחשיכה עיניהן של ישראל בגזרותיה שהיתה אומרת להן כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל: על פני תהום זו מלכות הרשעה שאין לה חקר כתהום הזה שאין לו חקר, ורוח אלהים מרחפת זה רוחו של משיח דכתיב [ת]ונחה עליו רוח ה׳ באיזה זכות ממשמשת ובאה בזכות תשובה שנמשלה למים שנאמר [א]שפכי כמים לבך: ד"א ורוח אלהים זה רוחו של אדם הראשון דכתיב [ב]אחור וקדם צרתני אחור למעשה יום אחרון וקדם למעשה יום א׳. ר׳ תגי בשם רבי פרת אומר ורוח אלהים מרחפת ברית כרותה למים אפילו בשעת [ג]שרב רוחא שייפא. וכבר היה רבי שמעון בן זומא עומד ותוהא עבר רבי יהושע ושאל בשלומו פעם ושתים ולא השיבו שלישית השיבו בבהילות אמר ליה מה זו בן זומא [ד]מאין הרגלים אמר ליה מעיין הייתי א"ל מעיד אני עלי שמים וארץ שאיני זז מכאן עד שתודיעני מאין הרגלים. אמר ליה מסתכל הייתי במעשה בראשית ולא היה בין מים העליונים למים התחתונים אלא שלש אצבעות בלבד שנא׳ ורוח אלהים מרחפת מנשבת אין כתיב כאן אלא מרחפת כעוף זה שהוא מפרפר בכנפיו ונוגעות ואינן נוגעות כדכתיב [ה]על גוזליו ירחף, נהפך רבי יהושע ואמר לתלמידיו הלך לו בן זומא. ולא היו ימים מועטים ובן זומא בעולם: מכדי ורוח אלהים מרחפת אימת כתיב ביום ראשון והבדלה ביום שני הוא דהוה דכתיב ויהי מבדיל בין מים למים. ר׳ אבהו אמר מתחלת ברייתו של עולם צפה הקב"ה מעשיהן של צדיקים ומעשיהן של רשעים. והארץ היתה תהו זה מעשיהן של רשעים ויאמר אלהים יהי אור זה מעשיהם של צדיקים, אבל איני יודע באי זה מהן חפץ ממה דכתיב וירא אלהים את האור כי טוב הוי במעשיהן של צדיקים הוא חפץ ואינו חפץ במעשיהן של רשעים, רבי חייא רבה אומר מתחלת ברייתו של עולם צפה הקב"ה בית המקדש בנוי וחרב ובנוי בראשית ברא אלהים וגו׳ הרי בנוי כד"א [ו]לנטוע שמים וליסוד ארץ, והארץ היתה תהו הרי חרב כד"א [ז]ראיתי את הארץ והנה תהו, ויאמר אלהים יהי אור בנוי ומשוכלל לעתיד לבא כד"א [ח]קומי אורי כי בא אורך וגו׳: [ט]ויאמר אלהים יהי אור רבי יהודה אומר האורה נבראת תחלה משל למלך שבקש לבנות פלטין והיה אותו מקום אפל מה עשה הדליק נרות ונכנס לידע היאך הוא קובע [י]תמליוסין. ר׳ נחמיה אומר שמים וארץ נבראו תחלה משל למלך שבנה פלטין ועטרה בנרות, רבי שמואל בר רב יצחק אמר פתח דבריך יאיר מפתח פומך הוי לן נהור, ויאמר אלהים יהי אור. רבי יהודה בר סימון אמר [כ]בדבר ה׳ שמים נעשו לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו אלא בדבר ה׳, רבי יהושע בן יהוצדק שאל לרבי שמואל בר נחמני א"ל מפני ששמעתי עליך שאתה בעל אגדה מהיכן נבראת האורה א"ל מלמד שנתעטף הקב"ה בשלמה לבנה והבהיק זיו הדרו מסוף העולם ועד סופו ואמר ליה בלחישא אמר ליה מקרא מלא הוא [ל]עוטה אור כשלמה ואת אמר לי בלחישא א"ל כשם ששמעתיה בלחישא כך אמרתיה בלחישא ואלולי דרשא לא אפשר מימרינה. מקמי כן מה הוו אמרין ממקום בית המקדש נברא שנאמר [מ]והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים וגו׳ והארץ האירה מכבודו ואין כבוד אלא בית המקדש שנאמר [נ]כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו. אמר רבי סימון חמשה פעמים כתיב כאן אורה כנגד חמשה חומשי תורה. יהי אור כנגד ספר בראשית שבו נתעסק הב"ה וברא את עולמו. ויהי אור כנגד ספר ואלה שמות שבו יצאו ישראל מאפלה לאורה, וירא אלהים את האור כי טוב כנגד ספר ויקרא שהוא מלא הלכות רבות. ויבדל אלהים בין האור כנגד ספר וידבר שהוא מבדיל בין יוצאי מצרים לבאי הארץ. ויקרא אלהים לאור יום כנגד משנה תורה שהוא מלא הלכות רבות. מתיבין ליה והלא ספר ויקרא מלא הלכות רבות א"ל אף הוא שונה בו דברים: [ס]וירא אלהים את האור, מנין שאין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו מהכא

וירא אלהים את האור ויבדל:

ה [ע]אמר רבי אלעזר אפילו בשביל צדיק א׳ העולם נברא שנאמר וירא אלהים את האור כי טוב ואין טוב אלא צדיק שנאמר [פ]אמרו צדיק כי טוב: [צ]ויבדל אלהים רבי יהודה בר סימון הבדיל לו רבנן אמרין הבדילו לצדיקים לעתיד לבא משל למלך שהיה לו מנה יפה. והבדילו לבנו: ויבדל הבדלה ממש משל למלך שהיו לו שני [ק]איסטרטיגין א׳ שליט בעיר וא׳ שליט במדינה והיו שניהן מריבין זה עם זה זה אומר ביום אני שליט וזה אומר ביום אני שליט קרא המלך לראשון ואמר יום יהיה תחומך וכן לשני לילה יהיה תחומך, הוא שהקב"ה אמר לאיוב [ר]המימיך צוית בקר ידעת השחר מקומו כד"א [ש]יוצר אור ובורא חשך עושה שלום במרומיו כשבראו עושה שלום ביניהן. ויקרא אלהים לאור יום לא הוא אור ולא הוא יום תני אורה שנברא בששת ימי בראשית להאיר ביום אינה יכולה שהיא מכהה גלגל חמה ובלילה אינה יכולה שלא נבראת אלא להאיר ביום והיכן היא גנוזה ומתוקנת לצדיקים לעתיד לבא שנאמ׳ [ת]והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה וגו׳ ולא ברביעי נתלו המאורות אלא כאנש דאמר כן וכן אנא אפקד לשבעת יומי דמשתותי. ויקרא אלהים לאור יום, אין הקב"ה מיחד שמו על הרעה אלא על הטובה. ולחשך קרא אלהים לילה אין כתיב כאן אלא ולחשך קרא לילה: [א]ויקרא אלהים לאור יום למאיר ובא קרא יום אלא מעתה ולחשך קרא לילה למחשיך ובא קרא לילה הא קיימא לן דעד יציאת הכוכבים לאו לילה הוא, אלא קריא רחמנא לנהורא ופקדיה אמצוותא דיממא קריא רחמנא לחשוכא ופקדיה אמצוותא דליליא: [ב]ויהי ערב ויהי בקר לאו דמפסקי מהדדי מאי קאמר יממא וליליא חד [ג]יומא הוא: [ד]יהי ערב אין כתיב כאן אלא ויהי ערב מגיד שהיה סדר זמנים קודם לכן, יום א׳ שבו נבראו ד׳ דברים הרים שמים וארץ ואורה שבו היה הקב"ה יחיד בעולמו אתיא כרבי יוחנן דאמר בשני נבראו המלאכים דכתיב [ה]המקרה במים עליותיו וכתיב [ו]עושה מלאכיו רוחות ולא אתיא כר׳ חנינא דאמר בה׳ נבראו שנא׳ ועוף יעופף על הארץ וכתיב [ז]ובשתים יעופף הכל מודים שלא נבראו ביום ראשון מלאכים שלא תאמר מיכאל היה מותח בדרומו של רקיע וגבריאל בצפונו והקב"ה ממדד באמצעיתו אלא [ח]אני ה׳ עושה כל נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מיאתי. מי אתי כתיב מי היה אתי שותף בברייתו של עולם. מתחלת ברייתו של עולם נתאוה הקב"ה לעשות לו שותפות בתחתונים. ממה נפשך אם לענין החשבון לא הוי צריך קרא למימר אלא אחד שנים שלשה או ראשון שני ושלישי שמא אחד שני שלישי אימתי פרע להן הקב"ה בהקמת המשכן שנא׳ ויהי המקריב ביום הראשון ראשון לברייתו של עולם: [ט]יהי רקיע בתוך המים בשני ברא את הרקיע והמלאכים ואשו של ב"ו ואשו של גיהנם והלא השמים נבראו ביום ראשון ואיזה רקיע נברא ביום שני רקיע שעל ראשי החיות שנא׳ [י]ודמות על ראשי החיה רקיע מהו כעין הקרח הנורא של אבנים טובות ומרגליות וכשמש שהוא מאיר כצהרים שנא׳ [כ]ונהורא עמיה שרא ובאותו אור עתידין צדיקים להאיר לעתיד לבא שנא׳ [ל]והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע:

[מ]כתיב המקרה במים עליותיו בנוהג שבעולם מב"ו בונה פלטין ומקרה בעצים באבנים ובעפר שמא במים אבל הקב"ה לא קירה את עולמו אלא במים כדכתיב יהי רקיע בתוך המים גלדה טפה אמצעית ונעשו שמים התחתונים ושמי השמים העליונים, רב אמר לחין היו שמים ביום ראשון ובשני קרשו. יהי רקיע יתחזק רקיע. יהי רקיע בתוך המים בינים ובינתים. אלו נאמר ויבדל בין המים אשר על הרקיע הייתי אומר על גופו של רקיע המים נתונים כשהוא אומר בין המים אשר מעל לרקיע הוי אומר המים העליונים תלויין במאמר כהדין [נ]קנדליא ופירותיהן אלו גשמים. כותי א׳ שאל את רבי מאיר אפשר המים העליונים תלויין במאמר אמר ליה הבא לי [ס]אפרכס הביא לו נתן עליו טס של זהב ולא עמדו מים טס של כסף ולא עמדו מים כשנתן עליו אצבעו עמדו מים אמר ליה אצבעך אתה נותן א"ל ומה אני שאני ב"ו אצבעי מעמדת את המים אצבעו של הקב"ה על אכ"ו הוי אומר המים העליונים תלויים במאמר. אמר ליה אפשר אותו שכתוב בו [ע]הלא את השמים ואת הארץ אני מלא היה מדבר עם משה בין בדי ארון א"ל הבא לי מראות [פ]גדולות הביא לו אמר ליה ראה בבואה שלך ראה אותה גדולה אמר ליה הבא לי מראות קטנות הביא לו אמר לי׳ ראה בבואה שלך ראה אותה קטנה, אמר ליה ומה שאתה ב"ו אתה משנה את מראך לכל מה שתרצה מי שאמר והיה העולם עאכ"ו פעמים שאין העולם ומלואו מחזיק אלהותו פעמים שהוא מדבר עם אדם מבין שערות ראשו הה"ד [צ]ויען ה׳ את איוב מן הסערה מבין שערות ראשו. ועוד שאלו א"ל אפשר [ק]פלג אלהים מלא מים מששת ימי בראשית ואינו חסר כלום א"ל הכנס למרחץ ורחוץ עצמך ושקול עצמך עד שלא תכנס ושקול עצמך לאחר שתכנס הלך ועשה כן ולא חסר כלום א"ל כל הזיעה שיצתה לא ממך היתה א"ל הן א"ל ומה אתה שאתה ב"ו ולא חסר מעינך כלום מעינו של הקב"ה על אכ"ו. א"ר יוחנן נטל הקב"ה כל

מי

מראה מקומות ובאור מלות קשות ק ישעי׳ מא : ר ירמי׳ ד׳ : ש אסתר ו : ת ישעי׳ יא : א איכה ב : ב תהלים קלט : ג שרב רוחא שייפא פי׳ לפי׳ בעת חום מנשב רוח ע"ס סמים : ד באין הרגלים כמה אתה מעיין ובגמ׳ סגי׳ מאין ולאין : ה דברים לב : ו ישעי׳ נא : ז ירמי׳ ד : ח ישעי׳ ס :

ט ב"ר פ"ג : י יסודות : כ תהלים לג : ל שם קד : מ יחזקאל מג : נ ירמי׳ יז : ס ירושלמי ברכות פח : ע יומא ל"ח : פ ישעי׳ ג : צ ב"ר פ"ג : ק איסטרטיגין תרגום בל נגיד אסטרטיג : ר איוב לח : ש ישעי׳ מה : ת שם ל : א פסחים ב : ב נזיר ז : ג פי׳ שהיום הולך אחר הלילה ונמנה עמו : ד ב"ר פ"ג : ה תהלים קד : ו שם : ז ישעי׳ ו : ח שם מד : ט פדר"א ; י יחזקאל א׳ : כ דניאל ב : ל שם יב : מ ב"ר פ"ד : תהלים קי"ט : נ קנדליא פירש"י נר שקבוע באמצע עששית ואינו נוגע בדפנות : ס אפרכס הוא שעבע"ר בל"א שמוליכין בו משקה מן החבית והאצבע סותם פיו לבל יכנס האויר מסת"כ טס של זהב וכסף : ע ירמי׳ כג : פ מראות בפיג"ל בל"א וכשאדם רואה במראה גדול רואה צורתו גדולה, ובקטנה צורתו קטנה : צ איוב לח : ק תהלים סה :

מי בראשית ותנם חציים ברקיע וחציים באוקינוס הה״ד פלג אלהים נ׳ פלגא : הרקיע דומה לבריכה ולמעלה מן הבריכה כיפה והיא מזעת טיפין עבות והן יורדין לתוך מים המלוחים ולא מתערבין ואל תתמה הרא ירדנא עובר בימה דטבריא ולא מתערב בה, אדם כובר חטין או תבן בכברה עד שלא ירדו שתים שלש אצבעות מתערבין ואלו מהלכים מהלך כמה שנים ולא מתערבין, כל טפה וטפה שהקב״ה מוריד לנו מגרע זו מזו כד״א [ר]כי יגרע נטפי מים וכתיב [ש]ונגרע מערכך ומורידן במדה שנא׳ [ת]ומים תכן במדה כעוביה של ארץ כך עוביה של רקיע שנאמר [א]היושב על חוג הארץ וכתיב [ב]וחוג שמים יתהלך חוג חוג לגזרה שוה, רבי אחא אמר כטס הזה רבי יהושע בר נחמני אומר בשתים ושלש אצבעות רבי שמעון בן פזי אומר המים העליונים יתרים על התחתונים כשלשים [ג]כסוסטיאות, בין מים למים למ״ד תלתין, רבנין אמרין מחצה על מחצה. ויעש אלהים את הרקיע זה אחד מן המקראות שהרעיש בן זומא את העולם ויעש אתמהא והלא במאמר הן דכתיב [ד]בדבר ה׳ שמים נעשו : למה אין כתיב בשני כי טוב לפי שבו נברא גיהנם שנאמר [ה]כי ערוך מאתמול תפתה יום שיש בו אתמול ולא שלשום, ר׳ חנינא אומר שבו נברא מחלוקת שנא׳ ויהי מבדיל בין מים למים, ומה מחלוקת שהוא לתקונו ולישובו של עולם אין כתיב בו כי טוב מחלוקת לערבובו של עולם על אחת כמה וכמה. ד״א שלא נגמרה מלאכת המים לפיכך כתב בשלישי שני פעמים כי טוב אחד למלאכת המים ואחד למלאכת היום. מטרונא אחת שאלה את רבי יוסי מפני מה אין כתיב בשני כי טוב, אמר לה אעפ״כ חזר וכללן כלן בסוף שנא׳ וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב, אמרה לו משל ששה בני אדם באין אצלך ואתה נותן לכל אחד ואחד מנה ולאחד אין אתה נותן ואתה חוזר ונותן לכלן מנה נמצא ביד כל אחד מנה ושתות וביד אחד שתות הזר ואמר לה לפי שלא נגמרה מלאכת המים וכו׳ :

[ו]אמר רבי בנאה מפני מה לא נאמר כי טוב בשני מפני שנברא בו אור של גיהנם, וחללה של גיהנם נברא קודם שנברא העולם, ואור דידן עלה במחשבה לבראות בערב שבת ולא איברי עד מוצאי שבת, דתניא שני דברים עלו במחשבה להבראות ערב שבת ולא נבראו עד מוצאי שבת ובמוצאי שבת נתן הקב״ה בינה באדם הראשון מעין דוגמא של מעלה והביא ב׳ אבנים וטחנן זה בזה ויצא מהן אור והביא ב׳ בהמות והרכיב זה על זה ויצא מהן פרד :

רשב״ג אומר פרד בימי ענה היה שנאמר הוא ענה אשר מצא את הימים. דורשי חמורות אומרים ענה פסול היה והביא פסול לעולם שנאמר אלה בני שעיר החורי יושבי הארץ לוטן ושובל וצבעון וענה וכתיב ואלה בני צבעון ואיה וענה הוא ענה וגו׳ מלמד שבא צבעון על אמו והוליד ממנה ענה ודילמא תרי ענה הוו הוא ענה דמעקרא : [ז]ד״א צפה הקב״ה משה קרוי טוב ועתיד ליטול את שלו מעל ידי המים לפיכך לא כתב בהן כי טוב. ד״א משל למלך שהיה לו לגיון קשה אמר המלך הואיל ולגיון קשה הוא אל יכתב שמי עליו כך אמר הקב״ה הואיל והמים הללו ילקו בהן דור אנוש דור המבול דור הפלגה לפיכך אל יכתב בהן כי טוב : [ח]ובין המים אשר מעל לרקיע ויהי כן, אמר הקב״ה לרשעים אני בראתי את העולם שנאמר בו ויהי כן ואתם אומרים לא כן אני אומר לא כן ואתם אומרים כן חייכם [ט]לא כן הרשעים כי אם כמוץ על כן לא יקומו רשעים במשפט והא טב להון אלא כאנש דאמר קם פלוני בדינא ולא הוי ליה הקמת רגל :

[י]רבי יהודה אומר לששה ימים נברא העולם במעשה כל יום ויום כתיב ויהי כן ורבי נחמיה אומר מיום הראשון נברא כל העולם שנאמר תוצא הארץ דבר שהיה מוכן מבראשית : מטרונא שאלה לרבי יוסי בן חלפתא לכמה ימים ברא הקב״ה את עולמו א״ל מן היום הראשון א״ל מנין א״ל עשית [כ]אריסטון אמרה ליה הן א״ל וכמה מנין היו לך א״ל כך וכך אמר לה וכלן נתת לפניהם בבת אחת אמרה ליה לא אלא בשלתי כל התבשילין כאחד והכנסתים לפניהם אחד אחד וכלם ממקרא [ל]כי יוצר הכל הוא :

ז [מ]ויאמר אלהים יקוו המים יעשה מדה למים כד״א [נ]וקו ינטה על ירושלים. ד״א יקוו לי המים מה שאני עתיד לעשות בהן, למה״ד למלך שבנה פלטין והושיב בה דיירין אלמים והם משכימין ושואלין בשלום המלך ברמיזה ובאצבע [ס]ובממטולין אמר המלך ומה אלו שהן אלמים שואלים בשלום אלו פקחין עאכ״ו. הושיב המלך לתוכה דיירין פקחין עמדו והחזיקו בפלטין אומרין אין פלטין זו של מלך שלנו הוא אמר המלך תחזור פלטין לכמות שהיתה. כך מתחלת ברייתו של עולם לא היה קילוסו של הקב״ה עולה אלא מן המים הה״ד [ע]מקולות מים רבים ומה היו אומרים אדיר במרום ה׳ אמר הקב״ה ומה אלו שאין להן פה ולא אמירה ולא דבור הרי הן מקלסין אותי לכשאברא בני אדם עאכ״ו עמד דור אנוש ומרד בו דור המבול ומרד בו אמר הקב״ה יפנו אלו ויבואו אותן הה״ד [פ]ויהי הגשם על הארץ וגו׳. כל העולם כלו מים במים ואת אמרת אל מקום אחד משל לעשר נדות נפוחות מונחות בטרקלין נצרך המלך למקומן מתירן ומוציא רוחן ומסלקן לזוית אחת כך דרך הקב״ה כל מי בראשית וסילקן לאוקינוס הה״ד [צ]הן יעצור במים ויבשו ואומר [ק]והורך על במתי ים. ד״א בנוהג שבעולם אדם מפנה כלי מלא לתוך כלי ריקן שמא תוך כלי מלא כך העולם כלו מים במים ואת אמרת אל מקום א׳ אלא מכאן שהמועט מחזיק את המרובה ודכוותה [ר]ויקהילו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע כמלא פי כברה קטנה היתה וכל ישראל עומדין שם אלא מכאן שהמועט מחזיק את המרובה ודכוותה [ש]קחו לכם מלא חפניכם וכי חפנו של משה מחזיק שמונה קמצים לא דמי ההוא דחפן להוא דקמץ דההוא דחפן תרי כההוא דקמץ וכתיב [ת]וזרקו משה נמצאת חפנו של משה מחזקת ח׳ קמצים אלא מכאן שהחזיק מועט את המרובה ודכוותה [א]ויאמר יהושע גושו הנה ושמעו את דבר ה׳ זקפן בין שני בדי ארון, ר״א צמצן (סמכן) ד״א צמצמן בין ב׳ בדי ארון, אמר להם יהושע ממה שהחזיקו שני בדי ארון אתכם אתם יודעים כי אל חי בקרבכם, אף ירושלם כן דתנינן עומדים צפופים ומשתחוים רווחים ד׳ אמות לכל אחד ואחד ואמה מכל צד כדי שלא יהא אחד מהן שומע תפלת חברו אף לעתיד לבוא כן שנאמר [ב]יקראו לירושלים כסא ה׳ ונקוו אליה כל הגוים וכי מחזקת היא אלא הקב״ה אומר לה האריכי הרחיבי קבלי אוכלוסיך שנאמר [ג]הרחיבי מקום אהלך כי ימין ושמאול תפרוצי וגו׳ :

ח ויקרא אלהים ליבשה ארץ שרצתה לעשות רצון קונה, רבי יצחק אומר אני אל שדי אני הוא שאמרתי לעולמי די שאלו לא כן עדיין היו שמים וארץ נמתחין והולכין : ולמקוה המים קרא ימים והלא ים אחד הוא אלא אינו דומה דג העולה מעכו ומצידן לעולה מאספמיא : [ד]בשלישי היתה הארץ מישור כבקעה והמים מכסין על פני כל הארץ וכשיצא הדבר מפי הקב״ה יקוו המים הרים וגבעות נתפרדו על פני כל הארץ ונעשה עמקים עמקים עלה תוכה של ארץ ונתגלגלו המים ונקוו המים שנא׳ ולמקוה המים קרא ימים מיד נתגאו המים ועלו לכסות את הארץ כבתחלה עד שגער בהן הקב״ה וכבשן ונתנן תחת כפות רגליו ומדדן בשעלו שלא לפחות ושלא להוסיף ועשה חול גדר הים כאדם שעושה גדר לכרמו כשהן עולים ורואין את החול לפניהם חוזרין לאחוריהם שנא׳ [ה]האותי לא תיראו וגו׳ :

[ו]כל הימים כמקוה שנאמר ולמקוה המים קרא ימים דברי רבי מאיר רבי יהודה אומר ים הגדול כמקוה ולא נאמר ימים אלא שיש בו מיני ימים הרבה : [ז]רבי יוסי אומר כל הימים מטהרין בזוחלין ופסולין לזבין ולמצורעין ולקדש בהן מי חטאת. [ח]ותוצא הארץ דשא עברה על הצווי שאמר לה הקב״ה עץ פרי עושה פרי מה הפרי נאכל אף העץ נאכל והיא לא עשתה כן אלא ותוצא הארץ דשא עץ עושה פרי פרי נאכל ואין העץ נאכל לפיכך נתקללה ארורה האדמה בעבורך רבי פנחס אומר הוסיפה על הצווי [ט]סמכא לעשות רצון בוראה. עץ עושה פרי אפילו אילני סרק עשו פירות ולמה נתקללה אלא כאנש דאמר לייטון [י]ביזיא דהדין איינק : [כ]תניא רבי אליעזר אומר מנין שבתשרי נברא העולם שנאמר ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע אי זהו חדש שהארץ מלאה דשאים והאילנות מלאין פירות הוי אומר זה תשרי ואותו הפרק זמן רביעה היה וירדו גשמים וצמחו שנאמר [ל]ואד יעלה מן הארץ רבי יהושע אומר מנין שבניסן נברא העולם שנאמר ותוצא הארץ איזהו חדש שהארץ מלאה דשאים הוי אומר זה ניסן ואותו הפרק זמן בהמה וחיה שמזדווגין זה לזה שנאמר [מ]לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר ואידך הא כתיב עץ פרי ההוא לברכה לדורות. ואידך נמי הא כתיב ותוצא הארץ דשא ההוא לכדרבי יהושע בן לוי כל מעשה בראשית לדעתם נבראו בקומתן נבראו לצביונם נבראו שנאמר וכל צבאם אל תקרי צבאם אלא צביונם : [נ]דרש רבי חנינא בר פפא מ״ד [ס]יהי כבוד ה׳ לעולם פסוק זה שר העולם אמרו בשעה שאמר הקב״ה למינהו באילנות נשאו דשאים ק״ו בעצמן אמרו אם רצונו של הקב״ה לצאת בערבוביא למה נאמר למינהו באילנות ועוד ק״ו ומה אם אילנות שאין דרכן לצאת בערבוביא אמר הקב״ה למינהו אנו עאכ״ו מיד כל אחד ואחד יצא למינהו באותה שעה פתח שר העולם ואמר יהי כבוד ה׳ לעולם בעי רבינא הרכיב שני דשאים זה על גב זה לרבי חנינא בר פפא מהו כיון דלא כתיב בהו למינהו לא מחוייב או דילמא כיון שהסכים הקב״ה על ידן כמאן דכתיב בהו דמי. תיקו. רב אסי רמי כתיב ותוצא הארץ דשא בתלתא בשבתא וכתיב [פ]וכל שיח השדה טרם יהיה במעלי שבתא מלמד שיצאו דשאים ועמדו על פתח הקרקע ולא צמחו עד

מראה מקומות ובאור מלות קשות ר איוב לו : ש ויקרא כז : ת איוב כח : א ישעי׳ מ : ב איוב כב : ג כסוסטיאות בל״א קלאסטער : ד תהלים לג : ה ישעי׳ ל׳ : ו פסחים נד : ז ב״ר פ״ד : ח שוחר טוב : ט תהלים א׳ : י תנחומא : כ אריסטון סעודה : ל ירמי׳ ז : מ ב״ר פ״ה : נ זכרי׳ א׳ : ס במטולין בערוך גרס וכמגולין ופי׳ שמסירין הסודר מעל הראש מפני כבוד המלך : ע תהלים לד : פ בראשית ז : צ איוב יב : ק שם ט : ר במדבר כ : ש שמות ט : ת שם : א יהושע ג : ב ירמי׳ ג : ג ישעי׳ נד : ד פר״א : ה ירמי׳ ה : ו מקואות פ״ה : ז שם : ח ב״ר פ״ה : ט פי׳ הוסיפה על הצווי ע״ד המין : י ביזיא סדיום בלשון יון : כ ר״ה פ״א : ל בראשית ב : מ תהלים סה : נ חולין ס : ס תהלים קד : פ בראשית ב :

עד שבא אדם הראשון בקש עליהם רחמים וירדו גשמים וצמחו שנאמר [צ]ואד יעלה מן הארץ וגו' ללמדך שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים. רבי חנינא בר פפא הוי ליה גנתא שדא ביה [ק]ביזרני ולא צמח לאורתא בעי רחמי וצמח: ויהי ערב ויהי בקר יום שלישי שנבראו בו גבורים כד"א [ר]שלשים וקרואים רוכבי סוסים כלם *כיון שנברא ברזל התחילו אילנות מרתתין אמר להן (הב"ה) עץ מכם אל יכנס בו ואין אחד מכם נזוק. [ש]ויאמר אלהים יהי מאורות לא נברא להאיר אלא גלגל חמה בלבד שנאמר יהי מאורות (מארת כתיב) אם כן למה נבראת לבנה אלא צפה הקב"ה שאומות העולם עתידין לעשותן אלוהות אמר הקב"ה מה אם בשעה שהם ב' והם מכחישים זה את זה אומות העולם עושים אותם אלוהות אלו היו אחד עאכ"ו. רבי ברכיה בשם רבי סימא שניהם נבראו להאיר שנאמר (יהי מאורות) והיו למאורות ויתן אותם אלהים ברקיע השמים להאיר. והיו לאותות אלו שבתות דכתיב [ת]ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם. ולמועדים אלו ימים טובים דכתיב [א]אלה מועדי ה'. ולימים אלו ראשי חדשים דכתיב [ב]עד חדש ימים. ושנים אלו ראשי שנים: ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים. ומאחר שקרא אותן גדולים חוזר וקורא את המאור הקטן אלא ע"י שנכנס בתחומו של חברו. בכל הקרבנות כתיב שעיר עזים אחד לחטאת ובראש חדש כתיב לחטאת לה', אמר הקב"ה אני גרמתי לו ליכנס בתחומו של חברו. ומה אם זה שנכנס ברשות כך פגמו הקב"ה הנכנס שלא ברשות עאכ"ו: [ג]רבי שמעון בן עזאי רמי כתיב ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים וכתיב ואת המאור הקטן, אמרה ירח לפני הקב"ה רבש"ע אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד א"ל הקב"ה לכי מעטי את עצמך, אמרה לפניו רבש"ע הואיל ואמרתי לפניך דבר הגון אלך ואמעיט את עצמי, אמר לה לך ומשול ביום ובלילה אמרה לפניו רבש"ע שרגא בטיהרא מאי מהני, א"ל לכי וימנו בך ישראל ימים ושנים, דידה נמי לא סגי דלא אימני ביה דכתיב והיו לאותות ולמועדים, א"ל לכי ויקראו צדיקים על שמך יעקב הקטן שמואל הקטן דוד הקטן. לא הות מיתבא דעתה אמר הקב"ה הביאו כפרה עלי על שמעטתי את הירח והיינו דאמר ריש לקיש מה נשתנה שעיר של ראש חדש שנאמר בו לה' אמר הקב"ה שעיר זה יהי כפרה על שמעטתי את הירח:

[ד]דרך ארץ הוא הגדול מונה לגדול והקטן מונה לקטן עשו מונה לחמה שהיא גדולה מה חמה זו שולטת ביום ואינה שולטת בלילה כך עשו יש לו חלק בעוה"ז ואין לו חלק לעוה"ב ויעקב מונה ללבנה שהיא קטנה מה הלבנה הזו שולטת ביום ובלילה כך ישראל יש לו חלק בעוה"ז ובעוה"ב. כל זמן שאורו של גדול מבהיק בעולם אין אורו של קטן מפורסם שקע אורו של גדול נתפרסם אורו של קטן. כך כל זמן שאורו של עשו מבהיק בעולם אין אורו של יעקב מתפרסם שקע אורו של עשו נתפרסם אורו של יעקב הה"ד [ה]קומי אורי כי בא אורך וגו' כי הנה החשך וגו':

ט ואת הכוכבים משל למלך שהיו לו ב' אפוטרופסין א' שליט בעיר ואחד שליט במדינה אמר המלך הואיל ומיעט זה את עצמו להיות שליט בעיר גוזרני עליו בשעה שהוא יוצא תהא בולי [ו]ודימוס יוצאין עמו ובשעה שהוא נכנס תהא בולי ודימוס נכנסין עמו כך אמר הקב"ה הואיל ולבנה מיעטה את עצמה להיות שולטת בלילה גוזרני עליה בשעה שהיא יוצאה יהו כוכבים יוצאים עמה ובשעה שהיא נכנסת יהו כוכבים נכנסין עמה. ודכוותה ושם אחיו יקטן שהיה מקטין את עצמו ואת עסקיו ומה אם הקטן היה מקטין את עסקיו זכה להעמיד י"ג משפחות גדול שמקטין את עסקיו על אחת כמה וכמה. ודכוותה [ז]וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים והוא הצעיר וכי מן התולדות אין אנו יודעין שהוא הצעיר אלא שהיה מצעיר את עסקיו לפיכך זכה לבכורה.

י ויתן אותם אלהים ברקיע השמים נתנו המאורות מתנה לעולם וכן התורה [ח]ויתן אל משה וכן הגשמים [ט]ונתתי גשמיכם וכן השלום [י]ונתתי שלום וכן הישועה כדכתיב [כ]ותתן לי מגן ישעך היכן חמה ולבנה ברקיע שני שנא' ויתן אותם אלהים ברקיע השמים. מקרא מלא הוא ואנשי כנסת הגדולה פירשוהו. [ל]אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם היכן הם כל צבאם נתונין ברקיע השני שהוא למעלה מן השמים: כתיב [מ]יגידו שמים צדקו לעתיד לבא שמים מתנים צדקה שעשה הקב"ה עם עולמו שלא נתנה ברקיע הראשון שאלו כן לא היתה בריה יכולה לעמוד מפני אשו של יום. ולמשול ביום ובלילה אם לענין המאורות הלא כבר נאמר את המאור הגדול לממשלת היום וגו' אלא אלו הצדיקים שהם שולטים במה שנברא להאיר ביום ובלילה הה"ד [נ]וידום השמש וירח עמד הלוא היא כתובה על ספר הישר מייתי ליה מהכא ולמשול ביום ובלילה.

יא [ס]רבי שמואל ברבי יצחק מייתי ליה מסיפיה דספרא [ע]ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא הגוים אפשר כן אלא זה יהושע שעמד ממנו שהוא מעמיד חמה ולבנה שהן שולטין מסוף העולם ועד סופו. רבי חנין מייתי ליה מסיפיה דאורייתא שנאמ' [פ]בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדו אפסי ארץ אפשר כן אלא זהו יהושע בן נון. א"ר שמעון בן יוחאי ספר משנה תורה היה [צ]סגנון ליהושע בשעה שנגלה עליו הב"ה מצאו יושב וספר משנה תורה בידו א"ל חזק יהושע אמץ יהושע לא ימוש ספר התורה הזה מפיך נטלו והראהו גלגל חמה ולבנה א"ל כשם שלא דממתי מזה אף אתם דומו מפני מיד וידום השמש וירח עמד, א"ל עבדא בישא לא זבינת בכספא דאבא את. לא כך ראה אותך אבא בחלום [ק]והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים וגו' מיד וידום השמש וירח עמד: [ר]ויאמר אלהים ישרצו המים כתיב [ש]אין כמוך באלהים ה' ואין כמעשיך בנוהג שבעולם מב"ו צר צורה ביבשה שמא יוכל לצור אותה במים אבל הב"ה צר צורה במים שנא' ישרצו המים. יעקב איש כפר צפורי הורה בצור דגים טעונין שחיטה שמע רבי חגי שלח תא לקי א"ל בר נש דאמר מילי דאורייתא לקי א"ל ומהו מילי דאורייתא א"ל דכתיב ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף מה עוף טעון שחיטה אף דגים טעונים שחיטה אמר ליה לא הורית טבות אמר ליה ומן הן את מודיע לי אמר ליה [ת]רביע ואנא מודע לך כתיב [א]הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם אם את כל דגי הים יאסף להם ישחט אין כתיב כאן אלא יאסף א"ל [ב]רצוף רצפך דהוא טבא לאולפנא:

יב ועוף יעופף בנוהג שבעולם מב"ו בונה פלטין משרה דיורין בעליונים ובתחתונים שמא בחלל אבל הקב"ה משרה דיורין בחלל שנא' ועוף יעופף: [ג]דגים דלאו בני שחיטה נינהו מנלן אילימא מדכתיב הצאן ובקר ישחט להם אם את כל דגי הים יאסף באסיפה בעלמא אלא מעתה [ד]ויאספו את השלו הכי נמי דלאו בני שחיטה נינהו. אמרי התם לא כתיב אסיפה במקום שחיטה דאחריני הכא כתיב אסיפה במקום שחיטה דאחריני. דרש עובר גלילאה בהמה שנבראת מן היבשה הכשרה בשני סימנין, דגים שנבראו מן המים הכשרן בלא כלום, עוף שנברא מן הרקק הכשרו בסימן אחד, אמר רב שמואל קפוטקאה תדע שהרי עופות יש להן קשקשים ברגליהם כדגים: ועוד שאלו ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף אלמא ממיא איברו וכתיב [ה]ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף אלמא מארעא איברו א"ל מן הרקק נבראו, ראה תלמידיו מסתכלין זה את זה א"ל קשה בעיניכם שדחיתי את אויבי בקש, מן המים נבראו, ולמה הביאום אל האדם לקרוא להם שמות, ויש אומרים בלשון ראשון אמר לתלמידיו ובלשון אחרון אמר לאותו הגמון משום דכתיב על ויצר:

[ו]ויברא אלהים את התנינים הגדולים אורזילי דימא רבי יוחנן אמר זה לויתן נחש בריח ולויתן נחש עקלתון שנאמר [ז]יפקוד ה' בחרבו הקשה והגדולה והחזקה על לויתן נחש בריח ועל לויתן נחש עקלתון והרג את התנין אשר בים וכו' ע"ש: [ח]תנינם כתיב זהו לויתן ובהמות שאין להן זוגות אמר ריש לקיש בהמות יש לו בן זוג אבל אין לו תאוה שנאמר [ט]גידי פחדיו ישורגו. ועוף יעופף [י]הצבוע הזה מטיפה של לובן הוא ויש בו שס"ה צבעונים כמנין ימות החמה. רבי ירמיה כהנא שאליה לריש לקיש המרביע סחית הים מהו אמר ליה אף הן כתיב בהן למינהו מעתה כלאים נוהג בהם והלא דגים כתיב בהן למינהו ואיך עבידא אמר רבי יונה יכיל אנא מקיים ליה משום מנהיג אביא שני דגים חד אוכם וחד חוור וקושרם בגמי וממשיכה דתנינא אסור לחרוש ולמשוך ולהנהיג ואת כל עוף כנף זה [כ]טווס. תוצא הארץ נפש חיה זה רוחו של אדם הראשון וכן הוא אומר ויהי האדם לנפש חיה. ויעש אלהים את חית הארץ למינה זה הנחש, בנפשות הוא אומר ארבע ובגופים הוא אומר שלש אלו שדים שברא הקב"ה את נשמתן ובא לבראות גופן וקדש שבת ולא בראן ללמדך דרך ארץ מן התורה שאם יהיה ביד אדם חפץ טוב או מרגלית טובה ערב שבת עם חשכה אומרים לו השלך מידך שמי שאמר והיה העולם היה עוסק בברייתו של עולם וברא נשמתן של שדים וקידש השבת ולא ברא גופן:

[ל]ויאמר אלהים נעשה אדם זה אחד מן הדברים ששינו לתלמי המלך (שאר *קיטעא כתוב לעיל ברמז ג'): [מ]אמר רב יהודה אמר רב בשעה שבקש הקב"ה לבראות את העולם ברא כת אחת של מלאכי השרת אמר להם רצונכם נעשה אדם אמרו לפניו [נ]מה אנוש כי תזכרנו הושיט אצבעו ביניהן ושרפן וכן כת שניה. שלישית אמרה לפניו ראשונים שאמרו לפניך מה הועילו כל העולם שלך הוא כל מה שאתה רוצה לעשות בעולמך עשה. כיון שהגיעו אנשי דור המבול ואנשי דור הפלגה שמעשיהן מקולקלין אמרו לפניו לא יפה אמרו ראשונים.

אמר

ממ"ק ובמ"ק צ בראשית ב: ביזרני ק זרעים בל' ערבי: ר יחזקאל כג: *פי' שביום שלישי נבראו הברזל והעץ לכלי חוטב ולגבורי מלחמה: ש ב"ר פ"ו: ת שמות לג: א ויקרא כג: ב במדבר יא:
ג חולין דף ס: ד ב"ר פ"ו: ה ישעיה ס: ו דימוס פי' חיילות: ז בראשית מח: ח שמות לב: ט ויקרא כו: י שם: כ תהלים יח: ל נחמיה ט: מ תהלים נ:
נ יהושע י: ס ע"ז כה: ע בראשית מח: פ דברים לג: צ סגנון בערוך פי' דגל ורש"י פי' חותם: ק בראשית לז: ר ב"ר פ"ז: ש תהלים פו: ת רביע תרגם לקבל המלקות:
א במדבר יא: ב רצוף רצפך פירש"י דבר דבריך וכנס הלכותיך בבית טובים ללמוד: ג חולין כז: ד במדבר יא: ה בראשית ב: ו ב"ב עד: ז ישעיה כז: ח איוב ז: ט איוב מ:
י הצבוע בתנחומא גרס הטווס והוא מין עוף בעל גוונים: כ טוס פאווא בל"א: ל ב"ר פ"ח: *קיטעא פיסקא: מ סנהדרין לח: נ תהלים ח:

אמר להם [ס]ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול :

יג **אמר** רבי יוחנן כל מקום שפקרו האפיקורסים תשובתן בצדן נעשה אדם ויברא אלהים את האדם [ע]הבה נרדה ונבלה שם שפתם וירד ה' לראות את העיר. [פ]כי שם נגלו אליו האלהים. האל העונה אותי ביום צרתי [צ]כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראנו אליו [ק]אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם, [ר]עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב : [ש]תניא אידך אמר הקב"ה לתורה נעשה אדם אמרה לפניו רבש"ע האדם הזה קצר ימים ושבע רוגז ובא לידי חטא ואם אין אתה מאריך אפך עמו הרי הוא כאלו לא בא לעולם אמר לה ועל חנם אני נקראתי ארך אפים ורב חסד. התחיל לקבץ עפרו מד' פנות העולם אדום שחור לבן ירקרק. אדום זה הדם שחור אלו הקרבים ירקרק זה הגוף. ולמה מד' פנות העולם שאם יבא מן המזרח למערב ויגיע קצו להפטר מן העולם שלא תאמר הארץ אין עפר גופך משלי חזור למקום שנבראת אלא כל מקום שאדם הולך משם הוא גופו ולשם הוא חוזר. [ת]**דבר** אחר ויאמר אלהים נעשה אדם במי נמלך במלאכת שמים וארץ למלך שהיה לו שני [א]סנקליטין ולא היה עושה דבר חוץ מדעתן רבי שמואל בר נחמני אמר במעשה כל יום ויום נמלך משל למלך שהיה לו [ב]סנקתדרין ולא היה עושה דבר חוץ מדעתן רבי אמי אומר בלבו נמלך, משל למלך שבנה פלטין ע"י [ג]אדריכל ראה אותה ולא ערבה לו על מי היה לו להתרעם לא על האדריכל כך ויתעצב אל לבו. א"ר ברכיה בשעה שבא הקב"ה לבראות את האדם הראשון ראה צדיקים ורשעים עומדין ממנו מה עשה הקב"ה הפליג דרכן של רשעים מנגד פניו ושיתף בו מדת רחמים ובראו הה"ד [ד]כי יודע ה' דרך צדיקים ודרך רשעים תאבד איבדה מכנגד פניו. רבי חנינא אמר לא כן אלא בשעה שבא לבראותו נמלך במלאכי השרת א"ל מה טיבו א"ל צדיקים עומדין ממנו הה"ד כי יודע ה' דרך צדיקים כי הודיע דרך צדיקים למלאכי השרת ודרך רשעים תאבד אבדה מהם שלא גלה להם שרשעים עומדים ממנו. רבי סימון אומר נעשו מלאכי השרת כתות כתות חבורות חבורות הה"ד [ה]חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו. חסד אומר יברא שהוא גומל חסדים. אמת אומר אל יברא דכולו שקר. צדק אומר יברא שהוא עושה צדקות. שלום אומר אל יברא שכולו קטטה. א"ר הונא רבה דצפורי עד שמלאכי השרת מדיינין זה עם זה בראו הקב"ה א"ל מה אתם מדיינין כבר נעשה אדם. רבי הונא בשם רבי אומר בדעת בראו, שברא צרכי מזונותיו ואח"כ בראו, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע [ו]מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו הדא עקתא להן מבריא א"ל א"כ צנה ואלפים כלם למה נבראו צפור שמים ודגי הים למה נבראו מגדל מלא כל טוב ואין לו אורחים מה הנייה לבעליו אמרו לפניו ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ עביד מה דהני לך. רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי בנפשותן של צדיקים נמלך הה"ד [ז]המה היוצרים יושבי נטעים וגו' ע"ש וייצר ה' אלהים את האדם ויושבי נטעים ע"ש ויטע ה' אלהים גן בעדן וגדרה ע"ש אשר שמתי חול גבול לים עם המלך במלאכתו וגו' עם המלך מלכי המלכים הקב"ה ישבו נפשותם של צדיקים שבהן נמלך וברא את העולם. רבי שמואל בר נחמני אומר בשעה שהיה משה כותב התורה היה כותב מעשה כל יום ויום כיון שהגיע לפסוק נעשה אדם אמר לפניו רבש"ע למה אתה נותן פתחון פה לאפיקורסים א"ל כתוב והרוצה לטעות יטעה. א"ל הקב"ה למשה האדם שאני בורא גדולים וקטנים אני מעמיד ממנו שאם לא יבוא הגדול ליטול רשות מן הקטן אמור לו למוד מבוראך כיון שבא לבראות אדם נמלך במלאכי השרת אמר רבי לוי לית הכא מלכו אלא למלך שהיה מטייל על פתח פלטין וראה [ח]בלורין אחת מושלכת אמר מה נעשה בה מהן אומרים [ט]דמוסיאות ומרחצאות מהן אומרים *פריבטאות אמר המלך [י]אנדרטין אני עושה אותה מי מעכב :

יד **אפיקורן** שאלו את ר' שמלאי כמה אלוהות בראו את העולם אמר להם אני ואתם נשאל לימים ראשונים הה"ד [כ]כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלהים אדם בראו אלהים אין כתיב כאן אלא ברא אלהים. חזרו ושאלו מהו דכתיב נעשה אדם א"ל קרון מה דבתריה ויברא אלהים את האדם בצלמו ויבראו אלהים את האדם בצלמיהם אין כתיב כאן אלא ויברא את האדם בצלמו הא בכל מקום שפקרו האפיקורסים אתה מוצא תשובתן בצדן. כיון שיצאו אמרו לו תלמידיו רבי לאלו דחית בקש לנו מה אתה משיב אמר להם בתחלה אדם נברא מן האדמה וחוה מאדם מכאן ואילך בצלמנו כדמותנו לא איש בלא אשה ולא אשה בלא איש ולא שניהם בלא שכינה כשם שקילוסו אינו אלא באחרונה דכתיב הללו את ה' מן הארץ ולבסוף מלכי ארץ וכל לאומים כך בריאתו אינו אלא אחר כל בהמה וחיה ועוף בתחלה ויאמר אלהים תוצא הארץ נפש חיה ואחר כך נעשה אדם וכן תורתו בתחלה [ל]זאת תורת הבהמה והעוף וכל נפש החיה וגו' ולבסוף אשה כי תזריע וילדה זכר. ארבע בריות בראו מלמעלן עומד ומדבר ומבין ורואה כמלאכי השרת ובהמה אינה רואה אלא מצדדת פניה וזה אינו מצדד פניו וארבע מלמטן אוכל ושותה ופרה ורבה ומטיל גללים ומת כבהמה. העליונים נבראו בצלם ובדמות ואינם פרים ורבים והתחתונים פרים ורבים ולא נבראו בצלם ובדמות אמר הקב"ה הריני בורא אותו בצלם ובדמות מן העליונים ופרה ורבה מן התחתונים. אמר רבי תפדאי בשם רבי אחא אמר הקב"ה אם אני בורא אותו מן העליונים הוא חי ואינו מת ואם אני בורא אותו מן התחתונים הוא מת ואינו חי אלא הריני בורא אותו מן העליונים ומן התחתונים אם יחיה ימות ואם ימות יחיה : ורדו בדגת הים אם זכו ורדו ואם לאו ירדו. את שהוא בצלמנו כדמותנו ורדו ושאינו בצלמנו כדמותנו ירדו :

טו [מ]**אמר** רב יהודה אמר רב אדם הראשון לא הותר לו בשר לאכילה שנאמר לכם יהיה לאכלה ולכל חית הארץ ולא חית הארץ לכם וכשבאו בני נח הותר להם שנאמר כירק עשב נתתי לכם את כל. מיתיבי ורדו בדגת הים מאי לאו לאכילה לא למלאכה. ודגים בני מלאכה נינהו אין. כדבעי רחבה הנהיג בעיזא [נ]ושיבוטא מהו. ת"ש ובעוף השמים מאי לאו לאכילה. לא למלאכה כדבעי רבה בר רב הונא דש באווזין ובתרנגולין לרבי יוסי בר' יהודה מהו ת"ש ובכל חיה הרומשת ההוא נחש הוא דתניא רבי שמעון בן מנסיא אומר חבל על שמש גדול שאבד מן העולם שאלמלי לא נתקלל נחש כל אחד ואחד מישראל היו מזדמנין לו ב' נחשים טובים אחד משגרו לצפון וא' משגרו לדרום להביא לו *סנדלכונין טובים ואבנים טובות ומרגליות ולא עוד אלא שמפשיל לו רצועה תחת זנבו ומוציא בו עפר לגנתו ולחורבתו. מיתיבי היה רבי יהודה אומר אדם הראשון מסב בגן עדן היה והיו מלאכי השרת צולים לו בשר ומצננים לו יין הציץ בו נחש וראה בכבודו ונתקנא בו. התם בבשר היורד מן השמים כי הא דרבי שמעון בן חלפתא הוי קאזיל באורחא פגעו ביה הנך אריותא והוו קא נהמי לאפיה אמר הכפירים שואגים לטרף נחתו ליה תרתי אטמתא חדא אכלוה וחדא שבקוה אתייה ואתא לבי מדרשא בעי עלי' דבר טמא הוא זה או טהור א"ל אין דבר טמא יורד מן השמים. בעא מיניה רבי זירא מרבי אבהו ירד דמות חמור מהו אמר ליה תניו שוטה הרי אמרו אין דבר טמא יורד מן השמים.

[ס]**ויברא** אלהים את האדם בצלמו ר' בנאה הוי מציין מערתא דרבנן כי מטא למערתא דאברהם אשכחיה לאליעזר עבד אברהם דקאי קמי בבא א"ל מאי קא עביד אברהם א"ל גני בכנפיה דשרה וקא מעיינא ליה ברישי' א"ל זיל אמור ליה בנאה קאי אבבא א"ל ליעול וליתי מידע ידע דיצר הרע בהאי עלמא ליכא. על ציין ונפק כי מטא למערתא דאדם הראשון יצאה בת קול ואמרה לו הסתכלת בדמות דיוקני בדיוקני עצמה אל תסתכל הא בעינא לציוני מערתא כמדת החיצונה כך מדת הפנימית ולמאן דאמר שני בתים זה למעלה מזה א"ל כמדת העליונה כך מדת התחתונה. א"ר בנאה נסתכלתי בשני עקביו של אדם הראשון ודומין לשני גלגלי חמה הכל בפני שרה כקוף בפני אדם שרה בפני חוה כקוף בפני אדם, שופריה דרב כהנא מעין שופריה דרב, דרב מעין דרבי אבהו, דרבי אבהו מעין דיעקב אבינו, דיעקב אבינו מעין דאדם הראשון, דאדם הראשון מעין דשכינה : [ע]**ויברא** אלהים את האדם לפיכך נברא האדם יחידי ללמדך שכל המאבד נפש אחת מישראל מעלה עליו כאלו איבד עולם מלא וכל המקיים נפש אחת מישראל מעלה עליו כאלו קיים עולם מלא ומפני שלום הבריות שלא יאמר אדם לחבירו אבא גדול מאביך ושלא יהו אפיקורסים אומרים שתי רשויות בשמים ולהגיד גדולתו של מלך מלכי המלכים הקב"ה שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד כולן דומות זה לזה והקב"ה טובע כל אדם בחותמו של אדם הראשון ואין אחד דומה לחבירו ולפיכך צריך כל אחד לומר בשבילי נברא העולם. תניא אדם יחידי נברא מפני הצדיקים שלא יהו אומרים אנו בני צדיקים ורשעים בני רשעים. ד"א מפני המשפחות שלא יהו מתגרות זו בזו ומה עכשיו שנברא יחידי מתגרים אם נבראו שנים עאכ"ו, ד"א ומה עכשיו שנברא יחידי גוזלין וחומסין אם נבראו שנים עאכ"ו. ומפני מה אין פרצופותיהן דומות זה לזה שלא יראה אדם אשה נאה ודירה נאה לחברו ויאמר שלי הוא שנאמר [פ]וימנע מרשעים אורם, היה רבי מאיר אומר בג' דברים נשתנה אדם מחבירו בקול במראה בדעת בקול ובמראה משום ערוה ובדעת מפני הגזלנין והחמסנין. תנו רבנן אדם בערב שבת נברא שלא יהו אפיקורסים אומרים שותף היה להקב"ה במעשה בראשית. ד"א שאם תזוח דעתו עליו אומרים לו יתוש קדמך. ד"א כדי שיכנס למצוה מיד. ד"א כדי שיכנס לסעודה מיד משל

[illegible] ובמ"ק ס ישעי' ו : ע בראשית יא : פ שם לה : צ דברים ד : ק ש"ב ז : ר דניאל ז : ש פדר"א : ת ב"ר פ"ח : א סנקליטון יועצים : ב סנקתדרין יועצים גנוסים : ג אדריכל חכם חרשים : ד תהלים א : ה שם פה : ו שם ח : ז דה"א ד : ח בלורין התיכת אבן : ט דמוסיאות מוסכות נאות : *פריבטאות המכטאות : י אנדרטין צורת המלך : כ דברים ד : ל ויקרא יא : מ סנהדרין נט : נ שיבוטא דג גדול בהות כעין בהמה ב"ים : *סנדלכוני' בם אבן טוב : ס ב"ב נח : ע סנהדרין לז : פ איוב לח :

משל למלך בשר ודם שבנה פלטרין והתקין סעודה ואח"כ הכנים אורחים שנאמר [ט]חכמות נשים בנתה ביתה. אמר רבי אחא בר חנינא שתים עשרה שעות היה היום שעה ראשונה הוצבר עפרו שניה נעשה גולם שלישית נמתחו אבריו רביעית נזרקה בו נשמה חמישית עמד על רגליו ששית קרא שמות שביעית נזדווגה לו חוה שמינית עלו למטה שנים וירדו [י]ארבעה תשיעית נצטווה עשירית סרח אחת עשרה נידון שתים עשרה נטרד והלך לו דכתיב [כ]ואדם ביקר בל ילין:

טז (ג) [ל]אדם הראשון נברא מהול שנאמ' ויברא אלהים את האדם בצלמו וכן איוב איש תם וישר וכן שת ויולד בדמותו כצלמו וכן נח איש צדיק תמים וכן שם [מ]ומלכי צדק מלך שלם וכן יעקב איש תם וכן יוסף [נ]אלה תולדות יעקב יוסף וכן משה [ס]ותרא אותו כי טוב הוא וכן בלעם [ע]נאם שומע אמרי אל וכן שמואל [פ]והנער שמואל הולך וגדל וטוב וכן דוד [צ]לדוד מכתם וכן ירמיה [ק]בטרם אצרך בבטן ידעתיך וכן זרובבל [ר]ביום ההוא וגו' אקחך זרבבל:

[ש]**זכר** ונקבה ברא אותם א"ר יצחק כיון שבא זכר לעולם בא שלום. זכר זה כר דכתיב [ת]שלחו כר וגו' כיון שבא זכר בא ככרו עמו זכר זה כר דכתיב [א]ויכרה להם כרה. נקבה אין עמה כלום נקבה נקיה באה עד דאמרה מזוני לא יהבי לה: (ד) [ב]מכלל שאחריו מעשה ואינו אלא פרטו של ראשון כיצד ויברא אלהים את האדם בצלמו הרי זה כלל ואחר כך פרט מעשיו וייצר ה' אלהים את האדם ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם ויבן ה' אלהים את הצלע הרואה סבור שהוא מעשה אחר ואינו אלא פרטו של ראשון כיוצא בו [ג]חזון ישעיהו כלל ואחר כך פרט [ד]בשנת מות המלך עוזיהו [ה]בשנת מות המלך אחז [ו]ובארבע עשרה שנה למלך חזקיהו השומע סבור שהוא מעשה אחר ואינו אלא פרטו של ראשון:

[ז]**ויברך** אותם אלהים ויאמר להם אלהים פרו ורבו תני בר קפרא בתולה נשאת בד' ונבעלת בה' הואיל ונאמרה בו ברכה לדגים. אלמנה נשאת בחמישי ונבעלת בששי הואיל ונאמרה בו ברכה לאדם. אלמנה נמי תבעל בחמישי הואיל ונאמרה בו ברכה לדגים ברכה דאדם עדיפא ליה. אי נמי משום שקדו דתניא מפני מה אמרו אלמנה נשאת בחמישי ונבעלת בששי שאם אתה אומר תבעל בחמישי למחר משכים לאומנותו והולך. שקדו חכמים על תקנת בנות ישראל שיהא שמח עמה שלשה ימים חמישי בשבת וערב שבת ושבת מאי איכא בין ברכה לשקדו איכא בינייהו אדם בטל אי נמי יום טוב שחל להיות ערב שבת:

[ח]**אית** דמפקין בהאי לישנא תמן תנינן בתולה נשאת ליום הרביעי ואלמנה ליום החמישי למה שכתוב בהן ברכה והלא אין כתיב ברכה אלא בחמישי לדגים ובששי לאדם בר קפרא אומר רביעי אור לחמישי המישי אור לששי: [ט]האיש מצווה על פריה ורביה ואין האשה מצווה על פריה ורביה דאמר קרא ומלאו את הארץ וכבשוה איש דרכו לכבוש ואין אשה דרכה לכבוש. אדרבה וכבשוה תרתי משמע א"ר יצחק וכבשה כתיב האיש כובש את אשתו שלא תצא לשוק שאם הרבתה רגל באה לידי זנות לידי קלקול. וכן אתה מוצא גבי דינה בת יעקב [י]ותצא דינה בת לאה וירא אותה שכם בן חמור:

[כ]**רב** יוסף אמר מהכא [ל]אני אל שדי פרה ורבה ולא כתיב פרו ורבו ר' יוחנן בן ברוקה אומר על שניהם הוא אומר ויברך אותם אלהים ואין הלכה כרבי יוחנן בן ברוקה דההיא דאתאי לקמיה דר' אמר לה לא מפקדת אמרה ליה לא בעי' הך איתתא חוטרא לידה [מ]ומרא לקבורה אמר כי האי ודאי כייפינן. יהודית דביתהו דר' חייא הוי לה צער לידה שנאי מנא ואתיא לקמיה אמרה ליה איתתא מפקדא אפריה ורביה א"ל לא אזלא אשתיא סמא דעקרתא לסוף גליא ליה מילתא א"ל איכו ילדת לי הדא כרסא אחריתא דאמר מר יהודה וחזקיה אחי [נ]פזי וטוי אחוותא: [ס]מעשה בצידן באחד שנשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה אתון לקמיה דרבי שמעון בן יוחאי בעי למשבקה אמר לה כל חפץ שיש לי בתוך ביתי טלי אותו ולכי לבית אביך אמר ליה רבי שמעון בן יוחאי כשם שנזדווגתם מתוך מאכל ומשתה כך אי אתם פורשים זה מזה (ה) אלא מתוך מאכל ומשתה. מה עשתה עשתה סעודה גדולה ושכרתו יותר מדאי ורמזה לשפחותיה ואמרה להן טלו אותו לבית אבא. בחצי הלילה ננער משנתו א"ל היכן אני נתון אמרה לו לא כך אמרת לי כל חפץ שיש לי בתוך ביתי טלי אותו ולכי לבית אביך וכדו אין לי חפץ טוב ממך (ו) וכיון ששמע ר' שמעון בן יוחאי נתפלל עליהם ונפקדו והלא דברים קל וחומר ומה בשר ודם שמח שמחה משמח את הכל כשיבא הקב"ה לשמח את ירושלים וישראל מצפין לישועתו של הקב"ה על אחת כמה וכמה: [ע]אמר רבי אבהו נטל הקב"ה כוס של ברכה וברכן מיכאל וגבריאל היו שושבינים של אדם הראשון. מצינו שהקב"ה מברך חתנים דכתיב ויברך אותם אלהים וגו'. מקשט כלות ויבן ה' אלהים את הצלע. מבקר חולים וירא אליו ה' וגו'. קובר מתים [פ]ויקבור אותו בגי. מראה פנים לאבל [צ]וירא אלהים אל יעקב וגו' ויברך אותו מה ברכה ברכו ברכת אבלים ברכו: [ק]וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד מכאן שהיה בורא עולמות ומחריבן עד שברא את אלו אמר דין הניין לי יתהון לא הניין לי. וירא אלהים את כל אשר עשה מב"ו בונה פלטין מביט בעליונים בראיה אחת ובתחתונים בראיה אחת אבל הקב"ה מביט בעליונים ובתחתונים בראיה אחת. והנה טוב זה העולם הזה מאד זה העולם הבא הביט בהן הקב"ה בראיה אחת. למלך שבנה פלטין ראה אותה וערבה לו אמר פלטין פלטין הלואי תהא מעלת חן בעיני כל עת כשם שהעלית חן לפני בשעה זו. למלך שהיה משיא בתו ועשה לה חופה וסיידה וכיידה וראה אותה וערבה לו. אמר לה בתי בתי הלואי ותהא חופה זו מעלת חן לפני כו'. בתורתו של רבי מאיר מצאו כתוב והנה טוב זו מות ראוי היה אדם הראשון שלא יטעום טעם מיתה אלא צפה הקב"ה שנבוכדנצר מלך בבל וחירם מלך צור עתידין לעשות עצמן אלוהות לפיכך נקנסה מיתה על האדם הה"ד [ר]בעדן גן אלהים היית וכי בעדן גן היה חירם אלא א"ל אתה גרמת לאותו שבעדן שימות. א"כ יגזור מיתה על הרשעים ואל יגזור מיתה על הצדיקים אלא שלא יהו הרשעים עושים תשובה של רמאות ואומרים כלום הצדיקים חיין אלא שהן מסגלין מצות ומעשים טובים נמצאת עשייתן שלא לשמן: והנה טוב מאד זו שינה וכי שינה טוב מאד והא תנינן יין ושינה לרשעים הנייה להם והנייה לעולם שאין חוטאין. לצדיקים רע להם ורע לעולם אלא מתוך שהוא ישן קימעא הוא עומד ויגע בתורה הרבה. והנה טוב זה יצר טוב מאד זה יצר הרע וכי יצר הרע טוב מאד אלא אילולי יצר הרע לא בנה אדם בית ולא נשא אשה ולא הוליד בן ולא נשא ונתן וכן שלמה הוא אומר [ש]כי היא קנאת איש מרעהו. והנה טוב זו מדת הטוב מאד זו מדת יסורין שעל ידיה הבריות באין לחיי העולם הבא שנאמר [ת]ודרך חיים תוכחות מוסר. והנה טוב זה גן עדן מאד זה גיהנם. למלך שהיה לו פרדס והכנים לתוכה פועלין ובנה אוצר על פתחו אמר כל מי שמתכשר במלאכת הפרדס יכנס לאוצר וכל מי שאינו מתכשר אל יכנס כך כל מי שמסגל מצות ומעשים טובים יכנס לגן עדן ואם לאו הרי גיהנם. והנה טוב זה מלאך חיים מאד זה מלאך המות. למלך שעשה סעודה וזימן את האורחים ואמר כל מי שאוכל ומברך את המלך יאכל ויערב לו ואם לאו יותז ראשו בסייף. והנה טוב זו מדת טוב מאד זו מדת פורענות וכי מדת הפורענות טובה היא אלא שוקד על הפורענות היאך להביאה. כל המדות בטלו מדה במדה לא בטלה. והנה טוב [א]מאד הוא אדם אתין דרין כאתין דרין. והנה טוב זה מלכות שמים מאד זה מלכות הארץ שהיא תובעת *דקיון של בריות שנאמר [ב]אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי. ויהי ערב ויהי בקר יום הששי זו שעה שמוסיפין מחול על הקודש ובה נגמרה מלאכת העולם דאמר רבי סימון על כן כתיב הששי ע"כ מונין לברייתו של עולם מכאן ואילך מונין מנין אחר:

[ג]**אמר** רבי שמעון בן לקיש מאי דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום הששי מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית אם ישראל מקיימין את התורה אתם מתקיימים ואם לאו אחזיר אתכם לתהו ובהו היינו דכתיב [ד]משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה אם יראה למה שקטה ואם שקטה למה יראה אלא מתחלה יראה ולבסוף שקטה:

ב [ה]**ויכלו** השמים והארץ לאמבטי שהיתה מלאה מים והיו בה שני [ו]דיסקסים נאים כל זמן שהיתה מלאה מים לא היתה מלאכת דיסקסים

ממ"ק ובמ"ק: ט משלי יד: י ס"א שנים: כ תהלים מט: ל אדר"נ: מ בראשית יא: נ שם לז: ס שמות ב: ע במדבר כד: פ ש"א ב: צ תהלים נו: ק ירמיה א: ר חגי ב: ש נדה לא: ת ישעיה טז: א מ"ב ו: ב ל"ב מדות דר"א: ג ישעיה א: ד שם ו: ה שם יד: ו מ"ב יח: ז כתובות ז ע"א: ח ב"ר פ"ח: ט יבמות סה: י בראשית לד: כ יבמות סה: ל שם לה: מ ומרא פי' פ"א בלעז: נ פזי וטוי שמות נשים: ס פסיקתא: ע ב"ר פ"ח: פ דברים לד: צ בראשית לה: ק ב"ר פ"ט: ר יחזקאל כח: ש קהלת ד: ת משלי ו: א מאד אותיות אדם: *דקיון עלבון: ב ישעיה מה: ג שבת פח: ד תהלים עו: ה ב"ר פ"י: ו דיסקסים פתוחים נאים:

זית רענן (ג) אדם הראשון נברא מהול שנאמר ויברא אלהים את האדם בצלמו. לפי פשוטו יש לפרש שהאדם נברא בצלם שלו שלא היה צריך שום תיקון כלל. וכן איוב איש תם פי' דגבי אברהם כתיב אחר המילה היה תמים אלמא מי שנימול נקרא תם. וכן שת משום דכתיב גבי' בדמותו כצלמו פי' שהיה כמו אדה"ר. וכן משה ותרא אותו כי טוב הוא ודריש בגמרא מלמד שנולד מהול כלומר שהיה במלואו וטובו. ושמעתי דאמרי' בילקוט ויש"ב יפתח בארץ טוב שפטור מן המעשר. ה"ה דאמרינן ברבה פ' עקב מה פרי אדמתך צריכין עשור אף פרי בטנך צריך עשור זו המילה וא"כ הכי קאמר כיון שאמר כי טוב וטוב זו המילה א"כ פטור מן המעשר. וכן בלעם ומחזה שדי יחזה היה צריך לראות בשכינה. והוא סותר למ"ש רש"י בפסוק נופל וגלוי עינים ע"ש: לדוד מכתם שהיתה מכתו תמה שנולד מהול. וכן זרובבל ביום ההוא אקחך זרבבל וכתיב בתריה ושמתיך כחותם ודריש חותם לשון תם: (ד) מכלל שאחריו מעשה וכו' וכן חזון ישעי' כלל וכו'. פי' שהחלת נבואתו היתה בשנת מות מלך עוזיהו ואח"כ בשנת מות מלך אחז: (ה) אלא מתוך מאכל ומשתה. נ"ל דכוונת רשב"י היתה דבאדם המגרש אשתו אפי' מזבח מוריד עליו דמעות אבל בזו כיון שגרשה לשם שמים עושה מצוה וכל אדם העושה מצוה צריך לעשות סעודה כמו מילה והתונה: (ו) וכיון ששמע רשב"י נתפלל עליהם. והא דלא התפלל עליהם מעיקרא י"ל שהיה סבור שאע"פ שהוא אוהב אותה שאמר כל חפץ טוב שלי. היא אינה אוהבת אותו אבל עכשיו שראה ששניהם אוהבים זה את זה התפלל עליהם. והלא דברים ק"ו ומה ב"ו שמח שמחה וכו' שמכח שמחה זכו לבנים ומשמחה הבריות אע"פ שכבר שהתה עשר שנים ק"ו אנו שמצפים לישועתו של הקב"ה בכל יום אם כן אין אנו עקרות מכל שכן שישמח אותנו:

דיסקסים נראית כיון שפותקה וניער המים מתוכה נראית מלאכת דיסקסים. כך כל זמן שהיה תהו ובהו בעולם לא היתה מלאכת שמים וארץ נראית לאחר שנעקר תהו ובהו נראית מלאכת שמים וארץ ונעשו כלים. ד״א אין ויכלו אלא לשון מכה וכליה למלך שנכנס למדינה וקלסוהו מיעט להם בריצה והרבה להם [ז]בהדיוכין כך יש מזל שהוא גומר הלוכו לי״ב חדש זה חמה וכן כוכב ויש מזל לי״ב שנה והוא צדק יש מזל לשלשי׳ יום והוא לבנה ויש לשלשים שנה והוא שבתי חוץ מכוכב נגה ומאדים שהן גומרים הלוכן לת״פ שנה. בנות שוח שביעית שלהן בשנה שניה שהן עושות לג׳ שנים ואותו היום עשו פירות של יומן אבל לעתיד לבא הקב״ה מרפא אותה מכה שנאמר [ח]ומחץ מכתו ירפא מכתו של עולם. א״ר יהושע נתכללו השמים בחמה ולבנה ומזלות ונתכללה הארץ באילנות ודשאים וגן עדן. ד״א מכוללין היו המעשים והיו מותחין והולכין. וכל צבאם ג׳ צבאים הן צבא לשמים ולארץ ויכלו השמים והארץ וכל צבאם צבא לתלמידים כל ימי צבאי איחל (איוב יד) צבא ליסורין הלא צבא לאנוש עלי ארץ (שם ז). אמר רב ואיתימא ר״י אפילו יחיד המתפלל בערב שבת צריך לומר ויכלו דאמר רב המנונא המתפלל בערב שבת ואומר ויכלו מעלה עליו הכתוב כאלו נעשה שותף להקב״ה במעשה בראשית אל תקרי ויכולו אלא ויכלו. כל המתפלל בערב שבת ואומר ויכלו שני מלאכי השרת המלוין לו לאדם מניחין ידיהם על ראשו ואומרים לו וסר עונך וחטאתך תכופר: [ט]רבי ישמעאל ברבי יוסי אומר כאן התפלל אבא של שבת בערב שבת ורבי יוחנן מקשי כאן התפלל אבא של שבת בערב שבת ולא הוי צריך מקשי דהא חמריא הוו סלקין מן [י]ערב לציפורי ואמרין כבר התפלל רבי חנינא ברבי דוסא בעירו ואי בעית מקשי על הדין קשיא. כאן התפלל אבא של א׳ בשבת בשבת א״ר יוסי אף דין לא תקשי דהא רבי הוי יתיב ודריש ואמר לאבא יודן אמוריה אכרוז קמי צבורא יצלון דהולא עד יומא קאים. כתוב בסוף [כ]הפרשה. מהו ויכל אלהים ביום השביעי כזה שמכה בקורנס על גבי הסדן אגבהה מבעוד יום והורידה משתחשך בשר ודם שאינו יודע לא עתיו ולא רגעיו ולא שעותיו מוסיף מחול על הקדש אבל הקב״ה שהוא יודע רגעיו ועתיו ושעותיו נכנס בו כחוט השערה. ד״א ויכלו למלך שעשה לו חופה וסיידה וכיירה וציירה מה היתה חופה חסרה כלה שתכנס לתוכה כך מה העולם היה חסר שבת וזה א׳ מן הדברים ששנו לתלמי המלך. כתוב ברמז ג׳. מכל מלאכתו לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב״ה את עולמו אלא להפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעמל ויגיעה ומה נברא בו שאנן ובטח שלוה והשקט כל זמן שהיו ידי קונהו ממשמשין בהם היו נמתחין והולכין כיון שנחו ידי קוניהן ניתן להם הנייה וינח לעולמו ביום השביעי בשר ודם בשעה שהוא עושה [ל]איסטטיבא אינו נותן [ל]דונטיבא אבל הקדוש ברוך הוא נותן דונטיבא ועושה איסטטיבא שנאמר ויברך אלהים וישבות:

[מ]ויברך אלהים את יום השביעי [נ]ברכת ה׳ היא תעשיר זה יום השבת ולא יוסיף עצב עמה זה האבל כד״א [ס]נעצב המלך על בנו:

[ע]מקום שנהגו לשאול בשלום אבלים בשבת שואלין ובדרום שואלין. רבי יהושע אזל לחד אתר חמא אבליא בשבתא שאל בהון אמר אני איני יודע מנהג מקומכם אלא שלום עליכם כמנהג מקומנו. ר׳ יוסי הוי משתבח בר״מ קומי ציפוראי דאדם גדול הוא אדם קדוש וצנוע חד זמן חמא אבליא בשבתא ושאל בשלומהון א״ל ר׳ אהן הוא דאת מתני בשבחיה אמר לון מה עבד א״ל כך וכך א״ל בעו אתון מידע מאי חייליה בא להודיענו שאין אבלות בשבת דכתיב ברכת ה׳ היא תעשיר: [פ]ברכו במן שכל ימות השבוע עומר אחד ובערב שבת שני עומרים וקדשו במן שלא ירד בו כל עיקר. ברכו בעטיפה וקדשו במקושש. רב כהנא אומר צריך להחליף ר״י אומר צריך לערב אבא בר חסדאי אומר צריך לשלשל בגדיו ר׳ אליעזר אומר ברכו בנר ובי היה מעשה פעם אחת הדלקתי נר בערב שבת ובמוצאי שבת מצאתי אותו דולק ולא חסר כלום. ברכו באור פניו של אדם ולא דומה אור פניו של אדם כל ימות השבת כמות שהוא בשבת:

[צ]ברכו במאורות שאף על פי שנתקללו המאורות בערב שבת לא לקו עד מוצאי שבת ל״ו שעות שמשה אותה אורה י״ב של ערב שבת וי״ב של שבת וי״ב של ליל שבת כיון ששקעה במוצאי שבת מה עשה הקב״ה זימן לו שני *רעפים והקישן זה בזה ויצאה האור ובירך עליה. מפני מה מברכין על הנר במוצאי שבת מפני שהוא תחלת ברייתו אף במוצאי יום הכפורים מברכין עליו מפני ששבת כל היום. ברכו ביציאה כל יום שיש בו חסרון יש בו ברכה ואינו חסר כלום. בחמישי נבראו עופות ודגים ובני אדם שוחטין ואוכלין צדין דגים ואוכלין וכתב בו ברכה ואינו חסר כלום. בשביעי מאי אית לך למימר מפני הוצאה. ד״א מפני האיסטניסין. ברכו בטעמים רבינו הקדוש עשה סעודה לאנטונינוס בשבת הביא לפניו תבשילין צוננין אכל וערב לו ועשה לו סעודה בחול הביא לפניו תבשילין רותחין אמר לו אותן ערבו לי יותר מאלו א״ל תבלין אחד הן חסרין א״ל וכי **קורלין של מלך חסר כלום א״ל שבת הן חסרין אית לך שבת: [ק]יוסף מוקיר שבי הוי ההוא גוי בשיבבותיה דהוו נפישי נכסי טובא אמרו ליה כלדאי כולהו נכסי יוסף מוקיר שבי אכיל להו זבנינהו לכולהו נכסי זבן בהו מרגניתא אותבה בסדיניה בההוא דקא עבר מברא אפרחה זיקא לסדיניה ושדייה בימא בלע ההוא כוורא אשכחוה אתיוה אפניא דמעלי שבתא אמרי מאן זבניה השתא א״ל זילו אמטיוה לגבי יוסף מוקיר שבי דרגיל למיזבן אמטיוה לגביה זבניה קרעיה ואשכח ביה מרגניתא זבניה בתליסר עיליתא דדינרי דדהבא פגע ביה ההוא סבא א״ל מאן דיזיף שבתא פרעיה שבתא. רבי ישמעאל בר׳ יוסי שאליה לר׳ בני בבל בזכות מה הם מתעשרין א״ל בזכות התורה ובני ארץ ישראל בזכות מעשרות ובני חוצה לארץ בזכות שבתות וימים טובים. א״ר חייא בר אבא פעם אחת זמנני אדם אחד בלודקיא והביא לפנינו [ר]דסקיוס אחד טעון בי״ו מוטות ובו כל מה שנברא בששת ימי בראשית ותינוק היה יושב באמצעיתו והיה מכריז לה׳ הארץ ומלואה וגו׳ וכל כך למה כדי שלא תגבה דעתו של בעל הבית עליו אמרתי לו בני מהיכן זכית לכל הכבוד הזה א״ל קצב הייתי וכל בהמה יפה שהייתי רואה כל ימות השבוע הייתי מפרישה לשבת ואמרתי לו ברוך המקום שזיכך לכך. א״ר תנחומא עובדא הוה ברומי בערובתא דצומא רבה והוי תמן חד חייט ואזל מזבן ליה חד נון ואשכח האי טליא דאיפרכא קיימין עלוי הוי הדין מסיק ליה בטימי והדין מסיק ליה בטימי עד זמנין דמטי תריסר דינרין מאי הוי בעית דאייתי לך בתריסר דינרין א״ל מאן הוא יהודאי א״ל בר נש פלוני שדר בתריה ואתא קמיה ואמר כד חמיתון חד חייט יהודאי אכיל נון בתריסר דינרי א״ל מרי מאי נכפור מינך אית לן חד יומא כל חובין דאנן עבדין כולי שתא הוא מכפר עלן וכד הוא אתי לית אנו צריכים מוקיר יתיה אמר מאחר שהביא ראיה לדבריו שבקוניה:

[ש]טורנוסרופוס הרשע שאל את רבי עקיבא מה יום מיומים א״ל מאי גבר מגוברין א״ל מאי אמרת לך ומאי אמרת לי א״ל מה יום מיומים מאי שנא שבתא מכל יומיא מאי שנא גבר מגוברין מאי שנא רופוס מכל גבריא א״ל שרצה המלך לכבדני א״ל אף זו שרוצה המלך לכבדה א״ל ומן הן את מודע לי א״ל נהר סמבטיון יוכיח שהוא מושך אבנים כל ימות החול ובשבת הוא נח א״ל לנגרא את נגיד לי א״ל הרי המעלה [ת]בזכור יוכיח שהוא עולה כל ימי השבת ואינו עולה בשבת וההוא גברא לבדוק באבוי. חד זמן צריך ובדק באבוי כל ימות השבת הוי סליק ליה ולא סליק בשבתא. בתר שבתא אסקיה א״ל מן דמיתת אתעברת יהודאי א״ל כל מי שאינו משמר השבת אצלכם ברצונו כאן משמרה בעל כרחו א״ל וכי מה עמל יש לכם כל ימות השבת ובשבת אתם נוחים א״ל כל ימות השנה אנו נדונים ובשבת אנו נוחים. חזר אצל רבי עקיבא א״ל אם כדבריך שהקב״ה חפץ בכבודו של שבת אל ישיב בה את הרוחות ואל יוריד בה גשמים ואל יצמיח בה אדמה א״ל תיפח רוחיה דההוא גברא. אמשול לך משל למה״ד כזה שמטלטל בארבע אמות וכו׳. ולמה ברכו שאין לו בן זוג. חד בשבא תרי תלתא ארבעתא חמשתא ערובתא. שבתא לית ליה בן זוג. ד״א שאינו נדחה. יום טוב נדחה יום [א]הכפורים נדחה. שבת אינו נדחה אמרה שבת לפני הקב״ה רבונו של עולם לכל יש בן זוג ולי אין בן זוג א״ל הקב״ה ישראל יהיה בן זוגך וכיון שעמדו ישראל על הר סיני א״ל הקב״ה הוו זכורים לאותו דבר שאמרתי לשבת כנסת ישראל היא בן זוגך שנאמר [ב]זכור את יום השבת לקדשו. שלש בריות ברא הקב״ה בכל יום. בראשון ברא שמים וארץ ואורה. בשני ברא גיהנם ורקיע ומלאכים. בשלישי ברא אילנות ודשאים וגן עדן. ברביעי ברא חמה ולבנה ומזלות. בחמישי עופות ודגים ולויתן. בששי אדם וחוה ורמש. ר׳ פנחס אומר בראשית ברא אדם וחוה ורמש ובהמה וחיה ומריאים. אשר ברא אלהים ועשה אין כתיב כאן אלא לעשות מה שהיה עתיד לבראות בז׳ הקדים וברא אותו בששי: כי בו שבת מכל מלאכתו ממלאכת עולמו שבת ממלאכת הצדיקים והרשעים לא שבת אלא פועל עם אלו ופועל עם אלו מראה לאלו מעין *דגמטרין שלהן ומראה לאלו מעין דגמטרין שלהן. ומנין שפורענות של רשעים נקראת מלאכה שנאמר [ג]פתח ה׳ את אוצרו ויוצא את כלי זעמו כי מלאכה היא. ומנין שמתן שכרן של צדיקים נקראת מלאכה שנאמר [ד]מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך:

יז (ו) [ה]אלה תולדות השמים והארץ זה ראשה של תורה. (ז) [ו]החדש הזה לכם ראש הספר (ח) [ז]אמר אויב ארדוף ראש השירה ולמה עשה

מ״ק ובמ״ק ז בהדיוכין טובות ומלוי רלון, ובערוך גריס הרבה להם גדולה והרבה להן כו׳ : ח ישעיה ל : ט ב״ר פ״י : י ערב שם מקום : כ ר״ל ב״ר : ל איסטטיבא , דונטיבא פניהם לי׳ לש פי׳ מנוחה ודורון : מ ב״ר פ״ח : נ משלי י : ס ש״ב יט : ע ירושלמי דהלו מגלחין : פ ב״ר פי״ח : צ ירושלמי · *רעפים אבנים : **קורלין מרתף ואוצר מאכל : ק שבת קיט : ר דסקיוס שלחן : ש ב״ר פי״א : ת בזכור פירוש אוב : א שלא יזדמן ביום ו׳ או א׳ : ב שמות כ : *דגמטרין דוגמת שמירתן : ג ירמיה נ : ד תהלים לא : ה אגכיר פי״ב : ו שמות יב : ז שם טו :

זית רענן (ו) אלה תולדות השמים זה ראשה של תורה. פירוש שבזה הפ׳ פורט בריאת האדם שהוא עיקר הבריאה שבעבורו נברא העולם. וגם כתוב בו בריאת ג״ע שהיה קודם לכל מעשה בראשית: (ז) החדש הזה לכם ראש הספר שעיקר יציאת מצרים לידע טעם המצוה של החדש ופסח: (ח) אמר אויב ראש השירה שהרי בתחלה

עשה הקב"ה מוקדם ומאוחר בתורה מפני גסי הרוח שלא יקרא כהן בבראשית ויאמר אני התחלתי התורה (ט) הקב"ה נמלך במלאכים אמר להן עולם אני מבקש לבראות א"ל למה אמר להן בשביל עם אחד שנקרא ישראל אמרו לו ומה טיבן א"ל כשם שהבדלתי בין אור להשך כך במצרים ולכל בני ישראל היה אור במושבותם. כשם שהבדלתי בין מים העליונים לתחתונים אף להן אני עתיד לעשות כן שנאמר [ח]והמים להם חומה מימינם. בשלישי בראתי זרעים ודשאים אף להן אני עתיד לעשות כן שנאמר [ט]והמן כזרע גד ואומר [י]בנאות דשא ירביצני. בראתי מאורות להבדיל בין יום ובין לילה אף אני עתיד לעשות להן כן שנאמר [כ]לא ימיש עמוד הענן. (י) בראתי עופות ודגים אף להן [ל]ורוח נסע מאת ה'. בראתי אדם ויפח באפיו אף להם עץ חיים היא למחזיקים בה א"ל רבונו של עולם מה עשה לך העם הזה שאתה כ"כ מחבבו (יא) א"ל ביום ראשון בראתי שמים ומתחתים שנאמר [מ]הנוטה כדוק שמים וגו' (יב) אף הם אני משרה שכינתי ביניהן שנאמר [נ]ועשו לי מקדש. בשני הבדלתי בין מים למים אף הן והבדילה הפרוכת לכם. ביום השלישי בראתי דשאים וזרעים אף הן אוכלין ירקות בל"יל פסח ומביאין להם הפנים. ברביעי בראתי מאורות אף הן ועשית מנורת זהב. בחמישי בראתי עופות אף הן והיו הכרובים פורשים כנפים. בששי בראתי אדם אף הן בזאת יבא אהרן לשמש לפני: [ס]אלה תולדות השמים והארץ בהבראם. בוראן משבחן מי מגנן בוראן מקלסן מי יתן בהם דופי אלא נאין הן ומשובחין. א"ר יודן בזכות התורה נברא העולם שנאמר [ע]אלה החקים והמשפטים והתורות. ד"א בזכות השבטים שנאמר [*]ואלה שמות השבטים [**]כל אלה שבטי ישראל כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים ואלה מוסיף על הראשונים נאמר כאן אלה פסל תהו ובהו וחשך. רבי יהודה אומר ויכלו השמים והארץ בזמנו וכל צבאם בזמנו א"ל ר' נחמיה והכתיב אלה תולדות השמים והארץ בהבראם שביום שנבראו בו הוציאו תולדות אמר ליה רבי יהודה והכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום אחד שני שלישי רביעי המישי ששי אמר רבי נחמיה כמלקטי תאנים היו כל אחד ואחד הופיע בזמנו: ותוצא הארץ דשא. דשא שהיה פקוד בידה: כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ את הים ג' דברים הללו הן עשו ברייתו ושהו משלשה שלשה ימים והוציאו משלש שלש תולדות. הארץ בראשון כבית הלל ושהתה שלשה ימים ראשון שני שלישי והוציאה שלש תולדות אילנות דשאים וגן עדן. רקיע. בשני ושהו ג' ימים שני שלישי רביעי והוציאו ג' תולדות חמה ולבנה ומזלות. הים בשלישי ושהה ג' ימים שלישי רביעי חמישי והוציא ג' תולדות עופות ודגים ולויתן. רבי עזריה לא אמר כן אלא ביום עשות ה' ארץ ושמים. שני דברים הן עיקר ברייתו של עולם שהו שלשה ימים ונגמרה מלאכתן ברביעי. שמים בראשון כבית שמאי שהו ג' ימים ראשון שני ושלישי ונגמרה מלאכתן ברביעי ומהו גמר מלאכתן מאורות. הארץ בשלישי ותוצא הארץ דשא ושהתה ג' ימים שלישי רביעי חמישי ונגמרה מלאכתן בששי. אדם שנאמר [פ]אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי. תולדות כל תולדות שבמקרא חסרין בר מן תרין [צ]אלה תולדות פרץ והדין ומפני מה אינון חסרין מפני ששה דברים שנטלו מאדם הראשון זיוו וחייו וקומתו פרי הארץ ופרי האילן והמאורות. זיוו מנין שנאמר [ק]משנה פניו ותשלחהו. חייו מנין ואל עפר תשוב. קומתו מנין שנאמר ויתחבא האדם קומתו נעשה של מאה אמה. פרי הארץ ופרי האילן שנאמר ארורה האדמה בעבורך. מאורות לקו במוצאי שבת ועוד אינן חוזרין לתיקונן עד שיבא בן פרץ אלה תולדות פרץ. זיוו מנין [ר]ואוהביו כצאת השמש. חייו מנין [ש]כימי העץ ימי עמי. קומתו מנין [ת]ואולך אתכם קוממיות בקומה זקופה ולא ייראון מכל בריה:

יח רבי יהודה אומר מאה אמה רבי נחמיה אומר מאתים אמה. רבי אליעזר אומר ש' אמה [א]קום מאה מיות מאתים. רבי אבהו אומר תת"ק אמה השקמה הזאת עושה בארץ שש מאות שנה והולד יוצא כאמה גרומה ממעי אמו. צא וחשוב אמה ומחצה בכל שנה הרי תת"ק. פרי הארץ הגפן תתן פריה. המאורות והיה אור הלבנה כאור החמה. לכל יש תולדות. שמים וארץ יש להן תולדות שנאמר אלה תולדות השמים. מטר יש לו תולדות. שנאמר [ב]היש למטר אב או מי הוליד וגו' תני כל מי שיש לו תולדות מת וכלה ונברא ואינו בורא וכל מי שאין לו תולדה לא מת ולא כלה ובורא ואינו נברא כלפי מעלה אמורין הדברים וכל מה שאתה רואה תולדות שמים וארץ הן. בראשון ברא שמים וארץ. בשני ברא רקיע מן העליונים. בשלישי מן התחתונים תדשא הארץ. ברביעי מן העליונים יהי מארת. בחמישי מן התחתונים ישרצו המים. בששי בא לבראות האדם אמר אם אני בורא אותו מן העליונים עכשיו רבים העליונים על התחתונים בריה אחת ואין שלום ביניהם ואין שלום בעולמי מן התחתונים עכשיו הם רבים על העליונים בריה אחת ואין שלום בעולמי אלא הריני בורא אותו מן העליונים ומן התחתונים הה"ד וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה מן התחתונים ויפח באפיו נשמת חיים מן העליונים. בהבראם באברהם בזכות אברהם הה"ד [ג]אתה עשית את השמים ואת הארץ כל [ד]האונקוס הזה בשביל מה בשביל [ה]אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם. בהבראם בה' בראם מה ה' זה אינו תופס את הלשון כך לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו אלא בדבר ה' שמים נעשו וכן הוא אומר [ו]כי ביה ה' צור עולמים:

יט בשתי אותיות ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו העולם הזה נברא בה' מה ה' זה סתום מכל צדדיו ופתוח מלמטה רמז שכל המתים יורדין לשאול. ועוקצו למעלה רמז שהן עתידין לעלות והחלון הזה שמן הצד רמז לבעלי תשובה. והעולם הבא נברא ביו"ד מה זה קומתו כפופה כך הרשעים קומתן כפופה ופניהם משחירות לעולם הבא הה"ד [ז]ושח גבהות האדם ושפל רום אנשים ונשגב ה' לבדו ביום ההוא: [ח]מפני מה נברא העולם הזה בה' מפני שדומה לאכסדרה שכל הרוצה לצאת יוצא. מאי טעמא תליא כרעיה דאי הדר בתשובה מעייל ליה ולעייליה בהך לא מסתייעא מלתא כדריש לקיש בא לטהר כו' והיינו דכתיב [ט]אם ללצים הוא יליץ וגו'. מאי טעמא אית ליה תגא אמר הקדוש ברוך הוא אם חוזר בו אני קושר לו כתר כמותי. העולם הבא ביו"ד מפני שצדיקים שבו מועטים וכפוף ראשו מפני שצדיקים כפופים ראשיהם מפני מעשיהן שאין דומין אלו לאלו. בהבראם בדבר ה' וכבר שמים נעשו משל למלך שנזף בעבדו ועמד לו תמיה. כך עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו: כתיב כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות. אלה תולדות השמים. אלא יום נכנס ויום יוצא שבת יוצא ושבת נכנס חדש יוצא וחדש נכנס שנה יוצאת ושנה נכנסת. בהבראם רבי יצחק וריש לקיש רבי יצחק אומר בשר ודם מותח אהל [*]אננקי על ידי שהות הוא רפי קמעא ברם הכא תרקיע עמו לשחקים. וא"ת שהם רפים ת"ל חזקים כראי מוצק. ריש לקיש אמר בשר ודם מציק כלים אננקי על ידי שהות מעלה חלודה ברם הכא חזקים כראי מוצק נראין כבשעת יציקתן כמן תרקיא: ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים בית שמאי אומרים מחשבה בלילה ומעשה ביום וב"ה אומרים מחשבה ומעשה ביום. אמר רשב"י תמהני היאך נחלקו אבות העולם ב"ש וב"ה על בריאת שמים וארץ אלא מחשבה בין ביום בין בלילה ומעשה עם דמדומי חמה. ה' אלהים משל למלך שהיו לו כוסות רקים אמר אם אני נותן לתוכו חמין הן נבקעין צונן מיד הם מקרישין מה עשה ערב חמין בצונן ועמדו. כך הב"ה אומר אם אני בורא העולם במדת הדין היאך העולם יכול לעמוד במדת רחמים הויא הטיא סגיאין אלא הריני בורא אותו במדת הדין ובמדת הרחמים הלואי יעמוד ארץ ושמים. משל ללגיון שהמליך את המלך תחלה אמר המלך הואיל והלגיון הזה המליכני תחלה הריני נותן לו [י]פרוקפי שלא תזוז ממנו לעולם הה"ד [כ]יסד ארץ על מכוניה בל תמוט עולם ועד:

כ [ל]וכל שיח השדה הכא אומר וכל שיח השדה ולהלן הוא אומר ויצמח ה' אלהים מן האדמה להלן לג"ע וכאן לישובו של עולם אלו ואלו לא צמחו עד שירדו עליהן גשמים. וכל שיח השדה כל האילנות כאלו משיחין אלו עם אלו וכאלו משיחין עם הבריות כל האילנות להנאתן של בריות נבראו. מעשה באדם א' שבצר את כרמו ולן בתוכו ובא הרוח ופגעתו. כל שיחתן של הבריות אינן אלא על הארץ עבדא ארעא לא עבדא. כל תפלתן של ישראל אינו אלא על בית המקדש: [מ]כי לא המטיר מטר משקה ומרוה מזבל ומעדן וממשיך מאי קראה [נ]תלמיה רוה נחת גדודיה וגו' צמחה תברך: [ס]כי לא המטיר ה' אלהים שם מלא הזכיר על עולם מלא כשם שהזכיר שם מלא על עולם מלא כך מזכיר שם מלא על ירידת גשמים. ג' דברים שקולים זה כזה אדם ארץ מטר ושלשתן משלש שלש אותיות ללמדך שאם אין ארץ אין מטר ואם אין מטר אין ארץ ואם אין שניהם אין אדם. ואדם אין לעבוד את האדמה לא נברא האדם אלא לעמל זכה עמלו בתורה לא זכה עמלו בארץ אשרי שעמלו בתורה. כי לא המטיר וגו' אלמלא אדם אין ברית כרותה לארץ להמטיר עליה שנאמר [ע]להמטיר על ארץ לא איש מדבר לא אדם בו. מתחלה ואד יעלה מן הארץ וחזר בו הקב"ה שלא תהא שותה אלא מלמעלה מפני ד' דברים מפני בעלי זרוע ובשביל להדיח טללים רעים ושתהא גבוה שותה כנמוך

ממ"ק ובמ"ק ח שם יד : ט שם טז : י תהלים כג : כ שמות יג : ל במדבר יא : מ ישעיה מ : נ שמות כה : ס ב"ר פי"ב : ע ויקרא כו : *יחזקאל מח : **בראשית מט :
פ ישעיה מה : צ רות ד : ק איוב יד : ר שופטים ה : ש ישעיה סה : ת ויקרא כו : א מתלק תיבת קוממיות : ב איוב לח : ג נחמיה ט : ד אונקוס
כוכב מלא בלשון יון : ה שם : ו ישעיה כו : ז ישעיה ב : ח מנחות כט : ט משלי ג : *אננקי בדוחק ויגיעה : י פרוקפי גדולה וכבוד בל"י : כ תהלים קד : ל בראשית ב :
מ כתובות י : נ תהלים סה : ס ב"ר פי"ג : ע איוב לח :

זית רענן אמר אמר אויב ארדוף ואח"כ סוס ורוכבו רמה בים : (ט) הקב"ה נמלך במלאכים. בא ללמדנו לאחוז במדת הענוה כמ"ש רש"י שהוא גדול נוטל רשות מן הקטן (י) בראתי עופות ודגים אף להן ורוח נסע מאת ה', פי' דכתיב ויגז שלוים מן הים כיון שבאו מן הים הוי כמו דגים: (יא) אמר להן ביום ראשון בראתי שמים ומתחתים כו' וימתחם כאהל לשבת ש"מ שעשה שמים לשכון עליהם : (יב) אף הם אני משרה שכינתי וכו' פירוש בזכות המשכן שעתידין לבנות:

כנמוך ויהיו הכל תולין עיניהן כלפי מעלה הה"ד פלשום שפלים למרום: צומהיכן הארץ שותה רבי אליעזר אומר ממי אוקינוס שנאמר ואד יעלה מן הארץ א"ל רבי יהושע והלא מי אוקינוס מלוחין הן א"ל מתמתקין הם בעבים דכתיב קאשר יזלו שחקים היכן הן נזלין בשחקים רבי יהושע אומר ממים העליונים דכתיב רלמטר השמים תשתה מים. והעננים מתגברין מן הארץ ועד הרקיע ומקבלין אותן כמפי הנוד דכתיב שיזוקו מטר לאדו תוהושרין אותו ככברה ואין טפה אחת נוגעת בחברתה דכתיב אחשרת מים עבי שחקים למה קורא אותן שחקים שהן שוחקין את המים. ד"א כדקין הללו של בהמה. רבי יוחנן אומר אין עננים אלא מלמעלה שנאמר בוארו עם ענני שמיא ריש לקיש אומר אין עננים אלא מלמטה שנאמר גמעלה נשיאים מקצה הארץ על רעתיה דרבי יוחנן לאחד שכבד את חברו בחבית של יין וקנקנה ר"ש אומר לאחד שאמר לחברו תן לי סאה של חטין א"ל הבא קופתך ומדוד כך אמר הקב"ה לארץ אייתי ענגך וקבלי מטר. חמשה שמות נקראו לו אד ענן נשיא עב חזיז. עב שהוא מעבב פני רקיע. אד שהוא שובר לבעלי שערים. ענן שהוא עושה את הבריות ענוים אלו לאלו. נשיא שעושה את הבריות נשיאים אלו על אלו. חזיז שעושה חזיונות ברקיע ומשרה רוח הקדש על הבריות כד"א חזון ישעיהו: ארבעה שמות נקראו לארץ כנגד ארבע תקופות. ארץ כנגד תקופת ניסן שהיה מריצה את פירותיה. תבל כנגד תמוז שמתבלת פירותיה. אדמה כנגד תקופת תשרי שהארץ עשויה דבולין בולין של אדמה. ארקא כנגד תקופת טבת שהיא מורקת את פירותיה: ואד יעלה מן הארץ עולה שבר מן הארץ מיד והשקה את כל פני האדמה וכן הוא אומר היערוף כמטר שברו בריות ערפן מיד המטר יורד והשקה את כל פני האדמה. הכל מתברך משא ומתן מתברך *והפרגמטוטין מרויחין ומוכי שחין והולין מרויחין ואבריהן רפין עליהן. אבימי מן חבריא הוי מבקר ובישיא כד הוי רביעתא נחתא הוי א"ל מה אינון עבדין הוי א"ל נינוהו אף אבן טובה מרגשת אף הדגים מרגישין. עובדא הוי בהדא עכו רצדו חד נון ושמו יתיה תלת מאה ליטרין ושקלו יתיה ואשכחוניה מאתן לטרין. הוי תמן חד סב א"ל דלא נחתא רביעתא וכיון דנחתא רביעתא צדו חד נון ושמו יתיה מאתן ליטרין ושקלוניה ואשכחו תלת מאה ליטרין. והשקה את כל פני האדמה אין הארץ שותה אלא לפי חסומה א"כ מה יעשו שרשי חרוב שרשי שקמה ששרשיהם עד תהום. שרשי חטין בוקעין בארץ חמשים אמה. שרשי גפנים ותאנים בוקעין בצור ואחד לשלשים יום תהום עולה ומשקה אותה מ"ט אני ה' נוצרה לרגעים אשקנה אריב"ל בשעה שהמטר יורד עושה פנים לארמה: (יג) זואד יעלה מן הארץ העבים שואבים מים מן הים שנאמר מעלה נשיאים מקצה הארץ ובכל מקום שיפקוד להם המלך שם הם מנשימים מיד הארץ מעוברת וצומחת כאשה אלמנה מעוברת מזנות אבל כשירצה הקב"ה לברך צמחה של ארץ וליתן צידן של בריות פותח אוצרו הטוב שבשמים וממטיר על הארץ שהן מים זכרים מיד הארץ מעוברת וצומחת של ברכה שנאמר חיפתח ה' לך את אוצרו הטוב וגו'. רבי יהודה אומר פעם אחת בכל חדש וחדש סילונות עולים מן התהום להשקות את פני כל האדמה שנאמר ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה:

טוייצר ה' אלהים את האדם אמר רבי יוסי בן קצרתא כאשה הזו שהיא מקשקשת עסתה במים ומגבהת חלתה מבינתים כך בתחלתה ואד יעלה מן הארץ ואח"כ וייצר את האדם וכן הוא אומר יואיש תרומות יהרסנה זה אדם הראשון שהוא גמר חלתו של עולם ונקראת חלה תרומה שנאמר כחלה תרימו תרומה. וייצר שתי יצירות יצירה לאדם יצירה להוה יצירה לז' יצירה לט' נוצר לז' או לט' חי לח' אינו חי נוצר לט' ונולד לז' אינו חי ק"ו לח'. בעון קומי רבי אבהו מנין שהנוצר לז' חי אמר לון מדידכון אנא ממטי לכון. לזיטא אפטא איטא אוכטא. וייצר שתי יצירות יצירה מן העליונים ומן התחתונים אוכל ושותה כבהמה כו' כדלעיל. וייצר שני יצרים יצר טוב ויצר הרע שאלו היה בבהמה ב' יצרים כיון שהיתה רואה סכין ביד אדם לשחטה היתה משחרת ומתה והרי אדם יש לו שני יצרים כתיב מויוצר רוח אדם בקרבו נשמתו של אדם צרורה בקרבו שאלולי כן כיון שהיתה הצרה באה היה שומטה ומשליכה. וייצר שתי יצירות בעה"ז ובעולם הבא: נדרש רב נחמן בר רב חסדא מאי דכתיב וייצר בשני יודי"ן שני יצרים יש בו באדם יצר טוב ויצר רע. מתקיף לה רב נחמן בר רב יצחק גבי בהמה דלא כתיב בה וייצר ה"נ דלא שליט בה יצר הרע הא קא חזינן דנכתה ובעטה ובטשה אלא כרבי ירמיה בן אלעזר סדו פרצופים ברא הקב"ה לאדם הראשון שנאמר עאחור וקדם צרתני וכתיב פויבן ה' את הצלע חד אמר פרצוף וחד אמר זנב. בשלמא למ"ד פרצוף היינו דכתיב אחור וקדם צרתני אלא למ"ד זנב מאי אחור וקדם כדרבי דאמר אחור למעשה בראשית היינו דלא איברי אלא במעלי שבתא אלא קדם לפורענות דמאי דמבול דכתיב צוימח את כל היקום מאדם ועד בהמה. אדם ברישא והדר בהמה. בשלמא למאן דאמר פרצוף היינו דכתיב וייצר אלא למאן דאמר זנב מאי וייצר כדרבי שמעון בן פזי אוי לי מיצרי אוי לי מיוצרי. בשלמא למ"ד פרצוף היינו דכתיב זכר ונקבה בראם אלא למ"ד זנב מאי זכר ונקבה כדרבי אבהו דרבי אבהו רמי כתיב זכר ונקבה בראם וכתיב כי בצלם אלהים עשה את האדם בתחלה עלו במחשבה לבראות שנים ולבסוף לא נברא אלא אחד. בשלמא למ"ד פרצוף היינו דכתיב קויסגור בשר התחתנה אלא למ"ד זנב מאי ויסגור לא נצרכה אלא למקום חתך. בשלמא למ"ד זנב היינו דכתיב ויבן אלא למ"ד פרצוף מאי ויבן כדרבי שמעון בן מנסיא מלמד רשקילעה הקב"ה לחוה והביאה לאדם שכן בכרכי הים קורין לקליעתא בניתא. ד"א ויבן מלמד שבנאה הקב"ה לחוה כבנין אוצר מה אוצר זה רחב מלמטה וקצר מלמעלה כדי לקבל הפירות אף אשה רחבה מלמטה וקצרה מלמעלה כדי לקבל הולד: ויביאה אל האדם מלמד שנעשה הקב"ה שושבין לאדם מכאן למדה תורה דרך ארץ שיעשה גדול שושבין לקטן ולא ירע לו. ולמ"ד דו פרצופין בראו הי מניהו אזל ברישא מסתברא דגברא אזל ברישא כדתניא לא יהלך אדם אחרי אשה בדרך ואפילו היא אשתו ואפילו היא אחותו ואפילו בתו נזדמנה לו על הגשר יסלקנה לצדדים שכל העובר אחרי אשה בדרך לא ינקה מדינה של גיהנם:

שבשעה שברא הקב"ה את האדם בראו תאנדרוגינוס שנאמר זכר ונקבה רבי שמואל בר נחמני אמר דו פרצופין בראו נסרו ועשאו גבים מכאן וגבים מכאן שנאמר אחור וקדם צרתני. מתיבין ליה והכתיב ויקח אחת מצלעותיו אמר ליה מן סטרוהי כד"א אולצלע המשכן. אחור וקדם צרתני מתחלה נברא מן הארץ עד לרקיע וכשראו אותו מלאכי השרת נזדעזעו ונתיראו מלפניו מה עשו עלו כלן לפני הקב"ה למעלה אמרו לפניו רבש"ע שתי רשויות יש בעולם הניח הקב"ה ידו על ראשו ומעטו והעמידו על אלף אמה:

בשנו רבותינו המפלת כמין בהמה חיה ועוף בין טמאים בין טהורים אם זכר תשב לזכר אם נקבה תשב לנקבה אין ידוע תשב לזכר ולנקבה דברי רבי מאיר וחכמים אומרים כל שאין בו מצורת האדם אינו ולד. מ"ט דרבי מאיר הואיל ונאמרה בהן יצירה כאדם ומופנה משני צדדין מופנה גבי אדם ומופנה גבי בהמה. מאי מופנה גבי בהמה דכתיב גויעש אלהים את חית הארץ למינה וכתיב ויצר מן האדמה ומופנה מב' צדדין למדין ואין משיבין:

דאת האדם בזכותו של אברהם דכתיב ההאדם הגדול בענקים זה אברהם ולמה קורא אותו אדם גדול שהיה לו להבראות קודם אדם הראשון אלא אמר הקב"ה שמא יקלקל ואין מי שיבא ויתקן אחריו. אדם שיש לו קורה שופעת היכן הוא נותנה לא באמצע פלטין כדי שתסבול קורות שלפניה ושלאחריה כך נברא באמצע הדורות שיסבול דורות שלפניו ושלאחריו. מכניסין את המתוקנת לביתה של המקולקלת ואין מכניסין מקולקלת לביתה של מתוקנת. עפר עופר. עולם על מלאתו אף הוה על מלאתה נבראת. אדם והוה כבני עשרים שנה נבראו. עפר זכר. מן האדמה נקבה. היוצר הוא מביא עפר זכר ואדמה נקבה כדי שיהו כליו בריאין. מן האדמה ממקום כפרתו נברא כד"א ומזבח אדמה תעשה לי. אמר הקדוש ברוך הוא הריני עושה אותו ממקום כפרתו הלואי יעמוד:

זויפח באפיו מלמד שהעמידו גולם מן הארץ ועד לרקיע וזרק בו נשמה לפי שבעה"ז בנפיחה אבל לעתיד לבא בנתינה חונתתי רוחי בכם וחייתם. ה' שמות נקראו לו. נפש זה הדם שנאמר טכי הדם הוא הנפש. רוח שהיא עולה ויורדת ימי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה. נשמה זו כהאופיתא. ברייתא אמרין זו אופיתא טבא. חיה שכל האברים מתים והיא חיה בגוף. יחידה שכל האברים שנים שנים והיא יחידה בגוף. הנשמה הזו ממלאה את כל הגוף ובשעה שהוא ישן עולה ושואבת לו חיים מלמעלה ועל כל נשימה שאדם נושם צריך לקלס להקב"ה ומה טעם כל הנשמה תהלל יה על כל נשימה. ויהי האדם לנפש חיה מלמד שעשה לו עוקץ כחיה והעבירו ממנו מפני כבודו. עשאו עבד מכורן דאי לא לעי לא לנגיס דכתיב מנתנני ה' וגו' לעי באורייתא בליליא וביממא ולא מטי כאן הוא עושה נשמה נפש ולהלן

ממ"ק ובמ"ק פ איוב ס: צ ב"ר פי"ג: ק איוב לו: ר דברים יא: ש איוב לו: ת חושרין כוברים ומטורין לארץ: א ס"ב כב: ב דניאל ז: ג תהלים קלה:
ד בולין חתיכות והוליות: ה דברים לב: *פרגמטוטין פי' סוחרים: ו בישיא חולים: ז פר"א: ח דברים כח: ט ב"ר פי"ד: י משלי כט: כ במדבר טו: ל פירוש בן שבעה חי בן שמונה מת בל"י: מ זכריה יב: נ ברכות סא ועירובין יח: ס דו פטס: ע תהלים קלט: פ בראשית ב: צ שם ז: ק שם ב: ר שקילעה לי קליעת שער;
ש ב"ר פי"ד: ת אנדרוגינוס פי' זכר ונקבה. אנדרו איש גינוס נקבה: א שמות כו: ב נדה כב: ג בראשית א: ד ב"ר פי"ד: ה יהושע יד: ו שמות כ: ז ירושלמי רמז רכ"ס: ח יחזקאל לו: ט דברים יב: י קהלת ג: כ סדעת והמחשבה: ל בגים לועס ואוכל: מ איוב א:

זית רענן (יג) ואד יעלה מן הארץ כו' פעם א' בכל חדש וכו' שנאמר כו'. אינו מביא ראיה שעולה בכל חודש רק מביא ראיה שהתהום משקה הארדמה:

ולהלן הוא עושה נשמה רוח מנין ליתן את האמור להלן כאן ואת האמור כאן להלן ת"ל חיים חיים לגזרה שוה:

[נ]רבי יוסי אומר אין אדם רשאי לסגף עצמו בתעניות שמא יצטרך לבריות ואין הבריות מרחמין עליו מ"ט דרבי יוסי דכתיב ויהי האדם לנפש חיה אמרה תורה נשמה שנתתי לך החיה אותה:

[ס]ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם למה מזכיר שם מלא בנטיעה זו שמתחלת ברייתה היא צריכה כוון קודם שלא נוצרה ממעי אמה אדם צריך לכוון רוחותיה. כקרני חגבים היו ועקרן הקב"ה ושתלן בתוך ג"ע. גן בעדן רבי יהודה אומר גן גדול מעדן ויקנאו בו כל עצי עדן אשר בגן ואומר [ע]בעדן גן אלהים היית. רבי יוסי אומר עדן גדול מגן שנאמר ויטע גן בעדן. והכתיב ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן. על דעתיה דרבי יוסי תמצית בית כור שותה תרקב על דעתיה דרבי יהודה [פ]כפיגי שהיא נתונה בגנה ומשקה את כל הגנה. והא רבי יהודה יש לו שני מקראות ורבי יוסי אין לו אלא מקרא אחד האיר הקדוש ברוך הוא את עיני רבי יוסי מצא לו מקרא אחר מכריע שנאמר [צ]וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ה'. מקדם את סבור קודם ברייתו של עולם ואינו אלא קודם אדם הראשון. אדם נברא בששי וג"ע נברא בג' הה"ד [ק]ואלהים מלכי מקדם פועל ישועות הא פועלא טבא שהעמיד לי שכרי עד שלא עמדתי לפעול: וישם שם את האדם רבי יהודה אומר עילה אותו כד"א [ר]שום תשים עליך מלך רבי נחמיה אומר פיתה אותו למלך שעשה סעודה והזמין אורח. את האדם בזכותו של אברהם הה"ד [ש]בנתה לרעי מרחוק באיזה זכות יעצת לבראותי בזכות אותו שבא מרחוק כד"א [ת]קורא ממזרח גו' איש עצתי: ויצמח ה' אלהים מן האדמה תני עץ שהוא מהלך על פני כל החיים עץ חיים מהלך ת"ק שנה וכל מי בראשית מתפלגין תחתיו לא סוף דבר גופו אלא אפילו קורתו מהלך ת"ק שנה: (יד) אריב"ל שני שערי כדכד יש בגן עדן ועליהם ס' רבוא מלאכי השרת וכל אחד מהם זיו פניהם כזוהר הרקיע מבהיק ובשעה שהצדיק בא אצלם מפשיטין מעליו הבגדים שעמד בהן בקבר ומלבישין אותו ה' בגדים של ענני כבוד ושני כתרים נותנין על ראשו אחד של אבנים טובות ומרגליות ואחד של זהב פרוים ונותנין שמונה הדסים בידו ומקלסין אותו ואומרים לו לך אכול בשמחה לחמך ומכניסין אותו למקום נחלי מים מוקף ת"ת מיני ורדין והדסים וכל אחד ואחד יש לו חופה בפני עצמו לפי כבודו שנאמר [א]כי על כל כבוד חופה ומושכין ממנה ד' נהרות א' של חלב וא' של יין וא' של אפרסמון וא' של דבש וכל חופה וחופה למעלה ממנה גפן של זהב ול' מרגליות קבועות בו וכל אחד מבהיק זיוו כזיו הנוגה. וכל חופה וחופה יש בה שלחן של אבנים טובות ומרגליות. וששים מלאכים עומדים לראש כל צדיק וצדיק ואומרים לו לך אכול בשמחה דבש שעסקת בתורה שנמשלה כדבש שנאמר [ב]ומתוקים מדבש ושתה יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית שעסקת בתורה שנמשלה כיין שנאמר [ג]אשקך מיין הרקח. והכעור שבהן כדמותו של יוסף וכרמות רבי יוחנן ופריטי רמון של כסף מוקף כנגד השמש ואין אצלם לילה שנאמר [ד]ואור צדיקים כאור נגה ומתחדש עליהם לשלש משמרות. משמרה ראשונה נעשה קטן ונכנס למחיצת קטנים ושמח שמחת קטנים. משמרה שניה נעשה בחור ונכנס למחיצת בחורים ושמח שמחת בחורים. משמרה שלישית נעשה זקן ונכנס למחיצת זקנים ושמח שמחת זקנים. ויש בגן עדן פ' רבוא מיני אילנות בכל זויותיו הקטן שבהן משובח מכל עצי בשמים בכל זוית יש בו ס' רבוא של מלאכי השרת מזמרים בקול נעים ועץ החיים באמצע ונופו מכסה כל ג"ע ויש בו ת"ק אלף טעמים ואין דמותו של זה דומה לזה ואין ריחו של זה דומה לשל זה וזה ענני כבוד למעלה הימנו ומארבע רוחות מכין אותו וריחו הולך מסוף העולם ועד סופו ותחתיו תלמידי חכמים שמבארין את התורה. וכל אחד יש לו שתי חופות אחת של כוכבים ואחת של חמה ולבנה. בין כל חופה וחופה פרגוד של ענני כבוד ולפנים ממנה עדן שבה י"ש עולמות שנאמר [ה]להנחיל אוהבי יש יש בגימט' שלש מאות ועשרה. ובתוכו שבעה בתים של צדיקים ראשונה הרוגי מלכות כגון רבי עקיבא וחבריו. שניה טבועים בים. שלישית רבן יוחנן בן זכאי ותלמידיו מה היה כחו שכך היה אומר אם כל השמים יריעות וכל בני אדם [ו]לבלרין וכל היערים [ז]קולמוסין אינן יכולין לכתוב מה שלמדתי מרבותי ולא חסרתי מהם אלא ככלב המלקק בים. כת רביעית אלו (טו) שירד הענן וכסה עליהן. כת חמישית אלו בעלי תשובה במקום שבעלי תשובה עומדין צדיקים גמורים אינן עומדין. כת ששית אלו (טז) רווקים שלא טעמו טעם חטא מימיהם. כת שביעית אלו עניים שיש בהן מקרא ומשנה ודרך ארץ עליהם הכתוב אומר [ח]וישמחו כל חוסי בך לעולם ירננו והקב"ה יושב ביניהן ומבאר להן את התורה שנאמר [ט]עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי וגו' ולא פרסם הקב"ה כבוד המתוקן להם יותר ויותר שנאמר [י]עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו:

[כ]שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם. תורה מנין שנאמר [ל]ה' קנני ראשית דרכו. תשובה מנין שנאמר [מ]בטרם הרים יולדו וגו' ותאמר שובו בני אדם. גן עדן מנין שנאמר [נ]ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם. גיהנם מנין שנאמר [ס]ערוך מאתמול תפתה. כסא הכבוד ובית המקדש מנין שנאמר [ע]כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו. שמו של משיח מנין שנאמר [פ]לפני שמש ינון שמו:

[צ]וי"ש אומרים התורה וכסא כבוד נבראו והאחרים עלו במחשבה להבראות והתורה קדמה לכסא הכבוד דכתיב ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז קדם לכסא הכבוד שכתוב בו [ק]נכון כסאך מאז:

[ר]רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר בל"ב מדות האגדה נדרשת וזה אחד מהן דבר שאינו מתפרש במקומו ומתפרש במקום אחר כיצד ויטע ה' אלהים גן בעדן ויצמח ה' כל עץ. שומע אני שברא הקב"ה בגן עדן כל עץ מאכל וכל מיני מגדים אבל לא שמענו שברא לו חופות של זהב ואבנים טובות ומרגליות והיכן שמענו להלן [ש]בעדן גן אלהים היית:

כא מכלל שאחריו מעשה ואינו אלא פרטו של ראשון כיצד ויברא אלהים את האדם בצלמו הרי זה כלל ואחריו פרט מעשיו ויפל ה' אלהים תרדמה ויבן את הצלע כדלעיל בסימן י"ו:

[ת]ועץ הדעת טוב ורע מה היה אותו האילן שאכל ממנו אדם הראשון רבי מאיר אומר חטים היו כד לא הוה בבר נש דעה אינון אמרין לא אכל ההוא גברא פיתא דחטין מן יומוי. אפשר חטין היו והכתיב עץ מתמרות היו כארזי לבנון. [א]החליפו דבריהם רבי יהודה אומר ענבים היו שנאמר [ב]ענבמו ענבי ראש וגו' אותן אשכולות הביאו מרורות לעולם. רבי אבא דמן עכו אמר אתרוג היה הה"ד ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וגו'. אמרת איזה אילן שהעץ נאכל כפריו אין אתה מוצא אלא אתרוג. רבי יוסי אומר תאנים היו למד מענינו. לבן מלכים שקלקל באחת משפחותיו כיון ששמע המלך טרדו והוציאו חוץ לפלטין והיה מחזר על פתחיהן של שפחות ולא היו מקבלות אותו אבל אותה שקלקל עמה פתחה דלתיה וקבלתו. כך בשעה שאכל אדם הראשון מאותו אילן טרדו הקב"ה והוציאו חוץ לגן עדן והיה מחזר על כל האילנות ולא קבלוהו מה היו אומרים לו הא גנבא דגנב דעתיה דברייה הה"ד [ג]אל תבואני רגל גאוה רגל שנתגאה על בוראו ויד רשעים אל תנדני לא תסב מני טרפין אבל התאנה על ידי שאכל מפירותיה פתחה דלתיה וקבלתו הה"ד [ד]ויתפרו עלה תאנה. מה היתה אותה תאנה ברת שבע. דאמטיות שבע יומי דאבלא לעלמא. רבי יהושע בן לוי אומר חס ושלום לא גלה אותו אילן ולא עתיד לגלותו ראה מה כתיב [ה]ואשה אשר תקרב אל כל בהמה לרבעה וגו' אם אדם חטא בהמה מה חטאה אלא שלא תהא בהמה עוברת בשוק ויאמרו זו היא בהמה שנסקלת פלונית על ידה ואם על כבוד תולדותיו חס הקב"ה על כבוד עצמו עאכ"ו:

[ו]ונהר יוצא מעדן בשעה שהיה מושלם לבוראו ארבעה נהרות היה פותק *במגרופית אחת. שם האחד פישון מגדל פשתן ושמימיו מהלכין בשופי. הוא הסובב את כל ארץ החוילה עדיין לא היתה חוילה אלא מגיד מראשית אחרית. אשר שם הזהב זהב ודאי. וזהב הארץ ההיא טוב טובוי דהוא בביתא טובוי דהוא בלויתא. טובה גדולה חלק הקב"ה לעולמו אדם פורט זהוב אחד מוציא כמה יציאות. לא היה העולם ראוי להשתמש בזהב ולמה נברא בשביל בית המקדש. וזהב הארץ ההיא טוב כד"א [ז]ההר הטוב הזה והלבנון. שם הבדלח ואבן השהם את סבור כבדלח של פטמים ויגיד עליו רעו מה זה אבן טובה אף זה אבן טובה. הוא הסובב את כל ארץ כוש עדיין לא עמד כוש אלא מגיד מראשית אחרית. פרת [ח]אוותינטין של ד' נהרות דכתיב עד הנהר הגדול נהר פרת. והכתיב [ט]הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל לפי שדניאל ראה שני חלומות אחד בחדקל ואחד באובל וחדקל נראה גדול מאובל לפיכך קורא אותו גדול. ד"א לפי שעלה פרת והקיף כל ארץ ישראל דכתיב ביה [י]כי מי גוי גדול נקרא גדול משל הדיוט אומר עבד מלך מלך הדבק לשחוור ויסגדון לך:

כב הוא פרת והוא נהר כבר. פרת שהוא פרה ורבה עד שעוברין בו בספינה. פרת שהוא מפריד והולך עד שהוא כלה ופותחין אותו

מ"ק ובמ"ק נ תענית כג : ס ב"ר פט"ו : ע יחזקאל כח : פ כפיגי מעין : צ ישעיה כח : ק תהלים עד : ר דברים יח : ש תהלים קלט : ת ישעיה מו : א ישעיה ד :
ב תהלים יט : ג שה"ש ח : ד משלי ח : ה משלי ד : ו לבלרין כותבים : ז פירושו עט : ח תהלים ס : ט שם קח : י ישעיה סד : כ פסחים נד ע"א : ל משלי ח
מ תהלים ל : נ בראשית ב : ס ישעיה ל : ע ירמיה יז : פ תהלים עב : צ ב"ר פט"ו : ק תהלים לג : ר ל"ב מדות : ש יחזקאל כח : ת ב"ר שם : א ברכות מ וסנהדרין ע .
ב דברים לב : ג תהלים לו : ד בראשית ג : ה ויקרא כ : ו ב"ר פי"ו : *במגרופית בפתח סד' נכרות כחפירת מגרפה אחת : ז דברים ג : ח אוותינטין קלין : ט דניאל י : י דברים ד

זית רענן (יד) אמר ריב"ל שני שערי כדכד וכו' שנים טבועים בים כו', נ"ל דהם הילדים שקפצו לתוך הים כדאיתא בגיטין פ"ה : (טו) שירד הענן וכסה כו', כמדומה לי שהם בני מיתה שכסה אותן הענן לאחר החרבן : (טז) רווקים. פי' פנויים שאין להם אשה :

אותו במגרפה. כבר שמימיו קלין עד שפירותיו גסין ואינן יורדין בכברה: [י]זכרותא דמיא פרת דאמר רב יהודה אמר רב הנודר מן המים הבאים מפרת אסור במים שבעולם. דאמר רב יהודה אמר רב כל הנהרות למטה משלשה נהרות ושלשה נהרות למטה מפרת. והא איכא עינתא דמדליין. הני סולמי דפרת נינהו. ר"מ אומר יובל שמו שנאמר [ל]ועל יובל ישלח שרשיו וחכמים אומרים פרת שמו שמימיו פרין ורבין. מסייע ליה לשמואל דאמר נהרא מכיפיה מיבריך ופליגא דרב דאמר רב מטרא במערבא סהדא רבה פרת רב הונא אמר פרת בפני עצמו כבר בפני עצמו. אומרים לפרת למה אין קולך הולך א"ל מעשי מודיעין אותי אדם נוטע בי נטיעה הוא עולה לשלשים יום זורעין בי זריעה עולה לג' ימים. אומרים להדקל למה קולך הולך אומר הלואי אשמיע קולי ונראה. אומרים לאילני מאכל למה אין קולכם נשמע א"ל אין אנו צריכין פירותינו מודיעין עלינו. אומרים לאילני סרק למה קולכם הולך א"ל הלואי נשמיע קולנו ונראה. רב הונא אמר לא מן הטעם הוא זה אלא אילני מאכל על ידי שכבדין בפרותיהן אין קולן הולך. אילני סרק על ידי שקלין בפירותיהן לפיכך קולן הולך הדא הוא דכתיב [מ]וינע לבבו ולבב עמו כנוע עצי יער וגו'. רבי יהושע בן לוי אומר עתיד הקב"ה להשקות כוס תרעלה לעכו"ם ממקום שהדין יוצא מה טעם ונהר יוצא מעדן אלו ד' מלכיות כנגד ד' ראשים: שם האחד פישון זה בבל על שם ופשו פרשיו: הוא הסובב את כל ארץ החוילה עלה והקיף את כל ארץ ישראל דכתיב בהו [נ]הותילי לאלהים כי עוד אודנו: אשר שם הזהב אלו דברי תורה שהן נחמדין מזהב: וזהב הארץ ההיא טוב מלמד שאין תורה כתורת ארץ ישראל ולא חכמה כחכמת ארץ ישראל: שם הבדלח ואבן השהם מקרא משנה תלמוד תוספתא ואגדה. ושם הנהר השני גיחון זה מדי שהיה המן שף כנחש על שם על גחונך תלך. הוא הסובב את כל ארץ כוש על שם המולך מהודו ועד כוש. ושם הנהר השלישי הדקל זו יון שהיתה חדה וקלה בגזרה שהיתה אומרת לישראל כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל. הוא ההולך קדמת אשור כל המלכים נקראו על שם אשור על שם שמתעשרות מישראל. כל המלכיות נקראו על שם נינוה על שם שמתנאות מישראל. כל המלכיות נקראו על שם מצרים על שהן מצרות לישראל. והנהר הרביעי הוא פרת זה מלכות רביעית שהפירה והצירה לבניו שהפירה והצירה לעולם. פרת שפרה ורבה מברכתו של זקן. פרת שאני עתיד להפרע לה בסוף. פרת על שם סופה [ס]פורה דרכתי לבדי:

[ע]אמר רבי יהושע בן לוי כל העולם כלו מתמצית גן עדן הוא שותה שנאמר ונהר יוצא מעדן וגו'. תנא מתמצית דגן עדן ס' פעמים נגד כל העולם דהא א' כור ל' סאה וסאה ד' קבין בית כור שותה תרקב: [פ]וזהב הארץ ההיא טוב מכלל דאיכא זהב שאינו טוב. אמר רב חסדא שבעה זהבים הן זהב וזהב טוב וזהב אופיר וזהב מופז וזהב שחוט וזהב סגור וזהב פרוים. זהב וזהב טוב דכתיב וזהב הארץ ההיא טוב. אופיר דאתי מאופיר. זהב מופז שדומה לפז. זהב שחוט שנטוה כחוט. זהב סגור בשעה שנפתח כל חנויות נסגרות. זהב פרוים שדומה לדם הפרים. רב אמר חמשה הוו וכל חד וחד אית ביה זהב וזהב טוב: [צ]ויקח ה' אלהים את האדם ויניחהו בגן עדן רבי יהודה אומר עילה אותו כד"א [ק]ולקחום עמים והביאום אל מקומם. רבי נחמיה אומר פתה אותו כד"א [ר]קחו עמכם דברים וגו'. רבי יודן אומר הניח לו והגין עליו ועדנו מכל אילני גן עדן. ויניחהו שנתן לו מצות שבת כד"א [ש]וינח ביום השביעי. לעבדה ששת ימים תעבוד. ולשמרה שמור את יום השבת. ד"א לעבדה ולשמרה אלו הקרבנות שנאמר [ת]תעבדון את האלהים על ההר הזה [א]תשמרו להקריב לי במועדו. ויניחהו בגן עדן לעבדה שמא תאמר יש מלאכה בגן עדן לפתח ולשדד את האדמה והלא כל האילנות נצמחים מאליהן או שמא תאמר יש בו מלאכה בגן עדן להשקות את הגן והלא נהר יוצא מעדן להשקות את הגן אלא לעבדה ולשמרה לעסוק בדברי תורה ולשמור מצותיה שנאמר [ב]לשמור את דרך עץ החיים כד"א [ג]עץ חיים היא למחזיקים בה: [ד]ויצו ה' אלהים על האדם תנו רבנן שבע מצות נצטוו בני נח דינין וברכת השם ע"ז וגלוי עריות ושפיכות דמים וגזל ואבר מן החי רבי חנינא בן גמליאל אומר אף על הדם מן החי רבי חידקא אומר אף על הסירוס רבי שמעון אומר אף על הכשוף רבי יוסי אומר כל האמור בפרשת. מכשף בן נח מוזהר עליו [ה]לא ימצא בך מעביר בנו וגו' ובגלל התועבות האלה ה' אלהיך מוריש אותם מפניך לא ענש אלא אם כן הזהיר רבי אלעזר אומר אף על הכלאים מותרין בני נח ללבוש כלאים ולזרוע כלאים אין אסורין אלא בהרבעת בהמה ובהרכבת אילן. מנא הני מילי א"ר יוחנן דאמר קרא [ו]ויצו אלו דינין וכן הוא אומר [ז]כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו'. ה' זו ברכת השם וכן הוא אומר [ח]ונוקב שם ה'. אלהים זו ע"א וכן הוא אומר [ט]לא יהיה לך אלהים אחרים. על האדם זה שפיכות דמים וכן הוא אומר [י]שופך דם האדם. לאמר זה גלוי עריות וכן הוא אומר [כ]לאמר הן ישלח איש את אשתו. מכל עץ הגן ולא גזל. אכל תאכל ולא אבר מן החי. כי אתא רבי יצחק תני איפכא ויצו זה ע"א מאי משמע רב חסדא ורב יצחק בר אבדימי חד אמר [ל]סרו מהר מן הדרך וגו' וחד אמר [מ]עשוק אפרים רצוץ משפט כי הואיל הלך אחרי צו איכא בינייהו גוי שעשה אלילים ולא השתחוה לה מאן דאמר עשו משעת עשיה מאן דאמר כי הואיל הלך אחרי צו עד דאזיל בתרה ופלח לה. ת"ר [נ]אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו זה אבר מן החי רבי חנינא בן גמליאל אומר על הדם מן החי מאי טעמא דרבי חנינא בן גמליאל קרי ביה בשר בנפשו דמו לא תאכלו דמו בנפשו לא תאכלו. ורבנן ההוא למישרי שרצים הוא דאתא כיוצא בו אתה אומר [ס]רק חזק לבלתי אכול הדם ורבנן ההוא לדם הקזה שהנשמה יוצאה בו. למה לי למיכתב בבני נח ולמה לי למיכתב בסיני כדרבי יוסי ברבי חנינא דאמר כל מצוה שנאמר לבני נח ונשנית בסיני לזה ולזה נאמרה רבי שמעון אומר אף על הכשוף דכתיב [ע]מכשפה לא תחיה וכתיב [פ]כל שוכב עם בהמה וגו' כל שישנו בכלל כל שוכב ישנו בכלל מכשפה לא תחיה רבי אלעזר אומר אף על הכלאים דאמר קרא [צ]את חקותי תשמורו חקים שחקקתי לך כבר. בהמתך לא תרביע כלאים שדך לא תזרע כלאים מה בהמתך בהרבעה אף שדך בהרכבה מה בהמתך בין בארץ בין בח"ל אף שדך וכו'. אלא מעתה [ק]ושמרתם מצותי וגו' חקים שחקקתי לך כבר התם ושמרתם את חקותי הקים דהשתא הכא את חקותי תשמרו חקים דמעיקרא תשמורו. ודינין בני נח אפקוד והתניא עשר מצות נצטוו ישראל במרה ז' שקבלו עליהן בני נח והוסיפו עליהן דינין דכתיב [ר]שם שם לו חק ומשפט שבת וכבוד אב ואם דכתיב [ש]כאשר צוך ה' אלהיך וא"ר יהודה א"ר כאשר צוך במרה א"ר פפא האי תנא דבי מנשה היא אפיק ד"ך ומעייל ס"ך דתנא דבי מנשה ז' מצות נצטוו בני נח ע"ז וגלוי עריות ושפיכות דמים גזל ואבר מן החי סירוס וכלאים רבי יהודה אומר אף על ברכת השם ויש אומרים אף על הדינין. כמאן אזלא הא דא"ר יהודה ויצו ה' אלהים על האדם. אלהים אני ולא תקללני אלהים אני ואל תמירני אלהים אני יהי מוראי עליך כמאן כיש אומרים. ותנא דבי מנשה אי לא דריש ויצו הני מנא ליה לעולם לא דריש והני כל חדא וחדא באפי נפשייהו כתיבי. ע"א וגלוי עריות דכתיב [ת]ותשחת הארץ ותנא דבי רבי ישמעאל כל מקום שנאמר השחתה אינו אלא ע"א וגלוי עריות. ע"א דכתיב [א]פן תשחיתון. עריות דכתיב [ב]כי השחית כל בשר ואידך בעובדייהו הוא דקא מגלי. שפיכות דמים דכתיב [ג]שופך דם האדם ואידך קטלייהו הוא דקא מגלי. גזל דכתיב [ד]כירק עשב נתתי לכם וא"ר לוי כירק עשב ולא כירק גינה. ואידך ההוא למישרי בשר הוא דאתא. אבר מן החי דכתיב [ה]אך בשר בנפשו דמו ואידך ההוא למישרי שרצים הוא דאתא. סירוס דכתיב [ו]שרצו בארץ ורבו בה ואידך לברכה בעלמא. כלאים דכתיב [ז]מהעוף למינהו ואידך לצוותא בעלמא: [ח]כי ביום אכלך ממנו מות תמות מיתה לאדם מיתה לחוה מיתה לו מיתה לתולדותיו: [ט]ויאמר ה' לא טוב וגו' זהו א' מי' מאמרות שנברא בהן העולם ואית דאמר ורוח אלהים מרחפת ר' יעקב בן קורשאי אומר מאמר ניתן לרוח בפני עצמו:

[י]אמר ר' נחמן אמר שמואל אעפ"י שיש לו לאדם כמה בנים אסור לעמוד בלא אשה משום שנאמר לא טוב היות וגו':

כג אמר רבי תנחום בר חנילאי כל אדם שאין לו אשה שרוי בלא טובה דכתיב [כ]לא טוב היות האדם לבדו. בלא שמחה דכתיב [ל]ושמחת אתה וביתך. בלא ברכה דכתיב [מ]להניח ברכה אל ביתך. בלא תורה דכתיב [נ]האם אין עזרתי בי וגו'. בלא חומה דכתיב [ס]נקבה תסובב גבר. בלא שלום דכתיב [ע]וידעת כי שלום אהלך. א"ר אלעזר כל אדם שאין לו אשה אינו אדם שנאמר זכר ונקבה בראם וגו'. אמר רבי אלעזר מאי דכתיב אעשה לו עזר כנגדו זכה עוזרתו לא זכה כנגדו איכא דאמרי זכה כנגדו לא זכה מנגדתו. א"ל רבי יוסי לאליהו במה אשה עוזרתו לאדם א"ל אדם מביא חטים כוסס פשתן פשתן לובש לא נמצאת מאירה עיניו ומעמידתו על רגליו:

[פ]תני כל מי שאין לו אשה שרוי בלא עזר שנאמר אעשה לו עזר כנגדו. בלא כפרה [צ]וכפר בעדו ובעד ביתו. בלא חיים [ק]ראה חיים עם אשה. אעשה לו עזר זכה עזר ואם לאו כנגדו. זכה כאשתו של חנניה בן חכינאי ואם לאו כאשתו של ר' יוסי הגלילי. רבי יוסי הגלילי הוה נסיב לברתא דאחתיה והיתה מבזה עליו אמרין ליה תלמידוי שבקה א"ל

ממ"ק ובמ"ק כ בכורות נה : ל ירמיה יז : מ ישעיה ז : נ תהלים מב : ס ישעיה סג : ע תענית י : פ יומא מד : צ ב"ר פט"ז : ק ישעיה יד : ר הושע יד : ש שמות כ :
ת שמות ג : א במדבר כח : ב בראשית ג : ג משלי ג : ד סנהדרין נו : ה דברים יח : ו בראשית ב : ז בראשית יח : ח ויקרא כד : ט שמות כ : י בראשית ט :
כ ירמיה ג : ל שמות לב : מ הושע ה : נ בראשית ט : ס דברים יב : ע שמות כב : פ שם : צ ויקרא יט : ק שם כב : ר שמות טו : ש דברים ה : ת בראשית ו :
א דברים ד : ב בראשית ו : ג שם ט : ד שם : ה שם : ו שם : ז שם ו : ח ב"ר פט"ז : ט ב"ר שם : י יבמות סא : כ בראשית ב : ל דברים יד : מ יחזקאל מד :
נ איוב ו : ס ירמיה לא : ע איוב ה : פ ב"ר פי"ז : צ ויקרא טז : ק קהלת ט :

א"ל לית לי מן הן ליתן לה [ר]פורנה אמרין ליה אנן יהבינן פורנה שבקה ואזלת ונסבת [ש]לסנטרא דקרתא. בסופה נתעוור והות ציירה בידה ומחזרא ליה על שקקיה דקרתא כיון דהות מטא לשקקיה דרבי יוסי הגלילי הות קיימא לה וחזרה לאחורה. מן דהוה ארגיש בה יום קמא ויום תניין שרי מחי לה. נחת רבי יוסי הגלילי לקלהון א"ל למה את מחי לה א"ל כל יומא היא מוברא פרנסתיה דהדין שקקא מיני כיון דשמע ר' יוסי הגלילי כן נסיבהון ויהב יתהון בחד ביתא והוה מפרנס לון מן דידיה כל יומי חייהון על שם [ת]ומבשרך לא תתעלם:
ויצר ה' אלהים מן האדמה כבר כתיב ויאמר אלהים תוצא הארץ נפש חיה להלן לבריאה וכאן לכבוש [א]כד"א כי תצור אל עיר. בשעה שאמר הקב"ה לבראות את האדם נמלך במלאכי השרת א"ל נעשה אדם א"ל אדם זה מה טיבו א"ל חכמתו מרובה משלכם הביא לפניהם בהמה חיה ועוף א"ל זה מה שמו ולא היו יודעין העבירן לפני אדם א"ל מה שמו א"ל זה שמו שור וזה חמור זה סוס וזה גמל א"ל ואתה מה שמך א"ל אני נאה להקראות אדם שנבראתי מן האדמה ואני מה שמי נאה לך להקראות ה' שאתה אדון לכל אמר הקב"ה אני ה' הוא שמי שקרא לי אדם הראשון. חזר והעבירן לפניו זוגות זוגות אמר לכל יש בן זוג ולי אין בן זוג ולאדם לא מצא עזר כנגדו ולמה לא בראה לו בתחלה אלא צפה הקב"ה שהוא סופו לקרות עליה תגר לא בראה לו עד שתבעה בפיו. ויפל ה' אלהים תרדמה בשעה שברא הקב"ה אדם הראשון טעו מלאכי השרת ובקשו לומר לפניו קדוש משל לה"ד למלך *ואיפרכוס שהיו בקרונין והיו בני המדינה מבקשין לומר **המנון ולא היו יודעין איזה הוא מה עשה המלך נטלו ודחפו והוציאו חוץ לקרונין וידעו הכל שהוא איפרכוס. כך עשה הקב"ה הפיל עליו שינה וידעו הכל שהוא אדם שנאמר [ב]חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו. ויפל ה' אלהים תרדמה תחלת מפלות שינה דמך ליה לא לעי באורייתא דמך ליה לא עביד עבידא. שלש תרדמות הן תרדמת שינה ויפל ה' תרדמה. תרדמת נבואה ותרדמה נפלה על אברם. תרדמת [ג]מרמטה [ד]אין רואה ואין יודע ואין מקיץ כי כלם ישנים כי תרדמת ה' נפלה עליהם וי"א אף תרדמה של שטות [ה]כי נסך עליכם ה' רוח תרדמה ויעצם את עיניכם. שלש נובלות הן נובלות מיתה שינה נובלות נבואה חלום נובלות העולם הבא שבת וי"א נובלות אורה של מעלה גלגל חמה נובלות חכמה של מעלה תורה. ויקח אחת מצלעותיו מבין ב' צלעותיו תחתיה אין כתיב כאן אלא תחתנה. מתחלת הספר ועד כאן אין כתיב סמ"ך כיון שנבראת חוה נברא סטן. אם יאמר לך אדם הוא הסובב את כל ארץ החוילה אמור לו בנהרות הכתוב מדבר. תחתנה עשה לו נוי לתחתיתו שלא יתבזה כבהמה עשה לו מנעול [ו]ואפיפורן כבוש עליו שלא יהא מצטער בשעה שהוא יושב עשה לו כסתות עשה לו קבורה עשה לו תכריכיו. מטרונא שאלה את ר' יוסי למה בגנבה א"ל משל אם הפקיד אדם אצלך [ז]אונקיא של כסף בחשאי והחזרת לו ליטרא של זהב בפרהסיא זו גנבה א"ל ולמה במטמונית א"ל בתחלה בראה לו וראה אותה והפליגה ממנו וחזר ובראה לו פעם שניה. אמרה לו מוספת אני על דבריך אמודה הייתי להנשא לאחי אמא ועל ידי שגדלתי עמו בבית נתכערתי בעיניו והלך ונשא לו אשה אחרת ואינה נאה כמותי. מעשה בחסיד אחד שהיה נשוי לחסידה אחת ולא העמידו בנים אמרו אין אנו מועילין להקב"ה כלום הלך וגירשה הלך זה ונשא רשעה אחת ועשתה אותו רשע והלכה זו ונשאת לרשע ועשתה אותו צדיק הוי שהכל מן האשה. שאלו את ר' יהושע מפני מה איש יוצא ופניו למטה ואשה יוצאה ופניה למעלה א"ל האיש מביט למקום ברייתו והאשה למקום ברייתה. מפני מה האשה צריכה להתבשם והאיש אין צריך להתבשם א"ל אדם נברא מן האדמה והאדמה אינה מסרחת וחוה נבראת מעצם אם תניח בשר ג' ימים בלא מלח מיד מסריח. מפני מה אשה קולה הולך והאיש אין קולו הולך א"ל אם תמלא את הקדרה בשר אין קולה הולך וכיון שאת נותן לתוכה עצם מיד קולה הולך. מפני מה האיש נוח להתפתות ואין האשה נוחה להתפתות א"ל אדם נברא מאדמה כיון שאתה נותן לתוכה טיפה אחת של מים מיד היא נשרית וחוה נבראת מעצם אפי' אתה שורה אותו כמה פעמים אינו [נ]נישור. מפני מה האיש תובע באשה ואין האשה תובעת באיש אמר להם מלה"ד לאחד שאבד אבדה הוא מבקש אבדתו ואבדתו אינה מבקשתו. מפני מה האיש מפקיד זרע באשה ואין האשה מפקדת זרע באיש אמר להם לאחד שהיה בידו פקדון מבקש אדם נאמן שיפקדנו אצלו. מפני מה האיש יוצא וראשו מגולה והאשה יוצאה וראשה מכוסה אמר להם לאחד שעבר עבירה והוא מתבייש מבני אדם לפיכך יוצאה וראשה מכוסה. מפני מה מהלכות אצל המת תחלה לפי שהן הביאו מיתה לעולם. מפני מה ניתן לה מצות נדה לפי ששפכה דמו של אדם הראשון. מפני מה ניתן לה מצות חלה על ידי שקלקלה אדם הראשון שהיה גמר חלתו של עולם. מפני מה ניתן לה מצות נר שבת על ידי שכבתה נשמתו של אדם שקרוי נר ה' נשמת אדם. [ח]א"ל קיסר לר"ג אלהיכם גנב הוא דכתיב ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם. אמרה ליה ברתיה שבקיה דאנא מהדרנא ליה א"ל תן לי דוכוס אחד א"ל למה ליך א"ל לסטין באו עלינו הלילה ונטלו ממנו קיתות של כסף והניחו לנו קיתות של זהב. א"ל ולואי שיבאו עלינו בכל יום א"ל ולא יפה היה לו לאדם הראשון שנטל ממנו צלע אחד ונתן לו שפחה כמותי לשמשו א"ל הכי קאמינא לשקליה בהדיה. א"ל אייתי לי [ט]אומצא אייתי לה אותבה תותי בוחשא אפיקתה א"ל אכול א"ל מאיסא לי אדם נמי אי שקלה בהדיא הוה מאיסא ליה: [י]ויבן ה' אלהים את הצלע כוחלת אסור בשבת משום כותבת. גודלת ופוקסת משום בונה דכתיב ויבן את הצלע מלמד שקילעה הקב"ה לחוה. ולא תעביר שרק על פניה מפני שצובעת. [כ]תמן תנינן בת י"א שנה ויום אחד נדריה נבדקין בת י"ב שנה ויום אחד נדריה קיימין ובודקין כל י"ב שנה. בן י"ב שנה ויום אחד נדריו נבדקין. בן י"ג שנה ויום אחד נדריו קיימין ובודקין כל י"ג שנה. קודם לזמן הזה אף על פי שאמרו יודעין אנו לשם מי נדרנו לשם מי הקדשנו אין נדריהן נדר ואין הקדשן הקדש. לאחר הזמן הזה אף על פי שאמרו אין אנו יודעים לשם מי נדרנו לשם מי הקדשנו נדריהן נדר והקדשן הקדש אלו דברי רבי ר' אלעזר בר' שמעון אומר דברים האמורים בתינוקת בתינוק אמורים דברים האמורים בתינוק בתינוקת אמורים. אמר רב חסדא מ"ט דרבי דכתיב ויבן ה' אלהים את הצלע מלמד שנתן הקב"ה בינה באשה יותר מבאיש. ואידך ההוא מבעי' ליה לכדרבי שמעון בן מנסיא ויבן ה' אלהים את הצלע מלמד שקלעה הקב"ה לחוה וכו' ור' אלעזר בר' שמעון מ"ט מתוך שהתינוק מצוי בבית רבו נכנסה בו ערמומית תחלה:

כד [ל]ויבן קשטה ככלה והביאה לו את סבור שמתחת חרוב אחד או מתחת שקמה אחת הביאה לו אלא משקשטה בכ"ד מיני תכשיטין ואח"כ הביאה לו הה"ד [מ]בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה וגו' ועשה לו כתלים של זהב וקתדראות של אבנים טובות ומרגליות. ויבן התבונן מהיכן לבראותה. לא ברא אותה מן הראש שלא תהא קלת ראש ולא מן העין שלא תהא סקרנית ולא מן האזן שלא תהא צייתנית ולא מן הפה שלא תהא דברנית ולא מן הלב שלא תהא קנאתנית ולא מן היד שלא תהא משמשנית ולא מן הרגל שלא תהא [נ]פרסנית אלא ממקום צנוע באדם ואפילו הוא ערום אותו מקום מכוסה ועל כל אבר ואבר שהוא בורא היה אומר לה אשה צנועה ואף על פי כן [ס]ותפרעו כל עצתי לא בראתי אותה מן הראש ומקלת ראשה [ע]ותלכנה נטויות גרון ולא מן העין והרי היא סקרנית שנא' [פ]ומשקרות עינים ולא מן האזן והרי היא צייתנית שנא' [צ]ושרה שומעת ולא מן הלב והרי היא קנאתנית שנא' [ק]ותקנא רחל באחותה ולא מן היד והרי היא משמשנית שנא' [ר]ותגנב רחל ולא מן הרגל והרי היא פרסנית שנאמר [ש]ותצא דינה בת לאה ולא מן הפה והרי היא דברנית שנא' [ת]ותדבר מרים. ויביאה אל האדם טובוי [א]לקיריא דמלכא שושביניה. ויאמר האדם זאת הפעם בתחלה בראה לו וראה אותה מלאה רירים ודם והפליגה וחזר ובראה לו פעם שניה הדא הוא דאמר זאת הפעם. ד"א שעתידה להקיש עלי כזוג כד"א [ב]פעמן זהב זאת היא שמפעמתני כל הלילה מפני מה אין כל החלומות מיגעין את האדם וזו מייגעת את האדם שמתחלת ברייתה אינה אלא בחלום. עצם מעצמי ובשר מבשרי נשא אדם אחת מקרובותיו עליו הוא אומר עצם מעצמי ובשר מבשרי. [ג]אמר רבי אלעזר מאי דכתיב זאת הפעם מלמד שבא אדם על כל בהמה וחיה ולא נתקררה דעתו עד שעה שנזדווגה לו חוה. [ד]לזאת יקרא אשה כי מאיש רבי יהושע בן קרחה אומר על שם בשר ודם נקרא אדם ומשבנה לו עזר נקרא שמו איש והיא אשה מה עשה הקב"ה נתן שמו ביניהם אם הולכין הן בדרכיו הרי שמי נתון ביניהן ומציל אותן מכל צרה ואם לאו הריני נוטל את שמי והן נעשין אש ואש והאש אוכלת אש כי אש היא עד אבדון תאכל. [ה]לזאת יקרא אשה כי מאיש מכאן שניתנה תורה בלשון הקדש כשם שנתנה בלשון הקדש כך נברא העולם בלשון הקדש שמעת מימיך אומר [ו]גיני גיניא אנתרופי אנתרופיא גבר גברתא אלא איש ואשה למה שהלשון הזה נופל על הלשון הזה. [ז]על כן יעזב איש דרש רבי עקיבא איש ואשה זכו שכינה ביניהן לא זכו אש אוכלתן אמר רבא ודאשה עדיפא מאיש האי מצטרף והאי לא מצטרף. [ח]על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ר' אליעזר אומר אביו אחות אביו אמו אחות אמו רבי עקיבא אומר אביו אשת אביו אמו אמו ממש. ודבק ולא בזכור. באשתו ולא

ממ"ק ובמ"ק ר פורנה כתובתה : ש סנטרא שומר : ת ישעיה נח : א דברים כ : *איפרכוס דוכוס, שר : **המנון שירה : ב ישעיה ב : ג מרמטה מין חיה ישינה תמיד בשנה : ד ב"ר פי"ח כו : ה ישעיה כט : ו אפיפורן בל"י הדום כסא המלכים : ז אונקיא משקל קטן : ח סנהדרין לט : ט אומצא חתיכת בשר : י שבת נה : כ נדה מה : ל ב"ר פי"ח : מ יחזקאל כח : נ פרסנית מהלכת : ס משלי יח : ע ישעיה ג : פ שם : צ בראשית יח : ק שם ל : ר שם לא : ש שם לד : ת במדבר יב : א לקיריא בן כפר : ב שמות כח : ג יבמות סג : ד פר"ח : ה ב"ר פי"ח : ו גיני הנס אנתרופי אנשים ואין זה לשון נופל על לשון : ז סוטה יז : ח סנהדרין נח :

ולא באשת חברו. והיו לבשר אחד מי שנעשים לבשר אחד יצאו בהמה וחיה שאין נעשין בשר אחד. אמר מר רבי אליעזר אומר אביו אחות אביו אימא אביו ממש היינו ודבק ולא בזכור. ואימא אשת אביו היינו באשתו ולא באשת חברו. אימא לאחר מיתה דומיא דאמו מה אמו דלאו דאישות אף אביו דלאו דאישות. אמו אחות אמו אימא אמו ממש היינו באשתו ולא באשת חברו אימא לאחר מיתה דומיא דאביו מה אביו דלאו ממש אף אמו דלאו ממ"ש. רבי עקיבא אומר אביו אשת אביו אימא אביו ממש היינו ודבק ולא בזכור אי הכי אשת אביו נמי היינו באשתו ולא באשת חבירו לאחר מיתה. אמו אמו ממש היינו באשתו ולא באשת חברו אמו מאנוסתו. במאי קמיפלגי רבי אליעזר סבר אביו דומיא דאמו ואמו דומיא דאביו לא משכחת לה אלא באחוה ורבי עקיבא סבר מוטב לאוקמה באשת אביו דאיקרי ערות אביו לאפוקי אחות אביו דשאר אביו איקרי ערות אביו לא איקרי. בה מיתיבי טויקח עמרם את יוכבד דודתו דודתו מן האב. יוגם אמנה אחותי בת אבי היא אך לא בת אמי מכלל דבת האם אסירא. ותסברא אחותו הואי בת אחיו הואי וכיון דהכי לא שנא מן האם לא שנא מן האב שריא אלא הכי קאמר ליה קורבה דאחוה אית לי בהדה מאבא ולא מאמא. אמר רבא גוי שבא על אשת חברו שלא כדרכה פטור מ"ט באשתו ולא באשת חברו ודבק ולא שלא כדרכה. כתני גר שנתגייר והיה נשוי לאחותו בין מן האב בין מן האם בין קודם מתן תורה בין לאחר מתן תורה יוציא דברי ר' מאיר והכמים אומרים מן האם יוציא מן האב יקיים שאין אב לגוי. אתיבין ליה והכתיב וגם אמנה אחותי בת אבי היא א"ל כשטתן השיבן. איתיב להון ר"מ על כן יעזב איש וגו' את אביו סמוך לאביו את אמו סמוך לאמו והכתיב ויקח עמרם את יוכבד דודתו אפילו כבני נח לא היו ישראל נוהגין קודם מתן תורה ופשטו ליה על כן יעזב איש וגו' סמוך לו מאביו ומאמו. בני נח על הנשואות חייבין ועל הארוסות פטורין. זונה שהיא עומדת בשוק ובאו עליה שנים הראשון פטור והשני חייב וכי נתכוון הראשון לקנותה בבעילה הרה אמרה בעילה בבני נח קונה שלא כרת ואין להן גרושין או שניהן מגרשין זה את זה אמר רבי יוחנן אשתו מגרשתו ונותנת לו לדופרן. תני רבי חייא מי שגירש את אשתו והלכה ונשאת לאחר והלכו שניהם ונתגיירו איני קורא עליו מלא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה. בן נח שבא על אשתו שלא כדרכה חייב מיתה. כל איסור שהוא בבני נח אינו לא בעשה ולא בלא תעשה אלא במיתה והיך עבידא ודבק באשתו והיו לבשר אחד במקום ששניהן עושין בשר אחד. ויהיו שניהם ערומים שלשה הם שלא המתינו בשלותן שש שעות. אדם הראשון דכתיב ולא יתבוששו לא באו שש והוא בשלותו. ישראל נוירא העם כי בשש משה כי באו שש ולא בא משה. סיסרא סמדוע בושש רכבו לבוא למוד היה לבוא בשלש וארבע שעות ועכשיו באו שש ולא בא. ולא יתבוששו והנחש היה ערום לא היה צ"ל אלא ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם להודיעך מאיזה חטא קפץ עליו אותו רשע מתוך שראה אותם מתעסקין בדרך ארץ נתאוה לה א"ר יעקב שלא להפסיק בפרשתו של נחש:

עוהנחש היה ערום הה"ד פכי ברוב חכמה רב כעס לפי גדולתו של נחש היתה מפלתו. ערום מכל ארור מכל צדיקרסוס היה עומד בקומה ורגלים היו לו. אפיקורוס היה. כגמל היה. טובה גדולה חסר העולם שאלמלא כן היה אדם משלח פרקמטיא בידו והיה הולך ובא. (יז) קאמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה מה אדם ותדעהו אדם להבל דמה אמר להם מה שעתה כלכם מקלסין אותי בעליונה הוא מיחד שמי בתחתונה ולא עוד אלא שקורא שמות וכיון שראו כן אמרו אם אין אנו באין בעצה שיחטא לפני בוראו אין אנו יכולין לו והיה סמאל שר גדול בשמים וחיות מארבע כנפים ושרפים משש כנפים וסמאל משתים עשרה. מה עשה סמאל לקח כת שלו וירד וראה כל הבריות ולא מצא בהם חכם להרע כנחש שנא' והנחש היה ערום והיתה דמותו כעין גמל ועלה ורכב עליו והיתה התורה צועקת רכעת במרום תמריא רבון העולמים תשחק לסוס ולרוכבו משל למה הדבר דומה לאדם שיש בו רוח רעה כל מעשים שהוא עושה וכל מה שמדבר אינו מדעתו אלא מדעת רוח רעה שיש בו כך הנחש כל מעשים שעשה לא דבר אלא מדעתו של סמאל. משל להה"ד למלך שנשא אשה והשליטה על כל מה שיש לו חוץ מחבית אחת שהיא מלאה עקרבים בא זקן אצלה שואל חומץ א"ל מה המלך נוהג עמך א"ל יפה נהג עמי השליטני על כל מה שיש לו חוץ מן החבית הזו שהיא מלאה עקרבים. א"ל והלא שקוזמין של המלך הרי הן בחבית זו אלא הוא מבקש לישא אשה אחרת וליתנם לה מה עשתה הושיטה ידה התחילו מנשכות אותה כיון שבא בעלה שמע קולה צווחת אמר לה שמא באותו חבית נגעת. כך המלך זה האדם והאשה זו חוה שואל חומץ זה נחש. דין הן נחש בינו לבין עצמו אם הולך אני ואומר לאדם יודע אני שאינו שומע לי שהאיש לעולם קשה אלא הולך אני ואומר לחוה שאני יודע שהיא שומעת לי שהנשים נשמעות לכל הבריות והלך הנחש ונגע באילן התחיל האילן לצווח רשע אל תגע בי אל תבואני רגל גאוה והלך הנחש ואמר לאשה הרי נגעתי באילן ולא מתי אף את תגעי ולא תמות מיד נגעה בו וראתה מלאך המות בא כנגדה אמרה אוי לי עכשיו אני מתה והקב"ה עושה אשה אחרת וניתנה לאדם מיד ותקח מפריו ותאכל ותתן גם לאישה וגו'. (יח) תאליהו ז"ל שאל את ר' נהוראי מפני מה ברא הקב"ה שקצים ורמשים א"ל לצורך נבראו בשעה שהבריות חוטאים הקב"ה מביט בהן ואומר ומה אלו שלא נבראו לצורך הריני מקיימן אלו שנבראו לצורך על אחת כמה וכמה אמר ליה עוד יש בהן צורך זבוב לצרעה אפשפש לעלוקה. נחש לחפפית. בשבלול לחזזית סממית לעקרב. גאמר רב יהודה אמר רב כל מה שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו לא ברא דבר אחד לבטלה יתוש לנחש זבוב לצרעה וכו':

ג כו דוהנחש היה וגו' מתוקן לפורענות הן האדם היה מתוקן למיתה וקין היה מתוקן לגלות אחר היה אברהם מתוקן להדריך את כל העולם בתשובה ומשה היה מתוקן לגואל. האף כי אמר אלהים ארבע שפתחו באף ואבדו באף. הנחש אף כי אמר אלהים. שר האופים ואף אני בחלומי. עדת קרח זאף לא אל ארץ זבת חלב. המן חאף לא הביאה אסתר. ותאמר האשה אל הנחש מפרי עץ הגן נאכל והיכן היה אדם הראשון באותה שעה נתעסק בדרך ארץ וישן לו. רב אמר נטלו הקב"ה והחזירו בכל העולם וא"ל כאן בית נטע כאן בית זרע הה"ד טארץ אשר לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם לא ישב אדם הראשון שם. ולא תגעו בו הה"ד יאל תוסף על דבריו פן יוכיח בך. שלא תעשה את הגדר יותר על העיקר שלא יפול ויקצץ את הנטיעות. כך הקב"ה אמר ביום אכלך ממנו ועמדה והעידה עדות שקר לא תגעו בו פן תמותון כיון שראה שבזבה דחפה עליו א"ל כמה דלא דמכה במקרביה אף לא במיכליה. כאמר חזקיה מנין שכל המוסיף גורע שנא' ולא תגעו בו רב משרשיא אמר מהכא אמתים וחצי ארכו רב אשי אמר עשתי עשרה יריעות:

כז לכי יודע אלהים כי יודעים אלהים אין כתיב כאן התחיל אומר דלטוריא על בוראו א"ל מאילן זה אכל וברא את העולם והוא אמר לכם לא תאכלו ממנו שלא תבראו עולמות אחרות דכל אנש סני בר אומנותיה. כל מה שנברא אחר חברו שליט בחברו שמים בראשון ורקיע בשני אינו סובלן. רקיע בשני דשאים בשלישי אינן מספקין את מימיו. דשאים בשלישי מאורות ברביעי וכו' עופות בחמישי. זיז שדי עוף טהור הוא בשעה שהוא פורח מכהה גלגל חמה ואתם נבראתם אחר הכל לשלוט בכל קדמו ואכלו עד שלא יברא עולמות אחרות וישלטו בכם הה"ד ותרא האשה כי טוב ראתה דבריו של נחש. כי טוב העץ למאכל ג' דברים נאמרו בעץ הדעת טוב למאכל ויפה לעינים ומוסיף חכמה. נחמד העץ להשכיל כד"א מםשכיל לאיתן האזרחי. ותקח מפריו ותאכל סחטה ענבים ונתנה לו א"ל מה אתה סבור שאני מתה וחוה אחרת נבראת לך אין כל חדש וגו' מה אתה סבור שאני מתה ואתה יושב נאטלים סלא תהו בראה וגו'. התחילה מיללת עליו בקולה. גם ריבוי. האכילה את הבהמה חיה ועוף הכל שמעו לה חוץ מעוף א' ושמו עחול הה"ד פוכחול וגו' אלף שנים הוא חי ולבסוף אש יוצאה מתוך קנו ושורפתו ומשתייר בו כביצה והוא חוזר ומגדל אברים וחי רבי יודן אומר בסוף אלף שנים גופו כלה וכנפיו מתמרטים ומשתייר בו כביצה והוא חוזר ומגדל אברים: ותפקחנה עיני שניהם וכי סומין היו לעירוני שהיה עובר לפני חנותו של זגג והיתה לפניו קופה מלאה כוסות צודייטרוטין והפשיל מקלו ושברן עמד ותפסו א"ל ידע אנא דלית אנא מהני מינך כלום אלא בוא וראה כמה טובות איבדת. כך הראה להם כמה דורות אבדו. כי עירומים הם אפילו מצוה אחת שהיתה בידם נתערטלו ממנה. ויתפרו עלה תאנה עלה שהביא תואנה לעולם. א"ר יצחק קלקלת עובדך סב חוט וחייט. ויעשו להם חגורות חגורה אין כתיב כאן אלא חגורות קאיסטכיון גליון סדינין ולאשה צלצלין דקיסלוון *סבכיון. (יט) רעשר ירידות ירד הקב"ה על הארץ אחת בגן עדן ואחת בדור הפלגה ואחת בסדום ואחת בסנה ואחת במצרים ואחת בסיני

ממיק ובמיק ט שמות ו : י בראשית כ : כ ב"ר פי"ח : ל דופרן מסר ומתן : מ דברים כד : נ שמות לב : ס שופטים ה : ע ב"ר פי"ט : פ קהלת ס : צ דיקרסוס ממונה :
ק פר"א : ר איוב לט : ש קוזמין תכסיטין : ת ירושלמי דפ' סרוקה : א פשפש וואנז"ע בלעז : ב שבלול אשקרפיו"ן : ג שבת עז : ד ב"ר פי"ט : ה נ"ר פ"ל :
ו בראשית מ. ז במדבר יז : ח אסתר ס : ט ירמיה ב : י משלי ל : כ סנהדרין כט : ל ב"ר פי"ט : מ תהלים פט : נ אטלים בנוי ובטל : ס איוב יט : ע ונקראת פיניגם
בלעז : פ איוב כט : צ דייטרוטין כלי זכוכית תסוגין : ק איסטכיון וכו' כולם מיני מלבושים : *סבכיון תרגום השבכים סבכיא : ר פר"א :

זית רענן (יז) אמרו מלה"ש וכו' ולא עוד אלא וכו'. דקריאת שמות הוי כמו יחוד וחבור ע"ש המרכבה העליונה כמ"ש המקובלים: (יח) אליהו ז"ל וכו' א"ל עוד יש בהן צורך וכו'. מלשון עוד יש בהן צורך משמע שלא בא לסתור טעמו אלא א"ל שנבראו לצרכי אדם וא"כ אם הם קיימין ק"ו שיהא האדם קיים: (יט) עשר

כסיני ואחת בנקרת הצור ושתים באהל מועד ואחת לעתיד לבא, אחת בגן עדן דכתיב וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן וכתיב [ש]דודי ירד לגנו ישב לו בדין א"ל מפני מה ברחת מלפני א"ל כי ערום אנכי ממעשים מפועל ומצווי. מה היה לבושו של אדם הראשון עור צפורן וענן כבוד מכסה עליו וכיון שאכל הפרי נפשט עור צפורן ונסתלקה ענן כבוד מעליו וראה את עצמו ערום הביא שלשתן ונתן עליהם גזר דין מתשע קללות ומות. והפיל את סמאל ואת כת שלו ממקום קדושתו מן השמים וקצץ רגליו של הנחש ופקד עליו להיות מפשיט את עורו (כ) ומצטער אחת לשבע שנים בעצבון גדול. ואררו שיהא שואף במעיו על הארץ ומזונו נהפך במעיו לעפר ומרורת פתנים בפיו (כא) ונתן שנאה בין בניו ובין בני אשה שיהו רוצצים את ראשו ואחר כל קללה מות. ונתן לאשה תשע קללות ומות ענוי דם נדתה וענוי דם בתולים ענוי הריון הבטן ענוי לידה (כב) ענוי גידול בנים ומכסה את ראשה כאבל ומגרלת שער כלילית ואינה מגלה ראשה כי אם בלילות ורצע את אזנה כעבד עולם וכשפחה משרתת את בעלה ואינה נאמנת בעדות ואחר כל אלה מות. (כג) והוציא דמים לאדם בתשע קללות ומות קצר כחו קצר קומתו טומאת הזב טומאת קרי טומאת תשמיש המטה זורע חטים וקוצים קוצר ומאכלו בעשב הארץ כבהמה לחמו בדאגה ומזונותיו בזיע ואחר כל אלה מות. אם אדם חטא הארץ מה חטאה (כד) שלא הגידה את המעשה ובשעה שאדם חוטא היא מנכה פירותיה שנא' ארורה האדמה בעבורך: [ת]וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן שמענו- שיש הלוך לקול הלוך לאש לא שמענו והיכן שמענו להלן [א]ותהלך אש ארצה. מהלך אין כתיב כאן אלא מתהלך מקפץ ועולה. עיקר שכינה בתחתונים היתה כיון שחטא אדם הראשון נסתלקה לרקיע ראשון עמד קין וחטא נסתלקה לרקיע שני עמד דור אנוש נסתלקה לרקיע ג' דור המבול נסתלקה לרקיע ד' דור הפלגה נסתלקה לרקיע ה' סדומיים נסתלקה לרקיע ו' מצרים נסתלקה לרקיע ז' ועמדו ז' צדיקים והורידו אותה לארץ אברהם יצחק ויעקב לוי קהת עמרם ומשה דכתיב [ב]צדיקים יירשו ארץ וגו' ורשעים מה עושים פורחין באויר אלא צדיקים ישכינו שכינה בארץ. וישמעו קולן של אילנות אומרים הא גנבא דגנב דעתיה דברייה שמע קולן של מלאכי השרת אומרים מתהלך מת הלך לו אותו שבגן א"ל הקב"ה לרוח היום הרויחו לו את היום כך אמרתי לו כי ביום אכלך ממנו מות תמות אי אתם יודעים אם יום אחד משלי או יום אחד משלכם הריני נותן לו יום אחד משלי שהוא אלף שנים והוא חי תתק"ל שנה ומניח ע' לבנים הה"ד [ג]ימי שנותינו בהם שבעים שנה. לרוח היום לרוח מזרחית דגן. לרוח שהוא עולה עם היום. זבדי בן לוי אמר לרוח מערבית דגן לרוח שהיא שוקעת עם היום על דעתיה דרב הקשה עליו כל שהיום עולה הוא מרתיח על דעתיה דזבדי ריתח עליו כל שהיום שוקע הוא צונן. ויתחבא האדם גרע קומתו ונעשה מאה אמה. בתוך עץ הגן רמז לתולדותיו שיהו נתונין בארונות של עץ. [ד]אל יכנס אדם פתאום לבית חברו וילמדו כל אדם דרך ארץ מן המקום שעמד על פתח הגן וקרא לו לאדם שנא' ויקרא ה' אלהים אל האדם ויאמר לו איכה. [ה]רבי יוחנן כד הוה סליק למשאל בשלמיה דרבי חנינא הוה מבעבע על שם ונשמע קולו. אמר רבי שמעון ד' דברים הקב"ה שונאן ואני אין אני אוהבן האוחז באמתו ומשתין והמשמש מטתו ערום והאומר דברים שבינו ובין אשתו בפרהסיא והנכנס לביתו פתאום וכל שכן לביתו של חבירו. רבי אבהו בשם רבי יוסי ברבי חנינא [ו]והמה כאדם עברו ברית אמר הקב"ה אדם הראשון הכנסתיו לגן עדן וצויתיו ועבר על צוויי ודנתיו בגרושין ובשלוחין וקוננתי עליו איכה. הכנסתיו לגן עדן ויקח ה' אלהים את האדם וגו' וצויתיו שנא' ויצו ה' אלהים על האדם ועבר על צוויי המן העץ אשר צויתיך. ודנתיו בשלוחין וישלחהו ה' אלהים. ודנתיו בגרושין ויגרש את האדם. וקוננתי עליו איכה ויאמר לו איכה איכה כתיב. אף בניו הכנסתים לארץ ישראל דכתיב [ז]ואביא אתכם אל ארץ הכרמל וצויתים [ח]צו את בני ישראל ועברו על צוויי [ט]וכל ישראל עברו תורתך ודנתי אותם בגרושין [י]מביתי אגרשם ודנתי אותם בשלוחים [כ]שלח מעל פני ויצאו וקוננתי עליהם [ל]איכה ישבה בדד:

כח [מ]ויקרא ה' אלהים אל האדם איכה איך הוה לך אתמול לדעתי ועכשיו לדעתו של נחש אתמול מסוף העולם ועד סופו ועכשיו בתוך עץ הגן. [נ]אמר רב יהודה אמר רב אדם הראשון מין היה שנא' ויאמר לו איכה לאן נוטה לבך רבי יצחק אמר מושך בערלתו היה שנאמר [ס]והמה כאדם עברו ברית וכתיב [ע]את בריתי הפר רב נחמן אמר כופר בעיקר היה כתיב הכא כאדם עברו ברית וכתיב התם [פ]על אשר עזבו את ברית: [צ]מי הגיד לך לשואלת חומץ שנכנסה אצל אשת חבר א"ל מה בעליך עושה עמך א"ל כל טוב הוא עושה עמי חוץ מחבית זו שהיא מלאה נחשים ועקרבים שאינו משליטני עליה א"ל כל [ק]קחטירין שלו בתוכה והוא מבקש לישא אשה אחרת וליתן אותה לה הושיטה ידה לתוכה והתחילו נחשים מנשכין אותה כיון שבא בעלה שמע קולה מצווחת א"ל שמא באותה חבית נגעת בו המן העץ אשר צויתיך. ויאמר האדם האשה אשר נתתה עמדי ד' הם שהקיש הקב"ה על קנקנן ומצאן עביט של מימי רגלים. אדם שנאמר האשה אשר נתתה עמדי. קין שנאמר לא ידעתי השומר אחי אנכי. בלעם [ר]מי האנשים האלה עמך ויאמר בלק בן צפור. חזקיהו [ש]מאין באו אליך האנשים ויאמר מארץ רחוקה באו אבל יחזקאל נמצא בקי מכולן שנאמר [ת]התחיינה העצמות האלה ויאמר ה' אלהים אתה ידעת משל לצפור שהיתה נתונה ביד ציד פגע באחד א"ל זו שבידי מה היא חיה או מתה א"ל אין בעית חיה אין בעית מתה. היא נתנה לי מן העץ ואוכל ואכלתי אין כתיב כאן אלא ואוכל אכלית ואוכל. לא נטרד אדם הראשון מגן עדן עד שחרף וגדף שנאמר [א]ויקו לעשות ענבים ויעש וגו'. הנחש השיאני חייבני והטעני גירני. גירני כד"א [ב]לא ישיא אויב בו. חייבני כד"א [ג]כי תשה ברעך. הטעני כד"א [ד]אל ישיא אתכם חזקיהו: [ה]שנו רבותינו אין מעמידין בהמה בפונדקאות של כותיים מפני שחשודין על הרביעה ואפילו נקבות אצל נקבות מפני שכותיים מצויין אצל נשי חבריהן פעמים שאין מוצאה ורובעה ואי נמי מוצאה בהמת ישראל עדיפא ליה דאמר מר חביבין עליהן בהמתן של ישראל יותר מנשותיהן דאמר רבי יוחנן בשעה שבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן כותיים שלא עמדו על הר סיני לא פסקה זוהמתן:

כט [ו]ישנו רבותינו סוטה נתנה עיניה במי שאינו ראוי לה מה שבקשה לא ניתן לה ומה שבידה נטלו הימנה וכן מצינו בנחש הקדמוני שנתן עינו במה שאינו ראוי לו ומה שבידו נטלו הימנו אמר הקב"ה אני אמרתי יהא מלך על כל בהמה וחיה עכשיו ארור הוא מכל הבהמה. אני אמרתי יהלך בקומה זקופה עכשיו על גחונך תלך. אני אמרתי יהא מאכלו מאכל אדם עכשיו עפר תאכל. הוא אמר אהרוג את האדם ואשא את חוה עכשיו ואיבה אשית בינך ובין האשה. וכן מצינו בקין וקרח ובלעם דואג ואחיתופל וגיחזי ואבשלום ואדוניה ועוזיה והמן שנתנו עיניהם במה שאינו ראוי להם מה שבקשו לא נתנו להם ומה שבידם נטלו מהם:

ל [ז]ויאמר ה' אלהים אל הנחש אמר רבי שמואל בר נחמן אמר ר' יונתן מנין שאין טוענין למסית [ח]מנחש הקדמוני דאמר רבי שמלאי הרבה טענות היה לו לנחש לטעון ולא טען ומפני מה לא טען לו הקב"ה לפי שאין טוענין למסית מאי הוה ליה למימר דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין. [ט]תניא רבי אומר בגדולה מתחילין מן הגדול דכתיב ויאמר משה אל אהרן ואל אלעזר ובקלקלה מתחילין מן הקטן שבתחלה נתקלל נחש ואחר כך חוה ולבסוף נתקלל אדם. [י]הכל משמשין פנים כנגד עורף חוץ משלשה מפני שעמהם דבר הקב"ה ואלו הן אדם ונחש ודג. אדם שנאמר ולאדם אמר. נחש ויאמר ה' אלהים אל הנחש. דג ויאמר ה' לדג. כי עשית זאת כל מה שעשית בשביל זאת כל פעולה שלך לא בשביל זאת. מתחלת הספר ועד כאן שבעים וא' אזכרות מגיד שנידון בסנהדרין שלמה: [כ]ארור בצרעת הלין סלעיא דביה צרעין אינון. ארור הוא מכל הבהמה ראית מימיך מאחר שאדם מכה את חברו במקל הוא חוזר ומכה אותו ברצועה כך ארור אתה מכל הבהמה לא כל שכן מכל חית השדה. תני בהמה גסה טהורה יולדת לט' חדשים בהמה גסה טמאה יולדת לי"ב חדשים בהמה דקה טהורה יולדת לה' חדשים הכלב לנ' יום החתול לנ"ב החזיר לס' יום [ל]הנמייה לע' יום השועל לו' חדשים ושאר כל השרצים לו' חדשים הארי והדוב והנמר והפיל והקוף והקפוד לג' שנים והנחש לז' שנים והאפעה לע' שנה. פילוסוף אחד בקש לידע נחש לכמה מוליד כיון שראה אותן עסוקים זה עם זה

ממ"ק ובמ"ק ש שיר ו : ת ב"ר פי"ט : א שמות ט : ב תהלים לו : ג שם ל : ד מס' ד"א : ה ויק"ר : ו הושע ו : ז ירמיה ב : ח במדבר כה : ט דניאל ט : י הושע ט :
כ ירמיה טו : ל איכה א : מ ב"ר פי"ט : נ סנהדרין לח : ס הושע ו : ע בראשית יז : פ דברים כט : צ ב"ר פי"ח : ק קוזמירין תכשיטין : ר במדבר כב :
ש ישעיה לט : ת יחזקאל לז : א ישעיה ה : ב תהלים עט : ג דברים כד : ד ד"ס ב לג : ה ע"ז כב : ו סוטה ט : ז סנהדרין כט : ח ברמז תקנ"ו : ט ברכות סא :
י בכורות ח : כ ברמז תקנט, ב"ר פ"כ : ל הנמייה חיה קטנה כדמות חתול :

זית רענן ירידות וכו' וא' במצרים היינו במכת בכורות דכתיב ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה. בנקרת הצור בפ' כי תשא. ושתים באהל מועד הראשון בפ' שמיני והשני בפ' בהעלותך במנוי הזקנים. ואע"ג שכל ארבעים שנה היה מדבר עם משה אפשר שלא ירד הקב"ה על הארץ רק למעלה מעשרה אלא באותן עשרה פעמים: (כ) ומצטער אחד לשבע שנים אפשר שהוא בזמן לידתו כדאיתא בבכורות פ"א: (כא) ונתן שנאה בין בניו ובין בני האשה, שיהיו רוצצין את מוחו, קחשיב בתרתי והוי תשעה קללות דסמאל ונחש חדא הוא שהוא כחו של נחש: (כב) עינוי גידול בנים דהאיש אינו מצוי בבית לגדלם וכו'. אינה מגלה ראשה כי אם בלילות ומ"מ מדת חסידות שאפילו בלילה לא תגלה ראשה כדאמרה קמחית מימי לא ראו קורות ביתי שערות ראשי: (כג) והוציא דמים לאדם אפשר לפי שכל קללות האדם הן ממעטין כח ודם לפיכך אמר והוציא דמים: (כד) שלא הגידה את המעשה, דאיתא במדרש הנעלם שמינה הקב"ה את

זה נטלן ונתנן בחבית והיה מספיק להן מזונות עד שילדו כיון שעלו הזקנים לרומי ראה את רבן גמליאל א״ל לכמה הנחש מוליד ולא יכול להשיבו נתכרכמו פניו פגע בו רבי יהושע א״ל למה פניך חולניות א״ל שאלה אחת נשאלתי ולא יכולתי להשיבה א״ל מה היא א״ל לכמה הנחש מוליד א״ל לז׳ שנים א״ל מנין א״ל הכלב חיה טמאה מוליד לנ׳ יום ובהמה טמאה יולדת לי״ב חדש וכתיב ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה כשם שהבהמה ארורה מן החיה שבעה כך נחש ארור מן בהמה שבעה. כמפני רמשא סלק ואמר להם התחיל להטיח ראשו בכותל אמר כל מה שעמלתי ויגעתי ז׳ שנים בא זה והושיטו לי בקנה אחד:

לא [מ]תנו רבנן דג טמא משריץ דג טהור מטיל ביצים כל המוליד מניק מטיל ביצים מלקט חוץ מעטלף שאעפ״י שמטיל ביצים מניק. הדולפינין פרין ורבין כבני אדם מאי דולפינין אמר רב יהודה בני ימא וכל שזכרותו מבחוץ מוליד מבפנים מטיל ביצים. כל שתשמישו ביום מוליד ביום נפקא מינה לכדרב מרי בריה דרב כהנא דאמר בדק בקינה של תרנגולת מערב י״ט ולא מצא בה ביצה ולמחר השכים ומצא בה ביצה מותר לאכלה בי״ט. והלא ברק אימור יצתה רובה וחזרה דא״ר יותנן ביצה שיצתה רובה מערב י״ט וחזרה מותר לאכלה בי״ט. כל שתשמישו ביום יוליד ביום תרנגולת. תשמישו בלילה יוליד בלילה עטלף. תשמישו בין ביום ובין בלילה יוליד בין ביום ובין בלילה אדם וכל דדמי ליה. כל שתשמישן ועבורן שוה יולדין ומגדלין זה מזה אין תשמישן ועיבורן שוה אין יולדין ומגדלין זה מזה. תרנגולת לכ״א יום וכנגדו באילן לוז. כלב לנ׳ וכנגדו באילן תאנה. חתול לנ״ב וכנגדו באילן [נ]תות. חזיר לס׳ וכנגדו באילן תפוח. שועל וכל מיני שרצים לו׳ חדשים וכנגדן תבואה. בהמה דקה טהורה לה׳ חדשים וכנגדה באילן גפן. בהמה גסה טהורה לט׳ וכנגדה באילן זית. בהמה גסה טמאה לשנים עשר חדש וכנגדה באילן דקל. הזאב והדוב והארי והנמר [ס]והברדלס הפיל והקוף וקפוד לג׳ שנים וכנגדן באילן בנות שוח. אפעה לע׳ שנה וכנגדו באילן חרוב. חרוב זה משעת נטיעה ועד שנת גמר פריו ע׳ שנה וימי עבורו שלש שנים. נחש לז׳ שנים לאותו רשע לא מצינו חבר ויש אומרים *מוכססין מנהני מילי אמר רב יהודה אמר רב ומטו בה משמיה דרבי יהושע ארור אתה מכל הבהמה אם מהבהמה נתקלל מחיה לא כל שכן אלא לומר לך כשם שהבהמה ארורה מחיה אחד לשבעה ומאי ניהו חמור מחתול כך נתקלל הוא מבהמה אחד לשבעה דהוה ליה ז׳ שנים. אימא כשם שנתקללה חיה מבהמה אחד לשלש ומאי ניהו ארי מחמור כך נתקלל הוא מחיה אחד לשלש דהוה ליה תשע שנין מי כתיב מכל החיה ומכל הבהמה מכל הבהמה ומכל החיה כתיב ארור הוא מבהמה שנתקללה מחיה. ואימא כשם שנתקללה בהמה מחיה אחד לשלש ומאי ניהו עז מחתול כך נתקלל הוא מבהמה אחד לשלש דהוה ליה חמיסר ירחי איתיבו מכל הבהמה כתיב ואיתיבו קללה הוא שרי קללה עילוי. א״ל קיסר לרבי יהושע בן חנניה נחש לכמה איעבר ומוליד א״ל לשבע שנים והא סבי דבי אתונא ארבעינהו ואוליד לתלת הנהו מיעברן הוו מעיקרא ארבע שני והא קמשמשי שמושי אינהו נמי משמשי כאדם והא אינהו חכימי אנן חכימינן מנייהו אי חכמת זיל זכינהו ואייתינהו ניהלי. א״ל כמה הוו א״ל שיתין גברי א״ל עביד לי ספינתא דאית בה שיתין בתי וכל ביתא שדי ביה שיתין [ע]ביסתרקי עבד ליה וכו׳ עד כי מטא אמרו ליה מאי עבידתיך א״ל חכימי דיהודאי אנא ואתאי למיגמר חכמתא מנייכו א״ל אי הכי ניבעי מינך מילתא א״ל לחיי אי זכיתו לי עבידו בי כל דבעיתו אי זכינא לכו איתו איכלו לחמא בהדאי בספינתא וכו׳ עד זכינהו אייתינהו לכל חד וחד כד חזא שיתין ביסתרקי סבר כולהו חבריי להכא אתו א״ל לספנא שרי ספינתך. בהדי דאתו אייתי עפרא מעפרייהו כי מטא בי בליעי שקיל כוזא דמיא מבי בליעי כי אתא אוקמינהו קמי קיסר חזנהו דהוו מעני אמר ליה לאו אינהו נינהו שקל מעפרייהו שדא עלייהו אקשו לאפי מלכא א״ל יהיבו לך כל דבעית עביד בהו אייתי הנהו מיא דאייתי מבי בליעי שדנהו בתיגרא א״ל מליוה לה ואיזילו לכו שדו ביה קמאי הוה קא בלע להו מלו עד דשמיט כתפייהו וכלו ואזול: [פ]על גחונך תלך בשעה שאמר הקב״ה לנחש כך ירדו מלאכי השרת וקצצו ידיו ורגליו והיה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו בא נחש ללמד על מפלתה של מצרים שנאמר [צ]קולה כנחש ילך ונמצא למד הימנה אמר הקב״ה אתה גרמת לבריותי שיהו מהלכין גחונין על מיתיהון אף אתה על גחונך תלך אף קללתו של הקב״ה יש בה ברכה אילולי שאמר ליה הקב״ה על גחונך תלך האיך היה בורח לכותל וניצול. ועפר תאכל לא עפר מכל צד אלא בוקע ויורד עד שהוא מגיע לסלע או לבתולה ושומט גידי אדמה ואוכל ולעתיד לבא הכל מתרפאין חוץ מן הנחש וגבעונים. נחש דכתיב [ק]ונחש עפר לחמו. גבעונים דכתיב [ר]והעובד העיר יעבדוהו מכל שבטי ישראל: [ש]א״ר שמואל בר נחמני כל אשה שתובעת בעלה הויין לה בנים שאפילו בדורו של משה לא היו כמותן דאלו בדורו של משה כתיב [ת]הבו לכם אנשים חכמים וידועים ואלו נבונים לא אשכחינן ואלו גבי לאה כתיב [א]אלי תבא וכתיב [ב]מבני יששכר יודעי בינה. איני והאמר ר׳ יצחק עשר קללות נתקללה חוה דכתיב ואל האשה אמר הרבה ארבה אלו שני טיפי דמים דם נדה ודם בתולים. עצבונך זה צער גידול בנים. והרונך זה צער העבור. בעצב תלדי בנים כמשמעו. ואל אישך תשוקתך מלמד שהאשה משתוקקת על בעלה בשעה שהוא יוצא לדרך. והוא ימשל בך מלמד שהאשה תובעת בלב והוא תובע בפה וזו מדה טובה שבנשים כי קאמינא דמרציא ארצויי קמי׳. הני שבע הויין כי אתא רב דימי אמר עטופה כאבל ומנודה מכל אדם וחבושה בבית האסורין מאי היא אילימא משום דאסור לה יחוד בהדי גברי דלאו דידה הוא נמי אסיר ליחודי בהדי נשי דלאו דידיה אלא דאסירא לבי תרי. במתניתא תנא מגדלת שער כלילית יושבת ומשתנת מים כבהמה ונעשית כר לבעלה ואידך הני שבח הוא לה דאמר ר׳ חייא מאי דכתיב [ג]מלפנו מבהמות ארץ זו פרדה שכורעת ומשתנת מים: [ד]הרבה ארבה עצבונך והרונך כל שהוא במאתים ושנים עשר יום חי רבי חנינא אמר נוצר לתשעה ונולד לז׳ כו׳ כדלעיל. לעולם אין האשה יולדת אלא לרע״א או לרע״ב או לרע״ג או לט׳ הן ועיבוריהן. חייא בר אדא הוה יתיב קמי רב מסבר ליה ולא סבר א״ל למה לית את סבר א״ל דהא חמרתי בעי למילד ואני מתיירא שלא תצטנן ותמות א״ל ומה איכפת לך פעמים שהיא פוחתת פעמים שהיא מוספת אין פוחתת מימות הלבנה ואין מוספת על ימות חמה אמר ליה והכתיב [ה]הידעת עת לדת יעלי סלע תספור ירחים תמלאנה א״ל להלן בדקה וכאן בגסה א״ל והלא בקרות של אנטונינוס היתה רובעת והרביעו ממנה בקרות של בית רבי ויש מהן שילדו עכשיו ויש מהן שילדו אחר זמן א״ל להלן בטהורה וכאן בטמאה. עצבונך זה צער העיבור. והרונך זה צער [ו]העדוי. בעצב זה צער הנפלים. תלדי זה צער הלידה. בנים זה צער גידול בנים. א״ר אלעזר בר״ש נוח לו לאדם לגדל לגיון אחד משל זיתים בגליל ולא לגדל תינוק אחד בא״י: [ז]א״ר יוחנן קשין מזונותיו של אדם כפלים כיולדה דאלו ביולדה כתיב בעצב תלדי בנים ואלו במזונות כתיב בעצבון תאכלנה. א״ר לוי קשין מזונותיו של אדם יותר מן הגאולה דאלו בגאולה כתיב [ח]המלאך הגואל אותי מלאך בעלמא ואלו במזונות כתיב [ט]האלהים הרועה אותי. על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן מכאן שאין השטן מקטרג אלא בשעת הסכנה. ר׳ פנחס ור׳ ירמיה בשם ר׳ חייא בר אבא [י]ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו בסדר האורים אין כתיב כאן אלא במשפט האורים אלא מלמד בשעה שישראל יוצאין למלחמה ב״ד של מעלה יושבין עליהן בדין אם לנצח אם להנצח. א״ר חייא בר אבא כתיב [כ]כי תצא מחנה על איביך ונשמרת מכל דבר רע הא אם אינו יוצא אינו צריך שמירה (כה) מכאן שאין השטן מקטרג אלא בשעת הסכנה ר״ש בר ביסנא בשם ר׳ לא [ל]כתיב יום צרה ותוכחה ונאצה היום הזה הא יום אחר לא אלא מכאן שאין השטן כו׳. א״ר אחא בר יעקב [מ]וקרהו אסון בדרך הא בבית לא אלא מכאן וכו׳. אמר איבו בר נגרי [נ]בהשפטו יצא צדיק אין כתיב כאן (כו) אלא יצא רשע מכאן וכו׳. רב אמר היושב בבית רעוע עושה מלאך המות (כז) [ס]דניסטס שלו שנאמר [ע]ישיא מות עלימו כד״א [פ]כי תשה ברעך משאת מאומה. א״ר אבא בר כהנא נסר שהוא מתוח מגג לגג רחבה כמה אסור להלך עליו למה שאין השטן וכו׳. א״ר לוי בשלשה מקומות השטן מצוי לקטרג המהלך בדרך (כח) בעצמו והישן בבית אפל בעצמו והמפרש בים הגדול: [צ]שנו רבותינו על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן על שאינן זהירות בנדה בחלה ובהדלקת הנר כדדריש ההוא גלילאה עליה דרב חסדא אמר הקב״ה רביעית דם נתתי בכם על עסקי דם הזהרתי אתכם. ראשית קראתי אתכם על עסקי ראשית הזהרתי אתכם. נשמה שנתתי בכם קרויה נר על עסקי נר הזהרתי אתכם אם אתם מקיימין מוטב ואם לאו אני נוטל נשמתכם. ומאי שנא בשעת לידתן אמר רבא נפל תורא חדד לסכינא. אביי אמר תפיש תירוס

ממ״ק ובמ״ק מ בכורות ח : נ תות מוולנערכוויס בל״ה : ס והברדלס מין חיה טורפת סיענע בל״ה : * מוכססין מין ען פרי : ע ביסתרקי כסתות : פ ב״ר פ״כ : צ ירמיה מז : ק ישעיה סה : ר יחזקאל מח : ש עירובין ק : ת דברים א : א בראשית ל : ב ד״ה א יב : ג איוב לה : ד ב״ר פ״כ : ה איוב לט : ו העדוי מלשון היתה לו עדנה : ז פסחים קיח : ח בראשית מח : ט שם : י במדבר כז : כ דברים כג : ל ישעיה לז : מ בראשית מב : נ תהלים קט : ס דניסטס מלוה בל״י : ע תהלים נה : פ דברים כד : צ שבת לב :

זית רענן השמים והארץ להיות עדים כשיחטא האדם וכשחטא אדם השמים החשיכו אורם וארץ לא ידעה מה לעשות עד שנגלה עליה הקב״ה וקללה שנא׳ אם לא יגיד ונשא עונו : (כה) מכאן שאין השטן מקטרג אלא בשעת וכו׳ , כתיב יום צרה ותוכחה ונאצה היום הזה הא יום אחר לא , פי׳ כיון דאמר היום הזה משמע דיום גורם אלא כיון שביום הזה היתה מדה״ד מתוחה הוי שעת הסכנה : (כו) אלא יצא רשע , דה״פ בהשפטו יצא רשע כלומר שדוד קלל שונאיו שלאחר שישפוט הרשע יביאהו הקב״ה לדין ואז יהיה חרון אף ויקטרג השטן עליו כדאי׳ בע״ז פ״ק מקמי׳ דליפוש חרון אף : (כז) דניסטס פי׳ בעל חוב. רחבה כמה פירוש אפילו היא רחבה הרבה : (כח) בעצמו , פירוש יחיד :

תירום אמתא בחד מחטרא ליהוי. רב חסדא אמר שבקיה לרויא דמנפשיה נפיל. מר עוקבא אמר רעיא חגירא ועיזי רהיטי אבב חוטרא מילי ואבי דרי חושבנא. רב פפא אמר אבב חנואתא נפישי אחי ונפישי מרחמי אבב בזיוני לא אחי ולא מרחמי. וגברי היכא מיבדקי אמר ריש לקיש בשעה שעוברין על הגשר רבא לא עבר במברא דאית ביה כותי אמר דלמא מיפקיד עליה דינא ואטפל בהדיה. שמואל לא עבר אלא במברא דאית ביה גוי אמר שטנא בתרי אומי לא שליט ר' ינאי בדק ועבר דא"ר ינאי לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה ויאמר עושין לי נס שמא אין עושין לו נס ואם עושין לו נס מנכין לו מזכיותיו:

לב אמר רבי חנין מאי קראה [ק]קטנתי מכל החסדים ר' זירא ביומא [ר]דשותא לא נפיק ביני דיקלי. אמר רב יצחק בר רב יהודה לעולם יבקש אדם רחמים שלא יהא חולה שאם חלה אומרים לו הבא זכות והפטר שנאמר [ש]כי יפול הנופל ממנו מטנו להביא ראיה: [ת]למה נמסרו לאשה היא כבתה נרו של עולם דכתיב [א]נר ה' נשמת אדם לפיכך תשמור מצות נר. היא טמאה חלתו של עולם זה אדם הראשון דכתיב ואד יעלה מן הארץ וסמיך ליה וייצר ה' אלהים את האדם כאשה שמקשקשת עיסתה במים ואח"כ נוטלת חלה לפיכך תשמור מצות חלה. היא שפכה דמו של אדם הראשון דכתיב [ב]שופך דם האדם באדם דמו ישפך תשמור נדתה שיתכפר לה. [ג]א"ר יהושע בן לוי חייב אדם לפקוד את אשתו בשעה שהוא יוצא לדרך שנא' [ד]וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא. הא מהתם נפקא מהכא נפקא ואל אישך תשוקתך מלמד שהאשה משתוקקת על בעלה בשעה שיוצא לדרך לא נצרכה סמוך לוסתה ואע"ג דאמור רבנן חייב אדם לפרוש מאשתו סמוך לוסתה הני מילי לדבר הרשות אבל לדבר מצוה לא:

[ה]ואל אישך תשוקתך ד' תשוקות הן אין תשוקתה של אשה אלא על אישה ואין תשוקתו של יה"ר אלא על קין וחבריו שנאמר ואליך תשוקתו ואין תשוקתן של גשמים אלא על הארץ שנאמר [ו]פקדת הארץ ותשוקקה ואין תשוקתו של הקב"ה אלא על ישראל שנאמר [ז]ועלי תשוקתו. דבר אחר ואל אישך תשוקתך בשעה שהאשה יושבת על המשבר היא אומרת עוד איני זוקקת לבעלי מעתה והקב"ה אומר לה תשובי להשוקת אישך לפי שרפרפה בלבה לפיכך תביא קרבנה מרופרף ולקחה שתי תורים. והוא ימשל בך יכול ממשלה מכל צד ת"ל [ח]לא יחבול רחים ורכב. מעשה באשה אחת משל בית טוריינוס שהיתה נשואה ללסטים כיון שבאה לפני חכמים הוציאה לפניהם מנורה של זהב ונר של חרס על גבה לקיים מה שנאמר ואל אישך תשוקתך. ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך [ט]ד' שומעין הן יש שומע והפסיד יש שומע ונשכר ויש לא שומע והפסיד ויש לא שומע ונשכר. שומע והפסיד זה אדם הראשון כי שמעת לקול אשתך ומה הפסיד כי עפר אתה ואל עפר תשוב. שומע ונשכר זה אברהם אבינו [י]כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה ונשכר כי ביצחק יקרא לך זרע. לא שומע ונשכר זה יוסף ולא שמע אליה לשכב אצלה ומה נשכר ויוסף הוא השליט על הארץ. לא שומע והפסיד אלו ישראל [כ]ולא שמעו אלי ולא הטו את אזנם ומה הפסידו אשר למות למות:

[ל]כי שמעת לקול אשתך לדברי אשתך אין כתיב. כאן אלא לקול ההחילה מיללת עליו מה את סבור שאני מתה וכו' כדלעיל. [מ]ותאכל מן העץ אשר צויתיך להזהיר את החיה ואת הבהמה ולא דייך שלא הזהרת אלא שנתת להם ואכלו. ארורה האדמה בעבורך שתהא מעלה לך דברים ארורים כגון יתוש פרעושין וזבובין. ותעלה לו גמל אף הוא יש בו הנאה שהוא מוכרו ונהנה מדמיו. בעצבון תאכלנה קשה היא הפרנסה כפלים כלידה וכו' כדלעיל. [נ]א"ר יצחק למה הדבר דומה למלך שאמר לעבדו אל תטעום את התבשיל עד שאבוא מן המרחץ אמרה לו אשתו טעום את התבשיל הזה שלא יהא מבקש ליתן בתוכו או מלח או מורייס בא המלך ומצא אותו טועם בשפתותיו א"ל המלך ולשפחתי שמעת יותר ממני כך הקב"ה אמר לאדם ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל מה עשתה חוה האכילה אותו א"ל הקב"ה ולחוה שמעת יותר ממני מיד נטרד ויגרש את האדם. ג' נכנסו לדין ויצאו ארבעה מחוייבין אדם וחוה ונחש נכנסו לדין ונתקללה הארץ עמהן וכו' כדלעיל בפרשה ה'. [ס]אמר ריש לקיש בשעה שא"ל הקב"ה לאדם הראשון וקוץ ודרדר תצמיח לך זלגו עיניו דמעות אמר לפניו רבש"ע אני וחמורי נאכל באבוס אחד כיון שא"ל בזעת אפיך תאכל לחם נתקררה דעתו. אמר ריש לקיש אשרינו אם עמדנו בראשונה ואכתי לא פלטינן מינה דקא אכלינן עשבא דדברא. [ע]וקוץ זה [פ]קונדס ודרדר זו [פ]עכביות ואית דמחלפן שהיא עשויה דרין דרין. ואכלת את עשב השדה אלו זכית הייתי מעלה לך מכל אילני גן עדן עכשיו קוץ ודרדר תצמיח לך אלו זכית היית נוטל עשבים מתוך גן עדן וטועם בהן טעם כל מעדנים שבעולם עכשיו ואכלת את עשב השדה. על דורות הללו הוא אומר שאדם משליף שדהו ואוכלה עד שהוא עשב כיון ששמע אדם הראשון כן הזיעו פניו אמר מה אני נקשר לאבוס כבהמה אמר ליה הקב"ה הואיל והזיעו פניך תאכל לחם [אמר רבי לוי] נות היה לו לאדם אלו עמד בקללתו הראשונה (בזעת אפיך תאכל לחם):

לג [צ]ששה דברים סימן יפה לחולה עיטוש דכתיב [ק]עטישותיו תהל אור. זיעה דכתיב בזעת אפיך תאכל לחם. שלשול דכתיב [ר]מהר צועה להפתח וגו'. קרי דכתיב [ש]יראה זרע יאריך ימים. שינה דכתיב [ת]ישנתי אז ינוח לי. חלום דכתיב [א]ותחלימני והחייני. עד שובך אל האדמה א"ל קומץ עפר שנבראת ממנו לא גזולה היא בידך. כי עפר אתה ואל עפר תשוב מכאן רמז לתחית המתים מן התורה כי עפר אתה ואל עפר תלך לא נאמר אלא תשוב. [ב]הנהו [ג]קפולאי דהוו מקפלי בארעא דרב נחמן בר יצחק נחר בהו רב אחאי בר יאשיה אמרו ליה לרב נחמן נחר בן גברא אתא א"ל מנו מר א"ל אנא אחאי בר יאשיה א"ל ולא אמר רב מרי עתידין צדיקי דהוו עפרא א"ל ומנו מרי דלא ידענא ליה הכתיב [ד]וישוב העפר על הארץ א"ל דאקרייך קהלת לא אקרייך משלי דכתיב [ה]ורקב עצמות קנאה מי שיש לו קנאה בלבו עצמותיו מרקיבין ושאין לו קנאה בלבו אין עצמותיו מרקיבין. אחזייה דאית ביה מששא א"ל ליקום מר לגו ביתא א"ל גלית אדעתיך דאפילו נביאי לא אקרו לך דכתיב [ו]וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם א"ל והכתיב כי עפר אתה ואל עפר תשוב ההוא שעה אחת קודם תחית המתים: [ז]ויקרא האדם שם אשתו חוה נתנה לו לחיותו ומיעצתו כחויא ד"א חיוה לה כמה דורות אבדה א"ר אחא חויא חויך ואת חויא דאדם. כי היא היתה אם כל חי ר"ש בן אלעזר אמר עם כל חי. תני העשיר עולה עמו העני אינה יורדת עמו ר' סימון אומר אם כל חי אמן של כל החיים דא"ר סימון כל ק"ל שנה שפירשה חוה מאדם היו רוחות הזכרים מתחממין בה והיא יולדת מהן ורוחות נקבות מתחממות מאדם ויולדות ממנו הה"ד [ח]אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם בנוי דארם קדמאה מאן דאמר רוחי דביתא טבין דרבין עמיה ומאן דאמר דאינון בישין דהכמין יצריה מאן דאמר רוחי דהקלא טבין דלא הכמין יצריה מאן דאמר דאינון בישין דלא רבין עמיה: [ט]אמר רב פפא בדיק לן רבא היא אומרת להניק והוא אומר שלא להניק שומעין לה צערא דידה הוא. הוא אומר להניק והיא אומרת שלא להניק מהו כל היכא דהיא לאו אורחא והוא לאו אורחיה מאי בתר דידיה אזלינן או בתר דידה אזלינן ופשטינא ליה עולה עמו ואינה יורדת עמו מאי קראה [י]והיא בעולת בעל בעליתו של בעל ולא בירידתו של בעל. ר' אלעזר אמר מהכא כי היא היתה אם כל חי לחיים ניתנה ולא לצער ניתנה. [כ]ויעש ה' אלהים וגו' כתנות עור רב ושמואל חד אמר דבר הבא מן העור וחד אמר דבר שהעור נהנה ממנו. דרש ר' שמלאי תורה תחלתה גמילות חסדים וסופה ג"ח דכתיב ויקבור אותו בגי: [ל]א"ר חמא בר חנינא מאי דכתיב [מ]אחרי ה' תלכו אפשר לו לאדם להלך אחרי השכינה והלא כבר נאמר [נ]אש אכלה הוא אלא הלך אחר מדותיו הקב"ה הלביש ערומים שנא' כתנות עור וילבישם אף אתה הלבש ערומים הקב"ה בקר חולים דכתיב [ס]וירא אליו ה' באלוני ממרא אף אתה בקר חולים הקב"ה נחם אבלים דכתיב [ע]ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו אף אתה נחם אבלים הקב"ה קבר מתים דכתיב [פ]ויקבור אותו בגי אף אתה קבור מתים: [צ]את זו דרש ר' יהושע בן חנניה ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור מלמד שאין הקב"ה עושה עור לאדם אלא א"כ נוצר תחלה ר' יהושע לטעמיה דאמר המפלת שפיר שאינו מרוקם אפילו צלול אמו טמאה לידה והכמים אומרים אינו ולד ואין הלכה כרבי יהושע:

לד [ק]בתורתו של ר"מ מצאו כתוב כתנות אור אלו בגדיו של אדם הראשון שהיו דומין לפנס רחבין מלמטה וצרין מלמעלה חלקין כצפורן ונאים כמרגלית ככלי פשתן הדקין הבאין מבית שאן כתנות עור שהן דבוקין לעור ובהן היו הבכורות משמשין. רבי שמואל בר נחמן אמר צמר גמלים וצמר ארנבים היו כתנות עור שהיו באין מעור א"ר לוי למדתך תורה דרך ארץ לפום חילך אכול. מכל עץ הגן תאכל [ר]ופרא מן מה דאת לביש ויעש לאדם ולאשתו כתנות עור ויותר ממה דאת שרי שהרי שנים הוו שרויין בכל העולם כלו: [ש]ד"א כתנות עור א"ר אלעזר מן העור שהפשיט הנחש לקח הקב"ה ועשה להם כתנות כבוד לאדם ולעזרו. בין השמשות דמוצאי שבת היה אדם מהרהר בלבו אוי לי שמא הנחש שהתעה אותי יבוא וישופני ונשתלה לו עמוד של אש להאיר לו ולשמרו מכל רע

ממ"ק ובמ"ק ק בראשית לב: ר דשותא רוח מזרחית: ש דברים כב: ת תנחומא: א משלי כ: ב בראשית ע: ג יבמות סב: ד איוב ה: ה ב"ר פ"כ: ו תהלים סה: ז שיר ג: ח דברים כד: ט פסיקתא: י בראשית כא: כ ירמיה יז: ל ב"ר פ"כ: מ ברמז כז: נ ברמז לא: ס פסחים קיח: ע ב"ר פרשה כ': פ קונדס, עכביות מיני עשבים מרים: צ ברכות נז: ק איוב מא: ר ישעיה לא: ש שם נג: ת איוב ד: א ישעיה לח: ב שבת קנב: ג קפולאי חופרים: ד קהלת יא: ה משלי יד: ו יחזקאל לז: ז ב"ר פ"כ: ח שמואל ב ז: ט כתובות סא: י בראשית כ: כ סוטה יד: ל סוטה יג: מ דברים יג: נ שם ד: ס בראשית יח: ע שם כה: פ דברים לד: צ נדה כה: ק ב"ר פ"כ: ר ופרא פחות: ש פדר"א:

רע ראה אדם ושמח בלבו ופשט ידיו לאורו ואמר בא"י בורא מאורי האש אמר עכשיו אני יודע שנבדל יום הקדש מיום החול שאין להבעיר אש ביום השבת וכל מי שמבדיל במוצאי שבת או שומע מן המבדיל הקב"ה קורא לו קדוש וסגולה ומצילו מצרת העמים שנא' [ת]והייתם לי סגלה מכל העמים. באחד בשבת נכנס אדם במימי (כט) גיחון העליון עד שהגיעו המים עד צוארו והיה מתענה שבע שבתות ימים עד שנעשה (ל) גופו כלבו. עד שאני בחיים אבנה לי בית מלון לרבצי. אמר ומה הלוחות ע"י שהן עתידין לכתוב באצבעו של הקב"ה עתידין (לא) מימי הירדן לברוח מפניהם גופי שגבלו שתי ידיו ורוח נשמת פיו שנפת באפי על אחת כמה וכמה ולאחר מיתתי יבואו ויקחו את עצמותי ויעשו להם ע"ז אלא הריני מעמיק את ארוני למטה בארץ מערה לפנים ממערה לפיכך נקראת מערת המכפלה: [א]הן האדם היה מתוקן למיתה: [ב]א"ר ברכיה כשבקש הקב"ה לבראות העולם תחלת ברייתו לא התחיל אלא אדם ועשאו גולם בא לזרוק בו נשמה אמר אם אני מעמידו עכשיו יאמרו שותף נעשה עמי במעשה בראשית אלא הריני מניחו גולם עד שאברא הכל משגמר הכל א"ל מלאכי השרת אי אתה עושה אדם שאמרת א"ל כבר עשיתיו ואינו חסר אלא זריקת נשמה והעמידו וכילל בו העולם בו התחיל בו סיים דכתיב [ג]אחור וקדם צרתני (לב) אמר הקב"ה הן האדם היה כאחד ממנו. ד"א מה כתיב למעלה ויעש ה' אלהים כתנות עור וילבישם מלמד שעשה לו הקב"ה בגדי כהונה כענין שנא' [ד]והנה איש לבוש הבדים וכתיב [ה]כתנת בד קדש ילבש מכאן אתה למד שכהן גדול דומה למלאך כי מלאך ה' צבאות הוא להה"ד למלך שראה [ו]קרתי אחד והלבישו כבני פלטין א"ל בני פלטין למלך אפילו אותו שהוא קרתני הוא כמונו כך אמרו המלאכים לפני הקב"ה אפילו אדם שהוא יציר עפר הרי הוא כמונו. הן האדם היה כאחד ממנו למלך שחיבב עבדו ועשה לו [ז]מונייק של זהב סרח נטלו ממנו ונתן עליו כבלין כך עשה לו הקב"ה בגדי כהונה וכשחטא העבירו ממנו שנא' ויתפרו עלה תאנה. ד"א למלך שהיה לו בן בית והשליטו על כל אשר לו התחילו הכל אומרים שותפו הוא מה עשה המלך טרדו כך וישלחהו ה' מגן עדן. ד"א למלך שנשא אשה ועשה לה שלשלת של מרגליות סרחה נטלו הימנה וכתב לה גט כך הקב"ה הניחו לאדם בגן עדן ועשה לו עשר חופות כיון שחטא נתן לו גט שנא' וישלחהו ואין שלוח אלא גט שנא' [ח]ושלחה מביתו: [ט]דרש ר' פפיים הן האדם היה כאחד ממנו כאחד ממלאכי השרת א"ל ר' עקיבא דייך פפיים אלא שנתן הקב"ה לפניו שני דרכים ועזב דרך חיים וברר לו דרך המות. רבי יהודה בר' סימון אמר כיחידו של עולם שנא' ה' אלהינו ה' אחד רבנן אמרין כגבריאל שנא' והנה איש אחד לבוש הבדים ריש לקיש אמר כיונה מה זה בורח אף זה בורח. [י]ויגרש את האדם מלמד שנתן לו הקב"ה גירושין כאשה. וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים מלמד שהכרובים קודמין לכל מעשה בראשית. ואת להט החרב זו גיהנם. לשמור את דרך זו דרך הארץ מלמד שדרך ארץ קדמה לעץ החיים ואין עץ אלא תורה שנא' עץ חיים היא מה זה לא לן כבודו עמו אף זה לא לן כבודו עמו. ר' ברכיה אמר כאליהו מה זה לא טעם טעם מיתה אף זה לא היה ראוי לטעום טעם מיתה כל זמן שהיה אדם היה כאחד כיון שנטלה ממנו צלעתו שב לדעת טוב ורע. ועתה מלמד שפתח לו ה' בה פתח של תשובה כד"א [כ]ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך. וישלחהו ר' יהודה אומר שילוח מגן עדן בעולם הזה ובעולם הבא הקשה עליו רבי נחמי' אומר שילוח מגן עדן בעולם הזה ולא שילוח בעולם הבא ודא מסייעא לרבי נחמי' [ל]אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתך לכשיקיץ אותו שנברא כתמונתך באותה שעה אני מצדיקו מאותה גזרה. וישלחהו ה' אלהים כשבראו בראו במדת רחמים ובמדת הדין וכשטרדו טרדו במדת רחמים הן האדם לא יכול לעמוד בצוויך אפילו שעה אחת והרי בניך ממתינין לערלה ג' שנים שנא' שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל. ויגרש את האדם למלך שהיו לו ג' אוהבין ולא היה עושה דבר חוץ מדעתן פעם אחת בקש המלך לעשות דבר חוץ מדעתן נטל את הראשון טרדו והוציאו חוץ מפלטין שלו השני חבשו בבית האסורין ונתן *אספרוס עליו שלישי שהיה עליו חביב ביותר אמר איני עושה דבר חוץ מדעתו כך אדם הראשון ויגרש את האדם. נח ויסגר ה' בעדו. אברהם שהיה חביב עליו ביותר אמר איני עושה דבר חוץ מדעתו שנא' [מ]וה' אמר המכסה אני מאברהם. ויגרש הראה לו חרבן בית המקדש כד"א [נ]ויגרס בחצץ שני למגרשה של גן עדן טרדו והושיב עליו שומרים שישמרו אותו. מקדם רב אמר בכל מקום רוח מזרחית קולטת. קין וישב בארץ נוד קדמת עדן. רוצח [ס]אז יבדיל משה שלש ערים וגו' מזרחה שמש. ד"א מקדם לגן עדן נבראו המלאכים הה"ד [ע]היא החיה אשר ראיתי וארע כי כרובים המה. ואת להט החרב על שם [פ]משרתיו אש לוהט. המתהפכת שהן מתהפכין פעמים אנשים פעמים נשים פעמים רוחות פעמים מלאכים. ד"א מקדם לגן עדן נברא גיהנם. גיהנם נברא בשני וגן עדן בשלישי. ואת להט החרב על שם [צ]ולהט אותם היום הבא. המתהפכת שהיא מתהפכת על האדם ומלהטתו מראשו ועד רגליו ומרגליו ועד ראשו אמר אדם מי מציל את בני מאש לוהט זו חרב מילה שנא' [ק]עשה לך חרבות רבנן אמרין חרב תורה שנא' [ר]וחרב פיפיות בידם וכיון שראה אדם שבניו עתידין ליאבד בגיהנם מעט עצמו מפריה ורביה וכיון שראה שאחר כ"ו דורות עתידין בניו לקבל התורה נזקק להעמיד תולדות והאדם ידע את חוה אשתו. [ש]ויגרש את האדם יצא אדם וישב לו חוץ לגן עדן בהר המוריה ששערי גן עדן סמוך להר המוריה ומשם לקחו ולשם החזירו שנא' לעבוד את האדמה (לג) אשר לוקח משם: [ת]כ"ו דורות קדמה דרך ארץ את התורה שנאמר לשמור את דרך עץ החיים דרך זה דרך ארץ ואחר כך עץ החיים זה תורה.

ד לה [א]**והאדם** ידע את חוה אשתו לא שמשה בריה קודם לאדם הראשון והוא ידע אין כתיב כאן אלא והאדם ידע הודיע לכל דרך ארץ. ד"א ידע מאיזה שלוה נגלה הודיע מה עבדת ליה חויא. ותהר ותלד את קין ג' פלאים נעשו באותו יום בו ביום נבראו בו ביום שמשו בו ביום הוציאו תולדות עלו למטה שנים וירדו שבעה קין ותאומתו הבל ושתי תאומותיו ותאמר קניתי איש את ה' חמת לה איתתא בנין היא אמרה הא קנין בעלי בידי. ר' ישמעאל שאל את ר' עקיבא בשביל ששמשת את נחום איש גם זו כ"ב שנה אתין גמין ריבויין אכין ורקין מיעוטין הדין את דכתיב הכא מהו א"ל אלו כתיב קניתי איש ה' היה הדבר קשה א"ל [ב]כי לא דבר רק הוא ואם רק הוא מכם הוא רק שאין אתם יודעים לדרוש. אלא את ה' לשעבר אדם נברא מאדמה וחוה נבראת מאדם מכאן ואילך בצלמנו כדמותנו לא איש בלא אשה ולא אשה בלא איש ולא שניהם בלא שכינה. [ג]בא עליה רוכב הנחש ועברה את קין ואח"כ בעלה אדם ועברה את הבל שנא' והאדם ידע את חוה אשתו מהו ידע ידע שהיתה מעוברת וראתה את דמותו שלא היה מן התחתונים אלא מן העליונים והבינה ואמרה קניתי איש את ה'. ר' מיאשה אמר נולד קין ואשתו תאומתו עמו ונולד הבל ואשתו תאומתו עמו ר' אומר קין והבל תאומים היו שנא' ותהר ותלד את קין בההיא שעתא אוסיפת למילד ותוסף ללדת את אחיו:

[ד]**הדא** מסייעא להא דעלו למטה שנים וירדו שבעה תוספת ללידה ולא תוספת לעיבור. ויהי הבל רעה צאן ג' היו להוטין אחר אדמה ולא נמצא בהן תועלת. קין היה עובד אדמה. נח ויחל נח איש האדמה. עוזיהו אכרים וכורמים בהרים ובכרמל כי אוהב אדמה היה. ויהי מקץ ימים מאן דאמר בתשרי נברא העולם עשה הבל קיים מן החג ועד החנוכה מאן דאמר בניסן נברא העולם עשה הבל קיים מן הפסח ועד העצרת בין לדברי זה בין לדברי זה לא עשה הבל בעולם יותר מחמשים יום. ויבא קין מפרי האדמה מן הפסולת משל לאריס רע שהיה אוכל את הבכורות ומכבד למלך בסייפות*. (לד) [ה]הגיע ליל י"ט של פסח קרא אדם לבניו אמר עתידין ישראל להקריב קרבנות פסחיהן הקריבו גם אתם לפני בוראכם והביא קין מותר מאכלו קליות זרע פשתן והבל הביא מבכורות צאנו (לה) כבשים שלא נגזו. ר' יהושע בן קרחה אמר אמר הקב"ה ח"ו לא יתערבו מנחת קין והבל לעולם אפילו באריגת בגד שנא' [ו]לא תלבש שעטנז (לו) ואפילו היא מרוקמת לא תעלה עליך שנא' ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך. [ז]בית שמאי אומרים שני זכרים ובית הלל אומרים זכר ונקבה מאי טעמא דבית שמאי ילפי ממשה דכתיב [ח]ובני משה גרשום ואליעזר ובית הלל ילפי מברייתו של עולם אדם וחוה. וב"ש אין דנין אפשר משאי אפשר. וב"ה נמי נילפו ממשה. משה דעבד מדעתיה. ר' נתן אומר ב"ש אומרים שני זכרים ושתי נקבות דכתיב ותוסף ללדת את אחיו את הבל ואחותו וקין ואחותו וכתיב כי שת לי אלהים זרע אחר תחת הבל. ורבנן אודויי הוא דקא מודיא. תניא אידך ר' נתן אומר ב"ש אומרים זכר

ממ"ק ובמ"ק ת שמות יט: א הכביר: ב ב"ר פכ"א כדכתיב לעיל ברמז כ"ו: ג תהלים קלט: ד יחזקאל לט: ה ויקרא יו: ו קרתי כפרי: ז מונייק רביד: ח דברים כד:
ט ב"ר פכ"א: י תנא ד"א: כ דברים י: ל תהלים יז: *אספרוס תיל מסמר: מ ברכות יא: נ איכה נ: ס דברים ד: ע יחזקאל י: פ תהלים קד: צ מלאכי ג:
ק יהושע ס: ר תהלים קמט: ש פרקי ר"א: ת ויק"ר: א ב"ר פכ"ב: ב דברים לה: ג פרקי ר"א: ד ב"ר פכ"ב: *סייפות המתבשלות בסוף הקיץ. ה פרקי ר"א: ו דברים כב: ז יבמות סב: ח ד"ס נ כד:

זית רענן (כט) במימי גיחון לפי שהוא החזק שבנהרות ומימיו רודפין כמ"ש רש"י לפיכך נכנס לתוכו שיהא צערו גדול: (ל) גופו כלבו, י"ל שנעשה בשרו אדום וכחוש כמו הלב שהוא אדום אמר עד שאני בחיים וכו', ונ"ל שצ"ל מהופך וכצ"ל גופו כלבו אמר מה הלוחות וכו' עאכ"ו אמר עד שאני בחיים וכו'. לרבצי, לאחר מיתתי: (לא) מימי ירדן לברוח, בימי יהושע: (לב) אמר הקב"ה הן האדם היה כאחד ממנו. כלומר שאלו בראתיו מתחלה היו אומרים שהוא כאחד ממנו ונעשה שותף עמי והא דלא בראו כולו באחרונה י"ל דנתיירא פן יקטרגו המלאכים על בריאתו לכן אמר להם כבר עשיתי וכו': (לג) אשר לוקח משם, פי' שנברא ממקום המזבח שהוא הר המוריה: (לד) הגיע ליל י"ט, לאו דוקא ליל י"ט דהא צריך להקריב הפסח בי"ד אלא כלומר הגיע זמן של פסח: (לה) כבשים שלא נגזו, דבכור אסור בגיזה ועבודה: (לו) ואפילו היא מרוקמת, פי' שאין בה הנאת לבישה אפ"ה לא יעלה עליך:

זכר ונקבה וב"ה אומרים זכר או נקבה דכתיב לא תהו בראה לשבת יצרה והוא עבד ליה שבת. [ט]והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ר' אלעזר ור' יוסי בר חנינא חד אמר קרבו שלמים לבני נח שנא' והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלבהן איזהו דבר שחלבו קרב וכלו אינו קרב הוי אומר זה שלמים וחד אמר לא קרבו שלמים דכתיב [י]עורי צפון ובואי תימן התנערי אומה שמעשיה בצפון ותבוא אומה שמעשיה בצפון ודרום ומר נמי הכתיב ומחלבהן משמני דידהו ואידך הכתיב עורי צפון ובואי תימן ההוא בקבוץ גליות הוא דכתיב:

לו והכתיב [כ]ויאמר משה גם אתה תתן בידנו זבחים ועולות זבחים לאכילה ועולות להקרבה והכתיב [ל]ויקח יתרו חותן משה עולה וזבחים לאלהים יתרו אחר מתן תורה הוה ולמ"ד קודם מתן תורה הוה מאי איכא למימר קסבר קרבו שלמים לבני נח:

[מ]תניא אידך ר' אלעזר אמר שלמים הקריבו בני נח ורבי יוסי בר חנינא אמר עולות הקריבו. איתיביה ר' אלעזר והכתיב ומחלבהן מדבר שחלבו קרב מה עבד לה ר' יוסי בר חנינא משמניהון. מתיב ר' אלעזר [נ]וישלח את נערי בני ישראל וגו' מה עבד ליה ר' יוסי שלמין בלא הפשט ונתוח מתיב ר' אלעזר [ס]ויקח יתרו חותן משה כמאן דאמר יתרו לאחר מתן תורה בא ודא מסייעא לר' יוסי [ע]עורי צפון זו העולה שהיתה נשחטת בצפון ומהו עורי דבר שהיה ישן ונתעורר ובואי תימן אלו שלמים שהן נשחטין בדרום ומהו ובואי דבר של חידוש אף הדין קריא מסייע ליה [פ]זאת תורת העולה היא העולה שהיו בני נח מקריבין וכד הוא מטי לגבי שלמים [צ]וזאת תורת זבח השלמים אשר הקריבו אין כתיב כאן אלא אשר יקריבו מכאן ולהבא. וישע ה' אל הבל נתפיים הימנו ואל קין ואל מנחתו לא שעה לא נתפיים הימנו. ויחר לקין מאד ויפלו פניו נעשו כאור. הלוא אם תיטיב שאת ברכה ואם לא תיטיב שאת קללה. ד"א אם תיטיב אני מוחל על עונותיך ואם לאו חטאו של אותו האיש [ק]גרוש ומוגרש. [ר]לדוד אשרי נשוי פשע אשריו לאדם שהוא גבוה מפשעו ולא פשעו גבוה ממנו. לפתח חטאת רובצת אין כתיב כאן אלא רובץ בתחלה הוא תש כנקבה ואח"כ הוא מתגבר כזכר. אית כלבין ברומי ידעין למשתדלא אזיל ויתיב גבי פלטרא ועבד גרמיה מתנמנם ומרי פלטרא מתנמנם והוא שמיט עיגולא וארעא ועד דאלין מצמתין הוה משתכח טפי עיגולא ומהלך בה. א"ר אבא היצר הזה דומה ללסטים שפוף שהיה יושב בפרשת דרכים כל מאן דהוה עבר בה א"ל הב מה דעלך עבר פקח אחד וראה שאין בו תוחלת לגזול לו כלום התחיל מכתתו כך כמה דורות אבד יצר הרע דור אנוש דור המבול דור הפלגה כיון שעמד אברהם אבינו וראה שאין בו תוחלת התחיל מכתתו הה"ד [ש]וכתותי מפניו צריו:

לז [ת]איסי בן יהודה אומר ה' מקראות בתורה שאין להן הכרע ואלו הן שאת ארור מחר משוקדים וקם. שאת אם תיטיב שאת או שאת אם לא תיטיב [א]וברצונם עקרו שור ארור אפם [ב]וצא הלחם בעמלק מחר או מחר אנכי נצב על ראש הגבעה [ג]ובמנורה ד' גבעים משוקדים או משוקדים כפתוריה ופרחיה [ד]הנך שוכב עם אבותיך וקם או וקם העם הזה וזנה רבי תנחומא מוסיף עוד חד [ה]ובני יעקב באו מן השדה כשמעם או כשמעם ויתעצבו האנשים. ת"ר ושמתם סם תם למה נמשלה תורה לסם חיים משל לאדם שמכה את בנו מכה גדולה והניח לו רטיה על מכתו וא"ל בני כל זמן שרטיה זו על מכתך אכול מה שהנאתך ושתה מה שהנאתך ורחוץ בין בחמין בין בצונן ואי אתה מתיירא ואם אתה מעבירה הרי היא מעלה [ו]נומי כך אמר הקב"ה לישראל בני בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין אם אתם עוסקין בתורה אי אתם נמסרין בידו שנא' הלוא אם תיטיב שאת ואם אין אתם עוסקין בתורה אתם נמסרין בידו שנא' לפתח חטאת רובץ ולא עוד אלא שכל משאו ומתנו בך ואליך תשוקתו ואם אתה רוצה אתה מושל בו שנא' ואתה תמשל בו. [ז]ר' מאיר אומר כל תנאי שאינו כתנאי בני גד ובני ראובן אינו תנאי שנא' [ח]ויאמר משה אליהם אם יעברו וגו' ואם לא יעברו וגו' רבי חנינא בן גמליאל אומר צריך היה הדבר לאמרו שאלמלא כן יש במשמע שאף בארץ כנען לא ינחלו. בשלמא לר"מ היינו דכתיב הלוא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רובץ אלא לר"ח למ"ל סד"א וכו' לא אגרא ולא צערא קמ"ל:

לח [ט]אמר שמואל יצר הרע כמין חטה הוא רובץ על מפתחי הלב שנאמר לפתח חטאת רובץ. עד שהולד במעי אמו מלמדין אותו כל התורה כולה שנאמר [י]ויורני ויאמר לי יתמך דברי לבך וגו' וכיון שיצא לאויר העולם בא מלאך וסטרו על פיו ומשכח כל התורה שנאמר לפתח חטאת רובץ. [כ]אמר ליה אנטונינוס לרבי מאימתי יצר הרע נהון באדם משעת יציאה או משעת יצירה אמר ליה משעת יצירה א"ל אם כן בועט במעי אמו ויוצא אלא משעת יציאה א"ר דבר זה למדני אנטונינוס ומקרא מסייעו שנאמר לפתח חטאת רובץ. א"ל אנטונינוס לרבי נשמה מאימתי נתנה באדם משעת יצירה או משעת פקידה א"ל משעת יצירה א"ל אפשר להתיכה של בשר שתתקיים בלא מלח ג' ימים ואינה מסרחת אלא משעת פקידה א"ר דבר זה למדני אנטונינוס ומקרא מסייעו [ל]חיים וחסד עשית עמדי ופקודתך שמרה רוחי: [מ]ויאמר קין אל הבל אחיו על מה היו מדיינין אמרו בואו ונחלוק את העולם אחד נטל את הקרקעות ואחד נטל מטלטלין דין אמר ארעא דאת קאים עלה דידי ודין אמר מה דאת לביש דידי דין אמר תלוץ ודין אמר [נ]פרח מתוך כך ויקם קין וגו'. רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר שניהם נטלו את הקרקעות ושניהם נטלו את המטלטלין ועל מה היו מדיינין זה אומר בתחומי יבנה בית המקדש וזה אומר בתחומי יבנה שנאמר ויהי בהיותם בשדה ואין שדה אלא בית המקדש כד"א [ס]ציון שדה תחרש. ר' יהודה אומר על חוה הראשונה היו מדיינין א"ר אבהו חוה הראשונה חזרה לעפרה ועל מה היו מדיינין א"ר הונא על תאומה יתרה שנולדה עם הבל זה אומר אני נוטלה שאני בכור וזה אומר אני נוטלה שנולדה עמי ומתוך כך ויקם קין. א"ר יוחנן הבל היה גבור מקין שאין ת"ל ויקם אלא מלמד שהיה נתון תחתיו א"ל שנינו בעולם מה אתה הולך ואומר לאבא נתמלא עליו רחמים מיד עמד עליו והרגו מן תמן אינון אמרין טב לביש לא תעביד וכו'. ויהרגהו במה הרגו רשב"ג אומר בקנה הרגו דכתיב וילד לחבורתי דבר שהוא עושה חבורה ורבנין אמרי באבן הרגו שנאמר כי איש הרגתי לפצעי דבר שהוא עושה פצעים וי"א נתבונן קין מהיכן שחט אביו אותו הפר שנאמר [ע]ותיטב לה' משור פר ומשם הרגו מן הצואר מקום הסימנין ומי קברו א"ר אלעזר בן פדת עופות השמים וחיות טהורות קברוהו ונתן להם הקב"ה שכרן לשתי ברכות שמברכין עליהן א' לשחיטה וא' לכסוי הדם. רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר כתיב [פ]חרב פתחו רשעים וגו' חרב פתחו רשעים ודרכו קשתם זה קין להפיל עני ואביון לטבוח ישרי דרך זה הבל חרבם תבא בלבם וגו' נע ונד תהיה בארץ. אי הבל אחיך וגו' משל לאפרכוס שהיה מהלך באמצע פלטיא מצא הרוג א' ואחד עומד על גביו א"ל מי הרגו א"ל מה את בעי ליה גבי ואנא בעי ליה גבך א"ל לא אמרת כלום אלא משל לאחד שנכנס לגינה ולקט תותים ואכל והיה בעל הגינה רץ אחריו א"ל מה בידך א"ל אין בידי כלום א"ל והלא ידיך מלוכלכות כך אמר קין להקב"ה השומר אחי אנכי א"ל הקב"ה הא רשע קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה משל לאחד שנכנס למרעה וחטף גדי א' והפשילו לאחוריו והיה בעל המרעה רץ אחריו א"ל מה בידך א"ל אין בידי כלום א"ל והלא הוא *מפעה אחריך כך קול דמי אחיך (שאר קיטעא כתוב לעיל ברמז כ"ח): [צ]קול דמי אחיך שלא כדיני ממונות דיני נפשות דיני ממונות אדם נותן ממון מתכפר לו דיני נפשות דמו ודם זרעיותיו תלויין בו עד סוף העולם שכן מצינו בקין שהרג את אחיו שנאמר קול דמי אחיך אינו אומר דם אחיך אלא דמי אחיך דמו ודם זרעיותיו. ד"א דמי אחיך שהיה דמו מושלך על העצים ועל האבנים אמר רב יהודה בריה דרבי חייא מלמד שעשה קין בהבל אחיו פציעות פציעות חבורות חבורות שלא היה יודע מהיכן הנשמה יוצאה עד שהגיע לצוארו ומיום שפתחה הארץ וקבלתו לדמו של הבל שוב לא פתחה שנא' [ק]מכנף הארץ זמירות שמענו מכנף הארץ ולא מפי הארץ איתיביה חזקיה אחיו [ר]ותפתח הארץ את פיה א"ל לרעה פתחה לטובה לא פתחה. אמר רב יהודה בריה דרבי חייא גלות מכפרת מחצה מעיקרא כתיב נע ונד ולבסוף כתיב וישב בארץ נוד. אמר רב יהודה אמר רב גלות מכפרת ג' דברים שנא' [ש]כה אמר ה' היושב בעיר הזאת ימות בחרב וברעב ובדבר רבי יוחנן אמר גלות מכפרת על הכל שנא' [ת]כתבו את האיש הזה ערירי ובתר דגלה כתיב [א]ובני יכניה אסיר שאלתיאל בנו: [ב]רבי יודן אמר דמו ודם זרעיותיו [ג]אם לא את דם נבות ואת דם בניו אין כתיב כאן אלא את דמי נבות ואת דמי בניו דמו ודם זרעיותיו רבנין אמרין [ד]ומת בדם בן יהוידע אין כתיב כאן אלא בדמי בן יהוידע דמו ודם זרעיותיו. צועקים אלי אמר רשב"י קשה הדבר לאמרו וא"א לפה לפרשו משל לשני [ה]אטליטין שהיו עומדים ומתגוששין לפני המלך אלו רצה המלך פרשן לא רצה המלך לפרשן נתחזק אחד על חברו והרגו והיה מצוות ואומר מאן יבעי דיני קדם מלכא כך קול דמי אחיך וגו' לעלות למעלה לא היתה יכולה שהרי עדיין לא עלתה לשם

ממיק ובמיק ט זבחים קטז: י שיר ד: כ שמות י: ל שם יח: מ ב"ר פכ"ב: נ שמות כד: ס שם יח: ע שיר ד: פ ויקרא ו: צ שם ז: ק גרוש פי' תוספת עולה למעלה מן כמדס כמו נדים: ר תהלים לב: ש תהלים פט: ת יומא נב: א ברכות מט: ב שמות יז: ג שם כה: ד דברים לא: ה בראשית לד: ו נומי מוגלא: ז קידושין סא: ח במדבר לב: ט ברכות כא: י משלי ד: כ נדה ל: ל איוב י: מ ב"ר פרשה כ"ב: נ פרה פירוש גוס: ס מיכה ג: ע תהלים סט: פ שם לז: *מפעה גועה: צ סנהדרין לז: ק ישעיה כד: ר במדבר טז: ש ירמיה לח: ת שם כב: א ד"ה א ג: ב ב"ר פכ"ב: ג מלכים ב ט: ד ד"ה ב כד: ה אטליטין בלאטינ"ו אנשים המתאבקים יחד:

לשם נשמה ולמטה לא היתה יכולה לעמוד שעדיין לא נקבר שם אדם והיה דמו מושלך על העצים ועל האבנים. ועתה ארור אתה ארשב"ג בג' מקומות דברו הכתובים בלשון מועט ועתה ארור אתה [ו]ואם בריאה יברא ה' [ז]ואנכי פציתי פי לה'. כי תעבוד את האדמה לא תוסף תת כחה לך ר' אלעזר ור' יוסי בר חנינא ר' אלעזר אמר לך אינה נותנת ולאחר נותנת רבי יוסי בר חנינא אמר לא לך ולא לאחר ודכוותה [ח]זרע רב תוציא השדה ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומר זורע סאה ומכנים סאה א"ר נחמיה א"כ פרנסה מנין אלא הראויה לעשות עשרים עושה [ט]י"ו. גדול עוני מנשוא לעליונים ולתחתונים אתה סובל ולפשעי אי אתה סובל. ד"א גדול עוני מנשוא משל אבא. אבא עבר על מצוה קלה ונטרד מגן עדן זו שהיא עבירה חמורה שפיכות דמים עאכ"ו. הן גרשת אותי אתמול גרשת את אבא ועכשיו את מגרשני שמא מפניך אסתר: [י]ת"ר ג' באו בעלילה קין ועשו ומנשה קין דכתיב גדול עוני מנשוא. עשו דכתיב [כ]הברכה אחת היא לך אבי. מנשה בתחלה קרא לאלוהות הרבה ולבסוף קרא לאלהי אבותיו. [ל]כיון שהגיע קצו של אדם הכל מושלין בו שנא' והיה כל מוצאי יהרגני רבא אמר מן הדין קרא [מ]למשפטיך עמדו היום כי הכל עבדיך. (לז) [נ]רבי צדוק אומר נכנסה שנאה גדולה בלבו של קין על מנחתו שנתרצית ולא עוד אלא שהיתה תאומתו של הבל יפה בנשים וחמד אותה בלבו שנאמר ויהי בהיותם בשדה זו אשה שנמשלה לשדה. רבי יוחנן אמר לא היה יודע קין שנסתרות לפני הקב"ה ולקח נבלתו של הבל (לח) וטמנה בשדה א"ל הקב"ה אי הבל אחיך אמר לפניו רבש"ע שומר שדה וכרם שמתני השומר אחי אנכי אמר קין גדול עוני מנשוא ולא עוד אלא עכשיו יעמוד צדיק אחד בארץ ויזכיר שמך הגדול עלי ויהרגני מה עשה הקב"ה נטל אות אחת מכ"ב אותיות שבתורה ונתן על זרועו של קין שלא יהרג שנא' וישם ה' לקין אות. הכלב שהיה משמר צאנו של הבל הוא היה משמר נבלתו מכל חיות השדה ומכל עוף השמים והיו אדם ועזרו יושבים ובוכים ומתאבלין עליו ולא היו יודעים מה לעשות. עורב אחד שמת רעהו אמר אני מלמד לאדם זה מה לעשות נטל את רעהו וחפר בארץ לעיניהם וקברו אמר אדם כעורב הזה נעשה נטל נבלתו של הבל וקברו בארץ ושלם הקב"ה שכר טוב לעורבים בעולם הזה כשהן מולידין בניהן ורואין אותן לבנים בורחין מלפניהן (לט) סבורים שהם בני נחש (מ) נותן מזונן בלי הוסר שנא' מי יכין לעורב צידו ולא עוד אלא קוראים ליתן מטר על הארץ והקב"ה עונה אותם (מא) שנא' [ס]נותן לבהמה להמה וכו'. [ע]לכן כל הורג קין רבי יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומר נתכנסו בהמה חיה ועוף לתבוע דמו של הבל אמר להן הקב"ה לכן אני אומר כל הורג קין להרג יהיה. א"ר לוי בא נחש הקדמוני לתבוע דינו של הבל א"ל הקב"ה לכן אני אומר כל הורג קין להרג יהיה לא כדינין של רוצחנין דינו של קין קין הרג ולא היה יודע ממי ללמוד מכאן ואילך כל הורג קין יהרג. וישם ה' לקין אות רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה אומר הזריח לו גלגל חמה א"ר נחמיה לאותו רשע היה מזריח לו הקב"ה גלגל חמה אלא מלמד שהזריח לו את הצרעת כד"א [פ]והאמינו לקול האות האחרון רב אמר כלב מסר לו ד"א קרן הצמיח לו ד"א עשאו אות לרוצחנין ד"א עשאו אות לבעלי תשובה. וי"א תלאו ברפיון ובא מבול ושטפו. ויצא קין מלפני ה' מהיכן יצא הפשיל דברים לאחוריו ויצא כגונב דעת העליונה. ד"א יצא כמערים וכמרמה בבוראו ד"א יצא שמח כד"א [צ]הנה הוא יוצא לקראתך פגע בו אדם הראשון א"ל מה נעשה בדינך א"ל עשיתי תשובה ופשרתי התחיל אדם הראשון מטפח על פניו ואמר כך הוא כח של תשובה ולא הייתי יודע מיד עמד אדם הראשון ואמר [ק]מזמור שיר ליום השבת: טוב להודות לה' א"ר לוי המזמור הזה אדם הראשון אמרו ונשתכח מדורו ובא משה וחדשו על שמו מזמור שיר ליום השבת טוב להודות. [ר]וישב בארץ נוד. שמען קולי לפי שהיו פורשות ממנו מתשמיש לפי שהרג את קין ואת תובל קין שהיה למך סומא ותובל קין ראה את קין ונדמה לו כחיה ואמר לאביו למשוך בקשת והרגו וכיון שידע שהוא קין זקנו הכה כף אל כף וספק את בנו ביניהן והרגו והיו נשיו פורשות ממנו והוא מפייסן וכי איש אשר הרגתי וכי פצעתיו מזיד שיהא הפצע קרוי על שמי וילד אשר הרגתי לחבורתי נהרג הלא שוגג הייתי קין שהרג מזיד נתלה לז' דורות אני שהרגתי שוגג לא כל שכן. ויהי בונה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך זש"ה [ש]קראו בשמותם עלי אדמות. ויולד לחנוך את עירד וגו' אמר ריב"ל כולהון לשון מרדות הן עירד עורדן אני מן העולם מחויאל מוחן אני מן העולם מתושאל מתישן אני מן העולם למך מה לי ללמך ולתולדותיו. ויקח לו למך שתי נשים וגו' א"ר עזריה בשם רבי יהודה ברבי סימון כך היו אנשי דור המבול עושין היה כל אחד מהן לוקח לו שתי נשים אחת לפריה ורביה ואחת לתשמיש זו שהיתה לפריה ורביה היתה יושבת כאלו היא אלמנה בחייה זו שהיתה לתשמיש היה משקה אותה כוס עיקרין שלא תלד והיתה יושבת אצלו מקושטת כזונה הה"ד [ת]רועה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב תרע לך שהוא כן שהרי הברור שבהן היה למך והלך ולקח לו שתי נשים הה"ד ויקח לו למך שתי נשים שם האחת עדה דערה מניה ושם השנית צלה שהיתה יושבת בצלו. יושב אהל ומקנה לשעבר היו מקנין להקב"ה במטמונים חזרו להיות מקנין אותו בפרהסיא הה"ד [א]שם מושב סמל הקנאה המקנה. כל תופש כנור ועוגב [ב]אדרכלין וכרבלין. תובל קין תיבל עבודתו של קין קין הרג ולא היה לו במה להרוג אבל זה לוטש כל חורש נחשת וברזל. נעמה אשתו של נח היתה ולמה היו קורין אותה נעמה שהיו מעשיה נאים ונעימים רבנן אמרי נעמה אחרת היתה ולמה היו קוראים אותה נעמה שהיתה מנעמת בתוף לע"ז. ויאמר למך לנשיו וגו' תבען לתשמיש אמרו למחר מבול בא ונהיה פרות ורבות למארה א"ל כי איש הרגתי לפצעי שיבואו עלי פצעים בשבילו וילד לחבורתי שיבואו עלי חבורות בשבילו אתמהא קין הרג ונתלו לו שבע דורות אני שלא הרגתי אינו דין שיתלו לי ע"ז דורות רבי אומר הרי זה קל וחומר של חשך אם כן מהיכן הקב"ה גובה שטר חובו. אם איש למה ילד ואם ילד למה איש איש לאברים וילד לשנים אמרו לו איתא ניזל גבי אדם אזלין לגבי אדם אמר להם עשו את שלכם והקב"ה עושה את שלו א"ל *אסיא אסי חגירתך כלום פירשת מחוה ק"ל שנים אלא כדי שלא תוליד ממנה בן אתמהא כיון ששמע כן נזקק להעמיד תולדות:

לט [ג]אמר ליה ההוא אפיקורוס לרבי ישמעאל ברבי יוסי כתיב וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת ה' מאתו מיבעי' ליה א"ל ההוא כובס שבקיה דמהדרנא ליה אנא [ד]ויאמר למך לנשיו עדה וצלה שמען קולי נשי למך נשיי מיבעי' ליה אלא משתעי קרא הכי הכא נמי משתעי קרא הכי א"ל מנא לך הא א"ל מפרקיה דרבי מאיר שמיעא לי דאמר רבי יוחנן כי הוה דריש ר"מ בפירקיה הוה דריש תלתא שמעתא תלתא אגדתא תלתא מתלי מצינו בתורה בנביאים ובכתובים שהדיוט מזכיר שמו פעמים בפסוק אחד בתורה ויאמר למך לנשיו בנביאים [ה]ויאמר להם המלך קחו את עבדי אדוניכם והרכבתם את בן המלך בכתובים [ו]כי כתב אשר נכתב בשם המלך ואת תמה שהקב"ה מזכיר שמו שני פעמים בפסוק אחד. וידע אדם עוד את אשתו נתוסף לו תאוה על תאותו לשעבר אם לא היה רואה לא היה מתאוה עכשיו בין רואה בין אינו רואה מתאוה רמז למפרשי ימים שיהיו נזכרין לבתיהן ובאין מיד. ותקרא את שמו שת כי שת לי אלהים זרע אחר וגו' רבי תנחומא בשם רבי שמואל אמר נסתכלה אותו זרע שהוא קם ממקום אחר ואי זה זה מלך המשיח. תחת הבל כי הרגו קין מחטייה של הבל נהרג קין לשני אילנות שהן סמוכין זה לזה פכרה הרוח אחת מהן ונפל על חברו ופכרו כך תחת הבל כי הרגו קין מחטייה של הבל נהרג קין. ולשת גם הוא יולד בן ויקרא את שמו אנוש בעון קומי אבא כהן ברדלא אדם שת אנוש ושתק א"ל עד כאן בצלם ובדמות מכאן ואילך נתקלקלו הדורות ונבראו *קנטרין קינן קנטורין. ארבעה דברים נשתנו בימי אנוש בן שת ההרים נעשו **טרשין והתחיל המת ***מרחיש ונעשו פניהן כקופין ונעשו חולין למזיקין. א"ר יצחק הן הן גרמו לעצמן להיות חולין למזיקין ומי גרם להן שהיו אומרים מה בין דגחין לצלמא למאן דגחין לבר נש. אז הוחל לקרוא בשם ה' אמר רבי סימון בג' מקומות נאמר בלשון הזה לשון מרד אז הוחל לקרוא בשם ה' [ז]ויהי כי החל האדם [ח]הוא החל להיות גבור. איתיבון והכתיב [ט]וזה החלם לעשות אמר להן קיפח על ראשו של נמרוד ואמר זה המרידן עלי. אמר ר' לוי לאשה שאמרה לבעלה ראיתי בחלומי שאתה מגרשני א"ל ולמה בחלום והלא בברור אמר הקב"ה אתם עשיתם עצמכם ע"ז וקראתם לשמכם אף אני אקרא למי הים לשמי ואכלה לאותן האנשים מן העולם. דרש רבי אבהו אוקינוס גבוה מכל העולם אמר רבי אלעזר בן מנחם והלא מקרא מלא הוא הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ ה' שמו אתמהא כזה שהוא מלמעלן למטן. ב' פעמים כתיב הקורא למי הים כנגד ב' פעמים שעלה

ממ"ק ובמ"ק ו במדבר יז: ז שופטים יא: ח דברים כח: ט כתוב ברמז קנט: י סנהדרין קיא: כ בראשית כז: ל נדרים מא: מ תהלים קיט: נ פרקי ר"א: ס תהלים קמז: ע ב"ר פכ"ב: פ שמות ד: צ שם: ק תהלים צב: ר תנחומא: ש תהלים מט: ת איוב כד: א יחזקאל ח: ב אדרכלין וכרבלין מיני כלי זמר: *אסיא רופא רפא את הגרתך שאתה בעצמך צולע וחגר: ג סנהדרין לח: ד בראשית יט: ה מלכים א א: ו אסתר ח: *קנטרין אנשים מכעיסין לפני המקום: **טרשין חזקים כסלעים: ***מרחיש רמה ותולעה: ז בראשית ו: ח שם י: ט שם יא:

זית רענן (לז) רבי צדוק אומר כו' על מנחתו, פירוש מנחת הבל: (לח) וטמנה בשדה, פירוש שנהגה במקום מוצנע אבל לא קברה: (לט) סבורין שהם בני נחש, אפשר שמראיהם דומה לנחשים: (מ) נותן מזונן בלי חוסר, ובכתובות כתבו תוס' שנעשה מצואה שלהם יתושין ואוכלין אותן ע"ש: (מא) שנאמר נותן לבהמה, ולעיל מיניה כתיב המכין לארץ מטר:

שעלה הים והציף את העולם ועד היכן עלה בראשונה ועד היכן עלה בשניה ר׳ יודן ורבי אבהו ורבי אלעזר בשם רבי חנינא בראשונה עלה עד עכו ועד יפו ובשניה עלה עד כפי ברבריאה. רבי חנניה ורבי אחא בשם רבי חנינא בראשונה עלה עד כפי ברבריאה ובשניה עד עכו ועד יפו הה״ד ואומר עד פה תבא ולא תוסיף ופה ישית בגאון גליך. עד פה תבא ולא תוסיף עד עכו תבא ולא תוסיף ופה ישית ביפו בגאון גליך. רבי אלעזר בשם רבי חנינא אמר בראשונה עלה עד קלבריאה ובשניה עלה עד כפי ברבריאה:

ם זה ספר תולדות אדם א״ר יהודה בר סימון עד שאדם הראשון מוטל לפני מי שאמר והיה העולם הראה לו דור דור וחכמיו דור דור וסופריו דור דור ופרנסיו דור דור ומנהיגיו הה״ד [כ]גלמי ראו עיניך ועל ספרך כלם יכתבו. זה ספר תולדות אדם ראוי היה אדם הראשון שתנתן תורה על ידו ומה טעם זה ספר תולדות אדם אמר הקב״ה יציר כפי ואיני נותנה לו חזר הקב״ה ואמר שש מצות נתתי לו ובו׳ תרי״ג מצות עאכ״ו ויאמר לא לאדם אני נותנן אלא לבניו שנא׳ זה ספר תולדות אדם. ראוי היה אדם הראשון שיעמדו ממנו י״ב שבטים מה טעם זה ספר תולדות אדם מנין ז״ה חזר הקב״ה ואמר שני בנים נתתי לו ועמד אחד מהן על חברו והרגו והיאך אני נותן לו י״ב ויאמר לא לאדם אני נותנן אלא לבניו שנאמר זה ספר תולדות אדם מנין זה תריסר. זה ספר תולדות אלו תולדות ואין הראשונות תולדות ומה היו אלוהות. בעון קומי אבא כהן ברדלא וכו׳ [ל]ואין הראשונות תולדות אלא רוחות שכל ק״ל שנה שפירש מחוה וכו׳ [מ]אלו תולדות ואין הראשונות תולדות למה שהם כלים במים. כל אומנות שבעולם למד אדם הראשון מה טעם [נ]חרשים המה מאדם הראשון אפילו [ס]סירגולו של ספר אדם הראשון למד שנאמר זה ספר וסירגולו. תולדות אדם ביום ברא הדא מסייעא לההיא ג׳ פלאים נעשו באותו יום בו ביום נבראו וכו׳ בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם כלל גדול בתורה רבי עקיבא אומר [ע]ואהבת לרעך כמוך כלל גדול בתורה שלא תאמר הואיל ונתבזיתי יתבזה חברי עמי הואיל ונתקללתי יתקלל חברי עמי אם עשית כן דע למי אתה מבזה בדמות אלהים עשה אותו:

מא [פ]אמר רב יהודה אמר רב אדם הראשון בלשון ארמי סיפר שנאמר [צ]ולי מה יקרו רעיך אל והיינו דאמר ריש לקיש מאי דכתיב זה ספר תולדות אדם מלמד שהראה לו הקב״ה לאדם הראשון דור דור ודורשיו וכו׳ כיון שהגיע לדורו של רבי עקיבא שמח בתורתו ונתעצב במיתתו שנאמר ולי מה יקרו רעיך אל. ד״א זה ספר תולדות אדם העביר לפניו כל הדורות הראהו דוד חיים חקוקין לו ג׳ שעות אמר לפניו רבש״ע לא תהא תקנה לזה אמר כך עלתה במחשבה לפני א״ל כמה שני חיי א״ל אלף שנים א״ל יש מתנה ברקיע א״ל הן א״ל ע׳ שנים משנותי יהיו למזל זה מה עשה אדם הביא את השטר וכתב עליו שטר מתנה וחתם עליו (מב) הקב״ה ומטטרון ואדם. אמר אדם רבש״ע (מג) יפיות זו מלכות וזמירות הללו נתונות לו במתנה ע׳ שנה שיחיה ויהא מזמר לפניך וזש״ה [ק]הנה באתי במגלת ספר כתוב עלי: [ר]ד״א זה ספר הקב״ה עיבר את השנה ואח״כ מסר לאדם הראשון (מד) שנאמר זה ספר תולדות אדם אדם הראשון מסר לחנוך ונכנס בסוד העבור ועיבר את השנה שנאמר (מה) ויתהלך חנוך את האלהים. חנוך מסר לנח ועיבר את השנה שנאמר [ש]עוד כל ימי הארץ וגו׳. נח מסר לשם ועיבר את השנה ונקרא כהן שנאמר [ת]נשבע ה׳ ולא ינחם אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק [א]ומלכי צדק מלך שלם וגו׳ (מו) וכי כהן היה אלא ע״י שהיה בכור והיה משרת לאלהיו ביום ובלילה נקרא כהן ושם מסר לאברהם ועיבר את השנה ונקרא כהן (מז) שנאמר [ב]והוא כהן לאל עליון. אברהם מסר ליצחק ועיבר את השנה לאחר מיתתו של אברהם שנא׳ [ג]ויהי אחרי מות אברהם ויברך וגו׳ ע״י שנכנס בסוד העבור ברכו ברכת עולם. יצחק מסר ליעקב יצא יעקב לחוצה לארץ ובקש לעבר את השנה א״ל הקב״ה ליעקב אין לך לעבר הרי יצחק אביך יעבר את השנה בארץ שנאמר וירא אלהים אל יעקב עוד למה עוד שפעם ראשונה נגלה עליו ומנעו מלעבר את השנה בח״ל וכשבא לארץ א״ל הקב״ה קום עבר את השנה ועל שנכנס בסוד העבור ברכו ברכת עולם. יעקב מסרו ליוסף ואחיו והיו מעברים את השנה בארץ מצרים. מת יוסף ואחיו נתמעטו העבורים וכך עתידין להתמעט בסוף מלכות רביעית וכשם שנגלה הקב״ה על משה ואהרן כך עתיד להגלות על מלך המשיח:

מב [ד]זכר ונקבה בראם א״ר אלעזר כל אדם שאין לו אשה אינו אדם שנאמר זכר ונקבה בראם וגו׳: [ה]א״ר אלעזר בן עזריה כל אותן השנים שהיה אדם הראשון בנידוי הוליד שידין ורוחין ולילין שנאמר ויחי אדם ק״ל שנה ויולד בדמותו כצלמו מכלל דעד האידנא לאו בצלמיה אוליד. מיתיבי היה רבי מאיר אומר אדם הראשון חסיד גדול היה כיון שראה שנקנסה מיתה על ידו עמד וישב בתענית ק״ל שנה והעלה *זרזי תאנה על בשרו ופרש מן האשה כי קאמרינן בשכבת זרע שיצא ממנו לאונסו: [ו]ויחי אדם ק״ל שנה ויולד בדמותו כצלמו מכאן אתה למד שלא היה קין לא מזרעו ולא מדמותו ולא מצלמו עד שנולד שת רבי שמעון אומר משת עלו ונתיחסו כל הדורות של צדיקים וכו׳ ר״מ אומר גלוי בשר ערוה היו מהלכין כבהמה וכו׳. רבי יהושע אומר המלאך אש לוהט והאש בא בבעילה בב״ו ואינה שורפת הגוף אלא משעה שנפלו ממקום קדושתן כחן וקומתן כבני אדם ולבושן גוש עפר ר׳ צדוק אומר מהם נולדו הענקים הנפילים היו בארץ ר׳ יהושע בן קרחה אומר ישראל נקראו בני אלהים [ז]בנים אתם וגו׳ והמלאכים נקראו בני אלהים שנא׳ [ח]ברן יחד וגו׳ ואלו עד שהיו במקום קדושתן נקראו בני אלהים. ויולד בדמותו מלמד שנולד מהול[ט]: [י]ויתהלך חנוך אינו נכנס בתוך *טימוסן של צדיקים אלא בתוך טימוסן של רשעים רבי איבו אמר חנוך היה חנף פעמים צדיק פעמים רשע אמר הקב״ה עד שהוא בצדקו אסלקנו בראש השנה דנו בשעה שהוא דן כל באי עולם. [כ]שאלו האפיקורסים את ר׳ אבהו אין אנו מוצאין מיתה לחנוך א״ל למה א״ל נאמר כאן לקיחה ונאמר להלן לקיחה [ל]כי ה׳ לוקח את אדוניך מעל ראשך א״ל אם ללקיחה אתם דנין נאמר כאן לקיחה ונאמר להלן [מ]הנני לוקח ממך את מחמד עיניך במגפה א״ר תנחום יפה השיבן רבי אבהו. כטרונה שאלה את רבי יוסי אין אנו מוצאין מיתה בחנוך א״ל אלו נאמר ויתהלך חנוך ושתק הייתי אומר כדברך כשהוא אומר ואיננו כי לקח אותו אלהים איננו בעולם כי לקח וכו׳. [נ]מאדם ועד המבול אלף ותרנ״ו חנוך קבר את אדם וחיה אחריו נ״ח שנים מתושלח הוציא שנותיו עד המבול. יעקב שמש את אברהם אבינו ט״ו שנים (מח) ואת שם נ״ח שנה. שם שמש את מתושלח צ״ח שנה מתושלח את האדם הראשון רמ״ג שנה נמצאת אומר ד׳ אנשים בתוך כ״ב דורות. שבעה הן שקיפלו את העולם כלו אדם הראשון מתושלח שם יעקב עמרם אחיה השילוני ואליהו והוא עדיין קיים. [ס]תשעה נכנסו בחייהם לגן עדן ואלו הן חנוך ומשיח ואליהו ואליעזר עבד אברהם ועבד מלך הכושי (מט) וחירם מלך צור ויעבץ בנו של רבי יהודה הנשיא וסרח בת אשר ובתיה בת פרעה ויש אומרים הוציאו חירם ונכנס תחתיו ר׳ יהושע בן לוי. [ע]ויהיו כל ימי מתושלח אמרו מתושלח צדיק גמור היה וכל דבור ודבור שהיה יוצא מפיו היה מושל ר״ל משלים בשבחו של הקב״ה והיה שונה ט׳ מאות סדרי משנה כיון שמת שמעו קול רעש ברקיע שהיו עושין לו הספד והיו יורדין דמעות מעיני חיות על מקום פטירתו כיון שראו כך עשו לו הספד מלמטה וקבע להן הקב״ה זמן אחר זמן לדור המבול בשכר שהספידוהו ז׳ ימים.

[פ]ויקרא את שמו נח לאמר זה ינחמנו לא השם הוא המדרש ולא המדרש הוא השם לא הוה צריך קריא למימר אלא נח זה יניחנו או נחמן זה ינחמנו אלא בשעה שברא הקב״ה את אדם הראשון השליטו על הכל הפרה היתה נשמעת לו לחרוש התלם היה נשמע ליחרש וביום שחטא המרידו עליו ונחו כיון שעמד נח נחמן נאמר כאן נייחא ונאמר להלן [צ]למען ינוח שורך מה נייחא שנאמר להלן נייחת שור אף נייחא האמורה כאן נייחת שור. ריש לקיש אמר לא השם הוא המדרש וכו׳ אלא עד שלא עמד נח היו המים עולין ומציפין אותן בקבריהן שני פעמים דכתיב [ק]הקורא למי הים אחד בשחרית ואחד בערבית הה״ד [ר]כמו חללים שוכבי קבר שוכבים שלהן חללים היו

ממ״ק ובמ״ק י ב״ר פכ״ד : כ תהלים קלט : ל כדלעיל ברמז לט : מ כדלעיל ברמז לג : נ ישעיה מד : ס סירגולו פרטופו בל׳ יון : ע ויקרא יט : פ סנהדרין לח :
צ תהלים קלט : ק תהלים מו : ר פרקי ר״א : ש בראשית ח : ת תהלים קי : א בראשית יד : ב שם כה : ג שם לה : ד יבמות סא : ה עירובין יח :
*זרזי תגורות : ו פרקי ר״א : ז דברים יד : ח איוב לח : ט כדכתיב לעיל ברמז ס״ו : י ב״ר פכ״ה : *טימוסן מין קלף סעוסין מקליפת עץ : כ כתוב ברמז רע״ו : ל מלכים ב ב : מ יחזקאל כד : נ סדר עולם : ס מס׳ ד״א : ע מדרש אבכיר : פ ב״ר פכ״ה : צ שמות כג : ק עמוס ה : ר תהלים פח :

זית רענן (מב) הקב״ה ומטטרון ואדם. דשטר שחתם עליו בעל דבר בעצמו עם עדים כשר כמ״ש בח״מ סי׳ ס״ט : (מג) יפיות זו מלכות וזמירות וכו׳, שאדם נתן לו המלכות והזמירות במתנה כדאיתא במדרש שוח״ט שאדם אחר לא היה לו רשות לומר זמירות לפני הקב״ה רק דוד : (מד) שנאמר זה ספר, שספר זמנה וחשב העבור : (מה) ויתהלך חנוך את האלהים, י״ל כדאיתא ברבה פרשת בא שכשהיו יושבין לעבר השנה היה יורד עמוד של אש ומאיר להם שהשכינה היתה עמהם וגם דרש אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי על העובר עיין בילקוט תהלים על פסוק זה : (מו) וכי כהן היה וכו׳, י״ל דפריך משום דאמרי׳ בסנהדרין אין מושיבין כה״ג בעבור שנה ע״ש : (מז) שנאמר והוא כהן, ס״ל דקאי אאברהם : (מח) ואת שם נ״ה שנה שם שמש את מתושלח צ״ח שנה וכו׳ כצ״ל. ועיין בב״ב דף ק״ך ובפי׳ רשב״ם ובסוטה דף י״א ברש״י שגם שם יש ט״ס וכמ״ש מוכח בקרא וצ״ל דשמש ל״ד דהא ביום שנולדו לא שמשו אלא כלומר ראה אותו בתוך שנים ועשרים דורות מאדם עד אברהם ויצחק ויעקב שני דורות : (מט) והירם מלך צור, שבנה הבית בימי שלמה וי״א הוציאו חירם דס״ל דהוא אותו שהיה בימי יחזקאל ועשה עצמו אלוה ע״ש בילקוט :

היו וכיון שעמד נח נחו נאמר כאן נייחא ונאמר להלן [ש]יבא שלום ינוחו על משכבותם מה נייחא האמורה להלן נייחת קבר אף נייחא האמורה כאן נייחת קבר. רבי אליעזר אמר לשם קרבנו נקרא וירח ה' את ריח הניחוח. רבי יוסי אומר על שם נייחת התיבה נקרא שנא' ותנח התבה. [ת]ויולד בן מפני מה לא אמרו בשמו כקינן כמהללאל כירד כחנוך מלמד שמתושלח חכם גדול היה (נ) והיה מזהיר לאביו שלא יקראנו בשמו שאנשי דור המבול מכשפים הן שמא יהרגוהו (נא) בכשפים וכיון שנולד הוא קראו נח ולאביו אמר קרא אותו מנחם שהוא מנחם את דורו אמרו זה ינחמנו ממעשנו א"ל אם אתם חוזרים בתשובה הוא מנחם אתכם. ד"א ויולד בן שממנו נבנה העולם. [א]זה ינחמנו וכי נביא היה למך אר"ש בן יהוצדק מסורת היה לאדם כשנאמר לו ארורה האדמה בעבורך אמר לפניו רבש"ע עד מתי א"ל עד שיולד אדם מהול ממעי אמו וכיון שנולד אמר זה ינחמנו. [ב]ת"ר רשע בא לעולם רעה באה לעולם שנאמר [ג]בבא רשע בא גם בוז אבד רשע מן העולם טובה באה לעולם שנא' [ד]ובאבוד רשעים רנה. צדיק נפטר מן העולם רעה באה לעולם שנאמר [ה]הצדיק אבד ואין איש שם על לב וגו'. צדיק בא לעולם טובה באה לעולם שנאמר זה ינחמנו ממעשנו:

מג [ו]מן האדמה אשר אררה ה'. עשרה מיני רעבון באו לעולם אחד בימי אדם הראשון ארורה האדמה בעבורך. ואחד בימי למך מן האדמה אשר אררה ה'. ואחד בימי אברהם [ז]ויהי רעב בארץ. ואחד בימי יצחק [ח]ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון. ואחד בימי יעקב [ט]כי זה שנתים הרעב. ואחד בימי שפוט השופטים [י]ויהי רעב בארץ. ואחד בימי דוד [כ]ויהי רעב בימי דוד ג' שנים. ואחד בימי אליהו [ל]אם יהיה השנים האלה טל ומטר. ואחד בימי אלישע [מ]ויהי רעב גדול בשומרון. ואחד שהוא מתגלגל ובא. ואחד לעתיד לבא [נ]לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע דבר ה'. רבי שמואל בר רב יצחק אמר עיקר [ס]אתווינטיא שלו היה בימי דוד ולא היה ראוי לבא אלא בימי שאול אלא ע"י שהיה שאול [ע]גרופית של שקמה (וי"א נטיעה קטנה) ולא היה יכול לעמוד בו טלטלו הקב"ה והביאו בימי דוד מתלא אמרין שילא חטא ויוחנא משתלמא. לפיכך לא באו בימי בני אדם [פ]שפופים אלא בימי בני אדם גבורים שהן יכולין לעמוד בהן משל לזגג שהיה בידו קופה מלאה כוסות [צ]ודייטריטון בשעה שהוא מבקש לתלות קופתו הוא מביא יתד ותוקעה ונתלה הוא בה תחלה ואח"כ הוא תולה קופתו. רבי ברכיה הוה קרי עליהון נותן ליעף כח. (נב) [ק]נסתכל נח שהן מכעיסין להקב"ה אמר מה לי להזקק לפריה ורביה לפיכך לא הוליד עד ת"ק שנה ואח"כ אמר ימות האיש ההוא בלא בנים והקב"ה אמר פרו ורבו מיד נזקק לפריה ורביה: [ר]ויהי נח בן ת"ק שנה מה טעם כל דורו מוליד למאה ולמאתים והוא מוליד לת"ק שנה אלא אמר הקב"ה אם רשעים הן אין רצוני שיאבדו במים ואם צדיקים הן אטריח עליו ויעשה תיבות הרבה וכבש הקב"ה מעינו והוליד לת"ק שנה שאפילו יפת שהוא גדול לכשיבא המבול אינו בן ק' שנה לעונשין. ויולד נח את שם והלא יפת הוא הגדול אלא בתחלה אתה דורש שהוא צדיק ושנולד מהול ושייחד הקב"ה שמו עליו ואברהם יוצא ממנו וששימש בכהונה גדולה ושנבנה בית המקדש בתחומו ומנין אותיותיו תלה הקב"ה לדורות מן דור המבול עד דור הפלגה ש"מ שנה: ויהי כי החל האדם לרוב מלמד שהיו שופכין את זרעם על העצים ועל האבנים ולפי שהיו שטופין בזנות ריבה להן הקב"ה בנקבות דכתיב ובנות יולדו להן. רבי שמעון ברבי ילדה לו אשתו נקבה חמתיה רבי חייא רבה א"ל התחיל הקב"ה לברכך א"ל מה הן א"ל דכתיב ויהי כי החל האדם לרוב וגו' עלה אצל אביו א"ל שמחך הבבלי אעפ"כ צורך ליין וצורך לחומץ צורך ליין יותר מחומץ, צורך לחטין וצורך לשעורין צורך לחטין יותר מן השעורין. משאדם משיא את בתו ומוציא את יציאותיו הוא אומר לה לא יהא ליך מחזורי להכא. ר"ג אסיב ברתיה אמרה ליה אבא צלי עלי א"ל לא יהא לך מחזורי להכא ילדה בן זכר אמרה ליה אבא צלי עלי א"ל לא ישלה ווי מפומך א"ל אבא בשתי שמחות שבאו לי את מקללני א"ל תרויהון צליין אינון מן גו דאת הויא שלם בביתך לא יהא לך מחזורי להכא ומן גו דהוי בריך קיים לא ישלה ווי מן פומך ווי דלא אכל ברי ווי דלא שתי ברי ווי דלא אזיל ברי לבי כנשתא. ד"א [ש]ויהי כי החל האדם לרוב א"ר יוחנן רביה באה לעולם וריש לקיש אמר מריבה באה לעולם א"ל ריש לקיש לר' יוחנן לדידך דאמרת רביה מפני מה לא הוכפלו בנותיו של איוב א"ל אע"פ שלא הוכפלו בשמות הוכפלו ביופי דכתיב [ת]ויקרא שם האחת ימימה שדומה ליום קציעה שריחה נודף כקציעה קרן הפוך ככורכמא דרישקא, תרגום נרדים רשקין. רבי שמעון ברבי אתילידא ליה ברתא א"ל אבוה רביה נולד לך א"ל בר קפרא תנחומין של הבל נחמך אבוך דתניא אי אפשר לעולם בלא זכרים ובלא נקבות אשרי מי שבניו זכרים אוי לו למי שבניו נקבות:

ך [א]ויראו בני האלהים בני דיינא כל פרצה שאינה מן הגדולים אינה פרצה כומריא גנבין אלהיא מאן מומי ביה או מאן מקרב ולמה הוא קורא אותן בני האלהים שהרבו ימים בלא צער ובלא יסורין וכל כך למה כדי לעמוד על התקופות ועל המזלות וכדי שיטלו את שלהן ושל דורות הבאין אחריהן. רבי שמעון בר יוחאי מקלל לכל מאן דקרי להון בני אלהיא. כי טובות הנה טבת כתיב משהיו מטיבין אשה לבעלה הגדול מהן נכנס ובועלה תחלה. כי טובות הנה אלו הפנויות. ויקחו להם נשים אלו נשי אנשים. מכל אשר בחרו זה זכור ובהמה ולא נמחו מן העולם עד שכתבו [ב]גממסיות לזכור ולבהמה. בכל מקום שאת מוצא זנות *אנדרלמוסיא באה לעולם והורגת הטובים והרעים. על הכל הקב"ה מאריך אפו חוץ מן הזנות מה טעם ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו וכתיב בתריה ויאמר ה' אמחה את האדם:

מד כל אותה הלילה היה לוט מבקש רחמים על הסדומיים והיו מקבלין מידו כיון שאמרו איה האנשים הוציאם אלינו ונדעה אותם לתשמיש מיד אמרו לו עוד מי לך פה עד כאן היה לך רשות ללמד סניגוריא מכאן ואילך אין לך רשות: [ג]שאלו תלמידיו את רב יוסף מהו עזאל א"ל כיון שעמדו דור המבול ועבדו ע"ז היה הקב"ה מתעצב מיד עמדו שני מלאכים שמחזאי ועזאל ואמרו לפניו רבונו של עולם הלא אמרנו לפניך כשבראת את עולמך מה אנוש כי תזכרנו א"ל ועולם מה יהא עליו א"ל רבונו של עולם היינו מסתפקין בו א"ל גלוי וידוע לפני אם אתם שרויין בארץ היה שולט בכם יצר הרע והייתם קשים מבני אדם א"ל תן לנו רשות ונדור עם הבריות ותראה איך אנו מקדשין שמך א"ל רדו ותדורו עמהן מיד קלקלו עם בנות האדם שהיו יפות ולא יכלו לכבוש את יצרן מיד ראה שמחזאי ריבה אחת ושמה איסטהר נתן עיניו בה אמר השמעי לי א"ל איני שומעת לך עד שתלמדני שם המפורש שאתה עולה בו לרקיע בשעה שאתה זוכרהו למדה אותו שם הזכירה אותו ועלתה לרקיע ולא קלקלה אמר הקב"ה הואיל ופרשה עצמה מן העבירה לכו וקבעוה בין שבעה כוכבים הללו כדי שתזכו בהן לעולם ונקבעה בכימה כיון שראו שמחזאי ועזאל כך עמדו ונשאו נשים והולידו בנים היווא והייא ועזאל היה על מיני צבעונין ועל מיני תכשיטין של נשים שמפתים את בני אדם להרהור עבירה מיד שגר מטטרון שליח לשמחזאי וא"ל עתיד הקב"ה להחריב עולמו ולהביא מבול לעולם מיד עמד בבכי והיה מצטער על העולם ועל בניו מה יעשו בניו ממה יאכלו אם העולם חרב שכל אחד ואחד היה אוכל בכל יום אלף גמלים ואלף סוסים ואלף שורים. בלילה ראו היווא והייא שניהם חלומות אחד מהן ראה אבן גדולה פרוסה על הארץ כשלחן והיתה הארץ חרותה וכתובה שיטות שיטות והיה מלאך יורד מן הרקיע ובידיו כמין סכין והיה גורר ומוחק כל אותן השיטות ולא היה משייר בה אלא ארבע תיבות והאחד ראה פרדס גדול משובח נטוע מכל מיני אילנות והיו בו מלאכים ובידן קרדומות והיו מקצצין כל האילנות ולא שיירו בו אלא אילן אחד של שלשה ענפים כיון שננערו עמדו בבהלה ובאו אצל אביהם אמר להם עתיד הקב"ה להביא מבול ולא ישייר אלא נח ובניו כיון ששמעו כך היו צועקין ובוכין אמר להם אל תצטערו ששמותיכם לא יכלו מן הבריות שכל זמן (נג) שגוזר גזירות או מעלין אבנים או ספינות שמותיכם הן מזכירין היווא והייא מיד נתקררו דעתן. שמחזאי חזר בתשובה ותלה עצמו בין שמים לארץ ראשו למטה ורגליו למעלה ועדיין הוא תלוי בתשובה עזאל לא חזר בתשובה ועדיין הוא עומד בקלקולו להסית בני אדם לדבר עבירה בבגדי צבעונין של נשים ולכך היו ישראל מקריבין קרבנות ביום הכפורים איל אחד לה' שיכפר על ישראל ואיל אחד לעזאזל שיסבול עונותיהם של ישראל והוא עזאזל שבתורה: [ד]לא ידון רוחי באדם לעולם איני נותן רוחי בהן בשעה שאני נותן מתן שכרן של צדיקים וכו'. ד"א אין הרוחות הללו נידונות לפני העולם. ד"א בשעה שאני מחזיר רוחן לנדניהן איני מחזיר רוחן א"ר

ממ"ק ובמ"ק ש ישעיה נז : ת מדרש הבכיר : א מדרש הבכיר : ב סנהדרין קיג : ג משלי יא : ד שם יא : ה ישעיה נז : ו ב"ר פכ"ה : ז ברכות יג : ח שם כו : ט שם מה : י רות א : כ שמואל ב כא : ל מלכים א יז : מ שם ב ו : נ עמוס ח : ס אתווינטיא סולטנות : ע גרופית ענף : פ שפופים חלשים : צ דייטריטון כלי זכוכית הסוכין : ק תנחומא : ר ב"ר פכ"ו : ש ב"ב טז : ת איוב מב : א ב"ר פכ"ו : ב גממסיות כתובות : *אנדרלמוסיא מגפת חלשים : ג מדרש הבכיר : ד ב"ר פכ"ו :

זית רענן (נ) והיה מזהיר לאביו, פי' מתושלח היה מזהיר לבנו דהיינו למך אביו של נח: (נא) בכשפים. אבל כשאינו מזכיר שמו אינו יכול לעשות לו כשוף אם לא ע"י מעשה ומזה יכול לשמור עצמו. והיה מתושלח מזהיר לבנו למך שלא לקרא לבנו נח רק ינחם וכל זה מוכח בקרא דכתיב ויקרא שמו נח לאמר זה ינחמנו דאם כן הי"ל לקרותו נחמן כדאיתא בב"ר אלא ודאי כדאמרן: (נב) נסתכל נח וכו' עד לפריה ורביה. צ"ע וכי לא היה יודע מתחלה שאמר הקב"ה פרו ורבו. וי"ל מתחלה היה סבור אפשר להתקיים ע"י אחרים אבל כשהיה נח בן ת"פ שנה נגזרה גזרה שיהיה מבול כמ"ש רש"י א"כ אמר נח כשלא אוליד יהיה העולם חרב לכן נזקק לאשתו ואפשר ששהתה כ' שנים עד שילדה: (נג) שגוזר גזירות. פירוש מחתכין האבנים כדאיתא בדניאל אבן די אתגזרת:

א"ר חייא בר אבא איני ממלא רוחי בהן בשעה שאני ממלא רוחי באדם לפי שבעולם הזה הרוח היא *נבזקת באחד מאבריו אבל לעתיד לבא היא נבזקת בכל הגוף כדכתיב ^הואת רוחי אתן בקרבכם א"ר יודן בן בתירא עוד איני דן בדין הזה לעולם רבי הונא בשם רבי יוסף אמר לא אוסיף לא אוסיף ליסגי ליסגי רבנן אמרין לא אוסיף לבני נח לא אוסיף לדורות אני אמרתי שתהא רוחי דנה בהן והן לא בקשו הריני ^ומשגמן ביסורין אני אמרתי שתהא רוחי דנה בהן והן לא בקשו הריני משגמן אלו באלו דאמר רבי אלעזר אין לך שמתחייב בארם אלא אדם כיוצא בו רבי נתן אומר אפילו כלב אפילו זאב רבי הונא בר גוריון אמר אפילו מקל אפלו רצועה דכתיב ^זכי את עול סבלו ואת מטה שכמו שבט הנוגש בו החתות כיום מדין. כיום הדין. א"ר אחא אפילו אילני כרק עתידין ליתן דין וחשבון דכתיב ^חכי האדם עץ השדה מה האדם נותן דין וחשבון אף העצים נותנין דין וחשבון. א"ר יהושע בר נחמיה איני דן רוחן בעצמן שבשר ודם הן אלא הריני מביא עליהן מיעוט שנים עקצבתי להן בעולם הזה ואח"כ אני משגמן ביסורין מי גרם שימרדו בי לא על ידי שלא שגמתי אותן ביסורין הדלת הזה מי מעמידו ^טשגמיו. אמר רבי אלעזר בכל מקום שאין דין יש דין רב ביבי בריה דרבי אמי בשיטת רבי אליעזר לא ידון רוחי א"ר מאיר הן לא עשו מדת הדין למטה אני עושה להן מדת הדין למעלה הה"ד ^יהלא נסע יתרם בם ימותו ולא בחכמה בלא חכמת התורה מבקר לערב יוכתו מבלי משים לנצח יאבדו ואין משים אלא דין שנאמר ^כואלה המשפטים אשר תשים לפניהם עוד איני דן מדת הדין כנגד מדת רחמים. אפילו נח שנשתייר מהן לא שהיה כדאי אלא שצפה הקב"ה שמשה עתיד לעמוד ממנו שנאמר בשגם זה משה דהושבניה דדין הוא הושבניה דדין. רבנן מייתי לה מהכא והיו ימיו ק"כ שנה ומשה חיה ק"כ שנה. ^לת"ר דור המבול אין להם חלק לעולם הבא שנאמר וימח את כל היקום בעולם הזה וימחו לעולם הבא דברי רבי עקיבא רבי יהודה אומר לא חיין ולא נידונין שנאמר לא ידון רוחי באדם לא דין ולא רוח. ד"א לא ידון שלא תהא נשמתן חוזרת לנדנה רבי מנחם ברבי יוסי אומר אפילו בשעה שהקב"ה מחזיר נשמות לפגרים מתים קשה להם בגיהנם שנא' ^מתהרו חשש תלדו קש רוחכם אש תאכלכם.

מה ששה נקראו בשמותם עד שלא נולדו ואלו הן ישמעאל ויצחק ומשה ושלמה ויאשיהו ומלך המשיח. ישמעאל מנין שנא' ^נהנך הרה וילדת בן וגו' (נד) ולמה נקרא שמו ישמעאל שעתיד הקב"ה לשמוע באנקת העם ממה שבני ישמעאל עושק להם באחרית הימים. יצחק שנאמר ^סאבל שרה אשתך וגו' ולמה נקרא יצחק י' על י' נסיונות צ' שרה היתה בת צ' כשהולידה ח' שנימול לח' ק' ק' שנים היה אברהם כשהוליד. משה לא ידון רוחי בשגם בגימטריא משה. שלמה ^פהנה בן נולד לך ושלמה שמו על שם שלום ושקט שהיה בימיו. יאשיהו ^צהנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו שנרצה כשה על גבי המזבח. מלך המשיח ^קיהי שמו לעולם לפני שמש ינון שמו שהוא עתיד *ליאנן לעכו"ם:

מו ימנין למשה מן התורה שנאמר בשגם הוא בשר. מנין להמן מן התורה שנאמר המן העץ. מנין לאסתר מן התורה דכתיב ^שואנכי הסתר אסתיר. מנין למרדכי מן התורה דכתיב ^תואתה קח לך בשמים ראש מר דרור וגו' ומתרגמינן מירא דכיא:

מז ^אהנפילים היו בארץ. שבעה שמות נקראו להם אמים רפאים גבורים זמזומים ענקים עוים נפילים. אמים שכל מי שרואה אותם אימתן נופלת עליו. רפאים שכל מי שראה אותם היה לבו רפה כשעוה. גבורים רבי אבא בר כהנא בשם רבי יוחנן אמר מוח קוליתו של אחד מהם היתה נמדדת י"ב אמה. זמזומים אמר רבי יוסי בר חנינא ^במנטרומין מגיסטי מלחמה. ענקים רבנן ורבי אחא רבנן אמרי שהיו מרבים ^גענקים על גבי ענקים רבי אחא אמר שהיו עונקים גלגל חמה ואומרים הורד לנו גשמים. עוים שצדו את העולם ושהוצדו מן העולם ושגרמו לעולם שיצוד כד"א ^דעוה עוה עוה אשימנה א"ר אלעזר ברבי שמעון שהיו בקיאין בעפרות כנחשים. בגלילא צווחין לחויא עויא. נפילים שהפילו את העולם ושנפלו מן העולם ושמלאו את העולם נפלים בזנות שלהם. וגם אחרי כן בתראי לא ילפי מקדמאי דור המבול מדור אנוש ודור הפלגה מדור המבול. וגם אחרי כן אשר יבאו בני האלהים אל בנות האדם אמר ר' ברכיה היתה אשה יוצאה בשוק וכו' והיתה הולכת ומשמשת מטתה והיתה מעמדת בחור כיוצא בו. אנשי השם א"ר אחא ^הבני נבל גם בני בלי שם ואת אמרת אנשי השם אלא שהשימו את העולם ושהושמו מן העולם ושגרמו לעולם שישום. רבי לוי בשם רבי שמואל בר נחמן אמר אנשים שנתפרשו שמותן למעלן דאמר רבי יהושע בן לוי כל השמות הללו לשון מרדות הן. עירד עורדן אני מן העולם. מתושאל מתישן אני מן העולם. למך מה לי ללמך ולתולדותיו. א"ר יוחנן המה הגבורים אשר מעולם אנשי השם ומי פירש מעשיהן אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי. רבי אומר אלו לא בא איוב לעולם אלא לפרט לנו מעשה המבול דיו. א"ר תנין אלו לא בא אליהו אלא לפרש לנו מעשה ירידת גשמים דיו דא"ר יוחנן כל אורה שנאמר באליהו אינה אלא בירידת גשמים רבי הושעיה רבה אמר אינה אלא במתן תורה כד"א ^זכי נר מצוה ותורה אור. רבי אחא בשם רבי יהושע בן לוי אמר קשה היא המחלוקת כדור המבול נאמר כאן אנשי השם ונאמר להלן ^ונשיאי עדה קריאי מועד אנשי שם מה אנשי שם שנאמר להלן מחלוקת אף אנשי השם שנאמר כאן מחלוקת. וירא ה' כי רבה רעת האדם רבה והולכת שמענו בדור המבול שנידונו במים והסדומיים שנידונו באש מנין ליתן את האמור כאן להלן ואת האמור להלן כאן ת"ל רבר רבה לגזרה שוה. וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום משהיתה חמה זורחת ועד שהיתה שוקעת לא היתה בהן תוחלת הה"ד *^זלאור יקום רוצח ובלילה יהי כגנב. ^חקשה יצר הרע שאפילו יוצרו קראו רע שנאמר כי יצר לב האדם רע. א"ר יצחק יצרו של אדם מתחדש עליו בכל יום שנאמר רק רע כל היום. ^טוינחם ה' כי עשה את האדם בארץ אמר הקב"ה יפה עשיתי שתקנתי להם קבורה כתיב הכא וינחם וכתיב התם ^יוינחם אותם וידבר על לבם. ^כדבר אחר וינחם ה' כי עשה את האדם תהות היתה לפני שבראתי אותו מלמטה שאלו בראתי אותו מלמעלה לא היה מורד בי. רבי נחמיה אומר מתנחם אני שבראתי אותו מלמטה שאלו בראתי אותו מלמעלה כשם שהמריד בי את התחתונים כך היה ממריד בי את העליונים. תהות היתה בלבי שבראתי בו יצר הרע שאלולי לא בראתי בו לא היה מורד בי מתנחם אני שעשיתי אותו וניתן בארץ. ויתעצב אל לבו ^לגוי אחד שאל את רבי יהושע בן קרחה א"ל אי אתם אומרים שהקב"ה רואה את הנולד א"ל הין והא כתיב ויתעצב אל לבו א"ל נולד לך בן זכר מימיך א"ל הין א"ל ומה עשית א"ל שמחתי ושימחתי את הכל א"ל ולא היית יודע שסופו למות א"ל בשעת חדוה חדוה בשעת אבלא אבלא. א"ל כך היה מעשה לפני הקב"ה. שבעת ימים נתאבל הקב"ה על עולמו קודם שלא הביא המבול מה טעם ויתעצב אל לבו ואין עציבה אלא אבלות כד"א ^מנעצב המלך על בנו. ויאמר ה' אמחה את האדם מה הן סבורים חיילות *גיסטריות אני צריך והלא בדבר בראתי את העולם דבר אני מוציא ומכלה אותם מן העולם. אמר ר' ברכיה כלום בראתי אותו אלא מן העפר מי ממחה את העפר לא המים. ויאמר ה' אמחה את האדם רבי לוי בשם רבי יוחנן אמר אפילו ^נאצטרובולין של רחים נמחה רבי יהודה ברבי סימון בשם רבי יוחנן אמר אפילו עפרו של אדם הראשון נמחה רבי יוחנן בשם רבי שמעון בן יהוצדק אומר אפילו לוז של שדרה אפילו נץ שדרה שהקב"ה מציץ ממנה את האדם לעתיד לבא נמחה. אדרינוס שחיק עצמות שאל את רבי יהושע בן חנניה מהיכן הקב"ה מציץ את האדם לעתיד לבא א"ל מנץ שדרה אמר ליה מנין אתה יודע א"ל אייתה לידי אייתיה השליכו לאור ולא נשרף במים ולא נמחה טחנו ברחים ולא נטחן נתנו על הסדן ונבקע הפטיש והוא לא חסר. אמחה את האדם אני אמחה את בריותי ואין בריותי ממחין על ידי. מאדם ועד בהמה למלך שמסר בנו לפדגוג והוציאו לתרבות רעה כעס המלך על בנו והרגו אמר ליה המלך כלום הוציא את בני לתרבות רעה אלא זה בני אבד וזה קיים לפיכך מאדם ועד בהמה וגו'. למלך שהיה משיא את בנו ועשה לו חופה וסידה וכיירה וציירה כעס המלך על בנו והרגו מה עשה נכנס לתוך חופה והתחיל לשבר בקנקנים ומבקיע *בחייצאות ומקרע במילאות. אמר המלך כלום עשיתי אלא מפני בני בני אבד וזו קיימת לפיכך מאדם ועד בהמה הה"ד ^סאסוף אסף כל מעל פני האדמה נאם ה' אסף אדם ובהמה אסף עוף השמים ודגי הים והמכשלות את הרשעים הם הכשילו את הרשעים. כד הוה צייד עופא וא"ל זיל ואישתמן ואתי והוא אזל ומשתמן ואתי. מאדם ועד בהמה הכל קלקלו מעשיהם בדור המבול הכלב הולך אצל הזאב התרנגול אצל טווס הה"ד ^עכי השחית כל בשר את דרכו על הארץ. והארץ זיינת הוו זרעין לה חטין והיא מפקא זונין אלין זוניא רבי מן דרא דמבולא. כי נחמתי

ממיק ובמיק *נבזקה נבזרת : ה יחזקאל לו : ו משגמן מקטן : ז ישעיה ט : ח דברים כ : ט שגביון גריון : י איוב ד : כ שמות כא : ל סנהדרין קח : מ ישעיה לג : נ פר"א : ס בראשית יז : ע פס יז : פ ד"ה א כב : צ מלכים א יג : ק תהלים עב : *ליאנן לחפש ולנער : ר חולין קלט : ש דברים לא : ת שמות ל : א ב"ר פכ"ו : ב מנטרומין מחרידים ומפילים אימה : ג ענקים תכשיטים : ד יחזקאל כא : ה איוב ל : ו משלי ו : ז במדבר טז : *איוב כד : ח סוכה נב : ט סנהדרין קח : י בראשית כ : כ ב"ר פכ"ו : ל לעיל ברמז י"ג : מ שמואל ב יט : *גיסטריות מחלוקות חיל : נ אצטרובולין אבנים סטוחנים : *חייצאות מחיצות , מילאות קליעות נאות : ס צפניה א : ע בראשית ו :

זית רענן (נד) ולמה נקרא שמו ישמעאל. ק' הכתוב הטעם כי שמע ה' אל עניך וי"ל שזה הטעם אמר המלאך להגר אבל אברהם לא ידע זה וקראו שמו ישמעאל ע"ש טעם זה :

נחמתי כי עשיתים ונח אפילו נח שנשתייר מהם לא היה כדאי אלא שמצא חן הה"ד ההמס קם למטה רשע לא מהם וגו' ולא מהמהם ולא נה בהם : קימלט אי נקי *אונקיא אחת ביד נח אם כן למה נמלט אלא בבור כפיך שמצאת חן. ג' מציאות מצא הקב"ה ומצאת את לבבו נאמן לפניך מצאתי דוד עבדי כענבים במדבר מצאתי ישראל. והכתיב ונח מצא חן א"ל הוא מצא והקב"ה לא מצא לאחד שהיה בדרך וראה אחד ודבקו עד היכן עד דקשר עמו אהבה נאמר כאן חן ונאמר להלן וימצא יוסף חן. ד"א לאחד שהיה מהלך וראה אחד ודבקו עד היכן עד שהשליטו נאמר כאן חן ונאמר להלן ותהי אסתר נושאת חן. לאחד שהיה מהלך בדרך וראה אחד ודבקו עד היכן עד שנתן לו בתו נאמר כאן חן ונאמר להלן ושפכתי על בית דוד וגו' רוח חן ותחנונים עד שיודע להבחין איזו חיה נזונית בשתי שעות ביום ואיזו חיה נזונית בג' שעות ביום. מצינו שהקב"ה עושה חסד עם האחרונים בזכות הראשונים ומנין שהקב"ה עושה חסד עם הראשונים בזכות האחרונים ונח מצא חן בעיני ה' באיזה זכות בזכות תולדותיו אלה תולדות נח. אנוש בן שת בימיו התחילו הבריות להכעיס ליוצרן בע"ז והוא היה הדור השלישי והכעיסו בג' עבירות שנאמר אבי ישב אהל ומקנה ומקנה בסתר. הזרו להכעיס בגלוי ומשמיעים את קולם שנאמר אבי כל תופש כנור ועוגב. חזרו להיות עושין צלמים וקוראין אותן בשם בוראן שנאמר אז הוחל לקרוא בשם ה'. חזרו מתבלין בכל כעס שנאמר תובל קין ואחות תובל קין שהזרו להתבל בזנות כענין שנאמר תבל עשו. ונגזר עליהן ג' גזירות כנגד הכעס שהכעיסו אחת שנקרע אוקינוס והציף שליש היבשה ואחת שהיה כל העולם כלו מישור וערבה ונעשה הרים וטרשיים וגימיות ועתיד לעתיד לבא להזור למישור שנא' יסוב כל הארץ כערבה כמו שהיה ואחת שנתמעטה קומתן כמה שנאמר והגבוהים ישפלו. והיו ימיו מאה ועשרים שנה שהרבה היה הקב"ה מצטער על דורו של מבול שלא יאבדו לפיכך התרה בהן ק"כ שנה והיו מכעיסין יותר מדאי. דרש רבי שמעון בן לקיש שבעה חנוכות הן הראשון בראשית ברא ויאמר אלהים יהי אור הרי נר אחד. (נה) וביום השני ויהי ערב ויהי בקר משל לארכיטקטי שהיה מבקש לקבוע *תלמיום ונטל נר והאירה כך האירה התורה שנאמר כי נר מצוה ותורה אור. ביום ג' נבראו האילנות ושמן זית מאיר שנא' ויקחו אליך שמן זית וגו'. ביום ד' נבראו המאורות וכסאו של דוד שנאמר וכסאו כשמש נגדי וכתיב אצמיח קרן לדוד ערכתי נר למשיחי. ביום חמישי נבראו ברקים שנאמר קול רעמך בגלגל (נו) האירו ברקים. ביום ו' נבראו אדם והוה שנאמר נר ה' נשמת אדם. ביום ז' אי אתה מוצא נר אמר רבי שמעון בן לקיש משל למלך שהיה מארס את בתו והיה עומד בתוך החופה צריך אתה לשאול אם היה כלו אור ומנין אתה אומר שכל שבעת הימים היה אור שנאמר והיה אור הלבנה וגו'. פעם אחת היה רבי אבהו מהלך בדרך ונתלוו לו גוים אמרו לו כתוב בתורה ויצו ה' אלהים על האדם אדם נצטווה שלא יחטא אבל האשה לא נצטותה אמר להם מה אמר הכתוב על האדם לאמר מהו לאמר לאבריו וחוה נבראת מצלעותיו. ויכל אלהים ביום השביעי אין את מוצא בשבת לילה בכל יום ויום כתיב ויהי ערב וערב שם לילה למה שכלה אור :

פרשת נח

אלה תולדות בכל מקום שנא' אלה פסל את הראשונים ואלה מוסיף על הראשונים כאן שנאמר אלה מה פסל פסל לדור המבול. אלה תולדות זה שאמר הכתוב קל הוא על פני מים גזרה נגזרה שיאבדו במים. תקולל חלקתם בארץ מי שפרע מדור המבול. כל כך למה לא יפנה דרך כרמים לא היתה כוונתן אלא למטעת כרמים אבל נח לא היתה כוונתו אלא לפרות ולהרבות בעולם ולהעמיד בנים :

מח אלה תולדות נח נח כל מי שנכפל שמו יש לו בעה"ז ויש לו לעה"ב מתיבין והכתיב ואלה תולדות תרח תרח יש לו לעה"ז ויש לו לעה"ב אף היא לא תברא דכתיב ואתה תבוא אל אבותיך בשלום בשרו שיש לאביו חלק לעולם הבא תקבר בשיבה טובה בשרו שישמעאל עושה תשובה. אלה תולדות נח נח אתמהא לא הוה צריך קרא למימר אלא אלה תולדות נח שם אלא נייחא לו נייחא לעולם נייחא לאבות נייחא לבנים נייחא לעליונים נייחא לתחתונים נייחא בעה"ז נייחא לעה"ב. אלה תולדות נח נח איש צדיק הה"ד פרי צדיק עץ חיים צדיק מה פירותיו מצות ומעשים טובים ולוקח נפשות חכם שזן ומפרנס כל הבריות י"ב חדש בתיבה אחר כל השבח הזה הן צדיק בארץ ישולם בא לצאת ונשתלם אתמהא דאמר רבי הונא משום רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי נח כשהוא יצא מן התיבה הכישו ארי ושברו ולא היה כשר להקריב והקריב שם בנו תחתיו. אף כי רשע וחוטא זה דור המבול. איש כל מקום שנא' איש צדיק מומחה שכל ק"כ שנה היה נוטע ארזים וקוצצן אמרין ליה למה כדין אמר להן כך אמר לי מרי עלמא דהוא מייתי מבולא על עלמא. אמרין אי אתי מבולא לא אתי אלא על ביתיה דההוא גברא כיון שמת מתושלח אמרי ליה הא לא אתי מבולא אלא ביתיה דההוא גברא. תמים כל מי שנאמר בו תמים השלים שנותיו למדת שבוע. היה כל מי שנאמר בו היה מתחלתו ועד סופו הוא צדיק התיבון ליה והכתיב *אחד היה אברהם א"ל אף היא לא תברא דרבי חנינא ורבי יוחנן תרוייהו אמרי בן מ"ח שנה הכיר אברהם את בוראו, ריש לקיש אמר בן ג' שנים שנא' עקב אשר שמע אברהם בקולי מנין עק"ב ומה אני מקיים היה שהיה מתוקן להדריך את כל העולם כולו בתשובה. הן האדם היה מתוקן למיתה והנחש היה מתוקן לפורענות קין היה מתוקן לגלות משה היה מתוקן לגואל מרדכי היה מתוקן לגאולה איוב היה מתוקן ליסורין נח היה מתוקן לנס: ר' לוי ורבנן ר' לוי אמר כל מי שנאמר בו היה ראה עולם חדש :

מט אמר רבי שמואל חמשה הן, נח אתמול אבנים שחקו מים דאמר רבי לוי בשם רבי יוחנן אפילו אצטרובולין של רחים נמחה במים והכא את אמר ויהיו בני נח היוצאים מן התבה אתמהא אלא ראה עולם חדש. יוסף אתמול ענו בכבל רגלו ברזל באה נפשו ועכשיו ויוסף הוא השליט על הארץ אלא שראה עולם חדש. משה אתמול בורח מפני פרעה ועכשיו משקעו בים אלא שראה עולם חדש. איוב אתמול ישפוך לארץ מררתי ועכשיו ויוסף י"י את כל אשר לאיוב למשנה אלא שראה עולם חדש, מרדכי אתמול היה מתוקן לצליבה ועכשיו הוא צולב את צולביו אלא שראה עולם חדש. רבנין אמרי כל מי שנאמר בו היה זן ופרנס, נח זן ופרנס כל י"ב חדש בתיבה, יוסף זן ופרנס ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו, משה זן ופרנס כל מ' שנה במדבר, איוב זן ופרנס ואוכל פתי לבדי שמא לא אכל יתום ממנה. מרדכי זן ומפרנס פעם אחת חוזר על המניקות ולא מצא לאסתר מניקה והיה הוא מניקה, כד דרשה רבי אבהו בציבורא גחיך ציבורא לקליה אמר להון ולאו מתניתא היא חלב הזכר טהור : בדורותיו רבי יהודה אומר בדורותיו היה צדיק הא בדורות משה ושמואל לא היה צדיק בשוק סמיא צווחין לעווירא סגי נהור משל לאחד שהיה לו מרתף של יין פתח חבית ראשונה ומצאה חומץ וכן שניה (וכן) שלישית ומצאה תוסס אמר לית (אית) הכא טב מינה כך בדורותיו היה צדיק הא אלו היה בדורו של משה ושמואל לא היה צדיק, רבי נחמיה אומר מה אם בדורותיו היה צדיק אלו היה בדורו של משה על אחת כמה וכמה משל לצלוחית של פליטון מוקפת בצמיד פתיל ומונחת בבית הקברות והיתה ריחה נודף אלו היתה חוץ לבית הקברות על אחת כמה וכמה משל לבתולה שהיתה שרויה בשוק של זונות ולא יצא עליה שם רע אלו היתה בשוק של כשרות על אחת כמה וכמה :

נ את האלהים התהלך נח רבי יהודה אומר למלך שהיו לו שני בנים אחד גדול ואחד קטן ואמר לקטן הלך עמי ולגדול אמר הלך לפני כך אברהם שהיה כחו יפה התהלך לפני והיה תמים אבל נח שהיה כחו רע את האלהים התהלך נח. ר' נחמיה אומר לאוהבו של מלך שהיה משתקע בטיט הציץ המלך וראה אותו אמר לו עד שאתה משתקע בטיט בוא והלך עמי הה"ד את האלהים התהלך נח, ולמה אברהם דומה לאוהבו של מלך שראה את המלך מהלך במבואות אפלים והתחיל מאיר לו דרך החלון אמר לו עד שאתה מאיר לי דרך החלון בוא והאר לפני כך אמר הקב"ה לאברהם אבינו עד שאתה מאיר לי ממספמיא וחברותיה בוא והאר לי בארץ ישראל הה"ד ויברך את יוסף ויאמר האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק, רבי יוחנן אמר לרועה שהיה עומד ומביט בצאנו ריש לקיש אמר לנשיא שהיה מהלך וזקנים לפניו, על דעתה דר' יוחנן אנו צריכין לכבודו על דעתיה דריש לקיש הוא צריך לכבודנו. נח איש צדיק תמים. מלמד שנולד מהול למה נכתב ג' פעמים נח בפסוק שזה אחד מג' בני אדם שעברו עליהן ג' עולמות לפיכך (א) הכתוב מזווגן

ממ"ק ובמ"ק ס סנהדרין קט : צ יחזקאל ז : ק ב"ר פכ"ט, איוב כב : *אונקיא משקל קטן : ר נחמיה ס : ש תהלים פט : ת הושע ט : א בראשית לט : ב אסתר ב : ג זכריה יב : ד ויקרא כ : ה זכריה יד : ו ישעיה י : ז ילמדנו : *תלמיום יסודות : ח משלי ו : ט שמות כח : י תהלים פט : כ שם קלט : ל שם עז : מ משלי כ : נ ישעיה ל :
א ב"ר פרשה ל' : ב איוב כד : ג בראשית יח : ד שם טו : ה שם : ו משלי יח : ז שם : ח שם : *יחזקאל לג : ט איוב יד : י תהלים קס : כ בראשית מב :
ל איוב יו : מ שם מב : נ בראשית מז : ס איוב לא : ע תוסס נושל היין בגתו, ונ"א קוסס וסוא יין בנתמך : צ בראשית יז : ק תרגם נסכים : ר בראשית מח : ש לעיל רמז י"ו :

זית רענן (נה) וביום השני האירה התורה וכו' מפני שכתוב בו ויהי מבדיל בין מים למים ואין מים אלא תורה : (נו) האירו ברקים תבל רגזה ותרעש ארץ וביום החמישי רעשה והוציאה נפש בהמה וחיה : (א) הכתוב מזווגן כו'. ביחזקאל סימן י"ד נח קודם שירד המבול ובשעת המבול ואחר שירד המבול דניאל קודם שהושלך לגוב אריות היה שליט ובשעת השלכתו לגוב אריות ואחר עליתו הגיע לגדולתו משא"כ חנניה מישאל ועזריה שלא היו חשובין. איוב היה ג"כ עשיר וגדול בדורו :

מזווגן נח דניאל ואיוב : [ה]ויולד נח שלשה בנים את שם את חם ואת יפת דרך חכמתן קא חשיב להו דכתיב ויהי נח בן ת"ק שנה ויולד נח את שם וגו׳ שם גדול מיפת שנה נמצא שם גדול מיפת שתי שנים וכתיב ונח בן ת"ר שנה והמבול היה וכתיב ואלה תולדות שם שם בן מאת שנה ויולד את ארפכשד שנתים אחר המבול בר מאה ותרתין הוה אלא דרך חכמתן קא חשיב להו, רב כהנא אמר אנן מהכא מתנינן לה ולשם יולד גם הוא אבי כל בני עבר אחי יפת הגדול. [א]ותשחת הארץ תנא דבי רבי ישמעאל כל מקום שנאמר השחתה אינו אלא ע"ז וגלוי עריות ע"ז דכתיב [ב]פן תשחיתון וגו׳ גלוי עריות דכתיב ותשחת הארץ וגו׳. [ג]כי השחית כל בשר מלמד שהרביעו בהמה על חיה וחיה על בהמה והכל על אדם ואדם על הכל אמר ר׳ אבא וכולן חזרו חוץ *מתושלמי דלא הדר. קץ כל בשר בא לפני כי מלאה הארץ חמס אמר ר׳ אלעזר כמה גדול כחה של חמס שהרי דור המבול עברו על הכל ולא נתחתם עליהם גזר דין עד שפשטו ידיהם בגזל שנא׳ כי מלאה הארץ חמס וכתיב [ד]החמס קם למטה רשע מלמד שזקף עצמו כמקל ועמד לפני הקב"ה אמר לפניו רבש"ע לא מהם ולא מהמהם ולא נה בהם ואף על נח נתחתם גזר דין שנאמר נחמתי כי עשיתם ונח :

נא [ה]רבי אלעזר אומר כל האוחז באמה ומשתין כאלו מביא מבול לעולם שנא׳ כי השחית כל בשר. אמר ר׳ יוחנן כל המוציא שכבת זרע לבטלה חייב מיתה שנאמר [ו]וירע בעיני ה׳ אשר עשה וימת גם אותו רבי יצחק דבי רבי אמר כאלו שופך דמים שנא׳ [ז]הנחמים באלים תחת כל עץ רענן שוחטי הילדים אל תקרי שוחטי אלא סוחטי רב אשי אמר כאלו עע"ז כתיב הכא תחת כל עץ רענן וכתיב התם [ח]על ההרים הרמים ותחת כל עץ רענן. אמר רב אסי כל המביא עצמו לידי הרהור אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה כתיב הכא וירע בעיני ה׳ וכתיב [ט]לא יגורך רע. מאי דכתיב [י]ידיכם דמים מלאו אלו המנאפים ביד כדתנא דבי רבי ישמעאל לא תנאף לא יהיה בך נאוף בין ביד בין ברגל. רבי אמי אמר המקשה עצמו לדעת נקרא עו"א שכך אומנותו של יצר הרע היום אומר לו עשה כך למחר אומר לו לך עבוד ע"ז : [כ]ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר בא לפני הגיע זמנן ליקצץ הגיע זמנן ליעשות בוסר הגיע קטיגוריא שלהן הגיע זמנן ליעשות [ל]בתה כל כך למה כי מלאה הארץ חמס מפניהם. חמס שוה פרוטה גזל פחות משוה פרוטה היה אחד מהם מוצא קופתו מלאה [מ]תורמוסין היה זה בא ונוטל פחות משוה פרוטה וזה בא ונוטל פחות משוה פרוטה עד מקום שאינו יכול להוציא ממנו בדין. א"ל הקב"ה אתם עשיתם שלא כשורה אף אני אעשה עמכם שלא כשורה הה"ד [נ]הלא נסע יתרם בם ימותו ולא בחכמה בחכמת תורה מבקר לערב יוכתו מבלי משים לנצח יאבדו ואין משים אלא דין שנא׳ [ס]ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. ד"א כי מלאה הארץ חמס חמס זה ע"ז דכתיב כי מלאה הארץ חמס. חמס זו גלוי עריות [ע]חמסי ושארי על בבל. חמס זו שפיכות דמים [פ]מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקי בארצם. חמס כמשמעו : והנני משחיתם את הארץ אפילו ג׳ טפחים של מחרשה נמחו. לבן מלכים שהיה לו פדגוג כל זמן שהיה סורח היה פדגוג שלו [צ]נרדה ולבן מלכים שהיה לו מניקה כל זמן שהיה סורח היתה מניקתו נרדית כך הנני משחיתם את הארץ הא אנא מחבלהון ומחבל ארעא עמהון :

נב עשה לך תבת עצי גפר בד׳ מקומות נאמר בלשון הזה בג׳ נתפרש באחד לא נתפרש עשה לך תבת עצי גפר אעי דקרדום*. [ק]עשה לך חרבות צורים [ר]גלבין [ש]דטינרין [ת]עשה לך שתי חצוצרות כסף נתפרש [א]עשה לך שרף לא נתפרש [ב]ישמע חכם ויוסף לקח זה משה אמר אם אני עושה אותו של זהב אין הלשון הזה נופל על הלשון הזה וכן של כסף אלא הריני עושה אותו של נחשת למה שהלשון הזה נופל על הלשון הזה. ויעש משה נחש נחשת [ג]מכאן שנתנה תורה בלשון הקדש וכשם שנתנה בלשון הקודש כך נברא העולם בלשון הקדש שמעת מימיך אומר גיני גיניא אנתרופי אנתרופתא גבר גברתא אלא איש ואשה מכאן שנברא בלשון הקרש. קנים תעשה את התבה מה הקן הזה מטהר את המצורע אף תיבתך מטהרתך :

נג וכפרת אותה מבית ומחוץ בכפר ולהלן את אמר [ד]ותחמרה בחמר ובזפת אלא להלן על ידי שהיו המים תשין. ותחמרה בחמר ובזפת בחמר מפני הריח ובזפת מפני המים. וזה אשר תעשה אותה זה וזה עתיד אחד למוד באמתך הה"ד [ה][הארך אמות] במדה הראשונה אמות [ששים] ורוחב אמות עשרים ולמה הוא קורא אותה תביקין שהיו [ו]מתביאות בה. ורבנין אמרין על שם תיבתו של נח. שלש מאות אמה ארך התבה וגו׳. בר חוניא אמר [ז]בפקודיך אשיחה בחקותיך אשתעשע למדתך תורה דרך ארץ שאם יעשה ספינה שתהא עומדת [ח]בלמן יעשה רחבה אחד משׁשה בארכה וגבהה אחד מעשרה בארכה. [ט]וזה אשר תעשה אותה באצבע הראה הקב"ה לנח כזה וכזה תעשה, ועד שלא באו ימי המבול (ב) היו הטמאין מרובין מטהורין צוה הקב"ה להרבות הטהורין ולמעט הטמאין וא"ל מכל הבהמה הטהורה וגו׳. צהר תעשה לתבה ר׳ מאיר אומר אבן אחת של מרגלית היתה תלויה בתיבה והיתה מאירה לכל הבריות שבתוכה כנר שהוא מאיר בתוך הבית וכשמש הזה שהוא מאיר בצהרים. [י]אמר ר׳ יוחנן א"ל הקב"ה לנח קבע בה אבנים טובות ומרגליות שיהו מאירות להן כצהרים. ואל אמה תכלנה מלמעלה דבהכי קיימא. תחתיים לזבלים שניים לאדם שלישים לבהמה :

[כ]צהר תעשה לתבה ר׳ אבא בר כהנא אמר חלון רבי לוי אומר מרגלית. כל י"ב חדש שהיה נח בריבה לא היה צריך לא לאור החמה ביום ולא לאור הלבנה בלילה. אלא מרגלית היתה לו בשעה שהיתה כהה היה יודע שהוא יום ובשעה שהיתה מבהקת היה יודע שהוא לילה. א"ר הונא [ל]ערקין הוינן מקמי גונדיא בהרא ביטסא דטבריה והיו בידינו נרות בשעה ~~שהיו~~ כהין היינו יודעים שהוא יום וכו׳. ואל אמה תכלנה מלמעלה ר׳ יהודה ור׳ נחמיה ר׳ יהודה אומר שלש מאות וששים [מ]קילין כל קיל וקיל עשר אמות על עשר אמות ושתי פלטיאות של ארבע אמות וקילין מכאן וקילין מכאן ושתי אמות לצדדין, רבי נחמיה אומר תת"ק קילין היו בה כל קיל וקיל שש אמות על שש ארבע קילין באמצע ושלש פלטיאות של ארבע ארבע וקיל מכאן ומכאן ושתי אמות לצדדין, על דעתיה דרבי יהודה ניחא ועל דעתיה דרבי נחמיה לא ניחא. רבי יהודה אומר כאמתא מלמטה כך אמתא מלמעלה :

נד ואל אמה תכלנה מלמעלה. ר׳ נחמיה אומר כמין [נ]קמרוטין היתה והיה [ס]משקיף בה ועולה ומשקיף בה ועולה עד שהעמידה על אמתא שנאמר ואל אמה תכלנה מלמעלה ([ע]והיה דאמרי ר׳ יהודה אומר ש"ל קילים היו בה ומכרם ד׳ קילין היו ברחבה ד׳ פעמים ל׳ יעלו ק"כ קילין תחתיים ק"כ ושניים ק"כ יעלו ר"מ שליסים העליונים לא היו אלא ג׳ שורות שהיה מגר ושלה ולא היה רוחב התיבה אלא מ׳ אמות וג׳ שורות עולין נ׳ ור"מ הנה ש"ל קילין לדברי ר׳ יהודה, ור׳ יהודה ניחא כי גובה הקילין עד לגג ור׳ נחמיה כמין קמרוטין היה משפע ויורד כגג המשופע). ופתח התבה בצדה תשים למדתך תורה דרך ארץ שאם עשה אדם טרקלין עשר על עשר יהא עושה פתחו מן הצד, תחתיים שניים ושלישים תחתיים לזבלים והשניים לו ולבניו ולטהורין והעליונים לטמאים ויש שמחלפין תחתיים לטמאים והשניים לו ולבניו ולטהורים והעליונים לזבלים, כיצד היה עושה אלא כמין [פ]קטרקטון היה לו והיה פותחן מן הצד. תעשה אף היא מסייעת את עצמה. *ומכל החי מכל בשר אפילו רוחות נכנסו לתיבה שנא׳ ומכל החי אותן שנבראו להם נפשות ולא נבראו להן גופים ר׳ יהודה אומר ראם לא נכנס בתיבה אבל גוריו נכנסו ר׳ נחמיה אומר לא הוא ולא גוריו אלא קשרו נח בתיבה והיה מתלם תלמיות כמין טבריא לסוסיתא הה"ד [צ]התקשר רים בתלם עבותו אם ישדד עמקים אחריך, בימי ר׳ חייא בר אבא עלה גור אחד בארץ ישראל ולא הניח אילן עומד עד שעקרו ועשו תענית והתפלל ר׳ חייא וגעת אמו מן המדבר וירד לקולה :

נה זכר ונקבה יהיו אם ראית זכר רץ אחר נקבה קבלהו ואם נקבה רצה אחר זכר אל תקבלהו [ק]בשלמא לרבי יוחנן דאמר לא ירד מבול לא"י היינו דקם רימא התם אלא לריש לקיש היכא קם רימא אמר ר׳ ינאי גוראות הראם הכניסו לתוכה. והאמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי אורזילא דרימא בר יומא והוי כהר תבור והר תבור כמה הוי מ׳ פרסה משכא דצווארי׳ תלתא פרסה בי מרבעתא דרישיה פרסה ופלגא רמא ככא סכריה לירדנא אמר ר׳ יוחנן ראשו הכניסו לתיבה סוף סוף הא אמרת בי מרבעתא דרישיה פרסה ופלגא אלא חוטמו הכניסו לתיבה והאמר רבי יוחנן לא ירד מבול לא"י לדבריו דר"ל קאמר [והא קסגיא תיבה] קרניו קשרו לתיבה והאמר רב חסדא בני דור המבול ברותחין קלקלו וברותחין נידונו ולטעמיך תיבה היכי סגיא עוג מלך הבשן

ממ"ק ובמ"ק ת אבכיר, סנהדרין ע : א שם נז : ב דברים ג : ג נדה יג : *תושלמי מין עוף : ד יחזקאל ז : ה נדה יג : ו בראשית לח : ז ישעיה לג : ח דברים יב :
ט תהלים ה : י ישעיה א : כ ב"ר פר׳ לא : ל תורגם : מ מין קטנית : נ איוב ד : ס שמות כא : ע ירמיה נא : פ יואל ג : צ נרדה גלקה : *קרדום מין עץ :
ק יהושע ה : ר גלבין תער : ש טינרין צור : ת במדבר י : א שם כא : ב משלי א : ג לעיל רמז כ"ד : ד שמות ב : ה ד"ה ב ג : ו כתביאות נמדדות בה :
ז תהלים קיט : ח בלמן בנמל : ט פר"א : י סנהדרין קח : כ ב"ר פל"א : ל ערקין כו׳ בורחין היינו מפני חיל בתוך מערה כו׳ : מ קילין חדרים : נ גיוועלבט בל"א :
ס משקיף מבפנ : ע כל זה הוספה מפי׳ הערוך : פ קטרקטון אמגנ מן הלד ועי׳ במד׳ : *ב"ר פל"א : צ איוב לט : ק זבחים קי"ג :

זית רענן (ב) היו הטמאין מרובין, דפשיטא בשעת הבריאה לא נבראו אלא שנים מכל מין וא"כ למה צוה ליקח ז׳ מהטהורים אלא לפי שראה שהטמאים מרובים מהטהורים לפי שרוב אכילת אדם מהטהורים שהטמאים רובן אינן ראויין לאכילה לכן צוה ליקח מהם ז׳ להרבות הטהורים, והא דאמרינן בחולין שבהמות טמאות מרובות על הטהורות לפיכך פרט הטהורה היינו שיש בטמאים מינים הרבה אבל מין א׳ מרובה בטהורה כמו עשרה מינים בטמאים ועיין בתה :

הבשן היכי קם אלא נס נעשה ונצטנגו צדי התיבה. [י]אמר רבי אלעזר מניין למחוסר אבר שאסור לבני נח שנא' ומכל החי מכל בשר אמרה תורה הבא בהמה שחיין ראשי אברים שלה. האי מיבעי' ליה למעוטי טרפה מלחיות זרע נפקא. הניחא למאן דאמר טרפה אינה יולדת אלא למאן דאמר טרפה יולדת מאי איכא למימר אמר קרא אתך ברומין לך. ודילמא נח גופיה טרפה הוה תמים כתיב ביה. ודילמא תמים בדרכיו צדיק כתיב ביה. ודילמא תמים בדרכיו וצדיק במעשיו לא ס"ד דאי סלקא דעתך נח טרפה הוה א"ל רחמנא דכוותך עייל שלמים לא תעייל. והשתא דנפקא ליה מאתך לחיות זרע למה לי אי מאתך הוה אמינא לצוותא בעלמא ואפילו סרים כתב רחמנא לחיות זרע: [ש]ואני הנני מביא הנני מסכים לדברי מלאכים שאמרו מה אנוש כי תזכרנו. את המבול מים על הארץ מים היו וכיון שהיו יורדין על הארץ היו נעשין מבול. כל אשר בארץ יגוע יצמוק. והקימותי את בריתי אתך ברית אתה צריך, הגבורים אחד מהן היה נותן את רגלו על התהום וסותמו ונותן ידו על חלון וסותמו והיה בא ליכנס לתיבה והיו רגליו [ת]מתערכלות הה"ד [א]הרפאים יחוללו מתחת מים ושוכניהם ארי היה בא ליכנס לתיבה והיו שניו קהות הה"ד [ב]שאגת אריה וקול שחל ושני כפירים נתעו, ברית אתה צריך מפני פירות שאתה כונס שלא יעפשו ושלא ירקבו ושלא ישתנו. ובאת אל התיבה אמר ר' חייא בר אבא נגר היית ואילולי בריתי שהיתה אתך לא היית יכול לכנוס הה"ד והקימותי את בריתי אתך אימתי כשבאת אל התיבה. אתה ובניך ר' יהודה בר סימון ור' חנין בשם רב שמואל בר יצחק נח כיון שנכנס אל התיבה נאסר לו פריה ורביה הה"ד אתה ובניך לעצמן ואשתך ונשי בניך לעצמן. [ג]בחסר ובכפן גלמוד אם ראית חסרון בא לעולם הוי רואה את אשתך כאלו היא גלמודה שכן בכרכי הים קורין לנדה גלמודה. א"ר הונא [ד]וליוסף יולד שני בנים אימתי בטרם תבוא שנת הרעב. כיון שיצא התיר לו הקב"ה הה"ד צא מן התבה אתה ואשתך. ואתה קח לך מכל מאכל רבי אבא בר כהנא אמר הכנים עמו דבילה. תני משום ר' נחמיה רוב מכניסו דבילה. רבי אבא בר כהנא אמר הכנים עמו זמורות לפילים תצובות לצבאים זכוכיות לנעמיות. רבי לוי אומר הכנים עמו זמורות לנטיעה יחורים לתאנה גרופיות לזיתים. על דעתיה דרבי אבא בר כהנא והיה לך ולהם דבר שהוא לך ולהם על דעתיה דרבי לוי והיה לך ולהם אתה עיקר והם טפלים לך, ואספת אליך אין אדם כונס דבר אלא אם כן היה צריך לו. ויעש נח זה שיכון לעשית התיבה: [ה]ויאמר ה' לנח בא אתה וכל ביתך אל התבה כי אותך ראיתי צדיק לפני מצינו שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו, שלא בפניו מהו אומר נח איש צדיק תמים היה בפניו מהו אומר צדיק לפני בדור הזה. [ו]מכל הבהמה הטהורה תקח לך וגו' איש ואשתו אישות לבהמה מי איכא אמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יוחנן מאותן שלא נעבדה בהן עבירה. מנא ידע אמר רב חסדא העבירן לפני התיבה כל שהתיבה קולטתן בידוע שלא נעבדה בהן עבירה ר' אבהו אמר מאותן הבאים מאליהם. [ז]אמר ר' יהושע בן לוי לעולם אל יוציא אדם מפיו דבר מגונה שהרי עקם הכתוב שמונה אותיות ולא הוציא דבר מגונה שנא' ומן הבהמה אשר איננה טהורה. רב פפא אמר תשע שנא' [ח]כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור. רבינא אמר עשר וי"ו דטהור, רב אחא בר יעקב אמר י"ו שנא' [ט]כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי לא טהור. תנא דבי ר' ישמעאל לעולם ידבר אדם בלשון כבוד שהרי בזב קראו מרכב ובזבה קראו מושב. ואומר [י]ותבחר לשון ערומים. מאי ואומר וכי תימא הני מילי בדאורייתא אבל בדרבנן לא ת"ל ותבחר לשון ערומים. וכי תימא הני מילי בדרבנן אבל במילי דעלמא לא ת"ל [כ]ודעת שפתי ברור מללו. ובאשה לא כתיב מרכב והכתיב [ל]ותקם רבקה ונערותיה ותרכבנה התם משום ביעתותא דגמל אורחיה הוא. והכתיב [מ]ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם התם משום בניו אורחיה הוא. והכתיב [נ]והיא רוכבת על החמור התם משום ביעתותא דליליא אורחא הוא ואיתימא ביעתותא דליליא ליכא מיהו וכו', ובאורייתא מי לא כתיב טמא אלא כל היכא דכי הדדי נינהו משתעי בלשון כבוד כל היכא דנפישי מילי משתעי בלשון קצרה דאמר רב הונא משום ר' מאיר לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה. והא רוכבת ויושבת דכי הדדי נינהו וקאמר, רכבת כתיב. הנהו תרי תלמידי דהוו בשיבבותא דרב ויתבי קמיה חד אמר שויתן להא שמעתא כדבר אחר מסנקן וחד אמר כגדי מסנקן ולא אישתעי רב בהדי דהיאך. הנהו תרי תלמידי דהוו יתבי קמי' דהלל וחד מנייהו רבן יוחנן בן זכאי ואמרי לה קמיה דרבי וחד מנייהו ר' יוחנן חד אמר מפני מה בוצרין בטהרה ומוסקין בטומאה וחד אמר מפני מה בוצרין בטהרה ואין מוסקין בטהרה אמר מובטח אני בזה שיורה הוראה בישראל ולא היו ימים מועטין עד שהורה הוראה בישראל. הנהו תלתא כהני חד אמר הגיעני כפול וחד אמר הגיעני כזית וחד אמר כזנב הלטאה בדקו אחריו ומצאו בו שמץ פסול והתניא אין בודקין מן המזבח ולמעלה אלא אימא שחץ פסול ואבע"א איהו הוא דארע נפשיה. ההוא גוי דהוה סליק ואכיל פסחא בירושלים אמר כתיב [ס]כל ערל לא יאכל בו וכתיב [ע]כל בן נכר לא יאכל בו ואנא קא אכילנא משופרי שופרי. אמר ליה ר' יהודה בן בתירא כי סלקת התם אימא להו ספו לי מאליה כי סליק א"ל ספו לי מאליה א"ל אליה לגבוה סלקא א"ל מאן אמר לך הכי א"ל ר' יהודה בן בתירא אמרו מאי האי דקמן בדקו בתריה ואשכחוהו דגוי הוא וקטלוהו שלחו ליה לרבי יהודה בן בתירא שלם לך רבי יהודה בן בתירא דאת בנציבין ומצודתך פרוסה בירושלים. רב כהנא חלש שדרו רבנן לר' יהושע בריה דרב אידי א"ל זיל בדוק מאי דיניה אזל אשכחיה דנח נפשיה קרעיה ללבושי' ואהדריה לקרעיה לאחוריה ואתא א"ל נח נפשיה א"ל אנא לא קאמינא מוציא דבה הוא כסיל. יוחנן החקוקאה נפק לקרייתא כי אתא א"ל חטין נעשו יפות א"ל שעורים נעשו יפות א"ל צא ובשר לסוסים ולחמורים דכתיב [פ]והשעורים והתבן לסוסים מאי הוה ליה למימר אשתקד נעשו יפות אי נמי עדשים נעשו יפות. רב בר אחוה דרבי חייא ובר אחתיה דר' חייא כי סליק להתם א"ל אבא קיים א"ל אימא קיימת א"ל אימא קיימת א"ל אבא קיים א"ל לשמעיה חלוץ לי מנעלי והולך אחרי כלי לבית המרחץ ש"מ תלת ש"מ אבל אסור בנעילת הסנדל וש"מ שמועה רחוקה אינה נוהגת אלא יום אחד וש"מ מקצת היום ככולו. [צ]את הגמל כי לא מפרים פרסה אין כתיב כאן אלא כי מעלה גרה הוא ואת השפן כי איננו מפרים פרסה אין כתיב כאן אלא כי מעלה גרה הוא ואת החזיר כי איננו מעלה גרה אין כתיב כאן אלא כי מפרים פרסה הוא. גם מעוף השמים וגו' אם תאמר שבעה מכל מין נמצא אחד מהן שאין לו בן זוג אלא שבעה זכרים ושבע נקבות מכל מין לא שאני צריך להן אלא לחיות זרע על פני כל הארץ:

ז נו [ק]כי לימים עוד שבעה אנכי ממטיר על הארץ ארבעים יום וגו' אמר רשב"י הן עברו על התורה שנתנה למ' יום לפיכך מ' יום ומ' לילה. אמר ריב"ז הם קלקלו את הצורה שנתנה למ' יום לפיכך מ' יום ומ' לילה. ומחיתי את כל היקום רבי ברכיה אומר קיומיה רבי אבין אמר יקומיניה ר' לוי וריש לקיש אמרי זה קין שהיה תלוי ברפיון ובא מבול ושטפו שנא' וימח את כל היקום. ויעש נח ככל אשר צוה ה' זה שיכון לכנום בהמה חיה ועוף. ונח בן ת"ר שנה והמבול היה מים וגו' רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה אומר שנת המבול אינה עולה מן המנין א"ל רבי נחמיה אף על פי שאינה עולה מן המנין עולה היא בתקופות וחשבונות. ויבא נח וגו' מפני מי המבול אמר ר' יוחנן נח מחוסר אמנה היה אילולי שהגיעו מים עד קרסוליו לא היה נכנס בתיבה: [ר]שנים שנים באו אל נח אתא שיקרא בעי למיעל א"ל נח לית את יכיל אא"כ נסבת לך זוג פגע [ש]בפחתא א"ל מן אן את אתי א"ל מן גבי נח דאזילת בעי למיעל לתיבותא ולא שבק לי אלא אמר לי אי אית לך בר זוג את מיעל ואי את בעי תהוי זוגי א"ל ומה את יהיב לי א"ל אנא מתקן עמך דכל מה דאנא מסגל את נסבת אתקן ביניהון דכל דשיקרא מכנס תהא פחתא נסבא ועלון תרויהון לתיבותא כיון דנפיק הוה שיקרא אזל ומכנס ופחתא נסבא דקדמי קדמי אתא שיקרא א"ל אן אינון כל דסגילית א"ל ולאו כן אתקנת עמי דכל מה דאת מכנס אנא נסבא ולא הוה ליה פתחון פה לכך נאמר [ת]הרה עמל וילד שקר. ויהי לשבעת הימים אמר רבא אלו ימי אבלו של מתושלח הצדיק ללמדך שהספדן של צדיקים מעכב את הפורענות. [א]ד"א ויהי לשבעת הימים ששינה עליהן הקב"ה סדרי בראשית שהיתה חמה יוצאה ממערב ושוקעת במזרח. ד"א לשבעת הימים מלמד שקבע להן זמן קטן אחר זמן גדול. ד"א לשבעת הימים שהטעימן הקב"ה מעין העולם הבא לידע כמה טובה מנעו מהן:

[ב]ד"א ויהי לשבעת הימים מלמד שתלה להן הקב"ה שבע ימי אבלו של מתושלח הצדיק כדי שיעשו תשובה ולא עשו. ד"א שבעת ימים נתאבל הקב"ה על עולמו (קודם) עד שלא הביא המבול מה טעם ויתעצב אל לבו ואין עציבה אלא אבל כד"א נעצב המלך על בנו (ג) [ג]רבי צדוק אומר בעשרה במרחשון נכנס לתיבה וי"ז בו ירדו מי המבול מן השמים שהן מים זכרים ועלו מי התהומות שהן מים נקבות

ממ"ק ובמ"ק ר ע"ז ס : ש ב"ר פל"א : ת מתערבלות נכוות : א איוב כו : ב שם ד : ג שם ל : ד ברכות מח : ה עירובין יח : ו סנהדרין קח : ז פסחים ג : ח דברים כג : ט שמואל א יב : י איוב טו : כ שם לג : ל ברכות כד : מ שמות ד : נ ש"א כה : ס שמות יב : ע שם : פ מ"א ד : צ ויקרא יא : ק ב"ר פל"ב : ר סוט"ט : ש פחתא אכון ועמל : ת תהלים ז : א סנהדרין קח : ב ב"ר פל"ב : ג פר"א :

זית רענן (ג) רבי צדוק אומר כו', ותימא דקרא כתיב בי"ז יום לחדש וגו' בעצם היום הזה בא נח אל התבה וצ"ל מדא"ל הקב"ה בא אתה וכל ביתך אל התבה כי לימים עוד שבעה אנכי ממטיר משמע שצוהו לכנוס ז' ימים קודם המבול :

נקבות ונצמדו אלו עם אלו וגברו להחריב את העולם שנא' והמים גברו ונמחו כל היקומים חוץ מנח שנאמר וישאר אך נח וחוץ מעוג מלך הבשן כי ישב לו על עץ אחד תחת סולמו של תיבה ונשבע לנח ולבניו שיהיה להם עבד עולם מה עשה נח נקב חור אחד בתיבה והיה מושיט לו מזונו בכל יום ויום ונשאר גם הוא שנאמר [ד]כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים וחוץ מארץ ישראל שלא ירדו עליה מי מבול שנאמר [ה]בן אדם את ארץ לא מטוהרה ולא גושמה ביום זעם: יומי המבול היו על הארץ הן חטאו בגלגל של עין שדומה למים אף הקב"ה לא פרע מהן אלא במים הן קלקלו סילונות שלהן אף הקב"ה שינה עליהן סדרו של עולם דרך ארץ המטר יורד והתהום עולה ברם הכא ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה. [ו]בשנת שש מאות שנה לחיי נח רבי אליעזר אומר אותו היום י"ז במרחשון היה יום שמזל כימה עולה ביום ומעינות מתגברים ומתוך ששינו מעשיהן שינה הקב"ה עליהן ונטל שני כוכבים מן כימה והביא מבול לעולם. ורבי יהושע אומר אותו היום י"ז באייר היה יום שמזל כימה שוקע ביום ומעינות מתמעטים ומתוך ששינו מעשיהן שינה עליהן הקב"ה סדרי בראשית והעלה מזל כימה ביום ונטל שני כוכבים מכימה והביא מבול לעולם. בשלמא לרבי יהושע היינו דכתיב שני אלא לר"א מאי שני שני לדין. בשלמא לרבי יהושע היינו ששינה אלא לרבי אליעזר מאי שינה כרב דאמר רב דור המבול ברותחין קלקלו וברותחין נדונו כתיב הכא וישוכו המים וכתיב התם [ח]וחמת המלך שככה. ויהי הגשם על הארץ עד כ"ז בכסליו ויגברו המים ק"נ יום עד א' בסיון והמים היו עומדין ודוממין והרשעים נדונין בהן כל אחד ואחד לפי מעשיו מכ"ז בכסליו עד אחד בסיון. ויחסרו המים מקץ ק"נ יום מן אחד בסיון התחילו לחסור שנא' והמים היו הלוך וחסור עד החדש העשירי בעשירי באחד לחדש עשירי לירידת גשמים זה אב שמקצת היום ככולו והמים היו גבוהים ט"ו אמה כלו לס' יום אמה לארבעה ימים טפח ומחצה בכל יום. ותנח התבה בחדש השביעי זה סיון כשאתה מתחיל למנות משפסקו גשמים מלירד נמצאת התיבה נוחה לי"ו יום הרי כמה היתה גבוהה מן הארץ ארבע אמות ומשוקעת בתוך המים י"א אמה. ויהי מקץ ארבעים יום לקץ שהתחיל המים לחסור בי' בתמוז ויפתח נח את חלון התבה וישלח את היונה שהה ז' ימים ויוסף שלח את היונה שהה ז' ימים עוד וישלח את היונה ולא יספה שוב אליו עוד אלא הלכה וישבה לה על אחד ההרים. בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים הא כשאתה מתחיל למנות מאחד באב עד אחד בתשרי נבלעו המים. ויהי באחד ות"ר שנה בראשון באחד לחדש למדנו שיום אחד שנכנס לחדש ככל החדש חדש אחד מן השנה ככל השנה יום אחד נכנס בחדש מונין אותו חדש שלם חדש אחד נכנס בשנה מונין אותו שנה שלמה. חרבו המים מעל הארץ נבלעו במקומן ועדיין הארץ לחה ועשויה כמקפה המתינו ולא זרעו עד שירדו להם גשמים מפני שמי המבול היו לקללה ולא בכלל ברכה ובחדש השני בז' לחדש זה מרחשון יבשה הארץ ונעשה גריד הרי י"ב חדש וי"א יום ואלו י"א יום מה טיבן מלמד שימות החמה יתרין על ימות הלבנה י"א יום. [ט]וארובות השמים נפתחו נטל שני כוכבים מכימה והביא מבול לעולם ונטל שני כוכבים מעש והחזירם לכימה ונמליו' מרידיה אין הבור מתמלא מחוליתו. [י]מדה טובה מרובה ממדת פורענות במדת פורענות הוא אומר וארובות השמים נפתחו במדה טובה מה הוא אומר [יא]ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח: בעצם היום הזה בא נח אם נכנס נח לתיבה בלילה עכשיו היו אומרים כל דורו בכך וכך לא היינו יודעין [יב]שאלו היינו יודעין בו לא היינו מניחין אותו ליכנס אלא בעצם היום הזה ודרגיש ליה ימלל: המה וכל החיה הן עיקר והכל טפל להם. כל צפור כל כנף פרט למרוטים ולקטועים ולסריסים ולמחוסרי אברים שהן פסולין לבני נח לקרבנות. והבאים זכר ונקבה א"ל [יג]קניגי אנא א"ל לא איכפת לך מובאים אין כתיב כאן אלא הבאים מאליהן היו באין. ויהי המבול על הארץ ארבעים יום כך היתה תיבתו של נח משוקעת במים כספינה זו שהיא עומדת [יד]בלמן. ויגברו המים כך היתה תיבתו של נח שטה על פני המים כעל שתי קורות כמטבריא לסוסיתא:

נז [טו]ויסגר י"י בעדו סגר הקב"ה חמה ולבנה ולא היו מאירים כל י"ב חדש שנא' [טז]האומר לחרס ולא יזרח והיאך היה נח משמש זימן לו הקב"ה אבן טובה ונשתמש לאורה. כיון שראו הרשעים שהן אבודים בקשו להפוך את התיבה הקיף אריות לתיבה והיו אוכלין אותן שנא' ויסגור י"י בעדו שכן הוא אומר [יז]אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ולא חבלוני. [יח]חמש עשרה אמה מלמעלה גברו המים וכו' וכי איזה מדה מרובה מדה טובה או מדת פורענות הוי אומר מדה טובה מרובה במדת פורענות הוא אומר וארובות השמים נפתחו במדה טובה הוא אומר [יט]ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח וימטר עליהם מן לאכול ודגן שמים נתן למו כמה ארובות בדלת ארבע ארבע הרי שמונה נמצא מן שירד לישראל גבוה ששים אמה. מי דמי התם בארבעים ימים הכא חד שעתא התם לכולי עלמא הכא לישראל לחודייהו אלא רבי אלעזר המודעי פתיחה פתיחה גמר. איסי בן יהודה אומר מן שירד להן לישראל היה מתגבר ועולה עד שרואין אותו כל מלכי מזרח ומערב שנאמר [כ]תערוך לפני שלחן נגד צוררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה אמר אביי ש"מ כסא דדוד לעלמא דאתי מחזיק מאתן ועשרין וחד לוגא שנאמר כוסי רויה רוי"ה בגימטריא הכי הוי:

[כא]ויכסו ההרים רבי יונתן סלק למצלי' בירושלים לוה נהליה חד עם דארעא עבר בהדין [כב]פלטנים והמתיה חד [כג]שמריי א"ל להיכן את אזל א"ל למצלי' בירושלים א"ל לא טב לך למצלי בהדין טורא בריכא ולא בההיא קלקלתא א"ל ובמה הוא בריך א"ל דלא טף במיא דמבולא נתעלמה הלכה מעיני רבי יונתן לשעה א"ל חמרי' רבי תרשני ואני משיבו א"ל הדין טורא מה תעביד ליה אי מן טורים רמים את עביד לה הכתיב ויכסו כל ההרים הגבוהים ואם מן *מכייא את עביד לה לא אשגח עליה קרא ולא חשבה לכלום בההוא עונתא נחת ליה ר' יונתן מעל חמרא וארכביה ג' מילין וקרא עליו ג' קראין [כד]ברוך תהיה מכל העמים לא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך אפי' בבהמין שבך והדין [כה]כל כלי יוצר עליך לא יצלח והדין [כו]כפלח הרמון רקתך הריקנים שבך רצוף תשובות כרמון: ט"ו אמה מלמעלה רי"א ט"ו בהר וט"ו בבקעה ר' נחמיה אומר ט"ו בהר אבל בבקעה כל שהן. כל אשר נשמת רוח חיים כאן הוא עושה נשמה רוח וכו' כתוב לעיל[כז]. מכל אשר בחרבה מתו פרט לדגים וי"א אף הן בכלל מאוספין אלא שברחו לים הגדול. וישאר אך נח אך מיעוט שאף הוא היה גונח דם מפני הצינה:

[כח]אמר שמואל אין הראש פוטר בנפלים שנאמר כל אשר נשמת רוח חיים באפיו כל היכא דנשמת רוח חיים באפיו הוא דחשיב רישיה ואידך לא חשיב רישיה. תנן הבא אחר הנפלים אע"פ שיצא ראשו חי ובן תשעה שיצא ראשו מת בכור לנחלה ואינו בכור לכהן תיובתא דשמואל תיובתא: [כט]ר' יוחנן אמר לא ירד מבול לארץ ישראל וריש לקיש אמר ירד מבול לארץ ישראל איתיביה ר"ש בן לקיש לר' יוחנן מכל אשר בחרבה מתו בשלמא לדידי משום הכי מתו אלא לדידך ממאי מתו מהבלא דאמר רב חסדא בני דור המבול ברותחין קלקלו וברותחין נדונו. איכא דאמרי איתיביה ר' יוחנן לריש לקיש מכל אשר בחרבה מתו בשלמא לדידי היינו דאיכא חרבה אלא לדידך מאי חרבה חרבה דמעיקרא וכו'. [ל]וימח את כל היקום וגו' אם אדם חטא בהמה מה חטאה תנא משום ר' יהושע בן קרחה [לא]משל לאדם שעשה חופה לבנו והתקין בה את כל מיני סעודה לימים מת בנו עמד ובלבל את חופתו אמר כלום עשיתי אלא בשביל בני עכשיו שמת בני חופה למה לי אף הקב"ה אמר כלום בראתי בהמה וחיה אלא בשביל אדם עכשיו שאדם חטא חיה ובהמה למה לי [לב]א"ר אמי [לג]אחור וקדם צרתני אחור למעשה בראשית וקדם לפורענות דכתיב וימח את כל היקום מאדם ועד בהמה ברישא אדם והדר בהמה. [לד]דברי ר' יוסי הגלילי ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר אך רק מן מעוטין אך למעט כיצד וישאר אך נח מה ת"ל אך שאף נח היה גונח דם בתיבה מפני הצינה כיוצא בדבר אתה אומר [לה]אך בעשור לחדש יכול שהוא מכפר על השבים ועל שאינן שבים ת"ל אך מיעט את הכפרה. רק למעט כיצד [לו]כי אמרתי רק אין יראת אלהים יכול לא היו יראים מן השם כל עיקר ת"ל רק אמור מעתה עד שלא שמעו באזניהם לא היו יראים משמעו באזניהם היו יראים וכן הוא אומר [לז]וייראו האנשים מאד כיוצא בו [לח]ויאמר לו המלך עד כמה פעמים אני משביעך אשר לא תדבר אלי רק אמת מלמד שלא אמרה מכל לבו אלא שהיה יהושפט מלך יהודה שם. מן למעט כיצד [לט]ויעמד העם על משה מן הבקר עד הערב יכול כל היום היה דן א"כ אימתי היו למדין ת"ל מן מיעט שלא היה דן אלא עד שש שעות כיוצא בו [מ]ירעם מן שמים י"י יכול רעם במשמע מכל קצות שמים ת"ל מן שאינו נשמע אלא מן אפרכי' שנתבע לה וכן הוא אומר [מא]ירעם אל בקולו (ד) נפלאות:

ח [מב]ויזכור אלהים את נח וגו' זש"ה [מג]צדקתך כהררי אל צדקה שעשית עם נח בתיבה כהררי אל הה"ד ותנח התבה וגו' ומשפטיך תהום רבה משפטים שעשית עם דורו דקדקת עמהם עד תהום רבה הה"ד ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה. ולא עוד
אלא

ממ"ק ובמ"ק ד דברים ג : ה יחזקאל כב : ו ב"ר לג : ז ר"ה יא : ח אסתר ד : ט ברכות נט : י סנהדרין קח : יא תהלים עח : יב ברמז תתקמ"ח : יג קניגי לד עופות :
יד בלמן נמל : טו מדרש אגכיל : טז איוב ט : יז דניאל ו : יח יומא עו : יט תהלים עח : כ שם כג : כא ב"ר ל"ב : כב פלטנים כר : כג שמריי שמרוני :
*מכייא המזוכים : כד דברים ז : כה ישעיה נד : כו שיר ד : כז רמז כ' פסוק וייפח באפיו : כח בכורות מד : כט זבחים קיג : ל סנהדרין קח : לא ברמז פ"ד : לב ברכות סא :
לג תהלים קלט : לד ל"ב מדות : לה ויקרא כג : לו בראשית כב : לז שם : לח מ"א כב : לט שמות יח : מ ש"ב כב : מא איוב לו : מב ב"ר ל"ג : מג תהלים לו :

זית רענן (ד) נפלאות , כי עושה פלא שאין כולן שומעים :

אלא כשזכרתו לא לו לבדו נזכרת אלא לו וכל מי שהיה עמו בתיבה הה"ד ויזכר אלהים את נח. אדם עולה בספינה ועמו בהמה אם עמד סער בים מה הן עושין משליכין את הבהמה לים ומקיימין את האדם אבל הקב"ה אינו כן כשריחם על נח ריחם על הבהמה שנאמר ויזכור אלהים את נח ואת כל החיה [מד]יודע צדיק נפש בהמתו יודע צדיקו של עולם נפש בהמתו [מה]טוב י"י למעוז ביום צרה ויודע חוסי בו. *אוי להם לרשעים שהופכים מדת רחמים למה"ד בכ"מ שנא׳ י"י זו מדת רחמים שנא׳ [מו]י"י י"י אל רחום וחנון וכתיב וירא י"י כי רבה רעת האדם וינחם י"י כי עשה את האדם ויאמר י"י אמחה את האדם. אשריהם הצדיקים שהן הופכין מדת הדין למדת רחמים בכל מקום שנאמר אלהים זו מדת הדין שנאמר [מז]אלהים לא תקלל עד האלהים יבא דבר שניהם וכתיב ויזכור אלהים את נח [מח]ויזכור אלהים את רחל [מט]וישמע אלהים את נאקתם. מה זכירה נזכר לו שזן ופרנס כל י"ב חדש בתיבה את נח (ה) בזכות הטהורים שהיו עמו בתיבה. ויסכרו מעינות תהום לטובה אבל לא כל מעינות חוץ ממעין טבריא ואבלונים ומערת [נ]פמיים לרעה. ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום אמר ר׳ יוחנן שלשה נשתיירו מהן בלועא דגרדי וחמי טבריא ועינא רבתי דתורם׳:

נח [נא]תנו רבנן דור המבול לא נתגאו אלא בשביל טובה שהשפיע להן הקב"ה אמרו כלום אנו צריכין אלא לטיפה של גשמים יש לנו נהרות ומעינות שאנו מסתפקין מהן אמר הקב"ה בטובה שהשפעתי להם מכעיסין אותי בה אני דן אותן שנאמר ואני הנני מביא את המבול מים. א"ר יוחנן דור המבול ברבה קלקלו וירא י"י כי רבה רעת האדם ברבה נדונו כל מעינות תהום רבה:

[נב]ויפתח נח את חלון הדא מסייעתא לההוא דא"ר אבא בר כהנא חלון וישלח את העורב הה"ד [נג]שלח חשך ויחשיך. ויצא יצא ושוב התחיל משיבו תשובה מכל בהמה ועוף שיש כאן אי אתה משלח אלא לי א"ל מה צורך לעולם בך לא לאכילה ולא לקרבן א"ל הקב"ה קבלהו שעתיד העולם ליצטרך לו א"ל אימתי א"ל עד יבשת המים עתיד [נד]צדיק אחד לעמוד וליבש את העולם הה"ד [נה]והעורבים מביאים לו לחם: [נו]אמר ר"ל תשובה נצחת השיבהו עורב לנח א"ל רבך שנאני ואתה שנאתני רבך שנאני מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה ואתה שנאתני הנחת מין שבעה ושגרת מין שנים אלמלי פוגע בי שר חמה או שר צנה לא נמצא העולם חסר בריה אחת או שמא לאשתי אתה צריך א"ל רשע במותר לי נאסר לי בנאסר לי לא כ"ש. מנלן דנאסר לו דכתיב ובאת אל התבה אתה ובניך מכאן שנאסרו בתשמיש המטה. תנו רבנן שלשה שמשו בתיבה וכולן לקו ואלו הן חם וכלב ועורב כלב נקשר עורב רק חם לקה בעורו ויצא ממנו כוש דכתיב [נז]ובני חם כוש ומצרים. [נח]וישלח את העורב לידע מה בעולם והלך ומצא נבלת אדם מושלכת בראשי ההרים וישב לו על מאכלו ולא השיב שליחותו ושלח את היונה והשיבה את שליחותו מכאן אמרו השולח דברים ביד טמא כשולח ביד כסיל והשולח דברים ביד טהור כציר נאמן לשולחיו. וישלח את היונה מאתו מכאן שדירתן של עופות טהורות אצל צדיקים. [נט]והנה עלה זית טרף בפיה אמרה יונה לפני הקב"ה רבש"ע יהיו מזונותי מרורין כזית ומסורין בידך ואל יהיו מתוקין כדבש ומסורים ביד אדם ומאי משמע דהאי טרף לישנא דמזוני הוא שנאמר [ס]הטריפני לחם חקי:

נט [סא]ולא מצאה היונה מנוח אלו מצאה מנוח לא היתה חוזרת ודכוותה [סב]היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח אלו מצאו מנוח לא היו חוזרין ודכוותה [סג]ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגלך אלו מצאו מנוח לא היו חוזרין. ויחל עוד שבעת ימים שלשה שבועים ימים. והנה עלה זית טרף בפיה מהו טרף קטיל כד"א [סד]טרף טרף יוסף א"ל אלו לא קטלתיה אילן רב הוה מתעביד. מהיכן הביאה אותו רבי לוי אומר [סה]משבשושין שבארץ ישראל הביאה אותו היא דברייתא אמרין ארעא דישראל לא טפת במיא דמבולא הה"ד [סו]את ארץ לא מטוהרה ולא גושמה ביום זעם. רב ביבי אמר שערי גן עדן נפתחו לה ומשם הביאה אותו ולא היה להביא דבר מעולה כגון קנמון ובלסמון אלא רמז רמזה לו א"ל מרי מר מזה מתחת ידיו של הקב"ה ולא מתוק מתחת ידיך. וייחל עוד מסייע לאומר שלש שבועין. ויהי באחת ות"ר שנה תנינן משפט דור המבול י"ב חדש הא כיצד בשנת ת"ר שנה לחיי נח וגו׳ וכתיב ויהי הגשם מ׳ יום ומ׳ לילה זה מרחשון וכסליו ויגברו המים וגו׳ הרי טבת ושבט ואדר וניסן ואייר ותנח התבה בחדש השביעי זה סיון שהוא שביעי לירידת גשמים לי"ו ימים חסרו ארבע אמות לד׳ ימים אמה טפח ומחצה בכל יום נמצאת אומר שהיתה התיבה משוקעת במים י"א אמה וכולהון לס׳ יום חסרו הה"ד והמים היו הלוך וחסור עד החדש העשירי זה אב שהוא עשירי לירידת גשמים. ויהי באחת ות"ר שנה וגו׳ נעשית כמקפה ובחודש השני בכ"ז לחדש נעשה כגריד וזרעו אותה ולא צמחה למה שהיה סימן קללה ואין סימן קללה חוזר לברכה והמתינו עד שירדו גשמים וזרעו ולא היה צריך קרייא למימר אלא י"ו לחדש ומה ת"ל בכ"ז אלא י"א יום שימות החמה יתרין על ימות הלבנה. אמר רבן שמעון בן גמליאל הרוצה לידע שימות החמה יתרין [י"א יום] ישרוט שריטה אחת בכותל באחת בתקופת תמוז ולשנה הבאה באותו הזמן אין חמה נוגעת לשם עד י"א יום:

[סז]וידבר אלהים אל נח לאמר צא מן התבה כתיב [סח]אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח אמר נח כשם שנכנסתי לתיבה ברשות כך איני יוצא אלא ברשות. א"ר יודן אלו הייתי שם הייתי שוברה ויוצא לי אלא אמר נח כשם שלא נכנסתי אלא ברשות כך איני יוצא ממנו אלא ברשות. צא מן התבה משל לפרנס שיצא מן המקום והושיב אחר תחתיו כיון שבא א"ל צא ממקומך משל לסופר שיצא למקום אחד והושיב אחר תחתיו כיון שבא א"ל צא ממקומך כך נח צא מן התיבה ולא קבל עליו לצאת אמר אצא ואהיה פרה ורבה למארה עד שנשבע לו הקב"ה שאינו מביא מבול לעולם שנא׳ [סט]כי מי נח זאת לי וגו׳. כל החיה אשר אתך א"ר יודן הוצא כתיב היצא קרי. ושרצו בארץ ולא בתיבה ופרו ורבו בארץ ולא בתיבה. כל החיה כל הרמש וגו׳ כל רומש על הארץ א"ר זירא רומש מלא כתיב פרט לכלאים למשפחותיהם פרט לסרים [ע]א"ר ירמיה בן אלעזר למשפחותיהם ולא הם א"ל אליעזר לשם רבה כתיב למשפחותיהם יצאו מן התבה אתון היכי הויתון אמר ליה צער גדול היה לנו בתיבה בריה שדרכה להאכילה ביום האכלנוה ביום בלילה האכלנוה בלילה האי [עא]זקיתא לא הוה ידע אבא מאי אכלה יומא חד הוה יתיב וקא פלי רומנא נפל תולעתא מניה ואכלתיה מכאן ואילך הוה גביל לה חיזרא כי מתלע ואכלה. אריא אישתא זניתיה דאמר רב האי אריה לא פחות משיתא ולא טפי מתריסר זייניה אישתא. [עב]אורשינא אשכחיניה אבא דהוה גני בספנא דתיבותא א"ל מאי טעמא לא בעית מזוני א"ל חזיתך דהות טרידא אמינא לא אצטרך א"ל חיישת מצערי יהי רעוא דלא תמות שנא׳ [עג]ואומר עם קני אגוע וכחול ארבה ימים:

[עד]ויבן נח מזבח התבונן נח מה טעם ריבה הקב"ה בטהורה יותר מן הטמאה אלא שהוא רוצה להקריב מהן מיד ויקח מכל הבהמה הטהורה ויעל עולות במזבח עלמזבח הגדול שבירושלים ששם הקריב אדם הראשון שנא׳ [עה]ותיטב לה׳ משור פר. [עו]עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות ועבודה בבכורות והכל כשרים להקרב בהמה חיה ועוף זכרים ונקבות תמימים ובעלי מומין טהורים אבל לא טמאים והכל קרבו עולות ועולה שהקריבו ישראל טעונה הפשט ונתוח וגוים בזמן הזה רשאין לעשות כן מנא הני מילי א"ר הונא דאמר קרא ויבן נח מזבח לה׳ וגומר בהמה ועוף כמשמען חיה הרי היא בכלל בהמה זכרים ונקבות תמימים ובעלי מומין תמות וזכרות בבהמה ואין תמות וזכרות בעופות בעלי מומין לאפוקי מחוסר אבר דלא דא"ר אלעזר מנין למחוסר אבר שנאסר לבני נח דכתיב ומכל החי וכו׳ כדכתוב לעיל ברמז נ"ד. טהורה אבל לא טמאה. טהורה וטמאה בההיא שעתא מי הוי א"ר שמואל בר נחמן א"ר יונתן מאותן שעתידין ליטהר מנא ידע אמר רב חסדא העבירום לפני התיבה כל שהתיבה קולטתו טהור. ר׳ אמר הבאים מאליהן. הכל קרבו עולות כמאן דאמר לא קרבו שלמים לבני נח וגוים בזמן הזה רשאין לעשות כן דת"ר דבר אל בני ישראל בני ישראל מצווין על שחוטי חוץ ואין הגוים מצווין לפיכך כל אחד ואחד הולך ובונה במה לעצמו ומקריב עליה כל מה שירצה ואסור לסייען ואסור לעשות שליחותן ואורויי להו שרי. [עז]ר׳ יוסי אומר המעלה בחוץ אינו חייב עד שיעלה לראש המזבח ר"ש אומר אפי׳ לא העלה אלא על הסלע או על האבן חייב אמר רב הונא מאי טעמא דר׳ יוסי דכתיב ויבן נח מזבח לה׳ א"ר יוחנן מאי טעמא דר"ש דכתיב [עח]ויקח מנוח את גדי העזים ויעלהו על הצור לה׳ ואידך נמי הכתיב ויבן נח מזבח ההוא גובהה בעלמא ואידך נמי הכתיב ויקח מנוח הוראת שעה היתה ואיתימא היינו טעמא דר"ש כדכתיב [עט]מזבח פתח אהל מועד ואין מזבח בבמה:

ס [פ]וירח ה׳ את ריח הניחוח א"ר חנינא כל המתפתה ביינו יש בו מדעת קונו דכתיב וירח ה׳ את ריח. אמר רב כל שדעתו מיושבת עליו ביינו יש בו מדעת של שבעים זקנים יין נתן בשבעים וסוד נתן בשבעים. נכנס יין יצא סוד. חזה הואיל ולא יצא סודו שקול

ממ"ק ובמ"ק מד משלי יב : מה נחום א : *ב"ר פל"ג : מו שמות לד : מז שם כב : מח בראשית ל : מט שמות ב : נ שמות מקומות של מעיינות המים נח"י : נא סנהדרין קח : נב ב"ר ל"ג : נג תהלים קד : נד אליהו כתבי : נה מלכים א יז : נו סנהדרין קח : נז בראשית י : נח פר"א : נט סנהדרין קח : ס משלי ל : סא ב"ר ל"ג : סב איכה א : סג דברים כח : סד בראשית לז : סה משבשושין גפנים יבשות : סו יחזקאל כב : סז ב"ר לד : סח קהלת י : סט ישעיה נד : ע סנהדרין קח : עא שם ברים : עב אורשינא מין עוף יקרא חול : עג איוב כט : עד ב"ר פ׳ לה : עה תהלים סט : עו זבחים קטו : עז זבחים קח : עח שופטים יג : עט ויקרא יז : פ ערובין סה :

זית רענן (ה) בזכות הטהורים וכו׳, שהקריב מהן קרבן, א"נ שלא נעבדה בהן עבירה כדאי׳ בזבחים פ"ד :

שקול הוא כסנהדרין של ע׳. א״ר חנינא בר פפא כל שאין יין נשפך בביתו כמים אינו בכלל ברכה שנאמר [פא]וברך את לחמך ואת מימיך מה להם נקח בכסף מעשר אף הנך דנקחין בכסף מעשר וקא קרי לה מים אי לא נשפך בביתו כמים אינה ברכה: [פב]כשם שחייב על נזקי חבירו כך חייב על נזקי עצמו מתלש בשערו מקרע בכסותו משבר את כליו מפזר מעותיו בחמתו פטור מדיני אדם ודינו מסור לשמים שנאמר ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש. ר״ש בן אלעזר אומר מתלש בשערו מקרע את כסותו משבר את כליו מפזר מעותיו יהא בעיניך כעובד ע״א שאלו א״ל יצרו לך עבוד ע״ז כך היה עושה לפי שכך הוא אומנותו של יצה״ר: [פג]וירח ה׳ הריח ריחו של אברהם אבינו עולה מכבשן האש הריח ריחן של חנניה מישאל ועזריה עולין מכבשן האש משל לאוהבו של מלך שכבדו בדורון נאה [פד]בדיסקוס נאה עמד בן בנו וכיבדו אמר דמי דורון דידך לדורון דסבך כך הריח ריח של שמד:

סא ויאמר ה׳ אל לבו הרשעים הן ברשות לבן [פה]אמר נבל בלבו [פו]ויאמר עשו בלבו [פז]ויאמר ירבעם בלבו [פח]ויאמר המן בלבו אבל הצדיקים לבן ברשותן [פט]והנה היא מדברת על לבה [צ]ויאמר דוד אל לבו [צא]וישם דניאל על לבו דומין לבוראן ויאמר ה׳ אל לבו לא אוסיף לא אוסיף ליסגי ליסגי לא אוסיף לנח לא אוסיף לדורות. כי יצר לב האדם רע עלובה היא העיסה שנחתומה מעיד עליה שהיא רעה עלוב הוא השאור שמי שברא אותו מעיד עליו שהוא רע שנא׳ [צב]כי הוא ידע יצרנו עלובה היא הנטיעה שמי שנטעה מעיד עליה שהיא רעה שנא׳ [צג]וה׳ צבאות הנוטע אותך דבר עליך רעה. שאל אנטונינוס את רבינו א״ל מאימתי יצה״ר ניתן באדם א״ל עד שלא יצא ממעי אמו א״ל לאו שאלו כן היה חוטט את בני מעיה ויוצא והודה לו רבי שהשוה לדעת המקרא כי יצר לב האדם רע מנעוריו כתיב בשעה שהוא ננער לעולם. ועוד שאלו אימתי ניתנה נשמה באדם משיצא ממעי אמו או עד שלא יצא ממעי אמו אמר לו משיצא ממעי אמו אמר לו לאו משל אם תניח בשר ג׳ ימים בלא מלח מיד הוא מסריח והודה לו ר׳ שהשוה דעתו לדעת המקרא שנאמר [צד]חיים וחסד עשית עמדי ופקודתך שמרה רוחי מאימתי ניתנה נשמה בי משעה שפקדתני. ת״ר [צה]קשה יצה״ר שאפי׳ יוצרו קראו רע שנאמר כי יצר לב האדם רע. שבעה שמות יש לו ליצה״ר הקב״ה קראו רע משה קראו ערל שנא׳ [צו]ומלתם את ערלת לבבכם דוד קראו טמא שנא׳ [צז]לב טהור ברא לי אלהים מכלל דאיכא טמא שלמה קראו שונא שנאמר [צח]אם רעב שונאך האכילהו לחם ישעיה קראו מכשול שנא׳ [צט]הרימו מכשול מדרך עמי יחזקאל קראו אבן שנא׳ [ק]והסירותי את לב האבן מבשרכם יואל קראו צפוני שנאמר [קא]ואת הצפוני ארחיק מעליכם: [קב]עוד כל ימי הארץ וגו׳ ר׳ יודן בשם ר׳ שמואל מה סבורין בני נח שבריתן כרותה עומדת לעד אלא כל זמן ששמים וארץ קיימין בריתן קיימת כשיבא אותו היום שכתוב בו [קג]כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה באותה שעה ותופר ברית ביום ההוא. א״ר אחא מי גרם להם שמרדו בי לא ע״י שהיו זורעין ולא קוצרין יולדין ולא קוברין מכאן ואילך זרע וקציר וקור וחום חמה [קד]חבאכית קיץ והורף מקיץ אני עליהן את העוף כר״א [קה]וקיץ עליו העיט וכל בהמת הארץ עליו תחרף. מעשה היה באחד מגדולי הדור שהיה חושש את ראשו אמר חמון מה עבד לן דרא דמבולא. ד״א עוד כל ימי הארץ ר׳ הונא בשם ר׳ אחא מה סבורין בני נח שבריתן כרותה ועומדת לעד כך אמרתי להם עוד כל ימי הארץ וגו׳. אלא כל זמן שהיום ולילה קיימין בריתם קיימת לכשיבא אותו היום שכתוב בו [קו]והיה יום אחד הוא יודע לה׳ לא יום ולא לילה באותה שעה ותופר ברית ביום ההוא. א״ר יצחק מי גרם להם שמרדו בי לא ע״י שהיו זורעים ולא קוצרין דא״ר יצחק אחד לט׳ שנה היו זורעין ומהלכין מסוף העולם ועד סופו לשעה קלה ומתלשין ארזי לבנון בהליכתן והיו אריות ונמרים חשובין עליהן [קז]כבלמתא בבשרן הא כיצד היה להם אויר יפה כמן הפסח ועד העצרת דכתיב ימי הארץ זרע וקציר. [קח]ר״ש בן אלעזר משום ר״מ וכן היה ר׳ דוסא אומר כדבריו חצי תשרי ומרחשון וחצי כסלו זרע. חצי כסלו טבת וחצי שבט חורף. חצי שבט אדר וחצי ניסן קור. חצי ניסן אייר וחצי סיון קציר. חצי סיון תמוז וחצי אב קיץ. חצי אב אלול וחצי תשרי חום. ר׳ יהודה מונה מתשרי ר״ש מונה ממרחשון נח עיבר את השנה [קט]ר״ש בן לקיש אומר כותי ששבת חייב מיתה שנא׳ ויום ולילה לא ישבותו ואמר מר אזהרה שלהן זו היא מיתתן. פשיטא א״ר הונא ואפי׳ בשני בשבת. וליחשביה גבי ז׳ מצות כי קא חשיב שב ואל תעשה קום עשה לא קא חשיב. והרי דינין דקום עשה וקא חשיב קום עשה ושב ואל תעשה נינהו [קי]ומוראכם וחתכם תניא ר״ש בן אלעזר אומר תינוק בן יומו חי אין צריך לשמרו מן החולדה ומן העכברים שנאמר ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ כל שאדם חי אימתו מוטלת על הבריות וכיון שמת אדם נטלה אימתו: [קיא]מורא והתות חזרו ורדייה לא חזרה ואימתי חזרה בימי שלמה [קיב]כי הוא רודה בכל עבר הנהר תינוק בן יומו חי מחללין עליו את השבת אפי׳ כדוד מלך ישראל שמת אין מחללין עליו את השבת תינוק בן יומו חי אינו צריך שמור מן הנחשים ומן החולדה שלא ינקרו את עיניו ארי רואה אותו ובורח אבל כעוג מלך הבשן שמת משמרין אותו שלא ינקרו את עיניו. כירק עשב וגו׳ [קיג]אך בשר בנפשו אדם הראשון שלא הותר בבשר תאוה וכו׳ אבל בני נח וכו׳ ואך את דמכם לנפשותיכם· אשכח רבי יעקב בר אחא בספר אגדתא דבי רב בן נח נהרג בעד אחד בדיין אחד שלא בהתראה מפי איש ולא מפי אשה ואפי׳ קרוב משום ר׳ ישמעאל אפי׳ על העוברים. מנהני מילי אמר רב יהודה דאמר קרא ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש אפי׳ בדיין אחד. מיד כל חיה אפי׳ שלא בהתראה. אדרשנו אפי׳ בעד אחד. מיד איש ולא אשה. אחיו ואפי׳ קרוב. משום ר׳ ישמעאל אף על העוברין דכתיב שופך דם האדם באדם איזהו אדם שהוא באדם הוי אומר זה העובר. [קיד]רודף שהיה רודף אחר חבירו להרגו אומר לו ראה שישראל הוא ובן ברית הוא והתורה אמרה שופך דם האדם באדם דמו ישפך אמרה תורה הצל דמו של זה בדמו של זה. ותנא קמא תנא דבי מנשה הוא דאמר כל מיתה האמורה לבני נח אינה אלא חנק ושדי ליה האי אדם אסיפיה דקרא ודרוש ביה הכי האדם באדם דמו ישפך איזהו שפיכות דמים שהוא בגופו של אדם הוי אומר זה חנק אימא בת נח שהרגה לא תהרג מיד איש כתיב ולא מיד אשה אמר רב יהודה שופך דם האדם מ״מ. בת נח שזינתה לא תהרג דכתיב על כן יעזב איש ולא אשה אמר רב יהודה והיו לבשר אחד הדר ערבינהו קרא:

[קטו]ואך את דמכם לנפשותיכם להביא את החונק עצמו יכול כשאול ת״ל אך. יכול כחנניה מישאל ועזריה ת״ל אך. מיד כל חיה אלו ארבע מלכיות. מיד האדם מיד האדום. מיד איש אחיו הצילני נא מיד אחי. אדרוש את נפש האדם [קטז]ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם [קיז]שופך דם האדם תניא ר׳ אליעזר אומר כל שאינו עוסק בפריה ורביה כאלו שופך דמים שנא׳ שופך דם האדם וכתיב ואתם פרו ורבו. ר׳ עקיבא אומר כאלו ממעט את הדמות שנא׳ כי בצלם אלהים עשה את האדם ומה כתיב אחריו ואתם פרו ורבו. בן עזאי אומר כאלו שופך דמים וממעט את הדמות. אמר לו לבן עזאי יש נאה דורש ונאה מקיים אתה נאה דורש ואינך נאה מקיים. א״ל נפשי חשקה בתורה יתקיים העולם ע״י אחרים: [קיח]שרצו בארץ אמר רשב״ל ברית נחלקה לאוירות רשב״ל הוי לעי באורייתא בחדא [קיט]אילטים דטבריא נפקין תרתין נשין מן תמן אמר חדא לחברתה בריך רחמנא דאפקן מן הדא אוירא בישא. צווח להון אמר לון מן הן אתון אמרין מן מזגא אמר ריש לקיש אנא חכים מן מזגא ולית בה אלא תרתין עמודין אמר ברוך שנתן חן למקום על יושביו. חד תלמיד מן דר׳ אסי הוה יתיב קודמוי הוה מסבר לי׳ ולא סביר א״ל למה לית את סבר א״ל דאנא גלי מן אתרי א״ל מהיכן אתר את א״ל מן גובת ומה אינון אוירא דתמן א״ל כד ינוקא מתיליד אנן שייפין מוחיה דלא יכלוניה יתושיא אמר ברוך שנתן חן המקום בעיני יושביו. אף לעתיד לבא כן שנא׳ [קכ]והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר לב בוסר בחלקו של חבירו: [קכא]ויאמר אלהים אל נח וגו׳ ואני הנני מקים ר׳ יהודה אומר לפי שעבר על הצווי לפיכך נתבזה ור׳ נחמיה אמר הוסיף על הצווי ונהג בקרושה לפיכך זכה הוא ובניו לדבור ויאמר אלהים אל נח ואל בניו וגו׳ ויאמר אלהים זאת אות הברית אשר אני נותן ביני וביניכם וגו׳. לדורות עולם א״ר יודן לדרת כתיב פרט לב׳ דורות דורו של חזקיהו ודורן של אנשי כנסת הגדולה שלא עמדו אלא בזכות עצמן. ר׳ חזקיה מוציא דורן של אנשי כנסת הגדולה ומביא דורו של רשב״י. אליהו ז״ל וריב״ל הוו יתבין תנין כחדא מטון הד שמועה דרשב״י אמרין הא מרא דשמעתא ניעול ונשאלינה עאל אליהו ז״ל לגביה א״ל מאן עמך א״ל גדול הדור ר׳ יהושע בן לוי א״ל נראתה הקשת בימיו א״ל הן א״ל א״כ לית הוא כדאי למחמי סבר אפאי. ר׳ חזקיה בשם ר׳ ירמיה אמר כד הוה אמר ר״ש בן יוחאי בקעה בקעה התמלאי דינרי זהב והיתה נתמלאת כך אמר ר״ש בן יוחאי אי בעי אברהם למקרביה מן גביה עד גבי ואנא מקרב מן גבי עד מלכא משיחא ואין לא בעי יצטרף אחיה השילוני עמי ואנא מקרביה מן אברהם עד מלכא

ממ״ק ובמ״ק פא שמות כג : פב ב״ק קמא לא : פג ב״ר פל״ד : פד בדיסקוס פלחן : פה תהלים יד : פו בראשית כז : פז מלכים א יב : פח אסתר ו : פט ש״א א : צ שם כז : צא דניאל א : צב תהלים קג : צג ירמיה יא : צד איוב י : צה סוכה נב : צו דברים י : צז תהלים נא : צח משלי כה : צט ישעיה נז : ק יחזקאל לו : קא יואל ב : קב ב״ר פל״ד : קג ישעיה נא : קד חבאכית מין שחין : קה שם יח : קו זכריה יד : קז ככלמתא כנה : קח ב״מ מציעא קו : קט סנהדרין נח : קי שבת קלא : קיא ב״ר פל״ד : קיב מ״א ד : קיג ברכות טו : קיד סנהדרין נז : קטו ב״ר פל״ד : קטז יחזקאל לד : קיז יבמות סג : קיח ב״ר פל״ד : קיט אילטים רחוב : קכ יחזקאל לו : קכא ב״ר פל״ה :

מלכא משיחא. כך אר"ש בן יוחאי אין העולם יכול לעמוד בפחות מל' צדיקים כאברהם אבינו מה טעם [קכב]ואברהם היו יהיה מנין יהי"ה תלתין. אי תלתין אינון אנא וברי תרין מנהון ואם כ' אינון אנא וברי תרין מנהון. ואם עשרה אינון אנא וברי מנהון ואם חמשא אינון אנא וברי מנהון ואם תרין אינון אנא וברי הם ואם חד הוא אנא הוא: את קשתי נתתי את קשותי דבר שהוא [קכג]מוקש לי אפשר כן אלא *קשין דפירי: והיה בענני ענן לאחד שהיה בידו [קכד]קלוב רותח ביקש ליתנו על בנו ונתנו על עבדו. [קכה]מכריז רבי יוחנן הזהרו מזבובי בעלי ראתן עד ארבע אמות. רבי אמי ור' אסי לא הוו אכלי מביעי דההוא מבוי ר' יהושע בן לוי מיכריך בהו ועסיק בתורה אמר [קכו]אילת אהבים ויעלת חן אם מעלת חן על לומדיה אגוני לא מגנא, כי הוה קא שכיב אמרי ליה למלאך המות אזיל עביד ליה רעותיה אזל אתחזי ליה א"ל אחוי לי דוכתאי א"ל לחיי א"ל הב לי סכינך דלא מבעתת לי באורחא יהביה ניהליה כי מטא להתם דלייה וקא מהוי ליה א"ל דליין טפי פורתא דלייא שואר נקטיה בקרנא דגלימיה א"ל שבועתא דלא אתינא א"ל קוב"ה אי איתשול על שבועתיה ניהדר ואי לא לא ניהדר. א"ל הב לי סכינאי לא הוה קא יהיב ליה נפקת ברת קלא אמר הבי ניהליה דמבעייה לברייתא מכריז אליהו קמיה פנו מקום לבר ליואי אזל אשכח לר"ש בן יוחאי דהוה יתיב על תליסר תכתקי פיזא א"ל אנת הוא בר ליואי א"ל אין נראתה הקשת מימיך א"ל אין א"ל א"כ אין את בר ליואי ולא היא ולא מידי והא דאמר הכי סבר לא אחזיק טיבותא לנפשאי. [קכז]ולא יהיה עוד המים למבול אר"א לאו שביעה הן שבועה בשלמא לאו שבועה דכתיב ולא יהיה עוד המים למבול וכתיב [קכח]כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי אלא הן שבועה היא מנלן סברא הוא מדלאו שבועה הן נמי שבועה. אמר רבא והוא דאמר לאו לאו תרי זמני והוא דאמר הן הן תרי זמני דכתיב ולא יכרת כל בשר ולא יהיה עוד מבול ומדלאו תרי זימני הן נמי תרי זימני. (ו) ר' אומר מבול של כל בשר אין אבל מבול של יחידים יש כיצד נפל לים ומת טבעה ספינתו בים ומת זהו מבולו. ר' יהודה אומר מבול של מים אין מביא אבל מבול אש וגפרית מביא כדרך שהובא על סדומים. ר"י אומר מבול של מים אינו מביא אבל מבול של דבר מביא על עכו"ם לימות המשיח שנא' [קכט]ואקח את מקלי את נועם ואגדע וגו' ותופר ברית ביום ההוא. [קל]אי כתיב ולא יהיה מים למבול ושתק הוה אמינא מבול של מים אינו מביא אבל של מבול אש מביא שנא' [קלא]כי באש ה' נשפט כתיב לשחת כל בשר לא מבול של אש ולא מבול של מים. והיתה הקשת בענן בין אלהים זה מדת הדין של מעלה ובין כל נפש חיה זה מדת הדין של מטה מדת הדין של מעלה קשה ומדת הדין של מטה רפה: [קלב]ויהיו בני נח זש"ה [קלג]יצב גבולות עמים למספר בני ישראל: ויהיו בני נח יפת ובניו ט"ו חם ובניו ל"ב ושם ובניו כ"ז ומאלה נפצה כל הארץ ע"ד היו ולא נחלק העולם אלא לע'. יצב גבולות עמים יעקב ובניו בירידתו למצרים ע' היו אמור מעתה שם וארפכשד ושלח ועבר צדיקים היו ולא נכללו עם האומות: [קלד]ויהיו בני נח היוצאים מן התבה נכנסו בשלום ויצאו בשלום:

וחם הוא אבי כנען אבוהי [קלה]דפחתא ויחל נח נתחלל ונעשה חולין למה ויטע כרם לא היה לו ליטע דבר אחר שהוא של תקנה לא יחור של זית ולא גרופיה של תאנה ומהיכן היה לו הכנים עמו זמורות ונטיעות גרופים לזיתים יחורים להאנה הה"ד ואספת אליך אין אדם כונס אא"כ היה צריך לו. איש האדמה כתוב לעיל בפסוק וקין היה עובד אדמה. איש האדמה שעשה פנים לאדמה שבשבילו נתלהלהה האדמה ושמלא את כל פני האדמה. איש האדמה [קלו]בורגר לשם בורגרותיה. חביב היה משה מנח נח משנקרא איש צדיק נקרא איש האדמה אבל משה משנקרא איש מצרי נקרא איש האלהים דהוה סופיה *אלהים. ויטע כרם בשעה שהיה הולך ליטע פגע ביה שידא שמדון אמר לי' שותפי עמך אלא אזדהר דלא תעול בחלקי ואין עלת בחלקי אנא חבל בך. [קלז]דרש עובר גלילאה י"ג ווין נאמרו ביין ויחל נח איש האדמה וידע את אשר עשה לו רב ושמואל חד אמר סרסו ותד אמר רבעו כתיב הכא וירא חם אבי כנען וכתיב התם [קלח]וירא אותה שכם בן חמור. בשלמא למאן דאמר סרסו משום הכי קללו ברביעי משום דקלקלו ברביעי אלא למאן דאמר רבעו מאי שנא רביעי נלטייה בהרי' הא והא הואי. ויחל נח איש האדמה אמר ליה הקב"ה לנח לא היה לך ללמוד מאדם הראשון שלא גרם לו אלא יין כמאן דאמר אותו אילן שאכל ממנו אדם הראשון גפן היה שאין לך דבר שמביא יללה לעולם אלא יין. ויטע כרם מצא גפן שגרופה מגן עדן ואשכלותיה עמה ושתל מפירותיה ואכל ושמח בלבו שנאמר [קלט]המשמח אלהים ואנשים ובו ביום נשתגשגו פירותיה ושתה ממנו ונתגל ונכנס כנען וראה את ערות נח קשר חוט בבריתו וסרסו ויצא והגיד לאחיו ונכנס חם וראה ולא שם על לבו מצות כיבוד והגיד לשני אחיו בחוץ כמשחק באביו וגערו בו שני אחיו שנאמר ויקח שם ויפת: [קמ]לא גלגל הקב"ה והביא את אברהם לעולם אלא בשכרו של שם שנתנבא על כל אומות העולם (ז) ת' שנה ולא קבלו ממנו. ולא גלגל הקב"ה והביא מלכות יון לעולם אלא בשכרו של יפת שנהג כבוד באביו. ולא גלגל והביא מלכות רומי לעולם אלא בשכרו של עשו שהיה בוכה ומתאנח בשעה שברך יצחק את יעקב אבינו, לא גלגל הקב"ה והביא סנחריב בעולם אלא בשביל אשור שהיה איש כשר (ח) ובן עצתו של אברהם אבינו היה. לא גלגל הקב"ה והביא נבוכדנצר לעולם אלא בשכרו של מרודך שנהג כבוד באבינו שבשמים. לא גלגל הקב"ה והביא מדי לעולם אלא בשכרו של כורש שהיה בוכה ומתאנח בשעה שהחריבו גוים את בית המקדש. לא גלגל הקב"ה והביא המן לעולם אלא בשכרו של אגג שהיה בוכה ומתאנח בשעה שהיה חבוש בבית האסורין שמא יאבד זרעו מן העולם: [קמא]ויטע כרם בא לקראתו השטן א"ל רצונך שנטענה יחדו אני ואתה א"ל הן מיד הביא רחלה אחת ושחטה על הגפן ואח"כ הביא אריה אחד ושחטו על אותו הגפן ואה"כ חזיר אחד ושחטו על אותו הגפן. מפני מה עשה כן השטן כשאדם שותה כוס אחד הוא כרחלה עניו ושפל רוח וכשהוא שותה שתי כוסות מיד נעשה גבור כארי ומתחיל לדבר גדולות ואומר מי כמוני וכשהוא שותה ג' או ד' מיד הוא נעשה כחזיר שמתלכלך בטיט ורפש אף הוא מתלכלך ואף במי רגלים:

[קמב]וישת מן היין שתה בלא מדה ונתבזה בו ביום נטע בו ביום שתה בו ביום נתבזה. ויתגל בתוך אהלה ויגל אין כתיב כאן אלא ויתגל גרם גלות לו ולדורות. י' השבטים לא גלו אלא בשביל היין הה"ד [א]הוי משכימי בבקר שכר ירדפו מאחרי בנשף יין ידליקם שבט יהודה ובנימין לא גלו אלא בשביל היין שנאמר [ב]וגם אלה ביין שגו ובשכר תעו. בתוך אהלה כתיב בתוך אהלה של אשתו נח כשיצא מן התיבה הכישו הארי ושברו ובא לו לשמש מטתו ונתפזר זרעו. לעולם אל תהי להוט אחר היין שכל פרשת היין כתיב בה ווי ארבעה עשר פעמים ויחל ויטע וישת וישכר ויתגל וירא ויגש ויקח וישימו וילכו ויכסו וייקץ וידע ויאמר. וירא חם אבי כנען אמר להון ואגיד להון. אמר לון אדם הראשון היו לו ב' בנים ועמד א' והרג את חבירו וזה יש לו ג' והוא מבקש לעשות ד'. מה טעם העבד יוצא בשן ועין מן הכא וירא ויגד: ויקח שם ויפת את השמלה שם התחיל במצוה ובא יפת ונשמע לו לפיכך זכה שם לטלית ויפת [ג]לפיוולא: ממשמע שנאמר וילכו אחורנית איני יודע שערות אביהם לא ראו אלא מלמד שנתנו ידיהם על פניהם והיו מהלכין לאחוריהן ונהגו בו כבוד כמורא האב על הבן אמר הקב"ה לשם אתה כסית את ערות אביך חייך שאני פורעה לבניך שנא' [ד]באדין גובריא אלך כפיתו בסרבלהון, אמר הקב"ה ליפת אתה כסית ערות אביך חייך שאני פורע לך שנא' [ה]והיה ביום ההוא אתן לגוג מקום שם קבר אמר הקב"ה לחם אתה בזית עריתא דאבוך חייך שאני פורע לך [ו]כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף וחשופי שת ערות מצרים. [ז]אמר רב יהודה כותי ערום אסור לקרות ק"ש כנגדו [פשיטא] מהו דתימא הואיל וכתיב בהו [ח]אשר בשר חמורים בשרם אימא חמור בעלמא הוא קא משמע לן לענין ערוה איקרו נמי ערוה שנא' וערות אביהם לא ראו: [ט]וייקץ נח מיינו פרקו יינו. וידע את אשר עשה לו בנו הקטן בנו הפסול כמה דאת אמר [י]כי מזבח הנחשת אשר לפני ה' קטן מהכיל. ויאמר ארור כנען חם חטא וכנען נתקלל. ר' יהודה אומר לפי שכתוב ויברך אלהים את נח ואת בניו ואין קללה הווה במקום ברכה לפיכך ויאמר ארור כנען: [יא]אשריהם הצדיקים לא דיין שזוכין לעצמן אלא שמזכין לבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות הרבה בנים היו לו לאהרן שראוין לישרף כנדב ואביהוא שנא' [יב]הנותרים אלא שזכות אביהם גרמה להם. אוי להם לרשעים שמחייבין לעצמן ולבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות. הרבה בנים היו לו לכנען שראוין ליסמך כטבי עבדו של רבן גמליאל אלא שחובת אביהן גרמה להם

ממ"ק ובמ"ק קכב בראשית יח : קכג מוקש מממה : *קשין דפירי כקם אל כפירי : קכד קלוב ברזל : קכה כתובות עז : קכו משלי ה : קכז שבועות לו : קכח ישעיה נד : קכט זכריה יא : קל זבחים קטז : קלא ישעיה סו : קלב מדרש מ"ט מדות : קלג דברים לב : קלד ב"ר פל"ו : קלה דפחתא פחות ונבזה : קלו בורגר נקרא איש אדמה על שם שעובד את האדמה : *עשה"כ ראה והתהלך האלהים לפרעה : קלז סנהדרין ע : קלח בראשית לד : קלט שופטים ט : קם תדב"א : קמא מדרש תנכור : קמב ב"ר פל"ו : א ישעיה ה : ב שם כח : ג פיוולא מין מלבוש להכני מלחמה : ד דניאל ג : ה יחזקאל לט : ו ישעיה כ : ז ברכות כה : ח יחזקאל כג : ט ב"ר פל"ו : י מלכים א ח : יא יומא פז : יב ויקרא י :

זית רענן (ו) רבי אומר מבול של כל בשר, והא דכתיב כי באש ה' נשפט היינו ליהידים : (ז) ת' שנה, נ"ל דהיינו כשנולד פלג כי בימיו נפלגה הארץ ומנא ידעי זה אלא שנתנבא להם שם ומלידה פלג עד מיתת שם הוי ת' שנה : (ח) בן עצתו של אברהם, שנא' מן הארץ ההיא יצא אשור שלא רצה להיות בעצת דור ההפלגה :

להם: יחרבי נחמיה אומר כנען ראה והגיד לפיכך יתולין הקלקלה במקולקל. דבר אחר הרבה צער נצטער נח בתיבה שלא היה לו בן קטן שישמשנו אמר לכשאצא אני מעמיד לי בן קטן שישמשני כיון שעשה לו חם אותו מעשה א״ל אתה מנעת מלהעמיד לי בן שישמשני לפיכך יהיה אותו האיש עבד לאחיו שהן עבדים לי. דבר אחר אתה מנעת מלהעמיד לי בן רביעי לפיכך בן רביעי שלך מקולל. אתה מנעת אותי מלעשות דבר שהוא באפלה לפיכך יהא אותו האיש כעור ומפוחם חם וכלב שמשו בתבה לפיכך יצא חם מפוחם וכלב יצא מפורסם בתשמישו. א״ר לוי לאחד שקבע *מוניטון שלו בתוך אהלו של מלך אמר המלך גוזרני שיתפחמו פניו ויפסל מטבעו: יפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם זה כורש שגזר לבנות בית המקדש אעפ״י כן וישכון באהלי שם. אין שכינה שורה אלא באהלי שם. בר קפרא אמר יהו דברי תורה נאמרין בלשונו של יפת בתוך אהלי שם. ר׳ יודן אומר מכאן לתרגום מן התורה וכן הוא אומר יויקרא בספר תורת האלהים זה מקרא מפורש זה תרגום ושום שכל אלו הטעמים ויבינו במקרא אלו ראשי הפסוקים. ר׳ הונא בן לוליינו אומר אלו ההכרעות והראיות רבנן דקסרי אמרי מכאן למסורת. ר׳ זעירא ור׳ חננאל בשם ר׳ אפילו אדם רגיל בתורה כעזרא לא יהא קורא מפיו וכותב והא תני מעשה שהיה ר׳ מאיר באסייא ולא היה שם מגלת אסתר וקרא לו מפיו וכתבה. תמן אמרין שתי מגלות כתב גנז את הראשונה וקיים את השניה ר״ש בן גמליאל אומר אף הספרים התירו שיכתבו יונית שנא׳ יפת אלהים ליפת דברים של יפת יהו באהלי שם אי הכי גומר ומגוג נמי ה״ק יפיותו של יפת יהיה באהלי שם: טובני יפת גמר ומגוג אמר ר׳ שמואל בר אמי זו אפריקי וגרמניא ומדי ומקדוניא איסניא ותוניה. תירס זה פרס ותורקי ובני גומר אשכנז וריפת ותוגרמה אסייא וחרייף וגמנייא ר׳ ברכיה אמר גורמניקייא ובני יון אלישה ותרשיש אלסוטרוס איטלייא ודרדנייא. כתוב אחד אומר ודדנים וכתוב אחד אומר ורודנים רבי סימון ורבי חנין ר׳ סימון אומר דודנים שהם בני דודיהן של ישראל רודנים שהן באים ורודין אותן. א״ר חנין בשעה שישראל נתונים בעליה אינון אמרין דודיכון אנן ובשעה שהן נתונין בירידה הן באין ורודין. ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען א״ר שמעון בן לקיש היינו סבורין שנתבלעה משפחתו של פוט בא יחזקאל ופירש טזכוש ופוט ולוד וכל הערב. על כן יאמר כנמרוד גבור ציד אין כתיב אלא כנמרוד מה זה צד את הבריות בפיו לא גנבת מאן גנב עמך לא קטלת מאן קטל עמך: הוא החל להיות גבור בארץ וכו׳ (כתוב לעיל ברמז מ׳):

סב יזהוא היה גבור ציד חמשה הוא לטובה אברם הוא אברהם הוא משה ואהרן הוא חזקיהו המלך הוא עזרא עלה מבבל דוד הוא הקטן וה׳ הוא לרעה הוא היה גבור ציד הוא עשו אבי אדום הוא דתן ואבירם הוא המלך אחז הוא אחשורוש רבי ברכיה אמר אף אית לן חד דהוא טב מכולהון הוא ה׳ אלהינו שמדת רחמיו לעולם: הוא היה גבור ציד רבי יהודה אומר הכתנת שעשה הקב״ה לאדם ולעזרו היו עם נח בתבה והנחילם לנמרוד ובשעה שהיה לובש אותם כל בהמה חיה ועוף שהיו רואין את הכתנת על נמרוד באין ונופלים על פניהן לפניו והיו בני אדם סבורים שהוא מגבורתו לפיכך המליכו אותו עליהם ואמר לעמו הבה נבנה לנו עיר עד שבנו אותה גבוהה כ״ז מילין ומעלות היה לו במזרחו ומערבו ואלו שהיו מעלים לבנים היו עולים ממזרחו ואלו שהיו יורדין היו יורדין ממערבו ואם נפל אדם ומת לא היו שמים את לבם עליו ואם נפלה לבנה היו יושבין ובוכים ואומרים אוי לנו אימתי תעלה אחרת תחתיה עמד אברהם והלעיג בם וקללם בשם אלהיו שנאמר יטבלע ה׳ פלג לשונם ומאסו את דבריו כאבן מושלכת על גבי קרקע ועליו הכתוב אומר כאבן מאסו הבונים היתה לראש פנה: כאמאי בבל אמר ר׳ יוחנן בלולה במקרא בלולה במשנה בלולה בתלמוד. ותהי ראשית ממלכתו בבל וארך ואכד וכלנה ארם ונציבין וקטיפין. בארץ שנער זו בבל שהיא מנוערת מן המצות בלא תרומה ובלא מעשר ובלא שביעית. שנער שהן מתים כבבתשנוק בלא נר ובלא מרחץ. שנער ששריה מתים נערים. שנער ששריה מביטין בתורה עד שהן נערים. ד״א שנער שהעמידה שונא וצר להקב״ה ואי זה זה נבוכדנאצר. מן הארץ ההיא יצא אשור מן העצה ההיא יצא אשור כיון שראה שהן באין לחלוק על הקב״ה פנה מארצו א״ל הקב״ה אתה יצאת לך מארצך חייך שאני פורע לך ונותן לך ד׳ ויבן את נינוה ואת רחובות עיר ואת כלח ואת רסן ולא עשה אלא כיון שבא ונשתתף עמהם בהרבן בית המקדש א״ל הקב״ה אתמול אפרוח עכשיו ביצה אתמול מפריח מצות ומעשים טובים עכשיו מכונן *כביצה אתמהא לפיכך כגהיו זרוע לבני לוט סלה ללווט. ואת רסן בין נינוה ובין כלח וגו׳ כדואת רסן אין אנו יודעין אם רסן היא העיר הגדולה אם נינוה היא העיר הגדולה מן מה דכתיב ונינוה היתה עיר גדולה הוי נינוה עיר הגדולה: כהומצרים ילד את לודים מוניטון של מצרים אינן אלא פסולין פתרוסים וכסלוחים היו מעמידין כוהטליסין והיו אלו מגנבין נשותיהן של אלו ואלו מגנבין נשותיהן של אלו ומה יצאו מהן פלשתים גבורים, פתרוסים גנבים, כפתרים ננסין. ולשם יולד גם הוא אין אנו יודעין אם שם הוא הגדול אם יפת הוא הגדול [מן מה דכתיב אלה תולדות שם שם בן מאת שנה ויולד את ארפכשד שנתים אחר המבול הוי יפת הוא הגדול]. שם האחד פלג רבי יוסי אומר הראשונים על ידי שהיו מכירין את יחוסיהן היו מוציאין שמן לשם המאורע אבל אנו שאין אנו מכירין יחוסינו אנו מוציאין לשם אבותינו ר׳ שמעון בן גמליאל אומר הראשונים על ידי שהיו משתמשין ברוח הקדש היו מוציאין לשם המאורע אבל אנו שאין אנו משתמשין ברוח הקדש וכו׳. כזאמר רבי יוסי נביא גדול היה עבר שקרא את שם בנו פלג ברוח הקדש שנאמר כי בימיו נפלגה הארץ אם תאמר בתחלת ימיו והלא יקטן אחיו היה קטן ממנו והוליד משפחות הרבה ונתפלגו ואם תאמר באמצע ימיו לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש אלא בסוף ימיו. אברהם אבינו היה בהפלגה בן מ״ח שנים. ושם אחיו יקטן שהיה מקטין את עצמו ואת עסקיו: כחויקטן ילד את אלמודד וגו׳ מקום הוא ששמו חצר מות שהן אוכלים כרישין ולובשין כלי כטפפייר ומצפין למיתה בכל יום ושמואל אמר אפי׳ כלי פפייר אין להם. ויהי מושבם ממשא משא מיתה. מדי חולה. עילם וגונבי גוססות. חבל ימא תכלתא דבבל. צור צייר תכלתא דחבל ימא. בין הנהרות כגולה ליוחסין. הר הקדם טורי מדינחא. להתקע״ד דורות עד שלא נברא העולם ישב הקב״ה ודרש וחקר ובחן וצירף את כל התורה כלה ומיום שנברא העולם עד אותה שעה וכל דבר ודבר שהוא מדברי תורה דורשו וחוקרו ובוחנו וצורפו ברמ״ח פעמים כנגד רמ״ח אברים שבאדם ואח״כ הוציאו מתוך פיו וקבעו בתורתו שנא׳ לאאמרות ה׳ אמרות טהורות וגו׳ וכל דבר ודבר שקבע בתורה אם זז ממקומו קימעא קלקל את העולם כלו. ובדעתו של הקב״ה שלא ליתן פתחון פה לבהמה ומתוך שנתן פתחון פה לנחש קלקל את כל העולם. עשרה דורות מאדם ועד נח בדעתו של הקב״ה (ט) לפקוד עון אבות על בנים ולא פקד אלא כל אחד ואחד עשאו מלך על אשתו ועל בני ביתו אין להם לא אימת מלכות ולא מדת פורענות אלא אוכלין ושותין ושבעין ובועטין מתוך הטובה שנאמר לבויאמרו לאל סור ממנו. עשרה דורות מנח ועד אברהם בדעתו של הקב״ה לחלקם לשבעים לשון והוא לא עשה כן אלא עשאן כלן לשון אחד ובקשו להחריב את כל העולם כלו שנאמר ויהי כל הארץ שפה אחת:

יב לגויהי כל הארץ שפה אחת הוציאו מפיהם ואמרו אחד לאלף ותרנ״ו הרקיע הזה מתמוטט אלא בואו ונעשה לו סמוכות אחד מן הצפון ואחד מן הדרום ואחד מן המערב וזה שכאן סמכו מן המזרח. ודברים אחדים דברים אהודים. מעשה דור המבול נתפרש מעשה דור הפלגה לא נתפרש. ואמרו דברים על שני אחדים על אחד היה אברהם ועל ה׳ אלהינו ה׳ אחד. אמרו לא כל הימנו לבור לו את העליונים וליתן לנו את התחתונים אלא בואו ונעשה לנו מגדל ונתן עבודה זרה בראשו ונתן חרב בידה ותהא נראית כאלו עושה עמו מלחמה. דבר אחר שפה אחת לאחד שהיה לו מרתף של יין פתח חבית ראשונה ומצאה חומץ שניה מצאה חומץ שלישית מצאה חומץ אמר הא מיסתיא דכולא בישא איזה מהן קשה זה שהוא אומר למלך או אני או את בפלטין או זה שהוא אומר למלך אני ולא את בפלטין הוי אומר זה שהוא אומר אני ולא את כך דור המבול אמרו לדמה שדי כי נעבדנו דור הפלגה אמרו לא כל הימנו לבור לו את העליונים וכו׳ אותן לא נשתייר מהן פליטה ואלו נשתייר מהן אלא דור המבול על ידי שהיו שטופין בגזל להגבולות ישיגו עדר גזלו וירעו לפיכך לא נשתייר מהן פליטה אבל אלו על ידי שהיו אוהבין זה לזה שנאמר ויהי כל הארץ שפה אחת לפיכך נשתייר מהן פליטה. גדול השלום שאפי׳ ישראל יעבדו עבודת אלילים ושלום ביניהן כביכול אינו יכול לשלוט בהן שנאמר לוחבור עצבים אפרים הנח לו אבל משנחלקו מהו אומר לזחלק לבם עתה יאשמו. ויהי בנסעם מקדם למיתי מדינחא. ד״א הסיעו עצמן מקדמונו של עולם אמרו אי אפשינו לא בו ולא באלהותו. וימצאו בקעה ר׳ יהודה אומר נתכנסו כולם לידע איזו בקעה מחזקת להם רבי נחמיה אומר וימצאו לחאם ללצים הוא יליץ. וישבו שם כל מקום שאת מוצא ישיבה השטן קופץ כל מקום שאת מוצא נחת רוח השטן מקטרג בכל מקום שאת מוצא אכילה ושתיה השטן מקטרג. ויאמרו איש אל רעהו מי אמר למי מצרים אמר

ממ״ק ובמ״ק יג ב״ר פל״ו : *מוניטון מטבע : יד נחמיה ח, מגילה ג : טו ב״ר פל״ו : טז יחזקאל כג : יז פר״א : יט תהלים נח : כ שם קיח : כא ב״ר פל״ז : כב בתשנוק כנוער : *מכונן מסובב בקליפה : כג תהלים פג : כד יומא י : כה ב״ר פל״ז : כו הטליסין רווקים : כז סדר עולם : כח כדכתוב ברמז ע׳, ב״ר פל״ז : כט פפייר מין פסל בלשון ערבי בעושין ממנו נייר : ל תנא דבי אליהו : לא תהלים יב : לב איוב כא : לג ב״ר פל״ח : לד איוב כא : לה שם כד : לו סוטה ד : לז שם ו : לח משלי ג :

זית רענן (ט) לפקוד עון אבות וכו׳ פי׳ כשאוחזין מעשה אבותיהם ולא ענשן אלא על עון עצמן ולכן מרדו דור המבול בהקב״ה :

אמר לכוש. ונשרפה לשרפה עתידין אלין עממיא מן גו עלמא למשתרפא: ותהי להם הלבנה לאבן מצלחא בידיהון אתי למיבני חדא והוא בני תרתי אתי למישע חדא והוא שייע ד׳. ויאמרו הבה נבנה לנו עיר [לט]אמר רבי יודן מגדל בנו עיר לא בנו התיבון והכתיב וירד ה׳ לראות את העיר ואת המגדל א״ל קרון דבתריה ויחדלו לבנות המגדל אין כתיב כאן אלא לבנות את העיר. המגדל הזה שבנו שלישו שקע ושלישו קטף ושלישו קיים ואם תאמר שהוא קטן כל מי שהוא עולה לראשו רואה דקלים שלפניו כאלין חגבים. ונעשה לנו שם תני רבי ישמעאל אין שם אלא ע״א. פן נפוץ על פני כל הארץ אמר ר׳ שמעון בן חלפתא [ם]פי כסיל מחתה לו ויפץ ה׳ אותם משם. [מא]וירד ה׳ לראות את העיר זו אחת מעשר ירידות האמורות בתורה. ד״א הכל גלוי לפני הקב״ה אלא ללמד לבריות דרך ארץ. אשר בנו בני האדם א״ר ברכיה וכי מה נאמר בני חמרים בני גמלים אלא בנוהי דאדם קדמאה מה אדם הראשון אחר כל הטובה שעשיתי עמו אמר האשה אשר נתתה עמדי כך מדור המבול עד דור הפלגה ש״ם שנה. ויהי כל הארץ שפה אחת ויאמר ה׳ הן עם אחד אם עושין תשובה אני מקבלם ר׳ נחמיה אמר מי גרם שימרדו בי ע״י שהם עם אחד ושפה אחת. ועתה לא יבצר וגו׳ א״ר אבא בר כהנא מלמד שפתח להם פתח של תשובה אין ועתה אלא לשון תשובה כמה דאת אמר [מב]ועתה ישראל מה ה׳ אלהיך שואל וגו׳ והן אמרין לא. אמר הקב״ה יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות. הכרם הזה בשעה שאינו עושה פירות מה בעליו עושין לו [מג]מגמגמין אותו. ד״א אמרו אפילו אותן האנשים נבצרים אינן עושין תשובה שנא׳ כבוצר על סלסלות: [מד]הבה נרדה ונבלה שם שפתם א״ר אבא בר כהנא משפתן אעשה עמהון נבלה הוה חד מנהון אמר לחבריה אמטי לי מים והוא ממטי ליה עפר הוה מחי ליה ופצע מוחיה אמטי לי כולב והוא מייתי ליה מגרופי הוי מחי לי׳ ופצע מוחיה: [מה]רבי שמעון אומר קרא הקב״ה לע׳ מלאכים הסובבין כסא כבודו ואמר להם בואו ונבלבל לשונם לשבעים גוים ולשבעים לשון והפילו גורלות שנאמר [מו]בהנחל עליון גוים וגו׳ ונפל גורלו של הקב״ה על אברהם ועל זרעו שנאמר [מז]כי חלק ה׳ עמו יעקב אמר הקב״ה חבל ונורל שנפל עלי רצתה נפשי בו שנאמר [מח]חבלים נפלו לי בנעימים. וירד ה׳ לראות את העיר וכו׳ וחצי העולם שם נפל וכו׳ שנא׳ ויפץ ה׳ אותם משם (כפר״א פכ״ד): [מט]דור הפלגה אין להן חלק לעולם הבא שנא׳ ויפץ ה׳ אותם משם בעולם הזה ומשם הפיצם ה׳ לעולם הבא: [נ]מאי עביד אמרי דבי רבי שילא אמרו נבנה מגדל ונעלה לרקיע ונכהו בקרדומות כדי שיזובו מימיו שנאמר הבה נבנה לנו עיר וגו׳ מהכו עלה במערבא אם כן ליבנן אחד טורא. אמר רבי ירמיה בן אלעזר נחלקו לשלש כתות אחת אומרת נעלה ונשב שם ואחת אומרת נעלה ונעבוד עבודה זרה ואחת אומרת נעלה ונעשה מלחמה זו שאמרה נעלה ונשב שם משם הפיצם ה׳ וזו שאמרה נעלה ונעשה מלחמה נעשו קופין ורוחין ושדין ולילין וזו שאמרה נעלה ונעבוד ע״ז כי שם בלל ה׳ שפת כל הארץ. ר׳ נתן אומר כולם לע״ז נתכוונו כתיב הכא ונעשה לנו שם וכתיב התם [נא]ושם אלהים אחרים לא תזכירו מה להלן ע״ז אף כאן ע״ז. א״ר יוחנן מגדל שליש נשרף שליש נבלע שליש קיים. אמר רב אויר מגדל משכח את התלמוד. א״ר יוסף בבל בורסיף סימן רע לתורה בבל כי שם בלל ה׳ שפת כל הארץ בורסיף בור שאפי: [נב]ויפץ ה׳ אותם משם ר׳ יהודה אומר הלכו להן בני צור לצידון ובני צידון לצור רבי נחמיה אומר נתכנסו כל הארצות בראשי טורין והיתה כל אחת בולעת אנשי מקומם רבנן אמרי הציף מהן שלשים משפחות מהיכן עמדו מאברהם י״ו מבני קטורה וי״ב מישמעאל ואלין תרתין שני גוים בבטנך. על כן קרא שמה בבל חד תלמיד דרבי יוחנן הוה מסבר ליה ולא סבר א״ל למה לית את סבר א״ל דאנא גלי מן אתראי א״ל מהיכן את א״ל מן בורסיף א״ל לא תאמר כן אלא מבול סוף כי שם בלל ה׳ שפת כל הארץ. אלה תולדות תרח (כתוב ברמז מ״ח) וימת הרן על פני תרח תרח מוכר צלמים הוה חד זמן נפק לחד אתר והושיב אברהם מוכר תחתיו הוה אתי בר נח בעי מזבין ליה א״ל בר כמה שנין את א״ל בר נ׳ בר ס׳ א״ל ווי להההוא גברא דהוא בר נ׳ בר ס׳ ובעי למסגד להדין דעביד יומא דין כיון דהוי אמר ליה כן הוה מתבייש והולך חד זמן אתת חדא אתתא טעינא חד [נג]פינך דסלת אמרה ליה הא לך קרב קדמיהון קם נסב [נד]בוקלסא ותברינון יהב בוקלסא בידא דרבה דהוה ביניהון כיון דאתא אבוה א״ל מאן עבד לון כדין א״ל מה נכפור מינך אתת חדא אתתא טעינא לי חד פינך דסלת אמרה לי קרב קדמיהון הוה דין אמר אנא אכיל קודמוי ודין אמר אנא אכיל קודמוי קם חדא רבה דהוה ביניהון ונסב בוקלסא ותברינון א״ל מה את [נה]מפלי בי וידעין אינן א״ל ולא ישמעו אזניך מה פיך מדבר נסביה ומסריה לנמרוד א״ל נסגוד לנורא א״ל נסגוד למיא [נו]דמטפין נורא א״ל ונסגוד למיא א״ל נסגוד לעננא דטעין מיא א״ל ונסגוד לעננא א״ל נסגוד לרוחא דמבדרי לעננא א״ל ונסגוד לרוחא א״ל נסגוד לבר נש דסביל רוחא א״ל מלין את משתעי אני איני משתחוה אלא לאור הריני משליכך לתוכו ויבא אלוה שאתה משתחוה לו ויציל אותך ממנו הוה תמן הרן ופליג אמר מה נפשך אי אברם נצח מן דאברם אנא ואי נמרוד נצח מן נמרוד אנא כיון שירד אברהם לכבשן האש וניצול א״ל מן דמאן את א״ל דאברם אנא נטלוהו והשליכוהו לאור ונחמרו בני מעיו ויצא ומת על פני תרח אביו: [נז]ויקח אברם ונחור להם נשים אברם גדול מנחור שנה נהור גדול מהרן שנה וכתיב ויקח אברם ונחור להם נשים וגו׳ וא״ר יצחק יסכה זו שרה ולמה נקרא שמה יסכה שסוכה ברוח הקודש והיינו דכתיב [נח]כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה ד״א יסכה שהכל סוכין ביפיה וכתיב [נט]ויפול אברהם על פניו ויצחק וגו׳ כמה קשיש אברהם משרה עשר שנין וקשיש מאחוה תרתין שנין אשתכח כי אוליד הרן לשרה בתמני אולידה וממאי דלמא אברהם זוטא דאחי הוה ודרך הכמתן קא חשיב להון תדע דקא חשיב קרא דרך חכמתן דכתיב ויולד נח את שם את חם ואת יפת וגו׳ אלא מהכא [ס]ובצלאל בן אורי בן חור וגו׳ כדכתוב ברמז תי״ג: [סא]ותהי שרי עקרה אמר רבה בר אחוה שרה היתה אילונית שנאמר ותהי שרי עקרה אין לה ולד אפי׳ בית ולד אין לה. רבי אמי אמר אברהם ושרה טומטומים היו דכתיב [סב]הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם הביטו אל צור חוצבתם ואל מקבת בור נוקרתם: [סג]אמר רבי לוי כל מקום שנאמר אין לה הוה לה שנאמר ותהי שרי עקרה אין לה ולד והוה לה וה׳ פקד את שרה [סד]ולחנה אין ילדים והוה לה ותלד ג׳ בנים. [סה]ציון היא דורש אין לה והוה לה [סו]ובא לציון גואל. משנולד יעקב עד שאמרו בניו שירה על הים ש״ם שנה מן המבול ועד דור הפלגה ש״ם שנה מדה כנגד מדה מפני שהיה העולם בברכה מן המבול ועד הפלגה ומרדו בהקב״ה מתוך השלוה לפיכך משנולד יעקב אבינו. עד שאמרו בניו שירה על הים היו גרים ותושבים ומשועבדין והודו להקב״ה מתוך מרת היסורין ואמרו לפניו שירה לכך בחר ביעקב ובבניו שהן משבחין אותו שנאמר [סז]עם זו יצרתי לי וגו׳ וכי כל בריותיו אין משבחין אותו והלא כבר נאמר [סח]כי ממזרח שמש ועד מבואו וגו׳ מכאן אין ערב לו אלא ישראל שנא׳ [סט]נעים זמירות ישראל ואומר [ע]ואתה קדוש יושב וגו׳ ואומר [עא]כי יעקב בחר לו יה וגו׳ אבל העכו״ם כאין נגדו ואומר [עב]הן גוים כמר מדלי ולמה הן בעולם שלא יצרה העולם אבל לעתיד לבא אני לדודי ודודי לי ואומר [עג]ה׳ בדד ינחנו באותה שעה [עד]והגוים חרוב יחרבו: [עה]את האלהים התהלך נח כיון שאבד דור המבול (י) תפס בידו של נח והיה מטייל עמו ואמר הקב״ה בני נח צדיק היה והייתי תופס בידו ומטייל עמו אף אתם שנקראתם צדיקים שנאמר ועמך כלם צדיקים וגו׳ לעתיד לבא אף אני עתיד להיות מטייל עמכם שנאמר [עו]והתהלכתי בתוככם. אמר הקב״ה לבהמה ולחיה שאינן כלום יחסתי משפחותיהם שנאמר למשפחותיהם יצאו מן התבה ולנח ולבניו איני מייחס מה עשה קפץ על בניו ויחסם שנאמר ויהיו בני נח היוצאים מן התבה:

פרשת לך לך

יב [א]**ויאמר** ה׳ אל אברם רבי יצחק פתח [ב]שמעי בת וראי והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך א״ר יצחק משל לאחד שהיה עובר ממקום למקום וראה בירה אחת דולקת אמר תאמר שהבירה הזו בלא מנהיג הציץ עליו בעל הבירה ואמר אני בעל הבירה כך לפי שהיה א״א אומר תאמר שהעולם בלא מנהיג הציץ עליו הקב״ה ואמר אני הוא בעל העולם. ויתאו המלך יפיך ליפותך בעולם כי הוא אדוניך והשתחוי לו הוי ויאמר ה׳ אל אברם. רבי ברכיה פתח [ג]לריח שמניך טובים א״ר ברכיה למה אבינו אברהם דומה לצלוחית של אפרסמון המוקפת צמיד פתיל ומונחת בקרן זוית ולא היה ריחה נודף כיון שהיתה מטלטלת היה ריחה נודף כך אמר הקב״ה לאברהם טלטל עצמך ממקום למקום ושמך מתגדל בעולם. ויאמר ה׳ אל אברם לך

ממ״ק ובמ״ק לט חולין פו : מ שם יח : מא ברמז כ״ז : מב דברים י : מג וגמגמים כורתים : מד ברמז ג׳ וי״ג : מה פר״א פכ״ד : מו דברים לב : מז שם : מח תהלים יז : מט סנהדרין קט : נ כתוב ברמז ל״ו וברמז רמ״ג : נא שמות כג : נב ב״ר פל״ח : נג פינך קערה בלשון יון : נד בוקלסא פטיש : נה מפלי מלחק : נו דמטפי׳ כמכבין : נז סנהדרין סט : נח בראשית כא : נט שם ל : ס שמות לא : סא יבמות סד : סב ישעיה נא : סג ב״ר פל״ח : סד שמואל ב ו : סה ירמיה ל : סו ישעיה נט : סז ישעיה מד : סח מלאכי א : סט שמואל ב כג : ע תהלים כב : עא שם קלה : עב ישעיה מ : עג דברים לג : עד ישעיה ס : עה ילמדנו : עו ויקרא כו : א ב״ר פל״ט : ב תהלים מה : ג שיר א :

זית רענן (י) תפס בידו של נח, קשה דהא את האלהים התהלך נח כתיב קודם המבול, וי״ל כיון שנגזרו עליהם להיות כלים מן העולם ה״ל אבודים : (יא) אמר הקב״ה לבהמה ולחיה וכו׳. י״ל דלא רצה מתחלה ליחס בני נח מפני חם כדאיתא בסנהדרין :

לך לך. רבי ברכיה פתח [א]אחות לנו קטנה זה אברהם שאיחה את כל באי העולם בר קפרא אומר כזה שהוא מאחה את הקרע. קטנה שעד שהוא קטן היה מסגל מצות ומעשים טובים וכו׳. אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום שנכנס בשלום ויצא בשלום. ויאמר ה׳ אל אברם לך לך. [ב]הר כמה העת לחכם זה אברהם מעשרה שליטים מעשרה דורות שמנח ועד אברהם ומכולם לא דברתי עם אחד מהן אלא עמך. ויאמר ה׳ אל אברם לך לך. רבי אחאי פתח [ג]אהבת צדק ותשנא רשע מדבר באברהם אבינו בשעה שבקש רחמים על סדומיים א״ל הקב״ה אברהם אהבת צדק לצדק בריותי ושנאת מלהייבן על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחברך מנח ועד אצלך עשרה דורות ומכולן לא דברתי עם אחד מהן אלא עמך. מה כתיב למעלה מן הענין וימת תרח בחרן ואח״כ ויאמר ה׳ אל אברם אם לענין החשבון עוד מתבקש לו ס״ה שנה אלא בתחלה אתה דורש שהרשעים קרוים מתים בחייהם לפי שהיה אברהם אבינו מתפחד ואומר אצא ויהיו מחללים בי שם שמים ויאמרו הניח אביו לעת זקנתו והלך לו א״ל הקב״ה לך לך. לך אני פוטר מכבוד אב ואם ואין אני פוטר לאחר מכבוד אב ואם ולא עוד אלא שאני מקדים מיתתו ליציאתך בתחלה וימת תרח ואח״כ ויאמר ה׳ אל אברם לך לך. רבי יהודה אומר לך לך שני פעמים א׳ מארם נהרים וא׳ מארם נחור ואחד שהפריחו מברית בין הבתרים והביאו לחרן. רבי ירמיה אומר בשעה שהיה אבינו אברהם מהלך בארם נהרים ובארם נחור וראה בני אדם אוכלים ושותים ופוחזין אמר הלואי לא יהא חלקי בארץ הזאת כיון שהגיע לסולמא של צור וראה בני אדם עסוקים בניכוש בשעת הניכוש בעידור בשעת העידור אמר הלואי יהא חלקי בארץ הזאת. א״ל הקב״ה [ח]לזרעך אתן את הארץ הזאת. אמר רבי לוי שני פעמים כתיב לך לך אין אנו יודעין איזו חביבה אם הראשונה או השניה מן מה דכתיב אל ארץ המוריה הוי שניה חביבה מן הראשונה. א״ר יוחנן לך לך מארצך מאפרכיא שלך ממולדתך זה שכונתך ומבית אביך זה בית אביך אל הארץ אשר אראך ולמה לא גלה לו כדי לחבבה בעיניו וליתן שכר על כל פסיעה ופסיעה. ודכוותה [ט]קח נא את בנך א״ל לאיזה בן א״ל את יחידך א״ל זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו א״ל אשר אהבת א״ל ואית תחומין במעיא א״ל את יצחק ולמה לא גלה לו כדי לחבבו בעיניו וליתן לו שכר על כל דבור ודבור משהה הקב״ה ומתלה בעיניהן של צדיקים ואח״כ מגלה להם טעמו של דבר כך אל הארץ אשר אראך. ודכוותה על אחד ההרים אשר אומר אליך. ודכוותה [י]וקרא אליה את הקריאה אשר אנכי דובר אליך. ודכוותה [יא]קום נא אל הבקעה ושם אדבר אתך למלך שהיה עובר ממקום למקום ונפלה מרגלית מעל ראשו והעמיד המלך [יב]פמליא שלו ועשה צבורים והביא מכברות וכבר את הראשון ולא מצאה והשני לא מצאה בשלישי מצאה אמרו מצא המלך מרגלית שלו כך אמר הקב״ה מה צורך היה לי ליחס שם ארפכשד עבר פלג רעו שרוג נחור תרח לא בשבילך הה״ד [יג]ומצאת את לבבו נאמן לפניך כך אמר הקב״ה לדוד מה צורך היה לי ליחס פרץ חצרון רם עמינדב נחשון שלמון בעז עובד ישי לא בשבילך הה״ד [יד]מצאתי דוד עבדי:

סג [טו]ד״א לך לך למאה שנה יהיה לך בן מנין לך לך (א) ד״א אמר ליה הקב״ה נסיון ראשון ונסיון אחרון איני מנסה לך אלא בלשון זה לך לך מארצך לך לך אל ארץ המוריה:

[טז]אמר רבי יצחק ארבעה דברים מקרעין גזר דינו של אדם ואלו הן צדקה צעקה ושנוי השם ושנוי מעשה. צעקה דכתיב [יז]ויצעקו אל ה׳ בצר להם ממצוקותיהם יוציאם. צדקה דכתיב [יח]צדקה תציל ממות. שנוי השם דכתיב שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה וברכתי אותה וגם נתתי ממנה לך בן. שנוי מעשה דכתיב [יט]וירא האלהים את מעשיהם. וי״א אף מקום דכתיב ויאמר ה׳ אל אברם לך לך והדר ואעשך לגוי גדול ואידך ההוא זכותא דארץ ישראל דאהניא ליה: [כ]ד״א למה הדבר דומה למלך שנכנס למדינה וראה בחור נאה מסיק *בקמין במרחץ א״ל המלך בוא עמי ואני נותנך בפלטין שלי הלך עמו ועשאו [כא]בקסטר אמרו בני פלטין אתמול מסיק בקמין ועכשיו בקסטר כך אמר הקב״ה בוא אחרי ואני עושה אותך כהן גדול כאדם הראשון שנאמר ואעשך לגוי גדול וכתיב [כב]והכהן הגדול מאחיו וכתיב [כג]אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק:

סד [כד]רבי אליעזר אומר חמש אותיות נכפלו וכולן לשון גאולה. ך״ך שבו נגאל אבינו אברהם מאור כשדים שנא׳ לך לך מארצך. ם״ם בו נגאל אבינו יצחק מיד פלשתים שנא׳ [כה]לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד. ן״ן בו נגאל אבינו יעקב מיד עשו שנא׳ [כו]הצילני נא. ף״ף בו נגאלו ישראל ממצרים פקד פקדתי. ץ״ץ בו עתיד הקב״ה לגאול לישראל בסוף מלכות רביעית שנא׳ [כז]איש צמח שמו ומתחתיו יצמח וכולן נמסרו לאברהם. אברהם מסרן ליצחק ויצחק ליעקב ויעקב ליוסף ויוסף לאחיו שאמר להם פקד יפקד אלהים אתכם. ואשר בן יעקב מסר סוד גאולה לסרח בתו וכשבאו משה ואהרן אל זקני ישראל ועשו אותות לעיניהם הלכו זקני ישראל אצל סרח בת אשר אמרו לה בא אדם אחד ועשה אותות לעינינו כך וכך א״ל אין באותות הללו ממש א״ל והלא אמר פקד פקדתי א״ל הוא האיש לגאול את ישראל בא שכך שמעתי מאבא ף״ף מיד ויאמן העם:

[כח]ואעשך לגוי גדול א״ל אותה אומה שכתוב בה [כט]כי מי גוי גדול אני מעמיד ממך אתנך ואשימך אין כתיב כאן אלא ואעשך משאני בורא אותך בריה חדשה את פרה ורבה. ג׳ גדולות וד׳ ברכות כתיב כאן בשרו שהם שלשה אבות וארבע אמהות לפי שהדרך גורמת לשלשה דברים ממעטת פריה ורביה וממעטת היציאה וממעטת את השם. ממעטת פריה ורביה ואעשך לגוי גדול ממעטת את היציאה ואברכך וממעטת את השם ואגדלה שמך לפום דאמרי אינשי מבית לבית חלוק מאתר לאתר נפש ברם את לא נפש את חסר ולא ממון. ואגדלה שמך שיצא לו מוניטון בעולם. ד׳ הן שיצא להם מוניטון בעולם אברהם ואעשך לגוי גדול מהו מוניטון שלו זקן וזקנה מכאן בחור ובתולה מכאן. יהושע [ל]ויהי ה׳ את יהושע ויהי שמעו בכל הארץ יצא לו מוניטון בעולם ומהו מוניטין שלו שור מכאן וראם מכאן על שם [לא]בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו. דוד יצא לו מוניטון בעולם [לב]ויצא שם דוד בכל הארצות ומהו מוניטון שלו מקל ותרמיל מכאן ומגדל מכאן על שם [לג]כמגדל דויד צוארך. מרדכי יצא לו מוניטון בעולם [לד]כי גדול מרדכי בבית המלך ושמעו הולך בכל המדינות ומהו מוניטון שלו שק ואפר מכאן ועטרת זהב מכאן. א״ר יודן קובע אני לך ברכה בשמונה עשרה אבל אין אתה יודע אם שלי קודמת לשלך אם שלך קודמת לשלי משהוא אומר מגן אברהם אח״כ אומר מחיה המתים. ר׳ אבהו אמר הבט נא השמים אין כתיב כאן אלא השמימה בה״א בראתי את העולם הריני מוסיף ה״א על שמך ואת פרה ורבה. אמר ר׳ יודן אותיותיך מנין אברככה מה אברככה רמ״ח אף אותיותיך רמ״ח לא שם אדם פרה מאברהם עד שנתברך ולא שמה לו עד שנתברך מאברהם כיצד אברהם היה מתפלל על העקרות והיו נפקדות ועל החולים והם מתרווחין רב הונא אמר לא סוף דבר אברהם הולך אצל החולה אלא החולה רואה אותו והוא מרויח. אמר ר׳ חנינא ספינות שהיו מפרשות בים הגדול היו נצולות בזכותו של אברהם ולא של יין נסך היו אתמהא אלא חלא מזיל חמרא בכל מקום שיין נסך מצוי יין של ישראל נמכר בזול. אמר ר׳ יצחק ואף לאיוב עשה כן שנא׳ [לה]מעשה ידיו ברכת לא נטל אדם פרוטה מאיוב והוצרך ליטול ממנו פעם שניה. והיה ברכה קרי ביה בריכה מה בריכה זו מטהרת את הטמאים אף את מקרב את הרחוקים ומטהרם לאביהם שבשמים. אמר ר׳ ברכיה כבר כתיב ואברכבה מה תלמוד לומר והיה ברכה אלא א״ל עד כאן הייתי זקוק לברך עולמי מכאן ואילך הרי הברכות מסורות לך למאן דחזי לך למברכא בריך:

[לו]אמר ריש לקיש ואעשך לגוי גדול זה שאומר אלהי אברהם ואברכבה זה שאומר אלהי יצחק ואגדלה שמך זה שאומר אלהי יעקב יכול יהו חותמין בכולן ת״ל והיה ברכה בך חותמין ואין חותמין בכולן:

סה [לז]ואברכה מברכיך החמיר הקב״ה בכבודו של צדיק יותר מכבודו בצדיק כתיב ואברכה מברכיך ומקללך אאר אנא ובכבודו כתיב [לח]כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו. ונברכו בך הגשמים בזכותך הטללים בזכותך הה״ד [לט]ויודע הדבר למרדכי ויגד לאסתר המלכה ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי זה מהול וזה ערל וחס עליו ר׳ יהודה אומר [מ]מזקנים אתבונן יעקב ברך את פרעה [מא]ויברך יעקב את פרעה יוסף לא גלה לפרעה חלומו. דניאל לא גלה לנבוכדנצר את חלומו אף אני ויגד לאסתר המלכה ר׳ נחמיה אומר אמר הקב״ה לאברהם ונברכו בך כל משפחות האדמה אם לעותרא אינון עתירין מינן אלא כשנכנסין לצרה הן שואלים לנו ואנו מגלין להם:

[מב]אמר ר׳ אלעזר מאי דכתיב ונברכו בך כל משפחות האדמה אפי׳ משפחות הדרות באדמה אין מתברכין אלא בשביל ישראל. כל גויי הארץ אפילו ספינות הבאות [מג]מגליא לאספמיא אין מתברכות אלא בשביל ישראל אמר הקב״ה לאברהם שתי בריכות טובות יש לי להבריך בך רות המואביה ונעמה העמונית:

[מד]אמר רב יהודה אמר רב ג׳ דברים מקצרין ימיו של אדם מי שנותנין לו ספר תורה לקרות ואינו קורא דכתיב [מה]כי היא חייך ואורך ימיך וכוס של ברכה לברך ואינו מברך דכתיב ואברכה מברכיך

כמ״ק ובמ״ק ד ש״ר ח : ה קהלת ז : ו תהלים מט : ז י״א ומהרס נהור : ח בראשית כב : ט שם : י יונה ג : יא יחזקאל ג : יב פמליא לשון לעז בני ביתו : יג נחמיה ט : יד תהלים פט : טו תנחומא : טז ר״ה טז : יז תהלים קז : יח משלי י : יט יונה ג : כ מדרש הבכיר : *בקמין תנור : כא בקסטר כמונה נהגר סמלך : כב ויקרא כא : כג תהלים קי : כד פר״ה : כה בראשית כו : כו שם כב : כז זכריה ג : כח ב״ר פל״ט : כט דברים ד : ל יהושע ו : לא דברים לג : לב ד״ס א יד : לג ש״ר ד : לד אסתר ט : לה א״ב א : לו פסחים קיז : לז ב״ר פל״ט : לח ש״א א : לט אסתר ב : מ תהלים קיט : מא בראשית מז : מב כתוב ברמז תס״ח, יבמות סג : מג מגלי מגרפת לספרד : מד ברכות נה : מה דברים ל :

זית רענן (א) ד״א לך לך וכו׳, דכדמאסר ליה כפל לך לך הורה לו ששני נסיונות יהיו :

מברכיך. ומנהיג עצמו ברבנות דאמר רבי חמא בר חנינא מפני מה מת יוסף קודם לאחיו מפני שהנהיג עצמו ברבנות:

סו [מו]וילך אברם כאשר דבר אליו ה' וילך אתו לוט טפל לו. ואברם בן ע"ה שנה בצאתו מחרן וכתיב [מז]ויהי אומן את הדסה אמר הקב"ה לאברהם אתה יצאת מבית אביך בן ע"ה שנה חייך גואל שאני מעמיד ממך תהיה בת ע"ה שנה מנין הדס"ה:

[מח]אברהם אבינו היה בשעה שדבר עמו הקב"ה בברית בין הבתרים בן שבעים שנה (ב) שנא' [מט]ויהי מקץ ת"ל שנה וחזר לחרן ועשה שם ה' שנים שכן הוא אומר ואברם בן ע"ה שנה בצאתו מחרן נמצאת מן הפלגה עד שיצא אברהם אבינו מחרן כ"ו שנה הן י"ב שנה שעבדו את כדרלעמר וי"ד שנה בא כדרלעמר אותה שנה שיצא אברהם מחרן היא היתה שנת הרעב וירד למצרים ועשה שם ג' חדשים בא וישב לו בחברון היא השנה שכבש את המלכים: [נ]ויקח אברם את שרי אשתו וגו' אם מתכנסין כל אומות העולם לברוא אפילו יתוש א' ולהטיל בו נשמה אינן יכולין ואת אמרת ואת הנפש אשר עשו בחרן אלא אלו הגרים שגיירו ואם כן שגיירו למה אמר שעשו אלא ללמדך שכל מי שמקרב את העכו"ם מעלה עליו הכתוב כאלו עשאו וליכא אשר עשה למה אמר אשר עשו. אמר רב הונא אברהם היה מגייר את האנשים ושרה מגיירת את הנשים: [נא]אמר ריש לקיש כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאו שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן. ר' אליעזר אומר כאלו עשאו לדברי תורה שנא' [נב]ושמרתם את דברי הברית ועשיתם אותם וכו' אל תקרי אותם אלא אתם. אמר ר' אבהו כל המנהיג את חברו לדבר מצוה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאו שנא' [נג]ומטך אשר הכית בו את היאר וכי משה הכה והלא אהרן הכה אלא לומר לך כל המנהיג וכו': [נד]ואת הנפש אשר עשו בחרן גמירי בההיא שעתא אברהם בר חמשין ותרתין שנין הוה וכי מעיינת מואת הנפש עד מתן תורה תמ"ח הוי:

סז [נה]ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם עד עכשיו נתבקש להם זכות בארץ. וירא ה' אל אברם ויאמר לזרעך אתן שלא בנה מזבח, אלא על בשורת הארץ. ויעתק משם ההרה מקדם לשעבר היה נקרא בית אל ועכשיו היא נקראת בית און. ויט אהלו אהלה כתיב בתחלה נטה אהלה של שרה ואחר כן נטה אהלו. ויבן שם מזבח שלש מזבחות בנה אחד לבשורת הארץ ואחד לקנינה ואחד שלא יפלו בניו בעי הה"ד [נו]ויקרע יהושע שמלותיו ויפל על פניו ארצה הוא וזקני ישראל ויעלו עפר על ראשם התחילו מזכירין זכות אבות זכותו של אברהם אבינו שאמר ואנכי עפר ואפר כלום בנה מזבח בעי אלא שלא יפלו בניו בעי. ויקרא בשם ה' צלי ד"א ויקרא התחיל מגייר. ויסע אברם הלוך ונסוע הנגבה מתקה והולך ומכוון כנגד בית המקדש: [נז]ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה [נח]הנה עין ה' אל יראיו זה אברהם [נט]כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה. למיחלים לחסדו זה אברהם [ס]תתן אמת ליעקב חסד לאברהם להציל ממות נפשם ממיתתו של נמרוד ולחיותם ברעב ויהי רעב בארץ [סא]אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ואם בא להקפיד ומתורתך תלמדנו מה כתיב באברהם ואברכך ואגדלה שמך וכיון שיצא קפץ עליו רעבון ולא הקפיד ולא קרא תגר אלא וירד אברם מצרימה. [סב]טרף נתן ליראיו טירוף נתן ליראיו בעולם הזה אבל בעולם הבא יזכור לעולם בריתו. מה כתיב באברהם ואגדלה שמך וכו' עשרה מיני רעבון וכו' (בב"ר): [סג]תנו רבנן רעב בעיר פזר רגליך שנאמר ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה ואומר [סד]אם אמרנו נבוא העיר והרעב בעיר מאי ואומר וכי תימא הני מילי היכא דליכא ספק נפשות אבל היכא דאיכא ספק נפשות לא ת"ל אם אמרנו נבוא העיר: —

ויהי כאשר הקריב לבא מצרימה וגו' כל השנים הללו היא עמו ועכשיו אומר לה הנה נא ידעתי אלא שעל ידי הדרך אדם מתבזה. ד"א הלכנו בארם נהרים ובארם נחור ולא מצאנו אשה יפה כמותך ועכשיו אנו נכנסין למקום כעורים ושחורים. אמרי נא אחותי את שני בני אדם היו עיקר ועשו עצמן טפלה אברהם וברק. ברק [סה]ותשלח ותקרא לברק בן אבינעם ויאמר אליה ברק אם תלכי עמי והלכתי ר' יהודה אומר אם תלכי עמי לקדש אלך עמך לחצור וכו' ר' נחמיה אומר אם תלכי עמי לשירה אלך עמך למלחמה ותאמר הלוך אלך עמך אפס כי לא תהיה תפארתך א"ל מה אתה סבור שתפארתה של שירה נמסרת לך לבדך ונעשה טפלה ותשר דבורה וברק בן אבינעם. אברהם היה עיקר ויקח אברם את שרי אשתו ועשה עצמו טפל אמרי נא אחותי את ונעשה טפל לה ולאברם היטיב בעבורה, הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את אמרי נא באיוב כתיב [סו]ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה בלא דידיה לא אסתכל בדידיה אסתכל אברהם אפי' בדידיה לא אסתכל דכתיב הנה נא ידעתי מכלל דמעיקרא לא הוה ידע כל כך: [סז]ויהי כבא אברם מצריםה ושרה היכן היתה נתנה בתיבה ונעל בפניה כיון דמטא למכסא אמרין ליה הב מכסא אמר אנא יהיב א"ל מאנין את טעין א"ל אנא יהיב דמאנין א"ל [סח]מטכסין את טעין אמר אנא יהיב דמטכסין א"ל מרגלין את טעין א"ל אנא יהיב דמרגלין א"ל אי אפשר אלא פתחינן וחמינן מה בגוה כיון שפתחה הבהיקה כל ארץ מצרים מאורה. רבי עזריה ורבי יונתן בר חגי משום רבי יצחק אמר איקונין של חוה נמסרו לראשי דורות להלן הוא אומר והנערה יפה עד מאד מגעת עד איקונין של חוה ברם הכא כי יפה היא מאד מאיקונין של חוה:

ויראו אותה שרי פרעה ויהללו אותה אל פרעה מתעלה והולכת דין אמר אנא יהיב מאה דינרין ואיעלל עמה והדין אמר אנא יהיב מאתן דינרין ואיעלל עמה אין לי אלא בעליתן בירידתן מנין [סט]ויקחו את ירמיה וגו' מעלין אותו אין לי אלא בעולם הזה לעולם הבא מנין תלמוד לומר [ע]ולקחום עמים (רבים) והביאום אל מקומם:

סח [עא]ותקח האשה בית פרעה עשר נסיונות נתנסה אברהם אבינו ועמד בכולן. הנס הראשון כשנולד בקשו כל גדולי מלכות והקוסמים להרגו ונחבא בארץ י"ג שנה שלא ראה את השמש ואת הירח ולאחר כך יצא מדבר בלשון הקדש ומאס באלילים. הנס השני נחבש בבית האסורין עשר שנים שלש בכותא ושבע בכרדו ויש אומרים שבע בכותא ושלש בכרדו ואחר כך נתנוהו בתוך כבשן האש ומלך הכבוד פשט יד ימינו והצילו שנא' [עב]אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים. הנס השלישי טלטלו מבית אביו שנאמר ויאמר ה' אל אברם לך לך והטלטול קשה לאדם יותר מכל. הנס הרביעי ויהי רעב בארץ ולא בכל הארצות אלא בארץ כנען לנסותו ולהורידו למצרים. הנס החמישי נלקחה שרה שנאמר ותקח האשה בית פרעה ואותה לילה היה י"ט של פסח והביא הקב"ה על פרעה ועל ביתו נגעים להודיע שכך הוא עתיד להכות את ארצו (ג) שנא' [עג]עוד נגע אחד אביא על פרעה. פרעה מאהבתו אותה כתב לה שטר כתובתה מכל ממונו בין כסף בין זהב בין עבדים בין שפחות וקרקעות וכתב לה את (ד) ארץ גשן לפיכך ישבו ישראל בארץ גשן וכתב לה את בתו הגר מפלגשיו לשפחה ואף אבימלך לקחה וירד מיכאל המלאך ושלף חרבו עליו להרגו. הנס הששי באו עליו כל המלכים להרגו ואמרו נתחיל ראשון בבן אחיו. ובשביל לוט לקחו את כל רכוש סדום ועמורה ובא מיכאל והגיד לאברהם שנא' [עד]ויבא הפליט הה"ד [עה]ובעל כנפים יגיד דבר ולמה נקרא שמו פליט אלא בשעה שהפיל הקב"ה לסמאל מקדושתו מן השמים אחז בכנפו של מיכאל להפילו עמו ופלטו הקב"ה מידו לפיכך נקרא שמו פליט. ועליו אמר יחזקאל [עו]בא אלי הפליט מירושלים לאמר הוכתה העיר השכים אברהם ולקח ג' תלמידיו ענר אשכול וממרא ואת אליעזר ורדף אחריהם עד דן ושם נתעכב מפני ע"ז שנא' [עז]ואת האחד נתן בדן ושם הניח שלשה תלמידיו ולקח את עבדו אליעזר שמנין אותיות שמו י"ח וג' מאות ורדף אחריהם עד משמאל לדמשק. ויחלק עליהם לילה הוא הלילה שיצאו ישראל ממצרים. וישב את כל הרכוש עמד אברהם והיה מתפלל רבון העולמים לא בכח ידי עשיתי אלא בכח ימינך שאתה מגן לי בעוה"ז ובעוה"ב וענו העליונים ואמרו ברוך אתה ה' מגן אברהם: [עח]לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו שמתוך שדמעתה מצויה אונאתה מרובה. לעולם יהא אדם זהיר בכבוד אשתו שאין הברכה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא בשביל אשתו שנא' ולאברם היטיב בעבורה. אמר להו רבא לבני מחוזא אוקירו נשייכו כי היכי דתתעתרו:

סט [עט]וינגע ה' את פרעה אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן על ז' דברים נגעים באין. על לשון הרע דכתיב [פ]מלשני בסתר רעהו אותו אצמית. על שפיכות דמים דכתיב [פא]אל יכרת מבית יואב זב ומצורע. על שבועת שוא דכתיב [פב]ויואל וקח ככרים ואין אלה אלא שבועה שנאמר [פג]ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה

ממ"ק ובמ"ק מו ב"ר פל"ט : מז אסתר ב : מח סדר עולם : מט שמות יב : נ ב"ר פל"ט : נא סנהדרין נט : נב דברים כט : נג שמות יז : נד ע"ז נט : נה ב"ר פל"ט : נו יהושע ז : נז ב"ר פ"מ : נח תהלים לג : נט בראשית כב : ס מיכה ז : סא תהלים לד : סב שם קיא : סג כדהוב ברמז מ"ג, ב"ק ס, ב"ר פ"מ : סד מלכים ב ז : סה שופטים ד : סו איוב לא, בתרא טז : סז ב"ר פ"מ : סח מטכסין בגדי משי : סט ירמיה לח : ע ישעיה יד : עא פר"א : עב בראשית טו : עג שמות יא : עד בראשית יד : עה קהלת י : עו יחזקאל לג : עז מלכים א יב : עח ב"מ נט : עט ערכין טז : פ תהלים קא : פא שמואל ב ג : פב מלכים ב ה : פג ויקרא ה :

זית רענן (ב) שנאמר ויהי מקץ ת"ל שנה ומשנולד יצחק עד שיצאו ישראל ממצרים היה ת' שנה א"כ י"ל שבין הבתרים היה שנה קודם לכן נמצאת מן הפלגה וכו' שאברהם היה בן מ"ח בשעת הפלגה כדאיתא בנח ועוד כ"ו שנים הוי ע"ד ובשנת ע"ה יצא : (ג) שנאמר עוד נגע אחד משמע שקאי על הנגעים שנגעו כבר בימי אברהם : (ד) ארץ גשן. אפשר שזהו ארץ גשן שלקחו ישראל בכבוש הארץ כמ"ש בספר יהושע סי' י"א, ועיין ברד"ק שכתוב שגשן אחר הי' ול"נ כמ"ש :

אלה וכתיב [פד]וצרעת נעמן תדבק בך ועל גלוי עריות דכתיב וינגע ה' את פרעה ועל גסי הרוח דכתיב [פה]וכחזקתו גבה לבו וכתיב [פו]והצרעת זרחה במצחו ועל הגזל דכתיב [פז]וצוה הכהן ופנו את הבית. תנא הוא כנס ממון שאינו שלו יבא הכהן ויפזר ממונו. ועל צרות עין דכתיב [פח]ובא אשר לו הבית ותנא דבי ר' ישמעאל מי שייחד ביתו לו: [פט]ויצו עליו פרעה אנשים אמר רבי יהושע בן לוי בשביל ד' אמות שלוהו פרעה לאברהם שנא' ויצו עליו פרעה אנשים וישלחו וגו' נשהעבדו בניו ת' שנה שנאמר [צ]ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה: [צא]אמר ליה הקב"ה לאברהם צא וכבוש הדרך לפני בניך. אתה מוצא כל מה שכתוב באברהם כתיב בבניו באברהם כתיב ויהי רעב בארץ ובישראל כתיב [צב]כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ. באברהם כתיב וירד אברם מצרימה ובישראל כתיב [צג]וירדו אבותינו מצרימה. באברהם כתיב לגור שם ובישראל כתיב [צד]לגור בארץ באנו. בא"ה כתיב ויהי כאשר הקריב ובישראל כתיב [צה]ופרעה הקריב. באברהם כתיב והרגו אותי ואותך יחיו ובישראל כתיב [צו]כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו וכל הבת תחיון. באברהם כתיב למען ייטב לי בעבורך ובישראל כתיב [צז]וייטב אלהים למילדות. באברהם כתיב ויהי כבוא אברם מצרימה ובישראל כתיב [צח]ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה. באברהם כתיב ואברם כבד מאד במקנה וגו' ובישראל כתיב [צט]ויוציאם בכסף וזהב. באברהם כתיב וישלחו אותו ובישראל כתיב [ק]ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ. באברהם כתיב וילך למסעיו ובישראל כתיב [קא]אלה מסעי בני ישראל. וינגע ה' את פרעה כתיב [קב]צדיק כתמר יפרח מה תמרה זו כל העולה לראשה אם אינו משמר עצמו נופל כך כל מי שבא להזדווג לישראל סופו ליטול את שלו מתחת ידיהם. תדע לך שכן הוא שבן שרה על ידי שמשכה פרעה לילה אחת לקה הוא וכל ביתו בנגעים הה"ד וינגע ה' את פרעה. ריש לקיש בשם בר קפרא פרעה לקה בראתן. אמר רבי שמעון בן גמליאל מצאני זקן אחד מוכה שחין בצפורי ואמר לי כ"ד מיני שחין הן ואין לך מכולן שהתשמיש קשה לו אלא ראתן בלבד ובו לקה פרעה הרשע. ואת ביתו אפילו קורות ביתו לקו והכל אומרים על דבר שרי אשת אברם על *דטולמיסון למקרב למסאנא דמטרונא וכל אותה הלילה היתה שרה שטוחה על פניה ואומרת רבש"ע אברהם יצא בהבטחה ואני יצאתי באמנה אברהם יצא חוץ לסירה ואני [קג]בסירה אמר לה הקב"ה כל מה שאני עושה בשבילך אני עושה והכל אומרים על דבר שרי אשת אברם. אמר רבי לוי כל אותה הלילה היה המלאך עומד [קד]ומגלב בידו ואי הוה אמרה ליה מחי הוה מחי ואי אמרה ליה שביק הוה שביק וכל כך למה שהיתה אומרת לו אשת איש אני ולא היה פורש. שמענו בפרעה שלקה בצרעת ואבימלך שלקה בעצור מנין ליתן האמור כאן להלן ואת האמור להלן כאן ת"ל על דבר על דבר לגזרה שוה. ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב הה"ד [קה]ויוציאם בכסף וזהב ואין בשבטיו כושל. וילך למסעיו במסעות שהלך בהן חזר והלך לפרוע הקפותיו. [קו]אמר רב יהודה אמר רב מנין שלא ישנה אדם אכסניא שלו שנאמר אל המקום אשר היה שם אהלה בתחלה. רבי יוסי בר חנינא אומר מהכא וילך למסעיו מאי בינייהו איכא בינייהו אכסניא דאקראי. עד היכן לא ישנה אדם אכסניא שלו רב אמר עד הכאה ושמואל אמר עד שיפשיל לו כליו לאחוריו. בהכאה דידיה כולי עלמא לא פליגי בהפשלת כליו לאחוריו נמי לא פליגי כי פליגי בהכאה דדביתהו מר סבר כיון דלדידיה לא קא מצער ליה מאי נפקא ליה מינה ומר סבר אתי לאטרודי כל כך למה דאמר מר אכסניא פוגם ונפגם. [קז]אמר רבי אלעזר לעולם יקדים אדם תפלה לצרה שאלמלי לא הקדים אברהם אבינו תפלה בין בית אל ובין העי לא נשתיירו מישראל שריד ופליט וכתיב [קח]היערוך שועך לא בצר:

יג ע [קט]וגם ללוט ההולך את אברם וגו' ד' דברים טובים היה לו ללוט בעבור אברהם. וילך אברם כאשר דבר אליו ה' וילך אתו לוט. וגם ללוט ההולך את אברם. וישב את כל הרכוש וגם את לוט אחיו ורכושו. ויהי בשחת אלהים את ערי הככר ויזכר אלהים את אברהם וישלח את לוט. וכנגדן היו צריכין לפרוע לבניו טובות. ולא דיין שלא פרעו להם טובות אלא רעות הה"ד [קי]וישלח מלאכים אל בלעם [א]ויאסוף אליו בני עמון ואחרי כן באו אליו מואב ובני עמון והדין [ב]ידו פרש צר על כל מחמדיה ונכתב חטא שלהן בד' מקומות [ג]לא יבא עמוני ומואבי על דבר אשר לא קדמו. [ד]עמי זכר נא מה יעץ. כי לא קדמו ישראל בלחם. וישכור עליך את בלעם לקלל. ועמדו ארבעה נביאים ותתמו גזר דינם. ישעיה אמר [ה]משא מואב כי בליל שודד ער מואב נדמה וגו'. וירמיה אמר [ו]הנה ימים באים נאם ה' והשמעתי אל רבת בני עמון תרועת מלחמה. ויחזקאל אמר [ז]לבני קדם על בני עמון ונתתיה למורשה למען לא תזכר בני עמון בגוים ובמואב אעשה שפטים. צפניה אמר [ח]לכן חי אני נאם ה' צבאות וגו' כי מואב כסדום תהיה ובני עמון כעמורה. היה צאן ובקר ואהלים שני אוהלים רות המואביה ונעמה העמונית. ודכוותה [ט]קום קח את אשתך ואת שתי בנותיך הנמצאות שתי מציאות רות המואביה ונעמה העמונית. [י]מצאתי דוד עבדי היכן מצאתיו בסדום. ויהי ריב בין רועי מקנה אברם ובין רועי מקנה לוט. בהמתו של אברהם אבינו היתה יוצאה *זמומה ובהמתו של לוט לא היתה יוצאה זמומה. אמרו להם רועי אברהם הותר הגזל אמרו להם רועי לוט כך אמר ליה הקב"ה לאברהם לזרעך אתן את הארץ הזאת ואברהם פרדה עקרה ואינו מוליד. למחר מת ולוט בן אחיו יורשו ואין אכלין מן דידהון אכלין. א"ל הקב"ה אני אמרתי לזרעך אתן את הארץ הזאת אימתי לכשיעקרו ז' עממין מתוכה והכנעני והפרזי אז בארץ עדיין ומבקש להן זכות בארץ. ויאמר אברם אל לוט כמה שהיה ריב בין רועי אברם ובין רועי לוט כך היה ריב בין אברהם ובין לוט הה"ד אל נא תהי מריבה ביני ובינך וגו' כי אנשים אחים אנחנו וכי אחים היו אלא שהיה קלסתר פניו דומה לו. הלא כל הארץ לפניך הפרד הבדל אין כתיב כאן אלא הפרד כשם שפרדה זו אינה קולטת זרע כך אי אפשר לאותו האיש להתערב בזרעו של אברהם. אם השמאל ואימנה וגו' א"ל אם את לשמאלה אנא לדרומה ואם אנא לדרומה את לשמאלה מן כל אתר אנא לדרומה. אמר ר' יוחנן לשני בני אדם שהיה להם כוריים א' של חטים ואחד של שעורים אמר אי חטייא דידי שערי דידך אי שערי דידך חטייא דידי מ"מ חטייא דידי. ואשמאלה אין כתיב כאן אלא ואשמאילה מן כל אתר אנא משמאל להדוא גברא. וישא לוט את עיניו כל מי שהוא להוט אחר בולמוס של עריות סוף שמאכילין אותו מבשרו. **אמר ר' יוחנן כל הפסוק הזה לשום עבירה נאמר וישא לוט [יא]ותשא אשת אדוניו. את עיניו [יב]כי היא ישרה בעיני. וירא [יג]וירא אותה שכם בן חמור. את כל ככר הירדן [יד]כי בעד אשה זונה עד ככר לחם. כי כלה משקה [טו]אלכה אחרי מאהבי נותני לחמי ומימי וגו' שמני ושקויי. ד"א כי כלה משקה כד"א [טז]והשקה את האשה. לפני שחת ה' כד"א [יז]והיה אם בא אל אשת אחיו ושחת ארצה. כגן ה' כארץ מצרים כגן ה' לאילנות כארץ מצרים לזרעים. ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן כאנש דבחיר [יח]פורנא דאמיה. ויסע לוט מקדם הסיע עצמו מקדמונו של עולם אמר אי אפשי לא באברהם ולא באלוהו. אברם ישב בארץ כנען אין לך רע שבברכים אלא סדום תדע כשאדם רע קורין אותו סדומי ואין לך קשה בעממים מאמורי תדע כשאדם קשה קורין אותו אמורי. אמר ר' יוסי אין לך יפה בברכים כסדום שחזר לוט על כל ערי הככר ולא מצא מקום יפה כסדום. ואנשי סדום רעים אלו לאלו. חטאים בגלוי עריות. לה'. בע"ז. מאד בשפיכות דמים. [כ]אנשי סדום אין להם חלק לעולם הבא אבל עומדין בדין שנא' רעים וחטאים. רעים בעה"ז וחטאים לעוה"ב. רבי נחמיה אומר אלו ואלו אין עומדין בדין שנא' [כא]על כן לא יקומו רשעים במשפט זה דור המבול וחטאים בעדת צדיקים אלו אנשי סדום. א"ל בעדת צדיקים אינן עומדין אבל עומדין הן בעדת רשעים: ר' יהודה אומר רעים בגופם וחטאים בממונם. רעים בגופם דכתיב [כב]ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת. חטאים בממונם דכתיב [כג]והיה בך חטא. לה' זו ברכת השם. מאד שמתכוונין וחוטאין. במתניתא תנא רעים בממונן דכתיב [כד]ורעה עינך באחיך האביון. חטאים בגופם דכתיב [כה]וחטאתי לאלהים. לה' זו ברכת השם. מאד זה שפיכות דמים שנא' [כו]וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד. ת"ר אנשי סדום לא נתגאו אלא בשביל טובה שהשפיע להן הקב"ה כתיב [כז]ארץ ממנה יצא לחם מקום ספיר אבניה נתיב לא ידעו עיט. אמרו וכי מאחר שממנה יצא לחם ועפרות זהב לו למה לנו עוברי דרכים שאין באין אלא לחסרנו בואו ונשכח תורת רגל מארצנו שנא' פרץ נחל מעם גר הנשכחים מני רגל. אמרו דאית ליה תורא מרעי חד יומא דלית ליה לירעי תרי יומי. ההוא יתמא בר ארמלתא דלא הוה ליה תורא יהבו ליה תורי למירעי אזל שקלינהו וקטלינהו א"ל דאית ליה תורא נשקול חד משכא דלית ליה נשקול תרי: דעבר במברא נתיב חד זוזא דלא עבר במברא נתיב תרי. דהוה ליה דרא דלבני אתי כל חד וחד ושקיל חד: א"ל אנא חד הוא דשקלי. דהוה

שרי

ממ"ק ובמ"ק פד מלכים ב ה: פה ד"ה ב כו: פו שם: פז ויקרא יד: פח שם: פט סוטה מו: צ בראשית מו: צא ב"ר פ"מ: צב בראשית מה: צג במדבר כ: צד בראשית מז: צה שמות יד: צו שם א: צז שם: צח שם: צט תהלים קה: ק שמות יב: קא במדבר לג: קב ב"ר פמ"א, תהלים צב:

*דטולמיסון מסעיון פניכם: קג סירה ענין סגירה: קד ומגלב החרב: קה תהלים קה: קו ערכין טז: קז סנהדרין מד: קח איוב לו: קט ב"ר פמ"א: קי במדבר כב: א שופטים ד:

ב איכה א: ג דברים כג: ד מיכה ו: ה ישעיה טו: ו ירמיה מט: ז יחזקאל כה: ח צפניה ב: ט בראשית יט: י תהלים כט: *זמומה חסומה: **ב"ר פמ"א:

יא בראשית לט: יב שופטים יד: יג בראשית לד: יד משלי ו: טו הושע ב: טז במדבר ה: יז במדבר כה: יח בראשית לח: יט פורנא בלטיני' זונה: כ סנהדרין קח: כא תהלים א:

כב בראשית לט: כג דברים כג: כד שם טו: כה בראשית לט: כו מלכים ב כא: כז איוב כח:

שדי *תומי או **שמכי אתא כל חד וחד ושקיל חד. אמר אנא חד הוא דשקלי. מאן דעבר במברא יהיב ארבע זוזי ומאן דעבר במיא יהיב תמניא זוזי זמנא חדא אתא ההוא כובס להתם א"ל הב לי ד' זוזי כו' א"ל הב לי תמניא. ***פרעיה אתייה לדיינא א"ל זיל הב ליה ארבע זוזי דשקל לך דמא ותמניא דעברת במיא. ארבעה דייני הוו בסדום שקריי ושקרוריי זייפאי ומצלי דין, דמחי לה לאיתתא דחבריה ומפלה אמרי ליה יהבה נהליה עד דמעברא לך. דפסיק ליה לאודניה דחמריה דחבריה אמרי ליה הבה ניהליה עד דקדחא אודניה. דפרעיה ליה לחבריה אמרי ליה הב ליה אגרא דשקל לך דמא. אליעזר עבד אברהם אתרמי להתם פרעוהו ואתא לקמא דיינא א"ל הב ליה אגרא דשקל לך דמא שקל גלליה פרעיה איהו לדיינא א"ל מהוא אגרא דנפיק לי מינך הב ליה את וזוזי כדקיימי קיימי. הוה להו הלולא אתא אליעזר יתיב אסיפא דכולהו א"ל מאן זימנך להכא א"ל אנת שקל גלימא ורהט יתיב גבי אחרינא א"ל הכי. נפק עד דנפקי כולהו ואכיל לסעודתא. הוה להו פוריא דהוו מגנו אורחין עלה כי אריך גייזי מניה וכי גוץ מתחי ליה. איקלע אליעזר להתם אמרי ליה קום גני אפוריא א"ל נדרא נדרי מיומא דמיתת שרה לא גנינא אפוריא. כי הוה מתרמי להו עניא יהיב ליה כל חד וחד דינר וכתיב שמיה עלה וריפתא לא הוו ממטי ליה כי הוה מיית אתי כל חד וחד שקיל דידיה הואי ההיא רביתא דהות מפקא ריפתא לעניא בחצבא הות תלתא יומי ולא מיית אתו כולי עלמא ומצערי ליה: איגלאי מילתא ושפיוה דובשא אוקמוה על אגר שורא. אתו ****זיבורי ואכלוה שנאמר זעקת סדום ועמורה כי רבה אמר רב יהודה אמר רב על עסקי ריבה והיינו דכתיב ארדה נא ואראה הכצעקתה כצעקת ריבה זו: [כח]אמר ליה רב המנונא לההוא מרבנן דהוה מסדר אגדתא קמיה מנא הא מילתא דאמור רבנן [כט]זכר צדיק לברכה וכו' מדאורייתא מנלן דכתיב וה' אמר המכסה אני מאברהם וגו' מנא הא מילתא ושם רשעים ירקב דכתיב ויאהל עד סדום ואנשי סדום רעים וחטאים: [ל]וה' אמר אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו ר' יהודה אמר כעס היה לאברהם אבינו כשפירש בן אחיו ממנו אמר הקב"ה לכל הוא מדבק וללוט בן אחיו אינו מדבק. רבי נחמיה אומר כעס היה לו מהקב"ה בשעה שהיה לוט מהלך עמו אמר הקב"ה כך אמרתי לו לזרעך נתתי את הארץ הזאת והוא מדבק את לוט בן אחיו כדי לירשו א"כ ילך ויביא לו שני *פרסתקין מן השוק ויורישם את שלו כמו שהוא רוצה בן אחיו הה"ד [לא]גרש לץ ויצא מדון גרש לץ ויצא מדון זה לוט. ויהי ריב בין רועי מקנה אברם. וישבות דין וקלון ויאמר אברם אל לוט אל נא תהי מריבה. ושמתי את זרעך כעפר הארץ מה הארץ מסוף העולם ועד סופו כך בניך מסוף העולם ועד סופו. ומה עפר הארץ אין מתברך אלא במים כך בניך אין מתברכין אלא בזכות התורה שנמשלה למים ומה עפר הארץ מכלה כלי מתכות כך ישראל העכו"ם בטלים והם קיימים ומה עפר הארץ עשוי דייש כך בניך עשויין דייש למלכיות הה"ד [לב]ושמתיה ביד מוגיך אלין דממיגין לך ואפילו כן לטובתך מקשקשין לך מן הוביך כד"א [לג]ברביבים תמוגגנה צמחה תברך. [לד]אשר אמרו לנפשך שחי ונעבורה מה היו עושים מרביצין אותן *בפלטראות ומעבירין **וורדין עליהן והא סימן טב מה פלטיא זו מכלה את העוברים ואת השבים והיא קיימת כך בניך מכלים את העכו"ם והן קיימין:

עא קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה [לה]תני הלך בשדה בין לארכה בין לרחבה קנה עד מקום שהלך שהיה ר' אליעזר אומר הילוך קנה וחכמים אומרים לא קנה עד שיחזיק מאי טעמא דרבי אליעזר קום התהלך בה ורבנן אמרי משום חביבותיה דאברהם הוא דקא"ל הכי וכו'. [לו]כשבא בלעם וראה את המדבר (ה) מלא ערלות של ישראל אמר מי יוכל לעמוד בזכות דם ברית מילה זאת היא מכוסה בעפר שנא' [לז]מי מנה עפר יעקב מכאן התקינו חכמים שיהיו מכסין את הערלה ואת הדם בעפר הארץ (ו) שנמשלו לעפר שנאמר ושמתי את זרעך כעפר הארץ וכך היו ישראל מלין עד שנחלקו לשתי ממלכות אפרים מנעו מהם ברית מילה ועמד אליהו זכור לטוב וקנא קנאה גדולה [לח]ויאמר קנא קנאתי א"ל הקב"ה לעולם אתה מקנא קנאת בשטים על גלוי עריות וקנאת כאן הייך שאין ישראל עושין ברית מילה עד שאתה רואה בעיניך. מכאן התקינו חכמים להיות עושין מושב כבוד למלאך הברית שנקרא אליהו ז"ל מלאך הברית שנאמר [לט]ומלאך הברית אשר אתם חפצים: (ז) [מ]אברהם שאין כתיב בו שמירת שבת ירש את העולם במדה שנא' קום התהלך וגו'. יעקב שכתוב בו שמירת שבת [מא]ויחן את פני העיר נכנס עם דמדומי חמה וקבע תחומין מבעוד יום ירש את העולם שלא במדה שנאמר [מב]ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה:

יד **עב** [מג]ויהי בימי אמרפל כתיב [מד]חרב פתחו רשעים חרבם תבא בלבם, מעשה בר' אליעזר בן הורקנוס שהיו אחיו חורשים במישור והוא היה חורש בהר ונשברה רגל פרתו ונשברה לטובתו ברח והלך אצל רבן יוחנן בן זכאי והיה אוכל [מה]קוזזות אדמה עד שהיה בפיו ריח רע, הלכו ואמרו לו לרבן יוחנן בן זכאי ריח פיו של רבי אליעזר קשה א"ל כשם שהבאשת ריח פיך על התורה כך ריח תלמודך יהא הולך מסוף העולם ועד סופו. לאחר ימים עלה אביו לנדותו מנכסיו ומצאו שהיה יושב ודורש וכל גדולי המדינה יושבין לפניו ציצית הכסת ונקדימון בן גוריון ובן כלבא שבוע ומצאו יושב ודורש הפסוק הזה. חרב פתחו רשעים דרכו קשתם זה אמרפל ותבריו. להפיל עני ואביון זה לוט. לטבוח ישרי דרך זה אברהם. חרבם תבא בלבם ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו ויכם. א"ל לא עליתי לכאן אלא לנדותך מנכסי הרי לך כולן נתונין במתנה אמר הרי הן עלי חרם ואיני אלא שוה בם לאחי. [מו]גם זו רעה חולה כל עמת שבא כן ילך כמא דאתא *בחליטין כך הוא אזיל בחליטין. כשם שפתח בארבע מלכיות כך אינו חותם אלא בארבע מלכיות. את כדרלעמר ותדעל ואמרפל ואריוך. כך אינו חותם אלא בארבע מלכיות בבל מדי יון ואדום. למה כל אלה חברו אל עמק השדים כדי שיבואו ויפלו ביד אברהם. דבר זה עלה בירט מן הגולה כל מקום שנאמר ויהי בימי צרה וכו' (כדכתוב בריש מגלת אסתר). שלש שמות נקראו לו כוש נמרוד אמרפל, כוש שהיה כושי ודאי, נמרוד שהעמיד מרד בעולם. אמרפל שהי' אמירתו אפלה [מז]דאמרי ואפלי בעלמא דאמרי ואפלי באברהם שאמר לו לירד לכבשן האש. ותדעל מלך גוים אתר הוא תמן ברומי ונטלו אדם אחד והמליכו אותו עליהם ותדעל שמו. ד"א ויהי בימי אמרפל מלך שנער זה בבל ואריוך מלך אלסר זה יון כדרלעומר מלך עילם זה מדי. ותדעל מלך גוים זו מלכות הרביעית שמכתבת [מח]טירוניאה מכל האומות אם ראית מלכיות מתגרות אלו באלו צפה לרגליו של משיח תדע לך שכן מצינו בימי אברהם על ידי שנתגרו מלכיות אלו באלו באת גדולה לאברהם. [מט]רב ושמואל חד אמר נמרוד שמו ולמה נקרא שמו אמרפל שהפיל אברהם אבינו לתוך כבשן האש, וחד אמר אמרפל שמו ולמה נקרא שמו נמרוד שהמריד כל העולם כלו עליו במלכותו: [נ]עשו מלחמה את ברע מלך סדום רבי מאיר היה דורש שמות, ברע בן רע, ברשע בן רשע. שנאב שהיה שואב ממון, ושמאבר שהיה פורח ומביא ממון, ומלך בלע היא צוער שנתבלעו דיוריה. כל אלה חברו אל עמק השדים. שלש שמות נקראו לו עמק השדים. עמק שוה. עמק סוכות. עמק השדים שהיה מגדל סדנים. ד"א שהוא עשוי שדים שהוא מניק את בניו כשדים, עמק שוה ששם הושוו כל האומות וקצצו לו ארזים ועשו לו בימה והושיבוהו למעלה והיו מקלסין אותו ואמרו שמענו ארוני נשיא אלהים אתה בתוכנו אמרו לו מלך אתה עלינו נשיא אתה עלינו אלהים אתה עלינו אמר להם אל יחסר העולם מלכו אל יחסר העולם אלוהו. עמק סוכות שהיה מסוכך באילנות גפן ותאנה ורמון אגוז ושקד תפוח ופרסק. הוא ים המלח לא היה שם ים אלא צנורות היאור נתבקעו ונעשו ים הה"ד [נא]בצורות יאורים בקע. שתים עשרה שנה עבדו את כדרלעמר רבי יוסי אומר י"ב וי"ג הרי כ"ה, רבן שמעון בן גמליאל אומר כלהון י"ג שנה היו. ומה מקיים רבן שמעון בן גמליאל ובארבע עשרה שנה בארבע עשרה שנה למרדן. ובארבע עשרה שנה בא כדרלעמר בעל קורה טוען בעוביה. ויכו את רפאים בעשתרות קרנים בעשתרות דקרניא. ואת הזוזים בהם ית זיותנא דבהון. ואת האימים בשוה קריתים תרתין אינון. ואת החורי זו [נב]מטרפולין שבררו אותה ויצאה לה לחירות בדור הפלגה. עד איל פארן עד מישרא דפארן. וישובו ויבואו אל עין משפט היא קדש לא באו להזדווג אלא בתוך גלגל עינו של עולם בקשו לסמותה וכו' (בב"ר פמ"ב). ויכו את כל שדה העמלקי עדיין לא עמד עמלק אלא מגיד מראשית אחרית. וגם את האמורי היושב בחצצן תמר בעין

ממ"ק ובממ"ק *תומי סוס : **שמכי מין כלל : ***פדעיה פלעו : ****זיבורי דבורים : כח יומא לח : כט משלי ט : ל ב"ר פ"מ : *פרסתקין הסוסים : לא משלי כב : לב ישעיה נא : לג תהלים סה : לד ישעיה נא : *בפלטראות רחובות : **וורדין וחורשין : לה ב"ב ק : לו פר"א פכ"ט : לז במדבר כג : לח מ"א יט : לט מלאכי ג : מ ב"ר פרשה לג : מא בראשית לג : מב שם כח : מג ב"ר פרשה מה : מד תהלים לז : מה קוזזות עפר אדום : מו קהלת ה : *בחליטין כך ומפונק : מז אמרי ואפלי הכעיס ושחק : מח טירוניאה לשון אכזריות : מט עירובין נג : נ ב"ר פמ"ב : נא איוב כח : נב מטרפולין עיר הגדולה :

זית רענן (ה) מלא ערלות וכו' קשה הכתיב בספר יהושע כל העם הילודים במדבר וגו' לא מלו, וא"ל דקאי על בני לוי שהיו נמולין כדאי' בילקוט פ' וזאת הברכה : (ו) שנמשלו לעפר, ומ"מ אי לאו קרא דבלעם מסברא דנפשיה לא הוינן מכסין בעפר : (ז) אברהם שאין כתיב בו שמירת שבת, וא"ת והלא קיים כל התורה כולה אפי' ע"ת. וי"ל שלא תיקן לאחרים תחומין אבל יעקב קבע תחומין :

בעין גדי דתמרייא. ארבעה מלכים את החמשה ויפלו להם: ועמק השדים בארות בארות חמר בירין בירין ממקן חמרא. וינוסו מלך סדום ועמורה ויפלו שמה רבי יהודה אומר ויפלו שמה אלו האוכלוסים והנשארים הרה נסו אלו המלכים, ר' נחמיה אומר ויפלו שמה אלו המלכים והנשארים הרה נסו האוכלוסין. על דעתיה דרבי יהודה ניחא על דעתיה דרבי נחמיה לא ניחא. בשעה שירד אבינו אברהם לכבשן האש וניצול יש מאומות העולם שהיו מאמינים ויש מהם שלא היו מאמינים כיון שירד מלך סדום לחמר וניצול התחילו מאמינים לשעבר. ואת כל אכלם אלו *הכותבות. ויקחו את לוט ואת רכושו בן אחי אברם כך עשו ללוט נתנו אותו [נג]בסירה ונטלו אותו עמהם כל כך למה והוא יושב בסדום לקיים מה שנא' [נד]הולך את חכמים יחכם וגו'. ויבא הפליט הוא עוג הוא פליט ולמה נקרא שמו עוג שבא ומצא אברהם עוסק במצות עוגות והוא לא נתכוון לשם שמים אמר אברהם זה קנאי הוא עכשיו אני אומר לו שנשבה בן אחיו והוא יוצא למלחמה ונהרג ואני נוטל את שרי אשתו. אמר ליה הקב"ה שכר פסיעותיך אתה נוטל שאתה מאריך ימים. ועל שחשבת להרוג את הצדיק חייך שאתה רואה אלף אלפים מבניו ואין סופו של אותו האיש ליפול אלא בידם שנא' [נה]ויאמר ה' אל משה אל תירא אותו כי בידך נתתי אותו: [נו]ממכדי סיחון ועוג אחי הוו דאמר מר סיחון ועוג בני [אחיה בר שמחזאי] הוו מאי שנא דמסיחון לא מסתפי ומעוג קא מסתפי אמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי מתשובתו של אותו צדיק אתה יודע מה היה בלבו. אמר שמא תעמוד לו זכות אברהם אבינו דכתיב ויבא הפליט ויגד לאברם העברי ואמר ר' יוחנן זה עוג שפלט מדור המבול. ויש אומרים פליט זה מיכאל (כתוב לעיל ברמז ס"ח):

עג [נז]ויגד לאברם העברי ר' יהודה אומר כל העולם כולו מעבר אחד והוא מעבר אחד, ור' נחמיה אומר שהוא מבני בניו של עבר. ורבנן אמרי שבא מעבר הנהר ושהוא משיח בלשון עברי. והוא שוכן באלוני ממרא ר' יהודה אומר במישרא דממרא ר' נחמיה אומר בפלטין דממרא, על דעתיה דר' יהודה אתרא הוא דשמיה ממרא ועל דעתיה דר' נחמיה גברא הוא דשמיה ממרא ולמה נקרא שמו ממרא שהמרה פנים באברהם בשעה שאמר ליה הקב"ה למול הלך ונמלך בג' אוהביו אמר ליה ענר כבר בן מאה שנה את ואת הולך ומצטער עצמך א"ל אשכול מה את הולך ומסרס (נ"א [נח]ומסיים) עצמך בין שונאיך. א"ל ממרא ולא עמד לך אלהיך בכבשן האש ברעבון ובמלכים והדבר הזה שהוא אומר לך למול אין את שומע. א"ל הקב"ה אתה נתת לו עצה חייך איני נגלה עליו לא בפלטין של ענר ולא בפלטין של אשכול אלא בפלטין שלך הה"ד וירא אליו ה' באלוני ממרא: [נט]וישמע אברם כי נשבה אחיו [ס]משמועה רעה לא ייראו זה אברהם כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה, נכון לבו בטוח בה', ומצאת את לבבו נאמן לפניך, סמוך לבו לא יירא אל תירא אברם אנכי מגן לך עד אשר יראה בצריו ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו ויכם. כי נשבה אחיו וכי אחיו היה אלא קלסתר פניו היה דומה לו. וירק את חניכיו ר' יהודה אומר הן הוריקו פנים כנגד אברהם אמרו חמשה מלכים לא יכלו לעמוד בהם ואנו יכולין לעמוד בהם. ר' נחמיה אומר אברהם הוריק פנים כנגדן אמר אצא ואפול על קדוש שמו של הקב"ה. ר' אבא בר זבדא אמר בכלי זיין הוריקן כד"א [סא]והרק חנית וסגור לקראת רודפי. ריש לקיש אמר באבנים טובות ומרגליות הוריקן כד"א [סב]ואברותיה בירקרק חרוץ, ר' לוי אומר בפרשת שוטרים הוריקן כד"א [סג]מי האיש הירא ורך הלבב. חניכיו ילידי ביתו בעלי חניכתו שמם אברהם כשמו. שמונה עשר ושלש מאות ריש לקיש בשם בר קפרא אליעזר לבדו היה מנין אליעזר הכי הוי. וירדוף עד דן שם ע"ז היא מכה לפניה ויירדוף עד דן מכה לאחריה [סד]מדן נשמע נחרת סוסיו, ויחלק עליהם לילה הלילה חלק מאליו רבנן אמרין יוצרו חלקו אמר הקב"ה אברהם פעל עמי בחצי הלילה אף אני פועל עם בניו בחצות הלילה ואימתי במצרים שנא' [סה]ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור. אית דאמר בלישנא אחרינא אמר הקב"ה אברהם יצא בחצות הלילה אף אני יוצא כחצות [סו]כה אמר ה' כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים. ויכם וירדפם וכי יש לך אדם רודף הרוגים רודפיו של אברהם אבינו הרוגים היו שנא' [סז]כי אתה אשר הכית רדפו הה"ד [סח]מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו וגו' חי עולמים היה מאיר לו מכל מקום שהיה הולך, אמר ר' ברכיה מזל צדק היה מאיר לו צדקה היתה צווחת ואומרת אם אין אברהם עושה אותי אין מי שיעשה אותי:

[סט]אמר רבי יוחנן אותו מלאך שנזדמן לו לאברהם לילה שמו שנא' [ע]והלילה אמר הורה גבר, ר' יצחק נפחא אמר שנעשה לו מעשה לילה שנא' [עא]מן שמים נלחמו וגו' א"ר שמעון בן אלעזר טבא דנפחא מדבר *נפחא. וירדוף עד דן א"ר יוחנן כיון שהגיע אותו צדיק לדן תשש כחו ראה שעתידין בניו לעבוד ע"ז ואף אותו רשע לא נתגבר עד שהגיע לדן שנא' [עב]מדן נשמע וגו':

[עג]רבי יהודה ור' נחמיה חד מנהון אמר אברהם היה משליך עליהם עפר והוא נעשה חרבות. קש והוא נעשה חצים. א"ל חבריה יתן עפר אין כתיב כאן אלא כעפר הן היו משליכין חרבות על אברהם ונעשות עפר. חצים ונעשו קש הה"ד [עד]ירדפם יעבור שלום. פסיעותיו של אברהם אבינו ג' מילין, ר' יהודה בר ר' סימון אמר מיל שנא' [עה]אורח ברגליו לא יבא, ר' נחמיה בשם ר' אבהו לא נתאבקו רגליהם אלא כזה שהוא הולך מביתו לבית הכנסת. וישב את כל הרכוש וגם את לוט בן אחיו ורכושו השיב אמר ר' יודן אנשים ונשים החזירו וטף לא החזירו עמדו ונתגיירו הה"ד [עו]והבאתי רעי גוים אלו אנשי סדום דכתיב ואנשי סדום רעים. ויצא מלך סדום לקראתו התחיל לכשכש בזנבו אמר ליה מה אתה ירדת לכבשן האש ונצלת אף אני ירדתי לחמר ונצלתי. אל עמק שוה ששם הושוו כל האומות וקצצו ארזים והושיבוהו עליהם וכו' (לעיל רמז ע"ב):

עד ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין [עז]ובת צור במנחה פניך יחלו עשירי עם בת צור זה אברהם בן שהצר למלכים בן שהצרי מלכים לו. במנחה פניך יחלו ומלכי צדק מלך שלם מלכי צדק מצדיק את יושביו מלכי צדק אדוני צדק נקראת ירושלים צדק [עח]צדק ילין בה. מלך שלם שנולד מהול. הוציא לחם ויין הלכות כהונה גדולה מסר לו, לחם זה לחם הפנים ויין אלו הנסכים. רבנן אמרי תורה גלה לו שנא' [עט]לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי. והוא כהן לאל עליון ר' אבא בר כהנא אמר כל יין שכתוב בתורה עושה רושם חוץ מזה. ר' לוי אמר אף לא יצאנו מידו שמשם קרא עליו ועבדום וענו אותם. ומלכי צדק מלך שלם שנולד מהול וכו' (כדכתוב לעיל בפסוק ויברא אלהים את האדם בצלמו ברמז מ"ז):

[פ]בקש הקב"ה להוציא כהונה משם שנאמר והוא כהן לאל עליון כיון שהקדים ברכת אברהם לברכת המקום הוציאו מאברהם שנא' ויברכהו ויאמר ברוך אברם וגו' א"ל אברהם וכי מקדימין ברכת עבד לברכת רבו מיד נתנה לאברהם שנא' [פא]נאם ה' לאדוני וגו' על דברתי מלכי צדק והיינו דכתיב והוא כהן לאל עליון הוא כהן ואין זרעו כהן: [פב]ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ שלשה קנינין הן תורה קנין אחד דכתיב ה' קנני ראשית דרכו שמים וארץ קנין אחד דכתיב קונה שמים וארץ ישראל קנין אחד עד יעבור עם זו קנית: ואית דאמרי [פג]ה' קנינין תורה ושמים וארץ וישראל אברהם ובית המקדש דכתיב ויביאם אל גבול קדשו הר זה קנתה ימינו: [פד]קונה שמים וארץ מאי קנאן כאינש דאמר פלן עינוהי יאי שעריה יאי. אברהם היה מקבל את העוברים והשבים ומשהיו אוכלין ושותין הוא אמר להון בריכו ואמרין ליה מה נימר אמר להון בריך אל עולם שאכלנו משלו אמר ליה הקב"ה אני לא היה שמי נכר בבריותי והכרת אותי לבריותי מעלה אני עליך כאלו אתה שותף עמי בברייתו של עולם הה"ד ברוך אברם לאל עליון וגו' וברוך אל עליון אשר מגן צריך בידך שהפך מגנון שלך על צריך. כמה [פה]מנגינאות עשיתי כדי להביאם תחת ידיך, אוהבים היו זה לזה משלחין כתבים זה לזה משלחים דורונות זה לזה והמרדתי אלו באלו כדי שיבואו ויפלו תחת ידיך. ויתן לו מעשר מכל ר' יהודה בר ר' סימון אמר מכח אותה ברכה אכלו שלש יתדות גדולות בעולם אברהם יצחק ויעקב. באברהם כתיב [פו]וה' ברך את אברהם בכל בזכות ויתן לו מעשר מכל. ביצחק כתיב [פז]ואוכל מכל בזכות ויתן לו מעשר מכל: ביעקב כתיב [פח]כי חנני אלהים וכי יש לי כל בזכות ויתן לו מעשר מכל, תן לי הנפש והרכוש קח לך [פט]מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו במצרים ר"י שנה מפני שעשה אנגריא בתלמידי חכמים שנא' וירק את חניכיו ילידי ביתו, ושמואל אמר מפני שהפריז על מדותיו של הקב"ה שאמר במה אדע כי אירשנה, ר' יוחנן אמר מפני שהפריש בני אדם מלהכנס תחת כנפי השכינה שנא' תן לי הנפש והרכוש קח לך, שמואל אמר שהוריקן כדלעיל:

עה [צ]הרימותי ידי אל ה' וש"ה [צא]שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך אבות הראשונים הפרישו תרומות ומעשרות אברהם הפריש תרומה גדולה הרימותי ידי אל ה' ואין הרמה אלא תרומה כד"א [צב]והרמותם ממנו תרומת ה'. יצחק הפריש מעשר שני.

ויזרע

במ"ק ובמ"ק *כותבות המריס: נג בסירה בסוגר: נד משלי יג: נה דברים ג: נו נדה סא: נז ב"ר פרשה מא: נח מסיים ל' אות וסימן: נט ב"ר פרשה מב: ס תהלים קיב: סא תהלים לה: סב שם סח: סג דברים כ: סד ירמיה ח: סה שמות יב: סו שם יא: סז תהלים סט: סח ישעיה מא: סט סנהדרין צו: ע איוב ג: עא שופטים ה: *מדבר נפחא ר' יוחנן נקרא בר נפחא ע"ש יפיו: עב ירמיה ח: עג ב"ר פרשה מג: עד ישעיה מא: עה שם: עו יחזקאל ז: עז תהלים מה: עח ישעיה א: עט משלי ט: פ נדרים לב: פא תהלים קי: פב פסחים פז: פג אבות פ"ו: פד ב"ר פרשה מג: פה מנגינאות כמלאכות והתכולות: פו בראשית כד: פז שם כז: פח שם לג: פט נדרים לב: צ פסיקתא: צא משלי א: צב במדבר יח:

[צג]ויזרע יצחק בארץ ההיא וימצא וגו׳ מאה שערים והלא אין הברכה שורה לא על המדוד ולא על השקול ולא על המנוי למה מדדן (ח) בשביל לעשרן הה״ד [צד]ויברכהו ה׳: יעקב הפריש מעשר ראשון הה״ד [צה]וכל אשר תתן לי (ט) עשר אעשרנו לך. [צו]כותי אחד שאל את ר׳ מאיר אמר ליה לית אתון אמרין דיעקב אבוכון קושטא אמר ליה אין דכתיב [צז]תתן אמת ליעקב אמר ליה וכו׳ הפריש שבטו של לוי אחד מעשרה לשבטים לא היה לו להפריש עוד לשנים אמר ליה את אמרת דאינון תריסר ואנא אמר דאינון ארבסר אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי*. אמר ליה יהא טבות לית את מסייע לי אוספת קמח א״ל לית את מודה לי שהן ארבע אמהות אמר ליה צא מהן ארבע בכורות של ארבע אמהות שאין הבכור מתעשר למה הוא קדש ואין קדש מוציא קדש א״ל טבוי לאומתך דאת בגוות:

[צח]רבי יהודה אומר הרמותי ידי עשאן תרומה כד״א [צט]והרמותם ממנו תרומת ה׳. רבי נחמיה אומר עשאן שבועה כד״א [ק]וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם ורבנן אמרי עשאן שירה כד״א [קא]אלהי אבי וארוממנהו:

עו אם מחוט ועד שרוך נעל א״ל הקב״ה אתה אמרת אם מחוט חייך שאני נותן לבניך מצות ציצית כד״א [קב]על ציצית הכנף פתיל תכלת. ומתרגמינן חוטא דתכלתא אתה אמרת נעל חייך שאני נותן לבניך מצות יבמה כד״א [קג]וחלצה נעלו. ד״א אם מחוט זה המשכן שהיה מצוייר בתכלת וארגמן ותולעת שני ובשש וכו׳. ועד שרוך נעל זה חוט הסיקרא דתני וכו׳ הוגרו באמצע להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים. ועד שרוך נעל אלו פעמי רגלים כד״א [קד]מה יפו פעמיך בנעלים:

[קה]דרש רבא בשכר שאמר אברהם אם מחוט ועד שרוך נעל זכו בניו לשתי מצות חוט של תכלת ורצועה של תפילין בשלמא רצועה של תפילין דכתיב [קו]וראו כל עמי הארץ כי שם ה׳ נקרא עליך ויראו ממך ותניא ר׳ אליעזר הגדול אומר אלו תפילין שבראש. אלא חוט של תכלת מאי היא דתניא היה ר׳ מאיר אומר מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין מפני שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד שנא׳ [קז]ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכתיב [קח]כמראה אבן ספיר דמות כסא:

[קט]אתה אמרת אם מחוט בו אני משבח בניך כחוט השני שפתותיך אתה אמרת עד שרוך נעל בזכות כך אני פורע משונאיהם על אדום אשליך נעלי: [א]אמר רבא קשה גזל הנאכל שאפילו צדיקים גמורים אינן יכולין להחזירו שנא׳ בלעדי רק אשר אכלו הנערים וגו׳: [ב]הה״ד [ג]ויען כל איש רע ובליעל מהאנשים אשר הלכו עם דוד וגו׳ ויאמר דוד לא תעשו כן אחי את אשר נתן ה׳ לנו וישמור אותנו וגו׳ ומי ישמע לכם לדבר הזה וגו׳ ויהי מהיום ההוא ומעלה וישימה לחק וגו׳ והלאה אין כתיב כאן אלא ומעלה ממי למד מאברהם זקנו שאמר בלעדי רק אשר אכלו הנערים:

עז [ד]הנסיון השביעי אחר הדברים האלה היה דבר ה׳ אל אברם לכל הנביאים נראה להם בחזון ולאברהם נגלה במראה ובחזון. (י) במראה מנין וירא אליו. בחזון מנין אחר הדברים האלה היה דבר ה׳ אל אברם במחזה א״ל אברהם אל תירא שאני מגן לך. ר׳ אומר הוציא את אברהם החוצה בליל י״ט של פסח ואמר לו כה יהיה זרעך. ר׳ אליעזר אומר הראה הקב״ה לאברהם אבינו בברית בין הבתרים ארבע מלכיות מושלן ואובדן שנא׳ ויאמר אליו קחה לי עגלה משלשת זו מלכות אדום שהיא כעגלה דשה. עז משלשת זו מלכות יון שנא׳ [ה]וצפיר העזים הגדיל עד מאד. ואיל משלש זו מלכות מדי ופרס שנא׳ [ו]האיל אשר ראית בעל הקרנים. ותור אלו בני ישמעאל תור לשון ארמית שור תור אי לארץ (כ) כשיצמד שור זכר עם הנקבה. יפתחו וישדדו את כל העמקים. וגוזל אלו ישראל שנמשלו לגוזל [ז]יונתי בחגוי הסלע אחת היא יונתי. לא נאמר לשון משולשת אלא גבורי כח כד״א [ח]והחוט המשלש לא במהרה ינתק. רב משרשי׳ אמר משולשים יהיו שלשה פעמים עתידים למשול בארץ ישראל. פעם ראשון כל אחד ואחד בפני עצמו. פעם שני בשנים שנים. פעם שלישי כולן כאחד להלחם עם בית דוד שנא׳ [ט]יתיצבו מלכי ארץ וגו׳. ר׳ יהושע אומר לקח אברהם הרבו ובתר אותם כל אחד לשנים שנא׳ ויקח לו את כל אלה ויבתר אותם בתוך אילו לא בתר אותם לא היה העולם יכול לעמוד אלא הואיל ובתר אותם תש כחן וכו׳ ואת הצפור לא בתר וכו׳ לא היה שם אלא בן יונה. וירד העיט על הפגרים זה דוד בן ישי שנמשל כעיט [י]העיט צבוע נחלתי לי כצאת השמש מן המזרח היה אברהם יושב מניף עליהם בסודרו כדי שלא ימשול בהן העיט עד שבא הערב. ר׳ אלעזר בן עזריה אומר מכאן אתה למד שאין מושלן של ארבע מלכיות הללו אלא יום אחד מיומו של הקב״ה א״ל ר׳ אלעזר בן ערך כדברך שנא׳ [יא]נתנני שוממה כל היום דוה (ל) חוץ משתי ידות שעה תדע לך שהוא כן בוא וראה כשהחמה נוטה לבא במערב שתי ידות שעה תש אורו אין נוגה לו. וכן עד שלא יבא הערב יצמח אורן של ישראל שנא׳ [יב]והיה לעת ערב יהיה אור. עמד אברהם והיה מתפלל לפני הקב״ה שלא ישתעבדו בניו בארבע מלכיות ונפלה עליו שנת תרדמה וישן לו (מ) וכי יש לך אדם שהוא שוכב וישן ויכול להתפלל אלא ללמדך שהיה אברהם ישן מכח התפלה כדי שלא ישתעבדו בניו. אימה זו מלכות הרביעית שנאמר [יג]דחילו ואמתני. חשכה זו מלכות יון שהחשיכה עיניהן של ישראל. גדולה זו מלכות מדי שגדלה למכור ישראל חנם. נופלת זו מלכות בבל שנא׳ [יד]נפלה נפלה בבל. עליו אלו בני ישמעאל שעליהם בן דוד יצמח שנא׳ [טו]אויביו אלביש בשת ועליו יציץ נזרו. ר׳ זעירא אמר לא נבראו הללו אלא עצים לגיהנם שנאמר והנה תנור עשן ואין תנור אלא גיהנם שנאמר [טז]נאם ה׳ אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלים: [יז]האל תמים דרכו זה אברהם התהלך לפני והיה תמים. אמרת ה׳ צרופה שצרפו הקב״ה בכבשן האש. מגן הוא לכל החוסים בו אל תירא אברם אנכי מגן לך. [יח]רשע עושה פעולת שקר זה נמרוד שהיו פעולותיו של שקר זורע צדקה זה אברהם ושמרו דרך ה׳ לעשות צדקה. שכר אמת שכרך הרבה מאד. ר׳ לוי אמר לפי שהיה אבינו אברהם מתפחד ואומר תאמר האוכלוסין שהרגתי היה בהן צדיק אחד או ירא שמים אחד משל לאחד שהיה עובר לפני פרדסו של מלך ראה חבילה של קוצים וירד ונטלה והציץ המלך והתחיל מיטמר [יט]מפניו א״ל מה אתה מיטמר פועלים הייתי צריך שיקשקשו אותה עכשיו שקשקשת אותה בוא וטול שכרך כך א״ל הקב״ה לאברהם אותן אוכלוסין שהרגת קוצים כסוחים היו הה״ד [כ]והיו עמים משרפות סיד קוצים וגו׳ ר׳ לוי אמר חורי לפי שהיה אבינו אברהם מתפחד ואומר תאמר אותן המלכים שהרגתי שבניהם מכנסין אוכלוסין ועושין עמי מלחמה א״ל הקב״ה אל תירא אנכי מגן לך מה מגן זה אפי׳ כל החרבות באות עליו הוא עומד כנגדן אף אתה נלחם כנגדן. ורבנן אמרין לפי שהיה אבינו אברהם מתפחד ואומר ירדתי לכבשן האש ונצלתי לרעבון ונצלתי עשיתי מלחמה עם המלכים ונצלתי תאמר שקבלתי שכרי בעוה״ז ואין לי כלום לעוה״ב א״ל הקב״ה אל תירא אנכי מגן לך [כא]מגן עשיתי עמך בעולם הזה אבל שכרך מתוקן לעתיד לבא שכרך הרבה מאד כמה דאת אמר [כב]מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. ר׳ יודן ור׳ הונא תרויהון בשם ר׳ יוסי בן זמרא ר׳ יוחן אמר כל מקום שנאמר אחרי סמוך אחר מופלג. ר׳ הונא אמר כל מקום שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג. אחר הדברים האלה הרהורי דברים היו שם מי הרהר אברהם הרהר אמר לפני הקב״ה רבש״ע כרת ברית עם נח שאין אתה מכלה את העולם עמדתי וסגלתי מצות ומע״ט יותר ממנו ודחית בריתי לבריתו תאמר שאחר עומד ומסגל מצות ומע״ט יותר ממני ותדחה בריתו לבריתי א״ל הקב״ה מנח לא העמדתי מגינים של צדיקים ממך אני מעמיד מגינים של צדיקים. ולא עוד אלא בשעה שיהיו בניך באין לידי עבירה ומעשים רעים אני רואה צדיק אחד שהוא יכול לומר למדת הדין די אני נוטלו ומכפר עליהם. היה דבר ה׳ אל אברם במחזה י׳ לשונות נקראת נבואה. חזון הטפה דבור אמירה צווי משא משל מליצה חידה נבואה. ואי זו היא קשה שבכולן ר׳ אליעזר אומר חזון שנא׳ [כג]חזות קשה הוגד לי ר׳ יוחנן אמר דבור שנא׳ [כד]דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות. ורבנן אמרין משא כמשמעו שנא׳ [כה]כמשא כבד יכבדו ממני. גדול כחו של אברהם שנדבר עמו בדבור ובחזון: אל תירא אברם ממי נתירא ר׳ ברכיה אמר משם נתירא הדא הוא דכתיב [כו]ראו איים וייראו קצות הארץ יחרדו קרבו ויאתיון מה איים הללו מסוימים בים כך היו אברם ושם מסוימים בעולם. וייראו זה נתירא מזה וזה נתירא מזה. אברהם נתירא תאמר שיש בלבו עלי שהרגתי בניו. ושם נתירא תאמר שיש בלבו עלי שהעמדתי רשעים. קצות הארץ זה שרוי בקצו

מ״מ ובמ״ק צג בראשית כו: צד שם: צה שם כח: צו ב״ר פרשה ע: צז מיכה ז: *עיין ברמז קלג: צח ב״ר פרשה מג: צט במדבר יח: ק דניאל יב: קא שמות טו: קב במדבר טו: קג דברים כה: קד שיר ז: קה סוטה לח וחולין פט: קו דברים כח: קז שמות כד: קח יחזקאל א: קט תנחומא: א חולין פט: ב ב״ר פרשה מג: ג שמואל א ל: ד פר״א פכ״ח: ה דניאל ח: ו שם: ז שיר ב: ח קהלת ד: ט תהלים ב: י ירמיה יב: יא איכה א: יב זכריה יד: יג דניאל ז: יד ישעיה כא: טו תהלים קלב: טז ישעיה לא: יז ב״ר פרשה מג, תהלים יח: יח משלי יא: יט מיטמר מהגיה ח״ע: כ ישעיה לג: כא מגן תנם: כב תהלים לא: כג ישעיה כא: כד בראשית מב: כה תהלים לח: כו ישעיה מא:

זית רענן (ח) בשביל לעשרן, אבל תרומה אין תורמין במדה רק באומד אבל גבי מעשר תנן אל תרבה לעשר אומדות: (ט) עשר אעשרנו לך, משמע דקאי אמעשר ראשון דמעשר שני הבעלים אוכלים אותו: (י) במראה מנין שנאמר וירא אליו. וא״ת גבי יצחק נמי כתיב וירא אליו בריש תולדות. וי״ל דמ״מ לא מצינו אצל חזון: (כ) כשיצמד שור זכר כו׳ כך הישמעאלים מחריבים העולם: (ל) חוץ משתי ידות שעה, היינו ג״ז שנה ושליש לפי חשבון ש״י שנה הוי שעה: (מ) וכי יש לך אדם שהוא שוכב וכו׳. כלומר דאי איתא ששכב לישן היאך יכול להתפלל אלא ע״כ שנפל השינה עליו מכח התפלה:

בקצו של עולם וזה שרוי בקצו ש"ע. קרבו ויאתיון קרבו זה לזה. איש את רעהו יעזורו זה עוזר את זה בברכות ויברכהו ויאמר ברוך אברם וגו' וזה עוזר את זה במתנות ויתן לו מעשר מכל. [כז]ויחזק חרש זה שם שעשה את התבה. את צורף זה אברהם שצרפו הקב"ה בכבשן האש. מחליק פטיש את הולם פעם שהחליק פטישו והלם כל באי עולם פעם אחת. אומר לדבק טוב הוא אלו אומות העולם שהן אומרים מוטב לידבק באלהיו של אברהם ולא לידבק בע"ז של נמרוד. ויחזקהו במסמרים ויחזק אברהם את שם במצות ומעשים טובים ולא ימוט אברם: ויאמר אברם ה' אלהים מה תתן לי אמר ר' יונתן שלשה הן שנאמר בהן שאל ואלו הן שלמה כתיב [כח]בגבעון נראה ה' אל שלמה בחלום הלילה ויאמר אליו שאל מה אתן לך. אחז כתיב [כט]שאל לך אות מעם ה' אלהיך. מלך המשיח כתיב [ל]שאל ממני ואתנה גוים נחלתך. רבי ברכיה ור' אחא בשם ר' שמואל בר נחמני אמר אנו מביאין עוד שנים מן האגדה אברהם ויעקב. אברהם כתיב ביה מה תתן לי אינו אומר מה תתן לי אלא שאמר לו שאל. יעקב אמר וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו וגו'. אמר ר' יוחנן שני בני אדם אמרו דבר אחד אברהם אמר רבש"ע אם עתיד אני להוליד בנים ולהכעיסך מוטב לי וכו' [לא]ואנכי הולך ערירי ודוד אמר חקרני אל ודע לבבי דע הפורשים ממני אם דרך עוצב בי ונחני בדרך עולם אמר לפניו רבש"ע אם אני עתיד להוליד בנים ולהכעיסך מוטב לי ונחני בדרך עולם. ר' אלעזר בשם ר' יוסי בן זמרא ובן משק ביתי זה לוט שנפשו שוקקת עלי לירשני. הוא דמשק אליעזר שבשבילו רדפתי מלכים עד דמשק ועזרני אל. ריש לקיש בשם בר קפרא אמר ובן משק ביתי בר ביתי הוא דמשק אליעזר שעל ידו רדפתי מלכים עד דמשק ועזרני אל ואליעזר שמו וירק את חניכיו שי"ח ומנין אליעזר הכי הוי:

[לב]תשעה נכנסו בגן עדן בחייהם. אלו הן חנוך ומשיח ואליהו ואליעזר ועבד מלך הכושי וחירם מלך צור ויעבץ בנו של ר"י הנשיא וסרח בת אשר ובתיה בת פרעה ויש אומרים הוציא חירם ונכנס תחתיו ר' יהושע בן לוי; [לג]ויאמר אברם הן לי לא נתתה זרע אמר ר' שמואל בר יצחק המזל דוחקני ואומר לי אברם אין את מוליד א"ל הקב"ה יהי כדברך אברם אינו מוליד אברהם מוליד שרי לא ילדה שרה ילדה. והנה דבר ה' אליו לאמר מלאך אחר מלאך דבור אחר דבור אני ושלשה מלאכים נגלין עליך ואומרים לך לוט ליטא לא ירית אברהם. ויוצא אותו החוצה וכי מחוץ לעולם הביאו שאמר הכתוב ויוצא אותו החוצה אלא אחוי ליה שקקי שמיא כד"א [לד]עד לא עשה ארץ וחוצות והעלה אותו למעלה מכיפת הרקיע הוא דאמר ליה הבט נא השמימה ואין הבטה אלא מלמעלה למטה כד"א [לה]הביטה ענני ה' אלהי: ויוצא אותו החוצה צא מאצטגנינות שלך נביא אתה ואין אתה אכטרוגלוס שנאמר [לו]השב אשת האיש כי נביא הוא. בימי ירמיהו בקשו ישראל לבא לידי מדה זו ולא הניח להם הקב"ה שנא' [לז]כה אמר ה' אל דרך הגוים אל תלמדו וגו' כבר אברהם אביכם בקש לבא לידי מדה זו ולא הנחתי לו. א"ר לוי עד דסנדלא ברגלך דרום [לח]כוכבא כל מי שהוא נתון למטה מהם מתירא מהם אבל את שאת נתון למעלה מהם דושם: [לט]אמר רב יהודה אמר רב מנין שאין מזל לישראל שנאמר ויוצא אותו החוצה וכו' אמר לפניו רבש"ע נסתכלתי באצטגנינות שלי ואיני ראוי לכך א"ל הקב"ה צא מאצטגנינות שלך אין מזל לישראל מאי דעתיך דקאי צדק במערב מהדרנא ליה ומוקמינא ליה במזרח והיינו דכתיב [מ]מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו וגו': [מא]לעולם ישמור אדם בלבו שלא יבא לידי חטא ואפילו חטא הקל צא ולמד מאבותינו הראשונים שלא ירדו למצרים אלא בשביל דבר קל שדבר אברהם במה ארע ובשכר יראה קמעא (נ) שירא ישמעאל את אביו לא נתן הקב"ה רשות לכל אומה ומלכות שישלטו בבניו. ובשכר שתי דמעות שהוריד עשו נתנו לו את הר שעיר שאין גשמי ברכה פוסקין ממנו לעולם. ובשכר שנטל את כליו והלך לו מפני יעקב אחיו נתנו לו מאה מדינות. ובשכר ששמע יעקב אל יוסף נענש עליו כ"ב שנה. ובשביל מריבה נענשו משה ואהרן אמרו הכמים אם אש אחזה בלחים מה יעשו יבשים ועל אותה שעה הוא אומר תפלה למשה. חזר הקב"ה לרצות את משה א"ל לא אני הוא שאתם בני ואני אביכם אתם אחי ואני אחיכם אתם רעי ואני רעכם אתם דודי ואני דודכם כלום אסרתי לכם איני מבקש מכם אלא כשם [מב]שבלשתי בעצמי ומצאתי י"א מדות כך איני מבקש מכם אלא י"א מדות ואלו הן הולך תמים ופועל צדק וגו'. שוב חזר הקב"ה לרצות את משה א"ל כלום יש לפני משוא פנים בין ישראל בין גוי בין איש בין אשה בין עבד בין שפחה עשה מצוה שכרה

בצדה שנא' [מג]צדקתך כהררי אל וגו' מכאן אמרו כל המרבה כבוד שמים וממעט כבוד עצמו כבוד שמים מתרבה וכבודו מתרבה וכל הממעט כבוד שמים ומרבה כבוד עצמו כבוד שמים במקומו וכבודו מתמעט. מעשה באיש אחד שהיה עומד בבית הכנסת ובנו עומד כנגדו וכל העם עונין אחר התיבה הללויה ובנו עונה דברים של *תפלות א"ל ראה בנך שהוא עונה דברים של תפלות. אמר להם ומה אעשה לו תינוק הוא ישחק שוב למחר עשה כך וכל אותן שמונה ימי החג ולא אמר לו דבר ולא יצאה אותה שנה ולא שנתים ולא שלש עד שמת אותו האיש ומתה אשתו ומת בנו ובן בנו ויצאו לו ט"ו נפשות מתוך ביתו ולא נשתייר לו אלא זוג אחד, אחד חגר וסומא ואחד שוטה ורשע. שוב מעשה באדם אחד שהיה מתחרט שלא קרא ושלא שנה פעם אחת היה עומד בבית הכנסת וכיון שהגיע העובר לפני התבה לקרושת השם הגביה את קולו ואמר קדוש קדוש קדוש. אמר ליה מה ראית שהגבהת את קולך אמר ליה לא זכיתי לא למקרא ולא למשנה ועכשיו שנתנו לי רשות לא אגביה את קולי ותשוב נפשי עלי. ולא יצאה אותה השנה ולא שנתים ולא שלש עד שעלה אותו האיש מבבל לארץ ישראל ועשאוהו שר החיל של קיסר ומינוהו ראש על כל בירניות שבא"י ונתנו לו מקום ובנה עיר וישב עליה וקראו לו קלניא לו ולבניו ולבני בניו עד סוף כל הדורות. מעשה בכהן אחד שהאכיל את בהמתו תרומה ונפלה עליו אש ואכלה ממנו שלשים כרים ושלשים בגדים וארבעה ועשרים כדים של יין וששה עשר כדים של שמן ושאר ממון שהיה לו ובא ועמד לפני חכמים סיפר להם מה שאירע לו. א"ל כהן אני והאכלתי את בהמתי תרומה ושמעו חכמים ואמרו ברוך המקום שאין לפניו משוא פנים וכי תרומה קדש שאין להם אוכלים כלום הולכים אלא לשרפה א"ל לא כך למדתני כרשיני תרומה מאכילין אותה לבהמה ולחיה ולתרנגולים. לא אמרו אלא כרשינים שמתחלתן אוכלי בהמה הן ובשנת רעבון התירו לבני אדם לאכול אותן לפיכך גזר עליהן דוד. מכאן אמרו כל המאכיל את בהמתו תרומה אפי' מתרומת חו"ל עליו הכתוב אומר ובוזה דרכיו ימות ואומר ואת קדשי בנ"י לא תחללו וגו'. למדנו מאברהם שמתחלת מעשיו היה ירא מלפני הקב"ה שנא' אל תירא אברם אין אומר אל תירא אלא למי שהוא ירא שמים לאמתו. משלו משל למה"ד למלך שאמר לבנו צא והרוג את הלסטים הללו ואם יפלו בידך אל תהנה מממונם כדי שלא יאמרו לא יצא בן המלך להרוג את הלסטים הללו אלא בשביל לקפח את הממון יצא והרג אותן בחזרתו יצא אביו לקראתו אמר ליה בני ברוך אתה ותהא לך קורת רוח בעולם שלא נהנית ממmonם כלום ועכשיו הרי אני משלם לך מבית גנזי בכסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות וכל כלי חמדה שבעולם. לכך נדמה אברהם אבינו בשעה שהרג את המלכים יצא מלך סדום לקראתו א"ל תן לי הנפש וגו' א"ל שוטה שבעולם וכי לכסף וזהב אבנים טובות ומרגליות וכל כלי חמדה אני צריך משלך אם מחוט ועד שרוך נעל וגו' לכך נאמר אנכי מגן לך וגו'. למדנו מיצחק שמתחלת מעשיו היה ירא מלפני הקב"ה. בן ע"ה שנה היה יצחק בשעה שנפטר אברהם אבינו אמר אוי לי שמא אין בי מעשים טובים כמו שהיו באבא ומה תהא עלי מלפני הקב"ה מיד נתגלגלו רחמיו של הקב"ה ודבר עמו באותו הלילה שנא' [מד]ויהי אחרי מות אברהם וגו'. למדנו מיעקב שמתחלת מעשיו היה ירא שמים שנא' [מה]ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר וגו' וכן אבותינו הראשונים שנא' [מו]וירא ישראל את היד הגדולה וגו' ללמדך שבשכר יראה ובשכר אמונה שהאמינו בו מתחלה עתיד הקב"ה שיבא ויפדה אותם מבין אומות העולם שנא' [מז]חולי וגוחי בת ציון וגו':

טו עז [מט]אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים. אמרו בשעה שהפיל נמרוד הרשע את אברהם לתוך כבשן האש אמר לפניו גבריאל רבש"ע ארד ואציל את הצדיק מכבשן האש א"ל אני יחיד בעולמי והוא יחיד בעולמו נאה ליחיד להציל את היחיד. ולפי שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה א"ל תזכה ותציל שלשה מבני בניו: [נ]אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים כפתוהו ועקדוהו לאברהם והניחוהו על גבי הארץ והקיפו לו עצים מארבע רוחותיו ה' אמות לכל צד וגבהן של עצים ה' אמות ועד אותה שעה לא הכיר תרח את בוראו מיד באו שכניו ובני עירו וטפחו לו על ראשו א"ל בושת בושה גדולה וכלמה בן שהיית אומר עליו שהוא יורש העולם הזה והעולם הבא שרפו נמרוד באש. מיד נתגלגלו רחמיו של הקב"ה וירד והצילו. אמר תרח בלבו שמא יעמדו ויהרגו את בני עמד ויצא משם שנא' [נא]ויקח תרח וגו' ובשכר שיצא משם לש"ש (ס) המליטו הקב"ה לאברהם אבינו בחייו ל"ה שנה שנא' [נב]נשיא אלהים אתה ולהלן

ממ"ק ובמ"ק כז ישעיה מא: כח מלכים א ג: כט ישעיה ז: ל תהלים ב: לא כתוב ברמז קנה: לב מסכת ד"א: לג ב"ר פמ"ד: לד משלי ח: לה תהלים יב: לו בראשית כ: לז ירמיה י: לח כובא קולים: לט שבת קנו: מ ישעיה מא: מא פדר"א: מב שבלשתי תפשתי: מג תהלים לו: *תפלות ליצנות: מד בראשית כה: מה שם לה: מו שמות יד: מז מיכה ד: מח ישעיה מא: מט פסחים קיח: נ פדר"א: נא בראשית יא: נב שם כג:

זאת רענן (נ) שירא ישמעאל, שמצינו שהניח עצמו לימול והיה בן י"ג שנה: (ס) המליטו הקב"ה לאברהם בחייו ל"ה שנה, שתרח היה בן ר"ה שנה כשמת ובן ע' שנה היה כשנולד אברהם נמצא היה אברהם בן קל"ה שנה כשמת תרח וג"ל שבן ק' שנה היה אברהם כשהמליטוהו והיינו כשנולד יצחק שראו שפקדו הקב"ה בבנים:

ולהלן הוא אומר [נג]אשר נשיא יחטא מה להלן (ע) שאין על גביו אלא ה' אלהיו ומ' שנה מלך אחר מיתתו הרי ע"ה שנה ועליו הוא אומר [נד]לבבתיני אחותי כלה: [נה]אמר רב חנן בר רבא אמר רב עשר שנים נחבש אברהם אבינו ג' בכותא ז' בקרדו ורב דימי מנהרדעא מתני איפכא אמר רב עיברא זעירא דכותא זה הוא אור כשדים: [נו]הה"ד [נז]כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו בנוהג שבעולם בשר ודם עושה לו פטרון שיהא מתקיים עליו והוא נתפס [נח]באנקליטין הלכו ואמרו לו נתפס בן ביתך א"ל אני מתקיים עליו יצא ליהרג היכן הוא והיכן פטרונו. אבל הקב"ה אינו כן אמרו מלאכי השרת נתפס אברהם בן בריתך א"ל אני מתקיים עליו א"ל הרי הוא עומד לפני אמרפל הרי [נט]אפומנימא שלו נקראין הרי הוא יוצא לישרף א"ל הריני מתקיים עליו הושלך לכבשן האש ירד הקב"ה והצילו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים: [ס]תרח היה רואה במזלות רואה מזלו של הרן שהוא נשרף ומזלו של הרן שהעולם מתמלא הימנו. נכנסו אומות העולם אצל אברהם אבינו אמרו ליה של מי אתה אמר להם לעולם לא אניח את הקב"ה שבשמים מיד השליכוהו לכבשן האש. לא ירד עמו לא *עיר ולא שרף ולא מלאך אלא הקב"ה בעצמו שנאמר אני ה' אשר הוצאתיך. הרן היה לבו חלוק היה נוטה על דברי אביו נכנסו אצלו א"ל של מי אתה אמר בלבבו אברהם אחי הוא גדול ממני אם ראיתיו שנמלט אומר אני של אברהם אני מיד השליכוהו לכבשן האש ולא הספיק לירד עד שהמיתו האש ונטלו המלך והשליכו לפני אביו שנא' [סא]וימת הרן על פני תרח אביו ותרח אביו יפה ראה שהעולם מתמלא ממנו ואינו יודע אם מן האנשים אם מן הנשים שרי היתה בתו שנא' בת הרן אבי מלכה ואבי יסכה ונתמלא כל העולם ממנה:

[סב]שבעה דברי מופת נעשו בעולם שלא נבראו כמותם מיום שנבראו שמים וארץ. מופת הראשון שניצל אברהם מכבשן האש שנא' אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים. והמופת השני שילדה שרה בת תשעים שנה ולא האמינו עד שהניקה בנים שרה. מופת השלישי שנזרקה בו שיבה באברהם שנא' [סג]ואברהם זקן. מופת הרביעי לא היה אדם עוטש וחיה אלא בכל מקום היתה נפשו יוצאה בין בשוק בין בדרך עד שבא יעקב אבינו ובקש רחמים על הדבר ואמר רבש"ע אל תקח נפשי ממני עד שאצוה על בני ונעתר לו שנאמר [סד]ויאמר ליוסף הנה אביך חולה לפיכך חייב אדם בעטישה (פ) להודות להקב"ה שנהפך ממות לחיים שנא' [סה]עטישותיו תהל אור. מופת החמישי ובני ישראל הלכו ביבשה. מופת הששי שמש בגבעון דום שבא יהושע ועשה מלחמת ישראל והגיע ערב שבת וראה בצרתן של ישראל שלא יחללו את השבת עד שראה הכמי הגוים רוגשים במזלות לבא על ישראל. מה עשה פשט את ידו לאור השמש והירח והזכיר עליהם את השם ועמד כל אחד ואחד במקומו ל"ו שעות עד מוצאי שבת. מופת השביעי לא היה אדם עומד מחליו עד שבא חזקיהו מלך יהודה ועמד וחיה שנא' [סו]מכתב לחזקיהו בחלותו ויחי מחליו ויאמר חזקיהו מה אות אמר ליה אחז אביך רגש במזלות והיה משתחוה לשמש וירד השמש וברח במערב עשר מעלות אם רוצה אתה ירד עשר מעלות אחורנית אמר חזקיה לא כי אלא אותן עשר [סז]שעות שתרד (צ) יעמוד במקומו ונעתר לו שנא' [סח]הנני משיב את צל וגו' אשר ירד במעלות אחז. כשראה חזקיהו שלוחי מלך בבל נתגאה בלבו למעלה והראה להם את כל האוצרות ועוד שפתח הארון והראה להם את הלוחות אמר להם בו אנו עושין מלחמה ונוצחין כעס עליו הקב"ה אמר ליה לא די לך שהראית להם אוצרות מלכי יהודה ואת כל אוצרות בית קדש הקדשים ועוד שפתחת להם את הארון והראית להם הלוחות מעשה ידי חייך הם יעלו ויקחו את כל האוצרות ותחת הלוחות יהיו בניך סריסים בהיכל מלך בבל אלו חנניה מישאל ועזריה:

[סט]ויאמר ה' אלהים במה אדע כי אירשנה. רבי חמא בר חנינא לא כקורא תגר אלא כאומר באיזה זכות אמר ליה בכפרת שאני נותן לבניך ויאמר אליו קחה לי עגלה משלשת שלשה מיני פרים. פר יה"כ ופר הבא על כל המצות ועגלה ערופה. ועז משלשת שלשה מיני שעירים. שעירי רגלים ושעירי ראשי חדשים ושעירת יחיד. ואיל משלש אשם ודאי ואשם תלוי וכבשה של יחיד. ותור וגוזל תור ובני יונה. ויקח לו את כל אלה ר"ש אומר כל הכפרות כלן הראה לו עשירית האיפה לא הראה לו. ורבנן אמרין אף עשירית האיפה הראה לו. נאמר כאן את כל אלה ונאמר להלן [ע]והבאת את המנחה אשר יעשה מאלה לה' וגו'. ואת הצפור לא בתר הראה לו שמבדילין בעולת העוף ואין מבדילין בחטאת העוף. ד"א קחה לי עגלה משלשת זו בבל שמעמדת שלשה. נ"נ ואויל מרודך ובלשצר. ועז משלשת זו מדי שמעמדת שלשה. כורש ודריוש ואחשורוש. ואיל משלש זו יון שמעמדת שלשה דאמר ר"א כל הרוחות כבשו ורוח מזרחית לא כבשו. א"ל ר"י והכתיב [עא]ראיתי את האיל מנגח ימה וצפונה ונגבה ועשה כרצונו והגדיל הוא דעתיה דר"א דלא אמר מזרחה. ותור וגוזל זו מלכות רביעית תור הוא אלא שגוזלן הוא. ויקח לו את כל אלה ר"י ור' נחמיה ר' יהודה אומר שרי אומות העולם הראה לו וכו' על דעתיה דרבי יהודה *קתדרין דדין לקבל קתדרין דדין ועל דעתיה דר' נחמיה ששם היתה סנהדרי גדולה יושבת וחותכת דיניהם של ישראל. ואת הצפור לא בתר הראה לו כל מי שהוא מעמיד פנים בגל הגל שוטפו וכל מי שאין מעמיד פנים בגל אין הגל שוטפו. וירד העיט על הפגרים וישב אותם אברם נסב אברהם **מכישה והוה מכיש להון ולא הוו מתכתשין ואעפ"כ וישב אותם אברם בתשובה. א"ר עזריה לכשיעשו בניך פגרים בלא גידים ובלא עצמות זכותך עומדת להם: [עב]אמר רבי יוחנן משום ר"ש בן יוחאי מיום שברא הקב"ה את העולם לא היה אדם שקראו להקב"ה אדון עד שבא אברהם וקראו אדון שנא' ויאמר אדני אלהים וגו' ואף דניאל לא נענה אלא בזכות אברהם שנא' [עג]והאר פניך על מקדשך השמם למען אדני למענך מבעי' ליה אלא למען אברהם שקראו אדון: [עד]אמר ר' יוסי אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ שנא' ויאמר אדני אלהים במה אדע אמר אברהם לפני הקב"ה רבש"ע שמא חס ושלום ישראל חוטאין ואתה עושה להם כאנשי דור המבול וכאנשי דור הפלגה א"ל לאו. במה אדע א"ל קחה לי עגלה משלשת א"ל תינח בזמן שבית המקדש קיים בזמן שאין בית המקדש קיים מה תהא עליהם. א"ל כבר תקנתי להם סדר קרבנות שכל זמן שקוראים בהן מעלה אני עליהם כאלו הקריבו לפני קרבן ואני מוחל להם על כל עונותיהם:

[עה]ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי תחלת מפולת שינה דמיך ליה ולא לעי באורייתא דמיך ליה ולא לעי בעבידתא. רב אמר שלש תרדמות הן תרדמת שינה [עו]ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם ויישן. תרדמת נבואה ותרדמה נפלה על אברם. תרדמת [עז]מרמיטה שנא' [עח]ואין רואה ואין יודע ואין מקיץ כי כלם ישנים כי תרדמת ה' נפלה עליהם ורבנן אמרין אף התרדמה של שטות שנא' [עט]כי נסך ה' עליכם רוח תרדמה. ר' חנינא ברבי יצחק אמר ג' נובלות הן, נובלות מיתה שינה, נובלות נבואה חלום, נובלות העוה"ב שבת. רבי אבין מוסיף תרתין נובלות אורה של מעלה גלגל חמה. נובלות חכמה של מעלה תורה. והנה אימה זו בבל דכתיב [פ]באדין נבוכדנאצר התמלי חמה. חשכה זה מדי שהחשיכה עיניהם של ישראל בצום ובתענית. גדולה זו יון. ר' סימון אמר שהיא מעמדת ק"כ דוכסין ק"כ איפרכין ק"כ [פא]אסטרטיוטין ורבנן אמרין מששים ששים דכתיב [פב]נחש שרף ועקרב מה עקרב זו יולדת לששים כך מלכות יון מעמדת מס' ס'. נופלת זו מלכות רביעית דכתיב [פג]מקול נפלם רעשה הארץ. ויש שמחליפים נופלת זו בבל דכתיב [פד]נפלה נפלה בבל. גדולה זו מדי דכתיב [פה]גדל המלך אחשורוש. חשכה זו יון שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזרות שהיו אומרים כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל. אימה זו מלכות רביעית [פו]דחילה ואמתני ותקיפא. ויאמר לאברם ידוע תדע ידוע שאני מפזרן תדע שאני מכנסן ידוע שאני משעבדן תדע שאני גואלן. כי גר יהיה זרעך משתראה לך זרע ת' שנה א"ר יודן גרות עבדות וענוי, בארץ לא להם ת' שנה [פז]לאספטיה שלהן: וגם את הגוי אשר יעבודו. גם לרבות ד' מלכיות. הן אנכי בשתי אותיות הללו הבטיח הקב"ה את אברהם אבינו שהוא גואל את בניו ושאם יעשו תשובה גואלן בע"ב אותיות דאמר ר' יודן מלבא לקחת לו גוי עד ובמוראים גדולים את מוצא ע"ב אותיות ואם יאמר לך אדם ע"ה הם אמור לו צא מהם גוי שני שאינו עולה מן המנין ר' אבין אמר בשמו גואלן ששמו של הקב"ה ע"ב אותיות ואחרי כן יצא ברכוש גדול אחר אין כתיב כאן אלא אחרי משאביא עליהן י' מכות לאחר כן יצאו. א"ל אף אני בשעבוד א"ל ואתה תבא אל אבותיך בשלום תקבר בשיבה טובה. אמר ריש לקיש שלשה הן שכתוב בהן בשיבה טובה אברהם ודוד ושה להן גדעון ולא שוה לו למה [פח]ויעש אותו גדעון לאפוד לע"ז:

אמר

ממ"ק ובמ"ק נג ויקרא ד: נד שיר ד: נה ב"ב לא: נו דב"ר פ"ב: נז דברים ד: נח באנקליטין לסיות נדון: נט אפומנימא ספר זכרון: ס שוחר טוב: *עיר מלאך: סא בראשית יא: סב פרקי ר"א: סג בראשית כד: סד שם מח: סה איוב מא: סו ישעיה לח: סז נ"א מעלות: סח שם: סט ב"ר פמ"ד: ע ויקרא ב: עא דניאל ח: *קתדרין כסאות: **מכישה מקל: עב ברכות ז: עג דניאל ט: עד מגלה לא: עה ב"ר פמ"ד: עו בראשית ב: עז מרמיטה מין חיה ישנה למרגה: עח שמואל א כו: עט ישעיה נט: פ דניאל ג: פא אסטרטיוטין מין שולטנות: פב דברים ח: פג ירמיה מט: פד ישעיה נא: פה אסתר ג: פו דניאל ז: פז לאספטיה לספלמת המכונס: פח שופטים ח:

זית רענן (ע) שאין ע"ג, וכו' משנה סוף הוריות: (פ) להודות להקב"ה כו' ועכשיו נוהגין לומר לישועתך קויתי ה': (צ) ועיין בילקוט מלכים הגירסא נשתנית ולכן נ"ל דצ"ל אם רוצה אתה ירד עשר מעלות אחורנית או יעמיד אותן עשר שעות במקומן אמר ליה לא כי ישוב הצל אחורנית עשר מעלות ונעתר לו וכו':

(ק) [פט]אמר ליה הקב"ה אתה אמרת במה אדע חייך שני פעמים ידוע תדע ר' אלעזר בן עזריה אומר והלא לא ישבו ישראל במצרים אלא ר"י שנים תדע שהוא כן בוא וראה כשירד יוסף למצרים היה בן י"ז שנה ובעמדו לפני פרעה היה בן ל' ח' שני השבע וב' שני הרעב הרי ל"ט ולוי היה גדול מיוסף ו' שנים ובירידתו למצרים היה בן מ"ה ושני חייו במצרים צ"ב שנה הרי כלם קל"ז שנה ושני חיי לוי קל"ז ובירידתו למצרים ילדה לו אשתו יוכבד בתו ובת ק"ל ילדה את משה ומשה בן פ' שנה בעמדו לפני פרעה הרי ר"י שנים וכאן הוא אומר ועבדום וענו אותם ת' שנה א"ל ר' אלעזר בן ערך לא אמר לו הקב"ה לאבינו אברהם אלא משהיה לו זרע שנא' כי גר יהיה זרעך ומשנולד יצחק עד שיצאו ישראל ממצרים ת' שנה. א"ל והכתיב [צ]ומושב בני ישראל וגו' א"ל ר"י שנים ישבו ישראל במצרים וה' שנים עד שלא ירד יעקב למצרים נולד ליוסף ב' שבטים מנשה ואפרים הרי רט"ו שנה ימים ולילות הרי ת"ל שנה שדילג הקב"ה על הקץ בזכות אבות שהן הרי עולם ובזכות בני יעקב שהן גבעות עולם שנא' [צא]קול דודי הנה זה בא וגו': [צב]נאמר לאברהם אבינו בברית בין הבתרים ידוע תדע כי גר יהיה זרעך זה יצחק שנא' [צג]כי ביצחק יקרא לך זרע. ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם יעקב אבינו אמר ימי שני מגורי ק"ל שנה הרי ק"צ שנים נשתייר ר"י סימן שנותיו של איוב ובאותו הפרק נולד איוב ויחי איוב אחרי זאת ק"מ שנה ואומר [צד]ויוסף ה' את כל אשר לאיוב (ר) למשנה נמצאת אומר כשירדו ישראל למצרים נולד איוב וכשעלו מת או יכול כל ת' שנה היו במצרים והלא קהת מיורדי מצרים היה ושני חיי קהת קל"ג שנים ושני חיי עמרם קל"ז שנים ופ' שנים של משה הרי ש"נ שנה. ומה ת"ל ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה כל זמן שזרעו בארץ לא להם ת' שנה ועבדום אלו (ש) ימי השעבוד וענו אותם אלו ימי הענוי כלן ת' שנה:

זש"ה [צה]וישובו ויחנו לפני פי החירות כאן נתקיים ואחרי כן יצאו ברכוש גדול א"ל הקב"ה זו היא מהבטחה שהבטחתי לו יחזרו לאחוריה' שכל כסף וזהב שכנס יוסף היה נתון בבעל צפון וכשחזרו נטלוהו שנא' [צו]כנפי יונה נחפה בכסף וגו': [צז]הנפטר מן המת אל יאמר לו לך לשלום אלא לך בשלום שנאמר ואתה תבא אל אבותיך בשלום. הנפטר מחבירו אל יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום שהרי דוד אמר לאבשלום [צח]לך בשלום והלך ונתלה. יתרו אמר למשה לך לשלום הלך והצליח: [צט]ואתה תבא אל אבותיך בשלום בשרו שיש לאביו חלק לעה"ב. תקבר בשיבה טובה בשרו שישמעאל יעשה תשובה בימיו: [ק]דבר אחר ואתה תבא אל אבותיך בשלום וכי הנפש יוצאה מן הגוף והוא שלום אלא שהצדיקים מקדמין אותו ואומרים לו בוא בשלום וכתיב ויאסף אל עמיו כל הנפשות חוזרות צדיקים עם הצדיקים והרשעים עם הרשעים שנאמר ויאסף אל עמיו:

[קא]ויהי השמש באה ועלטה היה [קב]אמיטתא הות. והנה תנור עשן ולפיד אש ר"ש בר אבא בשם ר' יוחנן אמר ד' דברים הראה לו גיהנם ומלכיות ומתן תורה וביהמ"ק. א"ל כל זמן שבניך יהו עוסקין בשתים הן ניצולין משתים פרשו משתים הן נדונין בשתים ועתיד בהמ"ק ליחרב וקרבנות ליבטל. במה אתה רוצה שירדו בניך בגיהנם או במלכיות רחב"פ אמר אברהם ברר לו את המלכיות ר"ח בר חנינא אמר הקב"ה ברר לו את המלכיות הה"ד [קג]אם לא כי צורם מכרם זה אברהם וה' הסגירם מלמד שהקב"ה הסכים לדבריו. ר"ה בשם ר' אחא אמר כך היה אברהם יושב ותמיה כל אותו היום במה אברר בגיהנם או במלכיות אמר ליה הקב"ה קטע הדין [קד]מלניא מלבך ברור לך את המלכיות הה"ד [קה]הרכבת אנוש לראשנו ארכבת אומיא לרישינן באנו באש ובמים. ריב"ל אמר אף קריעת י"ס הראה לו דכתיב אשר עבר בין הגזרים כד"א [קו]לגוזר ים סוף לגזרים:

עח

[קז]ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית שבעה אבות כורתי ברית באברהם כתיב ביום ההוא כרת וגו'. ביצחק כתיב ואת בריתי אקים את יצחק. ביעקב כתיב [קח]וזכרתי את בריתי יעקוב במשה כתיב כרתי אתך ברית. באהרן כתיב [קט]בריתי היתה אתו החיים והשלום בפנחס כתיב [קי]והיתה לו ולזרעו אחריו ברית. בדוד כתיב [א]כרתי ברית לבחירי. שבעה אבות שכבו בכבודו של עולם ולא שלטה בהם רמה ואלו הן אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן ומרים ובנימין בן יעקב וי"א אף דוד שנא' [ב]לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי ישכון לבטח:

[ג]לזרעך נתתי את הארץ הזאת ר' הונא ור' דוסתאי בשם ר' שמואל בר נחמני אמרי אף מאמרו של הקב"ה מעשה שנא' לזרעך נתתי אתן אין כתיב כאן אלא נתתי. [ד]יאמרו גאולי ה' אשר גואלם אין כתיב אלא אשר גאלם. כי פודה ה' את יעקב אין כתיב כאן אלא כי פדה. [ה]אשרקה להם ואקבצם כי אפדם אין כתיב כאן אלא כי פדיתים. [ו]ויברא ה' על מכון הר ציון אין כתיב כאן אלא וברא ה' כבר היא ברואה ומיתקנא. את הקיני ואת הקנזי לפי שאין מזכיר כאן חוי לפיכך הוא מביא רפאים תחתיהם עלה בדעתו של מקום שהוא מנחיל לישראל עשרה עממים את הקיני ואת הקנזי ואת הקדמוני אינון תלתא ואחרנייתא ואת החתי ואת הפרזי ואת הרפאים ואת האמורי ואת הכנעני ואת הגרגשי ואת היבוסי הרי י' ולא נתן להם אלא השבעה. ואיזה השלשה שלא נתן להם ר' אומר [ז]ערבים שלמיים נטיים רשב"י אומר דרמסקים ואסיים ואספמיים. ראב"י אומר אסיא וטרקי וקרטגינא. רבנן אמרי אדום ומואב וראשית בני עמון הם השלשה שלא נתן להם בעולם הזה, אדום שנא' [ח]כי לא אתן לך מארצו ירושה ובמואב כתיב [ט]אל תצר את מואב. קיני הוא עשו קנזי וקדמוני עמון ומואב ולימות המשיח יחזרו ויהיו לישראל כדי לקיים מאמרו של הקב"ה אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם. אבל עכשיו נתן להם שבעהשנא' [י]שבעה גוים רבים ועצומים ממך. אמר ר' יצחק חזירתא רעיא בעשרה ואימרתא לא בחד כל אלין אמר הקב"ה לאברהם דיהיב ליה את הקיני ואת הקנזי וגו' ועדיין ושרי אשת אברם לא ילדה לו: [יא]כתיב [יב]אל תגזל דל וגו' עני במה יקרא שמו לפניך עשיר יקרא שמו על שם זהב וכסף ואבנים טובות ומרגליות אבל עני במה יקרא שמו לפניך על שם בנו כיצד עמד בנו וקרא בתורה אומר בן מי הוא זה אומר בן פלוני עני הוא (ת) וכן הוא אומר [יג]כי ה' יריב ריבם וקבע את קובעיהם נפש. פעם אחת הייתי עובר ממקום למקום מצאתי זקן אחד א"ל ר' מפני מה בעלי בתים שבישראל נעצרים על הבנים מהיות להם א"ל בני מפני שהקב"ה אוהבן אהבה גמורה ושמח בהן ומצרפן בהן כדי שירבו רחמים לפניו צא ולמד מאברהם ושרה שהיו עקרים מיצחק (א) ע"ה שנה והרבו רחמים עד שבא יצחק ושמחו בו צא ולמד מרבקה שהיתה עקרה כ' שנה והרבתה רחמים עד שבא יעקב ושמחו בו צא ולמד מרחל שהיתה עקרה (ב) י"ד שנה משני ילדים והרבתה רחמים עד שבאו שניהן ושמחה בהן צא ולמד מחנה שהיתה עקרה (ג) י"ט שנה וששה חדשים עד שבא שמואל ושמחה בו. ושרי אשת אברם לא ילדה לו [יד]אשת חיל מי ימצא ורחוק מפנינים מכרה מהו מכרה עיבורה כד"א [טו]מכורותיך ומולדותיך. אברהם היה גדול מנחור שנה נחור גדול מהרן שנה [נמצא] אברהם גדול מהרן שתי שנים [שנה] לעיבורה של מלכה ושנה לעיבורה של יסכה הרן מוליד לשש ואברהם אינו מוליד. ושרי אשת אברם לא ילדה לו ר' יהודה אומר לו לא ילדה אלו נשאת לאחר ילדה. רבי נחמיה אומר לא לו ולא לאחר. ומה מקיים ר' נחמיה אומר לא ילדה לו אלא לו ולה. ולה שפחה מצרית שפחת [טז]מלוג היתה והיה חייב במזונותיה ולא היה רשאי למכרה. בעו מריש לקיש מהו דתניא מלוג א"ל כמה דאת אמר מלוג [יז]מלוג. אמר רבי שמעון בן יוחאי הגר בתו של פרעה היתה כיון שראה פרעה מעשים שנעשו לשרה בביתו נתן לה בתו אמר מוטב שתהא בתי שפחה בבית זה ולא תהא מטרוניתא בבית אחר הה"ד ולה שפחה מצרית ושמה הגר הא אגריך. אף אבימלך כיון שראה נסים שנעשו לשרה בביתו נתן לה בתו לשפחה אמר מוטב שתהא בתי שפחה בבית זה ולא תהא מטרוניתא בבית אחר הה"ד [יח]בנות מלכים ביקרותיך בנותיהם של מלכים. נצבה שגל לימינך זו שרה:

טז עט

ותאמר שרי אל אברם הנה נא עצרני ה' אמרה שרה יודעת אני מהיכן היא מכתי לא מפני כשפים ולא מפני קמיע שאני צריכה אלא עצרני ה' מלדת אולי אבנה גם אנכי ממנה תני כל מי שאין לו בנים [כאלו מת] כאלו הרוס. כאלו מת שנא' [יט]ותאמר אל יעקב הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי. כאלו הרוס אולי אבנה ממנה ואין בונין אלא ההרוס. וישמע אברם לקול שרי לקול רוח הקדש שבה כד"א [כ]ועתה שמע לקול דברי ה'. ותקח שרי אשת אברם את הגר לקחתה בדברים א"ל אשריך שאת מידבקת לגוף הקדוש הזה: [כא]תנו רבנן נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה אינו רשאי ליבטל

ממ"ק ובמ"ק פט פר"א : צ שמות יב : צא שיר ב : צב סדר עולם : צג בראשית כא : צד איוב מב : צה מדרש תנכיר , שמות יד : צו תהלים סח : צז מ"ק כט : צח שמואל ב טו : צט ב"ר פר"ל : ק פרקי ר"א : קא ב"ר פרשה מד : קב אמיטתא תרגומו של ערפל : קג דברים לב : קד מלניא נער וכזה לי לועז : קה תהלים סו : קו שם קלו : קז מסכת ד"א : קח ויקרא כו : קט מלאכי ב : קי במדבר כה : א תהלים פט : ב שם טז : ג ב"ר פרשה מד : ד תהלים קז : ה זכריה י : ו ישעיה ד : ז כולם שמות אומות : ח דברים ב : ט שם : י שם ז : יא תנא ד"א : יב משלי כב : יג שם : יד ב"ר פ' מה , משלי לא : טו יחזקאל טז : טז מלוג מנכסי מלוג : יז מלוג מרוט : יח תהלים מה : יט בראשית ל : כ שמואל א טו : כא יבמות סד :

זית רענן (ק) א"ל וכו' ר"י שנים ישבו כו' קשה למה לא תירץ לו מיד כן , וי"ל דמתחלה תירץ על מ"ש לאברהם כי גר יהיה זרעך ת' שנה ואח"כ תירץ לו על מ"ש הכתוב ומושב בני ישראל ת"ל שנה: (ר) למשנה , נמצא שחי קודם לכן ע' שנה צרף ע' עם ק"מ הוי ר"י שנה הרי ש"נ שנה והרבה שנים לבנים נבלעו בשני האבות כמ"ש רש"י פ' בא : (ש) ימי השעבוד , שהיו משועבדים למלכות אחרת : (ת) וכה"א כי יריב וגו' פי' דקרא דכתיב אל תגזל דל וקבע את קובעיהם נפש כו' ג"כ קאי שאם בנו בא לקרות בתורה אל תגזול ממנו דאל"כ מה לו לגזול ממנו : (א) ע"ה שנה , משמע שהיה אברהם בן כ"ה שנים כשנשאה : (ב) י"ד שנה משני ילדים , פי' בתחלה היתה עקרה ז' שנה עד שנולד יוסף ואח"כ היתה ז' שנה עד שנולד בנימין דוק בקראי ותשכח : (ג) י"ט שנה וששה חדשים , וגהא דקיי"ל שהה עשר שנים ולא ילדה יוציא , אלקנה היה לו אשה אחרת לקיים פריה ורביה :

ליבטל ויוציא ויתן כתובה שמא לא זכה לבנים ממנה. ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען ללמדך שאין ישיבת חוצה לארץ עולה מן המנין. לפיכך היה הוא חולה או היא חולה או שהיו שניהם חבושין בבית האסורין אין עולה להן מן המנין. א"ל רבא לרב נחמן ולילף מיצחק דכתיב ויהי יצחק בן ארבעים שנה וגו' ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם א"ל יצחק עקור היה. א"ה אברהם נמי עקור היה אלא ההיא מבעי' ליה לכדרבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן למה נמנו שנותיו של ישמעאל כדי ליחס בהן שנותיו של יעקב:

[כב]ותתן אותה לאברם אישה, ולא לאחר. לאשה ולא לפילגש. ויבא אל הגר ותהר מביאה ראשונה נתעברה. אמר ר' אלעזר לעולם אין האשה מתעברת מביאה ראשונה התיבון ליה והכתיב ותהרין שתי בנות לוט מאביהן. אמר ר' תנחום שלטו בעצמן והוציאו ערותן ונתעברו כמביאה שניה. א"ר חנינא בן פזי הקוצים הללו אינן לא נכושין ולא נחרשים ולא נזרעין ומאליהן יוצאים ומתרוממות ועולין החטים הללו כמה צער וכמה יגיעה עד שיעלו. ולמה נתעקרו האמהות מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתן ומתאוה לשיחתן הה"ד [כג]יונתי בחגוי הסלע וגו' מפני מה עקרתי אתכם בשביל הראיני את מראיך רבי חנינא בר פפא אמר כדי שיהו מתרפקות על בעליהן בנוין. ר' חייא בר אבא אמר כדי שיצאו רוב השנים בלא שעבוד ר' מאיר אומר כדי שיהנו מהן בעליהן שכל זמן שאשה מקבלת עוברין היא מתכערת ומתועבת מבעלה שכל צ' שנה שלא ילדה שרה היתה ככלה בתוך חופתה והיו מטרוניות באות לשאול בשלומה והיא אומרת להם צאו ושאלו בשלום של עלובה זו והגר אומרת להם שרי גברתי אין סתרה כגלויה נראית צדקת ואינה צדקת אלו היתה צדקת ראו כמה שנים לא נתעברה ואני בלילה אחת נתעברתי ושרי אומרת עם דא אנא משגחא מיסב ומיתן הלואי נסיב וניתן עם מרה. ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך ר' יודן בשם ר' יהודה בר רבי סימון תומסני אתה בדברים למה שאתה שומע בזיוני ושותק ר' אבא בר כהנא אמר יבעי דיני גביך משל לשני בני אדם שהיו חבושין בבית האסורין נמצא המלך עובר א"ל חד תבע [כד]דקיון דידי אמר אפקוני' א"ל חבריה יבעי דיני גבך אלו אמרת תבע דקיון דידן כמה דאפקך הוה מפקי לי עכשיו שאמרת דקיון דידי לך אפיק לי לא אפיק כך אמרה שרה אלו אמרת ואנו הולכים ערירים כמה דיהיב לך כן יהב לי וכדו דאמרת ואנכי הולך ערירי לך יהיב לי לא יהיב. משל לשני בני אדם שהלכו ללוות זרע מן המלך א"ל חד אשאיל לי זרע אמר המלך הבון ליה א"ל חבריה יבעי דיני גבך אלו אמרת אשאיל לן זרע כמה דיהב לך כן הוה יהב לי עכשיו דאמרת אשאיל לי לך יהב לי לא יהב הכא נמי אלו אמרת הן לנו לא נתתה זרע כמה דיהיב לך הוה יהיב לי וכדו דאמרת הן לי לא נתתה זרע לך יהיב לי לא יהיב. ר' נחמיה בשם ר' אבין אמר [כה]חימסה בפניו ורבנן אמרי ארבע מדות נאמרו בנשים גרגרניות וכו' אף [כו]אוסטטניות. חמסי עליך וכו' (כדכתוב ברמז כ"ד): [כז]אמר רבי חנן כל המוסר דין על חברו הוא נענש תחלה שנא' ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך וכתיב ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה. והני מילי דאית ליה דיינא בארעא. א"ר יצחק אוי לו לצועק יותר מן הנצעק. תניא נמי הכי אחד הצועק ואחד הנצעק במשמע אלא שממהרין לצועק יותר מן הנצעק:

[כח]שלשה דברים מזכירים עונותיו של אדם קיר נטוי ועיון תפלה ומוסר דין על חברו: [כט]ישפוט ה' ביני וביניך ובנך כתיב כבר כתיב ויבא אל הגר ותהר ומה ת"ל הנך הרה אלא מלמד שנכנסה בה עין הרע והפילה עוברה. אמר ר' חנין אלו אלישע הנביא אמרה ברוח הקדש די. ויאמר אברם אל שרי הנה שפחתך בידך וגו' אמר לה מה איכפת לי לא בטובתה ולא ברעתה כתיב [ל]לא תתעמר בה וגו' ודא מאחר שצערנו אותה אנו משעבדים אותה לא איכפת לי לא בטובתה ולא ברעתה כתיב [לא]לעם נכרי לא ימשול למכרה וגו' וזו מאחר שעשינוה גבירה נעשה אותה שפחה לא איכפת לי לא בטובתה ולא ברעתה. ותענה שרי ותברח מפניה ר' אבא בר כהנא אמר מנעתה מתשמיש המטה רבי ברכיה אמר קפחתה [לב]בקורדיקון על פניה רבי ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא אמר [לג]דליין וסנדלריאות הוליכה לה למרחץ. בדרך שור באורחא דחלוצא. ויאמר הגר שפחת שרי מתלא אמר אם אמר לך חד אודניך דחמר לא תהימן תרין עביד לך [לד]פרומי כך אברהם אמר הנה שפחתך בידך המלאך אמר הגר שפחת שרי ותאמר מפני שרי גברתי אנכי בורחת [לה]מנא הא מילתא דאמרי אינשי חברך קרייך חמרא *אוכפא מוש לגביך דכתיב ויאמר הגר שפחת שרי וגו' ויאמר לה מלאך ה' שובי אל גברתך אע"פ שתתעני תחת ידיה: [לו]כמה מלאכים נזרווגו להר' חמא בר חנין אמר ה' כל מקום שנאמר אמירה מלאך הוא. רבנן אמרין ארבעה בכל מקום שנאמר מלאך א"ר חייא בוא וראה כמה (כח) בין אחרונים לראשונים מנוה אמר לאשתו [לז]מות נמות כי אלהים ראינו והגר שפחת שרי רואה חמשה מלאכים בזה אחר זה ואינה מתיראה מהם א"ר חייא צפרנן של אבות ולא כרסן של בנים א"ר יצחק [לח]צופיה הליכות ביתה בני ביתו של אברהם אבינו צופים היו והיתה רגילה לראות בהם. וקראת שמו ישמעאל נקרא בשמו עד שלא נולד וכו' (כדכתוב ברמז מ"ה). והוא יהיה פרא אדם ר' יוחנן אמר שהכל גדלין בישוב והוא גדל במדבר. ריש לקיש אמר פרא אדם ודאי שהכל בוזזין ממון והוא בוזז נפשות. ידו בכל ויד כל בו [קרי בי' כלבו] ידו ויד כלבו שוות מה כלבו אוכל נבלות אף הוא אוכל נבלות אמר ר' אלעזר אימתי יד כל בו כשיבא אותו שכתוב בו [לט]וכל די דארין בני אנשא וחיות ברא ועוף שמיא יהב בידך והשלטך בכלהון הה"ד [מ]לקדר ולממלכות חצור אשר הכה נבוכדנצר מלך בבל שעצרן במדבר והרגן. על פני כל אחיו ישכון הכא אמר ישכון ולהלן את אמר על פני כל אחיו נפל אלא כל הימים שהיה א"א קיים ישכון כיון שמת נפל. עד שלא פשט ידו בביהמ"ק ישכון משפשט ידו בבהמ"ק נפל. בעוה"ז ישכון אבל לעתיד לבא נפל:

פ ותקרא שם ה' הדובר אליה על ידי מלאך ר' יהודה בר רבי סימון ור' יוחנן בשם ר' אלעזר בר ר' שמעון מעולם לא נזקק הקב"ה להשיח עם אשה אלא עם אותה הצדקת ואף היא על ידי עילה. רבי אבא בר כהנא בשם ר' בירי אמר כמה דברים וכמה כרכורים [מא]כרכר בשביל להשיח עמה שנא' ויאמר לא כי צחקת. והכתיב ותקרא שם ה' הדובר אליה ר' יהושע בר ר' נחמי' בשם רב אידי ע"י מלאך והכתיב [מב]ויאמר ה' לה ר' לוי בשם ר' חנינא בר ר' חמא אמר ע"י מלאך ר' אלעזר בשם ר' יוסי בן זמרא על ידי שם. אתה אל ראי אמר ר' איבו אתה הוא הרואה בעלבונם של עלובים. כי אמרה הגם הלום ראיתי אחרי רואי אמרה לא די שנזקקתי לדבור אלא למלכות כד"א [מג]כי הביאותני עד הלום לא די שנזקקתי עם גברתי אלא ביני לבין עצמי. א"ר שמואל משל למטרוניתא שאמר לה המלך עברי לפני עברה לפניו והיתה מסתמכת על שפחתה וצמצמה פניה ולא ראתה המלך והשפחה ראתה: [מד]הנסיון השמיני ויהי אברם בן צ"ט שנה א"ל הקב"ה עד עכשיו לא היית תמים לפני אלא מול את בשר ערלתך והיה תמים שהערלה היא חרפה כי חרפה היא לנו והערלה היא טמאה מכל הטומאות שנא' [מה]כי לא יוסיף יבוא בך עוד ערל וטמא. רבן גמליאל אומר שלח אברהם (ד) וקרא לשם בן נח ומל את בשר ערלתו וישמעאל בנו בעצם היום בגבורת השמש (ה) בחצי היום בעשור לחדש ביום הכפורים כתיב התם [מו]כל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה וכתיב הכא בעצם היום הזה נמול ובכל שנה ושנה הקב"ה רואה דם ברית מילתו של אברהם אבינו ומכפר על עונותיהם של ישראל שנאמר [מז]כי ביום הזה יכפר עליכם:

[מח]כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם. התאנה הזו בתחלה אורין אותה אחת אחת ואח"כ שתים ואח"כ שלש עד שאורין בסלים ובמגרפות כך בתחלה אחד היה אברהם ואח"כ שנים אברהם ויצחק ואח"כ אברהם יצחק ויעקב פרו וישרצו וגו' מה התאנה הזו אין בה פסולת אלא עוקצה בלבד העבר אותה ובטל המום כך התהלך לפני והיה תמים אין בך פסולת אלא הערלה העבר אותה ובטל המום. [מט]לכל זמן ועת לכל חפץ זמן היה לו לאברהם אבינו אימתי שנתנה לו המילה בעצם היום הזה נמול אברהם. זמן היה שימולו בניו [נ]כי מולים היו כל העם היוצאים. וימל בן מ"ח שנה היה בשעה שהכיר לבוראו אלא שלא לנעול דלת בפני גרים וא"ת ימול בן ע"ה בשעה שנדבר עמו בברית בין הבתרים אלא כדי שיצא יצחק מטפה קדושה. ימול בן פ"ו שנה בשעה שנולד ישמעאל אמר הקב"ה כקנמון שאני מעמיד בעולם מה קנמון זה כל זמן שאתה מזבלו ומעדרו הוא עושה פירות כך אברהם משנצרר דמו משבטל יצרו משבטלה תאותו אמר אם חביבה היא המילה למה לא נתנה לאדם הראשון א"ל הקב"ה אברהם דייך אני ואתה בעולם ואם אין אתה מקבל עליך למול דיו לעולמי עד כאן ודיה לערלה עד כאן ודיה למילה שתהא עגומה עד כאן. אמר עד שלא מלתי היו באין ומזדווגין לי תאמר משמלתי שהם באין ומזדווגין לי א"ל הקב"ה דייך שאני פטרונך ולא לך לבדך אלא דיו לעולם שאני אלוהו שאני פטרונו:

אני

ממ"ק ובמ"ק כב ב"ר פרשה מה: כג ש"ר ב: כד דקיון פלנון: כה הימסה שהטטה אותו כנמיוס: כו אוסטטניות יצאניות: כז ב"ק צג: כח ר"ה טז: כט ב"ר פרשה מה: ל דברים כא: לא שמות כא: לב בקורדיקון מנעל: לג דליין וסנדלריאות כלי הליכה ומנעלין כדליים על הכתף: לד פרומי רסן ומתג: לה ב"ק צב: *אוכפא מרדעת: לו ב"ר פרשה מה: לז שופטים יג: לח משלי לא: לט דניאל ב: מ ירמיה מט: מא כרכורים השתדלות וסבינה: מב בראשית כה: מג שמואל ב ז: מד פרקי ר' אליעזר: מה ישעיה נב: מו ויקרא כג: מז שם יז: מח ב"ר פרשה מ"ו, הושע ט: מט קהלת ג: נ יהושע ה:

זית רענן (ד) וקרא לשם בן נח, דקי"ל דערל אסור למול אחרים ושם נולד מהול: (ה) בחצי היום, וא"ת והא קי"ל זריזין מקדימין למצוה דהיינו מצפרא כדאיתא פ"ק דפסחים. וי"ל דעשה בכוונה לפרסם נגד בני דורו:

יז פא אני אל שדי אני הוא שאמרתי לעולמי די שאלמלא שאמרתי לשמים וארץ די עד עכשיו היו מותחין והולכין. אני הוא שאין העולם ומלואו כדאי לאלהותי · א"ר לוי למטרונא שאמר לה המלך עברי לפני ועברה לפניו ונתכרכמו פניה אמרה תאמר שמצא בי מום א"ל המלך אין ביך פסולת אלא צפורן של אצבע קטנה שלך גדולה קמעא העבירי אותה ובטל המום כך אמר הקב"ה לאברהם אין בך פסולת אלא הערלה בלבד העבר אותה ובטל המום. התהלך לפני והיה תמים וגו' רבי ישמעאל אמר אברהם כהן גדול היה שנא' [נא]אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק אמר אם ימול מן האזן אינו כשר להקריב מן הפה אינו כשר להקריב מן הלב אינו כשר להקריב הוי אומר זה ערלת הגוף. רבי עקיבא אומר ארבע ערלות הן נאמר ערלה באוזן [נב]הנה ערלה אזנם ונאמר ערלה בפה [נג]ואני ערל שפתים ונאמר ערלה בלב [נד]וכל ישראל ערלי לב ונאמר לו התהלך לפני·· והיה תמים אם ימול מן האוזן אינו תמים מן הפה אינו תמים מן הלב אינו תמים ומהיכן ימול ויהא תמים הוי אומר זה ערלת הגוף. אם ימול מן האוזן אינו שומע מן הפה אינו יכול לדבר מן הלב אינו יכול לחשוב הוי אומר זה ערלת הגוף ר' הונא בשם בר קפרא אמר ישב אברהם ודן גזרה שוה נאמר ערלה באילן ונאמר ערלה באדם מה ערלה האמורה באילן מקום שעושין פירות אף ערלה האמורה באדם מקום שעושין פירות. ר' תנינא בן פזי אומר וכי כבר נתנו גזרות שוות לאברהם אתמהא אלא רמז רמזה לו ואתנה בריתי ביני ובינך וארבה אותך וכו' א"ר תנחום מסתברא הדא קרא וערל זכר וכי יש ערל נקבה אלא ממקום שהוא ניכר אם זכר אם נקבה משם מלין אותו: [נה]**נאמר** ערלה באילן וכי תבואו אל הארץ וערלתם ערלתו אין העץ האמור כאן אלא (ו) עץ הגפן ואם אין כורתין את ערלתו כל פירות שהוא עושה עוללות קטופים ולא טובים למראה לאחר שכורתין אותו פירות שהוא עושה טובים למראה ונבחר יינם להקריב על גבי המזבח כך אבינו אברהם עד שלא נמול הפרי שעשה לא היה טוב במעשיו ונפסל מעל גבי המזבח וכשנמול הפרי שעשה טוב במעשיו ונבחר להקריב על גבי המזבח מכאן אתה למד שכל מי שהוא מגיש את בנו למילה כאלו כהן גדול מקריב מנחתו ונסכו על גבי המזבח מכאן אמרו חייב אדם לעשות משתה ושמחה באותו היום שזכה למול את בנו: [נו]**רבי** אומר גדולה מילה שכל המצות שעשה אברהם אבינו לא נקרא שלם עד שמל שנא' התהלך לפני והיה תמים. אמר רב יהודה אמר רב בשעה שאמר הקב"ה לאברהם התהלך לפני והיה תמים אחזתו רעד אמר שמא יש בי דבר מגונה כיון שא"ל ואתנה בריתי ביני ובינך מיד נתקררה דעתו. אמר רבי הושעיא כל המתמים עצמו שעה עומדת לו שנא' התהלך לפני והיה תמים והיית לאב המון גוים. ר' אלעזר בן עזריה אומר מאוסה היא הערלה שנתגנו בהן רשעים שנא' [נז]כי כל הגוים ערלים. ר' ישמעאל אומר גדולה מילה שי"ג בריתות נכרתו עליה. ר' יוסי הגלילי אומר גדולה מילה שהיא דוחה את השבת החמורה. ר' יהושע בן קרחה אומר גדולה מילה שלא נתלה למשה רבינו אפילו שעה אחת. ר' נחמיה אומר גדולה מילה שהיא דוחה את הנגעים. גדולה מילה שאילולי היא לא ברא הקב"ה את עולמו שנא' [נח]אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וגו'. רבי יהושע בן קרחה אומר גדולה מילה שכל זכיות שעשה משה רבינו לא תלו לו בשעה שנתרשל מן המילה שנא' [נט]ויפגשהו ויבקש המיתו. אמר ר' יוסי חס ושלום שמשה רבינו נתרשל מן המילה אלא אמר אמול ואצא סכנה היא שנא' [ס]ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים אשהה שלשה ימים הקב"ה אמר לי שוב מצרים אלא מפני מה נענש מפני שנתעסק במלון תחלה שנאמר [סא]ויהי בדרך במלון. ד"א גדולה מילה ששקולה ככל התורה כולה שנא' [סב]כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית. התהלך לפני והיה תמים (כתוב ברמז נ'): [סג]**למלך** שהיה לו אוהב א' [סד]קרתני והיה מבקש לגדלו ולעשותו דוכוס ולא היה יכול שהיה בו פגם א"ל המלך חגור לך זייני ואני עושה אותך דוכוס א"ל אדוני המלך הודיעני היאך אני אוזרה א"ל כאשר הראיתיך כן עשה כך אברהם הקב"ה הראהו וש"ה [סה]חגור חרבך על ירך גבור וגו'. ד"א למטרונא שנכנסה לשאול בשלום המלך אמר המלך כמה היא יפה אלא שיש בה מום קימעא א"ל בבקשה ממך אמור לי מה מום שלי א"ל עשי צפרניך ואת שלמה א"ל איני יודעת ליטלן פשט המלך את ידו ונטלן כך א"ל אברהם העבר הרפתי מיד (ז) וכרות עמו הברית וכתיב [סו]חמוקי ירכיך כמו חלאים מעשה ידי אמן. [סז]**מנין** לנוטריקון מן התורה שנאמר כי אב המון גוים נתתיך. אב נתתיך באומות. בחור נתתיך באומות. חביב נתתיך באומות. מלך נתתיך באומות. נאמן נתתיך לאומות. אנכי אנא נפשי כתבית יהבית. אמירה כתיבה נעימה יהיבה. יהיבה כתיבה נעימה אמירה. ירט הדרך יראתה ראתה נטתה. כרמל כר מלא. נצטדק נכונים צדיקים טהורים דכים קדושים: [סח]**והיה** שמך אברהם אמר רמי בר חמא בתחלה המליכו הקב"ה על רמ"ג אברים ולבסוף המליכו על רמ"ח ואלו הן שתי עינים ושתי אזנים וראש הגויה: [סט]**אחרים** אומרים כל מי שאינו עוסק בפריה ורביה גורם לשכינה שתסתלק מישראל שנא' להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך בזמן שזרעך אחריך שכינה שורה אין זרעך אחריך שפינה על מי שורה על העצים או על האבנים. אבא חנן משום רבי אליעזר אומר חייב מיתה שנא' [ע]ובנים לא היו להם אם היו להם בנים לא מתו. ר"א מאי קא מזהר ליה רחמנא הכי קאמר ליה לא תנסוב גויה ושפחה דלא ליזיל זרעך בתרה: [עא]**אתמר** מנין למילה בגוי שהיא פסולה דרי בר פפא משמיה דרב אמר ואתה את בריתי תשמור. ר' יוחנן אמר המול ימול מאי בינייהו איכא בינייהו אשה מאן דאמר ואתה את בריתי תשמור ליכא דאשה לאו בת מילה היא ולמאן דאמר המול ימול איכא דאשה כמהולה דמיא. ומי איכא למאן דאמר אשה לאו בת מילה היא והכתיב [עב]ותקח צפרה צר קרי ביה ותקח* והא כתיב [עג]ותכרות קרי ביה ותכרת*: [עד]**כל** מצוה שנאמרה לבני נח ונשנית בסיני לזה ולזה נאמרה והרי מילה שנא' לבני נח ואתה את בריתי תשמור ונשנית בסיני וביום השמיני ימול ולישראל נאמרו ולא לבני נח. ההיא למישרי שבת הוא דאתא. וביום ואפילו בשבת. ואבע"א מילה מעיקרא לאברהם הוא דקא מזהר ליה רחמנא ואתה את בריתי תשמור אתה וזרעך אחריך אין איניש אחרינא לא. אלא מעתה בני ישמעאל ליחייבו כי ביצחק יקרא לך זרע בני עשו ליחייבו ביצחק ולא כל יצחק (ח) בני קטורה ליחייבו את בריתי הפר לרבות בני קטורה:

[עה]**לעולם** אל תהי מצות העומר קלה בעיניך שעל ידי מצות העומר זכה אברהם אבינו לירש את ארץ כנען הה"ד ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך על מנת ואתה את בריתי תשמור ואיזו זו מצות העומר. [עו]**ויפל** אברהם על פניו שני פעמים נפל אברהם על פניו כנגד כן נטלה מילה מבניו שני פעמים אחד במצרים ואחד במדבר במצרים בא משה ומלן במדבר בא יהושע ומלן: [עז]**דרש** בר קפרא וכו' אלא מעתה הקורא לשרה שרי הכי נמי התם קודשא בריך הוא א"ל לאברהם שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי. אלא מעתה הקורא לישראל יעקב הכי נמי שאני התם דהדר אהדריה קרא דכתיב [עח]ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה ויאמר יעקב יעקב ואברהם לא אהדרי והכתיב [עט]בחרת באברם נביא הוא דקא מסדר שבחיה דאברהם: [פ]**בר** קפרא אמר כל הקורא לאברהם אברם עובר בעשה א"ר לוי בעשה ולא תעשה ולא יקרא עוד את שמך אברם הרי בלא תעשה והיה שמך אברהם הרי בעשה. והרי אנשי כנסת הגדולה קראוהו אברם אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם. שניא היא שעד שהוא אברם בחרת בו, ודכוותה הקורא לשרה שרי עובר בעשה (ולא) (ט) הוא שנצטוה עליה. ודכוותה הקורא לישראל יעקב עובר בעשה תני לא שיעקר שם יעקב אלא כי אם ישראל יהיה שמך ישראל עיקר ויעקב טפל. ר' זכריה בשם ר' אחא אמר מכל מקום יעקב שמו אלא כי אם ישראל יהיה שמך יעקב עיקר וישראל מוסיף עליו:

פב [פא]**ונתתי** לך ולזרעך אחריך ר' יודן אמר חמש אם מקבלין בניך אלהותי אני אהיה להון לאלהים לפטרון ואם לאו לא אהיה להון לאלהים לפטרון. אם נכנסין בניך לארץ הן מקבלין אלהותי ואם לאו אין מקבלין אלהותי. אם מקיימין בניך את המילה הן נכנסין לארץ ואם לאו אין נכנסין לארץ. אם מקיימין בניך את המילה אהיה להן לאלוה לפטרון ואם לאו לא אהיה לפטרון שאם מקבלין בניך את המילה הם מקבלין אלהותי ואם לאו אין מקבלין אלהותי. ר' ברכיה אמר [פב]וזה הדבר אשר מל יהושע דבר אמר להון ומלן. א"ל מה אתם סבורים שאתם נכנסים לארץ ערלים כך אמר הקב"ה לאברהם לך ולזרעך אחריך על מנת ואתה את בריתי תשמור אתה וזרעך אחריך. ר' הונא אמר ואתה אתה מכאן למוהל שיהא מהול ר' יוחנן אמר המול ימול מכאן למוהל שיהא מהול, תני ישראל ערל אינו מוהל קל וחומר גוי ערל. ונמלתם את בשר ערלתכם כנומי

מט"ק ובמ"ק נא תהלים קי: נב ירמיה ו: נג שמות ו: נד יחזקאל מד: נה פרקי רבי אליעזר: נו נדרים לא לב: נז ירמיה ט: נח שם לג: נט שמות ד: ס בראשית לד: סא שמות ד: סב שם לד: סג מדרש הגכיר: סד קרתני כפרי: סה תהלים מה: סו ש"ר ו: סז שבת קה: סח נדרים לב: סט יבמות סד: ע במדבר ג: עא ע"ז כו: *בפת"ח בתי"ו: עב שמות ד: עג שם: עד סנהדרין נט: עה פסיקתא: עו ב"ר פרשה מו: עז ברכות יג: עח בראשית מו: עט נחמיה ט: פ ירושלמי ברכות: פא ב"ר פרשה מו: פב יהושע ה:

זית רענן (ו) עץ הגפן, דס"ל דאין רבעי נוהג אלא בכרם, עיין רפ"ו דברכות: (ז) וכרות עמו, שהקב"ה סייעו: (ח) בני קטורה ליחייבו, ורש"י גריס בני קטורה לא ליחייבו פי' ונאמר שלא מל אברהם כל בניו, אבל זרעם משמע שפטורים, והרמב"ם בה' מלכים פי' שכל בני קטורה וזרעם חייבים במילה: (ט) הוא שנצטוה עליה, פי' אבל אחרים מותרים לקרותה כך, ונ"ל הטעם כי כשבעלה קורא אותה שרי משמע שהיא שרי לו כדכתיב אשת חיל עטרת בעלה אבל לאחרים לא אבל אחר כשקורא אותה שרי לית לן בה דכשם שהיא שרה לו כך היא שרה לאחרים דמאי שנא:

*כנומי הזה שהיא תלויה בגוף. מעשה במונבז ובזוטוס בניו של תלמי המלך שהיו יושבין וקורין בספר בראשית כיון שהגיעו לפסוק זה ונמלתם את בשר ערלתכם הפך זה פניו לכותל והתחיל בוכה וזה פניו לכותל והתחיל בוכה הלכו זה וזה ומלו עצמן לאחר ימים היו יושבין וקורין בספר בראשית כיון שהגיעו לפסוק זה אמר א׳ לחברו אי לך אחי א״ל את אי לך אבל אני לא אי לי גלו את הדבר זה לזה כיון שהרגישה אמם בהם הלכה ואמרה לאביהם בניך עלת נומי בבשרם וגזר הרופא שימולו א״ל וימולו מה פרע לו הקב״ה בשעה שיצא למלחמה עשו לו סיעה של [פג]פסטון וירד המלאך והצילו. ובן שמונת ימים וגו׳ תני הלוקח עובר שפחתו של גוי רבי יוחנן אמר ימול לשמונה, לבן או לבת לבן מכל מקום לבת מכל מקום:

[פד]המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך יש יליד בית שנמול לאחד בלוקח שפחה לעוברה דלא קניא ליה ולמאן דאמר קנין פירות כקנין הגוף דמי בלוקח שפחה על מנת שלא להטבילה. יש יליד בית שנמול לשמונה לקח שפחה ונתעברה אצלו. יש מקנת כסף שנמול לשמונה לקח שפחה ואחר כך ילדה. יש מקנת כסף שנמול לאחר שלקח שפחה וולדה עמה. ר׳ חמא אמר יליד בית שנמול לאחר כגון שילדה ואחר כך הטבילה. יליד בית שנמול לשמונה כגון שהטבילה ואח״כ ילדה. מקנת כסף שנמול לשמונה כגון שלקח שפחה ואח״כ ילדה. מקנת כסף שנמול לאחר כגון שלקח שפחה וולדה עמה: [פה]המול ימול לרבות ציצין המעכבין את המילה. את בריתי הפר לרבות המשוך, מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא דאמר רב הונא דבר תורה משוך אוכל בתרומה ומדבריהם גזרו עליו מפני שנראה כערל: [פו]תני ישראל מל את הכותי כותי לא ימול את ישראל מפני שמל לשם הר גרזים דברי ר׳ יהודה א״ל ר׳ יוסי וכי היכן מצינו מילה בתורה לשמה אלא מל והולך עד שתצא נפשו. אמר רב חסדא מאי טעמא דר׳ יהודה דכתיב [פז]לה׳ המול ור׳ יוסי המול ימול כתיב. ואידך נמי הכתיב לה׳ המול ההוא בפסח כתיב. ואידך נמי הכתיב המול ימול דברה תורה כלשון בני אדם. [פח]למה התינוק נמול [לשמונה] ימים [שנתן] הקב״ה רחמים עליו להמתין לו עד שיהא בו כח וכשם שרחמיו על האדם כך רחמיו על הבהמה שנא׳ [פט]ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן וכתיב [צ]אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד: [צא]המול ימול מילה ופריעה מילה וציצין. המול ימול מכאן למוהל שיהא מהול. המול ימול להביא את שנולד מהול. תני ר׳ שמעון בן אלעזר אומר לא נחלקו בית שמאי ובית הלל על הנולד מהול שצריך להטיף ממנו דם ברית מפני שהיא ערלה כבושה על מה נחלקו על שנתגייר כשהוא מהול שבית שמאי אומרים צריך להטיף ממנו דם ברית ובית הלל אומרים אינו צריך ר׳ אליעזר בנו של [ר׳ יוסי הגלילי] אומר לא נחלקו בית שמאי ובית הלל על זה ועל זה שצריך להטיף ממנו דם ברית על מה נחלקו על שנולד מהול והל יום שמיני שלו להיות בשבת שבית שמאי אומרים צריך להטיף ממנו דם ברית ובית הלל אומרים אינו צריך והלכה כדברי התלמיד. וערל זכר וכי יש ערל נקבה אלא במקום שהוא ניכר אם זכר אם נקבה משם מלין אותו. את בריתי הפר זה המשוך: תני המשוך צריך למול ר׳ יהודה אומר לא ימול מפני שהיא ערלה כבושה. אמרו לפני ר׳ יהודה והלא הרבה היו כך בימי בן כוזיבא. לכולהון בנין החרין ומלין הה״ד המול ימול אפילו ארבעה וחמשה פעמים:

[צב]ויאמר ה׳ אל אברם שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי [צג]אשת חיל עטרת בעלה א״ר אחא בעלה נתעטר בה והיא לא נתעטרת בבעלה רבנן אמרין מרתא דבעלה בכל מקום האיש גוזר ברם הכא כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה. אמר ר׳ יהושע בן קרחה יו״ד שנטל הקב״ה משרי נחלק חציו לשרה וחציו לאברהם. א״ר שמעון בן יוחאי יו״ד שנטל הקב״ה משרי היה טס ופורח סביב כסאו של הקב״ה אמר לפניו רבש״ע בשביל שאני קטנה שבאותיות הוצאתני משמה של צדקת א״ל הקב״ה לשעבר היית נתון בשם נקבה ובסוף אותיות עכשיו תהיה נתון בשם זכר ובראש אותיות הה״ד [צד]ויקרא משה להושע בן נון יהושע א״ר מני לשעבר היית שרי לעמה ועכשיו שרה לכל באי העולם. וברכתי אותה ר׳ יהודה אומר וברכתי אותה ליתן לה בן וברכתיה לברכה בחלב אמר ליה ר׳ נחמיה וכי כבר נתבשרה וכו׳ אלא מלמד שהחזירה הקב״ה לימי נערותה. ר׳ אבהו בשם ר׳ יוסי בר חנין נותן אני יראתה על כל אומות העולם דלא יהו מונין לה וקורין לה עקרתא ר׳ יודן בשם ר׳ שמעון בן לקיש עיקר *מטרין לא היה לה וגלף לה הקב״ה עיקר מטרון. מלכי עמים ממנה יהיו מכאן דרש אברהם והחזיר קטורה. ויפול אברהם על פניו ויצחק ר׳ פנחס בשם ר׳ לוי שני פעמים נפל אברהם על פניו וכנגדן נטלה מילה מבניו שני פעמים אחד במצרים ואחד במדבר במצרים בא משה ומלן במדבר בא יהושע ומלן. הלבן מאה שנה יולד למה ששרה בת תשעים שנה תלד וכו׳. האיש אינו מזקין והאשה מזקנת, איזו היא זקנה כל שקורא אותה אימא פלונית ואינה מקפדת. לו ישמעאל יחיה לפניך לאוהבו של מלך שהיה המלך מעלה לו **אנונא א״ל אני מבקש לכפול אנונא שלך א״ל אל תמלי רותי קריר*** הלואי קדמתא לא תמנע מני, כך לו ישמעאל יחיה לפניך. ולישמעאל שמעתיך הנה ברכתי אותו ר׳ יוחנן אמר כאן בן האמה למד מבן הגבירה הנה ברכתי אותו זה יצחק והרביתי אותו זה יצחק והפריתי אותו זה יצחק. ולישמעאל כבר שמעתי אותו על ידי מלאך. ר׳ אבא בר כהנא בשם ר׳ בירי כאן בן הגבירה למד מבן האמה הנה ברכתי אותו זה ישמעאל קל וחומר ואת בריתי אקים את יצחק. שנים עשר נשיאים יוליד כתיב [צה]כל אלה שבטי ישראל שנים עשר וישמעאל אינו מעמיד שנים עשר אלא אותם נשיאים כד״א [צו]נשיאים ורוח וגשם אין אבל אלו מטות כד״א [צז]שבועות מטות אומר סלה: [צח]הרואה ישמעאל בחלום תפלתו נשמעת שנא׳ ולישמעאל שמעתיך והני מילי ישמעאל בן אברהם אבל ישמעאל ממש ולא כלום: [צט]ואת בריתי אקים את יצחק (כתוב ברמז מ״ה): ואת בריתי אקים את יצחק אותה שנה מעוברת היתה. ויכל לדבר אתו. תני הנפטר מחברו בין גדול בין קטן צריך ליטול ממנו רשות ממי את למד מאברהם פעם אחת היה אברהם מדבר עם הקב״ה באו מלאכי השרת לדבר עמו אמר להן נפטר מן השכינה שהיא גדולה מכם תחלה ואח״כ אני מדבר עמכם כיון שדבר כל צרכיו אמר לפניו רבש״ע צריך אני לדבר למלאכים א״ל הפטר בשלום הה״ד ויעל אלהים מעל אברהם אמר ריש לקיש האבות הן הן המרכבה שנאמר ויעל מעליו. ויקח אברהם את ישמעאל בנו בשעה שמל אברהם את ילידי ביתו העמידן גבעה ערלות וזרחה עליהם חמה והתליעו ועלה ריחן לפני הקב״ה כקטרת סמים וכעולה שהיא כליל לאישים אמר הקב״ה בשעה שיהיו בניו באין לידי מעשים רעים אני נזכר אותו הריח ומתמלא עליהן רחמים. ואברהם בן צ״ט שנה בהמולו את בשר ערלתו וישמעאל בנו בן י״ג שנה בהמולו את בשר ערלתו הכא את אמר בשר ערלתו ולהלן את אמר את בשר ערלתו אלא אברהם על ידי שנתמעך על ידי אשה בשר ערלתו אבל ישמעאל שלא נתמעך על ידי אשה את בשר ערלתו. בעצם היום הזה נמול אברהם כתיב [ק]לא מראש בסתר דברתי אמר הקב״ה אלו מל אברהם בלילה עכשיו יהו כל דורו אמרין כך וכך [אלו] היינו יודעים לא היינו מניחין אותו למול אלא בעצם היום ודרגש ליה ימלל. נמול אברהם הרגיש ונצטער כדי שיכפול לו הקב״ה שכרו א״ר לוי מל אברהם אין כתיב כאן אלא נמול אברהם בדק עצמו ונמצא מהול. בההיא עונתא [קא]אקיל ר׳ ברכיה לר׳ לוי אמר ליה כזבנא שקרנא את אלא הרגיש ונצטער כדי שיכפול לו הקב״ה שכרו. וכל אנשי ביתו יליד בית וגו׳ תני הולכין ליריד של גוים בחוה״מ ולוקחין מהם בתים שדות וכרמים ועבדים ושפחות ר׳ אמי בשם ריש לקיש אמר לא סוף דבר עבדים מהולים הוא לוקח אלא אפי׳ עבדים ערלים מפני שהוא מכניסן תחת כנפי השכינה. [קב]כל העבדים שנמולו עם אבינו אברהם לא נתקיימו לא הם ולא זרעם בישראל ולמה מלן בשביל טהרה שלא יטמאו את אדוניהם במאכליהם ובמשתיהם: [קג]אמר אברהם עד שלא מלתי היו העוברים ושבים באים אצלי תאמר משמלתי שאין באין אצלי א״ל הקב״ה עד שלא מלת היו באים בני אדם ערלים אצלך עכשיו אני בכבודי נגלה עליך הה״ד וירא אליו ה׳ באלוני ממרא:

פרשת וירא

יח [א]כתיב אחרי ה׳ אלהיכם תלכו (כתוב ברמז י״ו וברמז ל״ה): [ב]ואחר עורי נקפו זאת ומבשרי אחזה אלוה אמר אברהם אחר שמלתי עצמי הרבה גרים באים להדבק לזאת אות הברית ומבשרי אחזה אלוה אילולי שעשיתי כן מהיכן היה הקב״ה נגלה עלי וירא אליו ה׳. ר׳ לוי פתח [ג]ושור ואיל לשלמים לזבוח לפני ה׳ וגו׳ אמרו אם זה שהקריב שור ואיל לשמי הרי אני נגלה עליו ומברכו אברהם שמל עצמו לשמי על אחת כמה וכמה וירא אליו ה׳. [ד]הולך צדקות זה אברהם שנא׳ ושמרו דרך ה׳ לעשות צדקה. ודובר מישרים חלילה לך. מואס בבצע מעשקות אם מחוט ועד שרוך נעל. נוער כפיו מתמוך בשחד הרימותי ידי אל ה׳. הוא מרומים ישכון העלה אותו למעלה מכיפת הרקיע שנאמר הבט נא השמימה וכו׳ כדלעיל. [ה]מצדות סלעים משגבו אלו ענני כבוד. לחמו נתן ואקחה פת לחם. מימיו

מ״ק ובמ״ק *כנומי יבלת : פג פסטון מח״כ : פד שבת קלז : פה יבמות עב : פו ע״ז כו : פז שמות יב : פח דברים רבה פ׳ כי תצא : פט ויקרא כב : צ שם : צא ב״ר פרשה מו צב ב״ר פרשה מז : צג משלי יב : צד במדבר יג : *מטרין רחם : **אנונא פרנסה מאוצר המלך : ***עי׳ מפי׳ המד׳, והוא ע״ד מליצת הכתוב לא תשלב חותי צה בראשית מט : צו משלי כה : צז חבקוק ג : צח ברכות נו : צט ב״ר פרשה נז : ק ישעיה מח : קא אקיל עסה לו כזיון : קב פרקי ר״א : קג ב״ר פרשה מז : א ב״ר פרשה מח ב איוב יט : ג ויקרא יט : ד ישעיה לג : ה שם :

מימיו נאמנים יקח נא מעט מים. מלך ביפיו תחזינה עיניך וירא אליו ה׳: [ו]אמר ר׳ חמא בר חנינא אותו היום יום שלישי למילתו של אברהם היה ובא הקב״ה ושאל בו (א) משל לחנוני אחד שהיה לו אוהב כהן והיה לו טומאה בחצרו א״ל הכהן אם מבקש אתה שאכנס לחצרך פנה הטומאה ממנה. עמד ופנה ונכנס הכהן לחצר כך הקב״ה אוהב לאברהם אלא שהיתה הערלה תלויה בו וכיון שמל מיד וירא אליו ה׳: [ז]רבן גמליאל בנו של ר׳ יהודה הנשיא כשנמול אבינו אברהם ביום השלישי היה לו כאב הרבה מאד למכתו מה עשה הקב״ה לנסותו נקב חור אחד מתוך גיהנם (ב) והרתיח את העולם כיומן של רשעים ויצא וישב לו בפתח האהל לרוח היום אמר הקב״ה למלאכי השרת נרד ונבקר את החולה אמר הקב״ה למלאכים בואו יראו כחה של מילה עד שלא נמול היה נופל על פניו ואח״כ הייתי מדבר עמו ועכשיו שנמול הוא יושב ואני עומד והוא [ח]ישב כתיב. [ט]ותתן לי מגן ישעך זה אברהם אנכי מגן לך וימינך תסעדני בכבשן האש ברעבון ובמלכים וענותך תרבני מה ענוה הרבה הקב״ה לאברהם שהיה יושב והשכינה עומדת שנא׳ והוא יושב ישב כתיב בקש לעמוד א״ל הקב״ה שב אתה סימן לבניך מה אתה יושב ושכינה עומדת כך בניך יושבים ושכינה עומדת שנאמר [י]אלהים נצב בעדת אל. עומד אין כתיב אלא נצב [יא]איטימוס כד״א [יב]ונצבת לי שם על הצור. פתח האהל פתח טוב פתחת לעוברים ושבים פתח טוב פתחת לגרים. האהל שאילולי את לא בראתי שמים וארץ [יג]וימתחם כאהל לשבת. שאילולי את לא בראתי גלגל חמה [יד]לשמש שם אהל בהם. שאילולי את לא בראתי הירח [טו]הן עד ירח ולא יאהיל. אמר ר׳ לוי לעתיד לבא אברהם יושב על פתח גיהנם ואין מניח אדם מהול מישראל לירד בתוכה ואותן שחטאו יותר מדאי מהו עושה להם מעביר את הערלה מעל גבי תינוקות שמתו עד שלא מלו ומניחן עליהן ומורידן לגיהנם הה״ד [טז]שלח ידיו בשלומיו חלל בריתו. כחם היום לכשיבא אותו יום [יז]כי הנה היום בא בוער בתנור: כחום היום תני וחם השמש ונמס בארבע שעות או אינו אלא בשש שעות כשהוא אומר כחם היום בשש שעות אמור. או הלוף בארבע טולא קריר ושמשא שריב בשש שעות טולא ושמשא שריבין ואין צל לבריה תחתיו. כחם היום נקב נקב מגיהנם והרתיח כל העולם לשעה קלה אמר הקב״ה צדיק זה בצער והעולם ברוחה. כחם היום הדא אמרה שהחמין יפה למכה אמר עד שלא מלתי היו העוברים והשבים באין אצלי תאמר משמלתי שאין באים אצלי א״ל הקב״ה עד שלא מלת היו בני אדם ערלים באים אצלך עכשיו אני ופמליא שלי נגלין לך הה״ד וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו. וירא וירא בשכינה וירא במלאכים. אמר רבי חנינא שמות חדשים עלו בידם מבבל. ריש לקיש אמר אף שמות מלאכים מיכאל גבריאל רפאל. אמר ר׳ לוי אחד נדמה לו בדמות [יח]סירקי ואחד נדמה לו בדמות [יט]נוטי ואחד נדמה לו כדמות ערבי אמר אם אני רואה שכינה מתנת להם אני יודע שהן בני אדם [כ]הוגנים ואם רואה אני אותם שהן חולקין כבוד זה לזה וכו׳ כיון שראה שהשכינה ממתנת להם חולקין כבוד זה לזה ידע שהן הוגנים. אמר ר׳ אבהו [כא]פוולונו של אברהם אבינו מפולש היה כהדא [כב]דרומלוס אמר אם אני רואה אותם שהפליגו וכו׳ אני יודע שהן באין אצלי כיון שראה אותם שהפליגו מיד וירץ לקראתם: [כג]וירא אליו אותו היום יום שלישי למילתו מה עשה הקב״ה הוציא חמה מנרתקה כדי שלא יטריח א״ל לאליעזר קום חזי בשוקא אי אתו אורחים קם הזא אתא לגביה אמר לא אתן אמר אברהם עבדי לית בהו הימנותא קם נפק איהו לא חזא. חזייה קוב״ה דקא שרי ואסר אמר לאו אורח ארעא למיקם הכא והיינו דכתיב אל נא תעבור מעל עבדך: [כד]תניא שלשה שהיו מהלכין בדרך הרב באמצע גדול מימינו וקטן משמאלו, וכן מצינו בשלשה מלאכי השרת שבאו אצל אברהם מיכאל באמצע גבריאל בימינו ורפאל משמאלו תרגמו: דמצדד אצדודי אבל ההולך לימין רבו הרי זה בור ואחורי רבו הו״ז זה מגסי הרוח אין מכבדין בדרכים וע״ש: [כה]כתיב וישא עיניו וירא וכתיב וירץ לקראתם כד חזיוה דהוה קא שרי ואסר פירשו מיד וירץ לקראתם: מאן נינהו שלשה אנשים מיכאל גבריאל ורפאל. מיכאל בא לבשר את שרה ורפאל בא לרפאות את אברהם גבריאל בא להפוך את סדום. והכתיב ויבואו שני המלאכים סדומה ההוא דאתא לשזבי׳ ללוט דיקא נמי דכתיב ויהפך. מ״ש גבי אברהם דכתיב כן תעשה כאשר דברת ומאי שנא גבי לוט דכתיב ויפצר בם מאד מכאן שמסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול: [כו]אמר ר׳ יוחנן גדולה הכנסת אורחים כהשכמת בית המדרש דקתני מפנין אפילו ארבע וחמש קופות של תבן ושל תבואה מפני האורחין ומפני בטול בית המדרש, רב דימי מנהרדעא אמר יותר מהשכמת בית המדרש דקתני מפני האורחים ברישא. אמר רב יהודה אמר רב גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה דכתיב ויאמר אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור מעל עבדך. אמר ר׳ אלעזר בוא וראה שלא כמדת הקב״ה מדת בשר ודם מדת ב״ו אין קטן אומר לגדול המתן עד שאבוא אצלך אבל בהקב״ה כתיב אל נא תעבור מעל עבדך. אמר ר׳ יוחנן ששה דברים שאדם עושה אותם אוכל מפירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעה״ב ואלו הן הכנסת אורחים ובקור חולים והשכמת בית המדרש ועיון תפלה והמגדל בניו לתלמוד תורה והדן את חברו לכף זכות, ובהני שייכי נמי כבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום בין אדם לחברו ותלמוד תורה כנגד כלן: [כז]כל שמות האמורים באברהם קדש חוץ מזה שהוא חול ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך. חנניה בן אחי ר׳ יהושע ור׳ אליעזר משום ר׳ אלעזר המודעי אמרו אף זה קדש. כמאן אזלא הא דאמר רב יהודה אמר רב גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני השכינה כמאן כאותו הזוג:

[כח]יקח נא אמר לו הקב״ה אתה אמרת יקח בו בלשון אני גואל את בניך [ל]ולקחתי אתכם לי לעם הרי בעה״ז בעה״ב מנין [לא]ולקחתי אתכם אחד מעיר: [לב]רבי אליעזר בשם ר׳ סימון אמר אמר הקב״ה לאבינו אברהם אתה אמרת יקח נא מעט מים חייך שאני פורע לבניך הה״ד [לג]אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר. הרי במדבר בארץ כנען מנין [לד]ארץ נחלי מים וגו׳ לעתיד לבא מנין [לה]ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים אתה אמרת ורחצו רגליכם חייך שאני פורעה לבניך [לו]וארחצך במים. הרי במדבר בארץ מנין [לז]רחצו הזכו. לעתיד לבא מנין [לח]אם רחץ ה׳ את צואת בנות ציון. אתה אמרת והשענו תחת העץ חייך שאני פורע לבניך [לט]פרש ענן למסך. הרי במדבר בארץ מנין [מ]בסכות תשבו שבעת ימים. לעתיד לבא מנין [מא]וסוכה תהיה לצל יומם. אתה אמרת ואקחה פת לחם חייך שאני פורע לבניך [מב]הנני ממטיר לכם לחם. הרי במדבר בארץ מנין [מג]ארץ חטה ושעורה. לעתיד לבא מנין שנא׳ [מד]יהי פסת בר בארץ בראש הרים. ואל הבקר רץ אברהם חייך שאני פורעה לבניך [מה]ורוח נסע מאת ה׳ ויגז שלוים. הרי במדבר בארץ מנין [מו]ומקנה רב היה לבני ראובן. לעתיד לבא מנין [מז]והיה ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר. והוא עומד עליהם חייך שאני פורעה לבניך [מח]וה׳ הולך לפניהם יומם. הרי במדבר בארץ מנין [מט]אלהים נצב בעדת אל. לעתיד לבא מנין [נ]עלה הפורץ לפניהם: [נא]ורחצו רגליכם אמרו לו שמא כערביים חשבתנו שמשתחוים לאבק רגליהם כבר יצא ממך ישמעאל. אמר רב יהודה אמר רב כל מה שעשה אברהם למלאכי השרת הוא בעצמו עשה הקב״ה לבניו ע״י עצמו וכל מה שעשה אברהם למלאכים ע״י שליח עשה הקב״ה לבניו על ידי שליח. ואל הבקר רץ אברהם [נב]ורוח נסע מאת ה׳ וגו׳. ויקח חמאה וחלב ויתן לפניהם הנני ממטיר לכם לחם. והוא עומד עליהם הנני עומד לפניך שם על הצור. ואברהם הולך עמם לשלחם וה׳ הולך לפניהם יומם. יקח נא מעט מים והכית בצור ויצאו ממנו מים, ופליגא אדר׳ חמא בר חנינא בשכר שלש זכו לשלש בשכר חמאה וחלב זכו למן בשכר והוא עומד עליהם זכו לעמוד הענן בשכר יקח נא מעט מים זכו לבארה של מרים: כתיב ואקחה פת לחם וכתיב ויקח חמאה וחלב אמר רבי אליעזר צדיקים אומרים מעט ועושים הרבה רשעים אומרים הרבה ואפילו מעט אינם עושים מעפרון דכתיב [נג]ארץ ארבע מאות שקל כסף וכתיב [נד]וישמע אברהם וגו׳ והוא לא שקל מניה אלא קנטרי. (ג) כתיב קמה וכתיב סלת מכאן שהאשה צרה עיניה באורחין יותר מן האיש: [נה]אמר רבי יצחק בתורה בנביאים ובכתובים מצינו דהדא פתא מזוניתא דלבא בתורה ואקחה פת לחם וסעדו לבכם בנביאים [נו]סעד לבך פת לחם. בכתובים [נז]ולחם לבב אנוש יסעד אמר רבי אחא וסעדו לבבכם אין כתיב כאן אלא וסעדו לבכם הדא אמרה שאין יצר הרע שולט במלאכים דא״ר אחא [נח]שיתו לבכם לחילה הדא אמרה

ממ״ק ובמ״ק ו ב״מ פ״ו : ז מדרש הגכיר, פרקי ר״א : ח ב״ר פרשה מח : ט תהלים יח : י תהלים פב : יא איטימוס מזומן : יב שמות לג : יג ישעיה מ : יד תהלים יט : טו איוב כה : טז תהלים נה : יז מלאכי ג : יח סירקי תרגום מיד סיסמעאלים מידת דסרקא : יט נווטי ספן : כ הוגנים נכבדים : כא פוולונו אולם ותלר : כב דרומלוס רחבה גדולה : כג ב״מ פ״ו : כד יומא לז : כה ב״מ פו : כז שבת קכז : כח שבועות לה : כט תנחומא : ל שמות ו : לא ירמיה ג : לב ב״ר פמ״ח : לג במדבר כא : לד דברים ח : לה זכריה יד : לו יחזקאל יו : לז ישעיה א : לח שם ד : לט תהלים קה : מ ויקרא כג : מא ישעיה ד : מב שמות טז : מג דברים ח : מד תהלים עב : מה במדבר יא : מו שם לב : מז ישעיה ז : מח שמות יג : מט תהלים פב : נ מיכה ב : נא ב״מ פו : נב במדבר יא : נג בראשית יח : נח שם : נט ב״ר פמ״ח : ס שופטים יט : סא תהלים קד : סב שם מח :

זית רענן (א) משל וכו׳. וכיון שמל מיד וירא אליו ה׳, וא״ת והרי קודם לכן נגלה עליו כמה פעמים וי״ל שהוצרך ליפול על פניו: (ב) והרתיח את העולם, שהחמום יפה למכה: (ג) כתיב קמה וכתיב סלת, פירש״י שהוא אמר סלה והיא אמרה קמח ודוחק אבל בספר חסידים איתא שהוא אמר קמח והוא שם הכולל לכל מיני קמחים ונהיירא שׂשרה עיניה צרה ותתן קמח הגס לכן פירש ואמר סלת א״כ יפה מוכח שהאשה עיניה צרה דאם לא כן למה הוצרך לפרש סלת:

אמרה שאין יצר הרע לעתיד לבא. כי על כן עברתם על עבדכם מיום שברא הקב"ה את עולמו הייתם מזומנים לבא אצלי. ויאמרו כן תעשה כאשר דברת אנו אין לפנינו אכילה ושתיה אתה שלפניך אכילה ושתיה כן תעשה לעצמך כאשר דברת, יהי רצון שתזכה לעשות סעודה אחרת לבר דבר דיתיליד לך. וימהר אברהם האהלה אל שרה וגו' מהרי שלש סאים תשע סאין אפה שלש לעוגות שלש [סג]לחביץ שלש למיני [סד]מלטמיא. לושי ועשי עוגות הרא אמרה פרוס הפסח היה. רבי יונה בשם ר' חמא בר חנינא הוא מדבר סין הוא מדבר אלוש הוא מדבר קדש, מאיזה זכות זכו ישראל שנתן להם מן במדבר בזכותו של אברהם שאמר לושי ועשי עגות. ואל הבקר רץ אברהם אמר ר' לוי רץ לקדם אותה אומה שכתוב בה [סה]עגלה מלומדה אוהבת לדוש. ויקח בן בקר יכול גדול ת"ל רך אי רך יכול [סו]חסול ת"ל וטוב ויתן אל הנער זה ישמעאל כדי לזרזו במצות:

[סז]מעשה ברבי יוחנן בן מתיא שאמר לבנו צא ושכור לנו פועלין והלך ופסק להן מזונות וכשבא אצל אביו א"ל בני אפילו אתה עושה להם כסעודת שלמה בשעתו אי אתה יוצא ידי חובתך מפני שהן בני אברהם יצחק ויעקב אלא עד שלא יתחילו במלאכה צא ואמור להם אין לכם עלי אלא פת וקטנית בלבד רשב"ג אומר אינו צריך הכל כמנהג המדינה. [סח]למימרא דסעודה דאברהם עדיפא מדשלמה והכתיב [סט]ויהי להם שלמה ליום אחד שלשים כור סלת וששים כור קמח והללו לעמילן של טבחים ולציקי קדירה ואלף נשים היו לו לשלמה וכל אחת ואחת עשתה בביתה כך סבורה שמא אצלה סועד היום ואילו גבי אברהם כתיב ואל הבקר רץ אברהם וגו' ואמר רב יהודה אמר רב בן בקר אחד רך שנים וטוב שלשה א"ל התם תלתא תורא לתלתא גברי הכא לישראל כלהו שנא' [ע]יהודה וישראל רבים כחול הים. רך וטוב ואימא חד כדאמרי אנשי רכיך וטב. א"ל לכתוב קרא רך טוב מאי רך וטוב לדרשא. אימא תרי מדטוב לדרשא רך נמי לדרשא. מתיב רבא בר עולא ויתן אל הנער וימהר לעשות אותו כל חד וחד יהביה לחד נער. ויקח חמאה ובן בקר אשר עשה קמא קמא דתקן אתייה לקמיהו, כל כך למה אמר רב יהודה אמר רב כדי להאכילן שלש לשונות בחרדל. והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו אמר ר' תנחום בר חנילאי לעולם אל ישנה אדם ממנהג המדינה שהרי משה עלה למרום ולא אכל ולא שתה ומלאכי השרת ירדו למטה ואכלו ושתו. אוכלין ושותין ס"ד אלא נראין כאלו אוכלין ושותין: [עא]ויקח חמאה וחלב המעולה אחד מששים בינוני אחד ממ' הקיבר אחד מכ'. ר' יונה אמר המעולה א' ממאה בינוני א' מנ' הקיבר א' מכ'. ופת היכן היה אפרים מקשאה תלמידו של ר' מאיר בשם ר"מ שרה אמנו פרסה נדה ונטמאת העיסה, רבנן אמרי אפילו פת הביא לפניהם ומה אם דברים שלא אמר להם הביא לפניהם דברים שאמר להם על אחת כמה וכמה. והוא עומד עליהם הכא את אמר והוא עומד עליהם ולהלן את אמר נצבים עליו אלא עד שלא יצאו ידיהם נצבים עליו וכיון שיצאו ידיהם והוא עומד עליהם אימתו מוטלת עליהם מיכאל מרתת גבריאל מרתת, א"ר תנחום משום ר"א ור' איבו בשם ר"מ מתלא אמר עלת לקרתא הלך בנימוסה למעלה שאין אכילה ושתיה עלה משה ונדמה להם [עב]ואשב בהר ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי. אבל למטה שיש אכילה ושתיה והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו. וכי אוכלין היו אלא נראין כאוכלין וראשון ראשון מסתלק. ישמור אדם דברים בלבבו שלא יאכל עם עם הארץ על השלחן מפני שעמי הארץ ממעטין במעשרות ובשביעית. הכתוב אומר [עג]מה לתבן את הבר [עד]כל עוף למינו ישכון ובן אדם לדומה לו וכן דוד הוא אומר [עה]לא ישבתי עם מתי שוא שנאתי קהל מרעים וגו' ארחץ בנקיון כפי וגו' אל תאסוף עם חטאים נפשי. לעולם ירבה אדם סעודתו עם ת"ח ולא עם עם הארץ לפי שלאחר שעה מספרין עליו לשון הרע, לעולם (ד) יטול אדם רשות מרבו ואח"כ יעשה רצון ת"ח הבאין אלינ שנא' אם נא מצאתי חן בעיניך וגו': (ה) [עו]האומר שלא אכלו המלאכים אצל אברהם לא אמר כלום אלא בצדקתו של אותו צדיק ובשכר טורח שהטריח פתח להם הקב"ה פיהם ואכלו שנאמר עומד עליהם תחת העץ ויאכלו. בשכר קיתון של מים שרחצו ידיהם נתן הקב"ה באר לישראל מ' שנה בזמן שישראל עושין רצונו משכמת והולכת ונובעת במקום שישראל חונים ובזמן שאין ישראל עושין רצונו היתה מאחרת בשעה בשתים בשלש בארבע בחמש עד שיוצאים תלמידי חכמים ונערים וקטנים ואומרת עלי באר בזכות אברהם יצחק ויעקב בזכות משה ואהרן ומרים ואחר כך הולכת ונובעת בין שבט יהודה לשבטו של יששכר (ו) שנאמר [עז]באר חפרוה שרים וגו' וכל המרבה סעודתו עם עם הארץ אין דבריו נשמעין וסוף שהמחלוקות רבות עליו ומזלזל תורתו ומחלל שמו של מקום ומאלמן את אשתו ומייתם את בניו ואינו ממלא את ימיו וקושר שם רע לו ולבניו ולבני בניו עד סוף כל הדורות: [עח]משום אדם אחד אמרו גדולה צדקה שמיום שנברא העולם ועד אותה שעה הרי זה משתבח וקולט עצמו מדינה של גיהנם שנאמר [עט]אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה' ואין יום רעה אלא יום דינה של גיהנם שנאמר [פ]וגם רשע ליום רעה, ואומר [פא]אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת אבותינו הראשונים מפני מה זכו בעה"ז ולימות המשיח ולעה"ב מפני שנהגו עצמן בצדקה שנאמר [פב]כי ידעתיו וגו' יצחק לא נשתבח אלא בצדקה שנאמר [פג]ויזרע יצחק ואין זריעה אלא צדקה שנאמר [פד]זרעו לכם לצדקה יעקב לא נשתבח אלא בצדקה שנאמר [פה]קטנתי מכל החסדים (ז) אין קטנתי אלא מעט ואין מעט אלא צדקה שנאמר [פו]טוב מעט בצדקה משה לא נשתבח אלא בצדקה שנאמר [פז]צדקת ה' עשה אהרן לא נשתבח אלא בצדקה שנאמר [פח]תורת אמת היתה בפיהו ואין אמת אלא צדקה שנא' [פט]אמת מארץ תצמח וגו'. דוד לא נשתבח אלא בצדקה שנאמר (ח) [צ]וצדקתך לבן מלך. אף הקב"ה נשתבח בצדקה שנאמר [צא]והאל הקדוש נקדש בצדקה. אף כסא הכבוד נשתבח בצדקה שנאמר [צב]צדק ומשפט מכון כסאך. אדם נותן צדקה לחברו מתכוון אליו שיחיה ולא ימות אף הקב"ה נותנה שיחיה ולא ימות שנאמר [צג]וצדקה תציל ממות. מנין אתה אומר שמי שיש ספוק בידו לעשות צדקה ואינו עושה לקיים נפשות ואינו מקיים גורם מיתה לעצמו שנאמר [צד]ויען נבל אל עבדי דוד ויאמר מי דוד ומי בן ישי ולקחתי את לחמי וגו' וכתיב [צה]ויהי כעשרת הימים ויגף ה' את נבל. מנין שמארכת ימיו של אדם שנאמר בשלוח הקן במצוה קלה שבתורה [צו]למען ייטב לך והארכת ימים קל וחומר לצדקה שהיא חמורה בתורה. מנין שהיא מביאה את האדם לחיי העולם הבא שנא' [צז]אשרי האיש אשר לא הלך וגו' וכתיב [צח]אשרי שומרי משפט עושי צדקה וגו' (ט) מה אשרי האמור להלן בן העה"ב אף אשרי האמור כאן בן העה"ב, מנין ששוות לתורה שנא' [צט]אם בחקותי תלכו ואומר [ק]ונתתי שלום בארץ ובצדקה הוא אומר [קא]והיה מעשה הצדקה שלום. ומנין שהתורה משולה בצדקה שנאמר [קב]וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות וגו'. ומנין שהיא ממהרת להביא את ימות המשיח ואת ימות הגאולה שנאמר [קג]שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי וגו'. ומנין שהיא מעלה ומושיבה את נותנה כנגד כסא הכבוד שנא' [קד]הולך צדקות ודובר מישרים וגו' הוא מרומים ישכון. ואל הבקר רץ אברהם ברח מלפניו ונכנס למערת המכפלה ונכנס אחריו שם וראה שם אדם ועזרו שוכבים וישנים ונרות דולקים עליהם וריח טוב עליהם כריח ניחוח לפיכך חמד מערת המכפלה אמר לבני יבוס (והלא חתיים היו אלא על שם העיר יבוס נקראו יבוסים) לקנות מהם בממכר זהב ובכתב עולם לאחוזת קבר ולא קבלו עליהם התחיל כורע ומשתחוה להם שנא' [קה]וישתחו אברהם לפני עם הארץ אמרו לו כרות עמנו ברית ושבועה שאין זרעך יורש את עיר יבוסי ואנו מוכרין לך כרת עמהם ברית ושבועה מה עשו אנשי יבוס עשו להם צלמי נחשת והעמידו אותן ברחוב העיר וכתבו עליהם ברית שבועת אברהם וכשבאו ישראל לארץ כתיב [קו]ואת היבוסי יושב ירושלים וגו' ודוד המלך רצה להכנים ולא הניחוהו שנא' [קז]ויאמרו אנשי יבוס לא תבא הנה, וכי מה היה כחן של אנשי יבוס לומר לדוד לא תבא והיו ישראל כחול הים אלא מכח השבועה, עד הסירך העורים והפסחים אלו הצלמים שעינים להם ולא יראו ורגליהם ולא יהלכון: [קח]אמר הקב"ה לאברהם בזכות שלש ריצות שרצת חייך כשאבוא ליתן תורה לישראל שאני רץ בפניהם ג' ריצות שרץ אברהם וירץ לקראתם ואל הבקר רץ אברהם וימהר אברהם ופרע לו הקב"ה [קט]ויאמר ה' מסיני בא וגו': [קי]רבי סימון בשם ר' אלעזר אמר מי שעושה חסד עם מי שאינו צריך חסד אברהם עשה חסד עם מלאכי השרת דכתיב והוא עומד עליהם וגו' ראה מה פרע לו הקב"ה לבניו המן

ממ"ק ובמ"ק סג לחביץ בערוך פי' לפרר בקערה: סד מלטמיא מין מאכל מקמח מעורב בדבש: סה הושע י: סו חסול תרגום ויגמל ויחסל: סז בבא מציעא פו: סח שם פו ע"ב: סט מלכים א ד: ע שם: עא ב"ר פמ"ח: עב דברים ט: עג ירמיה כג: עד פסוק בבן סירא: עה תהלים ע: עו הדב"א: עז במדבר כא: עח תדב"א: עט תהלים מא: פ משלי יו: פא תהלים קו: פב בראשית כו: פג שם לב: פד הושע יא: פה בראשית לב: פו משלי יו: פז דברים לג: פח מלאכי ב: פט תהלים פה: צ שם עו: צא ישעיה ה: צב תהלים פט: צג משלי י: צד שמואל א כה: צה שם: צו דברים כב: צז תהלים א: צח שם קו: צט ויקרא כו: ק שם: קא ישעיה לב: קב דברים ו: קג ישעיה נו: קד שם לג: קה בראשית כג: קו שמואל ב ה: קז שם: קח תנחומא: קט דברים לג: קי ויקרא רבה פרשת בהר סיני:

זית רענן (ד) יטול אדם רשות מרבו, פי' כשעומד לפני רבו: (ה) האומר וכו' פתח להם הקב"ה פיהם פירוש שנתן להם כח הגשמי: (ו) שנאמר באר חפרוה שרים וגו' במחוקק ויהודה אקרי מחוקק דכתיב יהודה מחוקקי ויששכר היו ג"כ מחוקקים דכתיב ומבני יששכר יודעי בינה לעתים כראיתא בפרק ב' דיומא: (ז) אין קטנתי אלא מעט וכו', ויהיה פירושו הכי שיעקב אמר נתתי מעט צדקה לפי החסד אשר עשית את עבדך: (ח) וצדקתך לבן מלך, פי' ששלטת התפלל שהצדקה שעשה אביו יתן לבנו: (ט) מה אשרי האמור להלן בן עה"ב דכתיב והיה כעץ שתול וכו' היינו בג"ע:

המן והבאר והשליו וענני כבוד מקיפין אותן. והרי דברים ק"ו ומה זה שעשה חסד עם מי שאינו צריך חסד כך פרע לו הקב"ה מי שעושה חסד עם מי שצריך חסד על אחת כמה וכמה. ד"א ומה אם מי שלא עשה חסד עם מי שאין צריכין חסד עמון ומואב עם ישראל דכתיב [א]על דבר אשר לא קדמו וגו' וכי צריכין היו והלא כל מ' שנה שהיו ישראל במדבר היה המן יורד והבאר עולה והשליו מצוי וענני כבוד מקיפין עליהן מה פרע להו הקב"ה [ב]לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה', והרי דברים קל וחומר ומה מי שלא עשה חסד עם מי שאין צריכין חסד כך פרע להן הקב"ה מי שהוא עושה חסד עם מי שהוא חייב לו כגון יתרו עם משה דכתיב [ג]ויאמר אל בנותיו ואיו וגו' קראן לו ויאכל לחם בשכרו האכילו דכתיב [ד]וגם דלה דלה לנו פרע לו הקב"ה בימי שאול דכתיב [ה]ויאמר שאול אל הקיני לכו סורו רדו מתוך עמלקי פן אוסיפך עמו ואתה עשיתה חסד וגו' וכי עם כל ישראל עשה יתרו חסד והלא עם משה בלבד עשה אלא למדך שכל מי שהוא עושה חסד עם אחד מגדולי ישראל מעלין עליו כאלו עשה חסד עם כל ישראל. והלא דברים ק"ו ומה אם מי שעושה חסד עם מי שהוא חייב לו ראה מה פרע לו הקב"ה שכרו מי שעושה חסד עם מי שאינו חייב לו על אחת כמה וכמה: [ו]ויאמרו אליו איה שרה אשתך אי"ו נקוד למ"ד אינו נקוד. אמר רבי אלעזר בכל מקום שאת מוצא כתב רבה על הנקודה את דורש את הכתב, נקודה רבה על הכתב את דורש את הנקודה, כאן שהנקודה רבה על הכתב את דורש את הנקודה איו אברהם כשם שאמרו לאברהם איה שרה כך אמרו לשרה איו אברהם: ויאמר הנה באהל הה"ד [ז]תבורך מנשים יעל אשת חבר הקיני מנשים באהל תבורך ר"א אמר מנשי בני המדבר. [ח]ד"א איה שרה אשתך יודעין היו היכן היתה אלא להודיע ששרה אמנו צנועה היתה כדי לחבבה על בעלה, רבי יוסי בר חנינא אמר כדי לשגר לה כוס של ברכה. תנא בשם רבי יוסי למה נקוד על איו שבאליו למדתך תורה דרך ארץ שישאל אדם באכסניא שלו, והאמר שמואל אין שואלין בשלום אשה על ידי בעלה שאני. אחרי בלותי היתה לי עדנה אחר שנתבלה הבשר נתפשטו הקמטים וחזר היופי למקומו. גדול השלום שהקב"ה שנה בו שנאמר ויאמר ה' אל אברהם למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי:

[ט]ויאמר שוב אשוב אליך כעת חיה והנה בן לשרה אשתך, בפסח נולד יצחק מנלן דכתיב כעת חיה למועד הזה אימת קאי אלימא בפסח וקאמר בעצרת בחמשין יומי מי קא ילדה אלא דקאי בעצרת וקאמר בתשרי אכתי בחמשא ירחי מי קא ילדה אלא דקאי בתשרי וקאמר בניסן אכתי בשיתא ירחי מי קא ילדה אותה שנה מעוברת היתה. סוף סוף כי מדלי מר ימי טומאה בצרי להו אמר מר זוטרא אפילו למ"ד יולדת לתשעה אינה יולדת למקוטעין יולדת לשבעה יולדת למקוטעין שנאמר [י]ויהי לתקופות הימים ותהר חנה ותלד מעוט תקופות שנים ומעוט ימים שנים. ושרה שומעת מכאן שהנשים ציתניות הן וכו' (ברמז כ"ד): [יא]והוא אחריו זה ישמעאל והוא אחריו מפני היחוד והוא אחריו המלאך הרגיש שבאה אורה. ואברהם ושרה זקנים א"ר יוחנן כבר כתיב ואברהם ושרה זקנים מה ת"ל ואברהם זקן בא בימים אלא לפי שהחזירן הקב"ה לימי נערותן נצרך פעם שניה ואברהם זקן. א"ר אמי כאן זקנה שיש בה לחלוחית להלן זקנה שאין בה לחלוחית. חדל להיות לשרה ארח כנשים כד"א [יב]וכי תחדל לנדור פסק כד"א [יג]וחדל לעשות הפסח: ותצחק שרה בקרבה לאמר זה אחד מן הדברים ששנו לתלמי המלך (כתוב ברמז ג'): אחרי בלותי היתה לי עדנה האשה הזאת כל זמן שהיא ילדה יש לה תכשיטין ואני אחרי בלותי היתה לי עדנה תכשיטין כד"א [יד]ואעדך עדי. האשה הזאת כל זמן שהיא ילדה יש לה עמו ולדות. ד"א עדנה עדנין וסתנית ואדני זקן טוחן ולא פולט, א"ר יהודה בשם ר' סימון אתם מילדים עצמכם ומזקינים אדוניכם ואני זקנתי מלעשות נסים. בר קפרא אמר גדול השלום ששנה הכתוב היא אמרה ואדני זקן והקב"ה אמר ואני זקנתי כדי להטיל שלום בין אברהם לשרה. היפלא מה' דבר רבי יודן בר רבי סימון אמר משל לאחד שהיו בידו שני [טו]קופליות הוליכן אצל נפח אמר ליה יכול אתה לתקנם אמר ליה לבראתן כבתחלה אני יכול ולתקנם איני יכול. כך לבראתן כבתחלה אני יכול ולהחזירן לימי נערותן איני יכול:

(י) [טז]ותכחש שרה לאמר מכאן שהנשים פסולות לעדות ואילולי שאמר הקב"ה לאברהם שהוא נותן בן משרה לא היתה יולדת שלא האמינה. ויאמר לא כי צחקת מעולם לא נזקק הקב"ה לדבר ולהסיח עם אשה אלא עם אותה הצדקת ואף היא על ידי עילה. רבי אבא בר כהנא אמר בשם. רבי אורי כמה כרכורין כרכר כדי להסיח עמה ויאמר לא כי צחקת. רבי אליעזר אומר והכתיב [יז]ותקרא שם ה' הדובר אליה על ידי מלאך והכתיב [יח]ויאמר ה' לה רבי חמא אמר על ידי מלאך, רבי יוסי בן זמרא אמר על ידי שם. ואברהם הולך עמם לשלחם. מתלא אמר אוכלת אשקיית לוואית כך ואברהם הולך עמם לשלחם. [יט]וה' אמר המכסה אני מאברהם רבי יצחק פתח [כ]זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב כל מי שמזכיר את הצדיק ואינו מברכו עובר בעשה מה טעם זכר צדיק לברכה, וכל המזכיר רשע ואינו מקללו עובר בעשה מה טעם ושם רשעים ירקב, ארור המן ארורים בניו חרבונה זכור לטוב. מצינו שהקב"ה מזכיר שמן של ישראל ומברכן שנאמר [כא]ה' זכרנו יברך. אין לי אלא ששים רבוא מנין שכל אחד ואחד מישראל שהקב"ה מזכיר שמו ומברכו שנאמר וה' אמר המכסה אני וגו' וכתיב ואברהם היו יהיה לא הוה צריך קרא למימר אלא ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה אלא אמר הקב"ה הזכרתי את הצדיק ואיני מברכו ואברהם היו יהיה:

[כב]אמר רבי אלעזר מברכתן של צדיקים אתה למד קללה לרשעים שנאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' וכתיב ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה ומקללתן של רשעים אתה למד ברכה לצדיקים שנאמר ואנשי סדום רעים וחטאים וכתיב וה' אמר אל אברם אחרי הפרד לוט וגו' [כג]למה גלה לו לפי שהיה אברהם מהרהר בלבו על דור המבול אפשר שלא היו בהם צדיקים שיסלח להם הקב"ה בזכותם תדע לך שאף בסדום אמר האף תספה צדיק עם רשע למה חלילה לך שני פעמים בעה"ז ובעה"ב:

[כד]בתחלה היה סוד ליראים [כה]סוד ה' ליראיו ואח"כ לישרים [כו]ואת ישרים סודו ואח"כ לנביאים [כז]כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים אמר הקב"ה אברהם זה ירא שמים שנא' כי ירא אלהים אתה אברהם זה ישר שנא' [כח]מישרים אהבוך אברהם זה נביא שנא' [כט]כי נביא הוא ואיני מגלה לו. א"ר יהושע בן לוי משל למלך שנתן פרדס מתנה לאוהבו. לאחר זמן בקש המלך לקוץ מתוכו חמשה אילני סרק אמר המלך ואלו מן [ל]פטריקון שלו הייתי מבקש לא היה מעכב ומה בכך נמלך בו. כך אמר הקב"ה כבר נתתי הארץ מתנה לאברהם שנאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת וחמשה כרכין הללי בתוך שלו הן ואלו מן פטריקון זה הייתי מבקש לא היה מעכב ומה בכך נמלך בו למלך שהיה לו שלשה אוהבים וכו' (כדכתוב ברמז לד). ד"א למלך שהיה לו [לא]סנקתדרין אחד ולא היה עושה דבר חוץ מדעתו פעם אחת בקש לעשות דבר חוץ מדעתו אמר המלך כלום עשיתי אותו סנקתדרין שלי אלא שלא לעשות דבר חוץ מדעתו. כך אמר הקב"ה כלום קראתי לאברהם איש עצתי אלא שלא לעשות דבר חוץ מדעתו. דא"ר יודן כך אמר הקב"ה הרי יש שם לוט בן אחיו ואיני מגלה לו. ורבנן אמרי כבר קראתי אביהן של כולן כי אב המון גוים נתתיך דנין את הבן בלא דעתו של אב. גיהנם גליתי לו מתן תורה גליתי לו דינה של סדום מחר ואיני מגלה לו. ר' אחא בשם ר' שמואל בר נחמן בשם ר' נתן אמר אפי' הלכות ערובי חצרות היה אברהם יודע אפילו שם חדש שעתיד הקב"ה לקראות לירושלים שנא' [לב]בעת ההיא יקראו לירושלים כסא ה' היה אברהם יודע. ר' חייא ורבנן דתמן בשם ר' יהודה אין לך כל יום ויום שאין הקב"ה מחדש הלכה בב"ד העליון מה טעם [לג]והגה מפיו יצא ואין הגה אלא דברי תורה שנא' [לד]והגית בו יומם ולילה אפילו אותה הלכה היה אברהם יודע: ואברהם היו יהיה רבי תנחום בשם ר' ברכיה בשרו שאין העולם חסר משלשים צדיקים כאברהם: כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' ר' יודן בשם ר' אלכסנדרי לעשות צדקה ומשפט זו גמילות חסדים. רבנן אמרי זו בקור חולים. ר' יהודה בר ר' סימון אמר בתחלה צדקה ולבסוף משפט הא כיצד אברהם היה מקבל עוברים ושבים משהיו אוכלין ושותין הוה א"ל ברך א"ל מה נימא אמר ברוך אל עליון שאכלנו משלו. אם קבל עליו וברך הוה אכיל ושתי ואזיל ואם לאו הוה א"ל הב מה דעלך והוה א"ל מה אית לך עלי א"ל חד קשיטה דחמר בעשרה פולרין וחדא ליטרא [לה]דקופר בעשרה פולרין וחד עיגול דפיתא בעשרה פולרין מאן יהב לך חמרא במדברא מאן יהב לך קופר במדברא מאן יהב לך פיתא במדברא מאן יהב לך עיגולא במדברא מן דהוה חמי (כ) ההיא עקתא דהוה עקי

ממ"ק ובמ"ק א דברים כג : ב שם : ג שמות ב : ד שם : ה ש"א טו : ו ב"ר פמ"ח : ז שופטים ה : ח ב"מ פ"ז : ט ר"ה יא : י שמואל א א : יא ב"ר פמ"ח : יב דברים כג : יג במדבר ט : יד יחזקאל טז : טו קופליות שלשליות בלשון ערבי : טז ילמדנו : יז בראשית יו : יח שם כה : יט ב"ר פמ"ט : כ משלי י : כא תהלים קטו : כב יומא לח : כג תנחומא : כד ב"ר פמ"ט : כה תהלים כה : כו משלי ג : כז עמוס ג : כח שיר א : כט בראשית כ : ל פטריקון ירושת אבותיו : לא סנקתדרין יועץ משנה למלך : לב ירמיה ג : לג איוב לז : לד יהושע א : לה דקופר בשר :

זית רענן (י) ותכחש שרה מכאן שאשה פסולה לעדות, ועי"ל בפרשת בראשית שמקללת חוה פסולה לעדות: (כ) ההיא עקתא הכי אמר וכו', קשה מה הועיל אברהם בזה שהרי לא עשה אלא לפנים. וי"ל כיון שראה שאברהם היה בידו להעלות בדמים וויתר לו הכל מפני קדוש השם אם כן נתן לבו לאמונת אברהם ונתגייר :

עקי ליה הוה אמר ברוך אל עליון שאכלנו משלו הוי מתחלה צדקה ולבסוף משפט. למען הביא ה׳ על אברהם את אשר דבר לו אין כתיב כאן אלא דבר עליו וכו׳: [לז]יזש״ה [לז]ויקרא המלך לגבעונים והגבעונים לא מבני ישראל המה. דוד גזר עליהן אמר דוד ג׳ סימנין יש באומה זו רחמנים ביישנים גומלי חסדים. רחמנים [לח]ונתן לך רחמים ביישנים דכתיב [לט]ובעבור תהיה יראתו על פניכם גומלי חסדים דכתיב כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו׳. כל מי שיש בו שלשה סימנין הללו ראוי להדבק באומה זו וכל מי שאין בו שלשה סימנין הללו אין ראוי להדבק באומה זו:

פג [מ]כתיב [מא]ושמר ה׳ אלהיך לך את הברית ואת החסד א״ר שמעון בן חלפתא למה הדבר דומה למלך שנשא מטרונא והכניסה לו שני *אריסין אף המלך זקף לה כנגדן שני אריסין. אבדה מטרונא את שלה אף המלך נטל את שלו. לאחר ימים עמדה מטרונא וקשטה עצמה והביאה שני אריסין אף המלך מביא את שלו. אמר המלך אלו ואלו יעשו עטרה וינתנו בראשה של מטרונא. כך את מוצא אברהם נתן לבניו שני אריסין צדקה ומשפט שנאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו׳ אף הקב״ה זקף להם כנגדן שני אריסין חסד ורחמים שנא׳ [מב]ושמר ה׳ אלהיך לך [את הברית ואת החסד ואומר ונתן לך רחמים וגו׳] אבדו ישראל את שלהן שנא׳ [מג]ההופכים ללענה משפט וצדקה לארץ הגיעו אף הקב״ה נטל את שלו שנא׳ [מד]כי אם אספתי את שלומי מאת העם הזה את החסד ואת הרחמים עמדו וכשרו עצמן והביאו אותן ב׳ אריסין שנא׳ [מה]ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה אף הקב״ה מביא את שלו שנא׳ [מו]כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וחסדי מאתך לא ימוש וגו׳ אמר אלו ואלו יעשו עטרה וינתנו בראשו שנאמר [מז]וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים:

[מח]זעקת סדום ועמורה כי רבה ר׳ הנינא אמר רבה והולכת ר׳ ברכיה בשם ר׳ יוחנן שמענו בדור המבול שנדונו במים וסדומים שנדונו באש מנין ליתן האמור כאן להלן והאמור להלן כאן ת״ל רבה רבה לגזרה שוה: ארדה נא ואראה תני רשב״י זו היא אחת מעשר ירידות (כתוב ברמז כ״ו). ארדה נא א״ר אבא בר כהנא מלמד שפתח להם הקב״ה פתח של תשובה. הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה כליה הם חייבים ואם לא אדעה אודיע בהם מדת הדין בעולם:

[מט]רבי יהודה אומר הכריזו בסדום כל מי שהוא מחזיק בפת לחם לעני ואביון ישרף באש פלוטית בתו של לוט היתה נשואה לאחד מגדולי סדום ראתה עני אחד מדוקר ברחוב העיר ועגמה עליה נפשה מה היתה עושה בכל יום כשהיתה יוצאה לשאוב מים היתה נותנת בכד שלה מכל מה שבביתה ומאכלת לאותו עני אמרו מאין חי העני הזה וכשידעו בדבר הוציאוה לישרף אמרה רבון העולמים עשה משפטי ודיני ועלתה צעקתה לפני כסא הכבוד באותה שעה אמר הקב״ה ארדה נא [ואראה] אם צעקת הנערה הזאת עשו אנשי סדום אהפוך יסודותיה למעלה הכצעקתם אינו אומר אלא הכצעקתה:

[נ]ואית דמפקין בהאי לישנא א״ר לוי אפי׳ אני מבקש לשתוק מדינה מדת הדין אינה מניחה אותי לשתוק. מעשה בשתי נערות שירדו למלאות מים מן המעין אמרה אחת לחברתה למה פניך חולניות א״ל כלו מזונותינו וכבר אנו הולכין למות. מה עשתה מלאה הכד קמח והחליפו נטלה זו מה שביד זו וזו מה שביד זו וכיון שהרגישו בדבר שרפוה. עיקר שלותה של סדום לא היה אלא נ״ב שנה ומהם כ״ב שנה היה הקב״ה מרעיש עליהם הרים ומביא עליהם זועות כדי שיעשו תשובה ולא עשו הה״ד [נא]המעתיק הרים ולא ידעו אשר הפכם באפו. ויפנו משם האנשים הדא אמרה שאין עורף למלאכים. ואברהם עודנו עומד א״ר ישמעאל תקון סופרים הוא זה שהשכינה היתה ממתנת לאברהם. ויגש אברהם ויאמר וגו׳ רבי יהודה ורבי נחמיה ורבנן רבי יהודה אומר הגשה למלחמה [נב]ויגש יואב והעם אשר עמו וגו׳ למלחמה רבי נחמיה אומר הגשה לפיום כד״א [נג]ויגשו בני יהודה אל יהושע לפיום. רבנן אמרין הגשה לתפלה כד״א [נד]ויהי כעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר ה׳ אלהי אברהם יצחק וישראל היום יודע כי אתה אלהים בישראל וגו׳ ר״א פשיט ליה אם למלחמה אני בא אם לפיום אני בא אם לתפלה אני בא. ר׳ פנחס ורבי לוי בשם רבי יוחנן זה שהוא עובר לפני התבה אין אומרים לו בוא ועשה בוא וקרב בוא ועשה קרבן של צבור אלא בוא וקרב להתפלל. א״ר תנחומא למה התקינו ברכת חמש עשרה עד שומע תפלה כנגד ט״ו אזכרות שבהבו לה׳ בני אלים עד ה׳ למבול ישב שהוא מכלה את הפורענות מלבוא לעולם. ר׳ הונא בשם ר׳ אחא האף תספה אתה גורר את האף והאף לא יגררך. א״ר יהושע ברבי נחמיה אף שאתה מביא לעולם אתה מכלה בו הצדיקים עם הרשעים ולא דייך שאינך תולה לרשעים בשביל הצדיקים אלא שאתה מכלה הצדיקים עם הרשעים. ר׳ ורבי יונתן ר׳ אומר ב״ו חמה כבשתו אבל הקב״ה כובש את החמה שנא׳ [נה]נוקם ה׳ ובעל חמה. ר׳ יונתן אומר ב״ו קנאה כבשתו אבל הקב״ה כובש את הקנאה שנא׳ [נו]אל קנוא ונוקם ה׳. האף תספה ר׳ שמלאי שאל לר׳ יונתן מ״ד [נז]יש נספה בלא משפט א״ל בלא משפט מקומו. מעשה בא׳ שנשתלח לגבות בני טבריא ובני צפורי כשהוא גובה בטבריא ראה א׳ מצפורי ותפסו א״ל מצפורי אני א״ל יש בידי לגבות בני צפורי לא הספיק לגבות בני טבריא עד שבאת רווחא לצפורי נמצא נספה בלא משפט מקומו ר׳ לוי אמר לדוב שהיתה משכלת בחיה ולא מצאה לשכל בחיה ושכלה בבהמה. למגל כוסחת [נח]כובין ולא שלים לה שושנה ולא שלים לה: [נט]חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע נשבעת ואמרת שאין אתה מביא מבול לעולם מה את מערים על השבועה מבול של מים אין אתה מביא ושל אש אתה מביא א״כ לא יצאת ידי השבועה. השופט כל הארץ לא יעשה משפט אם עולם אתה מבקש אין דין ואם דין אתה מבקש אין עולם את תפוס חבלא בתרין ראשין בעי עלמא ובעי דינא אם לית אתה מוותר [ס]צבחר לית עלמא יכיל קאים א״ל הקב״ה לאברהם אהבת צדק ותשנא רשע אהבת צדק לצדק בריותי ותשנא רשע שנאת מלחייבן *ע״כ משחך וגו׳ ששון מחברך מהו מחברך מנח ועד אצלך י׳ דורות ומכלם לא דברתי עם אחד מהם אלא עמך. א״ר יודן חלילה היא חולין היא לך בריה היא לך חלול השם יש בדבר. מעשות דבר אין כתיב כאן אלא כדבר לא היא ולא דכוותה ולא דפחיתא מינה. א״ר לוי שני בני אדם נאמר בהן דבר א׳ אברהם ואיוב אברהם אמר חלילה לך וגו׳ איוב אמר [סא]אחת היא על כן אמרתי תם ורשע וגו׳ אברהם נטל עליה שכר איוב נענש עליה וכו׳ ר׳ חייא בר אבא אמר ערבובי שאלות יש כאן אברהם אמר חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע והקב״ה אמר והיה כצדיק כרשע יתלה לרשעים בשביל צדיקים דהא אינם אלא צדיקים ניכלי דאמר ר׳ יוחנן כל צדיקים שנאמר בסדום צדיקם כתיב היא דעתיה דר׳ יוחנן דאמר ר׳ יוחנן [סב]ויאמרו אלינו זקנינו וכל יושבי ארצנו זקננו כתיב זקני אשמאי היינו סבי דבהתא. אמר ר׳ יהושע בן לוי אמר אברהם צרף מעשי ויעלו למנין חמשים אמר ר׳ יהודה בר׳ סימון לא את צדיקו של עולם צרף עצמך עמהן ויעלו למנין חמשים אמר ר׳ יהודה בר׳ סימון כך א״ל אברהם מלך ב״ו תולין לו *אנקליטון [סג]מדוכוס לאיפרכוס מאיפרכוס לאיסטרטליטי ואת בשביל שאין לך מי שיתלה לך אנקליטון לא תעשה משפט. אמר ר׳ יהודה בר ר׳ סימון כשבקשת לדון את עולמך מסרת אותו ביד שנים רומוס ורומילוס שאם בקש אחד מהם לעשות דבר מעכבו חברו ואת בשביל שאין מעכבך לא תעשה משפט:

[סד]אמר ר׳ אבא בר כהנא מאי חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע ולא והכתיב [סה]והכרתי ממך צדיק ורשע בצדיק שאינו גמור: [סו]אמר אביי הני דאמרי מאי אהנו לן רבנן לדידהו ק״ו לדידהו תנו הוי מגלה פנים בתורה דכתיב [סז]אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי. אמר רב נחמן בר יצחק מהכא נמי שמעת מינה ונשאתי לכל המקום בעבורם: [סח]רבי יהושע בן לוי אמר [סט]כי אל אל האמר נשאתי לא אחבל הה״ד ונשאתי לכל המקום בעבורם לא אחבול איני ממשכנן כד״א [ע]אם חבול תחבול. והן הובלים עלי דברים ואומרים איני דן כשורה. בלעדי אחזה בר סיני זיל פשפש דינא ואם טעיתי אתה הורני. אם עול פעלתי עם הראשונים לא אוסיף עם אחרונים. [עא]לא אחריש בדיו לך אני מחריש [עב]ולבדים היוצאים ממך. לאברהם שאמר חלילה לך. למשה שהוא אומר [עג]למה ה׳ יחרה אפך. ליהושע שהוא אומר [עד]למה העברת העביר את העם הזה. לדוד שהוא אומר [עה]למה ה׳ תעמוד ברחוק וגו׳. [עו]ודבר גבורות וחין ערכו חן נתן בעריכות שפתיו בשעה שבקש רחמים על סדומים: [עז]ויען אברהם ויאמר הנה נא הואלתי לדבר אל ה׳ ואנכי עפר ואפר דרש רבא בשכר שאמר אברהם אבינו ואנכי עפר ואפר זכו בניו לשתי מצות עפר סוטה ואפר פרה והא איכא נמי עפר כסוי הדם הכשר מצוה איכא הנאה ליכא: [עח]אמר אברהם אלו הרגני אמרפל לא הייתי עפר ואלו שרפני נמרוד לא הייתי אפר אמר ליה הקב״ה אתה אמרת ואנכי עפר ואפר הייך שאני נותן לבניך כפרה בהן שנא׳ [עט]ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת ואסף איש טהור את אפר הפרה. תמן תנינן סדר תעניות כיצד מוציאין את התבה לרחובה של עיר ונותנין אפר מקלה עליה ר׳ יודן בר מנשה ור׳ שמואל בר נחמן חד אמר זכותו של אברהם וחד אמר זכותו של יצחק מאן דאמר זכותו

ממ״ק ובמ״ק לו יבמות עט : לז שמואל ב כא : לח דברים ג : לט שמות כ : מ דברים רבה : מא דברים ז : *אריסין מין אבן יקר : מב דברים ז : מג עמוס ס : מד ירמיה יז : מה ישעיה א : מו שם כד : מז הושע ב : מח ב״ר פמ״ט : מט פרי״א פכ״ה : נ ב״ר פמ״ט : נא איוב ט : נב ד״ה א יט : נג יהושע יד : נד מלכים א יח : נה נחום א : נו שם : נז משלי יג : נח כובין קוצים : נט ב״ר פרשה מט : ס צבחר מעט : *תהלים מה : סא איוב ט : סב יהושע ט : *אנקליטון ענין קריאה פכ״ד פתיחתן להעליון שיטיבו המשפט : סג מדוכוס וכו׳ כולם מיני מושלים : סד ע״ז ד : סה יחזקאל כא : סו סנהדרין נב : סז ירמיה לג : סח ב״ר פמ״ט : סט איוב לד : ע שמות כב : עא איוב מא : עב ולבדים לבנים : עג שמות לב : עד יהושע ז : עה תהלים י : עו איוב מא : עז סוטה יז : עח ב״ר פמ״ט : עט במדבר יט :

זכותו של אברהם ואנכי עפר ואפר ומאן דאמר זכותו של יצחק אפר מקלה בלבד. מילתא דר' יודן בן פזי פליגא אהא דר' יודן בן פזי הוה מכריז בצבורא ואמר כל מאן דלא מטא שליחא דצבורא לגביה למיתן [פ]קיטמא ברישיה יסב איהו קיטמא ויהיב ברישיה ומלתיה דר' יהודה בן פזי אמרה הוא עפר והוא אפר: אולי יחסרון חמשים הצדיקים חמשה אמר ר' חייא בר אבא בקש אברהם לירד מחמשים לחמשה אמר ליה הקב"ה חזור בך למפרע אמר ר' לוי להלף [פא]סדרא מלאה מים כל זמן שהיא מלאה מים סניגור מלמד זכות פעמים מבקש הדיין שילמד הסניגור והוא אומר הוסיפו מים לתוכה. ויאמר אל נא יחר לה' וגו' ולמה עשרה כנגד כניסה לכולן. ד"א למה י' שכבר נשתייר בדור המבול ח' ולא נתלה לעולם בזכותם. ד"א למה י' שהיה סבור הרי שם לוט ואשתו וד' בנותיו וד' חתניו ר' יהודה בר' סימון ור' חנין בשם ר' יוחנן כאן י' ובירושלים אפילו א' דכתיב [פב]שוטטו בחוצות ירושלים וגו':

פד וילך ה' כאשר כלה לדבר אל אברהם הדיין הזה כל זמן שהסניגור מלמד זכות הוא ממתין נשתתק הסניגור עמד לו הדיין והקטיגור הולך לעשות שליחותו כך וילך ה' כאשר כלה. הסניגור הזה כל זמן שהדיין מסביר לו פנים הוא מלמד זכות עמד לו הדיין נשתתק הסניגור כך ואברהם שב למקומו. הקטיגור הזה כל זמן שהסניגור מלמד זכות והדיין מסביר לו פנים הוא ממתין עמד לו הדיין ונשתתק הסניגור הקטיגור הולך לעשות שליחותו שנא' וילך ה' כאשר כלה ויבאו שני המלאכים סדומה וגו': **יט** [פג]ויבאו שני המלאכים סדומה בערב כתיב [פד]והחיות רצוא ושוב וגו' רצות אין כתיב כאן אלא רצוא רצין לעשות שליחותו נפטרין מאברהם בו' שעות ובאין סדומה בערב אלא מלאכי רחמים היו והיו ממתינים סבורים שמא אברהם מוצא להם זכות וכיון שלא מצא להם זכות ויבאו שני המלאכים סדומה בערב. תני אין מלאך אחד עושה ב' שליחות ולא ב' מלאכים שליחות אחד ואת אמר ב' מלאכים אלא מיכאל אמר בשורתו ונסתלק גבריאל נשתלח להפוך את סדום ורפאל להציל את לוט. ויבאו שני המלאכים סדומה הכא את אמר מלאכים ולהלן אומר אנשים אלא להלן שהיתה שכינה על גביהן קראם אנשים וכאן שנסתלקה שכינה מעל גביהן לבשו מלאכות. אמר רבי תנחומא אמר ר' לוי אברהם שהיה כחו יפה נדמו לו בדמות אנשים אבל לוט על ידי שהיה כחו רע נדמו לו בדמות מלאכים אמר ר' חנינא עד שלא עשו שליחותן קראם אנשים משעשו שליחותן מלאכים. א"ר תנחומא לאחד שנטל [פה]הגמוניא מן המלך עד שלא הגיע לבית אוריין שלו היה מהלך [פו]כגפן כיון שהגיע לבית אוריין שלו היה מהלך [פז]בקלמין כך עד שלא עשו שליחותן קראן אנשים כיון שעשו שליחותן קראן מלאכים: סדומה תני משום ר' נחמיה כל דבר שצריך למ"ד בתחלתו תן לו ה"א בסופו סרומה שעירה מצרימה חרנה. התיבון ליה והכתיב [פח]ישובו רשעים לשאולה ר' אבא בר זבדא אמר לביטי [פט]התחתונה שבשאול. בערב בא ערבה של סדום ושקעה שמשה ונתחתם גזר דינה. אמר ר' לוי אין הקב"ה דן את אומות העולם אלא בלילה בשעה שהם ישנים מן העבירות ואינו דן את ישראל אלא ביום בשעה שהן עוסקים במצות הה"ד [צ]והוא ישפוט תבל בצדק וגו'. ולוט יושב בשער סדום ישב כתיב אותו היום מנו אותו [צא]ארכי הדיינין. חמשה ראשי דיינין היו בסדום קץ שקר רב שקר רב נבל ורב מסטירין וקלפנד ולוט היה ארכי הדיינין שבכולן בשעה שהיה אומר להן דברים שהן ערבים להן היו אומרים לו גש הלאה סק לעיל וכשהיה אומר להם דברים שאין ערבים להן היו אומרים לו האחד בא לגור וגו': זש"ה [צב]הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע הולך את חכמים למה הוא דומה לאדם שהוא נכנס לבית המרקחים אע"פ שלא לקח ולא נתן ריח טוב לקח. ורועה כסילים למה הוא דומה לנכנס לבית הבורסקי אע"פ שלא לקח ולא נתן ריח רע לקח. כך לוט כשהיה מהלך עם אברהם אבינו למד מדרכיו אברהם אבינו עשה לו בית חוץ לחרן וכל מי שהיה נכנס ויצא היה מקבלו מאכילו ומשקהו ואומר אלהי אברהם אחד הוא בעולם וכשבא לוט לסדום כך היה עושה וכיון שהכריזו כל מי שהוא מחזיק יד בפת לחם ישרף היה מתירא מעשות יומם ועשה לילה שנאמר ויבאו שני המלאכים סדומה בערב וכשם שהחזיק ידם כך החזיקו בידו וגו' ואמר להם אל תביטו אחריכם שהרי ירדה השכינה וכו'. עדית אשתו של לוט נכמרו רחמיה על בנותיה הנשואות בסדום והביטה אחריה לראות אם הולכות הן אחריה אם לא וראתה אחריה השכינה ונעשית נציב מלח:

[צג]ויאמר הנה נא אדני ר"י אמר אפי' איני כדאי אתם עוקמין עלי את הדרך ר' הונא אמר עקמו עלי את הדרך כדי שלא תהיו נראין באים אצלי. אל בית עבדכם ולינו ורחצו רגליכם אברהם היה מקדים רחיצה ללינה ולוט מקדים לינה לרחיצה אלא אברהם היה מקפיד על טנופת ע"ז ולוט לא היה מקפיד ויש אומרים אף זה כשורה עשה כדי שיצאו ויראו אבק על רגליהן שלא יאמרו היכן לנו. ויאמרו לא כי ברחוב נלין ממאנין לקטן ואין ממאנין לגדול. ויפצר בם מאד הכנים בם אף וצרה. ויסורו אליו ויבאו אל ביתו הדא מסייעא למאן דאמר עקמו עלי את הדרך כדי שלא תהיו נראין באים אצלי. ויעש להם משתה בביתו של אברהם היה שהיה מקבל עוברים ושבים. ומצות אפה ויאכלו אמר ר' יצחק [צד]מצות גדולה עמדה על המלח דהוא אמר לה הב לאלין אכסנאי [צה]קליל מלח והות אמרה ליה אוף הדין [צו]סוניתא בישא את בעי מולפא הכא: טרם ישכבו התחילו שואלין אותו שאלות אמרו לו אנשי העיר מה הם אמר להון כל אתר אית בה טבין ובישין ברם הכא סוגיא בישין. ואנשי העיר אנשי סדום נסבו על הבית אין אחד מהן מעכב. ויקראו אל לוט ויאמרו לו ר' יהושע בן לוי בשם ר' פדיה אמר כל אותו הלילה היה לוט מבקש רחמים על הסדומים והיו מקבלין ממנו וכיון שאמרו לו הוציאם אלינו ונדעה אותם לתשמיש אמרו לו עוד מי לך פה קרי ביה עוד מי לך פה עד כאן היה לך רשות ללמד עליהם סניגוריא מכאן ואילך אין לך רשות. רק לאנשים האל אל תעשו הקשות ד"א אלהות הן אלו. כי על כן באו בצל קורתי לא בזכותי אלא בזכות אברהם. ד"א מלמד שהטו את הבית עליהם אמר ליה אי בעית לקבלינהו קבלינהו בתולקך. ויאמרו האחד בא לגור וישפוט שפוט דין שדנו ראשונים את בא לעוות ר' נחמיה משום רב ביבי כך התנו אנשי סדום ביניהם כל אכסנאי שבא לכאן נהא בועלין אותו ונוטלין ממנו ממונו. ואת האנשים אשר פתח הבית הכו בסנורים מקטן ועד גדול מי שהתחיל בעבירה תחלה מטנו התחילה הפורענות לפיכך הכו בסנורים מקטן ועד גדול. ודכוותה [צז]וצבתה בטנה ונפלה ירכה אבר שהתחיל בעבירה תחלה ממנו התחילה הפורענות. ודכוותה [צח]וימח את כל היקום וגו' מי שהתחיל בעבירה תחלה ממנו התחילה הפורענות. ודכוותה [צט]והכיתי כל בכור בארץ מצרים וגו' מי שהתחיל בעבירה וכו'. ודכוותה [ק]ואכבדה בפרעה ובכל חילו. ודכוותה [קא]הכה תכה את יושבי העיר ההיא וגו'. וילאו למצא הפתח ולעיאו כד"א [קב]ונלאו מצרים. כי משחיתים אנחנו ר' לוי בשם רב נחמן מלאכי השרת על ידי שגלו מסתורין של הקב"ה לפיכך (ל) נדחו ממחיצתן מאה ושלשים ושמונה שנה. ר' חמא בר חנינא אמר על שנתגאו ואמרו כי משחיתים אנחנו. ויצא לוט וידבר אל חתניו לוקחי בנותיו ארבע בנות היו לו שתים נשואות ושתים ארוסות לקוחי אין כתיב אלא לוקחי. ויהי כמצחק בעיני חתניו א"ל [קג]אדרבולון וכרדבלין במדינה והעיר נהפכת. וכמו השחר עלה וגו' אמר ר' חנינא משיעלה עמוד השחר עד שיאיר המזרח אדם מהלך ד' מילין משהאיר המזרח עד הנץ החמה אדם מהלך ד' מילין שנא' וכמו השחר עלה וכתיב השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה ומסדום לצוער ד' מילין א"ר זעירא המלאך היה מקדר לפניהם את הדרך ומנין משיעלה עמוד השחר עד שיאיר המזרח אדם מהלך ד' מילין. כמו וכמו מילתא דמיא למילתא. אם יאמר לך אדם הדא כוכבא דצפרא איילתא דשחרא הוא שקרא הוא פעמים פוחתת פעמים מוספת אלא כמין תרתין קרנין דנהורן סלקין מן מדינחא ומנהרין לעלמא:

עוד מי לך פה (כתוב ברמז מ"ד). [קד]מעלות השחר עד הנץ החמה ה' מילין דכתיב וכמו השחר עלה וכתיב השמש יצא על הארץ וגו'. ואמר ר' חנין לדידי חזי לי ההוא אתרא והויא ה' מילין:

[קה]**קום** קח את אשתך ואת שתי בנותיך הנמצאות. שתי מציאות רות המואביה ונעמה העמונית מצאתי דוד עבדי היכן מצאתי בסדום וכתיב הנה באתי במגלת ספר כתוב עלי:

[קו]**ויתמהמה** תמהון אחר תמהון אמר במה אברר בכסף וזהב באבנים טובות ומרגליות הה"ד [קז]עושר שמור לבעליו לרעתו ריב"ל אמר זה לוט ר' שמואל בר נחמן אמר זה קרח ר' יהודה בר סימון אמר זה נבות ר' לוי אמר זה המן ר' יצחק אמר זה שבט ראובן וגד רבנן אמרי זה איוב דהוה מתמסכן וחזר למה דהוה: (מ) (גירסא אחרינא זה שבטו של לוי דהוה עתיר ונתמסכן וחזר למה דהוה). ויחזיקו האנשים בידו וביד אשתו וביד שתי בנותיו בחמלת ה' עליו

ממ"ק ובמ"ק פ קיטמא אפר : פא סדרא ערונה : פב ירמיה ס : פג ב"ר פ"נ : פד יחזקאל לה : פה הגמוניא שררה וממשלה : פו כגפן כסדיוט : פז בקלמין אדם חשוב : פח תהלים ט : פט התחתונה המקום היותר חם : צ שם : צא ארכי ראש ואדון : צב משלי יג, פר"א פכ"ה : צג ב"ר פ"נ : צד מצות מריבה צה קליל מעט : צו סוניהא מנהג כלשון יון : צז במדבר ס : צח בראשית ז : צט שמות יב : ק שם יד : קא דברים יב : קב שמות ז : קג אדרבולון אומני בנינים ס"א מיני כלי זמר : קד פסחים לג : קה יבמות עז : קו ב"ר פ"נ : קז קהלת ה :

זית רענן (ל) נדחו ממחיצתן קל"ח שנה, דאברהם היה בן צ"ט שנה בהפיכת סדום וכשנולד יעקב היה יצחק בן ששים ויעקב כשנתברך היה בן ס"ג שנה וי"ד שנה היה בבית עבר הרי ע"ז שנה וע"ז וס"א הרי קל"ח שנה יצא מזה שהחלום לא היה מיד ביציאתו מבית אביו: (מ) גירסא אחרינא זה שבטו של לוי וכו', ליתא ברבה שלנו וגם צ"ע מנ"ל הא ואפשר בשעת כיבוש וחילוק נעשו עניים שלא היה להם חלק בביזה ובארץ ואחר כך חזרו ונתעשרו שנתנו להם ערי מגרש ומעשרות ולפי"ז ה"פ עושר שמור לבעליו לרעתו פירוש שאף בימי רעתו ועוני שומר לו הקב"ה עשרו שיחזירו לו :

עליו מי היה זה זה רפאל איתיבון והכתיב ויוציאוהו ויניחוהו וכתיב ויהי כהוציאם אותם החוצה א״ל קרון מה דבתריה ויאמרו המלט על נפשך אין כתיב כאן אלא ויאמר המלט על נפשך. ההרה המלט וגו׳ בזכותו של אברהם [קח]שגדול כהר כד״א [קט]מדלג על ההרים. הנה נא מצא עבדך חן בעיניך וגו׳ ר׳ ברכיה ור׳ לוי בשם ר׳ חמא בר חנינא שני בני אדם אמרו דבר אחד לוט וצרפית. צרפית אמרה עד שלא באת אצלי היה הקב״ה רואה מעשי ומעשה עירי והיו מעשי רבים על מעשה עירי עכשיו שבאת אצלי באת להזכיר עוני ולהמית בני ולוט אמר עד שלא הלכתי אצל אברהם היה הקב״ה רואה מעשי ומעשה עירי עכשיו שאני הולך אצל אברהם מעשיו רבין משלי ואיני יכול לעמוד בגחלתו הה״ד ואנכי לא אוכל להמלט. רבי ברכיה בשם ר׳ לוי מן הן תנינן כשם שהנוה הרע בודק כך נוה יפה בודק מן הכא ואנכי לא אוכל להמלט ההרה פן תדבקני וסדום בעמקא היא לפום כן הוא אומר ואנכי לא אוכל להמלט ההרה שרי בעמיקתא ואינון אמרין ליה פוק לטורא והוא אמר הכין לא אוכל להמלט ההרה הדא אמרה אפי׳ מנוה הרע לנוה היפה הרי שהנוה היפה בודק:

[קי]כל שמות האמורות בלוט הול חוץ מזה הנה נא מצא עבדך חן בעיניך מי שיש בידו להמית ולהחיות זה הקב״ה [א]אמר רב לעולם יהזור אדם לישב בעיר שישיבתה קרובה שמתוך שישיבתה קרובה עונותיה מועטין. אמר רב חנן מאי קראה דכתיב [ב]הנה נא העיר הזאת קרובה מאי קרובה אילימא דמקרבא וזוטרא הא חזי לה אלא מתוך שישיבתה קרובה עונותיה מועטין. ואמר ר׳ יצחק ישיבתה של צוער נ״א שנה שנא׳ אמלטה נא בגי׳ נ״א ושל סדום נ״ב ושלותה כ״ו דכתיב י״ב שנה עבדו וגו׳. ויאמר אליו הנה נשאתי פניך וגו׳ א״ר חלפתא דמן קסרייא ומה אם ללוט ע״י שכבד למלאך נשא לו פנים לך לא אשא פנים מפניך ומפני אבותיך [ג]ישא ה׳ פניו אליך: מהר המלט שמה למדינה שהיה לו ב׳ פטרונים א׳ בן *מדינה וא׳ **עירוני וכעס (עליהם) המלך ובקש המלך לרדות לבני המדינה אמר המלך אם אני רודה אותם בפני בן המדינה עכשיו יהו אומרים אילו היה עירוני כאן היה מתקיים עלינו [ואם רודה אני אותם בפני בן עירוני עכשיו הן אומרים אלו היה בן מדינה כאן היה מתקיים עלינו]. כך לפי שהיו סדומיים מהן עובדין לחמה מהן ללבנה אמר הקב״ה אם אני רודה אותם ביום הם אומרים אילו היתה לבנה שם היתה מתקיימת עלינו ואם אני רודה אותם בלילה יהו אומרים אילו היתה חמה שם היתה מתקיימת עלינו אלא אני רודה אותם (נ) בי״ו בניסן בשעה ששתיהן עומדות ברקיע הה״ד השמש יצא על הארץ וכתיב וה׳ המטיר על סדום: [ד]וה׳ המטיר [ה]כמו שבלול תמס יהלך נפל אשת בל חזו שמש כהדא [ו]סליי בליי כשלשול זה שהוא נמחה בצואה *כאשת הזאת שהיא אינה מספקת לראות שמש עד שהיא חוזרת לעפרה. ד״א כאשת איש שזנתה והיא מתביישת שלא תראה עוברה והיא משליכתו קודם שלא תחזינה שמש הה״ד השמש יצא על הארץ וגו׳: וה׳ המטיר על סדום לשתי מדינות שמרדו במלך אמר המלך אחת תשרף באש משלה ואחת תשרף מן [ז]טמיון כך להלן באדום [ח]ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית ברם הכא וה׳ המטיר על סדום. א״ר אבין לשפחה שהיתה רודה פת בתנור בא בנה ורדה גחלים ונתנה לו בא בן גברתה רדה פת ונתנה לו גחלים ופת יצאו מן התנור כך להלן ויאמר ה׳ אל משה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ברם הכא וה׳ המטיר על סדום. וה׳ המטיר על סדום זה גבריאל מאת ה׳ זה הקב״ה כל מקום שנא׳ וה׳ הוא ובית דינו הקב״ה מזכיר שמו שני פעמים (כדכתוב ברמז ל״ט):

פה גפרית ואש מאת ה׳ הה״ד [ט]ימטר על רשעים פחים גומרין ומצרין. אש וגפרית א״ר יודן אדם מריח גפרית נפשו סולדת עליו למה שהיא יודעת שנדונת בו לעתיד לבא. ורוח זלעפות מנת כוסם ר׳ ישמעאל בר נחמן משום ר׳ יונתן [י]כפיילי פוטירין לאחר המרחץ. אמר רבי חנינא אין דבר רע יורד מלמעלן איתיבון והכתיב [יא]אש וברד שלג וקיטור א״ל רוח סערה הוא עושה דברו. מלתא דרבי שמעון בן לקיש פליגא אהא דא״ר חנינא בן פזי [יב]יפתח ה׳ לך את אוצרו הטוב מכאן שיש לו אוצרות רעות. מאת ה׳ מן השמים [יג]כמרתק מן גבר. ויהפוך את הערים האל רבי לוי בשם רבי שמואל בר נחמן חמשת כרכים הללו יושבין על צור אחד שלח המלאך את ידו והפכן הה״ד [יד]בחלמיש שלח ידו חד אמר כל היד וחד אמר בחלמיש (ס) שלח אצבע שהוא מה׳ אפיק למ״ד מחלמיש. א״ר יהושע וצמח האדמה אפילו צמחי אדמה לקו. א״ר יהושע בן לוי עד עכשיו אם יקלוט אדם מטר מאוירה של סדום ויהן בערוגה אחרת אינה מצמחת. ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב מלח רבי יצחק אמר על שחטאה במלח באותו הלילה שבאו המלאכים אל לוט מה היא עושה הולכת אל כל שכנותיה ואומרת להן תנו לי מלח שיש לנו אורחים והיא מתכוונת שיכירו בהם אנשי העיר על כן ותהי נציב מלח: ויהי בשחת אלהים את ערי הככר ויזכור אלהים את אברהם וגו׳ שנו רבותינו [טו]הרואה אשתו של לוט מברך שתים על אשתו מברך דיין האמת ועל לוט מברך ברוך זוכר הצדיקים. א״ר יוחנן אפי׳ בשעת כעסו של הקב״ה זוכר את הצדיקים שנא׳ ויהי בשחת אלהים את ערי הככר ויזכור אלהים את אברהם וגו׳ מה זכירה זכר לו ללוט שתיקה ששתק לאברהם שאמר לשרי אחותי היא והוא היה יודע ושותק. [טז]וישלח את לוט מתוך ההפכה ר׳ שמואל בר נחמן אמר שהיה שרוי בהן רבנן אמרין שהיה מלוה אותם ברבית. ויעל לוט מצוער וישב בהר הה״ד [יז]למנצח אל תשחת לדוד מכתם בברחו מפני שאול במערה אמר לפניו רבש״ע עד שלא נכנסתי למערה עשית חסד עם אחרים בשבילי עכשיו שאני נתון במערה יה״ר מלפניך אל תשחת. ואיש אין בארץ שהיו סבורות שנתכלה העולם כדור המבול. לכה נשקה את אבינו יין וגו׳ רבי תנחומא משום ר׳ שמואל ונחיה מאבינו זרע ונהיה מאבינו בן אין כתיב כאן אלא ונחיה מאבינו זרע אותו זרע שהוא בא ממקום אחר ואי זה זה מלך המשיח. ולא ידע בשכבה ובקומה נקוד על וי״ו של ובקומה. שבשכבה לא ידע ובקומה ידע. ומנין היה להן יין במערה אלא שהיה להם מרובה והיו כונסין אותו במערות. אמר ר׳ יהודה ברבי סימון מעין דוגמת העולם הבא נעשה להן כד״א [יח]והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס:

פו [יט]וישכם אברהם בבקר תפלות אבות תקנום אברהם תקן תפלה של שחר שנאמר וישכם אברהם. יצחק תקן תפלה של מנחה שנאמר [כ]ויצא יצחק לשוח בשדה ואין שיחה אלא תפלה שנאמר [כא]תפלה לעני כי יעטוף וגו׳. יעקב תקן תפלה של ערבית שנא׳ ויפגע במקום וכתיב ואתה אל תתפלל בעד וגו׳ ואל תפגע וגו׳: [כב]כל היום כשר למילה שנאמר וביום השמיני ימול אלא שזריזין מקדימין למצות שנא׳ וישכם אברהם בבקר: [כג]קומץ מאימתי מתיר שירים באכילה רבי חנין אומר משמשלה בו האור ר׳ יוחנן אמר משתצת אש ברובו וטעמא דרבי יוחנן דכתיב והנה עלה קיטור הארץ כקיטור הכבשן אימתי מעלה הכבשן קיטור משתצת אש ברובו: ולא ידע בשכבה ובקומה אמר רבי יוחנן מאי דכתיב [כד]כי ישרים דרכי י״י וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם משל ללוט ובנותיו הם שנתכוונו לשם שמים צדיקים ילכו בם הוא שנתכוון לשם עבירה ופושעים יכשלו בם. ותשקין את אביהן והא מינס אניס תנא משום רבי יוסי בר חוני למה נקוד על וי״ו שבקומה של בכירה לומר שבשכבה לא ידע מאי הוה ליה למעבד מאי דהוה הוה נפקא מינה דלפניא אחרינא לא אתבעי ליה למשתי חמרא. *אח נפשע מקרית עוז וכו׳ לתאוה יבקש נפרד וכו׳. ותהרין שתי בנות לוט שלטו בעצמן והוציאו ערותן. א״ר נחמן בר חנין כל מי שהוא להוט אחר [כה]בולמוס של עריות סוף מאכילין אותו מבשרו. [כו]אין אנו יודעין אם לוט נתאוה לבנותיו או אם בנותיו נתאוו לו ממה דכתיב לתאוה יבקש נפרד הוי לוט נתאוה לבנותיו ובנותיו לא נתאוו לו. אין לך כל [כז]שבת ושבת שאין קורין בה פרשתו של לוט מאי טעמא דכתיב [כח]בכל תושיה יתגלע התגלעו אין כתיב כאן אלא יתגלע אנשים נתרחקו ונשים נתקרבו הדא הוא דכתיב [כט]אני ידעתי וגו׳ עברתו ולא כן בדיו ר׳ הונא בר פפא ור׳ סימון רבי הונא אמר תחלת עבורו של מואב לא היה לשם זנות אלא לשם שמים בדיו לא עשו כן לשם שמים אלא לשם זנות שנאמר [ל]ויחל העם לזנות אל בנות מואב. דבר אחר תחלת עבורו לא היה לשם שמים אלא לשם זנות בדיו לא עשו כן לשם זנות אלא לשם שמים שנאמר [לא]ותרד הגרן ותעש ככל אשר צותה חמותה: ד״א [לב]ותהרין שתי בנות לוט מאביהן מאביהן היה הדבר ראה מה כתיב ולא ידע בשכבה ובקומה נקוד למה שהיה שכור מאמש אבל בלילה פג יינו והרגיש בה מפני כך הוא מתפרסם בכל שבת הרי הוא חייב לעצמו:

[לג]ותקרא את שמו מואב א״ר חייא בר אבא א״ר יוחנן אין הקב״ה מקפח אפי׳ שכר שיחה נאה דאלו בכירה דקאמרה מואב מן אב אמר הקב״ה למשה [לד]אל תתגר בם מלחמה מלחמה הוא דלא הא אנגריא עביד בהו ואילו צעירה דקאמרה בן עמי אמר הקב״ה למשה

ממ״ק ובמ״ק קח נ״א שנקרא הר : קט שיר ב : קי שבועות לה : א שבת י : ב ב״ר פ״נ : ג במדבר ו : *מדינה בן עיר גדולה : **עירוני בן כפר : ד ב״ר פרשה נ״א. ה תהלים נח : ו סליי בליי מיני שרצים : *כאשת הרגים של הנשמת : ז טמיון אוצר המלך : ח ישעיה לד : ט תהלים יא : י כפיילי כוס ונלוחית לשתות בו, כוס בל׳ ירושלמי פיילה ובל׳ רומי פוטירי : יא תהלים קמח : יב דברים כח : יג כמרתק מגרוף : יד איוב כח : טו ברכות נד : טז ב״ר רבה נ״א : יז תהלים נז : יח יואל ג : יט ברכות כו : כ בראשית כד : כא תהלים קב : כב פסחים ד : כג מנחות כו : כד הושע יד : *משלי יח : כה בולמוס תאוה חזקה : כו ב״ר פרשה נ״א : כז נ״א שנה ושנה : כח משלי יח : כט ירמיה מח : ל במדבר כה : לא רות ג : לב ילמדנו : לג ב״ק לח : לד דברים ב :

זית רענן (נ) בי״ו בניסן כו׳, ועיין בר״ה דף כ״א דאמרי׳ כד חזיתא סיהרא דמשלים כו׳ : (ס) שלח אצבע שהוא מה׳, פירוש אצבע א׳ מחומש ביד אפיק לס״ד מהלמיש וישאר מחמש

למשה [לו]וקרבת מול בני עמון אל תצורם ואל תתגר בם דאפילו אנגריא לא תעביד בהו :

פז **ואמר** רבי יהושע בן קרחה לעולם יקדים אדם לדבר מצוה שבשביל לילה אחת שקדמתה בכירה לצעירה קדמתה ארבעה דורות בישראל עובד ישי דוד שלמה ואלו צעירה עד רחבעם שנאמר [לז]ושם אמו נעמה העמונית : [לז]רבי יודן בשם ר' איבו הבכירה על ידי שביזתה כבוד אביה אמרה מואב מאב אמר הכתוב אל תתגר בם מלחמה אבל אתה [לח]מפתק נהרות שלהן ומצית גדישין שלהן באש אבל הצעירה ע"י שחסתה על כבוד אביה ואמרה בן עמי בן מי שהיה עמי אל תתגר בם מלחמה כל עיקר א"ר יהודה בר סימון ורבי חנין בשם ר' יוחנן בנותיו של לוט הולכות לעבור עבירה ונתפקדו בזכות מי בזכות אברהם מואב מאב כי אב המון גוים נתתיך :

כ [לט]**ויסע** משם אברהם ארצה הנגב [מ]ואולם הר נופל יבול זה לוט שנפל מהר וצור יעתק ממקומו זה אברהם שגרם לו שפינה ממקומו. ר"א לפי שחרב מקומה של סדום ופסקו העוברים והשבים אמר מה אני מפסיק צדקה מביתי הלך ונטה לו אהל בגרר הה"ד ויסע משם אברהם . [מא]אח נפשע מקרית עוז זה לוט שהיה בן אחיו של אברהם שפשע באברהם כפרת ביה שקרת ביה ומה גרם לו שהביא עליו מדנים כבריח בית ארמונו של הקב"ה זה בית המקדש מה להלן לא יבא טמא לכל דבר בבית המקדש אף כאן לא יבא עמוני ומואבי בקהל י"י לכך סמך ויסע משם אברהם . [מב]חכם לב יקח מצות זה אברהם לפי שחרב מקומה וכו' ויסע משם פינה מקומו מפני רית רע שהיו אומרים לוט בן אחי אברהם בא על בנותיו . ארצה הנגב שבעה שמות נקראו לו דרום נגב ים תימנה וימין חדר וסינים התיבון והכתיב [מג]ולא ממדבר הרים אמר להם אף הוא דרום הוא . א"ר חייא בר אבא עבר הוינא קמי כנישתא דבבלאי דציפורי ושמעית ינקיא יתבין וקריין ויסע משם אברהם ארצה הנגב אמרתי גדולים דברי חכמים שאומרים הזהר בגחלתן שלא תכוה שנשיכתן נשיכת שועל וכל דבריהם כגחלי אש משעה שנתפרש אברהם אבינו מלוט היתה פרישתו פרישת עולם . ויגר בגרר בגרדיקו :

פח **וישלח** אבימלך מלך גרר ויקח את שרה אפשר שהלכה מדעתה אלא לקחה בעל כרחה שלא בטובתה . ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה מה בין נביאי ישראל לנביאי אומות העולם אין הקב"ה נגלה על נביאי אומות העולם אלא בחצי דבור שנאמר [מד]ויקר אלהים אל בלעם אין לשון ויקר אלא לשון טומאה כד"א [מה]כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה אבל לישראל נגלה בלשון טהרה בלשון קרושה בלשון ברור ויקרא אל משה בלשון שמלאכי השרת מקלסין אותו שנא' [מו]וקרא זה אל זה ואמר וגו' . [מז]רחוק י"י מרשעים אלו נביאי אומות העולם ותפלת צדיקים ישמע אלו נביאי ישראל . אין הקב"ה נגלה על נביאי אומות העולם אלא בשעה שדרך לפרוש אלו מאלו הה"ד [מח]בשעפים מחזיונות לילה בנפול תרדמה על אנשים ואלי דבר יגונב . מה בין נביאי ישראל לנביאי אומות העולם למלך שהיה הוא ואוהבו בטרקלין והיה תולה את הוילון וכופלו ומדבר עם אוהבו . ורבנן אמרי למלך שהיה לו פילגש כשהוא בא אצל אשתו הוא בא בפרהסיא כשהוא בא אל פילגשו הוא בא במטמוניות כך אין הקב"ה נגלה על אומות העולם אלא בלילה שנאמר [מט]ויבא אלהים אל בלעם לילה [נ]ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה אבל נביאי ישראל ביום והוא יושב פתח האהל כחם היום [נא]ויהי ביום דבר י"י [נב]ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר י"י . ויאמר הנך מת על האשה מכאן שאין התראה לבני נח :

[נג]**איתמר** כסבור בהמה ונמצא אדם גוי ונמצא גר תושב רבא אמר חייב רב חסדא אמר פטור רבא אמר חייב אומר מותר קרוב למזיד הוא רב חסדא אמר פטור אומר מותר אנוס הוא . איתיביה רבא לרב חסדא הנך מת על האשה אשר לקחת מאי לאו בידי אדם לא בידי שמים דכתיב מחטו לי . ולטעמיך וחטאתי לאלהים ולא לאדם אלא דינו מסור לאדם הכא נמי דינו מסור לאדם איתיביה הגוי גם צדיק תהרוג התם כדקא מהדרי עליה וכו' :

פט [נד]**תנו** רבנן כל אלו שאמרו דמי בושתו אבל צערו אפילו הביא כל אילי נביות אינו נמחל לו עד שיבקש הימנו שנאמר ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא , אשת נביא הוא דתהדר דלאו נביא לא תהדר , הכי קאמר ליה ועתה השב אשת האיש מ"מ ודקאמרת הגוי גם צדיק תהרוג הלא הוא אמר לי אחותי היא נביא הוא וממך למד אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתיה שואלין אותו או על עסקי אשתו שואלין אותו אשתך היא אחותך היא מכאן לבן נח שנהרג על שהיה לו ללמוד ולא למד :

[נה]**תמן** תנינן האשה נקנית בשלש דרכים בכסף בשטר ובביאה מנלן א"ר אבהו א"ר יוחנן אמר קרא והיא בעולת בעל (ע) מלמד שנעשה לה בעל ע"י בעילה א"ל רבי זירא לרבי אבהו כעורה (משנה) זו ששנה רבי [נו]ובעלה מלמד שנקנית בביאה אי מהתם הוה אמינא עד דמקדש והדר בעיל קמ"ל . מתקיף לה ר' אבא בר ממל א"כ נערה המאורסה דאמר רחמנא בסקילה היכי משכחת לה אי דקדיש ובעיל בעולה היא ואי דקדיש ולא בעיל לאו כלום הוא . אמר רב נחמן בר יצחק משכחת לה כגון שקדשה בשטר הואיל וגומר ומוציא גומר ומכנים . ור' יוחנן האי ובעלה מיבעי' ליה זו נקנית בביאה ואין אמה העבריה נקנית בביאה סד"א הואיל וכתיב [נז]אם אחרת יקח לו הקישה הכתוב לאחרת מה אחרת נקנית בביאה אף אמה העבריה נקנית בביאה קמ"ל . ורבי האי סברא מנא ליה אם כן לכתוב רחמנא ובעל מאי ובעלה ש"מ תרתי . ולרבא דאמר בר אהינא אסברה לי [נח]כי יקח איש אשה ובעלה קרושין המסורין לביאה הוו קרושין שלא נמסרו לביאה לא הוו קרושין מאי איכא למימר א"כ לכתוב רחמנא או בעל מאי ובעלה שמע מינה כולהו . ורבי האי בעולת בעל מאי עביד לי' מיבעי' ליה בעל עושה אותה בעולה [שלא כדרכה] ואין אחר עושה אותה בעולה.[שלא כדרכה] ומודה ר' לענין קנס דכולהו משלמי ומאי שנא מקטלא דאמר רבי באו עליה עשרה בני אדם ועדיין היא בתולה הראשון בסקילה וכולן בחנק שאני התם דאמר קרא ומת האיש ההוא אשר שכב עמה לבדו . ורבי יוחנן האי סברא מנא ליה אם כן לכתוב רחמנא בעולת איש מאי בעולת בעל ש"מ תרתי :

[נט]**תני** ר' חנינא והיא בעולת בעל בעולת בעל יש להם נכנסה לחופה ולא נבעלה אין להם , והיא בעולת בעל בעליתו של בעל :

והיא בעולת בעל אמר רב בעלה נתעטר בה והיא לא נתעטרה בבעלה רבנן אמרי מרתא דבעלה בכל מקום האיש גוזר ברם הכא כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה :

צ [סא]**ואבימלך** לא קרב אליה . ויאמר ארני הגוי גם צדיק תהרוג אמר אם כך דנת לדור המבול ולדור הפלגה צדיקים היו . א"ר ברכיה אם גוי זה תהרוג צדיק תהרוג הלא הוא אמר לי אחותי היא והיא גם היא אף חמריא וגמליא ובני בייתיה כולם אמרו כן בתם לבבי ובנקיון כפי עשיתי זאת א"ל אמת באחד תום י"י לך נקיון כפים אין לך ממה שהשיבו גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך עשית זאת הדא אמרה משמוש ידים היה שם . על כן לא נתתיך לנגוע אליה לגבור שהיה רוכב על הסוס והיה הסוס רץ מתחתיו וראה תינוק אחד מושלך בדרך ומשך הסוס ולא הזיק למי מקלסין לסוס או לרוכב הוי אומר לרוכב כך על כן לא נתתיך לנגוע אליה מחטו לי יצרך המחטיאך בידי הוא מסור ואני מנעתיך מלחטוא משכתיך מן החטא והשבח שלי הוא ולא שלך . ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא א"ל מי מפייסו ומודיעו שלא נגעתי בה א"ל כי נביא הוא א"ל ומי מודיע לכל א"ל ויתפלל בעדך וחיה . ואם אינך משיב דע כי מות תמות מכאן שאין התראה לבני נח . וישכם אבימלך בבקר ויקרא לכל עבדיו לפי שהיו רואים עשנה של סדום עולה ככבשן האש אמר תאמר אלו מלאכים שנשתלחו לסדום באו לכאן לפיכך וייראו האנשים מאד. מעשים אשר לא יעשו עשית עמדי בכל מקום היתה רווחא מקרמתך וכאן קרמך רעבון . ויאמר אברהם כי אמרתי רק אין יראת אלהים וגם אמנה אחותי בת אבי היא(ברמז נ"ו) . מה עשית לנו הנך מת על האשה ומה חטאתי לך דע כי מות תמות כי הבאת עלי כי עצור עצר ה' (ברמז כ"ה) :

צא **וגם** אמנה אחותי בת אבי כשיטתן השיבן ויהי כאשר התעו אותי א"ר חנן הלואי נדרוש הדין קריא בתלתא אפין וניפ"ק ידוהי כך אמר אברהם בשעה שבקשו אומות העולם להזדווג לי עד שאני בבית אבא נתקיים עלי הקב"ה ובשעה שבקשו אומות העולם לענות אותי נגלה עלי הקדוש ברוך הוא ובשעה שבקשו אומה להתעות אותי מדרכיו של הקב"ה העמיד להן הקב"ה שני גדולים משל בית אבא כגון שם ועבר והיו מתרים בהם : ולשרה אמר הנה נתתי אלף כסף לאחיך אולת למצרים סחרת בה אתית הכא סחרת בה אם ממון את בעי הא לך ממון וכסי עינך מנאי . ד"א עשה לך כסות שיהיו הכל מביטין בו בכסות ולא ביפיה נטל לבוש מלכות והלבישה ועשאה מטרונא ולכה כדי שלא יתבע אדם אותה אלא יהו שומעין שהיא מלכה ומתיראין להתבוע אותה שהיא מכוסה מן העין . ר"ל אמר בקש להקנותה בפני בעלה לומר כל השנים הללו היתה עמו ולא עשה לה דבר וזה היתה עמו לילה אחת ועשה לה כל הכבוד הזה . ד"א אמר להם אתם כסיתם ממני את העין בן שאתם מעמידים יהיה כסות עינים : אסור

מסיק ובמ"ק לה דברים כ : לו דה"ב יב : לז ב"ר פרשה נ"ב : לח מפתק סותם : לט ב"ר פרשה נ"ב : מ איוב יד : מא משלי יח : מב שם יח : מג תהלים עה :
מד במדבר כג : מה דברים כג : מו ישעיה ו : מז משלי טו : מח איוב ד : מט במדבר כג : נ בראשית לא : נא שמות ו : נב במדבר ג :
נג מכות ט : נד ב"ק לב : נה קדושין ט : נו דברים כד : נז שמות כא : נח דברים כד : נט סנהדרין נז : סא ב"ר פרשה נ"ב :

זית רענן (ע) ברש"י פירש דיליף מקרא כי ימצא איש שוכב עם אשה בעולת בעל . דהכא קודם מ"ת הוי ואז לא הוו קרושין כלל :

[סד]אסור להסתכל בצלם דמות רשע שנאמר [סה]לולי פני יהושפט אני נושא אם אביט אליך ואם אראך רבי אלעזר אמר עיניו כהות שנאמר [סו]ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות משום דאסתכל ביה בעשו הרשע. והא גרמא ליה והאמר רבי יצחק לעולם אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך שהרי אבימלך קלל את שרה ונתקיים בזרעה שנאמר הנה הוא לך כסות עינים אל תקרי כסות אלא כהות עינים שנאמר ותכהין עיניו הא והא גרמא ליה. א"ל [סז]הואיל וכסית מנאי ולא גלית לי שהוא אישך וגרמת לי הצער הזה יהי רצון שיהיו לך בנים כסויי עינים:

[סח]ואת כל ונוכחת א"ל כבר תוכחתיה דההוא גברא גבי דתנינן המורדת על בעלה פוחתין לה מכתובתה שבעה דינרין בשבת למה ז' שהיתה מתחייבת ז' מלאכות וכו' וכן המורד באשתו מוסיפין לה על כתובתה ג' דינרין בשבת מפני שהוא מתחייב לה שלשה דברים שאר כסות ועונה. ויתפלל אברהם אל האלהים מתחלת הספר עד כאן לא נאמר בלשון הזה וכיון שנתפלל אברהם הותר אותו הקשר: כי עצור עצר ה' (נאמר) עצירה בפה (ונאמר) עצירה בגרון עצירה באזן עצירה מלמעלה עצירה מלמטה והכל על דבר שרי אשת אברם אמר רבי ברכיה על [סט]דטולמוס למקרב למטאנא דמטרונא וכו'[עא]:

[עב]אמר רבי אלעזר שתי עצירות אלו למה אחת באיש שכבת זרע ושתים באשה שכבת זרע ולידה. במתניתא תנא שתים באיש שכבת זרע וקטנים שלש באשה שכבת זרע וקטנים ולידה רבינא אמר שלש באיש שכבת זרע וקטנים ופי טבעת ארבע באשה שכבת זרע וקטנים ופי טבעת ולידה. בעד כל רחם אפי' תרנגולת של אבימלך לא הטילה ביצתה. מנין שאם לא מחל אדם לחברו שהוא אכזרי שנאמר ויתפלל אברהם אל האלהים. א"ל רבא לרבה בר מרי מנא הא מילתא דאמרו רבנן כל המבקש רחמים על חברו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה שנאמר [עג]וה' שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו א"ל את אמרת מהתם אנא אמרי מהכא ויתפלל אברהם אל האלהים וכתיב וה' פקד את שרה כאשר אמר [וגו' כאשר אמר] אברהם על אבימלך:

[עד]החובל בחברו אע"פ שלא בקש החובל מן הנחבל צריך שיבקש עליו רחמים שנאמר ויתפלל אברהם וכן אתה מוצא באיוב *ואיוב עבדי יתפלל עליכם וכן הוא אומר ונתן לך רחמים כל זמן שאתה רחמן ירחם עליך המקום:

כא [עה]וה' פקד את שרה זש"ה [עו]וידעו כל עצי השדה אלו הבריות כד"א [עז]כי האדם עץ השדה, כי אני ה' השפלתי עץ גבוה זה אבימלך כי עצור עצר. הפרחתי עץ יבש זה שרה אני ה' דברתי ועשיתי לא כאלין דאמרין ולא עבדין דברתי למועד אשוב אליך ועשיתי ויעש ה' לשרה כאשר דבר. [עח]האנוש מאלוה יצדק וכי אפשר לו לבשר ודם להיות צדיק יותר מבוראו הלא אם מעושהו יטהר גבר וכי אפשר להיות טהור יותר מבוראו מה אלישע אמר לשונמית [עט]למועד הזה כעת חיה את חובקת בן מה כתיב שם ותהר ותלד בן למועד אשר דבר אליה אלישע דבריו של בשר ודם מתקיימין דבריו של הקב"ה על אחת כמה וכמה וה' פקד את שרה. [פ]כי תאנה לא תפרח זה אברהם כד"א [פא]כבכורה בתאנה בראשיתה וגו'. ואין יבול בגפנים זה שרה כד"א [פב]אשתך כגפן פוריה. כחש מעשה זית וכי אותם המלאכים שבשרו את שרה כחשים היו מעשה זית האירו פניה כזית. ושדמות לא עשה אכל אותן השדים לא עשו אוכל. גזר ממכלה צאן כד"א [פג]ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם. ואין בקר ברפתים כד"א [פד]אפרים עגלה מלומדה הזרה ואמרה שרה מה אנא מובדא סברי מן בריי הס ושלום לית אנא מובדא סברי מן בריי אלא ואני בי"י אצפה וגו'. א"ל הקב"ה את לא אובדת סבריך אף אנא לא מוביד סבריך אלא וי"י פקד את שרה. [פה]יבש חציר נבל ציץ יבש חצירו של אבימלך נבל ציצו של אבימלך כי עצור עצר ה'. ודבר אלהינו יקום לעולם וה' פקד את שרה. [פו]לא איש אל ויכזב וגו' אמר רבי שמואל פסוק זה לא ראשו סופו ולא סופו ראשו לא איש אל ויכזב וגו' ההוא אמר ולא יעשה וגו' אלא בשעה שהקב"ה גוזר להביא טובה לעולם לא איש אל ויכזב ובשעה שהוא גוזר להביא רעה לעולם ההוא אמר ולא יעשה. בשעה שאמר לאברהם כי ביצחק יקרא לך זרע לא איש אל ויכזב ובשעה שאמר לו קח נא את בנך וגו' ההוא אמר ולא יעשה. בשעה שאמר הקב"ה למשה פקד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם במצרים לא איש אל ויכזב ובשעה שאמר לו הקב"ה הרף ממני ואשמידם ההוא אמר ולא יעשה. בשעה שאמר הקב"ה לאברהם וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי לא איש אל ויכזב ובשעה שאמר לו ועבדום וענו אותם ההוא אמר ולא יעשה. כשאמר למועד אשוב אליך לא איש אל ויכזב אלא וה' פקד את שרה. [פז]מושיבי עקרת הבית זו שרה ותהי שרי עקרה אם הבנים שמחה היניקה בנים שרה. וה' פקד את שרה כאשר אמר מה שאמר לה באמירה ויעש ה' לשרה כאשר דבר מה שאמר לה בדבור. וה' פקד את שרה כאשר אמר על ידי מלאך ויעש ה' לשרה כאשר דבר מה שאמר לה הוא: ר' יהודה אומר וה' פקד את שרה ליתן לה בן ויעש ה' לשרה כאשר דבר לברכה בחלב א"ל ר' נחמיה וכי כבר נתבשרה בחלב אלא מלמד שהחזירה הקב"ה לימי נערותה ר' אבהו בשם רבי יוסי בר חנינא נותן אני יראתה על כל אומות העולם דלא יהו מונין לה וצווחין לה עקרה ר' יהודה בשם ריש לקיש עיקר מטרין לא היה לה וגלף לה הקב"ה עיקר מטרין[פח]: אמר רבי אחא הקב"ה בעל פקדונות עמלק הפקיד אצל הקב"ה חבילות של קוצים והחזיר לו הקב"ה חבילות של קוצים שנאמר [פט]ופקדתי את אשר עשה עמלק לישראל שרה הפקידה אצלו מצות ומעשים טובים והחזיר לה הקב"ה מצות ומעשים טובים וה' פקד את שרה. אמר רבי יצחק אמר הקב"ה כתיב [צ]ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא ונקתה ונזרעה זרע וזאת שנכנסה לבית פרעה ולבית אבימלך ויצתה טהורה אינו דין שתפקד. אמר רבי יהודה בר רבי סימון אף על גב דאמר רב הונא מלאך הוא שממונה על התאוה אבל שרה לא נצרכה לדברים הללו אלא הקב"ה הוא בכבודו פקדה שנאמר וה' פקד את שרה. [צא]וה' פקד את שרה הוא [צב]וסנקליטין שלו מה כתיב למעלה מן הענין ויתפלל אברהם. משל למלך שהיה לו אוהב והיה מחבבו יותר מדאי וכל מה שהיה אוהבו שואל ממנו היה עושה וכיון שידעו כן כל מי שהיה מבקש שררה היה בא אצלו והוא מבקש מן המלך והמלך עושה לו חפצו ולאותו אוהב לא נתן שררה אמרו לו בני פלטין שלו ארונינו המלך אוהבך זה מבקש לאחרים שררה ולנפשו אינו מבקש אמר המלך בדין הוא שאתן לו:

צב [צג]בראש השנה נפקדה שרה רחל חנה מנלן א"ר אלעזר אתיא זכירה זכירה אתיא פקידה פקידה כתיב ברחל [צד]ויזכור אלהים את רחל וכתיב בה בחנה [צה]ויזכרה ה' ואתיא זכירה זכירה מראש השנה דכתיב [צו]זכרון תרועה ואתיא פקידה פקידה כתיב בה בחנה [צז]כי פקד ה' את חנה וכתיב בה בשרה וה' פקד את שרה. [צח]כל מקום שאתה מוצא דבריו של רבי אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי באגדה עשה אזנך כאפרכסת. בל"ב מדות האגדה נדרשת א' מרבוי כיצד הרבוי שלש לשונות את אף גם. את לרבות כיצד וה' פקד את שרה אלו נאמר פקד שרה הייתי אומר שרה לבדה נפקדה כשהוא אומר את מלמד שכל העקרות נפקדו כמוה וכן הוא אומר צחוק עשה וגו' כיוצא בו *את פני מבין חכמה אלו אומר פני מבין הייתי אומר לשעתו בלבד כשהוא אומר את ריבה הכל לדורי דורות: וכן הוא אומר [צט]עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון. גם לרבות כיצד [ק]גם צאנכם גם בקרכם קחו אלו נאמר צאנכם ובקרכם הייתי אומר לא נתן להם אלא צאנם ובקרם כשהוא אומר גם ריבה מלמד שנתן להם דורון משלו לקיים מה שנאמר [קא]גם אתה תתן בידנו זבחים וגו'. כיוצא בו אתה אומר [קב]ומתו גם שניהם אלו נאמר שניהם הייתי אומר האשה שנתחייבה מיתה ממתינין לה עד שתלד ת"ל גם (פ) לרבות את הולד למיתה. אף לרבות כיצד [קג]ויקח את אדרת אליהו אשר נפלה מעליו אף הוא ויכה את המים מלמד שנעשו נסים לאלישע בקריעת הירדן יותר מאליהו שבפעם ראשונה היתה זכות שני צדיקים עומדת ובשניה לא היה אלא זכות צדיק אחד וכן הוא אומר [קד]ויהי נא פי שנים ברוחך אלי אתה מוצא (צ) ח' מופתים ביד אליהו וי"ו מופתים באלישע. כיוצא בו [קה]אף ברי יטריח עב מלמד שעבי מטר קשין והבורא מטריח עליהם להספיק יכול שאין המטר יורד כל צרכו ת"ל אף ריבה: [קו]ותהר ותלד שרה הקיש עבורה ללידתה מה עבורה שלא בצער אף לידתה שלא בצער. [קז]בן לזקניו מלמד שהיה זיו איקונין שלו דומה לו. למועד אשר דבר אותו אלהים ר' יודן אמר לתשעה הדשים נולד שלא יהו אומרים [קח]גרוף הוא מביתו של אבימלך. רבי חמא אמר לשבעה

ממ"ס ובמ"ק סד מגלה כח: סה מלכים ב ג: סו בראשית כז: סז ב"ק צג: סח ב"ר פרשה נ"ב: סט על דטולמוס כו' על שהעיזו לנגוע בנעליה של שרה: עא כדכתוב ברמז ס"ט: עב ב"ק צב: עג איוב מב: עד ב"ק צב: *איוב מב: עה ב"ר פרשה נ"ג: עו יחזקאל יז: עז דברים כ: עח איוב ד: עט מלכים ב ד: פ חבקוק ג: פא הושע ט: פב תהלים קכח: פג יחזקאל לד: פד הושע י: פה ישעיה מ: פו במדבר כג: פז תהלים קיג: פח כתוב לעיל ברמז פ"ב: פט שמואל א טו: צ במדבר ה: צא תנחומא: צב סנקליטין אסיפה היועצים (סענאט): צג ר"ה יא: צד בראשית ל: צה שמואל א א: צו ויקרא כג: צז שמואל א ב: צח ל"ב מדות: *משלי יז: צט שם לא: ק שמות יב: קא שם יד: קב דברים כב: קג מלכים ב ב: קד שם: קה איוב לז: קו תנחומא: קז ב"ר פרשה נג: קח גרוף מסוך:

זית רענן (פ) לרבות הולד למיתה, עיין ספ"ק דערכין: (צ) ח' מופתים ביד אליהו. אחד עצירת הגשם. שני שנתרבה השמן. ג' שהחיה בן האלמנה. ד' שנתן מטר. ה' שהוריד אש ע"ג המזבח. ו' שהלך בכח האכילה מ' יום. ז' שאכלה אש שר החמשים. ח' שחצה הירדן: ט"ז מופתים ע"י אלישע. א' שחצה הירדן. ב' שרפא המים. ג' שהרג הילדים בדובים והוי נס בתוך נס דהוי דובים והוי יער כדאיתא בסוטה. ה' שנתמלא השדה מים. ו' שנתרבה השמן. ז' שפקד עקרה. ח' שהחיה את בנה. ט' מעשה סיר הנזיד. י' שנעשה מעט הרבה. י"א שרפא נעמן מצרעתו. י"ב שהציף הברזל. י"ג שאמר למלך ישראל הזכן ארם חונה. י"ד רכב אש. ט"ו פקיחת עיני הנער. ט"ז שהכה ארם בסנורים ר"י:

לשבעה שלמים שהם תשעה מקוטעים. רבי הונא בשם רבי חזקיה (ק) בחצות היום נולד נאמר כאן מועד ונאמר להלן [קט]כבא השמש מועד צאתך ממצרים. ויקרא אברהם את שם בנו הנולד לו אשר ילדה לו שרה יצחק יצא חק [קי]דרוריה לעולם. יצחק י' עשרה כנגד י' דברות שעתידין בניו לקבל. צ' תשעים ואם שרה הבת תשעים שנה תלד. ק' מאה הלבן מאה שנה יולד. ח' שמונה כנגד שמונה ימי המילה: וימל אברהם את יצחק בנו בן שמונת ימים כאשר דבר אותו אלהים והיכן דבר ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר:

[א]כל מצות הבן המוטלות על האב לעשות לבנו אנשים חייבין ונשים פטורות תנינא להא דתנו רבנן חייב אדם לבנו למולו ולפדותו וללמדו תורה ולהשיאו אשה וללמדו אומנות ויש אומרים אף להשיטו בנהר רבי יהודה אומר כל שאינו מלמד את בנו אומנות כאלו מלמדו ליסטיות. למולו מנא לן דכתיב [ב]וימל אברהם את יצחק בנו בן שמונת ימים כאשר צוה אותו, אותו ולא אותה. והיכא דלא מהליה אבוה מיחייבי בי דינא למימהליה דכתיב [ג]המול לכם כל זכר. והיכא דלא מהליה ב"ד מיחייב איהו למימהל נפשיה דכתיב [ד]וערל זכר אשר לא ימול וגו'. אשכחן מיד לדורות מנא לן תנא דבי רבי ישמעאל כל מקום שנאמר צוואה אינו אלא זירוז מיד ולדורות. זירוז דכתיב [ה]וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו. מיד ולדורות דכתיב מן היום אשר צוה ה' והלאה לדורותיכם:

צג ותאמר שרה צחוק עשה לי אלהים כל השומע יצחק לי רבי ברכיה בר רבי יהודה בר רבי סימון בשם רבי שמואל בר רבי יצחק ראובן בשמחה שמעון מה איכפת ליה אם שרה נפקדה אחרות מה איכפת להו. אלא בשעה שנפקדה שרה אמנו הרבה עקרות נפקדו עמה הרבה חולים נתרפאו עמה הרבה חרשים נתפקחו עמה הרבה סומים נתפתחו הרבה שוטים [ז]נשתנו נאמר כאן עשיה ונאמר להלן [ח]והנחה למדינות עשה מה עשיה הנאמר להלן נתן דרוריה לעולם אף עשיה הנאמר כאן נתן דרוריה לעולם. ר' לוי אמר הוסיף על המאורות נאמר כאן עשיה ונאמר להלן [ט]ויעש אלהים את שני המאורות. ותאמר מי מלל לאברהם מי דבר אין כתיב כאן אלא מי מלל רמזו שהוליד למאה שנה רבי פנחס בשם רבי חלקיה קמותיו של [י]אביהם היו יבשות ונעשו מלילות: [יא]רבי ברכיה בשם ר' לוי את מוצא כיון שילדה אמנו שרה את יצחק היו אומות העולם אומרים חס ושלום לא ילדה שרה את יצחק אלא הגר שפחת שרה היא ילדה אותו. מה עשה הקב"ה ייבש דדי נשותיהן של אומות העולם והיו מטרוניות באות ונושקות עפר רגליה של שרה ואומרים לה עשי מצוה והיניקי בנים שלנו. שרה היתה צנועה יותר מדאי א"ל אברהם אבינו שרה אין זו שעת הצניעות אלא גלי את דדיך וקדש שמו של הקב"ה ושבי בשוק והיניקי בניהן כדי שידעו הכל שהתחיל הקב"ה לעשות לנו נסים וגלתה דדיה והיו נובעות כשתי מעינות והיו מטרוניות באות ומניקות את בניהם ממנה ואומרים אין אנו כדאי להניק את בנינו כהלבו של [יב]יצחק הה"ד היניקה בנים שרה הניקה בן אין כתיב כאן אלא בנים. רבנן ורבי אחא רבנן אמרי כל מי שבא לשם שמים נעשה ירא שמים רבי אחא אמר אף מי ש"א בא לשם שמים נתן לו ממשלה בעולם הזה כיון שהפליגו עצמן בסיני ולא קבלו את התורה נטלה מהם אותה הממשלה הה"ד [יג]מוסר מלכים פתח וגו':

[יד]ותאמר מי מלל לאברהם היניקה בנים שרה וכמה בנים היניקה תנא אותו היום שגמל אברהם אבינו את יצחק בנו עשה משתה גדול והיו אומות העולם אומרים ראיתם זקן וזקנה שהביאו אסופי מן השוק ואומרים בננו הוא ולא עוד אלא שעשו משתה גדול כדי להעמיד דבריהם מה עשה אברהם אבינו עמד וזימן כל גדולי הדור ואף שרה אמנו זימנה את נשותיהם וכל אחת ואחת הביאה את בנה ולא הביאה מניקתה נעשה נס ונתפתחו דדיה כשני מעינות והניקה את כולן ועדיין אומרים שרה בת תשעים שנה תלד אברהם בן מאה שנה יוליד מיד נהפך קלסתר פנים של יצחק ונדמה לאברהם, באותה שעה אמרו אברהם הוליד את יצחק: [טו]ומאי דכתיב ויגדל הילד עתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים ביום שיגמול חסד לזרעו של יצחק לאחר שאוכלין ושותין נותנין לו לאברהם כוס של ברכה לברך אומר איני מברך שיצא ממני ישמעאל. אומר ליצחק טול וברך אומר איני מברך שיצא ממני עשו אומר ליעקב טול וברך אומר איני מברך שנשאתי שתי אחיות בחייהם אומר למשה טול וברך אומר איני מברך שלא זכיתי ליכנס לארץ ישראל לא בחיי ולא במותי אומר ליהושע טול וברך אומר איני מברך שלא זכיתי לבן דכתיב [טז]נון בנו יהושע בנו אומר לדוד טול אתה וברך ואומר אני אברך ולי נאה לברך שנא' [יז]כוס ישועות אשא וגו':

צד [יח]ויגדל הילד ויגמל שנגמל מיצר הרע ליצר טוב ורבנן אמרי שנגמל מחלבו. ויעש אברהם משתה גדול גדול עולמים היה שם. [יט]ויעש המלך משתה גדול גדול עולמים היה שם הה"ד [כ]כי ישוב ה' לשוש עליך לטוב בימי מרדכי ואסתר כאשר שש על אבותיך בימי אברהם. ד"א משתה גדולים היו שם עוג וכל גדולי מלכות היו עמו אמרו לו לעוג לא היית אומר אברהם פרדה עקרה ואינו מוליד א"ל ועכשיו מתנתו מה היא לאו [כא]שפיפא היא אי יהיב אנא אצבע עלויה פחים יתיה א"ל הקב"ה אתה מבזה על מתנתי חייך שאתה רואה אלף אלפים ורבי רבבות יוצאים מבני בניו ואין סופו של אותו האיש ליפול אלא בידם שנא' [כב]ויאמר ה' אל משה אל תירא אותו כי בידך נתתי אותו. א"ר לוי לא נרנדה עריסה תחלה אלא בביתו של אברהם אבינו דאמר ר' יהושע בן מנחמה אותם [כג]ל"ב מלכים שהרג יהושע כולם בביתו של אברהם אבינו היו במשתה ולא ל"א היו אלא כי ההיא דאמר ר' ברכיה ור' חלבו ור' פרנך משום ר' יוחנן [כד]מלך יריחו אחד שאין ת"ל אחד אלא הוא *ואנטיקסר שלו. ותרא שרה את בן הגר המצרית אמר ר' שמעון ר' עקיבא היה אומר בו דבר לגנאי ואני אומר בו דבר לשבח דרש ר' עקיבא מצחק אין מצחק אלא גלוי עריות כד"א [כה]בא אלי העבד העברי וגו' לצחק בי מלמד שהיתה שרה אמנו רואה את ישמעאל [כו]מכביש גנות וצד נשי אנשים ומענה אותן. תנא ר' ישמעאל אין מצחק אלא לשון ע"ז שנאמר [כז]ויקומו לצחק מלמד שהיתה שרה אמנו רואה את ישמעאל בונה [כח]בימוסיאות וצד הגבים ומקטיר עליהם. רבי אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר אין הלשון הזה אלא שפיכות דמים כד"א [כט]יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו אמר זה לזה נלך ונראה חלקינו בשדה והיה ישמעאל נוטל קשת והצים ומורה כלפי יצחק ועושה בעצמו כאלו מצחק. הה"ד [ל]כמתלהלה היורה זיקים הצים וגו' כן איש רמה את רעהו ואמר הלא מצחק אני. ואני אומר אין הלשון הזה אלא ירושה שבשעה שנולד יצחק היו הכל שמחים אמר להם ישמעאל שוטים אתם אני בכור ואני נוטל פי שנים שמתשובה שאמרה שרה לאברהם אתה למד כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק. עם בני אעפ"י שאינו יצחק עם יצחק אעפ"י שאינו בני קל והומר עם בני שהוא יצחק. וירע הדבר מאד בעיני אברהם הה"ד [לא]ועוצם עיניו מראות ברע:

[לב]הנסיון התשיעי נולד ישמעאל ונתרבה בקשת שנא' ויהי אלהים את הנער וגו' נטל קשת וחצים והיה מורה אחר הפרגוד וראה את יצחק יושב לבדו וירה עליו חץ להרגו וראתה שרה והגידה לאברהם ואמרה ליה כזה וכזה עשה ישמעאל ליצחק עמוד וכתוב ליצחק כל מה שנשבע הקב"ה ליתן לך ולזרעך שאין בן האמה הזאת יורש עם בני יצחק אמרה שרה כתוב גט גרושין שלח את האמה הזאת ואת בנה מעלי ומעל יצחק בני מן העולם הזה ומן העולם הבא ומכל הרעות שבאו על אברהם הרע בעיניו הדבר הזה:

[לג]כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה יש שומע ונשכר (כדכתוב ברמז ל"ג). כי ביצחק יקרא לך זרע ביצחק ולא כל יצחק. ביצחק ב' תרין במי שהוא מודה בשני עולמות. ויקח לחם וחמת מים שכן דרך עבדים שהם שואבים מים בכדיהם. שם על שכמה ואת הילד בן י"ז שנה היה ואת אמרת שם על שכמה אלא מלמד שהכניסה בו שרה עין הרע ומתוך כך חלה ונכנסה בו חמה *ואכאביות. תדע לך שהוא כן דכתיב ויכלו המים מן החמת שכן דרך החולה להיות שותה בכל שעה. ותשלך את הילד תחת אחד השיחים רותם היה שכן דרך הרתמים גדלים במדבר. שיחים ששם הסיחו עמה מלאכי השרת. ותלך ותשב לה מנגד הכא את אמר מנגד וכו' הרחק ולהלן הוא אומר [לד]אך רחוק יהיה ביניכם ובינו כאלפים אמה במדה הא למדנו נגד מנגד הרחק מרחוק. ד"א כמטחוי קשת שני טוחים בקשת מיל. אמר ר' ברכיה כמטחת דברים כלפי בוראה אמרה אתמול אמרת לי הרבה ארבה את זרעך ועכשיו הוא מת בצמא. הה"ד [לה]נודי ספרתה אתה שימה דמעתי בנאדך באותה בעלת נוד הלא בספרתך כשם שכתוב בספר שלך [לו]אל דמעתי אל תחרש דמעתה של הגר לא החרשת ולדמעתי תחריש ואם תאמר על ידי שהיתה גיורת היתה חביבה אף אני בן כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי. ויקרא מלאך אלהים אל הגר בזכותו של אברהם. באשר הוא שם בזכות עצמו יפה תפלת החולה לעצמו מתפלת אחרים קפצו מלאכי השרת לקטרגו אמרו לפניו רבש"ע אדם שעתיד להמית בניך בצמא אתה מעלה לו את

ממ"ק ובמ"ק קט דברים יו : קי דרוריה תספיות : א קדושין כט : ב בראשית יז : ג בראשית ח : ד שם : ה דברים ג : ו ב"ר פרשה נג : ז נשתנו נתרפאו : ח אסתר ב : ט בראשית א : י נ"א אברהם : יא פסיקתא וב"ר פרשה נ"ג : יב ב"ר נדקת : יג איוב יב : יד ב"מ פז : טו תהלים קיט : טז ד"ה א ז : יז תהלים קיז : יח ב"ר פרשה נג : יט אסתר ב : כ דברים ל : כא שפיפא סקטס : כב במדבר כא : כג רש"י גרס ס"ג : כד יהושע יב : *אנטיקסר מפנה למלך : כה בראשית לט : כו מכביש מהגם נסים : כז שמות לב : כח ביגוסיאות מזבחות לשם ע"ז : כט שמואל ב ב : ל משלי כו : לא ישעיה לג : לב פרקי דר' אליעזר : לג ב"ר פרשה נג : *אכאביות מין חולי : לד יהושע ג : לה תהלים נו : לו שם לט :

זית רענן (ק) בחצות היום נולד וכו' כבא השמש, וקרבן פסח נשחט בחצות :

את הבאר א"ל עכשיו מה הוא צדיק או רשע א"ל צדיק א"ל איני דן את הארם אלא לפי שעתו: [לז]אמר קונם שאיני נהנה לזרע אברהם אסור בישראל ומותר באומות העולם והאיכא ישמעאל כי ביצחק יקרא לך זרע כתיב והאיכא עשו ביצחק ולא כל יצחק:

צה [לח]וישכם אברהם וגו' ויקח להם וגו' וישלחה בגט גרושין. ולקח את [לט]הרדיד וקשר במתניה לידע שהיא שפחה.

(ר) ולא עוד אלא שרצה לראות את ישמעאל בנו ולידע את הדרך אשר הלכו בה. (ש) בן י"ז שנה היה ישמעאל בצאתו מבית אביו ובזכות אברהם אבינו לא חסרו המים מן החמת וכיון שהגיע לפתח המדבר התחילה תועה אחר ע"ז של בית אביה ומיד חסרו המים ועיפה נפשו של ישמעאל בצמא והלך והשליך עצמו תחת [ם]חרולי המדבר להיות ישן עליו ואמר אלהי אברהם אבי יש לפניך תוצאות מות קח את נפשי ולא אמות בצמא ונעתר לו שנא' כי שמע אלהים את קול הנער ושם נפתח לו הבאר שנברא בין השמשות והלכו ושתו ומלאו החמת ומשם נשאו רגליהן והלכו כל המדבר עד שהגיעו למדבר פארן ומצאו שם מוצאי מים וישבו. שלח ישמעאל ולקח לו אשה מבנות מואב ועשייה היה שמה לאחר ג' שנים הלך אברהם לראות את ישמעאל ונשבע לשרה שאינו יורד מן הגמל במקום שישמעאל שרוי שם והגיע לשם בחצי היום ומצא שם אשתו של ישמעאל אמר לה היכן הוא ישמעאל אמרה ליה הלך הוא ואמו להביא פירות ותמרים מן המדבר א"ל תני לי מעט לחם ומעט מים כי עיפה נפשי מדרך המדבר א"ל אין לי לא לחם ולא מים א"ל כשיבא ישמעאל תגיד לו את הדברים האלה ואמרי לו חלף את מפתן ביתך שאינה טובה לך ולא ראויה לך וכשבא ישמעאל הגידה לו את הדברים ובן חכם כחצי חכם והבין ישמעאל ושלחה שלחה אמו ולקחה לו אשה מבית אביה ופטימה שמה. ועוד לאחר ג' שנים הלך אברהם לראות את ישמעאל ונשבע לשרה שאינו יורד מן הגמל במקום שישמעאל שרוי שם והגיע לשם בחצי היום ומצא אשתו של ישמעאל וכו' עד מיד הוציאה ונתנה לו עמד אברהם והיה מתפלל לפני הקב"ה על בנו ונתמלא ביתו של ישמעאל מכל טוב וממון וברכות וכשבא ישמעאל הגידה לו את הדבר הזה וידע ישמעאל שעד עכשיו רחמיו עליו כרחם אב על בנים. קומי שאי את הנער ותלך ותמלא את החמת הדא אמרה מחוסרת אמנה היתה: [מא]ויהי אלהים את הנער ויגדל שאל ר' ישמעאל את ר' עקיבא א"ל בשביל ששמשת את נחום איש גם זו כ"ב שנה שהיה דורש אכין ורקין מעוטין אתין וגמין רבויין, את דכתיב הכא מהו א"ל אלו כתיב ויהי אלהים הנער היה הדבר קשה אלא את הנער אמר ליה כי לא דבר רק הוא ואם רק הוא מכם הוא רק שאין אתם יודעים לדרוש אלא את הנער הוא ותמרוהי וגמלוהי ובני ביתיה. ויהי רובה קשת רבה וקשיותו עמו. רב על כל המורים בקשת. ותקח לו אמו אשה מארץ מצרים אמר ר' יצחק זרוק חוטרא לאוירא אעיקריה קאי כך לפי שכתוב ולה שפחה מצרית ושמה הגר לפיכך ותקח לו אמו אשה מארץ מצרים: [מב]ישמור אדם דברים בלבבו שלא יעשה שותפות דברים עם הגוי סוף שהוא כורת ברית עמו אברהם כרת ברית עם אבימלך שנא' ויקח אברהם צאן ובקר וגו'. אמרו מלאכי השרת רבש"ע אדם יחיד ברית לך מע' לשונות וכרת ברית עם אומות העולם א"ל בן יחיר נתתי לו ואני אומר לו העלהו עולה לפני אם יעלהו הרי מוטב ואם לאו יפה אתם אומרים שנאמר ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם. מכאן אמרו אין לך אומה בעולם שנשתעבדו בהן בישראל יותר ממנה בשכר ברית שכרת אברהם את אבימלך מלך פלשתים בלבד (ת) מכאן אמרו כל העושה שותפות דברים עם הגוי סוף שהוא כורת עמו ברית ואם תלמיד חכם הוא מזלזל בתורתו ומזלזל שם אביו ומאלמן את אשתו ומייתם את בניו ואינו ממלא את ימיו וקושר שם רע לו ולבניו ולבני בניו עד סוף כל הדורות: [מג]ויהי בעת ההיא ויאמר אבימלך [מד]ברצות ה' דרכי איש זה אברהם גם אויביו ישלים אתו. ויאמר אבימלך ופיכל שר צבאו ר' יהודה אומר פיכל היה שמו ר' נחמיה אומר פה שכל צבאותיו נושקין לו על פיו. אלהים עמך בכל אשר אתה עושה לפי שהיו אומות העולם אומרים אלו היה צדיק היה מוליד וכיון שהוליד א"ל אלהים עמך בכל אשר אתה עושה אלו היה צדיק לא היה שומע לקול אשתו לדחות את בנו (א) וכיון שאמר ליה אלהים כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה אמר אלהים עמך בכל אשר אתה עושה. אלו היה צדיק לא היה דוחה בנו בכורו כיון שראו מעשיו אמר אלהים עמך וגו' הואיל ואלהים עמך השבעה לי. אם תשקור לי ולניני ולנכדי עד כאן רחמי האב על הבן ע"כ לאחין השותפין. כתיב [מה]ואויבי חיים עצמו מה שנתן לאברהם לז' דורות נתן לאבימלך לג' דורות למה לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים שעדיין נכדו קיים. כחסד אשר עשיתי עמך מה חסד עשה לו הנה ארצי לפניך ולא קבל. והוכיח אברהם את אבימלך כל אהבה שאין בה תוכחה אינה אהבה. תוכחה מביאה לידי שלום. כל שלום שאין עמה תוכחה אינו שלום. על אודות המים אשר גזלו איזהו גזלן שהוא גוזל בפרהסיא כד"א [מו]ויגזלו כל אשר יעבור עליהם בדרך מה דרך בפרהסיא אף גזל בפרהסיא. ר' שמעון בן יוחאי מייתי לה מהכא [מז]והבאתם גזול ואת הפסח ואת החולה מה פסח וחולה מומין שבגלוי אף גזל בגלוי ריש לקיש אמר לפני עשרה גזלן ר' תנחום אמר לעולם אינו גזלן עד שיגזלנו מתחת ידו שנא' [מח]ויגזול את החנית מיד המצרי. ויאמר אבימלך מי עשה את הדבר הזה למה לא הגדת לי על ידך וגם אנכי לא שמעתי על ידי מלאך. כי את שבע כבשות תקח מידי אמר ליה הקב"ה אתה נתת לו שבע כבשות חייך שאני משהה משמחת בניך שבעה דורות. אתה נתת לו שבע כבשות כנגד כן הורגים מבניך ז' צדיקים אלו הן שמשון חפני ופנחס ושאול ושלשת בניו. אתה נתת לו ז' כבשות חייך כנגד כן מחריבין מבניך שבעה משכנות ואלו הן אהל מועד נוב וגלגל וגבעון ושילה ובית עולמים שנים. אתה נתת לו ז' כבשות כנגד כן ארוני חוזר בשדה פלשתים ז' חדשים. רבנן אמרי רועי אבימלך היו מדיינין עם רועי אברהם אלו אמרו שלנו הבאר ואלו אמרו שלנו הבאר אמרו רועי אברהם כל מי שהמים רואין את צאנו ועולים שלו היא כיון שראו המים צאנו של אברהם מיד עלו. אמר ליה הקב"ה אתה סימן לבניך מה אתה כיון שראו המים צאנך מיד עלו. אף בניך כיון שהבאר רואה אותן מיד תהא עולה מאליה הה"ד [מט]אז ישיר ישראל עלי באר אמר ר' יצחק בעבור היתה לי אין כתיב כאן אלא בעבור תהיה לי לעדה:

ויטע אשל בבאר שבע מלמד שנטע פרדס ונטע בו כל מיני מגדים ר' יהודה ור' נחמיה חד אמר פרדס וחד אמר פונדק. בשלמא למאן דאמר פרדס היינו דכתיב ויטע אלא למאן דאמר פונדק מאי ויטע כדכתיב [נא]ויטע אהלי אפדנו. ויקרא שם בשם ה' אל עולם אל תקרי ויקרא אלא ויקריא מלמד שהקריא אברהם אבינו שמו של הקב"ה לכל עובר ושב לאחר שאכלו ושתו עמדו לברכו אמר להם וכי משלי אכלתם והלא ממי שלו כל העולם כלו אכלתם הודו וברכו ושבחו למי שאמר והיה העולם: [נב]רבי יהודה אומר שאל מה תשאל ענבים תאנים רמונים רבי נחמיה אומר אשל פונדק א"ל שאל מה תשאל [נג]קופר חמר ביעין. ר' זעירא בשם ר' יהודה בר סימון אשל זה סנהדרין כד"א [נד]ושאול יושב בגבעה תחת האשל ברמה על דעתיה דרבי נחמיה דהוא אמר אשל פונדק אברהם וכו'. ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים מאותן שנים שעשה בחברון שבחברון עשה כ"ה שנה ובגרר עשה כ"ו שנה: **כב** [נה]ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם. [נו]נתתה ליראיך נס להתנוסס מפני קשט סלה נסיון אחר נסיון גדולה אחר גדולה מה טעם נתתה ליראיך נס בשביל להתנוסס לנסותם בעולם. ד"א לגדלם כנס הזה של ספינה וכל כך למה בשביל קושט סלה בשביל שתתקשט מדת הדין בעולם שאם יאמר לך אדם למי שהוא רוצה הוא מעשיר למי שהוא רוצה הוא מעני למי שהוא רוצה הוא עושה מלך. אברהם כשרצה עשה אותו עשיר כשרצה עשה אותו מלך יכול אתה להשיבו יכול אתה לעשות מה שעשה אברהם. אברהם בן מאת שנה בהולד לו את יצחק בנו ואחר כל הצער הזה נאמר לו קח נא את בנך ולא עכב. [נז]ה' צדיק יבחן ורשע ואוהב חמס שנאה נפשו היוצר הזה אינו בודק קנקנים מרועעין מפני שאינו מספיק להקיש עליהן עד שהוא שוברן אלא מה הוא בודק קנקנים היפים שאפי' מקיש עליהן כמה פעמים אינו שוברן כך אין הקב"ה מנסה אלא הצדיקים שנא' ה' צדיק יבחן. הפשתני הזה בשעה שהוא יודע שפשתנו יפה כל זמן שהוא כותשה היא משובחת וכל זמן שהוא מקיש עליה היא משתמנת כך אין הקב"ה מנסה אלא הצדיקים. משל לבעל הבית שהיו לו שתי פרות אחת כחה יפה ואחת כחה רע על מי נותן את העול לא על אותה שכחה יפה כך אין הקב"ה מנסה אלא צדיקים: [נח]באשר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה [נט]לא תנסו את ה' אלהיכם והאלהים נסה את אברהם לרב שהיה מצוה את תלמידו אל תלוה ברבית והיה הוא מלוה ברבית א"ל ר' את אמרת לי אל תלוה ברבית והרי אתה מלוה א"ל אני אומר לך אל תלוה ברבית לישראל אבל אתה מלוה ברבית לעכו"ם שנא' לנכרי

ממ"ק ובמ"ק לז נדרים לא : לח מדרש : לט הרדיד סנעיף : ם חרולי קוצים : מא ב"ר פרשה נ"ג : מב הגה דבי אליהו : מג ב"ר פרשה נ"ד : מד משלי טז :
מה תהלים לה : מו שופטים ט : מז מלאכי ג : מח שמואל ב כג : מט במדבר כא : נ סוטה י : נא דניאל יא : נב ב"ר פרשה נד : נג קופר וכו'
נסר יין וכוליה : נד שמואל א כב : נה ב"ר פרשה נה : נו תהלים ס : נז שם יא : נח קהלת ח : נט דברים ו :

זית רענן (ר) ולא עוד, י"ל דה"ק דלא זו בלבד שנתעסק בו לשלחה אלא שאח"כ לא זזה חיבתו מהם שרצה לראות ישמעאל וכו' : (ש) בן י"ז שנה, דס"ל כמ"ר לעיל שיצחק נגמל מחלבו ובשעת שלוח ישמעאל היה יצחק בן ג' שנים : (ת) אלא פלשתים בלבד כצ"ל, ועיין בספר יהושע שמצינו שצרו לישראל ביותר : (א) וכיון שאמר לו אלהים כל אשר כו', צ"ע דהא מקרא זה נאמר לו קודם ששלח ישמעאל ואפשר שהאומות לא ידעו עדיין סוה :

[ס]לנכרי תשיך כך אמרו ישראל להקב"ה כתבת בתורתך [סא]לא תקום ולא תטור ואתה נוקם ונוטר שנא' [סב]נוקם ה' ובעל חמה א"ל הקב"ה אני כתבתי בתורתי לא תקום ולא תטור את בני עמך אבל נוקם ונוטר אני לאומות העולם שנאמר [סג]נקום נקמת בני ישראל: אחר הדברים האלה הרהורי דברים היו שם מי הרהר אברהם הרהר (ב) אמר נולד יצחק בני שמחתי ושימחתי את הכל ולא הפרשתי להקב"ה לא פר אחד ולא איל אחד א"ל הקב"ה על מנת שאומר לך שתקריב את בנך ולא תעכב. על דעתיה דר' אליעזר דאמר וה' הוא ובית דינו והאלהים הוא ובית דינו אמרו מלאכי השרת אברהם שמח ושימח את הכל ולא הפריש להקב"ה לא פר אחד ולא איל אחד א"ל הקב"ה ע"מ שיאמר לו שיקריב את בנו ולא יעכב. אמרו א"ה אברהם זה שמח ושימח וכו'. ד"א אחר הדברים האלה יצחק וישמעאל היו מדיינין זה עם זה זה אומר אני גדול ממך שמלתי לח' ימים אמר ישמעאל אני חביב למה שהיה בידי למחות ולא מחיתי. באותה שעה אמר יצחק הלואי יגלה עלי הקב"ה ויאמר לי שאחתוך לי אחד מאברי ולא אעכב א"ל הקב"ה ע"מ שתקריב עצמך ולא תעכב:

צו והאלהים נסה את אברהם רבי יוסי הגלילי אומר גדלו כנס הזה של ספינה ר' עקיבא אומר ניסה אותו ודאי שלא יהיו האפיקורסים אומרים ערבבו ולא היה יודע מה לעשות שנא' ויאמר אליו אברהם ויאמר הנני. אמר ר' יהושע בן קרחה בשני מקומות דמה משה עצמו לאברהם א"ל הקב"ה [סד]אל תתהדר לפני מלך ובמקום גדולים אל תעמוד. אברהם אמר הנני הנני לכהונה הנני למלכות זכה לכהונה זכה למלכות. זכה לכהונה שנא' [סה]נשבע ה' ולא ינחם אתה כהן לעולם. זכה למלכות שנאמר [סו]נשיא אלהים אתה בתוכנו. משה אמר הנני הנני לכהונה הנני למלכות א"ל אל תקרב הלום אין קרב אלא כהונה שנא' [סז]והזר הקרב יומת ואין הלום אלא מלכות שנאמר [סח]כי הביאותני עד הלום. ד"א [סט]ויהי אחר הדברים האלה אחר למי א"ר יוחנן משום ר' יוסי בן זמרא אחר דברו של שטן דכתיב ויגדל הילד ויגמל אמר שטן לפני הקב"ה רבש"ע זקן זה חננתו לק' שנה פרי בטן מכל סעודה שעשה לא היה לו תור אחד או גוזל אחד להקריב לפניך א"ל כלום עשה אלא בשביל בנו אם אני אומר לו זבח את בנך לפני היה זובח מיד והאלהים נסה את אברהם אחר דבריו של ישמעאל וכו' כדלעיל. [ע]ד"א למלך שהיה לו אוהב עני א"ל המלך עלי להעשירך ונתן לו ממון כדי לעשות בו פרקמטיא לימים נכנס לפלטין אמרו מפני מה זה נכנס אמר להם המלך מפני שהוא אוהבי נאמן א"ל א"כ אמור לו שיחזור ממונך מיד א"ל המלך החזר לי מה שנתתי לך ולא עכב ונתביישו בני הפלטין ונשבע המלך להוסיף לו עושר. [עא]אמר הקב"ה למלאכי השרת אלו שמעתי לכם כשאמרתם לי מה אנוש כי תזכרנו שמא היה אברהם שמהדרני בעולמי אמרה מדת הדין לפני הקב"ה כל הנסיונות שנסיתו בממונו נסנו בגופו א"ל יקריב לפניך בנו מיד א"ל קח נא את בנך: [עב]הנסיון העשירי ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם יצא ישמעאל מן המדבר לראות את אברהם אביו באותו הלילה נגלה עליו הקב"ה וא"ל קח נא את בנך:

[עג]**ויאמר** קח נא אין נא אלא לשון בקשה את בנך א"ל איזה בן א"ל יחידך א"ל זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו א"ל אשר אהבת וכו' (כדלעיל ברמז ס"ב): ולך לך אל ארץ המוריה רבי חייא רבה ורבי ינאי חד אמר למקום שההוראה יוצאה לעולם וחד אמר למקום שהיראה יוצאה. דכוותה ארון חד אמר מקום שאורה יוצאה לעולם וחד אמר מקום שהיראה יוצאה לעולם. ודכוותה דביר חד אמר למקום שהדיבור יוצא לעולם וחד אמר מקום שהדברות יוצאות לעולם. ר' יהושע בן לוי אמר שמישם מורה כהן לאומות העולם ומורידן לגיהנם. ר' [שמעון] בן יוחאי אומר למקום שהוא יראוי כנגד בית המקדש של מעלה. ר' יודן אומר למקום שאני [עד]בוראה לך. ר' פנחס אמר מאתר מרוותא דעלמא. רבנן אמרין למקום שהקטרת קרבה כד"א [עה]אלך לי אל הר המור. והעלהו שם לעולה אמר לפני הקב"ה וכי יש קרבן בלא כהן א"ל הקב"ה כבר מניתיך שתהא כהן הה"ד [עו]נשבע ה' ולא ינחם אתה כהן לעולם. אל הארץ אשר אראך וכו' (כדכתוב ברמז ס"ג): [עז]משל למה הדבר דומה למלך שאמר לאוהבו מתאוה אני לראות על שלחני תינוק קטן מיד הלך אוהבו והביא את בנו והעמידו על השלחן לפני המלך והלך והביא את החרב לשחטו וצווח המלך עליו מה אתה עושה א"ל והלא אמרת לי מתאוה אני לראותו א"ל שמא מת. כך אמר הקב"ה לאברהם קח נא את בנך וישלח אברהם את ידו וגו' א"ל אל תשלח ידך אל הנער. א"ל והלא אתה אמרת לי קח נא את בנך א"ל שמא אמרתי לך לשחטו הוי [עח]לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה:

[פ]**ויאמר** קח נא את בנך אין נא אלא לשון בקשה משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שעמדו עליו מלחמות הרבה והיה לו גבור אחד שהיה מנצח את כולם. לימים עמדה עליו מלחמה חזקה א"ל בבקשה ממך עמוד לי במלחמה זו כדי שלא יאמרו הראשונים לא היה בהן ממש. כך א"ל הקב"ה לאברהם הרבה נסיונות נסיתיך ועמדת בכולן בבקשה ממך עמוד לי בנסיון זה כדי שלא יאמרו הראשונים אין בהם ממש. קח נא את בנך שני בנים יש לי וכו' קדמו שטן לדרך א"ל זקן להיכן אתה הולך לא לשחוט את בנך. מיד פתח [פא]הנסה דבר אליך תלאה הנה יסרת רבים וגו' כושל יקימון מליך וגו' כי עתה תבוא אליך ותלא וגו'. א"ל אני בתומי אלך א"ל הלא יראתך כסלתך א"ל זכר נא מי הוא נקי אבד כיון דחזא דלא קא שמע ליה א"ל ואלי דבר יגונב כך שמעתי מאחורי הפרגוד השה לעולה ולא יצחק לעולה. א"ל כך עונשו של בדאי שאפי' אומר אמת אין שומעין לו:

צז [פב]**וישכם** אברהם בבקר ויחבוש את חמורו א"ר שמעון בן יוחאי אהבה מקלקלת השורה שנאה מקלקלת השורה. אהבה מקלקלת השורה שנא' וישכם אברהם בבקר ויחבוש את חמורו וכי לא היו לו עבדים אלא אהבה מקלקלת השורה. ושנאה מקלקלת את השורה שנאמר [פג]ויקם בלעם בבקר ויחבוש את אתונו וכי לא היו לו עבדים אלא שנאה מקלקלת את השורה [פד]ויאסור יוסף מרכבתו וכי לא היו לו עבדים אלא אהבה מקלקלת את השורה [פה]ויאסור את רכבו ואת עמו לקח עמו וכי לא היו לו עבדים אלא שנאה מקלקלת את השורה. א"ר שמעון בן יוחאי תבא חבשה שחבש אברהם אבינו לעשות רצונו של מי שאמר והיה העולם ותעמוד על חבשה שחבש בלעם הרשע לילך לקלל את ישראל. תבא אסרה שאסר יוסף לעלות לקראת ישראל אביו ותעמוד על אסרה שאסר פרעה לרדוף אחרי בני ישראל. תני ר' ישמעאל תבא חרב יד שעשה אברהם אבינו שנא' וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת ותעמוד על חרב יד של פרעה שאמר אריק חרבי תורישמו ידי: ויקח את שני נעריו אתו א"ר אבהו (ג) שני בני אדם נהגו בדרך ארץ אברהם ושאול אברהם ויקח את שני נעריו אתו שאול [פו]וילך הוא ושני אנשים עמו:

צח ויבקע עצי עולה בשכר שני בקיעות שבקע אברהם עצי עולה זכה שיבקע הים לפני בניו נאמר כאן ויבקע עצי עולה ונאמר להלן [פז]ויבקעו המים. א"ר לוי דיך עד כה אלא אברהם לפי כחו והקב"ה לפי כחו. ויקם וילך אל המקום נתן לו שכר קימה ושכר הליכה: [פח]אמר לפניו לאיזה הר א"ל בכל מקום שתראה כבודי עומד ואמתין לך השכים בבקר ולקח ישמעאל ואליעזר ויצחק בנו עמו וחבש את החמור. הוא בן האתון שנברא בין השמשות. הוא החמור שרכב עליו משה שנא' [פט]ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור. הוא החמור שעתיד בן דוד לרכוב עליו שנאמר עני ורוכב על חמור. בן ל"ז שנה היה יצחק בלכתו להר המוריה וישמעאל בן נ' שנה נכנס תחרות בין ישמעאל לאליעזר אמר ישמעאל עכשיו מקריב אברהם את יצחק בנו לעולה מוקדת ואני בנו בכורו ואני הוא היורש את אברהם א"ל אליעזר כבר גרשך כאשה המתגרשת מבעלה ושלחך למדבר אבל אני עבדו משרת אותו ביום ובלילה ואני היורש ורוח הקדש משיבה אותן לא זה יורש ולא זה יורש. [צ]באותה שעה הרהר בלבו אברהם אם אני מודיע לשרה נשים דעתן קלה ואם לא אודיעה ואגנבנו כיון שאינה רואה אותו תחנק את עצמה אמר לה תקני לנו מאכל ומשתה ונשמח היום אמרה ליה מה טעם של שמחה זו א"ל זקנים שבדמותנו נולד להן בן דין הוא שנשמח. בתוך השמחה א"ל את יודעת כשהייתי בן ג' שנים הכרתי את בוראי והנער גדול ולא נתחנך ויש מקום ששם מחנכין התינוקות אוליכנו לשם א"ל קחנו לשלום והשכים בבקר אמר עד שהיא ישנה אצא ולא תחזור בה ועוד שלא יראו אותנו בני אדם. בא שטן ועמד לפניו ונדמה לו לזקן א"ל להיכן אתה הולך א"ל להתפלל א"ל והעצים והאש ומאכלת למה א"ל שמא אשהה יום ויומים לאפות ולאכול א"ל אדם שכמותך יאבד בנו שניתן לו בזקנתו ותאבד נשמה ותתחייב בדין א"ל הקב"ה אמר לי בא ועמד אצל יצחק נדמה לו כנער א"ל להיכן אתה הולך א"ל ללמוד

ממ"ק ובמ"ק ס דברים כג : סא ויקרא יט : סב נחום א : סג במדבר לא : סד משלי כה : סה תהלים קי : סו בראשית כג : סז במדבר א : סח שמואל ב ז : סט סנהדרין פט : ע מדרש הגדול : עא מדרש : עב פרקי רבי אליעזר : עג ב"ר פרשה נה : עד בכ"ר הגי' מראה : עה שיר ד : עו תהלים קי : עח תנחומא : עט תהלים פט : פ סנהדרין פט : פא איוב ד : פב ב"ר פרשה נה : פג במדבר כב : פד בראשית מו : פה שמות יד : פו שמואל א כח : פז שמות טו : פח פרקי רבי אליעזר : פט שמות ג : צ מדרש :

זית רענן (ב) אמר נולד יצחק כו'. צריך ליישב למה לא הרגיש בזה עד עתה שהיה בן ל"ז שנה : (ג) שני בני אדם נהגו בד"א, וא"ת גבי בלעם נמי כתיב ושני נעריו עמו וי"ל דהתם לא כתיב ויקח וא"כ י"ל דאתרמויי איתרמי ליה :

ללמוד מוסר ובינה א"ל בחייך או לאחר מיתתך לשחטך הוא הולך א"ל אע"פ כן. בא אצל שרה א"ל בעלך היכן הוא א"ל במלאכתו, ובנך היכן הוא א"ל עמו א"ל לא כך היית אומרת שאינך עוזבת אותו שיצא מפתח החיצונה א"ל לא למלאכה הלכו אלא להתפלל א"ל לא תראי אותו אמרה הקב"ה יעשה רצונו מבני:

צט צא ביום השלישי וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחוק כתיב צב יחיינו מיומים ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו ביום השלישי של שבטים שנא' צג ויאמר אליהם יוסף ביום השלישי. ביום השלישי של מתן תורה שנא' צד ויהי ביום השלישי בהיות הבקר. ביום השלישי של מרגלים שנאמר צה ונחבתם שמה שלשת ימים. ביום השלישי של יונה שנא' צו ויהי יונה במעי הדג שלשה ימים. ביום השלישי של עולי גולה שנא' צז ונחנה שם ימים שלשה. ביום השלישי של תחית המתים שנאמר יחיינו מיומים. ביום השלישי של אסתר שנא' צח ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות. באיזה זכות רבנן אמרי בזכות ביום השלישי של מתן תורה. ור' לוי אמר בזכות יום שלישי של אברהם. ביום השלישי וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מה ראה [ראה] ענן קשור בהר אמר דומה לי שאותו המקום שאמר לי הקב"ה להקריב את בני שם. אמר ליצחק רואה אתה מה שאני רואה א"ל הן אמר לשני נעריו רואים אתם מה שאני רואה א"ל לאו אמר הואיל והחמור אינו רואה ואתם אינכם רואים שבו פה עם החמור. רבנן מייתי לה מן הכא צט ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך וגו' עבדך ואמתך ושורך וחמורך: ק אמרו אותו היום שהעלה אבינו אברהם את יצחק בנו על גבי המזבח תיקן הקב"ה שני כבשים א' בשחרית וא' בין הערבים שנא' קא את הכבש האחד וגו' וכל כך למה שבשעה שישראל מקריבין תמידין על המזבח וקוראין את המקרא הזה קב צפונה לפני ה' זוכר עקדת יצחק בן אברהם מעיד אני עלי שמים וארץ בין גוי בין ישראל בין איש בין אשה בין עבד בין שפחה קורא את המקרא הזה צפונה לפני ה' הקב"ה זוכר עקדת יצחק בן אברהם. ד"א צפונה לפני ה' זה מעשה אברהם יצחק ויעקב שהם צפונים לפניו שנאמר *חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך עמרם וכל הבשרים שהיו במצרים ישנים ושל אחריו חדשים. א"ר יצחק מהו מרחוק עתיד לירחק שכינה מבעליו יכול לעולם ת"ל קג זאת מנוחתי עדי עד פה אשב כי אויתיה: קד ביום השלישי הגיעו לצופים וראו כבוד השכינה עומד שנא' ביום השלישי וישא אברהם את עיניו וירא ראה עמוד אש עומד מן הארץ ועד השמים א"ל יצחק רואה אתה א"ל הן והבין אברהם שנרצה הנער לעולה:

קה וכי מאחר (ד) שאין דרך מרובה למה נתעכב ג' ימים אלא כיון שלא שמעו לשטן הלך ונעשה לפניהם כנהר גדול שלא יוכלו לעבור אמר אברהם אם יורדים הנערים מתירא אני שמא יטבעו ירד עמדו להם המים עד צואריהם תלה אברהם את עיניו לשמים אמר רבון העולמים נגלית עלי ואמרת לי אני יחיד ואתה יחיד הודע שמי בכל העולם והעלה בנך לעולה ולא הרהרתי אחר דבריך ולא עכבתי מאמריך ועכשיו באו מים עד נפש אם טובע יצחק בני היאך יתיחד שמך מיד גער הקב"ה בשטן והלך לו:

ק וירא את המקום מרחוק מתחלה היה (ה) המקום עמוק אמר הקב"ה אין דרך המלך לשכון בעמק אלא במקום גבוה מעולה ויפה והגביהו הקב"ה לכך נקרא הר המוריה שמיראתו נעשה הר: קו תמן תנינן כל מי שאין לה עליו קדושין ולא על אחרים הולד כמוה ואי זו זו ולד שפחה ונכרית. שפחה מנלן אמר קרא שבו לכם פה עם החמור עם הדומה להמור. אשכחן דלא תפסי בה קדושין ולדה כמוה מנלן אמר קרא האשה וילדיה תהיה לאדוניה. נכרית דכתיב ולא תתחתן בם אשכחן דלא תפסי בה קידושין ולדה כמוה מנלן. אמר קרא כי יסיר את בנך וגו' בנך הבא מן הישראלית קרוי בנך ואין בנך הבא מן הנכרית קרוי בנך אלא בנה. האי בשבעה גוים כתיב אמר קרא כי יסיר את בנך לרבות כל המסירין. הניחא לר"ש דדריש טעמא דקרא אלא לרבנן דלא דרשי מ"ט דאמר קרא ואחר כן תבוא אליה ובעלתה מכלל דמעיקרא לא תפסי בה הויה. אשכחן דלא תפסי בה קרושין ולדה כמוה מנלן דאמר קרא כי תהיין לאיש וילדו לו כל היכא דקרינן ביה כי תהיין קרינן ביה וילדו לו כל היכא דלא קרינן ביה כי תהיין לא קרינן ביה וילדו לו. אי הכי שפחה נמי אין הכי נמי אלא האשה וילדיה למה לי מבעי' ליה לכדתניא האומר לשפחתו הרי את בת חורין וולדך עבד הולד כמוה משום שנאמר האשה וילדיה דברי ר' יוסי הגלילי וחכמים אומרים דבריו קיימים:

קז אמר רבא שור שנגח את השפחה ויצאו ילדיה משלם דמי ולדות. מ"ט חמרא מעברתא הוא דאזקת דאמר קרא שבו לכם פה עם החמור עם הדומה לחמור: קח שבו לכם פה עם החמור לכשיבא אותו שכתוב בו עני ורוכב על חמור תחזור המקום לבעליו. ואני והנער נלכה עד כה נלך ונראה מה סופו של כה ונשתחוה ונשובה אליכם. ברית כרותה לשפתים בשרן שהוא חוזר מהר המוריה. א"ר יצחק הכל בזכות השתחויה אברהם לא חזר מהר המוריה אלא בזכות השתחויה שנא' ונשתחוה ונשובה אליכם. ישראל לא נגאלו אלא בזכות השתחויה שנא' קט ויאמן העם וישמעו וגו' ויקדו וישתחוו. התורה לא נתנה אלא בזכות השתחויה שנא' קי והשתחויתם מרחוק. חנה לא נפקדה אלא בזכות השתחויה שנא' א וישתחו לה'. הגליות אינן מתכנסות אלא בזכות השתחויה שנא' ב והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו' והשתחוו לה'. בית המקדש לא נבנה אלא בזכות השתחויה שנא' ג רוממו ה' אלהינו והשתחוו. אף המתים אינן חיים אלא בזכות השתחויה שנא' ד בואו נשתחוה ונכרעה:

קא ויקח אברהם את עצי העולה וישם על יצחק בנו כזה שהוא טוען צלובו בכתפו. ויקח בידו את האש ואת המאכלת למה נקרא שמה מאכלת מפני שהיא מכשרת אוכלים ורבנן אמרי למה נקרא שמה מאכלת שישראל אוכלים בעולם הזה בזכות אותה מאכלת. וילכו שניהם יחדו זה לעקוד וזה ליעקד זה לשחוט וזה לישחט. ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי בא סמאל וא"ל סבא הובדת לבך בן שנתן לך למאה שנה את הולך לשחטו א"ל ע"מ כן ואם מנסה לך יותר מכן תוכל לעמוד ה הנסה דבר אליך תלאה א"ל ויותר עד כדון א"ל למחר יאמר לך שופך דם אתה ששפכת דמו א"ל על מנת כן וכיון שלא הועיל לו בא אצל יצחק א"ל אן ברא דעלובתא הולך הוא לשחטך א"ל על מנת כן א"ל אם כן כל ו פרוגיאות שעשת אמך לישמעאל שנאיה דביתא ירותא כד לא תיעול כולה תיעול פלגא הה"ד ויאמר אבי למה אבי שני פעמים כדי שיתמלא עליו רחמים. ויאמר הנה האש והעצים ואיה השה לעולה א"ל ז יצף לההוא גברא דיגער ביה מכל מקום יראה לו השה לעולה ואם לאו השה לעולה בני: וילכו שניהם יחדו זה לעקוד וזה ליעקד זה לשחוט וזה לישחט. ויבאו אל המקום אשר אמר לו האלהים ויבן שם אברהם את המזבח ח נטלו והצניעו ליצחק אמר דלא יזרוק ההוא *אבן ויפסלנו מן הקרבן. ויעקוד את יצחק בנו כל מה שהיה אברהם אבינו עוקד את יצחק בנו מלמטה היה הקב"ה כופת שריהם של אומות העולם מלמעלה ולא עשה אלא כיון שהפליגו ישראל עצמן לע"ז בימי ירמיה א"ל הקב"ה מה אתם סבורין דאינון כפתיא קיימין שנאמר ח כי עד סירים סבובים וגו' כי עד שרים סבוכים אשתרון יתהון כפתיא אוכלו כקש יבש:

ט ויעקד את יצחק בנו כמעל מהו כמעל מלמד שעשה את המזבח מכוון כנגד כסא הכבוד כד"א י שרפים עומדים ממעל לו. וירא את המקום מרחוק מיל כד"א יא אך רחוק יהיה ביניכם וגו' א"ל יצחק אבא אוסרני בידי וברגלי שהנפש חצופה היא שלא תראה המאכלת ואפסל מן הקרבן בבקשה ממך שלא תעשה בי מום. יב ויבואו אל המקום שניהם מביאים את האבנים שניהם מביאים את האש שניהם מביאים את העצים אברהם דומה כמי שעשה חתנות לבנו ויצחק דומה כמי שעשה חופה לעצמו אמר ליה יצחק אבא מהר ועשה רצון יוצרך ושורפני יפה ואפר שלי הולך לאמי ותניחהו וכל זמן שתראהו אמי תאמר זהו בני ששחטו אביו אבא מה תעשו לזקנותיכם א"ל בני יודעים אנו שמיתתנו קרובה מי שנחמנו עד עכשיו הוא ינחמנו עד יום מותנו. וישם אותו על המזבח עיני אברהם בעיני יצחק ועיני יצחק בשמי שמים והיו דמעות מנשרות ונופלות מעיני אברהם עד שהיתה קומתו משוטטת בדמעות א"ל בני (ו) הואיל והתחלת על רביעית דמך יוצרך יזמין לך קרבן אחר תחתיך. באותה שעה פער פיו בבכיה וגעה געיה גדולה והיו עיניו מרופפות וצופות לשכינה והרים קולו ואמר אשא עיני אל ההרים מאין יבוא עזרי עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ. באותה שעה הן אראלם צעקו חוצה וגו' עמדו מלאכי השרת שורות שורות ברקיע ואומרים זה לזה ראו יחיד שוחט ויחיד נשחט אמרו מי יאמר לפניך על הים זה אלי ואנוהו. שבועת כה יהיה זרעך מה תעשה לה מיד אל תשלח ידך אל הנער:

יג ויבן שם אברהם מזבח אין כתיב כאן אלא את המזבח המזבח שהקריבו בו קין והבל הוא המזבח שהקריבו בו נח ובניו. אמר יצחק לאביו אבא קשור שתי ידי ושתי רגלי שלא אבעט אותך ונמצאתי מחלל מצות כבד ועשה כן וכבהן גדול הגיש את מנחתו ואת נסכו

ממ"ק ובמ"ק צא ב"ר פ"נו נו : צב הושע ו : צג בראשית מב : צד שמות יט : צה יהושע ד : צו יונה ב : צז עזרא ח : צח אסתר ה : צט דברים ה :
ק תנא דבי אליהו : קא במדבר כח : קב ויקרא א : *שיר ז : קג תהלים קלב : קד פרקי רבי אליעזר : קה מדרש : קו קדושין כח : קז ב"ק מט : קח ב"ר
פרשה נו : קט שמות ד : קי שם כד : א שמואל א א : ב ישעיה כז : ג תהלים צט : ד שם לה : ה איוב ד : ו פרוגיאות אותיות דברים : ז נ"ל ויצחק היכן
היה : *בנ"ל ההוא דיגער ביה, וכזה כמטן : ח נחום א : ט תנחומא : י ישעיה ו : יא יהושע ג : יב מדרש : יג פרקי רבי אליעזר פל"א :

זית רענן (ד) שאין דרך מרובה, ס"ל כמ"ד הר המוריה זו ירושלים ועיין בפרשת ויצא : (ה) המקום עמוק, דכתיב וארץ המוריה משמע שלא היה הר : (ו) הואיל והתחלת על רביעית דמך, פי' שהתחלת למסור להקב"ה דם הנפש שהוא תלוי ברביעית דם ;

נסכו והקב״ה רואה את האב מעקיד בכל לב והבן נעקד בכל לב ומלאכי השרת צועקים ובוכים שנאמר הן אראלם וגו׳ אמרו לפני הקב״ה רבש״ע נקראת רחום וחנון מי שרחמיו על כל מעשיו רחם על יצחק שהוא אדם ובן אדם נעקד לפניך כבהמה אדם ובהמה תושיע ה׳. ר׳ יהודה אומר כיון שהגיע החרב לצואר פרחה ויצאה נשמתו של יצחק. וכיון שהשמיע קולו מבין שני הכרובים אל תשלח ידך אל הנער הזרה נפשו לגופו והתירו ועמד יצחק וידע יצחק שכך עתידים המתים לחיות ופתח ואמר בא״י מחיה המתים. [יז]יתיב רב אהורי׳ דר׳ חייא קמיה דר׳ ויתיב ר׳ וקאמר מנין לשחיטה שהיא בתלוש שנאמר וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת לשחוט את בנו א״ל רב לר׳ חייא מאי קאמר א״ל וי״ו דכתיב [טו]אאופתא קאמר והא קרא קאמר קרא זריזותיה דאברהם קמ״ל. [טז]בשעה ששלח אברהם אבינו את ידו ליקח המאכלת לשחוט את בנו בכו מלאכי השרת שנאמר [יז]הן אראלם צעקו חוצה חיצה כתיב חיצה היא בידיה למיכס ית בריה מה היו אומרים נשמו מסלות שאין אברהם מקבל את העוברים ואת השבים. שבת עובר אורח הפר ברית ואת בריתי אקים את יצחק. מאס ערים ויסע אברם ארצה הנגב וגו׳ לא חשב אנוש לא חשב זכות אברהם. ויקח את המאכלת רב בעי קומי ר׳ חייא רבה מנין לשחיטה שהיא בדבר המיטלטל מהכא וישלח אברהם את ידו ויקח מכלל דתלוש הוא א״ל אם מן אגדה אמר לך ר׳ אפילו במחובר שרי דהזר הוא ביה. אם מן אולפן אמר לך לית הוא חזר ביה. דתני לוי היו נעוצין מתחלתן הרי אלו פסולין תלושין ונעצן הרי אלו כשרין דתנינן השוחט במגל יד בצור ובקנה שחיטתו כשרה. ויקרא אליו מלאך ה׳ מן השמים ויאמר אברהם אברהם לשון חבה לשון זירוז. ר׳ אליעזר בן יעקב אומר לו ולדורות אין דור שאין בו כאברהם אין דור שאין בו כיעקב ואין דור שאין בו כמשה ושמואל. ויאמר אל תשלח ידך אל הנער וסכין היכן היה נשרו שלש דמעות ממלאכי השרת עליו ונשחת הסכין א״ל ומה אעשה לו אתנקנו א״ל אל תשלח ידך אל הנער. א״ל אוציא ממנו טפת דם א״ל אל תעש לו מאומה מומה. כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה הודעתי לכל שאת אוהבי ולא חשכת את בנך את יחידך מכני שלא תאמר כל חולאים שחוץ לגוף אינן חולאים אלא מעלה אני עליך כאלו אמרתי שתקריב עצמך ולא עכבת. א״ל כביכול שיש לפניך כשיחות בני אדם שמחליפין בדבורם אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע וחזרת ואמרת קח נא את בנך ועכשיו אתה אומר אל תשלח ידך אמר לו הקב״ה לא אחל את בריתי שאמרתי ואת בריתי אקים את יצחק. בשעה שאמרתי לך קח נא את בנך מוצא שפתי לא אשנה וכי אמרתי לך שחטהו העלהו אמרתי לך אסקיתיה אחתיניה:

[יח]**אברהם** אברהם מפני שהיה אברהם ממהר לשחטו א״ל אברהם מי אתה א״ל מלאך א״ל כשאמר לי הקב״ה להקריב בעצמו אמר לי ועכשיו אני מבקש שיאמר לי הוא. מיד פתח הקב״ה הרקיע וא״ל בי נשבעתי א״ל אף אני נשבעתי שאיני יורד מן המזבח עד שאומר כל מה שאני צריך א״ל אמור א״ל אתה אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע כשם שהיה לי להשיבך ולא השבתיך אף אתה כשיהיו בניו של יצחק חוטאין לפניך זכור להם עקדת יצחק אביהם ופדה אותם מצרתן אמר ליה עתידין בניך שיהו חוטאין לפני ואני עתיד לדון אותן בראש השנה ואם מבקשין הן שאסלח להן יהו תוקעין לפני בשופר. א״ל יצחק לשרה נטלני אבא והעלני הרים והורידני גבעות והעלני לראש הר אחד ובנה מזבח וסדר את המערכה והעריך את העצים ועקדני על גבי המזבח ונטל הסכין בידו לשחטני אילולי שא״ל הקב״ה אל תשלח ידך אל הנער כבר הייתי שחוט א״ל ווי לך ברא דעלובתא אילולי דאמר הקב״ה אל תשלח ידך הוית שחוט לא הכפיקה לומר הדבר עד שיצאה נשמתה הה״ד ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה מהיכן בא מהר המוריה בא אמר הקב״ה הצדיקים לא שמחו בעולמי ואתם שמחים בעולמי אמרתי להוללים אל תהולו ולרשעים אל תרימו קרן:

[יט]**וישא** אברהם את עיניו וירא והנה איל ר׳ זכריה אומר אותו איל שנברא בין השמשות היה רץ ובא להתקרב תחת יצחק והיה סמאל עומד ומסטינו כדי לבטל קרבנו של אברהם אבינו ונאחז בשתי קרניו בין האילנות מה עשה אותו איל פשט את ידו ואת רגלו בטליתו של אברהם והביט אחריו וראה את האיל והתירו והקריבו. ר׳ ברכיה אומר עלה ריח ניחוח של יצחק וערב עליו מה עשה הקב״ה פשט יד ימינו ואחז בראשו של יצחק ונשבע לברכו בעולם הזה ובעולם הבא שנאמר כי ברך בעולם הזה אברכך בעולם הבא והרבה בעולם הזה ארבה את זרעך לעולם הבא. ר׳ חנינא בן דוסא אומר אותו איל שנברא בין השמשות (ז) לא יצא ממנו דבר לבטלה גידין של איל אלו עשרה נבלים של כנור שהיה דוד מנגן בהן עירו של איל היה אזור מתניו של אליהו קרניו של איל שמאלו שתקע בו בהר סיני ויהי קול השופר. קרנו של ימין שהוא גדול משמאלו שהוא עתיד לתקוע בו לעתיד לבא שנאמר [כ]והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול:

[כא]**וירא** והנה איל ר׳ אליעזר אומר מן ההרים בא שהיה רועה שם ר׳ יהושע אמר מלאך הביאו מגן עדן ותחת עץ החיים היה רועה ושותה מן המים שעוברין תחתיו והיה ריחו של איל נודף בכל העולם ואימתי נתן בגן בין השמשות של ששת ימי בראשית:

[כב]**וירא** והנה איל אחר מהו אחר אחר כל המעשים ישראל נאחזים בעבירות ומתבכבים בצרות וסופן ליגאל בקרניו של איל הה״ד ביום ההוא יתקע בשופר גדול לפי שהיה אברהם אבינו רואה את האיל נותש מהורש זה ונסבך בחורש אחר א״ל הקב״ה כך עתידין בניך להסתבך במלכיות מבבל למדי וממדי ליון ומיון לאדום וסופן להגאל בקרניו של איל הה״ד [כג]וה׳ אלהים בשופר יתקע ה׳ יגן עליהם. וילך אברהם ויקח את האיל ויעלהו לעולה תחת בנו אמר לפניו רבש״ע הוי רואה דמו של איל זה כאלו דמו של יצחק בני קרב כהרא דתנינא הרי זו תחת זו הרי זו חלופי זו הרי זו תמורה. ר׳ פנחס אמר [אמר] לפניו רבש״ע הוי רואה דמו של איל זה כאלו הקרבתי את יצחק בני תחלה ואח״כ הקרבתי את האיל תחתיו כדאמר וימלוך יותם בנו תחתיו במקומו כהדא דתנן הרי עלי כאימרא כדירים [רבי יוחנן] אמר כאימרא תמידא [ר״ל] אמר כאילו של יצחק תמן אמרי כולד החטאת. תני בר קפרא כאימר דלא ינק מן יומוי. ויקרא אברהם את שם המקום ההוא ה׳ יראה אמר לפניו רבש״ע בשעה שאמרת לי קח נא את בנך היה לי להשיב אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע ועכשיו אתה אמרת לי קח נא את בנך ולא עשיתי כן אלא כבשתי רחמי לעשות רצונך יהי רצון מלפניך בשעה שיהו בניו של יצחק באין לידי עבירות תהיה נזכר להם העבודה הזאת ותתמלא עליהם רחמים:

[כב]**אברהם** קרא אותו יראה ושם בן נח קרא אותו שלם שנאמר ומלכי צדק מלך שלם. אמר הקב״ה אם אני קורא אותו יראה כדרך שקרא אותו אברהם שם בן נח אדם צדיק הוא ומתרעם. ואם אני קורא אותו שלם כדרך שקרא אותו שם בן נח אברהם אדם צדיק הוא ומתרעם. אלא הריני קורא אותו כמו שקראו שניהם ירושלים יראה שלם. ר׳ ברכיה בשם ר׳ חלבו עד שהוא שלם עשה לו הקב״ה סוכה והיה מתפלל בתוכה שנאמר [כד]ויהי בשלם סכו ומעונתו בציון מה היה אומר י״ר שאראה בבנין ביתי. ד״א מלמד שהראה לו הקב״ה בית המקדש בנוי וחרב ובנוי. ה׳ יראה הרי בנוי. אשר יאמר היום בהר הרי חרב כד״א [כה]על הר ציון ששמם. ה׳ יראה הרי בנוי ומשוכלל לעתיד לבא כד״א [כו]כי בנה ה׳ ציון נראה בכבודו. ויקרא מלאך ה׳ אל אברהם ויאמר בי נשבעתי מה צורך לשבועה זו א״ל השבע לי שאין אתה מנסה לי עוד לא אותי ולא ליצחק בני משל למלך שהיה נשוי למטרונא ילדה ממנו בן ראשון וגרשה והזר ונשאה וילדה לו בן שני וגרשה עד שילדה בן עשירי ונכנסו כולם ואמרו לו השבע שאין את מגרש את אמנו עוד מעתה כך כיון שנתנסה אברהם אבינו נסיון עשירי א״ל השבע לי שאין אתה מנסה לי עוד מעתה. כי יען אשר עשית את הדבר הזה נסיון עשירי הוא ואת אמרת את הדבר הזה אלא נסיון אחרון שקול כנגד כלן שאילולי שקיבל עליו זה איבד כל מה שעשה מתחלה. כי ברך אברכך ברכה לאב ברכה לבן. והרבה ארבה רבות לאב רבות לבן. וירש זרעך את שער אויביו זה תרמוד אשריו מי שהוא רואה במפלתה של תרמוד שהיתה שותפה בשני חרבנות. ר׳ יודן ור׳ הונא חד מנהון אמר בחרבן ראשון העמידה שמונה אלף קשתים ובשני העמידה ארבעים אלף קשתים וחד אמר בחרבן ראשון העמידה ארבעה אלף קשתים ובשני אלפים קשתים. וישב אברהם אל נעריו ויצחק היכן היה שלחו אצל שם ללמוד ממנו תורה משל לאשה שהעשירה מפילכה אמרה הואיל ומן הפלך הזה נתעשרתי עוד אינו זז מתחת ידי לעולם. ר׳ יוסי בר חנינא אמר שלחו בלילה מפני עין הרע שלא ישלוט בו שמשעה שעלו חנניה מישאל ועזריה מכבשן האש לא הוזכרו עוד להיכן הלכו. ר׳ אלעזר אומר ברוק מתו שהיו אומות העולם רוקקים בהם ואומרים יש לכם אלוה כזה ואתם עובדים עבודה זרה. ר׳ יוסי בר חנינא אמר בעין מתו ר׳ יהושע בן לוי אמר שינו מקום והלכו להם אצל יהושע בן יהוצדק ללמוד תורה הדא הוא דכתיב [כז]שמע נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיך היושבים לפניך כי אנשי מופת המה על מנת כן ירדו לתוך כבשן האש על מנת שיעשה להם מופת:

ויהי אחר הדברים האלה ויגד לאברהם לאמר הנה ילדה מלכה כתיב חיו

ממ״ק ובמ״ק יד חולין יז : טו אאופתא נקעת עך : טז ב״ר פרשה נו : יז ישעיה לג : יח פסיקתא : יט פרקי רבי אליעזר : כ ישעיה כז : כא מדרש : כב ב״ר פרשה נ״ח : כג זכריה ט : כד תהלים עו : כה איכה ד : כו תהלים קב : כז זכריה ג :

זית רענן (ז) לא יצא ממנו דבר לבטלה, הקשה הרא״ם והא עולה כולה כליל חוץ מעורה, וי״ל שפירושו הגידין והקרנים כדאיתא בזבחים ספ״ט במשנה :

[כח]חיי בשרים לב מרפא שעד שהוא בהר המוריה נתבשר שנולדה בת זוגו שנא׳ ובתואל ילד את רבקה. ד"א אחר הדברים אחר הרהורי דברים שהיו שם מי הרהר אברהם הרהר אמר אילו מת יצחק בהר המוריה לא היה מת בלא בנים עכשיו שנעשה לו נס אשיאנו מבנות ענר אשכול וממרא שהן צדקניות אעפ"י שאינן מיוחסות דמה איכפת לי ביוחסין א"ל הקב"ה אינו צריך כבר נולדה בת זוגו של יצחק בנך שנאמר הנה ילדה מלכה גם היא מהו גם היא מה זו בני גבירה שמונה ובני פילגשים ארבעה אף זו בני גבירה שמונה ובני פילגשים ארבעה. ד"א מה הרהר נתירא מן היסורין א"ל הקב"ה אין אתה צריך כבר נולד מי שיקבלם. את עוץ בכורו ר׳ שמעון בן לקיש משום בר קפרא אמר איוב בימי אברהם היה ר׳ אבא בר כהנא אמר בימי יעקב היה ודינה אשתו של איוב היתה שנאמר [כט]כדבר אחת הנבלות תדברי וכתיב [ל]כי נבלה עשה בישראל. ר׳ לוי אמר בימי שבטים היה דכתיב [לא]אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם זה ראובן ויהודה מה שכר נטלו, על כן להם לבדם נתנה הארץ. ר׳ יוסי בן חלפתא אמר בירידתן למצרים נולד ובעליתן מת. אתה מוצא עיקר שנותיו של איוב ר"י שנה וישראל היו במצרים ר"י שנה ובא שטן לקטרג וגירה אותו באיוב. משל לרועה שהיה עומד ומביט בצאנו בא זאב ונזדווג לו א"ל תנו לו תיש אחד שיתגרה בו. ר׳ חמא בר חנינא אמר משל למלך שהיה יושב בסעודה בא כלב אחד ונזדווג לו אמר תנו לו אבר אחד שיגרה בו כך בא שטן לקטרג וגירה אותו באיוב הוא דאמר איוב [לב]יסגירני אל אל עויל זה שטן ועל ידי רשעים ירטני אלו חבריו. רבי יוסי בר׳ יהודה אמר בימי שפוט השופטים היה הה"ד [לג]הן אתם כלכם חזיתם. חזיתם מעשי ומעשי דורי, מעשי מצות ומעשים טובים ומעשי דורי שהן מבקשים ליתן שכר לזונות מן הגרנות הה"ד [לד]אהבת אתנן על כל גרנות. רבי שמואל בר נחמן אמר בימי כשדים היה שנאמר [לה]כשדים שמו שלשה ראשים. רבי נתן אמר בימי מלכות שבא היה שנאמר [לו]ותפול שבא ותקחם. רבי יהושע בן קרחה אמר בימי אחשורוש היה שנאמר [לז]יבקשו למלך נערות בתולות וגו׳ וכתיב [לח]ולא נמצא נשים יפות כבנות איוב. ר׳ שמעון בן לקיש אמר איוב לא היה ולא עתיד להיות. מהלפא שטתיה דריש לקיש תמן אמר ריש לקיש בשם בר קפרא איוב בימי אברהם היה והכא אמר לא היה ולא עתיד להיות אלא תברא הוא היה ויסורין לא היו שנכתבו עליו ולמה נכתבו עליו אלא לאמר שאם היו באים עליו היה יכול לעמוד בהן. רבי יוחנן אמר מעולי גולה היה וישראל היה. ולומדין ממנו הלכות אבלים ויקם איוב ויקרע את מעילו מכאן שצריך אדם לקרוע מעומד. רבי חנינא אמר גוי היה דתני רבי חייא צדיק אחד היה לי באומות העולם בעולמי ונתתי לו שכרו ופטרתיו ואיזה זה איוב. ובתואל ילד את רבקה (כתוב בפרשת אשה כי תזריע): ואת קמואל אבי ארם הוא לבן הוא קמואל ולמה נקרא שמו קמואל שקם על אומתו של אל. ופילגשו ושמה ראומה כלו לשון מרדות הן טבח [לט]טבחון גחם גחמון תחש תחשון מעכה מעכון:

פרשת חיי שרה

כג [מ]יודע ה׳ ימי תמימים ונחלתם לעולם תהיה כשם שהם תמימים כך שנותיהן תמימים. בת עשרים כבת שבע לנוי בת מאה כבת עשרים לחטא. ד"א יודע ה׳ ימי תמימים זו שרה ונחלתם לעולם תהיה שנאמר שני חיי שרה וגו׳. [מא]וזרח השמש ובא השמש אין אנו יודעים שזרח השמש ובא השמש אלא עד שלא השקיע הקב"ה שמשו של צדיק זה הוא מזריח שמשו של צדיק חברו. יום שמת ר׳ עקיבא נולד רבי וקראו עליו וזרח השמש ובא השמש. יום שמת רבי נולד רב אדא בר אהבה. יום שמת רב אדא נולד ר׳ אבין. יום שמת ר׳ אבין נולד ר׳ אושעיא בריה. יום שמת ר׳ אושעיא נולד אבא הושעיא איש טריא. יום שמת אבא הושעיא איש טריא נולד ר׳ אושעיא. עד שלא השקיע הקב"ה שמשו של משה הזריח שמשו של יהושע שנאמר [מב]קח לך את יהושע בן נון. עד שלא שקעה שמשו של יהושע זרחה שמשו של עתניאל בן קנז שנאמר [מג]וילכדה עתניאל בן קנז. עד שלא שקעה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל שנאמר [מד]ונר ה׳ טרם יכבה ושמואל שוכב. עד שלא שקעה שמשה של שרה זרחה שמשה של רבקה שנאמר הנה ילדה מלכה גם היא ואחר כך שני חיי שרה. רבי עקיבא היה יושב ודורש והצבור מתנמנם בקש לעוררן אמר מה ראתה אסתר שתמלוך על קכ"ז מדינה אלא תבא אסתר שהיא בת בתה של שרה שחיתה קכ"ז שנה ותמלוך על קכ"ז מדינה. ותמת שרה בקרית ארבע ארבעה שמות נקראו לה אשכול ממרא קרית ארבע וחברון. ולמה קורא אותה קרית ארבע שדרו בה ארבעה צדיקים ענר אשכול וממרא ואברהם ושמלו בה ארבעה צדיקים אברהם ענר אשכול וממרא. ושנקברו בה ארבע אמהות חוה שרה רבקה ולאה וע"ש בעליה שהן ארבע ענק ושלשת בניו. א"ר עזריה שמשם יצא אברהם אבינו ורדף ארבעה מלכים [מה]קוזמוקטורין שהוא עולה [מו]בקרנסין של ארבע. בתחלה ליהודה ואחר כך לכלב ואחר כך לכהנים ואחר כך ללוים שהוא אחד מארבעה מקומות מגונים שבארץ ישראל ואלו הן ר׳ יצחק אומר דור ונפת דור ותמנת סרח וחברון ורבנן אמרי דנה וקרית דנה ותמנת סרח וחברון:

[מז]מערת המכפלה רב ושמואל חד אמר שני בתים זה לפנים מזה וחד אמר בית ועליה על גביו. בשלמא למאן דאמר זה למעלה מזה היינו דכתיב מכפלה אלא למאן דאמר שני בתים זו לפנים מזו מאי מכפלה שכפולה בזוגות:

[מח]רבי יוסי הגלילי אומר אחר שהכתוב שוקל מעשה ארץ מצרים למעשה ארץ כנען שנאמר כמעשה ארץ מצרים וגו׳ למה זכו כנענים שישבו על ארצם ארבעים שנה ושבע שנים שנאמר וחברון שבע שנים נבנתה לפני צוען מצרים מפני שכבדו את אברהם אבינו שאמרו לו נשיא אלהים אתה בתוכנו וגו׳ זכו שישבו על ארצם (א) מ"ז שנה. רשב"ג אומר משום ר"י בן לקיש הרי הוא אומר האדם הגדול בענקים והארץ שקטה ממלחמה בזכות אברהם שכבדו את אברהם אבינו זכו שתשקוט עליהם הארץ:

[מט]ממרא קרית ארבע קרית ארבע זוגות אדם וחוה אברהם ושרה יצחק ורבקה יעקב ולאה: [נ]ויבא אברהם לספוד לשרה כששב אברהם מהר המוריה בשלום חרה אפו של סמאל שראה שלא עלתה בידו תאות לבו לבטל קרבנו של אברהם מה עשה הלך ואמר לשרה לא שמעת מה נעשה בעולם אמרה ליה לאו אמר לה לקח אברהם את יצחק בנך ושחטו והקריבו על עולת מוקדה התחילה בוכה ומיללת שלש בכיות כנגד שלש תקיעות שלש יללות כנגד שלש יבבות ופרחה נשמתה ומתה. ויבא אברהם מהיכן בא מהר המוריה בא:

[נא]ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה איבעיא להו הספדא יקרא דחיי הוא או יקרא דשכבי הוא למאי נפקא מינה נפקא מינה להחוא דאמר לא תספדו להחוא גברא אי נמי לאפוקי מיורשין מאי תא שמע ויבא אברהם לספוד לשרה אי אמרת משום יקרא דחיי הוא משום יקרא דאברהם משהו לה לשרה. שרה גופה ניחא לה כי היכי דמתיקר בה אברהם. תא שמע רבי נתן אומר סימן יפה למת שנפרעין ממנו לאחר מיתה מת שלא נספד ולא נקבר או שחיה גררתו או שהיו גשמים מזלפין על מטתו שמע מינה יקרא דשכבי הוא שמע מינה. [נב]ויבא אברהם מהיכן בא ר׳ לוי אמר מקבורתו של תרח לשרה בא. אמר לו רבי יוסי והלא קדמה קבורתו של תרח לקבורתה של שרה שתי שנים אלא מהיכן בא מהר המוריה בא ומתה שרה מאותו צער לפיכך נסמכה עקדה לויהיו חיי שרה: ויקם אברהם מעל פני מתו מלמד שהיה רואה מלאך המות מתרים כנגדו אמר ר׳ יוחנן מן הן תנינן מי שמתו מוטל לפניו פטור מקריאת שמע ומן התפלה ומן התפלין ומכל מצות האמורות בתורה מן הכא ויקם וידבר:

[נג]אמר רבי בון למען תזכור את יום צאתך (ב) מארץ מצרים כל ימי חייך ימים שאתה עוסק בהם בחיים ולא ימים שאתה עוסק בהם במתים. [נד]רב אסי אמר כל זמן שמוטל עליו לקברו כמוטל לפניו דמי שנאמר ואקברה מתי מלפני אטו ההיא שעתא קמיה הוה רמיא והכתיב ויקם אברהם מעל פני מתו אלא כל זמן שמוטל עליו לקברו כמוטל לפניו דמי והמשמר את המת אף על פי שאינו מתו אף על פי שאינו משמרו אינו מברך [נה]ואם רצה להחמיר על עצמו אינו רשאי: [נו]גר ותושב אנכי עמכם גר דייר תושב מרי ביתא אם רציתם גר ואם לאו מרי ביתא שכך אמר לי הקב"ה לזרעך נתתי את הארץ הזאת. תנו לי אחוזת קבר עמכם ואקברה מתי חד מית. דבר אחר איני מבקש מכם אלא מת אחד שנאמר תנו לי אחוזת קבר. ויענו בני חת את אברהם וגו׳ שמענו אדני אמרו לו מלך אתה עלינו נשיא אתה עלינו אלהים אתה עלינו אמר להם אל יחסר העולם מלכו ואל יחסר אלוהו. במבחר קברינו במובחר שבקברינו. קבור את מתיך מתים הרבה. וידבר אתם לאמר אם יש את נפשכם וגו׳ ופגעו לי פגעוני לי סרסרוני לי ואם לאו צלו לו עילוי. וישתחו אברהם לפני

עם

מ"ק ובמ"ק כח משלי יד: כט איוב ב: ל בראשית לד: לא איוב טו: לב שם טז: לג שם כז: לד הושע ט: לה איוב א: לו שם: לז אסתר ב: לח איוב מב: לט טבחון מלשון טביחה, גחמון ל׳ נגיחה, התחשון ל׳ מיחוש, מעכון ל׳ מעוך: מ ב"ר פרשה נח, תהלים לז: מא קהלת א: מב במדבר כז: מג שופטים א: מד שמואל א ג: מה קוזמוקטורין בל"י הופסי עולם: מו בקרנסין גו"ל קנין ונחלה: מז ערובין נג: מח הורת כהנים ס"פ פרשת אחרי מות: מט ערובין נג: נ פרקי ר"א: נא סנהדרין מו: נב ב"ר פרשה נח: נג ירושלמי: נד ברכות יח: נה ירושלמי: נו ב"ר פרשה נח.

זית רענן (א) מ"ז שנה, פי׳ יותר ממצרים שנחרבה מ׳ שנה קודם לכנען: (ב) מארץ מצרים, ס"ל כשמואל דאמר ק"ש דרבנן רק שצריך להזכיר יציאת מצרים.

עם הארץ מכאן שמודין על בשורה טובה . ועפרון יושב בתוך בני חת ישב כתיב אותו היום מנו אותו [נז]ארכיטיגוס דלא יהא בר נש רב זבין מאינש זעיר, ויתן לי את מערת המכפלה (כתוב ברמז י"ג) . ויען עפרון החתי את אברהם באזני בני חת מלמד שנעלו דלתותיהן והלכו לגמול חסד לשרה : [נח]תמן תנינן האשה נקנית בשלש דרכים בכסף בשטר ובביאה בכסף מנא לן גמר קיחה קיחה משדה עפרון כתיב הכא [נט]כי יקח איש אשה ובעלה וכתיב התם נתתי כסף השדה קח ממני וקיחה אקרי קנין שנאמר השדה אשר קנה אברהם אי נמי [ס]שדות בכסף יקנו : [סא]אדני שמעני ארץ ארבע מאות שקל כסף זהו שאמר הכתוב [סב]נבהל להון איש רע עין זה עפרון שהכנים עין הרע בממונו של אברהם אמר אי את בעי למיתן ארבע מאה קנטרין דכסף מן סחורתא דביתך את יכיל יהב לי . ולא ידע כי חסר יבואנו שחסרו הכתוב וי"ו שנאמר וישקול אברהם לעפרן עפרון תנינא חסר וי"ו :

[סג]אמר רבי חנינא שקלים שנאמר בתורה סלעים בנביאים ליטרין בכתובים קנטרין חוץ משקלים של עפרון שהן קנטרין שנאמר ארבע מאות שקל כסף עובר לסוחר פרקמטי' נפיק :

[סד]ויקם שדה עפרון אשר במכפלה מלמד דהות נפילה וקמת דהות דבר אינש זעיר ואתעבדית דבר אינש רב . אשר במכפלה מלמד שנכפלה בעיני כל אחד ואחד שכל מי שקבור שם בטוח ששכרו כפול ומכופל . א"ר אבהו שכפף הקב"ה קומתו של אדם הראשון וקברו בתוכה . השדה והמערה אשר בו תמן תנינן המוכר שדהו צריך שיכתוב סימניה וכ׳צריה מן הכא השדה והמערה אשר בו וכל העץ אשר בשדה : [סה]המוכר את השדה מכר את החרוב שאינו מורכב ואת בתולת השקמה ובזמן שאמר לו היא וכל מה שבתוכה הרי אלו כולן מכורין . בין כך ובין כך לא מכר חרוב המורכב [סו]וסדן השקמה דאמר קרא ויקם שדה עפרון וגו' מי שצריך לגבול [סביב] יצאו אלו שאינן צריכין לגבול סביב מכאן [סז]למיצרים מן התורה :

[סח]לאברהם למקנה לעיני בני חת א"ר אלעזר כמה דיות משתפכות כמה קולמוסין משתברין כדי לכתוב בני חת בני חת עשרה פעמים וללמדך שכל מי שמברר מקחו של צדיק כאלו מקיים עשרת הדברות . א"ר יודן חמשה פעמים כתיב ולבני ברזילי הגלעדי ללמדך שכל מי שמאכיל פרוסה לצדיק כאלו מקיים חמשה חומשי תורה . ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו הה"ד [סט]רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד. רודף צדקה זה אברהם שנאמר ושמרו דרך ה' לעשות צדקה . וחסד שגמל חסד לשרה . ימצא חיים שנאמר ושני חיי אברהם . צדקה וכבוד א"ל הקב"ה אני אומנותי גמילות חסדים הפסת אומנותי בוא ולבוש לבושי שנאמר ואברהם זקן בא בימים :

כד קג

[ע]ואברהם זקן בא בימים כתיב [עא]עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא ר"מ אזל [עב]למגדלא ראה אותן כולן שחורי ראש אמר להם תאמר ממשפחות בני עלי אתם דכתיב ביה [עג]וכל מרבית ביתך ימותו אנשים אמרו לו ר' התפלל עלינו אמר להם לכו וטפלו בצדקה ואתם זוכים לזקנה דכתיב עטרת תפארת שיבה מהיכן היא מצויה בדרך צדקה . ממי את למד מאברהם ע"י שנאמר בו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה זכה לזקנה שנאמר ואברהם זקן . [עד]עוז והדר לבושה עוז והדר לבושה של תורה . ותשחק ליום אחרון אימתי משחקת ליום אחרון מתן שכרה לעתיד לבא ממי אתה למד מאברהם על ידי שכתוב ושמרו דרך ה' וגו' זכה לזקנה שנאמר ואברהם זקן . [עה]אורך ימים בימינה לעתיד לבא בשמאלה עושר וכבוד בעולם הזה אפי' שהיא באה להשמאיל לאדם עושר וכבוד ממי אתה למד מאברהם ע"י שכתוב בו וכו'. [עו]יפיפית מבני אדם נתיפית בעליונים שנאמר [עז]אראלם צעקו חוצה נתיפית בתחתונים נשיא אלהים אתה בתוכנו על כן ברכך אלהים לעולם (ג) וה' ברך את אברהם בכל. [עח]מי יעלה בהר ה' זה אברהם , ומי יקום במקום קדשו זה אברהם שנאמר וישכם אברהם בבקר אל המקום . נקי כפים אם מחוט ועד שרוך נעל . ובר לבב חלילה לך מעשות כדבר הזה . אשר לא נשא לשוא נפשו זה נפשו של נמרוד . ולא נשבע למרמה הרמותי ידי אל ה'. ישא ברכה מאת ה' וה' ברך את אברהם בכל . אברהם היה מברך את הכל שנאמר ונברכו בך כל משפחות האדמה ומי מברך את אברהם הקב"ה שנאמר וה' ברך את אברהם בכל . משה נסן של ישראל [עט]מה תריבון עמדי מה תנסון את ה' ומי הוא נסו של משה הקב"ה שנאמר [פ]ויקרא שמו ה' נסי , דוד רועה של ישראל שנא' [פא]אתה תרעה את עמי את ישראל. ומי הוא רועה של דוד הקב"ה שנאמר [פב]ה' רועי לא אחסר . ירושלים אורו של עולם שנא' [פג]והלכו גוים לאורך ומלכים לנגה זרחך. ומי הוא אורו של ירושלים הקב"ה שנאמר [פד]והיה ה' לך לאור עולם : ואברהם זקן בא בימים זקן זה שקנה שני עולמים . יש לך אדם שהוא בזקנה ואינו בימים בימים ואינו בזקנה אבל כאן זקנה כנגד ימים וימים כנגד זקנה . בא בימים בא [פה]בדיופלין ר' ברכיה אמר בא [פו]בפילון מפולש לחיי העה"ב . א"ר יצחק בא באותן הימים שכתוב בהן עד אשר לא יבואו ימי הרעה : וה' ברך את אברהם בכל ר' יהודה אומר שנתן לו נקבה . א"ר נחמיה עיקר ביתו של מלך לא כתיב בו ברכה , אלא וה' ברך את אברהם בכל שלא נתן לו נקבה כל עיקר . ר' לוי אמר תלת שהשליטו ביצרו ועשה ישמעאל תשובה בימיו ולא חסר [פז]קילרין שלו כלום ר' לוי בשם רבי חמא בר חנינא שלא חזר ונסה אותו :

קד

[פח]רבי חמא בר חנינא אמר מימיהם של אבותינו לא פסקה ישיבה מהם . היו במצרים ישיבה עמהם שנאמר [פט]לך ואספת את זקני ישראל , במדבר ישיבה עמהם שנאמר [צ]אספה לי שבעים איש מזקני ישראל, אברהם זקן ויושב בישיבה היה שנא' ואברהם זקן . יצחק אבינו זקן ויושב בישיבה היה שנאמר [צא]ויהי כי זקן יצחק , יעקב אבינו זקן ויושב בישיבה היה שנאמר [צב]ועיני ישראל כבדו מזקן . אליעזר עבד אברהם זקן ויושב בישיבה היה שנאמר ויאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו . מהו המושל בכל אשר לו המושל בתורת רבו . הוא דמשק אליעזר שדולה ומשקה תורת רבו לאחרים . ואברהם זקן זה אחד משבעה מופתים (כתוב ברמז ע"ז) :

קה

[צג]עד אברהם לא הוה זקנה [מאן דהוה בעי למשתעי בהדי אברהם משתעי בהדי יצחק] אתא אברהם ובעי רחמי והוי זקנה שנאמר ואברהם זקן . עד דאתא יעקב לא הוה חולשא אתא יעקב ובעי רחמי והוי חולשא שנאמר ויאמר ליוסף הנה אביך חולה . עד דאתא אלישע לא הוי קצירא דאתפח אתא אלישע ובעי רחמי שנאמר [צד]ואלישע חלה את חליו וכו' ושלשה חלאים חלה וכו' :

[צה]ואית דמפקין לה בהאי לישנא אברהם תבע זקנה אמר לפניו רבש"ע אדם ובניו נכנסין למקום אחד אין העולם יודעין למי יכבד , ומתוך שאתה מעטרו בזקנה ושיבה אדם יודע למי מכבד , א"ל הקב"ה חייך דבר טוב תבעת וממך הוא מתחיל . מתחלת הספר ועד כאן אין בו זקנה וכיון שעמד אברהם אבינו נתן לו זקנה הה"ד ואברהם זקן . יצחק תבע יסורין אמר לפניו רבש"ע אדם מת בלא יסורין מדת הדין מתוחה כנגדו [צו]ומת ואם את מביא עליו יסורין אין מדת הדין מתוחה כנגדו א"ל הקב"ה חייך דבר טוב תבעת וממך הוא מתחיל. מתחלת הספר ועד כאן אין כתיב יסורין וכיון שעמד אבינו יצחק נתן לו יסורין דכתיב ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות . יעקב תבע את החולי אמר לפניו רבון העולמים אדם מת בלא חולי אינו מיישב בין בניו ומתוך שהוא חולה שנים או שלשה ימים הוא מיישב בין בניו א"ל חייך דבר טוב תבעת וממך הוא מתחיל הה"ד ויגד ליוסף הנה אביך חולה . אברהם חדש זקנה יצחק חדש יסורין יעקב חדש את החולי חזקיהו מלך יהודה חדש חולי שני אמר לפניו רבון העולמים לא טוב לאדם שהעמדת אותו עד יום מותו אלא מתוך שאדם חולה ועומד הוא עושה תשובה שלמה א"ל חייך דבר טוב תבעת וממך הוא מתחיל הה"ד מכתב לחזקיהו מלך יהודה בחלותו ויחי מחליו מכאן שהיה בין חולי לחולי חולי כבד משניהם :

קו

[צז]וה' ברך את אברהם בכל עד (ד) שהוא בין הבתרים בשרו שהוא נותן לו בן אחר [צח]נ"ב שנה , בן מ"ח שנה הכיר לבוראו באותה שעה בשרו . בכל בזכות המעשר שנאמר ויתן לו מעשר מכל : תניא [צט]וה' ברך את אברהם ר"מ אומר שלא היתה לו בת ר"י אומר שהיתה לו בת , אחרים אומרים בת היתה לו ובכל שמה , ר' אלעזר המודעי אומר אצטגנינות גדולה היתה לאברהם בלבו שכל מלכי מזרח ומערב משכימין לפתחו , ר"ש בן אלעזר אומר מרגלית טובה היתה לאברהם אבינו תלויה בצוארו שכל חולה הרואה אותה מיד נתרפא ובשעה שנפטר אברהם אבינו נטלה הקב"ה ותלאה בגלגל חמה אמר אביי היינו דאמרי אינשי [ק]מידלי יומא אידלי קצירא . ד"א שלא מרד עשו בימיו . ד"א שעשה ישמעאל תשובה בימיו . ת"ר שלשה לא שלט בהם יצר הרע ואלו הן אברהם יצחק ויעקב דכתיב בהו בכל מכל כל. שלשה הטעימן הקב"ה מעין העוה"ב ואלו הם אברהם יצחק ויעקב דכתיב בהו בכל מכל כל . ששה לא שלט בהן מלאך המות אברהם יצחק ויעקב דכתיב בהו בכל מכל כל

ממ"ק ובמ"ק נז ארכיטיגוס ראש השרים : נח קדושין ב : נט דברים כב : ס ירמיה כב : סא ב"ר פרשה נח : סב משלי כח : סג בכורות נ : סד ב"ר פרשה נח : סה ב"ב סט : סו וסדן גזע : סז למיצרים גבולים : סח ב"ר פרשה נח : סט משלי כא : ע ב"ר פרשה נט : עא משלי יז : עב למגדלא שם מקום : עג שמואל א ב : עד משלי לא : עה שם ג : עו תהלים מה : עז ישעיה לג : עח תהלים כד : עט שמות יז : פ שם : פא ש"ב ה : פב תהלים כג : פג ישעיה ס : פד שם : פה בדיופלין כפל לשון לעז כלוי עוה"ז ועוה"ב : פו בפילון מקום ישר : פז קילרין אוצר בל' יון : פח יומא כח : פט שמות ג : צ במדבר יא : צא בראשית כז : צב שם מח : צג ב"מ פז : צד מלכים ב יג : צה ב"ר פרשה נט : צו בב"ר ליתו : צז תנחומא : צח נ"א ליט : צט ב"ב טז : ק מידלי כשהוגבה השמש מיקל החולי :

זית רענן (ג) וה' ברך את אברהם בכל וכו' עד (ד) שהוא בין הבתרים לעיל אי' דהיה בן ע' שנה בין הבתרים וא"כ צ"ל דה"ק ־בין הבתרים א"ל הקב"ה שיהיה לו בן אחר נ"ב שנה משהכירו כמנין בן :

כל . משה אהרן ומרים דכתיב בהן ע"פ ה' ומרים אע"ג דלא כתיב בה אתיא שם שם ממשה ומפני מה לא נאמר בה שגנאי הדבר לומר אצל אשה . ת"ר שבעה לא שלט בהן רמה ותולעה אברהם יצחק ויעקב דכתיב בהו בכל מכל כל. משה אהרן ומרים דכתיב בהו ע"פ ה'. בנימין בן יעקב דכתיב ביה [קא]ידיד ה' ישכן לבטח . וי"א אף דוד דכתיב [קב]אף בשרי ישכון לבטח :

[קג]ויאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו שהיה זיו איקונין שלו דומה לו . המושל בכל אשר לו שהוא שליט ביצרו כמותו . שים נא ידך תחת ירכי לפי שנתנה להם המילה בצער לפיכך אין נשבעין אלא בה ; [קד]ר"א למה היו מחבבין את המילה שהיו יודעין שהיא עתידה להציל את בניהם מגיהנם שנאמר [קה]לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק ואין חק אלא מילה שנאמר [קו]אשר כרת את אברהם ושבועתו לישחק ויעמידה ליעקב לחק וישראל שהיו מולין נמלטין ממנה שנאמר [קז]כי תעבור במים אתך אני וגו' כי תלך במו אש לא תכוה :

קח [קח]ואשביעך בה' אלהי השמים עד שלא הודעתי אותו לבריותיו אלהי השמים וכיון שהודעתי אותו לבריותיו ואלהי הארץ . אשר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני הזהירו על בנות ענר אשכול וממרא . כי אם אל ארצי ואל מולדתי אמרי חיטיא דקרתך זונך מנהון זרע . ויאמר אליו העבד אולי וגו' הה"ד כנען בידו מאזני מרמה כנען זה אליעזר בידו מאזני מרמה שהיה יושב ומשקל בתו אם ראויה אם אינה ראויה . לעשוק אהב לעשוק אהובו של עולם זה יצחק, אמר אולי לא תאבה האשה אתן לו בתי א"ל אתה ארור ובני ברוך ואין ארור מדבק בברוך . ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי זה בית אבי . ומארץ מולדתי זה שכונתי . ואשר דבר לי בחרן . ואשר נשבע לי בין הבתרים . הוא ישלח מלאכו לפניך הרי מלאך מסוים בשעה שאמר (הקב"ה) [אברהם] הוא ישלח מלאכו זימן לו הקב"ה שני מלאכים אחד להוציא את רבקה ואחד ללוות את אליעזר . ואם לא תאבה האשה וגו' רק את בני לא תשב שמה רק מעוט בני אינו חוזר בן בני חוזר . ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי אדוניו גמליו של אברהם אבינו היו ניכרים שבכל מקום שהיו יוצאין יוצאין זמומין . וילך אל ארם נהרים בר יומו היא דעתיה דר' ברכיה . ואבא היום אל העין היום יצאתי היום באתי. הה"ד [קט]הרעשתה ארץ בימי אברהם . פצמתה בימי אליעזר . רפה שבריה בימי יעקב . כי מטה בימי ישבי בנוב הה"ד *וישבי בנוב אשר בילידי הרפה . אניף במגיניה קפץ דוד לאחוריה י"ח אמין זה נתירא מזה חזה נתירא מזה . זה נתירא לומר אם לאחורוהי קפץ כדין לקדמוהי לא כ"ש. חזה נתירא לומר אם במגיניה אניפיה כדין היך אנא יכיל למיקמא ביה . באותה שעה אמר דוד הלואי הוה לי חד מן בני אחתי ויסייעני מיד ויעזור לו אבישי בן צרויה . לאחורי תרעא הוה קאי אתמהה . רבנן אמרין אפילו היה בסוף העולם הטיסו הקב"ה והביאו כדי שלא יהא אותו צדיק עומד ומצטער . [קי]ת"ר שלשה קפצה להן הארץ אליעזר עבד אברהם ויעקב אבינו ואבישי בן צרויה . אבישי כדכתיב (ברמה) ישבי בנוב . אליעזר דכתיב ואבא היום אל העין למימרא דההוא יומא נפק אלא מלמד שקפצה לו הארץ , יעקב אבינו דכתיב ויצא יעקב וכתיב ויפגע במקום וילן שם אלא כי מטא לחרן אמר אפשר עברתי על מקום שהתפללו בו אבותי ולא התפללתי בו כיון דהרהר בדעתו למיזל מיד קפצה ליה ארעא ועאל וצלי דכתיב ויפגע במקום ואין פגיעה אלא תפלה ואבתי הוה עידנא ליומא בתר דצלי בעי למיהדר אמר הקב"ה צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה מיד וילן שם כי בא השמש . כתיב ויזרח לו השמש וכי לו בלבד זרחה והלא לכל העולם כולו זרחה אלא שמש שבאה בעבורו זרחה בעבורו : [א]ויברך הגמלים ארבעינון. לעת ערב לעת צאת השואבות א"ר הונא בשעה שאדם הולך ליקח אשה ושמע קל כלביא מנבחין הוא ציית מה אינון אמרין לעת ערב לעת צאת השואבות : [ב]ויאמר ה' אלהי אדוני אברהם הקרה נא לפני היום [ג]מי בכם ירא ה' זה אליעזר . שומע בקול עבדו בקולו של אברהם , אשר הלך חשכים בשעה שהלך להביא את רבקה , ואין נוגה לו ומי מאיר לו הקב"ה מאיר לו בזיקים וברקים . יבטח בשם ה' וישען הקרה נא לפני היום . כתיב [ד]עבד משכיל ימשול בבן מביש עבד משכיל זה אליעזר ומה היתה השכלתו אמר כבר קללת אותו האיש בידו שמא יבא כושי אחד או ברברי א' וישתעבד בי מוטב לי שאשתעבד בבית זה ולא אשתעבד בבית אחר , ימשול בבן מביש זה יצחק שבייש את כל העולם כולו בשעה שנעקד על גבי המזבח . ובתוך אחים יחלק נחלה בתוך ישראל מה אלו מזכירין זכות אבות אף זה מזכיר זכות אבות שנאמר ה' אלהי אדוני אברהם , הקרה נא לפני התחלת גמור . ועשה חסד עם אדוני אברהם הכל צריכין לחסד אפי' אברהם שהחסד מתגלגל בעולם בשבילו נצרך לחסד שנאמר ועשה חסד עם אדוני אברהם :

[ה]הנה אנכי נצב על עין המים והיה הנערה ארבעה הן ששאלו שלא כהוגן לשלשה נתן להם כהוגן ולאחד נתן לו שלא כהוגן ואלו הן אליעזר עבד אברהם וכלב ושאול ויפתח . אליעזר והיה הנערה אשר אומר אליה אלו יצתה אמה אחת והשקהו היה משיאה לבן אדוניו זימן לו הקב"ה כהוגן והנה רבקה יוצאת. כלב אמר [ו]אשר יכה את קרית ספר ולכדה ונתתי לו את עכסה בתי לאשה אלו לכדה עבד אחד היה נותן לו את בתו זימן לו הקב"ה כהוגן [ז]וילכדה עתניאל בן קנז . שאול אמר [ח]והיה האיש אשר יכנו וגו' אלו יצא כושי אחד או גוי אחד או עבד אחד והכהו היה נותן לו את בתו זמן לו הקב"ה כהוגן [ט]ודוד בן איש אפרתי . יפתח אמר [י]והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי אלו יצא חמור אחד או כלב אחד היה מעלה עולה זימן לו הקב"ה שלא כהוגן [יא]ויבא יפתח המצפתה והנה בתו יוצאה לקראתו :

קח [יב]ויהי הוא טרם כלה לדבר שלשה הן שנענו במענה פיהן אליעזר עבד אברהם משה ושלמה . אליעזר דכתיב ויהי הוא טרם כלה לדבר . משה דכתיב [יג]ויהי ככלותו לדבר את כל הדברים האלה ותבקע האדמה אשר תחתיהם . שלמה דכתיב [יד]וככלות שלמה להתפלל והאש ירדה מן השמים : והנערה טובת מראה מאד בתולה ואיש לא ידעה תמן תנינן מוכת עץ כתובתה מאתים דברי ר' מאיר וחכמים אומרים מוכת עץ כתובתה מנה . טעמא דר' מאיר מהכא ואיש לא ידעה הא אם נבעלה מעץ בתולה. טעמא דרבנן בתולה הא נבעלה מעץ אינה בתולה . א"ר יוחנן לא נבעלה אשה ממהול לשמונה תהלה אלא רבקה . א"ר שמעון בן לקיש לפי שבנות הכותים משמרות עצמן ממקום ערותן ומפקירות עצמן ממקום אחר אבל זו בתולה ממקום בתולים ואיש לא ידעה ממקום אחר . א"ר יוחנן ממשמע שנאמר בתולה אין אנו יודעין שאיש לא ידעה אלא אפילו אדם לא תבע בה על שם [טו]לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים . ותרד העינה ותמלא כל הנשים יורדות וממלאות מן העין וזו כיון שראו אותה המים מיד עלו א"ל הקב"ה את סימן לבניך מה את כיון שראו אותך המים מיד עלו כך בניך כיון שהבאר רואה אותן מיד תהא עולה הה"ד [טז]אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר ענו לה , וירץ העבד לקראתה לקראת מעשיה הטובים :

קט הגמיאיני נא מעט מים גמיאה אחת הה"ד [יז]צדיק אוכל לשובע נפשו זה אליעזר שאמר הגמיאיני נא גמיאה אחת ובטן רשעים תחסר זה עשו הרשע שאמר לאבינו יעקב הלעיטני נא . א"ר זעירא פער פיו אותו רשע כגמל אמר אנא אפתח פומי ואת משדר ואזיל כהדין דתנינן אין אובסין את הגמל אבל מלעיטין . והאיש משתאה לה *ממצמץ ומביט בה : [יח]ויקח האיש נזם זהב אבן יקרה היה בה והיה משקלה בקע ושני צמידים על ידיה כנגד שני לוחות י' זהב משקלם כנגד י' הדברות . היש בית אביך מקום לנו ללין לינה אחת גם מקום ללון לינות הרבה . ויקוד האיש וישתחו לה' מכאן שמודין על בשורה טובה. ויאמר ברוך ה' אלהי אדוני אברהם ממה שקפצה הארץ והדרך לפני הייתי יודע שבדרך נחני ה' בית אחי ארני . ותרץ הנערה ותגד לבית אמה אין האשה רגילה אלא לבית אמה . התיבון ליה והכתיב ותרץ ותגד לאביה אמר להון שמתה אמה ולמי היה להגיד לא לאביה . ולרבקה אח ושמו לבן [יט]פרדיכוס רבי ברכיה אמר לגנאי מלובן ברשע , וירץ לבן אל האיש החוצה אל העין מעייני ליה . ויהי כראות את הנזם מעייני גרמיה :

[כ]ויהי כראות את הנזם מיד הלך לו להמיתו הכיר בו שמרוצתו לרעה הזכיר שם והעמיד הגמלים על העין באויר והוא עומד על הגמלים באויר ויהי בראותו כן הכיר שהוא צדיק ואמר בוא ברוך ה' שהיה סבור שהוא אברהם שהיה קלסתר פניו דומה לו, כנען הוא אליעזר וע"י ששמש את הצדיק באמונה יצא מכלל ארור לכלל ברוך . ויאמר בוא ברוך ה' ר' יעקב בשם ר' יוחנן דבית גוברין עבד ליה [כא]אפטריה ומה אם אליעזר ע"י ששמש את הצדיק באמונה יצא מכלל ארור לכלל ברוך ישראל שהן עושין חסד עם גדוליהן בידיהן וברגליהן עאכ"ו . למה תעמוד בחוץ אין כבודך שתעמוד בחוץ . ואנכי פניתי הבית מטנופת ע"א . ויבא האיש הביתה ויפתח הגמלים התיר זממיהן . ר' ירמיה שאל לר' חייא בר אבא לא היו גמלים של אברהם דומין לחמורו דר' פנחס . חמרתי' דר' פנחס נסבו יתה לסטאי עבדת גביהון תלתא יומי ולא טעמה כלל אמרי סופה מתה [כב]ומסרייה עלן נמסרה לרבונה שלחו יתה ועאל בביתא דמארה כיון דעאלת [כג]נהקת [כד]ותכם קלא אמר פתחון לאותה עניה והבו לה דתיכול דאית לה תלתא

ממיק ובמ"ק קא דברים לג : קב תהלים יח : קג ב"ר פרשה נט : קד תנחומא : קה ישעיה ס : קו תהלים קס : קז ישעיה מג : קח ב"ר פרשה נט : קט תהלים ס : *שמואל ב כא : קי סנהדרין צ : א ב"ר פרשה נט : ב ב"ר פרשה ס : ג ישעיה נ : ד משלי יז : ה תענית ד : ו שופטים א : ז שם : ח שמואל א ט : ט שם יז : י שופטים יא : יא שם : יב ב"ר פרשה ס : יג במדבר יו : יד ד"ה ב ו : טו תהלים קכה : טז פסיקתא : יז משלי יג : *ממצמץ מלמלם עיניו : יח ב"ר פרשה ס : יט פרדיכוס לבן מלך : כ מדרש הבכיר : כא אפטריה ברכת פטורים : כב ומסרייה הסרת : כג נהקת צעקה : כד וחכם הכיר :

תלתא יומי דלא טעמה כלום יהבו לה שעורים ולא טעימנן א"ל תקנתין יתהון א"ל אין אמר ליה אפיקתון דמאי א"ל ולא כן אולפן ר' הלוקח לזרע ולבהמה וקמח לעורות ושמן לנר ושמן לסוך בו את הכלים פטור מן הדמאי א"ל ומה נעביד לה דהיא [כה]מחמרא על גרמה. ר' ירמיה שלח ליה לר' זעירא חד [כו]טרסקל של תאנים, א"ר זעירא אפשר ר' ירמיה משלח לון דלא מתקנן א"ר ירמיה אפשר ר' זעירא אכיל לון דלא מתקנן בין דין לדין אתאכיל תאנים בטבלן למחר קם ר' ירמיה עם ר' זעירא א"ל תקנת אלין תאנים א"ל לא א"ר זעירא אי הוו קדמאי מלאכים אנן בני נש ואי הוו בני נש אנן חמרין א"ר מנא אפי' חמרין לית אנן דחמרתא דר' פנחס בן יאיר יהבין לה שערין טבלין ולא טעמתהון ואנן אכלין תאניא בטבליא. ויתן תבן ומספוא לגמלים יפה שיחתן של עבדי אבות מתורתן של בנים שהרי פרשתו של אליעזר שנים ושלשה דפין היא אמורה והשרץ מגופי תורה ואין דמו מטמא כבשרו אלא מרבוי המקרא. רשב"י אומר טמא הטמא ר' אלעזר ברבי יוסי אומר זה וזה: ויושם לפניו לאכול א"ר אחא יפה רחיצת רגלי עבדי אבות מתורתן של בנים שאלו רחיצת רגליהם צריך לכתוב והשרץ מגופי תורה וכו':

[כז]ויאמר עבד אברהם אנכי מילתא דאת [כח]בהית בה אמור לה קודמי. ואבא היום אל העין מקרית ארבע עד חרן מהלך י"ז ימים ובג' שעות בא העבד לחרן והיה תמיה בלבו והיה אומר היום יצאתי והיום באתי שנאמר ואבא היום אל העין, רצה הקב"ה לגמול חסד ליצחק ושלח מלאך לפני אליעזר ונקפצה הדרך לפניו ובת מלכים שלא יצאת לשאוב מים מימיה יצאת לה באותה שעה והנערה שלא היתה יודעת מהו איש קבלה עליה להזדווג ליצחק שהיתה ראויה לו ממעי אמה וכתיב הנה רבקה לפניך והשכים העבד בבקר וראה את המלאך עומד וממתין לו בחוץ א"ל אל תאחרו אותי ובשביל (ה) שלא יתיחד העבד עם הנערה בלילה נקפצה הארץ לפניו ובשלש שעות בא לחברון לעת תפלת הערב ויצא יצחק להתפלל תפלת מנחת הערב. אמר אברהם ליצחק העבד הזה חשוד על כל עבירות שבתורה ומרמה בידו שנאמר [כט]כנען בידו מאזני מרמה הבא הנערה האהלה והוצא בתוליה באצבע אם טהורה היא בבתוליה הרי היא ראויה לך וכך עשה והראה אותן לאברהם ואח"כ לקחה לאשה. ובשביל שגמל אליעזר חסד ליצחק הוציאו לחירות ונתן לו הקב"ה שכרו בעולם הזה והעמידו למלך והוא עוג מלך הבשן:

[ל]כיון שראו את הצמידים (ו) נתקבצו להרוג לאליעזר וראו שהיה נוטל ב' גמלים בב' ידיו ומעבירן את הנחל כיון שראו כן אמרו אין אנו יכולין להרגו והניחו קערה לפניו וסם המות בתוכה ובזכות אברהם נתחלפה הקערה ואכל בתואל ממנה ומת. ואין ויושם אלא לשון סם. ומפני מה מת בתואל שהוא היה מלך בארם נהרים וכל בתולה שהנשא בועל אותה לילה ראשונה ואח"כ חוזרת לבעלה נתקבצו כל השרים ואמרו אם הוא עושה לבתו כשם שעשה לבנותינו מוטב ואם לאו אנו הורגים אותו ואת בתו לפיכך מת כדי שינצל אליעזר ורבקה. בשתי שעות ביום יצאו מחרן וקפצה הארץ לפניהם. ויצא יצחק לשוח בשדה מהיכן יצא מגן עדן. ותפול מעל הגמל לפי שראתה ברוח הקדש שעתיד לצאת ממנו עשו הרשע נזדעזעה ונעשית מוכת עץ ויצא ממנה דם בתולים מיד אמר הקב"ה לגבריאל רד ושמור את הדם שלא יסריח ולא יהיה בו מום בא יצחק עליה ולא מצא לה בתולים חשדה מאליעזר אמר לה בתולותיך היכן הן אמרה לו כשנפלתי מן הגמל נעשיתי מוכת עץ אמר לה שקר את מדברת אלא אליעזר פגע ביך ונשבעה לו שלא נגע בה הלכו ומצאו העץ צבוע דם מיד ידע יצחק שהיא טהורה אמר הקב"ה מה אעשה לעבד הזה שהיה חשוד אמר למלאכי השרת הכניסוהו חי בגן עדן הוא אליעזר בן נמרוד והוא תמיה גדולה יצחק יצא מגן עדן חי ואליעזר נכנס לגן עדן חי:

[לא]ויען לבן ובתואל ויאמרו מה' יצא הדבר לא נוכל דבר אליך רע או טוב מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים שאין זווגו של אדם אלא מאת הקב"ה. מן התורה ויאמרו מה' יצא הדבר. מן הנביאים [לב]ואביו ואמו לא ידעו כי מה' היא ומן הכתובים [לג]בית והון נחלת אבות ומה' אשה משכלת: [לד]ועתה אם ישכם עושים חסד ואמת וגו' ואפנה על ימין זה ישמעאל או על שמאל זה לוט כר"א אם השמאל ואימנה. מה' יצא הדבר מהיכן יצא מהר המוריה יצא. ורבנן אמרין מהיכן יצא ותהי אשה לבן אדוניך. ויוצא העבד כלי כסף וכלי זהב ובגדים ומגדנות רב הונא אמר [לה]קונפי רבנן אמרי קליות ואגוזים, וקליות היו חביבות מן הכל אלא ללמדך שאם יוצא אדם לדרך אם אין מזונותיו עמו [לו]מסתגף הוא. ויאמרו אחיה ואמה ובתואל היכן היה בקש לעכב ונגף בלילה הה"ד [לז]צדקת תמים תישר דרכו וברעתו ילכד רשע צדקת תמים זה יצחק תישר דרכו של אליעזר וברעתו ילכד רשע זה בתואל שבקש לעכב ונגף בלילה: [לח]תמן תנינן נותנין לבתולה י"ב חדש משתבעה הבעל כדי לפרנס את עצמה מנא הני מילי דאמר קרא תשב הנערה אתנו ימים או עשור מאי ימים אלימא תרי יומי משתעי אינש הכי א"ל תרי יומי וא"ל לאו והדר א"ל עשרה יומי אלא מאי ימים שנה דכתיב [לט]ימים תהיה גאולתו ואימא מאי ימים חדש דכתיב [מ]עד חדש ימים דנין ימים סתם מימים סתם ואין דנין ימים סתם מימים שנאמר בהם חדשים: [מא]תשב הנערה אתנו ימים אלו שבעת ימי אבלו של בתואל או עשור אלו י"ב חדש שנותנין לבתולה לפרנס את עצמה. ויאמרו נקרא לנערה מכאן שאין משיאין את הקטנה אלא על פיה. ויקראו לרבקה ויאמרו אליה התלכי אמרה הולכת אני על כרחכם שלא בטובתכם. ויברכו את רבקה אמר רבי איבו דווים [מב]ושפופים ולא היו [מג]מפרינין אותו אלא בפה:

[מד]כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה שלא טבלה. ומנין לברכת חתנים מן התורה שנאמר ויברכו את רבקה אחותם ומנין שאפילו אלמנה צריכה ברכה שנאמר [מה]ויקח בועז עשרה אנשים: אחותנו את היי לאלפי רבבה [מו]מפני מה לא נפקדה רבקה עד שהתפלל יצחק עליה שלא יהו אומות העולם אומרים תפלתנו עשתה פירות אלא ויעתר יצחק לה' [מז]ברכת אובד עלי תבא זה לבן הארמי שנאמר ארמי אובד אבי עלי תבא זו רבקה שנאמר אחותנו את היי לאלפי רבבה ועמדו ממנה אלופים מעשו ורבבה מיעקב. אלופים מעשו אלוף תימן אלוף אומר רבבה מיעקב שנאמר [מח]רבבה כצמח השדה. ויש אומרים אלו ואלו עמדו מישראל שנאמר [מט]ובנחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל. ותקם רבקה ונערותיה ותרכבנה על הגמלים ותלכנה אחרי האיש ולא לפני האיש כעור לאיש להיות מהלך אחרי אשה [נ]אמר רב נחמן מנוח עם הארץ היה שנא' [נא]וילך מנוח אחרי אשתו ודלמא אחר דבריה ואחר עצתה. ולמאי דאמר ר"נ מנוח ע"ה היה אפילו פסוקי בי רב לא קרא דכתיב ותקם רבקה ונערותיה וכו': ותרכבנה על הגמלים שכן דרך הגמלים גדלים במזרח. רבנן אמרין מה גמל זה יש בו סימן טומאה וסימן טהרה כך העמידה רבקה צדיק ורשע. ויצחק בא מבוא אתא מלמיתי ולהיכן הלך באר לחי רואי הלך להביא את הגר אותה שישבה על הבאר ואמרה לחי עולמים ראה בעלבוני. ויצא יצחק לשוח אין שיחה אלא תפלה (כתוב ברמז פו): ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק צפת שידו שטוחה בתפלה אמרה ודאי אדם גדול הוא לכך שאלה עליו. ותפול מעל הגמל אתרכינת כר"א [נב]כי יפול לא יוטל. ותאמר מי האיש הלזה ראתה אותו הדור כר"א [נג]הנה בעל החלומות הלזה בא רבנן אמרי הוא [נד]ופלסונו. הלזה אלון זה. ותקח הצעיף ותתכס שתים הן שנתכסו בצעיף וילדו תאומים. רבקה ותקח הצעיף ותתכס תמר ותכס בצעיף ותתעלף. ויספר העבד ליצחק א"ר אלעזר כלליה של תורה מרובין מפרטיה שאלו בא לכתוב שנים שלשה דפין היה כותב ורבנן אמרי דברי שבח גלה לו מה שקפצה הארץ לפניו. ויביאה יצחק האהלה שרה אמו כל הימים שהיתה שרה קיימת היה ענן קשור על האהל וכיון שמתה פסק אותו ענן וכיון שבאת רבקה חזר אותו ענן. כל זמן שהיתה שרה קיימת היתה ברכה משולחת בעיסה וכיון שמתה שרה פסקה אותה ברכה וכיון שבאת רבקה חזרה אותה ברכה. כל זמן שהיתה שרה קיימת היו דלתותיה פתוחות לרוחה וכיון שמתה שרה פסקה אותה רוחה וכיון שבאת רבקה חזרה אותה רוחה. כל זמן שהיתה שרה קיימת היה נר דלוק מלילי שבת ללילי שבת כיון שמתה שרה פסק וכיון שבאת רבקה חזר אותו הנר. וכיון שראה יצחק שהיתה עושה כמעשה אמו עושה חלתה בטהרה וקוצה חלתה בטהרה מיד ויביאה יצחק האהלה שרה אמו:

[נה]וינחם יצחק אחרי אמו רבי יוסי אמר שלש שנים עשה יצחק אבל על אמו ולאחר שלש שנים לקח את רבקה ושכח אבל אמו מכאן אתה למד עד שלא לקח אדם אשה אהבתו הולכת אחר הוריו לקח אדם אשה אהבתו הולכת אחר אשתו שנאמר [נו]על כן יעזב איש את אביו ואת אמו וגו' וכי יעזוב איש את מצות כבד אלא שאהבת נפשו דובקת אחרי אשתו שנאמר ודבק באשתו:

[נז]אמר רבי יודן למדתך תורה דרך ארץ שאם יהיו לאדם בנים גדולים יהיה משיאן תחלה ואחר כך נושא לו אשה ממי אתה למד מאברהם

ממ"ק ובמ"ק כה מחמרא מחמרת על עלמה : כו טרסקל סל : כז פרקי דרבי אליעזר : כח סדבר שאתה ירא שלא יאמר לך סקדם עלמך ואמור בעלמך : כט הושע יב : ל מדרש : לא מועד קטן יח : לב שופטים יא : לג משלי יט : לד ב"ר פרשה ס : לה קונפי גרעה שסוא קונפעטי : לו כסתגף מתענה : לז משלי יא : לח כתובות נז : לט ויקרא כה : מ במדבר יא : מא ב"ר פרשה ס : מב ושפופים כאבים ונדכאים : מג מפרינין מסייעים : מד מסכת כלה : מה רות ד : מו ב"ר פרשה ס : מז איוב כט : מח יחזקאל טז : מט במדבר י : נ ברכות סא : נא שופטים יג : נב תהלים לז : נג בראשית לז : נד ופלסונו מלאך כשומר אותו : נה פרקי דרבי אליעזר פל"ב : נו בראשית ג : נז ב"ר פרשה ס :

זית רענן (ה) שלא יתייחד העבד וכו', פי' דביום היו נשים עמו אבל בלילה היו ישנים : (ו) נתקבצו להרוג לאליעזר, כיון שראו את הצמידים לפי שהוא עשיר גדול ;

מאברהם בתחלה ויביאה יצחק האהלה שרה אמו ולבסוף ויוסף
אברהם ויקח אשה ושמה קטורה:

כה נ״זויוסף אברהם ויקח אשה כתיב נ״טאשרי האיש זה אברהם. אשר
לא הלך בעצת רשעים זה דור הפלגה. ובדרך חטאים
לא עמד אלו אנשי סדום שנאמר סואנשי סדום רעים וחטאים.
במושב לצים לא ישב זה אבימלך שאמר לו הנה ארצי לפניך בטוב
בעיניך שב ולא קבל עליו. כי אם בתורת ה׳ חפצו שנא׳ סאכי ידעתיו
למען אשר יצוה וגו׳ ובתורתו יהגה יומם ולילה אב לא למדו ורב
לא היה לו מהיכן היה למד תורה אלא זימן לו הקב״ה שתי כליותיו
כמין שני רבנין והיו נובעות ומלמדות אותו חכמה הה״ד סבאברך את
ה׳ אשר יעצני אף לילות יסרוני כליותי. והיה כעץ שתול על פלגי מים
ששתלו הקב״ה בארץ ישראל. אשר פריו יתן בעתו זה סגיצחק. ועלהו
לא יבול זה ישמעאל. וכל אשר יעשה יצליח אלו בני קטורה שנאמר
ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה. סדעוד ינובון בשיבה זה
אברהם דשנים ורעננים יהיו ויוסף אברהם וגו׳. סהכי יש לעץ תקוה
זה אברהם אבינו שהיה לו תקוה. אם יכרת ועוד יחליף אם יאמר עליו
הקב״ה כרות הברית הוא כורת הברית ועוד יחליף מצות ומעשים טובים.
ויונקתו לא תחדל זה לחלוחית שבו. אם יזקין בארץ שרשו ואברהם
זקן בא בימים, ובעפר ימות גזעו ותמת שרה בקרית ארבע. מריח
מים יפריח מריח מצות ומעשים טובים יפריח. ועשה קציר כמו נטע
נטע אין כתיב כאן אלא כמו נטע התוספת מרובה על העיקר. ויוסף
אברהם ויקח וגו׳ סובבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך אם יהיו
לך בנים בנערותך קח לך אשה בזקנותך והעמד בנים. ממי אתה
למד מאברהם שלקח אשה והיו לו בנים בנערותו ולקח אשה בזקנותו.
ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה ר׳ יהודה אומר זו הגר א״ל רב נחמן
והכתיב ויוסף א״ל על פי הדבור כד״א סזויוסף ה׳ דבר אלי. א״ל
והכתיב ושמה קטורה שקטרה מצות ומעשים טובים א״ל והכתיב
ולבני הפילגשים אשר לאברהם א״ל פילגשם כתיב, בעודנו חי אותה
שישבה על הבאר ואמרה לחי העולמים ראה בעלבוני א״ר ברכיה
אע״ג דאת אמר ותלך ותתע במדבר האמר שנחשד עליה בריה ת״ל
ושמה קטורה כזה שהוא חותם סחגנזכאי ומוצאה בחותמה:

סטמנא הא מילתא דאמרי אינשי עשיתין תכלי מטייה לככא דקל
חבריה שמע ולא אכל שנאמר ולי אני עבדך ולצדוק הכהן וגו׳
אמר ליה את אמר מהתם ואנא אמינא מהכא ויביאה יצחק האהלה
וכתיב בתריה ויוסף אברהם. ר׳ שמעון בן לקיש בשם בר קפרא
תוספתו של הקב״ה מרובה על העיקר קין עיקר והבל על ידי שהוא
תוספת נולד הוא ושתי תאומותיו. יוסף עיקר ובנימין על ידי שהוא
הוספת מעמיד עשרה שנאמר עאובני בנימן בלע וגו׳. ער עיקר ושלה
על ידי שהוא תוספת מעמיד עשרה בתי דינין שנאמר עבבני שלה בן
יהודה ער אבי לכה ולעדה אבי מרשה וגו׳. עיקר שנותיו של איוב לא היו
אלא ר״י שנים ונתוספו לו ק״מ שנה שנאמר עגויחי איוב אחרי זאת
ק״מ שנה עיקר מלכותו של חזקיהו לא היו אלא י״ד שנה ונתוספו לו
ט״ו שנה שנאמר עדהנני יוסיף על ימיך ט״ו שנה. ישמעאל עיקר
ובני קטורה על ידי שהן תוספת ותלד לו את זמרן וגו׳. כיון שראו
הנביאים שתוספתו של הקב״ה מרובה על העיקר עמדו וברכו את
ישראל בתוספת עהיוסף ה׳ עליכם ככם אלף פעמים. עויוסף ה׳ עליכם
עליכם ועל בניכם. ואף לעתיד לבא כתיב עזיוסיף ה׳ שנית ידו לקנות
את שאר עמו. זמרן שהיו מזמרין בעולם. יקשן שהיו מתקשין בעולם.
ורבנן אמרין זמרן שהיו מזמרין בתוף לע״ז ויקשן שהיו מקישין בתוף
לע״ז. ויקשן ילד את שבא ואת דדן אף על גב דאינון מתרגמין תגרין
ולופרין וראשי אומין כולן ראשי אומות הן:

קי ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק ר׳ יהודה אומר בכורה ר׳
נחמיה אומר ברכה רבנן אמרין קבורה עחודייתיקי רבי לוי
בשם ר׳ חמא בר חנינא לא ברכו אלא מתנות נתן לו משל למלך
שהיה לו פרדס ומסרו לאריס והיו בו שני אילנות כרוכים זה לזה
אחד של סם חיים ואחד של סם המות אמר האריס אם אני משקה
זה של סם חיים זה של סם המות חי עמו ואם אין אני משקה זה
של סם המות היאך זה של סם חיים חי חזר ואמר אנא אריס אנא
מה דאהני למריה דפרדסא למעבד עבד ליה כך אמר אברהם אם
מברך אני את יצחק בני עכשיו ישמעאל ובני קטורה בכלל ואם אין
אני מברך ישמעאל ובני קטורה היאך אברך את יצחק חזר ואמר
אריס אנא אלא מה שהקב״ה עושה בעולמו יעשה כיון שמת אבינו
אברהם נגלה הקב״ה על יצחק בנו וברכו הה״ד עטויהי אחרי מות
אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו: פולבני הפילגשים אשר לאברהם
נתן אברהם מתנות. בימי אלכסנדרוס מוקדון באו בני ישמעאל לעורר עם
ישראל על הבכורה ובאו עמהן שתי משפחות רעות כנעניים ומצריים
אמרו מי הולך ודן עמהם אמר גביעה בן קוסם אני הולך ודן עמהן
א״ל הזהר שלא תחליט את ארץ ישראל אמר אני הולך ודן עמהן
אם נוצח אני הרי מוטב ואם לאו הרי אתם אומרים מה הגרוע הזה
שיעיר עלינו. הלך ודן עמהן. א״ל אלכסנדרוס מוקדון מי תובע מיד
מי אמרו בני ישמעאל אנו תובעין מידן ומתורתן אנו באים עליהם
כתיב פאכי את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים וישמעאל
בדין הוא שיטול פי שנים א״ל גביעה בן קוסם ארוני המלך אין אדם
עושה חפצו בין בניו א״ל הן א״ל והכתיב ויתן אברהם את כל אשר
לו ליצחק א״ל והיכן הוא נותן לבני קטורה א״ל ולבני הפילגשים אשר
לאברהם נתן אברהם מתנות ונסתלקו משם בבשת פנים. אמרו כנענים
מתורתן אנו באין עליהן בכל מקום כתיב ארץ כנען יתנו לנו ארצנו
א״ל אדוני המלך אין אדם עושה מה שהוא רוצה בעבדו א״ל הן א״ל
והכתיב פבויאמר ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו הרי הארץ שלנו
והן עבדים לאדונינו המלך ונסתלקו בבושת פנים. אמרו מצרים
מתורתם אנו באין עליהם ששים רבוא יצאו מארצנו טעונין כלי כסף
וכלי זהב דכתיב פגוינצלו את מצרים יתנו לנו כספנו וזהבנו אמר להם
גביעה בן קוסם ארוני המלך ס׳ רבוא עשו אצלם עבודה ר״י שנים
מהם כספים מהם זהבים יתנו לנו מדינר דינר בכל יום ישבו פילוסופים
חשבו לא הגיעו למאה שנה עד שנמצאת ארץ מצרים פדלטמיון
ונסתלקו משם בבושת פנים. בקש לעלות לירושלים אזלין אלין
כותאי ואמרו לו הזהר שאינם מניחין אותך ליכנס לבית קדש הקדשים
שלהם כיון שהרגיש גביעה בן קוסם הלך ועשה לו שני פהאנפילאות
ונתן בהן שתי אבנים טובות בשני רבואות כסף כיון שהגיע להר
הבית א״ל ארוני המלך שלוף את מנעליך ונעול אלו שני אנפילאות
שהרצפה חלקה שלא תחלק רגליך כיון שהגיע לבית קדש הקדשים
א״ל עד כאן יש לנו רשות ליכנס מכאן ואילך אין לנו רשות ליכנס
א״ל לכשאצא אני משוה לך את גבהתך א״ל אם אתה עושה כן רופא
אומן תקרא ושכר הרבה תטול: פותנו רבנן בכ״ה בניסן אתנטול
פזדימוסנאי מיהודה מירושלים כשבאו בני אפריקא לדון עם ישראל
וכו׳ א״ל גביהה בן פסיסא לחכמים תנו לי רשות ואדון עמהן אם ינצחוני
אמרו להם הדיוט שבנו נצחתם ואם אני אנצחם אמרו להם תורת
משה רבינו נצחתכם נתנו לו רשות וכו׳ עד עבד שקנה נכסים עבד
למי נכסים למי ולא עוד אלא כמה שנים שלא עבדתנו אמר להם
חזרו לו תשובה אמרו תן לנו זמן נתנו להם זמן שלשה ימים בדקו
ולא מצאו תשובה מיד הניחו שדותיהן כשהן זרועות וכרמיהן כשהן
נטועות וברחו ואותה שנה שביעית היתה עד ויתן אברהם את כל
וגו׳. ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות אב שכתב
פחלגיטיין לבניו בחיים ושיגר זה מעל זה יש לזה על זה כלום מאי
מתנות אמר רבי ירמיה שמסר להם שם טומאה וכו׳. פטוישלחם מעל
יצחק בנו אמר להם מה שאתם יכולין להרחיק הרחיקו שלא תכוו
בגחלתו של יצחק. אבל עשו על ידי שבא ונזדווג ליעקב נטל את
שלו מתחת ידו הה״ד הזאת לכם עליזה וגו׳ מי יעץ זאת על צור
המעטירה וגו׳. צואלה ימי שני חיי אברהם יודע ה׳ ימי תמימים זה
אברהם ונחלתם לעולם תהיה ואלה ימי שני חיי אברהם:

צאויגוע וימת אברהם אמר רב חנן בר רבא אמר רב אותו היום
שנפטר אברהם אבינו מן העולם עמדו כל גדולי אומות העולם
בשורה ואמרו אוי לו לעולם שאבד מנהיגו ואוי לה לספינה שאבדה
צבקברניטה: צגאמר ר׳ יהודה בר אילעאי חסידים הראשונים היו מתים
בחולי מעים בעשרה ובעשרים יום לומר שהחולי ממרק. ר׳ יהודה
אומר כל מי שנאמר בו גויעה מת בחולי מעים. שלשה שנאמר בהן
בשיבה טובה אברהם דוד וגדעון*. מה בין מיתת נערים למיתת זקנים
רבי יהודה ור׳ אבהו ר״י אומר נר זה בשעה שהוא כבה מאליו יפה
לו ויפה לפתילה וכל זמן שאינו כבה מאליו רע לו ורע לפתילה.
ר׳ אבהו אמר התאנה הזו בשעה שהיא נלקטת בעונתה יפה לה
ויפה לתאנה בשעה שהיא נלקטת שלא בעונתה רע לה ורע לתאנה.
ר׳ חייא רבה ותלמידיו ואית דאמרי ר׳ עקיבא ותלמידיו ואית דאמרי
ר׳ יוסי בן חלפתא ותלמידיו היו למודין להיות משכימין ויושבין
ושונין תחת תאנה אחת והיה בעל התאנה משכים ולוקטה אמרו
שמא חושדינן מה עבדון צדחלפון אתריהון אזל לגבייהו אמר להון
רבותי חדא מצוה דהויתון ילפין זכיין בי יושבין ושונין תחת תאנתי
בטלתון

ממ״ק ובממ״ק נח ב״ר פרשה סא : נט תהלים א : ס בראשית יג : סא שם יח : סב תהלים טז : סג נ״א זה ישמעאל : סד תהלים צב : סה איוב יד :
סו קהלת יא : סז ישעיה ח : סח גנזכאי אוצר : סט ב״ק צב : ע שיתין ששים נערים מגיעים לשיניים השומע חבירו אוכל וכוא׳ היינו אוכל :
עא בראשית מו : עב ד״ה א ד : עג איוב מב : עד ישעיה לח : עה דברים א : עו תהלים קטו : עז ישעיה יא : עח ודייתקי שטר צוואה בל׳ יון : עט בראשית כה :
פ ב״ר פרשה סא : פא דברים כא : פב בראשית ט : פג שמות יב : פד לטמיון לאוצר שכר העבדות : פה אנפילאות מנעלים קטנים : פו סנהדרין צא : פז דימוסנאי
תוכרי בשם : פח לגיטיין לי׳ לשון יוונית שטר צוואה : פט ב״ר פרשה סא : צ ב״ר פרשה סב : צא ב״ב נח : צב קברניטה משוט בספינה : צג ב״ר פרשה סב : *ב״ר פ׳
מ״ד בפסוק ואתה תבא אל אבותיך בשלום : צד חלפון שנו מקומם :

בטלתון יתה א"ל אמרינן שמא אתה חשדינן פייסן וחזרו לאתרידהון. מה עשה השכים בשחרית ולא לקטן וזרחה עליה חמה והתליעו אמרו בעל הבית יודע אימתי עונתה של תאנה ללקוט ולוקטן. כך הקב"ה יודע אימתי עונתן של צדיקים ומסלקן הה"ד *דודי ירד לגנו. זקן ושבע הה"ד [צה]עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון כל מתן שכרן של צדיקים מתוקן להם לעתיד לבא ומראה הקב"ה להן עד שהן בעולם הזה מתן שכרן מה שהוא עתיד ליתן להם לעתיד לבא ונפשם שבעה והם ישנים. משל למלך שעשה סעודה לאורחים והראה להם מה שהן אוכלין ושותין ושבעה נפשם וישנו להם. כך הקב"ה מראה לצדיקים עד שהן בעוה"ז מתן שכרן מה שהוא עתיד ליתן להם לעתיד ונפשם שבעה והם ישנים מה טעם [צו]כי עתה שכבתי ואשקוט ישנתי אז ינוח לי [צז]כד דמך רבי אבהו הזי י"ג נהרין דאפרסמון אמר לון אלין דמאן אמרין ליה דידך אמר לון אלין דאבהו [צח]ואני אמרתי לריק יגעתי לתהו והבל כחי כליתי אכן משפטי את ה' ופעולתי את אלהי. זבדי בן לוי ור' יהושע ורבי יוסי בן פטרא תלתיהון אמרין הלין קריא כד דמכין: חד מנהון אמר [צט]על זאת יתפלל כל חסיד אליך וגו'. וחד מנהון אמר [ק]תערוך לפני שלחן דשנת בשמן ראשי כוסי רויה [קא]וישמחו כל חוסי בך וגו' וחרנא אמר [קב]כי טוב יום בחצריך מאלף. רבנן אמרי [קג]מה רב טובך אשר צפנת הוי בשעת סלוקן של צדיקים מהעולם הקב"ה מראה להם שכרן המתוקן להן ואימתי סמוך למיתתן דכתיב [קד]יקר בעיני ה' המותה לחסידיו הוי ותשחק ליום אחרון: [קה]ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו בן האמה חולק כבוד לבן הגבירה

כל מי שנאמר בו גויעה ואסיפה אינו אלא מיתתן של צדיקים, והא ישמעאל כתיב ביה גויעה ואסיפה ישמעאל עשה תשובה דכתיב ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו, מכדי ישמעאל קשיש מאי טעמא חשיב ליה יצחק מקמיה ש"מ תשובה עביד ואדבריה יצחק לקמיה, ודילמא דרך חכמתן קא חשיב אלא מעתה דכתיב [קו]ויקברו אותו עשו ויעקב בניו הכא נמי דרך חכמתן קא חשיב, אלא מדאקדמיה ואדבריה ש"מ עשה תשובה: [קז]השדה אשר קנה אברהם מאת בני חת וגו' א"ר תנחומא והלא מקבורתה של שרה לקבורתו של אברהם אבינו ל"ח שנה והכא את אמר שמה קובר אברהם ושרה אלא בא ללמדך שכל מי שגמל חסד עם שרה זכה לגמול חסד עם אברהם. א"ר שמואל ב"נ שם ועבר היו מהלכין לפני מטתו וראו איזה מקום מופנה לאבינו אברהם וקברו אותו *בדיוטרין שלו. ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק (כתוב ברמז י"ו ול"ג):

אמר רבי סימון כל מקום שנאמר ויהי אחרי חזר העולם לאחור. ויהי אחרי מות אברהם מיד כל הבארות אשר וגו'. [קח]ויהי אחרי מות משה מיד פסק הבאר והמן וענני כבוד [קט]ויהי אחרי מות יהושע מיד נתגרו בהן יתדות הארץ [קי]ויהי אחרי מות שאול מיד ופלשתים נלחמים בישראל מתיבין חבריא לר' סימון (ויהי) [א]ואחרי מות יהוידע באו שרי יהודה וישתחוו למלך א"ר תנחום לא אתא ר' סימון למימר אלא ויהי אחרי. א"ר יודן אלולי שהעמיד הקב"ה אחרים תחתיהם כבר חזר העולם לאחוריו דכתיב ויהי אחרי מות אברהם וישב יצחק ויחפור את בארות המים. כתיב ויהי אחרי מות משה [וכתיב] ויאמר ה' אל יהושע. כתיב ויהי אחרי מות יהושע וכתיב ויאמר ה' יהודה יעלה. כתיב אחרי מות שאול וכתיב ודוד שב מהכות את עמלק. ואלה תולדות ישמעאל ר' חייא בר אבא ורבנן הוו יתבין ומקשין מה ראה הקב"ה ליחס תולדותיו של רשע כאן עבר ר' לוי אמרין הא אתא מרא דשמעתא נשאליניה אתא רבי לוי ואמר בשם ר' חמא בר חנינא להודיעך בן כמה שנים נתברך זקנך. [ג]ואמר ר' חייא בר אבא אמר ר"י למה נמנו שנותיו של ישמעאל כדי ליחס שנותיו של יעקב דכתיב ואלה ימי שני חיי ישמעאל וגו' וכתיב [ד]ואברהם בן פ"ו שנה וישמעאל בנו בן י"ג שנה עד דאתיליד יצחק הוה בר ארביסר וכתיב [ה]ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם וישמעאל בר כמה הוה בר ע"ד כמה פיישן משניה ס"ג ובו בפרק שנתברך יעקב מת ישמעאל דכתיב [ו]וילך עשו אל ישמעאל ויקח את מחלת בת ישמעאל ממשמע שנא' בת ישמעאל איני יודע שהיא אחות נביות אלא שקדשה ישמעאל ומת והשיאה נביות אחיה. ס"ג וי"ד עד דאתיליד יוסף הרי ע"ז וכתיב ויוסף בן ל' שנה הרי ק"ז שבע דשבעא ותרתי דכפנא הרי קי"ו ואמר ליה יעקב לפרעה ימי שני מגורי ק"ל שנה וי"ד שנה בבית עבר אחר ירידתו לארם נמצא יעקב כשעמד על הבאר בן ע"ז שנה היה. כשם שפירש יעקב מיצחק כ"ב שנה כך פירש יוסף מיעקב כ"ב שנה והא יעקב פירש ל"ו אלא י"ד דשמש בבית עבר לא נענש עליהם ללמדך שגדול תלמוד תורה יותר מכבוד אב ואם. [ז]ואלה שני חיי ישמעאל מה ראה הכתוב ליחס שניו של ישמעאל כאן אלא על ידי שבא *מקדקדו של מדבר לגמול חסד לאביו. וישכנו מחוילה עד שור וגו' הכא את אמר נפל ולהלן את אמר ישכון אלא כל ימים שהיה אברהם אבינו חי ישכון וכיון שמת א"א נפל. עד שלא פשט ידו בבית המקדש ישכון כיון שפשט ידו בבית המקדש נפל. בעוה"ז ישכון אבל לעתיד לבוא נפל:

פרשת תולדות

[ח]ואלה תולדות יצחק בן אברהם כתיב [ט]גיל יגיל אבי צדיק ויולד חכם ישמח בו. גילה בזמן שהוא צדיק בן צדיק. [י]ויהי בימי אחז וגו' אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע ווי שמלך אחז א"ל בן יותם הוא ואביו צדיק היה איני יכול לפשוט ידי בו. ויולד חכם ישמח בו מנין אתה אומר כל מי שיש לו בן יגע בתורה שהוא מתמלא עליו רחמים ת"ל ויולד חכם ישמח בו. אין לי אלא אביו בשר ודם מנלן שאפילו הקב"ה מתמלא עליו רחמים ת"ל [יא]בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני. [יב]עטרת זקנים בני בנים האבות עטרה לבנים והבנים עטרה לאבות. האבות עטרה לבנים שנאמר ותפארת בנים אבותם והבנים עטרה לאבות שנא' עטרת זקנים בני בנים אמרו לא נצול אברהם מכבשן האש אלא בזכות יעקב אבינו. משל לאחד שהיה לו דין לפני השלטון ויצא דינו מלפני השלטון לישרף וצפה אותו שלטון באיסטרולוגות שלו שהוא עתיד להוליד בת והיא נשאת למלך אמר כדאי הוא להנצל בזכות בתו כך יצא דינו של אברהם אבינו לישרף לפני נמרוד צפה הקב"ה שעתיד יעקב לצאת ממנו אמר הקב"ה כדאי הוא להנצל בזכותו של יעקב הה"ד [יג]לכן כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם. אברם נקרא אברהם שנאמר [יד]אברם הוא אברהם. יצחק נקרא אברהם דכתיב ואלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם. יעקב נקרא ישראל דכתיב [טו]לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל. (א) יצחק נקרא ישראל דכתיב [טז]ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב. אברהם נקרא ישראל מילתא עמיקתא היא דין. [יז]ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים (ובארץ כנען ובארץ גשן) ת"ל שנה. יצחק דומה לאברהם (כתוב בפסוק מי מלל לאברהם):

[יח]יש בנים שנתגנו באביהם זה יאשיהו שנתגנה באמון כי הוא אמון הרבה אשמה. חזקיה נתגנה באחז שנאמר צור תעודה. ויש אבות שנתגנו בבניהם עלי נתגנה בבניו ובני עלי בני בליעל. שמואל נתגנה בבניו ולא הלכו בניו בדרכיו. אבל אברהם הוא נתגדל ביצחק ויצחק נתגדל בו שנאמר וילכו שניהם יחדו וכתיב אברהם הוליד את יצחק וכי לא הוליד אלא יצחק אלא שנתגדל בו:

[יט]ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה. יצחק אבינו היה כשנעקד על גבי המזבח בן ל"ז שנה בו בפרק מתה שרה באותו פרק נולדה רבקה נמצאת רבקה נשאת ליצחק בת ג' שנים:

(ב) [כ]שש זוגות ששנותיהם שוות רבקה וקהת לוי ועמרם יוסף ויהושע שמואל ושלמה הלל הזקן ור' יוחנן בן זכאי משה רבינו ור' עקיבא: [כא]בת בתואל הארמי אם למד שהוא מפדן ארם מה ת"ל אחות לבן הארמי אלא בא ללמדך אביה רמאי ואחיה רמאי ואנשי מקומה רמאין והצדקת הזו שהיא יוצאה מביניהם למה היא דומה לשושנה בין החוחים. כתיב וישלח יצחק את יעקב וילך פדנה ארם אל לבן וגו' מלמד שכללן כולם ברמאות. ויעתר יצחק לה' ר' יוחנן אמר ששפך תפלות כעתר. רבי שמעון בן לקיש אמר שהפך את הגזרה ולפום כן קריין ליה [כב]עתרא דהפיך [כג]אדרא. לנכח אשתו מלמד שהיה יצחק שטוח כאן והיא שטוחה כאן אמר לפני הקב"ה רבש"ע כל בנים שאתה עתיד ליתן לי יהיו מן הצדקת הזאת אף היא אמרה כן. כי עקרה היא עיקר [כד]מטרין לא היה לה [כה]וגלף לה הקב"ה עיקר מטרין. ויעתר לו ה' לבן מלכים שהיה חותר לאביו לטול לטרא של זהב הבן חותר מבחוץ והאב חותר מבפנים: [כו]אמר רבי אלעזר למה נמשלה תפלתן של צדיקים לעתר לומר לך מה עתר זה מהפך את התבואה בגורן ממקום למקום אף תפלתן של צדיקים מהפכת דעתו של הקב"ה ממדת רגזנות למדת רחמנות: [כז]אמר ר' יצחק יצחק אבינו עקר

ממ"ק ובמ"ק *שיר ו : צה משלי לא : צו איוב ג : צז כד דמך כשמת : צח ישעיה מט : צט תהלים לב : ק שם כג : קא שם ס : קב שם פד : קג שם לא : קד שם קיו : קה ב"ב טז : קו בראשית לה : קז ב"ר פרשה סב : *בדיוטרין מקום הסמוך לו : קח יהושע א : קט שופטים א : קי שמואל א לא : א ד"ה ב כד : ג מגלה ח : ד בראשית יד : ה שם כה : ו שם לח : ז ב"ר פרשה סב : *מקדקדו מעקרו : ח ב"ר פרשה ס"ג : ט משלי כג : י ישעיה ו : יא משלי יז : יב שם : יג ישעיה כט : יד דה"א א : טו בראשית לב : טז שם מו : יז שמות יב : יח תנחומא : יט סדר עולם : כ ספרי : כא ב"ר פרשה סג : כב עתרא שם כלי שמהפכין בו התבואה בגורן : כג אדרא הגורן : כד מטרין רחם : כה וגלף וחקק : כו סוכה יד : כז יבמות סד :

זית רענן (א) יצחק נקרא ישראל שנאמר ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב והוא כתיב בויגש ומוכח שפיר מדקרא ליעקב בני ישראל שימ דיצחק נקרא ישראל : (ב) שש זוגות וכו', רבקה וקהת חיו קל"ג שנה, שמואל ושלמה חיו נ"ב שנה הלל הזקן וריב"ז ומשה ור"ע חיו ק"כ שנה :

עקר היה שנאמר ויעתר יצחק לה׳ לנכח אשתו על אשתו לא נאמר אלא לנכח אשתו ששניהם עקורים היו. אי הכי ויעתר לו ה׳ ויעתר להם מבעיא ליה אלא לפי שאינו דומה תפלת צדיק בן צדיק לתפלת צדיק בן רשע. א"ר יצחק מפני מה היו אבותינו עקורים מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים למה נמשלה תפלתן לעתר וכו׳ כדלעיל: [כח]ר"י אומר עשרים שנה היתה רבקה עקרה ולאחר כ׳ שנה לקח את רבקה והלך לו להר המוריה למקום שנעקד שם ונתפלל עליה על הריון הבטן ונעתר לו הקב"ה שנאמר ויעתר לו:

[כט]ויתרוצצו הבנים בקרבה ר׳ יוחנן אמר זה רץ להרוג את זה וזה רץ להרוג את זה. ר"ש בן לקיש אמר זה מתיר צוויו של זה וזה מתיר צוויו של זה. רבי לוי אמר שלא תאמר משיצא ממעי אמו נזדווג לו אלא עד שהוא במעי אמו [ל]זירתיה מתוחה לקבליה הה"ד [לא]זורו רשעים מרחם. דבר אחר ויתרוצצו הבנים עוברת על בתי ע"ז עשו מפרכס לצאת זורו רשעים מרחם תעו מבטן. עוברת על בתי כנסיות ובתי מדרשות יעקב מפרכס לצאת הה"ד [לב]בטרם אצרך בבטן ידעתיך. ותאמר אם כן למה זה אנכי מלמד שהיתה רבקה אמנו מחזרת על פתחיהן של נשים ואומרת הגיע לכם הצער הזה מימיכם א"כ הוא הצער של בנים הלואי לא עיברתי א"כ אני עתידה להעמיד י"ב שבטים הלואי לא עיברתי שראויה היתה רבקה להעמיד י"ב שבטים הה"ד ויאמר ה׳ לה שני גוים בבטנך הא תרין. ושני לאומים ממעיך יפרדו הא ארבע. ולאם מלאם יאמץ הא שיתא. ורב יעבוד צעיר הא תמניא. וימלאו ימיה ללדת והנה תומים בבטנה הא עשרה. ויצא הראשון אדמוני הא חד עשר. ואחרי כן יצא אחיו הא תריסר. ואית דמייתי לה מן הדין קריא ותאמר אם כן למה זה אנכי ז"ה בגי׳ תריסר. ותלך לדרוש את ה׳ וכי בתי כנסיות ובתי מדרשות היו באותן הימים אלא [לג]לא הלכה אלא לבית מדרשו של שם ועבר ללמדך כל מי שהוא מקבל פני זקן כאלו הוא מקבל פני שכינה. [לד]ויתרוצצו הבנים בקרבה שהיו חולקין בשביל העוה"ז והעוה"ב באותה שעה רצה סמאל להרוג יעקב במעי אמו אלא שעמד מיכאל כנגדו באותה שעה עמד מיכאל ורצה לשרוף לסמאל עד שהושיב הקב"ה בתי דינים ביניהן. ויאמר ה׳ לה על ידי שם בן נח (ככתוב בפסוק ותכחש שרה):

[לה]שני גוים בבטנך שני גאים בבטנך אדריינוס באומות ושלמה בישראל. שני גוים בבטנך א"ל דומה את לשדה שזרעה הצליחה ומלאו האוצרות בר [לו]והאצטבלאות קש תהא ברוכה השדה שמלאה האוצרות בר והאצטבלאות קש, אמר הקב"ה לרבקה יהא שלום בכרם הזה שהיא עתידה למלאות גן עדן צדיקים וגיהנם רשעים. שני גוים שנואי גוים כל האומות שונאין את ישראל וכל האומות שונאין את עשו סנאן דברייך במעיך שנא׳ [לז]ואת עשו שנאתי. ושני לאומים ממעיך יפרדו מכאן שנולד מהול. ולאם מלאם יאמץ עד כאן קורין סבתכא ורעמה מכאן ואילך יקומון יהודאי וארמאי. ורב יעבד צעיר אם זכה יעבוד ואם לאו יעבד:

[לח]שני גוים בבטנך אמר רב יהודה אמר רב אל תקרי גוים אלא גאים זה אנטונינוס ורבי שלא פסק משלחנם לא צנון ולא חזרת ולא קשואין לא בימות החמה ולא בימות הגשמים. דאמר מר צנון מחתך את המאכל חזרת מהפך האוכל. קשות מרווחא מעיינא. והתני דבי ר׳ ישמעאל למה נקרא שמן קשואין שהוא קשה לכל גופו של אדם כחרבות לא קשיא הא ברברבי הא בזוטרי:

[לט]ולאם מלאם יאמץ א"ר נחמן מתחלה היו מביאין נסכים מיהודה שלא היה יינם מחמיץ עד שנותנים לתוכו שעורין והיו קורין אותו חומץ סתם עכשיו אין יינם של אדום מחמיץ עד שנותנים לתוכה שעורים וקורין אותו חומץ האדומי לקיים מה שנא׳ [מ]אמלאה החרבה אם מלאה זו חרבה זו, רב נחמן בר יצחק אמר מהכא ולאם מלאם יאמץ: [מא]קיסרי וירושלים אם יאמר לך אדם חרבו שתיהם או ישבו שתיהם אל תאמין חרבה קיסרי וישבה ירושלים האמן שנא׳ אמלאה החרבה וכתיב ולאם מלאם יאמץ. [מב]וימלאו ימיה ללדת כאן לחסרין ולהלן למלאין, והנה תומים בבטנה תומים כתיב להלן תאומים מלא לפי ששניהם פרץ וזרח היו תמימים וכאן עשו ויעקב אחד צדיק ואחד רשע. ויצא הראשון אדמוני בזכות ראשון אני נגלה לכם ראשון ופורע לכם מן הראשון ובונה לכם ראשון ומביא לכם ראשון. בזכות [מג]ולקחתם לכם ביום הראשון אני נגלה לכם ראשון [מד]אני ראשון ואני אחרון. ופורע לכם מן הראשון ויצא הראשון אדמוני. ובונה לכם ראשון זה בית המקדש שנא׳ [מה]כסא כבוד מרום מראשון. ומביא לכם ראשון זה מלך המשיח שנא׳ [מו]ראשון לציון הנה הנם. ר"א למה יצא עשו ראשון כדי שיצא מלא דמים ותצא [מז]סריותו עמו כהדין [מח]פרביטא שהוא משטף את המרחץ ואח"כ מרחיץ בנו של מלך כך למה יצא תחלה כדי שיצא הוא וסריותו עמו. מטרונא שאלה את ר׳ יוסי בן חלפתא למה יצא עשו תחלה א"ל טפה ראשונה של יעקב היתה משל אם תניחו שתי מרגליות בשפופרת אחת לא זאת שאת נותנה בראשונה היא יוצאה אחרונה כך טפה ראשונה של יעקב היתה. אדמוני כאלו שופך דמים וכיון שראה שמואל את דוד אדום דכתיב [מט]וישלח ויביאהו והוא אדמוני מיד נתירא אמר אף זה שופך דמים כעשו א"ל הקב"ה עם יפה עינים עשו מדעת עצמו הוא הורג אבל זה מדעת סנהדרין הוא הורג. דיקלטינוס מלכא הוה רעי חזירי בהדא טבריא וכיון דהוה מטי סדרא דר׳ הוו ינוקי נפקין ומחיין ליה. לבתר יומין אתעביד מלך ויתיב ליה בהדא פניאס. ושלח כתבין לטבריא בפניא רמשא דערובתא דשבתא אמר אנא יהיב [נ]קילוון דיהון רברבני דיהודאי קיימין קודמאי בצפרא דחד בשבא. פקדיה לשליחא ואמר לא תתן יתהון להון אלא [נא]מטמעיא יומא דערובתא נחת ר׳ שמואל ב"נ למיסחי חמתיה לר׳ דהוה קאי קומי סדרא רבה ופניו חולניות א"ל למה פניך חולניות א"ל כך וכך אשתדר לי מן מלכותא א"ל איתא סחי דברייך עביד לך ניסין. כדעלון למסחי אתא הדא [נב]ארגינטין מגחך ומרקד קדמיהון בעי רבי דיזעף ביה א"ל ר׳ שמואל בר נחמן שבקיה דזימנין על ניסין הוא מתחמי א"ל מריך בעקא ואת קאים גחיך ומרקד אמר להון אכלון ושתון דברייכון עביד לכון ניסין ואנא מקים לכון קודמוי בצפרא דחד בשבא. באפוקי שבתא בתר סדרא נסביתן ואוקימון קדם פיילי דפניאס עלון ואמרין הא קיימין קדם פיילי אמר סגרון פיילי נסביתון ואוקימון על מטכסא דמדינתא עלון ואמרין ליה אמר אנא קילווי דיתזון בי בני תלת יומי ויעלון ויסחון וייתון לגבאי. אזלין ואתזון בי בני תלתא יומין ועאל ארגינטין ומזגא קומיהון ועאלין ואסחון ואתון לגביה אמר להון בגין דאלהכון עביד לכון ניסין אתון מקילין למלכא. אמרין ליה לדקלטינוס רעי חזירי אקילנן ברם לדקלטינוס מלכא אנן משתעבדין אמר להם אע"פ כן לא תבזון לא [נג]ברומי זעיר ולא [נד]בגולייר זעיר. כלו כאדרת שער כלו ראוי לאדרת כלו אדרת שער [נה]באדין דקו כחדה פרזלא חספא נחשא כספא ודהבא והוו כעור מן אדרי קיט מי גרם להם להיות אדרי קיט על שפשטו ידיהם באדירים. ויקראו שמו עשו הא שוא שבראתי בעולמי א"ר יצחק אתון קריתון לחזירתכון שם אף אנא אקרי לבני בכורי שם כה אמר ה׳ בני בכורי ישראל:

[נו]ויצא הראשון אדמוני שעד שהוא במעי אמו שתה דם נדתה ואחרי כן יצא אחיו וידו אחזת בעקב עשו: [נז]הגמון אחד שאל את רבן גמליאל א"ל מי תופס מלכות אחרינו הביא נייר חלק נטל קולמוס וכתב עליו ואחרי כן יצא אחיו וידו אוחזת בעקב עשו אמרו ראו דברים ישנים מפי זקן חדש להודיעך כמה צער היה אותו צדיק מצטער: [נח]מכאן אתה למד שאין בני עשו נופלין עד שיבא שריד מיעקב ויקצץ רגלי בני עשו מהר שעיר שנא׳ [נט]וירד מיעקב והאביד שריד מעיר: [ס]ויגדלו הנערים ויהי עשו משל להדס [סא]ועצבוניות שהיו גדלים זה על גבי זה וכיון שהגדילו והפריחו זה נותן ריחו וזה חוחיו כך כל י"ג שנה שניהם הולכים לבית הספר ולאחר י"ג שנה זה הולך לבית הספר וזה הולך לבית ע"ז. א"ר אלעזר בר׳ שמעון צריך אדם לטפל בבנו עד י"ג שנה ולאחר י"ג צריך שיאמר ברוך שפטרני מענשו של זה. ויהי עשו איש יודע ציד צד את הבריות בפיו את לא גנבת מאן גנב עמך את לא קטלת מאן קטל עמך, ר׳ אבהו אמר שודני צודני צד בבית צד בשדה. צד בבית היאך מתקנין מילחא. צד בשדה היאך מתקנין תיבנא, ר׳ אבא בר כהנא אמר הפקיר עצמו כשדה אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע לא דיינו שנשתעבדנו לע׳ אומות אלא אף לזו שנבעלת כנשים אמר להם הקב"ה בו בלשון אפרע מהם הה"ד [סב]והיו לב גבורי אדום ביום ההוא כלב אשה מצרה. ויעקב איש תם יושב אהלים שני אהלים בית מדרשו של שם ובית מדרשו של עבר:

[סג]ויגדלו הנערים יעקב הלך בדרך החיים שהיה יושב אהלים ועוסק בתורה כל ימיו עשו בדרך המות שהרג את נמרוד ואת חיור בנו. ועוד בקש להרוג את יעקב יקרבו ימי אבל אבי. יעקב שמש את אברהם ט"ו שנה ואת שם נ"ח שנה שמש שם את מתושלח צ"ח וכו׳. יעקב איש תם נולד מהול (כדכתוב ברמז י"ו): [סד]ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו [סה]קופרא טבא לפומיה כסא טבא לפומיה. ורבקה אוהבת את יעקב כל ששומעת קולו מוספת אהבה על אהבתו. ויזד יעקב נזיד א"ל עשו מה טיבו של תבשיל

טמ"ק ובמ"ק כח פרקי ר"א : כט ב"ר פרשה סג : ל זירתיה ידו ואגרופו : לא תהלים נח : לב ירמיה א : לג ניה וכלה : לד מדרש הבכיר : לה ב"ר פרשה סג : לו והאצטבלאות אורות סוסים בלע"ז : לז מלאכי א : לח עבודה זרה יא : לט פסחים מג : מ יחזקאל כו : מא מגלה ו : מב ב"ר פרשה סג : מג ויקרא כג : מד ישעיה מד : מה ירמיה יז : מו ישעיה נא : מז כריותו סרתונו : מח פרביטא בלן : מט שמואל א טז : נ קילוון גזרה וגוור : נא מטמעיא בוא סבמם : נב ארגינטין שד של בית המרחץ : נג ברומי איש רומי : נד בגולייר איש חיל פשוט : נה דניאל ב : נו מדרש הבכיר : נז ב"ר פרשה סג : נח פרקי רבי אליעזר : נט במדבר יד : ס ב"ר פרשה סג : סא ועצבוניות מיני קוצים : סב ישעיה מח : סג פר"א : סה ב"ר פרשה סג : סו קופרא בשר :

תבשיל זה א"ל שמת אותו זקן א"ל באותו זקן נגעה מדת הדין אמר א"ב לא יש מתן שכר ולא תחית המתים ורוח הקודש אומר [סז]אל תבכו למת זה אברהם בכו בכו להולך זה עשו וכו' :

ויזד יעקב נזיד [סח]תנא אותו היום נפטר אברהם אבינו ועשה יעקב אבינו תבשיל של עדשים לנחם יצחק אביו . ומאי שנא עדשים מה עדשים אלו גלגל אף אבלות גלגל ואיכא דאמרי מה עדשה אין לה פה אף אבל אין לו פה איכא בינייהו לנחומי בביעי , אמר רבי יוחנן חמש עבירות עבר אותו רשע באותו יום בא על נערה המאורסה דכתיב ויבא עשו מן השדה וכתיב התם [סט]כי בשדה מצאה . הרג את הנפש כתיב הכא והוא עיף וכתיב התם [ע]כי עיפה נפשי להורגים . כפר בתחית המתים דכתיב הנה אנכי הולך למות . כפר בעיקר כתיב הכא למה זה לי בכורה וכתיב התם [עא]זה אלי ואנוהו . בזה את הבכורה דכתיב ויבז עשו את הבכורה :

[עב]**אתה** מוצא אברהם חי קע"ה שנה ויצחק ק"פ אלא אותן ה' שנים שמנע הקב"ה מחייו מפני ה' עבירות שעשה אמר הקב"ה כך הבטחתי את אברהם ואתה תבוא אל אבותיך בשלום תקבר בשיבה טובה זו היא שיבה טובה רואה בנו עובד ע"ז ומגלה עריות ושופך דמים מוטב לו שיפטר בשלום הה"ד [עג]טוב חסדך מחיים . הלעיטני פער פיו וכו' (כדכתוב ברמז ק"ט) :

קיא מן האדום האדום הזה רבי יוחנן אמר מניה ומן פטרוניה וריש לקיש אמר מניה ומן דכוותיה . הוא אדום ויצא הראשון אדמוני , תבשילו אדום הלעיטני נא מן האדום , ארצו אדומה ארצה שעיר שדה אדום . גבוריו אדומים [עד]מגן גבוריהו מאדם . לבושיו אדומים [עה]אנשי חיל מתולעים , יפרע ממנו אדום [עו]דודי צח ואדום . בלבוש אדום [עז]מדוע אדום ללבושך : [עח]מכרה כיום את בכורתך לי אמרו כשהיו יעקב ועשו במעי אמן א"ל יעקב לעשו אחי שני עולמות לפנינו העוה"ז ועוה"ב העוה"ז יש בו אכילה ושתיה ומשא ומתן לישא אשה ולהוליד בנים ובנות אבל העוה"ב אין בו כל המדות הללו רצונך טול אתה העוה"ז ואני אטול העוה"ב שנאמר מכרה כיום את בכורתך לי כאותו היום שהיו בבטן אמם, מיד כפר עשו בתחית המתים שנאמר הנה אנכי הולך למות אותה שעה נטל עשו חלקו העוה"ז ויעקב נטל חלקו העוה"ב וכשבא יעקב מבית לבן וראה לו עשו בנים ובנות עבדים ושפחות א"ל יעקב אחי לא כך אמרת לי שתטול אתה העוה"ב ואני אטול העולם הזה מנין לך כל הממון הזה שתשמח הרהר עשו בדעתו ומה העוה"ז שאינו חלקו נתן לו הקב"ה שכרו העוה"ב שהוא חלקו על אחת כמה וכמה מיד אמר עשו רצונך בוא ונעשה שותפות טול אתה חצי העוה"ז וחצי העוה"ב כו' א"ל יעקב (ג) בני רכים ואינן יכולין לעמוד ביסורין שנא' [עט]ודפקום יום אחד : [פ]ויאמר יעקב מכרה כיום א"ל זבין לי חד יום מן דידך אמר ר' אחא כל מי שיודע לחשב כמה שנים ישב אבינו יעקב בשלוה ימצא שיום אחד ישב יעקב בשלוה בצלו של עשו . ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות מתחיל מחרף ומגדף למה לי אין כתיב כאן אלא למה זה לי . ד"א הנה אנכי הולך למות שהיה נמרוד מבקש להמיתו בשביל אותו בגד שהיה של אדם הראשון שבשעה שהיה עשו לובשו ויוצא בשדה היו באין כל חיה ועוף שבעולם ומתקבצים אצלו . ויאמר השבעה לי מה רצה יעקב אבינו ליתן נפשו על הבכורה דתנן *עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות ועבודה בבכורות משהוקם המשכן נאסרו הבמות ועבודה בכהנים אמר יהא רשע זה עומד ומקריב הה"ד [פא]אם לא דם שנאת ודם ירדפך ועשו זה שונא את הדם . ר' לוי אמר זה דם מילה , ר' שמואל בר נחמן אמר זה דם הקרבנות . רבנן אמרי שנאת דמו של אדם ואתה הורגו הה"ד [פב]ויאהב קללה ותבואהו ולא חפץ בברכה ר' לוי אמר ולא חפץ בבכורה , ר' חמא אמר זה דם הקרבנות שהוא קרוי ברכה כד"א [פג]מזבח אדמה תעשה לי וכתיב אבוא אליך וברכתיך :

ויעקב נתן לעשו להם ונזיד עדשים מה עדשה זו יש בה שמחה ויש בה אבלות כך אבל שמת אברהם ושמחה שנטל יעקב הבכורה . ויאכל וישת הכנים עמו כת של פריצים אמר ניכול מדידיה [פד]וניחוך עילויה ורוח הקודש אומר [פה]ערוך השולחן סדר פתורא . צפה הצפית סדר מנרתא . אית אתרא דקריין למנרתא צפיתא. קומו השרים זה מיכאל וגבריאל . משחו מגן כתבו הבכורה ליעקב . תני בר קפרא ולפי שהיו כמשחקים הסכים הקב"ה עמהן ומנין שהסכים דכתיב [פו]כה אמר ה' בני בכורי ישראל . ויקם וילך יצא הוא ובזיונו עמו . ויבז עשו את הבכורה מה בזה עמה תחית המתים בזה עמה הה"ד [פז]בבוא רשע בא גם בוז שבא הוא ובזיונו עמו. ועם קלון חרפה שנתלוה עמו קלונו של רעב ואין הרפה אלא רעב כד"א [פח]ולא אתן אתכם עוד חרפת רעב בגוים: **כו** [פט]ויהי רעב בארץ כתיב [צ]יודע ה' ימי תמימים [זה יצחק] ונחלתם לעולם תהיה גור בארץ הזאת . לא יבושו בעת רעה ברעתו של אבימלך . וביומי רעבון ישבעו ויהי רעב בארץ . [צא]לא ירעיב ה' נפש צדיק זה יצחק גור בארץ הזאת . והות רשעים יהדוף זה אבימלך . עשרה מיני רעבון וכו' (כדכתוב ברמז מ"ו) : אל תרד מצרימה שכן בארץ עשה שכונה בארץ הוי זורע הוי נוטע , ד"א שכן השכינה בארץ . גור בארץ הזאת את עולה תמימה מה עולה אם יצאה חוץ לקלעים נפסלת אף את אם את יוצא חוץ לארץ את נפסל . כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל הקשות וכו' (בב"ר פס"ד). האל מקצתן אימתי אני נותן לך את השאר לעתיד לבא . עקב אשר שמע אברהם בקולי בן מ"ח שנה הכיר אברהם את בוראו , ר' שמעון בן לקיש אמר בן שלש שנים הכיר את בוראו שנא' עקב אשר שמע מנין עק"ב :

[צב]**אמר** רב קיים אברהם אבינו כל התורה כלה שנאמר עקב אשר שמע אברהם בקולי וגו' ואימא שבע מצות ומילה אם כן מצותי חקותי ותורתי למה לי. קיים אברהם אפי' ערובי תבשילין שנא' תורותי אחד דברי תורה ואחד דברי סופרים :

[צג]**ויהי** כי ארכו לו שם הימים א"ר יוחנן חלום קשה נבואה קשה אבל שוטה אריכות ימים מבטלתן, נבואה קשה דכתיב [צד]יארכו הימים ואבד כל חזון אבל שוטה וכו' מיצחק ויהי כי ארכו לו שם הימים וירא והנה יצחק מצחק בשביל שהעלו ימים ארוכים היה עושה דבר זה. לא כך א"ר יוחנן המשמש מטתו ביום הרי זה מגונה דא"ר יוחנן אין תשמיש המטה אלא בלילה שנא' [צה]בערב היא באה ובבקר היא שבה. איוב קלל יום לידתו וליל עיבורו הה"ד [צו]יאבד יום אולד בו והלילה אמר הורה גבר אמר איוב הלואי היתה אמי נדה בשעה שבא אבא ליזקק לה שתאמר לו הורה גבר . ירמיה מקלל יום לידתו ויום עיבורו [צז]ארור היום אשר יולדתי בו זה יום העבור. יום אשר ילדתני אמי זה יום הלידה אפשר חלקיהו אדם צדיק היה עושה דבר זה אלא לפי שהיתה איזבל הורגת בנביאים שמש מטתו ביום וברח. ויזרע יצחק בארץ ההיא א"ר חלבו הארץ קשה והשנה קשה אעפ"כ הצליח ואלו היתה יפה עאכ"ו . וימצא בשנה ההיא מאה שערים מאה מינים שערים מאה כורים האמידו אותה ועשתה כמה שהאמידוה . והלא כל דבר שבמדה ובמנין אין ברכה מצויה בו מפני מה אמדו אותה מפני המעשר :

[צח]**ויזרע** לקח כל המעשר מממונו וזרע צדקה לעניים כשם שאתה אומר [צט]זרעו לכם לצדקה וכל דבר ודבר שעישר נתן לו הקב"ה מאה שערים של ברכות . ויצו אבימלך את כל העם לאמר הנוגע א"ר איבו אפי' צרור לא יזרוק בו אדם :

[ק]**ויגדל** האיש וילך הלוך וגדל עד שהיו אומרים (ד) זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך . ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר ועבודה רבה ועבדה כתיב אם אין אדם נעשה כעבד לעבדו אינו קונה אותו . לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד א"ל כל עצמות שעצמת לא ממנו היה לשעבר היה לך [קא]קוקיא חד כרון אית לך קוקיא סגיאין . [קב]א"ר חנינא הרואה באר בחלום רואה שלום שנ' ויחפרו עבדי יצחק בנחל וימצאו שם באר מים חיים, ר' נתן אומר מצא תורה שנא' מוצאי מצא חיים . רבא אמר חיים ממש. הרואה באר בחלום ישכים ויאמר ויחפרו עבדי יצחק בנחל קודם שיקדמנו פסוק אחר [קג]כהקיר ביר מימיה : [קד]**כמה** בארות חפר יצחק אבינו בבאר שבע ר' יהודה ברבי סימון אמר ארבעה כנגד כן נעשו בניו ארבעה דגלים במדבר , ורבנן אמרין חמשה כנגד חמשה חומשי תורה. ויקרא שם הבאר עשק כנגד ספר בראשית שבו נתעסק הקב"ה וברא את עולמו , ויקרא שמה שטנה כנגד ספר ואלה שמות על שם וימררו את חייהם, וימצאו שם באר מים חיים כנגד ספר ויקרא שמלא הלכות רבות . ויקרא אותה שבעה כנגד ספר וידבר שהוא משלים לשבעה חומשי תורה, והלא חמשה הן בר קפרא עביד מן רישא דספרא דוידבר עד ויהי בנסוע הארון ספרא. ויהי בנסוע הארון ופסוק דבתריה ספר בפני עצמו . מן תמן עד סופיה דספרא ספר בפני עצמו . ויקרא שמה וגו' נגד משנה תורה. ואבימלך הלך אליו מגרר [מגורר] מלמד שנכנסו ליסטין בתוך ביתו והיו מקרקרין בו

ממ"ק ובמ"ק סז ירמיה כב : סח בבא בתרא ט"ז : סט דברים כב : ע ירמיה ד : עא שמות טו : עב ב"ר פרשה סג : עג תהלים סג : עד נחום ב : עה שם : עו ש"ר ד : עז ישעיה סג : עח פר"א : עט בראשית לג : פ ב"ר פרשה סג : *זבחים : פא יחזקאל לה : פב תהלים קט : פג שמות יד : פד וניחוך נלהוק : פה ישעיה כא : פו שמות ד : פז משלי יח : פח יחזקאל לו : פט ב"ר פרשה סד : צ תהלים לז : צא משלי י : צב יומא כח : צג ב"ר פרשה סד : צד יחזקאל יב : צה אסתר ב : צו איוב ג : צז ירמיה כ : צח פר"א : צט הושע י : ק ב"ר פרשה סד : קא קוקיא תרגום של שית לבך לעדרים : קב ברכות נו : קג ירמיה ו : קד ב"ר פרשה סד :

זית רענן (ג) בני רכים כו', קשה דהא כשאין לו חלק בעה"ז כ"ש שיהיו לו יסורין . ואפשר ביסורי עוה"ב דכשיהיה לו חלק בעוה"ז יצטרך לסבול יסורין לעוה"ב : (ד) זבל פרדותיו של יצחק וכו', ע"ד שארז"ל כל הנוטל פרושה מאיוב מתברך :

בו כל הלילה. [ד"א מגרר] מגורר שעלו בו צמחין ואחוזת מרעהו ר"י אומר אחוזת מרעהו שמו, ר"נ אמר סיעת מרחמוהי. ופיכל שר צבאו ר"י אומר פיכל שמו ר' נחמיה אומר פה שכל צבאותיו נושקין לו על פיו: **ויאמרו** ראו ראינו מעשיך ומעשה אבותיך. אם תעשה עמנו רעה וגו' רק מיעוט מלמד שלא עשו עמו טובה שלמה. [קה]בימי רבי יהושע בן חנניה גזרה מלכות שיבנה בית המקדש הושיבו פפוס ולוליאנוס [קו]טרפיזין מעכו לאנטוכיא. והיו מספיקן לעולי גולה, אזלין אלין כותאי ואמרין ליה ידיע להוי למלכא דהדך קרתא דתתבני ושוריא ישתכללון מנדה בלו והלך לא יתנון, מנדה זו מנת המלך בלו זה [קז]פריגורין והלך זה [קז]אנגרוטוג אמר לון ומה נעביד וגזרית א"ל שלח ואמר להון או ישניניה מן אתריה או יוסיפון עליה חמש אמין או יבצרון מניה חמש אמין ומן גרמיה אינון חזרין בהון. הוו קהליא [קח]מצמתין בהדא בקעתא דבית רמון כיון דאתין כתביא שרון בכין בעון מימרד על מלכותא אמרין יעול בר נש חכים [קט]וישדל צבורא אמרין יעול ר' יהושע בן חנניה דהוא [קי]אסקלוסתיקא דאורייתא עאל ודרש ארי טרף וישב לו עצם בגרונו אמר כל דאתי ומפיק אנא יהיב ליה אגריה אתא הדין [א]קורא מצראה דמוקריה אריך ויהב [ב]קועיה ואפקיה א"ל הב לי אגרי א"ל תהוי [ג]מגלגלא ואמרת דעלת בפומא דארי בשלם ונפקת בשלם ואין לך שכר גדול מזה כך דיינו שנכנסנו לאומה זו בשלום ויצאנו בשלו. ויבואו עבדי יצחק ויגידו לו אין אנו יודעין אם מצאו אם לאו ממה דכתיב וימצאו שם באר מים חיים הוי שמצאו מים חיים:

קיב

ויהי עשו בן ארבעים שנה כתיב [ד]יכרסמנה חזיר מיער כל הנביאים לא פרסמוה אלא אסף ומשה אסף אמר יכרסמנה חזיר מיער משה אמר [ה]ואת החזיר כי מפריס פרסה למה מושלה בחזיר מה החזיר הזה בשעה שהוא רובץ פושט טלפיו כלומר ראו שאני טהור כך עשו כל מ' שנה היה צד נשי אנשים ומענה אותן כיון שהגיע למ' שנה דמה עצמו לאביו אמר מה אבא נשא אשה בן מ' שנה אף אני נושא אשה בן מ' שנה. ויקח אשה את יהודית ר' יודן בר' סימון פתח [ו]אלהים מושיב יחידים ביתה אפי' ממזר אחד בסוף העולם וממזרת אחת בסוף העולם הקב"ה מביאן ומזווגן זה לזה לפי שכתוב [ז]כי החרם תחרימם החתי אמר הקב"ה ייתי הדין מחיק שמא דכתיב [ח]ולא יהיה שריד לבית עשו ויסב להדא מחקת שמא:

קיג

ויקח אשה את יהודית הלך אצל מינו את כל עורב למינו. בימי ר' חייא הלך [י]זרזיר לארץ ישראל אתון טעון ליה לגביה א"ל מהו דנכליניה אמר להם אזלין יהביתון על [יא]איגרא וכל עוף דשכון עליה מיניה הוא עבדין כן ואתא הדין עורבא מצראה ושכן גביה אמר לון מכאב הוא דכתיב את כל עורב למינו אמר לא להנם הלך זרזיר אצל עורב אלא מפני שהוא מינו כך לפי דכתיב כי החרם תחרימם וכתיב לא יהיה שריד לבית עשו ייתי הדין מחיק שמא ויסב להדא מחיקת שמא. ותהיין מרת רוח ליצחק ולרבקה למה ליצחק תחלה אלא רבקה על ידי שהיתה בת עע"ז לא היתה מקפדת על עובדי ע"ז יצחק שהיה בן קדושים והיה מקפיד על עובדי ע"ז לכך ליצחק תחלה. דבר אחר מפני מה ליצחק תחלה לפי שהיה הדבר תלוי בה שנא' ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך. לכך ליצחק תחלה, ד"א וכו' אלא דרכה של אשה להיות יושבת בבית ודרכו של איש להיות יוצא להוץ ולומד בינה מבני אדם וזה על ידי שכהו עיניו והוא יושב בתוך ביתו לכך ליצחק תחלה. ד"א לפי שגרם לו לסלק רוח הקודש ממנו: **כז** ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו ר' יצחק פתח [יב]מצדיקי רשע עקב שחד וצדקת צדיקים יסירו ממנו כל מי שנוטל שחד בשביל להצדיק את הרשע זה יצחק ע"י שהצדיק את הרשע כהו עיניו ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו וגו'. מצדיק רשע ומרשיע צדיק תועבת ה' גם שניהם לא ממה שהיתה רבקה אוהבת ליעקב יותר מעשו עשתה את הדבר הזה אלא אמרה לא יעול ויטעי להחוא סבא על שם תועבת ה' גם שניהם ועל ידי שהצדיק את הרשע כהו עיניו:

קיד

רבי יצחק פתח [יג]ולא תקח שחד וגו' ומה מי שנטל ממי שנתחייב לו כהו עיניו הנוטל שחד ממי שאינו חייב לו על אחת כמה וכמה. ר' חנינא בר פפא פתח [יד]רבות עשית אתה ה' אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו כל פעולות שפעלת אלינו בשבילנו. למה כהו עיניו של יצחק כדי שיבא יעקב ויטול את הברכות. **יצחק** תבע יסורין וכו' (כדכתוב ברמז ק"ה). ותכהין עיניו מראות, מראות ברעתו של אותו רשע. אמר הקב"ה יהא יצחק יוצא לשוק ויהון ברייתא אמרין דין אביו של אותו רשע אלא הרי אני מכהה עיניו ויהא יושב בתוך ביתו הה"ד [טו]בקום רשעים יסתר אדם מכאן כל המעמיד בן רשע או תלמיד רשע עיניו כהות. תלמיד רשע מאחיה השילוני [טז]ואחיהו לא יכול לראות כי קמו עיניו משיבו שהעמיד ירבעם הרשע. בן רשע מיצחק ותכהין עיניו מראות שהעמיד עשו הרשע. דבר אחר מראות מכה אותה ראיה בשעה שעקד אברהם אבינו את יצחק בנו על גבי המזבח בכו מלאכי השרת דכתיב [יז]הן אראלם צעקו חוצה ונשרו דמעותיהן לתוך עיניו של יצחק והיו רשומות בתוך עיניו וכיון שהזקין כהו עיניו. דבר אחר בשעה שנעקד על גבי המזבח תלה עיניו למרום והביט בשכינה. מושלים אותו משל למה הדבר דומה למלך שהיה מטייל בפתח פלטין שלו וראה בן של אוהבו מציץ עליו בעד החלון אמר אם אני הורג אותו הריני מכריע את אוהבי אלא הריני גוזר שיסתתמו חלונותיו. כך בשעה שנעקד תלה עיניו והביט בשכינה אמר הקב"ה אם אני הורג אותו הריני מכריע את אברהם אוהבי אלא גוזרני שיכהו עיניו. [יח]והביט בכבוד השכינה והכתיב [יט]כי לא יראני האדם וחי אלא תחת המיתה כהו עיניו בזקנותו מכאן אתה למד שהסומא כמת. [כ]אסור להסתכל בצלם דמות רשע שנא' [כא]לולי פני יהושפט אני נושא אם אביט אליך ואם אראך וא"ה אליעזר עיניו כהות שנאמר ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות משום דאסתכל ביה בעשו הרשע. והא גרמא ליה והאמר ר' יצחק לעולם אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך שהרי אבימלך קלל את שרה ונתקיים בזרעה שנא' הנה הוא לך כסות עינים אל תקרי כסות עינים אלא כהות עינים שנא' ותכהין עיניו מראות. הא והא גרמא ליה. [כב]ד"א לאדם גדול שהיה לו טרקלין נאה ומשובחת והיו שכניו שורפין קש ותבן ומעלין עשן בעד החלון הלך וסתם את החלון. כך נשי עשו עובדין ע"ז ויצחק רואה ומצר מיד כהו עיניו. [כג]ויקרא את עשו בנו הגדול הגיע ליל פסח קרא יצחק לעשו בנו א"ל בני הלילה הזה העליונים אומרים שירה הלילה הזה אוצרות טללים נפתחין עשה לי מטעמים ורוח הקודש משיבה אותו [כד]אל תלחם את לחם רע עין ואל תתאו למטעמותיו ונתעכב שם. אמרה רבקה ליעקב בנה הלילה הזה העליונים וכו' היום הזה ברכת טללים עשה מטעמים לאביך שעד שהוא בעולמו ויברכך והבא שני גדיי עזים וכי ב' גדיי עזים היה מאכל של יצחק (ה) אלא אחד הקריב קרבן פסח וא' עשה מטעמים. י' ברכות ברך יצחק את יעקב כנגד י' מאמרות שנברא בהן העולם וכשיצא יעקב מעוטר כחתן וככלה בקשוריה וירד עליו תחית טל מן השמים ונדשנו עצמותיו ונעשה גבור חיל לכך נאמר מידי אביר יעקב:

[כה]**ויקרא** את עשו בנו הגדול למדינה שהיתה מכתבת [כו]ענקמין למלך והיתה שם אשה אחת והיה לה בן ננס והיתה קוראה אותו [כז]מקרואלפרוס א"ל בני מקרואלפרוס ואין אתם מכתיבין אותו א"ל אם בעיניך מקרואלפרוס בעינינו הוא ננס כך אביו קרא אותו גדול ויקרא את עשו בנו הגדול אמו קראה אותו גדול ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדול א"ל הקב"ה בעיניכם הוא גדול בעיני הוא קטן שנא' [כח]הנה קטן נתתיך בגוים בזוי אתה מאד. א"ר ברכיה לקבל [כט]תורא טבחא הה"ד [ל]כי זבח לה' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום: **ויאמר** אליו בני ויאמר אליו הנני הה"ד [לא]כי יחנן קולו אל תאמן בו כי שבע תועבות בלבו את מוצא תועבה אחת כתיב בתורה וכתיב בה עשר [לב]לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש וגו' כאן כתיב שבע עאכ"ו הוי שבע תועבות בלבו. הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי א"ר יהושע הגיע אדם לפרק אבותיו קודם לחמש שנים ידאג מן המיתה שכך אמר יצחק אם לשנים של אבא אני מגיע עד עכשיו מתבקש לי ואם לשנים של אימא מגיע הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי. תני ז' דברים מכוסים מבני אדם ואלו הן יום המיתה שנאמר [לג]כי לא ידע האדם את עתו: יום הנחמה [לד]אני ה' בעתה אחישנה. ועומק הדין שנא' [לה]כי המשפט לאלהים הוא. ואין אדם יודע במה משתכר דכתיב [לו]מתת אלהים היא. ואין אדם יודע מה בלב חברו [לז]אני ה' חוקר לב. ואין אדם יודע מה בעבורה של אשה דכתיב [לח]כעצמים בבטן המלאה. ומלכות הרביעית מתי תפול דכתיב [לט]כי יום נקם בלבי. ועתה שא נא כליך שחוז [מ]מאני זינך שלא תאכילני נבלות וטרפות. סב מאני זינך

ממ"ק ובמ"ק קה הגה דבי אליסו : קו טרפיזין שולחנות : קז פריגורין, אנגרוטוג שמות מיני מס : קח מצמתין מקובלים : קט וישדל ופתיק : קי אסקלוסתיקא מלומד והכס :
א קורא מין עוף ולו נוחר והרטוס ארוך : ב קועיה הרטומו : ג מגלגלא מפתכת : ד ב"ר פרשה סה : ה תהלים נ : ו דברים יד : ז תהלים כח : ח דברים ב :
ט עובדיה : י זרזיר מין עוף : יא איגרא על הגג : יב ישעיה ה : יג שמות כג : יד תהלים מ : טו משלי כה : טז מלכים א יד : יז ישעיה לג : יח פרקי ר"א :
יט שמות לג : כ מגלה כח : כא מלכים ב ג : כב מדרש הבכיר : כג פרקי ר"א : כד משלי כג : כה ב"ר פרשה סה : כו ענקטין אנפים גדולי הקומה : כז מקרואלפרוס :
ארוך וקל ברגליו : כח ירמיה מט : כט תורא פי' בערך כשור יסיה סטכת : ל ישעיה לד : לא משלי כו : לב דברים יח : לג קהלת ט : לד ישעיה ס : לה דברים א :
לו קהלת ג : לז ירמיה עז : לח קהלת יא : לט ישעיה סג : מ מאני כלי זיין שלך :

זית רענן (ה) אלא אחד הקריב קרבן פסח וכו', וקשה דהא גם הפסח אכל, וי"ל דלא אכל ממנו אלא כזית והשאר אכלו בני ביתו ומגדי השני עשה מטעמים מקצת ממנו :

זונך שלא האכילני גזלות וחמסים. תליך א"ל הרי ברכות תלויות למאן דרחמי ליה למתברכא הוא מתברך. ד"א שא נא כליך זה בבל דכתיב [מא]ואת הכלים הביא וגו'. תליך זו מדי דכתיב [מב]ויתלו את המן. קשתך זו יון דכתיב [מג]כי דרכתי לי יהודה קשת וגו' ועוררתי בניך ציון על בניך יון. וצא השדה זו אדום דכתיב ארצה שעיר שדה אדום. ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי א"ל בתחלה הייתי נהנה מן הראיה ועכשיו איני נהנה אלא מן הטעם וכן שלמה אומר [מד]ברבות הטובה רבו אוכליה וגו' לא דמי ההוא דחמי [מה]סולגיתא פניא וכפן לההוא דחמי סולגיתא מליא ושבע. ורבקה שומעת בדבר יצחק אל עשו וגו' לצוד ציד להביא אם מצא מוטב ואם לאו להביא מן הגזלות ומן החמסים. ועתה בני שמע לך נא אל הצאן לך וקדם את האומה שהיא משולה כצאן ואתנה צאני צאן מרעיתי. וקח לי משם שני גדיי עזים אם מצאת מוטב ואם לאו הבא לי [מו]מפורנין שלי שכך כתב לה שהוא מעלה לה שני גדיים בכל יום. גדיי עזים טובים טובים לך טובים לבניך טובים לך שעל ידיהם אתה נוטל את הברכות טובים לבניך שעל ידם מתכפר להם דכתיב [מז]כי ביום הזה יכפר עליכם. הן עשו אחי איש שעיר גבר [מח]שייהן כד"א [מט]ושעירים ירקדו שם. ואנכי איש חלק כד"א [נ]כי חלק ה' עמו. ר' לוי אמר [נא]לקווץ וקרח שהיו [עומדים] על שפת הגורן עלה המוץ [בקווץ] ונסתבך בשערו עלה המוץ בקרח ונתן ידו על ראשו והעבירו כך עשו הרשע כל השנה כולה הוא מתלכלך ואין לו במה יתכפר אבל יעקב בא יוה"כ ומתכפר כד"א כי ביום הזה יכפר עליכם: **קטן** **אמר** ר' יצחק לא שאיל הוא לה ולא שאילה היא לו. ונשא השעיר זה עשו אחי איש שעיר. את כל עונותם

את כל עונות תם ויעקב איש תם. אולי ימושני אבי והייתי בעיניו כמתעתע כתועה וכעובד ע"ז. והבאתי עלי קללה ולא ברכה אפילו ברכה אחת שהוא עתיד ליתן לי בסוף אינו נותן לי. א"ר אלעזר כל המחליף דבורו כאלו עובד ע"ז כתיב הכא והייתי בעיניו כמתעתע וכתיב התם הבל המה מעשה תעתועים. ותאמר לו אמו עלי קללתך בני אמרה אדם הראשון שחטא לא אמו נתקללה שנא' [נב]ארורה האדמה אף את עלי קללתך בני ר' יצחק אמר עלי ליכנס לומר לו בנך יעקב צדיק ועשו רשע. וילך ויקח ויבא לאמו אנוס וכפוף ובוכה. ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדול החמודות שחמד מנמרוד הרשע הה"ד [נג]חמד רשע מצוד רעים. ר"מ אומר עשו ראה את הכתונת על נמרוד וחמד אותה בלבו והרגו ולקחו ממנו וכשלבש אותה נעשה גם הוא גבור שנא' ויהי עשו איש יודע ציד אמר יעקב אין הרשע ראוי ללבוש בגדים הללו מה עשה חפר בארץ וטמנם שנא' טמון בארץ חבלו וגו'. אשר אתה בבית שבהן משמש לאביו:

אמר רשב"ג כל ימי הייתי משמש את אבא ולא שמשתי אותו אחד ממאה ששמש עשו הרשע את אביו. אני בשעה שהייתי משמש את אבא הייתי משמש אותו בבגדים מלוכלכים ובשעה שהייתי יוצא לשוק הייתי יוצא בבגדים נקיים אבל עשו בשעה שהיה משמש את אביו לא היה משמשו אלא בבגדי מלכות. אשר אתה בבית כמה נשים היו לו ואת אמרת אשר אתה בבית אלא דהוא ידע מה עובדיהו עובדא הוה בהדא סיעא דפריצין בהדא כפר חטיא דהוו נהיגין אכלין ושתין בבי כנישתא כל *פתי רמשא דשבתא מן דהוו אכלין הוו נסבין גרמי ומקלקלי יתהון על ספרא. חד מנהון [נד]דמך אמרין ליה למאן את מפקד על בניך אמר לון לספרא אמר כמה רחמין הוו ליה והוא אמר לספרא אלא דהוה ידע עובדיהון כך כמה נשים היו לו ואת אמרת אשר אתה בבית אלא דהוה ידע עובדיהון. ואת עורות גדיי העזים אמר רבי יוחנן תרין [נה]אדרעין דאבונא יעקב כתרין עמודין [נו]דפרספא ואת אמרת הלבישה אלא חייטינן. [ר"ה בשם ר"י] שני תמידין שהיו ישראל מקריבין בחג היו מרכיבין אותן על שני [נז]הוגנין והיו רגליהן [נח]שפופות בארץ. קנמון היה גדל בארץ ישראל והיו עזים וצבאים אוכלין ממנו. אמר ר' חנינא [והלא] עגלין נשחטין וזיתים נקצצין ועפר שבהרים מעשה נסים הם[נט]:

[ס]**תמן** תנינן בשר בהמה טהורה בחלב בהמה טהורה אסור לבשל ואסור בהנאה מנהני מילי א"ר אלעזר דאמר קרא וישלח יהודה את גדי העזים הא כל מקום שנאמר גדי סתם אפי' פרה ורחל במשמע. ולילף מינה כתיב קרא אחרינא ואת עורות גדיי העזים הוי להו שני כתובים הבאים כאחד וכל שני כתובים הבאים כאחד אין מלמדין. הניחא למאן דאמר אין מלמדין אלא למאן דאמר מלמדין מאי איכא למימר תרי מעוטי כתיבי: [סא]ותתן את המטעמים לותה אותו עד הפתח אמרה עד כאן הייתי חייבת לך מכאן ואילך בריך יקום לך. ויאמר יעקב אנכי עשו בכורך א"ר לוי אנכי שעתידין בני לקבל עשרת הדברות אבל עשו בכורך. קום נא שבה אמר הקב"ה ליעקב אתה אמרת קום נא שבה בבקשה הייך באותו לשון אני פורע [לך] [סב]קומה ה' ויפוצו אויביך. [סג]יש נספה בלא משפט זה עשו א"ל הקב"ה לעשו אתה אמרת יקום אבי אף אני בו בלשון אני פורע לך [סד]יקום אלהים יפוצו אויביו: ויאמר יצחק אל בנו מה זה מהרת למצוא בני ויאמר כי הקרה ה' אלהיך לפני מה זה מהרת למצוא את הברכה בני אביך נתברך בן ע"ה ואתה בן ס"ג. ויאמר כי הקרה ה' אלהיך לפני ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש חד מנייהו אמר ומה אם לקרבנך המציא לך וירא והנה איל וגו' למאכלך על אחת כמה וכמה. חד מנהון אמר אם לזווגך המציא לך דכתיב [סה]הקרה נא לפני וכתיב וישא עיניו וירא והנה גמלים באים למאכלך על אחת כמה וכמה. כי הקרה ה' אלהיך לפני משל לעורבא דאייתי נורא לקיניה בשעה שאמר כי הקרה ה' אלהיך אמר יצחק יודע אני שאין עשו מזכיר שמו של הקב"ה אין זה עשו אלא יעקב מיד אמר ליה גשה נא ואמושך בני. נשפכו מים על ברכיו והיה לבו רפה כשעוה וזימן לו הקב"ה שני מלאכים אחד לימינו ואחד לשמאלו והיו אוחזין אותו [סו]במרפקו כדי שלא יפול הה"ד [סז]אל תשתע כי אני אלהיך אל תשוע אל יהי לבך לשעוה. ויאמר הקול קול יעקב הא קל דקל חכים וידים [סח]משלחין מתין אין יעקב שולט אלא בקולו שנא' הקול קול יעקב ואין עשו שולט אלא בידים שנא' והידים ידי עשו. בשעה שיעקב מצפצף בקולו אין ידי עשו שולטות. לא עמדו פילוסופים באומות העולם כבלעם בן בעור וכאבנימוס הגרדי. אבנימוס הגרדי נתכנסו כל אומות העולם אצלו אמרו לו תאמר שאנו יכולים להזדווג באומה זו אמר להן לכו וחזרו על בתי כנסיות ובתי מדרשות שלהן אם [מצאתם] שם תינוקות מצפצפים בקולם אי אתם יכולים להן ואם לאו אתם יכולים להם שכך הבטיחן אביהם ואמר להם הקול קול יעקב בזמן שקולו של יעקב מצוי בבתי כנסיות ובבתי מדרשות אין הידים ידי עשו. הקול קול יעקב בפילגש בגבעה [סט]ארור נותן אשה לבנימין. דבר אחר הקול קול יעקב הא קל משתק את העליונים ואת התחתונים כתיב [ע]בעמדם תרפינה כנפיהן וכי יש ישיבה למעלה והכתיב ורגליהם רגל ישרה שאין להם *קפיצים [עא]קרבת על חד מן קאמיא מן קיימיא [עב]שרפים עומדים ממעל לו וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו ואת אמרת בעמדם אלא בעם דם בשעה שישראל אומרים שמע ישראל וגו' שותקים ואח"כ תרפינה כנפיהן ומה הן אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. כתיב [עג]ברן יחד כוכבי בקר זרעו של יעקב שנמשלו לכוכבים ומצדיקי הרבים ככוכבים ואחר כך ויריעו כל בני אלהים אלו מלאכים. כתיב [עד]ותשאני רוח ואשמע אחרי קול משקלסתי אני וחברי ואח"כ רעש גדול ומה הן אומרים ברוך כבוד ה' ממקומו. א"ר יהודה ב"ר אלעאי רבי היה דורש הקול קול יעקב קולו של יעקב צות ממה שהידים ידי עשו לו א"ר יוחנן אנדרינוס קיסר הרג בביתר שמונים אלף רבוא בני אדם: [עה]הקול קול יעקב כחך קשה משל עשו [עשו] אם תופס את האדם הרי הוא בידו ואם ברח אינו יכול [לעשות] לו דבר אבל אתה אפילו אדם בורח לסוף העולם הקול אתה אומר בבית הכנסת והרי הוא בא מעצמו. ד"א כל הקולות שלך ויהי קולות וברקים והגשמים בזכותך לקול תתו המון מים אם אתה מפטט בקולך הידים ידי עשו וכן הוא אומר [עו]היש ה' בקרבנו מיד ויבא עמלק: [עז]הקול קול יעקב והידים ידי עשו זה אנדרינוס קיסר שהרג באלכסנדריא של מצרים ששים רבוא על ששים רבוא כפלים כיוצאי מצרים. הקול קול יעקב זה אספסינוס קיסר שהרג בכרך ביתר ד' מאות רבוא ואמרי לה ארבעת אלפים רבוא. והידים ידי עשו זו מלכות רומי שהחריבה את ביתנו ושרפה היכלנו והגליתנו מארצנו. ד"א הקול קול יעקב אין לך תפלה נשמעת שאין בה מזרעו של יעקב: [עח]ולא הכירו כי היו ידיו כידי עשו אחיו בשעה שהיו רשעים עוכדים ממנו לא היה מכירו. ויאמר גשה נא ושקה לי בני את נושקני בקבורה ואין אחר נושקני בקבורה: [עט]ויבא לו יין מהיכן היה וכתיב ותתן את המטעמים מיכאל הביא לו מן עדן אין אתה מוצא יין של ברכה אלא זה ושל אברהם ומלכי צדק מלך שלם וגו': [פ]ויגש וישק לו וירח את ריח בגדיו ויברכהו א"ר יוחנן אין לך דבר שריחו קשה מן השטף הזה של עזים ואת אמרת וירח את ריח בגדיו ויברכהו אלא כשנכנס יעקב נכנס גן עדן עמו. ד"א וירח את ריח בגדיו ריח בוגדיו כגון יוסף משיתא ויקום איש צרורות. יוסף משיתא בשעה שבקשו שונאים ליכנס להר הבית אמרו יכנס מהם ובהם [פא]תחלה אמרין ליה עול ומה דאת מפיק דידך הוא. נכנס והוציא מנורה של זהב אמרו ליה אין דרכו של הדיוט להשתמש בו אלא עול זמן תניינות ומה דאת

ממ"ק ובמ"ק מא דניאל א : מב אסתר ז : מג זכריה ט : מד קהלת ה : מה סולגיתא סל שנותנין בו מיני מאכל : מו מפורנין מכתובתי : מז ויקרא יז : מח שייר בעל גדים : מט ישעיה יג : נ דברים לג : נא לקווץ בעל קווצות : נב בראשית ג : נג משלי יב : *כל נ"ל ע"ש : נד דמך מת : נה אדרעין זרועות : נו דפרס א עמודי שש : נז הוגנין עיזים קטנים : נח שפופות נגררות : נט עי' במפרשי המדרש : ס חולין קיג : סא ב"ר פרשה סב : סב במדבר י : סג משלי יג : סד תהלים כח : סה בראשית כד : סו במרפקו אצילי ידיו : סז ישעיה מא : סח משלחין מפסיקין מתים : סט שופטים כא : ע יחזקאל א : *קפיצים תלויות : עא דניאל ז : עב ישעיה ו : עג איוב לח : עד יחזקאל ד : עה תנחומא : עו שמות יג : עז גיטין נז : עח ב"ר פרשה סה : עט תנחומא : פ ב"ר פרשה סה : פא שיכנס יכודי תחלה ·

דאת מפיק דידך הוא ולא קבל עליו נתנו לו מכס שלש שנים ולא קבל עליו אמר לא די שהכעסתי לאלהי פעם אחת אכעיסנו פעם שניה ומה עשו לו נתנוהו [פב]בחמור של חרשים והיו מנסרים בו והיה צוח ווי דאכעסתי לבריי. יקום איש צרורות בן אחותו של יוסי בן יועזר איש צרדה הוה רכיב סוסיא בשבתא אזל קומי שריתא [פג]למצטלבא א"ל לר' יוסי חמי סוסיא דארכבי מרי וחמי סוסיא דארכבך מרך א"ל אם כן למכעיסיו קל וחומר לעושי רצונו א"ל עשה אדם רצונו יותר ממך א"ל אם כן לעושי רצונו קל וחומר למכעיסיו נכנס בו הדבר כארס של [פד]עכנא הלך וקיים בעצמו ארבע מיתות ב"ד סקילה שרפה הרג וחנק. מה עשה הביא קורה ונעצה בארץ וקשר בה נימין והקיפה גדר ועשה מדורה לפניה ונעץ את החרב באמצע נתלה בקורה נפסקה נימא ונחנק קדמתו הרב ונהפך עליו גדר ונשרף. נתנמנם יוסי בן יועזר וראה מטתו פורחת באויר. אמר אוי לשעה קלה קדמני זה לגן עדן. ר"א מלמד שהראה לו הקב"ה בית המקדש בנוי וחרב ובנוי ויאמר ראה ריח בני הרי בנוי כד"א [פה]ריח ניחוחי תשמרו להקריב. כריח השדה הרי חרב כד"א [פו]ציון שדה תחרש. אשר ברכו ה' הרי בנוי ומשוכלל לעתיד לבא כד"א [פז]כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם: וירח את ריח בגדיו [הנהו] [פח]בריוני דהוו בשיבבותיה דרבי זירא דהוה מקרב להו כי היכי דאהדרו בהו בתיובתא והוו קפדי רבנן כי נח נפשיה דר' זירא אמרי עד האידנא הוה [פט]קטינא חריך שקי דהוה בעי עלן רחמי השתא מאן בעי עלן רחמי הרהרו בלבייהו ועבוד תשובה: [צ]ויתן לך האלהים מטל השמים כתיב [צא]שרשי פתוח אלי מים וטל ילין בקצירי אמר יעקב ע"י שהייתי עוסק בתורה שנמשלה למים זכיתי להתברך בטל ויתן לך האלהים מטל השמים. הגשמים אינן יורדין אלא בזכותך יפתח ה' לך בזכותך. הטללים אינן יורדין אלא בזכותך ויתן לך האלהים בזכותך. יתן לך ויחזור ויתן לך יתן לך ברכות ויתן לך כבושין הראויות לך יתן לך שלך ויתן לך של אביך יתן לך שלך ויתן לך של אחיך. יתן לך [צב]אלהותא אימתי לכשתצטרך הה"ד [צג]ויתפלל שמשון וגו' ויאמר זכרני נא וחזקני נא אמר לפניו רבש"ע זכור לי אותה ברכה שברכני אבא יתן לך אלהותא. מטל השמים זה המן [צד]הנני ממטיר לכם לחם מן השמים. משמני הארץ זה באר שהיתה מעלה דגים שמנים. ורוב דגן אלו הבחורים [צה]דגן בחורים. ותירוש אלו הבתולות [צו]ותירוש ינובב בתולות. דבר אחר מטל השמים אלו מנחות. ומשמני הארץ הקרבנות. ורוב דגן אלו הבכורים. ותירוש אלו הנסכים. ד"א מטל השמים זה מקרא. ומשמני הארץ זה משנה. ורוב דגן זה תלמוד. ותירוש זה אגדה. יעבדוך עמים אלו ע' אומות. וישתחוו לך לאומים אלו בני ישמעאל ובני קטורה דכתיב [צז]ובני דדן היו אשורים ולטושים ולאומים. הוה גביר לאחיך זה עשו ואלופיו. וישתחוו לך בני אמך הכא את אמרת בני אמך ולהלן הוא אומר בני אביך אלא יעקב על ידי שנשא ד' נשים הוא אומר בני אביך. יצחק שלא נשא אלא אחת הוא אומר בני אמך. אורריך ארור ומברכיך ברוך ולהלן הוא אומר מברכיך ברוך ואורריך ארור אלא בלעם על ידי שהיה שונא פותח בברכה וחותם בקללה. ד"א הרשעים ע"י שתחלתן שלוה וסופן יסורין פותחין בברכה והותמין בקללה. הצדיקים ע"י שתחלתן יסורין וסופן שלוה פותחין בקללה והותמין בברכה אורריך ארור ומברכיך ברוך. ויהי כאשר כלה יצחק לברך את יעקב ויהי אך יצא יצא יעקב [צח]פילונו של אבינו יצחק [צט]מפולש היה ורבנן אמרי כמין [ק]איסטרימוטא הדלתות היו נכפלות לאחוריהן ועמד לו יעקב אחורי הדלת ויצא דכתיב אך יצא יצא יעקב נראה יוצא ואינו יוצא. ועשו אחיו בא יוצא מזויין. ויעש גם הוא מטעמים הה"ד [קא]שממית בידים תתפש והיא בהיכלי מלך באיזה זכות השממית בידים תתפש בזכות אותן הידים ויעש גם הוא מטעמים. יקום אבי אמר ליה הקב"ה ליעקב אתה אמרת וכו' כדלעיל: [קב]ויחרד יצחק חרדה גדולה עד מאד [קג]חרדת אדם יתן מוקש ובוטח בה' ישוגב חרדה שהחרידה רות לבועז בדין היה לקללה אלא ובוטח בה' ישוגב נתן הקב"ה בלבו וברכה [קד]ויאמר ברוכה את לה' בתי חרדה שהחריד יעקב ליצחק בדין היה לקללו אלא ובוטח בה' ישוגב נתן בלבו וברכו. אמר רבי חמא בר חנינא מאד מחרדה שהחריד ע"ג המזבח אמר מי הוא שנעשה סרסור ביני לבין המקום שיטול יעקב את הברכות כלפי רבקה אמר. אמר רבי יוחנן מי שיש לו ב' בנים אחד יוצא ואחד נכנס חרד אלא בשעה שנכנס עשו נכנס גיהנם עמו. רבי נתן בשם רבי אחא התחילו כתלי הבית מרתיחין הוא דהוה אמר מי אפוא מי הוא זה שעתיד ליאפות בכאן אני או יעקב בני אמר ליה הקב"ה לא אתה ולא יעקב בנך אלא הוא הצד ציד.

*צידא היך צײדך פכור תרעיא היך תרעך פכור ומקולקל הה"ד [קה]לא יחרוך רמיה צידו לא יאריך ולא יאחר הקב"ה לרמאי ולצידו. דאמר רבי יהושע בן לוי כל אותו היום היה עשו צד צבאים וכופתן ומלאך בא ומתירן צד עופות וכופתן ומלאך בא ומפריחן כל כך למה [קו]והון אדם יקר חרוץ כדי שיבא יעקב ויטול את הברכות שהן יקרות של עולם חרוצות לו. רבי חנינא בר פפא שאליה לרבי אחא אמר ליה מהו דכתיב הון אדם יקר חרוץ אמר ליה חרוצה היא ביד הצדיקים שאינן נוטלין מן היקר של עתיד לבוא בעוה"ז. ואוכל מכל רבי יהודה אומר מכל מה שנברא מששת ימי בראשית. ר' נחמיה אומר מכל מה שהוא מתוקן לצדיקים לעתיד לבוא. אמר ליה עקרו של דבר מה האכילך אמר ליה איני יודע אלא טועם הייתי טעם פת טעם בשר טעם דגים טעם חגבים טעם כל מעדנים שבעולם. אמר רבי ברכיה כיון שהזכיר בשר מיד בכה אמר אני קערה אחת של עדשים האכילני ונטל את בכורתי אתה שהאכילך בשר על אחת כמה וכמה. אמר רבי לוי לפי שהיה יצחק אבינו מתפחד תאמר שלא עשיתי כשורה שעשיתי את שאינו בכור בכור וכיון שאמר את בכורתי לקח אמר יאות ברכתי. אמר רבי אלעזר אין קיום הגט אלא בחותמיו שלא תאמר אילולי שרמה יעקב אבינו באביו לא נטל את הברכות ת"ל גם ברוך יהיה. אמר רבי יצחק בא לקללו א"ל הקב"ה הזהר שאם אתה מקללו לנפשך את מקלל שכבר אמרת אורריך ארור. אמר רבי לוי ששה דברים משמשין את האדם שלשה ברשותו ושלשה אינן ברשותו. העין והחוטם והאוזן אינן ברשותו מה דלא בעי שמע מה דלא בעי מורח מה דלא בעי חמי. הפה והיד והרגל ברשותו אי בעי הוא לעי באורייתא אי בעי מפליג מצות אי בעי אמר לישן ביש אי בעי מחרף ומגדף והיד אי בעי גניב אי בעי קטיל והרגל אי בעי אזיל לבתי כנסיות ומדרשות ואי בעי אזיל לבתי טרטיאות ולבתי קרקסיאות ובשעה שאדם זוכה הקב"ה עושה אותן שהן ברשותו שלא ברשותו. הפה גם ברוך יהיה. היד *ותיבש ידו אשר שלח עליו. הרגל [קז]בני אל תלך בדרך אתם כי רגליהם לרע ירוצו. כשמוע עשו את דברי אביו א"ר חנין כל מי שאומר הקב"ה ותרן הוא יותרו מעיו אלא מאריך רוחיה וגבי דיליה. זעקה אחת הזעיק יעקב אבינו לעשו אימתי נפרע לו בשושן הבירה [קח]ויזעק זעקה גדולה ומרה [קט]ג' דמעות הוריד עשו אחד מימינו וא' משמאלו וא' נסתלקה בתוך עינו והיא האכילתם לחם דמעה ותשקמו בדמעות שליש. אמרו ישראל עשו הרשע על שהוריד ג' דמעות נתמלא רחמים עליו אנו שדמעותינו תדירין ביום ובלילה כלחם על אחת כמה וכמה שנא' [קי]היתה לי דמעתי לחם יומם ולילה אמר דוד אל דמעתי אל תחרש. ואוכל מכל (כתוב לעיל): הכי קרא שמו יעקב מלמד שחיכך בגרונו והוציא את הזמורה. [א]שלשה באו בעלילה קין ועשו ומנשה. קין דכתיב גדול עוני מנשוא עשו דכתיב הברכה אחת היא לך אבי. מנשה בתחלה קרא לאלוהות הרבה ולבסוף לאלהי אבותיו: [ב]ויאמר בא אחיך במרמה בחכמת תורתו. הלא אצלת לי ברכה מן הנצולות. ויען יצחק ויאמר לעשו הן גביר שמתיו לך היא ברכה שביעית ולמה אומר תחלה א"ל מלך שמתיו עליך וברכותיך שלו הן עבדא ומה דיליה למריה. ולכה אפוא מה אעשה בני ברם לך פתא אפויה. ר' יוחנן אמר הרף ממני [ג]שפורניותו אפוי לך בכל מקום. וריש לקיש אמר הרף ממני שאף והמה מסורין לו א"ל הקב"ה כך היית אומר ולכה אפוא א"ל [ד]יוחן א"ל רשע הוא א"ל בל למד צדק לא כבד את הוריו א"ל בארץ נכחות יעול עתיד לפשוט ידו בבית המקדש א"ל א"כ השפע לו טובה בעוה"ז ובל יראה גאות ה' לעוה"ב. הנה משמני הארץ יהיה מושבך זו איטליא ומטל השמים מעל זו בית גוברין. ד"א הנה משמני הארץ מן שמיניא דארעא. אנטונינוס שלח לגבי רבינו א"ל בגין [ה]דתיסבריא חסרין מה נעביד דנמליא יתהון. נסביה לשליחא ועייליה לגו פרדסא עקר [ו]פוגלין רברבין ושתל דקיקין [ז]חסין רברבין ושתל דקיקין א"ל הב לי [ח]אנטיגרפא לא יהב ליה. עאל גביה א"ל מה אמר לך אמר ליה לא אמר לי כלום א"ל ולא עבד קדמך כלום אמר לי' אעלני לגו פרדסא שרי עקר פוגלין רברבין ושתל דקיקין תרדין רברבין ושתל דקיקין חסין רברבין ושתל דקיקין. שרי מפיק דוכסין ומעייל איפרכין עד זמן דאיתמליאן תיסבריא. ועל חרבך תחיה א"ר לוי תטול חרבך ואת חיי. ואת אחיך תעבוד אם זכה תעבוד ואם לאו תעבד. והיה כאשר תריד א"ל את יש לך [ט]ירידין והוא יש לו ירידים. את יש לך נמוסים והוא יש לו נמוסים. אם ראית יעקב אחיך פורק מעליו עולה של תורה גזור עליו שמדים ואת שולט בו הה"ד [י]כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל

לא

כמ"ק ובמ"ק פב בחמור מגדל שמנסרין עליו נסרים : פג למצטלבא פירש"י היו מוליכין לפניו קורה לתלות את יוסי בן יועזר : פד עכנא מין נחש : פה במדבר כח :
פו מיכה ג : פז תהלים קלג : פח בריוני ריקים שהיו בשכונתו, סנהדרין לז : פט קטינא ר' זירא היה נקרא כך בהשוכר את הפועלים : צ ב"ר פרשה סו :
צא איוב כט : צב אלהותא גבורה : צג שופטים טז : צד שמות טז : צה זכריה ט : צו שם : צז בראשית כה : צח פילונו אהלו : צט מפולש פתוח :
ק איסטרימוטא בל"י מהופך : קא משלי ל : קב ב"ר פרשה סז : קג משלי כט : קד רות ג : *צידא מי לך, אתה שוכר דלתות מי שכר דלהון : קה משלי יב :
קו שם : *מ"א יג : קז משלי א : קח אסתר ד : קט תנחומא : קי תהלים מב : א פסיקתא, סנהדרין קא : ב ב"ר פרשה סז : ג שפורניותו מלפה תנור : ד ישעיה כו :
ה דתיסבריא אוצרות : ו פוגלין צנון : ז חסין חזרת : ח אנטיגרפא תשובה כתובה : ט ירדין שווקים : י ישעיה סג :

לא יקירנו ויצחק היכן הוא אמרו ישראל מי שאומר גוזר עליו שמדים את מתכיפו עם האבות. וישטום עשו בלבו נעשה לו שונא ונוקם ונוטר עד כדון קראון [יא]סנטיראי דרומאי. ויאמר עשו אל לבו הרשעים ברשות לבן (כתוב ברמז ס"א). יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב ר' יהודה אומר בא לו עשו במתינה אמר מה אנא מעכיר את אבא אלא יקרבו ימי אבל אבי רב נחמן אמר הרבה [יב]סייחין מתו ונעשו עורותיהן שטיחין על גבי אמותן רבנן אמרי אם אני הורגו הרי שם ועבר יושבין עלי ברין ואומרים לי למה הרגת את אחיך אלא הריני הולך ומתחתן לישמעאל והוא בא ועורר עמו על הבכורה והורגו ואני עומד עליו כגואל הדם והורגו ויורש אני שתי משפחות הה"ד [יג]יען אמרך את שני הגוים ואת [שתי הארצות] לי תהיינה וירשנוה וה' שם היה מאן אמר דאמרית כן אמר הקב"ה וה' שם היה. כפר עשו ואמר אנא לא אמרי הדא מילתא אמר ליה הקב"ה לית אנא ידע דאנא בודקיהון דלביא [יד]אני ה' חוקר לב:

קיז ויגד לרבקה את דברי עשו מי הגיד לה אמהות נביאות היו רבקה היתה מהאמהות. ר' ברכיה בשם ר' יצחק אפילו הדיוט אינו חורש תלם ונביאים חורשים תלם בתוך תלם [טו]אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו. הנה עשו אחיך מתנחם לך כמת הוא תוה עליך כמת הוא מתנחם עליך כבר הוא שותה עליך כוס תנחומין. וישבת עמו ימים אחדים וכתיב [טז]ויעבד יעקב ברחל שבע שנים ויהיו בעיניו כימים אחדים נאמר כאן ימים אחדים ונאמר להלן אחדים מה להלן שבע שנים אף כאן שבע שנים. עד אשר תשוב חמת אחיך אמו בצדקתה אמרה והוא לא עשה כן אלא ויטרוף לעד אפו ועברתו שמרה נצח עוברתיה ונחרתיה לא זיעא מפומיה. למה אשכל גם שניכם א"ר לוי אוי להם לרשעים שהן מתעסקין עצות רעות על ישראל כל אחד ואחד אומר עצתי יפה מעצתם עשו אמר שוטה היה קין שהרג את אחיו בחיי אביו ולא היה יודע שאביו פרה ורבה אני איני עושה כן אלא יקרבו ימי אבל אבי פרעה אמר שוטה היה עשו שאמר יקרבו ימי אבל אבי ולא היה יודע שאחיו פרה ורבה אני איני עושה כן אלא עד דאינון [יז]דקיקין תחת כורסי אנא מחנק להון הה"ד [יח]כל הבן הילוד היארה תשליכוהו וגו' אמר המן שוטה היה פרעה ולא היה יודע שהבנות נשאות לאנשים ופרות ורבות אני איני עושה כן אלא להשמיד להרוג ולאבד. א"ר לוי אף גוג לעתיד לבא אומר כן שוטה היה המן ולא היה יודע שיש להן פטרון בשמים אני איני עושה כן אלא בתחלה אני מזדווג לפטרונן ואח"כ להם הה"ד [יט]יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו אמר הקב"ה רשע לי באת להזדווג חייך שאני עושה מלחמה עמך שנאמר [כ]ה' כגבור יצא וגו' [כא]ויצא ה' ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קרב. ותאמר רבקה אל יצחק קצתי בחיי מפני בנות חת התחילה גורפת מחוטמה ומשלכת אם לוקח יעקב אשה מבנות חת כאלה קופחת זו לזו. ויקרא יצחק אל יעקב וגו' לפי שהיו הברכות מפוקפקות בידו והיכן נתאוששו בידו כאן ויברך אותו. א"ר אלעזר אין קיום הגט אלא בחותמיו וכו' כדלעיל. א"ר ברכיה לבן מלכים שהיה חותר לאביו ליטול ליטרא של זהב א"ל למה במטמוניות בוא וטול בפרהסיא כך ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו ויצוהו הזהירו על בנות ענר אשכל וממרא. וישמע יעקב אל אביו הה"ד [כב]כל דרך איש ישר בעיניו זה שמשון [כג]ויאמר שמשון אל אביו אותה קח לי כי היא ישרה בעיני. ושומע לעצה חכם זה יעקב וישמע יעקב. וילך עשו אל ישמעאל ויקח את מחלת ר' יהושע בן לוי אמר נתן דעתו להתגייר מחלת שנמחלו לו עונותיו בשמת שנתבשמה דעתו עליו א"ל ר' אלעזר אלו הוציא את הראשונות יפה היית אומר אלא על נשיו כאב על כאב תוספת על בית מליא.

וילך עשו אל ישמעאל (כתוב לעיל בסוף פרשה חיי):

[כד]מנא הא מילתא דאמרי אינשי מטייל ואזיל דיקלא בישתא גבי קינא דשרכי[כה] דבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים תני במתני' ותניא בברייתא. כתוב בתורה וילך עשו אל ישמעאל שנוי בנביאים [כו]ויתלקטו אל יפתח אנשים ריקים. משולש בכתובים [*]כל עוף למינו ישכון ובן אדם לדומה לו. תני במתניתין המחובר לטמא טמא לטהור טהור ותניא בברייתא ר' אליעזר אומר לא לחנם הלך זרזיר אצל עורב אלא מפני שהוא מינו. [כז]ר' יודן בשם ר' איבו [כח]בפשע שפתים מוקש רע ממרד שמרד עשו וישמעאל בהקב"ה באת להם תקלה ויצא מצרה צדיק זה יעקב ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה: [כט]אשר המתברך בארץ יתברך באלהי אמן להודיעך שכל הברכות שברך יצחק את יעקב ברכו הקב"ה מלמעלה. יצחק אמר ויתן לך האלהים מטל השמים והקב"ה ברכו בטל [ל]והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים כטל מאת ה' יצחק אמר משמני הארץ והקב"ה ברכו [לא]ונתן מטר [זרעך] אשר תזרע את האדמה ולחם תבואת [האדמה] והיה דשן ושמן. יצחק אמר ורב דגן ותירוש והקב"ה אמר [לב][הנני שולח] לכם את הדגן והתירוש. יצחק אמר יעבדוך עמים והקב"ה אמר [לג]והיו מלכים אומניך. יצחק אמר הוה גביר לאחיך והקב"ה אמר [לד]ולתתך עליון. ואף רבקה אמו ברכתו כנגדו שנאמר [לה]יושב בסתר עליון כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך. וכי מאחר שברכו הקב"ה ואמו אביו למה חזר וברכו שנאמר ויקרא יצחק אל יעקב אלא שראה יצחק שעתידין בניו להגלות בין אומות העולם א"ל בוא ואברכך ברכה של גליות שיחזור ויקבצך ומהו ברכות שברכו [לו]בשש צרות יצילך ובשבע לא יגע בך רע בשוט לשון תחבא ולא תירא משוד כי יבוא לשוד ולכפן תשחק ומחית הארץ אל תירא:

[לז]זרעו של עשו כל זמן שהיה יצחק קיים קיימו עליהם את המילה וכיון שמת בטלו את המילה משלו משל למה"ד למלך שנתן כתרו לאוהבו א"ל זה יהא מונח בראשך ובראש בניך לעולם הניחו אוהבו בראשו עד שעה שנכנס לבית עולמו וכיון שנכנס לבית עולמו אמר המלך אלך ואראה בן אוהבי מה אם יהיה מונח כתר אביו בראשו הלך ומצאו שהוא מושלך באשפה הלך לאחוריו בקצף גדול שנאמר [לח]ה' בצאתך משעיר וגו' הרים נזלו מפני ה' למה נדמה עשו הרשע ואליפז ועמלק בנו וירבעם ונבוכדנצר והמן האגגי לאחד שמצא כסות בדרך תפשה בידו והכנים להוך העיר והיה מכריז ואומר אבדה זו של מי נתקבצו כל בני העיר ויצאו לקראתו אמרו ראיתם איש פלוני כמה צדיק הוא כמה חסיד הוא מיד עמדו ועשאוהו ראש וקצין עליהם שנה בשתי שנים ובשלש שנים בד' בה' עד שהחריב את כל העיר כלה לכך נדמו הרשעים. לא בשכר שלש דמעות שהוריד עשו לפני אביו נתנו לו את הר שעיר שאין גשמי ברכה פוסקין ממנו לעולם. לא בשכר ירבעם שהקשיב דבר לפני המלך נתנו לו י' שבטים. לא בשכר מרודך שנהג כבוד באבינו שבשמים יצא ממנו נבוכדנאצר. לא בשכר אגג שהיה בוכה ומתאנח בשעה שהיה חבוש בבית האסורין ואמר אוי לו שמא יאבד זרעו יצא ממנו המן:

פרשת ויצא

קיז כח [לט]רבי פנחס פתח [מ]אז תלך לבטח דרכך זה יעקב דכתיב ויצא יעקב. אם תשכב לא תפחד מלבן ומעשו. ושכבת וערבה שנתך וישכב במקום ההוא. רבי שמואל בר נחמן פתח [מא]אשא עיני אל ההרים אל ההורים למלפני ולמעברני. מאין יבא עזרי אליעזר עבד אברהם בשעה שהלך להביא רבקה מה כתיב ביה ויקח העבד עשרה גמלים אני לא צמיד אחד ולא נזם אחד רבי אליעזר אומר גדוד שלחו ר' יהושע בן לוי אמר שילח עמו אלא שבא עשו ונטלו ממנו אמר מה אנא מובד סברי מן ברי[מב] אלא עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ אל יתן למוט רגלך אל ינום שומרך הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל. ה' ישמרך מכל רע מעשו ומלבן ישמור את נפשך ממלאך המות. ה' ישמר צאתך ויצא יעקב מבאר שבע. רבי יודן בשם רבי סימון פתח אלהים מושיב יחידים ביתה מטרונא שאלה לרבי יוסי לכמה ימים ברא הקב"ה את עולמו א"ל לששה דכתיב כי ששת ימים עשה ה' וגו' מאותה שעה ועד עכשיו מהו עוסק אמר לה יושב ומזווג זווגים איש לאשה ואשה לאיש וכו' (ומאריך במדרש רבות קחנו משם) יש שהוא הולך אצל זווגו ויש שזווגו הולך אצלו. יצחק בא זווגו אצלו דכתיב וישא עיניו וירא והנה גמלים באים. יעקב הלך אצל זווגו דכתיב ויצא יעקב מבאר שבע. חזקיה אמר בן ס"ג שנה היה יעקב אבינו כשנטל את הברכות עשה עוד מוטמן בארץ ומשמש לעבר י"ד שנה ובאמהות שבע שנים נמצא נושא אשה בן פ"ד ועשו בן מ' למדנו שהקב"ה מקדים לרשעים ומשהה לצדיקים. א"ר יהושע כבר כתוב וישמע יעקב אל אביו מה ת"ל ויצא יעקב מבאר שבע אמר אבא בשעה שבקש לצאת חוץ לארץ מהיכן הורשה לו לא מבאר שבע אף אני הולך לבאר שבע אם נותן לי רשות הריני יוצא ואם לאו אין אני יוצא לפיכך צריך הכתוב לומר ויצא יעקב מבאר שבע: ויצא יעקב וכי לא יצא משם אלא הוא כמה חמורים יצאו וכמה גמלים יצאו ואת אמרת ויצא אלא כל זמן שהצדיק בעיר הוא זיוה הוא שבחה הוא הדרה פנה משם פנה זיוה פנה שבחה פנה הדרה. ודכוותה ותצא מן המקום אשר היתה שמה וכי לא יצאה אלא היא והלא כמה חמורים כמה גמלים יצאו וכו' ניחא תמן שלא היתה שם אלא אותה צדקת בלבד ברם הכא לא היה שם יצחק ורבקה לא דומה זכותו של צדיק אחד לזכותן של שני צדיקים. מבאר שבע ר' יודן

ממ"ק ובמ"ק יא סנטיראי מלשון שמירה : יב סייחין תמורים קטנים : יג יחזקאל לה : יד ירמיה יז : טו תהלים קה : טז בראשית כט : יז דקיקין כבושים למלכותו :
יח שמות א : יט תהלים ב : כ ישעיה מב : כא זכריה יד : כב משלי כא : כג שופטים יד : כד ב"ק לב : כה פי' שהאילנות פירות מתחברים
לאילני סרק : כו שופטים יא : *פסוק הוא בבן סירא : כז ב"ר פרשה עה : כח משלי יב : כט ישעיה סה : ל מיכה ה : לא ישעיה נ : לב יואל ב : לג ישעיה מט :
לד דברים כו : לה תהלים נא : לו איוב ה : לז תנא דבי אליהו : לח שופטים ה : לט ב"ר פרשה סה : מ משלי ג : מא תהלים קכא : מב פי' וכי אבדתי הקותי מבורתי :

יורן אמר מבארה של שבועה שלא יעמוד עלי אבימלך ויאמר השבע לי כמו שנשבע לי זקנך נמצאתי משהה בשמחת בני שבעה דורות. ר' אמר מבארה של בכורה שלא יעמוד עלי עשו ויאמר לי כך היית מרמה אותי ונוטל בכורתי נמצאתי מאבד אותה שבועה שנאמר השבעה לי כיום. מבאר שבע רבי ברכיה אומר מבארה של ברכה שלא יעמוד עלי עשו ויאמר לי כך היית מרמה בי ונוטל את ברכתי נמצאתי מאבד אותה יגיעה שיגעה בי אמי. וילך חרנה בן יומו רבי ברכיה בשם ר' יצחק אמר לישנא דברייתא פלן אזל לקיסרין ועד כדון הוא על וזורוהי[מג]: חרנה תני כל דבר שצריך למ"ד בתחלה ניתן לה ה"א בסופה פרוכה מצריימה שעירה חרנה. התיבון והכתיב [מד]ישובו רשעים לשאולה [מה]לריוטי התחתונה שבשאול. ויצא יעקב מבאר שבע והלא בחברון היה שנאמר הוא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק אלא ממקום המיוחד לשבועות. אברהם ועתה השבעה לי באלהים על כן קרא למקום ההוא באר שבע וגו'. יצחק ויקרא אותה שבעה אף עשו כשמכר בכורתו ויאמר השבעה לי חשב בלבו אם יבא עשו ויאמר השבע לי (א) שלא נטלת את הברכות אמר הואיל והמקום הזה מיוחד לשבועות אצא מכאן וכן הוא אומר [מו]ויברח יעקב וגו':

[מז]ויפגע במקום למה מכנין שמו של הקב"ה וקורין אותו מקום מפני שהוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו. א"ר יוסי בן חלפתא אין אנו יודעין אם הקב"ה מקומו של עולם או אם העולם מקומו כמה דכתיב [מח]הנה מקום אתי הוי הוא מקומו של עולם ואין עולמו מקומו. א"ר יצחק כתיב [מט]מעונה אלהי קדם אין אנו יודעים אם הקב"ה מעונו של עולם או אם העולם מעונו ממה דכתיב [נ]ה' מעון אתה היית לנו הוי הקב"ה מעונו של עולם ואין העולם מעונו. משל לגבור שהיה רוכב על סוס וכליו משופעים אילך ואילך הסוס טפל לרוכב ולא הרוכב טפל לסוס הה"ד [נא]כי תרכב על סוסיך מרכבותיך ישועה:

[נב]ויפגע במקום באת השכינה וא"ל יעקב בני י"ב שעות כנגד י"ב שבטים שאני נותן לך י"ב מזלות ברקיע [כנגד] י"ב אבני מצבה ובשנמכר יוסף היה בוכה ומתאבל כל אותן כ"ב שנה אמר אוי לי שמא נתחייבתי שנשאתי שתי אחיות או שמא נהניתי ממונו של לבן או שמא נהניתי ממונם של שכם ובטלה אותה הברית [שכרת] לי הקב"ה מיד נתגלגלו רחמיו של הקב"ה והוסיף לו י"ז שנה מכאן אמרו כל שהשיגתו שנה אחת טובה סמוך לזקנתו סימן יפה לו יעקב אבינו היה בטובה כל אותן השנים שהיה בצרים לפיכך העלה עליו הכתוב כאילו היה בטובה כל ימי חייו: ויפגע במקום [נג]צלי אבות הראשונים תקנו תפלות (כתוב ברמז ע"ז). אמר ר' שמואל בר נחמן כנגד שלשה פעמים שהיום משתנה. ערבית צריך אדם לומר יה"ר מלפניך ה' אלהי שתוציאני מאפלה לאורה. בשחרית צ"ל מודה אני לפניך ה' אלהי שהוצאתני מאפלה לאורה. במנחה צריך לומר יה"ר מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי כשם שזכיתני לראות חמה בזריחתה כן תזכני לראות בשקיעתה. רבנן אמרי כנגד תמידין תקנום תפלת השחר כנגד תמיד של שחר תפלת המנחה כנגד תמיד של בין הערבים תפלת הערב לא מצאו לה קבע א"ר תנחומא אף היא יש לה קבע כנגד אברים ופדרים שהיו מתאכלים על גבי המזבח כל הלילה. ויפגע במקום בקש לעבור ונעשה העולם כותל לפניו רבנן אמרין כי בא השמש כיבה השמש מלמד שהשקיע הקב"ה חמה שלא בעונתה בשביל לדבר עם יעקב אבינו בצינעא. משל לאוהבו של מלך שבא לפרקים אצלו אמר המלך כבו הפנסים שאני מבקש לדבר עם אוהבי בצינעא כך השקיע הקב"ה חמה שלא בעונתה כדי לדבר עם יעקב בצינעא:

קיח

רבי חנן בשם ר' חנן דציפורי אמר שמע קול מלאכי השרת שהיו אומרים בא השמש אתא שמשא בשעה שאמר יוסף הנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לי אמר מי גלה לזה ששמי שמש. אותן שתי שעות שהשקיע הקב"ה חמה בצאתו מבית אביו אימתי החזירו לו בהזרתו לבית אביו הה"ד [נד]ויזרח לו השמש כאשר עבר את פנואל א"ל הקב"ה אתה סימן לבניך מה בצאתך מבית אביך השקעתי לך גלגל חמה ובחזרתך החזרתי לך גלגל חמה אף בניך בצאתם [נה]אמללה יולדת השבעה נפחה נפשה באה שמשה ובהזרתם מהו אומר [נו]וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה [נז]א"ר עקיבא שאלתי את רבן גמליאל ור"י [נח]באטליז של *אמאום כשהלכו ליקח בהמה למשתה בנו של רבן גמליאל כתיב ויזרח לו השמש כאשר עבר את פנואל וכי שמש לו לבדו זרחה והלא לכל העולם כלו זרחה א"ר יצחק שמש שבאה בעבורו זרחה בעבורו דכתיב ויצא יעקב וילך וכתיב ויפגע במקום כי מטא לחרן הרהר בדעתו אמר אפשר עברתי במקום שהתפללו בו אבותי ולא התפללתי בו יהב דעתיה למהדר קפצה ליה ארעא מיד ויפגע במקום. בתר דצלי יהב דעתיה למהדר אמר הקב"ה צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה מיד בא השמש. כתיב ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו א"ר יצחק מלמד שנתקבצו כל האבנים כולם וכל אחד ואחד אמר עלי ינוח ראשו של צדיק זה, תנא וכולן נבלעו באחת:

קיט

[נט]ויקח מאבני המקום ר' יהודה אומר שתים עשרה אבנים נטל אמר כך גזר הקב"ה שאני מעמיד שנים עשר שבטים אברהם לא העמידן יצחק לא העמידן ואני אם מתאחות זו לזו אני יודע שאני מעמיד שנים עשר שבטים וכיון שנתאחו ידע שהוא מעמיד י"ב שבטים. ר' נחמיה אומר ג' אבנים נטל אברהם יחד הקב"ה שמו עליו יצחק יחד הקב"ה שמו עליו אני אם מתאחות זו לזו יודע אני שהקב"ה מיחד שמו עלי וכיון שנתאחו זו לזו ידע שהקב"ה מיחד שמו עליו. ורבנן אמרין מעוט אבנים שנים אמר אברהם יצא ממנו פסולת ישמעאל ובני קטורה. יצחק יצא ממנו פסולת עשו ואלופיו ואני אם מתאחות הן יודע אני שאין יוצא ממני פסולת וכיון שנתאחו ידע שאין יוצא ממנו פסולת. עשאן כמרזב ונתנן תחת ראשו שהיה מתירא מן החיות. כתוב אחד אומר [ס]כי הנה ה' יוצא ממקומו וירד ודרך על במתי ארץ ונמסו ההרים תחתיו והעמקים יתבקעו מי שנגלה עליו הקב"ה על אחת כמה וכמה. ר' ברכיה בשם ר' לוי אותן אבנים שנתן אבינו יעקב נעשו תחתיו כמטה [סא]וכפורנס מה [סב]טריפה הטריף שם קורות בתינו ארזים צדיקים וצדיקות נביאים ונביאות. וישכב במקום ההוא ר' יהודה אומר כאן שכב הא כל ארבע עשרה שנה שהיה מוטמן בארץ ומשמש לעבר לא שכב. ר' נחמי' אומר כאן שכב הא כל עשרים שנה שהיה בבית לבן לא שכב ומה היה אומר ט"ו שיר המעלות שבספר תהלים ומה טעם [סג]שיר המעלות לולי ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל ישראל סבא. רבי שמואל בר נחמן אמר כל ספר תהלים היה אומר ומה טעם שנאמר [סד]ואתה קדוש יושב תהלות ישראל ישראל סבא (ב) [סה]בן ע"ז שנה היה יעקב בצאתו מבית אביו והיתה הבאר מהלכת לפניו מבאר שבע עד הר המוריה מהלך שני ימים והגיע לשם בחצי היום ופגע בו הקב"ה שנאמר ויפגע במקום ולמה נקרא שמו של הקב"ה מקום שבכל מקום שהצדיקים עומדים שם הקב"ה נמצא שנאמר [סו]בכל המקום אשר אזכיר את שמי וגו' א"ל הקב"ה יעקב הלחם בצקלונך והבאר לפניך לאכול ולשתות שכב במקום זה אמר לפניו רבון העולמים (ג) עכשיו יש לשמש ירידות חמשים ואני שוכב במקום הזה בלא עת ובא השמש במערב הביט יעקב וראה את השמש וילן שם שנאמר וילן שם כי בא השמש לקח יעקב י"ב אבנים מאבני המזבח שנעקד עליו יצחק אביו ושם אותם מראשותיו בא המקום להודיעו שעתידין לעמוד ממנו י"ב שבטים ונעשו כלן אבן אחת להודיענו שכולם עתידין להיות גוי אחד בארץ:

[סז]ויחלם והנה סלם. תנא רחבו של סולם שמונת אלפים פרסה דכתיב עולים ויורדים בו עולים תרין ויורדים תרין דכי פגעו בהדי הדדי הוו להו ארבעה וכתיב ביה במלאך [סח]וגויתו כתרשיש וגמירי דתרשיש תרי אלפי פרסי הוי תנא עולים ומסתכלים בדיוקנו של מעלה ויורדים ומסתכלים בדמות דיוקנו של מטה בעי לסכוניה מיד והנה ה' נצב עליו. א"ר שמעון בן לקיש אלמלא מקרא כתוב א"א לאמרו כאדם שמניף [סט]במניפה על בנו. הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך מאי רבותיה א"ר יצחק מלמד שקפלה הקב"ה לארץ ישראל והניחה תחת אבינו יעקב כדי שתהא נוחה להכבש לבניו (שאר קטעי' כתוב בפרשה ע' ברמז קנ"א):

[ע]ויחלום תני בר קפרא אין חלום שאין לו פתרון. והנה סולם זה כבש. מוצב ארצה זה מזבח כד"א [עא]מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליו אתעולותיך וגו'. וראשו מגיע השמימה אלו הקרבנות שריחן עולה לשמים. והנה מלאכי אלהים (ד) אלו כהנים גדולים (ס"א ל"ג גדולים). עולים ויורדים בו שהיו עולים ויורדים בכבש. והנה ה' נצב עליו [עב]ראיתי את ה' נצב על המזבח רבנן פתרין לה בסיני והנה סלם זה סיני אתי' דרין כאתי' דרין. מוצב ארצה [עד]ויתיצבו בתחתית ההר. וראשו מגיע השמימה

מ"ק ובמ"ק מג פי' פלוני הלך לקסרין ועדיין בידו הלה : מד תהלים ט : מה לריוטי למטה : מו הושע יב : מז ב"ר פרשה סח : מח שמות לג : מט דברים לג : נ תהלים צ : נא חבקוק ג : נב תנה דבי אליהו : נג צלי פי' בכ"ס : נד בראשית לב : נה ירמיה טו : נו מלאכי ג : נז חולין צא : נח אטליז שוק שמוכרין בו בשר : *אמאום שם מקום : נט ב"ר פרשה סח : ס מיכה א : סא וכפורנס כר וכסת וכן אמרו בסוף פאה נותנים לו פרנסת לינה : סב טריפה נ"א רעיבה הרעיב : סג תהלים קכד : סד שם כב : סה פרקי רבי אליעזר : סו שמות כ : סז חולין צא : סח דניאל י : סט במניפה ווינטלי"ו : ע ב"ר פרשה סח : עא שמות כ : עב עמוס ט : עד שמות יט :

זית רענן (א) שלא נטלת את הברכות, פירוש שלא יבוטלו גם הברכות של עשו כי יעקב היה גביר לו וכל מה שקנה עבד קנה רבו : (ב) בן ע"ז שנה, דבן ס"ג היה כשנתברך וי"ד שנה נטמן בבית עבר : (ג) עכשיו יש לשמש ירידות חמשים, אפשר שהוא כן ש"ס מעלות שבגלגל כמ"ש חכמי התכונה : (ד) אלו כהנים גדולים, דהדיוטים עלו במזרחו של כבש ויורדין במערבו ולא היו יורדים במקום שעולין אבל כ"ג עולה ויורד באמצע ולכן כתיב עולים ויורדים בו פי' במקום שעלו :

השטימה [עד]והחר בוער באש עד לב השמים. והנה מלאכי אלהים זה משה ואהרן. עולים ויורדים בו עלה אלי ההרה וירד משה מן ההר. והנה ה' נצב עליו וירד ה' על הר סיני. והנה ה' נצב עליו ריש לקיש אמר [עו]תרגום של שלש רגלים הראה לו את שהוא רגל שלישי. כתיב [עז]כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו מה החבל הזה פחות משלשה אין מפקיעין אותו [כך האבות אין פחות מג']. ר' ברכיה אמר עולם ושליש עולם הראה לו עולים אין עולים פחות משנים ואין יורדים פחות משנים והמלאך הוא שלישו של עולם מנין שנאמר [עח]וגויתו כתרשיש. ר' חייא רבה ור' ינאי [חד אמר עולים ויורדים בסולם] וחד אמר עולים ויורדים ביעקב מ"ד עולים ויורדים בסולם ניחא ומ"ד עולים ויורדים ביעקב מעלים בו מורידים בו [עט]אופזים בו [פ]קופזים בו [פא]סונטים בו: ישראל אשר בך אתפאר את הוא שאיקונך חקוק למעלה עולין למעלה ומוצאין איקונין שלו ויורדין למטה ומוצאין אותו ישן משל למלך שהיה יושב ודן עולין [פב]לבסילקו ומוצאין אותו יושב ודן יורדין בפרוור ומוצאין אותו ישן. ד"א מלאכים שהן מלוין את האדם בארץ ישראל אינן מלוין אותו בחוצה לארץ עולים אלו שלוו אותו בארץ ישראל יורדים [אלו] שלוו אותו בחוצה לארץ. ר' לוי בשם ר' שמואל בר נחמן מלאכי השרת על ידי שגלו [פג]מסטורין של הקב"ה נדחו ממחיצתן מאה ושלשים ושמונה שנה, רבי תנחומא הוה מפיק לישנא קלא ע"י שנתגאו ואמרו כי משחיתים אנחנו את המקום הזה היכן חזרו כאן עולים ואחר כך יורדים. רבי יהושע בן לוי פתר קריא בגליות ויצא יעקב [פד]ויצא מן בת ציון כל הדרה, מבאר שבע [פה]נשבע ה' בגאון יעקב, וילך חרנה [פו]אשר הוגה ה' ביום חרון אפו. ויפגע במקום [פז]עד אפס מקום, וילן שם כי בא השמש [פח]אומללה יולדת השבעה באה שמשה, ויקח מאבני המקום *תשתפכנה אבני קדש. וישם מראשותיו [פט]כי ירד מראשותיכם, וישכב במקום ההוא [צ]נשכבה בבשתנו ותכסנו כלמתנו כי לה' אלהינו וגו'. ויחלום זה חלומו של נבוכדנצר והנה סולם זה צלמו של נבוכדנצר הוא סלם הוא סמל אתיא דדין אינון אתיא דדין. מוצב ארצה [צא]אקימיה בבקעת דורא. וראשו מגיע השמימה רומיה אמין שיתין. והנה מלאכי אלהים זה חנניה מישאל ועזריה. עולים ויורדים בו מורידים בו אופזים בו קופזים בו סונטין בו, ולצלם דהבא די הקימת לא סגדין. והנה ה' נצב עליו עבדוהי די אלהא עלאה פוקו ואתו. ד"א והנה מלאכי אלהים זה דניאל. עולים ויורדים בו שעלה והוציא בלעו מתוך פיו. והנה ה' נצב עליו דניאל עבדא דאלהא חייא:

[צב]והנה ה' נצב עליו ר' יוסי בן זמרא פתח [צג]צמאה לך נפשי כמה לך בשרי בארץ ציה ועיף בלי מים ככמהות הללו שהן מצפות למטר. רבנן אמרי כשם שנפשי לך צמאה כך רמ"ח אברים שיש בי צמאין לך היכן בארץ ציה ועיף בלי מים, כן בקדש חזיתיך על כן בקדושה הזיתיך לראות עוזך זה פמיליאה שלך וכבודך. והנה ה' נצב עליו רבי חמא בר חנינא פתח [צד]ברזל בברזל יחד ואיש יחד פני רעהו אין סכין מתחדדת אלא בירכה של חברתה כך אין ת"ח משתבח אלא בחברו. איש יחד זה יעקב שנתיחדה עליו שכינה. והנה ה' נצב עליו מה כתיב למעלה מן הענין והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו ואחר כך והנה ה' נצב עליו משל לבן מלכים שהיה ישן על גבי עריסה והיו זבובים שוכנים עליו ובאת מניקה שלו ושחה עליו ומניקתו וברחו מעליו כך בתחלה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו וכיון שנגלה עליו הקב"ה ממרום ברחו מעליו, רבי חייא רבה ורבי יוחנן חד אמר עליו על סולם וחד אמר עליו על יעקב מאן דאמר על סולם ניחא מאן דאמר על יעקב מי מתקיים עליו. אמר רבי יוחנן הרשעים מתקיימים על אלהיהם [צה]ופרעה חולם והנה עומד על היאר אבל הצדיקים הקב"ה מתקיים עליהם שנאמר והנה ה' נצב עליו. אמר ר' שמעון בן לקיש האבות הן הן המרכבה ויעל אלהים מעל אברהם ויעל מעליו אלהים והנה ה' נצב עליו:

קכ ויאמר אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק י"ח פעמים הוא מזכיר את האבות בתורה וכנגד כן קבעו חכמים י"ח ברכות בתפלה ואם יאמר לך אדם י"ט הן אמור לו הנה ה' נצב עליו לית הוא מנהון ואם יאמר לך אדם י"ז הן אמור לו ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק הוא חד מנהון, רבי שמואל בר נחמני אמר כנגד י"ח צווין שכתובים בפרשה משכן שני מן ואתו אהליאב עד סיפיה דספרא. הארץ אשר אתה שוכב עליה ריש לקיש בשם בר קפרא אמר קיפלה כפנקס ונתנה תחת ראשו כאינש דאמר מן תחות רישך דידך הוא. רבי הונא בשם רבי אלעזר ובלבד שתקבר עליה: [צו]והנה ה' נצב עליו משל לעני שהיה המלך אוהבו ונכנס ויוצא בפלטין שלא ברשות ובני פלטין מקנאין ומבקשין להרגו א"ל אני מתקיים עליו כך שמע הקב"ה לשרי המלכיות שהיו אומרים עתיד זה לירש העולם ולהעביר המלכיות נהרגנו מיד והנה ה' נצב עליו: [צז]והיה זרעך כעפר הארץ מה עפר אינו מתברך אלא במים כך בניך אינן מתברכין אלא בזכות התורה שנמשלה למים מה עפר מכלה כלי מתכות והוא מתקיים לעולם כך בניך מכלים כל אומות העולם והן קיימין לעולם. מה עפר עשוי דיש לעולם כך בניך נעשים דיש למלכיות הה"ד [צח]ושמתיה ביד מוגיך אלו דמוגין יתיך ואפילו כן לטבתיך מקשקשין ביך הה"ד [צט]ברביבים תמוגגנה צמחה תברך [ק]אשר אמרו לנפשך שחי ונעבורה מה היו עושין להן היו מרביצין אותן [קא]בפלטרין ומעבירין [קב]כרין עליהן והוא סימן טב מה פלטיא מכלה את העוברים ואת השבים והיא קיימת לעולם כך בניך מכלים אומות העולם והן קיימין לעולם. ופרצת ימה וקדמה א"ר אבא בר חנינא את הרעיא דימא כד"א [קג]עלה הפורץ לפניהם רבי יוסי בר חנינא אמר אף חלוקי יחזקאל הראה לו והלא לא פירש יחזקאל אלא מן המזרח בא ישעיה ופירש [קד]כי ימין ושמאול תפרוצי. והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך רבנן אמרין על הכל השיבו ועל הפרנסה לא השיבו. אם יהיה אלהים עמדי הנה אנכי עמך. ושמרני ושמרתיך. בדרך הזה אשר אנכי הולך בכל אשר תלך. ושבתי בשלום אל בית אבי והשבתיך אל האדמה הזאת. ועל הפרנסה לא השיבו, ר' אסי אמר אף על הפרנסה השיבו שנא' כי לא אעזבך ואין עזיבה אלא פרנסה כד"א [קה]ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם. וייקץ יעקב משנתו ר' יוחנן אמר ממשנתו. ויאמר אכן יש ה' במקום הזה אכן שכינה שרויה במקום הזה ולא הייתי יודע. ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה הסולם הזה עומד בבאר שבע ושפועו מגיע בבית המקדש מה טעם ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה וכתיב ויקרא את שם המקום ההוא בית אל. א"ר יוחנן הסולם הזה עומד בבית המקדש ושפועו מגיע עד בית אל מה טעם ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה וכתיב ויקרא את שם המקום ההוא בית אל. אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים א"ר אחא עתיד השער הזה להפתח לכמה צדיקים כיוצא בו, אר"ש בן יוחאי אין בית המקדש של מעלה גבוה מבית המקדש שלמטה אלא שמונה עשר מיל מה טעם וזה שער השמים מנין וז"ה. ד"א מלמד שהראהו הקב"ה בית המקדש בנוי וחרב ובנוי. מה נורא המקום הזה הרי בנוי כד"א [קו]נורא אלהים ממקדשיך. אין זה הרי חרב כד"א [קז]על זה היה דוה לבנו. וזה שער השמים הרי בנוי ומשוכלל לעתיד לבא כד"א [קח]כי חזק בריחי שעריך:

[קט]ויקח את האבן אשר שם מראשותיו מה עשה הקב"ה ברגל ימינו הטביע האבן עד עמקי תהום ועשה אותו סניף לארץ. כאדם שהוא עושה סניף לכיפה לפיכך נקרא אבן שתיה ששם הוא טבור הארץ ומשם נמתחת כל הארץ ועליה היכל עומד. שנאמר והאבן הזאת וגו' וענו העליונים ואמרו בא"י האל הקדוש. [קי]ויצק שמן על ראשה שופע לו מן השמים כמלא פי הפך. ואולם לוז שם העיר לראשונה למה נקרא שמה לוז שכל הנכנס בה הטריף מצות ומעשים טובים כלוז. רבנן אמרין מה הלוז הזה אין לה פה כך לא היה אדם יכול לעבור על פתחה של עיר. לוז היה עומד על פתח של מערה והיה הלוז חלול ומן הלוז נכנסים לעיר הה"ד [א]ויראם את מבוא העיר ויכו את העיר לפי חרב ואת האיש ואת משפחתו שלחו. רבי ינאי בר ישמעאל עבד ליה הפטרה ומה אם זה שלא הלך לא בידיו ולא ברגליו אלא שהראה באצבע נוצל מן הפורענות ישראל שעושין גמילות חסדים עם גדוליהם ועם קטניהם בידיהם ורגליהם עאכ"ו:

קכא [ב]כתיב [ג]ואתה אל תירא עבדי יעקב ואל תחת ישראל מדבר ביעקב דכתיב ויחלום והנה סולם אלו שרי אומות העולם מלמד שהראה הקב"ה ליעקב אבינו שרה של בבל עולה שבעים [ד]חווקים ויורד ושל מדי עולה חמשים ושנים של יון מאה ושמונים ושל אדום עולה ולא ידע כמה באותה שעה נתירא יעקב אבינו אמר תאמר שאין לזה ירידה א"ל הקב"ה אל תחת ישראל אפילו אתה רואה אותו יושב אצלי משם אני מורידו הה"ד [ה]אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קנך משם אורידך נאם ה'. רבי ברכיה בשם ר"מ אמר מלמד שהראה הקב"ה ליעקב אבינו שרה של בבל עולה ויורד ושל יון עולה ויורד ושל אדום עולה ויורד א"ל הקב"ה יעקב אף אתה עולה באותה שעה נתירא אבינו יעקב ואמר תאמר כשם שיש לאלו ירידה כך אני יש לי ירידה א"ל הקב"ה אל תירא ישראל אם אתה עולה אין לך ירידה ולא האמין ולא עלה. בכל זאת חטאו

ממ"ס ובממ"ק עה דברים ד : עו תרגום כנ"ל : עז דברים לב : עח דניאל י : עט אופזים דוחקים : פ קופזים קופצים : פא סונטים מקטרגים : פב בסילקי פלטין גדול : פג מסטורין סודותיו : פד איכה א : פה ירמיה טו : פו איכה ד : פז ישעיה ס : פח ירמיה טו : *איכה ד : פט ירמיה יג : צ שם ג : צא דניאל ג : צב ב"ר פרשה סט : צג תהלים סג : צד משלי כז : צה בראשית מא : צו מדרש השכל : צז ב"ר פרשה סט, כתוב ברמז תתעי"ב : צח ישעיה נא : צט תהלים סה : ק ישעיה נא : קא בפלטרין בשווקים : קב כרין כלי מתכות : קג מיכה ב : קד ישעיה נד : קה תהלים לז : קו תהלים כח : קז איכה ד : קח תהלים קמז : קט פרקי דרבי אליעזר : קי ב"ר פרשה סט : א שופטים א : ב פסיקתא : ג ירמיה ל : ד חוזקים מדרגות : ה עובדיה א :

חטאו ולא האמינו בנפלאותיו זה יעקב אבינו שלא האמין ולא עלה א"ל הקב"ה אלו האמנת ועלית לא היית יורד לעולם עכשיו שלא האמנת ולא עלית יהו בניך משועבדין בארבע מלכיות בעולם הזה במסים ובארנוניות ובגולגליות יכול לעולם [ו]ת"ל אל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק מבבל. [ו]את זרעך מארץ שבים [ז]מגליא ומאספמיא ומחברותיה. ושב יעקב מבבל ושקט ממדי ושאנן מיון ואין מחריד מאדום:

קכב [ח]וידר יעקב נדר לאמר [ט]אשר פצו שפתי ודבר פי בצר לי א"ר יצחק דנדר מצוה בעת צרתו מהו לאמר לדורות שיהו נודרין בשעת הדחק. יעקב פתח בנדר תחלה לפיכך כל הנודר לא יהא תולה אלא בו דכתיב [י]אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב לאביר אברהם ויצחק לא נאמר אלא לאביר יעקב תלה את הנדר במי שפתח בו תחלה. כתיב [יא]וישמח העם על התנדבם כי בלב שלם התנדבו לה' לפי שהיו עוסקים במצות נדבה ועלתה בידם שמחו מהו אומר שם ויברך דויד את ה' לעיני כל הקהל ויאמר דויד ברוך אתה ה' אלהי אברהם ויצחק לא נאמר אלא אלהי ישראל אבינו תלה הנדר במי שפתח בו תחלה. אמר ר' יודן עוד מן אתרא לית היא חסרא [יב]וידר ישראל נדר וידרו ישראל אין כתיב כאן אלא וידר ישראל נדר ישראל סבא. ארבעה הן שנדרו שנים נדרו והפסידו. שנים נדרו ונשתכרו. יעקב נדר והפסיד. יפתח נדר והפסיד. חנה נדרה ונשתכרה. ישראל נדרו ונשתכרו. רבי איבו ורבי יונתן חד אמר מסורסת היא הפרשה וחד אמר על הסדר נאמר מאן דאמר מסורסת היא הפרשה שכבר הבטיחו הקב"ה והנה אנכי עמך והוא אומר אם יהיה אלהים עמדי אתמהה. מ"ד על הסדר נאמר מה מקיים אם יהיה אלהים עמדי אם יהיה לי שיתקיימו התנאים שהתנה עמי אני אקיים את נדרו. ר' אבהו אמר אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה מלשון הרע כמה דאת אמר [יג]וידרכו את לשונם קשתם שקר, ונתן לי לחם מגלוי עריות כד"א [יד]ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך באשר את אשתו. ושבתי בשלום אל בית אבי משפיכות דמים. והיה ה' לי לאלהים מע"ז. רבנין פתרין לה בכל ענינא אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה מגלוי עריות ושפיכות דמים ומע"ז ומלשון הרע אין דרך אלא ע"ז כד"א [טו]הנשבעים באשמת שומרון ואמרו חי אלהיך דן וחי דרך באר שבע ואין דרך אלא גלוי עריות [טז]כן דרך אשה מנאפת ואין דרך אלא שפיכות דמים [יז]בני אל תלך בדרך אתם וכתיב [יח]כי רגליהם לרע ירוצו וימהרו לשפך דם ואין דרך אלא לשון הרע דכתיב [יט]וידרכו את לשונם קשתם שקר:

קכג ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש עקילס הגר נכנס אצל ר' אליעזר א"ל הרי כל שבחו של גר [כ]ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה. א"ל וכי קלה היא בעיניך דבר שנתחבט עליה אותו זקן ונתן לי לחם לאכול בא זה והושיטה לו בקנה. בא לו אצל ר' יהושע התחיל מנחמו בדברים לחם זו תורה כד"א [כא]לכו לחמו בלחמי שמלה זו טלית זכה אדם לתורה זכה למצות ולא עוד אלא שהן משיאין לכהונה ובני בניהן מקריבים על גבי המזבח. לחם זה לחם הפנים. שמלה אלו בגדי כהונה גדולה. והיה ה' לי לאלהים א"ל הקב"ה אתה אמרת והיה ה' לי לאלהים הייך כל טובות וברכות ונחמות שאני נותן איני נותן אלא בלשון הזה. [כב]והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים [כג]והיה ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר ושתי צאן. [כד]והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית. [כה]והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסים. [כו]והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול, [כז]ת"ר המבזבז אל יבזבז יותר מחומש שמא יצטרך לבריות מעשה באחד שבקש לבזבז יותר מחומש ולא הניחו חברו ומנו ר' ישבב ואית דאמר ר' ישבב ולא הניחו חברו ומנו ר' עקיבא דאמר קרא אשר תתן לי עשר אעשרנו לך והא לא דמיא עשורא קמא לעשורא בתרא אעשרנו לך לבתרא כקדמא. וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך (כתוב ברמז ע"ה וקל"ג):

כט וישא יעקב רגליו, חיי בשרים לב מרפא כיון שנתבשר בשורה טובה טעין לביה ית רגלוהי. הדא אמר כרסא טעין רגליה. וירא והנה ר' חמא בר חנינא פתר בה שית שיטין וירא והנה באר בשדה זה הבאר. והנה שם שלשה עדרי צאן רובצים עליה זה משה ואהרן ומרים. כי מן הבאר ההיא ישקו העדרים שמשם כל אחד מושך לשבטו ולדגלו ולמשפחתו. והאבן גדולה על פי הבאר כמלא פי כברה קטנה היה בה. ונאספו שמה כל העדרים בשעת המחנות. וגללו את האבן מעל פי הבאר והשקו את הצאן שמשם מושך כל אחד לשבטו ולדגלו ולמשפחתו. והשיבו את האבן על פי הבאר למקומה בשעת המסעות. ד"א וירא והנה באר בשדה זה ציון. והנה שם שלשה עדרי צאן רובצים עליה אלו ג' רגלים. כי מן הבאר ההיא ישקו העדרים שמשם שואבים רוח הקודש. והאבן גדולה על פי הבאר זה שמחת בית השואבה שמשם היו שואבים רוח הקדש. ונאספו שמה כל העדרים באים מלבוא חמת עד נחל מצרים. וגללו את האבן מעל פי הבאר והשקו את הצאן שמשם היו שואבין רוח הקודש. והשיבו את האבן על פי הבאר למקומה שמונח עד רגל הבא. ד"א וירא והנה באר בשדה זה ציון. והנה שם שלשה עדרי צאן אלו שלשה בתי דינין דתנינן שלשה בתי דינין היו שם אחד בפתח הר הבית ואחד בפתח העזרה ואחד בלשכת הגזית. כי מן הבאר ההיא ישקו העדרים שמשם היו שומעין את הדין. והאבן גדולה על פי הבאר זה ב"ד שבלשכת הגזית. ונאספו שמה כל העדרים אלו ב"ד שבחוצה לארץ. והשיבו את האבן על פי הבאר למקומה שהיו נושאין ונותנין בדין עד שהיו מעמידין אותו על בוריו. ד"א והנה באר בשדה זה ציון. והנה שם שלשה עדרי צאן זה ג' מלכיות הראשונות. כי מן הבאר ההיא ישקו העדרים שהעשירו מן ההקדשות הצפונות. והאבן גדולה על פי הבאר אלו זכות אבות. ונאספו שמה כל העדרים זו מלכות הרביעית שהיא מכתבת [כח]טירוניא מכל אומות העולם. וגללו את האבן שהעשירו מן ההקדשות שבלשכת הגזית. והשיבו את האבן לעתיד לבא זכות אבות עומדת. ד"א והנה באר בשדה זו סנהדרין. והנה שם שלשה עדרי צאן אלו שלש שורות של תלמידי חכמים שיושבין לפניהן, כי מן הבאר ההיא ישקו העדרים שמשם היו שומעין את ההלכה. והאבן גדולה על פי הבאר המופלא שבבית דין שהוא [כט]מסרס ההלכה. ונאספו שמה כל העדרים אלו תלמידים שבחוצה לארץ. וגללו את האבן מעל פי הבאר שמשם היו שומעין את ההלכה. והשיבו את האבן שהיו נושאין ונותנין בהלכה עד שמעמידין אותה על בוריה. ד"א והנה באר בשדה זו בית הכנסת. והנה שם שלשה עדרי צאן אלו שלשה קרואין. כי מן הבאר ההיא ישקו שמשם שומעין את התורה. והאבן גדולה על פי הבאר זה יצר הרע. ונאספו שמה כל העדרים זה הצבור. וגללו את האבן זה ספר תורה שגוללין ושומעין ממנו דברי תורה. והשיבו את האבן על פי הבאר שכיון שיוצאין יצר הרע חוזר. ר' יוחנן פתר קריא בסיני. והנה באר בשדה זה סיני. והנה שם שלשה עדרי צאן כהנים לוים וישראלים. כי מן הבאר ההיא ישקו העדרים שמשם שמעו עשרת הדברות. והאבן גדולה על פי הבאר זו שכינה. ונאספו שמה כל העדרים שאילו היו ישראל חסרין אחד לא היו מקבלים את התורה. וגללו את האבן שמשם שמעו עשרת הדברים, והשיבו את האבן על פי הבאר [ל]אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם. ויאמר להם יעקב אחי מאין אתם ר' יוסי בר חנינא פתר קריא בגליות ויאמרו מחרן אנחנו מחרונו של מקום אנו בורחין. הידעתם את לבן בן נחור הידעתם את מי שהוא עתיד ללבן עונותיהם כשלג. ויאמרו ידענו. ויאמר להם השלום לו ויאמרו שלום באיזה זכות והנה רחל בתו באה עם הצאן. הה"ד [לא]כה אמר ה' קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים וגו' כה אמר ה' מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה כי יש שכר לפעולתך נאם ה' ושבו מארץ אויב ויש תקוה לאחריתך נאם ה' ושבו בנים לגבולם. ויאמר להם השלום לו ביניכם לבינו. ויאמרו שלום ואי [לב]פטטין את בעי הנה רחל בתו באה עם הצאן הדא אמרה שהדבור מצוי בנשים: ויאמר הן עוד היום גדול אמר להם אם שומרי שכר אתם הן עוד היום גדול ואם שלכם אתם רועים לא עת האסף המקנה השקו הצאן ולכו רעו:

קכד ורחל באה עם הצאן אשר לאביה ארשב"ג בוא וראה מה בין שכונות לשכונות להלן שבע ובקשו הרועים להזדווג להם דכתיב [לג]ויבאו הרועים ויגרשום ברם הכא אחת היתה ולא נזדווג לה בריה על שם [לד]חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם לסבובים ליראיו: ויגש ויגל את האבן כאדם שהוא מעביר את הפקק מעל פי הצלוחית (וישק יעקב לרחל כל נשיקה לתפלות בר מן תלת וכו' עד ורחל באה עם הצאן): [לה]רבי עקיבא אומר כל מי שהוא נכנס לעיר ומוצא נערות יוצאות לפניו דרכו מיושרת בוא וראה מאליעזר והנה רבקה יוצאת יעקב ורחל באה: [לו]וישק יעקב לרחל כל נשיקה לתפלות בר מתלהא נשיקה של גדולה [לז]ויקח שמואל את פך השמן וגו' וישקהו. נשיקה של פרקים [לח]וילך ויפגשהו בהר האלהים וישק לו. נשיקה של פרישות [לט]ותשק ערפה לחמותה. ר' תנחומא אמר אף נשיקה של קריבות וישק יעקב לרחל שהיתה קרובתו. וישא את קולו ויבך למה בכה אמר אליעזר בשעה שהלך להביא את רבקה מה כתיב ביה ויקח העבד עשרה גמלים ואני לא נזם אחד ולא צמיד אחד. ד"א למה בכה שראה שאינה נכנסת עמו לקבורה הוא דהיא אמרה לה לכן ישכב וגו' עמך הוא דמיך עמי לית הוא דמיך. ד"א למה בכה שראה בני אדם מלחשין אמרו אלו לאלו וכי מה בא זה לחדש עלינו דבר של ערוה שמשעה שלקה העולם במבול גדרו אומות העולם עצמם מן הערוה הדא אמרה

ממ"ק ובמ"ק ו ירמיה ל : ז מגליא ומאספמיא לרפת וספרד : ח ב"ר פרשה ע : ט תהלים סו : י שם קלב : יא ד"ה א כט : יב במדבר כא : יג ירמיה ט : יד בראשית לט : טו עמוס ח : טז משלי ל : יז שם א : יח שם : יט ירמיה ט : כ דברים י : כא משלי ט : כב זכריה יד : כג ישעיה ז : כד ישעיה יא : כה יואל ד : כו ישעיה כז : כז כתובות נ : כח טירוניא אכזריות : כט מסרס פוסק : ל שמות כ : לא ירמיה לא : לב פטטין רבוי דברים : לג שמות ב : לד תהלים לד : לה פרקי רבי אליעזר : לו ב"ר פרשה ע : לז שמואל א י : לח שמות ד : לט רות א :

אמרה שבני מזרת גדורים מן הערוה: ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא וכי בן רבקה הוא אם לרמאות כי אחי אביה הוא ואם לצדקות וכי בן רבקה הוא. ותרץ ותגד לאביה אין אשה רגילה אלא לבית אמה והכתיב ותגד לאביה א"ל שמתה ולמי היה לה להגיד לא לאביה. ויהי כשמוע לבן את שמע יעקב בן אחותו אמר אליעזר פסול הבית היה וכתיב ביה ויקח העבד עשרה גמלים זה שהוא אהובו של בית על אחת כמה וכמה וכיון דלא חמא [מ]אפסתיקא ויחבק לו אמר דילמא דינרין אינון ואינון יהיבין ליה [מא]בחרציה. וכיון דלא אשכח כלום וינשק לו אמר דילמא מרגלים אינון ואינון יהיבין בפומיה. וכיון דלא אשכח אמר מה את סבור ממון אתיתי טעין לא אתית טעין אלא מלין ויספר ללבן את כל הדברים האלה. ויאמר לו לבן אך עצמי ובשרי אתה אמר מלך הייתי סבור לעשותך עלי וכיון דלית עמך כלום אך עצמי ובשרי אתה כהדין גרמא אנא מהדק לך. וישב עמו חדש ימים למרתך תורה דרך ארץ עד היכן חייב אדם ליטפל בקרוביו עד חדש. ויאמר לבן ליעקב הכי אחי אתה ואם לאו ועבדתני חנם אפשר כן אלא אי הוה פעלא בעשרה פולרין הוה יהיב ליה חמשה ואי הוה מובילתיה בשיתא פולרין הוה יהיב ליה תלתא פולרין. א"ל מה את סבור ממון אתית בעי מנך לא אתית אלא בגין תרתין [מב]טלייתך. וללבן שתי בנות כשתי קורות מפולשות מסוף העולם ועד סופו זו העמידה אלופים וזו העמידה אלופים זו העמידה מלכים וזו העמידה מלכים מזו עמדו הורגי אריות ומזו עמדו הורגי אריות מזו עמדו מכבשי ארצות ומזו עמדו מכבשי ארצות מזו עמדו מחלקי ארצות ומזו עמדו מחלקי ארצות קרבן בנה של זו דוחה את השבת ומלחמת בנה של זו דוחה את השבת לזו ניתן שתי לילות ולזו ניתן שתי לילות ללאה ליל של פרעה ולילו של סנחריב ולרחל לילו של גדעון ולילו של מרדכי [מג]בלילה ההוא נדדה שנת המלך. שם הגדולה לאה גדולה במתנותיה כהונה לעולם ומלכות לעולם. ושם הקטנה רחל קטנה במתנותיה יוסף לשעה שאול לשעה:

קכה ועיני לאה רכות אמוריה דרבי יוחנן אמר קודמוי עיני לאה רכיכין א"ל עיני דאמך הוו רכיכין ומהו רכות רכות מבכיה שכך היו התנאים שיהא גדול נושא לגדולה וקטן לקטנה והיתה בוכה ואומרת יהי רצון שלא אפול בידו של רשע. א"ר הונא קשה התפלה שבטלה הגזרה ולא עוד אלא שקדמה לאחותה [מד]א"ר יונתן מה ראה יעקב אבינו שנטל בכורה מראובן ונתנה ליוסף משאר בניו ראויה היתה בכורה לצאת מרחל דכתיב אלה תולדות יעקב יוסף אלא שקדמה לאה ברחמים ומתוך צניעות שהיתה בה ברחל החזירה הקב"ה לה. ואמאי קדמתה לאה דכתיב ועיני לאה רכות מאי רכות אילימא רכות ממש אפשר בגנות בהמה טמאה לא דבר הכתוב דכתיב [מה]ומן הבהמה אשר איננה טהורה בגנות הצדקת דבר הכתוב אלא שמתנותיה ארוכות כהונה לויה ומלכות. רבא אמר לעולם רכות ממש ולא גנאי הוא לה אלא שבח הוא לה שהיתה שומעת בני אדם שהיו אומרים שני בנים יש לה לרבקה ושתי בנות יש לו ללבן הגדולה לגדול והקטנה לקטן והיתה יושבת בפרשת דרכים ושואלת לבני אדם מה מעשיו של גדול איש רע הוא ומלסטם את הבריות קטן מה מעשיו איש תם הוא יושב אהלים הוא והיתה יושבת ובוכה עד שנשרו ריסי עיניה והיינו דכתיב וירא ה' כי שנואה לאה מאי שנואה אילימא שנואה ממש אפשר בגנות בהמה טמאה לא דבר וכו' אלא ראה הקב"ה ששנואין מעשה עשו בפניה ויפתח את רחמה. ומאי צניעות היתה בה ברחל דכתיב ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא והלא בן אחות אביה הוא אלא א"ל מנסבת לי א"ל אין מיהו אית לי אבא רמאה ולא יכלת ליה א"ל מאי רמאותיה א"ל אית לי אחתא [מו]קשישא מנאי ולא מינסבא לי מקמה א"ל אחוא אנא ברמאות. ומי שרי להו לצדיקי לסגויי ברמאות. אין דכתיב [מז]עם נבר תתבר ועם עקש תתפל מסר לה סימנין כי מעייל לה ללאה סברה רחל השתא אחותי מכספה מסרתינהו ניהלה היינו דכתיב ויהי בבקר והנה היא לאה מכלל דעד השתא לאו לאה היא אלא מתוך סימנין שמסרה רחל ללאה לא הוה ידע לה עד ההיא שעתא זה שאמר הכתוב [מח]לא יגרע מצדיק עינו ואת מלכים לכסא:

[מט]אמר רבי חנינא בשכר צניעות שהיתה בה ברחל שמסרה לה סימנין לאחותה זכתה ויצא ממנה שאול ובשכר צניעות דהוה בשאול דכתיב [נ]ועל דבר המלוכה לא הגיד לו זכה ויצאה ממנו אסתר דכתיב אין אסתר מגדת מולדתה: [נא]אעבדך שבע שנים ברחל בתך הקטנה. אמר בגין דאנשי מקומך רמאין אברר את קניני. ברחל ולא בלאה. בתך שלא תביא אחרת מן השוק ותקרא את שמה רחל. קטנה שלא תחליף שמותן זו בזו ואפי' את נותן את הרשע בחמור של הרשין אין את מועיל. ויאמר יעקב אל לבן הבה את אשתי א"ר איבו אפי' אדם פרוץ בלשון הזה גנאי הוא לו ואדם צנוע כיעקב אומר בלשון הזה אלא כך אמר גזר הקב"ה שאני מעמיד י"ב שבטים ועכשיו הריני בן פ"ד שנים ואם איני מעמידן עכשיו אימתי אני מעמידן לכך צריך הכתוב לומר הבה את אשתי ואבואה אליה. ויאסוף לבן את כל אנשי המקום ויעש משתה אמר להם יודעים אתם שהיינו מדוחקים למים וכיון שבא הצדיק הזה נתברכו המים א"ל ומה אהנו לך א"ל אי בעיין אתון אנא מרמי ביה ויהיב ליה הדא לאה והוא רחים להדא רחל סגי והוא עבד גביכון שבע שנין אחרנין א"ל עביד מה דהני לך א"ל יהבון לי משכונין דלית חד מנכון מפרסם יתי ויהבון ליה משכונין אזל ואייתי חמר ומשח וקופר הוי למה נקרא שמו לבן הארמי שרמה באנשי מקומו כל ההוא יומא הוו מכללין ליה וכיון דעל ברמשא א"ל מהו כדון א"ל את גמלת חסד בזכותך גם אנו נגמול חסד עמך הוו [נב]מקלסים קדמיה ואמרו הי לאה הי לאה ברמשא אתון [נג]מטליתא וטפון [נד]בוצינא א"ל מהו כדין א"ל מה את סבור דאנן ביזוי דכוותכון כל ההוא ליליא היה צוח לה רחל רחל והיא עניא ליה. בצפרא והנה היא לאה א"ל מה רמייתא בת רמאי לאו בליליא הוה קרינא רחל ואת ענית לי א"ל אית ספר דלית ליה תלמידים לא כן הוה אבוך צוח לך עשו ואת עני ליה. מלא שבוע זאת ונתנה לך גם את זאת מכאן שאין מערבין שמחה בשמחה. [נה]לקח לבן שתי שפחותיו ונתן לשתי בנותיו וכי שפחותיו היו (ה) והלא בנותיו היו אלא בנימוס הארץ בנותיו של אדם מפילגשיו הן נקראות שפחות שנאמר ויתן לבן לרחל בתו: [נו]ויבא גם אל רחל ויאהב גם את רחל מלאה ויעבוד עמו עוד שבע שנים אחרות בנוהג שבעולם פועל עושה מלאכה עם בעל הבית שתים ושלש שנים באמונה ולבסוף הוא מתעצל ברם הכא מה הראשונות שלמות אף האחרונות שלמות מה הראשונות באמונה אף האחרונות באמונה. א"ר יוחנן כתיב *ויברח יעקב שדה ארם ויעבוד ישראל באשה א"ל דוגמא שלכם דומה ליעקב מה יעקב עד שלא נשא אשה נשתעבד ומשנשא משתעבד אף אתם עד שלא נולד גואל נשתעבדתם ומשנולד גואל משתעבדין:

[נז]וירא ה' כי שנואה לאה ר' שמואל בר נחמן פתח [נח]כי שומע אל אביונים ה' ואת אסיריו לא בזה א"ר בנימין בר יפת פסוק זה לא סופו ראשו ולא ראשו סופו לא הוה צריך למימר אלא כי שומע אל אביונים ה' ואת אסירים לא בזה אלא כי שומע אל אביונים ה' אלו ישראל דאמר ר' יוחנן כל מקום שנאמר דל דך מך עני ואביון בישראל הכתוב מדבר ואת אסיריו לא בזה אלו העקרות שהן אסורות בתוך בתיהם וכיון שהקב"ה פוקדן בבנים הן נזקפות. תדע לך שהרי לאה שנואת בית היתה וכיון שנפקדה נזקפה. וירא ה' כי שנואה לאה שעשתה כמעשה השנואה שהיתה אמודה להנשא לשונא שכך היו התנאים שיהא הגדול נושא לגדולה והקטן לקטנה כי שנואה לאה והיו הכל [נט]סונטין בה מפרשי ימים סונטין בה מהלכי דרכים סונטין בה והיו אומרים לאה זו אין סתרה כגלויה נראית צדקת ואינה צדקת אלו היתה צדקת לא היתה מרמה באחותה. כיון שראה יעקב אבינו מעשים שרמה לאה באחותה נתן דעתו לגרשה וכיון שפקדה הקב"ה אמר לאמן של אלו אני מגרש ובסוף הודה בדבר [ס]וישתחו ישראל על ראש המטה מי היה ראש מטתו של יעקב אבינו לא לאה. ורחל עקרה היתה עיקרו של בית רוב מסובין של לאה היתה ואעפ"כ עושין רחל עיקר. ורחל עקרה עיקרה של בית לפי שהדברים תלוים ברחל לפיכך נקראו ישראל על שמה רחל מבכה על בניה ולא על שמה אלא על שם בנה דכתיב [סא]אולי יחנן ה' צבאות שארית יוסף ולא לשם בנה אלא לשם בן בנה [סב]הבן יקיר לי אפרים:

[סג]משבע חדשים ילדה לאה את בניה ולשבע שנים נולדו ליעקב י"א בנים ובת אחת וכולן נולדו ונולדו זווגן עמם חוץ מיוסף שלא נולד זווגו עמו שהיתה אסנת בת דינה ראויה לו לאשה וחוץ מדינה שלא נולד זווגה עמה אמר הילדה הזאת דין ומשפט ע"כ קרא שמה דינה:

קכו [סד]אמר ר' יוחנן שלש מפתחות הן בידו של הקב"ה שלא מסרן ביד שליח אלו הן מפתח של חיה שנא' ויפתח ה' את רחמה. מפתח של מטר מנין שנא' [סה]יפתח ה' לך את אוצרו הטוב מפתח של תחית המתים מנין שנאמר [סו]וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם. במערבא אמרי אף מפתח של פרנסה שנא' [סז]פותח את ידך ור' יוחנן מאי טעמא לא קא חשיב לה להא אמר לך ר' יוחנן גשמים היינו פרנסה: [סח]תניא ר' אליעזר אומר כשם שצירים

ממ"ק ובמ"ק מ אפסתיקא פרקמטיא : מא בחרציה במתניו : מב טלייתך נערותך : מג אסתר ו : מד נכא נתרא קכג : מה בראשית ז : מו קשישא זקנה : מז שמואל ב כא : מח איוב לו : מט מגלה יג : נ שמואל א י : נא ב"ר פרשה ע : נב מקלסים מזמרים : נג מטליתא הנערים : נד וטפון בוצינא כנו הנרות : נה פרקי רבי אליעזר : נו ב"ר פרשה ע : *הושע יב : נז ב"ר פרשה עא : נח תהלים סט : נט סונטין מדברים : ס בראשית מו : סא עמוס ה : סב ירמיה לא : סג פרקי רבי אליעזר : סד תענית ב : סה דברים כח : סו יחזקאל לז : סז תהלים קמה : סח בכורות מה :

זית רענן (ה) והלא בנותיו היו, משום דכתיב הבנות בנותי :

שצירים לבית כך צירים לאשה שנא׳ [סט]ותכרע ותלד כי נהפכו עליה ציריה. ר׳ יהושע אומר כשם שדלתות לבית כך דלתות לאשה שנא׳ [ע]כי לא סגר דלתי בטני אמר רבא כולן אינן מטמאין באהל שנא׳ [עא]זאת התורה אדם כי ימות באהל דבר השוה בכל אדם ובאיש ליכא צירים והכתיב צירים אחזוני כצירי יולדה צירי בשר דאי לא תימא הכי רמ״ח היכי משכחת לה לא באיש ולא באשה. ר׳ עקיבא אומר כשם שמפתח לבית כך מפתח לאשה שנא׳ ויפתח את רחמה ולר׳ עקיבא קשיא תלמידי ר׳ ישמעאל דא״ר יהודה אמר שמואל מעשה בתלמידיו של ר׳ ישמעאל ששלקו זונה אחת שנתחייבה שרפה למלך ומצאו בה רנ״ב אברים באו ושאלו את ר׳ ישמעאל כמה אברים יש בו באדם אמר רמ״ח. א״ל ר׳ יוחנן והלא בדקנו ומצאנו רנ״ב שמא באשה בדקתם שהוסיף בה הכתוב שני צירים ושני דלתות דילמא איידי דזוטרא אתמוחי אתמח: [עב]ותהר לאה ותלד בן א״ר יוסי בר חנינא ארבע מדות בשמות יש ששמותיהן נאים ומעשיהם כעורין עשו עושה ואינו עושה ישמעאל שומע ואינו שומע. שמותיהן כעורין ומעשיהם נאים אלו בני הגולה [עג]בני בקבוק בני חקופא בני חרחור זכו ועלו ובנו בית המקדש. שמותיהן כעורים ומעשיהם כעורים אלו מרגלים סתור בר מסתורין גדי כגידין מררין. שמותיהן נאים ומעשיהן נאים אלו השבטים ראובן ראו בן בין הבנים שמעון שומע בקול אביו שבשמים א״ר יוסי בר חנינא אין שמותיהן של שבטים עכור להם אלא חפות להם. והאמר כי שמע ה׳ כי שנואה אנכי עתיד זה לעמוד שונא ומי מרפא מכתו גם את זה פנחס שהוא עומד מלוי. הפעם ילוה אישי אלי עתיד זה ללוות בנים לאביהן שבשמים. על כן קרא שמו לוי בכל מקום שנאמר על כן קרא שמו מרובה באוכלוסין. הפעם אודה את ה׳ משל לכהן שהיה עומד בגורן נתן לו אחד כור של מעשר ולא החזיק לו טובה בא אחד ונתן לו קומץ של חולין והחזיק לו טובה אמר ליה אדוני כהן אני נתתי לך כור אחד ולא החזקת לי טובה וזה לא נתן לך אלא קומץ אחד והחזקת לו טובה אמר ליה את מחלקי נתת לי אבל זה משלו נתן לי כך לפי שהיו האמהות סבורות שזו מעמדת שלשה וכיון שילדה לאה בן רביעי אמרה הפעם אודה את ה׳. ד״א על שהיו לה שבט כהונה ושבט מלכות את מוצא כל מה שכתוב בזה כתוב בזה בזה משיחה בזה משיחה. בזה מטה בזה מטה. בזה ברית מלח ובזה ברית מלח. בזה פעם ובזה פעם. בזה נזר ובזה נזר. בזה קריבה בזה קריבה. בזה שלשלת יוחסין בזה שלשלת יוחסין. בזה ציץ ובזה ציץ. א״ר לוי [עד]לא יגרע מצדיק עינו דוגמא דידיה לאה תפשה פלך הודיה ועמדו כל בניה בעלי הודיה. יהודה [עה]ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני. דוד הודו לה׳ כי טוב. דניאל [עו]לך אלהא דאבהתי מהודה ומשבח אנא. רחל תפסה פלך שתקנית ועמדו כל בניה בעלי [עז]מיסטרין בנימין ישפה יש פה שיודע במכירתו של יוסף ואינו מגיד. שאול [עח]על דבר המלוכה לא הגיד לו. אסתר [עט]לא הגידה אסתר את עמה. על כן קרא מרובה באוכלוסין. ותעמוד מלדת מי מעמד רגליה של אשה בבית בניה: [פ]אמר ר׳ יוחנן משום ר״ש בן יוחאי מיום שברא הקב״ה את עולמו לא בא אדם שהודה לפני הקב״ה עד שבאתה לאה והודאתו שנא׳ הפעם אודה את ה׳ ראובן א״ר אלעזר אמרה לאה ראו מה בין בני לבן חמי אלו בני אע״ג דבעל כרחיה אשתקיל בכירותיה מניה דכתיב [יא]ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו ליוסף ואפי׳ הכי לא אקני ביה מה כתיב וישמע ראובן ויצילהו מידם ואלו בן חמי אע״ג דמנפשי׳ זבין בכירותיה ליעקב דכתיב וימכור בכורתו ליעקב אפי׳ הכי וישטם עשו:

קכז ל [יב]ותרא רחל כי לא ילדה ליעקב ותקנא רחל באחותה כתיב [יג]אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת ה׳ כל היום

ואת אמרת ותקנא רחל באחותה אלא קנאה במעשיה הטובים אמרה אילולי שהיתה צדקת [לא] היתה יולדה. [יד]ותאמר אל יעקב הבה לי בנים א״ר שמואל בר נחמן ארבעה חשובין כמת סומא ומצורע ומי שאין לו בנים ומי שירד מנכסיו. סומא שנא׳ [טו]במחשכים הושיבני כמתי עולם. מצורע [טז]אל נא תהי כמת. ומי שירד מנכסיו [יז]כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך וכי מתים היו והלא דתן ואבירם היו אלא שירדו מנכסיהן. ומי שאין לו בנים שנא׳ הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי: [יח]ויחר אף יעקב ברחל כתיב [יט]החכם יענה דעת רוח זה אברהם וישמע אברם לקול שרי. וימלא קדים בטנו זה יעקב. ויחר אף יעקב ברחל א״ל הקב״ה כך עונין את המעיקות חייך שבניך עתידין לעמוד לפני בנה. אשר מנע ממך פרי בטן ממך מנע ממני לא מנע א״ל כך עשה אביך לאמך לא חגר מתניו כנגדה א״ל אותו לא היו לו בנים אבל אני יש לי בנים. אמרה לו וזקנך לא היו לו בנים וחגר מתניו כנגד שרה א״ל יכולה את לעשות מה שעשתה זקנתי א״ל ומה עשתה א״ל הכניסה צרתה לביתה א״ל אם את הדבר הזה מעכב הנה אמתי בלהה בא אליה. ותאמר רחל דנני אלהים דנני וחייבני דנני וזכני. דנני וחייבני ורחל עקרה. דנני וזכני ויתן לי בן על כן קראה שמו דן מרובה באוכלוסין. ותאמר רחל נגו׳ נפתלתי נסיתי פתיתי תליתי אחותי עלי. אמר ר׳ יוחנן אני *נינפה היה לי לעשות לפני אחותי אלו שלחתי ואמרתי לו תן דעתך שהן מרמין בך לא היה פורש. אלא אמרתי [אם] איני כדאי שיבנה העולם ממני יבנה מאחותי. ד״א נפתולי פתוליה לא דידי היה. כלום הלך יעקב אצל לבן אלא בשבילי ד״א נופת לא שלי היתה דברי תורה שנא׳ בהם נופת צופים היו נאמרין בחלקו של נפתלי. ותלד זלפה בכולן כתיב ותהר וכאן ותלד אלא בחורה היתה ולא היתה ניכרת בעבורה:

קכח ותאמר לאה בא גד אתא **גרא דביתא אתא גרא דעלמא בא מי שעתיד לגדד [כ]משתיתן של אומות העולם מנו אליהו

אליהו משל מי רבי אליעזר אומר משל בנימין הוא שנא׳ [כא]ויערשיה ואליה [וזכרי] בני ירוחם כל אלה בני בנימין רב נהוראי אומר מגד היה דכתיב [כב]ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד מה מקיים ר׳ נהוראי קרייה דר׳ אליעזר ויערשיה ואליה מדרשות הן בשעה שהוא מרעיש את עולמו אליהו מזכיר זכות אבות והקב״ה מתמלא רחמים ומה מקיים ר׳ אליעזר קרייה דר׳ נהוראי מתושבי גלעד מיושבי לשכת הגזית היה. פעם אחת נחלקו רבותינו עליו אלו אמרו משל בנימין ואלו אמרו משל גד בא ועמד לפניהם אמר להם רבותי למה אתם נחלקים עלי אני מבני בניה של רחל. ותאמר לאה באשרי כי אשרוני בנות א״ר לוי לא לן אשר באכסניא מימיו ירש אשר פלטיאות מה שלא ירש יהודה ארצות הה״ד [כג]ובני אשר ימנה וישוה וישוי ובריעה ושרח אחותם הוא אבי ברזית רבי לוי אמר שהיו בנותיהם נאות והיו נשאות לכהנים שנמשחו בשמן זית ר׳ סימון אמר שהיו נשאות למלכים שנמשחו בשמן זית:

קכט [כד]וילך ראובן בימי קציר חטים [כה]חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה יותן הארץ הזאת לעבדיך שבעים

בלהם נשכרו לאה שהיתה שבעה בבנים נשתכרה ורעבים חדלו רחל שהיתה רעבה לבנים חדלה [כו]עד עקרה ילדה שבעה לאה שהיתה עקרה ילדה שבעה. ורבת בנים אומללה רחל שהיתה ראויה שיעמדו ממנה רובן של בנים אומללה. ומי עשה כן ה׳ ממית ומחיה וגו׳. וימצא דודאים ר׳ חייא ב״ר אמר [כז]יברוחין ר׳ יצחק אמר שעורין ר׳ יהודה בר סימון אמר [כח]מיישין. בין לדברי אלו בין לדברי אלו הכל מודים שלא הביא אלא מן המופקר תדע לך שהלך בשעת הקציר בשעת בכור כל מיני [כט]איפוריא ולא הביא אלא מן המופקר. להודיעך עד היכן היו שמורים מן הגזל. ויבא אותם אל לאה אמו להודיעך עד היכן היה כבודה של אמו עליו שלא טעמם עד שהביא לאמו. [ל]ת״ר [לא]את ה׳ הוא מגדף זה מנשה בן חזקיהו שהיה דורש דרשות של דופי אמר וכי לא היה למשה לכתוב אלא ואחות לוטן תמנע [לב]ותמנע היתה פילגש לאליפז בן עשו. וילך ראובן בימי קציר חטים יצתה בת קול ואמרה לו [לג]תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי אלה עשית והחרשתי דמית היות אהיה כמוך אוכיחך ואערכה לעיניך ועליו מפורש בקבלה [לד]הוי מושכי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה מאי כעבות העגלה אמר רבי אסי בתחלה דומה לחוט של בוכיא לסוף דומה לעבות עגלה דאהאן עלה מיהת מאי ואחות לוטן תמנע בת חשובים הות דכתיב אלוף תמנע וכל אלוף מלכותא בלא תגא הוא. ותמנע איתתא חשובה הויא והות בעא לדבוקי בזרעא דאברהם אתי׳ לגביה דיעקב א״ל גיירני ואהוי לך פלגש ולא קבלוה הלכה והיתה פלגש לאליפז בן עשו אמרה אהיה שפחה לפסולה של אומה זו ואל אהיה גבירה באומה אחרת אתיא לגבי אליפז וא״ל הכי א״ל הן נפק מינה עמלק דאתא לצערינהו לישראל דלא הוה מיבעיא להו לאברהם וליצחק וליעקב לרחקה. וילך ראובן בימי קציר חטים מכאן לצדיקים שאין פושטין ידיהן בגזל:

[לה]ותאמר לה המעט קחתך את אישי **הניאת לסבי מן דקני** תני ר״ש בן יוחאי לפי שזלזלה בצדיק אינה נכנסת עמו לקבורה

הוא דהיא אמרה לה לכן ישכב עמך הלילה עמך הוא דמיך עמי לית הוא דמיך רבי ברכיה אמר זו הפסידה וזו הפסידה זו נשתכרה וזו נשתכרה לאה הפסידה דודאים ונשתכרה שבטים ובכורה וכו׳ ר׳ שמואל בר נחמני אמר לאה הפסידה דודאים ונשתכרה שבטים וקבורה וכו׳: [לו]ויבא יעקב מן השדה תנינן השוכר את הפועלים ופסק עמהם להשכים ולהעריב מקום שלא נהגו להשכים ולהעריב אינו יכול לכופן

ממ״ק ובמ״ק סט שמואל א ד : ע איוב ג : עא במדבר יט : עב ב״ר פרשה עא : עג עזרא ב : עד איוב לו : עה בראשית לח : עו דניאל ב : עז מיסטרין בעלי סוד : עח שמואל א י : עט אסתר ב : י ברכות ז : יא דה״א ה : יב ב״ר פרשה עא : יג משלי כג : יד נדרים כד : טו איכה ג : טז במדבר יב : יז שמות ד : יח ב״ר פרשה עא : יט איוב טו : *נינפה כלה : **גדא מזל : כ משיתין יסודות : כא דה״א ח : כב מלכים א יז : כג דה״א ז : כד ב״ר פרשה עב : כה משלי כב : כו שמואל א ב : כז יברוחין דודאים בל׳ ישמעאל : כח מיישין מין אילן : כט איפוריא פירות : ל סנהדרין נט : לא במדבר טו : לב בראשית לו : לג תהלים נ : לד ישעיה ה : לה ב״ר פרשה עב : לו ב״מ פג :

לכופן א"ר מונא מקום שאין מנהג תנאי ב"ד הוא שיהא הוצאה משל בעל הבית והכנסה של פועל. הוצאה של בעל הבית מנין שנאמר [לז]תזרח השמש יאספון ואל מעונותם ירבצון מכאן ואילך יצא אדם לפעלו. הכנסה משל פועל מנין ולעבודתו עדי ערב עד ערב לא נאמר אלא עדי ערב לומר עד חשכה. ר' אמי בשם ר"ש בן לקיש הטריחו על בעל הבית שאם היה ע"ש שתהא הוצאה משלו עד היכן עד שיהא כל אחד ואחד הולך לביתו וממלא לו חבית של מים וצולה לו דג ומדליק לו את הנר לכבוד השבת. ויבא יעקב מן השדה בערב הה"ד ולעבודתו עדי ערב. ותצא לאה לקראתו מלמד שלא הניחתו לרחיץ רגליו. ותאמר אלי תבוא צפה הקב"ה שלא היתה כוונתה אלא להעמיד שבטים לפיכך צריך הכתוב לומר אלי תבוא:

[לח]וברותי מכם המורדים וגו' אלו בני ט' מדות בני [לט]אסנ"ת ומשעג"ח וכו'. בני חצופה איני והאמר ר' שמואל בר נחמן א"ר יונתן כל אדם שאשתו תובעתו הויין ליה בנים שאפי' בדורו של משה רבינו לא היו כמותן שנא' [מ]הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וכתיב [מא]ואקח את ראשי שבטיכם ולא כתיב נבונים וכתיב [מב]יששכר חמור גרם וכתיב [מג]ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ההיא דמרציי' ארצויי. א"ר לוי בוא וראה כחן של דודאים שעל ידי דודאים עמדו שני שבטים גדולים בישראל יששכר וזבולון יששכר יושב ועוסק בתורה וזבולון יוצא ומפרש בימים ונותן לתוך פיו של יששכר והתורה רבה בישראל הה"ד *הדודאים נתנו ריח. ותאמר אלי תבא (כתוב ברמז ל"א):

[יד]אמר ר' אליעזר מאי דכתיב וישכב עמה בלילה הוא מלמד שהקב"ה סייע באותו מעשה שנאמר יששכר חמור גרם חמור גרם ליששכר: [טו]ותאמר לאה נתן אלהים שכרי יששכר תשיעי לשבטים והוא הקריב שני למלך שנא' [טז]ביום השני הקריב נתנאל בן צוער מפני מה שהיה בן תורה הה"ד ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לעיבורין. ראשיהם מאתים מאתים ראשי סנהדראות היה שבט יששכר מעמיד וכל אחיהם על פיהם מסכימים הלכה על פיהם והוא משיב להם הלכה למשה מסיני וכל השבח הזה מנין לו מזבולון שהיה עוסק בפרקמטיא ומאכיל את יששכר שהוא בן תורה הה"ד [יז]זבולון לחוף ימים ישכון וכשבא משה לברך את ישראל הקדים ברכת זבולון ליששכר הה"ד *שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך ממה שיש שכר באהליך וי"א יששכר באהלי זבולון:

קל

ותאמר לאה זבדני אלהים אותי זבד טוב הפעם יזבלני אישי השדה הזו כל זמן שאתה מזבלה ומעדרה היא עושה. ואחר ילדה בת תמן תנינן הרי שהיתה אשתו מעוברת ואמר יהי רצון שתלד אשתי זכר הרי זו תפלת שוא ר' ינאי אומר ביושבת על המשבר הדא מתניתא ר"י בן פזי אמר אף ביושבת על המשבר יכול הוא להשתנות הה"ד [יח]הכיוצר הזה לא אוכל לעשות לכם בית ישראל הנה כחומר ביד היוצר וגו'. התיבון והכתיב ואחר ילדה בת א"ל עיקר ברייתה של דינה זכר היתה ומתפלתה של רחל שאמרה יוסף ה' לי בן אחר נעשה נקבה. האמהות נביאות היו יוסף ה' לי בנים אחרים לא נאמר אלא בן אחר אמרה עוד אחד הוא עתיד לעמוד והלואי יהיה ממני נתכנסו כל האמהות ואמרו דיינו זכרים תפקד עוד זאת ברחל. [יט]היתה אשתו מעוברת ואמר יה"ר שתלד אשתי זכר ה"ז תפלת שוא. ולא מהני רחמי והכתיב ואחר ילדה בת מאי ואחר אחר שדנה לאה דין בעצמה אמרה לפניו רבש"ע י"ב שבטים עתידין לצאת מיעקב ששה יצאו ממני וארבעה מן השפחות אם זה זכר הוא לא תהא אחותי כאחת מן השפחות מיד נהפך זכר לנקבה שנא' ותקרא את שמה דינה, אין מזכירין מעשה נסים, ואיבעית אימא מעשה דלאה בתוך ארבעים הוה כדתניא שלשה ימים הראשונים יבקש אדם רחמים שלא יסריח משלשה ועד מ' יבקש רחמים שיהא זכר ממ' ועד ג' חדשים יבקש רחמים דלא יהא סנדל מג' חדשים ועד ו' חדשים יבקש רחמים שלא יהא נפל מו' חדשים עד תשעה חדשים יבקש רחמים שיצא מאמו בשלום. ומי מהני רחמי והא אמר ר' יצחק מאי דכתיב [כ]אשה כי תזריע וילדה זכר אשה מזרעת תחלה יולדת זכר איש מזריע תחלה יולדת נקבה, הכא במאי עסקינן שהזריעו שניהם כאחד:

[כא]ויזכר אלהים את רחל בר"ה נפקדה (כתוב לעיל ברמז צ"ג). זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל חסד זה אברהם שנאמר *חסד לאברהם ואמונתו זה יעקב שנא' תתן אמת ליעקב, לבית ישראל ישראל סבא. מי היה ביתו של יעקב אבינו לא רחל. בכלן כתיב בני לאה בכור יעקב ראובן, בני זלפה שפחת לאה. בני בלהה שפחת רחל. וברחל כתיב בני רחל אשת יעקב. ד"א זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל ויזכור אלהים את רחל. פדה בשלום נפשי מקרב לי פדה בשלום נפשי זה יעקב. מקרב לי שלא תקרב לו עצתו של אותו רשע שלא יאמר זו שילדה הימנו יטלנה עמו וזו שלא ילדה אל יטלנה עמו. כי ברבים היו עמדי בהרבה תפלות נפקדה רחל. רחל בזכות עצמה. את רחל בזכות אחותה. וישמע אליה בזכות יעקב. ויפתח את רחמה בזכות האמהות. א"ר שמואל בר נחמן אוי להן לרשעים (כתוב ברמז נ"ו). מה זכירה נזכר ששתקה לאחותה בשעה שהיו נותנין לו את לאה היתה יודעת ושותקת. ויזכור אלהים את רחל והדין נותן שהכניסה צרתה לביתה. דן יוסף ובנימין. בזכות דן נפקדה רחל בזכות דן עמד יוסף ובנימין. [כב]אסף אלהים את חרפתי היתה רחל מצירה שתנתן בחלקו של עשו. כאן נאמר אסף את חרפתי ואין חרפה (ו) אלא ערלה שנא' [כג]כי חרפה היא לנו. אמר יעקב ברשות יצאתי וברשותו של הקב"ה אני חוזר א"ל הקב"ה רשות אתה מבקש שוב אל ארץ אבותיך כלום באתה אלא בשביל השבטים הרי השבטים בידך הרי רחל בידך הרי נולד שטנו של עשו. ויהי לו מקנה הרבה אין כתיב כאן אלא צאן רבות שהיתה פרה ורבה והיו או"ה באין ונותנין ליעקב כסף ליקח ממנו צאן: [כד]אסף אלהים את חרפתי עד שלא תלד האשה הסרחון נתלה בה מאן אכל הדא [כה]מקמתא מאן תבר הדא מקמתא. אבל משתלד הסרחון נתלה בבנה מאן אכל הדא מקמתא ברך. מאן תבר הדא מקמתא ברך. אסף אלהים את הרפתי בפילגש בגבעה [כו]ארור נותן אשה לבנימין. אסף אלהים את הרפתי בימי ירבעם [כז]ולא עצר כח ירבעם עוד. ויקרא את שמו יוסף לאמר יוסף ה' לי בן אחר אחר לגלות. [כח]עשרה שבטים גלו לפנים מנהר סמבטיון, שבט יהודה ובנימין מפוזרים בכל הארצות. בן אחר למחלוקת. מתפלתה של רחל לא חלק שבט יהודה ובנימין עם עשרת השבטים. אחר עושה מעשה אחרים. ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף כיון שנולד שטנו של עשו דאמר ר' שמואל בר נחמני מסורת אגדה בידנו שאין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל הה"ד [כט]אם לא יסחבום צעירי הצאן ולמה הוא קורא אותן צעירי הצאן שהם צעירים של שבטים:

[ל]מאי שנא כי אתיליד יוסף אלא ראה יעקב אבינו שאין זרעו של עשו נמסר אלא ביד זרעו של יוסף שנא' [לא]והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש. איתיביה [לב]ויכם דוד מהנשף וגו' א"ל דאקרייך נביאי לא אקרייך כתובים דכתיב *בלכתו אל ציקלג נפלו עליו ממנשה מיתיבי **מן בני שמעון הלכו להר שעיר וגו' ישעי נמי ממנשה קאתי דכתיב ***ובני [חצי שבט] מנשה וגו' ועפר וישעי:

[לג]אמר רב הונא אמר רב שלשה תכיפות הן, תכף לגאולה תפלה. תכף לסמיכה שחיטה. תכף לנטילת ידים ברכה תכף לנטילת ידים אחרונה ברכת המזון. אמר אביי אף תכף לתלמיד חכם ברכה במעשה ידיהם שנאמר נחשתי ויברכני וגו' אבע"א מהכא *ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף:

[לד]נחשתי נסיתי ובדקתי ויברכני ה' בגללך. ויאמר נקבה שכרך סכום קבוע פרוש. כי מעט אשר היה לך לפני נאמר כאן מעט ונאמר להלן מעט ויגר שם במתי מעט מה להלן שבעים נפש אף כאן שבעים. מתי אעשה גם אנכי לביתי ראובן בעי בי שמעון בעי בי. וענתה בי צדקתי ביום מחר ר' יהודה בר סימון אומר [לה]אל תתהלל ביום מחר. אתה אמרת וענתה בי צדקתי ביום מחר למחר בתך יוצאה ומתענה שנאמר ותצא דינה בת לאה. ויאמר לבן הן לו יהי כדברך כל דבר שהיה לבן מתנה עם יעקב אבינו היה חוזר בו י' פעמים למפרע שנא' הן לו ורבנן אמרין ק' פעמים שנא' ותחלף את משכרתי עשרת מונים דאין מנין פחות מי'. ויעקב רועה את צאן לבן הנותרות נותרת כתיב מנהון בישין מנהון עקרן מנהון [לו]קווסרן: [לז]קודם עד שלא בא יעקב להרן שלח הקב"ה מגפה בצאנו של לבן ונשתיירו מעט מהכא שנאמר ויעקב רועה את צאן לבן הנותרות שנותרו מן המגפה (ז) כדי להפרות ולהרבות צאנו לרגלו של יעקב מכאן אתה אומר יש רגל מחרבת בית ויש רגל מברכת בית שנא' ויברך ה' אותך לרגלי: [לח]ויקח לו יעקב מקל לבנה לח ולוז וערמון הוטר רטיב היור דלוז [לט]ודדלוב. כך היה אבינו יעקב נותן את המקלות בתוך הבורות של מים. היתה הבהמה באה לשתות והיתה רואה את המקלות והיא נרתעת לאחוריה ובא הזכר ורובעה והיא יולדת כיוצא בה. א"ר הושעיא נעשו המים זרע בתוך מעיהם ולא היו חסרות אלא צורת הולד. אמר ר' הונא דבית חורין מלאכי השרת היו טוענין מתוך צאנו של לבן ונותנין בתוך צאנו של יעקב הה"ד שא נא עיניך וראה כל העתודים עולים אין כתיב כאן אלא העולים

ממ"ק ובמ"ק לז תהלים קד: לח נדרים כ: לט אסנ"ת ומשעג"ח סימן הוא: מ דברים א: מא שם: מב בראשית מט: מג ד"ה א' יב: *שיר ז: יד נדה לא: טו ב"ר פרשה עא: טז במדבר ז: יז דברים לג: *שם לג: יח ירמיה יח: יט ברכות ס: כ ויקרא יב: כא ב"ר פרשה עג: *תהלים לח: כב תנחומא: כג בראשית לד: כד ב"ר פרשה עג: כה מקמתא מלאכת רעכו תיי מקמתא: כו שופטים כא: כז דה"ב יג: כח ילמדנו רמז כ: כט ירמיה מט: ל ב"ב קכג: לא עובדיה: לב שמואל א ל: *דה"א יב: **שם ד: ***שם ה: לג ברכות מב: *בראשית לט: לד ב"ר פע"ג: לה משלי כז: לו קווסרן תולות: לז פר"א: לח ב"ר פע"ג: לט ודדלוב תרגום של ערמון דלוב:

זית רענן (ו) אלא ערלה, ס"ל דעשו לא נמול כמ"ש מקצת המפרשים שיצחק לא מל אותו מפני שהיה אדמוני וסבר שלא נבלע דמו ואחר כך כשגדל לא מל עצמו: (ז) כדי להפרות וכו', שלבן מצד עצמו לא הי' ראוי להרבות צאנו לכן מעטן הקב"ה מתחלה ואח"כ ריבה אותם:

העולים מאליהם. ר׳ תנחומא אמר שטף של גשמים רבנן אמרין ענני כבוד. ובהעטיף הצאן לא ישים ר׳ יוחנן אמר בכיריא דלבן וריש לקיש אמר לקישייא דלבן. ויפרוץ האיש מאד מאד נפרצה לו פרצה מעין דוגמת העולם הבא. ר׳ אבא בר כהנא אמר מאתן ותרתין רביין ושבעת אלפים ומאתן עדרין הוו לאבונן יעקב. ר׳ לוי אמר ס׳ רבוא כלבים. רבנן אמרין ק״כ רבוא. ולא פליגי מאן דאמר ס׳ רבוא לכל עדר ועדר חד כלבא. מאן דאמר ק״כ לכל עדר תרתין תרתין כלבים. וישמע את דברי בני לבן לאמר חזקיה אמר עד שלא ירד יעקב אבינו לשם לא נפקדו בזכרים הה״ד וישמע את דברי בני לבן לאמר. ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה אין כבוד אלא כסף וזהב שנאמר [מ]בוז כסף בוזו זהב ואין קצה לתכונה כבוד מכל כלי חמדה. וירא יעקב את פני לבן לב אדם ישנה פניו בין לטוב בין לרע אמר לו הקב״ה ליעקב חמיך אין מסביר לך פנים ואת יושב אצלו

שוב אל ארץ אבותיך ואהיה עמך:

לא [מא]ויאמר י״י אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך [מב]זעקתי אליך ה׳ אמרתי אתה מחסי חלקי בארץ החיים והלא אין ארץ החיים אלא צור וחברותיה תמן שובעא תמן זולא ואת אמרת בארץ החיים. אלא ארץ שמתיה חיים תחלה לימות המשיח ריש לקיש משום בר קפרא מייתי לה מהכא [מג]נותן נשמה לעם עליה ורוח להולכים בה אמר ליה הקב״ה אתה אמרת חלקי בארץ החיים שוב אל ארץ אבותיך ואהיה עמך אביך מצפה לך אמך מצפה לך אני בעצמי מצפה לך נכסי חוצה לארץ אינן בכלל ברכה אלא משתשוב אל ארץ אבותיך אהיה עמך. הכא את אמרת ואהיה עמך ולהלן את אמרת [מד]ואהיה עמך בכל אשר התהלכת אלא דוד ע״י שהיה מפרנס לכל ישראל הוא אומר בכל אשר התהלכתי יעקב ע״י שהיה מפרנס את ביתו הוא אומר לו

שוב אל ארץ אבותיך ואהיה עמך:

[מה]**וישלח** יעקב ויקרא לרחל וללאה השדה אל צאנו. אמר רשב״ג בג׳ דברים אני אוהב את בני מדי שאין נושכים ואוכלין אלא חותכין ואוכלים ואין נושקים אלא ביד ואין נוטלים עצה אלא בשדה ראית בה רווח הה״ד וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה השדה אל צאנו. אם כה יאמר נקודים יהיה שכרך צפה הקב״ה מה שעתיד לעשות לבן עם אבונא יעקב והיה צר צורה כיוצא בה. אם כה אמר אין כתיב כאן אלא אם כה יאמר. כי ראיתי את כל אשר לבן עשה לך אין כתיב כאן אלא עושה לך. ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום יעקב (יעקב) לו ולדורות. אין דור שאין בו כאברהם ואין דור שאין בו כיעקב ואין דור שאין בו כמשה. שא נא עיניך וראה כל העתודים העולים עולים אין כתיב כאן אלא העולים מאליהן היו עולים. ויצל אלהים את מקנה וגו׳ כזה שהוא מציל מן הנצולות. ותען רחל ולאה ותאמרנה לו למה מתה רחל תחלה ר׳ יהודה אומר מפני שדברה בפני אחותה א״ל ר׳ יוסי מימיך ראית אדם קורא ראובן ושמעון עונה אותו והלא לרחל קרא ורחל ענתה. על דעתיה דר׳ יהודה ניחא. על דעתיה דר׳ יוסי לא מתה אלא מקללתו של זקן עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה והוה כשגגה שיוצאה מלפני השליט. הלוא נכריות נחשבנו לו וגו׳ אפשר כן אלא אי הוה חמי [מו]קווקיא טבא הוה נסיב ליה [מז]פטיקלין טב הוה נסיב ליה. ויקם יעקב וישא את בניו ואת נשיו על הגמלים [מח]לב חכם לימינו זה יעקב ולב כסיל לשמאלו זה עשו ויקח עשו את נשיו ואח״כ את בניו ואת בנותיו. ולבן הלך לגזוז את צאנו בכל מקום שנאמר גזיזה עושה רושם. ותגנוב רחל את התרפים היא לא נתכוונה אלא לשמים אמרה מה אנא מיזל לי ונשבוק הדין סבא בקלקוליה לפיכך ותגנוב רחל את התרפים. ויגד ללבן ביום השלישי א״ר אבהו מה שהלך יעקב אבינו לשלשה ימים הלך לבן ביום א׳. א״ר חייא בר אבא מה שהלך יעקב אבינו לשבעה ימים הלך לבן ליום אחד. מה נפשך רוצה ולא רוצה כבר כתיב וישם דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב וכתיב ויגד ללבן ביום השלישי שלישי לבריחה שנא׳ וירדוף אחריו דרך שבעת ימים יומא דהוו קיימי ביה הוי מה שהלך יעקב אבינו לשבעה ימים הלך לבן ביום אחד. ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה וגו׳ השמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע. [מט]אמר ר׳ יוחנן משום ר׳ שמעון בן יוחאי כל טובתם של רשעים רעה היא אצל צדיקים שנא׳ השמר לך פן תדבר עם יעקב מטוב עד רע בשלמא רע לחיי אלא טוב אמאי לא אלא ש״מ אפי׳ טובתן של רשעים רעה היא אצל צדיקים. בשלמא הכא דלמא מדכר ליה שמא דע״ז אלא התם מאי רעה איכא. משום דקא שדי בה זוהמא. דאמר ר׳ יוחנן בשעה שבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן אותם שלא עמדו על הר סיני לא פסקה זוהמתן. השמר לך מדבר עם יעקב אפי׳ דברים שאתה אומרן לטובתו הוא חשבן לרעתו. למה נחבאת לברוח אמר דלמא דחזר ביה. ולא נטשתני לנשק לבני ולבנותי אמר עד כדון אית ביה אמר יש לאל ידי לעשות עמכם רע אמר לית הוא מניה. למה גנבת את אלהי כיון ששמעו השבטים כך אמרו בושנו ממך לבן אבי אמנו שלעת זקנתך את אומר למה גנבת את אלהי. ויבא באהל רחל דהוה משמשנית. ורחל לקחה את התרפים ותשימם בכר הגמל בעביטא דגמלא. ותאמר אל אביה א״ר יוחנן תרפים לא מצא קיתוניות מצא נעשו תרפים קיתוניות שלא לבייש את רחל: [נ]מה הן תרפים (ח) שוחטין אדם בכור ומולקים את ראשו ומולחין אותו במלח ובשמים וכותבין על ציץ הזהב שם רוח הטומאה ומניחין אותו תחת לשונו ונותנין אותו בקיר ומדליקין ומשתחוים לו והוא מדבר עמם שנא׳ [נא]כי התרפים דברו און לפיכך גנבתם רחל שלא יגידו ללבן שברח יעקב ולא עוד אלא להכרית ע״ז מבית אביה: [נב]אמר רב ספרא כמאן קרו פרסאי לנדה [נג]דישתנא מהכא כי דרך נשים לי [נד]ויחר ליעקב וירב בלבן קפדנותן של אבות ולא ענותנותן של בנים קפדנותן של אבות מנין ויחר ליעקב וירב בלבן מה את סבור שמא מכות ופצעים היו שם ולא היו שם אלא דברי פיוסים יעקב מפיים את חמיו: כי משיש את כל כלי חתן שהוא דר בבית חמיו אפשר לו שלא ליהנות ממנו אפי׳ כלי אחד או חפץ או סכין אחד ברם הכא כי מששת את כל כלי אפי׳ מחט אחד אפי׳ [נה]צנורא אחד. ולא ענותנותן של בנים מדוד [נו]ויברח דוד מניות ברמה ויבא ויאמר לפני יהונתן מה עשיתי ומה עוני ומה חטאתי לפני אביך כי מבקש את נפשי מזכיר שפיכות דמים בפיוסו. טרפה לא הבאתי אליך דקטילא. אנכי אחטנה אני הייתי חוטא על הארי שכך גזר הקב״ה על צאנו שהיה הארי אוכל ממנו בכל יום חמשה וא״ת שאם היה רועה אחר היה מצילו ת״ל [נז]כי כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו וגו׳. גנובתי יום וגנובתי לילה קריין לי גנבא דיממא וגנבא דליליא. [נח]זה לי עשרים שנה גדול תלמוד תורה מכבוד אב ואם שכל אותן שנים שהיה יעקב בבית עבר לא נענש עליהם: [נט]ואילי צאנך לא אכלתי אמר רבא שור בן יומו קרוי שור דכתיב שור או כשב או עז כי יולד איל בן יומו קרוי איל שנא׳ ואילי צאנך לא אכלתי אילים הוא דלא אכל הא כבשים אכל אלא ש״מ איל בין יומו קרוי איל: הייתי ביום אכלני חורב. [ס]ההוא רעיא דהוה רעי חיותא אגודא דנהר פפא שריק חדא מנייהו נפלת לנהרא אתא לקמיה דרבה פטריה אמר מאי הוה ליה למעבד הא נטר כדנטרי אינשי וכו׳ הכא נמי דפטור א״ל אין. איתיביה עד מתי שומר שכר חייב לשמור כגון הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה ותדד שנתי מעיני [התם] [סא]בחזני מתא אטו יעקב אבינו מחזוני מתא הוה הכי קא״ל ללבן נטרי לך נטירותא יתירתא כחזני מתא. הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה ותדד שנתי מעיני [סב]מה היה אומר רבי יהושע בן לוי אמר ט״ו שיר המעלות שבספר תהלים מה טעם שנא׳ [סג]לולי ה׳ שהיה לנו יאמר נא ישראל ישראל סבא. רבי שמואל בר נחמן אמר כל ספר תהלים מה טעם שנא׳ ואתה קדוש יושב תהלות ישראל ישראל סבא. לולי אלהי אבי אלהי אברהם כל מקום שנאמר לולי בזכות אבות והכתיב כי לולא התמהמהנו כל עצמן לא עלו אלא בזכות אבות שאילולי זכות אבות לא עלו משם לשלום. אית דמפיק לישנא אחרינא כל מקום שנאמר לולי בזכות אבות הוא בא חוץ מזה א״ל אף זה בזכות אבות בזכות קדושת השם בזכות תורה [סד]לולי תורתך שעשועי בזכות אמנה שנאמר [סה]לולא האמנתי לראות בטוב ה׳. ואת יגיע כפי ראה אלהים חביבה היא מלאכה מזכות אבות שזכות אבות הצילה ממון ומלאכה הצילה נפשות. זכות אבות הצילה ממון לולי אלהי אבי וגו׳ כי עתה ריקם שלחתני. ומלאכה הצילה נפשות את עניי ואת יגיע כפי. ויען לבן ויאמר אל יעקב הבנות בנותי אמר רבי ראובן כלהון בנותיו היו הבנות בנותי הרי שתים ולבנותי הרי ארבע. ויקח יעקב אבן א״ר יוחנן כשן הזה של טבריא. ויאמר יעקב אל אחיו חד את היה ליה ולואי קבריה אלא אלו בניו והיה קורא אותם אחיו צדיקים כיוצא בו גבורים כיוצא בו. אמר רבי יודן לבש אדם לבושו של אביו הרי הוא כיוצא בו. ויקרא לו לבן יגר שהדותא אמר רבי שמואל בר נחמן אל יהא לשון סורסי קלה בעיניך שבתורה ובנביאים ובכתובים מצינו שהקב״ה חולק לו כבוד. בתורה ויקרא לו לבן יגר שהדותא בנביאים [סו]כדנה תאמרון להום אלהיא די שמיא וארקא לא עבדו. בכתובים [סז]וידברו הכשדים למלך ארמית מלכא לעלמין חיי. והמצפה אשר אמר יצף ה׳ ביני ובינך כי יסתר אין כתיב כאן אלא כי נסתר

עד

ממ״ק ובמ״ק מ נחום ב : מא ב״ר פרשה עד : מב תהלים קמב : מג ישעיה מב : מד שמואל ב ו : מה ברכות ח : מו קוקיא עדר : מז פטיקלין דבר נחמד : מח קהלת י : מט יבמות קו : נ פרקי רבי אליעזר פל״ו : נא זכריה י : נב ע״ז כד : נג דישתנא נוטריקון דרך נשים : נד ב״ר פרשה עד : נה צנורא תרגום של מזלגותיו צינורא : נו שמואל א כ : נז ישעיה לא : נח מגילה טז : נט בבא קמא סה : ס ב״מ לג : סא כחזני מתא בומרי העיר : סב ב״ר פרשה פ : סג תהלים קכד : סד שם קיט : סה שם כז : סו ירמיה י : סז דניאל ב :

זית רענן (ח) שוחטין אדם בכור כו׳, והיא לא גנבה רק הציץ של זהב :

עד כאן היינו רואים זה את זה. אם תענה את בנותי הרי שתים ואם תקח נשים על בנותי הרי שתים כולהון בנותיו היו :
[סח]תשמיש המטה דאיקרי ענוי מנלן דכתיב אם תענה את בנותי מתשמיש המטה ואם תקח נשים וכו' מצרות. ואימא אידי ואידי מצרות מי כתיב אם תקח ואם תקח כתיב. ואימא אידי ואידי מצרות חד צרות דידיה וחד דאתיא מעלמא מי כתיב אם תקח ואם תענה אימא תשמיש יתירה דתשמיש גופה ענוי הוא דכתיב [סט]וישכב אותה ויענה התם שענה בביאות אחרות. [ע]עד הגל הזה וגו' אשר יריתי כזה שהוא מורה את החנית. עד הגל הזה ועדה המצבה לרעה אין אתה עובר עלי אבל אתה עובר לפרקמטיא. אלהי אברהם ואלהי נחור ישפטו בינינו אלהי אברהם קודש ואלהי נחור חול ואלהי אביכם משמש קודש ומשמש חול. וינשק לבניו ולבנותיו ויברך אתהם דוויים וסגופים היו ולא היו *מפרינין אלא בפה. וילך וישב לבן למקומו חזר לדוויו מלמד שנכנסו ליסטין בתוך ביתו והיו מקרקרין בו כל הלילה. ויעקב הלך לדרכו כמה מלאכים היו מלוין ליעקב ס' רבוא הה"ד ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה אלהים זה ואין שכינה שורה על פחות מס' רבוא רבנן אמרין ק"כ רבוא. ויקרא שם המקום ההוא מחנים רבי איבו אמר נטל מאלו ומאלו ושלח [עא]פרוזבין לפניו הה"ד וישלח יעקב מלאכים לפניו :

פרשת וישלח יעקב

לב [עב]**רבי** פנחס בשם רבי ראובן פתח [עג]קומה ה' קדמה פניו קדמיה לרשיעא עד דלא יקדימך. הכריעהו הכריעהו לכף חובה ישוברהו כד"א [עד]המה כרעו ונפלו. פלטה נפשי מרשע חרבך מאותו רשע שבא מכחה של אותה חרב שנא' ועל חרבך תחיה. ד"א מאותו רשע שהוא עתיד ליפול בחרבך כד"א כי רותה בשמים חרבי. א"ל הקב"ה לדרכו היה מהלך והיית משלח אצלו ואומר כה אמר עבדך יעקב. רבי יהודה בר סימון פתח [עה]מעין נרפש ומקור משחת צדיק מט לפני רשע כשם שאי אפשר למעין להרפס ומקור להשחת כך אי אפשר לצדיק למוט לפני רשע א"ל הקב"ה לדרכו היה מהלך וכו'. רבי הונא פתח [עו]מחזיק באזני כלב עובר מתעבר על ריב לא לו משל [עז]לארכיליסטים שהיה ישן בפרשת דרכים ועבר חד מעיר ביה א"ל קום לך דבישא שכיח הכא קם ושרי מקפח ביה א"ל ינער בישא דהוא דמיך ועוררתיה כך א"ל הקב"ה לדרכו היה מהלך וכו'. [עח]אל תתן ה' מאויי רשע רבש"ע אל תתן לעשו הרשע מחשבות לבו. זממו אל תפק עשה לו זמם לעשו הרשע שלא תהא לו נחת רוח שלמה. ומה זמם עשה לו הקב"ה אלו בני ברבריא ובני גרמניא שאדומיים מתיראים מהם. ד"א וישלח יעקב מלאכים מה כתיב למעלה מן הענין ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה אלהים זה כמה הוא מחנה אלהים שני אלפים רבוא שנאמר [עט]רכב אלהים רבותים אלפי שנאן. ויקרא שם המקום ההוא מחנים שתי מחנות לכה מלמד שנתנו לו ליעקב ארבעת אלפים רבוא מלאכי השרת ונדמו כלם לחיילות של מלך מהם לבושי ברזל מהם רוכבי סוסים מהם יושבי קרנות פגע בלבושי ברזל א"ל של מי את א"ל של יעקב וכן רוכבי סוסים וכן ביושבי קרנות הה"ד מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי. ואף יעקב היה מזכיר לעשו הרשע שמו של הקב"ה כדי ליראו ולבהלו דכתיב כי על כן ראיתי פניך וגו'. משל דיעקב ועשו למה הדבר דומה לאחד שזימן חבירו לסעודה והכיר בו שהוא מבקש להרגו א"ל דומה תבשיל זה לאותו תבשיל שטעמתי בבית המלך אמר ידע ביה מלכא מסתפי ולא קטליה אף הכא כיון שאמר לעשו כראות פני אלהים אמר עשו הרשע הגיעו הקב"ה לכבוד הזה שוב איני יכול לו. מלאכים שלוחי בשר ודם. [פ]אמר רבי חמא בר חנינא הגר שפחת שרה היתה ונזדווגו לה חמשה מלאכים זה שהוא אהובו של בית על אחת כמה וכמה. יוסף קטנן של שבטים נזדווגו לו שלשה מלאכים וימצאהו איש וישאלהו האיש ויאמר האיש זה שהוא אביהם על אחת כמה וכמה. לפניו זה שבא עתו ליטול מלכות לפניו חלש פורפורי' וטלקיה קודמוי א"ל אין שני *זרזירין ישנים על דף אחד :

אל עשו [פא]אחיו (א) אפי' עשו אלא אחיו. ארצה שעיר שדה אדום למה נקרא שמו שעיר שהוא מעמיד שערותיהם של אדם [פב]ויצו אותם לאמר כה תאמרון לאדוני לעשו רבינו אמר לרבי אפס כתוב חד [פג]איגרא מן שמי למרן מלכא אנטונינוס וכתב ליה מן יהודה נשיאה למרן מלכא אנטונינוס נסבה וקראה וקרעה א"ל כתוב מן יהודה עבדך למרן מלכא אנטונינוס אמר ליה מה את מבזה על כבודך אמר ליה מה אנא טב מן סבי לא כך אמר יעקב כה אמר עבדך יעקב. עם לבן גרתי לבן רבהון דרמאי יהביתיה בחפתי ההוא גברא לא כל שכן[פד]. ואחר עד עתה שעדיין לא נולד שטנו של אותו האיש דאמר רבי שמואל בר נחמני מסורת היא בידינו שאין עשו נופל אלא ביד בני בניה של רחל. דבר אחר ויצו אותם לאמר אל תאמר כשיצא נטל כלום מתפוסת בית אביו אלא בשכר קניתי כל המתנות האלו בכחי שנאמר ועתה הייתי לשני מחנות. באותה שעה שקרא יעקב אבינו לעשו אדוני א"ל הקב"ה אתה השפלת את עצמך לפני אחיך וקראת אותו אדון שמונה פעמים אני מעמיד ממנו שמונה מלכים קודם לבניך דכתיב [פה]ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום לפני מלך מלך לבני ישראל אמר ליה אם לשלום אתה מתוקן אני כנגדך ואם למלחמה אני כנגדך יש לי גבורים ובעלי מלחמה ואומר לפני הקב"ה דבר והוא עושה שנאמר [פו]רצון יראיו יעשה :

ויהי לי שור וחמור רבי יהודה אומר משור אחד יצאו שורים הרבה ומחמור אחד יצאו חמורים הרבה. רבי נחמיה אומר לישנהון דברייתא חמרוותא גמלוותא רבנן אמרין שור זה משוח מלחמה שנא' [פז]בכור שורו הדר לו. חמור זה מלך המשיח שנא' [פח]עני ורוכב על חמור. צאן אלו ישראל שנאמר [פט]ואתן צאני צאן מרעיתי. ועבד ושפחה [צ]הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם כעיני שפחה אל יד גברתה כן עינינו אל ה' אלהינו עד שיחננו. דבר אחר ויהי לי שור וחמור שור זה יוסף דכתיב *בכור שורו הדר לו חמור זה יששכר דכתיב [צא]יששכר חמור גרם ובן בנו של יוסף עומד לכלות את עמלק דכתיב [צב]ויחלוש יהושע וגו' ובניו של יששכר יודעים מה הקב"ה עושה בעולמו שנאמר [צג]ומבני יששכר יודעי בינה לעתים. וצאן אלו ישראל שנאמר ואתן צאני. ועבד זה דוד שנאמר [צד]אני עבדך בן אמתך. ושפחה זה אביגיל שנאמר [צה]הנה אמתך לשפחה. באותה שעה הלכו אותן שלוחים וראו את עשו שהיו עמו גבורים מזויינים. וישובו המלאכים אל יעקב לאמר באנו אל אחיך אל עשו את נוהג בו כאח והוא נוהג בך כעשו. וגם הולך לקראתך וארבע מאות איש עמו ריש לקיש אמר עמו כעמו מה הוא עשוי על ארבע מאות איש כך כל אחד מהם עשוי על ארבע מאות איש. עמו, רבי שמואל בר נחמן אמר ארבע מאות [קושרין] כתרים היו עמו ויש אומרים ארבע מאות איפרכין היו עמו. רבי ינאי אומר ארבע מאות ראשי גייסות היו עמו. רבי לוי אמר הלך ונטל [צו]אגרמי ממצרים אמר אי יכילית ליה טבות ואי לא אנא אמר ליה איתי מכסא מיגו כן אנא קאים עליה וקטל יתיה כיון שאמרו לו ליעקב כל אותה גדולה היה מתירא ממנו והיה מחלק את בניו ואת נשיו לשני מחנות שנאמר ויירא יעקב מאד ויצר לו. באותה שעה עמד יעקב בתפלה לפני הקב"ה אמר לפניו רבש"ע כתבת בתורתך [צז]ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד ואם יבא רשע זה ויאבד בני ואת אמם כאחת ספר תורה שאתה עתיד ליתן בהר סיני מי יקראנו בבקשה ממך הצילני מידו שלא יבא ויכני אם על בנים שנאמר הצילני נא. מה עשה מיד שלח לו דורון לסמות את עיניו שנא' [צח]כי השחד יעור עיני חכמים ואין חכמים אלא אדום שנא' [צט]והאבדתי חכמים מאדום : ויתן ביד עבדיו עדר עדר לבדו מהו ורוח תשימו בין עדר ובין עדר אמר לפניו רבש"ע אם יהיו צרות באות על בני לא תביא אותן זו אחר זו אלא הרויח להן מצרותיהן. באותה שעה נשא יעקב את עיניו וראה את עשו שבא מרחוק ונשא עיניו למרום ובכה ושמע הקב"ה תפלתו והבטיחו שהוא מושיעו שנא' [ק]יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב :

קלא [קא]ויירא יעקב מאד ויצר לו שני בני אדם הבטיחן הקב"ה ונתיראו הבחור שבאבות והבחור שבנביאים. הבחור שבאבות זה יעקב שנאמר [קב]כי יעקב בחר לו יה ואמר לו הקב"ה הנה אנכי עמך וסוף נתירא ויירא יעקב. הבחור שבנביאים זה משה שנאמר [קג]לולי משה בחירו וא"ל הקב"ה כי אהיה עמך ונתירא (כתוב ברמז רס"ו). ויאמר ה' אל תירא אותו מכלל שנתירא. ראויין היו ישראל כליה בימי המן אילולי שסמכו דעתן לדעתו של זקן אמרו ומה אם אבינו יעקב שהבטיחו הקב"ה נתירא אנו עאכ"ו. ויירא יעקב מכאן שאין הבטחה לצדיקים בעולם הזה כתיב הנה אנכי עמך אם יהיה אלהים עמדי מכאן שאין הבטחה לצדיקים בעולם הזה. כתיב ויאמר כי אהיה עמך ואין דבר רע מזיקך וכתיב [קד]ויהי בדרך במלון ויפגשהו ה' מכאן שאין הבטחה לצדיקים בעוה"ז. כתיב [קה]ויען בניהו בן יהוידע את המלך ויאמר אמן כן יאמר ה' לא כן כתיב [קו]הנה בן נולד לך הוא יהיה איש

ממ"ק ובמ"ק סח יומא עז : סט בראשית לד : ע ב"ר פרשה עד : *מפרינין מפייסים : עא פרוזבין שלוחין : עב ב"ר פרשה עס : עג תהלים יז : עד שם כ : עה משלי כה : עו שם כו :
עז לארכיליסטים פי' של לסטים : עח תהלים קח : עט שם סח : פ ילמדנו רמז נ"ב : *זרזיר מין עורב : פא ד"א אע"פ שהוא עשו הוא אחיו : פב תנחומא :
פג איגרא פי' אגרת : פד פירוש אם נלחתי אב הרמאים כ"ש שאגלה אותך : פה בראשית לו : פו תהלים קמד : פז דברים לג : פח זכריה ט : פט יחזקאל לד :
צ תהלים קכג : *דברים לג : צא בראשית מט : צב שמות טז : צג ד"ה א יב : צד תהלים קטז : צה שמואל א כה : צו אגרמי רבות להיות מוכס : צז ויקרא כב : צח דברים טז :
צט עובדיה : ק תהלים כ : קא ב"ר פרשה עו : קב תהלים קלה : קג שם קו : קד שמות ד : קה מלכים א א : קו ד"ה א כב :

זות רענן (א) אפילו עשו אלא אחיו , פי' שיעקב סבר אע"פ שהוא עשו הוא אחיו וינהוג עמו כאח ;

איש מנוחה אלא אמר הרבה קטיגורין יעמדו סכאן ועד גיחון :
קירבי יעקב בר אידי רמי כתיב והנה אנכי עמך ושמרתיך וכתיב ויירא יעקב אמר שמא יגרום החטא תניא נמי הכי קיחעד יעבור עמך ה׳ זו ביאה ראשונה עד יעבור עם זו קנית זו ביאה שניה אמור מעתה ראויין היו ישראל לעשות להן נס בימי עזרא כדרך שנעשה להן בימי יהושע אלא שגרם החטא :

קטוויירא יעקב מאד ויצר לו לא היא יראה ולא היא צרה אלא ויירא שלא יהרג ויצר שלא יהרוג אם מתגבר הוא עלי הורגני ואם אני מתגבר עליו אני הורגו. אמר כל השנים הללו הוא יושב בארץ ישראל תאמר שהוא בא עלי מכח ישיבת ארץ ישראל כל השנים הללו הוא יושב ומכבד הוריו תאמר שהוא בא עלי מכח כבוד אב ואם כך אמר יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי תאמר שמת אותו זקן כך אמר לי הקב״ה שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך תאמר ע״כ היו התנאים ולא יותר. קיויחץ את העם אשר אתו זיינם מבפנים והלבישן בגדים מבחוץ והתקין עצמו לג׳ דברים. לדורון ותעבור המנחה על פניו. למלחמה אם יבוא עשו אל המחנה. לתפלה ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם. אוהיה המחנה הנשאר לפליטה למדתך תורה דרך ארץ שלא יהא אדם נותן כל ממונו בזוית אחד ממי את למד מיעקב ויחץ את העם אשר אתו וגו׳ וכן הוא אומר ואחביאם חמשים חמשים איש במערה. אם יבא עשו אל המחנה האחת והכהו אלו אחינו שבדרום והיה המחנה הנשאר לפליטה אלו אחינו שבגולה אעפ״כ היו מתענין עליהן בשני ובחמישי : ויאמר י״י אלהי אבי אברהם הא לעשו לא אלא הבוחר בדרכיהם והעושה כמעשיהם אני מתקיים עליהם מי היה קרוב לדור לא אחז הוא מניח לאחז ואמר לחזקיהו כה אמר ה׳ אלהי דוד אביך אלא הבוחר בדרכיהם והעושה כמעשיהם אני מתקיים עליהם. קטנתי מכל החסדים ר׳ אבא בר כהנא אמר איני כדאי קטנתי מכל החסדים ר׳ לוי אמר כדאי אני קטנתי מכל החסדים (כתוב ברמז ל״ב) :
כי במקלי עברתי את הירדן הזה בתורה בנביאים ובכתובים מצינו שלא עברו ישראל את הירדן אלא בזכות יעקב. בתורה כי במקלי עברתי את הירדן הזה. בנביאים בביבשה עבר ישראל את הירדן ישראל סבא, בכתובים דכתיב גהירדן תסוב וגו׳. מלפני אלוה יעקב א״ר לוי אתר הוא המן מצוות ירדן בחמי טבריא בבהלה נכנס יעקב לשם ונעל עשו בפניו התר לו הקב״ה ממקום אחר הה״ד דכי תעבור במים אתך אני : הצילני נא הצילני נא מיד אחי שבא עלי מכחו של עשו פן יבא והכני אם על בנים ואתה אמרת הלא תקח האם על הבנים. ד״א ואתה אמרת היטב איטיב עמך היטב בזכותך איטיב בזכות אבותיך. עזים מאתים מכאן לעונה האמורה בתורה עזים מאתים שהן צריכות תישים עשרים. רחלים מאתים שהן צריכות אילים עשרים. גמלים מיניקות ובניהם שלשים ובנאיהן שלשים. פרות ארבעים שהן צריכות פרים עשרה, אתונות עשרים שהן צריכות עירים עשרה :
ואמר רבי לוי אילו היית מחזר בכל אהלי קדר אין את מוצא גמלים מיניקות ובניהם שלשים ראה עשרו של יעקב. זויקח מן הבא בידו אבנים טובות ומרגליות ולמה הוא נותן גמלים באמצע אלא א״ל הוי רואה עצמך כאילו אתה יושב על הבימה ודן אותי ואני נדון מלפניך ואתה מתמלא עלי רחמים. ויצו את הראשון לומר כי יפגשך עשו אחי ואמרת לעבדך ליעקב מנחה היא שלוחה רבי ור׳ יוסי בר יהודה היו מהלכים בדרך ראו גוי אחד מהלך כנגדן אמרין תלת מילי הוא שאיל לן מה אתון ומה אומנותכון ולאן אתון אזלין. מה אתון יהודים. ומה אומנותכון פרגמטוטיא. ולאן אתון אזלין למיזבן חטין מן אוצרא דיבנה. עמד לו רבי כנגד הגוי לראות מה ישאל והמתין לו רבי יוסי בר׳ יהודה אמר אם אמר מלה אנא אמר אוחרי א״ל מן הן אית הדא א״ל מאבונן יעקב כדבר הזה תדברון אל עשו. במוצאכם אותו בגדולתו : ויתן ביד עבדיו עדר עדר לבדו למה לא הכניסן בערבוביא כדי לתמהו על דורון שלו ולמה לא הכניסן כולן כאחר כדי לשבוע עיניו של אותו רשע אתי למחסל והוא אמר קבל אתי למחסל והוא אמר קבל. ותעבור המנחה על פניו אף הוא הוה בעקא. ויקם בלילה הוא ויקח את שתי נשיו ודינה היכן היתה נתנה בתיבה ונעל בפניה אמר עינו של אותו רשע רמה היא שמא יתלה עיניו ויראה אותה ויקח אותה ממני א״ל הקב״ה חלמס מרעהו חסד מנעת חסדך מן אחוך ונסבתה לאיוב ולא גיירתיה לא בקשת להשיאה למהול הרי היא נשאת דרך איסור הה״ד ותצא דינה בת לאה :

קלב טויקחם ויעבירם את הנהל עשה עצמו כגשר נסב מהכא ויהיב הכא. ויותר יעקב לבדו יאין כאל ישורון רוכב שמים בעזרך אין כאל ומי כאל ישורון הנאים והמשובחים שבכם את מוצא כל מה שעתיד הקב״ה לעשות לעתיד לבא הקדים הקב״ה לעשות ע״י צדיקים בעוה״ז הקב״ה מחיה מתים ואליהו מחיה מתים הקב״ה עוצר גשמים ואליהו עוצר גשמים הקדוש ברוך הוא מברך את המועט ואליהו מברך את המועט הקב״ה מחיה מתים ואלישע מחיה מתים הקב״ה פוקד עקרות ואלישע פוקד עקרות הקב״ה מברך את המועט ואלישע מברך את המועט הקב״ה ממתיק את המר ואלישע ממתיק את המר הקב״ה ממתיק את המר במר ואלישע ממתיק את המר במר. אין כאל ישורון ומי כאל ישורון ישורון סבא מה הקב״ה כתיב ביה יאונשגב ה׳ לבדו אף הכא ויותר יעקב לבדו. ר׳ הונא אמר נדמה לו ברמות רועה לזה צאן ולזה צאן לזה גמלים ולזה גמלים א״ל העבר את שלי ואני מעביר את שלך העביר יעקב אבינו את שלו חזר וראה שמא שכח דבר מיד ויאבק איש עמו. ר׳ חייא בר רבה ור׳ שמעון ברבי ורשב״ג עסיקין בפרקמטיא יבבמטכסין בהרא צור כיון שיצאו להם אמרו נלך ונתפוס אומנות אבותינו אמרו נחזור ונחמי אי יגאנשינן כלום חזרו ואשכחו חדא ידמחיילא דמטכסי׳ אמרין לו מן הן אית לכון הדא א״ל מאבונא יעקב דחזר. ויותר יעקב לבדו רבנן אמרי טולארכיליסטים נדמה לו לזה צאן ולזה צאן לזה גמלים ולזה גמלים א״ל העבר את שלי ואני מעביר את שלך עבר המלאך כהרף עין והיה יעקב אבינו מעביר וחוזר ומשכח א״ל *פרקמוס נטל טזפוקרין ונתן בצוארו א״ל פרקמוס פרקמוס לית חרשין מצלחין בלילה בסוף אמר המלאך אני מודיעו עם מי הוא עסוק ומה עשה נטל אצבעו ונתנה בארץ והתחילה [הארץ תוססת אש] א״ל מן דא את מרחיל לי אנא כולי מני׳ הה״ד יזוהיה בית יעקב אש. רבי חמא בר חנינא אמר שרו של עשו היה הוא דהוה אמר ליה כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים ותרצני. ויירא וגו׳ יחלאתליטים שהוא עומר יטומתגושש עם בנו של מלך תלה עיניו וראה שהיה המלך עומד על גביו *והרפיש עצמו לפניו א״ר ברכיה אין אנו יודעים מי נצח אם המלאך אם יעקב מן מה דכתיב ויאבק איש עמו מי נתמלא אבק האיש שהיה עמו :
כויאבק איש עמו יש אומרים מיכאל היה א״ל מיכאל ומה אני שאני אחד מן השרים הראשונים כך עשית לי ואתה מתירא מעשו א״ר טרפון לא היה לו רשות למיכאל לזוז ממקומו עד שנתן לו יעקב רשות שנאמר שלחני כי עלה השחר א״ל וכי גנב או כאקוביוסטוס אתה שאתה מתירא מן השחר באו כתות כתות של מלאכי השרת שאמרו לו מיכאל עלה כי זמן הזמיר הגיע לומר אם אין אתה פותח בשיר נמצא השיר בטל התחיל מתחנן ליעקב א״ל בבקשה ממך שלח אותי שלא ישרפוני מלאכי השרת שבערבות בשביל עכוב השיר א״ל לא אשלחך כי אם ברכתני א״ל וכי איזה מהם חביב השמש או הבן אני השמש ואתה הבן ואתה צריך לברכתי א״ל אעפ״כ מיד א״ל לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל א״ל אשריך ילוד אשה שנכנסת בפלטין של מעלה ונוצלת. א״ר בשעה שהיו מתאבקים רצה כת של מיכאל לסכנו אלא שנגלה עליהן הקב״ה וכיון שראה להקב״ה תשש כחו שנאמר וירא כי לא יכול לו ויגע בכף ירכו א״ל הקב״ה למיכאל יפה עשית שעשית כהן שלי בעל מום א״ל רבש״ע והלא אני כהנך א״ל אתה כהני ברקיע והוא כהני בארץ מיד קרא מיכאל לרפאל אמר לו חברי בבקשה ממך עמוד עמי בצרה שאתה ממונה על הרפואות ירד ורפאו ויש אומרים שמש שעתיד לזרוח על הצדיקים ולרפאותן מחלים הזריח עליו הקב״ה ורפאו דכתיב ויזרח לו השמש וכתיב כבוזרחה לכם יראי שמי זש״ה ויזרח לו השמש והוא צולע משל בא פלוני רופא בעיר אין צריך לשאול למה בא אלא כדי לרפאות את החולה אמר ליה הקב״ה למיכאל למה עשית כן לבני בכורי אמר לפניו (ב) לכבודך עשיתי אמר ליה מעכשיו תהא ממונה עליו ועל זרעו עד סוף כל הדורות הה״ד כגכי אם מיכאל שרכם *ובעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול וכתיב כדכי מי גוי גדול יבא גדול ויעמוד על הגדול. אתה אש דכתיב כהוהיה בית יעקב אש יבא אש ויעמוד על אש. אתה ראש למלאכי השרת והוא ראש לכל האומות יבא ראש ויעמוד על הראש. אתה עליון למלאכי השרת והוא עליון ונתנך ה׳ אלהיך עליון יבא עליון ויעמד על עליון ויבקש מן העליון רחמים עליהם דכתיב *כי גבוה מעל גבוה שומר. ויברך אותו שם א״ל יהי רצון שיהיו בניך צדיקים כמותך :
כוויותר יעקב לבדו אמר רבי אלעזר מלמד שנשתייר על פכין קטנים מכאן לצדיקים שחביב עליהם ממונם יותר מגופן וכל כך למה לפי שאין פושטין ידיהם בגזל. ויאבק איש עמו עד עלות השחר אמר רבי יצחק מכאן לתלמיד חכם שאל יצא יחידי בלילה. רבי אבא בר כהנא

ממ״ק ובמ״ק קז ברכות ז : קח שמות טו : קט ב״ר פרשה ע״ו : קי תנחומא : א ב״ר פרשה עו : ב יהושע ד : ג תהלים קיד : ד ישעיה מג : ה דברים כב : ו תנחומא : ז ב״ר פרשה עו : ח איוב ו : ט ב״ר פרשה עו : י דברים לג : יא ישעיה ב : יב במטכסין משי מובחר : יג אי אשינן אם שכחנו : יד מחיילא משא : טו ארכיליסטים ראש הגזלנים : *פרקמוס מכשף : טז פוקרין למר : יז ע בדים : יח לאתליטים שר המלך : יט ומתגושש מתכק : *והרפיש ל׳ דריסה, ששפיל עצמו לפניו : כ מדרש הכביר : כא גנב גונב ממון, קוביוסטוס נוטל נפשות : כב מלאכי ג : כג דניאל י : *שם יב : כד דברים ג : כה עובדיה : *קהלת ה : כו חולין נא :

זית רענן (ב) לכבודך עשיתי, אפשר לומר כדלעיל שלא יתיירא מעשו אי גם בר שיתן מעשר מבניו כדלקמן :

בהנא אמר מהכא [כז]הנה הוא זורה את גרן השעורים הלילה. רבי אבהו אמר מהכא [כח]וישכם אברהם בבקר ויחבוש את חמורו ורבנן אמרין מהכא [כט]לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן: [ל]וירא כי לא יכול לו אמר ר' חנינא בר יצחק אמר הקב"ה הוא בא אליך וחמש קמיעין תלויין בו זכותו זכות אבות זכות אמו זכות זקנו זכות זקנתו מדוד עצמך אם אתה יכול לעמוד אפילו בזכותו משל למלך שהיה לו כלב [לא]אגריאון וארי [לב]נמירון והיה המלך נוטל את בנו ומלבבו בארי שאם יבא הכלב להזדווג לו יאמר לו המלך ארי לא היה יכול לעמוד בו ואתה מבקש להזדווג לבני כך שאם יבואו אומות העולם להזדווג להם לישראל יאמר להם שרכם לא היה יכול לעמוד בו ואתם מבקשים להזדווג לבניו. ויגע בכף ירכו נגע בצדיקים שעתידין לצאת ממנו ואיזה זה דור השמד. ותקע כף ירך יעקב ר' ברכיה ור' אליעזר רבי ברכיה אומר [לג]שייעה רבי אליעזר בשם רבי יוסי אומר סידקה כדג רב נחמן בר יעקב אמר פרשה [מטקומה] כד"א [לד]ותקע נפשי מעלי' כאשר נקעה נפשי. אמר רבי חנינא בר יצחק כל אותו הלילה היו שניהם פוגעין זה כנגד זה מגיניה דדין לקבל מגיניה דדין כיון שעלה עמוד השחר מה כתיב שלחני כי עלה השחר:

[לה]ויאבק איש עמו א"ל המלאך לא כך אמרתי עשר אעשרנו לך מיד לקח כל מקנהו (ג) ועשר מהן תק"נ. מכאן אתה למד שכל מקנהו ה' אלפים ות"ק א"ל המלאך הרי יש לך בנים ולא עשרת אותם. מה עשה יעקב הפריש ארבע בכורות לארבע אמהות ונשתיירו שמונה והתחיל משמעון וגמר בבנימין שבמעי אמו ועוד התחיל משמעון ועלה לוי מעשר קדש שנאמר העשירי יהיה קדש:

קלג רבי ישמעאל אומר כל הבכורות (*) כשהן בשמירת עין חייבין להתעשר (ד) ולא עשר יעקב אלא למפרע התחיל בבנימין שבמעי אמו ועלה לוי קדש לה' ירד מיכאל המלאך ונטל את לוי והעלהו לפני כסא הכבוד אמר לפניו רבון העולמים זה הוא גורלך וחלק מעשרך ופשט יד ימינו וברכו שיהיו בניו משרתים לפניו בארץ כמלאכי השרת בשמים. אמר מיכאל לפני הקב"ה רבש"ע המשרתים למלך אינו נותן להם טרף מזונם לכך נאמר אשי ה' ונחלתו יאכלון. לקח יעקב את כל מעשר מקנהו ושלח ביד עבדיו ונתן לעשו. א"ל הקב"ה יעקב עשית את הקדש חול ויאמר לפניו רבש"ע אני מחניף לרשע בשביל שלא יהרגני מכאן אמרו שמחניפים לרשעים בעוה"ז מפני דרכי שלום. ויאמר עשו יש לי רב בשביל שחלק כבוד ליעקב בו בלשון חלקו ישראל כבוד לבני עשו רב לכם סב את ההר הזה. א"ל הקב"ה יעקב לא דייך שעשית את הקדש חול אלא שאמרתי ורב יעבור צעיר ואתה אמרת כה אמר עבדך יעקב הייך כדברך הוא ימשול בך בעוה"ז ואתה תמשול בו לעתיד לבא:

[לו]ויאמר שלחני כי עלה השחר [לז]חדשים לבקרים רבה אמונתך א"ר שמואל בר נחמן בשם ר' יוחנן בכל יום ויום הקב"ה בורא כת מלאכים חדשים והן אומרות שירה חדשה והולכים להם. א"ר ברכיה [השבתי] לרבי חלבו והכתיב ויאמר שלחני כי עלה השחר א"ל חנוקא מה סברת למחנקני מיכאל וגבריאל הן הן שרים של מעלה וכולהון מתחלפין ואינון אינן מתחלפין. אדריינוס [לח]שחיק טמיא שאליה לר' יהושע בן חנניא א"ל אתון אמרין אין כת למעלה מקלסת ושונה אלא בכל יום הקב"ה בורא מלאכים חדשים והן אומרים שירה והולכין להן. א"ל ולאן אינון אזלין. א"ל לאן דאיתברון א"ל מן הן איתברון א"ל מן נהר דינור. א"ל מה עסקיה דהדין נהר דינור א"ל כהדין ירדנא דלא פסיק לא ביממא ולא בליליא. א"ל מן הן הוא אתא א"ל מן זיעתא דחייתא דאינון מזיען מן דטענין כורסייא דקב"ה. א"ל [לט]סנקתדרין דידיה והא הדין ירדנא מהלך ביממא ולית הוא מהלך בליליא. א"ל נטר הוינא בבית פעור כמה דהוא מהלך ביממא הוא מהלך בליליא. ר' מאיר אומר מי גדול השומר או הנשמר מן מה דכתיב [מ]כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך הוי אומר הנשמר גדול מן השומר. ר' יהודה אומר מי גדול הנושא או הנשא מן מה דכתיב [מא]על כפים ישאונך הוי הנשא גדול. ר"ש אומר מי גדול המשלח או המשתלח מן מה דכתיב ויאמר שלחני הוי המשלח גדול מן המשתלח. ויאמר שלחני שהגיע זמן קלוסי לקלס. א"ל יקלסו חבריך א"ל איני יכול למחר אני בא לקלס ויאמרו לי חברי כשם שלא קלסת אתמול כך לא תקלס היום. א"ל [מב]שייצת סייפת לא אשלחך כי אם ברכתני. א"ל אותן המלאכים שבאו אצל אברהם לא פרשו ממנו אלא בברכה א"ל אותן נשתלחו על מנת כן אני לא נשתלחתי לכך א"ל שייצת סייפת וכו'. א"ל מלאכי השרת ע"י שגלו [מג]מסתורין של הקב"ה נדחו ממחיצתן קל"ח שנים אשמע לך ואדחה ממחיצתי א"ל שייצת סייפת וכו'. בסוף אמר אני מגלה ואם הקב"ה אומר לי למה גלית אני אומר לו בניך גוזרין גזרות ואין אתה מבטל גזרתן ואני הייתי יכול לבטל. א"ל עתיד הוא להגלות עליך בבית אל ולהחליף את שמך ואני עומד שם הה"ד [מד]בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו עמך אין כתיב כאן אלא עמנו. ויאמר לא יעקב יאמר עוד שמך (כתוב ברמז פ"א):

כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל נתגוששת עם העליונים ויכלת להם עם התחתונים ויכלת להם. ר' חמא בר חנינא אמר שרו של עשו היה הוא דהוא א"ל כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים. מה פני אלהים דין אף פניך דין. מה פני אלהים ולא יראו פני ריקם אף אתה לא יראו פני ריקם. עם התחתונים זה עשו ואלופיו. ד"א כי שרית עם אלהים את הוא שאיקונין שלך הקוקין למעלה. וישאל יעקב ויאמר הגידה נא שמך כתוב אחד אומר [מה]מונה מספר לכוכבים וגו' וכתוב אחד אומר [מו]המוציא במספר צבאם וגו' אלא מלמד שיש שם שינוי לא כשהוא נקרא עכשיו הוא נקרא לאחר זמן שנאמר [מז]ויאמר לו מלאך ה' למה זה תשאל לשמי והוא פלאי איני יודע מאיזה שם אני מתחלף (כתוב ברמז ק"ה וברמז קי"ט):

ויזרח לו השמש אמר ר' ברכיה ולמי לא זרחה אלא לו לרפואתו אבל לאחרים אורה א"ר אחא השמש מרפא ביעקב אבינו ומלהטת בעשו ואלופיו א"ל הקב"ה את סימן לבניך מה [את] השמש מרפא בך ומלהטת עשו ואלופיו כך [בניך] השמש מרפא בהם ומלהטת או"ה מרפא בהם דכתיב [מח]וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה ומלהטת אומות העולם דכתיב [מט]כי הנה היום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עשה רשעה קש ולהט אותם היום הבא. והוא צולע על ירכו ר' יהושע בן לוי סלק לרומי וכיון דאתא לעכו נפק ר' חנינא לקדמותיה אשכחיה [נ]מטלע על רגליה א"ל את דמי לסבך והוא צולע על ירכו:

על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה א"ר חנניא למה נקרא שמו גיד הנשה שנשה את מקומו ר' הונא אמר הדין [נא]פקוקלתא דגידרא שריא וישראל קדושים הן ואסרו אותה עליהן. ר' יהודה ור' יוסי ר' יהודה אומר באחת מהן נגע ואחת מהן נאסרה רבי יוסי אומר באחת מהן נגע ושתיהן נאסרו. אית תנא תני הדעת מכרעת שהיא של ימין כדרבי יהודה ואית תנא תני שהוא של שמאל כדרבי יוסי. מאן דאמר הדעת מכרעת שהוא של ימין ויגע בכף ירכו ומ"ד הדעת מכרעת שהוא של שמאל כי נגע בכף ירך יעקב: [נב]על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה תנן שולח אדם לנכרי ירך שגיד הנשה בתוכה רבי אבהו אמר כל מקום שנאמר לא יאכלו אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע עד שיפרוט לך הכתוב כדרך שפרט לך בנבלה. קסבר רבי אבהו כשהותרה נבלה חלבה וגידה הותרו לרבי יהודה דאית ליה יש בגידים בנותן טעם ולרבי שמעון דלית ליה סבירא ליה דגיד הנשה אסור בהנאה: [נג]תמן תנינן גיד הנשה נוהג בארץ ובחוצה לארץ בפני הבית ושלא בפני הבית בחולין ובמוקדשין ונוהג בבהמה ובחיה בירך של ימין ובירך של שמאל [נד]רבי יהודה אומר אינו נוהג אלא באחת והדעת מכרעת של ימין וטעמא מאי אמר רבא דאמר קרא הירך המיומנת שבירך. ורבנן ההוא דפשיט איסורא בכוליה ירך לאפוקי חיצון דלא דאמר רב יהודה אמר שמואל שני גידין הן פנימי הסמוך לעצם אסור וחייבין עליו חיצון הסמוך לבשר אסור ואין חייבין עליו. רבי יהושע בן לוי אמר טעמא דרבי יהודה מהכא בהאבקו עמו כאדם שחובק את חברו וידו מגעת לכף ימינו של חברו ורבי שמואל בר נחמן אמר כגוי נדמה לו ואמר מר ישראל שנטפל לו גוי בדרך טופלו לימינו רב שמואל בר אחא קמיה דרב פפא משמיה דרבא בר עולא אמר כתלמיד חכם נדמה לו דאמר מר המהלך לימין רבו הרי זה בור. ורבנן אמרי מאחוריה אתא ונשייה בתרוייהו. ורבנן האי בהאבקו עמו מאי דרשי ביה ההוא מיבעי' ליה לכאידך דרבי יהושע בן לוי מלמד שהעלו אבק ברגליהם עד שהגיע לכסא הכבוד כתיב הכא בהאבקו עמו וכתיב התם [נה]וענן אבק רגליו. אמר רבי יהושע בן לוי למה נקרא שמו גיד הנשה שנשה ממקומו ועלה וכן הוא אומר [נו]נשתה גבורתם היו לנשים. אמר רבי יוסי בר' חנינא מאי דכתיב [נז]דבר שלח ה' ביעקב ונפל בישראל זה גיד הנשה שפשט איסורו בכל ישראל. ויאמר שלחני כי עלה השחר א"ל וכי גנב אתה או קוביוסטוס אתה

ממ"ק ובמ"ק כז רות ג: כח בראשית כב: כט שם לז: ל ב"ר פרשה עז: לא אגריאון פראי בלתי מורגל עם ב"א: לב נמירון ביתי המורגל עם ב"א: לד שייעה החליקה: לד יחזקאל כג: לה פר"א פל"ז: לו ב"ר פרשה עח: לז איכה ג: לח שחיק ישתחקו עצמותיו: לט סנקתדרין יוען: מ תהלים צא: מא שם: מב שייצה תרגום של ויכל וסיני כלוי כלה דבריך הסכמתי שלא לשלחך כ"א ברכתני: מג מסתורין סודות: מד הושע יב: מה תהלים קמז: מו ישעיה מ: מז שופטים יג: מח מלאכי ג: מט שם: נ מטלע צולע: נא פקוקלתא קנוקנות: נב פסחים כב: נג חולין פט: נד שם צ: נה נחום א: נו ירמיה נא: נז ישעיה ט:

זית רענן (ג) ועשר מהן תק"ן, שכן סכום כל הבהמות ששלח לעשו: (*) כשהן בשמירת העין, נ"ל דה"פ דדוקא בכור בהמה שהוא קדש פטור דכתיב יהיה קדש ולא שכבר קדש אבל בכור שבעלים שומרים אותו כיון שהוא ממון בעלים חייב להתעשר ובכור אדם הוי דומיא דממון בעלים חייב להתעשר: (ד) ולא עשר כו', נ"ל דצ"ל אלא לא עשר:

אתה שאתה מתירא מן השחר אמר ליה מלאך אני ומיום שנבראתי לא הגיע זמני לומר שירה עד עכשיו. מסייע ליה לרבי חננאל דאמר רבי חננאל אמר רב שלש כתות של מלאכי השרת אומרים שירה בכל יום אחת אומרת קדוש ואחת אומרת קדוש קדוש ואחת אומרת קדוש קדוש קדוש ה׳ צבאות מלא כל הארץ כבודו. [נח]וישר אל מלאך ויוכל בכה ויתחנן לו איני יודע מי נעשה שר למי כשהוא אומר כי שרית עם אלהים הוי אומר יעקב נעשה שר למלאך. בכה ויתחנן לו איני יודע מי בכה למי כשהוא אומר שלחני כי עלה השחר הוי אומר מלאך בכה ליעקב. כי שרית עם אלהים אמר רבא רמז רמז לו שעתידים שני שרים לצאת ממנו ראש גולה בבבל ונשיא שבארץ ישראל. אמר שמואל לא אסרה תורה אלא שעל הכף בלבד דכתיב אשר על כף הירך אמר רב פפא כתנאי אכלו ואין בו כזית חייב רבי יהודה אומר עד שיהא בו כזית מאי טעמא דרבנן בריה בפני עצמה היא. ורבי יהודה אכילה כתיב בה. ורבנן ההוא דאי היו ארבעה וחמשה זיתים במקום אחד ואכל מניה כזית חייב. ורבי יהודה מאשר על כף הירך נפקא. ורבנן ההוא מיבעי׳ ליה לכדשמואל לא אסרה תורה אלא על כף הירך בלבד. ורבי יהודה ההוא לא מצית אמרת הירך דכולה ירך משמע. ורבנן הירך ההוא דמשיך בכולי ירך למעוטי חיצון דלא ולעולם שעל הכף והאי כף מבעי׳ ליה למעוטי עופות דלית להו כף. [נט]האוכל גיד הנשה של טמאה ר׳ יהודה מחייב שתים ור׳ שמעון פוטר ר׳ שמעון מאי קסבר אי קסבר איסור חל על איסור ויש בגידין בנותן טעם ליחייב תרתי. ואי קסבר אין בגידין בנותן טעם ליחייב משום גיד. אמר רבא לעולם קסבר אין בגידין בנותן טעם וטעמא דרבי שמעון מהכא על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה מי שגידו אסור ובשרו מותר יצאה בהמה טמאה שגידה ובשרה אסור. [ס]נוהג בטהורה ואינו נוהג בטמאה ר׳ יהודה אומר אף בטמאה. א״ר יהודה והלא מבני יעקב נאסר גיד הנשה ועדיין בהמה טמאה מותרת להם אמר ליה בסיני נאמר אלא שנכתב במקומו. א״ל לר׳ יהודה וכי נאמר על כן לא יאכלו בני יעקב והלא לא נאמר אלא בני ישראל לא נקראו בני ישראל אלא בסיני ובסיני נאמר אלא שנכתב במקומו מה טעם נאסרה. מתיב רבא [סא]וישאו בני ישראל את יעקב אביהם לאחר מעשה א״ל רב אהא בריה דרבא לרב אשי מאותו מעשה ואילך ליתסרי וכי תורה פעמים נתנה ההיא שעתא לא שעת מעשה הואי ולא שעת מתן תורה הואי: [סב]גיד הנשה של כוי אסור בכף הירך תלה רחמנא והא אית ליה כף. דמו [מנין] מכל דם לא תאכלו אצטריך קרא למיסר ספיקא קסבר כוי בריה בפני עצמה היא. חלבו מנין מכל חלב. נבלתו מנין מכל נבלה:

לג [סג]וישא יעקב עיניו וירא והנה עשו בא א״ר לוי ארי כעס על הבהמה ועל החיה אמרין מאן אזיל ומפייס יתיה אמר להון הדין תעלה אתון [להבא] דאנא ידע תלת מאה מתלין ואנא מפייס יתיה. אמרין לי׳ *אגומין הלך [סד]צבחר וקם ליה א״ל מה את קאים א״ל [סה]אנשית מאה א״ל אית לך במאתן ברכאן. הלך צבחר וקם ליה א״ל מה את קאים אמר לון אנשית מאתן א״ל אית לך במאה ברכאן כיון דמטא [תמן] א״ל אנשית כולהון אלא כל חד וחד יפייס על נפשיה. כך יעקב אמר יש בי כח לסדר תפלה יש בי כח לערוך מלחמה וכיון דמטא ויחץ את הילדים א״ל כל חד וחד זכותיה תקום ליה. וישם את השפחות ואת ילדיהן ראשונה הדא אמרה אחרון אחרון חביב. והוא עבר לפניהם הה״ד [סו]כרחם אב על בנים כרחמן שבאבות זה יעקב. והוא עבר לפניהם טב דיגע בי ולא בהן. וישתחו ארצה שבע פעמים למה שבע על שם [סז]כי שבע יפול צדיק וקם. ד״א למה שבע א״ל הוי רואה את עצמך כאילו את נתון לפנים מז׳ [סח]קינקלין ויושב ודן ואני נדון לפניך ואת מתמלא עלי רחמים. וירץ עשו לקראתו וגו׳ וישקהו נקוד עליו. א״ר שמעון בן אלעזר כל מקום שאתה מוצא כתב רבה על הנקודה אתה דורש את הכתב. הנקודה רבה על הכתב אתה דורש את הנקודה. וכאן לא הכתב רבה על הנקודה ולא הנקודה רבה על הכתב מלמד שלא נשקו בכל לבו. ר׳ ינאי אומר מלמד שלא בקש לנשקו אלא לנשכו ונעשה צוארו של שיש וקהו שניו של אותו רשע ומה ת״ל ויבכו זה בכה על צוארו וזה בכה על שניו:

[סט]אמר עשו הרשע איני הורג את יעקב בקשת ובחצים אלא בפי ובשני אני הורגו ומוצץ את דמו שנאמר וירץ עשו לקראתו אל תקרי וישקהו אלא וישכהו ונעשה צוארו של יעקב כשיש ועליו הכתוב אומר [ע]צוארך כמגדל השן וקהו שניו של עשו והתחיל כועס וחורק בשניו שנא׳ [עא]רשע יראה וכעס וגו׳:

[עב]וישא עיניו וירא את הנשים ואת הילדים לפי שמצינו חנינה באחד עשר שבטים ובשבט בנימין לא מצינו והיכן מצינו להלן [עג]אלהים יחנך בני. ותגשן השפחות הנה וילדיהן ותגש גם לאה וילדיה וביוסף כתיב ואחר נגש יוסף ורחל. אלא אמר יוסף, הרשע הזה עינו רמה היא שמא יתלה את עיניו ומביט באמא וגבהה קומתו וכסה אותה. הוא דהוא אמר [עד]בן פורת יוסף פרת רבית יוסף, בן פורת עלי עין עלי לפרוע אותו עין. ויאמר מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי כל אותו הלילה נעשו מלאכי השרת כתות כתות חבורות חבורות והיו מגיעין באלין דעשו והוו א״ל מן דמאן אתון הוו אומרים מן דעשו אמרין הכון לון והכון. מן בריה דיצחק הוו אמרין לון הכון לון. מן בר בריה דאברהם הוון אמרין הכון לון. מן דאחוהי דיעקב הוון אמרין שבקון דמן דידן אינון. בצפרא א״ל מי לך כל המחנה וגו׳ א״ל אמרין לך כלום א״ל מכתת אנא גביהון ויאמר למצוא חן בעיני אדוני: ויאמר עשו יש לי רב אחי יהי לך אשר לך. א״ר איבו לפי שהיו הברכות מפוקפקות בידו והיכן נתאוששו כאן דא״ל אחי יהי לך אשר לך. [עה]א״ר שמעון מותר להחניף לרשעים בעוה״ז שנאמר ולא יקרא עוד לנבל נדיב ולכילי לא יאמר שוע מכלל דבעוה״ז שרי. ריש לקיש אמר מהכא כראות פני אלהים ותרצני ופליגא דר׳ לוי דאמר ר׳ לוי משל דיעקב ועשו למה הוא דומה לאדם שזימן את חברו והכיר בו שמבקש להרגו א״ל טעם תבשיל זה שאני טועם כתבשיל שטעמתי בבית המלך אמר ידע ביה מלכא מסתפי ולא קטלא ליה:

[עו]קח נא את ברכתי אשר הובאת לך א״ל אני כמה יגע כמה צער היה לי עד שלא תבוא אצלי עתה מאליה היא באה אצלך שנא׳ אשר הובאת אשר הבאתי אין כתיב כאן אלא אשר הובאת לך. ויפצר בו ויקח מתחתי חזר וידיה פשוטה. ריש לקיש אזל למשאל בשלמיה דרבינו א״ל צלי עלי דהדין מלכותא בישא סגין. א״ל לא תיסב מן בר נש כלום ולית את יהיב כלום. מן דיתיב אתא חדא איתתא טעינא ליה [עז]דיסקרא חד וחדא סכינא בגווה. קם נסיב סכינא ואהדר לה דיסקרא אתא [עח]בלדר ממלכותא חמיתיד חמדה ונסבה. בפתי רמשא סליק ריש לקיש למשאל בשלמיה וחמיתא יתיב ושחיק א״ל ההוא סכינא דחמידית אתא חד בלדר וחמדה ונסבה א״ל ולא כן אמרית לך לא תיסב מבר נש כלום ולא את יהיב כלום. [עט]כל י״ב חדש שהיה אצלו מכבדו בכל יום אמר יעקב כי השחד יעור פקחים ק״ו לרשעים. ד״א נכסי חו״ל אין בהן ברכה לכך היה מבוזבז שם. חד עם דארעא א״ל לר׳ אושעיא אי אמרין לך חדא מילא טבא את אמרת לה משמי בציבורא אמר ליה מה היא אמר ליה כל אותן הדורונות שנתן יעקב לעשו עתידין אומות העולם להחזירן למלך המשיח מ״ט [פ]מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו יביאו אין כתיב כאן אלא ישיבו אמר ליה חייך מילא טבא אמרת ומשמך אנא אמרה בציבורא: [פא]רבי יהושע בן חנניה הוה קאי בי קיסר אחוי ליה ההוא מינאה עמא דאהדרינהו מריה לאפיה מניה. אחוי ליה איהו ידו נטויה עלינו. א״ל קיסר לר׳ יהושע בן חנניה מאי אחוי לך ומאי אחוית ליה. אמר ליה אחוי לי׳ עמא דאהדרינהו מריה לאפיה מניה ואחוית ליה ידו נטויה. אמר ליה קיסר למינאה מאי אחוית ליה א״ל עמא דאהדרינהו מריה לאפיה מניה. ומאי אחוי לך אמר ליה לא ידענא. אמר גברא דלא ידע מאי קא מחוי ליה [פב]במחוג מהוי קמי מלכא אפקוהו להההוא מינאה וקטלוהו. כי נח נפשיה דר׳ יהושע בן חנניה אמרו ליה רבנן מה תהוי עלן ממינים אמר להו אבדה עצה מבנים נסרחה חכמתם אבדה עצה מישראל נסרחה חכמתם של אומות העולם ואי תימא מהכא ויאמר נסעה ונלכה ואלכה לנגדך:

[פג]ויאמר אליו אדוני יודע כי הילדים רכים זה משה ואהרן והצאן והבקר עלות עלי אלו ישראל. [פד]ואתן צאני צאן מרעיתי. אילולי רחמיו של הקב״ה כבר מתו כל הצאן בימי אדרינוס. ר׳ ברכיה בשם ר׳ לוי אמר אדוני יודע כי הילדים רכים זה דוד ושלמה והצאן והבקר אלו ישראל אילולי רחמים של הקב״ה כבר מתו כל הצאן בימי המן. יעבר נא אדוני לפני עבדו אמר ליה מבקש את שנהא שותף עמך בעולמך אמר ליה יעבר נא אדוני לפני עבדו אמר ליה ואת מתירא [פה]מאפרכי ומאסטרטליטין א״ל ואני אתנהלה לאטי [פו]להוני אנא מהלך כד״א [פז]מי השלוח ההולכים לאט. ד״א בפנים כרוכות אנא מהלך כד״א [פח]הנה היא לוטה בשמלה. ד״א [פט]יעבר נא אדוני אמר ליה עד עכשיו יש לפני לעשות מלאכת המשכן ומלאכת המקדש. לרגל הילדים אמר ליה עד עכשיו יש לי להעמיד חנניה מישאל ועזריה שנאמר בהן *ילדים אשר אין בהם כל מום. ד״א עד עכשיו יש לי להעמיד מלך המשיח שכתוב בו *כי ילד יולד לנו:

[צ]אדוני יודע כי הילדים רכים אמר ליה יעקב אני רואה שיסורין עתידין לבא מבניך על ילדי אלא נהוג אתה בשררותך ושמש בכתרך עד שיעמוד משיח מחלצי ויקבל המלכות ממך שנאמר יעבר נא אדוני לפני עבדו. עד אבוא אל אדוני שעירה זה בית גוברין. דרש ר׳ אחא עתידין כל אומות העולם לבגוד במלכות הרביעית ולפנותה

נח ובמ״ק נה סוטה יב: נט חולין ק: ס שם צב: סא ברכות מה: סב כריתות כא: סג ב״ר פרשה עח: *אגומין כל״י נלך: סד צבחר תרגום של מעט מזער לבחר: סה אנשית שכחתי: סו תהלים קג: סז משלי כד: סח קינקלין חדרים: סט פר״א: ע שיר ז: עא תהלים קיב: עב ב״ר פרשה עח: עג ברכות מג: עד שם מט: עה סוטה מא: עו ב״ר פרשה עח: עז דיסקרא קערה: עח בלדר ממלכותא פקיד מהמלכות: עט תנחומא: פ תהלים עב: פא חגיגה ה: פב במחוג כרמז: פג ב״ר פרשה עח: פד יחזקאל לד: פה מאפרכי וכו׳ מיני מושלים: פו להוני בנחת: פז ישעיה ח: פח שמואל א כה: פט דברים כג: *דניאל א: *ישעיה ט: צ מדרש [illegible]:

ולפנותה מבינם ואין מניחין לה לא כרך ולא מדינה ודוחין אותה מאומה לאומה עד שמגעת לבית גוברין ומוצאה שם מלך המשיח ומשלים לו המלכות ומנהן הוא בורח לבצרה ונגלה עליו הקב"ה להרגו והוא אמר ולא צוית [צא]ונס אל אחת הערים האל וחי (ה) והקב"ה משיב לו לא קראת מה כתיב בצרו [צב]גואל הדם הוא ימית את הרוצח. וכתיב [צג]בני בכורי ישראל וכתיב [צד]אחי ורעי וכתיב [צה]לבני ישראל עם קרובו וכתיב [צו]דודי צח ואדום וכתיב [צז]או דודו או בן דודו יגאלנו. מיד הקב"ה תופס לשרו בציצת ראשו ואליהו שוחטו ודמו נתז על בגדיו בחזרתו משם אומר [צח]מי זה בא מאדום וגו':

[צט]עד אשר אבוא אל אדוני שעירה א"ר אבהו הזרנו על כל המקרא לא מצינו שהלך יעקב אצל עשו להר שעיר מימיו אפשר יעקב אמתי היה מרמה ביה אלא אימתי הוא בא אצלו לעתיד לבא הה"ד [ק]ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו:

[קא]ת"ר ישראל שנזדמן לו כותי בדרך טופלו לימינו. ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה אומר בסייף טופלו לימינו במקל טופלו לשמאלו. עולין במעלה או יורדין בירידה לא יהא ישראל למטה וכותי למעלה אלא ישראל למעלה וכותי למטה. ואל ישוח לפניו שמא ירוץ גלגלתו. שאלו לאן אתה הולך ירחיב לו את הדרך כדרך שהרחיב יעקב לעשו דכתיב עד אשר אבא אל אדוני שעירה וכתיב ויעקב נסע סכותה. ומעשה בתלמידי ר' עקיבא שהיו הולכין לכזיב פגעו בהן לסטים א"ל לאן אתון הולכין אמרו להון לעכו כיון שהגיעו לכזיב פרשו אמרו להן תלמידי מי אתם אמרו תלמידי רבי עקיבא אמרו אשריך ר"ע ותלמידיך שלא פגע בהן אדם רע מעולם. ר' מנשיא הוה אזיל לבי תורתא פגעו ביה גנבי א"ל היכן קאזלית א"ל לפומבדיתא כי מטא לבי תורתא פירש אמרו ליה תלמידי דיהודה רמאה את אמר להו ידעיתו ליה ניהוו הנך אינשי בשמתא. אזלו עבדו גניבותא עשרין ותרתי שנין ולא אצלחו. כולהו שרו שמתיהו. חד גרדנא דלא אתא שרא שמתיה אכליה אריא והיינו דאמרי אינשי [קב]גרדנא דלא טייזן שמתא בצרא משניה. תא חזי מה בין גנבי דבבל ללסטין דארץ ישראל:

[קג]ויאמר אציגה נא עמך מן העם אשר אתי בקש ללוותו ולא קבל עליו. רבינו כד הוה סליק למלכותא הוה מסתכל בהדא פרשתא ולא הוה נסיב עמיה [קד]רומאים. חד זמן לא איסתכל בה ונסיב עמיה רומאים ולא הגיע לעכו עד שמכר [קה]פינס שלו. וישב ביום ההוא עשו לדרכו שעירה וארבע מאות איש היכן היו שמטו אחד אחד בפני עצמו אמרו לא נכוה בגחלתן. אימתי פרע להן הקב"ה להלן ולא נותר מהם איש כי אם ארבע מאות איש אשר רכבו על הגמלים. ויעקב נסע סכותה כמה שנים עשה אבינו יעקב בסוכות ר' אבא בר כהנא אמר י"ח חדש סוכות ובית וסוכות. דרש רבי לוי כל אותן שנים שעשה אבינו יעקב בבית אל כבד את עשו באותו דורון. ר' אבין בשם ר' הונא תשע שנים היה מכבד את עשו באותו דורון. ר' פנחס בשם ר' אבין כל אותן השנים שעשה יעקב אבינו בבית אל לא מנע מלנסך נסכים. אמר ר' חנן כל מי שהוא יודע לחשב כמה נסוכין נסך אבינו יעקב בבית אל יודע לחשב את מי טבריא:

[קו]ויבא יעקב שלם [קז]בשש צרות יצילך ובשבע לא יגע בך רע. אי שית אינון קאימנא בהון ואי שבע אינון קאימנא בהון. ברעב פדך ממות כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ. ובמלחמה מידי חרב יש לאל ידי לעשות עמכם רע. בשוט לשון תחבא קשה הלשון שמי שבראו עשה לו מקום שיטמן בתוכה. לא תירא משוד כי יבא עשו ואלופיו. לשוד ולכפן תשחק זה לבן שהיה כפון על ממונו לשדדו. כי עם אבני השדה בריתך ויקח מאבני המקום. וידעת כי שלום אהלך מעשה ראובן ובלהה מעשה יהודה ותמר. ופקדת נוך ולא תחטא אבינו יעקב בן פ"ד שנים [היה] ולא ראה טפת קרי מימיו וידעת כי רב זרעך לא נפטר אבינו יעקב מן העולם עד שראה ששים רבוא מבני בניו. תבא בכלח אלי קבר רבי יצחק אמר תבא בך לחלוחית. רבנן אמרי תבא בכלת שאינו חסר כלום שנאמר ויבא יעקב. [קח]שיר המעלות רבת צררוני מנעורי יאמר נא ישראל א"ל הקב"ה ויכלו לך אמר ליה גם לא יכלו לי. ויבא יעקב שלם [קט]רבות רעות זה עשו ואלופיו. צדיק זה אבינו יעקב. ומכלם יצילנו ה'. ויבא יעקב שלם ה' ישמר צאתך ויצא יעקב מבאר שבע. ובואך ויבא יעקב שלם. [קי]הזורעים בדמעה זה יעקב שזרע את הברכות בדמעה אולי ימושני אבי, ברנה יקצורו ויתן לך האלהים מטל השמים. הלוך ילך וישא יעקב רגליו וילך ארצה בני קדם. ובכה וישא את קולו ויבך. נושא משך הזרע שמשך זרעו. בוא יבוא ברנה נושא אלומותיו אתא טעין עולמין ועולמיתא: [א]ויבא יעקב שלם אמר רב שלם בגופו שלם בממונו ושלם בתורתו. ויחן את פני העיר אמר רב מטבע תקן להן ר"י אמר מרחצאות תקן להן *לפי שכתוב והוא צולע על ירכו ברם הכא שלם בגופו. לפי שכתוב ויאמר אם יבא עשו אל המחנה האחת והכהו ברם הכא שלם בבניו. ואע"ג דאמר ר' אבא תשע שנים היה מכבד את עשו באותו דורון ברם הכא שלם בממונו. ר"י אמר אף שלם בתורתו אבל יוסף שכח כי נשני אלהים את כל עמלי. ויחן את פני העיר חנן את הפנים שבעיר התחיל משלח להן דורונות. ד"א התחיל מעמיד [ב]אטליסין ומכר בזול הדא אמרה שצריך האדם להחזיק טובה למי שיש לו הנאה ממנו. רבי שמעון בן יוחאי הוי טמון במערה שלש עשרה שנה הוא ובנו והיו אוכלין חרובין של [ג]גידורא עד שהעלה גופן חלודה בסופיה נפיק יתיב על פומא דמערתא חמא חד צייד צד צפורין. כד הוה שמע ברת קלא אמרה מן שמיא [ד]דמוס דמוס פסגא וכד הוה שמע ברת קלא אמרה [ה]ספקולא הות מתצדא. אמר צפור מבלעדי שמיא לא מתצד עאכו"כ נפש דבר נש. נפק וחמא מיליא [ו]משדכן ונתבטלה הגזרה אתון ואסחון בהדא בני דבית מוקד דטבריא א"ל בריה אבא כל הדא טבתא עבדא לן טבריא ולא אנן מדכיין לה מן קטוליא מה עבד נסב [ז]תורמוסא והוה קצרן תורמוסא ושדי קצוצותי' [ח]ומקלק בשוק וכל אתר דהוה קטילא סליק ואינון מדכין ונפקין עד זמן דדכי יתה מן קטיליא. כל מקום שלא היתה שם טומאה תורמסא עומדת והוה מציין איזה מקום טומאה ואיזה מקום טהרה. חמתיה חד כותי עם דארעא אמר לית אנא אזיל ומשחק בהדין סבא דיהודאי. אית דאמרי מן הדא שוקא דגרגינא ואית דאמרי מן הדין שוקא דסקאי. נסב קטיל וטמריה בשוקא דהוו מדכי. בצפרא אזל אמר להון אמריתון דדכי בן יוחאי טבריא אתון וחמון הדין קטילא. צפה רבי שמעון ברוח הקודש שהוא נתנו שם אמר גוזר אני על העליון שירד ועל התחתון שיעלה והוה כן וסליק ושבת בביתיה ועבר בהדין מגדלא דצבעיא. שמע קל [ט]דנקאי ספרא אמר לא אמריתון דדכי בר יוחאי לטבריא אמרין אשכחון חד קטילא אמר יבא עלי אם אין בידי הלכות כשער ראשי על טבריא [שהיא טהורה] חוץ מזה וזה ואתה לא היית במנין עמנו שנטהרה פרצת גדרן של חכמים עליך נאמר [י]ופורץ גדר ישכנו נחש מיד נעשה גל של עצמות. עבר בהדא בקעתא דבית נטופא חמא חד בר נש קאים ומלקט ספיחי שביעית א"ל ולא ספיחי שביעית הן אמר ליה ולא אתה הוא שהתרת לא כך תנינן ר' שמעון אומר כל הספיחין אסורין חוץ מספיחי כרוב שאין כיוצא בהן בירקות שדה. אמר ליה והלא חברי חולקין עלי פרצת גדרן של חכמים ופורץ גדר ישכנו נחש וכן הות ליה. ד"א ויחן את פני העיר נכנס עם דמדומי חמה וקבע תחומין לשבת מבעוד יום הדא אמרה ששמר יעקב אבינו את השבת קודם שנתנה (לעיל ברמז ע"א):

ויקן את חלקת השדה זה אחד מג' מקומות שאין אומות העולם יכולות להונות את ישראל ולומר להן גזולין הן בידן ואלו הן מערת המכפלה וקבורתו של יוסף ובית המקדש. מערת המכפלה [יא]וישקול אברהם לעפרון את הכסף. בית המקדש [יב]ויתן דוד לארנן במקום וגו'. וקבורתו של יוסף ויקן את חלקת השדה. במאה קשיטה במאה *אונקיאות במאה טלאים במאה סלעים. אמר רבי סימון ק' [יג]קמיליא ש' סלעים ט' טריון יו"ד ה"א מה עבדית הכא אלו הליות [יד]ודייקניתא וזמרגדין שדרכן להנתן בנזמים. ומי הוא כותב האוני אמר ר' ברכיה י"ה כותב האוני. ומי מעיד על האוני י"ה מעיד הה"ד [טו]ששם עלו שבטים שבטי יה עדות לישראל יה מעיד עליהן שהן בני אבותיהם: [טז]ויצב שם מזבח ויקרא לו אל אלהי ישראל אמר ליה אני אלוה בעליונים ואתה בתחתונים. א"ל הקב"ה אפילו חזן [הכנסת] אינו נוטל שררה ואת נוטל שררה לעצמך מחר בתך יוצאה ומתענה הה"ד ותצא דינה בת לאה. ויסעו ויהי חתת אלהים אמרו אם שני בני יעקב עשו הדבר הגדול הזה אם יאספו כולם יכולים להחריב את העולם ונפל פחדו של הקב"ה עליהם לכך לא רדפו אחרי בני יעקב. רבותינו אמרו אף על פי שלא רדפו אחריהם בפעם ההיא אבל לאחר ז' שנים רדפו ונתכנסו כל מלכי האמורי על בני יעקב ובקשו להרגם בבקעת שכם. לפי שלאחר מיכן חזר יעקב ובניו לשכם ועמדו שם וישבו שם אמרו לא די להם שהרגו כל אנשי שכם אלא שיורשים את ארצם נתקבצו כולם ובאו עליהם להרגם כיון שראה יהודה כך קפץ לתוך מערכת הרגלים הנלחמים עמהם והרג בתחלה

ממ"ק ובמ"ק צא דברים ד : צב שם : צג שמות ד : צד תהלים קכב : צה שם קמח : צו שיר ס : צז ויקרא כה : צח ישעיה סג : צט ב"ר פרשה עת :
ק עובדיה : קא ע"ז כה : קב גרדנא אורג שאינו עניו המרס קלר שנותיו : קג ב"ר פרשה עת : קד רומאים רומים ללוותו : קה פינס מין כסות :
קו ב"ר פרשה עט : קז איוב ס : קח תהלים קכט : קט שם לד : קי שם קכו : א שבת לג : *ב"ר פרשה עט : ב אטליסין שווקים : ג גידורא שם מקום : ד דמוס
כנח : ה ל' מיתה וגזר דין : ו משדכן שקטים : ז תורמוסא מאכל בהמה : ח ומקלק ומשליך : ט דנקאי שם מלמד התינוקות : י קהלת י : יא בראשית כג :
יב ד"ה א כג : *אונקיאות מין כלים : יג קמיליא מין כלים נקראין כלאטיין קמיליאה : יד ודייקניתא שמות אבנים טובות : טו תהלים קכב : טז מדרש ויסעו :

זית רענן (ה) והקב"ה משיב לו וכו' גואל הדם וכו', וקשה דהא כשהוא בעיר מקלטו אסור לגואל הדם להמיתו. וי"ל דה"ק שאתה מזיד ומותר להמיתך.
ועיין במכות פ"ב ב' טעית כו':

בתחלה לישוב מלך תפוח שהיה מכוסה מראשו ועד רגליו בברזל ובנחשות והיה רוכב על הסוס והיה מורה הציתות בשתי ידיו מעל הסוס לפניו ולאחריו לא יחטיא בכל מקום שהיה מטיל כי היה גבוה בכחו לירות בשתי ידיו. כיון שראהו יהודה לא נתירא ממנו ולא מגבורתו קפץ ורץ לקראתו נטל אבן מן הארץ בשקלה ששים סלעים והשליכה עליו והוא היה רחוק ממנו שני חלקי רים (ו) שהן קע"ז אמות ושליש. והוא היה בא לקראת יהודה מקושט בכלי ברזל ומורה חניתות. והכהו יהודה באותה האבן על מגינו והפילו מן הסוס. כיון שרצה לקום רץ יהודה ובקש להרגו קודם שיקום מן הארץ. והוא מהר ועמד על רגליו לקראת יהודה וערך מלחמה כנגדו מגינו מול מגינו ושלף כידונו ובקש לחתוך ראש יהודה. ויהודה הרים מגינו לנגד הכידון וקבל הכאת הכידון ופסק המגן לשנים. מה עשה יהודה גזל והכהו בכידונו וקטע שתי רגליו למעלה מן הקרסולים ואז נפל לארץ וכידונו נפל מידו וקפץ וקטע ראשו. ועד שהיה חולץ שריונו באו עליו תשעה חבריו. הראשון שהגיעו נטל יהודה אבן והכהו את ראשו ומגינו נפל מידו ולקחו יהודה ועמד לקראת השמונה. ולוי אחיו הגיע ובא ועמד אצלו וירה אבן והרג לאילון מלך געש. ויהודה הרג כל השמונה ויעקב אביו קרב והרג לזירורי מלך שילה וכולם לא קמו לקראת בני יעקב ועוד לא היה להם לב לעמוד אלא לנוס. ובני יעקב רדפו אחריהם והרג מהם יהודה ביום ההוא אלף קודם שיבא השמש. ושאר בני יעקב יצאו מתל שכם מן המקום שהיו עומדין בצדו ורדפו אחריהם בהר עד שיצאו לחצר העיר ולפני חצר העיר היה להם מלחמה כבדה מן אותה המלחמה שנלחמו עמהם בבקעת שכם. וירה יעקב חצים והרג לפרעתון מלך חצר. ופסוסי מלך סרטן. וללבן מלך ארם. לשביר מלך מהנהי. ויהודה היה ראשון ועלה לחומה של הצר וארבעה גבורים ערכו מלחמה עם יהודה קודם שהגיע נפתלי אצלו שהיה עולה אחריו וטרם שעלה הרג לאותם ד' גבורים ונפתלי קפץ ועלה אחריו. עמד יהודה לימין החומה ונפתלי לשמאל החומה והתחילו להרוג בהם. ושאר בני יעקב דלגו ועלו אחריהם ושברו אותם ביום ההוא וכבשו להצר. והרגו כל הגבורים ולא הניחו איש שלא הרגוהו ושבו כל השבי. ביום השני הלכו לסרטן וגם פה היה עמם מלחמת כבדה עיר גבוהה ותלה גבוה וכתשה לכל מי שקרב אצלה ולא היה מקום לקרב אצל החומה משום שחזק היה השור וגבוה מאד ולא היה מקום ללכדה ביום ההוא כבשו אותה ועלו לחומה וקדם יהודה ועלה ראשון מן המזרח גד עלה מן המערב. עלו שמעון ולוי מן הצפון. עלו ראובן ודן מן הדרום. קרבו נפתלי וישכר והדליקו צירי השערים. ועל החומה היה עמם מלחמה כבדה עד שעלו סיעת חבריהם שם. עמדו לנגדם על המגדל קודם שכבש יהודה את המגדל: ואחר כך עלה יהודה לראש המגדל והרג מאתים איש על גג המגדל טרם שירדו ממנו כל בני העיר לכדו והרגו כל הגוים ולא החיו מהם איש מפני שהאנשים חזקים וקשים היו למלחמה והוציאו כל השבי משם והזרו לאחוריהם והלכו להתפוח. מפני שיצאו אנשי תפוח להציל מידם השבי שלקחו מהצר העיר והלכו משם לארבל והרגו לאותם אנשים שיצאו להציל השבי. ביום השלישי הלכו לתפוח בעת הבוקר וכאשר היו מקבצים השבי ובני שילה באו אצלם לעשות מלחמה אז הלצו עצמם ויצאו אחריהם והרגו כולם קודם חצות היום ונכנסו אחר הנשים לתוך שילה ולא נתנו להם יד לעמוד. בו ביום לכדו העיר והוציאו כל השבי לסיעת חבריהם שהניחו בתפוח באו אצלם ועמהם שלל תפוח. ביום הרביעי היו עוברים נגד מחנה שביר יצאו אף הם להציל את השבי וירדו מהם תוך הבקעה וקבצו ועלו אחריהם והרגום קודם שעלו המעלה. בו ביום יצאו אנשים ממחנה שביר לנגדם היו משליכים עליהם אבנים. בו ביום לכדום והרגו כל הגבורים והצילו לכל השבי ודבקוהו לאותו שהיה עמהם. ביום החמישי הלכו לגעש משום ששמעו שנאספו שם עם רב מן האמוריים והיו אומרים שהיו באים עליהם ועיר חזקה היתה געש אחת מן ערי מלכי האמורי הלכו לשם וערכו מלחמה עם העיר עד חצות היום ולא יכלו ללכדה מפני ששלש חומות היו לה חומה לפנים מחומה והתחילו מצערין להן והיו מחרפין להן. באותה שעה עלתה חמתו של יהודה ורוח קנאת גבור נכנסה בו וקפץ בכל כחו ועלה ראשון לחומה. ושם הגיע יהודה למות אלו לא היה יעקב אביו שם היה נהרג שהוא משך בקשתו והרג מן ימין ומן שמאל. מן ימין היו משליכין עליו אבנים ומן שמאל ומלפניו היו עומדין למלחמה וכולן היו מבקשין לטרדו מן החומה. וכאשר עלה דן אחיו הבריחום מעט מן החומה ונפתלי שלישי מאחריהם. ושמעון ולוי כבשו ועלו מערב וחמשתן השעו ולא נתנו להם יד לעמוד והרגו בהם רבים הרוגים עד זמן שהיה מושך נחל של דם מדמן. ולכדו העיר בעת נטה השמש למערב והרגו כל הגבורים ביום ההוא והוציאו את השבי והלכו ונפשו מחוץ לעיר משום שיגעים היו. ביום ששי נתקבצו כל האמורים ובאו אצלם בלא כלי מלחמה והיו משתחוים להם ובקשו מהם שיעשו שלום ואז עשו עמהם שלום ונתנו להם מתנה ולכל ארץ חרריה ואז עשה יעקב עמהם שלום ושלחו לבני יעקב כל הצאן ששבו מהם שנים באחד ונתנו להם מס והחזירו להם כל השבי ונטה יעקב לתמנה ויהודה לארבאל ומשם והלאה עמדו בשלום מן האמוריים. וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו מפני שט"ח ויש אומרים מפני הבושה שאמרו רבותינו שבודאי לפי שפנה עשו כליו מפני יעקב והלך. לא שהסיר הקנאה מלבו אלא "ויטרף לעד אפו ועברתו שמרה נצח אף על פי שהלך לו באותו זמן לאחר זמן בא עליו למלחמה היא השנה שמתה לאה והיו יעקב ובניו יושבין באבלות וקצת בניו היו מתנחמין להם. בא עליהם בחיל גדול עורכי מלחמה לובשי שריון של ברזל ונחשת והיו מזויינין כולם מגינים וקשתות וכידונים והיו ארבעה אלף גבורים והקיפו לבירה אחת שהיו חונים שם יעקב ובניו הם ועבדיהם ובניהם וכל אשר להם כי נתקבצו כולם לשם לנחם יעקב על אבלות לאה והם יושבים בשלוה ולא עלה על לבם שיבא עליהם ארם להלחם עמם. ולא ידעו עד שרבקו כל החיל לאותה בירה לבד יעקב ובניו היו שם ומאתים עבדים שלהם. כיון שראה יעקב לעשו שהחציף פניו לבא עליהם למלחמה להרוג אותם בתוך הבירה והיה מורה עליהם חצים. באותה שעה עמד יעקב על חומת הבירה והיה מדבר עם עשו אחיו דברי שלום ריעות ואחוה ולא קבל ממנו עשו. מיד ענה יהודה ליעקב אביו עד מתי אתה מאריך עמו דברי שלומים ואהבה והוא בא עלינו כאויב לבושי שריונים להרגנו. כיון ששמע כן משך בקשתו והרג לאדורם האדומי ועוד משך קשתו והכה לעשו בכסא (צ"ל בכסל) ימנית ואז נחלה מן החץ נשאוהו בניו והרכיבוהו על עיר והלך ומת שם באדורין (ז) וי"א לא מת שם וכו'. ואז יצא יהודה ראשון ונפתלי וגד עמו לדרום הבירה וחמשים עבדים עמהם מעבדי יעקב אביהם ולוי ודן ואשר יצאו למזרח הבירה ונ' עבדים עמהם. ויצאו ראובן וישכר וזבולון לצפון הבירה ונ' עבדים עמהם. ויצאו שמעון ובנימין וחנוך בן ראובן למערב הבירה ונ' עבדים עמהם. ויוסף לא היה כי כבר היה נמכר. באותה שעה החזיק יהודה למלחמה נכנס תוך החיל הוא ונפתלי וגד ולכדוהו לאותו מגדל של ברזל וקבלו במגינם חלוקי אבנים שהיו מקלעים עליהם והשמש חשך עליהם מפני קליעת אבנים וירית חצים ובליסטראות שהיו משליכים עליהם ויהודה נכנס ראשון לתוך החיל והרג מהן ששה גבורים ונפתלי וגד הלכו עמו אחד מימין ואחד משמאל והם היו משמרים אותו שלא יהרגוהו החיל. וגם הם הרגו בחיל ד' גבורים כל אחד הרג ב' וגם נ' עבדים שהיו עמהם עזרום וקרבו עמהם להלחם בם והרגו איש את אישו נ' הגבורים. ובכל זאת לא יכלו יהודה ונפתלי וגד לטרוד החיל מדרום הבירה ולא הסיעום ממקומם. ואז נתחזקו למלחמה ויאספו כולם וילחמו בו ויהרגו מהם איש אישו. ובכל זאת לא הבריחום ממקומן אלא עמדו החיל לקראתם ערוכים למלחמה ברגליהם. ואז נתחזקו יהודה ואחיו ועבדיהם ונאספו יחדו ונלחמו בהם והרגו מהם כל איש שנים מן החיל. וכיון שראה יהודה שהיו עומרים החיל על עמדם לא יכלו להסיעם אזרו חיל ועצת גבורה לבשתו ויהודה ונפתלי וגד נתחברו יחד ונכנסו תוך אנשי המלחמה והרג בהם י' גבורים ונפתלי וגד הרגו בהם ח' גבורים. וכיון שראו עבדיהם שנתחזקו יהודה ואחיו ונכנסו לתוך עמק המלחמה נתחזקו גם הם לעמוד עמהם להלחם בם והיה יהודה מכה בחיל מן ימינו ומן שמאלו מאה גבורים ונפתלי וגד היו הורגין אותם אחריו עד שטרדו כל החיל מדרום הבירה מרת רים. כיון שראו החיל שהיו לקראת יהודה שנשתברו לפני יהודה ואחיו אז חרדו ונאספו כולם למלחמה וערכו מלחמה עם יהודה ואחיו ועמדו על עמדם להלחם בם בזרוע חיל וכן לוי ואותם שהיו עמו וכן ראובן ואותם שהיו עמו ושמעון ואותם שהיו עמו וכן עמדו שכנגדם למלחמה ומסרו נפשם להלחם בם בחזקה כיון שראה יהודה שנתחזקו ונתקבצו כל החיל למלחמה ועשו בדרך אחד להלחם עמם ועמדו על מעמדם לערוך עמהם מלחמה תלה עיניו להקב"ה לעזור להם לפי שיגעים היו מכובד המלחמה ולא היו יכולים להלחם בם. באותה שעה קבל הקב"ה תפלתם וראה בצרתם ועזרם והוציא רוח סערה מאוצרותיו ונשבה נגד פניהם ומלאה כל עיניהם חשך ואפלה לא ראו להלחם ועיני יהודה ואחיו היו מצהירות כי הרוח באה להם מאחריהם והתחילו יהודה ואחיו להרוג בהם ויפלו ההרוגים ארצה כאשר יפיל הקוצר קצירו ועומרי אלומותיו. ועשה אותם גדישים שהרגו כל החיל שבא לפניהם לדרום הבירה. וראובן שמעון ולוי עמהם עמדו

ממ"ק ובמ"ק יז עמוס ח:

זית רענן (ו) שרים הוא רס"ו אמות וב' שלישים א"כ שליש הוא פ"ט פחות שליש של שליש א"כ ב' חלקי רים הוי קע"ז אמות וב' שלישים ושליש של שליש ולא דק בהאי פורתא. (ז) וי"א לא מת שם, שכן אי' בסוטה שחושים הרגו במיתת יעקב. עי' בסוטה:

עמדו למלחמה לקראת הזיל שהיו לפניהם ואחר שהרגו יהודה ואחיו כל אנשי החיל שהיו לקראתם הלכו אצל אחיהם לעזור להם ורוח סערה ממלאה עיני שונאיהם תושך וראובן ושמעון ולוי וכל שעמהם נפלו בהם והרגו בהם והפילום ארצה גרשים גרשים עד שהרגו כל החיילים שהיו לקראת יהודה וראובן ולוי שהיו נגד שמעון נפלו ארבע מאות גבורים עושים מלהמה וברחו שש מאות הנותרים גבורים הם וד' בני עשו רעואל יעוש יעלם קרח. ואליפז לא רצה לילך עמהם כי היה יעקב אבינו רבו. ורדפו בני יעקב אחריהם עד ארודין העיר והניחו לאביהם עשו מת מוטל בארודין והם ברחו להר שעיר למעלה עקרבים. ובני יעקב נכנסו ונחו שם בלילה ההוא ומצאו לעשו מת מוטל וקברוהו מפני כבוד אביהם. וי"א לא מת שם אלא יצא מארודין חולה וברח עם בניו להר שעיר. למחר חלצו עצמם בני יעקב ורדפו אחריהם והלכו וצרו אותם בהר שעיר במעלה עקרבים יצאו בני עשו וכל אותם אנשים שברחו ונפלו לפני בני יעקב ונשתטחו לפניהם והתחננו להם עד שעשו עמם שלום ונתנום למס עובד:

[יח]במאה קשיטה א"ר עקיבא כשהלכתי לאפריקא היו קורין למעה קשיטה. [יט]מנין שקרא הקב"ה ליעקב אל שנא' ויצב שם מזבח ויקרא לו אל אלהי ישראל. אי ס"ד למזבח קרא ליה יעקב אל ויקרא לו יעקב אל מבעי' ליה אלא מי קראו אל אלהי ישראל:

[כ]הנה [כל] המושל עליך ימשול [לאמר] כאמה בתה לית תורתא נגחא עד דברתא בעיטא לית איתתא זני עד דברתא זני א"ל א"כ לאה אמנו זונה היתה א"ל לפי שכתוב ותצא לאה לקראתו יצאה מקושטת כזונה לפיכך כתיב ותצא דינה בת לאה. [כא]וכחכי איש גדודים כשם שהלסטים הללו יושבים על הדרך והורגים בני אדם ונוטלין את ממונם כך עשו שמעון ולוי לשכם. חבר כהנים כשם שהכהנים מתחברים על הגורן ליטול חלקם כך עשו שמעון ולוי לשכם. דרך ירצחו שכמה מדרך רצחו לשכם:

קלד **ויאמרו** הכזונה יעשה את אחותנו מה הן נוהגים בנו כבני אדם של הפקר וכי גרם ותצא דינה בת לאה.

[כב]החוח אשר בלבנון זה חמור אבי שכם. שלח אל הארז אשר בלבנון זה יעקב. תנה את בתך לבני שכם בני חשקה נפשו בבתכם. ותעבור חית השדה וגו' ותרמוס ואת חמור ואת שכם בנו הרגו לפי חרב מי גרם ותצא דינה בת לאה. ר' ברכיה בשם רבי לוי לאחד שיש בידו ליטרא של בשר וכיון שגלה אותה ירד העוף עליו והטפה ממנו כך ותצא דינה בת לאה וירא אותה שכם בן חמור, וישכב אותה כדרכה ויענה שלא כדרכה. והחריש יעקב עד בואם הה"ד [כג]ואיש תבונות יחריש. ובני יעקב באו מן השדה (כתוב ברמז ל"ז). כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב וכן לא יעשה אפי' אומות העולם שמשעה שלקה העולם בדור המבול עמדו וגדרו עצמן מן הערוה. שכם בני חשקה נפשו א"ר שמעון בן לקיש בשלשה לשונות של חיבה חיבב הקב"ה את ישראל בדביקה בחשיקה ובחפיצה. בדביקה שנאמר [כד]ואתם הדבקים בה' אלהיכם. בחשיקה שנא' [כה]חשק ה' בכם, בחפיצה [כו]כי תהיו אתם ארץ חפץ. ואנו למדים מפרשתו של אותו רשע, בדביקה ותדבק נפשו בדינה בת יעקב, בחשיקה שכם בני חשקה נפשו בבתכם. בחפיצה כי חפץ בבת יעקב. ר' אבא בן אלישע מוסיף עוד תרין באהבה ובדבור. באהבה [כז]אהבתי אתכם אמר ה'. בדבור [כח]דברו על לב ירושלים. ואנו למדין מפרשתו של אותו רשע. באהבה ויאהב את הנערה. בדבור על לב וידבר על לב הנערה דברים שהן מנחמים את הלב. אמר לה אביך בשביל שדה אחת ראי כמה ממון הוציא אני שיש לי ליתן לך כמה נטעים כמה שדות בית זרע על אחת כמה וכמה: והתחתנו אותנו אמר רבי אלעזר לעולם אין ישראל נותן אצבעו לתוך פיו של כותי וכו'. והתחתנו אותנו לא תתחתן בם. הרבו עלי מאד מהר ומתן מוהר [כט]פורנון. ומתן [ל]פרא פורנון. ויענו בני יעקב את שכם מה את סבור רמיית דברים יש כאן. ורוח הקודש משיבה אשר טמא את דינה אחותם. מקניהם וקנינם וכל בהמתם הלוא לנו הם סברין [לא]למחפת ואיתחפתון. וישמעו אל חמור ואל שכם בנו הוה חד מנהון טעון [לב]מובלתיה והוה אמר שכם נסיב [לג]ומגבאי גזר. [לד]כאשר ינום איש מפני הארי זה לבן שרדף אחריו לחטוף את נפשו. ופגעו הדוב זה עשו שעמד על הדרך כדוב שכול. ובא (אל) הבית וסמך ידו על הקיר ונשכו הנחש זה שכם בן חמור שהיתה בתו של יעקב יושבת אוהלים. מה עשה שכם בן חמור הביא נערות משחקות חוצה לה מתופפות בתופים ויצאה הוצה לראות בבנות הארץ ושללה ושכב עמה והרת וילדה את אסנת. ואמרו בני יעקב להרגה אמרו יאמרו בכל הארץ שיש בת זנות באהלי יעקב מה עשה יעקב כתב על ציץ של זהב שם הקודש ותלה על צוארה ושלחה. והכל צפוי לפני הקב"ה וירד מיכאל המלאך ונטלה והורידה למצרים לביתו של פוטיפרע שהיתה אסנת ראויה ליוסף והיתה אשתו של פוטיפרע עקרה וגדלה אותה כבת ולקחה יוסף לאשה:

קלה [לה]ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים תנינן מרחיצין את הקטן תני דבי רבי מרחיצין את המילה אמר רבי אסי על כרחין את תניא מרחיצין את הקטן. א"ר זעירא בכל שעה הוה רבי אסי אמר ליתני מתניתך דתנן אין מונעין לא שמן ולא חמים מעל גבי המכה בשבת ולא עוד אלא שמולפין חמין על גבי המכה בשבת ואם תאמר מרחיצין את הקטן מאי שנא הוא מכת קטן ממכת גדול. ר"א בן עזריה אמר מרחיצין את הקטן ביום השלישי של מילה שחל להיות בשבת. א"ר יעקב בר אחא בכל שעה הוו ר' יונתן ור"י מפקידין [לו]חייתא ואמרו להון כל [לז]שקועים דאתון עבדין בחולה עבדין בשלישי שחל להיות בשבת. שמואל אמר מפני הסכנה [א"ל ר' יוסי] אם מפני הסכנה נעשה לו חמין בשבת דתנינן מיחם אדם [לח]אלונטית ונותנה על גבי כרסו בשבת אמר ר' יהושע בן לוי לית כאן אסור אלא מותר ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי ממשמע שנאמר שמעון ולוי איני יודע שהן בני יעקב אלא שלא נטלו עצה מיעקב. שמעון ולוי שלא נטלו עצה זה מזה. אחי דינה וכי אחות שניהם היתה והלא אחות כל השבטים היתה אלא לפי שנתנו נפשם עליה נקראת על שמם. ודכוותה [לט]ותקח מרים הנביאה אחות אהרן וכי אחות אהרן בלבד היתה והלא אחות שניהם היתה אלא לפי שנתן אהרן נפשו עליה נקראת על שמו. ודכוותה [מ]ועל דבר כזבי בת נשיא מדין אחותם וכי אחותם היתה והלא בת אומתן היתה אלא לפי שנתנה נפשה על אומתה נקראת אומתה לשמה. איש חרבו (ח) בני י"ג שנה היו. ויבואו על העיר בטח בטוחים היו על כחו של זקן ולא היה יעקב אבינו [מא]יודע שעשו בניו אותו מעשה [מב]אמר מה אני מניח את בני ליפול ביד אומות העולם אני נלחם כנגדן הוא דא"ל ליוסף אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי. ויקחו את דינה מבית שכם ויצאו היו גוררין בה ויוצאין א"ר הונא הנבעלת מערל קשה לפרוש אמרה [ואני אנה] אוליך את חרפתי עד שנשבע לה שמעון שהוא נושאה הה"ד [מג]ושאול בן הכנענית רבי יהודה אומר שעשתה כמעשה כנענית. ר' נחמיה אומר שנבעלה מחוי שהוא בכלל כנען. ורבנן אמרין נטלה שמעון וקברה בארץ כנען. ויאמר יעקב אל שמעון ואל לוי עכרתם אותי צלולה היתה החבית ועכרתוה. מסורת היא ביד הכנענים שהן עתידין ליפול ביד בני אלא שאמר לו הקב"ה [מד]עד אשר תפרה ונחלת את הארץ בששים דבוא אמרו עכורה היתה החבית וצללנו אותה. ויאמרו הכזונה יעשה את אחותנו מה הן נוהגין בנו כבני אדם של הפקר מי גרם ותצא דינה בת לאה: [מה]מוקש אדם ילע קדש ואחר נדרים לבקר תבא מארה לאדם שהוא אוכל קדשים [מו]בלועו. תני ר' חייא תבא מארה לאדם שהוא נהנה מן ההקדש ואין קדש אלא ישראל שנא' [מז]קדש ישראל לה' ראשית תבואתה. ואחר נדרים לבקר איחר אדם נדרו נתבקרה פנקסו. ואחר נדרים לבקר צריך מכות כר"א [מח]בקורת תהיה. ויאמר אלהים אל יעקב קום עלה בית אל וגו' בשעת עקתא נדרא, בשעת רווחא שטפא, מהולתך טרשא אקיש עלה[מט]. קום עלה בית אל קום עלה לביתו של אל. ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך בברחך מפני עשו אחיך מה עשו נודר ואינו מקיים אף את נודר ואינך מקיים. ויאמר יעקב אל ביתו ואל כל אשר עמו הסירו וגו' אין אנו בקיאים בדקדוקי ע"א כיעקב אבינו דתנינן מצא כלים ועליהם צורת חמה צורת דרקון יוליך לים המלח. א"ר יוחנן כל כסות בכלל ע"א. ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר ר' ישמעאל בר' יוסי סליק לצלאה בירושלם עבר בהדין [נ]פלטנוס והמתיה חד [נא]שמראי א"ל לאן את אזיל א"ל למצלא בירושלם א"ל ולא טב לך למצלית בהדין טורא בריכא ולא בביתא קלקלתא. א"ל אומר לכם למה אתם דומין לכלב שהוא להוט אחר הנבלה. כך לפי שאתם יודעין שע"ז טמונה תחתיו שנא' ויטמן אותם יעקב לפיכך אתם להוטין אחריו. אמרין דין בעי מינסבה קם וערק בליליא[נב]. כי שם נגלו אליו (כתוב ברמז י"ו). ויסעו ויהי

ממ"ק ובמ"ק יח ר"ה כו : יט מגילה יח : כ ב"ר פרשה פ , יחזקאל יז : כא הושע ו : כב מלכים ב יד : כג משלי יא : כד דברים ו : כה שם : כו מלאכי ג : כז שם א : כח ישעיה מ : כט פורנון כתובה : ל פרא פורנון תוספת כתובה : לא למחפת למקפה ולהתקפתון : לב מובלתיה משא : לג ומגבאי כם אדם : לד פרקי רבי אליעזר , עמוס ה : לה ב"ר פרשה פ : לו חייתא מילדות : לז שקועים רפואות : לח אלונטית בגד שמספגים בו אחרי הרחץ : לט שמות טו : מ במדבר כה : מא נ"א רואה : מב נ"ל וכיון שעשו : מג בראשית מו : מד שמות כג : מה ב"ר פרשה פא , משלי כ : מו בלועו בנית בליעתו : מז ירמיה ב מח ויקרא יט : מט פי' אם הכנסה שלך נעשה הרבית ואין יורד הקמה הכה עליה ויורד הקמה : נ פלטנוס הר : נא שמראי שמרוני : נב פי' אמרו מאחר שיודע הסוד יקחנו ורצו להרגו וברח בלילה :

זית רענן (ח) בני י"ג שנה היו , כדאיתא לעיל לז' חדשים ילדה לאה בנים וא"כ לוי נולד כ' חדשים אחר נשואי לאה דבעי חדש לימי טומאה א"כ כשנסע יעקב מבית לבן היה בן י"א שנים שהרי היה י"ג שנים בבית לבן אחר נשואי לאה ושנה ומחצה היה בשכם א"כ היה בן י"ב ומחצה וה"ל מופלא הסמוך לאיש עכ"פ שמעון היה בן י"ג שנה :

ויהי חתת אלהים בג' מקומות נתכנסו אומות העולם לעשות מלחמה עם בני יעקב ולא הניחן הקב"ה שנא' ויסעו ויהי חתת אלהים. שנית בימי יהונתן שנאמר [נג]ותרגז הארץ ותהי לחרדת אלהים (וירב ביער לאכול). שלישית בימי יהושע א"ר אלעזר בקשו לרדוף ולא הניחן הקב"ה והיכן נתכנסו בהצור הה"ד [נד]כל הערים העומדות על תלם וגו'. במסורת שרפה. הקב"ה אמר למשה ומשה אמר ליהושע. ויבא יעקב לוזה למה נקרא שמה לוז וכו' (לעיל פסיקתא) [נה]ותמת דבורה מינקת רבקה וגו' לשון יוני הוא אלון אחר. עד שהוא משמר אבלה של דבורה באתה לו בשורת אמו הה"ד וירא אלהים אל [יעקב] עוד [ויברך אותו] מה ברכה ברכו ברכת אבלים ברכו [נו]הה"ד [נז]יזכר עון אבותיו וחטאת אמו אל תמח וכי אבותיו של עשו רשעים היו צדיקים היו יצחק אביו אברהם זקנו אלא חטא שחטא על אבותיו. אברהם גרע חמש שנים משנותיו. יצחק כהו עיניו. רבקה מתה והוציאו מטתה בלילה. אמרי מאן יפוק קמוה יצחק כהו עיניו יעקב בבית לבן יפוק רשיעא קומה דימרון ליטי [נח]ביזיא דהכדין אינוק. הוציאו מטתה בלילה אף הכתוב לא פירסם מיתתה אלא מן הצד ויקרא שמו אלון בכות. עד שהוא משמר אבלה באתה לו בשורת אמו. יצא מארם נהרים ובא לו לסוכות עשה שם י"ח חדשים שנא' (ט) ויעקב נסע וגו' ובית אל עשה ששה חדשים מקריב עולות וזבחים יצא משם נולד בנימין ומתה רחל בדרך. בו בפרק מתו רבקה ודבורה ונמצאת רחל מתה בת ל"ו שנה (י) ולאה לא עברה על מ"ד שנה ורחל ולאה נשאו בנות כ"ב שנים. בא לו אל יצחק אביו ושמשו כ"ב שנה (כ) אלה תולדות יעקב יוסף בן י"ז שנה בו בפרק מתה רחל כתיב [נט]עשה עמי אות לטובה ויראו שונאי ויבושו כי אתה ה' עזרתני ויסעו ויהי חתת אלהים ונחמתני בברכת אבלים: [ס]וירא אלהים אל יעקב עוד וגו' ר' יצחק פתח [סא]מזבח אדמה תעשה לי וגו' ומה זה שבנה מזבח לשמי הריני נגלה עליו ומברכו כדכתיב אבא אליך וברכתיך יעקב שאיקונין שלו חקוק בכסאי על אחת כמה וכמה. ר' לוי פתח [סב]ושור ואיל לשלמים וגו' [סג]ברוך אתה בבואך בבואו לבית חמיו נטען ברכות ואל שדי יברך אותך בצאתו מבית חמיו נטען ברכות וירא אלהים אל יעקב וגו'. רבי ברכיה פתח [סד]ותגזר אומר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור. על שני דרכיך בבואו לבית חמיו נטען ברכות בצאתו מבית חמיו נטען ברכות. [סה]מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים מלאך אחד נגלה על אבינו יעקב ואמר לו עתיד הוא להגלות עליך בבית אל ולהחליף את שמך וכו' ירושלים שכל הנביאים מתנבאים עליה על אחת כמה וכמה. וירא אלהים אל יעקב עוד כבראשונה מה בראשונה על ידי מלאך אף שניה על ידי מלאך. אמר רבי אבא בר כהנא עוד איני מיחד שמי על בריה[סו]. אני אל שדי פרה ורבה ולא פרו ורבו האיש מצווה על פריה ורביה [ואין האשה מצווה על פריה ורביה][סז]:

קלו לה פרה ורבה וגו'. ראובן כבר מבחוץ. שמעון כבר הוא מבחוץ. ובנימין כבר יצא מחלציו ועדיין הוא במעי אמו, אלא גוי זה בנימין. וקהל גוים זה אפרים ומנשה. ומלכים מחלציך יצאו זה ירבעם ויהוא. רבנן אמרין אפשר אבנר אדם צדיק חולק על מלכות בית דוד, אלא מדרש דרש והמליך את איש בושת הה"ד ומלכים מחלציך יצאו זה שאול ואיש בושת. ומה ראו [סח]לרחק ולקרב. מקרא קראו ורחקו מקרא קראו וקרבו. מקרא קראו ורחקו אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי. מקרא קראו וקרבו גוי וקהל גוים יהיה ממך עתידין בניך ליעשות כקהל עמים מה קהל עמים מקריבין בשעת איסור במה אף בניך מקריבין בשעת איסור במה. ר' יוחנן מייתי לה מן הדא [סט]ויקח אליהו שתים עשרה אבנים וגו' ישראל יהיה שמך משעה שנתן לו השם הזה נאמר לו גוי וקהל גוים יהיה ממך. ואית דמייתין לה מהכא [ע]עמים הר יקראו משיעשו בניך כעמים להרו של זבולון יקראו שם יזבחו. איסור במה אין כתיב כאן אלא זבחי צדק עושה עמהם צדקה ומקבל את קרבנם. גוי וקהל גוים לחייב על כל שבט ושבט דברי ר"ש. ר' יהודה אומר לחייב על כל קהל וקהל. ויעל מעליו אלהים האבות הן הן מרכבה (כתוב ברמז קא). ויסעו מבית אל ויהי עוד כברת הארץ בשעה שארץ חלולה ככברה והבר מצוי. רבנן אמרי כבר הבר מצוי ועונת גשמים עברה ועדיין השרב לא בא.

ותלד רחל ותקש בלדתה שלש הן שנתקשו בשעת לידתן ומתו. רחל ותקש בלדתה. אשת פנחס [עא]וכלתו אשת פנחס הרה ללת וגו'. ומיכל בת שאול דכתיב [עב]ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה עד יום מותה לא היה לה ביום מותה היה לה הה"ד [עג]והששי יתרעם לעגלה למה נקרא שמה עגלה [עד]שפעת כעגלה ומתה. ויהי בהקשותה בלדתה שני תלמידים של ר' יהושע שינו עטיפתם בשעת השמד. פגע בהן [עה]איסטרטיגום אחד אמר להם אם בניה אתם תנו נפשכם עליה ואם אין בניה אתם למה אתם נהרגים, א"ל בניה אנו ועליה אנו נהרגים וכו'. א"ל ג' שאלות אני שואל אתכם אם אתם משיבין לי מוטב ואם לאו אני ממיר אתכם. א"ל כתוב אחד אומר [עו]נצב לריב ה' וכתוב אחד אומר [עז]כי שם אשב לשפוט את כל הגוים א"ל בשעה שהקב"ה דן את ישראל דן אותם מעומד ומקצר בדין ובשעה שהוא דן את אומות העולם דן אותם מיושב ומאריך בדין ואח"כ פוסק הדין. א"ל לא כך דרש יהושע רבכם אלא זה וזה באומות העולם משהוא דן אותם מדקדק בדין ומאריך בדין ואח"כ עומד ונעשה [עח]אנטדיקוס כנגדן. א"ל מהו דכתיב [עט]עובד אדמתו ישבע לחם א"ל מוטב מי שחוכר שדה אחת ומעדרה ומזבלה ממי שהוא חוכר שדות הרבה ומובירן. א"ל לא כך דרש יהושע רבכם אלא עובד אדמתו אלו ישראל ישבע לחם ישבע לחמו לעולם הבא וכו'. א"ל מהו דכתיב ויהי בהקשותה בלדתה א"ל כך משיבין נפשה של חיה וא"ל בשעת הלידה אל תיראי כי בן זכר ילדת, א"ל לא כך דרש יהושע רבכם אלא כל שבט ושבט נולדה תאומתו עמו וכו' תאומה יתרה נולדה עם בנימין. ויהי בצאת נפשה כי מתה וגו' בן אוני, בן צערי בלשון ארמי. ואביו קרא לו בנימין בלשון קודש. ותמת רחל ותקבר בדרך אפרתה מה ראה אבינו יעקב לקבור את רחל בדרך אפרת אלא צפה שהגליות עתידות לעבור שם וקברה שם שתהא מבקשת עליהם רחמים הה"ד [פא]כה אמר ה' קול ברמה נשמע וגו' כה אמר ה' מנעי קולך מבכי וגו' ויש תקוה לאחריתך נאם ה' ושבו בנים לגבולם. ויהי בשכן ישראל בארץ ההיא א"ר סימון קשה הוא לפני הקב"ה לעקור שלשלת יוחסין ממקומה הה"ד [פב]ובני ראובן בכור ישראל כי הוא הבכור ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו [לבני יוסף] וגו' ולא להתיחש לבכורה, אמור מעתה בכורת ממון נטלה ממנו ולא בכורת יוחסין. ר' לוי ור' סימון חד אמר לא לראובן להתיחס. וחד אמר אין מיחסין ליוסף אלא לראובן ואפי' בשעת הקלקלה אין מיחסיו אלא לראובן הה"ד ויהי בשכן ישראל בארץ ההיא וילד ראובן וגו' ויהיו בני יעקב שנים עשר:

קלז (ל) בני לאה בכור יעקב ראובן. ראובן בכור לעיבור בכור לבכורה בכור לנחלה בכור לתשובה בכור לנבואה [פג]תחלת דבר ה' בהושע. [פד]א"ר שמואל בר נחמן כל האומר ראובן חטא אינו אלא טועה שנאמר ויהיו בני יעקב שנים עשר מלמד שכולן שקולין כאחת אלא מה אני מקיים וישכב את בלהה פילגש אביו שבלבל מצע אביו ומעלה עליו הכתוב כאלו שכבה, ר"ש בן אלעזר אומר מוצל אותו צדיק מאותו עון ולא חטא בא לידו אפשר עתיד זרעו לעמוד על הר עיבל ולומר ארור שוכב עם אשת אביו ויבא חטא זה לידו ומה אני מקיים וישכב עלבון אמו תבע. אמר אם אחות אמי תהא צרה לאמי שפחת אחות אמי תהא צרה לאמי עמד ובלבל מצעה. אחרים אומרים שתי מצעות בלבל אחת של אביו ואחת של שכינה היינו דכתיב [פה]אז חללת יצועי עלה. כתנאי פחז כמים אל תותר רבי אליעזר אומר פזת"ה חבת"ה זלת"ה. רבי יהושע אומר פסע"ת על דת חטא"ת זני"ת. רבן גמליאל אומר פלל"ת חלת"ה זרח"ה תפלתך. רבי אלעזר המודעי אומר זעזעת הרתעת פרח"ה חט"א ממ"ך. ר' ירמיה בר אבא אמר זכרת עונשו של דבר חלית עצמך חולי גדול פרשת מלחטוא. אלה בני לאה (כתוב בפסוק אשה כי תזריע). ויקח עשו את נשיו וגו' כותי אחד שאל את ר' יהושע בן קרחה כתוב בתורתכם [פו]אחרי רבים להטות ואנו מפני מה אינכם משוים עצמכם עמנו לע"א. א"ל יש לך בנים א"ל הזכרתני צרתי בשעה שהן יושבים על שלחני וכו' אינן עומדין עד שמפצעין מוחיהן אלו לאלו, א"ל ומשוה אתה עמהן א"ל לאו. א"ל עד שאתה אומר ולי להשוות עמך לך והשוה עם בניך נרחף והלך לו. אמרו לו תלמידיו לזה

ממ"ק ובמ"ק נג שמואל א יד : נד יהושע יא : נה פסיקתא : נו תנחומא : נז תהלים קט : נח ביזיא שדיס : נט תהלים פו : ס ב"ר פרשה פב : סא שמות יח : סב ויקרא ט : סג דברים כח : סד איוב כב : סה ישעיה מד : סו כתוב ברמז יו ובל"ס וכמ"כ : סז כתוב לעיל על מלאו סהרן ובנסה : סח לרחק כפלגא בגבעה : סט מלכים א יח : ע דברים לג : עא שמואל א ד : עב בס ב ו : עג ד"ס א ג : עד שפעת לעקס : עו איסטרטיגום כרדיוע : עז ישעיה ג : עח יואל ג : עט אנטדיקוס בעל דין בלשון לעטי"ן : פ משלי כח : פא ירמיה לא : פב ד"ה א ס : פג הושע א : פד שבת נה : פה ברכות מט : פו שמות כג :

זית רענן (ט) ויעקב נסע סכתה הרי הוא קיץ ויבן לו בית הרי חורף ולמקנהו עשה סכות הרי קיץ כ"ה במגילה דף ז : (י) ולאה לא כו' מדקאמר נישאו בנות כ"ב שנה משמע שהיו התאומים שהרי נשאו שניהם בשבוע א' ולאה חיתה אחר מיתת רחל ח' שנה מנשואי לאה ועד שמתה היה כ"ב שנה ויוסף נולד ז' שנים אחר נשואיה כדאיתא בקרא א"כ היה יוסף בן ט"ו כשמתה לאה וא"כ מתה קודם המכירה : (כ) אלה הולדות יעקב יוסף בן י"ז שנה היה פי' מקרא זה מוכח כן שהרי יוסף היה בן י"ז שנה כשנמכר ובן ל' בעמדו לפני פרעה וז' שני השבע וב' שני הרעב א"כ הוי כ"ב שנה ויעקב אמר לפרעה שהוא בן ק"ל שנה נמצא שהיה בשעת מכירה ק"ח שנה א"כ כשנולד יוסף היה בן צ"א שנה ושש שנים שהיה אח"כ בבית לבן וב' שנים בדרך א"כ היה בן צ"ט שנה בשובו לבית אביו ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם א"כ יצחק היה בן קנ"ט שנה והוא חי ק"פ שנה נמצא שמשו כ"ב שנה : (ל) בני לאה וכו', בכור לעובר, פי' שנתעברה מביאה ראשונה ולא כשאר נשים, עיין ביבמות בתוספות :

לוה רחית בקנה לנו כה אתה אומר א"ל אתי משיב אתכם ריקנין. בעשו כתיב נפשות הרבה וביעקב כתיב שבעים נפש. אלא עשו ע"י שעבד אלוהות הרבה כתיב בו נפשות הרבה יעקב שכל ביתו עובדין לאלוה אחד כתיב בו נפש [פח]ויהי כל נפש יוצאי וגו':

קלח (ס) [פט]וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו. אמר עשו ליעקב חלוק כל מה שהניח אבי לשני חלקים ואני בוחר שאני הוא הגדול. אמר יעקב, הרשע הזה לא מלא עינו מן העושר מה עשה חלק כל מה שהניח אביו לחלק אחד וארץ ישראל ומערת המכפלה לחלק אחד. הלך עשו לישמעאל לימלך בו א"ל הכנעני יושב בארץ ויעקב בטוח לרשת את הארץ טול מה שהניח אביך ואין ליעקב מאומה. ולקח עשו כל מה שהניח אביו וארץ ישראל ומערת המכפלה נתן ליעקב וכתבו שלום ביניהם. אמר יעקב לעשו לך מארץ אחוזתי מארץ כנען ולקח עשו את נשיו ואת בניו והלך לו להר שעיר מפני יעקב אחיו. ובשכר שפנה נתן לו מאה מדינות משעיר עד מגדיאל זו רומי אז ישב יעקב בטח שאנן ושלו בארץ אחוזתו ובארץ מולדתו ובארץ מגורי אביו שנאמר וישב יעקב:

לו [צ]ואהליבמה ילדה את יעוש ואת יעלם ואת קרח כתיב [צא]כי אני חשפתי את עשו קליפת בצלים כ"כ למה גליתי את מסתריו כדי לגלות הממזרים שבו. וכמה ממזרים העמיד רב אמר ג' לוי אמר ד' קרח דהכא ממזר הוא. וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו ר' אליעזר אומר מפני שטר חוב ר' יהושע (בן לוי) אמר מפני הבושה. ותמנע היתה פילגש (כתוב ברמז קנ"ט). הוא ענה אשר מצא את הימים (כתוב ברמז ז). כל שאזניו דקות אמו סוסיא ואביו חמור ושאזניו גדולות אמו חמורה ואביו סוס. ר' חנינא הוה מפקד לאלין דבי נשיאה הוו זבנין מן אלין [צב]דאודניהון דקיקין מפני שאמו סוסיא ואביו חמור. מה עשה ענה הביא חמורה וזווג לסוס ויצאה מהן פרדה אמר הקב"ה אני לא בראתי בעולמי דבר של היזק מה עשה הביא [צג]חכינא וזווג [צג]להרדון ויצא מהן [צד]הברבר. מעולם לא אמר אדם שנשכו הברבר והיה מעולם לא אמר אדם שבעטתו פרדה לבנה וחיה, והא קא חזינן דחיה אימא וחיית. והא קא חזינן דמיתסי ברסומקא איהי וחוורן רישי כרעייהו. א"ר יהושע למה נקרא שמם ימים שאימתן מוטלת על הבריות. [צה]ר' פנחס בן יאיר הוה קא אזיל לפריון שבוים פגע ביה גינאי נהרא א"ל גינאי נהרא חלוק לי מימיך ואעבור בך. א"ל אתה הולך לעשות רצון קונך ואני הולך לעשות רצון קוני אתה ספק אתה עושה ספק אי אתה עושה ואני ודאי עושה. א"ל אם אין אתה חולק לי גוזרני עליך שלא יעברו בך מים לעולם, חלק ליה. הוה בהדייהו ההוא גברא דהוה דרי קמחא לפסחא א"ל חלוק נמי להאי דבמצוה קא עסיק, חלק ליה. הוה ההוא טייעא דאלוי בהדייהו א"ל חלוק נמי להאי דלא לימא כך עושין לבני לויה, חלק ליה. אמר רב יוסף כמה נפיש האי גברא ממשה ושיתין רבוון וכו'. איקלע לההוא אושפיזא רמו שערי לחמריה ולא אכל. נקרינהו ולא אכל. הבטינהו ולא אכל. אמר ליה דלמא לא מעשרן. עשרינהו ואכל. אמר ליה עניה זה הולכת לעשות רצון קונה ואתם מאכילין אותה טבלים. ומי מחייבן והתנן הלוקח לזרע ולבהמה וקמח לעורות ושמן לנר ושמן לסוך בו את הכלים פטור מן הדמאי. התם הא אתמר עלה א"ר יוחנן לא שנו אלא שלקחו מתחלה לבהמה אבל לקחן מתחלה לאדם ונמלך עליהן לבהמה חייב לעשר. שמע ר' נפק לאפיה א"ל רצונך שתסעוד אצלי א"ל אין, צהבו פניו של רבי, א"ל במדומה אתה שמודר הנאה מישראל אני בני ישראל קדושים הם יש רוצה ואין לו ויש שיש לו ואינו רוצה וכתיב [צו]אל תלחם את לחם רע עין וגו' ואתה רוצה ויש לך. השתא מסרהיבנא דבמלתא דבמצוה אנא קאזיל כי הדרנא אתינא עיילנא לגבך. כי אתא איתרמי עאל בההוא פתחא דהוו קיימין ביה [צז]כודנייתא חוורתא אמר מלאך המות בביתו של זה ואני אסעוד אצלו. שמע רבי נפק לאפיה א"ל מזבנינא להו א"ל ולפני עור לא תתן מכשול. מפקרנא להו מפשת היזקא. עקרנא להו איכא צער בעלי חיים. קטילנא להו איכא בל תשחית. הוה קא מבתש ביה טובא גבה טורא בינייהו בכה רבי ואמר בחייהון כך במיתתן עאכ"ו. אמרו עליו על ר' פנחס בן יאיר מימיו לא בצע על פרוסה שאינה שלו ומיום שעמד על דעתו לא נהנה מסעודת אביו. [צח]קים להו לרבנן דחמשה זרעונים בשיתא טפחים לא ינקי מהדדי מנלן [דהא] דקים להו לרבנן מילתא היא דא"ר יוחנן [צט]לא תסיג גבול רעך אשר גבלו ראשונים גבול אשר גבלו ראשונים לא תסיג:

קלט מאי גבול ראשונים א"ר שמואל בר נחמן א"ר יונתן דכתיב אלה בני שעיר החורי יושבי הארץ אטו כולי עלמא יושבי רקיע נינהו אלא שהיו בקיאין בישובה של ארץ שהיו אומרים מלא קנה זה לזיתים. חורי שמריחין את הארץ כחויא. למה נקרא שמם חוי שטועמין את הארץ לאיזה דבר ראויה כנחש שמאכלו עפר. חורי, רב אחא בר יעקב אמר שנעשו בני חורין מנכסיהן כדכתיב ובני עשו יירשום ולא הצריכו לעבוד את אדמתן:

קמ תנו רבנן [ק]איש כי ימות ובן אין לו אין לי אלא בן, בן הבן ובת הבן מנין ת"ל אין לו עיין עליו. בת אין לי אלא בת, בת הבת ובן הבת מנין ת"ל אין לו עיין עליו. הא כיצד נחלה ממשמשת והולכת עד ראובן. ולימא עד יעקב גמירי דלא כליא שבטא. א"ר הונא אמר רב כל האומר תירש הבת עם בת הבן אפילו נשיא שבישראל אין שומעין לו שאינו אלא מעשה צדוקים דתניא בכ"ד בטבת תבו לדיננא שהיו צדוקין אומרין תירש הבת עם בת הבן נטפל להם רבי יוחנן בן זכאי וא"ל שוטים זו מנין לכם ולא היה אדם שהחזיר לו דבר חוץ מזקן אחד שהיה מפטפט כנגדו ואמר ומה בת בנו שבאה מכח כחו תירשנו בתו הבאה מכחו אינו די שתירשנו. קרא עליו המקרא הזה אלה בני שעיר החורי יושבי הארץ לוטן ושובל וצבעון וענה וכתיב ואלה בני צבעון ואיה וענה מלמד שבא צבעון על אמו והוליד את ענה. ודלמא תרי ענה הוו אמר רבא אנא אמינא מלתא דשבור מלכא לא אמרה ומנו שמואל אמר קרא הוא ענה הוא ענה דמעיקרא. א"ל רבי בכך אתה פוטרני. א"ל שוטה לא תהא תורה שלמה שלנו כשיחה בטלה שלכם מה לבת בנו שכן יפה כחה אצל האחין תאמר בבתו שהורע כחה אצל האחים ונצחום ובטלום ואותו היום עשאוהו יום טוב: [קא]ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום ר' יצחק פתח [קב]אלונים מבשן עשו משוטיך נמשלו אומות העולם כספינה מה ספינה זו עושים לה תורן ממקום א' והוגנים ממקום אחר כך או"ה שמלה ממשרקה שאול מרחובות הנהר. [קג]נחלה מבוהלת בראשונה ואלה המלכים. ואחריתם לא תבורך [קד]ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו. בשעה שזה מעמיד מלכים זה מעמיד שופטים. זה מעמיד אלופים זה מעמיד נשיאים. זה העמיד שמונה בלע יובב חושים שמלה שאול הדד בעל חנן הדר. וזה העמיד שמונה שאול ואיש בושת דוד שלמה רחבעם אביה אסא יהושפט. בא נבוכדנאצר ובטל של אלו ושל אלו שנאמר [קה]שם תבל כמדבר ועריו הרס. בא אויל מרודך ונתן גדולה ליהויכין בא אחשורוש ונתן גדולה להמן. משל לבן מלכים שהיה לו דין עם אחד וכלו מזונותיו ובא אחד והספיק לו מזונות ואמר המלך אין לי עסק אלא עם זה שהספיק לו מזונות. כך אמר הקב"ה כבר היתה מלכות עקורה מאדום ובאתה בצרה והספיקה מלכים אין לי עסק אלא עמה הה"ד [קו]כי זבח לה' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום אעפ"כ טבח [גדול] בארץ אדום. וימת בעל חנן בן עכבור ר' לוי אמר מטיבי אלוהות היו. מהיטבאל שהיו מטיבין עצמן לע"א. מטרד שהיו מעמידין [קז]טריון לע"א. ר' סימון אמר מטיבי נשים היו. מהיטבאל בת מטרד שהיו מטיבין אותה לבעלה [ואח"כ] היו טורדין אותה מבעלה. בת מי זהב מן דעתירין אמרין מהו דהבא מהו כספא. אלוף מגדיאל אלוף עירם יום שמלך לוטינוס נראה לר' אמי בחלום היום מלך מגדיאל. אמר עוד מלך א' נתבקש לאדום. אלוף עירם למה נקרא שמו עירם שהוא עתיד לערום [קח]תסבריות למלך המשיח. מעשה בשלטון א' שהיה מבזבז תסבריות של אביו נראה לו אליהו ז"ל בחלום וא"ל אבותיך מצמצמין ואתה מבזבז ולא זז עד שמלאן. הוא עשו אבי אדום (כתוב ברמז ס"ב). החטין והתבן והקש מריבין זה עם זה החטין אומרים בשבילנו נזרעה השדה והקש אומר בשבילי נזרעה השדה א"ל החטים תבוא השעה ותהיו רואים וכיון שהגיע שעת הגורן בא בעל השדה נוטל את הקש ושורפו התבן ומשליכו החטין מעמידן בכרי התחילו הכל מנשקין אותן. כך [או"ה הללו] אומרים בשבילנו נברא העולם [והללו] אומרים בשבילנו נברא העולם א"ל ישראל תבא השעה ותהיו רואים. לעתיד לבא מה כתיב [קט]תזרם ורוח תשאם וסערה תפיץ אותם אבל ישראל ואתה תגיל בה' בקדוש ישראל תתהלל:

פרשת וישב

לז [א]כתיב [ב]בזעקך יצילוך קבוציך ואת כלם ישא רוח יקח הבל והחוסה בי ינחל ארץ ויירש הר קדשי תני כנוסו וכנוס בניו הצילו מיד עשו. ואת כלם ישא רוח יקח הבל זה עשו. והחוסה בי ינחל ארץ ויירש הר קדשי זה יעקב. [ג]נסו ואין רודף רשע וצדיק ככפיר יבטח. ערק רשיעא ולא רדפין ליה זה עשו וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו. וצדיק ככפיר יבטח וישב יעקב בארץ מגורי אביו [ד]אם שוט ימית

מט"ק ובמ"ק פח שמות א : פט פרקי רבי אליעזר : צ ב"ר פרשה פג : צא ירמיה מט : צב דאודניהון דקיקין שאזניו דקות : צג חכינא, הרדון מיני נחשים : צד חברבר מין נחש שלם הנשוך בא לנוס קודם הנחש הנחש מת ואם הנחש בא לנוס קודם הנשוך הנשוך מת : צה חולין ז : צו משלי כג : צז כודנייתא חוורתא פרדות לבנות : צח שבת פה : צט דברים יט : ק ב"ב קטו, במדבר כב : קא ב"ר פרשה פג : קב יחזקאל כז : קג משלי כ : קד עובדיה : קה ישעיה יד : קו שם לד : קז טריון הגנות : קח תסבריות אוצרות : קט ישעיה מא : א ב"ר פרשה פד : ב ישעיה נז : ג משלי כח : ד איוב ט :

זית רענן (ס) וילך אל ארץ וכו' חלוק כל מה שהניח אבי וכו', וי"ל דיצחק היה סומא וחשוב כמת ונתן נכסיו לבניו בחייו שיחלקו מיתחם:

ימית פתאום למסת נקים ילעג אנטונינוס שאל את רבינו מהו אם שוט ימית פתאום א"ל גזור דיסיב מאה מגלבין הוו יהבין גביה ק' ר נרין דין סכום לדין ודין סכום לדין ולא מפקין מניה כלום כענין הזה מלעיג על המוכה. למסת נקים ילעג בשעה שהצדיקים מבקשין לישב בשלוה בעה"ז. וכן יעקב אבינו ע"י שביקש לישב בשלוה בעה"ז נזדווג לו שטנו של יוסף. וישב יעקב לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי ויבא רגז, לא שלותי מעשו. ולא שקטתי מלבן ולא נחתי מדינה. ויבא רגז בא עלי רגזו של יוסף. [ה]א"ר יוחנן כל מקום שנאמר וישב אינו אלא לשון צער, וישב ישראל בשטים מה כתיב ויחל העם לזנות. וישב יעקב מה אירע שם מכירת יוסף. וישב ישראל בארץ מצרים מה כתיב ויקרבו ימי ישראל למות. וישב העם לאכול ושתו ויקומו לצחק. וישב ישראל ויהודה לבטח וכתיב ויקם ה' שטן לשלמה: [ו]וישב יעקב בארץ מגורי אביו אברהם גייר גרים שנאמר [ז]ואת הנפש אשר עשו בחרן אם מתכנסין כל באי עולם לברוא יתוש אחד ולזרוק בו נשמה אינן יכולין ואת אמרת ואת הנפש אשר עשו בחרן אלא אלו הגרים שגיירו ולמה עשו אלא ללמדך כל המגייר את הגר כאלו בראו. יעקב גייר גרים ויאמר יעקב אל ביתו ואל כל אשר עמו הסירו את אלהי הנכר. ביצחק לא שמענו אלא וישב יעקב בארץ מגורי אביו מגויירי אביו. מה כתיב למעלה מן הענין ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום וכתיב וישב יעקב. משל לאחד שהיה מהלך בדרך וראה כת של כלבים ונתירא מהן וישב לו ביניהן. כך כיון שראה יעקב אבינו עשו ואלופיו נתירא מהן וישב לו ביניהן. א"ר לוי משל לנפח שהיה פתחו פתוח לרשות הרבים ופתח בנו [ח]זהבי פתוה כנגדו וראה חבילות חבילות של קוצים נכנסות למדינה אמר הבל למדינה מה נכנס בתוכה. והיה שם פקח א' א"ל מאלו אתה מתירא [ט]גץ אחד משלך וגץ אחד משל בנך שורפין אותן הה"ד [י]והיה בית יעקב אש וגו'. אלה תולדות יעקב יוסף התולדות הללו לא באו אלא בזכות יוסף ובשבילו לא הלך יעקב אצל לבן אלא בשביל רחל התולדות היו ממתינים עד שבא יוסף הה"ד [יא]ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף. מי מורידו למצרים יוסף. מי מכלכלן במצרים יוסף. לא נקרע הים אלא בשביל יוסף הה"ד [יב]ראוך מים יחילו גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף. אף הירדן לא נקרע אלא בשביל יוסף. אלה תולדות וגו' לא הוה צריך קרא למימר אלא אלה תולדות יעקב ראובן. אלא מה יעקב נולד מהול אף יוסף נולד מהול. מה זה היתה אמו עקרה אף זה היתה אמו עקרה. מה זה נתקשה אמו בשעת לידה אף זה נתקשה אמו בשעת לידה. מה זה ילדה אמו שנים אף זה ילדה אמו שנים. מה זה אחיו שונא אותו אף זה אחיו שונאים אותו מה זה אחיו מבקש להרגו אף זה אחיו מבקשים להרגו. זה רועה וזה רועה. זה נשטם וזה נשטם. זה נגנב וזה נגנב. זה נגנב שני פעמים וזה נגנב שני פעמים. זה נתברך בעשר וזה נתברך בעשר. זה יצא חוצה לארץ וזה יצא חוצה לארץ. זה נשא אשה חוצה לארץ וזה נשא אשה חוצה לארץ. זה הוליד בנים חוצה לארץ וזה הוליד בנים חוצה לארץ. זה לווהו מלאכים וזה לווהו מלאכים. זה נתגדל על ידי חלום וזה נתגדל על ידי חלום. זה נתברך בית חמיו בשבילו וזה נתברך בית חמיו בשבילו. זה ירד למצרים וזה ירד למצרים. זה כלה את הרעב וזה כלה את הרעב. זה משביע וזה משביע. זה מצוה וזה מצוה. זה מת במצרים וזה מת במצרים. זה נחנט וזה נחנט. זה עלו עצמותיו וזה עלו עצמותיו. [יג]אלה תולדות יעקב יוסף אמרו ראוי היה יוסף לצאת ממנו י"ב שבטים כדרך שיצאו מיעקב אביו שנאמר אלה תולדות יעקב יוסף. אלא שיצא שכבת זרע כמנו מבין צפרני ידיו. ואעפ"כ יצאו מבנימין אחיו וכולן נקראו על שמו וכו' כדכתוב בפסוק ויבא הביתה לעשות מלאכתו. ראויה היתה בכורה לצאת מרחל דכתיב אלה תולדות יעקב יוסף וגו' (כדכתוב ברמז קכ"ה וברמז מ"ט):

[טו]יוסף בן שבע עשרה שנה ואת אמרת והוא נער אלא שעשה מעשה נערות ממשמש בעיניו ומתקן בשערו ומתלה בעקבו [טז]ויבא יוסף את דבתם רעה מה אמר חשודין הן בניך על אבר מן החי. ר"י אומר מזלזלין הן בניך בבני השפחות. ר"ש אומר תולין הן עיניהן בבנות הארץ. א"ר יהודה בר"ש על תלתיהון לקה. [יז]פלס ומאזני משפט לה' א"ל הקב"ה אתה אמרת חשודין הן בניך על אבר מן החי חייך שאפי' בשעת הקלקלה אינן אלא שוחטין ואוכלין שנאמר וישחטו שעיר עזים. אתה אומר מזלזלין בבני השפחות וקורין להם עבדים [יח]לעבד נמכר יוסף. אתה אומר תולין הם עיניהן בבנות הארץ חייך שאני מגרה בך את הדוב שנאמר [יט]ותשא אשת אדוניו וגו'. וישראל אהב את יוסף וגו' ר"י אומר שהיה זיו איקונין שלו דומה לו. ר' נחמיה אומר שכל ההלכות שמסרו שם ועבר ליעקב מסרן לו. ועשה לו כתונת פסים צריך האדם שלא לשנות בנו בין בניו שע"י כתונת פסים שעשה יעקב ליוסף לא יכלו דברו לשלום. פסים שהיתה מגעת עד פס ידו. פסים [כ]שהפיסו עליה איזה מהם יוליכה לאביו. פסים על שם צרות שהגיעוהו "פוטיפר "סוחרים "ישמעאלים "מדינים:

קמא [כא]לכו חזו מפעלות אלהים וכתיב בתריה הפך ים ליבשה למה וישנאו אותו שקרע לפניהם את הים פסים פסים:

[כב]אמר רב לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים שבשביל משקל שני סלעים מילת שהוסיף יעקב ליוסף משאר בניו נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים. [כג]ולא יכלו דברו וגו' שהיה בא ושואל בשלום ולא היו משיבים אותו. וכן משנכנס לשררה היה שואל בשלום אחיו וישאל להם לשלום. מתוך גנותם של שבטים אתה יודע שבחם להלן לא דבר אבשלום עם אמנון למטוב ועד רע דבליבא בליבא ברם הכא לא יכלו דברו לשלום דבליבא בפומא. ויחלום יוסף חלום ויאמר אליהם שמעו נא החלום הזה אמר להם כך יהיו נביאים מוכיחים אתכם [כד]שמעו נא את אשר ה' אומר. והנה אנחנו מאלמים אתם כונסין פירות ואני כונס פירות. שלכם מרקיבים ושלי עומדין. והנה קמה אלומתי ר' לוי אמר עתידין אתם לעשות אלילים אלמים לפני עגליו של ירבעם ולאמר אלה אלהיך ישראל. ר' אחא אמר עתידים אתם להעלים עלי דברים לפני אבא לומר חיה רעה אכלתהו ומה קאים לי משתיקותא דאימא קמה. [והנה קמה] אלומתי וגם נצבה והנה תסובינה אלומותיכם ותשתחוין לאלומתי כנגד חמשה פעמים שהן עתידין להשתחוות לו. ויאמרו לו אחיו המלוך תמלוך עלינו ר' לוי אמר לפי שענו אותו בעין הרע לפיכך הוא מעמיד רשעים. ר' סימון אומר לפי שענו אותו בלשון כפול הוא מעמיד מלכים (כתוב ברמז קי"ח). ויגער בו אביו כך תהיו גוערים בנביאכם שנאמר [כו]למה לא גערת בירמיה הענתותי. ויאמר לו מה החלום הזה אשר חלמת כך היה אבינו יעקב סבור שתחית המתים מגעת בימיו שנא' הבוא נבוא אני ואמך רחל מתה ואת אמרת אני ואמך. ולא היה אבינו יעקב יודע שהדברים מגיעים לבלהה שפחת רחל שגדלה אותו כאמו. [כז]א"ר ברכיה חלום אע"פ שכולו אין מתקיים מקצתו מתקיים מנלן מיוסף שנאמר הבוא נבוא אני ואמך והאי יומא אמיה לא הואי. א"ר לוי לעולם יצפה אדם לחלום טוב עד עשרים ושתים שנה מנלן מיוסף שנאמר יוסף בן שבע עשרה שנה וגו' וכתיב ויוסף בן ל' שנה וגו' מי"ז עד ל' הוו תליסר ושבע דשבעא ותרתין דכפנא הויין עשרין ותרתין. [כח]ת"ר קידה על אפים וכן הוא אומר ותקד בת שבע אפים. כריעה על ברכים וכן הוא אומר מכרוע על ברכיו. השתחויה זו פשוט ידים ורגלים וכן הוא אומר הבוא נבוא אני ואמך ואחיך להשתחוות לך ארצה: [כט]ויקנאו בו אחיו ואביו שמר את הדבר נטל קולמוס וכתב באיזו יום באיזו שעה באיזה מקום שנאמר ואביו שמר את הדבר ורוח הקדש אומרת שמור את הדבר עתידים הדברים ליגע בך אבינו יעקב רואה את הדברים ממשמשין ובאים אמרה אם נתבקרה פנקסי מה אני יכול לעשות. וילכו אחיו לרעות את צאן אביהן בשכם את נקוד עליו מלמד שלא הלכו אלא לרעות את עצמן. ויאמר ישראל אל יוסף נהג בו כבוד כמורא האב על הבן. ויאמר לו הנני הדברים היה אבינו יעקב נזכר ומעיו מתחתכין יודע היית שאחיך שונאין אותך והיית אומר הנני. לך נא ראה מכאן לתלמיד חכם שלא יצא יחידי בלילה וכו' (כדכתוב בוותר יעקב לבדו). [ל]וישלחהו מעמק חברון והלא אין חברון נתונה אלא בהר ואת אמרת וישלחהו מעמק חברון אלא הלך להשלים עצה עמוקה שנתן הקב"ה בינו לבין חבר הנאה שקבור שם ועבדום וענו אותם. כיוצא בו אתה אומר *את מצבת אשר בעמק המלך בעצה עמוקה של מלכו של עולם הנני מקים עליך רעה מביתך: [לא]וימצאהו איש ג' מלאכים נזדמנו לו וימצאהו איש וישאלהו האיש ויאמר האיש. דותינה שהן מדותיו של הקב"ה. [לב]וימצאהו איש זה גבריאל המלאך שנאמר והאיש גבריאל אשר מועף ביעף:

[לג]ויראו אותו מרחוק ובטרם וגו' אמרו נשסה בו את הכלבים ויאמר הנה בעל החלומות דיליה אתיא וטעין חלמוי א"ר לוי זהו עתיד להשיאנו לבעלים. א"ל הקב"ה אתם אומרים ונראה מה יהיו חלומותיו עתה נראה דבר מי יקום שלי או שלכם. ויאמר איש אל אחיו (כתוב ברמז קנ"ח). וישמע ראובן ויצילהו מידם והיכן היה ר"י אומר כל אחד ואחד היה משמש את אביו יומו ואותו היום של ראובן היה. ר' נחמיה אומר אמר בכור אני וכל הסרחון אין נתלה אלא בי. רבנן אמרי הוא מונה אותי עם אחי דכתיב ואחד עשר כוכבים וגו' ואיני מצילו א"ל הקב"ה אתה פתחת בהצלה תחלה חייך שאין מפרישין ערי מקלט תחלה אלא בתחומך הה"ד [לד]את בצר במדבר בארץ

ממ"ק ובמ"ק ה סנהדרין קו : ו ב"ר פרשה פד : ז בראשית יב : ח זהבי לורף : ט גיץ נלון : י עובדיה : יא בראשית ל : יב תהלים עז : יג סוטה לו : יד ככתוב ברמז קכ"ה : טו ב"ר פרשה פד : טז ילמדנו רמז כג : יז משלי טז : יח תהלים קה : יט בראשית לט : כ שהפיסו לשון גורל : כא תהלים סו : כב שבת י : כג תנחומא : כד מיכה ג : כה כתוב ברמז קיח : כו ירמיה כט : כז ברכות נה : כח שבועות טז : כט ב"ר פרשה פד : ל סוטה יג : *שמואל ב יח : לא ב"ר פרשה פד : לב פרקי רבי אליעזר : לג ב"ר פרשה פד : לד דברים ד :

בארץ המישור לראובני [לה]למדתך תורה דרך ארץ שכשהאדם עושה מצוה יהא עושה אותה בלב שמח. שאלו היה יודע ראובן שהקב"ה כותב אחריו. וישמע ראובן ויצילהו מידם בכתפיו היה טוענו ומוליכו אצל אביו. אלו היה אהרן יודע שהקב"ה כותב עליו וגם הנה הוא יוצא לקראתך וגו' בתופים ובמחולות היה יוצא לקראתו. אלו היה בועז יודע שכותב עליו ויצבט לה קלי עגלות פטומות היה מביא ומאכילה. לשעבר היה אדם עושה מצוה והנביאים כותבין אותה ועכשיו שאין נביאים מי כותב אותה אליהו ומשיח והקב"ה חותם הה"ד [לו]אז נדברו יראי ה' וגו':

קמב [לז]ויהי כאשר בא יוסף ר' אליעזר אומר בקילוס היה בא. ויפשיטו את יוסף זה [לח]הפינם. את כתנתו זה חלוק. את כתונת הפסים זה הפרגוד. אשר עליו זה [לט]פלמניא: ויקחוהו וישליכו אותו הבורה מי היה זה שמעון אימתי פרע לו ויקח מאתם את שמעון. כיון שנתנוהו בתוך הבור היה שמעון מצוה והיו משליכים אבנים כדי להרגו אבל כשנפל הוא ביד יוסף היה משליך עליו פטומות כדי להאכילו. [מ]והבור רק אין בו מים דרש רב נתן בר מניומי משמיה דרבא מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו. א"ר אחא נתרוקן בורו של יעקב אין בו מים אין בו דברי תורה שנמשלו למים דכתיב הוי כל צמא לכו למים. (א) כתיב [מא]כי ימצא איש גונב נפש מאחיו ואתם מכרתם את אחיכם וכו' וישבו לאכל לחם עבירתן של שבטים זכורה לעולם תקוה היא להם לעולם מאכיל לחם לכל באי עולם. וישאו עיניהם ויראו והלא אין דרכן של ישמעאלים להיות טוענין אלא עורות [מב]ועטרן אלא בוא וראה מה זימן הקב"ה לאותו צדיק באותה שעה שקים מלאים בשמים שהרוח מנשבת בהן מפני ריחן של ערביים. בשלשה מקומות המליכו יהודה עליהן. ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע. ויבא יהודה ואחיו ביתה יוסף. ויגש אליו יהודה. לכו ונמכרנו לישמעאלים אמרו נלך ונתפוס דרכו של עולם. כנען שחטא לא לעבד נתקלל אף זה לכו ונמכרנו לישמעאלים: ויעברו אנשים מדינים עברו אותן הדינין. כתיב *למה תתענו ה' מדרכיך כשרצית נתת בלבם לאהוב כשרצית נתת בלבם לשנוא. א"ל הקב"ה אתם מכרתם בנה של רחל בה' סלעים לפיכך יהא כל אחד ואחד מכם נותן ה' סלעים במנה צורי. אתם מכרתם בנה של רחל בעשרים כסף לפיכך יהא כל אחד ואחד מכם מפריש בקע לגלגלת. וימכרו את יוסף לישמעאלים בעשרים כסף (ב) כל אחד ואחד מהם נטל שני כספים (ג) לקנות מנעלים לרגליהם שנאמר **על מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים. אמרו נחרים בינינו שאין אחד ממנו מגיד את הדבר הזה ליעקב. אמר להם יהודה ראובן אינו כאן אין החרם (ד) מתקיים בתשעה מה עשו שתפו למקום עמהם וחרמו, הגידו לראובן שעשו את החרם ושמע החרם ושתק. ואף הקב"ה כתיב מגיד דבריו ליעקב דבר זה לא הגיד מפני החרם וכשבאו למצרים ומצאו אז התירו החרם ושמע יעקב ותחי רוח יעקב וגו' וכי מתה היתה רוחו של יעקב אלא מפני החרם נסתלקה רוח הקדש מעליו וכיון שהתירו החרם שרתה רוח הקדש עליו כבתחלה. רבי עקיבא אומר החרם הוא השבועה והשבועה הוא החרם וכל מי שהוא מפר את החרם כאלו מפר את השבועה. [מג]וישב ראובן אל הבור והיכן היה ר"א אומר עסוק היה בשקו ובתעניתו מכיון שנפנה הלך אל הבור ר' יהושע אומר כל טרחותו של בית אביו היתה מושלכת עליו וכיון שנפנה הציץ בבור א"ל הקב"ה מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה ואתה פתחת בתשובה חייך שבן בנך עומד ופותח בתשובה ואיזה זה הושע שנאמר [מד]שובה ישראל עד ה' אלהיך. וישחטו שעיר עזים למה שחטו שעיר עזים שדמו דומה לדם אדם. [מה]א"ר ענני בר ששון למה נסמכה פרשת בגדי כהונה לפרשת קרבנות לומר לך מה קרבנות מכפרין אף בגדי כהונה מכפרין. כתנת מכפרת על שפיכות דמים שנאמר וישחטו שעיר עזים ויטבלו את הכתנת בדם וכו': [מו]הכר נא הכתנת בנך היא אמר ליה הקב"ה ליהודה אתה אמרת לאביך הכר נא חייך שתמר אומרת לך הכר נא למי החותמת והפתילים:

קמג ויכירה ויאמר כתנת בני אמר [לית] ידע אנא מה אנא חמי חיה רעה אכלתהו נצנצה בו רוח הקדש זו אשת פוטיפרע. ר"א זה יהודה שנאמר חיה רעה. ואין חיה רעה אלא אריה דכתיב גור אריה יהודה. ויקרע יעקב שמלותיו שבטים גרמו לאביהם לקרוע והיכן נפרע להם במצרים [מז]ויקרעו שמלותם יוסף גרם וכו' מנשה גרם לשבטים לפיכך נקרע נחלתו חציה בעבר הירדן וחציה בארץ כנען. בנימין גרם לשבטים לקרע והיכן נפרע לו בשושן הבירה [מח]ויקרע מרדכי את בגדיו וישם שק במתניו לפי שתפס יעקב את השק לפיכך לא זז מבניו ומבני בניו עד סוף כל הדורות. דוד שנאמר [מט]ויפול דוד והזקנים מכוסים בשקים. אחאב שנאמר [נ]וישם שק על בשרו. יורם שנאמר [נא]וירא העם והנה השק על בשרו מבית. מרדכי [נב]וילבש שק ואפר. ויתאבל על בנו ימים רבים אלו עשרים ושתים שנה. ויקומו כל בניו וכל בנותיו לנחמו רבי יהודה אומר לאחיותיהן נשאו השבטים הה"ד ויקומו כל בניו וגו'. רבי נחמיה אומר כנעניות היו. רב נחמן אמר על הדא דרבי יהודה וכל בנותיו כמה בנות היו לו חדא הות ליה ולואי קברה אלא אין אדם מונע לקרוא לחתנו בנו ולכלתו בתו. וימאן להתנחם מטרונא שאלה את רבי יוסי א"ל כתיב [נג]כי יהודה גבר באחיו וכתיב וינחם יהודה וזה שהוא אביהם של כלם יצרו תקיף עליו וימאן להתנחם א"ל מתנחמים על המתים ואין מתנחמין על החיים. [נד]שאל מין אחד לרבינו אפשר שהמתים חיים אבותיכם אינם מודים ואתם מודים מה כתיב ביעקב וימאן להתנחם אילו היה יודע שהמתים חיים היה ממאן להתנחם. א"ל שוטה לפי שהיה יודע ברוח הקדש (ה) שהוא חי ואין מקבלין תנחומין על החי. ר"א אמר יעקב הרי נפרצה ברית השבטים כמה יגעתי להעמיד י"ב כל מעשיו של הקב"ה כנגד י"ב שבטים י"ב מזלות י"ב שעות ביום י"ב שעות בלילה י"ב חדשים י"ב אבנים באפוד הרי נפרצה ברית השבטים ולא רצה יעקב לישא אשה ולהוליד בן מפני שבועתו של לבן ואם תקח נשים על בנותי וגו':

[נה]ויבך אותו אביו זה יצחק רבי לוי אמר אצלו היה בוכה וכיון שהיה יוצא ממנו היה הולך ורוחץ במרחץ ואוכל ושותה ולמה לא גלה לו אמר הקב"ה אינו מגלה לו ואני מגלה לו. רבי סימון אומר על שם כל המתאבלים עליו מתאבלים עמו. והמדנים מכרו אותו אל מצרים כמה [נו]אוניות נכתבות עליו רבי יודן אמר מכרוהו אחיו לישמעאלים וישמעאלים לסוחרים וסוחרים למדנים ומדנים למצרים. רב נחמן אומר חמשה מדינים מכרו אותו לדמוסיא של מדינה בא פוטיפר ונטלו מדמוסיא של מדינה:

קמד לח [נז]ויהי בעת ההיא וירד יהודה כתיב [נח]בגדה יהודה ותועבה נעשתה א"ל כפרת יהודה שקרת יהודה כי חלל יהודה נעשתה חולין יהודה. קדש ה' אשר אהב ובעל בת אל נכר. ויורד יהודה מאת אחיו שנאמר [נט]עד היורש אביא לך יושבת מרשה עד עדולם יבא כבוד ישראל, רבי שמואל בר נחמן פתח [ס]כי אנכי ידעתי את המחשבות שבטים היו עסוקין במכירתו של יוסף ראובן היה עסוק בשקו ובתעניתו ויהודה ירד ליקח לו אשה והקב"ה מביא אורו של מלך המשיח [סא]בטרם תחיל ילדה עד שלא נולד משעבד הראשון נולד גואל האחרון. ויהי בעת ההיא מה כתיב למעלה מהעניין והמדנים מכרו אותו לא היה צריך קרא למימר אלא ויוסף הורד מצרימה ר' יוחנן אמר כדי לסמוך ירידה לירידה ר' אלעזר אומר כדי לסמוך מעשה תמר למעשה אשת פוטיפר מה זו לשם שמים אף זו לשם שמים דא"ר יהושע בן לוי רואה היתה באיסטרולוגין שלה שהוא עתיד להעמיד ממנה בן ולא היתה יודעת אם ממנה אם מבתה הה"ד [סב]מודיעים לחדשים מאשר יבואו עליך מאשר ולא כל אשר. ודכוותה [סג]ולא יתבוששו והנחש היה ערום (ו) לא היה צריך קרא למימר אלא ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם אלא להודיעך מאיזה חטא קפץ עליהם הרשע הזה מתוך שראה אותן עסוקין בדרך ארץ נתאוה להם. א"ר יעקב דכפר חנן (ז) שלא להפסיק בפרשתו של נחש. ודכוותה [סד]ודי מהלכין בגוה יכיל להשפלה בלשאצר מלכא עבד לחם רב והיכן הוא אויל מרודך ר"א אומר כדי לסמוך רשע לרשע קוצץ לקוצץ גיותן לגיותן. רשב"נ אמר כדי לסמוך הפסקת מלכות להפסקת מלכות. ודכוותה [סה]ביה בליליא קטיל בלשאצר מלכא כשדאה ודריוש מדאה קבל מלכותא והן הוא בשנת שלש שלא יאמר [דברי] פיוטין הם כדי שידעו [הכל] שאמרו ברוה"ק ורבנן אמרי כדי לסרג על הגזר כלו

ממ"ק ובמ"ק לה ויקרא רבה פרשה לד: לו מלאכי ג: לז ב"ר פרשה פד: לח הפינם קוט"ע בלעז: לט פלמניא מכנסים: מ שבת כב, ב"ר פרשה פד: מא דברים כד: מב עטרן זפת: *ישעי' סג: **עמוס ב: מג ב"ר פרשה פד: מד הושע ד: מה זבחים פח: מו ב"ר פרשה פד: מז בראשית מד: מח אסתר ד: מט ד"ה א כא: נ שם: נא מלכים ב ו: נב אסתר ד: נג ד"ה א ה: נד תנחומא: נה ב"ר פרשה פד: נו אוניות שטרי מכר: נז ב"ר פרשה פה: נח מלאכי ב: נט מיכה א: ס ירמיה כט: סא ישעיה סו: סב שם מז: סג בראשית ג: סד דניאל ד: סה שם ה:

זית רענן (א) כתיב כי ימצא איש גונב וגו' הא דלא מייתי קרא וגונב איש דמשפטים י"ל דהכא כתיב מאחיו בהריא: (ב) כל א' נטל שני כספים, אע"פ שראובן לא היה שם מ"מ נתנו לו הלק במכירה: (ג) לקנות מנעלים, אפשר לומר כפי מה שכתוב בי"מ דאמרינן מי שאין לו מנעלים ברגליו הוא כמנודה לשמים וצריך ללבוש מנעלים להפסיק בינו ובין האדמה אשר ארורה ה' ויוסף הוא שופריה דאדם אם כן הוא הגורם שנתקללה האדמה שצריך ללבוש מנעלים לכן מכרוהו בעבור מנעלים: (ד) מתקיים בתשעה, י"ל דוודאי חל אפי' ביחיד מומחה אך על מי שגדול ממנו אין חל עליו אבל בעשרה שהוא צבור חל: (ה) שהוא חי, קשה כשבאו והגידו לו שהוא חי למה לא האמין להם. וי"ל שאח"כ שארכו הימים ולא שמע ממנו היה סבור שהוא מת, ואז באמת היה מתנחם: (ו) לא היה צריך קרא למימר אלא ויעש ה' לאדם כו', והכי הו"ל למיכתב ויהיו שניהם ערומים וגו' ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי עירומים הם וגו' ויעש ה' וגו' אלא להודיעך מאיזה חטא וכו'. (ז) שלא להפסיק בפ' של נחש פי' שאל"כ היה מוכרח לכתוב פסוקים הללו באמצע פרשה של נחש:

כלו שאמרו ברוח הקדש אמרו בואו ונפזר את עצמנו שכל זמן שאנו מכונסים השטר מצוי לגבות, א"ל הקב"ה י' בני אדם שנמצאו בגנבה אין אחד נתפס ע"י כלן ה"ין שנמצאו בגנבה אמרו האלהים מצא את עון עבדיך מצא בעל השטר לגבות את חובו כזה שהוא ממצה את החבית ומעמידה על שמריה. אמרו בואו ונפרנס את עצמנו לשעבר היה עסוק להשיאנו נשים עכשו שהוא עסוק בשקו ובתעניתו אינו דין שיהא עסוק להשיאנו נשים. א"ל יהודה והלא אתה הראש לך ופרנס את עצמך מיד וירד מאת אחיו ירידה הוא לו שקבר אשתו ובניו. כל מי שהוא מתחיל במצוה ואינו גומר קובר את אשתו ובניו. ממי את למד מיהודה ויאמר יהודה אל אחיו היה לו להוליכו בכתפיו אצל אביו גרם לו לקבר אשתו ובניו. כל מי שמתחיל את המצוה ואינו גומרה ובא אחר וגמרה נקראת על שמו הה"ד סוואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל והלא משה העלן שנאמר סזויקח משה את עצמות יוסף עמו אלא שנגזר עליו שלא ליכנס לארץ ואלו מטפלין לפיכך נקראת ע"ש שמם שנא' כי השבע השביע וגו' משל למה"ד לליסטין שנכנסו ונטלו קנקן א' הציץ עליהן בעל היין א"ל יערב לכם ויבסם לכם ששתיתם היין החזירו הקנקן למקומה כך אמר הקב"ה לשבטים משכם מכרתם את יוסף החזירו את עצמותיו למקומם. ד"א א"ל יוסף משביע אני עליכם שמשם שגנבתוני שם תחזורוני וכן עשו ואת עצמות יוסף קברו בשכם סחר"א אומר מורידין אותו מגדולתו שנא' וירד יהודה. סטויט עד איש עדולמי ושמו חירה רבנן אמרי חירה הוא חירם שהיה בימי דוד עכי אוהב היה חירם לדוד כל הימים למוד היה אותו האיש להיות אוהב לשבט הזה ר' יהודה בר סימון אמר חירם אחר היה. על דעת רבנן היה קרוב לאלף ומאתים שנה ועל דעת רבי יהודה היה קרוב לח' מאות שנה:

קמה ויראשם יהודה בת איש כנעני מאי כנעני אילימא כנעני ממש אפשר בא אברהם והזהיר ליצחק בא יצחק והזהיר ליעקב ויהודה אזיל ונסיב אלא בר גבר תגרא כדכתיב *כנען בידו וגו'. ואיתימא מהכא **כנעניה נכבדי ארץ בת גבר תגרא בוצינא דאתרא: עאותקרא את שמו ער בן עבשהוער מן העולם. ותקרא את שמו אונן שהביא אנינה לעצמו ותקרא את שמו שלה וגו' פסקה. ויהי ער בכור יהודה רע שהיה חורש בגגות ומערה לאשפות. בא אל אשת אחיך ויבם אותה יהודה התחיל במצות יבום תחלה. תני כל דבר שהיה בכלל היתר ונאסר וחזר והותר לא להיתרו הראשון חזר אלא להיתרו השני יבמה בכלל היתר ונאסרה וחזרה והותרה יכול תחזור להיתרה הראשון ת"ל עגיבמה יבא עליה מצוה ר' יוסי בן חלפתא יבם אשת אחיו ובעל ה' בעילות דרך סדין בעל וה' נטיעות נטע ר' ישמעאל בר' יוסי ורבי מנחם בר' יוסי ור' חלפתא בר' יוסי ור' אלעזר בר' יוסי ור' אבדימוס בר' יוסי דהוין עינוהי דמיין לאמיה. והיה אם בא אל אשת אחיו ושחת שהיה דש מבפנים וזורה מבחוץ. (ח) עדוירא שם יהודה בת איש כנעני שנה אחת לעבורו של ער הגדיל שבע שנים ונשא אשה הרי שמונה שנים. שנה אחת לאונן. שנה אחת לשלה. שנה אחת שבי אלמנה. שנה אחת וירבו הימים. שנה אחת לעיבורו של פרץ. הגדיל שבע שנים ונשא אשה הרי ח' שנים. (ט) שנה אחת לחצרון. שנה אחת לחמול וירדו עמו למצרים. עהתמר מעכה באצבע. והא הוו ער ואונן שלא כדרכה שמשו. בשלמא אונן כתיב ביה ושחת ארצה אלא ער מנלן דעבד הכי. אמר קרא וימת גם אותו באותה מיתה מת. בשלמא אונן משום דכתיב לא לו יהיה הזרע אלא ער מאי טעמא עבד הכי סבר כדי שלא תתעבר ויכחש יפיה (כתוב ברמז נ"א). עוויאמר יהודה לתמר כלתו שבי אלמנה בית אביך מאי אלמנה על שום מנה. תינח אלמנה מן הנשואין אלמנה מן האירוסין מאי איכא למימר. איידי דהא מיקרי אלמנה האי נמי קרי לה אלמנה. אלמנה דכתיבא בתורה מאי איכא למימר. דעתידי רבנן דמתקני לה כתובתה מנה. ומי כתיב קרא לעתיד. אין דכתיב עזושם הנהר השלישי חדקל הוא ההולך קדמת אשור ואמר רב יוסף אשור זו סליקא, ומי הואי, אלא דעתידא: עחכי אמר פן ימות גם הוא כאחיו אע"פ שאין נחש יש סימן. וירבו הימים י"ב חדש. ותמת בת שוע אשת יהודה כל מקום שנאמר גזיזה עושה רושם. עטכתיב הנה חמיך עולה תמנתה וכתיב פוירד שמשון תמנתה שמשון שנתגנה בה כתיב ביה ירידה יהודה שנתעלה בה כתיב ביה עליה. ר' שמואל בר נחמן אמר שתי תמנאות היו חדא בירידה וחדא בעליה. רב פפא אמר חדא תמנה הואי דאתי מהאי גיסא עליה ודאתי מהאי גיסא ירידה. ותשב בפתח עינים מלמד שהלכה וישבה בפתחו של אברהם אבינו מקום שכל העינים מצפים לראותו. ר' חנן אמר מקום הוא ושמו עינים שנאמר פאתפוח והעינם. ר' שמואל בר נחמני אמר שנתנה עינים לדבריה כשתבעה אמר לה שמא גויה את אמרה ליה גיורת אני. שמא אשת איש את א"ל פנויה אני. שמא קבל אביך קדושין א"ל יתומה אני. שמא טמאה את א"ל טהורה אני. ויראה יהודה ויחשבה לזונה [כי כסתה פניה] משום דכסתה פניה ויחשבה לזונה אר"א שכסתה פניה בבית חמיה, דא"ר שמואל ב"נ א"ר יונתן כל כלה שהיא צנועה בבית חמיה זוכה שיוצאים ממנה מלכים ונביאים מנלן מתמר מלכים מדוד נביאים דכתיב פבחזון ישעיהו בן אמוץ ואמר ר' לוי מסורת בידנו מאבותינו אמוץ ואמציה אחי הוו, היא מוצאת היא מתוצאת מיבעי' ליה א"ר אלעזר לאחר שנמצאו סימניה בא סמאל ורחקן בא גבריאל וקרבן והיינו דכתיב פגלמנצח על יונת אלם רחוקים לדוד מכתם. אמר ר' יוחנן בשעה שנתרחקו סימניה נעשית כיונה אלמת. לדוד מכתם שיצא ממנה דוד שהיה מך ותם לכל. ד"א שהיתה מכתו תמה שנולד מהול. והיא שלחה אל חמיה לאמר ותימא ליה מימר, אמר [רב] זוטרא בר טוביה נוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים. מנלן מתמר. הכר נא בהכר בשר את אביו הכר נא הכתנת בנך היא. בהכר בשרוהו הכר נא למי החותמת. הכר נא אין נא אלא לשון בקשה בבקשה ממך הכר נא פני בוראך ואל תעלים עיניך ממני. ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני מנא ידע יצאה בת קול ואמרה ממני יצאו כבושין. ולא יסף עוד לדעתה כיון שידעה שוב לא פסק הימנה כתיב הכא ולא יסף עוד לדעתה וכתיב התם פדקול גדול ולא יסף:

פהויראה יהודה ויחשבה לזונה צריך אדם להזהר עצמו [באחות אשתו] ובקרובותיו שלא יכשל באחת מהן ממי את למד מיהודה ויראה יהודה למה כי כסתה פניה עד שהיא בבית חמיה. ד"א ויראה יהודה לא השגיח כיון שכסתה פניה אמר אילו היתה זונה לא היתה מכסה פניה. א"ר יוחנן בקש לעבור וזימן לו הקב"ה מלאך שהוא ממונה על התאוה א"ל להיכן אתה הולך יהודה מהיכן מלכים עומדים מהיכן גואלים עומדים. ויט אליה אל הדרך בעל כרחו שלא בטובתו. ותאמר חותמך ופתילך נצנצה בה רוח הקדש. חותמך זה מלכות כד"א פוכי אם יהיה כניהו בן יהויקים מלך יהודה חותם על יד ימיני. ופתילך זו סנהדרין שהן מצויינין בפתיל כד"א פזונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת. ומטך אשר בידך זה מלך המשיח כד"א פחמטה עוזך ישלח ה' מציון. ויבוא אליה ותהר לו גבורים כיוצא בו צדיקים כיוצא בו. וישלח יהודה את גדי העזים פטמשחקת בתבל ארצו התורה שהיא משחקת על הבריות א"ל הקב"ה ליהודה את מרמה לאביך בגדי עזים חייך שתמר מרמה לך בגדי עזים: צויהי כמשלש חדשים תמן תנינן מעוברת דיה שעתה משהוכר עוברה. וכמה הכרת העובר סומכוס אומר בשם ר' מאיר ג' חדשים ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר ויהי כמשלש חדשים. זכר לדבר ראיה גדולה היא משום דאיכא דילדה לט' ואיכא דילדה לז': צארבי חמא בשם ר' יוסי לא סוף דבר ג' שלמים אלא רובו של ראשון ורובו של אחרון ואמצעי שלם ולא סוף דבר ג' שלמים וגם הנה הרה לזנונים אלא שהיתה מטפחת על כרסה ואמרה מלכים אני מעוברת גואלים אני מעוברת:

צבוגם הנה הרה לזנונים אמר עולא תמר זנתה זמרי זנה תמר זנתה יצאו ממנה מלכים ונביאים זמרי זנה נפלו כמה רבבות מישראל.

צגוגם הנה הרה לזנונים שהיתה נכנסת למרחץ ואומרת לחברותיה עברו מלפני שאני טעונה מלכים והיה יושב בדין יצחק ויעקב ויהודה אמר הוציאוה ותשרף לפי שבדיני נפשות מתחילין מן הצד:

צדאפרים מקשאה תלמידו של ר"מ אמר בשם ר"מ תמר בתו של שם היתה וכתיב צהובת איש כהן כי תחל לזנות וגו' [לפיכך] הוציאוה ותשרף. היא מוצאת מלמד שנאבדו והמציא הקב"ה אחרים תחתיהם שנאמר היא מוצאת כד"א צואו מצא אברה. היא מוצאת אתמר היא והוא צריכין לצאת. והיא שלחה אל חמיה לאמר בקש לכפור א"ל הכר לברייך עליהון שלך ושל בוראך הם:

צזתני תנא קמיה דרב נחמן המלבין פני חברו ברבים כאילו שופך דמו. א"ל שפיר קאמרת תדע דאזיל סומקא ואתי חוורא. אמר ליה אביי לרב דימי במערבא במאי זהירי טפי אמר ליה באחוורי אפי. אמר ר' יוחנן כל היורדין לגיהנם עולים חוץ מג' שיורדין ואינן עולים המכנה שם לחבירו והמלבין פני חבירו ברבים והבא על אשת איש. היינו מכנה היינו מלבין אע"ג דדש ביה בשמיה. נוח לו לאדם שיפיל עצמו להוך כבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים מנלן מתמר דכתיב

ממ"ק ובמ"ק סו יהושע כד: סז שמות יג: סח סוטה יג: סט ב"ר פפ"ה: ע מלכים א ה: *הושע יב: **ישעיה כג: עא ב"ר פפ"ה: עב שהוער מהורק: עג דברים כה: עד סדר עולם: עה יבמות לד: עו כתובות י: עז ברכות ב: עח ב"ר פרשה פה: עט סוטה י: פ סוטה יד: פא יהושע טו: פב ישעיה א: פג תהלים נו: פד דברים ס: פה ב"ר פרשה פה: פו ירמיה כב: פז במדבר טו: פח תהלים קי: פט משלי ח: צ נדה ח: צא ב"ר פרשה פה: צב נזיר כג: צג מדרש: צד ב"ר פרשה פה: צה ויקרא כא: צו שם ה: צז ב"מ מ"ט נח:

זית רענן (ח) וירא שם וכו' הגדיל ז' וכו' שנה אחת לאונן פי' שהתה שנה אחת עד שנשאה אונן ועוד שהתה שנה אחת עד שמת אונן והיתה סבורה להנשא לשלה וישבה שנה אחת אלמנה וכו' הרי כ"ב שנה ממכירת יוסף עד שירדו למצרים ושנה אחת לעיבורו של פרץ לאו דוקא אלא ט' חדשים: (ט) שנה א' לחצרון פי' עד שנולד חצרון ושנה א' עד שנולד חמול:

דכתיב היא מוצאת : [צח]מר עוקבא הוה רהוא עניא בשבבותיה דהוה רגיל כל יומא דשדי ליה ד' זוזי [צט]בצינורא דדשא יומא חד אמר איזיל ואחזי מאן דעבד לי טיבותא ההוא יומא נגה ליה למר עוקבא בבי מדרשא אתיא דביתהו בהדיה כיון רחמי דקא מצלי לי' לדשא נפק בתרייהו רהוט מקמיה . עייל לההוא אתונא דהוה גריפא נורא קא מיקליין כרעיה דמר עוקבא . אמרה ליה דביתהו שקול כרעיך אותבינהו אכרעי חלש דעתיה אמרה ליה אנא שכיחנא בגו ביתא ומקרבא [ק]הנייתי . ולמה ליה כולי האי דאמר ר' יוחנן בשם ר' שמעון בן יוחאי נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש וכו' . ותו מר עוקבא הוה רגיל ההוא עניא דהוה בשבבותיה דהוה רגיל כל מעלי יומא דכפורי לשדורי ליה [ארבע] מאה זוזי . יומא חד שדרינהו ליה ביד' בריה . אתא וא"ל לא צריך חזאי דהוו מזלפי קמיה יין ישן . א"ל מפנק כולי האי [קא]עייפינהו ושדר ליה . כי הוה נח נפשיה אמר אייתי חשבון דצדקה ואחזי כמה צדקה עבידנא אשכח בי' ז' אלפי דינרי קסרייתא אמר וודין קלילין לאורחא רחיקא[קב] קם ובזבז לפלגא נכסיה . והיכי עבד הכי והא אמר ר' אילא המבזבז אל יבזבז יותר מחומש שמא ירד מנכסיו ויצטרך לבריות . הני מילי מחיים אבל לאחר מיתה לית לן בה :

[קג]אמר רבי אלעזר בג' מקומות הופיע רוח הקדש בבית דינו של שם דכתיב ויאמר צדקה ממני מנא ידע דלמא כי היכי דאמר דאזקיקא ליה לדידיה אזקיקא נמי לאחריני . יצאה בת קול ואמרה ממני יצאו כבושים. בב"ד של שמואל [קד]ויאמר הנני ענו בי וגו' ויאמר עד וגו'. [בב"ד של שלמה] ויען המלך ויאמר תנו לה את הילוד החי וגו' היא אמו מנא ידע דלמא ערומי מערמא יצאה ב"ק ואמרה היא אמו. אמר רבא ממאי דלמא יהודה דמנה יומי וירחי ואיתרמי ליה דחזיא מחזקינן ודלא חזיא לא מחזקינן . ושמואל נמי כלהו ישראל יתיד מקרו דכתיב ישראל נושע בה'. בית דינו של שלמה סברא הוא הא מרחמא והא לא מרחמא אלא גמרא גמירי לה : [קה]ויהי בלדתה ויתן יד א"ר הונא הוציא עובר ידו והחזיר אמו טמאה לידה שנאמר ויהי בלדתה ויתן יד . והא תנן הוציא עובר את ידו אין אמו חוששת לכל דבר לחוש חוששת ימי טהרה לא יהבינן עד דנפיק רוביה ואינה חוששת מדאורייתא אבל מדרבנן חוששת וקרא אסמכתא בעלמא . [קו]והנה תאומים מלא כתיב על וימלאו ימיה ללדת שלשה הן נאמנין לאלתר ואלו הן החיה והשירא והמטהרת חברתה [ובלבד] מעל"ע וכו' [קז]ויהי כמשיב ידו זה רבה על כל הפריצים ממך יעמוד [קח]עלה הפורץ לפניהם . ואחר יצא אחיו כמה ידות כתובות כאן ר' הונא אמר ארבע כנגד ארבע חרמים שהוא עתיד לפשוט את ידו [בהן] חרמו של עמלק וחרמו של סיחון ועוג וחרמו של יריחו וחרמן של כנעניים . ר' יודן אמר כנגד ארבעה דברים שהוא עתיד ליטול מן החרם שנאמר [קט]ואראה בשלל אדרת שנער [אחת] טובה מאד ומאתים שקל כסף ולשון זהב אחד :

לט [א]ויוסף הורד מצרימה כתיב [ב]בחבלי אדם אמשכם זה יוסף וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור בעבותות אהבה שנאמר וישראל אהב את יוסף . ואהיה להם כמרימי עול שרוממתי צרין עליו ואיזו זו אשתו של פוטיפר . כל כך למה על לחיהם שהוציא דבר מלחיו שנאמר ויבא יוסף את דבתם רעה . וסוף ואט אליו אוכיל אני מטה עליו אכילות הרבה . ויוסף הוא השליט על הארץ ויוסף הורד מצרימה שליט בהן כד"א [ג]וירד מים עד ים. כבשן כד"א [ד]כי הוא רודה בכל עבר הנהר . [ה]נסח יתהון מאתרייהו כד"א [ו]וירדהו אל כפיו . ויוסף הורד הוריד אבינו יעקב משל לפרה שהיו מושכין אותה [ז]למקולין ולא היתה נמשכת מה עשו משכו בנה לפניה והיתה מהלכת על כרחה שלא בטובתה . כך היה ראוי יעקב אבינו לירד למצרים בשלשלאות של ברזל אמר הקב"ה בני בכורי הוא ואני מוריד אותו בבזיון הריני מושך בנו לפניו והוא ירד אחריו בעל כרחו שלא בטובתו . מנא לן שהשכינה ירדה למצרים דכתיב ויהי ה' את יוסף . מצרימה תני בשם רב נחמן כל דבר שצריך למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה שעירה סדומה מצרימה חרנה . התיבון והכתיב [ח]ישובו רשעים לשאולה [ט]לאמבטי התחתונה שבשאול . ויקנהו הקונין קונין, כל העבדים מחסרין בית רבן וזה ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף . כל העבדים חשודין על הגזל וזה וילקט יוסף את כל הכסף . כל העבדים חשודין על הערוה וזה לא שמע אליה . כל העבדים רבן מאכילן בתרומה וזה האכיל את רבו תרומה דא"ר יהושע בן קרחה מבנות פוטיפר לקח אלעזר . [פוטיפר] הוא פוטיפרע [פוטיפר] שהיה מפטם פרים לע"ז פוטיפרע שהיה פוער עצמו לע"ז וכיון שירד יוסף לשם נעשה [י]פוטינון. סרים פרעה שנסתרס בגופו מלמד שלקחו לתשמיש וסרסו הקב"ה בגופו . משל לדוב שהיה משכל בבני המדינה אמר [יא]תברון ניביה כך מלמד שלא לקחו אלא לתשמיש וסרסו הקב"ה הה"ד [יב]כי ה' אוהב משפט ולא יעזוב את חסידיו חסידו כתיב ואיזה זה יוסף צדיקא . לעולם נשמרו וזרע רשעים נכרת מלמד שלא לקחו אלא לתשמיש וסרסו הקב"ה בגופו . איש מצרי גבר ערום מה היתה ערותו בכל מקום [יג]גרמני מוכר כושי וכאן כושי מוכר גרמני אין זה עבד א"ל הביאו לי ערב ואין הלשון הזה מיד אלא לשון ערב כד"א אנכי אערבנו מידי וגו' וכתיב מיד הישמעאלים אשר הורידוהו שמה . עבדא זבין ובר אמתא מזבין ובר חורין עבד לתרוייהו : [יד]ויוסף הורד מצרימה אל תקרי הורד אלא הוריד שהוריד איצטגניני פרעה מגדולתן . ויקנהו פוטיפר שקנהו לעצמו בא גבריאל וסרסו ופרעו מעיקרא כתיב פוטיפר ולבסוף כתיב פוטיפרע . ויהי ה' [את יוסף] ועם שאר שבטים לא אמר ר' יודן משל לאדם שהיו לפניו שתים עשרה בהמות טעונות יין נכנסה אחת מהן לחנותו של גוי הניח אחת עשרה והלך אחריה א"ל אלו ברשות הרבים ואיני מתירא שמא יעשו יין נסך וזו נכנסה לחנותו של גוי ומתירא אני שמא יעשה יין נסך כך אלו גדולים וברשות אביהם הם אבל זה שהוא קטן וברשות עצמו לפיכך ויהי ה' את יוסף . ויהי איש מצליח גבר [טו]קפיז כד"א [טז]וצלחו (את) הירדן לפני המלך . משל לדובא שהיתה עוברת בשוק מקושטת אבנים טובות ומרגליות אמרו כל מאן דקפז לה יסב מה דעלה היה שם פקח אמר אתון מסתכלין במה דעלה ואני מסתכל [יז]בניביה של אותה דובא :

[יח]ויהי ה' את יוסף ויט אליו חסד ולאברהם שהיה תחלה לאבות ונתנסה י' נסיונות לא נאמר . משל למלך שהיו לו ב' אוהבים א' היה רעב וגנב ונתן לו פת קיבר ואכלה שלא בפניו וא' היו נותנין לו ולא קבל עליו כיון ששמע המלך אמר זה שלא אכל בגנבה יכנס בסעודה עמי . כך אברהם בוא נא אל שפחתי מיד וישמע אברם לקול שרי . ויוסף היה רואה בכל יום בנות מלכים פעמים מקושטות פעמים מבוכמות פעמים ערומות ולא רצה . וירא אדוניו כי ה' אתו היה מלחש ויוצא מלחש ונכנס ולבסוף שכח [יט]כי נשני אלהים את כל עמלי. א"ל מזוג רותחין והא רותחין. מזוג פושרין והא פושרין אמר יוסף מכנים תבן [כ]לעפרים . קדרים בכפר חנניה . [כא]גזזין בדמשק. [כב]חרשים במצרים באתר דחרשין תרשין. עד היכן עד שראה שכינה [עומדת] על גביו הה"ד וירא אדוניו כי ה' אתו . ויהי מאז הפקיד אותו כל מקום שהצדיקים הולכים שכינה הולכת עמהן . [ירד] יצחק לגרר באה ברכה לרגלו וכו', [יעקב] ויברך ה' אותך לרגלי , [יוסף] ויהי ברכת ה' בכל אשר יש לו וכו' , י"ב חדשים עשה שם ששה בבית וששה בשדה . כי אם הלחם אשר הוא אוכל לשון נקיה . ויהי יוסף יפה תאר וגו' זרוק חוטרא לאוירא על עיקריה קאי . לפי שכתוב ורחל היתה יפת תאר לפיכך ויהי יוסף יפה תאר :

[כג]ויהי אחר הדברים האלה [כד]וארא בפתאים אלו השבטים בערביא צווחים למינוקא פתיא. אבינה בבנים חסר לב זה יוסף שהיה אומר על אחיו לשון הרע היש חסר לב יותר מזה . והנה אשה לקראתו זה אשת אדוניו . שית זונה ליוסף ונצורת לב בעלה. הומיה היא וסוררת בוכה היא וטעיתא. בביתה לא ישכנו רגליה אלא פעם בחוץ פעם ברחובות . ואצל כל פנה תארוב שלחה ואמרה חמיתון ליוסף והחזיקה בו ונשקה לו ותתפשהו בבגדו . העיזה פניה ותאמר שכבה עמי . [כה]כי לא ינוח שבט הרשע זו אשתו של פוטיפר . על גורל הצדיקים זה יוסף שנאמר ותשא אשת אדוניו מה כתיב למעלה מן הענין ויהי יוסף יפה תאר וגו' ותשא אשת אדוניו משל לגבור שהיה יושב בשוק ממשמש בעיניו מתקן בשערו אמר אנא גבר א"ל אין את גבר הא דובא קומך קפתיניה . ויהי אחר הדברים האלה הרהורי דברים היו שם מי הרהר יוסף הרהר אמר כשהייתי בבית אבי היה אבי רואה איזה מנה יפה ונותן לי והיו אחי מכניסים בי עין הרע עכשיו שאני כאן מודה אני שאני ברוחה. אמר ליה הקב"ה [כו]הטלים חייך שאני מגרה בך את הדוב. ד"א אמר אבי נתנסה זקני נתנסה אני איני מתנסה א"ל הקב"ה חייך שאני מנסה אותך יותר מכולם כך היה [כז]וסתן של אומות העולם אחד מהם לוקח לו עבד הולך אצל אסטרולוגוס וא"ל הא טב נחשא אין לשון זה ותשא אלא לשון אסטרולוגיא כד"א [כח]ופן תשא עיניך השמימה. ותאמר שכבה עמי ארורים הן הרשעים כאן ותאמר שכבה עמי כבהמה ולהלן [כט]ופרשת כנפך על אמתך . וימאן ויאמר אל אשת אדוניו [ל]בדבר מצוה ממאנין בדבר עבירה אין ממאנין. אתמהה. בדבר מצוה ממאנין [לא]מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל בדבר עבירה אין ממאנין ,

לדבר

ממ"ק ובמ"ק צח כתובות סז : צט בצינורא חור שבמפתן : ק הנייתי הנאתי מזומנת לעני : קא עייפינהו כפל אותם : קב פי' לפי קלס לדרך רחוקה : קג מכות כג : קד שמואל א יב : קה נדה כח : קו ב"ר פרשה פה : קז עיין במדרש רבות פרשה פה : קח מיכה ב : קט יהושע ז : א ב"ר פרשה פו : ב הושע יא : ג תהלים עב : ד מלכים א ד : ה נסח העתיק : ו שופטים יד : ז למקולין למטבחים : ח תהלים ט : ט לאמבטי נ"א לביתי וכוא מקום עמוק : י פוטינגן עביר. ויית סרים : יא הברון שבכלו שיניו : יב תהלים לז : יג גרמני לבן ביותר : יד סוטה יג : טו קפיז מדלג : טז שמואל ב יט : יז בניביה בשיניה : יח ב"ר פרשה פו : יט בראשית מא : כ לעפרים שם מקום : כא גזזין גיזי למר : כב חרשים כשפים : כג ב"ר פרשה פז : כד משלי ז : כה תהלים קכה : כו הטלים רווק בלא אשה : כז וסתן מנהגן : כח דברים ד : כט רות ג : ל ברכות גירסא אחרת ע"ש : לא דברים כה :

בדבר מצוה ממאנין [לב]אם מאן ימאן אביה בדבר עבירה אין ממאנין. וימאן ויאמר הן אדוני וגו' אמר לה למוד הוא הקב"ה להיות בוחר בבית אבא לעולם שנאמר קח נא את בנך אם אשמע לך שמא אבחר לעולה ואפסל מן הקרבן. ד"א [וימאן] ויאמר אל אשת אדוניו למוד הוא הקב"ה להיות נגלה על בית אבא בלילה, אברהם אחר הדברים האלה היה דבר ה' [אל אברם] במחזה, יצחק וירא אליו ה' בלילה ההוא, יעקב ויחלום והנה ה' נצב עליו אשמע לך שמא יגלה עלי הקב"ה וימצאני טמא. הן אדוני מתירא אני מאדם הראשון על ידי שעבר עבירה קלה נטרד מגן עדן וזו גלוי עריות שהיא עבירה חמורה עאכ"ו. הן אדוני מתירא אני מאבא שבארץ כנען. ראובן ע"י שכתוב וילך ראובן וישכב נטל בכורתו ונתנה לי אשמע לך וארד מבכורתי. הן אדוני מתירא אני מאדוני, אמרה לו הורגתו אני. א"ל לא די לי שאמנה [לג]באיסטרטין של נואפים אלא שאמנה באיסטרטין של רצחנין. ואם את הדבר הזה את מבקשת הן אדוני [לד]הידא לקומיך, א"ל חלב עזים שחורות וחלב עזים לבנות טעם אחד להם, ד"א הן אדוני מתירא אני מה' א"ל איננו א"ל גדול ה' ומהולל מאד הכניסתו מחדר לחדר *ומקיטון לקיטון עד שהעמידה אותו לפני מטתה והיתה ע"ז למעלה היטנה הלכה וכסתו אמר לה הלין [לה]אפיא כסית מי שכתוב בו [לו]עיני ה' [המה משוטטים בכל הארץ] עאכ"ו. איננו גדול בבית הזה ממני, לא שבק קריא כלום. לה' אין כתיב כאן אלא לאלהים לאלהים איני עושה את הדבר הזה. ויהי כדברה אל יוסף יום יום בניה של רחל נסן שוה וגדולתן שוה. נסן שוה ויהי כדברה אל יוסף יום יום [לז]ויהי כאמרם אליו יום יום. גדולתן שוה ויסר פרעה את טבעתו [לח]ויסר המלך את טבעתו. וילבש אותו בגדי שש וילבש את מרדכי. וישם רביד הזהב [לט]ומרדכי יצא מלפני המלך. וירכב אותו במרכבת המשנה וירכיבהו על הסוס. ויקרא לפניו אברך ויקרא לפניו ככה יעשה לאיש. ולא שמע אליה לשכב אצלה בעולם הזה להיות עמה לעתיד לבא. מטרונא שאלה לרבי יוסי אפשר יוסף בן י"ז שנה היה עומד בכל חומו ולא היה עושה את הדבר הזה, הביא לפניה ספר בראשית התחיל קורא מעשה ראובן ומעשה יהודה ותמר א"ל ומה אלו שהיו גדולים וברשות אביהם לא כסה עליהן הכתוב זה שהוא קטן וברשות עצמו על אחת כמה וכמה. [מ]ולא שמע אליה אמר רבי שמע לה אלא שהביא הקב"ה איקונין של אביו ונתבייש וברח. פעם שניה נכנס נטל הקב"ה אבן שתיה א"ל אם תגע בה הריני משליכו ואחריב את העולם הה"ד [מא]ויפוזו זרועי ידיו מידי אביר יעקב משם רועה אבן ישראל. [מב]אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן כל העושה מצוה אחת בעולם הזה מקדמתו והולכת לפניו לעולם הבא שנאמר [מג]והלך לפניך צדקך וכל העובר עבירה אחת בעולם הזה מלפפתו והולכת לפניו ליום הדין שנאמר [מד]ילפתו ארחות דרכם יעלו בתהו וגו'. רבי אלעזר אומר קשורה בו ככלב שנאמר ולא שמע אליה לשכב אצלה בעולם הזה להיות עמה לעולם הבא. ת"ר [מה]עני ועשיר ורשע באין לדין עני אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אומר עני היה וטרוד במזונותיו אומרים לו כלום היית עני יותר מהלל, אמרו עליו על הלל הזקן שבכל יום ויום היה משתכר [מו]בטרעפקיא חציו נותן לפרנסתו ופרנסת אנשי ביתו וחציו לשומר ב"ה פעם א' לא מצא להשתכר ולא הניחו שומר ב"ה ליכנס מה עשה עלה ונתלה וישב ע"פ ארובה כדי שישמע דברי אלהים חיים מפי שמעיה ואבטליון, אמרו ערב שבת היתה ותקופת טבת הוה ירד עליו שלג כיון שעלה עמוד השחר אמר ליה שמעיה לאבטליון אבטליון אחי בכל יום הבית מאיר והיום אפל הציצו בו וראו דמות אדם בארובה עלו ומצאו שלג רום ג' אמות ופרקוהו ורחצוהו וסכוהו והושיבוהו כנגד המדורה אמרו ראוי זה לחלל עליו שבת. עשיר אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אומר עשיר הייתי וטרוד בנכסי הייתי אומרים לו כלום אתה עשיר יותר מרבי אלעזר בן הרסום, אמרו עליו שהניח לו אביו אלף עיירות ביבשה וכנגדן אלף ספינות בים ולא הלך וראה אותם מעולם אלא ישב ועסק בתורה פעם אחת מצאוהו עבדיו ועשו בו אנגריא א"ל הניחו לי שאני הולך ללמוד תורה אמרו לו חי אדוננו אין אנו מניחין אותך וכו'. רשע אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אומר נאה וטרוד ביצרי הייתי אומרים לו כלום היית יפה תואר יותר מיוסף הצדיק, אמרו עליו שהיתה אשת פוטיפר משדלתו בדברים בגדים שלבשה לו שחרית לא לבשה לו ערבית ערבית לא לבשה לו שחרית, אמרה לו השמע לי אמר לה לא, נתנה לו אלף ככר כסף ולא שמע אליה, נמצא הלל מחייב את העניים ורבי אלעזר בן חרסום מחייב את העשירים ויוסף הצדיק מחייב את הרשעים:

המן [מז]אמר רב כהנא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא יוסף שקידש שם שמים בסתר הוסיפו לו אות אחת משמו של הקב"ה. יהודה קידש שם שמים בפרהסיא נקרא כולו על שמו של הקב"ה, מאי היא דכתיב ויהי כהיום הזה ויבא הביתה לעשות מלאכתו מלמד ששניהם לדבר עבירה נתכוונו. רב ושמואל חד אמר לעשות מלאכתו ממש וחד אמר לעשות צרכיו נכנס. ואין איש מאנשי הבית שם בבית אפשר בית גדול כביתו של אותו רשע לא היה בו איש תנא דבי רבי ישמעאל אותו היום יום חגם היה והלכו כולם לבית ע"ז שלהם והיא אמרה להם חולה אני אמרה אין לי יום שאזקק ליוסף כיום הזה. ותתפשהו בבגדו לאמר שכבה עמי באותה שעה נראה לו דמות דיוקנו של אביו אמרה לו יוסף עתידין אחיך שיכתבו על אבני אפוד ואתה עמהם (י) רצונך שימחה שמך מביניהם ותקרא [מח]ורועה זונות יאבד הון. מיד [מט]ותשב באיתן קשתו ויפוזו זרועי ידיו נעץ צפרניו בקרקע. מידי אביר יעקב משם רועה אבן ישראל משם זכה ונקרא אבן ישראל שנאמר [נ]רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף אמרו ראוי היה יוסף לצאת ממנו י"ב שבטים כדרך שיצא מאביו שנאמר אלה תולדות יעקב יוסף וכו' ואעפ"כ יצאו מבנימין אחיו וכולן נקראו על שמו שנאמר [נא]ובני בנימן וגו' בלע שנבלע בין האומות, בכר שהיה בכור לאמו, אשבל ששבאו אל, גרא שגר באכסניות. נעמן שהיה נעים ביותר. אחי וראש שהיה אחי וראשי. מופים וחופים הוא לא ראה בחופתי ואני לא ראיתי בחופתו. וארד שירד לבין האומות:

[נב]**ויבא** הביתה לעשות מלאכתו רבי אליעזר אומר שבת היה דכתיב כי בו שבת מכל מלאכתו ומה מלאכה היתה לו שונה וקורא מה שאביו למדו: [נג]רבי יהודה אומר יום גידול נילוס היה והלכו כולם לראות והוא לא הלך אלא ויבוא הביתה לעשות מלאכתו לחשוב חשבונות של רבו. רבי נחמיה אומר יום [נה]טיאטרון היה והלכו כולן לראות והוא לא הלך. ר' שמואל בר נחמן אמר לעשות מלאכתו ממש ר' חייא מתני איקונין של אביו ראה וצנן דמו שנאמר מידי אביר. ר' הונא בשם רב מתני איקונין של אמו ראה וצנן דמו שנאמר משם רועה אבן ישראל מי עשה כך מאל אביך ויעזרך. [נו]הא דתנן אבות מלאכות ארבעים חסר אחת כנגד מי אמר רבי חנינא כנגד עבודות המשכן. ר' שמעון בן יוסי בן לקוניא אמר כנגד מלאכה ומלאכות שבתורה. בעי רב יוסף האי ויבא הביתה לעשות מלאכתו ממנינא הוא או לא מספקא ליה משום דכתיב [נז]והמלאכה היתה דים והא כמאן דאמר לעשות צרכיו נכנס או דילמא ויבא הביתה לעשות מלאכתו ממנינא והכי קאמר רשלימא להו עבידתא. [נח]כיון שבא ליזקק לה בא הקב"ה בדמות אביו ונתקררה אמתו שנאמר ותשב באיתן קשתו אמרה לו מה לך אמר לה אבא אני רואה. אמרה ליה והיכן הוא ואין איש מאנשי הבית. א"ל את בת חמורים [נט]אשר בשר חמורים בשרם וחמור אינו רואה אבל אנא מן הרואים שנאמר [ס]וירא את המקום מרחוק, אותו היום הלכו כלם לע"ז והיא עשתה עצמה חולה כיון שחזרו הלכו חברותיה לבקרה אמרו לה מה לך שפניך כך ספרה להן כל המאורע אמרו לה אין לך תקנה אלא אמור לבעליך כך וכך ויחבשנו בבית האסורין, אמרה להן בבקשה מכן שתאמרנה כל אחת ואחת [לבעליכן] שאף לכן תבע ועשו כן. ונכנסו כל השרים לחצרו של פוטיפר וספרו לו רצה להרגו אמרה ליה אל תהרגנו ותאבד מעותיך אלא תחבשנו, אפי' כן רצה להרגו עד שבאת אסנת בסתר אל פוטיפרע ונשבעה לו וספרה האמת, אמר לה [הקב"ה] חייך הואיל ואת לומדת עליו זכות שבטים שאני מעמיד ממנו על ידך הם באים, ויש אומרים בת דינה היתה אלא שגידלה פוטיפרע: [סא]ותתפשהו בבגדו וגו' וינס ויצא החוצה, קפץ בזכות אבות כד"א [סב]ויוצא אותו החוצה, שמעון איש קטרון אומר בזכות עצמותיו של יוסף קרע הים לפני ישראל שנאמר [סג]הים ראה וינוס בזכות וינס ויצא החוצה, ותקרא לאנשי ביתה נתנה אותו בפיהם של כולם. ותנח בגדו אצלה מחבקתו ומנשקתו. כדברים האלה עשה לי עבדך א"ל בשעת תשמיש. ויקח אדוני יוסף אותו א"ל אנא ידע דלית הוא מינך אלא שלא לערב פסולת בבני. ר' הונא אמר שמושו היה ערב לרבו והיה יוצא ומדיח את הכוסות ועורך את השלחנות ומציע המטות והיתה אומרת לו בדבר זה עסקתיך חייך אני עושקתך בדברים אחרים והוא אומר [סד]עושה משפט לעשוקים. חותכת אני [סה]אנונא שלך והוא אומר נותן לחם לרעבים. כובלתיך

א

ממ"ק ובמ"ק לב שמות כב : לג באיסטרטין פי' הערוך תכורס : לד הידא לקומיך הנה בעלך לפניך : *קיטון חדר פנימי : לה אפיא פניה של ע"ז : לו זכריה ד : לז אסתר ג : לח שם ח : לט שם ו : מ מדרש אבכיר : מא בראשית מט : מב סוטה ז : מג ישעיה נח : מד איוב ו : מה יומא לה : מו בטרעפקיא פס מטבע : מז סוטה לו : מח משלי כט : מט בראשית מט : נא תהלים פ : נב בראשית מז : נג מדרש אבכיר : נד ב"ר פרשה פז : נה טיאטרון מקום שעושין נגוהה וכותים כשחוק שעושין לשטה ועוד סיום קורין טיאטר"ו : נו שבת מט : נז שמות לו : נח מדרש אבכיר : נט יחזקאל כג : ס בראשית כב : סא ב"ר פרשה פז : סב בראשית טו : סג תהלים קיד : סד שם קמו : סה : נונא פרנסה :

זית רענן (י) רצונך כו', וקשה דהא לעיל אמר שהיה לו זכות שלא רצה, ואפשר דאשת פוטיפרע היתה משדלתו כ"כ עד שנתפייס :

אני והוא אומר ה' מתיר אסורים . מסמא אני את עיניך והוא אומר ה' פוקח עורים . כופפת אני קומתך והוא אומר ה' זוקף כפופים . עד היכן עד שנתנה [סו]שרתוע של ברזל תחת צוארו כדי שיתלה עיניו ויביט בה אעפ"כ לא היה מביט בה הה"ד [סז]ברזל באה נפשו . ויתן שר בית הסוהר ביד יוסף שמושו היה ערב לרבו היה יוצא ומדיח את הכוסות ועורך שלחנות ומציע לו את המטות. [סח]ירד יוסף למצרים ועשה בבית פוטיפר י"ב חדשים שנאמר ויהי מאז הפקיד אותו בביתו בבית מפני החמה בשדה מפני הצנה . י"ב שנה עשה בבית האסורין שנאמר ענו בכבל רגלו ויוסף בן ל' שנה בעמדו וגו' . בו בפרק מת יצחק ח' שני השבע וב' שני הרעב נמצא יוסף פרש מאביו שלא ראהו כ"ב שנה כשם שפרש יעקב מאביו :

[סט]אין שר בית הסוהר רואה את כל מאומה בידו באשר ה' אתו עד עכשיו בשעת צרה ומנין אף בשעת הרוחה ת"ל וכל אשר הוא עושה ה' מצליח בידו : [ע]ויהי אחר הדברים האלה חטאו [עא]מכל פשעי הצילני חרפת נבל אל תשימני ר' חמא בר חנינא אמר לא היו ראוין אומות העולם להיות בהן דוויים וסחופים ולמה יש בהם שלא יהו מונין את ישראל ואומרים להן לא אומה של דוויים אתם הה"ד וחרפת נבל אל תשימני . ר' שמואל בר נחמן אמר לא היו ראוין אומות העולם שיהא בהן מעלה [עב]חטטים ולמה יש בהן שלא יהו מונין את ישראל ואומרים להם לא אומה של מצורעים אתם על שם וחרפת נבל אל תשימני . מכל פשעי הצילני זה יוסף . ותקרא לאנשי ביתה נתנה אותו בפיהם של כולם אמר הקב"ה מוטב שיפנו אלו באלו ואל יפנו לצדיק זה הה"ד ויהי אחר הדברים האלה חטאו , רבנן אמרי שר המשקים נמצא זבוב בתוך [עג]פיילי פוטירין שלו . ושר האופים נמצא לו זבוב בתוך גלוסקין שלו הה"ד חטאו משקה מלך מצרים והאופה לאדוניהם בתשמיש אדוניהם . ר' אביתר אמר בקשו להזדווג לבתו של מלך נאמר כאן חטאו ונאמר להלן ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים . ר' חנן בשם ר' יוחנן [עד]לכו וראו מפעלות אלהים נורא עלילה על בני אדם מקציף אדונים על עבדיהם כדי ליתן גדולה לצדיק פרעה קצף על עבדיו . ומקציף עבדים על אדוניהם כדי ליתן גדולה לצדיק קצף בגתן ותרש על אחשורוש כדי ליתן גדולה למרדכי . ויקצף פרעה [עה]קונדא סכירין נתנו בתוך מנעליהם , ר' חנין אמר [עו]מנגנין עשו לו לחנקו. שמואל אמר [עז]חכינא הטמינו לו בתוך ספלו הה"ד [עח]ויבוקש הדבר וימצא . ויחלמו חלום שניהם איש חלומו חלמא ופתרניה . ויאמרו אליו חלום חלמנו וגו' הלא לאלהים פתרונים גו' תלה הגדולה בבעליה . [עט]ובגפן שלשה שריגים אמר ר' חייא אלו ג' שרי גאים היוצאים מישראל בכל דור ודור פעמים ששנים כאן ואחד בארץ ישראל פעמים שאחד כאן ושנים בארץ ישראל ויהבו ביה רבנן עינייהו ברבנא נחמיה ורבנא עוקבא בני ברתיה דרב . רבא אמר אלו שלשה שרי גוים שמלמדין זכות על ישראל בכל דור ודור , תנא ר' אליעזר אומר גפן זה העולם, שלשה שריגים זה אברהם יצחק ויעקב , והיא כפורחת עלתה נצה אלו אמהות . הבשילו אשכלותיה ענבים אלו השבטים , אמר ליה ר' יהושע וכי מראין לאדם מה שהיה והלא אין מראין לו לאדם אלא מה שעתיד להיות . אלא גפן זה תורה . שלשה שריגים זה משה ואהרן ומרים . והיא כפורחת עלתה נצה אלו סנהדרין . הבשילו אשכלותיה ענבים אלו צדיקים שבכל דור ודור . אמר רב גידל עדיין צריכין אנו למודעי שהיה ר' אלעזר המודעי אומר גפן זה ירושלים , שלשה שריגים זה מקדש ומלך וכהן גדול . והיא כפורחת עלתה נצה אלו פרחי כהונה . הבשילו אשכלותיה ענבים אלו הנסכים. ר' יהושע בן לוי מוקי לה לכולה במתנות . גפן זו תורה. שלשה שריגים אלו באר עמוד הענן ומן . והיא כפורחת עלתה נצה אלו הבכורים . הבשילו אשכלותיה ענבים אלו הנסכים . ור' ירמיה בר אבא אמר גפן אלו ישראל . וכן הוא אומר [פ]גפן ממצרים תסיע . שלשה שריגים אלו שלשה רגלים שישראל עולין בהן בכל שנה ושנה. והיא כפורחת הגיע זמנן של ישראל לפרות ולרבות וכן הוא אומר [פא]ובני ישראל פרו וישרצו . עלתה נצה הגיע זמנן של ישראל ליגאל וכה"א [פב]ויז נצחם על בגדי וכל מלבושי אגאלתי , הבשילו אשכלותיה ענבים הגיע זמנם של מצרים לשתות כוס התרעלה. והיינו דאמר רבא שלשה כוסות האמורים במצרים למה אחד ששתה בימי משה ואחד ששתה בימי פרעה נכה ואחד שעתידים לשתות עם כל חברותיה. אמר ריש לקיש אומה זו כגפן נמשלה. זמורות שבה אלו בעלי בתים . אשכולות שבה אלו תלמידי חכמים . עלין שבה אלו עמי הארץ . קנוקנות שבה אלו ריקנין שבישראל והיינו דשלחו מתם יבעון רחמי אתכליא על עליא שאלמלא עליא לא מתקיימי אתכליא . [פג]מה הגפן הזו בוצרין אותה והיא שותקת דורכים אותה והיא שותקת ולבסוף היא מגרה את קרנה וקרנותיה משיגין לאדם ומפילין אותו , ומה הגפן משליכין עליה גולגליות וארנוניות ובסוף משהיין עולה על ראשו הוא לוקה כך ישראל קדש ישראל לה' ראשית תבואתה כל אוכליו יאשמו . [פד]מה גפן זאת אינה נטעת בערבוביא אלא שורות שורות כך ישראל חונין במדבר דגלים דגלים איש על דגלו באותות. מה הגפן הזו בולשין תחתיה ואח"כ נוטעין אותה כך ישראל תגרש גוים ותטעה . מה הגפן הזו כל מה שאתה מפנה מפניה היא משבחת כך הן ישראל פנית לפניהם שלשים ואחד מלכים. מה הגפן הזו שומרה עולה למעלה ממנה ומשמר כך ישראל שומר שלהן עומד למעלה מהן ומשמרן שנאמר [פה]הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל . מה הגפן הזו נמוכה מכל האילנות כך ישראל נמוכין בעה"ז אבל לעתיד לבא עתידין לירש מסוף העולם ועד סופו . מה הגפן הזו שרביט אחד עולה ממנה והוא מכניע כל האילנות כך ישראל צדיק אחד עומד ושמעו הולך מסוף העולם ועד סופו ויהי ה' את יהושע ויהי שמעו בכל הארץ בהם ינגח יחדו אפסי ארץ . מה הגפן הזו יש בה (כ) יין ויש בה חומץ זה טעון ברכה וזה טעון ברכה כך הם ישראל מברכין על מדת הטוב ברוך הטוב והמטיב ועל מדת פורענות ברוך דיין האמת . מה הגפן הזו יש בה יין ויש בה חומץ ויש בה ענבים ויש בה צמוקים כך הם ישראל יש בהם מקרא משנה הלכות אגדות . מה הגפן הזאת מי שאוכל ממנה בוסר שניו קהות עליו כך כל מי שבא ומזדווג עם ישראל סוף שהוא נוטל את שלו מתחת ידיהם פרעה סיחון ועוג ול"א מלכים . מה הגפן והעלין חפין על האשכולות כך ישראל עמי הארץ חפין על בני תורה . מה הגפן הזו יש בה אשכולות גדולים וקטנים וכל אשכול הגדול מחברו נמוך מת ברו כך כל מי שהוא גדול מחברו נמוך ממנו . מה הגפן הזו כל האוכל ממנה פניו מצהילות כך [פו]חכמת אדם תאיר פניו . מה הגפן הזו סומכין עליה על גבי קנים והיא חיה כך הם ישראל אין חיים אלא בזכות התורה שהיא כתובה בקנה . מה הגפן הזו סומכין אותה על גבי עצים יבשים והיא חיה כך הם ישראל אינן חיים אלא בזכות אבותיהם אע"פ שמתו וזכרתי וגו' . מה הגפן הזאת בתחלה היא נרפסת ואח"כ מעלין אותה לפני מלכים כך הם ישראל בעולם הזה [פז]על גבי חרשו וגו' ושארא [פח]ברגלים תרמסנה *[תרמסנה] רגל אבל לעתיד לבא [פט]והיו מלכים אומניך :

קמז [צ]וכוס פרעה בידי מכאן קבעו חכמים ד' כוסות של לילי פסח . ר' הונא בשם ר' בנאה כנגד ארבע לשונות של גאולה שנאמרו במצרים והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי . ר' שמואל בר נחמן אמר כנגד ד' כוסות שנאמרו כאן , וכוס פרעה בידי , ואשחט אותם אל כוס פרעה, ואתן את הכוס על כף פרעה , [ונתת כוס פרעה בידו] . ר' לוי אמר כנגד ארבע מלכיות . ר' יהושע בן לוי אמר כנגד ארבע כוסות של תרעלה שעתיד הקב"ה להשקות את אומות העולם הה"ד [צא]כי כה אמר ה' וגו' קח את כוס היין [החמה הזאת מידי] [צב]כוס זהב בבל ביד ה' [צג]כי כוס ביד ה' וגו' מלא מסך ימטר על רשעים פחים אש וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסם , וכנגדן הקב"ה משקה את ישראל ארבע כוסות של ישועה לעתיד לבא שנאמר [צד]ה' מנת חלקי וכוסי . [צה]דשנת בשמן ראשי כוסי רויה [צו]כוס ישועות שתי ישועות א' לימות המשיח ואחת לימות גוג ומגוג , א"ל אתה בשרתני בשורה טובה אף אני מבשרך בשורה טובה בעוד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך . כי גנב גנבתי אמר ר' אחא מכאן שנגנב שני פעמים :

[צז]אמר ר' יוחנן מנין שכל החלומות הולכין אחר הפה שנאמר ויהי כאשר פתר לנו כן היה . אמר רבא והוא דפתר ליה מעין חלמיה שנאמר איש כחלומו פתר . כתיב וירא שר האופים כי טוב פתר מנא ידע אמר ר' אלעזר מלמד שכל אחד ואחד ראה בחלומו פתרון חלומו של חברו . אף אני בחלומי (כתוב ברמז כ"ז) :

[צח]והנה שלשה סלי חורי על ראשי אלו שלש מלכיות הראשונות , ובסל העליון זו מלכות הרביעית שהיא מכתבת [צט]טירוניא מכל אומות העולם . והעוף אוכל אותם משאכל העליון אח"כ אוכל התחתון אמר ליה אתה בשרתני בשורה רעה אף אני מבשרך בשורה רעה בעוד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך מעליך ותלה אותך על עץ . ויהי ביום השלישי יום הולדת את פרעה יום [ק]גינוסיא שלו . ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו בכל יום היה מתנה תנאים ומלאך

סמ"ק ובמ"ק כו שרתוע ספוד : סז תהלים קה : סח סדר עולם : סט ב"ר פרשה פז : ע ב"ר פרשה פח : עא תהלים לו : עב חטטים סתין : עג פיילי פוטירין כוס מלא משקה : עד תהלים סו : עה קונדא סכירין סכין מלוטש : עו מנגנין כלי הנעשה בתחבולה מחבינ"ע : עז חכינא נחש : עח אסתר ב : עט חולין לב : פ תהלים פ : פא שמות א : פב ישעיה סג : פג שוחר טוב : פד אגדת שמואל : פה תהלים קכא : פו קהלת ח : פז תהלים קכ : פח ישעיה כח : *שם כו : פט שם מט : צ ב"ר פרשה פח : צא ירמיה כה : צב שם נא : צג תהלים יא : צד שם עו : צה שם כג : צו שם קטז : צז ברכות נה : צח ב"ר פרשה פח : צט טירוניא אכזריות : ק גינוסיא בלשון יון יום הלידה :

זית רענן (כ) יין וחומץ זה טעון ברכה , י"ל דאיירי שאין חזק כ"כ דאם לא כן חומץ אין טעון ברכה :

ומלאך בא והופכן קושר קשרים ומלאך בא ומתירן א"ל הקב"ה אתה שכחתו ואני לא שכחתיו :

פרשת מקץ

מא [א]קץ שם לחשך ולכל תכלית הוא חוקר וגו' זמן נתן לעולם כמה שנים יעשה באפלה מה טעם קץ שם לחשך. כל זמן שיצר הרע בעולם אופל וצלמות בעולם. נעקר יצר הרע מן העולם אורה ושמחה בעולם עבר אופל וצלמות מן העולם, ד"א קץ שם לחשך זמן נתן ליוסף כמה שנים יעשה בבית האסורין כיון שהגיע הקץ חלם פרעה חלום ויהי מקץ שנתים ימים. ד"א ויהי מקץ שנתים ימים כתיב [ב]בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתים אך למחסור אמר ר"ש בר אבא כגון בין שותה צונן לשותה חמין. מלקט עצמות חד הוה בצפורי ואית דאמר ר' שמואל בר אבא הוה בשעה שהיה רואה עצמות שחורות הוה אמר אלו של שותה מים. אדומות היה אומר אלו של שותה יין. לבנות היה אומר אלו של שותה מים חמין, ד"א בכל עצב יהיה מותר צער שנצטער יוסף עם ארונתו היה לו יתרון ממנה למה שנשא בתה. ודבר שפתים אך למחסור על ידי שאמר לשר המשקים כי אם זכרתני והזכרתני אל פרעה נתוסף לו עוד שנתים [ג]אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו זה יוסף. ולא פנה אל רהבים ושטי כזב ע"י שאמר לשר המשקים וכו'. [ד]כי מבית הסורים יצא למלוך זה יוסף מבית האסורין ממש. כי גם במלכותו נולד רש במלכותו של יוסף נולדה רישותו של פוטיפר [ה]כי בא החלום ברוב ענין וקול כסיל ברוב דברים אמר פרעה מי מתקיים על מי אני על אלהי או אלהי עלי, א"ל אתה על אלהיך. הרשעים הם מתקיימים על אלהיהם והנה עומד על היאור. הצדיקים אלהיהן מתקיימים עליהן והנה ה' נצב עליו. האבות הן הן המרכבה. ופרעה חולם וכל הבריות אינן חולמין אלא חלומו של מלך על כל העולם הוא. למה נתוסף לו שתי שנים כדי שיחלום פרעה ויתגדל ע"י חלום. והנה מן היאור עולות שבע פרות בשעה שהשנים יפות הבריות נעשו אחין אלו לאלו. ותרעינה באחו אחוה ואהבה בעולם וכן הוא אומר [ו]ירעה מקניך ביום ההוא כר נרחב כירי עבד קירי ארון וכן הוא אומר [ז]ישאו הרים שלום לעם וכשהן רעות נעשין אחרים לחבריהם שנאמר שבע פרות אחרות שהופכות פניהם מהן. והנה שבע שבלים דקות ושדופות קדים בשעה שהשנים רעות גופן של בני אדם מעלה [ח]חטטים. ויהי בבקר ותפעם רוחו הכא את אמר ותפעם רוחו ולהלן את אמר [ט]ותתפעם. ר"י אומר כאן חלמא בעי גביה להלן חלמא ופתרניה. [ר"נ] אומר חלום הצלם וחלום האילן. רבנן אמרין כאן ליתן גדולה לאחד ולהלן ליתן גדולה לארבעה. כאן על ידי שהוא סמוך לבקר ותפעם להלן (ליתן חיים לארבעה) שהוא מבערב והתפעם. אמר רבי יוחנן כל חלום שהוא סמוך לבקר מיד הוא בא. ויספר פרעה להם את חלומו ואין פותר אותם לפרעה פותרין היו אותו אלא שלא היה נכנס באזניו. שבע פרות הטובות שבע בנות אתה מוליד. שבע פרות הרעות שבע בנות אתה קובר. ז' השבלים הטובים שבע [י]אפרכיות אתה כובש שבע שבלים הרעות שבע אפרכיות מורדות בך הה"ד [יא]בקש לץ חכמה ואין אלו חרטומי מצרים. ודעת לנבון נקל זה יוסף. פרעה קצף על עבדיו וכו' קצף בגתן ותרש וכו' (כתוב לעיל). ושם אתנו נער עברי ארורין הן הרשעים שאינן עושין טובה שלמה נער שוטה עברי שונא עבד שכך כתיב [יב]בסיקררין שלהן שאין עבד מלך ולא לובש [יג]כלידין. ויהי כאשר פתר לנו כן היה ההיא איתתא אזלת לגבי רבי אליעזר אמרה ליה חמית בחלמא שריתא דביתא פקעה[יד] א"ל ההיא איתתא מעברה וילדה בן זכר. [טו]חזרת וחמת בחלמא זמן תניין אזלת לגביה דרבי אליעזר וכו'. חזרת וחמת זמן תליתאי אתא לגביה ולא אשכחתיה. אמרה לתלמידוי אן הוא רבכון אמרו לה מה את בעיא מניה. אמרה נימא להון דילמא דאינון חכימין מגו דרבהון חכים. א"ל חמית בחלמא וכו' אמרו לה ההיא איתתא קברת בעלה אזלת וכן הות לה. כיון דאתא רבי אליעזר שמע קלה דצווחא אמר להו מהו כדין תנין ליה עובדא אמר להן איבדתון גברא לא כן כתיב כאשר פתר לנו כן היה, אמר ר' יוחנן כל החלומות הולכין אחר הפה חוץ מן היין. חכם שותה וטוב לו עם הארץ שותה ורע לו: [טז]ויגלח ויחלף שמלותיו כדי לחלוק כבוד למלכות. הרואה תגלחת בחלום ישכים ויאמר ויגלח ויחלף שמלותיו קודם שיקדימו פסוק אחר [טז]ובגלחו סר כחו מעליו. [יז]ויען יוסף את פרעה לאמר בלעדי אלהים יענה את שלום פרעה תלה גדולה בבעליה. שבע פרות הטובות שבע שנים הנה ר' יהודה אומר ארבע עשרה שנה היו שכן פרעה רואה. רב נחמן אומר עשרים ושמונה שנה שכן פרעה רואה ואומר ליוסף ויוסף חוזר ואומר לפרעה. רבנן אמרין ארבעים ושתים שכן פרעה רואה ואומר ליוסף בחלומי והנני וחוזר יוסף ואומר לפרעה. אמר ר' יוסי בר' חנינא שתי שנים עשה רעב כיון שירד אבינו יעקב למצרים כלה את הרעב ואימתי חזרו בימי יחזקאל הה"ד [יח]ונתתי את ארץ מצרים שממה בתוך ארצות נשמות (ארבעים שנה) ועריה בתוך ערים מחרבות [תהיין שממה] ארבעים שנה:

קמח [יט]ויאמר פרעה אל עבדיו הנמצא כזה וגו' [כ]אחת היא יונתי תמתי זה אברהם אחד היה אברהם. אחת היא לאמה זה יצחק שהיה יחיד לאמו. ברה היא ליולדתה זה יעקב שהיה ברור לאמו שהיה צדיק. ראוה בנות ויאשרוה אלו השבטים. והקול נשמע בית פרעה לאמר באו אחי יוסף. מלכות ופילגשים ויהללוה זה יוסף. ויאמר פרעה אל עבדיו הנמצא כזה איש אם אנו מהלכין מסוף העולם ועד סופו אין מוצאין כזה. ועל פיך ישק כל עמי שלא יהא אדם נושקני חוץ ממך שלא יהא אדם נוטל [כא]פורקופי חוץ ממך. רק הכסא אגדל ממך אמר רבי שמעון בן לקיש שני דברים כתב לנו משה בתורה ואנו למדין מפרשתו של אותו רשע [כב]והיית רק למעלה יכול כמוני ת"ל רק גדולתי למעלה מגדולתך. ואנו למדין מפרשתו של אותו רשע אתה תהיה על ביתי ועל פיך ישק כל עמי יכול כמוני ת"ל רק הכסא אגדל ממך גדולתי למעלה: [כג]דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אלהם קדושים תהיו יכול כמוני ת"ל כי קדוש אני קדושתי למעלה מקדושתכם. ואנו למדין מפרשתו של אותו רשע ויאמר פרעה אל יוסף אני פרעה יכול כמוני ת"ל אני פרעה גדולתי למעלה מגדולתך. א"ר אחא מאני של בשר ודם אנו למדין אני של הקב"ה ומה אם פרעה מפני שאמר ליוסף אני פרעה זכה לכל הגדולה הזאת כשיבא אני של הקב"ה אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול על אחת כמה וכמה. ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו יוסף משלו נתנו לו הפה שלא נשק בעבירה על פיך ישק כל עמי. צואר שלא רבק בעבירה וישם רביד הזהב על צוארו. ידים שלא משמשו בעבירה ויתן אותה על יד יוסף. גוף שלא נדבק בעבירה וילבש אותו בגדי שש. רגלים שלא פסעו בעבירה יפסעו וירכבו על קרונין וירכב אותו במרכבת המשנה. מחשבה שלא הרהר בעבירה תבא ותקרא חכמה ויקראו לפניו אברך אב בחכמה ורך בשנים. אבל נבוכדנאצר נקרא טפסר טפש בחכמה ושר בשנים. [כד]מנלן דהאי רך לישנא דמלכותא הוא דכתיב [כה]אנכי היום רך ומשוח מלך ואיתימא מהכא ויקראו לפניו אברך. [כו]א"ר חייא בר אבא אמר ר' יוחנן בשעה שא"ל פרעה ליוסף ובלעדיך לא ירים איש את ידו אמרו אצטגנינין לפרעה עבד שלקחו רבו בעשרים כסף תמשילהו עלינו א"ל גווני מלכות אני רואה בו. א"כ ידע בשבעים לשון בא גבריאל ולמדו שבעים לשון לא הוה גמיר הוסיפו לו אות אחת משמו של הקב"ה שנאמר [כז]עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים שפת לא ידעתי אשמע. למחר כל לישנא דאישתעי פרעה בהדיה אהדר ליה. אשתעי איהו בלשון הקודש לא הוה ידע מאי קאמר א"ל אגמרן אגמריה ולא גמר א"ל אשתבע לי דלא מגלית אשתבע ליה כי א"ל אבי השביעני א"ל זיל ואיתשל אשבועה [א"ל איתשל ג"כ אשבועתי] א"ל זיל עלה וקבור את אביך כאשר השביעך: [כח]ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח א"ר יוחנן צפונות מופיע ונוחות לו ללמד ר' חזקיה אמר צפונות מופיע בדעת מנית רוחות של בריות בהן. ורבנן אמרי צופה פודה נביא תומך פותר ערום נבון חוזה. א"ר אחא צפונה אחת שיש כאן באת לגלות שאת בנה. בכולן כתיב ותגשן השפחות ותגש גם לאה וביוסף כתיב ואחר נגש יוסף וכו' (ככתוב לעיל). ותעש הארץ בשבע שני השבע לקמצים מקמצא לריחיא. רבנן אמרין דקמצתא ודלא קמצתא. ויקבוץ את כל אוכל שבע שנים. ר' יהודה אומר נתן מה שבתחום טבריא בטבריא ומה שבתחום צפורי בצפורי שכל ארץ מעמדת פירותיה. ר' נחמיה אומר ערב בהן עפר [כט]וקטמיות דבר שהן מעמידין פירות. רבנן אמרין אם מתכנסין לאכול מה שבטבריא ושבצפורי כל מה שבתחומן אינן מספיקין מקומץ קומץ הרא אמרה שהברכה מצויה באוצרות. [ל]אסור לו לאדם שישמש מטתו בשני רעבון שנא' וליוסף יולד שני בנים בטרם תבוא שנת הרעב. תנא חשוכי בנים משמשין מטותיהן בשני רעבון. ת"ר בשעה שהצבור בצער יחיד הפורש מדרכי צבור שני מלאכי השרת המלוין לו לאדם מניחין ידיהם על ראשו ואומרים פלוני שפרש מן הצבור אל יראה בנחמת צבור. תניא אידך בשעה שהצבור שרויין בצער אם יאמר אדם אלך אוכל ואשתה ושלום עלי נפשי עליו הכתוב אומר [לא]והנה ששון ושמחה הרוג בקר ושחוט צאן מה כתיב בתריה ונגלה באזני ה' צבאות אם יכופר העון, זו מדת בינונית, במדת רשעה מהו אומר [לב]אתיו אקחה יין ונסבאה שכר.

מה

ממ"ק ובמ"ק א ב"ר פרשה פט, איוב כח : ב משלי יד : ג תהלים מ : ד קהלת ד : ה שם ס : ו ישעיה ל : ז תהלים עג : ח חטטים שחין : ט דניאל ב : י אפרכיות מדינות : יא משלי יד : יב בסיקרדין כנימוסיהן : יג כלידין אלנעדה וכלי ידים : יד פי' קורות ביתי נסברים : טו ברכות נו : טז שופטים טז : יז ב"ר פרשה פט : יח יחזקאל כט : יט ב"ר פרשה צ : כ שיר ז : כא פורקופי כבוד בלשון לשניו ערוך : כב דברים כח : כג ויקרא יט : כד ב"ב ד : כה שמואל ב ג : כו סוטה לו : כז תהלים פא : כח ב"ר פרשה צ : כט וקטמות עפר דק : ל תענית יא : לא ישעיה כב : לב שם נו :

מה כתיב בתריה הצדיק אבד וגו' אבל המצטער עם הצבור זוכה ורואה בנחמת צבור. שכן מצינו במשה רבינו שצער עצמו עם הצבור שנאמר [לג]וידי משה כבדים ויקחו אבן וכי לא היה לו למשה כר או כסת אחת לישב עליהן אלא כך אמר משה הואיל וישראל בצער אף אני אהיה עמהן בצער שמא יאמר אדם מי מעיד אבני ביתו של אדם מעידין בו שנאמר [לד]כי אבן מקיר תזעק. ר' שילא אמר שני מלאכי השרת המלוין את האדם מעידין בו שנאמר [לה]כי מלאכיו יצוה וגו' ר' חידקא אמר נשמתו של אדם מעידה בו שנא' [לו]משוכבת חיקך שמור פתחי פיך וחכמים אומרים אבריו של אדם מעידין בו שנא' ואתם עדי נאם ה' וגו': [לז]ותכלינה שבע שני השבע יצאו מכוללות. ותחלינה שבע שני הרעב נכנסו חולניות עד שהיו יושבים על השלחן בקשו אפי' פת קיבר ולא היו מוצאין אמרו לא כך אמר יוסף [והיה האכל לפקדון]. ויהי רעב בכל [הארצות] בשלש ארצות [לח]בקפוטקיא בערביא [לט]ובפלסטי'. לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו ר' אבא אמר כפאן למול. ויאמרו חייתנו אין כתיב אלא החייתנו נתת לנו חיים בעולם הזה וחיים בעולם הבא. ויפתח יוסף את כל אשר בהם המאושרים שבהם:

[מ]**מב ויגרא** יעקב כי יש שבר במצרים אשרי שאל יעקב בעוזרו שברו על ה' אלהיו וירא יעקב כי יש שבר, כי יש סבר זה השבע כי יש שבר זה הרעב [מא]כי יש שבר ויוסף הורד מצרימה כי יש סבר ויוסף הוא השליט. כי יש שבר ועבדום וענו אותם כי יש סבר ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. [מב]ויאמר יעקב לבניו למה תתראו א"ל אל תצאו ובידכם פרנסה ואל תכנסו כלכם בפתח אחד אל תצאו ובידכם פרנסה מפני התרעומות ואל תכנסו כלכם בפתח אחד מפני העין. תנו רבנן [מג]ההולך ממקום שאין מתענין למקום שמתענין הרי זה מתענה עמהן. שכח ואכל ושתה אל יתראה בפניהן ואל ינהיג בעצמו עידונין שנאמר ויאמר יעקב לבניו למה תתראו אל תראו עצמכם בפני בני עשו ובפני בני ישמעאל כאלו אתם שבעים [מד]אמר להם יעקב לבניו בבקשה מכם היו מצניעים את עצמכם שאין קשה מעין הרע. לוחות הראשונות על ידי שנתנו בקולות נשתברו. אבל לוחות אחרונות שנאמר ואיש לא יעלה עמך נתקיימו ואף ירושלים חרבה מפני העין [מה]הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי:

[מו]**ויאמר** הנה שמעתי כי יש שבר במצרים רדו שמה בשרן שהן עתידין לעשות שם מאתים ועשר שנים מנין רד"ו. וירדו אחי יוסף עשרה א"ר בנימין בן לוי ממשמע שנאמר אחי יוסף איני יודע שהן עשרה אלא תשעה חלקים [לאחוה] ואחד לשבור בר. ד"א וירא יעקב כי יש שבר וכי במצרים היה אבינו יעקב שראה תבואה במצרים אלא משנגנב יוסף נסתלקה רוח הקודש ממנו ורואה ואינו רואה ושומע ואינו שומע. מפני מה לא נאמר יש בר במצרים יש אוכל במצרים שאמר הכתוב יש שבר והלא כבר נאמר ותרעב כל ארץ מצרים ומה תלמוד לומר יש שבר אל תקרי יש שבר אלא יש סבר שראה באספקלריא סברו במצרים ואי זה זה יוסף. ויאמר יעקב לבניו למה תתראו אמר להן בני גבורים אתם כלכם נעים אתם כלכם אל תהיו כלכם נכנסים בפתח אחד ולא תעמדו כלכם במקום אחד שלא תשלוט בכם עין הרע: **רדו** שמה כל הלוקח תבואה מן השוק ירוד. [מז]מנין שאין היחיד אומר קדוש שנאמר [מח]ונקדשתי בתוך בני ישראל וכתיב התם [מט]הבדלו מתוך העדה הזאת מה להלן י' אף כאן י'. [נ]אמר ר' יוסי בר בון אם מתוך את יליף סגיאין אינון אלא נאמר בני ישראל ונאמר להלן ויבאו בני ישראל לשבור בר מה להלן עשרה אף כאן עשרה: [נא]מנין לעדה [שהיא] עשרה נאמר כאן עדה ונאמר להלן [נב]עד מתי לעדה הרעה מה עדה שנאמר להלן י' אף כאן י'. א"ר סימון נאמר כאן תוך ונאמר להלן תוך מה תוך שנאמר להלן י' אף כאן י'. א"ר יוסי בר אבין (א) אם בתוך הבאים אפי' עד כמה. אלא נאמר כאן בני ישראל ונאמר להלן בני ישראל מה להלן י' אף כאן י'. א"ר סימון [בשם רבי] יהושע בן לוי ור' יוסי בן שאול בשם ר' אמי תינוק עושין אותו סניף לעשרה. והתניא אין מדקדקין בקטן א"ר אסי ואי תימא ר' סימון לשני קטנים נצרכה, אחד ספק ואחד קטן עושין את הספק עקר ואת הקטן סניף. תני קטן וספר תורה עושין אותו סניף. ר' יהודה בן פזי בשם רבי אסי היו תשעה נראין כעשרה עושין אותו סניף. מה עביד מסויימת אלא אפילו קטן ביניהן. רבי ברכיה ורבי יעקב בר זבדי בעא קומי ר' סימון כשם שעושין אותו סניף לעשרה כך עושין אותו סניף לשלשה מה אם תמן שאומרים את השם עושין אותו סניף הכא לא כל שכן. א"ל הדא היא ולא כל שכן להלן שהוא מזכיר את השם עושין אותו סניף כאן שאין מזכיר את השם אין עושין אותו סניף הדא אמרה לברכת המזון עושין אותו סניף. לתפלה ולקריאת שמע אין עושין אותו סניף עד שיביא שתי שערות. א"ר יוסי כמה זימנין אכלית עם אבא תחליפא ועם ר' חנינא בר סיסי [נג]חביבי ולא זמינו עלי עד שהבאתי שתי שערות. עד מתי יהא קורא א"ר איתפלגון חבריא ר' הונא ור' יהודה תרויהון בשם שמואל, חד אמר עד שיהא יודע לברך וחד אמר עד שיהא יודע טיב ברכה. בעו קומי שמואל בר שילת תשעה אכלו פת ואחד ירק [מהו] א"ל מזמנין עליו. ח' פת וב' ירק מזמנין עליו. ז' פת וג' ירק מזמנין. ו' פת וד' ירק מזמנין. ר' אבינא בעא מחצה פת ומחצה ירק [מהו] א"ר זעירא עד דאנא תמן בעי נשאלינה וצרו לי מינך דלאו שאלתינה. ר' ירמיה בעא דין דאכל ירק מהו מזמנא עלוהי. תניא שלש מאות נזירין עלו בימי שמעון בן שטח ובקשו להקריב ט' מאה קרבנות מאה וחמשים מצא להן פתח מאה וחמשים לא מצא להן פתח. סליק לגבי ינאי מלכא א"ל תלת מאה נזירין אינון ואינון בעיין ט' מאה קרבנין ולית להון הב להון מן דידך פלגא ואנא יהיב להון מן דידי פלגא ויזלון ויקריבון יהיב להון ינאי ועבד להון. אזלו ואמרו לישנא בישא לינאי מלכא על שמעון בן שטח. תהוי ידיע דכל מה דקרבון מדידך קרבון ברם איהו לא יהב מן דידיה כלום שמע וערק, בתר יומין אתין הלין פרסאי *נגסין על פתוראי דינאי מלכא. אמרין ליה אנן נהירין דהוה הכא חד סב והוה אמר לן מילא דחכמה א"ל לאחתיה שלח אייתי יתיה אמר ליה הב לי מילא ושלח ליה עזקתך והוא אתא. יהב ליה מילא אתא יתיב ליה בין מלכא למלכתא א"ל מהו כדין א"ל דכן כתוב בספר בן סירא סלסלה ותרוממך ובין נגידים תושיבך. א"ל ולמה [נד]אפליתא בי א"ל ח"ו לא אפלית בך אלא את יהבת מן מה דהוה לך ואנא יהבית מן מה דהוה לי דכתיב [נה]כי בצל החכמה בצל הכסף. א"ל ולמה לא אמרת לי א"ל אלו אמרתי לך לא הוית עבד. א"ל ולמה ערקת א"ל דכתיב [נו]חבי כמעט רגע עד יעבר זעם. מזג ליה כסא א"ל ליברוך א"ל ניבריך על המזון שאכל ינאי ומסיביו א"ל מן יומי לא שמעית מינך הדא מלתא. א"ל מה את בעי מימר נברך על המזון שלא אכלתי. מזג ליה כסא תנינא אמר נברך על המזון שאכלנו משלו. א"ר יוחנן חלוקים עליו חבריו על שמעון בן שטח. ר' ירמיה אמר על הראשונה. ר' אבא אמר על השניה. מחלפא שיטתיה דר' ירמיה תמן צריכא ליה והכא פשיטא ליה מה צריכא ליה כדרבנן ומה פשיטא ליה כדרשב"ג דתני רשב"ג עלה והסב וטבל עמהן אע"פ שלא אכל מן הדגן כזית מזמנין עליו וכדברי חכמים. ר' יעקב בר אחא אמר לעולם אין מזמנין עד שיאכל כזית דגן. תנא שנים פת ואחד ירק מזמנין עליו ומאן תניתה רשב"ג. וירדו אחי יוסף עשרה היה ראוי למקרא לומר וירדו בני יעקב מהו אחי יוסף אלא בתחלה לא נהגו בו אחוה אלא מכרוהו לערבים ולבסוף נתחרטו. בכל יום אומרים אימתי נבקר עליו נביאהו אצל אביו. וכשאמר להם רדו למצרים נתנו כלם עיניהם לנהוג בו מנהג אחוה. כתיב [נז]מונע בר יקבוהו לאום זה פרעה הרשע שגנז התבואה בשני רעבון ולא בקש למכור. וברכה לראש משביר זה יוסף הצדיק שזן את כל העולם כלו בשני רעבון ונהג את כל העולם כלו כרועה שמנהיג צאנו במרעה טוב ובמישור ועליו אמר דוד [נח]רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף. כשבא רעב בימי דוד היה מבקש רחמים לפני הקב"ה רבש"ע נהוג את צאנך כיוסף שנהג את העולם וזן אותן בשני רעבון שכיון שחזק הרעב באו המצרים אצלו א"ל תן לנו לחם א"ל אלוה שלי אינו זן את המצרים אלא לכו ומולו את עצמכם הלכו אצל פרעה והיו צועקים לפניו שנאמר ותרעב כל ארץ מצרים ויצעק העם אל פרעה ללחם א"ל לכו אל יוסף. א"ל כבר הלכנו אצלו והוא מדבר עמנו דברים יתרים, ומה מדבר עמכם דברים שאין לספרן א"ל אעפ"כ מהו מדבר עמכם אמר לכו מולו את עצמכם ולא כך אמרנו לך מתחלה עבד הוא ואין דרכו של עבד לנהוג מלכות עלינו. א"ל שוטים לא כרוז יוצא מלפניו כל אותן שנים של שובע רעב בא ולמה לא הנחתם תבואה של שנה ושל שתים ושל שלש, באותה שעה היו בוכים ואומרים לו אף התבואה הרקיבה. א"ל ולא נשתייר קמח מאתמול א"ל אף לחם שהיה לנו בסל הרקיב. א"ל שוטים אם על התבואה הוא גוזר ומרקבת שמא יגזור עלינו ויהרגנו א"ל אפילו אומר לכם חתכו מבשרכם והאכילו [נט]לנעמיות תשמעו לו כל אשר יאמר לכם תעשו. והרעב היה על כל הארץ אין כתיב כאן אלא על כל פני הארץ לא התחיל הרעב תחלה אלא בעשירים שאין פנים האמור כאן אלא עשירים כשאדם עשיר יש לו פנים שמחים לראות את חברו. וכיון שהוא עני אין לו פנים שהוא מתבייש מחברו. א"ר יהודה ברבי [סימון] אף יוסף היה יודע שאחיו יורדין למצרים מה עשה הושיב שומרין

מ"ק ובמ"ק לג שמות יז : לד חבקוק ב : לה תהלים צא . לו מיכה ז : לז ב"ר פרשה צ : לח בקפוטקיא תרגום של כפתורים קפוטקאי : לט ובפלסטי' ארץ כנען ופלשתים : מ ב"ר פרשה צא : מא ילמדנו רמז כו : מב ילמדנו רמז כו : מג תענית יא : מד תנחומא : מה איכה ב : מו ב"ר פרשה צא : מז ברכות כא : מח ויקרא כב : מט במדבר טז : נ ירושלמי ברכות פ"ז : נא ב"ר פרשה צא : נב במדבר יד : נג חביבי דודי : *נגסין אוכלים : נד אפליתא שחקת : נה קהלת ז : נו ישעיה כו : נז משלי יא : נח תהלים פ : נט לנעמיות תרגום של בת היענה :

זית רענן (א) אם בתוך הבאים אפילו עד כמה פי' שאע"פ שבני יעקב היו י' מ"מ הבאים היו הרבה לאין מספר :

שומרין על עשרה פתחים א"ל כל מי שנכנס בפתח כתבו שמו והביאו לפני. זה קורא ראובן בן יעקב וזה קורא שמעון בן יעקב וכן כל אחד ואחד א"ל יוסף חתמו כל האוצרות ופתחו אחד ונתן שמותן לאותו שהיה ממונה על אותו אוצר. א"ל לכשיבואו בני אדם הללו ליקח אוכל תפסום ושגרום לפני, הלכו כמה ימים ולא באו. שגר עליהם לשוק ונתן סימנים עליהם ואמר להם אם תראום תפסום הלכו ומצאו אותם בשוק של זונות וכי מה מלאכתן בשוק של זונות אלא אמרו מפני שיוסף יפה תואר הושיבוהו בקובה של זונות מיד תפסום והביאום לפני יוסף שנאמר ויוסף הוא השליט על הארץ. ד"א ויוסף הוא השליט שלש גזרות גזר יוסף. שלא יכנס בה עבד ויקח בר. ושלא יכנס אדם בשני חמורים. שלא יכנס אדם עד שיכתוב שמו ושם אביו ושם זקנו והוה תמן מנשה קמיה ומקבל פתקין. אמרין ניעול וניחמיה אי אשכחון יתיה טעין לן במרוי במכסא הא טב, ואי לאו בצפרא ניחמי מה אנן עבדין. וירא יוסף את אחיו ויכירם ויתנכר אליהם שנעשה להם כנכרי. נטל את הגביע והיה מקיש עליו ואומר להם מרגלים אתם אמרו כנים אנחנו. א"ל ואם כנים אתם למה לא נכנסתם כלם בפתח אחד א"ל כבר צונו אבא א"ל מה טיבכם בשוק של זונות א"ל אבדה אבדה לנו ואנו מבקרין עליה ואמרנו שמא מוצאין אותה בתוכה. א"ל רואה אני בגביע שבידי ששנים מכם החריבו כרך גדול שבשכם ואחד מכרתם לערביים. מיד נזדעזעו. א"ל שנים עשר אחים אנחנו א"ל והיכן הן שנים מכם א"ל אחד מת ואחד אצל אבינו. א"ל לכו והביאו אותו אלי. הלכו אצל אביהם א"ל כך ספר לנו האיש כך ציער אותנו אמר לנו מרגלים אתם ואמר לנו הביאו את אחיכם הקטן א"ל יעקב ושמעון היכן הוא א"ל תפסו עלינו א"ל הוספתם לי יגון על יגון שנא' ויאמר אליהם יעקב אביהם אותי שכלתם וגו'. ויאמר ראובן אל אביו לאמר את שני בני תמית א"ל מה נשתנו בניך מבני. א"ל יהודה המתינו לזקן עד שתכלה פת מן הבית וכיון שכלתה א"ל יהודה אבא אם הולך בנימין עמנו ספק נתפס ספק אינו נתפס ואם אינו הולך עמנו כלנו מתים ברעב מוטב שתניח את הספק ותתפוש את הודאי אמר מי ערב בו א"ל אנכי אערבנו מיד שלחו עמהם וכיון שנשא יוסף את עיניו וראה את בנימין שמח מפני שהיה דומה לאמו. [ס]מרי בר איסק אתא לי' אח מבי חוזאי א"ל לא ידענא לך אתא לקמיה דרב חסדא א"ל שפיר קאמר לך דכתיב ויכר יוסף את אחיו וגו' מלמד שיצא בלא חתימת זקן א"ל זיל אייתי סהדי דאחוה את א"ל אית לי סהדי ומסתפי מניה דגברא אלמא הוא א"ל לדידיה זיל אייתי את סהדי דלאו אחוך הוא א"ל דינא הכי המוציא מחברו עליו הראיה א"ל הכי דנינא לך ולכל אלמי חברך סוף סוף אייתי סהדי ואסהידו ביה דאחוה הוא א"ל זיל פלוג ליה א"ל ליפלוג לי נמי מפרדס [סא]ובוסתני דשתל אמר ליה שפיר קאמר לך דתנן הניח בנים גדולים וקטנים והשביחו גדולים הנכסים השבח לאמצע. מי דמי התם גדולים גבי קטנים ידעי וקא מחלי הכא מי ידע דמחיל. איגלגל מילתא ומטא לקמיה דר' אמי א"ל גדולה מזו אמרו שמין להם כארים השתא דידיה נמי לא יהבינן ליה. אהדרוה לקמיה דרב חסדא א"ל מי דמי התם ברשות נחית הכא לאו ברשות נחית ועוד קטן הוא ואין מורידין קרוב לנכסי קטן. אהדרוה לקמיה דר' אמי אמר לא סיימוה קמאי דקטן היה. רבי לוי אמר ויכר יוסף את אחיו בשעה שנפלו הם בידו, והם לא הכירוהו בשעה שנפל הוא בידן. כלנו בני איש אחד נחנו נצנצה בהן רוח הקודש ואמרו את ואנו בנוי דחד גבר. [סב]ויאמר לא כי ערות הארץ באתם לראות כשם שאברים לאדם כך אברים לארץ. [סג]ראש עפרות תבל. [סד]וכסה את עין הארץ. [סה]ותפתח הארץ את פיה. [סו]ארץ אוכלת יושביה. [סז]ומתחת זרועות עולם. [סח]הנה רחבת ידים. [סט]ויניקהו דבש מסלע. [ע]ישבי על טבור הארץ. כי ערות הארץ באתם לראות. [עא]והארץ לעולם עומדת: [עב]ויאמרו שנים עשר עבדיך א"ל אן אינך א"ל זבנן יתיה. א"ל בכמה זבנתון יתיה א"ל בחמש סלעים. ואי אתי בר נש ואמר לכון יהבו לי ה' סלעים ואנא יהיב יתיה לכון אתון עבדין א"ל אין. ואי אמר לכון בר נש יהבון לי בכפלא ואנא יהיב יתיה לכון אתון עבדין א"ל אין, אי אמר לכון בר נש אפי' אתון יהבון לי כמה לית אנא יהיב לכון מה אתון עבדין. אמרו לו על מנת כן נחתינן או למיקטיל או למקטלא. אמר להם הוא אשר דברתי אליכם לאמר מרגלים אתם בזאת תבחנו חי פרעה אם תצאו מזה בשעה שהיה נשבע לשקר היה אומר חי פרעה. משל לגדי שברח מן המרעה ונכנס לו אצל אשה אלמנה וכסתה עליו סדין אתון בעיין גבה אמרין כן תהוי ההיא איתתא אכלה מן הדין בשרא דלא ידענא ביה כך חי פרעה אם תצאו מזה. ויאמר אלהם יוסף ביום השלישי אין הקב"ה מניח את הצדיקים בצרה יותר משלשה ימים ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו לשון דרומאי הוא אבל ברם. אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אפשר יוסף בן שבע עשרה שנה רואה את אחיו מוכרין אותו ושותק אלא מלמד שהיה מתחבט לפני רגליו של כל אחד ואחד כדי שיתמלאו עליו רחמים ולא נתמלאו. ויען ראובן אותם לאמר גם דמו הנה נדרש דמו ודם זקן. והם לא ידעו כי שומע יוסף כי המליץ בינותם זה מנשה. [עג]ויסב מעליהם ויבך ויקח את שמעון אמר יוסף בדעתו אם אני מכניס שמעון ולוי שמא יקפידו שבטים על לוי שהוא חכם וכהן גדול ויעשו למצרים כמו שעשה לשכם. אלא הריני מכניס לשמעון שאין מחבבין לו [כל] כך וילכו אצל אביהם כיון שבקש אותו לתפסו רצו השבטים לסייעו א"ל שמעון איני רוצה שתסייעוני, שלח יוסף לפרעה ואמר שגר ע' גבורים שמצאתי אנשים ואני רוצה להכניסם בבית האסורים וכיון שבאו א"ל טלו השלשלאות הללו ותנו בצוארו והשבטים מרחוק כיון שקרבו אצל שמעון נתן עליהם בקולו ונפלו כולן לפניו ונשברו שניהן. היה עומד מנשה אצל אביו אמר ליה קח אותה השלשלת ושים בצוארו והכהו מכה אחת ונתנה עליו אמר שמעון מכה זו של בית אבא היא:

[עד]ויאסור אותו לעיניהם אסרו כיון שיצאו להם הוציאו והיה מאכילו ומשקהו ומרחיצו וסכו. ויצא לבם ויחרדו כד דמך ר' סימון בר זבדי א"ל לרבי לוי עול ואפטר עלוי. על ואפטר עלוי [עה]כי יש לכסף מוצא ומקום לזהב יזוקו ברזל מעפר יוקח ואבן יצוק נחושה. ארבעה דברים הללו הן הן תשמישן של עולם ואם אברו יש להן חליפין. תלמיד חכם שאבד מי מחליפו. אמר ר' לוי שבטים מצאו מציאה כתיב ויצא לבם ויחרדו אנו שאבדנו את ר' סימון בר זבדי על אחת כמה וכמה:

קמט [עו]רבי יוחנן אשכחיה לינוקא דריש לקיש אמר ליה אימא לי פסוקיך א"ל [עז]עשר תעשר אמר ליה ליפרש לי מר אמר ליה עשר בשביל שתתעשר. והכתיב [עח]לא תנסו את ה' א"ל הכי אמר לי רבי אושעיא חוץ מזו דכתיב [עט]הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ובחנוני נא בזאת אם לא אפתח לכם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די עד שיבלו שפתותיכם לומר די. יומא אחרינא אשכחיה א"ל אימא לי פסוקיך א"ל [פ]אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו. הוה קא מתמה מי איכא מילתא בכתובים דלא רמזה משה באורייתא א"ל אטו הא מי לא רמזה משה והכתיב ויצא לבם ויחרדו איש אל אחיו לאמר מה זאת עשה אלהים לנו. [פא]דליא עיניה וחזיה א"ל אמיה תא דלא לעביד בך כדעביד לאבוך:

[פב]ויבואו אל יעקב אביהם ויגידו לו את כל הקורות אותם מלמד שהיו הדברים עליהם קשין כקורות. ויהי הם מריקים שקיהם וגו' מלמד שחשדן אביהם ויאמר להם יעקב אביהם אותי שכלתם כבר יוסף איננו ואת בנימין תקחו עלי היו כלנה עלי להעמיד שנים עשר שבטים. את שני בני תמית א"ל בכור שוטה בניך לא בני הם. ויאמר לא ירד בני עמכם בשעה שהיה אדם אומר דבר מתוקן לפני ר' טרפון הוה אומר כפתור ופרח ובשעה שהיה אומר דבר של בטלה היה אומר לא ירד בני עמכם. [פג]דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות למימר דכל דבור לשון קשה והתניא אז נדברו יראי ה' אין נדברו אלא לשון נחת וכן הוא אומר ידבר עמים תחתינו דבר לחוד ידבר לחוד: [פד]וקראהו אסון בדרך הא בבית לא א"ר אליעזר בן יעקב מכאן שאין השטן מקטרג אלא בשעת הסכנה. ואם אינך משלח לא נרד א"ל מה הוא אומר לנו דברים של אמת ואנו משיבין אותו דברים של בטלה. [פה]תני רשב"א אומר בית תינוק ואשה אעפ"י שאין נחש יש סימן, אמר ר' אלעזר והוא דאיתחזק תלתא זמני דכתיב יוסף איננו ושמעון איננו ואת בנימין תקחו. [פו]ויאמר ישראל למה הרעותם לי מעולם לא אמר אבינו יעקב דבר של בטלה אלא כך אמר הקב"ה אני עסוק להמליך את בנו במצרים והוא אומר למה הרעותם לי הוא דהוא אמר [פז]נסתרה דרכי מה' ומאלהי משפטי יעבור. ויאמרו שאול שאל האיש לנו אפילו עצי עריסתנו גלה לנו. ויאמר יהודה אל ישראל אביו אמר ליה מוטב שתהא נפש אחת בספק ולא כלם בודאי אנכי אערבנו כל הימים זה העולם הבא שכולו יום. [פח]אמר רב נחמן מנין לערב דמשתעבד שנאמר אנכי אערבנו מידי תבקשנו. מתקיף לה רב חסדא הא קבלן הוה דכתיב תנה אותו על ידי. אלא אמר רב יצחק מהכא [פט]לקח בגדו כי ערב זר וכתיב [צ]בני אם ערבת לרעך התרפס ורהב אם יש לך ממון התר לו פיסת היד ואם לאו הרבה עליו רעים. [צא]ויאמר אליהם ישראל אביהם אם כן אפוא תאמר אותה חרדה שהחרדתי לאבא ויאמר מי אפוא הוא שנזדעזע עלי כאן. [צב]אמר רב יהודה אמר רב נדוי אפילו על תנאי צריך הפרה מנלן מיהודה

ממ"ק ובמ"ק ס ב"מ לט : סא בוסתני גינה של אילנות : סב מדרש אבכיר : סג משלי ח : סד שמות טו : סה במדבר טז : סו שם יג : סז דברים לג : סח בראשית לד : סט דברים לב : ע יחזקאל לח : עא קהלת א : עב ב"ר פצ"א : עג מדרש אבכיר, כתוב ברמז קלח : עד ב"ר פרשה צא : עה איוב כח : עו תענית ט : עז דברים יד : עח שם ו : עט מלאכי ג : פ משלי יט : פא דליא הגבה, שהיו עפעפיו מכסים עיניו : פב ב"ר פרשה צא : פג מכות יא : פד ב"ר פרשה צא : פה חולין צה : פו ב"ר פרשה צא : פז ישעיה מ : פח ב"ב קעג : פט משלי ו : צ שם : צא ב"ר פרשה צא : צב מכות יא :

מיהודה דכתיב אם לא הביאותיו אליך והצגתיו לפניך וחטאתי לך כל הימים וכתיב [צג]יחי ראובן ואל ימות וזאת ליהודה כל אותן מ' שנה שהיו ישראל במדבר היו עצמותיו של יהודה מגולגלין בארון עד שעמד משה ובקש עליו רחמים. אמר לפניו רבש"ע מי גרם לראובן שהודה יהודה וזאת ליהודה מיד שמע ה' קול יהודה עאל אברי' [צד]לשפא ולא הוו קא עיילי ליה למתיבתא דרקיעא ואל עמו תביאנו. לא הוה ידע למשקל ולמיטרח בשמעתא בהדי רבנן ידיו רב לו. לא הוה סלקא ליה שמעתא אליבא דהלכתא ועזר מצריו תהיה:

מג [צה]קחו מזמרת הארץ דברים שהן מזמרין בעולם [צו]חלזון. [צז]חמר. [צח]קטף. [צט]ומורי. [ק]אגרי. מעט צרי בלסם קטף. ומעט דבש דבש בריא כאבן. [נכאת שעוה. ולוט [קא]מצטוכא]. בטנים ושקדים משח דבטנים ומשח דשקדים ומשח דלוזים. וכסף משנה קחו בידכם שמא הוקר השער. ואת הכסף המושב אמר להם הרי הדורון והרי הכסף והרי אחיכם. צריכיתון מילא אחרי אמרין ליה צלותך אנו בעין אמר [קב]ין ואי צלותי אתון בעין ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש. [קג]אמר ר' יוסי בר חנינא מ"ד וטבוח טבח והכן טבות טבח פרע להן בית השחיטה והכן טול גיד הנשה בפניהם כמאן דאמר גיד הנשה נאסר לבני נח: [קד]ואל שדי יתן לכם רחמים [קה]אשרי הגבר אשר תיסרנו יה אשר תיסרנו ה' אין כתיב כאן אלא יה, כזה שהוא נדון לפני הדיין והוא אומר [קו]יה. כך אבינו יעקב אומר מי שעתיד לומר ליסורין די יאמר לצרותי די. ואל שדי יתן לכם רחמים [קז]על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא לעת מצוי חשבון. משראה יעקב אבינו שנתמצה בחשבון התחיל שופך תחנונים. ואל שדי יתן לכם רחמים. ר' יהושע פתח קריא בגלות ואל שדי יתן לכם רחמים [קח]ויתן אותם לרחמים. לפני האיש זה הקב"ה שנא' [קט]ה' איש מלחמה. ושלח לכם את אחיכם אלו עשרת השבטים. אחו' שבט יהודה ובנימין. ואני כאשר שכלתי בחרבן ראשון שכלתי בחרבן שני לא אשכל עוד. ד"א ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש זה השלטון. ושלח לכם את אחיכם זה יוסף. אחר זה בנימין. שמעון כמשמעו. ואני כאשר שכלתי מיוסף שכלתי משמעון ולא אשכל עוד. ויקחו האנשים את המנחה וגו' אין והכן אלא שבת שנאמר [קי]והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו. הרא אמרין ששמר יוסף את השבת עד שלא נתנה. וידברו אליו פתח הבית מלמד שהיה דוחפן לפניהם והן דוחין אותו לחוץ. ויאמרו בי אדוני ירד ירדנו ירידה היא לנו בארצנו היינו מפרנסים אחרים ועכשיו אנו צריכים לפרנסתך. ויאמר שלום לכם אל תיראו בין בזכותכם בין בזכות אבותיכם מכל מקום כספכם בא אלי. ויוצא אלהם את שמעון הוה עביד כהדין צרצורא[קי]:

קנ ויאמר השלום אביכם הזקן וגו' ר' חייא רבה חמא חד בבלאי אמר ליה מה עבד אבא א"ל אמך שייל בך א"ל אנא אמרי לך כדין ואת אמרת לי כדין אמר ליה שואלין על החיים ואין שואלין על המתים. כך השלום אביכם זה יעקב. הזקן אשר אמרתם זה יצחק. ויאמרו שלום לעבדך לאבינו עודנו חי. ויאמר אלהים יחנך בני לפי ששמענו חנינה בשאר שבטים ובבנימין לא שמענו שעדיין לא נולד והיכן שמענו בו חנינה כאן ויאמר אלהים יחנך בני. א"ר שמואל בר נחמן כיון שראה אותו יוסף מיד נתקררה דעתו וברכו באותה שעה אמר להם קרבוהו אצלי והיה שואל לו עד שהגיע לענין אחיו א"ל בני כלום יש לך אח אמר היה לי ואיני יודע היכן הוא יש לך אשה א"ל הן יש לי אשה ועשרה בנים אמר ליה ומה שמותן אמר ליה בלע ובכר ואשבל אמר ליה למה קראת להם שמות הללו אמר ליה על צרות אחי. בלע שנבלע בין האומות ואיני יודע היכן הוא. בכר שהיה בכור לי ולאמי. אשבל שנשבה מאביו והלך לו. גרא שהוא גר באכסניות ונעשה גר בארץ אחרת. נעמן שהיה נעים. מופים וחופים שהיה ראשו חפוי בין עובדי ע"א. וארד שירד ממדינה למדינה. ד"א בלע שנבלע ממני. אחי וראש שהיה אחי וראשי. מופים שהיה יפה מאד. חופים שהוא לא ראה בחופתי ואני לא ראיתי בחופתו. וארד שהיה כורד של שושנים. ד"א מופים והופים מיום שגלה ממני לא חפפתי ולא שרקתי ועשיתי עצמי כאבל. באותה שעה נכמרו רחמיו של יוסף שנאמר וימהר יוסף כי נכמרו רחמיו אל אחיו וגו'. וישבו לפניו הבכור כבכורתו נטל הגביע ועשה עצמו כאלו מריח אמר, יהודה שהוא מלך ישב בראש, ראובן שהוא בכור ישב אצלו. ראובן שמעון לוי ויהודה יששכר וזבולון בני אם אחת היכן הם הביאום והסבום זה אצל זה. גד ואשר בני אם אחת היכן הם הביאום והסבום זה אצל זה. דן ונפתלי בני אם אחת היכן הם הביאום והסבום זה אצל זה אנא לית לי אימא והדין טליא לית ליה אימא אלא בלדתה מתה בגין כך ייתי רישיה לרישא דידי לפיכך ויתמהו האנשים מאד. וישא משאת וגו' חמש ידות יוסף נתן לו הלקו וחלק אסנת וחלק מנשה וחלק אפרים וחלק עם אחיו הה"ד ותרב משאת בנימן וגו'. וישתו וישכרו עמו עמו שתו אבל חוץ ממנו לא שתו מיום שפרש יוסף מאחיו לא שתו יין אלא נזרו כלם מן היין ואף יוסף לא שתה יין עד אותו היום שנאמר [א]ולקדקד נזיר אחיו. רבי יוסי בר חנינא אמר אף הן לא שתו שנאמר (ב) וישתו וישכרו עמו ואידך עמו הוא דלא הוה שתיין מיהא הוה. [ב]והאנשים שלחו אמר רב יהודה אמר רב לעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב [ג]עובדא הוה בחד דרומא דהוות תמן חד פונדק דהוה קאים ולביש [ד]זוגוי בליליא והוה אמר לו למאן דהוה תמן פוקו דלוויתא אנא עביד לכון. והוו נפקין וליסטיא קדמין להון ומקפחין להון ופלגון עמיה. חד זמן איתקבל תמן רבי מאיר וקם ולביש זוגוי ואמר ליה קום דלוויתא אנא עביד לך אמר ליה אית לי אח ואנא יתיב [ה]ומסכי ליה אמר ליה אן הוא א"ל בבי כנישתא א"ל ומה שמיה ואנא אזיל וקרי ליה א"ל כי טוב. כל ההוא ליליא אזל ההוא פונדק וצווח על *פייל דכנשתא כי טוב כי טוב ולא היה בר נש עני ליה. לצפרא קם רבי מאיר ושרי חמריה למיזל. א"ל ההוא פונדקא אן הוא אחוך דאמרת לי א"ל הא אתי דכתיב [ו]וירא אלהים את האור כי טוב. [ז]הם יצאו את העיר לא הרחיקו כד"א רחוק יהיה ביניכם ובינו כאלפים אמה אמר אם יתרחקון מן העיר אפילו מיל אחד אין כל בריה יכולה להחזירן. קום רדוף אחרי האנשים בעוד שאומת כרך עליהם. והשגתם בשי"ן כתיב שגש אותם בדברים אחד רך ואחד קשה. למה שלמתם רעה תחת טובה זה קשה. הלא זה אשר ישתה אדוני בו הרי רך. וכן עשה וישיגם וידבר אלהם שגש אותם בדברים: [ח]הן כסף אמר רבי שמעון זה אחד מעשרה קלים וחמורים שבתורה. הן כסף אשר מצאנו קל וחומר איך נגנוב. [ט]הן בני ישראל לא שמעו אלי ק"ו ואיך ישמעני פרעה. [י]הן בעודני חי עמכם היום ממרים הייתם עם ה' ואף כי אחרי מותי. [יא]ויאמר ה' אל משה ואביה ירוק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים קל וחומר לשכינה. [יב]כי את רגלים רצתה וילאוך קל וחומר איך תתחרה את הסוסים ובארץ שלום אתה בוטח ואיך תעשה בגאון הירדן. [יג]הנה אנחנו פה ביהודה יראים קל וחומר אף כי נלך קעילה. [יד]הן צדיק בארץ ישולם קל וחומר אף כי רשע וחוטא: [טו]בשושן הבירה הרגו היהודים ואבד קל וחומר בשאר מדינות המלך. ויאמר גם עתה כדבריכם כן הוא י' בני אדם שנמצאו בגנבה אין כולם [טז]בסירה אנכי איני עושה כן אלא אשר ימצא אתו יהיה לי עבד. ויחפש בגדול החל ובקטן כלה שלא יאמרו יודע היה היכן הוא מונח. וימצא הגביע באמתחת בנימן כיון שנמצא אמרו לו הא גנבא בר גנבתא אמר להן יש כאן שעיר יש כאן אחים מוכרים אחיהם. ויקרעו שמלותם מנשה גרם לשבטים לקרע וכו' (כדלעיל). ויעמוס איש על חמורו כל אחד נסיב טעוניה בחד ידא וטעין על חמריה. וישובו העירה [יז]מטרפולין היתה ואת אמרת העירה מלמד שלא היתה חשובה בעיניהם אלא כעיר של עשרה בני אדם. ויבוא יהודה ואחיו ביתה יוסף והוא עודנו שם לכוד היה לצאת בכל יום לבימה לדון ואותו יום לא הלך שלא לבייש את אחיו מפני מצריים. ויפלו לפניו ארצה לקיים החלום ואחד עשר כוכבים משתחוים לי. ויאמר יהודה מה נאמר לאדוני בכסף הראשון. ומה נדבר בכסף השני. ומה נצטדק בגביע. ד"א מה נאמר במעשה תמר. ומה נדבר בבלהה. ומה נצטדק בגביע. מה נאמר שחטאנו גלוי וידוע שלא חטאנו. האלהים מצא את עון עבדיך מצא בעל השטר לגבות חובו. אמר ר' לוי כזה שהוא ממצה את החבית ומעמידה על שמריה. נצטדק הננו עבדים לארוני (כתוב ברמז פ). ויאמר חלילה לי נער פורפירא שלו ואמר חלילה לי מעשות זאת א"ל יוסף חס ושלום שאני חושד אתכם אלא הנער הזה חשוד שגנבו כדי לקסום על אחיו היכן הלך. האיש אשר נמצא הגביע בידו הוא יהיה לי עבד באותה שעה הפכו כל השבטים פניהם ממנו ומי עמד כנגדו הערב שנאמר ויגש אליו יהודה אמר שלמא דכלא גטופא, ורוח הקודש משיבה [יח]שלום רב לאוהבי תורתך וגו':

בני

ממ"ק ובמ"ק צג דברים לג : צד לשפא פי' למקום שנתקו : צה ב"ר פרשה נא : צו חלזון מין דג : צז חמר יין : צח קטף בלסמ"ו בלע"ז : צט ומורי מוסק"ו בלע"ז : ק אגרי מין סמן : קא מצטוכא מסטי"ק בלע"ז : קב חולין נח : קג ב"ר פרשה לב : קד תהלים לד : קה יה בג"י מלת הקריאה לגער : קו תהלים לב : קז תהלים קו : קח שמות טו : קט שם יז : קי צרצור פירש"י רהב בקבוק : א בראשית מט : ב פסחים ב : ג ב"ר פרשה לב : ד זוגוי מלבושיו : ה ומסכי ענפין : *פייל פתח : ו בראשית א : ז מדרש : ח ב"ר פרשה לב : ט שמות ו : י דברים לא : יא במדבר יב : יב ירמיה יב : יג ש"א כג : יד משלי יא : טו אסתר ט : טז בסירה בסגירה : יז מטרפולין בלע"ז אם סעורות : יח תהלים קיט :

זית רענן (ב) וישתו וישכרו עמו כו', בשבת קל"ט ואידך שכרות הוא דלא הוי שתיה מיהא הוה הי"ג בגמ', ק"ק דלדידיה וישתו ל"ל הל"ל וישכרו עמו בשלמא לגירסת הילקוט עמו הוא דלא הוי י"ל דהי"פ דמנ"ל למידק דעד האידנא לא הוו שתו דילמא עד האידנא לא שתו עמו אבל עכשיו שתו עמו אבל לגי' הגמרא ק"ק:

מד [א]בני אם ערבת לרעך אמר רבי חנינא ברח מן ג' והדבק בג' ברח מן הפקדונות ומן המאונים ומלעשות ערבות בין אדם לחבירו והדבק בחליצה ובהיתר נדרים ובהבאת שלום בין אדם לחבירו. א"ר שמעון בר אבא לית שמיה פקדון אלא פוק דין. ד"א בני אם ערבת לרעך זה יהודה שנאמר אנכי אערבנו. נוקשת באמרי פיך אם לא הביאותיו אליך והצגתיו לפניך וחטאתי לך כל הימים. עשה זאת אפוא בני והנצל התרפס בעפר רגליו. ורהב רעך המליכהו עליך. ויגש אליו יהודה [ב]כי הנה המלכים נועדו זה יהודה ויוסף שנתועדו יחדו. עברו יחדו זה נתמלא עברה על זה וזה נתמלא עברה על זה. המה ראו כן תמהו ויתמהו האנשים איש אל רעהו. נבהלו נחפזו ולא יכלו אחיו לענות אותו וגו'. רעדה אחזתם אלו השבטים אמרו מלכים מדיינים זה עם זה מאי איכפת לנו. ויגש אליו יהודה [ג]אחד באחד יגשו זה יהודה ויוסף. ורוח לא יבא ביניהם אלו הן השבטים אמרו המלכים וגו'. [ד]תפוחי זהב במשכיות כסף תרגם עקילס הגר חזורין [דדהב] בגו דסקרין [דכסף]. דבר דבור על אפניו מה האופן מראה פנים בכל צד. כך היו דבריו של יהודה נראין לכל צד בשעה שדבר עם יוסף. ויגש אליו יהודה [ה]מים עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונות ידלנה משל לבור שהיו מימיה יפין ועמוקין ולא היה בריה יכולה לשתות הימנה בא אחד וקשר חבל בחבל ונימא בנימא ודלה ושתה הימנה התחילו הכל דולין ושותין הימנה כך לא זז יהודה משיב דבר ליוסף עד שעמד על לבו. ויגש אליו יהודה [ו]הנה ימים באים נאם ה' ונגש חורש בקוצר [חורש] זה יהודה *ארכיב אפרים יחרוש יהודה, בקוצר זה יוסף והנה אנחנו מאלמים אלומים. ודורך ענבים זה יהודה **כי דרכתי לי יהודה. במושך הזרע זה יוסף שמשך זרעו של יעקב והורידן למצרים. והטיפו ההרים עסים אלו השבטים אמרו מלכים וכו'. ויגש אליו יהודה [ז]החכמה תעוז לחכם אמר ר' יוחנן בשעה שתפס יוסף את בנימין א"ל יהודה בנימין אתה הפוס ושלום יש בבית אבא מיד כעס יהודה ושאג בקול רם והלך קולו ת' פרסה עד ששמע חושים בן דן וקפץ מארץ כנען ושאגו שניהם יחד ובקשו ארץ מצרים להפך, עליהם אמר איוב [ח]שאגת אריה זה יהודה שנאמר [ט]גור אריה יהודה. וקול ליש זה חושים בן דן שנאמר [י]ולדן אמר דן גור אריה. ושני כפירים נתעו אלו גבורי יוסף וכיון שצעק יהודה נשרו שניהם של כולם. א"ר לוי אף אחיו כיון שראו יהודה כועס אף [הם] נתמלאו חמה ובעטו בארץ ועשו אותה תלמים תלמים שנאמר [יא]ליש אובד מבלי טרף ובני לביא וגו'. ליש אובד מבלי טרף זה יהודה שמסר עצמו על בנימין אמר שמא ימחול לי הקב"ה אותו עון שאמרתי לאבא טרף טורף יוסף. ובני לביא יתפרדו אלו אחיו שנתמלאו חמה על יוסף, כיון שראה יוסף סימנין של יהודה שהוא כועס מיד נזדעזע ואמר אוי לי שמא יהרגני ומהו סימנין של יהודה עינו של ימין זולגת דם ויש אומרים חמשה לבושים היה לבוש ונימא היתה לו בלבו וכיון שהיה כועס היתה קורעת כולן ויוצאת. מה עשה יוסף באותה שעה אותו עמוד של אבן שהוא יושב עליו בעט בו ועשאו גל של צרורות אמר יהודה גם זה גבור כמותנו. באותה שעה אחז יהודה החרב ובקש לשלפה ואינה נשלפת. אמר בודאי ירא שמים הוא זה לכך נאמר [יב]החכמה תעוז לחכם זה יוסף. מעשרה שליטים אלו עשרת אחיו. ויגש אליו יהודה רבי יהודה אומר הגשה למלחמה כד"א [יג]ויגש יואב והעם אשר אתו למלחמה, רבי נחמיה אומר הגשה לפיוס כד"א [יד]ויגשו בני יהודה אל יהושע לפייסו ורבנן אמרי הגשה לתפלה [טו]ויגש אליהו, רבי אלעזר פשט להון אם למלחמה אני בא אם לפיוס אני בא ואם לתפלה אני בא. רבי מאיר אומר אין ויגש אלא לשון שלום שנאמר ויגשו וגו' וישאל להם לשלום. ר' יהודה אומר אין ויגש אלא לשון תנחומין שנאמר [טז]ויגש וישק לו. רבי נחמיה אומר אין ויגש אלא לשון קרבן שנאמר [יז]ויגש את פר החטאת. רבי יוסי אומר אין ויגש אלא לשון נזיפה שנאמר [יח]ויאמרו גש הלאה. רבי נתן אומר אין ויגש אלא לשון משמוש שנאמר [יט]גשה נא ואמשך בני. ויאמר בי אדוני בי ולא בו. אם למלחמה אנא טב. ואם לשמשא אנא טב. ואם [כ]למפצע קיסין אנא טב. ד"א בי אדוני *בייא את מעביר עלינו אתמול אמרת לנו הורידהו אלי ואשימה עיני עליו זו הוא שימת עין זו היא סמיות עין בנימוסות שלנו כתיב [כא]ואם אין לו ונמכר בגנבתו וזה יש לו לשלם. ידבר נא עבדך דבר יכנסו דברי באזניך זקנתו של זה על ידי שמשכה פרעה לילה אחת לקה הוא וכל ביתו בנגעים. הזהר שלא ילקה אותו האיש בצרעת. אמו של זה לא מתה אלא מקללתו של אבא [כב]עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה הזהר שלא תחול בך קללה אחת ואותו האיש מת. שנים ממנו נכנסו לכרך גדול והחריבוהו בעבור נקבה אחת וכאן בשביל זכר על חיבת עין בא על אכסניא של הקב"ה שנאמר [כג]ובין כתפיו שכן על אחת כמה וכמה. ידבר נא עבדך דבר דבר אני מוציא מפי ומכנים דבר בנא. בשעה שהיה יהודה מעלה חמה היה מכנים עששיות של ברזל לתוך פיו ומוציאן אבק. כי כמוך כפרעה מה פרעה גוזר ואינו מקיים אף אתה גוזר ואינו מקיים. ומה פרעה להוט אחר זכרים אף אתה להוט אחר זכרים ומה פרעה מלך ואת שני לו אף אבא מלך בארץ כנען ואני שני לו. ואם אני שולף חרבי ממך אני מתחיל ובפרעה אני מסיים. אלו אמר מפרעה אני מתחיל ובך אני מסיים היה מניחו. כיון שאמר ממך אני מתחיל רמז למנשה ורפש חד רפש וזעת כל הפלטין. אמר דין רפש מדבית אבא כיון דחמא כן שרי משתעי רכיכין ארוני שאל את עבדיו. ד"א [כד]ויגש אליו יהודה נכנסו לתוכחות אמר יהודה לנפתלי קפוץ וראה כמה שווקים יש במצרים קפץ וראה אמר י"ב שווקים אמר כל אחד ואחד יחריב שלו ואני אחריב שלשה. א"ל יוסף מצרים לא כשכם אם תחריב מצרים תחריב את כל העולם דכתיב [כה]כגן ה' כארץ מצרים. כי כמוך כפרעה אם אשלוף חרבי אהרוג את כל מצרים אמר יוסף אם אתה מוציאה אכרוך אותה על צוארך, א"ל יהודה אני פותח פי ובולעך א"ל יוסף אם תפתח את פיך אני סותמו באבן. א"ל אם אלך אל אבי מה אומר לו, אמור לו (א) הלך החבל אחר הדלי. התחיל יהודה כועס שלא הבין החידה שגר יוסף לפרעה שישלח לו ג' מאות גבורים אמר בשבועה שבשקר דן אותנו, א"ל יוסף שקר לשקרי בשקר העליתם לאחיכם בבור. אמר ליה יהודה נור דעכם דליק בלבי. אמר נור דתמר כלתך אנן מנהרין. א"ל תגרום שאצבע שוקי מצרים בדם. א"ל נהוגים אתם בדבר שצבעתם הכתנת בדם. כיון שראה יוסף שרצה להחריב מצרים נתודע לאחיו בקשו להרגו בא מלאך ופזרן בארבע פנות הבית. צווח יהודה קול אחד ונפלו כל שרי מצרים והפילו החיות ויוסף נפל מן הספסל ונפלו שניהם של שלש מאות גבורים והפכו פניהם ולא חזרו עד יום מותן אף פרעה נפל מכסאו שנאמר והקול נשמע בית פרעה:

קנא [כו]אדני שאל את עבדיו לאמר תדע שבעלילה אתה בא עלינו כמה מדינות ירדו לכאן ליקח אוכל כלום שאלת להם כמו ששאלת לנו. שמא בתך היינו מבקשים או אחותנו אתה מבקש. ונאמר אל אדוני וגו' אפשר אדם כיהודה מדבר דבר שאינו ברור לו ואחיו מת. אלא כך אמר יהודה אם אני אומר לו שהוא חי הוא אומר לי הביאהו אלי כדרך שאמר על בנימין לפיכך אמר ואחיו מת. אמר ר' חייא בר אבא כל הדברים שאתה קורא מדבר יהודה ליוסף עד ולא יכול יוסף להתאפק היה בהן פיוס ליוסף פיוס לבנימין פיוס לאחיו. פיוס ליוסף ראו היאך נתן נפשו על בניה של רחל. פיוס לאחיו ראו היאך נתן נפשו על אחיו. פיוס לבנימין [כז]כשם שנתתי נפשי על אחיך כך אני נותן עליך [כח]ויאמר עבדך אבי אלינו (ב) י' פעמים אמרו בני יעקב ליוסף עבדך אבינו ושמע יוסף את הדבר הזה ושתק ושתיקה כהודאה לפיכך נתקצרו משני חייו י' שנים שנאמר [כט]וימת יוסף וכל אחיו. ולקחתם גם את זה א"ל בתחלה כשהיה בנימין אצלי היתה דעתי מיושבת עלי ועכשיו דומה לי כאלו ג' לקחתם ביום א' ולמה יעקב דומה לנר שיש לו ג' פיות כיון שכבתה אחרונה כבו כולן. וקרהו אסון אמר אוי לי שמא נגזרה גזרה על זרעה של רחל היא מתה בדרך ואחיו מת בדרך ועכשיו אם הולך הוא בדרך מיד ימות ואף אני מת באנחה אחריו, א"ל יוסף יהודה למה אתה דברן והלא יש באחיך גדולים ממך. א"ל אעפ"כ כולם חוץ לזיקא הן עומדין ואני מעי קומטים עלי כחבל א"ל למה א"ל שאני ערב לו. א"ל אם בכסף אם בזהב אני נותן לך א"ל לא בכסף ולא בזהב אלא כך אמרתי לאבא אהיה בנידוי בעוה"ז ובעוה"ב שנקרא ימים שנאמר אם לא אביאנו אליך וגו'. א"ל למה אתה מבקש בנימין אם לגדולה אני גדול ממנו. אם לגבורה אני גבור ממנו מוטב שאהיה עבד תחתיו ואל אראה בצערו של אבא. [ל]א"ל יוסף איני רוצה לידע אלא לבנימין זה מי נתן לו עצה לגנוב שמא אתם נתתם לו עצה. אמר בנימין לא הן נתנו עצה ולא נגעתי בגביע א"ל השבע לי (ג) נשבע לו בפרישתו של יוסף אחי ממני [לא]לא נגעתי בו. ולא בשלוח חצים שנשתלחו בו ולא בהפשט שהפשיטו אורו

טמ"ק ובמ"ק א ב"ר פרשה לג, משלי ו : ב תהלים מח : ג איוב מא : ד משלי כס : ה שם כ : ו עמוס ט : *הושע י : **זכריה ט : ז קהלת ז : ח איוב ד :
ט בראשית מט : י דברים לג : יא איוב ד : יב קהלת ו : יג שמואל ב ז : יד יהושע יג : טו מלכים א יח : טז בראשית כו : יז ויקרא ח : יח בראשית יט :
יט שם כז : כ למפצע קיסין לחטוב עצים : *בייא לשון צער מחמת הכעס : כא שמות כב : כב בראשית לא : כג דברים לג : כד מדרש אגדה : כה בראשית יג : כו ב"ר
פרשה לג : כז ב"ר אופכא : כח פרקי רבי אליעזר : כט שמות א : ל תנחומא : לא יש כאן חסר לשון :

זית רענן (א) הלך החבל אחר הדלי, פירוש כוונתו היה שיעקב ילך אחריו : (ב) י"פ אמרו בני יעקב ליוסף, ואף על גב דלא נזכר במקרא אלא ה' פעמים עבדך מכל מקום היה המליץ בינותם והם אמרו למליץ והמליץ ליוסף ובאמת יוסף הבין הכל אם כן שמע י"פ עבדך אבינו : (ג) נשבע לו, שלא גנבו ושלא נגע בו בפרישתו :

אותו ולא בהשלכת הבור שהשליכוהו ולא במכירה שמכרוהו לישמעאלים ולא בטבילה שטבלו כתנתו בדם אמר מי מודיע שאת נשבע על אחיך באמת . א״ל בשמות של בני אתה יכול לידע כמה אני כהבבו שהוצאתי שמותן על מה שאירע לו א״ל ומה שמותן . א״ל בלע ובכר וגו׳ מופים למדתי מפיו תורה שלמד מאביו . חופים שנתחפה עד היום הזה . ד״א שהלכתי יחף ומתאבל עליו . וארד כי ארד אל בני אבל שאולה . בבקשה ממך אל תוריד אבי ביגון שאולה שמן יהודה אומר כי איך אעלה אל אבי וגו׳ כיון שהגידו לו צערו של אביו מיד ולא יכול יוסף להתאפק :

מה [לב]**ויאמר** הוציאו כל איש מעלי ר׳ חמא בר חנינא אמר לא עשה יוסף כשורה שאילו בעט בו אחד מהן היה מת. ר״ש בר נחמן אמר כהוגן וכשורה עשה שלא בייש אחיו בפני המצריים . היה יודע צדקן של אחיו אמר חס ושלום אין אחי חשודין על שפיכות דמים נתחזק וישב . א״ל אותו אחיכם שאתם אומרים מת הוא ודאי א״ל הן . ולמה אתם מספרים שקר הלא אתם מכרתם אותו אקרא אותו ויענני והיה קורא אותו יוסף בן יעקב והיו רואים בארבע פנות הבית א״ל אני יוסף אחיכם ולא האמינו לו עד שפרע עצמו והראה להם המילה ויאמר יוסף אל אחיו אני יוסף :

קנב אמר ר״ש בן אלעזר אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום התוכחה בלעם חכם של אומות לא היה יכול לעמוד בתוכחת אתונו שנאמר [לג]ההסכן הסכנתי לעשות לך כה ויאמר לא . יוסף קטנו של שבטים היה ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו לכשיבא הב״ה ויוכיח (עם) כל אחד ואחד לפי מעשיו על אחת כמה וכמה . ויאמר יוסף אל אחיו גשו נא אלי הראה להם המילה . ועתה לא אתם שלחתם אותי הנה וישימני לאב לפרעה [לד]בסיליוש ולאדון לרבון . מהרו ועלו אל אבי ואל תעמוד השעה . כי פי המדבר אליכם בלשון הקודש . ויפול על צוארי בנימין וכי שני צוארים היה לו לבנימין אלא ראה ברוח הקודש ששני מקדשים עתידין להבנות בחלקו של בנימין ועתידין ליחרב . ובנימין בכה על צואריו ראה שמשכן שילה עתיד להבנות בחלקו של יוסף ועתיד ליחרב . ויתן את קולו בבכי כשם שלא פיים יוסף את אחיו אלא בבכי כך אין הקב״ה גואל את בניו אלא בבכי שנאמר [לה]בבכי יבואו ובתחנונים אובילם :

[לו]והקול נשמע בית פרעה לאמר באו אחי יוסף אחת היא יונתי וגו׳ (כדלעיל על ויאמר אל עבדיו הנמצא כזה) מלכות ופילגשים ויהללוה אלו השבטים . והקול נשמע בית פרעה וגו׳ ויאמר פרעה אל יוסף וגו׳ זאת עשו וגו׳ טוב אלו גריסין של פולי [לז]. [לח]לכלם נתן לאיש חליפות שמלות אפשר בדבר שנצטער בו אותו צדיק יכשל בו דאמר רב לעולם אל ישנה אדם את בנו משאר בניו שבשביל משקל שני סלעים מילת שהוסיף וכו׳ (כדלעיל) עביד איהו מילתא בבנימין כי היכי דניקנו ביה אחיו . אלא רמז רמז לו שעתיד לצאת ממנו בן שיצא בחמשה לבושי מלכות ומנו מרדכי דכתיב ומרדכי יצא מלפני המלך וגו׳ . ולאביו שלח כזאת עשרה חמורים וגו׳ מאי מטוב מצרים מלמד ששגר לו יין ישן שדעת זקנים נוחה הימנו. [לט]ועשר אתונות נושאות הלך בנדרים אחר לשון בני אדם . בר עיבור, לחם כמשמעו, מזון מכאן שכל הדברים קרויין מזון . [מ]ויאמר אלהם אל תרגזו בדרך א״ל יוסף לאחיו אל תתעסקו בדבר הלכה שמא תרגז עליכם הדרך . איני והא״ר אילעאי שני תלמידי חכמים המהלכים בדרך ואין ביניהם דברי תורה ראויין לישרף שנאמר [מא]ויהי המה הולכים הלוך ודבר טעמא דאיכא דבור הא ליכא דבור ראויין לישרף לא קשיא הא למיגרס הא לעיוני . במתניתא תנא א״ל יוסף לאחיו אל תפסיעו פסיעה גסה דאמר מר פסיעה גסה נוטלת אחד מחמש מאות כמאור עיניו של אדם והכניסו חמה לעיר דאמר רב לעולם יצא אדם בכי טוב ויכנס בכי טוב שנאמר הבקר אור והאנשים שולחו . ויגידו לו לאמר עוד יוסף חי וגו׳ תני ר׳ חייא כך עונשו של בדאי שאפילו אומר אמת אין שומעים לו . וידברו אליו את כל דברי יוסף ועגלות ששלח פרעה היכן היו אלא אותן עגלות של פרעה היתה ע״א הקוקה עליהן ועמד יהודה ושרפן למוד היה אותו שבט להיות שורף ע״א . א״ל יוסף אם יאמין לכם מוטב ואם לאו אתם אומרים לו בשעה שפרשתי ממנו בפרשה של עגלה ערופה הייתי עוסק הה״ד וירא את העגלות אשר שלח יוסף. ויאמר ישראל רב עוד יוסף בני חי ורב כחו של יוסף בני שכמה צרות הגיעוהו ועודנו עומד בצדקו [הרבה ממני שהטאתי] שאמרתי [מב]נסתרה דרכי מה׳ ובטוח אני שיש לי במה רב טובך אשר צפנת וגו׳ . ויסע ישראל וכל אשר לו וגו׳ אמר ר׳ יהושע בן לוי חזרתי על כל בעלי אגדה שבדרום שיאמרו לי פסוק זה ולא אמרו לי עד שבאתי אצל יהודה בן פדייה בן אחותו של בר קפרא ואמר לי וכו׳ הרב והתלמיד שהיו מהלכין בדרך בתחלה שואלין בשלום התלמיד ואח״כ בשלום הרב . א״ר הונא כי אתא ר׳ יהושע בן לוי לטבריא שאליה לר׳ יוחנן ולר׳ שמעון בן לקיש ר׳ יוחנן אמר שחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו . וריש לקיש אמר על בריח השבטים הקריב וכו׳ . בר קפרא ור׳ יוסי בן פטרוס חד מנהון אמר מה אבא להוט אחר גרונו אף אני להוט אחר גרוני . וחד אמר מה אבא משנה בן מבניו אף אני משנה בן מבני , חזרתי ואמרתי אבא לא היה עליו אלא טרחות נפש אחת ואני של ע׳ נפש יש עלי . ר׳ יודן אמר תרתי אמר ה׳ ברכות ברכני אבא כנגדן נגלה עלי הקב״ה ה׳ פעמים וברכני . ר׳ יודן אמר חורי הייתי סבור שהוא מטעימני מאותן ברכות יעבדוך עמים וגו׳ זה יוסף . ר׳ ברכיה אמר אין הקב״ה מיחד שמו על הצדיקים בחייהם אלא על בעלי יסורים והרי יצחק שהיה בעל יסורים . רבנן אמרי רואים אפרו כאילו צבור על גבי המזבח [מג]הרואה גמל בחלום מיתה נקנסה לו מן השמים ונתגצל הימנה מאי קראה אנכי ארד מצרימה ואנכי אעלך גם עלה . ר׳ יצחק אמר מהכא גם ה׳ העביר (את) חטאתך לא תמות ויוסף ישית ידו על עיניך [מד]יעמץ עיניך לאחר מיתה. [מה]ירידה הרביעית שירד למצרים שנאמר אנכי ארד עמך מצרימה שמע יעקב על יוסף שהוא חי והיה מהרהר בלבו ואמר אעזוב את ארץ אבותי ואת ארץ מולדתי ואת ארץ מגורי אבותי ואת ארץ ששכינתו של הקב״ה שרויה בתוכה ואלך לי אל ארץ טמאה אל תוך ערלים שאין יראת שמים ביניהם א״ל הקב״ה יעקב אל תירא אנכי ארד עמך וגו׳ וכשבאו לגבול מצרים נתיחסו כל הזכרים ס״ו ויוסף ושני בניו במצרים הרי ס״ט וכתיב בשבעים נפש ירדו אבותיך וגו׳ מה עשה הקב״ה נכנס במנין עמם לקיים מה שנאמר אנכי ארד עמך [מו]בכללן של ישראל אתה מוצא ע׳ חסר אחד אלא זו יוכבד שהורתה בדרך ולידתה בין החומות שנא׳ אשר ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים והורתה שלא במצרים. [מז]ר׳ יהודה הוה יתיב ודריש כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה וגו׳ שבעים הא אינון חסרת חדא זו יוכבד שנולדה על *פילי של מצרים . (ד) ויש אומרים סרח בת אשר השלימה מנינן של ישראל דכתיב [מח]אנכי שלומי אמוני ישראל אני השלמתי מנינן של ישראל ואני השלמתי מנאמן לנאמן . וכשעלו ממצרים נתיחסו כל הגברים ס׳ רבוא חסר אחד מה עשה הקב״ה נכנס במנין עמם ועלו ס׳ רבוא לקיים מה שנאמר ואנכי אעלך גם עלה :

מו [מט]ובניו ובני בניו א״ר יהודה בר אלעאי בנות בנים הרי הן כבנים ובני בנות אינם כבנות כתוב א׳ אומר בנותיו וכתוב א׳ אומר ואת דינה בתו אלא ללמדך שבנותיו של יעקב נשי בניו היו וכל זרעו של יעקב נשאו אחיות ואת שאר בשרם כדי שלא יתחתנו בעמי הארץ לפיכך נקראו זרע אמת . [נ]זאב וטלה ירעו כאחד זאב זה בנימין שנאמר בנימין זאב יטרף . טלה אלו השבטים שנאמר [נא]שה פזורה . ירעו כאחד אימתי כשיבא בנימין עמהם והיה יעקב אומר להם לא ירד בני עמכם וכיון שירד עמהם היו מצניעין אותו ומשמרין אותו , וכן יוסף אומר להם וירא את בנימין אחיו בן אמו . אריה זה יהודה שנאמר גור אריה יהודה . כבקר זה יוסף שנאמר [נב]בכור שורו הדר לו נמצאו אוכלים כאחד שנאמר וישבו לפניו הבכור כבכורתו . דבר אחר ואת יהודה שלח לפניו אמר ר׳ נחמיה להתקין לו בית תלמוד שיהא מורה שם תורה ושיהו השבטים הוגות שם תורה. תדע לך שכן הוא כיון שהלך יוסף מאצלו היה אבינו יעקב יודע באיזה פרק פרש ממנו שהיה משנה אותו . כיון שבאו אחיו ואמרו לו עוד יוסף חי לא היה מאמין שנאמר ויפג לבו כי לא האמין להם ונזכר יעקב באיזה פרק פרש ממנו שהיה משנה אותו. וכיון שבאו אחי יוסף ואמרו לו אמר להם נתן לכם סימן באיזה פרק פרש ממני . מה עשה נתן להם עגלות שנאמר ויתן להם עגלות ללמדך שבכל מקום שהיה יעקב יושב היה עוסק בתורה כשם שהיו עושין אבותיו שנאמר וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורתי :

קנג **מז** ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים מלמד שלא היו גבורים שבשבטים מי היו ראובן שמעון לוי יששכר ובנימין . עשה הדבר בחכמה אמר אם אני מעמיד הגבורים שבהם לפני פרעה מיד יעשה אותם אנשי מלחמתו , ומנין שלא היו גבורים אתה מוצא מברכת משה רבינו כל מי שנכפל שמו היה גבור שנא׳ [נג]וזאת ליהודה ויאמר שמע ה׳ קול יהודה . ולנפתלי אמר נפתלי שבע רצון . ולאשר אמר ברוך מבנים אשר . ולדן אמר דן גור אריה . ולזבולן אמר שמח זבולן בצאתך . ולגד אמר ברוך מרחיב גד . [נד]ואית דאמרי איפכא לפי שנאמר ומקצה אחיו לקח ולא נתפרשו שמותם

ממיק ובמ״ק לב ב״ר פרשה נג : לג במדבר כה : לד בסיליוש מושל : לה ירמיה לא : לו ב״ר פרשה צד : לז סנהדרין על עקת נפש : לח מגילה טז :
לט ב״ר פרשה צד : מ תענית טז : מא מלכים ב ב : מב ישעיה מ : מג ברכות נו : מד יעמיץ יסתום : מה פרקי רבי אליעזר : מו ב״ר קכג :
מז פסיקתא : *פילי שער : מח שמואל ב כב : מט ב״ר פרשה צד : נ ב״ר פרשה נט , ישעיה סה : נא ירמיה נ : נב דברים לג : נג דברים לג : נד ספרי :

זית רענן (ד) ויש אומרים סרח בת אשר וכו׳ , דהא חשיב בני זלפה ששה עשר וסרח בכלל :

שמותם אותם שנכפלו שמותן לקח. [טו]ויאסר יוסף מרכבתו (כתוב ברמז צז). שמע יוסף שבאו אחיו אל גבול מצרים ולקח את כל האנשים ההולכים עמו ויצא לקראת אביו וכל העם יוצאים לקראת המלך ואין המלך יוצא לקראת אדם אחר אלא ללמדך שאביו של אדם כמלכו. [טז]א"ל רבא לרבה בר מרי מאי דכתיב ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים מאן נינהו א"ל אלו הנכפלים בשמות והא איכא נמי יהודה דאיכפל א"ל יהודה למלתיה הוא דאיכפל דא"ר יונתן מאי דכתיב יחי ראובן ואל ימות וגו' וזאת ליהודה וכו':

קנח [יז]וילקט יוסף אמר רב יהודה אמר שמואל כל כסף וזהב שבעולם לקט יוסף והביא למצרים שנאמר וילקט יוסף את כל הכסף. אין לי אלא בארץ מצרים שבארץ כנען ושבשאר ארצות מנין ת"ל וכל הארץ באו מצרימה וכשעלו ישראל ממצרים העלוהו עמהם שנאמר [יח]וינצלו את מצרים ואמר רב אסי שעשאוה כמצולה שאין בה דגים. ריש לקיש אמר עשאוה כמצודה שאין בה דגן והיה מונח עד רחבעם. בא שישק מלך מצרים ונטלו מרחבעם. בא זרח מלך הכושי ונטלו משישק. בא אסא ונטלו מזרח ושגרו להדדרימון בן טברימון. באו בני עמון ונטלו מהדדרימון. בא יהושפט ונטלו מבני עמון והיה מונח עד אחז. בא סנחריב ונטלו מאחז. בא חזקיה ונטלו מסנחריב והיה מונח עד צדקיה. באו כשדים ונטלוהו מצדקיה. באו פרסיים ונטלו מכשדים. באו יונים ונטלו מפרסיים. באו רומיים ונטלו מיונים ועדיין מונח ברומי. א"ר חמא בר חנינא שלש מטמוניות הטמין יוסף אחת נתגלתה לקרח ואחת נתגלתה לאנטונינוס בן אסוירוס ואחת גנוזה לצדיקים לעתיד לבא.

פרשת ויחי

[א]ויחי יעקב בארץ מצרים למה פרשה זאת סתומה מכל פרשה שבתורה אלא כיון שנפטר יעקב אבינו התחיל השעבוד. ד"א שבקש יעקב אבינו לגלות את הקץ ונסתם ממנו. ד"א שנסתמו ממנו כל צרות שבעולם (כתוב ברמז קמ"א). [ב]יקר בעיני ה' המותה לחסידיו קשה לפני הקב"ה לגזור מיתה על הצדיקים כך היה יכול הכתוב לומר למשה אתה מת ולא אמר כך אלא תלה המיתה בימים הן קרבו ימיך למות וכן ביעקב:

קנט ויקרבו ימי ישראל למות הה"ד [ג]מי גבר יחיה ולא יראה מות מי גבר כאברהם שהצילו מכבשן האש וכתיב ביה [ד]ויגוע וימת אברהם. מי גבר כיצחק שפשט צוארו ע"ג המזבח וכתיב ביה לא ידעתי יום מותי ומי גבר כיעקב שנפגש עם המלאך וכתיב ויקרבו ימי ישראל וגו'. ויקרבו ימי ישראל למות זש"ה [ה]כי גרים אנחנו לפניך וגו' כצל ימינו על הארץ הלואי כצל כותל או כצל אילן אלא כצל עובר כצלו של עוף שהוא עובר וצלו עמו. ואין מקוה אין מי שיקוה שלא ימות הכל יודעין ואומרים בפיהם שימותו. אברהם אמר [ו]ואנכי הולך ערירי יצחק אמר [ז]בטרם אמות ואף יעקב אמר ושכבתי עם אבותי אימתי בשעה שנטה למות:

קס ויקרבו ימי ישראל זש"ה [ח]אין אדם שליט ברוח חצוצרות שעשה משה במדבר כיון שנטה למות גנזן הקב"ה שלא תהא תוקע בהן שום אדם והן באים אצלו שנאמר הקהילו אלי וכו' לקיים מה שנאמר *ואין שלטון ביום המות. וכיון שעשה זמרי אותו מעשה [ט]ויבא אחר איש ישראל וגו' והיכן היה משה ופנחס מדבר לפני משה אלא לקיים מה שנאמר אין שלטון ביום המות. ונתנה ה[illegible] לפנחס והשפיל את משה. ואף דוד כתיב [י]והמלך דוד זקן וכיון שנטה למות כתיב ויקרבו ימי דוד וגו'. המלך אין כתיב כאן [illegible] דוד. ואף יעקב כיון שנטה למות היה משפיל עצמו אצל יוסף וא"ל אם נא מצאתי חן בעיניך. אימתי כשקרב למיתה. ויקרבו ימי ישראל למות א"ל הקב"ה הייך נטמן אתה ואין אתה מת מהו ויקרבו א"ל הקב"ה היום קובל עליך כאדם שאומר לחבירו פלוני קבל על חבירו. אמרו רבותינו כל מי שנאמר בו קריבה [למות] לא הגיע לימי אבותיו. דוד כתיב בו [יא]ויקרבו ימי דוד למות לא הגיע לימי אבותיו. בועז עובד ישי אמרו רבותינו יתר מארבע מאות שנה חיו ודוד לא חיה אלא ע' שנה. עמרם חיה קל"ז שנה ומשה לא חיה אלא ק"כ שנה לפיכך כתיב בו קריבה הן קרבו ימיך למות. יעקב כתיב בו קריבה לא הגיע לימי אבותיו. אברהם חיה קע"ה יצחק חיה ק"פ ויעקב היה קמ"ז לפיכך נאמר בו קריבה ויקרבו ימי ישראל. ויקרא לבנו ליוסף ולמה לא קרא לראובן וליהודה שראובן היה בכור ויהודה היה מלך וקרא ליוסף לפי שהיה ספק בידו לעשות לפיכך ויקרא לבנו וגו'. ועשית עמדי חסד ואמת וכי יש חסד שהוא של שקר. אלא משל הדיוט אומר מת בריה דרחמך טעון, מת רחמך פרוק. א"ל אם תעשה לי חסד אחרי מותי הוא חסד של אמת. אל נא תקברני במצרים למה שסופה של ארץ מצרים ללקות בכנים ויהיו מרחשות תחת גופי. ד"א שלא יעשוני ע"ז שכשם שנפרעין מעובדי אלילים כך נפרעין ממנה שנאמר [יב]ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים. וכן אתה מוצא בדניאל בשעה שפתר החלום לנבוכדנצר מה כתיב [יג]באדין מלכא נבוכדנצר נפל על אנפוהי ולדניאל סגד ומנחה וניחוחין אמר לנסכה ליה. אבל דניאל לא קבל שאמר כשם שנפרעין מעובדי ע"ז כך נפרעים מעצמה. וכן אתה מוצא בחירם מלך צור כיון שעשה עצמו ע"ז מה כתיב בו [יד]יען (כי) גבה לבך ותאמר אל אני א"ל הקב"ה הנה חכם אתה מדניאל שנבוכדנצר בקש להקריב לו והוא לא רצה ואת עושה עצמך אלוה ומה היה סופו על ארץ השלכתיך. ד"א אמר יעקב שלא יפדו בי המצריים כתיב בהם [טו]אשר בשר חמורים בשרם ואני נמשלתי כשה שנאמר [טז]שה פזורה ישראל וכתיב [יז]ופטר חמור תפדה בשה. ולמה האבות תובעין ארץ ישראל ומחבבין אותה א"ר אלעזר איכא דברים בגו. מהו דברים בגו [יח]אתהלך לפני ה' בארצות החיים [יט]אמר קרנא יודע היה יעקב בעצמו שצדיק גמור הוא ואם מתים שבחוצה לארץ חיים למה הטריח את בניו. שלא קבל עליו צער מחילות. כיוצא בו אתה אומר וישבע יוסף וגו' א"ר חנינא דברים בגו יודע היה יוסף בעצמו שצדיק גמור הוא ואם מתים שבחוצה לארץ חיים למה הטריח את אחיו. שלא קבל עליו צער מחילות. [כ]שנו רבותינו המוצא מת נוטלו ואת תפוסתו אמר ר' יהודה דאמר קרא ונשאתני ממצרים מקרקע מצרים טול עמי וכמה שעור תפיסה נוטל עפר תיחות וחופר בבתולה שלש אצבעות. [כא]וישתחו ישראל על ראש המטה כתיב וילכו גם אחיו ויפלו לפניו היינו דאמרי אינשי תעלא בעדניה סגיד ליה מאי בצירותיה מאחוה אלא מהכא וישתחו ישראל וגו' (כתוב ברמז תתל"ג). ויאמר ליוסף הנה אביך חולה. הנני מפרך והרביתך ונתתיך לקהל עמים וגו' [כב]כל מי שיש לו אחוזה איקרי קהל ולוי שאין לו אחוזה לא איקרי קהל. א"כ חסרו להו י"ב אמר אביי אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי (כתוב ברמז ק"ה וברמז ע"ז) אמר רבא והכתיב על שם אחיהם יקראו וגו' לנחלה הוקשו ולא לדבר אחר וכו' (כתוב ברמז ע"ה) והא חלוקין בנשיאים ההוא לחלוק כבוד לנשיאים דתניא שלמה עשה שבעה ימים חנוכה מה ראה משה לעשות שנים עשר ימי חנוכה לחלוק כבוד לנשיאים. ועתה שני בניך הנולדים לך [כג]א"ל רב פפא לאביי למימרא דנולדים דעתידי דמתילדי משמע אלא מעתה שני בניך הנולדים לך הכא נמי העתידים דמתילדי. אלא מאי דילידי משמע אלא מעתה [כד]הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו הכא נמי דהוה ועדיין מנשה לא בא. אלא משמע הכי ומשמע הכי ובנדרים הלך אחר לשון בני אדם. [כה]ואני בבואי מפדן מתה עלי רחל תני אין איש מת אלא לאשתו שנאמר [כו]וימת אלימלך איש נעמי אין אשה מתה אלא לבעלה שנאמר מתה עלי רחל. [כז]רבנן אמרי כל מי ששוהה את נדרו סוף שהוא קובר את אשתו שנאמר ואני בבואי מפדן מתה עלי רחל ואקברה שם. רבי [illegible] אומר ואומר *ואתה בית לחם אפרתה שומע אני בחלקו של יוסף בנה ת"ל [כח]הנה שמענוה באפרתה מצאנוה בשדי יער במי שנמשל ב[illegible] בנימין זאב יטרף. וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים והוא הצעיר (כתוב ברמז ט). ויברך את יוסף ויאמר האלהים אשר התהלכו (כתוב ברמז כ). האלהים הרועה אותי (כתוב ברמז לז):

קסא מח [כט]המלאך הגואל אותי רא"א הקיש גאולה לפרנסה ופרנסה לגאולה מה גאולה פלאים אף פרנסה פלאים. מה פרנסה בכל יום אף גאולה בכל יום. [ל]דבי שמואל בר נחמן אמר גדולה מן הגאולה שהגאולה על ידי מלאך דכתיב המלאך הגואל אותי ופרנסה על ידי הקב"ה דכתיב [ל]פותח את ידך ומשביע. רבי יהושע בן לוי אמר גדולה מקריעת ים סוף דכתיב [לא]לגוזר ים סוף לגזרים וסמיך ליה נותן לחם לכל בשר. ויקרא בהם שמי (כתוב ברמז קכ). [לב]וידגו לרוב בקרב הארץ כתיב בן פורת יוסף בן פרת עלי עין אמר ר' אבהו אל תקרי עלי עין אלא עולי עין זרעא דיוסף לא שלטא ביה עינא בישא. ר' יוסי בר חנינא אמר מהכא וידגו לרוב מה דגים שבים מים מכסים בהן ואין עין הרע שולטת בהן אף זרעו של יוסף אין עין הרע שולטת בהן. [לג]רבי יוחנן הוה אזיל ויתיב אשערי טבילה אמר כי סלקן בנות ישראל מנהרא מסתכלן בי ולהוי להו זרעא שפירי כוותי. אמרי ליה רבנן ולא מסתפי מר מעינא

כמ"ק ובמ"ק טו פרקי רבי אליעזר : טז בבא קמא דף צב : יז פסחים קיט : יח שמות יב : א ב"ר פרשה צו : ב תהלים קיז : ג שם כג : ד בראשית כה :
ה ד"ס א כט : ו בראשית טו : ז שם כז : ח קהלת ח : *שם : ט במדבר כה : י מלכים א א : יא שם ב : יב שמות יב : יג דניאל ב :
יד יחזקאל כח : טו שם כג : טז ירמיה נ : יז שמות לד : יח תהלים קטז : יט כתובות קיא : כ נזיר סה : כא מגילה טז : כב הוריות ו : כג נדרים ל :
כד מלכים א יג : כה סנהדרין כב : כו רות א : כז ויקרא רבה : *מיכה ה : כח תהלים קלב : כט ב"ר פרשה צז : ל תהלים קמה : לא שם קלו : לב סוטה לו :
לג ברכות כ :

סעינא בישא. אמר להו מזרעא דיוסף קא אתינא דלא שלטא בהו עינא בישא דכתיב בן פרת וגו׳ ואיכא דאמרי מהכא עין שלא רצתה לזון ממה שאינו שלה לא תשלוט בה עין הרע (כדלעיל). ואולם אחיו הקטן יגדל (כתוב ברמז יא). [לד]הנה אנכי מת רב נחמן ורב יצחק הוו יתבי בסעודתא בתר דסעוד א״ל רב נחמן לרב יצחק לימא לן מר מידי א״ל הכי אמר ר׳ יוחנן יעקב אבינו לא מת א״ל וכי בכדי ספדו ספדניא והנטו חנטיא א״ל מקרא אני דורש *ואתה אל תירא עבדי יעקב וגו׳ ואת זרעך מארץ שבים מקיש הוא לזרעו מה זרעו בחיים אף הוא בחיים. [לה]ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך וגו׳ וכי בחרבו ובקשתו לקח והא כבר נאמר [לו]כי לא בקשתי אבטח וחרבי לא תושיעני. אלא בחרבי זו תפלה. ובקשתי זו בקשה (כתוב ברמז רל״ג): [לז]אמר יעקב מה אני מניח את בני ליפול ביד אומות העולם אני נלחם כנגדם הוא דא״ל ליוסף אשר לקחתי מיד האמורי וגו׳ והיכן מצינו שלקח יעקב בחרבו ובקשתו הוי אומר בשכם (הנה אביך חולה):

מט [לח]ויקרא יעקב אל בניו לא היה צריך לומר אלא ויקרא עשו אל בניו למה שהיה גדול אלא אמר הכתוב *כי לא שאול תודך מות יהללך ומי מודה שהוא משתחוה לחי שכן כתיב חי חי הוא יודך כמוני. א״ר חנינא בנוהג שבעולם אין עבד עושה [לט]דייתיקי. ומי עושה דייתיקי בן חורין. כן עשו הרשע אינו עושה דייתיקי לא מת עשו על מטתו ומי עשה דייתיקי יעקב לכך כתיב ויקרא יעקב אל בניו. [מ]שנו רבותינו אנשי יריחו היו כורכין את שמע. כיצד אומרים שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד ולא היו מפסיקין דברי ר׳ מאיר ר׳ יהודה אומר מפסיקין היו אלא שלא היו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו וגו׳ ואנו מאי טעמא אמרינן כדרבי שמעון בן פזי. ויקרא יעקב אל בניו בקש יעקב לגלות לבניו קץ הימין ונסתלקה ממנו שכינה אמר שמא יש פסול במטתי כאברהם אבי אבא שיצא ממנו ישמעאל וכיצחק אבא שיצא ממנו עשו אמרו לו שמע ישראל וגו׳ כשם שאין בלבבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד מיד פתח ואמר ברוך שם כבוד מלכותו וגו׳. אמרי רבנן היכי נעביד נאמריה לא אמריה משה לא נאמריה אמריה יעקב התקינו שיהיו אומרים אותו בחשאי. משל לבת מלך שהריחה ציקי קדרה תאמר יש לה גנאי לא תאמר יש לה צער התחילו עבדיה הביאו לה בחשאי. [מא]זש״ה [מב]מסיר שפה לנאמנים זה יצחק ויעקב ששניהם בקשו לגלות הקץ קרא לעשו ובקש לגלות הקץ וגנזו הקב״ה ממנו שנאמר ויקרא את עשו בנו הגדול ואף יעקב בקש לגלות את הקץ שנאמר האספו ואגידה לכם. משל למה״ד לעבד שהאמינו המלך על כל מה שיש לו. נטה אותו עבד למות וקרא לבניו ובקש לעשותן בני חורין ולומר להם היכן הוא דייתיקי שלהן והאוני שלהן ידע המלך עלה המלך למעלה הימנו. נשא העבד עיניו וראה המלך והפליג הדבר שהיה מבקש לגלות להם התחיל לומר להם בני עבדיו של מלך אתם היו מכבדין אותו כדרך שכבדתי אותו כל ימי חיי. כך יעקב בקש לגלות לבניו הקץ מיד נגלה עליו הקב״ה וא״ל לבניך אתה קורא ולי אי אתה קורא. שכן אמר ישעיה [מג]ולא אותי קראת יעקב. כיון שראה אותו יעקב התחיל אומר בני בבקשה מכם כבדו הקב״ה כמו שכבדתיו אני ואבותי שנאמר האלהים אשר התהלכו וגו׳. אמרו יודעים אנו מה בלבבך שמע ישראל ה׳ וגו׳ כשם שאין בלבבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד. כיון ששמע יעקב מיד השתחוה שנא׳ וישתחו ישראל וגו׳ התחיל אומר בלחישה ברוך שם כבוד וגו׳ א״ל הקב״ה כבוד אלהים הסתר דבר אין המדות הללו שלך שנאמר הולך רכיל מגלה סוד. אקרא לאלהים עליון וגו׳ מדבר ביעקב בשעה שנכנסו בניו לברכה התחיל מחלק להם [מד]פרוקפאות. ומנין שהסכים הקב״ה על ידו את מוצא כל מה שברך יעקב את השבטים כך ברכן משה אימתי בשעה שהיה מסתלק מן העולם הוי ויקרא יעקב אל בניו. מהו האספו הטהרו כשם שנאמר תסגר מרים ואחר תאסף. דבר אחר העשו אספות. כיון שבאו אצלו אמר ראובן בכורי אתה. [מה]ראובן בכורי אתה בכור אתה לנחלה בכור אתה ליוחסין. בכור לתשובה וישב ראובן אל הבור. בכור לנחלה ומקנה רב היה לבני ראובן. בכור לגלות ויגלם לראובני ולגדי. בכור לערי מקלט את בצר במדבר. בכור ליוחסין כי הוא הבכור ובחללו יצועי אביו ממון נטלו ממנו ולא להתיחס וכו׳ (כתוב ברמז תת״א). ד״א ראובן בכורי אתה וכל המתנות הן ראויין לך דכתיב וראשית כל בכורי כל וכל תרומת כל וחלה מנין ראשית עריסותיכם וגו׳ לכן נאמר ראשית אוני. יתר שאת זו לויה דכתיב [מו]וכנניהו שר הלוים במשא יסור במשא ואומר בכתף ישאו וכתיב וישא אהרן את ידיו. ויתר עז זה המלכות. פחז כמים נדמית [מח]לפחוזים המקפיצים. ר׳ נתן דורש לשבח בכורי אתה לך נאה הבכורה שאר בכורות גזלנין וחמסנין שנאמר ויצא עשו השדה וגו׳ אבל אתה לא חטאת אלא מן ההפקר שנאמר וימצא דודאים. שאר בכורות שונאין זה את זה קין להבל ישמעאל ליצחק עשו ליעקב אבל אתה ויאמר אלהם ראובן אל תשפכו דם. כחי שהעמיד גבורים בעלי כח שנאמר ארבעים אלף חלוצי צבא. שאת בנחלה ששים עיר כל חבל ארגב. ויתר עז שהיו גבורים דכתיב פני אריה פניהם. פחז כמים רמזו שאינו מתקרב עד שיקרבו משה העולה מן המים שנא׳ כי מן המים משיתהו. מהו אומר יחי ראובן ואל ימות. ד״א ראובן בכורי אתה כחי וראשית אוני שלא ראה אבינו יעקב קרי פ״ד שנים עד שנולד ראובן. יתר שאת ויתר עז א״ל ראוי אתה לטול שלשה חלקים יותר על אחיך הבכורה והכהונה והמלכות וכשחטאת נתנה הבכורה ליוסף והכהונה ללוי והמלכות ליהודה. פחז כמים אל תותר (כדכתוב ברמז קל״ז). אז חללת יצועי עלה א״ל בני אין לך רפואה עד שיבא מי שכתוב בו ומשה עלה וכיון שבא משה ועמד בהר עיבל ומינה שבטו של ראובן על הברכות ואמר ארור שוכב עם אשת אביו ידעו כל ישראל שהיה ראובן זכאי ונתרפא ומחל לו הקב״ה. [מט]שמעון ולוי אחים בסודם אל תבא נפשי בקהלם אל תחד כבודי בקש רחמים על עצמו שלא יחשב עמהם שנאמר בסודם אל תבא נפשי אלו מרגלים. בקהלם אל תחד כבודי אלו עדת קרח. [נ]כשהטאו השבטים האלה בקהלם לא יזכר שמי שם כתיב *זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני וכן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי:

קנח [נא]ארור אפם כי עז. בשעה שהרגו שכם וכל אנשי העיר לא נמלכו באביהם וארור כעסם ביותר לפיכך אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל להעמיד משמעון סופרים ומשנים בבתי כנסיות ומשבט לוי בתי מדרשות שהיו עוסקין בתורה. ד״א שמעון ולוי אחים וכולם אינם אחים אלא אחים בעצה נטלו עצה על שכם והחריבוה שנאמר *ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי והם נטלו עצה על יוסף ובקשו להרגו שנאמר ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלומות הלזה בא ועתה לכו ונהרגהו מי היו אם תאמר ראובן הרי ראובן בקש להצילו שנאמר וישמע ראובן ויצילהו מידם. אם תאמר יהודה הרי אמר מה בצע כי נהרוג את אחינו. ואם תאמר בני השפחות הרי כבר נאמר והוא נער את בני בלהה אלא מי הם זה שמעון ולוי דכתיב בהם שמעון ולוי אחים. וכן כשבאו למצרים אמר יוסף אם אני מניח שמעון ולוי במקום אחד הן נוטלין עצה ומחריבין כרך גדול של מצרים. לפיכך הפריש שמעון מלוי שנאמר ויקח מאתם את שמעון. וכיון שהפריש אותם נעשה לוי יחידי שנאמר ויפתח האחד את שקו. וכי אחד היה אלא זה לוי הנשאר יחידי מזוגו באותה שעה תשש כחו של לוי לכך נאמר שמעון ולוי אחים:

קנט יהודה אתה יודוך אחיך א״ר תנחום בר חנילאי כשהוכיח יעקב את ראובן ושמעון הוריקו פניו של יהודה ונתירא שלא יוכיחו במעשה תמר. מיד קראו ופייסו יהודה אתה יודוך אחיך זש״ה ע״י אסף [נב]זובח תודה יכבדנני מקרא זה לא אמרו אלא כנגד צדיקים שכובשין את יצרם ומודין במעשיו שכל המודה במעשיו זוכה לחיי העוה״ב שנאמר זובח תודה יכבדנני. וכן אתה מוצא ביהודה שהודה במעשה תמר א״ל הקב״ה אתה הצלת תמר ושני בניה מן השרפה ואת יוסף מן הבור שנאמר ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע כי נהרוג את אחינו, חייך שאני מציל מבניך ד׳ אחד מן הבור דניאל כנגד יוסף וג׳ מן האש חנניה מישאל ועזריה כנגד פרץ וזרח ותמר. וכל מי שאינו מודה במעשיו הקב״ה מקללו שכן מצינו בקין בשעה שהרג את אחיו א״ל הקב״ה היכן הבל אחיך אמר לפניו רבש״ע אני והבל הבאנו דורון לפניך שלו קבלת ולי ההזרת בפחי נפש. ממני אתה מבקשו והלא אינו מתבקש אלא ממך שאתה משמר את כל הבריות. א״ל הקב״ה אני מודיעך היכן הוא. אמר לפניו רבש״ע גדול עוני מנשוא לא יהא עוני גדול מששים רבוא שהן עתידין להכעים לפניך במדבר וכיון שאומרים לפניך נושא עון מיד אתה מוחל להם שנאמר [נג]ויאמר ה׳ סלחתי כדברך. באותה שעה אמר הקב״ה אם אני מוחל מיד אני נועל דלת בפני בעל תשובה מיד מחל לו הקב״ה מחצה. שבתחלה א״ל נע ונד תהיה בארץ ולפי שלא עשה תשובה שלמה כתיב וישב בארץ נוד. מכסה פשעיו לא יצליח זה קין. ומודה ועוזב ירוחם זה יהודה. ולפי שגרם יהודה לראובן שהודה לפיכך סמכו משה שנאמר יחי ראובן ואל ימות וזאת ליהודה ועליהן כתיב אשר הכמים יגידו. יהודה אתה יודוך המליכו על אחיו זו מלכות דוד. ד״א יודוך

מב-ק ובמ"ק לד תענית ע : *ירמיה מו : לה ב"ב קכג : לו תהלים מד : לז ב"ר פרשה צז : לח ילמדנו רמז ל"א ול"ב ול"ג ול"ד : *ישעיה מא : לט דייתיקי שטר צוואה :
מ פסחים נו : מא ב"ר פרשה צח : מב איוב יב : מג ישעיה מג : מד פרוקפאות מתנות וכבודים : מה מדרש הבכיר : מו ד"ס א טו : מח לפחוזים
כנ"ב-ק לקמן בל"ל כת"יס וכי"י במ"ר : מט סנהדרין קט : נ תנחומא : *במדבר כה : נא ב"ר פרשה צח : *בראשית לד : נב תהלים נ : נג במדבר יד :

ירוך למלוך עליהן בעולם הזה ובעולם הבא. ועמדו ממנו מלכים שנאמר *[*]ואלה תולדות פרץ רחבעם אביה אסא עד יכניה וכן לעולם הבא ודוד עבדי נשיא להם לעולם. ועוד משבט יהודה יצתה אלישבע אם הכהונה. ועוד משבט יהודה יצא נחשון ראש לנשיאים. ועוד במסעות היה ראשון ונסע דגל מחנה יהודה. ועוד משבט יהודה יצא בצלאל שעשה המשכן וכל כליו. אחר מיתת יהושע שאלו מי יעלה לנו בתחלה ויאמר ה' יהודה יעלה. ומשבט יהודה יצא עתניאל ראשון לשופטים. ועוד משבט יהודה בועז. ועוד משבט יהודה יצא שלמה והוא בנה את בית המקדש. ועוד משבט יהודה יצא יהושפט ויותם ויאשיהו וזרובבל בן שלתיאל פחת יהודה ומלך המשיח. שלמה בנה בית ראשון זרובבל בנה בית שני ומלך המשיח עתיד לבנות בית המקדש. יהודה (א) הרביעי לשבטים כנגן דל"ת שהוא רביעי באל"ף בי"ת. וביום הרביעי נתלו המאורות וכתיב במשיח *[נ]וכסאו כשמש נגדי. ונוצלו מבניו ד' אחד מבור אריות וג' מכבשן האש. דוד (הוא) אות רביעי הוא ראש וסוף שנאמר לא יסור שבט מיהודה וגו' וכתיב *[נא]ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם וכתיב *[נב]לעולם אשמר לו חסדי. וכשם שביום רביעי נתלו המאורות כך יהודה נולד רביעי לשבטים. ויהודה נמנה ראש לשבטים בד' מקומות כנגד לידתו. ועוד כתיב בקרבן נחשון וקרבנו קערת כסף ובכולן כתיב קרבנו. הוסיף לנחשון ו' רמז ליהודה שיצאו ממנו ו' צדיקים ויתברכו כל או"א בו' מדות. בדוד כתיב *[נג]יודע נגן וגבור [חיל] ואיש מלחמה ונבון דבר [ואיש תאר] וה' עמו. וכתיב בדניאל חנניה מישאל ועזריה ו' הברים *[נד]ילדים אשר אין בהם כל מום וגו'. וכתיב בחזקיהו שש מדות *[נה]ויקרא שמו פלא יועץ וגו' וכתיב בדניאל *[נו]די רוח יתירא ביה וכתיב ביה *[נז]מפשר חלמין ואחוית אחידן ומשרא קטרין. וכתיב במלך המשיח *[נח]ונחה עליו רוח ה' וגו'. אמר יעקב יהודה בני גלוי וידוע לפני הקב"ה שאתה הצלת את יוסף מן המיתה שאלולי אתה הרגוהו שמעון ולוי ועכשיו תזכה שיודו לך אחיך שהצלת את יוסף מן המיתה ולא נטרדו אחיך לגיהנם. אף בעולם הבא תזכה שיקראו כולם על שמך יהודים: [נד]ידך בעורף אויביך. א"ל בני הקשית ערפך ובשת עצמך במעשה תמר תזכה שתהרוג אויביך בדבר שהוא נושקו על ערפו וזה הקשת. [נה]ידך בעורף אויביך איזו היא מלחמה שצריכה יד כנגד העורף הוי אומר זה קשת. רבי אלעזר אומר ידיו רב לו איזו היא מלחמה שצריכה שתי ידים הוי אומר זה קשת:

קס [נ]גור אריה יהודה זה משיח בן דוד שיצא משני שבטים אביו מיהודה ואמו מדן ושניהם נקראו אריה שנאמר גור אריה יהודה ודן נקרא גור אריה שנאמר [נ]דן גור אריה. אמר ליה יהודה בני מסולק אתה מאותו עון שאמרת טרף טרף יוסף. [נ]לא יסור שבט מיהודה אלו ראשי גליות שבבבל שרודין את ישראל בשבט. ומחוקק מבין רגליו אלו בני בניו של הלל שמלמדין תורה ברבים. ד"א לא יסור שבט מיהודה זה משיח בן דוד שהוא עתיד לרדות המלכות בשבט שנאמר [נט]תרועם בשבט. ומחוקק מבין רגליו אלו יושבי יעבץ שמורין הלכות בארץ ישראל בסנהדרי גדולה שהיא יושבת בחלקו של יהודה שנאמר [ס]ומשפחות סופרים יושבי יעבץ. עד כי יבא שילה שעתידין כל האומות להביא דורון לישראל ולמלך המשיח שנאמר [סא]יובל שי לה' צבאות. ולו יקהת עמים זו ירושלים שהיא עתידה להקהות שניהם של אומות העולם שנאמר [סב]ביום ההוא אשים את ירושלים אבן מעמסה לכל העמים. [סג]הרואה גפן בחלום אין אשתו מפלת נפלים שנאמר [סד]אשתך כגפן פוריה. שורקה יצפה למשיח שנאמר ולשורקה בני אתונו. כי אתא רב דימי אמר אוסרי לגפן עירה אין לך גפן וגפן שאינו צריך עיר אחד לבוצרה. ולשורקה בני אתונו אפי' אילן סרק עושה משאות שתי אתונות. ושמא תאמר אין בו יין ת"ל כבס ביין לבושו. ושמא תאמר אינו אדום ת"ל ומדם ענבים סותה. ושמא תאמר אין בו טעם ת"ל חכלילי כל חיך שטועמו אומר לי לי. ושמא תאמר לנערים יפה לזקנים אינו יפה ת"ל ולבן שנים אל תקרי לבן שנים אלא לבן שנים. מסייע ליה לרב יצחק דאמר יפה יין לזקנים כחלב לתינוקות שנאמר ולבן שנים מחלב. פשטיה דקרא במאי כתיב אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע רמוז לי בעיניך דטב לי מחמרא ואחוי לי בשינך דטב לי מחלבא. אמר [רבי יוחנן טוב] המלבין שנים לחבירו יותר ממשקהו חלב שנאמר ולבן שנים אל תקרי לבן אלא לבון שנים. לא כעולם הזה העולם הבא בעולם הזה יש צער לבצור ולדרוך אבל לעולם הבא כל אחד ואחד יוצא לשדה ומביא ענבה בקרון או בספינה ומניחה בקרן זוית [ומספק הימנו כפיטוס] גדול ועציו מסיקן תחת התבשיל. ודם ענב תשתה חמר אין לך ענבה וענבה שאינה עושה ששים גרבי יין שנאמר חמר לא תקרי חמר אלא חומר:

קסא זבולן לחוף ימים בסחורתו ויששכר בתורתו וזה עם זה שותפות בעולם הזה ובעולם הבא. [סה]מה ראה יעקב אבינו שברך זבולון אחר יהודה והלא יששכר גדול ממנו. אלא צפה אבינו יעקב וראה שעתידה ירושלים ליחרב ועתידה סנהדרין שתעקר ממקומה משבטו של יהודה ולקבוע בחלקו של זבולון לפי שבתחלה גלתה סנהדרין וישבה לה ביבנה ומיבנה לאושא ומאושא לשפרעם ומשפרעם לבית שערים ומבית שערים לצפורי וצפורי היא חלקו של זבולון ואח"כ גלתה מצפורי לטבריא וכן ישעיה אמר [סו]ישפילנה [ישפילה] עד ארץ יגיענה עד עפר. א"ר יוחנן טבריא היא משלמת למשיח שנאמר [סז]תרמסנה רגל רגלי עני פעמי דלים מה כתיב אחריו והוכן בחסד כסא. באותה שעה נפרע הקב"ה מהרשעים פורענות גדולה שאין לה הפסק וקץ ומורידן לגיהנם ונדונין שם לדורי דורות שנאמר [סח]ויצאו וראו בפגרי האנשים. וכ"כ למה שנתן להם הקב"ה ליסוריהן של צדיקים [קץ] בעולם הזה באותה שעה מגעת פורענות של רשעים שאין לה קץ לעולם (וקץ) ויסורים של צדיקים הקב"ה מעבירן מן העולם שנאמר [סט]קץ שם לחשך. [ע]ההוא דהוה קאמר אכיף ימא אנא יתיב כד אתא בדקו ואשכחו דמזבולון קאתי דכתיב זבולן לחוף ימים ישכון. [עא]חייו של יששכר מנין לו מזבולון שהוא עוסק בפרקמטיא שלו ומאכיל את יששכר שהוא בן תורה הה"ד זבולן לחוף ימים ישכון. בשביל כך יששכר חמור גרם. וכשבא משה לברך את השבטים הקדים ברכת זבולון לברכת יששכר הה"ד שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך. אתה מוצא יששכר תשיעי לשבטים והוא הקריב שני למלך דכתיב בשני הקריב נתנאל בן צוער נשיא יששכר מפני שהוא היה בן תורה. [עב]אמר רבא לא משכחת צורבא מרבנן דמורי אלא דאתי מלוי או מיששכר. מלוי דכתיב יורו משפטיך ליעקב. יששכר דכתיב [עג]ומבני יששכר יודעי בינה לעתים. ואימא מיהודה דכתיב [עד]יהודה מחוקקי. אסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא קאמינא. אשרי הצדיק ואשרי שכונותיו יהודה ויששכר וזבולון שהיו סמוכין לאהרן ולמשה שנאמר [עה]והחונים לפני המשכן קדמה לפני וגו' נעשו גדולים בתורה שנאמר יהודה מחוקקי. וכן מבני יששכר יודעי בינה לעתים ומזבולון מושכים בשבט סופר. אבל מן הדרום בני קהת וסמוכים להם ראובן ושמעון וגד והיו שרוין עם קרח אדם בעל מחלוקת אבדו עמו במחלוקתן. מכאן אמרו אוי לרשע אוי לשכנו טוב לצדיק טוב לשכנו: [עו]יששכר חמור גרם כשם שהחמור הזה שובר הגרם והעצם כך היו שבטו שוברין כל ישראל בהלכה שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים שהעמיד מאתים ראשי סנהדראות. חמור גרם ליששכר (ברמז תשס"ז). יהי דן נחש עלי דרך זה שמשון שצפה יעקב אבינו שהוא עומד בין העמודים והתפלל עליו שיתן לו הקב"ה כח ה' אלהי זכרני נא ופקדני וחזקני: [עח]ההוא דאמר להו דון דיני אמרי ש"מ מדן קאתי דכתיב דן ידין עמו. [עט]א"ר יוחנן שמשון דן את ישראל כאביהן שבשמים שנאמר דן ידין עמו כאחד. א"ר יוחנן בלעם חגר ברגל אחת היה שנא' *וילך שפי. שמשון בשתי רגליו שנאמר שפיפון עלי אורח. נפתלי אילה שלוחה מלמד שקפץ למצרים והביא שטר בידו מן המערה לקבור את אביו. [פ]גד גדוד יגודנו שכל שבטו של גד כשהיה אחד מהם יוצא למלחמה היה נוצח והיו הרוגיהם ניכרים וטרף זרוע אף קדקד. מאשר שמנה לחמו שהיו מספיקין שמן המשחה לבית המקדש. בן פורת יוסף מלמד שאין עין הרע שולטת בזרעו של יוסף. בנות צעדה עלי שור [פא]שהיו המצריות בנות מלכים מבקשים לראות פני יוסף ולא תלה עיניו באחת מהן ולא הרהר באחת מהן לכך זכה לירש שני עולמים (כתוב לעיל על וידגו לרוב בקרב הארץ). [פב]מעשה בר' מתיא בן חרש שהיה יושב בבית המדרש ועוסק בתורה והיה זיו פניו דומה לחמה וקלסתר פניו דומה למלאכי השרת שמימיו לא נשא עיניו לאשה בעולם. פעם אחד עבר שטן ונתקנא בו אמר אפשר אדם כמו זה לא חטא אמר לפני הקב"ה רבש"ע רבי מתיא בן חרש מה הוא לפניך א"ל צדיק גמור הוא. אמר לפניו תן לי רשות ואסיתנו א"ל אין את יכול לו אעפ"כ א"ל לך. נדמה לו כאשה יפה שלא היתה כדמותה מעולם מימות נעמה אחות תובל קין שטעו בה מלאכי השרת שנאמר ויראו בני האלהים את בנות האדם עמד לפניו כיון שראה אותו הפך פניו ונתן לאחריו. שוב בא ועמד לו על צד שמאלו הפך פניו לצד ימין היה

מב"ק ובמ"ק **רות ד: *נ תהלים פט: *נא ש"ב ז: *נב תהלים פט: *נג ש"א ט"ז: *נד דניאל א: *נה ישעיה ט: *נו דניאל ה: *נז שם: *נח ישעיה יא: נד ברמז קסב: נה ע"ז כה:
נו ב"ר פרשה צח: נז דברים לג: נח הוריות יא: נט תהלים ב: ס דה"א ב: סא ישעיה יח: סב זכריה יב: סג ברכות נז: סד תהלים קכח: סה כתוב
ברמז קל: סו ישעיה כו: סז שם: סח שם סו: סט איוב כח: ע פסחים ד: עא ב"ר פרשה צח: עב יומא כו: עג דה"א יב: עד תהלים ס: עה במדבר ג:
עו ב"ר פרשה צח: עח פסחים ד: עט סוטה י: *במדבר כג: פ כתוב ברמז קסב, ילמדנו ברמז ל"ו: פא כתוב ברמז תתפ"ג: פב מדרש הבכיר:

את רענן (א) הרביעי לשבטים כגון דלית כו', שיהודה נקרא על שמו של הקב"ה רק שהוסיפו לו ד' ע"ש שהוא רביעי לשבטים:

היה מתהפך לו מכל צד. אמר מתירא אני שמא יתגבר עלי יצה"ר ויחטיאני מה עשה אותו צדיק קרא לאותו תלמיד שהיה משרת לפניו א"ל לך והבא לי אש ומסמר הביא לו מסמרין ונתנום בעיניו כיון שראה השטן כך נזדעזע ונפל לאחוריו. באותה שעה קרא הקב"ה לרפאל א"ל לך לרפא את ר' מתיא בן חרש. בא ועמד לפניו אמר לו מי אתה אמר לו אני הוא רפאל ששלחני הקב"ה לרפאות את עיניך אמר לו הניחני מה שהיה היה. חזר לפני הקב"ה אמר לפניו רבונו של עולם כך וכך אמר לי מתיא אמר לו לך ואמור לו אני ערב שלא ישלוט בו יצר הרע. מיד רפא אותו. מכאן אמרו חכמים כל מי שאינו מסתכל בנשים על אחת כמה וכמה באשת חברו אין יצה"ר שולט בו (כתוב לעיל בפסוק ואחר נגש יוסף ורחל). ותשב באיתן קשתו (כתוב ברמז קמ"ז). ולקדקד נזיר אחיו (כתוב לעיל ברמז ק"ל). בנימין זאב יטרף דכתיב *וראיתם [והנה] אם יצאו בנות שילו וגו' וחטפתם. ד"א זה אהוד **ויעש לו אהוד חרב. דבר אחר בבקר יאכל עד זו יריחו שהיא מתבכרת בפירותיה ולערב יחלק שלל זו בית אל שהיא מלקשת בפירותיה. דבר אחר בבקר יאכל עד זה שאול דכתיב ***ושאול לכד (את) המלוכה. ולערב יחלק שלל הנה בית המן נתתי לאסתר. ד"א בבקר יאכל עד את הכבש אחד תעשה בבקר. ולערב יחלק שלל ואת הכבש השני תעשה בין הערבים. ולישרים סודו כל מה שהצדיקים עושין ברוח הקודש הן עושין. יעקב כשברך שבטי יהודה ברכו באריה ומזווגו כנגד מלכות בבל דכתיב *[פג]קדמיתא כאריה. ביד מי מלכות בבל נופלת ביד דניאל חנניה מישאל ועזריה ויוסף מזווגו כנגד מלכות הרביעית. מסורת היא בידינו שאין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל שבטו של לוי כנגד מלכות יון ובני חשמונים היו משבט לוי. ובנימין כנגד מלכות מדי שמרדכי פורע ממנו שהוא משבט בנימין:

[פד]כל אלה שבטי ישראל שנים עשר לא פחות ולא יותר אפילו רבקה ראתה אותם שנאמר ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך וכו' (כדלעיל). וזאת אשר דבר להם אביהם ברך אותם אין כתיב כאן אלא ויברך אותם למה כן אלא בשביל שנתן ליהודה גבורתו של ארי וליוסף גבורתו של שור ולנפתלי קלותו של איל ולדן נשיכתו של נחש תאמר שזה גדול מזה לכך כללן באחרונה שנאמר איש אשר כברכתו ב־ך אותם. ולפי שחלק להם את הארץ ונתן ליהודה ארץ עושה שעורים ולבנימין ארץ עושה חטים אעפ"כ כלל אלו כאלו הוי וזאת אשר דבר להם אביהם. זאת אין כתיב כאן אלא וזאת אמר עתיד אדם כיוצא בי לברך אתכם וממקום שפסקתי הוא מברך אתכם שנא' וזאת אשר דבר להם. וכיון שעמד [משה] פתח להם [פו]וזאת הברכה מהיכן שפסק להם אביהם א"ל הברכות אימתי מגיעות אתכם משעה שתקבלו התורה אמר משה מזקנים אתבונן. יצחק כשברך את יעקב ברכו באל שדי יברך אותך. במה חתם בקריאה ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו. ואף יעקב התחיל בקריאה ויקרא יעקב אל בניו וחתם בזאת אשר דבר. ומשה התחיל לברך במקום שפסק יעקב וזאת הברכה וחתם באשריך ישראל מי כמוך. ודוד פתח במקום שפסק משה שנאמר אשרי הרי מזקנים אתבונן. אני נאסף אל עמי אמר להם אם זכיתם נטפלתם בי ואם לאו משאני הולך מן העולם אני הולך נאסף לעמי. וכיון שנסתלק ויעשו לו בניו כאשר צום: ויכל יעקב לצוות את בניו מה צום לטעון את מטתו שלשה מן המזרח ושלשה מן הדרום ושלשה מן הצפון ושלשה מן המערב. אמר אל יטעון מטתי א' מבני בניכם שיש בהם מבנות כנען שנאמר *ושאול בן הכנענית:

נ [פה]בקברי אשר כריתי לי אמר רבי כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למכירה כירה. ויעל יוסף לקבור את אביו יוסף זכה לקבור את אביו ואין באחיו גדול ממנו שנאמר ויעל יוסף לקבור את אביו. ומי לנו גדול מיוסף שלא נתעסק בו אלא משה. מאי שנא מעיקרא דכתיב ויעל יוסף וגו' והדר וכל בית יוסף ואחיו ובית אביו מאי שנא לבסוף דכתיב וישב יוסף מצרימה הוא ואחיו וכל העולים אתו אמר רבי יוחנן בתחלה עד שלא ראו כבודן של ישראל לא נהגו בהן כבוד ולבסוף שראו כבודן של ישראל נהגו בהן כבוד שנא' ויבואו עד גרן האטד וכי יש גורן לאטד אמר רבי אבהו מלמד שהקיפו כתרים לארונו של יעקב כגורן זה שמוקף לו אטד שבאו בני ישמעאל ובני עשו ובני קטורה למלחמה וכיון שראו כתרו של יוסף תלוי בארונו של יעקב נטלו כולן כתריהם ותלאום בארונו של יעקב. תנא ל"ו כתרים נתלו בארונו של יעקב. [פו]ויספדו שם מספד גדול ומאלו. רבי אליעזר אמר התירו אזורי מתניהם וחלקו כבוד ליעקב. רבי שמואל אמרי בתרי כתפותיהם התירו. ורבנן אמרי באצבע הראו ארונו ואמרו אבל כבד זה למצרים לפיכך נתן להם הקב"ה גורן. ויעש לאביו אבל שבעת ימים ומנין שאבל שבעת ימים (ב) דכתיב ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים. ולמה שבעת ימים כנגד שבעת ימי המשתה. כל עומת שבא כן ילך. אמר להם בעולם הזה נצטערתם עם הצדיק ועשיתם לו אבל שבעת ימים לעולם הבא אני מחזיר אותו אבל לשמחה שנאמר והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם:

קנב כיון שהגיע למערת המכפלה אתא עשו וקא מעכב. אמר ממרא קרית ארבע זוגות אדם וחוה אברהם ושרה יצחק ורבקה איהו קברה ללאה בדידיה האי דפש דידי הוא. אמרי ליה זבינתיה. אמר להו נהי דזבינית בכירותי פשיטותאי מי זבינית. אין דכתיב בקברי אשר כריתי לי אין כירה אלא לשון מכירה. א"ל הבו לי איגרתא א"ל איגרתא בארעא דמצרים ומאן ניזל ליזל נפתלי דקליל דכתיב נפתלי אילה שלוחה הנותן אמרי שפר אל תקרי אמרי שפר אלא אמרי ספר. חושים בריה דדן הוו [פז]יקירן ליה אודניה א"ל מאי האי א"ל קא מעכב האי עד דאתי נפתלי מארעא דמצרים א"ל עד דאתי איגרתא מארעא דמצרים יהא אבי אבא מוטל בבזיון שקל קולפא מחייה ארישיה נתרן עיניה נפלה אכרעיה דיעקב פתחינהו יעקב לעיניה ואחיך. והיינו דכתיב [פח]ישמח צדיק כי חזה נקם פעמיו ירחץ בדם הרשע. באותה שעה נתקיימה נבואתה של רבקה דכתיב [פט]למה אשכל גם שניכם יום אחד. [צ]אית דאמרי יהודה הרג את עשו אימתי בשעה שמת אבינו יצחק והלכו יעקב ועשו וכל השבטים לקבור אותו דכתיב ויקברו אותו עשו ויעקב בניו. היו כלם במערה עומדים ובוכין והשבטים עומדים וחולקין כבוד ליעקב. יצאו חוץ למערה כדי שלא יהא יעקב בוכה ומתבזה לפניהם. התחיל עשו נכנס למערה נסתכל יהודה וראה שנכנס עשו אחריו אמר שמא הורג את אבא בפנים. נכנס ומצא את עשו שהוא מבקש להרוג את אביו. מיד עמד והרגו מאחוריו. הוא שאביו מברכו ידך בעורף אויביך. ולמה לא הרגו בפניו מפני שהיה קלסתר פניו דומה לו לכך חלק לו כבוד והרגו מאחוריו. ולמה ברכו בעורף כמה נתחבט יהושע לפני הקב"ה שינתן לו העורף ולא ניתן. מנין שכן הוא אומר [צא]בי ה' מה אומר אחרי אשר הפך ישראל עורף לפני אויביו. אעפ"כ לא הועיל לו כלום. ולמי ניתן העורף לשבטו של יהודה שנאמר ידך בעורף אויביך. וכן דוד הוא אומר [צב]ואויבי תתה לי עורף. אמר דוד [צג]פוזמיקין שלי הוא שנאמר וזאת ליהודה. ממי את למד מגלית שנאמר *ותטבע האבן במצחו ויפל על פניו לא הוה צריך לומר אלא לאחוריו והמלאך דחפו על פניו לקיים מה שנאמר ואויבי תתה לי עורף. ואי לא עסק ביה יוסף אחיו מי לא הוו עסקי ביה והכתיב וישאו אותו בניו ארצה כנען אמרו הניחו כבודו במלכים יותר מבהדיוטות. ויעשו בניו לו (כתוב ברמז תרפ"ה):

[צד]ויראו אחי יוסף כי מת אביהם מה ראו כל ימים שהיה יעקב קיים היה סועד עמהם והיו אוכלין על שלחנו. וכיון שמת יעקב לא אכלו על שלחנו. אמרו יש רעה טמונה בלבו של יוסף והשב ישיב לנו וגו'. ויצוו אל יוסף למי צוו לבלהה. אנא שא נא אמר הקב"ה אתם אמרתם בלשון אנא (ג) עתיד כהן גדול ליכנס לבית קודש הקדשים ומלמד סניגוריא על בניכם בלשון הזה אנא השם. ועתה שא נא לפשע עבדי אלהי אביך אלהי קיים. ויבך יוסף על שחשדוהו: [צה]כה תאמרו ליוסף אמר רבי יוסי בר חנינא כל המבקש *מטו מחברו אל יבקש ממנו יותר משלשה פעמים שנאמר כה תאמרו ליוסף אנא שא נא וגו'. [צו]אמר רבי אלעאי מותר לשנות בדבר השלום שנאמר כה תאמרו ליוסף אנא שא נא. רבי נתן אומר מצוה שנאמר *ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני ויאמר לו ה' עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבוח לה' באתי. תנא דבי רבי ישמעאל אמרי גדול השלום שאפילו הקב"ה שינה בו כתיב ואדוני זקן וכתיב לבסוף ואני זקנתי. [צז]וינחם אותם וידבר על לבם מלמד שאמר להם דברים המתקבלים על הלב ומה עשרה נרות לא יכלו לכבות נר אחד היאך יכול נר אחד לכבות עשרה נרות. ד"א וידבר על לבם אמר רבי שמלאי אמר להון אתון רישא ואנא גופא אין אזל רישא מה גופא טב. ד"א אמר להם נמשלתם כעפר הארץ וכחול ימים וככוכבי השמים הרי אני הולך ועושה מלחמה עמהן אם יכולתי להם הרי אני יכול

כמ"ק ובמ"ק *שופטים כא: **שם ג: ***ש"א יד: *פג דניאל ז: פג ב"ר פרשה לט: פד דברים לג: *ברכות מו: פה ר"ה כו: פו כתוב ברמז רנה: פז יקירן תרט: פח תהלים נח: פט ברכות כו: צ סוטה: צא יהושע ז: צב ש"ב כב: צג פוזמיקין מנעל: *ש"א י"ז: צד ב"ר פ"ק: צה יומא פו: *מטו בקשה: צו יבמות סה: *ש"א ט"ז: צז מגילה טז:

וית רענן (ב) דכתיב ומפתח אהל מועד כו' ושמרו אבלות על נדב ואביהוא כדאיתא לקמן: (ג) עתיד כ"ג וכו', י"ל דאיתא במשנה פ"ק דיומא שחשדו לכ"ג בצדוקי והיה פורש ובוכה ואפילו הכי התפלל עליהם ה"נ יוסף חשדוהו ובכה ואפ"ה התפלל עליהם

יכול לכם ואם לא יכולתי להם איני יכול לכם. ד"א א"ל מה אעשה צח אנטידיקוס של אבא אבא מוליד ואנא קובר. ד"א א"ל מה אעשה אנטידיקוס של הקב"ה [הקב"ה] מברך ואנא צט מוסיף. ד"א אמר להם אתם מנהג סדורו של עולם י"ב שעות ביום י"ב שעות בלילה י"ב חדשים י"ב מזלות י"ב שבטים יכול אני לבטל מנהג סדורו של עולם. ד"א א"ל עד שלא ירדתם לכאן היו המצרים נוהגין בי עבדות. משירדתם לכאן הודעתם ק גינוסיא שלי. ואם אני הורג אתכם יהו המצרים אומרים כת של בחורים ראה ואמר אלו אחי הם תדע לך שהוא כן שלאחר זמן עלה עליהם והרגן. ד"א אמר להם אם אני הורג אתכם עכשיו יהו המצריים אומרים עם אחיו לא משמר אמנה עמנו על אחת כמה וכמה לפיכך וינחם אותם וידבר על לבם. והלא דברים קל וחומר ומה יוסף שהיה מדבר על לבם של אחיו דברים טובים דברים נחומים נחמם. כשיבא הקב"ה לנחם את ירושלים כדכתיב קא דברו על לב ירושלים על אחת כמה וכמה הוי קב נחמו נחמו עמי וכתיב קג כי נחם ה' ציון נחם כל חרבותיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ה' ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה:

מ"ק ובמ"ק צח אנטידיקוס בעל דין: צט מוסיף כרכס סגי' ממעט: ק גינוסיא יחוסי: קא ישעיה מ: קב שם: קג שם נא:

שבח לאל ראשית. שסימתי ספר בראשית:

מזית רענן

במדרש יודע ה' ימי תמימים כשם שהן תמימים כך שנותיהן תמימים בת כ' כבת ז' לנוי וכו' ד"א זו שרה שהיתה תמימה במעשים א"ר יוחנן כהדא עגלא תמימתא ונחלתם לעולם תהיה שנאמר ויהיו חיי שרה ע"כ. והוא תמוה. ונראה להכין דהענין דיש רמ"ח אברים באדם כנגד רמ"ח מצות עשה ורמ"ח ימים שקורין בתורה בשנה ושס"ה גידין כנגד שס"ה מצות ל"ת. ולכן נ"ל דקחשיב בקדושין מ"ע שזמן גרמא נשים פטורות סוכה לולב שופר ציצית ותפילין וכהנו התוספות ציצית איכא מ"ד דחייבות דלילה זמן ציצית הוא וא"כ נשארו ד' לפי שאשה יש לה ד' אברים יתרים כדאיתא בנדה וקי"ל כל יתר כנטול דמי ז"כ ה"ל ד' חסרים ולכן פטורה מד' מצות. וזש"ה כשם שהם תמימים פי' צדיקים כך שנותיהן תמימים פי' שנותיהן הם נגד ל"ת והם תמימים שאשה חייבת בכל מצות ל"ת אע"פ שהזמן גרמא. אבל מ"ע שהם נגד האברים אינן תמימים שהן חסרים ד'. ד"א זו שרה שהיתה תמימה במעשים דייקא פי' אפי' במ"ע היתה תמימה שאע"פ שלא היתה מצווה המצות עשה שהזמן גרמא מ"מ היתה מקיימת וא"כ היתה תמימה. אך קשה הא אמר ר"ח גדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה א"כ לא היתה בשלמות לז"א ר"י כהדא עגלא תמימתא דקי"ל עגלה ערופה אין מום פוסל בה אבל מחוסר אבר פוסל בה ומייתי לה בירושלמי מקרבן ב"כ. והתוספות סוף ר"ה כתבו דמי שאינו מצווה ועושה מ"מ יש לו שכר ומצוה קעביד. וא"כ מי שאינו מקיים מ"ע הו"ל כמחוסר אבר אבל מי שמקיימם אע"פ שאינו מצווה ואינו בשלמות מ"מ לא הוי מחוסר אבר רק הוי כמו בעל מום וקי"ל קודם מ"ת לא היה המום פוסל רק מחוסר אבר כדאיתא בפ"ק דע"ז ואיתא בסוטה יש לה זכות תולה וכו' זכות דמאי אילימא זכות דמצוה מי מגינה כולי האי והכתיב כי נר מצוה ותורה אור מה נר אינה מגינה אלא לפי שעה אף מצוה אינה מגינה אלא לפי שעה ומה אור מאיר לעולם אף תורה מגינה לעולם ואלא זכות דתורה הא אינה מצווה ועושה ומשני בההוא אגרא דמקרי לבנייהו ומתני לגברייהו עד דאתי מבי מדרשא מי לא מפלגי בהדייהו וא"כ ה"ק ונחלתם לעולם תהיה פי' אף על פי שאינה מצווה ועושה מ"מ זכותא מגין לעולם והיינו בההוא אגרא דמקרי לבנייהו וממתני לגברייהו ולז"א שנאמר ויהיו חיי שרה וגו' שהרי שרה עשתה כן כדאיתא במדרש שאמר אברהם לשרה שמוליך את יצחק לבהמ"ד ללמוד:

א ‏ א**ואלה** שמות בני ישראל וש"ה בכשמך אלהים כן תהלתך. מלך בשר ודם נכנס למדינה והן מקלסין אותו שהוא גבור ואינו אלא חלש. מקלסין אותו שהוא רחמן ואינו אלא אכזרי, מקלסין אותו שהוא נאה ואינו אלא כעור. אבל הקב"ה אינו כן אלא כל מה שמקלסין אותו הוא יותר מקילוסו. מקלסין אותו שהוא גבור והוא גבור שנאמר גהאל הגדול הגבור. ראה מה כתיב נורא תהלות נורא הוא על כל תהלתו. וכן אמר דוד דלך י"י הגדולה וגו'. שמך מתנשא לכל לראש וגדולה שנקלסך. ראה אנשי כנסת הגדולה מקלסין לו *שמך מרומם על כל ברכה ותהלה הוי כשמך כן תהלתך. אבל בני אדם אינם כן יש ששמותיהן נאים ומעשיהן כעורין כו' (כדכתוב ברמז קכ"ו). שמותיהן נאים ומעשיהם נאים אלו השבטים ראובן שמעון המונה מספר לכוכבים אלו השבטים. מה הכוכבים כשיוצאין יוצאין בשמות שנאמר והמוציא במספר צבאם ונכנסין במנין שנא' לכלם שמות יקרא. כך השבטים כשנכנסו למצרים כתיב זבשבעים נפש ירדו אבותיך. וכשיצאו [יצאו] בשש מאות אלף: ואלה שמות כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים ואלה מוסיף על הראשונים: ואלה שמות בני ישראל הבאים וכי היום באים והלא כבר היה להם ימים הרבה שם ולמה הוא אומר הבאים. אלא כל ימים שהיה יוסף קיים לא היה עליהם משוי של מצרים וכיון שמת יוסף ניתן משא של מצרים עליהם לפיכך הבאים כאלו אותו היום נכנסים. את יעקב מהיכן הן באין מכחו של יעקב. ד"א ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו איש וביתו מלמד שלא ירד יעקב למצרים (א) עד ח' לפרץ וחצרון [וחמול] זה בן שנה וזה בן שתי שנים וזיווג להם נשים, איש וביתו באו. ד"א ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה והלא ישמעאל ויצחק אחים היו ועשו ויעקב אחים היו ולמה לא ירדו לא ישמעאל ולא עשו, אמר ר"א למה הדבר דומה לאחד שלוה מן המלך לאחר ימים נפטר הלוה והניח שני בנים ומצא אחד משמש לפניו ואחד ברח אמר לאותו המשמש לפניו ממך אני גובה כל חובי שנתחייב לי אביך אמר לפניו לפי ששמשתי לפניך הפסדתי א"ל חייך שכר גדול אני נותן לך לכשיתפש אותו אני מוסרו לך לעבד כך לעתיד לבא חוירשו הנגב את הר עשו. ועוד כתיב ואת אחיך תעבוד לא די שלא עבדו אלא שהעבידו בכל מיני צרות כאשר עשה כן יעשה לו: **ראובן** שמעון לוי ויהודה. למה מונה אותם בכמה מקומות משל למלך שבנה בירה ונפלה וחזר ובנאה ונפלה ותיקן כמה עמודים ועמדה ושמח בה המלך שעמד בנינו ומזכירו לשבח. כך אברהם העמיד ישמעאל ובני קטורה. יצחק עשו ואלופיו. וכיון שבא יעקב והעמיד י"ב שבטים וכולם נתקיימו צדיקים שמח בהן ומזכירן: זכל השבטים לשם גאולתן נקראו. ראובן ויאמר ה' ראה ראיתי. שמעון וישמע אלהים את נאקתם. לוי חונלוו גוים רבים אל י"י. יהודה ואמרת ביום ההוא אודך י"י. בנימין ינשבע י"י בימינו. דן חוגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי. נפתלי טנופת תטופנה שפתותיך כלה. גד לשם המן יוהמן כזרע גד. אשר לשם הגאולה יאואשרו אתכם כל הגוים. יוסף יבוהיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו. יששכר יגיש שכר לפעולתך נאם י"י. זבולן ידבנה בניתי בית זבול לך. אמר ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי למה פעמים מקדים זה לזה וזה לזה כדי שלא יהו בני הגבירות נתונין תחלה ובני השפחות אחריהן שלא יהו אלו גדולים מאלו. ד"א לפי שהן תקרתו של עולם למי שהוא מקרה כראוי נותן [עביה] של תקרה זו בצד ראשה של אחרת ומניח שהן תקרתו של עולם שנאמר טושמע אלי יעקב וישראל מקוראי:

ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש ובעשו כתיב כל נפשות ביתו (כתוב ברמז קל"ח). ויוסף היה במצרים ראה עולם חדש (כתוב ברמז מ"ט). (סדר עולם) וימת יוסף וכל אחיו אין לך קצר ימים בשבטים פחות מיוסף ואין לך בשבטים שהאריך ימים יותר מלוי. שכל זמן שהיה לוי קיים לא נשתעבדו ישראל במצרים שנאמר וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא ובני ישראל פרו. נמצא (ב) משמת לוי עד שיצאו ישראל ממצרים קי"ו שנה אין שעבוד יותר עליו (ג) לא פחות מפ"ו כשנותיה של מרים שנקראת על שם המרור. א"ר יהודה א"ר ג' דברים מקצרין ימיו של אדם (כתוב ברמז ס"ו). וימת יוסף וכל אחיו ראובן נולד בי"ד בכסליו מת בן (ד) קנ"ה שנים. שמעון נולד בכ"ח בטבת ומת בן ק"כ שנה. לוי נולד בי"ו בניסן ומת בן קל"ז שנים. יהודה נולד בט"ו בסיון ומת בן קי"ט שנים. דן בט' באלול ומת קכ"ה שנה. נפתלי נולד בה' בתשרי ומת בן קל"ג שנה. גד בי' במרחשון ומת בן קכ"ה שנים. אשר בכ' בשבט ומת בן קכ"ג שנים. יששכר נולד בי' באב ומת בן קכ"ב שנים. זבולן בז' בתשרי ומת בן ק"י שנה. בנימין נולד בי"א במרחשון ומת בן קט"ו שנים (ה) באייר ושבט לא נולדו נשתייר לאפרים ומנשה: טזובני ישראל פרו וישרצו תרין אמוראין חד אמר אם לגדול שבשרצים את מדמה אותם הדא עכברא ילדה שיתא. ואם לקטן שבשרצים את מדמה אותם הדא עקרבא ילדה שיתין. יזוימת יוסף וכל אחיו אף על פי שמתו, אלהיהם לא מת, הה"ד ובני ישראל פרו וישרצו. רבי חייא אמר כל אחת ואחת מישראל היתה יולדת ששה בכרס אחד שנאמר ותמלא הארץ אותם. א"ר יוחנן מלאו את מצרים, דבר אחר שנתמלאו בתי טרטיאות ובתי קרקסיאות מהם. מיד גזרו עליהם שיפרשו מהן. ויקם מלך חדש על מצרים אמר רבי אבא בר כהנא וכי מלך חדש היה אלא שחדש עליהם גזרות של פורענות. ד"א הוא היה פרעה הראשון אלא שאמרו לו בוא ונזדווג לאומה זו. אמר להם עד עכשיו היינו משלהן ואנו מזדווגין להן אילולי יוסף לא היה לאותן אנשים ידים ואתם מזדווגין להם. מיד הורידוהו מכסא ג' חדשים וכיון שראה כן אמר להם כל מה שאתם אומרים אני שומע לכם לפיכך ויקם מלך חדש. אמר הנביא יחבה' בגדו כי בנים זרים ילדו שהיו מולידין ולא מלין. עתה יאכלם חדש חדש כתיב ויקם מלך חדש. אשר לא ידע את יוסף לא היה מכיר את יוסף למה הדבר דומה לאחד שרגם איקונין של דוכוס אמר המלך טלו אותו ותתכו את ראשו היום עשה לזה כך למחר עושה לי כך אמר הקב"ה עכשיו אשר לא ידע את יוסף למחר לא ידעתי את י"י: יטויקם מלך חדש רב ושמואל חד אמר חדש ממש דכתיב חדש וחד אמר שנתחדשו גזרותיו דלא כתיב וימת וימלוך ומאי לא ידע דהוה דמי ליה כמאן דלא ידע ליה ליוסף כלל. ויאמר אל עמו הוא התחיל בעצה תחלה לפיכך לקה תחלה דכתיב ובכה ובעמך ובכל עבדיך יעלו הצפרדעים. כויאמר אל עמו (כתוב למטה ברמז קס"ו). הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו מהיכן פרים ורבים ממנו שנאמר *אדני ממקור ישראל. הבה נתחכמה לו הרף כלפי מעלה. פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה הן מתוספים על שונאינו ועולים מן הארץ כל זמן שישראל בירידה התחתונה הן עולים, וכן אמר דוד *כי שחה לעפר נפשנו באותה שעה קומה עזרתה לנו ופדנו למען חסדך: כאהבה נתחכמה לו להם מיבעי' ליה הכי קאמר בוא ונתחכם למושיען של ישראל במה נדונם נדונם באש כבהנה י"י באש יבוא. נדונם בחרב ובחרבו את כל בשר. בוא ונדונם במים שכבר נשבע הקב"ה שאינו מביא מבול לעולם שנא' *כי מי נח זאת לי. והן אינן יודעין שעל כל העולם כולו אינו מביא אבל על אומה אחת מביא. אי נמי הוא אינו מביא אבל הן באין ונופלין לתוכה וכן הוא אומר ומצרים נסים לקראתו. והיינו דאמר ר' אלעזר כי בדבר אשר זדו עליהם בקדרה שבשלו בה נתבשלו. שלשה היו באותה עצה, בלעם שיעץ נהרג, איוב ששתק נדון ביסורים, יתרו שברח זכו בניו וישבו בלשכת הגזית. ועלה מן הארץ ועלינו מבעי' ליה כאדם המקלל עצמו ותולה קללתו באחרים:

*כבוישימו עליו שרי מסים עליהם מבעי' ליה מלמד שהביאו מלבן ותלו לפרעה בצוארו וכל ישראל שאומר איסטנים אני אומר לו כלום איסטנים אתה מפרעה. וישימו עליו שרי מסים דבר שמשים עליו לבנים. למען ענותו לפרעה בסבלותם של ישראל. ויבן ערי מסכנות רב ושמואל חד אמר שמסכנות את בעליהן. וחד אמר שממסכנות את בעליהן כג. דאמר מר כל העוסק בבנין מתמסכן. את פיתום ואת רעמסס חד אמר פיתום שמו ולמה נקרא שמו

ממ"ק ובמ"ק א תנחומא : ב תהלים מח : ג דברים י : ד דה"א כט : *נחמיה ט : ה תהלים קמז : ו ישעיה מ : ז דברים ו : ג עובדיה : ד תנחומא : ה זכריה ב : ו ישעיה י :
ז שם סב : ח בראשית מו : ט שיר ד : י במדבר יח : יא מלאכי ג : יב ישעיה יא : יג ירמיה נא : יד מ"א ח : טו ישעיה מח : טז פסיקתא :
יז תנחומא : יח הושע ה : יט הושע יא : כ תנחומא : *תהלים סח : *שם מד : כא הושע יא : כב ישעיה סו : *שם נד : *כב שמות רבה פרשה א : כג עיין ברכה ובפי' ידי משה :

זית רענן עד ח' שנים לפרץ, פי' שפרץ היה בן ח' וחצרון בן ב' שנים וחמול בן שנה, וקשה דהא לעיל איתא שפרץ היה בן ו' כשנשא אשה והמתין שנה עד שנולד חצרון וב' שנים עד שנולד חמול וא"כ היה פרץ בן ט' שנים. וי"ל דמ"ש לעיל שנה א' לחצרון לאו דוקא דהא לא בעינן רק ט' חדשים והוו שנים מקוטעות וא"כ היה פרץ בן ח' שלמות ולכן קאמר עד ח' לפרץ עד ועד בכלל: (ב) משמת לוי וכו' קי"ו שנה דיוסף היה בן ל"ט שנה כשירדו למצרים א"כ היה לוי בן מ"ג א"כ היה אח"כ צ"ד שנה א"כ נשאר עוד קי"ו שנה להשלום ר"י שנה: (ג) לא פחות מפ"ו, פי' שאז הוי קושי השעבוד: (ד) ראובן מת בן קנ"ה שנה קשה דא"כ חי אחר מיתת לוי דהרי לא היה גדול מלוי רק ב' שנים ולעיל אמרינן דאין לך בכל השבטים שחי יותר מלוי לכן צ"ל קכ"ה שנים: (ה) באייר ושבט לא נולדו, קשה דגם בתמוז ואדר לא נולדו ועוד דהא אשר נולד בשבט, ואפשר להגיה שיוסף נולד בתמוז ואשר נולד באדר:

שמו רעמסס שראשון ראשון מתרוסס . וחד אמר רעמסס שמו ולמה נקרא שמו פיתום שראשון ראשון פי תהום בלעו . וכאשר יענו אותו כן רבו וכן פרצו מבעי׳ ליה אמר ריש לקיש רוח הקודש מבשרתן כן ירבה וכן יפרוץ . ויקוצו מפני בני ישראל מלמד שהיו בעיניהן דומים כקוצים :

קסג ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך . רבי אלעזר אומר בפה רך . ר׳ שמואל אומר בפריכה . וימררו את חייהם בעבודה קשה אמר רבא בתחלה בחומר ובלבנים ולבסוף ובכל עבודה בשדה . את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך למאן דאמר בפריכה שהיו מחלפין מלאכת אנשים לנשים ומלאכת נשים לאנשים . ולמאן דאמר התם בפה רך הכא ודאי פריכה . [כד]בשעה שאמר הבה נתחכמה לו קבץ פרעה את כל ישראל ואמר להם בבקשה מכם עשו עמי היום בטובה היינו דכתיב בפרך בפה רך . נטל סל ומגרפה וכל מי שהיה רואה פרעה נוטל סל ומגרפה ועושה בלבנים היה עושה . מיד הלכו ישראל בזריזות ועשו אומנות עמו כל היום לפי כחן לפי שהיו בעלי כח וגבורים כיון שהחשיך העמיד עליהן נוגשים ואמרו להם חשבו את הלבנים . מיד עמדו ומנו אותם ואמר להם כזה אתם מעמידים לי בכל יום . מינה נוגשים של מצרים על שוטרים של ישראל . היו באין הנוגשים ומונים את הלבנים ונמצאו חסרות היו השוטרים מוכים על יתר העם ולא היו מוסרין אותם ביד הנוגשים והיו אומרים מוטב לנו ללקות ואל יכשלו יתר העם . לפיכך כשאמר המקום אספה לי שבעים איש אמר משה רבונו של עולם איני יודע מי ראוי ומי אינו ראוי . אמר ליה אשר ידעת כי הם זקני העם ושוטריו אותם שמסרו עצמם ללקות עליהם במצרים הם יבואו ויטלו בגדולה הזו . מכאן אתה למד כל מי שמוסר עצמו על ישראל זוכה לכבוד ולגדולה . [כה]ובכל עבודה בשדה [וכי בשדה היו עובדין ולא בעיר אלא שגזרו עליהן אנשים ילינו בשדה והנשים בעיר כדי למעטן בפריה ורביה . ונשיהם היו מחממין להן חמין ומביאות לבעליהם כל מאכל ומשתה ומנחמות אותן ואומרות לעולם לא משתעבדין בנו . סוף הקב״ה גואל אותנו מתוך כך באין עליהן ופרים ורבים . ומה שכרן זכו לבזת מצרים ובזת הים שנאמר [כו]אם תשכבון בין שפתים כנפי יונה נחפה בכסף וכתיב [כז]גן נעול אלו נשים שהיו גדורות כגנה שאין בה פרצה . גל נעול אלו הזכרים שהיו מוטלין כגלים על השדה :

קסד [כח]דרש ר׳ עקיבא בשכר נשים צדקניות שבאותו הדור נגאלו ישראל ממצרים בשעה שהיו הולכות לשאוב מים הקב״ה מזמין להן דגים קטנים בתוך כדיהן ושואבות מחצה דגים ומחצה מים ובאות ושופתות שתי קדרות אחת של חמין ואחת של דגים ומוליכות אותן אצל בעליהן בשדה מרחצות אותם וסכות אותם ומאכילות ומשקות אותם ונזקקות להם בין שפתים שנאמר אם תשכבון וגו׳ . וכיון שמתעברות באות לבתיהן וכשמגיע זמן לידתן הולכות [ויולדות] בשדה תחת התפוח שנאמר [כט]תחת התפוח עוררתיך שמה חבלתך אמך והקב״ה שולח משמי מרום מי שמנקה אותם ומשפר אותם כחיה שמשפרת את הולד שנאמר [ל]ומולדותיך ביום הולדת אותך לא כרת שרך . ומלקט להן שני עגולין אחד של שמן ואחד של דבש דכתיב [לא]ויניקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור . וכיון שמכירין בהן המצריים באין להרגן ונעשה להן נס ונבלעין בקרקע ומביאין שוורים וחורשים על גבן שנאמר [לב]על גבי חרשו חורשים האריכו למעניתם . לאחר שהולכין מבצבצין ויוצאין כעשב השדה שנאמר [לג]רבבה כצמח השדה נתתיך וכיון שמתגדלין באין עדרים עדרים לבתיהן שנאמר [לד]ותרבי ותגדלי ותבואי בעדי עדיים אל תקרי בעדי עדיים אלא בעדר עדרים וכשנגלה הקב״ה על הים הם הכירוהו תחלה שנאמר [לה]זה אלי ואנוהו : [לו]בשנת מאה ושלשים לרדת ישראל מצרים ופרעה חולם והנה יושב על כסא מלכותו וישא עיניו וירא זקן אחד עומד כנגדו ובידו מאזנים ממאזני הסוחרים , ויקח האיש הזקן את המאזנים ויתלם לפני פרעה ויקח כל זקני מצרים שריה וגדוליה ויאסרם ויתנם יחד בכף מאזנים האחת , ואחר כן לקח טלה חלב אחד ויתנהו בכף מאזנים השנית ויכריע הטלה את כולן . ויתמה פרעה על החזון הנורא ההוא מרוע יכריע הטלה את כולם וייקץ פרעה והנה חלום וישכם בבקר ויקרא לכל עבדיו ויספר להם את החלום וייראו האנשים יראה גדולה . ויען סרים אחד מסריסי המלך אין זה כי אם רעה גדולה אשר תצמח למצרים באחרית הימים כי ילד יולד בישראל ויחריב כל ארץ מצרים . אם על המלך טוב יצא דבר מלכות מלפניו ויכתב בדתי מצרים אשר כל זכר הילוד בעברים יהרג למען תחדל הרעה הזאת מארץ מצרים ויעש המלך כן :

ויאמר מלך מצרים למילדות העבריות אשר שם האחת שפרה ושם השנית פועה [לז]רב ושמואל חד אמר אשה ובתה יוכבד ומרים וחד אמר כלה וחמותה יוכבד ואלישבע . תניא כמ״ד אשה ובתה . שפרה זו יוכבד ולמה נקרא שמה שפרה שמשפרת את הולד . ד״א שפרו ורבו ישראל בימיה . פועה זו מרים ולמה נקרא שמה פועה שפועה לולד . ד״א שהיתה פועה ברוח הקדש ואומרת עתידה אמי שתלד בן שמושיע את ישראל . ד״א שהיתה פועה ובוכה על אחיה שנאמר ותתצב אחותו מרחוק : [לח]ויאמר בילדכן את העבריות וראיתן על האבנים סימן גדול מסר להן דכתיב [לט]וארד בית היוצר והנה הוא עושה מלאכה על האבנים אמר להן מה יוצר זה ירך מכאן וירך מכאן וסדן באמצע אף אשה ירך מכאן וירך מכאן והולד באמצע . ואית דאמרי בשעה שכורעת לילד ירכותיה מצטננות כאבנים . אם בן הוא והמתן אותו (ו) סימן גדול מסר להם בן פניו למטה בת פניה למעלה . ותיראן המילדות את האלהים ולא עשו כאשר דבר אליהן להן מיבעי׳ ליה אלא מלמד שתבען לדבר עבירה ואינן נתבעות : ותחיין את הילדים לא דיין שלא המיתו אותן אלא שהם מספקות להן מים ומזון . ותאמרן המילדות אל פרעה כי לא כנשים המצריות העבריות כי חיות הנה מאי חיות אילימא חיות ממש אטו חיה מי לא צריכה חיה אחריתי לאולודה אלא כך אמרו ליה אומה זו כחיה נמשלה גור אריה יהודה, דן גור אריה, נפתלי אילה שלוחה, יששכר חמור גרם, יוסף בכור שורו הדר לו , בנימין זאב יטרף , דכתיב ביה כתיב ביה ודלא כתיב ביה כתיב [מ]מה אמך לביא בין אריות רבצה . ויהי כי יראו המילדות את האלהים ויעש להם בתים רב ולוי חד אמר בתי כהונה ולויה אהרן ומשה . וחד אמר בתי מלכות דוד נמי ממרים קאתי :

[מא]ויעש להם בתים אלו איני יודע מה הן כשהוא אומר [מב]מקץ עשרים שנה אשר בנה שלמה (את שני הבתים) את בית י״י זו כהונה ואת בית המלך זו מלכות . זכתה יוכבד לכהונה ומרים למלכות שנאמר [מג]וקוץ הוליד את ענוב ואת הצבבה ומשפחת אחרחל זו מרים שנאמר [מד]ותצאן כל הנשים אחריה . בן חרים [הרום] בן יוכבד שנאמר [מה]כל חרם בישראל לך יהיה . והיתה נשאת מרים לכלב שנאמר [מו]ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור ואומר [מז]ודוד בן איש אפרתי הא כל המקרב את עצמו מן השמים מקרבין אותו : [מח]דבר אחר יוכבד נטלה שכרה כהונה ומלכות משה ואהרן מה נטלה מרים שכרה חכמה שנאמר [מט]הן יראת י״י היא חכמה . העמיד ממנה בצלאל שהיה חכם שנאמר [נ]ואמלא אותו רוח אלהים בהכמה . ויצו פרעה לכל עמו אף על עמו גזר שהיו איסטרולוגין אומרים ביום הזה הגואל של ישראל נולד ואין אנו יודעין אם מצרי הוא ואם לאו . באותה שעה כנס לכל המצריים ואמר להם השאילו לי בניכם יום אחד שנאמר כל הבן הילוד לישראל אין כתיב כאן אלא כל הבן בן ישראל ובן מצרי . [נא]מי זה אמר ותהי י״י לא צוה כי ביד חזקה ישלחם וכן הות ליה [נב]ונער פרעה וחילו בים סוף . ודכוותה [נג]ככל אשר צוה המן . המן צוה להשמיד להרוג ולאבד מי זה אמר ותהי י״י לא צוה ומה צוה ישוב מחשבתו הרעה וכן הות ליה [נד]ותלו אותו ואת בניו על העץ . [נה]ויצו פרעה לכל עמו אף על עמו גזר . בתחלה גזר אם בן הוא והמתן אותו ואחר כך כל הבן הילוד ולבסוף אף על עמו גזר :

ב׳ קסה וילך איש מבית לוי להיכן הלך שהלך בעצת בתו. תנא עמרם גדול הדור היה כיון שראה שאמר פרעה כל הבן הילוד אמר לשוא אנו עמלים . עמד וגרש את אשתו עמדו כולן וגרשו את נשותיהן . א״ל בתו אבא גזרתך קשה [משל פרעה] שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ואתה גוזר על הזכרים ועל הנקבות . פרעה לא גזר אלא בעוה״ז ואתה גזרת בעולם הזה ובעולם הבא . פרעה רשע הוא ספק מתקיימת גזרתו ספק אינה מתקיימת ואתה צדיק וגזרתך מתקיימת שנאמר [נו]ותגזר אומר ויקם לך . עמד והחזיר את אשתו עמדו כולן והחזירו את נשותיהן . ויקח את בת לוי ויחזיר מבעי׳ ליה אלא מלמד שעשה בה מעשה לקוחין הושיבה [נז]באפריון ואהרן ומרים מרקדין לפניה ומלאכי השרת אומרים אם הבנים שמחה . את בת לוי אפשר (ז) בת ק״ל שנה היתה וקרי לה בת דא״ר חמא ב״ח זו יוכבד שהורתה בדרך ולידתה בין החומות שנאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ואין הורתה במצרים וקרי לה בת

ממ״ק ובמ״ק כד תנחומא : כה מדרש אגביר : כו תהלים סח : כז שיר ד : כח סוטה יא : כט שיר ח : ל יחזקאל טז : לא דברים לב : לב תהלים קכט :
לג יחזקאל טז : לד שם : לה שמות טו : לו דברי הימים דמשה : לז סוטה יא : לח שם : לט ירמיה יח : מ יחזקאל יט : מא פר״א :
מב דה״ב ח : מג דה״א ד : מד שמות טו : מה במדבר יח : מו דה״א ב : מז ש״א יז : מח תנחומא : מט איוב כח : נ שמות לא : נא איכה ג :
נב תהלים קלו : נג אסתר ג : נד שם ט : נה סוטה יא : נו איוב כב : נז באפריון תוספ :

זית רענן (ו) סימן גדול מסר להן וכו׳ מה יוצר וכו׳ , קשה מאי נ״מ בסימן זה דהכל יודעין אותו , וי״ל דמשום זה כתב רש״י איפכא סימן גדול מסר להן וס׳ בשעה שכורע׳ לילד ירכותיה מצטננות , ד״א מה יוצר וכו׳ פי׳ ד״א קאי אקרא דלהכי קראו ליה אבנים : (ז) בת ק״ל , היינו בשעה שנולד משה :

בת אלא שנולדו בת סימני נערות נתעדן הבשר ופשטו הקמטים וחזר היופי למקומו. ת"ר [נח]שלש [נט]נבטו ולא ראו. נבט ואחיתופל ואיצטגניני פרעה. נבט ראה אש יוצאה מאמתו סבר איהו מליך ולא היא ירבעם [הוא] דנפק מניה. אחיתופל ראה צרעת שורחה על אמתו סבר איהו מליך ולא היא בת שבע היא דנפקא מניה דנפק מניה שלמה. איצטגניני פרעה ראו שמושיען של ישראל לוקה במים דא"ר חנינא מאי דכתיב [ס]המה מי מריבה המה שראו וטעו אמרו כל הבן הילוד והם לא ידעו שעל עסקי מריבה הוא לוקה אמר פרעה עד דאינון [סא]דקיקין תחת כורסי אנא מתנק להון (כדכתוב ברמז קי"ו): [סב]כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו רבי שילא אמר כל הילדים שהשליכו היה היאור פולט אותם במדבר והיה הקב"ה מביא סלע בפי כל אחד ואחד וסלע מצדו והסלע שביניהן היה מניק אותם דבש וחלב והסלע שבצדיהן היה מסיך אותן שמן כחיה שהיא ממסכת את בנה שנאמר [סג]ויניקהו דבש מסלע וגו'. ר' ינאי אומר לא העבידו המצריים את ישראל אלא שעה אחת מיומו של הקב"ה (ח) פ"ו שנה שאמרו החרטומים אל פרעה עתיד נער אחד להולד והוא יוציא את ישראל ממצרים והשיב פרעה ואמר השליכום ליאור. שלש שנים ושליש שנה השליכום ליאור עד שנולד משה ומשנולד אמרו לו הרי נולד והוא כמום בעינינו א"ל הואיל ונולד מכאן ואילך אל תשליכו את הילדים ליאור אלא תנו עליהן עול קשה למרר עליהן חייהן שנאמר וימררו את חייהם. [סד]וילך איש מבית לוי ותהר האשה ותלד בת ותקרא את שמה מרים בימים ההם החלו המצרים למרר חיי בני ישראל. ותהר עוד ותלד בן ותקרא את שמו אהרן כי בימי הריונה החל פרעה לשפוך זכוריהם ארצה ומהם להשליך ביאור:

קסו [סה]ותהר האשה ותלד בן והא הות מעברא ביה תלת ירחי מעיקרא. אלא מקיש לידתה להורתה מה הורתה שלא בצער אף לידתה שלא בצער מכאן לנשים צדקניות שלא היו [סו]בפתקה של חוה. ותרא אותו כי טוב הוא רבי מאיר אומר טוב שמו. רבי יהודה אומר ראוי לנביאות. רבי נחמיה אומר טוביה שמו. אחרים אומרים נולד כשהוא מהול. וחכמים אומרים בשעה שנולד משה נתמלא כל העולם כולו אורה כתיב הכא כי טוב הוא וכתיב התם וירא אלהים את האור כי טוב. [סז]אמרי ליה רבנן לרבי פרידא רבי זעירא בר בריה דרבי אבטולס דהוא עשירי לרבי אלעזר בן עזריה דהוא עשירי לעזרא קאי אבבא א"ל מאי כולי האי אי בר אוריין הוא יאי אי בר אבהן ובר אוריין יאי ויאי. בר אבהן ולאו בר אוריין אשא תכליה. א"ל בר אוריין הוא אמר ליה ליעול וליתי. חזייה דהוה עכירא דעתיה פתח ואמר וכו' כיון דשמע דקאמר אדיר פתח ואמר יבא אדיר ויפרע לאדירים מאדירים באדירים. אדיר זה הקב"ה שנאמר [סח]אדיר במרום ה'. ויפרע לאדירים אלו ישראל דכתיב [סט]ואדירי כל חפצי בם. מאדירים אלו מצריים דכתיב [ע]צללו כעופרת במים אדירים. באדירים אלו מים שנאמר [עא]אדירים משברי ים. יבא ידיד בן ידיד לידיד ובחלקו של ידיד ויתכפרו בו ידידים. יבא ידיד זה שלמה דכתיב [עב]וישלח ביד נתן הנביא ויקרא את שמו ידידיה. בן ידיד זה אברהם דכתיב [עג]מה לידידי בביתי. ויבנה ידיד זה בית המקדש דכתיב [עד]מה ידידות משכנותיך. לידיד זה הקב"ה דכתיב [עה]אשירה נא לידידי. בחלקו של ידיד זה בנימין שנאמר [עו]לבנימן אמר ידיד ה'. ויתכפרו בו ידידים אלו ישראל דכתיב [עז]נתתי את ידידות נפשי בכף אויביה. יבא טוב ויקבל טוב מטוב לטובים. יבא טוב זה משה דכתיב ותרא אותו כי טוב הוא. ויקבל טוב זה תורה דכתיב [עח]כי לקח טוב וגו'. מטוב זה הקב"ה דכתיב [עט]טוב ה' לכל. לטובים אלו ישראל דכתיב [פ]הטיבה ה' לטובים. יבא זה ויקבל זאת מזה לעם זו. יבא זה זה משה דכתיב [פא]כי זה משה. ויקבל זאת זו תורה דכתיב [פב]וזאת התורה. מזה זה הקב"ה דכתיב [פג]זה אלי ואנוהו. לעם זו אלו ישראל דכתיב [פד]עם זו קנית. [פה]ותצפנהו שלשה ירחים דלא מנו לה מצראי אלא משעתא דאהדרה והות מעברא ביה ג' ירחי מעיקרא: ולא יכלה עוד הצפינו אמאי תצפניה ותזיל. אלא כל היכא דשמעי מצראי דמתיליד ינוקא ממטי ינוקא להתם [פו]ומעוו כי היכי דלישמעה ומעוי בהדיה דכתיב *אחזו לנו שועלים. ותקח לו תבת גמא מ"ש גמא א"ר אלעזר מכאן לצדיקים שממונן חביב עליהן מגופן כל כך למה שאין פושטין ידיהם בגזל. ורבי שמואל בר נחמני אמר דבר רך שיכול לעמוד בפני רך ובפני קשה. ותחמרה בחמר ובזפת חמר מבפנים וזפת מבחוץ כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע (כתוב ברמז נ"ג):

ותשם בסוף ר' אלעזר אמר ים סוף. רבי שמואל ב"נ אמר אגם כדכתיב [פז]קנה וסוף קמלו. ותרד בת פרעה לרחוץ שירדה לרחוץ מגלולי בית אביה וכן הוא אומר [פח]אם רחץ ה' את צואת בנות ציון. ונערותיה הולכות אין הליכה אלא לשון מיתה וכן הוא אומר [פט]אנכי הולך למות. ותרא את התבה בתוך הסוף כיון דחזו דקא בעא לאצולי למשה אמרו לה גברתנו מנהג של עולם מלך בשר ודם גוזר גזרה אם כל העולם כולו אין מקיימין אותה בניו ובני ביתו מקיימין אותה ואת עוברת על גזרת אביך בא גבריאל וחבטן בקרקע: [צ]כתיב ותקח מרים הנביאה אחות אהרן ולא אחות משה מלמד שהיתה מתנבאה כשהיא אחות אהרן ואמרה עתידה אמי שתלד בן שהוא מושיע את ישראל. בשעה שנולד משה נתמלא כל הבית אורה עמד אביה ונשקה על ראשה אמר לה בתי נתקיימה נבואתך. כשהטילוהו לים [עמד אביה] וטפח לה על ראשה אמר לה היכן נבואתך היינו דכתיב ותתצב אחותו לידע מה יהא בסוף נבואתה: [צא]במדה שאדם מודד בה מודדין לו וכן לענין הטובה מרים המתינה למשה שעה אחת שנאמר ותתצב אחותו מרחוק לפיכך נתעכבו לה ישראל שבעה ימים במדבר שנאמר [צב]והעם לא נסע עד האסף מרים. יוסף וכו'. מי דמי התם חדא שעתא הכא שבעה יומי. אימא ולענין מדה טובה אינו כן. רבא אמר וכן לענין מדה טובה דכוותה מדה כנגד מדה ולעולם מדה טובה מרובה ממדת פורענות. ותתצב אמר רבי יצחק פסוק זה כלו על שם שכינה נאמר ותתצב דכתיב [צג]ויבא ה' ויתיצב ויקרא כפעם בפעם. אחותו דכתיב [צד]אמור לחכמה אחותי את. מרחוק דכתיב [צה]מרחוק ה' נראה לי. לדעת דכתיב [צו]כי אל דעות ה'. מה דכתיב [צז]מה ה' אלהיך שואל מעמך. יעשה דכתיב [צח]יעשה ה' לאדוני בית נאמן. לו דכתיב [צט]ויקרא לו ה' שלום. [ק]ללמדך שבמדה שאדם מודד מודדין לו מרים המתינה למשה שעה אחת דכתיב ותתצב אחותו והמקום עיכב לה במדבר הארון והשכינה והכהנים והלוים ושבעת ענני כבוד שנאמר והעם לא נסע וגו':

[קא]ותרד בת פרעה לרחוץ על היאור שהיתה מנוגעת בנגעים קשים ולא היתה יכולה לרחוץ בחמין וירדה לרחוץ ביאור וראתה הנער בוכה ושלחה ידה והחזיקה בו ונתרפאה וקיימתו לחיים ואמרה הנער הזה צדיק הוא וכל המקיים נפש אחת כאלו קיים עולם מלא לפיכך זכתה לחיי העולם הבא:

[קב]וישלח ה' שרב ושמש וחום בארץ מצרים ויבער בשר האדם עליו כאשר יבער השמש בתקופת תמוז ויצר להם מאד ותרד בת פרעה לרחוץ מפני החום והשרב. [קג]ותשלח את אמתה ותקחה ר' יהודה ור' נחמיה חד אמר ידה וחד אמר שפחתה. מאן דאמר ידה דכתיב אמתה ומאן דאמר שפחתה מדלא כתיב ידה. ולמאן דאמר שפחתה הא אמרת בא גבריאל וחבטן בקרקע. דשייר לה חדא דלאו אורח ארעא למיקם בת מלכא לחודא. ולמאן דאמר ידה ליכתוב ידה הא קמ"ל דאישתרבב אישתרבובי כדאמר מר וכן אתה מוצא באמתה של בת פרעה וכן אתה מוצא בשני רשעים שנאמר [קד]שני רשעים שברת אל תקרי שברת אלא שרבבת. ותפתח ותראהו את הילד ותרא מבעי' ליה אלא שראתה עמו שכינה. והנה נער בוכה קרי ליה נער וקרי ליה ילד תנא הוא ילד וקולו כנער דברי ר' יהודה. אמר ליה ר' נחמיה אם כן עשיתו למשה בעל מום אלא מלמד שעשתה לו אמו חופת נערים בתבה: [קה]דבר אחר והנה נער בוכה זה אהרן. ד"א המלאך שהיה מתלוה עמו שמלאך נקרא נער שנאמר [קו]רוץ [דבר] אל הנער הלז לאמר פרזות תשב ירושלים. ותחמול עליו מלמד כשאמרו לה נערותיה הניחתו חרק הקדוש ברוך הוא רחמנות בלבה והחזירה אצלו. ותאמר מילדי העברים זה שעל ידו יהיו ישראל עתידין לאמר זה אלי ואנוהו. ותלך העלמה שהעלימה דברים שלא אמרה שהיא אמו. היליכי את הילד הזה מלמד שהראתה לה כל אבריו של משה ואמרה לה

ממ"ק ובמ"ק נח סנהדרין קא : נט נבטו נבואת תלוס קרוי נבט : ס במדבר כ : סא דקיקין ילדים הלשים : סב פרקי רבי אליעזר : סג דברים לב :
סד דברי הימים דמשה : סה סוטה יב : סו בפתקה בפסק דין שלה : סז מנחות נג : סח תהלים צג : סט שם טז : ע שמות טו : עא תהלים צג :
עב ש"ב יב : עג ירמיה יא : עד תהלים פד : עה ישעיה ה : עו דברים לג : עז ירמיה יב : עח משלי ד : עט תהלים קמה : פ שם קכה : פא שמות לב :
פב דברים ד : פג שמות טו : פד שם : פה סוטה יב : פו ומעוו לועק : *שיר ב : פז ישעיה יט : פח שם ד : פט בראשית כה : צ מגילה יד : צא סוטה ט :
צב במדבר יב : צג שמואל א ג : צד משלי ז : צה ירמיה לא : צו שם : צז דברים י : צח עמוס ג : צט שופטים ו : ק מכילתא וספרי : קא פרקי
רבי אליעזר : קב דברי הימים : קג סוטה יב : קד תהלים ג : קה מדרש אבכיר : קו זכריה ב :

זית רענן (ח) פ"ו שנה, בפר"א הגי' פ"ג שנה ושליש וכן מוכח מדקאמר השליכום ליאור ג' שנים ושליש ואח"כ נולד משה ומשה היה בן פ' שנה כשיצאו ממצרים וגם כשתהלק אלף שנה לי"ב שעות הוי שעה פ"ג שנה ושליש אבל למ"ד שהתחיל משנולד מרים כמש"ל א"כ הוי ע"כ פ"ו שנה דנראה נולדה ג' שנים לפני אהרן, ושמעתי משם האר"י ז"ל כשתחשוב אלף שנה עם חדשי עיבור שהם שס"ח חדשים הוי ל' שנים וח' חדשים לשעות נמצא חלק א' מי"ב הוא פ"ו שנה חסר ארבעים יום:

לה ראי והזהרי בו שתחזיריהו לי שלם :

קזמילדי העברים זה מנא ידעה שראתה אותו מהול. זה מלמד שהתנבאה שלא מדעתה זה נופל ואין אחר נופל והיינו דאמר רבי אלעזר מאי דכתיב קחוכי יאמרו אליכם דרשו אל האובות ואל הידעונים המצפצפים והמהגים. צופין ואין יודעין מה צופין מהגין ואין יודעין מה מהגין ראו שמושיען של ישראל במים הוא לוקה עמדו וגזרו כל הבן הילוד וגו׳. וכיון שהושלך למים אמרו תו לא חזינן כי ההיא סימנא בטלו לגזרתייהו ולא ידעי שעל ידי מי מריבה הוא לוקה והיינו דכתיב קטהמה מי מריבה. המה ראו איצטגניני פרעה וטעו. והיינו דקאמר משה קישש מאות אלף רגלי א״ל משה לישראל בשבילי נצלתם כלכם. רבי חנינא בר פפא אמר אותו היום כ״א בניסן היה אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה רבש״ע מי שעתיד לומר לפניך שירה על הים ביום הזה ילקה ביום הזה. ר׳ אהא בר חנינא אמר אותו היום ששה בסיון היה אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה רבש״ע מי שעתיד לקבל תורה מסיני יום זה ילקה ביום זה. בשלמא למאן דאמר בששה בסיון משכחת לה ג׳ ירחי דאמר מר בשבעה באדר נולד משה ובשבעה באדר מת משה ומשבעה באדר עד ששה בסיון שלשה ירחי. אלא למאן דאמר בכ״א בניסן היכי משכחת לה. אותה שנה מעוברת היתה רובו של ראשון ורובו של אחרון ואמצעי שלם. ותאמר אחותו אל בת פרעה האלך וקראתי לך אשה מינקת מן העבריות מ״ש מן העבריות מלמד שהחזירוהו על המצריות כולן ולא ינק. אמר פה שעתיד לדבר עם השכינה יינק דבר טמא והיינו דכתיב אאת מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים. ותלך העלמה שהלכה בזריזות רבי שמואל בר נחמני אמר שהעלימה את דבריה. ותאמר לה בת פרעה היליכי מתנבאת ואינה יודעת מה מתנבאת הא ליכי הא שליכי. ואני אתן את שכרך לא דיין לצדיקים שמחזירין להן אבדתן אלא שנותנין להן שכר. ותקח מרים הנביאה וכו׳ עד עמד אביה וטפח לה על ראשה וכו׳ מה יהא בסוף נבואתה :

בויהי מקץ שנתים ותביאהו לבת פרעה ויהי לה לבן ותקרא שמו משה כי מן המים משיתיהו ואביו קרא לו חבר כי בעבורו חובר עם אשתו אשר גרש. ואמו קראה לו יקותיאל כי קותהו אל שדיה וישיבהו האלהים אליה ואחותו קראה לו ירד כי בעבורו ירדה אחריו אל היאור לדעת מה יהיה בסופו ואחיו קרא לו אבי זנוח לאמר זנח אבי את אמי והשיב בעבור זה (ט) וקהת ומניקתו קראו לו אבי סוכו לאמר כסוכה הוצפן שלשה חדשים מפני בני חם וכל ישראל קראו לו שמעיה בן נתנאל כי בימיו שמע אלהים את נאקתם מיד דוחקיהם. ויהי בשנה השלישית ללדת משה ופרעה יושב על כסאו והגבירה יושבת מימינו ובתיה יושבת משמאלו והנער יושב בחיקה וכל שרי המלוכה יושבים אצלו ויהי הם יושבים אל השלחן ויושט הנער את ידו ויקח את העטרה מעל ראש המלך וישם אותה בראשו ויבהלו המלך והשרים על זה ויתמהו תמיהה גדולה מאד. ויען בלעם הקוסם אחד מסריסי המלך ויאמר זכר נא אדוני המלך את החלום אשר חלמת ואת אשר פתר עבדך ועתה הלא זה העלם מילדי העברים אשר אלהים בקרבם ומחכמה עשה זאת ויבחר לו את מלכות מצרים. מה עשה אברהם אשר התיש את חיל נמרוד מלך כשדים ואת אבימלך מלך גרר וירש את ארץ בני חת ואת כל ממלכות כנען ומצרימה ירד גם הוא ויאמר אל אשתו אחותי היא למען הכשיל מצרים ואת מלכה. גם יצחק מה עשה לפלשתים אשר גר בגרר ויעצם כחו מכל פלשתים גם את מלכם רצה להכשיל באמרו לאשתו אחותי היא. ויעקב הלך בעקבה ויקח מיד אחיו בן אמו את בכורתו ואת ברכתו וילך פדנה ארם אל בית לבן אחי אמו ויקח את בנותיו ואת מקנהו ואת כל אשר לו ויברח וישב בארצה כנען. מכרו בניו את יוסף וירד מצרימה וינתן בבית הכלא שנים שתים עשרה עד אשר חלם פרעה הקדמוני חלומו ויוציאהו מבית הכלא ויגדלהו על כל שרי מצרים על פתרו חלומותיו לו. ויהי בהרעיב אלהים את הארץ וישלח ויבא את אביו ואת אחיו מצרימה ויכלכלם בלא מחיר והון ואותנו קנה לעבדים ואם על המלך טוב נשפכה את דמו ארצה בטרם יגדל ויקח את המלוכה מידך ותאבד תקות מצרים אחרי מלכו. וישלח אלהים מלאך ממלאכים קדושים ושמו גבריאל וידמה כאחד מהם ויען המלאך ויאמר אם על המלך טוב יביאו אבן שהם וגחלת אש וישימו אותם לפני הילד והיה אם ישלח ידו אל השהם דע כי מחכמה עשה זאת ונהרגהו ואם על הגחלת ישים ידו דע כי לא מחכמה עשה זאת ונחייהו וייטב הדבר בעיני המלך והשרים ויעש המלך כדבר המלאך. ויביאהו לו את השהם ואת הגחלת ויקח המלאך ידו אל הגחלת ותדבק הגחלת באצבע וישאה אל פיו ותבער קצת שפתיו ושפת לשונו ונעשה כבד פה וכבד לשון ויחדלו המלך והשרים מהמית את הילד ויהי בבית פרעה אחרי כן שנים חמש עשרה. ויהי בהיות הילד בבית המלך בבגדי ארגמן לבושו ויגדל בקרב בני המלך. ויהי מקצה שנים חמש עשרה לבוא בית המלך היא שנת שמונה עשרה ליום הולדו ויתאו הילד אל אביו ואל אמו וילך אליהם ויצא אל אחיו וירא בסבלותם וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו. ויהי כראות האיש המוכה את משה וינס אליו לעזרה כי האיש משה נכבד וגדול בבית פרעה ויאמר אליו בי ארוני האיש המצרי הזה בא הלילה אל ביתי ויאסרני ואל אשתי בא לפני ועתה מבקש את נפשי לקחתה. ויהי כשמוע משה הדבר הרע הזה ויחר אפו מאד וירא כי אין איש ויך את המצרי ויטמנהו בחול ויצל את העברי מיד מכהו וילך משה וישב בית המלך והאיש עברי שב לביתו. ויהי כשוב האיש הביתה ויאמר לגרש את אשתו (י) כי לא נכון לבית יעקב לבוא אל אשתו אחרי אשר הוטמאה ותלך האשה ותגד לאחיה ויבקש אחי האשה להרגו וינס אל ביתו וימלט : ויגדל משה ר׳ יהודה אומר כל בנים אינן גדלין שהוא אומר ויגדל אלא שהיה בן חמש שנים ונמצא כבן אחת עשרה מה אמר ויגדל שני פעמים למעלה בקומה ולמטה בגדולה מה היתה גדולתו שיצא אל אחיו :

קסז גוירא איש מצרי ראה אחד מנוגשי פרעה מכה לאחד מבני הקהתי הלוים שהן אחיו והתחיל לקלל אותו (יב) בחרב שבפיו והרגו וטמנו בתוך מחנה ישראל שנאמר ויטמנהו בחול. וכתיב דוהיה מספר בני ישראל כחול הים. יצא ביום השני אמר לו דתן מה אתה מבקש להרוג אותי בחרב שבפיך כשם שהרגת אתמול את המצרי שנאמר הלהרגני אתה עושה אין כתיב כאן אלא אתה אומר. שלשה דברים נתן משה נפשו עליהן ונקראו על שמו. נתן נפשו על התורה ונקראת על שמו שנאמר הזכרו תורת משה עבדי והלא תורת אלהים היא דכתיב ותורת ה׳ תמימה אלא לפי שנתן נפשו עליה שנאמר זויהי שם עם ה׳ ארבעים יום וארבעים לילה ואומר חואשב בהר ארבעים יום הא לפי שנתן נפשו על התורה נקראת על שמו. נתן נפשו על ישראל ונקראו על שמו שנאמר טלך רד כי שחת עמך הלא עם ה׳ הם שנאמר יוהם עמך ונחלתך ואומר יאעם ה׳ אלה ומארצו יצאו אלא לפי שנתן נפשו עליהן שנאמר ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלותם נקראו על שמו. נתן נפשו על הדינין שנאמר יבשופטים ושוטרים תתן לך והלא המשפט לאלהים הוא אלא לפי שנתן נפשו על הדינין שנאמר ויצא ביום השני ואומר מי שמך לאיש שר ושופט ואומר ויקם משה ויושיען מדינין ברח ולדינין חזר יגצדקת ה׳ עשה ומשפטיו עם ישראל הא לפי שנתן נפשו על הדינין נקראו על שמו :

ידויפן כה וכה אמר ר׳ חנינא מצרי שהכה את ישראל חייב מיתה שנאמר ויפן כה וכה וירא כי אין איש ויך את המצרי אמר רבי חנינא טוהסוטר לועו של ישראל כאלו סוטר לועו של שכינה שנאמר טזמוקש אדם ילע קודש. א״ר שמעון בן לקיש כל המגביה ידו על חברו אע״פ שלא הכהו נקרא רשע שנאמר ויאמר לרשע למה הכית לא נאמר אלא למה תכה. זעירא א״ר חנינא נקרא חוטא שנאמר יזואם לא לקחתי בחזקה וכתיב יחותהי חטאת הנערים. רב הונא אמר תקצץ ידו שנאמר יטוזרוע רמה תשבר רב הונא קץ ידא ר׳ אלעזר אמר אין לו תקנה אלא קבורה שנאמר כואיש זרוע לו הארץ : כאוהנה שני אנשים עברים נצים א״ר אבהו שהיו עקבותיהן מוציאין ניצוצין. ויירא משה ויאמר אכן נודע הדבר אומר היה משה לפני הקב״ה רבש״ע מפני מה זאת האומה משתעבדת יותר מכל האומות שיש בעולם אכן נודע הדבר החטאה הזאת שלא על חנם משתעבדים : כבמה ראה משה ליתן נפשו על ערי מקלט שהוא אומר כגאז יבדיל משה שלש ערים א״ר לוי מי שאכל את התבשיל הוא יודע טעמו. כיצד כשהרג משה את המצרי ובא ביום השני ומצא לדתן ואבירם מריבין זה עם זה ויאמר לרשע זה דתן התחיל מבזה אותו אמר לו הלהרגני אתה אומר כאשר הרגת את המצרי. כיון ששמע פרעה כן אמר כמה דברים שמעתי ושתקתי כיון שהגיע עד שפיכות דמים תפסו אותו והיאך ברח שהוא אומר ויברח מפני פרעה א״ר ינאי בא כדקסטינר ליתן החרב על צוארו וקהית

מדרש ובמ״ק קז סוטה יב : קח ישעיה ח : קט במדבר כ : קי שמות יב : א שם כא : ב דברי הימים א׳ ד : ג פרקי רבי אליעזר : ד הושע ב : ה מלאכי ג : ו תהלים יט : ז שמות כד : ח דברים ט : ט שמות לב : י דברים ט : יא יחזקאל לו : יב דברים טז : יג דברים לג : יד סנהדרין נח : טו והסוטר לועו נכת נחי : טז משלי כ : יז ש״א ב : יח שם : יט איוב לח : כ שם כב : כא תנחומא : כב ד״ל : כג דברים ד : כד קסטינר ממונה לחקור את החייבים :

זית רענן (ט) וקהת ומניקתו, ק״ק דהא אמו הניקתו כדאיתא בקרא, ויש לומר ששכרה לו מינקת ג״כ : (י) כי לא נכון לבית יעקב וכו׳, לפי זה הטעם משמע שנבעלה ברצון, אבל ברש״י משמע שאנוסה היתה שסבורה שהוא בעלה : (יב) בחרב שבפיו, פי׳ בשם המפורש :

וקהית החרב מצוארו שנעשה של שיש ושלמה מקלס אותו [כה]צוארך כמגדל השן. א"ר אביתר ולא עוד אלא שנהפכה החרב על קסטינר שנאמר ויצילני מחרב פרעה . אמר משה לי הציל אבל לקסטינר לא . אמר בר קפרא מלאך ירד ברמות משה והבריחו והיו סבורין במלאך שהוא משה . א"ר יהושע ראה נסים שעשה הקב"ה למשה כל אוכלוסי פרעה מהן נעשו אלמים מהן נעשו חרשים מהן נעשו סומים וברח משה ולא ראו אותו . תדע בשעה שבקש הקב"ה לשלוח אותו בשליחותו אמר לו הקב"ה אין את זכור מה עשיתי לאוכלוסי פרעה שנאמר מי שם פה לאדם ואותה שעה עמדתי לך עכשיו איני עומד לך . א"ר יצחק בוא וראה אין מעשה הקב"ה כמעשה בשר ודם בניהג שבעולם בשר ודם עושה לו פטרון שהוא מתקיים עליו והוא נתפס [כו]באנקלימון הלכו ואמרו לו לפטרונו נתפס בן ביתו אמר להם אני מתקיים עליו יצא ליהרג היכן הוא והיכן פטרונו. אבל הקב"ה אינו כן אמרו מלאכי השרת נתפס משה בן ביתך א"ל אני מתקיים עליו אמר ליה הרי הוא עומד לפני פרעה הרי [כז]אפומניסא שלו נקרין הרי הוא יוצא ליהרג אמר להם הרי אני מתקיים עליו מנין ויצילני מחרב פרעה . [כח]ויך את המצרי ויטמנהו בחול בשעה שהרגו לא היה שם מצרי אלא ישראל ואין חול אלא ישראל מה החול הזה מטלטלו ממקום למקום ואין קולו הולך כך ישראל אין ראוי להן להיות בעלי לשון הרע . אילולי אלו רשעים לא יצא הדבר לעולם . ומי היו דתן ואבירם ולמה כל מה שאתה יכול לתלות ברשעים תלה הם שאמרו הדבר הזה והן שהותירו את המן והן שאמרו נתנה ראש והן שנחלקו עם קרח . מי שמך לאיש שר ושופט שבאותה שעה לא היה כי אם בן עשרים שמסורת בידינו עשרים שנה גדל בפלטין של פרעה וששים שנה היה במדין . כשנגלה עליו הקב"ה בן פ' שנה היה . ואמרו מי שמך לאיש שאין אדם נקרא איש (יג) עד כ"ה שנים כלו' עדיין לא הגעת לאיש ואח"כ א"ל לא בנה של יוכבד אתה דייך שקורין לך בן בתיה . ויפן כה וכה וירא כי אין איש ראה שאין גר וצדיק עומד ממנו . ר"א למלאכים המקיפין אותו שאל אם ראוי להרגו (טו) דכתיב [כט]זה בכה וזה אומר בכה . ד"א אמר לפני הקב"ה אם כך הורגין בניו איה הכה שאמרת לאברהם . ד"א למי תאמר כה בסיני כה תאמר לבית יעקב . שני אנשים עברים נצים שראו ניצוצות יוצאות מעקבותיהם ונותנין עלילות לפני משה כדי שיגלה על ירן . מי שמך לאיש אמר הקב"ה בשימה גנו אותך בשימה אני עושה אותך שופט שנאמר ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם . הלהרגני אתה אומר נתנבאו על עצמן שבאמירה הוא מבליען שנאמר [ל]ואם בריאה יברא ה' . אכן נודע הדבר מלמד שהיה משה מהרהר מה ראה הקב"ה לשעבד ישראל יותר מכל האומות . עד שבאו דתן ואבירם שעשו בו [לא]דלטוריא . הלכו ואמרו לפרעה מבזה הוא על [לב]פורפירא שלך ועל עטרה שלך א"ל יערב לו . הוא מסייע לשונאים מיד בקש להרגו . רב נחמן אמר על הכל ערב לו עד שאמרו ליה אינו בן בתך . ורבנן אמרי על הכל לא הקפיד עד שא"ל שופך דמים הוא והרג את המצרי . וירא איש מצרי מכה איש עברי המצריים היו נוגשים וישראל היו שוטרים ומצרי ממונה על עשרה שוטרים והשוטר ממונה על עשרה מישראל נמצא הנוגש ממונה (טז) על ק"י בני אדם . חד זמן [לג]קרן נוגש גבי שוטר א"ל זיל כבוש עישוריתך אזל למיכנש עישוריתא שחקה לו אשה אמרה דהדיין גברא דידי יצא והבעל הטמין עצמו אחרי הסולם כיון שסבר שיצא בעלה נכנס וקלקל עמה הפך לאחוריו והמתיה כיון דידע דארגיש ביה נפק מן ביתא והוה מחי ליה כל ההוא יומא וא"ל לעי טבות לעי טבות צפה משה רבינו ברוח הקודש מאי הוה ליה גביה אמר לא מיסתייה דקלקל עם איתתיה עוד בעי מיקטליניה . מיד ויפן כה וכה ראה מה שעשה לו בבית ומה שהיה לעשות לו בשדה . וירא כי אין איש ר' יהודה אומר ראה שאין מי שיעמוד ויקנא לשמו של הקב"ה להרגו ועמד הוא וקנא והרגו . ר' נחמיה אומר ראה שאין מי שיעמוד ויזכיר עליו את השם ויהרגנו והזכיר עליו והרגו . ורבנן אמרי ראה שאין תוהלת עתיד לצאת ממנו ולא מבניו ולא מבני בניו עד סוף כל הדורות ועמד עליו והרגו . במה הרגו ר' יצחק אמר באגרוף הרגו כד"א [לד]ולהכות באגרוף רשע . ר' לוי אמר (יז) [לה]במסטירין של ישראל הה"ד *והיה מספר בני ישראל כחול הים :

קסח

ויברח משה מפני פרעה כתיב [לו]לך עמי בא בחדריך בשעה שאתה רואה השעה חצופה לא תעמד כנגדה אלא תן לה מקום הסתכלו בי כביכול כשראיתי השעה חצופה בעונותיכם נתתי לה מקום שנאמר השיב אחור ימינו . וכל מי שעומד כנגד השעה נופל בידה וכל מי שנותן מקום לשעה השעה נופלת בידו. נבות עמד כנגד השעה ונפל [בידה] אברהם נתן מקום לשעה וברח מפני נמרוד ונפלה בידו . יצחק נתן מקום לשעה ונפלה בידו שנאמר [לז]ואבימלך הלך אליו מגרר . משה נתן מקום לשעה שנא' ויברח משה מפני פרעה וחזרה השעה ונפלה בידו שנאמר [לח]גם האיש משה גדול מאד וגו' בעיני עבדי פרעה. דוד נתן מקום לשעה [לט]ויברח דוד מניות חזרה השעה ונפלה בידו וא"ל שאול [מ]ידעתי כי מלוך תמלוך . וכן יעקב נתן מקום לשעה [מא]ויברח יעקב שדה ארם ונפלה השעה בידו [מב]ויקח עשו את נשיו וגו' :

[מג]ויהי כמלוך פרעה על מצרים ויכבד לבו על כל יושבי ארצו וגם על בית יעקב לא חמל בעצת בלעם הקוסם ושני בניו כי יועצים למלך היו בימים ההם ויועץ המלך את שלשת יועציו ויאמר הנה עם בני ישראל וגו' ויען רעואל המדיני את המלך אם על המלך טוב אל תשלח ידך בם כי אלהיהם בחר בם מימי קדם ויקחם לחבל נחלתו מכל גויי הארץ ומי בכל מלכי הארץ אשר שלח בם ידו ונקה ולא עשה בו אלהימו נקם . הלא ברדת אברהם מצרימה ויצו פרעה לקחת את שרי אשתו וינגעהו ה' נגעים גדולים עד אשר השיב את אשתו . גם לאבימלך הגררי הוכיח בעוצר כל רחם והשיב לו אשתו . אף אל יצחק הפליא פלאיו בהגרשו מגרר ויתיבשו כל מוצאי מימיה ועצי תנובתם לא צמחו ושדי נשיהם ובהמתם צמקו וילך אליו אבימלך מגרר ואחוזת מרעהו ופיכל שר צבאו ויקדו לו ארצה ויבקשו ממנו תחנה ויתפלל עליהם אל ה' ויעתר לו וירפא אותם . יעקב איש תם הוצל בתומו מיד עשו ולבן הארמי ומיד כל מלכי כנען ומי הוא אשר שלח בהם ידו ונקה והלא אביך גדל את יוסף על כל חכמתו ומלט כל שוכני ארץ מן הרעב ויצו להוריד יעקב ובניו מצרימה למען תמלט ארץ מצרים מרעב ועתה אם טוב בעיניך חדל מהשחיתם ואם אין בלבך להושיבם במצרים שלה אותם מזה וילכו לארץ כנען . ויחר אף פרעה ויברח משה וימלט מדינה ומטה יוסף לקח בידו . ויאמר המלך לאיוב העוצי מה יעשה באלה ויאמר לו הלא כל יושבי ארצך בידך כטוב בעיניך עשה . ויאמר בלעם הפתורי למלך אם בלהבת אש תאמר להמעיטם הלא אלהימו מלט את אברהם מאור כשדים ואם בחרב תאמר להשמידם הלא יצחק בא להאסף ויתן איל תחתיו . ועתה אדוני המלך אם תבקש למחות את שמם צוה להטיל ילדיהן המימה כי לא נסה אחד מהם בזה וייטב הדבר בעיני המלך ויעש כן . ויהי כאשר גדל משה בבית המלך ותחשבהו בת פרעה לבן וייראו מפניו כל בית פרעה ויהי היום ויוגד לבלעם לאמר הנה בן בתיה מבקש להרגך ויברח בלעם הקוסם ושני בניו אתו וינוסו וימלטו את נפשם וילכו ארץ כוש . בימים ההם נהיתה מלחמה בין כוש ובין בני קדם ויעזוב את בלעם הקוסם ויצא קוקנוס מלך כוש להלחם בארם ובבני קדם ויעזוב את בלעם הקוסם הוא לבן הארמי מפתור ושני בניו ינוס וימברוס לשמור את העיר ודלת הארץ אתו ויועץ בלעם את עם הארץ למרוד במלך קוקנוס לבלתי בוא העירה וישמעו אליו עם הארץ וישבעו לו וימליכוהו עליהם ואת בניו הפקידו לשרי צבאות ויגביהו את החומות מאד משני צדי העיר : ומן העבר השלישי חפרו בארות רבות אין מספר בין העיר ובין הנהר הסובב את כל ארץ כוש ויבקיעו שם את מי הנהר . ומן העבר הרביעי קבצו נחשים לרוב מאד בלחשיהם ובכשפיהם ואין יוצא ובא אליהם . ויהי כשוב המלך וכל שרי החיילות מן המלחמה וישאו עיניהם ויראו את חומות העיר כי גבהו מאד ויאמרו ראה ראו כי אחרנו במלחמה ויגביהו את חומות העיר ויחזיקום לבלתי בוא עליהם מלכי כנען למלחמה. ויהי כאשר קרבו אל העיר ויראו והנה שערי העיר סגורים ויקראו אל השוערים לאמר פתחו לנו ונבואה העירה . וימאנו השוערים לפתוח להם במצות בלעם הקוסם ולא נתנום לבוא השערה ויערכו מלחמה נכח השערה ויפול מחיל קוקנוס ביום ההוא ק"ל איש . ויהי ביום השני וילחמו מעבר הנהר ויבא שלשים רוכבי הפרשים בימים ההמה ולא יכולו ויטבעו בתוך הבורות וימותו ויצו המלך לחטוב עצים לעשות רפסודות לעבור עליהם ויעשו . ויהי בבואם אל מקום הבורות הין המים

ממ"ק ובמ"ק כה שיר ז : כו באנקלימון מעשה רשע ועון : כז אפומניסא ספר זכרון : כח מדרש הגכור : כט מ"א כב : ל במדבר טו : לא דלטוריא רכילות :
לב פורפירא בגד המלך : לג קרן תרגום של ותקם בטרם יכיר איש את רעהו קמת בקריצתא : לד ישעיה נח : לה במסטירין לשון רומי מיסטיריאו :
*הושע ב : לו תנחומא , ישעיה כו : לז בראשית כו : לח שם יא : לט ש"א כ : מ ש"א כד : מא הושע יב : מב בראשית לו : מג דה"י סימן :

זית רענן (יג) עד כ"ה שנים, ובקדושין דף ל"ו שעד כ"ד שנים נקרא נער ואע"ג דלענין עונשים מקרי איש אחר י"ג מ"מ לא מיקרי איש גמור : (יד) וירא כי אין איש וכו', נ"ל דקשה ליה כיון שהרגו בשם המפורש היה יכול להרגו לעין כל כי מי יודע שהוא הרגו דילמא מת מיתה משונה לכן פי' ר"י אמר וכו' : (טו) דכתיב זה בכה וכו', והאי קרא באחאב כתיב שהמלאכים היו מדיינים זה על זה : (טז) על ק"י בני אדם , היינו מאה אנשים ועשרה שוטרים : (יז) במסטירין של ישראל , נראה דהיינו שם המפורש שהוא סוד של ישראל :

המים מתגלגלים ברחים ויטבעו ביום ההוא מאתים איש על עשר רפסודות. ויהי ביום השלישי ויבואו מצד הנחשים ולא יכלו לגשת שמה ויהרגו הנחשים מאה ושבעים איש ויחדלו להלחם על כוש, ויהי בהיות המצור על כוש ויברח משה ממצרים ויבא אל מחנה קוקנוס מלך כוש (יח) ומשה בן שמונה עשרה שנה בברחו והימים אשר צר קוקנוס על כוש תשע שנים ויהי הבחור הולך ובא עמהם ויאהב המלך והשרים וכל חיל המלחמה את הבחור כי רב ויקיר הוא וקומתו בארז ופניו כצאת השמש וכח גבורתו כארי ויהי יועץ למלך. ויהי מקץ תשע שנים ויחלה המלך את חליו אשר ימות בו ויהי ביום השביעי לעת חלותו וימת ויחנטוהו עבדיו ויקברוהו נכח שער העיר הפונה ארץ מצרים ויבנו עליו בנין גדול נאה וגבוה מאד ויכתבו עליו כל מלחמותיו וכל גבורותיו. ויהי אחרי השלימו הבנין ויאמרו איש אל רעהו מה נעשה אם אמרנו נלחמה העירה ויפלו ממנו חללים רבים ואם אמרנו נשב במצור ושמעו כל מלכי ארם ובני קדם כי מת מלכנו ויבואו עלינו פתאום ולא ישאירו לנו שריד ועתה לכו ונמליכה עלינו מלך ונשב במצור עד תנתן העיר בידינו. וימהרו ויפשיטו איש לבושו וישליכו ארצה ויעשו במה גדולה ויושיבו עליה את משה ויתקעו בשופרות ויאמרו יחי המלך יחי המלך וישבעו כל השרים וכל העם לתת לו את הכושית הגבירה אשת קוקנוס לו לאשה וימליכו אותו עליהם. ומשה בן שבע ועשרים שנה במלכו על בני כוש ויהי ביום השני למלכו וויעדו כלם לפני המלך ויאמרו לו אם על המלך טוב הבה לנו עצה מה נעשה כי זה תשע שנים לא ראינו את נשינו ואת בנינו ונשב במצור. ויען המלך את העם ויאמר אם תשמעו בקולי דעו כי תנתן העיר בידינו ועתה אם נלחום נלחם בהם ויפלו ממנו כבראשונה ואם אמרנו נבוא העיר ויטבעו ממנו כבראשונה עתה לכו היערה והביאו מבני החסידה איש אפרוחו בידו והיו לכם למשמרת עד גדלם ולמדום לטוש כדרך בני הנץ. וימהרו העם וילכו היערה ויעלו הברושים ויביאו איש אפרוחו בידו ויעשו כדבר המלך ויהי כאשר גדלו בני החסידה ויצו המלך להרעיבם ימים שנים ויעש העם כן. ויהי ביום השלישי ויאמר המלך אליהם לבשו איש כלי מלחמתו בידו ורכבו איש על סוסו וקחו איש אפרוחו בידו ונקומה ונלחמה בעיר מקום אשר הנחשים שם ויעשו כדבר המלך. ויהי בהגיעם אל מקום הנחשים ויאכלום וישביתום מן המקום ההוא. ויהי כראות המלך והעם כי נשבתו הנחשים ויריעו העם תרועה גדולה וילחמו העירה ויתפשוה ויבואו איש אל ביתו אל אשתו ואל אשר לו וימותו ביום ההוא מעם הארץ אלף ומאה איש מיושבי העיר ומעם המצור לא מת אחד. ויהי כראות בלעם הקוסם כי נלכדה העיר ויפתח השער וירכב על הסוס הוא ושני בניו וינוסו ויבואו מצרים אל פרעה מלך מצרים המה החרטומים המכשפים הכתובים בספר הישר היועצים אל פרעה לאבד שם יעקב מעל פני האדמה. וילכוד משה את העיר בחכמתו ויושיבוהו על כסא המלוכה וישימו כתר מלכות בראשו וגם את הכושית הגבירה נתנו לו לאשה ויירא משה את אלהי אבותיו ולא בא אליה כי זכר את השבועה אשר השביע אברהם את אליעזר עבדו לאמר לא תקח אשה לבני מבנות כנען. וגם כה עשה יצחק בברוח יעקב מפני עשו ויצוהו ויאמר לו לא תתחתן בבני חם כי זכרנו את אשר נתן את בני חם לעבדים לבני שם ולבני יפת ויירא משה מפני ה' אלהיו ויתהלך לפניו באמת בכל לבבו ולא סר מן הדרך אשר הלכו בה אברהם יצחק ויעקב ויתחזק במלכות בני כוש וילחם את ארום ואת בני קדם ואת ארם ויכניעם תחת יד בני כוש. והימים אשר מלך על בני כוש ארבעים שנה. ויצלח בכל מלחמתו כי ה' אלהי אבותיו אתו. בשנת ארבעים למלכו והוא יושב על כסא המלוכה והגבירה יושבת לימינו אצלו ותאמר הגבירה אל השרים ואל העם הנה זה ארבעים שנה אשר מלך זה על כוש ואלי לא קרב ואת אלהי בני כוש לא עבד. ועתה שמעו נא בני כוש ולא ימלוך עליכם זה הנה מונחם בני ימלוך עליכם כי טוב לכם לעבוד את בן ארוניכם מעבוד איש נכרי עבד מלך מצרים. ויהי כל העם נרון עד הערב וישכימו בבוקר וימליכו את מונחם בן קוקנוס עליהם ויראו בני כוש לשלוח יד במשה וכי זכרו את השבועה אשר נשבעו לו ויתנו לו מתנות גדולות וישלחוהו בכבוד גדול ויצא משם ויחדול ממלוך על כוש. ומשה בן שבע שנים וששים שנה בצאתו מכוש כי מה' יצא הדבר כי בא הקץ אשר התעתד מימי קדם להוציא את בני ישראל. וילך משה מדינה כי ירא [לשוב] מצרימה מפני פרעה ויבא אל רעואל ויספר לו משה את אשר ברח ממצרים ואת אשר מלך על בני כוש ואת אשר לקחו מידו המלוכה ויגרשוהו. ויהי כשמוע רעואל את דבריו אמר בלבו אתנה זה בית הכלא וארצה בו לבני כוש כי נוסס הוא ויקחהו אל בית הסהר ויהי כלוא שם עשר שנים. ויהי בהיותו עצור שמה ותחמול עליו צפורה בת רעואל ותכלכלהו לחם ומים ויהי מקץ עשר שנים ותאמר אל אביה לאמר האיש העברי אשר כלאתו זה עשר שנים בבית הסהר ואין דורש ואין מבקש אליו ועתה אם טוב בעיניך אבי נשלח ונראה אם מת ואם חי הוא ואביה לא ידע כי כלכלתהו. ויען ויאמר רעואל הנהיה כדבר הזה להעצר גבר בבית הכלא עשר שנים ולא יאכל ויחיה. ותען צפורה את אביה לאמר הלא שמעת [אבי] כי אלהי העברים גדול ונורא הוא ומפליא להם בכל עת. הוא הציל אברהם מאור כשדים ואת יצחק מן החרב ואת יעקב מן המלאך בהאבקו עמו. וגם עם זה רבות עשה ויצילהו מיאור מצרים ומחרב פרעה גם מזה יכול למלטהו. וייטב הדבר בעיני רעואל ויעש כן כדבר בתו וישלח אל הבור לראות מה נעשה בו. ויראו והנה האיש חי ועומד על רגליו ומתחנן אל אלהי אבותיו. ויוציאוהו מן הבור ויגלחוהו וישנו את בגדי כלאו ויאכל להם. וירד האיש אל גנת רעואל אשר אחרי הבית. ויתפלל אל אלהיו אשר עשה אתו נפלאות רבות. ויהי בהתפללו ויבט בצדו והנה מטה ספיר מוצב ארצה והוא נטוע בתוך הגנה ויקרב אל המטה והנה חקוק בו שם ה' אלהים צבאות כתוב ומפורש על המטה ויקרא בו ויתלשהו כהתלש עץ יער מסבכו ויהי למטה בכפו. הוא המטה הנברא בתבל מפעלות אלהים אחרי בוראו שמים וארץ וכל צבאם ימים ונהרות וכל דגתם. ויהי בהגרש אדם מגן עדן ויקח את המטה בידו ויצא ויעבוד את האדמה אשר לוקח משם ויגיע המטה עד נח ויותר אל שם ואל תולדותיו עד הגעתו אל ידי אברהם העברי ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק גם את מטה האותיות ירוש ירש. ויהי כברוח יעקב פדנה ארם ויקחהו בידו ובבואו אל יצחק אביו בארה שבע נטוש לא נטשו וברדתו מצרימה לקחו בידו ויתנהו אל יוסף שכם אחד על אחיו כי באמצו לקחו יעקב מיד עשו אבי אדום. ויהי אחרי מות יוסף וישבו שרי מצרים בית יוסף ויגיע המטה אל יד רעואל המדיני ובעת צאתו ממצרים לקחו בידו ויטעהו בתוך גנתו. ויבחנו כל גבורי קיני לתלשו בבקשם לקחת צפורה בתו ולא יכלו וישאר בתוך הגן עד בא אשר לו המשפט ויקחהו. ויהי כראות רעואל את המטה בידו ויתמה על ככה ויתן רעואל צפורה בתו למשה. ומשה בן שבע שנים ושבעים שנה בצאתו מבית הסהר ויקח צפורה המדינית לאשה ותלך צפורה בדרכי בית ישראל לא חסרה דבר מצדקת שרה ורבקה רחל ולאה גבעות עולם ותהר בן ויקרא משה שמו גרשום וגו' רק לא מל את בשר ערלתו בגזרת רעואל הותנו ויהי בעת ההיא מקץ שלש שנים ותהר עוד (יט) ותלד בן שני וימל את בשר ערלתו ויקרא שמו אליעזר וגו':

קסט [מד]ולכהן מדין שבע בנות ששה שמות נקראו לו יתר יתרו רעואל חובב קיני פוטיאל. אית דאמרי שבעה שמות נקראו לו יתר יתרו חבר חובב רעואל פוטיאל קיני. יתר שהותיר במעשים טובים. חבר שנתחבר למקום. חובב שהוא חביב למקום כבן. רעואל שהוא כריע למקום. פוטיאל שנפטר מע"ז. קיני שקנה למקום וקנה לו את התורה. ד"א בתחלה לא היו קורין אותו אלא יתר שנאמר וילך משה וישב אל יתר חותנו כשעשה מעשים טובים הוסיפו לו אות אחת ונקרא יתרו. וכן אתה מוצא באברהם אבינו שבתחלה לא היו קורין אותו אלא אברם וכשעשה מעשים טובים הוסיפו לו אות אחת ונקרא אברהם. וכן אתה מוצא בשרה שמתחלה שרי ונקראת שרה. וכן אתה מוצא ביהושע [מה]ויקרא משה להושע בן נון יהושע. ויש אחרים שמנעו מהן אות יש לך ללמד מן עפרון שמתחלה היו קורין אותו עפרון ומשנטל דמיה של ארץ מנעו ממנו אות אחת ונקרא עפרן שנאמר [מו]וישמע אברהם אל עפרון וישקל אברהם לעפרן. וכן אתה מוצא (כ) ביונדב שמתחלה נקרא יהונדב וכשבא לאותו מעשה מנעו ממנו אות אחת ונקרא יונדב. מכאן אמרו חכמים אל יתחבר אדם לרשע (כא) אפי' לקרבו לתורה: ויבואו הרועים ויגרשום (כתוב ברמז קכ"ד): [מז]ותבאנה אל רעואל אביהן רעואל היה שמו כשהוא אומר [מח]וחבר הקיני נפרד מקין מבני חובב חותן משה חובב היה שמו ולא רעואל היה שמו ומה ת"ל ותבאנה אל רעואל אביהן מלמד שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא. רבי שמעון בן מנסיא אומר רעואל היה שמו ריע של אל שנא' ויבא אהרן וכל זקני ישראל. ר' דוסתאי אומר קיני היה שמו שפירש ממעשה קינאי שמקנין בו למקום שנא' [מט]הם קנאוני בלא אל ואומר [נ]אשר שם

מד ובמ"ק סד תנחומא, מכילתא: מה במדבר יג: מו בראשית כג: מז ספרי: מח שופטים ד: מט דברים לב: נ יחזקאל ח:

זית רענן (יח) ומשה בן שמונה עשרה שנה כו', זה סותר למ"ש לעיל שהיה בן כ' שנה וגם קאמר שם ס' שנה נתגדל במדין משמע שלא היה כלל בארץ כוש ועיין ברמב"ן בחומש: (יט) ותלד בן שני וימל וכו', ס"ל שאליעזר נולד בהליכתו למצרים ומלה אותו צפורה: (כ) ביונדב, שנתן עצה לאמנון לשכב עם תמר: (כא) אפילו לקרבו לתורה, אל יתחבר עמהם הבור גמור פן ילמד ממעשיו כמו שלמד יונדב לאמנון:

שם כמל הקנאה. רבי יוסי אומר קיני היה שמו שקנה את השמים ואת התורה. רבי ישמעאל בר"י אומר רעואל היה שמו שריע אל שנאמר [נא]רעך ורע אביך אל תעזב. ר' שמעון בן יוחאי אומר שני שמות היו לו חובב ויתרו. יתרו על שם שיתר פרשה אחת בתורה [נב]ואתה תחזה מכל העם. והרי אף למשה היא מסיני שנא' [נג]אם את הדבר הזה תעשה וצוך אלהים למה נתעלמה מעיני משה כדי שיתלה הדבר ביתרו. חובב על שם שחבב את התורה שלא מצינו בכל הגרים שחבבו את התורה כיתרו. וכשם שחבב הוא את התורה כך חבבו בניו את התורה שנאמר [נד]הלוך אל בית הרכבים וגו'. והרי דברים קל והומר ומה אלו שקרבו את עצמן כך קרבן המקום. ישראל שעושין את התורה על אחת כמה וכמה:

[נה]ותאמרן איש מצרי הצילנו מיד הרועים מכאן שהשליכום למים שנא' וגם דלה דלה לנו וכתיב ויקם משה ויושען ואין הלשון הזה אלא לשון הצלת מים שנא' [נו]הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש. ויאמר אל בנותיו ואיו מיד יצאה צפורה כצפור והביאתו. [נז]ד"א שטהרה כל בית אביה (כב) כדם הצפור. ר' יוסי בר חנינא אמר בקשו לענותן כדכתיב [נח]צעקה הנערה המאורשה ואין מושיע לה. דלה דלה לנו בעולם הזה ולעולם הבא דליה אחת דלה והשקה כל הצאן. ויאמר אל בנותיו ואיו שמא הוא מאותו זרע איה שרה אשתך שכל העולם כלו מתברך בהם. ולמה קורא אותו כהן מדין שעתידין בני בנותיו להיות כהנים גדולים. [נט]רבי יהושע אומר ע"א היה כענין שנא' [ס]ויהונתן בן גרשם (כג) בן מנשה. ר' אלעזר המודעי אומר שר היה כענין שנאמר [סא]ובני דוד כהנים היו. [סב]אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי בן קיסמא גדולה לגימה שהרחיקה שתי משפחות מישראל שנאמר [סג]על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים. ור' יוחנן דידיה אמר מרחקת את הקרובים וכו' ומקרבת את הרחוקים שנא' קראן לו ויאכל לחם. ומשרה שכינה על נביאי הבעל שנא' [סד]ויהי הם יושבים אל השלחן. ומעלמת עין מן הרשעים מיהונתן בן גרשם. [סה]ר' סימון אמר בש"ר אליעזר (כד) מי שהוא עושה חסד עם משה דכתיב למה זה עזבתן את האיש קראן לו ויאכל לחם. אמר ר' סימון אין כאן חסד בשכרו האכילו דכתיב דלה דלה לנו. ואימתי פ"ע לו הקב"ה בימי שאול דכתיב [סו]ויאמר שאול אל הקיני לכו סורו רדו וגו' וכי עם כל בני ישראל עשה חסד והלא עם משה בלבד עשה אלא ללמדך שכל מי שעושה חסד עם אחד מבני ישראל מעלה עליו הכתוב כאלו עשה חסד עם כל ישראל. והרי דברים קל וחומר ומה אם שעושה חסד עם מי שהוא חייב לו ראה מה פרע לו הקב"ה שכרו. מי שעושה עם מי שאינו חייב לו על אחת כמה וכמה: [סז]ויואל משה לשבת את האיש בשעה שאמר משה ליתרו תנה לי את צפורה בתך לאשה אמר לו קבל עליך דבר אחד שאני אומר לך ואני נותנה לך לאשה. אמר לו משה מה הוא. אמר לו הבן שיהיה לך תחלה יהיה לע"ז מכאן ואילך לשם שמים וקבל עליו. אמר לו השבע לי (כה) וישבע לו שנאמר ויואל משה לשבת אין אלה אלא לשון שבועה שנא' [סח]ויואל שאול את העם (וכן הוא אומר הואל קח ככרים). (כו) לפיכך הקדים המלאך להרוג את משה מיד ותקח צפורה צר. [סט]וירף ממנו רבי יהודה אומר אין ויואל אלא לשון דירה שנאמר [ע]הואל נא ולין כיון שנטל בתו קבל עליו לרעות צאנו. וישמע אלהים את נאקתם (כתוב ברמז ל"א). [עא]כי התרפים דברו און משל לשני נערים אחד מת אביו וקברו ואחד אביו קיים. זה שאביו קיים קורא לו אביו ומיד עונה אותו. וזה שמת אביו הולך על קברו וצועק אבי אבי עד שתש כחו ולא משיבו. כך ישראל אביהם קיים ומיד הוא עונה אותם שנא' וישמע אלהים את נאקתם. [עב]והיה טרם יקראו ואני אענה. ואומר [עג]יקראני ואענהו. אבל הגוים [עד]יצעקו אליו ולא יענה ואומר [עה]ויקחו את הפר וגו'. [עו]ר' עקיבא אומר [עז]ספקלטורין של פרעה מחנקין את ישראל בקירות בתים לבנין והיו צועקין מתוך הבנין צועקין מתוך הקירות והקב"ה שומע נאקתם שנאמר וישמע אלהים את נאקתם. ועוד שהיו שורפין את בניהן בכור אש זבת לאלהיהן שנא' [עח]ואתכם לקח ה' ויוצא אתכם מכור הברזל ממצרים. כתיב הכא וירא וכתיב התם (כז) [עט]וכל העם רואים וגו'. וכן הוא אומר [פ]בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים. רבי יהושע בן לוי אומר בזכות המשכן דכתיב [פא]וירא משה את כל המלאכה וכתיב [פב]אשר הוצאתי אותם לשכני בתוכם. רבי אלעזר אמר בזכות חנניה מישאל ועזריה כתיב הכא וירא אלהים וכתיב התם [פג]כי בראותו ילדיו [פד]ילדים אשר אין בהם כל מום:

ג [פה]ומשה היה רועה כתיב [פו]ה' צדיק יבחן אמר רבי יצחק במה בוחן את הצדיקים במרעה. דוד נבחן במרעה שנא' [פז]מאחר עלות הביאו לרעות עמו. [עמוס] נבחן במרעה שנאמר [פח]ויקחני ה' מאחרי הצאן. אף משה נבחן במרעה שנאמר ומשה היה רועה. *וינהג את הצאן אחר המדבר להרחיק מן הגזל. דבר אחר שראה שנטל גדולה מן המדבר. מלכות וכהונה מן המדבר. באר מן המדבר. מן מן המדבר. ענני כבוד מן המדבר. ויבא אל הר האלהים חורבה הלכה צאנו של משה ארבעים יום ולא טעמה כלום כשם שעשה אליהו זכור לטוב שנאמר [פט]ויקם וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום. דבר אחר אחר המדבר בשרו שצאנו כלה במדבר והוא עמהם נאסף. וירא מלאך ה' אליו בלבת אש למה בלבת אש כדי ללבבו כשיבא לסיני ויראה האש ולא יתירא. ד"א בלבת אש שהלב (כח) נתון משני חלקים. למה מתוך הסנה ולא מתוך אילן אחר אומר הקב"ה עמו אנכי בצרה והם נתונים בשעבוד ואני נגלה מתוך אילן אחר לפיכך מתוך הסנה שכולו מלא קוצים. ויאמר משה אסורה נא ואראה רבי יוחנן אמר שלש פסיעות פסע משה ריש לקיש אמר לא פסע אלא צוארו עקם. אמר הקב"ה נצטערת לראות חייך שאגלה עליך מיד ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ויאמר משה משה ויאמר הנני. אמר הקב"ה אתה אמרת הנני חייך אף אני [צ]אז תקרא וה' יענה תשוע ויאמר הנני. [צא]ויבא אל הר האלהים חורבה שמשם נתחייבו בעלי חרבות כגון רוצח ונואף ונואפת. ד"א למה נקרא שמו חורב שמשם תבוא חרב על אומות העולם שלא קבלו את התורה. ולמה נקרא שמו סיני שנשנאו כל באי עולם. וירא מלאך ה' אליו בתחלה לא נראה אלא במלאך אחר שעמד באמצע הסנה כדי שלא יתבהל. והנה הסנה בוער באש אמר הקב"ה על ידי שנאה ששנאו אחיו ליוסף ירדו מצרים ובשבילו אני נגלה בסנה ואגאל אותם שנאמר [צב]גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה. מה דרכו של סנה אדם מכנים ידו לתוכו אינו ניזוק לפי שקוציו כולן כפופין למטה אבל כשמבקש להוציא הקוצין תופסין לו ואין יכול להוציאה. כך המצרים בתחלה קבלו לישראל בסבר פנים יפות וכשבקשו לצאת לא הניחום שנא' [צג]ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך. והסנה איננו אכל רמז לו אע"פ שישתעבדו בד' מלכיות אינן כלין. ויאמר משה אסורה נא ואראה אמר לרועים שהיו עמו ולא ראו זה שראה משה. וכן אתה מוצא (כט) באברהם ודניאל. כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא כאן אתה עתיד לבנות לפני מזבח. [צד]מנין שכל הקריאות היו משה משה ת"ל ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ויאמר משה משה. שאין ת"ל ויאמר אלא מלמד שכל הקריאות היו משה משה. ומנין שעל כל קריאה היה אומר הנני (ל) ת"ל ויאמר הנני שאין ת"ל ויאמר אלא מלמד שעל כל קריאה היה אומר הנני:

קע *משה משה אברהם אברהם יעקב יעקב שמואל שמואל לשון חבה לשון זירוז. ד"א הוא משה עד שלא נדבר עמו הוא משה (*) משנדבר עמו. [צה]מבנין אב כיצד זה היסוד המלמד על כל מה שאחריו ואימתי נקרא יסוד משיהא הוא תחלה. א"ר יצחק על כל דבור ודבור היה קורא משה והוא אומר הנני בנין אב לכולן ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה וגו' לפי שהוא תחלה. כיוצא בו אתה אומר [צו]והיה כי יבצע אדני את כל מעשהו למה כי אמר בכח ידי עשיתי והקב" אמר לו [צז]היתפאר הגרזן על החוצב בו וגו'. אין את דומה אלא לקרדום זה שאם אין

ממ"ק ובמ"ק נא משלי כז : נב שמות יח : נג שם : נד ירמיה לה : נה תנחומא : נו תהלים סט : נז מדרש אבכיר : נח דברים כב : נט מכילתא : ס שופטים יח : סא ש"ב ח : סב סנהדרין קג : סג דברים כג : סד מלכים א יג : סה ויקרא רבה : סו ש"א טו : סז מכילתא : סח שמואל א יד : סט תנחומא : ע שופטים יט : עא זכריה י : עב ישעיה סה : עג תהלים צא : עד ישעיה מו : עה מ"א יח : עו פר"א : עז ספקלטורין תרגום של שר טבחים רב ספקלטוריא : עח דברים ד : עט שמות כ : פ שם ג : פא שם לט : פב שם כט : פג ישעיה כט : פד דניאל א : פה תנחומא : פו תהלים יא : פז שם עח : פח עמוס ז : *כתוב ברמז מט : פט מלכים א יט : צ ישעיה נח : צא מדרש אבכיר : צב תהלים עז : צג שמות ג : צד תורת כהנים : *כתוב ברמז תכט : צה ל"ב מדות : צו ישעיה י : צז שם :

זית רענן (כב) כדם הצפור, פי' כמו שדם הצפור מטהר המצורעים כך טיהרה בית אביה מע"ז שדומה למצורע : (כג) בן מנשה וגו', היו כהנים לשבט הדני : (כד) מי שעושה חסד עם מי שצריך לעשות עמו חסד יתרו עם משה כצ"ל : (כה) וישבע לו, צ"ע דהא אין השבועה חלה על דבר המצוה ומ"ע הוא שאב ימול את בנו, ואפשר כיון דאמו לאו מזרע אברהם היתה ה"ל בנך הבא מן הגויה וקרוי בנה ואין מחויב למולו : (כו) לפיכך הקדים המלאך להרוג את משה. צ"ל דה"פ כיון שנשבע שלא ימול בן הראשון וגם בבן השני נתרשל לפיכך בקש להרגו אבל בל"ז לא היה הענש גדול כ"כ : (כז) וכל העם רואים את הקולות וגו' וכה"א בהוציאך וכו', פי' שיצאו בזכות התורה : (כח) נתון משני חלקים, פי' שלב נתון בשני חלקי האדם כן האילן בוער משני חלקיו : (כט) באברהם וירא את המקום והם לא ראו, ובדניאל והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה : (ל) ת"ל ויאמר הנני, קשה דהא ויאמר זה איצטריך וי"ל מדויאמר קמא לדרשא זה נמי לדרשא, הראב"ד : (*) משנדבר עמו, פירוש ולא זחה דעתו עליו :

אין את מבקע בו אינו עושה מעצמו כלום וכמטה הזה שאם אין אדם מכה בו אינו מתגאה ואתה אומר בכח ידי עשיתי לכן ישלח האדון ה׳ צבאות במשמניו רזון וכל מלכי עכו״ם נידונין על כן. וא״כ למה פרשו באשור לפי שהוא תחלה. ויאמר אל תקרב הלום (ברמז נז וסה):

קעא [צח]ויאמר אנכי אלהי אביך נגלה עליו בקולו של עמרם אביו כדי שלא יתירא. באותה שעה שמח משה ואמר עמרם אבי. א״ל הקב״ה אתה אמרת שאני אביך ואיני אלא אלהי אביך באותה שעה ויסתר משה (את) פניו. א״ל הקב״ה חלקת לי כבוד חייך אני חולק לך כבוד שנא׳ [צט]וירא אהרן וכל בני ישראל את משה וגו׳. אתה יראת כי ירא מהביט לפיכך וייראו מגשת אליו. בשכר מהביט ותמונת ה׳ יביט: [ק]כתיב ויאמר לא תוכל לראות את פני א״ל הקב״ה למשה כשרציתי לא רצית ועכשיו שאתה רוצה איני רוצה. ופליגא דרבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן דאמר בשכר שלש זכה לשלש. בשכר ויסתר משה פניו זכה לקלסתר פנים. בשכר כי ירא וגו׳ וכו׳:

[קא]ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי מלמד שהיה הקב״ה מביט במצרים היאך היו משתעבדים בישראל שנא׳ הנה צעקת בני ישראל באה אלי וגו׳ כביכול אני עמהם. [קב]ירידה חמישית ירדה לסנה שנאמר וארד להצילו מיד מצרים הניח כל ההר ושכן בתוך הסנה והסנה כולו צרה וצוקה וכולו קוצים ודרדרים ולמה שכן עליו שראה לישראל בצרה גדולה שנא׳ [קג]בכל צרתם לו צר. ראה משה את האש בתוך הסנה והאש אינה אוכלת את הסנה והסנה אינה מכבה שלהביותיו של אש ואין הסנה נצמח בארץ אלא אם כן יש מים תחתיו וראה משה והיה תמה והלך לראות את המופת. אמר לו הקב״ה עמוד ששם אני עתיד ליתן תורה לישראל. אמר לו ואשלחך אל פרעה. אמר לו רבש״ע אין בי כח שאני פגום בלשוני. ולא עוד אלא שאתה שולחני ביד אויבי מבקשי נפשי אמר אל תירא כי מתו כל האנשים. וכי מתים היו אלא שירדו מנכסיהם. מכאן אתה למד כל היורד מנכסיו כאלו מת. אמר לו רבון העולמים שלח נא ביד אותו האיש שאתה עתיד לשלוח לעתיד לבא אמר לו לא אמרתי לך ואשלחך אל ישראל אלא אל פרעה ולאותו האיש שאתה אומר אני שולח אותו לעתיד אל ישראל [קד]הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא. אמר לפניו הן לי אות. אמר לו השלך מטך ארצה. ולמה הראה הקב״ה למשה בנחש. אלא מה נחש ממית ונושך לבני אדם כך היה פרעה ועמו נושכים וממיתים לבני ישראל וחוזר ונעשה כעץ יבש כך היה פרעה ועמו כעץ יבש. ולמה הראה לו ברבר טמא אלא מה המצורע הזה טמא ומטמא את ישראל וחוזר ונטהר כך יטהרו ישראל מטומאת מצרים. ולמה הראה לו האש מתוך הסנה אלא האש אלו ישראל שנמשלו כאש שנא׳ [קה]והיה בית יעקב אש. הסנה אלו אומות העולם שנמשלו כקוצים ולא עכו״ם מכבים שלהבת של ישראל שהן דברי תורה ולא אשן של ישראל אוכלת את העכו״ם. לעתיד לבא אשן של ישראל אוכלת את כל העכו״ם שנאמר [קו]והיו עמים משרפות שיד קוצים כסוחים. אמר לפניו רבון העולמים הודיעני את שמך הגדול והקדוש שאקרא בשמך ותענני והודיעו אהיה אשר אהיה וראו העליונים שמסר הקב״ה שם המפורש ואמרו בא״י חונן הדעת. [קז]אהיה אשר אהיה א״ל הקב״ה למשה לך אמור להם לישראל אני הייתי עמהם בשעבוד זה אני אהיה עמהם בשעבוד מלכיות. אמר לפניו רבון העולמים דיה לצרה בשעתה אמר לו לך אמור להם אהיה שלחני אליכם. [קח]ועדיין היה משה מסרב א״ל הקב״ה ראוי אתה לרדות במקל. ויאמר מה זה בידך ויאמר מטה א״ל הקב״ה אם לא היה בדעתך לילך היה לך לומר בתחלה איני הולך אלא המתנת עד שמסרתי לך [קט]מסטורין שלי ושם המפורש. והיה אם לא יאמינו לקול האות הראשון מה ת״ל לקול. אמר ר״ל שהיה המטה מדבר לפני ישראל עם משה הייתי במדין ונהפכתי לנחש ואח״כ נעשיתי מטה ואף היא מריטה קולה טהורה הייתי ונטמאתי וחזרתי ונטהרתי וכן במצרים להודיע גדולתו של הקב״ה:

ואת המטה הזה תקח בידך א״ל הקב״ה משה אם אין אתה רוצה לעשות את שליחותי מקל זה עושה שליחותי אלא אני רוצה לזכותך ונסים הרבה אני נותן על ידך המן ובאר ושבת ועננו כבוד והתורה. [קי]ר׳ אבינא רמי כתיב זה שמי לעלם וכתיב וזה זכרי לדר דר אמר הקב״ה לא כשאני נכתב אני נקרא נכתב ביו״ד ה״א ונקרא באל״ף דל״ת. [רבא סבר למדרשי׳ בפירקא א״ל ההוא סבא לעלם כתיב [א]ביום ההוא יהיה ה׳ אחד ושמו אחד אטו האידנא לאו אחד הוא אר״א ב״ח לא כעוה״ז העולם הבא העוה״ז] על שמועות טובות אומר ברוך הטוב והמטיב ועל שמועות רעות אומר ברוך דיין האמת אבל לעולם הבא כולו הטוב והמטיב:

[ב]אמר רבה בר בר חנה א״ר יוחנן שם בן ארבע אותיות חכמים מוסרין אותו לתלמידיהן פעם אחת בשבת ואמרי לה פעם אחת בשבוע דכתיב זה שמי לעולם לעלם כתיב. [ג]ועתה לך ואשלחך אמר ר״א לך היו מצפים ישראל לך היו ישראל מקוים גדולה יש לך בדבר הזה. ר׳ יוחנן אמר לך מסור הדבר הזה (ברמז תכ״ח ותש״כ ותשנ״ו). ויאמר משה אל ה׳ בי אדני בייא את מעביר עלי. אם אהרן אחי גדול ממני ואתה תשלחני. לא איש דברים אנכי אמר לו הקב״ה מי שם פה לאדם. ואנכי אהיה עם פיך ועם פיהו והוריתיך אני עושה אותך בריאה חדשה כאשה זו שהיא הרה ווולדת. ד״א אני יורה דברי לתוך פיך כחץ ואין והוריתיך אלא לשון ירה יירה. וכיון שבשרו הקב״ה שהוא עמו קבל עליו לילך שנאמר וילך משה וישב אל יתר חותנו:

קעב ילך ואספת את זקני ישראל לא במקום אחד ולא בשני מקומות המקום חולק כבוד לזקנים בכל מקום אתה מוצא שהקב״ה חולק כבוד לזקנים. כיוצא בו [ד]אספה לי שבעים איש מזקני ישראל וילך משה ואהרן ויאספו את כל זקני בני ישראל. *ואל משה אמר עלה אל ה׳ **ואל הזקנים אמר שבו לנו בזה. ויהי ביום השמיני קרא משה לאהרן ולבניו וגו׳. ר׳ שמעון בן יוחאי אומר מנין שלעתיד לבא חולק כבוד לזקנים שנא׳ [ו]וחפרה הלבנה ובושה החמה וגו׳. ונגד מלכיו ונגד נביאיו לא נאמר אלא ונגד זקניו כבוד והלא דברים ק״ו ומה מי שאמר והיה העולם עתיד לחלוק כבוד לזקנים על אחת כמה וכמה בשר ודם שצריך שיהלוק כבוד לזקנים. וכן אתה מוצא שהמקום מצטער על זקן אחד כנגד כל ישראל שנא׳ [ז]קצפתי על עמי חללתי נחלתי [יכול] יהיו מחוללים על הכל ת״ל על זקן הכבדת עולך. פקד פקדתי (ברמז ס״ד):

[ח]ושאלה אשה משכנתה ר׳ אלעזר הקפר אומר ארבע מצות היו בידן של ישראל שאין העולם כלו כדאי להן. שלא נחשדו על העריות שנאמר [ט]ויצא בן אשה ישראלית להודיע שבחן של ישראל שלא היתה אלא זו בלבד ופרסמה הכתוב. ומפורש בקבלה *גן נעול גל נעול גן נעול אלו הזכרים. גל נעול אלו הנקבות. ר׳ נתן אומר גן נעול אלו הנשואות. גל נעול מעין חתום אלו הארוסות. ד״א גן נעול גל נעול שתי ביאות. ולא נחשדו על לשון הרע שנא׳ ושאלה אשה משכנתה כבר היה בידם שנים עשר חדש ואין את מוצא באחד מהן שהלשין על חברו. ולא שנו את שמם שכשם שמיחסם בירידתן ראובן ושמעון כך מיחסן בעליתן שנאמר [י]ויתילדו על משפחותם (לא) ולא היה בהם זנות שנא׳ [יא]שבטי יה עדות לישראל ששם עלו שבטים שבטי יה. אמר הקב״ה שמי מעיד בישראל שלא נטמאו במצרים בזנות (לב) ולא חלפו לשונם, מי שמך לאיש שר ושופט וגו׳. שני אנשים עברים נצים מכאן שהיו מדברים עברית שנאמר [יב]כי פי המדבר אליכם:

אלהי העבריים נקרה עלינו שנאמר [יג]ויבא הפליט ויגד לאברם העברי: [יד] והן לא יאמינו לי אמר ריש לקיש החושד בכשרים לוקה בגופו מנלן ממשה דכתיב והן לא יאמינו לי וקמי קוב״ה גלי׳ דהוו מהימני א״ל הן מאמינים בני מאמינים ואתה אין סופך להאמין. מאמינים דכתיב ויאמן העם. בני מאמינים דכתיב [טו]והאמין בה׳. ואתה אין סופך להאמין דכתיב [טו]יען לא האמנתם בי. [טז]ומנאי דלקה דכתיב הבא נא ידך בחיקך. אמר רבא מדה טובה ממהרת לבוא ממדת פורענות. במדת פורענות כתיב ויוציאה והנה ידו מצרעת ואלו במדה טובה כתיב ויוציאה מחיקו והנה שבה כבשרו. מחיקו הוא דשבה כבשרו. ויבלע מטה אהרן את מטותם א״ר אלעזר נס בתוך נס. [יז]א״ל לשון הרע אתה אומר על בני מה הנחש דאמר לשון הרע והלקיתי אותו בצרעת אף אתה הבא נא ידך בחיקך. והיה אם לא יאמינו ולקחת ממימי רמז לו מאין אתה תטול שלך מן המים שנא׳ [יח]המן הסלע הזה. וישליכהו ארצה ויהי לנחש אמר הקב״ה למשה כשם שהנחש מתעקם כך פרעה עתיד להתעקם עליכם הוי מגיד מראשית אחרית. [יט]אמר הקב״ה למשה שני סימנין הללו נחש ומצורע אחד שלי ואחד שלך. [כ]וידבר העם באלהים ובמשה וגו׳ וישלח ה׳ בעם את הנחשים ומי שהוא מדבר בעצמך

ממ״ק ובמ״ק צח תנחומא: צט שמות לד: ק ברכות ז: קא תנחומא: קב פרקי רבי אליעזר: קג ישעיה סג: קד מלאכי ג: קה עובדיה: קו ישעיה לג: קז ברכות ט: קח מדרש הגדול: קט מסטורין לשון סתר: קי פסחים נ: א זכריה יד: ב קדושין עא: ג תנחומא: ד ספרי בהעלותך: ה במדבר יא: *שמות כד: **שם: ו ישעיה כד: ז ישעיה מז: ח מכילתא: ט ויקרא כד: *שיר ד: י במדבר א: יא תהלים קכב: יב בראשית מה: יג שם יד: יד שם טו: טו במדבר כ: טז ברמז תשמ״א: יז תנחומא: יח במדבר כ: יט ספרי: כ במדבר כא:

זית רענן (לא) ולא היה בהם זנות, לעיל קאמר מעריות והכא קאמר אפילו מפנויות: (לב) ולא חלפו לשונם מי שמך וגו׳ פי׳ שידעו שמשה הרגו בשם המפורש א״כ ש״מ שהיו מכירים בלשה״ק, ועוד י״ל כדאיתא לעיל שאמרו מי שמך לאיש שעדיין אינו נקרא איש עד כ״ה שנים וזהו דוקא בלשון הקדש:

בעצמך לוקה בצרעת *והנה מרים מצרעת כשלג :

גא עד שלא זכה משה לתורה כתיב בו לא איש דברים אנכי. כיון שזכה לתורה נתרפא לשונו והתחיל מדבר שנאמר [כב]אלה הדברים אשר דבר משה. וכן לעתיד לבא [כג]ועלהו לתרופה מי שהוא אלם לועט מתרפא לשונו ומצחצח מיד בדברי תורה שנא' [כד]ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה ואין מזה ומזה אלא תורה שנאמר [כה]מזה ומזה הם כתובים. אמר הקב"ה ראה לשונה של תורה שמרפא את הלשון שנא' [כו]מרפא לשון עץ חיים. ד"א למה הדבר דומה לאחד שהיה מוכר ארגמן והיה מכריז ואמר הרי ארגמן. הציץ המלך ושמע את קולו קרא אותו וא"ל מה אתה מוכר א"ל ולא כלום א"ל אני שמעתי את קולך שאמרת הרי ארגמן ואת אומר ולא כלום. א"ל מרי ארגמן הוא אבל אצלך ולא כלום. כך משה אצל הקב"ה שברא את הפה ואת הדבור אמר לא איש דברים אנכי אבל אצל ישראל אלה הדברים. כל שבעת הימים היה הקב"ה מדבר עם משה מתוך הסנה שנאמר גם מתמול גם משלשם גם מאז דברך. ופרק הפסח היה ובאותו הזמן לשנה הבאה בט"ו בניסן יצאו ישראל ממצרים. בט"ו בניסן נולד יצחק. בט"ו בניסן נתבשרה שרה. בט"ו בניסן נדבר עם אברהם אבינו בין הבתרים. שנאמר ויהי מקץ קץ אחד לכולן. בי"ד בו שחטו את פסחיהם ויום ד' היה. בו בלילה לקו בכורות. למחרת נסעו מרעמסס וברביעי ויוגד למלך מצרים. ובה' ובו' רדפו. לשחרית אמרו שירה ויום ד' היה וי"ט אחרון של פסח היה :

[כז]שלח נא ביד תשלח את סבור שמא עיכב משה שלא ילך. לא עשה אלא כמכבד אהרן אמר משה עד שלא עמדתי היה אהרן אחי מתנבא להם שמונים שנה הוא שכתוב *ואודע להם בארץ מצרים. ומנין שהיה אהרן מתנבא להם שנאמר [כח]ויבא איש אלהים אל עלי ויאמר אליו כה אמר ה' הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים לבית פרעה ובחור אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן, אמר כל השנים הללו היה אהרן מתנבא להם עכשיו אני בא לתחומו של אחי שיהיה מצר לכך לא בקש משה לילך. א"ל הקדוש ברוך הוא אהרן אחיך אינו מצר בדבר הזה אלא ישמח תדע לך שהוא יוצא [כט]לאנפטי שלך שנאמר הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח לא בפיו אלא בלבו (לג) בלבו יותר מבפיו. אמר ר"ש בן יוחאי הלב ששמח בגדולת אחיו ילבש אורים ותומים שנא' [ל]ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התמים והיו על לב אהרן כיון שא"ל הקב"ה כך קבל עליו לילך. מיד נגלה הקב"ה על אהרן א"ל צא לקראת משה אחיך כדי שידע שאתה שמח בדבר זה לכך נאמר לקראת משה המדברה. אלו היה אהרן יודע (כתוב ברמז קמ"ב) :

קעג [לא]ויחר אף ה' במשה ר' יהושע בן קרחה אומר כל חרון אף שבתורה נאמר בו רושם חוץ מזה שלא נאמר בו רושם. ר"ש בן יוחאי אומר אף זה נאמר בו רושם שנאמר הלא אהרן אחיך הלוי והלא כהן הוא הכי קאמר אני אמרתי אתה כהן והוא לוי עכשיו הוא כהן ואתה לוי. וחכמים אומרים לא נתכהן משה אלא בשבעת ימי המלואים בלבד. וי"א לא פסקה אלא מזרעו של משה שנא' [לב]משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו. מאי ואומר וכ"ת ההוא לדורות הוא דכתיב ואומר משה ואהרן בכהניו. וכל חרון אף שבתורה נאמר בו רושם והכתיב ויצא מעם פרעה בחרי אף ולא אמר ליה ולא מידי אמר ר"ל סטרו ויצא. והכתיב ונצבת לקראתו על שפת היאור ואמר ר"ל מלך הוא והסבר לו פנים ור' יוחנן אמר רשע הוא והעז לו פנים איפוך : [לג]אם נאמר אהיה עם פיך למה נאמר הוריתיך ואם נאמר הוריתיך למה נאמר אהיה עם פיך אלא אהיה עם פיך זה פתיחת פה ומענה לשון. הוריתיך זה גנזי חכמה שגלה הקב"ה למשה על כל גנזי תורה חכמה ומדע וגנזי חיים והראהו מה שעתיד להיות לעוה"ב וכיון שראה בפרגוד של הקב"ה כתות כתות של סנהדרין שהיו יושבין בלשכת הגזית ודורשים התורה במ"ט פנים והראהו ר"ע דורש כתרי אותיות אמר אין לי עסק בשליחות של מקום שנאמר ויאמר בי אדני שלח נא ביד תשלח מה עשה הקב"ה שגרו לשר של חכמה ותפשו למשה והוליכו למקום אחד והראה לו בפרגוד של הקב"ה רבוא רבבות של סנהדרין שיושבים ודורשים ואומרים הלכה למשה מסיני מיד נתקררה דעתו של משה : [לד]ואת המטה הזה תקח בידך המטה שנברא בין השמשות נמסר לאדם הראשון בגן עדן ואדם מסרו לחנוך וחנוך מסרו לשם ושם מסרו לאברהם ואברהם מסרו ליצחק ויצחק מסרו ליעקב ויעקב הוליכו למצרים ומצרים ליוסף וכשמת יוסף נטלטל כל ביתו וניתן בפלטין של פרעה והיה יתרו אחד מחרטומי מצרים וראה את המטה וחמד אותו בלבו ולקחו והביאו ונטעו בתוך גן שלו ולא היה יכול לקרב אליו עד שבא משה לארץ מדין ונכנס לתוך גן ביתו וראה את המטה וקרא את האותיות אשר עליו ושלח ידו ולקחו וראה יתרו ואמר זה הוא האיש שהוא עתיד לגאול את ישראל ממצרים לפיכך נתן לו צפורה בתו לאשה שנא' ויואל משה וגו' והיה משה רועה ומנהיג באותו מטה את צאנו של יתרו מ' שנה ולא שכלה אותם חית השדה והם פרים ורבים הרבה מאד ועליהם הכתוב אומר [לה]כצאן קדשים. וינהג את הצאן עד שבא להר חורב ושם נגלה הקב"ה מתוך הסנה. א"ר יהודה בר אמי המטה משקל ארבעים סאה היה ושל [לו]סנפירינון היה ועשר מכות חקוקות עליו ובנוטריקון דצ"ך עד"ש באח"ב א"ל הקב"ה המטה הזה יביא עליו את המכות :

ויאמר ה' אל משה במדין [לז]תני המודר הנאה מחברו אין מתירין לו אלא בפניו מנא הני מילי אמר רב נחמן דכתיב ויאמר ה' אל משה במדין אמר ליה במדין נדרת לך והתר נדרך דכתיב ויואל משה לשבת ואין אלה אלא שבועה דכתיב [לח]ויבא אותו באלה וכתיב [לט]וגם במלך נבוכדנצר מרד אשר השביעו באלהים. ר' אליעזר אומר פותחין בנולד וחכמים אוסרין. כיצד שאיני נהנה לאיש פלוני ונעשה סופר או שהיה משיא את בנו אמר אילו הייתי יודע שהוא נעשה סופר או שהיה משיא את בנו בקרוב לא הייתי נודר. מ"ט אמר רב חסדא דאמר קרא [מ]כי מתו כל האנשים והא מיתה דנולד הוא מכאן שפותחין בנולד. ורבנן מאי טעמא קסברי הנהו מי מתו והאמר מר כל מקום שנאמר נצים נצבים אינו אלא דתן ואבירם אלא שירדו מנכסיהם. וילך משה וישב אל יתר חותנו [מא]לא היה צריך לומר אלא וישב אל מצרים ולמה שב אל יתרו להתיר נדרו מה עשה הקב"ה קשר ענן שם כביכול התיר נדרו של משה. ד"א שהלך ליטול רשות ממנו. ויאמר לו לך לשלום כל מי שכתוב בו לשלום הולך וחוזר וכל מי שכתוב בו בשלום הולך ואינו חוזר. באבנר כתיב [מב]וישלח דוד את אבנר וילך בשלום הלך ולא חזר אבל יתרו שאמר למשה לך לשלום הלך וחזר :

קעד [מג]ויקח משה את אשתו ואת בניו באותה שעה נאמר לאהרן לך לקראת משה המדברה יצא לקראתו והיה מגפפו ומחבקו ומנשקו אמר ליה משה אחי היכן היית כל השנים הללו אמר ליה במדין מה טף ונשים אלו עמך אמר ליה אשתי ובני אמר ליה להיכן אתה מוליכן אמר ליה למצרים אמר ליה על הראשונים אנו מצטערין ועכשיו הבאת את האחרונים באותה שעה אמר לה לכי לבית אביך לכך נאמר אחר שלוחיה. [וירכיבם על החמור (כתוב ברמז צח). ויהי בדרך במלון וגו' ויבקש המיתו (כתוב ברמז פ"א ותתנ"ג). ותקח צפורה צר (ברמז פ"א)]. אז אמרה חתן דמים [למולת] כל פרקמטיא של משה לא היתה אלא באז כיצד הצלת נפשו לא היתה אלא באז שנאמר וירף ממנו אז אמרה. קנתורו לא היה אלא באז שנאמר ומאז באתי אל פרעה. שירתו לא היתה אלא באז שנאמר אז ישיר משה ובני ישראל. אף הפרשת ערים לא היתה אלא באז שנאמר אז יבדיל משה שלש ערים : [מד]ויאמר ה' אל אהרן לך לקראת משה המדברה זש"ה [מה]ירעם אל בקולו נפלאות אימתי עשה הקדוש ברוך הוא בקולו נפלאות בשעה שבקש הקב"ה לשלוח משה בשליחות לגאול את ישראל והיה במדין אמר ליה שוב מצרים נהלק הדבור לשני קולות ונעשה דו פרצופין ושמע משה במדין לך שוב מצרים ואהרן שמע במצרים לך לקראת משה המדברה ומה שבאמצע לא היו שומעין הוי ירעם אל בקולו נפלאות. זה שאמר הכתוב [מו]מי יתנך כאח לי אמרו ישראל להקדוש ברוך הוא מי יתנך כמשה ואהרן שנאמר [מז]מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד שהיו אוהבין זה לזה ומחבבין זה לזה. שבשעה שנטל משה את המלכות ואהרן את הכהונה לא קנאו זה לזה אלא היו שמחין זה בגדולת זה. אמצאך בחוץ אשקך וילך ויפגשהו בהר האלהים וישק לו. זש"ה [מח]חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו. צדק זה משה שנאמר [מט]צדקת ה' עשה. שלום זה אהרן שנאמר [נ]בשלום ובמישור הלך אתי. חסד זה אהרן שנאמר [נא]וללוי אמר תמיך ואוריך לאיש חסידך

ממ"ק ובמ"ק *במדבר יב : כא שמות רנס : כב דברים א : כג יחזקאל מז : כד שם : כה שמות לב : כו משלי טו : כז תנחומא : *יחזקאל כ : כח שמואל א ב : כט לאנפטי לקראת : ל שמות כח : לא זבחים קב : לב תהלים צט : לג מדרש הגכיר : לד פרקי רבי אליעזר : לה יחזקאל לו : לו סנפירינון פרגוס ירושלמי של ספיר : לז נדרים סה : לח יחזקאל יז : לט דה"ב לו : מ שמות ד : מא כתוב ברמז הסמ"ב וברמז קס"ה, תנחומא : מב ש"ב ג : מג מכילתא : מד תנחומא : מה איוב לז : מו שיר ח : מז תהלים קלג : מח שם פה : מט דברים לג : נ מלאכי ב : נא דברים לג :

זית רענן (לג) בלבו יותר מבפיו, שא"א לפרש כ"כ שמחתו :

חסידך . ואמת זה משה שנאמר [נג]בכל ביתי נאמן הוא. כל נשיקה של תפלות (ברמז קכ"ר) : וילך משה ואהרן ויאספו את כל זקני בני ישראל א"ל כך אמר הקב"ה פקד פקדתי אתכם סימן היה לישראל כל גואל שבא בלשון הזה שהוא גואל של אמת שכך אמר להם יוסף פקד יפקד אלהים אתכם . ויקדו וישתחוו [נד]כיון שהזכיר להם פקד פקדתי מיד ויאמן העם א"ל משה ואהרן בואו עמנו ונלך אצל פרעה מיד קבלו עליהם זקני ישראל והלכו עמהם . עד שהיו הולכין היו מגנבין עצמן אחד אחד ושנים שנים כיון שהגיעו לפלטין של פרעה לא נמצאו עמהן אחד מהן שנאמר ואחר באו משה ואהרן והיכן הם הזקנים אלא שהלכו להם . א"ל הקדוש ברוך הוא מה אתם סבורים שאיני פורע לכם חייכם כשיעלו משה ואהרן לקבל את התורה אתם עולים עמהם ואני מחזיר אתכם שנאמר [נה]ואל הזקנים אמר שבו לנו בזה :

קעה אמר רבי חייא בר אבא יום [נו]גינוסיא היה והיו כל המלכים באים ומעטרים אותו שהיה [נז]קוזמקטור והיו משה ואהרן עומדין על פתח פלטין נכנסו אצל פרעה ואמרו לו שני זקנים עומדין על פתח פלטין שלך א"ל ויש בידם עטרות א"ל לאו א"ל באחרונה יכנסו נכנסו אצל פרעה א"ל מה אתם מבקשים א"ל אלהי העברים שלחני אליך שלח את עמי ויחוגו לי במדבר א"ל מי ה' אשר אשמע בקולו ולא היה יודע לשלות לי עטרה משלו אלא בדברים בא אלי מי ה' אשר אשמע בקולו אמר ר' לוי הוציא באותה שעה [נח]דיפתרא של אלהות וקרא אלהי אדום מואב וצידון א"ל הרי קראתי ואיני מוצא מה שאתם אומרים אמר רבי לוי למה הדבר דומה לכהן שהיה לו עבד יצא הכהן מן המדינה הלך עבדו לבקשו בין הקברות התחיל צווח אדוני אדוני אמרו לו מי הוא אדונך אמר להם פלוני כהן אומרים לו שוטה שבעולם כהן אתה מבקש בבית הקברות כך אמר פרעה למשה מי ה' הוצאתי דיפתרא של אלהות ובקשתיו בתוכה ולא מצאתיו אמר ליה שוטה שבעולם האלוהות שבידך מתים הם אבל אלהינו חי וקיים הוא שנאמר [נט]וה' אלהים אמת הוא אלהים חיים מלך עולם :

[ס]אמר רבי יוחנן לפי שבאו משה ואהרן וזקני ישראל ורצו ליכנס ראו סביב פלטין שלו כמה אוכלוסים ונזדעזעו . אמר רבי מאיר ת' פתחים היו לפלטין ק' לכל רוח ועל כל אחד ישבו ס' אלף גבורים לפיכך בא גבריאל והכניסן כיון שראה פרעה אותן אמר מה טיבן של אלו מיד הביא שומרי הפתחים מהן הרג מהן הלקה מהן העביר והעמיד אחרים תחתיהן . שוב למחר נכנסו לפני פרעה קרא לשומרים אמר להם היאך אלו נכנסין אמרו ליה אין אנו יודעין כשפנים הם שדרך פתחים אינן נכנסין . מיד אמר לאהרן שישליך מטהו ונעשה נחש . [סא]מי ה' אשר אשמע בקולו אמר ליה הקב"ה אתה אמרת מי , חייך במי אתה לוקה מי ים למפרע בים אתה יודע מי אני . אתה אמרת לא ידעתי את ה' חייך למחר אתה אומר ה' הצדיק אתה אמרת וגם את בני ישראל לא אשלח חייך למחר אתה אוחז ביד כל אחד לשלחו שנאמר ויהי בשלח פרעה :

קעו [סב]דבר אחר בו בלשון שחטא בו בלשון עשה תשובה . הוא אמר מי ה' מי כמוכה נאדר בקדש והצילו הקב"ה מבין המתים והעמידו לספר כח גבורתו שנאמר ואולם בעבור זאת העמדתיך והלך ומלך בנינוה וכששלח הקב"ה יונה לנינוה להנבא עליה להחריבה שמע פרעה ועמד מעל כסאו וקרע את בגדיו ולבש שק ואפר ולאחר מ' יום שבו למעשיהם הרעים ונבלעו כמתים בשאול תחתית שנאמר [סג]מעיר מתים ינאקו . [סד]לא ידעתי את ה' למה היה פרעה דומה למלך שהלך למדינת הים והפקיד כל מה שהיה לו אצל עבדו לאחר ימים בא המלך א"ל תן לי מה שהפקדתי אצלך א"ל לא עבדא דילך אנא לא הפקדת גבי כלום מה עשה לו נטלו בגרדין א"ל עבדך אנא וכל מה דאפקדת גבי אנא משלם לך . כך בתהלה אמר הקב"ה למשה ועתה לך ואשלחך אל פרעה . א"ל שלח עמי א"ל לא ידעתי את ה' וכיון שהביא עליו עשר מכות אמר ה' הצדיק. מכות המצרים י"ב חדש . ויפץ העם בכל ארץ מצרים לקושש קש אימתי דרכו של קש באייר והם יצאו בניסן . רבי שמעון בן יוחאי אומר התחיל מחרק בשניו כנגדם ואמר נרפים אתם : [סה]אמר רבי יהודה הלוי שבטו של לוי פנוי [סו]לטרגיה במצרים א"ל פרעה בשביל שאתם פנוים אתם באים ואומרים נלכה נזבחה למה משה ואהרן תפריעו למה אתם למה דבריכם . לכו לסבלותיכם תכבד העבודה על האנשים ויעשו בה ואל ישעו בדברי שקר שהיו להם מגלות שהיו משתעשעים בהן משבת לשבת לומר שהקדוש ברוך הוא גואלנו אמר פרעה אל ישעו בדברי שקר אל יהו נשענים ואל יהו משתעשעים ואל יהו נפושים שנאמר ויצו פרעה ביום ההוא את הנוגשים וגו' אמר הקב"ה למחר אני מביא עליהם מכות . כיון שישראל יוצאין להביא קש לעשותו תבן היה המצרי מכה אותו בזמן שרואהו בתוך שדהו לפיכך (לד) ויפץ העם בכל ארץ מצרים . [סז]ועתה לכו עבדו ותבן לא ינתן לכם היו ישראל מקוששין את הקש במדבר ורומסין בחומר ובקש היה נוקב את עקביהן והדם מתבוסס בחומר. רחל בת בנו של תושלח היתה הרה ללדת ורמסה בחומר עם בעלה ויצא הולד ממעיה ונתערב בתוך המלבן וירד מיכאל והעלהו לפני כסא הכבוד (לה) ובאותו לילה הכה כל בכורי מצרים שנאמר [סח]ויהי בחצי הלילה : [סט]ויפגעו את משה ואת אהרן נצבים אלו דתן ואבירם שכתוב בהם יצאו נצבים . ויאמרו אליהם ירא ה' עליכם וישפוט א"ר יהודה הלוי א"ל ישראל למה אנו דומין לשה אחת שבא הזאב ונטלה מן העדר ובא הרועה אחריו מה עשה הזאב בקש לבקש את השה מבין הרועים ומבין הזאב הגיע השה בסכנה . כך אמר משה לפני הקב"ה בין פרעה ובינך אנו מתים שנאמר ויאמר משה למה הרעותה וזש"ה הלא דברנו אליך במצרים לאמר חדל ממנו ונעבדה את מצרים . עתה תראה (כתוב בפרשת וארא בפסוק כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו) :

קעז [ע]ואחר באו משה ואהרן ויהי כבואם אל שער בית המלך והנה שני כפירי אריות אסורים שם בכבלי ברזל ואין איש יוצא ובא מפניהם לבד אשר יצוה המלך לבדו וילכו האומנין ויסירו הכפירים בלחשיהם ויביאוהו וימהר משה וינף את המטה על הכפירים ויתירם . ויבאו בית המלך והכפירים באו עמם בשמחה גדולה כאשר ישמח הכלב אל אדוניו בבואו מן השדה . ויהי כראות פרעה כן ויתמה על ככה ויבהל מאד מפני האנשים כי היה תארם כתואר בני אלהים . ויאמר להם המלך מה אתם רוצים ויאמרו לו ה' אלהי העברים שלחנו אליך לאמר שלח את עמי ויעבדוני ויירא מאד מפניהם ויאמר להם לכו היום ובואו למחר ויעשו כדבר המלך . ויהי אחרי לכתם וישלח פרעה ויקרא אל בלעם הקוסם וינו"ס וימברינו"ס בניו המכשפים וכל חרשי מצרים ויבואו אל המלך ויספר להם המלך את אשר דברו אליו . ויאמרו החרטומים אליו איך באו אליך האנשים מפני הכפירים [ויאמר להם הניפו המטה עליהן] ויתירום ויבאו אלי גם הכפירים נעשו ככלבים וישמחו לקראתם ויען בלעם אל המלך אין אלה כי אם מכשפים כמונו ועתה שלח בעדם ויבאו ונבחנה אתם ויעש המלך כן :

[עא]אמר עולא בקש משה מלכות ולא נתנו לו דכתיב ויאמר אל תקרב הלום ואין הלום אלא מלכות דכתיב [עב]מי אנכי אדני אלהים ומי ביתי כי הביאתני עד הלום. מיתיבי רבה רבי ישמעאל אומר יבמה מלך . אמר רבה לו ולזרעו קאמרינן . וכל היכא דכתיב הלום עד עולם הוא והא גבי שאול כתיב [עג]הבא עוד הלום איש הוא אין זרעו לא . איבעית אימא הא הוה איש בושת . ואי בעית אימא שאני שאול דאפילו בגויה לא קיימא כדר' אלעזר א"ר חנינא בשעה שפוסקים גדולה לאדם פוסקין לו ולזרעו עד סוף כל הדורות שנאמר [עד]לא יגרע מצדיק עיניו ואת מלכים לכסא ויושיבם לנצח ויגבהו ואם הגיס דעתו הקב"ה משפילו שנאמר [עה]ואם אסורים בזקים ילכדון בחבלי עוני :

פרשת וארא

קעח [א]וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה' זש"ה [ב]שמעה עמי ואדברה ישראל ואעידה בך אלהים אלהיך אנכי . א"ר פנחס הכהן בר חמא אמר הקב"ה למשה בשביל שקראתי אותן אלהים שנאמר ראה נתתיך אלהים לפרעה אלהיך אני ולכך נאמר וידבר אלהים אל משה וגו' . זש"ה [ג]כי העושק יהולל חכם כשהחכם מתעסק בעיסקין הן מערבבין אותו מן ההכמה . ויאבד את לב מתנה מן התורה שנקראת מתנה שנאמר [ד]וממתנה נחליאל אפילו משה שנאמר וישב משה אל ה' ויאמר אדני למה הרעותה לעם הזה ומאז באתי אל פרעה וגו' ויאמר ה' אל משה עתה תראה וגו' מה שאני עושה לפרעה ולמצרים אתה רואה אבל אין אתה רואה וכו' באותה שעה בקש הקב"ה לישב עליו בדין מנין שנאמר וידבר אלהים אל משה ואין אלהים אלא דיין שנאמר אלהים

ממ"ק ובמ"ק נב במדבר יב : נג כתוב ברמז קח : נה שמות כד : נו גינוסיא יום לדת המלך : נז קוזמקטור בלשון יון תופס העולם : נח דיפתרא פנקס מגולל : נט ירמיה י : ס מדרש אבכיר : סא תנחומא : סב פרקי רבי אליעזר : סג איוב כד : סד פסיקתא : סה תנחומא : סו לטרגיה מלאכה בל"י : סז פרקי רבי אליעזר : סח שמות יב : סט תנחומא : ע דברי הימים : עא זבחים קב : עב ש"ב ז : עג ש"א י : עד איוב לו : עה שם : א תנחומא : ב תהלים נ : ג קהלת ז : ד במדבר כא :

זית רענן (לד) ויפץ העם בכל ארץ מצרים , שהוצרכו להביא מן ההפקר : (לה) ובאותו לילה הכה , שהמלאך העלה המלבן בליל פסח כדאיתא בפרשת בשלח

[ח]אלהים לא תקלל נכנסה סניגוריא ולמדה עליו זכות שנאמר ויאמר אני ה׳ ואין ה׳ אלא רחמים שנאמר [ט]ה׳ ה׳ אל רחום וחנון :

[י]אמר רבי אלעזר בר׳ יוסי פעם אחת נכנסתי לאלכסנדריא של מצרים מצאני זקן אחד אמר לי בוא ואראך מה עשו אבותי לאבותיך מהם טבעו בים מהם הרגו בחרב מהם מעכו בבנין ועל דבר זה נענש משה רבינו שנאמר ומאז באתי אל פרעה וגו׳ א״ל הקב״ה חבל על דאבדין ולא משתכחין הרבה פעמים נגליתי על אברהם יצחק ויעקב באל שדי ולא הרהרו על מדותי ולא אמרו לי מה שמך . אמרתי לאברהם קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה בקש מקום לקבור את שרה ולא מצא עד שקנה בארבע מאות שקל ולא הרהר על מדותי . אמרתי ליצחק גור בארץ הזאת וגו׳ בקש מים לשתות ולא הניחוהו עד שעשה מריבה שנאמר [יא]ויריבו רועי גרר וגו׳ ולא הרהר על מדותי . אמרתי ליעקב הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה בקש מקום לנטוע אהלו ולא מצא עד שקנה במאה קשיטה ולא הרהר על מדותי ולא אמרו לי מה שמך ואתה אמרת לי מה שמך בתחלה ועכשיו אמרת לי והצל לא הצלת . עתה תראה את אשר אעשה לפרעה ואין אתה רואה במלחמת ל״א מלכים . ד״א וארא אל אברהם וגו׳ ושמי ה׳ לא נודעתי להם לא פרשתי להם אם מפורש הוא ולך גליתי אותו שאתה הולך לגאול את ישראל כדי שתצליח . אמר הקב״ה בעוה״ז ליחידים גליתי שמי אבל לעולם הבא לכל ישראל אני מודיע שמי שנאמר [ט]לכן ידע עמי שמי :

ושמי ה׳ לא נודעתי להם הרשעים קודמין לשמן . נבל שמו . שבע בן בכרי שמו . אבל הצדיקים שמם קודמן שנאמר [י]ושמו אלקנה . [יא]ושמו בועז . [יב]ושמו מרדכי . דומים לבוראם ושמי ה׳ לא נודעתי להם . התיבון והכתיב [יג]ושמו לבן [יד]פרדכסוס . ר׳ ברכיה אומר מלובן ברשע . [טו]ר׳ סימאי אומר מנין לתחית המתים מן התורה שנאמר וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען לכם לא נאמר אלא להם מכאן לתחית המתים מן התורה :

קעז והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים [טז]בראש השנה בטלה עבודה מאבותינו במצרים אתיא סבילה סבילה כתיב הכא והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים וכתיב התם [יז]הסירותי מסבל וגו׳ . ויוסף יצא בראש השנה מבית האסורין כתיב [יח]תקעו בחדש שופר וכתיב בתריה עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים וכתיב הסירותי מסבל שכמו . ר׳ סימאי אומר ולקחתי אתכם לי לעם והבאתי אתכם מקיש יציאתם ממצרים לביאתם בארץ מה ביאתם לארץ שנים משָשים רבוא אף יציאתם ממצרים שנים מששים רבוא . אמר רבא וכן לימות המשיח שנאמר [יט]וענתה שמה כימי נעוריה וכיום עלותה מארץ מצרים . והצלתי אתכם מעבודתם (כתוב ברמז קמ״ז) . [כ]ונתתי אותה לכם מורשה שנו רבותינו צלפחד היה בכור ונטל שני חלקים . והא אין הבכור נוטל בראוי כבמוחזק אמר רבא ארץ ישראל מוחזקת היא . מיתיבי רבי חידקא שמעון השקמוני היה לו תלמיד חבר מתלמידי רבי עקיבא וכן היה אומר יודע היה משה רבינו שבנות צלפחד יורשות הן אלא לא היה יודע אם נוטלין חלק בכורה אם לאו וראויה פרשת נחלות שתכתב על ידי משה אלא שזכו בנות צלפחד ונכתבה על שמן . ויודע היה משה שמקושש במיתה שנאמר [כא]מחלליה מות יומת אבל לא היה יודע באיזה מיתה וראויה היתה פרשת מקושש שתכתב על ידי משה אלא שנתחייב מקושש ונכתבה על ידו ללמדך שמגלגלין זכות ע״י זכאי וחובה ע״י חייב . ואי ס״ד מוחזקת היא להם אמאי מספקא מוחזקת היא מאי מספקא ליה קרא גופא מספקא ליה דכתיב ונתתי אותה לכם מורשה אי ירושה היא להם מאבותם או דילמא מורישין ואינן יורשין ופשטו ליה תרוייהו ירושה היא להם מאבותם ומורישין ואינן יורשין כיוצא בדבר אתה אומר תבאמו ותטעמו תביאנו לא נאמר אלא תביאמו מלמד שמתנבאין ואינן יודעין מה מתנבאין : המוציא אתכם מארץ מצרים [כב]ת״ר המוציא לחם מן הארץ ורבי נחמיה אמר מוציא לחם אמר רבא מוציא דכולי עלמא לא פליגי דלישנא דאפיק משמע דכתיב [כג]אל מוציאם ממצרים . כי פליגי בהמוציא רבנן סברי המוציא נמי דאפיק משמע דכתיב המוציא לך מים רבי נחמיה סבר כתיב המוציא אתכם מתחת וגו׳ ואכתי לא אפיק . ורבנן הכי קאמר למשה בתר דמפקינא לכו עבידנא לכו מילתא (א) כי היכי דתדעו דאנא הוא דאפיקית יתכון דכתיב וידעתם כי אני ה׳ המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים :

[כד]וידבר משה לפני ה׳ לאמר הן בני ישראל לא שמעו אלי ר״א בן עזריה אומר בארבע מקומות בקש משה לפני המקום והשיבו על שאלותיו שנאמר וידבר משה לפני ה׳ לאמר שאין ת״ל לאמר אלא שאמר לו השיבני אם גואלן אתה אם לאו . עד שהשיבו המקום ויאמר ה׳ אל משה עתה תראה . כיוצא בו [כה]ויצעק משה אל ה׳ לאמר שאין ת״ל לאמר אלא א״ל השיבני אם מרפא אתה אם לאו עד שהשיבו המקום ואביה ירק ירק בפניה . כיוצא בו [כו]וידבר משה אל ה׳ לאמר יפקוד ה׳ שאין ת״ל לאמר אלא שא״ל השיבני אם אתה ממנה עליהן פרנסים אם לאו עד שהשיבו קח לך את יהושע בן נון . כיוצא בו ואתחנן אל ה׳ בעת ההיא שאין ת״ל לאמר אלא א״ל השיבני אם אני נכנס לארץ אם לאו עד שהשיבו רב לך וגו׳ יהושע בן נון העומד לפניך הוא יבא שמה . הן בני ישראל לא שמעו אלי קל וחומר איך ישמעני פרעה (כתוב בערך קנ״א) :

קעח [כז]וידבר ה׳ אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל זש״ה [כח]האנכי הריתי את כל העם הזה וגו׳ כי תאמר אלי שאהו בחיקך היכן דבר בשעה שאמר לו לך נחה את העם עדיין (ב) תלי תניא בדלא תניא ת״ל וידבר ה׳ אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל א״ל היו יודעין בני סרבנין הם טרחנין הן ע״מ כן תהיו מקבלין עליכם שהן מקלל אתכם וסוקלין אתכם באבנים . [כט]ד״א ויצום צום לפרוש מע״ז . ר״י בן בתירא אומר הרי הוא אומר ולא שמעו אל משה מקוצר רוח וכי יש לך אדם שמתבשר בשורה ואינו שמח נולד לך בן זכר רבך מוציאך לחירות ואינו שמח . אם כן מה ת״ל ולא שמעו אל משה אלא שהיה קשה בעיניהם לפרוש מע״ז . וכן הוא אומר [ל]ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו וימרו בי ולא אבו שמוע ואעש למען שמי לבלתי החל . וכן הוא אומר [לא]משכו וקחו לכם משכו ידיכם מע״ז והדבקו במצות . ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים צום לחלוק כבוד למלכות . וכן [לב]וירדו כל עבדיך אלה אלי שאין ת״ל אלה אלא שסופו ל[...]ד הוא בתחלה אלא שמשה חלק כבוד למלכות . וכן מצינו ביוסף שחלק כבוד למלכות שנאמר [לג]בלעדי אלהים יענה את שלום פרעה . וכן מצינו ביעקב שחלק כבוד למלכות [לד]ויתחזק ישראל וישב על המטה . וכן מצינו באליהו שחלק כבוד למלכות שנאמר [לה]ויד ה׳ היתה אל אליהו וישנס מתניו וירץ לקראת אחאב . וכן מצינו בחנניה מישאל ועזריה שחלקו כבוד למלכות (ג) שנא׳ [לו]באדין קרב נבוכדנצר לתרע וגו׳ . וכן מצינו בדניאל שחלק כבוד למלכות שנאמר [לז]וכמקרביה לגובא לדניאל בקל עציב זעק מהו אומר [לח]אדין דניאל עם מלכא מליל מלכא לעלמין חיי . ר׳ עקיבא אומר כל פרשה שסמוכה לחברתה למדה הימנה (ד) שנאמר [לט]וישב ישראל בשטים . [מ]רבי אומר פרשיות סמוכות זו לזו ורחוקות זו מזו כרחוק מזרח ממערב . כיוצא בו אתה אומר הן בני ישראל לא שמעו אלי אמר לו המקום ושמעו לקולך . כיוצא בו אתה אומר [מא]ובת איש כהן כי תחל לזנות והכהן הגדול מאחיו . וכי מה ענין זה אצל זה וכי אף הוא נשרף משל למה הדבר דומה *לקטרין שהשלים שניו ולא שמש פלומי פילון שלו אלא ברח והלך לו שלח המלך והביאו וחייבו לקטוע את ראשו עד שלא יצא ליהרג אמר המלך מלאו לו דינרי זהב והוציאו לפניו ואמרו אילו היית עושה כדרך שעשו אבותיך היית נוטל מדה של דינרי זהב עכשיו אבדת נפשך ואבדת ממונך . כן בת כהן שזנתה יוצא כהן גדול לפניה ואומר לה אילו עשית כדרך שעשתה אמך זכית שהיה יוצא ממך כהן גדול כיוצא בי ועכשיו אבדת את עצמך ואבדת את כבודך . כיוצא בדבר אתה אומר [מב]כי אתם לא עמי ואומר [מג]והיה מספר בני ישראל כחול הים וכי מה ענין זה אצל זה משל למלך שכעס על אשתו שלח אחר סופר שלו לבוא ולכתוב לה

ממ״ק ובמ״ק ה שמות כב : ו שם לד : ז סנהדרין קיא : ח בראשית כו : ט ישעיה נב : י ש״א א : יא רות ב : יב אסתר ב : יג בראשית כד : יד פרדכסוס פי׳ סערוך לבן ביותר שכיס מבונה : טו סנהדרין צ : טז ר״ה השנה יא : יז תהלים פא : יח שם : יט סוטה ב : כ ב״ב קיט : כא שמות לא : כב ברכות לח : כג במדבר כג : כד ספרי : כה במדבר יב : כו שם כז : כז ספרי בהעלותך : כח במדבר י : כט מכילתא : ל יחזקאל ג : לא שמות יב : לב שם יא : לג בראשית מא : לד שם מח : לה מלכים א יח : לו דניאל ג : לז שם ו : לח שם : לט במדבר כה : מ ספרי : מא ויקרא כא : *קטרין שר ומושל : מב סוטה א : מג שם ב :

זית רענן (א) כי היכי דתדעו דאנא הוא דאפיקית יתכון וכו׳ , נ״ל דהיינו בירידת שלו כדאיתא בפרשת בשלח ערב וידעתם כי ה׳ הוציא אתכם מארץ מצרים : (ב) תלי תניא בדלא תניא , פי׳ דהתם לא אמר לו רק שינהיגם אבל היכן אמר שישאם בחיקו כלו׳ שיהיה לו טורח ומשא ת״ל וידבר וגו׳ , ומקרא זה לחוד לא היה יכול להביא דלא כתיב אלא להוציאם ממצרים ומזה זה שאמר כי תאמר אלי שאהו בחיקך וגו׳ על האדמה אשר נשבעת לאבותיו אבל בפסוק לך נחה את העם אל אשר דברתי לך משמע שיוליכם לא״י ומדאמר אשר דברתי לך משמע שישא משאם : (ג) שנאמר באדין קרב וכו׳ , וכתוב שם דכיון שאמר להם שיצאו מכבשן שמעו לקולו א״כ שלא יצאו עד שאמר להם צאו : (ד) שנאמר וישב ישראל בשטים , פירוש שלמדין מפרשה שלמעלה ממנו שבלעם השיאן עצה זו לזנות :

לה גטה ועד שלא בא הסופר נתרצה המלך לאשתו אמר המלך אפשר (ה) שיצא סופר זה מכאן ריקם אלא אמר ליה בוא שאני נופל לה כתובתה. כיוצא בדבר אתה אומר [מד]תאשם שומרון כי מרתה באלהיה ואומר [מה]שובה ישראל עד ה' וגו' וכי מה ענין זה אצל זה משל למה הדבר דומה למדינה שמרדה במלך שלח [מו]פולמרכוס אחד להחריבה היה אותו פולמרכוס בקי ומיושב א"ל טלו לכם ימים לשוב אל המלך ואם לאו הריני עושה לכם כדרך שעשיתי למדינה פלוני ולחברותיה ולאיפרכיא פלוני ולחברותיה לכך נאמר תאשם שומרון שובה ישראל :

קעט ויקח עמרם את יוכבד דודתו (כתוב ברמז צ"ה). ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב *אמר רבי אלעזר לעולם ידבק אדם בטובים שהרי משה שנשא בת יתרו יצא ממנו יהונתן. אהרן שנשא אחות נחשון יצא ממנו פנחס. ופנחס לאו מיתרו קא אתי והכתיב ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל, לאו דאתי מיתרו שפיטם עגלים לע"ז. לא דקא אתי מיוסף שפטפט ביצרו. והלא שבטים מבזים אותו ראיתם בן פוטי זה שפיטם אבי אמו עגלים לע"ז והרג נשיא שבט מישראל. אלא אי אבוה דאמיה מיוסף אמא דאמיה מיתרו. אי אבוה דאמיה מיתרו אמא דאמיה מיוסף. דיקא נמי דכתיב פוטיאל ולא כתיב פוטאל. אמר רבא הנושא אשה צריך לבדוק באחיה שנאמר ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב ממשמע שנאמר בת עמינדב איני יודע שהיא אחות נחשון אלא מה ת"ל אחות נחשון מכאן לנושא אשה שצריך לבדוק באחיה. תנא רוב בנים דומין לאחי האם. הוא אהרן ומשה (כתוב ברמז ד' וברמז רס"ב): [מז]ויהי ביום דבר ה' אל משה בארץ מצרים לפי שנאמר ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים שומע אני שהיה הדבור למשה ולאהרן כשהוא אומר ויהי ביום דבר ה' אל משה בארץ מצרים אל משה היה הדבור ולא לאהרן. א"כ מה ת"ל אל משה ואל אהרן אלא לומר כשם שהיה משה כלול לדברים כך היה אהרן (ו) כלול לדברות. ומפני מה לא מדבר עמו מפני כבודו של משה נמצאת ממעט אהרן מכל הדברות שבתורה חוץ משלשה מקומות לפי שא"א. ד"א אל משה ואל אהרן למה נאמר לפי שהוא אומר ויאמר ה' אל משה ראה נתתיך אלהים לפרעה אין לי אלא משה דיין לפרעה אהרן מנין ת"ל אל משה ואל אהרן מקיש אהרן למשה מה משה דיין לפרעה אף אהרן דיין לפרעה. מה משה אמר דבריו ואינו ירא אף אהרן אמר דבריו ואינו ירא. יכול כל הקודם במקרא קודם במעשה ת"ל הוא אהרן ומשה ללמדך ששניהן שקולין זה כזה (כתוב ברמז ד) :

ז קפ [מח]ויאמר ה' אל משה ראה נתתיך אלהים לפרעה זה שאמר הכתוב [מט]שאו שערים ראשיכם ויבא מלך הכבוד שחולק כבוד ליראיו. כיצד מלך בשר ודם אין יושבין על כסאו והקב"ה הושיב לשלמה על כסא ה'. מלך בשר ודם אין רוכבין על סוסו והקב"ה הרכיב לאליהו על סוסו ומהו סוסו סופה וסערה שנאמר [נ]ה' בסופה ובשערה דרכו. מלך בשר ודם אין משתמשין בשרביטו ומשה נשתמש בשרביטו של הקב"ה שנאמר ויקח משה את מטה האלהים בידו. מלך בשר ודם אין לובשין עטרה שלו והקב"ה נתן עטרה שלו למלך המשיח שנאמר [נא]תשית לראשו עטרת פז. מלך בשר ודם אין לובשין לבושו וישראל לבשו לבושו של הקב"ה ונתנו לישראל שנאמר [נב]ה' עוז לעמו יתן. מב"ו אין קורין בשמו כמו קיסר אגוסטוס בסיליאוש ואם נקרא באחד מהן ממיתין אותו אבל הקב"ה אמר למשה הרי עשיתי אותך כמותי לפרעה אני נקרא אלהים ובו בשם בראתי את העולם שנאמר בראשית ברא אלהים ובו בשם ראה נתתיך אלהים לפרעה. ד"א ראה נתתיך אלהים א"ל הקב"ה לפי שעשה עצמו אלוה הודיעו שאינו כלום בעולם הריני עושה אותך עליו אלהים ומנין שעשה פרעה את עצמו אלוה שנאמר [נג]יען אמר לי יאורי ואני עשיתני אני הוא שבראתי את עצמי וזה אחד מארבעה בני אדם שעשו עצמן אלוהות והרעו לנפשם שלשה מאומות העולם ואחד מישראל ואלו הן חירם ונבוכדנצר ופרעה ויואש. חירם מנין שנאמר [נד]אמור לנגיד צור כה אמר ה' אלהים יען גבה לבך ותאמר אל אני. ולפי שעשה עצמו אלוה הרע לנפשו שנאמר [נה]שחת חכמתך על יפעתך על ארץ השלכתיך וגו'. נבוכדנצר מנין שנאמר [נו]אעלה על במתי עב אדמה לעליון א"ל הקב"ה חייך [נז]אך אל שאול תורד אל ירכתי בור. מה עשה לו הקב"ה הגלה אותו עד שהוא במלכותו והאכיל עשב כבהמה שנאמר [נח]ועשבא כתורין לך יטעמון והיו בהמה וחיה רואין אותו ברמות בהמה וחיה ונושכים אותו שנאמר [נט]ושד בהמות יחיתן שנעשה מחיה לכל בהמה וחיה. יואש מנין שנאמר [ס]ואחרי מות יהוידע באו שרי יהודה וישתחוו למלך שעשו אותו אלוה וקבל עליו שנאמר [סא]אז שמע המלך אליהם והרע לנפשו שנאמר [סב]ואת יואש עשו שפטים. פרעה עשה עצמו אלוה והרע לנפשו שנאמר [סג]הנני נותן את פרעה הפרע [חפרע] מהו הפרע שקבל פרעון מהקב"ה. ד"א הפרע כענין שנאמר [סד]ופרע את ראש האשה לפיכך אמר הקב"ה למשה לפי שעשה עצמו אלוה ראה נתתיך אלהים לפרעה למה כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם הוי אלוה עליו ועשה אותו שחץ בעולם והיינו דכתיב [סה]את כל גבוה יראה והוא מלך על כל בני שחץ, וכי השפלים אין הקב"ה רואה והא כתיב [סו]עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ ומהו את כל גבוה יראה אלא הן הגוותנין שרותן גסה עליהם ומגביהים עצמן ועושין עצמן אלוהות מה הקב"ה עושה להם מראה אותם לבריות ועושה אותם שחץ בעולם. אמר הקב"ה [סז]אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה'. אם ילך אדם וייגע בתורה וישב לו אני מראה מעשיו לבריות. וכן אם יטמין אדם עצמו לעשות עבירה אני מראה אותו לבריות שנאמר ואני לא אראנו נאם ה' הלא את השמים ואת הארץ אני מלא. ממלא ממנו העליונים והתחתונים ומראה [סח]שחץ לבריות. ד"א א"ל הקב"ה לא בשביל שקראתי לך אלהים תהא רוחך גסה עליך אין אתה אלוה אלא על פרעה. וכן הוא אומר וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה' אין אתה אלוה אלא על פרעה שנאמר נתתיך אלהים לפרעה :

קפא כי ידבר אליכם פרעה לאמר תנו לכם מופת זה שאמר הכתוב [סט]כל רוחו יוציא כסיל זה פרעה. כיון שהלכו משה ואהרן אצלו אמר להם תנו לכם מופת מיד וישלך אהרן את מטהו. באותה שעה שחק פרעה עליהם א"ל למה אתם סבורים שבאתם לשחק עלי איני מתירא מן הדברים האלו. כל מצרים מלאה כשפים התבן אתם מוליכים לעפריים [ע]כתם לרקם. ויקרא פרעה אין כתיב כאן אלא ויקרא גם פרעה א"ר לוי שקרא לאשתו וא"ל ראי היאך באו היהודים לשחק בי מנין שנא' *ותתן גם לאישה. מה כתיב ויבלע מטה אהרן את מטותם הוי כל רוחו יוציא כסיל זה פרעה. וחכם באחור ישבחנה זה משה. ד"א כי ידבר אליכם פרעה לאמר תנו לכם מופת א"ל למחר אני מוציאם ממצרים (ז) ואני נותן להם את התורה שנא' בה [עא]כי יקום בקרבך נביא וגו' ונתן אליך אות או מופת. ד"א בתחלה הוא מדבר בקושי אין לשון ידבר אלא לשון קשה כד"א [עב]דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות. א"ל אהרן יהא עושה את הדברים האלה ואתה עומד כנשיא שהוא גוזר על הזקנים והם עושים ואמרת אל אהרן קח את מטך והשלך לפני פרעה. ויבא משה ואהרן אל פרעה אהרן היה ראוי להכנס תחלה שהוא גדול ממנו שלש שנים אלא משה היה גדול יותר מאהרן בעיני מצרים שנא' גם האיש משה גדול מאד בארץ מצרים : [עג]קח את מטך והשלך לפני פרעה אמר הקב"ה רשע זה מתגאה וקרא עצמו תנין דכתיב [עד]התנים הגדול לך ואמור לו ראה מטה זה הוא עץ יבש ונעשה תנין ויש בו רוח ונשמה והוא בולע כל המטות וסופו להזור עץ יבש. אף אתה בראתי אותך מטפה סרוחה ונתתי לך מלוכה ונתגאה אתה ואמרת לי יאורי ואני עשיתני הריני מחזירך לתהו ובהו. אתה בלעת כל מטות שבטי ישראל הריני מוציא בלעך מפיך. שכחת מה קרה לזקנך וינגע ה' את פרעה אף אני מביא עליך עשר נגעים בשביל ישראל. כשבאו משה ואהרן עמדו לפני פרעה והיו רואין שהם דומים למלאכי השרת ורום קומתן כארזי לבנון וגלגלי עיניהם דומים לגלגלי חמה וזקנות שלהם כאשכלות תמרה וזיו פניהם כזיו החמה ומטה האלהים בידם שחקוק עליו שם המפורש ודבור פיהם כאש שלהבת מיד נפל פחדם עליהם והיו ארבע מאות פתחים לפלטרים של פרעה ועל כל פתח ופתח אריות ודובים וחיות רעות ולא היתה בריה יכולה ליכנס שם עד שהיו מאכילין אותם בשר שלא יהו מזיקין אותו. וכשבאו משה ואהרן נתקבצו כולם וסובבים ומלחכין רגליהם והתחילו ללוותם עד שבאו לפני פרעה וכל מלכי מזרח ומערב כשראו אותם נפל פחדם עליהם וזיע ורתת והלחלה אחז לפרעה ולכל היושבים לפניו והסירו כתריהם מעל

ממ"ק ובמ"ק מד הושע יד : מה שם : מו פולמרכוס שר החיל : *ב"ב קט : מז מכילתא : מח תנחומא : מט תהלים כד : נ נחום א : נא תהלים כא : נב שם כט : נג יחזקאל כט : נד שם כח : נה שם : נו ישעיה יד : נז שם : נח דניאל ד : נט חבקוק ב : ס ד"ה ב כד : סא דה"ב כד : סב שם : סג ירמיה מד : סד במדבר ה : סה איוב מא : סו זכריה ד : סז ירמיה כג : סח נ"ל שחלו : סט משלי כט : ע כתם פירוש עיר שהנשים מניחים לפני הכיד הרבה כתמים כמו שאמרו בב"ק פ"ד כל הכתמים הבאים מרקם טהורים : *בראשית ג : עא דברים יג : עב בראשית מב : עג מדרש : עד יחזקאל כט :

זית רענן (ה) שיצא כופר זה מכאן ריקם, בספרי גרס חלק ופי' בעל הילקוט חלק כלו' ריקם כמו איש חלק אבל רש"י בהושע גרס חלק פי' שיהא לבו חלק ותמה למה קראתיו : (ו) כלול לדברות, פי' ראוי לדברות : (ז) ואני נותן להם את התורה, פירוש שפרעה יאמר באיזה זכות יצאו ממצרים ותאמר לו בזכות שיקבלו ישראל את התורה כדאיתא בפ' שמות :

מעל ראשיהם והשתחוו להם. באותה שעה הוצרך פרעה לנקביו ונכנס לבית הכסא ונזדמנו לו י״ב עכברים והיו נושכים אותו בכל צד מושבו וצעק צעקה גדולה ומרה עד ששמעו קול צעקתו גדולי המלכות ואח״כ חזר וישב על כסאו ונתחזק לבו אמר למשה ואהרן מי אתם ומאין באתם ומי שגרכם אצלי א״ל אלהי העברים שלחני אליך שלח את עמי ויעבדוני מיד אמר לא ידעתי את ה׳ מעולם לא שלח לי אגרת שלום ולא הביא לי דורון :

קפב ויעשו גם הם וגו׳ בלהטיהם [מה]אמר אביי הלכות כשפים כהלכות שבת יש מהם בסקילה ויש מהם פטור אבל אסור ויש מהם מותר לכתחלה. העושה מעשה בסקילה האוחז את העינים פטור אבל אסור (ר׳ יוחנן אומר) מותר לכתחלה כדרב חנינא ורב הושעיא כל מעלי שבתא הוו עסקי בהלכות יצירה ומברי להו עגלא תלתא ואכלי ליה · א״ר חייא בר אבא בלטיהם אלו מעשה שדים בלהטיהם. אלו מעשה כשפים וכן הוא אומר ואת להט החרב. א״ר יוחנן למה נקרא שמם כשפים שמכחישין פמליא של מעלה אמר אביי דקפיד אמנא שד[מו] דלא קפיד אטנא כשפים. אמרי ליה יוחני וממרא למשה תבן אתה מכנים לעפריי׳ אמר להו אמרי׳ אינשי למתא דירקא ירקא שקיל[מז] : [מח]ויבלע מטה אהרן את מטותם אמר רבי אלעזר נס בתוך נס. כתיב כבד לב פרעה אמרו למה הדבר דומה לארי וחיות ושועל שהיו הולכין בספינה וחמור גובה מכס מן הספינה א״ל החמור תנו לי מכס א״ל שועל לחמור כמה עזין פניך אתה יודע שמלך שבחיות עמנו ואתה תשאל מכס א״ל החמור מן המלך אני נוטל ולגנזיו אני מכנים א״ל הארי קרבו לי הספינה ויצא וטרפו לחמור ונתנו לשועל. א״ל סדר לי אבריו של שוטה זה הלך השועל וסדרן. ראה לבו נטלו ואכלו. כשבא הארי מצא אבריו נתוחין א״ל לבו של שוטה זה היכן הוא א״ל ארוני המלך לא היה לו לב שאם היה לו לב לא היה נוטל מכס מן המלך. אף כך פרעה הרשע אם היה לו לב לא היה אומר למלך מלכי המלכים תן לי דורון ושכח מה שעשו לו העכברים ועדיין היה אומר מי ה׳ אשר אשמע בקולו לא ידעתי את ה׳ :

[מט]הנה יוצא המימה פרעה שהיה בימי משה [נ]אמגושי היה שנאמר הנה יוצא המימה. [נא]י׳ מכות דצ״ך עד״ש באח״ב אמר ליה הקב״ה למשה בדבר שנתגאה בו ואמר לי יאורי בו אתחיל פורענותא דכתיב וימלא שבעת ימים אחרי הכות ה׳ את היאור. אחר דם צפרדעים אמר הקב״ה יבוא דבר שגדולו ומחיתו במים ויפרע ממצרים שבקשו לאבד אומה שעתידה לקבל תורה שהיא משולה למים שנאמר [נב]הוי כל צמא לכו למים. אחר זאת כנים אמר הקב״ה יבוא דבר שנברא מעפר ויפרע ממצרים שבקשו לאבד אומה משולה לעפר שנאמר [נג]ושמתי את זרעך כעפר הארץ. אחר זאת ערוב אמר הקב״ה יבואו אריות נחשים ודובים ויפרעו ממצרים שבקשו לאבד אומה המשולה לחיות גור אריה יהודה דן גור אריה יהי דן נחש עלי דרך בנימין זאב וגו׳. אחר זאת דבר אמר הקב״ה יבוא דבר שממית ויפרע ממצרים שבקשו לאבד אומה המוסרת עצמה למיתה על יחוד שמי שנאמר [נד]כי עליך הורגנו כל היום. אחר זאת שחין מלא חפניכם פיח כבשן אמר הקב״ה יבוא העולה מן הכבשן ויפרע ממצרים שבקשו לאבד אומה שמסרה עצמה למיתה. אברהם באור כשדים חנניה מישאל ועזריה בכבשן האש. אחר זאת ברד אמר הקב״ה יבוא ברד שהוא לבן כשלג ויפרע ממצרים שבקשו לאבד אומה שאני עתיד להלבין עונותיהם שנאמר [נה]אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו. אחר זאת ארבה אמר הקב״ה יבוא ארבה שנקרא חילי הגדול ויפרע ממצרים שבקשו לאבד אומה שנקראו חיילות שנאמר והוצאתי את צבאותי. אחר זאת חשך אמר הקב״ה יבוא חשך שהוא מובדל מן האור ויפרע ממצרים שבקש לאבד אומה המובדלת מן האומות. אחר זאת מכת בכורות אמר הקב״ה אני עובר בתוך מצרים בחצי הלילה ואפרע ממצרים שבקשו לאבד בני אברהם אוהבי שחלק לילה לאבד אויבי שנאמר [נו]ויחלק עליהם לילה. ובזכות עשרה נסיונות שנתנסה ונמצא שלם הכם עשר מכות. [נח]בטכסים בשר ודם הביא הקב״ה עליהם את המכות. מלך בשר ודם כשהמדינה מורדת עליו מהו עושה משלח לגיונות והן מקיפין עליה. בתחלה הוא סוכר אמת המים שלהם אם חוזרין מוטב ואם לאו הוא מורה בהן חצים. אם חוזרין מוטב ואם לאו זורק בהן נפט. אם חוזרין מוטב ואם לאו מגרה בהן לגיונות ואוכלוסים הרבה. אם חוזרים מוטב ואם לאו אוסר אותן בבית האסורין. אם חוזרין מוטב ואם לאו הורג הגדולים שבהם. כך הקב״ה בא על מצרים בטכסים של מלכים בתחלה סכר אמת המים שלהן שנאמר *ויהפוך לדם יאוריהם. לא חזרו הביא עליהם [נט]קולנים אלו הצפרדעים. לא חזרו הביא עליהם החצים אלו הכנים שהיו נכנסים בגופם של מצריים כחץ הזה. לא חזרו השליך עליהם אבני בליסטרא זה הברד. אחר כך גירה בהן אוכלוסין הרבה זה ארבה. ואח״כ נתנם בבית האסורים זה החשך. לא חזרו הרג כל הגדולים שבהם שנאמר וה׳ הכה כל בכור. לפי מה שחשבו המצריים את ישראל הביא הקב״ה עליהם. הם חשבו שיהו שואבים מימיהם לכך ויהפוך לדם יאוריהם. הם חשבו שיהו טוענין [ס]פרגמטוטין שלטו עליהם צפרדעים (ח) והיו משרפים אותם. הם חשבו שיהו עושים בארץ הרחישה הארץ כנים. הם חשבו טוענים את בניהם [סא]כפדגוג הזה שלח בהם אריות וזאבים ודובים. היה לו למצרי י׳ בנים ואמר לישראל שיוליכם לשוק והיה הארי בא ונוטל אחד והזאב אחד והדוב אחד והנמר אחד והיה נכנס אצל המצרי לבדו ומצרי אומר לו היכן הם בני אומר לו ישראל שב ואני אעשה לך חשבון נטל הארי אחד וכך וכך עד שנתן לו חשבון. הם חושבים [סב]לגזול את מקניהם ושלח בהם את הדבר וימת כל מקנה מצרים. הם חשבו שיהו [סג]בלנין הביא עליהם את השחין. הם חשבו לסקול אותם באבנים הביא עליהם את הברד. הם חשבו שיהו כורמיהם הביא עליהם הארבה ואכל אילנותיהם. הם חשבו לאסור אותם בבית האסורים הביא עליהם חשך שנאמר לא ראו איש את אחיו. הם חשבו להרוג אותם והקב״ה הרג את בכוריהם. הם חשבו להשקיע אותם במים אף הקב״ה שקעם במים שנאמר [סד]וינער פרעה וחילו. וכל מכות שהביא הקב״ה על המצרים הוא עתיד להביא אותם שנאמר [סה]כאשר שמע למצרים יחילו כשמע צור. במצרים הביא עליהם מכת דם אף לעתיד כן שנאמר [סו]ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש. במצרים הביא עליהם צפרדעים שהיה קולן קשה אף לעתיד כן שנאמר [סז]קול שאון מעיר. במצרים הביא עליהן כנים אף לעתיד כן [סח]ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית ואין עפר אלא כנים כד״א והך את עפר הארץ. במצרים הביא עליהם ערוב אף לעתיד כן [סט]וירשוה קאת וקפוד. במצרים הביא עליהם דבר אף לעתיד כן שנאמר [ע]ונשפטתי אתו בדבר וגו׳. במצרים הביא עליהם שחין אף לעתיד כן שנאמר [עא]וזאת תהיה המגפה וגו׳ המק בשרו. במצרים הביא עליהם ברד אף לעתיד כן שנאמר [עב]וגשם שוטף ואבני אלגביש. במצרים הביא עליהם ארבה אף לעתיד כן שנאמר [עג]בן אדם וגו׳ אמור לצפור כל כנף. במצרים הביא עליהם חשך אף לעתיד כן שנאמר [עד]ונטה עליה קו תהו. במצרים נגף בכורים אף לעתיד כן שנאמר [עה]שמה נסיכי צפון. ר׳ מאיר אומר [עו]וירדו ראמים עמם וירדו רמים עמם. מה במצרים משפרע מאלהיהם אחר כך מהם אף לעתיד משפרע משר שלהם אח״כ הוא פורע מהן שנאמר [עז]והיה ביום ההוא יפקוד ה׳ על צבא המרום במרום ואח״כ על מלכי האדמה באדמה. למה הביא עליהם מכת דם תחלה אלא שהיו פרעה והמצריים עובדים ליאור אמר הקב״ה למשה לך והכה את אלהיהם לפניהם. ראה מה כתיב על נהרותם בכל מקום שהיו המים נעשים דם. מהו על כל מקוה מימיהם אפילו מה שהיה בקיתון נעשה דם ואפילו מה שהיה מצרי רוקק מתוך פיו נעשה דם שנאמר והיה דם בכל ארץ מצרים. אמר ר׳ לוי ממכת דם העשירו ישראל כיצד היה המצרי וישראל יושבים בתוך בית אחד והי׳ הגיגית מלאה מים והיה המצרי הולך למלאות הקיתון מתוכה ונעשה דם וישראל הולך ושותה מים מתוך הגיגית והיה המצרי אומר תן לי מידך מעט מים והיה נותן לו נמצא ביד מצרי דם והיה אומר לו בוא אני ואתה ונשתה מן הקערה והיה ישראל שותה מים והמצרי דם וכשהיה המצרי לוקח מישראל מים היה שותה מים לפיכך ממכת דם העשירו ישראל. וכמה היתה המכה עושה בהם רבי יהודה ורבי נחמיה חד אמר (ט) [עח]כ״ד ימים היה מתרה בהם עד שלא באה המכה וז׳ ימים היתה המכה משמשת בהם וחד אמר ז׳ ימים היתה מתרה בהם [עט]וכ״ד ימים היתה משמשת בהם. וכשם שפרע ממצרים כך עתיד להביא על אומה שנאמר [פ]ונהפכו נחליה לזפת לילה ויומם לא יכבה ולמה שבטלו ישראל את התורה שהיו יגעין בה יומם ולילה. האש שאנ

מביא

ממ״ק ובמ״ק מה סנהדרין סז : מו המכשף שמקפיד לעשות כשפיו על ידי כלי פועל עיי סד : מז פי׳ לעיר שרוב ירק מלוי בתוכה סולין לשם שלפעמים חסר שם ואין אחרים מוליכין שם ואתה תמכור ביוקר : מח שבת לז : מט מו״ק יח : נ אמגושי מכשף שכן בלשון לעז קורין למכשף מגוש : נב מדרש : נג ישעיה נה : נד בראשית יג : נה תהלים עד : נו ישעיה א : נז בראשית יד : נח תנחומא : *תהלים עח : נט קולנים בעלי קול : ס סחורות : סא כפרגוג תרגום ירושלמי כאשר ישא האומן פדגוג : סב לגזול צ״ל שירעו : סג בלנין בעלי מרחץ : סד תהלים קלו : סה ישעיה כג : סו יואל ג : סז ישעיה סג : סח שם לד : סט שם : ע יחזקאל לח : עא זכריה יד : עב יחזקאל לח : עג שם לט : עד ישעיה לד : עה יחזקאל לב : עו ישעיה לד : עז שם : עח נ״א כ״ג : עט נ״א כ״ג : פ ישעיה לד :

וית רענן (ח) והיו מצרפים אותם, פי׳ שהיו מכלים פרקמטיא שלהם : (ט) כ״ד ימים וז׳ ימים וכו׳, א״כ היה חדש בכל מכה והוי י׳ חדשים, והא דאמרו משפט מצרים י״ב חדש עיין בעדיות פ״ב :

מביא בהן אינו בבה לעולם אלא לעולם יעלה עשנה לפי ששרפו את ביתו והיה העשן עולה ממנו וכן הוא אומר [פא]קול שאון מעיר קול מהיכל. ואומר זכור מה עשיתם בהיכל [פב]קול ה' משלם גמול לאויביו והוא פודה את ישראל שנא' [פג]גמול אלהים הוא יבא ויושעכם וגו'. ויאמר ה' אל משה השכם בבקר זה שאמר הכתוב [פד]שיתה ה' מורה להם לפי שהן עושין עצמן [פה]מריות הודע להם שאתה אדון על כולם. ידעו גוים שהם אנוש הודיעם שהם בשר ודם. אמר הקב"ה למשה בשביל שעשה עצמו אלוה הודיעו שהוא בשר ודם אחז בו משה א"ל הנח לי שאעשה צרכי אח"כ אני מדבר עמך. אמר משה יש אלוה שעושה צרכו לפיכך אמר ליה הקב"ה השכם בבקר. [פו]דם מפני מה בא עליהם שהיו רואים את ישראל שהיו טובלין מטומאותיהם ואת בנות ישראל שהיו טובלות מנדתן ואחזו עליהם את המים כדי שלא יטבלו לפיכך הפך הקב"ה את כל מימיהם לדם. ומה ת"ל בעצים ובאבנים אלא מלמד שאפילו ע"ז שלהן היו פולטין ומוציאין דם שנאמר [פז]אומרים לעץ אבי אתה. צפרדעים מפני מה באו עליהם אמרו לישראל צאו והביאו לנו שקצים ורמשים ונשחק בהן כמו שאנו רוצין לפיכך הביא עליהם צפרדעים עד שנשמע קולן בתוך כרסן של מצרים שהיו עושין [פח]קוקי. ולא עוד כשהיו נכנסין לבית הכסא היו מנשכין אותן בנקבן אין בושה גדולה מזו שנאמר ובכה ובעמך ובכל עבדיך וגו'. הרבה מיני צפרדעים הביא עליהן הקב"ה שנאמר ותעל הצפרדע צפור שיש בו דעה, בשעה שהיו העופות צמאים והיו מתיראין לשתות מים היה קורא אותם ואומר להם בואו ושתו ואל תיראו. כנים מפני מה הביא עליהם ששמו את ישראל מכבדי בתים מכבדי דרכים מכבדי חוצות ורחובות, האיש מכבד בית האשה והאשה מכבדת בית האיש. לפיכך הפך הקב"ה עפרם לכנים עד שלא מצאו ישראל עפר שיכבדו. י"ד מיני כנים הביא עליהם הקטנה שבהן כביצה של תרנגולת והגדולה שבהן כביצה של אווז. ערוב מפני מה הביא עליהם שאומרים להם לישראל צאו והביאו לנו דובים ואריות ונעשה [פט]קניגיום ונשחקה בהן כמו שאנו רוצים ואל יבואו זה אצל זה ויפרו וירבו לפיכך הביא עליהן כל חיה רעה. דבר מפני מה בא עליהן ששמו את ישראל רועי סוסים וגמלים המורים בקר וצאן לפיכך הביא עליהם דבר והרג כל מה שרעו ישראל עד שלא מצאו ישראל בהמה שירעו. שחין מפני מה הביא עליהן ששמו את ישראל שמשים להחם את הצוננים ולצנן להם את החמין לפיכך הביא עליהם שחין לח כדי שלא ירחצו בין בחמין ובין בצונן. ברד מפני מה ששמו את ישראל נוטעי גנות ופרדסים לפיכך הביא עליהם ברד ושבר כל מה שנטעו ישראל. ארבה מפני מה ששמו את ישראל זורעי חטים ושעורים ופול ועדשים וכל מיני קטניות לפיכך הביא עליהם ארבה ואכל כל מה שזורעו ישראל. חשך מפני מה בא עליהם ברוך המקום ברוך הוא שאין לפניו משוא פנים כדי לקבור פושעיהם של ישראל. בכוריהם מפני מה מתו משום שאמר בילדכן את העבריות ואף זו גזרה טובה אם אמר אם בת היא והמתן אותה נתמעטו שונאיהן של ישראל לפי שדרכו של איש לישא לו עשר נשים לפרות ולרבות מהן ואין דרכה של אשה להנשא אפילו לשני בני אדם כאחת. ומפני מה טובעו בים סוף משום שנאמר ויצו פרעה לכל עמו וגו' כל הבן הילוד וגו'. ומה היו עושים בניהם של מצריים הרשעים היו מחזרין בכל עיירותיהם של ישראל וכיון שהיו שומעין את קולה של אשה שהיא צועקת מתוך לידתה הולכין ואומרין לאבותיהם ובאין ונוטלין בניהם ומשליכים לנהר שנאמר [צ]אחזו לנו שועלים וגו' אלו מצריים הרשעים. שועלים קטנים אלו בניהן. מחבלים כרמים זו כנסת ישראל שהיא משולה לגפנים [צא]כי כרם ה' צבאות בית ישראל. מכאן היה ר' אליעזר הגדול אומר כרמו של הקב"ה אל תציץ בו ואם הצצת אל תרד לתוכו ואם ירדת לתוכו אל תהנה ממנו ואם נהנית ממנו אל תאכל מפירותיו ואם הצצת וירדת ונהנית ואכלת סופו של אותו האיש להטרד מן העולם. באותה שעה אמר הקב"ה למלאכי השרת רדו מלפני וראו בני חביבי אברהם יצחק ויעקב שמשליכים אותם בנהר. וירדו מלפניו כשהיו מבוהלין ועמדו במים עד ארכובותיהן והיו מקבלים בניהן של ישראל ומניחים אותם על גבי הסלעים והקב"ה מביא להם דדין מן הסלעים ומניקם לקיים מה שנאמר [צב]ויניקהו דבש מסלע. ועוד גזר פרעה כל שאינו עושה מתכונת לבנים יהו [צג]מכין אותו תחת חסרון לבנים. ומאי שנא מצרים מכל המדינות כולם שנכנסו ישראל לתוכה אלא אמרו באותה שעה היו מצריים שולטין מסוף העולם ועד סופו אמר אין לך אומה מלוכלכת בעבירות ובדברים מכוערים ובדברים שאינן ראויין ושטופה בכשפים ובזמה וחשודה על כל מעשים רעים אלא מצריים בלבד לפיכך באה להם תקלה לישראל על ידיהם והקדוש ברוך הוא בקש לעשות קורת רוח לשמו הגדול מהם. ואף לעתיד לבא עתידין אומות העולם ליכשל בישראל שנאמר [צד]והיה ביום ההוא אשים את ירושלים אבן מעמסה וגו':

[צה]דרש תודוס איש רומי מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמכרו את עצמן לכבשן האש נשאו קל וחומר בעצמן מצפרדעים ומה צפרדעים שאין מצווין על קדושת השם כתיב בהם ובאו בביתך ובחדר משכבך וגו' ובתנוריך ובמשארותיך אימתי משארת מצויה בתנור בשעה שהתנור חם אנו על אחת כמה וכמה. [צו]ומה פרע להם הקב"ה שכל הצפרדעים מתו ואותן שירדו לתנור לא מתו מפני שמסרו עצמן לשרפה:

קפג [צז]ויאמרו החרטומים אל פרעה אצבע אלהים היא א"ר אלעזר מכאן שאין השד יכול לבראת בריה פחותה מכעדשה. אמר רב פפא האלהים אפי' כגמל נמי לא מצי ברי אלא האי מכניף ליה והאי לא מכניף לי"*. [צח]ר' ישמעאל אומר חמש אצבעות של יד ימינו של הקב"ה כולם לסוד גאולה אצבע קטנה בה הראה הקב"ה מה לעשות בתבה שנא' [צט]וזה אשר תעשה אותה. אצבע שניה לקטנה בה הכה את המצרים אצבע אלהים היא כמה לקו באצבע וגו'. שלישית שהיא שלישית לקטנה כתב בה הלוחות שנא' [ק]כתובים באצבע אלהים. רביעית שהיא שניה לבהן בה הראה למשה מה יתנו לפדיון נפשם שנא' זה יתנו. בהן וכל היד בה עתיד להשמיד את צריו ולהכרית את שהן אויביו שנא' [א]תרום ידך על צריך וכל אויביך יכרתו:

ח [ב]ותעל הצפרדע ר' עקיבא אומר צפרדע אחת היתה השריצה ומלאה כל ארץ מצרים. א"ל רבי אלעזר בן עזריה עקיבא מה לך אצל אגדה כלך מדברותיך ולך אצל נגעים ואהלות צפרדע אחת היתה שרקה להם והם באו. בתי השיש ובתי [ג]הפספסים שלהם מה היו עושים הצפרדעים היו בוקעות ועולות לתוכן שנא' ותעל הצפרדע והן אומרים אנו שלוחין של מי שאמר והיה העולם והיה השיש והפספסים כתבקע מלפניהם. וזה אחד מן הדברים שהשליט הקב"ה רך בקשה. ועכברים של פלשתים יושב על ספסל של נחשת ומבקע הספסל והוא עולה ושומט את בני מעיו. וכן הצרעות היו נטמנים במערות ונותנין אבנים בפתח המערה והאבן מתבקעה מן הצרעה והאבן שמת בה גלית ותטבע האבן במצחו וחץ נעמן שהכה את אחאב ונכנס לתוך השריון ושרשי תאנה שהן רכין ובוקעין בצור והשמיר שהוא בוקע האבן: קחו לכם מלא חפניכם (כתוב ברמז ח): **ט** והיה לאבק על כל ארץ מצרים והרי דברים קל וחומר ומה אבק שאין דרכו להלך הלך מהלך ארבעים פרסה קל וחומר לקול שדרכו להלך הדא הוא דכתיב [ד]ויסעו מרעמסס סכותה מהלך ס' [נ"א ק"כ] מיל מהלך ארבעים פרסה והיה קולו של משה הלך מהלך מ' פרסה לקיים מה שנאמר [ה]ואשא אתכם על כנפי נשרים: [ו]ויהי שחין אבעבועות אמר רבי יהושע בן לוי שחין שהביא הקב"ה על המצריים לח מבחוץ ויבש מבפנים שנא' ויהי שחין אבעבועות פורח באדם ובבהמה:

קפד [ז]שנו רבותינו אלו שאין שוחטין עליהן לא במקדש ולא במדינה בעל גרב וחזזית. וגרב לא והכתיב גרב באורייתא. וחזזית לא והכתיב חזזית באורייתא. דתניא גרב זה החרס ילפת זו חזזית המצרית. דאמר ריש לקיש למה נקרא שמה ילפת שמלפפת והולכת עד יום המיתה. בשלמא חזזית אחזזית לא קשיא כאן בחזזית מצרית כאן בחזזית דעלמא אלא גרב אגרב קשיא. גרב אגרב לא קשיא הא בלח הא ביבש לח מיתסי יבש לא מיתסי. והכתיב יככה ה' בשחין מצרים וגו' ובגרב ובחרס מדכתיב ובחרס הוי גרב לח וקאמר אשר לא תוכל להרפא. אלא תלתא גווני הוו דקרא יבש בין מבפנים בין מבחוץ [מתניתין לח מבחוץ ומבפנים] דמצרים לח מבחוץ ויבש מבפנים דאמר ר' יהושע בן לוי שחין שהביא הקב"ה וכו': [ח]ולא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה מפני השחין כל מכה ומכה היו מוסיפין הניחו ידיהם לחיקם והוציאום מצורעת כשלג ולא נתרפאו עד יום מותן. וכן כל מכה ומכה היו מוסיפין עד יום מותן וכן כל מכה ומכה היו מוסיפין מכה עד שחין דכתיב ולא יכלו החרטומים:

קפה [ט]ואולם בעבור זאת וגו' הוא נשתייר מכל הבכורות וכן הוא אומר מבכור פרעה בא הכתוב ללמד על פרעה שהוא בכור. או לא בא ללמד אלא על בנו שהוא בכור כשהוא

ממ"ק ובמ"ק פא ישעיה סו : פב שם : פג שם לה : פד תהלים י : פה מריות לשון בריה : פו תנא דבי אליהו : פז ירמיה ב : פח קוקי משל לקול הצפרדעים :
פט קניגיום לידת חיות : צ שיר ב : צא ישעיה ה : צב דברים לג : צג מכין לשון כונן : צד זכריה יב : צה פסחים נג : צו שוחר טוב :
צז סנהדרין סז : *פירוש כשהשד צריך לבריות גדולות נוח לו לאסוף אבל קטנות אינו יכול לאסוף : צח פרקי רבי אליעזר : צט ברכות ו : ק שמות לא : א מיכה ה :
ב סנהדרין כו : ג הפספסים תרגום אבני גזית אבן פסיפס : ד במדבר לג : ה שמות יט : ו ב"ק פ : ז בכורות מא : ח פרקי רבי אליעזר : ט תנחומא :

כשהוא אומר היושב על כסאו הרי בנו אמור הא מה ת"ל מבכור פרעה בא הכתוב ללמדך על פרעה שהוא בכור ונשתייר מכל הבכורות ובעל צפון נשתייר מכל היראות כדי לפתות לבן של מצריים עליו הכתוב אומר *משגיא לגוים ויאבדם. כיצד היה הברד יורד ר' פנחס ורבי יהודה הלוי אחד מהם אומר [י]כחלזון הזה היה יורד ומקצץ את האילנות שנא' [יא]יהרוג בברד גפנם. וחד אמר כחנמל הזה היה יורד שנא' [יב]ושקמותם בחנמל. הנני ממטיר כעת מחר שרט לו שריטה אחת על הכותל אמר לו למחר כשתגיע השמש לכאן אני מוריד ברד עליך. אשר לא היה כמוהו לא היה אבל עתיד להיות אימתי הוא מתוקן לסנחריב דברי רבי סימון. ר' חנניה אומר למכת גוג ומגוג שנא' [יג]וגשם שוטף ואבני אלגביש. שלח העז את מקנך אמרו רבותינו בכל המכות לא אמר פרעה ה' הצדיק אלא במכת הברד בלבד. למה שאדם כשהוא מבקש להלחם עם חברו ולנצח אותו פתאום הוא בא עליו והורגו אבל הקב"ה אמר לפרעה ועתה שלח העז את מקנך באותה שעה אמר ה' הצדיק:

קפו **הירא** את דבר ה' מכאן היה ר"ש בן יוחאי אומר הטוב שבנחשים רצוץ את מוחו. כתיב ויקח שש מאות רכב מהיכן היו וא"ת משל מצרים והלא כבר נאמר וימת כל מקנה מצרים ואם תאמר משל פרעה היו והלא כבר נאמר הנה יד ה' הויה במקנך ואם תאמר משל ישראל היו והלא כבר נאמר וגם מקננו ילך עמנו משל מי היו מהירא את דבר ה' נמצינו למדין שמהן היה תקלה לישראל. וה' נתן קולות בזכות התורה שנתנה בקולות שנאמר [יד]וכל העם רואים את הקולות. וה' וכל [טו]סנקליטין שלו גזרו שירד הברד. וימטר ה' בתחלה מטר* וכשירד נעשה ברד שנא' וימטר ה' ברד למה שאין הרעה דרה אצל הקב"ה. המטר היה יורד והיה הרוח נכנס בו ועושה אותו ברד שנאמר [טז]רוח סערה עושה דברו. (כתוב ברמז ת"פ) ויהי ברד ואש מתלקחת ר' יוסי בר חנינא אמר צלוחית של ברד מלאה אש. רבי נחמיה אמר אש וברד [יז]פתוכין זה בזה. א"ר חנן טעמא דר' יהודה כהדא פרטתא דרמונא (פי' כקליפת הרמון) דחרצנתי' מתחמי מלגיו. טעמא דר' נחמיה כהדא אשתא דקנדילא שזגיו נראים מחוץ דמיא ומשחא מערבין כחדא והיא דלקא גביהון[יח] ויהי ברד ואש מתלקחת א"ר יהודה ברבי סימון [יט]מתקהא לעשות שליחותיה. א"ר אחא משל למלך שהיו לו שני לגיונות קשים והיו נלחמין זה בזה וכיון שהגיעה מלחמתו של מלך עשו שלום ביניהם והלכו ועשו מלחמתו של מלך. כך אש וברד רכובים (נ"ל דבובים) זה בזה וכיון שהגיעה מלחכתו של הקב"ה במצרים עשו שלום ביניהם והלכו ועשו מלחמתו לעשות נס בתוך נס הה"ד [כ]המשל ופחד עמו עושה שלום במרומיו. א"ר יעקב דכפר חנין המשל זה מיכאל ופחד זה גבריאל לא זה מזיק את זה ולא זה מזיק את זה. תנא ר"ש בן יוחאי הרקיע של מים והכוכבים של אש והן דרים זה עם זה ואינן מזיקין זה את זה. א"ר אבין לא סוף דבר בין מלאך למלאך אלא אפילו מלאך עצמו חציו אש וחציו מים והוא עושה שלום בו דכתיב [כא]ופניו כמראה ברק וגויתו כתרשיש. א"ר יוחנן מימיה לא ראתה חמה פגימתה של לבנה ולא מזל חמי מה דקדמוי א"ר כולהון סלקין כהדין דסלקין בסולמא הפוך לקים מה שנאמר עושה שלום במרומיו:

[כב]והחטה והכסמת לא נכו כי אפילות הנה מהו כי אפילות פלאים עשה הקב"ה בהם. ר' יהודה אומר לקושות היו א"ל ר' פנחס והלא כתיב ואת כל עשב השדה ואת אמרת בשביל שהיו קטנות לא נוכו אלא פלאים עשה הקב"ה בהם. [כג]ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים הצדיק עליו את הדין ומה שכר נטל על כך שנתן להם מקום קבורה שנאמר *נטית ימינך תבלעמו ארץ. הרשעים אינן מרננין עד שהוא מביא עליהם מכות [אבל הצדיקים אינן כן] לכך נאמר **רננו צדיקים בה' שנאמר [כד]וירא כל העם וירונו רננו צדיקים ה' אין כתיב כאן אלא בה' בזמן שהן רואין אותו. וכן הוא אומר וירא ישראל את היד הגדולה התחילו מרננין אז ישיר משה. [כה]כצאתי את העיר והלא דברים קל וחומר ומה תפלה קלה לא היה במצרים דבור חמור לא כל שכן ומה שכתוב וידבר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים חוץ לכרך: [כו]שנו רבותינו הרואה אבני אלגביש צריך שיתן הודאה ושבח למקום. מאי אלגביש תנא שעמדו על גב איש וירדו [על גב איש]. עמדו על גב איש זה משה שנא' [כז]והאיש משה ענו מאד וכתיב ויחדלו הקולות והברד ומטר לא נתך ארצה. וירדו על גב איש זה יהושע שנא' [כח]ויהי בנוסם מפני בני ישראל הם במורד בית חורון וה' השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים. [כט]ויחדלו הקולות והברד והיכן שרוי אמרו רבותינו נתלה באויר עד שיבא גוג ומגוג שנאמר [ל]וגשם שוטף ואבני אלגביש. וירא פרעה כי היתה הרוחה כך הרשעים כשרואין שהצרה באה עליהן הן מכניעין עצמן. כשהצרה הולכת ורואין את הרוחה חוזרין למעשיהם הרעים. אומות העולם מוסיפין וחוטאין אבל ישראל [לא]תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך והקב"ה מכניסן לירושלים שנאמר [לב]יאמרו גאולי ה' אשר גאלם מיד צר ומארצות קבצם ממזרח וממערב מצפון ומים:

פרשת בא

ו **יזש"ה** [ב]אמרו לאלהים מה נורא מעשיך רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר אמרו לפועלא טבא יישר. מה נורא מעשיך מה דחילין אינון [ג]מנגניא דידך הנהרגין הורגין את הורגיהן והנצלבין צולבין את צולביהן והנשקעים בים שוקעין את שוקעיהן. ברוב עוזך יכחשו לך ישקרו ויעשו אויביך כחשים. נבוכדנצר אמר [ד]בריך אלההון די שדרך מישך ועבד נגו. פרעה אמר לא ידעתי את ה' נעשה כחשן אמר ה' הצדיק הוא אמר גם את בני ישראל לא אשלח א"ל הקב"ה בא אל פרעה ועל ידך ישלח שנאמר [ה]שלח משה עבדו אהרן אשר בחר בו ויוציא עמו בששון:

[ו]וכסה את עין הארץ אמר ריש לקיש כל מה שברא הקב"ה באדם ברא בארץ. אדם יש לו ראש והארץ יש לה ראש שנאמר [ז]וראש עפרות תבל. אדם יש לו עינים והארץ יש לה עינים שנאמר ויכס את עין כל הארץ. אדם יש לו אזנים ובארץ כתיב [ח]שמעו שמים והאזיני ארץ. אדם יש לו פה והארץ [ט]ותפתח הארץ את פיה. אדם יש לו ידים [י]והארץ הנה רחבת ידים. אדם יש לו זרוע וכתיב [יא]ומתחת זרועות עולם. אדם יש לו טבור וכתיב [יב]יושבי על טבור הארץ. אדם יש לו ירכים והארץ [יג]וקבצתים מירכתי ארץ. אדם יש לו רגלים וכתיב [יד]והארץ לעולם עומדת. האדם אוכל וכתיב [טו]ארץ אוכלת יושביה. האדם שותה והארץ [טז]למטר השמים תשתה מים. אדם מתגעש והארץ [יז]ותגעש הארץ. אדם משתכר וכתיב [יח]נוע תנוע ארץ כשכור. אדם מקיא וכתיב [יט]ותקיא הארץ את יושביה. וכשם שהאשה יולדת כך הארץ שנא' [כ]היוחל ארץ ביום אחד אם יולד גוי פעם אחת אלו ישראל שבפעם אחת הקב"ה מביאן ומכניסן לירושלים שנא' [כא]ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה א"ל הקב"ה חייך לשעה קלה אני מקבץ גלותך שכך אמר ישעיה [כב]שאי סביב עיניך וראי וגו'. [כג]ויבא ארבה וחסיל וסלעם ואכל יתר הברד אז שמחו מצרים ויצודו מהם לרוב מאד וימלחום ויהפוך ה' רוח ים חזק מאד וישא את הארבה גם מהמלוחים לא נשאר ארבה אחד:

[כד]ויאמר ה' אל משה נטה ידך על השמים זה שאמר הכתוב [כה]שלח חשך ויחשיך החשך ששלח הקב"ה על המצריים היה קשה הרבה. רבי אחא אמר שלא קבלו מרותו של הקב"ה עליהם. רבי אחא אמר מהו לא מרו את דברו על שהמירו דברו של הקב"ה. שלח חשך ויחשיך אמר הקב"ה למלאכי השרת ראויין הן המצריים ללקות בחשך מיד הסכימו כלם כאחד ולא המירו. מהו שלח חשך ויחשיך. למה הדבר דומה למלך שסרח עבדו עליו ואמר לאחד לך והכה אותו חמשים והלך והכה אותו מאה כך שלח הקב"ה חשך על מצרים ונתוסף החשך הוי שלח חשך ויחשיך. מהיכן היה אותו חשך רבי יהודה ורבי נחמיה [רי"א מחשך של מעלה ור"נ] אומר מחשך של גיהנם ר' יהודה ב"ר אומר במה הרשעים מתכסין בשאול בחשך. חזקיה אומר הגיגית הזו במה מכסין אותה בכלי חרס מנה ובה כשם שהיא של חרס כך מכסין אותה בכלי חרס כך הרשעים מה כתיב בהן [כו]והיה במחשך מעשיהם לפיכך הקב"ה מכסה עליהם את התהום שהוא חשך שנא' וחשך על פני תהום. וכמה עביו של אותו החשך [רבותינו אמרו עבה כדינר] [כז]קורדינא [שנא'] וימש חשך [שהיה בו ממש]. ז' ימים של חשך היה על מצרים ג' ימים הראשונים מי שהיה יושב ומבקש לעמוד עומד ומי שהיה עומד אם היה מבקש לישב יושב ועוד ג' ימים אחרים מי שהיה יושב לא היה יכול לעמוד ומי שעומד לא היה יכול לישב. ואיזה יום שביעי זה יום ז' של ים שנאמר ויהי הענן והחשך היה הענן [מחשיך] למצרים ומאיר לישראל דכתיב ולכל בני ישראל היה אור במושבותם והיו ישראל נכנסין לבתיהן של מצריים ורואין

נמ"ק ובמ"ק *איוב יב : י כחלזון סרגוס ירושלמי של ויוס הלגלג תלזונה : יא תהלים עח : יב שם : יג יחזקאל לח : יד שמות כ : טו סנקליטין בית דינו : טז תהלים קמח : יז פתוכין מעורבין : יח כמו הנר שסמים והשמן מעורבין וגר דלוק : יט מתקהא מתינע : כ איוב כה : כא דניאל ו : כב תנחומא : כג מכילתא : *שמות טו : **תהלים לג : כד ויקרא ע : כה מכילתא : כו ברכות נד : כז במדבר יב : כח יהושע י : כט תנחומא : ל יחזקאל לח : לא איוב ד : לב תהלים קז : א פסיקתא : ב תהלים סו : ג מנגניא סמלאות : ד דניאל ג : ה תהלים קה : ו תנחומא : ז משלי ה : ח ישעיה א : ט במדבר טז : י בראשית לד : יא דברים לג : יב יחזקאל לח : יג ירמיה נא : יד קהלת א : טו במדבר יג : טז דברים יא : יז תהלים יח : יח ישעיה כד : יט ויקרא יח : כ ישעיה סו : כא שם מט : כב שם : כג דברים סימוס : כד ש"ל פרשה י"ד : כה תהלים קה : כו ישעיה כט : כז קורדינא שם מקום :

ורואין כל מה שיש להן ובשעה שאמר להן הקב"ה ושאלה אשה משכנתה היו ישראל נכנסין אצלם ואומרים להם השאילני אותו הכלי שיש לך והוא אומר אין לי ואומר לו אני יודע שיש לך והרי הוא בתוך התיבה שלך הרי הוא במקום פלוני ראיתי אותו בידך והיה משאילו אותו הכלי ומהיכן היו ישראל יודעין אלא באותן ימי החשך וממכת חשך וממכת דם העשירו ישראל. [כח]ויהי חשך אפלה למצרים ולישראל היה אור במושבותם וכשרדפו מצריים מה כתיב ויהי הענן והחשך אם ענן למה חשך אם חשך למה ענן דו פרצופין היו אור לישראל וחשך למצרים. וכן [כט]כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה. גם אתה תתן בידנו (כתוב ברמז צ"ב):

יא **דבר** נא באזני העם אין נא אלא לשון בקשה אמר לו הקב"ה למשה בבקשה ממך אמור להם לישראל בבקשה מכם שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אותם קיים בהן ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהן אמרו לו ולואי שנצא בעצמותינו. משל למה הדבר דומה לאדם שהיה חבוש בבית האסורין א"ל למחר מתיר אותך רבך ונותן לך ממון הרבה א"ל בבקשה מכם הוציאוני עכשיו ואין אני מבקש ממון:

ויאמר משה כה אמר ה' כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים מאי כחצות אילימא דא"ל נמי הקב"ה כחצות ומי איכא ספיקא ברקיע אלא דאמר ליה למחר בחצות כי השתא ואתא איהו ואמר כחצות. ודוד מנא הוה ידע. דוד סימנא הוה ליה כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד וכו'. ר' זירא אמר לעולם משה מידע הוה ידע דוד נמי מידע הוה ידע אלא דוד כנור למה ליה. לאיתעורי' משנתיה. ומשה הא דאמר כחצות סבר שמא יטעו אצטגניני פרעה (א) ויאמרו משה בדאי הוא דאמר מר למד לשונך לומר איני יודע שמא תתבדה ותאחז. רב אשי אמר משה רבינו בפלגא אורתא דתליסר נגהי ארבסר פלגא דליליא הוה קאי וה"ק להו משה למחר כי השתא אני יוצא בתוך מצרים. וש"ה [ל]מקים דבר עבדו זה משה דכתיב ביה [לב]לא כן עבדי משה. [לג]ועצת מלאכיו ישלים [זה משה] דכתיב [לד]וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים אמר הקב"ה למשה לך אמור להם לישראל כה אמר ה' כחצות הלילה אני יוצא אמר הקב"ה כבר כתבתי ואמרתי עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא ויהא משה נראה כמכזב אלא הוא אמר כחצי הלילה אף אני כחצי הלילה. דוד אמר [לה]חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך על משפטים שהבאת על מצרים ועל צדקה שעשית עם אבותינו במצרים שלא היו בידן מצות שיגאלו בהן ונתת להן שתי מצות דם פסח ודם מילה. תני ר"ש בן יוחאי משה שאינו יודע לא עתותיו ולא רגעיו של לילה לפיכך הוא נכנס ואמר כחצות אבל הקב"ה שהוא יודע עתותיו ורגעיו של לילה לפיכך נכנס כחוט השערה. ומת כל בכור בכור לאיש בכור לאשה בכור לזכר בכור לנקבה. הא כיצד איש אחד בא על עשר נשים והן יולדות עשרה בנים נמצאו כולן בכורי נשים. עשרה אנשים באים על אשה אחת והיא יולדת עשרה בנים נמצאו כולן בכורי אנשים. הגע עצמך שאין שם בכור לא לאיש ולא לאשה ומה אני מקיים כי אין בית אשר אין שם מת א"ר אבא בר אחא אפוטרופוס של בית היה מת כד"א [לו][שמרי] הראש כי לא (היה) בכור וישימהו אביהו לראש. תני בשם ר' נתן ביום שמת בכורו של אחד מהן היה צר [לז]איקונין שלו בתוך ביתו ואותו היום היתה נדקת ונשחקת ונזרת והיה קשה עליהן כאילו באותו היום קברום. א"ר יודן לפי שהיו המצריים קוברין בתוך בתיהן והיו הכלבים נכנסין דרך [לח]הכוכין ומשמטין הבכורות ומתעדנין בהן והיה קשה עליהן כאלו באותו היום קברום. מבכור פרעה מגיד שפרעה היה בכור ונכנסו כל הבכורות אצל אבותיהן וא"ל בגין דאמר משה ומת כל בכור וכל מה דאמר משה על הלין עמא אתא עליהון. אלא איתון ונפיק אלין עבראי מבינגא. ואי לא אלין עמא מייתין. אמרין עשרה בנין להד מנן ימות חד מנהון ולא יפקון אלין עבראי. אמרין אלא סמא דמילתא ניזיל לן לגבי פרעה דהוא בכור דילמא דהוא חיים על נפשיה ומפיק אלין עבראי מבינגן. אזלון לגבי פרעה אמרו לו בגין דאמר משה ומת כל בכור וכל מה דאמר על הלין עמא אתא עליהון וכדא קום ואפיק אלין עבראי מבינגן ואם לאו אלין עמא מייתין אמר צאו וקפחו שוקיהן של אלו אנא אמר אי נפשאי אי נפשיהון דאלין עבראי[לט] ואתון אמרין יזלון עבראי מיד יצאו הבכורות והרגו באבותיהם ס' רבוא. ר' אבין בשם ר' יהודה בן פזי בתיה בת פרעה בכורה היתה בזכות מה נצולה בתפלתו של משה שנאמר [מ]לא יכבה בלילה נרה ליל כתיב כד"א ליל שמורים. עד בכור השפחה ר' הונא בשם ר' אחא בשם ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אפי' שפחות הנמכרות לרחיים היו אומרות רצוננו בשעבודנו וישראל בשעבודן. א"ר יהודה בן פזי מסורת אגדה היא בשעה שירדה שרה למצרים כדנוה לרחים (הסכוה לרחיים). וכל בכור בהמה ר' הונא אמר אם אדם חטא בהמה מה חטאה. אלא לפי שהיו המצרים משתחוים לטלאים שלא יהו המצרים אומרים קשה יראתנו שהביאה עלינו את הפורענות. קשה יראתנו שעמדה על עצמה. קשה יראתנו שלא שלט בה פורענות. ר' זכריה חתניה דר' לוי אין בעל הרחמים נוגע בנפשות תחלה. ממי אתה למד מאיוב [מא]הבקר היו חורשות. כשדים שמו שלשה ראשים. אש אלהים נפלה מן השמים. ואח"כ ויקח לו חרש להתגרד בו. אף במחלון וכליון בתחלה מתו סוסיהן וגמליהן ואח"כ מת הוא [מב]וימת אלימלך ואח"כ מתו שנאמר וימותו גם שניהם ואח"כ מתה היא. ואף נגעים הבאין על האדם בתחלה הוא מתחיל בביתו אם חזר בו טעון חליצה [מג]וחלצו את האבנים ואם לא חזר בו טעון נתיצה ונתץ את הבית. ואח"כ הוא מתחיל בבגדיו ואם חזר בו טעונין קריעה וקרע אותו מן הבגד. ואם לא חזר בו טעון שרפה ושרף את הבגד. ואח"כ הוא מתחיל בגופו אם חזר חוזר ואם לאו בדד ישב מחוץ למחנה מושבו. אף במצרים כן בתחלה פגעה מדת הדין בממונם [מד]ויך גפנם ותאנתם ויסגר לברד בעירם ואח"כ ויך כל בכור במצרים:

קפז [מה]**ולכל** בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו הרואה כלב בחלום ישכים ויאמר ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו קודם שיקדמנו פסוק אחר [מו]והכלבים עזי נפש. כתיב לכלב תשליכון אותו ללמדך שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה שנאמר ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו אמר המקום תנו לו שכרו והלא דברים קל וחומר ומה אם חיה לא קפח הקב"ה שכרה קל וחומר שכר בני אדם. וכן הוא אומר [מז]קורא דגר ולא ילד וגו'. ואומר [מח]כסא כבוד מרום מראשון. רבי ישעיה תלמידו של ר' חנינא בן דוסא היה מתענה שמונים [וחמש] תעניות. אמר כלבים שכתוב בהם והכלבים עזי נפש יזכו לומר שירה זו בואו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני ה' עושנו. נענה אותו מלאך מן השמים ואמר ישעיה עד מתי אתה מתענה על אותו דבר גזירה היא מלפני הקב"ה [מיום] שגלה סודו לחבקוק הנביא לא גלה דבר זה לשום בריה שבעולם. אלא בשביל שאתה תלמידו של חכם גדול לכך זקקו לי מן השמים ושלחוני אליך ואמר כלבים כתיב בהן ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו ולא עוד אלא שזכו לעבד עורות מצואתן לכתוב בהן ספר תורה תפלין ומזוזות. ולענין שאלה ששאלת חזור לאחוריך כמו שכתוב [מט]שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו. [נ]לפי שנאמר כי בחפזון יצאת מארץ מצרים יכול החפזון לישראל ת"ל ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו אמור מעתה (ב) למצרים היה חפזון ולישראל לא היה חפזון. [נא]וירדו כל עבדיך א"ר ינאי לעולם תהא אימת מלכות עליך שנאמר וירדו כל עבדיך אלה אלי ואילו לדידיה לא קאמר לי'. ר' יוחנן אמר מהכא שנא' [נב]ויד ה' היתה אל אליהו וישנס מתניו וירץ לפני אחאב (כתוב ברמז קע"ח):

יב [נג]**ויאמר** ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר שומע אני שהיה הדבור למשה ולאהרן (כתוב ברמז קפ"א). בארץ מצרים חוץ לכרך. או אינו אלא בתוך הכרך כשהוא אומר כצאתי את העיר וגו' והלא דברים קל וחומר ומה אם תפלה הקלה לא התפלל משה אלא חוץ לכרך. דבור החמור דין הוא שלא נדבר עמו אלא חוץ לכרך. ומפני מה לא נדבר עמו בתוך הכרך לפי שהיתה מלאה שקוצים וגלולים. עד שלא נבחרה ארץ ישראל היו כל הארצות כשרות לדברות משנבחרה ארץ ישראל יצאו כל הארצות. עד שלא נבחרה ירושלים (ג) היו כל המקומות כשרות להקרבה משנבחרה ירושלים יצאו כל המקומות שנאמר [נד]השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה. (ד) עד שלא נבחר בית עולמים [היתה ירושלים לשכינה משנבחר ב"ע] יצאה ירושלים שנאמר *כי בחר ה' בציון וגו' ואומר זאת מנוחתי עדי

ממ"ק ובמ"ק כח מוהר טוב : כט ישעיה ס : ל ברכות ט : לא ישעיה מד : לב במדבר יב : לג פסיקתא : לד במדבר כ : לה תהלים קיט : לו דה"א כו : לז איקונין דמותו : לח הכוכין מערות : לט פי' אמרתי אמות אני או נפשותן של אלו העבריים : מ משלי לא : מא איוב א : מב רות א : מג ויקרא יד : מד תהלים קה : מה ברכות נו : מו ישעיה נו : מז ירמיה יז : מח שם : מט משלי כא : נ ספרי : נא מנחות לה : נב מ"א יח : נג מכילתא : נד דברים יב : *תהלים קלב :

זית רענן (א) ויאמרו משה בדאי כו', פירוש שהקב"ה היה יכול לומר בחצות אך שלא יטעו אצטגניני פרעה כו' אמר הקב"ה ג"כ כחצות כנ"ל לפי הנוסחא שלפנינו : (ב) למצריים היה חפזון, שאמרו כלנו מתים ולא לישראל שישראל לא רצו לצאת עד בקר, ועיין ספ"ק דברכות : (ג) היו כל המקומות כשרות להקרבה, ס"ל בשילה היו הבמות מותרות אבל למ"ד אכו"ז צ"ל דה"ק דאחר שילה היה היתר במות משא"כ אחר ירושלים : (ד) עד שלא נבחר בית עולמים וכו', קשה דלא מצינו שנבחרה ירושלים קודם בית עולמים דהא סבור למבני בעין עיטם כדאי' בזבחים, וי"ל דלאחר שגמרו שמואל ודוד לבנותו בירושלים לא ידעו עדיין באיזה מקום עד שקנה דוד הגרן מארונה:

עדן עד (ה) עד שלא נבחר אהרן היו כל ישראל ראויין לכהונה. משנבחר אהרן יצאו כל ישראל שנאמר (הלא לכם לדעת) [נה]ולחק עולם ברית מלח וגו'] . ואומר *והיתה לו ולזרעו אחריו . עד שלא נבחר דוד היו כל ישראל ראויין למלכות . משנבחר דוד יצאו כל ישראל שנאמר [נו]הלא לכם לדעת כי ה' אלהי ישראל נתן ממלכה לדוד . ואם תאמר הן אני מן הנביאים שנדבר עמהן בחוצה לארץ לא נדבר עמהן אלא בזכות אבות שנאמר [נז]קול ברמה נשמע וגו' כה אמר ה' מנעי קולך מבכי וגו' ויש תקוה לאחריתך. וי"א אע"פ שנדבר עמהן בחוצה לארץ בזכות אבות לא נדבר עמהן אלא במקום טהרה של מים שנאמר [נח]ואני הייתי על אובל אולי [נט]ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל. [ס]היה דבר ה' אל יחזקאל בן בוזי הכהן וגו' על נהר כבר (ו) וי"א נדבר עמו בארץ ונדבר עמו בח"ל שנאמר היה [שנדבר עמו בארץ] היה שנדבר עמו בח"ל . היה ר' אלעזר בר' צדוק אומר הרי הוא אומר [סא]קום צא אל הבקעה מגיד שהבקעה כשרה . תדע שאין השכינה נגלית בחוצה לארץ שנאמר [סב]ויקם יונה לברוח תרשישה מלפני ה'. וכי מלפני ה' הוא בורח והלא כבר נאמר [סג]אנה אלך מרוחך וגו' אם אסק שמים שם אתה וגו'. אלא אמר [יונה] אלך לי לחוצה לארץ שאין השכינה נגלית. לאמר צא ואמור אליהם מיד שנא' ויצא ודבר [דברי ר' ישמעאל]. רבי אליעזר אומר צא ואמור להם והשיבני שנא' [סד]וישב משה את דברי העם אל ה'. ואומר [סה]והנה האיש לבוש הבדים משיב דבר. ואומר [סו]התשלח ברקים וילכו ויאמרו לך הננו. ר"ש בן עזאי אומר לאמר (ז) בקול שאתה שומע בו את למד . ר' עקיבא אומר צא ואמור להם בזכותן הוא מדבר עמי שכל שלשים ושמונה שנה (ח) שהיה כועס על ישראל לא היה מדבר עם משה שנא' [סז]ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה וידבר ה' אלי לאמר אלי היה דבור. א"ר שמעון בן עזאי איני כמשיב על דברי ר' עקיבא אלא כמוסיף על דבריו ולא עם משה בלבד נדבר עמו בזכותן של ישראל אלא אף שאר הנביאים לא נדבר עמהן אלא בזכותן של ישראל שנא' [סח]ואשב שם שבעת ימים משמים בתוכם. ואומר [סט]ויהי מקצה שבעת ימים ויהי דבר ה' אלי לאמר. [ע]ויהי מקץ עשרת ימים ויהי דבר ה' אל ירמיהו . וכן אתה מוצא בברוך בן נריה שהיה מתרעם לפני הקב"ה אמר [עא]אוי נא לי כי יסף ה' יגון על מכאובי . מה נשתניתי מכל תלמידי הנביאים. יהושע שמש את משה ושרתה עליו רוח הקדש. אלישע שמש את אליהו ושרתה עליו רוח הקדש . ואני מה נשתניתי מכל תלמידי הנביאים . יגעתי באנחתי וגו' אין מנוחה אלא נבואה שנאמר [עב]ותנח עליהם הרוח. ואומר [עג]נחה רוח אליהו על אלישע . ואומר [עד]ונחה עליו רוח ה'. בוא וראה מה המקום משיבו [עה]כה תאמר אליו כה אמר ה' הנה אשר בניתי אני הורס וגו' ואתה תבקש לך גדולות אל תבקש. ואין גדולות אלא נבואה שנאמר [עו]ספרה נא לי את כל הגדולות אשר עשה אלישע [עז]קרא אלי ואענך ואגידה לך גדולות ובצורות לא ידעתם. אמר ברוך בן נריה כרם אין סייג למה, צאן אין רועה למה. [עח]כי הנני מביא רעה על כל בשר וגו' ונתתי לך את נפשך לשלל. הא בכל מקום את מוצא שאין הנביאים מתנבאין אלא בזכותן של ישראל: [עט]החדש הזה לכם א"ר יצחק לא היה צריך להתחיל התורה אלא מהחדש הזה לכם ולמה התחיל מבראשית משום [פ]כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים . [פא]החדש הזה לכם תני רבה בר שמואל יכול כשם שמעברין את השנה לצורך כך מקדשין את החדש לצורך ת"ל החדש הזה לכם כזה ראה וקדש. וכי הא דרבי יהושע בן לוי מאיימין על העדים על החדש שנראה בזמנו לעברו ואין מאיימין על העדים על החדש שלא נראה בזמנו לקדשו. ר"ש אומר אב ובנו וכל הקרובים כשרין לעדות החדש. וא'ר לוי מאי טעמא דכתיב החדש הזה לכם עדות זו תהא כשרה בכם, ורבנן עדות זו תהא מסורה לכם. [פב]ראוהו שלשה והן בית דין יעמדו שנים וישיבו שנים מחבריהן אצל היחיד ויעידו בפניהם שאין היחיד נאמן על ידי עצמו בד"א וכו'. הואיל ותנן דיני ממונות בשלשה ואם היה מומחה לרבים דן ואפי' יחידי הכא נמי נקדשיה קמ"ל. ואימא הכי נמי . אין לך מומחה לרבים בישראל יותר ממשה וקאמר ליה רחמנא עד דאיכא אהרן בהדך שנאמר ויאמר ה' אל משה ואל אהרן החדש הזה לכם. למימרא דעד נעשה דיין והתניא סנהדרין שראו באחד שהרג את הנפש ר' עקיבא אומר כולן עדים ואין עד נעשה דיין, ע"כ לא אמר ר' עקיבא התם אלא בדיני נפשות דרחמנא אמר [פג]ושפטו העדה והצילו העדה. וכיון דחזו דקטל נפשא תו לא חזי ליה זכותא . אבל הכא אפי' ר' עקיבא מודה:

[פד]כתיב [פה]כי התפלל יחזקיהו עליהם לומר ה' הטוב יכפר בעד וגו'. מפני מה בקש רחמים על עצמו . לפי שאין מעברין אלא אדר והוא עיבר ניסן בניסן . ולית ליה לחזקיה החדש הזה לכם זה ניסן וכו'. חזקיה בדשמואל טעה דאמר שמואל אין מעברין את השנה ביום שלשים של אדר הואיל וראוי לקבעו ניסן והוא מעיקרא סבר הואיל וראוי לקבעו ניסן לא אמרינן. [פו]מנין שאין מונין ימים לשנים שנאמר לחדשי השנה , חדשים אתה מונה לשנים ואין אתה מונה ימים לשנים. ומנין שאין מונין שעות לחדשים שנא' [פז]עד חדש ימים ימים אתה מחשב לחדשים ואי אתה מחשב שעות לחדשים:

קפח [פח]החדש הזה לכם אמר ר' ישמעאל משה הראה את החדש לישראל ואמר להם כזה תהיו רואים וקובעים כן לדורות. ר' עקיבא אומר זה אחד משלשה דברים שנתקשה משה בהן והראהו המקום למשה כולן באצבע . כיוצא בו אתה אומר [פט]וזה מעשה המנורה. כיוצא בו [צ]וזה לכם הטמא. ויש אומרים אף בשחיטה שנא' [צא]וזה אשר תעשה על המזבח. ר' שמעון בן יוחאי אומר והלא כל הדברות שנדבר עם משה לא נדבר עמו אלא ביום והחדש הראהו לו בלילה הא כיצד נדבר עמו ביום והראהו החדש בלילה. ר' אליעזר אומר נדבר עמו ביום עם חשכה והראהו החדש עם חשכה. החדש הזה ניסן או אינו אלא אחד מחדשי השנה כשהוא אומר (ט) חג האסיף בצאת השנה וחג האסיף תקופת השנה אמרת אי זה חדש שיש בו חג האסיף ותקופת השנה יוצאה בו וקרוי שביעי אי אתה מוצא אלא בתשרי. לאחר שלמדת שחדש שביעי תשרי ניסן זה ראשו . ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר [צב]בחדש הראשון הוא חדש ניסן. ראש חדשים מגיד שניסן ראש לחדשים. מנין אף (י) למלכים ת"ל [צג]ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל וגו' הוא החדש השני למלוך שלמה. (יא) ומנין אף לרגלים ת"ל חג המצות וחג השבועות וחג הסוכות. ר' יצחק ור' נתן אמרי אף (יב) לשכירות בתים. (יג) אבל לא לשנים ולא לשמיטין ולא ליובלות ולא (*) לנטיעה ולא (**) לירקות. לכם ולא מנה בו אדם הראשון. או אינו אלא לכם ולא לגוים כשהוא אומר ראשון הוא לכם הרי לכם ולא לגוים אמור הא מה ת"ל לכם. לכם ולא מנה בו אדם הראשון. נמצינו למדין שהגוים מונין לחמה וישראל ללבנה. ולא דיין לישראל שהן מונין ללבנה אלא אחת לשלשים יום מגביהין את עיניהם לאביהן שבשמים. וכשחמה לוקה סימן רע הוא לגוים שהם מונין לחמה. וכשהלבנה לוקה סימן רע לשונאי ישראל שישראל מונין ללבנה . ר' מאיר אומר כשהחמה לוקה במזרח סימן רע ליושבי מזרח. במערב סימן רע ליושבי מערב. רבי יאשיה אומר כשהמזלות לוקין במזרח סימן רע ליושבי מזרח וכו'. ר' יונתן אומר אלו ואלו נתנו לגוים שנאמר [צד]כה אמר ה' אל דרך הגוים אל תלמדו. ראש חדשים שומע אני (יד) מעוט חדשים שנים ת"ל לחדשי השנה:

קפט ראשון הוא לכם למה נאמר לפי שהוא אומר [צה]שמור את חדש האביב שמור את הפסח לאביב ואת האביב לפסח שיבא אביב בזמנו , הא כיצד עבר את אדר שיבא אביב בזמנו. הרי שעיברו את אדר ולא בא אביב בזמנו שומע אני יעברו את ניסן. היה ר"ש אומר הא אם אמרת כן נמצאת עושה ניסן שני. ואמרה תורה ראשון הוא לכם. רבי יונתן אומר שמור את חדש האביב חדש הסמוך לאביב אתה מעבר זה חדש אדר. אבל לא שמענו מכמה מעבר כשהוא אומר שמור את חדש חדש אתה מעבר. והדין נותן הואיל (*) והחדש מתעבר ושנה מתעברת (טו) מה חדש אחד ממנויו

ממ"ק ובמ"ק נה במדבר יח : *במדבר כה : נו דה"ב יג : נז ירמיה לא : נח דניאל ח : נט שם י : ס יחזקאל א : סא שם ג : סב יונה א : סג תהלים קלט : סד שמות יט : סה יחזקאל ט : סו איוב לח : סז דברים ב : סח יחזקאל ג : סט שם : ע ירמיה מב : עא שם מה : עב במדבר יא : עג מלכים ב ב : עד ישעיה יא : עה ירמיה מה : עו מ"ב ח : עז ירמיה לג : עח שם מה : עט תנחומא : פ תהלים קיא : פא ר"ה ו : פב שם כה : פג במדבר לה : פד סנהדרין יב : פה דה"ב ל : פו מגילה ה : פז במדבר יא : פח מכילתא : פט במדבר ח : צ ויקרא יא : צא שמות כט : צב אסתר ג : צג מלכים א ו : צד ירמיה י : צה דברים טז :

זית רענן (ה) עד שלא נבחר אהרן וכו', ס"ל כמ"ד וגם הכהנים הנגשים זו פרישות בכורות והכהנים לא נבחרו עד מעשה משכן : (ו) וי"א נדבר עמו, פי' כיון שתחלת נבואתו בארץ דבר עמו אח"כ בח"ל שהבקעה כשרה לפי שהיא מקום טהרה: (ז) בקול שאתה שומע, פי' בנחת להסביר להם פנים : (ח) שהיה כועס, ורש"י ר"פ ויקרא גרס שהיו כמנודים למקום והיינו ממעשה מרגלים ואילך וביבמות פ"ב פי' ממעשה העגל ואילך עיי"ש : (ט) חג האסיף, פי' שאוספין בו התבואה : (י) למלכים, לפ"ז צ"ל דמ"ש בתחלה שניהן ר"ה היינו לתקופות ולמבול ולחדשים : (יא) ומנין אף לרגלים, שאינו עובר בבל תאחר עד שיעברו ג' רגלים כסדרן וחג המצות תחלה : (יב) לשכירות בתים, שאם אמר לשנה זו אני משכיר לך חייב להדור עד ר"ח ניסן : (יג) אבל לא לשנים, היינו למלכי אוה"ע מנינן מתשרי . (*) לנטיעה, לענין ערלה : (**) לירקות, לענין מעשר ירק שאין מעשרין משנה לחברתה : (יד) מעוט חדשים שנים, פי' לב' חדשים הוא ראשון דהיינו לסיון ולתשרי שבו שני רגלים והוי ניסן ר"ה לרגלים כנ"ל : (*) והחדש מתעבר, שפעמים הוא כ"ט יום ופעמים ל' יום : (טו) מה חדש אחד ממנויו, דהיינו יום א' דהחודש חסר ומלא ל' יום :

כמנויו אף שנה אחד ממנויה. אי מה חדש אחד משלשים אף שנה אחד משלשים (טו) ת"ל שמור את חודש חודש אתה מעבר (יז) א' משלשים ואי אתה מעבר שנה אחד משלשים. אי מה השנה אחד משנים עשר בו אף חדש אחד משנים עשר בו ת"ל [צד]ובחמשה עשר יום לחדש הזה יום לחדש אתה מעבר ואי אתה מעבר אחד משנים עשר בו. רבי יצחק אומר הא אם אמרת כן נמצאת כבר (יח) לבנה באמצע הרקיע. הא אין עליך לומר כלשון אחרון אלא כלשון ראשון, ומה חדש אין תוספת עבורו אלא בסוף אף שנה אין תוספת עבורה אלא בסוף. ר' ירמיה אומר הואיל (יט) וטומאה מתעברת ואביב מתעבר מה טומאה אין פחות מל' יום אף אביב אין פחות מל' יום. מוסיף אתה (כ) ואין אתה גורע. ראשון הוא שלא יעשה ניסן שני. ר' יאשיה אומר מנין שאין מעברין את השנה אלא (כא) בבית דין הגדול שבירושלים ת"ל ראשון הוא לכם. דברו אל כל עדת. א"ר יוחנן כל המברך על החדש בזמנו כאילו מקביל פני שכינה, כתיב הכא החדש הזה לכם וכתיב התם [צה]זה אלי ואנוהו. תנא דבי רבי ישמעאל אלמלי לא זכו ישראל אלא להקביל פני אביהם שבשמים כל חדש וחדש דיים אמר אביי הלכך [נימרינהו] מעומד. מרימר ומר זוטרא [צו]מכתפי (להו) ומברכי מאי מברכי אשר במאמרו ברא שחקים וכו'. זש"ה [צז]רבות עשית אתה ה' אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו א"ר סימון חשבונותיך אלינו שכל אלפים ותמ"ח שנה עד שלא יצאו ישראל ממצרים היה הקב"ה יושב ומחשב חשבונות ומקדש את השנים ומחדש חדשים. וכיון שיצאו ישראל ממצרים מסרן להם הה"ד ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר. מהו לאמר אמר מכאן ואילך הרי הן מסורין לכם. החדש הזה לכם וגו' [צח]תוחלת ממושכה מחלה לב רבי חייא בר אבא אמר אלו ישראל עד שלא נגאלו וכיון שבא משה אצל ישראל ואמר כך א"ל הקב"ה פקד פקדתי א"ל משה רבינו עדיין פקידה [צט]מה כחי כי איחל ומה קצי כי אאריך נפשי אם כח אבנים כחי אם בשרי נחוש. וכיון שאמר להם החדש הזה אתם נגאלים אמרין הא סימן טב ועץ חיים תאוה באה:

קצ החדש הזה לכם ר' לוי פתח [ק]והייתם לי קדושים כי קדוש אני ה' ואבדיל אתכם מן העמים אם אמר ואבדיל עמים מכם לא היתה תקומה לאומות העולם אלא ואבדיל אתכם כזה שבורר היפה מתוך הרע וחוזר ובורר. אבל כשהוא בורר את הרע מתוך היפה שוב אינו בורר. א"ר לוי כל מעשיהן של ישראל משונין מאומות העולם בחרישתן ובזריעתן ובקצירתן ובעימורן ובדישתן בגרניהן וביקביהן במנינן ובחשבונן. בחרישתן [קא]לא תחרוש בשור ובחמור יחדו. בזריעתן [קב]לא תזרע כרמך כלאים. בקצירתן [קג]ולקט קצירך לא תלקט. בעימורן [קד]ושכחת עומר בשדה. בדישתן [קה]לא תחסום שור בדישו. בגרניהן וביקביהן [קו]העניק תעניק לו מצאנך ומגרנך ומיקבך. במנינן ובחשבונן שיהו אומות העולם מונין לחמה וישראל ללבנה: החדש הזה לכם הה"ד [קז]קול דודי הנה זה בא רבי יהודה אומר קול דודי זה משה בשעה שאמר לישראל בחדש הזה אתם נגאלין א"ל משה רבינו היאך אנו נגאלין לא כך אמר הקב"ה לאברהם אבינו [קח]ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה והלא אין בידנו אלא ר"י א"ל הואיל והוא חפץ בגאולתכם אינו מביט בחשבונותיכם אלא מדלג על ההרים מדלג על הקצים ועל החשבונות ועל העבורים ובחדש הזה אתם נגאלים: החדש הזה לכם א"ר יהושע בן לוי משל למלך שנשבה בנו ולבש נקמה והלך ופדה את בנו והיו מונין *איפטיא לפדיון בנו כך אמר הקב"ה היו מונין איפטיא ליציאת מצרים. החדש הזה לכם למלך שנשא נשים הרבה ולא כתב להם לא [קט]גמיקון ולא איפטיא. וכיון שנשא אשה בת טובים כתב לה גמיקון וכתב לה איפטיא. כך כל הנשים שנשא אחשורוש לא כתב להן [גמיקון] וכשנשא אסתר כתב לה גמיקון בחדש העשירי הוא חדש טבת, וכתב לה איפטיא בשנת שבע למלכותו. כך אמר הקב"ה כיון שבראתי את עולמי היו אומות העולם אומרים לא נתתי להם לא חדש ולא שבת וכיון שעמדו ישראל נתתי להם ראשי חדשים ועבור שנים לכך נאמר החדש הזה לכם. א"ר ברכיה החדש הזה לכם אם זכיתם אתם מונין למלאותו ואם לאו אתם מונין לפגמו. למלאותו אברהם יצחק ויעקב יהודה פרץ חצרון רם עמינדב נחשון שלמון בועז עובד ישי דוד. שלמה [א]וישב שלמה על כסא ה' למלך הא סיהרא על מליא. לא זכיתם אתם מונין לפגמו. (כב) רחבעם אביה אסא יהושפט יהורם אחז חזקיהו מנשה אמון יאשיה צדקיהו [ב]ואת עיני צדקיהו עור הא סיהרא על פגמא. החדש הזה לכם מסור הוא לכם א"ר יהושע בן לוי משל למלך שהיה לו [ג]אורגולין והיה מביט בה ויודע איזו שעה ביום כיון שעמד בנו על פרקו מסר לו אורגולין שלו. כך אמר הקב"ה עד עכשיו חשבונן של חדשים ושל שנים בידי מכאן ואילך הרי הן מסורין בידכם שנאמר החדש הזה לכם. א"ר יוסי בר חנינא למלך שהיה לו טבעת וכו'. א"ר יצחק למלך שהיה לו אוצרות והיה מפתח לכל אחד ואחד וכו'. א"ר חייא לנגר שהיה לו כלי אומנות וכו' ורבנן אמרין לרופא שהיה לו נרתק של רפואות וכו'. תני ר' הושעיא גזרו ב"ד שלמטה ואמרו היום ראש השנה אמר הקב"ה למלאכים העמידו בימה והעמידו סנגורין ויעמדו [ד]ספיקטורין שגזרו ב"ד למטה ואמרו היום ראש השנה (כג) נשתהו העדים לבוא או נמלכו בית דין לעברה למחר הקב"ה אומר למלאכי השרת העבירו בימה ויעברו סנגורין ויעברו ספיקטורין שגזרו ב"ד למטה ואמרו ר"ה למחר ומה טעם [ה]כי חק לישראל הוא אם חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב:

קצא רבי פנחס ורבי חלקיה בשם רבי סימון מתכנסין מלאכי השרת אצל הקב"ה ואומרים לפניו רבונו של עולם אימתי ר"ה והוא אומר ולי אתם שואלים אני ואתם נשאל לב"ד של מטה ומה טעם כה' אלהינו בכל קראנו אליו. ואין קראנו אלא מועדות שנא' [ו]אלה מועדי ה' מקראי קדש. ר' קריספא בשם ר' יוחנן לשעבר אלה מועדי ה' מכאן ואילך אשר תקראו אותם אם קריתם אתם מועדי ואם לאו אינם מועדי. החדש הזה לכם אתם מונין לו ואין אומות העולם מונין לו. רבי בשם רבי יהודה ברבי אילעאי דרך ארץ הוא הגדול מונה לגדול והקטן מונה לקטן. עשו שהוא גדול מונה לחמה שהיא גדולה. ויעקב שהוא קטן מונה ללבנה שהיא קטנה. אמר רב נחמן הא סימן טב גדול שליט ביום ואינו שליט בלילה. כך עשו הרשע שולט בעוה"ז ואינו שולט בעה"ב. הקטן שליט ביום ובלילה כך יעקב שולט בעה"ז ובעה"ב. רב נחמן אמר כל זמן שאורו של גדול מבהיק אין אורו של קטן מתפרסם. שקע אורו של גדול אורו של קטן מתפרסם. כך כל זמן שאורו של עשו מבהיק אין אורו של יעקב מתפרסם. שקע אורו של עשו נתפרסם אורו של יעקב שנא' [ז]קומי אורי וגו': החדש הזה ר' שמואל בר אבא אמר כל חדש שהוא נולד משש שעות ולמטה יש כח בעין לראותו משש שעות ולמעלה (כד) אין כח בעין לראותו ואותו החדש שאמר הקב"ה למשה נולד משש שעות ולמעלה ולא היה כח בעין לראותו והראהו לו הקב"ה באצבע ואמר לו החדש הזה. ר' אחא בשם ר' שמואל בר נחמני שנה שיצאו ישראל ממצרים היו (כה) חדשי שנה וחדשי תקופה שוין. ר' חייא בשם ר' יוחנן נתעטף הקב"ה בטלית מצויצת והעמיד למשה מכאן ולאהרן מכאן וקרא למיכאל ולגבריאל ועשה אותם כשלוחי החדש וא"ל כיצד ראיתם את הלבנה לפני החמה או לאחר החמה לצפונה או לדרומה, כמה היה נוטה וכמה היה רחב, א"ל כסדר הזה יהו בני מקדשין את החדש למטה ע"י זקן וע"י עדים וע"י טלית מצוייצת. ד"א החדש הזה לכם אמר להן הקב"ה חדוש דברים אני עושה לכם לשעבר לא גאלתי אומה מתוך אומה אלא לכם אני מחדש דבר זה: [ח]מנין שאין מונין ימים לשנים שנא' לחדשי השנה. חדשים אתה מונה לשנים ואין אתה מונה ימים לשנה. [ט]החדש הזה לכם הוא מסור בידכם ואין אתם מסורין בידו. מעשה ברבי חייא הגדול שעלה הירח ערב ראש השנה והלכו הספנין לאורו מהלך ג' מילין. ראה אותו ר' חייא נטל צרורות ועפר והיה זורק בה א"ל למחר אנו מבקשין לקדשך ועלית לך עכשיו מיד נבלע במקומו. א"ל הקב"ה לישראל בחדש הזה אתם נגאלין א"ל תאמר שאנו נגאלין ואנו משתעבדים

ממ"ק ובמ"ק צד ויקרא כג : צה שמות טו : צו מכתפי מימין מלבושיהם על כתפיהם : צז פסיקתא, תהלים מ : צח משלי יג : צט איוב ו : ק ויקרא כ :
קא דברים כב : קב שם : קג ויקרא כג : קד דברים כד : קה דברים כה : קו דברים טו : קז שיר ב : קח בראשית טו : *איפטיא בתחלת הספון כזמן : קט גמיקון בלשון יון מהר. איפטיא בלשון יון מתן. ולפי המשך דברי הילקוט, גמיקון הוא התחלת חשבון למדשים והיפטיא התחלת החשבון לשנים :
א ד"ה א כט : ב מלכים ב כה : ג אורגולין כלי השעות בל' לעז : ד ספיקטורין הם הדנים חייבי מיתה : ה תהלים פא : ו ויקרא כג : ז ישעיה ס : ח מגלה ה :
ט פי' אם אמר באחד בניסן הריני נזיר שנה כשמגיע אחד בניסן שלמה נזירותו ולא נאמר יש ב' אדר או אם היו החדשים חסרים אעפ"כ השלים נזירותו :

זית רענן (טז) ת"ל שמור את חדש, וכל מקום שנאמר שמור אינו אלא לא תעשה כלומר שלא תעבור שנה א' מלא, א"נ ה"ק שמור את חדש פירוש שתשמור את חדש שאל יזוז ממקומו ואם תעבר י"ב יום לא יבא החדש בזמנו : (יז) אחד משלשים, דהיינו יום ומחצה, קשה דא"כ היה צריך לעשות בכל שנה עבור דהרי שנות החמה יתרה על הלבנה י"א יום, וי"ל דה"א אם רצו לעשות עבור י"ב עושים ואם רצו מוסיפין הכל לפי צורך השעה : (יח) לבנה באמצע הרקיע, פי' כשתעבר חדש א' מי"ב והיינו ב' ימים ומחצה אחר המולד : (יט) וטומאה מתעברת, כשהוא טמא בפסח ראשון עושה פסח שני באייר והיינו ל' יום : (כ) ואין אתה גורע, פירוש מפני שלא יפול פסח בימי בד"ו ה"א לגרוע השנה קמ"ל או כשיודעין שיתקלקלו הדרכים והגשרים או שימות הנשיא ויהיו הצבור טמאים סד"א לגרוע החדש קמ"ל : (כא) בב"ד הגדול שבירושלים, אא"כ הוא ת"ח גדול שלא הניח כמוהו בא"י כדאיתא סוף ברכות : (כב) רחבעם אביה וכו', צ"ל אחזיה יואש אמציה עוזיה יותם אחז וכו' וא"כ הוי ט"ו לבד מצדקיהו וא"כ הוי חדש מלא וביום ל"א מתחיל חדש השני ואז הלבנה בקטנותה, והא דלא חשיב יהואחז משום דלא מלך רק ג' חדשים ומיהואחז ואילך לא היה לו שום מלך שמלך מעצמו רק מלך מצרים העמידו או מלך בבל ע"ש : (כג) נשתהו העדים לבא, פי' שלא באו עד יום ב'. או נמלכו ב"ד וכו' כגון שבאו העדים מהמנחה ולמעלה כדאיתא בגמרא : (כד) אין כח בעין לראותו, דשית שעי מכסי סיהרא עיין בר"ה : (כה) חדשי שנה וחדשי תקופה שוין, פירוש שלפעמים היו ממלאין ומחסרין כדי שיהיו שוים :

משתעבדים פעם אחרת א"ל חדשו מעשיכם עד עכשיו יש לכם ראש. ראש זה מלכות בבל שנאמר [יא]אנת הוא ראשה די דהבא זה נבוכדנצר (כו) ראשון זה עשו שנאמר [יב]ויצא הראשון אדמוני. דברו אל כל עדת בני ישראל לאמר בעשור לחדש הזה אמר רבי יוחנן והלא הוא אינו יפה אלא [יג]מדירו ואת אמרת מבעשור. אלא מלמד שהיו קושרין בכרעי מטותיהן של ישראל מבעשור והיו המצריים נכנסין ורואין אותם ונפשם פורחת מעליהן. רבי חייא בריה דרב אדא משכו וקחו לכם צאן שיהא כל אחד ואחד מושך אלהי של מצרי ושוחטו לפניו ודרגיש לו ימלל. רבי חלבו בשם רבי יוחנן הכא את אמר בעשור לחדש ולהלן אמר [יד]והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש רבי חייא בשם רבי יוחנן לקיחתו עמדה להן בירדן ואכילתו עמדה להן בימי המן. ואכלו את הבשר בלילה הזה בלילה שנדדה שנת המלך. רבי ברכיה בשם רבי אבין איש נחום ויקחו להם איש זה הקב"ה דכתיב ביה [טו]ה' איש מלחמה. שה לבית אבות א"ר יודן בשם ר' סימון לא לן אדם בירושלים ובידו עון. כיצד תמיד של שחר מכפר על עבירות שנעשו בלילה ותמיד של בין הערבים מכפר על עבירות שנעשו ביום. מה טעם צדק ילין בה צדיק ילין בה. מי פורע לכם ממרי בעשור אמר רבי אבין בא עשור שנכרת המן ועשרת בניו. מי פורע לכם מהם [טז]סנקליטין מרדכי ואסתר מרדכי מבחוץ ואסתר מבפנים. מי פורע לכם מיון בני חשמונאי שהיו מקריבין שני תמידין בכל יום. מי פורע לכם ממלכות רביעית (כז) נטרונא והיה לכם למשמרת. אל תאכלו ממנו נא (כח) לא תבעוניה [יז]מהבהבה. ראשו על כרעיו ועל קרבו הוא ודוכסיא ואפרכיא ואיסטרטליטי[יח] הונך ומערביך. וככה תאכלו אותו וגו' אמר רבי שמואל בר נחמני לפי שבעולם הזה ואכלתם אותו בחפזון אבל לעתיד לבא [יט]כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי הולך לפניכם ה' וגו':

[כ]דברו אל כל עדת ישראל רבי ישמעאל אומר וכי שניהם היו מדברים והלא כבר נאמר (ואתה דבר אל בני ישראל) [כא][אתה תדבר את כל אשר אצוך] ומה תלמוד לומר דברו אלא כיון שהיה משה מדבר היה אהרן מרכין אזניו לשמוע באימה ומעלה עליו (כט) כאלו שומע מפי הקב"ה. רבי אמי בר יאשיה אומר וכי שניהם היו מדברים והלא כבר נאמר (ואתה) [אתה] וגו' אלא כיון שהיה משה מדבר היה אהרן מימינו ואלעזר בשמאלו ואיתמר מימינו של אהרן והיה הדבור יוצא מבין שניהם. ר"ש בן יוחאי אומר משה היה חולק כבוד לאהרן ואומר לו למדנו ואהרן הולק כבוד למשה ואומר למדנו והדבור יוצא מביניהן כאלו שניהם מדברים. דברו אל כל עדת ישראל לאמר בעשור לחדש הדבור בראש חדש ולקיחה מבעשור ושחיטה בארבעה עשר, או אינו אלא הדבור ולקיחה מבעשור ושחיטה בי"ד. ת"ל החדש הזה לכם דברו אימתי היה הדבור בראש חדש. רבי אחא בר יאשיה אומר או אינו אלא (ל) הדבור ולקיחה בראש חדש ושחיטה בי"ד. ת"ל דברו אל כל עדת ישראל לאמר אין תלמוד לומר לאמר אלא להפסיק הענין הדבור בראש חדש ולקיחה בעשור ושחיטה בי"ד. רבי יוסי הגלילי אומר או אינו אלא הדבור בראש חדש (לא) ולקיחה ושחיטה בעשור ת"ל והיה לכם למשמרת וגו'. אם תאמר כן עקרת כל הכתוב. בעשור לחדש הזה ויקחו אין לי אלא עשירי שהוא כשר ללקיחה, י"ד מנין אמרת ק"ו. ומה עשירי שאינו כשר לשחיטה כשר ללקיחה, י"ד שהוא כשר לשחיטה דין הוא שיהא כשר ללקיחה. וי"ג מנין אמרת ק"ו ומה עשירי שאינו קרוב לשחיטה כשר ללקיחה י"ג שהוא קרוב לשחיטה דין הוא שהוכשר ללקיחה והוא הדין לי"ב ולי"א. בעשור לחדש הזה להוציא פסח דורות שפסח מצרים מקחו מבעשור ופסח דורות מקחו כל זמן:

קצב ויקחו להם וכי כולן היו לוקחין אלא לעשות שלוחו של אדם כמותו. תני [כב]ושלח מלמד שהוא עושה שליח, ושלחה מלמד שהיא עושה שליח. ושלח ושלחה מלמד שהשליח עושה שליח. אשכחן בגרושין בקדושין מנלן וכי תימא דיליף מגרושין מה לגרושין שכן ישנו בעל כרחה. אמר קרא [כג]ויצאה והיתה מקיש הויה ליציאה מה יציאה משוי שליח אף הויה משוי שליח. ואלא הא דתנן האומר לשלוחו צא ותרום תורם כדעת בעל הבית מנלן. וכי תימא יליף מגרושין מה לגרושין שכן ישנו חול תאמר וכו'. אמר קרא אתם גם אתם לרבות שלוחכם. וניכתוב רחמנא בתרומה וניתו הנך ונגמרו מניה. משום דאיכא למיפרך מה לתרומה שכן ישנה במחשבה. והא דתנן חבורה שאבד פסחה ואמרה לאחד צא ובקש ושחוט עלינו והלך ומצא ושחט הוא אוכל והן אוכלין עמו מנלן. וכי תימא דיליף מהנך. מה להנך שכן חול הן אצל קדשים. נפקא ליה מדר' יהושע בן קרחה דאמר מנין ששלוחו של אדם כמותו שנאמר ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל וכי כל הקהל כולן היו שוחטין והלא אינו שוחט אלא אחד אלא מכאן ששלוחו של אדם כמותו. וניתו הנך ונגמרו מניה. משום דאיכא למיפרך מה לקדשים שכן רוב מעשיהם ע"י שליח. ולא ניכתוב רחמנא בתרומה ותיתי מהנך. הכי נמי אלא אתם גם אתם ל"ל מיבעיא ליה לכדר' ינאי מה אתם בני ברית אף שלוחכם בני ברית. ואצטריך סד"א הואיל ואיתא בתרומה דנפשיה דתנן הנכרי והכותי שתרמו תרומתן תרומה אימא שליחות נמי עביד. ולר' שמעון דפטר דתנן תרומת הנכרי מדמעת וחייבין עליה חומש ורבי שמעון פוטר אתם גם אתם למה לי אצטריך. סד"א הואיל ואמר מר אתם ולא אריסים אתם ולא שותפים אתם ולא אפוטרופסים אתם ולא התורם את שאינו שלו אימא אתם ולא שלוחכם נמי קא משמע לן. הניחא לרבי יהושע בן קרחה אלא לרבי יונתן דאמר מנין שכל ישראל יוצאין בפסח אחד שנאמר ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל שליחות מנא ליה. וכי תימא נילף מניה דילמא שאני התם דאית ליה שותפות בגויה. אלא מהכא ויקחו להם איש שה לבית אבות. התם נמי אית ליה שותפות בגויה אם כן תרי קראי למה לי אם אינו ענין להיכא דשייך תנהו ענין להיכא דלא שייך. האי מיבעיא ליה לכדרבי יצחק איש זוכה ואין קטן זוכה. ההוא מואיש לפי אכלו נפקא. ואכתי מיבעיא ליה שוחטין את הפסח על היחיד, סבר לה כמאן דאמר אין שוחטין את הפסח על היחיד:

[כד]איש שה לבית אבות בכלל שה גדי וטלה שנאמר [כה]שה כשבים ושה עזים. לבית אבות אין לבית אבות אלא משפחות שנאמר [כו]למשפחותם לבית אבותם והרי שהיו (לב) עשר משפחות לבית אב אחד שומע אני שה אחד לכולם ת"ל שה לבית. ד"א שה לבית מלמד שאדם מביא ושוחט ע"י בנו ובתו הקטנים וע"י עבדו ושפחתו הכנענים בין מדעתן (לג) בין שלא מדעתן אבל אינו שוחט ע"י בנו ובתו הגדולים ולא ע"י עבדו ושפחתו העברים ולא ע"י אשתו אלא מדעתן. [כז]הפריש פסח על חברו לא עשה כלום. שה לבית לאו דאורייתא. דתנן האומר לבנו הריני שוחט את הפסח על מי שיעלה מכם ראשון לירושלים כיון שהכניס ראשו ורובו זכה בחלקו ומזכה אחיו עמו ואי אמרת שה לבית דאורייתא על בישרא קאי ומזכי להו אלא למה להו דאמר להון אבוהון כדי לזרזן [במצות]. תניא נמי הכי מעשה היה וקדמו בנות לבנים ונמצאו בנות זריזות ובנים שפלים:

[כח]ואם ימעט הבית מהיות משה בא הכתוב ללמדך שלעולם נמנין על הפסח ומושכין ידיהן ממנו עד שישחט ובלבד שלא יניח את הפסח כמות שהוא (*) ר' יהודה אומר ובלבד שהיה שם אחד מחבורה ראשונה שלא לעשות עיקר טפלה וטפלה עיקר. ומושכין את ידיהן ממנו עד שישחט. ר' שמעון אומר עד שיזרק הדם ורבנן סברי מהיות מחיותא דשה. ור' שמעון סבר מהויתה דשה. אבל למנות עליו דברי הכל עד שישחט אמר קרא במכסת נפשות והדר תכוסו. [כט]תניא מהיות משה מכדי אכילה ולא מכדי מקח. ר' אומר אף מכדי מקח שאם אין לו ממנה אחרים עמו ומעות שבידו חולין שעל מנת כן הקדישו ישראל את פסחיהן. רבה ור' זירא בעצי צליתו כ"ע לא פליגי דכגופו דמי כי פליגי במצה ומרור רבנן סברי הא אכילה אחריתי ורבי סבר כיון דהכשרו דפסח הוא כפסח דמי. וחד אמר במצה ומרור נמי לא פליגי. כי פליגי ליקח בהן חלוק או טלית. דרבנן סברי מהיות משה החייהו לשה ור' סבר החייה עצמך משה: [ל]ולקח הוא ושכנו ר' עקיבא אומר מנין אתה אומר שאם רוצה אדם לעשות פסח יחידי שהוא רשאי ת"ל ולקח הוא. ר' ישמעאל אומר מנין אתה אומר שאם רוצה אדם למנות אחרים על פסחו שהוא רשאי ת"ל ולקח הוא ושכנו. שומע אני שכנו שבגגו או אינו אלא שכנו שבצדו ת"ל הקרוב אל ביתו דבר הכתוב (לד) בהווה (רשבי"א) שכנו

ממ"ק ובמ"ק י פסיקתא : יא דניאל ב : יב בראשית כה : יג מדירו פי' כלומר אינו יפה אלא כשמוציאו מתוך הדיר : יד יהושע ד : טו שמות טו : טז סנקליטין יועצי המדינה : יז מהבהבה פי' מלכות רביעית שאומרים הב הב : יח ודוכסיא כוי' כולם לשון בלטינית : יט ישעיה נב : כ מכילתא : כא שמות ז : כב קדושין מא : כג דברים כד : כד מכילתא : כה דברים יד : כו במדבר א : כז נדרים לו : כח מכילתא ופסחים נט : כט תמורה ל : ל מכילתא :

זית רענן (כו) ראשון זה עשו, הא דלא חשיב רק ב' מלכיות משום דהם החריבו הבית המקדש והגלו ישראל מארצם משא"כ יון ומדי: (כז) נטרונא, פי' צריכים אתם לשמור ולהמתין: (כח) לא תבעוניה מהבהבה, פירוש אל תבקשו לאכול אותם בהבהוב כלומר שאינו צלוי כל צרכו כלומר בעוד שלא נתמלא סאתם כנ"ל: (כט) כאלו שומע מפי הקב"ה, לכן כתיב דברו. כאלו היה הקב"ה מדבר גם עם אהרן: (ל) הדבור ולקיחה בר"ח, דה"א דסותרין ללוקחו אף בר"ח ועכ"פ לא יאחר מעשור לחודש לכן לא כתיב לאמר להפסיק שאסור ליקח מר"ח: (לא) ולקיחה ושחיטה בעשור, פי' שאם רצה לשחטו בעשור רשאי. י"ד מנין, פי' שאם לא לקחו בי' שמותר ליקח בי"ד: (לב) עשר משפחות, כגון שהיה לו הרבה בנים ולא יגיע לכל אחד כזית: (לג) בין שלא מדעתן, דעבד צריך לשמוע לרבו: (*) ר"י אומר וכו' שאם נמנו עליו בתחלה ה' ואח"כ נמנו עליו עוד ג' אין ה' הראשונים רשאין למשוך ידן ממנו אלא צריך עכ"פ שישאר א' מהראשונים על הפסח. (לד) בהווה שהגו מכל מקום כצ"ל, פי' דאפילו אינו שכנו מותר למנות עמו:

שכנו מכל מקום. [לא]במכסת אין מכסת אלא מנין שישחטנו למנויו. אבל אם שחטו שלא למנויו שומע אני שיהא כשר ת"ל איש לפי אכלו תכוסו שנה עליו הכתוב לפסול. ר' אומר לשון [לב]סורסי הוא זה כאדם שאומר לחברו כום לי טלה זה. אשכחן שלא למנויו שלא לאוכליו מנלן. אמר קרא איש לפי אכלו תכוסו איתקש אוכליו למנויו:

קצג [לג]תניא אשה בראשון שוחטין עליה בפני עצמה ובשני עושה אותה טפלה לאחרים דברי ר' יהודה. ר' יוסי אומר בשני שוחטין עליה בפני עצמה ואין צריך לומר בראשון. ר"ש אומר בראשון עושין אותה טפלה לאחרים ובשני אין שוחטין עליה כל עיקר. מאי טעמא דרבי יהודה כתיב בראשון במכסת נפשות דאפי' אשה וכתיב בשני [לד]חטאו ישא האיש ההוא איש ולא אשה וכי ממעט לה מחובה מטפלה לא ממעט לה דכי כתב חקת הפסח לטפלה אהני. ור' יוסי מאי טעמא כתיב בראשון במכסת נפשות דאפילו אשה. וכתב בשני ונכרתה הנפש ההיא דאפילו אשה. וחטאו ישא האיש ההוא מבעי' ליה איש ולא קטן. ור"ש מאי טעמא כתב בראשון איש ולא אשה ומכסת נפשות מהני לטפלה. וכתב בשני חטאו ישא איש ולא אשה. ממאי קא ממעט לה אלימא מחובה השתא בראשון אמרת לא בשני מיבעיא. אלא לאו לטפלה ומאי איש דקאמר רבי שמעון אילימא ויקחו להם איש האי מיבעיא ליה לכדרבי יצחק איש זוכה ולא קטן זוכה. אלא איש לפי אכלו. ואימא כר' יוסי דשוחטין את הפסח על היחיד אם כן ניכתוב לפי אכלו מאי איש שמע מינה תרתי. ד"א [לה]במכסת נפשות למה נאמר לפי שנאמר איש אין לי אלא איש אשה טומטום ואנדרוגינוס מנין, ת"ל במכסת נפשות ריבה. משמע מביא אני את אלו ומביא את החולה ואת הקטן שאין יכולין לאכול כזית ת"ל לפי אכלו יצאו החולה והקטן שאין יכולין לאכול כזית אין שוחטין עליהם. רבי ישמעאל אומר בא הכתוב ללמדך שנמנין על הפסח ומושכין ידיהם ממנו עד שישחט ובלבד (לה) שלא יניחו את הפסח כמות שהוא ר' יצחק אומר במי הענין מדבר (לו) בחי:

קצד שה תמים בכלל שה גדי וטלה שנאמר שה כשבים ושה עזים. תמים להוציא בעל מום. זכר להוציא טומטום ואנדרוגינוס ונקבה. בן שנה (לז) אין לי אלא בן שנה (לח) כל שנתו מנין. היה ר' ישמעאל אומר קל וחומר (לט) ומה אם עולה שהיא חמורה כשרה להביא כל שנתה כבת שנתה פסח שהוא קל אינו דין שיכשיר להביא כל שנתו כבן שנתו. רבי יוסי הגלילי אומר (מ) ומה איל שהחלת שנתו פסול סופו כשר פסח שתחלתו כשר אינו דין שיהא סופו כשר. מן הכבשים ומן העזים מזה בפני עצמו ומזה בפני עצמו. או אינו אלא משניהם כאחת תלמוד לומר [לו]ואם מן הצאן קרבנו מזה בפני עצמו ומזה בפני עצמו. והרי דברים ק"ו ומה אם עולה שהיא חמורה כשרה להביא מין אחר פסח שהוא קל אינו דין שיביא מין אחר (מא) הא מה תלמוד לומר מן הכבשים ומן העזים מזה בפני עצמו ומזה בפני עצמו. (מב) והיה לכם להביא פסח דורות שלא יביא אלא מן הכבשים ומן העזים דברי ר' אליעזר. רבי יאשיה אומר תקחו למה נאמר לפי שנאמר [לז]וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר צאן לפסח ובקר לחגיגה. או אינו אלא אחר מזה ואחר מזה בפסח. ומה אני מקיים שה תמים זכר בן שנה לפסח מצרים אבל לפסח דורות יביא מזה ומזה תלמוד לומר מן הכבשים ומן העזים תקחו דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר צאן לפסח בקר לחגיגה. או אינו אלא א' מזה וא' מזה בפסח ומה אני מקיים שה תמים לפסח מצרים אבל פסח דורות יביא מזה ומזה תלמוד לומר ועברת את העבודה הזאת בחדש הזה כעבודה שעבדת במצרים כך עשה לדורות דברי ר' יונתן. רבי אליעזר אומר צאן לפסח ובקר לחגיגה וכו'. ומה אני מקיים שה תמים לפסח מצרים אבל פסח דורות יביא מזה ומזה. (מג) תלמוד לומר ושמרת את הדבר הזה הרי פסח דורות אמור. אם כן מה תלמוד לומר וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר צאן לפסח ובקר לחגיגה. ר' עקיבא אומר כתוב אחד אומר חבחת פסח צאן ובקר וכתוב א' אומר מן הכבשים ומן העזים כיצד יתקיימו שני כתובין הללו אמרת זו מדה בתורה. שני כתובים זה כנגד זה וסותרין זה על ידי זה ומתקיימין במקומן. עד שיבא הכתוב השלישי ויכריע ביניהן. (מד) תלמוד לומר משכו וקחו לכם צאן. צאן לפסח ובקר לחגיגה ולא בקר לפסח. ר' ישמעאל אומר בחגיגה הבאה בפסח הכתוב מדבר. או אינו אלא בפסח עצמו. כשהוא אומר שה תמים זכר בן שנה הרי פסח עצמו אמור. ומה תלמוד לומר וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר בחגיגה הבאה בפסח הכתוב מדבר. ר' אומר בזבח שהוא בא מן הצאן ומן הבקר הכתוב מדבר ואי זה זה שלמים מכאן אמרו מותר שלמים לשלמים (מה) ומותר פסח לשלמים: *[לד]שה תמים זכר בן שנה יהיה לכם שיהא תמים בן שנה בשעת שחיטה. ומנין בקבלה והולכה והזיה תלמוד לומר יהיה שיהא הויתו תם ובן שנה תרגמא אבן שנה. הכי נמי מסתברא דתניא ר' יהושע אומר כל הזבחים שבתורה ישנשתייר מהן כזית בשר או כזית הלב זורק את הדם שמע מינה. ומי איכא מידי דבשעת שחיטה הוי בן שנה ובקבלה והולכה ובזריקה הוי בן שתי שנים. אמר רבא זאת אומרת שעות פוסלות בקדשים. *[לה]מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן פרט לזקן ולחולה ולמזוהם וההוא תנא דנפקא ליה לרובע ונרבע ממן הבהמה זקן וחולה ומזוהם מנא ליה. נפקא ליה מדתני' מן הכבשים ומן העזים תקחו הרי אלו מעוטין פרט לזקן וחולה ולמזוהם. וההוא תנא דבי רבי ישמעאל סבר ההוא מן הכבשים ומן העזים תקחו אורחיה דקרא הוא לאשתעויי הכי:

קצה *[לו]והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר מפני מה הקדים הכתוב לקיחתו של פסח קודם לשחיטתו ד' ימים היה ר' מתיא בן חרש אומר הרי הוא אומר *[לז]ואעבור עליך ואראך וגו' הגיע שבועה שנשבע הקב"ה לאברהם אבינו שהוא גואל את בניו ולא היו בידם מצות שיתעסקו בהן כדי שיגאלו שנאמר [לח]שדים נכונו ושערך צמח ואת ערום ועריה. עריה מן המצות ונתן להן הקב"ה שתי מצות מצות פסח ומצות מילה שיתעסקו בהן כדי שיגאלו וכו' ואומר [לט]גם את ברם בריתך שלחתי אסיריך לכך הקדים לקיחת הפסח קודם שחיטתו ארבעה ימים שאין נוטלין שכר (מו) אלא על המעשה. רבי אליעזר אומר ארבעה היו בידם (כתוב בפסוק ושאלה אשה משכנתה). ומפני מה הקדים לקיחתו של פסח לשחיטת ד' ימים (מז) לפי שהיו ישראל שטופים בעבודה זרה במצרים. ועבודה זרה שקולה ככל מצות שבתורה שנאמר [מ]והיה אם מעיני העדה וגו' הרי כתיב כל המצוה הזאת ואמרה ענין בפני עצמה זו עבודת אלילים. או אינו אלא אחת מכל המצות האמורות בתורה. כשהוא אומר [מא]וכי תשגו ולא תעשו וגו' באו כל המצות ללמדך על מצוה אחת מה העובר על כל המצות פורק עול ומפר ברית ומגלה פנים בתורה אף העובר על מצוה אחת וכו'. שנאמר [מב]לעברך בברית ואין ברית אלא תורה שנאמר [מג]אלה דברי הברית. אמרו להם משכו ידיכם מעבודת אלילים והדבקו במצות. ר' יהודה בן בתירא אומר הרי הוא אומר ולא שמעו אל משה (כתוב ברמז קעז). והיה לכם למשמרת למה נאמר לפי שהוא אומר משכו וקחו אמרו ישראל למשה רבינו הן נזבח את תועבת מצרים וגו'. אמר מן הנס שהוא עושה להם במשיכתן אתם יודעין מה בשחיטתן. והיה לכם למשמרת שמרהו עד י"ד שהטהו בי"ד. או אינו אלא שמרהו עד י"ד ומשכהו ושחטהו ת"ל בראשון בי"ד קבעו הכתוב חובה: [מד]והיה לכם למשמרת מגיד הכתוב שהיו מבקרין אותו ד' ימים קודם לשחיטתו מכאן אתה דן על התמיד. נאמר שמירה בפסח ונאמר שמירה בתמיד מה שמירה האמורה בפסח מבקרין אותו ד' ימים קודם לשחיטתו אף שמירה האמורה בתמיד מבקרין אותו ד' ימים קודם לשחיטתו. מכאן אמרו אין פוחתין מו' טלאים המבוקרים בלשכת הטלאים כדי לשבת ושני ימים טובים של ר"ה ומוסיפין לעולם. [מה]אי בערבי תמידין ומוספין טובא הוי. האי תנא בעלמא קאי אתמידין לחודייהו קאי ומאי כדי לשבת סימנא בעלמא. והכי

מכ"ק ובמ"ק לא פסחים סא: לב סורסי פי' לשון ארס לוכס, ערוך: לג פסחים נא: לד במדבר ט: לה מכילתא: לו ויקרא ג: לז דברים טז: *לד בכורות לט: *לה זבחים לט: *לו מכילתא: *לז יחזקאל טז: לח שם: לט זכריה ט: מ במדבר טו: מא שם: מב דברים כט: מג שם כח: מד פסחים נו: מה מנחות מט:

זית רענן (לה) שלא יניחו הפסח כמות שהוא, פי' שישאר אחד על הפסח כדי שלא ישאר בלא בעלים: (לו) בחי, אבל משישחוט אין מושכין ידיהם: (לז) אין לי אלא בן שנה, פי' עד תשרי קרוי בן שנה: (לח) כל שנתו עד יום שנולד כ"כ ב"א, פ"א בן שנה, שהשלים שנתו, כל שנתו בתוך השנה: (לט) ומה אם עולה כו', דכתיב ומיום השמיני והלאה ירצה, ומה עולה חמורה, דכתיב כבש בן שנהו כדאיתא בנדה ס"פ יוצא דופן: (מ) ומה איל שתחלת שנתו פסול, דבן י"ג חדש אינו כשר לאיל כדאיתא פ"ק דפרה סופו כשר דבן שתי שנים כשר וכו', ומ"מ צ"ע דזה הוי איפכא מתיק, ויש לפרש איפכא כל שנתו מנין פירוש מדכתיב שה ס"ד דוקא שה דהיינו בן ל' יום אבל כל שנתו מנין ולמד מעולה דלא כתיב בו שה ואפ"ה כשר כל שנתו, ואידך למד מאיל ובס' ב"א כתב בן שנתו היינו למנין עו"ם כל שנתו היינו מיום ליום מנין עכ"ל. ולפיכך גבי עולה ילפינן דכתיב כבש בן שנתו כדאיתא בנדה: (מא) הא מה ת"ל מן הכבשים ומן העזים וכו', לאו מקרא יליף אלא מק"ו ואפילו לר' יונתן דאמר משמע שניהם כאחד ומשמע א' בפני עצמו מכל מקום הכא כיון דהו"ל למיכתב מן הכבשים מן העזים וכתב ומן העזים ה"א דבעי שניהם כדאמרינן במנחות דף צ': (מב) והיה לכם להביא וכו' דהיבת לכם יתירא הוא ומקרא נדרש לפניו להביא פסח דורות. (מג) ת"ל ושמרת גו' עד עולם. (מד) ת"ל משכו וקחו לכם צאן וכו' וא"ת מאי אולמיה דהאי קרא מהאי קרא דמן הכבשים ומן העזים, וי"ל דמדקאמר משכו וקחו צאן ושחטו הפסח דייקינן מניה דיש עוד קרבן אחר דהיינו חגיגה א"כ מוכח דבקר לחגיגה: (מה) ומותר פסח לשלמים, כגון פסח שנאבד בשעת שחיטת פסח ואח"כ נמצא: (מו) אלא על המעשה, קשה דאם לקחו בי"ד היו ג"כ עושים מצוה, וי"ל דנעשה נס קודם שהבכורות הרגו הרבה במצרים כדאיתא לעיל: (מז) לפי שהיו ישראל שטופים בע"ז, ק"ק כיון שהיה בידם מצות אחרות למה הועילה להם דוקא מצוה זו, וי"ל לפי שהצאן היה ע"ז שלהם ובשחיטת הפסח בטלו הע"ז:

והכי קאמר אין פוחתין מו' טלאים המבוקרין בלשכת הטלאים ד' ימים קודם שחיטה ומני בן בג בג היא דתני' מנין לתמיד שטעון בקור וכו'. דיקא נמי דקתני כדי לשבת ולא קתני לשבת ש"מ. והיה לכם למשמרת להוציא פסח דורות. שפסח מצרים מקחו מבעשור ופסח דורות מקחו בכ"ז. מ"בעשור לחדש הזה זה מקחו מבעשור ופסח דורות אין מקחו מבעשור. והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר יום לחדש הזה הזה למה לי למעוטי פסח שני. דכוותי' כתיב בפרשת בהעלותך (ברמז תש"כ):

קצו מ"ושחטו אותו וכי כולם שוחטין אלא לעשות שלוחו של אדם כמותו. ושחטו אותו בין בחול בין בשבת. ומה אני מקיים מ"מחלליה מות יומת בשאר כל מלאכות חוץ משחיטת הפסח. או אינו אלא אפילו בשחיטת הפסח ומה אני מקיים ושחטו אותו בשאר כל הימים חוץ מן השבת ת"ל ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו אפי' בשבת דברי ר' יאשיה. ר' יונתן אומר ממשמע זה עדיין לא שמענו. נס לו ר' יאשיה הרי הוא אומר מ"טצו את בני ישראל ואמרת אלהם את קרבני לחמי וגו' אם ללמד על התמיד שתדחה את השבת*. והלא כבר נאמר נ"וביום השבת שני כבשים בני שנה ומה ת"ל במועדו. אלא להקיש לדין גזרה שוה נאמר כאן במועדו ונאמר בפסח במועדו (מח) מה פסח דוחה את השבת אף כאן דוחה את השבת. ושחטו אותו ר' אליעזר אומר מנין אתה אומר שאם אין להן לישראל אלא פסח יהידי (מט) שבולן יוצאין בו ידי חובתן ת"ל ושחטו אותו. נ"אכל קהל עדת ישראל מכאן אמרו הפסח נשחט בשלש כתות קהל ועדה וישראל. א"ר יצחק אין הפסח נשחט אלא בשלש כתות של שלשים שלשים בני אדם. מספקא ליה האי קהל ועדה וישראל אי בבת אחת אי בזה אחר זה. הילכך בחמשין סגי דעיילי תלתין ברישא ושוחטין פסחיהן. ונפקי עשרה מניהו ועיילי י' חרשים [דאי איתן] ליה בהדי הרדי קאמר הא איכא. ואי בזה אחר זה קאמר הא איכא עשרה חרשים דהיינו עדה. נכנסה כת ראשונה נתמלא העזרה נעלו דלתות העזרה תקעו והריעו ותקעו. והכהנים עומדין שורות שורות. ובידיהן בזיכי כסף ובזיכי זהב. שורה של כסף כולה כסף. שורה של זהב כולה זהב. ומעורבין לא היו. ולא היו לבזיכין שולים, שמא יניחום נ"בויקרש הדם. שחט ישראל וקבל כהן ונותנו להברו וחברו מקבל את המלא ומחזיר את הריקן. הכהן הקרוב אצל המזבח זורק זריקה אחת כנגד היסוד. מאן תנא פסח בזריקה ר' יוסי הגלילי היא דתניא ר' יוסי הגלילי אומר דמו לא נאמר אלא דמם חלבו לא נאמר אלא חלבם לימד על בכור מעשר ופסח שטעונין מתן דמים ואימורין לגבי מזבח. כנגד היסוד מנלן אתיא זריקה מעולה. ועולה גופה מנלן אמר קרא אל יסוד מזבח העולה לימד על העולה שטעונה יסוד:

קצז נ"גבין הערבים שומע אני (נ) עם דמדומי חמה (נא) ת"ל בערב. אי בערב יכול משתחשך ת"ל כבא השמש. אי כבא השמש ובשלת (נב) ואכלת משחשכה (ברמז תתק"ג). ר' אומר הרי הוא אומר *שם תזבח את הפסח בערב שומע אני כמשמעו. ת"ל מועד צאתך ממצרים אימתי יצאו ישראל ממצרים משש שעות ולמעלה. ויהי בעצם היום הזה ר' נתן אומר מנין לבין הערבים שהוא משש שעות ולמעלה. אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר נ"דכי פנה היום כי נטו צללי ערב. ר"ש בן יוחאי אומר בא הכתוב (נג) להשוות ראשון לאחרון ואחרון לראשון. מועד צאתך לשחיטתו. כבא השמש לצליתו. בערב לאכילתו. בין הערבים בן בתירא אומר בין הערבים שחטהו (נד) ותן ערב לשחיטה ותן ערב לאכילה. ולקחו מן הדם שומע אני בין ביד בין בכלי ת"ל אשר בסף מגיד הכתוב (נה) נ"השעוקה חוקק בצד האסקופה ושוחט בתוכה. ואין סף אלא אסקופה דכתיב נ"ובתתם ספם את ספי וכתיב *וינועו אמות הספים דברי ר' ישמעאל. ר"ע אומר אין סף אלא כלי שנאמר **הספות והמזמרות והמזרקות. ונתנו על שתי המזוזות מבפנים או אינו אלא מבחוץ ת"ל וראיתי את הדם דנראה לי ולא לאחרים דברי ר' ישמעאל ר' יונתן אומר מבפנים או אינו אלא מבחוץ ת"ל והיה הדם לכם לאות לכם לאות ולא לאחרים לאות. (*) ר' יצחק אומר לעולם מבחוץ כדי שיהו המצריים רואין ומעיהן מתחתכין. ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף שומע אני הקדים זה לזה לא יצא ת"ל והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות הא אם הקדים זה לזה יצא. נמצינו למדין ששלשה מזבחות היו לאבותינו במצרים המשקוף ושתי המזוזות (נו) רש"א ארבעה היו הסף והמשקוף ושתי המזוזות. על הבתים אשר יאכלו אותו בהם אין לי אלא בתים שהיו אוכלין אותו בהן. בתים שהיו ישנים בהן מנין ת"ל על הבתים אשר אתם שם מכל מקום:

נ"ותניא על הבתים אשר יאכלו אותו בהם מלמד שהפסח נאכל בשתי חבורות. יכול שהאוכל אוכל בשני מקומות ת"ל בבית אחד יאכל. מכאן אמרו השמש שאכל כזית בצד התנור אם פקח ממלא כרסו הימנו רצו בני חבורה לעשות עמו טובה באין ויושבין בצדו דברי ר' יהודה. ר"ש אומר בתים אשר יאכלו אותו מלמד שהאוכל אוכל בשני מקומות. יכול יהא נאכל בשתי חבורות ת"ל בבית אחד יאכל מר סבר יש אם למקרא ומר סבר יש אם למסורת:

נ"זואכלו את הבשר (נז) ולא גידים ועצמות ולא קרנים ולא טלפים. בלילה הזה שומע אני (נח) כל הלילה ת"ל ולא תותירו ממנו עד בקר. אני אקרא הנותר ממנו באש תשרף עד בקר למה נאמר. לא בא הכתוב אלא ליתן תחום לבקרו של בקר ואי זה זה עמוד השחר. מכאן אמרו אכילת פסחים ואכילת זבחים מצותן עד שיעלה עמוד השחר. ולמה אמרו חכמים עד הצות כדי להרחיק אדם מן העבירה ולעשות סייג לתורה ולקיים דברי אנשי כנסת הגדולה שהיו אומרים שלשה דברים הוו מתונים בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סייג לתורה: נ"טרבי אלעזר בן עזריה אומר נאמר כאן בלילה הזה ונאמר להלן ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה מה להלן עד חצות אף כאן עד הצות. א"ל ר"ע והלא נאמר ואכלתם אותו בחפזון עד שעת חפזון א"כ מה ת"ל בלילה הזה למעוטי לילה אחר סלקא דעתך אמינא הואיל ופסח קדשים קלים ושלמים קדשים קלים מה שלמים נאכלין לשני ימים ולילה אחד אף פסח נמי אוקי שני לילות במקום שני ימים ויהא נאכל לשני לילות ויום אחד קא משמע לן. ס"א"כ מה ת"ל בלילה בלילה הוא נאכל ואינו נאכל ביום. צלי אש ולא צלי שפוד ולא צלי אסכלא ולא תנור של חרס אלא צלי אש הצלוי מן החי. אתה אומר מן החי או אינו אלא (נט) הצלוי כמבושל ת"ל כי אם צלי אש. הא מה ת"ל צלי אש הצלוי מן החי. צלי אש ומצות הוסיף לו הכתוב שתי מצות חוץ מן המצוה האמורה בגופו ואי זה זה עצם לא תשברו בו. צלי אש ומצות מגיד הכתוב שמצות הפסח מצה צלי ומרור. ומנין שאם אין לו מצה ומרור הן יוצאין ידי חובתן בפסח ת"ל יאכלוהו. ומנין שאם אין להן פסח יוצאין ידי חובתן במצה ומרור. הרי אתה דן הואיל והפסח מצות עשה ומצה ומרור מצות עשה, אם למדת שאם אין להם מצה ומרור יוצאין ידי חובתן בפסח כך אם אין להם פסח יוצאין ידי חובתן במצה ומרור. ד"א יאכלוהו מכאן אמרו הפסח נאכל אכילת שובע: תניא ס"אאמרו עליו על הלל שהיה כורכן בבת אחת ואוכלן לקיים מה שנאמר ס"בעל מצות ומרורים יאכלוהו. א"ר יוחנן חלוקין עליו חבריו על הלל דתניא יכול לא יצא אדם ידי חובתו אלא א"כ כורכן בבת אחת ואוכלן כדרך שהלל אוכלן ת"ל על מצות ומרורים יאכלוהו אפילו זה בפני עצמו וזה בפני עצמו. והשתא דלא איתמר הילכתא לא כמר ולא כמר מברך אמצה להודה ואכיל והדר מברך אמרור להודיה ואכיל, והדר אכיל מצה ומרור בלא ברכה זכר למקדש כהלל: ס"גאל תאכלו ממנו נא אין נא אלא חי. ובשל מבושל לחייב (ס) על החי ועל המבושל. או אינו אלא לחייב על החי ועל המבושל ביותר. ת"ל כי אם צלי אש והא כה ת"ל ובשל מבושל לחייב על החי ועל המבושל. במים אין לי אלא במים שאר כל המשקין מנין רבי ישמעאל אומר קל והומר הוא ומה אם מים שאין מפיגין טעמן הרי הן אסורין בבשול שאר כל המשקין שמפיגין טעמן אינו דין שיהו אסורין בבשול. ר"ע אומר אין לי אלא מים שאר כל משקין מנין ת"ל ובשל מבושל להביא שאר משקין. ר' אומר אני אקרא אל תאכלו ממנו נא כי אם צלי אש מה ת"ל ובשל מבושל. שיכול אין לי אלא בשעה שהוא באכול צלי שהוא בבל תאכל נא ומבושל, מבעוד יום מנין ת"ל ובשל לחייב עליו מבעוד יום מבושל להביא

שאר

ממ"ק ובמ"ק מו פסחים לו: מז מכילתא: מח שמות לה: מט במדבר כח: *עי' בגמ' רפ"ו דפסחים: נ במדבר כח: נא פסחים סד: נב ויקרא יקפו"א: נג מכילתא: *דברים טז: נד ירמיה נ: נה שעוקה פי' חפירה: נו יחזקאל מג: *ישעי' ו: **מ"א ז: נז פסחים פו: נח מכילתא: נט ברכות ע: ס זבחים נו: סא פסחים קטו: סב במדבר ט: סג מכילתא:

זית רענן (מח) מה תמיד דוחה השבת אף כאן דוחה השבת כצ"ל וכ"ה בפסחים: (מט) שבולן יוצאין בו, דאכילת פסחים לא מעכבא: (נ) עם דמדומי חמה, פי' סמוך לשקיעת החמה: (נא) ת"ל בערב, בפי' ראה שם תזבח את הפסח בערב, וצ"ל דבין הערבים פירוש בין שתי הערבות בין ערבות היום לערבות הלילה כמ"ש רש"י בחומש וא"כ ה"א שהוא בין השמשות שהוא מקצתו מן היום ומקצתו מן הלילה כדאיתא פ"ב דשבת לכן מביא ראיה בערב שהוא חד ערבה וקאמר יכול בערב ממש לכן קאמר כבוא השמש שהשמש נוטה לצד מערב ועיין ברמב"ן פרשה זו: (נב) ואכלת משחשכה, פי' זמן אכילתו בערב ממש: (נג) להשוות ראשון לאחרון, דקרא כתיב תזבח בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים ובאמת הוי להפך דמועד צאתך ממצרים הוי זמן שחיטה ואח"כ כבוא השמש לצליתו ואח"כ בערב לאכילתו: (נד) ותן ערב לשחיטה, שעד הלילה מותר לשחוט ותן ערב לאכילה שכל הלילה מותר לאכול: (נה) שעוקה הוקק וכו', דבאותו הפעם לא היתה עדיין חק לע"ז. א"נ י"ל שהיו שוחטין חוץ לגומא והדם יורד לתוכה. (*) ר' יצחק אמר לעולם מבחוץ, דלא ס"ל לכם לאות כו', וא"ת כ"ש גבי תפילין דדרשינן לך לאות כו', וי"ל משום דכתיב לשון יחיד לך לאות: (נו) רש"א אומר ד' היו וכו', ס"ל כר' ישמעאל דסף היינו עוקה וא"כ הוי כמו מזבח: (נז) ולא גידין ועצמות וקרנים, פי' שאלו אינן בכלל נותר וא"צ שרפה: (נח) כל הלילה, פי' עד הנץ החמה: (נט) הצלוי כמבושל, פירוש שבתחלת יבשלנו ואח"כ יצלה אותו: (ס) על החי ועל המבושל, פירוש שאם אכל חי ומבושל חייב על כל א' וא' בפני עצמו:

שאר משקין ובשל (סא) אין בשל אלא צלי שנא׳ ובשלת ואכלת. ואומר *ויבשלו (את הדם) [הפסח באש] מכאן היה ר׳ יאשיה אומר הנודר מן המבושל אסור בצלי. כי אם צלי אש למה נאמר הייתי אומר הראוי לבשל יבשל הראוי לצלות יצלה ת״ל כי אם צלי אש. ראשו על כרעיו תוך ובר דברי ר״א ר״ע אומר [סד]מקולס:

[סה]ת״ר בכים אין לי אלא במים שאר משקין מנין אמרת ק״ו וכו׳.
רבי אומר אין לי אלא במים שאר משקין מנין ת״ל ובשל מבושל מ״מ, מאי בינייהו איכא בינייהו צלי קדר. ותנא קמא האי בשל מבושל מאי עביד ליה. מבעי׳ ליה לכדתניא בשלו ואחר כך צלאו ואחר כך בשלו חייב. בשלמא בשלו ואחר כך צלאו דהא בשליה. אלא צלאו ואחר כך בשלו צלי אש הוא, אמר קרא ובשל מבושל מכל מקום. יכול צלאו כל צרכו יהא חייב ת״ל אל תאכלו ממנו נא ובשל וגו׳. נא ובשל מבושל אמרתי לך ולא שצלאו כל צרכו. היכי דמי דשויא חרוכא. יכול יהא מותר* ת״ל כי אם צלי אש. מאי נא כדאמרי אינשי [סו]אברנים. המבשל בשבת בחמי טבריא פטור דלאו תולדת האש הוא. פסח שבשלו בחמי טבריא חייב משום דאינו צלי אש. אמר רבא אכל נא לוקה שתים אכל מבושל לוקה שתים. נא מבושל לוקה שלש. אביי אמר אין לוקין על לאו שבכללות. איכא דאמרי תרתי הוא דלא לקי חדא מיהא לקי. ואיכא דאמרי חד נמי לא לילקי דלא מייחד לאויה כלאו דחסימה. אל תאכלו ממנו נא ובשל מבושל שאין ת״ל כי אם צלי אש מה ת״ל כי אם צלי אש. לומר לך בשעה שישנו בקום אכול צלי ישנו בבל תאכל נא. בשעה שאינו בקום אכול צלי אינו בבל תאכל נא. רבי אומר אקרא אני בשל מה ת״ל מבושל. שיכול אין לי אלא שבשלו משחשכה בשלו מבעוד יום מנין. ת״ל מבושל מכל מקום. והא האי ובשל מבושל הא אפיקתיה לצלי קדר, אם כן לימא קרא או בשל בשל או מבושל מבושל מאי בשל מבושל ש״מ תרתי. ת״ר אכל כזית צלי מבעוד יום כזית נא משחשכה חייב כרת. קתני צלי דומיא דנא מה נא בלאו אף צלי בלאו. בשלמא נא דכתיב אל תאכלו ממנו נא. אלא צלי מנלן דכתיב ואכלו את הבשר בלילה הזה בלילה אין ביום לא. האי לאו הבא מכלל עשה עשה הוא. אמר רב חסדא רבי יהודה היא דתניא [סז]ושור ושה שרוע וקלוט נדבה תעשה אותו. אותו אתה מתפיס לבדק הבית ואי אתה מתפיס תמימים לבדק הבית. מכאן אמרו כל המתפיס תמימים לבדק הבית עובר בעשה. אין לי אלא בעשה בלא תעשה מנין ת״ל וידבר ה׳ אל משה לאמר לימד על כל הפרשה כולה שהיא בלא תעשה דברי רבי יהודה וכו׳:

קנח [סח]אמר רבי יצחק מנין לערל שאסור במעשר. נאמר ממנו בפסח ונאמר ממנו במעשר. מה ממנו האמור בפסח ערל אסור בו אף ממנו האמור במעשר ערל אסור בו. מופנה דאי לא מופנה איכא למיפרך מה לפסח שכן חייבין עליו משום פגול ונותר וטמא. לאיי אפנויי מופנה. מאי מופנה אמר רבא א״ר יצחק תלתא ממנו כתיבי בפסח ותלתא ממנו כתיבי במעשר. בפסח חד לגופיה וחד לגזרה שוה. ואידך למאן דאמר בא הכתוב ליתן עשה אחר לא תעשה. איידי דכתב נותר כתב נמי ממנו. ולמאן דאמר ליתן לו בקר שני לשרפתו. איידי דכתב עד בקר כתב נמי ממנו. תלתא ממנו כתיבי במעשר חד לגופיה וחד לכדרבי אבהו א״ר יוחנן וחד לכדריש לקיש משום ר׳ סימאי דאמר מנין למעשר שני שנטמא שמותר לסוכו שנא׳ [סט]ולא נתתי ממנו למת. למת הוא דלא נתתי הא לחי דומיא דמת נתתי. איזהו דבר ששוה במתים כחיים הוי אומר זה סיכה. מתקיף לה מר זוטרא ואימא ליקח לו ארון ותכריכין. א״ר הונא בריה דרב יהושע ממנו מגופו. רב אשי אמר בעינן לא נתתי דומיא דלא אכלתי מה להלן מגופו אף כאן מגופו. ואכתי מופנה מצד אחד הוא הניחא למאן דאמר למדין ואין משיבין אלא למאן דאמר למדין ומשיבין מאי איכא למימר. הא דר׳ אבהו מדרב נחמן אמר רבה בר אבוה נפקא. דכתיב [ע]ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומותי בשתי תרומות הכתוב מדבר אחת תרומה טהורה ואחת תרומה טמאה ואמר רחמנא לך שלך תהא להסיקה תחת תבשילך:

[עא]כיצד צולין את הפסח. שפוד של רמון תוחבו לתוך פיו עד בית נקובתו. וניתי של מתכות. איידי דחם מקצתו חם כולו וקא מיכוי מחמת השפוד ורחמנא אמר צלי אש ולא צלי ד״א. א״ר אסי א״ר יוחנן תנור שהסיקו וגרפו וצלה בו את הפסח אין זה צלי אש משום שנא׳ צלי אש שני פעמים. תנו רבנן חתכו ונתנו על גבי גחלים ר׳ אומר אני זה צלי אש. ומי א״ר גחלת איקרי אש ורמינהו מכות אש אין לי אלא שנכוה באש בגחלת [עב]ברמץ בסיד רותח בגפסים רותח ובכל דבר הבא מחמת האור לרבות חמי האור מנין תלמוד לומר מכוה מכוה ריבה. טעמא דאמר רחמנא מכוה מכוה הא לאו הכי הוה אמינא גחלת לא איקרי אש. אמר רבינא כריך ותני מכות אש אין לי אלא שנכוה באש וגחלת נכוה ברמץ בסיד רותח וכו׳: [עג]ולא תותירו ממנו עד בקר הא אם הותיר עבר על מצוה אבל שומע אני יהא כשר. תלמוד לומר ולא תותירו ממנו עד בקר. אני אקרא והנותר ממנו באש תשרופו עד בקר למה לי. אלא בא הכתוב ליתן תחום לבקרו של בקר. דבר אחר מה ת״ל עד בקר מגיד שאינו נשרף אלא לאור ששה עשר. ר׳ ישמעאל אומר אינו צריך הרי הוא אומר כל מלאכה לא יעשה בהם שרפה מעין מלאכה היא. ומה תלמוד לומר עד הבקר אלא שאם חל ששה עשר להיות בשבת מגיד שאינו נשרף אלא לאור שבעה עשר. רבי יונתן אומר אינו צריך ומה במקום שכל אוכל נפש דוחה את יום טוב אין שרפת נותר דוחה יום טוב. מקום שאין מקצת אוכל נפש דוחה שבת אינו דין שלא תהא שרפת נותר דוחה את השבת ומה תלמוד לומר עד בקר בא הכתוב ליתן התחום לבקרו של בקר. רבי יצחק אומר אינו צריך. ומה אם חמץ שהוא בבל יראה ובל ימצא אין שרפתו דוחה יום טוב וכו׳ הא מה תלמוד לומר עד בקר לענין שאמרנו:

קנט [עד]אין מדליקין בשמן שרפה. מנא הני מילי אמר חזקיה וכן תנא דבי חזקיה אמר קרא ולא תותירו ממנו עד בקר. שאין ת״ל עד בקר ומה תלמוד לומר עד בקר. בא הכתוב ליתן (עוד) בקר שני לשרפתו. אביי אמר אמר קרא עולת שבת בשבתו ולא עולת חול ביו״ט. רבא אמר אמר קרא הוא לבדו יעשה לכם הוא ולא מכשיריו, לבדו ולא מילה שלא בזמנה. רב אשי אמר אמר קרא [שבת] שבתון [עשה] והוה ליה יו״ט עשה ולא תעשה ואין עשה דוחה לא תעשה ועשה. [עה]העצמות והגידים ישרפו לששה עשר. וניתי עשה ונידחי לא תעשה. אמר חזקיה ולא תותירו ממנו עד בקר וכו׳. אביי אמר אמר קרא עולת שבת בשבתו וכו׳. רבא אמר אמר קרא שבתון וכו׳: [עו]ולא תותירו ממנו עד בקר והנותר ממנו עד בקר באש תשרופו. בא הכתוב ליתן עשה אחר לא תעשה לומר שאין לוקין עליו דברי רבי יהודה. ר׳ יעקב אומר לא מן השם הוא זה. אלא משום דהוה ליה לאו שאין בו מעשה וכל לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו. מכלל דר׳ יהודה סבר לוקין עליו מנא ליה. אמר עולא גמר מעדים זוממין. מה עדים זוממין לאו שאין בו מעשה ולוקין אף כל לאו שאין בו מעשה לוקה. מה לעדים זוממין שכן אין צריכין התראה. מוציא שם רע יוכיח. מה למוציא שם רע שכן לוקה ומשלם עדים זוממין יוכיחו. וחזר הדין לא ראי זה כראי זה ולא ראי זה כראי זה. הצד השוה שבהן שכן לאו שאין בו מעשה ולוקה. אף כל לאו שאין בו מעשה לוקה. ור׳ יעקב האי והנותר ממנו מאי עביד ליה מיבעי׳ ליה למחשב. העצמות והגידין והנותר ישרפו לששה עשר. חל ששה עשר להיות בשבת ישרפו לשבעה עשר לפי שאין דוחה לא את השבת ולא את יום טוב: [עז]וככה תאכלו אותו כיוצאי דרכים. ר׳ יוסי הגלילי אומר בא הכתוב ללמדך דרך ארץ מן התורה על יוצאי דרכים שיהו מזורזין. ואכלתם אותו בחפזון זה חפזון מצרים. או אינו אלא חפזון ישראל כשהוא אומר ולכל בני ישראל וגו׳ (סג) הרי חפזון דישראל אמור הא מה תלמוד לומר בחפזון זה חפזון מצרים. ר׳ יהושע בן קרחה אומר זה חפזון ישראל. או אינו אלא חפזון מצרים כשהוא אומר כי גורשו ממצרים (סד) הרי חפזון מצרים אמור. הא מה תלמוד לומר ואכלתם אותו בחפזון זה (סה) חפזון ישראל. אבא חנן אומר משום רבי אלעזר זה חפזון שכינה. ואע״פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנא׳ [עח]קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות. ואומר [עט]הנה זה עומד אחר כתלנו. יכול לעתיד לבוא יהא בחפזון תלמוד לומר [פ]כי לא בחפזון תצאו וגו׳. פסח לה׳ שיהיו כל מעשיו לשם שמים. ואכלתם אותו בחפזון אותו בחפזון (סו) ואין אחר בחפזון:

[פא]ועברתי בארץ מצרים רבי יהודה אומר (סז) כמלך שהוא עובר ממקום למקום. דבר אחר נותן אני עברתי ויראתי במצרים ואין עברה אלא זעם שנא׳ [פב]ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה. ואומר [פג]יום עברה היום ההוא. והכיתי כל בכור שומע אני על ידי מלאך או על ידי שליח תלמוד לומר וה׳ הכה כל בכור בארץ מצרים. לא על ידי מלאך ולא על ידי שליח. והכיתי כל בכור בארץ מצרים ואפילו

מט״ק ובמ״ק *דפ״ג לה: סד מקולס פי׳ שהקרביים תולין חוצה לו כמגן כלים חיל, ערוך: סה פסחים מא: *לחכול חי, רש״י: סו אברנים לשון פרסי פירוש שאינו נצלה כל צרכו: סז ויקרא כו: סח יבמות עד: סט דברים כו: ע במדבר יח: עא פסחים עה: עב ברמץ כחפר: עג מכילתא: עד שבת כד: עה פסחים פג: עו מכות ד: עז מכילתא: עח שיר השירים ב: עט שם: פ ישעיה נב: פא פסחים נו: פב תהלים עח: פג צפניה א:

זית רענן (סא) אין בשל אלא צלי, פי׳ דאם צלה המבושל אסור לאכול ממנו: (סג) הרי חפזון ישראל אמור, פי׳ שישראל לא הוצרכו למהר כי לא יחרץ כלב לשונו כתיב: (סד) הרי חפזון מצרים, פי׳ ולמה צ״ל ואכלתם אותו בחפזון שממילא ימהרו עליהם המצרים: (סה) חפזון ישראל, שישראל ימהרו באכילתו: (סו) ואין אחר בחפזון, היינו פסח דורות. (סז) כמלך שהוא עובר, פי׳ אע״פ שמלך א״צ לעבור ממקום למקום שהרי הכל מוכנים לעשות שליחותו אפ״ה עובר לפעמים בעצמו כך הקב״ה כביכול:

אפילו ממקומות אחרים. בכורי מצרים שהן במקומות אחרים מנין שנאמר [סד]למכה מצרים בבכוריהם. בכורי חם כוש פוט ולוד מנין תלמוד לומר [סה]ויך כל בכור במצרים ראשית אונים באהלי חם. מאדם ועד בהמה מי שהתחיל בעבירה ממנו התחילה הפורענות. כיוצא בו ואת האנשים אשר פתח הבית (כתוב ברמז פ"ד). והרי דברים ק"ו ומה אם מדת הפורענות מעוטה ממנו התחילה הפורענות ממי שהתחיל בעבירה קל וחומר למדת הטוב שהיא מרובה. ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים משונים זה מזה. של אבן היתה נמסת, של עץ היתה נרקבת, של מתכת נעשה חלודה. שנא' [סו]ומצרים מקברים את אשר הכה ה' בהם כל בכור ובאלהיהם עשה ה' שפטים. ויש אומרים של אבן נרקבת ושל עץ נמסת. רבי נתן אומר שפטים ושפטי שפטים נרקבים נבקעים נגרעים נשרפים. נמצינו למדים שהאלילים לוקים בד' דברים ועובדיהם בשלשה במכה בהשחתה במגפה. אני ה' מה שא"א לב"ו לומר כן. אני ה' בשבועה אני נפרע מהם. והלא דברים ק"ו ומה אם מדת פורענות מעוטה אמר הקב"ה לעשות ועשה. מדה טובה שמרובה על אחת כמה וכמה. ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך והכיתי כל בכור אני ולא שרף וכו'. [סז]אין לך כל אומה ואומה שלוקה שאין אלהיה לוקה עמה שנאמר ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים:

ר [סח]והיה הדם לכם לאות (סח) ולא לי לאות. לכם לאות ולא לאחרים לאות. על הבתים למה נאמר והלא כבר נאמר על הבתים אשר יאכלו אותו בהם אין לי אלא בתים שאוכלין אותו בהם בתים שהן ישנים בהן מנין. ת"ל על הבתים אשר אתם שם מכל מקום. וראיתי את הדם היה רבי ישמעאל אומר והלא הכל גלוי לפניו שנא' [סט]ידע מה בחשוכא ונהורא עמיה שרא ואומר *גם חשך לא יחשיך ממך ומה ת"ל וראיתי את הדם. אלא בשכר מצוה אחת שאתם עושים אני נגלה וחס עליכם שנאמר ופסחתי עליכם. ואין פסיחה אלא חסות שנא' [ע]כצפרים עפות כן יגן וכו'. דבר אחר דם עקדתו של יצחק שנאמר [עא]ויקרא אברהם את שם המקום ההוא ה' יראה ולהלן אומר [עב]ובהשחית ראה ה' וינחם. מה ראה דם עקדתו של יצחק שנא' אלהים יראה לו השה. ופסחתי עליכם רבי יאשיה אומר אל תקרי ופסחתי אלא ופסעתי שהמקום מדלג על בתי בניו במצרים שנא' [עג]קול דודי הנה זה בא וגו' הנה זה עומד אחר כתלנו וגו'. רבי יונתן אומר ופסחתי עליכם אני חס עליכם ואיני חס על מצרים. הרי שהיה המצרי בביתו של ישראל שומע אני ינצל בגינו תלמוד לומר ופסחתי עליכם אני חס ואיני חס על מצרים. הרי שהיה ישראל בביתו של מצרי שומע אני ילקה בגינו ת"ל ולא יהיה בכם נגף בכם אינו הווה אבל במצרים הווה. בהכותי בארץ מצרים אינו הווה אלא הווה (סט) לאחר זמן: והיה היום הזה לכם לזכרון יום שהוא לכם לזכרון אתה חוגג אבל (ע) לא שמענו איזהו. כשהוא אומר ויאמר משה אל העם זכור וגו' עדיין הדבר שקול. כשהוא אומר ממחרת הפסח יצאו אימתי אכלו ישראל את הפסח בלילי יום טוב והם לא יצאו אלא ביום טוב עצמו. וחגותם אותו חג לה' אין לי אלא יום טוב ראשון שהוא טעון חגיגה (עא) יום טוב האחרון מנין תלמוד לומר ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי חג לה'. אין לי אלא יום טוב ראשון ואחרון שהן טעונין חגיגה. חולו של מועד מנין. הרי אתה דן הואיל ויום טוב ראשון ואחרון קרואין מקרא קדש וחולו של מועד קרוי מקרא קדש אם למדת על יום טוב ראשון ואחרון שהן קרוין מקרא קדש הרי הן טעונין חגיגה. אף חולו של מועד שהוא קרוי מקרא קדש (אינו) דין שיטעון חגיגה. ועוד ק"ו ומה אם יום הראשון והאחרון שאין לפניהן ולאחריהן מקודשין הרי הן טעונין חגיגה. חולו של מועד שמקודש לפניו ולאחריו אינו דין שיטעון חגיגה. דבר אחר אם יום הראשון והאחרון שאין לפניהם ולאחריהם טעונין חגיגה הרי הן טעונין חגיגה חולו של מועד שלפניהן ולאחריהן טעונין חגיגה אינו דין שיטעון חגיגה. רבי יוסי הגלילי אומר הרי הוא אומר שבעת ימים תחוג להביא שבעת ימי הפסח שיטענו חגיגה. או אינו מדבר (עב) אלא בחג כשהוא אומר וחגותם אותו חג לה' הרי חג אמור ומה ת"ל שבעת ימים תחוג להביא שבעת ימי הפסח שיטעונו חגיגה. לדורותיכם שומע אני מעוט דורות שנים ת"ל חקת עולם תחגוהו. [עד]בית שמאי אומרים מביאין שלמים ואין סומכין עליהן אבל לא עולות. ובית הלל אומרים מביאין שלמים ועולות וסומכין עליהן. אמר עולא מחלוקת בשלמי חגיגה לסמוך ועולת ראיה ליקרב. דבית שמאי סברי וחגותם אותו חג לה' חגיגה אין עולת ראיה לא. ובית הלל סברי לה' כל דלה' אבל נדרים ונדבות דברי הכל אין קרבין ביום טוב. מיתיבי ר' שמעון בן אלעזר אומר לא נחלקו על עולה שאינה של יום טוב שאינה קרבה ביום טוב ועל שלמים שהן של יום טוב שהן קרבין ביום טוב. על מה נחלקו על עולה שהיא של יום טוב ועל שלמים שאינם של יום טוב, שבית שמאי אומרים לא יביא ובית הלל אומרים יביא. אמר רב יוסף תנאי שקלת מעלמא תנאי היא. דתניא שלמים הבאין מחמת יום טוב ביום טוב בית שמאי אומרים מביאין מערב יום טוב וסומכין ושוחטין ביום טוב. ובית הלל אומרים סומך עליהם ביום טוב ושוחטן ביום טוב. אבל נדרים ונדבות דברי הכל אין קרבין ביום טוב. תניא אמרו להם בית הלל לבית שמאי ומה אם במקום שאסור להדיוט מותר לגבוה מקום שמותר להדיוט אינו דין שמותר לגבוה. אמרו להם בית שמאי נדרים ונדבות יוכיחו שמותר להדיוט ואסור לגבוה. אמרו להם בית הלל מה לנדרים ונדבות שאין קבוע להם זמן תאמר בעולת ראיה שקבוע לה זמן. אמרו להם בית שמאי אף עולה אין קבוע לה זמן דתנן מי שלא חג ביום טוב הראשון חוגג והולך כל הרגל. אמרו להם בית הלל אף זה קבוע ליה זמן דתנן עבר הרגל ולא חג אינו חייב באחריותו. א"ל ב"ש והלא כבר נאמר לכם ולא לגבוה. אמרו להם בית הלל והלא כבר נאמר לה' כל דלה'. אם כן מה ת"ל לכם. לכם ולא לכותים לכם ולא לכלבים. אבא שאול אומר בלשון אחרת ומה במקום שכירתך סתומה כירת רבך פתוחה. מקום שכירתך פתוחה אינו דין שכירת רבך פתוחה. וכן בדין שלא יהא שלחנך מלא ושלחן רבך ריקם. במאי קמיפלגי. מר סבר נדרים ונדבות קרבין ביום טוב. ומר סבר אין קרבין ביום טוב. אמר רבי יוסי לא נחלקו בית שמאי ובית הלל על הסמיכה שצריך. על מה נחלקו על תיכף לסמיכה שחיטה. שבית שמאי אומרים אין צריך ובית הלל אומרים צריך. רבי יוסי בר' יהודה אומר לא נחלקו בית שמאי ובית הלל על תיכף לסמיכה שחיטה שצריך. על מה נחלקו על הסמיכה עצמה. שבית שמאי אומרים אין צריך ובית הלל אומרים צריך. [עה]חגיגת י"ד מאי טעמא לא דחיא שבת הא קרבן צבור היא. אמר קרא וחגותם אותו חג לה' שבעת ימים שבעה שמונה הוו. אלא מכאן לחגיגה שאינה דוחה שבת. א"ר אלעזר שלמים ששחטן מערב יום טוב אינו יוצא בהן לא משום שמחה ולא משום חגיגה. משום שמחה דכתיב *וזבחת שלמים וגו' ושמחת בעינן שתהא זביחה בשעת שמחה וליכא. משום חגיגה הוי דבר שבחובה וכל דבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין:

רא [עו]שבעת ימים מצות תאכלו שומע אני כל מצה במשמע. ת"ל לא תאכל עליו חמץ. לא אמרתי אלא דבר שהוא בא לידי מצה וחמץ אלו חמשת המינין החיטין והשעורין והכוסמין ושבולת שועל והשיפון יצאו האורז והדוחן [עז]והפרגין והשומשמין והקטניות שאין באין [לידי חמוץ אלא] לידי סרחון. שבעת ימים מצות תאכלו שומע אני אף מעשה קדרה במשמע (עד) ת"ל לחם, שבעת ימים מצות תאכלו עם יום טוב הראשון או אינו אלא חוץ מיום טוב הראשון ת"ל עד יום האחד ועשרים. ואי עד יום האחד ועשרים (עה) מוציא סמוך לעשרים ת"ל שבעת ימים מצות תאכלו לעשות הראשון חובה ושאר הימים רשות, או אינו אלא לעשות הראשון רשות ושאר הימים חובה (עו) ת"ל בראשון בארבעה עשר קבעו הכתוב חובה. כתוב אחד אומר שבעת ימים מצות תאכלו וכתוב אחד אומר ששת ימים תאכל מצות השביעי היה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על הכלל כולו יצא מה שביעי רשות אף כולן רשות, אי מה שביעי רשות אף לילה הראשון רשות ת"ל בראשון בארבעה עשר וגו' קבעו הכתוב חובה. דבר אחר כתוב אחד אומר ששה וכתוב אחד אומר שבעה ששה (עז) מן החדש ושבעה מן הישן. אך ביום הראשון מערב יום טוב או אינו אלא יום טוב עצמו ת"ל לא תשחט על חמץ דם זבחי לא תשחט את הפסח והחמץ קיים דברי רבי ישמעאל. רבי יונתן אומר אינו צריך והלא כבר נאמר וכל מלאכה לא יעשה בהם, שרפה מעין מלאכה היא. ומה ת"ל תשביתו שאור מערב יום טוב או אינו אלא ביום טוב עצמו ת"ל אך חלק. רבי יהודה אומר תשביתו בשרפה או אינו אלא בכל דבר הרי אתה דן וכו'. [עח]תניא רבי יהודה אומר אין בעור חמץ אלא שרפה והדין נותן ומה נותר שאינו בבל יראה ובל ימצא טעון שרפה חמץ שישנו בבל יראה ובל ימצא אינו דין שטעון שרפה. אמרו ליה כל דין שאתה דן שתחלתו להחמיר וסופו להקל אינו דין. אם לא מצא עצים לשרפו יהא יושב ובטל והתורה אמרה תשביתו שאור מבתיכם

ממ"ק ובמ"ק סד תהלים קלו: סה שם קה: סו במדבר לג: סז סוכה כט: סח מכילתא: סט דניאל ב: *תהלים קלט: ע ישעיה לא: עא בראשית כב: עב ד"ה א כא: עג שיר ב: עד ביצה יט: עה פסחים ע: *דברים כז: עו מכילתא: עז והפרגין לפי פירוש הערוך נראה לו סוות ורע הנקרא פאפאווריין בלעז: עח פסחים כז:

זית רענן (סח) ולא לי לאות, פירוש שלא יתן הדם מבחוץ: (סט) לאחר זמן, דהיא שלא יהיה בהם נגף לעולם: (ע) לא שמענו איזהו, דדילמא בערב פסח יצאו. (עא) יום טוב האחרון מנין, פי' שאם לא הביא קרבן הגיגה ביום טוב ראשון שהוא מביא ביום טוב אחרון: (עב) אלא בחג, פי' שיעשו יו"ט ולא שיביאו קרבן: (עד) הלמוד לומר לחם, ואין להם אלא האפוי בתנור: (עה) מוציא סמוך לעשרים, פי' דהיא דליל כ"א שהוא סמוך לעשרים לא יאכלו מצה דעד ולא עד בכלל קמ"ל ז' ימים: (עו) תלמוד לומר בראשון בי"ד גו' בערב תאכלו מצות לקבעו חובה: (עז) מן החדש, דביום הראשון אסור לאכול מתבואה הדשה:

מבתיכם בכל דבר שאתה יכול להשביתו. חזר רבי יהודה ודן דין אחר נותר אסור באכילה וחמץ אסור באכילה מה נותר בשרפה אף חמץ בשרפה, אמרו לו נבלה תוכיח שאסורה באכילה ואינה בשרפה אמר להן הפרש נותר אסור באכילה ובהנאה וחמץ אסור באכילה ובהנאה מה נותר בשרפה אף חמץ בשרפה. אמרו לו שור הנסקל יוכיח שאסור באכילה ובהנאה ואין טעון שרפה אמר להן הפרש נותר אסור באכילה ובהואה וענוש כרת וחמץ אסור באכילה ובהנאה וענוש כרת מה נותר בשרפה אף המץ בשרפה. אמרו ליה חלב שור הנסקל יוכיח שאסור באכילה ובהנאה וענוש כרת ואין טעון שרפה. חזר רבי יהודה ודן דין אחר נותר ישנו בבל תותירו וחמץ ישנו בבל תותירו. מה נותר טעון שרפה אף חמץ טעון שרפה. אמרו ליה אשם תלוי וחטאת העוף הבא על הספק לדבריך יוכיחו שהן בבל תותירו ואנו אומרים בשרפה ואתה אומר בקבורה. שתק ר"י אמר רב יוסף היינו דאמרי אינשי כפא דחטא נגרא בגווה נשרוף תרדלא[עט] אביי אמר סרנא בסדני יתיב מדויל ידיה משתלם[פ] רבא אמר גירא בגיריה מיקטיל מדויל ידיה משתלם[פא]. [פב]נותר אסור באכילה וחמץ אסור באכילה למדת על נותר שאינו אלא בשרפה אף חמץ לא יהא אלא בשרפה. נבלה תוכיח שהיא אסורה באכילה ואינה בשרפה היא תוכיח על חמץ אע"פ שהוא אסור באכילה לא יהא בשרפה. אמרת הפרש נותר אסור בהנאה וחמץ אסור בהנאה אם למדת על נותר שאינו אלא בשרפה אף חמץ לא יהא אלא בשרפה. והרי שור הנסקל יוכיח שהוא אסור בהנאה ואינו בשרפה. הוא יוכיח על חמץ אע"פ שהוא אסור בהנאה לא יהא בשרפה, אמרת הפרש נותר חייבין עליו כרת וחמץ חייבין עליו כרת אם למדת על נותר שהוא בכרת ואינו אלא בשרפה אף חמץ לא יהא אלא בשרפה. והרי חלב שור הנסקל יוכיח שחייבין עליו כרת ואינו בשרפה. הוא יוכיח על חמץ אע"פ שחייבין עליו כרת לא יהא בשרפה. אמרת הפרש אדון ארבע לשונות כאחת נותר אסור באכילה ואסור בהנאה וחייבין עליו כרת והזמן גורם. וחמץ אסור באכילה ואסור בהנאה וחייבין עליו כרת והזמן גורם. ואל תאמר נבלה תוכיח שאע"פ שאסור באכילה אינה אסורה בהנאה ולא שור הנסקל יוכיח שאע"פ שאסור בהנאה אין חייבין עליו כרת. ולא חלב שור הנסקל יוכיח שאע"פ שחייבין עליו כרת אין הזמן גורם. אלמד דבר מדבר ואדון דבר מדבר. אלמד דבר שהוא שוה בארבעה דברים מדבר שהוא שוה בארבעה דברים ולא אלמד דבר שהוא שוה בארבעה דברים מדבר שהוא שוה בדבר אחד או בשנים או בשלשה, אמר ליה רבי יהודה בן בתירא סבור אתה שאתה מחמיר עליו אין אתה אלא מקיל עליו אם לא מצא אור ישב לו ולא ישרוף אלא בלשון זה הוי אומר עד שלא תגיע שעת הבעור מצות כלויו בשרפה משהגיע שעת בעור מצות כלויו בכל דבר, רבי אומר (עח) בדבר שהוא בבל יראה ובל ימצא אין אתה מוצא אלא בשרפה. כי כל אוכל מחמצת ונכרתה שומע אני המץ במשמע ת"ל לא תאכל עליו חמץ לא אמרתי (עט) אלא בדבר שהוא בא לידי מצה וחמץ אלו חמשת המינין וכו'. כרת אין הכרתה אלא (פ) הפסקה. הנפש ההיא מזידה דברי רבי עקיבא, מישראל שומע אני תכרת מישראל ותלך לה לעם אחר. ת"ל מלפני אני ה' בכל מקום הוא ברשותי. הנפש (כתוב ברמז תק"ז). מיום הראשון עד יום השביעי עונשו שבעה (פא) ואזהרתו לעולם. שהיה בדין הואיל וחלב חייבין עליו כרת והמץ חייבין עליו כרת. אם למד על החלב שעשה עונשו כאזהרתו יכול אף חמץ יעשה עונשו כאזהרתו ת"ל מיום הראשון עד יום השביעי עונשו שבעה ואזהרתו לעולם. עונש שמענו (פב) אזהרה לא שמענו ת"ל כל מחמצת לא תאכלו: [פג]דכולי עלמא מיהא חמץ משש שעות ולמעלה אסור מנלן. אמר אביי תרי קראי כתיבי כתיב שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם וכתיב אך ביום הראשון תשביתו הא כיצד לרבות ארבעה עשר לבעור. ואימא לרבות ליל חמשה עשר לבעור דסלקא דעתך אמינא ימים אין לילות לא קא משמע לן אפי' לילות. ההיא לא צריכא קרא דהא איתקש השבתת שאור לאכילת המץ ואכילת המץ לאכילת מצה. דכתיב שאור לא ימצא בבתיכם כי כל אוכל חמץ וכתיב כל מחמצת לא תאכלו בכל מושבותיכם תאכלו מצות. וכתיב ביה במצות בערב תאכלו מצות.

ואימא לרבות ליל ארבעה עשר לבעור. ביום כתיב. ואימא בצפרא אך חלק. דבי רבי ישמעאל תנא מצינו ארבעה עשר שנקרא ראשון שנא' בראשון בארבעה עשר. רב נחמן אמר ראשון דמעיקרא משמע שנא' הראשון אדם תולד. ומהני שלשה ראשון דכתיבי במקרא קדש דפסח ומקרא קדש דסוכות ומצות לולב לאיתותביה לרב נחמן דהני ראשון דכתיבי בהו לאו למשמעותייהו אתו אלא שמא בעלמא הוא דנקרא ראשונים. וכדתנא דבי רבי ישמעאל בשכר שלשה ראשון זכו לשלשה ראשון. להכרית זרעו של עשו דכתיב [פד]ויצא הראשון אדמוני. ולבנין בית המקדש דכתיב [פה]כסא כבוד מרום מראשון. ולשמו של משיח שנא' [פו]ראשון לציון הנה הנם וגו'. רבא אמר לא תשחט על חמץ דם זבחי לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים. ואימא כל חד וחד כי שחיט. זמן שחיטה אמר רחמנא. תניא נמי הכי אך ביום הראשון תשביתו וכו' רבי עקיבא אומר אינו צריך הרי הוא אומר אך ביום הראשון וגו' וכתיב וכל מלאכה לא תעשו ומצינו הבערה בתורה שהיא אב מלאכה, אמר רבא ש"מ מדרבי עקיבא תלת. ש"מ אין בעור חמץ אלא שרפה. ושמע מינה הבערה לחלק יצתה. וש"מ לא אמרינן הואיל והותרה הבערה לצורך הותרה נמי שלא לצורך: [פז]ביום הראשון מקרא קדש וביום השביעי קדשהו במאכל ובמשתה ובכסות נקיה. אין לי אלא י"ט ראשון ואחרון שהן קרואין מקרא קדש חולו של מועד מנין ת"ל [פח]אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם וגו': כל מלאכה לא יעשה בהם. אין לי אלא יום טוב האחרון שהוא אסור בעשית מלאכה י"ט הראשון מנין. ת"ל ביום הראשון מקרא קדש. אין לי אלא י"ט הראשון והאחרון שהוא אסור בעשית מלאכה חולו של מועד מנין. ת"ל את חג המצות תשמור מ"מ דברי ר' יאשיה. ר' יונתן אומר אינו צריך אם יו"ט הראשון והאחרון שאין קדושה לא לפניהן ולא לאחריהן הרי הן אסורין בעשית מלאכה. חולו של מועד שיש קדושה לפניהן ולאחריהן אינו דין שיהו אסורין בעשית מלאכה. ששת ימי בראשית יוכיחו שיש קדושה לפניהן ולאחריהן ומותרין בעשית מלאכה הן יוכיחו על חוש"מ שמותרין בעשית מלאכה אע"פ שיש קדושה לפניהן ולאחריהן. לא אם אמרת בששת ימי בראשית שאין בהן קרבן מוסף לפיכך מותר בעשית מלאכה, תאמר בחוש"מ שיש קרבן מוסף לפיכך הוא אסור בעשית מלאכה, והרי ראשי חדשים יוכיחו שיש בהן קרבן מוסף ומותרין בעשית מלאכה והן יוכיחו על חוש"מ שאע"פ שיש בו קרבן מוסף יהא מותר בעשית מלאכה. לא אם אמרת בראשי חדשי' שאינן קרויין מקרא קדש לפיכך מותר בעשית מלאכה. תאמר בחולו של מועד שהן קרוין מקרא קדש לפיכך אסור בעשית מלאכה. כל מלאכה לא יעשה בהן לא תעשה אתה ולא יעשה חברך אבל [פט]גוי יעשה מלאכתך. (פג) או אינו אלא לא יעשה גוי מלאכתך ת"ל ששת ימים וגו' אבל יעשה גוי מלאכתך דברי ר' יאשיה. ר' יונתן אומר אינו צריך הרי הוא אומר (פד) [צ]זכור את יום השבת. והרי דברים קל וחומר ומה שבת חמורה אי אתה מוזהר על מלאכת הגוי כמלאכתך. י"ט הקל דין הוא שלא תהא מוזהר על מלאכת הגוי כמלאכתך. כל מלאכה לא יעשה בהם אין לי אלא יו"ט שאתה מוזהר על מלאכת חברך כמלאכתך שבת מנין. קל וחומר ומה אם יו"ט הקל אתה מוזהר על מלאכת חברך כמלאכתך שבת חמורה דין הוא שתהא מוזהר על מלאכת חברך כמלאכתך. אך אשר יאכל לכל נפש כל אוכל נפש דוחה י"ט ואין עבודה דוחה את י"ט. שהיה בדין ומה אם במקום שאין מקצת אוכל נפש דוחה את השבת (פה) מקצת עבודה דוחה את השבת. מקום שכל אוכל נפש דוחה את יו"ט אינו דין שתהא (פו) כל עבודה דוחה את יו"ט ת"ל אך אשר יאכל כל אוכל נפש דוחה י"ט ואין כל עבודה דוחה את י"ט (פז) ולא מקצת אוכל נפש דוחה את השבת. והדין נותן ומה אם במקום שאין כל עבודה דוחה את יו"ט כל אוכל נפש דוחה את יו"ט, מקום שמקצת עבודה דוחה את השבת אינו דין שיהא מקצת אוכל נפש דוחה את השבת. ת"ל נפש אשר יאכל וגו' כל אוכל נפש דוחה את יו"ט ואין מקצת אוכל נפש דוחה את השבת:
[צא]אך אשר יאכל לכל נפש שומע אני אף נפשות בהמה ונפשות אחרים במשמע ת"ל לכם. לכם לא לבהמה. לכם ולא לאחרים דברי ר' ישמעאל. ר' יוסי הגלילי אומר אך אשר יאכל

אף

ממ"ק ובמ"ק עט כפא וכו' פי' כאותו כף שת"ק כאומן כאותו כף עצמו שורף פיו בחרדל : פ סדנא וכו' פי' אומן שחוקק עץ לעשות כלים כרגל לסוף מסיימים אותו ברגליו : פא גירא וכו' פי' אומן שהיה יורה בחצים ומפועל ידיו ישולם : פב מכילתא : פג פסחים ד : פד בראשית כה : פה ירמיה יז : פו ישעיה מא : פז מכילתא : פח ויקרא כג : פט במכילתא כ"ז בסגנון אחר ע"ש : צ שמות כ : צא ביצה כ :

זית רענן (עח) בדבר שהוא בבל יראה, דנותר אסור ג"כ להותיר ממנו והוי כמו שהוא בבל יראה : (עט) אלא בדבר שבא לידי חמץ ומצה אלו ה' מינין וכו' כ"ה שם פי' ששאר מינין אין שייך בהם חמץ ומצה שכולם שוים בהם ודריש מדכתיב לא תאכל עליו חמץ ז' ימים תאכל עליו מצות : (פ) הפסקה. שאין לו דבקות בהש"י עיין בבחיי וברמב"ן : (פא) ואזהרתו לעולם, דס"ל דחמץ שעבר עליו הפסח אסור מדאורייתא לעולם רק שאין חייב כרת אלא כשאוכל תוך ז' ימים : (פב) אזהרה לא שמענו, פי' להמץ שעבר עליו הפסח : (פג) או אינו אלא לא יעשה וכו', לפי שכתוב לא יעשה דהיה שלא יעשה ע"י אחרים אפילו גוי ת"ל ששת ימים וגו' לא תעשה מלאכה משמע לא תעשה אתה אבל גוי שרי : (פד) זכור את יום וגו' לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך משמע ע"י גוי שרי ועיין ברמב"ן שכתב שברייתא זו אסמכתא בעלמא היא דאמירה לגוי שבות מדרבנן : (פה) מקצת עבודה, היינו קרבן צבור אבל נדרים ונדבות אין קרבין ביו"ט : (פו) כל עבודה, אפי' קרבן יחיד : (פז) ולא מקצת אוכל נפש, דהיינו דאוכל נפש שא"א לעשותו מאתמול דחי שבת :

אף נפשות בהמה במשמע . משמע מביא נפשות בהמה ומביא נפשות אחרים ת"ל אך חלק . ר' עקיבא אומר אך אשר יאכל לכל נפש נפש בהמה במשמע . משמע מביא נפש בהמה ונפש אחרים ת"ל לכם ולא לאחרים . ומה ראית לחלק שאתה מוזהר על הבהמה ואין אתה מוזהר על האחרים שהאחרים אין מזונותם עליך אבל הבהמה מזונותיה עליך . [צב]אך אשר יאכל לכל נפש דבר השוה לכל נפש . אלא מעתה נזדמן לו צבי בי"ט הואיל ואינו שוה לכל נפש ה"נ דאסור למשחטיה א"ל אנא דבר הצריך לכל נפש אמינא וצבי נמי צריך לכל נפש הוא לאפוקי [צג]מוגמר שאינו צריך לכל נפש . הוא לבדו (כתוב ברמז קצ"ט) : [צד]דרש רב חסדא ואיתימא רב יוסף אחר סכין שנפגם ואחר שפוד [צה]שנרצם וא' גריפת תנור וכירים . באנו למחלוקת ר' יהודה ורבנן . דתנן אין בין י"ט לשבת אלא אוכל נפש בלבד ור' יהודה מתיר במכשירי אוכל נפש . מ"ט דתנא קמא אמר קרא הוא לבדו יעשה לכם הוא ולא מכשיריו . ור"י אמר קרא לכם לכל צרכיכם . ותנא קמא נמי הכתיב לכם . ההוא מיבעיא ליה לכם ולא לגוים . ואידך נמי הכתיב הוא . אמר לך כתיב הוא וכתיב לכם כאן במכשירין שאפשר לעשותן מערב יו"ט כאן במכשירין שאי אפשר לעשותן מערב יום טוב : [צו]ושמרתם את המצות שמרם שלא תביאם לבית הפסול מכאן אמרו תפח תלטוש בצונן . שיאור ישרף והאוכלו חייב כרת . אי זהו שיאור כקרני הגבים . סידוק שנתערבו סדקיו זה בזה דברי ר"י . וחכמים אומרים זה וזה האוכלו חייב כרת . ואי זהו שיאור כל שהכסיפו פניו כאדם שעמדו שערותיו . ושמרתם את המצות ר' יאשיה אומר אל תקרי כן אלא ושמרתם את המצוות . כדרך שאין מחמיצין את המצה כך לא יחמיצו את המצוות אלא אם באה מצוה לידך עשה אותה מיד . [צז]אמר ר"ש בן לקיש אין מעבירין על המצות . אמר רבא שמע מינה מדר' שמעון בן לקיש עבורי דרעא אטוטפתא[צח] אסור . ודשון מזבח הפנימי קודם להטבת חמש נרות דכי פגע ברישא במזבח פגע . דתניא שלחן בצפון משוך מן הכותל שתי אמות ומחצה . ומנורה בדרום משוכה מן הכותל שתי אמות ומחצה . מזבח ממוצע ועומד באמצע :

רב [צט]תניא יכול יצא אדם ידי חובתו בחלות תודה ורקיקי נזיר . ת"ל ושמרתם את המצות . מצה המשתמרת לשם מצה יצתה זו שאינה משתמרת לשם מצה אלא לשם זבח . [ק]תניא אידך יכול יצא אדם בחלות תודה ורקיקי נזיר . ת"ל שבעת ימים מצות תאכלו . מצה הנאכלת לשבעה יצתה זו שאינה נאכלת לשבעה אלא ליום ולילה . ותיפוק ליה דאינה נאכלת בעוני כרבי עקיבא דאמר עני כתיב . ותיפוק ליה דהוה מצה עשירה . רביעית היא המתחלקת לכמה חלות . ותיפוק ליה דאינה נאכלת בכל מושבות . זאת אומרת חלות תודה ורקיקי נזיר נאכלין בנוב ובגבעון . עשאו למכור בשוק יוצא בהן וטעמא מאי כל לשוק אמלוכי מימלך אי מזבינא מזבינגא ואי לא נפיק אנא . אמר רבא מצוה [קא]ללתות דכתיב ושמרתם את המצות . אי לאו לתיתה שימור למאי . שימור דלישה לאו שימור הוא דאמר רב הונא בצקות של גוים אדם ממלא כרסו מהן ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה . ונעביד להו שימור מאפיה ואילך אלא ש"מ שימור דמעיקרא בעינן א"ל רבא לדמהפכי כפי[קב] הפיכו לשם מצוה : כי בעצם היום הזה מגיד שלא יצאו אלא ביום . הוצאתי את צבאותיכם אלו צבאות ישראל . או אינו אלא צבאות מלאכי השרת כשהוא אומר יצאו כל צבאות י"י הרי צבאות מלאכי השרת אמור הא מה ת"ל צבאותיכם אלו צבאות ישראל :

[קג]ושמרתם את היום הזה לדורותיכם למה נאמר . והלא כבר נאמר כל מלאכה לא יעשה בהם אין לי אלא דברים שהן משום מלאכה דברים שהן משום שבות מנין ת"ל ושמרתם להביא דברים שהן משום שבות . ואף חולו של מועד יהא אסור משום שבות והדין נותן הואיל וי"ט הראשון והאחרון קרוי מקרא קדש וחולו של מועד קרוי מקרא קדש אם למדת על יום טוב הראשון שהן קרוין מקרא קדש הרי הן אסורין משום שבות חולו של מועד קרוי מקרא קדש אינו דין שאסור משום שבות . ת"ל [קד]ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון . [קה]בראשון בארבעה עשר וגו' קבעו הכתוב חובה . עד יום האחד ועשרים לחודש למה נאמר . לפי שהוא אומר שבעת ימים מצות תאכלו אין לי אלא ימים לילות מנין ת"ל עד יום האחד ועשרים לרבות את הלילות . תניא חמץ בין לפני זמנו בין לאחר זמנו עובר עליו בלאו וכרת דברי רבי יהודה . רבי שמעון אומר חמץ לפני זמנו אינו עובר עליו בלא כלום . תוך זמנו עובר עליו בלאו וכרת . רבי יוסי הגלילי אומר תמה על עצמך היאך חמץ אסור בהנאה כל שבעה . ומנין לאוכל חמץ משש שעות ולמעלה שהוא בלא תעשה שנאמר לא תאכל עליו עליו חמץ דברי ר' יהודה . א"ל רבי שמעון וכי אפשר לומר כן הרי כבר נאמר לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות . בשעה שישנו בקום אכול מצה ישנו בבל תאכל חמץ . בשעה שאינו בקום אכול מצה אינו בבל תאכל חמץ . מאי טעמא דרבי יהודה תלתא קראי כתיבי לא יאכל חמץ . כל מחמצת לא תאכלו . לא תאכל עליו חמץ . חד לפני זמנו . וחד בתוך זמנו . וחד לאחר זמנו . ורבי שמעון מחמצת מבעיא ליה לכדתניא מחמצת אין לי אלא שנתחמץ מאליו . נתחמץ מחמת דבר אחר מנין תלמוד לומר כל מחמצת . לא יאכל חמץ מיבעיא ליה לכדתניא רבי יוסי הגלילי אומר מנין לפסח מצרים שאין חמצו נוהג אלא יום אחד ת"ל לא יאכל חמץ וסמיך ליה היום אתם יוצאים . ורבי יהודה נתחמץ מחמת דבר אחר מנא ליה . מדאפקי' רחמנא בלשון מחמצת . פסח מצרים מנא ליה היום אתם יוצאים . ואי תימא סמוכין לא דריש . ורבי יהודה שפיר קאמר ליה רבי שמעון . א"ל האי עליו הוא דאתא לקבעו חובה . ואידך נפקא ליה מבערב תאכלו מצות . ואידך מבעיא ליה לטמא ודרך רחוקה סד"א הואיל ופסח לא אכיל מצה ומרור נמי לא ניכול . ורבי שמעון לא גרע מערל ובן נכר דכתיב לא יאכל בו בו אינו אוכל אבל אוכל הוא במצה ומרור . ורבי יהודה כתב בהאי וכתב בהאי . [קו]אמר רבא מצה בזמן הזה דאורייתא מרור דרבנן . מאי שנא מרור דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו בזמן דאיכא פסח אין בזמן דליכא פסח לא . מצה נמי הכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו בזמן דאיכא פסח אין בזמן דליכא פסח לא . הדר אהדריה קרא בערב תאכלו מצות . ורב אחא בר יעקב אמר אחד זה ואחד זה דרבנן אלא הכתיב בערב תאכלו מצות ההוא מיבעי' ליה לטמא ושהיה בדרך רחוקה וכו' . [קז]הכהנים יוצאין בחלה . פשיטא מהו דתימא מצה השוה לכל אדם בעינן קמשמע לן מצות מצות ריבה . [קח]עד יום האחד ועשרים אמר רב אשי הא דאמרת צריך שיהא לילה ויום מן החדש מנלן רבי יוחנן אמר מערב עד ערב תשבתו שבתכם . ריש לקיש אמר עד יום האחד ועשרים לחדש בערב . מאי בינייהו חצות לילה איכא בינייהו . תניא מיום הראשון עד יום השביעי יכול ראשון ולא ראשון בכלל שביעי ולא שביעי בכלל כענין שנאמר [קט]מראשו ועד רגליו ראשו ולא ראשו בכלל רגליו ולא רגליו בכלל . ת"ל עד יום האחד ועשרים לחדש בערב . רבי אומר אינו צריך ראשון וראשון בכלל שביעי ושביעי בכלל :

[קי]שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם אין לי אלא בבל ימצא בבל יראה מנלן . ת"ל לא יראה לך שאור . אין לי אלא שאור שהוא בבל יראה ובבל ימצא חמץ מנלן ת"ל לא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור בכל גבולך הקיש שאור לחמץ וחמץ לשאור (פח) מה זה בבל יראה אף זה בבל יראה . מה זה בבל ימצא אף זה בבל ימצא . (פט) מה זה מחמשת המינין אף זה מחמשת המינין . בבתיכם למה נאמר לפי שנאמר בכל גבולך שומע אני כמשמעו ת"ל בבתיכם מה ביתך ברשותך אף גבולך ברשותך . יצא חמצו של ישראל שהוא ברשות נכרי אף על פי שהוא יכול לבערו אבל אינו ברשותו יצא חמצו של נכרי שהוא ברשות ישראל והמץ שנפלה עליו מפולת אף על פי שהוא ברשותו אבל אינו יכול לבערו . אתה אומר לכך בא או לא בא אלא ללמד בבתים שבעה (צ) ובגבולים לעולם . ת"ל לא יראה לך שאור בכל גבולך . מה בבתים שבעה אף בגבולין שבעה . כי כל אוכל מחמצת ונכרתה למה נאמר לפי שהוא אומר כי כל אוכל חמץ א"ל אלא חמץ שחייבין עליו כרת שאור מנין . ת"ל כי כל אוכל מחמצת . עד שלא יאמר יש לי בדין ומה אם חמץ שאינו מחמיץ לאחרים חייבין עליו כרת . שאור שמחמיץ לאחרים אינו דין שחייבין עליו כרת , לא אם אמרת בחמץ שהוא ראוי לאכילה לפיכך חייבין עליו כרת . תאמר בשאור שאינו ראוי לאכילה לפיכך לא יהו חייבין עליו כרת . ת"ל כי כל אוכל מחמצת ונכרתה . אני אקרא את

מס"ק ובמ"ק צב כתובות ז : צג מוגמר מיני ריח שמעשנין בו את הכית : צד כולה כח : צה שנרצם שנתקלקל : צו מכילתא : צז יומא לג : צח פי' לאחר הפלגן של יד לכל רא"ש : צט פסחים לח : ק כתוב ברמז הסכ"ג : קא ללתות לברות , ערוך : קב פי' שמהפכים סעומרים : קג מכילתא : קד ויקרא כג : קה פסחים לח : קו פסחים קכ : קז פסחים לס : קח רא"ש הכנס כ : קט ויקרא יב : קי מכילתא :

זית רענן (פח) מה זה בבל יראה , ובמכילתא גרס מה זה בבל יראה ובבל ימצא דבא ללמד שהמץ הוא בלא ימצא דלא כתיב ביה בהדיא : (פט) ומה חמץ נהי מינין הבאין לידי חמוץ אף שאור אף ע"פ שאפשר לעשות שאור ממינים אחרים אין חייבין עליו : (צ) ובגבולין לעולם , דחמץ שעבר עליו הפסח אסור לקיימו בגבולין אבל בבתים שרי לקיימו . ת"ל לא יראה לך שאור ז' ימים וילפינן שאור שאור מג"ש מבתים :

את השאור קל וחומר לחמץ . ומה אם השאור שאינו ראוי
לאכילה חייבין עליו כרת חמץ לא כל שכן , לא אם אמרת
בשאור שהוא מחמיץ לאחרים לפיכך חייבין עליו כרת . תאמר
בחמץ שאינו מחמיץ לאחרים לפיכך לא יהו חייבין עליו כרת .
ת"ל כי כל אוכל חמץ ונכרתה כי כל אוכל מחמצת ונכרתה עד
שיאמרו שני כתובין ואם לאו לא שמענו . ונכרתה אין הכרתה
אלא הפסקה . הנפש ההיא מעדת ישראל שומע אני תכרת מעדת
ישראל ותלך לה אל עם אחר ת"ל מלפני בכל מקום ברשותי הוא .
בגר ובאזרח הארץ לפי שהוא (*) מעשה בישראל צריך להביא את
הגרים אף בכל מקום שהוא מעשה בישראל צריך להביא את הגרים :

רג [ג]תניא אידך שאור לא ימצא בבתיכם מה ת"ל . לפי שנאמר
לא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור שלך אי אתה
רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה . יכול יטמין ויקבל
פקדונות מן הגוים . ת"ל לא ימצא . אין לי אלא בגוי שכבשתו
ושרוי עמך בחצר גוי שלא כבשתו ואין שרוי עמך בחצר מנין ת"ל
לא ימצא בבתיכם מכל מקום . אין לי אלא בבתים בבורות שיחין
ומערות מנין . ת"ל בכל גבולך . ועדיין אני אומר בבתים עובר
משום בל יראה ובל ימצא ובל יטמין ובל יקבל פקדונות בגבולין
שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה מנין
ליתן האמור של זה בזה ושל זה בזה ת"ל שאור שאור לגזרה
שוה . נאמר שאור בבתים ונאמר שאור בגבולין וכו' . רבא אמר
לעולם לא תיפוך ואריפא קאי . שלך אי אתה רואה אבל אתה
רואה של אחרים ושל גבוה . אין לי אלא בגוי שכבשתו וכו' עד
ת"ל לא ימצא . האי תנא מהדר אהתירא ונסיב לה קרא לאיסורא
משום לך לך תרי זימני . אמר מר יכול יטמין ת"ל לא ימצא .
והאמרת רישא אבל אתה רואה של אחרים . לא קשיא הא דקביל
עליה אחריות והא דלא קביל . כי הא דאמר רבא לבני מחוזא
וכו' . [ד]ת"ר גוי שנכנס לחצרו של ישראל ובצקו בידו אין זקוק
לבער · הפקידו אצלו צריך לבער שנאמר לא ימצא . רב פפא אמר
ארישא קאי . רב אשי אמר אסיפא קאי שנאמר לא ימצא והאי
לאו דידיה הוא . ואף על גב דשכירות לא קניא שאני הכא דאפקיה
רחמנא בלשון לא ימצא . מי שמצוי בידו יצא זה שאין מצוי בידו
שהרי אותה זוית שאולה לגוי :

רד [ה]בית שמאי אומרים שאור בכזית וחמץ בככותבת . וב"ה
אומרים זה וזה בכזית . מאי טעמא דבית שמאי א"כ
לכתוב רחמנא חמץ ולא בעי שאור ואנא אמינא ומה חמץ שאין
חמוצו קשה בכזית שאור שחמוצו קשה לא כל שכן שאור דכתב
רחמנא למה לי לומר לך ששעורו של זה לא כשעורו של זה .
ובית הלל צריכי דאי כתב רחמנא שאור משום דחמוצו קשה אבל
חמץ שאין חמוצו קשה אימא לא . ואי כתב רחמנא חמץ משום
דראוי לאכילה אבל שאור דאין ראוי לאכילה אימא לא קמ"ל .
וב"ש לית להו להא דאמר ר' זירא פתח הכתוב בשאור וסיים בחמץ
לומר לך זהו שאור זהו חמץ . לענין אכילה כ"ע לא פליגי כי
פליגי לענין בעור בית שמאי סברי לא ילפינן בעור מאכילה וכו' .
וב"ה כל מחמצת לא תאכלו וכו' למה נאמר לפי שנאמר כי כל אוכל
מחמצת ונכרתה אין לי אלא חמץ תערובתו מנין ת"ל כל מחמצת
לא תאכלו · [ו]כל מחמצת לא תאכלו לרבות כותח הבבלי ושכר
המדי וחומץ האדומי וזיתום המצרי· יכול יהא ענוש כרת ת"ל כי כל
אוכל מחמצת ונכרתה . על חמץ דגן גמור ענוש כרת ועל ערובו
בלאו דברי רבי אליעזר . וחכמים אומרים על ערובו ולא כלום . ורבי
אליעזר ערובו בלאו מנא ליה . דכתיב כל מחמצת לא תאכלו .
אי הכי כרת נמי ליחייב דהא כתיב כי כל אוכל מחמצת ונכרתה .
ההוא מחמצת מבעי' לי' לכדתניא . אין לי אלא שנתחמץ מאליו
מחמת דבר אחר מנין ת"ל מחמצת . אי הכי דלאו נמי להכי הוא דאתא
(ובלאו נמי מיבעיא ליה להכי) אלא טעמא דרבי אליעזר מכל
נפקא . גבי כרת נמי הא כתיב כל . ההוא מבעי' ליה לרבות את
הנשים . נשים מדרב יהודה אמר רב נפקא איש או אשה כי יעשו
השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה . איצטריך סד"א
הואיל וכתיב לא תאכל עליו חמץ וגו' כל שישנו בקום (עשה) אכול
מצה ישנו בבל תאכל חמץ והני נשי כיון דאינון אינן בקום אכול
מצה דהויא לה מצות עשה שהזמן גרמא אימא בבל תאכל חמץ
נמי ליתנהו קמ"ל . והשתא דאיתרבו לאכילת חמץ איתרבו לאכילת
מצה . כדרבי אליעזר דאמר ר"א נשים חייבות באכילת מצה דבר תורה.
שנאמר לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים וגו' כל שישנו בבל תאכל
חמץ ישנו בקום אכול מצה וכו' . ומאי חזית דהאי כל לרבות
נשים אימא לרבות ערובו מסתברא קאי באוכלין מרבה
אוכלין . קאי באוכלין מרבה נאכלין[ז] . וכל היכא דקאי באוכלין
לא מרבה נאכלין והתניא כי כל אוכל חלב אין לי אלא חלב
תמימין הראויין ליקרב חלב בעלי מומין מנין ת"ל כל אוכל חלב .
חולין מנין ת"ל כי כל . והא הכא דקאי באוכלין ומרבה נאכלין .
התם דליכא אוכלין מרבה נאכלין הכא דאיכא אוכלין לא שביק
אוכלין ומרבה נאכלין . ורבנן דלית להו עירוב כל לא דרשי .
אלא נשים מנא להו כל לא דרשינן כי כל דרשינן . ור' אליעזר
אימא כל לרבות את הנשים כי כל לרבות עירובו וכי תימא
רבי אליעזר כי כל לא דריש . והתניא כי כל שאור וכל דבש לא
תקטירו אין לי אלא כולו מקצתו מנין ת"ל כל . ערוב מנין ת"ל
כי כל . מאן שמעת ליה דדריש כל רבי אליעזר וקא דריש כי כל
קשיא (כתוב ברמז תק"ד) :

רה [ט]בכל מושבותיכם תאכלו מצות למה נאמר . לפי שהוא
אומר [י]ואכלת לפני ה' אלהיך וגו' מעשר דגנך הרי
שהעלה מעשר שני לירושלים שומע אני יוצא בו משום מצות .
ומנין שאין יוצא לא בלחם הפנים ולא בשירי מנחות ולא בחלות
תודה . ולא ברקיקי נזיר ולא בביכורים . ת"ל בכל מושבותיכם
תאכלו מצות יצאו אלו שאינן נאכלין בכל מושבות . מוציא אני את
אלו [ומביא] את הסופגנין ואת הדובשנין [ח]והאסקריטין וחלת משרת
ואשישה . ת"ל לחם עוני יצאו אלו שאינן לחם עוני דברי רבי
ישמעאל . וחכמים אומרים יוצא בהם ובמעשר שני . ומה ת"ל
לחם עוני שלא ילוש לא ביין ולא בשמן ולא בשאר כל משקין
אלא מקטף הוא מכולן . רבי אליעזר אומר יוצא בהן ובמעשר
שני ומה ת"ל לחם עוני מה לחמו של עני כל ימות השנה אשתו
לשה והוא מסיק בתנור . אף מצה אשתו לשה והוא מסיק
בתנור . רבי יוסי הגלילי אומר הרי הוא אומר לא תאכל עליו
חמץ שבעת ימים וגו' . שומע אני אף מעשר שני במשמע ת"ל לחם
עוני יצא מעשר שני שאינו נאכל אלא בשמחה :

רו [י]יכול יצא אדם ידי חובתו בטבל שלא נתקן כל צרכו שלא
נטל ממנו מעשר עני . ת"ל לא תאכל עליו חמץ
וגו' מי שאיסורו משום בל תאכל חמץ . יצא זה שאיסורו משום
בל תאכל טבל . יכול יהא אדם יוצא ידי חובתו במעשר שני
בירושלים . ת"ל לחם עוני מי שנאכל בעוני יצא זה שאינו נאכל
בעוני אלא בשמחה דברי רבי יוסי הגלילי . רבי עקיבא אומר
מצות מצות ריבה . אם כן מה ת"ל לחם עוני פרט לעיסה שנילושה
ביין ושמן ודבש . מ"ט דרבי עקיבא מי כתיב עוני עני כתיב .
ורבי יוסי הגלילי מי קרי עני עוני קרי . ורבי עקיבא הא דקרי
עוני כדשמואל . דאמר שמואל לחם עוני לחם שעונין עליו דברים .
והני מילי ביום טוב ראשון אבל ביום טוב שני לשין . כדרבי יהושע
בן לוי אמר לבניו יומא קמא לא תלושו לי בדובשא מכאן ואילך
לושו לי בדובשא . יכול יצא אדם ידי חובתו בביכורים . ת"ל
בכל מושבותיכם תאכלו מצות . מצה הנאכלת בכל מושבות יצאו
ביכורים שאין נאכלין בכל מושבות אלא בירושלים דברי ר' יוסי
הגלילי . רבי עקיבא אומר יכול שאני מוציא אף מעשר שני ת"ל
מצות מצות ריבה . מה ראית לרבות מעשר שני ולהוציא ביכורים
מרבה אני מעשר שני שיש לו היתר בכל מושבות . דאמר רבי
אלעזר מנין למעשר שני שנטמא שפודין אותו ואפילו בירושלים .
ת"ל [י]כי לא תוכל שאתו ואין שאתו אלא אכילה שנאמר [*]וישא
משאות מאת פניו . ורבי יוסי הגלילי תיפוק ליה מלחם עוני מי
שנאכל בעוני יצא זה שנאכל בשמחה סבר לה כרבי שמעון
דאמר ביכורים מותרין לאונן . תנו רבנן לחם עוני פרט להלוט
ואשישה . יכול לא יצא ידי חובתו אלא בפת הדראה ת"ל מצות
מצות ריבה ואפילו כמצתו של שלמה . [**]מושבות דכתב רחמנא
גבי מצה למה לי . איצטריך סלקא דעתך אמינא הואיל וכתיב על
מצות ומרורים יאכלוהו בזמן דאיכא פסח אין בזמן דליכא פסח לא
קמ"ל : [יא]ויקרא משה לכל זקני ישראל מגיד (צא) שעשאן
בית דין . ויאמר אליהם הדבור מפי משה לאמר לכל ישראל דברי
רבי יאשיה . רבי יונתן אומר הדבור מפי משה לאמר לזקנים וזקנים
לאמר לכל ישראל . נם לו רבי יאשיה מה נשתנה הדבור הזה
מכל הדברות שבתורה . שכל הדברות שבתורה הדבור מפי משה
לאמר לכל ישראל אף כאן הדבור מפי משה לאמר לכל ישראל.
ומה ת"ל ויאמר אליהם אלא שמשה חלק כבוד לזקנים וכן הקב"ה
אמר לו חלק כבוד לזקנים . שנאמר [יב]לך ואספת את זקני
ישראל . וכן עשה משה ואהרן [יג]ויאספו את כל זקני בני ישראל .
משכו

ממ"ק ובמ"ק א פסחים ס : ב שם ו : ג כולה ה : ד פסחים מג : ה פ"ח בתמיה : ו מכילתא : ז דברים יד : ח והאסקריטין פרגוס כנסיות כרכם כאיסקריטוון בדובשא : ט פסחים לה : י דברים יד : *ברכשית מג : **קדושין לו : יא מכילתא : יב שמות ג : יג שם ד :

זית רענן (*) מעשה בישראל, שהנס של יציאת מצרים נעשה לישראל : (צא) שעשאן ב"ד, פירוש עתה נתן להם סמיכה ועשאן ב"ד מומחין :

משכו וקחו לכם צאן משכו מי שיש לו וקחו מי שאין לו . רבי יוסי הגלילי אומר משכו ידיכם מעבודת אלילים והדבקו במצות . רבי ישמעאל אומר בא הכתוב ללמדך שלעולם נמנין על הפסח ומושכין ידיהן ממנו עד שישחט . ובלבד שלא יניח את הפסח (צב) כמות שהוא . רבי יצחק אמר בא הכתוב ללמד על בהמה דקה שתהא נקנית במשיכה . ושחטו הפסח (צג) מצוה שישחטנו לשמו אבל אם שחטו שלא לשמו עבר על המצוה . יכול יהא כשר ת"ל משכו וקחו שנה עליו הכתוב לפסול . מכאן אמרו כל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרין אלא שלא עלו לבעלים לשם חובה חוץ מן הפסח ומן החטאת :

ולקחתם אגודת אזוב מכאן אתה דן (צד) כל הלקיחות שבתורה הואיל ונאמר לקיחות בתורה סתם ופרט לך הכתוב באחת מהן שאינה אלא אגודה פורטני לכל הלקיחות שבתורה שאינן אלא אגודות. אזוב ולא אזוב יון ולא אזוב רומי ולא אזוב מדברי ולא כל אזוב שיש לו (צה) שם לווי . וטבלתם בדם אשר בסף שיהא בדם כדי טבילה . אשר בסף מגיד הכתוב [יד]שעוקה וחוקק בצד האסקופה ושוחט בתוכה ואין סף אלא אסקופה . מן הדם אשר בסף למה נאמר . והלא כבר נאמר וטבלתם בדם אשר בסף . לפי שהוא אומר ולקחו מן הדם ונתנו שומע אני טבילה אחת לכולן ת"ל והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות על כל הגעה טבילה :

ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר מגיד משנתנה רשות למלאך אינו מבחין בין צדיק לרשע . שנאמר [טו]לך עמי בא בחדריך וגו' ללמדך שתהא נכנס בכי טוב ויוצא בכי טוב. וכן אתה מוצא שהיו אבות והנביאים נוהגין בדרך ארץ שנאמר [טז]וישכם אברהם בבקר [יז]וישכם יעקב בבקר [יח]וישכם משה בבקר [יט]וישכם שמואל לקראת שאול בבקר . והרי דברים קל וחומר ומה אם אבות והנביאים שהלכו לעשות רצון של מי שאמר והיה העולם נהגו בדרך ארץ על אחת כמה וכמה שאר כל אדם . וכן הוא אומר [כ]תשת חשך ויהי לילה וגו' הכפירים שואגים לטרף וגו' תתן להם ילקוטן . ואומר [כא]תזרח השמש יאספון מכאן ואילך יצא אדם לפעלו (*) ואומר [כב]מה רבו מעשיך ה' כלם בחכמה עשית :

[כג]תני רב יוסף מאי דכתיב ואתם לא תצאו מכאן כיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין צדיק לרשע. ולא עוד אלא שמתחיל מן הצדיק תחלה שנאמר *והכרתי ממך צדיק ורשע . כי הוה מטי רב יוסף להאי קרא בכי כולי האי נמי (לאוקמינהו) [לאין דומין] א"ל אביי טיבותא הוא לגבייהו דכתיב **כי מפני הרעה נאסף הצדיק . לעולם יכנס אדם בכי טוב וכו' . תנו רבנן דבר בעיר כנס רגליך שנאמר ואתם לא תצאו וגו' . ואומר [כד]לך עמי בא בחדריך וסגור דלתך בעדך חבי כמעט רגע עד יעבר זעם ואומר [כה]מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה. מאי ואומר וכי תימא הני מילי בליליא אבל בימכא לא ת"ש לך עמי בא בחדריך . וכי תימא הני מילי דליכא אימה מגואי אבל היכא דאיכא אימה מגואי כי אזיל ואתי ביני אינשי [כו]בצוותא טפי מעלי ת"ש מחוץ תשכל חרב אע"ג דמהדרים אימה מחוץ תשכל הרב . [כז]ועבר ה' לנגוף את מצרים ר' יהודה אומר כמלך שהוא עובר ממקום למקום . ד"א נותן אני עברתי וראתי על מצרים אין עברה אלא זעם וכו' . וראה את הדם והלא הכל גלוי לפניו וכו' . ופסח ה' על הפתח והרי דברים קל וחומר ומה אם דם פסח מצרים הקל שלא היה אלא לפי שעה (צו) ואינו נוהג ביום ובלילה ואינו נוהג לדורות כתיב לא יתן המשחית. מזוזה חמורה שיש בה עשרה שמות המיוחד ונוהגת ביום ובלילה ונוהגת לדורות על אחת כמה וכמה שלא יתן המשחית . ומי גרם עונותינו שנאמר [כח]עונותיכם הטו אלה וגו' . ואומר [כט]כי אם עונותיכם היו מבדילים וגו' . ושמרתם את הדבר הזה להביא פסח דורות שלא יביא אלא מן הכבשים ומן העזים . כתיב לחק לך ולבניך עד עולם למה נאמר לפי שהוא אומר ולקחו מן הדם שומע אני אף הנשים במשמע ת"ל לחק לך ולבניך האנשים (צז) אבל לא הנשים :

רז והיה כי תבאו אל הארץ תלה הכתוב לעבודה הזאת מביאתן לארץ ולהלן כאשר דבר והיכן דבר [ל]והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי וגו'. כיוצא בו [לא]הוא אשר דבר ה' שבתון (*) והיכן דבר [לב]והיה ביום הששי והכינו וגו' . כיוצא בו [לג]הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש והיכן דבר [לד]ונועדתי שמה לבני ישראל . כיוצא בו [לה]פחדכם ומוראכם יתן ה' אלהיכם וגו' והיכן דבר [לו]את אימתי אשלח לפניך . כיוצא בו [לז]כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך וגו' והיכן דבר [לח]כי אוריש גוים מפניך (ושתי) [והרחבתי] את גבולך . כיוצא בו [לט]כי ה' אלהיך ברכך וגו' והיכן דבר [מ]ברוך תהיה מכל העמים . כיוצא בו [מא]וה' האמירך היום (צח) והיכן דבר [מב]את ה' האמרת היום וגו'. כיוצא בו [מג]ולתתך עליון על כל וגו' והיכן דבר [מד]ונתנך ה' לראש וגו' . כיוצא בו [מה]שמעו שמים והאזיני ארץ והיכן דבר [מו]האזינו השמים ואדברה . כיוצא בו [מז]ונגלה כבוד ה' וראו וגו' והיכן דבר [מח]ראו עתה כי אני אני הוא . כיוצא בו [מט]אם תאבו ושמעתם ואם תמאנו ומריתם והיכן דבר [נ]והבאתי עליכם חרב וגו' . כיוצא בו [נא]בלע המות לנצח וגו' (*) והיכן דבר [נב]אני אמית ואחיה וגו' . כיוצא בו [נג]אז תתענג על ה' והיכן דבר [נד]ירכיבהו על במתי ארץ . כיוצא בו [נה]הנה באה ונהיתה נאם ה' והיכן דבר [נו]אשכיר חצי מדם . כיוצא בו [נז]וישבו איש תחת גפנו ותחת תאנתו והיכן דבר [נח]ונתתי שלום בארץ וגו' . כיוצא בו [נט]ולא יהיה שריד לבית עשו והיכן דבר [ס]וירד מיעקב והאביד שריד מעיר . כיוצא בו [סא]וה' פקד את שרה כאשר אמר והיכן אמר [סב]אבל שרה אשתך יולדת וגו' . כיוצא בו [סג]ויעש ה' לשרה כאשר דבר והיכן דבר [סד]ביום ההוא כרת ה' את אברם . כיוצא בו [סה]ומכרתי את בניכם והיכן דבר [סו]ויאמר ארור כנען עבד וגו' . כיוצא בו [סז]וה' אמר לכם לא תוסיפון והיכן אמר [סח]כי אשר ראיתם את מצרים . כיוצא בו [סט]זאב וטלה ירעו כאחד והיכן דבר [ע]והשבתי חיה רעה . כיוצא בו [עא]מן הגוים אשר אמר ה' וגו' לא תבואו בהם והיכן אמר [עב]ולא תתחתן בם . כיוצא בו [עג]אז אמר שלמה והיכן אמר [עד]כי בענן אראה על הכפרת . כיוצא בו [עה]והיו לי אמר ה' והיכן אמר [עו]והייתם לי סגולה . כיוצא בו (צט) [עז]כל הנקרא בשמי וגו' . והיכן דבר [עח]וראו כל עמי הארץ וגו' . כיוצא בו (ק) [עט]וגם מהם אקח לכהנים וגו' והיכן דבר [פ]הנסתרות לה' אלהינו .

רח והיה כי יאמרו אליכם בניכם בשורה רעה נתבשרו ישראל באותה שעה (קא) שסוף עתידה תורה להשתכח . ויש אומרים בשורה טובה נתבשרו לראות בנים ובני בנים . ויקוד העם וישתחוו (קב) למה השתחוו לפי שנאמר [פא]וחמושים עלו בני ישראל אחד מחמשה ויש אומרים אחד מחמשים . ויש אומרים אחד מחמש מאות . ר' נהוראי אומר העבודה אחד מחמש מאות לא עלו שנא' [פב]רבבה כצמח השדה וגו' ואומר [פג]ובני ישראל פרו וישרצו שהיתה האשה יולדת ששה בכרס אחד ואת אומר אחד מחמש מאות עלו ואימתי מתו בג' ימי אפלה שנאמר לא ראו איש את אחיו שהיו קוברין את מתיהן והודו ושבחו שלא ראו אויביהם מפלתם וישישו . ואמרתם זבח פסח [פד]שנו רבותינו כל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרין אלא שלא עלו לבעלים לשם חובה חוץ מן הפסח והחטאת . ופסח מנלן דכתיב [פה]שמור את חדש האביב ועשית פסח שיהא כל עשייתך לשם פסח . אשכחן שנוי קדש שנוי בעלים מנלן . ואמרתם זבח פסח הוא שתהא זביחה לשם פסח אם אינו ענין לשנוי קדש דנפקא לי' מהתם תנהו לענין שנוי בעלים. אשכחן למצוה לעכב מנלן . הוא לעכב . בין הכא ובין הכא אשכחן זביחה שאר עבודות מנלן . הואיל וגלי גלי . רב אשי אמר הואיל וגלי גלי לא אמרינן . אלא מנלן דכתיב [פו]זאת התורה לעולה למנחה וגו'. ותניא [פז]ביום צוותו זה בכור ומעשר ופסח הקישו הכתוב לשלמים מה שלמים בין שנוי

ממ"ק ובמ"ק יד שעוקה עוכה חפירה : טו ישעיה כז : טז בראשית כב : יז שם כח : יח שמות לד : יט ש"א טו : כ תהלים קד : כא שם : כב שם : כג ב"ק ס : *יחזקאל כא : **ישעיה נז : כד ישעיה כו : כה דברים לב : כו בצוותא נתכרה : כז מכילתא : כח ירמיה ה : כט ישעיה נט : ל שמות ו : לא שם טז : לב שם : לג ויקרא י : לד שמות כט : לה דברים יא : לו שמות כג : לז דברים יב : לח שמות לד : לט דברים טו : מ שם ז : מא דברים כו : מב שם : מג שם : מד שם כח : מה ישעיה א : מו דברים לב : מז ישעיה מ : מח דברים לב : מט ישעיה א : נ ויקרא כו : נא ישעיה כה : נב דברים לב : נג ישעיה נח : נד דברים לב : נה יחזקאל כא ולט : נו דברים לג : נז מיכה ד : נח ויקרא כו : נט עובדיה : ס במדבר כד : סא בראשית כא : סב שם יז : סג שם כא : סד שם טו : סה יואל ד : סו בראשית ט : סז דברים יז : סח שמות יד : סט ישעיה יא : ע ויקרא כו : עא מ"א יא : עב דברים ז : עג מ"א ח : עד ויקרא טז : עה מלאכי ג : עו שמות יט : עז ישעיה מג : עח דברים כח : עט ישעיה סו : פ דברים כט : פא שמות יג : פב יחזקאל טז : פג שמות א : פד זבחים ב וז : פה דברים טז : פו ויקרא ז : פז שם :

זית רענן (צב) כמות שהוא, פי' כלא בעלים : (צג) מצוה שישחטנו לשמו , פי' דקי"ל מצוה לשחוט לשמו דלא גרע משאר קרבנות והכא הדר וכתב משכו וקחו וגו' ושחטו לפסול : (צד) כל הלקיחות, פי' כגון בפרה אדומה ובמצורע ובלולב : (צה) שם לווי, פי' שם כנוי שאינו קרוי אזוב סתם : (*) ואומר מה רבו מעשיך ה' כלם בחכמה עשית, שהקב"ה עשה זה בכוונה לתת לזה גבולו יום ולזה לילה : (צו) ואינו נוהג ביום ובלילה, דקרבנות אינן אלא ביום : (צז) אבל לא הנשים, דהנשים פסולין לזריקה כדאי' בקדושין פ"ק : (*) והיכן דבר והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו . מכאן קשה על מה שפירש"י ריש ביצה דיליף רבה והיה ביום הששי והכינו חול מכין לשבת ואין יום טוב מכין לשבת ופירש"י דלגופיה לא אצטריך שיכינו ביום הששי : (צח) והיכן דבר את ה' האמרת היום, פי' כשם שהמקום דבר לך את ה' האמרת היום שאתה אוהב אותו כך הוא אוהב אותך : (*) אני אמית ואחיה, ולא כתיב פעם שניה ואמית ש"מ שלא ימותו עוד : (צט) כל הנקרא בשמי והיכן דבר , כלומר היכן מצינו שנקרא אדם בשמו של הקב"ה : (ק) וגם מהם אקח לכהנים , פי' אע"פ שיש מהם שבאו מפסול משפחה מ"מ אקח מהם לכהנים והיכן דבר הנסתרות לה' אלהינו שאין ה' מגלה משפחות כדאיתא בקדושין פ"ד : (קא) שסוף עתידה תורה להשתכח, שלא ידעו מה העבודה למה עושים הפסח : (קב) למה השתחוו . פי' דהא עתה לא אמר להם משה שום הבטחה רק שצוה אותם על מצות הפסח :

שנוי קדש בין שנוי בעלים למצוה. אף כל בין שנוי קדש בין שנוי בעלים בעינן למצוה. וכשלמים מה שלמים לא חלקת בהן בין זביחה לשאר עבודות למצוה. אף פסח לא תחלוק בו בין זביחה לשאר עבודות לעכב. ואלא הוא למה לי. לכדתניא [פח]כל מקום שנאמר הוא בזביחה אינו אלא לעכב. אבל אשם לא נאמר בו הוא אלא לאחר הקטרת אימורין הוא עצמו שלא הוקטרו אימוריו כשר:

[פט]רבן גמליאל אומר כל מי שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו. אלו הן פסח מצה ומרור. פסח על שום מה על שום שפסח הקב"ה על בתי אבותינו במצרים (קג) שנא' ואמרתם זבח פסח וגו'. מרור זה על שום מה על שום שמררו המצריים את חיי אבותינו במצרים שנאמר [צ]וימררו את חייהם בעבודה וכו'. מצה זו על שם שנגאלו שנאמר ויאפו את הבצק וגו'. רבי יוסי הגלילי אומר ראויין היו ישראל כליה במצרים עד שגמר האחרון את פסחו שנאמר ואמרתם זבח פסח וגו' (קד) ללמדך שכל מי שרואה ושומע נסים שעשה הקב"ה לישראל צריך ליתן שבח והודאה שנאמר [צא]ויספר משה לחותנו ויחד יתרו ויאמר יתרו ברוך ה'. וילכו ויעשו בני ישראל ליתן שכר לעשיה ושכר להליכה. ויעשו וכי כבר עשו אלא מכאן שקבלו עליהן לעשות והעלה עליהם המקום כאלו עשו. (קה) כאשר צוה ה' את משה ואת אהרן כן עשו להודיע שבחן של ישראל שכשם שאמר להם משה ואהרן כן עשו. ד"א מה תלמוד לומר כן עשו אלא (קו) משה ואהרן כן עשו: [צב]ויהי בחצי הלילה (קז) יוצרו חלקו. למה נאמר לפי שהוא אומר ויאמר משה כה אמר ה' כחצות הלילה. וכי אפשר לבשר ודם לעמוד על חציו של לילה אלא מכאן יוצרו חלקו. רבי יהודה בן בתירא אומר היודע שעותיו ועתותיו הוא חלקו. רבי אליעזר אומר נאמר כאן לילה (קח) ונאמר להלן לילה מה לילה האמור כאן עד חצות אף לילה האמור להלן עד חצות. וה' הכה שומע אני על ידי מלאך או על ידי שליח ת"ל והכיתי כל בכור לא על ידי מלאך ולא על ידי שליח. וה' הכה כל בכור אפילו ממקומות אחרים. בכורי מצרים שהן במקומות אחרים מנין. ת"ל [צג]למכה מצרים בבכוריהם. בכורי חם פוט כוש ולוד מנין ת"ל [צד]ויך כל בכור במצרים ראשים אונים באהלי חם. מבכור פרעה בא הכתוב ללמדך על פרעה שהוא בכור. או לא בא הכתוב אלא ללמד על בנו שהוא בכור. כשהוא אומר היושב על כסאו הרי בנו אמור הא מה ת"ל מבכור פרעה בא הכתוב ללמד על פרעה שהוא בכור והוא נשתייר מכל הבכורות ועליו הכתוב אומר [צה]ואולם בעבור זאת העמדתיך. בעל צפון נשתייר מכל היראות בשביל לפתות לבן של מצריים. עליו הוא אומר [צו]משגיא לגוים ויאבדם. עד בכור השבי וכי שבויים מה חטאו אלא שלא יהו השבויים אומרים יראתם הביאה עליהן את הפורענות קשה יראתנו שעמדה על עצמה קשה יראתנו שלא שלטה בנו (את) הפורענות. ללמדך שכל גזרות שהיה פרעה גוזר על ישראל היו השבויין שמחין בהן. ועליהן הכתוב אומר [צז]שמח לאיד לא ינקה ואומר [צח]בנפול אויבך אל תשמח וגו'. וכתיב [צט]בן אדם יען אשר אמרה צור על ירושלים האח מהו אומר [ק]הנני עליך צור והעליתי עליך גוים. ולא שבויין בלבד היו אלא אפילו עבדים ושפחות שנאמר עד בכור השפחה. וכל בכור בהמה וכי בהמה מה חטאה אלא שלא יהו המצריים אומרים יראתנו הביאה עלינו את הפורענות קשה יראתנו שעמדה לעצמה ולא שלטה בה הפורענות:

ויקם פרעה לילה (קט) שומע אני בשלש שעות שכן דרך המלכים לעמוד עד שלש שעות ת"ל לילה. אי לילה שומע אני על ידי שרים ושרות. ת"ל הוא וכל עבדיו וכל מצרים. מגיד שהיה פרעה מחזר על כל בתי עבדיו ועל כל בתי מצרים ומעמידן כל אחד ואחד ממקומו. ותהי צעקה גדולה במצרים (קי) כענין שנאמר [והיתה] צעקה גדולה. כי אין בית וגו' רבי נתן אומר וכי לא היה שם בית שלא היה שם בכור. אלא מכיון שהיה [הבכור] לאחר מהן מת היה עושה [קא]איקונין שלו ומעמידה בתוך ביתו ואותו היום נשחקת ונדקת ונזרת. והיה אותו היום קשה בעיניהן כאילו אותו היום קברוהו. ולא עוד אלא שהיו המצריים קוברים בתוך בתיהן והיו הכלבים נכנסין דרך [קב]הכוכין ומחטטין ומוציאין את הבכורות מתוך כוכיהן ומתעתעים בהן וקשה היה בעיניהן כאלו אותו היום קברום: ויקרא למשה ולאהרן לילה מגיד שהיה פרעה מחזר ושואל בכל ארץ מצרים היכן משה שרוי היכן אהרן שרוי. ויאמר קומו צאו א"ל משה מוזהרין אנו שלא לצאת אלא בפרהסיא שנאמר ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר. ד"א ויקרא למשה ולאהרן למה נאמר לפי שהוא אומר ויאמר לו פרעה לך מעלי וגו' ויאמר משה כן דברת יפה דברת בזמנו דברת לא אוסיף עוד ראות פניך אלא וירדו כל עבדיך אלה אלי. שאין ת"ל אלא שסופו עתיד לירד בראשונה אלא שמשה חלק כבוד למלכות. ויקוד העם וישתחוו (כתוב ברמז קע"ח):

[קג]תנו רבנן כל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא היה יום שלא נשבה בו רוח צפונית בחצי הלילה שנאמר ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור. מאי תלמודא הא קמ"ל דעת רצון מילתא היא. [קד]ויקרא למשה ולאהרן לילה ויאמר קומו צאו. היה פרעה הולך בלילה ומסבב בכל שוק ושוק ואומר היכן הוא משה והיכן הוא דר. והיו בניהם של ישראל משחקים בו ואומרים לו פרעה להיכן אתה הולך והוא אומר להם למשה אני מבקש. והם אומרים כאן הוא דר ומשחקים בו עד שעמד עליו. אמר קומו צאו מתוך עמי א"ל משה וכי גנבי אנו הקב"ה אמר לנו לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר. א"ל בבקשה ממך קומו צאו. א"ל משה למה אתה מטריח הרבה. א"ל שאני בכור ומתירא אני שמא אמות. א"ל משה אל תתירא (קיא) לגדולה מזו אתה מתוקן. ולא תאמר שפרעה לבד היה דוחק אלא כל מצרים היו דוחקין שנאמר ותחזק מצרים. א"ל הקב"ה חייכם אין כלכם מתים כאן אלא בים. למה לא מתו כולם במכת בכורות אלא בים. א"ר שמואל בר נחמני בערמה באו מצרים על ישראל אמרו אם משעבדים אנו אותם באש יכול אלהיהן להביא עלינו אש מלמעלה כשם שהביא על הסדומים. אלא נשבע שלא יביא מבול בואו ונשתעבדם במים. א"ל הקב"ה אני נשבעתי שאיני מביא עוד מבול לעולם חייכם אותן האנשים הולכין למבול שנאמר [קה]יגירוהו על ידי חרב אותן האנשים נגררין והולכין מעצמן לים. מנת שועלים יהיו אמר שלמה אחזו לנו שועלים (כתוב ברמז פ"ו): [קו]קומו צאו מלמד שהיה פרעה דופק על פתחן של משה ואהרן א"ל הא שוטה בלילה אנו יוצאין. א"ל קומו צאו. א"ל וכי גנבים אנחנו בבקר אנו יוצאין אמר הרי מתו כל מצרים שנאמר כי אמרו כלנו מתים. א"ל ומבקש אתה לכלות את המכה הזו ממך אמור הרי אתם ברשותכם הרי אתם עבדיו של הקב"ה. התחיל פרעה צוח לשעבר הייתם עבדי אבל עכשיו הרי אתם בני חורין הרי אתם ברשותכם. צריכין אתם להלל להקב"ה שאתם עבדיו שנאמר [קז]הללויה הללו עבדי ה'. גם אתה תתן בידנו (כתוב ברמז צ"ב). [קח]קומו צאו אני אמרתי מי ומי ההולכים ואתם אומרים בנערינו ובזקנינו וגו'. קומו צאו אני אמרתי צאנכם ובקרכם יוצג ואתם אומרים וגם מקננו ילך עמנו. גם צאנכם גם בקרכם קחו אתה אומר גם אתה תתן בידנו קחו מה שדברתם ולכו. וברכתם גם אותי התפללו עלי כדי שתכלה ממנו הפורענות. ותחזק מצרים על העם מגיד שהיו מבהילין אותן וטורדין אותן לצאת. כי אמרו כלנו מתים אמרו לא כגזרת משה, משה אמר ומת כל בכור והיו סבורין מי שיש לו ארבעה או חמשה בנים לאחד מהן לא היה אחד מת אלא הבכור שבהן. והן לא היו יודעין שנשיהן חשודות על העריות והיו כולן בכורות מרווקים אחרים. הן עשו בסתר והמקום פרסמן בגלוי. והרי דברים ק"ו ומה אם מדת פורענות המעוטה העושה בסתר המקום מפרסמו בגלוי ק"ו למדת טובה המרובה:

וישא העם את בצקו טרם יחמץ מגיד שלשו את העיסה ולא הספיקו לחמצה עד שנגאלו. וכן אתה מוצא לעתיד לבא מהו אומר [קט]ישבות מעיר מלוש בצק עד חמצתו. משארותם אלו שיירי מצה ומרור. או אינו אלא שיירי פסחים. כשהוא אומר ולא תותירו ממנו עד בקר הרי שיירי פסחים אמורים. הא מה ת"ל משארותם אלו שיירי מצה ומרור. צרורות בשמלותם ר' נתן אומר וכי לא היה שם בהמה והלא כבר נאמר וגם ערב רב עלה אתם וגו' ומה ת"ל צרורות בשמלותם על שכמם. אלא שהיו ישראל (קיב) מחבבין את המצות. ובני ישראל עשו כדבר משה (קיג) וכי מה א"ל משה לישראל במצרים הרי הוא אומר דבר נא באזני העם וכן עשו בני ישראל.

וישאלו

מס"ק ובמ"ק פח ע"ש בכ"מ : פט פסחים קטז : צ שמות א : צא שם יח : צב מכילתא : צג תהלים קלו : צד שם עח : צה שמות ט : צו איוב יב : צז משלי יז : צח שם כד : צט יחזקאל כו : ק שם : קא איקונין דמות : קב הכוכין המערות : קג יבמות עב : קד תנחומא : קה תהלים סג : קו סוהר טוב : קז תהלים קיג : קח מכילתא : קט סוטה ו :

זית רענן (קג) שנאמר ואמרתם זבח פסח וגו' ואת בתינו הציל, משמע שאלמלא זכות הפסח לא היה נצול : (קד) ללמדך שכל מי שרואה וכו', מדכתיב ויקדו וישתחוו : (קה) כאשר צוה וגו' להודיע שבחן, דהיה להם לירא ממצרים שלא יהרגום : (קו) משה ואהרן כן עשו, דסד"א כיון שלא היו משועבדים במצרים אין צריך לשחיטת הפסח : (קז) יוצרו חלקו, שבן אדם אינו יכול להעיד שהוא ממש בחצי הלילה רק הקב"ה : (קח) ונאמר להלן לילה, ואכלו את הבשר בלילה הזה : (קט) שומע אני בג' שעות, פי' אלו לא כתיב לילה ה"א שקם בג' שעות. שרים ושרות פי' מיני זמרים. ת"ל הוא וכל עבדיו משמע שקם הוא תחלה ואחר כך עבדיו המשורתים : (קי) כענין שנאמר והיתה צעקה גדולה וגו', פי' דהפסוק אמר משה כן היה : (קיא) לגדולה מזו אתה מתוקן, פירוש לטבוע בים סוף : (קיב) מחבבין את המצות, וא"ת כיון דעברה לילה הראשונה כבר עברה מצות מצה ומרור, כ"מ שיורי מצה הם : (קיג) וכי מה אמר משה לישראל, פי' דלא מצינו שאמר משה לישראל שישאלו ממצרים ומשני הרי אומר דבר נא וגו' וישאלו וכיון שהקב"ה צוה למשה לאמר להם מסתמא צוה משה להם שישאילום :

וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות שאין ת"ל שמלות אלא מכאן שהכסות היתה חביבה עליהן יותר מן הכסף ומן הזהב אחרון א"רון חביב: וה' נתן את חן העם וגו' וישאילום כמשמעו לא הספיק לומר השאילני עד שהוא מוציא ונותן לו דברי ר' ישמעאל. ר' יוסי הגלילי אומר האמינו בהם משלשת ימי אפלה שהיו אומרים ומה אם בשעה שהיינו באפלה והן באורה לא נחשדו ועכשיו הן נחשדין. ר"א אומר רוח הקודש שרתה עליהן והיה אומר לו השאילני כליך הכונה לך במקום פלוני והלה מוציא ונותן לו. ואין חן אלא רוח הקדש שנאמר [א]ושפכתי על בית דוד רוח חן ותחנונים. ר' נתן אומר א"צ לומר וישאילום אלא מה שלא שאלו היו משאילין אותן. וכך היה אומר תן לי חפץ פלוני והיה אומר להם טול לך זה ואחר כיוצא בו. וינצלו את מצרים מגיד שהעבודה זרה שלהם נתכה ובטלה וחוזרת לכתחלה ומנין שבזת הים גדולה מבזת מצרים שנאמר ותרבי ותגדלי ותבואי בעדי עדיים. עדי זו בזת מצרים. עדיים זו בזת הים. [ב]כנפי יונה נחפה בכסף זו בזת מצרים. ואברותיה בירקרק חרוץ זו בזת הים. [ג]תורי זהב נעשה לך זו בזת הים. עם נקודות הכסף זו בזת מצרים:

[ג]וישאילום מלמד שהשאילום בעל כרחם. איכא דאמרי בעל כרחייהו דמצריים דכתיב [ד]ונות בית תחלק שלל. ואיכא דאמרי בעל כרחייהו דישראל משום טרחא. וינצלו את מצרים א"ר אסי שעשאוה כמצולה שאין בה דגים. ר' שמעון בן לקיש אמר כמצודה שאין בה דגן (כתוב ברמז ק"י וברמז קנ"ד):

[ה]ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה מרעמסס לסכות מהלך ארבעים פרסה הולך קולו של משה מהלך ארבעים פרסה ואל תתמה הרי הוא אומר [ו]ויאמר ה' אל משה ואל אהרן קחו לכם מלא חפניכם וגו' והיה לאבק על כל ארץ מצרים והרי דברים קל וחומר [ומה אם אבק שאין דרכו להלך הלך מהלך ארבעים פרסה ק"ו] לקול שדרכו להלך כהרף עין. נסעו בני ישראל מרעמסס לסכות לקיים מה שנאמר [ז]ואשא אתכם על כנפי נשרים:

רט סכתה סכות ממש היו שנאמר [ח]ויעקב נסע סכותה דברי ר' אליעזר. וחכמים אומרים אין סכות אלא מקום שנאמר [ט]ויסעו מסכות ויחנו באתם מה אתם מקום אף סכות מקום. ר' עקיבא אומר אין סכות אלא ענני כבוד שנאמר [י]כי על כל כבוד חופה. ואין לי אלא לשעבר לעתיד לבא מנין. [יא]וסוכה תהיה לצל יומם (קיד) [יב]ופדויי ה' ישובון וגו'. ר' נחמיה אומר סכותה לפי שצריך למ"ד בתחלתו ניתן לו ה"א בסופו. כשש מאות אלף רגלי כששים רבוא דברי ר' ישמעאל שנאמר [יג]הנה מטתו שלשלמה הנה מטתו של מי שאמר והיה העולם ששים רבוא גבורים מגבורי ישראל, כלם אחוזי חרב. [יד]על כן יאמר בספר מלחמות ה' וכתיב [טו]יעלזו חסידים בכבוד, רוממות אל בגרונם, לעשות נקמה בגוים, לאסור מלכיהם בזקים. לבד מטף לבד מנשים (טף) וקטנים. ר' יונתן אומר מאה וששים רבוא לבד מטף (ונשים) לבד מנשים טף וזקנים. וגם ערב רב עלה אתם מאה ועשרים רבוא דברי רבי ישמעאל. ר' עקיבא אומר מאתים וארבעים רבוא. ר' יונתן אומר שלש מאות וששים רבוא. וצאן ובקר מקנה כבד מאד עליהם אמר הקב"ה לאברהם אבינו [טז]ואחרי כן יצאו ברכוש גדול עם יציאתם ממצרים אני ממלאם כסף וזהב: **ויאפו** את הבצק מגיד שלשו את העיסה ולא הספיקו לחמצה עד שנגאלו. וכן אתה מוצא לעתיד לבא מהו אומר [יז]ישבות מעיר מלוש בצק עד חמצתו. עוגות מצות אין עוגות אלא חררה שנאמר [יח]ועגת שעורים תאכלנה ואומר [יט]עשי לי משם עוגה קטנה. (קטו) נס גדול נעשה להם בחררה שהיו אוכלין ממנה שלשים יום עד שירד להם המן. כי גורשו ממצרים שומע אני מאליהם ת"ל ולא יכלו להתמהמה עד שנגאלו. וגם צדה לא עשו להם להודיע שבחן של ישראל שלא אמרו למשה היאך אנו יוצאין למדבר ואין בידינו מחיה לדרך אלא האמינו והלכו אחרי משה. עליהם מפורש בקבלה [כ]הלוך וקראת באזני ירושלים וגו'. מה שכר נטלו על כך [כא]קדש ישראל לה' וגו':

רי ומושב בני ישראל כתוב אחד אומר שלשים שנה וארבע מאות שנה וכתוב אחד אומר [כב]ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה כיצד יתקיימו שני כתובים הללו. שלשים שנה עד שלא נולד יצחק נגזרה גזרה בין הבתרים. רבי אומר כתוב אחד אומר ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה וכתוב אחד אומר [כג]ודור רביעי ישובו הנה כיצד יתקיימו שני כתובים הללו. אם יעשו תשובה (קטז) גואלם אני לדורות ואם לאו גואלם אני לשנים. ומושב בני ישראל (כתוב ברמז ז). ויהי מקץ שלשים שנה וגו' מגיד שכיון שהגיע הקץ לא עכבן המקום כהרף עין. בט"ו בניסן נדבר עם אברהם בין הבתרים. בט"ו בניסן באו מלאכי השרת אצל אברהם אבינו לבשרו. בט"ו בניסן נולד יצחק שנאמר ויהי מקץ קץ אחד לכולן. וכן הוא אומר ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה'. וכן אתה מוצא שכל זמן שישראל משועבדים שכינה משועבדת עמהן שנאמר [כד]ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו וגו'. וכשנגאלו מה הוא אומר [כה]וכעצם השמים לטהר ואומר [כו]בכל צרתם לו צר. אין לי אלא צרת צבור צרת יחיד מנין ת"ל [כז]יקראני ואענהו וגו' ואומר [כח]ויקח אדוני יוסף אותו ומהו אומר [כט]ויהי ה' את יוסף ויט אליו חסד. וכן הוא אומר [ל]מפני עמך אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו. רבי עקיבא אומר אילולי הדבר כתוב אי אפשר לאמרו כביכול אמרו ישראל לפני המקום עצמך פדית. וכן אתה מוצא שכל מקום שגלו ישראל כביכול שכינה גלתה עמהם. גלו למצרים שכינה עמהם שנאמר [לא]הנגלה נגליתי אל בית אביך וגו'. גלו לבבל שכינה עמהם שנאמר [לב]למענכם שולחתי בבלה. גלו לעילם שכינה עמהם שנאמר [לג]ושמתי כסאי בעילם. גלו לאדום שכינה עמהם שנאמר [לד]מי זה בא מאדום. וכשהם חוזרין שכינה חוזרת עמהם שנאמר [לה]ושב ה' את שבותך (קיז) אינו אומר אלא ושב ה' אלהיך. ואומר [לו]אתי מלבנון כלה וכי מלבנון היא באה והלא ללבנון היא עולה מה ת"ל אתי מלבנון אלא כביכול אני ואת עולין מלבנון: ליל שמורים הוא לה' בו נגאלו בו עתידין להגאל דברי רבי יהושע שנאמר הוא הלילה הזה לה'. ר"א אומר בו נגאל אבל לעתיד לבא אין נגאלין אלא בתשרי שנאמר [לז]תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו מפני מה (קיח) כי חק לישראל הוא. ומה ת"ל הלילה הזה לה' אלא הוא הלילה שאמר הקב"ה לאברהם בלילה הזה אני גואל את בניך. וכשהגיע הקץ לא עכבן אפילו כהרף עין: שמורים לכל בני ישראל לדורותם מגיד שכל ישראל (קיט) צריכין להשתמר בו: [לח]רבי אליעזר אומר בניסן נגאלו בתשרי עתידין להגאל דכתיב תקעו בחדש שופר וכתיב [לט]והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול. רבי יהושע אומר בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל מאי טעמא ליל שמורים הוא לה' לילה המשומר ובא מששת ימי בראשית. ואידך לילה המשומר ובא מן המזיקין. [מ]תנן התם לא יפחתו לו מארבע כוסות והיכי קיימי רבנן ומתקני מילתא דאתי בה לידי סכנא והתניא לא יאכל תרי ולא ישתה תרי. אמר רב נחמן בר יצחק אמר קרא ליל שמורים הוא לה' לילה המשומר ובא מן המזיקין:

ריא [מא]ויאמר ה' אל משה ואל אהרן זאת חקת הפסח יש פרשה שהוא כולל בתחלה ופורט בסוף פורט בתחלה וכולל בסוף. [מב]ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש פרט. אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל כלל. [מג]זאת חקת התורה כלל. ויקחו אליך פרה אדומה פרט. זאת חקת הפסח כלל. כל בן נכר לא יאכל בו פרט. (פרט ו) כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט. זאת חקת הפסח בפסח מצרים ובפסח דורות הכתוב מדבר דברי ר' יאשיה. ר' יונתן אמר בפסח מצרים הכתוב מדבר. אין לי אלא פסח מצרים בפסח דורות מנין. [מד]ת"ל ככל חקותיו וככל משפטיו תעשו אותו. נם לו רבי יאשיה אחד זה ואחד זה בפסח מצרים ובפסח דורות הכתוב מדבר. ומה ת"ל ככל חקותיו וככל משפטיו תעשו. אלא בא הכתוב ללמד בו (קכ) דברים המחוסרין בו. איסי בן עקביא אומר חוקה האמורה בפסח (קכא) אינה אלא גופו. וכל בן נכר לא יאכל בו אחד ישראל מומר ואחד גוי במשמע. שנאמר [מה]כה אמר אדני אלהים כל בן נכר ערל לב וערל בשר לא יבוא אל מקדשי. [מו]וכל ערל לא יאכל בו וכל בן נכר לא יאכל בו משמדות פסולות בפסח ואין משמדות פסולות בתרומה. ואצטריך דאי כתב רחמנא ערל משום דלית ליה מילה אבל בן נכר דאית ליה מילה אימא לא

כמ"ק ובמ"ק קי' זכריה יב: א תהלים סח: ב שיר א: ג ברכות ט: ד תהלים סח: ה מכילתא: ו שמות ט: ז שם יט: ח בראשית לג: ט במדבר לג: י ישעיה ד: יא שם: יב שם לה: יג שיר ג: יד במדבר כא: טו תהלים קמט: טז בראשית טו: יז הושע ז: יח יחזקאל ד: יט מ"א יז: כ ירמיה ב: כא שם: כב בראשית טו: כג שם: כד שמות כד: כה שם: כו ישעיה סג: כז תהלים צא: כח בראשית לט: כט שם: ל ש"ב ז: לא שמואל א ב: לב ישעיה מג: לג ירמיה מט: לד ישעיה סג: לה דברים ל: לו שיר ד: לז תהלים פא: לח ר"ה יא: לט ישעיה כז: מ פסחים קט: מא מכילתא: מב שמות יט: מג במדבר יט: מד במדבר ט: מה יחזקאל מד: מו פסחים נו:

זית רענן (קיד) ופדויי ה' ישובון וגו' ושמחת עולם על ראשם היינו סוכה שעל ראשם: (קטו) נס גדול, שדרך החררה הזאת כשהיא יום או יומים נתקשה ואינה ראויה לאכילה: (קטז) גואלם אני לדורות, פי' ולא יהי' שם רק ד' דורות כמ"ש רש"י בפרשת לך לך ועיין בעדיות ספ"ב: (קיז) צ"ל והשיב אינו אומר אלא ושב ועיין ברש"י פרשת נצבים: (קיח) כי חק לישראל הוא, שעתידין להגאל בו ויתקע ה' בשופר גדול כדאי' פ"ק דר"ה: (קיט) צריכין להשתמר בו, הלשון מגומגם ופירושו ששמורין מן המזיקים, [א"נ] כיון שמשה הזהירן שלא יצאו איש מפתח ביתו א"כ הי"ק שהשם יתב' צריך לשמור לכל ישראל בלילה הזה: (קכ) דברים המחוסרין בו, שלא נאמר כאן ונאמר לעיל בפסח מצרים: (קכא) אינה אלא גופו, פי' שה תמים זכר בן שנה ואיסי ס"ל ג"כ כר' יאשיה:

לא . ואי אשמעינן בן נכר משום דאין לבו לשמים אבל ערל דלבו לשמים אימא לא צריכא . תושב ושכיר לא יאכל בו , בו אינו אוכל אבל אוכל במצה ומרור . ומלתה אותו אז יאכל בו , בו מילת זכריו ועבדיו מעכבת ואין מילת זכריו ועבדיו מעכבת בתרומה . ועצם לא תשברו בו , בו בכשר ולא בפסול . [מז]וכל עבד איש אין לי אלא עבד איש עבד אשה וקטן מנין ת"ל מקנת כסף מכל מקום . [מח]אמר שמואל המפקיר עבדו יצא לחרות ואינו צריך גט שחרור שנאמר וכל עבד איש מקנת כסף . עבד איש ולא עבד אשה . אלא עבד שיש לרבו רשות עליו קרוי עבד שאין לרבו רשות עליו אין קרוי עבד : [מט]ומלתה אותו אז יאכל בו מגיד שמילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח אין לי אלא מילת עבדיו (קכב) מילת זכריו מנין הרי אתה דן נאמר כאן אז ונאמר להלן אז מה להלן מילת זכריו אף כאן מילת זכריו . מה כאן מילת עבדיו אף להלן מילת עבדיו דברי רבי אליעזר . רבי ישמעאל אומר אין מילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח ומה ת"ל ומלתה אותו אז יאכל בו . אלא הרי שהיו לפניו עבדיו ערלים מנין שאם רצה למוהלן ולהאכילן בפסח שהוא רשאי ת"ל ומלתה אותו אז יאכל בו . מצינו שהוא רשאי לקיים לו עבדים ערלים שנאמר [נ]וינפש בן אמתך . רבי אליעזר אומר אינו רשאי לקיים לו עבדים ערלים שנאמר ומלתה אותו . א"כ מה ת"ל וינפש בן אמתך אלא שלקחו רבו מערב שבת עם חשכה ולא הספיק למוהלו עד שחשכה לכך נאמר וינפש בן אמתך והגר . דבר אחר ומלתה אותו אז יאכל בו למה נאמר להביא את שנתקיימה בו מצות מילה [אפילו] שעה אחת אע"פ שחזר הבשר וחפה את העטרה אינו מעכבו מלאכול לא בפסח ולא בתרומה. ועל זה נמנו רבותינו בלוד ואמרו (קכג) אינו חוצץ לטומאה : תושב ושכיר לא יאכל בו תושב זה גר תושב שכיר זה הגוי .

רבי אליעזר אומר תושב ושכיר לא יאכל בו למה נאמר . לדון מן הפסח על התרומה לפסול בה את הערל . עד שלא יאמר יש לי בדין . מה אם (קכד) פסח הקל פסל בו את הערל תרומה המורה אינו דין שיפסול בה את הערל . לא אם אמרת בפסח (קכה) שמיעט הכתוב זמן אכילתו לאוכלין . לפיכך פסל בו את הערל . תאמר בתרומה שריבה הכתוב זמן אכילתה לאוכליה (אינו) דין שלא יפסול בה את הערל . ת"ל [תושב ושכיר בפסח] תושב ושכיר בתרומה מופנה להקיש ולדון גזרה שוה . מה תושב ושכיר האמור בפסח פסל בו את הערל . אף שכיר ותושב האמור בתרומה פסל בו את הערל . רבי יצחק אומר תושב ושכיר לא יאכל בו למה נאמר והלא כבר נאמר כל בן נכר לא יאכל בו . אבל אם היה ערבי מהול וגבעוני מהול שומע אני יהא כשר לאכול בפסח ת"ל תושב ושכיר לא יאכל בו :

ריב [נא]תניא רבי אליעזר אומר מנין לערל שאינו אוכל בתרומה . נאמר תושב ושכיר בפסח ונאמר תושב ושכיר בתרומה . מה תושב ושכיר האמור בפסח ערל אסור בו אף תושב ושכיר האמור בתרומה ערל אסור בו . רבי עקיבא אומר אינו צריך הרי הוא אומר איש איש לרבות הערל . אמר מר רבי אליעזר אומר נאמר תושב ושכיר מופנה דאי לא מופנה איכא למיפרך מה לפסח שכן חייב עליו משום פגול נותר וטמא . מאי אפנויי מופנה אי מופנה דתרומה מצריך צריכי . דתניא תושב זה קנוי קנין עולם . שכיר זה קנוי קנין שנים . ויאמר תושב ואל יאמר שכיר ואני אומר קנוי קנין עולם אינו אוכל קנוי קנין שנים לא כל שכן . אילו כן הייתי אומר תושב זה קנוי קנין שנים אבל קנוי קנין עולם אוכל . בא שכיר ולמד על תושב שאע"פ שקנוי קנין עולם אינו אוכל . אלא דפסח מופנה . האי תושב ושכיר דכתב רחמנא בפסח מאי ניהו אילימא תושב ושכיר ממש . משום דהוה ליה תושב ושכיר איפטר ליה מפסח . והא קיימא לן גבי תרומה דלא אכיל אלמא לא קני ליה רביה וכו' . אלא לאו מופנה . ואכתי מופנה מצד אחד הוא ושמעינן ליה לרבי אליעזר דלמדין ומשיבין כיון דלגופיה לא צריך שדי חד אלמד וחד אמלמד והוה ליה ג"ש מופנה משני צדדין . אי מה פסח אונן אסור אף תרומה אונן אסור . אמר קרא זר וכל זר זרות אמרתי לך ולא אנינות . אימא ולא ערלות הא כתיב תושב ושכיר . ומה ראית [מסתברא] ערלות הוה ליה לרבויי שכן מתוסר מעשה ומעשה בגופו וענוש כרת וישנו לפני הדבור ומילת זכריו ועבדיו מעכבת אותו . אדרבא אנינות הוה ליה לרבויי שכן ישנו בכל שעה ונוהגת באנשים ובנשים ואין בידו לתקן עצמו . הנך נפישן . רבא אמר בלא הנך נפישן נמי לא מצית אמרת . שבקינן ערלות דכתב בגופיה וילפינן אנינות מפסח דפסח גופיה ממעשר גמר . אי מה פסח מילת זכריו ועבדיו מעכבת אף תרומה מילת זכריו ועבדיו מעכבת . אמר קרא ומלתה אותו אז יאכל בו מילת זכריו ועבדיו מעכבת [מלאכול פסח] ואין מילת זכריו ועבדיו מעכבת אותו בתרומה אי הכי אימא ערל לא יאכל בו בו אינו אוכל אבל אוכל בתרומה הא כתיב תושב ושכיר . ומה ראית מסתברא ערלות הוה ליה לרבויי שכן מעשה בגופו וענוש כרת . אדרבא מילת זכריו ועבדיו הוה ליה לרבויי שכן ישנו בכל שעה . הנך נפישן . רבא אמר בלא הנך נפישן לא מצית אמרת מי איכא מידי דערלות דגופיה לא מעכבא וערלות דאחריני מעכבא . ורבי עקיבא האי תושב ושכיר מאי עביד ליה לאתויי גר שמל ולא טבל וקטן שנולד כשהוא מהול . וקסבר צריך להטיף ממנו דם ברית . ורבי אליעזר האי איש איש מאי עביד ליה דברה תורה כלשון בני אדם . השתא דאמרת בו לדרשא כל ערל לא יאכל בו וכל בן נכר לא יאכל בו למה לי . בו משמדות פוסלת ואין משמדות פוסלת במעשר . כל ערל לא יאכל בו בו אינו אוכל אבל אוכל הוא במצה ומרור . אין לי אלא מילת זכריו בשעת עשיה ועבדיו בשעת אכילה מנין ליתן את האמור של זה בזה ושל זה בזה ת"ל אז אז לג"ש : (קכו) [נב]בבית אחד יאכל בחבורה אחת הכתוב מדבר . או אינו בבית אחד כמשמעו כשהוא אומר על הבתים אשר יאכלו אותו בהם הא למדנו שהוא נאכל בבתים הרבה . הא מה ת"ל בבית אחד יאכל בחבורה אחת הכתוב מדבר . מכאן אמרו הפסח נאכל בשני מקומות ואין הפסח נאכל בשתי חבורות . רבי שמעון בן יוחאי אומר בשני מקומות כיצד . היו בתוך הבית ובקעה עליהם הקורה יוצאין לחצר . היו בחצר וירדו עליהם גשמים ונכנסין בבית נמצא אוכלין אותו בשני מקומות . לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה חוץ לחבורה הא אם הוציא עבר על המצוה . שומע אני יהא כשר והדין נותן הואיל ושלמים קדשים קלים ופסח קדשים קלים אם למדת על שלמים שאם (קכז) הוציאן לחוץ פסלן אף הפסח (קכח) אם הוציאו לחוץ פסלו . הא מה ת"ל לא תוציא חוץ לחבורה . לא תוציא מן הבית בבשר הכתוב מדבר . אתה אומר בבשר או אינו אחד בשר ואחד עצם פסל ת"ל לא תוציא מן הבית מן הבשר בבשר הכתוב מדבר (כתוב ברמז תרמ"א וברמז תמ"ג) . ועצם לא תשברו בו (קכט) למה נאמר והלא כבר נאמר ואכלו את הבשר הבשר שחוץ לעצם או [אינו] בשר שבתוך העצם ומה אני מקיים ועצם לא תשברו בו עצם שאין בו בשר (או עצם שיש בו בשר) ת"ל ועצם לא תשברו בו בין שיש בו בשר בין שאין בו בשר . בו ולא בשאר כל הקדשים . שהיה בדין ומה אם פסח הקל הרי הוא עובר עליו משום בל תשבור . (קל) קדשים חמורים אינו דין שיעבור עליו הא מה ת"ל בו בו ולא בשאר קדשים . [נג]השובר את העצם בפסח טהור סופג את הארבעים אבל המותיר בטהור והשובר בטמא אינו עובר מנלן אמר קרא ועצם לא תשברו בו בו בכשר ולא בפסול . מותיר בטהור מנלן דתניא ולא תותירו ממנו עד בוקר בא הכתוב ליתן עשה אחר לא תעשה וכו' . ת"ר ועצם לא תשברו בו אחד עצם שיש בו מוח ואחד עצם שאין בו מוח . ומה אני מקיים ואכלו את הבשר בבשר שעל גבי העצם . או אינו אלא בבשר שבתוך העצם ומה אני מקיים ועצם לא תשברו בו בעצמות שאין בהן מוח אבל בעצמות שיש בהן מוח שובר ואוכל . (קלא) ואל תתמה שהרי יבא עשה וידחה את לא תעשה . [נד]רבא אמר אין עשה דוחה את לא תעשה שבמקדש כשהוא אומר ועצם לא תשברו בו בפסח שני שאין ת"ל שהרי כבר נאמר ככל חקת הפסח יעשו אותו הוי אומר אחד עצם שיש בו מוח ואחד עצם שאין בו מוח . לא תוציא מן הבית אין לי אלא מבית לבית . מחבורה לחבורה מנין . ת"ל מן הבשר חוצה לאכילתו . [נה]א"ר אמי המוציא בשר פסח מחבורה לחבורה אינו חייב עד שיניח הוצאה כתיב ביה כשבת . תניא על הבתים אשר יאכלו אותו בהן מלמד שהפסח נאכל בשתי חבורות . יכול שהאוכל אוכל בשני מקומות ת"ל בבית אחד יאכל מכאן אמרו השמש שאכל כזית (בשר הנותר) [בצד התנור] רצו בני חבורה לעשות עמו טובה

באין

ממ"ק ובמ"ק מז כתוב ברמז פתקכ"ס , מכילתא : מח יבמות מח : מט מכילתא : נ שמות כג : נב יבמות ע : נג מכילתא : נד פסחים פג : נה זבחים נז ; נו פסחים פה :

זית רענן (קכב) מילת זכריו מנין , פי' דכתיב המול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו א"כ מנ"ל דאסור לאכול : (קכג) אינו חוצץ לטומאה , פי' שאם נגע בראש הערלה בשרץ הוי כאלו נגע בגופו ולא אמרי' כל העומד לחתוך כחתוך דמי : (קכד) פסח הקל , שמותר לזרים משא"כ תרומה : (קכה) שמיעט הכתוב , שאין נאכל אלא בלילה : (קכו) בבית א' וכו' בחבורה א' שלא יחלקו לב' חבורות : (קכז) הוציאן לחוץ . פי' חוץ לירושלים : (קכח) אם הוציאו לחוץ פסלו , שקדשים נפסלין ביוצא : (קכט) למה נאמר כו' , פי' למה נאמר בפסח שני ועצם לא תשברו : (קל) קדשים חמורים , כגון קדשי קדשים שאסורים לזרים (קלא) ואל תתמה כו' לי"ת כשהוא אומר וכו' שאין בו מוח רבא אמר וכו' כצ"ל :

באין ווושבין בצרו דברי רבי יהודה . רבי ישמעאל אומר בתים אשר יאכלו אותו בהן מלמד שהאוכלו אוכל בשני מקומות . יכול יהא נאכל בשתי חבורות ת"ל בבית אחד יאכל . מר סבר יש אם למקרא ומר סבר יש אם למסורת . יכול יהא עיקרו של פסח נאכל בשתי חבורות ת"ל בבית אחד יאכל . [נו]כל עדת ישראל יעשו אותו למה נאמר . לפי שהוא אומר משכו וקחו לכם צאן . כשם שפסח מצרים אינו כשר אלא למשפחות כך פסח דורות לא יהא כשר אלא למשפחה ת"ל כל עדת ישראל יעשו אותו מגיד שפסח נאכל בערבוביא : וכי יגור אתך גר ועשה פסח שומע אני כיון שנתגייר יעשה פסח מיד ת"ל והיה כאזרח הארץ . מה אזרח בארבעה עשר אף הגר בארבעה עשר . רבי שמעון בן אלעזר אומר הרי שנתגייר בין שני פסחים שומע אני יעשה פסח שני . ת"ל והיה כאזרח הארץ . (קלב) מה אזרח הארץ שלא עשה את הראשון יעשה את השני וכו' . המול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו מגיד שמילת זכריו מעכבתו מלאכול בפסח . אין לי אלא מילת זכריו מילת עבדיו מנין . הרי אתה דן נאמר כאן אז ונאמר להלן אז מה להלן מילת עבדיו אף כאן מילת עבדיו . ומה (כאן) [להלן] (קלג) מילת זכריו אף כאן מילת זכריו . (קלד) דברי ר' ישמעאל . ר"ע אומר אין מילת זכריו מעכבתו מלאכול בפסח . ומה ת"ל המול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו . אלא שאם היו לפניו שתי מצות מצות פסח ומצות מילה איני יודע איזה יקדים כשהוא אומר המול לו כל זכר הקדים מצות מילה למצות הפסח . (קלה) ר' נתן אומר אין ת"ל המול לו כל זכר אלא להביא את העבד שטבל לפני רבו שיצא בן חורין . [נח]מעשה בבלוריא שטבלו מקצת שפחותיה לפניה ומקצת לאחריה ובא מעשה לפני חכמים ואמרו את שטבלו לפניה בנות חורין ולאחריה משועבדות . אעפ"כ היו משמשות אותה עד יום מותה . תנא דבי אליהו פעם אחת הייתי עובר ממקום למקום מצאני זקן אחד אמר לי יש אומות העולם לימות המשיח אמרתי לו בני כל גוי וכל ממלכה שענו את ישראל ולחצו אותם רואין בטובתן של ישראל והוורין ושבין לעפרן ושוב אינן חיים לעולם שנאמר [נט]רשע יראה וכעס וגו' . וכל גוי וכל ממלכה שלא ענו את ישראל ולא לחצו אותם באין לימות המשיח שנא' [ס]ועמדו זרים וגו' ואתם כהני ה' תקראו . ואומר [סא]ולעבדיו יקרא שם אחר אלו הכשרים שבאומות . אמר לי ר' תאמר הואיל והן באין לימות המשיח כו' . [סב]וכל ערל לא יאכל בו יכול יפסול בני חבורה הבאים עמו . ודין הוא הואיל וטומאה פוסלת וערלה פוסלת . מה טומאה לא עשה בה מקצת טומאה ככל טומאה . אף ערלה לא עשה בו מקצת ערלה ככל ערלה . או כלך לדרך זו הואיל וערלה פוסלת חמץ פוסל מה זמן עשה בו מקצת זמן ככל זמן אף ערלה עשה בו מקצת ערלה ככל ערלה . נראה למי דומה דנין דבר שאינו נוהג בכל הזבחים וכו' . או כלך לדרך זו . או דנין דבר שלא הותר מכללו מדבר שלא הותר מכללו ואל יוכיח טומאה שהותרה מכללה תלמוד לומר וכל ערל איכא כולה ערלה פסולה מקצתה לא פסולה . וכ"ת לזריקה דכולה ערלה פסלה אבל בזריקה לא דקא סבר רבה שחטו למולין שיתכפרו בו ערלים כשר דאין מחשבת ערלים בזריקה . וכ"ת מאי קילא בזריקה דאין מחשבת אוכלין בזריקתה . ורב חסדא אדרבא לאידך גיסא ת"ל כל ערל דאי איכא כולה ערלות פסלה מקצתה לא פסלה . וכ"ת הוא הדין לזריקה ת"ל זאת בשחיטה אבל בזריקה אפילו מקצתה נמי פסלה . וכ"ת מאי חומרא דלא מיקבע בפגול אלא בזריקה : [סג]תורה אחת יהיה לאזרח למה נאמר והרי כבר נאמר והיה כאזרח הארץ מה ת"ל תורה אחת יהיה לאזרח . לפי שהוא אומר וכי יגור אתך גר אין לי אלא פסח שהשוה בו את הגר לאזרח . שאר כל המצות שבתורה מנין ת"ל תורה אחת בא הכתוב והשוה את הגר לאזרח לכל המצות האמורות בתורה :

ריג [סד]תורה אחת יהיה לאזרח ולגר שלשה גרים הן יש גר שנתגייר לשם אשה א"ל הקב"ה נתגיירת בשביל הנבלה הרי נתונה לך שנאמר [סה]לגר אשר בשעריך תתננה . הגר השני להיות מתפרנס כעני הרי הן נותנין לו שנאמר [סו]ובקצרכם את קציר וגו' . הגר השלישי זה שנתגייר לשמו של הקב"ה אמר הקב"ה הוא שקול עלי כאחד מהם שנאמר הקהל חקה אחת וגו' תורה אחת יהיה לאזרח וגו' . ולא עוד אלא שהוא שקול עלי כלוי שנאמר [סז]ובא הלוי כי אין לו . אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע הגר הזה כלוי לפניך א"ל גדול הוא לפני שנתגייר לשמי . משל לצבי שגדל במדבר ובא מעצמו ונתערב בצאן היה הרועה מאכילו ומשקהו ומחבבו יותר מצאנו . אמרו לו לצבי זה אתה מחבב יותר מן הצאן . אמר להם כמה יגיעות יגעתי בצאני מוציאן בבקר ומכניסן בערב עד (שבא גדלו) [שנתגדלו] . וזה שגדל במדברות וביערים ובא מעצמו לתוך צאני לכך אני מחבבו . כך הקדוש ב"ה כמה יגעתי בישראל הוצאתים ממצרים הראיתי לפניהם הורדתי להם את המן הגזתי להם את השלו העליתי להם את הבאר הקפתים ענני כבוד עד שקבלו תורתי וזה בא מעצמו לפיכך שקול עלי כישראל וכו' :

ריד יג [סח]וידבר ה' אל משה לאמר קדש לי כל בכור זו אחת מן המדות שהתורה נדרשת בהם (קלו) כלל שהוא צריך לפרט ופרט שהוא צריך לכלל . קדש לי כל בכור כלל אחד זכרים ואחד נקבות במשמע שנאמר [סט]כל הבכור אשר יולד וגו' . הזכר פרט יצאו נקבות . ממשמע אני אקרא את הכלל ומה ת"ל הפרט שאם קורא אני את הכלל אבל לא את הפרט שומע אני כל שיולד ראשון בין זכר בין נקבה יהיה בכור וכו' . ר' ישמעאל אומר כתוב אחד אומר תקדיש וכתוב אחד אומר אל תקדיש . (קלז) מקדישו אתה הקדש עלוי ואין אתה מקדישו הקדש מזבח ת"ל כל הבכור וגו' הזכר זכרים אבל לא נקבות . אני אקרא את הפרט אבל לא את הכלל . שומע אני כל זכר שיולד בין כשהוא פותח רחם בין שאינו פותח רחם יהיה בכור . ת"ל קדש לי כל בכור עד שיהיה זכר ופותח רחם . לקיים מה שנאמר [ע]כל פטר רחם וגו' באדם ובבהמה . את שיש לו באדם יש לו בבהמה יצאו (קלח) הלוים שאין להם באדם לא יהיה להם בבהמה . ר"א הקיש בכור אדם לבכור בהמה ובכור בהמה לבכור אדם . מה בכור בהמה הנפלים פוטרים בה מן הבכורה אף בכור אדם (קלט) הנפלים פוטרים הבכורה . מה בכור אדם אתה רשאי ליתנו לכהן בכל מקום שירצה אף בכור בהמה אתה רשאי ליתנו לכהן בכל מקום שירצה :

רטו לפי שהוא אומר [עא]והבאתם שמה עולותיכם וגו' ובכורות בקרכם וצאנכם . שומע אני אפילו הוא במקום רחוק יהיה חובה עליו להביאו לבית הבחירה ת"ל באדם ובבהמה . הקיש בכור בהמה לבכור אדם . מה בכור אדם אתה רשאי ליתנו לכהן בכל מקום שירצה אף בכור בהמה אתה רשאי ליתנו לכהן בכל מקום שירצה . מה בכור אדם אתה מטפל בו שלשים יום . אף בכור בהמה אתה מטפל בו שלשים יום . לי הוא למה נאמר . לפי שהוא אומר [עב]הזכר תקדיש לה' אלהיך הקדישו כדי שתקבל שכר או אם הקדשתו יהא מוקדש ואם לאו אינו מוקדש ת"ל לי הוא מ"מ . הא מה ת"ל תקדיש שתקבל שכר . כיוצא בו אתה אומר [עג]ובער עליה הכהן עצים בבקר בבקר למה נאמר והרי כבר נאמר [עד]ולבנון אין די בער הא מה ת"ל ובער עליה הכהן כדי שתקבל שכר :

רטז כיוצא בו אתה אומר [עה]את הכבש אחד תעשה בבקר למה נאמר . והרי כבר נאמר [עו]וחיתו אין די עולה הא מה ת"ל את הכבש אחד שתקבל שכר . כיוצא בו [עז]ועשו לי מקדש התקבל שכר . כבר שבתו תלמידים ביבנה ולא שבת שם רבי יהושע . וכשבאו התלמידים אצלו אמר להם מה דבר חדש היה לכם ביבנה . אמרו לו אחריך רבי . אמר להם מי שבת שם . אמרו לו ר' אלעזר בן עזריה . אמר להם אי אפשר ששבת שם ר' אלעזר בן עזריה ולא חדש לכם דבר . אמרו לו רבי כלל זה דרש אתם

ממ"ק ובמ"ס נז מכילתא : נח יבמות פרק החולץ : נט תהלים קיב : ס ישעיה כא : סא ישעיה סה : סב כתוב ברמז כ"ד , פסחים סא : סג מכילתא : סד ד"ר , אליהו זוטא : סה דברים יד : סו ויקרא כג : סז דברים יד : סח מכילתא : סט דברים טו : ע במדבר יח : עא דברים יב : עב שם טו : עג ויקרא ו : עד ישעיה מ : עה במדבר כח : עו ישעיה מ : עז שמות כה :

זית רענן (קלב) מה אזרח וכו' שלא עשה וכו' אף הי"נ אם היה גר בראשון ולא עשה אותו יעשה השני משא"כ זה שהיה גוי בראשון : (קלג) מה כאן מילת זכריו כו' פי' שאם היה לו בן ערל בין שחיטה לאכילה אסור לאכול בו : (קלד) דברי ר' ישמעאל , וקשה דהא ר"י אמר לעיל שאין מילת עבדיו מעכבתו וצ"ל דהגי' הוא ר' יהושע והיה כתוב ר"י וטעה הסופר וכתב ר' ישמעאל : (קלה) ר' נתן אומר וכו', פי' שמלת כל מרבה שאף עבדיו שטבלו לפניו רשאין להמול אותן ואוכלין בפסח : (קלו) כלל שהוא צריך לפרט, שצריך הפרט כדי ללמוד ממנו : (קלז) מקדישו אתה הקדש עלוי , פי' שאומדין כמה בני אדם רוצים ליתן בכבוד זה להאכילו לבן בתו כהן , וצ"ע מה ענין ר"י לכאן ואפשר לומר בל"ז ה"א דבכור זכר תקדיש ובכור בהמה אל תקדיש אבל השתא דאמרת דאין בכור אלא זכר א"כ קשו קראי אהדדי , ומ"מ נ"ל דט"ס הוא וצ"ל בין נקבה יהיה בכור ת"ל כל הבכור : (קלח) הלוים שאין להם באדם , פירוש שפטורין מבכור אדם : (קלט) הנפלים פוטרים , דכתיב שגר בהמה והיינו נפלים ואם ילדה אחר נפל אינו בכור :

אתם נצבים היום כלכם וגו׳ טפכם נשיכם וכי טף זה יודע להבין בין טוב לרע אלא ליתן שכר בנים לאבות לרבות שכר עושי רצונו לקיים מה שנאמר [עח]ה׳ חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר: אמר להם אין זה דבר חדש והלא אני כבן שמונים שנה ולא זכיתי לדבר זה בלתי היום אשריך אברהם אבינו שרבי אלעזר בן עזריה יצא מחלציך. [עט]אין הדור יתום שר׳ אלעזר בן עזריה שרוי בתוכו. א״ל עוד כלל אחד דרש [פ]לכן הנה ימים באים נאם ה׳ ולא יאמרו עוד חי ה׳ אשר העלה את בני ישראל וגו׳ משלו משל למה הדבר דומה לאחד שהיה מתאוה לבנים נולדה לו בת היה נודר בחיי הבת נולד לו בן הניח את הבת והיה נודר בחיי הבן. ר״ש בן יוחאי אומר למה״ד לאחד שהיה מהלך בדרך ופגע בו זאב ניצל ממנו היה מתנה נסים שנעשו לו בזאב חזר ופגע בו ארי והניח נסים שנעשו לו בזאב והיה מתנה נסים שנעשו לו בארי. כיוצא בו דרש [פא]ויקרא את שם המקום ההוא בית אל
עבר שם הראשון ונתקיים שם השני:

ריז כיוצא בו דרש [פב]ולא יקרא עוד את שמך אברם והיה
שמך אברהם עבר שם הראשון ונתקיים שם השני.
כיוצא בו דרש [פג]ויאמר אלהים אל אברהם שרי אשתך וגו׳ עבר שם הראשון ונתקיים שם השני. כיוצא בו דרש [פד]ויאמר לא יעקב יאמר עוד שמך הראשון נתקיים לו והשני נתוסף לו. יצחק לא נשתנה שמו שנקרא מפי הקב״ה. שלשה נקראו מפי הקב״ה יצחק ושלמה ויאשיה ביצחק מהו אומר [פה]אבל שרה אשתך וגו׳. בשלמה מהו אומר [פו]הנה בן נולד לך וגו׳ שלמה יהיה שמו. ביאשיה מהו אומר [פז]הנה בן נולד לבית דוד יאשיה שמו. ויש אומרים אף ישמעאל בגוים. מצינו שמותן של צדיקים ומעשיהם גלויים לפני המקום עד שלא נוצרו שנאמר [פח]בטרם אצרך בבטן ידעתיך. הא למדנו ששמותיהן של צדיקים גלויים. של רשעים מנין ת״ל *זורו רשעים מרחם. [פט]רבי יהודה אומר המקבל בהמה מן הגוי וילדה מעלין אותו בשוויו ונותן חצי דמיו לכהן. והנותן לו בקבלה אע״פ שאינו רשאי קונסין אותו עד עשרה בדמיו ונותן כל דמיו לכהן והכ״א כל זמן שיד גוי באמצע פטורה מן הבכורה. א״ר יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו קדש לי כל בכור רבנן סברי בכור מקצת בכור משמע כתב רחמנא כל [עד דאיכא כולי׳ ור״י סבר בכור כולי׳ משמע כ׳ רחמנא כל] דאפילו כל דהו. ואבע״א דכ״ע בכור רובה משמע מ״ס כל למלויי אתא ומ״ס כל לגרועי אתי. וכמה תהא שותפות עם הגוי ותהא פטורה מן הבכורה אמר רב הונא אפי׳ אזנו. מתקיף לה רב נחמן ולימא ליה שקול אזנך וזיל. איתמר רב חסדא אמר דבר שעושה אותה נבלה ורבא אמר דבר שעושה אותה טרפה. במאי קא מיפלגי מר סבר טרפה חיה ומר סבר טרפה אינה חיה. אמרוה רבנן קמיה דרב פפא הא דרב הונא ורב חסדא ורבא לא פליגי הא בו הא באמו. א״ל רב פפא מאי שנא בו דבעינן כל בכור וליכא. אמו נמי בעינן [צ]כל מקנך תזכר וליכא. אלא לא שנא. מתקיף לה מר בר רב אשי מאי שנא מנפלים דאע״ג דלאו בני חיותא נינהו קדשי. דאמר מר פטר שגר בהמה שגר בבהמה התם כיון דלא ערב בהו חולין קרינא בהו כל בכור. הכא דערבי בהו חולין לא קרינא ביה כל בכור. רב מרי בר רחל הויא ליה ההיא חיותא הוה מקני לאודנייהו לגוים ואסר להו בגיזה ועבודה. ויהיב להו לכהנים וכלאי חיותא. אמאי מקני להו לגוים דלמא אתי בהו לידי תקלה. אי הכי מאי טעמא כלאי חיותא משום דקא מפקע להו מקדושתייהו והא אמר רב יהודה מותר להטיל מום בבכור קודם שיצא לאויר העולם. התם מקדושת מזבח קא מפקע ליה הכא מקדושת כהן נמי מפקע ליה. ואי תימא רב מרי בר רחל ידע לאקנויי קנין גמור כולי עלמא לא ידעי לאקנויי קנין גמור וחזי ליה איניש אחרינא ואזיל ועביד וסבר רב מרי בר רחל מלתא הוא דעביד ואתי בה לידי תקלה. [צא]הלוקח עובר פרתו של נכרי והמוכר לו אע״פ שאינו רשאי והמשתתף לו והמקבל ממנו ונותן לו כדי קבלה פטור מן הבכורה שנאמר בישראל אבל באחרים לא והכהנים והלוים חייבים לא נפטרו אלא מפדיון הבן ומפטר חמור. [צב]רבי יוסי הגלילי אומר בכור לנחלה ולכהן שנאמר פטר רחם בישראל עד שיפטרו רחם מישראל. א״ר אדא בר אהבה לויה שילדה בנה פטור מה׳ סלעים אע״ג דאיעבר מישראל ושאני התם דאמר קרא פטר רחם
בפטר רחם תלה רחמנא:

ריח [צג]ויאמר משה אל העם זכור וגו׳ אין לי אלא שמזכירין
יציאת מצרים בימים בלילות מנין ת״ל למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך. ימי חייך הימים כל ימי חייך הלילות כדברי בן זומא. וחכמים אומרים ימי חייך בעוה״ז כל ימי חייך להביא לימות המשיח. א״ל בן זומא עתידין ישראל שלא להזכיר יציאת מצרים לעתיד לבא. שנאמר [צד]לכן הנה ימים באים וגו׳ כי אם חי ה׳ אשר העלה ואשר הביא מגיד
שאין מזכירין יציאת מצרים לעתיד לבא:

ריט מנין שאומרים ב״א ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם
אלהי יצחק ואלהי יעקב שנאמר ויאמר עוד אלהים אל משה כה תאמר אל בני ישראל ה׳ אלהי אבותיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב. ומנין שמברכין על המזון שנאמר [צה]ואכלת ושבעת וברכת זו ברכה ראשונה. על הארץ זו ברכה שניה. הטובה זה בונה ירושלים שנאמר [צו]ההר הטוב הזה והלבנון. אשר נתן לך (קמ) שגמלנו כל טוב. א״ר חייא בר נחמני בשם ר׳ ישמעאל הרי הוא אומר ואכלת ושבעת (וברכת הטובה) (קמא) מה זה מחוסר אשר נתן לך בין מדה טובה בין מדת פורענות. אין לי אלא מזון שהוא טעון ברכה לאחריו לפניו מנין היה ר׳ ישמעאל אומר ק״ו הוא אם בשאכל ושבע הרי טעון ברכה ק״ו כשהוא תאב לאכול. רבי אומר א״צ הרי הוא אומר ואכלת ושבעת וברכת זו ברכת הזן. על הארץ זו ברכת הארץ. הטובה זה בונה ירושלים וכן הוא אומר ההר הטוב. אשר נתן לך זה הטוב והמטיב. אין לי אלא לאחריו לפניו מנין ת״ל אשר נתן לך משעה שניתן לך. ר׳ יצחק אומר הרי הוא אומר [צז]ועבדתם את ה׳ אלהיכם וברך את לחמך אימתי הוא לחמך עד שלא אכלתו. אין לי אלא מזון שהוא טעון ברכה לפניו ולאחריו. תורה מנין היה רבי ישמעאל אומר אמרת קל וחומר. ומה מזון שהוא צורך חיי העוה״ז טעון ברכה לפניו ולאחריו. תורה שהיא חיי העוה״ב אינו דין שיטעון ברכה לפניה ולאחריה. ר׳ יהודה בן בתירה אומר הרי הוא אומר ואכלת ושבעת וברכת מהו הטובה זו תורה שנאמר [צח]כי לקח טוב נתתי לכם וגו׳. ר׳ חנינא בן אחי ר׳ יהושע אומר הרי הוא אומר [צט]כי שם ה׳ אקרא זה המברך. הבו גדל לאלהינו אלו העונים אחריו. ומה הם עונין אחר המברך ברוך ה׳ המבורך וגו׳. וכשהוא קורא בשמו עונין אחריו בשכמל״ו וכן דוד הוא אומר [ק]גדלו לה׳ אתי. ר׳ אומר זכר צדיק לברכה כשהוא מזכיר חי העולמים שנאמר [קא]צדיק ה׳ בכל דרכיו תן לו ברכה. לא יאכל חמץ לעשות את המאכיל כאוכל. או אינו אלא לאסרו בהנאה כשהוא אומר (קמב) לא תאכל עליו חמץ הא למדנו שהוא אסור בהנאה הא מה ת״ל לא יאכל חמץ לעשות (קמג) את המאכיל כאוכל דברי ר׳ יאשיה. ר׳ יצחק אומר אינו צריך אם שרצים קלים עשה בהם את המאכיל כאוכל חמץ חמור אינו דין שיעשה בו כן הא מה ת״ל לא יאכל חמץ לא בא הכתוב אלא לאסרו בהנאה. רבי יוסי הגלילי אומר לא יאכל חמץ היום
מגיד שלא אכלו ישראל מצה במצרים אלא יום אחד בלבד:

רכ [קב]אמר חזקיה מנין לחמץ בפסח שאסור בהנאה כל שבעה
שנאמר לא יאכל חמץ לא יהא בו היתר אכילה. טעמא דכתב רחמנא לא יאכל הא לא כתב רחמנא לא יאכל איסור אכילה משמע איסור הנאה לא משמע. ופליגא דרבי אבהו א״ר אלעזר כל מקום שנאמר לא יאכל לא תאכל לא תאכלו אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע עד שיפרוט לך הכתוב כדרך שפרט לך בנבלה לגר בנתינה ולנכרי במכירה. והרי חמץ דרחמנא אמר לא יאכל חמץ ותניא ר׳ יוסי הגלילי אומר תמה על עצמך היאך חמץ אסור בהנאה כל שבעה. שאני התם דכתיב לא יראה לך שלך יהא. ורבנן שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה. ואידך תרתי לך כתיבי. ואידך חד בגוי שכבשתו וחד בגוי שלא כבשתו. ואידך שלשה לך כתיבי. ואידך חד בשאור וחד בחמץ וצריכי. [קג]תניא ר׳ יוסי הגלילי אומר מנין לפסח מצרים שאין חמוצו
נוהג אלא יום א׳ ת״ל לא יאכל חמץ:

[קד]**היום** אתם יוצאים רבי בנייה אומר אילו זכו ישראל ליום אחד היו
נכנסין לארץ שנאמר היום אתם יוצאים והיה כי יביאך מיד.
[קה]היום אתם יוצאים בחדש האביב שאין ת״ל בחדש האביב אלא חדש שהוא כשר לכם לא חמה קשה ולא גשמים. [קו]ר׳ יונתן אומר *מוציא אסירים בכושרות אלו בוכים ואלו משוררים. מצרים בוכים שנאמר [קז]ומצרים מקברים את אשר הכה וגו׳. ישראל משוררים שנאמר
קול

מסיק ובמ״ק עח ישעיה מב: עט חגיגה ג, מכילתא: פ ירמיה כג: פא בראשית כח: פב שם יז: פג שם: פד שם לב: פה שם יז: פו ד״ה א כב: פז מלכים א יג: פח ירמיה א: *תהלים נח: פט בכורות ג: צ שמות לד: צא בכורות יז: צב שם מז: צג מכילתא: צד ירמיה כג: צה דברים ח: צו שם ג: צז שמות כג: צח משלי ד: צט דברים לב: ק תהלים לד: קא שם קמה: קב פסחים כא: קג פסחים לו: קד בפ״א: קה מכילתא: קו כתוב ברמז תשל״ו: *תהלים סח: קז במדבר לג:

זית רענן (קמ) שגמלנו כל טוב, היינו הטוב והמטיב: (קמא) מה זה מחוסר אשר נתן לך, פי׳ מה היה המקרא חסר אלו לא כתיב אשר נתן לך: (קמב) לא תאכל עליו חמץ, כ״ל כר׳ אבהו דאמר בפ״ב דפסחים כל מקום שנאמר לא יאכל לא תאכל לא תאכלו אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע: (קמג) את המאכיל כאוכל, פי׳ המאכיל לקטנים:

[קיז]קול רנה וישועה באהלי צדיקים (קמד) שהמקום מתרומם על המצריים. ר' נתן אומר בכושרות במעשה הכשרות שלהן. וכן הוא אומר [קיח]במראות הצובאות אשר צבאו פתח אהל מועד. ר' אליעזר בן עזריה אומר בזכות אברהם אביהם הוציא המקום את ישראל ממצרים שנאמר [קיט]כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו ויוציא עמו בששון. ר"ש בן יוחאי אומר בזכות המילה הוציא המקום את ישראל ממצרים שנאמר [א]ואעבור עליך ואראך וגו'. רבי אומר (קמה) בוריזות יצאו ישראל מארץ מצרים שנאמר כי בחזק יד הוציא ה'. (קמו) ד"א בזריזות עצמן יצאו ישראל ממצרים שנאמר וככה תאכלו אותו מתניכם וגו'. רבי אומר [מוציא אסירים בכושרות] סוררים היו אלא שנהג עמהן בהכשרות. וכן הוא אומר [ב]ואומר איש שקוצי עיניו השליכו וגו' ואעש למען שמי לבלתי החל אך סוררים היו אלא שנהג עמהן בהכשרות. היום אתם יוצאים וגו' שאין ת"ל הדש האביב אלא מגיד שהשנה שיצאו ישראל לא היתה צריכה ליעבר (כתוב ברמז קפ"ז):

רכא והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני וגו' [ג]בארץ חמשת עממים (קמז) שהן שבעה במקום אחר הכתוב מדבר. או אינו מדבר אלא בארץ חמשת העממין. הרי אתה דן נאמר כאן ביאה (קמח) ונאמר להלן ביאה. מה ביאה האמורה להלן בארץ חמשת העממין שהן שבעה במקום אחר. אף ביאה האמורה כאן בארץ חמשת העממין שהן ז' במקום אחר. ר' יוסי הגלילי אומר אשר נשבע לאבותיך למה נאמר לפי שהוא אומר [ד]ולקחת מראשית כל פרי האדמה שומע אני כל הארצות במשמע. הרי אתה דן נאמר כאן שבועה ונאמר להלן שבועה מה שבועות האמורות להלן בארץ ה' עממין שהן שבע במקום אחר. אף כאן בארץ חמשת עממין שהן שבעה במקום אחר. ר' יאשיה אומר נאמר כאן ארץ זבת חלב ודבש ונאמר להלן [ה]ארץ זבת חלב ודבש מה ארץ זבת חלב ודבש האמור להלן בארץ חמשת עממין שהן ז' במקום אחר אף וכו'. אשר נשבע לאבותיך היכן נשבע באברהם הוא אומר [ו]ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר וגו'. ביצחק מהו אומר [ז]גור בארץ הזאת וגו'. ביעקב מהו אומר [ח]הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה. [ט]ועבדת את העבודה הזאת בחדש הזה כעבודה שעבדת במצרים כן עשה לדורות דברי רבי יונתן. שבעת ימים תאכל מצות (כתוב ברמז ר'). וביום השביעי חג לה' כתוב בפסח וחגותם אותו כל זמן שיש חגיגה יש מצה (קמט) אם אין הגיגה אין מצה ת"ל מצות יאכל. את שבעת הימים למה נאמר לפי שלא למדנו על החמץ שהוא אסור משש שעות ולמעלה מנין שהוא אסור משש שעות ולמעלה ת"ל מצות יאכל את שבעת הימים (קן) מכאן היה ר' יהודה בן בתירה אומר בשלשה פרקים בודקין את החמץ. אור ארבעה עשר ובארבעה עשר שחרית ובשעת הבעור. לא יראה לך שאור (כתוב ברמז ר"ב):

והגדת לבנך ביום ההוא שומע אני מראש חודש תלמוד לומר ביום ההוא. שומע אני מבעוד יום ת"ל בעבור זה בשעה שמצה ומרור מונחין לפניך על השלחן. בעבור זה עשה ה' לי למה נאמר. לפי שהוא אומר מה העבודה הזאת לכם. אלא בן רשע שהוציא את עצמו מן הכלל אף אתה תרציאו מן הכלל. אמור לו בעבור זה עשה ה' לי ולא לו אלו היה שם לא היה נגאל. [י]בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים שנאמר והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים. אמר רב אחא בר יעקב סומא פטור מלומר ההגדה. כתיב הכא בעבור זה וכתיב התם בננו זה. מה להלן פרט לסומין אף כאן פרט לסומין. ורב ששת ורב יוסף סברי חייב. בשלמא התם מדהוה ליה למיכתב בננו הוא וכתב זה פרט לסומין. אבל הכא בעבור זה בעבור מצה ומרור הוא דאתא: [יא]והיה לך לאות על ידך כרך אחד של ארבע פרשיות. והדין נותן הואיל ואמרה תורה תן תפלין בראש ארבע טוטפות אף בידך ארבע טוטפות ת"ל והיה לך לאות על ידך כרך אחד של ארבע פרשיות. יכול כשם שביד כרך אחד כך בראש כרך אחד. והדין נותן הואיל ואמרה תורה תן תפלין ביד תן תפלין בראש מה ביד כרך אחד אף בראש כרך אחד ת"ל לטוטפות לטוטפות הרי ארבע טוטפות אמורות. או יעשה ארבע כיסין של ארבע פרשיות. ת"ל לזכרון בין עיניך (קנא) כיס אחד של ארבע פרשיות.

על ידך על גובה של יד. או ידך כמשמעו והדין נותן הואיל ואמרה תורה תן תפלין בראש תן תפלין ביד מה בראש על גובה שבראש אף ביד על גובה שביד. ר' אלעזר אומר על גובה של יד. או על ידך כמשמעו ת"ל והיה לך לאות לך היא לאות (קנב) ואינה אות לאחרים. ר' יצחק אמר על גובה של יד. או על היד כמשמעו ת"ל [יב]ושמתם את דברי אלה על לבבכם לא אמרתי אלא דבר שהוא מכוון כנגד הלב זה גובה של יד. על ידך זה שמאל. או אינו אלא ימין אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר [יג]אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים ואומר [יד]ידה ליתד תשלחנה הא אין יד בכל מקום אלא שמאל:

רכב רבי נתן אומר וקשרתם וכתבתם מה כתיבה בימין אף קשירה בימין. [טו]רבי יוסי ההרום אומר מצינו שימין קרויה יד. ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר (וישלח ישראל את ימינו) [טז]כי ישית אביו יד ימינו וגו'. ומה ת"ל על ידך להביא את הגידם שהוא נותן בימין. והיה לך לאות על ידך כל זמן שתפלין של יד ביד תן את של ראש בראש. מכאן אמרו מצות תפלין כשהוא נותן נותן את של יד ואח"כ נותן את של ראש. וכשהוא חולץ חולץ את של ראש ואח"כ חולץ את של יד. בין עיניך על גובה של ראש. אתה אומר על גובה של ראש או בין עיניך כמשמעו. ת"ל [יז]בנים אתם לה' אלהיכם לא תתגודדו וגו'. מה בין עיניכם האמור להלן על גובה של ראש. אף בין עיניך האמור כאן על גובה של ראש. (כתוב בואתחנן בפרשת שמע) רבי יהודה אומר הואיל ואמרה תורה תן תפלין בראש וביד. מה ביד מקום שהוא ראוי להטמא בנגע אחד. אף בראש מקום שהוא ראוי להטמא (קנג) בנגע אחד. [יח]תנו רבנן לטטפת לטטפת לטוטפות הרי כאן ארבע דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר אינו צורך טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים. תנו רבנן יכול יכתבם על ארבעה עורות ויניחם בארבעה בתים. תלמוד לומר ולזכרון בין עיניך זכרון אחד אמרתי לך ולא שנים ושלשה זכרונות. הא כיצד כותבו על ארבעה עורות ומניחן בארבעה בתים בעור אחד. ואם כתבם על עור אחד והניחן בארבעה בתים יצא. תנו רבנן כיצד כותבין תפלין של יד כותבה על עור אחד ומניחה בבית אחד בעור אחד. ואם כתבה בארבעה עורות והניח בבית אחד יצא. וצריך לדבק שנאמר והיה לך לאות על ידכה. בשלמא כשהוא מניח מניח של יד ואח"כ של ראש דכתיב וקשרתם לאות על ידך והיו לטוטפות בין עיניך. אלא כשהוא חולץ חולץ של ראש ואח"כ של יד מנלן. אמר קרא והיו לטוטפות בין עיניך כל זמן שבין עיניך יהיו שתים. תנא דבי מנשה על ידך זו קיבורת יד. בין עיניך זה קדקד. היכא, אמרי דבי רבי ינאי מקום שמוחו של תינוק רופף. ר' יוסי ההרום אומר הנחה דבשמאל מנא ליה נפקא ליה מהיכא דנפקא ליה לר' נתן. רב אשי אמר מידכה יד כהה. ואימא ידך שבכח אמר ליה מי כתיב כח בהי"ת. תנו רבנן אטר מניח תפלין בימין שהיא שמאלו. והתניא מניח בשמאלו שהיא שמאל של כל אדם. אמר אביי כי תניא ההיא בשולט בשתי ידים. [יט]והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך הוקשה כל התורה כולה לתפלין מה תפלין מצות עשה שהזמן גרמא ונשים פטורות אף כל מצות וכו' ומרמצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות הא מצות עשה שלא הזמן גרמא נשים חייבות, הניחא למאן דאמר תפלין מצות עשה שהזמן גרמא אלא למאן דאמר תפלין מצות עשה שלא הזמן גרמא מאי איכא למימר. מאן שמעת ליה דאמר הכי ר' מאיר, סבר לה כמאן דאמר שני כתובים הבאין כאחד אין מלמדין. ולרבי יהודה דאמר מלמדין ותפלין מצות עשה שלא הזמן גרמא מאי איכא למימר. משום דהוה מצה שמחה והקהל שלשה כתובים הבאים כאחד ואין מלמדין. [כ]א"ר אלעזר אמרו ישראל לפני המקום אנו רוצים ליגע בתורה יומם ולילה אבל אין לנו פנאי. אמר להם הקב"ה קיימו מצות תפלין ומעלה אני עליכם כאילו אתם יגעים יומם ולילה. רבי יוחנן אמר מקרא מלא הוא והיה לאות על ידך וגו' למען תהיה תורת ה' בפיך. ר' יהושע בן לוי אמר מה שאמר ר' אלעזר אינו אלא פרט ללילות שאין מצות תפלין מתקיימת אלא ביום שנאמר ושמרת את החוקה וגו' ומה אתה מקיים [כא]ובתורתו יהגה יומם ולילה זו קריאת שמע שאדם קורא שחרית וערבית מעלה עליו כאלו הוא יגע בתורה יומם

מס"ק ובמ"ק קח תהלים קיח : קט שמות לח : קי תהלים קה : א יחזקאל יז : ב יחזקאל כ : ג מכילתא : ד דברים כו : ה שם : ו בראשית טו : ז שם כו : ח שם כח : ט כתוב ברמז תל"ט : י פסחים קיז : יא מכילתא : יב דברים יא : יג ישעיה מח : יד שופטים ה : טו מנחות לז : טז בראשית מח : יז דברים יד : יח מנחות לד : יט קידושין לה : כ שוחר טוב : כא תהלים א :

זית רענן (קמד) שהמקום מתרומם וכו', ימין ה' רוממה קדריש : (קמה) בזריזות וכו' ברוזק יד, ס"ל בהפזון שכינה : (קמו) ד"א בזריזות עצמן, ס"ל כמ"ד בהפזון ישראל : (קמז) שהן ז' במקום אחר, פי' שבארץ כנען הם ה' עממים סיהון ועוג הם ב' עממים הרי ז' : (קמח) ונאמר להלן ביאה, בפרשת ואתחנן : (קמט) אם אין חגיגה וכו', פי' בזמן שאין בהמ"ק קיים : (קנ) מכאן כו' בג' פרקים, מדכתיב ג' השבתות : (קנא) כיס א', פירוש שהם מחוברין יחד. על גובה של יד דהיינו קיבורת : (קנב) ואינה אות לאחרים, פי' שלא יהיו אחרים רואין אותה : (קנג) בנגע א', אבל בין עיניכם יש שער ועור הבשר והם שני מיני נגעים שאין מצטרפין :

יומם ולילה: [כג]למען תהיה תורת ה' בפיך למה נאמר לפי שהוא אומר והיה לך לאות על ידך שומע אני אף הנשים והטף במשמע והדין נותן הואיל ומזוזה מצות עשה ותפלין מצות עשה אם למדת על מזוזה שהיא נוהגת בנשים כבאנשים יכול אף תפלין ינהגו בנשים כבאנשים ת"ל למען תהיה תורת ה' בפיך, לא אמרתי אלא במי שהוא חייב בתלמוד תורה. מכאן אמרו הכל חייבין בתפלין (נ"א בת"ת) חוץ מנשים ועבדים. מיכל בת שאול היתה מנחת תפלין, אשתו של יונה היתה עולה לרגל. טבי עבדו של רבן גמליאל היה מניח תפלין. ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך מכאן אמרו כל המניח תפלין כאילו קרא בתורה וכל הקורא בתורה פטור מהפלין. [כג]ספר שתפרו בפשתן ר' יהודה ורבי מאיר חד אמר פסול דכתיב למען תהיה תורת ה' בפיך איתקש כל התורה לתפלין. מה תפלין הלכה למשה מסיני להפרן בגידין אף כל התורה להפרה בגידין. והד אמר כשר כי איתקש למותר בפיך להלכותיו לא איתקש:

[כד]ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה ימים ולא לילות מימים ולא כל ימים פרט לשבתות וימים טובים דברי רבי יוסי הגלילי. רבי עקיבא אומר לא נאמר חוקה זו אלא כנגד הפסח בלבד. רבי עקיבא אומר יכול יניח אדם תפלין בשבת וימים טובים ת"ל והיה לך לאות מי שצריכים אות יצאו שבתות וימים טובים שהן גופן אות. א"ר אלעזר כל המניח תפלין אחר שקיעת החמה עובר בעשה. ורבי יוחנן אמר עובר בלאו. כולי עלמא אית להו דרבי [אבין אמר ר' אלעאי] דאמר כל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה והכא בהא קמיפלגי מר סבר השמר דלאו לאו השמר דעשה ומר סבר השמר דעשה נמי לאו. ואמר רבי אלעזר ואם לשמרן מותר. [כה]ושמרת את החקה דמברכי לבתר דמסלקי תפלייהו לשמור חקיו:

[כו]ושמרת את החקה הזאת למועדה למה נאמר לפי שהוא אומר והיה לך לאות על ידך שומע אני אף הקטנים במשמע והדין נותן הואיל ומזוזה מצות עשה ותפלין מצות עשה אם למדת על (קנד) מזוזה שהיא נוהגת בקטנים ובגדולים יכול אף תפלין בקטנים ובגדולים תלמוד לומר ושמרת את החקה הזאת, לא אמרתי אלא במי שהוא יודע לשמור תפליו. מכאן אמרו חכמים כל קטן שהוא יודע לשמור תפליו הרי זה אביו עושה לו תפלין. ושמרת את החקה הזאת זו מצות תפלין. או אינו אלא (קנה) חוקת כל המצות. אמרת במי הענין מדבר בתפלין. מימים ימימה לכה נאמר לפי שהוא אומר והיה לך לאות שומע אני אף הלילות במשמע. והדין נותן הואיל ומזוזה מצות עשה ותפלין מצות עשה. אם למדת על מזוזה שהיא נוהגת בלילות כבימים אף תפלין ינהגו בלילות כבימים. ת"ל מימים ימימה. בימים אתה נותן ואי אתה נותן בלילה. דבר אחר מימים ימימה למה נאמר לפי שהוא אומר והיה לך לאות שומע אני אף שבתות וימים טובים במשמע. והדין נותן הואיל ומזוזה מצות עשה ותפלין מצות עשה אם למדת על מזוזה שהיא נוהגת בשבתות וימים טובים יכול אף תפלין ינהגו בשבתות וימים טובים. ת"ל מימים ימימה יצאו שבתות וימים טובים. רבי יאשיה אומר מימים יש ימים שאתה נותן ויש ימים שאי אתה נותן יצאו שבתות וימים טובים. רבי יצחק אומר הואיל ושבת קרויה אות ותפלין קרויין אות לא יתן אות בתוך אות. או יתן אות בתוך אות אמרת לא תדחה שבת שהיא קרויה אות וברית לתפלין שאין קרויין אות וברית אלא אות בלבד. ר' עזריה אומר הואיל ושבת קרויה אות ותפלין קרויין אות לא יתן אות בתוך אות. או יתן אות בתוך אות. אמרת לא תדחה שבת שחייבין עליה כרת ומיתת בית דין לתפלין שאין חייבין עליהן לא כרת ולא מיתת בית דין. ד"א מימים ימימה מגיד שאדם צריך לבדוק את התפלין פעם אחד לשנים עשר חדש. נאמר כאן מימים ונאמר להלן [כז]ימים תהיה גאולתו מה ימים שנאמר להלן אין פחות משנים עשר חדש אף ימים שנאמר כאן אין פחות משנים עשר הדש דברי בית הלל. בית שמאי אומרים אין צריך לבדקן עולמית שמאי הזקן אומר אלו תפלין של אבי אמא. והיה כי יביאך ה' אלהיך אל ארץ הכנעני זכה כנען שנקראה הארץ על שמו. וכי מה עשה כנען אלא כיון ששמע שישראל נכנסין לארץ עמד ופנה מפניהם. אמר ליה המקום אתה פנית מפני עמי אף אני אקרא את הארץ על שמך ואתן לך ארץ יפה כארצך ואי זה זה אפריקי. וכן הוא אומר [כח]וכנען ילד את צידן בכורו ואת חת וכתיב [כט]ויענו בני חת את אברהם לאמר לו שמענו אדוני. אמר להן המקום אתם כבדתם את ידידי אף אני אקרא את הארץ על שמכם ואתן לכם ארץ יפה כארצכם זו אפריקי. כאשר נשבע לאבותיך והיכן נשבע לאבות. באברהם הוא אומר [ל]ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר. ביצחק מהו אומר [לא]גור בארץ הזאת. ביעקב מהו אומר [לב]הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה. [ונתנה לך] שלא תהא בעיניך כירושת אבות אלא יהא בעיניך כאילו אותו היום נתנה לך:

רכג והעברת אין העברה אלא הפרשה וכן הוא אומר [לג]והעברתם את נחלתו לבתו, שמעון בן עזאי אומר והעברת כל פטר רחם מה ת"ל לפי שהוא אומר [לד]כל אשר יעבור תחת השבט שומע אני (קנו) אף היתום במשמע. והדין נותן ומה אם (קנז) בעל מום שאינו כשר על גבי המזבח הרי הוא נכנס לדיר להתעשר. (קנח) יתום שהוא כשר על גבי המזבח דין הוא שיכנס לדיר להתעשר. והרי הלקוח שהוא כשר על גבי המזבח ואינו נכנס לדיר להתעשר. והרי הוא יוכיח על היתום שאעפ"י שהוא כשר על גבי המזבח לא יהא נכנס לדיר להתעשר. לא אם אמרת בלקוח שלא נולד ברשותו ולפיכך אינו נכנס לדיר להתעשר. תאמר ביתום שנולד ברשותו יהא נכנס לדיר להתעשר. לא זכיתי מן הדין נאמר כאן העברה ונאמר להלן העברה מה העברה האמורה כאן אין קרושה חלה עליו אלא בחיי אמו. אף העברה האמורה להלן אין קרושה חלה עליו אלא בחיי אמו. אי מה כאן זכרים אף להלן זכרים. ת"ל כל אשר יעבור תחת השבט אחד זכרים ואחד נקבות במשמע. וכל פטר שגר בהמה אין פטר שגר בהמה אלא (קנט) ששגרתו אמו יהא פטור מן הבכורה והבא אחריו אינו בכור. אשר יהיה לך להוציא המוכר עובר בהמתו לגוי. משמע אני מוציא את המוכר עובר בהמתו לגוי ומביא את הלוקח עובר בהמתו של ווי ת"ל [לה]אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר להוציא את הלוקח עובר בהמתו של גוי. הזכרים לה' מכאן היה רבי יוסי הגלילי אומר רחלה שלא בכרה וילדה שני זכרים ויצאו שני ראשיהם כאחד שניהן לכהן שנאמר הזכרים לה'. וחכמים אומרים אי אפשר לצמצם אלא אחד לו ואחד לכהן. וכל פטר חמור תפדה בשה ולא בעגל ולא בחיה ולא בשחוטה ולא בטרפה ולא בכוי. [לו]ופטר חמור תפדה בשה למה נאמר לפי שהוא אומר [לז]אך פדה תפדה וגו' שומע אני כל בכור בהמה טמאה במשמע. ת"ל ופטר חמור תפדה בשה. בכור חמור אתה פודה ואי אתה פודה שאר בכור בהמה טמאה, או פטר חמור תפדה בשה שאר בכור בהמה טמאה בכסות וכלים. ת"ל עוד במקום אחר פטר חמור תפדה בשה. פטור חמור אתה פודה ואי אתה פודה בכור שאר בהמה טמאה. א"כ מה ת"ל אך פדה תפדה. אלא אם אינו ענין שפודין בכור בהמה טמאה. תנהו לענין שמקדישין בהמה טמאה לבדק הבית ופודין מהקדש ברק הבית:

[לח]איבעיא להו מהו לפדות בבן פקועה. אליבא דר' מאיר לא תבעי לך כיון דאמר בן פקועה טעון שחיטה שה מעלי' הוא. כי תבעי לך אליבא דרבנן דאמרי שחיטת אמו מטהרתו מאי. כיון דאמרו רבנן שחיטת אמו מטהרתו כבשרא בדיקולא דמיא. או דלמא כיון דרהיט ואתי רהיט ואזיל שה קרינא ביה. מר זוטרא אמר אין פודין רב אשי אמר פודין. אמר ליה רב אשי למר זוטרא מאי דעתך דילפת שה שה מפסח. אי מה להלן זכר תמים ובן שנה אף כאן זכר תמים ובן שנה. תפרה תפדה ריבה אי תפרה תפדה ריבה אפי' כל מילי נמי. אם כן שה שה מאי אהני ליה:

רכד [לט]ואם לא תפדה וערפתו מכאן אמרו מצות פריה קודמת למצות עריפה. מצות יעידה קודמת למצות פדיה שנאמר [מ]אשר לא יעדה והפדה. מצות יבום קודמת למצות הליצה בראשונה שהיו מתכוונין לשם מצוה עכשיו שאין מתכוונים לשם מצוה אמרו מצות חליצה קודמת למצות יבום. מצות גאולה בארון קודמת לכל אדם שנאמר [מא]ואם לא יגאל ונמכר בערכך. ופטר המור תפדה בשה. אמר רבי חנינא שאלית את רבי אליעזר בבית מותבא רבא מה נשתנו פטרי חמורים מפטרי סוסים וגמלים. אמר לו גזרת הכתוב היא, ועוד דסייעו את ישראל בשעה שיצאו ממצרים שאין לך כל אחד ואחד שלא היו לו תשעים חמורים לובים טעונים בכסף וזהב של מצרים: [מב]ואם לא תפדה וערפתו מכאן אמרו אם אין פודהו יערפהו הואיל ואיבד נכסי כהן אף ממונו יאבד. ומנין שהוא אסור בהנאה נאמר כאן עריפה ונאמר (קס) להלן עריפה מה עריפה האמורה להלן אסור בהנאה אף עריפה האמורה כאן אסור בהנאה:

וכל

ממ"ק ובממ"ק כב מכילתא: כג מכות יא: כד מנחות לו: כה ברכות מד: כו כתוב ברמז תתפיג, מכילתא: כז ויקרא כס: כח בראשית י: כט שם כג:
ל שם טו: לא שם כה: לב שם כח: לג במדבר כז: לד ויקרא כז: לה דברים ט: לו כתוב ברמז תתנט: לז במדבר יח: לח חולין עד:
לט בכורות יג: מ שמות כא: מא במדבר כז: מב מכילתא:

זית רענן (קנד) מזוזה שנוהגת בקטנים, מדרבנן מחויבים לחנכו משא"כ בתפילין שצריך לשמרן בטהרה: (קנה) חקת כל המצות, פי' שלא יהיה נוהג בלילה:
(קנו) אף היתום במשמע, שהוא נכנס לדיר להתעשר: (קנז) בעל מום, נכנס לדיר דילפינן בסוף בחקתי שלא יבקר בין טוב לרע. (קנח) יתום שהוא
כשר כו', עיין בחולין דל"ה ובפירש"י שם: (קנט) ששגרתו אמו, פי' שהפילתו בהמה שהנבל בעצמו אינו בכור: (קס) להלן עריפה, בעגלה ערופה:

רבה וכל בכור אדם בבניך תפדה למה נאמר . לפי שהוא אומר [מג]ופדויו מבן חדש תפדה כלל. בערכך כסף חמשת שקלים פרט. כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט. כשהוא אומר וכל בכור אדם בבניך תפדה חזר וכלל. או כלל בכלל הראשון אמרת לאו. אלא כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט. מה הפרט מפורש בנכסים ומטלטלין שאין להן אחריות. אף הכלל כן. מכאן אמרו בכל פודין בכור אדם חוץ מן העבדים ושטרות וקרקעות והקדשות. רבי אומר בכל פודין בכורי אדם. דבר אחר כל בכור אדם בבניך הפדה היו לו חמשה בכורות (קסא) מחמש נשים חייב לפדות את כולן. דבר אחר וכל בכור בניך תפדה מנין שאם לא פדאו אביו הוא יפדה את עצמו. ת"ל וכל בכור בני (קסב) אפדה. רבי יוסי הגלילי אומר הואיל ואמרה תורה פדה את בניך ולמד את בניך הורה, אם למרת על ת"ת שאם לא למדו אביו (קסג) מלמד הוא את עצמו. כך אם לא פדאו חייב לפדות את עצמו. לא אם אמרת בתלמוד תורה שהוא שקול כנגד הכל שאם לא למדו אביו מלמד הוא את עצמו. תאמר בפריה שאינה שקולה כנגד הכל לפיכך אם לא פדאו אביו לא יפדה את עצמו. והרי מילה תוכיח שאינה שקולה כנגד הכל שאם לא מלו אביו מל הוא את עצמו. כך אם לא פדאו אביו הוא יפדה את עצמו. לא אם אמרת במילה שחייבין עליה כרת שאם לא מלו אביו הוא מל את עצמו. תאמר בפריה שאין חייבים עליה כרת לפיכך אם לא פדאו לא יפדה את עצמו. אמרת הפרש. ארון בנין אב מבין שלשתם. לא הרי מילה כהרי תלמוד תורה ולא הרי תורה כהרי מילה ולא זה וזה כהרי פדיה ולא הרי פדיה כהרי זה וזה. הצד השוה שבהן (כל) שהוא מצות האב על הבן אם לא עשה לו אביו יעשה הוא לעצמו. אף כל מה שהוא מצות האב על הבן אם לא עשה לו אביו הוא יעשה לעצמו. מכאן אמרו חייב אדם מן התורה למול את בנו ולפרותו וללמדו תורה וללמדו אומנות ולהשיאו אשה. רבי עקיבא אומר אף ללמדו שייט. רבי אומר (קסד) אף ישוב מרינה. והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר יש מחר עכשיו ויש מחר לאחר זמן. מחר לאמר מה זאת הרי מחר לאחר זמן. [מד]מחר יהיה האות הזה הרי מחר עכשיו. [מה]מחר אנכי נצב על ראש הגבעה הרי מחר עכשיו. [מו]מחר יאמרו בניכם לבנינו הרי מחר לאחר זמן. [מז]מה הערות והחקים והמשפטים נמצאת אומר ארבעה בנים הם אחד חכם ואחד טפש ואחד רשע ואחד שאינו יודע לשאול. חכם מהו אומר מה העדות והחקים והמשפטים וגו' אף אתה אמור לו כהלכות הפסח ואמור לו אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. טפש מהו אומר מה זאת ואמרת אליו בחוזק יד הוציאנו. רשע מהו אומר מה העבודה הזאת לכם. לכם ולא לו ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעיקר אף אתה הוציאו מן הכלל ואמור לו בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים לי ולא לו אלו היה שם לא היה נגאל. ושאינו יודע לשאול את פתח לו שנאמר והגדת לבנך ביום ההוא. ר"א מה העדות והחקים רבי אליעזר אומר מנין אתה אומר שאם היתה חבורה של תלמידי חכמים צריכים להיות יושבין ועוסקין בהלכות הפסח עד חצות (קסה) לכך נאמר מה העדות והחקים והמשפטים וגו' :

ויהי כי הקשה פרעה שומע אני מאליו ת"ל ויחזק ה' את לב פרעה. ויהרג ה' כל בכור בארץ מצרים וגו' מכאן אמרו הכמים זובחים בכורי בהמה כנגד בכורי בהמה ופודין בכורי אדם כנגד בכורי אדם. והיה לאות על ידך בארבעה מקומות מזכירין פרשת תפלין קדש לי כל בכור, והיה כי יביאך, שמע ישראל, והיה אם שמוע, מכאן אמרו מצות תפלין ד' פרשיות (של ראש) הם ארבע טוטפות, ואלו הן קדש לי כל בכור, והיה כי יביאך, שמע, והיה אם שמוע, וכותבן כסדרן, ואם כתבן שלא כסדרן הרי אלו יגנזו :

פרשת בשלח

[א]זה שאמר הכתוב [ב]חכם לבב ואמיץ כח מי הקשה אליו וישלם. דור המבול נתקשו כנגדו שטפם במים. דור הפלגה נתקשו כנגדו הפיצם בכל העולם. אנשי סדום נתקשו כנגדו מה היה סופן [ג]וה' המטיר על סדום. פרעה אמר לא ידעתי את ה' והקב"ה אמר שלח את עמי ונתקשה כנגדו ויהי כי הקשה פרעה כיון שבאת מכת בכורות מיד שלחן לכך נאמר ויהי בשלח. [ד]אמרו לאלהים מה נורא מעשיך אמרו לפועלא טבא איישר. מה נורא מעשיך מה דחילין אינון מנגניא דידך[ה]. הנהרגים הורגין את הורגיהן והנצלבין צולבין את צולביהן המשתקעים בים שוקעין את שוקעיהן. ברוב עוזך יכחשו לך אויביך ישקרו ויעשו אויבים כחשים. נבוכדנצר אמר [ו]בריך אלההון די שדרך משך ועבד נגו. סנחריב אמר [ז]מי בכל אלהי הארצות וגו' לא זז משם עד שכחש שנאמר [ח]וישב בבושת פנים לארצו. פרעה אמר לא ידעתי את ה' נעשה כחשן שנאמר ה' הצדיק. הוא אמר וגם את ישראל לא אשלח והוא בעצמו שלחן שנאמר ויהי בשלח פרעה. [ט]ברצות ה' דרכי איש אלו ישראל שכתוב בהן *כל איש ישראל. גם אויביו ישלים אתו זה פרעה שכתוב בו אמר אויב לכך נאמר ויהי בשלח פרעה. מי קרא ווי הקב"ה קרא ווי, למה הדבר דומה למלך שנשבה בנו נלבש בלבוש נקמה באויביו והלך והביאו נטל את השבאי ותלאו בגרדון, התחיל לצער אותו ואמר ליה למה עשית כך לבני, עם שהוא מצערו התחיל להודות ואמר המלך ווי שהודה זה הייתי מבקש לצערו הרבה והודה מיד נתן לו **אפיפורין. כך פרעה שעבד את ישראל במצרים התחילו המכות באות עליו וכששלחן אמר הקב"ה ווי ששלח פרעה שנאמר ויהי בשלח פרעה. דבר אחר מי קרא ווי פרעה קרא ווי. למה הדבר דומה לאחד שהיה לו [י]קצצים מכרם בדמים מועטים הלך הלוקח ועשה לו תיבות ומגדלים וחפצים הרבה, ראה אותו המוכר אמר ווי לאותו האיש מה מכר. כך פרעה היו ישראל משועבדין לו בטיט ולבנים ולא היו נכרים שהם אומה. כיון שיצאו ישראל ממצרים ובאו ונעשו דגלים על הים יצא פרעה וראה אותם שהיו עשויין דגלים התחיל קורא ווי ויהי בשלח פרעה. דבר אחר מי קרא ווי (א) המצריים קראו ווי. למה הדבר דומה לרופא שהיה במרינה והיה אדם נפצע והיה מרפא אותו כיון שיצא הרופא מן המדינה התחילו בני המדינה קוראין ווי. כך היו במצרים כשהיתה המכה באה על מצרים והיו באין אצל משה ומבקשים ממנו והוא מתפלל ומרפא את המכה כשיצאו ממצרים אמרו המצרים ווי ששלח פרעה. דבר אחר כנענים קראו ווי. למה הדבר דומה למלך שהיה לו בן קטן והיה לו [יא]אוסיא והיה מבקש לצאת למדינת הים. אמר לאריס אחד שיהא משמרה ושיהא אוכל מפירותיה עד שיעמוד בנו על פרקו, כשגדל בנו של מלך בקש האוסיא. מיד התחיל האריס קורא ווי. כך היו ישראל במצרים והכנעניים יושבין ומשמרין ארץ ישראל ואוכלין פירותיה, כיון ששמעו שיצאו ישראל ממצרים התחילו קוראים ווי ויהי בשלח פרעה. תנא רבי שמעון בן יוחאי משל לאחד שנפלה לו ירושה במדינת הים והיה לו יורש עצל ועמד ומכרה בדבר מועט והלך הלוקח וחפרה ומצא בה [יב]סימא ובנה אותה פלטין והיה מהלך בשוקה מקוזי מן קדמוי מקוזי מן לאחוריה התחיל המוכר נחנק. רבי יוסי הגלילי אומר למה הדבר דומה לאחד שנפלה לו בית כור בירושה ומכרה בדבר מועט הלך הלוקח ופתח בה מעינות ונטע בה גנות ואילנות ופרדסים התחיל המוכר נחנק כך נעשה למצרים ששלחו ולא ידעו מה שלחו. עליהן מפורש בקבלה [יג]שלחיך פרדס רמונים. תנא ר' ישמעאל משל למה הדבר דומה למלך שאמר לעבדו צא והבא לי דג מן השוק הלך והביא לו דג מבאיש אמר ליה חייך חרא מן תלתא לא פלטה לך[יד] או [טו]סיריות אתה אוכל. או מאה [טז]בורלודין אתה לוקה או ממון אתה נותן. אמר אני אוכל סיריות. לא הספיק לאכול עד שנקטה נפשו עליו ואמר אני לוקה. לא הספיק ללקות חמשים עד שאמר אני פורע ממון. נמצא אוכל סיריות ולוקה ומשלם ממון. כך אמר הקב"ה לפרעה רשע חייך עשר [יז]קטפרס אתה לוקה אלו עשר מכות. וממון אתה נותן וינצלו את מצרים. וישראל אתה תשלח לכך נאמר ויהי בשלח פרעה :

רבן [יח]ההכמכת מכהו הכהו ר' יהודה אומר במקל שהכו המצרים את ישראל בו לקו. ר' נחמיה אומר [יט]באיספטי שהכו את ישראל בו לקו. [כ]בסאסאה בשלחה תריבנה תנא בשם ר' מאיר במדה שאדם מודד בה מודדין לו. בשלחה תריבנה לקה ואחרי כן שלח לכך נאמר ויהי בשלח. וש"ה [כא]שלחיך פרדס רמונים משל למלך שהיו לו בנות בוגרות ולא נפנה להשיאן והלך לו למדינת הים ושהה שם שנים הרבה עמדו הבנות ונתעסקו בעצמן ונשאו לאנשים והיתה כל אחת ואחת נוטלת חותמו של בעלה [כב]וסמנטרין שלו. לאחר ימים בא המלך ממדינת הים ושמע הבריות מליזין על בנותיו ואומרים שזנו בנותיו של מלך. מה עשה הוציא כרוז ואמר כל

עמא

מג במדבר יח : מד שמות ח : מה שם יז : מו יהושע כב : מז דברים ו : א תנחומא ופסיקתא : ב איוב ט : ג בראשית יט : ד תהלים סו : ה מנגניא תהלות שאתה מגנה : ו דניאל ג : ז ישעיה לו : ח דה"ב לב : ט משלי יז : *דברים כט : **אפיפורין כסא המלכים : י קצצים מיני עצים : יא אוסיא פי' הערוך שדה : יב סימא מטמון : יג שיר ד : יד פי' לא תנצל מאחת מן ג' : טו סיריות דבר נבאש : טז בורלורי, מכות רצועה : יז קטפרס מכות : יח ישעיה כז : יט באיספטי חרב : כ ישעיה כז : כא שיר ד : כב וסמנטרין פי' הערוך [illegible]

זית רענן (קסא) מחמש נשים, דסד"א עד שיהא בכור לאב ולאם דנילף בכור בכור מנחלה קמ"ל : (קסב) אפדה, משמע שאני אפדה את עצמי : (קסג) מלמד הוא את עצמו, דכתיב ולמדתם אותם וקרי ולמדתם אתם, עיין בקדושין פ"ק. (קסד) אף ישוב מדינה, היינו להתישב בדרך ארץ עם הבריות : (קסה) לכך נאמר מה העדות וכו', פי' מתוך זה ניכר שהוא ת"ח דעדות קרוי מצות שהם עדות לישראל. חקים קרויים מצות שאין בהם טעם ומשפטים מצות שיש להם טעם ואפ"ה כיון שידע להפריש בין זה לזה הוא חכם ואעפ"כ שואל : (א) המצרים קראו ווי, שמשה היה מתפלל עליה: ומבטל גם שאר מכות :

עמא יפקון [כג]לקומפון קראו לחתנו הראשון א״ל מי את א״ל חתנך הוציא חותמו אמר של מי הוא זה א״ל שלי הוציא סמנטרין שלו א״ל של מי הוא זה א״ל שלי וכן לשני וכן לשלישי. אמר המלך בנותי נתעסקו בעצמן ונשאו ואתם אומרים שזנו בנותי כך לפי שהיו אומות העולם מונין לישראל ואומרים שהן בניהן של מצריים והיו אומרים בנפשותיהן של ישראל היו שליטין לא כל שכן בנשותיהן. א״ר אושעיא באותה שעה קרא הקב״ה למלאך שהוא ממונה על ההריון א״ל צייר צורת הולד בדמות אבותם הה״ד [כד]לראובן משפחת הראובני לשמעון משפחת השמעוני א״ר מרינוס בר ר׳ אושעיא כאינש דאמר ברוני סברוני סבוני. א״ר אידי ה׳ ברישא דתיבותא וי׳ בסופה יה מעיד עליהן שהן בניהן של אבותיהן. רבנן אמרי [כה]גן נעול אלו הבתולות גל נעול אלו [הבעולות] מעין חתום אלו הזכרים. תני בשם רבי נתן גן נעול גל נעול שני פעמים כדרכה ושלא כדרכה. רב הונא בשם רבי חייא באתה שרה למצרים וגדרה עצמה מן הערוה ונגדרו כל הנשים בזכותה. אברהם ירד למצרים וגדר עצמו מן הערוה ונגדרו כל האנשים בזכותו. א״ר חייא בר אבא כדאי הוא גדור ערוה שיגאלו ישראל ממצרים בזכותו. רב הונא בשם בר קפרא בזכות ד׳ דברים נגאלו ישראל ממצרים. שלא שינו את שמם ראובן ושמעון נחתון ראובן ושמעון סלקון. שלא שינו את לשונם כי פי המדבר אליכם בלשון הקדש היה מדבר. ושלא היה בהן לשון הרע דבר נא באזני העם וישאלו את מוצא שהדבר היה מופקד אצלם י״ב חדש ולא נמצא אחד מהן שהלשין על חבירו. שלא היה בהן פרוץ בערוה תדע לך שהרי בת אחת היתה ופרסמה הכתוב שנאמר [כו]ושם אמו שלומית בת דברי למטה דן. ר׳ פנחס בשם ר׳ חייא בזכות שגדרו עצמן מן הערוה בזכות כן [כז]שלחיך פרדס רמונים שלוחיך לכך נאמר ויהי בשלח. [כח]אין שלוח בכל מקום אלא לויה שנאמר [כט]ואברהם הולך עמם לשלחם [ל]וישלחם יצחק וילכו מאתו בשלום. הפה שאמר גם את ישראל לא אשלח הוא הפה שאמר אנכי אשלח אתכם ומה שכר נטלו על כך לא תתעב מצרי. הפה שאמר לא ידעתי את ה׳ הוא הפה שאמר (ב) אנוסה מפני ישראל ומה שכר נטלו ע״כ [לא]ביום ההוא יהיה מזבח לה׳ וגו׳. הפה שאמר מי ה׳ אשר אשמע בקולו הוא הפה שאמר ה׳ הצדיק ומה שכר נטלו ע״כ שניתן להם מקום קבורה שנאמר נטית ימינך וגו׳. ולא נחם אלהים אין נחום בכ״מ אלא נהוג שנאמר [לב]נחית כצאן עמך. וכתיב [לג]וינחם בענן יומם וכל הלילה באור אש. ד״א ולא נחם אלהים לפי שהקב״ה אמר לנביא [לד]בן אדם נהה על המון מצרים והורידהו. התחיל פרעה מתגאה ואמר אני יורד אצלם. א״ל ממי נעמת. ממי את יפה טוב אתה ממלך אשור או ממלך צור וצידון. רדה והשכבה את ערלים שם אשור וכל קהלה וגו׳ שם עילם וכל המונה וגו׳ שם משך תובל וכל המונה וגו׳ שמה אדום מלכיה וכל נשיאיה וגו׳ שמה נסיכי צפון. באותה שעה היה פרעה רואה אותם ומתנחם שנאמר *אותם יראה פרעה ונחם וגו׳. א״ל הקב״ה פרעה אתה מתנחם אני איני מתנחם ממה שעשית לבני ולא נחם אלהים. [לה]ד״א ולא נחם אלהים אע״פ שיצאו ישראל ממצרים לא קבל הקב״ה תנחומין על בני אפרים שנהרגו שמנו הקץ וטעו ויצאו ל׳ שנה קודם הקץ, שמנו לבין הבתרים והקץ היה משנולד יצחק, משל למלך שהיה משיא בנו ומתוך החופה מת לו בן אחד אמר אי אפשי בשמחה מפני בני המת ואי אפשי להתאבל מפני שמחת בני החי ומה עשה התחיל מרקד בידו אחת וסופד בידו אחרת הוי ולא נחם, ד״א ולא נחם אלהים בדרך כל הארץ דרך ארץ העבד טוען את רבו שמא ארונו טוענו. הקב״ה לא נהג עמהן כך אלא [לו]ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה׳ אלהיך ואומר [לז]ואשא אתכם על כנפי נשרים. [לח]דרך ארץ המים מלמעלה והלחם מלמטה. ברם הכא הלחם מלמעלה והמים מלמטה. הלחם מלמעלה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים. והמים מלמטה [לט]אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר. דרך ארץ תלמיד טוען [מ]פנס ומהלך לפני הרב ברם הכא לא ימיש עמוד הענן יומם. דרך ארץ תלמיד מלביש את הרב ברם הכא [מא]ואלבישך רקמה. ר׳ סימון אומר פורפירון. דרך ארץ תלמיד מנעיל את הרב ברם הכא [מב]ואנעלך תחש. דרך ארץ הרב ישן ותלמיד עומד על גביו ברם הכא [מג]הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל. וכל כך למה כי קרוב הוא שנאמר [מד]לבני ישראל עם קרובו. [מה]דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא (ג) קרוב הדבר שאמר המקום למשה בהוציאך את העם ממצרים תעבדון וגו׳. ד״א כי קרוב הוא קרוב הדרך לחזור למצרים (ד) שנאמר שלשת ימים וגו׳. ד״א כי קרוב הוא קרובה שבועה שנשבע אברהם אבינו לאבימלך [מו]ועתה השבעה לי באלהים הנה וגו׳ ועדיין נכדו קיים. ד״א כי קרוב הוא קרובה (ה) מלחמה ראשונה לשניה. ד״א כי קרוב הוא בקרוב ירשו כנענים את הארץ שנאמר [מז](ו) ודור רביעי ישובו הנה [ועדיין לא היה להם דור רביעי]. ד״א (ז) כ״ש למה לא הביאן הקב״ה בפשוטה אלא אמר הקב״ה אם מכנים אני את ישראל בפשוטה מיד הם מחזיקין איש בשדהו ובכרמו ובטלין מן התורה. אלא הרי אני מקיפן במדבר ארבעים שנה כדי שיאכלו את המן ושותין מי באר והתורה נבללת בגופן, מכאן היה ר״ש בן יוחאי אומר לא נתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן שניה להם אוכלי תרומה. ד״א כ״ש למה לא הביאן בפשוטה אלא כיון ששמעו כנעניים שישראל נכנסין לארץ עמדו ושרפו את הזרעים וקצצו את הנטיעות וסתרו את הבנינים וסתמו את המעינות. אמר הקב״ה לא הבטחתי לאברהם אביהם שאני מכניסם לארץ חרבה אלא לארץ מלאה כל טוב שנאמר [מח]ובתים מלאים כל טוב אלא הריני מקיפן במדבר ארבעים שנה כדי שיעמדו כנעניים ויתקנו מה שקלקלו:

רכז [מט]ד״א כי קרוב הוא קרובה היא פורענות של פרעה הרשע (ח) שיפרע הקב״ה ממנו. ד״א כי קרוב הוא קרוב החסד שעשו כנעניים עם אבינו יעקב הדא הוא דכתיב [נ]וירא יושב הארץ הכנעני את האבל. ר׳ אלעזר אומר שהתירו אזוריהן. ר״ש בן לקיש אמר על ידי שהתירו קשרי כתפותיהם. ורבנן אמרין על ידי שזקפו קומתן. ר׳ יוחנן אומר ע״י שהראו באצבע. והלא דברים קל וחומר ומה אם הכנענים שלא עשו חסד לא בידיהן ולא ברגליהן אלא ע״י שהראו באצבע ניצולו מן הפורענות. ישראל שהן עושין חסד עם גדוליהן ועם קטניהן לא כ״ש. [נא]ד״א כי קרוב הוא קרובה מלחמה ראשונה. רא״א כל אותן השנים שהיו ישראל יושבין [במצרים היו יושבין] בטח ושאנן ושלו. עד שבא גאון מבני בניו על אפרים ואמר נגלה עלי הקב״ה להוציא אתכם ממצרים, בני אפרים בגאות לבם שהם מזרע המלוכה ושהן גבורי כח במלחמה עמדו ולקחו נשיהן בניהן ובנותיהן ויצאו ממצרים ועמדו המצרים והרגו כל גבוריהם שנאמר [נב]בני אפרים נושקי רומי קשת הפכו ביום קרב וגו׳. [נג]כי אמר אלהים פן ינחם העם בראותם מלחמה זו מלחמת בני אפרים שנאמר [נד]ובני אפרים שותלח וגו׳ וזבד בנו וגו׳ והרגום אנשי גת (מאתים אלף) על לא שמרו ברית אלהים על שעברו על הקץ ועל שעברו (ט) על השבועה. ד״א כדי שלא יראו את עצמות אחיהם מושלכים בפלשת ויחזרו להם. ד״א כדי שלא יחזרו לאחוריהם והרי דברים ק״ו אם כשהקיפם דרך (רחוקה) [עקומה] אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה על אחת כמה וכמה אילו הביאן בפשוטה. ד״א בראותם מלחמה זו מלחמת עמלק שנאמר [נה]וירד העמלקי והכנעני:

ויסב אלהים את העם מפני מה כדי לעשות להם נסים וגבורות. ר׳ אליעזר אומר דרך כדי ליגען שנאמר [נו]ענה בדרך כחי. המדבר כדי לצרפן שנאמר [נז]המוליכך במדבר הגדול והנורא וגו׳. ים סוף לנסותן שנאמר [נח]וימרו על ים בים סוף. ר׳ יהושע אומר דרך כדי ליתן להם את התורה שנא׳ בכל הדרך אשר צוה ה׳ אלהינו אתכם תלכו ואומר [נט]כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים. המדבר כדי להאכילן המן שנאמר [ס]המאכילך מן במדבר. ים סוף כדי לעשות להם נסים וגבורות שנאמר [סא]נוראות על ים סוף ונאמר [סב]ויגער בים סוף ויחרב. וחמושים אין חמושים אלא מזויינים שנאמר [סג]ואתם תעברו חמושים מלמד שהיו מצויינין (י) בחמשה מיני זיין. ד״א אין חמושים אלא מזורזים שנאמר [סד]ויעברו בני גד ובני ראובן חמושים כארבעים אלף חלוצי צבא. ד״א וחמושים אחד מחמשה עלו. ד״א אחד מחמשים. וי״א אחד מחמש מאות. ר׳ נהוראי אומר העבודה לא אחד מחמש מאות עלו שנאמר [סה]רבבה כצמח השדה וגו׳ ואומר [סו]ובני ישראל פרו וישרצו שהיו יולדות ששה בכרס אחד ואת אמרת אחד מחמש מאות עלו. ואימתי מתו בשלשת ימי אפלה שנאמר לא ראו איש את אחיו שהיו קוברין את מתיהן והודו ושבחו שלא ראו אויביהם וששו

ממ״ק ובמ״ק כג לקומפון פי׳ מקום גדול שבותקים בו המלכים וכן נלעז ניקרא קונסו : כד במדבר כו : כה ש״ר ד : כו ויקרא כד : כז ש״ר ד : כח מכילתא : כט בראשית יח : ל שם כו : לא ישעיה יט : לב תהלים עז : לג שם עח : לד יחזקאל לב : *שם : לה מדרש [illegible] : לו דברים א : לז שמות יט : לח פסיקתא : לט במדבר כא : מ שם כד : מא יחזקאל טז : מב שם : מג תהלים קכא : מד שם קמח : מה מכילתא : מו בראשית יט : מז שם : מח דברים ז : מט פסיקתא : נ בראשית נ : נא פרקי רבי אליעזר : נב תהלים עח : נג מכילתא : נד ד״ה א ז : נה במדבר יד : נו תהלים קב : נז דברים ח : נח תהלים קו : נט משלי ו : ס דברים ח : סא תהלים קו : סב שם : סג יהושע א : סד יהושע ד : סה יחזקאל טז : סו שמות א :

זית רענן (ב) אנוסה מפני ישראל כי ה׳ נלחם להם במצרים, וזהו זכות שאמרו ה׳ נלחם להם : (ג) קרוב הדבר, פי׳ שצריכים לקבל התורה ואם ילכו דרך פלשתים לא היו יכולין להגיע בחדש ג׳ להר סיני : (ד) שנאמר שלשת ימים וכו׳, פי׳ שהיו צריכין לחזור ביום ג׳ ואם לאו ירדוף פרעה אחריהם ואם היו הולכין דרך ארץ פלשתים היו עדיין בתוך פלשתים ביום ג׳ : (ה) מלחמה ראשונה, שהרגו פלשתים לאנשי אפרים : (ו) ודור רביעי ישובו הנה, ד״ס ל׳ דדור רביעי היינו דור רביעי מהאמוריים ועדיין היה דור ג׳ קיים מאבימלך : (ז) כ״ש וכו׳, פי׳ אם קרוב הוא למה לא הביאן בפשוטה : (ח) שיפרע הקב״ה ממנו, והוצרך להוליכם היכף לים : (ט) על השבועה, פי׳ שהשביען הקב״ה שלא יצאו קודם הקץ כדכתיב השבעתי אתכם בנות ירושלים וגו׳ : (י) בה׳ מיני זיין, בשבת פ״ו סייף וקשת והרים ואלה ורומח :

וששו במפלתם. ר' יוסי אומר (יא) לחמשה דורות עלו (כתוב ברמז תקס"ד): [סז]ויקח משה את עצמות יוסף משה זכה בעצמות יוסף ואין בישראל גדול הימנו שנאמר ויקח משה את עצמות יוסף עמו. ת"ר בוא וראה כמה חביבות מצות על משה רבינו שכל ישראל נתעסקו בבזה והוא נתעסק במצות שנאמר [סח]חכם לב יקח מצות. ומנין היה יודע משה היכן יוסף קבור. אמרו סרח בת אשר נשתיירה מאותו הדור הלך משה אצלה א"ל כלום את יודעת היכן יוסף קבור. א"ל ארון של מתכת עשו לו מצריים ושקעוהו בנהר נילוס כדי שיתברכו מימיו. הלך משה ועמד על שפת נילוס א"ל יוסף יוסף הגיע העת שנשבע הקב"ה שגואל את ישראל והגיעה השבועה שהשבעת את ישראל, אם אתה מראה את עצמך מוטב ואם לאו הרי אנו נקיים משבועה. מיד צף ארונו של יוסף. ואל תתמה שהרי כתיב [סט]ויהי האחד מפיל הקורה ואת הברזל נפל אל המים ויצעק ויאמר וגו' אנה נפל ויראהו את המקום ויקצב עץ וישלך שמה ויצף הברזל. והרי דברים קל וחומר ומה אלישע תלמידו של אליהו ואליהו תלמידו של משה, צף מפניו. מפני משה רבינו על אחת כמה וכמה. רבי נתן אומר [ע]בקברניט של מלכים היה קבור הלך משה ועמד שם ואמר יוסף יוסף וכו' מיד נזדעזע ארונו של יוסף נטלו משה והביאו אצלו. קשו קראי אהדדי כתיב ויקח משה את עצמות יוסף וכתיב [עא]ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל (כתוב ברמז קמ"ה). אר"י א"ר כפני מה נקרא יוסף בחייו עצמות [עב] מפני שלא מיחה בכבוד אביו דאמרו לו עבדך עבדך ולא קאמר להו מידי. מי לנו גדול ממשה שלא נתעסק בו אלא הקב"ה שנאמר [עג]ויקבור אותו בגי. ולא על משה בלבד אמרו אלא על הצדיקים כולן שנאמר [עד]והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך. [עה]ג' מחנות הם תני טמא מת מותר ליכנס למחנה לויה. ולא טמא מת בלבד אלא אפילו מת עצמו שנאמר ויקח משה את עצמות יוסף עמו עמו במחיצתו. [עו]עמד לו על נילוס הנהר ואמר יוסף יוסף הגיעה השעה שהקב"ה גואל את בניו השכינה מעכבת לך וישראל מעוכבין לך וענני כבוד מעוכבים לך אם מוריע אתה את עצמך הרי יפה וכו'. ויש אומרים נטל חרס וכתב עליו שם המפורש והשליך ליאור מיד צף ועלה ארונו של יוסף. והוון תמן תרין כלבים דחרשין שרון נבחין במשה. אמר משה איתון [חמון] כלבין קושטא לא נבחין וכלביא דשקרא ודהרשין נבחין. א"ר דהדין כלבא מלחית בלישני' ברם הכא [עז]ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו ללמדך שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו. מרים המתינה למשה שעה אחת (כתוב ברמז קס"ד). ולא עוד אלא שעם יעקב עלו עבדי פרעה וזקני ביתו ועם יוסף עלו הארון והשכינה והכהנים והלוים וישראל ושבעה ענני כבוד. ולא עוד אלא שהיה ארונו של יוסף מהלך עם ארון חי העולם והיו או"ה א"ל כה טיבן של שני ארונות הללו והן אומרים זה ארונו של מת וזה ארונו של חי העולמים. והיו אומרים להן אומות העולם מה טיבו של מת מהלך עם ארון חי עולמים. והן אומרים המונח בארון זה קיים מה שכתוב בזה. בזה כתיב [עח]אנכי ה' אלהיך וביוסף כתיב (יב) [עט]התחת אלהים אנכי. בזה כתיב [פ]לא יהיה לך אלהים אחרים וביוסף כתיב [פא]את האלהים אני ירא. בזה כתיב לא תשא וביוסף כתיב (יג) [פב]חי פרעה אם תצאו. בזה כתיב זכור את יום השבת וביוסף כתיב [פג]וטבוח טבח והכן. ואין הכן אלא שבת שנאמר [פד]והיה ביום הששי והכינו. בזה כתיב כבד את אביך וביוסף כתיב [פה]ויאמר ישראל אל יוסף (יד) הלוא אחיך רועים בשכם וגו'. בזה כתיב לא תרצח לא רצח לפוטיפרע. בזה כתיב לא תגנוב לא גנב כענין שנאמר [פו]וילקט יוסף את כל הכסף וגו', בזה כתיב לא תנאף לא נאף עם אשתו של פוטיפרע. בזה כתיב לא תחמוד לא חמד אשתו של פוטיפרע. בזה כתיב לא תענה והרי דברים קל וחומר ומה (טו) דברים של אמת לא הגיד קל וחומר של שקר. בזה כתיב [פז]לא תשנא את אחיך בלבבך וכתיב [פח]וינחם אותם וידבר על לבם. בזה [פט]לא תקום ולא תטור וכתיב (טז) [צ]ואתם חשבתם עלי רעה. בזה [צא]וחי אחיך עמך וכתיב [צב]ויכלכל יוסף את אחיו. כי השבע השביע השביען שישביעו לבניהן. רבי נתן אומר מפני מה השביע את אחיו ולא השביע את בניו. אמר אם (יז) משביע אני את בני אין מצריים מניחין אותן. ואם אומרים להם אבינו העלה את אביו אומרים להם אביכם מלך היה לפיכך השביע את אחיו ולא השביע את בניו. דבר אחר אמר להם יוסף אבי ירד כאן לרצונו ואני העליתיו אני ירדתי על כרחי משביע אני עליכם שממקום שגנבתוני לשם תחזירוני וכן עשו לו. כענין שנאמר [צג]ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל קברו בשכם. פקוד יפקוד אלהים אתכם פקד אתכם במצרים ויפקוד אתכם על הים. פקד אתכם על הים ויפקוד אתכם במדבר. פקד אתכם במדבר ויפקוד בנחלי ארנון. פקד אתכם בעולם הזה ויפקוד אתכם לעולם הבא. פקידה במצרים פקידה בסיני פקידה בניסן (יח) פקידה בתשרי. והעליתם את עצמותי מזה שומע אני מיד ת"ל אתכם כשתהיו עולין. ומנין שאף עצמות השבטים העלו עמהם ת"ל מזה אתכם ז"ה תרי עשר. ויסעו מסכות ויחנו באתם מה אתם מקום אף סכות מקום רבי עקיבא אומר ענני כבוד היו שנאמר [צד]על כל כבוד חופה. אין לי אלא לשעבר לעתיד לבא מנין תלמוד לומר [צה]וסכה תהיה לצל יומם ואומר [צו]ופדויי ה' ישובון:

רכח וה' הולך לפניהם יומם נמצאת אומר שבעה עננים הן. וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן. [צז]ועננך עומד עליהם. [צח]ובעמוד ענן. [צט]ובהאריך הענן. [ק]ובהעלות הענן. [קא]ואם לא יעלה הענן. [קב]כי ענן ה' על המשכן. הא שבעה עננים הן ארבע מארבע רוחות ואחד מלמעלן ואחד מלמטן ואחד שהיה מהלך לפניהם. כל הנמוך מגביהו וכל הגבוה מנמיכו שנאמר [קג]כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו וגו'. והיה מכה נחשים ועקרבים מכבד ומרבץ לפניהם. ר' יהודה אומר (יט) שלש עשרה. שנים לכל רוח שנים מלמעלה ושנים מלמטה ואחד היה מהלך לפניהם. ר' יאשיה אומר (כ) ארבעה. ר' אומר (כא) שנים. וה' הולך לפניהם יומם ללמדך שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו. אברהם לוה את מלאכי השרת שנאמר [קד]ואברהם הולך עמם לשלחם והקב"ה לוה את בניו במדבר ארבעים שנה. באברהם כתיב [קה]יוקח נא מעט מים והקב"ה העלה לבניו את הבאר (כב) שנאמר [קו]אז ישיר ישראל. באברהם כתיב [קז]ואקחה פת לחם והקב"ה הוריד לבניו מן שנאמר [קח]הנני ממטיר לכם לחם מן השמים. באברהם כתיב [קט]ואל הבקר רץ אברהם והקב"ה הגיז לבניו את השלו שנאמר [קי]ורוח נסע מאת ה'. באברהם כתיב [א]והשענו תחת העץ והקב"ה פרש לבניו שבעה ענני כבוד שנאמר (כג) [ב]פרש ענן למסך. באברהם כתיב [ג]והוא עומד עליהם והקב"ה הגין על בתיהם במצרים כדי שלא ינגפו שנאמר ופסח ה' על הפתח. וה' הולך לפניהם אפשר לומר כן והלא כבר נאמר [ד]הלא את השמים ואת הארץ אני מלא ואומר [ה]וקרא זה אל זה ואמר וגו' ואומר [ו]והנה שם כבוד אלהי ישראל וגו' ומה ת"ל וה' הולך לפניהם. רבי אומר אנטונינוס פעמים שהיה דן על הבימה ומחשיך והיו בניו מהשיכין אצלו מאחר שנפטר מן הבימה היה נוטל את הפנס ומאיר לפני בניו והיו גדולי מלכותו קרבין אצלו ואומרין לו אנו נוטלין את הפנס ונאיר לפני בניך והוא אומר להם לאו אלא אני אטול את הפנס ומאיר לפני בני כדי להודיע לכם חבתן של בני שתהיו נוהגין עמהן בכבוד. כך הודיעם הקב"ה חיבתן של ישראל לפני אומות העולם שיהיו נוהגין עמהן בכבוד. ולא דיין שאינן נוהגין עמהן בכבוד אלא ממיתין אותן מיתות חמורות ומשונות זו מזו לענין כן הוא אומר [ז]וקבצתי את כל הגוים והורדתים אל עמק יהושפט וגו'. יכול על ע"א ועל גלוי עריות ועל שפיכות דמים ת"ל [ח]על עמי ונחלתי ישראל אשר פזרו בגוים (ואל מצרים לשמה תהיה) *[מצרים לשממה תהיה] וגו' באותה שעה (וה' לעולם ישב) **[ויהודה לעולם תשב] ואומר ***ונקיתי דמם לא נקיתי אימתי וה' שוכן בציון. אמר רב חסרא האב שמחל על כבודו כבודו מחול. הרב שמחל על כבודו אין כבודו מחול. ורב יוסף אמר אפילו הרב שמחל על כבודו כבודו מחול שנאמר

מכ"י ובמ"ק סז סוטה יג: סח משלי י: סט מלכים ב ו: ע בקברניט בית קברות: עא יהושע כד: עב שאמר והעליתם את עצמותי ועודנו חי: עג דברים לד: עד ישעיה נח: עה פסחים סז: עו פסיקתא: עז שמות יא: עח שמות כ: עט בראשית ל: פ שמות כ: פא בראשית מב: פב שם: פג שם מג: פד שמות טז: פה בראשית לז: פו שם מז: פז ויקרא יט: פח בראשית נ: פט ויקרא יט: צ בראשית נ: צא ויקרא כה: צב בראשית מז: צג יהושע כד: צד ישעיה ד: צה שם: צו שם נא: צז במדבר יד: צח שם: צט שם ט: ק שמות מ: קא שם: קב שם: קג ישעיה מ: קד בראשית יח: קה שם: קו במדבר כא: קז בראשית יח: קח שמות טז: קט בראשית יח: קי במדבר יא: א בראשית יח: ב תהלים קה: ג בראשית יח: ד ירמיה כג: ה ישעיה ו: ו יחזקאל ח: ז יואל ד: ח שם: *שם: **שם: ***שם: ח קדושין לב:

זית רענן (יא) לה' דורות עלו, בצ"ל דהיינו יעקב לוי קהת עמרם ומשה. ודור רביעי ישובו הנה, פי' לאחר דור רביעי: (יב) התחת אלהים אנכי, פי' שאין אני יכול לעשות כלום מבלעדי הקב"ה: (יג) חי פרעה, שלא היה רוצה לשבע בחיי הקב"ה: (יד) הלוא אחיך רועים, ואע"פ שהיה יודע שאחיו שונאים אותו הלך בשביל כבוד אביו: (טו) דברים של אמת לא הגיד, דלא הגיד לאביו שמכרוהו אחיו ק"ו של שקר, ואע"ג דכתיב ויבא יוסף את דבתם רעה כבר כתב הרא"ם דלא אמר שקר ואע"ג שאפילו אמת לא אמר י"ל שנתכוין להפריש אחיו מאיסורא שיוכיחן אביהם: (טז) ואתם חשבתם וגו' אלהים חשבה לטובה, כלו' שבאמת עשיתם לי טובה ואיך אינני נוטר שנאה בלבי עליכם: (יז) אמר אם אשביע וכו', מוטב שיצות כל ישראל דאם א' יתעצל בו יתעסק השני עמו, ועיקר הקושיא שישביע את בניו שישאוהו מיד: (יח) פקידה בתשרי, שבטלה עבודה במצרים בר"ה: (יט) י"ג, נ"ל דקחשיב י"ג פעמים הכתובים בפר' בהעלותך: (כ) ארבעה, לד' רוחות ונראה דלא חשיב אותו שהיה על המשכן: (כא) שנים, א' מלפניהם וא' על המשכן: (כב) שנא' אז ישיר ישראל כו' באר חפרוה שרים, ודריש שם שנתנה בזכות אברהם ע"ש: (כג) פרש ענן למסך, שהגין עליהם כסוכה כמו שהגין העץ על המלאכים:

שנאמר וה' הולך לפניהם יומם . אמר רבא הכי השתא התם קורשא ב"ה דעלמא דיליה הוא מחיל ליה דידיה הכא תורה דיליה היא . הדר אמר רבא אין , תורה דיליה היא דכתיב [ט]ובתורתו יהגה . ואפי' הכי הדור מיבעיא ליה למעבד . אמר רב אשי אפי' למ"ד נשיא שמחל על כבודו כבודו מחול מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול שנאמר [י]שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך :

רכט מעשה ברבי אליעזר ור' יהושע ור' צדוק שהיו מסובין בבית המשתה של בנו של ר"ג והיה ר"ג עומד ומשקה עליהן נתן לו כוס לרבי אליעזר ולא קבל לרבי יהושע וקבל . א"ל ר' אליעזר מה זה יהושע אנו יושבין ור"ג ברבי עומד ומשקה עלינו א"ל מצינו גדול (ממשה רבינו) [ממנו] שהיה עומד ומשמש עליהם אברהם אבינו גדול הדור היה וכתיב [יא]והוא עומד עליהם ושמא תאמר כמלאכי השרת נדמו לו לא נדמו לו אלא כערביים ואנו לא יהא ר"ג ברבי עומד ומשקה עלינו . א"ל ר' צדוק עד מתי אתם מניחין כבודו של מקום ועוסקין בכבוד הבריות הקב"ה משיב רוחות ומעלה נשיאים ומוריד מטר ומצמיח אדמה ועורך שלחן לפני כל אחד ואחד ואנו לא יהא ר"ג ברבי עומד ומשקה עלינו . [יב]מנא הא מילתא דאמרי אינשי כי הוינא זוטרי לגברי השתא דקשישנא לדרדקי' [יג] דכתיב מעיקרא וה' הולך לפניהם יומם ולבסוף כתיב [יד]הנה אנכי שולח מלאך לפניך . אמר רב יהודה אמר רב כל מה שעשה אברהם למלאכי השרת וכו' כדכתוב באברהם . [טו]אונקלוס בר קלוניקוס איגייר שדר קיסר גונדא דרומאי בתריה . משכינהו בקראי וגיירינהו . הדר שדר גונדא דרומאי בתריה א"ל לא תימרו ליה ולא מידי , א"ל אימא לכו מלתא בהדי דשקלי ואזלי וכו' מי נקט נורא מקמי אינשי א"ל לא . א"ל ובהקב"ה כתיב וה' הולך לפניהם יומם איגיור . שדר גונדא אחרינא בתריה א"ל לא תשתעו בהדי' כלל . כי נקטי ליה ואזלי חזא מזוזתא אותיב ידיה עלה אמר להו מאי האי א"ל אימא לן את . א"ל מנהגו של עולם מלך יושב בפנים ועבדיו יושבין בחוץ ומשמרים אותו . ואלו הקב"ה משמר את ישראל מבחוץ והן יושבין מבפנים שנאמר [יז]ה' ישמר צאתך ובואך וגו' איגיור :

רל [יח]לא ימיש עמוד הענן מגיד הכתוב שעדיין עמוד הענן קיים היה עמוד האש צומח . ד"א בא הכתוב ללמדך דרך ארץ מן התורה על ערבי שבתות עד שעמוד הענן קיים (כד) יהיה עמוד האש צומח . [יט]דביתהו דרב יוסף מאחרת ומדלקת א"ל רב יוסף תנינא לא ימיש עמוד הענן כלמר שעמוד הענן משלים לעמוד האש . סברה לאקדומי אמר ההוא סבא ובלבד שלא יקדים . אמר רב הונא הרגיל בנר הויין לו בנים תלמידי חכמים . הרגיל במזוזה זוכה לדירה נאה . הזהיר בציצית זוכה לטלית נאה . הרגיל בקדוש היום זוכה וממלא גרבי יין . אמר רבא דרחים רבנן הוו ליה בנין רבנן . [כ]דמוקיר רבנן הוו ליה חתנותא רבנן . דדחיל מרבנן הוא גופיה הוי צורבא מרבנן ואי לאו בר הכי הוא משתמען מליה כצורבא מרבנן :

יד [כא]וישובו ויחנו לפני פי החירות כאן נתקיים ואחרי כן יצאו ברכוש גדול אמר הקב"ה זו היא הבטחה שהבטחתי לו יחזרו לאחוריהם . שכל כסף וזהב שכנס יוסף היה נתון בבעל צפון וכשחזרו נטלוהו שנאמר [כב]כנפי יונה נחפה בכסף : [כג]וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל וישובו ויחנו ר' שמעון בן יוחאי אומר כל מקום שהוא אומר לאמר ואמרת אליהם לדורות . וכל מקום שאינו אומר לאמר ואמרת אליהם הרי זו לשעה . ר' אומר אף בכל מקום שאינו אומר לאמר ואמרת אליהם הרי הוא לדורות חוץ (כה) משלשה מקומות . וישובו ויחנו לפני פי החירות מה היו חירות הללו . לא היו משופעות אלא [כד]גרודיות , לא היו תרוטות אלא מוקפות . לא היו עגולות אלא מרובעות . לא היו מעשה אדם אלא מעשה שמים ועינים להם פתוחות כמין זכר וכמין נקבה היו דברי רבי אליעזר . ר' יהושע אומר החירות מצד זה ומגדל מצד זה והים לפניהם ומצריים מאחוריהם . ד"א אין חירות אלא מקום חירותן . מקום *אטלס . מקום בית ע"ז שלהן לשעבר היה נקרא פתום שנאמר [כה]ויבן ערי מסכנות וגו' חזרו להן ונקראת פי החירות שהיא (כו) מאחרת עובדיה : ויסעו בני ישראל מרעמסס לסכות ומסכות לאתם ומאתם לפני פי החירות (כז) נסעו בערב שבת ושבת ובאחד בשבת . שני בשבת שהוא רביעי לנסיעתן התחילו ישראל מתקנים את כליהם ומציעים את בהמתן לצאת א"ל [כו]האוקטורין הגיע [כז]פרוטגמא שלכם לחזור למצרים שנאמר דרך שלשת ימים וגו' . אמרו להן ישראל וכשיצאנו ברשות מי יצאנו שנאמר ממחרת הפסח וגו' . א"ל האוקטורין רוצים ולא רוצים סופכם לקיים דברי מלכות . עמדו עליהן ישראל הכו מהן פצעו מהן והרגו מהן הלכו והגידו לפרעה . א"ל משה חזרו לאחוריכן כיון שתקע קרן לחזור התחילו מחוסרי אמנה שבישראל מתלשין בשערן ומקרעים לכסותן עד שאמר להם משה מפי הקב"ה נאמר לי שאתם בני חורין לכך נאמר ויחנו לפני פי החירות בין מגדול ובין הים . שם גדולם של מצרים . שם היתה תפארתם . שם היתה מקום מיוחס שלהם . שם כנס יוסף את הכסף ואת הזהב כענין שנאמר [כח]וילקט יוסף וגו' . לפני בעל צפון נשתייר מכל היראות בשביל לפתות לבן של מצריים . עליו הוא אומר [כט]משגיא לגוים ויאבדם . נכחו תחנו על הים בשביל לפתות לבם של מצרים . ואמר פרעה לבני ישראל נבוכים הם בארץ אין נבוכים אלא מטורפים שנאמר [ל]מה נאנחה בהמה נבוכו עדרי בקר וגו' . ד"א אין נבוכים אלא מעורבין שנאמר [לא]והמלך והמן ישבו לשתות וגו' . ד"א אמר פרעה ולא ידע מה אמר . משה הטעה אותם ולא היה יודע להיכן מוליכן שנאמר נבוכים הם ואין נבוכים אלא משה שנאמר [לב]עלה אל הר העברים הזה הר נבו . דבר אחר אמר פרעה ולא ידע מה אמר ראה שעתידין ישראל לבכות במדבר שנאמר [לג]ותשא כל העדה . דבר אחר אמר פרעה ולא ידע מה אמר ראה שישראל עתידין ליפול במדבר שנאמר [לד]במדבר הזה יפלו . סגר עליהם המדבר כיון שראו ישראל הים סוער ושונא רודף הפכו פניהם למדבר וזימן להם המקום חיות רעות ולא היו מניחין אותן לעבור שנאמר סגר עליהם המדבר . ואין סגירה אלא חיה רעה כענין שנאמר [לה]אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא :

וחזקתי את לב פרעה שהיה לבו חלוק אם לרדוף אם לא לרדוף . ואכבדה בפרעה ובכל חילו פרעה התחיל בעבירה תחלה וממנו התחילה הפורענות כיוצא בו [לו]וימח את כל היקום וגו' . כיוצא בו [לז]והכיתי כל בכור כיוצא בו [לח]הכה תכה וגו' כיוצא בו [לט]וצבתה בטנה אבר שהתחילה בעבירה תחלה ממנה התחילה הפורענות . והרי דברים ק"ו ומה אם מדת פורענות מעוטה מי שהתחיל בעבירה ממנו התחילה הפורענות ק"ו למדת הטובה מרובה . ד"א ואכבדה בפרעה מגיד הכתוב כשיבא הקב"ה לפרוע מן האומות שמו מתגדל בעולם שנאמר [מ]ושמתי בהם אות ושלחתי מהם פליטים וגו' כה אמר ה' יגיע מצרים וסחר כוש . אחריו מהו אומר אכן אתה אל מסתתר . וכן הוא אומר [מא]ונשפטתי אתו בדבר ובדם אחר כך והתגדלתי והתקדשתי . [מב]ויהי בשלם סכו וגו' שמה שבר רשפי קשת מגן והרב מה הוא אומר [מג]נודע ביהודה אלהים בישראל גדול שמו לכך וידעו מצרים כי אני ה' . לשעבר לא היו יודעים את ה' אבל מכאן ואילך וידעו מצרים כי אני ה' . ויעשו כן (כח) להודיע חכמתן של ישראל שלא אמרו היאך אנו חוזרין לאחורינו שלא לשבור לב טף ונשים שעמם . ד"א ויעשו כן אמרו רוצים ולא רוצים אין לנו אלא לקיים דברי בן עמרם . ויוגד למלך מצרים האוקטורין שלו הגידו לו . וי"א [מה]דירכאות היו לו . (כט) וי"א עמלק הגיד לו . כי ברח העם וכי בורחים היו והלא כבר נאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה ומה ת"ל כי ברח העם . אלא מתוך שהכו את האוקטורין הלכו והגידו לפרעה אמרו הכו ממנו פצעו ממנו והרגו ממנו ולא מיחה אדם בידם (ל) אין להם לא מושל ולא שר כענין שנאמר [מו]מלך אין לארבה . ויהפך לבב פרעה ועבדיו לשעבר ויאמרו עבדי פרעה אליו וגו' ועכשיו ויהפך לבב פרעה ועבדיו . אמרו אילו לא לקינו ושלחנו די הוא אלא לקינו ושלחנו . או אילו לקינו ושלחנו ולא נטלו את ממוננו די הוא אלא לקינו ושלחנו ונטלו את ממוננו . משל למה"ד לאחד שאמר לעבדו הבא לי דג מן השוק וכו' (במכילתא) . ד"א ויהפך מגיד הכתוב שכשיצאו ישראל ממצרים בטלה מלכותן של מצרים שנאמר מעבדנו , אמרו עכשיו כל האומות מקישות עלינו בזוג . לומר מה אלו שהיו ברשותם הניחום והלכו להם עכשיו היאך אנו שולחים לארם נהרים ולארם צובה להעלות לנו מסים להביא לנו עבדים ושפחות ללמדך שהיה פרעה שולט מסוף העולם ועד סופו והיו לו שולטנות על כל העולם כולו בשביל כבודן של ישראל . עליו הוא אומר [מז]שלח מלך ויתירהו מושל עמים ויפתחהו

ממ"ק ובמ"ק ט תהלים א : י דברים יז : יא בראשית יח : יב ב"ק נב : יג פי' כשהיינו קטנים היינו אנשים ועכשיו שאנחנו זקנים נעשינו כקטנים : יד שמות כג : טו ע"ז יא : טז גונדא חיל : יז תהלים קכא : יח מכילתא : יט שבת כג : כ דמוקיר מכבד : כא מדרש אגדה : כב תהלים סח : כג מכילתא : כד גרודיות כעין תומות של סלעים : *תרוטות פי' עגול והרוך מעט : *אטלס מקום הכוך שעושין עסקים בו : כה שמות א : כו אוקטורין פקידי המלחמה : כז פרוטגמא יום המיועד : כח בראשית מז : כט איוב יב : ל יואל א : לא אסתר ג : לב דברים לב : לג במדבר יג : לד שם : לה דניאל ו : לו בראשית ז : לז שמות יב : לח דברים יג : לט במדבר ה : מ ישעיה סו : מא יחזקאל לח : מב תהלים עו : מג שם : מה דירכאות אנשים גדולים גבוהות זו על זו משם השומרים מניפים בסודרים : מו משלי ל : מז תהלים קה :

זית רענן (כד) יהיה עמוד אש צומח , פי' שידליקו נרות : (כה) חוץ משלשה מקומות . הא' כאן וב' בפ' השלו וג' בפ' דגלים : (כו) מאחרת עובדיה , פי' שמאחרת ומעכבת מליתן להם תשלום גמול : (כז) נסעו בע"ש , ס"ל כמ"ד בשבת [דף פ"ט] דאותו פסח היה בע"ש : (כח) להודיע חכמתן של ישראל כו' , בס"א גרים שבחן של וכו' , ויש לישב גי' הספר שישראל היו חכמים שלא אמרו האיך אנו חוזרין אע"פ שהי' בלבן לאמרו בפיהם כדי שלא לשבור לב נשים וטף : (כט) וי"א עמלק הגיד לו , שכל האומות נפל עליהם פחד חוץ מעמלק כדלקמן : (ל) אין להם מושל , לפיכך אמר שבורחין הם ;

ויפתחהו וכן אתה מוצא בכל מלכות ששעבדה את ישראל ששלטה על כל העולם כולו בשביל כבודן של ישראל. במלכות בבל מהו אומר [נח]והיה הגוי והממלכה אשר לא יעבדו את נבוכדנצר מלך בבל. במלכות אשור מהו אומר [נט]ותמצא כקן ידי וגו׳. במלכות מדי ופרס מהו אומר [נ]בארין דריוש מלכא כתב לכל עממיא אומיא ולשניא. במלכות יון מהו אומר [נא]וארבעה ראשין לחיותא ושלטן יהיב לה. במלכות רביעית מהו אומר [נב]ותאכל כל ארעא ללמדך שכל מלכות ומלכות ששעבדה את ישראל שלטה מסוף העולם ועד סופו בשביל כבודן של ישראל. ד״א ויהפך אמרו בשבילם היתה טובה באה עלינו. ר׳ יוסי הגלילי אומר משל למה״ד לאחד שנפלה לו בית כור בירושה וכו׳ (במכילתא) כך נעשה למצרים שלחו ולא ידעו מה שלחו. דכתיב ויאמרו מה זאת עשינו. ויאסר את רכבו בידו אסרו אמר דרך מלכים להיות עומדים ואחרים מציעין להם אבל כאן בידו אסרו. כיון שראו גדולי מלכות שהוא עומד ומציע לעצמו עמד כל אחד והציע לעצמו. ארבעה אכרו בשמחה (כתוב ברמז צ״ו). ואת עמו לקח עמו לקחן בדברים אמר להן דרך מלכים להיות מנהיגים בסוף וחיילותיהם מקדימים לפניהן אני אקדים לפניכם שנאמר ופרעה הקריב. דרך מלכים להיות בוזזין לעצמן ונוטלין חלק בראש אני אשוה לכם בביזה שנאמר אחלק שלל. ולא עוד אלא שאני פותח לכם אוצרות של כסף ושל זהב ומחלק לכם לכך נאמר ואת עמו לקח עמו לקחם בדברים. ויקח שש מאות רכב בחור משל מי (כתוב ברמז קפ״ו). בסיסרא אומר [נג]תשע מאות רכב ברזל. א״ר שמעון משל לשור הבר שהיו הכל בורחין ממנו אמרו נוציא לו את הארי שהיה דר עמו במדינה יצא הארי והתכו אברים אברים. כך היה סיסרא מתגאה בברזל א״ל הקב״ה בברזל אתה מתגאה חייך האש מפעפעו שנאמר [נד]הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא. [נה]רשב״ג אומר בוא וראה גדלה ועשרה של מלכות חייבת שאין להן (לא) נומין אחת בטלה שכולן רצות ביום ובלילה וכנגדן של מצרים (לב) (שלהן) [כולהון] עומדות בטלות. ושלשים אין שלשים אלא גבורים שנאמר [נו]שלשים וקרואים רוכבי סוסים כלם. ד״א שלשים שהיו משולשין בזיין. רשב״ג אומר שלשים שעל המרכב לשעבר לא היו אלא שנים ופרעה הוסיף עליהם עוד אחת בשביל למהר לרדוף אחרי ישראל. רבי *אנטונינוס אומר ג׳ היו הוסיף עליהן עוד אחד. ד״א ושלשים על כלו שלשה (לג) על כל אחד ואחד. וי״א שלשים על כל אחד. וי״א שלש מאות על כל אחד ואחד. וכי מנין היה יודע כמה מתו מישראל בשלשת ימי אפלה אלא הוציא (לד) טימוסין שלהן ולפי הטימוסין הוציא עליהן חיילות. כיוצא בו דרש ר׳ ירמיה [נז]ויצא אליהם זרח (מלך) הכושי בחיל אלף אלפים ומרכבות שלש מאות, ולפי מרכבות הוציא עליהן חיילות. ד״א ושלשים על כלו על מנת לכלות. לשעבר כל הבן הילוד וגו׳ אבל כאן ושלשים על כלו ע״מ לכלות שנא׳ אריק חרבי. ויחזק ה׳ את לב פרעה שהיה לבו חלוק אם לרדוף אם לא לרדוף. וירדוף אחרי בני ישראל להודיע (לה) שבחן של ישראל שאילו היתה אומה אחרת לא היה פרעה רודף אחריה ובני ישראל יוצאים ביד רמה מגיד הכתוב שכשהיו מצרים רודפים אחרי ישראל היו מחרפים ומנאצים ומגדפים אבל ישראל מפארים ומרוממים ומשבחים ונותנין שיר ושבח גדולה תהלה ותפארת למי שהמלחמות שלו. כענין שנאמר [נח]רוממות אל בגרונם [ס]רומה על שמים אלהים ואומר [סא]ה׳ אלהי אתה ארוממך אודה שמך. ובני ישראל יוצאים ביד רמה שהיתה ידן רמה על המצריים. וירדפו מצרים אחריהם מגיד שלא נכשל א׳ מהם שלא ינחשו ויחזרו לאחוריהם וכן מצינו בכל מקום הגוים מנחשים שנאמר [סב]כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו. [סג]וילכו זקני מואב וזקני מדין וקסמים בידם [סד]ואת בלעם בן בעור הקוסם:

ופרעה הקריב הוא הקריב את הפורענות לבוא עליו כיון שראה פרעה שישראל חונים על הים אמר בעל צפון הסכים על דעת גזרתי. אני חשבתי לאבדן במים והוא התחיל לאבדן במים התחיל מזבח ומקטר ומנסך ומשתחוה לע״ז שלו לכך נאמר ופרעה הקריב הקריב לזבח ולקטר. ד״א הקריב מה שהלכו ישראל בשלשת ימים הלכו האוקטורין (לו) ביום ומחצה [ומה שהלכו האוקטורין ביום ומחצה] הלך פרעה ביום אחד לכך נאמר ופרעה הקריב. וישאו בני ישראל כיון שהכו את האוקטורין היו יודעין שסופן לרדוף אחריהן. והנה מצרים נוסע אחריהם נוסעי׳ אינו אומר אלא נוסע אחריהם מלמד שעשו כולן [סה]טורמיות טורמיות כאיש אחד. מכאן למדה מלכות להיות מתנהגת טורמיות:

רלא וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה׳ תפסו להם אומנות אבותם. באברהם מהו אומר [סו]בית אל מים והעי מקדם וגו׳ ויטע אשל בבאר שבע. ביצחק מהו אומר [סז]ויצא יצחק לשוח בשדה ואין שיחה אלא תפלה שנאמר [סח]ערב ובקר וצהרים אשיחה [סט]אשפוך לפניו שיחי [ע]תפלה לעני כי יעטוף וכו׳. ביעקב מהו אומר [עא]ויפגע במקום ואין פגיעה אלא לשון תפלה שנאמר [עב]אל תתפלל בעד העם הזה וגו׳. וכן הוא אומר [עג]אל תיראי תולעת יעקב מה תולעת אינה מכה את הארזים אלא בפה כך אין להן לישראל אלא תפלה. וכן הוא אומר [עד]ואני הנה נתתי לך שכם אחד על אחיך. וכי בחרבו ובקשתו לקח והלא באברהם נאמר [עה]כי לא בקשתי אבטח מה ת״ל בחרבי ובקשתי זו תפלה. וכן הוא אומר (לז) [עו]גור אריה יהודה ואומר [עז]וזאת ליהודה ויאמר וגו׳. וכן ירמיה אמר [עח]ארור הגבר אשר יבטח באדם ברוך הגבר אשר יבטח בה׳ והיה ה׳ מבטחו. וכן דוד הוא אומר [עט]אתה בא אלי בחרב ובחנית ואומר [פ]אלה ברכב ואלה בסוסים המה כרעו ונפלו וגו׳ ה׳ הושיעה המלך יעננו ביום קראנו. וכן אסא הוא אומר [פא]ויקרא אסא אל ה׳ אלהיו וגו׳ כי עליך נשענו ובשמך באנו על ההמון (הגדול) הזה ה׳ אלהינו אתה אל יעצור עמך אנוש. במשה מהו אומר [פב]וישלח משה מלאכים מקדש וגו׳ וירדו אבותינו מצרימה וגו׳ ונצעק אל ה׳ (אלהי אבותינו) וישמע (ה׳ את) קולנו. אמרו להם אתם מתגאים על מה שהוריש לכם אביכם הקול קול יעקב וישמע ה׳ את קולנו ואנו מתגאים על מה שהוריש לנו אבינו והידים ידי עשו על חרבך תחיה מהו אומר לא תעבור בי פן בחרב וגו׳ אף כאן אתה אומר ויצעקו בני ישראל אל ה׳ תפסו להם אומנות אבותם אומנות אברהם יצחק ויעקב: ויאמרו אל משה המבלי אין קברים (לח) מאחר שנתנו שאור בעיסה באו (להם) אצל משה אמרו הלא זה הדבר וגו׳ וכי מה אמרו ישראל למשה במצרים הרי הוא אומר [פג]ויפגעו את משה ואת אהרן נצבים וגו׳ ויאמרו אלהם ירא ה׳ עליכם וישפוט (לט) היינו מצטערין על שעבודנו במצרים מיתת אחינו באפלה קשה ממנו. היינו מצטערין על מיתת אחינו באפלה מיתתנו במדבר קשה לנו ממיתת אחינו באפלה שאחינו נספדו ונקברו ואנו תהא נבלתנו מושלכת לחורב ביום ולקרח בלילה:

רלב תניא [פד]א״ר יהודה עשרה נסיונות נסו אבותינו למקום במדבר. שנים בים שנים במים. שנים במן שנים בשלו. אחד בעגל. ואחד במדבר פארן. שנים בים אחת בירידה ואחת בעליה. בירידה דכתיב ויאמרו אל משה המבלי אין קברים. בעליה כדרב הונא ישראל שבאותו הדור מקטני אמנה היו. כדדרש רבה בר מרי מאי דכתיב [פה]וימרו על ים בים סוף ויושיעם למען שמו מלמד שהמרו ישראל על הים ואמרו כשם שאנחנו עולים מצד זה כך מצרים עולים מצד אחר. אמר הקב״ה לשר של ים פלט אותם ליבשה. אמר לפניו רבש״ע יש עבד שנתן לו רבו מתנה וחוזר ונוטלה הימנו אמר הקב״ה אני נותן לך א׳ ומחצה שבהן. אמר לפניו רבש״ע יש עבד שתובע את רבו א״ל נחל קישון יהא ערב מיד פלטן ליבשה היינו דכתיב וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים. ב׳ במים אחת במרה ואחת ברפידים. במרה דכתיב ויבאו מרתה וכתיב וילונו העם. ברפידים דכתיב ויחנו ברפידים וכתיב וירב העם עם משה. ב׳ במן שנאמר אל (תצא) [יצא] ויצאו לא תותירו והותירו. שנים בשלו בשלו ראשון דכתיב בשבתנו על סיר הבשר. בשלו שני דכתיב [פו]והאספסף אשר בקרבו. עגל כדאיתיה. במדבר פארן כדאיתיה.

[פז]ויאמר משה אל העם אל תיראו הרי משה מזרזן להודיע חכמתו של משה היאך היה משה עומד ומפיים לכל אותן האלפים והרבבות עליו מפורש בקבלה [פח]החכמה תעוז לחכם. התיצבו וראו את ישועת ה׳ א״ל אימתי אמר להם היום ישלח עליכם רוח הקדש ואין יציבה בכל מקום אלא רוח הקדש שנאמר [פט]ראיתי את ה׳ נצב על המזבח. ואומר [צ]ויבא ה׳ ויתיצב ויקרא כפעם בפעם ואומר [צא]קרא את יהושע והתיצבו

ממ״ק ובמ״ק נח ירמיה כז : נט ישעיה י : נ דניאל ו : נא שם ז : נב שם : נג שופטים ד : נד שם ה : נה מכילתא : נו יחזקאל כג : *נ״ל אנטיגנוס : נז דה״ב יד : נח תהלים קמט : ס שם נז : סא ישעיה כה : סב דברים יח : סג במדבר כב : סד יהושע יג : סה טורמיות חבורות : סו בראשית יג : סז שם כד : סח תהלים נה : סט שם קמב : ע שם קב : עא בראשית כח : עב ירמיה ז : עג ישעיה מא : עד בראשית מח : עה תהלים מד : עו בראשית מט : עז דברים לג : עח ירמיה יז : עט שמואל א יז : פ תהלים כ : פא דה״ב יד : פב במדבר כ : פג שמות ה : פד ערכין טו : פה תהלים קו : פו במדבר יא : פז מכילתא : פח קהלת ז : פט עמוס ט : צ שמואל א ג : צא דברים לא :

זית רענן (לא) נומין א׳ בטלה, לפי הענין פי׳ מרכבה אחת בטלה: (לב) שלהן עומדות בטלות, פי׳ סוסים שלהם עומדים בטל והן משתמשין בשל אחרים שכולם משועבדים להם: (לג) על כל א׳ וא׳, פי׳ נגד כל א׳ מישראל היו ג׳ מצרים וי״מ נגד כל רכב: (לד) טימוסין וכו׳, מה שנרשם בפנקסו וכבר שכולם חיים וכנגדן הוציא עליהם חיילות: (לה) שבחן של ישראל, פי׳ שישראל לא נתערבו עמהם ושמרו מצות הקב״ה לפיכך היה שונאן: (לו) ביום ומחצה, היינו מחצית יום רביעי ויום חמישי ופרעה רדף ביום הששי אחריהם שעכ״פ נשתהו השלוחים עד חצות לידע אם יחזרו ישראל למצרים: (לז) גור אריה יהודה, מה ארי אין כחו אלא בפיו כך ישראל אין כחן אלא בתפלה ויאמר שמע ה׳ קול יהודה: (לח) מאחר שנתנו שאור בעיסה, פירוש שהתחילו להרהר ריב ואמרו המבלי אין קברים דברו אחר כך דברים של נחת ואמרו הלא זה הדבר וכו׳: (לט) היינו מצטערין וכו׳, כך אמרו עכשיו על הים:

והתיצבו לכה היו ישראל דומין באותה שעה ליונה שברחה מפני בן הנץ ונכנסה לנקיק הסלע והיה הנחש נושף בה אם תכנס לפנים וכו' יצתה לחוץ הרי בא בן הנץ להתפשה . כך היו ישראל דומין באותה שעה הים סוגר ושונא רודף ונתנו עיניהן בתפלה . עליהן מפורש בקבלה [צב]יונתי בחגוי הסלע וגו' כי קולך ערב בתפלה ומראיך נאוה בתלמוד תורה . ד"א התיצבו וראו א"ל אימתי א"ל למחר א"ל משה רבינו אין בנו כח לסבול התפלל משה באותה שעה והראה להם המקום [צג]טורמיות של מלאכי השרת עומדין לפניהם כענין שנאמר [צד]וישכם משרת איש האלהים וגו' ויאמר אל תירא כי רבים וגו' ויתפלל אלישע ויאמר ה' פקח נא את עיניו וגו' . כך התפלל משה באותה שעה והראה להם המקום טורמיות של מלאכי השרת עומדין לפניהם . וכן הוא אומר [צה]מנגה נגדו עביו עברו ברד וגחלי אש . עביו כנגד טורמיות שלהן . ברד כנגד אבני בליסטראות שלהן . גחלי אש כנגד *טרמנה שלהן . אש כנגד נפט שלהן. ירעם מן שמים כנגד הגפת תריסין ושפעת [צו]קלגסין שלהן . ועליון יתן קולו כנגד צהצות הזיין שלהן. וישלח חציו ויפיצם כנגד חצים שלהן. וברקים רב ויהומם כנגד צווחות שלהם . ד"א וישלח חציו ויפיצם שהיו חציו מפוזרן וברקים מכנסן. ויהומם הממם ערבבם נטל [צז]סיגניות שלהן ולא היו יודעין מה הם עושין . ד"א ויהומם אין הממה אלא מגפה כענין שנאמר [צח]והמם מהומה גדולה :

רלג [צט]כי אשר ראיתם את מצרים היום בשלשה מקומות הזכיר הקב"ה שלא לחזור למצרים שנאמר כי אשר ראיתם את מצרים ואומר [ק]וה' אמר אלי לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד . ואומר [קא]בדרך אשר אמרתי לך וגו' . בשלשתן חזרו ובשלשתן נפלו . הראשונה בימי סנחריב שנאמר [קב]הוי היורדים מצרים לעזרה . השניה בימי יוחנן בן קרח שנאמר [קג]והיתה החרב אשר אתם יראים וגו' והשלישית בימי טרגנוס בשלשתן חזרו ובשלשתן נפלו . ארבע כתות נעשו ישראל על הים אחת אומרת נפול לים . ואחת אומרת נחזור למצרים . ואחת אומרת נעשה מלחמה כנגדן. ואחת אומרת נצווח כנגדן. זו שאומרת נפול לים נאמר להם התיצבו וראו . זו שאומרת נחזור למצרים נאמר להם כי אשר ראיתם . זו שאומרת נעשה מלחמה כנגדן נאמר להם ה' ילחם וזו שאומרת נצווח כנגדן נאמר להם ואתם תחרישון : [קד]ה' ילחם לכם לא לשעה (מ) אלא לעולם שנאמר ה' ילחם לכם .

רבי מאיר אומר ה' ילחם לכם אם כשתהיו שותקין קל וחומר כשתהיו נותנין שבח והלל . רבי אומר ה' ילחם לכם המקום יעשה לכם נסים וגבורות ואתם תהיו (מא) עומדין ושותקין. אמרו ישראל למשה משה רבינו מה עלינו לעשות אמר להם אתם תהיו מפארין מרוממין ומשבחין וכו' . באותה שעה פתחו ישראל פיהם ואמרו שירה אשירה לה' כי גאה גאה : [קה]מה תצעק אלי אמר לפניו רבונו של עולם לכה אני דומה לרועה שמסר לו רבו צאן ושקע בהן העלן לראשי צוקין ולא היה יודע איך להורידן . נתעטף בבגדו והתחיל יושב ותמיה מה תהא עליהן כך אם אני בא להחזירן למצרים הרי פרעה ומצריים · ואם אני מוליכן לדרום הרי בעל צפון . ואם אני מוליכן לצפון הרי מגדול. ואם אני מוליכן למזרח הרי הים . [קו]ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי רבי יהושע אומר אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה בני נתונין בצרה והים סוגר ושונא רודף ואתה עומד ומרבה בתפלה מה תצעק אלי . יש שעה לקצר ויש שעה להאריך . [קז]אל נא רפא נא לה הרי זה לקצר . [קח]ואתנפל לפני ה' כראשונה ארבעים יום הרי זה להאריך . רבי מאיר אומר אם לאדם יחידי עשיתי יבשה שנאמר [קט]ויאמר אלהים יקוו המים וגו' לעדת קדושים אלו איני עושה להם יבשה . מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו רבי ישמעאל אומר בזכות ירושלים אני קורע להם את הים שנאמר [קי]עורי עורי לבשי עוזך ציון לבשי בגדי תפארתך ירושלים ואומר [א]עורי עורי לבשי עוז זרוע ה' עורי כימי קדם דורות עולמים הלא את היא המחצבת ים וגו' דרך לעבור גאולים : דבר אחר עושה אני להם הבטחה שהבטחתי לאבותיהם שבזכותן אני קורע את הים שנאמר (מב) [ב]והיה זרעך כעפר הארץ וגו' . רבי יהודה בן בתירה אומר (מג) כבר עשיתי ההבטחה שהבטחתי את אבותיהם שנאמר וישם את הים לחרבה וגו' . ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים . רבי שמעון בן יוחאי אומר כבר חמה ולבנה מעידה שנאמר [ג]כה אמר ה' נותן שמש לאור יומם וגו' רוגע הים ויהמו גליו ה' צבאות שמו . רבי בנאה אומר בזכות מצות שעשה אביהם אברהם אני קורע להם את הים שנאמר [ד]ויבקע עצי עולה וכאן נאמר ויבקעו המים . שמעון התימני אומר בזכות המילה אני קורע להם את הים (מד) שנאמר [ה]אם לא בריתי יומם ולילה וגו' אמרת צא וראה איזו ברית שהיא נוהגת ביום ובלילה אין אתה מצא אלא מילה רבי [אבטולם] אומר משלו משל למה הדבר דומה לאחד שכעס על בנו וטורפו נכנס אפוטרופוס לבקש עליו אמר ליה כלום אתה מבקש ממני אלא מפני בני כבר נתרציתי עמו . כך אמר הקב"ה למשה מה תצעק אלי כבר נתרציתי להם דבר אל בני ישראל ויסעו :

דבר אחר דבר אל בני ישראל ויסעו (מה) אמש היית אומר ומאז באתי אל פרעה ועכשיו אתה עומד ומרבה בתפלה כה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו אמור להם שיסיעו דברים מלבן אמש היו אומרים המבלי אין קברים במצרים ועכשיו אתה מרבה בתפלה והכמים אומרים למען שמו עשה עמהן שנאמר [ו]למעני למעני אעשה וגו' מה תלמוד לומר [ז]בוקע מים מפניהם מפני מה לעשות לו שם עולם . רבי אומר כדאי היא האמנה שהאמינו בי שאקרע להן את הים שנאמר וישובו ויחנו לפני פי ההירות . רבי אלעזר בן עזריה אומר בזכות אברהם אביהם אני קורע להם את הים שנאמר [ח]כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו ואומר ויוציא עמו בששון ברנה את בחיריו . אמר רבי אלעזר בן עזריה איש כפר ביתר בזכות השבטים קרע להן את הים שנאמר (מו) [ט]נקבת במטיו וגו' ואומר [י]לגוזר ים סוף לגזרים . שמעיה אומר כדאי היא האמנה שהאמין אברהם שאקרע להם את הים שנאמר [יא]והאמן בה' ויחשבה לו צדקה . אבטליון אומר כדאי היא האמנה שהאמינו בי שאקרע להן את הים שנאמר [יב]ויאמן העם . שמעון איש קטרון אומר בזכות עצמות יוסף אני קורע להם את הים שנאמר [יג]וינס ויצא החוצה ואומר [יד]הים ראה וינס . רבי יונתן אומר משום אבא יוסף המחוזי והלא כבר כתבתי בתורתי בכל ביתי נאמן הוא הים ברשותי ואני עשיתיו גזבר עליו . ר' חנניה בן חכינאי אומר והלא כבר כתבתי [טו]ואח לצרה יולד אח אני לישראל בשעת צרתן אחים אלו ישראל שנאמר [טז]למען אחי ורעי . רבי שמעון בן יהודה אומר מה תצעק כבר צעקתם קדמה לצעקתך שנאמר ויצעקו בני ישראל אל ה' . רבי אחא אמר אילולי צעקתך כבר אבדתי אותם מן העולם שנאמר [יז]ויאמר להשמידם לולי משה בחירו . רבי אלעזר המודעי אומר מה תצעק על בני אני צריך צווי שנאמר על בני ועל פועל ידי תצוני . והלא כבר מוכנים לפני מששת ימי בראשית שנאמר [יח]אם ימושו החקים האלה מלפני נאם ה' גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני נאם ה' . אחרים אומרים כדאי הוא האמנה שהאמינו בי שאקרע להם את הים שלא אמרו למשה היאך אנו יוצאין למדבר ואין בידינו מחיה לדרך אלא האמינו והלכו אחרי משה עליהם מפורש בקבלה ע"י ירמיהו הנביא [יט]הלוך וקראת באזני ירושלים לאמר וגו' מה שכר נטלו על כך [כ]קדש ישראל לה' ראשית תבואתה . רבי יוסי הגלילי אומר כבר היה הר המוריה נעקר ממקומו ומזבחו של יצחק הבנוי עליו ומערכתו הערוכה עליו ויצחק כאלו עקוד ונתון על גבי המזבח ואברהם כאלו פושט ידו ולוקח המאכלת לשחוט את בנו אמר המקום למשה משה בני נתונים בצרה הים סוגר ושונא רודף ואתה עומד ומאריך בתפלה שנאמר מה תצעק אלי אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא ומה עלי לעשות אמר לו ואתה הרם את מטך אתה מרומם ומפאר ומשבח ונותן שיר ושבח ותהלה ותפארת הודיה והלל למי שהמלוכה שלו :

ואתה הרם את מטך עשרה נסים נעשו לישראל על הים . נבקעו המים ונעשו כמין כיפה שנאמר [כא]נקבת במטיו. נחלק לשנים שנאמר נטה את ידך על הים ובקעהו . נעשה יבשה שנאמר ובני ישראל הלכו ביבשה . נעשה כמין טיט שנאמר [כב]דרכת בים סוסיך חומר וגו' . ונעשה פרורים שנאמר [כג]אתה פוררת בעזך ים . נעשה סלעים שנאמר [כד]ראשי תנינים על המים. נעשה גזרים שנאמר [כה]לגוזר ים סוף לגזרים, נעשה ערמות שנאמר וברוח אפיך נערמו מים . נעשו כמו נד שנאמר נצבו כמו נד נוזלים . יצאו להם מים מתוקים מתוך מלוחים שנאמר [כו]ויוציא נוזלים מסלע . קפא הים משני חלקים ונעשה כמין [כז]בלום של זכוכית שנאמר קפאו תהומות

ממ"ק ובמ"ק צב שיר ב : צג טורמיות כחות וכוח לשון לעז : צד מלכים ב ו : צה תהלים יח : *טרמנה כלי יריה : צו קלגסין המון החיילות : צז סיגניות הכמתם ודעתם : צח דברים ז : צט מכילתא וירו' דתענית פ"ב : ק דברים יז : קא שם כח : קב ישעיה לא : קג ירמיה מב : קד מכילתא : קה מדרש תהלים : קו מכילתא : קז במדבר יב : קח דברים ט : קט בראשית א : קי ישעיה נב : א שם נא : ב בראשית כח : ג ירמיה לא : ד בראשית כב : ה ירמיה לג : ו ישעיה מח : ז שם סג : ח תהלים קה : ט חבקוק ג : י תהלים קלו : יא בראשית טו : יב שמות ד : יג בראשית לט : יד תהלים קיד : טו משלי יז : טז תהלים קלב : יז תהלים קו : יח ירמיה לא : יט שם ב : כ שם : כא חבקוק ג : כב שם : כג תהלים עד : כד שם : כה שם קלו : כו שם עח : כז בלום מרפס :

זית רענן (מ) אלא לעולם, מדכתיב לשון עתיד ה' ילחם : (מא) עומדין ושותקין, בתמיה : (מב) והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה, פי' שיבקע הים : (מג) כבר עשיתי וכו', פירוש עד שלא התפללתי כבר בקעתי הים : (מד) שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי, ואי"כ המילה יכולה לבטל חקות שמים וארץ ולהפוך הים ליבשה : (מה) אמש היית אומר, פי' אמש אמרת דברי קנטורין וכן גבי ישראל : (מו) נקבת במטיו, משמע בזכות המטות נקב הים והיכן מצינו שניקב הים דכתיב לגוזר ים סוף לגזרים :

תהומות: [כח]ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם מה ת"ל ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמוד מאחריהם אלא אותה מדת הדין שהיתה מתוחה כנגד ישראל הפכה הקב"ה כנגד המצרים. [כט]ויסע מלאך האלהים רבי יהודה אומר הרי זה מקרא עשיר במקומות הרבה משלו משל למה הדבר דומה לאחר שהיה מהלך בדרך והיה בנו מהלך לפניו באו לסטים לתפסו נטלו מלפניו ונתנו לאחריו בא זאב ליטלו מאחריו נטלו ונתנו על זרועותיו שנאמר [ל]ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו. התחיל הבן מצטער מפני החמה פרש עליו בגדו שנאמר [לא]פרש ענן למסך. נרעב האכילו לחם שנאמר הנני ממטיר לכם לחם. צמא השקהו מים שנאמר [לב]ויוציא נוזלים מסלע ואין נוזלים אלא מים חיים שנאמר [לג]מעין גנים וגו' ואומר [לד]ישתה מים מבורך וגו'. שאל רבי נתן את רבי שמעון בן יוחאי בכל מקום הוא אומר [לה]וימצאה מלאך ה' ויאמר לה מלאך ה' [לו]וירא מלאך ה' וכאן הוא אומר מלאך האלהים. אמר לו אין אלהים בכל מקום אלא דין מגיד הכתוב שהיו ישראל נתונים בדין באותה שעה אם להנצל אם ליאבד עם מצריים: **ויבא** בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ויהי הענן והחשך הענן על ישראל והחשך על המצריים. מגיד הכתוב שהיו ישראל באורה ומצרים באפלה. וכן במצרים לא ראו איש את אחיו. וכן אתה מוצא לעתיד לבא [לז]קומי אורי כי בא אורך מפני מה כי הנה החשך יכסה ארץ וגו'. ולא עוד אלא כל שהוא נתון באפלה רואה מה שהוא נתון באורה. מצרים שהיו נתונים באפלה רואין את ישראל נתונין באורה ואוכלין ושותין ושמחים והיו מזרקין בהן חצים ואבני בליסטראות והענן (מקבלן מהן) [מגין עליהם] שנאמר [לח]אל תירא אברם אנכי מגן לך ונאמר [לט]מגני וקרן ישעי. ואומר [מ]מגן הוא לכל החוסים בו. ולא קרב זה אל זה כל הלילה מגיד הכתוב שהיה המצרי עומד ואינו יכול לישב. יושב ואינו יכול לעמוד. פורק ואין יכול לטעון טוען ואינו יכול לפרוק מפני שהיה ממשות באפלה שנאמר וימש חשך. דבר אחר ולא קרב זה אל זה לא מחנה מצרים אל מחנה ישראל ולא מחנה ישראל אל מחנה מצרים: [מא]אמר רבי שמואל בר נחמני מאי דכתיב ולא קרב זה אל זה כל הלילה בקשו מלאכי השרת לומר שירה לפני הקב"ה אמר להם הקב"ה מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה לפני:

רלד [מב]ויט משה את ידו על הים התחיל הים עומד כנגדו אמר לו משה תקרע בשם הקב"ה ולא קבל עליו הראהו את המטה ולא קבל עליו. משלו משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שהיו לו שתי גנות זו לפנים מזו מכר הפנימית בא הלוקח להכנס בתוכו ולא הניחו השומר. אמר לו בשם המלך ולא קבל עליו הראהו את הטבעת ולא קבל עליו עד שנהג המלך ובא כיון שנהג המלך ובא התחיל השומר לברוח. אמר לו כל היום הייתי אומר לך בשם המלך ולא קבלת עליך ועכשיו למה אתה בורח א"ל לא מפניך אני בורח אלא מפני המלך. כך בא משה ועמד על הים ואמר בשם הקב"ה ולא קבל עליו. הראהו את המטה ולא קבל עליו עד שנגלה עליו הקב"ה בכבודו. כיון שנגלה עליו הקב"ה בכבודו התחיל הים בורח שנאמר [מג]הים ראה וינוס. א"ל כל היום הייתי אומר לך בשם הקב"ה ולא קבלת עליך ועכשיו מה לך הים כי תנוס. א"ל לא מפניך בן עמרם אלא מלפני אדון חולי ארץ:

ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה בעזה שברוחות ואיזו זו רוח קדים. וכן אתה מוצא שלא נפרע המקום מדורו של מבול ומאנשי סדום אלא ברוח קדים שנאמר [מד]מנשמת אלוה יאבדו זה דור המבול ומרוח אפו יכלו אלו אנשי סדום. וכן אתה מוצא באנשי מגדל שלא נפרע מהם המקום אלא ברוח קדים שנאמר [מה]ומשם הפיצם ה'. ואין הפצה אלא רוח קדים שנאמר [מו]ברוח קדים אפיצם. וכן אתה מוצא במצריים שלא נפרע מהם אלא ברוח קדים שנאמר וה' נהג רוח קדים. וכן אתה מוצא שלא נפרע הקב"ה (משבט יהודה ובנימין) [מעשרת השבטים] אלא ברוח קדים שנאמר [מז]כי הוא בין אחים יפריא יבוא קדים רוח ה'. וכן אתה מוצא שלא נפרע הקב"ה (מעשרת השבטים) [משבט יהודה ובנימין] אלא ברוח קדים שנאמר ברוח קדים אפיצם. וכן אתה מוצא בצור שלא נפרע מהם הקב"ה אלא ברוח קדים שנאמר [מח]רוח הקדים שברך בלב ימים. וכן אתה מוצא שאין הקב"ה עתיד ליפרע ממלכות עליזה אלא ברוח קדים שנאמר [מט]ברוח קדים תשבר אניות תרשיש. וכן אתה מוצא שאין המקום עתיד ליפרע מן הרשעים בגיהנם לעתיד לבא אלא ברוח קדים שנאמר [נ]כי ערוך מאתמול תפתה וגו' [נא]הגה ברוחו הקשה ביום קדים, אף כאן אתה מוצא ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה בעזה שברוחות ואיזו זו רוח הקדים: וישם את הים לחרבה (מז) כמין חרבה עשאו. ויבקעו המים כל המים שבעולם נבקעו. ומנין אתה אומר אף המים שבבורות ושבשיחין ושבמערות (ושבככר) [ושבכד] ושבכוס ושבצלוחית ושבחבית נבקעו ת"ל ויבקעו המים כל המים שבעולם. ומנין אתה אומר אף המים העליונים והתחתונים נבקעו שנאמר [נב]ראוך מים אלהים וגו' יחילו אלו העליונים אף ירגזו תהומות אלו התחתונים. וכן הוא אומר [נג]זורמו מים עבות קול נתנו שחקים אלו העליונים. אף חצציך יתהלכו אלו התחתונים. *תהום אל תהום קורא לקול צנוריך ואומר [נד]נתן תהום קולו וכשחזרו כל המים שבעולם חזרו שנאמר וישובו המים וכו' כל המים שבעולם חזרו:

ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה. ר' מאיר אומר בלשון אחד. ר' יהודה אומר בלשון אחר. ר' מאיר אומר כשעמדו שבטים על הים זה אומר אני ארד וזה אומר אני ארד ומתוך שהן עומדין וצוהבין קפץ שבט בנימין וירד לים תחלה שנאמר [נה]שם בנימין צעיר רודם אל תקרי רודם אלא רד ים. התחילו שרי יהודה מרגמין אותם באבנים שנאמר [נו]שרי יהודה רגמתם. משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שהיה לו שני בנים אחד גדול ואחד קטן אמר לקטן תעמידני עם הנץ החמה ואמר לגדול תעמידני בשלש שעות. בא הקטן להעמידו עם הנץ החמה ולא הניחו הגדול. א"ל לא אמר לי אלא עד שלש שעות. והקטן אמר לא אמר לי אלא עם הנץ החמה. מתוך שהיו עומדין וצוהבין נעור אביהם א"ל בני כל שניכם לא נתכוונתם אלא לכבודי אף אני לא אקפח שכרכם. כך מה שכר נטל שבטו של בנימין שירד לים תחלה זכה ששרתה שכינה בחלקו של בנימין שנאמר [נז]בנימין זאב יטרף. ואומר [נח]לבנימין אמר ידיד ה' וגו'. ומה שכר נטל שבטו של יהודה זכה למלכות שנאמר [נט]שרי יהודה רגמתם ואין רגמה אלא מלכות שנאמר [ס]באדין אמר בלשאצר והלבישו לדניאל ארגונא. ואומר [סא]ורגם המלך ואנשיו ואומר [סב]שרי זבולון שרי נפתלי מלמד שכשם שנעשו נסים לישראל על הים ע"י שבט יהודה ובנימין כך נעשה להם נסים ע"י זבולון ונפתלי בימי דבורה וברק שנאמר [סג]ותשלח ותקרא לברק בן אבינעם וגו' ומשכתי אליך אל נחל קישון את סיסרא. ואומר [סד]זבולון עם חרף נפשו למות וגו'. ר"י אומר כשעמדו ישראל על הים זה אמר איני יורד וזה אמר איני יורד שנאמר [סה]סבבוני בכחש אפרים וגו'. מתוך שהיו עומדין ונוטלין עצה קפץ נחשון בן עמינדב ונפל לגלי הים עליו הוא אומר [סו]הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש טבעתי ביון מצולה אל תשטפני שבולת מים. באותה שעה אמר הקב"ה למשה ידידי (אתם) משוקעים במים והים סוגר ושונא רודף ואת עומד ומרבה בתפלה. א"ל ומה עלי לעשות א"ל ואתה הרם את מטך, ומה אמרו משה וישראל על הים ה' ימלוך לעולם ועד אמר הקב"ה מי שהמליכני תחלה על הים אעשנו מלך על ישראל*. וכבר היו ר' טרפון וזקנים יושבין בצלו של שובך ביבנה ונשאלה שאלה זו לפניהם מאי דכתיב [סז]וגמליהם נושאים נכאת וצרי ולוט להודיע זכות של צדיקים עד כמה הוא מסייען. שאילו ירד הידיד האהוב הזה עם ערביים לא היו ממיתין אותו מריח גמלים ומריח העטרן. אלא זימן לו הקב"ה שקים מלאים בשמים וכל טוב שלא ימות מריח הגמלים ומריח העטרן. אמרו לו למדנו רבינו השותה מים לצמאו כיצד הוא מברך אמר להם בורא נפשות רבות וחסרונם. אמרו לו למדנו רבינו באיזה זכות זכה יהודה למלכות אמר להם אמרו אתם. אמרו לו בזכות שאמר מה בצע כי נהרוג את אחינו וגו' אמר להם דיה להצלה שתכפר על המכירה. אמרו לו א"כ בזכות שאמר צדקה ממני אמר להם דיה שתכפר על הביאה. אמרו לו א"כ בזכות שאמר ישב נא עבדך תחת הנער. אמר להם מצינו שהערב משלם בכל מקום. א"ל ר' למדנו באיזה זכות א"ל כשעמדו ישראל על הים וכו': והמים להם חומה כמין חומה עשאן. (מח) מימינם זו מזוזה ומשמאלם זו תפלין: [סח]והמים להם חומה בשעה שירדו ישראל לים ירד גבריאל עמהם והקיפם ושמרם כחומה והיה מכריז (בין מים למים) [במים, לימין] הזהרו בישראל שעתידין לקבל התורה מימינו של הקב"ה. ולשמאל היה אומר הזהרו באלו שהן עתידין להניח תפלין בשמאל. ולמים שלפניהם היה אומר הזהרו באלו שעתידין שיהו חותמין לפניהן בברית. ושלאחריהם היה אומר הזהרו באלו שעתידין להראות קשר של תפלין וכנף ציציותיהן מאחריהן. ד"א והמים להם חומה

ממ"ק ובמ"ק כח שמות רכה: כט מכילתא: ל הושע יא: לא תהלים קה: לב שם עח: לג שיר ד: לד משלי ה: לה בראשית טז: לו שמות ג: לז ישעיה ס: לח בראשית טו: לט תהלים יח: מ שם: מא מגילה י: מב מכילתא: מג תהלים קיד: מד איוב ד: מה בראשית יא: מו ירמיה יח: מז הושע יג: מח יחזקאל כז: מט תהלים מח: נ ישעיה ל: נא שם כז: נב תהלים עז: נג שם: *שם מב: נד חבקוק ג: נה תהלים סח: נו שם: נז בראשית מט: נח דברים לג: נט תהלים סח: ס דניאל ה: סא זכריה ז: סב תהלים סח: סג שופטים ד: סד שם ה: סה הושע יא: סו תהלים סט: *במכילתא וזה היה משה: סז בראשית לז: סח מדרש אבכיר:

ות רענן (מז) כמין חרבה, פי' שלא יבשה רק חרב קצת כמ"ש רש"י פי' נח: (מח) מימינם זו מזוזה. שהיא קבועה בימין הנכנס:

חומה שירד סמאל ואמר לפניו רבש"ע לא עבדו ישראל עבודה זרה במצרים ואתה עושה להם נסים . והיה משמיע קולו לשר של ים ונתמלא עליהם חמה ובקש לטבען . מיד השיב לו הקב"ה שוטה שבעולם וכי לדעתם עבדוה והלא לא עבדוה אלא מתוך שעבוד ומתוך טרוף דעת ואתה דן שוגג כמזיד ואונס כרצון . כיון ששמע שר של ים אותה חמה שנתמלא על ישראל החזירה על מצרים שנאמר וישובו המים ששבו מישראל על מצרים :

רלה ויהי באשמורת הבקר וישקף ה' בלילה רצה גבריאל להרוג את מצרים א"ל הקב"ה המתן להם עד אותה שעה שפעל אביהם עמי שנאמר [סט]וישכם אברהם בבקר . כיון ששמע גבריאל כך לא נגע בהן כל הלילה שנאמר ולא קרב זה אל זה. היו המצריים עושין כשפים ועולין מן הים אמר הים פקדון שהפקיד לי הקב"ה היאך אניחנו מיד היו המים רצין אחר כל מצרי ומצרי ומורידן לים שנא' ומצרים נסים וגו' לקראתם לא נאמר אלא לקראתו של כל מצרי ומצרי . שני מכשפים היו במצרים יוחני וממרא ועשו להן כנפים בכשפים ופרחו באויר ונתלו ברומו של עולם . אמר גבריאל ברוב גאונך תהרוס קמיך . מיד אמר הקב"ה למיכאל לך ועשה בהם דין . תפסן מיכאל בציצת ראשן וקעקען על פני המים הה"ד [ע]אתה פוררת בעזך ים שברת ראשי תנינים על המים :

[עא]ויהי באשמורת הבקר אתה מוצא שתפלתן של צדיקים נשמעין בבקר . בוקרו של אברהם [עב]וישכם אברהם בבקר , בוקרו של שמואל [עג]וישכם שמואל לקראת שאול בבקר . בוקרן של נביאים שעתידין לעמוד שנאמר [עד]ה' בקר תשמע קולי . בוקרו של עולם הבא שנאמר [עה]חדשים לבקרים : ד"א ויהי באשמורת הבקר (מט) עם שהאיר המזרח שנאמר וישקף ה' אל מחנה מצרים וגו'. הקב"ה קרוי רופא לכל באי עולם שנאמר כי אני ה' רופאך [עו]רפאני ה' וארפא [עז]שובו בנים שובבים ארפא וגו' . בוא וראה הוא רפא את איוב בסערה ובסערה הכהו שנאמר [עח]אשר בשערה ישופני . ובסערה רפאהו שנאמר [עט]ויען ה' את איוב מן הסערה . ובעבים הגלה הקב"ה את ישראל שנאמר [פ]איכה יעיב . ובעבים גאלן [פא]מי אלה כעב תעופינה. וכשפזרן לא פזרן אלא כיונים שנאמר [פב]ופלטו פליטיהם והיו אל ההרים כיוני הגאיות כלם הומות איש בעונו . וכשמחזירן אין מחזירן אלא כיונים שנאמר [פג]וכיונים אל ארובותיהם . וכשהוא מברך את ישראל אינו מברכן אלא בהשקפה שנאמר [פד]השקיפה ממעון קדשך . בהשקפה גאלנו ונפרע ממצרים שנאמר וישקף ה' אל מחנה מצרים בעמוד אש וענן שהיה עמוד ענן יורד ועושה אותו כטיט ועמוד האש מרתיחו וטלפות סוסים משתמטות : *ויסר את אופן מרכבותיו ר' יהודה אומר מחמת האש שלמעלן נשרפו גלגלין שלמטן והיו מוטות ומרכבות רצות ונכנסות על כרחן שהיו טוענות כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות וכו' . ר"נ אומר מקול רעם שלמעלה נתזו צנורות מלמטה שנאמר קול רעמך וגו' והיו מוטות וכו' ונכנסות בע"כ . דרך ארץ המרכבות נמשכות אחר הפרדים עכשיו מרכבות מושכות את הפרדים . וינהגהו בכבדות ר"י אומר במדה שאדם מודד בה מודדין לו . הם אמרו תכבד העבודה ובאותה מדה מדד להם לכך נאמר וינהגהו וגו' : אנוסה מפני ישראל כי ה' נלחם להם , אמרו מי שעשה להם נסים במצרים הוא עושה להם נסים על הים . ר' יוסי אומר מנין אתה אומר שבמכות שהיו אלו שעל הים לוקים כך היו במצרים לוקין והיו רואין זה את זה וכו' ואומר [פה]צרי ואויבי לי [פו]ועל צריהם אשיב ידי ואומר [פז]עשרת בני המן וגו' ואומר [פח]לשבור אשור (באפי) בארצי ואומר [פט]וסרה קנאת אפרים וגו' כך היא מדה מהלכת על פני כל הדורות [צ]זאת העצה היעוצה על כל הארץ מפני מה כי ה' צבאות יעץ ומי יפר הא לא במצרים בלבד אלא בכל המצירין להם על פני כל הדורות . לכך נאמר כי ה' נלחם להם במצרים :

רלו ויאמר ה' אל משה נטה את ידך על הים אין הים עומד כנגדך וישובו על מצרים ויחזור עליהם הגלגל ויחזור עליהן זדונם . שבמחשבה שחשבו מצרים לאבד את ישראל בה אני מאבדן . הם חשבו לאבד את בני במים אף אני לא אפרע מהן אלא במים . [צא]בור כרה ויחפרהו וגו' ישוב עמלו בראשו וגו' ואומר [צב]כורה שחת בה יפול ואומר [צג]חופר גומץ בו יפול מסיע אבנים יעצב בהם . וכן שלמה אמר [צד]מפרי פי איש ישבע נפשו וכן ישעיה אמר [צה]כעל גמולות כעל ישלם ואומר [צו]ומדותי פעולתם ראשונה . וכן ירמיה אמר [צז]גדול העצה ורב העליליה ואומר [צח]שלמו לה כפעלה . וכן אמר יתרו למשה [צט]עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים כי בדבר אשר זדו . מכירו הייתי לשעבר ועכשיו ביותר שנתגדל שמו בעולם שבמחשבה שחשבו מצרים לאבד את ישראל בו בדבר נפרע מהם הקב"ה שנאמר כי בדבר אשר זדו עליהם . [ק]וישב הים לפנות בקר לאיתנו א"ר יונתן התנה הקב"ה תנאים עם הים שיהא נקרע לפני ישראל הדא הוא דכתיב וישב הים לפנות בקר לאיתנו לתנאו שהתנה הקב"ה עמו . וכתיב [קא]יקוו המים יקוו לי המים מה שאני עתיד לעשות בהם :

רלז אמר ר' ירמיה בן אלעזר לא עם הים בלבד התנה הקב"ה אלא עם כל מה שנברא מששת ימי בראשית . הדא הוא דכתיב [קב]ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי . צויתי את הים שיקרע לפני ישראל . צויתי אתה שמים ואת הארץ שישתקו לפני משה שנאמר [קג]האזינו השמים . צויתי את השמש ואת הירח שיעמדו לפני יהושע שנאמר [קד]שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון . צויתי את העורבים שיכלכלו את אליהו שנאמר [קה]והעורבים צויתי לכלכלך שם . צויתי את השמים שיפתחו לפני יחזקאל . צויתי את הדג להקיא את יונה שנאמר [קו]ויאמר ה' לדג ויקא את יונה . [קז]וישב הים לפנות בקר לאיתנו אין איתנו אלא תקפו שנאמר [קח]איתן מושבך . ר' נתן אומר אין איתן אלא לשון קשה שנאמר [קט]גוי איתן הוא . ומצרים נסים לקראתו מלמד שבכל מקום שהיה מצרי נס היה הים רץ כנגדו . משלו משל למה הדבר דומה ליונה שברחה מפני הנץ ונכנסה לטרקלין פתח המלך חלון מזרחית יצאה והלכה לה . נכנס הנץ אחריה ונעל המלך בפניו את כל החלונות והתחיל מורה בו את החצים . כך כשעלה האחרון מישראל מן הים ירד האחרון של מצרים בתוך הים והתחילו מלאכי השרת זורקין בהן את החצים ואבני אלגביש אש וגפרית שנאמר [קי]ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש . וינער ה' את מצרים כאדם שהוא מנער את הקדרה התחתון עולה למעלה והעליון יורד למטה . ד"א וינער מסר אלו בידי (נ) מלאכים נערים ואלו בידי מלאכים אכזרים שנאמר [א]ומלאך אכזרי ישולח בו [ב]תמות בנוער נפשם וגו' :

רלח וישובו המים ויכסו את הרכב ואת הפרשים ואף פרעה דברי ר' יהודה שנאמר מרכבות פרעה וחילו . ר"נ אומר חוץ מפרעה עליו הוא אומר [ג]ואולם בעבור זאת העמדתיך . ויש אומרים באחרונה ירד וטבע שנאמר כי בא סוס פרעה . ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים והיו מלאכי השרת תמהין לומר בני אדם עובדי ע"ז מהלכים ביבשה . ומנין שאף הים נתמלא עליהן חמה שלמעלה הוא אומר והמים להם חומה חמה כתיב . ומי גרם להם להנצל מימינם ומשמאלם . מימינם בזכות התורה שהן עתידין לקבל שנאמר [ד]מימינו אש דת למו . ומשמאלם זו תפלין . דבר אחר מימינם זו מזוזה ומשמאלם זו תפלין . דרש ר' פפוס [ה]לסוסתי ברכבי פרעה רכב פרעה על סוס זכר . כביכול נגלה עליו הקב"ה על סוס זכר שנאמר [ו]דרכת בים סוסיך . רכב פרעה על סוס נקבה כביכול נגלה עליו על סוס נקבה שנאמר לסוסתי ברכבי פרעה . אמר ליה רבי עקיבא דייך פפוס לססתי כתיב אמר הקב"ה כשם ששֹשתי על מצרים לאבדן כך ששתי על ישראל לאבדן . ומי גרם להן להנצל בזכות מימינם ומשמאלם בזכות התורה שהן עתידין לקבל מימינם שנאמר [ז]מימינו אש דת למו ומשמאלם זו תפלין וכו' כדלעיל :

רלט ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים כצפור שהיא נתונה ביד אדם שאם יכבוש ידו מעט מיד היא נחנקת שנאמר [ח]נפשנו כצפור נמלטה מפח יוקשים וגו' ברוך ה' שלא נתננו טרף לשניהם . וכאדם שהוא שומט את העובר ממעי הפרה שנאמר [ט]או הנסה אלהים . שאין ת"ל מקרב גוי אלא כאדם שהוא שומט את העובר ממעי הפרה שנאמר [י]ואתכם לקח ה' ויוציא אתכם וגו' : וירא ישראל את מצרים מת מפני ארבעה דברים ראו ישראל את מצרים מתים כדי שלא יאמרו כשם שעלינו מצד זה כך עלו מצריים מצד זה . וכדי שלא יהו מצרים אומרים כשם שאנו אבודים בים כך אבדו ישראל בים . וכדי שיקחו ישראל את הבזה שהיו טוענין כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות . וכדי שיהו ישראל נותנין את עיניהם בהן ומכירין אותן ומוכיחין אותן שנאמר [יא]אוכיחך ואערכה לעיניך [יב]ותרא אויבתי

ממ"ק ובמ"ק סט בראשית כב : ע תהלים עד : עא מכילתא : עב בראשית כב : עג שמואל א טו : עד תהלים ה : עה איכה ג : עו ירמיה יז : עז שם ג : עח איוב ט : עט שם לח : פ איכה ב : פא ישעיה ס : פב יחזקאל ז : פג ישעיה ס : פד דברים כו : *מכילתא : פה תהלים כז : פו שם פא : פז אסתר ט : פח ישעיה יד : פט שם יא : צ שם יד : צא תהלים ז : צב משלי כו : צג קהלת י : צד משלי יח : צה ישעיה נט : צו שם שם : צז ירמיה לב : צח שם ג : צט שמות יח : ק בראשית רבה פ"כ : קא בראשית א : קב ישעיה מה : קג דברים לב : קד יהושע י : קה מלכים א יז : קו יונה ב : קז תנחומא : קח במדבר כד : קט ירמיה ה : קי יחזקאל לח : א משלי יז : ב איוב לו : ג שמות ט : ד דברים לג : ה שיר א : ו חבקוק ג : ז דברים לג : ח תהלים קכד : ט דברים ד : י שם : יא תהלים נ : יב מיכה ז :

זית רענן (מט) עם שהאיר המזרח שנא' וישקף ה' אל מחנה מצרים בעמוד אש וענן . והיינו בבקר כשהעמוד אש הולך ועמוד ענן בא : (נ) מלאכים נערים , שמנוערין מן הגיהנם · (נא) שלא יהוו מצריים אומרים , פירוש שיאמרו בלבן בשעת מיתתם לכך פלטן הים קודם שמתו :

אויבתי ותכסה בושה. וירא ישראל את מצרים מתים אינו אומר אלא מת. מתים ולא מתים כענין שנאמר [יג]ויהי בצאת נפשה כי מתה וכי מתה היתה אלא מתה ולא מתה:

רמ [יד]וירא ישראל את היד הגדולה מיתות חמורות מיתות משונות זו מזו. ר' יוסי הגלילי אומר מנין אתה אומר שלקו המצרים במצרים עשר מכות וכו'. רבי אליעזר אומר מנין שכל מכה ומכה שהביא הקב"ה על המצרים במצרים היתה של ארבע מכות וכו' ר' עקיבא אומר מנין שכל מכה ומכה היתה של ה' מכות וכו'. וייראו העם את ה' לשעבר לא היו יראים את ה' אבל כאן וייראו העם את ה'. ויאמינו בה' ובמשה עבדו אם במשה האמינו ק"ו בה' ומה ת"ל [בי"י] (ובמשה) ללמדך שכל המאמין ברועה ישראל כאלו מאמין במי שאמר והיה העולם. כיוצא בו אתה אומר [טו]וידבר העם באלהים ובמשה אם באלהים דברו קל וחומר במשה ללמדך שכל המדבר ברועה ישראל כאלו מדבר במי שאמר והיה העולם: ויאמינו בה' בשכר אמנה שהאמינו שרתה עליהם רוח הקודש ואמרו שירה אז ישיר משה ובני ישראל. ר' נחמיה אומר מנין אתה אומר שכל המקבל עליו מצוה אחת באמונה כדאי הוא שתשרה עליו רוח הקודש שכן מצינו באבותינו שבשכר אמנה שהאמינו וכו'. אתה מוצא שלא ירש אברהם אבינו העולם הזה והעולם הבא אלא בזכות אמנה שהאמין שנאמר [טז]והאמין בה'. וכן אתה מוצא שלא נגאלו אבותינו ממצרים אלא בזכות אמנה שהאמינו שנאמר [יז]ויאמן העם. וכן הוא אומר [יח]אמונים נוצר ה'. [יט]וירא ישראל את מצרים מת מה היו עושין היה כל אחד ואחד מישראל נוטל את כלבו והולך ונותן את רגלו על צוארו של מצרי והיה אומר לכלבו אכול מן היד הזו שנשתעבדה בי אכול מן הזרועים הללו שלא חסו עלי. תדע לך שכן הוא שכן כתיב [כ]למען תמחץ רגלך בדם לשון כלביך מאויבים מנהו. אמרו ישראל עשית לנו כל הנסים האלו אף אנו לא נהיה כפויי טובה ומה יש לנו לומר שירות ותשבחות וכו' אז ישיר משה. מזכירין אמונת אבות אהרן וחור (נב) תמכו בידיו וגו' [כא]זה השער לה' צדיקים יבואו בו בבעלי אמונה מהו אומר [כב]פתחו שערים ויבוא גוי צדיק שומר אמונים. השער הזה כל בעלי אמונה נכנסין בו וכן הוא אומר [כג]טוב להודות לה' וגו' מי גרם להם לבא לידי שמחה זו אלא בשכר אמנה שהאמינו אבותיהם בעולם הזה שכולו לילות לכך נאמר [כד]להגיד בבקר חסדך. וכן יהושפט אומר לעם [כה]האמינו בה' אלהיכם ותאמנו האמינו בנביאיו ותצליחו וכתיב [כו]עיניך הלא לאמונה [כז]וצדיק באמונתו יחיה [כח]חדשים לבקרים רבה וגו' וכן אתה מוצא שאין הגליות מתכנסות אלא בשכר אמנה שנאמר (נג) [כט]אתי מלבנון כלה וגו'. [ל]וארשתיך לי לעולם [וגו' וארשתיך] לי באמונה. הא גדולה האמנה לפני מי שאמר והיה העולם שבשכר אמנה שהאמינו שרתה עליהם רוח הקודש ואמרו שירה שנאמר ויאמינו בה' ובמשה עבדו אז ישיר משה וכן הוא אומר [לא]ויאמינו בדבריו ישירו תהלתו:

רמא [לב]דבר אחר ויושע ה' ביום ההוא וכי ישראל ביד מצרים היו אלא בשעה שיצאו ישראל ממצרים פתח עוזא שר של מצרים לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע אומה זו שאתה מוציא ממצרים יש לי עליה דין יבא מיכאל שר שלהן וידון לפניך עמי. באותה שעה אמר הקב"ה (הוא) למיכאל בוא ודון עמו פתח עוזא שר של מצרים ואמר לפניו רבש"ע אתה גזרת על אומה זו שיהו משועבדין תחת ידי אומה שלי ת' שנה שנאמר [לג]ועבדום וענו אותם וגו' ועדיין לא עבדו בהן אלא פ"ו שנה משנולדה מרים ועדיין לא הגיע זמנם לצאת אלא תן לי רשות ואחזירם תחת ידי אומה שלי עד ת' שנה כשם שאתה קיים כך שבועתך קיימת. באותה שעה א"ל הקב"ה למיכאל להחזיר לו תשובה מיד שתק מיכאל. באותה שעה השיב הקב"ה ואמר לעוזא יש לי ללמד זכות על בני כלום נתחייבו בני שעבוד אלא בשביל דבור אחד שדבר אברהם אוהבי שאמר לפני [לד]במה אדע כי אירשנה ואמרתי לו ידוע תדע כי גר יהיה זרעך כלום אמרתי בארץ מצרים לא להם דברתי וכבר גלוי וידוע שמשנולד יצחק נעשו גרים וכבר שלמו ארבע מאות שנה אין לך לשעבד על בני כלום. באותה שעה הציל הקב"ה את ישראל לכך נאמר ויושע ה' ביום ההוא וגו'. וירא ישראל את היד הגדולה בשעה שבקש הקב"ה להטביע את מצרים עמד עוזא שר של מצרים לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע נקראת צדיק וישר ואין לפניך לא עולה ולא משוא פנים ולא מקח שחד למה אתה רוצה להטביע מצרים כלום הטביעו בני מבניך או הרגו מהם בשביל ששעבדו בהן אתה רוצה לטבען כבר נטלו שכרן כל כסף וכל זהב שלהן. באותה שעה כנס הקב"ה כל פמליא של מעלה ואמר להם הוו דנין ביני ובין עוזא שר של מצרים בתחלה הבאתי עליהם רעב והעמדתי להם יוסף הבין בחכמתו ונעשו כולן עבדיו ולבסוף באו בני כגרים ושעבדו בהם שעבוד קשה עד שעלתה צעקתם לפני ושלחתי להם משה ואהרן עבדי ואמרו למלך שלהם [לה]כה אמר ה' אלהי העברים והיו יושבין לפניו כל מלכי מזרח ומערב והתחיל מתגאה לפניהן ואמר מי ה' שלא הביא דורון כל אותן השנים כדרך כל אלהות לא ידעתי את ה' אלא המתינו ואבדוק בספרים שלי אם שמו כתוב אצלי. בדק ולא מצא השיבו משה ואהרן ואמרו ליה הוא ברא שמים וארץ והוא צר העובר במעי אמו והוא משיב רוחות ומוריד גשמים ומפריח טללים ומצמיח אילנות ועשבים וממית ומחיה נפש כל חי בידו. השיב לשלוחי אין אלוה בעולם שיעשה מעשים הללו אלא אני בראתי עצמי ואת נילוס נהרי שנאמר [לו]לי יאורי ואני עשיתני. השיב ואמר לחכמיו שמעתם אלוה זה מעולם אמרו ליה שמענו שבן חכמים הוא [בן] מלכי קדם שנאמר [לז]איך תאמרו אל פרעה בן חכמים וגו' השיב לשלוחי לא ידעתי כיון שכפר בי שלחתי לו עשר מכות ולא הועלתי וכל כך כפר בי והוסיף לשעבד את בני ולאחר שהודעתי לו את כחי וגבורתי שלח בעל כרחו ועכשיו רדף אחריהם להחזירם לשעבוד מי עשה כזה ולא הבין אינו ראוי לטבעו בים הוא וכל חילו. השיבו לו כל פמליא של מעלה הדין עמך ועשה מה שאתה חפץ. באותה שעה ענה עוזא ואמר רבש"ע יודע אני בעצמי שהן חייבין אלא שב עליהם במדת רחמים. באותה שעה עמד גבריאל ולקח מלבן של טיט ועמד לפני הקב"ה ואמר רבש"ע הלא שעבדו בניך שעבוד קשה כזה תרחם עליהם מיד חזר הקב"ה וישב עליהן במדת הדין וחזר וטבעם בים לכך נאמר וירא ישראל את היד הגדולה:

מב [לח]אז ישיר משה זה שאמר הכתוב [לט]קוה קויתי ה' א"ר פנחס הכהן בשם ר' חמא אם קוית ולא בא חזור וקוה אמר דוד [מ]קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה' אם בא קוויך יפה ואם לאו חזור וקוה. אמר דוד [מא]קוה קויתי (אל) ה' מתוך הקווי [מב]ויט אלי וישמע שועתי וישמע אלהים את נאקתם. ויעלני מבור שאון מטיט היון מטיט לבנים. ויקם על סלע רגלי שנתן לי בזת מצרים ובזת הים. כונן אשורי ויתן בפי שיר חדש אז ישיר משה מהו אז עשה הקב"ה לדורו של אנוש היבשה ים שנאמר [מג]אז הוחל לקרוא בשם ה' ולנו עשה הים יבשה באז אנו מקלסין אותו. ד"א למה באז אמר משה באז קראתי תגר לפני הקב"ה שנאמר [מד]ומאז באתי אל פרעה. בלשון שסרחתי בו בלשון אני מתקן ואקלס אותך. [מה]ד"א א' אחד ז' שבעה הרי שמונה אמר משה בזכות המילה שנתנה לשמונה נקרע הים באז נקלס. אמר רבי לוי לגוזר ים סוף לגזרים שכן בלשון ארמי קורין למהולין גזורין בזכות המילה נקרע הים: [מו]ויש אז לשעבר ויש אז לעתיד לבא [מז]אז הוחל לקרוא בשם ה' [מח]אז אמרה חתן דמים [מט]אז ישיר ישראל [נ]אז ישיר משה [נא]אז ידבר יהושע [נב]אז אמר דויד [נג]אז אמר שלמה הרי אלו לשעבר. ויש אז לעתיד לבא [נד]אז תראי ונהרת [נה]אז יבקע כשחר אורך [נו]אז ידלג כאיל [נז]אז תפקחנה [נח]אז תשמח בתולה [נט]אז ימלא שחוק פינו אז יאמרו בגוים הרי אלו לעתיד לבא:

[ס]אמר רבי עקיבא בשעה שאמרו ישראל אז ישיר לבש הקב"ה חלוק של תפארת שהיו חקוקין עליו כל אז שבתורה אז תשמח בתולה אז ידלג כאיל פסח אז תפקחנה עיני עורים אז ידבר יהושע אז תראי ונהרת [סא]את ה' (נד) האמרת היום וה' האמירך היום וכיון שחטאו חזר וקרעו שנאמר [סב]בצע אמרתו. ועתיד הקב"ה להחזירו שנאמר אז ימלא שחוק פינו. [סג]רבנן אמרי כל פרקמטיא של משה לא היתה אלא באז. הצלת נפשו באז וירף ממנו אז אמרה חתן דמים וגו', קנטורו באז ומאז באתי אל פרעה. שירתו באז אז ישיר משה, אף הפרשת ערים באז [סד]אז יבדיל משה שלש ערים:

תניא [סה]ר' מאיר אומר מנין לתחית המתים מן התורה שנאמר אז ישיר משה שר לא נאמר אלא ישיר. כיוצא בדבר אתה אומר [סו]אז יבנה יהושע מזבח בנה לא נאמר אלא יבנה מכאן לתחית המתים מן התורה. [סז]בו ביום דרש רבי עקיבא אז ישיר משה ובני ישראל שאין תלמוד לומר לאמר מלמד שהיו ישראל עונין אחריו של משה שירה על כל דבר ודבר כקורין את ההלל. רבי נחמיה אומר כקורין את שמע ולא כקורין את ההלל. [סח]דרש רבי עקיבא בשעה שעלו ישראל מן הים נתנו עיניהם לומר שירה וכיצד אמרו שירה כגדול המקרא

מס"ק ובמ"ק יג בראשית לט : יד מכילתא : טו במדבר כא : טז בראשית טו : יז שמות ח : יח תהלים נא : יט מדרש : כ תהלים סח : כא תהלים קיח : כב ישעיה כו : כג תהלים נב : כד שם : כה דה"ב כ : כו ירמיה ה : כז חבקוק ב : כח איכה ג : כט שיר ד : ל הושע ב : לא תהלים קו : לב מדרש אבכיר : לג בראשית טו : לד שם : לה שמות ט : לו יחזקאל כט : לז ישעיה יט : לח תנחומא : לט תהלים מ : מ שם כו : מא שם מ : מב שם : מג בראשית ד : מד שמות ה : מה מכילתא : מו מדרש אבכיר : מז בראשית ד : מח שמות ד : מט במדבר כא : נ שמות טו : נא יהושע י : נב דה"א טו : נג מ"א ח : נד ישעיה ס : נה שם נח : נו ישעיה לה : נז שם : נח ירמיה לא : נט תהלים קכו : ס מדרש אבכיר : סא דברים כו : סב איכה ב : סג ד"ל : סד דברים ד : סה סנהדרין צא : סו יהושע ח : סז סוטה כז : סח שם ל.

זית רענן (נב) תמכו בידיו וגו' ויהי ידיו אמונה : (נג) אתי מלבנון כלה תשורי מראש אמנה : (נד) האמרת, לשון פורפירא :

המקרא את ההלל והן עונין אחריו ראשי פרקים : משה אמר אשירה לה' והן אומרים אשירה לה' . משה אמר כי גאה גאה והן אומרים אשירה לה' וכו' . רבי נחמיה אומר כסופר הפורס על שמע בבית הכנסת שהוא פותח תהלה והן עונין אחריו מה שהוא אומר . במאי קמיפלגי רבי עקיבא סבר לאמר אמילתא קמייתא . ור' אליעזר סבר לאמר אכל מילתא ומילתא . ורבי נחמיה סבר ויאמר דאמרו כולהו בהדי הדדי לאמר דפתח משה ברישא . דרש רבי יוסי הגלילי בשעה שעלו ישראל מן הים נתנו עיניהם לומר שירה . וכיצד אמרו שירה עולל מוטל על ברכי אמו ותינוק יונק משדי אמו כיון שראו את השכינה עולל הגביה צוארו ותינוק שמט דד מפיו ואמרו זה אלי ואנוהו שנאמר [סט]מפי עוללים ויונקים יסדת עוז . היה רבי מאיר אומר מנין שאפילו עוברים שבמעי אמן אמרו שירה על הים שנאמר [ע]במקהלות ברכו אלהים אדני ממקור ישראל . [עא]משה ובני ישראל משה שקול כישראל וישראל כמשה בשעה שאמרו שירה . דבר אחר משה ובני ישראל מגיד שהיה משה שקול כנגד כל ישראל לפי שכל העולם כלו שלך ואין לך עם אלא ישראל שנאמר [עב]עם זו יצרתי לי וגו' . וכן הוא אומר [עג]ששים המה מלכות (אלו ששים רבוא ושמונים פילגשים אלו מבן עשרים שנה ומעלה) [אלו ששים רבוא מבן עשרים שנה ומעלה. ושמונים פילגשים אלו שמונים רבוא מבן עשרים שנה ולמטה] ועלמות אין מספר אלו קטנים שאין להם מנין . אעפ"כ אחת היא יונתי תמתי זה משה שהוא שקול כנגד הכל . וכבר היה רבי יושב ודורש שילדה אשה במצרים ששים רבוא נענה תלמיד אחד מלפניו ואמר ליה רבי ומה מי גדול העולם או הצדיק אמר ליה הצדיק למה אמר ליה שכשילדה יוכבד אם משה את משה היה שקול כנגד הכל . וכי היכן מצינו שהוא שקול כנגד הכל שנאמר אשר צוה משה ובני ישראל . ואומר אז ישיר משה ובני ישראל [עד]ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. [עה]ויאמרו לאמר מהו לאמר לדורות הנסים שעשה הקב"ה עם ישראל . דבר אחר אז ישיר בשעה שהיו ישראל חונים על הים באו מלאכי השרת לקלס להקב"ה ולא הניחן שנאמר ולא קרב זה אל זה ואומר [עו]וקרא זה אל זה . למי היו דומין למלך שנשבה לו בנו לבש נקמה באויביו והלך והביא אותו ובאו הבריות לומר לו [עז]הימנון אמר להם לשאני פודה את בני אתם מקלסין אותי כך ישראל היו נתונין בצרה בים באו מלאכי השרת לקלס להקב"ה נזף בהם אמר להם הקב"ה בני נתונין בצרה ואתם מקלסין אותי . כיון שעלו מן הים בקשו ישראל ומלאכי השרת לומר שירה . אמר רבי אבין הלוי משל למה הדבר דומה למלך שירד למלחמה ונצח ובאו בנו ועבדיו ועטרה בידם ליתן בראשו של מלך באו למלך אמרו לו בנך ועבדיך עומדים ועטרה בידם מי יכנס תחלה אמר להם שוטים שבעולם עבדי קודם לבני יכנס בני תחלה . כך כיון שעלו ישראל מן הים באו ישראל ומלאכי השרת לומר שירה אמר הקב"ה למלאכי השרת הניחו ישראל תחלה שנאמר אז ישיר משה . נמצאו הנשים ומלאכי השרת עומדים מי יקלס תחלה . אמר רבי חייא בר אבא רב השלום (נח) עשה שלום ביניהם שנאמר [עח]קדמו שרים אחר נוגנים . קדמו שרים אלו ישראל ואחר כך נוגנים אלו המלאכים . בתוך עלמות תופפות אלו הנשים . אמר רבי לוי השמים לא אקבל את הדבר הזה אלא הנשים קלסו תחלה דכתיב בתוך עלמות תופפות העלמות בתוך . התחילו מלאכי השרת להתרעם אמרו לא דיינו שקדמו לנו האנשים אלא אף הנשים אמר להם הקב"ה (נט) חייכם כן מה כתיב [עט]ותשאני רוח ואשמע אחרי מהו אחרי אחרי שקלסתי אני ותברים שלי אח"כ אמרו מלאכי השרת ברוך כבוד ה' ממקומו . מה כתיב [פ]בעמדם תרפינה כנפיהן מהו בעמדם וכי יש ישיבה למעלה והכתיב [פא]שרפים עומדים ממעל לו וכן הוא אומר [פב]קרבת על חד מן קאמיא . אלא בעמדם בעם דם כשישראל עומדין ומקלסין להקב"ה אותה שעה תרפינה כנפיהן (כתוב בפסוק הקול קול יעקב) :

רמב [פג]את השירה הזאת וכי שירה אחת היא והלא עשר שירות הן הראשונה במצרים שנאמר [פד]השיר יהיה לכם כליל התקדש חג . השניה שנאמרה על הים שנאמר אז ישיר משה . שלישית שנאמרה על הבאר שנאמר [פה]אז ישיר ישראל . ושאמר משה שנאמר [פו]ויהי ככלות משה לכתוב . ושאמר יהושע שנאמר [פז]אז ידבר יהושע . ושאמרו דבורה וברק שנאמר [פח]ותשר דבורה . ושאמר דוד [פט]וידבר דוד לה' [צ]מזמור שיר חנוכת הבית . ושאמר שלמה שנאמר [צא]אז אמר שלמה . ושאמר יהושפט שנאמר [צב]בצאת לפני החלוץ [ואומרים] הודו לה' כי לעולם חסדו . מה נשתנה הודאה זאת מכל הודאות שבתורה שבכולן נאמר כי טוב וכאן לא נאמר כי טוב מלמד כביכול לא היתה שמחה במרום על אבדן של רשעים . וקל וחומר על אבדתו של צדיק אחד שהוא שקול כנגד כל העולם כולו שנאמר [צג]וצדיק יסוד עולם . העשירית לעתיד לבא שנאמר [צד]שירו לה' שיר חדש תהלתו מקצה הארץ ואומר [צה]שירו לה' שיר חדש תהלתו בקהל חסידים . כל השירות שעברו קרויות בלשון נקבה כשם שהנקבה יולדת כך התשועות שעברו היה אחריהם שעבוד . אבל התשועה שהיא עתידה לבא קרויה בלשון זכר שנאמר [צו]שאלו נא וראו אם יולד זכר כשם שאין הזכר יולד כך התשועה העתידה לבא אין אחריה שעבוד שנאמר [צז]ישראל נושע בה' תשועת עולמים . את השירה הזאת לה' לה' אמרוה ולא אמרו לב"ו . כמה שנאמר [צח]ותצאנה הנשים מכל ערי ישראל לשיר והמחולות וגו' הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו אבל כאן לה' אמרוה ולא אמרוה לבשר ודם . ויאמרו לאמר רבי נחמיה אומר רוח הקדש שרתה על ישראל ואמרו שירה כבני אדם שהם קוראים את שמע . רבי עקיבא אומר כבני אדם שהן קורין את ההלל . ורבי אלעזר בן עזריה אומר משה היה פותח ואומר אשירה לה' וישראל עונין אחריו אשירה לה' כי גאה גאה . משה היה פותח ואומר עזי וזמרת יה וישראל עונין אחריו וגומרין עמו עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה . משה היה פותח ואומר ה' איש מלחמה וישראל עונין אחריו וגומרין ה' איש מלחמה ה' שמו . אשירה לה' לה' נאה גדולה לה' נאה גבורה לה' נאה התפארת והנצח וההוד . וכן דוד אמר [צט]לך ה' הגדולה והגבורה . אשירה לה' משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שנכנס למדינה והיו הכל מקלסין לפניו שהוא גבור ואינו אלא חלש שהוא עשיר ואינו אלא עני שהוא חכם ואינו אלא טפש שהוא רחמני ואינו אלא אכזרי שהוא דיין שהוא נאמן ואין בו אחת מכל המדות הללו אלא הכל מחנפין אותו . אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא אשירה לה' שהוא גבור שנאמר [ק]האל הגדול הגבור והנורא ואומר [קא]ה' עזוז וגבור ה' גבור מלחמה ואומר [קב]ה' כגבור יצא ואומר [קג]מאין כמוך ה' גדול אתה וגדול שמך בגבורה . אשירה לה' שהוא עשיר שנאמר [קד]הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים וגו' ואומר [קה]אשר לו הים והוא עשהו וגו' ואומר [קו]לה' הארץ ומלואה ואומר [קז]לי הכסף ולי הזהב ואומר [קח]הן כל הנפשות לי המה . אשירה לה' שהוא חכם שנאמר [קט]ה' בחכמה יסד ארץ ואומר [קי]עמו חכמה וגבורה ואומר [א]כי ה' יתן חכמה ואומר [ב]יהב חכמתא לחכימין ואומר [ג]כי בכל חכמי הגוים . אשירה לה' שהוא רחמן שנאמר [ד]ה' ה' אל רחום ואומר [ה]רחום וחנון ה' ואומר [ו]כי אל רחום ה' אלהיך ואומר [ז]זכור רחמיך ה' ואומר [ח]טוב ה' לכל ורחמיו וגו' ואומר [ט]לאדני אלהינו הרחמים וגו', אשירה לה' שהוא דיין שנאמר [י]כי המשפט לאלהים הוא [יא]אלהים נצב בעדת אל ואומר [יב]הצור תמים פעלו . אשירה לה' שהוא נאמן שנאמר [יג]האל הנאמן שומר וגו' ואומר [יד]אל אמונה ואין עול · אשירה לה' שהוא נאה לו גדולה וגבורה ותפארת והנצח וההוד . אשירה לה' שהוא נאה שהוא הדור שהוא משובח שנאמר [טו]כי מי בשחק יערוך לה' וגו' אל נערץ בסוד קדושים רבה . ואומר [טז]ה' אלהי צבאות מי כמוך חסין יה מהו צבאות אות הוא בתוך צבא שלו . וכן הוא אומר [יז]ואתה מרבבות קדש אות הוא בתוך רבבות קדש שלו . וכן דוד הוא אומר [יח]אין כמוך באלהים ה' וכן הוא אומר [יט]דודי צח ואדום ואומר ראשו כתם פז ואומר עיניו כיונים ואומר לחיו כערוגת הבושם ואומר ידיו גלילי זהב ואומר שוקיו עמודי שש . רבי יוסי הגלילי אומר הרי הוא אומר [כ]מפי עוללים ויונקים עוללים אלו עוברים שבמעי אמן שנאמר [כא]או כנפל טמון לא אהיה וגו' ויונקים אלו שיונקים שדי אמן שנאמר מפי עוללים ויונקים . רבי אומר עוללים אלו שבחוץ שנאמר [כב]להכרית עולל מחוץ ואומר [כג]עוללים שאלו לחם . ויונקים אלו שיונקים שדי אמן שנאמר [כד]אספו עוללים ויונקי שדים . אלו ואלו פתחו פיהם ואמרו שירה לפני המקום שנאמר אשירה לה' . רבי מאיר אומר אף עוברין שבמעי אמן פתחו פיהם ואמרו שירה לפני המקום שנאמר [כה]במקהלות ברכו אלהים אדני ממקור ישראל . ולא ישראל בלבד אמרו שירה אלא אף מלאכי השרת שנאמר [כו]ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ .

כי

מס"ק ובמ"ק סט תהלים ח : ע שם סח : עא מכילתא : עב ישעיה מג : עג שיר ו , ובמדרש שם אינו : עד דברים לד : עה תנחומא : עו ישעיה ו :
עז הימנון שיר : עח תהלים סח : עט יחזקאל ג : פ שם א : פא ישעיה ו : פב דניאל ז : פג מכילתא : פד ישעיה ל : פה במדבר כא :
פו דברים לא : פז יהושע י : פח שופטים ד : פט שמואל ב כב : צ תהלים ל : צא מלכים א ח : צב דה"ב כ : צג משלי י : צד ישעיה מב :
צה תהלים קמט : צו ירמיה ל : צז ישעיה מה : צח שמואל א יח : צט ד"ה א כט : ק נחמיה ט : קא תהלים כד : קב ישעיה מב : קג ירמיה י :
קד דברים י : קה תהלים לה : קו שם כד : קז חגי ב : קח יחזקאל יח : קט משלי ג : קי איוב יב : א משלי ב : ב דניאל ב : ג ירמיה י :
ד שמות לד : ה תהלים קג : ו דברים ד : ז תהלים כה : ח שם קמה : ט דניאל ט : י דברים א : יא תהלים פב : יב דברים לב : יג שם ז :
יד שם לב : טו תהלים פט : טז שם : יז דברים לג : יח תהלים פו : יט שיר ה : כ תהלים ח : כא איוב ג : כב ירמיה ט : כג איכה ד : כד יואל ב :
כה תהלים סח : כו שם ח :

זית רענן (נח) עושה שלום ביניהם . פי' שיאמרו באמצע : (נט) חייכם כן , פי' אתם חיים לעלם ויכולין אתם לומר שירה אחר כך .

כי גאה גאה גאני ותאיתיו גאני במצרים [כז]כה אמר ה' בני בכורי ישראל אף אני גאיתיו במצרים שנאמר [כח]השיר יהיה לכם וגו'. גאני על הים ויסע מלאך האלהים וגו' אף אני גאיתיו על הים ואמרתי לפניו שירה. דבר אחר גאה גאה גאה ועתיד להתגאות שנאמר [כט]כי יום לה' צבאות על כל גאה ורם וגו' ועל כל ארזי הלבנון וגו' ועל כל ההרים הרמים וגו' ועל כל מגדל גבוה וגו' ועל כל אניות תרשיש ואומר [ל]ושח גבהות האדם ושפל רום אנשים ואומר [לא]והאלילים כליל יחלוף :

רמג **דבר** אחר גאה גאה מתגאה הוא על כל המתגאים שבמה שאומות מתגאים לפניו בו נפרע מהן שכן הוא אומר בדורו של מבול [לב]שורו עבר ולא יגעיל וגו' ישלחו כצאן עויליהם וגו' ישאו בתוף וכנור וגו' מה נאמר שם ויאמרו לאל סור ממנו וגו' מה שדי כי נעבדנו אמרו לא טיפת גשמים היא אין אנו צריכין לה אלא [לג]ואד יעלה מן הארץ. אמר להם המקום שוטים שבעולם בטובה שהשפעתי לכם אתם מתגאים בה אני נפרע מכם שנאמר [לד]ויהי הגשם על הארץ. ר"י בן דורמסקית אומר הם נתנו עיניהם העליונה בתחתונה כדי לעשות תאותן והמקום פתח עליהם מעינות מלמטה ומלמעלה כדי לאבדן שנאמר [לה]ביום הזה נבקעו וגו'. וכן אתה מוצא באנשי מגדל שבמה שנתגאו בו נפרע מהן שנאמר [לו]הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם פן נפוץ אחריו מה כתיב ויפץ ה' אותם משם. וכן אתה מוצא באנשי סדום שבמה שנתגאו לפניו בו נפרע מהן שנאמר [לז]ארץ ממנה יצא לחם וגו' מקום ספיר אבניה וגו' נתיב לא ידעו עיט וגו' לא הדריכהו בני שחץ. אמרו הסדומים אין אנו צריכין שיבא אדם אצלנו שהרי מזון יוצא מאצלנו וכסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות יוצא מאצלנו בואו ונשכח הרגל מבינינו, אמר להם הקב"ה שוטים שבעולם בטובה שהשפעתי לכם אתם מתגאים ואתם אומרים נשכח הרגל אף אני אשכח אתכם מן העולם שנאמר [לח]פרץ נחל מעם גר הנשכחים מני רגל [לט]לפיד בוז לעשתות שאנן וגו' ישליו אהלים לשודדים וגו' מי גרם להם לאשר הביא אלוה בידו. וכן הוא אומר [מ]ותגבהינה ותעשינה תועבה לפני. מי גרם להם [מא]ואסיר אתהן כאשר ראיתי. וכן הוא אומר [מב]הנה זה היה עון סדום אחותך וגו' לכך מה גרם להם ויד עני ואביון לא החזיקה וכן הוא אומר [מג]לפני שחת ה' את סדום ואת עמורה. ואחריו מה כתיב [מד]ותשקין את אביהן יין וכי מנין היה להם יין במערה אלא שזימן להם הקב"ה יין כענין שנאמר [מה]והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסים אם כך זימן המקום למכעיסיו ק"ו לעושי רצונו. וכן את מוצא במצרים שבמה שנתגאו לפניו בו נפלו שנאמר ויקח שש מאות רכב בחור וכתיב אחריו מרכבות פרעה וחילו וגו'. וכן אתה מוצא בסיסרא במה שנתגאה לפניו בו נפרע ממנו שנאמר [מו]ויזעק סיסרא את כל רכבו מה כתיב אחריו [מז]מן השמים נלחמו. וכן אתה מוצא בשמשון שבמה שנתגאה לפניו בו נפל ונפרע ממנו שנאמר [מח]ויאמר שמשון אל אביו אותה קח לי כי היא ישרה בעיני אחריו מה כתיב ויאחזוהו פלשתים וינקרו את עיניו ויורידוהו עזתה. ר"י אומר תחלת קלקלתו בעזה לפיכך היה עונשו בעזה. וכן אתה מוצא באבשלום במה שנתגאה בו נפרע ממנו שנאמר [מט]וכאבשלום לא היה איש יפה ובגלחו את ראשו והיה מקץ ימים. ר' יהודה אומר נזיר עולם היה והיה מגלח אחד לשנים עשר חדש שנאמר [נ]ויהי מקץ ארבעים שנה ויאמר אבשלום אל המלך וגו' כי נדר נדר עבדך וגו'. ר' יוסי אומר נזיר ימים היה והיה מגלח אחד לשלשים יום שנאמר [נא]מקץ ימים לימים אשר יגלח. ר' אומר כל ערב שבת היה מגלח שכן דרך בני מלכים להיות מגלחים מערב שבת לערב שבת. וכן הוא אומר [נב]ויקרא אבשלום לפני עבדי דוד ואבשלום רוכב על הפרד. וכן אתה מוצא בסנחרב שנאמר [נג]ביד מלאכיך חרפת ה' וכתיב [נד]אני קרתי ושתיתי מים מהו אומר [נה]ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור. אמרו הגדול שבהן היה ממונה על קפ"א אלף והקטן שבהן לא היה על פחות משני אלפים שנאמר [נו]ואיך תשיב את פני פחת אחד עבדי אדוני ואתנה לך אלפים סוס ואומר [נז]זה הדבר אשר דבר ה' עליו בזה לך לעגה לך וגו' את מי חרפת וגדפת ואומר [נח]עוד היום בנוב לעמוד. וכן אתה מוצא בנבוכדנצר שבמה שנתגאה בו נפל שנאמר [נט]ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה אעלה על במתי עב וכתיב אחריו [ס]אך אל שאול תורד. וכן אתה מוצא בכרך צור במה שנתגאה בו נפרע ממנו שנאמר [סא]את אמרת אני כלילת יופי בלב ימים גבולך וכתיב [סב]הנני עליך צור והעליתי עליך גוים רבים כהעלות הים לגליו. וכן אתה מוצא בנגיד צור שנאמר [סג]בן אדם אמור לנגיד צור וגו' יען גבה לבך ותאמר אל אני מהו אומר [סד]מותי ערלים תמות ביד זרים הא במה שאומות העולם מתגאים לפניו בו נפרע מהן שנאמר כי גאה גאה. [סה]א"ר חמא בר חנינא בשעה שיצאו ישראל ממצרים עמד שר של מצרים ונשתטח לפני הקב"ה אמר לפניו רבש"ע במדת רחמים בראת עולמך ואת מתגאה בחזקה מיד קרא הקב"ה לכל שרי האומות והיה מסדר לפניהם כל המאורע אמר שפטו נא ביני ובין זה שבתחלה ירדו בני למצרים ולא ירדו אלא לגור שנאמר [סו]ויאמרו אל פרעה לגור בארץ באנו עמד פרעה וכבשן לעבדים בתחלה עשאם רועים שנאמר [סז]ואם ידעת ויש בם אנשי חיל וגו' חזר ועשאם בנאים שנאמר [סח]ויבן ערי מסכנות למעטן מפריה ורביה וחזר וגזר עליהן כל הבן הילוד חזר ואמר אם בן הוא והמתן אותו. אמר לפניו רבש"ע הדין עמך ועמך האמת אלא אם רצונך תושיע את ישראל ולא תאבד את מצרים. א"ר יהושע בן לוי כיון שראה מיכאל ששרי האומות מלמדין סניגוריא על מצרים רמז לגבריאל וטס למצרים טיסה אחת ושמט לבנה עם טיטה ותינוק אחד מה ששקעוהו בבנין, עמד לו לפני הקב"ה אמר לפניו רבש"ע בזה ענין שעבדו בניך. כיון שראתה מדת הדין אמרה עשה דין לבניך במצרים שרובן חייבין מיד טבעו מצרים שנאמר [סט]דרכת בים סוסיך חומר מים רבים אותו חומר שהביא גבריאל גרם למצרים לטבען : [ע]אמר ריש לקיש מאי דכתיב שירו לה' כי גאה גאה שירו למי שמתגאה על גאים. ארבעה גאים הם בעולם אריה בחיות שור בבהמות ונשר בעופות ואדם גאה על כולם נטלן הקב"ה וקבען בכסא הכבוד שמתגאה על הגאים. סוס ורוכבו רמה בים וכי סוס אחד היה שכתוב סוס ורוכבו אלא כולן לא היו ספונים לפני הקב"ה אלא כאחד. ד"א סוס ורוכבו קשרם הקב"ה זה בזה (ס) כדי שיהנו ישראל בבזה למה כיון שיצאו ישראל ממצרים ויצאו המצריים לרדוף אחריהם אמר להם פרעה יודע אני שנטלו כספיכם וזהביכם אלא אל תתנו דעתכם בבזה. מה עשה פתח להם אוצרות של יוסף אמר להם טלו לכם כסף וזהב ונטלו ועטרו את סוסיהם שנאמר כל סוס רכב פרעה לפיכך היו קשורין זה בזה כדי שיהנו ישראל ולעוה"ב כל מה שאומות העולם מסגלין לישראל הוא שנאמר [עא]והיה סחרה ואתננה וגו'. [עב]ד"א וכי סוס אחד הוא ורכב אחד הוא והלא כבר נאמר ויקח שש מאות רכב מרכבות פרעה וחילו. אלא כשישראל עושין רצונו של מקום אין אויביהן לפניהן אלא כסוס אחד ורוכבו. כיוצא בדבר אתה אומר [עג]כי תצא למלחמה על אויבך וראית סוס ורכב וכי סוס אחד ורכב אחד הוא והלא כבר נאמר [עד]עם רב ממך אלא כשישראל עושין וכו'. סוס ורוכבו מגיד שהסוס קשור ברכב ורכב קשור בסוס ועולין למרום ויורדין לתהום ואין נפרדין זה מזה. משל אדם זורק שני כלים לאויר סוף אחד מהן להפרד מחברו. אבל כאן רמה וירה. רמה שהיו עולין למרום. ירה שהיו יורדין לתהום ואינן נפרדין זה מזה. כתוב אחד אומר רמה וכתוב אחד אומר ירה כיצד יתקיימו שני כתובים הללו אלא רמה שהיו עולין למעלה ירה שהיו יורדין למטה. ד"א רמה כיון שראו ישראל שרה של מלכות מצרים נופל התחילו נותנין שבח לכך נאמר רמה. וכן אתה מוצא שאין המקום עתיד להפרע מן המלכיות לעתיד לבא עד שיפרע משריהם תחלה שנאמר [עה]והיה ביום ההוא יפקוד ה' על צבא המרום במרום ואח"כ על מלכי האדמה וגו' ואומר [עו]איך נפלת משמים הילל בן שחר ואח"כ נגדעת לארץ חולש על גוים ואומר [עז]כי רותה בשמים חרבי ואח"כ על אדום תרד. סוס ורוכבו רמה בים לעתיד לבא הקב"ה מביא סוס ורוכבו ומעמידן בדין אומר לסוס למה רצת אחר בני והוא אומר מצרי הריצני על כרחי וכו' שנאמר כי בא סוס פרעה. שאל אנטונינוס את רבינו בשעה שאדם מת והגוף כלה והקב"ה מעמידו בדין, א"ל עד שאתה שואלני על הגוף שהוא טמא שאלני על הנשמה שהיא טהורה, משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שהיה לו פרדס נאה והושיב המלך בה שומרים אחד חגר ואחד סומא וכו' ר' איסי בן עזאי אומר נאמר כאן (סא) סוס סתום ונאמר להלן סוס מפורש שנאמר [עח]והיה ביום ההוא נאם ה' אכה כל סוס בתמהון ורוכבו בשגעון ואומר [עט]זאת תהיה המגפה ואומר [פ]וכן תהיה מגפת הסוס בא מפורש ולימד על הסתום מה מפורש בחמשים מכות אף סתום בחמשים מכות :

ממ"ק ובמ"ק כז שמות ד : כח ישעיה ל : כט שם ב : ל שם : לא שם : לב איוב כא : לג בראשית ז : לד שם : לה שם יא : לו שם : לז איוב כח :
לח שם : לט שם יב : מ יחזקאל טז : מא שם : מב יחזקאל טז : מג בראשית יג : מד שם יט : מה עמוס ט : מו שופטים ד : מז שם ה :
מח שם יד : מט שמואל ב יד : נ שם טו : נא שם יד : נב שם יח : נג ישעיה לז : נד שם : נה שם : נו שם : נז שם : נח שם י : נט שם יד :
ס שם כז : סא יחזקאל כז : סב שם כו : סג שם כח : סד שם : סה מדרש אבכיר : סו בראשית מז : סז שם : סח שמות א : סט חבקוק ג : ע תנחומא
והגינס יג : עא ישעיה כג : עב מכילתא : עג דברים כ : עד שם : עה ישעיה כד : עו שם ד : עז שם לד : עח זכריה יד : עט שם : פ שם :

זית רענן (ס) כדי שיהנו ישראל, דהסוסים שטין ע"פ המים ולא היו נטבעים לכך קושרן : (סא) נאמר כאן סוס מפורש ונאמר להלן סוס סתום כצ"ל, דכאן מפורש שהוא בחמשים מכות :

רמד עזי וזמרת יה אין עזי אלא תורה שנאמר [פא]ה' עוז לעמו יתן ואומר [פב]ועוז מלך משפט אהב . דבר אחר אין עזי אלא מלכות שנאמר [פג]ה' בעזך ישמח מלך ואומר ה' עוז לעמו יתן ואומר [פד]ויתן עוז למלכו . דבר אחר אין עזי אלא תוקף שנאמר [פה]ה' עוזי ומעוזי ומנוסי ביום צרה ואומר [פו]עוזי ומגני בו בטח לבי וגו'. דבר אחר עוזר ומסמך אתה לכל באי עולם אבל לי ביותר עשאני אמירה שנאמר [פז]וה' האמירך היום ואף אני עשיתיו אמירה דכתיב [פח]את ה' האמרת היום . והרי כל האומות שבחו את מי שאמר והיה העולם אבל שלי נעים לפניו שנאמר [פט]ונעים זמירות ישראל . ישראל אומרים [צ]שמע ישראל ה' אלהינו ורוח הקדש צווחת מן השמים ואומרת [צא]ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ . ישראל אומרים מי כמכה באלם ה' ורוח הקדש צווחת מן השמים ואומרת [צב]אשריך ישראל מי כמוך . ישראל אומרים [צג]כה' אלהינו בכל קראנו אליו ורוח הקדש צווחת ואומרת [צד]כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו . ישראל אומרים [צה]כי תפארת עוזמו אתה ורוח הקודש צווחת ואומרת [צו]ישראל אשר בך אתפאר . דבר אחר עזי וזמרת יה משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו מרגלית אחת בא בנו ואמר לו תן אותה לי אמר לו אינה שלך הטריח עליו ונתנה לו . כך ישראל אמרו שירה עזי וזמרת והיו מבקשין מן הקב"ה שיתן להם את התורה אמר להם אינה שלכם של עליונים היא כיון שהטריחו עליו נתנה להם שנאמר [צז]ה' עוז לעמו יתן : [צח]ויהי לי לישועה היה לי ויהיה לי לעתיד לבא . זה אלי ר' אליעזר אומר מנין אתה אומר שראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל וישעיה שנאמר [צט]וביד הנביאים אדמה וכתיב [ק]נפתחו השמים ואראה וגו' משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שנכנס למדינה ועליו צפירה מקיפתו וגבוריו מימינו ומשמאלו והיילות מלפניו ומלאחריו והיו הכל שואלין לומר אי זה המלך מפני שהוא בשר ודם כיוצא בהן אבל כשנגלה הקב"ה על הים לא הוצרך אחד מהן לשאול אי זהו המלך אלא כיון שראוהו הכירוהו פתחו כולן ואמרו זה אלי ואנוהו . ר' ישמעאל אומר וכי אפשר לו לבשר ודם להשוות לקונו אלא אתנאה לו במצות אעשה לפניו לולב נאה סוכה נאה ציצית נאה תפלין נאה . אבא שאול אומר נדמה לו מה הוא חנון ורחום אף אתה תהא חנון ורחום . ר"י אומר אגיד נאותיו ושבחו של מי שאמר והיה העולם בפני כל אומות העולם . ר' יוסי בן דורמסקית אומר אעשה לפניו בית המקדש שנאמר [קא]ואת נוהו השמו ואומר [קב]חזה ציון קרית מועדנו וגו' . ר"ע אומר אדבר בנאותיו ושבחיו בפני כל אומות העולם שהרי אומות העולם שואלין לומר מה דודך מדוד שאתם מתים עליו וכך אתם נהרגין עליו שנאמר [קג]על כן עלמות אהבוך אהבנוך עד מות . וכתיב [קד]כי עליך הורגנו כל היום הרי אתם גבורים בואו התערבו עמנו . וישראל אומרים לאומות העולם מכירים אתם אותו נאמר לכם מקצת שבחו [קה]דודי צח ואדום דגול מרבבה . כיון ששומעין אומות העולם שבחו של מי שאמר והיה העולם אומרים להם לישראל נלכה עמכם שנאמר [קו]אנה הלך דודך וגו' וישראל אומרים לאומות העולם אין לכם חלק בו אלא דודי לי ואני לו אני לדודי ודודי לי . . וחכמים אומרים עד שאבוא עמו לבית מקדשו . משל למה הדבר דומה למלך שהיה בנו במדינת הים יצא אחריו הלך לו למדינה אחרת יצא אחריו עד שעמד עליו . כך כשירדו ישראל למצרים שכינה ירדה עמהם שנאמר [קז]אנכי ארד עמך מצרימה . עלו עלתה השכינה עמהן שנאמר [קח]ואנכי אעלך גם עלה . ירדו לים שכינה עמהן שנאמר ויסע מלאך האלהים . יצאו למדבר שכינה עמהם שנאמר וה' הולך לפניהם יומם עד שאבוא עמו לבית מקדשו . וכן הוא אומר [קט]כמעט שעברתי מהם . זה אלי עמי נהג במדת רחמים ועם אבותי נהג במדת רחמים . ומנין שאין אלי אלא מדת רחמים שנאמר [קי]אלי אלי למה עזבתני ואומר [א]אל נא רפא נא לה ואומר [ב]אל ה' ויאר לנו :

רמה [ג]זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות עשה סוכה נאה ולולב נאה שופר נאה כתוב ספר תורה לשמו בדיו נאה בקולמוס נאה בלבלר אומן וכורכו בשיראות נאין . אבא שאול אומר הוי דומה לו מה הוא רחום וחנון אף אתה רחום וחנון . [ד]מאן תנא להא דת"ר לולב מצוה לאגדו לא אגדו כשר אי כרבי יהודה כי לא אגדו אמאי כשר ואי כרבנן מאי מצוה . לעולם כרבנן ומאי מצוה משום זה אלי ואנוהו . [ה]תניא הרי שהיה צריך לכתוב את השם ונתכוון לכתוב יהודה וטעה ולא הטיל בו דל"ת מעביר עליו קולמוס ומקדש דברי ר' יהודה . וחכמים אומרים אין השם מן המובחר בעינא זה אלי ואנוהו וליכא : [ו]דרש רבי עקיבא בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו וכו' עד ויניקהו דבש מסלע והם הכירוהו תחלה זה אלי ואנוהו . [ז]דרש ר' יוסי הגלילי בשעה שעלו ישראל מן הים וכו' כיון שראו השכינה עולל הגביה צוארו ותינוק שמט דד מפיו ואמרו זה אלי ואנוהו שנאמר [ח]מפי עוללים וגו' . תניא זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות עשה לך ספר תורה נאה וכו' . [ט]א"ר זירא הדור מצוה עד שליש במצוה . בעי רב אשי שליש מלגיו או שליש מלבר תיקו . במערבא אמרי משמיה דרבי זירא עד שליש משלו מכאן ואילך משל הקב"ה :

[י]תמן תנינן אלו דברים שאין להם שעור גמילות חסדים וכו' הא דאתמר בגופו אבל בממונו יש לו שעור ואתיא כדאמר ריש לקיש נמנו באושא שיהא אדם מפריש חומש מנכסיו למצוה , עד היכן ר' גמליאל בר איניא ורבי אבא בר כהנא חד אמר עד כדי תרומה ותרומת מעשר וחד אמר [יא]כבד את ה' מהונך ומראשית כל תבואתך כמראשית כל תבואתך . ר"ג בר איניא בעא קומי ר' מנא מה חומש בכל שנה לחמש שנים הוא מפסיד כולה א"ל לכתחלה לקרן מכאן ואילך לשכר . רב הונא אמר למצות מה לכל המצות עד שליש או למצוה אחת עד שליש סברין מימר לכל המצות עד שליש . ר' אבין אמר אף למצוה אחת . ר' תנינא בשם רבנן דתמן (סב) שליש לדמים היך עבידא לוקח אדם מצוה אחת וראה מצוה אחרת נאה הימנה עד כמה מטריחים עליו עד שליש . תני ר' ישמעאל זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות וכו' . [יב]אלהי אבי וארוממנהו אני מלכה בת מלכים אהובה בת אהובים קדושה בת קדושים טהורה בת טהורים משל לאדם שהלך לקדש אשה פעמים בוש בה פעמים בוש במשפחתה פעמים בוש בקרובותיה אבל אני איני בוש מלכה בת מלכים אהובה בת אהובים . אלהי אבי וארוממנהו רבי שמעון בן אלעזר אומר כשישראל עושין רצונו של מקום מתגדל שמו בעולם שנאמר [יג]ויהי כשמוע כל מלכי האמורי . וכן רחב הזונה אמרה [יד]כי שמענו את אשר הוביש ה' וגו' ונשמע וימס לבבנו . ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום שמו מתחלל בעולם שנאמר [טו]ויבוא אל הגוים אשר באו שם ויחללו את שם קדשי באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו ואחמול על שם קדשי אשר חללוהו וגו' לכן אמור לבית ישראל כה אמר ארני אלהים לא למענכם אני עושה וגו' וקדשתי את שמי הגדול . אלהי אבי וארוממנהו לא על הנסים שעשית עמי בלבד אני אומר לפניך שירה ושבח אלא על הנסים שעשית עמי ועם אבותי ועושה עמי בכל דור ודור אלהי אבי וארוממנהו :

רמו ה' איש מלחמה ר' יהודה אומר הרי זה מקרא עשיר במקומות הרבה . מגיד שנגלה עליהם הקב"ה בכל כלי זיין . נגלה עליהן כגבור חגור חרב שנאמר [טז]חגור חרבך על ירך גבור . נגלה כפרש שנאמר [יז]וירכב על כרוב . נגלה בשריון וכובע שנאמר [יח]וילבש צדקה כשרין . נגלה בחנית שנאמר [יט]לנגה ברק חניתך וכתיב [כ]והרק חנית וסגור . נגלה בקשת ובחנית וחצים שנאמר [כא]עריה תעור קשתך וכתיב [כב]וישלח חציו ויפיצם . נגלה עליו בצנה ומגן שנאמר [כג]צנה וסוחרה אמתו ואומר [כד]החזק מגן וצנה וגו' . או שומע אני שהוא צריך לאחת מן המדות הללו . ת"ל ה' שמו בשמו הוא נלחם ואינו צריך לאחת מן המדות הללו . ואם כן למה צריך הכתוב לפרוט כל אחת ואחת בפני עצמו אלא שאם צרכו ישראל להם למדך שהקב"ה עושה להם מלחמה אוי להם לאומות העולם מה הם שומעין באזניהם שהרי מי שאמר והיה העולם עתיד להלחם בם . ה' איש מלחמה ה' שמו למה נאמר לפי שנגלה על הים כגבור עושה מלחמה שנאמר ה' איש מלחמה . נגלה בסיני כזקן מלא רחמים שנאמר [כה]ויראו את אלהי ישראל וגו' וכשנגאלו מהו אומר [כו]וכעצם השמים לטהר ואומר [כז]חזה הוית עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב , שלא ליתן פתחון פה לאומות העולם לומר שתי רשויות הן אלא ה' איש מלחמה ה' שמו . הוא במצרים הוא על הים . הוא לשעבר והוא לעתיד לבא . הוא בעולם הזה והוא בעולם הבא שנאמר [כח]ראו עתה כי אני אני הוא וגו' וכתיב [כט]כה אמר ה' מלך ישראל וגואלו ה' צבאות אני ראשון ואני אחרון ואת אחרונים אני הוא . יש גבור במדינה ועליו כל כלי זיין אבל אין לו לא כח ולא גבורה ולא תכסים ולא מלחמה . אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא לו כח ולו גבורה תכסים ומלחמה

ממ"ק ובמ"ק פא תהלים כט : פב שם צט : פג שם כא : פד שמואל א ב : פה ירמיה טז : פו תהלים כח : פז דברים כו : פח שם : פט שמואל ב כג : צ דברים ו : צא ש"ב ז : צב דברים לג : צג דברים ד : צד שם : צה תהלים פט : צו ישעיה מט : צז תהלים כט : צח מכילתא : צט הושע יב : ק יחזקאל א : קא תהלים עט : קב ישעיה לג : קג שיר א : קד תהלים מד : קה שיר ה : קו שם ו : קז בראשית מו : קח שם : קט שיר ג : קי תהלים כב : א במדבר יב : ב תהלים קיח : ג שבת קלג : ד סוכה לג : ה גטין כ : ו סוטה יא : ז סוטה ל : ח תהלים ח : ט ב"ק ט : י ירושלמי דפאה פרק ראשון : יא משלי ג : יב מכילתא : יג יהושע ה : יד שם ב : טו יחזקאל לו : טז תהלים מה : יז ש"ב כב : יח ישעיה נט : יט חבקוק ג : כ תהלים לה : כא חבקוק ג : כב תהלים יח : כג שם צא : כד שם לה : כה שמות כד : כו שם : כז דניאל ז : כח דברים לב : כט ישעיה מד

זית רענן (סב) שליש לדמים , פי' שליש מלגיו כגון אם נתן בעד הראשונה ו' דינרין יתן בעד השנית ח' דינרין :

ומלחמה שנאמר [ל]כי לה׳ המלחמה וכתיב [לא]לדוד ברוך ה׳ צורי המלמד ידי לקרב וגו׳ יש גבור במדינה וכחו עליו בן ארבעים אינו דומה לבן ששים ובן ששים אינו דומה לבן שבעים אלא כל שהוא הולך כחו מתמעט. אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא אני ה׳ לא שניתי. יש גבור במדינה כשקנאה וגבורה לובשתו אפילו אביו אפי׳ קרובו הכל מכה והולך בחמה. אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא ה׳ איש מלחמה שהוא נלחם במצרים. ה׳ שמו שהוא מרחם על בריותיו שנאמר [לב]ה׳ ה׳ אל רחום וחנון. יש גבור במדינה שמשעה שהחץ יוצא מידו אינו יכול להחזירו שכבר יצא מידו. אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא כשאין ישראל עושין רצונו של מקום כביכול גזרה יוצאה מלפניו שנאמר [לג]אם שנותי ברק חרבי עשו תשובה מיד הוא מחזירה שנאמר [לד]ותאחז במשפט ידי. שומע אני שהוא מחזירה ריקם ת״ל [לה]אשיב נקם לצרי. על מי הוא מחזירה על אומות העולם מכחישי ה׳ שנאמר [לו]ולמשנאי אשלם. מב״ו יוצא למלחמה ומדינות קרובות אצלו באות ושואלות צרכיהן מלפניו. והוא אומר להם זעוף הוא במלחמה הוא לכשיחזור וינצח אתם באין ושואלין צרכיהן מלפניו. אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא ה׳ איש מלחמה שהוא נלחם במצרים. ה׳ שמו שהוא שומע צעקת כל באי עולם שנאמר [לז]שומע תפלה עדיך כל בשר יבאו. מלך בשר ודם עומד במלחמה אינו יכול לזון את חיילותיו ולא לספק להם אכסניות. אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא ה׳ איש מלחמה שהוא נלחם במצרים. ה׳ שמו שהוא זן ומפרנס את כל בריותיו שנאמר [לח]לגוזר ים סוף לגזרים וכתיב [לט]נותן לחם לכל בשר. ה׳ איש מל־מה אפשר לומר כך והלא כבר נאמר [מ]הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה׳ וכתיב [מא]וקרא זה אל זה ואמר וגו׳ ואומר [מב]והנה כבוד אלהי ישראל, ומה תלמוד לומר איש מלחמה מפני חבתכם ומפני קרבתכם אקדש שמי בכם. ה׳ שמו בשמו הוא נלחם אינו צריך אחת מכל מדות הללו. וכן דוד הוא אומר [מג]אתה בא אלי בחרב ובחנית וגו׳ וכתיב [מד]אלה ברכב ואלה בסוסים וגו׳ המה כרעו ונפלו מהו אומר ה׳ הושיעה וגו׳ וכן אסא אומר [מה]ויקרא אסא אל ה׳. [מו]שלא כמדת הקב״ה מדת בשר ודם. מדת בשר ודם כשהוא יוצא למלחמה יוצא בבני אדם מרובים וכשהוא יוצא לשלום אינו בא אלא בבני אדם מועטים. אבל מי שאמר והיה העולם אינו כך אלא כשהוא יוצא למלחמה אינו יוצא אלא יחידי שנאמר ה׳ איש מלחמה וכן הוא אומר [מז]וירד ה׳ בעמוד ענן ויעמד פתח האהל וכשהוא בא בשלום בא באלפים וברבבות שנאמר [מח]רכב אלהים רבותים:

[מט]מרכבות פרעה וחילו ירה בים במדה שאדם מודד בה מודדין לו. הם אמרו מי ה׳ אשר אשמע בקולו ואף אתה באותה מדה מדדת להם לכך נאמר ירה בים. כתוב אחד אומר ירה וכתוב אחד אומר רמה וכו׳. ד״א מרכבות וגו׳ במדה שמדדו בה מדדת להם. הן אמרו כל הבן הילוד היאורה תשליכהו וגו׳ אף אתה באותה מדה מדדת להם לכך נאמר מרכבות פרעה וחילו ירה בים. דבר אחר הם אמרו ויקח שש מאות רכב אף אתה מרכבות פרעה וחילו. הם אמרו ושלשים על כלו אף אתה מבחר שלשיו טבעו בים סוף. הם מררו את חייהם בטיט אף אתה באותה מדה עשית להם מים בטיט והיו משתקעין בהם לכך נאמר טבעו בים סוף ואין טביעה אלא טיט שנאמר [נ]ויטבע ירמיהו בטיט ואומר [נא]טבעתי ביון מצולה לכך נאמר טבעו בים סוף:

תהומות יכסימו וכי תהומות יש שם והלא [נב]עשונית היא אלא מלמד שעלו תהום העליון ותהום התחתון והיו המים נלחמים בהם בכל מיני פורעניות לכך נאמר תהומות יכסימו. דבר אחר שעלה תהום התחתון על תהום העליון וחפה עליהם את הרקיע והקדיר עליהם את הכוכבים וכל מאורי אור בשמים מפני מה *ונתתי חשך על ארצך נאם ה׳. וכן הוא אומר [נג]כי כוכבי השמים וכסיליהם לא יהלו אורם מפני מה חשך השמש בצאתו וירח לא יגיה אורו. וכן הוא אומר [נד]ובתחפנחס חשך היום בשברי שם את מטות מצרים ונשבת בה גאון עוזה מפני מה כי היא ענן יכסנה ובנותיה בשבי תלכנה. וכן הוא אומר [נה]ופקדתי על תבל רעה ועל רשעים עונם. יונה ירד לתהום אחד שנאמר [נו]תהום יסובבני והם ירדו לשני תהומות שנא׳ תהומות יכסימו. יונה ירד למצולה אחת שנא׳ [נז]ותשליכני מצולה והן ירדו לשני מצולות שנאמר ירדו במצולות ואין מצולה אלא מים עזים שנאמר ותשליכני מצולה וכתיב *ואת רודפיהם השלכת במצולות כמו אבן במים עזים. וכי מצולות יש שם והלא עשונית היא אלא מלמד שנפרץ הים הגדול לתוכו והיו המים נלחמים בהם בכל מיני פורעניות לכך נאמר ירדו במצולות. במדה שמדדו מדד להם הם אמרו וראיתן על האבנים ואף אתה עשית להן מים כאבנים והיו מים מכין על מקום האבנים לכך נאמר כמו אבן, ד״א כמו אבן היא היתה מיתה בינונית הרשעים שבהן היו מטורפין כקש הבינונים כאבן. הפקחין שבהן צללו כעופרת במים אדירים. ד״א כמו אבן על שהקשו לבן כמו אבן. אבל אתה חסדך וטובך ורחמיך הרבים וימינך שהיא פשוטה לכל באי עולם שנאמר ימינך ה׳ ימינך ה׳ שני פעמים [נח]כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם [נט]בי נשבעתי יצא מפי צדקה. נאדרי בכח נאה אתה ואדיר בכח שנתת ארוכה לדורו של מבול לעשות תשובה ולא עשו שנאמר [ס]ויאמר ה׳ לא ידון רוחי באדם וגו׳ ולא גמרת עליהם כליה עד שהשלימו רשעם לפניך. וכן אתה מוצא באנשי מגדל שנתת להם ארוכה שנאמר [סא]ויאמר ה׳ הן עם אחד וגו׳ ואין עתה אלא תשובה שנאמר [סב]ועתה ישראל מה ה׳ אלהיך שואל מעמך לא גמרת עליהם כליה עד שהשלימו רשעם לפניך. וכן אתה מוצא באנשי סדום שנתת להם ארוכה לעשות תשובה ולא עשו שנאמר [סג]ויאמר ה׳ זעקת סדום וגו׳ ארדה נא ואראה מה נאמר שם [סד]וה׳ המטיר על סדום וגו׳ אם יעשו תשובה הרי מטר ואם לאו הרי גפרית ואש ולא גמרת עליהם וכו׳. ימינך ה׳ כשישראל עושין רצונו של מקום הן עושין שמאל ימין שנא׳ ימינך ה׳ שני פעמים וכשאין עושין רצונו של מקום עושין ימין שמאל שנאמר [סה]השיב אחור ימינו. כשישראל עושין רצונו של מקום אין שינה לפניו שנאמר [סו]הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל וכשאין עושין רצונו של מקום כביכול שינה לפניו שנאמר [סז]ויקץ כישן ה׳. כשישראל עושין רצונו של מקום אין חמה לפניו שנאמר [סח]חמה אין לי וכשאין עושין רצונו של מקום כביכול חמה לפניו שנאמר [סט]וחרה אף ה׳. כשישראל עושין רצונו של מקום הוא נלחם להם שנאמר ה׳ ילחם לכם וכשאין עושין רצונו של מקום הוא נלחם בם שנאמר [ע]ויהפך להם לאויב והוא נלחם בם ולא עוד אלא שהן עושין רחמן אכזרי שנאמר [עא]היה ה׳ כאויב. תרעץ אויב רעצת אויב אינו אומר כאן אלא תרעץ אויב לעתיד לבא שנאמר [עב]בזעם תצעד ארץ וגו׳. תרעץ אויב זה פרעה שנאמר אמר אויב. דבר אחר זה עשו שנאמר [עג]יען אמר האויב. [עד]רבי חנינא בר פפא רמי כתיב [עה]שדי לא מצאנוהו שגיא כח וכתיב ימינך ה׳ נאדרי בכח. לא קשיא כאן בשעת הדין כאן בשעת מלחמה:

רמז [עו]וברוב גאונך וגו׳ הרבית להתגאות כנגד מי שקמו כנגדך. ומי הם שקמו כנגדך מי שקמו כנגד בניך. תהרוס קמינו לא נאמר אלא תהרוס קמיך מגיד הכתוב שכל מי שהוא קם כנגד ישראל כאלו קם כנגד מי שאמר והיה העולם. וכן הוא אומר [עז]אל תשכח קול צורריך שאון קמיך עולה תמיד [עח]כי הנה אויביך יהמיון מפני מה על עמך יערימו סוד ויתיעצו על צפוניך [עט]הלא משנאיך ה׳ אשנא מפני מה תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי. וכן הוא אומר [פ]כי הנוגע בכם נוגע בבבת עינו. ר׳ יהודה אומר בבבת עין אינו אומר אלא בבבת עינו כביכול כלפי מעלה הכתוב מדבר אלא שכנה הכתוב. כיוצא בו אתה אומר [פא]ואמרתם הנה מתלאה והפחתם אותו אלא שכנה הכתוב. כיוצא בו אתה אומר [פב]בעון אשר ידע כי מקללים להם אלא שכנה הכתוב. כיוצא בו אתה אומר [פג]הלא אתה הוא מקדם ה׳ אלהי קדושי לא נמות אלא שכנה הכתוב. כיוצא בו (סג) [פד]ההימיר גוי אלהים וגו׳ אלא שכנה הכתוב. כיוצא בו [פה]וימירו את כבודם וגו׳ אלא שכנה הכתוב. כיוצא בו [פו]ואם ככה את עושה לי וגו׳ אלא שכנה הכתוב. כיוצא בו [פז]אין לנו חלק בדוד וגו׳ אלא שכנה הכתוב. כיוצא בו [פח]אשר בצאתו מרחם אמו וגו׳ אלא שכנה הכתוב. כיוצא בו [פט]והנה שולחים את הזמורה אל אפם אלא שכנה הכתוב. אף כאן אתה אומר כי (כל) הנוגע בכם וכו׳ (כתוב ברמז קפ״א). וכל מי שהוא עוזר לישראל כאלו עוזר להקב״ה שנאמר [צ]אורו מרוז אמר מלאך ה׳ וגו׳. הרבית להתגאות כנגד מי שקם כנגדך ומי הם שקמו כנגדך מי שקמו כנגד ידידיך. ומה טיבן [צא]את כדרלעומר מלך עילם

ממ״ק ובמ״ק ל ש״א יז : לא תהלים קמד : לב שמות לד : לג דברים לב : לד שם : לה שם : לו שם : לז תהלים פח : לח שם קלו : לט שם :
מ ירמיה כג : מא ישעיה ו : מב יחזקאל מג : מג שמואל א יז : מד תהלים כ : מה דה״ב יד : מו ספרא : מז במדבר יב : מח תהלים סח :
מט מכילתא : נ ירמיה לח : נא תהלים סט : נב עשונית תרגום של נאין מעינות נכבדי מים עד לא נהוון מעיני עבוני דמיא : *יחזקאל לב : נג ישעיה יג : נד יחזקאל ל :
נה ישעיה יג : נו יונה ב : נז שם : *נחמיה ט : נח תהלים מד : נט ישעיה מה : ס בראשית ו : סא שם יא : סב שם יא : סג דברים י : סד בראשית יח :
סה איכה ב : סו תהלים קכא : סז שם עח : סח ישעיה כז : סט דברים יא ; ע ישעיה סג : עא איכה ב : עב חבקוק ג : עג יחזקאל לו : עד ע״ז ד :
עה איוב לז : עו מכילתא : עז תהלים עד : עח שם פג : עט שם קלט : פ זכריה ב : פא מלאכי א : פב שמואל א ג : פג ירמיה ב : פד שם :
פה תהלים קו : פו במדבר יא : פז שמואל ב כ : פח במדבר יב : פט יחזקאל ח : צ שופטים ה : צא בראשית יד :

זית רענן (סג) ההימיר גוי אלהים ועמי המיר כבודו לא רצה לכתוב כבודי. אם ככה את עושה לי וגו׳, ואל אראה ברעתי לא רצה לכתוב רעתם. אין לנו חלק בדוד איש לאהליו כמו לאלהיו:

עילם וגו' ויחלק עליהם לילה וגו' [צב]מי העיר ממזרח וגו' יתן כעפר חרבו וגו' ירדפם יעבור שלום וכה"א [צג]נאם ה' לאדוני שב לימיני וגו' מטה עוזך ישלח ה' מציון עמך נדבות ביום חילך נשבע ה' ולא ינחם. הרבית להתגאות כנגד מי שקמו כנגדך ומי הן מי שקמו כנגד בניך, פרעה וכל חילו שנא' ויקח שש מאות רכב מהו אומר מרכבות פרעה וחילו. סיסרא וכל רכבו שנאמר [צד]ויזעק סיסרא את כל רכבו מהו אומר מן שמים נלחמו וגו'. סנחרב וכל אגפיו שנאמר [צה]ביד עבדיך חרפת ה' אני קרתי ושתיתי מים וגו' מהו אומר [צו]וישלח ה' מלאך (ויך) [ויכחד] כל גבור חיל וגו'. נבוכדנצר וכל המונו שנאמר [צז]ואתה אמרת השמים אעלה וגו' אמר נבוכדנצר אעשה לי עב קטנה ואדור בתוכה שנאמר [צח]אעלה על במתי עב. א"ל הקב"ה אתה רצית לפרוש עצמך מבני אדם סוף בני אדם נפרשין ממך שנא' [צט]לקצת ירחין תרי עשר וגו' ענה מלכא ואמר וגו' עוד מלתא בפום מלכא וגו' ומן אנשא לך טרדין ועם חיות ברא וגו' בה שעתא מלתא ספת על נבוכדנצר וגו' כולא מטא על נבוכדנצר מלכא וגו' בלשאצר מלכא עבד לחם רב וגו' אמר בטעם חמרא וגו' היתיו מאני דהבא וגו' אישתי חמרא ושבחו לאלהי דהבא וכספא וגו' בה שעתא נפקה אצבען וגו' אדין מלכא וגו' זיוהי שנין עלוהי. וכן הוא אומר [ק]הוי משקה רעהו וגו' שבעת (כבוד מקלון) [קלון מכבוד] וגו' [קא]ביה בליליא קטיל בלשאצר. הרסת קמיך אין כתיב כאן אלא תהרוס קמיך לעתיד לבא. שנאמר [קב]אלהים הרס שנימו בפימו. מפני מה [קג]כי לא יבינו אל פעולות ה' וגו'. יהרסם בעוה"ז ולא יבנם לעוה"ב. שלחת חרונך אין כתיב כאן אלא תשלח חרונך לעתיד לבא שנא' [קד]שפך עליהם זעמך וגו' ואומר [קה]שפוך חמתך אל הגוים מפני מה כי אכל את יעקב ואת נוהו השמו נוה שאנן. יאכלמו כקש לעתיד לבא שנא' [קו]והיה בית יעקב אש ואומר [קז]ביום ההוא אשים את אלופי יהודה וגו' כל העצים דולקין ואין קולן הולך אבל הקש כשהוא דולק קולו הולך כך היה קולן של מצרים הולך מפני הפורענות שהבאת עליהן. כל העצים כשהן דולקין יש בהן ממש אבל הקש כשהוא דולק אין בו ממש שנאמר ויקח שש מאות רכב. שומע אני שהיה בהן ממש ת"ל יאכלמו כקש מה הקש הזה כשהוא דולק אין בו ממש כך לא היה בהן ממש מפני הפורענות שהבאת עליהן. וכה"א [קח]יחדו ישכבו בל יקומו דעכו כפשתה כבו. ללמדך שלא היתה מלכות ירודה משל מצרים אלא שנטלה שררה לשעה בשביל כבודן של ישראל. וכשהוא מושל את המלכות אינו מושלן אלא בארזים שנאמר [קט]הנה אשור ארז בלבנון יפה ענף ואומר [קי]ואנכי השמדתי את האמורי מפניהם אשר כגבה ארזים גבהו ואומר [א]אילנא די חזית די רבה וכשהוא מושל את המצרים אינו מושלן אלא כקש שנאמר יאכלמו כקש. כשהוא מושל את המלכיות אינו מושלן אלא בכסף ובזהב שנאמר [ב]אנת הוא ראשה די דהבא וכשהוא מושל את המצרים אינו מושלן אלא כעופרת שנאמר צללו כעופרת. כשהוא מושל את המלכיות אינו מושלן אלא כחיות שנאמר [ג]וארבע חיון רברבן וכשהוא מושל את המצרים אינו מושלן אלא כשועלים שנאמר [ד]אחזו לנו שועלים. שאל אנטונינוס את רבינו אני מבקש לילך לאלכסנדריא שמא יעמוד (עליו ונציחה) [עלי וינצחני] א"ל איני יודע מכל מקום כתיב לנו שאין ארץ מצרים יכולה להעמיד לא מושל ולא שר שנאמר [ה]מן הממלכות תהיה שפלה ולא תתנשא עוד על הגוים:

רמז וברוח אפיך נערמו מים במדה שמדדו בה מדדת להם הם אמרו הבה נתחכמה לו אף אתה נתת ערמומית במים והיו המים נלחמים בהן בכל מיני פורענות לכך נאמר וברוח אפיך נערמו מים. ד"א עשאן כמין ערמות. נצבו כמו נד מה נד צרור ואינו מוציא ומכנים כך היתה נפשם צרורה בהן בישראל אוכלין ושותין ושמחין ויצאו להם כדי מים מתוקים מתוך מים מלוחין שנא' [ו]ויוציא נוזלים אין נוזלים אלא מים חיים כענין שנאמר [ז]מעין גנים באר מים חיים וכתיב [ח]שתה מים מבורך. ד"א נצבו כמו נד מה נוד צרור עומד לא מוציא ולא מכנים כך היתה נפשם של מצרים צרורה בהן לא מוציאין ולא מכניסין מעולפין מרית המים שנאמר [ט]רתית כסיר מצולה. [י]ישראל נעשה להם הים כל מיני בשמים שנא' [יא]ים ישים כמרקחה ואומר [יב]עורי צפון ובואי תימן וגו'. קפאו תהומות בלב ים עשאן כמין כיפה. בלב ים היאך לבו של אדם נתון משני חלקים ולמעלה כיפה כך נקפה להם הים משני חלקים ולמעלה. הים לא היה לו לב ונתן לו לב שנאמר בלב ים. האלה לא היה לה לב ונתן לה לב שנאמר [יג]בלב האלה. השמים לא היה להם לב ונתן להם לב שנאמר [יד]עד לב השמים. יבא הים שלא היה לו לב ויפרע מן המצריים שהיה להן לב ושעבדו את ישראל בכל מיני פורעניות שנא' [טו]ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך. תבא האלה שלא היה לה לב ונתן לה לב ותפרע מאבשלום שהיה לו לב וגנב שלש לבבות. גנב לב אביו ולב בית דין ולב אנשי ישראל שנאמר [טז]ויגנב אבשלום את לב אנשי ישראל. יבאו השמים שלא היה להם לב ונתן להם לב ויורידו המן לישראל שהיה להם לב ועסקו בתורה בכל לבבם ובכל נפשם שנאמר [יז]ואהבת את ה' אלהיך. ולא השמים בלבד שמחים בגאולתן של ישראל אף ההרים והגבעות עץ פרי וכל ארזים שנא' [יח]רנו שמים כי עשה ה' וגו' מפני מה כי גאל ה' (את) יעקב [יט]רנו שמים וגילי ארץ ופצחו הרים רנה כי (גאל ה' את יעקב) [נחם ה' עמו] ועניו ירחם:

רמז [כ]אמר אויב זה היה תחלת הפרשה ולמה נכתב כאן ללמדך שאין מוקדם ומאוחר בתורה כיוצא בו (סר) [כא]ויהי ביום השמיני קרא משה לאהרן ולבניו זה היה תחלת הפרשה ולמה נכתב כאן שאין מוקדם ומאוחר בתורה. כיוצא בו [כב]בשנת מות המלך עוזיהו זה תחלת הפרשה ולמה נכתב כאן שאין מוקדם ומאוחר בתורה. כיוצא בו [כג]בן אדם עמוד על רגליך ויש אומרים [כד]בן אדם חוד חידה זה היה תחלת הפרשה וכו'. כיוצא בו [כה]הלוך וקראת באזני ירושלים זה היה וכו'. כיוצא בו [כו]אני קהלת הייתי מלך זה היה וכו'. אמר אויב זה פרעה וכו'. מנין היו ישראל יודעין מה פרעה חשב עליהם במצרים. אלא רוח הקדש שרתה על ישראל והיו יודעין מה פרעה חשב עליהן במצרים. כיון שראה פרעה שיצאו ישראל אמר דיינו שנלך לרדוף אחרי ישראל אלא בשביל כסף וזהב שלקחו ממנו כדאי הוא. כיון שראו מקצת העם שאבדו ממון מועט (סה) אמרי (הוו יתרתה) נרדוף אחרי ישראל. כיון שראה פרעה כן אמר כולנו שוין בבזה שנאמר אחלק שלל. ולא עוד אלא שאני פותח לכם [כז]תסבריות של כסף וזהב ומחלק לכם אבנים טובות ומרגליות. דבר אחר אמר אויב ולא ידע מאי אמר [כח]לאדם מערכי לב ומה' מענה לשון נרדוף נשיג נחלק אין כתיב כאן אלא ארדוף אשיג אחלק שלל מורדף אני להם מותפס אני להם מחלק אני להם שלל וממוני להם. תמלאם אינו אומר כאן אלא תמלאמו נפשי ממלאין הן נפשן ממני. תורישם ידי אינו אומר כאן אלא תורישמו מוריש אני עשרי וכבודי להם. לשעבר הייתם ביזין בהם והייתי תובע מידכם בנימוסי מלכות. אבל כאן אריק חרבי תורישמו ידי. לשעבר הייתם רוצים לאנוס נשיהן ובנותיהן והייתי תובע מידכם אבל כאן אריק חרבי. וי"א אתן חרבי אין כתיב כאן אלא אריק חרבי אמר לבעול את זכוריהן כענין שנאמר [כט][והריקו חרבותם] על יפי חכמתך לפי שנאמר [ל]גבה לבך כנגד כן השפילו המקום ובאו עליו כל אומות העולם. שלש כתות נעשו מצרים על ישראל על הים אחת אומרת נטול ממונם ולא נהרגם ואחת אומרת נהרגם ולא נטול ממונם. ואחת אומרת נהרגם ונטול ממונם. זו שאמרה נטול ממונם ולא נהרגם אמר אחלק שלל וזו שאמר נהרגם ולא נטול ממונם אמר תמלאמו נפשי. וזו שאמרה נהרגם ונטול ממונם תורישמו ידי. חמשה דברים היה פרעה עומד ומנאץ בתוך ארץ מצרים שנאמר אמר אויב ארדוף אשיג אחלק שלל וכו'. וכנגדן של חמש דברים השיבה אותו רוח הקודש ואומרת נשפת ברוחך ימינך ה' תרעץ אויב וברוב גאונך תשלח חרונך:

רנ נטית ימינך משל למה הדבר דומה ללסטים שהיה עומד ומנאץ אחר פלטין של מלך אמר אם אני מוציא את בן המלך אני תופסו ואני הורגו וצולבו ואני ממית אותו מיתות חמורות כך היה פרעה הרשע עומד ומנאץ בתוך ארץ מצרים אמר אויב ארדוף אשיג אחלק שלל ורוח הקדש מלעגת עליו ואומרת לו נשפת ברוחך ואומר נטית ימינך. וכן הוא אומר [לא]למה רגשו גוים וגו' יתיצבו מלכי ארץ ננתקה יושב בשמים וגו' ואומר [לב]הנה יביעון בפיהם ואחריו מה כתיב ואתה ה' תלעג למו תשחק וגו' וכן הוא אומר [לג]שבא ודדן וסוחרי תרשיש וכל כפיריה ואומר [לד]והיה ביום ההוא ביום בוא גוג על אדמת ישראל וגו' ורעשו מפני דגי הים ועוף השמים וגו' ונהרסו ההרים ונפלו המדרגות וגו' הא כל אותן האלפים וכל אותן הרבבות צללו כעופרת. ד' נקראו אדירים (כתוב ברמז קס"ה):

מי כמכה באלם ה' כיון שראו ישראל שאבד פרעה והילו בים ובטלה מלכותן של מצרים ושפטים נעשו באלהיהם שלהם פתחו כולם פיהם

מס"ק ובמ"ק צב ישעיה מא : צג תהלים קי : צד שופטים ד : צה ישעיה לז : צו דה"ב לב : צז ישעיה יד : צח שם : צט דניאל ד : ק חבקוק ב : קא דניאל ה : קב תהלים נח : קג שם כח : קד שם סט : קה שם עט : קו עובדיה : קז זכריה יב : קח ישעיה מג : קט יחזקאל לא : קי עמוס ב : א דניאל ד : ב שם ב : ג שם ז : ד שיר ב : ה יחזקאל כט : ו מכילתא : ז תהלים עז : ח שיר ד : ט משלי ה : י איוב מא : יא שם : יב שיר ד : יג שמואל ב יח : יד דברים ד : טו שמות א : טז שמואל ב טו : יז דברים ו : יח ישעיה מד : יט שם מט : כ מכילתא : כא ויקרא ט : כב ישעיה ו : כג יחזקאל ב : כד שם יז : כה ירמיה ב : כו קהלת א : כז תסבריות אוצרות וסגורים : כח משלי טז : כט יחזקאל כח : ל שם : לא תהלים ב : לב שם נט : לג יחזקאל לח : לד שם :

זית רענן (סר) ויהי ביום השמיני וצ"ב הי"ל לכתוב פר' ויקרא שהיא פ' הקרבנות : (סה) אמרי הוו יהרתא נרדף וכו' כלומר מה יתרון לנו כשנרדף :

פיהם ואמרו מי כמכה וגו' ולא ישראל בלבד אמרו שירה אלא אף אומות העולם כיון ששמעו שאבד וכו' כפרו כולן באלהיהם שלהם ואמרו מי כמכה וגו' . אתה מוצא שעתידין אומות העולם לכפור באלהיהם שלהם שנאמר [לה]ה' עזי ומעזי ומנוסי ביום צרה וגו' ואומר [לו]היעשה לו אדם אלהים . ואומר (והיה) [לז]ביום ההוא ישליך האדם וגו' ואומר [לח]לבוא בנקרות הצורים וגו' (ואחריו מה כתיב [ומה כתיב שם] והאלילים כליל יחלוף . ד"א מי כמכה בנסים וגבורות שעשית על הים שנאמר [לט]נוראות על ים בים סוף ויגער בים סוף ויוליכם בתהומות . מי כמכה באלם מי כמוכה רואה בעלבון בניך ושותק שנאמר [מ]החשיתי מעולם . לשעבר אחריש אתאפק מכאן ואילך כיולדה אפעה אשום ואשאף יחד אחריב הרים וגבעות וגו' והולכתי עורים בדרך לא ידעו וגו' . מי כמכה באלים כאלו שהן משמשין לפניו במרום שנאמר [מא]כי מי בשחק יערוך לה' ואומר [מב]אל נערץ בסוד קדושים רבה ואומר ה' אלהי צבאות מי כמוך חסין יה . מי כמכה באלים מי כמכה באותן שקורין עצמן אלוהות . פרעה קרא עצמו אלוה שנאמר [מג]יען אמר יאור לי ואני עשיתני . סנחריב קרא עצמו אלוה שנאמר [מד]מי בכל אלהי הארצות וגו' . נבוכדנצר קרא עצמו אלוה שנאמר [מה]אעלה על במתי עב . נגיד צור קרא עצמו אלוה שנאמר [מו]אמור לנגיד צור . מי כמוכה לא כאלו שאחרים קוראין אותן אלוהות ואין בהם ממש ועליהם נאמר [מז]פה להם ולא ידברו וגו' לא יהגו בגרונם אלו פה להם ולא ידברו אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא אמר שני דברים בדבור אחר מה שא"א לבשר ודם לומר כן שנאמר [מח]אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי וגו' [מט]הלוא כה דברי כאש וגו' עד [נ]והגה מפיו יצא . מי כמכה נאדר בקדש נאה אתה ואדיר בקדש . שלא כמדת ב"ו מדת הקב"ה . בשר ודם אינו יכול לומר שני דברים כאחד . אבל מי שאמר והיה העולם אמר י' דברות בדבור אחד מה שא"א לב"ו לומר כן שנאמר [נא]וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר . דרך ב"ו אינו יכול לשמוע משני בני אדם כשהן צועקין כאחת אבל מי שאמר והיה העולם אפי' כל באי העולם באין וצועקין לפניו הוא שומע צעקתן שנאמר [נב]שומע תפלה עדיך כל בשר יבואו . נורא תהלות (סו) לא מעכשיו אלא מעולם נורא תהלות . דבר אחר נורא תהלות מדת ב"ו מוראו על הרחוקים יותר מן הקרובים אבל מדת הקב"ה אינו כן אלא מוראו על הקרובים יותר מן הרחוקים שנאמר [נג]בקרובי אקדש וכתיב [נד]וסביביו נשערה מאד ואומר [נה]אל נערץ בסוד קדושים רבה ואומר [נו]ה' אלהי צבאות מי כמוך חסין יה . מדת ב"ו פועל עושה אצל בעל הבית חורש עמו וזורע עמו [נז]מנכש עמו מעדר עמו מטבע אחד נותן והולך לו . אבל הקב"ה אינו כן אלא תאב לבנים נותן לו שנאמר [נח]הנה נחלת ה' בנים . תאב להכמה נותן לו כתיב [נט]כי ה' יתן חכמה . תאב לנכסים נותן לו שנאמר [ס]והעושר והכבוד מלפניך . מדת ב"ו כשהוא בונה בונה את התחתון ואח"כ בונה את העליון . אבל הקב"ה אינו כן ברא את העליון ואחר כך התחתון שנאמר בראשית ברא אלהים וגו' . מדת ב"ו כשהוא מקרה מקרה בעצים ובאבנים ובעפר שמא במים אבל הקב"ה אינו כן קירה את עולמו במים שנאמר [סא]המקרה במים עליותיו . מדת ב"ו אינו יכול לצור צורה במים אבל הקב"ה אינו כן אלא צר צורה במים שנאמר ישרצו המים . מדת ב"ו אינו יכול לצור צורה בעפר אבל הקב"ה צר צורה בעפר שנאמר [סב]אשר עושיתי בסתר רקמתי בתחתיות ארץ . מדת ב"ו כשהוא בא לצור צורה מתחיל בראשה או באחד מהצדדים ואח"כ גומרה אבל הקב"ה אינו כן צר צורה כולה כאחת שנאמר [סג]כי יוצר הכל הוא ואומר [סד]אין צור כאלהינו אין צייר כאלהינו . ב"ו הולך אצל עושה צלמים ואומר לו עשה לי צורתו של אבא והוא אומר לו יבוא אביך ויעמוד לפני או הבא לי איקונין שלו ואני עושה לו צורתו אבל הקב"ה אינו כן אלא נותן לאדם בן מטפה של מים ודומה לצורתו של אביו . עושה פלא עשה פלא אין כתיב כאן אלא עושה פלא לעתיד לבא שנא' [סה]לכן הנה ימים באים נאם ה' ולא יאמר עוד חי ה' אשר העלה וגו' . ד"א עושה פלא עשה עמנו פלא ועושה עמנו בכל דור ודור שנאמר [סו]נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד [סז]רבות עשית אתה ה' נפלאותיך . ד"א עשה פלא עם אבות ועתיד לעשות עם בנים שנאמר [סח]כימי צאתך מארץ מצרים

אראנו נפלאות אראנו מה שלא הראיתי לאבות שהרי נסים ונפלאות שאני עתיד לעשות עם הבנים יותר מהפלא ונפלאות מה שעשיתי עם אבות . וכן הוא אומר [סט]לעושה נפלאות גדולות לבדו כי לעולם חסדו [ע]ברוך ה' אלהים אלהי ישראל עושה נפלאות לבדו וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן . [עא]ר' ישמעאל תנא מי כמכה באלם מי כמכה באלמים . אבא חנן אומר מי כמוך חסין יה חסין קשה שאתה שומע נאוצו וגדופו של אותו רשע ואמר *אי אלהימו צור חסיו בו זה טיטוס הרשע שחרף וגדף כלפי מעלה מה עשה תפש זונה בידו ונכנס לבית קדש הקדשים וכו':

רנא [עב]נטית ימינך מגיד שכל הנפשות בכף הקב"ה שנאמר [עג]אשר בידו נפש כל חי [עד]בידך אפקיד רוחי . תבלעמו ארץ באיזה זכות נתן להם המקום קבורה בזכות שאמרו ה' הצדיק . אמר להם המקום אתם צדקתם עליכם את הדין אף אני לא אקפח שכרכם ואתן לכם מקום קבורה שנאמר נטית ימינך . ד"א נטית ימינך מגיד שהים זרקן ליבשה ויבשה זרקתן לים אמרה היבשה ומה אם בשעה שלא קבלתי אלא דמו של הבל יחידי נאמר לי (ועתה) ארורה האדמה ועכשיו היאך אני יכולה לקבל דמן של כל אלו אוכלוסין . עד שנשבע לה הקב"ה שאינה מעמידה בדין שנאמר נטית ימינך ואין ימין אלא שבועה שנאמר [עה]נשבע ה' בימינו : נטית ימינך מגיד הכתוב שכשהמקום מטה את ידו רשעים כלים מן העולם שנאמר [עו]ויט ידו על צפון ויאבד את אשור . ואומר [עז]הנני נוטה (את) ידי על פלשתים ואומר [עח]ונטיתי ידי על יהודה ואומר [עט]ונטיתי ידי על אדום . משל למה הדבר דומה לביצים שהן נתונים בידי אדם שאם מטה את ידו מעט כולן נופלות ומשתברות שנאמר [פ]וה' יטה ידו וכשל עוזר ונפל עזור ויחדו כלם יכליון : נחית בחסדך חסד עשית עמנו שלא היו בידינו מעשים שנאמר [פא]חסדי ה' אזכיר תהלות ה' וגו' . [פב]חסדי ה' עולם אשירה והעולם לא נבנה מתחלתו אלא בחסד שנאמר [פג]אמרתי עולם חסד יבנה . עם זו גאלת לפי שכל העולם כולו שלך ואין לך עם אלא ישראל שנאמר [פד]עם זו יצרתי לי (כתוב בפסוק אז ישיר משה ובני ישראל) : נהלת בעזך בזכות התורה שתן עתידין לקבל ואין עוז אלא תורה שנאמר [פה]ה' עוז לעמו יתן . ואומר [פו]ועוז מלך משפט אהב . ד"א נהלת בעזך בזכות מלכות בית דוד שהן עתידין לקבל ואין עוזך אלא מלכות שנאמר [פז]ה' בעזך ישמח מלך ואומר [פח]ה' עוז למו ומעוז ישועות משיחו הוא ואומר [פט]ויתן עוז למלכו . אל נוה קדשך בזכות בית המקדש שהן עתידין לבנות ואין נוה אלא בית המקדש שנאמר [צ]ואת נוהו השמו ואומר [צא]חזה ציון קרית מועדנו וגו' : [צב]תמן תנינן שמעון הצדיק היה משירי כנסת הגדולה הוא היה אומר על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים . ר' הונא בשם ר' אחא עוברי הים פירשו אותו נחית בחסדך זו גמילות חסדים . נהלת בעזך זו תורה . עדיין היה העולם מתמוטט ואימתי נתבסס כשבאו אל נוה קדשך . רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי [צג]ואשים דברי בפיך אלו תורה . ובצל ידי כסיתיך זו גמילות חסדים . ללמדך שכל מי שעוסק בתורה ובגמילות חסדים זוכה לחסות בצלו של הקב"ה הה"ד [צד]מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון . לנטוע שמים וליסוד ארץ אלו הקרבנות שנאמר ולאמר לציון עמי אתה . א"ר הונא בר פפא חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום שנקראו ישראל ציון והיכן מצינו כאן ולאמר לציון עמי אתה : [צה]שמעו עמים ירגזון כיון ששמעו אומות העולם שאבד פרעה וחילו בים ובטלה מלכות של מצרים ושפטים נעשו בע"ז שלהן התחילו מתרגזין לכך נאמר שמעו עמים ירגזון . ד"א כיון ששמעו אומות העולם שהקב"ה הרים קרנם של ישראל ומכניסן לארץ התחילו מתרגזין . א"ל המקום שוטים שבעולם כמה מלכים מלכו מכם ולא כעסו בני ישראל שנאמר [צו]ואלה המלכים . כמה שלטונים שלטו מכם ולא כעסו בני ישראל אלוף לוטן ועכשיו אתם כועסים אף אני נותן לכם כעס שאין בו רצון שנאמר [צז]ה' מלך ירגזו עמים . חיל אחז יושבי פלשת כיון ששמעו שישראל נכנסין לארץ אמרו עכשיו הן באין לעורר עברתם של בני אפרים שנאמר [צח]ובני אפרים שותלח וברד בנו עד מאתים אלף בני אפרים רומי קשת מפני מה על לא שמרו ברית אלהים ובתורתו מאנו ללכת . על שעברו

על

ממ"ק ובמ"ק לה ירמיה טז : לו שם : לז ישעיה ב : לח שם : לט תהלים קו : מ ישעיה מב : מא תהלים פט : מב שם : מג יחזקאל כט : מד ישעיה לז : מה שם יד : מו יחזקאל כח : מז תהלים קלה : מח שם סב : מט ירמיה כג : נ איוב לז : נא שמות יט : נב תהלים סה : נג ויקרא י : נד תהלים נ : נה שם פט : נו שם : נז מנכש תולש עשבים רעים : נח תהלים קכז : נט משלי ב : ס דה"א כט : סא תהלים קד : סב תהלים קלט : סג ירמיה י : סד שמואל א ב : סה ירמיה טז : סו תהלים קלט : סז שם מ : סח מיכה ז : סט תהלים קלו : ע שם עב : עא גיטין נו : *דברים לב : עב מכילתא : עג איוב יב : עד תהלים לא : עה ישעיה סב : עו צפניה ב : עז צפניה א : עח יחזקאל כה : פ ישעיה לא : פא שם סג : פב תהלים פט : פג שם : פד ישעיה מג : פה תהלים כט : פו שם צט : פז שם כא : פח שם כח : פט שמואל א ב : צ תהלים עט : צא ישעיה לג : צב פסיקתא : צג ישעיה נא : צד תהלים לו : צה מכילתא : צו בראשית לו : צז תהלים צט : צח ד"ה א ז :

זית רענן (ס) לא מעכשיו אלא מעולם, פי' שמלת נורא נאמר על העבר וגם על ההוה : (סז) נטית ימינך וכו', מגיד שכל הנפשות וכו', וכשהוא נוטה ידו נופלין :

על הקץ על שעברו על השבועה. ד"א אמרו אין להם דרך בכל מקום אלא עלינו שעכשיו הן באין ובוזזין את כל נכסינו ומחריבים את ארצנו:
אז נבהלו אלופי אדום אם תאמר שהן באין לירש את ארצם הלא כבר נאמר [צט]אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו וגו' ונשמרתם מאד אל תתגרו בם הא מה ת"ל אז נבהלו אלופי אדום מפני אנינות. ד"א אמרו עכשיו הן באין לעורר מריבה שבין אבינו לאביהם שנאמר [ק]וישטום עשו וגו'. אילי מואב יאחזמו רעד אם תאמר שהן באין לירש את ארצם והלא כבר נאמר [קא]ויאמר ה' אלי אל תצר את מואב ואומר [קב]וקרבת מול בני עמון הא מה ת"ל אילי מואב יאחזמו רעד מפני אנינות. ד"א אמרו עכשיו הן באין לעורר מריבה שבין אבינו לאברהם שנאמר [קג]ויהי ריב בין רועי מקנה אברם וגו': נמוגו כל יושבי כנען כיון ששמעו יושבי כנען שאמר המקום למשה [קד]רק מערי העמים האלה וגו' כי החרם תחרימם וגו' אמרו אלו ואלו לא היו מתיראים אלא מפני ממונם ומפני נכסיהם אבל עלינו אין באין אלא לכלותנו ולירש את ארצנו התחילו נמסין שנאמר נמוגו אין נמיגה אלא מסיה שנאמר [קה]נמוגים ארץ וכל יושביה ואומר [קו]למען למוג לב (נמוגו כל יושבי כנען): תפול עליהם אימתה ופחד אימתה על הרחוקים ופחד על הקרובים כענין שנאמר [קז]ויהי כשמוע כל מלכי האמורי וגו'. וכן רחב אמרה לשלוחי יהושע [קח]כי שמענו את אשר הוביש ה' ונשמע וימס לבבנו: בגדול זרועך ידמו כאבן כיון שיצאו ישראל מן הים כנס עמלק את כל אומות העולם ובא ועשה מלחמה עם ישראל והתפלל משה בעד העם באותה שעה דממו כלם כאבן לכך נאמר (סה) בגדול זרועך ידמו כאבן. ד"א כיון שנכנסו מרגלים לארץ כל מי שהיה אומר אלו מרגלי ישראל היה דומם כאבן. ד"א כיון שעברו ישראל הירדן נכנסו כל מלכי כנען ועשו מלחמה עם ישראל שנאמר [קט]ויהי כשמוע יבין מלך חצור וישלח אל יובב וגו' ואלה המלכים אשר מצפון ויצאו הם וכל מחניהם עמם וגו' ויתקבצו להלחם עם יהושע ועם ישראל פה אחד. באותה שעה התפלל יהושע ודממו כלם כאבן:

רנב עד יעבור עמך ה' את הים עד יעבור את הירדן עד יעבור נחלי ארנון: עם זו קנית (לפיכך כל) [לפי שכל] העולם שלך ואין לך עם אלא ישראל שנאמר [א]עם זו יצרתי לי. *ד' נקראו קנין. ישראל שנאמר עם זו קנית. ארץ ישראל נקראת קנין שנאמר [ב]הר זה קנתה ימינו. אברהם נקרא קנין שנאמר [ג]ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ. התורה נקראת קנין שנאמר [ד]ה' קנני ראשית דרכו. יבואו ישראל שנקראו קנין לארץ שנקראת קנין ויבנו בית המקדש שנקרא קנין בזכות התורה שנקראת קנין לכך נאמר עם זו קנית (כתוב בפסוק וברוך אברם):

רנג [ה]תבאמו ותטעמו נתנבאו אבות ולא ידעו מה נתנבאו תביאנו ותטענו אין כתיב כאן אלא תבאמו ותטעמו אמרו הבנים נכנסים ואין האבות נכנסין. וכן הוא אומר [ו]אם לא תדעי לך היפה בנשים וגו' אמרו הגדיים נכנסין ואין התישים נכנסין. ד"א תבאמו ותטעמו ככרם זה שהוא נטוע שורות שורות שנא' [ז]מפאת קדימה עד פאת ימה יהודה אחד דן אחד נפתלי אחד. ד"א תבאמו ותטעמו נטיעה שאין בה נטישה שנאמר [ח]ובניתים ולא אהרוס ונטעתים ולא אתוש [ט]כי בהר קדשי בהר מרום ישראל (סט) בהר נחלתך בהר שהבטחתנו בו שנאמר בהר מרום ישראל. ד' נקראו נחלה ישראל נקראו נחלה שנאמר [י]והם עמך ונחלתך. ארץ ישראל נקראת נחלה שנאמר [יא]בארץ אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה. בית המקדש נקרא נחלה שנאמר בהר נחלתך. התורה נקראת נחלה שנאמר [יב]וממתנה נחליאל. אמר הקב"ה יבואו ישראל שנקראו נחלה לארץ שנקראת נחלה ויבנו בית המקדש שנקרא נחלה בזכות התורה שנקראת נחלה. מכון לשבתך זה אחד מן הדברים שכסא של מטה מכוון כנגד כסא של מעלה. וכן הוא אומר [יג]ה' בהיכל קדשו ה' בשמים כסאו. ואומר [יד]בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים. פעלת ה' חביב בית המקדש לפני המקום כשברא הקב"ה את עולמו לא בראו אלא במאמר שנאמר [טו]בדבר ה' שמים נעשו וגו' וכשבנה בית המקדש כביכול פעולה לפניו שנאמר פעלת ה' אוי להם לאומות העולם מה הן שומעין באזניהם הרי בית המקדש קרוי פעולה לפניו ועמדו והחריבו אותו. הם אמרו ערו ערו עד היסוד בה לענין כן מהו אומר [טז]ה' ממרום ישאג וגו' שאוג ישאג על נוהו עד נוהו השמו. מקדש אדני כוננו ידיך חביב בית המקדש לפני הקב"ה שכשברא את עולמו לא בראו אלא בידו אחת שנאמר [יז]אף ידי יסדה ארץ וכשברא בית המקדש כביכול בשתי ידיו שנאמר מקדש אדני כוננו ידיך אימתי תבנהו בשתי ידיך. משל למה הדבר דומה ללסטים שנכנסו לפלטין של מלך (וההזירו) [והחריבו] פלטין של מלך ובזזו והרגו בנו של מלך לאחר זמן ישב עליהם המלך בדין תפס מהן הרג מהם צלב מהם ישב בפלטין שלו ואחר כך נתודע מלכותו בעולם לכך נאמר מקדש אדני כוננו ידיך: ה' ימלך לעלם ועד רבי יוסי אומר אלו אמרו ישראל על הים ה' מלך לעולם ועד לא היתה אומה שולטת בהן לעולם אלא אמרו ה' ימלך לעלם ועד לעתיד לבא. אבל אנחנו עמך עדרך צאן מרעיתך זרע אברהם אוהבך בני יצחק יחידך עדת יעקב בנך בכורך גפן שהסעתם ממצרים [יח]וכנה אשר נטעה ימינך. (ע) ה' ימלך לעלם ועד מפני מה כי בא סוס פרעה וגו' [יט]ר' איעסק ליה לבריה בי רבי יוסי בן זמרא פסקו ליה תריסר שנין למיזל לבי רב אחלפוה קמיה אמר להו [ניהוו שית שנין אחלפוה קמיה אמר להו] איכנוס והדר איזיל הוה קא מיכסיף מאביה א"ל בני דעת קונך יש בך מעיקרא כתיב תבאמו ותטעמו ולבסוף כתיב [כא]ועשו לי מקדש [ושכנתי בתוכם] נסבה אזל יתיב תריסר שני בבי רב עד דאתא איעקרא דביתהו אמר רבי היכי נעביד נגרשה יאמרו עניה זו לשוא שמרה לנסיב איתתא אחריתי יאמרו זו אשתו וזו זונתו בעא עלה רחמי ואיתסיאת. [כב]א"ר אלעזר כל אדם שיש בו דעה כאילו נבנה בית המקדש בימיו שזה ניתן בין שתי שמות שנאמר [כג]כי אל דעות ה' וזה ניתן בין שתי שמות שנאמר פעלת ה' מקדש ה':

ותקח מרים הנביאה את התוף בידה וכי מנין היה להם לישראל תופים ומחולות במדבר אלא שהצדיקים מובטחים ויודעים שהקב"ה עושה להם נסים וגבורות עם יציאת מצרים והתקינו להם תופים ומחולות. ותען להם מרים מגיד הכתוב כשם שאמר משה שירה לאנשים כך אמרה מרים שירה לנשים שנאמר שירו לה' כי גאה גאה:

רנד [כד]ויסע משה את ישראל אמר רבי סימון לא כל שרוצה לומר שירה אומר שירה אלא כל מי שנעשה לו נס ואומר שירה בידוע שמוחלין לו על כל עונותיו ונעשה בריה חדשה. ישראל כשנעשה להם נס ואמרו שירה נמחלו להן עונותיהן שנאמר ויסע משה את ישראל שהסיען מעונותיהן. וכן אתה מוצא בדבורה וברק שנעשה להם נס ואמרו שירה. ומנין שנמחלו עונותיהן רבי איבו בשם רבי אבא בכל מקום נאמר ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע וכאן כתיב [כה]ויעשו בני ישראל החלת עשיה והיכן הן מה שעשו לשעבר אלא מחל להן הקב"ה מה שעשו לשעבר. וכן אתה מוצא בדוד שנעשה לו נס ואמר שירה ומנין שנמחל לו על כל עונותיו דכתיב בתר שירתו [כו]ואלה דברי דוד האחרונים היכן הן הראשונים אלא מלמד שמחל לו הקב"ה. [כז]ויסע משה את ישראל רבי יהושע אומר נסיעה זו נסעו ישראל על פי משה ושאר כל המסעות נסעו על פי הגבורה שנאמר [כח]ועל פי ה' יסעו אבל נסיעה זו לא נסעו אלא על פי משה לכך נאמר ויסע משה את ישראל. רבי אליעזר אומר על פי הגבורה נסעו שכן מצינו בשנים ושלשה מקומות שלא נסעו אלא על פי הגבורה ומה ת"ל ויסע משה אלא להודיע שבחן של ישראל שכיון שאמר להן משה קומו סעו לא אמרו היאך אנו נוסעין במדבר ואין בידינו מחיה לדרך אלא האמינו והלכו אחרי משה ועליהן מפורש בקבלה [כט]הלוך וקראת באזני ירושלים וגו'. וכן מצינו שחזרו לאחוריהן שלש מסעות שנאמר [ל]ויסעו מפני החירות ויעברו בתוך הים ויסעו ממרה ויבואו אילמה ויסעו מאילם ויחנו על ים סוף, וכן מצינו שחזרו לכבודו של אהרן לקבורתו שמונה מסעות שנאמר [לא]ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן וכי במוסרה מת והלא לא מת אלא בהר ההר שנאמר [לב]ויעל אהרן הכהן אל הר ההר ומה ת"ל שם מת אהרן אלא מלמד שחזרו לכבודו של אהרן לקבורתו שמונה מסעות. ר' אליעזר אומר על פי הגבורה נסעו ומה ת"ל ויסע משה אלא מלמד שהסיען משה בעל כרחן שכיון שראו בפגרי האנשים שהיו מעבידין בהן בפרך ובעבודה קשה כולם פגרים מתים מוטלים על שפת הים אמרו כמדומין אנו שלא נשתייר א"ם במצרים שנאמר [לג]נתנה ראש ונשובה מצרימה ונעשה לנו ע"ז ותרד בראשנו ונחזור למצרים יכול שאמרו ולא עשו הרי הוא אומר [לד]וימאנו לשמוע ולא זכרו נפלאותיך

אשר

ממ"ק ובמ"ק צט דברים ב : ק בראשית כו : קא דברים ב : קב שם : קג בראשית יג : קד דברים כ : קה תהלים עה : קו יחזקאל כא : קז יהושע ה :
קח שם ב : קט יהושע יא : א ישעיה מג : *פסחים פז : ב תהלים עח : ג בראשית יד : ד משלי ח : ה מכילתא : ו שיר א :
ז יחזקאל מח : ח ירמיה כד : ט יחזקאל כ : י דברים כו : יא שם כה : יב במדבר כא : יג תהלים יא : יד מלכים א ז : טו תהלים לג : טז ירמיה כה :
יז ישעיה מח : יח מכילתא : יט תהלים פ : כ כתובות סה : כא שמות כה : כב ברכות לג : כג ש"א ב : כד מכילתא, מדרש שוחר טוב : כה שופטים ז :
כו שמואל ב כג : כז מכילתא : כח במדבר ט : כט ירמיה ב : ל במדבר לג : לא דברים י : לב שם לג : לג במדבר יד : לד נחמיה ט :

זית רענן (סה) בגדול זרועך. אפשר דקאי על זרועו של הקב"ה דכתיב כי יד על כס יה : (סט) בהר נחלתך בהר שהבטחתנו בו, ולכן קרי נחלה : (ע) ה' ימלוך לעולם ועד מפני מה כי בא סוס פרעה, פי' שבזאת נתודע מלכותו כמ"ש לעיל מזה :

אשר עשית עמהם ויקשו את ערפם . רבי יהודה בר אילעאי אומר ע"ז עברה עם ישראל בים והסיעם משה באותה שעה שנאמר ויסע משה את ישראל מים סוף מדבר שהיה עמהם בים סוף :

[לו]ויסע משה את ישראל זה שאמר הכתוב [לז]ויסע כצאן עמו מה הצאן מתרדפת והרועה מכנסם כך היו ישראל במדבר מתלחמין ובוכין ומתרעמים כמה שנאמר [לח]כמה ימרוהו במדבר כביכול לא נסתלק מעליהם הקב"ה אלא נהגם כצאן שנאמר ויסע משה . ד"א מה הצאן משברת את האילנות ואף על פי כן אין בעליה מקפיד עליה כך [לח]ואתנה צאני וגו' צאן לעונשים ואדם למתן שכר . ד"א למה כצאן כשם שהרועה זהיר בצאנו ביום מפני החמה ובלילה מפני הזאבים כך היה הקב"ה לא ימיש עמוד הענן וגו' ואומר [לט]וסכה תהיה לצל יומם ואומר [מ]נחית כצאן עמך וגו' . מהו ויסע שהסיען בעל כרחן דכתיב ויקח שש מאות רכב עמר פרעה וקשט אותן הסוסים באבנים טובות ומרגליות וכשנטבעו בים היו צפין על שפת הים והיו ישראל יורדין בכל יום ונוטלין מהן ולא היו מבקשין לזוז משם כיון שראה משה כך א"ל מה אתם סבורים שבכל יום הים מעלה לכם אבנים טובות ומרגליות עמר והסיען בעל כרחן :

רנה [מא]ויצאו אל מדבר שור זה מדבר כוב . אמרו עליו על מדבר כוב שהוא ת"ת פרסה על ת"ת פרסה כלו מלא נחשים ועקרבים שנאמר [מב]המוליכך במדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב ואומר [מג]משא (מדבר) [בהמות] נגב בארץ צרה וצוקה [לביא וליש מהם אפעה] וגו' ואין אפעה אלא עכס . אמרו כשעכס זה רואה צל עוף פורח באויר מיד מת ונושר אברים אברים אעפ"כ [מד]ולא אמרו איה ה' המעלה אותנו מארץ מצרים וגו' בארץ ציה וצלמות מהו צלמות מקום צל ועמו מות . א"ר אבא הדבר הזה הסיח לי רבינו הגדול אדם אחד היה בארץ ישראל והיו קורין אותו מרוטה פעם אחת הלך ללקט עצים בראש ההר וראה את הנחש ישן והנחש לא ראהו מיד נשרו שער ראשו ולא צמח בו שער עד יום מותו והיו קורין אותו מרוטה . אמר רבי יוסי מדבר שור היו שם נחשים כקורת בית הבד ועקרבים כמלא הבית :

[מה]**מעשה** בשבור המלך שהיה עובר שם עברה שירא ראשונה ובלעה הנחש ועברה שניה ושלישית ובלעה היה המלך יושב ומצר היה שם עמו [מו]ארכיסטרטיגוס אמרו לו מה אתה עומד הבא עשרה גבורים והביא אמר לו ימלאו סדירות של תבן עשו כן ומגלגלין לפיו והוא בולע עד שנפחה כרסו ולא היה יכול להן ועמדו והרגו אותו . אמר רבי יוסי בר רבי חנינא גדול הוא אלהינו שהצילנו מן המדבר ההוא :

[מז]**וילכו** שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים רבי יהושע אומר כמשמעו . רבי אליעזר אומר והלא המים (עא) תחת רגלי ישראל היו והארץ אינה צפה אלא על המים שנאמר [מח]לרוקע הארץ על המים הא מה ת"ל לא מצאו מים אלא כדי ליגען . אחרים אומרים מים שנטלו ישראל בין הגזרים שלכו מהם באותה שעה הא מה ת"ל ולא מצאו מים אף בכליהם לא מצאו כענין שנאמר [מט]ואדיריהם שלחו צעיריהם וגו' . דורשי רשומות אומרים לא מצאו מים דברי תורה שנמשלו למים שנאמר [נא]הוי כל צמא לכו למים לפי שפרשו מדברי תורה שלשת ימים לכך מרדו . לפיכך התקינו הנביאים והזקנים שיהו קורין בתורה בשבת ובשני ובחמישי כיצד מפסיקין אחד בשבת וקורין בשני ומפסיקין בשלישי וברביעי וקורין בה' ומפסיקין בששי מעיקרא תקינו חד גברא תלתא פסוקי כנגד כהנים לוים וישראלים אתא עזרא תקן תלתא גברי עשרה פסוקי כנגד עשרה במלנים : **ויבואו** מרתה ר' יהושע אומר לג' מקומות באו ישראל באותה שעה שנאמר (עב) ויבואו מרתה וגו' . ר' אלעזר המודעי אומר לא באו אלא למקום אחד בלבד . וילונו העם ר' יהושע אומר היה להן לישראל לימלך בגדול שבהן תחלה לאמר מה נשתה אלא עמדו ואמרו דברי תרעומות על משה . רבי אלעזר המודעי אומר למדים היו ישראל להיות אומרים דברי תרעומות על משה ולא על משה בלבד אמרו אלא כלפי הגבורה לכן נאמר לאמר מה נשתה:

רנו [נב]ויצעק אל ה' וגו' מכאן שאין הצדיקים קשין לקבל תפלתן לפי דרכך אתה למד (עג) שתפלת הצדיק קצרה . מעשה בתלמיד א' שעבר לפני ר' אליעזר וקצר בברכותיו א"ל תלמידיו ר' ראית פלוני שקצר בברכותיו והיו אומרים עליו ת"ח קצרן הוא זה א"ל לא קצר זה יותר ממשה שנאמר [נג]אל נא רפא נא לה . שוב מעשה בתלמיד אחר שעבר לפני ר' אליעזר והאריך בברכותיו א"ל רבי ראית פלוני שהאריך בברכותיו והיו אומרים עליו ארכן הוא זה . א"ל לא האריך יותר ממשה רבינו שנאמר [נד]ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום שהיה אומר יש שעה לקצר ויש שעה להאריך. [נה]ויורהו ה' עץ ר' יהושע אומר זה עץ של ערבה . ר' אלעזר המודעי אומר זה עץ של זית שאין לך מר יותר מזית . ר' יהושע בן קרחה אומר זה עץ של [נו]הרדיפני ר' שמעון בן יוחאי אומר דבר מן התורה הראהו שנאמר ויורהו ה' עץ כענין שנאמר [נז]ויורני ויאמר לי יתמך דברי לבך וכתיב [נח]עץ חיים היא למחזיקים . ר' נתן אומר זה עץ של [נט]קתרום וי"א עיקר תאנה ועיקר רמון . ר"ש בן גמליאל אומר בוא וראה כמה מופרשין דרכיו של מקום מדרכי בשר ודם . בשר ודם במתוק מרפא את המר אבל הקב"ה אינו כן אלא במר מרפא את המר הא כיצד נתן המחבל לתוך דבר שנתחבל כדי לעשות בו נס . כיוצא בו [ס]ויאמר ישעיהו ישאו דבלת תאנים והלא בשר חי שאתה נותן עליו דבלת תאנים מיד הוא נסרח . הא כיצד נתן דבר המחבל לתוך דבר שנתחבל כדי לעשות בו נס בתוך נס . כיוצא בו [סא]ויצא אל מוצא המים וישלך שם מלח ויאמר כה אמר ה' . והרי מים מתוקין כיון שאתה נותן בהן מלח מיד הן נמלחים הא כיצד נותן דבר המחבל לתוך דבר שנתחבל כדי לעשות בו נס . (עד) וישלך אל המים אחרים אומרים היו ישראל מתחננים *ומתגוררים לפני אביהם שבשמים כבן שהוא מתחנן לפני אביו וכתלמיד שהוא מתגורר לפני רבו כך היו ישראל מתחננין ומתגוררין לפני אביהן שבשמים ואמרו לפניו רבש"ע חטאנו לפניך שהתרעמנו על הים . וימתקו המים ר' יהושע אומר (עה) מרים היו לפי שעה ונמתקו . ר' אלעזר המודעי אומר מרים הן בתחלה שנאמר (עו) המים המים שני פעמים . [סב]כתיב [סג]יעשו עץ גבוה חמשים אמה והקב"ה צוח לא יהיה [סד]קלווסן . ומה אני עושה לאברהם והוא עומד עליהם תחת העץ ומה אני מפיים למשה ויורהו ה' עץ . ההוא אמר ולא יעשה והיה המן מבקש קורה של חמשים אמה ולא מצאה אלא קורה שהיתה בביתו שהיה בנו פרשנדתא הגמון בקדרוניא ונטל נסר א' מתבתו של נח שעשה הקב"ה זכרון לעולם שידעו דורות עולם שהביא מבול לעולם שכן כתיב [סה]זכר עשה לנפלאותיו וכן כשנהפכו סדום ועמורה כתיב [סו]ותבט אשתו מאחריו ועד עכשיו היא עומדת נציב מלח. למה זכר עשה לנפלאותיו שיהיו הדורות מתנין שבחו של הקב"ה :

רנז [סז]שם שם לו חק ומשפט שם ניתן לישראל אחת עשרה מצות שבע שנצטוו בני נח ואברהם על המילה ויעקב על גיד הנשה הוסיפו לישראל שבת וכבוד אב ואם . תניא עשר מצות נצטוו ישראל במרה שבע שקבלו עליהן בני נח והוסיפו עליהן דינין דכתיב שם שם לו חק ומשפט שבת וכבוד אב ואם דכתיב כאשר צוך ה' אלהיך א"ר יהודה אמר רב כאשר צוך במרה (כתוב ברמז נ"ב) : [סח]שם שם לו חק ומשפט זה כבוד אב ואם דברי ר' יהושע . ר' אלעזר המודעי אומר חק אלו עריות שנאמר [סט]לבלתי עשות מחקות התועבות . ומשפט אלו עונשין ודיני קנסות ודיני חבלות . ושם נסהו שם נשא לו גדולה דברי ר' יהושע שנאמר [ע]נשא אויל מרודך את ראש יהויכין מלך יהודה ואומר [עא]נשא את ראש בני גרשון. א"ל ר' אלעזר המודעי והלא גדולה אינה תלויה אלא בשי"ן וכאן לא כתיב אלא בסמ"ך הא מה ת"ל ושם נסהו שם נסה המקום את ישראל : [עב]ויאמר אם שמוע תשמע א"ר זירא ואיתימא ר' חנינא בר פפא בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו מדת בשר ודם כלי ריקן מחזיק כלי מלא אינו מחזיק אבל מדת הקב"ה אינו כן אלא מלא מחזיק ריקן אינו מחזיק שנאמר ויאמר אם שמוע תשמע אם שמוע תשמע ואם לאו לא תשמע . ד"א אם שמוע בחדש תשמע בישן [עג]ואם יפנה לבבך שוב לא תשמע [עד]מכאן אמרו שמע אדם מצוה אחת משמיעין אותו מצות הרבה שנאמר אם שמוע תשמע . אם שכח מצוה אחת משכחין אותו מצות הרבה שנאמר [עה]אם שכח תשכח

מ"ק ובמ"ק לה תנחומא : לו תהלים פט : לז שם : לח יחזקאל לד : לט ישעיה ד : מ תהלים עז : מא מכילתא : מב דברים ח : מג ישעיה ל : מד ירמיה ב : מה תנחומא : מו ארכיסטרטיגוס ר"ל שר החיל : מז מכילתא : מח תהלים קלו : מט ירמיה יד : נ בבא קמא סב : נא ישעיה נה : נב ברכות לד : נג במדבר יב : נד דברים ט : נה מכילתא : נו הרדופני אילן גדל על פני המים ועושה פרחים דומים לשושנה והם מרים ביותר והוא סם המות של בהמה, ערוך : נז משלי ג : נח שם : נט קתרוס תרגום ירושלמי של גופר קתרוס : ס ישעיה לח : סא מלכים ב ב : *במכילתא הגי' מתגדרין : סב מדרש אסתר : סג אסתר ה : סד קלווסן פירוש תלוי שלהם : סה תהלים קיא : סו בראשית יט : סז סדר עולם : סח מכילתא : סט ויקרא יח : ע ירמיה נב : עא במדבר ד : עב ברכות מ : עג דברים ל : עד מכילתא : עה דברים ח :

זית רענן (עא) תחת רגלי ישראל. פי' שהיו יכולים לחפור להם בארת שהיו ס' רבוא בני אדם : (עב) ויבאו מרתה גו' ממרה וגו', על כן קרא שמה מרה ה"ז ג"פ מ"ה בפסוק זה : (עג) שתפלת הצדיק קצרה, שלא כתב סדר תפלתו : (עד) וישלך אל המים כו' היו ישראל מתחננים, נ"ל דדריש וישלך כמו ותשליך במצולות ים כל חטאתם : (עה) מרים היו לפי שעה, פי' שקודם לכן לא היו מרים רק עכשיו נעשו מרים ונמתקו : (עו) המים המים ב"פ, משמע המים שהיו כבר מרים :

תשכח . לקול ה' אלהיך אלו עשרת הדברות שנתנו מפה לפה בעשרה קולות . והישר בעיניו תעשה אלו אגדות משובחות הנשמעות באזני כל אדם . והאזנת למצותיו אלו גזרות שוות . ושמרת כל חקיו אלו הלכות . כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך הא אם אשים אני ה' רופאך דברי ר' יהושע . ר' אלעזר המודעי אומר אם שמוע שומע אני רשות ת"ל תשמע חובה ולא רשות. תשמע זה הכלל שכל התורה כלולה בה. לקול ה' אלהיך מלמד שכל מי שהוא שומע לקול הגבורה מעלין עליו כאלו עומד ומשמש לפני חי וקיים לעולמים . והישר בעיניו תעשה זה משא ומתן , מלמד שכל מי שהוא נושא ונותן באמונה רוח הבריות נוחה הימנו ומעלה עליו הכתוב כאלו קיים כל התורה כולה . והאזנת למצותיו אלו הלכות. ושמרת כל חקיו אלו עריות. כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך ומה ת"ל כי אני ה' רופאך אלא אמר המקום לישראל דברי תורה שנתתי לכם חיים הם לכם רפואה היא לכם שנאמר [עו]כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא ואומר [עז]רפאות תהי לשרך וגו' . ר' יצחק אומר אם אין בהן חולי מפני מה הן צריכין רפואה אלא כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך בעוה"ז ואם אשים כי אני ה' (עז) רופאך לעוה"ב . שמעון בן עזאי אומר שמוע מה ת"ל תשמע מכאן אמרו רוצה אדם לשמוע משמיעין אותו מיד . לשכח משכחין אותו מיד . הוא היה אומר (עח) רצה אדם לשמוע בטובתו משמיעין אותו שלא בטובתו [לשכח בטובתו משכחין אותו שלא בטובתו] הרשות נתונה שנאמר [עח]אם ללצים הוא יליץ אחרים אומרים אם חבול תחבול אם חבלת חבולה אחת סוף שחובלין בך חבולות הרבה . [עט]א"ל רבא לרבה בר מרי כתיב כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך וכי מאחר שלא שם מחלה רפואה למה א"ל הכי אמר ר' יוחנן מקרא זה מעצמו נדרש אם תשמע לא אשים ואם לא תשמע אשים ואעפ"כ אני ה' רופאך (כתוב ברמז תתמ"ח) : [פ]ויבאו אילמה ושם שתים עשרה וגו' מגיד שאותו מקום מהולל במים יותר מכל המקומות (עט) תדע שכן שהרי היו שם שנים עשר מבועין ולא ספקו אלא לשבעים דקלים וכיון שבאו ישראל ושרו עליהם ששים רבוא אדם וספקו להם ולנו ושנו ושלשו . ויחנו שם על המים לעולם אין ישראל שורין אלא על המים דברי רבי יהושע . רבי אלעזר אומר מיום שברא הקב"ה את עולמו ברא שנים עשר מבועין כנגד שנים עשר שבטים שבעים דקלים כנגד שבעים זקנים ומה ת'ל ויחנו שם על המים אלא מלמד שהיו עוסקין בדברי תורה שנתנו להן במרה :

טז ויסעו מאילם ויבואו כל עדת בני ישראל למה נאמר יום מגיד שבאותו היום אירע שבת להיות שהיא סדורה ובאה מיום שברא הקב"ה עד שנתנה להן בעשרים ושנים באייר . ד"א בחמשה עשר יום לחדש למה נאמר יום לידע באיזה (זכות) [יום] נתנה תורה לישראל. ניסן שיצאו בו ישראל ממצרים אירע להיות בחמשה בשבת , השלים ניסן אירע אייר להיות בשבת , חסר אייר אירע סיון להיות באחד בשבת , ואומר [פא]ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ואומר [פב]בחמשה עשר יום לחדש השני לצאתם מארץ מצרים ואומר בחדש השלישי לצאת בני ישראל (כשתמצא לומר) [נמצאת אומר] בשלישי לחדשים בששי בחדש בששי בשבת . ד"א בחמשה עשר יום לחדש למה נאמר יום לידע באיזה יום ירד המן לישראל חררה שהוציאו ישראל ממצרים אכלו ממנה שלשים ואחד יום שנאמר ויאפו את הבצק ואומר בחדש השני לצאת בני ישראל ובצדו מהו אומר הנני ממטיר לכם לחם מן השמים . ר' שילא אמר נתפרנסו ממנה ששים יום וסעודה אחת . וילונו כל עדת בני ישראל על משה ועל אהרן במדבר . ר' יהושע אומר היה להן ישראל לימלך בגדול שבהן כה נאכל אלא עמדו ואמרו דברי תרעומות על משה. רבי אלעזר המודעי אומר למודים היו ישראל לאמר דברי תרעומות על משה ולא על משה בלבד אלא (פ) אף על אהרן . (שנאמר) ויאמרו אליהם בני ישראל מי יתן מותנו וגו' אמרו להן הלואי מתנו בשלשת ימי אפלה של מצרים . בשבתנו על סיר הבשר

ר' יהושע אומר (פא) וכי תאבים היו לאכול . ר' אלעזר המודעי אומר עבדים היו ישראל לטלכים במצרים יוצאין לשוק נוטלים פת ובשר ודגים וכל דבר ואין בריה מוחה בידן . יוצאין לשדה נוטלין תאנים וענבים ורמונים ואין בריה מוחה בידם . ר' יוסי אומר (פב) הדע שלא ניתן להם אלא [קשואים] באחרונה . לכך נאמר את הקשואים שהן קשים למעיהן . כי הוצאתם אותנו אמרו להן הוצאתם אותנו אל המדבר הזה תהו שאין בו כלום . להמית את כל הקהל הזה ברעב ר' יהושע אומר אין לך מיתה קשה ממיתת רעב שנאמר [פג]טובים היו חללי חרב וגו' . (פג) רבי אלעזר המודעי אומר ברעב בא עלינו רעב אחר רעב , דבר אחר דבר , חשך אחר חשך :

רנח [פד]ויאמר ה' אל משה הנני ממטיר לכם לחם זש"ה [פה]כי בם ידין עמים יתן אוכל למכביר השמים הללו בם הוא דן את אומות העולם תדע לך כשחטאו דור המבול דנם בהן שנאמר [פו]ימטר על רשעים פחים אנשי סדום כשחטאו דנם בשמים שנאמר [פז]וה' המטיר על סדום . סיסרא כשחטא דנו בשמים שנאמר [פח]מן שמים נלחמו . יתן אוכל למכביר מהן נתן מזון לישראל שנאמר הנני ממטיר לכם לחם . משל למה הדבר דומה לנחתום שהיה עומד על הכבשן נכנס שונאו וחתה גחלים ונתן על ראשו נכנס אוהבו ורדה פת חמה ונתן לו הגחלים והפת שניהם יצאו מתוך הכבשן כך הקדוש ברוך הוא הוריד אש על הסדומים ושרפן מן השמים הוריד מן לישראל . דבר אחר לא היה צריך לומר מן השמים אלא מן הארץ שאין דרכו של לחם לעלות אלא מן הארץ זש"ה [פט]כל אשר חפץ ה' עשה כשבקש קרע הים לפני ישראל ועשאו יבשה וכשבקש עשאו ים . דרכן של שמים להוריד טל ומטר והארץ להוציא לחם שנאמר [צ]ארץ ממנה יצא לחם וכשבקש הוריד הלחם מן השמים שנאמר הנני ממטיר לכם לחם מן השמים והטל עלה מן הארץ שנאמר ותעל שכבת הטל. כתיב [צא]ויתן להם המלך וגו' במדה אבל כשהורדתי להם מן היה יורד כשם שהמטר יורד ואין לו קצבה . זבדי בן לוי אמר אלפים אמה היה יורד המן בכל יום היה עומד עד ארבע שעות כיון שהיה השמש באה עליו היה נימוק ונעשה נחלים נחלים ושוטף ויורד . ולמי הוא מתוקן עכשיו לצדיקים לעולם הבא מי שהוא מאמין זוכה ואוכל ממנו ומי שאין מאמין [צב]אל ירא בפלגות (פד) נהרי נחלי דבש וחמאה . וכיון שהיה יורד בנחלים היו אומות העולם באים לשתות ממנו והוא נעשה בפיהם מר כלענה שנאמר [צג]והמן כזרע גד הוא אבל לישראל נעשה בתוך פיהם כדבש שנאמר [צד]וטעמו כצפיחת בדבש, ואמר רבי יהודה הלוי בר רבי שלום חשבון הוא שהיה המן יורד לישראל בכל יום מזון שני אלפים שנה וגבהו ששים אמה כתיב במבול [צה]ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה (פה) וארובות השמים נפתחו וכתיב במן [צו]ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח . מה היו אומות העולם עושין צדין צבי שהיה שותה ממנו וטועמין ממנו מטעמו של מן והיו אומרים אשרי הגוי שככה לו . אמר רבי יוסי בר רבי חנינא לא כשם שהזקן טועם ממנו היו התינוקות טועמין , התינוקות היו טועמין אותו טעם חלב שנאמר [צז]והיה טעמו כטעם לשד השמן והבחורים היו טועמין בו כדבש שנאמר [צח]וטעמו כצפיחת בדבש והזקנים היו טועמין בו כלחם שנאמר הנני ממטיר לכם לחם והחולה היה טועמו כסולת מעורב בשמן ודבש [צט]כטיסני זו שעושין לחולה שנאמר [ק]ובשלו בפרור ומנין שהיה בו טעם סלת ודבש שנאמר [קא]ולחמי אשר נתתי לך סלת שמן ודבש . מי שהיה זריז היה יוצא ומלקט מן השדה שנאמר ויצא העם ולקטו והבינונים היו יוצאין לפתח אהליהם ומלקטים והעצלים היו רובצים על מטותיהן ופושטין ידיהן והוא יורד לתוך ידיהן שנאמר ותעל שכבת הטל :

[קב]אמר רבי יוחנן מטר בשביל יחיד שנאמר [קג]לתת מטר ארצך בעתו . פרנסה בשביל רבים שנאמר הנני ממטיר לכם לחם מן השמים. ופרנסה בשביל יחיד לא והתניא רבי יוסי בר רבי יהודה אומר שלשה פרנסים טובים עמדו להם לישראל וכו'. שאני משה כיון

מס"ק ובמ"ק עו משלי ד : עז שם ג : עח משלי ג : עט סנהדרין קא : פ מכילתא : פא דברים לג : פב שמות יט : פג איכה ד : פד תנחומא : פה איוב לו : פו תהלים יא : פז בראשית יט : פח שופטים ה : פט תהלים קלה : צ איוב כ : צא דניאל א : צב איוב כ : צג במדבר יא : צד שם : צה בראשית ז : צו תהלים עח : צז במדבר יא : צח שם : צט כטיסני גרס טעורים : ק במדבר יא : קא יחזקאל טז : קב תענית ט : קג דברים כח :

זית רענן (עז) רופאך לעה"ב , כדאמרי' שהמתים עומדין במומן ומתרפאין : (עח) הוא היה אומר לא רצה וכו' כצ"ל , משמיעים אותו שלא בטובתו , פי' שלפעמים אין אדם רוצה ללמוד והקב"ה משמיעו בע"כ : (עט) תדע שהוא כן שהרי היה שם וכו' , וא"כ מים מועטין היה בכל מעיין אלא כיון כשבאו ישראל והנו שם ושאבו ממנו היה נובע וז"ש אותו מקום היה משובח במים : (פ) אף על אהרן , אף שהיו אוהבין אותו אוהב שלום ורודף שלום : (פא) וכי תאבים . וכי היו מתאוים לאכול מגבורת פרך ובמכילתא ליתא מלת וכי : (פב) תדע שלא ניתן להם אלא קשואין באחרונה כצ"ל , פי' שבתחלה היו אוכלין בשר ודגים ואח"כ כשבא משה לגאלם אמר פרעה הכבד העבודה ואז לא היו נותנין להם אלא קשואין מפני שהן קשין למעיהן : (פג) ר"א המודעי וכו' חשך אחר חשך . המפרשים יגעו לפרש המאמר ולא עלה בידם , ולפי הנראה אמר ר"א זה בדרך מליצה על דורו במלחמת בן כוזיבא ואחריתם הנורא : (פד) נהרי נחלי דבש. זה המן שהיה טעמו כצפיחת בדבש : (פה) וארובות השמים נפתחו , מפרש במדרש תהלים שארבע ארובות יש בדלת ובמבול כתיב ב' אמות מלמעלה גברו המים א"כ היו ד"פ ט"ו והיינו ס' אמה. ומשפט דור המבול י"ב חדש א"כ הכא הוי ד' שנים ומדה טובה מרובה על מדה פורענות ת"ק פעמים א"כ הוי שני אלפים שנה :

כיון דלרבים הוא צריך כרבים דמי. [קד]הנני ממטיר לכם לחם לכם ניתן ולא לכל אומה ולשון שאם יתכנסו כל האומות לספות מן המן אפילו משהו אינן יכולין. ואין לי אלא המן הבאר מנין ת״ל [קה]באר חפרוה שרים שאם יתכנסו כל אומות העולם למלאות קיתון אחד מן הבאר לא היו יכולין. להם שלשה שמות נקרא המן לחם דבש שמן להם לנערים שמן לקטנים דבש לזקנים. ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו אמר רבי אלעזר ברבי שמעון מזון אלפים שנה היה מן יורד בכל יום דכתיב דבר יום ביומו ולהלן הוא אומר [קו]כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול אם כן למה היה יורד בכל יום והמותר וחם השמש ונמס מפני משאוי הדרך. ד״א שהיו אוכלין אותו חם ולא צונן. ד״א שיהיו ישראל נושאין עיניהן בכל יום לאביהן שבשמים [קז]ר״א הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ר׳ יהושע אומר אמר הקב״ה למשה הרי אני (פו) נגלה מיד ואיני מעכב. רבי אלעזר המודעי אומר איני אומר לכם הנני אלא (פז) בזכות אבותיכם. לכם רבי יהושע אומר בודאי איני אומר לכם הנני אלא בזכות אברהם יצחק ויעקב. מן השמים מן אוצר טוב שנאמר [קח]יפתח ה׳ לך את אוצרו הטוב וגו׳. רשב״ג אומר בוא וראה כמה חביבין ישראל לפני המקום ששנה להם מעשה בראשית לשעבר היה להם עולה מן הארץ והטל יורד וכו׳. ויצא העם ולקטו שלא יהיו יוצאים לחצרות ומלקטין אלא יהיו יוצאים למדברות ומלקטין. דבר יום ביומו רבי יהושע אומר כדי שילקט אדם מהיום למחר כעין מערב שבת לשבת. רבי אלעזר המודעי אומר כדי שלא ילקט אדם מהיום למחר כעין מערב שבת לשבת שנאמר דבר יום ביומו. מי שברא היום ברא פרנסתו. מכאן היה רבי אליעזר אומר כל מי שיש לו מה שיאכל היום ואומר מה אני אוכל למחר הרי זה מחוסר אמנה שנאמר למען אנסנו הילך בתורתי. רבי יהושע אומר שנה אדם שתי הלכות בשחרית ושתי הלכות בערבית ועוסק במלאכתו כל היום מעלין עליו כאלו קיים כל התורה כולה. מכאן היה רבי שמעון בן יוחאי אומר לא נתנה תורה לידרש אלא (פח) לאוכלי המן. הא כיצד היה יושב ודורש ולא היה יודע מהיכן הוא אוכל ושותה ומהיכן הוא לובש ומתכסה הא לא נתנה תורה לידרש אלא לאוכלי המן ושניים להם לאוכלי תרומה:

והיה ביום הששי [קט]אמר רב חסדא לעולם ישכים אדם להוצאת שבת שנאמר והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו והכינו לאלתר. אמר רבי אבא בשבת חייב אדם לבצוע על שתי ככרות דכתיב לחם משנה. רב כהנא נקט תרתי ובצע חדא אמר לקטו כתיב. רבי זירא בצע אכולא שירותא. אמר ליה רבינא לרב אשי הא מחזי כרעבתנותא וכו׳. ת״ר כמה סעודות חייב אדם לאכול בשבת שלש רבי חידקא אומר ארבע. אמר רבי יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו ויאמר משה אכלהו היום. רבי חדקא סבר הני תלתא היום לבר מאורתא. ורבנן סברי בהדי אורתא. בר קפרא אומר כל המקיים שלש סעודות בשבת נצול משלש פורעניות, מחבלו של משיח כתיב הכא יום וכתיב התם [קי]הנני שולח לכם את אליה וגו׳. מדינה של גיהנם כתיב הכא יום וכתיב התם [א]יום עברה היום ההוא. וממלחמת גוג ומגוג כתיב הכא יום וכתיב התם [ב]ביום בוא גוג. אמר רב יהודה אמר רב אלמלי שמרו ישראל שבת ראשונה לא שלטה בהן אומה ולשון שנאמר ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט וכתיב בתריה ויבא עמלק: [ג]ביצה שנולדה ביום טוב ב״ש אומרים תאכל וב״ה אומרים לא תאכל אמר רבה בתרנגולת העומדת לאכילה וביום טוב שחל להיות אחר השבת עסקינן ומשום הכנה וקסבר רבה כל ביצה דמתילדא האידנא מאתמול גמרה לה רבה לטעמיה דאמר רבה והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו חול מכין לשבת ואין שבת מכין לי״ט ואין י״ט מכין לשבת. ונזרינן י״ט דעלמא משום י״ט אחר השבת ושבת דעלמא אטו שבת אחר י״ט. [ד]והיה ביום הששי (פט) והכינו מכאן שיערב אדם מערב שבת לשבת. והיה משנה, לחם משונה. או אינו אלא לחם כפול כשהוא אומר שני העומר לאחד הרי לחם כפול אמור הא מה ת״ל לחם משנה לחם שהוא משונה הא כיצד בכל יום היה בא עומר אחד ובשבת שני עומרים. בכל יום היה ריחו נודף ובשבת היה ביותר. בכל יום היה מוהב כזהב ובשבת ביותר. ויאמר משה ואהרן אל כל בני ישראל ערב וידעתם אמרו להם עד שאתם ישנים במטותיכם המקום מפרנס אתכם. וידעתם כי ה׳ הוציא אתכם מארץ מצרים מכאן אתה למד ששקולה יציאת מצרים כנגד כל הנסים וגבורות שעשה המקום לישראל. ובקר וראיתם את כבוד ה׳ מכאן אתה למד שבפנים מאירות ניתן המן לישראל. השלו ששאלו אותו ממלא מעים ניתן להם בפנים חשוכות אבל המן ששאלו אותו כהלכה ניתן להם בפנים מאירות. כשמוע ה׳ את תלונותיכם וגו׳ ונחנו מה כי תלינו עלינו. אמרו וכי מה אנו ספונים שאתם עומדים ומתרעמים עלינו אמרו אילו עלינו הייתם עומדים ומתרעמים היינו סובלים אלא שאתם עומדים ומתרעמים לפני מלך חי וקים לעולמים. [ה]ויסעו מאילם אותו היום שבת היה ובו ביום נתרעמו וילונו העם על משה והבטיחם להוריד להם מן למחרת דכתיב ובקר וראיתם את כבוד ה׳ בחד בשבת ירד להם המן תחלה דכתיב ששת ימים תלקטוהו:

ויאמר משה בתת ה׳ לכם בערב בשר לאכול תנא לחם ששאלו ישראל כהוגן ניתן להם כהוגן. בשר ששאלו שלא כהוגן ניתן להם שלא כהוגן. מכאן למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא בלילה. והא אמר אביי מאן דאית ליה סעודתא לא ניכליה אלא בימטא כעין יומא בתחלה היו ישראל דומין כתרנגולין המנקרין באשפה עד שבא משה וקבע להם זמן סעודה. כתיב לחם וכתיב שמן וכתיב דבש לנערים לחם לזקנים שמן ולתינוקות דבש. [ו]אמר רבי חמא בר חנינא כל המתרעם על רבו כאלו מתרעם על השכינה שנאמר לא עלינו תלונותיכם כי על ה׳. אמר רב חסדא כל החולק על רבו כאילו חולק על השכינה שנאמר [ז]בהצותם על ה׳. אמר רבי חמא בר חנינא כל העושה מריבה עם רבו כעושה מריבה עם שכינה שנאמר [ח]המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה׳. אמר רבי אבהו כל המהרהר אחר רבו כאלו מהרהר אחרי שכינה שנאמר [ט]וידבר העם באלהים ובמשה: [י]ויאמר משה אל אהרן אמור אל כל עדת בני ישראל קרבו לפני ה׳, רבי יהושע אומר קרבו על (צ) שנתגלתה שכינה. רבי אלעזר המודעי אומר קרבו כדי ליתן הדין. ויהי כדבר אהרן מה תלמוד לומר ויהי (צא) מלמד שבשם שגזר המקום כך היה. ויפנו אל המדבר רבי יהושע אומר לא הפנו (צב) עד שנתגלתה גבורה. רבי אלעזר המודעי אומר לא הפנו אלא על מעשה אבות שנאמר המדבר מה מדבר אין בו לא עון ולא חטא כך אבות הראשונים אין בהן לא עון ולא חטא. והנה כבוד ה׳ נראה בענן ר׳ יוסי בן שמוע אומר כל זמן שהיו ישראל מבקשים לסקול משה ואהרן מיד וכבוד ה׳ נראה בענן להלן הוא אומר [יא]ויאמרו כל העדה לרגום אותם באבנים וכאן הוא אומר וכבוד ה׳ נראה בענן. וכל כך למה א״ל המקום מוטב שילקה עמוד הענן ואל יסקלו משה ואהרן:

רנט **וידבר** ה׳ אל משה לאמר שמעתי את תלונות בני ישראל ר׳ יהושע אומר אמר הקב״ה למשה גלוי לפני מה שישראל אמרו (צג) ומה שהן עתידים לומר, דבר אליהם לאמר בין הערבים תאכלו בשר אמור להם בין שני דברים אתם עומדים ששאלתם לחם לפי שאי אפשר לבשר ודם לחיות בלא לחם נתתיו לכם חזרתם ושאלתם בשר ממלא מעים הרי אני נותנו לכם שמא תאמרו שאין ספק בידי ליתנו לכם ובסוף אני נפרע מכם וידעתם כי אני ה׳ אלהיכם דיין אני לפרוע מכם. ויהי בערב ותעל השלו ותכס את המחנה מכאן אתה למד שבפנים חשוכות ניתן השלו לישראל. ותכס את המחנה איני יודע כמה תלמוד לומר [יב]וכאמתים על פני הארץ שתי אמות היתה גבוהה מן הארץ כדי שיהא אדם עומד כנגד לבו ונוטל שלא בצער בקומה זקופה שמלבו ולמטן שתי אמות ומלבו ולמעלן אמה אחת. ר׳ יוסי הגלילי אומר ויטש על המחנה כדרך יום כה וכדרך יום כה ג׳ פרסאות לכל רוח. וכאמתים על פני הארץ סביבות המחנה ואומר [יג]ויפל בקרב מחנהו. ר׳ יאשיה אומר הרי הוא אומר ויטש על המחנה (צד) שלש פרסאות לכל רוח. ומה ת״ל כדרך יום, שלשה. שלשה על שלשה הרי תשעה. תשעה (על) ותשעה הרי שמונה עשר. וכאמתים על פני הארץ סביבות המחנה, ואומר ויפל בקרב מחנהו סביב למשכנותיו. אחרים אומרים ויטש על המחנה כדרך יום כה דרך בינונית עשר פרסאות וכדרך יום כה הרי עשרים יום. וכאמתים על פני הארץ סביבות המחנה ואומר [יד]תערוך לפני שלחן נגד צוררי יכול שיהו [טו]איסטרטיאות מקולקלות ת״ל על פני הארץ על פנוי שבארץ. כתוב אחד אומר סביבות המחנה וכתוב אחר

טמ״ק ובמ״ק קד מדרש הגדול : קה במדבר כא : קו תהלים צ : קז מכילתא : קח דברים כח : קט שבת קיז : קי מלאכי ג : א צפניה א :
ב יחזקאל לח : ג ביצה ג : ד מכילתא ; ה שבת פז : ו יומא עה : ז סנהדרין קי : ח במדבר כ : ט שם כא : י שם טז :
יא מכילתא : יב במדבר יא : יג במדבר יא : יד תהלים כג : טו שם כג : טז איסטרטיאות דרכים כרחבים :

זית רענן (פו) נגלה מיד, מדכתיב הנני : (פז) בזכות אבותיכם, שאברהם אמר הנני בפרשת עקדה ויעקב אמר הנני בפ׳ ויצא : (פח) לאוכלי המן, אבל בזמן הזה צריך לעסוק במלאכתן כדי שיהיה לו מה לאכול : (פט) והכינו מכאן שיערב אדם. פי׳ שיעשה אדם עירובי חצרות כדי שיוכל להביא ממקום למקום בשבת ודריש מדכתיב והכינו את אשר יביאו : (צ) שנתגלתה שכינה שהרי עדיין לא היה המשכן ולאיזה מקום ילכו לכן אמר ר״י על שנתגלתה שכינה, ור״א אמר קרבו לדין : (צא) מלמד שבשם שגזר כך היה כצ״ל, כלומר שבשם שגזר אהרן כך היה פי׳ מיד שדבר אליה׳ מיד נראה : (צב) עד שנתגלתה גבורה. דייק מן כתיב והנה כבוד ה׳ נראה משמע שנראה כבר ואח״כ הזנו שלא היו מאמינים עד שראו : (צג) ומה שהן עתידין לומר. פי׳ שעתידין להתרעם על הבשר בפ׳ בהעלותך : (צד) ג׳ פרסאות לכל רוח ע׳ במכילתא שיש שם שינויי גירסאות :

אחר אומר סביב למשכנותיו אלא (צה) שהיה חבור למשכנותיו. ר אלעזר המודעי אומר וכאמתים על פני הארץ שתי אמות היה המן גבוה מן הארץ ולא נטלו אותו ישראל אלא מן הגבוה. אמרת צא וראה כיצד היה המן יורד להן לישראל יוצא רוח צפונית ומכבד את המדבר יורד מטר ומכבש את הארץ והטל עולה והרוח מנשב בו ועושה אותו כמין שלחנות של זהב והמן היה יורד עליהן ומהן היו נוטלין ישראל (צו) ואומרין אם כן זימן המקום למכעיסיו על אחת כמה וכמה ישלם שכר טוב לצריקים לעתיד לבא:

רס ויהי בערב ותעל השלו כתיב שלו וקרינן סלו צדיקים אוכלין אותו בשלוה ורשעים אוכלין אותו ודומה עליהם [יח]כסילוים.

ארבעה מיני שלו הן שבלי וקיבלי ופסיוני ושלו. מעליא דכולהו שלי. גריעא דכולהו שלו, כי ציפרתא הוו ושחיט לה ומותבין לה בתנורא ותפח והוי מלא תנורא, ומותבין אתליסר ריפתי ותתתונה אינה נאכלת אלא ע"י תערובות. רב יהודה משתכח ליה [יט]בדני. רב חסדא משתכח ליה [כ]בי ציבי. רבא אייתי ליה צײדא כל יומא מאגמא. יומא חד לא אייתי ליה. אמר מאי האי סליק [כא]לאגרא שמעיה לינוקא דקאמר [כב]שמעתי ותרגז בטני לקול צללו שפתי אמר ש"מ נח נפשיה דרב חסדא ובדיל רבה אכיל תלמידא. כתיב ותעל שכבת הטל וכתיב וברדת הטל טל מלמעלה וטל מלמטה ודומה כמי שמונח בקופסא. דק מחספס אמר ר"ל דבר שנמוח על פסת היד ור' יוחנן אמר דבר שנבלע ברמ"ח אברים. מחספ"ס בגימטריא הכי הוי. מחוספס טובא הוו אמר רב נחמן בר יצחק מחספס כתיב. ת"ר [כג]לחם אבירים אכל איש לחם שמלאכי השרת אוכלין אותו דברי ר"ע. כשנאמר דבר לפני ר' ישמעאל אמר להו צאו ואמרו לר' עקיבא טעית וכי מלאכים אוכלים והלא כבר נאמר להם לא אכלתי אלא אל תקרי אבירים אלא אברים דבר שנבלע ברמ"ח אברים אלא מה אני מקיים [כד]ויתד תהיה לך על אזנך דברים שתגרי אומות מוכרין להן לישראל [ר"א אומר אף אותן דברים] מן מפיגן. אלא מה אני מקיים ויתד תהיה לך על אזנך לאחר שסרחו אמר הקב"ה אני אמרתי יהיו כמלאכי השרת והם לא רצו עכשיו אני מטריח אותם שלש פרסאות היינו דכתיב [כה]ויחנו על הירדן וגו'. ואמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי ההוא דוכתא והוה תלתא פרסי. תני כשהן נפנין אין נפנין לא לפניהן ולא לצדיהן אלא לאחוריהן. שאלו תלמידיו את ר' שמעון בן יוחאי מפני מה לא ירד מן לישראל פעם אחת בשנה אמר להם אמשול לכם משל למה הדבר דומה למלך ב"ו שהיה לו בן אחד פסק לו מזונותיו פעם אחת בשנה ולא היה מקביל פני אביו אלא פעם אחת בשנה. חזר וקבע לו בכל יום והיה מקביל פניו בכל יום. אף ישראל מי שהיו לו ארבעה וחמשה בנים היה דואג ואומר שמא למחר לא ירד מן ונמצאו כלם מתים ברעב ונמצאו כלם מכוונים את לבם לאביהם שבשמים. דבר אחר כדי שיאכלו אותו חם. דבר אחר מפני משאוי הדרך. וכבר היה רבי טרפון והזקנים יושבין ועוסקין בפרשת המן והיה ר' אלעזר המודעי יושב לפניהם נענה ר' אלעזר המודעי ואמר מן שהיה יורד לישראל היה גבוה ששים אמה. אמר ליה ר' טרפון מודעי עד מתי אתה מגבב דברים ומביא אמר ליה ר' מקרא אני דורש [כו]חמש עשרה אמה מלמעלה גברו המים וכי איזו מדה מרובה מדה טובה או מדת פורענות הוי אומר מדה טובה מרובה. במדת פורענות הוא אומר [כז]וארבת השמים נפתחו. במדה טובה הוא אומר [כח]ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח וימטר עליהם מן לאכול ודגן שמים נתן למו. כמה ארובות בדלת ארבע. ארבע על ארבע הרי כאן שמונה. נמצא מן שירד לישראל גבוה ששים אמה. מי דמי התם בארבעין יומין הכא הדא שעתא התם לכולי עלמא הכא לישראל לחודייהו אם כן נפיש ליה טפי. אלא רבי אלעזר המודעי פתיחה פתיחה גמיר. איסי בן יהודה אומר מן שירד להן לישראל היה מתגבר ועולה עד שרואין אותו כל מלכי מזרח ומערב שנאמר [כט]תערוך לפני שלחן נגד צוררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה. אמר אביי שמע מינה כסי דדוד לעלמא דאתי מחזיק מאתן ועשרין וחד לוגי שנאמר כוסי רויה רוי"ה בגימטריא הכי הוי: ותעל שכבת הטל הרי למדך הכתוב כיצד המן יורד לישראל. והנה על פני המדבר ולא על המדבר כולו אלא מקצתו. דק מלמד שהוא דק. מחספס מגיד שהיה יורד כגליד על הארץ דברי ר' יהושע. ר' אלעזר המודעי אומר ותעל שכבת הטל (צז) עלה פלול תפלתו של אבות שהיו שוכבין כטל על הארץ. והנה על פני המדבר לא על המדבר כלו אלא מקצתו. דק מלמד שהיה יורד מן הרקיע שנאמר [ל]הנוטה כדוק שמים, ולפי שהיה יורד מן הרקיע יכול יהא יורד צונן ת"ל חם ומנין שאין יורד אלא על הכלים ת"ל ככפור. רבי טרפון אומר אינו יורד אלא על *האופסים. כביכול פשט הקב"ה את ידו ונטל תפלתם של אבותינו שהן שוכבין בעפר על הארץ והוריד מן לישראל כענין שנאמר [לא]מצאתי כפר. ויראו בני ישראל ויאמרו וגו' מה הוא כאדם שאומר לחבירו מהו כך אמרו זה לזה מהו. דורשי רשומות אמרו ישראל קראו שמו מן. ויאמר משה אליהם רבי יהושע אומר (צח) משה אמר לזקנים וזקנים לכל ישראל. ר' אלעזר המודעי אומר משה אמר לזקנים ולכל ישראל. הוא הלחם מכאן היה ר' יוסי ור' שמעון אומרים כסוסים נתפטמו ישראל באותה שעה. נאמר כאן לאכלה ונאמר להלן [לב]לחם אבירים אכל איש אל תקרי אבירים אלא אברים לחם שנמוח באברים אמר להם המן שאתם אוכלין נמוח באבריכם [לג]צרה שלח להם לשובע זה יהושע בן נון שירד לו מן כנגד כל ישראל ויש אומרים על אבריו היה יורד ומן אברו היה נוטל ואוכל לכך נאמר לחם אבירים אכל איש: זה הדבר אשר צוה ה' לקטו ממנו אמרו עכשיו יצא נחשון בן עמינדב וביתו ומלקט הרבה יצא עני שבישראל ומלקט קמעא וכשהן באין לידי מדה נמצאו כלם שוים שנאמר וימודו בעומר וגו' אמרו זה שאוכל כשעור הזה הרי זה בריא ומבורך. פחות מכאן מקולקל במעים יותר מכאן הרי זה רעבתן. ויעשו כן בני ישראל (צט) עשו מה שנתפקדו ולא עברו על גזרת משה (וילקטו המרבה והממעיט, וימודו בעומר): **ויאמר** משה אליהם איש אל יותר ממנו עד בקר ולא שמעו אל משה אלו מחוסרי אמנה שבישראל. ויותירו אנשים, אמרו אנשים טובים לא הותירו. ושאינם אנשים טובים הותירו. וירם תולעים ויבאש הרי מקרא מסורס וכי מאחר שמרחיש הוא מבאיש אלא הבאיש ואח"כ מרחיש כענין שנאמר ולא הבאיש ורמה לא היתה בו. ויקצוף עליהם משה כעס עליהן (ק) ואמר להם מפני מה עשיתם כן:

רסא וילקטו אותו בבקר בבקר וכתיב [לד]והם הביאו אליו עוד נדבה בבקר בבקר מלמד שירד להם לישראל אבנים טובות ומרגליות עם המן. [לה]והנשיאים הביאו את אבני השהם תנא נשיאים נשיאים ממש וכן הוא אומר [לו]נשיאים ורוח וגשם אין. [לז]ת"ר וחם השמש ונמס בד' שעות. אתה אומר בד' או אינו אלא בשש שעות כשהוא אומר [לח]כחום היום הרי שש שעות אמור הא מה אני מקיים וחם השמש ונמס איזו שעה שהשמש חם והיום צונן הוי אומר בארבע. מני לא רבי יהודה ולא רבנן אי רבי יהודה כולי ארבע שעות נמי צפרא הוא דרבי יהודה קאמר תפלת השחר עד ארבע שעות דכתיב [לט]את הכבש אחד תעשה בבקר והכא קאמר וילקטו אותו בבקר בבקר ואחר כך וחם השמש בארבע שעות. ואי רבנן כולהו שש נמי צפרא. אי תימא רבנן אמר קרא בבקר בבקר חלקהו לשני בקרים ואי תימא ר' יהודה אהניא ליה האי בקר יתירה להקדים לו שעה אחת קודם לבקר. (כתוב בפסוק והוא יושב פתח האהל כחם היום). [מא]ויבואו כל נשיאי הערה וגו' אמרו לו משה רבינו מה נשתנה היום הזה מכל הימים. ויאמר אלהם הוא אשר דבר ה' (קא) אמרו לו אימתי אמר להם מחר. את אשר תאפו אפו רבי יהושע אומר הרוצה לאפוי היה מתאפה לו והרוצה לאכול דבר מבושל היה מתבשל לו. ר' אלעזר המודעי אומר הרוצה לאכול בו אפוי היה טועם בו טעם כל אפוים שבעולם והרוצה לאכול דבר מבושל היה טועם בו טעם כל בשולים שבעולם. [מב]י"ט שחל להיות בערב שבת לא יבשל לכתחלה מיום טוב לשבת אבל מבשל הוא ליום טוב ואם הותיר הותיר לשבת ועושה תבשיל מערב יום טוב וסומך עליו לשבת. מנא הני מילי אמר שמואל דאמר קרא זכור את יום השבת זוכרהו מאחר שבאת להשכיחו. מאי טעמא אמר רבא כדי שיברור מנה יפה לשבת ומנה יפה לי"ט. רב אשי אמר כדי שיאמרו אין אופין מיום טוב לשבת קל וחומר מיום טוב לחול. תנן עושה תבשיל מערב יום טוב וסומך עליו לשבת. בשלמא לרב אשי דאמר כדי שיאמרו אין אופין מיום טוב לשבת היינו דמערב יום טוב אין ביום טוב לא אלא לרבא מאי איריא מערב יום טוב אפילו ביום טוב נמי. אין הכי נמי אלא גזירה שמא יפשע. ותנא מייתי לה מהכא את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו מכאן אמר ר' אלעזר אין אופין אלא על האפוי

ואין

ממ"ק ובמ"ק יז יומא עה : יח כסילוים כקולים : יט בדני חביות : כ ציבי בית סעלים : כא לאגרא על הגג : כב חבקוק ג : כג תהלים עח : כד דברים כג : כה במדבר לג ; כו בראשית ז : כז שם : כח תהלים עח : כט שם כג : ל מכילתא : לא ישעיה מ : *אופסים שאפסו ומתו : לב איוב לג : לג תהלים עח : לד שם : לה יומא עה : לו שמות לו : לז משלי כה : לח ברכות כז : לט בראשית יח : מ במדבר כח : מא מכילתא : מב ביצה טו :

זית רענן (צה) שהיה חבור למשכנותיו, פירוש שהיה סביבות המחנה סמוך למשכנותיו : (צו) ואומרים א"כ וכו'. פי' אע"פ שישראל הכעיסוהו נתן להם שכר טוב : (צז) עי' מכילתא כי שם הגי' בשנוי, ולפי שני הגי' עוד הדברים כתומי הבאור : (צח) משה אמר לזקנים, נ"ל דדריש מדכתיב זה הדבר אשר צוה ה' איב הוי כשאר ציווי שאמר תחלה לזקנים : (צט) עשו מה שנתפקדו, פי' שלא לקטו יותר : אמרו אנשים וכו', דאם לא הוי כתוב אנשים הוה משמע שכולם הותירו : (ק) ואמר להם שאמר להם בכעס למה עשיתם כן והוכיחן על פניהם : (קא) א"ל אימתי, דריש מדלא אמר מחר שבתון שבת קדש לה' אלא שמתחלה אמר סתם שבתון שבת קדש לה' ושאלו אימתי וא"ל למחר.

אין מבשלין אלא על המבושל מכאן סמכו חכמים לערובי תבשילין מן התורה: [מג]ויאמר משה אכלוהו היום לפי שהיו רגילין לצאת בשחרית וכו' אמרו ליה הואיל ולא יצאנו שחרית נצא בין הערבים אמר להם כי שבת היום לה'. מה ת"ל היום לא תמצאוהו בשדה. אמרו בקע לבן של אבותינו באותה שעה שהיו אומרים הואיל ולא מצאנוהו היום שמא לא נמצאנו למחר א"ל היום הזה אי אתם מוצאין אותו אבל למחר אתם מוצאין אותו. ר' אלעזר בן הסמא אומר בעוה"ז אין אתם מוצאין אותו (קב) אבל לעוה"ב אתם מוצאין אותו. ד"א ויאמר משה אכלוהו היום רבי יהושע אומר אם תזכו לשמור את השבת עתיד הקב"ה ליתן לכם שש מדות טובות. א"י ועולם הבא (קג) ועולם חדש ומלכות בית דוד והכהונה ולויה (קד) לכך נאמר אכלוהו היום. רבי אליעזר אומר אם תזכו לשמור את השבת תנצלו משלש פורעניות. מיומו של גוג ומגוג. ומחבלו של משיח. ומיום הדין הגדול. לכך נאמר אכלוהו היום ששת ימים תלקטוהו. ר' יהושע אומר למדנו שאינו יורד בשבת. ביום טוב מנין (קה) ת"ל שבת לא יהיה בו. ר' אלעזר המודעי אומר למדנו שאינו יורד בשבת ביום טוב מנין ת"ל לא יהיה בו. ביום הכפורים מנין תלמוד לומר שבת לא יהיה בו. ויהי ביום השביעי יצאו (קו) מן העם אלו מחוסרי אמנה שבישראל:

ויאמר ה' אל משה עד אנה מאנתם ר' יהושע אומר א"ל הקב"ה למשה אמור לישראל הוצאתי אתכם ממצרים קרעתי לכם את הים הורדתי לכם המן העליתי לכם הבאר הגזתי לכם השלו (נלחמתי לכם את עמלק) ועשיתי לכם נסים עד מתי אתם ממאנין לשמור מצותי. שמא תאמרו מצות הרבה הטלתי לכם והלא במרה צויתי לכם (קז) מצוה אחת לשמרה ולא שמרתם אותה. שמא תאמרו שכל מי שהוא משמר את השבת מה שכר נוטל עליו ת"ל [מד]אשרי אנוש יעשה זאת וגו' הא למדנו שכל מי שמשמר השבת מרוחק מן העבירה. [מה]אמר ליה רבא לרבה בר מרי מנא הא מילתא דאמרי אינשי בהדי הוצא לקי כרבא[מו] א"ל דכתיב [מז]למה תריבו אלי כלכם פשעתם בי א"ל את אמרת מהתם ואנא אמינא מהכא עד אנה מאנתם לשמור מצותי וגו': [מח]ת"ר אין מעברין את השנה אלא במזומנין לה. ומעשה בר"ג שאמר השכימו לי שבעה לעליה השכים ומצא שמונה אמר מי הוא זה שעלה שלא ברשות. מיד עמד שמואל הקטן על רגליו ואמר [...] הוא שעליתי שלא ברשות ולא לעבר את השנה עליתי אלא ללמוד הלכה למעשה הוצרכתי. א"ל שב בני שב ראויות כל השנים כולן להתעבר על ידך אבל אמרו חכמים אין מעברין את השנה אלא במזומנין לה. ולאו שמואל הקטן הוה אלא איניש אחרינא הוה ומחמת כסופא הוא דעבד. כי הא דיתיב רבי (חייא) וקא דריש והריח ריח שום אמר מי שאכל שום יצא. עמד רבי חייא ויצא עמדו כולן ויצאו בשחר מצאו רבי שמעון [ברבי] לרבי חייא אמר ליה אתה הוא שצערת לאבא אמר ליה חס ושלום לא תהא כזאת בישראל. ורבי חייא מהיכא גמר לה ממעשה דרבי מאיר דתניא מעשה באשה שבאה לבית מדרשו של רבי מאיר אמרה להם רבי אחד מכם קדשני בביאה. עמד רבי מאיר וכתב לה גט כריתות ונתן לה עמדו כולן וכתבו לה גט כריתות ונתנו לה. ורבי מאיר מהיכא גמר לה משמואל הקטן. ושמואל הקטן מהיכא גמר לה משכניה בן יחיאל דכתיב [מט]ויען שכניה בן יחיאל מבני עילם ויאמר לעזרא אנחנו מעלנו באלהינו ונושב נשים נכריות. ושכניה בן יחיאל מהיכא גמר לה מיהושע דכתיב [נ]ויאמר ה' אל יהושע קום לך וגו' חטא ישראל אמר לפניו רבש"ע הודיעני מי חטא אמר ליה וכי [נא]דילטור אני. לך והטל גורלות. ואי בעית אימא ממשה דכתיב עד אנה מאנתם. ת"ר משמתו נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוח הקודש מישראל, ואע"פ כן היו משתמשין בבת קול. פעם אחת היו יושבין בעלית בן גוריא ביריחו ונתנה עליהם בת קול משמים יש בכם אדם אחד שראוי שתשרה עליו שכינה כמשה אלא שאין דורו ראוי לכך. נתנו עיניהם בהלל הזקן וכשמת אמרו עליו אי עניו אי הסיד תלמידו של עזרא. שוב פעם אחת היו יושבין בעליה ביבנה ונתנה עליהם בת קול משמים יש כאן אחד שראוי שתשרה עליו שכינה אלא שאין דורו ראוי לכך נתנו עיניהם בשמואל הקטן. וכשמת אמרו עליו אי עניו אי חסיד תלמידו של הלל. אף הוא אמר בשעת מיתתו שמעון וישמעאל לחרבא וחברוהי לקטלא ושאר עמא לביזא ועקן סגיאן עתידין למיתי על עלמא. ואף על ר' יהודה בן בבא בקשו לומר כן אלא שנטרפה השעה שאין מספידין על הרוגי מלכות: [נב]עמד שמואל הקטן על רגליו א"ל רבי הלכה נכנסתי לישאל א"ל (קח) מה לך אלדד ומידד שכל ישראל יודעין שאילו אמרתי שלא יכנסו אלא שנים שהיית אחד מהם. אמר תולין מפתחו ופנקסו של מת מפני עגמת נפש וכשמת שמואל הקטן תלו מפתחו ופנקסו בארונו מפני שלא היה לו בן. והיה ר"ג ורבי אלעזר בן עזריה מספידין עליו ואמרו על זה נאה לבכות על זה נאה להתאבל מלכים מתים מניחין כתריהן לבניהם עשירים מתים מניחין עשרן לבניהן שמואל הקטן נטל חמודות של עולם והלך לו:

[נג]ראו כי ה' נתן לכם (את) השבת ראו מרגליתא דיהבית לכון לחם יומים. כל עסקה של שבת כפול. עומר כפול שני העומר לאחד. קרבנם כפול וביום השבת שני כבשים. ענשה כפול [נד]מחלליה מות יומת. שכרה כפול [נה]וקראת לשבת ענג לקדוש ה' מכובד. אזהרתה כפול זכור ושמור. מזמורה כפול [נו]מזמור שיר ליום השבת. [נז]ראו כי ה' נתן לכם (את) השבת הזהרו כי ה' נותנה לכם שתשמרו אותה. על כן הוא נותן לכם וגו' זה הוא שהיה רבי יהושע אומר זה הוא הלחם כפול שנאמר שני העומר לאחד. שבו איש תחתיו אלו ד' אמות. אל יצא איש ממקומו ביום השביעי אלו אלפים אמה (קט) וכיון ששמעו את הדבר הזה קבלו עליהם ושבתו שנאמר וישבתו העם ביום השביעי. ד"א וישבתו העם רבי יהושע אומר א"ל אם תשמרו שבת זו עתיד הקב"ה ליתן לכם (קי) שלשה מועדים טובים חג של ניסן חג של עצרת חג של תשרי וכיון ששמעו את הדבר הזה קבלו עליהן ושבתו שנאמר וישבתו העם. ר' אלעזר המודעי אומר א"ל אם תשמרו שבת זו עתיד הקב"ה ליתן לכם שש מדות טובות ארץ ישראל ע"הב וכו' וכיון ששמעו קבלו ושבתו וגו': [נח]תני ר' חייא לוקין על ערובי תחומין דבר תורה. מתקיף לה רבי יונתן וכי לוקין על לאו שבאל. מתקיף לה רב אחא בר יעקב [נט]אל תפנו אל האובות הכי נמי דלא לקי. רבי יונתן הכי קא קשיא ליה לאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד ואין לוקין עליו. [אמר ר"א] מי כתיב אל יוצא אל יצא כתיב [ס]והוא כזרע גד אמר רב אסי עגול [כגידא] ולבן כמרגלית. תניא נמי הכי גד שדומה לזרע פשתן בגבעולין. אחרים אומרים גד שדומה לאגדה שממשכת לבו של אדם כמעין. תניא אידך [גד] שהיה מגיד להם לישראל בין בן תשעה לראשון ובין בן שבעה לאחרון. לבן שמלבין עונותיהן של ישראל. א"ר יוסי כשם שהנביא מגיד להם לישראל מה שבחורין ובסדקין אף מן מגיד וכו'. הא כיצד שנים באין לפני משה לדין זה אומר עבדי גנבת וזה אומר אתה מכרת לי א"ל [סא]דינו לבקר משפט. למחר נמצא עומרו בבית רבו הראשון בידוע שזה גנבו ואם נמצא בבית שני בידוע שזה מכרו לו. וכן איש ואשה שבאו לפני משה לדין הוא אומר היא סרחה עלי והיא אמרה הוא סרח עלי. א"ל משה דינו לבקר משפט. למחר אם נמצא עומרה בבית בעלה בידוע שהוא סרח עליה ואם נמצא עומרה בבית אביה בידוע שהיא סרחה עליו. כתיב וברדת הטל על המחנה וגו' וכתיב ויצא העם ולקטו וגו' וכתיב שטו העם ולקטו הא כיצד לצדיקים יורד להם על פתח ביתם בינונים יצאו ולקטו כו'. [סב]ויקראו בית ישראל את שמו מן דורשי רשומות אומרים בני ישראל קראו את שמו מן. והוא כזרע גד לבן (קיא) איני יודע של מי רבי יהושע אמר דומה לזרע פשתן. יכול כשם שזרע פשתן אדום כך זה אדום ת"ל לבן. רבי אלעזר המודעי אומר דומה לדבר אגדה שהוא מושך לב בני אדם. אחרים אומרים *הוא מעיד על עצמו שהוא מן, שאינו יורד לא בשבת ולא ביום הכפורים. ר' יוסי אומר כשם שהנביא הזה הגיד להן לישראל הדרים וסתרים כך המן מגיד וכו'. וטעמו כצפיחת וגו' רבי יהושע אומר כאילפס וכעין [סג]אסקריטון. ר' אליעזר אומר כסולת זו שהיא צפה על גבי נפה ונלושית בדבש ותמאה. זה הדבר אשר צוה ה' יכול לא הניחו אלא (קיב) בשנת המ' לצאת ת"ל ויניחהו אהרן וגו' ואימתי נעשה הארון בשנה שניה כך לא הניחו אהרן אלא בשנה שניה. וזה אחד מי' דברים שנבראו בע"ש בין השמשות ואלו הן הקשת והמן והמטה והשמיר והכתב והלוחות ופתיחת פי הארץ שבלעה את הרשעים ופתיחת פי האתון וקברו של משה ומערה שעמד בה משה

ממ"ק ובמ"ק מג מכילתא: מד ישעיה נו: מה ב"ק קמא לב: מו פי' עם בקולים גלקה הכרוב: מז ירמיה ב: מח סנהדרין יא: מט עזרא י: נ יהושע ז: נא דילטור סוכן רכיל: נב מסכת שמחות: נג שוחר טוב: נד שמות לא: נה ישעיה נח: נו תהלים לב: נז מכילתא: נח עירובין יז: נט ויקרא יט: ס יומא עה: סא ירמיה כא: סב מכילתא: סג אסקריטון חלה נאפת במחבת:

זית רענן (קב) אבל לעה"ב ואתם מוצאין אותו, הרמב"ן פי' שיהנו מזיו השכינה או מיסוד המן ע"ש: (קג) ועולם חדש, אפשר דהיינו שלאחר אלף השביעי יחזיר העולם ויתחדש כמ"ש המקובלים. (קד) לכך נאמר אכלוהו היום, פי' שאח"כ כתיב ששת ימים תלקטוהו פי' במה שתשמרו תזכו לששת ימים הללו. ור"א דריש ג' היום: (קה) ת"ל שבת לא יהיה בו, דשבת מיותר דה"ל וביום השביעי לא יהיה ור"א המודעי ס"ל דכולו מיותר דכיון דכתיב ששת ימים תלקטוהו ממילא ידעינן דבשבת לא יהיה בו אלא לרבות י"ט וי"ה דמקרי שבת: (קו) מן העם, היינו מפחותים שבעם: (קז) מצוה אחת, היינו שבת: (קח) אלדד ומידד וכו', כלומר כשם שאלדד ומידד היו ראוין לגדולה ומיעטו עצמן כך אתה: (קט) וכיון ששמעו את הדבר הזה. קאי למעלה שהבטיחן בשורות טובות כדאיתא לעיל (קי) ג' מועדים טובים וכו', דריש ג"פ היום: (קיא) איני יודע למי. פי' למי דומה ומהו גד: (*) הוא מעיד על עצמו וכו', ויל"א כן ל' הבנת מזון: (קיב) בשנת המ' לצאתם, דכל זמן שירד המן לא היו צריכין לכך:

משה ואליהו . ד"א אף בגדיו של אדם הראשון ומקלו של אהרן שקדיו ופרחיו . ז' דברים מכוסין מבני אדם יום מיתה ויום נחמה ועומק הדין ואין אדם יודע בכה משתכר ואין אדם יודע מה בלבו של חברו ומלכות בית דוד מתי תחזור למקומה ומלכות כותים מתי תעקר : ויאמר משה אל אהרן קח צנצנת אחת איני יודע של מה היא אם של כסף אם של זהב אם של נחשת אם של ברזל אם של בדיל אם של עופרת ת"ל צנצנת לא אמרתי אלא דבר שהוא [סד]מציץ מחבירו אי אתה מוצא אלא כלי חרש . ותן שמה מלא העומר וגו' רבי יהושע אומר (קיג) לאבות . ר"א המודעי אומר לדורות . ר"א אומר לימות ירמיהו . שבשעה שאמר ירמיהו לישראל מפני מה אין אתם עוסקין בתורה אמרו לו אם אנו מתעסקין בתורה במה נתפרנס . באותה שעה הוציא להם ירמיהו צלוחית של מן ואמר להם [סה]הדור אתם ראו דבר ה' וגו' אבותיכם שהיו עוסקין בדברי תורה ראו במה נתפרנסו אף אתם עסקו בתורה והקב"ה מפרנס אתכם מזה · וזה אחד משלשה דברים שעתיד אליהו להעמיד לישראל צלוחית של מן וצלוחית של מי נדה ושל (קיד) שמן המשחה וי"א אף מקלו של אהרן שקדיו ופרחיו שנאמר [סו]השב את מטה אהרן : [סז]ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה אי אפשר לומר עד בואם אל ארץ נושבת שהרי כבר נאמר אל קצה ארץ כנען ואי אפשר לומר אל קצה ארץ כנען שהרי כבר נאמר אל ארץ נושבת הא כיצד בשבעה באדר מת משה ופסק מן מלירד והיו מסתפקים מן מן שבכלים עד ט"ו בניסן . תניא אידך ובני ישראל אכלו וגו' וכי מ' שנה אכלו אלא עוגות שהוציאו ישראל ממצרים טעמו בה טעם מן . ובני ישראל אכלו את המן מ' יום לאחר מיתתו של משה כיצד משה מת בז' באדר ואכלו הימנו כ"ד של אדר וט"ז של ניסן שנאמר [סח]וישבות המן ממחרת . רבי אלעזר המודעי אומר ע' יום אכלו את המן אחר מיתתו של משה . הא כיצד מת משה בז' באדר ואכלו הימנו כ"ד יום של אדר הראשון ול' של אדר השני ששנת עבור היתה וי"ו של ניסן שנאמר וישבות המן ממחרת . רבי אליעזר אומר ע' יום אכלו ישראל את המן אחר מיתתו של משה כיצד משה מת בז' בשבט ואכלו הימנו כ"ד של שבט ול' של אדר ואותה שנה לא היתה מעוברת וי"ו של ניסן שנאמר וישבות המן . רבי אומר נ"ד שנים אכלו ישראל את המן מ' שנה בחייו של משה שנאמר ובני ישראל אכלו את המן שאין ת"ל את המן אכלו עד בואם אל קצה ארץ כנען אלא אלו י"ד שנה אחר מיתתו של משה ואלו הן ז' שכבשו וז' שחלקו. מתה מרים נסתלקה הבאר , מת אהרן נסתלק עמוד הענן, מת משה נסתלקו כולן . רבי יהושע אומר מתה מרים נסתלק הבאר וחזרה בזכות משה ואהרן . מת אהרן נסתלק עמוד הענן וחזרו שניהם בזכות משה . מת משה נסתלקו שלשתן ולא חזרו (קטו) והצרעה לא עברה עמהן את הירדן :

[סט]והעומר איני יודע כמה הוא ת"ל והעומר עשירית האיפה וכמה הוא עשירית האיפה (קטז) אחד משבעה רבעים ועוד ועוד זה איני יודע כמה הוא אחד משבעה ברביעית . ויסעו כל עדת בני ישראל ממדבר סין לפי שפרשו ישראל מדברי תורה בא עליהן השונא שאין השונא בא אלא על חטא ועל עבירה :

יז וירב העם עם משה עברו על שורת הדין דרך ארץ אדם כועס בתוך ביתו אינו נותן עיניו אלא בקטן אבל אלו לא נתנו עינם אלא בגדול לכך נאמר וירב העם עם משה ולא עם אהרן שהיה אהרן חביב עליהם שהיה אוהב שלום ורודף שלום . [ע]ושה"ה [עא]שפתי כסיל יבואו בריב היו תובעין מי יתן מותנו ביד ה' ולו גוענו . כהו לפני ה' משל לבן מלכים שלא היה לו תרבות והיה עולה לכתלים ולאילנות כנגד אביו הולך למקום ההיות כדי שיהא אביו מצטער כך היו אלו אומרים אנו מתים שיהא מצטער עלינו ולא עוד אלא שנשבע לאבותינו לתת לנו את הארץ : [עב]ויאמר להם משה מה תריבון עמדי א"ל כ"ז שאתם מדיינים עמדי אתם מנסים למקום שנאמר מה תנסון את ה' . ד"א כל זמן שאתם מדיינים עמי המקום עושה לכם נסים וגבורות ושמי מתגדל · [עג]ויצמא שם העם למים ובמקום אחר מהו אומר ויבואו מרתה ולא יכלו לשתות מים ממרה עד כאן לא נגע בהן צמאון אבל כאן נגע בהן צמאון . וירב העם עם משה מכאן היה ר' יהושע אומר נפל ביתא ווי לה (קיז) [עד]לכוותא . השוו בהמתן לגופן מכאן אמרו בהמתו של אדם הוא חייו . אדם המהלך בדרך אם אין בהמתו עמו מסתגף הוא . ויצעק משה וגו' להודיע שבחו של משה שלא אמר הואיל והן מדיינין עמי איני מבקש עליהן רחמים אלא ויצעק משה אל ה', אמר לפני המקום רבש"ע בינך ובינם אני הרוג אתה אמרת אל תקפיד כנגדן שנאמר [עה]כי תאמר אלי שאהו בחיקך והם בקשו להרגני כאן המקום ממיך ומשה מגביה ובמקום אחר המקום מגביה ומשה ממיך כענין שנאמר [עו]ועתה הניחה לי אחריו מהו אומר ויחל משה וגו' : ויאמר ה' אל משה עבור לפני העם עבור על דבריהם . ר' יהודה אומר עבור מהם שאתה מוציא להם את המים . ר' נחמיה אומר עבור על חטא שלהן . ד"א עבור לפני העם ודרגש ליה ימלל . וקח אתך מזקני ישראל לעדות שלא יהיו אומרים מעינות היו שם . ומטך אשר הכית מפני התרעומות . וזה אחד משלשה דברים שהיו ישראל מתרעמין עליהן והיו אומרים מיני פורעניות הן ואלו הם הקטרת והארון והמטה . אמרו הקטרת הזה של פורענות הרגה נדב ואביהוא שנאמר [עז]ויקחו שני בני אהרן וגו' לכך ידעו שהוא כפרה שנאמר [עח]ויתן את הקטרת ויכפר על העם . הארון אמרו שהוא של פורענות הוא הכה את עוזה ואנשי בית שמש שנאמר [עט]ויחר אף ה' בעוזה וכתיב [פ]ויך באנשי בית שמש לפיכך ידעו שהוא של ברכה שנאמר [פא]וישב ארון ה' בית עובד אדום וגו' ויברך ה' את (בית) עובד אדום . אמרו המטה הזה של סנפירינון הוא הביא עשר מכות על המצרים ועשר על הים לפיכך ידעו שהוא של נסים . ומטך אשר הכית בו את היאור מפני התרעומות · א"ר אבהו כל המנהיג את חברו בדבר מצוה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאו שנאמר ומטך אשר הכית בו את היאור , וכי משה הכה והלא אהרן הכה אלא לומר לך שכל המנהיג את חברו לדבר מצוה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאו :

[פב]הנני עומד לפניך (כתוב בפסוק ורחצו רגליכם) אמר ליה הקב"ה כל מקום שאתה מוצא רושם רגלי אדם שם אני לפניך . והכית בצור מכאן היה ר' יוסי בן זמרא אומר המטה הזה של סנפירינון הוא שנאמר (קיח) והכית בצור על הצור אינו אומר אלא והכית בצור . ויקרא שם המקום מסה ומריבה . ר' יהושע אומר משה קראו מסה ומריבה שנאמר ויקרא שם המקום מסה ומריבה . רבי אלעזר המודעי אומר (קיט) הקב"ה קראו מסה ומריבה שנאמר ויקרא שם המקום מסה ומריבה . מכאן לבית דין הגדול שהוא קרוי מקום* . על ריב בני ישראל ר' יהושע אומר אמרו ישראל אם הוא רבון כל העולמים כשם שהוא רבון עלינו נעבדנו ואם לאו לא נעבדנו . ר' אליעזר אומר אמרו אם מספיק לנו את צרכנו נעבדנו ואם לאו לא נעבדנו לכך נאמר על ריב בני ישראל . [פג]כתיב [פד]לץ תכה ופתי יערים לץ תכה זה עמלק ופתי יערים זה יתרו . בשעה שבא עמלק להלחם עם ישראל מה כתיב ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים ע"י שרפו ידיהם מן התורה ומן המצות שהכתוב אומר ויקרא שם המקום מסה ומריבה התחיל הקב"ה צוח על ריב בני ישראל ועל נסותם את ה' . אמר רבי לוי למה היו ישראל דומין לאחד שהיה לו בן והרכיבהו על כתפו והיה מוליכו בשוק והיה הבן רואה דבר של חפץ ואומר לאביו קח לי והוא לוקח לו פעם ראשונה ושניה ושלישית ראה הבן אדם אחד אמר ליה ראית את אבא א"ל שוטה אתה רוכב על כתפי וכל מה שאתה מבקש אני לוקח לך ואת אומר לזה ראית את אבי מה עשה אביו השליכו מעל כתפו בא כלב ונשכו . כך כשיצאו ישראל ממצרים הקיפם הקב"ה בז' ענני כבוד שנאמר [פה]יסובבנהו יבוננהו . בקשו מן נתן להם . כיון שנתן להם כל צרכיהם התחילו מהרהרים ואומרים היש ה' בקרבנו אמר להם הקב"ה הרהרתם עלי חייכם שאני מודיע לכם הרי הכלב בא ונושך אתכם ואי זה זה עמלק שנאמר ויבא עמלק פרח כהדין [פו]זהלא . ד"א עמלק עם לק שבא ללוק דמן של ישראל ככלב . ר' שמעון בן חלפתא אומר למה היה עמלק דומה לזבוב שהוא להוט אחר המכה כך היה עמלק להוט אחר ישראל . משל למלך שהיה לו כרם והקיפו גדר והושיב בו המלך כלב נושך אמר המלך כל מי שיבא ויפרוץ הגדר ינשכנו הכלב ובא בנו של מלך ופרץ הגדר ונשכו הכלב כל זמן שהיה המלך מבקש להזכיר חטא של בנו שעשה הוא אומר לו זכור את שנשכך הכלב . כך כל זמן שהקב"ה מבקש להזכיר חטא של ישראל מה שעשו ברפידים

ממ"ק ובמ"ק סד מציץ כולע : סה ירמיה ב : סו במדבר יז ; סז קידושין לח : סח יהושע ה : סט כתוב ברמז המ"מ ע"ש : ע מדרש הכפה : עא משלי יח : עב מכילתא : עג כתוב ברמז קג : עד לכוותא לקורותיו : עה במדבר יא : עו שמות לב : עז ויקרא י : עח במדבר יז : עט שמואל ב ו ; פ ש"א ו : פא ש"ב ו : פב מכילתא : *במכילתא הגי' מסס : פג פסיקתא : פד משלי יט : פה דברים לב : פו זהלא מין נחש :

זית רענן (קיג) לאבות, מדלא כתיב אח"כ במעשה לדורותיכם רק למשמרת שים דקאי גם אאבות : (קיד) שמן המשחה , דכתיב ביה לדורותיכם מטה אהרן כתיב ביה למשמרת : (קטו) והצרעה לא עברה וכו' , שצרעה שהיתה בזכות משה לא עברה עמהם ועיין בסוטה דף ל"ו : (קטז) א' משבעה רבעים ועוד ועוד זה איני יודע וכו' כצ"ל וכ"ה במכילתא פי' שהעומר הוא מדה א' משבעה לוגין ועוד ועוד זה וכו' : אחד מחמשה ברביעית , פי' א' מחמשה בלוג לוג הוא ו' ביצים נמצא הוא ביצה וחומש ביצה נמצא שיעור חלה הוא מ"ג ביצים וחומש כנ"ל : (קיז) לכוותא , פי' החלונות נשברים כך תחלה היה משה עיני העדה וכשאירע להם דבר היו מריבין עמו : (קיח) והכית בצור , פי' שהמטה בקע הצור דסנפירינון הזק מאבן כמ"ש התוס' בקידושין פ"ק : (קיט) הקב"ה וכו' , פרס המקרא ויקרא המקום שם : מכאן לב"ד הגדול כו' , לפי דכתיב בהו וקמת ועלית אל המקום :

ברפידים שאמרו היש ה' בקרבנו הוא אומר להם [פט]זכור את אשר עשה לך עמלק . ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן ר' יהודה אומר אמרו ישראל אם רבון הוא על כל המעשים כדרך שהוא רבון עלינו נעבדנו ואם לאו לא נעבדנו . ור' נחמיה אומר אם מספיק הוא לנו מזונותינו כמלך שהוא שרוי במדינה ואין המדינה חסרה כלום נעבדנו ואם לאו נמרוד בו . ורבנן אמרין אם מסיחין אנו בלבבנו והוא יודע מה אנו מסיחין נעבדנו ואם לאו נמרוד בו . ר' ברכיה בשם ר' לוי בלבם היו מסיחין והקב"ה נותן להם שאלתם מה טעם [פח]וינסו אל בלבבם מה כתיב תמן ויאכלו וישבעו מאד :

[פז]ויבא עמלק ר' יהושע ור' חסמא אומר המקרא הזה סתום ומפורש על ידי איוב [צ]היגאה גמא בלא בצה וגו' וכי אפשר לגומא זה להתגדל בלא בצה ובלא מים וכי אפשר לאחו זה להיות בלא מים כך אי אפשר לישראל להיות אלא אם כן עוסקים בתורה ולפי שפרשו מדברי תורה לכך בא השונא עליהן שאין השונא בא אלא על חטא ועל עבירה לכך נאמר ויבא עמלק . רבי אלעזר המודעי אומר ויבא לפי שהיה עמלק נכנס תחת כנפי הענן וגונב נפשות מישראל והורגן שנא' [צא]אשר קרך בדרך וגו'. ואחרים אומרים ולא ירא אלהים אלו ישראל שלא היו בידן מצות . רבי אליעזר אומר ויבא עמלק שבא בגלוי פנים לפי שכל הבאות שבא לא בא אלא במטמוניות שנאמר אשר קרך בדרך . אבל ביאה זו לא בא אלא בגלוי פנים . רבי יוסי בן חלפתא אומר ויבא עמלק שבא בעצה מלמד שכנס עמלק את כל אומות העולם ואמר להם בואו וסייעוני על ישראל אמרו אין אנו יכולין לעמוד כנגדן שהרי פרעה עמד כנגדן וטבעו הוא וחילו בים סוף שנאמר [צב]ונער פרעה וחילו והיאך אנו יכולין לעמוד כנגדן א"ל אני אתן לכם עצה מה תעשו אם ינצחוני ברחו לכם ואם לאו בואו וסייעוני על ישראל לכך נאמר ויבא עמלק שבא בעצה . ר' יהודה הנשיא אומר חמשה עממין פסע עמלק ובא ויעשה מלחמה עם ישראל שנאמר ויבא עמלק וכתיב [צג]עמלק יושב בארץ הנגב שהיה לפנים מכולן . ר' נתן אומר לא בא עמלק אלא מהררי הר שעיר ת' פרסה פסע עמלק ובא ועשה מלחמה עם ישראל . אחרים אומרים ויבא עמלק יבוא כפוי טובה ויפרע מישראל שהיו כפויי טובה . כתיב [צד]ואלה המתקשרים עליו זבד בן שמעת העמונית ויהוזבד בן שמרית המואבית יבואו אלה (קכ) כפויי טובה ויפרעו מיואש כפוי טובה שנאמר [צה]ולא זכר יואש המלך החסד [אשר עשה] יהוידע אביו . מאי עונשו של דבר [צו]ויהי לתקופת השנה עלה עליו חיל ארם ויבואו אל יהודה וירושלים וישחיתו את כל שרי העם מעם וכל שללם שלחו [למלך דרמשק] וכתיב [צז]וה' נתן בידם חיל לרוב מאד מפני מה כי עזבו את ה' [אלהי אבותיהם] ואת יואש עשו שפטים . אל תקרא שפטים אלא שפוטים . וכי מה שפוטים עשו בו אמרו העמידו עליו *בריונות קשים אשר לא ידעו אשה מימיהם וענו אותו במשכב זכור כענין שנאמר [צח]וענה גאון ישראל [צט]ובלכתם ממנו כי עזבו אותו [במחלויים] רבים התקשרו עליו עבדיו בדמי בני יהוידע הכהן ויהרגוהו על מטתו וימת :

רסג [ק]וילחם עם ישראל ברפידים אמר רבי חנינא הדבר הזה שאלתי את ר' אליעזר שהיה יושב במתיבתא רבה מהו רפידים א"ל כמשמעו . ועוד אמר ר' חנינא שאלתי את ר' אליעזר מה ראו ישראל לפדות פטרי חמורים ולא לפדות פטרי סוסים ולא פטרי גמלים א"ל גזרת המלך היא [ועוד] שלא היו בידן של ישראל אלא חמורים בלבד באותה שעה לפי שאין כל אחד מישראל שלא עלו בידו תשעים חמורים טעונים כסף וזהב , [קא]אחרים אומרים אין רפידים אלא רפיון ידים לפי שרפו ידיהם מדברי תורה לכך בא השונא עליהם לפי שאין השונא בא אלא על רפיון ידים מן התורה שנאמר [קב]ויהי כהכין מלכות רחבעם וכחזקתו עזב את תורת ה' וכל ישראל עמו ומה הוא עונשו של דבר [קג]ויהי בשנה החמישית [למלך] רחבעם עלה שישק מלך מצרים על ירושלים וגו' ויקח את אוצרות בית ה'. וזו היא אחד מג' דברים שחזרו למקומן . גלות יהודה הזרה למקומה שנאמר [קד]בעבר הנהר ישבו אבותיכם וכתיב [קה]וביתה דנה סתרה ועמה הגלי לבבל . כתב שמים חזר למקומו שנאמר [קו]התעיף עיניך בו ואיננו . כסף מצרים חזר למקומו :

רסד ויאמר משה ליהושע בחר לנו אנשים מכאן שהיה משה עושה אותו כמותו . ילמדו כל העולם ממשה דרך ארץ שלא אמר ליהושע בחר לי אנשים אלא בחר לנו אנשים מכאן שעשאו כמותו . ומנין שיהא כבוד חברו של אדם חביב עליו כמורא רבו שנאמר [קז]ויאמר אהרן אל משה בי אדוני והלא אחיו היה וגדול ממנו ומה ת"ל בי אדוני עשאו כרבו . ומנין שיהא כבוד רבו של אדם חביב עליו כמורא שמים שנאמר [קח]ויען יהושע בן נון משרת משה מבחוריו ויאמר אדוני משה כלאם , אמר לו רבינו משה (קכא) כשם שהמקום כלאם כך אתה כלאם. וכן אתה מוצא בגיחזי בשעה שאמר לו אלישע [קט]חגור מתניך וקח משענתי בידך וגו' [שרי]למסתמך על מקלו והולך אמרו לו להיכן אתה הולך גיחזי אמר להם להחיות את המת . אמרו לו וכי אתה יכול להחיות את המת והלא הקב"ה ממית ומחיה שנאמר [קי]ה' ממית ומחיה אמר להם אף רבי ממית ומחיה . בחר לנו ר' יהושע אומר אנשים גבורים . ר' אלעזר המודעי אומר בהר לנו יראי חטא . וצא הלחם בעמלק א"ר יהושע א"ל משה יהושע צא מתחת הענן והלחם בעמלק . ר' אלעזר המודעי אומר א"ל יהושע ראשך למה אתה משמרו לא לכתר צא מתחת הענן והלחם בעמלק . מהר אנכי נצב על ראש הגבעה מחר נהא מעותדים ועומדים על ראש הגבעה כמשמעו דברי ר' יהושע . ר' אלעזר המודעי אומר מחר נגזור תענית ונהא מעותדים על מעשה אבות . ראש אלו מעשה אבות . הגבעה אלו מעשה אמהות . ומטה האלהים בידי אמר משה לפני המקום רבש"ע במטה הזה הוצאת את ישראל ממצרים במטה הזה קרעת את הים במטה הזה עשית נסים וגבורות במטה הזה תעשה להם נסים וגבורות בשעה הזאת :

[א]ויאמר משה אל יהושע ולמה אמר ליהושע מפני שבא משבטו של יוסף. כתיב [ב]והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש תצא להבה מבית יוסף ותאכל קש של בית עשו זה יהושע שהרג עמלק . ר' פנחס בשם ר' שמואל בר נחמן מסורת אגדה היא ביד בניה של רחל עשו נופל דכתיב [ג]אם לא יסחבום צעירי הצאן . ולמה קוראם כך שהן קטנים של שבטים . וכתיב [ד]ויהי כאשר ילדה רחל (קכב) את יוסף . וכתיב (קכג) [ה]וירד מיעקב והאביד שריד מעיר . זה כתיב בו קטן [ו]הנה קטן נתתיך בגוים . וזה כתיב בו נער [ז]והוא נער את בני בלהה . זה גדל בין שני צדיקים ולא למד ממעשיהן . וזה גדל בין שני רשעים ולא למד ממעשיהן . זה חס על כבוד קונו וזה בזה על כבוד קונו . זה כתיב בו [ח]ולא ירא אלהים וזה כתיב בו [ט]את האלהים אני ירא . יבא זה ויפול ביד זה . הנה אנכי נצב מכאן שהצדיקים משכימין לצרכי צבור . אנכי נצב בתפלה כד"א [י]ויתיצב עמו שם . על ראש אני מזכיר זכות אבות שנאמר [יא]כי מראש צורים אראנו . הגבעה אני מזכיר זכות אמהות שנאמר [יב]ומגבעות אשורנו . ומטה האלהים בידי שיש בו ע' שמות אמר יהושע כמה גדולים יש כאן בדור הזה אהרן וחור וע' זקנים ולא צוה משה אלא לי לא על חנם צוני אלא שראה שנופל בידי מיד ויעש יהושע כאשר אמר לו משה להלחם בעמלק . ומשה אהרן וחור עלו ראש הגבעה מכאן לשלשה שצריכין לירד לפני התיבה שליח צבור ושנים מסייעין : [יג]ויעש יהושע כאשר וגו' מה שנתפקד ולא עבר על גזרת משה . ומשה אהרן וחור עלו לענין שאמרנו להזכיר מעשה אבות ומעשה אמהות . והיה כאשר ירים משה וכי ידיו של משה מגברות את ישראל או ידיו שוברות את עמלק אלא כל זמן שהיה משה מגביה את ידיו כלפי מעלה היו ישראל מסתכלין בו ומאמינים במי שפקד את משה לעשות כן והמקום עושה להם נסים וגבורות :

רסה כיוצא בו [יד]ויאמר ה' אל משה עשה לך שרף וכי הנחש ממית ומחיה אלא היו ישראל מסתכלים בו ומאמינים במי שפקד את משה לעשות כן והמקום שולח להן רפואות . כיוצא בו [טו]והיה הדם לכם לאות וכי מה הדם מהנה למלאך או מה מהנה להן לישראל אלא כל זמן שהיו ישראל נותנים מן הדם על פתחיהן המקום נגלה וחס עליהן שנאמר [טז]ופסח ה' על הפתח . רבי אליעזר אומר (קכד) מה ת"ל וגבר ישראל או מה ת"ל וגבר עמלק . אלא כל זמן שהיה מגביה ידיו כלפי מעלה הקב"ה זוכר את ישראל שעתידין ישראל להגביר בדברי תורה שהן עתידין להנתן על ידיו . וכשהוא ממיך את ידיו עתידין ישראל (קכה) להמיך בדברי תורה :

וידי

ממ"ק ובמ"ק פז דברים כס : פח תהלים עח : פט מכילתא : צ איוב ח : צא דברים כה : צב תהלים קלו : צג במדבר יג : צד ד"ה ב כד : צה שם : צו שם : צז שם : *בריונות אנשי בליעל : צח הושע ה : צט דה"ב כד : ק בכורות ס : קא מכילתא : קב ד"ה ב יב : קג שם : קד יהושע כד : קה עזרא ה : קו משלי כג : קז במדבר יב : קח שם יא : קט מלכים ב ד : קי שמואל א ב : א פסיקתא : ב עובדיה א : ג ירמיה מט : ד בראשית ל : ה במדבר כד : ו עובדיה : ז בראשית לז : ח דברים כה : ט בראשית מב : י שמות לד : יא במדבר כג : יב שם : יג מכילתא : יד ר"ה כט , במדבר כא : טו שמות יב : טז שם :

זית רענן (קכ) כפויי טובה , שעמון ומואב היו כפויי טובה שלא זכרו החסד שעשה אברהם ללוט : (קכא) כשם שהמקום כלאם . פי' כשם שהמורד בהקב"ה חייב מיתה כך המורד ברבו : (קכב) את יוסף , ויאמר שלתני שלא היה מתירא מעשו : (קכג) וירד מיעקב , היינו הירוד וקטן שביעקב , אי"נ יוסף תיה זו איקונין שלו דומה ליעקב . בין שני רשעים פוטיפרע ואשתו : (קכד) מה ת"ל וגבר ישראל , פי' דהל"ל גבר ישראל אבל וגבר משמע לשון עתיד : (קכה) להמיך בד"ת והיינו וגבר עמלק :

יזוידי משה כבדים אמר ר' בשעה שהצבור בצער יחיד הפורש מן הצבור שני מלאכי השרת המלוין לו לאדם מניחין ידיהן על ראשו ואומרים פלוני שפירש מן הצבור אל יראה בנחמת צבור וכל המצטער עם הצבור זוכה ורואה בנחמת צבור שכן מצינו במשה רבינו שצער עצמו עם הצבור שנאמר וידי משה כבדים ויקחו אבן וכי לא היה לו למשה כר או כסת לישב עליהן אלא כך אמר משה הואיל וישראל שרויין בצער אף אני אהיה עמהן בצער. שמא יאמר אדם מי מעיד בי אבני ביתו של אדם מעידין בו שנאמר יחכי אבן מקיר תזעק . ר' שילא אומר שני מלאכים המלוין לאדם מעידין בו שנאמר יטכי מלאכיו יצוה לך וגו'. רבי חייא אמר נשמתו של אדם מעידה בו שנאמר כמשוכבת חיקך שמור פתחי פיך. והכמים אומרים אבריו של אדם מעידין בו שנאמר *אתם עדי נאם ה' . כאוידי משה כבדים מכאן שלא ישהה אדם במצות אילולי שאמר משה ליהושע בחר לנו אנשים לא היה מצטער כך אמרו יקרו ידיו של משה באותה שעה כאדם שתלויין בידיו שני כדים מים. ואהרן וחור תמכו בידיו שהיה מעלן ומורידן . ויהי ידיו אמונה (קכה) מגיד שהיו בתענית דברי ר' יהושע . ר' אלעזר המודעי אומר יקר חטא על ידיו של משה באותה שעה ולא היה יכול לעמוד בו מה עשה הפנה אל מעשה אבות שנאמר ויקחו אבן (קכו) אלו מעשה אבות . וישב עליה אלו מעשה אמהות . ואהרן וחור וגו' מה ת"ל אחר אחד אלא שהיה אהרן מזכיר מעשה לוי וחור מעשה יהודה מכאן אמרו אין פותחין מג' בני אדם העוברין לפני התיבה . ויהי ידיו אמונה בידו אחת שלא קבל בה מישראל כלום ובידו אחרת אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע על ידי הוצאת ישראל ממצרים ועל ידי קרעת להם את הים ועל ידי עשית להם נסים וגבורות וכן על ידי תעשה להם נסים וגבורות בשעה הזאת . עד בא השמש לפי שלמדנו על המלכיות כולן שאין עושין מלחמה אלא עד שש שעות אבל מלכות חייבת זו עושה מלחמה מבקר עד ערב :

כבואהרן וחור תמכו בידיו מכאן אתה למד ששליח צבור אסור להתפלל אם אין שנים עומדים אחד מימינו ואחד משמאלו אמרו ישראל יצאו חוץ לאהליהם ויראו את משה כורע על ברכיו והם כורעין על ברכיהם ונופל על פניו ארצה והן נופלין על פניהן ארצה כשם ששלית צבור מתפלל כך העם עונים . כגויהי ידיו אמונה עד בא השמש וכי עד אותו יום לא בא השמש. אלא מכאן שעמדה לו השמש . וזש"ה כדיום ליום יביע אומר זה יומו של משה שבשר יומו של יהושע אמר יהי רצון שתעמוד לך חמה כשם שעמדה לי לכך נאמר ושים באזני יהושע :

כהויחלוש יהושע ר' יהושע אומר ירד וחתך ראשי גבורים שעמו (קכז) העומדים בשורות המלחמה . ר' אלעזר המודעי אומר בו לשון נוטריקון (קכח) ויחל ויזע וישבר . עמלק כמשמעו . ואת, אלו אשתו ובניו . עמו, אלו חיילות שעמו וכשהוא אומר ואת אלו חיילים שעם בניו . לפי חרב רבי אומר (קכט) לא נוולום אלא דנום ברחמים . ר' אלעזר אומר לפי חרב למה נאמר למדנו שהמלחמה הזאת לא היתה אלא (קל) על פי הגבורה. אחרים אומרים נתקיים עליהם המקרא הזה כולכן חי אני נאם ה' צבאות כי לדם אעשך (קלא) ודם ירדפך . כזויחלוש יהושע רבותינו אומרים הפיל עליהן (קלב) גורלות כד"א *מטילין חלשים על המנות . ארבע שמות נקראו לגורל חלש פור גורל חבל ובכולן לקו בני עשו . בחלש לקה עמלק שנאמר ויחלוש יהושע . בגורל ובפור לקה המן שנאמר כחהפיל פור הוא הגורל . בחבל עתיד ללקות מלכות רביעית שנאמר כטחבלי יולדה יבואו לו : לויאמר ה' אל משה כתוב זאת זכרון בספר זקנים הראשונים אומרים כך מדה מהלכת על פני כל הדורות *שוט שישראל לוקין בו סופו ללקות . ילמד כל אדם דרך ארץ מעמלק שבא להזיק ישראל ואבדו הקב"ה מחיי העולם הזה והעולם הבא שנאמר כי מחה אמחה : וכן פרעה שבא להזיק את ישראל טבעו המקום בים סוף שנאמר לאונער פרעה וחילו . וכן כל אומה ומלכות שבא להזיק את ישראל בו בדין דנן . לעולם אמרו במדה שאדם מודד בה מודדין לו שנאמר לבכי בדבר אשר זדו עליהם . לגשלחה להם אסתר לחכמים כתבוני בספר שלחו לה לדהלא כתבתי לך שלישים ולא רבעים עד שמצאו מקרא בתורה מתוב זאת זכרון בספר זאת מה שכתוב כאן ובמשנה תורה . זכרון מה שכתוב בנביאים . בספר מה שכתוב במגילה דברי ר' אלעזר המודעי . רבי אומר כתוב זאת מה שכתוב כאן , זכרון מה שכתוב במשנה תורה, בספר מה שכתוב בנביאים . להקראה על פה לא יצא אתיא זכירה זכירה . כתיב הכא לווהימים האלה נזכרים וכתיב התם כתוב זאת זכרון בספר מה להלן בספר אף כאן בספר . וממאי דקריאה היא דלמא עיוני בעלמא . לא סלקא דעתך דתניא לזזכור יכול בלב כשהוא אומר לחלא תשכח הרי שכחת לב אמור ומה אני מקיים זכור בפה :

רסן לטושים באזני יהושע מגיד שבאותו היום (קלג) נמשח יהושע דברי ר' יהושע . ר' אלעזר המודעי אומר זה אחד מארבעה צדיקים שניתן להם רמז שנים חשו ושנים לא חשו . משה ניתן לו רמז ולא חש . יעקב ניתן לו רמז ולא חש . דוד ומרדכי ניתן להם רמז וחשו . משה מנין ושים באזני יהושע אמר לו יהושע מנחיל את ישראל הארץ ובסוף היה עומד ומתחנן שנאמר מואתחנן אל ה' . יעקב ניתן לו רמז ולא חש שנאמר מאוהנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך ובסוף היה ירא ומתפחד שנאמר מבויירא יעקב מאד אדם שהבטיחו המקום היה מתפחד אלא שאמר שמא יגרום החטא . דוד ניתן לו רמז וחש שנאמר מגגם את הארי גם (את) הדוב הכה עבדך אמר דוד וכי מה אני ספון שהכיתי חיות רעות הללו אלא אמר שמא דבר עתיד לארע את ישראל והן עתידין להנצל על ידי . מרדכי ניתן לו רמז וחש שנאמר מדובכל יום ויום מרדכי מתהלך אלא אמר מרדכי וכי אפשר לחסידה זו שתנשא לרשע ערל הזה אלא שמא עתיד לארע את ישראל דבר והן עתידין להנצל על ידה . כי מחה אמחה מחה בעולם הזה אמחה לעולם הבא . זכר זה המן . עמלק כמשמעו . דבר אחר מחה לו ולכל תולדותיו (ולכל דורותיו) . אמחה לו ולכל משפחתו דברי ר' יהושע . ר' אלעזר המודעי אומר זכר אגג . עמלק כמשמעו . מחה לו ולכל (דורותיו) [תולדותיו] . אמחה לו (קלד) ולכל הדור ההוא . מתחת השמים שלא יהא נין ונכד לעמלק תחת השמים . ר' יהושע אומר כשבא עמלק להזיק את ישראל מתחת כנפי אביהם שבשמים אמר משה רבש"ע הרי רשע זה בא לאבד את בניך מתחת כנפיך (קלה) ספר תורה (שנתת) [שתתן] להם מי יקרא בו . ר' אליעזר אומר כשבא עמלק להזיק להם לישראל מתחת כנפי אביהם שבשמים אמר משה לפני המקום רבונו של עולם בניך שאתה עתיד לפזרן (קלו) לארבע רוחות השמים שנאמר מהכי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם רשע זה בא לאבד אותם מתחת כנפיך ספר תורה (שנתת) [שתתן] לבניך מי יקרא בו . (קלז) ר' אליעזר אומר אימתי יאבד שמם של אלו בשעה שתעקר ע"א ועובדיה ויהיה המקום יחיד בעולם והוא מלכותו לעולם ולעולמי עולמים . באותה שעה מוויצא ה' ונלחם וגו' והיה ה' למלך ואומר מזתרדוף באף ותשמידם וגו' . ר' נתן אומר לא בא המן (קלח) אלא זכר לדורות שנאמר מחוימי הפורים האלה וגו' :

רסז ויבן משה מזבח ויקרא שמו וגו' ר' אלעזר המודעי אומר אמר משה הנס הזה שעשה המקום בגינו עשאו, וכן אתה מוצא שכל זמן שישראל בנס כביכול הנס לפניו שנאמר ה' נסי . צרה לישראל כאילו צרה לפניו שנאמר מטבכל צרתם לו צר . שמחה לישראל שמחה לפניו שנאמר נכי שמחתי בישועתך . נאכתוב אחד אומר תמחה את זכר עמלק וכתוב אחד אומר נבמחה אמחה את זכר עמלק . עד שלא פשט ידו בכסא תמחה את זכר עמלק ומשפשט ידו בכסא כי מחה אמחה את זכר עמלק . וכי ב"ו יש בו כח לפשוט ידו בכסאו של הקב"ה אלא על ידי שהוא עתיד להחריב את ירושלים דכתיב נגבעת ההיא יקראו לירושלים כסא ה' לפיכך מחה אמחה את זכר עמלק : ויאמר כי יד על כס יה נדרבי יהושע אומר

ממ"ק ובמיק יז תענית יא : יח חבקוק ד : יט תהלים נא : כ מיכה ז : *ישעיה מג : כא מכילתא : כב פרקי רבי אליעזר : כג תנא דבי אליהו : כד תהלים יט : כה מכילתא :
כו יחזקאל לה : כז פסיקתא : *לשון משנה שבת קמה : כח אסתר ג : כט הושע ז : ל מכילתא : *שוט שבט המלקה ; לא תהלים קלו :
לב שמות יח : לג מגילה ז : לד משלי כב : לה מגלה יח : לו אסתר ט : לז דברים כה : לח שם : לט מכילתא : מ דברים ג : מא בראשית כח :
מב שם : מג שמואל א יז : מד אסתר ג : מה זכריה ב : מו זכריה יד : מז שם : מח אסתר ט : מט ישעיה סג : נ שמואל א ב : נא פסיקתא :
נב דברים כה : נג ירמיה ג : נד מכילתא :

זית רענן (קכה) מגיד שהיו בתענית שלא שמו ידיהם לפיהם כל היום . יקר חטא, פי' כבד החטא : (קכו) אלו מעשה אבות, דכתיב כי מראש צורים אראנו . וישב עליה לשון נקבה היינו מעשה אמהות . וחור מעשה יהודה, שהוא משבטו :· (קכז) העומדים בשורות, היינו ראשי שורות כדאיתא פרק ח' דסוטה : (קכח) ויחל ויזע . ויזע הוא פי' של ויחל שאחזו חיל : (קכט) לא נוולום . לא קצץ ראשם בקופיץ על הסדן דהיא מיתה מנוולת : (קל) על פי הגבורה. לאפוקי מר' יהודה דאמר אסור לידון בסייף לכן אמר שהיה ע"פ הגבורה : (קלא) ודם ירדפך, כיון שהם שפכו דמם שפכו ג"כ דמם ועיין ברבה פ' תולדות : (קלב) גורלות. שהפיל גורל איזה להמית ואיזה להחיות כמו שמצינו בדוד גבי מואב : (קלג) נמשח יהושע, מרצוה ליהושע למחות זכר עמלק : (קלד) ולכל הדור ההוא, שהיו בזמן אגג, ודורותיו היינו שיצאו מן אגג אח"כ : (קלה) ס"ת שנתת להם דריש מדכתיב מתחת השמים היינו תורה שניתנה משמים : (קלו) לד' רוחות השמים, מתחת השמים דריש : (קלז) ר"א אומר רבש"ע אימתי וכו' כצ"ל : (קלח) אלא זכר לדורות, שידעו הדורות שהקב"ה יצילם :

אומר לכשישב הקב"ה על כסא מלכותו ותהא הממשלה שלו באותה שעה מלחמה לה' בעמלק . ר' אליעזר אומר נשבע המקום בכסא כבוד שלו אם מניח אני נין ונכד לעמלק (מפרים) תחת כל השמים שלא יהו אומרים גמל זה של עמלק רחל זו של עמלק . ר' אליעזר אומר נשבע המקום בכסאו שאם יבא אחד מכל אומות העולם להתגייר שיקבלו אותו ישראל ומביתו של עמלק לא יקבלו אותו שנאמר [נה]ויאמר דוד אל הנער המגיד לו אי מזה אתה ויאמר בן איש גר עמלקי אנכי . נזכר דוד באותה שעה שנאמר למשה רבינו אם יבוא אחד מכל אומות העולם שיקבלו ומביתו של עמלק לא יקבלו אותו ויאמר אליו [נו]דמך על ראשך כי פיך ענה בך לכך נאמר מדור דור . א"ר יצחק דואג האדומי היה דמיך כתיב א"ל הרבה דמים שפכת בנוב עיר הכהנים . ד"א מדור דור מדור חיי העה"ז ומדור חיי העולם הבא . ר' אלעזר המודעי אומר מדורו של משה ומדורו של שמואל . ר' אליעזר אומר מדורו של משיח שהם שלשה דורות שנאמר [נז]ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים :

רסח [נח]תניא רבי יהודה אומר שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ להעמיד להם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות להם בית הבחירה ואיני יודע איזו תחלה , כשהוא אומר כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק הוי אומר להעמיד להם מלך תחלה , ואין כס אלא מלך שנאמר [נט]וישב שלמה על כסא ה' . ועדיין איני יודע אם להכרית זרעו של עמלק תחלה אם לבנות להם בית הבחירה תחלה . כשהוא אומר [ס]והניח לכם מכל אויביכם מסביב וישבתם בטח והיה המקום אשר יבחר ה' אלהיכם בו לשכן שמו שם הא למדת להכרית זרעו של עמלק תחלה . וכן בדוד הוא אומר [סא]ויהי כי ישב המלך (דוד) בביתו וה' הניח לו מסביב וגו' ויאמר המלך אל נתן הנביא ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים יושב בתוך היריעה : [סב]מדור דור אמר הקב"ה מדר דר אנא בתריה לדרי דרין מדורו של משה לדורו של שמואל לדורו של מרדכי ואסתר . רבי ברכיה בשם ר' אבא בר כהנא כל זמן שזרעו של עמלק קיים בעולם כביכול כאילו כנף מכסה את הפנים . אבד זרע של עמלק מן העולם ניטלה הכנף , שנאמר [סג]ולא יכנף עוד (את) מוריך . רבי לוי בשם רבי חמא בר חנינא כל זמן שזרעו של עמלק קיים בעולם לא השם שלם ולא הכס שלם שנאמר כי יד על כס יה מלחמה לה' . אבד זרעו מן העולם השם שלם מה טעם [סד]האויב תמו חרבות לנצח וערים נתשת אבד זכרם המה מה כתיב בתריה וה' לעולם ישב כונן למשפט כסאו :

ויבא עמלק [סה]כתיב [סו]אל תתן ה' מאויי רשע בוא וראה מה בין כחן של יוצאי מצרים לזרעו של עשו , יוצאי מצרים נתקבצו וישבו מצוה אחת היתה בידם שהיו מלין במצרים את בניהם אמרו להם מצריים מפני מה אתם מלין אותם יהיו כבני מצרים ותקל עבודה קשה מכם . משיבין ישראל להם שמא שכחו אברהם יצחק ויעקב את אלהיהם שבשמים שישכחו בניהם אחריהם . אמרו להן מצרים מפני מה אתם מלין אותם ולאחר שעה אנו משליכים אותם ליאור . משיבין ישראל ואומרין להם נמול אותם ואחר כך עשו מה שאתם רוצים . אבל זרעו של עשו אינו כן אלא כל זמן שהיה יצחק קיים קיימו עליהם את המילה וכיון שמת בטלו את המילה . משלו למה"ד למלך שנתן כתרו לאוהבו א"ל יהא זה מונח בראשך ובראש בניך לעולם הניחו אוהבו בראשו עד שעה שנכנס לבית עולמו . אחר כך אמר המלך אלך ואראה בן אוהבי מה אם יהיה מונח כתר אביו בראשו והלך מצאו שהוא מושלך באשפה הלך לאחוריו בקצף גדול שנאמר [סז]ה' בצאתך משעיר וגו' הרים נזלו מפני ה' . למה נדמו עשו הרשע ואליפז ועמלק בנו וירבעם בן נבט והמן האגגי ונבוכדנצר . לאחר שמצא כסות בדרך תפסה בידו והכניסה לתוך העיר והיה מכריז ואומר אברה זו של מי נתקבצו כל בני העיר ויצאו לקראתו אמרו ראיתם את איש פלוני כמה צדיק הוא כמה חסיד הוא מיד עמדו ועשאוהו ראש וקצין עליהם בשנה בשתים בשלש עד שהחריב כל העיר כולה . לכך נדמו הרשעים בשכר שתי דמעות שהוריד עשו לפני אביו נתנו לו את הר שעיר שאין גשמי ברכה פוסקין ממנו לעולם . בשכר ירבעם שהשיב דבר לפני המלך נתנו לו עשרת שבטים . בשכר מרודך שנהג כבוד לאבינו שבשמים יצא ממנו נבוכדנצר . בשכר אגג שהיה בוכה ומתחנן בשעה שהיה חבוש בבית האסורים אמר אוי לי שמא אבד זרעי מן העולם יצא ממנו המן . אליפז התימני אמר לעמלק בנו בשעה שאמר לו אבא מי יורש העולם הזה והעולם הבא אמר לו (שיאמר) בני ישראל יורשים העולם הזה והעולם הבא (אלא) צא וחפור להם בארות והתקן להם הדרכים (מה) אם תעשה כן ויהיה חלקך עם הפחותים שבהם ותבוא לעולם הבא . והוא לא עשה כן אלא יצא להחריב את העולם כולו שנאמר ויבא עמלק וילחם א"ל הקב"ה רשע אני יצרתיך (קלט) לאחר ע' לשונות ועכשיו תהא לי ראש לפורענות לכל יורדי גיהנם שנאמר [סח]ראשית גוים עמלק וגו' ואומר כי מחה אמחה וגו' :

פרשת יתרו

יח וישמע יתרו [א]מה שמועה שמע ובא ר' יהושע אומר מלחמת עמלק שמע ובא שהיא כתובה בצדו . רבי אלעזר המודעי אומר מתן תורה שמע ובא . שבשעה שנתנה תורה זעו כל מלכי אדמה בהיכליהם שנאמר [ב]ובהיכלו כלו אומר כבוד . באותה שעה נתקבצו כל אומות העולם ובאו אצל בלעם ואמרו לו שמא המקום עושה לנו כשם שעשה לדור המבול שנאמר [ג]ה' למבול ישב . א"ל שוטים שבעולם כבר נשבע הקב"ה לנח שאינו מביא מבול לעולם שנאמר [ד]כי מי נח זאת לי וגו' . אמרו לו שמא מבול של מים אינו מביא אבל מביא הוא מבול של אש אמר להם אינו מביא לא מבול של מים ולא מבול של אש אלא תורה נותן לעמו שנאמר [ה]ה' עוז לעמו יתן . וכיון ששמעו כלם את הדבר הזה מפיו נסו כולן והלכו איש איש למקומו . רבי אלעזר המודעי אומר קריעת ים סוף שמע ובא שבשעה שנקרע ים סוף לישראל שמעו מסוף העולם ועד סופו שנאמר [ו]ויהי כשמוע כל מלכי האמרי וגו' . וכן רחב אומרת לשלוחי יהושע [ז]כי שמענו את אשר הוביש ה' וגו' ונשמע וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח וגו' . אמרו רחב הזונה בת י' שנים היתה בשעה שיצאו ישראל ממצרים וכל אותן מ' שנה שהיו ישראל במדבר זנתה . לסוף נ' שנה נתגיירה היא אמרה לפני הקב"ה רבש"ע בג' דברים אלו חטאתי לפניך בג' דברים אלו מחול לי (א) בחבל בחלון ובחומה . [ח]זש"ה [ט]לריח שמניך טובים א"ר ינאי הראשונים נתת להם ריח מצות . אדם נתת לו ז' מצות . נח אבר מן החי ריח מצות נתת להם . אבל אנו כשבאנו לסיני כאדם שמערה מפי חבית היית מערה לנו . שמן תורק שמך א"ר ברכיה כשם שהשמן מאיר כך התורה מאירה . על כן עלמות אהבוך העולם הזה והעולם הבא . ד"א עלמות אהבוך אומות העולם באין ומתגיירין מי היה זה יתרו מתן תורה שמע ובא . מה כתיב למעלה מן הענין מפלתו של עמלק ואחר כך וישמע יתרו זש"ה [י]לץ תכה ופתי יערים. לץ תכה זה עמלק ופתי יערים זה יתרו . ז' שמות נקראו לו (כתוב ברמז קסט) . [יא]כהן מדין רבי יהושע אומר כומר היה כענין שנאמר [יב]ויהונתן בן גרשום בן מנשה וגו' . רבי אלעזר המודעי אומר שר היה כענין שנאמר [יג]ובני דוד כהנים היו . חותן משה מתחלה היה מתכבד משה בחמיו שנא' [יד]וילך משה וישב וגו' ועכשיו יתרו מתכבד בו אמרו לו מה טיבך אמר להם אני חותן משה . את כל אשר עשה ה' שקול משה כישראל וישראל כמשה שקול הרב כתלמיד ושקול התלמיד כרב . כי הוציא ה' את ישראל ממצרים מגיד ששקולה יציאת מצרים כנגד כל הנסים וגבורות שעשה המקום לישראל . ויקח יתרו חותן משה את צפורה וגו' . רבי יהושע אומר מאחר שפטרה הימנו בגט . נאמר כאן שלוח ונאמר להלן שלוח מה שלוח האמור להלן גט אף שלוח האמור כאן גט . ר"א המודעי אומר מאחר שנפטרה הימנו במאמר (ברמז קעד) . ואת שני בניה וגו' בארץ נכריה . רבי יהושע אומר נכריה היתה לו ודאי . רבי אלעזר המודעי אומר בארץ נכריה אמר משה האיל וכל העולם כולם עובדים ע"א למי אני אעבוד למי שאמר והיה העולם . שבשעה שאמר משה ליתרו תן לי את צפורה בתך לאשה א"ל יתרו קבל עליך דבר אחד שאני אומר לך ואני נותנה לך לאשה א"ל משה מה הוא א"ל הבן שיהיה לך תחלה יהיה לע"ז מכאן ואילך לשם שמים וקבל עליו א"ל השבע וישבע לו שנאמר [טו]ויואל משה ואין אלה אלא לשון שבועה שנאמר [טז]ויואל שאול את העם וכתיב [יח]ויאמר נעמן הואל וקח ככרים כסף (ברמז ע"ט וברמז קס"ט) . [יט]רב אחא בשם רבי יוסי בר חנינא בשעה שעלה משה למרום שמע קולו של הקב"ה שיושב ועוסק בפרשת פרה ואומר אליעזר בני אומר פרה בת שתים ועגלה בת שנתה אמר משה לפני הקב"ה רבונו של עולם העליונים והתחתונים ברשותך ואתה יושב ואומר הלכה משמו של

מסיק ובמ"ק נה שמואל ב א : נו שם : נז תהלים עב : נח סנהדרין כ : נט ד"ה א כט : ס דברים יב : סא שמואל ב ז : סב פסיקתא : סג ישעיה ל : סד תהלים ע : סה תנא ד"א פכ"ד : סו תהלים קמ : סז שופטים ה : סח במדבר כד : א זבחים קטז , מכילתא : ב תהלים כט : ג שם : ד ישעיה נד : ה תהלים כט : ו יהושע ה : ז שם ב : ח תנחומא : ט שיר א : י משלי כ : יא מכילתא : יב שופטים יח : יג שמואל ב ח : יד שמות ד : טו שמות ב : טז שמואל א יד : יח מלכים ב ה : יט פסיקתא :

זית רענן (קלט) לאחר ע' לשונות , דיש ע' אומות חוץ ישמעאל ועשו א"כ עשו הוא האחרון : (א) בחבל בחלון ובחומה , שהורידה המנאפים דרך שם :

של בשר ודם. א"ל הקב"ה משה עתיד צדיק אחד לעמוד בעולמי ועתיד לפתוח בפרשת פרה תחלה רבי אליעזר אומר פרה בת שתים וכו' אמר לפניו רבש"ע יהי רצון שיצא מחלצי א"ל הקב"ה חייך שיצא מחלציך הה"ד ושם האחד אליעזר ושם אותו המיוחד אליעזר. [כ]ויבא יתרו חותן משה ובניו ואשתו והלא כבר נאמר ואשתך ושני בניה עמה שומע אני שהיו בניה ממקום אחר ת"ל ובניו ואשתו אל משה בניו של משה היו ולא היו בניה ממקום אחר. אל המדבר אשר הוא חונה שם הרי הכתוב מתמיה עליו שהיה שרוי בתוך כבודו של עולם ובקש לצאת אל המדבר מקום תהו שאין בו כלום לכך נאמר אל המדבר. [כא]אני חותנך יתרו בא אליך הקב"ה בוחן לבות וכליות א"ל יתרו אתה באת (ב) להקביל פניו של אותו צדיק אל יהו בתי מדרשות בטלין מזרעך לעולם שנאמר [כב]איתן מושבך ושים בסלע קנך. מכאן אמרו יתן אדם את בתו לת"ח ואפילו לוקחו בדמים. ישא אדם בת ת"ח ואפילו נותן כל ממונו. נשא אדם בת ע"ה סוף שיהו בניו עמי הארץ. נשא אדם בת ת"ח סוף שיהו בניו תלמידי חכמים. משלו משל ענבי הגפן בענבי הגפן. [כג]ויאמר אל משה אני חותנך יתרו רבי יהושע אומר כתב לו באגרת. רבי אלעזר המודעי אומר שלח לו ביד שליח וא"ל עשה בגיני ואם אין אתה עושה בגיני עשה בגין בניך ואם אין אתה עושה בגין בניך עשה בגין אשתך. רבי אליעזר אומר (נאמר למשה) [ויאמר אל משה] אני וגו' הקב"ה אמר אני ה' שאמר והיה העולם אני הוא המקרב ולא המרחק שנאמר [כד]האלהי מקרוב אני נאם ה' ולא אלהי מרחוק. אני הוא שקרבתי את יתרו ולא רחקתיו ואף אתה כשיבא אדם אצלך להתגייר ואינו בא אלא לשם שמים אף אתה קרבהו ואל תרחקהו. מכאן אתה למד שיהא אדם דוחה בשמאל ומקרב בימין לא כשם שעשה אלישע לגיחזי שדהפו לעולם. ויצא משה לקראת חותנו אמרו יצא משה ואהרן נדב ואביהוא וע' זקני ישראל ואחריהם כל ישראל וי"א אף שכינה יצאה עמהן. וישתחו וישק לו איני יודע מי השתחוה למי או מי נשק למי כשהוא אומר וישאלו איש לרעהו לשלום מי קרוי איש הוי אומר זה משה שנאמר [כה]והאיש משה ענו מאד הוי לא השתחוה ולא נשק אלא משה לחמיו מכאן אמרו שיהא אדם נוהג בכבוד חמיו. ויבואו האהלה זה בית המדרש. ויספר משה לחותנו למשכו לקרבו לתורה. את כל אשר עשה ה' שנתן תורה לעמו ישראל. את כל התלאה אשר מצאתם על הים. בדרך זו מלחמת עמלק. ויצילם ה' הצילם המקום מכל. ויחד יתרו על כל הטובה וגו' ר' יהושע אומר בטובת המן הכתוב מדבר א"ל המן הזה שנתן לנו המקום אנו טועמין בו טעם פת טעם בשר טעם דגים טעם חגבים טעם כל המטעמים שבעולם שנאמר טובה הטובה כל הטובה על כל הטובה. רבי אלעזר המודעי אומר בטובת הבאר הכתוב מדבר אמר לו הבאר הזה שנתן לנו המקום אנו טועמים בו טעם יין חדש טעם יין ישן טעם חלב טעם דבש טעם כל הממתקין שבעולם שנאמר טובה הטובה כל הטובה על כל הטובה. ר' אליעזר אומר בטובת ארץ ישראל הכתוב מדבר א"ל עתיד המקום ליתן לנו שש מדות טובות ארץ ישראל העוה"ב והעולם חדש ומלכות בית דוד כהונה ולויה לכך נאמר טובה הטובה כל הטובה על כל הטובה מיד פתח ויאמר ברוך ה'. [כו]ויחד יתרו שייחד שם הקב"ה. דבר אחר שנעשה יהודי. דבר אחר ויחד יתרו אמר רב שהעביר חרב חדה על בשרו. שמואל אמר שנעשה בשרו חדודין חדודין. א"ר פפא היינו דאמרי אינשי גיורא עד עשרה דרי לא תבזי לארמאה (קמיה) [באפיה]. ויאמר יתרו ברוך ה' בשם ר' פפוס אמרו גנאי הוא למשה ולששים רבוא שלא אמרו ברוך עד שפתח יתרו ואמר ברוך ה'. [כז]הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל אומר ברוך שעשה לאבותינו נס במקום הזה. מנא הני מילי א"ר אחא דאמר קרא ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל וגו'. על ניסא דרבים כולי עלמא צריכי לברוכי. על ניסא דיחיד הוא ניהו צריך לברוכי כולי עלמא לא צריכי לברוכי. [כח]מהו שיברך על נסי אביו ורבו. אם היה מסוים כגון יואב בן צרויה וחבריו ואדם שנתקדש בו שם שמים כגון דניאל חנניה מישאל ועזריה מברך. נסי שבטים. מהו שיברך מאן דאמר כל שבט ושבט איקרי קהל צריך לברך. [כט]ברוך ה' אשר הציל אתכם מיד פרעה לא מיד פרעה אלא (ג) מיד התנין הגדול. מתחת יד מצרים מתחת שעבוד של מצרים:

רסט עתה ידעתי כי גדול ה' אמר מתחלה לא היה עבד יכול לברוח ממצרים ועכשיו הוציא המקום ששים רבוא בני אדם ממצרים לכך נאמר כי גדול ה'. [ל]ד' בני אדם אמרו ארבעה דברים אלו אמרן אדם אחר היו שוחקין עליו ומי הן משה ויתרו ושלמה ונבוכדנצר. משה אמר [לא]הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אלו אדם אחר אמרו היו משחקין עליו מי הודיעו לזה אלא לפי שכתוב [לב]יודיע דרכיו למשה לכך אמר כי כל דרכיו משפט. שלמה אמר [לג]את הכל עשה יפה בעתו אלו אמרו אדם אחר היו שוחקין עליו לומר מי הודיעו לזה מה יפה ומה אינו יפה אלא שלמה שלא חסר כלום משלחנו הוא היה יודע מה יפה ומה אינו יפה. א"ר יוסי בר חנינא אפילו מרור בתמוז [לד]ומלפפונין בניסן לא חסר שלחנו של שלמה. נבוכדנצר אמר [לה]וכל דירי ארעא כלא חשיבין אילו אמרו אדם אחר היו שוחקין עליו מה שלט אדם זה אפילו על יתוש לא שלט אלא לנבוכדנצר לו נאה לומר שנאמר בו [לו]וגם את חית השדה נתתי לו לעבדו. יתרו אמר עתה ידעתי כי גדול ה' לפי שלא הניח ע"ז שלא עבדה לכך נאמר כי גדול ה'. [לז]יתרו נתן ממש בע"ז שנאמר כי גדול ה' מכל האלהים. נעמן הודה במקצת שנאמר [לח]כי אין אלהים בכל הארץ כי אם בישראל. רחב שיירה בחללו של עולם אמרה [לט]כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים [מ]א"ל הקב"ה לרחב את אמרת על הארץ מתחת ניחא אלא בשמים ממעל את אמרת מה דלא חזו עיניך חייך שבנך רואה מה שלא ראו הנביאים שנאמר [מא]נפתחו השמים ואראה מראות אלהים וגו' אבל משה אמר [מב]כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד אפילו בחללו של עולם. א"ר אושעיא תנו לה מפרי ידיה אמר הקב"ה אתה העדת עלי ואין עוד אף אני מעיד עליך [מג]ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. כי בדבר אשר זדו עליהם מכירו הייתי לשעבר ועכשיו ביותר שנתגדל שמו בעולם שבמחשבה שחשבו מצריים לאבד את ישראל בו נפרע מהם המקום שנאמר כי בדבר וגו' (כתוב בפסוק הבה נתחכמה לו):

רע ויקח יתרו חותן משה עולה וזבחים הכתוב מתמיה עליו אדם שהיה עובד וזובח ומקטר ומנסך לע"ז שלו ועכשיו הוא מביא עולה וזבחים לאלהים. [מד]ויבא אהרן וכל זקני ישראל ומשה להיכן הלך והלא מתחלה יצא לקראתו שנאמר ויצא משה לקראת חותנו ועכשיו להיכן הלך. מלמד שהיה עומד ומשמש עליהן. ויבא אהרן וכל זקני ישראל מה ת"ל לפני האלהים אלא מלמד שכל המקביל פני חברו כמקביל פני שכינה. [מה]א"ר אבין הנהנה מסעודה שת"ח שרוי בתוכה כאלו נהנה מזיו שכינה שנא' ויבא אהרן וגו'. וכי לפני האלהים אכלו והלא לפני משה אכלו אלא לומר לך כל וכו'. [מו]ויהי ממחרת וישב משה וגו' ממחרת יוה"כ. וישב משה לשפוט וגו' וכי מן הבקר עד הערב היה דן את ישראל והלא אין הדיינין דנין אלא עד זמן סעודה ומה ת"ל מן הבקר עד הערב אלא מלמד שכל מי שמוציא את הדין לאמתו מעלה עליו הכתוב כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית. כתיב כאן מן הבקר עד הערב ולהלן הוא אומר [מז]ויהי ערב ויהי בקר יום אחד. [מח]א"ר הונא מחלוקת בשעת משא ומתן אבל בשעת גמר דין דברי הכל דיינין בישיבה ובעלי דינין בעמידה דכתיב וישב משה לשפוט את העם וגו' ועוד דהא עדים כגמר דין דמי וכתיב בהו [מט]ועמדו שני האנשים. אמר עולא מחלוקת בבעלי דינין אבל בעדים דברי הכל בעמידה שנאמר ועמדו שני האנשים. [נ]רב חסדא ורבה בר רב הונא הוו יתבי בדינא כולי יומא הוה קא חליש ליבייהו תנא להו רב חייא בר רב מדיפתי ויעמוד העם על משה מן הבקר עד הערב וכי תע"ה על דעתך שמשה היה יושב ודן כל היום כולו תורתו איכתי נעשית אלא לומר לך כל דיין שדן וכו' כדלעיל ועד מתי יושבין בדין עד זמן סעודה. א"ר אחא מאי קרא [נא]אשריך ארץ שמלכך בן חורים ושריך בעת יאכלו בגבורה ולא בשתי בגבורה של תורה ולא בשתיה של יין. [נב]וירא חותן משה וגו' ראהו כמלך שהוא יושב על כסאו והכל עומדין כך אתה עושה להן לישראל מדוע אתה יושב לבדך. ויאמר משה לחותנו אמרו הדבר הזה שאל יהודה איש כפר עכו את רבן גמליאל (ד) מה ראה משה לומר כי יבא אלי העם לדרוש אלהים. א"ל אם לאו מה יאמר כשהוא אומר לדרוש אלהים יפה אמר. כי יהיה להם דבר בא אלי בין טומאה לטהרה. ושפטתי בין איש זה הדין (ה) שאין בו פשרה. ובין רעהו זה הדין שיש בו פשרה מגיד ששניהן נפטרין כרעים זה מזה. והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו חקים אלו מדרשות והתורות אלו ההוריות

דברי

ממ"ק ובמ"ק כ מכילתא : כא תנא דבי אליהו : כב במדבר כד : כג מכילתא : כד ירמיה כג : כה במדבר יב : כו תנחומא וסנהדרין צח : כז ברכות נד : כח ירושלמי : כט מכילתא : ל תנחומא : לא דברים לג : לב תהלים קג : לג קהלת ג : לד ומלפפונין פרי מורכב מאבטיח ותפוח : לה דניאל ד : לו ירמיה כז : לז ד"ל : לח מלכים ב ה : לט יהושע ב : מ אגדת דשמואל : מא יחזקאל א : מב דברים ד : מג שם לד : מד מכילתא : מה שבת י : מו מכילתא : מז בראשית א : מח שבועות ל : מט דברים יט : נ שבת י : נא קהלת י : נב מכילתא :

זית רענן (ב) להקביל פניו, ולא לשם כבוד וגדולה : (ג) מיד התנין הגדול, היינו שר של מצרים : (ד) מה ראה משה לומר כן, דהוא לשון גאוה, וע"ז תירץ ואם לאו מה יאמר פי' שהיה מוכרח לומר כן להשיב ליתרו אבל כשמסיים לדרוש אלהים יפה אמר שתלה הגדולה בהקב"ה : (ה) שאין בו פשרה. שאין בע"ד מרוצים בפשרה :

דברי ר' יהושע. ר' אליעזר אומר הקים אלו עריות שנאמר [נג]לבלתי עשות מחקות התועבות התורות אלו ההוריות. נבל תבול גם אתה ר' יהודה אומר ילאו אותך (ו) וינשרו אותך. ר' אלעזר אומר ינבלו אותך כתאנה זו שעליה נובלות שנאמר [נד]וכנובלת מתאנה. גם אתה זה משה. וגם זה אהרן. העם אשר עמך אלו שבעים סנהדרין דברי ר' יהושע. ר' אלעזר המודעי אומר גם אתה זה משה. וגם זה אהרן נדב ואביהוא. העם אשר עמך אלו שבעים זקנים. כי כבד ממך הדבר א"ל הסתכל בקורה זו כשהיא לחה שנים ושלשה נכנסין תחתיה ואינן יכולין לעמוד בה [כשהיא יבשה] ארבעה וחמשה נכנסין תחתיה יכולין לעמוד בה הה"ד כי כבד ממך הדבר:

עתה שמע בקולי איעצך אם תשמעני ייטב לך. ויהי אלהים עמך צא המלך בגבורה. היה אתה לעם היה להם ככלי (ז) מלא (דבורים) [דברות]. והבאת את הדברים שאתה שומע תרצה ותבין להם. והזהרתה אתהם את החקים אלו מדרשות. והתורות אלו ההוריות. והודעת להם את הדרך (אשר) ילכו בה זה תלמוד תורה. ואת המעשה אשר יעשון זה מעשה הטוב דברי ר' יהושע. ר"א המודעי אומר והודעת הודע להם את חייהם. את הדרך זה בקור חולים. אשר ילכו זה קבורת מתים. בה זה גמילות חסדים. ואת המעשה זה שורת הדין. אשר יעשון זה לפנים משורת הדין. [נה]אמר מר אשר ילכו זה בקור חולים היינו גמילות הסדים. לא נצרכה דאפילו בבן גילו, דאמר מר בן גילו נוטל אחד מששים בחולי ואפילו הכי איבעיא ליה למיזל לגביה. בה זו קבורה היינו גמילות חסדים לא נצרכה דאפילו זקן ואינה לפי כבודו. אשר יעשון זו לפנים משורת הדין, דאמר ר' יוחנן מפני מה חרבה ירושלים שדנו בה דין תורה ולא עבוד לפנים משורת הדין:

[נו]**ואתה** תחזה מכל העם תחזה להם בנבואה. אנשי חיל אלו עשירים ובעלי ממון. יראי אלהים אלו שהן יראים מן המקום בדין. אנשי אמת אלו בעלי הבטחה. שונאי בצע אלו ששונאים לקבל ממון בדין דברי ר' יהושע. ר' אלעזר המודעי אומר ואתה תחזה מכל העם אתה תחזה להם (ח) באספקלריא בכחזות זו שמחזין בה מלכים. אנשי חיל אלו בעלי הבטחה. יראי אלהים אלו שעושין פשרה בדין. אנשי אמת כגון ר' חנינא בן דוסא וחבריו. שונאי בצע אלו שהן שונאין ממון עצמן ואם מכונם שונאין ק"ו ממון חבריהם. [נז]למה נקרא שמו יתרו על שם שיתר פרשה אחת בתורה שנאמר ואתה תחזה מכל העם. והרי אף בימי משה היו מסיני שנאמר אם את הדבר הזה תעשה וצוך אלהים למה נתעלם מעיני משה לתלות זכות בזכאי כדי שיתלה הדבר ביתרו:

רעא [נח]**תניא** אין מבטלין תלמוד תורה עד שתצא נשמתו וכשמת שמעון בנו של ר' עקיבא נתקבצו קהל גדול לקברו א"ל ר' עקיבא הוציאו לי ספסל בין הקברות וישב עליו ודרש ואמר אחינו ישראל שמעוני לא שאני חכם יש כאן חכמים ממני לא שאני עשיר יש כאן עשירים ממני אנשי דרום מכירין את רבי עקיבא אנשי הגליל מאין מכירין האנשים מכירין את עקיבא הנשים והטף מאין מכירין אמר להם יודע אני ששכרכם מרובה שלא נצטערתם ובאתם אלא לשם מצוה מנוחם אני שאילו היו לי שבעה בנים וקברתים יודע אני שבני בן העוה"ב שזיכה את הרבים משה זכה וזיכה את הרבים וכו' שנאמר צדקת ה' עשה ירבעם חטא וכו' ראויין היו ישראל לקבל את התורה אילולי עמדו משה ואהרן שנאמר [נט]יצפון לישרים תושיה. ראויין היו ישראל להגאל ממצרים אילולי משה ואהרן שנאמר [ס]ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. ראויה פרשת שופטים ליאמר ע"י משה אילולי עמד יתרו. ראויה פרשת נחלות ליאמר ע"י משה אילולי זכו בנות צלפחד. ראוי היה פסח קטן ליאמר אלו לא עמדו טמאים. ראוי היה בהמ"ק להבנות שנאמר [סא]מקדש אדני כוננו ידיך אילולי עמדו דוד ושלמה. ראויין היו ישראל ליגאל בימי המן שנאמר [סב]ואף גם זאת וגו' אילולי עמדו מרדכי ואסתר. ראויין היו ישראל להשתעבד שנאמר [סג]ועבדום וענו אותם אילולי פרעה ומצרים. ראויין היו ישראל לעבוד ע"א שנא' [סד]וקם העם הזה וזנה לולי ירבעם. ראויה היתה פרשת מקלל לולי בן ישראלית. ופרשת שבת לולי מקושש. ראוין היו ישראל ליפול בחרב שנאמר [סה]בחרב יפולו (ט) כל חטאי עמי לולי בלעם. ראויה היתה ירושלים ליחרב ובית המקדש לישרף שנאמר [סו]לכן בגללכם ציון שדה תחרש לולי נבוכדנצר וחבריו. וכשהרג טרגינוס את פפוס ולולינוס אחיו בלודקיא א"ל אם אתם מעמו של חנניה מישאל ועזריה יבא אלהיכם ויציל אתכם מידי א"ל חנניה מישאל ועזריה כשרים היו ונבוכדנצר מלך הגון היה וראוי שיעשה נס על ידו אבל אתה רשע ואין ראוי שיעשה נס על ידך ואנו מחוייבים מיתה לשמים ואם אין אתה הורגנו הרבה אריות הרבה נחשים הרבה עקרבים שיבואו ויפגעו בנו. אבל כשנמות תדע שאנו מבני בניהם של חנניה מישאל ועזריה אמרו לא מתו עד שראו מחטטין עיניו. ושמת עליהם שרי אלפים שש מאות. שרי מאות ששת אלפים. שרי חמשים י"ב אלף. שרי עשרות ס' אלף. נמצאו כל דייני ישראל ז' רבוא וח' אלפים ושש מאות. [סז]דיני ממונות דנין ביום וגומרין בלילה. דאמר קרא ושפטו את העם בכל עת וכתיב [סח]והיה ביום הנחילו את בניו. הא כיצד יום לתחלת דין לילה לגמר דין. מתניתין דלא כר"א דתניא היה ר"א אומר וכו'. ור"א האי ושפטו מאי דריש ביה לאתויי יום המעונן. ור"מ האי ביום הנחילו מאי עביד ליה מבעיא ליה ביום מפילין נחלות ואין מפילין נחלות בלילה וכו'. [סט]ושפטו את העם בכל עת רבי יהושע אומר בני אדם שהן בטלין ממלאכתם יהיו דנים את העם בכל עת והיה כל הדבר הגדול יביאו אליך דברים גדולים יביאו אליך דברים קטנים ישפטו הם. אתה אומר כן או אינו אלא דברים של בני אדם גדולים יביאו אליך ודברים של בני אדם קטנים ישפטו הם כשהוא אומר את הדבר הקשה יביאון אליך הא אינו מדבר בבני אדם אלא בדבריהם הכתוב מדבר. [ע]אין דנין את השבט אלא בב"ד של ע' ואחד. האי שבט דחטא במאי אילימא שחלל את השבת אימור דפליג רחמנא בין יחידים למרובים לענין ע"א בשאר מצות מי פליג. אלא בשבט שהודח. למימרא דבדינא דרבים דייניגן ליה כמאן לא כר' יאשיה ולא כרבי יונתן דתניא עד כמה עושין עיר הנדחת מי' ועד ק' דברי ר' יאשיה. רבי יונתן אומר מק' ועד רובו של שבט. ואפילו רבי יונתן לא קאמר אלא רובו אבל כולו לא. אמר רב מתנה הכא בנשיא שבט שחטא עסקינן מי לא אמר רב אדא בר אהבה כל הדבר הגדול יביאו אליך דבריו של גדול האי נמי גדול הוא. עולא א"ר אלעזר בבאין על עסקי נחלות וכתחלתה של א"י מה תחלתה ע' ואחד אף כאן ע' ואחד. אי מה תחלתה קלפי אורים ותומים וכל ישראל אף כאן קלפי אורים ותומים וכל ישראל אלא מהוורתא כדרב מתנה. רבינא אמר לעולם בשבט שהודח ודקשיא לך בי דינא דרבים דיינין ליה אין. אע"ג דקטלינן ביחיד בי דינא דרבים דיינין ליה. מי לא א"ר חייא בר יוסי א"ר הושעיא [עא]והוצאת את האיש ההוא וגו' איש ואשה אתה מוציא לשעריך ואין אתה מוציא כל העיר לשעריך. הכא נמי איש ואשה אתה מוציא לשעריך ואי אתה מוציא כל השבט כלו אל שעריך. ואין דנין כהן גדול אלא בע"א מנהני מילי אמר רב אדא בר אהבה דאמר קרא כל הדבר הגדול יביאו אליך דברין של גדול. מיתיבי דבר גדול דבר קשה. או אינו אלא דבריו של גדול. כשהוא אומר את הדבר הקשה יביאון אל משה הרי דבר קשה אמור. הוא דאמר כי האי תנא דתניא דבר גדול דבריו של גדול. או אינו אלא דבר קשה כשהוא אומר דבר הקשה הרי דבר קשה אמור מה אני מקיים דבר גדול דבריו של גדול. והאי תנא תרי קראי למה לי חד לצוואה וחד לעשיה. ואידך א"כ לכתוב או גדול גדול או קשה קשה. מאי גדול ומאי קשה ש"מ תרתי. בעי ר"א שורו של כהן גדול בכמה למיתת בעלים דידיה מדמינן ליה א"ד למיתת בעלים דעלמא מדמינן ליה. אמר אביי מדקא מבעיא ליה שורו מכלל דממונו פשטינן ליה. פשיטא מ"ד הואיל וכתיב כל הדבר הגדול כל דבריו של גדול קמ"ל. [עב]תניא כהן גדול שעבר על עשה ועל לא תעשה הרי הוא כהדיוט לכל דבריו. פשיטא סד"א הואיל ותנן אין דנין כ"ג אלא בב"ד של ע"א. ואמר רב אדא בר אהבה כל הדבר הגדול יביאו אליך דבריו של גדול אימא כל דבריו של גדול קמ"ל. ואימא הכי נמי מי כתיב דברי גדול הדבר הגדול כתיב דבר גדול ממש. והקל מעליך ונשאו אתך אין בודקין מן סנהדרין ולמעלה מ"ט אמר רב נחמן ונשאו אתך בדומין לך. [עג]אם את הדבר הזה תעשה וצוך אלהים צא והמלך בגבורה. וצוך אלהים ויכלת עמוד אם מודה לך את יכול לעמוד ואם לאו אין את יכול לעמוד. וגם כל העם הזה אהרן נדב ואביהוא. (י) [עד]ההוא דהוה [עה]קמוביר ואזיל מבי דינא שקיל גלימא זמר ואזיל באורחא. אמר ליה שמואל לרבי יהודה שיננא קרא כתיב וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום. [עו]וישמע משה

ר'

כמ"ק ובמ"ק נג ויקרא יח : נד ישעיה לד : נה ב"מ ל : נו מכילתא : נז ספרי : נח מסכת שמחות : נט משלי כ : ס ברכות טו : סא במות כו : סב ויקרא כו : סג בראשית טו : סד דברים לא : סה עמוס ט : סו מיכה ג : סז סנהדרין יח , סס לד : סח שם לד , דברים כא : סט מכילתא : ע סנהדרין טו : עא דברים יז : עב סנהדרין יח : עג קדושין עו : עד מכילתא : עה קמוביר וכו' , אחד שהיה מפסיד בדין והיה אומר כדנך : עו סנהדרין ז מכילתא :

זית רענן (ו) וינשרו אותך . לשון נשר הנופל מן האילן : (ז) מלא דבורים , פי' מלא דברים : (ח) באספקלריא , פי' בנבואה באספקלריא המאירה : (ט) כל חטאי עמי לולי פלוני ופלוני וכו' , כ"ה שם , ותיבת בלעם צריך לטרנק : (י) ההוא דהוי קאמר ואזיל , כ"ה בגמ' :

ר' אלעזר המודעי אומר (יא) וישמע לקול חותנו ודאי ויעש כל אשר אמר לו אלהים. וישלח משה את חותנו ר' יהושע אומר (יב) שלחו מכבודו של עולם. רבי אלעזר המודעי אומר נתן לו מתנות רבות שמתוך תשובה אתה למד שנתן לו [עו]ויאמר אל נא תעזוב אותנו. א"ל אתה נתת לנו עצה טובה ועצה יפה והמקום הודה לדבריך. אל נא תעזוב אותנו א"ל כלום הנר מהנה אלא במקום החושך וכי מה הנר מהנה בין חמה ללבנה את חמה ואהרן לבנה מה יעשה הנר בין חמה ללבנה. אלא הריני הולך לארצי ומגייר כל בני מדינתי ואביאם לתלמוד ואקרבם תחת כנפי השכינה. יכול שהלך ולא עשה הרי הוא אומר [עח]ובני קיני חותן משה וגו' וילך וישב את העם אין עם אלא חכמה שנאמר [עט]אמנם כי אתם עם ועמכם תמות חכמה. [פ]וישלח משה את חותנו ואחר כך בחדש השלישי אמר שלמה [פא]לב יודע מרת נפשו ובשמחתו לא יתערב זר. אמר הקב"ה בני היו משועבדין בטיט ולבנים ויתרו היה יושב בתוך ביתו בבטח והשקט ובא לראות בשמחת התורה עם בני לפיכך וישלח משה את חותנו ואחר כך בחדש השלישי. למה כך דרש משה ק"ו ומה אם מצוה אחת כשבא הקב"ה ליתן מצות פסח אמרה תורה [פב]כל בן נכר לא יאכל בו תרי"ג מצות שרוצה ליתן לישראל יהא יתרו כאן ויראה אותם לפיכך וישלח משה ואחר כך בחדש השלישי. זש"ה [פג]הלא כתבתי לך שלישים התורה משולשת ואותיות משולשין והאבות משולשין והשבט שנתנה על ידו משולש ומשה שלישי ביניהם ואותיותיו משולשות ואחים ג' ונצפן לג' חדשים. התורה משולשת תורה נביאים וכתובים. ואותיותיה משולשות (יג) אב"ג. האבות משולשין אברהם יצחק ויעקב. והשבט שלישי ראובן שמעון ולוי. (ואותיותיו משולשין לוי) ומשה שלישי ביניהם אנכי עומד בין ה' וביניכם. ואותיותיו משולשין משה. ואחים שלשה משה אהרן ומרים. ונצפן לשלשה ותצפנהו שלשה ירחים. ליום השלישי כי ביום השלישי. ובחדש השלישי שנאמר בחדש השלישי, למה בחדש הג' ולא בחדש השני ולא בחדש הרביעי ולא בחדש אחר א"ר הושעיא שנה לי ר' חייא הגדול שבויה ומשוחררת לא ינשאו ולא יארסו עד שלשה חדשים כך ישראל נקראו גרים שנא' [פד]כי גרים הייתם. שבוים שנא' [פה]והיו שובים לשוביהם. משוחררים שנאמר [פו]אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים מהיות להם עבדים. אמר הקב"ה אמתין להם ג' חדשים ואחר כך אתן להם את התורה. ד"א בחדש בא חדש. א"ר אבין כשנגלה הקב"ה על משה בסנה א"ל הקב"ה בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה והיה משה מצפה ואומר אימתי הוא בא אותו הקץ אלא כיון שהגיע אמר הקב"ה בא חדש שהיית מצפה לו. אינו אומר בירח השלישי כמו שאמר בירח זיו בירח בול בירח האיתנים אלא בחדש. א"ל הקב"ה חדוש דברים אני עושה ומחדש אתכם. משל למה"ד למלך שהיה לו בן ועמד על פרקו בקש אביו להשיאו [והיה לו [פז]ארגנטין ישנה] אמר המלך אין כבודו של בני להשיאו (בחצר) [בארגנטין] ישנה אלא אם אמתין עד שאעשה חדשה אני מאחר שמחתו של בני. מה עשה המלך הביא נפחים ואומנין והיו מצחצחין בכלי נחשת. הביא חרשים והיו מסרגין בכלי עץ. כך כשיצאו ישראל ממצרים היו בהן סומין חרשין ותגרין אמר הקב"ה תורה כלה תמימה שלמה היא שנאמר [פח]תורת ה' תמימה. אמר הקב"ה אתן אותה לדור זה יש בהן בעלי מומין, אמתין עד שיעמדו בניהן אני מאחר בשמחה של תורה. מה עשה הקב"ה רפא אותם ונתן להם את התורה. ומנין מי שהיה סומא היה רואה שנאמר וכל העם רואים ומי שהיה חרש נעשה שומע שנאמר [פט]נעשה ונשמע. ומי שהיה חגר נעשה שלם שנאמר ויתיצבו. בחדש השלישי למה בחדש תאומים שלא יהא פתחון פה לאומות העולם אלו נתן לנו את התורה היינו מקיימין אותה א"ל הקב"ה ראו באיזה חדש נתתי את התורה במזל תאומים שאם יבא עשו הרשע להתגייר ולעשות תשובה יבא ללמוד תורה. [צ]ר' יודן ברבי סימון פתח [צא]רבות בנות עשו חיל, אדם הראשון נצטוה על שש מצות. נח נצטוה על אבר מן החי. אברהם על המילה. יצחק נתחנך לשמונה. יעקב על גיד הנשה. יהודה על היבמה. ואת עלית על כלנה אבל את בסיני תרי"ג מצות רמ"ח מצות עשה כנגד אברים שבאדם כל אבר ואבר אומר לאדם עשה בי את המצוה הזאת. ושס"ה מצות לא תעשה כנגד ימות החמה. כל יום ויום אומר לאדם בבקשה ממך אל תעשה בי את העבירה הזאת. [צב]שקר החן והבל היופי שקר היה החן של נח [צג]ונח מצא חן וגו'. והבל היופי הבל היה יפיו של אדם הראשון תפוח עקבו של אדם הראשון היה מכהה גלגל חמה קלסתר פניו על אחת כמה וכמה ומכולם [צד]אשה יראת ה' היא תתהלל זה משה. תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה אמר ר' יוסי בן זימרא מפני מה הוא מושל את הנביאים בנשים. אלא מה האשה הזאת אינה מתביישת לתבוע צרכי ביתה מבעלה כך הנביאים אינן מתביישין לתבוע צרכיהן של ישראל מלפני הקב"ה. אמר הקב"ה לישראל בני היו קורין את הפרשה הזו בכל שנה ואני מעלה עליכם כאלו אתם עומדים לפני הר סיני ומקבלין את התורה שנאמר ביום הזה באו מדבר סיני (יד) אימתי בחדש השלישי. ר' יודן פתח [צה]יצילני מאויבי עז זה פרעה שנאמר אמר אויב. ומשנאי כי אמצו אלו המצריים. יקדמוני ביום אידי מאן דאמר פרעה מאן דאמר עמלק ומכולן ויהי ה' למשען לי. ויוציאני למרחב שנתן לי את התורה רחבה מני ים. יחלצני כי חפץ בי אמר ר' יוחנן [צו]פומא דידיה סלקת למיתן לי אורייתא אימתי בחדש השלישי. ר' יצחק פתח [צז]סמכוני באשישות בשתי אשות (טו) אשו של מוריה ואשה של סנה. דבר אחר (טז) באשו של אברהם ובאשו של חנניה מישאל ועזריה. דבר אחר אלו הלכות [צח]המאוששות. רפדוני בתפוחים אלו דברי תורה שריחן טוב כתפוחים. כי חולת אהבה אני אמר ר' יצחק בראשונה שהיתה הפרוטה מצויה היה אדם מתאוה לשמוע דבר משנה ודבר תלמוד. עכשיו שאין הפרוטה מצויה וביותר שאנו חולים מן המלכות אדם מתאוה לשמוע דבר מקרא דבר אגדה. ד"א כי חולת אהבה אני אמר ר' לוי משל לבן מלך שעמד מחליו אמר [צט]פרגוגו ילך לו [ק]לאסכולי אמר המלך עדיין לא באה זיו של בני והוא הולך לו לאסכולי אלא יתעדן בני שנים ושלשה חדשים במאכל ובמשתה ואחר כך הוא הולך לאסכולי. כך כיון שיצאו ישראל ממצרים היו ראויין לקבל את התורה והיו בהן בעלי מומין משעבוד טיט ולבנים. אמר הקב"ה עדיין לא באן זיון של בני והן מקבלין את התורה אלא יתעדנו בני שנים ושלשה חדשים בבאר ומן ובשלו ואח"כ מקבלין את התורה אימתי בחדש השלישי. ר' אבין פתח [קא]הלא כתבתי לך (יז) שלשים ומשלשין אמר ר' אלעזר שלא יהיו דברי תורה בעיניך [קב]כפרוזדגמא ישנה אלא כפרוזדגמא חדשה שהכל רצים לקראתה. שלישים שלשום כתיב וכן הוא אומר ביום הזה באו מדבר סיני, וכן הוא אומר [קג]ה' אלהיך מצוך לעשות. ר' שמואל בר יצחק שלישים גבורים כד"א ושלשים על כלו. א"ר שמואל בר נחמני דברי תורה נמשלו כזיין מה זיין זה מתקיים לבעליו כך אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שעמל בהן כל צרכן, מה טעם [קד]רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם. ר' יודן אמר פיפיות תורה בכתב ותורה בעל פה. ורב נחמן אמר פה פיות חרב שהיא אוכלת מב' צדדיה נותנת חיים בעוה"ז ובעוה"ב. ר' אומר כי היו שרי קודש ושרי האלהים גוזרין על העליונים והן עושין ועל התחתונים והן עושין. אמר רבי חייא גבורים הן דברי תורה לפרוע ממי שאינו עמל בהן כל צרכן. אמר רבי אבא דברי תורה נמשלו [קה]לקונדיטון מה קונדיטון הזה יש בו יין יש בו דבש יש בו פלפלין אף דברי תורה יש בו יין שנא' [קו]כי טובים דודיך מיין. יש בו דבש ומתוקים מדבש. יש בו פלפלין [קז]אמרת ה' צרופה. [קח]אנכי הגדתי והושעתי והשמעתי ואין בכם זר ואתם עדי נאם ה' ואני אל. אנכי הגדתי במצרים [קט]ויגד משה לאהרן את כל דברי ה'. והושעתי בים. והשמעתי בסיני משמים השמעת דין. ואין בכם זר זה יתרו. ואתם עדי נאם ה' ואני אל. תני ר' שמעון בן יוחאי אם אתם עדי אני אל אין אתם עדי כביכול איני אל. לכל זמן זמן היה לו לאדם הראשון שיכנס לגן עדן שנאמר [א]ויניחהו בגן עדן. וזמן היה לו שיצא שנא' [ב]ויגרש את האדם. זמן היה לו לנח ולבניו ליכנס אל התיבה שנאמר [ג]בא אתה וכל ביתך אל התיבה. וזמן היה לו שיצא שנאמר [ד]צא מן התיבה. זמן היה לאברהם שתנתן מילה על ידו שנאמר [ה]ואתה את בריתי תשמור. וזמן היה שתמול לבניו ב' פעמים א' במצרים וא' במדבר. ועת לכל חפץ תחת השמים אמר ר' ברכיה חפץ שהוא למעלה מן השמים ניתן למטה ואי זו זו תורה אימתי בחדש השלישי. [ו]באורח צדקה אהלך בתוך נתיבות משפט התורה אומרת באיזה שביל אני מצויה בדרכן של עושי צדקה. בתוך נתיבות משפט אמר

רב

מט"ק ובמ"ק עז במדבר י: עח שופטים א: עט איוב יב: פ תנחומא: פא משלי כב: פב שמות יב: פג שם: פד שמות כג: פה ישעיה יד. פו ויקרא כו: פז ארגנטין כליס חשובים: פח תהלים יט: פט שמות כד: צ פסיקתא: צא משלי לא: צב שם: צג בראשית ו: צד שם: צה תהלים יח: צו פומא פורנות: צז שיר ב: צח המאוששות חזקות: צט פרגוגו האומן שלו: ק בית תלמוד: קא משלי כב: קב כפרוזדגמא כאגרת: קג דברים כו: קד תהלים קמט: קה לקונדיטון דבר מתוקן בדבש ובבשמים: קו שיר א: קז תהלים יח: קח ישעיה מג: קט שמות ד: א בראשית ב: ב שם ג: ג שם ז: ד שם ח: ה שם יז: ו משלי ח:

זית רענן (יא) וישמע לקול חותנו ודאי וכו', פי' שנשמע לקולו אבל לא עשה עד שאמר לו אלהים: (יב) שלחו מכבודו של עולם, שלא יהיה אצל מ"ת: (יג) אב"ג, שאותיות התורה הם כ"ז א"כ מסודרים לג' ג' אב"ג דה"ו וכו': (יד) אימתי בחדש הג', אימתי תהיו קוראים אותה בחודש הג': (טו) אשו של מוריה, היינו עקדת יצחק: (טז) אשו של אברהם, שהושלך לכבשן אש: (יז) שלישים ומשולשים, פי' שצריך להיות כפול ומשולש בדית:

רב הונא משל [ז]לסקיפסטי של מטרונא כשהיא עוברת בשוק משמשים סייף וזיין מלפניה וסייף וזיין מאחריה. כך היא התורה דינים מלפניה שם שם לו חק ומשפט ואתה תחזה מכל העם ודינים מאחריה ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם :

רעג [ח]כתפוח בעצי היער מה התפוח הזה הכל בורחין ממנו שאין לו צל כך ברחו כל אומות העולם מלפני הקב"ה ביום מתן תורה יכול אף ישראל כן תלמוד לומר בצלו חמדתי וישבתי מה תפוח הזה מוציא נצו קודם לעליו כך הקדימו ישראל עשיה לשמיעה . מה תפוח זה אינו גומר פירותיו אלא בסיון כך לא נתנו ישראל ריח טוב בעולם אלא בסיון אימתי בחדש השלישי משל וכו' וכיון שהגיע הזמן אמרו הרי שעה שתכנס מטרונא להופה כך כאן כיון שהגיע זמנה של תורה אמרו הרי שעה שתנתן תורה לישראל . ר' לוי בשם ר' שמעון בן חלפתא משל למלך שנשבה בנו והלך ופרה בנו אמר היו מונין [ט]אפטיא לפריון בני כך אמר הקב"ה היו מונין אפטיא ליציאת מצרים למלך שהיה משיא את בתו ואמר היו מונין אפטיא לנשואי בתי כך אמר הקב"ה היו מונין אפטיא למתן תורה . ביום הזה באו מדבר סיני וכו' אמר ר' יהושע בן לוי משל לבן מלך שהיה מטייל בשוק ופגע באוהבו של מלך ומלא חיקו אבנים טובות ומרגליות אמר המלך פתחו לו [י]תסווריות שלי שלא יהא בני אומר אילולי אוהבו של מלך לא היה לי מה ליתן לו כך אמר הקב"ה למשה שלא יהו ישראל אומרים אילולי שבא יתרו ולמדם את הדינין לא היה לו ליתן לנו את התורה אלא הריני נותן להם את התורה שבולה דינים ואלה המשפטים . אמר ר' לוי משל למלך שהיה מבקש לישא אשה בת טובים ובת [יא]גניסים אמר איני תובע בה אלא משאני עושה בה כמה טובות אחר כך אני תובע בה. ראה אותה ערומה והלבישה [יב]ואלבישך רקמה . בים והעבירה ובני ישראל הלכו ביבשה . באו עליה שבאים והצילה אלו עמלקים. ראה אותה אצל הנחתום ומלא חיקה גלוסקאות. אצל החנוני והשקה אותה קונדיטון . אצל הפטם ומלא חיקה פטומות . אצל [יג]פרקרוס ומלא חיקה פרקריסים : כך גלוסקאות הנני ממטיר לכם לחם . קונדיטון אז ישיר את השירה הזאת עלי באר . פטומות ויגז שלוים . פרקרוס ויניקהו דבש מסלע . משל למלך שהיה משיא את בתו וקבע [יד]קרטיסין בני רומי לא יתתון לסוריא ובני סוריא לא יתתון לרומי וכיון שהשיא את בתו התיר קרטיסין . כך עד שלא נתנה תורה השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם ומשנתנה תורה ומשה עלה אל האלהים וירד ה' על הר סיני . דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום בקש הקב"ה ליתן תורה לישראל בשעה שיצאו ממצרים והיו חלוקים אלו על אלו והיו אומרים בכל שעה נתנה ראש ונשובה מצרימה מה כתיב ויסעו מסכות ויחנו באתם היו נוסעין במריבה וחונין במריבה כשבאו לסיני הושוו כולם אגודה אחת ויחנו שם ישראל אין כתיב כאן אלא ויחן שם ישראל נעשו הומניא אחת אמר הקב"ה התורה כולה שלום ולמי אני נותנה לאומה שהיא אוהבת שלום הוי כל נתיבותיה שלום . בחדש השלישי חדוש דברים אני מחדש בכם ועושה בכם מעין דוגמת העולם הבא . מה לעתיד לבא [טו]ואזני חרשים תפתחנה אף הכא כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע . מה לעתיד לבא אז ידלג כאיל פסח וגו' אף הכא ויענו כל העם יחדו . ומפני מה נתנה במדבר ללמדך שאם אין אדם (יח) מפקיר עצמו כמדבר אינו זוכה לדברי תורה . ומה המדבר הזה אין לו סוף כך דברי תורה אין להם סוף שנאמר [טז]ארוכה מארץ מדה וגו' וכשם שאין לה סוף כך אין למתן שכרה סוף שנאמר [יז]מה רב טובך וגו' . ביום הזה באו מדבר סיני וכי ביום הזה באו אלא כשאתה למד תורה לא יהו בעיניך ישנים אלא כאילו היום נתנה. ביום ההוא אין כתיב כאן אלא ביום הזה בעולם הזה נתתי לכם את התורה והיו יחידים יגעים בה אבל לעתיד לבא אני מלמדה לכל ישראל והן לומדין אותה ואינן שוכחין שנאמר [יח]כי זאת הברית אשר אכרות את בית ישראל אחרי הימים ההם נאם ה' נתתי את תורתי בקרבם ועל לבם אכתבנה והייתי להם לאלהים והמה יהיו לי לעם . ולא עוד אלא שאני מרבה שלום ביניהם כשם שאמר ישעיה [יט]וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך :

יט רעד [כ]בחדש השלישי מגיד שמונין חדשים ליציאת מצרים. אין לי אלא חדשים שנים מנין ת"ל [כא]בשנה השנית . אין לי אלא באותו הפרק בפרק אחר מנין ת"ל [כב]בשנת הארבעים לצאת בני ישראל. כל אלו עד שלא נכנסו ישראל לארץ משנכנסו ישראל לארץ מנין ת"ל [כג]ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה וגו' . כל אלו עד שלא נבנה בית משנבנה הבית מנין ת"ל [כד]ויהי מקץ [עשרים] שנה אשר בנה שלמה וגו' . לא רצו למנות לבנינו ימנו לחורבנו שנאמר [כה]אחר אשר הוכתה העיר . לא רצו למנות לעצמן ימנו לאחרים שנאמר [כו]בשנת שתים לדריוש . [כז]ובשנת שתים למלכות נבוכדנצר . וכן הוא אומר [כח]אם לא תדעי לך היפה בנשים וגו' . ואומר [כט]תחת אשר לא עבדת וגו' ועבדת את אויביך . וכבר היה רבי יוחנן בן זכאי עולה למעון יהודה ראה ריבה אחת שהיתה מלקטת שעורים מתחת גללי הסוס אמר להם רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו ריבה זו מה היא א"ל עברית סוס זה של מי הוא א"ל של פרש ערבי הוא אמר להם לתלמידיו כל ימי הייתי קורא הפסוק הזה ולא הייתי יודע מה הוא אם לא תדעי לך וגו' . לא רציתם להשתעבד לשמים הרי אתם משתעבדים לפגומי גוים ערביים. לא רציתם לשקול שקליכם לשמים בקע לגלגלת הרי אתם שוקלים ט"ו שקלים למלכות אויביכם . לא רציתם לתקן את הדרכים ואת הרחובות העולין לבית הבחירה הרי אתם מתקנין את [ל]הבורגנין העולין לשלחן מלכים וכן הוא אומר תחת אשר לא עבדת וגו' תחת אשר לא עבדת באהבה ועבדת את אויביך בשנאה תחת אשר לא עבדת בשובע ועבדת את אויביך ברעב ובצמא (יט) ובחוסר כל שנטלה דעת מהן . ד"א ובחוסר כל וגו' חסרים בתלמוד תורה . ביום הזה באו מדבר סיני ר"ח היה לכך נאמר ביום הזה בחודש השלישי :

רעה ויסעו מרפידים ויבואו מדבר סיני והלא כבר נאמר ביום הזה באו מדבר סיני אלא הקיש נסיעתן מרפידים לביאתן מדבר סיני מה ביאתן למדבר סיני בתשובה אף נסיעתן מרפידים בתשובה . ד"א הקיש ביאתן מדבר סיני לנסיעה מרפידים מה נסיעתן מרפידים הכעיסו למקום ולשעה קלה עשו תשובה ונתקבלו אף ביאתן מדבר סיני הכעיסו למקום ולשעה קלה עשו תשובה ונתקבלו . רבי אליעזר ברבי יוסי הגלילי אומר הרי הוא אומר [לא]אענך בסתר רעם משעה שהייתי עונך ומגין עליך ומרעים עליך את כל העולם מאותה שעה היה אתה קורא בסתר אני אענך בגלוי ומרעים עליך את כל העולם רבי יהודה אומר הרי הוא אומר [לב]וירא אלהים את בני ישראל וגו' גלוי וידוע לפניו שהן עתידין להכעים שהן עתידין לנאץ . כיוצא בדבר דרש רבי אליעזר ברבי יוסי הגלילי הרי הוא אומר [לג]בכל צרתם לו צר וגו' ויאמר אך עמי המה וגו' וכי לא היה גלוי לפניו שהן עתידין לשקר מה ת"ל אך גלוי היה לפניו שהן עתידין לשקר ומה ת"ל [לד]ויהי להם למושיע אלא לא הושיעם כבני אדם שהן עתידין להכעים אלא כבני אדם שאין עתידין לבגוד בו עולמות . וכן הוא אומר [לה]ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ואף על פי כן והוא רחום יכפר עון . ואומר [לו]השמן לב העם הזה וגו' ושב הוא לעשות תשובה (כ) ורפא לו . ויחנו במדבר שאלו נתנה תורה בארץ ישראל היו אומרים לאומות העולם אין לכם חלק בה אלא ניתנה במדבר [לז]דימוס פרהסיא במקום הפקר כל הרוצה לקבל יבא ויקבל . יכול ניתנה בלילה ת"ל ויהי ביום השלישי בהיות הבקר . יכול ניתנה בשתיקה ת"ל ויהי קולות וברקים. יכול (כא) לא היו שומעין את הקול ת"ל [לח]קול ה' בכח קול ה' בהדר קול ה' שובר ארזים וגו' קול ה' חוצב להבות אש קול ה' יחיל מדבר וגו' קול ה' יחולל אילות ה' למבול ישב אמר בלעם לכל העומדים עליו ה' עוז לעמו יתן פתחו ואמרו ה' יברך את עמו בשלום . רבי יוסי אומר [לט]לא (מראש) בסתר דברתי במקום ארץ חשך . לא במקום הסתר ולא במקום אפלה . לא אמרתי לזרע יעקב תהו בקשוני לא נתתיה [מ]פנגם . וכן הוא אומר [מא]אני ה' דובר צדק מגיד מישרים עד שלא נתתי המצות הקדמתי להן מתן שכרן שנאמר [מב]והיה ביום הששי והכינו וגו' וכתיב [מג]וצויתי את ברכתי לכם יכול אלו בלבד והלא כבר נאמר [מד]ויתן להם ארצות גוים מפני מה בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו . היה רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר הרי הוא אומר [מה]מגיד דבריו ליעקב וגו' לא עשה כן לכל גוי וכי מה עשו הגוים אלה שלא רצה ליתן להם התורה ומשפטים בל ידעום שלא רצו לקבל שנאמר [מו]אלוה מתימן יבא ונגה כאור תהיה וגו' לפניו ילך דבר וגו' עמד וימודד ארץ וגו' . ויחן שם ישראל נגד ההר

ממ"ק ובמ"ק ז לסקיפסטי עגלה מכוסה להגין מן הרוח : ח שיר ב : ט אפטיא התחלת חשבון זמן : י תסווריות אוצרות : יא גניסים מיוחסי המלכות :
יב יחזקאל טז : יג פרקרוס מוכר מגדים : יד קרטיסין פקידים משגיחים : טו ישעיה לה : טז איוב יא : יז תהלים לא : יח ירמיה לא :
יט ישעיה נד : כ מכילתא : כא במדבר א : כב שם לג : כג מ"א ו : כד דה"ב ח : כה יחזקאל מ : כו חגי א : כז דניאל ב : כח שיר א :
כט דברים כח : ל הבורגנין בנינים על הדרכים : לא תהלים פא : לב שמות ב : לג ישעיה סג : לד שם : לה תהלים עח : לו ישעיה ו : לז דימוס
כמו נמוס , דת : לח תהלים כט : לט ישעיה מה : מ פנגם , אולי צ"ל פנאים ופי' אסון והשחתה : מא ישעיה מה : מב שמות טז : מג ויקרא כה :
מד תהלים קה : מה שם קמז : מו חבקוק ג :

זית רענן (יח) מפקיר עצמו כמדבר , ללמוד מכל מלמדיו : (יט) בחוסר כל , שנטלה דעת מהן כדאמרינן דעה חסרת מה קנית : (כ) ורפא לו , פי' שכבר רפא לו קודם תשובה : (כא) לא היו שומעין , פי' האומות לא היו שומעין :

ההר. כל מקום שהוא אומר ויסעו ויחנו נוסעים במחלוקת אבל כאן הושוו לב אחד לכך נאמר ויחן שם ישראל נגד ההר. שם מגיד שאמר להם זמן הרבה אתם עושין שם וכן מצינו שהיו י"ב חדש פחות עשרה ימים. נגד ההר למזרחו של הר כל מקום שאתה מוצא נגד פנים למזרח:

רעו [מז]ומשה עלה אל האלהים כל השביעיים חביבים למעלה. הרקיע השביעי חביב. שמים ושמי השמים זבול מעון מכון ערבות [מח]סלו לרוכב בערבות. בארצות השביעי חביבה ארץ ארמה ארקא גיא ציה נשיה תבל [מט]והוא ישפוט תבל בצדק. בדורות השביעי חביב אדם שת אנוש קינן מהללאל ירד חנוך [נ]ויתהלך חנוך את האלהים. באבות השביעי חביב אברהם יצחק ויעקב לוי קהת עמרם משה [נא]ומשה עלה אל האלהים. בבנים השביעי חביב (אליהו) [אליאב] אבינרב שמעא נתנאל רדי אצם דוד [נב]דויד השביעי. במלכים השביעי חביב שאול איש בושת דוד שלמה רחבעם אביה אסא (כב) [נג]ויקרא אסא אל ה' וגו'. בשמטים השביעי חביבה [נד]וקדשתם את שנת החמשים שנה. בשנים השביעית חביבה [נה]והשביעית תשמטנה ונטשתה. בימים השביעי חביב [נו]ויברך אלהים את יום השביעי. בחדשים השביעי חביב [נז]ובחדש השביעי באחד לחדש: [נח]ומשה עלה אל האלהים זה (כג) יום ראשון ושני. ויקרא אליו מגיד שקריאה קדמה לדבור. כה בלשון הקדש. כה בסדר הזה. כה בענין הזה. כה שלא תפחות ולא תוסיף. כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים ותגיד לבני ישראל אלו האנשים. ד"א לבית יעקב בזכות יעקב והגיד לבני ישראל (כד) בזכות ישראל. ד"א כה תאמר אמור בלשון רכה ראשי הדברים לנשים ותגיד לבני ישראל ותדקדק עמהן. אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים לא במסורת אני אומר לכם לא כתבים אני משגר לכם ולא עדים אני מעמיד עליכם אלא אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ראו על כמה חייבין לי על ע"א ועל גלוי עריות ועל שפיכות דמים לשעבר ולא נפרעתי מהן אלא על ידכם. ואשא אתכם על כנפי נשרים ר' אליעזר אומר זה יום רעמסס לפי שנתקבצו כולן ובאו לרעמסס לשעה קלה. ואביא אתכם אלי לפני הר סיני. ר' עקיבא אומר זה מתן תורה לפי שישראל נרתעין לאחוריהן שנים עשר מיל [וחוזרין לפניהם י"ב מיל] (כה) ועשרים וארבעה מיל על כל דבור ודבור. ואביא אתכם אלי לבית הבחירה. ד"א ואשא אתכם על כנפי נשרים מה נשתנה הנשר הזה מכל העופות כולן שכל העופות כולן נותנין את בניהן בין רגליהן מפני שהן מתיראין מעוף אחר שהוא פורח על גביו אבל הנשר הזה אינו מתירא אלא מן האדם זה בלבד שמא יזרוק בו אדם חץ אמר מוטב שיכנס בי החץ ולא בבני. משל לאחד שהיה מהלך בדרך והיה בנו מהלך לפניו באו לסטין לשבותו מלפניו נטלו מלפניו ונתנו לאחריו בא זאב ליטלו מלאחריו נטלו מלאחריו ונתנו מלפניו ליסטין לפניו וזאב לאחריו נטלו ונתנו על כתפיו שנאמר [נט]ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה' אלהיך וגו'. ועתה אם שמוע תשמעו ועתה קבלו עליכם שכל התחלות קשות. אם שמוע תשמעו שמע אדם מצוה אחת משמיעין אותו מצות הרבה שנאמר אם שמוע תשמע. שכח מצוה אחת משכחין אותו מצות הרבה שנאמר שכח תשכח. ושמרתם את בריתי ר' אליעזר אומר זה ברית שבת. ר"ע אומר זה ברית מילה ועבודת אלילים. והייתם לי סגולה מכל העמים שתהיו פנויין לי ועוסקין בדברי תורתי ולא תהיו עוסקין בדברים אחרים. סגולה מה סגולתו של אדם חביבה עליו כך תהיו חביבין עלי. ר' יהושע בן קרחה אומר כדי (כו) שתקבע אוזן. יכול כשם שהאשה מסגלת אחר בעלה והבן אחר אביו והעבד אחר אדוניו והשפחה אחר גברתה יכול אף (כז) אתם מסגלין לי מאחורי ת"ל כי לי כל הארץ:

ואתם תהיו לי כביכול איני מעמיד ואיני משליט עליכם אלא אני. וכן הוא אומר [ס]הנה לא ינום ולא יישן וגו'. ממלכת כהנים איני ממליך מאומות העולם עליכם. וכן הוא אומר [סא]אחת היא יונתי וגו'. ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר מנין אתה אומר שכל אחד ואחד מישראל עתיד להיות לו בנים כיוצאי מצרים שנאמר [סב]תחת אבותיך יהיו בניך. אי בנים יכול דווים וכפופים ת"ל [סג]תשיתמו לשרים. אי לשרים יכול [סד]פרגמטוטין ת"ל ממלכת. אי מלך יכול חוזר ומכבש ת"ל כהנים בטלנים כענין שנאמר [סה]ובני דוד כהנים היו. מכאן אמרו ראויין היו ישראל לאכול בקדשים עד שלא עשו את העגל משעשו העגל ניטלו מהם ונתנו לכהנים (כח) שנאמר [סו]שה פזורה ישראל משולין כשה מה דרכו של שה לוקה (כט) אחד מחבריו וכולן מרגישין כך הם ישראל אחד מהן (חוטא) [נהרג] וכולן (נענשין) [מצערין] אבל עכו"ם אינו כן אלא אם נהרג אחד מהן כולן שמחים במפלתו. וגוי קדוש [סז]קראו גוי קדוש שנאמר [סח]ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. קדוש מקודשים פרושים מעובדי אלילים ומשקוציהם. אלה הדברים שלא תפחות ושלא תוסיף. אשר תדבר אל בני ישראל כסדר הזה. ויבא משה ויקרא לזקני העם מגיד שמשה חלק כבוד לזקנים. וישם לפניהם האיר את עיניהם. את כל הדברים ראשון ראשון אחרון אחרון. אשר צוה ה' אף לנשים אמור. ויענו כל העם יחדו ויאמרו לא ענו בחנופה ולא קבלו זה מזה אלא השוו כולן לב אחד ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה (ונשמע). וישב משה את דברי העם וגו' וכי היה צריך משה להשיב אלא בא הכתוב ללמדך שלא יאמר הואיל ויודע מי ששלחו אינו צריך להשיב. [סט]ד"א ליתן שכר למשה על כל עליה ועליה ועל כל ירידה וירידה. ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן בענן עבה ואי זה זה ערפל שנא' ומשה נגש אל הערפל וגו'. בעבור ישמע העם וגו' ר' יהודה אומר מנין אתה אומר שאמר המקום למשה הריני אומר לך דבר ואתה מחזרני ואני מודה לך שיהו ישראל אומרים גדול משה שהודה לו המקום. וגם בך יאמינו לעולם רבי אומר אין אנו צריכין לעשות למשה גדול אא"כ עשינו להקב"ה שחזר בו בדבורו אלא מלמד שאמר המקום למשה הריני קורא לך מראש ההר ואתה עולה שנאמר ויקרא ה' למשה. וגם בך יאמינו לעולם גם בך גם בנביאים העתידים לעמוד אחריך. ויגד משה את דברי העם וגו' וכי מה אמר המקום למשה לאמר לישראל או מה אמרו ישראל לאמר למקום. רבי יוסי הגלילי אומר מתוך שנאמר ויבא משה ויספר לעם א"ל אם אתם מקבלים עונשין בשמחה הרי אתם מקבלים שכר ואם לאו הרי אתם מקבלים פורענות וקבלו עליהם עונשין בשמחה. רבי אומר וכי מה אמר המקום למשה לאמר לישראל או מה אמרו ישראל לאמר למקום אלא אמרו רצוננו לשמוע מפי מלכנו ולא דומה שומע מפי *פרגוד לשומע מפי המלך. אמר המקום תן להם מה שבקשו בעבור ישמע העם בדברי עמך. ד"א אמרו רצוננו לראות מלכנו לא דומה שומע לרואה א"ל המקום תן להם מה שבקשו כי ביום השלישי ירד ה' וגו'. ואתם תהיו לי ממלכת כהנים [ע]א"ר אשי אמר לי הונא בר נתן הוה קאימנא קמיה דיזגדר מלכא והוה מדלי לי המיינאי ותיתייה ניהליה א"ל ממלכת כהנים וגוי קדוש כתיב בכו. כי אתאי לקמיה דאמימר א"ל איקיים בך [עא]והיו מלכים אומניך. [עב]כל אשר דבר ה' *)נעשה ונשמע ראוי היה לומר נשמע ונעשה אלא אמרו ישראל להקב"ה רבון כל העולמים עד שלא שמענום קיימנום. אנכי קיים יעקב שנאמר [עג]ויאמר יעקב אל ביתו וגו' הסירו את אלהי הנכר. (ל) לא תשא קיים אברהם שנאמר [עד]הרימותי ידי אל ה'. זכור קיים יוסף שנאמר [עה]וטבוח טבח והכן. כבד קיים יצחק כשנעקד על גבי המזבח. לא תרצח קיים יהודה [עו]מה בצע כי נהרוג את אחינו. לא תנאף קיים יוסף באשת פוטיפרע. לא תגנוב קיימו השבטים [עז]ואיך נגנוב מבית אדוניך כסף או זהב. לא תענה קיים אברהם שהעיד לכל באי עולם שאתה רבון כל המעשים אף הוא קיים לא תחמוד [עח]אם מחוט ועד שרוך נעל:

רעז [עט]דרש ר' סימאי בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ס' רבוא של מלאכי השרת ולכל אחד ואחד מישראל קשרו לו שני כתרים אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע וכיון שחטאו ישראל ירדו ק"כ רבוא של מלאכי חבלה ופרקום שנאמר [פ]ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב. בחורב טענו ובחורב פרקו. בחורב טענו כדאמרן. בחורב פרקו דכתיב ויתנצלו בני ישראל וגו'. א"ר יוחנן וכולן זכה משה ונטלן דסמיך ליה ומשה יקח את האהל.

*אולי צ"ל פדגוג מורה ומלמד. ואפשר הוא מל' מאחורי הפרגוד בגמ'

*) בס' יתרו פתיב רק נעשה, אבל בס' משפטים כ' נעשה ונשמע והפסוק הזה קדים:

ממ"ק ובמ"ק מז פסיקתא: מח תהלים סח: מט שם ט: נ בראשית ה: נא שמות יט: נב דה"א ב: נג דה"ב יד: נד ויקרא כה: נה שמות כג: נו בראשית ב: נז במדבר כט: נח מכילתא: נט דברים ב: ס תהלים קכא: סא ש"ר ו: סב תהלים מה: סג שם: סד פרגמטוטין סוחרים: סה שמואל ב ח: סו ירמיה נ: סז כתוב ברמז תר"ד: סח דה"א יז: סט כתוב ברמז תקמה: ע זבחים יט: עא ישעיה מט: עב מדרש אבכיר: עג בראשית לה: עד שם יד: עה שם מג: עו שם לז: עז שם מד: עח שם יד: עט שבת פח: פ שמות לג:

זית רענן (כב) ויקרא אסא אל ה', וישמע הקב"ה מיד את תפלתו וזה לא נמצא במלכים הראשונים: (כג) וזה יום שני, כ"ה במכילתא שכל עליותיו היו בהשכמה, ואפשר דהיק שהיה יום א' לחדש ושני בשבת: (כד) בזכות ישראל, פי' האומה נקראת ישראל: (כה) כ"ד מיל על כל דבור ודבור, א"כ הלכו בו ביום ר"מ מיל והיינו ס' פרסה ומהלך אדם בינוני י' פרסאות ליום והיינו ונשא אתכם על כנפי נשרים: (כו) שתקבע אוזן. פי' שלא לשמוע דברים בטלים: (כז) אתם מסגלין לי מאחרי, פי' כשם שהאשה אוצרת ממון וגונזת לעצמה כך אתם תהיו עושים דברים בסתר ת"ל כי לי כל הארץ ואני יודע את הכל: (כח) שנאמר שה פזורה ישראל, נ"ל שצ"ל הגי' וכשחטאו מושל בהם נ"נ שנאמר שה פזורה ישראל אריות הדיחוה ועי"ז בא המשך הדרש ועי' במכילתא: (כט) באחד מחבריו וכולן מרגישין, כ"ה גי' הילקוט כדאמרינן כד רגיז רעיא על ענא עביד לנגידא סמיא, אבל לפי ספרים דגרסי באחד מאבריו וכולם מרגישין. קשה דכל הבהמות וב"ח כן, ויש לפרש דקאמר וכולן מרגישין פירושו וכל הצאן מרגישין: (ל) לא תשא קיים אברהם, שנשבע באמת;

אמר ר"ל ועתיד הקב"ה להחזיר לישראל שנאמר [פא]ופדויי ה' ישובון וגו' ושמחת עולם על ראשם . א"ר אלעזר בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע יצאה בת קול ואמרה להם בני מי גלה לכם רז זה שמלאכי השרת משתמשין בו דכתיב [פב]ברכו ה' מלאכיו וגו' ברישא עושי והדר לשמוע . א"ר חמא בר חנינא מאי דכתיב [פג]כתפוח בעצי היער למה נמשלו ישראל לתפוח מה תפוח זה פריו קודם לעליו אף ישראל הקדימו נעשה לנשמע . ההוא מינאה דחזייה לרבא דקא מעיין בשמעתא ויהב אצבעיה דידיה תותי כרעיה וקא מייץ ליה יקא נבעי אצבעתן דמא א"ל עמא פזיזא דאקדים פומיה לאודניה אכתי בפחזותייכו קיימיתו , ברישא הוה לכו למשמע אי מציתו קבליתו ואי לא לא קבליתו . א"ל אנן דסגינן בשלמותא כתיב בן [פד]תומת ישרים תנחם . הנך אינשי דסגן בערמומיתא כתיב [פה]וסלף בוגדים ישדם :

רעח [פו]יתנו רבנן בששה בחדש ניתנו עשרת הדברות לישראל , ר' יוסי אומר בשבעה בו . אמר רבא דכ"ע בראש חדש אתו למדבר סיני כתיב הכא ביום הזה באו מדבר סיני וכתיב התם [פז]החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה כה להלן ראש חדש אף כאן ראש חדש . ודכ"ע בשבת ניתנה תורה כתיב הכא זכור את יום השבת וכתיב התם [פח]זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים מה להלן בעצומו של יום אף כאן בעצומו של יום . כי פליגי בקביעא דירחא רבי יוסי סבר בחד בשבא איקבע ירחא בחד בשבא לא אמר להו ולא מידי משום חולשא דאורחא . בתרי בשבא אמר להו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים . בתלתא אמר להו מצות הגבלה . בארבעה עבוד פרישה . ומשה בהשכמה עלה ובהשכמה ירד [בהשכמה עלה] דכתיב וישכם משה בבקר ויעל אל הר סיני ובהשכמה ירד דכתיב לך רד ועלית מקיש ירידה לעליה מה עליה בהשכמה אף ירידה בהשכמה . ורבנן סברי בתרי בשבא איקבע ירחא בתרי בשבא לא אמר להו ולא מידי משום חולשא דאורחא . בתלתא אמר להו ואתם תהיו לי . בארבעה א"ל מצות הגבלה . בחמשה עבוד פרישה . מיתיבי וקדשתם היום ומחר קשיא לרבי יוסי , א"ל ר' יוסי יום אחד הוסיף משה מדעתו . דתניא ג' דברים עשה משה מדעתו והסכים הקב"ה על ידו הוסיף יום אחד מדעתו מאי דרש , היום ומחר היום כמחר מה מחר לילו עמו אף היום לילו עמו ולילה דהאידנא נפקא ליה ש"מ תרי יומי לבר מהאידנא . ומנין שהסכים הקב"ה על ידו דלא שריא שכינה עד צפרא דשבתא . פירש מן האשה מאי דרש אמר ומה ישראל שלא דברה עמהן שכינה אלא שעה אחת קבע להם זמן היו נכונים לשלשת ימים , אני שכל שעה ושעה שכינה מדברת עמי על אחת כמה וכמה . ומנלן שהסכים הקב"ה על ידו דכתיב [פט]לך אמור להם שובו לכם לאהליכם וכתיב בתריה ואתה פה עמוד עמדי . שבר את הלוחות מאי דרש אמר ומה פסח שהוא אחד מתרי"ג מצות אמרה תורה [צ]כל בן נכר לא יאכל בו התורה כולה כאן וישראל עשו העגל על אחת כמה וכמה . ומנלן דהסכים הקב"ה על ידו דכתיב [צא]אשר שברת יישר כחך ששברת . ת"ש והיו נכונים ליום השלישי . קשיא לרבי יוסי . הא אמרינן יום אחד הוסיף משה מדעתו . ת"ש שלישי שלישי בחדש ושלישי בשבת , קשיא לרבנן , אמרי לך רבנן הא מני רבי יוסי היא . שלישי שלישי למאי , לכדתניא ויעב משה את דברי העם אל ה' וכתיב ויגד משה את דברי העם אל ה' מה אמר לו הקב"ה למשה ומה א"ל משה לישראל ומה אמרו ישראל למשה ומה השיב משה לפני הגבורה זו מצות הגבלה דברי רבי יוסי . רבי יהודה אומר בתחלה פירש עונשה דכתיב וישב משה דברים שמשבבין דעתו של אדם ולבסוף פירש מתן שכרה דכתיב ויגד משה דברים שמושכין לבו של אדם כאגדה . ואיכא דאמרי בתחלה פירש מתן שכרה דכתיב וישב משה דברים שמיֹשבין דעתו של אדם ולבסוף פירש עונשה דכתיב ויגד , דברים שקשין לאדם כגידין . ת"ש ששי ששי בחדש ששי בשבת כו' . ששי למאי רבא אמר לחניתן . רב אחא בר יעקב אמר למסען . וקמיפלגי בשבת דמרה דכתיב בדברות אחרונות שמור את יום השבת כאשר צוך במרה דכתיב ביה שם שם לו חק ומשפט . מר סבר בר"ח חנו וששי לחניתן הוא ששי בחדש הוא ששי בשבת דאתחומין נמי אפקוד , ומר סבר אף למסען דיום שבאו לסיני נסעו מרפידים ראשבת אפקוד אתחומין לא אפקוד . [צב]ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן כי אתא רב אחא בר רב אדא אמר במערבא פסקי לה להאי קרא לתלתא פסוקי :

רעט [צג]ויאמר ה' אל משה לך אל העם וגו' [היום] (לא) זה יום רביעי. ומחר זה יום חמישי . והיו נכונים ליום השלישי זה יום ששי שבו נתנה תורה . ומה עשה משה בחמישי השכים בבקר ובנה מזבח תחת ההר שנאמר [צד]וישכם בבקר ויבן מזבח תחת ההר והעמיד שתים עשרה מצבות לשנים עשר שבטי ישראל דברי רבי יהודה , וחכמים אומרים שתים עשרה לכל שבט בנה מזבח והעלה עליו עולות ושלמים נטל מדם העולה בשני כוסות חלק למקום וחלק לצבור מדם השלמים בשני כוסות חלק למקום וחלק לצבור שנאמר [צה]ויקח משה חצי הדם וישם באגנות זה חלק למקום , וחצי הדם זרק על המזבח זה חלק לצבור . ויקח ספר הברית וגו' אבל לא שמענו מהיכן קרא באזניהם רבי ישמעאל ברבי יוסי אומר מתחלת בראשית ועד כאן . רבי אומר מצות שנצטוה אדם הראשון ומצות שנצטוו בני נח ומצות שנצטוו במצרים ובמרה ושאר כל המצות כולן . רבי ישמעאל אומר בתחלת הענין מהו אומר [צו]ושבתה הארץ שבת לה' וגו' שש שנים תזרע וגו' שמיטין יובלות ברכות וקללות . בסוף הענין מהו אומר [צז]אלה החקים והמשפטים והתורות וגו' אמרו מקבלים אנו עלינו כיון שראה שקבלו עליהן נטל הדם וזרק על העם א"ל הרי אתם קשורים ענובים ותפוסים מהר בואו וקבלו עליכם את כל המצות . רבי יוסי ברבי יהודה אומר בו ביום נעשו כל המעשים. וכבסו שמלותם ומנין שטענו טבילה הרי אני דן ומה אם במקום (לב) שאינן טעונין כבוס בגדים טעונין טבילה כאן שהוא טעון כבוס בגדים אינו דין (הוא) שיטענו טבילה , אין כבוס בגדים בתורה שאינן טעונין טבילה . [צח]לך אל העם וקדשתם היום ומחר וכי מה היתה קרושתן במדבר , ערלים לא היו בתוכן , מן היה יורד להם מן השמים, מים היו שותין מן הבאר, ענני כבוד היו מקיפין עליהן, אלא על טומאת תשמיש המטה [שלא ישמשו], מה עשה הוסיף יום אחד משלו א"ל הקב"ה משה כמה נפשות מישראל היו באות באותו לילה אלא מה שעשית יהא עשוי שנאמר והיו נכונים . [צט]הלכה אדם מישראל שקדש אשה מי צריך ליתן שכר כתב קרושין כך שנו חכמים אין כותבין שטר אירוסין ונשואין אלא מרעת שניהן וההתן נותן שכר . וממי למדו מן הקב"ה בשעה שקדש לישראל בסיני שכך כתב לך אל העם וקדשתם ומי כתב [ק]גמיקום זה משה שנאמר [קא]ויכתוב משה את התורה הזאת ומה שכר נתן לו הקב"ה קירון הפנים דכתיב [קב]ומשה לא ידע כי קרן עור פניו :

רפ אמר רבי שמעון בן לקיש התורה שנתנה למשה עורה של אש לבנה וכתובה באש שחורה וחתומה באש ומלופפת באש ועם שכותב קנח הקולמוס בשערו ומשם נטל משה זיו הפנים . רבי שמואל בר נחמן אמר מן הלוחות נטל משה זיו הפנים . כיון שראה שעשו ישראל אותו מעשה נטלן ושברן . א"ל הקב"ה כשסדרת הלוחות לישראל נתתי לך שברך זיו הפנים ועכשיו שברת את הלוחות . אמר ר' יצחק שנו רבותינו נשברה החבית נשברה לסרסור א"ל הקב"ה אתה היית סרסור ביני ובין בני אתה שברת אתה מחליף מנין שנאמר [קג]בעת ההיא אמר ה' אלי פסל לך . [קד]והיו נכונים ליום השלישי מנין לפולטת שכבת זרע ביום השלישי שהיא טמאה שנאמר והיו נכונים ליום השלישי . [קה]והיו נכונים ליום השלישי זה (לג) יום ששי שבו נתנה תורה שנאמר כי ביום השלישי ירד ה' וזו אחת מעשר ירידות שבתורה . לעיני כל העם מלמד שאם היו חסרין עד אחד אינן כדאי לקבל . רבי יוסי אומר אפילו יש שני אלפים ושני רבבות הן כדאי לקבל שנאמר [קו]ובנחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל . והגבלת את העם שומע אני (לד) למזרחו ת"ל סביב . לאמר (לה) שהותרו זה בזה . השמרו לכם בלא תעשה יכול לא יעלה אבל יגע ת"ל ונגוע בקצהו . יכול לא יעלה ולא יגע אבל יכנס [קז]בגלונקא הא ת"ל ונגוע בקצהו . כל הנוגע בהר מות יומת הרי זה עונש . (לו) לא תגע בו יד ולא בשילה ולא באהל מועד ולא בבית עולמים . [קח]מנין שבדחיה ת"ל ירה . ומנין שבסקילה ת"ל סקול . ומנין שבסקילה ודחיה ת"ל סקול יסקל או ירה . ומנין שאם מת בדחיה יצא ת"ל או ירה . ומנין שאף לדורות כך

ממ"ק ובמ"ק [פא] ישעיה לה : [פב] תהלים קג : [פג] שיר ד : [פד] משלי יא : [פה] שם : [פו] שבת פו : [פז] שמות יב : [פח] שם יג : [פט] דברים ה : [צ] שמות יב : [צא] שמות לד : [צב] קדושין ל : [צג] מכילתא : [צד] שמות כד : [צה] שם : [צו] ויקרא כה : [צז] שם כו : [צח] פרקי ר' אליעזר : [צט] דברים רכה : [ק] גמיקום שטר נשואין : [קא] דברים לא : [קב] שמות לד : [קג] דברים י : [קד] שבת פו : [קה] מכילתא : [קו] במדבר י : [קז] בגלונקא כסא כמו עגלה : [קח] סנהדרין מה :

זית רענן (לא) זה יום רביעי, לחדש והיינו ה' בשבת : (לב) שאינן טעונין כבוס בגדים, כגון הנוגע במי חטאת : (לג) יום ששי, בחדש שנאמר כי ביום השלישי ולא ס"ל שהוסיף יום א' מדעתו : (לד) למזרח , וששם היו חונים כדאיתא לעיל : (לה) שהותרו . פי' שכל א' יעשה ההראה לחבירו : (לו) לא תגע בו יד , מיותר הוא אלא קאי שכל מקום ששכינה שורה לא תגע בו יד , יד אדם והיינו בהמ"ק : ולא בשילה , נ"ל דמפרש לא תגע בו יד קאי אתר שלא יגע בו והוקשה לו דכתיב זה לעיל לכן קאמר שבא לרבות שילה :

כך ת״ל סקול יסקל או ירה יירה :

רפא [קט]אחד שור ואחד כל בהמה להפרשת הר סיני שנאמר אם בהמה אם איש לא יחיה והיה בכלל בהמה אם לרבות את העופות . וכן לנפילת הבור ולתשלומי כפל ולהשבת אבדה ולפריקה ולחסימה ולכלאים וכן חיה ועוף כיוצא בהן . אם כן למה נאמר שור או חמור אלא שדבר הכתוב בהווה . לנפילת הבור [קי]כסף ישיב לבעליו כל דאית ליה בעלים . לתשלומי כפל [א]על כל דבר פשע כל דבר פשיעה . להשבת אבדה [ב]לכל אבדת אחיך . לפריקה יליף חמור חמור משבת . לחסימה יליף שור שור משבת . לכלאים דהרבעה יליף בהמתך בהמתך משבת . וגבי שבת מנלן דתניא רבי יוסי אומר משום רבי [ישמעאל] וכל בהמתך רבויא הוא . וכל היכא דכתב כל רבויא הוא והא גבי מעשר כתיב כל וקא דרשינן ליה כלל ופרט דתניא [ג]ונתתה הכסף בכל אשר תאוה נפשך כלל וכו׳ אמר בכל כללא כל רבויא . ואי תימא כל נמי כללא הוא מיהו האי כל דהכא רבויא הוא מדהוה ליה למיכתב ובהמתך כדכתב בדברות הראשונות וכתב כל בהמתך שמע מינה רבויא הוא . והשתא דאמרת כל רבויא הוא בהמתך דדברות ראשונות ושורך וחמורך דדברות אחרונות למה לי . אמרת שור לאגמורי שור שור לחסימה . חמור לאגמורי חמור חמור לפריקה . בהמתך לאגמורי בהמתך בהמתך לכלאים . אי הכי אפילו אדם נמי ליתסר אלמה תנן אדם מותר בכולן לחרוש ולמשוך אמר קרא [ד]למען ינוח עבדך ואמתך כמוך להנחה הקשתים ולא לדבר אחר . [ה]אם בהמה אם איש אין לי אלא בהמה (לז) חיה מנין ת״ל אם בהמה אם איש , איש אין לי אלא איש אשה מנין ת״ל אם איש לא יחיה , ר״ע אומר נאמר כאן לא יחיה ונאמר להלן [ו]מכשפה לא תחיה מה כאן בסקילה אף להלן בסקילה . [ז]במשוך היובל כשימשיך היובל את קולו הכל רשאין לעלות בהר . רבי יוסי אומר לא מקומו של אדם מכבדו אלא אדם מכבד את מקומו . מכאן אמרו כל זמן שהשכינה שורה בהר כל הנוגע בהר מות יומת נסתלקה שכינה הכל רשאין לעלות בהר . וירד משה מן ההר אל העם מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו ולא היה יורד בתוך ביתו אלא מן ההר אל העם. אין לי אלא דברות הר סיני דברות אהל מועד מנין ת״ל [ח]ויצא ודבר אל בנ״י . ומנין לכל העליות שהיה עולה בבקר היה עולה שנאמר והיה נכון לבקר וגו׳ . ויפסול שני לוחות אבנים וגו׳ שאין ת״ל כאשר צוה ה׳ אותו אלא זה בנין אב כל זמן שהיה עולה בבקר היה :

רפב ויקדש את העם זמנם וכבסו בגדיהם והטהרו והחליפו שמלותיהם . ויאמר אל העם היו נכונים לשלשת ימים אבל לא שמענו שאמר המקום למשה לפרוש מן האשה אלא היו נכונים והיו נכונים גזרה שוה מה היו נכונים האמור כאן לפרוש מן האשה אף נכונים האמור להלן לפרוש מן האשה . ד״א ממקומו הוא מוכרע לך אל העם וקדשתם היום ומחר אם לענין טבילה (לח) יטבול בחמישי ויהיה טהור בהערב שמש ומה ת״ל לך אל העם וקדשתם היום ומחר אלא שאמר המקום למשה (לט) לפרוש מן האשה שנאמר אל תגשו אל אשה . מכאן אמרו הפולטת שכבת זרע ביום השלישי שהיא טמאה ראיה לדבר מסיני דברי רבי אלעזר בן עזריה. רבי ישמעאל אומר פעמים שהן ארבע עונות פעמים חמש פעמים שש. ר״ע אומר לעולם חמשה . ויהי ביום השלישי וגו׳ (מ) מלמד שהסכים הקב״ה על ידו (מא) לקיים על ידיו מה שנאמר [ט]עד שהמלך במסבו וגו׳ . ויהי קולות קול קולות מיני קולות משונין זה מזה . וברקים ברק ברקים [מיני ברקים] משונים זה מזה. וענן כבד על ההר זה ערפל שנאמר ומשה נגש אל הערפל . וקול שופר חזק מאד מנהג הדיוט כל שהוא הולך קולו [י]עמם אבל כאן כל שהוא הולך קולו מגביה . ולמה כך מתחלה לשכך את האוזן מה שהיא יכולה לשמוע . ויחרד כל העם מלמד שנזדעזעו . [יא]אמר רבי חלבו כל הנהנה מסעודת חתן (וכלה) ואינו משמחו כאלו עובר בחמשה קולות שנאמר [יב]קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול אומרים הודו את ה׳ צבאות וגו׳ , ואם משמחו מה שכרו אמר רבי יהושע בן לוי זוכה לתורה שנתנה בה׳ קולות שנאמר ויהי ביום השלישי בהיות הבקר וגו׳ וכתיב ויהי קול השופר :

רפג [יג]ויוצא משה את העם אמר רבי יוסי ר׳ יהודה היה דורש ה׳ מסיני בא אל תקרי כן אלא ה׳ לסיני בא ליתן תורה לישראל או אינו אומר כן אלא ה׳ מסיני בא לקבל את ישראל כחתן לקראת הכלה . ויתיצבו (מב) (נכפפו)[נצפפו] מלמד שהיו מתיראים מפני הזיקין ומפני הזועות מפני הרעמים ומפני הברקים . תחת ההר מלמד שנתלש ההר ממקומו וקרבו ועמדו תחת הר סיני שנאמר [יד]ותקרבון ותעמדון תחת ההר עליהן נאמר בקבלה [טו]יונתי בחגוי הסלע וגו׳ הראיני את מראיך אלו שתים עשרה מצבה לשנים עשר שבטי ישראל . השמיעני את קולך (מג) אלו עשרת הדברות . כי קולך ערב ומראיך נאוה לאחר עשרת הדברות ויקרבו כל העדה ויעמדו לפני ה׳. ר״א אומר הדבר הזה על ים סוף אמור . הראיני את מראיך [טז]התיצבו וראו את ישועת ה׳ . השמיעני את קולך [יז]ויצעקו בני ישראל אל ה׳ · כי קולך ערב [יח]ותעל שועתם . ומראיך נאוה [יט]ויעש האותות לעיני העם ויאמן העם . ד״א כי קולך ערב [כ]אשירה לה׳ , ומראיך נאוה על הים [כא]מפי עוללים ויונקים יסדת עוז . [כב]ויתיצבו בתחתית ההר אמר רבי אבדימי בר חמא בר חסא מלמד שכפה הקב״ה עליהם את ההר כגיגית אמר להם אם אתם מקבלים את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם אמר רב אחא בר יעקב מכאן מודעא רבה לאורייתא . אמר רבא אף על פי כן הדר קבלוה בימי אחשורוש דכתיב *קימו וקבלו היהודים קימו מה שקבלו כבר. אמר ר׳ שמעון בן לקיש מאי דכתיב [כג]ויהי ערב ויהי בקר יום הששי ה״א יתירה למה לי מלמד שהתנה הקב״ה עם מעשה בראשית וכו׳ כדכתוב לעיל :

רפד והר סיני עשן כלו מאי הר סיני שירדה בו שנאה לאומות העולם וחמשה שמות יש לו. מדבר צין שנצטוו ישראל עליו . מדבר קדש שנתקדשו ישראל עליו . מדבר קדמות שנתנה קדומה עליו . מדבר פארן שפרו ורבו ישראל עליו . מדבר סיני שירדה שנאה לאומות העולם עליו . ומה שמו הר חורב שמו . ופליגא דר׳ אבהו דאמר ר׳ אבהו הר סיני שמו ולמה נקרא שמו חורב הר שירדה בו חורבה לאומות העולם . [כד]והר סיני עשן כלו יכול במקום אחד ת״ל כלו . מפני מה אשר ירד עליו ה׳ באש מגיד שהתורה אש ומאש נתנה ובאש נמשלה מה דרכו של אש אם קרב אדם אצלה נכוה אם רחק ממנה צונן כך אין לאדם אלא להתחמם כנגד אורה . ויעל עשנו כעשן הכבשן יכול כעשן זה בלבד ת״ל כבשן אי כבשן יכול ככבשן ת״ל [כה]וההר בוער באש וגו׳ ומה ת״ל כבשן לשכך את האזן מה שהיא יכולה לשמוע . כיוצא בו [כו]אריה שאג מי לא יירא וגו׳ מי נתן כח וגבורה בארי לא הוא אלא הרי אנו מכנין אותו לבריותיו כדי לשכך את האזן . כיוצא בו [כז]והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים וקולו כקול מים רבים וכי מי נתן כח במים לא הוא אלא הרי אנו מכנין אותו לבריותיו כדי לשכך את האזן . ויחרד כל ההר מאד והלא בכלל כל ההרים היה שנאמר (מד) [כח]הרים נזלו מפני ה׳ ואומר [כט]למה תרצדון הרים גבנונים אמר להם כלכם גבנונים אתם כמה דאת אמר [ל]או גבן או דק . ומפני מה שרתה שכינה בחלקו של בנימין שכל השבטים היו במכירתו של יוסף ובנימין לא היה שותף עמהן וכל השבטים נולדו בחוצה לארץ ובנימין נולד בארץ ישראל ואעפ״כ ההר חמד אלהים . ויהי קול השופר הרי זה סימן בכתובים בכל מקום שנאמר שופר הרי סימן יפה לישראל שנאמר [לא]עלה אלהים בתרועה וגו׳ [לב]והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול . הולך וחזק מאד מנהג הדיוט כל שהוא הולך קולו עמם אבל כאן כל שהוא הולך קולו מגביה ולמה כך מתחלה לשכך את האזן מה שהיא יכולה לשמוע . משה ידבר רבי אליעזר אומר מנין אתה אומר שאין הקב״ה מדבר עד שמשה אומר לו דבר שכבר קבלו עליהן בניך לכך נאמר משה ידבר . אמר לו רבי עקיבא (מה) בודאי כן הוא הדבר ומה ת״ל משה ידבר אלא מלמד שנתן כח וגבורה במשה והיה הקב״ה מסייעו . בקול ובנעימה שהיה משה שומע בו היה משמיע את ישראל לכך נאמר משה ידבר . [לג]אמר ר׳ שמעון בן פזי מנין למתרגם שאינו רשאי

ממ״ק ובמ״ק קט ב״ק נד : קי שמות כא : א שם כב : ב דברים כב : ג שם יד : ד דברים ה : ה מכילתא : ו שמות כב : ז כתוב ברמז תרל״ו : ח שם ד : ט שיר א : י עמוס נשפל : יא ברכות ו : יב ירמיה כה : יג מכילתא : יד דברים ג : טו שיר ב : טז שמות יד : יז שם : יח שם ב : יט שם ד : כ שם טו : כא תהלים ח : כב שבת פח : *אסתר ט : כג בראשית א : כד מכילתא : כה דברים ג : כו עמוס ג : כז יחזקאל מג : כח שופטים ה : כט תהלים סח : ל ויקרא כא : לא תהלים מז : לב ישעיה כד : לג ברכות מה :

זית רענן (לז) חיה מנין, דה״א דוקא בהמה דאית לה בעלים וה״ל לשומרה משא״כ חיה קמ״ל : (לח) יטבול בחמישי . פירוש בחמישי בחדש שהוא ע״ש : (לט) לפרוש מן האשה, שלא תהא פולטת : (מ) מלמד שהסכים הקב״ה וכו׳ , דס״ל בר׳ עבור פרישה וא״כ ה״ל ה׳ עונות עד לילי שבת שטבלו ובשבת בשחרית ניתנה התורה : (מא) לקיים ע״י וכו׳ , כדמייתי לקמן בשיר השירים שהקב״ה קבע ביום הג׳ והיו כולם ישנים והקדים הקב״ה על ירן וזהו עד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו : (מב) נצפפו, פירוש שהיו עומדים צפופים : (מג) אלו עשרת הדברות, שאמרו על כל דבור הן . ויקרבו כל העדה כוונתו למה שכתוב בפרשת ואתחנן ותקרבון אלי כלכם : (מד) הרים נזלו, פי׳ שכולם היו חרדים לקבל התורה, ואומר למה תרצדון וכו׳ משמע נמי שכלם נחרדו ואמר להם כלכם בעלי מומין אתם, כדאיתא במדרש כלכם נעשו ע״ז בראשכם , וע״ז פריך ומפני מה שרתה שכינה בחלקו של בנימין פי׳ שאף ב״ה נבנה על הר וכל מקום שאתה מוצא הר וגבעה בידוע שיש שם ע״ז רק שנבנה שם ע״פ הנביא שאמר להם שלא היה שם ע״ז להכי פריך מ״מ זכה בנימין שלא נעשה שם ע״ז, ואעפ״כ ההר חמד אלהים, פי׳ על זה ההר של בנימין חמד אלהים לשבתו : (מה) בודאי כן הוא הדבר , פי׳ אמת כדבריך ומת״ל משה ידבר פי׳ דה״ל למיכתב משה דבר אלא שהקב״ה היה מסייעו שידבר :

רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא שנאמר משה ידבר והאלהים יעננו בקול. שאין ת"ל בקול ומה ת"ל בקול אלא בקולו של משה. תניא נמי הכי אין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא ואם אי אפשר למתרגם להגביה קולו כנגד הקורא ינמיך הקורא קולו ויקרא. [לז]וירד ה' על הר סיני ירידה הששית שירד לסיני בששה בסיון ונגלה עליו וממקומו נתלש הר סיני ונפתחו השמים ונכנס ראש ההר בתוך השמים והערפל מכסה את ההר והקב"ה יושב על כסאו ורגליו עומדות על הערפל שנאמר [לח]ויט שמים וירד וערפל תחת רגליו. [לט]אמר רב יוסף לעולם ילמד אדם מדעת קונו שהרי הניח הקב"ה כל ההרים והגבעות והשרה שכינתו על הר סיני והניח כל אילנות טובות והשרה שכינתו בסנה. כתיב [לי]את דכא ושפל רוח וגו' רב הונא ורב חסדא חד אמר אני את דכא ושפל רוח וחד אמר אתי דכא ושפל רוח. ומסתברא כמאן דאמר אני את דכא ושפל רוח שהרי הקב"ה הניח הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני וירד למטה ולא גבה הר סיני למעלה. [לה]כתוב אחד אומר כי מן השמים דברתי עמכם וכתוב אחד אומר וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר כיצד יתקיימו שני כתובין הללו בא הכתוב השלישי והכריע [לט]מן השמים השמיעך את קולו וגו' דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר כתיב וירד ה' על הר סיני מלמד שהרכין וכו'. רבי אומר וירד ה' על הר סיני יכול כמשמעו אמרת ומה אם אחד (אמר) ממשמשי שמשין וכ' [ה"ה בא במקומו ושלא במקומו ק"ו הקב"ה]. הרי הוא אומר וירד ה' על הר סיני שומע אני על כולו ת"ל על ראש ההר יכול ממש שירד הכבוד והציעו על הר סיני ת"ל כי מן השמים דברתי עמכם מלמד שהרכין המקום השמים התחתונים ושמי שמים העליונים על ראש ההר וירד (במקומו ושלא במקומו קל וחומר לכבודו של מי שאמר והיה העולם). וכן הוא אומר [מ]ויט שמים וירד וערפל תחת רגלי הכבוד והציען על גבי הר סיני כאדם שמציע את הכר על גבי המטה וכאדם שמדבר מעל גבי הכר שנאמר [מא]כקדוח אש המסים וגו'. ר' יוסי אומר הרי הוא אומר [מב]השמים שמים לה'. מעולם לא ירדה שכינה למטה ולא עלו משה ואליהו למרום שנאמר השמים שמים לה' וגו'. והכתיב וירד ה' על הר סיני למעלה מעשרה. והכתיב [מג]ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים, למעלה מעשרה. והכתיב ומשה עלה אל האלהים, למטה מעשרה. והכתיב [מד]מאחז פני כסא וגו' ואמר ר' תנחום מלמד שפירש הקב"ה מזיו שכינתו ועננו עליו דאשתרבב ליה לכסא עד עשרה ונקיט בה: [מה]ויאמר ה' אל משה רד העד בעם הסהד בעם פן יהרסו שמא ידחקו לראות. ונפל ממנו רב (מו) מלמד שנתנה רשות לשלוחין לחבל. ד"א אפי' רב אחד מהן שיפול הרי הוא ככולן מלמד שאף אחד (מז) מעכב על ידי כולם יחידי שיפול מהן הרי הוא כנגד כל מעשה בראשית שנאמר [מו]כי לה' עין אדם וגו'. וגם הכהנים הנגשים יכול הכהנים בכלל העם (מה) ת"ל לך אל העם אין הכהנים בכלל העם שנאמר [מז]ועל הכהנים ועל כל עם הקהל יכפר ואומר [מח]וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם אין הכהנים בכלל העם ואיזה הן הכהנים נדב ואביהוא. וכשהוא אומר וגם, אף הזקנים עמהם:

רפה [מט]תניא וגם הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו ר' יהושע בן קרחה אומר זו פרישת בכורות ר' אומר זו פרישת נדב ואביהוא. בשלמא לרבי היינו דכתיב [נ]הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש אלא לר"י דאמר זו פרישת בכורות פרישת נדב ואביהוא היכא רמיזא [נא]ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי אל תקרי בכבודי אלא (בכבודי) [במכובדי] דבר זה רמזו הקב"ה למשה ולא ידע עד שמתו בניו של אהרן. [נב]ויאמר ה' אליו לך רד ועלית וגו' יפה אמרת זה שהיה רבי יהודה אומר מנין אתה אומר שאמר המקום למשה הריני אומר לך דבר (מט) ואתה מחזירני ואני מודה לך שיהו ישראל אומרים גדול משה שהודה לו המקום. ר' אומר אין אנו יכולין לעשות למשה גדול אלא אם כן עשינו להקב"ה שחזר בדבריו אבל מזרזין את האדם בשעת למוד ומזרזין אותו בשעת מעשה. ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים והעם (נ) יכול הכל יעלו ת"ל והעם אל יהרסו לעלות אל ה' יכול יעלו אף הכהנים עמך ת"ל (נא) ועלית אתה אמור מעתה מה אתה עושה מחיצה לעצמך אף הן מחיצה לעצמן והעם כל עיקר אל יעלו. אל יהרסו לעלות וגו' (נב) שמא יתריעו:

כ וידבר אלהים את כל הדברים א"ר יצחק מתחלת בריתו של עולם ראש דברך אמת אין כל בריה חלוקה לומר שתי רשויות נתנו את התורה שתי רשויות בראו את העולם בראשית בראו אין כתיב כאן אלא בראשית ברא וידברו אין כתיב כאן אלא וידבר אלהים. [נג]וידבר אלהים את כל הדברים מה שאי אפשר לפה לומר ואי אפשר לאזן לשמוע ואומר [נד]אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי ואומר [נה]הלא כה דברי כאש, ואומר [נו]צאו שלשתכם אל אהל מועד מלמד ששלשתן נקראו בדבור אחד. ויאמר אליהם (נג) א"ל מיד ולא עיכב. ד"א ויאמר אליהם א"ל הוו מקבלין מלכות שמים בשמחה. ד"א א"ל היו אומרים על הן הן ועל לאו לאו. [נז]וידבר אלהים אין אלהים אלא דיין ליפרע ונאמן לשלם שכר. את כל הדברים מלמד שאמר המקום עשרת הדברות בדבור אחד מה שאי אפשר לבשר ודם לומר כן שנאמר את כל הדברים (נד) ומה ת"ל אנכי ולא יהיה לך אלא מלמד שאמר המקום י' הדברות בדבור אחד וחזר ופרטן דבור דבור בפני עצמו (נה) שומע אני אף כל הדברות שבתורה נאמרו בדבור אחד ת"ל האלה, הדברים האלה נאמרו בדבור אחד ושאר הדברות שבתורה נאמרו דבור דבור בפני עצמו. לאמר מלמד שהיו אומרים על הן הן (נו) ועל לאו לאו דברי רבי ישמעאל. ר"ע אומר על הן הן ועל לאו הן. ר"א לאמר צא ואמור להם לישראל והשיבני מה הן אומרים. ומנין שהיה משה משיב דברים לפני הגבורה שנאמר וישב משה את דברי העם אל ה'. ומה היו דברי העם אמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ומנין שהמקום הודה לדבריהם שנאמר [נח]ויאמר ה' אלי היטיבו אשר דברו (כתוב ברמז תת"ל):

רפו אנכי ה' אלהיך זה שאמר הכתוב [נט]רכב אלהים רבותים אלפי שנאן. א"ר אבדימי דמן חיפא שניתי במשנתי שירד הקב"ה בסיני בכ"ב אלף כתות של מלאכי השרת. א"ר ברכיה הכהן ברבי כמחנה לויה שצפה הקב"ה (נז) שהן עומדין במומיהן לכך ירדו כ"ב אלף (נח) כמחנה לויה. ד"א רכב אלהים מלמד שירד הקב"ה בכ"ב אלף מרכבות וכל מרכבה ומרכבה שראה יחזקאל אלפי שנאן. א"ר תנחום בר חנילאי עד מקום (נט) *שהסופיטים יכול לחשב. כי לי כל הארץ (ס) מילי מילי ארץ. א"ר אלעזר בן פדת וכולן ירדו שנונים לכלות שונאיהן של ישראל שאלו לא קבלו את התורה היו מכלין אותן. א"ר לוי ה' בם מי שרואה פני מלך אינו מת שנאמר [ס]באור פני מלך חיים. ד"א רכב אלהים א"ר אלעזר בן פדת מהו אלפי שנאן הנאין ומשובחין ואף על פי כן ה' בם מסויים ביניהן אמרה כנסת ישראל [סא]דודי צח ואדום מלך בשר ודם יוצא [סב]לקומפין כמה נאים כיוצא בו כמה גבורים כיוצא בו כמה קווצים כיוצא בו. אבל הקב"ה אינו כן בשעה שבא לסיני נטל עמו מלאכי השרת הנאים ומשובחין שהיו ביניהן. א"ר יהודה בר' סימון מאי דכתיב הופיע מהר פארן ואתה מרבבות קדש אות הוא בתוך רבבות קדש בשעה שבא לסיני. ד"א רכב אלהים א"ר אלעזר בן פדת במקום שיש אוכלוסין יש דוחק אבל בסיני כשבא הקב"ה ירדו עמו אלף אלפים ורבי רבבות אף על פי כן היה להם ריוח שנאמר אלפי שנאן כמה דאת אמר [סג]שאנן מואב מנעוריו. רבי אלעזר בן עזריה ורבי אלעזר המודעי אחד מהן אומר ומחזיק היה ההר אלא א"ל הקב"ה הארך הרחב וקבל בני אדוניך ואחד אומר כשישוב הקב"ה לירושלים הוא מחזיר את הגליות לתוכה שנא' [סד]אלה מרחוק יבואו. יכולה היא להחזיק אלא אמר לה הקב"ה הרחיבי מקום אהלך. ה' בם אמר ריש לקיש טבלא יש לו על לבו של כל מלאך ומלאך ושמו של הקדוש ברוך הוא משותף בשמו של מלאך מיכאל גבריאל רפאל.

ה'

מ"ק ובמ"ק [לד] פ' י רבי אליעזר : לה תהלים יח : לו סוטה ה : לז ישעיה נז : לח מכילתא : לט דברים ד : מ תהלים יח : מא ישעיה סד : מב תהלים קטו : מג זכריה יד : מד איוב כו : מה מכילתא : מו זכריה ט : מז ויקרא טז : מח דברים יח : מט זבחים קטו : נ ויקרא י : נא שמות כט : נב מכילתא : נג ספרי : נד תהלים סב : נה ירמיה כג : נו במדבר יב : נז מכילתא : נח דברים ו : נט תהלים סח : *שהסופיטום בעל חשבון : ס משלי יז : סא שיר ה : סב לקומפין שוק גדול בלשון לעז קמפו : סג ירמיה מח : סד ישעיה מט :

זית רענן (מו) מלמד שנתנה רשות וכו', פירוש כיון שיהרסו ב' וגי' ויתן רשות למשחית יפול מהם רב : (מז) מעכב על ידי כולם, כדלעיל אלו חסר א' לא היו יכולין לקבל התורה : (מח) ת"ל לך אל העם וכו', עי' במכילתא שינוי גי' והגי' בילקוט מבולבלת וקשה הבאור : (מט) ואתה מחזירני. שהקב"ה אמר לו שיתרה בעם שלא יעלה בהר והשיב משה שא"צ שכבר התרה בהם : (נ) יכול הכל יעלו, דהיא דעכשיו הותר לעלות רק שאל יהרסו לראות ת"ל וכו' : (נא) ת"ל ועלית אתה. פי' דמלת אתה יתירה הוא לדרשה ואח"כ אמר דמקשינן הכהנים לאתה מה אתה מחיצה לעצמך וכו' : (נב) שמא יתריעו, הוא לשון פרצה כדכתיב תרועם בשבט ברזל : (נג) א"ל מיד ולא עיכב. פי' דרך ב"ו לשהות מעט קודם שמתחיל לדבר דבריו וזהו דרך גאות אבל הקב"ה אינו כן, א"נ כדאיתא ברבה שדבר תכף קודם שעלה משה שלא יאמרו משה דבר הדברים : (נד) ומה ת"ל אנכי ולא יהיה לך, מפי הגבורה שמענו והשאר מפי משה וכיון דכולן נאמרו בדבור א' איך אפשר זה : (נה) שומע אני אף כל הדברות וכו', פירוש שכולן נאמרו למשה בדבור א'. וצ"ל דר"ל כל הדברות נאמרו בענין א' : (נו) ועל לאו לאו, פי' כגון לא תשא אמרו לא נשבע לשוא. ועל לאו הן, פירוש אמרו נעשה דבר זה שנאמר היטיבו את אשר דברו : (נז) שהן עומדין במומיהן, פי' שישראל עומדין במומיהם שישראל עתידין לעשות העגל. ויותר נראה להגיה שהן עומדים באמונתן : (נח) כמחנה לויה, פי' הלוים : (נט) שהסופיטום, פי' בעל חשבון ודריש אלפי שנאן כלומר כ"ב אלפים היו שאין יכולין לחשוב : (ס) מילי מילי ארץ, עי' הגי' בילקוט תהלים אלפי שנאן שאינן מילי מליא דין עד שאין הסופיטום יכול לחשוב אר"א בן פדת וכו' ע"ש סי' ס"ח. ומילי מליא לשון מספר רב כמו שקורין עכשיו לי"פ ק' אלפים בלשונם מיליאן :

ה' בם (*) אדנותו בהם ואל תאמר בהם בלבד אלא אף בשעה שבא ליתן תורתו בלשון הזה נתנה ופתח בו (*) אנכי ה' אלהיך זה שאמר הכתוב [סה]שמעה עמי ואדברה . א"ר חמא בר יצחק שמעה עמי שאדברה שיהא לי פתחון פה לקטרג לשרי אומות העולם . ד"א שמעה עמי לשעבר עד שלא קבלתם התורה שמכם ישראל כשמותם של אומות העולם סבא וחוילה וסבתה ורעמה וסבתכא . משקבלתם את התורה עמי . אלהים אלהיך אנכי . ר' יותנן אמר אלהיך אנכי דיין אני פטרונך אני וריש לקיש אמר מה הפטרון מועיל אצל הדיין אלהים אלהיך אנכי. א"ר יהודה בר שלום בישראל הוא מדבר לא בשביל שקראתי אתכם אלהים אני אמרתי אלהים אתם אלהיך אנכי לא תהו (סא) מלגלגין בתורה שנתתי לכם . אנכי לשון נוטריקון 'אנא 'נפשי 'כתבית 'יהבית . רבנן אמרין 'יהיבה 'כתיבה 'נעימה 'אמירה . אמר רבי ברכיה 'אנא 'נהורך 'כלילך 'יאותך . אימתי כשתקבל עשרת דברות . אנכי , ר' אסא אומר כ"ו דורות היה אל"ף קורא תגר לפני הקב"ה לומר אני ראשון של אותיות ולא בראת בי את העולם אלא בבי"ת בראשית ברא אלהים . אמר לו הקב"ה חייך שאני פורע לך תורה נבראת לפני עד שלא נברא העולם אלפים שנה וכשאבוא ליתן תורה לישראל איני פותח אלא בך שנאמר אנכי ה' אלהיך . אמר רבי נחמיה מהו אנכי לשון מצרי הוא משל למלך בשר ודם שנשבה בנו ועשה ימים הרבה אצל השבאין לבש אביו נקמה והלך אצלו והביאו ובא להשיח עמו בלשונן של שבאין . כך הקב"ה עשו ישראל במצרים כל אותן השנים ולמדו שיחתן של מצרים כשגאלן הקב"ה ובא ליתן להן את התורה אמר הקב"ה הריני משיח עמהן בלשון מצרי אנכי אנוך . ד"א לפי שנראה להם הקב"ה בים כגבור עושה מלחמה ונראה להם בסיני כסופר מלמד תורה ונראה להן בימי דניאל כזקן מלא רחמים אמר להם הקב"ה לא בשביל שאתם רואים אותי דמויות הרבה אלא אני הוא שבים אני הוא שבסיני . אנכי ה' אלהיך אמר ר' חייא בר אבא לפי כל עסק ועסק וכל דבר ודבר היה נראה להם , בים כגבור עושה מלחמה ונראה להם בסיני כסופר מלמד תורה ונראה להם בימי שלמה (סב) לפי מעשיהן מראהו כלבנון בחור כארזים ונראה להם בימי דניאל כזקן מלמד תורה שכן נאה תורה להיות יוצאה מפי זקנים . ד"א אנכי ה' אלהיך אמר רבי חנינא בר פפא נראה להם הקב"ה פנים זועפות פנים מסבירות פנים בינוניות פנים שוחקות . פנים זועפות למקרא כשאדם מלמד בנו תורה צריך ללמדו באימה . פנים בינוניות למשנה . פנים מסבירות לתלמוד . פנים שוחקות לאגדה . אמר להם הקב"ה אע"פ שאתם רואים כל הדמויות הללו אנכי ה' אלהיך . א"ר לוי נראה להם הקב"ה כאיקונין זו שמראה פנים לכל צד . אלף בני אדם מביטין בה והיא מבטת בכולן . כך הקב"ה כשהיה מדבר כל אחד מישראל היה אומר עמי הדבור מדבר אנכי ה' אלהיכם אין כתיב כאן אלא אנכי ה' אלהיך . אמר רבי יוסי בר חנינא לפי כחו של כל אחד ואחד היה הדבור מדבר עמו . ואל תתמה המן שהיה יורד לישראל כל אחד ואחד היה טועמו לפי כחו . התינוקות לפי כחן כשם שהתינוק הזה יונק משדי אמו כך היה טעמן שנאמר [סו]והיה טעמו כטעם לשד השמן . הבחורים לפי כחן שנאמר [סז]ולחמי אשר נתתי לך לחם ושמן ודבש האכלתיך . והזקנים לפי כחן שנאמר [סח]וטעמו כצפיחת בדבש . ומה אם המן כל אחד ואחד היה טועם לפי כחו הדבור על אחת כמה וכמה . אמר דוד [סט]קול ה' בכח (*) בכחו אין כתיב כאן אלא בכח בכחו של כל אחד אמר להם הקב"ה לא בשביל שאתם שומעין קולות הרבה [יש אלוהות הרבה] . אלא הוו יודעים שאני הוא אנכי ה' אלהיך . [ע]למה (סג) לא [נכתבו] עשרת הדברות בתחלת התורה . משלו משל למה הדבר דומה למלך שנכנס למדינה אמר להם אמלוך עליכם אמרו לו כלום עשית לנו טובה שתמלוך עלינו מה עשה בנה להם את החומה והכנים להם את המים עשה להם מלחמות א"ל אמלוך עליכם אמרו לו הן הן . כך הוציא הקב"ה את ישראל ממצרים קרע להם את הים הוריד להם את המן הגיז להם את השלו העלה להם את הבאר עשה להם מלחמת עמלק אמר להם אמלוך עליכם אמרו לו הן הן . רבי אומר להודיע שבחן של ישראל שכשעמדו כולן לפני הר סיני לקבל את התורה השוו כולן לב אחד לקבל מלכות שמים בשמחה ולא עוד אלא שהיו (סד) משתעשעין (נ"א מתמשכנין) זה על זה. וכשנגלה הקב"ה לכרות ברית עמהן על הסתרים שנאמר [עא]הנסתרות לה' אלהינו אמרו לו על הגלוין אנו כורתין ברית עמך ואין אנו כורתין ברית עמך על הנסתרות שלא יהא אחד חוטא בסתר ויהא הצבור מסתכן (נ"א מתמשכן) בו . אנכי ה' אלהיך שלא ליתן פתחון פה לאומות העולם לומר שתי רשויות הן אלא אנכי ה' אלהיך אני הוא במרה ואני הוא על הים ואני בסיני אני לעתיד לבא [עב]ראו עתה כי אני אני הוא [עג]ועד זקנה אני הוא וגו' [עד]כה אמר ה' מלך ישראל וגואלו וגו' אני ראשון וגו' [עה]אני ה' ראשון ואת אחרונים אני הוא . א"ר נתן מכאן תשובה לאפיקורסין שהיו אומרים שתי רשויות הם אלא כשעמד הקב"ה ואמר אנכי ה' אלהיך מי עמד ומוחה כנגדו ואם תאמר במטמוניות היה הדבר הזה הלא כבר נאמר [עו]לא (מראש) בסתר דברתי לא נתנה [עז]פנגם וכן הוא אומר [עח]אני ה' דובר צדק מגיד מישרים . ד"א אנכי ה' אלהיך כשעמד הקב"ה ואמר אנכי ה' אלהיך היו ההרים והגבעות מתרגשין ובא תבור והרמון מבית אלים וכרמל מאספניא שנאמר [עט]חי אני נאם המלך ה' צבאות שמו כי כתבור בהרים וגו' . זה אומר אני נקראתי וזה אומר אני נקראתי וכיון ששמעו מפיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים עמד כל אחד ואחד במקומו ואמר לא עסק אלא עם מי שהוציא ממצרים . ד"א אנכי ה' אלהיך כשעמד המקום ואמר אנכי ה' אלהיך היה ארץ חלה שנאמר [פ]ה' בצאתך משעיר וגו' ואומר [פא]הרים נזלו מפני ה' ואומר [פב]קול ה' בכח קול ה' בהדר קול ה' יחיל וגו' קול ה' שובר ארזים קול ה' יחולל אילות עד שנהמלאו בתיהן מזיו השכינה . באותה שעה נתכנסו כל אומות העולם ובאו אצל בלעם ואמרו לו שמא מבול מביא לעולם אמר להם כבר נשבע המקום שאינו מביא מבול שנאמר [פג]כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי וגו' . אמרו לו שמא מבול של מים אינו מביא אבל מביא מבול של אש אמר להם לא מבול של מים ולא מבול של אש הוא מביא אלא הקב"ה רוצה ליתן תורה לעמו שנאמר [פד]ה' עוז לעמו יתן . כיון ששמעו את הדבר הזה פנו כולן והלכו איש איש למקומו . ולפיכך נתבעו אומות העולם בתורה שלא ליתן פתחון פה לאומות אלו נתבענו כבר קבלנו עלינו הרי שנתבעו ולא קבלו עליהם . ויאמר ה' מסיני בא נגלה על בני עשו הרשע וא"ל מקבלים אתם עליכם את התורה אמרו לו מה כתיב בה א"ל לא תרצח אמרו לו הוא ירושה שהוריש לנו אבינו [פה]ועל חרבך תחיה . נגלה על בני עמון ומואב א"ל מקבלים את התורה א"ל מה כתיב בה א"ל לא תנאף א"ל והלא כולן בני מנאפים הן שנאמר [פו]ותהרין שתי בנות לוט מאביהן . נגלה על בני ישמעאל א"ל מקבלין אתם עליכם התורה א"ל מה כתיב בה א"ל לא תגנוב א"ל זו ברכה שנתן לנו אבינו שנאמר (סה) [פז]והוא יהיה פרא אדם וכתיב [פח]כי גונב גונבתי . וכשבא אצל ישראל מימינו אש דת למו פתחו כלם ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע וכן הוא אומר [פט]עמד וימודד ארץ ראה ויתר גוים . ר' (ישמעאל) [שמעון] בן אלעזר אומר ומה בשבע מצות שנצטוו בני נח לא יכלו לעמוד בהן על אחת כמה וכמה בכל המצות שבתורה . משל למלך שהיו לו שני אפוטרופין אחד ממונה על אוצר של כסף ושל זהב ואחד ממונה על אוצרות של תבן נחשד זה שהיה ממונה על אוצר של תבן והיה מתרעם על שלא מנו אותו על אוצר של כסף ושל זהב אמרו לו ריקה אם על אוצר של התבן נחשדת היאך יאמינו אותך על אוצר של זהב וכסף . והרי דברים קל וחומר ומה בשבע מצות שנצטוו בני נח לא יכלו לעמוד בהן על אחת כמה וכמה בכל המצות שבתורה . ומפני מה לא נתנה תורה בארץ ישראל שלא יהא פתחון פה לאומות העולם לומר לפי שנתנה תורה בארצו לפיכך לא קבלנו עלינו . ד"א שלא להטיל מחלוקת בין השבטים שלא יהא זה אומר בארצי נתנה תורה וזה אומר בארצי נתנה תורה לפיכך נתנה תורה במדבר *דימוס בפרהסיא במקום הפקר . בשלשה דברים נמשלה תורה (סו) במדבר באש ובמים לומר לך מה אלו חנם אף דברי תורה חנם לכל באי עולם . אשר הוצאתיך מבית עבדים , עבדים למלכים היו . או אינו אלא עבדים לעבדים היו כשהוא אומר [צ]ויפדך מבית עבדים מיד פרעה

סה תהלים נ : סו במדבר יא : סז יחזקאל טז : סח שמות טז : סט תהלים כט : ע מכילתא : עא דברים כט : עב דברים לב : עג ישעיה מו : עד שם מד : עה שם מא : עו ישעיה מח : עז פנגם נסתר : עח ישעיה מה : עט ירמיה מו : פ שופטים ה : פא שם : פב תהלים כט : פג ישעיה נד : פד תהלים כט : פה בראשית כז : פו שם יט : פז שם טז : פח שם מ : פט חבקוק ג : *דימוס הפקר לכל : צ דברים ז :

זית רענן (*) אדנותו בהם , דכתיב באל"ף דלית : (*) אנכי ה' אלהיך , פי' שיהיה אדנותו בכם כשם שהוא במלאכים ועיין בילקוט תהלים : (סא) מלגלגין בתורה . פי' שלא תהיו מכבדין אותה : (סב) לפי מעשיהן , לפי שבימי שלמה היו ישראל במעלה גדולה ובשמחה נראה כבחור שהוא שמח , ובימי דניאל שנחרב הבהמ"ק נראה כזקן המלמד תורה מוכיח העם להחזירן למוטב : (*) בכחו לא נאמר אלו נאמר בכחו ה"א בכחו של הקב"ה : (סג) למה לא נכתבו עשרת וכו' , פי' דה"ל למכתב עשרת הדברות ואח"כ ה"ל למכתב הספורים ויציאת מצרים : ור' אומר להודיע שבחן וכו' , פי' מכח שעשה להם הטובות הללו נתרצו מאליהן לקבל מלכותו עד שלא אמר אמלוך עליכם : (סד) משתעשעין זה על זה , ודייק מדכתיב ויחן כאיש א' : (סה) והוא יהיה פרא אדם , ודריש לעיל שיהיו הכל בוזזין ממון והוא בוזז נפשות וכתיב ולא תגנוב מיירי בגונב נפשות וכתיב כי גנב גנבתי מארץ העברים משמע שנגנב שני פעמים והיינו שישמעאלים גנבו מיד הישמעאלים שקנו אותו מהמדנים כו' : (סו) במדבר דכתיב וממדבר מתנה , הלא כה דברי כאש , הוי כל צמא לכו למ"ט :

פרעה מלך מצרים הוי עבדים למלכים היו ולא עבדים לעבדים. ד"א מבית עבדים מבית עובדי ע"א. לא יהיה לך אלהים אחרים למה נאמר לפי שנאמר אנכי ה' אלהיך, משל למלך בשר ודם שנכנס למדינה אמרו לו עבדיו גזור עליהם גזרות אמר להם לכשיקבלו מלכותי אגזור עליהן גזרות שאם מלכותי אין מקבלין גזרתי היאך מקיימין, כך אמר הקב"ה לישראל אנכי ה' אלהיך לא יהיה לך אלהים אחרים אני הוא שקבלתם מלכותי עליכם במצרים אמרו לו הן הן כשם שקבלתם מלכותי כך קבלו גזרותי לא יהיה לך אלהים אחרים. רשב"י אומר הוא שנאמר להלן [צא]אני ה' אלהיכם כמעשה ארץ מצרים וגו' אני הוא שקבלתם מלכותי עליכם בסיני קבלו גזרותי. דבר אחר לא יהיה לך (סו) למה נאמר לפי שהוא אומר לא תעשה לך פסל וכל תמונה אין לי אלא שלא יעשה, העשוי כבר מנין שלא יקיים, תלמוד לומר לא יהיה לך אלהים אחרים, וכי אלהות הן והלא כבר נאמר [צב]ונתון את אלהיהם באש כי לא אלהים המה ומה תלמוד לומר אלהים אחרים אלא שאחרים קוראים אותם אלהים. דבר אחר אלהים אחרים שהם מאחרים את הטובה מלבוא בעולם. דבר אחר אלהים אחרים שהן עושים את עובדיהם אחרים. דבר אחר שהן אחרים לעובדיהם וכן הוא אומר [צג]הן יצעק אליו ולא יענהו ומצרתו לא יושיעו. רבי יוסי אומר אלהים אחרים למה נאמר שלא ליתן פתחון פה לאומות העולם לומר אילו נקראו בשמו כבר היה בהן צורך הרי נקראו בשמו ואין בהן צורך. אימתי נקראו בשמו בימי אנוש בן שת שנאמר [צד]אז הוחל לקרוא בשם ה' באותה שעה עלה אוקינוס והציף שלישו של עולם אמר הקב"ה אתם עשיתם מעשה חדש וקראתם עצמכם אלהות אף אני אעשה מעשה חדש (סז) ואקרא עצמי ה'. וכן הוא אומר [צה]הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ ה' שמו. רבי אלעזר המודעי אומר אלהים אחרים שהם מחדשים להם אלוהות בכל יום. הא כיצד היה לו של זהב ונצרך לו עושהו של כסף נצרך לו עושהו של נחשת וכן ברזל ושל בדיל ושל עופרת שנאמר [צו]חדשים מקרוב באו. רבי יצחק אמר אילו באנו לפרש כל שם אלילים לא היה מספיק להן כל עורות שבעולם. רבי חנינא בן אנטיגנוס אומר בוא וראה לשון שתפסה תורה, למולך כל שתמליכנו עליך אפילו קיסם אחד. רבי אומר אלהים אחרים (סח) שהן אחרונים למי שהוא אחרון במעשים ומי אחרון שבמעשים זה הקורא אותן אלוהות. על פני למה נאמר שלא ליתן פתחון פה לישראל לומר לא נצטוה על ע"א אלא מי שיצא ממצרים לכך נאמר על פני לומר לך מה אני חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים אף אתה לא בנך ולא בן בנך לא תעבוד ע"א עד סוף כל הדורות:

לא תעשה לך פסל וכל תמונה יכול לא יעשה לו (סט) גלופה אבל יעשה לו אטומה ת"ל וכל תמונה. יכול לא יעשה אטומה אבל יעשה לו מטע ת"ל [צז]לא תטע לך אשרה. [יכול] לא יטע לו מטע אבל יעשה של עץ ת"ל כל עץ. [יכול] לא יעשה של עץ אבל יעשה לו של אבן ת"ל [צח]ואבן משכית וכו'. יכול לא יעשה לו של אבן אבל יעשה לו של כסף ושל זהב ת"ל אלהי כסף ואלהי זהב. לא תעשו לכם לא יעשה לא של כסף ולא של זהב. יכול לא יעשה לו של כסף ושל זהב אבל יעשה לו של נחשת ושל ברזל ושל בדיל ושל עופרת ת"ל [צט]אלהי מסכה לא תעשה לך. יכול [לא] יעשה לו דמות כל פסל [אבל יעשה לו כל סמל] ת"ל פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל תמונת כל סמל. יכול לא יעשה דמות כל סמל אבל יעשה לו דמות בהמה חיה ועוף ת"ל [ק]תבנית כל בהמה אשר בארץ תבנית כל צפור. יכול לא יעשה לו דמות כל אלה אבל יעשה לו דמות דגים והגבים שקצים ורמשים ת"ל [קא]תבנית כל רומש באדמה תבנית כל דגה אשר במים. יכול לא יעשה לו דמות כל אלה אבל יעשה לו דמות חמה ולבנה כוכבים ומזלות ת"ל [קב]ופן תשא עיניך השמימה וגו'. יכול לא יעשה לו דמות כל אלה אבל יעשה דמות מלאכים כרובים ואופנים ת"ל אשר בשמים. אי אשר בשמים יכול יעשה דמות חמה ולבנה וכוכבים ת"ל ממעל לא דמות מלאכים ולא דמות כוכבים ולא דמות חמה ולבנה. יכול לא יעשה דמות כל אלה אבל יעשה תהום חשך ת"ל ואשר במים מתחת לארץ להביא את [קג]הבבואה דברי רבי עקיבא. ויש אומרים להביא את [קד]השברירין. כל כך רדף הכתוב אחר יצר הרע שלא ליתן מקום לאמתלאה של היתר. [קה]שנו רבותינו דמות צורות לבנות היו לר"ג על הטבלא בכותל שבהן היה מראה להדיוטות כזה ראיתם או כזה ראיתם. ומי שרי והכתיב לא תעשון אתי לא תעשון כדמות שמשי המשמשין לפני. אמר אביי לא אסרה תורה אלא שמשין שאפשר לעשותן כמותן כדתניא לא יעשה אדם בית תבנית היכל וכו'. והתניא לא תעשון אתי כדמות שמשי המשמשין לפני במרום לא אסרה תורה אלא דמות ארבע פנים בהדי הדדי. אלא מעתה פרצוף אדם לחודיה לישתרי אלמה תנן כל הפרצופין מותרין חוץ משל אדם אמר קרא לא תעשון אתי לא תעשון אותי. ומלאכים מי שרי והתניא לא תעשון כדמות שמשי כגון חיות הקודש ומלאכי השרת ואופנים ושרפים. לא אסרה תורה אלא שמשין שבמדור העליון, ושבמדור התחתון מי שרי והתניא אשר בשמים לרבות חמה ולבנה כוכבים ומזלות ממעל לרבות מלאכי השרת. כי תניא ההיא לעובדן, לעובדן אפילו שלשול קטן נמי, אין ה"נ ומסיפא דקרא אתי דתניא אשר בארץ לרבות הרים וגבעות ימים ונחלים אפיקים וגאיות. מתחת לרבות שלשול קטן [ועשיה גרידא מי שרי] שאני ר"ג דאחרים עשו לו והא רב יהודה דאחרים עשו לו ואמר ליה שמואל סמי עיניה דדין. התם הותמה בולט הוה חיישינן לחשדא, דתניא טבעת שחותמה בולט אסור להניחה, ומי חיישינן לחשדא והא בי כנישתא דשף ויתיב בנהרדעא דהוה בה אנדרטא והוו עיילי בגווה שמואל ולוי ומצלו, רבים שאני, ורבן גמליאל נשיא הוה ורבים שכיחי בהדיה, ואי תימא לפרקים הוה, ואי תימא להתלמד עבד דכתיב [קו]לא תלמד לעשות אבל אתה למד להבין ולהורות:

רפז [קז]לא תשתחוה להם ולא תעבדם למה נאמר לפי שהוא אומר [קח]וילך ויעבוד אלהים אחרים להייב על העבודה בפני עצמה ועל השתחויה בפני עצמה. או לא יהא חייב (ע) עד שיעבוד וישתחוה (עא) ת"ל לא תשתחוה וכו' לחייב על העבודה בפני עצמה ועל ההשתחויה בפני עצמה. ד"א לא תשתחוה למה נאמר לפי שהוא אומר זובח לאלהים יחרם עונש שמענו אזהרה מנין ת"ל לא תשתחוה. וכן הוא אומר כי לא תשתחוה לאל אחר. [קט]איתמר העובד אלילים מאהבה ומיראה אביי אמר חייב דהא פלחה. רבא אמר פטור אי קבליה עליה לאלוה אין ואי לא לא. אמר אביי מנא אמינא לה דתניא לא תשתחוה להם, להם אי אתה משתחוה אבל אתה משתחוה לאדם שכמותך. יכול אפילו נעבד כהמן תלמוד לומר לא תעבדם. והא המן מיראה הוה, אמר רבא כהמן ולא כהמן, כהמן דאיהו גופי' אלוה ולא כהמן דאילו התם מיראה הכא לאו מיראה. [קי]אמר רבי אמי זבח קטר ונסך בהעלם אחד אינו חייב אלא אחת אמר קרא לא תעבדם הכתוב עשאן כולן עבודה אחת. אמר אביי שלש השתחויות בע"ז למה אחת לכדרכה ואחת לשלא כדרכה ואחת לחלק. לכדרכה מאיכה יעבדו נפקא, אלא אחת לשלא כדרכה ואחת כדרכה ושלא כדרכה ואחת לחלק. [א]אמר רבא הכל בכלל לא תעבדם כשפרט לך הכתוב וחי בהם ולא שימות בהן יצא אונס הדר כתב רחמנא [ב]ולא תחללו את שם קדשי דאפילו אונס ולא קשיא הא בצנעא והא בפרהסיא: [ג]כי אנכי ה' אלהיך אל קנא וכי אני אלוה של קנאה אני שליט בקנאה ואין הקנאה שליטה בי, אני שליט בתנומה ואין התנומה שליטה בי. וכן הוא אומר [ד]הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל. ד"א בקנאה אני נפרע מהן מעובדי ע"א אבל חנון ורחום בדברים אחרים:

רפח [ה]שאלו [ו]פילוסופין את הזקנים ברומי אם אין רצונו של הקב"ה באלהים אחרים למה אינו מבטלם. א"ל אילו לדבר שאינו צורך בו לעולם היו עובדין היה מבטלו. הרי הן עובדין לחמה וללבנה ולכוכבים ולמזלות יאבד עולמו מפני השוטים. א"ל אם כן יאבד דבר שאין צורך לעולם בו ויניח דבר שצורך העולם בו. א"ל אם כן מחזיקין אנו ידי עובדיהם של אלו שיהו אומרים תדעו שהן אלהות שהרי אלו בטלו ואלו לא בטלו. שאל פילוסוף אחד את הזקנים ברומי אם אין רצונו של הקב"ה באלהים אחרים מפני מה אינו מבטלם וכו' יאבד עולמו מפני השוטים אלא עולם כמנהגו הולך ושוטים שקלקלו עתידים ליתן את הדין. דבר אחר הרי שגזל סאה של חטים והלך וזרעה בקרקע דין הוא שלא תצמח אלא עולם כמנהגו הולך ושוטים שקלקלו עתידין ליתן את הדין. וכן הבא על אשת חברו דין הוא שלא תתעבר אלא עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקלקלו עתידין ליתן את הדין. והיינו דאמר ריש לקיש אמר הקב"ה לא דיין

מס"ק ובמ"ק צא ויקרא יח: צב ישעיה לז: צג שם מו: צד בראשית ד: צה עמוס ס: צו דברים לב: צז דברים יז: צח ויקרא כו: צט שמות לד: ק דברים ג: קא שם: קב שם: קג הבבואה צלמו של אדם במים: קד השברירין מין שרץ המים: קה ר"ה כד: קו דברים יח: קז מכילתא: קח דברים פז: קט סנהדרין סא: קי שם סג: א ע"ז נד: ב ויקרא כב: ג מכילתא: ד תהלים קכא: ה ע"ז נד: ו פילוסופין חכמי האומות:

זית רענן (סו) למה נאמר, דכיון שאמר אנכי ה' אלהיך ממילא הזהיר שלא יעבדו לאל אחר: (סז) אקרא עצמי ה', פירוש שאראה שאני אדון על מעשי ובריותי: (סח) שהן אחרונים וכו', פי' שאדם עושה אותן ואי"כ הם אחרונים לאדם: (סט) גלופה, פי' חקוקה בצורה, אטומה פי' בלא חתוך אברים כמו גוף אטום במס' נדה: (ע) עד שיעבוד וישתחוה, פי' דהרי נאמר בפרשת משפטים לא תשתחוה להם ולא תעבדם: (עא) ת"ל לא תשתחוה למה נאמר, פי' אע"ג דכתיב בפ' משפטים על כל אחד לאו בפני עצמו מ"מ סד"א דלא מיחייב מיתה עד שיעשה שניהם מדכתיב שני לאוין שים דחייב על כל אחד בפני עצמו:

דיין לרשעים שעושין סלע שלי פומבי אלא שמטריחין אותי ומחתימין אותי בעל כרחי בעבירה. שאל פילוסוף אחד את רבן גמליאל כתיב [ז]כי אנכי ה' אלהיך אל קנא מפני מה מתקנא בעובדיה ואין מתקנא בה, אמר ליה משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שהיה לו בן אחד ואותו הבן היה מגדל כלב והעלה לו שם על שם אביו וכשהוא נשבע אומר בחיי כלב אביו וכששמע המלך על הבן הוא כועס או על הכלב הוא כועס הוי אומר על הבן הוא כועס אמר ליה כלב אתה קורא אותה והלא יש בה ממש. אמר ליה מה ראית א"ל פעם אחת נפלה דליקה בעירנו ונשרפה כל העיר כולה וביתה לא נשרף. אמר ליה אמשול לך משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שסרחה עליו מדינה כשהוא עושה מלחמה עם החיים הוא עושה או עם המתים הוא עושה הוי אומר עם החיים הוא עושה. אמר ליה כלב אתה קורא אותה מת אתה קורא אותה אם כן יאבדנה מן העולם, אמר ליה אילו לדבר שאין צורך העולם בו היו עובדין היה מאבדה הרי הן עובדים לחמה וללבנה לכוכבים ולמזלות לאפיקים ולגאיות יאבד עולמו מפני השוטים אלא עולם כמנהגו נוהג וכו'. וכן הוא אומר [ח]אסף אסף כל מעל פני האדמה אסף אדם ובהמה אסף עוף השמים ודגי הים והמכשלות את הרשעים וכי מפני שהרשעים נכשלים בהם יאבדו מן העולם וכו':

רפט שאל אגריפס שר צבא את רבן גמליאל כתוב בתורה כי אנכי ה' אלהיך אל קנא כלום מתקנא אלא חכם בחכם גבור בגבור עשיר בעשיר. אמר ליה אמשול לך משל למה הדבר דומה לאדם שנשא אשה על אשתו חשובה ממנה אין מתקנא בה פחותה ממנה מתקנא בה. אמר ליה זונין רבה לרבי עקיבא לבי ולבך ידעי בעבודת אלילים דליה בה מששא והא קא חזינן דאזלי ביה תבירי ואתו כי מצמדי א"ל אמשול לך משל למה הדבר דומה לאדם נאמן שהיה בעולם וכל בני עירו היו מפקידין אצלו שלא בעדים ובא אדם אחד והפקיד אצלו בעדים פעם אחת שכח והפקיד אצלו שלא בעדים אמרה לו אשתו בוא ונכפרנו אמר לה וכי מפני שוטה זה שעשה כן נאבד את אמונתנו. אף כך יסורין בשעה שמשגרין אותן על בני אדם משביעין אותן שלא ילכו אלא ביום פלוני על ידי פלוני ועל ידי סם פלוני כיון שהגיע זמנו לצאת הולך לבות פסלו אומרים יסורין דין הוא שלא נצא חוזרין ואומרים וכי מפני שוטה זה שעשה שלא כהוגן אנו נתיר את שבועתנו. והיינו דאמר ר' יוחנן מאי דכתיב [ט]וחלים רעים ונאמנים רעים בשליחותם ונאמנים בשבועתן. א"ל רבה בר ר' יצחק לרבי יהודה והא איכא בית כסילים באתרין דכי מצטריך עלמא למטרא ולא אתי מיטרא שחטו ליה גברא ואתי מיטרא אמר ליה השתא איכו שכיבו לא אמרי לכו הא מילתא דאמר רב מאי דכתיב [י]אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים מלמד שהחליקן בדברים כדי לטרדן מן העולם, והיינו דאמר ריש לקיש מאי דכתיב [יב]אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן בא לטמא פותחין לו בא לטהר מסייעין לו:

רצ תנו רבנן [יג]לא יומתו אבות על בנים מה ת"ל אם ללמד שלא יומתו אבות בעון בנים ובנים בעון אבות הרי כבר נאמר [יד]איש בחטאו יומתו אלא לא יומתו אבות על בנים בעדות בנים. ובנים בעון אבות לא והכתיב פוקד עון אבות על בנים התם כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהן כדתניא [טו]ואף בעונות אבותם אתם ימקו כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהן. או אינו אלא כשאין אוחזין כשהוא אומר איש בחטאו יומתו הוי אומר כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם. ולא והכתיב [טז]וכשלו איש באחיו איש בעון אחיו מלמד שכל ישראל ערבים זה בזה. התם שהיה בידם למחות ולא מיחו:

רצא [יז]אמר רבי יוסי בר' חנינא ד' גזרות גזר משה על ישראל ובאו ארבעה נביאים ובטלום. משה אמר [יח]וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב בא עמוס ובטלה שנאמר [יט]ה' אלהים מי יקום יעקב כי קטן הוא וכתיב נחם ה' על זאת. משה אמר [כ]ובגוים ההם לא תרגיע בא ירמיה ובטלה שנאמר [כא]הלוך להרגיעו ישראל. משה אמר פוקד עון אבות על בנים בא יחזקאל ובטלה שנאמר [כב]הנפש החוטאת היא תמות. משה אמר ואבדתם בגוים בא ישעיה ובטלה שנאמר [כג]והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו':

רצב [כד]פוקד עון אבות על בנים על שלשים וגו' בזמן שהן אינן מסורגין או בזמן שהן מסורגין הא כיצד רשע בן רשע רבי נתן אומר (עב) קוצץ בן קוצץ כיון ששמע משה את הדבר הזה וימהר משה ויקד ארצה וישתחו אמר הס ושלום אין בישראל רשע בן רשע. או כשם שמדת פורענות לד' דורות כך מדת הטובה ת"ל לאלפים. אי לאלפים שומע אני מעוט אלפים שנים ת"ל לאלף דור דורי דורים לאין חקר ואין מספר: [כה]לאוהבי זה אברהם וכיוצא בו. ולשומרי מצותי אלו הנביאים והזקנים. ר' נתן אומר לאוהבי ולשומרי מצותי אלו שהן יושבין בא"י ונותנים נפשם על כל המצות מה לך יוצא ליהרג על שמלתי את בני מה לך יוצא לישרף על שקריתי בתורה מה לך יוצא ליצלב על שאכלתי מצה [כו]מה לך לוקה מאה [כז]פרגול על שנטלתי את הלולב. ואומר [כח]אשר הוכיתי בית מאהבי המכות האלה גרמו לי לאהוב לאבי שבשמים:

רצג לא תשא את שם ה' אלהיך (פסיקתא רבתי עיין שם). [כט]כל המברך ברכה שאינה צריכה עובר משום לא תשא. [ל]כי אתא רב דימי א"ר יוחנן אוכל ולא אוכל שקר ואזהרתיה מולא תשבעו בשמי לשקר. אכלתי ולא אכלתי שוא ואזהרתיה מהכא לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא. קונמות עובר בלא יחל דברו. מיתיבי שוא ושקר אחד הן מאי לאו מדשוא לשעבר שקר נמי לשעבר אלמא אכלתי ולא אכלתי שקר הוא. לא הא כדאיתא והא כדאיתא. ומאי דבר אחד הן דבדבור אחד נאמרו, כדתניא זכור ושמור בדבור אחד נאמרו מה שאין הפה יכול לדבר ומה שאין האוזן יכולה לשמוע. בשלמא התם בדבור אחד נאמרו כדרב אדא בר אהבה דאמר נשים חייבות בקדוש היום דבר תורה דאמר קרא זכור ושמור כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה והני נשי הואיל ואיתנהו בשמירה איתנהו נמי בזכירה. אלא הכא למאי הילכתא מבעיא ליה. אלא כשם שלוקה על (שקר) [שוא] כך לוקה על (שוא) [שקר]. פשיטא האי לאו והאי לאו. מ"ד כדאמר ליה רב פפא לאביי לא ינקה כלל קמ"ל כדשני ליה. ואי תימא כשם שמביא קרבן על שקר כך מביא קרבן על שוא ור' עקיבא היא דמחייב לשעבר כלהבא. כי אתא רבין א"ר ירמיה א"ר אבהו אמר ר' יוחנן אכלתי ולא אכלתי דבר שקר ואזהרתיה מולא תשבעו בשמי לשקר אוכל ולא אוכל עובר בלא יחל דברו ואי זה שבועת שוא נשבע לשנות את הידוע (לאדם):

[לא]אמר רב אידי בר אבין א"ר עמרם א"ר יצחק אמר ר' יוחנן ר' יהודה אומר משום ר' יוסי הגלילי כל לא תעשה שבתורה לאו שיש בו מעשה לוקין עליו לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו חוץ מנשבע וטימר ומקלל חברו בשם. נשבע מנלן א"ר יוחנן משום ר"ש בן יוחאי אמר קרא לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא כי לא ינקה וגו' ב"ד של מעלה אין מנקין אותו אבל ב"ד של מטה מלקין אותו. א"ל רב פפא לאביי דלמא הכי קאמר רחמנא לא ינקה כלל. אי כתיב לא ינקה כדקאמרת השתא דכתיב כי לא ינקה ה', ה' הוא דאינו מנקה אבל ב"ד של מטה מלקין אותו ומנקין אותו. אשכחן שבועת שוא שבועת שקר מנלן רבי יוחנן דידיה אמר לשוא לשוא ב' פעמים אם אינו ענין לשבועת שוא תנהו ענין לשבועת שקר כגון אכלתי ולא אכלתי. ומ"ש אמר רבא בפירוש רבתה תורה שבועת שקר דומה לשוא מה שוא לשעבר אף שקר נמי לשעבר:

[לב]לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא שבועת שוא חייבין על זדונה מכות ועל שגגתה פטור ואיזהו שבועת שוא נשבע לשנות את הידוע (לאדם) על עמוד של אבן שהוא של זהב, על האיש שהוא אשה ועל האשה שהיא איש, נשבע על דבר שאי אפשר לו אם לא ראיתי גמל פורח באויר, אם לא ראיתי נחש כקורת בית הבד, אמר לעדים בואו והעידוני שבועה שלא נעידוך, נשבע לבטל את המצוה, שלא לעשות סוכה ושלא ליטול לולב ושלא להניח תפילין:

רצד [לג]תנו רבנן שבועת הדיינין אף היא בלשונה נאמרה אומרים לו הוי יודע שכל העולם כולו נזדעזע בשעה שא"ל הקב"ה למשה בסיני לא תשא את שם וגו' וכל עבירות שבתורה נאמר בהן ונקה וכאן נאמר כי לא ינקה. כל עבירות שבתורה נפרעין ממנו וכאן ממנו וממשפחתו שנאמר [מ]אל תתן את פיך לחטיא את בשרך ואין בשרך אלא קרובים שנאמר [מא]ומבשרך לא תתעלם. וכל עבירות שבתורה נפרעין ממנו וכאן ממנו ומכל העולם שנאמר [מב]אלה וכחש ורצוח וגו' על זאת תאבל הארץ וגו'. כל עבירות שבתורה אם יש לו זכות תולין לו שנים ושלשה דורות וכאן נפרעין ממנו לאלתר שנאמר [מג]הוצאתיה נאם ה' וגו' הוצאה לאלתר. ובאה אל בית הגנב זה הגונב דעת הבריות שאין לו ממון אצל חברו וטוענו ומשביעו. ואל בית הנשבע בשמי לשקר כמשמעו. ולנה בתוך ביתו וכלתו ואת עציו ואת אבניו הא למדת דברים שאין אש ומים מכלין אותו שבועת שוא מכלה אותו אם אמר איני נשבע פוטרין אותו

ממ"ק ובמ"ק ז דברים ד : ח לעיל ה : ט דברים כח : י איכו שכיבו לס סיותי מה : יא דברים ד : יב משלי ג : יג סנהדרין כז , דברים כד : יד שם :
טו ויקרא כו : טז שם כז : יז מכות כד : יח דברים לג : יט עמוס ז : כ דברים כח : כא ירמיה לא : כב יחזקאל יח : כג ישעיה כז :
כד מכילתא : כה כתוב ברמז תתמ"ז : כו כתוב נרמז תס"ז : כז פרגול רלועס : כח זכריה יג : כט ברכות לג : ל שבועות כ : לא תמורה ג : לב שבועות כט :
לג שבועות לט : מ קהלת ס : מא ישעיה נח : מב סוטה ד : מג זכריה ה :

זית רענן (עב) קוצץ בן קוצץ . קוצץ בנטיעות ומתכוון למרור :

אותו מיד ואם אמר הריני נשבע אותן העומדין שם אומרים [סד]סורו נא מעל אהלי וגו׳, וכשמשביעין אותו אומרים לו הוי יודע שלא על דעתך אנו משביעין אותך אלא על דעתנו ועל דעת ב״ד, וכן מצינו במשה רבינו כשהשביע את ישראל א״ל דעו לא על דעתכם אני משביע אתכם אלא על דעתי ועל דעת המקום שנאמר *ולא אתכם לבדכם וגו׳ כי את אשר ישנו פה וגו׳ אין לי אלא לאותן העומדין לפני הר סיני דורות הבאים וגרים העתידים להתגייר מנין ת״ל [סה]ואת אשר איננו פה. אין לי אלא מצות שקבלו עליהן מהר סיני מצות העתידין להתחדש כגון מקרא מגילה חנוכה ופורים מנין ת״ל [סו]קימו וקבלו היהודים קיימו מה שקבלו עליהם כבר. אמר מר שבועת הדיינין אף היא בלשונה נאמרה דתנן אלו נאמרין בכל לשון פרשת סוטה וידוי מעשר ק״ש ותפלה וברכות המזון ושבועת העדות ושבועת הפקדון וקאמר נמי שבועת הדיינין אף היא בלשונה נאמרה. אמר מר כל העולם כולו נזדעזע על לא תשא כדקתני טעמא כל העבירות שבתורה נאמר בהן ונקה וכאן נאמר לא ינקה. והא כל העבירות שבתורה נמי כתיב בהן לא ינקה. ההוא מיבעיא ליה לכדתניא ר׳ אלעזר אומר אי אפשר לומר ונקה שכבר נאמר לא ינקה ואי אפשר לומר לא ינקה שכבר נאמר ונקה. הא כיצד מנקה לשבים ואינו מנקה לשאינן שבין. וכל עבירות שבתורה ממנו אין ממשפחתו לא והכתיב [סז]ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו ותניא אמר ר״ש אם הוא חטא משפחתו מה חטאה אלא אין לך משפחה שיש בה מוכס שאין כולן מוכסין ואין לך משפחה שיש בה ליסטים שאין כולן ליסטין מפני שמחפין עליו, התם בדינא אחרינא כדתניא ר׳ אליעזר אומר ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו יכול כל המשפחה כולה בהכרת ת״ל אותו, אותו בהכרת ולא כל המשפחה כולה בהכרת. ובשאר עבירות מכל העולם כולו לא והכתיב [סח]וכשלו איש באחיו איש בעון אחיו מלמד שכל ישראל ערבין זה בזה. התם שיש בידם למחות ולא מיחו הכא אע״פ שאין בידם למחות. מאי איכא בין רשעים דמשפחתו לרשעים דעלמא בין צדיקים דמשפחתו לצדיקים דעלמא, בשאר עבירות הוא בדיניה ורשעים דמשפחתו בדין חמור ורשעים דעלמא בדין הקל וצדיקים דהכא ודהכא פטירי. גבי שבועת שוא הוא ורשעים דמשפחתו בדיניה ורשעים דעלמא בדין חמור וצדיקים דהכא ודהכא בדין הקל. ואם אמר הריני נשבע העומדים שם אומרים [סט]סורו נא וגו׳. בשלמא דהיא דמשתבע קאי בסורו אלא ההוא דקא משבע ליה אמאי. מיבעיא ליה לכדתניא ר״ש בן טרפון אומר [נ]שבועת ה׳ תהיה בין שניהם מלמד שהשבועה חלה על שניהם וכשמשביעין אותו אומרים לו הוי יודע שלא על דעתך אנו משביעין אותך אלא על דעתנו ועל דעת ב״ד. למה לי למימר הכי לאפוקי מקניא דרבא:

רצה [נא]לא תשא את שם ה׳ אלהיך לשוא אף שבועת שוא היתה בכלל שנאמר (עג) [נב]או נפש כי תשבע לבטא בשפתים וגו׳ והרי הכתוב מוציאה מכללה ומחמיר עליה ופוטרה מן הקרבן אני אומר כשם שהיא פטורה מן הקרבן כך תהא פטורה מן המכות (עד) ת״ל לא תשא את שם ה׳ מכלל קרבן יצאת מכלל מכות לא יצאת. לא תשא את שם ה׳ למה נאמר לפי שהוא אומר [נג]ולא תשבעו בשמי לשקר אין לי אלא שלא ישבע שלא יקבל עליו לישבע מנין ת״ל לא תשא את שם ה׳ אלהיך עד שלא תקבל להשבע הרי אני לך לאלוה משקבלת לישבע הרי אני לך (עה) לדיין, אי אפשר לומר ונקה וגו׳ שכבר נאמר לא ינקה וכו׳ (עו) כדלעיל. ר׳ אומר כל שהוא מלא תשא (עז) ולמעלה תשובה מכפרת מלא תשא ולמטה ולא תשא עמהן התשובה תולה ויום הכפורים מכפר. ואיזו היא מלא תשא ולמעלה עשה ולא תעשה מלא תשא ולמטן דברים שחייבין עליהן מיתת ב״ד מיתה בידי שמים (עח) כרת בידי שמים ומלקות ארבעים חטאות ואשמות ולא תשא עמהן. זכור ושמור שניהם בדבור אחד נאמרו, [נד]מחלליה מות יומת [נה]וביום השבת שני כבשים שניהם בדבור אחד נאמרו. [נו]ערות אשת אחיך [נז]יבמה יבא עליה שניהם בדבור אחד. [נח]לא תלבש שעטנז גדלים תעשה לך שניהם בדבור אחד. [נט]וכל בת יורשת נחלה ממטות בני ישראל [ס]ולא תסוב נחלה ממטה למטה נאמר בדבור אחד, מה שאי אפשר לבשר ודם לומר כן שנאמר [סא]אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי [סב]הלוא כה (עט) דברי כאש נאם ה׳ וגו׳. זכור ושמור (פ) זכור מלפניו ושמור מאחריו מכאן אמרו מוסיפין מחול על הקודש. משל לזאב שהוא טורף מלפניו ומאחריו. אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גוריון אומר תהא זוכרו מאחד בשבת שאם נתמנה לך חפץ יפה תהא מתקנו לשם שבת, ר׳ יוחנן אומר (פא) לא תהא מונה כדרך שאחרים מונין אלא תהא מונה לשם שבת. לקדשו בברכה מכאן אמרו מקדשין על היין בכניסתו. אין לי אלא קדושה ליום (פב) קדושה ללילה מנין תלמוד לומר [סג]ושמרתם את השבת וגו׳. אין לי אלא שבת ימים טובים מנין ת״ל [סד]אלה מועדי ה׳ וגו׳:

[סה]תנו רבנן זכור את יום השבת לקדשו זכרהו על היין בכניסתו אין לי אלא בלילה ביום מנין ת״ל זכור את יום. אמר רב אחא בר יעקב צריך שיזכיר יציאת מצרים בקדוש היום כתיב הכא [סו]למען תזכור וכתיב התם זכור את יום השבת:

רצו [סז]ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך וכי אפשר לאדם לעשות כל מלאכתו בששה ימים אלא שבות כאילו מלאכתך עשויה. ד״א שבות (פג) ממחשבת עבודה ואומר [סח]אם תשיב משבת רגלך וגו׳ אז תתענג וגו׳. ויום השביעי שבת לה׳ אלהיך (פד) למה נאמר לפי שהוא אומר [סט]כל העושה מלאכה ביום השבת מות יומת עונש שמענו אזהרה לא שמענו וכו׳ ת״ל ויום השביעי שבת לה׳ אלהיך שאין ת״ל שבת אלא להביא את הלילה בכלל אזהרה: [ע]רב אחא בר יאשיה אומר אתה ובנך ובתך (פה) אלו הקטנים. או אינו אלא גדולים, אמרת והלא כבר מוזהרין הן הא מה ת״ל אתה ובנך ובתך אלו קטנים. [עא]עבדך ואמתך אלו בני ברית. או אינו אלא עבד ערל כשהוא אומר [עב]וינפש בן אמתך והגר הרי עבד ערל אמור הא מה ת״ל עבדך ואמתך אלו בני ברית. וגרך זה גר צדק. או אינו אלא גר תושב כשהוא אומר והגר הרי גר תושב אמור הא מה ת״ל וגרך זה גר צדק. כי ששת ימים וגו׳ מגיד שהיה שקול כנגד כל מעשה בראשית. וינח ביום השביעי וכי יש לפניו יגיעה והלא כבר נאמר [עג]הלוא ידעת אם לא שמעת וגו׳ נותן ליעף כח וגו׳ *בדבר ה׳ שמים נעשו מה ת״ל וינח ביום השביעי. אלא כביכול הכתיב על עצמו שברא את עולמו לששה ימים ונח ביום השביעי. והרי דברים ק״ו אם מי שאין לפניו יגיעה הכתיב על עצמו שברא עולמו לששה ימים ונח ביום הז׳ אדם שכתוב בו [עד]אדם לעמל יולד על אחת כמה וכמה. על כן ברך ה׳ את יום השבת ויקדשהו (פו) ברכו במן וקדשו בברכה דברי ר׳ ישמעאל. ר׳ עקיבא אומר ברכו במן וקדשו (פז) במאורות. ר׳ שמעון בן יהודה איש כפר עכו אומר בשם ר׳ שמעון ברכו במן וקדשו במאור פניו של אדם, על כן ברך ה׳ וגו׳:

רצז [עה]כבד את אביך ואת אמך תנו רבנן נאמר כבד את אביך ונאמר [עו]כבד את ה׳ מהונך השוה הכתוב כבוד אב ואם לכבוד המקום. נאמר [עז]איש אמו ואביו תיראו ונאמר [עח]את ה׳ אלהיך תירא השוה הכתוב מוראת אב ואם למוראת המקום. נאמר [עט]ומקלל אביו ואמו מות יומת ונאמר [פ]איש כי יקלל אלהיו השוה הכתוב ברכת אב ואם לברכת המקום, אבל בהכאה אי אפשר וכן בדין מפני ששלשתן שותפין בו. תנו רבנן שלשה שותפין יש באדם הקב״ה ואביו ואמו בזמן שאדם מכבד את אביו ואמו אמר הקב״ה מעלה אני עליהן כאילו דרתי ביניהם וכבדוני. ובזמן שאדם מצער אביו ואמו אמר הקב״ה יפה עשיתי שלא דרתי ביניהן שאילו דרתי ביניהן צערוני. תניא רבי אומר גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שהבן מכבד את אמו יותר מאביו מפני שמשדלתו בדברים, לפיכך

ממ״ק ובמ״ק מד במדבר טז : *דברים כט : מה שם : מו אסתר ט : מז ויקרא כ : מח שם כז : מט במדבר טז : נ שמות כב : נא מכילתא : נב ויקרא ה : נג שם יט : נד שמות לא : נה במדבר כח : נו ויקרא יח : נז דברים כה : נח שם כב : נט במדבר לו : ס שם : סא תהלים סב : סב ירמיה כג : סג שמות לא : סד ויקרא כג : סה פסחים קו : סו דברים טז : סז מכילתא : סח ישעיה נח : סט שמות לה : ע כתוב ברמז שמ״ח : עא ירושלמי רמז מ״ט וס״ג : עב שמות כג : עג ישעיה מ : *תהלים לג : עד איוב ה : עה קידושין ל : עו משלי ג : עז ויקרא יט : עח דברים ו : עט שמות כא : פ ויקרא כד :

זית רענן (עג) או נפש כי תשבע וכו׳ הוי כלל. מוציאה מכללה. דכתיב להרע או להיטיב. ומחמיר עליה. דלא מתכפר ליה בקרבן לפי שבשעת השבועה נשבע לשוא שנשבע על אבן שהוא זהב: (עד) ת״ל לא תשא וגו׳ כי לא ינקה ה׳ ה׳ הוא דלא ינקה אבל ב״ד מלקין אותו ומנקין אותו: (עה) לדיין, דכתיב ה׳ אלהיך ואין אלהים אלא דיין: (עו) כדלעיל, עיין בגמ׳: (עז) ולמעלה, פי׳ שהוא חמור משבועה, ועיין ביומא: (עח) כרת בידי שמים. ההילוק שבין כרת למיתה, כרת הוא וזרעו נכרתין משא״כ במיתה, ויש אומרים כרת שמת קודם לחמשים שנה ומיתה בן ס׳: (עט) ז״ר כאש נאם ה׳ וכפטיש יפוצץ סלע שמתחלק לכמה ניצוצות: (פ) זכור מלפניו, שכל דבר שלא בא עדיין נופל לשון זכירה שלא ישכחנו ועל דבר שכבר הוא בידו נופל ל׳ שמירה שלא יאבד אותו: (פא) לא תהא מונה. פירוש שבלשון הקדש לא נמצא שמות לימים רק א׳ בשבת ב׳ בשבת הכל לשם שבת: (פב) קדושה ללילה מנין. עיין בפסחים פרק י׳ דצ״ל איפכא אין לי אלא בלילה ביום מנין דעיקר קדושה בלילה בכניסה: (פג) ממחשבת עבודה. שלא יחשוב על עבודה שלא יהלך בתוך שדהו לראות מה היא צריכה: (פד) למה נאמר. פי׳ הלא כתיב לקמן בפ׳ כי תשא: (פה) אלו הקטנים, היינו בקטן העושה לדעת אביו: (פו) ברכו במן, שירד ביום הששי לחם משנה. וקדשו בברכה, פירוש שברכה שורה בתבשיל של שבת: (פז) במאורות. ששמשו בשבת בראשית כל ליל שבת כדאיתא ברבה:

לפיכך הקדים הכתוב כבוד אב לכבוד אם וכו'. שאל בן אלמנה לרבי אליעזר אבא אומר השקיני מים ואמא אומרת השקיני מים איזה מהן קודם א"ל הנח כבוד אמך ועשה כבוד אביך שאת ואמך חייבין בכבוד אביך. בא לפני ר' יהושע אמר ליה כך א"ל רבי נתגרשה מהו אמר ליה מבין ריסי עיניך ניכר שאתה בן אלמנה הטל להם מים בספל וקעקע להן כתרנגולין. שאלו את ר' אליעזר עד היכן כבוד אב ואם אמר להם צאו וראו מה עשה גוי אחד לאביו באשקלון ודמה בן נתינה שמו פעם אחת בקשו ממנו אבנים לאפוד בששים רבוא שכר ורב כהנא מתני בשמונים רבוא שכר והיה מפתח מונח תחת מראשותיו של אביו ולא צערו. לשנה האחרת נתן לו הקב"ה שכרו ונולדה לו פרה אדומה בעדרו ונכנסו חכמי ישראל אצלו א"ל יודע אני בכם שאם מבקש אני מכם כל ממון שבעולם אתם נותנין לי ועתה איני מבקש מכם אלא אותו ממון שהפסדתי בשביל אבא. א"ר חנינא מי שאינו מצווה ועושה כך מי שהוא מצווה ועושה על אחת כמה וכמה. כי אתא רב דימי אמר פעם אחת היה לבוש [פא]סריקון של זהב ויושב בין גדולי רומי ובאה אמו וקרעתו ממנו וטפחה לו על ראשו ורקה לו בפניו ולא הכלימה. תני אבימי בריה דרבי אבהו יש מאכיל לאביו [פב]פסיוני וטורדו מן העולם ויש מטחינו ברחים ומביאו לחיי העולם הבא. א"ר אבהו כגון אבימי ברי קיים מצות כבוד. חמשה בני סמכי הוו ליה לאבימי וכי הוה אתי אבוה קרי אבבא רהיט ואזיל ופתח ליה ואמר אין אין עד דמטי התם, יומא חד א"ל אשקיין מיא עד דאייתי ליה נמנם גחין קאי עליה עד דאיתער איסתייעא מילתא ודרש אבימי מזמור לאסף. ר' טרפון הוה ליה אמא זקנה דכל אימת דהות בעית למיסק לפוריא גחין וסליק לה וכי הוה נחתה נחתה עלויה אתא וקא משתבח בבי מדרשא א"ל עדיין לא הגעת לחצי כבוד כלום זרקה ארנקך לים ולא הכלמתה. רב יוסף כד הוה שמע קל כרעא דאמיה אמר איקום מקמי שכינה דאתיא, א"ר יוחנן אשרי מי שלא חמאן. ת"ר מכבדו בחייו מכבדו במותו. בחייו כיצד (הנשלח) [הנשמע] בדבר אביו למקום לא יאמר שלחוני בשביל עצמי מהרוני בשביל עצמי פטרוני בשביל עצמי אלא כולהו בשביל אבא. במותו כיצד היה אומר דבר שמועה מפיו לא יאמר כך אמר אבא אלא כך אמר אבא מרי הריני כפרת משכבו, הני מילי תוך י"ב חדש מכאן ואילך זכרונו לחיי העולם הבא. ת"ר איזהו מורא ואיזהו כבוד, מורא לא עומד במקומו ולא יושב במקומו ולא סותר את דבריו ולא מכריעו, כבוד מאכיל ומשקה מלביש ומכסה מכנים ומוציא, היה אביו עובר על דברי תורה לא יאמר לו אבא עברת על דברי תורה אלא יאמר לו אבא מקרא כתוב בתורה כך. אלעזר בן מתיא אומר אבא אומר השקיני מים ומצוה לעשות מניח אני כבוד אבא ועושה אני את המצוה שאני ואבא חייבין בדבר מצוה. איסי בן יהודה אומר אם אפשר לעשותה ע"י אחרים תעשה ע"י אחרים והלכה כאיסי בן יהודה. [פג]ר' שמעון בן יוחאי אומר גדול הוא כבוד אב ואם שהעדיפו המקום יותר מכבודו נאמר [פד]כבד את ה' מהונך מפריש לקט שכחה ופאה מפריש תרומה ומעשר ראשון ומעשר עני והלה ועושה סוכה לולב שופר ציצית מאכיל רעבים משקה צמאים אם יש לך אתה חייב בכולן ואם אין לך אי אתה חייב באחת מהן אבל כשבא אצל כבוד אב ואם בין יש לך בין אין לך כבד את אביך ואת אמך אפילו אתה מסבב על הפתחים. רבי ינאי ור' יונתן הוו יתבי אתא חד בר נש נשק רגליה דרבי יונתן א"ל ר' ינאי כה טיבו שלים לך מן יומוי א"ל חד זמן (פח) קבל לי בריה דיזוניניה ואמרית ליה בצור כנישתא עלוי ובזיתיה אמר ליה ולמה לא כפיתיה א"ל וכופין אמר ליה אין כופין את הבן לזון את האב:

רצח [פה]כבד את אביך ואת אמך שומע אני בדברים ת"ל כבד את ה' מהונך במאכל ובמשתה ובכסות נקיה. ד"א כבד את אביך ואת אמך (פט) למה נאמר לפי שנאמר [פו]איש איש אשר יקלל את אביו וגו' אין לי אלא איש אשה טומטום ואנדרוגינוס מנין ת"ל כבד את אביך ואת אמך מכל מקום מה כבוד לא חלק בו בין איש לאשה טומטום ואנדרוגינוס אף מורא לא תחלוק בו בין איש לאשה טומטום ואנדרוגינוס דברי ר' ישמעאל. ר' יהודה בן בתירא אומר נאמר [פז]איש אמו ואביו תיראו ונאמר [פח]את שבתותי תשמרו וגו' מה שבת לא חלק בו בין איש לאשה טומטום ואנדרוגינוס אף מורא לא תחלוק בו בין איש לאשה טומטום ואנדרוגינוס. כבד את אביך יכול כל הקודם במקרא קודם במעשה תלמוד לומר איש אמו ואביו תיראו ששניהם שקולין זה כזה. [פט]למען יאריכון ימיך אם כבדתו יאריכון ימיך ואם לאו יקצרון ימיך, שדברי תורה נוטריקון שכן דברי תורה נדרשין מכלל הן לאו ומכלל לאו הן. על האדמה אשר ה' אלהיך נותן לך מכאן אמרו כל מצוה שמתן שכרה בצדה אין ב"ד של מטה מוזהרין עליה:

[צ]רמי ליה רבא לרב נחמן תנן אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא כבוד אב ואם וגמילות חסדים ובקור חולים והבאת שלום בין אדם לחברו ותלמוד תורה כנגד כלם. בכבוד אב ואם כתיב למען יאריכון ימיך, בגמילות חסדים כתיב [צא]רודף צדקה וחסד וגו' בהבאת שלום כתיב [צב]בקש שלום ורדפהו אתיא רדיפה רדיפה בתלמוד תורה כתיב כי היא חייך ואורך ימיך. וליתני נמי שלוח הקן דכתיב [צג]למען ייטב לך והארכת ימים שלוח הקן טוב לשמים ואינו טוב לבריות וכתיב [צד]אמרו צדיק כי טוב טוב לשמים וטוב לבריות. [צה]כתיב [צו]אורח חיים פן תפלס א"ר אבא בר כהנא שלא תהא יושב ומשקל מצותיה של תורה ורואה איזה מצוה שכרה מרובה ועושה אותה. למה נעו מעגלותיה לא תדע מטולטלין אינון שבילי דאוריתא. תני רבי חייא משל למלך שהיה לו פרדס והכניס בו פועלין לא גלה להן שכר נטיעותיו של פרדס שאלו גלה להן היו רואין איזו נטיעה שכרה מרובה ונוטעין אותה ונמצא מלאכת הפרדס מקצתה בטלה ומקצתה קיימת. כך אלו גלה שכר המצות נמצאת תורה מקצתה בטלה ומקצתה קיימת. א"ר אחא בשם רבי אבא בר כהנא טלטל הקב"ה שכר עושי מצות בעולם הזה כדי שיהיו ישראל עושין אותו משלם. [צז]תני ר' שמעון בן יוחאי שתי מצות בתורה גלה הקב"ה מתן שכרן ואלו הן קלה שבקלות וחמורה שבחמורות. קלה שבקלות שלח תשלח את האם וגו' ומה דבר שהוא (צ) פריעת חוב כך דבר שהוא חסרון כיס וחסרון נפשות על אחת כמה וכמה. וכשם שמתן שכרן שוה כך פורענותן שוה שנאמר [צח]עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם עין שהלעיגה על כבוד אב ואם ובזה לא תקח האם על הבנים יקרוה עורבי נחל ויאכלוה בני נשר. דין נקיר ודין אכיל, אמר הקב"ה יבא עורב שהוא אכזרי על בניו וינקר אותה ואל יהנה ממנה, ויבוא נשר שהוא רחמני על בניו ויהנה מהם. ומנין לעורב שהוא אכזרי על בניו שנאמר [צט]מי יכין לעורב צידו ואומר [ק]לבני עורב אשר יקראו. כשהעורב מוליד ילדיו לבנים ואומר הזכר לנקבה עוף אחר בא עליך ומניחין אותן מה הקב"ה עושה מוציא מצואה שלהן יתושין ופורחין עליהן ואוכלין ומשם משחירין. ומנין שהנשר רחמני הוא שנאמר [קא]כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף. ומנין שהוא נהנה מהם שנאמר [קב]יפרוש כנפיו יקחהו. וכשם שעונשו מרובה כך שכרו מרובה שנאמר למען יאריכון ימיך. [קג]תניא רבי יעקב אומר אין לך כל מצוה ומצוה שכתובה בתורה שמתן שכרה בצדה שאין תחית המתים תלויה בה שנאמר למען יאריכון ימיך בעולם שכולו ארוך ולמען ייטב לך בעולם שכולו טוב. בשלוח הקן כתיב למען ייטב לך והארכת ימים הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות ועלה ושלח את האם ונטל את הבנים ובירידתו נפל ומת היכן הטבתו של זה והיכן אריכות ימיו של זה אלא למען ייטב לך לעולם שכולו טוב למען יאריכון ימיך בעולם שכולו ארוך. ודילמא לא הוי הכי, רבי יעקב מעשה הוא. והאמר רבא שלוחי מצוה אינן ניזוקין, התם סולם רעוע הוה דהוה קביע הזיקא ולא סמכינן אניסא דכתיב [קד]ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני: (צא) [קה]לא תרצח למה נאמר לפי שהוא אומר שופך דם האדם וגו' עונש שמענו אזהרה לא שמענו תלמוד לומר לא תרצח:

לא תנאף למה נאמר לפי שהוא אומר [קו]מות יומת הנואף והנואפת עונש שמענו אזהרה לא שמענו ת"ל לא תנאף. [קז]תנא דבי רבי ישמעאל לא תנאף לא תהיה בך נאוף בין ביד בין ברגל. א"ר אלעזר מאי דכתיב [קח]ידיכם דמים מלאו אלו המנאפים ביד. [קט]לא תגנוב אזהרה לגונב נפשות מנין ר' יאשיה אומר מלא תגנוב. ר' יונתן אומר מלא ימכרו ממכרת עבד. ולא פליגי מר קא חשיב לאו דגנבה ומר קא חשיב לאו דמכירה. תניא לא תגנוב בגונב נפשות הכתוב מדבר או אינו אלא בגונב ממון אמרת צא ולמד מי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן דבר הלמד מענינו במה הכתוב מדבר בנפשות אף כאן בנפשות: [קי]לא תגנוב למה נאמר לפי שהוא אומר [א]וגונב איש ומכרו עונש שמענו אזהרה לא שמענו ת"ל לא תגנוב הרי זה אזהרה

ממ"ק ובמ"ק פא סריקון לבוש מרוקם בזהב : פב פסיוני מין עוף פאסני בלעז : פג ירושלמי דפאה : פד משלי ג : פה מכילתא : פו ויקרא כ : פז שם יט : פח שם : פט כתוב ברמז ד' : צ קידושין מ : צא משלי כא : צב תהלים לד : צג דברים כב : צד ישעיה ג : צה תנחומא : צו משלי ה : צז ירושלמי דפאה : צח משלי ל : צט איוב לח : ק תהלים קמז : קא דברים לב : קב שם : קג חולין קמב : קד שמואל א יז : קה מכילתא : קו ויקרא כ : קז נדה יג : קח ישעיה א : קט סנהדרין פו : קי מכילתא : א שמות כא :

זית רענן (פח) קבל לי בריה , פירוש שהוא היה קובל שיזוננו בנו : ואמרית לי , פי' בעיר צור בבית הכנסת אמרתי עליו דברים וביישתי אותו : (פט) למה נאמר , פי' דהו"ל למיכתב כבד אביך ואמך כשם שנאמר איש אמו ואביו תיראו : (צ) פריעת חוב , דהיינו לכבד אביו ואמו על שגדלו אותו : (צא) לא תרצח למה נאמר , דהכתיב בפרשת משפטים מכה איש ומת מות יומת א"כ לא תרצח ל"ל אלא לאזהרה :

אזהרה לגונב נפש צא ולמד מי״ג מדות וכו׳ . ועוד אמר רבי שלש מצות נאמרו בענין צב) שתים מפורשות ואחת סתומה. נלמד סתומה ממפורשות מה מפורשות מצות שחייבין עליהן מיתת בית דין אף סתומה מצוה שחייבין עליה מיתת בית דין :

לא תענה למה נאמר לפי שהוא אומר [ב]ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו עונש שמענו אזהרה לא שמענו ת״ל לא תענה :

רצט [ג]שנו רבותינו מעידים אנו את איש פלוני שהוא חייב מלקות ארבעים ונמצאו זוממין לוקין שמונים משום לא תענה ומשום ועשיתם לו כאשר זמם דברי ר״מ וחכמים אומרים אין לוקין אלא ארבעים . ורבנן האי לא תענה ברעך מאי דרש ליה אזהרה לעדים זוממין . ור״מ אזהרה לעדים זוממין מנא ליה נפקא ליה מוהנשארים ישמעו ויראו . ורבנן ההוא מיבעיא ליה להכרזה . ור״מ הכרזה מישמעו ויראו נפקא . [ד]כיצד נתנו עשרת הדברות חמשה על לוח אחד והמשה על לוח אחד . כתיב אנכי ה׳ אלהיך וכנגדו לא תרצח . מגיד הכתוב שכל מי שהוא שופך דמים מעלה עליו הכתוב כאלו ממעט בדמות . משל למלך ב״ו שנכנס למדינה והעמיד לו [ה]איקונות ועשו לו צלמים וטבעו מטבעות לאחר זמן כיפו איקונות שברו צלמותיו ופסלו מטבעותיו ומעטו בדמותו של מלך כך כל מי שהוא שופך דמים מעלה עליו הכתוב כאלו ממעט בדמות שנאמר [ו]שופך דם האדם וגו׳ וכתיב [ז]כי בצלם אלהים עשה את האדם . כתיב לא יהיה לך וכנגדו לא תנאף מגיד הכתוב שכל מי שהוא עובד ע״א מעלה עליו הכתוב כאלו מנאף מאחרי המקום שנאמר [ז]האשה המנאפת וגו׳ [ח]ויאמר ה׳ אלי עוד לך אהב אשה וגו׳ . כתיב לא תשא וכנגדו כתיב לא תגנוב מגיד הכתוב שכל מי שהוא גונב סופו לבא לידי שבועת שוא שנאמר [ט]הגנוב רצוח ונאוף והשבע לשקר [י]ואומר אלה וכחש ורצוח . כתיב זכור את יום השבת וכנגדו לא תענה מגיד הכתוב שכל מי שהוא מחלל שבת מעיד לפני הקב״ה שלא ברא עולמו לששה ימים ולא נח ביום הז׳ וכל מי שהוא משמר את השבת מעיד לפני המקום שברא עולמו לששה ימים ונח בשביעי שנאמר [יא]אתם עדי נאם ה׳ ואני אל . כתיב כבד את אביך וכנגדו כתיב לא תחמוד מגיד הכתוב שכל מי שהוא חומד סוף שיהיה מוליד בן מקלל לאביו ומכבד שאינו אביו לכך נתנו עשרת הדברות המשה על לוח זה וחמשה על לוח זה [וה״א י׳ ע״ז וי׳ ע״ז] (צג) שנאמר [יב]את הדברים האלה דבר ה׳ אל כל קהלכם וגו׳ ואומר [יג]שני שדיך כשני עפרים ואומר [יד]ידיו גלילי זהב וגו׳ [טו]כתוב אחד אומר לא תחמוד וכתוב אחד אומר לא תתאוה כיצד יתקיימו שני כתובים הללו הרי זה אזהרה (צד) לעוקב אחר המנאף : לא תחמוד בית רעך כלל , עבדו ואמתו שורו וחמורו פרט , כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט . כשהוא אומר וכל אשר לרעך חזר וכלל . כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט . מה הפרט מפורש דבר שהוא קונה ומקנה אף כל דבר שהוא קונה ומקנה . אי מה הפרט מפורש בנכסים המטלטלין שאין להן אחריות אף אין לי אלא נכסים המטלטלים שאין להם אחריות . כשהוא אומר במשנה תורה שדהו מה הפרט מפורש בדבר שהוא קונה ומקנה אף כל דבר שהוא קונה ומקנה . אי מה הפרט מפורש דבר שא״א לבוא לרשותך אלא לרצון הבעלים אף אין לי אלא דבר שא״א לבוא לרשותך אלא לרצון הבעלים יצא שאתה חומד (צה) בתו לבנך או בנו לבתך או אפילו חומד בדבור ת״ל [טז]לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך מה להלן עד שיעשה מעשה אף כאן עד שיעשה מעשה :

[יז]וכל העם רואים את הקולות רבי יהודה אומר אדם מדבר עם חברו הוא שומע רגש קולו אבל אינו רואה מאורו וישראל שמעו קול של הקב״ה וראו את הקול יוצא מפי הגבורה בברקים ורעמים שנאמר וכל העם רואים את הקולות. רבי פנחס אומר כל אותו הדור ששמעו קולו של הקב״ה זכו להיות כמלאכי השרת ולא שלט בהן כל מין כנים ובמותם לא שלטה בהם רמה אשריהם בעולם הזה ולעולם הבא עליהם הכתוב אומר [יח]אשרי העם שככה לו :

ש [יט]וכל העם רואים את הקולות רואים את הנראה ושומעין את הנשמע ראו דבר של אש יוצא מפי הגבורה ונחצב על הלוחות שנאמר [כ]קול ה׳ חוצב להבות אש . וכל העם רואים את הקולות קול קולי קולות ולפיד לפידי לפידים. וכמה קולות היו וכמה לפידים היו אלא משמיעין את האדם לפי כחו שנאמר [כא]קול ה׳ בכח קול ה׳ בהדר וגו׳ . ר׳ אומר להודיע שבחן של ישראל שכשעמדו כולן לפני הר סיני לקבל את התורה היו שומעין את הדבור ומפרשין אותו שנאמר [כב]יסובבנהו יבוננהו יצרנהו כאישון עינו שמכיון שהיה הדבור יוצא היו מפרשין אותו . ולהודיע שבחן של ישראל שכשעמדו כולן לפני הר סיני לקבל את התורה שלא היו בהן סומין שנאמר וכל העם רואים . מלמד שלא היו בהם אלמים שנאמר [כג]ויענו כל העם . מלמד שלא היו בהן חרשים שנאמר כל אשר דבר ה׳ נעשה ונשמע . מלמד שלא היו בהם חגרין שנאמר ויתיצבו בתחתית ההר. מלמד שלא היו בהם טפשין שנא׳ [כד]אתה הראת וגו׳ . רבי נתן אומר מנין אתה אומר שהראה המקום לאברהם אבינו גיהנם ומתן תורה וקריעת ים סוף שנאמר [כה]והנה תנור עשן זה גיהנם שנאמר [כו]הנה יום בא בוער כתנור . ולפיד אש זה מתן תורה שנאמר וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים . אשר עבר בין הגזרים זה קריעת ים סוף שנאמר [כז]לגוזר ים סוף לגזרים . וירא העם וינועו אין נוע בכל מקום אלא זיע שנאמר [כח]נוע תנוע ארץ כשכור . ויעמדו מרחוק חוץ לשנים עשר מיל מגיד שהיו ישראל נרתעין לאחוריהן שנים עשר מיל וחוזרין לפניהן שנים עשר מיל הרי עשרים וארבעה מיל על כל דבור ודבור . נמצאו מהלכין באותו היום מאתים וארבעים מיל . באותה שעה אמר הקב״ה למלאכי השרת רדו וסייעו את אחיכם שנאמר [כט]מלכי צבאות ידודון ידודון , ידודון בהליכה ידודון בחזרה, ולא מלאכי השרת בלבד אלא אף הקב״ה שנאמר [ל]שמאלו תחת לראשי . רבי יהודה ברבי אלעאי אומר לפי שהיו ישראל משולהבים מחמת האש של מעלה אמר הקב״ה לענני כבוד הזילו טל של חיים על בני שנאמר [לא]ה׳ בצאתך משעיר וגו׳ ואומר [לב]גשם נדבות תניף וגו׳ אימתי נעשה כל הכבוד הזה בשעה שהיתה נאה שבאומות העולם ומכבדת את התורה שנאמר [לג]ונות בית תחלק שלל ואין שלל אלא תורה שנאמר [לד]שש אנכי על אמרתך וגו׳ :

שא ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה . מגיד שלא היה להן כח לקבל אלא עשרת הדברות שנאמר [לה]אם יוספים אנחנו וגו׳ [לו]לא אוסף לשמוע את קול וגו׳ אלא קרב אתה ושמע . מאותה שעה זכו ישראל להעמיד מהן נביאים שנאמר [לז]נביא אקים להם נביא אני עתיד להעמיד מהן אלא שקדמו הן בזכותן שנאמר [לח]ויאמר ה׳ אלי היטיבו וגו׳ אשרי בני אדם שהמקום הודה לדבריהם . וכן הוא אומר [לט]ויאמר ה׳ סלחתי כדברך . וכן הוא אומר [מ]כן בנות צלפחד דוברות [מא]כן מטה בני יוסף דוברים . [מב]מי יתן והיה לבבם זה להם אילו אפשר להעביר מלאך המות הייתי מעבירו אלא שכבר נגזרה גזרה . רבי יוסי אומר על תנאי כך עמדו ישראל לפני הר סיני שלא ישלוט בהן מלאך המות שנאמר [מג]אני אמרתי אלהים אתם וגו׳ חבלתם מעשיכם אכן כאדם תמותון . [מד]ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו שמע הקב״ה קולן של ישראל וערב עליו שלח למיכאל ולגבריאל ואחזו בשתי ידיו של משה שלא ברצונו והגישוהו אל הערפל שנאמר ומשה נגש אל הערפל גש אין כתיב כאן אלא נגש :

[מה]ויאמר משה אל העם אל תיראו הרי משה מזרז להודיע חכמתו של משה היאך היה עומד ומפייס כל אותן האלפים וכל אותן הרבבות , עליו מפורש בקבלה [מו]החכמה תעוז לחכם וגו׳ . כי לבעבור נסות אתכם בשביל לגדל אתכם בין האומות כנס הזה של ספינה . ובעבור תהיה יראתו על פניכם סימן טוב הוא באדם שהוא ביישן . לבלתי תחטאו מגיד שבושה מביאה לידי יראת חטא שנאמר [מז]הובישו כי תועבה עשו גם בוש לא יבושו . [מח]תניא ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו זו בושה מלמד שהבושה מביאה לידי יראת חטא. מכאן אמרו סימן יפה באדם שהוא ביישן . אחרים אומרים כל אדם המתבייש לא במהרה הוא חוטא ומי שאין לו בושת פנים בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני :

ויעמוד העם מרחוק ומשה נגש (צו) מבית הבחירה נדבר עמו כמד״א *וירא את המקום מרחוק . מלמד שנכנס למקום שאין רשות למה״ש ליכנס שנאמר ומשה נגש אל הערפל . וכן שלמה אמר [מט]ה׳ אמר לשכון בערפל וכן הוא אומר [נ]ויהי שם עם ה׳ :

ויעמוד

ממ״ק ובמ״ק ב דברים יט : ג מכות ד : ד מכילתא : ה איקונות צורות : ו בראשית ט : ז שם : ז יחזקאל טז : ח הושע ג : ט ירמיה ז : י הושע ד . יא ישעיה מג : יב דברים ה : יג שיר ד · יד שם ה : טו שבועות מז : טז דברים ז : יז פרקי רבי אליעזר : יח תהלים קמד : יט מכילתא : כ תהלים כט : כא שם : כב דברים לב : כג שמות כד : כד דברים ג : כה בראשית טו : כו מלאכי ג : כז תהלים קלו : כח ישעיה כד : כט תהלים סב : ל שיר ח : לא שופטים ה : לב תהלים סח : לג שם : לד שם קיט : לה דברים ה : לו שם יח : לז שם : לח שם : לט במדבר יד : מ שם כז : מא שם לו : מב דברים ה : מג תהלים פב : מד פרקי רבי אליעזר : מה מכילתא : מו קהלת ז : מז ירמיה ו : מח נדרים כ : *בראשית כב : מט מלכים א ח : נ שמות לד :

זית רענן (צב) שתים מפורשות , לא תרצח ולא תנאף : (צג) שנאמר את הדברים האלה , משמע שכולן שוין כאחד (צד) לעוקב , פי׳ שמראה למנאפים אשה לזנות : (צה) שאתה חומד בתו לבנך , יכול הוא לקדשה שלא ברצון אביה או איפכא ולכן אינו בכלל לא תחמוד : (צו) מבית הבחירה . פי׳ מבהמ״ק שלמעלה שמכוון נגד מקדש שלמטה :

[נא]ויעמוד העם מרחוק אלו שנים עשר מיל מגיד שהיה מחנה ישראל י"ב מיל וכן הוא אומר [נב]ויחנו על הירדן מבית הישמות עד אבל השטים והוא שנים עשר מיל :

שב ומשה נגש אל הערפל, מי גרם לו ענותנותו שנאמר [נג]והאיש משה וגו' מגיד הכתוב שכל מי שהוא עניו סופו להשרות שכינה עם האדם בארץ שנאמר [נד]כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח ואומר [נה]רוח אלהים עלי יען משח אותי לבשר ענוים ואומר [נו]ואת כל אלה ידי עשתה וגו' ואל זה אביט אל עני ונכה רוח . [נז]זבחי אלהים רוח נשברה . וכל מי שהוא גבה לב גורם לטמא את הארץ ולסלק את השכינה שנאמר [נח]גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל . וכל גבה לב קרוי תועבה שנאמר [נט]תועבת ה' כל גבה לב . ועובד אלילים קרוי תועבה שנאמר [ס]ולא תביא תועבה אל ביתך . כשם שאלילים מטמא הארץ ומסלקת את השכינה כך כל מי שהוא גבה לב גורם לטמא הארץ ולסלק את השכינה . ומשה נגש אל הערפל לפנים משלש מחיצות חשך ענן וערפל חשך מבחוץ ענן מבפנים וערפל מלפני ולפנים שנאמר ומשה נגש אל הערפל וגו' :

ויאמר ה' אל משה כה תאמר אל בני ישראל בלשון שאני אומר לך כה תדבר אל בני ישראל בלשון הקדש כל מקום שנאמר כה ככה עניה ואמירה הרי זה בלשון הקדש . אתם ראיתם הפרש בין האדם רואה בין שאחרים משיחין לו כשאחרים משיחין לו פעמים שלבו חלוק אבל כאן אתם ראיתם . ר' נתן אומר אתם ראיתם למה נאמר לפי שהוא אומר [סא]יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך , יכול כשם ששמעו כך ראו ת"ל אתם ראיתם ולא ראו אומות העולם . כי מן השמים דברתי עמכם (כתוב בפסוק וירד ה' על הר סיני) . לא תעשון אתי ר' ישמעאל אומר לא תעשון דמות שמשי [המשמשין] לפני במרום ולא דמות מלאכים ולא דמות כרובים ולא דמות אופנים . ר' נתן אומר לא תעשון אתי שלא תאמר הרי אני עושה כמין דמות ואשתחוה לו ת"ל (צז) לא תעשון אתי וכן הוא אומר [סב]ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראיתם כל תמונה . רבי עקיבא אומר לא תעשון אתי שלא תנהגו בי כדרך שאחרים נוהגין באלהיהן שכשהטובה באה עליהן הן מכבדין את אלהיהן שנאמר [סג]על כן יזבח לחרמו . וכשפורענות באה עליהן הן מקללין את אלהיהן שנאמר [סד]והיה כי ירעב והתקצף וקלל במלכו . אבל אתם אם הבאתי עליכם את הטובה תנו הודאה ואם אביא עליכם יסורין תנו הודאה . וכן דוד אמר [סה]כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא . וכן איוב אמר [סו]ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך על מדת הטוב ועל מדת הפורענות . וכן אשתו של איוב אמרה [סז]עודך מחזיק בתומתך ומה הוא אומר לה [סח]כדבר אחת הנבלות תדברי . אנשי דור המבול אנשי סדום שהיו (שגורין) [כעורין] בטובה כשבאה עליהן הפורענות קבלו אותה על כרחו ואנו שהיינו נאים בטובה לא נהיה נאים בפורענות . ועוד יהא אדם שמח ביסורין יותר מן הטובה שאפילו אדם בטובה כל ימיו אינו נמחל לו מן העבירות שבידו ומי מוחל לו הוי אומר יסורין . רבי אליעזר בן יעקב אומר הרי הוא אומר [סט]מוסר ה' בני אל תמאס מפני מה כי את אשר יאהב ה' יוכיח וגו' אמרת צא וראה מי גרם לבן לרצות את האב הוי אומר זה יסורין :

שג [ע]רבי מאיר אומר [עא]וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר יהא לבך יודע מעשים שעשית ויסורין שהבאתי עליך שלא לפי מעשיך הבאתי עליך את היסורין ר' יונתן אומר חביבין יסורין שכשם שהברית (צח) כרותה לארץ כך ברית כרותה ליסורין שנאמר [עב]ה' אלהיך מיסרך ואומר [עג]כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה . ר' שמעון בן יוחאי אומר חביבין יסורין ששלש מתנות טובות נתנו להם לישראל ואומות העולם מתאוין להן ולא נתנו להן אלא ביסורין ואלו הן תורה וארץ ישראל והעולם הבא . תורה מנין שנאמר [עד]לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה ואומר [עה]אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו . ארץ ישראל מנין ת"ל [עו]ה' אלהיך מיסרך ואומר [עז]כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה . העולם הבא מנין ת"ל [עח]כי נר מצוה ותורה אור וגו' אמרת צא וראה איזו דרך מביאה לאדם לחיי העולם הבא הוי אומר זה יסורין . ר' נחמיה אומר חביבין יסורין שכשם שהקרבנות מרצין כך יסורין מרצין . בקרבנות מהו אומר [עט]ונרצה לו לכפר עליו . ביסורין מהו אומר [פ]והם ירצו את עונם . ולא עוד אלא כי היסורין מרצין יותר מן קרבנות מפני שהקרבנות בממון והיסורין בגוף . וכן הוא אומר [פא]עור בעד עור וכל אשר לאיש וגו' . [פב]וכבר היה ר' אליעזר חולה נכנסו ארבעה זקנים לבקרו רבי טרפון ור' יהושע ור' אלעזר בן עזריה ור' עקיבא . נענה רבי טרפון ואמר רבי חביב אתה לישראל מגלגל חמה שגלגל חמה מאיר בעולם הזה ואתה הארת לנו בעולם הזה ולעולם הבא . נענה רבי אלעזר בן עזריה ואמר חביב אתה לישראל מאב ואם שאב ואם מביאין את האדם לעולם הזה אבל אתה (הבאת) בעוה"ז ובעוה"ב . נענה רבי עקיבא ואמר חביבין יסורין אמר ר' אליעזר לתלמידיו סמכוני . ישב לו רבי אליעזר א"ל אמור עקיבא , אמר הרי הוא אומר [פג]בן שתים עשרה שנה מנשה במלכו וחמשים [וחמש] שנה מלך וגו' ואומר [פד]גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה , וכי עלתה על דעתו של חזקיה מלך יהודה ללמד לכל ישראל תורה ולמנשה בנו לא למד תורה , אלא אמור מעתה שכל תלמוד שלמדו וכל עמל שעמל בו לא הועיל לו כלום ומה הועיל לו הוי אומר יסורין , שנאמר [פה]וידבר ה' אל מנשה ואל עמו וגו' וכהצר לו חלה את פני ה' אלהיו וגו' ויתפלל אליו וגו' הא למדת שחביבין יסורין . אלהי כסף ואלהי זהב (צט) למה נאמר לפי שנאמר [פו]ועשית שנים כרובים זהב אמר הריני עושה ארבעה ת"ל אלהי זהב אם הוספת על שנים הרי הן כאלהי זהב . אלהי כסף למה נאמר והלא כבר נאמר אלהי זהב ומה ת"ל אלהי כסף והלא מה שהותרנו בו אסרנו בו ומה שאסרנו בו דין הוא שנאסרנו בו ומה ת"ל אלהי כסף , לפי שמצינו כל כלי בית עולמים שאם אין להן של זהב הן עושין אותן של כסף שומע אני אף שנים כרובים כן ת"ל אלהי כסף הא אם שניתם משל זהב הרי הן כאלהי כסף . לא תעשון לכם שלא תאמר הואיל ונתנה תורה רשות לעשות בבית עולמים הרי אנו עושים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ת"ל לא תעשון לכם . דבר אחר לא תעשון לכם שלא תאמר הרי אני עושה לנוי או כדרך שאחרים עושין במדינות ת"ל לא תעשו לכם :

[פז]**אמר** ריש לקיש כל המעמיד דיין שאינו הגון כאלו נטע אשרה שנאמר שופטים ושוטרים וסמיך ליה לא תטע לך אשרה ובמקום שיש ת"ח כאלו בנאו אצל מזבח ה' אלהיך ואומר לא תעשון אתי וגו' אלהי כסף ואלהי זהב הוא דלא לעביד הא דעץ שרי אלא אלוה הבא בשביל כסף ובשביל זהב (כתוב ברמז שע"ג וברמז תנ"ה) :

[פח]**מזבח** אדמה תעשה לי מזבח מיוחד תעשה לי שלא תבנהו בתחלה לשם דבר אחר . ר' ישמעאל אומר מזבח מחובר באדמה תעשה לי שלא תבנהו על גבי כפים ולא על גבי עמודים . ר' נתן אומר מזבח (ק) חלול באדמה תעשה לי שנאמר [פט]נבוב לוחות תעשה אותו . איסי בן עקיבא אומר מזבח נחשת מלא אדמה (קא) שנאמר [צ]כי מזבח הנחשת אשר לפני ה' קטן מהכיל וגו' וכי קטן היה והלא כבר נאמר [צא]אלף עולות יעלה שלמה ומה ת"ל קטן אלא מלמד ביום שנבנה זה נגנז זה :

שד [צב]בכל מקום שנאמר לי אינו זז לא בעוה"ז ולא בעוה"ב בכהנים כתיב [צג]וכהנו לי . בלוים כתיב [צד]והיו לי הלוים . בישראל כתיב [צה]כי לי בני ישראל עבדים . בתרומה כתיב [צו]ויקחו לי תרומה . בבכורות כתיב [צז]כי לי כל בכור . בסנהדרין כתיב [צח]אספה לי . בארץ ישראל כתיב [צט]כי לי כל הארץ . בירושלים כתיב [ק]העיר אשר בחרתי לי . במלכות בית דוד כתיב [קא]כי ראיתי בבניו לי מלך . במקדש [קב]ועשו לי מקדש . במזבח מזבח אדמה תעשה לי . בקרבנות [קג]תשמרו להקריב לי במועדו . בשמן המשחה כתיב [קד]שמן משחת קדש יהיה זה לי . הא בכל מקום שנאמר לי אינו זז לא בעולם הזה ולא לעולם הבא :

[קה]**וזבחת** עליו (קב) עליו כנגדו . או עליו כמשמעו והדין נותן ומה אם צפון המזבח שאינו כשר לכפרה כשר לשחיטה ראש המזבח שהוא (קג) כשר לכפרה דין הוא שיוכשר לשחיטה . והרי (קד) מזבח הפנימי יוכיח שהוא כשר לכפרה ואינו כשר לשחיטה הוא יוכיח

ממ"ק ובמ"ק נא מכילתא : נב שמות לג : נג במדבר יב : נד ישעיה נז : נה שם סא : נו שם סו : נז תהלים נא : נח שם קא : נט משלי טז : ס דברים ז : סא תהלים קלח : סב דברים ד : סג חבקוק א : סד ישעיה ח : סה תהלים קטז : סו איוב א : סז שם ב : סח שם : סט משלי ג : ע מכילתא : עא דברים ח : עב שם : עג שם : עד משלי א : עה תהלים צד : עו דברים ח : עז שם : עח משלי ו : עט ויקרא א : פ שם כו : פא איוב ב : פב סנהדרין קא : פג מלכים ב כא : פד משלי כה : פה ד"ה ב לג : פו שמות כה : פז סנהדרין ז : פח מכילתא : פט שמות כז : צ מלכים א ח : צא מ"א ג : צב ויק"ר פ"ב : צג שמות כח : צד במדבר ח : צה ויקרא כה : צו שמות כה : צז במדבר ח : צח שם יא : צט שמות יט : ק מ"א יא : קא ש"א טז : קב שמות כה : קג במדבר כח : קד שמות ל : קה מכילתא :

זית רענן (צז) לא תעשון אתי , כלומר לא תעשון דמותי וגבי הקב"ה כתיב ועל הכסא דמות וגו' : (צח) כרותה לארץ , ביום ההוא כרת ה' את אברהם ברית לאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת : (צט) למה נאמר , שהרי כבר כתוב לא תעשה לך פסל : (ק) חלול באדמה . פי' שיהיה חלול וממלאין אותו באדמה בשעת חנייתן : (קא) שנאמר כי מזבח הנחשת וגו' קטן מהכיל את העולה ואת השלמים וגבי מזבח אדמה כתיב וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך משמע ששניהם אחד הוא : (קב) עליו כנגדו . בצדו : (קג) כשר לכפרה . פי' לזריקת דם דכתיב על המזבח סביב : (קד) מזבח הפנימי שהיו מזין דם של פרים הנשרפים עליו :

יוכיח על מזבח החיצון אע"פ שהוכשר לכפרה לא יוכשר לשחיטה . לא אם אמרת במזבח הפנימי שהוא (קה) לא מתיר ולא מכשיר ואינו גומר את הכפרה לפיכך אינו כשר לשחיטה . תאמר במזבח החיצון שהוא מתיר ומכשיר וגומר את הכפרה לפיכך יוכשר לשחיטה ת"ל [קו]ועשית עולותיך הבשר והדם וגו' הבשר והדם בראש המזבח ואין שחיטה בראש המזבח . ר' יוסי אומר אף לשחוט בראש המזבח והכתוב מסייע שנאמר מזבח אדמה תעשה לי וגו'. כתוב אחד אומר את עולותיך ואת שלמיך וכתוב אחד אומר [קז]ועשית עולותיך הבשר והדם הא כיצד יתקיימו שני כתובים הללו א"ר יוסי בר ר' יהודה מחצי מזבח ולצפון כצפון מחצי המזבח ולדרום כדרום . ואין לי אלא צפון המזבח שהוא כשר לשחיטה שאר כל צפון העזרה מנין ת"ל [קח]ושחט את הכבש במקום וגו' שאין ת"ל במקום הקדש אלא להכשיר בו כל רוח צפונית : [קט]שנו רבותינו קדשי הקדשים ששחטן בראש המזבח ר' יוסי אומר כאלו נשחטו בצפון . ר' יוסי בר ר' יהודה אומר מחצי המזבח ולצפון כצפון מחצי המזבח ולדרום כדרום . א"ר אסי אמר ר' יוחנן אומר היה ר' יוסי כולה מזבח בצפון קאי ומאי כאלו מהו דתימא בעינא שחיטה על ירך וליכא קמשמע לן . א"ל ר' זירא לר' אסי אלא מעתה לר' יוסי ברבי יהודה נמי חציו בצפון וחציו בדרום . וכי תימא הכי נמי הא את הוא דאמרת משמיה דר' יוחנן מודה ר' יוסי ברבי יהודה שאם שחטו כנגדו בקרקע פסולין . א"ל הכי א"ר יוחנן שניהם מקרא אחד דרשו חבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך ר' יוסי סבר או כוליה לעולה או כוליה לשלמים . ור' יוסי בר יהודה סבר חלקהו חציו לעולה והציו לשלמים . דאי ס"ד כוליה לעולה כשר השתא לעולה כשר לשלמים מיבעיא . ואידך איצטריך סד"א הני מילי עולה דדחיק ליה מקום אבל שלמים דלא דחיק ליה מקום אימא לא יתכשר קמ"ל . [קי]אמר רב מזבח שנפגם כל הקדשים שנשחטו שם פסולין ומקרא הוא בידינו ושכחנוהו . כי סליק רב כהנא אשכחיה לרבי שמעון ברבי ריתיב ואמר משמיה דר' ישמעאל בר' יוסי מנין למזבח שנפגם שכל הקדשים שנשחטו שם שהן פסולין שנאמר וזבחת עליו את עולותיך וגו' וכי עליו אתה זובח אלא בזמן שהוא שלם ולא בזמן שהוא חסר אמר היינו קרא דאשמטיה לרב . ור' יוחנן אומר אחד זה ואחד זה שהיו שם פסולים במאי קמיפלגי מר סבר בעלי חיים נדחין ומר סבר בעלי חיים אינן נדחין :

שה [א]וזבחת עליו את עולותיך וגו' אין לי אלא עולה ושלמים שאר כל הקדשים מנין ת"ל [ב]כי כחטאת האשם הוא לכהן שאין ת"ל קדש קדשים אלא להכשיר את כל הקדשים . אין לי אלא חטאת עולה ושלמים שאר כל קרבנות צבור מנין ת"ל את צאנך ואת בקרך משמע מביא את הקדשים [ואת החולין] (בכל המקום אשר אזכיר) אמרת במה הענין מדבר : [בכל המקום אשר אזכיר את שמי] שאיני נגלה עליך אלא בבית הבחירה מכאן אמרו שם המפורש אסור להאמר בגבולין . ר' אליעזר בן יעקב אומר אם תבוא לביתי אבוא לביתך מקום שלבי הולך שם רגלי מוליכות אותי מקום שלבי אוהב רגלי מוליכות אותי . [ג]מכאן אמרו עשרה בני אדם שנכנסין לבית הכנסת שכינה עמהן שנאמר [ד]אלהים נצב בעדת אל . ומנין אפילו שלשה שנאמר [ה]בקרב א־הים ישפוט , ומנין אפילו שנים שנאמר [ו]אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו . ומנין אפילו אחד שנאמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי וגו' . [ז]ר' יאשיה אומר הרי הוא אומר בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך. בכל המקום ס"ד אלא מקרא זה מסורס בכל המקום אשר אבוא אליך וברכתיך שם אזכיר את שמי והיכן בבית הבחירה :

שן [ח]ואם מזבח אבנים אמר רב הסדא אמר רב מזבח של שילה של אבנים היה . תניא נמי הכי רבי אומר מה ת"ל אבנים אבנים אבנים ג' פעמים אחד של שילה ואחד של נוב וגבעון ואחד של בית עולמים . מתיב רב אחדבוי בר אמי אש שירדה בימי משה לא נסתלקה מעל מזבח הנחשת עד שבא שלמה . ואש שירדה בימי שלמה לא נסתלקה עד שבא מנשה וסילקה ואם איתא מעיקרא הוא דאיסתלק לה . הוא דאמר כי האי תנא ר' יוסי אומר מזבח של נחשת חלול ומלא אבנים היה . רב נחמן בר יצחק אמר מאי לא נסתלקה לא בטלה לגמרי . והיכי הוי. רבנן אמרי דין (קו) שביבי הוה משררא. רב פפא אמר אושפיזא הוה נקטא זימנין הכא זימנין התם :

[ט]רבי ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ משלשה [י]ואם תקריב מנחת בכורים חובה . או אינו אלא רשות ת"ל [יא]תקריב את מנחת בכוריך חובה ולא רשות . כיוצא בו [יב]אם כסף תלוה את עמי חובה או אינו אלא רשות ת"ל [יג]העבט תעביטנו חובה ולא רשות . ואם מזבח אבנים חובה או אינו אלא רשות ת"ל [יד]אבנים שלמות תבנה חובה ולא רשות . (קז) מזבח אדמה תעשה לי רשות ולא חובה ומה ת"ל ואם מזבח אבנים וגו' אלא אם רצה לעשות של אבנים יעשה של לבנים יעשה . והרי דברים ק"ו ומה אם מזבח התמור אם רצה לשנות ישנה (קח) ק"ו לשאר כל הכלים . לא תבנה אתהן גזית אין גזית אלא גזוזות שהונף עליהם ברזל . שומע אני יהא המזבח (קט) כלו פסול ת"ל לא תבנה אתהן גזית הן פסולות ושאר כל המזבח כשר . לא תבנה אתהן גזית בו אי אתה בונה גזית אבל אתה בונה בהיכל ובקדשי קדשים. שהיה בדין ומה אם (קי) מזבח הקל אסור לבנות בו גזית היכל וקדשי קדשים שהן חמורין דין הוא שתהא אסור לבנות בו גזית ת"ל לא תבנה אתהן גזית בו אי אתה בונה גזית אבל אתה בונה גזית בהיכל ובקדשי הקדשים . ומה אני מקיים [טו]ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בבית אינו נשמע אבל בחוץ נשמע . כי חרבך הנפת עליה ותחללה מכאן היה ר' שמעון בן אלעזר אומר המזבח נברא להאריך שנותיו של אדם והברזל מקצר ימיו של אדם אינו דין שיניף המקצר על המאריך . רבן יוחנן בן זכאי אומר הרי הוא אומר אבנים שלמות תבנה אבנים המטילים שלום בין ישראל לאביהם שבשמים והרי דברים ק"ו ומה אם אבני מזבח שאינן לא רואות ולא שומעות ולא מדברות על שהן מטילות שלום בין ישראל לאביהן שבשמים אמר הקב"ה לא תניף עליהם ברזל . המטיל שלום בין איש לאשתו בין איש לאיש בין עיר לעיר בין אומה לאומה בין משפחה למשפחה בין ממשלה לממשלה על אחת כמה וכמה שלא תבואהו פורענות . ולא תעלה במעלות מכאן אמרו (קיא) עשה כבש למזבח . אין לי אלא עליה ירידה מנין ת"ל לא תגלה ערותך עליו הא לא עליה ולא ירידה גרמה אלא כסוי גרם . ר' ישמעאל אומר אינו צריך הרי הוא אומר [טז]ועשה להם מכנסי בד וגו' ומה ת"ל אשר לא תגלה ערותך עליו שלא יפסיעו בו פסיעה גסה עליו אלא גודל בצד עקב ועקב בצד גודל . אשר לא תגלה ערותך עליו עליו אי אתה פוסע פסיעה יתרה אבל אתה פוסע פסיעה יתרה בהיכל ובקדשי הקדשים . שהיה בדין ומה אם מזבח הקל אתה אוסר לפסוע פסיעה יתרה בהיכל ובבית קדשי הקדשים שהן חמורין דין הוא שיהא אסור לפסוע בהן פסיעה יתרה ת"ל אשר לא תגלה ערותך עליו בו אי אתה פוסע פסיעה יתרה אבל אתה פוסע פסיעה יתרה בהיכל ובית קדשי הקדשים . והרי דברים קל וחומר ומה אם אבנים שאין בהן דעת לא לרעה ולא לטובה אמר המקום לא תנהוג בהן בבזיון חברך שהוא ברמיון של מי שאמר והיה העולם דין הוא שלא תנהוג בו בזיון . אשר לא תגלה ערותך עליו ואלה המשפטים נמצינו למדין שסנהדרין מסדרין דירתן בצד מזבח אף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר (קיב) [יז]וינס יואב אל היכל ה' ויחזק בקרנות המזבח :

פרשת משפטים

כא [א]זה שאמר הכתוב [ב]ועז מלך משפט אהב כל העז והגבורה והשבח להקב"ה הן , אמר דוד [ג]לך ה' הגדולה אתה מוצא מי שהוא בעל זרוע מעביר על המשפט אבל הקב"ה הוא בעל זרוע ואוהב משפט . אתה כוננת מישרים אמר רבי אלכסנדרי שני חמרים היו מהלכין בהרך והיו שונאין זה לזה רבץ לו חמורו של אחד מהן ראה אותו חברו ועבר משעבר אמר כתיב בתורה [ד]כי תראה חמור שונאך . מיד חזר וטען עמו התחיל לשית בלבו אמר כך היה פלוני אוהבי ולא הייתי יודע. נכנסו לפונדק ואכלו ושתו מי גרם להם שעשו שלום ביניהם על ידי שהבינו זה בתורה הוי אתה כוננת מישרים . ואלה המשפטים הה"ד [ה]מלך במשפט יעמיד ארץ זה הקב"ה כשבא ליתן תורה לישראל פתח במשפט מה כתיב [ו]שם שם לו חק ומשפט וכאן למד משה את המשפטים שלמד לישראל . א"ר אבהו כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים [ז]אלה תולדות השמים פסל תהו ובהו והחשך . וכאן ואלה המשפטים מוסיף על הראשונים . שם שם לו חק ומשפט זה שאמר הכתוב [ח]מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל

ממ"ק ובמ"ק קו דברים יב : קז דברים יב : קח ויקרא ז : קט זבחים נח : קי שם נט : א מכילתא : ב ויקרא יד : ג ברכות ו : ד תהלים פב : ה שם : ו מלאכי ג : ז סוטה לח : ח זבחים סא : ט מכילתא : י ויקרא ב : יא שם : יב שמות כ : יג דברים יו : יד שם כו : טו מלכים א ו : טז שמות כח : יז מלכים א ב : א תנחומא : ב תהלים נט : ג ד"ה א כט : ד שמות כג : ה משלי כט : ו שמות טו : ז בראשית ב : ח תהלים קמז :

זית רענן (קה) לא מתיר , שאינו מתיר שום קרבן באכילה , ולא מכשיר אבל מזבח החיצון מכשיר מצורע לאכול בקדשים . ואינו גומר את הכפרה שלאחר שהזה ממנו על מזבח הפנימי היה שופך שירי הדם על מזבח החיצון : (קו) שביבי , פי' ניצוצות : (קז) מזבח אדמה וכו', פי' שהרשות בידו לשנותו לעשות של אבנים : (קח) ק"ו לשאר כל הכלים כגון מנורה ושלחן שמותר לעשותן של כסף : (קט) כולו פסול , וצריך לסתור כל המזבח : (קי) מזבח הקל , שכל הכהנים נכנסים למזבח להקריב אבל להיכל אין נכנסין אלא להקטיר קטרת : (קיא) עשה כבש , שהוא דף מונח בשפוע והיה שוה בלי מעלות : (קיב) וינס יואב , שרצה שהסנהדרין ידונו אותו ולא יהיה מהרוגי מלכות כדאיתא ספ"ו דסנהדרין :

לישראל אמר הקב"ה למשה נתתי להם את התורה תן להם את המשפטים (כתוב ברמז רע"ג) :

שז [טז]ואכרה לי בחמשה עשר כסף הרי ט"ו (א) וחומר שעורים הרי ל' ולתך שעורים הרי ס' מצות שכתב משה בתורה. וא"ר יוחנן בשם ר' שמעון בן יוחאי ג' פרשיות כתב לנו משה בתורה כל אחת ואחת יש בה מס' ס' מצות ואלו הן פרשת פסחים ופרשת נזיקין ופרשת קדושים . רבי לוי בשם רבי שילא דכפר תמרתא משבעים שבעים ואמר ר' לוי ולא פליגין מאן דעבד פרשת פסחים שבעים כלל עמה פרשת תפילין מאן דעבד פרשת נזיקין שבעים כלל עמה פרשת שמיטין ומאן דעבד פרשת קדושים שבעים כלל עמה פרשת ערלה : [יז]רבי עקיבא אומר מנין שחייב אדם לשנות לתלמידו עד שילמדו שנאמר [יח]ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם . ומנין שחייב להראות לו פנים שנאמר ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם . תנו רבנן כיצד סדר משנה משה למד מפי הגבורה נכנס אהרן שנה לו משה פרקו . נסתלק אהרן וישב לו לשמאל משה . נכנסו בניו ושנה להם משה פרקן . נסתלקו בניו אלעזר לימין משה ואיתמר לשמאל אהרן . רבי יהודה אומר לעולם אהרן לימין משה חזר . נכנסו זקנים ושנה להם משה פרקן . נסתלקו זקנים נכנסו כל ישראל ושנה להם משה פרקן. נמצאו ביד אהרן ארבעה וביד בניו שלשה וביד זקנים שנים וביד העם אחד . נסתלק משה ושנה להם אהרן פרקן . נסתלק אהרן ושנו להם בניו פרקן . נסתלקו בניו ושנו להם זקנים פרקן נמצאו ביד הכל ארבעה . מכאן אמר ר' אלעזר בן עזריה חייב אדם לשנות לתלמידיו ארבעה פעמים . וקל וחומר ומה הללו שלמדו מפי משה ומשה מפי הגבורה כך שאר כל העם על אחת כמה וכמה. וליגמרו כולהו ממשה כדי לחלוק כבוד לאהרן וכבוד לבניו וכבוד לזקנים . וליעול אהרן ולגמור ממשה וליעיילו בניו ולגמרו מאהרן וליעיילו זקנים ולגמרו מבניו וניזלו וליגמרינהו לכולהו ישראל . ביון דמשה מפי הגבורה למד מסתייעא מילתא :

שח [יט]כל מצות לא תעשה בין שהזמן גרמא בין שלא הזמן גרמא אחד אנשים ואחד נשים חייבין . מנא הני מילי אמר רב יהודה אמר רב וכן תנא דבי רבי ישמעאל אמר קרא [כ]איש או אשה כי יעשו וגו' השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה . דבי ראב"י תנא אמר קרא ואלה המשפטים השוה הכתוב אשה לאיש לכל דינין שבתורה . דבי חזקיה תנא [כא]והמית איש או אשה השוה הכתוב אשה לאיש לכל מיתות שבתורה . וצריכא דאי אשמועינן הך קמייתא משום כפרה חס רחמנא עליה אבל דינין אימא איש דבר משא ומתן אין אשה לא . ואי אשמועינן הא משום דהיותא הוא אבל כופר איש דבר מצוה אין אשה לא . ואי אשמועינן הא משום דאיכא אבוד נשמה חס רחמנא עלה אבל הנך תרתי אימא לא צריכא :

[טו]דרש בר קפרא מנא הא מלתא דאמור רבנן הוו מתונים בדין דכתיב ולא תעלה במעלות וסמיך ליה ואלה המשפטים . א"ר אלעזר מנין לדיין שלא יפסיע על ראשי עם קודש שנאמר ולא תעלה במעלות וסמיך ליה ואלה המשפטים אשר תשים, אשר תלמד מבעיא ליה א"ר ירמיה אלו כלי הדיינין . רב הונא כי הוה נפיק לדינא אמר אפיקו לי מאני דהנותאי וכו' ואצוה את שופטיכם כנגד מקל ורצועה תהא זריז : [טז]אביי אשכח לרב יוסף דהוה קא מעשי אגיטי א"ל אנן הדיוטות אנן . ותניא היה ר' טרפון אומר כל מקום שאתה מוצא *אגוריאות של כותיים אע"פ שדיניהם כדיני ישראל אי אתה רשאי ליזקק להם שנאמר ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם ולא לפני כותיים . דבר אחר לפניהם ולא לפני הדיוטות א"ל אנן שליחותייהו קא עבדינן, מידי דהוה אהודאות והלואות . אי הכי גזלות וחבלות נמי . כי עבדינן שליחותייהו במלתא דשכיחא במילתא דלא שכיחא לא עבדינן שליחותייהו :

שט [יז]ואלה המשפטים ר' ישמעאל אומר אלו מוסיפין על העליונים מה עליונים מסיני אף תחתונים מסיני . ר"ע אומר ואלה המשפטים למה נאמר לפי שהוא אומר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם שנה ושלש ורבע עד שילמדו שנאמר [יח]ולמדה את בני ישראל . יכול למדין (ב) ולא שונין ת"ל [יט]שימה בפיהם . או שונים ולא יודעים ת"ל ואלה המשפטים ערכם לפניהם כשלחן ערוך שנאמר [כ]אתה הראת לדעת . ר' יהודה אומר ואלה המשפטים במרה נאמרו שנאמר [כא]שם שם לו חק ומשפט . ר' אלעזר בן עזריה אומר והרי הגוים שדנו כדיני ישראל שומע אני יהיו דיניהן קיימין ת"ל ואלה המשפטים אתה דן את שלהם והם אינן דנין את שלכם מכאן אמרו גט המעושה בישראל כשר ובגוים פסול ובגוים חובטין אותו ואומרים לו עשה מה שישראל אומרין לך . רשב"י אומר מה ראו דינים לקדם כל המצות שבתורה שכשהדין בין אדם לחברו תחרות ביניהן נפסק להם הדין נעשה שלום ביניהן וכן יתרו אמר למשה [כב]וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום :

שי כי תקנה עבד עברי בנמכר בב"ד בגנבתו הכתוב מדבר שיהא עובדו ועובד את הבן . או אינו מדבר אלא במוכר עצמו כשהוא אומר [כג]וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך הרי במוכר עצמו אמור ומה ת"ל כי תקנה עבד עברי בנמכר בגנבתו הכתוב מדבר שיהא עובדו ועובד את הבן . [כד]כי תקנה עבד עברי בבן ישראל הכתוב מדבר . או אינו אלא בעבדו של עברי ומה אני מקיים [כה]והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם בנלקח מן הגוי אבל נלקח מישראל שומע אני יהא עובד שש ויוצא בשביעית ת"ל [כו]כי ימכר לך אחיך העברי שאין ת"ל העברי שכבר נאמר אחיך ומה ת"ל העברי אלא מופנה להקיש לדון גזרה שוה, נאמר כאן עברי ונאמר להלן עברי מה עברי שנאמר להלן בבן ישראל הכתוב מדבר אף עברי שנאמר כאן בבן ישראל הכתוב מדבר . ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר [כז]ויאמרו אלהי העברים נקרא עלינו . ואומר [כח]ויבא הפליט ויגד לאברם העברי . רבי אומר יכול הקראנו עבד לשון בזיון ת"ל כי תקנה עבד עברי על כרחו התורה קראתו עבד . כי תקנה עבד עברי למה נאמר להביא את הגר דברי רבי אליעזר . רבי ישמעאל אומר אינו צריך אם ישראל עובד הגוי הגר לא יעבוד . אם ישראל עובד שש הגר יעבוד י"ב . אמרת דין לבא מן הדין להיות כנדון מה ישראל עובד שש אף הגר יעבוד שש . לפי שהוא אומר ואם אין לו ונמכר בגנבתו שומע אני לעולם ת"ל שש שנים יעבוד מגיד שהוא עובד שש ויוצא בשביעית :

שיא שש שנים יעבוד שומע אני כל עבודה במשמע ת"ל [כט]לא תעבוד בו עבודת עבד . מכאן אמרו לא ירחוץ לו רגליו ולא ינעול לו סנדליו ולא יטול לפניו כלים לבית המרחץ ולא יסמוך במתניו כיון שעולה במעלה ולא יטלו לו בפורין ולא בכסא ולא [ל]בלקטקא כדרך שהעבדים עושים ת"ל [לא]ובאחיכם בני ישראל וגו' . אבל בבנו ובתלמידו רשאי . שש שנים יעבוד שומע אני בין עבודה שיש בה בזמן ובין עבודה שאין בה בזמן ת"ל [לב]כשכיר מה שכיר אי אתה רשאי לשנותו מאומנותו אף עבד עברי אי אתה רשאי לשנותו מאומנותו . מכאן אמרו לא ילמדנו רבו אומנות שהיא משמשת לרבים כגון בלן ספר חייט טבח נחתום . ר' יוסי אומר אם היתה אומנותו מיוחדת לכך יעשה אבל רבו לא ישנה עליו . כשכיר כתושב וגו' מה שכיר עובד ביום וכו' אף וכו' רבי יוסי אומר הכל לפי אומנותו . ובשביעית שביעית למכירה או אינו אלא (ג) שביעית לשנים ת"ל שש שנים יעבוד שביעית למכירה ולא שביעית לשנים . יצא לחפשי למה נאמר לפי שהוא אומר [לג]וכי תשלחנו חפשי מעמך שומע אני יכתוב לו גט שחרור או יתן לו מעות ויצא ת"ל יצא לחפשי חנם [לד]מנין לבורח שחייב להשלים ת"ל שש שנים יעבוד . יכול אפי' חלה תלמוד לומר ובשביעית יצא . חלה ואפי' כל שש והתניא חלה שלש ועבד שלש אין חייב להשלים חלה כל שש חייב להשלים אמר רב ששת בעושה מעשה מחט , חלה ארבע כמי שחלה כל שש וחייב להשלים : [לה]תניא שנה האמורה בחדשים שנה האמורה בבתי ערי חומה שתי שנים שבשדה אחוזה שש שנים שבעבד עברי ושבבן ושבבת כולן מעת לעת . שנה האמורה בקדשים מנלן אמר קרא [לו]כבש בן שנתו שנתו שלו ולא שנת מנין העולם . שתי שנים שבשדה אחוזה אמר קרא [לז]שני תבואות ימכר לך פעמים שאדם אוכל שלש תבואות בשתי שנים . שנה האמורה בבתי ערי חומה מנלן א"ק [לח]עד תום שנת ממכרו שנת ממכר שלו ולא שנת מנין עולם . שש שנים שבעבד עברי מנלן שנאמר שש שנים יעבוד ובשביעית בשביעית נמי יעבוד . שבבן ושבבת למאי הלכתא לערכין ולפרקין דיוצא דופן. עבד עברי עובד את הבן דכתיב שש שנים יעבוד ואינו עובד את האח שנאמר [לט]ועבדך שש שנים לך ולא לאח . ומה ראית לרבות הבן ולהוציא את האח . מרבה אני את הבן שכן הוא קם תחת אביו ליעדה ולשדה אחוזה . אדרבה מרבה אני את האח שכן הוא קם תחת אחיו ליבום , כלום יש יבום אלא במקום שאין בן וכו' . אמה העבריה אינה עובדת לא את הבן ולא את האח דכתיב [מ]ואף לאמתך תעשה כן הקישה הכתוב לנרצע מה נרצע אינו עובד לא את הבן ולא את האח דכתיב ורצע אדוניו וגו' ועבדו לעולם לו ולא לבן ולא

ממ"ק ובמ"ק ט פסיקתא , תוספ ג : י ערכין נד : יא דברים לא : יב קדושין לט : יג במדבר ס : יד שמות כא : טו סנהדרין ז . טז גיטין פח : *אגוריאות קיבוץ ואסיפה למשפט : יז מכילתא : יח דברים לא : יט שם : כ שם ד : כא שמות טו : כב שמות יח . כג ויקרא כה : כד כתוב ברמז תתנ"ח : כה ויקרא כה : כו דברים טו : כז שמות ס : כח בראשית יד : כט ויקרא כה : ל בלקטקא מין עגלות וכוא כ לועזי ממש : לא שם : לב שם : לג דברים טו : לד קדושין יז : לה נדה מח : לו ויקרא יב : לז שם כה : לח שם : לט דברים טו : מ שם .

זית רענן (א) וחומר , הוא כור וכור הוא שלשים סאין ולתך הוא חצי כור : (ב) ולא שונין , פירוש שלא ילמדו פעם שנית : ולא יודעים , פירוש שלא יבינו היטב : (ג) שביעית לשנים . היינו כשהגיע השמטה אפילו ב' או ג' שנים אחר מכירתו יצא :

ולא לאח וכו'. ר"ש אומר [מא]ויצא מעמך הוא ובניו אם הוא נמכר בניו ובנותיו מי נמכרין מכאן שרבו חייב במזונות בניו . כיוצא בדבר אתה אומר ויצאה אשתו עמו אם הוא נמכר אשתו מי נמכרת מכאן שרבו חייב במזונות אשתו. וצריכא דאי אשמועינן בניו ובנותיו משום דלאו בני מעבד ומיכל נינהו אבל אשתו משום דבת מעבד ומיכל היא אימא תעבוד ותיכול. ואי אשמועינן אשתו דלאו דרכה לאהדורי אבל בניו ובנותיו דדרכייהו לאהדורי אימא לא צריכא. [מב]אם בגפו יבא למה נאמר לפי שהוא אומר אם אדוניו יתן לו אשה רשות . או אינו אלא חובה . ת"ל אם בגפו יבא בגפו יצא דברי ר' ישמעאל . ר' עקיבא אומר אם בגפו יבא אם בראשי אברים נכנס (ד) בראשי אברים יצא . לפי שהוא אומר וכי ימכור איש את בתו לאמה לא תצא כצאת העבדים לא תצא בראשי אברים כדרך שהכנעניים יוצאים. או לא תצא בשש וביובל כדרך שעברים יוצאים ת"ל [מג]כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה וגו' מגיד שהיא יוצאה בשש . ביובל מנין ת"ל [מד]כי עברי הם מכל מקום . הא אין עליך לדון כלשון אחרון אלא כלשון ראשון לא תצא כצאת העבדים לא תצא בראשי אברים כדרך שהכנעניים יוצאים . אין לי אלא עבריה עברי מנין ת"ל העברי או העבריה מקיש עברי לעבריה מה עבריה אינה יוצאה בראשי אברים אף עברי לא יצא בראשי אברים. ועוד ק"ו הוא ומה אם עבריה שיוצאה בסימנין אינה יוצאה בראשי אברים עברי שאינו יוצא בסימנין דין הוא שלא יצא בראשי אברים . לא אם אמרת בעבריה שאינה נמכרת על גנבה לפיכך אינה יוצאה בראשי אברים תאמר בעברי שהוא נמכר על גנבתו לפיכך יצא בראשי אברים ת"ל העברי או העבריה מקיש עברי לעבריה מה עבריה אינה יוצאה בראשי אברים אף עברי אינו יוצא בראשי אברים . אם בעל אשה הוא בבת ישראל הכתוב מדבר . או אינו (ה) אלא בכנענית כשהוא אומר אם אדוניו יתן לו אשה הרי כנענית אמור הא מה ת"ל אם בעל אשה הוא בבת ישראל הכתוב מדבר . ויצאה אשתו עמו מגיד שהוא חייב במזונותיה ובמזונות בניו שנאמר [מה]ויצא מעמך הוא ובניו עמו מכלל יציאה אתה למד על כניסה . יכול שהוא חייב במזונות ארוסה ושומרת יבם ת"ל אשתו להוציא שומרת יבם שאינה אשתו. עמו להוציא ארוסה שאינה עמו . [מו]ת"ר אם בגפו יבא בגפו יצא בגופו נכנס בגופו יצא . ראב"י אומר יחידי נכנס יחידי יצא מאי בגופו יצא אמר רבא שאינו יוצא בראשי אברים כעבד . א"ל אביי ההוא מלא תצא כצאת העבדים נפקא אי מהתם הוה אמינא ניתיב ליה דמי עיניה ונפיק קמ"ל . מאי יחידי יצא (יש) [אין] לו אשה ובנים אין רבו מוסר לו שפחה כנענית :

שיב [מז]אם אדוניו יתן לו אשה רשות . או אינו אלא חובה ת"ל אם בגפו יבא וגו' רשות ולא חובה דברי רבי ישמעאל :

אם אדוניו יתן לו אשה שהיא מיוחדת לו שלא תהא כשפחת הפקר . אם אדוניו יתן לו אשה בכנענית הכתוב מדבר או אינו אלא בעברית . כשהוא אומר האשה וילדיה תהיה לאדוניה הרי בכנענית הכתוב מדבר . וילדה לו בנים אין לי אלא בנים ובנות טומטום ואנדרוגינוס מנין ת"ל האשה וילדיה תהיה לאדוניה מ"מ . ר' נתן אומר אין ת"ל וילדה לו אלא להביא את הרב שבא על שפחתו (*) שולדיה עבדים :

שיג האשה וילדיה מה ת"ל מגיד שולדיה כמוה. אין לי אלא שפחה שולדיה כמוה נכרית מנין . היה ר' ישמעאל אומר דין הוא

מה שפחה כנענית שאין לה קדושין מכל אדם ולדיה כמוה אף כל שאין לה קדושין מכל אדם ולדיה כמוה ואי זה זה ולד (שפחה ו) נכרית . והוא יצא בגפו מגיד שאינה צריכה הימנו גט אין לי אלא אמה שאינה צריכה מבן ישראל גט בת ישראל שאינה צריכה גט מן העבד מנין . ת"ל [מח]מהם תקנו עבד ואמה מקיש עבד לאמה ואמה לעבד מה אמה אינה צריכה מבן ישראל גט אף בת ישראל אינה צריכה מן העבד גט . ד"א והוא יצא בגפו למה נאמר לפי שהוא אומר שש שנים יעבוד אין לי אלא עובד שש שהוא נוהג בו מנהג האמור בפרשה נרצע מנלן ת"ל והוא יצא בגפו להביא את הנרצע . ר' יצחק אומר אינו צריך ומה אם העובד שש (ו) שמיעט בו הכתוב יציאתו הרי הוא נוהג בו מנהג האמור בפרשה , נרצע שלא מיעט הכתוב יציאתו אינו דין שינהג בו מנהג האמור בפרשה . [מט]אם אדוניו יתן לו אשה מוכר עצמו אין רבו מוסר לו שפחה כנענית . ר' אליעזר אומר רבו מוסר לו שפחה כנענית. מאי טעמא דתנא קמא מיעט רחמנא גבי מכרוהו ב"ד אם אדוניו יתן לו אשה לו ולא למוכר עצמו . ואידך ההוא מיבעיא ליה בעל כרחיה . ואידך מכי משנה שכר שכיר נפקא דתניא [נ]כי משנה שכר שכיר עבדך . שכיר אינו עובד אלא ביום ועבד עברי בין ביום ובין בלילה וכי תעלה על דעתך שעבד עברי עובד ביום ובלילה והלא כבר נאמר [נא]כי טוב לו עמך עמך במאכל עמך במשתה ואמר ר' יצחק מכאן שרבו מוסר לו שפחה כנענית. ואידך אי מהתם הוה אמינא ה"מ מדעתיה אבל בעל כרחיה אימא לא קמ"ל . [נב]מי שיש לו אח מכל מקום זוקק את אשת אחיו ליבום חוץ מן הנולד מן השפחה ומן הנכרית . מ"ט דכתיב האשה וילדיה תהיה לארוניה . ובנכרית כתיב [נג]כי יסיר את בנך מאחרי בנך הבא מן הגוי קרוי בנך ואין בנך הבא מן הגויה קרוי בנך אלא בנה. והא בשבעה גוים כתיב כי יסיר לרבות כל המסירות . וצריכא דאי אשמעינן שפחה משום דאין לה חיים אבל נכרית אימא לא . ואי אשמעינן נכרית משום דלא שייכא במצות אבל שפחה אימא לא צריכא :

שיד [נד]רבי טרפון אומר יכולין ממזרין ליטהר כיצד ממזר שנשא שפחה הולד עבד דכתיב האשה וילדיה תהיה לאדוניה

שחררו נמצא בן חורין . [נה]שפחה דלא תפסי בה קדושין מנלן דא"ק שבו לכם פה עם החמור . ולדה כמוה מנלן דא"ק האשה וילדיה וגו' נכרית דלא תפסי בה קדושין מנלן א"ק ולא תתחתן בם. ולדה כמוה מנלן דא"ק כי יסיר את וגו' : [נו]האומר לשפחתו הרי את בת חורין וולדך עבד ולדה כמוה דברי ר' יוסי הגלילי שנאמר האשה וילדיה תהיה לארוניה בזמן שהאשה לארוניה ולדה לארוניה אין האשה לאדוניה אין ולדה לאדוניה . וחכמים אומרים דבריו קיימין . השפחה והנכרית ולדה כמוה :

שטו [נז]ואם אמר יאמר העבד מגיד שאינו נרצע עד שיאמר שתי פעמים . אהבתי את אדוני אין לי אלא בזמן שיש לו

אשה ובנים ולרבו אשה ובנים בזמן שאין לרבו אשה ובנים (ז) מנין ת"ל [נח]והיה כי יאמר אליך וגו' מכאן אמרו לעולם אינו נרצע אא"כ יש לו אשה ובנים ולרבו אשה ובנים . אוהב את רבו ורבו אוהבו שנתברכו נכסיו על ידו מנין . לכך נאמר והיה כי יאמר אליך וגו' כי טוב לו עמך שתהא טובתו שוה לך . מכאן אמרו לא ישנה רבו עליו מאכילו ומשקו ומסיכו משלו ת"ל כי טוב לו עמך . ד"א כי טוב לו עמך אם היה חגר או סומא אינו נרצע :

[נט]ואף לאמתך תעשה כן הקישה הכתוב לנרצע מה נרצע אינו עובד לא את הבן ולא את (האח) [הבת] וכו' . האי מיבעי' ליה לכדתניא ואף לאמתך תעשה כן להעניק . או אינו אלא לרציעה . כשהוא אומר אם אמור יאמר העבד ולא אמה העבריה . הא מה אני מקיים ואף לאמתך תעשה כן להעניק . א"כ נכתוב קרא ואף לאמתך כן מאי תעשה ש"מ תרתי . [ס]ואם אמר יאמר עד שיאמר וישנה. אמר בתחלת שש ולא אמר בסוף שש אינו נרצע שנאמר לא אצא חפשי עד שיאמר בשעת יציאה . אמר בסוף שש ולא אמר בתחלת שש אינו נרצע שנאמר ואם אמר יאמר העבד כשהוא עבד . אמר מר בתחלת שש קא סלקא דעתך תחלת שש ממש תיפוק לי' דבעינן אהבתי את אשתי ועדיין אין לו אשה ובנים ותו וכו' אטו שש לאו עבד הוא יום אחרון נקרא סוף שש וכל היום הוא עבד . אמר רבה בתחלת פרוטה אחרונה בסוף פרוטה אחרונה והכי קאמר אמר בתחלת שש קודם התחלת פרוטה אחרונה דכבר יש לו אשה ובנים ולא אמר בסוף שש לאחר שהתחיל פרוטה אחרונה אינו נרצע . ואפי' אמר ושנה דכתיב לא אצא סמוך ליציאה וכל זמן שיש עליו פרוטה שלמה לאו סמוך ליציאה הוא . אמר ושנה בסוף פרוטה אחרונה אינו נרצע שנאמר ואם אמר יאמר העבד עד שיאמר כשהוא עבד :

שטז תנו רבנן לו אשה ובנים ולרבו אין אשה ובנים אינו נרצע שנאמר [סא]כי אהבך ואת ביתך . לרבו אשה ובנים ולו

אין אשה ובנים אינו נרצע שנאמר אהבתי את ארוני את אשתי ואת בני . הוא אוהב את רבו ורבו אינו אוהבו אינו נרצע שנאמר [סב]כי טוב לו עמך . רבו אוהבו והוא אינו אוהב את רבו אינו נרצע שנאמר כי אהבך ואת ביתך . הוא חולה אינו נרצע שנאמר כי טוב לו . רבו חולה והוא אינו חולה אינו נרצע שנאמר עמך . בעי רב ביבי שניהם חולים מהו עמך בעינן והא איכא או דילמא כי טוב לו בעינן והא ליכא תיקו . עבד עברי כהן רב אמר רבו מוסר לו שפחה כנענית ושמואל אמר אסור . א"ל רב נחמן לרב ענן כי הויתו בי מר שמואל באיסקונדרי

ממ"ק ובמ"ק מא ויקרא כה : מב מכילתא : מג דברים יה : מד ויקרא כה : מה שם : מו קידושין כ : מז מכילתא : מח ויקרא כה : מט קידושין טו : נ דברים טו : נא שם : נב יבמות כב : נג דברים ז : נד יבמות עח : נה קידושין סח : נו שם סט : נז מכילתא : נח דברים טו : נט קידושין יז : ס שם כב : סא דברים טו : סב שם :

זית רענן (ד) בראשי אברים יצא . שאינו יוצא בראשי אברים כעבד כנעני כראיתא בגמרא : (ה) אלא בכנענית . כשרבו נתן לו כנענית תצא עמו : (*) שולדיה עבדים , ולא תאמר אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות שמסתמא שחררה קודם בעילה : (ו) שמיעט בו הכתוב יציאתו . פי' שאינו עובד אלא שש משא"כ בנרצע שעובד עד היובל : (ז) מנין . פי' מנין שאינו נרצע ת"ל והיה וגו' כי אהבך ואת ביתך :

באיסקונדרי איטלליתו[סג] ס"ט לא תימא ליה מהא וחכמים אומרים אין עבד עברי כהן נרצע מפני שנעשה בעל מום ואם תאמר אין רבו מוסר לו שפחה כנענית תיפוק לי' דבעינן אהבתי את ארוני את אשתי וליכא ותו לא מידי :

שין [סד]והגישו ארוניו אל האלהים אצל הדיינין שימלך במוכריו . ר' אומר בנמכר בב"ד על גנבתו הכתוב מדבר (ח) אבל כאן אינו נרצע אלא בינו לבין עצמו והגישו אל הדלת הקיש דלת למזוזה מה מזוזה מעומד אף דלת מעומד . אתה אומר לכך בא או ירצענו במזוזה והדין נותן מה אם הדלת שאינו כשר למצוה כשר לרציעה מזוזה שהיא כשרה (ט) למצוה אינו דין שתכשר לרציעה ת"ל ונתתה באזנו ובדלת בדלת אתה נותן ואי אתה נותן במזוזה . ורצע ארוניו למה נאמר לפי שמצינו בכל מקום ששלוחו של אדם כמותו אבל כאן הוא ולא שלוחו . אזנו בשל ימין הכתוב מדבר . או אינו אלא בשמאל מרין אתה דן נאמר כאן אזנו ונאמר (י) להלן אזנו מה להלן בימין אף כאן בשל ימין . אזנו מן [סה]המילתא דברי ר' יהודה ר' מאיר אומר אף מן [סו]הסחוס . שהיה רבי מאיר אומר (יא) אין כהן נרצע והן אומרים נרצע . אין כהן נמכר והן אומרים נמכר . ומה ראתה אזן שתרצע מכל אבריו רבן יוחנן בן זכאי אומר אבר ששמעה לא תגנוב והלך וגנב היא תרצע מכל אבריו . במרצע התורה אמרה במרצע והלכה אמרה בכל דבר :

[סז]אמר רבי יוחנן משום ר' ישמעאל בשלשה מקומות הלכה עוקרת המקרא . התורה אמרה בעפר והלכה בכל דבר . התורה אמרה בתער והלכה בכל דבר . התורה אמרה ספר והלכה בכל דבר , ר' אומר אומר אני במין מתכת בלבד . [סח]ועבדו לעולם עד היובל . שהיה בדין ומה אם הכסף שיפה כחו (יב) וקונה את הכל אינו קונה אלא שש . רציעה שאינה קונה אלא עבדים אינו דין שלא תהא קונה אלא שש הא מה ת"ל ועבדו לעולם עד היובל . או ועבדו לעולם כמשמעו ת"ל [סט]ושבתם איש אל אחחתו . ר' אומר בוא וראה שאין עולם אלא חמשים שנה שנאמר ועבדו לעולם עד היובל . הא כיצד הגיע יובל יצא , מת אדון יצא . ועבדו אותו הוא עובד ואינו עובד את הבן . שהיה ברין ומה אם העובד שש שמיעט הכתוב ביציאתו הרי הוא עובדו ועובד את הבן . נרצע שריבה הכתוב יציאתו אינו דין שיהא עובדו ועובד את הבן ת"ל ועבדו אותו הוא עובד ואינו עובד את הבן . (הוא) נרצע והעבריה לא את הבן ולא את הבת . [ע]חלצה בשמאל חליצתה פסולה ור' אליעזר מכשיר . מאי טעמא דרבנן ילפי רגל רגל ממצורע מה להלן בימין אף כאן בימין . ור"א לא יליף והתניא ר"א אומר מנין לרציעה שהיא באזן ימין נאמר כאן אזן ונאמר להלן אזן מה להלן בימין אף כאן בימין . אמר ר' יוחנן מוחלפת השיטה . רבא אמר לעולם לא תיפוך אזן אזן מופנה רגל רגל לא מופנה . וכי לא מופנה מאי פרכת משום דאיכא למיפרך מה למצורע שכן טעון עץ ארז ואזוב ושני תולעת :

[עא]תנו רבנן מוכר עצמו נמכר לשש ויתר על שש [מכרוהו ב"ד אינו נמכר אלא לשש] ר' אליעזר אומר זה וזה אינו נמכר אלא לשש . מאי טעמא דתנא קמא מיעט רחמנא גבי מכרוהו בית דין ועבדך לך ולא ליורש . ואידך ועבדך אחרינא כתיב . ואידך ההוא (להרצעת אזן) [להרצאת אדון] הוא דאתא . מוכר עצמו אינו נרצע רבי אליעזר אומר נרצע . מאי טעמא דתנא קמא מיעט רחמנא גבי מכרוהו בית דין ורצע ארוניו את אזנו שלו ולא אזנו של מוכר עצמו . ואידך ההוא לגזרה שוה הוא דאתא נאמר כאן אזן וכו' . ואידך אם כן נימא קרא אזן מאי אזנו שמע מינה תרתי . ואידך ההוא מבעי' ליה אזנו ולא אזנה . ואידך מואם יאמר העבד ולא אמה העבריה . ואידך עד שיאמר כשהוא עבד . ואידך מעבד העבד . ואידך עבד העבד לא דריש . [עב]הנרצע נקנה ברציעה דכתיב ורצע ארוניו את אזנו . וקונה את עצמו ביובל דכתיב ועבדו לעולם לעולמו של יובל . ובמיתת הארון דכתיב ועבדו לו ולא לבן . ת"ר מרצע אין לי אלא מרצע מנלן לרבות [עג]הסול והסירא והמחט [עד]והמקרח והמכתב ת"ל ולקחת כל דבר שנקח ביד דברי רבי יוסי בר' יהודה . ר' אומר מה מרצע מיוחד של מתכת אף כל של מתכת . רבי דריש כללי ופרטי ולקחת כלל מרצע פרט באזנו ובדלת חזר וכלל , כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט מה הפרט מפורש של מתכת אף כל של מתכת . רבי יוסי בר' יהודה דריש רבויי ומעוטי ולקח ריבה מרצע מיעט באזנו ובדלת חזר וריבה ריבה ומיעט וריבה ריבה הכל , מאי ריבה ריבה כל מילי ומאי מיעט מיעט סם . ד"א המרצע להביא מרצע הגדול . מאי משמע כדאמר רבא הירך המיומנת שבירך הכא נמי המרצע המיוחד שבמרצעין . א"ר אליעזר (בר יודן) [יודן בריבי] היה דורש אין רוצעין אלא [עה]במילת וחכמים אומרים אין כהן עבד עברי נרצע מפני שנעשה בעל מום , ויעשה בעל מום , אמר קרא [עו]ושב אל משפחתו למוחזק שבמשפחתו :

שיח [עז]חמשה דברים היה ר' יוחנן בן זכאי אומרן כמין חומר מפני מה גלו ישראל לבבל יותר מכל הארצות . מפני שבית אברהם היא (יג) משם משלו משל למה הדבר דומה לאשה שקלקלה על בעלה להיכן משלחה לבית אביה . בלוחות הראשונים [עח]והלוחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים , משלו משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שקידש את האשה הלך והביא הלבלר ואת הדיו ואת הקולמוס ואת השטר ואת העדים קלקלה היא מביאה את הכל דיה שיתן לה המלך כתב וחכר יד שלו . הרי הוא אומר [עט]אשר נשיא יחטא אשרי הדור שהנשיא שלו מביא חטאת על שגגתו ואומר ורצע ארוניו את אזנו במרצע מה ראתה אזן לירצע יותר מכל האברים כולן לפי ששמעה בהר סיני [פ]כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם ופרק ממנו עול שמים והמליך עליו עול בשר ודם לפיכך אמר הכתוב תבוא אזן ותרצע שלא שמרה את מה ששמעה . [דאמרי אינשי] לא רצה להשתעבד לבניו יבוא וישתעבד לבנותיו . ואומר [פא]מזבח אבנים לא תניף עליהן ברזל וכי מה ראה ברזל ליפסל יותר מכל מיני מתכות מפני שהברזל לעשות הימנו חרב סימן פורענות ומזבח סימן כפרה מעבירין דבר סימן פורענות מדבר שסימן כפרה . והרי דברים קל וחומר ומה אם אבנים שאינן לא רואות ולא שומעות לו מדברות על שמטילות בהם כפרה בין ישראל לאביהן שבשמים אמר הכתוב [פב]לא תניף עליהם ברזל . בני תורה שהן כפרה לעולם על אחת כמה וכמה שלא יגע בהן אחד מכל המזיקן כולן . הרי הוא אומר [פג]אבנים שלמות תבנה אבנים שמטילות שלום בין ישראל לאביהן שבשמים אמר הקב"ה יהיו שלמים לעולם על אחת כמה וכמה ישראל יהיו שלמים לפני המקום . ועבדו לעולם (כתוב ברמז תר"ע) :

שיט [פד]וכי ימכור איש את בתו לאמה בקטנה הכתוב מדבר . או אינו אלא אפי' בגדולה אמרת הואיל ורשאי בהפרת נדריה ורשאי במכירתה מה הפרת נדריה קטנה ולא גדולה אף מכירתה קטנה ולא גדולה . ואימא ממקום שבאתה מה להלן כשהיא נערה אף כאן כשהיא נערה . אמרת הואיל ומוציאין אותה הסימנין (מרשות אביה שהוא רשאי בקדושיה כשהיא נערה) קל וחומר עד שלא נמכרה . וכי ימכור איש האיש מוכר את בתו ולא האשה מוכרת את בתה . שהיה ברין ומה אם הבן שאין אביו רשאי במכירתו הרי הוא מוכר את בתו . הבת שאביה רשאי למכרה אינו דין שתמכור את בתה ת"ל וכי ימכור איש את בתו האיש מוכר את בתו ואין האשה מוכרת את בתה . וכי ימכור איש את בתו האיש מוכר את בתו ואינו מוכר את בנו . שהיה ברין ומה אם הבת שאינה נמכרת על הגנבה אביה רשאי למכרה הבן שהוא נמכר על גנבתו אינו דין שיהא אביו רשאי למכרו , ת"ל וכי ימכור איש את בתו האיש מוכר את בתו ואינו מוכר את בנו . האיש מוכר את עצמו ואין האשה מוכרת את עצמה . שהיה ברין ומה אם הבן שאין אביו רשאי למכרו הרי הוא מוכר את עצמו בת שאביה רשאי למכרה דין הוא שתמכור את עצמה . לא אם אמרת בבן שהוא נמכר בגנבתו לפיכך הוא מוכר את עצמו תאמר בבת שאינה נמכרת בגנבתה לפיכך לא תמכור עצמה . ותמכר על גנבתה והדין נותן ומה אם בן שאין אביו רשאי למכרו הרי הוא נמכר על גנבתו הבת שאביה רשאי למכרה דין הוא שתמכר על גנבתה . לא אם אמרת בבן שהוא נרצע לפיכך הוא נמכר על גנבתו תאמר בבת שאינה נרצעת לפיכך לא תמכר על גנבתה . ותרצע והדין נותן ומה אם הבן שאין אביו רשאי למכרו הרי זה נרצע . הבת שאביה רשאי למכרה דין הוא שתרצע . (יד) אמרת אם מוציאד הוא מידי מכר החמור קל וחומר מידי רציעה קלה . וכי ימכור איש הא למדנו שהוא רשאי במכירתה . ומנין שהוא רשאי בקדושיה אמרת אם מוציאה הוא (טו) מידי קדושיה לאמהות קל וחומר לידי קרושיה · ומנין

ממ"ק ובמ"ק סג באיסקונדרי איטלליתו פי' כשטיפס בבית שמואל ללמוד לחקקס בגורי סכלבים או בחתיכות עץ קטנים ולא למדהס : סד מכילתא : סה המילתא פי' התנוך , עיין קידושין כא : סו הסחוס תרגום של כדל האזן שתוסא דאודנא : סז סוטה טז : סח מכילתא : סט ויקרא כה : ע יבמות קד : עא קידושין יד : עב קדושין כא : עג הסול אוומל במקיזין כו : עד והמקרח טרווינס בלעז באהרער : עה במילת בתנוך : עו ויקרא כה : עז מדרש : עח שמות לב : עט ויקרא ד : פ שם כה : פא דברים כז : פב שם : פג שם : פד מכילתא :

זית רענן (ח) אבל כאן . פי' במוכר עצמו : (ט) למצוה . פי' לקבוע בה מזוזה : (י) להלן אזנו . במצורע : (יא) אין כהן נרצע . מפני שנעשה בעל מום ובהמילתא אין מום : אין כהן נמכר , והא שאינו נרצע במוכר עצמו : (יב) קונה את הכל , כל הקרקעות אינו קונה עבד אלא שש : (יג) משם . שיצא מאור כשדים והיינו בבל : (יד) אמרת אם מוציא הוא מידי מכר החמור וכו' , פי' כיון שמכרה פעם אחת שוב אין רשאי למכרה ק"ו ומידי רציעה וכו' , כלומר שהיא עצמה אינה רשאה לעבוד יותר ברציעה , והא דקאמר רציעה קלה היינו שאינו עובד הבן כו' : (טו) מידי קרושיה לאמהות . פירוש שהאב מוכר לשפחות ובאותן שש שנים אינו רשאי לקדשה לאחר שתנשא לו ק"ו שמביאה לידי קידושיה , שזכות הוא לה :

ומנין שתהא נקנית בכסף היה ר' ישמעאל אומר אמרת קל וחומר ומה אם שפחה כנענית (טז) שאינה נקנית בבעילה הרי היא נקנית בכסף בת ישראל שנקנית בבעילה דין הוא שתקנה בכסף. ומנין אף בשטר ת"ל [פה]והלכה והיתה מקיש הויתה להליכתה מה הליכתה בשטר אף הויתה בשטר. ר' עקיבא אומר הרי הוא אומר אם אחרת יקח לו הקיש (יז) התחתונה לעליונה מה עליונה בכסף אף התחתונה בכסף. לאמה לאמה אחת הוא מוכרה ואין מוכרה (יח) לשתי אמהות. ר' יוסי הגלילי אומר נמצינו למדין שהוא מקדש (יט) לקדוש אחר קדוש וקדוש אחר אמהות אבל לא אמהות אחר קדוש. ואין צריך לומר אמהות אחר אמהות. לא תצא כצאת העבדים לא תצא בראשי אברים כדרך שהכנענים יוצאים. אתה אומר כן או לא תצא בשנים וביובל כדרך שהעבדים יוצאין ת"ל כי ימכר לך אחיך וגו' מגיד שהיא יוצאה בשש. אין לי אלא עבריה שאין יוצאה בראשי אברים עברי מנין וכו'. ועוד קל וחומר ומה אם עבריה שהיא יוצאה בסימנין וכו'. לא אם אמרת בעבריה שאינה נמכרת על גנבה לפיכך וכו':

שב [פו]**אמה** העבריה נקנית בשטר מנלן אמר קרא אם אחרת יקח לו הקישה הכתוב לאחרת מה אחרת נקנית בשטר אף אמה העבריה נקנית בשטר. ורב חסדא אמר לא תצא כצאת העבדים אבל נקנית היא כקנין עבדים ומאי ניהו שטר אבל בחזקה לא אמר קרא [פז]והתנחלתם אותם אותם בחזקה ולא אחר בחזקה. ומה ראית מסתברא שטר הוה ליה לרבויי שכן מוציא באישות בבת ישראל. ורב הונא לא תצא כצאת העבדים שאינה יוצאה בראשי אברים כעבד ורב חסדא א"כ ניכתוב קרא לא תצא כעבדים מאי כצאת שמע מינה תרתי. ת"ר המוכר את בתו ופסק עמו על מנת שלא לייעד נתקיימו התנאים דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים אם רצה לייעד מייעד מפני שהתנה על מה שכתוב בתורה וכל המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל. ור' מאיר אע"ג דאית ליה תנאו בטל גבי האומר לאשה הרי את מקודשת לי על מנת שאין לך עלי שאר כסות ועונה. שאני הכא דאמר קרא לאמה פעמים שאינו מוכרה אלא לאמה בלבד. ורבנן מיבעיא ליה לכדתניא לאמה מלמד שמוכרה לפסולין. רבי אליעזר אומר אם ללמד שמוכרה לפסולין הרי כבר נאמר אם רעה בעיני אדוניה שרעה בנשואיה אלא מה ת"ל לאמה שמוכרה לקרובים. תני חדא מוכרה לאביו ואין מוכרה לבנו ותניא אידך אין מוכרה לא לאביו ולא לבנו. בשלמא אין מוכרה לא לאביו ולא לבנו כרבנן. אלא מוכרה לאביו ואין מוכרה לבנו כמאן לא כרבנן ולא כר' אליעזר. לעולם כרבנן מודו רבנן היכא דאיכא צד יעוד: [פח]**אמר** רב הונא מנין שמעשה הבת לאביה שנאמר וכי ימכור איש את בתו לאמה מה אמה מעשה ידיה לרבה אף בת מעשה ידיה לאביה. למה לי תיפוק ליה מבנעוריה בית אביה. ההיא בהפרת נדרים הוא דכתיב. וכי תימא נילף מינה ממונא מאיסורא לא ילפינן. ונילף מקנס ממונא מקנסא לא ילפינן. ובושתה ופגמה לאביה דאי בעי מסר לה למנוול ומוכה שחין:

[פט]**האב** זכאי בבתו בקרושיה בכסף בשטר ובביאה וזכאי במציאתה ובמעשה ידיה ובהפרת נדריה ומקבל את גיטה. בכסף מנלן אמר קרא ויצאה חנם אין כסף אין כסף לאדון זה אבל יש כסף לאדון אחר ומנו לאביה. ואימא לדידה מסתברא כי מיעט רחמנא להאי יציאה דכוותה קא ממעט. הא לא דמיא יציאת קרושין לאמה העבריה התם נפקא לה מרשות אדון לגמרי הכא אכתי מחסרה מסירה לחופה. מהפרת נדרים נפקא לה מרשותיה דתנן נערה המאורסה אביה ובעליה מפירין נדריה. בשטר ובביאה מנלן אמר קרא והיתה איתקש הויות להדדי. זכאי במציאתה משום איבה. ובמעשה ידיה מאי טעמא דכתיב וכי ימכור איש את בתו לאמה מה אמה מעשה ידיה לרבה אף הבת מעשה ידיה לאביה. ואימא הני מילי קטנה דמצי מזבן לה אבל נערה דלא מצי מזבן לה מעשה ידיה דידה הוי. קטנה לא צריכה קרא השתא זבוני מזבן לה מעשה ידיה מיבעיא. אלא כי איצטריך קרא לנערה. ובהפרת נדריה דכתיב [צ]בנעוריה בית אביה. ומקבל את גטה דכתיב [צא]ויצאה והיתה מקיש יציאה להויה: [צב]**אם** רעה בעיני אדוניה אין רעה אלא (כ) שלא גמלה חסד לפניו. (כא) אשר לא יעדה [צג]אדון והפדה אב. לא ייעד לשנים כאחד. לא ימכור על מנת [שלא] לייעד דברי ר' יוסי הגלילי. ר' עקיבא אומר מוכר ואם רצה לייעד מייעד. לעם נכרי הרי זה אזהרה לבית דין (כב) שלא ימכרנה לגוי. בבגדו בה מאחר שבגד בה ונהג בה בזיון ולא נהג בה כמשפט הבנות אף הוא (כג) אינו רשאי לקיימה דברי ר' יונתן בן אבטולמוס ואין בגידה אלא שקור שנאמר [צד]בגדה יהודה ואומר [צה]כי בגוד בגדו בי. ר' ישמעאל אומר באדון הכתוב מדבר שלקחה על מנת לייעד ולא ייעד אף הוא (כד) אינו רשאי לקיימה. ר' עקיבא אומר בבגדו בה מאחר שפירש בגדו עליה: [צו]**והפדה** מלמד שמגרעת פדיונה ויוצאה. אשר לא יעדה והפדה אינו רשאי למוכרה לקרובים. ר' אליעזר אומר מוכרה לקרובים ושוין שמוכרה אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט. א"ר ינאי אין יעוד אלא בגדול לפי שאין יעוד אלא מדעת בנו דומיא דידיה מה הוא גדול אף בנו נמי גדול. ואי תימא מאי מדעת אדעתא דידה דתני אבימי אשר לא יעדה מלמד שצריך ליעדה. ת"ר כיצד מצות יעוד אומר לה בפני שנים הרי את מיועדת לי הרי את מקודשת לי הרי את מאורסת לי אפילו בסוף שש ואפילו סמוך לשקיעת החמה ונוהג בה מנהג אישות ואינו נוהג בה מנהג שפחות. רבי יוסי בר ר' יהודה אומר אם יש שהות ביום כדי לעשות עמו שוה פרוטה מקודשת ואם לאו אינה מקודשת דכתיב והפדה שיהא שהות ביום כדי פריה. ור' יוסי בר ר' יהודה סבר מעות הראשונות של מקנתה לאו לקדושין נתנו וכי מייעד לה בעבדות שיש לו עליה מייעד לה. ואין קדושיה אלו ע"י האב. וגזרת הכתוב הוא שיהו קדושין. [צז]תניא מוכר אדם את בתו לאישות ושונה, לשפחות ושונה, לאישות אחר שפחות אבל לא לשפחות אחר אישות. ורבי שמעון אומר כשם שאין אדם מוכר את בתו לשפחות אחר אישות כך אין אדם מוכר את בתו לשפחות אחר שפחות ובפלוגתא דהני תנאי דתניא בבגדו בה כיון שפירש טליתו עליה שוב אין רשאי למכרה דברי ר"א. רע"א כיון שבגד בה שוב אין רשאי למכרה, ר"א סבר יש אם למקרא ור"ע סבר יש אם למסורת, ור"ש סבר יש אם למקרא ולמסורת: [צח]**ואם** לבנו ייעדנה (כה) לבנו ייעד ולא לאחיו. שהיה בדין ומה אם הבן שאין קם תחתיו ליבום הוא ייעד אחיו שהוא בא תחתיו ליבום דין הוא שמייעד. לא אם אמרת הבן שהוא נכנס תחתיו (כו) לאחוזה תאמר באחיו שאינו נכנס תחתיו לאחוזה לפיכך לא ייעד (כז) ת"ל לבנו ייעדנה לבנו יעוד ואין יעוד לאחיו: **כמשפט** הבנות יעשה לה וכי מה למרנו על משפט הבנות מעתה אלא הרי זה (כח) בא ללמד ונמצא למד מה זו שארה כסותה ועונתה לא יגרע אף בת ישראל שארה כסותה ועונתה לא יגרע דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר (כט) בעבריה הכתוב מדבר. אתה אומר כן או אינו אלא בבת ישראל כשהוא אומר אם אחרת יקח לו הרי בת ישראל (הכתוב) אמור מה ת"ל כמשפט הבנות בעבריה הכתוב מדבר:

שבא **אם** אחרת יקח לו מכאן אמרו חייב אדם (ל) להשיא את בנו הקטן, ובמקום אחר מהו אומר [צט]והודעתם לבניך ולבני בניך אימתי אתה זכאי לראות בני בניך כשתשיא את בניך קטנים. שארה אלו מזונותיה שנאמר [ק]ואשר אכלו שאר עמי וכתיב [קא]וימטר עליהם כעפר שאר. כסותה כמשמעו. עונתה זו דרך ארץ שנאמר [קב]וישכב אותה ויענה דברי ר' יאשיה. ר' יונתן אומר שארה כסותה כסות (לא) שהיא נופלת לשארה, אם היתה ילדה לא יתן לה של זקנה אם היתה זקנה לא יתן לה של ילדה. ועונתה שלא יתן לה של ימות החמה בימות הגשמים ולא של ימות הגשמים בימות החמה אלא נותן לה כל אחד ואחד בעונתה. מזונותיה מנין אמרת

ממ"ק ובמ"ק פה דברים כד: פו קידושין עז: פז ויקרא כו: פח כתובות מו: פט כתובות מו: צ במדבר ל: צא דברים כד: צב מכילתא: צג אדון פי' כותן כל סלכות בדיני אמה העבריה: צד ירמיה ג: צה שם ה: צו קידושין כ: צז שם יח: צח כתוב ברמז רכ"ס, מכילתא: צט דברים ד: ק מיכה ג: קא תהלים עח: קב בראשית לד:

זית רענן (טז) שאינה נקנית בבעילה, להיות לו לשפחה: (יז) תחתונה היינו אשה, עליונה היינו שפחה: (יח) לשתי אמהות, פי' לאחר שמכרה פעם א' שוב אין רשאי למכרה: (יט) לקידוש אחר קידוש. שאם נתגרשה מן הארוסין מותר לגרשה פעם שנית ואצ"ל אמהות אחר אמהות שחוב הוא לה: (כ) שלא גמלה חסד וכו', פירוש שלא נשאה חן בעיניו, דלא כר"א שאמר רעה בנשואיה כגון חייבי לאוין: (כא) אשר לא יעדה אדון, והפדה אב. פי' שאם לא יעדה האדון והפדה האב בגרעון כסף או יובל: לא ייעד לשנים, פי' שירצה ליעדה לאביו ולבנו: (כב) שלא ימכרנה, פי' האב: (כג) אינו רשאי לקיימה, פי' והא שאינה ברשותו למוכרה פעם שנית: שלקחה ע"מ לייעד, פי' שהאב שסבר שהוא ייעדנה: (כד) אינו רשאי לקיימה, פירוש שהאדון אינו רשאי למכרה לאחר: (כה) לבנו ייעד, פי' שהבן מקדשה בכסף שלקחה אביה לאמה משא"כ אחיו שצריך כסף אחר: (כו) לאחוזה, היינו במקדש שדה אחוזה שאם גאלה בנו היא חוזרת לאביו ביובל משא"כ אם גאלה אחיו. שיוצאת לכהנים ביובל ועיין בגמרא: (כז) ת"ל לבנו ייעדנה, משום דשדה אחוזה גופי' נפקא לן מיעוד ואי לא קרא ביעוד הי"א גם בשדה אחוזה קם את תחתיו: (כח) בא ללמד. פי' דמשמע דילפינן אמה מבת ישראל ובאמת ילפינן בת ישראל מאמה דגבי אמה כתיב שארה כסותה ועונתה לא יגרע כמ"ש רש"י בחומש וילפינן בת ישראל ממנה: (כט) בעבריה הכתוב מדבר. פי' דהא דכתיב כמשפט הבנות בא ללמד שאם לבנו ייעדנה לאמה העבריה יעשה לה כמשפט בנות ישראל שלא יגרע שאר כסות ועונה כמ"ש רש"י בחומש: או אינו אלא בבת ישראל, פי' שבא ללמוד בנות ישראל מאמה כמ"ש ר' יאשיה, כשהוא אומר אם אחרת וכו' דס"ל דהא דכתיב אם אחרת וגו' שכ"ו לא יגרע, פירוש שלא יגרע מבת ישראל שכ"ו ואם כן קרא רכמשפט הבנות יעשה לה בא ללמד שיעשה לאמה כמשפט בנות ישראל וכ"ה לקמן: (ל) להשיא את בנו, פי' מדכתיב יקח לו משמע דקאי על אב שיקח לבנו אחרת: (לא) שהיא נופלת לשארה, פי' שנופלת לפי שנותיה:

אמרת ק״ו ומה אם דברים (לב) שאין בהן קיום נפש אי אתה רשאי למנוע הימנה דברים שהן קיום נפש דין הוא שלא תהא רשאי למנוע הימנה. דרך ארץ מנין אמרת ק״ו ומה דברים שלא נשאת עליהם בתחלה אי אתה רשאי למנוע הימנה דברים שנשאת עליהם בתחלה דין הוא שלא תהא רשאי למנוע ממנה. [קג]ר׳ אומר שארה זו דרך ארץ שנאמר [קד]איש איש אל כל שאר בשרו וכתיב שאר אביך היא שאר אמך היא, כסותה כמשמעו. עונתה אלו מזונותיה שנא׳ [קה]ויענך וירעיבך. תני רב יוסף שארה זה קרוב בשר שלא ינהוג בה מנהג פרסיים שמשמשין מטותיהן בלבושיהן כדרב הונא כל האומר אי פשי אלא אני בבגדי והיא בבגדה יוציא ויתן כתובה. [קו]ולא יגרע ר׳ יאשיה אומר למה נאמר לפי שהוא אומר אם אחרת יקח לו שומע אני בבת ישראל הכתוב מדבר ת״ל לא יגרע ממי גורעים (לג) ממי שכבר נתנו לו. ר׳ יונתן אומר בבת ישראל הכתוב מדבר. או אינו אלא בעבריה (לד) כשהוא אומר כמשפט הבנות יעשה לה הרי עבריה אמורה, הא מה ת״ל אם אחרת יקח לו בבת ישראל הכתוב מדבר:

ואם שלש אלה וגו׳ ייעד לך או לבנך או פדה או אינו אלא שארה כסותה ועונתה אמרת (לה) אין דבר אמור אלא בעבריה ומה ת״ל ואם שלש אלה ייעד לך או לבנך או פדה. ויצאה חנם שומע אני (לו) חנם מן הגט ומה אני מקיים וכתב לה ספר כריתות בשאר כל הנשים חוץ מן העבריה. (ובעבריה מנין) [או בעבריה] ת״ל ואם שלש אלה וגו׳ (לז) חנם מן הכסף ולא חנם מן הגט. ויצאה חנם בבגרה, אין כסף בנעורים, שהיה בדין הואיל ויצאה בנעורים לא תצא בימי בגרות שאילו לא נאמר אלא אחד הייתי אומר הן ימי בגרות והדין נותן הואיל (לח) ויוצאה מרשות האב ויוצאה מרשות אדון מה יוצאה מרשות האב שנשתנית ממה שהיתה וכו׳ אימתי נשתנית ממה שהיתה בשעה שהיתה נערה ובגרה לכך נאמרו שתיהן שלא יתן לבעל דין להלוק. ויצאה חנם בבגרה. אין כסף בנעורים, אבא חנן אמר משום ר׳ אליעזר ויצאה חנם בבגרה, אין כסף בסימנין (לט) מגיד שהיא יוצאה בגרעון כסף. (ר׳ נתן אומר) הואיל ואמרה תורה תן כסף ובל תתן כסף (מה וכו׳) [תן כסף] עד שלא באו סימנין (אף) בל תתן כסף משיבואו סימנין: [קז]רבי יוסי הגלילי אומר ויצאה חנם אן כסף אין כסף לאדון זה אבל יש כסף לאדון אחר. והאי ויצאה חנם להכי הוא דאתא ההוא מיבעיא ליה לכדתניא ויצאה חנם אלו ימי בגרות אין כסף אלו ימי נערות. אמר רבינא א״כ לימא קרא אן כסף מאי אין כסף אין כסף לאדון זה וכו׳. וממאי דדרשינן הכי דתניא [קח]וזרע אין לה אין לי אלא זרעה זרע זרעה מנין ת״ל וזרע אין לה עיין לה מ״מ וכו׳. והא אפיקתיה לזרע זרע זרעה לא אצטריך קרא דבני בנים הרי הן כבנים וכי אצטריך קרא לזרע פסול. ותנא גופיה דדריש הכי מנא ליה אמרי כתיב [קט]מאן יבמי [קי]מאן בלעם הלוך עמנו ולא כתיב ביה יו״ד והכא כתיב יו״ד ש״מ לדרשה הוא דאתא. ויצאה חנם אלו ימי בגרות אין כסף אלו ימי נערות. ולכתוב רחמנא נערות ולא בעי בגרות. אמר רבא בא זה ולימד על זה מידי דהוה אתושב ושכיר דתני׳ תושב זה קנוי קנין עולם וכו׳. א״ל אביי מי דמי התם תרי גופי אבל הכא כי נפקא לה מנערות בגרות מאי בעי׳ גביה, אמר מר בר אשי לא נצרכה אלא לעיקר זבינא דאילונית סד״א דאתיא סימני נערות הוי זבינא זביני דלא אתיא סימני נערות לא הוי זבינא זביני קמ״ל:

שכב [א]מכה איש ומת מות יומת למה נאמר לפי שהוא אומר [ב]ואיש כי יכה כל נפש אדם שומע אני אפי׳ (מ) סטרו סטירה ת״ל ומכה איש ומת שאינו חייב עד שתצא נפשו, מכה איש ימת אין לי אלא איש שהכה את האיש הכה את האשה ואת הקטן מנין ת״ל ואיש כי יכה כל נפש אדם להביא את האיש שהכה את האשה ואת הקטן. האשה שהרגה את חברתה ואת הקטן מנין ת״ל [ג]רוצח הוא (מא) לתלמודו הוא בא. מכה איש (מב) אף הקטן. או אינו אלא גדול כמשמעו ת״ל ואיש כי יכה כל נפש אדם שומע אני אף בן שמונה במשמע ת״ל ומכה איש מגיד שאינו חייב עד שיהרוג בן קיימא. מות יומת בהתראת עדים. או אינו אלא שלא בהתראת עדים ת״ל (מג) [ד]על פי שנים עדים. מות יומת בב״ד. או אינו אלא שלא בב״ד ת״ל [ה]לא יומת הרוצח עד עמדו וגו׳. מות יומת בסייף, או אינו אלא בחנק (מד) הרי אתה דן נאמר כאן מות יומת ונאמר מות יומת בנואף מה להלן בחנק אף כאן בחנק. אתה מקישו למנאף ואני מקישו למגדף נאמר כאן מות יומת ונאמר במגדף מות יומת מה להלן בסקילה אף כאן בסקילה ת״ל [ו]שופך דם האדם וגו׳. עדיין אני אומר יקיז לו דם משני אברים וימות ת״ל [ז]וערפו שם את העגלה בנחל. ואתה תבער הדם הנקי הוקשו שופכי דמים לעגלה ערופה מה עגלה ערופה בהתזת הראש אף כל שופכי דמים בהתזת הראש. עונש שמענו אזהרה לא שמענו ת״ל [ח]לא תרצח:

שכג [ט]ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו [י]כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע במה הכתוב מדבר בשני בני אדם שהרגו את הנפש אחד הרג שוגג ואחד הרג מזיד לזה אין עדים ולזה אין עדים הקב״ה מזמנן לפונדק אחד זה שהרג במזיד יושב תחת הכולם וזה שהרג בשוגג יורד מסולם ונופל עליו והרגו נמצא זה שהרג במזיד נהרג וזה שהרג בשוגג גולה. ושמתי לך מקום ושמתי לך בחייך. מקום במקומך. אשר ינוס מלמד שהיו ישראל גולין במדבר. להיכן גולין למחנה לויה מכאן אמרו לוי שהרג גולה מפלך לפלך ואם גלה לפלכו פלכו קולטו. אמר רב אחא בריה דרב איקא מאי קרא כי בעיר מקלטו ישב שקלטו כבר:

שכד [יא]ואשר לא צדה פרט לנתכוון לזרוק שתים וזרק ארבע. ושמתי לך מקום אבל לא שמעתי להיכן הרי אתה דן נאמר מנוס לשעה ונאמר מנוס לדורות מה מנוס האמור לדורות ערי הלוים קולטות אף מנוס האמור לשעה מחנות הלוים קולטות, איסי בן יעקב אומר ושמתי לך מקום למה נאמר לפי שהוא אומר [יב]שבו איש תחתיו וגו׳ אלו אלפים אמה. או אינו אלא ארבע אמות הרי אתה דן נאמר כאן מקום ונאמר להלן מקום מה מקום האמור להלן אלפים אמה אף מקום האמור כאן אלפים אמה:

שכה [יג]וכי יזיד איש דבי חזקיה תנא איש מזיד ומזריע ואין קטן מזיד ומזריע ומאי משמע דהאי יזיד לישנא דבשולי הוא דכתיב [יד]ויזד יעקב נזיד. אמר רבא קטן אינו מוליד שנא׳ [טו]ואם אין לאיש גואל וכי יש אדם בישראל שאין לו גואל אלא בגזל הגר הכתוב מדבר ואמר רחמנא איש אתה צריך לחזר עליו אם יש לו גואלין אם לא קטן אי אתה צריך לחזר אחריו בידוע שאין לי גואל. איתיביה אביי איש אין לי אלא איש בן ט׳ שנים ויום אחד לביאה מנין ת״ל ואיש. א״ל יש לו ואינה מזרעת כתבואה שלא הביאה שליש דמי. [טז]וכי יזיד למה נאמר לפי שנאמר ואיש כי יכה כל נפש אדם יכול בין המזיד והשוגג ואחרים והרופא שהמית ומכה ברשות ב״ד והרודה בבנו ובתלמידו במשמע תלמוד לומר וכי יזיד (מו) להוציא את השוגג. איש להוציא את הקטן. רעהו להוציא את האחרים. איסי בן (יעקב) [עקיבא] אומר קודם מ״ת [היינו מוזהרין על ש״ד אחר מ״ת תחת] שהוחמרו הקלו, באמת אמרו פטור מדיני בשר ודם ודינו מסור לשמים. להרגו בערמה להוציא חרש שוטה וקטן שאינן מערימין ולהוציא רופא שהמית והמכה ברשות ב״ד והרודה בבנו ובתלמידו אע״פ שהן מזידין אבל אינן מערימין:

שכו [יז]אמר עולא מנין להתראה מן התורה דכתיב [יח]ואיש אשר יקח את אחותו בת אביו או בת אמו וראה את ערותה. וכי בראיה תליא מילתא אלא עד שיראוהו טעמו של דבר אם אינו ענין לכרת תנהו ענין למלקות. דבי חזקיה תנא וכי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה שהתרו בו ועדיין הוא מזיד. דבי ר׳ ישמעאל תנא [יט]המוצאים אותו מקושש עצים שהתרו בו ועדיין הוא מקושש. דבי ר׳ תנא [כ]על דבר אשר לא צעקה בעיר על עסקי דבור. וצריכא דאי כתב רחמנא באחותו הוה אמינא חייבי מלקיות אין חייבי מיתות ב״ד לא כתב רחמנא וכי יזיד. ואי כתב רחמנא וכי יזיד הוה אמינא הני מילי בסייף דקיל אבל סקילה דחמיר אימא לא צריכא. תרתי בנסקלים למה לי, לר״ש לאתויי נשרפים לרבנן מילתא דאתיא בקל וחומר טרח וכתב לה קרא: [כא]מעם מזבחי תקחנו למות מגיד שמבטלין עבודה מידו ויוצא ליהרג. מעם מזבחי תקחנו למות בא הכתוב ללמד על הרציחה שתדחה את העבודה. שהיה בדין ומה אם

שבת

ממ״ק ובמ״ק קג כתובות מח : קד ויקרא יז : קה דברים ח : קו מכילתא : קז קדושין ג : קח ויקרא כב : קט במדבר כב : קי דברים כה : א מכילתא :
ב ויקרא כד : ג במדבר לה : ד דברים יט : ה במדבר לה : ו בראשית ט : ז דברים כא : ח שמות כ : ט מכות י : י שמואל א כד :
יא ב״ק כו , מכילתא : יב שמות טז : יג סנהדרין סט : יד בראשית כה : טו במדבר ה : טז מכילתא : יז סנהדרין מא : יח ויקרא כ : יט במדבר טו :
כ דברים כב : כא מכילתא :

זית רענן (לב) שאין בהן קיום נפש. שהוא כסותו: (לג) ממי שכבר נתנו לו. שהעבריה היתה כבר אשתו ואחר כך נשא אחרת לא יגרע מהראשונה שאר כסות ועונה: (לד) כשהוא אומר כמשפט הבנות וכו׳, דלא סבירא ליה הרי זה בא ללמד ונמצא למד: (לה) אין דבר אמור אלא בעבריה, פירוש מדכתיב ויצאה חנם משמע דמיירי בעבריה שעדיין לא קדשה אם כן עדיין לא נתחייב בשכ״ו: (לו) חנם מן הגט. פי׳ דסלקא ד״א דמיירי שקדשה ולא נתן לה שכ״ו אזי תצא חנם מן הגט: (לז) חנם מן הכסף, פירוש דקרא מיירי שלא קדשה ויוצאה חנם מן הכסף: (לח) ויוצאה מרשות אב. בבגרות יוצאה מרשות אב שאין יכול להפר נדריה: (לט) מגיד שיוצאה, דמדקאמר אין כסף בסימנין מכלל דקודם לכן יוצאה בגרעון כסף: (מ) סטרו, שהכהו על הלחי: (מא) לתלמודו הוא בא. פירוש ללמוד דאף אשה שהרגה חברתה: (מב) אף הקטן. ההורג את הקטן אבל קטן שהרג פטור: (מג) על פי, שיהיו שניהם מתרין בו, עיין ספ״ק דמכות: (מד) הרי אתה דן. פירוש שדין הוא שיהא בחנק דנילף מנואף: (מה) תלמוד לומר שופך וגו׳, דמו ישפך ובחנק ובסקילה ליכא התם שי׳: (מו) להוציא את השוגג. אם הרגו דרך עליה דלא מיחייב גלות:

שבת שעבודה דוחתה אין רציחה דוחה אותה, עבודה שהיא דוחה את השבת אינו דין שלא תהא רציחה דוחתה, תלמוד לומר מעם מזבחי בא הכתוב ללמד על הרציחה שתדחה את העבודה. ותהא רציחה דוחה את השבת מקל וחומר ומה אם עבודה שהיא דוחה את השבת הרי רציחה דוחה אותה, שבת שעבודה דוחתה אינו דין שתהא רציחה דוחתה. לא אם אמרת בעבודה שקבורת מת מצוה דוחתה לפיכך רציחה דוחתה, תאמר בשבת שאין קבורת מת מצוה דוחתה לפיכך לא תהא רציחה דוחה אותה. אמר תלמיד אחד מתלמידי ר' ישמעאל הרי הוא אומר [כב]לא תבערו וגו' והלא שרפה היתה בכלל ויצאה ללמד מה שרפה מיוחדת שהיא אחת ממיתות בית דין ואינה דוחה את השבת אף כל שאר מיתות בית דין לא ידחו שבת. וההא קבורת מת מצוה דוחה את השבת והדין נותן ומה אם עבודה שהיא דוחה את השבת קבורת מת מצוה דוחתה שבת שעבודה דוחתה דין הוא שתהא קבורת מת מצוה דוחתה. לא אם אמרת בעבודה שרציחה דוחתה לפיכך קבורת מת מצוה דוחתה, תאמר בשבת שאין רציחה דוחתה לפיכך לא תהא קבורת מת מצוה דוחתה לכך נאמר [כג]לא תלין נבלתו על העץ ביום שנהרג בו יקבר. רציחה דוחה את העבודה (מז) ואין פקוח נפש דוחה את העבודה, שהיה בדין ומה שבת שאין רציחה דוחה אותה פקוח נפש דוחה את השבת, עבודה שרציחה דוחה אותה אינו דין שיהא פקוח נפש דוחה את העבודה ת"ל מעם מזבחי תקחנו למות, בא הכתוב ללמדך על העבודה שאין פקוח נפש דוחה את העבודה. רבי שמעון בן מנסיא אומר ויהא פקוח נפש דוחה את השבת והדין נותן אם רציחה שהיא דוחה את העבודה עבודה דוחה את השבת פקוח נפש שהיא דוחה את העבודה לא כל שכן. מעם מזבחי תקחנו למות ולא (מט) לידון ולא ללקות ולא לגלות. מעם מזבחי תקחנו למות נמצינו למדים (נ) שסנהדרין בצד המזבח. ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר [כד]וינס יואב אל אהל ה' (נא) ויחזק בקרנות המזבח. [כה]אמר ליה ריש לקיש לרבי יוחנן ותהא קבורת מת מצוה דוחה את השבת מקל וחומר ומה עבודה שדוחה את השבת קבורת מת מצוה דוחה אותה מולאחותו לאחותו הוא דאינו מטמא אבל מטמא הוא למת מצוה שבת שנדחית מפני עבודה אינו דין שתהא מת מצוה דוחה אותה. אמר ליה רציחה תוכיח שדוחה את העבודה ואינה דוחה שבת רציחה גופה תדחה שבת מקל וחומר ומה עבודה שדוחה את השבת רציחה דוחה אותה שנאמר מעם מזבחי תקחנו למות שבת שנדחית מפני עבודה אינו דין שתהא רציחה דוחה אותה. אמר רבא כבר פסקה תנא דבי רבי ישמעאל לא תבערו אש וגו'. אמר אביי השתא דאמרת אין רציחה דוחה את השבת אין רציחה דוחה את העבודה מקל וחומר ומה שבת שנדחית מפני עבודה אין רציחה דוחה אותה עבודה שהיא דוחה את השבת אינו דין שלא תהא רציחה דוחה אותה. אלא הכתיב מעם מזבחי ההוא לקרבן יחיד דלא דחי שבת. אמר רבא אי הכי לא תהא רציחה דוחה קרבן יחיד מקל וחומר ומה יום טוב שנדחה מפני קרבן יחיד אין רציחה דוחה אותה קרבן יחיד שדוחה את יום טוב אינו דין שלא תהא רציחה דוחה אותה. הניחא למאן דאמר נדרים ונדבות אין קרבין ביום טוב אלא למאן דאמר קרבין מאי איכא למימר. אלא אמר רבא לא מיבעיא למאן דאמר קרבין דהא לא מתקיים מעם מזבחי כלל אלא אפילו למאן דאמר אין קרבין כתיב מעם מזבחי מזבחי המיוחד לי ומאי ניהו תמיד ואמר רחמנא תקחנו למות:

שכז [כו]וכבר היו רבי ישמעאל ורבי עקיבא ור' אלעזר בן עזריה ורבי יוסי הגלילי מהלכין בדרך והיה לוי הסדר ור' ישמעאל בנו של רבי אלעזר בן עזריה מהלכין אחריהן נשאלה שאלה זו בפניהם מנין לפקוח נפש שדוחה את השבת. נענה רבי ישמעאל ואמר אם במחתרת ימצא הגנב והוכה ומת ומה זה שספק על ממון בא ספק על נפשות בא ושפיכות דמים מטמא את הארץ וגורם לשכינה שתסתלק מישראל ניתן רשות להצילו בנפשו קל וחומר לפקוח נפש שדוחה את השבת, נענה רבי עקיבא ואמר מעם מזבחי תקחנו למות מעם מזבחי ולא מעל מזבחי ולא שנו אלא להמית אבל להחיות אפילו מעל מזבחי (וזה) [ומה זה] ספק אם יש ממש בדבריו ועבודה דוחה את השבת קל וחומר לפקוח נפש שדוחה את השבת. נענה רבי אלעזר ואמר ומה מילה שהיא תקון אחד מאבריו של אדם דוחה את השבת קל וחומר לכל גופו שדוחה את השבת. רבי יוסי הגלילי אומר [כז]אך את שבתותי תשמורו יכול לכל תלמוד לומר אך חלק. רבי יונתן בן יוסף אומר [כח]כי קדש היא לכם היא מסורה בידכם ואין אתם מסורים בידה. רבי שמעון בן מנסיא אומר [כט]לעשות את השבת לדורותיכם אמרה תורה חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה. אמר רב יהודה אמר שמואל אי הואי התם הוה אמינא מילתא דעדיפא מכולהו [ל]אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ולא שימות בהם. אמר רבא לכולהו אית להו פירכא בר מדרב יהודה אמר שמואל דלית ליה פירכא. דרבי ישמעאל דילמא כדרבה דאמר רבה מ"ט דמחתרת חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו והאי מידע ידע דקאים לאפיה ואמר אי קאי לאפאי קטילנא ליה והתורה אמרה אם בא להרגך השכם להרגו ואשכחן ודאי ספק מנין. דרבי עקיבא דלמא כאביי דאמר אביי מסרינן ליה זוג דרבנן לידע אם יש ממש בדבריו מייתינן ליה ואי לא לא מייתינן ליה ולכולהו אשכחן ודאי ספק מנלן. ודשמואל ודאי לית ליה פירכא היינו דאמרי אינשי טבא חדא פלפלא חריפתא ממלא צנא דקרא:

[לא]ומכה אביו ואמו מות יומת לפי שהוא אומר עין תחת עין והרי הכתוב מוציאו מכללו להחמיר עליו שיהא במיתה לכך נאמרה פרשה זו. ומכה אביו ואמו אין לי אלא אביו ואמו אביו שלא אמו אמו שלא אביו מנין הרי אתה דן הואיל והמכה חייב והמקלל חייב (נב) מה מקלל אחד אחד בפני עצמו אף המכה חייב אחד אחד בפני עצמו. לא אם אמרת במקלל שהוא חייב על המתים כחיים לפיכך הוא חייב על כל אחד ואחד בפני עצמו תאמר במכה שאינו חייב על המתים כחיים לפיכך לא יהא חייב על כל אחד ואחד בפני עצמו (שאין) (נג) ת"ל מכה אביו ואמו (אלא) אפילו אחד מהם דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר משמע שניהם כאחד ומשמע אחד אחד בפני עצמו עד שיפרוט לך הכתוב יחדו. רבי יצחק אומר (נד) וכי לא באת אמו אלא להחמיר עליו או להקל עליו לא מפני שהוחמר בו הוקל בו (תלמוד לומר ומכה אביו ואמו). [ומכה אביו ואמו] מכה שיש בה חבורה. או אינו אלא מכה שאין בה חבורה אמרת ומה אם (נה) מדת נזיקין מרובה אינו חייב עד שיעשה בהן חבורה מדת עונשין מעוטה לא יהא חייב עד שיעשה בהן חבורה. הא מה תלמוד לומר מכה אביו ואמו מכה שיש בה חבורה. מות יומת בחנק או אינו אלא באחת מכל מיתות האמורות בתורה אמרת זו מדה אמורה בתורה כל מיתה שנאמרה בתורה סתם אי אתה רשאי לדרשה להחמיר עליה אלא להקל עליה דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר לא מפני שהיא קלה אלא שנאמרה סתם וכל מיתה האמורה סתם הרי זו בחנק. רבי אומר כמיתה האמורה בידי שמים מה מיתה האמורה בידי שמים מיתה שאין בה רושם אף מיתה האמורה כאן מיתה שאין בה רושם. מכאן אמרו מיתת חנק היו משקעין אותו בזבל עד ארכובותיו ונותנין סודרין קשין בתוך הרכין וכורך על צוארו זה מושך להלן וזה מושך להלן עד שנפשו יוצאה זה סדר החנק. עונש שמענו אזהרה לא שמענו ת"ל [לב]ארבעים יכנו לא יוסיף. והרי דברים קל וחומר ומה אם מי שהוא מצווה להכות הרי הוא (נו) מוזהר שלא להכות. מי שהוא מצווה שלא להכות דין הוא שיהא מוזהר שלא להכות:

שכח [לג]ומכה אביו ואמו מות יומת בחנק. אימא עד דקטיל ליה מיקטל לא ס"ד קטל אחר בסייף קטל אביו בחנק. הניחא למאן דאמר חנק קל אלא למ"ד חנק חמור מאי איכא למימר. אלא מדכתיב מכה איש ומת וכתיב הכהו וימת שמע מינה כל היכא דכתיב הכאה סתם הכאה גרידתא דלאו מיתה הוא. ואימא אף על גב דלא עביד חבורה אלמה תנן ומכה אביו ואמו אינו חייב עד שיעשה בהן חבורה אמר קרא [לד]ומכה נפש בהמה ישלמנה אם אינו ענין לנפש

טמ"ק ובמ"ק כב שמות לה: כג דברים כא: כד מלכים א ב: כה סנהדרין לה: כו יומא פה: כז שמות לא: כח שם: כט שם: ל ויקרא יח: לא מכילתא: לב דברים כה: לג סנהדרין פד: לד ויקרא כד:

זית רענן (מז) ואין פקוח נפש דוחה עבודה, עי' במכילתא והגי' כמו שהיא אין לה פתר ועיין בגמרא יומא פ"ה (מט) לידון, פירוש שאם עדיין לא נגמר דינו אין לוקחין אותו משם לדונו: (נ) שסנהדרין בצד המזבח, מדכתיב תקחנו למות משמע דמצוה לבית דין שיקחנו משם שיושבין בצדו ומצווין ליקח אותו: (נא) ויחזק בקרנות המזבח וגו' ויאמר כי פה אמות ואיתא בסנהדרין שרצה להיות מהרוגי בית דין דתהוי נכסיו ליורשיו: (נב) מה מקלל אחד אחד בפני עצמו, כדילפינן בסנהדרין מדכתיב אשר יקלל את אביו וגו' אביו קלל: (נג) מכה אביו ואמו אפילו אחד מהם, צ"ע היכא רמיזא ובראי"ם משמע דגרסינן תלמוד לומר ומכה אדם יומת אפילו אחד מהם: (נד) וכי לא באת אמו וכו', פירוש דעל כל פנים הא דכתבה התורה אמו היינו להחמיר עליו שאף על אמו יהא חייב: לא מפני שהוחמר בו הוקל בו, פירוש לדבריך יצא קולא מאמו שאם יש לו אם לא יהא חייב עד שיכה שניהם אלא ע"כ צ"ל דפירושו אביו או אמו: (נה) מדת נזיקין מרובה. שנוהגת בין בשוגג בין במזיד משא"כ במיתה: עד שיעשה בהן חבורה, דבלא חבורה ליכא נזק אלא צער רפוי ושבת ובושת. (נו) מוזהר שלא להכות, יותר מארבעים: מצווה שלא להכות, שאפילו אביו חייב מלקות אסור לבנו להכותו אינו דין שיהא מוזהר שלא להכותו שלא במקום מצוה:

לנפש בהמה דהא אם הכישה באבנים חייב אף על גב דלא עביד חבורה תנהו לענין נפש אדם והיקשא למה לי מכה נפש אדם ומכה בהמה מה מכה בהמה לרפואה פטור אף מכה אדם לרפואה פטור, דאיבעיא לן בן מהו שיקיז דם לאביו רב מתנה אמר [לה]ואהבת לרעך כמוך. רב דימי בר חנינא אמר [לו]מכה אדם מכה בהמה מה מכה בהמה לרפואה פטור אף מכה אדם לרפואה פטור. רב (פפא) לא שביק ליה לבריה למישקל ליה [לז]סילוא. מר בריה (דרבה) [דרבינא] לא שביק לי' לבריה למיפתח ליה כוותא אמר דלמא חביל והויא ליה שגגת איסור. אי הכי אחר נמי אחר שגגת לאו. בנו שגגת חנק. והא תנן מחט של יד מותר ליטול בה את הקוץ ליחוש דלמא חביל והוה ליה איסור סקילה התם מקלקל הוא ואפילו לר"ש דאמר מקלקל בחבורה חייב כל מלאכה שאינה צריכה לגופה פטור עליה. תנא דבי ר' ישמעאל לכל אין הבן נעשה שליח לאביו להכותו ולקללו חוץ ממסית ומדיח שהרי אמרה תורה [לח]לא תחמול ולא תכסה עליו:

שכט [לט]וגונב איש ומכרו למה נאמר לפי שהוא אומר [מ]כי ימצא איש גונב נפש מאחיו אין לי אלא (נז) עדים על גנבה עדים על מכירה מנין ת"ל וגונב איש ומכרו וגו'. וגונב איש אין לי אלא איש שגנב את האיש גנב את האשה ואת הקטן מנין ת"ל כי ימצא איש גונב וגו' להביא את שגנב את האשה ואת הקטן. האשה שגנבה את חברתה ואת הקטן מנין ת"ל ומת הגנב ההוא מ"מ. וגונב איש אף הקטן במשמע ת"ל וכי ימצא איש גונב נפש להוציא את הקטן. גונב נפש שומע אני אף בן שמונה במשמע ת"ל וגונב איש מגיד שאינו חייב עד שיגנוב בן קיימא. ומכרו ולא שמכר חציו. ונמצא אין מציאה אלא בעדים. בידו אין בידו בכל מקום אלא רשותו ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר [מא]ויקח את כל ארצו מידו ואומר [מב]ויקח העבד עשרה גמלים וגו'. מות יומת בחנק. או אינו אלא אחת מכל מיתות האמורות בתורה. מיתה שאין בה רושם. עונש שמענו אזהרה לא שמענו ת"ל לא תגנוב: [מג]הגונב נפש מישראל אינו חייב עד שיכניסנו לרשותו ר"י אומר עד שיכניסנו לרשותו וישתמש בו שנאמר [מד]והתעמר בו ומכרו והנא קמא לא בעי עימור א"ר אחא בריה דרבא עימור פחות משוה פרוטה איכא בינייהו. בעי ר' ירמיה גנבו ומכרו ישן מהו. בעי רב אשי מכר שפחה לעוברה מהו תיפוק ליה דליכא עימור כלל לא צריכא ישן [מה]דזגא עליה. שפחה דאוקמה באפי זיקא דרך עימור בכך או אין דרך עימור בכך תיקו:

של תנא כי ימצא איש גונב נפש וגו' אחד הגונב את האיש ואחד הגונב את האשה ואחד גר ואחד עבד משוחרר וקטן חייב. גנבו ולא מכרו מכרו ועדיין ישנו ברשותו פטור. מכרו לאביו או לאחיו או לאחד מן הקרובים חייב. הגונב את העבדים פטור. תני תנא קמיה דרב ששת א"ל אני שונה [ר"ש אומר] מאחיו עד שיוציאנו מרשות אחיו ואת אמרת חייב תני פטור דסתם ספרי ר"ש. הגונב את בנו ר' יוחנן בן ברוקה מחייב וחכמים פוטרים. מ"ט דרבנן דכתיב ונמצא בידו מות יומת פרט למצוי הלכך הני מקרי דרדקי ומתנן רבנן כמצויין בידו דמי ופטירי. גנב מי שחציו עבד וחציו בן חורין ר' יהודה מחייב וחכמים פוטרים ר' יהודה סבר מאחיו לאפוקי עבדים. בני ישראל למעוטי מי שחציו עבד הוי מיעוט אחר מיעוט ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות ורבנן מאחיו למעוטי עבדים לא משמע להו דהא אחיו במצות הוא. בני ישראל מבני ישראל חד למעוטי עבדים וחד למעוטי מי שחציו עבד:

[מו]איש איש אשר יקלל את אביו מה ת"ל איש איש לרבות טומטום ואנדרוגינוס. אשר יקלל את אביו אין לי אלא אביו ואמו אביו שלא אמו אמו שלא אביו מנין ת"ל אביו קלל אמו קלל מ"מ דברי ר' יאשיה. ר' יונתן אומר משמע שניהן כאחד ומשמע אחד אחד בפני עצמו עד שיפרוט לך הכתוב יחדו. ת"ר אביו ואמו קלל לאחר מיתה שיכול הואיל וחייב במכה וחייב במקלל וכו' ומה מכה שעשה בו שלא בעמך כבעמך וכו' אינו דין שלא חייב לאחר מיתה ת"ל אביו ואמו קלל. הניחא לר' יונתן דמייתר ליה קרא אביו ואמו אלא לר' יאשיה מאי איכא למימר וכו' ואידך מיבעיא לרבות טומטום ואנדרוגינוס ותיפוק לי' מאיש איש דברה תורה כלשון בני אדם:

[מז]ומקלל אביו ואמו למה נאמר לפי שהוא אומר כי איש איש אשר יקלל אין לי אלא איש אשה מנין ת"ל ומקלל אביו ואמו בשם המפורש. או אינו אלא בכנוי ת"ל [מח]בנקבו שם ה' שאין ת"ל אלא להביא את המקלל אביו ואמו שלא יהא חייב עד שיקללם בשם המפורש דברי ר' אחא בר יאשיה. ר' חנניה בן אידי אומר הואיל ואמרה תורה (נח) השבע ולא תשבע קלל ולא תקלל מה השבע בשם אף לא תשבע בשם מה טקלל בשם אף לא תקלל בשם. [מט]מות יומת בסקילה או אינו אלא באחד מכל מיתות האמורה בתורה הרי אתה דן נאמר כאן דמיו בו ונאמר להלן דמיהם בם מה להלן בסקילה אף כאן בסקילה. עונש שמענו אזהרה לא שמענו ת"ל אלהים לא תקלל אם דיין הוא אביך הרי הוא בכלל אלהים לא תקלל. אם נשיא הוא אביך הרי הוא בכלל ונשיא בעמך לא תאר. אינו לא דיין ולא נשיא הרי אתה דן בנין אב מבין שניהם. לא הרי דיין כהרי נשיא לא הרי נשיא כהרי דיין הצד השוה שבהן שהן בעמך ואתה מוזהר על קללתן אף אביך שהוא בעמך ואתה מוזהר על קללתו. דיין אתה מצווה על המראתו נשיא אתה מצווה על המראתו אף אני אביא אביך שבעמך ואתה מצווה על קללתו. מה להצד השוה שבהן שכן גדולתן גרמה להן ת"ל לא תקלל חרש באומללין שבעמך הכתוב מדבר. מה לחרש שכן חרשותו גרמה לו נשיא ודיין יוכיחו מה נשיא ודיין שכן גדולתן וכו' מה להצד השוה שבהן שכן משונין אם כן ליכתוב או אלהים וחרש או נשיא וחרש אלהים למה לי אם אינו ענין לגופו תנהו ענין לאביו. הניחא למאן דאמר אלהים חול אלא למאן דאמר אלהים קדש מאי איכא למימר דתניא וכו' אלו דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר אזהרה למברך את השם וכו'. בשלמא למאן דאמר אלהים חול גמר קדש מחול אלא למאן דאמר אלהים קדש היכי גמיר חול מקדש דילמא אקדש אזהר אחול לא אזהר. אם כן ליכתוב אלהים לא תקל מאי לא תקלל ש"מ תרתי:

שלא [נ]וכי יריבון אנשים וגו' למה נאמר לפי שהוא אומר עין תחת עין אבל שבת ורפוי לא שמענו ת"ל וכי יריבון אנשים. אם יקום וגו' בא הכתוב ללמד בו דברים המחוסרין בו. וכי יריבון אנשים אין לי אלא אנשים נשים מנין ר' ישמעאל אומר הואיל וכל הנזיקין שבתורה סתם ופרט לך הכתוב באחד מהן שעשה בו (נט) נשים כאנשים אף פורט אני כל הנזיקין שבתורה לעשות בהן נשים כאנשים. ר' יאשיה אומר [והמית] איש [או] אשה (ס) למה נאמר לפי שהוא אומר וכי יפתח איש בור אין לי אלא איש אשה מנין ת"ל איש או אשה בא הכתוב והשוה את האשה לאיש בכל הנזיקין שבתורה. ר' יונתן אומר אינו צריך והלא כבר נאמר (סא) בעל הבור ישלם שלם ישלם המבעיר את הבערה הא מה ת"ל איש או אשה לתלמודו הוא בא. והכה איש וגו' (סב) לחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו. באבן או באגרוף מגיד שאבן ואגרוף סימני מיתה הן. אתה אומר לכך בא או אינו בא אלא ללמד שאם הכהו באבן או באגרוף (סג) יהא חייב הא בכל דבר יהא פטור, ת"ל אם באבן יד מגיד שאינו חייב עד שיכנו בדבר שהיה בו כדי להמית ואל מקום שיהא כדי להמית. ר' נתן אומר הקיש אבן לאגרוף ואגרוף לאבן מה האבן שיהא כדי להמית אף אגרוף שיהא בו כדי להמית ומה אגרוף בידוע אף אבן בידוע הא אם נתערבה באבנים אחרות (סד) ה"ז פטור. ולא ימות ונפל למשכב מגיד (סה) [נא]שהצהיבה מביאה לידי מיתה. ולא ימות ונפל למשכב הא אם הכהו (סו) מכה שיש בה כדי להמית הרי זה פטור מן השבת ומן הרפוי:

תניא [נב]והכה איש את רעהו באבן או באגרוף שמעון התימני אומר מה אגרוף מיוחד שמסור לעדים וכו' פרט לשיצתה אבן מתחת ידן של עדים. אמר ליה רבי עקיבא וכי בפני עדים הכהו שיודעין במה הכהו ועל מה הכהו אם על שוקו או על [נג]ציפר נפשו הכהו. ד"א הרי שדחף את חברו מראש הבירה ומת הולכין אצל בירה או בירה תלך אצל ב"ד. ד"א נפלה חוזר ובונה אותה. אלא מה אגרוף מיוחד שמסור לעדים אף כל דבר שמסור לעדים פרט לשיצתה אבן מתחת

ממ"ק ובמ"ק לה שם יט : לו שם כד : לז סילוא הקוץ : לח דברים יג : לט מכילתא : מ דברים כד : מא במדבר כא : מב בראשית כד : מג סנהדרין פה : מד דברים כד : מה פי' ססיסן סמוך עליו : מו ויקרא כ : מז מכילתא : מח ויקרא כד : מט סנהדרין סו : נ כתוב כרמו רלזו ודלית, מכילתא : נא שהצהיבה הלער והמכאוב : נב ב"ק נ : נג ציפר פי' תחת גרונו למעלה מהחזה :

זית רענן (נז) עדים על גנבה. דכתיב כי ימצא ואין מציאה אלא בעדים : עדים על המכירה מנין, פי' דה"א אפי' הודה מפי עצמו שמכר יהא חייב : תלמוד לומר וגונב איש ומכרו ונמצא בידו וגו', אין מציאה אלא בעדים וקאי ונמצא על ומכרו : (נח) השבע ולא תשבע, השבע באמת דכתיב ובשמו תשבע. לא תשבע, לשקר : קלל, בסוטה : לא תקלל, חבירו ואביו ואמו רש"י : (נט) נשים כאנשים. דכתיב והמית איש או אשה : (ס) למה נאמר. דמהילא ידעינן דכל היכא דלא כתיב איש אף אשה בכלל. ומשני לפי שנאמר כי יפתח איש והתם איצטריך איש בור ולא שור בור ואם כן היא למעוטי אשה : (סא) בעל הבור ישלם, משמע כל דאית ליה בעלים אפילו אשה : (סב) לחייב על זה בפני עצמו, פי' הא דכתיב או באגרוף לחייב על אבן בפני עצמו ועל אגרוף בפני עצמו : סימני מיתה הן, מדכתיב אם יקום משמע דכשמת זה נהרג. ואם אין בו כדי להמית אינו חייב מיתה : (סג) יהא חייב, אפילו אין בו כדי להמית : יהא פטור, אם אין בו כדי להמית : אם באבן יד וכו', שיהא בו כדי להמית כדילפינן בסנהדרין : (סד) הרי זה פטור, דשמא לא היה בו כדי להמית : (סה) שהצהיבה, פירוש מריבה וכן הוא ברבה פרשת בלק משל לשני כלבים שהיו צהובים זה בזה : (סו) מכה שיש בה כדי להמית, אף על פי שלא מת פטור מן השבת ומן הרפוי דה"ל קם ליה בדרבה מניה :

מתחת ידו של מכה פטור: [נד]אם יקום והתהלך בחוץ שומע אני בתוך הבית ת״ל בחוץ אי בחוץ שומע אני אפילו [נה]מתגוונה ת״ל אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו על בוריו. זה אחד משלשה דברים שהיה ר׳ ישמעאל (סז) דורש בתורה כמין משל. כיוצא בו אם זרחה השמש וכי חמה זורחת עליו בלבד והלא על כל העולם כלו זורחת אלא מה שמש שלום בעולם אף זה אם יודע שבשלום הלך היממו והרגו הרי זה חייב. כיוצא בו ופרשו השמלה מחוורין את הדברים כשמלה: [נו]והמכה את חברו בין באבן בין באגרוף ואמדוהו למיתה והוקל ממה שהיה ולאחר מכאן הכביד ומת חייב ורבי נחמיה אמר פטור. תנו רבנן את זו דרש ר׳ נחמיה אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו ונקה המכה וכי תעלה על דעתך שזה מהלך ברגליו בשוק וזה נהרג אלא זה שאמדוהו למיתה והקל ממה שהיה ולאחר מכאן הכביד ומת שהוא פטור. ורבנן האי ונקה המכה מאי דרשי ביה מלמד שחובשין אותו. ורבי נחמיה חבישה מנא ליה יליף ממקושש. ורבנן מקושש בר קטלא הוא ומשה הוא דלא הוה ידע מאי דיניה לאפוקי האי דלא ידעינן אי בר קטלא הוא. ורבי נחמיה יליף ממגדף דלא הוה ידע דבר קטלא הוא וחבשוהו. ורבנן מגדף הוראת שעה היתה כדתניא יודע היה משה רבינו שהמקושש במיתה שנאמר [נז]מחלליה מות יומת אבל לא היה יודע באיזו מיתה הוא נהרג שנאמר [נח]כי לא פורש מה יעשה לו אבל מגדף לא נאמר אלא לפרוש לא היה יודע משה רבינו אם בן מיתה הוא כל עיקר אם לאו. בשלמא לר״נ היינו דכתיב תרי אומדני חד אמדוהו למיתה וחיה וחד אמדוהו למיתה והקל אלא לרבנן וכו׳. ור״נ אמדוהו לחיים ומת לא צריכא קרא שהרי יצא מב״ד זכאי:

[נט]ונקה המכה מן המיתה שומע אני מן השבת ומן הרפוי ת״ל רק שבתו יתן, ורפא ירפא חוץ ממה שנותנין לו דמי אבריו נותנין לו דמי שבתו. רק שבתו יתן (סח) שומע אני לעולם ת״ל ורפא ירפא מה רפוי מחמת מכה אף שבת מחמת מכה. או כשם (סט) שלא חלק מכלל רפוי כך לא נחלק מכלל השבת (ע) שכשם שהוא זקוק לרפאות את זה [כך זקוק לרפאות את זה כשם שנותנין שבת לזה] כך נותנין שבת לזה תלמוד לומר רק שבתו יתן מגיד שחלוק בכלל השבת. ורפא ירפא נתרפא וחזר ונתרפא ואפילו ארבעה וחמשה פעמים חייב לרפאותו ת״ל ורפא ירפא. עלו צמחים סביבות המכה אם מחמת המכה חייב שלא מחמת המכה פטור. וכשאמרה תורה שבתו יתן ורפא ירפא מה שבת מחמת המכה אף רפוי מחמת המכה דבר אחר בא הכתוב ללמדך (עא) דרך ארץ מן התורה רק שבתו יתן ורפא ירפא;

שלב [ס]תנו רבנן הרי שעבר על דברי רופא ואכל דבש וכל מיני מתיקה והן קשין למכה והעלתה מכתו גרגותני יכול יהא חייב לרפאותו ת״ל רק. מאי גרגותני [סא]נאתא כרביתא. תנו רבנן מנין שאם עלו בו צמחין מחמת המכה ונסתרה המכה שחייב לרפאותו וחייב ליתן לו דמי שבתו ת״ל רק שבתו יתן ורפא ירפא. יכול אף שלא מחמת המכה ת״ל רק. רבי יוסי ברבי יהודה אומר אף מחמת המכה שנאמר רק. איכא דאמרי אף מחמת המכה פטור לגמרי קאמר ואי תימא אף מחמת מכה פטור משבת וחייב ברפוי. רנא וכולן משתלמין במקום נזק מנא הני מילי אמר רב פפא משמיה דרבא אמר קרא ורפא ירפא ליתן רפואה במקום נזק. האי מיבעיא ליה לכדתנא דבי רבי ישמעאל [סב]ורפא ירפא מכאן שנתנה רשות לרופא לרפאות אם כן ליכתוב קרא ורופא ירפא. (אי נמי) [אכתי מבעיא] לכדאמרן למיתני ביה קרא ברפוי לכתוב או רפא ירפא וכו׳ מאי ורפא שמע מינה ליתן רפואה במקום נזק:

שלג רב זביד משמיה דרבא אמר אמר קרא פצע תחת פצע ליתן צער במקום נזק. הא מבעיא ליה לרבות שוגג כמזיד ואונס כרצון. אם כן לכתוב פצע בפצע מאי פצע תחת פצע ש״מ תרתי. צער במקום נזק היכי משכחת לה כמה אדם רוצה ליתן לקטוע ידו המוכתבת למלכות בין סם לסייף:

שלד [סג]וכי יכה איש את עבדו. אף עבדו ואמתו היו בכלל ומכה איש ומת והכתוב מוציאו מכללו להקל עליו שיהא נדון ביום או יומים לכך נאמר פרשה זו. וכי יכה איש אין לי אלא איש אשה מנין היה רבי ישמעאל אומר וכו׳. רבי יאשיה אומר וכו׳. (עב) רבי יונתן אומר את עבדו או את אמתו לחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו. רבי אליעזר אומר בכנעני הכתוב מדבר. או אינו מדבר אלא בעברי תלמוד לומר [סד]מהם תקנו עבד ואמה מה עבד שגודלו וקוטנו עבד אף אמה שגודלה וקוטנה אמה יצא עבד עברי שאף על פי שגודלו עבד אבל (עג) אין קוטנו עבד יצא אמה העבריה אף על פי שקוטנה אמה אבל (עד) אין גודלה אמה. אמר רבי יצחק שומע אני אף עבד של שני שותפין ועבד שחציו עבד וחציו בן חורין במשמע תלמוד לומר עבדו ואמתו מה (עה) עבדו שכולו שלו אף אמתו שכולה שלו יצא עבד של שני שותפין ועבד שחציו עבד וחציו בן חורין שאין כולו שלו. רבי ישמעאל אומר בכנעני הכתוב מדבר או אינו אלא בעברי תלמוד לומר לא יוקם כי כספו הוא מה כספו שקנינו קנין עולם ורשות קנינו גמורה לו יצא עברי אע״פ שרשות גמורה לו אבל אין קנינו קנין עולם. יצא עבד של שני שותפין ועבד שחציו עבד וחציו בן חורין אף על פי שקנינו קנין עולם אבל רשותו אינה גמורה לו. בשבט שומע אני בין שיש בו כדי להמית בין שאין בו כדי להמית תלמוד לומר [סה]או בכלי עץ יד אשר ימות מגיד שאין חייב עד שיכנו בדבר שיש בו כדי להמית ואל מקום שהוא כדי להמית. עד שלא יאמר יש לי בדין ומה אם ישראל שהוחמר בו שאינו ביום או יומים אינו חייב עד שיכנו בדבר שיש בו כדי להמית ואל מקום שהוא כדי להמית. כנעני שהוקל בו שיש בו ביום או יומים אינו דין שלא יהא חייב עד שיכנו בדבר שיש בו כדי להמית ואל מקום שהוא כדי להמית. אם אמרת כן ענשת מן הדין לכך נאמר בשבט שאין עונשין מן הדין. רבי אומר בשבט לכה נאמר עד שלא יאמר יש לי בדין אם ישראל שהוחמר וכו׳ (עו) ומה תלמוד לומר בשבט אלא מופנה להקיש לדין גזרה שוה נאמר כאן בשבט ונאמר (עז) להלן בשבט מה שבט שנאמר להלן להוציא את הלקוח ושל שותפין אף שבט שנאמר כאן להוציא את הלקוח ושל שותפין. ומת תחת ידו שתהא מכתו ומיתתו ברשותו הא אם הכהו ומכרו לאחר ומת (עח) הרי זה פטור. נקום ינקם מיתה. אתה אומר מיתה או אינו אלא ממון היה רבי נתן אומר נאמר כאן נקימה ונאמר להלן נקימה [סו]והבאתי עליכם חרב וגו׳ מה להלן בחרב אף כאן בחרב. רבי עקיבא אומר נאמר כאן נקימה ונאמר להלן [סז]נקם נקמת בני ישראל מה להלן בחרב אף כאן בחרב (עט) מה להלן בבית דין אף כאן בבית דין:

שלה [סח]תניא נקם ינקם נקימה זו איני יודע מה היא כשהוא אומר והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית וגו׳. ואימא דבריז ליה מיברז לפי חרב כתיב. ואימא דעביד ליה גיסטרא. אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה אמר קרא [סט]ואהבת לרעך כמוך ברור לו מיתה יפה. אשכחן בר חורין דקטל עבדא, עבדא דקטל בר חורין מנלן. לאו ק״ו הוא קטל עבדא בסייף בר חורין בחנק. הניחא למאן דאמר הנק קל אלא למאן דאמר הנק חמור מאי איכא למימר. נפקא ליה מדתנן [ע]ואתה תבער הדם הנקי הוקשו שופכי דמים לעגלה ערופה מה להלן בסייף ומן הצואר אף כאן בסייף ובצואר. אי מה להלן בקופיץ וממול עורף אף כאן בקופיץ וממול עורף א״ר נחמן אמר רבה בר אבוה ואהבת לרעך כמוך ברור לו מיתה יפה:

[עא]אך אם יום או יומים שומע אני (פ) כמשמעו תלמוד לומר אך אם יום. כיצד יתקיימו שני כתובין או יום שהוא כיומים ויומים שהוא כיום הא כיצד מעת לעת. ר׳ יוסי הגלילי אומר שומע אני כמשמעו ת״ל (פא) אך חלק, לא יוקם וגו׳ זה הוא שהיה ר׳ ישמעאל אומר בכנעני הכתוב מדבר. רבי שמעון בן יוחאי אומר (פב) למה נאמר

ממ״ק ובמ״ק נד מכילתא: נה מתגוונה פי׳ סיכול לעמוד כדוחק על רגליו: נו סנהדרין עח: נז שמות לא: נח במדבר טו: נט מכילתא: ס ב״ק פה: סא נאתא כרביתא בשר סמת סנתי: סב ברכות ס: סג מכילתא: סד ויקרא כה: סה במדבר לה: סו ויקרא כו: סז במדבר לא: סח סנהדרין נב: סט ויקרא יט: ע דברים כא: עא מכילתא:

זית רענן (סז) דורש כמין משל. שמדמה בוריו וכחו בשם משענת: (סח) שומע אני לעולם, פי׳ אם קטע ידו יתן לו כל מה שהיה יכול לצבור בידו לעולם: מחמת מכה, דאין צריך לרפאותו אלא עד שתהיה המכה אף שבת אין צריך ליתן-אלא עד שתחיה המכה: (סט) שלא חלק וכו׳, דברפוי אפילו עלו בו צמחים חייב לרפאותו אם הן מחמת המכה אם כן יתן לו גם כן שבת תלמוד לומר רק מעוטא הוא: (ע) כשם שהוא זקוק לרפאות את זה כך נותנים לו שבת כנ״ל גי׳ הנכונה דלא כדאיתא במכילתא: (עא) דרך ארץ מן התורה. שצריך לרופא לרפאות: (עב) רבי יונתן אמר וכו׳ כצ״ל כלומר כדאיתא לעיל: (עג) אין קוטנו עבד. דאין אב מוכר בנו והוא עצמו אין לו דעת למכור עצמו וגם אין נמכר בגנבתו: (עד) אין גודלה אמה, דיוצאה בסימנים ושוב אין נמכרת בגנבתה, וגם היא אינה מוכרת עצמה אלא ע״כ מיירי בכנענית: (עה) עבדו שכולו שלו. מדכתיב כי כספו הוא כספו המיוחד לו והתם קאי אעבד מדכתיב לשון זכר: (עו) ומה תלמוד לומר בשבט, קשה הא אצטריך בשבט שאין עונשים מן הדין, ונראה לי דהכי גרסינן בשבט למה נאמר והלא דין הוא וכו׳, ומה ת״ל בשבט וסבירא ליה לר׳ דזה לא מקרי עונשים מן הדין: (עז) להלן בשבט, כוף פרשת בחקותי כל אשר יעבר תחת השבט במעשר, ואינו נוהג בלקוח ושותפין אף כאן כן וכו׳, צ״ע דכל עבד לקוח הוא ויש לומר דדוקא בעבד גוי שמכר עצמו או שנשבה במלחמה א״נ שנולד בבית ישראל משפחתו אז ישנו בדין יום או יומים משא״כ כשלקחו מישראל או מגוי אחר: (עח) הרי זה פטור, פי׳ בזה״ פטור מדין יום או יומים, ועי׳ בגמ׳ סנהדרין צ׳, וברמב״ם פ״ג מה׳ רוצח: (עט) מה כאן בבית דין אף להלן, וכן הוא במכילתא פירוש שדנו לבלעם בבית דין וקיימו בו ארבע מיתות ב״ד: (פ) כמשמעו, שיהיה דוקא חי ב׳ ימים: (פא) אך חלק, דלא בעינן שני ימים: (פב) למה נאמר, כי כספו הוא דסבירא ליה כרבי אלעזר דיליף לעיל דמדבר בכנעני:

נאמר עד שלא יאמר יש לי בדין הואיל ושורו במיתה על עבדו ועל אמתו ושור אחר במיתה על עבדו ועל אמתו והוא במיתה על עבדו ועל אמתו ואחר במיתה על עבדו ועל אמתו אם למדת שלא חלק בין שורו לשור אחר במיתה על עבדו ועל אמתו (פג) לא נחלוק בינו לבין אחר במיתה על עבדו ועל אמתו . תלמוד לומר לא יוקם כי כספו הוא מגיד הכתוב אף על פי שלא חלק בין שורו לשור אחר במיתה על עבדו ועל אמתו חלק בינו לבין אחר במיתה על עבדו ועל אמתו (פד) הא מה תלמוד לומר לא יוקם כי כספו הוא וכו׳ :

תניא [עג]המוכר עבדו לאחר ופסק עמו על מנת שישמשנו שלשים יום רבי מאיר אומר ראשון ישנו בדין יום או יומים מפני שהוא תחתיו שני אינו בדין יום או יומים מפני שאינו תחתיו . קסבר קנין פירות כקנין הגוף דמי . רבי יהודה אומר שני ישנו בדין יום או יומים מפני שהוא כספו ראשון אינו בדין יום או יומים לפי שאינו כספו קסבר קנין פירות לאו כקנין הגוף דמי . רבי יוסי אומר שניהן ישנן בדין יום או יומים זה מפני שהוא תחתיו וזה מפני שהוא כספו , מספקא ליה אי קנין פירות כקנין הגוף דמי או לא וספק נפשות להקל . רבי אלעזר אומר שניהן אינן בדין יום או יומים זה לפי שאינו כספו וזה מפני שאינו תחתיו . מאי טעמא דרבי אלעזר כי כספו הוא כספו המיוחד לו . מאן תנא להא דתנו רבנן מי שחציו עבד וחציו בן חורין וכן עבד של שני שותפין אין יוצאין בראשי אברים כמאן כרבי אלעזר לאו אמר רבי אלעזר כספו המיוחד לו הכא נמי עבדו המיוחד לו : [עד]וכי ינצו אנשים למה נאמרה פרשה זו לפי שהוא אומר וכי יזיד וגו׳ לא שמענו אלא על המתכוין להכות את שונאו והכהו שהוא במיתה אבל המתכוין להכות את שונאו והכה את אוהבו לא שמענו תלמוד לומר וכי ינצו אנשים ואם אסון יהיה וגו׳ (פה) בא הכתוב ללמדך המתכוין להכות את שונאו והכה את אוהבו שהוא במיתה לכך נאמרה פרשה זו . (פו) רבי אומר אף המתכוין להכות והכה דין הוא שהוא פטור אבל בא הכתוב ללמדך שחבלת אשה לבעלה ודמי ולדות (פז) לבעל וכל המתחייב במיתה (פח) פטור מן התשלומין . (פט) רבי יצחק אומר אף המתכוין להכות והכה פטור עד שיאמר לאיש פלוני אני מכה תלמוד לומר [עה]וארב לו וקם עליו וגו׳ . ומה תלמוד לומר וכי ינצו אנשים לפי שהוא אומר [עו]ואיש כי יכה כל נפש אדם שומע אני אף (צ) בן שמונה במשמע תלמוד לומר וכי ינצו אנשים מגיד שאינו חייב עד שיכה בן קיימא . וכי ינצו אנשים אין לי אלא אנשים נשים מנין היה רבי ישמעאל אומר כו׳ רבי יאשיה אומר כו׳ רבי יונתן אומר כו׳ :

תניא [עז]רבי יונתן אומר רודף שהיה רודף אחר (אביו) [חברו] להרגו ויכול להצילו באחד מאבריו ולא הציל נהרג עליו דכתיב וכי ינצו אנשים ואמר ר׳ אלעזר במצות שבמיתה הכתוב מדבר וכתיב ואם אסון יהיה ונתתה נפש תחת נפש ואפילו הכי אמר רחמנא ולא יהיה אסון ענוש יענש . אי אמרת בשלמא יכול להציל באחד מאבריו לא ניתן להצילו בנפשו היינו דמשכחת לה דיענש כגון דיכול להציל באחד מאבריו . אלא אי אמרת יכול להצילו באחד מאבריו נמי ניתן להצילו בנפשו אמאי יענש . [עח]בשלמא לרבנן דאמרי נתכוין להרוג את זה והרג את זה חייב היינו דכתיב וכי ינצו אנשים ואמר רבי אלעזר במצות שבמיתה הכתוב מדבר דכתיב ואם אסון יהיה ונתתה נפש תחת נפש . אלא לר״ש מאי עביד ליה מיבעיא ליה לממון כדרבי ונתתה נפש [תחת נפש] ממון . א״ר אחא הא דתנא דבי חזקיה מפקא מדרבי ומדרבנן דתנא דבי חזקיה [עח]מכה אדם ומכה בהמה מה מכה בהמה לא חלקת בו וכו׳ . מאי שאינו מתכוין אלימא שאינו מתכוין כלל היינו שוגג אלא שאינו מתכוין לזה [אלא לזה] וקתני לחייבו ממון אלא לפוטרו ממון ואי בר קטלא הוא למאי איצטריך למיפטריה מממונא אלא לאו שמע מינה לאו בר קטלא הוא ולאו בר ממונא הוא : ונגפו אשה הרה [עט]אבא חנן משום ר׳ אליעזר אומר מה ת״ל לפי שהוא אומר ויצאו ילדיה הא למדנו שהיא הרה ומה תלמוד לומר הרה אלא אם הכה על ראשה או על אחד מאבריה שומע אני יהא חייב תלמוד לומר הרה מגיד שאינו חייב עד שיכנה במקום עבורה . דבר אחר לפי שנאמר כאשר ישית עליו בעל האשה שומע אני אף על פי (צא) שאין ההריון שלו תלמוד לומר הרה מגיד שאינו משלם אלא לבעל ההריון . [פ]אדם שהיה מתכוין לחברו והכה את האשה ויצאו ולדיה משלם דמי ולדות . כיצד שמין את האשה כמה היתה יפה עד שלא ילדה וכמה היא יפה משילדה אמר רבי שמעון בן גמליאל אם כן משהאשה יולדת היא משבחת אלא שמין את הולדות כמה הן יפין ונותנין לבעל אין לה בעל נותנין ליורשין . היתה שפחה ונשתחררה או גיורת פטור . אמר רב פפא שור שנגח את השפחה ויצאו ילדיה משלם דמי ולדות מאי טעמא המרא מעוברתה הוא דאזיק דאמר קרא [פא]שבו לכם פה עם החמור עם הדומה לחמור . דמי ולדות שבח ולדות מיבעיא ליה אמר רב יהודה כיצד משלם דמי ולדות ושבח ולדות שמין את האשה כמה היתה יפה עד שלא ילדה וכמה היא יפה משילדה . רבן שמעון בן גמליאל מאי קאמר אמר רבא הכי קאמר וכי משובחת קודם שתלד יותר מאחר שתלד והלא אשה משובחת לאחר שתלד יותר מקודם שתלד משום דאיפ״ק לה מלידה אלא שמין את הולדות וניתנין לבעל . תניא נמי הכי וכו׳ רבה אמר הכי קתני וכי אשה למי שיוליד משבחת ואין לעצמה בשבח ולדות כלום אלא שמין את הולדות ונותנין לבעל ושבח ולדות חולקין . תניא נמי הכי רבן שמעון בן גמליאל אומר וכו׳ קשיא דרבן שמעון בן גמליאל אדרבן שמעון בן גמליאל לא קשיא כאן במבכרת כאן שאינה מבכרת . ורבנן אמרי שבח ולדות נמי לבעל דתניא ממשמע שנאמר ויצאו ילדיה איני יודע שהיא הרה אלא לומר לך שבח ההריון לבעל . ורבן שמעון בן גמליאל האי הרה מיבעיא ליה לכדתני לעולם אינו חייב עד שיכנה כנגד בית ההריון . אמר רב פפא לא תימא כנגד בית הריון ממש אלא כל היכא דסליק בה [פב]שיחבא לולד לאפוקי יד ורגל :

[פג]ויצאו ילדיה מיעוט ולדות שנים וכנין שאפילו אחד תלמוד לומר הרה מ״מ . ולא יהיה אסון באשה ענוש יענש בולדות . (צב) או אינו אלא ולא יהיה אסון לא באשה ולא בולדות ת״ל ואם אסון יהיה הא מה תלמוד לומר ולא יהיה אסון אם אמרת כן אף הוא צריך ליתן שכר חיה הא מה ת״ל ולא יהיה אסון באשה ענוש יענש בולדות . ענוש יענש ממון או אינו אלא מיתה נאמר כאן ענוש יענש ונאמר (צג) להלן ענוש מה להלן ממון אף כאן ממון . כאשר ישית עליו בעל האשה בא הכתוב ללמד שחבלת האשה לבעלה ודמי ולדות לבעל וכל המחויב מיתה פטור מן התשלומין . ד״א כאשר ישית עליו שומע אני אע״פ שאין ההריון שלו ת״ל הרה . ד״א כאשר ישית עליו שומע אני כל שירצה ת״ל ונתן בפלילים מגיד שאינו משלם אלא ע״פ הדיינים שנאמר ונתן בפלילים ואין פלילים אלא דיינים שנאמר [פד]ואויבינו פלילים ואומר [פה]אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים :

שלך [פו]הבא על בתו ועל בת בתו ועל בת בנו ועל בת אשתו אין להם קנס מפני שמתחייב בנפשו שמיתתו בידי ב״ד וכל המתחייב בנפשו אין משלם ממון שנאמר ולא יהיה אסון ענוש יענש הא איכא אסון לא יענש . והא מהכא נפקא מהתם נפקא [פז]כדי רשעתו משום רשעה אחת אתה מחייבו ואי אתה מחייבו משום שתי רשעיות חדא במיתה וממון וחדא במלקות וממון . וצריכא דאי אשמעינן מיתה וממון משום דאיכא איבוד נשמה אבל מלקות וממון דליכא אבוד נשמה אימא לא . ואי אשמעינן מלקות וממון משום דלא חמיר איסוריה אבל מיתה וממון דחמיר איסוריה אימא לא צריכא . ולר׳ מאיר דאמר לוקה ומשלם תרתי למה לי חדא במיתה וממון וחדא במיתה ומלקות . וצריכא דאי אשמעינן מיתה וממון משום דחדא בגופיה וחדא בממוניה לא עבדינן אבל מיתה ומלקות דאידי ואידי בגופיה אימא מיתה אריכתא היא ונעביד ביה . ואי אשמעינן במיתה ומלקות דתרתי בגופיה לא עבדינן אבל מיתה וממון דחדא בגופיה

ממ״ק ובמ״ק עב ב״ק עא : עג מכילתא : עד דברים יט : עה ויקרא כד : עו סנהדרין עד : עז סנהדרין עט : עח ויקרא כד : עט מכילתא :
פ ב״ק מ״ט : פא כתובות כג : פב שיחמא הכ״ס : פג מכילתא : : פה דברים לג : פו שמואל א ב : פז כתובות לג : פח דברים כה :

זית רענן (פג) לא נחלוק בינו לבין אחר וכו׳ . פי׳ דנימא דגם אחר ישנו בדין יום או יומים : (פד) הא מה ת״ל לא יוקם כי כספו הוא . פירוש להכי איצטריך כי כספו הוא : (פה) בא הכתוב ללמדך וכו׳ שהרי נתכוין להכות את חברו והכה האשה : (פו) רבי אומר אף המתכוין להכות שונאו זה והכה שונאו זה הוא פטור . המתכוין להכות שונאו והכה אוהבו דין הוא וכו׳ כצ״ל וכן הוא במכילתא דסבירא ליה לר׳ הא דכתיב ונתתה נפש תחת נפש פירוש ממון דנתכוין להרוג את זה והרג את זה פטור ממיתה וחייב ממון כדאיתא בסנהדרין דף ע״ט : (פז) לבעל , דכתיב כאשר ישית עליו בעל האשה : (פח) פטור מן התשלומין , מדכתיב ולא יהיה אסון ענוש יענש : (פט) רבי יצחק אומר וכו׳ , פירוש אפילו נתכוון לגוף זה רק שסבר שהוא ראובן ונמצא שהוא שמעון או שהיו שנים עומדים ואמר אני מתכוון לאחד מהם פטור עד שיאמר לפלוני אני רוצה כדאיתא בגמרא : (צ) בן שמונה במשמע . קשה דהא כבר ממעטי׳ לעיל מוכה איש , וצ״ל דמדרשים חלוקים הן , ובאמת פשטא דקרא למעוטי עוברין אפילו ידעינן שהן בני ט׳ : (צא) שאין ההריון שלו . כגון שנשא מעוברת חברו : (צב) או אינו וכו׳ , ה״ג מכילתא או אינו אלא אסון בולדות ועונש באשה ת״ל ואם אסון יהיה הא מה״ל ולא יהיה אסון באשה ענוש יענש בולדות או לא יהיה אסון לא באשה ולא בולדות אם אמרת כן אף צריך ליתן שכר דמי חיה . והי״ג אם לא יהיה אסון בולדות ענוש באשה ישלם דמי האשה דכיון שלא נתכוון להרגה אין חייב מיתה על האשה , ת״ל ואם אסון יהיה ונתתה נפש תחת נפש והוא אינו בכלל נפש : לא באשה ולא בולדות , אז צריך לשלם אבל אם יש אסון באחד מהם חייב מיתה : דמי חית . פירוש כשאין אסון כלל והיא ילדה כדרכה א״כ הבעל צריך ליתן שכר מילדת אם כן למה כתוב ענוש יענש : (צג) להלן ענוש . וענשו אותו מאה כסף :

בגופיה וחדא בממוניה אימא נעביד ביה צריכא . [פט]תניא הכה את האשה ויצאו ילדיה נותן נזק וצער לאשה ודמי ולדות לבעל ואם אין הבעל נותן ליורשיו . אמר רב פפא ההורה זיכתה דמי הולדות לבעל ואפילו בא עליה בזנות דכתיב כאשר ישית עליו בעל האשה :
[צ]ואם אסון יהיה אין אסון אלא מיתה ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר (צד) [צא]וקראהו אסון בדרך . ונתתה נפש תחת נפש
נפש משלם תחת נפש ואינו משלם ממון תחת נפש . ד"א נפש תחת נפש משלם ואינו משלם נפש וממון תחת נפש . רבי אומר ונתתה נפש תחת נפש ממון או אינו אלא מיתה הרי אתה דן נאמר כאן השתה ונאמר (צה) להלן השתה מה להלן ממון אף כאן ממון . [צב]תניא ר' נחוניא בן הקנה היה עושה יום הכפורים כשבת מה שבת מתחייב בנפשו ופטור מתשלומין אף יום הכפורים מתחייב בנפשו ופטור מן התשלומין · מאי טעמא דרבי נחוניא בן הקנה אמר אביי נאמר אסון בידי שמים ונאמר אסון בידי אדם מה אסון האמור בידי אדם פטור מן התשלומין אף אסון האמור בידי שמים פטור מתשלומין , ויעקב אבל מילי אזהר אצנים פחים ואריא וגנבי . רבא אמר טעמא דרבי נחוניא בן הקנה מהכא [צג]ואם העלם יעלימו עם הארץ וגו' ושמתי אני את פני באיש ההוא אמרה תורה כרת שלי כמיתה שלכם מה מיתה שלכם פטור מן התשלומין אף כרת שלי פטור מן התשלומין :

שלז [צד]עין תחת עין החובל בחברו חייב עליו משום חמשה דברים בנזק וצער רפוי ושבת ובושת . בנזק כיצד סימא את עינו קטע ידו שבר את רגלו רואין אותו כאילו הוא עבד נמכר בשוק שמין אותו כמה היה יפה וכמה הוא יפה . צער כיצד כוואו בשפוד או במסמר ואפילו על צפרנו מקום שאינו עושה חבורה אומדים כמה אדם כיוצא בזה רוצה ליטול להיות מצטער כך . רפוי הכהו חייב לרפאותו. עלו בו צמחין אם מחמת המכה חייב שלא מחמת המכה פטור . חיתה ונסתרה חייב לרפאותו. חיתה כל צרכה אינו חייב לרפאותו . שבת רואין אותו כאלו הוא שומר קשואין שכבר נתן לו דמי ידו ודמי רגלו . בשת הכל לפי המבייש והמתבייש. אמאי עין תחת עין אמר רחמנא עין ממש . (אמרי) לא ס"ד דתניא יכול סימא את עינו נסמא את עינו קטע ידו נקטע את ידו שבר את רגלו נשבר את רגלו ת"ל [צה]מכה אדם ומכה בהמה מה מכה בהמה לתשלומין אף מכה אדם לתשלומין . ואם נפשך לומר הרי הוא אומר [צו]ולא תקחו כופר לנפש רוצח אי אתה לוקח כופר אבל אתה לוקח כופר לראשי אברים שאינם חוזרין . הי מכה אילימא מכה נפש בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת ההוא בקטלא כתיב . אלא מהכא ומכה נפש בהמה ישלמנה וסמיך ליה ואיש כי יתן מום בעמיתו . והא לאו מכה הוא , אלא הכאה הכאה קאמרינן נאמר הכאה באדם ונאמר הכאה בבהמה מה להלן תשלומין אף כאן תשלומין . מאי אם נפשך לומר הכי קשיא ליה מאי חזית דילפת ממכה בהמה לילף ממכה אדם אמרי דנין נזקין מנזקין ואין דנין נזקין ממיתה . אדרבה דנין אדם מאדם ואין דנין אדם מבהמה היינו דקאמר אם נפשך לומר הרי הוא אומר ולא תקחו כופר וכו' . האי ולא תקחו כופר מיבעיא ליה דאמר רחמנא לא תעביד ביה תרתי לא תשקול מניה ממון ותקטליה . האי מכדי רשעתו נפקא משום רשעה אחת אתה מחייבו ואי אתה מחייבו משום שתי רשעיות . ואכתי מיבעיא ליה דלא תשקול מניה ממונא ותיפטריה . אי להכי הוא דאתא לימא קרא ולא תקחו כופר לאשר הוא רשע וגו' לנפש רוצח ל"ל שמע מינה תרתי . וכי מאחר דכתיב האי מכה מכה ל"ל . אי מההיא הוה אמינא אי בעי עיניה ניתיב אי בעי דמי עיניה ניתיב ונפרקיה קמ"ל מכה מכה מה מכה בהמה לתשלומין אף מכה אדם לתשלומין . תניא ר' דוסתאי בן יהודה אומר עין תחת עין ממון . או אינו אלא עין ממש אמרת הרי שהיתה עינו של זה גדולה ושל זה קטנה היאך אני קורא בזה עין תחת עין . וכי תימא כל כי האי גוונא שקיל מניה ממונא והתורה אמרה משפט אחד יהיה לכם משפט השוה בכלכם , אמרי מאי קושיא דלמא נהורא שקיל מניה נהורא אמר רחמנא נשקול מניה. דאי לא תימא הכי קטן שהרג את הגדול וגדול שהרג את הקטן היכי קטלינן ליה והתורה אמרה משפט אחד יהיה לכם אלא נשמה שקל מניה נשמה נשקול מניה וכו' . והניא ר' שמעון בן יוחאי אומר עין תחת עין ממון . או אינו אלא עין ממש אמרת הרי שהיה סימא וסימא קיטע וקטע היאך אני קורא בזה עין תחת עין והתורה אמרה משפט אחד וגו' . ומאי קושיא דילמא היכא דאפשר אפשר היכא דלא אפשר לא אפשר . דאי לא תימא הכי טרפה שהרג את השלם מאי עבדין ליה אלא היכא דאפשר וכו' :

שלח דבי רבי ישמעאל תנא אמר קרא כי יתן מום אין נתינה אלא (ביד) [ממון] . אלא מעתה כאשר יתן מום באדם הכי נמי דממון הוא והא חבלא הוא . דבי ר' ישמעאל קרא יתירה קא דרשי מכדי כתיב ואיש כי יתן מום בעמיתו כאשר עשה וגו' , כן ינתן למה לי שמע מינה ממון . כאשר יתן מום באדם ל"ל אידי דבעי למיכתב כן ינתן כתב נמי כי יתן מום באדם . דבי רבי [חייא] תנא אמר קרא יד ביד דבר הניתן מיד ליד ומאי ניהו ממון . אלא מעתה רגל ברגל נמי הכי הוא . (רבי) [דבי ר"ח] קרא יתירה קא דרשי מכדי כתיב ועשיתם לו כאשר זמם ואי ס"ד ממש יד ביד תו למה לי שמע מינה ממון . רגל ברגל ל"ל איידי דכתב יד ביד כתב רגל ברגל . אביי אמר אתיא מדתנא דבי חזקיה עין תחת עין ולא עין ונפש תחת עין ואי ס"ד עין ממש זימנין דמשכחת עין ונפש תחת עין דבהדי דעויר ליה לעיניה נפק נשמתיה . ומאי קושיא דלמא מימד אמדינן ליה אי מצי מקבל עבדינן ליה ואי לא לא עבדינן וכיון דאמדינן דמצי מקבל ועבדי ליה ונפיק רוחיה אי מיית לימות מי לא תנן אמדוהו ומת תחת ידו פטור . רב זביד משמיה דרבא אמר אמר קרא פצע תחת פצע ליתן צער במקום נזק ואס"ד ממש כי היכי דלהאי הוה ליה צע"א וכו' , ומאי קושיא דילמא איכא אינש דמפנק ואית ליה צערא טפי . למאי נפקא מינה למיתב ליה האיך דביני וביני . רב פפא משמיה דרבא אמר אמר קרא ורפא ירפא ליתן רפואה במקום נזק . ואי ס"ד ממש כי היכי דהאי בעי אסויי כו' מאי קושיא דילמא איכא אינש דסליק בישרא [צז]הייא ואיכא דלא סליק בישרא הייא למאי נפקא מינה למיתב ליה האיך דביני וביני . רב אשי אמר אתיא תחת תחת כתיב הכא עין תחת עין וכתיב התם תחת אשר ענה מה להלן ממון אף כאן ממון . תניא ר' אליעזר אומר עין תחת עין ממש . ממש ס"ד רבי אליעזר לית ליה דכולהו תנאי . אלא לומר שאין שמין בניזק אלא במזיק . [צח]רבי יצחק אמר הרי הוא אומר אם כופר יושת עליו והרי דברים ק"ו ומה אם במקום (צו) שענש מיתה לא ענש אלא ממון כאן שלא ענש מיתה דין הוא שלא יענש אלא ממון . (צז) רבי אליעזר אומר עין תחת עין שומע אני בין מתכוין בין שאין מתכוין אין משלם אלא ממון הרי הכתוב מוציא המתכוין לעשות בו מום שאינו משלם אלא ממון שנאמר ואיש כי יתן מום בעמיתו כלל , עין תחת עין פרט , פרט וכלל אין בכלל אלא מה שבפרט . כשהוא אומר כאשר יתן מום באדם חזר וכלל . אי כלל ככלל הראשון אמרת לאו אלא כלל ופ"ט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט לומר מה הפרט מפורש מומין קבועין וראשי אברים ובגלוי ובמתכוין שאין משלם אלא ממון אף כל וכו' . תלמוד לומר כאשר יתן מום עד שיתכוין לעשות בו מום :

שלט [צט]כויה תחת כויה תניא ר' אומר כויה נאמר תחלה . בן עזאי אומר חבורה נאמרה תחלה. במאי קא מיפלגי רבי סבר כויה דאית בה חבורה משמע כתב רחמנא חבורה לגלויי עלה דכויה דלית בה חבורה הוא . בן עזאי אומר חבורה נאמרה תחלה כויה דלית בה חבורה משמע כתב [רחמנא חבורה] לגלויי עלה דכויה דאית בה חבורה אין אי לא לא ואמסקנא קיימי . אי נמי דכולי עלמא כויה בין אית בה חבורה בין לית בה חבורה משמע והכא בכלל ופרט המרוחקים זה מזה קמיפלגי דר' סבר כלל ופרט המרוחקים זה מזה אין דנין אותו בכלל ופרט וכו' . וכי תימא חבורה חבורה לרבי למה לי לדמים יתרים . ובן עזאי סבר כלל ופרט המרוחקים זה מזה דנין אותו בכלל ופרט . פצע תחת פצע (כתוב ברמז של"ג) . [ק]כויה תחת כויה אם תאמר שפצעו והוציא דמו והלא כבר

ממ"ק ובמיק פט ב"ק מג : צ מכילתא : צא בראשית מב : צב כתובות ל : צג ויקרא כ : צד ב"ק פג : צה ויקרא כד : צו במדבר לה : צז הייא תכר :
צח מכילתא : צט ב"ק פד : ק מכילתא :

זית רענן (צד) וקראהו אסון , והתם כתיב והורדתם את שיבתי ביגון שאולה משמע על מיתה קאי : (צה) להלן השתה , אם כופר יושת עליו , ומכל מקום קשה דהא כאשר ישית עליו קאי אולא יהיה אסון אבל אם יהיה אסון חייב מיתה , ויש לומר דהדר יליף נתינה כדאיתא בגמרא , דלעיל כתיב ונתן בפלילים והכא כתיב ונתתה נפש תחת נפש וצריך לומר דר' לית ליה ג"ש דוענשו דלעיל : (צו) שענש מיתה , דכתיב וגם בעליו יומת אפ"ה נפטר בממון : (צז) רבי אליעזר אומר וכו' , דאזיל רבי אליעזר לשיטתיה דאית ליה כגמרא עין תחת עין ממש , פי' שבדין היה לנו לסמות עין המזיק אלא שפודה עצמו בממון כמה שוה עין המזיק ונותן לו , אם כן הכי קאמר שומע אני בין מתכוון פירוש דקרא דהכא מיירי שנתכוון לחבירו והכה האשה דמשלם ממון והיינו עין הניזק כדדרשי כל הני אמוראי ואם כן אפילו נתכוון לאשה הוי אמינא ית, גם כן דמי עין הניזק תלמוד לומר ואיש כי יתן מום בעמיתו ללמד שאם נתכוון לחבירו משלם דמי עין המזיק דכתיב כאשר עשה כן יעשה לו שבר תחת שבר עין תחת עין כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו ודרשי' אין נתינה אלא ממון כדאיתא בגמרא ואם כן קשו קראי אהדדי דבסיפא כתיב כן יעשה לו אלא ע"כ הכי קאמר כן יעשה לו אלא שפודה את עצמו בממון , והא דאמר רבי אליעזר בגמרא עין תחת עין ממש קאי אקרא דהתם בסוף פרשת אמור ולא אקרא דהכא כנ"ל : או כלל ככלל הראשון , פירוש שכל מומין בכלל וכו' : מומין קבועין , פירוש דוקא באלו הוי דינו גם כן לחסר אברו ולכן משלם דמי עין המזיק ודוקא עד שיתכוון אבל אם פצעו ולא חסר אבר , או שעשה שלא במתכוון משלם דמי הניזק דהא קיימא לן אדם מועד לעולם :

כבר נאמר פצע תחת פצע , ואם תאמר שעשה בו חבורה והלא כבר נאמר חבורה תחת חבורה ומה תלמוד לומר כויה תחת כויה . אלא כוואו על כף רגלו ולא רשם בו טענו אבנים וצערו הטיל עליו שלג וצנן על ראשו וצערו הרי זה נותן לו דמי צערו אבל אם היה מרוכך ומעודן ומפונק כל שכן צערו מכופל זהו צער האמור בתורה כויה תחת כויה : וכי יכה איש את עין עבדו וגו' למה נאמרה פרשה זו לפי שהוא אומר קט"והתנחלתם אותם וגו' שומע אני אפילו הפיל את שנו וסימא את עינו ת"ל וכי יכה איש את עין עבדו וגו'. ואם שן עבדו וגו' והרי הכתוב מוציא עבד כנעני מכלל (צח) להקל עליו שהוא יוצא בראשי אברים לכך נאמר פרשה זו וכי יכה איש את עין עבדו . אין לי אלא איש אשה מנין היה רבי ישמעאל אומר וכו' ר' יאשיה אומר וכו' . ר' יונתן אומר אינו צריך וכו' . ר' אליעזר אומר בכנעני הכתוב מדבר או אינו אלא בעברי ת"ל מהם תקנו עבד ואמה . את עין עבדו שומע אני אפילו העלה קבחוורור ת"ל ושחתה לא אמרתי אלא מכה שיש בה כדי השחתה מכאן אמרו טפח על עינו וסמהו על אזנו וחרשו הרי זה יוצא בן חורין . (ק) כנגד עינו ואינו רואה כנגד אזנו ואינו שומע הרי זה אינו יוצא בן חורין דברי רבי חנינא בן גמליאל שנאמר וכי יכה איש עד שיעשה מעשה . הפיל שני שניו כאחד וסימא שתי עיניו כאחת הרי זה יוצא בן חורין ואינו נוטל כלום (קא) תלמוד לומר עין תחת עין שן תחת שן, זו אחר זו יוצא על הראשונה ונוטל נזקי שניה ת"ל תחת עינו תחת שנו :

קגתנא יוצא בשן ועין ובראשי אברים שאינן חוזרין. בשלמא שן ועין כתיב, אלא ראשי אברים מנלן, כי שן ועין מה שן ועין מומין שבגלוי ואינן חוזרין אף כל מומין שבגלוי ואינן חוזרין. ואימא ניהוי שן ועין כשני כתובין הבאין כאחד ואין מלמדין צריכי דאי כתב רחמנא שן הוה אמינא אפילו שן דחלב כתב רחמנא עין. ואי כתב רחמנא עין הוה אמינא מה עין שנבראת עמו אף כל שנברא עמו אבל שן לא צריכא. ואימא כי יכה כלל שן ועין פרט כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט שן ועין אין מידי אחרינא לא. לחפשי ישלחנו חזר וכלל כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט מה הפרט מפורש מומין שבגלוי ואינן חוזרין וכו'. ואימא מה הפרט מפורש מומין שבגלוי ובטל ממלאכתו ואינו חוזר אף כל וכו' אלמה תניא תלש בזקנו ודלדל בו עצם עבד יוצא בו לחירות לחפשי ישלחנו רבויא הוא . אי רבויא הוא אפילו הכהו על ידו וצמתה וסופה לחזור אלמה תניא הכהו על ידו וצמתה וסופו לחזור אין עבד יוצא בה לחירות אם כן שן ועין מאי אהני ליה. תנו רבנן בכולן עבד יוצא בהן לחירות וצריך גט שחרור דברי רבי שמעון. רבי מאיר אומר אינו צריך, רבי אליעזר אומר צריך, רבי טרפון אומר אינו צריך, המכריעין לפני חכמים אומרים נראין דברי רבי טרפון בשן ועין שהתורה זכתה לו. ודברי רבי עקיבא בשאר אברים הואיל ומדרש חכמים הוא. מאי טעמא דרבי שמעון יליף שלוח שלוח מאשה מה אשה בשטר אף עבד נמי בשטר. ורבי מאיר אי כתב ישלחנו חפשי לבסוף כדקאמרת השתא דכתיב לחפשי ישלחנו הוה ליה חפשי מעיקרא. תנו רבנן הרי שהיה רבו רופא ואמר ליה כחול לי עיני וסימאה חתור לי שני והפילו שיחק באדון ויוצא לחירות. רשב"ג אומר ושחתה עד שיכוין לשחתה. ורבנן האי ושחתה מאי עבדי ליה מיבעיא ליה לכדתניא רבי אלעזר אומר הושיט ידו למעי שפחתו וסימא עובר שבמעיה פטור דאמר קרא ושחתה עד שיכוין לשחתה וכו' . ואידך ושחת ושחתה לא דריש. אמר רב ששת הרי שהיתה עינו סמויה וחטטה עבד יוצא בה לחירות. מאי טעמא מחוסר אבר הוא ותנא תונא תמות וזכרות בבהמה ואין תמות וזכרות בעופות. יכול אפילו יבש גפה נקטעה רגלה נחטטה עינה ת"ל קימן העוף ולא כל העוף. תנו רבנן כ"ד אברים באדם כולם אין מטמאין משום מחיה ואלו הן ראשי אצבעות ידים ורגלים וראשי אזנים וראש החוטם וראש הגויה וראשי דדים שבאשה ר' יהודה אומר אף באיש. ותני עלה וכולן עבד יוצא בהן לחירות. בן עזאי אומר אף הלשון. רבי אומר אף הסירוס. סירוס דמאי אילימא סירוס דגיד היינו גויה אלא דביצים: קיסימא את עין עבדו והפיל את שנו יוצא לחירות ומשלם לו דמי שנו. מתקיף לה ר' זירא אימא סימא את עינו ניפוק בעינו סימא את עינו והפיל את שנו ניפוק בעינו ובשנו. א"ל אביי אמר קרא תחת עינו ולא תחת שנו ועינו תחת שנו ולא תחת עינו

ושנו קימה טעם העבד יוצא בשן ועין משום דכתיב (קב) וירא חם אבי כנען ויגד וגו' : קילחפשי ישלחנו שומע אני יכתוב לו גט שחרור ת"ל תחת עינו ר' אליעזר אומר נאמר (קג) כאן שלוח וכו'. אין לי אלא שיכול להשתלח (קד) שאינו יכול להשתלח מנין ת"ל לחפשי ישלחנו תחת עינו מכל מקום. ר' ישמעאל אומר הואיל ואמרה תורה במשלח ואמרה במשתלח אם למדת על משלח (קה) שאינו משלח אלא מי שהוא גדול יכול אף המשתלח לא יהא משתלח אלא מי שהוא גדול, ת"ל לחפשי ישלחנו תחת עינו מכל מקום. ר' ישמעאל אומר עבד כנעני אין לו פדיון לעולם ואינו יוצא אלא לרצון רבו שנאמר קיוהתנחלתם אותם. לפי דרכנו למדנו שעבד כנעני בשדה אחוזה לעולם אבל אם היו רבו רודהו והפיל את שנו וסימא את עינו או אחד מכל ראשי האברים הגלוים הרי זה קונה עצמו ביסורין. והרי דברים קל והומר ומה אם מידי בשר ודם אדם קונה עצמו ביסורין קל וחומר מידי שמים וכן הוא אומר קטיסור יסרני יה ולמות לא נתנני: ואומר קיאשר הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו ק"ו משן ועין ומה שן ועין שהוא אחד מאבריו של אדם עבד יוצא בהן לחירות יסורין שממרקין כל גופו של אדם על אחת כמה וכמה. והיינו דאמר רבי שמעון בן לקיש נאמר ברית במלח ונאמר ברית ביסורין מה ברית האמור במלח ממתקת כל הקרבן אף ברית האמור ביסורין ממרקין כל גופו של אדם :

אכי יגה שור תנו רבנן כי יגח שור איש אין נגיחה אלא בקרן וכן הוא אומר בויעש לו צדקיה בן כנענה קרני ברזל ויאמר כה אמר ה' באלה תנגח את ארם ואומר גבכור שורו הדר לו וקרני ראם וגו'. מאי ואומר וכי תימא דברי תורה מדברי קבלה לא ילפינן תא שמע בכור שורו הדר לו. והאי מילף הוא גלוי מלתא בעלמא הוא דנגיחה בקרן הוא אלא מהו דתימא כי פליג רחמנא בין תמה למועדת הני מילי בתלושה אבל במחוברת אימא כולה מועדת היא תא שמע בכור שורו הדר לו. תולדה דקרן מאי היא נגיפה נשיכה רביצה בעיטה. מ"ש נגיחה דקרא ליה אב דכתיב וכי יגח נגיפה נמי כתיב כי יגוף. ההיא נגיפה נגיחה היא דתניא כי יגוף פתח הכתוב בנגיפה וסיים בנגיחה לומר לך זו היא נגיחה זו היא נגיפה. מה שנא גבי אדם דכתיב כי יגח ומאי שנא גבי בהמה דכתיב כי יגוף, אדם דאית ליה מזלא כתיב כי יגח בהמה דלית לה מזלא כתיב כי יגוף, ומלתא אגב אורחא קא משמע לן דמועד לאדם מועד לבהמה מועד לבהמה לא הוי מועד לאדם: דתנו רבנן שור שור שבעה להביא שור האשה שור היתומין שור האפוטרופין שור המדבר שור ההקדש שור הגר שמת ואין לו יורשין חייבין מיתה. ר' יהודה אומר שור המדבר שור הקדש שור הגר שמת ואין לו יורשין פטור לפי שאין להן בעלים, יתר על כן אמר רבי יהודה אפילו נגח ולבסוף הפקיר פטור שנאמר והועד בבעליו והמית עד שתהא מיתה והעמדה בדין וגמר דין שוין כאחת. הת"ר ממשמע שנאמר סקול יסקל השור איני יודע שנבלה היא ונבלה אסורה באכילה מה ת"ל לא יאכל את בשרו. מגיד לך הכתוב שאם שחטו לאחר שנגמר דינו אסור באכילה. אין לי אלא באכילה בהנאה מנין ת"ל ובעל השור נקי. מאי משמע שמעון בן זומא אומר כאדם שאומר לחברו יצא פלוני נקי מנכסיו ואין לו בהן הנאה של כלום. ואימא היכא דשחטיה לאחר שנגמר דינו שרי באכילה והאי לא יאכל היכא דסקליה מסקל דאסור בהנאה. כדרבי אבהו אמר רבי אלעזר כל מקום שנאמר לא יאכל לא תאכל לא תאכלו אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע עד שיפרט לך הכתוב כדרך שפרט בנבלה לגר בנתינה ולנכרי במכירה. אמרי הני מילי היכא דנפיק איסור אכילה ואיסור הנאה מחד קרא אבל הכא דאיסור אכילה מסקול יסקל נפקא ליה אי סלקא דעתך האי לא יאכל לאיסור הנאה הוא נכתוב רחמנא לא יהנה אי נמי לא יאכל, את בשרו למה לי, אע"ג דעבד כעין בשר דשחטיה אסור. ואמר רב המקדש בפרש שור הנסקל מקודשת. בפרש עגלי עבודת אלילים אינה מקודשת. אי תימא קרא אי תימא סברא עגלי עבודת אלילים נייח ליה בניפחיה. גבי שור הנסקל לא ניחא ליה בניפחיה. אי תימא קרא הכא כתיב זולא ידבק בידך מאומה מן החרם התם כתיב לא יאכל את בשרו בשרו אסור פרשו מותר. חלא יאכל אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע. ואצטריך בעל השור נקי סלקא דעתך אמינא לא יאכל את בשרו כתיב בשרו אין אבל עורו לא, ולהנך תנאי דמפקי ליה לבעל השור לדרשה אחרינא לחצי כופר ולדמי

ממ"ק ובמ"ק קא ויקרא כס : קב חוורור פי' לבנות בעין : קג קידושין כח : קד ויקרא א : קה ב"ק עד : קו ב"ב פרשת לו : קז מכילתא : קח ויקרא כו :
קט תהלים קיח : קי ברכות ס , תהלים לד : א ב"ק ב : ב מלכים א כב : ג דברים לג : ד ב"ק מד : ה שם מא : ו ע"ז לד : ז דברים יג : ח פסחים כב

זית רענן (צח) וכי יכה וכו' להקל עליו, דע"ע אינו יוצא בראשי אברים : (צט) חוורור , עיין רפ"ו בבכורות במשנה : (ק) כנגד עינו , שהכה בכותל כנגד עינו : (קא) ת"ל עין תחת עין וכו' , נראה לי להגיה איפכא תלמוד לומר תחת עינו תחת שנו פירוש אפילו הכהו עינו ושנו אפילו הכי אינו משלם אלא יוצא לחירות והיה כשסימא ב' עיניו ובסיפא גרסי' תלמוד לומר עין תחת עין תחת עין אחת וה"ה שן אחד : (קב) וירא חם וכו' , דצריך שיעבוד כל זמן שיש לו עין ושן שחטא בהם . אבל כשסימהו או הפיל שנו הלכו לו סימני חטא : (קג) כאן שילוח , וילפינן שלוח מאשה דצריך גט שחרור : (קד) שאינו יכול להשתלח , עבד קטן : (קה) שאינו משלח אלא מי שהוא גדול , דקטן אין יכול לשחרר עבדו שאין בו דעת ואפילו סימא עינו אינו יוצא לחירות דאינו בר עונשים ;

ילדמי ולדות, הנאת עורו מנא להו. נפקא להו מאת בשרו את הטפל לבשרו. ואידך את לא דריש כדתניא שמעון העמסוני ואמרי לה נחמיה העמסוני היה דורש כל אתין וכו': [ט]תנו רבנן ובעל השור נקי רבי אליעזר אומר נקי מחצי כופר. אמר ליה רבי עקיבא והלא הוא עצמו אינו משתלם אלא מגופו הביאהו לבית דין וישלם לך. אמר ליה עקיבא כך אני בעיניך שדיני בזה שחייב מיתה אין דיני אלא כשהמית האדם על פי עד אחד או על פי הבעלים, על פי בעלים מודה בקנס הוא ופטור קסבר כופרא כפרה. תניא אידך אמר ליה רבי אליעזר עקיבא כך אני בעיניך שדיני בזה שחייב מיתה אין דיני אלא במתכוון להרוג את הבהמה והרג את האדם, לנפלים והרג את בן קיימא. תניא אידך ובעל השור נקי רבי יוסי הגלילי אומר נקי מדמי ולדות. אמר ליה רבי עקיבא הרי הוא אומר וכי ינצו אנשים אנשים ולא שוורים, שפיר קאמר רבי עקיבא. אמר רב אדא בר אהבה אצטריך סלקא דעתך אמינא אנשים כי נתכוונו זה לזה אע"ג דיש אסון באשה יענשו הא נתכוונו לאשה גופה לא יענשו ולא שוורים דאפילו נתכוונו לאשה נמי יענשו כתב רחמנא ובעל השור נקי דפטירי. תניא אידך ובעל השור נקי רבי עקיבא אומר נקי מדמי עבד. ונימא ר"ע לנפשיה והלא הוא עצמו אין משתלם אלא מגופו הביאהו לבית דין וישלם לך. אמר רבא אצטריך סלקא דעתך אמינא הואיל ומחמיר אני בעבד יותר מבן חורין שבן חורין יפה סלע נותן סלע ועבד יפה סלע נותן שלשים משתלם נמי מן העליה כתב רחמנא ובעל השור נקי דפטור: [י]וכי יגח שור את איש אף השור היה בכלל שנאמר (והמית איש או אשה) [מכה איש ומת] והרי הכתוב מוציאו מכללו להחמיר עליו שיהא בסקילה לכך נאמר פרשה זו. וכי יגח שור אין לי אלא שור מנין לעשות כל בהמה כשור הרי אני דן נאמר כאן שור ונאמר להלן שור מה שור (קו) האמור בסיני עשה דין כל בהמה כשור אף שור שנאמר כאן דין הוא שנעשה את הבהמה כשור. ומנין לעשות כל המיתות כנגיחה הרי אני דן הואיל ומועד בסקילה ותם בסקילה אם למדת על מועד שעשה בו כל המיתות כנגיחה אף התם נעשה בו כל המיתות כנגיחה. לא אם אמרת במועד שהוא משלם את הכופר תאמר בתם שאינו משלם את הכופר ת"ל איש או אשה. שאין ת"ל אלא להקיש ולדון גזרה שוה מה להלן עשה בו כל המיתות כנגיחה אף כאן דין הוא שנעשה בהן כל המיתות כנגיחה, ומנין לעשות (קז) קטנים כגדולים הרי אני דן הואיל ומועד בסקילה ותם בסקילה אם למדת (קח) על מועד שעשה בו קטנים כגדולים אף תם נעשה בו קטנים כגדולים. לא אם אמרת במועד שכן משלם את הכופר וכו' ת"ל או בן יגח שאין ת"ל. אלא מופנה להקיש לדון גזרה שוה נאמר כאן יגח ונאמר להלן יגח מה להלן עשה קטנים וכו'. רבי שמעון בן יוחאי אומר למה נאמר עד שלא יאמר יש לי בדין כה אם במקום שלא עשה בו (קט) קטנים כגדולים בהורגין עשה קטנים כגדולים בנהרגין. (קי) וכאן שעשה קטנים כגדולים בהורגין אינו דין שנעשה קטנים כגדולים בנהרגין. לא אם אמרת להלן שעשה את שאינו מתכוין כמתכוין בנזיקין לפיכך עשה קטנים כגדולים בנהרגין תאמר כאן שלא עשה את [שאינו מתכוין כמתכוין] בנזיקין לפיכך לא עשה בו קטנים כגדולים בנהרגין תלמוד לומר יגח לגזרה שוה וכו'. לא יאכל את בשרו אין לי אלא איסור אכילה מנין שהוא אסור בהנאה. אמרת קל וחומר ומה אם עגלה ערופה שהיא מכפרת על שפיכות דמים הרי היא אסורה בהנאה. שור הנסקל שהוא שופך דמים דין הוא שיהא אסור בהנאה. או חלוף הדברים אם שור הנסקל שהוא שופך דמים הרי הוא מותר בהנאה עגלה ערופה שהיא מכפרת על שפיכות דמים אינו דין שתהא מותרת בהנאה (קיא) ת"ל [יא]וערפו שם את העגלה דנתי וחלפתי ובטל החלוף זכיתי לדון כבתחלה וכו', ר' יצחק אומר אינו צריך ומה אם עגלה ערופה שאינה מטמאה את הארץ לא מסלקת את השכינה הרי היא אסורה בהנאה שור הנסקל שהוא מטמא את הארץ ומסלק את השכינה דין הוא שיהא אסור בהנאה. רבי אומר ומה אם פרים הנשרפין שאין באין אלא לכפרה לעולם אסורין בהנאה שור הנסקל שאינו בא לכפר לעולם דין הוא שיהא אסור בהנאה. אין לי אלא בשרו עורו מנין היה רבי ישמעאל אומר אמרת קל והומר ומה אם חטאת שבשרה מותר בשחיטתה (קיב) עורה אסור במיתתה, שור הנסקל שבשרו אסור בשחיטתו דין הוא שיהא עורו אסור בשחיטתו. נבלה תוכיח שעורה מותר במיתתה היא תוכיח על שור הנסקל שאע"פ שבשרו אסור בשחיטה דין הוא שיהא עורו מותר במיתתו. אמר אחד מתלמידי רבי ישמעאל לא אם אמרת בנבלה שהיא מותרת בהנאה לפיכך עורה מותרת במיתה. תאמר בשור הנסקל שהוא אסור בהנאה לפיכך יהא עורו אסור (בהנאה) [במיתתו]. לא יאכל את בשרו למה נאמר להביא דמו וחלבו ועורו. ובעל השור נקי ר' יהודה בן בתירה אומר נקי בידי שמים, שהיה בדין הואיל ומועד בסקילה ותם בסקילה אם למדת על מועד אע"פ שיצאו בעליו מידי ב"ד של בשר ודם לא יצאו בעלים (קיג) מידי ב"ד של שמים אף התם כן ת"ל ובעל השור נקי נקי מידי שמים. ר"ש בן עזאי אומר נקי מחצי נזק. שהיה בדין הואיל ושור שהמית את השור בתשלומין ושור שהמית את האדם בתשלומין מה להלן מועד משלם נזק שלם ותם משלם חצי נזק אף כאן משלם (קיד) חצי נזק ת"ל ובעל השור נקי. רבן גמליאל אומר נקי מדמי עבד רבי עקיבא אומר נקי מדמי ולדות וכו':

[יב]ואם שור נגח הוא מתמול שלשום איזהו מועד כל שהעידו בו ג' ימים. ותם שחזר בו ג' ימים דברי רבי יהודה. רבי מאיר אומר מועד שהעידו בו ג' ימים. ותם שיהו התינוקות ממשמשין בו ואינו נוגח. מאי טעמא דרבי יהודה אמר אביי תמול חד מתמול תרי שלשום תלתא. ולא ישמרנו בעליו אתא לנגיחה רביעית. רבא אמר תמול ומתמול חד הוא והכי קאמר אם מתמול שלשום הוא ולא ישמרנו האידנא חייב. ורבי מאיר מ"ט דתניא אמר רבי מאיר ק"ו אם ריחק נגיחותיו חייב קירב נגיחותיו לא כ"ש. א"ל רבא (ראיה) [זבה] תוכיח ריחקה ראיותיה טמאה קירבה ראיותיה טהורה. א"ל הרי הוא אומר [יג]וזאת תהיה טמאתו בזובו גזרת הכתוב היא ולא ילפינן מינה. אמר רב נחמן א"ר אדא בר אהבה הלכה כרבי יהודה שהרי רבי יוסי מודה לו ורבי יוסי נמוקו עמו. דתניא איזהו מועד כל שהעידו בו ג' ימים. תם שיהו התינוקות ממשמשין בו ואינו נוגח כרבי יוסי. רבי שמעון אומר מועד שהעידו בו ג' פעמים ולא אמרו ג' ימים אלא לענין חזרה בלבד. [יד]ואם שור נגח הוא בא הכתוב לחלוק בין שור תם למועד. חמשה דברים בין שור תם למועד. מועד צריך עדים (קטו) ותם אינו צריך עדים. מועד משלם את הכופר והם פטור מן הכופר. מועד משלם שלשים שקלים ותם אינו משלם שלשים שקלים. מועד משלם נזק שלם ותם משלם חצי נזק. מועד משלם מן העליה ותם משלם מגופו. [מתמול שלשום] והועד בבעליו מגיד שאינו חייב עד שהתרו בו שלשה ימים:

שמ [טו]והועד בבעליו אמרה תורה יבא בעל השור ויעמוד על שורו. עבדיה דינאי מלכא קטל נפשא א"ל שמעון בן שטח תנו עיניכם בו ונדוננו. שלח ליה עבדך קטל נפשא שדריה להן שלחו ליה תא את נמי להכא והועד בבעליו אמרה תורה יבא בעל השור ויעמוד על שורו. אתא ויתיב א"ל שמעון בן שטח ינאי המלך עמוד על רגליך ויעידו בך ולא לפנינו אתה עומד אלא לפני מי שאמר והיה העולם שנאמר [טז]ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה' אמר ליה לא כשתאמר אתה אלא כשיאמרו חבריך נפנה לימינו כבשו פניהם בקרקע לשמאלו כבשו פניהם בקרקע א"ל בעלי מחשבות אתם יבא בעל מחשבות ויפרע מכם בא גבריאל וחבטן בקרקע באותה שעה, אמרו מלך לא דן ולא דנין אותו לא מעיד ולא מעידין אותו: [יז]ולא ישמרנו בעליו קשרו בעליו במוסרה ונעל בפניו (שלא) כראוי ויצא והזיק אחד תם ואחד מועד חייב דברי ר"מ. רבי יהודה אומר תם חייב ומועד פטור שנאמר ולא ישמרנו בעליו ושמור הוא זה. רבי אלעזר אומר אין לו שמירה אלא סכין. מ"ט דר"מ קסבר סתם שוורים לאו בחזקת שימור קיימי ואמר רחמנא תם חייב דלעביד ליה שמירה פחותה. הדר אמר רחמנא ולא ישמרנו גבי מועד דנעביד ליה שמירה מעולה. ויליף נגיחה לתם נגיחה למועד. ורבי יהודה סבר סתם שוורים בחזקת שימור קיימי אמר רחמנא תם משלם דנעביד ליה שמירה מעולה [הדר אמר רחמנא וכו'] הוי רבוי אחר רבוי ואין רבוי אחר רבוי אלא למעט מיעטיה רחמנא לשמירה מעולה וכי תימא נגיחה לתם נגיחה למועד הא מיעט רחמנא ולא ישמרנו לזה ולא לאחר. והא מיבעיא ליה ללאו אם כן נכתוב רחמנא ולא ישמור מאי ולא ישמרנו לזה ולא לאחר: תניא רבי אומר אחד תם ואחד מועד ששמרו שמירה פרותה פטור מאי טעמא סבר לה כרבי יהודה דאמר מועד בשמירה פחותה סגי ליה יליף נגיחה לתם ונגיחה למועד. רבי אלעזר אומר אין לו שמירה אלא

ממ"ק ובמ"ק ט ב"ק מח : י מכילתא : יא דברים כא : יב ב"ק כג : יג ויקרא טו : יד מכילתא : טו סנהדרין יח : טז דברים יט : יז ב"ק מס :

זית רענן (קו) האמור בסיני. גבי שבת בפ' משפטים : (קז) קטנים כגדולים, שאם נגח קטן יהא חייב : (קח) על מועד, דכתיב או בן יגח : (קט) קטנים כגדולים בהורגין, שאדם קטן שהרג פטור : עשה קטנים כגדולים בנהרגים, דכתיב כי יכה כל נפש אדם : (קי) וכאן, גבי שור דאפילו שור קטן שהרג חייב דשור בן יומו קרוי שור : את שאינו מתכוין, דאדם מועד לעולם : (קיא) תלמוד לומר וערפו שם, ויליף עריפה עריפה מפטר חמור כדאיתא לעיל סוף פרשת בא : (קיב) עורה אסור במיתתה. שקדשים שמתו טעונים קבורה : (קיג) בידי ב"ד של שמים. דכתיב וגם בעליו יומת, בידי שמים : (קיד) חצי נזק, חצי כפר : (קטו) ותם א"צ עדים. פי' שא"צ להתרות בו ומ"מ צריך עדים שראו המעשה לט"ד פלגא נזקא קנסא :

אלא סכין כדתניא רבי נתן אומר מנין שלא יגדל אדם כלב רע בתוך ביתו ואל יעמיד סולם רעוע בתוך ביתו שנאמר [יח]ולא תשים דמים בביתך. [יט]ולא ישמרנו (קטז) להביא שומר חנם ולא ישמרנו כראוי לו כאן אמרו שמרו כראוי פטור שלא כראוי חייב. והמית איש או אשה השוה הכתוב אשה לאיש (כתוב ברמז ש"ח): [כ]אמר ר' עקיבא וכי מה בא זה ללמדו אם לחייב על האשה כאיש הרי כבר נאמר וכי יגח שור את איש או את אשה. אלא להקיש אשה לאיש מה איש נזקיו ליורשיו אף אשה נזקיה ליורשיה וסבר רבי עקיבא לא ירית לה בעל והא תניא [כא]וירש אותה מכאן שהבעל יורש את אשתו דברי רבי עקיבא. אמר ריש לקיש לא אמר רבי עקיבא אלא בכופר הואיל ואינו משתלם אלא לאחר מיתה דהוה ליה ראוי ואין הבעל נוטל בראוי כבמוחזק. מאי טעמא דאמר קרא השור יסקל וגם בעליו יומת אם כופר יושת עליו. ובנזקין לא אמר רבי עקיבא נזקיה ליורשיה ודתניא הכה את האשה ויצאו ילדיה נותן נזק וצער לאשה ודמי ולדות לבעל ואם אין בעל נותן ליורשיו, אין האשה נותן ליורשיה, היתה שפחה ונשתחררה או גיורת זכה. אמר רבה בגרושה. וכן אמר רב נחמן בגרושה אמרי גרושה נמי תפלוג בדמי ולדות. אמר רב פפא התורה זיכתה דמי ולדות לבעל אפילו בא עליה בזנות מאי טעמא דכתיב כאשר ישית עליו בעל האשה: השור יסקל וגם בעליו יומת. תנו רבנן שור שהמית עד שלא נגמר דינו החזירו שומר לבעליו מוחזר משנגמר דינו החזירו אינו מוחזר. רבנן סברי אין גומרין דינו שלא בפניו דאמר ליה אי אהדרתי ניהליה הוה מערקנא ליה לאגמא והשתא אתפיסתיה להוראי בידא דלא מצינא לאשתעויי דינא בהדיה. ורבי יעקב סבר גומרין דינו טעמא דרבנן השור יסקל וגם בעליו יומת כמיתת הבעלים כך מיתת השור מה בעלים בפניהם אף שור בפניו. ורבי יעקב סבר בשלמא בעלים בני טענתא נינהו. אלא שור בר טענה הוא. נתכוין להרוג את הבהמה והרג את האדם פטור הא נתכוין להרוג את זה והרג את זה חייב. מתניתין דלא כרבי שמעון דתניא רבי שמעון אומר אפילו נתכוין להרוג את זה והרג את זה פטור מאי טעמא דרבי שמעון דכתיב השור יסקל וגם בעליו יומת כמיתת הבעלים כך מיתת השור מה בעלים עד דמתכוין ליה אף שור נמי אמר קרא [כב]וארב לו עד שיתכוין ליה:

[כג]השור יסקל וכן בהמה וחיה ועוף כיוצא בו דגמר שור שור משבת וכבר העידו על תרנגול שנסקל בירושלים שהרג את הנפש: [כד]שור הנסקל בעשרים ושלשה שנאמר השור יסקל וגם בעליו יומת כמיתת הבעלים כך מיתת השור. אמר ליה אביי מטאי דוגם בעליו יומת לכמיתת בעלים הוא דאתא אימא מיתה ממש אם כן לכתוב וגם בעליו ולשתוק. אי כתיב הכי הוה אמינא בסקילה. בסקילה לא סלקא דעתך קטל איהו בסייף ממונו בסקילה. ודלמא הא דכתב רחמנא יומת לאקולי עליה לאפוקי מסייף לחנק. הניחא למ"ד חנק חמור אלא למ"ד חנק קל מאי איכא למימר. לא ס"ד דכתיב אם כופר יושת עליו אי סלקא דעתך בר קטלא הוא הא כתיב [כה]ולא תקחו כופר לנפש רוצח. אדרבה משום היא גופא קטל איהו לא תיסגי ליה בממונא אלא בקטלא קטל שורו לפרוק נפשיה בממונא. אלא אמר חזקיה אמר קרא [כו]מות יומת הרוצח על רציחתו אתה הורגו ואי אתה הורגו על רציחת שורו:

[כז]אמר רבא שור טרפה שהרג חייב שור של אדם טרפה שהרג חייב. רב ששת בריה דרב אידי אמר שור של אדם טרפה שהרג פטור דא"ק השור יסקל וגם בעליו יומת כל היכא דקרי ביה וגם בעליו יומת קרי ביה השור יסקל וכו'. רב אשי אמר אפילו שור טרפה שהרג נמי פטור כיון דאילו בעלים הוו פטירי שור נמי כי הרג פטור: [כח]השור יסקל למה נאמר עד שלא יאמר יש לי בדין ומה אם התם בסקילה מועד לא יהא בסקילה. לא אם אמרת בתם שאינו משלם את הכופר לפיכך הוא בסקילה תאמר במועד שהוא משלם את הכופר לפיכך לא יהא בסקילה ת"ל השור יסקל. ד"א היה בכלל (קיז) ויצא לידון בדבר החדש והחזירו לכללו. וגם בעליו יומת בידי שמים. או אינו אלא בידי אדם כשהוא אומר אם כופר וגו' הוי נותנין פדיון למומתין בידי שמים. או אינו אלא למומתין בידי אדם כשהוא אומר ולא תקחו כופר לנפש רוצח הא אין נותנין פדיון למומתין בידי אדם: [כט]אם כופר יושת עליו ויהא אדם חייב בכופר מק"ו, ומה שור שאינו חייב בארבעה דברים חייב בכופר אדם שהייב בד' דברים אינו דין שחייב בכופר א"ק אם כופר יושת עליו ולא על אדם. [ל]ת"ר ונתן פדיון נפשו דמי ניזק. ר' ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה אומר דמי מזיק. לימא בהא קמיפלגי דרבנן סברי כופרא ממונא ורבי ישמעאל סבר כופרא כפרה. א"ר פפא לא דכ"ע כופרא כפרה ובהא קמיפלגי רבנן סברי בדניזק שיימינן. מ"ט דרבנן נאמר השתה למעלה ונאמר השתה למטה מה להלן בניזק אף כאן בניזק. ורבי ישמעאל סבר ונתן פדיון נפשו כתיב. ורבנן אין פדיון נפשו כתיב מיהו כי שיימינן בדניזק שיימינן:

שמא [לא]רבי עקיבא אומר פדיון נפשו של מומת. וכן מצינו שאין נותנין פדיון למומתין בידי אדם בכל מקום שהן חייבין מיתת ב"ד אין להן פדיון שנאמר [לב]כל חרם אשר יחרם. רבי ישמעאל אומר בוא וראה שרחמיו של הקב"ה על בשר ודם שאדם קונה את עצמו בממון מידי שמים שנאמר [לג]כי תשא את ראש וגו' כופר נפש ואומר [לד]איש כסף נפשות ערכו ואומר [לה]להן מלכא מלכי ישפר עלך וגו' ואומר [לו]אם יש עליו מלאך וגו' ואומר ויחוננו ויאמר פדעהו וגו' נמצינו למדין (קיח) קדשים יש להן פדיון קדשים אין להן פדיון. אסורין באכילה יש להן פדיון אסורין באכילה אין להן פדיון. אסורין בהנאה יש להן פדיון אסורין בהנאה אין להן פדיון. שדות וכרמים יש להן פדיון שדות וכרמים אין להן פדיון. עבדים ושפחות יש להן פדיון עבדים ושפחות אין להן פדיון. חייבי מיתות בית דין יש להן פדיון חייבי מיתות בית דין אין להן פדיון. (קיט) אף לעתיד לבא יש להן פדיון ת"ל [לז]אח לא פדה יפדה איש ויקר פדיון נפשם וגו'. חביבין ישראל שנתן הקב"ה המצריים כפרם תחת נפשותיהן שנאמר [לח]נתתי כפרך מצרים מפני מה מאשר יקרת בעיני וגו': או בן יגח או בת יגח וגו' למה נאמר לפי שנאמר והמית איש או אשה אין לי אלא גדולים קטנים מנין ת"ל או בן יגח או בת יגח. אין לי אלא בן או בת גמור טומטום ואנדרוגינוס מנין ת"ל או בן יגח וגו'. אין לי אלא בנו ובתו של אחר בנו ובתו של עצמו מנין ת"ל [או בן יגח או בת יגח]. (כמשפט הזה יעשה לו) אין לי אלא ישראל גרים מנין ת"ל כמשפט הזה יעשה לו: [לט]תניא אידך או בן יגח או בת יגח לחייב על הקטנים כגדולים והלא דין הוא הואיל וחייב אדם באדם וחייב שור באדם מה כשחייב אדם באדם לא חלקת בו בין קטנים לגדולים אף כשחייב שור באדם לא תחלוק בו בין קטנים לגדולים. ועוד קל וחומר הוא ומה אדם באדם שלא עשה בו קטנים כגדולים חייב בו על הקטנים כגדולים. שור באדם שעשה בו קטנים כגדולים אינו דין שחייב על הקטנים כגדולים. לא אם אמרת אדם באדם שכן חייב בארבעה דברים תאמר בשור באדם שאינו חייב בארבעה דברים ת"ל או בן יגח לחייב על הקטנים כגדולים. אין לי אלא במועד בתם מנין, ודין הוא הואיל וחייב באיש ובאשה וחייב בבן ובבת מה כשחייב באיש ובאשה לא חלקת בו בין תם למועד, אף כשחייב בבן ובבת לא תחלוק בו בין תם למועד. ועוד קל וחומר ומה איש ואשה שהורע כחן בנזקיהן לא חלקת בהן בין תם למועד בן ובת שיפה כחן בנזקיהן אינו דין שלא תחלוק בהן בין תם למועד. אמרת וכי דנין (קל וחומר) [קל] מחמור להחמיר עליו אם החמיר במועד החמור נחמיר בתם הקל. ועוד אם אמרת באיש ואשה שכן חייבין במצות תאמר בבן ובת שפטורין מן המצות ת"ל או בן יגח או בת יגח נגיחה לתם נגיחה למועד נגיחה למיתה נגיחה לנזיקין. [מ]תנו רבנן כמשפט הזה יעשה לו כמשפט שור בשור כך משפט שור באדם מה שור בשור תם משלם חצי נזק ומועד משלם נזק שלם אף שור באדם תם משלם חצי נזק ומועד משלם נזק שלם. רבי עקיבא אומר כמשפט הזה כתחתון ולא כעליון יכול ישלם לו מן העליה ת"ל יעשה לו מגופו משלם ואינו משלם מן העליה. ורבנן האי זה למה לי לפוטרו מארבעה דברים. ור' עקיבא נפקא ליה מאיש בעמיתו ולא שור בעמיתו. ורבנן אי מההיא הוה אמינא צער לחודיה אבל רפוי ושבת אימא כי נזק דמי וניתיב ליה קא משמע לן: [מא]אם עבד יגח השור או אמה אף עבד ואמה היו בכלל שנאמר והמית איש או אשה והרי הכתוב מוציאו מכללו להקל עליו שאם היה יפה מאה מנה נותן שלשים סלעים. ולהחמיר עליו שאם אינו יפה אלא דינר נותן לו שלשים סלעים. אם עבד יגח וגו' לחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו. אם עבד בעבד כנעני הכתוב מדבר, או אינו אלא בעבד עברי (קב) כשהוא אומר כסף שלשים

ממ"ק ובמ"ק יח דברים כד : יט מכילתא : כ ב"ק מב : כא במדבר כו : כב דברים יט : כג ברכות כז : כד סנהדרין טו : כה במדבר לג : כו שם : כז סנהדרין עח : כח מכילתא : כט ב"ק כו : ל ב"ק מ : לא מכילתא : לב ויקרא כו : לג שמות ל : לד מלכים ב יב : לה דניאל ג : לו איוב לג : לז תהלים מט : לח ישעיה מג : לט ב"ק מד : מ ב"ק לג : מא מכילתא :

זית רענן (קטז) להביא שומר חנם. פי' אע"ג דסגי ליה בשמירה פחותה מ"מ השור נהרג: (קיז) ויצא לידון בדבר החדש, שמשלם כופר וא"כ אי אתה יכול להחזירו לכללו שחייב מיתה אא"כ שהחזירו בפירוש: (קיח) קדשים יש להן פדיון קדשי בדק הבית: אין להם פדיון קדשי מזבח: אסורין באכילה ויש להן פדיון, נטע רבעי ומעשר שני: אין להם פדיון. כל הטרפות: אסורין בהנאה יש להן פדיון, כגון עיז שתופסת דמיה דאם נתערב באחרים אמרינן יוליך הנאה לים המלח, אבל שאר איסורי הנאה שאין תופסין דמיהן אין להן פדיון כמ"ש הפוסקים: שדות וכרמים אין להם פדיון, לאחר זמן הקצוב בתורה, וגבי עבדים ל"ג. במכילתא דהא עבדים ושפחות קדשי ב"ה הן ויש להן פדיון: (קיט) אף לעתיד לבא וכו', במכילתא גרסינן רשעי עולם אין להן פדיון וכו' והן ע'קר: (קב) כשהוא אומר כסף שלשים שקלים יתן לאדוניו, מוכח שבכנעני מדבר שעבדי אינו קנוי לאדונו לעולם וא"כ הי"ל ליתן הכסף ליורשיו:

שלשים שקלים וגו' הא בכנעני הכתוב מדבר. כסף שלשים שקלים וגו' (קכא) אחד האיש ואחד האשה (ד"א) [השור יסקל למה נאמר לפי] שהיה בכלל ויצא לידון (קכב) בדבר החדש והחזירו הכתוב לכללו: [מב]אמר ריש לקיש שור שהמית את העבד שלא בכוונה פטור משלשים שקלים שנאמר כסף שלשים שקלים יתן לאדוניו והשור יסקל. בזמן שהשור בסקילה בעלים משלמין שלשים שקלים. אין השור בסקילה אין הבעלים משלמין שלשים שקלים. אמר רבא שור שהמית בן חורין שלא בכוונה פטור מן הכופר שנאמר השור יסקל וגם בעליו יומת אם כופר, בזמן שהשור בסקילה הבעלים משלמין כופר אין השור בסקילה אין הבעלים משלמין כופר. כי אתא רב דימי אמר רבי יוחנן כופר מה ת"ל אם כופר לרבות כופר שלא בכוונה ככופר בכוונה. כי אתא רב דימי אמר רבי יוחנן עבד מה ת"ל אם עבד לרבות עבד שלא בכוונה כעבד בכוונה. וריש לקיש עבד אם עבד לא דריש דלא כתיב במקום תשלומין. כופר אם כופר דריש דכתיב במקום תשלומין:

[מג]השור יסקל למה נאמר עד שלא יאמר יש לי בדין הואיל והוא במיתה על עבדו ועל אמתו. ושורו במיתה על עבדו ועל אמתו. ושור אחר במיתה על עבדו ועל אמתו. אם למדת שחלק בינו לבין אחר במיתה על עבדו ועל אמתו נחלוק בין שורו לשור אחר על עבדו ועל אמתו. ת"ל השור יסקל מגיד הכתוב אע"פ שחלק בינו ובין אחר במיתה על עבדו ועל אמתו לא נחלוק בין שורו לשור אחר על עבדו ועל אמתו: [מד]כי יפתח איש בור אמר רבי אלעזר שני דברים אינן ברשותו של אדם ועשאן הכתוב כאילו הן ברשותו ואלו הן בור ברשות הרבים וחמץ משש שעות ולמעלה. [מה]אמר רבי אלעזר ואמרי לה במתניתא תנא ארבעה דברים מיעטה תורה בשמירתן ואלו הן בור ואש שן ורגל. בור דכתיב כי יפתח איש בור ולא יכסנו הא כסהו פטור. אש דכתיב שלם ישלם המבעיר עד דעביד כעין המבעיר. שן דכתיב ובער עד דעביד כעין ובער. רגל דכתיב ושלח עד דעביד כעין ושלח: [מו]כי יפתח איש אין לי אלא איש אשה מנין וכו' ר' יונתן אומר וכו' רבי יצחק אומר וכו'. כי יפתח איש בור למה נאמר עד שלא יאמר יש לי בדין הואיל והבור ממונו והשור ממונו אם למדת שחייב על ידי שורו לא יהא חייב (קכג) על ידי בורו וכו' ת"ל או כי יכרה הא לפי שלא זכיתי מן הדין צריך הכתוב להביאו. ר"א כי יפתח לחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו. ד"א כי יפתח אין לי אלא פותח כורה מנין ת"ל או כי יכרה, עד שלא יאמר יש לי בדין אם הפותח חייב הכורה לא יהא חייב הא אם אמרת כן ענשת מן הדין לכך נאמר כי יכרה ללמדך שאין עונשין ממון מן הדין. ד"א הקיש פותח לכורה וכורה לפותח מה (קכד) פותח פטור ברשות אף כורה פטור ברשות ומה הכורה כשעור אף הפותח כשעור. רבי יהודה בן בתירא אומר לא הרי פותח כהרי כורה ולא הרי כורה כהרי פותח הצד השוה שבהן כל שהוא חייב בשמרו חייב בנזקו אף כל שהוא חייב בשמרו חייב בנזקו. אין לי אלא פותח (בידו) [וכורה] [מז]כיירו [מח]וציירו מניין (קכה) ת"ל ולא יכסנו הא לא פתיחה ולא כריה גרמה [אלא כסוי]. ולא יכסנו (*) להביא שומר חנם. ד"א יכסנו כראוי לו מכאן אמרו כסהו כראוי פטור שלא כראוי חייב. כסהו וגלהו אחר המגלה חייב. השותפין שכסו את הבור אם גלה אחד מהן המגלה חייב נתגלה וידע בו אחד זה שידע בו חייב וזה שלא ידע בו פטור. ונפל שמה שור או חמור שור ולא שור וכליו. חמור ולא חמור וכליו. שהיה בדין אם (קכו) במקום שלא חייב על הבהמה חייב על הכלים. כאן שחייב על הבהמה אינו דין שחייב על הכלים ת"ל ונפל שמה שור או חמור, שור ולא שור וכליו חמור ולא חמור וכליו. ונפל שמה שור (קכז) בדרך הלוכו, מכאן אמרו נפל לפניו מקול הכריה חייב. לאחריו מקול הכריה פטור, אבל בבור בין מלפניו בין מלאחריו חייב: (קכח) בעל הבור ישלם מ"מ. כסף ישיב לבעליו אין לי אלא כסף (קכט) בהמה מנין. הרי אתה דן נאמר כאן והמת יהיה לו ונאמר להלן והמת יהיה לו מה להלן בהמה אף כאן בהמה, מה להלן כסף אף כאן כסף. והמת יהיה לו לניזק. או אינו אלא למזיק אמרת (קל) אלו כן היה מה ת"ל והמת יהיה לו, אלא מגיד הכתוב ששמין דמי נבלתו ומנכה לו דמי נזקו: [מט]ונפל שמה שור או חמור והמת יהיה לו קים להו לרבנן דעשרה עבדי מיתה. תשעה נזקין עבדי מיתה לא עבדי. ותולדה דבור אבנו וסכינו ומשאו שהניחן ברשות הרבים והזיקו שכן תחלת עשיתן לנזק וממונו ושמירתן עליך. ונפל שמה שור או חמור שור ולא אדם חמור ולא כלים מכאן אמרו נפל לתוכו שור וכליו ונשתברו חמור וכליו ונתקרעו חייב על הבהמה ופטור על הכלים. הא מה דומה לזה אבנו וסכינו ומשאו שהניחן ברשות הרבים והזיקו. לפיכך אם הטיח צלוחיתו חייב. רישא פטור וסיפא חייב. רב מתרץ לטעמיה בד"א כשהפקירן אבל לא הפקירן חייב לפיכך הטיח צלוחיתו חייב. ושמואל מתרץ לטעמיה השתא דאמרת אבנו וסכינו ומשאו כבורו דמי לר' יהודה דמחייב על נזקי כלים בבור הטיח צלוחיתו באבן חייב: [נ]אמר רב בור שחייבה עליו תורה להבלו ולא לחבטו אלמא קסבר חבטו קרקע עולם הוא דאזקא ליה. ושמואל אמר להבלו וכל שכן לחבטו ואם תאמר לחבטו ולא להבלו התורה העידה על הבור אפילו מלא ספוגין של צמר. מאי בינייהו איכא בינייהו דעבד גובה ברשות הרבים. לרב אגובהה לא מחייב לשמואל מיחייב נמי אגובהה. מאי טעמא דרב ונפל שמה שור עד שיפול בחפירה ושמואל אמר ונפל כל דהו משמע. החופר בור ברשות הרבים ונפל לתוכו שור או חמור ומת חייב. אחד החופר בור שיח ומערה חריצין ונעיצין. אם כן למה נאמר בור מה בור שיש בו כדי להמית עשרה טפחים אף כל דבר שיש בו כדי להמית עשרה טפחים. היו פחותין מעשרה טפחים ונפל לתוכו שור או חמור ומת פטור. ואם הוזק בו חייב. בור כריכא. שיח אריך וקטין. מערה מרבעא ומטללא. חריצין לא מטללא ולא רויח מעילאי טפי מתתאי. נעיצין רויח מעילאי טפי מתתאי. [נא]תניא רבי יהודה אומר חייב על נזקי כלים בבור. מ"ט דרבנן אמר קרא ונפל שמה שור, שור ולא אדם חמור ולא כלים. ורבי יהודה או לרבות את הכלים. ורבנן או מיבעיא ליה לחלק. ורבי יהודה לחלק מונפל דחד משמע. ורבנן ונפל טובא משמע. אימא ונפל כלל, שור או חמור פרט, כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט שור וחמור אין מידי אחרינא לא, אמרי בעל הבור ישלם חזר וכלל, כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט מה הפרט מפורש בעלי חיים אף כל בעלי חיים. אימא מה הפרט מפורש דבר שנבלתו מטמאה במגע ובמשא אבל עופות לא. אם כן לכתוב רחמנא חד פרטא. הי נכתוב אי כתב רחמנא שור הוה אמינא קרב על גבי המזבח אין שאין קרב על גבי המזבח לא. ואי כתב רחמנא חמור הוה אמינא קדוש בבכורה אין שאין קדוש בבכורה לא. אלא אמר קרא כסף ישיב לבעליו כל דאית ליה בעלים. אי הכי אפילו כלים ועבד ואמה נמי ליחייב. אמר קרא שור ולא אדם חמור ולא כלים. ולרבי יהודה דקא מרבה להו כלים בשלמא שור מיעט בו אדם אלא חמור מאי מיעט ביה אלא אמר רבא חמור דבור לרבי יהודה ושה דאבדה לדברי הכל קשיא. אחד שור ואחד כל בהמה לנפילת הבור (כתוב ברמז רפ"א): [נב]תנו רבנן החופר בור ברשות היחיד ופתחו לרה"ר חייב זה בור האמור בתורה דברי ר' ישמעאל. ר' עקיבא אומר הפקיר רשותו ולא הפקיר בורו זה בור האמור בתורה. אמר רבה בבור ברשות הרבים כולי עלמא לא פליגי דמיחייב דכתיב כי יפתח וכי יכרה אם על פותח הוא חייב על כורה לא כל שכן. אלא שעל עסקי פתיחה באה לו ועל עסקי כריה באה לו. לא נחלקו אלא בבור ברשותו, דר' עקיבא סבר בור ברשותו נמי חייב דכתיב בעל הבור ישלם בור דאית ליה בעלים קאמר רחמנא. ור' ישמעאל סבר בעל הבור ישלם בעל תקלה הוא דאמר רחמנא. ואלא מאי זה בור האמור בתורה דקאמר רבי עקיבא זה בור שפתח התורה לתשלומין. ורב יוסף אמר בבור ברשות היחיד דכולי עלמא לא פליגי דמיחייב מאי טעמא בעל הבור אמר רחמנא דאית ליה בעלים. לא נחלקו אלא בבור ברשות הרבים דרבי ישמעאל סבר בור ברשות הרבים נמי חייב דכתיב כי יפתח וכי יכרה על עסקי פתיחה באה לו על עסקי כריה באה לו. ורבי עקיבא הני מצרך צריכי דאי כתב רחמנא כי יפתח הוה אמינא פותח הוא דסגי ליה בכסוי אבל כורה אימא לא סגי ליה בכסוי

ממ"ק ובמ"ק מב ב"ק מג : מג מכילתא : מד פסחים ו : מה ב"ק נה : מו מכילתא : מז כיירו פי' סעבה גוריס בכותל : מח וציירו פי' סעבה לו ססב נסיד : מט ב"ק י : נ ב"ק נ : נא שם נג : נב שם מט :

זית רענן (קכא) א' האיש ואחד האשה, מדכתיב יתן לאדוניו לשון רבים: (קכב) בדבר החדש. שיתן ל' שקלים אפי' שוה ק' מנה החזירו לכללו שיסקל השור: (קכג) ע"י בורו לא אם אמרת בשור שכן דרכו לילך ולהזיק תאמר בבור שאין דרכו לילך ולהזיק ת"ל וכו' וכ"ה במכילתא: (קכד) פותח פטור ברשות, כגון שפתח לשאוב מים ובעודו שואב נפל לתוכו פטור אף כורה ברשות כגון שחפר לרבים פטור. כורה כשיעור היינו עשרה טפחים. פותח כשיעור. אבל אם פתח מעט שלא היה ראוי שור ליפול לתוכו ואח"כ נפתח יותר שפטור: (קכה) ת"ל ולא יכסנו. פי' שלא יסלק הזיקו: (*) להביא שומר חנם. שאם לא כיסה הוי פשיעה וחייב הוא לשלם: כראוי לו מדכתיב ולא יכסנו ולא כתיב ולא יכסה: (קכו) במקום שלא חייב על הבהמה דאם הדליק אש פטור על הבהמה דה"ל לברוח: (קכז) בדרך הלוכו. לאפוקי אם דחפו חבירו: (קכח) בעל הבור וגו' מכל מקום, פי' בין שנפל לפניו או לאחריו בעל הבור ישלם בין לפניו ובין לאחריו: (קכט) בהמה מנין, פי' אם רוצה ליתן שור אחר תחת שור מנין: מה להלן בהמה, דכתיב שלם ישלם שור תחת השור: (קל) אלו כן היה מת"ל וכו', פי' דאלו הוי דין שהמת הוא למזיק לכתוב רחמנא כסף ישיב לבעליו ולשתוק:

בכסוי עד דטאים ליה. ואי כתב רחמנא כי יכרה הוה אמינא כורה הוא דבעי כסוי משום דעביד (ביה) מעשה אבל פותח דלא עבד מעשה אימא אפילו כסוי נמי לא בעי קמ"ל. ואלא מאי זה בור האמור בתורה דקאמר רבי ישמעאל זה בור שפתח בו הכתוב תחלה לנזקין. תנו רבנן חפר ופתח ומסר לרבים פטור וכן היה מנהגו של נחוניא חופר שיחין וכשבא דבר לפני חכמים אמרו קיים זה אף הלכה זו. ת"ר מעשה בבתו של נחוניא חופר שיחין שנפלה לבור הגדול באו והודיעו את רבי חנינא בן דוסא שעה ראשונה אמר להם שלום שניה אמר להם שלום שלישית אמר להם עלתה אמר לה בתי מי העלך אמרה ליה זכר של רחלים נזדמן לי וזקן אחד מנהיגו אמרו ליה נביא אתה א"ל לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי אלא אמרתי אפשר דבר שאותו צדיק נצטער בו יכשל בו זרעו, א"ר זירא אעפ"כ מת בנו בצמא שנאמר [נג]וסביביו נשערה מאד מלמד שהקב"ה מדקדק עם סביביו אפילו כחוט השערה. ת"ר לא יסקל אדם מרשותו לרשות הרבים. מעשה באדם אחד שהיה מסקל מרשותו לרשות הרבים מצאו חסיד אחד אמר ליה ריקה מפני מה אתה מסקל מרשות שאינו שלך לרשות שלך, לגלג עליו. לימים נצרך אותו האיש ומכר את שדהו והיה מהלך באותו רשות הרבים ונכשל באותן אבנים אמר יפה אמר לי אותו חסיד מפני מה אתה מסקל מרשות שאינו שלך לרשות שלך. [נד]תנו רבנן אחד החופר בור תשעה ובא אחר והשלימה לעשרה אחרון חייב רבי אומר אחר אחרון למיתה ואחר שניהם לנזקין. מאי טעמא דרבנן דכתיב כי יפתח כי יכרה אם על פותח חייב על כורה לא כל שכן אלא להביא כורה אחר כורה שסלק מעשה ראשון. ורבי אמר לך הנך מצרך צריכי כדאמרן ורבנן וכו' אלא היינו טעמא דרבנן א"ק כי יכרה איש בור אחד ולא שנים. ורבי ההוא מיבעיא ליה כי יכרה איש בור ולא שור בור ורבנן תרי איש בור כתיבי. ורבי איידי דכתב האי כתב האי. ולרבנן ממאי דלחיובי בתרא דלמא לחיובי קמא. לא ס"ד דא"ק והמת יהיה לו ההוא דקעביד מיתה קא אמר רחמנא, והאי והמת יהיה לו מיבעיא ליה לכדרבא דאמר רבא שור פסולי המוקדשים שנפל לבור פטור שנאמר והמת יהיה לו במי שהמתה שלו יצא זה שאין מתה שלו. אמרי לאו ממילא שמעת לה דבההיא דקא עביד מיתה עסקינן: [נה]וכי יגוף בכלל נגיפה (קלא) נגיחה והיה רביצה בעיטה נשיכה דברי רבי יאשיה אבא שאול אומר משום רבי אליעזר בכלל נגיפה נגיחה דהיה רביצה בעיטה. נשיכה מנין ת"ל ולא ישמרנו בעליו. והרי דברים ק"ו ומה אם בשמרו ויצא והזיק חייב ק"ו עד שלא ישמרנו. ומה ת"ל ולא ישמרנו בעליו אלא להוסיף הכתוב עוד שמירה אחרה ואיזו זו נשיכה. שור איש להוציא שור של קטן. שור איש להביא שור של אחרים. (קלב) רעהו להביא שור של קטן. יכול אתה אומר בשוין הכתוב מדבר או אינו אלא בשוין ובשאין שוין אמרת מה דרך המזיקין נשברין או מפסידין הוי וכו' אף הנזקין נוטלין נזקן או יותר על נזקן הוי אומר ולא יותר על נזקן. רבי עקיבא אומר נאמר חציה בחי ונאמר חציה במת הא בשוין הכתוב מדבר: וגם את המת יחצון מכאן אמרו שור שוה מנה שנגח שור שוה מנה או שור שוה מאתים שנגח שור שוה מאתים נוטל חציו. שור שוה מנה שנגח שור שוה מאתים נוטל כולו. שור שוה מאתים שנגח שור שוה מנה נוטל רביע. א"ר מאיר על זה נאמר ומכרו את השור החי. א"ל רבי עקיבא קרא את כל המקרא הזה וגם את המת יחצון ואיזה זה שור שוה מאתים שנגח שור שוה מאתים והנבלה שוה מנה מוכרין את החי ואת המת חולקין בשוה ובעל הנבלה מטפל בנבלתו לכך נאמר וגם את המת יחצון:

[נו]תנו רבנן שור של הדיוט שנגח שור של הקדש ושור של הקדש שנגח שור של הדיוט פטור שנאמר את שור רעהו ולא את שור של הדיוט. ר' שמעון בן מנסיא אומר שור של הקדש שנגח שור של הדיוט פטור ושור של הדיוט שנגח שור של הקדש בין תם בין מועד משלם נזק שלם. אמרי מאי קסבר רבי שמעון בן מנסיא אי רעהו דוקא דהדיוט כי נגח דהקדש אמאי חייב ואי רעהו לאו דוקא דהקדש נמי כי נגח דהדיוט ליחייב. וכי תימא לעולם קסבר רעהו דוקא ומיהו דהדיוט כי נגח דהקדש היינו טעמא דמחייב משום דקא מייתי ליה מקל וחומר דהדיוט ומה הדיוט שנגח של הדיוט חייב. כי נגח דהקדש לא כל שכן דמחייב. דיו לבא מן הדין להיות כנדון מה להלן תם חצי נזק הכא נמי חצי נזק. אלא אמר ריש לקיש הכל היו בכלל נזק שלם כשפרט לך הכתוב רעהו גבי תם רעהו הוא דתם משלם חצי נזק הא דהקדש תם נמי משלם נזק שלם דא"כ נכתביה רחמנא לרעהו גבי מועד:

[נט]ומכרו את השור החי וחצו את כספו. אתמר פלגא נזקא רב פפא אמר פלגא נזקא ממונא. רב הונא בריה דרב יהושע אמר קנסא. רב פפא אמר ממונא קא סבר סתם שוורים לאו בחזקת שימור קיימי ובדין הוא דלשלם כולי' ורחמנא הוא דחס עילויה משום דאכתי לא אייעד תוריה. ורב הונא בריה דרב יהושע אמר פלגא נזקא קנסא קסבר כתם שוורים בחזקת שימור קיימי ובדין הוא דלא לישלם כלל ורחמנא הוא דקנסיה כי היכי דלינטריה לתוריה וכו'. והלכתא פלגא נזקא קנסא. תיובתא והלכתא טעמא מאי איתותב משום דלא קתני כו' לא פסיקא ליה כיון דאיכא חצי נזק צרורות דהלכתא גמירי לה דממונא הוא לא פסיק ולא קתני לה. השתא דאמרת פלגא נזקא קנסא האי כלבא דאכל אימרי ושונרא דאכל תרנגולי משונה הוא ולא מגבינן ליה בבבל. והני מילי רברבי אבל זוטרי אורחיה הוא, ואי תפס לא מפקינן מניה, ואי אומני' ניהליה לארץ ישראל מזמנינן ליה ואי לא אזיל משמתינן ליה. בין כך ובין כך משמתינן ליה דלסלק הזיקיה מדרבי נתן דתניא רבי נתן אומר מנין שלא יגדל אדם כלב רע בתוך ביתו ולא יעמיד סולם רעוע בתוך ביתו ת"ל [ס]ולא תשים דמים בביתך:

[סא]תנו רבנן שור שוה מאתים שנגח שור שוה מאתים והנבלה שוה נ' זוז זה נוטל חצי החי וחצי המת וזה נוטל חצי החי וחצי המת וזהו שור האמור בתורה דברי רבי יהודה. רבי מאיר אומר אין זה שור האמור בתורה אלא איזה שור האמור בתורה שור שוה מאתים שנגח שור שוה מאתים ואין הנבלה יפה כלום על זה נאמר ומכרו את השור החי וחצו את כספו. אלא מה אני מקיים וגם את המת יחצון פחת שפחתתו מיתה מחצין בחי. מכדי בין לרבי מאיר בין לרבי יהודה האי קב"ה שקיל והאי קב"ה שקיל מאי בינייהו שבח נבלה איכא בינייהו רבי מאיר סבר שבח נבלה דניזק הוי ורבי יהודה סבר חולקין. והיינו דקשיא ליה לרבי יהודה השתא דאמרת חס רחמנא עליה דמזיק דשקיל נמי משבחא יכול שור שוה חמש סלעים שנגח שור שוה מנה והנבלה יפה חמשים זוז זה נוטל חצי החי וחצי המת וזה נוטל חצי החי וחצי המת. אמרת וכי היכן מצינו מזיק נשכר שוה נשכר. ואומר שלם ישלם בעלים משלמים ואין בעלים נוטלין. מאי ואומר הכי קאמר וכי תימא הני מילי היכא דאית ליה פסידא לניזק אבל היכא דלית ליה פסידא לניזק כגון שור שוה חמש סלעים שנגח שור שוה חמש סלעים והנבלה יפה שלשים זוז שקיל נמי בשבחה תלמוד לומר שלם ישלם בעלים משלמים ואין בעלים נוטלין. א"ל רב תהליפא לרבא אם כן מצינו לרבי יהודה תם משלם יותר מחצי נזק והתורה אמרה ומכרו את השור החי וחצו את כספו אית ליה לרבי יהודה פחת שפחתתו מיתה מחצין בחי. מנא ליה מוגם את המת יחצון, והא אפקיה רבי יהודה לזה נוטל חצי המת וחצי החי וכו', א"כ לכתוב רחמנא ואת המת מאי וגם, ש"מ תרתי:

[סב]ותהא שן ורגל חייבת ברשות הרבים מקל וחומר ומה קרן שברשות הניזק אינו משלם אלא חצי נזק ברשות הרבים חייבת בחצי נזק שן ורגל שברשות הניזק משלם נזק שלם אינו דין שברשות הרבים חייבת בחצי נזק אמר קרא ובער בשדה אחר ולא ברשות הרבים. מידי כולי נזקא קאמרינן פלגא נזקא קאמרינן אמר קרא וחצו את כספו, כספו של זה ולא כספו של אחר. ולא תהא קרן חייבת כלל ברשות הרבים מקל וחומר ומה שן ורגל שברשות הניזק משלם נזק שלם ברשות הרבים פטור, קרן שברשות הניזק אינו משלם אלא חצי נזק אינו דין שברשות הרבים פטור. אמר קרא וגם את המת יחצון אין חצי נזק חלוק לא ברשות הרבים ולא ברשות היחיד: [סג]והמת יהיה לו ת"ר תשלומי נזק מלמד שהבעלים מטפלין בנבלה. מנא הני מילי אמר רבי אמי אמר קרא מכה בהמה ישלמנה אל תקרי ישלמנה אלא ישלימנה. רב כהנא אמר מהכא אם טרף יטרף יביאהו עד הטרפה לא ישלם [עד טרפה ישלם] טרפה עצמה [לא] ישלם. חזקיה אמר מהכא והמת יהיה לו לניזק. או אינו אלא למזיק אמרת לא כן היה דאי סלקא דעתך נבלה דמזיק הויא לכתוב רחמנא שור תחת השור ולשתוק והמת יהיה לו למה לי שמע מינה לניזק. וצריכא דאי כתב קרא מכה בהמה ישלמנה משום דלא שכיחא אבל טרפה דשכיחא אימא לא. ואי אשמועינן טרפה דממילא אבל מכה בהמה דבידים אימא לא, ואי אשמועינן הני תרתי הא משום דלא שכיחא והא משום דממילא, אבל המת יהיה לו דשכיחא ובידים אימא לא. ואי אשמועינן והמת יהיה לו משום דממונא קא מזיק אבל הנך דבגופא קא מזיק אימא לא צריכא. אמר ליה רב כהנא לרבה טעמא דכתב רחמנא והמת יהיה לו הא לאו הכי ה"א דמזיק הויא, השתא אית ליה לדידיה יהיב ליה דאמר מר ישיב לרבות שוה כסף דידיה מבעיא, לא צריכא אלא לפחת נבלה:

כי

ממ"ק ובמ"ק נג תהלים נ : נד סס נח : נה מכילתא : נו ב"ק לז : נט סס טו : ס דברים כב : סא ב"ק לד : סב סס כו : סג סס י :

זית רענן (קלא) נגיחה בקרן. נגיפה בגוף דחייב גם כן בגופו כגון שרחפו לבור : (קלב) רעהו להביא שור של קטן, פירוש אם נגח שור את שור של קטן חייב :

שמב [סד]כי יגנוב איש שור או שה אף הטובח והמוכר היו בכלל שנאמר אם ימצא הגנב והרי הכתוב מוציאו מכללו להחמיר עליו שישלם תשלומי ד׳ וה׳ לכך נאמרה הפרשה כי יגנוב איש שור או שה לחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו. וטבחו אין לי אלא טובח מוכר מנין ת״ל ומכרו. עד שלא יאמר יש לי בדין אם הטובח חייב (קלג) מוכר לא יהא חייב. אם אמרת כן ענשת כן הדין לכך נאמר ומכרו ללמדך שאין עונשין מן הדין. דבר אחר הקיש טובח למוכר ומוכר לטובח מה מכירה חוץ לרשותו אף טביחה חוץ לרשותו. מה מכירה מותרת באכילה אף (קלד) טביחה מותרת באכילה. מה מכירה מותרת בהנאה אף טביחה מותרת בהנאה. מה טביחה שאינה יכולה לחזור אף מכירה שאינה יכולה לחזור. מה טביחה כולה אף מכירה כולה. ד״א כי יגנוב איש אף המוקדשין היו בכלל שאם גנבן ושחטן בחוץ משלם ד׳ וה׳ והרי הכתוב מוציאן מכללן להחמיר עליהן לזוקקן להכרת יכול שיהו חייבין בתשלומין והדין נותן ומה אם חייב על כרת חמור לא יהו חייבין בתשלומין הקלין ת״ל *זה הדבר אשר צוה ה׳ (קלה) מכלל כרת יצאו ולא מכלל תשלומין. חמשה בקר ישלם ד׳ והוא, ד׳ צאן שלשה והוא. היה ר׳ מאיר אומר בוא וראה כמה חביבה מלאכה לפני מי שאמר והיה העולם שור לפי שיש לו מלאכה ישלם חמשה ושה שאין לו מלאכה ישלם ארבע. רבי יוחנן בן זכאי אומר חס המקום על כבודן של בריות שור שהוא הולך ברגליו ישלם חמשה שה לפי שטוענו ישלם ארבע. רבי עקיבא אומר תחת השור תחת השה להוציא את החיה. שהיה בדין הואיל ובהמה בתשלומין וחיה בתשלומין אם למדת על בהמה שהוא משלם תשלומי ארבעה וחמשה אף החיה משלם תשלומי ארבעה וחמשה. לא אם אמרת בבהמה שהיא קרבה על גבי המזבח לפיכך ישלם תשלומי ארבעה וחמשה תאמר בחיה שאין קרבה על גבי המזבח לפיכך לא ישלם תשלומי ד׳ וה׳. הרי בעלת מום תוכיח שאין קרבה על גבי המזבח והוא משלם תשלומי ארבעה וחמשה. היא תוכיח על החיה שאע״פ שאינה קרבה על גבי המזבח ישלם תשלומי ד׳ וה׳. לא אם אמרת בבעלת מום שמינה קרבה על גבי המזבח לפיכך ישלם תשלומין ד׳ וה׳ תאמר בחיה שאין מינה קרבה על גבי המזבח לפיכך לא ישלם ארבעה וחמשה ת״ל תחת השור תחת השה להוציא את החיה:

[סה]**מדת** תשלומי ארבעה וחמשה אינה נוהגת אלא בשור ושה בלבד. ואמאי ניליף שור שור משבת מה להלן חיה ועוף כיוצא בהן אף כאן חיה ועוף כיוצא בהן. אמר קרא שור או שה שני פעמים שור ושה אין מידי אחרינא לא. אמרי הי מיותר אילימא שור ושה דסיפא דניכתוב רחמנא כי יגנוב איש שור או שה וטבחו או מכרו חמשה בקר ישלם תחתיו וארבע צאן ישלם תחתיו אי כתב רחמנא הכי הוה אמינא בעי שלומי תשעה לכל חד וחד. וכי תימא תחתיו אייתורי מייתר מיבעיא ליה לדרשא אחרינא דתניא יכול גנב שור שוה מנה ישלם תחתיו חמשה [סו]נגידים ת״ל תחתיו כתחתיו. אלא שור ושה דרישא מייתר דניכתוב רחמנא כי יגנוב איש וטבחו ומכרו חמשה בקר ישלם תחת השור וארבע צאן תחת השה. אי כתב רחמנא הכי הוה אמינא עד דגניב להו לתרי וטבח חד ומזבן חד. או מכרו כתיב לחודיה משמע. ואימא עד דגניב להו לתרי וטבה חד ומשייר חד או מזבן חד ומשייר חד. אלא שור דסיפא ושה דרישא מייתר דניכתוב רחמנא כי יגנוב איש שור וטבחו או מכרו חמשה בקר ישלם תחתיו וארבע צאן תחת השה שור דסיפא ושה דרישא למה לי שמע מינה שור ושה אין מידי אחרינא לא. תניא אמר רבי עקיבא מפני מה אמרה תורה טבח ומכר משלם תשלומי ארבעה וחמשה מפני שנשתרש בחטא. רבא אמר מפני ששנה בחטא. וטבחו או מכרו מה טביחה שאינה חוזרת אף מכירה שאינה חוזרת פרט לשהקנה לו לשלשים יום. [סז]תניא גנב וטבח בשבת גנב וטבח לעבודת אלילים גנב וטבח שור הנסקל משלם תשלומי ארבעה וחמשה דברי ר׳ מאיר והכמים פוטרין ומוקי לה בטובח על ידי אחר. וכי זה חוטא וזה מתחייב. שאני הכא דאמר קרא וטבחו או מכרו מה מכירה על ידי אחר אף טביחה על ידי אחר. דבי ר׳ ישמעאל תנא או לרבות את השליח. דבי חזקיה תנא תחת לרבות את השליח. מי איכא מידי דאלו עביד הוא לא מיחייב ועביד שליה מיחייב. התם לאו משום דלא מיחייב הוא אלא משום דקם ליה בדרבה מניה. אי בטובח על ידי אחר מאי טעמא דרבנן דפטרי. מאן חכמים רבי שמעון היא דאמר שחיטה שאינה ראויה לא שמה שחיטה. בעא מניה רבא מרב נחמן גנב שור של שני שותפין וטבחו והודה לאחד מהן מהו חמשה בקר אמר רחמנא ולא חמשה הצאי בקר או דילמא חמשה בקר ואפילו חמשה הצאי בקר וכו׳. אמר ליה חמשה בקר אמר רחמנא ואפילו חמשה הצאי בקר והאי דלא אמרי לך באורתא דלא אכלי בשרא דתורא. [סח]ת״ר מכרה חוץ מידה חוץ מרגלה חוץ מקרנה חוץ מגיזותיה אינו משלם תשלומי ארבעה וחמשה. רבי אומר דבר המעכב בשחיטה אינו משלם ד׳ וה׳ דבר שאינו מעכב בשחיטה משלם ד׳ וה׳. ר״ש בן אלעזר אומר מכרה חוץ מקרנה אינו משלם תשלומי ד׳ וה׳ חוץ מגיזותיה משלם תשלומי ד׳ וה׳. תניא אידך רבי שמעון בן אלעזר אומר מכרה חוץ מידה חוץ מרגלה אינו משלם חוץ מקרנה חוץ מגיזותיה משלם. במאי קמיפלגי ת״ק סבר וטבחו כולו בעינן ומכרו כולו בעינן. ורבי סבר וטבחו מידי דהוי בטביחה לאפוקי מאי דלא הוי בטביחה ומכרו רומיא דטבחו. ור״ש בן אלעזר סבר קרנה דלאו למיגז קיימא הוי שיור ואינו משלם, גיזה דלמיגז קאי לא הוי שיור ומשלם ותרי תנאי אליבא דר״ש בן אלעזר. אמר ר״מ בוא וראה כמה גדול כחה של מלאכה וכו׳. [סט]מעילה וטביחה ומכירה שני כתובין דבאין כאחד ואין מלמדין. מעילה דילפי חטא חטא מתרומה מה תרומה משוי שליח אף מעילה משוי שליח דתנן שליח שעשה שליחותו בעל הבית מעל. טביחה ומכירה דכתיב וטבחו או מכרו מה מכירה ע״י אחר אף טביחה ע״י אחר:

כב [ע]**אם** במחתרת ימצא הגנב זה ספק בא לגנוב ספק שבא להרוג או אינו אלא ספק בא לגנוב ספק שאינו בא לגנוב. אמרת אם כשיגנוב ודאי והרגו הרי זה חייב קל והומר ספק שהוא בא לגנוב ספק שאינו בא לגנוב. מכאן אתה דן על פקוח נחש [שספקו דוחה שבת] ששפיכות דמים מטמא את הארץ ומסלקת את השכינה (קלו) היא דוחה את הספק ק״ו לפקות נפש שדוחה את (הספק) [השבת] הא אין לך לומר בלשון אחרון אלא בלשון ראשון ספק שהוא בא לגנוב ספק שבא להרוג (כתוב ברמז שב״ו וברמז של״ב). [עא]אם במחתרת ימצא הגנב הבא במחתרת נדון על שם סופו. אמר רבא מאי טעמא דמחתרת חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו והאי מימר אמר אי אזילנא קאי לאפאי ולא שביק לי ואי קאי לאפאי קטילנא ליה והתורה אמרה אם בא להרגך השכם להרגו. אמר רב בא במחתרת ונטל כלים ויצא פטור מאי טעמא ברמי קננהו. אמר רבה מסתברא מילתא דרב כששבר דליתנהו אבל נטל לא והאלהים אמר רב אפילו נטל דהא אם יש לו דמים ונאנסו חייב אלמא ברשותיה קיימי הכא נמי ברשותיה קיימי. ולא היא כי אוקמינהו רחמנא ברשותיה לענין אונסין אבל לענין מקני ברשותא דמרייהו קיימי מידי דהוה אשואל. תנו רבנן והוכה ומת הוכה בכל אדם ומת בכל מיתה שאתה יכול להמיתו. בשלמא והוכה בכל אדם אצטריך ס״ד אמינא בעל הבית דקים ליה דאין אדם מעמיד עצמו על ממונו אבל אחר לא קא משמע לן רודף הוא ואפילו אחר. אלא ומת בכל מיתה שאתה יכול להמיתו למה לי מדינא נפקא. דתניא מות יומת הרוצח אין לי אלא סייף וכו׳ שאני התם דכתיב מות יומת. ונגמר מינה משום דהוי רוצח וגואל הדם שני כתובין הבאין כאחד ואין מלמדין. תנו רבנן מחתרת אין לי אלא מחתרת גגו חצרו וקרפיפו מנין. ת״ל אם ימצא הגנב מכל מקום. אם כן מה ת״ל מחתרת מפני שרוב גנבים מצויין במחתרת. תניא אידך מחתרת אין לי אלא מחתרת גגו חצרו וקרפיפו מנין ת״ל ימצא הגנב מ״מ. א״כ מה ת״ל מחתרת מחתרתו זו היא התראתו. אמר רב הונא קטן הרודף ניתן להצילו בנפשו קסבר אין צריך התראה ל״ש גדול ל״ש קטן [איתיביה וכו׳] ואיבעית אימא כתנא דמחתרת דאמר מחתרתו זו היא התראתו. ת״ר אם זרחה השמש עליו דמים לו וכי השמש עליו בלבד זרחה אלא אם ברור לך הדבר כשמש שיש לו שלום עמך אל תהרגהו ואם לאו הרגהו. תניא אידך אין לו דמים אם זרחה השמש וכי השמש עליו בלבד זרחה אלא אם ברור לך הדבר כשמש שאין לו שלום עמך הרגהו ואם לאו אל תהרגהו. קשיא סתמא אסתמא. לא קשיא הא בבן על האב כאן באב על הבן. אמר רב כל דאתי עלי במחתרתא קטילנא ליה לבר מרב [חנינא] בר שילא דקים לי בגויה דמרחם עלי כאב על הבן. ת״ר דמים לו בין בחול בין בשבת אין לו דמים בין בחול בין בשבת. בשלמא אין לו דמים בין בחול בין בשבת אצטריך סד״א מידי דהוה אהרוגי בית דין דבשבת לא קטלינן קמ״ל דקטלינן. אלא דמים לו בין בחול בין בשבת השתא בחול

סמ״ק ובמ״ק סר מכילתא : *ויקרא יז : סח ב״ק סו : סו נגידים כתושים שאין עליהם אלא עצמות וגידים : סז שם עא : סח שם סו : סט קידושין מב :
ע מכילתא : עא סנהדרין עב :

זית רענן (קלג) מוכר לא יהא חייב, דמוכר גרע שמוציאו מרשותו ובגמרא משמע דטובח גרע ע״ש : (קלד) טביחה מותרת באכילה. אבל כששחט שחיטה שאינה ראויה כגון ששחט ונמצא טרפה פטור עיין בגמרא : אף טביחה מותרת בהנאה. לאפוקי גנב שור הנסקל וטבחו : שאינו יכול לחזור, דהיינו לאחר יאוש דקנאו ביאוש ושנוי רשות : אף מכירה כולה, לאפוקי מכר חצי : (קלה) מכלל כרת יצאו. פי׳ שיצאו להתחייב כרת ולא להתחייב בתשלומין : (קלו) היא דוחה את הספק, פי׳ שספק פקוח נפש דוחה ש״ד : הא אין עליך לומר וכו׳. פירוש כיון שש״ד המורה היא א״כ מספק גנבה אין הורגין אותו :

בחול לא קטלינן ליה בשבת מיבעיא אמר רב ששת לא נצרכא
אלא לפקח עליו את הגל :

[עב]רבי ישמעאל אומר אם זרחה השמש אתה אומר (קלז) לכך בא
או אינו בא אלא לחלק בין יום ללילה . לומר לך שאם הרגו
ביום יהא חייב ואם הרגו בלילה יהא פטור . ת"ל [עג]ולנערה לא תעשה
דבר וגו'. וכי מה למדנו לרוצח מעתה אלא הרי זה בא ללמד ונמצא
למד מה להלן לא חלק בין יום ובין לילה אף כאן לא נחלק בין יום
ובין לילה . ומה כאן אם קדמו והרגו פטור אף להלן אם קדמתו
והרגתו פטור . מה להלן (קלח) היו לה מושיעין הימנו והרגתו
חייבת אף כאן היו לו מושיעים הימנו והרגו חייב . דמים לו שלם
ישלם רבי אליעזר בן יעקב אומר הרי שהיו לפניו כדי יין וכדי שמן
ושברן כשהוא חותר (קלט) חייב לשלם . וכל זמן שהוא בידוע
שבשלום הימנו והרגו הרי זה חייב לכך נאמר דמים לו שלם ישלם .
ואם אין לו ונמכר בגנבתו שומע אני לעולם ת"ל שש שנים יעבוד
מגיד שהוא עובד שש ויוצא בשביעית . ונמכר בגנבתו (קמ) לא
פחות ולא יותר . ר' יהודה אומר גנב פחות ממה ששוה אינו נמכר .
יותר על מה ששוה רשות ביד בעל הגנבה אם למכור מוכר ואם
לאו כותב שטר · ר' אליעזר אומר גנב פחות ממה ששוה אינו נמכר
יותר על מה ששוה דין להשתכר מחצה ולהפסיד מחצה . האיש נמכר
בגנבתו ואין האשה נמכרת בגנבתה דאמר קרא ונמכר בגנבתו
ולא בגנבתה . [עד]ת"ר יש בעבריה מה שאין (כן) בעבד עברי שהעבריה
יוצאה בסימנין ופודין אותה בעל כרחה ואינה נמכרת ונשנית . מכלל
דעבד עברי נמכר ונשנה והתניא בגנבתו ולא בכפלו בגנבתו ולא
בזוממו בגנבתו כיון שנמכר פעם אחת שוב אי אתה רשאי למכרו .
אמר אביי לא קשיא כאן באדם אחד כאן בשני בני אדם . ת"ר היתה
גנבתו אלף ושוה חמש מאות נמכר . גנבו חמש מאות ושוה אלף
אינו נמכר . ר' אליעזר אומר אם היה גנבו כנגד ממכרו נמכר ואם
לאו אינו נמכר . דמאי שנא גנבו ת"ק ושוה אלף דאינו נמכר ונמכר
כלו אמר רחמנא ולא הציו הכא נמי ונמכר בגנבתו אמר רחמנא
ולא בחצי גנבתו . ופודין אותה בעל כרחה בע"כ דאב משום פגם משפחה .
עבד עברי נמי ניכפינהו לבני משפחה משום פגם משפחה הדר אזיל
ומזבן נפשיה . ה"נ הדר ומזבין לה הא קתני אינה נמכרת ונשנית :

שמג [עה]עדים זוממין אין נמכרין בעבד עברי מ"ט אמר רבא בגנבתו
ולא בזוממו . אם המצא תמצא בידו אין לי אלא ידו
גגו חצרו וקרפיפו מנין ת"ל אם המצא תמצא בידו מ"מ . ותניא נמי
[עו]וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה אין לי אלא ידה גגה חצרה
וקרפיפה מנין ת"ל ונתן בידה מ"מ . וצריכא דאי אשמעינן גט משום
דבעל כרחה אבל גנב אימא לא . ואי אשמעינן גנב משום דקנסא
אבל גט אימא לא צריכא . חצרה מה שקנתה אשה קנה בעלה . בכותב
לה ועודה ארוסה דין ודברים אין לי בנכסיך , כדרב הונא נחלה
הבאה לו לאדם ממקום אחר אדם מתנה עליה שלא יירשנה . רבא
אמר אטו ידה מי לא קניא ליה לבעל אלא גיטה וידה באין כאחד
ה"נ גיטה וחצרה באין כאחת . [עז]אמר ר"ש בן לקיש משום אבא כהן
ברדלא קטנה אין לה חצר ואין לה ארבע אמות . ור' יוחנן משום ר'
ינאי אמר יש לה חצר ויש לה ארבע אמות . מר סבר חצר משום
יד איתרבאי וכי היכי דאית לה יד חצר נמי אית לה . ומר סבר
חצר משום שליחות איתרבאי וכי היכי דשליחות לית לה הצר נמי
לית לה . ומי איכא למ"ד חצר משום שליחות איתרבאי והתניא ידו
אין לי אלא ידו וכו' ואי סלקא דעתך הצר משום שליחות איתרבאי
א"כ מצינו שליח לדבר עבירה וקיימא לן אין שליח לדבר עבירה .
אמר רבינא היכא אמרינן אין שליח לדבר עבירה היכא דשליח בר
חיובא הוא אבל חצר דלאו בר חיובא הוא מיחייב שולחה . רב סמא
אמר היכא אמרינן אין שליח לדבר עבירה היכא דאי בעי עביד ואי
בעי לא עביד אבל חצר דבעל כרחיה מותיב בה מיחייב שולחה . מאי
בינייהו כהן דא"ל לישראל צא וקדש לי אשה גרושה . איבעית אימא
איש דאמר לה לאשה אקיף לי קטן . ומי איכא למ"ד חצר לאו משום
ידה איתרבאי והתניא אין לי אלא ידה וכו'. לענין גט כ"ע לא פליגי
דחצר משום ידה איתרבאי כי פליגי לענין מציאה . מר סבר ילפינן
מציאה מגט ומר סבר לא ילפינן מציאה מגט . ואיבעית אימא בקטנה
כ"ע לא פליגי דילפינן מציאה מגט והכא בקטן קא מיפלגי מר סבר
ילפינן קטן מקטנה ומר סבר לא ילפינן קטן מקטנה . ואיבעית אימא מר
אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי :

[עח]שנים ישלם תניא ר' יעקב אומר שנים ישלם שלא בשבועה . או
אינו אלא בשבועה אמרת לא כך היה דלא ניכתוב רחמנא
שנים ישלם בגנב ותיתי בק"ו מטוען טענת גנב דבהתירא אתא
לידיה אמר קרא לשלם תרי גנב עצמו דבאיסורא אתא לידיה לא
כ"ש . אלא שנים ישלם דכתב רחמנא למה לי ואפילו שלא בשבועה .
[עט]שאלו תלמידיו [את ריב"ז] מפני מה החמירה תורה בגנב יותר מבגזלן .
אמר להם זה השוה כבוד עבד לכבוד קונו וזה לא השוה כבוד עבד לכבוד
קונו כביכול עשה עין של מעלה כאלו אינה רואה ואזן של מעלה
כאלו אינה שומעת שנאמר [פ]הוי המעמיקים מה' לסתר עצה וגו' .
א"ר מאיר משלו משל למה הדבר דומה לשני בני אדם שהיו בעיר
ועשו משתה אחד זימן את בני העיר ולא זימן את בני המלך ואחד
לא זימן לא בני העיר ולא בני המלך . איזהו ענשו מרובה זה שזימן
בני העיר ולא זימן את בני המלך : [פא]אם המצא תמצא בידו אין
מציאה אלא (קמא) בעדים . בידו אין בידו בכל מקום אלא רשותו
(כתוב על ספר כריתות ונתן בידה) . משור ועד חמור ר' עקיבא אומר
שאין ת"ל חיים אלא להביא את החיה . חיים שנים ישלם ולא מתים
שנים ישלם . נמצאת אתה אומר שבעה גנבים הם הראשון שבגנבים
גונב דעת בני אדם . המסרב בחברו לארחו ואין בלבו לקראהו .
והמרבה לו בתקרובת ויודע בו שאינו מקבל . (קמב) והפותח חבית .
והמעול במדות . והמשקר במשקלות . והמערב את הגירה בהלתן .
ואת החול בפול . ואת החומץ בשמן , מפני שאמרו השמן (קמג) אינו
מקבל מעל לפיכך מושחין בו מלכים . ולא עוד אלא מעלין עליו
שאם היה יכול לגנוב דעת העליונה גונבה . וכן מצינו באבשלום
שגנב שלש גנבות לב אביו ולב בית דין ולב אנשי ירושלים .
שנאמר [פב]ויגנב אבשלום את לב וכו' וכי מי גדול הגונב או הנגנב
הוי אומר הנגנב שהוא יודע שהוא נגנב ומחריש . וכן מצינו
שבשעה שעמדו לפני הר סיני לקבל את התורה בקשו לגנוב דעת
העליונה כביכול שנאמר [פג]כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ונגנב לב
ב"ד בידן שנאמר [פד]מי יתן והיה לבבם זה להם . ואם תאמר שאין
הכל גלוי לפניו והלא כבר נאמר [פה]ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו
ולבם לא נכון עמו אע"פ כן והוא רחום יכפר עון ואמר [פו]כסף סיגים
מצופה על חרש שפתים דולקים ולב רע . גנב איסורי הנאה פטור
מלשלם . כסות ופירות וכלים (בהמה) חיה ועוף [משלם תשלומי
כפל . בהמה] משלם תשלומי ארבעה וחמשה . עבדים ושפחות
שטרות וקרקעות אינו משלם אלא קרן . פטר חמור משלם כפל אע"ג
שהוא אסור עכשיו יש לו היתר לאחר זמן . תחת השור ישלם חמשה .
תחת השה ישלם ד' , שנאמר חמשה בקר ישלם תחת השור וגו' .
למעלה מהן גונב נפש בני אדם שהוא מתחייב בנפשו . ר"ש בן
יוחאי אומר משל למה הדבר דומה לאחד שהיה יוצא מבית חברי
טעון כלים מצאו חברו ואמר לו מה אתה עושה אמר לו טול חלקך
ואל תגיד לאדם . לאחר זמן בא בעל הגנבה ואמר לו משביע אני
עליך אם ראית לפלוני יוצא מתוך ביתי טעון כלים וא"ל שבועה שאיני
יודע מה אתה מדבר הרי זה מתחייב בנפשו . עליו הוא אומר [פז]חולק
עם גנב שונא נפשו וגו' . אבל (קמד) המתגנב מאחר חברו והלך
ושנה דברי תורה אע"פ שהוא נקרא גנב ה"ז זוכה לעצמו ועליו הוא
אומר [פח]לא יבוזו לגנב וגו' . לסוף נמצא מתמנה על הצבור וישלם
שבעתים שנאמר [פט]את כל הון ביתו יתן . ואין שבעתים אלא דברי
תורה שנאמר [צ]אמרות ה' אמרות טהורות וגו' :

שמד כי יבער איש למה נאמר עד שלא יאמר יש לי בדין הואיל
והבור ממונו (קמה) והבערה ממונו אם למדת שיהא חייב
ע"י בורו לא יהא חייב ע"י הבערה . אם זכיתי מן הדין מה ת"ל כי
יבער איש . אלא בא הכתוב ללמדך שהשן מועד לאכול הראוי לו
והבהמה מועדת לשבור בדרך הלוכה . מכאן אמרו לעולם אינו
חייב עד שיצא המזיק מרשותו והזיק ששמין נזקין בעידית וקל וחומר
להקדש . ד"א כי יבער וגו' להייב (קמו) על זה בפני עצמו ועל זה
בפני עצמו . שדה או כרם מה כרם יש בו פירות אף שדה יש בה
פירות . ושלח את בעירה מכאן אמרו אם מסר צאנו לעבדו או
לשלוחו פטור . להרש שוטה וקטן חייב . ובער בשדה אחר ר' נתן
אומר

ממ"ק ובמ"ק עב מכילתא : עג דברים כב : עד קדושין יח : עה מכות ב : עו גיטין עז , דברים כד : עז ב"מ י : עח ב"ק סד : עט שם עט :
פ ישעיה כט : פא מכילתא : פב שמואל ב טו : פג שמות כד : פד דברים ו : פה תהלים עח : פו משלי כו : פז שם כט : פח שם ו :
פט שם : צ תהלים יב :

זית רענן (קלז) ר' ישמעאל לכך בא. פי' להורות שיש לו שלום עמך כדלעיל : ביום יהא חייב , דביום אינו בא על עסקי נפשות : (קלח) היו לה מושיעין ,
דכתיב ואין מושיע לה : (קלט) חייב לשלם, היינו כשיודע שיש שלום עמו וכ"ה במכילתא : (קמ) לא פחות וכו'. פי' אם שוה פחות או יותר
אינו נמכר ועיין בגמרא : (קמא) בעדים. אבל מודה בקנס פטור : (קמב) הפותח הבית. פי' שמכר הבית לחנווני ואומר לאורח שבשבילו פתחו ועיין כל
זה פ"ז דחולין : (קמג) אינו מקבל מעל. פי' מעילה שאין יכולין לערוב ולזייף כלום שצף למעלה וחומץ חזק מתערב עמו : (קמד) המתגנב מאחר חבירו ,
שחבירו אינו רוצה ללמוד עמו בחנם והוא מתגנב אחורי גדר לשמוע דברי תורה , והיינו דמסיים נמצא מתמנה על הצבור פי' שאז גם הוא מלמד לאחרים והיינו
ישלם שבעתים : (קמה) והבערה ממונו , פי' כששולח בעירה : (קמו) על זה בפני עצמו . פירוש שדה או כרם: יש בו פירות , אבל אין בו פירות רק שקלקל
נירו פטור : לשלוחו פטור , דהוא לא שלח בעירו רק שלוחו שלחו :

אומר והרי המגדיש בתוך שדה חברו שלא ברשות ויצאה בהמתו של בעל הבית והזיקה קורא אני עליו ושלח את בעירה, ת"ל בשדה אחר. מיטב שדהו ומיטב כרמו של מזיס דברי ר' ישמעאל. ר' עקיבא אומר בא הכתוב ללמדך ששמין נזקן בעידית ק"ו בהקדש :

תניא [קי]ושלח זה הרגל וכן הוא אומר [קא]משלחי רגל השור והחמור. ובער זה השן וכן הוא אומר [קב]כאשר יבער הגלל עד תומו. טעמא דכתב רחמנא משלחי רגל הא לאו הכי במאי מוקמת לה. אי קרן כתיבא אי שן כתיבא. אצטריך סלקא דעתך אמינא אידי ואידי אשן והא דמיכליא קרנא והא דלא מיכליא קרנא קא משמע לן. והשתא דאוקימנא ארגל שן דלא מיכליא קרנא מנא לן. דומיא דרגל מה רגל לא שנא מיכליא קרנא לא שנא לא מיכליא קרנא אף שן נמי לא שנא מיכליא קרנא לא שנא לא מיכליא קרנא. אמר מר ובער זה השן וכן הוא אומר כאשר יבער הגלל טעמא דכתב רחמנא כאשר יבער הגלל עד תומו הא לאו הכי במאי מוקמת לה. אי קרן כתיבא אי רגל כתיבא מהו דתימא אידי ואידי ארגל הא דשלחה שלוחי והא דאזלא ממילא קא משמע לן. השתא דאוקימנא אשן רגל דאזלא ממילא מנא לן. דומיא דשן מה שן לא שנא שלחה שלוחי ולא שנא אזלא ממילא. אף רגל לא שנא שלחה שלוחי לא שנא אזלא ממילא. וליכתוב רחמנא ושלח ולא בעי ובער דמשמע רגל ומשמע שן דכתיב [קג]ושן בהמות אשלח בם. אי לאו קרא יתירא הוה אמינא או רגל דהזיקה מצוי או שן דיש הנאה להזיקה. מכדי שקולין הן ויבואו שניהן הי מנייהו מפקת. אצטריך סלקא דעתך אמינא הני מילי היכא דשלחה שלוחי אבל אזלא ממילא לא קא משמע לן. ותולדה דשן מהו נתחככה בכותל להנאתה טנפה פירות להנאתה. כאי שנא שן דיש הנאה להזיקו וממונך ושמירתו עליך הני נמי יש הנאה להזיקן וממונך ושמירתן עליך. אלא תולדה דשן כשן וכי קאמר רב פפא אתולדה דרגל. תולדה דרגל מאי היא הזיקה בגופה דרך הלוכה ובשערה דרך הלוכה או באוכף שעליה או [קד]בשליף שעליה. ארבעה דברים מעטה תורה בשמירתן (כתוב בפסוק כי יפתח איש בור) :

שמה [קה]מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם מיטב שדהו ומיטב כרמו של ניזק דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר לא בא הכתוב אלא לגבות לנזקין מן העידית ק"ו להקדש. ור' ישמעאל אבל שכנה משלם שמנה אבל כחושה משלם שמנה. הכא במאי עסקינן כגון שהיתה עידית דניזק כזיבורית דמזיק. ובהא קמיפלגי רבי ישמעאל סבר בדניזק שיימינן ורבי עקיבא סבר בדמזיק שיימינן. מאי טעמא דר' ישמעאל נאמר שדה למעלה ונאמר שדה למטה מה שדה האמור למעלה דניזק אף שדה האמור למטה דניזק. ור' עקיבא סבר מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם דהאיך דקא משלם. ורבי ישמעאל אהני גזרה שוה ואהני קרא. אהני גזרה שוה כדקאמרינן ואהני קרא כגון דאית ליה עידית וזיבורית למזיק ועידית לניזק ולא שויא זיבורית דמזיק כעידית דניזק דלא מצי אמר ליה תא גבי מזיבורית אלא גבי ממיטב. רבי עקיבא אומר לא בא הכתוב וכו'. מאי ק"ו להקדש אלימא דנגחיה תורא דידן לתורא דהקדש שור רעהו אמר רחמנא ולא שור של הקדש. רבי עקיבא סבר לה כרבי שמעון בן מנסיא דאמר שור של הקדש שנגח שור של הדיוט פטור שור של הדיוט שנגח שור של הקדש בין תם בין מועד משלם נזק שלם. רמי ליה אביי לרבא כתיב מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם מיטב אין מידי אחרינא לא והתניא ישיב לרבות שוה כסף אפי' סובין :

כי אתו רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע מבי רב פירשוה כל מילי מיטב הוא דאי לא מזדבן בהא מתא מזדבן במתא אחריתי לבר מארעא דליתיב ליה ממיטב כי היכי דלקפוץ עלה זבינא, [קו]הניזקין שמין להן בעידית ובעל חוב בבינונית וכתובת אשה בזיבורית מפני תקון העולם. ניזקין דאורייתא הוא מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם, אמר אביי לא צריכא לרבי ישמעאל דאמר דאורייתא בדניזק שיימינן קא משמע לן מפני תקון העולם בדמזיק שיימינן. רבינא אמר לעולם מתניתין רבי עקיבא דאמר דאורייתא בדמזיק שיימינן ורבי שמעון היא דדריש טעמא דקרא מה טעם הנזקין שמין להם בעידית מפני תקון העולם. דתניא רבי שמעון אומר מפני מה אמרה תורה הנזקין שמין להן בעידית מפני הגזלנין והחמסנין כדי שיאמר למה אני גוזל למה אני חומס למחר ב"ד יורדין לנכסי ונוטלין שדה נאה שלי וסומכין על מה שכתוב בתורה מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם. ומפני מה אמרו בעל חוב בבינונית כדי שלא יראה אדם לחברו שדה נאה ודירה נאה ויאמר אקפוץ ואלונו כדי שאגבנו בחובי. אלא מעתה יהא בזיבורית. אתה נועל דלת בפני לוין. מפני מה אמרו כתובת אשה בזיבורית שיותר משאיש רוצה לישא האשה רוצה להנשא. וכי תימא כי היכי דכי מפיק לה איהו תקינו לה רבנן כתובה מניה כי נפקא איהי נמי ליתקני ליה רבנן כתובה מינה. תא שמע אשה יוצאה לרצונה ושלא לרצונה והאיש אינו מוציא אלא לרצונו אפשר לה דמשהי לה בגיטא :

[קז]כי תצא אש למה נאמר עד שלא יאמר יש לי בדין הואיל וחייב על ידי (קמז) (קנוין) [קוצים] לא יהא חייב ע"י עצמו אם זכיתי מן הדין מה תלמוד לומר כי תצא אש. אלא בא הכתוב לעשות את האונס כרצון ואת שאינו מהכוין כמתכוין ואת האשה כאיש בכל הנזקין שבתורה. ומצאה קוצים הא לא באו קוצים אלא ליתן שעור (קמח) אם יש קוצים יש שעור ואם אין קוצים אין שעור. מכאן אמרו עברה את הנהר ואת הדרך ואת הגדר שהוא גבוה מעשרה טפחים והזיקה פטור מלשלם. כיצד עומדין על הדבר רואין אותו כאלו עומד באמצע בית כור ומדליק דברי רבי אלעזר בן עזריה. ר' אליעזר אומר י"ו אמה כדרך רשות הרבים. רבי עקיבא אומר חמשים אמה. רבי שמעון אומר שלם ישלם המבער את הבערה הכל לפי הדליקה. מעשה שעברה דליקה את הירדן והזיקה מפני שהיא מרובה אימתי בזמן שקפצה אבל אם היתה (קמט) מצפצפת ומהלכת אפילו מיל הרי זה חייב. ונאכל גדיש הכל במשמע. וכן *סואר של קנים ושל קורות וכן נדבך של אבנים ושל צרורות שהתקינו לסיד. או הקמה אף האילן במשמע או השדה אפילו לחכה את העפר או אפילו היו כלים מטומנין בגדיש והדליקן תלמוד לומר או הקמה או השדה מה שדה בגלוי אף קמה בגלוי. שלם ישלם המבעיר את הבערה למה נאמר (קנ) לפי שהוא אומר איש איש אין לי אלא איש אשה טומטום ואנדרוגינוס מנין ת"ל המבעיר מכל מקום. אין לי אלא (הבער) [המבעה] והבערה שאר כל המזיקין שבתורה מנין הרי אתה דן בנין אב מבין שניהן. לא הרי הבערה כהרי (הבער)[מבעה] ולא הרי (הבער)[מבעה] כהרי הבערה הצד השוה שבהן שדרכן להזיק ושמירתן עליך וכשהזיק חב המזיק לשלם תשלומי נזק במיטב הארץ. ארבעה כללות היה רבי שמעון בן אלעזר אומר משום ר"מ בנזקין כל מקום שיש רשות למזיק ולא לניזק פטור. לניזק ולא למזיק חייב. לניזק ולמזיק (א) אפילו מיוחדת כגון חצר של שותפין והפונדק חייב. לא לניזק ולא למזיק כגון רשות אחרת על השן ועל הרגל חייב. ועל (השאר) [השור] מועד משלם נזק שלם ותם משלם חצי נזק. בכל מקום שיש רשות לניזק ולמזיק והבקעה ור"ה וכיוצא בהן על הרגל פטור ועל השור מועד משלם נזק שלם ותם משלם חצי נזק. [קח]איתמר אשו רבי יוחנן אמר אשו משום חציו. רבי שמעון בן לקיש אומר אשו משום ממונו. רבי שמעון בן לקיש מאי טעמא לא אמר כרבי יוחנן חציו מכחו קא אזלי האי לאו מכחו קא אזיל. ור' יוחנן מאי טעמא לא אמר כר"ש בן לקיש ממונו אית ביה משש האי לית ביה משש. אמר רבא קרא ומתניתין מסייעי ליה לרבי יוחנן. קרא כי תצא מעצמה שלם ישלם המבעיר שמע מינה אשו משום חציו. מתניתין פתח הכתוב בנזקי ממונו וסיים בנזקי גופו לומר לך אשו משום חציו. ומאן דאית ליה משום חציו אית ליה נמי משום ממונו ואיכא בינייהו לחייבו בארבעה דברים. [קט]כי תצא אש ומצאה קוצים אמר רבא למה לי דכתב רחמנא קוצים גדיש קמה ושדה. צריכא דאי כתב רחמנא קוצים הוה אמינא קוצים הוא דחייבה רחמנא משום דשכיח אש גבייהו ושכיח דפשע אבל גדיש דלא שכיח אש גבייהו ולא שכיח דפשע אימא לא ליחייב. ואי כתב רחמנא גדיש הוה אמינא משום דהפסד מרובה הוא אבל קוצים דהפסד מועט הוא אימא לא ליחייב. קמה דכתב רחמנא למה לי מה קמה שבגלוי אף כל שבגלוי לאפוקי טמון באש דלא. ורבי יהודה דמחייב על נזקי טמון באש' קמה למה לי. לרבות כל בעלי קומה. ורבנן נפקא להו מאו הקמה. ורבי יהודה האי מיבעיא ליה לחלק. ורבנן נפקא להו מאו השדה. ורבי יהודה אידי דכתב או הקמה כתב נמי או השדה. שדה דכתב רחמנא למה לי לאתויי לחכה נירו וסכסכה אבניו. וליכתוב רחמנא שדה ולא בעי הנך. אי כתב שדה ולא כתב הנך הוה אמינא מה שבשדה אין שדה גופיה לא קמ"ל דאפילו לחכה נירו וסכסכה אבניו. א"ר שמואל בר

ממ"ק ובמ"ק ק ב"ק ב: קא ישעיה לב: קב מלכים א יד: קג דניאל לג: קד בשליף פי' טעונות קטנות, ערוך: קה ב"ק ו: קו גיטין מט: קז מכילתא:
*סואר, מערכת: קח ב"ק כב: קט שם ס:

זית רענן (קמז) קנוין לו. פי' שורו שהזיק שהוא קנינו הוא חייב ק"ו כשהזיק ע"י אש שהבעיר הוא בעצמו : האונס כרצון ‑ דכיון דכתיב כי תצא אש משמע מעצמה שלא פשע בה : ואת האשה כאיש, דכתיב המבעיר את הבערה מ"מ כדאיתא לעיל. פ"א ע"י קוצין. פי' ומה אם עברה ע"י קוצין חייב ק"ו כשעברה מעצמה דהוי ליה גירי דיליה : (קמח) אם יש קוצין אין שיעור ואם אין קוצין יש שיעור כצ"ל וכ"ה בגמרא דף ס"א : (קמט) בגמרא מסכסכת : (קנ) לפי שהוא אומר איש כו', פי' גבי שור ובור כתיב איש. הבער היינו אש. הבערה היינו שן ורגל. מבעה זו השן : (א) אפי' מיוחדת, לפירות, פירוש ששניהן מותרין לתת לתוכה פירות, וכ"ה בגמ' דף ... וכ"ד :

בר נחמן א"ר יונתן אין פורענות בא לעולם אלא בזמן שהרשעים בעולם ואינה מתחלת אלא מן הצדיקים תחלה שנאמר כי תצא אש ומצאה קוצים אימתי האש יוצאה בזמן שהרשעים מצויים . ואינה מתהלת אלא מן הצדיקים שנאמר ונאכל גדיש , ואכלה גדיש לא נאמר אלא ונאכל גדיש מלמד שנאכל כבר . יתיב רב אמי ורב אסי אקילעא דרבי יצחק נפחא חד א"ל לימא לן מר מילתא דשמעתא וחד א"ל לימא לן מר מילתא דאגדתא . פתח למימר שמעתא ולא שביק ליה מר. פתח למימר אגדתא ולא שביק ליה מר . א"ל אמשול לכם משל למה"ד לאדם שיש לו שתי נשים אחת ילדה ואחת זקנה ילדה מלקטת לו לבנות וזקנה מלקטת לו שהורות נמצא קרח מכאן ומכאן . א"ל אימא לכון מילתא דשויא לתרוייכו כי תצא אש מעצמה שלם ישלם המבעיר את הבערה אמר הקב"ה אני הצתי אש בציון שנאמר *ויצא אש בציון ואני עתיד לבנותה באש שנאמר [ק]ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב לה ולכבוד אהיה בתוכה . שמעתתא פתח הכתוב בנזקי ממונו וסיים בנזקי גופו לומר לך אשו משום חציו (כתוב בפסוק כי יפתח איש בור):

שמן ובער בשדה אחר וגו' ירדה כדרכה והזיקה משלם מה שהזיקה כיצד שמין בית סאה באותה שדה כמה היתה יפה וכמה היא יפה . רבי אומר אכלה פירות גמורים משלם פירות גמורים אם סאה סאה אם סאתים סאתים . מנא הני מילי אמר קרא ובער בשדה אחר מלמד ששמין על גב שדה אחרת. האי מיבעיא ליה בשדה אחר לאפוקי ברשות הרבים אם כן ניכתוב רחמנא בשדה חברו אי נמי בשדה של אחר מאי בשדה אחר מלמד שש מין על גב שדה אחרת . אימא כולו להכי הוא דאתא לאפוקי רשות הרבים מנא לן אם כן ליכתוב גבי תשלומין מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם [בשדה אחר] למה לי דכתב רחמנא גבי ובער שמע מינה תרתי . היכי שיימינן א"ר יוסי בר הנינא סאה בס' סאין חזקיה אמר קלח בס' קלחים רבי ינאי אמר תרקב בששים תרקבים ואין שמין קב בפני עצמו מפני שמשביח ניזק ולא קב בבית כור מפני שפוגם ניזק אלא בששים : [א]כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים. כי יתן איש אל רעהו כלל . כסף או כלים פרט . וגונב מבית האיש כלל. כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט מה הפרט מפורש דבר המיטלטל וגופו ממון אף כל דבר המיטלטל וגופו ממון, יצאו קרקעות שאינן מיטלטלין, יצאו עבדים שהוקשו לקרקעות, יצאו שטרות שאין גופן ממון , הקדש אמר קרא רעהו ולא של הקדש :

אין נשבעין על טענת חרש שוטה וקטן דאמר קרא כי יתן איש אל רעהו ואין נתינת קטן כלום. [ב]הטענה שתי כסף אמר רב כפירת טענה שתי כסף ושמואל אמר טענה עצמה שתי כסף דאפילו לא כפר אלא בפרוטה ולא הודה אלא בפרוטה חייב . אמר רבא דיוקא דמתניתין כוותיה דרב וקראי כוותיה דשמואל . דיוקא דמתניתין כרב דתנן הטענה שתי כסף וההודאה שוה פרוטה ואילו כפירת טענת פרוטה לא קתני . ותנן נמי (האונאה) [ההודאה] בפרוטה ואילו כפירה בפרוטה לא קתני . וקראי כוותיה דשמואל דכתיב כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים מה כלים שנים אף כסף שנים מה כסף דבר חשוב וכו' וקאמר רחמנא כי הוא זה. ורב אמר לך ההוא מיבעיא להודאה במקצת הטענה . ושמואל אמר לך כתיב הוא וכתיב זה דאי כפר במקצת והודה במקצת חייב . ורב חד להודאה במקצת הטענה וחד להודאה ממין הטענה . ושמואל לאו מכילא שמעת מינה רחסרה לה טענה אלא אמר לך רב כסף כי אתא מעיקרא לכפירה הוא דאתא . דאם כן ליכתוב רחמנא כי יתן איש אל רעהו כלים לשמור ואנא אמינא מה כלים שנים אף כל שנים כסף דכתב רחמנא למה לי אם אינו ענין לטענה תנהו ענין לכפירה . ושמואל אמר לך אי כתב רחמנא כלים ולא כתב כסף הוה אמינא מה כלים שנים אף כל שנים אבל דבר חשוב לא בעינן קא משמע לן . [ג]הטענה שתי כסף אמר רב נחמן אמר שמואל לא שנו אלא בטענת מלוה והודאת הלוה אבל לעדות עד אחד אפילו לא טענו אלא בפרוטה חייב מאי טעמא דכתיב [ד]לא יקום עד אחד באיש וגו' לכל עון ולכל חטאת הוא דאינו קם אבל קם הוא לשבועה ותניא כל מקום ששנים מחייבין אותו ממון אחד מחייבו שבועה. [ה]הגונב הקדש מבית בעלים פטור מאי טעמא וגונב מבית האיש ולא מבית הקדש . רבי שמעון אומר קדשים שחייב באחריותן חייב מאי טעמא וגונב מבית האיש : [ו]כי יתן איש אל רעהו כסף ר' ישמעאל אומר עד שיפקיד אצלו ויאמר לו הא לך שמור לי זה. אבל אם אמר לו (ב) [תן] עיניך בו הרי זה פטור . כסף או כלים מה כסף שדרכו להמנות אף כלים שדרכו להמנות ככאן אמרו כל טענה שאינה במדה במשקל ובמנין אינה טענה . רבי נתן אומר כסף להביא (ג) כסף מעשר כלים לרביא כלים. אין לי אלא כסף וכלים שאר כל דבר מנין תלמוד לומר לשמור להביא כל דבר שהוא צריך שמירה . וגונב מבית האיש אם ימצא הגנב ישלם שנים אימתי בזמן שלא נמצא ברשותו אבל אם (ד) נמצא ברשותו שומע אני ישבע ויהא פטור תלמוד לומר אם המצא תמצא בידו הגנבה מכל מקום . הא אין עליך לומר כלשון אחרון אלא כלשון ראשון . וגונב מבית האיש לפטור הגונב מאחר הגנב . אם ימצא הגנב ישלם שנים הגנב ישלם תשלומי כפל והגזלן אינו משלם אלא קרן מה ראתה תורה להחמיר על הגנב יותר מן הגזלן רבי יוחנן בן זכאי אומר הגזלן השוה את העבד לקונו וכו' . ואם לא ימצא הגנב למה נאמר ממשמע שנאמר אם ימצא הגנב וגו' שומע אני אם ימצא הגנב פטור בעל הבית מכל דבר ומה תלמוד לומר אם לא ימצא הגנב שומע אני שאם נמצא הגנב ואין לו לשלם לא יאמר לו בעל הגנבה בוא והשבע לי שלא היה בלבך למכרם. לכך נאמר אם לא ימצא הגנב שאם נמצא הגנב בעל הבית פטור מכל דבר . ונקרב בעל הבית שומע אני (ה) ישאל באורים ותומים תלמוד לומר אשר ירשיען אלהים לא אמרתי אלא אלהים שהן מרשיעים . ונקרב בעל הבית בשבועה . אתה אומר בשבועה או בשבועה ושלא בשבועה . הרי אתה דן נאמר כאן שליחות יד וכו' (ו) מה להלן שבועה אף כאן שבועה. מה להלן ביו"ד ה"א אף כאן ביו"ד ה"א. מה כאן בבית דין אף להלן בבית דין, מה להלן לצרכה אף כאן לצרכה, מה כאן על כל דבר פשע אף להלן על כל דבר פשע. אם לא שלח ידו במלאכת רעהו לצרכה . אתה אומר לצרכה או לצרכה ושלא לצרכה ת"ל על כל דבר פשע. שבית שמאי מחייבין על מחשבות הלב בשליחות יד שנאמר על כל דבר פשע . ובית הלל אין מחייבין אלא משעה ששלח יד לכך נאמר אם לא שלח ידו במלאכת רעהו לצרכו : [ז]תנו רבנן אם ימצא הגנב בטוען טענת גנב הכתוב מדבר. או אינו אלא בגנב עצמו . כשהוא אומר אם לא ימצא הגנב הרי עצמו אמור הא מה אני מקיים אם ימצא הגנב הוי אומר בטוען טענת גנב הכתוב מדבר . תניא אידך אם ימצא הגנב בגנב עצמו הכתוב מדבר או אינו אלא בטוען טענת גנב כשהוא אומר אם לא ימצא הגנב הרי טוען טענת גנב אמור הא מה אני מקיים אם ימצא הגנב בגנב עצמו הכתוב מדבר . דכולי עלמא מיהת אם לא ימצא הגנב בטוען טענת גנב הכתוב מדבר . מאי משמע אמר רבא אם לא ימצא כמה שטען אלא הוא עצמו גנבו ישלם שנים . וממאי דבשבועה דכתיב ונקרב בעל הבית אל האלהים בשבועה . או אינו אלא לדין . נאמר שליחות יד למעלה ונאמר שליחות יד למטה מה להלן לשבועה אף כאן לשבועה . בשלמא למאן דאמר חד בגנב וחד בטוען טענת גנב וכו' תרי קראי למה לי . חד למעוטי טוען טענת אבד . ואידך נפקא ליה מגנב הגנב . ואידך מיבעיא ליה לכדרבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן הטוען טענת גנב בפקדון וטבח ומכר משלם תשלומי ארבעה וחמשה . ואידך דר' חייא בר אבא כנא ליה אמר לך היקשא הוא ואין משיבין על ההיקש. בשלמא למאן דאמר חד בגנב וחד בטוען טענת גנב נפקא ליה גנב עצמו מהכא אלא למאן דאמר תרוייהו בטוען טענת גנב גנב עצמו מנא ליה, וכי תימא לייתה בקל וחומר מטוען טענת גנב דיו לבא מן הדין להיות כנדון מה להלן בשבועה אף כאן בשבועה, נפקא ליה מהמצא תמצא בידו וגו' וכדתנא תנא דבי רבי ישמעאל במים במים שני פעמים אין זה כלל ופרט אלא ריבה מיעט וריבה ריבה הכל מאי רבי רבי כל מילי. אי הכי כל הני פרטי למה לי חד למעוטי עבדים וחד למעוטי שטרות, גנבה וחיים לכדרב דאמר אחייה לקרן כעין שגנב. ואידך אם המצא תמצא מיבעיא ליה לכדרבא בר אהילאי דמודה בקנס פטור . והמצא בעדים תמצא בדיינין פרט למרשיע את עצמו . ואידך נפקא ליה מאשר ירשיען אלהים ולא המרשיע את עצמו . ואידך מיבעיא ליה למודה בקנס ואחר כך באו עדים פטור . ואידך קסבר מודה בקנס ואח"כ באו עדים חייב . בשלמא אם המצא תמצא לכדרבא בר אהילאי אלא שור ושה חמור למה לי לכדתנא דבי רבי ישמעאל כל פרשה שנאמרה ונשנית לא נשנית אלא בשביל דבר שנתחדש בה . והאי אם המצא תמצא להכי הוא דאתא

גמ"ק ובמ"ק *איכה ג : [ק] זכריה כ : א ב"מ מ : ב שבועות לט : ג שם מ : ד דברים יט : ה ב"ק עו : ו מכילתא : ז ב"ק סג :

זית רענן (ב) עיניך בו , פי' שלא משכו רק א"ל תן עיניך בו לשמרו פטור : (ג) כסף מעשר , היינו מעשר שני : כלים להביא כלים , י"ל דה"פ דכליב אצטריך לגופיה , אי נמי כלים של הקדש והיינו קדשים שחייב באחריותן , א"נ כלים שנים כדאיתא בגמרא : (ד) נמצא ברשותו , פירוש דאם נמצא ברשות השומר שטען טענת גנב יהא פטור מכפל אף על פי שנשבע יהא פטור : (ה) ישאל באורים ותומים , דסד"א מדכתיב אלהים הוא קדש . שהן מרשיעים , פי' שהם מחייבים ומזכין : (ו) להלן שליחות יד . גבי שיש כתיב שבועת ה' תהיה בין שניהם אם לא שלח ידו : מה כאן ב"ד דכתיב אל האלהים : מה כאן לצרכו אף להלן לצרכו כצ"ל , פירוש דגבי ש"ח מיירי ששלח ידו להשתמש בו לצרכו דכתיב על כל דבר פשע משמע שפשע בה אף גבי ש"ש כן , אבל אם נשתמש לצרכה פטור שהרי לא פשע :

[ח]אתא האי מיבעיא ליה לכדתניא אם המצא תמצא בידו אין לי אלא ידו וכו' אמרי אם כן ניכתוב או המצא המצא או תמצא תמצא מדשני קרא בדבוריה ש"מ תרתי :

[ט]אמר רב ששת הטוען טענת גנב בפקדון כיון ששלח בו יד פטור . מאי טעמא הכי קאמר רחמנא ונקרב בעל הבית אל האלהים אם לא שלח ידו הא שלח ידו פטור . אמר רבי חייא בר יוסף הטוען טענת גנב בפקדון אינו חייב עד שישלח בו יד. מאי טעמא דאמר קרא שבועת ה' תהיה בין שניהם אם לא שלח ידו למיכרא דבשלח בה יד עסקינן. [י]תנו רבנן ונקרב בעל הבית אל האלהים הרי כאן אחד. עד האלהים יבא דבר שניהם הרי כאן שנים. אשר ירשיען אלהים הרי כאן שלשה דברי רבי יאשיה . רבי יונתן אומר ראשון תחלה נאמר ואין דורשין תחלות אלא עד האלהים יבא דבר שניהם הרי כאן אחד . אשר ירשיען אלהים הרי כאן שנים . ואין בית דין שקול מוסיפין עליהם עוד אחד הרי כאן שלשה . לימא בדורשין תחלות קא מיפלגי , לא דכולי עלמא אין דורשין תחלות ואמר לך רבי יאשיה א"כ לכתוב קרא ונקרב בעל הבית אל המשפט מאי אל האלהים שמע מינה למנינא . ורבי יונתן לישנא מעליא נקט כדאמרי אינשי מאן דאית ליה דינא ליקרב לגבי דיינא . ורבי יאשיה לית ליה בית דין נוטה והתניא רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר מה ת"ל אחרי רבים להטות התורה אמרה עשה לך בית דין נוטה . סבר לה כרבי יהודה דאמר שבעים ועדיפא מדרבי יהודה דאילו רבי יהודה בסנהדרי גדולה הוא דלית ליה בשאר בי דינא אית ליה . ורבי יאשיה בשאר בי דינא נמי לית ליה. אלא האי לנטות מאי עביד ליה מוקי לה בדיני נפשות אבל בדיני ממונות לא אמר . ואלא הא דתנן שנים אומרים זכאי ואחד אומר חייב זכאי לימא דלא כרבי יאשיה . אפילו תימא רבי יאשיה מייתי לה בקל והומר מה דיני נפשות דחמירי אמר רחמנא זיל בתר רובא דיני ממונות דקיל לא כל שכן : [יא]אשר לא שלח ידו וגו' איתמר שליחות יד רב אמר צריכה חסרון. לוי אמר אינה צריכה חסרון . מאי טעמא דלוי אמר רבי יוחנן משום רבי (לוי) [יוסי] בר נהוראי משונה שליחות יד האמורה בשומר שכר משליחות יד האמורה בשומר חנם . ואני אומר אינה משונה . מאי משונה לא תאמר שליחות יד בשומר שכר ותיתי משומר חנם , ומה שומר חנם דפטור בגנבה ואבדה שלח בה יד חייב שומר שכר דחייב בגנבה ואבדה לא כל שכן . למאי הלכתא כתביה רחמנא לומר לך שליחות יד אינה צריכה הסרון . ואני אומר אינה משונה כרבי אלעזר דאמר דא ורא אחת היא משום דאיכא למיפרך מה לשומר חנם שכן משלם תשלומי כפל בטוען טענת גנב . ומאן דלא פריך קסבר קרנא בלא שבועה עדיפא מכפל בשבועה. רבא אמר לא תאמר שליחות יד לא בשומר שכר ולא בשומר חנם ותיתי משואל , ומה שואל דלדעת בעלים קא עביד שלח בה יד חייב שומר חנם ושומר שכר לא כל שכן . למה נאמר הדא לומר לך שליחות יד אינה צריכה חסרון . ואידך שלא תאמר דיו לבא מן הדין להיות כנדון מה שואל בבעלים פטור אף שומר חנם ושומר שכר בבעלים פטור . ולמאן דאמר שליחות יד צריכה חסרון הני תרתי שליחות יד למה לי . חדא שלא תאמר דיו ואידך לכדתניא . ונקרב בעל הבית אל האלהים לשבועה . אתה אומר לשבועה או אינו אלא לדין נאמר שליחות יד למטה ונאמר שליחות יד למעלה מה להלן לשבועה אף כאן לשבועה . [יב]רבי ישמעאל אומר בשלש עשרה מדות התורה נדרשת מקל וחומר ומגזרה שוה נאמר בשומר שכר אם לא שלח ידו ונאמר בשומר חנם אם לא שלח ידו מה שומר שכר שנאמר אם לא שלח ידו (ז) פטור בו מן היורשים, אף שומר חנם שנאמר אם לא שלח ידו פטור מן היורשים : [יג]על כל דבר פשע . תנן על כל דבר פשע כלל . על שור על חמור על שה על שלמה פרט . על כל אבדה חזר וכלל . כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט מה הפרט מפורש דבר המיטלטל וגופו ממון אף כל דבר המיטלטל וגופו ממון , יצאו קרקעות שאינן מיטלטלין , יצאו עבדים שהוקשו לקרקעות, יצאו שטרות שאע"פ שהן מיטלטלין אין גופן ממון, יצא הקדש רעהו אמר רחמנא ולא הקדש . אימא בבעלי חיים מה הפרט מפורש דבר שנבלתו מטמאה במגע ובמשא וכו' אבל עופות לא אלא כל רבויא הוא . והא גבי מעשר דכתיב כל ודרשינן ליה בכלל ופרט דתניא [יד]ונתתה הכסף בכל אשר תאוה נפשך וכו' אמרי בכל כלל כל רבויא הוא ואב"א כל כלל הוא וכו'. ומ"ש הכא דאס"ד על כל דבר פשע לכלל ופרט הוא דאתא מכדי הא כתיב מעיקרא כלל ופרט וכלל כי יתן איש אל רעהו כלל כסף או כלים פרט לשמור הדר וכלל . ואי סלקא דעתך האי כל נמי לכלל ופרט הוא דאתא ניכתבינהו רחמנא להני פרטי גבי האיך כלל ופרט למה לי למיהדר למיכתבינהו כללא אחרינא שמע מינה לרבוייה . אי לרבוייה כל הני פרטי למה לי חד למעוטי קרקעות וחד למעוטי עבדים וחד למעוטי שטרות , שלמה למעוטי דבר שאינו מסויים, על כל אבדה לכדרבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן הטוען טענת גנב באבדה משלם תשלומי כפל שנאמר על כל אבדה. על כל דבר פשע כל דבר פשיעה (כתוב ברמז רפ"א) . [טו]החושב לשלוח יד בפקדון בית שמאי מחייבין ובית הלל אומרים אינו חייב עד שישלח בו יד . מנא הני מילי דתנו רבנן על כל דבר פשע בית שמאי אומרים מלמד שחייב על המחשבה כמעשה . ובית הלל אומרים אינו חייב עד שישלח בו יד שנאמר אם לא שלח ידו . א"ל בית שמאי לבית הלל והלא כבר נאמר על כל דבר פשע א"ל בית הלל והלא כבר נאמר אם לא שלח ידו א"כ מה ת"ל על כל דבר פשע שיכול אין לי אלא הוא אמר לעבדו ולשלוחו מנין ת"ל על כל דבר פשע : [טז]על כל דבר פשע כלל וכו' יצאו קרקעות שאינן מיטלטלין וכו' ואין בהן תשלומי ארבעה וחמשה תשלומי ארבעה וחמשה אמר רחמנא ולא תשלומי שלשה וארבעה :

[יז]על שה על שלמה אף השלמה היתה בכלל כל אבדת אחיך ולמה יצאת להקיש אליה ולומר לך מה שלמה מיוחדת שיש בה סימנין ויש לה תובעין אף כל שיש בו סימנין ויש לו תובעין חייב להכריז . אמר רבא ל"ל למיכתב רחמנא שור וחמור שה ושלמה צריכי דאי כתב רחמנא שלמה הוה אמינא הני מילי בעדים דגופה אי נמי בסימנין דגופה אבל חמור בסימני אוכף לא מהדרינן כתב רחמנא חמור דאפילו בסימני אוכף. שור דאפילו בגיזת זנבו וכו'. שה למה לי חמור דבור לר' יהודה ושה דאבדה לדברי הכל קשיא : [יח]אמר רבי חייא בר אבא אמר ר' יוחנן הטוען טענת גנב באבדה משלם תשלומי כפל מאי טעמא על כל אבדה אשר יאמר . איתיביה כי יתן איש אין נתינת קטן כלום ואין לי אלא שנתנו כשהוא קטן ותבעו כשהוא קטן נתנו בשהוא קטן ותבעו כשהוא גדול מנין ת"ל עד האלהים יבא דבר שניהם עד שתהא נתינה ותביעה כאחד. ואם איתא תהוי כאבדה. הכא במאי עסקינן שאכלו כשהוא קטן רב אשי אמר לא דמיא אבדה אתיא מכח בן דעת והא לא אתי מכח בן דעת : [יט]יתגי אבוה דר' אפטוריקי מנה לי בידך והלה אומר אין לך בידי כלום והעדים מעידין שיש לו חמשים יכול ישבע על השאר ת"ל על כל אבדה אשר יאמר כי הוא זה על הודאת פיו אתה מחייבו ואי אתה מחייבו על העדאת עדים . ור' חייא תנא הוא ופליג . והא קרא קאמר , ההוא מיבעיא ליה להודאה במקצת הטענה . ואבוה דר' אפטוריקי אמר לך כתיב הוא וכתיב זה חד להודאה במקצת וחד להודאה ממין הטענה. ואידך הודאה ממין הטענה לית ליה סבר לה כר"ג דתנן טענו חטין והודה לו בשעורין פטור ור"ג מחייב . [כ]אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן הטוען טענת גנב בפקדון אינו חייב עד שיכפור במקצת ויודה במקצת דאמר קרא כי הוא זה . ופליגא דרבי חייא בר יוסף דאמר ערוב פרשיות כתיב כאן וכי כתיב כי הוא זה אמלוה הוא דכתיב . ומאי שנא מלוה כדרבה דאמר רבה מפני מה אמרה תורה מודה במקצת הטענה ישבע חזקה אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו . והאי בכולי בעי דליכפריה והא דאודי משום דאין אדם מעיז פניו . ובכולי בעי דלודי ליה והאי דכפר ליה מקצת סבר אי מודינא ליה בכולי תבע לי בדינא אשתמיט ליה מיהא השתא עד דהוה לי ופרענא ליה , הלכך אמר רחמנא רמי שבועה עליה כי היכי דלודי ליה. תני רמי בר חמא ארבעה שומרין צריכין כפירה במקצת והודאה במקצת. מאי טעמא שומר חנם בהדיא כתיב כי הוא זה . שומר שכר יליף נתינה נתינה משומר חנם . שואל וכי ישאל וי"ו מוסיף על ענין ראשון . שוכר אי למאן דאמר כשומר חנם היינו שומר חנם ואי למאן דאמר כשומר שכר היינו שומר שכר :

[כא]על כל דבר פשע וגו' (ח) בין שומר לשומר הכתוב מדבר . או לא בא אלא לחלק בין כסף לכלים ולבהמה ת"ל שלמה, שלמה היתה בכלל ויצאת ללמד מה שלמה מיוחדת בין שומר לשומר הכתוב מדבר וכו', הא לא בא לחלק בין כסף לכלים ולבהמה . אשר יאמר כי הוא זה

ממ"ק ובמ"ק ח ב"ק קז : ט סנהדרין ג : י בבא מציעא מה : יא תורת כהנים : יב בבא קמא סג : יג דברים יד : יד בבא מציעא מד : טו שם מ : טז שם כו : יז בבא קמא קו : יח בבא מציעא ה : יט בבא קמא קז : כ מכילתא :

זית רענן (ז) פטור בו מן היורשין כדדרשינן שבועת ה' תהיה בין שניהם ולא בין היורשין (שבועות פרק ז') פי' שאין יורשין צריכין לישבע שלא שלח אביהן בה יד : (ח) בין שומר לשומר . פי' דפ' ראשונה נאמרה בש"ח ואינו חייב אלא בפשיעה ושניה בש"ש וחייב בגנבה ואבדה : בין כסף לכלים ולבהמה , דפ' ראשונה נאמרה בכסף וכלים ובהם פטור מגנבה ואבדה ובפרשה שניה נאמרה בהמה ואז חייב בגנבת ואבדה : שלמה היתה בכלל , פי' בכלל כלים וחייב בה בגנבה ואבדה דהא כתיבא אצל שור או חמור או שה א"כ היא דומיא דבהמה ואסיר בכסף וכלים פטור מגנבה ואבדה א"כ היאך כתב שלמה דהא שלמה כלי הוא אלא על כרחין להלק בין שומר לשומר בא :

זה שזה אומר זה הוא וזה אומר אינו הוא מכאן אמרו עד שתהא הודאה ממין הטענה. ונקרב בעל הבית אל האלהים וכו' מכאן אמרו עד שתהא הודאה ממין הטענה. ונקרב בעל הבית אל האלהים וכו' מכאן אמרו ד"מ בשלשה. רבי אומר בחמשה שיגמר הדין בשלשה. ישלם שנים לרעהו ר' ישמעאל אומר קורא אני עליו כאן ישלם שנים לרעהו קורא אני עליו להלן [כא]ושלם אותו בראשו וחמשתיו יוסף עליו כיצד יתקיימו שני כתובים הללו (ט) כל המשלם את הקרן חייב לשלם את החומש וכל שאינו משלם את הקרן פטור מן החומש. ישלם שנים לרעהו ולא להקדש, לרעהו ולא לאחרים: *כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה פרט, וכל בהמה כלל, לשמור חזר ופרט, פרט וכלל ופרט אי אתה דן אלא כעין הפרט מה הפרט מיטלטל וגופו ממון לאפוקי עבדים וקרקעות ושטרות. [כב]תניא אידך כי יתן איש אל רעהו כלל, חמור או שור פרט, וכל בהמה לשמור חזר וכלל מה הפרט מפורש וכו':

[כג]כי יתן איש אל רעהו חמור וגו'. רבי ישמעאל אומר עד שיפקיד אצלו ואומר לו הא לך שמור לי זה. אבל אמר לו [תן] עיניך בו הרי זה פטור. חמור או שור או שה אין לי אלא חמור ושור ושה, שאר כל בהמה מנין ת"ל וכל בהמה, אני אקרא וכל בהמה ומה ת"ל חמור או שור או שה שאם אני קורא כל בהמה שומע אני לא יהא חייב עד שיפקיד אצלו כל בהמה ת"ל חמור או שור או שה לחייב על כל אחד ואחד בפני עצמו. ומה ת"ל וכל בהמה אלא בא הכתוב ללמד שכל הכלל שהוא מוסיף על הפרט הכל בכלל. ומת שתהא מיתתו בידי שמים. נשבר ששברתו חיה. נשבה ששבאוהו לסטין. עדיין אני אומר השבר והשבי בין שהוא יכול להציל בין שאינו יכול להציל ת"ל ומת מה מיתה מיוחדת שאי אפשר לו להצילה פטור מלשלם אף כל דבר שאי אפשר להצילה יהיה פטור מלשלם דברי רבי אליעזר. אמר ליה רבי עקיבא אתה דן אפשר משאי אפשר שאי אפשר למיתה להיות אלא בידי שמים אבל השבר והשבי אפשר לו להיות בין בידי שמים בין בידי אדם חזר ודנן (י) כמין גנבה: [כד]רבי ישמעאל אומר הטרפה לא ישלם. יש טרפה שהוא משלם ויש טרפה שאינו משלם. ואין רואה בעדים הכתוב מדבר. אין רואה שבועת ה' תהיה בין שניהם הא אם יש עדים בעל הבית פטור מכל דבר דברי (רב) איסי בן יהודה. ההוא גברא דהוה מעביר חביתא דחמרא לחבריה בריסתקא דמחוזא איתבר בזווא דמחוזא אתא לקמיה דרבא אמר ליה ריסתקא דמחוזא אינשי שכיחי בה זיל אייתי סהדי דלא שנית ביה ופטירת. אמר ליה רב יוסף בריה כמאן כאיסי, אמר ליה אין כאיסי וסבירא לן כותיה. ההוא גברא דיהב ליה זוזי לחבריה למיזבן ליה ארבע מאה דני חמרא אמר ליה זבנית לך ותקיפו, אתא לקמיה דרבא אמר ליה ארבע מאה דני חמרא כי תקפי קלא אית ליה זיל אייתי סהדי ופטירת. אמר ליה רב יוסף כמאן כאיסי וכו'. רבה בר בר חנה תברו ליה הנהו שקולאי וכו':

[כה]שבועת ה' תהיה בין שניהם, החשוד על השבועה שכנגדו נשבע ונוטל. היו שניהן חשודין חזרה שבועה למקומה דברי רבי יוסי. רבי מאיר אומר יחלוקו. להיכן חזרה אמר רבי אמי רבותינו שבבבל אמרו חזרה שבועה לסיני. רבותינו שבארץ ישראל אמרו חזרה שבועה למחייב לה. רבותינו שבבבל רב ושמואל. רבותינו שבארץ ישראל רבי אבא. אמר רבא כוותיה דרבי אבא מסתברא דתני רבי אמי שבועת ה' תהיה בין שניהם ולא בין היורשין. היכי דמי אילימא דאמר ליה מנה לאבא ביד אביך אמר ליה חמשין אית ליה וחמשין לית ליה, מה לי הוא מה לי אבא אלא לאו מנה לאבא ביד אביך ואמר ליה חמשין ידענא וחמשין לא ידענא אי אמרת בשלמא אביו כי האי גוונא מיחייב אצטריך קרא למיפטר גבי יורשין. אלא אי אמרת אביו כי האי גוונא פטור קרא גבי יורשין למפטר למה לי. ורב ושמואל האי שבועת ה' תהיה בין שניהם מאי דרשי ביה מבעיא ליה לכדתניא שבועת ה' תהיה בין שניהם מלמד שהשבועה חלה על שניהן. אמר רב חייא בר יוסף הטוען טענת גנב בפקדון אינו חייב עד שישלח בו יד מאי טעמא אמר קרא שבועת ה' תהיה בין שניהם אם לא שלח ידו למימרא דשלח בו יד עסקינן: [כו]שבעת ה' תהיה בין שניהם ביו"ד ה"א מכאן אתה דן לכל שבועה שבתורה הואיל ונאמרו כל השבועות שבתורה סתם ופרט באחת מהן שאינו אלא ביו"ד ה"א פורש אני בכל שבועות שבתורה שאינו אלא ביו"ד ה"א. בין שניהן להוציא את היורש. בין שניהם (יא) להוציא את שכנגדו חשוד על השבועה. בין שניהן שלא ישביענו הדיין בעל כרחו. אם לא שלח ידו (יב) לצרכה. אתה אומר לצרכה או לצרכה ושלא לצרכה. הרי אני דן נאמר כאן שליחות יד ונאמר להלן שליחות יד מה כאן שבועה אף להלן שבועה מה כאן ביו"ד ה"א אף להלן ביו"ד ה"א. מה להלן בבית דין אף כאן בב"ד. מה להלן לצרכה אף כאן לצרכה. מה להלן על דבר פשע אף כאן על דבר פשע. [כז]שבועת ה' תהיה בין שניהם שאינה זזה בין שניהן אם המשביע משביע על שקר סופה לצאת עליו ואם הנשבע נשבע על שקר סופה לצאת עליו. עובדא הוה בחדא אתתא דעלת למילש גבי מגירתא והוו ציירין בשושיפה ג' דינרי נסבתהון ויהבת יתהון ע"ג סודרא איגבלון בלישא אפאה פיתא ואזלה לה אמר לה בעלה הב לי ג' דינרי אזלת בעיא להו גבי מגירתא א"ל דלמא חמית אלין ג' דינרי הוי לההיא אתתא תלתא בנין אמרה תקבר ההיא אתתא ברא אין היא ידעת בהון גרמון חובין וקברתיה. אמרה ההיא אתתא אלולי דההיא חשידא בהון לא הות קברה ברה אזלת וכו'. אמרה ההיא אתתא תקבר ברא אוחרנא אין הוה ידענא בהון גרמון חובין ומית ברא אוחרנא. זמן אוחרן אמרה לה אשכחת תלתא דינרי אמרה תקבר ההיא אתתא ברא תליתאה אין היא ידעה בהון גרמון חובין וקברתיה. אמר לה בעלה לית אנת אזלת למנחמא הדא מגירתך. נסיבת תרין עגולין דפתא ואזלת מנחמא לה כיון דקצון עגוליא נפלו אלין תלתא דינרין מניה. הדא הוא דברייתא אמרין בין זכאי בין חייב למומי לא תעול:

[כח]כל הנשבעין שבתורה נשבעין ולא משלמין. מנלן דאמר קרא ולקח בעליו ולא ישלם מי שעליו לשלם לו שבועה. [כט]אמר רב הונא אמר רב מנה לי בידך והלה אומר אין לך בידי ונשבע ובאו עדים פטור שנאמר ולקח בעליו ולא ישלם כיון שקבלו הבעלים שבועה שוב אין משלמין ממון. אמר רבא מסתברא מלתא דרב הונא במלוה דלהוצאה נתנה אבל פקדון ברשותיה דמרא קאי. ורב אמר אפילו בפקדון דכי כתיב קרא בפקדון כתיב והא רב קרא קאמר קרא לכל הנשבעין שבתורה נשבעין ולא משלמין הוא דאתא: [ל]אם גנב יגנב מעמו ארבעה שומרין הן שומר חנם והשואל נושא שכר והשוכר. שומר חנם נשבע על הכל. והשואל משלם את הכל. נושא שכר והשוכר נשבעין על השבורה ועל השבויה ועל המתה ומשלמין את הגנבה ואת האבדה. מנהני מילי דתנו רבנן פרשה ראשונה נאמרה בשומר חנם, שניה בשומר שכר, שלישית בשואל. בשלמא שלישית בשואל דכתיב וכי ישאל איש מעם רעהו אלא ראשונה בשומר חנם ושניה בשומר שכר איפוך אנא. מסתברא שניה בשומר שכר שכן חייב בגנבה ואבדה. אדרבה ראשונה בשומר שכר שכן משלם תשלומי כפל בטוען טענת גנב אפילו הכי קרנא בלא שבועה עדיפא מכפלא בשבועה. תדע דהא שואל כל הנאה שלו ואינו משלם אלא קרן. ושואל כל הנאה שלו, והא בעי מזונא, דקיימא באגם, והא בעי נטירה, בנטר מתא. ואי תימא רוב הנאה שלו. ואי תימא בשאלת כלים. נושא שכר והשוכר משלמין את הגנבה ואת האבדה בשלמא גנבה דכתיב אם גנב יגנב. אלא אבדה מנלן דתניא אם גנב יגנב אין לי אלא גנבה, אבדה מנין ת"ל אם גנב יגנב מכל מקום. הניחא למ"ד לא אמרינן דברה תורה כלשון בני אדם אלא למאן דאמר דברה תורה כלשון בני אדם מאי איכא למימר. אמרי במערבא ק"ו ומה גנבה שקרובה לאונס משלם אבדה שקרובה לפשיעה לא כל שכן. ואידך מלתא דאתיא בק"ו טרח וכתב לה קרא. והשואל משלם את הכל. בשלמא שבורה ומתה דכתיב וכי ישאל איש מעם רעהו ונשבר או מת, שבויה בשואל מנא לן. וכי תימא נילף משבורה ומתה. מה לשבורה ומתה שכן אונסא דסליק ארעתא תאמר בשבויה שכן אונסא דלא סליק אדעתא אלא נאמר שבורה ומתה בשואל ונאמר שבורה ומתה בש"ש מה להלן שבויה עמו אף כאן שבויה עמו. איכא למפרך מה לשומר [שכר] שכן לפטור תאמר בשואל דלהיוב. תני ר' נתן או לרבות את השבויה. האי או מבעיא ליה לחלק דס"ד עד דמתברא ומתה. הניחא לרבי יונתן אלא לרבי יאשיה מאי איכא למימר. דתניא איש איש אשר יקלל את אביו וגו' אין לי אלא אביו ואמו וכו'. אפי' תימא ר' יאשיה הכא לחלק לא צריך קרא. סברא הוא מה לי קטלה כלה מה לי קטלה פלגא. גנבה ואבדה בשואל מנלן. וכי תימא נילף משבורה ומתה, מה לשבורה ומתה דלא אפשר למטרח ואתויי, תאמר בגנבה ואבדה דאפשר למטרח ואתויי. אלא מדתניא ונשבר או מת אין לי אלא שבורה ומתה גנבה ואבדה מנלן. אמרת קל וחומר ומה שומר שכר שפטור בשבורה ומתה חייב בגנבה ואבדה שואל שחייב בשבורה ומתה אינו דין שחייב בגנבה ואבדה. וזה ק"ו שאין עליו תשובה. וכי תימא איכא למיפרך מה לשומר שכר שכן משלם תשלומי כפל בטוען טענת לסטים. אי תימא קרנא

ממ"ק ובמ"ק כא ויקרא ה : *נזיר לה : כב בבא מציעא נז : כג מכילתא : כד בבא מציעא פג : כה שבועות מז : כו מכילתא : כז ויקרא רבה פ"ו : כח שבועות מה : כט בבא קמא קו : ל בבא מציעא צד :

זית רענן (ט) כל המשלם את הקרן, כגון שהודה מעצמו : שאינו משלם את הקרן, כגון שטען טענת גנב ובאו עדים שמשלם כפל : לאחרים, נכרים : (י) כמין גנבה. כי היכי שחייב בגנבה היה בשביל שיכול להציל חייב : בע"כ, פי' אם הנשבע אינו מבקש שבועה לא ישביענו הדיין : (יא) להוציא את שכנגדו, פי' כששניהן כשרים לאפוקי אם א' מהן חשוד שכנגדו נשבע : (יב) לצרכו גרסי' בכולהו :

קרנא בלא שבועה עדיפא ואי תימא קסבר לסטים מזוין גזלן הוא. אשכחן לחיוב לפטור מנלן, אמר קרא וכי ישאל וי"ו מוסיף על ענין ראשון וילמד עליון מתחתון ותחתון מעליון:

[לא]אם טרף יטרף יביאהו עד הטרפה לא ישלם (כתוב לעיל על והמת יהיה לו). תניא אם טרף יטרף יביאהו עד יביא עדים שנטרפה באונס ופטור. אבא שאול אומר יביא *ארורה לבית דין וכו' דכולי עלמא פחת נבלה דניזק והכא בטורח נבלה קא מיפלגי והתניא אחרים אומרים מנין שעל בעל הבור להעלות שור מבורו ת"ל כסף ישיב לבעליו והמת יהיה לו. אמר ליה אביי לרבא היכי דמי אילימא דבבירא שויא זוזא ואגודא שויא ארבעה כי קא טרח בדנפשיה קא טרח. א"ל לא צריכא דבבירא שויא זוזא ואגודא נמי שויא זוזא, ומי איכא כי האי גונא אין דהא אמרי אינשי כשורא במתא בזוזא כשורא ברברא בזוזא: [לב]וכי ישאל איש אמר רבא לא מיבעיא כחש בשר מחמת מלאכה דפטור אלא אפילו מתה מחמת מלאכה פטור דהא לאו לאוקומיה בכילתא שאילתה. אמר רבא האי מאן דבעי דנשאל מידי ונפטר נימא ליה אשקיין מיא ואי פקח אידך נימא ליה משוך ברישא. השואל את הפרה ושאל בעלה עמה, השוכר את הפרה ושכר בעליו עמה, שאל את הבעלים או שכרן ואחר כך שאל את הפרה ומתה פטור שנאמר אם בעליו עמו לא ישלם. אבל שאל את הפרה ואח"כ שאל את הבעלים או שכרן ומתה חייב שנאמר בעליו אין עמו שלם ישלם. מדקתני סיפא ואחר כך מכלל דרישא דקתני עמה עמה ממש מי משכחת לה, פרה במשיכה ובעלים באמירה. אי תימא כגון דקיימא פרה בחצרו דשואל דלא מהסרא משיכה ואי תימא דאמר ליה את גופך לא תיתשיל לי עד שעת משיכת פרתך. [לג]אתמר פשיעה בבעלים פליגי בה רב אחא ורבינא חד אמר חייב וחד אמר פטור. מאן דאמר חייב מקרא נדרש לפניו ולא לפני פניו הלכך אם בעליו עמו אשומר חנם לא כתיב, ופשיעה נמי בשומר שכר ובשואל לא כתיבא הלכך בשומר שכר ובשואל לחיוב אתיא בק"ו משומר חנם אבל בבעלים לפטור אף בשומר שכר ובשואל לא מ"ט דכי כתב אם בעליו עמו לא ישלם אשואל ואשומר שכר אהנך חיובי דכתיב בהו בהדיא הוא דכתיב. מאן דאמר פטור קסבר מקרא נדרש לפניו ולפני פניו וכו'. [לד]ממשמע שנא' אם בעליו עמו לא ישלם איני יודע אם בעליו אין עמו שלם ישלם אלא לומר לך היה עמו בשעת שבורה ומתה צריך להיות עמו בשעת שאלה. ותניא אידך ממשמע שנאמר בעליו אין עמו שלם ישלם איני יודע שאם בעליו עמו לא ישלם אלא לומר לך שאם יצא מרשות משאיל שעה אחת בבעלים ומתה פטור. דאע"פ שהבעלים עושים עמו מלאכה במקום אחר ומתה פטור. אביי סבר לה כרבי יאשיה ומתרץ להו לקראי כרבי יאשיה. בעליו אין עמו שלם ישלם, טעמא דליתיה בתרוייהו הא איתא בחדא וליתא בחדא פטור. ותניא אידך אם בעליו עמו לא ישלם טעמא דאיתיה בתרוייהו הא איתא בחדא וליתא בחדא חייב. אלא לומר לך היה בשעת שאלה אינו צריך להיות בשעת שבורה ומתה. היה בשעת שבורה ומתה צריך להיות בשעת שאלה. רבא סבר לה כרבי יונתן ומתרץ להו לקראי כרבי יונתן. דתניא אם בעליו עמו לא ישלם משמע דאיתיה בתרוויהו ומשמע נמי דאיתא בחדא וליתא בחדא פטור. ותניא אידך בעליו אין עמו שלם ישלם משמע דליתיה בתרוייהו ומשמע נמי דכי איתא בחדא וליתא בחדא מחייב. אלא לומר לך היה בשעת שאלה אינו צריך להיות בשעת שבורה ומתה, היה עמו בשעת שבורה ומתה צריך להיות עמו בשעת שאלה. ואיפוך אנא מסתברא שאלה עדיפא שכן חייב במזונותיה. רב אשי אמר א"ק וכי ישאל איש מעם רעהו ולא רעהו עמו שלם ישלם הא רעהו עמו פטור. אי הכי בעליו עמו ואין בעליו עמו למה לי אי לאו הנך הוה אמינא האי אורחיה דקרא הוא: [לה]ולקח בעליו ולא ישלם מכאן אמרו בעל הנבלה מטפל בנבלתו. אם גנב יגנב זה שומר שכר והעליון שומר חנם. או זה שומר חנם והעליון שומר שכר. הרי אתה דן הואיל (יג) והשכיר חייב והשומר חייב, מה שכיר שכיר שהוא נהנה אף שומר שומר שהוא נהנה יצא שומר חנם שאין נהנה. אם גנב יגנב אין לי אלא גנבה, אבדה מנין הרי את דן הואיל וגנבה חסרון שמירה ואבדה חסרון שמירה. אם למדת על גנבה שהוא חייב לשלם אף אבדה חייב לשלם. אם גנב יגנב רבי יוסי הגלילי אומר להביא את האבדה. מעמו להוציא את (יד) הצוער. מעמו להביא את הנוקד. אם טרף יטרף זה (טו) עדר דברי רבי יאשיה ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר *כה אמר ה' כאשר יציל הרועה וגו'. רב אחא בר יאשיה אומר אם טרף יטרף וגו' יביא עדים שנטרפה ויהיה פטור. ר"י אומר יביאהו עד הטרפה יוליך את הבעלים אצל הטרפה ויהיה פטור מלשלם. או אע"פ כן יהיה חייב, והדין נותן הואיל ואבדה חסרון שמירה וטרפה חסרון שמירה, אם למדת על אבדה שהוא חייב לשלם אף טרפה חייב לשלם. לא אמרת ממשמע שנא' הטרפה לא ישלם, יש טרפה שהוא משלם ויש טרפה שאינו משלם, ואיזהו טרפה שהוא חייב לשלם כגון טרפת חתול וטרפת שועל ונמיה. ומתוך שאמרה תורה אם טרף יטרף. מה טרפה מיוחדת שאפשר לו להצילה חייב לשלם אף כל דבר שאפשר לו להצילה חייב לשלם. ואיזהו טרפה שהוא פטור מלשלם כגון טרפת זאב והארי והדוב והנמר והנחש והברדלס. ומתוך שאמרה תורה ומת, מה מיתה מיוחדת שאי אפשר לו להצילו פטור מלשלם, אף כל דבר שאי אפשר להצילו פטור מלשלם: וכי ישאל איש מעם רעהו, נתק הכתוב השואל מכלל שומר ואמרו ענין בפני עצמו. (טז) מעם רעהו מגיד שאינו חייב עד שיוציאנו חוץ לרשותו. אם שכיר הוא בא בשכרו שומע אני ישבע ויהא פטור הרי אתה דן הואיל ונושא שכר נהנה ושכיר מהנה אם למדת על הנושא שכר שהוא נשבע על האונסין משלם את הגנבה ואת האבדה אף שכיר נשבע על האונסין ומשלם את הגנבה ואת האבדה. הרי שומר חנם יוכיח שהוא מהנה ופטור מלשלם, הוא יוכיח על השוכר אע"פ שהוא מהנה יהא פטור. (יז) אמרת הפרש הואיל ונושא שכר נהנה ומהנה והשכיר נהנה ומהנה, אם למדת על נושא שכר שהוא נשבע על האונסין ומשלם את הגנבה ואת האבדה אף שכיר נשבע על האונסין ומשלם את הגנבה ואת האבדה, ואל יוכיח שומר חנם שהוא מהנה אבל אינו נהנה והשוכר נהנה ומהנה לכך נאמר אם שכיר הוא בא בשכרו: וכי יפתה איש בתולה בא הכתוב ללמד על המפותה שישלם עליה קנס. והדין נותן הואיל (יח) ותפוסה ברשות אביה ומפותה ברשות אביה, אם למדת על תפוסה שהוא משלם עליה קנס אף מפותה ישלם עליה קנס. לא אם אמרת בתפוסה שעבר על דעתה ועל דעת אביה לפיכך הוא משלם עליה קנס. תאמר במפותה שלא עבר אלא על דעת אביה לפיכך לא ישלם עליה קנס, הא לפי שלא זכיתי מן הדין צריך הכתוב להביא:

שמז [לו]אשר לא אורשה פרט לנערה שנתארסה ונתגרשה שאין לה קנס דברי רבי יוסי הגלילי. רבי עקיבא אומר יש לה קנס וקנסה לאביה. והדין נותן הואיל ואביה זכאי בכסף קדושיה ואביה זכאי בכסף קנסה מה כסף קדושיה אע"פ שנתארסה ונתגרשה לאביה אף כסף קנסה כן, אם כן מה תלמוד לומר אשר לא אורשה מופנה להקיש ממנו גזרה שוה. נאמר כאן אשר לא אורשה ונאמר להלן [לז]אשר לא אורשה מה כאן חמשים אף להלן חמשים ומה להלן שקלים אף כאן שקלים. ורבי עקיבא מאי חזית דאשר לא אורשה לגזרה שוה ובתולה למעוטי בעולה. אימא בתולה לגזרה שוה ואשר לא אורשה פרט לנערה שנתארסה ונתגרשה. האי אשתני גופה והאי לא אשתני גופה. ורבי יוסי הגלילי נפקא ליה מכסף ישקול שיהא זה כמהר הבתולות ומהר הבתולות כזה. אמר אביי בא עליה ומתה פטור שנאמר [לח]ונתן לאבי הנערה ולא לאבי המתה. [לט]בעי מניה רבא מאביי בא עליה ונתארסה מהו. אמר ליה מי כתיב ונתן לאבי הנערה אשר לא אורשה. ולטעמיך הא דתניא בא עליה ונשאת קנסה לעצמה מי כתיב ונתן לאבי הנערה אשר לא נשואה. הכי השתא התם הואיל ובגרות מוציאה מרשות האב ונשואין מוציאין מרשות האב מה בגרות בא עליה ובגרה לעצמה אף נשואין בא עליה ונשאת לעצמה, אבל ארוסין לא מפקי מרשות האב לגמרי. דתנן נערה המאורסה אביה ובעלה מפירין נדריה. אחד האונס ואחד המפתה בין היא בין אביה יכולין לעכב. בשלמא מפתה כתיב אם מאן ימאן אביה אין לי אלא אביה היא עצמה מנין ת"ל מאן ימאן מ"מ. אלא אונס בשלמא איהי כתיב ולו תהיה לאשה מדעתה אלא אביה מנלן. אמר אביי שלא יהא חוטא נשכר. רבא אמר ק"ו מה מפתה שלא עבר אלא על דעת אביה בלבד בין היא בין אביה יכולין לעכב, אונס שעבר על דעת אביה ועל דעת עצמה לא כל שכן. רבא לא אמר כאביי

ממ"ק ובמ"ק לא בבא קמא י: *בגמ' ב"ק י"א יבוא עדורה [עדודם] נ"ד: לב בבא מציעא צו: לג שם צה: לד שם ע"ב: לה מגילתא: *עמוס ג: לו כתובות לח: לז דברים כב: לח שם: לט כתובות לט:

זית רענן (יג) והשכיר חייב. דכתיב אם שכיר הוא בא בשכרו משמע הואיל ובא בשכרו בדין הוא שיהיה פטור מאונסים וחייב בגנבה: (יד) הצוער. מלשון צעירי הצאן שאם מסרו לנער קטן המשמר הצאן ונגנבה מעצמו פטור מלשלם דאורחי' דרועה למסור לנערו, ובערוך גרס הנער: להביא את הנוקד. פי' רועה גדול אם רועה הגדול מסר לרועים אחרים הוא חייב שאין דרכו למסור לאחרים: (טו) נ"ל דה"ג אם טרף יטרף זה עד רבי יאשיה וכו', פי' זה עדותו שנטרף כשמביא הטרפה ור' אחא בר יאשיה וכו' ס"ל דבעי עדים ממש ורבי נתן ס"ל כר' יאשיה אך סבירא ליה דלא מהני אם מביא קצת מן הטרפה לביתו דשמא הוליכה למקום גדודי חיות לכן יוליך הבעלים למקום שנעשה שם הטרפה להראות שהיה ראוי לשמירה: (טז) מעם רעהו וכו', חוץ לרשותו שקנאו במשיכה: (יז) אמרת הפרש נושא שכר שהוא נהנה ומהנה והשוכר נהנה ומהנה וכו', כצ"ל והשאר יתיר: (יח) ותפוסה אנוסה:

כאביי כיון דקא משלם לאו חוטא נשכר הוא. אביי לא אמר כרבא מפתה דאיהי מצי מעכב אביה נמי מעכב אונס דלא מצי מעכב אביה נמי לא מצי מעכב, האונס שותה בעציצו והמפתה אם רצה להוציא יוציא. אמר ליה רבא מפרזקיא לרב אשי מכדי מגמר גמירי מהדדי להא מלתא נמי נגמרו מהדדי אמר קרא מהר ימהרנה לו מדעתו. כיצד שותה בעציצו אפי׳ היא חגרת אפי׳ היא סומא אפי׳ מוכת שחין, אבל אם נמצא בה דבר זמה או שאינה ראויה לבא בקהל וכו׳. היכא אמרינן אתי עשה ודחי לא תעשה כגון מילה בצרעת דלא אפשר דלקיימו לעשה אבל הכא אי אמרה לא בעינא מי איתא לעשה כלל: [מ]אם מאן ימאן לרבות יתומה לקנס בבא עליה ואח״כ נתיתמה. כסף ישקול כמהר הבתולות שיהא זה כמהר הבתולות ומהר הבתולות כזה מכאן סמכו לכתובת אשה מן התורה דברי רשב״ג. וחכמים אומרים כתובת אשה אינה מדברי תורה אלא מדברי סופרים. [מא]רבי עקיבא אומר מנין אפילו (יט) נתארמלה אפילו נתגרשה והדין נותן הואיל ורשאי בהפרת נדריה ורשאי בכסף קנסה וכו׳. מהר ימהרנה לו לאשה למה נאמר לפי שהוא אומר ונתן האיש השוכב עמה שומע אני כשם שבתפוסה נותן מיד כך במפותה נותן מיד. ת״ל מהר ימהרנה לו לאשה מגיד שהוא עושה עליו מוהר. (כ) ואין מהר אלא כתובה שנא׳ [מב]הרבו עלי מאד מהר ומתן. מהר ימהרנה לו לאשה בראויה לו הכתוב מדבר, להוציא אלמנה לכהן גדול, גרושה וחלוצה לכהן הדיוט, ממזרת ונתינה לישראל, בת ישראל לממזר ולנתין. אם מאן ימאן מגיד שאם רצה האב יקיים ואם רצה האב יוציא. תפוסה מנין הרי אתה דן הואיל ותפוסה ברשות אביה וכו׳ אם למדת על המפותה שאם רצה האב יקיים ואם רצה האב יוציא אף תפוסה רצה האב יקיים רצה האב יוציא. ועוד ק״ו ומה אם מפותה שלא עבר אלא על דעת אביה וכו׳. כסף ישקול אבל לא שמענו כמה הרי אני דן נאמר כאן כסף ונאמר להלן כסף מה להלן חמשים כסף אף כאן חמשים כסף. כמהר הבתולות הרי זה בא ללמד ונמצא למד מה להלן חמשים וכו׳. מכשפה לא תחיה (כתוב ברמז כ״ד וברמז קפ״ב):

[מג]מכשפה אחד האיש ואחד האשה. אם כן מה ת״ל מכשפה מפני שרוב נשים מצוים בכשפים. מיתתן במאי רבי יוסי הגלילי אומר נאמר כאן מכשפה לא תחיה ונאמר להלן [מד]לא תחיה כל נשמה מה להלן בסייף אף כאן בסייף. רבי עקיבא אומר נאמר כאן לא תחיה ונאמר להלן [מה]אם בהמה אם איש לא יחיה מה להלן בסקילה אף כאן בסקילה. אמר ליה רבי יוסי הגלילי אני דנתי לא תחיה מלא תחיה ואתה דנת לא תחיה מלא יחיה. אמר ליה רבי עקיבא אני דנתי ישראל מישראל שריבה בהן הכתוב מיתות הרבה אתה דנת ישראל מגוים שלא רבה בהן הכתוב אלא מיתה אחת. [מו]בן עזאי אומר נאמר מכשפה לא תחיה ונאמר כל שוכב עם בהמה סמכו ענין לו מה שוכב עם בהמה בסקילה אף מכשפה בסקילה. אמר ליה רבי יהודה וכי מפני שסמכו ענין לו נוציא לזה לסקילה. אלא אוב וידעוני בכלל כל המכשפים היו ולמה יצאו להקיש אליהם ולומר לך מה אוב וידעוני בסקילה אף מכשף בסקילה. ולרבי יהודה נמי נהוו אוב וידעוני שני כתובים הבאים כאחד ואין מלמדין הדא אמר קסבר רבי יהודה שני כתובים הבאים כאחד מלמדין:

שמח [מז]כל שוכב עם בהמה מות יומת, תנו רבנן איש פרט לקטן. אשר יתן שכבתו בבהמה בין גדולה בין קטנה. מות יומת בסקילה. או אינו אלא באחת מכל מיתות האמורות בתורה, נאמר כאן תהרוגו ונאמר להלן כי הרוג תהרגנו מה להלן בסקילה אף כאן בסקילה. למדנו עונש לשוכב, לנשכב מנין ת״ל כל שוכב עם בהמה מות יומת, אם אינו ענין לשוכב תנהו ענין לנשכב, ולמדנו עונש בין לשוכב בין לנשכב. אזהרה מנין ת״ל [מח]ובכל בהמה לא תתן שכבתך, למדנו אזהרה לשוכב, אזהרה לנשכב מנין, ת״ל [מט]ולא יהיה קדש ואומר [נ]וגם קדש היה בארץ וגו׳ דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר אינו צריך הרי הוא אומר לא תתן שכבתך לא תתן שכיבתך. ורבי ישמעאל אזהרה לנשכב לבהמה מנא ליה, נפקא ליה מכל שוכב עם בהמה אם אינו ענין לשוכב תנהו ענין לנשכב, ואפקיה רחמנא לנשכב בלשון שוכב, מה שוכב ענש והזהיר אף נשכב ענש והזהיר. [נא]דיני נפשות בכ״ג הרובע והנרבע בכ״ג שנאמר והרגת את האשה ואת הבהמה ואומר ואת הבהמה תהרוגו. קא פסיק ותני לא שנא רובע זכר לא שנא רובע נקבה. בשלמא רובע נקבה דכתיב והרגת את האשה ואת הבהמה אלא רובע זכר מנא לן דכתיב כל שוכב עם בהמה מות יומת, אם אינו ענין לשוכב תנהו ענין לנשכב, ואפקיה רחמנא בלשון שוכב מה שוכב הוא ובהמתו בכ״ג אף נשכב הוא ובהמתו בכ״ג:

[נב]**זובח** לאלהים יחרם ת״ר אלו נאמר זובח יחרם הייתי אומר בזובח קדשים בחוץ הכתוב מדבר ת״ל לאלהים בזובח לע״א הכתוב מדבר, ואין לי אלא זובח, המקטר והמנסך מנין ת״ל בלתי לה׳ לבדו ריבה כל העבודות שכולן לשם המיוחד. לפי שיצאה זביחה לידון לעבודת פנים מנין לרבות השתחואה ת״ל כי לא תשתחוה לאל אחר. יכול שאני מרבה המגפף והמנשק והמכבד והמרביץ והמרחיץ והמנסך והמלביש והמנעיל ת״ל זובח, זביחה בכלל היתה ולמה יצאה להקיש אליה, לומר מה זביחה מיוחדת שהיא עבודת פנים וחייבין עליה בחוץ, אף כל עבודת פנים וחייבין עליה בחוץ. יצאה השתחואה לידון בעצמה. יצאה זביחה ללמד על הכלל כולו. אמר מר בזובח קדשים בחוץ הכתוב מדבר. זובח קדשים בחוץ כרת הוא. סלקא דעתך אמינא כי אתרי ביה קטלא דלא אתרי ביה כרת קמ״ל. [נג]אמר רבי יוחנן אלמלא וי״ו שבהעלוך נתחייבו שונאיהן של ישראל כליה. אמר (ליה) ר׳ שמעון בן יוחאי והלא כל המשתף שם שמים ודבר אחר נעקר מן העולם שנאמר בלתי לה׳ לבדו, אלא מה ת״ל אשר העלוך שאוו לאלהות הרבה: [נד]**זובח** לאלהים יחרם עונש שמענו אזהרה לא שמענו ת״ל [נה]לא תשתחוה להם ולא תעבדם. (כא) רבי שמעון בן יוחאי אומר והלא כל המשתף שמו של מקום בע״א חייב כליה (אלא) כמה שנאמר [נו]את ה׳ היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים וכו׳. יש אומרים באותיותיה נתנה תורה שלא יהו ישראל אומרים הואיל ואנו מצווין על ע״א (נהא) [והן] כבושין בבורות בשיחין ובמערות ת״ל על ההרים הרמים וגו׳ על הגלוים ולא על הנסתרות:

שמט [נז]וגר לא תונה ולא תלחצנו. ת״ר המאנה את הגר עובר בג׳ לאוין דכתיב וגר לא תונה *לא תונו אותו **ולא תונו איש את עמיתו וגר בכלל עמיתו. והלוחצו עובר בשלשה לאוין דכתיב ולא תלחצנו, וגר לא תלחץ, לא תהיה לו כנושה. תניא רבי אליעזר הגדול אומר מפני מה הזהירה תורה על הגר בל״ו מקומות מפני (כב) שסורו רע. כי גרים הייתם בארץ מצרים תניא רבי נתן אומר מום שבך אל תאמר לחברך, והיינו דאמרי אנשי דזקיף ליה זקיפא בדיותקיה לא תימא ליה זקיף ביניתא***. תנו רבנן ולא תונו איש באונאת דברים הכתוב מדבר. או אינו אלא באונאת ממון כשהוא אומר וכי תמכרו ממכר הרי אונאת ממון אמור, הא מה אני מקיים ולא תונו באונאת דברים הכתוב מדבר. הא כיצד אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים. אם היה בן גרים לא יאמר לו זכור מעשה אבותיך. אם היה גר ובא ללמוד תורה לא יאמר לו פה שאכל נבלות וטרפות שקצים ורמשים יבא ללמוד תורה שיצאה מפי השכינה. אם היו יסורין באין עליו או שהיה מקבר את בניו לא יאמר לו כדרך שאמרו חבריו לאיוב [נח]הלא יראתך כסלתך זכר נא מי הוא נקי אבד. אם היו חמרים מבקשים תבואה לא יאמר להם לכו אצל פלוני ויודע בו שלא מכר מעולם. רבי יהודה אומר אף לא יתלה עצמו על המקח בשעה שאין לו דמים שהרי הדבר מסור ללב ונאמר בו ויראת. א״ר יוחנן גדול אונאת דברים מאונאת ממון שזה נאמר בו ויראת מאלהיך וזה לא נאמר בו ויראת. רא״א זה בגופו וזה בממונו. רבי שמואל בר נחמן אמר זה ניתן להשבון וזה לא ניתן להשבון. תני תנא קמיה דר״נ המלבין פני חברו ברבים כאלו שופך את דמו, א״ל שפיר קאמרת תדע דאזיל סומקא ואתי חיורא. אמר ליה אביי לרב דימי במערבא במאי זהירי טפי, אמר ליה באחוורי אפי. אמר רב חנן כל היורדין לגיהנם עולים חוץ משלשה שיורדין ואינן עולים. המכנה שם רע לחברו, והמלבין פני חברו ברבים, והבא על אשת איש, היינו מכנה היינו מלבין דאע״ג דדש ביה בשמיה. לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו שמתוך שדמעתה מצויה אונאתה מרובה: [נט]וגר לא תונה בדברים. ולא תלחצנו בממון. ולא תאמר לו אתמול היית עובד לבל קורס נבו ועד עכשיו בשר חזיר בין שניך ואתה עומד ומדבר כנגדי, ומנין שאם הוניתו אף הוא יכול להונתך שנאמר כי גרים הייתם. חביבים הגרים שבכל מקום הוא מזהיר עליהם וגר לא תונה וגר לא תלחץ ואהבתם את הגר ואתם ידעתם את נפש הגר. רבי אליעזר אומר גר לפי שסורו רע לפיכך הוא מזהיר

ממ״ק ובמ״ק מ כתובות י : מא מכילתא : מב בראשית לד : מג סנהדרין מז : מד דברים כ : מה שמות יט : מו ברכות כא : מז סנהדרין נד : מח ויקרא יח : מט דברים כג : נ מלכים א יד : נא סנהדרין טו : נב סנהדרין ס : נג שם סג : נד מכילתא : נה שמות כ : נו מלכים ב יז : *דברים יב : נז בבא מציעא נח : *ויקרא יט : **שם כה : ***פי׳ מי שיש לו תלוי במשפחתו לא יאמר לעבדו תלה לי דג הזה : נח איוב ד : נט מכילתא :

זית רענן (יט) נתארמלה וכו׳. מן האירוסין : (כ) ואין מוהר אלא כתובה, ואינו נותן אלא לכשלא יכנוס הי״נ כן שאינו נותן אלא כשלא רצה לקיימה : (כא) רבי שמעון בן יוחאי אומר וכו׳, לעיל מניה כתיב במכילתא אלמלא וי״ו שבהעלוך נתחייבו ישראל כליה וע״ז קאי רשב״י אומר והלא כל המשתף וכו׳ חייב כליה. כמה שנאמר וכו׳ ול״ג אלא וכ״ה במכילתא : והן כבושין בבורות שיחין ומערות. פי׳ שאדם יש לו ע״ז בסתר היאך אנו יכולין לבערה ת״ל וכו׳, וה״נ פי׳ זובח לאלהים יחרם בלתי ה׳ לבדו, פי׳ אותה ע״ז שאין אדם יודע בה אלא הקב״ה לבדו אין אנו נענשים על כך : (כב) שסורו רע. פי׳ שקל לשוב לאמונתו :

מזהיר עליו במקומות הרבה. רבי שמעון בן יוחאי אומר הרי הוא אומר (כג) [ס]ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. וכי מי גדול מי שהוא אוהב את המלך או מי שהמלך אוהבו, הוי אומר מי שהמלך אוהבו, ואומר (ואהבתם את הגר) [סא]ואוהב גר לתת לו וגו׳. חביבים הגרים שבכל מקום הוא מכנן כישראל, נקראו ישראל עבדים שנא׳ [סב]כי לי בני ישראל עבדים, ונקראו הגרים עבדים (כד) [סג]ולאהבה את שם ה׳ להיות לו לעבדים, נקראו ישראל משרתים שנאמר [סד]ואתם כהני ה׳ תקראו משרתי אלהינו, ונקראו הגרים משרתים שנאמר [סה]ובני הנכר הנלוים על ה׳ לשרתו, נקראו ישראל אוהבים שנאמר [סו]ואתה ישראל עבדי וגו׳, ונקראו הגרים אוהבים שנאמר [סז]ואוהב גר לתת לו להם ושמלה. נאמר בישראל ברית שנאמר [סח]והיתה בריתי בבשרכם, ונאמר בגרים ברית שנאמר [סט]ומחזיקים בבריתי. נאמר בישראל רצון שנאמר [ע]לרצון להם, ונאמר בגרים רצון שנאמר [עא]עולותיהם וזבחיהם לרצון וגו׳. נאמר בישראל שמירה שנאמר [עב]הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל, ונאמר בגרים שמירה שנאמר [עג]ה׳ שומר את גרים. אברהם קרא את עצמו גר שנאמר [עד]גר ותושב אנכי עמכם. דוד קרא את עצמו גר שנא׳ [עה]כי גר אנכי עמך. חביבין הגרים שלא מל אברהם אבינו אלא בן צ״ט שנה, שאלו מל בן שלשים או בן עשרים לא היה גר יכול להתגייר מבן שלשים ומעלה לפיכך גלגל הקב״ה עמו עד שהגיעו לצ״ט שנה שלא לנעול דלת בפני הגרים הבאים. וליתן (כה) שכר ימים ושנים לרבות שכר עושי רצונו לקיים מה שנאמר [עו]ה׳ חפץ למען צדקו. וכן אתה מוצא בארבע כתות שהם עולות ואומרות לפני מי שאמר והיה העולם [עז]זה יאמר לה׳ אני וגו׳ לה׳ אני אל יתערב בי חטא, וזה יקרא בשם יעקב אלו גרי צדק. וזה יכתוב ידו לה׳ אלו בעלי תשובה. ובשם ישראל יכנה אלו יראי שמים:

כל אלמנה ויתום לא תענון, אין לי אלא אלמנה ויתום שאר כל אדם מנין (כו) ת״ל לא תענון דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר כל אלמנה ויתום שדרכן ליענות בהן דבר הכתוב. אם ענה תענה אותו אחד עינוי מרובה ואחד עינוי מועט. ר״א אם ענה תענה מגיד שאינו חייב עד שיענה וישנה. וכבר היו רבן שמעון ב״ג ור׳ ישמעאל יוצאין ליהרג. אמר ליה רבן שמעון לרבי ישמעאל רבי יצא לבי שאיני יודע על מה אני נהרג. אמר ליה רבי ישמעאל מימיך לא בא אדם אצלך לדין או לשאלה ושהיתו עד שהיית גומר כוסך או שהיית נועל סנדלך או עד שהיית עוטף טליתך. ואמרה תורה אם ענה תענה אותו אחד עינוי מרובה ואחד עינוי מועט, ובדבר הזה אמר לו נחמתני. וכשנהרגו רבן שמעון ורבי ישמעאל א״ל רבי עקיבא לתלמידיו התקינו עצמכם לפורענות שאלו טובה עתידה לבוא עלינו בדורנו לא היו מקבלין אותה אלא רבן שמעון ורבי ישמעאל, ועכשיו גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שפורענות גדולה עתידה לבוא עלינו בדורנו ונסתלקו אלו מבינינו, לקיים מה שנאמר [עח]הצדיק אבד ואין איש שם על לב וגו׳ יבא שלום ינוחו וגו׳ קרבו הנה בני עוננה: כי אם צעוק יצעק אלי יכול כל זמן שהוא צועק שומע אני אם אינו צועק איני שומע ת״ל שמוע אשמע צעקתו מכל מקום. הא מה ת״ל כי אם צעוק יצעק אלי ממהר אני להפרע על ידי שהוא צועק יותר ממי שאינו צועק, והרי דברים קל וחומר ומה אם כשהיחיד (כז) צועק על הרבים המקום שומע צעקתו קל וחומר כשהרבים צועקים על היחיד, והרי דברים קל וחומר אם מדת הפורענות מעוטה אם כשהיחיד צועק על הרבים המקום שומע צעקתו קל וחומר מדת הטובה מרובה כשרבים מתפללין על היחיד: וחרה אפי רבי ישמעאל אומר נאמר כאן חרון אף ונאמר להלן חרון אף מה להלן עצירת גשמים וגלות שנאמר [עט]וחרה אף ה׳ בכם וגו׳ אף כאן עצירת גשמים וגלות, מה כאן בחרב אף להלן בחרב. והיו נשיכם אלמנות ממשמע שנא׳ וחרה אפי והרגתי הא למדנו שנשיכם אלמנות ומה ת״ל והיו נשיכם אלמנות אלא אלמנות ולא אלמנות כענין שנאמר [פ]ותהיין צרורות עד יום מותן אלמנות חיות. ובניכם יתומים ולא יתומים ממש אלא שאין בית דין מניחין אותן למכור בנכסי אביהם בחזקת שהן קיימין. [פא]ממשמע שנא׳ וחרה אפי איני יודע שנשותיהן אלמנות ובניהן יתומים אלא מלמד שנשותיהם מבקשות להנשא ואין מניחין אותן ובניהן מבקשים לירד לנכסיהן ואין מניחין אותן וש״מ אין מורידין קרוב לנכסי שבוי. [פב]והרי דברים ק״ו ומה אם כשלא תענון את הדין לא יהיו נשיכם אלמנות ובניכם יתומים ק״ו (כח) לכשתעשון את הדין, וכן הוא אומר [פג]משפט אמת שפוטו. ואומר *אמת ומשפט ושלום שפטו בשעריכם. ואומר [פד]כה אמר ה׳ שמרו משפט ועשו צדקה על אחת כמה וכמה שלא יהו נשיכם אלמנות. וכן הוא אומר [פה]למען תירא את ה׳ אלהיך לשמור וגו׳, [פו]למען ירבו ימיכם וימי בניכם וגו׳. ואומר [פז]לא יגעו לריק וגו׳. ואומר [פח]ויהי כחול זרעך וגו׳. ואומר [פט]והיה לבבכם וגו׳. ואומר [צ]כאשר השמים החדשים. ואומר [צא]ובא לציון גואל. ואומר [צב]ואני זאת בריתי וגו׳. על אחת כמה וכמה שתאריכון ימים בעולם הזה ותראו בנים ובני בנים:

שנ אם כסף תלוה את עמי. ר׳ ישמעאל אומר כל אם שבתורה רשות, אם כסף תלוה חובה. או אינו אלא רשות ת״ל העבט תעביטנו חובה ולא רשות, אם כסף תלוה כסף בכסף אתה מלוהו ואי אתה מלוהו (כט) פירות בפירות, כסף בכסף אתה מלוהו ואין אתה מלוהו כסף בפירות ופירות בכסף: [צג]אם כסף תלוה את עמי עמי וכותי עמי קודם. עני ועשיר עני קודם שנאמר את העני. עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין שנאמר עמך. עמי וכותי עמי קודם פשיטא. אמר רב נחמן אמר רב הונא לא נצרכה דאפילו לכותי ברבית וישראל בחנם. [צד]ואלו עוברין בלא תעשה המלוה והלוה ועדים והערב וחכמים אומרים אף הסופר, ועוברין על לא תתן לו ועל לא תקח מאתו ועל לא תהיה לו כנושה ועל לא תשימון עליו נשך ועל לפני עור לא תתן מכשול. אמר אביי מלוה עובר בכולן לוה עובר משום לא תשיך ולפני עור לא תתן מכשול, ערב ועדים אין עוברין אלא משום לא תשימון עליו נשך. תניא ר׳ שמעון בן אלעזר אומר מלוי ברבית יותר ממה שמרויחין מפסידין, ולא עוד אלא שמשימין משה רבינו חכם ותורתו אמת, ואומרים אלו היה יודע משה שיש ריוח בדבר זה לא היה כותבו. כי אתא רב דימי אמר מנין לנושה בחברו מנה ויודע שאין לו שאסור לעבור עליו ת״ל לא תהיה לו כנושה. רבי אמי ור׳ אסי דאמרי תרוייהו כאלו דנו בשני דינים שנאמר [צה]הרכבת אנוש לראשנו וגו׳. אמר ר׳ יהודה אמר רב כל מי שיש לו מעות ומלוה אותם שלא בעדים עובר משום ולפני עור לא תתן מכשול. ריש לקיש אמר גורם קללה לעצמו שנאמר [צו]תאלמנה שפתי שקר וגו׳. תנו רבנן שלשה צועקין ואינן נענין. מי שיש לו מעות ומלוה אותן שלא בעדים. והקונה ארון לעצמו. ומי שאשתו מושלת עליו. קונה ארון לעצמו מאי היא, איבעית אימא תולה מעותיו בגוי. ואיבעית אימא כותב נכסיו לבניו בחייו. ואיבעית אימא דביש ליה בהאי מתא ולא אזיל למתא אחריתי: [צז]לא תהיה לו כנושה לעני שעמך (ל) לא תהיה לו כנושה. לא תהיה לו כנושה שלא תראה לו בכל זמן. לא תשימון עליו נשך מה ת״ל לפי שנא׳ את כספך לא תתן לו בנשך הרי זה (לא) אזהרה למלוה שלא ילוה ברבית. או אינו אלא אזהרה ללוה כשהוא אומר אל תקח מאתו נשך הרי זה אזהרה ללוה ומה ת״ל את כספך וגו׳ הרי זו אזהרה למלוה. אין לי אלא אזהרה למלוה וללוה, לערב ולעדים וללבלר מנין ת״ל לא תשימון עליו נשך מכל מקום. רבי יהודה מתיר בלבלר. ר״מ אומר המלוה ברבית ואומר לסופר כתוב ולעדים חתמו אין לו חלק במי שפקד על הרבית: [צח]את העני עמך, אמר הקב״ה הוי יודע שאני שעשיתי אותו עני ולך עשיר יכול אני להחזירך לעשותך עני. א״ר נחמן מה כתיב [צט]נתון תתן לו כי למען אין כתיב כאן אלא כי בגלל הדבר הזה גלגל הוא אני עשיתי אותך עשיר ואותו עני אל תגרום לי שאחזיר את הגלגל ואעשה אותך עני. ראה מה כתיב לא תאמץ את לבבך מאחיך האביון מעני אין כתיב כאן אלא מאחיך ששניכם שוין: אם חבול תחבול, אמר הקב״ה אתה כמה חייב לי אתה חוטא לפני ואני ממתין לך ונפשך עולה אצלי בכל אמש ואמש ונותנת דין וחשבון והיא חייבת ואני מחזיר לך את נפשך אף אתה אעפ״כ שהוא חייב לך עד בוא השמש תשיבנו לו:

שנא [ק]אם חבול תחבול אין לי אלא שמשכנו ברשות משכנו שלא ברשות מנין ת״ל תחבול מכל מקום. השב תשיב לו אין לי אלא שמשכנו ברשות משכנו שלא ברשות מנין תלמוד לומר השב

ממ״ק ובמ״ק ס שופטים ה : סא דברים י : סב ויקרא כו : סג ישעיה נו : סד שם סא : סה שם נו : סו שם מא : סז דברים י : סח בראשית יז :
סט ישעיה נו : ע שמות כח : עא ישעיה נו : עב תהלים קכא : עג שם קמו : עד בראשית כג : עה תהלים לט : עו ישעיה מב : עז ישעיה מד :
עח שם נז : עט דברים יא : פ שמואל ב כ : פא בבא מציעא לח : פב מכילתא : פג זכריה ז : *שם ח : פד ישעיה כח : פה דברים ו : פו שם יא : פז ישעיה סה :
פח שם מח : פט מ״א ח : צ ישעיה סו : צא שם נט : צב שם : צג בבא מציעא עא : צד ב״מ עה : צה תהלים סו : צו שם לא : צז מכילתא :
צח תנחומא : צט דברים טו : ק ב״מ לא :

זית רענן (כג) ואוהביו · משמע שישראל אוהבין את הקב״ה וגבי גר כתיב ואוהב גר משמע שהקב״ה אוהב לגר : (כד) ולאהבה את שם ה׳ , וקרא זה קאי אגר דכתיב ובני הנכר הנלוים על ה׳ לשרתו : (כה) שכר ימים ושנים . פי׳ שיש לו שכר על כל שנה שהיה כ״כ זקן ומל עצמו : (כו) ת״ל לא תענון , פי׳ מדכתיב לא תענון לבכוף משמע לא תענון כל אדם : (כז) צועק על הרבים , דכתיב והרגתי אתכם : (כח) לכשתעשון הדין . פי׳ שאחר שגמרתם הדין תהיו זריזין לסוף שיקים הדין : (כט) פירות בפירות , דשמא יוקרו : כסף בפירות . פי׳ שהחטים עכשיו בל׳ דינרין ונותן לו ל׳ דינרין שיתן לו לחצי שנה כור ושמא יהיה אחר כך בינ״ר ומיירי שלא יצא השער : פירות בכסף . כגון שמוכר לו פירות ביוקרא בשביל המתנת מעות : (ל) לא תהיה לו כנושה . לעני שעמך דקאי אקרא דלעיל מניה דכתיב את העני עמך : שלא הראה לו . פי׳ שלא יתראה לפניו : (לא) אזהרה ללוה וכו׳ או אינו אלא אזהרה למלוה וכו׳ הי״ז אזהרה למלוה ומתיל וכו׳ אזהרה ללוה וכו׳ כצ״ל :

השב תשיב מ"מ . ותרי קראי למה לי חד לכסות יום וחד לכסות לילה . השב אפילו ק' פעמים משמע . תשיבם אין לי אלא לביתו לגנתו ולחורבתו מנין ת"ל תשיבם מכל מקום . וכדרבי אלעזר הכל צריכין דעת בעלים חוץ מהשבת אבדה שהתורה רבתה השבות הרבה . קי"שלח אפילו מאה פעמים . תשלח אין לי אלא לדבר הרשות לדבר מצוה מנין ת"ל שלח תשלח מכל מקום . קי"הוכח אפי' מאה פעמים משמע. תוכיח אין לי אלא הרב לתלמיד תלמיד לרב מנין ת"ל תוכיח מכל מקום . עזוב תעזוב אין לי אלא בעליו עמו אין בעליו עמו מנין ת"ל תעזוב מכל מקום . הקם תקים אין לי אלא בעליו עמו אין בעליו עמו מנין ת"ל תקים מכל מקום . למה לי למכתב בפריקה ולמה לי למכתב בטעינה . צריכא דאי כתב רחמנא פריקה משום דאיכא צער בעלי חיים ואיכא חסרון כיס . אבל טעינה דליכא צער בעלי חיים אימא לא . ואי אשמעינן טעינה משום דבשכר אבל פריקה דבחנם אימא לא צריכא . ולר' שמעון דאמר זה וזה בחנם מאי איכא למימר . לרבי שמעון לא מקיימי קראי . למה לאשמועינן בהני תרתי למה לי לאשמועינן באבדה צריכא דאי אשמועינן בהני תרתי משום דאיכא צערא בדידהו וצערא במרייהו אבל אבדה דצערא דמרא איכא צערא דידה ליכא אימא לא . ואי אשמעינן אבדה משום דליתיה למרא בהדה אבל בהני תרתי דאית למרייהו בהדייהו אימא לא צריכא . קי"מות יומת המכה אין לי אלא (מכה) [מיתה] הכתובה בו מנין שאם אי אתה יכול להמיתו במיתה הכתובה בו שאתה יכול להמיתו בכל מיתה שאתה יכול להמיתו . ת"ל מות יומת מכל מקום . קי"הכה תכה אין לי אלא בהכאה הכתובה בו וכו' . קי"פתוח תפתח אין לי אלא לעניי עירך לעניי עיר אחרת מנין ת"ל פתוח תפתח מכל מקום. קי"נתון תתן לו אין לי אלא כתנה מרובה מתנה מועטת מנין ת"ל נתון תתן לו מכל מקום . העניק תעניק אין לי אלא שנתברך הבית בגללו לא נתברך הבית בגללו מנין ת"ל העניק תעניק מכל מקום. ולרבי אלעזר דאמר דברים ככתבן נתברך הבית בגללו מעניקין לו לא נתברך הבית בגללו אין מעניקין לו מאי איכא למימר. דברה תורה כלשון בני אדם. קי"העבט תעביטנו אין לי אלא שאין לו ואינו רוצה להתפרנס דרחמנא אמר תן לו דרך הלואה. יש לו ואינו רוצה להתפרנס מנין ת"ל תעביטנו מכל מקום . ולרבי שמעון דאמר יש לו ואינו רוצה להתפרנס אין נזקקין לו תעביטנו למה לי, דברה תורה כלשון בני אדם :

קי"עד בא השמש תשיבנו לו (לב) זו כסות לילה שניתן ליחבל ביום .
השב תשיב לו את העבוט כבא השמש זה כסות יום שניתן ליחבל בלילה . תניא רבי אומר וכי מאחר שמחזירין למה ממשכנין מעיקרא שלא תבא שביעית ותשמטתו ואם מת לא נעשה מטלטלין לבניו : קי"אם חבול תחבול רבי ישמעאל אומר בא הכתוב ללמדך שתהא עושה מצוה ותהא נוטל את שלך . עד בא השמש זה כסות יום שאתה מחזיר לו כל היום כסות לילה שאתה מחזיר לו כל הלילה (וכל היום) מנין ת"ל השב תשיב לו את העבוט וגו' מכאן אמרו ממשכנין כסות יום בלילה וכסות לילה ביום ומחזירין כסות יום ביום וכסות לילה בלילה . כי היא כסותה לבדה זו טלית . היא שמלתו לעורו זה חלוק. במה ישכב להביא עור מצע. (והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני) רבי נתן אומר הרי שיצא חייב לחברו מנה בבית דין ועליו כסות במאתים לא יאמר לו מכור כסותך והתכסה במנה ותן לי מנה לכך נאמר כי היא כסותה לבדה אי אתה רשאי למנוע ממנו כסות (לג) שהיא נופלת לשארו . ושמעתי כי חנון אני שברחמים בראתי את עולמי :

קי"אלהים לא תקלל (לד) משמש קדש וחול . כל השמות ההדיוטות שאותיותיהם כאותיות השם הרי אלו נמחקים. א"כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו והייתם כאלהים הראשון קדש והשני חול . ב"כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים הרי זה חול . ג"מחנה אלהים זה הרי זה קדש . ד"נשיא אלהים אתה קדש . ה"מי שיש לו בן מכל מקום לאתויי ממזר חייב על הכאתו ועל קללתו אמאי קרינן כאן ונשיא בעמך לא תאר בעושה מעשה עמך כשעשה תשובה . והאי בר תשובה הוא והא תנן מעוות לא יוכל לתקן זה הבא על הערוה והוליד ממנה ממזר השתא מיהא עושה מעשה עמך הוא . ו"נתן לו מעות ולא משך הימנו פירות יכול לחזור בו אבל אמרו חכמים מי שפרע מאנשי דור המבול וכו' הוא עתיד ליפרע ממי שאינו עומד בדבורו היכי עבדינן ליה אביי אמר אודועי מודעינן ליה דכתיב ונשיא בעמך לא תאר . רבא אמר מילט נמי לייטינן ליה בעושה מעשה עמך (כתוב ברמז ש"ל) . ז"אלהים לא תקלל למה נאמר לפי שהוא אומר ונוקב שם ה' מות יומת עונש שמענו אזהרה לא שמענו (לה) ת"ל אלהים לא תקלל דברי רבי עקיבא . רבי ישמעאל אומר בדיינין הכתוב מדבר שנאמר עד האלהים יבא דבר שניהם . אלהים לא תקלל אין לי אלא דיין נשיא מנין ת"ל ונשיא בעמך לא תאר . אני אקרא נשיא בעמך לא תאר אחד דיין ואחד נשיא במשמע ומה ת"ל אלהים לא תקלל לחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו . מכאן אמרו יש מדבר דבר וחייב עליו משום ד' דברים . בן נשיא שקלל את אביו חייב עליו משום ארבעה דברים משום אב ומשום דיין ומשום נשיא ומשום בעמך לא תאר . רבי יהודה בן בתירה אומר אלהים לא תקלל וגו' שומע אני לא יהיה חייב עד שיהיה דיין ונשיא ת"ל אלהים לא תקלל לחייב עליו משום דיין ומשום נשיא . אי נשיא כאחאב וחבריו ת"ל בעמך לא אמרתי אלא בזמן שהן נוהגין כמנהג עמך . אלהים לא תקלל אין לי אלא דיין ונשיא שאר כל אדם מנין ת"ל בעמך מכל מקום :

מלאתך ודמעך לא תאחר. מלאתך אלו הבכורים הנטלים (לו) מן המלא . ודמעך זו תרומה . לא תאחר שלא תקדים שני לראשון ולא ראשון לתרומה ולא תרומה לבכורים . אבל איני יודע איזה מהם קודם אם תרומה לבכורים אם בכורים לתרומה . אמרת יקדמו הבכורים שהם קרויים ארבעה שמות ראשית בכורי (לז) תרומה ומלאה . לתרומה שאינה קרויה אלא שלש שמות. תקדים תרומה שהיא קרויה שלש שמות ראשית תרומה ודמע למעשר ראשון שאין קרוי אלא שני שמות. יקדים מע"ר שהוא קרוי שני שמות (לח) תרומה ומעשר למעשר שני שאינו קרוי אלא שם אחד בלבד. מכאן אמרו כל המקדים תרומה לבכורים ומע"ר לתרומה ומעשר שני לראשון אע"פ שהוא עובר בלא תעשה מה שעשה עשוי :

כן תעשה לשורך הקיש בכור בהמה ובכור בהמה לבכור אדם מה בכור בהמה (לט) הנפלים פוטרין בה את הבכורה אף בכור אדם הנפלים פוטרין בו את הבכורה . מה בכור אדם אתה רשאי ליתן בכל מקום שירצה אף בכור בהמה וכו' . לפי שהוא אומר ח"והבאתם שמה עולותיכם וגו' שומע אני יהא חובה להביאו לבית הבחירה ת"ל באדם ובבהמה הקיש בכור אדם לבכור בהמה ובכור בהמה לבכור אדם מה בכור אדם מטפל בו שלשים יום אף בכור בהמה מטפל בו שלשים יום . שבעת ימים יהיה עם אמו למה נאמר לפי שהוא אומר ט"והיה שבעת ימים תחת אמו (מ) עם אמו . או אינו אלא תחת אמו ממש ת"ל שבעת ימים יהיה עם אמו מה כאן עם אמו אף להלן עם אמו . רבי נתן אומר לא נאמר תחת אמו אלא להדר' תחת אמו (מא) אחר אמו . או תחת אמו כמשמעו . הרי אתה דן נאמר כאן אמו ונאמר (מב) להלן אמו מה להלן בסמוך לו אף כאן בסמוך לו . שבעת ימים יהיה עם אמו מה בכור קדש אינו יונק (מג) אלא מן החולין אף כולהו אינן יונקין אלא מן החולין. מכאן אמרו כל הקדשים לא יניקו את בניהן (מד) ומעושרת קלה לא תניק את בנה וכולן אין למדים אלא מן הבכור . מה בכור קדש אינו יונק אלא מן החולין אף כולם לא יניקו אלא מן החולין . כיצד עושין נוטלין מעות מן ההקדש ולוקחין בהמה מן החולין ומתרחמות עליהן ומניקות אותן אע"פ שאמרו אחרים מתנדבים היו על מנת כן. (מה) וביום השמיני תתנו לי אין לי אלא שמיני משמיני ולהלן מנין. הרי אתה דן נאמר כאן שמיני ונאמר להלן י"מיום השמיני והלאה ירצה מה שמיני שנאמר להלן הכשיר בו שמיני ומשמיני ולהלן אף שמיני האמור כאן הכשיר משמיני ולהלן . ביום השמיני תתנו לי להוציא מחוסר זמן . י"א"תנן התם עד כמה ישראל חייבין ליטפל בבכור

ממ"ק ובמ"ק קא דברים כב : קב ויקרא יט : קג במדבר לג : קד דברים יג : קה שם טו : קו שם : קז שם : קח בבא מציעא קיד : קט מכילתא :
קי מסכת סופרים : א בראשית ג : ב שם לג : ג שם לג : ד שם כג : ה יבמות כב : ו בבא מציעא מח : ז מכילתא : ח דברים יב :
ט ויקרא כב : י ויקרא כב : יא בכורות כו :

זית רענן (לב) זה כסות יום , שניתן ליחבל בלילה : השב תשיב וגו' זה כסות לילה וכו' כצ"ל : (לג) שהיא נופלת לשארו , פירוש לבשרו כלו' לפי מה שהיה רגיל בה לפי כבודו : (לד) משמש קדש וחול . אזהרה למברך השם ולדיין : (לה) ת"ל אלהים לא תקלל , והל"ל לא תקלל אלהים ונשיא וגו' אלא לחייב על כל א' בפני עצמו : (לו) מן המלא . פירוש כשהתבואה מתבשלת . (לז) תרומה . דכתיב ותרומת ידך אלו בכורים : (לח) תרומה ומעשר , דבמעשר ראשון יש תרומת מעשר : (לט) הנפלים פוטרים , דכתיב וכל שגר בהמה עיין ס"פ בא : (מ) עם אמו , פי' כשאמו קיימת : תחת אמו ממש , פי' חליפי אמו שמתה אמו . עם אמו וכו' רש"י בחולין דף ל"ח ע"ב דאי כתיב עם אמו לחודיה ה"א דבעי' שתחיה אמו כל ז' קמ"ל תחת אמו דאפילו חיתה אמו שעה אחת אחר לידתו כשר וכ"ה לקמן בת"כ בפרשת אמור : (מא) אחר אמו . פי' שמתה אמו והוא נשאר אחריה זס"ל דיתום כשר לקרבן כדאיתא ס"פ בא : כמשמעו . פי' שיהיה אצל אמו : (מב) להלן אמו . לא תבשל גדי בחלב אמו : בסמוך לו , פי' דמבשל גדי בחלב שהוא סמוך לו פירוש דוגמתו שהוא פרי עם פרי כדאיתא בגמרא הי"נ מיירי בסמוך לו שהוא מטפל עם אחותו ואמו מתה כנ"ל פירושו ובזה יהיה כמ"ש ס"פ בא דיתום כשר לקרבן : (מג) אלא מן החולין , דאמו חולין היא : מכאן אמרו וכו' , פ"ג דמעילה : (מד) מעושרת קלה . שמותרת לזרים ואפ"ה לא תניק בנה : (מה) וביום השמיני וכו' , פי' א"כ למה נאמר וביום השמיני תתנו לי . להוציא מחוסר זמן פי' הנך ז' :

בבכור בבהמה דקה שלשים יום ובגסה חמשים יום. ר' יוסי אומר בדקה ג' חדשים. אמר ליה הכהן בתוך הזמן תנהו לי הרי זה לא יתן לו ואם היה בעל מום וא"ל תן לי שאוכלנו מותר. ובשעת המקדש אם היה תמים ואמר ליה תן לי ואקרבנו מותר. מנא הני מילי אמר רב כהנא דא"ק בכור בניך תתן לי כן תעשה לצאנך מלאתך ודמעך לא תאחר כן תעשה לשורך. איפוך אנא. מסתברא דמוקדם למוקדם דמאוחר למאוחר. (אלא) אדרבה דסמיך לדסמיך ליה. אמר רבא תעשה הוסיף לך הכתוב עשיה אחרת בשורך. ואימא שיתן לא מסרן הכתוב אלא לחכמים. ר' יוסי אומר בדקה שלשה חדשים מפני שטפולה מרובה. תנא מפני ששניה דקות. אם אמר לו הכהן בתוך הזמן תנהו לי הרי זה לא יתן. מאי טעמא אמר רב ששת מפני שנראה ככהן המסייע בבית הגרנות:

[יג]האחין והשותפין פטורין ממעשר בהמה. תנו רבנן יהיה לך ולא של שותפות והאי בבכור כתיב אם אינו ענין לבכור דהא איתיה בשותפות דכתיב ובכורות בקרכם וצאנכם תנהו ענין למעשר בהמה. ר' יוחנן אמר אפילו חלקו תשעה כנגד תשעה ועשרה כנגד עשרה אין אומרים זהו חלקו המגיעו משעה ראשונה, מאי טעמא דומיא דבנך מה בנך בברור לך אף צאנך בברור לך:

[יד]ואנשי קדש תהיון לי. ר' ישמעאל אומר כשאתם קדושים אתם לי. איסי בן עקיבא אומר כשהמקום מחדש מצוה לישראל הוא מוסיף להם קדושה. איסי בן גוריון אומר (מה) נאמר כאן קדושה ונאמר להלן קדושה מה קדושה האמורה להלן אסורה באכילה אף קדושה האמורה כאן תהא אסורה באכילה. [יה]תניא רבי שמעון בן יהודה אומר משום רבי שמעון בשר בחלב אסור באכילה ומותר בהנאה שנאמר כי עם קדוש אתה לה' אלהיך לא תבשל גדי בחלב אמו ולהלן הוא אומר ואנשי קדש תהיון לי ובשר בשדה טרפה לא תאכלו מה להלן אסור באכילה ומותר בהנאה אף כאן אסור באכילה ומותר בהנאה. ובשר בשדה טרפה לא תאכלו כיון שיצא חוץ למחיצתו נאסר:

[טו]ובשר בשדה טרפה מה ת"ל לפי שמצינו במעשר שני ובכורים אע"פ שיצאו חוץ למחיצתן וחזרו מותרין יכול אף זה כן ת"ל טרפה. מאי תלמודא אמר רבא כטרפה מה טרפה כיון שנטרפה שוב אין לה היתר אף בשר כיון שיצא חוץ למחיצתו אין לו היתר: [טז]אמר רבי יוחנן לא תאכל הנפש עם הבשר זה אבר מן החי ובשר בשדה טרפה לא תאכלו זה בשר מן החי ובשר מן הטרפה. וריש לקיש אמר לא תאכל הנפש עם הבשר זה אבר מן החי ובשר מן החי. ובשר בשדה טרפה לא תאכלו זה בשר מן הטרפה · אכל אבר מן החי ובשר מן החי לר' יוחנן חייב שתים לריש לקיש אינו חייב אלא אחת. אכל בשר מן החי ובשר מן הטרפה לריש לקיש חייב שתים לרבי יוחנן אינו חייב אלא אחת. אבל אבר מן החי ובשר מן הטרפה דברי הכל חייב שתים. [יז]אמר רבא זר שאכל עולה לפני זריקה חוץ לחומה לוקה חמש לרבי שמעון. ולילקי נמי משום ובשר בשדה טרפה דכיון דיצא בשר חוץ לקלעים נאסר כל היכא דחזי בפנים קרינן ביה ובשר בשדה טרפה וכל היכא דלא חזי בפנים לא קרינן ביה ובשר בשדה טרפה:

שנב [יח]ובשר בשדה טרפה אין לי אלא בשדה בבית מנין ת"ל נבלה וטרפה הקיש טרפה לנבלה מה נבלה לא חלק בה בין בבית בין בשדה אף טרפה לא תחלוק בה בין בבית בין בשדה. הא מה ת"ל ובשר בשדה טרפה דבר הכתוב בהווה. (מו) כיוצא בו [יט]כי בשדה מצאה אין לי אלא בשדה בבית מנין דבר הכתוב בהווה. כיוצא בו [כ]כי יהיה בך איש אין לי אלא מקרה לילה מקרה יום מנין דבר הכתוב בהווה. כיוצא בו [כא]ומי האיש אשר נטע כרם אין לי אלא כרם שאר כל אילנות מנין דבר הכתוב בהווה. כיוצא בו לא תבשל גדי אין לי אלא גדי שאר כל בהמה מנין דבר הכתוב בהווה. ואף אתה אומר כאן ובשר בשדה טרפה דבר הכתוב בהווה מקום שדרך בהמה להטרף. כיוצא בו [כב]אל תגזל דל וגו' אין לי אלא דל עשיר מנין ת"ל [כג]כן ארחות כל בוצע בצע וגו' אלא דבר הכתוב בהווה שדרכו של דל להגזל:

[כד]אמר רבי אייבו מעשה בטבח אחד בצפורי שהיה מאכיל את ישראל נבלות וטרפות פעם אחת ערב יום הכפורים שתה ונשתכר עלה לראש הגג ונפל ומת התחילו הכלבים מלקקים בו אתו ושאלו לרבי חנינא מהו למיעבריה יתיה מן קדמיהון אמר להון ואנשי קדש תהיון לי ובשר בשדה טרפה לא תאכלו וגו' וזה שהיה גוזל את הכלבים ומאכיל את ישראל נבלות וטרפות [כה]ארפון לון מן דלהון הוא: [כו]לכלב תשליכון אותו לר' יהודה אותו אתה משליך לכלב ואי אתה משליך לכלב כל אסורים שבתורה. ולר' מאיר אותו אתה משליך לכלב ואי אתה משליך לכלב חולין שנשחטו בעזרה. [כז]לכלב תשליכון אותו (מז) ככלב. או לכלב כמשמעו ת"ל לא תאכלו כל נבלה והרי דברים ק"ו ומה אם נבלה שהיא מטמאה במשא היא מותרת בהנאה טרפה שאינה מטמאה במשא אינו דין שתהא מותרת בהנאה הא מה ת"ל לכלב תשליכון אותו לכלב וככלב. ללמדך שאין המקום מקפח שכר כל בריה שנאמר [כח]ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו אמר הקב"ה תנו לו שכרו. והרי דברים ק"ו ומה אם שכר חיה לא קפח המקום ק"ו שכר אדם. וכן הוא אומר [כט]קורא דגר ולא ילד וגו'. ואומר [ל]כסא כבוד מרום מראשון וגו'. [לא]א"ר אלעזר בן עזריה כל המספר לשון הרע וכל המקבל לשון הרע וכל המעיד עדות שקר בחברו ראוי להשליכו לכלבים שנאמר לכלב תשליכון אותו וכתיב בתריה לא תשא שמע שוא קרי ביה לא תשיא [לב]אזהרה לבית דין שלא ישמע דברי בעל דין קודם שיבא בעל דין חברו קרי ביה שמע בין אחיכם רב כהנא אמר מלא תשא לא תשיא:

כג [לג]לא תשא שמע שוא הרי זה אזהרה למקבל לשון הרע. ד"א הרי זה אזהרה לדיין שלא ישמע מבעל דין עד שיבא בעל דינו עמו שנאמר ועמדו שני האנשים. אבא חנן אומר משום ר' אליעזר להביא (מח) שבועת הדיין שתהא נאמן שאם אתה עונה אחריו אמן עושה אתה שבועת שוא. אל תשת ידך עם רשע אמר לו איש פלוני חייב לי מאתים זוז ולי עד אחד בוא והצטרף לו על מנת שאקח את שלי ואתה טול מנה ואני מנה לכך נאמר אל תשת ידך. (מט) א"ל יודע אתה בי שאפילו נותן לי אדם כל ממון שבעולם איני משקר והלא פלוני חייב לי ולי עד אחד בוא והצטרף לו עמו על מנת שאקח את שלי לכך נאמר אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס. כך היו נקיי הדעת שבירושלים עושים לא היה אחד מהם הולך לבית המשתה עד שיודע מי הולך עמו ולא היה חותם בגט עד שיודע מי חותם עמו. רבי נתן אומר אל תשת רשע עד(נ) אל תשת חמס עד להוציא את החמסנין ואת הגזלנין שהן פסולין מן העדות שנאמר לא יקום עד חמס. [לד]אביי אמר עד זומם למפרע הוא נפסל מההוא שעתא דאסהיד הוה רשע והתורה אמרה אל תשת רשע עד. רבא אמר מכאן ולהבא הוא נפסל עד זומם חדוש הוא דהא תרי ותרי נינהו מאי חזית דצייתת להני ציית להני ואין לך בו אלא משעת חדושו ואילך והלכתא כוותיה דאביי ביע"ל קג"ם[לה]:

[לו]לא תהיה אחרי רבים לרעות מנין לסנהדרי קטנה שהיא של עשרים ושלשה שנאמר ושפטו העדה והצילו העדה עדה שופטת ועדה מצלת הרי עשרים. ומנין לעדה שהיא י' שנאמר [לז]עד מתי לעדה הרעה יצאו יהושע וכלב ומנין עוד ג' ממשמע שנאמר לא תהיה אחרי רבים לרעות שומע אני שאהיה עמהן לטובה א"כ מה ת"ל אחרי רבים לא כהטייתך לטובה הטייתך לרעה. לטובה על פי עד אחד לרעה על פי שנים ואין ב"ד שקול מוסיפין עליהן עוד אחד הרי עשרים ושלשה. אחרי רבים להטות [לח]רבי אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר מה תלמוד לומר אחרי רבים להטות התורה אמרה עשה לך בית דין נוטה. י"ב מזכין וי"א מחייבין זכאי. (נא) שומע אני עשרה מחייבין ועשרה מזכין (חייב) או י"א מזכין וי"ב מחייבין שומע אני יהא חייב. תלמוד לומר ולא תענה על ריב אמרה תורה הרוג על פי עדים מה עדים בשנים אף מטין בשנים. (או) אחד עשר מזכין ואחד עשר מחייבין ואחד אומר איני יודע הרי זה אזהרה לדיין (נב) שלא יטה אלא לכף זכות (ת"ל) [שנאמר] ולא תענה על ריב לנטות אחרי רבים להטות. [לט]דיני ממונות הטהרות והטומאות מתחילין מן הגדול. דיני נפשות מתחילין מן

ממ"ק ובמ"ק יב בכורות נו: יג מכילתא: יד חולין קטו: טו שם סח: טז שם קב: יז מכות יח: יח מכילתא: יט דברים כב: כ שם כג: כא שם כ: כב משלי כב: כג שם א: כד ויקרא רבה פ"ה: כה ארפון סניתו לותו: כו פסחים כב: כז מכילתא: כח שמות יא: כט ירמיה יז: ל שם: לא פסחים קיח: לב סנהדרין ז: לג מכילתא: לד סנהדרין כז: לה ביע"ל קג"ם ר"ת יע"ל קג"ס, יאוש שלא מדעת בעלים, עד זומם למפרע נפסל, לחי העומד מאליו, קדושין שלא מסורין לביאה, גלוי דעתא בגטא, מומר אוכל נבלות לתיאבון: לו סנהדרין ב: לז במדבר יד: לח כתוב ברמז תמג, מכילתא: לט סנהדרין לו:

זית רענן (מה) נאמר כאן קדושה, פי' בפרשת ראה כתיב כי עם קדוש אתה לא תבשל גדי בחלב אמו: להלן קדושה, ואנשי קדש תהיון לי ובשר בשדה טרפה לא תאכלו: (מו) כיוצא בו וכו'. פי' כיון דילפינן הכא מנבלה שדבר הכתוב בהווה ה"ה התם: (מז) ככלב. שאוכל נבלות וטרפות: (מח) שבועת הדיין. פי' אם אמר הדיין משביע אני עליך אם אתה יודע עדות שהעיד מחויב לענות אמן: שבועת שוא, וע"ז נאמר לא תשא שמע שוא: (מט) א"ל יודע אתה וכו', פי' אפילו א"ל בוא ועמוד שם כדי שיפחד בעל דינו ויורה לו: (נ) אל תשת חמס עד, פירוש דוקא החשוד על ממון פסול לעדות ועיין בסנהדרין פ"ג: שנאמר לא יקום עד חמס, וקרא דהכא אשמעינן שלא יצרף אחר עמו. אך ר' נתן אשמעי' דהא דכתיב אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס ה"פ אל תשת ידך עם רשע חמס: (נא) שומע אני י"ג מזכין וי' מחייבים וכו' כצ"ל: (נב) שלא ישה אלא לכף זכות. פי' כיון שהוא שקול פוטרין אותו כראי' בסנהדרין שמוסיפין עד ע"א ואם אח"כ הב"ד שקול פוטרין אותו:

מן הצד. מנא הני מילי אמר רב אחא בר פפא אמר קרא לא תענה על ריב לא תענה על רב. רבה בר בר חנה אמר מהכא [מ]ויאמר דוד לאנשיו חגרו איש חרבו ויחגור גם דוד את חרבו. [מא]ודל לא תהדר בריבו למה נאמר לפי שהוא אומר לא תשא פני [דל ולא תהדר פני] גדול פרט אין לי אלא אלו חלופיהן מנין תלמוד לומר ודל לא תהדר בריבו. אבא חנן אומר משום רבי אליעזר (נג) בלקט שכחה ופאה הכתוב מדבר: [מב]כי תפגע יכול אפילו פגיעה ממש ת"ל כי תראה. יכול אפילו מרחוק ת"ל כי תפגע. הא כיצד ראיה שיש בה פגיעה ושערו חכמים אחד משבעה ומחצה במיל זהו ריס [מג]ומדדה עמו עד פרסה ונוטל שכר נמצינו למדין שהוא עובר על מצות עשה ועל (נד) מצות לא תעשה. שור איבך רבי יאשיה אומר איבך זה כותי וכן מצינו שהכותים (קוראים) [קרויים] לישראל אויבים בכל מקום שנאמר [מד]כי תצא למלחמה על איביך כי תצא מחנה על איביך ר' אליעזר אומר בגר שחזר לסורו הכתוב מדבר. ר' יצחק אומר בישראל מומר הכתוב מדבר. רבי נתן אומר בישראל עצמו ומה ת"ל איבך אלא שאם הכה את בנו או שעשה עמו מריבה ונמצא אויבו לפי שעה. שור איבך או חמורו לחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו. (נה) תועה אין תועה בכל מקום אלא חוץ לתחום ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר [מה]וימצאהו איש והנה תועה בשדה. תשיבם לו למה נאמר לפי שהוא אומר ואם לא קרוב אחיך אליך אין לי אלא בזמן שהוא (נו) קרוב ורחוק אם אינו מכירו מנין ת"ל ולא ידעתו ואספתו מציאה שדרכו להאסף להוציא את השבורה. והיה עמך (נז) ברשותך. עד דרוש אחיך אותו עד שתדרוש אחיך. ד"א אתה צריך לבדוק אחיך אם רמאי הוא וכו' והשבותו לו מציאה שהיא עושה ואוכלת ולא מציאה (נח) שיש עמה הפסד: [מו]כי תראה שומע אני אפילו רחוק ת"ל כי תפגע וגו'. רובץ ולא (נט) רבצן. תחת משאו ולא שהיה משאו בצדו. וחדלת מעזוב לו פעמים שאתה חדל פעמים שאתה עוזב. חמור של ישראל ומשאוי של כותי עזוב תעזוב. חמור של כותי ומשאוי של ישראל (ס) וחדלת. היה בין הקברות לא יטמא לו. א"ל אביו יטמא יכול יטמא מפני שמצות עשה קודמת למצות לא תעשה לכך נאמר וחדלת מעזוב לו פעמים שאתה חדל פעמים שאי אתה חדל. א"ל אביו אל תפרק עמו אל תטעון עמו אל תחזיר לו אבדתו ה"ז לא ישמע לו מפני שהוא ואביו חייבין במצות. עזוב תעזוב עמו למה נאמר לפי שהוא אומר הקם תקים עמו אין לי אלא טעינה. פריקה מנין ת"ל עזוב תעזוב עמו. ר' יאשיה אומר אחד זה ואחד זה בפריקה הכתוב מדבר. אין לי אלא פריקה, טעינה מנין ודין הוא ומה פריקה שהוא יכול לפרוק בפני עצמו הרי אתה מוזהר עליה טעינה שאינו יכול לטעון בפני עצמו אינו דין שתהא מוזהר עליה לכך דבר הכתוב בקל ללמד ממנו את החמור. ר"י בן בתירה אומר עזוב תעזוב עמו זו פריקה: הקם תקים עמו זו טעינה. מכאן היה ר"ש בן יוחאי אומר כשם שהפריקה מן התורה כך טעינה מן התורה. עזוב תעזוב עמו למה נאמר לפי שהוא אומר הקם תקים עמו אין לי אלא טעינה ופריקה בהמה עצמה מנין תלמוד לומר הקם תקים עמו. הקם תקים עמו בזמן (סא) שאתה שוה לו. [מז]הלך וישב לו וא"ל הואיל ועליך מצוה אם רצית לפרוק פרוק פטור שנאמר עמו. אם היה זקן או חולה חייב. ר' יוסי הגלילי אומר אם היה עליו יתר על משאו אין זקוק לו שנאמר תחת משאו משאוי שיכול לעמוד בו. בהמת כותי ומשאוי ישראל וחדלת. בהמת ישראל ומשאוי כותי עזוב, והא מני רבי יוסי הגלילי דאמר צער בעלי חיים לאו דאורייתא. ואף את"ל צער בעלי חיים דאורייתא אפילו הכי לכוף את יצרו עדיף: (עיין בגמרא בענין הוהב ופונא)

[מח]לא תטה משפט אביונך בריבו למה נאמר לפי שהוא אומר ודל לא תהדר בריבו אין לי אלא דל (סב) עני תאב מנין ת"ל לא תטה משפט אביונך בריבו. אבא חנן אומר משום רבי אליעזר בלקט שכחה ופאה הכתוב מדבר. רשע וכשר עומדין לפניך בדין שלא תאמר הואיל ורשע הוא הרי אני מטה עליו את הדין לכך נאמר לא תטה וגו' אביון הוא במצות. [מט]א"ר אבהו י' דברים יש בין דיני ממונות לדיני נפשות וכולן אין נוהגין בשור הנסקל חוץ מעשרים ושלשה דאמר קרא לא תטה משפט אביונך בריבו אבל אתה מטה משפט שור הנסקל. וחלופיהם במסית דרחמנא אמר [נ]ולא תחמול ולא תכסה עליו: [נא]מדבר שקר תרחק. ת"ר מנין לדיין שלא יעשה סניגרון לדבריו ת"ל מדבר שקר תרחק מנין לדיין שלא יושיב תלמיד בור לפניו ת"ל מדבר שקר תרחק. מנין לדיין שיודע בחברו שהוא גזלן שלא יצטרף עמו ת"ל מדבר שקר תרחק. מנין לדיין שיודע בדין שהוא מרומה שלא יאמר הואיל ועדים מעידים לפניו אחתכנו ויהא קולר תלוי בצואר העדים ת"ל מדבר שקר תרחק. מנין לתלמיד שיושב לפני רבו ורואה זכות לעני וחובה לעשיר שלא ישתוק ת"ל מדבר שקר תרחק. מנין לתלמיד שרואה את רבו שטועה בדין שלא יאמר אמתין לו עד שיגמרנו ואסתרנו ואבננו משלי כדי שיקרא הדין על שמי ת"ל מדבר שקר תרחק. מנין לתלמיד שאמר לו רבו יודע אתה שאם נותנין לי מאה מנה איני [נב]מבדה מנה לי אצל פלוני ואין לי עליו אלא עד אחד מנין שלא יצטרף עמו ת"ל מדבר שקר תרחק. הא מדבר שקר נפקא הא ודאי שקורי משקר ורחמנא אמר לא תענה ברעך עד שקר. אלא כגון דא"ל ודאי חד סהדא אית לי תא את וקום התם ולא תימא ולא מידי דהא לא מפקת מפומך שקרא אפילו הכי אסור משום שנאמר מדבר שקר תרחק. מנין לנושה בחברו מנה שלא יאמר אטעננו במאתים כדי שיודה לי מנה ויתחייב לי שבועה ואגלגל עליו שבועה ממקום אחר ת"ל מדבר שקר תרחק. מנין לנושה בחברו מנה וטענו מאתים שלא יאמר אכפרנו בב"ד ואודה לו חוץ לב"ד כדי שלא אתחייב לו שבועה ויגלגל עלי שבועה ממקום אחר ת"ל מדבר שקר תרחק. מנין לג' שנושין מנה באחד שלא יהא אחד בעל דין ושנים עדים כדי שיוציאו מנה ויחלוקו ת"ל מדבר שקר תרחק. מנין לדיין שלא ישמע בעל דין קודם שיבוא בעל דין חברו ת"ל מדבר שקר תרחק. מנין לשנים שבאו לדין אחד לבוש סמרטוט ואחד לבוש איצטלית בת מאה מנה שאומר לו לבוש כמותו או הלבישהו כמותך ת"ל מדבר שקר תרחק. כי הוו אתו לקמיה דרבה בר בר חנה אמר להו שלופו [נג]פזמקייכון והותו לדינא. מנין לבעל דין שלא יטעים דבריו לדיין קודם שיבוא בעל דין חברו ת"ל מדבר שקר תרחק. רב כהנא אמר מלא תשא לא תשיא. [נד]מדבר שקר תרחק הרי זו אזהרה למדבר לשון הרע. ד"א הרי זו אזהרה לדיין שלא יושיב אצלו דיין בור. ד"א שלא יעמיד אצלו [נה]סניגרון (סג) שנאמר עד האלהים יבא. ר' נתן אומר מדבר שקר תרחק הרי זה אזהרה לפרוש מן האפיקורסות וכן הוא אומר [נו]ומוצא אני מר ממות וגו' ואומר [נז]והמלך ישמח באלהים וגו': [נח]ונקי וצדיק אל תהרוג ת"ר מנין ליוצא מב"ד חייב ואמר אחד יש לי ללמד עליו זכות מנין שמחזירין אותו ת"ל ונקי אל תהרוג. ומנין ליוצא מב"ד זכאי ואמר אחד יש לי ללמד עליו חובה שאין מחזירין אותו ת"ל וצדיק אל תהרוג. א"ר שימי בר אשי וחלופא במסית דכתיב לא תחמול ולא תכסה עליו. רב כהנא אמר מכי הרוג תהרגנו. בעי מניה ר' זירא מרב ששת חייבי גליות מנין חייבי (גליות) [מלקות] מנין וכו' אתיא רשע רשע [ורוצח] רוצח. [נט]היה אחד מעידו שהוא עובד לחמה ואחד מעידו שהוא עובד ללבנה, שומע אני שיצטרפו זה עם זה ויהיה חייב ת"ל (סד) ונקי וצדיק אל תהרוג. ראוהו רודף אחר חברו להרגו והסייף בידו אמרו לו בן ברית הוא והתורה אמרה שופך דם האדם וגו' א"ל יודע אני ועל מנת כן הוא עושה והעלימו עדים את עיניהם ולאחר זמן מצאוהו הרוג מפרפר והסייף מזלף דם מיד ההורג שומע אני יהא חייב ת"ל ונקי וצדיק אל תהרוג. וכבר הרג יהודה בן טבאי עד זומם א"ל שמעון בן שטח אראה בנחמה אם לא שפכת דם נקי ואמרה תורה הרוג על פי עדים הרוג ע"פ זוממין מה עדים בשנים אף זוממין (סה) בשנים. וכבר נכנס יהודה בן טבאי לחורבה ומצא שם הרוג מפרפר והסייף מזלף דם מיד ההורג. א"ל יהודה בן טבאי תבא עלי אם לא אני אומר שאתה הרגתו אבל מה אעשה שאמרה תורה ע"פ שני עדים יקום דבר אבל היודע ובעל מחשבות הוא יפרע מאותו האיש ולא הספיק לצאת משם עד שהכישו נחש ומת. ונקי וצדיק אל תהרוג הרי שיצא מב"ד חייב ואח"כ מצאו לו זכות שומע אני יהא חייב ת"ל ונקי אל תהרוג. יכול כשם שיצא מבית דינך זכאי כך יצא מבית דינו של מעלה, לכך נאמר כי לא אצדיק רשע.

וצדיק

ממ"ק ובמ"ק מ שמואל א' כה : מא מכילתא : מב בבא מציעא לג, מכילתא : מג ומודדה מסלכה מעט מעט : מד דברים כא : מה בראשית לז : מו מכילתא : מז בבא מציעא לב : מח מכילתא : מט סנהדרין לו : נ דברים יג : נא שבועות לא : נב מבדה מפקר : נג פזמקייכון מנעל : נד מכילתא : נה סניגרון פירוש לטוות מליץ בעדו : נו קהלת ז : נז תהלים סג : נח סנהדרין לג : נט מכילתא :

זית רענן (נג) בלקט שכחה ופאה. פי' דאתא למידק בריבו אי אתה מהדרו אבל אתה מהדרו בלקט שכחה ופאה שספק לקט לקט : (נד) מצות ל"ת. דכתיב בפ' כי תצא לא תראה את שור אחיך וגו' והתעלמת מהם וכו' : (נה) תועה אין תועה וכו' חוץ לתחום, פי' ברפת שהוא חוץ לתחום : (נו) קרוב ורחוק. ומ"מ מכיר של מי הוא : (נז) ברשותך, פי' שלא יפקידנו לשומר אחר : עד שאדרוש אחיך. פי' אם מכיר של מי הוא רק שאינו יודע היכן הוא שרוי ידרוש אחריו : (נח) שיש עמה הפסד. פי' שאוכלת ואינה עושה : (נט) רבצן. פי' שרגיל לרבוץ : משאו בצדו, דאז אינו חייב לטעון אלא בשכר : (ס) וחדלת. דס"ל צער ב"ח לאו דאורייתא : א"ל אביו וכו', דה"א דעשה דהשבת אבדה מצטרף בהדי כבוד אב ואם לדחות ל"ת דטומאה קמ"ל : (סא) שאתה שוה לו. פי' שהוא מסייע לטעון, אע"ג י"ל אם אדם חשוב אתה פטור : (סב) עני תאב מנין, פי' שהיה עשיר וירד מנכסיו ותאב לכל וזהו אביון : ת"ל לא תטה וגו', משמע ג"כ שלא יטהו לטובה : (סג) ת"ל עד האלהים יבא דבר שניהם, פי' שישמעו מפי התובע ונתבע : (סד) ונקי וצדיק וגו' ת"ל ונקי צדיק וכו', דכיון דכל א' מעיד בו יחידי הו"ל נקי : (סה) בשנים, עד שיזומו שניהם :

תצדיק אל תהרוג הרי שיצא מב"ד זכאי ואח"כ מצאו לו חובה שומע אני יחזירוהו ת"ל וצדיק אל תהרוג. יכול כשם שיצא מבית דינך זכאי כך יצא מב"ד של מעלה ת"ל כי לא אצדיק רשע. והרי דברים ק"ו ומה אם מדת פורענות מעוטה אמרה תורה כי לא אצדיק רשע ק"ו למדה טובה המרובה:

שנג ושחד לא תקח שלא תאמר הריני נוטל ממון ואיני מטה את הדין ת"ל כי השחד יעור עיני חכמים. והלא דברים ק"ו ומה אם הנוטל שלא להטות אמרה תורה כי השחד יעור ק"ו הנוטל ע"מ להטות. כי השחד יעור עיני חכמים בתורה. או עיני חכמים כמשמעו ת"ל כי השחד וגו'. עיני פקחים אלו פקחי הדעת שהן מטהרין ומטמאין (סו) מדעת עצמן. מכאן אמרו כל הנוטל ממון ומטה את הדין אינו נפטר מן העולם עד שיחסר מאור עיניו. ר' נתן אומר עד שיהיה אחד מג' דברים או דעתו מטורפת בתורה ומטמא את הטהור ומטהר את הטמא, או שיצטרך לבריות, או שיחסר מאור עיניו. ויסלף דברי צדיקים שונא דברים המצודקים שנאמרו בסיני: [סא]קרנא הוה שקיל איסתירא מזכאי ואיסתירא מחייב ודאין להון דינא. והיכי עביד הכי והכתיב ושחד לא תקח ה"מ היכא דשקיל מחד ולא שקיל מחבריה דילמא אתי לאצלויי דינא וקרנא מתרוייהו הוה שקיל. ומי שרי והתניא ושחד לא תקח מה ת"ל אם ללמד שלא לזכות את החייב ולא לחייב את הזכאי הרי כבר נאמר לא תטה משפט. אלא אע"פ שזכה את הזכאי וחייב את החייב אמרה תורה ושחד לא תקח. ה"מ היכא דשקיל בתורת שוחדא קרנא בתורת אגרא הוה שקיל. ומי שרי והתנן הנוטל שכרו לדון דיניו בטלין. וכי תימא קרנא בתורת בטלנא שקיל והתנן מכוער הדיין שנוטל שכרו לדון אלא שדינו דין. היכי דמי אילימא דקא שקיל בתורת אגר דינא והתנן הנוטל שכרו לדון דיניו בטלין. אלא לאו דקא שקיל בתורת בטלנא וקא תני מכוער הדיין. ה"מ בטלנא דלא מוכח קרנא בטלנא דמוכח הוה. דקרנא הוה תהי במברא[סא] חמרא והוו יהבו לי' זוזא (כל יומא). וכי אתו בי תרי לקמיה אמר להו הבו לי זחי ואידון לכו. א"ר אבהו בוא וראה כמה סמויות עיניהן של מקבלי שחד אדם חש בעיניו הרבה ממון נותן לרופא ספק מתרפא ספק אין מתרפא. הם בשוה פרוטה מסמין את עיניהן שנאמר כי השחד יעור פקחים. ת"ר כי השחד יעור פקחים ק"ו לטפשים. ויסלף דברי צדיקים ק"ו לרשעים. מידי טפשים ורשעים בני מעבד דינא אינון. אלא ה"ק כי השחד יעור אפי' חכם גדול וקבל שחד לא נפטר מן העולם בלא סמיות הלב. ויסלף דברי צדיקים אפי' אם צדיק גמור הוא וקבל שחד לא נפטר מן העולם בלא טרוף דעת. אמר רבא מאי טעמא דשוחדא כיון דשקיל ליה שוחדא ה"ל כגופיה ואין אדם רואה חובה לעצמו. מאי שחד שהוא חד. אמר רב פפא לא לידון אינש דינא לא למאן דסני ליה ולא למאן דרחים ליה. למאן דרחים ליה לא חזי ליה חובתא. למאן דסני ליה לא חזי ליה זכות (כתוב ברמז קיד): ת"ר ושחד לא תקח אינו צריך לומר שחד ממון אלא אפילו שחד דברים נמי אסור, מדלא כתיב בצע לא תקח. ה"ד שחד דברים כי הא דשמואל הוה קא עבר [סב]במברא אתא ההוא גברא יהב ליה ידא א"ל מאי עבידתך א"ל דינא אית לי א"ל פסילנא לך לדינא. אמימר הוה יתיב וקא דאין דינא פרח [סג]גדפא והוה יתיב ליה ברישיה אתא ההוא גברא שקלא מרישיה א"ל מאי עבידתך א"ל דינא אית לי א"ל פסילנא לך לדינא. מר עוקבא הוה שדי רוקא קמיה אתא ההוא גברא כסיה א"ל מאי עבידתך א"ל דינא אית לי א"ל פסילנא לך לדינא. רבי ישמעאל בר' יוסי הוה רגיל אריסיה דהוה מייתי ליה כל מעלי שבתא [סד]כנתא דפירי יומא חד אייתי ליה בחמשה בשבתא א"ל מ"ש האידנא א"ל דינא אית לי ואמינא אגב אורחי אייתי לי' למר לא קביל מניה א"ל לא מיזן דיינא לך ולא מישקל שקילנא. אותיב ליה זוגא דרבנן וקא דיינו ליה בהדי דקא אזל ואתי אמר אי בעי טעין הכי ואי בעי טעין הכי. אמר ר' ישמעאל בר' יוסי תיפח נפשן של מקבלי השחד ומה אני שלא נטלתי ואם נטלתי שלי נטלתי כך מקבלי שחד עאכו"כ. ר' ישמעאל בן אלישע אייתי ליה ההוא גברא ראשית הגז א"ל מהיכא קא אתית א"ל מדוך פלוני א"ל ומהתם להכא לא הוה כהן למיתבא ליה א"ל דינא אית לי ואמינא אגב אורחי אייתי ליה למר, לא קביל מניה א"ל פסילנא לך לדינא אותיב ליה זוגא דרבנן וקא דיינו ליה, בהדי דקא אזיל ואתי אמר אי בעי טעין הכי ואי בעי טעין הכי. א"ר ישמעאל בן אלישע תיפח נפשן של מקבלי שחד ומה אני שלא נטלתי ואם נטלתי חלקי נטלתי כך מקבלי שחד עאכו"כ. רב ענן אייתי ליה ההוא גברא [סה]כנתא דגילדנא אמר ליה מאי עבידתך א"ל דינא אית לי ואמינא בהדי דאזילנא אייתי ליה למר לא קביל מניה א"ל פסילנא לך לדינא א"ל דינא דמר לא בעינא קבולי ליקבל מר דלא למנען מר מלאקרובי בכורים. דתניא [סו]ואיש בא מבעל שלשה ויבא לאיש האלהים לחם בכורים וכי אלישע אוכל בכורים הוה אלא לומר לך כל המביא דורון לת"ח כאלו מקריב בכורים א"ל קבולי לא איבעיא לי דאיקבל השתא הואיל ואמרת טעמא מקבלנא. שדריה לקמיה דרב נחמן שלח ליה לידייניה מר להההוא גברא דאנא ענן פסילנא ליה לדינא. אמר מדשלח לי מר הרי ש"מ קריביה הוא. (כי אתא) הוה קמיה דינא דיתמי אמר האי עשה והאי עשה דכבוד תורה עדיף. פסק לדינא דיתמי כיון דחזא בעל דיניה יקרא דקא עביד ליה איסתתים טענתיה. רב ענן הוה רגיל אליהו דאתא לגביה דהוה מתני ליה סדר אליהו כיון דעבד הכי אסתלק יתיב בתעניתא ובעי רחמי ואתא הוה מבעית ליה בעותי עבד תיבותא הוה יתיב בתיבותא ומתני ליה סדריה עד דאסיק ליה לכולא סדריה והיינו דאמר סדר אליהו רבא וסדר אליהו זוטא (עיין ברמז שכ"ה ומכילתא)

שש שנים תזרע וגו' (סז) רבי ישמעאל אומר כשישראל עושין רצונו של מקום הן עושין שמיטה אחת בשבוע אחד שנאמר שש שנים תזרע וגו'. וכשאין עושין רצונו של מקום עושין ארבע שמיטות בשבוע אחד. כיצד (סח) נרה שנה וזורעה שנה נרה שנה וזורעה שנה נמצאו שהן עושין ארבע שמיטות בשבוע אחד. ואספת את תבואתה (ע) לרבות פירות ערב שביעית שנכנסו לשביעית. אין לי אלא פירות ערב שביעית שנכנסו לשביעית מנין לפירות שביעית שיצאו למוצאי שביעית שיהו כפירות שביעית (עא) ת"ל כן תעשה לכרמך לזיתך. הרי אתה דן בנין אב מבין שניהם לא הרי זית כהרי הכרם (עב) ולא הרי כרם כהרי הזית מה להצד השוה שבהן שגדל על מוצאי שביעית הרי הן כפירות שביעית וכו' דברי ר' יאשיה. ר' יונתן אומר א"צ הלא כבר נאמר ויתרם תאכל חית השדה להביא פירות שביעית שיצאו למוצאי שביעית שהן כפירות שביעית. ומה ת"ל וכן תעשה לכרמך לזיתך בא ליתן בעור (עג) לזית בפני עצמו ולכרם בפני עצמו. והשביעית תשמטנה ונטשתה תשמטנה בעבודתה ונטשתה באכילתה. אין לי אלא כרמים וזיתים פירות ועשבים מנין ת"ל ונטשתה מכל מקום. ד"א והשביעית תשמטנה מגיד שהוא (עד) פורץ בה פרצות אלא שגזרו חכמים מפני תקון העולם [שלא תאמר] וכי מפני מה אמרה תורה לא שיאכלו אותה עניים הרי אני מכניסה ומחלקה לעניים ת"ל והשביעית תשמטנה מגיד שהוא פורץ פרצות אלא שגזרו חכמים מפני תקון העולם:

שנד [סז]ואכלו אביוני עמך כתוב אחד אומר ואכלו אביוני עמך וכתוב אחד אומר [סח]לך ולעבדך ולאמתך כיצד יתקיימו שני כתובים הללו. כשהפירות מרובים הכל אוכלין ואכלו אביוני עמך. (עה) וכשהפירות מועטים לך ולעבדך ולאמתך. רבי יהודה בן בתירא אומר כתוב אחד אומר ואכלו אביוני עמך וכתוב אחד אומר לך ולעבדך ולאמתך. עד שלא תגיע שעת הבעור מבערין אותה עניים ועשירים. משיגיע שעת הבעור מבערין אותה עניים ולא עשירים. ויתרם תאכל חית השדה למה נאמר לפי שהוא אומר [סט]עשר תעשר וגו' שומע אני אף פירות שביעית במשמע. כשהוא אומר לך ולבהמתך הקיש אדם לבהמה, מה הבהמה אוכלת מן הראוי לה בשביעית שלא מעושר אף אדם אוכל מן הראוי לו בשביעית שלא מעושר. [ע]אתה אומר לכך בא או לא בא אלא להקיש בהמה לאדם מה אדם אינו אוכל אלא מן המעושר אף בהמה לא תאכל אלא מן המעושר. ת"ל ויתרם תאכל חית השדה. אחר שלמדת (עו) שחיה אוכלת מן הראוי לה בשביעית שלא מעושר. להקיש בהמה לאדם אין אתה יכול שכבר נאמר ויתרם תאכל חית השדה

מ"ק ובמ"ק ס כתובות קה: סא פירוש סיס טועס היין וידע אס כהמין אס לאו: סב פי' כוס עוכר גמל: סג גדפא נולס: סד כנתא סל: סה כנתא דגילדנא סל מלא דגים קטנים: סו מלכים ב ד: סז מכילתא: סח ויקרא כס: סט דברים יד: ע מכילתא:

זית רענן (סו) מדעת עצמן. פי' שא"צ לשאול לשום אדם: מכאן אמרו, נ"ל דה"פ כל הנוטל ממון ע"מ לשפוט צדק אינו נפטר עד שיורה שלא כדין וזהו סמיות עינים, אבל הנוטל שוחד ע"מ להטות הדין אינו נפטר מן תעולם עד שיחסר מאור עיניו: שיצטרך לבריות, מדה כנגד מדה לפי שהטה משפט בשביל ממון: (סז) ר' ישמעאל אומר וכו', דקשה מה צריך לכתוב שש שנים תזרע והל"ל והשביעית תשמטנה אלא ללמוד אם עושים רצונו וכו': (כח) נרה שנה וכו', כן דרך עובדי אדמה אבל כשעושין רצונו אין צריך לזה: (ע) לרבות פירות, נ"ל דצ"ל להוציא פירות ערב שביעית, פי' מדכתיב ואספת את תבואתה מיעוט הוא דוקא תבואה של ששית אבל הנכנס לשביעית אסור: (עא) ת"ל כן תעשה לכרמך ומדכתיב בתר דינא דשביעית משמע דמיירי אותן שגדלו בשביעית ונלקטו במוצאי שביעית: (עב) ולא הרי כרם. דכל א' יש לו זמן אחר ללקיטתו: ויתרם תאכל וכו', משמע המותר מן השביעית: (עג) לזית בפני עצמו, פי' כל זמן שכלה מן השדה בפ"ט דשביעית: (עד) פורץ בה פרצות, פי' בגדר פורץ כדי שיהיה מופקר לכל: מפני תקון עולם, אפשר דחששו שמא יחריבו אילנות לכן התירו להיות לו גדר אבל עכ"פ לא ינעול הפתח במנעול: (עה) וכשהפירות מועטים, דהיו קודמין: עניים ולא עשירים, עפפ"ט דשביעית: (עו) שחיה אוכלת וכו', שלא מן המעושר דהרי חיה אוכלת מן השדה ומי יעשר לה:

השדה אלא להקיש אדם לבהמה מה הבהמה אוכלת מן הראוי לה שלא מעושר בשביעית אף אדם אוכל מן הראוי לו בשביעית שאינו מעושר (עז) הא מה ת"ל כן תעשה לכרמך לזיתך לענין שאמרנו: [עי]והשביעית תשמטנה ונטשתה [תשמטנה] מלקשקש* ונטשתה מלסקל. תרי קשקושי הוו. סתומי פילי שרי. אברויי אילני אסור. [עב]אמר ליה ההוא מינאה לרבי אבהו אלהיכם [עג]גחכן הוא דקאמר ליחזקאל [עד]שכב על צדך השמאלי וכתיב [עה]ושכבת על צדך הימני. אדהכי והכי אתא ההוא תלמידא א"ל מ"ט דשביעית א"ל השתא אמינא לכו מלתא דשויא להרוייכו אמר הקב"ה לישראל זרעו שש והשמיטו ז' כדי שתדעו שהארץ שלי והם לא עשו כן אלא חטאו וגלו. מנהגו של עולם מלך ב"ו שסרחה עליו מדינה אם אכזרי הוא הורג את כלה ואם רחמן הוא הורג את חציה ואם רחמן מלא רחמים הוא מיסר את הגדולים ביסורין אף הקב"ה מיסר את הצדיקים כדי למרק עונותיהם של ישראל: [עו]ששת ימים תעשה מעשיך נאמר כאן שבת בראשית לענין שביעית (עח) שלא תסתרס שבת בראשית ממקומה. למען ינוח שורך וחמורך הוסיף לו הכתוב נייחא אחד להיות תולש מן הקרקע ואוכל. אתה אומר לכך בא או לא בא אלא יחבשנו בתוך ביתו אמרת אין זה נייח אלא צער ת"ל למען ינוח שורך הוסיף לו הכתוב נייח אחד להיות תולש מן הקרקע ואוכל:

[עז]תנו רבנן מקיימין עבדים שאינן מולין דברי ר' ישמעאל. ר' עקיבא אומר אין מקיימין. א"ל ר' ישמעאל הרי הוא אומר וינפש בן אמתך והגר. א"ל ר' עקיבא בלוקח עבד בין השמשות ולא הספיק למולו הכתוב מדבר. דכולי עלמא מיהא וינפש בן אמתך בעבד ערל כתיב מאי משמע דתניא [עח]וינפש בן אמתך וגו' (וינפש בן אמתך) זה עבד ערל. או אינו אלא בן ברית כשהוא אומר עבדך ואמתך הרי בן ברית אמור הא מה ת"ל וינפש בן אמתך זה עבד ערל. והגר זה גר תושב. או אינו אלא גר צדק כשהוא אומר [עט]וגרך אשר בשעריך הרי גר צדק אמור הא מה ת"ל והגר זה גר תושב. הרי הוא בשבת כישראל בי"ט. הלוקח עבדים ערלים מן הגוים הרי הן בשבת כישראל בחולו של מועד דברי ר' יוסי הגלילי. ור' עקיבא מחליף אימתי עושין יין נסך בשעה שמזכירין ע"א על פיהן, מאימתי מזכירין ע"א על פיהן בשעה שנודרין בהן:

שנה [פ]ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו למה נאמר לפי שהוא אומר [פא]ושמת את השלחן וגו' אם שנה עובר בלא תעשה לכך נאמר ובכל אשר אמרתי וגו'. רבי מאיר אומר לעשות דברי תורה עליך חובה, רבי אליעזר אומר לעשות מצות עשה ומצות (עט) לא תעשה. ר' אליעזר בן יעקב אומר אין לי אלא מה שפרט הכתוב שאר דקדוקי פרשה מנין ת"ל ובכל אשר אמרתי אליכם. ד"א ובכל אשר אמרתי וגו' למה נאמר לפי שהוא אומר לא תעשה כל מלאכה אין לי אלא דברים שהן אבות מלאכות דברים שהם משום שבות מנין ת"ל ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו להביא דברים שהן משום שבות. ד"א ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו להביא (פ) שביתת כלים:

[פב]**שלש** רגלים תחוג לי בשנה הכל חייבין בראיה חוץ מחרש שוטה וקטן טומטום ואנדרוגינוס ועבדים שאינן משוחררין החגר והסומא החולה והזקן וכו'. הכל לאתויי מאי לאתויי סומא באחת מעיניו. ודלא כי האי תנא דתניא (ר') יוחנן בן דהבאי אומר משום ר' יהודה (בן תימא) סומא באחת מעיניו פטור מן הראיה שנאמר שלש פעמים בשנה יראה יראה כדרך שבא לראות כך בא ליראות מה לראות בשתי עיניו אף ליראות בשתי עיניו. אמר ר' תנחום חרש באזנו אחת פטור מן הראיה שנאמר באזניהם. והא מיבעי' ליה באזניהם דכל ישראל, ההוא מנגד כל ישראל נפקא. ואמר ר' תנחום חגר ברגלו אחת פטור מן הראיה שנאמר רגלים. האי מבעי' ליה פרט לבעלי קבין. ההוא מפעמים נפקא דתניא אין פעמים אלא רגלים וכן הוא אומר [פג]תרמסנה רגל רגלי עני פעמי דלים, ואומר [פד]מה יפו פעמיך וגו'. תנו רבנן רגלים פרט לבעלי קבין ולחגר ולסומא ולחולה ולזקן ושאינו יכול לעלות ברגליו לאתויי מפנקי דכתיב [פה]כי תבואו לראות פני מי בקש וגו'. [פו]שלש רגלים תחוג לי למה נאמר לפי שהוא אומר שלש פעמים בשנה שומע אני בכל זמן שירצה ת"ל [פז]בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסכות, אי בחג המצות שלש פעמים ובחג השבועות ג' פעמים וכו' ת"ל שלש רגלים תחוג לי בשנה. רגלים המהלכין ברגליהן. יראה להוציא את הסומין. זכורך להוציא את הנשים. כל זכורך להוציא (את הגרים) טומטום ואנדרוגינוס, תקרא את התורה הזאת וגו' להוציא גרים ועבדים. באזניהם להוציא חרשים. ושמחת להוציא את החולה ואת הקטן. לפני ה' אלהיך להוציא את הטמא. מכאן אמרו הכל חייבין בראיה חוץ מחש"ו וכו':

שנן [פח]את חג המצות תשמור למד על חולו של מועד שאסור בעשית מלאכה דברי רבי יאשיה. ר' יונתן אומר אינו צריך ק"ו אם ראשון ושביעי שאין קדושה לפניהן ולאחריהן אסור בעשית מלאכה, חולו של מועד שיש קדושה לפניהם ולאחריהם אינו דין שאסור בעשית מלאכה. ששת ימי בראשית יוכיחו שיש קדושה לפניהם ולאחריהם ומותרין בעשית מלאכה. מה לששת ימי בראשית שאין בהן קרבן מוסף. ר"ח יוכיח שיש בו קרבן מוסף ומותר בעשית מלאכה. מה לראש חודש שאין קרוי מקרא קדש תאמר בחולו של מועד הואיל וקרוי מקרא קדש דין הוא שאסור בעשית מלאכה. תניא אידך כל מלאכת עבודה לא תעשו למד על חולו של מועד שאסור בעשית מלאכה דברי ר' יוסי הגלילי. ר' עקיבא אומר אינו צריך הרי הוא אומר [פט]אלה מועדי ה' מקראי קדש במה הכתוב מדבר אי בראשון כבר נאמר שבתון אי בשביעי כבר נאמר שבתון אלא בחולו של מועד שאסור בעשית מלאכה. תניא אידך [צ]ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת מה שביעי עצור אף ששה עצור. אי מה שביעי עצור בכל מלאכה אף ששה עצור בכל מלאכה ת"ל השביעי שביעי עצור בכל מלאכה ואין ששה עצור בכל מלאכה הא לא מסר הכתוב אלא לחכמים לומר לך איזה יום אסור ואיזה יום מותר איזו מלאכה אסורה ואיזה מלאכה מותרת. [צא]את חג המצות תשמור היה ר"י בן בתירא אומר כאשר צויתיך כדי שלא תהא מביא אלא בחדש האביב. [צב]ולא יראו פני בזבחים. או אינו אלא בעופות ובמנחות. ודין הוא נאמר חגיגה להדיוט ונאמר ראיה לגבוה מה חגיגה האמורה להדיוט זבחים אף ראיה האמורה לגבוה זבחים. ומה זבחים עולות. או אינו אלא שלמים. ודין הוא נאמר חגיגה להדיוט ונאמר ראיה לגבוה מה חגיגה האמורה להדיוט בראוי לו אף ראיה האמורה לגבוה בראוי לו. וכן בדין שלא יהא שלחנך מלא ושלחן רבך ריקם:

[צג](פב) ולא יראו פני בזבחים. או אינו אלא בנסכים. הרי אתה דן נאמר שמחה באדם (פג) ונאמר שמחה בשלמים מה להלן בזבחים אף כאן בזבחים: וחג הקציר בכורי מעשיך נאמר שלש רגלים לענין שביעית שלא יסתרו ג' רגלים ממקומן [צד]חרש המדבר ואינו שומע שומע ואינו מדבר פטור מן הראיה וחייב בשמחה. מאי שנא לענין ראיה דפטור דגמר ראיה ראיה מהקהל: והתם מנלן דפטירי דכתיב למען ישמעון פרט למדבר ואינו שומע. ולמען ילמדון פרט לשומע ואינו מדבר. למימרא דכי לא משתעי לא גמר והא הנהו תרי אלמי דהוו בשיבבותיה דרבי בני ברתיה דרבי יוחנן בן גודגדא דכל אימת דהוה עייל רבי לבי מדרשא הוו עיילי קמיה ונוידי ברישייהו ומרחשי בשפותייהו ובעא רבי רחמי עלייהו ואיתסו ואשתכחו דהוו גמירי הלכתא ספרא וספרי ותוספתא וכולי תלמודא. אמר מר זוטרא קרי ביה למען ילמדו. רב אשי אמר ודאי למען ילמדו דאי סלקא דעתך למען ילמדו כיון דלא משתעי לא גמר וכו' האי מלמען ישמעון נפקא אלא ודאי למען ילמדון הוא:

שנז רב הונא כי הוה מטי להאי קרא בכי יראה יראה עבד שרבו מצפה לו לראותו יתרחק ממנו שנאמר [צה]כי תבואו לראות פני וגו'. רב הונא כי הוה מטי להאי קרא בכי [צו]וזבחת שלמים ואכלת שם עבד שרבו מצפה לאכול על שלחנו יתרחק ממנו שנאמר [צז]למה לי רוב זבחיכם. ת"ר זכור להוציא את הנשים. זכורך להוציא טומטום ואנדרוגינוס, כל זכורך לרבות את הקטנים. זכור להוציא את הנשים. והא למה לי קרא מבדי מצות עשה שהזמן גרמא הוא ונשים פטורות, אצטריך סלקא דעתך אמינא נילף ראיה מהקהל מה להלן נשים חייבות אף כאן נשים חייבות קא משמע לן. זכורך להוציא טומטום ואנדרוגינוס בשלמא אנדרוגינוס אצטריך סלקא דעתך אמינא הואיל ואית ליה צד זכרות ליחייב קא משמע לן דבריה בפני עצמה הוא. אלא טומטום

*) קשקוש בזיתים כמו עדור בגפנים:

ממ"ק ובמ"ק עא סוכה מד: עב סנהדרין לט: עג גחכן משחק: עד יחזקאל ד: עה שם: עו כתוב ברמז רע"ג, מכילתא: עז יבמות מח: עח מכילתא: עט שמות כ: פ מכילתא: פא שמות כז: פב חגיגה ב: פג ישעיה כו: פד שיר ז: פה ישעיה א: פו מכילתא: פז דברים טז: פח חגיגה יח: פט ויקרא כג: צ דברים יז: צא מכילתא: צב חגיגה ז: צג מכילתא: צד חגיגה ג: צה ישעיה א: צו דברים כז: צז ישעיה א:

זית רענן (עז) הא מת"ל כן תעשה וגו'. פי' בלא זאת הי"א שבא להורות שיעשו כן לכרמו ולזיתו שיעשר מקודם אבל עכשיו שאמרנו שפטור מטעשר קשה: (עח) שלא תסתרס, דהו"א כיון ששביעית כולו קדש לא ינהוג בה שבת קמ"ל: (עט) לא תעשה. דכל השמר פן ואל אינו אלא ל"ת: (פ) שביתת כלים. שלא יניח לכליו לעשות מלאכה: (פא) בחג המצות ג"פ, דה"א דאם נתראה ג"פ ברגל א' דיו או בחג המצות או בחג השבועות או בחג הסוכות לכך נאמר שלש רגלים בכל רגל צריך להלך ברגליו: (פב) ולא יראו פני בזבחים, ושמחת לפני ה' אלהיך בפ' כי תבא כתוב גבי שלמי שמחה: (פג) ונאמר שמחה לשמים וכו', כצ"ל וכ"ה בגמרא.

טומטום ספיקא הוא אצטריך קרא למעוטי ספיקא אמר אביי כשביציו מבחוץ. כל זכורך לרבות את הקטנים. והא אנן תנן חוץ מחרש שוטה וקטן לא קשיא כאן בקטן שלא הגיע לחינוך כאן בקטן שהגיע לחינוך. קטן שהגיע לחינוך דרבנן הוא. אין הכי נמי וקרא אסמכתא בעלמא הוא. וקרא למאי אתא לכדאתרים דתניא [צח]המקמץ והמצרף את הנהשת והבורסקי פטורין מן הראיה משום שנאמר כל זכורך מי שיכול לעלות עם כל זכורך יצאו אלו שאינן יכולין לעלות עם כל זכורך. את פני האדון ה' מי שאין לו אלא אדון אחד יצא עבד שיש לו אדון אחר. והא למה לי קרא מכדי כל שהאשה חייבת בה העבד חייב בה דגמר לה לה מאשה. לא נצרכה אלא למי שחציו עבד וחציו בן חורין. דיקא נמי דקתני עבדים שאינן משוחררין [מאי שאינן משוחררים] אילימא שאינן משוחררין כלל ליתני עבדים סתמא אלא לאו שאינן משוחררין לגמרי ומאי נינהו מי שחציו עבד וחציו בן חורין. [צט]את פני האדון ה' אלהי ישראל למה נאמר והלא כבר נאמר אל פני האדון ה' ומה ת"ל אלהי ישראל אלא על ישראל ייחד שמו ביותר. כיוצא בו *שמע ישראל ה' אלהינו [ה' אחד] והלא כבר נאמר ה' אלהינו ומה ת"ל ה' אחד אלא עלינו ליחד שמו ביותר. כיוצא בו [ק]כה אמר ה' אלהי ישראל (למה נאמר) והלא כבר נאמר [קא]אלהי כל בשר ומה ת"ל אלהי ישראל אלא על ישראל ייחד שמו ביותר. כיוצא בו [קב]שמעה עמי ואדברה וגו' [אלהים אלהיך וגו'] אלהים אני לכל באי העולם אע"פ כן לא יחדתי שמי אלא על עמי ישראל:

לא תזבח על חמץ לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים דברי ר' ישמעאל. אין לי אלא זביחה. זריקה מנין ת"ל דם זבחי. ר' יהודה אומר הזבח (פד) שכולו שלי ואיזה זה תמיד. ולא ילין חלב חגי עד בקר בא הכתוב ללמד על החלבים שיהו נפסלין בלינה על גבי הרצפה וזכיתי לדון על האברים הואיל וחלבים מתנה לאישים ואברים מתנה לאישים אם למדת על חלבים שהן נפסלין בלינה על גבי הרצפה אף אברים נפסלים ברצפה יכול אף אברים יהו נפסלין בלינה על גבי המערכה ת"ל כל הלילה עד הבקר על גבי המערכה הא למדת על האברים שאינן נפסלין בלינה על גבי המערכה. וזכיתי לדון על החלבים הואיל וחלבים מתנה לאישים ואברים מתנה לאישים אם למדת על אברים שאינן נפסלין על גבי המערכה אף חלבים לא יהו נפסלין בלינה על גבי (הרצפה) [המערכה] הא מה ת"ל לא ילין חלב חגי לענין שאמרנו:

[קג]רב הונא רמי כתיב ולא ילין חלב חגי עד בקר עד בקר הוא דלא ילין הא כל הלילה ילין והכתיב והקטיר עליה חלבי השלמים עליה השלם כל הקרבנות, הוא מותיב לה והוא מפרק לה בשנהותרו, רמי ליה רב ספרא לרבא כתיב ולא ילין לבקר זבח חג הפסח לבקר הוא דלא ילין הא כל הלילה ילין וכתיב עולת שבת בשבתו ולא עולת חול בשבת ולא עולת חול ביום טוב. א"ל כבר רמיא ליה ר' [אבא בר] חייא לר' אבהו ושני ליה הכא בארבעה עשר שחל להיות בשבת עסקינן דחלבי שבת קרבין ביום טוב וכו' שבקינן לקרא דהוא דחיק ומוקי אנפשיה:

שנח [קד]ראשית בכורי אדמתך וגו' למה נאמר פרשה זו לפי שהוא אומר [קה]ולקחת מראשית כל פרי האדמה אין לי אלא פירות (פה) דרך בכורים משקין מנין תלמוד לומר תביא מכל מקום. ומה הפרש בין אלו לאלו אלו מביאין וקורין ואלו מביאין ואינן קורין, אשר תביא מארצך להוציא את האריסין (פו) וההכירות *והסיקריקון והגזלן. (פז) אשר ה' אלהיך להוציא גרים ועבדים. נותן לך להוציא נשים. טומטום ואנדרוגינוס משמע מוציאן שלא יקראו ומוציאן שלא יביאו ת"ל תביא מכל מקום. מה הפרש בין אלו לאלו אלו מביאין וקורין ואלו מביאין ואינן קורין. [קו]הנוטע לתוך שלו והבריך לתוך של יחיד או לתוך של רבים המבריך מתוך של יחיד או מתוך של רבים לתוך שלו הנוטע לתוך שלו והבריך לתוך שלו ודרך היחיד ודרך הרבים באמצע הרי זה אינו מביא משום שנאמר ראשית בכורי אדמתך עד שיהיו כל הגידולין מאדמתך. האריסין וההכירות והסיקריקון והגזלן אין מביאין מאותו טעם משום שנאמר ראשית בכורי אדמתך. אין מביאין בכורים קודם לעצרת. אנשי הר צבועים הביאו בכורים קודם לעצרת ולא קבלו מהן מפני הכתוב בתורה וחג הקציר בכורי מעשיך. ומנין שהוא חייב באחריותן עד שיביאם להר הבית שנאמר ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך:

שנט [קז]לא תבשל גדי ר' ישמעאל אומר מפני מה נאמר בשלשה מקומות, כנגד שלש בריתות שכרת הקב"ה עם ישראל אחת בחורב ואחת בערבות מואב ואחת על הר גרזים ועל הר עיבל. רבי יאשיה אומר הראשון תחלה נאמר ואין דורשין תחלות ושני לו מפני הדין. בהמה טהורה מטמאה במשא וטמאה מטמאה במשא אם למדת על טהורה שבשרה אסור להתבשל בחלבה אף טמאה יהא בשרה אסור להתבשל בחלבה תלמוד לומר בחלב אמו ולא בחלב טמאה. שלישית ולא בחלב אדם. רבי יונתן אומר מפני מה נאמר בשלשה מקומות אחת לבהמה ואחת לחיה ואחת לעוף. אבא חנן משום רבי אליעזר אומר מפני מה נאמר בשלשה מקומות אחת (פח) לבהמה גסה ואחת לבהמה דקה ואחת לחיה. רבי שמעון בן יוחאי אומר אחת איסור אכילה ואחת איסור הנאה ואחת איסור בשול, דבר אחר אחת בין בארץ בין בחוצה לארץ. ואחת בפני הבית. ואחת שלא בפני הבית. לפי שהוא אומר ראשית בכורי אדמתך ולא שמענו אלא בזמן שהבכורים נוהגין שם בשר בחלב נוהג בזמן שאין הבכורים נוהגין לא שמענו ת"ל לא תאכלו כל נבלה, ונאמר לא תבשל גדי בחלב אמו מה נבלה נוהג בין בארץ בין בחוצה לארץ (פט) בפני הבית ושלא בפני הבית, אף בשר בחלב יהא נוהג וכו'. רבי עקיבא אומר מפני מה נאמר בשלשה מקומות פרט לבהמה טמאה פרט לחיה פרט לעוף. רבי יוסי הגלילי אומר נאמר לא תאכלו כל נבלה ונאמר לא תבשל גדי את שאסור משום נבלה אסור לבשל בחלב, עוף שהוא אסור משום נבלה יכול יהא אסור לבשל בחלב תלמוד לומר לא תבשל גדי בחלב אמו יצא עוף שאין לו חלב אם, יצאה בהמה טמאה (צ) אחת בשחיטתה ואחת במיתתה. לא תבשל גדי אין לי אלא שהוא אסור בבשול, מנין שהוא אסור באכילה, אמרת ק"ו ומה אם הפסח (צא) שאין בו משום לא תבשל יש בו משום בל תאכל, בשר בחלב שיש בו משום לא תבשל דין הוא שיהא בו משום בל תאכל. לא אם אמרת בפסח שאיסורו (צב) בכל דבר, תאמר בבשר בחלב שאין איסורו בכל דבר לפיכך לא יהא אסור באכילה. ר"ע אומר אינו צריך אם גיד הנשה שאין בו בל תבשל יש בו בל תאכל וכו'. לא אם אמרת בגיד הנשה שאיסורו קודם מתן תורה, תאמר בבשר בחלב שאין איסורו קודם למתן תורה לפיכך לא יהא אסור באכילה, והרי נבלה תוכיח שאין איסורה קודם למתן תורה ואסורה באכילה. היא תוכיח על בשר בחלב שאע"פ שאין איסורו קודם למתן תורה יהא אסור באכילה, לא אם אמרת בנבלה שהיא מטמאה במשא לפיכך אסורה באכילה תאמר בבשר וחלב שאינו מטמא במשא לפיכך לא יהיה אסור באכילה. והרי חלב ודם יוכיחו שאינו מטמא במשא והם אסורין באכילה. לא אם אמרת בחלב ודם שחייבין עליו כרת ת"ל לא תאכלנו להביא בשר בחלב שיהא אסור באכילה. איסי אומר לא תאכל הנפש עם הבשר להביא בב"ח שיהיה אסור באכילה. איסי בן (גור אריה) [גוריא] אומר נאמר כאן קדושה ונאמר (צג) להלן קדושה מה להלן אסור באכילה אף כאן אסור באכילה. אין לי אלא שהוא אסור באכילה בהנאה מנין. אמרת ק"ו ומה אם ערלה שלא נעבדה בו עבירה אסור בהנאה בב"ח שנעבדה בו עבירה אינו דין שיהיה אסור בהנאה לא אם אמרת בערלה שלא היתה לה שעת הכושר, תאמר בבב"ח שהיתה לה שעת הכושר. הרי חמץ בפסח יוכיח שהיתה לו שעת הכושר ואסור בהנאה. הוא יוכיח על בשר בחלב שאע"פ שהיתה לו שעת הכושר יהא אסור בהנאה. לא אם אמרת בחמץ בפסח שחייבין עליו כרת, תאמר בבב"ח שאין חייבין עליו כרת לפיכך לא יהא אסור בהנאה. כלאי הכרם יוכיחו שאין חייבין עליהן כרת ואסורים בהנאה. הן יוכיחו על בב"ח שאע"פ שאין חייבין עליו כרת יהא אסור בהנאה. רבי אומר או מכור לנכרי לא תבשל אמרה תורה בשעה שאתה מוכרו לא תבשלנו ולא תמכרנו. הא למדנו שהוא אסור בהנאה. לא תבשל גדי בחלב אמו אין לי אלא חלב אם אחותו מנין. אמרת קל וחומר ומה (צד) אם אמו שאינה נכנסת עמו לדיר להתעשר אסור להתבשל בחלבה. אחותו שהיא נכנסת עמו לדיר להתעשר דין הוא שאסור להתבשל

ממ"ק ובמ"ק צח המקמץ מאסף צואת כלבים : צט שמות לד , מכילתא : *דברים ו : ק מלכים ב ט : קא ירמיה לב : קב תהלים נ : קג פסחים נט : קד כתוב ברמז תס"ב , מכילתא : קה דברים כו : *והסיקריקון רוצחים : קו בכורים פ"א : קז מכילתא :

זית רענן (פד) שכולו שלי , שהתמיד כולה כליל ואסור לשחטו ע"פ על החמץ : (פה) דרך בכורים משקין , פי' שדרך ענבים והביא משקין : (פו) וההכירות . אריס היינו למחצה ולשליש ולרביע והכירות שנותן לבע"ה דבר קצוב בכל שנה : (פז) אשר ה' אלהיך להוציא גרים ועבדים שלהן לא נתן הקב"ה הארץ ואי"כ אף על פי שקנו קרקע אין מביאין : נותן לך , משמע דוקא לזכרים לאפוקי נשים : (פח) א' לבהמה דקה , צ"ל דס"ל גדי בהמה דקה משמע ופעם שנית לרבות גסה : (פט) בפני הבית. פי' ג"פ א' בפני הבית וא' שלא בפני הבית וא' בח"ל : (צ) אחת בשחיטתה , כלומר שאינה אסורה משום נבלה דשחיטתה ומיתתה שוין : (צא) שאין בו משום לא תבשל , שהמבשלו אינו עובר בלאו אלא האוכלו כדכתיב אל תאכלו ממנו נא ובשל מבושל ומ"מ אסור לבשלו שמביא קדשים לבית הפסול : (צב) בכל דבר , שאסור לבשלו בכל מיני משקה : (צג) להלן קדושה . ואנשי קדש תהיון לי ובשר בשדה טרפה : (צד) ומה אם אמו שנכנסה עמו לדיר להתעשר וכו' אחותו שאין נכנסת עמו וכו' . כ"ה בגמרא :

להתבשל בחלבה. חלב עצמה בבשרה מנין, אמרת קל וחומר ומה אם במקום שהתיר (צה) פרי עם פרי אסר פרי בשחיטה עם האם כאן שאסר (צו) פרי עם פרי בבשול דין הוא שיהא אסור פרי עם האם. חלב עזים ברחלים מנין, אמרת קל וחומר ומה במקום שהתיר פרי עם פרי ברביעה אסר פרי עם האם וכאן (צז) שאסר פרי עם פרי ברביעה דין הוא שנאסר פרי עם האם. הוא הדין אף לבקר ומפני מה דבר הכתוב בגדי מפני שהחלב מרובה באמו. רבי אומר נאמר כאן אמו ונאמר (צח) להלן אמו מה אמו האמור להלן בשור וכבש ועז הכתוב מדבר, אף אמו האמור כאן בשור וכשב ועז הכתוב מדבר. לא תבשל גדי בחלב אמו, בשר בחלב אתה אוסר לבשל ולא שאר כל האיסורין שבתורה. והדין נותן ומה אם בשר בחלב שזה מותר בפני עצמו וזה מותר בפני עצמו הרי זה אסורין בבשול, שאר כל האיסורין שזה אסור בפני עצמו וזה אסור בפני עצמו, אינו דין שיהו אסורין בבשול ת"ל לא תבשל גדי בחלב אמו. בשר בחלב אתה אוסר לבשל ולא כל שאר איסורין שבתורה. לא תבשל גדי בחלב אמו אין לי אלא בחולין, במוקדשין מנין, אמרת ק"ו אם נאסר בחולין לא נאסר במוקדשין, לא אם אמרת בחולין שכן נאסר מליקה בחולין, תאמר במוקדשין שלא אסר מליקה במוקדשין ת"ל בית ה' אלהיך לא תבשל גדי בחלב אמו: תניא [קח]בחלב אמו יכול בחלב אמו, אמרת יש אם למקרא ויש אם למסורת ולמאן דאמר יש אם למסורת אמר קרא לא תבשל דרך בשול אסרה תורה. [קט]בשר בהמה טהורה בחלב בהמה טהורה אסור לבשל ואסור בהנאה. מנא הני מילי אמר רבי אלעזר דאמר קרא [קי]וישלח יהודה את גדי העזים כאן גדי עזים הא כל מקום שנאמר גדי סתם אפילו פרה ורחל במשמע. ולילף מינה כתיב קרא אחרינא [א]ואת עורות גדיי העזים הוו להו שני כתובים הבאים כאחד ואין מלמדין. ולמאן דאמר מלמדין מאי איכא למימר תרי מעוטי כתיבי עזים העזים. אמר שמואל גדי לרבות את החלב, גדי לרבות את המתה, גדי לרבות את השליל. גדי להוציא את הדם, גדי להוציא את השליא, גדי להוציא את הטמאה. בחלב אמו ולא בחלב זכר. בחלב אמו ולא בחלב שחוטה, בחלב אמו ולא בחלב טמאה. והא תלתא גדי כתיבי ואנן שיתא דרשינן, קסבר שמואל איסור חל על איסור ואיסור חלב ומתה מחד קרא נפקא. דם ושליא נמי פרשא בעלמא הוא פשו להו תרי חד לרבויי שליל וחד להוציא את הטמאה: תנו רבנן בחלב אמו אין לי אלא בחלב אמו בחלב פרה ורחל מנין, אמרת ק"ו ומה אמו שאין נאסרה עמו בהרבעה נאסרת עמו בבשול. פרה ורחל שנאסרו עמו בהרבעה אינו דין שנאסרו עמו בבשול ת"ל בחלב אמו. והא למה לי קרא והא אתיא לה. אמר רב אשי משום דאיכא למימר מעיקרא דדינא פרכא. מהיכא מייתת לה מאמו מה לאמו שכן נאסרת עמו בשחיטה ת"ל בחלב אמו. תניא אידך בחלב אמו בחלב אחותו גדולה מנין. אמרת ק"ו ומה אמו שנכנסת עמו לדיר להתעשר נאסרת עמו בבשול אחותו גדולה שלא נכנסה עמו לדיר להתעשר אינו דין שנאסרת עמו בבשול ת"ל בחלב אמו. והא אתיא לה אמר רב אשי משום דאיכא למימר מעיקרא דדינא פרכא מהיכא קא מייתת לה מאמו, מה לאמו שכן נאסרת עמו בשחיטה, תאמר באחותו הגדולה שלא נאסרת עמו בשחיטה ת"ל בחלב אמו. אשכחן אחותו גדולה אחותו קטנה מנין אתיא מבינייא. מהי תיתי תיתי מאמו, מה לאמו שכן נאסרת עמו בשחיטה, אחותו גדולה תוכיח. מה לאחותו גדולה שכן לא נכנסה לדיר להתעשר, אמו תוכיח. וחזר הדין לא ראי זה כראי זה הצד השוה שבהן שהוא בשר ואסור לבשל בחלב, אף אני אביא אחותו קטנה שהוא בשר ואסור לבשל בחלב. אי הכי אחותו גדולה נמי תיתי מבינייא, הכי נמי. אלא בחלב למה לי לכדתניא בחלב אמו אין לי אלא בחלב אמו, בחלב עצמה מנין אמרת ק"ו ומה אם במקום שלא נאסר פרי עם פרי בשחיטה נאסר פרי עם האם בשחיטה, מקום שנאסר פרי עם פרי בבשול אינו דין שנאסר פרי עם האם בבשול ת"ל בחלב אמו. והא אתיא לה אמר רב אחדבוי בר אמי משום דאיכא למימר סוס בן סוסיא אחי פרדה יוכיח שאסור פרי עם פרי ומותר פרי עם האם וכו'. אלא אמר רב אשי משום דאיכא למימר מה לפרי שכן שני גופין, תאמר פרי עם האם שכן גוף אחד. אמר רב אשי מנין לבשר בחלב שהוא אסור באכילה שנאמר לא תאכל כל תועבה כל שתעבתי לך הרי הוא בבל תאכל. אשכחן באכילה בהנאה מנא לן, כדרבי אבהו אמר רבי אלעזר כל מקום שנאמר לא יאכל [לא תאכל] לא תאכלו אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע עד שיפרוט לך הכתוב כדרך שפרט לך

בנבלה לגר בנתינה ולנכרי במכירה. [ב]אמר ריש לקיש מנין לבשר בחלב שהוא אסור בהנאה שנא' [ג]אל תאכלו ממנו נא ובשל מבושל שאין ת"ל מבושל אלא יש לך מבושל אחר שאסור ואיזה זה בשר בחלב. אמר ליה רבי יוחנן כעורה משנה זו ששנה רבי לא תאכל בבשר בחלב הכתוב מדבר, או אינו אלא באחד מכל איסורין שבתורה, אמרת צא ולמד משלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן דבר הלמד מענינו במה הכתוב מדבר בשני מינין אף כאן בשני מינין. אי כהתם הוה אמינא הני מילי באכילה אבל בהנאה לא קא משמע לן. (ורב כהנא) [ורבי בהנאה] מנא ליה נפקא ליה מדתניא, רבי אומר נאמר כאן כי עם קדוש אתה ונאמר להלן [ד]ולא יהיה קדש מה להלן איסור הנאה אף כאן איסור הנאה. תניא איסי בן יהודה אומר וכו'. ואכילה גופה למה לי גזרה שוה תיתי מק"ו מערלה, ומה ערלה שלא נעבדה בה עבירה אסור בין באכילה בין בהנאה, בשר בחלב שנעבדה בו עבירה אינו דין שאסור בין באכילה בין בהנאה. משום דאיכא למיפרך חורש בשור וחמור וחוסם פי פרה ודש בה יוכיח דנעבדה בה עבירה ושרי באכילה. למה ליה למימר כלאי הכרם יוכיח, לימא ערלה יוכיח וליהדר דינא ותיתי מן הצד. אמר רב אשי משום דאיכא למימר נבלה תוכיח שהיא אסורה באכילה ומותרת בהנאה. ולפרוך מה לכלאי הכרם שכן לא היתה להם שעת הכושר. אמר רב אדא בר אהבה זאת אומרת כלאי הכרם מעיקרן נאסר הואיל והיתה להם שעת הכושר קודם השרשה. רבי עקיבא אומר חיה ועוף אינן מן התורה וכו'. רבי יוסי הגלילי אומר וכו'. מאי איכא בין ר' יוסי לר"ע א"ב חיה. רבי יוסי הגלילי סבר חיה דאורייתא. ור"ע סבר חיה דרבנן. ואבע"א עוף א"ב ר"ע סבר חיה ועוף אינן מן התורה הא מדרבנן אסירי. וריה"ג סבר עוף אפילו מדרבנן נמי לא אסירי. תניא נמי הכי במקומו של רבי יוסי הגלילי היו אוכלין בשר עוף בחלב: [ה]הנה אנכי שולח מלאך לפניך אמר הקב"ה למשה אומות העולם בגדו בי ונתתי להם שרים שיהו משמרים אותם אף אתם בגדתם בי הריני נותן לכם מלאך שיהא משמר אתכם כשזכיתם וקבלתם את התורה בעצמי הייתי הולך לפניכם ועכשיו שנתחייבתם הריני שולח לפניכם מלאך. ד"א אמר הקב"ה למשה לפניך אני משלח ולא לפניהם. אמר אם לפני משלח אתה איני מבקש [ראה מה בין ראשונים וכו']. אבל יהושע ראה את המלאך ונפל על פניו, מה אמר לו הלנו אתה אם לצרינו. כיון שאמר לו כן התחיל צועק מתחת צפרני רגליו שנאמר [ו]ויאמר לא כי אני שר צבא ה' עתה באתי הרי שני פעמים באתי להנחיל את ישראל. אני הוא שבאתי בימי משה רבך ודחה אותי ועתה באתי, ויפל יהושע ראה אותו ונפל על פניו, אבל משה ראה אותו ודחה אותו, אמר הקב"ה הנה אנכי שולח מלאך לפניך, לכל מי שמשמר את התורה כיוצא בך:

השמר מפניו ושמע בקולו אל תמר בו לא זכיתם לשמוע בקולי שמעו בקולו של מלאך. הוא אינו יכול לישא לפשעכם כי הוא מן הכת שאינן חוטאין. ד"א כי לא ישא לפשעכם למה שהוא שליח וכל מה שהשליח מצווה לעשות הוא עושה אבל אני נושא לכם פנים שנאמר [ז]ישא ה' פניו. אמר דוד רבש"ע ולמלאך אתה מוסרני שאינו נושא פנים מי יוכל לעמוד בו [ח]אם עונות תשמר יה וגו' אם תאמר שהסליחה אינה עמך עמך היא הה"ד [ט]כי עמך הסליחה למען תורא. כי שמי בקרבו שמו של הקב"ה משותף עם כל מלאך ומלאך. אמר ליה משה איני מבקש שילך מלאך עמנו אם אין פניך הולכים וגו'. אם אין אתה מהלך עמנו אין אנו זזין ממקומנו. אמר הקב"ה חייך אפילו מלאך לא אשלח לפניך אלא הצרעה אשלח לפניך שנאמר ושלחתי את הצרעה. כיצד היו האמוריים מתים אמר רבי לוי שתי צרעות היה מזווג לכל אחד ואחד כל אחת ואחת היתה שופכת ארסה בתוך עיניו ומיד היה מת. רבי חייא בר אבא אמר כיצד היו מתים (צט) חלחול היה נכנס בהן והיו מתריזין והיו מתין. רבי ברכיה אמר הקב"ה היה אוסרן לפני ישראל והיו באין והורגין אותן שנאמר [י]ויתן ה' אלהינו בידנו כאדם שאוסר שונאו לפני בנו. אם תאמר קטנים היו האמוריים הקב"ה משבחם [יא]אשר כגבה ארזים גבהו. ומה הייתי עושה להם ואשמיד פריו ממעל וגו' זה השר שלהן. ושרשיו מתחת אלו האמוריים, אמר הקב"ה בעולם הזה שלחתי לפניהם מלאך והיה מכרית אומות העולם, אבל לעולם הבא אליהו זכור לטוב אשלח לכם שנאמר [יב]הנני שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא. [יג]מנא הא מילתא דאמרי אינשי כי הוינן זוטרי לגברי השתא דקשישנא לדרדקי, דכתיב מעיקרא [יד]וה' הולך לפניהם יומם ולבסוף כתיב הנה אנכי שולח מלאך לפניך. [טו]א"ל ההוא

ממ"ק ובמ"ק קח סנהדרין ד: קט חולין קיג: קי בראשית לח: א שם כז: ב שם קטו: ג שמות יב: ד דברים כג: ה תנחומא: ו יהושע ה: ז במדבר ו: ח תהלים קל: ט שם: י דברים יג: יא עמוס ב: יב מלאכי ג: יג ב"ק נב: יד שמות יג: טו סנהדרין לח:

זית רענן (צה) פרי עם פרי, שמותר לשחוט ב' ולדות ביום א' אסור לשחוט אותו ואת אמו: (צו) פרי עם פרי בבשול, דהחלב מקרי ג"כ פרי: (צז) שאסר פרי עם פרי ברביעה, שהוא מין אחר והוי כלאים: (צח) להלן אמו, שור או כשב או עז וגו' ז' ימים יהיה עם אמו: (צט) חלחול, שלשול:

ותניא אפיקורוס לרב אידי כתיב ואל משה אמר עלה אל ה' עלה
אלי מבעיא ליה. אמר ליה זה מטטרון ששמו כשם רבו דכתיב כי
שמי בקרבו. אי הכי נפלחו ליה, כתיב אל תמר בו, אל תמירני
בו, אם כן לא ישא לפשעכם למה לי. אמר ליה הימנותא בידו
דאפילו [טז]בפרוונקא נמי לא קבילניה דכתיב [יז]ויאמר אליו אם אין
פניך הולכים אל תעלנו מזה: וברך את לחמך [יח]מנין לברכת
המזון מן התורה וכו'. רבי יצחק אומר אינו צריך הרי הוא
אומר וברך את לחמך אל תקרי וברך אלא וברך אימת קרוי לחם
קודם שיאכלנו: [יט]מנא הא מילתא דאמרי אינשי *שיתין רהיטי רהוט
ולא מטו לגברא דמצפרא כרך. ואמרי רבנן השכם ואכול בקיץ
מפני החמה ובחורף מפני הצנה דכתיב [כ]לא ירעבו ולא יצמאו ולא
יכם שרב ושמש. אמר ליה את אמרת מהתם ואנא אמינא מהכא
ועבדתם את ה' אלהיכם זו קריאת שמע ותפלה. וברך את לחמך
ואת מימיך זו פת במלח וקיתון של מים. מכאן ואילך והסירותי
מחלה מקרבך, ותניא מחלה זו מרה ולמה נקרא שמה מחלה פ"ג
חלאים יש בה מחלה בגימטריא הכי הוו וכלן פת במלח בשחרית
וקיתון של מים מבטלתן:

שם את מספר ימיך אמלא *כתיב [כא]ויאמר אליהם בן מאה
ועשרים שנה אנכי היום מה ת"ל היום, היום מלאו ימי
ושנותי ללמדך שהקב"ה משלים שנותיהן של צדיקים מיום ליום
ומחדש לחדש שנאמר את מספר ימיך אמלא. לא אוכל עוד לצאת
ולבוא, מאי לצאת ולבוא אילימא לצאת ולבוא ממש והכתיב [כב]ויעל
משה מערבות מואב אל הר נבו ותניא שתים עשרה מעלות היו
שם ופסען משה בפסיעה אחת אלא לצאת ולבוא בדברי תורה מלמד
שנסתמו ממנו שערי חכמה: **תניא** [כג]אמר שמעון בן עזאי מצאתי
מגלת סוחסין בירושלים וכתוב בה מנשה הרג את ישעיה. אמר ר'
מידן דייניה וקטליה, אמר ליה משה רבך אמר [כד]כי לא יראני האדם
וחי, ואת אמרת [כה]ראיתי את ה'. משה רבך אמר [כו]כה' אלהינו
בכל קראנו אליו, ואת אמרת [כז]דרשו ה' בהמצאו. משה רבך אמר
את מספר ימיך אמלא, ואת אמרת [כח]והוספתי על ימיך חמש עשרה
שנה. אמר אנא ידענא ביה דלא מקבל מנאי אי אמינא אשויה מזיד.
אמר שם איבלע בארזא אתיוה לארזא ונסרוה, כי מטא להדי פומיה
נח נפשיה, משום דאמר [כט]ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב. מ"מ
קשו קראי אהדדי ראיתי את ה'. תנאי היא דתניא כל הנביאים
כולם נסתכלו באספקלריא שאינה מאירה ומשה רבינו נסתכל
באספקלריא המאירה. דרשו ה' בהמצאו הא ביחיד הא בצבור.
ויחיד אימת בעשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים. את
מספר ימיך אמלא תנאי היא, דתנן את מספר ימיך אמלא כנגד
שני דורות זכה משלימין לו לא זכה פוחתין לו דברי רבי עקיבא.
וחכמים אומרים זכה מוסיפין לו לא זכה פוחתין לו. אמרו ליה לר"ע
והלא כבר נאמר והוספתי על ימיך. אמר להם משלו הוסיפו לו,
תדע שהרי נביא עומד ומתנבא [ל]הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו
שמו ועדיין לא בא מנשה. ורבנן מי כתיב נולד לחזקיה לבית דוד
כתיב אי מחזקיה אי מאיניש אחרינא: [לא]**את** אימתי אשלח לפניך
והמותי את כל העם וגו' מלמד כשעברו ישראל את הירדן אין כל
בריה יכולה לעמוד בפניהם וכל העומד בפניהם מיד נתרז. תנא
צרעה לא עברה עמהם, והכתיב ושלחתי את הצרעה, אמר ריש
לקיש על שפת הירדן עמדה וזרקה בהן מרה וסימתה עיניהם מלמעלה
וסרסים מלמטה שנאמר [לב]ואנכי השמדתי את האמורי. רב פפא
אמר שתי צרעות הוו חדא דמשה וחדא דיהושע, דמשה לא עברה
דיהושע עברה. ג' מלחמות של מהומה הבטיח הקב"ה לישראל
בכניסתן לארץ שנאמר את אימתי וגו', ונתנם ה' אלהיך לפניך,
והמם מהומה גדולה. ורבנן ילפי מהכא [לג]ויהומם ה' לפני ישראל,
[לד]ויהם ה' את סיסרא, [לה]וירעם ה' בקול גדול וגו' ויהמם, אחד
לשעבר [לו]וברקים רב ויהמם. ואחת בימי גוג ומגוג [לז]ביום ההוא
תהיה מהומת ה' רבה וגו':

שסא [לח]לא ישבו בארצך יכול בגוי שקבל עליו שלא לעבוד
אלילים הכתוב מדבר תלמוד לומר [לט]לא תסגיר עבד וגו' מה
תקנתו עמך ישב בקרבך וגו'. קשיא ליה לרבי יאשיה האי מעם
אדניו מעם אלהיו מבעיא ליה. אלא אמר רבי יאשיה במוכר עבדו
בחוצה לארץ. קשיא ליה לרבי אחא בר יאשיה האי אשר ינצל אליך
אשר ינצל מעמך מבעיא ליה. אלא א"ר יאשיה בעבד שברח מחו"ל
לארץ. תניא לא תסגיר רבי אומר בלוקח עבד ע"מ לשחררו הכתוב
מדבר, ה"ד דכתב ליה לכשאקחך הרי עצמך קנוי לך מעכשיו:

כד [מ]ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא מלמד
שהיו משה ואהרן מהלכין ונדב ואביהוא מהלכין
אחריהן והיו אומרים מתי שני זקנים הללו מתים ואנו נוהגין שררה
על הצבור תחתיהן. [מא]רבי יודן משם רבי איבו אמר בפיהם אמרו זה
לזה, רבי פנחס אמר בלבם הרהרו. א"ר ברכיה א"ל הקב"ה [מב]אל
תתהלל ביום מחר כי לא תדע מה ילד יום, הרבה סייחים מתו
ונעשה עורותיהם שטוחין על גבי אמותיהן. אמר רב פפא היינו
דאמרי אינשי נפישי גמלי סבי דטעיני משכי דהוגני[מג]. והשתחויתם
מרחוק התורה לא נתנה אלא בזכות השתחויה. ויבן מזבח תחת
ההר בחמישי בנה מזבח וגו' (כתוב ברמז ק"א). וישלח את נערי
בני ישראל (כתוב ברמז רע"ט): [מד]ויעלו עולות ב"ש סברי עולות
שהקריבו ישראל במדבר עולת ראיה הואי. ובית הלל אומרים עולת
תמיד הואי. בעי רב חסדא האי קרא היכי כתיב ויעלו עולות כבשים
ויזבחו שלמים פרים או דילמא אידי ואידי פרים. למאי נפקא מינה
לפסוקי טעמי. רב אחא בריה דרבא אמר הרי עלי עולה כעולה
שהקריבו ישראל במדבר מאי כבשים הוו או פרים הוו תיקו. [מה]תנא
דבי אליהו זש"ה [מו]אין כאל ישורון אשרי אדם שיש בו דברי תורה
לאמתו ולא יצאת ממנו שכבת זרע חנם ואפילו הוא ישראל ראוי
הוא להעלות עולה על גבי המזבח ככהן גדול שנאמר (ק) וישלח את
נערי בני ישראל וגו'. וכל הנעשה עצל מן העבירה ולא עשאה הרי
הוא נזון מזיו השכינה כמלאכי השרת שנאמר ויחזו את האלהים ויאכלו
וישתו. [מז]יתיב רב חנא בר רב קטינא קמיה דרב חסדא ויתיב וקאמר
וישלח את נערי בני ישראל. אמר ליה הכי אמר רב אשי קרבה
ופסקוה וכו', סבר לאותביה ממתני' שמע דקאמר משום רב ארא
בר אהבה עולה שהקריבו ישראל במדבר אין טעונה הפשט ונתוח.
אותבי מברייתא דשויא בכולהו דתניא עד שלא הוקם המשכן היו
הבמות מותרות ועבודה בבכורות והכל כשרין ליקרב בהמה וחיה
ועוף זכרים ונקבות תמימות ובעלי מומין טהורין אבל לא טמאים
והכל קרבן עולות ועולה שהקריבו ישראל טעונה הפשט ונתוח,
וגוים בזמן הזה רשאין לעשות כן. כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע
(כתוב ברמז רע"ז): [מח]ויקח משה את הדם ויזרוק על העם וגמירי
דאין הזאה בלא טבילה, מכאן לאבותינו שמלו וטבלו וגר שמל ולא
טבל אינו גר. [מט]ויקח משה חצי הדם (קא) מהיכן היה יודע משה
חצי הדם. רבי יהודה בר' אלעאי אומר הדם היה נחלק מאליו. ר'
נתן אומר מעשה נסים נעשה בו נעשה חציו שחור וחציו אדום. רבי
יצחק אמר בת קול יצאה מהר חורב ואמר למשה עד כאן חצי הדם.
בר קפרא אמר מלאך ירד מן השמים בדמות משה וחלקו. תני ר'
ישמעאל בקי היה משה בהלכות הדם וחלקו. וישם באגנות
(קב) באגנת כתיב לא זה גדול מזה ולא זה גדול מזה. אמר ליה מה
נעשה בחלקך. אמר לו זרוק על המזבח שנאמר וחצי הדם זרק על
המזבח. הוא נשבע להן והן נשבעו לו שנאמר [נ]לעברך בברית ה'
ובאלתו, והוא נשבע להן *ואשבע לך ואבוא בברית עמך:

שסב ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו וכו' (כתוב ברמז רי"ב).
[נא]במקום אחד הוא אומר והלוחות מעשה אלהים המה
ואומר כמעשה לבנת הספיר מקיש מעשה למעשה, מה מעשה
האמור להלן של ספיר אף מעשה האמור (קג) כאן של ספיר.
[נב]אמר רבי שילא בבבל כתיב [נג]כמראה אבן ספיר. במצרים כתיב
כמעשה לבנת הספיר ללמדך שכשם שהאבן קשה מן הלבנה כך
שעבוד של בבל (קד) קשה משעבודה של מצרים. [נד]עלה אלי ההרה
אמר רבי לוי בר חמא ואי תימא ריש לקיש מאי דכתיב עלה אלי
ההרה ואתנה לך את לוחות האבן. לוחות זו תורה והתורה זו משנה.
מצוה אלו מצות. חקים ומשפטים אלו הדינים. אשר כתבתי אלו
נביאים. להורות זה תלמוד מלמד שכולם נתנו לו למשה בסיני:
ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו. אמר רבי פנחס מכאן שהיו
ראוים להשלחת יד. אמר רבי הושעיא וכי *קלורין עלתה
עמהן לסיני דאת אמרת ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו אלא מלמד
שזנו

ממ"ק ובמ"ק טז בפרוונקא תרגום סרסור: יז שמות לג: יח ברכות מח: יט ב"ק נב: *שיתין וכו' פי' ששים אנשים רצים ואינם מגיעים למי שאכל בשחרית:
כ ישעיה מט: *סוטה יג, כא דברים לא: כב דברים לד: כג יבמות מט: כד שמות לג: כה ישעיה ו: כו דברים ד: כז ישעיה נה: כח מלכים ב כ:
כט ישעיה ו: ל מלכים א' יג: לא סוטה לו: לב עמוס ב: לג יהושע י: לד שופטים ד: לה ש"א ז: לו תהלים יח: לז זכריה יד: לח גיטין מה:
לט דברים כג: מ פסיקתא: מא סנהדרין נג: מב משלי כז: מג פי' הרבה גמלים זקנים טעונים עורותיהם של הילדים: מד חגיגה ו: מה כתוב ברמז ל: מו דברים לג:
מז זבחים קטו: מח יבמות מו: מט ויקרא רבה: נ דברים לד: *יחזקאל טז: נא ספרי: נב ירושלמי דלולב: נג יחזקאל א: נד ברכות ס: *קלורין יש מקום שקורין
לעוגה קליר ע"כ נקרא ר' אליעזר הקליר שאכל עוגה ונתפקח:

זית רענן (ק) שנאמר וישלח את נערי בני ישראל, משמע שהיו ישראלים אך מפני שהיו נערים שלא ראו קרי לפיכך העלו עולות: וכל הנעשה עצל, דרש אצילי
כמו עצלי. דאע"פ שלא עשה העבירה מכח עצלות מ"מ נזון מזיו השכינה: (קא) מהיכן היה יודע וכו' דבקרא כתיב ויזבחו זבחים וגו' ויקח משה
חצי הדם וישם באגנות וחצי הדם זרק על המזבח משמע שקבל חצי הדם באגנות וחצי הדם לזריקה וא"כ קשה מהיכן היה יודע מתחלה כמה דם יצא ממנו
שיכול להלקו: (קב) באגנת כתיב. פי' שבאותו כלי שקבל הדם לזריקה כך היה גדול אותו כלי להזאה: (קג) כאן של ספיר, פי' אצל לוחות: (קד) קשה
משעבודה של מצרים שבמצרים היו מעיקרא גרים אבל בבבל היו מעיקרא מלכים ושרים ויצאו לגלות היה קשה עליהם:

שזנו עיניהם כלפי שכינה כאדם שהוא מביט בחברו מתוך מאכל ומשתה. רבי יונתן אומר אכילה ודאי דכתיב [נה]באור פני מלך חיים. אמר רבי תנחום מלמד שהגיסו את לבם ועמדו על רגליהם וזנו עיניהם מן השכינה. רבי יהושע דסיכנין בשם רבי לוי משה לא זן עיניו מן השכינה דכתיב *ויסתר משה פניו וגו', ונהנה מן השכינה דכתיב **ומשה לא ידע כי קרן עור פניו. נדב ואביהוא זנו עיניהם מן השכינה ויחזו את האלהים ולא נהנו מן השכינה וימת נדב ואביהוא וגו': [נו]ואל הזקנים אמר שבו לנו בזה (קה) שקל כבודן ככבודו שהיו חכמים וצדיקים אבל באברהם שלא היו צדיקים אלא עבדיו אמר להם [נז]שבו לכם פה עם החמור עם הדומה לחמור. ד"א לא לכם אתם יושבים אלא לנו ראו לאיזה מקום אנו הולכים למקום שרפים וחיות ומלאכים בקשו עלינו רחמים שנעלה לשלום ונשוב לשלום. והרי דברים ק"ו ומה אם משה שנאמר לו עלה אלי והבטיחו כך היה מתפחד. וכן יעקב [נח]ויירא יעקב מאד ויצר לו, אנו על אחת כמה וכמה שנבקש רחמים מלפני המקום שירחם עלינו ויפדנו מכל צרה: [נט]מי בעל דברים יגש (אליכם) [אליהם] אמר רבי שמואל בר נחמן אמר רבי יונתן מנין למוציא מחברו שעליו הראיה שנאמר מי בעל דברים יגש (אליכם) [אליהם] יגיש ראיה אליהם, הא למה לי קרא סברא הוא דכאיב ליה כאיבא אזיל לגבי אסיא. אלא קרא לכדרב נחמן הוא דאצטריך, דאמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה מנין שנזקקין לתובע תחלה שנאמר מי בעל דברים יגש (אליכם) [אליהם] יגיש דבריו אליהם. אמרי נהרדעי משום רב נחמן פעמים שנזקקין לנתבע תחלה היכי דקא זילי נכסי:

ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא [ס]מעשה שבאו שנים ואמרו ראינוהו ביום עבורו ובלילה לא ראינו וקבלן רבן גמליאל. אמר רבי דוסא בן הרכינס עדות שקר העידו, היאך מעידין את האשה שילדה ולמחר נמצא כרסה בין שניה. אמר ליה רבי יהושע רואה אני את דבריך. שלח לו רבן גמליאל גוזרני עליך שתבוא אצלי במקלך ובמעותיך ביום הכפורים שחל להיות בחשבונך. הלך ומצאו רבי עקיבא לרבי יהושע שמצר. א"ל יש לי ללמוד שכל מה שעשה רבן גמליאל עשוי שנאמר [סא]אלה מועדי ה' בין בזמנן בין שלא בזמנן אין לי מועדות אלא אלו. תנא אמר ליה הרי הוא אומר אתם ג' פעמים אתם אפילו שוגגין אתם אפילו מזידין אתם אפילו מוטעים. ובלשון הזה אמר ליה עקיבא נחמתני נחמתני. בא לו אצל ר' דוסא בן הרכינס אמר ליה אם באים אנו לדון אחר בית דין של ר"ג צריכין אנו לדון אחר כל בית דין ובית דין שעמד מימות משה ועד עכשיו שנאמר ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל למה לא נתפרשו שמותן של זקנים. שלא יאמר אדם פלוני כמשה ואהרן. פלוני כנדב ואביהוא פלוני כאלדד ומידד. שנאמר [סב]ויאמר שמואל וגו' וישלח ה' את ירובעל וגו', ללמדך שאפילו קל שבקלין כיון שנתמנה פרנס על הצבור הרי הוא כאביר שבאבירים. וכתיב [סג]ובאת אל הכהנים הלוים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם. וכי תעלה על דעתך שאדם הולך אצל שופט שלא היה בימיו. ואומר [סד]אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים וגו'. נטל מקלו ומעותיו הלך לו אצל רבן גמליאל ביבנה ביום הכפורים שחל להיות בחשבונו. כיון שראה אותו רבן גמליאל עמד מכסאו ונשקו על ראשו. אמר ליה שלום עליך רבי ותלמידי. רבי שלמדתני תורה ברבים. ותלמידי שאני גוזר עליך ואתה מקיימו. ובלשון הזה אמר ליה אשרי הדור שהגדולים נשמעין לקטנים ומתוך כך קטנים נושאים קל וחומר בעצמן: [סה]וישכן כבוד ה' על הר סיני. תניא משה עלה בענן ונתכסה בענן ונתקדש בענן כדי לקבל תורה לישראל בטהרה שנא' וישכן כבוד ה' על הר סיני, זה היה מעשה אחר עשרת הדברות שהוא תחלה לארבעים יום דברי רבי יוסי הגלילי. רבי עקיבא אומר וישכן כבוד ה' בראש חדש וכסהו הענן להר ויקרא אל משה ביום השביעי משה וכל ישראל עומדין, ולא בא הכתוב אלא לחלוק לו כבוד למשה. רבי נתן אומר לא בא הכתוב אלא למרק אכילה ושתיה שבמעיו לשומו כמלאכי השרת. רבי מתיא בן חרש אומר לא בא הכתוב אלא לאיים עליו כדי שתהא תורה נתונה באימה ביראה ברתת ובזיע שנא' [סו]עבדו את ה' ביראה [וגילו ברעדה] במקום גילה שם תהא רעדה. במאי קא מיפלגי ר"י הגלילי ור"ע בפלוגתא דהני תנאי. דתניא בששה בחדש נתנה תורה לישראל. רבי יוסי אומר בשבעה בו. מאן דאמר בששה בו' נתנה בשבעה עלה. מאן דאמר בשבעה בז' נתנה ובשבעה עלה. רבי יוסי הגלילי סבר לה כתנא קמא דאמר בששה בחדש נתנה תורה הלכך זה היה מעשה אחר עשרת הדברות. וישכן כבוד ה' על הר סיני לקבל תורה, ראי סלקא דעתך וישכן כבוד ה' בראש חדש ויכסהו הענן להר ויקרא אל משה לקבולי עשרת הדברות, הא קבילו מו' והא אסתלק עננא משמה. ורבי עקיבא סבר לה כרבי יוסי דאמר בשבעה בחדש נתנה תורה. בשלמא לרבי עקיבא היינו דמשכחת לה דבשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות כ"ד דסיון ושיתסר דתמוז מלאו להון ארבעין יומין דהוה בהר ובי"ז בתמוז נחת ואתא ותברינהו ללוחות. אלא לרבי יוסי הגלילי דאמר ו' דפרישה (וה') [ומ'] דהר עד כ"ג בתמוז לא איתבור לוחות. אמר לך רבי יוסי הגלילי מ' דהר בהדי ו' דפרישה. ויקרא אל משה ביום השביעי משה וכל ישראל עומדין ולא בא הכתוב אלא לחלוק לו כבוד למשה. מיתיבי [סז]וישמע את הקול מדבר אליו קול לו קול אליו משה שמע וכל ישראל לא שמעו: לא קשיא הא בקריאה הא בדבור: [סח]ומראה כבוד ה' כאש אוכלת רבי שמעון בן יוחאי אומר בוא וראה כמה כח עבירה קשה שעד שלא פשטו ידיהם בעבירה מה נאמר בהן ומראה כבוד ה' כאש אוכלת לא יראין ולא מזדעזעין ומשפשטו ידיהן בעבירה מה נאמר בהן וירא אהרן וכל בני ישראל את משה וייראו מגשת אליו: עד שלא חטאו ישראל מה כתיב ומראה כבוד ה' כאש אוכלת. [סט]א"ר אבא בר כהנא ז' מחיצות של אש היו נוצצות זו בזו והיו ישראל רואין ולא מתיראין ולא מתפחדין וכיון שחטאו אפילו פני הסרסור לא היו יכולין לראות הדא הוא דכתיב וירא אהרן וכל בני ישראל את (פני) משה וגו' וייראו מגשת אליו. רבי פנחס בשם רבי הנינא אף הסרסור הרגיש בעבירה שנאמר [ע]מלכי צבאות ידודון. רבי יודן בשם רבי איבו מלאכי צבאות אין כתיב כאן אלא מלכי צבאות מלכיהן דמלאכים אפילו מיכאל וגבריאל לא היו יכולין להסתכל בפניו שלו. כיון שחטאו ישראל אפילו פני [עא]הגולייריו לא היה יכול להסתכל שנאמר [עב]כי יגרתי מפני האף והחמה:

שסג תני רבי ישמעאל עד שלא חטא אדם הראשון ניתן אימתו על כל בהמה חיה ועוף. וכיון שחטא ניתן אימתן עליו. עד שלא חטא היה שומע את הקול [עג]אימירון וכיון שחטא היה שומע את הקול [עד]אגריון. עד שלא חטא היה שומע את הקול ועומד על רגליו הדא דכתיב [עה]וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך וגו'. אמר רבי אבא בר כהנא מהלך אין כתיב כאן אלא מתהלך מקפץ וסליק. וכיון שחטא היה שומע את הקול ומתחבא האדם ואשתו. א"ר איבו באותה שעה נגרעה קומתו ונעשית של מאה אמה. עד שלא אירע אותו מעשה לדוד מה כתיב [עו]ה' אורי וישעי ממי אירא ה' מעוז חיי ממי אפחד. וכיון שאירע אותו מעשה לדוד מה כתיב [עז]ואבוא עליו והוא יגע ורפה ידים והחרדתי אותו. עד שלא חטא שלמה היה רודה בשדים הדא דכתיב [עח]עשיתי לי שרים ושרות ותענוגות בני האדם שדה ושדות שהיה רודה בשדים ובשדות, וכיון שחטא היה מביא ששים גבורים ומשמרין אותו, הדא הוא דכתיב [עט]הנה מטתו שלשלמה וגו'. עד שלא חטא שאול מה כתיב ביה [פ]ושאול לכד (את) המלוכה על ישראל וילחם סביב בכל אויביו וגו' ובכל אשר יפנה ירשיע מהו ירשיע נצח. וכיון שחטא מה כתיב [פא]וירא שאול את מחנה פלשתים וירא ויחרד לבו מאד:

[פב]ויבא משה בתוך הענן כתיב [פג]ולא יכול משה לבוא אל אהל מועד כי שכן עליו הענן וכתיב ויבא משה בתוך הענן. מלמד שתפסו הקב"ה למשה להביאו בענן. דבי רבי ישמעאל תנא נאמר כאן בתוך הענן ונאמר להלן [פד]ויבאו בני ישראל בתוך הים מה להלן שביל דכתיב [פה]והמים להם חומה אף כאן שביל:

[פו]ויהי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה, רבי יוחנן הוה מטייל וסליק מן טבריא לצפורי והוה מסתמיך על כתפיה דר' חייא בר אבא. מטון חד בית חקל אמר דין הוה דידי וזבנתיה מיבעיא לעי באורייתא. מטון חד בית זיתא אמר דין בית זיתא הוה דידי חבנתיה מיבעיא לעי באורייתא. מטון חד בית כרם אמר דין בית כרם הוה דידי חבנתיה מיבעיא לעי באורייתא. שריא רבי חייא בר אבא בכי. אמר ליה למה את בכי. אמר ליה אנא בכי דלא שבקית לסיבותך כלום. אמר ליה חייא ברי קל הוא בעיניך שמכרתי דבר שניתן לששה וקניתי דבר שניתן לארבעים יום וארבעים לילה. כל העולם כולו לא נברא אלא לששה ימים דכתיב [פז]כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ אבל התורה נתנה לארבעים יום הדא הוא דכתיב ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה. כך דמך ר' יוחנן היה דורו קורא עליו [פח]אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה שאהב ר' יוחנן את התורה בוז יבוזו לו:

(פרשת תרומה)

מס"ק ובמ"ק נה משלי טז : *שמות ג: **שם לד : נו מדרש הגביר : נז בראשית כב : נח שם כח : נט ב"ק מו : ס ר"ה כה : סא ויקרא כג : סב ש"א יב : סג דברים יז : סד קהלת ז : סה יומא ד : סו תהלים ב : סז במדבר ו : סח ספרי : סט פסיקתא : ע תהלים סח : עא הגולייריו הלטיס : עב דברים ט : עג אימירון פי' בויתי בלע"ז הנגענהס : עד אגריון פי' שדיי בלעז רח"ס : עה בראשית ג : עו תהלים כז : עז שמואל ב יז : עח קהלת ב : עט שיר ג : פ ש"א יד : פא ש"א כח : פב יומא ד : פג שמות מ : פד שם יד : פה שם : פו פסיקתא : פז שמות לא : פח ש"ר ח :

זית רענן (קה) שקל כבודן וכו', דכתיב לנו ולא אמר לכם : (תכלת פרשת משפטים)

פרשת תרומה

כה [א]**וידבר** ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה. זה שאמר הכתוב [ב]כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו. לקח טוב בנוהג שבעולם שני *פרגמטוטין שהיו במדינה זה לוקח [ג]מטכסא וזה לוקח [ד]אילוסירקא. עמדו זה עם זה אמר אחד לחברו מבקש אתה להחליף, אמר ליה הן, החליפו זה עם זה זה נותן מטכסין ולקח אילוסירקא נמצא ביד זה דבר אחד וביד זה דבר אחד. אבל תורה אינו כן זה שונה סדר זרעים וזה שונה סדר נזיקין עמדו שניהם זה עם זה אמר אחד לחברו השנה לי סדר זרעים ואני אשנה לך סדר נזיקין נמצא ביד זה שנים וביד זה שנים יש מקח גדול מזה הוי כי לקח טוב וגו'. ד"א מי שלקח סחורה ויוצא לדרך מתירא מן הלסטים, אבל התורה אינו כן שמא יכולים הלסטים לטול תורתו מתוך לבו הוי כי לקח טוב. אמרו רבותינו מעשה בספינה שהיו בה פרגמטוטין והיה שם חבר אחד אמרו לו מה פרגמטיא שלך אמר להם מוצנעת היא. אמרו לו למה לא תראה לנו אותה. אמר להם כשאכנס למדינה אראה אותה לכם. התחילו לחזור על הספינה ולא מצאו התחילו שוחקים עליו וכו' עמדו המוכסין עליהן ונטלו כל מה שהיה בידן לא היה להן לא לאכול ולא ללבוש. אותו חבר נכנס לבהמ"ד התחיל לישב ודורש להן התחילו לכבד אותו ולפרנס אותו, אותן שהיו עמו בספינה התחילו באין אליו ומבקשים ממנו, אמרו לו בבקשה ממך בשביל שאתה מכיר אותנו למד עלינו זכות, מי גרם לו להנצל התורה שבלבו הוי כי לקח טוב. ד"א כי לקח טוב אדם שהוא לוה מבני אדם ולוקח סחורה ויוצא לדרך פעמים שהיא מפסדת, אבל התורה אינה כן אלא לומר אדם מכאן פרק אחד ומכאן פרק אחד הוא מתפרנס בהן הוי כי לקח טוב. א"ל הקב"ה התורה היתה שלי ולקחתם אותה קחו אותי עמה הה"ד ויקחו לי תרומה. אמר ריש לקיש כך שנו רבותינו חמשה לא יתרומו ואם תרמו אין תרומתן תרומה, החרש שוטה וקטן והתורם את שאינו שלו ונכרי שתרם את של ישראל אין תרומתן תרומה. וכלן מן הפסוק הזה. דבר אל בני ישראל, יצא חרש שאינו שומע ואינו מדבר. אשר ידבנו לבו יצא שוטה שאין לבו נודבו. מאת כל איש יצא קטן שאינו איש. והתורם את שאינו שלו שנאמר מאת כל איש משלהן. ונכרי שתרם את של ישראל אפילו ברשותו שנאמר דבר אל בני ישראל יצא נכרי שאינו מישראל. דבר אחר דבר אל בני ישראל ויקחו תרומה אין כתיב כאן אלא ויקחו לי תרומה כל דבר שנאמר בו לי בעולם הזה ובעוה"ב. ד"א ויקחו לי תרומה כל דבר (א) שנאמר בה לי יש בה ברכה והתרומה הזו יש בה ברכה. א"ר יוחנן כל מלאכת המשכן הביאו ישראל (ב) לשני בקרים שנא' [ה]והם הביאו אליו עוד נדבה בבקר בבקר שנתנה ברכה בתרומת המשכן. ויקחו לי תרומה [ו]רבי אומר עשר תרומות הן, תרומה ותרומת מעשר חלה ובכורים ותרומת הארץ (ג) ותרומת תודה תרומת שקלים ותרומת משכן ותרומת מדין ותרומת שלמים. תרומה ותרומת מעשר חלה ובכורים והרומת שלמים ותרומת תודה ותרומת הארץ לכהנים וללוים ולמקדש וירושלים. תרומת מדין לאלעזר הכהן. תרומת שקלים לאדנים. תרומת המשכן שממנו היו עושין גופו של משכן ושמן המאור וקטרת הסמים ובגדי כהנים ובגדי כ"ג. [ז]רבי שמואל בר נחמני אמר ג' תרומות נאמרו בפרשה זו תרומת אדנים (ד) תרומת שקלים תרומת משכן. (ה) דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה זו תרומת שקלים. וזאת התרומה אשר תקחו זו תרומת המשכן למשכן מה שירצו יעשו כדי שיהא יד כולם שוה. תרומת ארנים לאדנים. העשיר לא ירבה אמר רבי אבין אף (ו) בפרשה זו שלש תרומות, מחצית השקל תרומה לה'. יתן תרומת ה'. לתת את תרומת ה':

[ח]**ויקחו** לי תרומה מי שנאמר בו [ט]לה' הארץ ומלואה, [י]אשר לו הים והוא עשהו, ואומר [יא]הן לה' אלהיך השמים הוא צריך לבשר ודם, אלא שחומד לישראל לשרות שכינתו בהם כאב שמחמד לבניו לכך נאמר ויקחו לי. והרי דברים קל וחומר ומה לעשות משכן כבוד וכפרה לישראל אמר הקב"ה דבר אל בני ישראל בלשון פיוס כמה דאת אמר [יב]דברו על לב ירושלים האומות שהן דוחקין לישראל ונוטלים ממונם על כרחן מה תהא עליהן שכל מי שנוטל ממון כאלו שופך דמים שנאמר [יג]מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקי בארצם. [יד]אמר ליה ההוא מינאה לרבי אבין אלהיכם כהן הוא דכתיב ויקחו לי תרומה כי קבר למשה במאי טבל, אילימא במיא והכתיב [טו]מי מדד בשעלו מים. אמר ליה בנורא דכתיב [טז]כי הנה ה' באש יבוא. ומי סלקא טבילה בנורא. אמר ליה עיקר טבילותא בנורא דכתיב [יז]וכל אשר לא יבא באש תעבירו במים: [יח]וזאת התרומה אשר תקחו וגו' זהב וכסף וגו' ותכלת וארגמן אמר רבי יהודה בר רבי סימון לא תהיו סבורים שאתם גומלין עלי. שלשה עשר דברים כנגד שלשה עשר דברים (ז) (שהפרשתי) [שעשיתי] לכם במצרים. ואלו הן [יט]ואלבישך רקמה ואנעלך תחש [ואחבשך בשש ואכסך משי] ואעדך עדי ואתנה צמידים על ידיך ורביד על גרונך ואתן נזם על אפך ועגילים על אזניך ועטרת תפארת בראשך וגו' ולחמי אשר נתתי לך סלת ושמן ודבש האכלתיך, הרי שלשה עשר דברים שהפרשת לי כנגד שלשה עשר דברים (שהפרשתי) [שעשיתי] לכם במצרים. לעתיד לבוא אני גומל לכם כנגד י"ג דברים הללו מה כתיב [כ]וברא ה על כל מכון הר ציון ועל מקראיה וגו' וסכה תהיה לצל יומם וגו'. ד"א וזאת התרומה זהב כנגד מלכות בבל שכתוב בו [כא]אנת רישא דדהבא. וכסף זו מלכות מדי שכתוב בו [כב]ועשרת אלפים ככר כסף וגו'. ונחשת זו מלכות יון שהיתה פחותה מכולם. ועורות אילים מאדמים זו מלכות הד' שנאמר [כג]ויצא הראשון אדמוני. אמר הקב"ה אע"פ שאתם רואים ד' מלכיות הללו מתגאות ובאות עליכם חייכם שאני מצמיח לכם ישועה מתוך השעבוד, מה כתיב אחריו שמן למאור זה מלך המשיח שנאמר [כד]שם אצמיח קרן לדוד ערכתי נר למשיחי ואומר [כה]קומי אורי כי בא אורך וגו'. [כו]וזאת התרומה וגו' מלמד שהראה הקב"ה למשה שלש תרומות. אחד של משכן ואחד של מקדש ראשון ואחד של מקדש שני שנאמר זהב וכסף ונחשת. זהב כנגד משכן שעשה משה שהיה חביב על הקב"ה כזהב. וכסף זה מקדש ראשון שבנאו שלמה דכתיב בו [כז]אין כסף נחשב בימי שלמה למאומה. נחשת זה מקדש שני שחסר ה' דברים ארון כפורת וכרובים אש ורוח הקדש. ד"א שלש תרומות בשלש פעמים בשנה תורמין את הלשכה. אמר רבי יהושע בן לוי שאם רצה אדם (ח) לשלש שקלים שלש פעמים בשנה שנאמר [כח]והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישית השקל והלא לא נאמר אלא מחצית השקל אלא לא אמר (ט) אלא שלש תרומות הללו:

שסד ויקחו לי אמר הקב"ה לישראל התורה היתה שלי [כט]למען תהיה תורת ה' בפיך. והמשפט שלי שנאמר [ל]כי המשפט לאלהים הוא, נטלתם אותם קחו אותי עמהם הה"ד ויקחו לי ויקחו תרומה אין כתיב כאן אלא ויקחו לי. [לא]כל מקום שנאמר לי הרי זה קיים לעולם ולעולמי עולמים. בזקנים [לב]אספה לי. בכהנים [לג]וכהנו לי. בלוים [לד]והיו לי הלוים. בישראל [לה]כי לי בני ישראל. במלכים [לו]כי ראיתי בבניו לי מלך. בארץ [לז]כי לי כל הארץ. בבכורות [לח]כי לי כל בכור. במקדש [לט]ועשו לי מקדש. בתרומה ויקחו לי תרומה. בירושלם [מ]העיר אשר בחרתי לי. במזבח [מא]מזבח אדמה תעשה לי. בשמן המשחה [מב]שמן משחת קדש יהיה זה לי. בקרבנות [מג]להקריב לי במועדו: [מד]ועורות אילים מאדמים (י) מנין למארים בשבת שהוא חייב שנאמר ועורות אילים מאדמים ועורות תחשים. ר' יהודה אומר חיה גדולה היתה במדבר ועשו ממנה יריעות, רבי נחמיה אומר מעשה נסים היתה ובשעה שנבראת בו בשעה נגנזה: [מה]ועורות תחשים תחש שהיה בימי משה טהור היה

ממ"ק ובמ"ק א תנחומא : ב משלי ג : *פרגמטוטין סוחרים : ג מטכסא משי : ד אילוסירקא מלבוש מצוייר בזהב : ה שמות לו : ו ברייתא דמלאכת המשכן : ז ת"כ פ"א : ח מדרש הגדול : ט תהלים כד : י שם צה : יא דברים י : יב ישעיה מ : יג יואל ג : יד סנהדרין לט : טו ישעיה מ : טז שם סו : יז במדבר לא : יח תנחומא : יט יחזקאל טז : כ ישעיה ד : כא דניאל ב : כב אסתר ג : כג בראשית כה : כד תהלים קלב : כה ישעיה ס : כו מדרש הגדול : כז דה"ב ט : כח נחמיה י : כט שמות יג : ל דברים א : לא ספרי : לב במדבר יא : לג שמות כח : לד במדבר ח : לה ויקרא כה : לו ש"א טז : לז שמות יט : לח במדבר ח : לט שמות כה : מ מ"א יא : מא שמות כ : מב שם ל : מג במדבר כח : מד תוספתא דשבת פרק הגוזז : מה שבת כח :

זית רענן (א) שנאמר בה לי יש בה ברכה, דלי היינו דבר הסמוי מן העין שאין יודע בו אלא הקב"ה ותרומה זו שהוא דבר שבמנין כתב בה לי שאעפ"כ הי' בו ברכה כדאיתא בזוהר: (ב) לשני בקרים. בתמיה וכי היו יכולין להביא לב' בקרים כ"כ הרבה שהיה די אלא שהי' בו ברכה: (ג) ותרומת תודה, מלחמי תודה: והרומת הארץ, שנתן כל א' מהלקו לכהנים וללוים. ותרומת שלמים, חזה ושוק: (ד) הרומת שקלים, לקנות בהן קרבנות צבור: (ה) הי"ג בירושלמי דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה זו תרומת ארנים תקחו את תרומתי זו תרומת שקלים וזאת התרומה זו תרומת המשכן. תרומת המשכן למשכן מה שירצו יעשו, תרומת שקלים לקרבן מה שירצו יעשו כדי שתהא יד כולן שוין, תרומת האדנים לאדנים העשיר לא ירבה, פי' למשכן מה שירצו יעשו שכל א' מביא נדבת לבו לקרבן מה שירצו שאם רצו היו שוקלין דרכונות ובלבד שתהא יד כולם שוה שלא יביא אחד יותר מחבירו אבל תרומת אדנים היה צריך להיות דוקא מחצית השקל העשיר לא ירבה: (ו) בפ' זו, בפ' כי תשא: (ז) שעשיתי לכם במצרים, בשעה שילדום בשדה והתינוקות נבלעים בקרקע כדאי' בפ' שמות: (ח) לשלש שקלים, פי' להביא שקלו ג"כ בשנה בכל פעם שליש מותר וכ"מ בירושלמי פ"ב: (ט) אלא שלש, פי' לתת ג' פעמים בכל פעם מחצית השקל: (י) מנין למארים בשבת, דכל מעשה השבת ילפינן ממשכן:

היה או טמא היה. אמר רב יוסף מאי תבעי' ליה דתניא לא הוכשרו למלאכת שמים אלא עור בהמה טהורה בלבד שנאמר למען תהיה תורת ה' בפיך מן המותר בפיך. מתיב רבי אבא ר' יהודה אומר שני מכסאות היו אחת של עורות אילים מאדמים ואחת של עורות תחשים. ר' נחמיה אומר מכסה אחד היה דומה כמין תלא אילן. והא תלא אילן טמא הוא אלא כמין [מו]תלא אילן ולא תלא אילן, כמין תלא אילן שיש בו גוונין הרבה ולא תלא אילן דאילו התם טמא והכא טהור. אמר רב יוסף אי הכי היינו דמתרגמינן ססגונא ששש בגוונין הרבה. אומר היה רבי מאיר תחש שהיה בימי משה בריה בפני עצמו היה ולא הכריעו בו חכמים אי מין חיה הוא אי מין בהמה הוא וקרן אחת היתה לו במצחו לפי שעה נזדמן לו למשה ועשה ממנו משכן ונגנז. מדקאמר קרן אחת היתה במצחו שמע מינה טהור היתה דאמר רב יהודה שור שהקריב אדם הראשון קרן אחת היתה לו במצחו שנאמר [מז]ותיטב לה' משור פר מקרין מפרים. וליפשוט מינה דמין בהמה הוא כיון דאיכא [מח]קרש דמין חיה הוא ולית ליה אלא חד קרן איכא למימר מין היה הוא: [מט]אבני שהם ואבני מלואים. תנא דבי שילא מאי טעמא דרבי אליעזר דאמר פרה אדומה אינה נקחית מן הגוים דכתיב דבר אל בני ישראל בני ישראל ואין הגוים וכו'. וכ"ת הכי נמי והאמר רב יהודה אמר שמואל שאלו את רבי אליעזר הגדול עד היכן כבוד אב ואם א"ל צאו וראו מה עשה גוי אחד לאביו באשקלון ודמא בן נתינה שמו. פעם אחת בקשו ממנו חכמים אבנים לאפוד בששים רבוא שכר ורב כהנא מתני בשמונים רבוא שכר והיה מפתח מונח תחת מראשותיו של אביו ולא צערו. אבני שהם הפסיק הענין. והא ואבני מלואים כתיב, דהדר ערביה, ועוד קתני סיפא לשנה אחרת נולדה לו פרה אדומה בעדרו וכו' ר' אליעזר תרתי אית ליה: [נ]ועשו לי מקדש לפי שנאמר [נא]וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה'. והיכן צוה ועשו לי מקדש לכך ויברך אותם משה יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם דכתיב הכא ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. רבי איעסק ליה לבריה (כתוב ברמז רצב). [נב]התנן התם יש בקדשי מזבח מה שאין בקדשי בדק הבית קדשי מזבח אין נותנין מהן לאומנין בשכרן מכלל דקדשי בדק הבית ניתנין לאומנין. מנא הני מילי. אמר רבי אבהו אמר קרא ועשו לי מקדש לי משלי (כתוב ברמז רי"ח):

שסח [נג]שלשה דברים שמע משה מפי הגבורה ונבהל ונרתע לאחוריו. בשעה שאמר לו ועשו לי מקדש אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע כתיב [נד]הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך ואתה אומר ועשו לי מקדש אמר ליה הקב"ה משה (יא) לא כשם שאתה סבור אלא עשרים קרש בצפון ועשרים קרש בדרום ושמונה במערב ואני יורד ומצמצם שכינתי למטה דכתיב ונועדתי לך שם ודברתי וגו'. ובשעה שאמר את קרבני לחמי אמר משה אם מכנים אני (יב) כל החיות שבעולם יש בהן העלאה אחת או כל העצים שבעולם יש בהן הבערה אחת [נה]ולבנון אין די בער וחיתו אין די עולה אמר ליה הקב"ה לא כשם שאתה סבור אלא זה האשה אשר תקריבו לה' כבשים ולא שנים בבת אחת אלא את הכבש אחד תעשה בבקר. ובשעה שאמר ונתנו איש כפר נפשו אמר משה מי יוכל ליתן פדיון נפשו *אח לא פדה יפדה איש ויקר פדיון נפשם, אמר לו הקב"ה לא כשאתה סבור אלא זה יתנו כזה יתנו. משל למלך שהיתה לו בת קטנה עד שלא הגדילה ובאתה לידי סימנין היה רואה אותה בשוק מדבר עמה במבואות מדבר עמה כיון שהגדילה ובאתה לידי סימנין אמר אין כבודה של בתי שאהיה מדבר עמה בפרהסיא אלא עשו לי [נו]אפוליון שאהיה מדבר עמה. כך בתחלה [נז]כי נער ישראל ואהבהו. במצרים ראו אותו ועברתי בארץ מצרים, בים ראו אותו וירא ישראל את היד הגדולה. בסיני ראו אותו פנים בפנים דבר ה' עמכם. כיון שקבלו את התורה ונעשו לו אומה שלמה אמר אין כבודם של בני אדם שאהא מדבר עמהם בפרהסיא אלא ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. זהו שאמר הכתוב [נח]רבים אומרים לנפשי אלו אוה"ע דכתיב [נט]הוי המון עמים רבים אומרים לנפשי אומה ששמעה [אנכי] ה' אלהיך לסוף מ' יום עשו את העגל יש לו ישועה אין לו ישועה באלהים סלה. אמרו ישראל ואתה ה' הסכמת עמהם ואמרת [ס]זובח לאלהים יחרם. מגן בעדי שהגנת עלי בזכות אבותי אברהם יצחק ויעקב. כבודי ששכנת שכינתך בתוכנו שנאמר ועשו לי מקדש וגו'. ומרים ראשי תחת שהיינו חייבין לך הרמת ראש נתת לנו תלוי ראש ע"י משה ואמרת כי תשא את ראש:

שסו [סא]אמר רב יהודה אמר שמואל שלמים ששחטן קודם פתיחת דלתות ההיכל פסולין דכתיב [סב]ושחטו פתח אהל מועד בזמן שפתוח ולא בזמן שנעול. האי במשכן כתיב אשכחן מקדש דאיקרי משכן דכתיב [סג]ונתתי משכני בתוככם ומשכן דאיקרי מקדש דכתיב ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. [סד]טומאה בעזרה מנא לן. א"ר אליעזר כתוב אחד אומר [סה]את משכן ה' טמא וכתוב אחד אומר [סו]את מקדש ה' טמא אם אינו ענין לטומאה שבחוץ תנהו ענין לטומאה שבפנים. וקראי מי מייתרי הא מצרך צריכי דתניא רבי אליעזר אומר אם נאמר מקדש למה נאמר משכן ואם נאמר משכן למה נאמר מקדש. אלו נאמר משכן ולא נאמר מקדש הייתי אומר על משכן יהא חייב שהרי משוח בשמן המשחה ועל מקדש לא יהא חייב. ואם נאמר מקדש ולא נאמר משכן הייתי אומר על מקדש יהא חייב שהרי קדושתו קדושת עולם ועל משכן לא יהא חייב לכך נאמר מקדש ולכך נאמר משכן. ר' אליעזר הכי קשיא ליה מכדי משכן איקרי מקדש ומקדש איקרי משכן תרי קראי למה לי. אם אינו ענין לטומאה שבחוץ תנהו ענין לטומאה שבפנים. בשלמא מקדש דאיקרי משכן דכתיב ונתתי משכני בתוככם. אלא משכן דאיקרי מקדש מנא לן דכתיב ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם וכתיב ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן:

[סז]ככל אשר אני מראה אותך. תנן התם אין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא על פי בית דין של שבעים ואחד. [סח]אחד הנכנס לעזרה ואחד הנכנס לתוספת עזרה בטומאה חייב. שאין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא בנביא ואורים ותומים ובסנהדרין של שבעים ואחד. מנהני מילי אמר רב שימי בר חייא אמר קרא ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו לדורות. מתיב רבא כל הכלים שעשה משה משיחתן מקדשתן מכאן ואילך עבודתן מחנכתן. אמאי נימא וכן תעשו לדורות. שאני התם דכתיב [סט]וימשחם ויקדש אותם אותם במשיחה ולא לדורות במשיחה. אימא אותם במשיחה ולדורות או במשיחה או בעבודה אמר רב פפא וכו'. אלא אותם למה לי. אי לא כתב אותם הוה אמינא לדורות או במשיחה או בעבודה דהא כתיב וכן תעשו כתב רחמנא אותם במשיחה ולא לדורות במשיחה. רב פפא אמר [ע]אשר ישרתו בם בקדש הכתוב תלאן בשירות:

שסז [עא]ועשו ארון עצי שטים אבא חנן אומר משום רבי אליעזר כתוב אחד אומר [עב]ועשית לך ארון עץ וכתוב אחד אומר ועשו ארון עצי שטים הא כיצד, כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום כאן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום וכו' ר' יונתן אומר בין קח לך בין ויקחו אליך משל צבור. א"כ מה ת"ל קח לך כביכול בשלך אני רוצה יותר משלהם. [עג]רבי יוחנן רמי כתיב ועשית לך ארון עץ וכתיב ועשו ארון עצי שטים מכאן לתלמיד חכם שבני עירו מצווין לעשות לו מלאכתו. כיצד עשה בצלאל את הארון עשאו שלש תיבות שתים של זהב ואחת של עץ. נתן של עץ בתוך של זהב ושל זהב בתוך של עץ וחיפה שפתו העליונה בזהב שנאמר וצפית אותו זהב טהור. שאין תלמוד לומר מבית ומחוץ תצפנו ומה ת"ל תצפנו מלמד שצפה שפתו העליונה בזהב. כפורת של זהב היתה נתונה עליו מלמעלה שנא' ונתת את הכפרת על הארון מלמעלה. ארבע טבעות של זהב היו קבועות בארון שנים בצפון ושנים בדרום שבהן היו נותנין את הבדים ולא היו יורדין משם לעולם שנאמר בטבעות הארון יהיו הבדים וגו'. אע"פ שעשה שלמה תבנית כל הכלים תבנית הארון לא עשה שנאמר [עד]ויבאו כל זקני ישראל וישאו הכהנים את הארון. הארון היה נתון בתוך הבית ויחלק את הבית עשר אמות מכאן ועשר אמות מכאן. ושני כרובים של זהב היו עומדין על רגליהן בארץ. מכותל לכרוב חמש אמות. ומכרוב לארון חמש אמות. ומנין אתה אומר שבשעה שהכניסו הכהנים את הארון האריכו הבדים והגיעו לפרוכת ונגעו בפתח לפיכך לא ננעלו דלתי בית קדש הקדשים לעולם שנאמר [עה]ויאריכו הבדים ויראו וגו'. אי אפשר לומר ויראו שכבר נאמר לא יראו ואי אפשר לומר לא יראו שכבר נאמר ויראו הא כיצד בולטין היו (בכפרת) [בפרוכת] ונראין בהיכל כשני דדי אשה

ממ"ק ובמ"ק מו פי' חיה קטנה כדמות חתול ויש בו גוונים הרבה והוא לשון יון, ערוך : מז תהלים סט : מח קרש פי' מין חיה גדולה בשאר החיות כמו הענקים בבני אדם : מט ע"ז כג : נ תוספתא דמנחות פרק ראשון : נא שמות לט : נב זבחים מ : נג פסיקתא : נד מלכים א ח :
נה ישעיה מ : *תהלים מט : נו אפוליון מקום מוגנע בלשון יון : נז הושע יא : נח תהלים ג : נט ישעיה יז : ס שמות כב : סא עירובין ב : סב ויקרא ג : סג שם כו :
סד שבועות טז : סה במדבר יט : סו שם : סז סנהדרין טז : סח שבועות יד : סט במדבר ז : ע שם ד : עא יומא ג : עב דברים י : עג יומא עב :
עד דה"ב ה : עה מלכים א ח :

זית רענן (יא) לא כשם שאתה סבור, פי' שאתה סבור שאשכון בכל המשכן לא כן אלא אצמצם שכינתי וכו' : (יב) כל החיות שבעולם, כיון דכתיב לחמי משמע כביכול שזהו מזון שלו :

אשה. ומנין שהאריכו מבפנים שנאמר [עו]ולא יראו החוצה הא למדת שהאריכו מבפנים. ומנין (יג) שהאריכו מבחוץ שנאמר ויראו ראשי הבדים מן הקדש על פני הדביר. ומנין אתה אומר כשם שנמתחו ראשי הבדים כך נמתחו ראשי אברים וכסו את הארון וחפו את הבית מלמעלה שנאמר [עז]ויסוכו הכרובים על הארון ועל בדיו מלמעלה. והיכן היה נגנז ר״ש בן לקיש אומר במקומו בבית קדש הקדשים שנאמר [עח]ויהיו שם (עם ה׳) עד היום הזה. וחכ״א בלשכת דיר העצים. ר׳ אליעזר אומר בבל ירד שנאמר [עט]לא יותר דבר אמר ה׳ אין דבר אלא דברות שבו. ר׳ אומר יאשיהו גנזו שנאמר [פ]ויאמר ללוים המבינים לכל ישראל הקדושים לה׳ תנו את ארון הקדש בבית אשר בנה שלמה בן דויד מלך ישראל אין לכם משא בכתף עתה עבדו את ה׳ אלהיכם ואת עמו ישראל. א״ל לא ירד עמהן לבבל שתעלו אותו בכתף. הדלתות לא ננעלו מפני הבדים היוצאים בפתח והפרוכת היתה פרוסה בפני הפתח. בית קדש הקדשים שעשה שלמה היו לו כותל פתח ודלתות שנאמר *)ויעש דלתות להיכל ולדביר. אבל בנין האחרון לא היה לו כותל אלא שני פסין היו לו (יד) וארכו של כל אחד ואחד אמה ומחצה ושני פרוכות של זהב היו פרוסות עליהן מלמעלה והיה נקרא מקום אמה [פב]טרקסין: [פג]ועשו ארון עצי שטים שעשה משה אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו ואמה וחצי קומתו באמה של ו׳ טפחים. והלוחות ארכן ששה ורחבן ששה ועבין שלשה מונחות בארכו של ארון. כמה לוחות אוגרות בארון י״ב טפחים נשתיירו שם ג׳ טפחים צא מהן טפח, מחצה לכותל זה ומחצה לכותל זה, נשתיירו שם שני טפחים ששם ספר תורה מונח שנאמר [פד]אין בארון רק שני לוחות האבנים אשר הניח שם משה בחורב. מאי אין בארון רק אין מעוט אחר מעוט אלא לרבות ספר תורה בלבד. פרנסת ארון לארכו צא ופרנס ארון לרחבו כמה לוחות אוגרות בארון ששה טפחים נשתיירו שם ג׳ טפחים צא מהם טפח, מחצה לכותל זה ומחצה לכותל זה, נשתיירו שם ב׳ טפחים כדי שלא יהא ס״ת יוצא ונכנס בדוחק דברי ר׳ מאיר. ר״י אומר באמה בת ה׳ טפחים והלוחות ארכן ו׳ ורחבן ו׳ עביין ג׳ מונחות בארכו של ארון כמה לוחות אוגרות בארון י״ב טפחים נשתייר שם חצי טפח, אצבע לכותל זה ואצבע לכותל זה. פרנסת ארון לארכו צא ופרנס ארון לרחבו. כמה לוחות אוגרות בארון ו׳ טפחים נשתייר שם טפח ומחצה צא מהן חצי טפח אצבע לכותל זה ואצבע לכותל זה נשתייר שם טפח אחד ששם עמודים עומדין שנאמר [פה]אפריון עשה לו וכתיב [פו]עמודיו עשה כסף. וארגז ששגרו פלשתים דורון לאלהי ישראל מונח בצדו שנאמר [פז]ואת כלי הזהב אשר השבותם לו תשימו בארגז מצדו ועליו ס״ת עומד שנאמר [פח]לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית ה׳. ור״י מקמי דליתיה ארגז ס״ת היכא יתיב. דפא נפק בארון [ומנח] ביה. ור׳ מאיר האי מצד מאי עביד ליה מיבעי׳ לי׳ דמתנח ליה מצד ולא מתנח ליה ביני לוחות. ור׳ מאיר שברי לוחות מנא ליה נפקא ליה מדתני רב יוסף [פט]אשר שברת ושמתם בארון מלמד שהלוחות ושברי לוחות מונחות בארון. ואידך ההוא מיבעיא ליה לכדרבי שמעון בן לקיש א״ל הקב״ה למשה יישר כחך ששברת. [צ]תני ר״י ברבי אילעאי שני ארונות היו עם ישראל במדבר, אחד שהיתה תורה נתונה בתוכו ואחד שהיו שברי לוחות נתונין בתוכו. זה שהיתה תורה נתונה בתוכו היה באהל מועד שנאמר [צא]וארון ברית ה׳ ומשה לא משו מקרב המחנה זה שהיו שברי לוחות נתונין בתוכו היה נכנס ויוצא עמהן. ורבנן אמרין ארון אחד היה פעם אחת יצא בימי עלי ונשבה. וקרא מסייע להון לרבנן [צב]אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים האדירים ההמון מאי דלא חמון מימיהון. וקרא מסייע לר׳ יהודה בר׳ אילעאי [צג]ויאמר שאול לאחיה הגישה ארון האלהים (טו) והלא ארון בקרית יערים הוה. אלא מאי עבדי ליה רבנן הגישה אלי ציץ. וקרא מסייע ליה לר״י בר אילעאי הארון וישראל ויהודה יושבין בסוכות והלא ארון בציון היה. אלא מאי עבדי ליה רבנן סכך שהוא בקירוי שעדיין לא נבנה בית הבחירה:

שסח [צד]ועשו ארון עצי שטים מפני מה של עץ לפי שהתורה נקראת עץ חיים. [צה]אעין דשטין היו במגדל צבעית אתון שאלון לר׳ חנניא מהו למעבד בהון עיבידא א״ל מכיון שנהגו אבותיכם איסור אל תשנו מנהג אבותיכם נוחי נפש. [צו]כיצד היו הלוחות כתובין חנניא בן אחי ר׳ יהושע אומר חמשה על לוח זה וחמשה על לוח זה שנאמר [צז]ויכתבם על שני לוחות אבנים. ורבנן אמרי עשרה על לוח זה ועשרה על לוח זה שנאמר [צח]ויגד לכם את בריתו אשר צוה אתכם לעשות עשרת הדברים וגו׳ עשרה על לוח זה וי׳ על לוח זה. ורבי שמעון בן יוחאי אומר עשרים על לוח זה ועשרים על לוח זה. ורבי סימאי אומר אר בעים על לוח זה וארבעים על לוח זה. הם כתובין [צט]נוטריקון. חנניא בן אחי רבי יהושע אומר בין דבור לדבור דקדוקיה ואותיותיה ממולאים בתרשיש כימא רבא. ר״ש בן לקיש כי מטי להאי קרא הוה אמר יפה למדני חנניא בן אחי ר׳ יהושע מה הים הזה בין גל גדול לגל גדול כמה גלים קטנים כך בין דבור לדבור דקדוקיה ואותיותיה של תורה. מ״ט דר׳ מאיר ונתת את הכפרת על הארון מלמעלה דעתיה דר׳ מאיר אין מוקדם ומאוחר בתורה אלא ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך ואח״כ ונתת את הכפרת על הארון מלמעלה. ר׳ פנחס בשם ר״ש בן יוחאי תורה שנתן לו הקב״ה למשה אש לבנה חרותה באש שחורה היא מאש חצובה מאש נתונה מאש שנאמר [ק]מימינו אש דת למו. [קא]ועשו ארון עצי שטים א״ל תקנתם אכסניא לעצמי ועכשיו תקנו אכסניא לתורה שתהא שרויה אצלי שהיא שעשועי שהייתי משתעשע בה אלפים שנה קודם העולם שנאמר [קב]ואהיה אצלו אמון וגו׳. אמתים וחצי (כתוב ברמז כ״ו): בטבעות הארון יהיו הבדים יכול יהו זזין ממקומן ת״ל והובא את בדיו בטבעות. והובא יכול יהו יוצאין ונכנסין ת״ל לא יסורו ממנו. הא כיצד מתפרקין ואין נשמטין. א״ר אלעזר המסיר בדי ארון לוקה שנאמר לא יסורו ממנו. [קג]א״ר יהודה שלש ארונות עשה בצלאל אמצעי של עץ תשעה פנימי של זהב שמונה חיצון של זהב עשרה ומשהו. והא תניא אחד עשר ומשהו הא כמ״ד יש בעביו טפח הא כמ״ד אין בעביו טפח. מאי משהו זר. א״ר יוחנן שלשה זרין הן של מזבח של ארון ושל שלחן. של שלחן זכה דוד ונטלו, של מזבח זכה אהרן ונטלו, של ארון מונח כל הרוצה ליקח יבא ויקח. שמא תאמר פחות שבהן היה ת״ל [קד]בי מלכים ימלוכו. ר׳ יוחנן רמי כתיב זר וקרינן זיר זכה נעשה לו זיר לא זכה נעשה זרה הימנו. מבית ומחוץ תצפנו אמר רבא כל תלמיד חכם שאינו תוכו כברו אינו תלמיד חכם:

[קה]**ועשית** כפרת זהב טהור ר״י בן פזי בשם ר׳ הן (טז) נקרא ולא נבעת. כל נדיב לב לא רעה. ויתפרקו כל העם לא טובה. אז ישיר משה לא רעה. ותקרבון אלי כלכם לא טובה ויוצא משה את העם לקראת לא רעה. ותשא כל העדה ויתנו את קולם לא טובה. א״ר חייא לא בזה [קו][אכן] השכימו השחיתו וכל השחתה בהשכמה היו עושין אותה. א״ר אחא בר אבא אין אתה יכול לעמוד על [קז]אופיא של אומה זו נתבעין לעגל ונותנין. נתבעין למשכן ונותנין. תני ר״י בר חנינא ועשית כפרת זהב טהור יבא זהבו של כפרת ויכפר על זהבו של עגל: [קח]והיו הכרובים פורשי כנפים א״ר אחא בר יעקב אין כרוב פחות מטפח. מאי כרוב אמר רבי אבהו כרביא שכן בבבל קורין לינוקא רביא. א״ל רב פפא לאביי אי הכי דכתיב [קט]פני האחד פני הכרוב ופני השני פני אדם היינו פני הכרוב היינו פני אדם. א״ל אפי רברבי אפי זוטרי. תניא מה מצינו בבית עולמים כרובים בשליש הבית היו עומדין דכתיב [קי]והבית אשר בנה המלך שלמה לה׳ ששים אמה ארכו ועשרים רחבו ושלשים אמה קומתו וכתיב [א]קומת הכרוב האחד עשר באמה, אף במשכן נמי כרובים בשליש המשכן הן עומדין. משכן כמה הוי עשר דכתיב עשר אמות ארך הקרש כמה הוו להו שיתין [ב]פושכין, דל עשרה דארון וכפרת פשו להו (עשרין) [עשרה] וכתיב והיו הכרובים פורשי כנפים למעלה מעשרה, ודילמא כנפיהו בהדי ראשייהו הוו קיימי. למעלה כתיב. ואימא דמידלי טובא מי כתיב למעלה למעלה. ומינה ילפינן סוכה שאינה גבוהה עשרה טפחים פסולה. הניחא לר׳ מאיר דאמר כל האמות בבינוניות. אבל לר׳ יהודה דאמר אמות כלים באמת בת חמשה וכו׳ אית ליה שעורין חציצין ומחיצין הלכה למשה מסיני: [ג]ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת ארון תשעה וכפרת טפח הרי כאן עשרה. ר׳ יוסי אומר מעולם לא ירדה שכינה למטה. בשלמא ארון תשעה דכתיב ועשו ארון עצי שטים וגו׳ אלא כפרת טפח מנלן. דתניא אמר ר׳ חנינא כל הכלים שעשה משה

*) פסוק כזה לא נמצא בתנ״ך, וצ״ל ג״כ לדלתות הבית הפנימי לקדש הקדשים (מ״א ז׳ נ׳):

ממ״ק ובמ״ק עו שם: עז שם: עח שם: עט מלכים ב כ: פ ד״ה ב לה: פב טרקסין פי׳ פנים וחוץ והוא לשון יון: פג ב״ב יד: פד מלכים א ח: פה שיר ג: פו שם: פז שמואל א ו: פח דברים לא: פט שמות לד: צ מסכת שקלים פרק ו״ג שופרות: צא במדבר יד: צב שמואל א ד: צג שם יד: צד אלה הדברים זוטא: צה ירושלמי דפרק מקום שנהגו: צו ירוש׳ דשקלים פרק ו״ג שופרות: צז דברים ה: צח שם ד: צט נוטריקין פי׳ בכתב שכותבין הסופרים נקודה, וכן כלי לעז קורין לסופר נוטרו: ק דברים לג: קא מדרש תכביר: קב משלי ח: קג יומא עב: קד משלי ח: קה שקלים פרק ראשון: קו לפנים ג: קז אופיא מנהג: קח סוכה ה: קט יחזקאל י: קי מלכים א ו: א שם: ב פושכין תרגומו של טפח: ג סוכה ד:

זית רענן (יג) שהאריכו מבחוץ. פי׳ שהיו דוחקים בפרוכת: (יד) וארכו של כל א׳, בב״ב איתא דהיה רחבו אמה וצ״ל דרחבו ממזרח למערב וארכו מצפון לדרום: (טו) והלא הארון בקרית יערים הוה. אלא ע״כ ב׳ ארונות היו: (טז) נקרא ולא נבעת, פי׳ שאנחנו נקרא התורה ולא נהיה חרדים שכל מה שעשו לרעה חזרו ועשו לטובה: בירושלמי גרם לטובה כל נדיב לב לרעה ויתפרקו וכו׳ וכן כולם:

משה בכלן נתנה תורה מדת ארכן ומדת רחבן ומדת קומתן, כפרת מדת ארכה ומדת רחבה נתנה מדת קומתה לא נתנה. צא ולמד מפחות שבכלים דכתיב ועשית לו מסגרת טופח מה להלן טפח אף כאן טפח. דנין כלי שנתנה בו תורה מדה מכלי שנתנה בו תורה מדה ואל יוכיח ציץ וזר שלא נתנה בהן תורה מדה. רב הונא אמר אל פני הכפרת וכתיב מאת פני יצחק אביו ואין פנים פחות מטפח:

שסט ילמה נאמר לפי שהוא אומר ה'וידבר ה' אליו מאהל מועד כמשמעו תלמוד לומר ונועדתי לך שם ודברתי אתך. אי אפשר לומר מאהל מועד שכבר נאמר מעל הכפרת ואי אפשר לומר מעל הכפרת שכבר נאמר מאהל מועד. כיצד יתקיימו (יז) שני כתובים זו מדה בתורה שני כתובים זה כנגד זה והרי הן סותרין זה על ידי זה יתקיימו במקומן עד שיבא כתוב אחר מכריע ביניהם. מה ת"ל ו'ובבא משה אל אהל מועד מגיד שהיה משה נכנס ועומד באהל וקול יורד משמי שמים לבין שני הכרובים והוא שומע את הקול מדבר בפנים. רבי יהודה בן בתירא אומר הרי י"ג מיעוטין מיעט אהרן מכל דברות שבתורה ואלו הן. *אובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו וגו' וידבר אליו, ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת, *באשר [אועד לכם] שמה לדבר אליך שם, *גביום צותו את בני ישראל *דאשר יצוה, את כל אשר אצוה אותך, ואחת במצרים ואחת בסיני ואחת באהל מועד הרי שלש עשרה מעוטין שמיעט אהרן מכלן: זההוא דהוה קאמר ואזיל כד רחמתין עזיזא אפותיא דספסירא שכיבנא השתא דלא (רחמתין) עזיזא פוריא בת שיתין גרמידי לא סגי לן ח אמר רב כהנא קראי כתיבי מעיקרא כתיב ונועדתי לך וגו' ולבסוף כתיב טכה אמר ה' השמים כסאי וגו': יועשית שלחן. השלחן ארכו י' ורחבו חמשה ולחם הפנים ארכו י' ורחבו חמשה ונותנו ארכו כנגד רחבו של שלחן כופל טפחים ומחצה מכאן וטפחים ומחצה מכאן נמצא ארכו ממלא רחבו של שלחן דברי ר' יהודה. ר' מאיר אומר שלחן ארכו י"ב ורחבו ששה לחם הפנים ארכו עשרה ורחבו חמשה נותן ארכו כנגד רחבו של שלחן כופל טפחים מכאן וטפחים מכאן וטפחים ריוח באמצע כדי שתהא הרוח מנשבת בהן. אבא שאול אומר שם היו נותנין שני בזיכי לבונה של לחם הפנים. אמרו לו והלא נאמר יאונתת על המערכת לבונה זכה אמר להם והלא נאמר יבועליו מטה מנשה. ארבעה סניפין של זהב היו שם מפוצלין מראשיהן כדי שיהו סומכין בהן שנים מסדר הזה ושנים מסדר הזה עשרים ושמונה קנים כחצי קנה חלול ארבעה עשר לסדר הזה וארבעה עשר לסדר הזה. לא סדור הקנים ולא נטילתן דוחה את השבת אלא נכנס מע"ש ושומטן ונותנן לארכו של שלחן כל הכלים שהיו במקדש ארכן לארכו של בית. שתי שלחנות היו באולם מבפנים על פתח הבית אחד של שיש ואחד של זהב על של שיש נותנין לחם הפנים בכניסתן ועל של זהב ביציאתן שמעלין בקודש ולא מורידין. ואחד של זהב בפנים שעליו לחם הפנים תמיד. ארבעה כהנים נכנסין שנים בידם שני סדרים ושנים בידם שני בזיכין. ארבעה מקדימין לפניהן שנים ליטול שני סדרין ושנים ליטול שני בזיכין. המכניסין עומדין בצפון ופניהם לדרום והמוציאין עומדין בדרום ופניהם לצפון. אלו מושכין ואלו מניחין טפחו של זה בצד טפחו של זה שנאמר לפני תמיד. רבי יוסי אומר אפילו אלו נוטלין ואלו מניחין אף זו היתה תמיד. הלכו ונתנום על שלחן של זהב שהיה באולם הקטירו הבזיכין והחלות מתחלקות לכהנים. לחם הפנים ארכו עשרה ורחבו חמשה וקרנותיו שבע אצבעות. בן זומא אומר ונתת על השלחן לחם הפנים לפני תמיד להם שיהיה לו פנים. יגאיתמר לחם הפנים כיצד עושין אותו רבי חנינא אמר כמין תיבה פרוצה. ר' יוחנן אמר כמין ספינה רוקדת. בשלמא למאן דאמר כמין תיבה פרוצה היינו דהוו יתבי בזיכין אלא למאן דאמר כמין ספינה רוקדת היכי הוו יתבי בזיכין מקום עביד להו. בשלמא למאן דאמר כתיבה פרוצה היינו דהוו יתבי קנים אלא למאן דאמר כמין ספינה רוקדת קנים היכי הוו יתבי. מורשא עביד להו. בשלמא למאן דאמר כמין תיבה פרוצה היינו דסמוך ליה סניפין ללחם אלא למאן דאמר כמין ספינה רוקדת היכי סמכי להו סניפין ללחם. דעגלין להו מיעגלי בשלמא למאן דאמר כמין ספינה רוקדת היינו דבעינן סניפין. אלא למאן דאמר כמין תיבה פרוצה סניפין למה לי אגב יוקרא דלחם תלה. בשלמא למאן דאמר כמין ספינה רוקדת סניפין על גבי שלחן מונחין. אלא למאן דאמר כמין תיבה סניפין היכי מנח להו אארעא מנח להו.

אין דאמר רבי אבא בר ממל לדברי האומר כמין ספינה רוקדת סניפין על השלחן מונחין. לדברי האומר כמין תיבה פרוצה סניפין על גבי קרקע מונחין. כמאן אזלא הא דאמר רב יהודה הלחם מעמיד הסניפין והסניפין מעמידין את הלחם. כמאן דאמר כמין ספינה רוקדת. תניא כמאן דאמר כמין ספינה רוקדת ארבעה סניפין של זהב היו שם מפוצלין מראשיהן כמין דוקרין היו שסומכין בהן את הלחם שהוא כמין ספינה רוקדת. ידאמר רבי יוחנן לדברי האומר טפחים ומחצה כופל נמצא שלחן מקדש חמשה עשר טפחים למעלה. ולדברי האומר טפחים כופל נמצא שלחן מקדש שנים עשר טפחים למעלה. והאיכא קנים, קנים שקועי משקע להו מאי טעמא משום איעפושי לחם. סוף סוף מיעפש לחם. דמגבה להו פורתא. והאיכא ההוא פורתא, כיון דלא הוי טפח לא חשיב ליה. והאיכא בזיכין בזיכין בגויה דלחם הוו יתבי ובהדי לחם הוו קיימי. והא איכא קרנות, קרנות לגויה דלחם כייף להו ולחם עליהם מנח ליה. והאיכא מסגרתו, מסגרתו למטה היתה. ולמאן דאמר מסגרתו למעלה היתה, פרקודי הוה מיפרקדא ולחם בגויה דשלחן הוה יהיב. כדתניא רבי יוסי אומר לא היו שם סניפין אלא מסגרתו דשלחן מעמדת את הלחם. אמר ליה מסגרתו למטה היתה. אמר רבי יוחנן לדברי האומר מסגרתו למטה היתה טבלא המתהפכת טמאה. לדברי האומר למעלה היתה טבלא המתהפכת תיבעי לך מכלל דשלחן בר קבולי טומאה הוא. כלי עץ העשוי לנחת הוא וכלי עץ העשוי לנחת לא מקבל טומאה. מאי טעמא דומיא דשק בעינן מה שק מיטלטל מלא וריקן אף כל מיטלטל מלא וריקן. שלחן נמי מיטלטל מלא וריקן הוא דאמר ריש לקיש מאי דכתיב טועל השלחן הטהור מכלל שהוא טמא אלא מלמד שמגביהין אותו לעולי רגלים ומראין להן לחם הפנים ואומרים להן ראו חבתכם לפני המקום, כדברי רבי יהושע בן לוי דאמר נס גדול נעשה בלחם הפנים סלוקו כסדורו שנא' טזלשום לחם חם ביום הלקחו. ותיפוק ליה משום צפויו מי לא תנן השלחן יזוהדולבקי שנפחתו או שחפן בשיש ושייר בהן כדי הנחת כוסות טמאין. רבי יהודה אומר כדי הנחת חתיכות שייר אין לא שייר לא. וכ"ת כאן בצפוי עומד כאן בצפוי שאינו עומד, והא בעא מניה ריש לקיש מרבי יוחנן בצפוי עומד או בצפוי שאינו עומד כשחפה יחלבזבזיו או כשלא חפה לבזבזיו אמר ליה לא שנא. וכי תימא עצי שטין חשיבי ולא בטלי הניחא לריש לקיש דאמר לא שנו אלא בכלי יטאכסלגס הבאין ממדינת הים אבל בכלי מסימס חשיבי ולא בטלי שפיר אלא לרבי יוחנן דאמר אף כלי מסימס נמי בטלי מאי איכא למימר. שאני שלחן דרחמנא קריה עץ שנאמר כהמזבח עץ שלוש אמות גבוה וארכו שתים אמות ומקצועותיו לו וארכו וקירותיו עץ. וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה' פתח במזבח וסיים בשלחן רבי יוחנן ור' אלעזר דאמרי תרוייהו בזמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר על האדם ועכשיו שלחנו של אדם מכפר. ארבעה סניפין של זהב וכו' מנא הני מילי, אמר רב קטינא אמר קרא ועשית קערותיו אלו דפוסין. כפותיו אלו בזיכין, קשותיו אלו סניפין, ומנקיותיו אלו קנים. אשר יוסך שמחברים בהן את הלחם. ד' חלות צריכות ג' ג' קנים, העליונה אינה צריכה אלא שנים לפי שאין עליה משאוי. התחתונה אינה צריכה כל עיקר לפי שמונחת על טהרו של שלחן. כאתנו רבנן עשרה שלחנות עשה שלמה שנאמר כבויעש שלחנות עשרה וינח בהיכל חמשה מימין וחמשה משמאל. ואם תאמר חמשה מימין הפתח וחמשה משמאל הפתח, אם כן מצינו שלחן בדרום והתורה אמרה והשלחן תתן על צלע צפון. אלא של משה באמצע חמשה מימינו וחמשה משמאלו. כגעשרה שלחנות עשה שלמה ולא היו מסדרין אלא על של משה שנאמר כדואת השלחן אשר עליו לחם הפנים זהב. רבי אלעזר ברבי שמעון אומר על כולן היו מסדרין שנאמר כהואת השלחנות ועליהם לחם הפנים. רבי יוסי אומר לא היו מסדרין אלא על של משה, אלא מה אני מקיים ואת השלחנות אלו שלשה שלחנות שהן במקדש. שנים שהיו באולם לפנים לפתח הבית אחד של כסף ואחד של זהב. על של כסף נותן לחם הפנים בכניסתו ועל של זהב ביציאתו שמעלין בקודש ואין מורידין. ואחד של זהב בפנים שעליו לחם הפנים תמיד. תניא רבי יוסי אומר אפי' סלק את הישנה שחרית וסדר את החדשה ערבית אין בכך כלום אלא מה אני מקיים לפני תמיד שלא ילין את השלחן בלא לחם:

כוועשית מנורת זהב טהור תניא כלי שרת שעשאה של עץ רבי פוסל ורבי יוסי בר רבי יהודה מכשיר. רבי דריש כלל ופרט

ממ"ק ובמ"ק ד ספרי : ה ויקרא א : ו במדבר ז : *א במדבר ז : *ב שמות כה : *ג ויקרא ז : *ד שמות לד : ז סנהדרין ז : ח פי' כשהכהנו סיתה עזה כיינו ישנים על רותב הסייף , עתה באין הכבתנו עזה מטה מן ששים אמות אינו די לנו : ט ישעיה סו : י מנחות נו : יא ויקרא כד : יב במדבר כ : יג מנחות לד : יד שם לא : טו ויקרא כד : טז ש"א כא : יז והדרולבקי כלי עץ שמניחין בו כוסות היין : יח לבזבזיו תרגום ירושלים של כסורת בזבזים : יט אכסלגס מין עץ השוב וכן מסימס : כ יחזקאל מא : כא מנחות לח : כב ד"ה ג ד : כג מנחות לט : כד מלכים א ז : כה דה"ב ד : כו מנחות כח :

זית רענן (יז) שני כתובים וכו' , עיין פרש"י סוף פקודי:

ופרט, ועשית מנורת כלל, זהב טהור פרט, מקשה תיעשה המנורה חזר וכלל, כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט, מה הפרט מפורש של מתכת אף כל של מתכת. רבי יוסי בר רבי יהודה דריש רבויי ומעוטי. ועשית מנורת ריבה. זהב טהור מיעט, מקשה תיעשה המנורה חזר וריבה, ריבה ומיעט וריבה ריבה הכל, מאי רבי רבי כל מילי מאי מיעט מיעט חרס. דתניא אין לו זהב מביא של כסף של נחשת של ברזל של בדיל ושל עופרת, רבי יוסי בר רבי יהודה מכשיר אף בשל עץ. ותניא לא יעשה אדם בית תבנית היכל, אכסדרה כנגד אולם, חצר כנגד עזרה, שלחן כנגד שלחן, מנורה כנגד מנורה. אבל עושה של חמשה של ששה ושל שמונה, ושל שבעה לא יעשה, ואפילו של שאר מיני מתכת. רבי יוסי ברבי יהודה אומר אף בשל עץ לא יעשה כדרך שעשו מלכי בית חשמונאי. אמרו לו משם ראיה שפודין של ברזל היו וחפאום בבעץ העשירו עשאום של כסף חזרו והעשירו עשאום של זהב. שבעה קני מנורה מעכבין זה את זה. שבעה נרותיה מעכבות זו את זו. מאי טעמא הויה כתיב בהו. תנו רבנן מנורה היתה באה מן *העשת ומן הזהב, עשאה מן [כז]הגרוטאות פסולה. משאר מיני מתכות כשרה, מאי שנא מן הגרוטאות פסולה מקשה והויה, משאר מיני מתכות נמי זהב והויה. אמר קרא תעשה לרבות שאר מיני מתכות. ואימא לרבות גרוטאות לא סלקא דעתך דאמקשה כתיבא הויה. העשה נמי אמקשה כתיב, מקשה מקשה לעכב. זהב זהב נמי לעכב. האי מאי אי אמרת בשלמא מן הגרוטאות פסולה משאר מיני מתכות כשרה היינו דזהב זהב מקשה מקשה לדרשא. אלא אי אמרת מן הגרוטאות כשרה משאר מיני מתכות פסולה זהב זהב מקשה מקשה מאי דרשת ביה. דתניא ככר זהב טהור יעשה אותה באה זהב באה ככר. אינה באה זהב אינה באה ככר. באה זהב באה גביעים כפתורים ופרחים. אינה באה זהב אינה באה גביעים כפתורים ופרחים. ואימא נמי באה זהב באה קנים אינה באה זהב אינה באה קנים ההיא (פסוק) *[פמוט] מיקרי. וזה מעשה המנורה מקשה זהב באה זהב באה מקשה אינה באה זהב אינה באה מקשה. מקשה דסיפא למאי אתא למעוטי חצוצרות. דתניא חצוצרת היתה באה מן העשת ומן הכסף. עשאה מן הגרוטאות כשרה משאר מיני מתכות פסולה. מ"ש משאר מיני מתכות פסולה כסף והויה, מן הגרוטאות נמי מקשה והויה, מיעט רחמנא גבי מנורה מקשה היא, היא ולא הצוצרות. אמר שמואל משמיה דסבא גבהה של מנורה שמונה עשר טפחים, הרגלים והפרח שלשה טפחים וטפחים חלק, וטפח שבו גביע כפתור ופרח וטפחים חלק, וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו אחד אילך ואחד אילך ונמשכים ועולין כנגד גבהה של מנורה וטפח חלק, וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו אילך ואילך ונמשכין וכו' וטפח חלק, וטפח כפתור ושני קנים יוצאין ממנו וכו' וטפחים חלק, נשתיירו שם שלשה טפחים שבהן גביעים וכפתורים ופרחים. גביעים למה הן דומין כמין כוסות אלכסנדריים. כפתורים למה הן דומין כמין תפוחי הכרתים. פרחים למה הן דומין כמין פרחי העמודים. נמצאו גביעים שנים ועשרים, כפתורים אחד עשר, פרחים תשעה. גביעים מעכבין זה את זה פרחים מעכבין זה את זה כפתורים מעכבין זה את זה. גביעים כפתורים ופרחים מעכבין זה את זה (בשלשה). גביעים שנים ועשרים דכתיב ובמנורה ארבעה גבעים תמני סרי דקנים וארבעה דידה הא שנים ועשרים. כפתורים נמי אחד עשר כפתוריה תרי וששה דקנים וכפתור וכפתור וכפתור הא י"א. אלא פרחים תשעה מנא לן, פרחיה תרי הוו וששה דקנים תמני הוו. א"ר שלמן עד ירכה עד פרחה מקשה היא, (איבעית אימא) אמר רב גבהה של מנורה תשעה טפחים. איתיביה רב שימי בר חייא לרב (ענן, סולם) [אבן] היתה לפני מנורה ובה ג' מעלות שעליה כהן עומד ומטיב את הנרות. אמר ליה שימי את כי קא אמינא משפת קנים ולמעלה. אמר רבי יונתן מאי דכתיב על המנורה הטהורה שירדו מעשיה ממקום טהרה. אלא מעתה על השלחן הטהור שירדו מעשיו ממקום טהור. אלא טהור מכלל שהוא טמא הכא נמי טהורה מכלל שהיא טמאה. בשלמא טהור מכלל שהוא טמא כדריש לקיש וכו'. אלא הכא טהורה מכלל שהיא טמאה פשיטא כלי מתכות נינהו וכלי מתכות מקבל טומאה. אלא שירדו מעשיה ממקום טהרה. תניא רבי יוסי בר רבי יהודה אומר ארון של אש ושלחן של אש ומנורה של אש ירדו מן השמים וראה משה ועשה כמותן שנאמר וראה ועשה בתבניתם אשר אתה מראה בהר, אלא מעתה (דכתיב) והקמות את המשכן כמשפטו אשר [הראית] הכי נמי, הכא כמשפטו התם כתבניתם. רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן גבריאל חגור כמין [כח]פסיקיא היה והראה לו למשה מעשה המנורה שנאמר [כט]וזה מעשה המנורה. תנא דבי רבי ישמעאל שלשה דברים היו קשין למשה עד שהראה לו הקב"ה באצבעו ואלו הן מנורה וראש חדש ושרצים. מנורה דכתיב וזה מעשה המנורה. ראש חדש דכתיב [ל]החדש הזה לכם. שרצים דכתיב [לא]וזה לכם הטמא. ויש אומרים אף הלכות שחיטה שנאמר [לב]וזה אשר תעשה על המזבח. אמר רב יהודה אמר רב (אסי) עשר מנורות עשה שלמה וכל אחת ואחת הביא לה אלף ככר זהב והכניסוהו אלף פעמים לכור והעמידוהו על ככר. ומי מחסר כולי האי והתניא רבי יוסי בר רבי יהודה אומר מעשה והיתה מנורת בית המקדש יתרה על של מדבר בדינר זהב [לג]גורדיקני והכניסוהו שמונים פעמים לכור עד שהסר הדינר, כיון דקאי קאי: [לד]תנו רבנן עשר מנורות עשה שלמה שנאמר [לה]ויעש את מנורות הזהב עשר כמשפטם ויתן בהיכל חמש מימין וחמש משמאל, ואם תאמר חמש מימין הפתח וחמש משמאל הפתח אם כן מצינו מנורה בצפון והתורה אמרה ואת המנורה נכח השלחן. אלא של משה באמצע וחמש מימינה וחמש משמאלה. עשר מנורות עשה שלמה ולא היו מדליקין אלא על של משה שנאמר [לו]ומנורת הזהב ונרותיה לבער בערב בערב. ר' אלעזר בן (שמעון) [שמוע] אומר על כלן היו מדליקין שנאמר [לז]ואת המנורות ונרותיהם לבערם כמשפט לפני הדביר זהב סגור:

[לח]תניא מנורה ונרותיה באות מן הככר ואין מלקחיה ומחתותיה באות מן הככר. רבי נחמיה אומר מנורה באה מן הככר ואין נרותיה ומלקחיה ומחתותיה באות מן הככר. במאי קא מיפלגי בהאי קרא דתניא ככר זהב טהור יעשה אותה למדנו למנורה שבאה מן הככר. מנין לרבות נרותיה ת"ל את כל הכלים האלה. יכול שאני מרבה מלקחיה ומחתותיה ת"ל אותה דברי רבי נחמיה. קשיא דרבי נחמיה אדרבי נחמיה תרי תנאי אליבא דרבי נחמיה. רבי יהושע בן קרחה אומר מנורה באה מן הככר ואין נרותיה ומלקחיה ומחתותיה באות מן הככר אלא מה אני מקיים את כל הכלים שיהיו כלם של זהב. זהב בהדיא כתיב בהן ועשית את נרותיה שבעה וכתיב ומלקחיה ומחתותיה זהב טהור. לא נצרכה אלא לפי נרות סלקא דעתך אמינא הואיל ופי נרות אשחורי אשחרי התורה חסה על ממונן של ישראל וליעבד כל דהו קמשמע לן. א"ר הונא ברי' דרב יהודה א"ר ששת נר של מקדש של פרקים היה קא סבר כי כתיב ככר ומקשה אמנורה ונרותיה כתיב וכיון דבעיא הטבה אי לאו דפרקים הואי לא הוות מטייבא. מיתיבי כיצד הוא עושה מסלקן ומניחן באהל ומקנחן בספוג ונותן בהן שמן ומדליקן. הוא דאמר כי האי תנא דתניא חכמים אומרים לא היו מזיזין אותה ממקומה מכלל דאי בעי מצי מזיז לה אלא אימא לא היתה זזה ממקומה. ומאן חכמים רבי אלעזר בר' צדוק דאמר כמין טס של זהב ישב לה על גבה כשהוא מטיבה דוחקו כלפי פיה כשהוא נותן בה שמן דוחקו כלפי ראשה. [לט]מנורה שעשה משה במדבר היתה באה משל זהב ומקשה שנאמר ועשית מנורת זהב טהור. שומע אני יעשה אברים וידבקם בה ת"ל ממנה יהיו לרבות נרותיה וכתיב תעשה אחר שריבה התורה ומיעט מרבה אני נרותיה שנעשין עמה ומוציא אני כפתוריה ופרחיה שאין נעשים עמה. מנין לרבות מלקחיה ומחתותיה. ת"ל תעשה. יכול שאני מרבה את הצבתים ואת המלקטאות ת"ל אותו הא מה ראית מרבה אני מלקחיה ומחתותיה שמשמשין עמה ומוציא אני את הצבתים ואת המלקטאות שאין משמשין עמה. כיצד עשה בצלאל את המנורה עשאה כמין קורה ועשאה מרובע למטה. ה' כתובים אין להם הכרע וכן משוקדים אין לו הכרע (כתוב לעיל ברמז לז):

[מ]מקשה אין מקשה אלא מין קשה מעשה אומן מעשה קורנס. *עד ירכה עד פרחה אין לי אלא ירכה ופרחה גביעיה וכפתריה מנין ת"ל ועשית מנורת וגו'. או יעשה אברים אברים ת"ל ממנה יהיו. מקשה היא למה נאמר והלא כבר נאמר מקשה זהב ומה ת"ל מקשה היא לפי שמצינו בכלי בית עולמים שאין להם מקשה עושין מין גרוטי שומע אני אף במנורה כן ת"ל מקשה היא שנה עליה הכתוב לפסול. מכאן אמרו אין של זהב עושין של כסף וכו' מה שאין כן בחצוצרות אין של כסף לא יעשו של זהב. אבל אין להם מין קשה עושין מין גרוטי נמצא כשר במנורה פסול בחצוצרות, כשר בחצוצרות פסול במנורה. [מא]כמראה אשר הראה ה' את משה להודיע (יח) שבחו של משה שכשם שאמר לו המקום כן עשה.

רבי

ממ"ק ובמ"ק *העשת מתיכה שלמה: כז הגרוטאות מן השברים הקטנים, וכוא לשון יון: *פמוט מנורה קטנה: כח פסיקיא חגור: כט במדבר ח: ל שמות יב: לא ויקרא יא: לב שמות כט: לג גורדיקני שם מטבע של זהב ברומי ע"ש הסופל גורדיאן: לד מנחות כח: לה דה"ב ד: לו שם יג: לז שם ד, לח מנחות כח: לט ברייתא דמלאכת המשכן: מ ספרי: *במדבר ח: מא שם ח:

זית רענן (יח) שבחו של משה, דס"ל לת"ק שמשה עשה בעצמו המנורה ולהגיד שבחו שהיה יכול לכוון מלאכה זו כשם שאמר לו הקב"ה, ועי"ז קאמר ר"נ א"צ שהרי כבר נאמר וראה ועשה וכו' א"כ למה צריך לכתוב גבי מנורה כמראה וכו' מגיד שהראה וכו': ונעשית, פירוש שנעשית מאליה ע"י הקב"ה שנאמר כמראה אשר הראה ה' את משה כן עשה פי' הקב"ה:

רבי נתן אומר אינו צריך שהרי כבר נאמר וראה ועשה מגיד הכתוב שהראה המקום למשה כלים עשוים ומנורה עשויה ונעשית שנאמר כמראה אשר הראה ה' את משה :

[מב]זה שאמר הכתוב [מג]צאינה וראינה בנות ציון בנים המצויינים לו במילה ובתגלחת ובציצית. במלך שלמה מלך שהשלום שלו. בעטרה שעטרה לו אמו אמר רבי יצחק חזרנו על כל המקרא ולא מצינו שעשתה בת שבע עטרה לשלמה בנה אלא זה אהל מועד שהוא מעוטר בתכלת וארגמן ותולעת שני. רבי שמעון דסיכנין בשם רבי לוי אמר בשעה שאמר הקב"ה למשה עשה לי משכן היה לו להביא ארבע קונדיסין ולמתות את המשכן עליהן, אלא מלמד שהראה הקב"ה למשה למעלה אש אדומה אש ירוקה אש שחורה אש לבנה ואמר לו עשה לי משכן. אמר לו משה להקב"ה רבון העולמים וכי מאין יש לי אש אדומה אש ירוקה אש שחורה אש לבנה אמר לו בתבניתם אשר אתה מראה בהר. רבי ברכיה אמר בשם רבי משל למלך שנגלה לבן ביתו בלבוש לבן [מד]מרגליטין אמר לו עשה לי כזה אמר לו ארוני המלך מנין לי לבוש אלו מרגליטין אמר לו אתה בסמניך ואני בכבודי כך אמר הקב"ה למשה אתה עושה מה שלמעלה למטה אני מניח סנקליטין שלי שלמעלן ויורד ומצמצם שכינתי ביניהן למטה. מה למעלה [מה]שרפים עומדים אף למטה עצי שטים עומדים. מה למעלה כוכבים אף למטה קרסים, אמר רבי חייא בר אבא מלמד שהיו קרסים של זהב נראין במשכן ככוכבים הקבועים ברקיע. ביום חתונתו זה אהל מועד. וביום שמחת לבו זה בנין בית עולמים :

כו [מו]ואת המשכן תעשה עשר יריעות. זה שאמר הכתוב [מז]אהבתי אתכם אמר ה' ראו מה חבה אהבתי אתכם מן הארץ ועד רקיע מהלך חמש מאות שנה וכן מרקיע ראשון לשני ומשני לשלישי ומשלישי לרביעי ומרביעי לחמישי ומחמישי לששי ומששי לשביעי ואין צריך לשער מטלפי החיות והכסא למעלה מכלן וראו כמה חבבתי אתכם שהנחתי כולן ואמרתי לכם עשו לי יריעות עזים ואבוא לשכון אצלכם. אמר רבי יהושע בן לוי אילו היו אומות העולם יודעים מה היה המשכן ובית המקדש יפין להם וכו' למה עד שלא הוקם המשכן היה הדבור יוצא ונכנס לתוך בתיהם של אומות העולם *היו נתרזים שנאמר [מח]כי מי כל בשר וגו'. אתם הייתם שומעים וחיין אבל אומות העולם היו שומעין ונתרזין בתוך אהליהם ולא תאמר המשכן אלא אפילו בית המקדש היה יפה להם מנין הוא ששלמה סדר בתפלתו [מט]וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא וגו' אתה תשמע (מן) השמים. אבל ישראל כשהיה בא להתפלל מה היה אומר [נ]ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו. אבל הנכרי בין עושין בין שאין עושין תן לו כל מה שהוא תובע [נא]למען ידעו כל עמי הארץ. אמר הקב"ה למשה עשה לי משכן שאני מתאוה לשכון אצל בני. כששמעו מלאכי השרת כן התחילו אומרים רבונו של עולם למה אתה יורד לתחתונים שבחך הוא שתהא בשמים שנאמר [נב]תנה הודך על השמים. א"ל הקב"ה חייכם שאני עושה כשם שאמרתם אלא תהלתי מלאה הארץ *א"ל הקב"ה ומה אתם תמהים על זאת ראו מה אני מחבב את התחתונים ויורד ושוכן תחת יריעות עזים שנא' ועשית יריעות עזים. רבי יהודה אומר היה גדולה טהורה גדלה היתה במדבר וממנה עשה יריעות. ורבי נחמיה אומר מעשה נסים היה ולשעה היתה נבראת ונגנזה, תדע לך שכתיב ארך היריעה האחת (יט) מי מביא לך יריעות של שלשים אמה מכאן אתה למד כדרבי נחמיה שהיה מעשה נסים. ולא תאמר ביריעה אלא בקרשים היה מעשה נסים מהיכן היו קרשים יעקב אבינו נטע אותם בשעה שירד למצרים אמר לבניו בני עתידים אתם להגאל מכאן והקב"ה עתיד לומר לכם משאתם נגאלין שתעשו לו משכן אלא עמדו ונטעו ארזים בשעה שיאמר לכם לעשות משכן והארזים מצויין לכם מיד עשו כשם שאמר להם אביהם ועמדו ונטעו ארזים. אמרו רבותינו הבריח התיכון ירד ביד יעקב אבינו למצרים שהיה משמש מן הקצה אל הקצה* (כ) לא עשה אלא הארזים אמרו שירה הוא שדוד אמר [נג]אז ירננו עצי היער ואין אז אלא שירה שנאמר אז ישיר אימתי כשנעשה המשכן ואמר הקב"ה למשה ועשית את הקרשים אותם הקרשים שהתקין להם אביהם. [נד]תנו רבנן קרשים מלמטן עביין אמה ומלמעלן כלים והולכין עד כאצבע שנאמר יהיו תמים על ראשו ולהלן הוא אומר *תמו נכרתו דברי רבי יהודה. רבי נחמיה אומר כשם שמלמטן עביין אמה כך מלמעלן עביין אמה שנאמר יתדו. והכתיב תמים, ההוא דליתו שלמים ולא למיתו דנסרא. ואידך נמי הכתיב יחדו, ההוא דלא לישלפינהו מהדדי. בשלמא לרבי נחמיה היינו דכתיב ולירכתי המשכן ימה תעשה ששה קרשים ושני קרשים תעשה למקצעות המשכן דאתי פותיא דהני וממלו לסומכא דהני. אלא לרבי יהודה הא עייל והא נפיק, דשפי להו כי טורין :

והבריח התיכון בתוך הקרשים בנס היה עומד. ואת המשכן תעשה עשר יריעות ארך היריעה האחת שמנה ועשרים וגו' שדי ארכייהו לפותיא דמשכן כמה הוו עשרין ותמני דל עשר לאיגרא פשו להו תשע להאי גיסא ותשע להאי גיסא. לרבי יהודה מיגליא אמה דאדנים. לרבי נחמיה מיגליא נמי אמה דקרשים. שדי פותייהו לארכו דמשכן כמה הוו ארבעין דל תלתין לאיגרא פש להו עשר. לרבי יהודה מיכסיא אמה דאדנים לרבי נחמיה מיכסיא אמה דקרשים. ועשית יריעות עזים ארך היריעה האחת שלשים באמה שדי ארכייהו לפותיא דמשכן כמה הוו תלתין דל עשר לאיגרא פשו להו עשר להאי גיסא ועשר להאי גיסא לרבי יהודה מיכסיא אמה דאדנים לרבי נחמיה מיכסיא אמה דקרשים. תניא נמי הכי והאמה מזה והאמה מזה בעדף לכסות האמה של אדנים דברי ר"י. רבי נחמיה אומר לכסות אמה של קרשים. שדי פותיי' לאורכא דמשכן כמה הוו ארבעין וארבע דל תלתין לאיגרא פשו להו ארבסר דל תרתי לכפילה דכתיב וכפלת את היריעה הששית פשו להו תריסר. בשלמא לר"י היינו דכתיב חצי היריעה העודפת תסרח על אחורי המשכן אלא לרבי נחמיה מאי תסרח, מחברותיה. תנא דבי רבי ישמעאל למה משכן דומה לאשה שמהלכת בשוק ושפוליה מהלכין אחריה. ת"ר יריעות התחתונות של תכלת וארגמן ותולעת שני ושש. עליונות של מעשה עזים. וגדולה חכמה שנאמרה בעליונות יותר משנאמרה בתחתונות דאילו בתחתונות כתיב וכל אשה חכמת לב בידיה טוו ואילו בעליונות כתיב וכל הנשים אשר נשא לבן אותנה בחכמה טוו את העזים. ותנא משום רבי חייא שמוף בעזים וטוו בעזים. ת"ר חרוצים היו הקרשים וחלולים היו האדנים ונראין קרסים בלולאות ככוכבים ברקיע. [נה]משכן ארכו שלשים אמה ורחבו עשר אמות וגבהו עשר אמות רבי יוסי אומר (כא) ארכו שלשים ואחד אמה. כיצד היה מעמיד את הקרשים היה נותן עשרים קרשים בצפון ועשרים קרשים בדרום ושמנה במערב אבל במזרח לא היו שם קרשים אלא ארבעה עמודי שטים שעליהם היו נותנין את הפרוכת שנאמר ונתתה אותה על ארבעה עמודי שטים. היה עושה את הארנים חלולים וחורץ את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן והחריץ חציו באמצע ועושה בו שתי ידות כמין שני *חווקים ומכניסם לתוך שני ארנים שנאמר שני אדנים תחת הקרש האחד, וחורץ את הקרש מלמעלה אצבע מכאן ואצבע מכאן ונותן בתוך טבעת אחת של זהב כדי שלא יהו נפרדין זה מזה שנאמר ויהיו תואמים מלמטה מה ת"ל אל הטבעת האחת (כב) מקום שנותנין את (הבתים) [הבריח]. כיצד היה מעמיד את המשכן היה נותן את הארבעים אדני כסף בצפון וארבעים אדנים בדרום וששה עשר במערב וארבעה במזרח הרי מאת ארנים למאת הככר ככר לאדן, וכל קרש היו בו שתי טבעות זהב אחת למעלה ואחת למטה שבהן היו נותנים את הבריחים ובריחים (כג) ארכו של כל אחד ואחד שלשים אמות כנגד עשרים קרשים והאמצעי ארכו שתים עשרה אמה כנגד שמונה קרשים שמשקע באמצע הקרשים למזרח ולמערב שנא' והבריח התיכון בתוך הקרשים. כשם שהיה עושה לקרשים שבצפון כך היה עושה לקרשים שבדרום אבל במערב אינו כן אלא ארכו של כל אחד ואחד תשע אמות כנגד ששה קרשים והקרשים והבריחים והעמודים והאדנים ומקום עביין של קרשים מצופה זהב שנא' ואת הקרשים תצפה זהב. שאין ת"ל בתים לבריחים מקום שהבריח נכנס: ויצפ את הבריחים זהב כיצד עושה היה מביא שני פיפיות של [illegible] וארכו של כל [illegible] ואחד אמה וחצי ונתנו בחללו של קרש מקום שנותנים את הבריח. כיצד היה מעמיד את המשכן היה מביא עשר יריעות של תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר שנאמר ואת המשכן תעשה עשר יריעות. וחוטן כפול שלשים ושנים על שלשים ושנים דברי רבי נחמיה. שהיה רבי נחמיה אומר חוט אחד כפול לשנים שזור לארבעה משזר לשמונה נמצא (כד) חוטן כפול שלשים ושנים. והחכמים אומרים חוט אחד כפול לשנים שזור לשלשה משזר לששה נמצא חוטן כפול לעשרים וארבעה. והיה מחברן לשתי (לולאות) [וילאות] אחת של חמש ואחת של חמש שנא' חמש היריעות תהיין חוברות והיה מחברן לולאות תכלת שנאמר ועשית ללאות תכלת

ממ"ק ובמ"ק מב פס"ר : מג ש"ר ג : מד מרגליטין , מרגליות : מה ישעיה ו : מו תנחומא : מז מלאכי א : מח דברים ה : מט מלכים א ח : נ שם : נא ד"ה כ ו : נב תהלים ח : *עי' בתנחומא בגירסא המוגהים : נג תהלים לו : נד שבת לח : *יהושע ג : נה ברייתא דמלאכת המשכן : *חווקים מעלות :

זית רענן (יט) מי מביא לך וכו' , דס"ל דעורות תחשים היה מעור של ל' אמה : (כ) מן הקצה אל הקצה ל"א אמה ולא עוד כו' כצ"ל : (כא) ארכו שלשים ואחד אמה , דקחשיב חלל שבין עמודי מזרח : (כב) מקום שנותנין את הטבעות כצ"ל , פי' במקום שנותנין הטבעות שם יהיו תואמים : (כג) ארכו של כל אחד ואחד , היינו בריח האמצעי שבכל כותל. שנאמר והבריח בתוך הקרשים והקרשים והבריחים והעמודים וכו' כצ"ל , והשאר צריך למחוק וכ"ה שם בברייתא : (כד) חוטן כפול ל"ב , ד' די חוטין תכלת וארגמן ותולעת שני ושש ד' פעמים ח' הרי ל"ב :

תכלת והיה מחברן לחמשים קרסי זהב והקרסים היו נראין במשכן ככוכבים ברקיע. ארכן של יריעות שמונה ועשרים באמה שנאמר ארך היריעה האחת שמונה ועשרים באמה ורחבן ארבעים אמות שנא׳ ורוחב ארבע באמה (כה) צא מהם עשר אמות מן המזרח למערב תישר אמות שנותן לגגו של משכן ועשר אמות למערבו של משכן ומותר שביריעות פורסין לאחוריו. היה מביא שתים עשרה יריעות מנוצה של עזים וארכה של כל אחת ואחת שלשים אמה שנאמר ועשית יריעות עזים וגו׳, והיה מחברן לשתי הלולאות בלולאות אחת של חמש ואחת של שש שנאמר ויחבר את חמש היריעות לבד ואת שש היריעות לבד, והיה מחברן בלולאות בקרסים המשים שנאמר ועשית חמשים לולאות ואומר ועשית קרסי נחשת חמשים. רחבן של יריעות ארבעים וארבע אמה שנאמר ארך היריעה וגו׳ צא מהם שלשים אמות לארכו של משכן ועשר אמות שנותן לגבהו של משכן נשתיירה יריעה אחת שכופל על פני האהל שנאמר וכפלת את היריעה הששית. רבי יוסי אומר חציה היה כפול על פני האהל וחצי היריעה היה כפול אחורי המשכן שנאמר וסרח העודף וגו׳. היה מביא כלי אחד של עור ארכו שלשים ורחבו עשר אמות שמלבישו לאהל מן המזרח למערב שנא׳ ועשית מכסה לאהל וכמין פספסין עשוי למעלה דברי רבי נחמיה. רבי יהודה אומר שני כלים התחתון של עורות אילים מאדמים והעליון של עורות תחשים שנאמר מכסהו ומכסה התחש אשר עליו. מעשה חושב מעשה רוקם אמר רבי אלעאי שרוקמין במקום (שחוככין) [שחושבין]. במתניתא תנא רוקם מעשה מחט לפיכך פרצוף אחד, חושב מעשה אורג לפיכך שני פרצופין:

שעא [נו]ועשית את הקרשים למשכן משכן קרוי משכן ואין קרשים קרוין משכן. אלא מעתה ועשית מכסה לאהל הכי נמי דמכסה לא איקרי אהל אלא הא דבעי רבי אלעזר עור בהמה טמאה מהו שיטמא באהל המת. השתא עור בהמה טהורה לא מטמא עור בהמה טמאה מטמא, שאני התם דכתיב ונשאו את יריעות המשכן ואת אהל מועד מכסהו ומכסה התחש וגו׳ מקיש עליון לתחתון מה התחתון קרוי אהל [אף עליון קרוי אהל. כל היוצא מן העץ אינו מטמא טומאת אהלים אלא פשתן דאתיא אהל אהל ממשכן. כתיב הכא [נז]זאת התורה אדם כי ימות באהל וכתיב התם [נח]ויפרש את האהל על המשכן]. אי מה להלן שזורין וחוטן כפול ששה אף כאן חוטן כפול ששה, אהל אהל ריבה:

[נט]**תניא** עצי שטים עומדים שעומדין דרך גדלתן. דבר אחר שמעמידין צפויין. דבר אחר שלא תאמר אבד סברן ובטל סכויין ת״ל עומדים קיימין לעולם ולעולמי עולמים. [ס]כל המצות כולן אין אדם יוצא בהן אלא דרך גדלתן שנאמר עצי שטים עומדים וכו׳:

שעב [סא]עשר אמות ארך הקרש אמר רבי אלעזר המוציא משאוי למעלה מראשו חייב שכן משא בני קהת דכתיב אשר על המשכן ועל המזבח סביב מה משכן עשר אמות דכתיב עשר אמות ארך הקרש וכתיב ויפרש את האהל על המשכן ואמר רב משה רבינו פרשו אף מזבח עשר אמות מכאן אתה למד גבהן של לוים עשר אמות וגמירי דכל טונא דדרי אינש במוטות תלתא מלעיל וחרי תילתי מלתחת אשתכח דהוי מרלי טובא. ואיבעית אימא מארון דאמר מר ארון תשעה וכפרת טפח הרי כאן עשרה וגמירי דכל טונא וכו׳. [סב]אמר רב משה רבינו עשר אמות היה שנאמר עשר אמות ארך הקרש וכתיב ויפרש את האהל על המשכן, מי פרשו, משה רבינו פרשו. אמר ליה רב שימי בר חייא לרב אם כן עשינו למשה רבינו בעל מום דתנן גופו גדול מאבריו או קטן מאבריו אמר ליה שימי את באמה של קדש קאמינא:

[סג]ועשית פרכת היה אורג את הפרכת עשר אמות על עשר ועושה בה ארבע [סד]חוברין. ותולה ארכה באונקלות שעל גבי העמודים שנאמר ונתתה את הפרכת תחת הקרסים והבאת שמה מבית לפרכת את ארון העדות. ושם היה נתון צנצנת המן וצלוחית של שמן המשחה ומקלו של אהרן שקדיה ופרחיה (כו) (ובגדי כהנים ובגדי כהן גדול) ושם היה נכנס אהרן ארבעה פעמים ביום הכפורים. מחוץ לפרכת היו שלחן ומנורה מונחין אלא שהשלחן בצפון ומנורה כנגדו בדרום שנאמר ושמת את השלחן וגו׳ וכתיב ואת המנורה נכח השלחן. וכשם שהיו מונחין באהל מועד כך היו מונחין בבית עולמים אלא שאהל מועד ארכו שלשים אמות ורחבו עשר אמות ובבית עולמים ארכו ששים אמה ורחבו עשרים אמה הא למדת שאהל מועד

(כז) רבעו של בית עולמים. כשם שהיה אורג את הפרכת כך היה אורג את האפוד ואת החשן אלא שבאלו היה חוט אחד של זהב יותר שנאמר וירקעו את פחי הזהב כשם שהיה אורג את פרכת המסך כך היה אורג את מסך הפתח אלא שפרכת מעשה חושב ומסך הפתח מעשה רוקם שנאמר ועשית מסך לפתח האהל דברי רבי נחמיה. שהיה רבי נחמיה אומר כל שנאמר בו מעשה חשב שני פרצופים ומעשה רוקם אינו אלא פרצוף אחד בלבד. וקני המנורה היו מכוונין (כח) כנגד רחבו של שלחן הזהב. ושלחן הזהב היה נתון כנגד הפתח וחולק את הבית מחציו ולפנים. ומכוון היה כנגד הפרכת שנא׳ ונתתה וגו׳. ומן הקרשים שבדרום עד קני המנורה שתי אמות ומחצה, מקני המנורה עד השלחן חמש אמות, מן השלחן עד הקרשים שבצפון שתי אמות ומחצה (כט) הא למדת שרחבו עשר אמות, מן הקרשים שבמערב עד הפרכת עשר אמות, מן הפרכת עד קני המנורה חמש אמות, ממזבח הזהב עד המזבח עשר אמות הא למדת שארכו שלשים אמה:

שעג [סה]כל הכלים שהיו במקדש טעונין טבילה חוץ ממזבח הזהב ומזבח הנחשת מפני (שהוא) [שהן] כקרקע דברי רבי אליעזר וחכמים אומרים מפני שהן מצופין. מזבח הנחשת דכתיב מזבח אדמה תעשה לי. מזבח הזהב דכתיב המנורה והמזבחות איתקשו מזבחות זו לזו. וחכמים אומרים מפני שהן מצופין. אדרבה כיון דמצופין נינהו נטמאו איטא וחכמים מטמאין מפני שהן מצופין. ואיבעית אימא רבנן לרבי אליעזר קאמרי מאי דעתך משום דמצופין מיבטיל בטיל ציפויין גבייהו. א״ר אליעזר ת״ח אין אור של גיהנם שולטת בהן קל והומר מסלמנדרא ומה [סו]סלמנדרא שתולדת האש הוא הסך מדמו אין האור שולטת בו תלמידי הכמים שכל גופן אש דכתיב [סז]הלוא כה דברי כאש על אחת כמה וכמה וכתיב [סח]מימינו אש דת למו. אמר רבי שמעון בן לקיש פושעי ישראל אין אור של גיהנם שולטת בהן קל וחומר ממזבח הזהב ומה מזבח הזהב שאין עליו אלא כעובי דינר זהב כמה שנים אין האור שולטת בו פושעי ישראל שמלאין מצות כרמון שנאמר [סט]כפלח הרמון רקתך אל תקרי רקתך אלא ריקנין שבך עאכ״ו: **כז** [ע]ועשית (מזבח) [את המזבח] מזבח מזיח מזין מחבב מכפר היינו מזיח היינו מכפר מזיח גזרות מכפר עונות. [עא]תניא חמש אמות אורך וחמש אמות רוחב רבוע דברים ככתבן ד״ר יוסי. ר״י אומר נאמר כאן רבוע ונאמר להלן רבוע בבית עולמים מה להלן מאמצעיתו הוא מודד אף כאן מאמצעיתו הוא מודד. והתם מנלן דכתיב [עב]והאריאל שתים עשרה ארך בשתים עשרה רחב רבוע ותנן שתים עשרה אורך בשתים עשרה רוחב יכול לא היה אלא שתים עשרה על שתים עשרה כשהוא אומר ארבעת רבעיו הוי מאמצעיתו הוא מודד (עשרה) [י״ב] אמות לכל רוח ורוח. ורבי יוסי כי גמיר גזרה שוה בגבהה גמיר דתניא ושלש אמות קומתו דברים ככתבן דברי רבי יהודה. רבי יוסי אומר נאמר כאן רבוע ונאמר להלן רבוע מה להלן גבהו שנים כארכו אף כאן גבהו שנים כארכו. אמר ליה רבי יהודה וכי אפשר לומר כן כהן עומד על גבי המזבח ועבודה בידו וכל העם רואים אותו מבחוץ. אמר ליה רבי יוסי ואתה אי אתה אומר כן והלא כבר נאמר ואת קלעי החצר ואת מסך פתח שער החצר אשר על המשכן ועל המזבח סביב מה משכן עשר אמות אף מזבח עשר אמות. ואומר וחמש עשרה אמה קלעים לכתף. ואומר ולכתף השנית חמש עשרה קלעים הא מה אני מקיים וקומה חמש אמות משפת מזבח ולמעלה. ומה תלמוד לומר ושלש אמות קומתו משפת סובב למעלה. ורבי יהודה כי גמיר גזרה שוה ברחבה הוא דגמיר. ולרבי יהודה הא קא מתחזי כהן נהי דכהן קא מתחזי עבודה בידו לא מתחזי. בשלמא לרבי יהודה היינו דכתיב קדש אלא לרבי יוסי מאי קדש להעמיד בה מזבח. בשלמא לרבי יוסי היינו דכתיב מזבח הנחשת קטן מהכיל וכו׳ הכי קאמר מזבח אבנים שעשה שלמה תחת מזבח הנחשת קטן מהכיל. במאי קא מיפלגי מר סבר דנין חוץ מחוץ ואין דנין חוץ מפנים ומר סבר דנין כלי מכלי ואין דנין כלי מבנין. [עג]תנן התם חוט של סיקרא חוגרו באמצע כדי להבחין בין דמים העליונים לדמים התחתונים. מנא הני מילי אמר רב חנא בר רב קטינא דאמר קרא והיתה הרשת עד חצי המזבח התורה נתנה רשת להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים:

שעד [עד]ונתתה אותה תחת כרכב המזבח. תנו רבנן הקרן והכבש והיסוד והרבוע מעכבין, מדת ארכו ומדת רחבו ומדת קומתו אין

כמ״ק ובמ״ק נו שבת כח : נז במדבר יט : נח שמות מ : נט יומא עב : ס סוכה מה : סא שבת צב : סב בכורות מד : סג בריתא דמלאכת המשכן : סד חוברין לולאות : סה חגיגה כו : סו סלמנדרא פירוש כשמבערין ז׳ שנים כבשן בעצי הדס נולד בתוכו בריה קטנה נקראת סלמנדרא • סז ירמיה כג : סח דברים לג : סט שיר ד : ע כתובות י : עא זבחים נט : עב יחזקאל מג : עג זבחים נג : עד שם סב :

זית רענן (כה) צא מהן עשר אמות לרחבו של משכן וט׳ אמות לצד זה וט׳ אמות לצד זה ורחבו מ׳ אמות ל׳ לגגו של משכן וי׳ אמות למערבו וכו׳, ב״ה שם : (כו) ובגדי כהנים ובגדי כה״ג לא גרסי׳ התם : (כז) רבעו של בית עולמים, פי׳ לפי ערך רחבו שליש ארכו כשם שהתם היה רחבו שליש ארכו הי״נ בבית עולמים : (כח) כנגד רחבו של שלחן הזהב. פי׳ שהשלחן ארכו לארכו של בית ורחבו לרחבו של בית וקני המנורה היו מסודרין מצפון לדרום כפי רוחב השלחן : (כט) הא למדת שרחבו י׳ אמות, ואי״ב השלחן והמנורה אינן מן המדה, ומיהו י״ל דקחשיב עם מקום המנורה והשלחן :

אין מעכבין. מה"מ אמר קרא המזבח אינו בא אלא לעכב. אלא מעתה כיור לרבי וסובב לרבי יוסי בר יהודה הכי נמי דמעכבי דכתיב ונתתה אותו תחת כרכב המזבח ותניא אי זהו כרכוב רבי אומר זה כיור. רבי יוסי אומר זה הסובב. אין, דתניא כל מזבח שאין לו לא קרן ולא כבש ולא יסוד ולא רבוע פסול. רבי יוסי ברבי יהודה אומר אף הסובב. תנו רבנן אי זהו כרכוב בין קרן לקרן. והכתיב תחת כרכוב המזבח מלמטה עד חציו אמר רב נחמן בר יצחק שני מקומות היו חד לנוי וחד כי היכי דלא לישתרקו כהנים. מדת ארכו וכו' אין מעכבין אמר רבי מני ובלבד שלא יפחות ממזבח של משה. וכמה אמר רב יוסף מקום מערכה אמה. [עה]מה בין במת יחיד לבמת צבור סמיכה ושחיטת צפון ומתן סביב ותנופה והגשה. רבי יהודה אומר אין מנחה בבמה וכהון ובגדי כהונה וכלי שרת וריח ניחוח ומחיצה לדמים ורחוץ ידים ורגלים אבל הזמן הנותר והטמא שוין בזה ובזה. סמיכה דכתיב [עו]לפני י"י וסמך. שחיטת צפון דכתיב *על ירך המזבח צפונה. מתן סביב דכתיב [עז]וזרקו בני אהרן הכהנים וגו': תנופה דכתיב *והניף אהרן. הגשה דכתיב *והגישה אל המזבח. רבי יהודה אומר אין מנחה וכו'. אמר רב ששת לדברי האומר יש מנחה בבמה יש עופות בבמה אין מנחה בבמה אין עופות בבמה מאי טעמא זבחים ולא עופות זבחים ולא מנחות. כהון דכתיב *וזרק הכהן. בגדי שרת דכתיב (ולקחו את כל כלי השרת) [לשרת בקדש]. ריח ניחוח דכתיב ריח ניחוח לה'. מחיצה לדמים דכתיב והיתה הרשת עד חצי המזבח ושלא רחוץ ידים ורגלים דכתיב [עח]בבואם אל אהל מועד ירחצו מים: [עט]ועשית את חצר המשכן חצר ארכה מאה אמה ורחבה חמשים שנאמר ועשית את חצר המשכן. אבל אי אתה יודע (ל) כמה רחבו של (קומה) [קלע] כשהוא אומר וקומה ברוחב חמש אמות הוי מה קומה חמש אמות אף רוחב חמש אמות. כיצד היה מעמיד את החצר היה נותן עשרים ארנים של נחשת בצפון ועשרים בדרום ועמוד בתוך כל אחד ואחד וטבעת קבועה באמצעיתו והיה נותן את [פ]הקונטיסין במיתרין ובעמודין והקונטיסין ארכו של כל אחד ואחד ששה טפחים ורחבו שלשה ותולה את הטבעות בתוך האונקלין וכורך בה את הקלע כמין קלע זו של ספינה נמצא (לא) הקלע יותר מן העמוד שתי אמות ומחצה מצד זה ושתי אמות ומחצה מצד זה וכן לעמוד השני. הא למדת שבין עמוד לעמוד חמש אמות היה מחבר את הקונטיסין במיתרין ובעמודין ומחברן בתוך יתדות של נחשת. וכשם שהיו יתדות לאהל כך היו יתדות להצר שנאמר לכל כלי המשכן בכל עבודתו. אבל אי אתה יודע (לב) כמה מן הקלעים לפתחה של חצר שנאמר ואת קלעי החצר וגו' מה מן המשכן למזבח עשר אמות כך מן הקלעים לפתחה של חצר עשר אמות. אבל אי אתה יודע כמה [גובה] פתחה של חצר שנאמר ומסך שער החצר מעשה רוקם וקומה ברוחב שאין תלמוד לומר חמש אמות ומה תלמוד לומר חמש אמות ללמדך ארכו עשרים אמה ורחבו חמש (וכו') [וכן] לצפון מאה אמה שנאמר וכן לפאת צפון בארך ולמערב חמשים אמה שנאמר ולפאת קדמה מזרחה חמשים אמה, צא מהן חמש עשרה אמה קלעים שנאמר וחמש עשרה אמה קלעים לכתף ולכתף השנית מזה ומזה מן הקלעים שבדרום עד האהל עשרים אמה והאהל עשר אמה. ומן האהל עד הקלעים שבצפון עשרים אמה הא למדת שרחבה חמשים אמה. ומן הקלעים עד האהל חמשים אמה והאהל שלשים אמה. ומן האהל עד הקלעים מן הקרשים שבמערב עשרים אמה. הא למדת שארכה מאה אמה שנאמר ארך החצר מאה באמה. רבי יוסי אומר שאין תלמוד לומר חמשים בחמשים ומה תלמוד לומר חמשים (לג) זה לפני האהל, הא למדת שארכה מאה אמה ורחבה חמשים אמה. כפתחו של אהל כך (לד) פתחו של היכל. כפתחה של חצר כך פתחו של אולם מכאן היה רבי יוסי בר' יהודה אומר קרפף בית סאתים כחצר המשכן מטלטלין לתוכה בשבת:

שעה [פא]אמר מר זוטרא אמר מר עוקבא בתחלה נתנה תורה לישראל בכתב עברי ולשון הקדש חזרה ונתנה להן בימי עזרא בכתב אשורית ולשון ארמית בררו להן ישראל כתב אשורית ולשון הקדש. תניא רבי יוסי אומר ראוי היה עזרא שתנתן תורה על ידו אלמלא לא קדמו משה ואף על פי שלא נכתבה התורה על ידו נשתנה הכתב על ידו [פב]וכתב הנשתון כתוב ארמית וכתיב *ולא כהלין כתבא למקרא; [פג]וכתב לו את משנה התורה. כתב הראוי להשתנות ולמה נקרא שמה אשורית שעלה עמהן מאשור. רבי אומר בכתב זה נתנה תורה כיון שחטאו נהפך להן לרע כיון שחזרו בהן החזירו להן שנאמר [פד]שובו לבצרון אסירי התקוה ולמה נקרא אשורית מאושר שבכתבים. רבי שמעון בן אלעזר אומר משום רבי אלעזר בן פרטא שאמר משום רבי אלעזר המודעי כתב זה לא נשתנה כל עיקר שנאמר ווי העמודים מה עמודים לא נשתנו אף ווין לא נשתנו ואומר [פה]ואל היהודים ככתבם וכלשונם מה לשונם לא נשתנה אף כתבם לא נשתנה אלא מה אני מקיים את משנה התורה שתי תורות אחת שהיא יוצאה עמו וכו' ואחת שמונחת לו בבית גנזיו:(לה)[פו]פרוכת ארכה ארבעים אמה ורחבה עשרים אמה והיתה נארגת תכלת וארגמן ושש משזר מעשה חושב ואחרת היתה שם ארכה עשרים אמה ורחבה עשר אמות והיתה נארגת תכלת וארגמן ושש משזר מעשה רוקם והיתה פרוסה על פתחו של היכל מבחוץ. רבי אומר שהיו (לו) מוציאין בפנים והיתה מקופלת אחד לשנים ושנים לארבעה והיתה פרוסה על פתח ההיכל מבחוץ. אמרו לו מי ששמש בקדושה חמורה יחזור וישמש בקדושה קלה. דבר אחר בזה כתב (לז) מעשה חשב ובזה כתב מעשה רוקם. רבי נחמיה אומר בזה כתב מעשה חשב שני פרצופים ובזה מעשה רוקם פרצוף אחד. אלא זה שהיו מוציאין מבפנים היתה מכופלת אחד לשנים ושנים לארבעה והיתה (לח) ניתנה בעליה כנגד התחתונה שנאמר והבדילה הפרוכת לכם וגו'. רבי חנינא בן אנטיגנוס אומר שתי פרוכות היו שם אחת פרוסה ואחת מקופלת נטמאת פרוסה (לט) פורסין את המקופלת, בערב יום הכפורים מכניסין החדשה ומוציאין את הישנה. [פז]רבי שמעון בן גמליאל אומר בשם רבי שמעון (בן) הסגן פרוכת עביה טפח ועל ע"ב נירין נארגת ועל כל נימא ונימא כ"ד חוטין ארכה מ' אמה ורחבה כ' אמה ומפ"ב רבוא נעשית ושתים עושין בכל שנה ושנה ושלש מאות כהנים מטבילין אותה. אמר שמואל בג' מקומות דברו חכמים לשון הבאי תפוח גפן ופרוכת (אמר שמואל) לאפוקי מדרבא דתנן השקו את התמיד בכוס של זהב ואמר רבא גוזמא קמ"ל הני אין אבל התם אין עניות במקום עשירות. פרוכת הא דאמרן. תפוח דתנן החלו מעלין באפר על גבי התפוח תפוח היה באמצע המזבח פעמים יש עליו כשלש מאות כור אמר רבא גוזמא. גפן דתנן גפן של זהב היתה עומדת על פתח ההיכל מודלה על גבי כלונסאות וכל מי שמתנדב עלה או גרגיר או אשכול מביא ותולה בה אמר רבי אלעזר ברבי צדוק מעשה היה ונמנו עליה (ס') [ג' מאות] כהנים לפנותה:

פרשת תצוה

[א]**ואתה** תצוה את בני ישראל [ב]הנך יפה רעיתי הנך יפה עיניך יונים ראה מה הקב"ה מקלס כנסת ישראל הנך יפה במעשיך הנה יפה במעשה אבותיך. הנך יפה בבית על מזוזות ביתך. הנך יפה בשדה בתרומות ובמעשרות בלקט שכחה ופאה. הנך יפה בגג ועשית מעקה לגגך. הנך יפה בעולם הזה הנך יפה לעולם הבא. עיניך יונים אלו סנהדרין מה כל הגוף מהלך אחר עינים כך ישראל היו מהלכין אחר סנהדרין על מה שאומרים להם טמא טמא טהור טהור. מה היונה הזאת כל העופות כשהן נשחטין מיד מפרכסין אבל היונה אינה עושה כן אלא פושטת את צוארה כך אין נותן נפשו על הקב"ה אלא ישראל שנאמר [ג]כי עליך הורגנו כל היום. דבר אחר עיניך יונים אמר ליה הקב"ה דוגמא שלך דומה ליונה מי שמבקש ליקח חטים אומר לחברו הראני דוגמא שלהן אף את דוגמא שלך דומה ליונה. כיצד כשהיה נח בתיבה מה כתיב [ד]ותבא אליו היונה לעת ערב והנה עלה זית אמר ליה הקב"ה מה היונה הביאה האורה לעולם אף אתם שנמשלתם כיונה הביאו שמן זית והדליקו לפני שנאמר ואתה תצוה וגו':

שען [ה]בני ישראל רבי יודן בשם ר' שמואל בר נחמני משל למלך שהיה לו [ו]אפיקוריסן והיה מצוה את עבדו אמר ליה נערה קפלה

ממ"ק ובמ"ק עה זבחים קיג: עו ויקרא א: *שם: עז שם: *שם כ: *שם יז: עח שמות ל: עט ברייתא דמלאכת המשכן: פ הקונטיסין יתדות: פא סנהדרין כב: פב עזרא ד: *ד ואל ה: פג דברים יז: פד זכריה ט: פה אסתר ח: פו תוספתא דשקלים: פז חולין צ: א תנחומא: ב שיר א: ג תהלים מד: ד בראשית ח: ה פסיקתא: ו אפיקוריסן לבוש התחתון וקושרין אותו בכתפיו:

זית רענן (ל) כמה רחבו של קלע וכו' כצ"ל: (לא) הקלע יותר מן העמוד וכו', ומקום העמוד לא קחשיב: (לב) כמה מן הקלעים לפתחה של חצר. צ"ל דס"ל אע"ג דכל הקלעים גבהן ה' אמות הקלעים שבמקום הפתח היה גבהן ט"ו אמות כמ"ש רש"י ריש עירובין ללישנא קמא והיה חלל הפתח ה' אמות גבהו והקלעים שלמעלה ממנו היו עשר אמות. ושאמר כמה מן הקלעים לפתחה, כלומר מראש עליון של הקלעים להלל הפתח: מן המשכן למזבח י' אמות וכו', נ"ל דהיינו מזבח הפנימי כדאי' לעיל דמזבח העולה היה סמוך למשכן: (לג) זה לפני האהל, היה מרובע נ' על נ' דוק ותשכח: (לד) פתחו של היכל. היינו רחבו של פתח וכן באולם אבל גבהן היה בהיכל ך' אמה ובאולם ארבעים אמה והכל בכתב מיד ה' וגו': (לה) פרוכת ארכה מ' אמה, היינו במקדש והיתה פרוסה בין קדש לקדש הקדשים שגובה מקדש היה מ' אמה ורחבה ך' אמה: (לו) מוציאין בפנים. לאחר שעשו החדשה בפנים היו מוציאין הישנה ופורסין אותה מבחוץ: מקופלת א' לשנים, שהיה ארכה מ' אמה וכשמקפלין אותה היתה ארכה כ' אמה וכשמקפלין אותה פעם שניה לרחבה היה רחבה י' אמות: בקדושה חמורה. בקדש קדשים: (לז) מעשה חושב. שבפרוכת שלפני קדש הקדשים כתיב מעשה חושב ובמסך שער החצר כתיב מעשה רוקם והוא כנגד פתח היכל: (לח) ניתנה בעליה, דקדושת עליה חמורה משל היכל כדאי' בפסחים דף פ"ו: (לט) פורסין את המקופלת, כדי שלא יצטרכו לשהות עד שיביא אחרת:

קפלה הן דעהך עליה א"ל עבדו ארוני המלך מכל אפיקוריסין שיש לך אי אתה מצוני אלא על זה א"ל מפני שרבוקה בבשרי. כך אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע מע' אומות שלך אי אתה מצוני אלא על ישראל בלבד. ואל בני ישראל תאמר. ואל בני ישראל תדבר. אמור אל בני ישראל. דבר אל בני ישראל. צו את בני ישראל. ואתה תצוה את בני ישראל. כי תשא את ראש בני ישראל. א"ל מפני שהם דבוקים בי שנאמר [ז]כי כאשר ידבק האזור אל מתני איש כן הדבקתי אלי את כל בית ישראל. א"ר אבין למלך שהיה לו פורפירין והיה מצוה את עבדו נערו קפלו תן דעתך עליו א"ל ארוני וכו' א"ל מפני שאוהה לבשתי בשעה שמלכתי תחלה כך אמר משה לפני המקום מע' אומות [ח]איווטניאות שיש לך בעולם אין אתה מצוני אלא על ישראל א"ל מפני שהמליכוני עליהם בים ואמרו ה' ימלוך לעולם ועד. אמר רבי משל לזקן שיש לו מעפורת וכו' א"ל מפני שנתעטפתי בשעה שנתמניתי זקן כך אמר משה וכו'. א"ל מפני שקבלו עליהם עול מלכותי בסיני ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. א"ר יודן בוא וראה כמה חבב הקב"ה ישראל שהוא מזכירן חמשה פעמים בפסוק אחד הדא הוא דכתיב בפרשת בהעלותך ואתנה את הלוים נתונים לאהרן ולבניו וגו'. תניא רבי שמעון בן יוחאי אומר משל למלך שמסר בנו לפרגוג והיה מצוה אותו א"ל אכל ברי שתה ברי אזיל ברי לבית ספרא אתא ברי מבי מדרשא כך הקב"ה מתאוה להזכיר את ישראל בכל שעה. אמר רבי יהודה ברבי סימון משל לאחד שהיה יושב ועושה עטרה עבר אחד וראה אותו אמר ליה מה אתה יושב ועושה אמר ליה עטרה א"ל כל מה שאתה יכול לקבוע בה אבנים טובות ומרגליות קבע שהיא עתידה להנתן בראשו של מלך כך אמר הקב"ה למשה כל מה שאתה יכול לשבח לישראל לפני שבח לפארן פאר שאני עתיד להתפאר בם שנאמר [ט]ישראל אשר בך אתפאר:

שעז [י]ואתה תצוה למדנו שהצווי מיד בשעת מעשה. לדורות מנין (א) תלמוד לומר צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך מחוץ לפרכת העדות הא למדנו שהצווי מיד ולדורות מצווי הזה נמצינו למדין לכל הצוואות שבתורה. היה רבי ישמעאל אומר הואיל ונאמרו צוואות בתורה סתם ופרט לך הכתוב באחת מהן שאינו אלא מיד בשעת מעשה ולדורות אף פורטני בכל הצוואות שבתורה שלא יהו אלא בשעת מעשה ולדורות. רבי יהודה בן בתירה אומר אין צווי בכל מקום אלא זירוז שנאמר [יא]וצו את יהושע וחזקהו וגו'. לפי דרכנו למדנו שאין מחזקין אלא המוחזקין ואין מזרזין אלא המזורזין. רבי שמעון בן יוחאי אומר אין צווי בכל מקום אלא חסרון כיס שנאמר צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך [יב]צו את בני ישראל (ב) וישלחו מן המחנה [יג]צו את בני ישראל ונתנו ללוים [יד]צו את בני ישראל את קרבני לחמי הא אין צווי בכל מקום אלא חסרון כיס חוץ מאחד [טו]כי אתם באים אל הארץ לזרזם על חלוק הארץ. רבי אומר אין צווי בכל מקום אלא אזהרה שנאמר [טז]ויצו ה' אלהים על האדם וגו' ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל:

שעח [יז]ויקחו אליך תניא קח לך משלך ויקחו אליך משל צבור דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר בין קח לך בין ויקחו אליך משל צבור. אם כן מה תלמוד לומר קח לך כביכול משלך אני רוצה יותר משלהם. אבא חנן משום רבי אליעזר אומר כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום כאן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום. עד כאן לא פליגי אלא בקיחות דעלמא ועשיות דעלמא קיחות דעלמא קח לך סמים עשיות דעלמא עשה לך שתי חצוצרות אבל הכא פרושי קא מפרש דמשלך הוא. במלואים מכדי כתיב [יח]ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת ויאמר אל אהרן קח לך עגל בן בקר לחטאת למה לי שמע מינה קח לך משלך. ביום הכפורים מכדי כתיב [יט]בזאת יבא אהרן אל הקדש וגו' ומאת עדת בני ישראל יקח שני שעירי עזים והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו למה לי שמע מינה משלו: [כ]ויקחו אליך שמן זית ולא שמן אגוזים ולא שמן צנונות אלא בשמן זית (ג) שהוא אורה לעולם. שמן זית זך למאור בנוהג שבעולם אדם אם יש לו שמן רע מדליקו בנר אבל היפה הוא נותנו בתבשיליו אבל בבית המקדש לא היו עושין כן אלא שמן זית זך היו נותנין למאור והשני היו נותנין למנחות אמר דוד [כא]כי (ד) אתה תאיר נרי ה'. דבר אחר ואתה תצוה לא בשביל שאני צריך אורה אלא בשביל להאיר לך. א"ר יוחנן העין הזו לבנה והשחור באמצע ומהיכן הוא צריך לראות לא מן הלבן ואינו כן אינו רואה אלא מתוך השחור ועל אור עיניך אין אתה יכול לעמוד (ואי אתה) [ואתה] מבקש לעמוד על דרכי כל כך למה שלא יטעה אותך לומר שמא צריך הוא אורה. אמר רבי אבין הלוי אתה מוצא מי שהוא מבקש לעשות לו חלונות עושה אותם רחבות מבפנים וצרות מבחוץ למה שיהו שואבות אור אבל של בית המקדש רחבות מבחוץ וצרות מבפנים למה שיהא האור יוצא מבית המקדש ומאיר לעולם. אמר הקב"ה האור יוצא מביתי ואיני צריך אורה ושמא תאמר למה צריך בשביל להאיר לנו שנאמר ויקחו אליך להעלות נר תמיד שיהא אורך לפני תדיר אמר דוד [כב]אור זרוע לצדיק וגו'. באהל מועד מחוץ לפרכת לא היתה המנורה צריכה להנתן אלא לפנים מן הפרכת אצל הארון והיא נתונה מחוץ לפרכת להודיעך שאינו צריך אורה ולמה אמר לך כדי לזכותך למאור. דבר אחר בנוהג שבעולם מלך בשר ודם עושה לו מטה ושלחן הוא נותן המנורה (ה) משמאלו אבל בבית המקדש אינו כן אלא המנורה היתה נתונה מימינו של שלחן להודיעך שאינו צריך אורה משלך. ולמה אמר לך להאיר לך לעולם הבא כשתבוא חשכה על אומות העולם שנאמר [כג]כי הנה החשך יכסה ארץ וגו'. דבר אחר אתה מוצא מי שנתון בחשך רואה מה שבאור ומי שנתון באור אינו רואה מה שבחשך אבל הקב"ה רואה מה שבחשך ומה שבאור אמר דניאל [כד]הוא גלא עמיקתא ומסתרתא ידע מה בחשוכא וגו'. אמר רבי יהודה בר אלעאי השמש הזה נתון בתוך תיקו שנאמר [כה]לשמש שם אהל בהם ובתקופת תמוז הוא יוצא מתוך תיקו לבשל את הפירות ואין העולם יכול לעמוד בו למה שהוא קשה באורו אמר הקב"ה בבריה שלי אי אתה יכול להסתכל ואני צריך אור משלך אלא למה אמרתי לך להאיר לך לעולם הבא. דבר אחר אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אתה אומר לנו שנאיר לפניך אתה אורו של עולם [כו]כי אתה נרי ה' והאור דר אצלך שנאמר הוא גלא עמיקתא וגו' אמר להם הקב"ה לא שאני צריך לאורכם אלא להעלות אתכם בפני האומות. בהעלותך את הנרות שיהו אומרים ישראל מאירים למי שהוא מאיר לכלם משל למה הדבר דומה לפקח וסומא שהיו מהלכין בדרך אמר פקח לסומא בוא ואני מסמך אותך היה מסמכו ומהלך כיון שנכנסו לעיר ולבית אמר פקח לסומא צא והדליק את הנר אמר ליה הסומא בבקשה ממך כשהייתי בדרך אתה היית סומכני עד שנכנסנו לתוך הבית ואתה היית מלוה אותי ועכשיו אתה אומר לי צא והדליק לי את הנר א"ל פקח שלא תהא מחזיק לי טובה שהייתי מוליכך בדרך. כך הפקח זה הקב"ה [כז]עיני ה' [המה משוטטים] בכל הארץ וכתיב [כח]וה' הולך לפניהם יומם וכאן הוא אומר ויקחו אליך לא בשביל שאני צריך אלא בשביל להאיר לך. הברק הזה תולדת האש שלמעלה הוא והוא יוצא ומבהיק כל העולם ואני צריך אורה. בשר ודם מדליק נר מנר שמא יכול להדליק מתוך החשך אבל הקב"ה כתיב וחשך על פני תהום ויאמר אלהים יהי אור ואומר [כט]גם חשך לא יחשיך ממך וגו' אמר הקב"ה לישראל בעולם הזה הייתם זקוקים לאורו של בית המקדש אבל לעולם הבא בזכות של אותו הנר אביא לכם מלך המשיח שנמשל כנר שנאמר [ל]שם אצמיח קרן לדוד ערכתי נר למשיחי ולא עוד אלא שאני עושה לכם אורה שכך אמר ישעיה [לא]והיה לך ה' לאור עולם:

[לב]תנן התם תקוע אלפא לשמן. אבא שאול אומר שניה לה רגב בעבר הירדן. כל הארצות היו כשרות אלא מכאן היו מביאין. [אין מביאין] לא מבית הזבלים ולא מבית השלחין ולא ממה שנזרע ביניהן ואם הביא כשר. ואין מביאין מן הגרגרין שנשרו במים ולא מן הכבושים ולא מן השלוקים ואם הביא פסול. שלשה זיתים הן ובהן שלשה שלשה שמנים. הזית הראשון מגרגרו בראש הזית כותש ונותן לתוך הסל ר' יהודה אומר סביבות הסל זה היה ראשון. טוען בקורה רבי יהודה אומר באבנים זה היה שני. חזר וטען זה היה שלישי. הראשון למנורה והשאר למנחות. והזית השני מגרגרו בראש הגג וכותש ונותן לתוך הסל רבי יהודה אומר סביבות הסל זה היה ראשון. טוען בקורה רבי יהודה אומר באבנים זה שני. חזר וטען זה שלישי. הראשון למנורה והשאר למנחות. שלישי עוטנו בבית הבד עד שילקה והעלהו ומנגבו בראש הגג כותש ונותן לתוך הסל ר"י אומר סביבות הסל זה היה ראשון טוען בקורה ר"י אומר באבנים זה היה שני חזר וטען זה היה שלישי. הראשון למנורה והשאר למנחות. הראשון שבראשון אין למעלה הימנו. השני שבראשון והראשון שבשני שוין. השלישי שבראשון והשני שבשני והראשון שבשלישי שוין. השלישי שבשני והשני שבשלישי שוין. השלישי שבשלישי אין למטה הימנו אף המנחות

ממ"ק ובמ"ק ז ירמיה יג: ח איווטניאות שריס והשוכים כל"י: ט ישעיה מט: י ספרי: יא דברים יג: יב במדבר ס: יג שם לס: יד שם כח: טו שם לד: טז בראשית ב: יז יומא ג: יח ויקרא ח: יט שם טז: כ תנחומא: כא תהלים יח: כב שם לח: כג ישעיה ס: כד דניאל ב: כה תהלים יט: כו שמואל ב כב: כז זכריה ד: כח שמות יג: כט תהלים קלט: ל שם קלב: לא ישעיה ס: לב מנחות פס:

זית רענן (א) ת"ל צו את בני ישראל וכו', ומדחזר ואמר שנית קמ"ל שינהוג גם לדורות ומצווי זה למדין לכולם ור' ישמעאל ס"ל דילפינן מדכתיב מן היום אשר צוה ה' והלאה לדורותיכם כדאי' בקרושין דף כ"ט: (ב) וישלחו מן המחנה. ואין יכול לישא וליתן עם בני אדם: (ג) שהוא אורה לעולם, ששמן זית הוא מחכים והוא אורה לעולם: (ד) אתה תאיר נרי ה', כלו' מפני שאין אתה עושה כמנהג עולם מוכח שאינך צריך לאורה ולא לאכילה: (ה) משמאלו, שבימינו עושה הכל ותהא המנורה מעכבו:

המנחות היה בדין שיטענו שמן זית זך ומה מנורה שאינה לאכילה טעונה שמן זית זך מנחות שהן לאכילה אינו דין שיטענו שמן זית זך תלמוד לומר זך כתית למאור ואין זך כתית למנחות. איבעיא להו מגרגרו תנן או מגלגלו תנן. תא שמע שמן זית מזיתו מכאן אמרו זית ראשון מגלגלו בראש הזית וכונסו לבית הבד וטוחנו ברחים ונותנו בסלין שמן היוצא ממנו זה היה ראשון. טעון בקורה שמן היוצא ממנו זה היה ב׳. פורק טוחן וטוען זה היה (ראשון) [שלישי] ראשון למנורה והשאר למנחות. וכן זית השני וזית השלישי עוטנו בבית הבד עד שילקה ומעלהו בראש הגג ועושה אותו כמין תמרה כדי שיזובו מימיו וכונסו לבית הבד וטוחנו ברחים ונותנו בסלין וכו׳. רבי יהודה אומר לא היה טוחנו ברחים אלא כותשו במכתשת לא היה נותן בסליו אלא לתוך סביבות הסל. כותש מני רבי יהודה תוך הסל אתאן לרבנן האי תנא סבר לה כוותיה בחדא ופליג עליה בחדא. תנו רבנן זך אין זך אלא נקי רבי יהודה אומר כתית אין כתית אלא כתוש. יכול יהא זה פסול למנחות תלמוד לומר [לז]ועשרון סלת בלול בשמן כתית רבע ההין אם כן מה תלמוד לומר למאור מפני החסכון. מאי חסכון אמר רבי אלעזר התורה חסה על ממונן של ישראל. ויקחו אליך אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן אליך ולא לי לא לאורה אני צריך שלחן בצפון ומנורה בדרום לא לאכילה אני צריך ולא לאורה אני צריך [לז]ויעש לבית חלוני וגו׳. מחוץ לפרכת העדות עדות היא לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל ואם האמר לאורה אני צריך והלא כל אותן ארבעים שנה שהלכו ישראל במדבר לא הלכו אלא לאורו אלא עדות היא לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל. מאי עדותה אמר רבא זה נר מערבי שנותן בה שמן כמדת חברותיה וממנה היה מדליק ובה היה מסיים. [לה]הרואה שמן זית בחלום יצפה למאור תורה שנאמר זית זך כתית למאור:

[לו]תני רמי בר חמא פתילות שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת אין מדליקין בהן במקדש משום שנאמר להעלות נר תמיד. הוא תני לה והוא אמר לה כדי שתהא שלהבת עולה מאליה ולא מחמת ד״א: [לז]יערוך אותו אהרן ובניו מה ת״ל לפי שנאמר [לח]אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות (ו) יכול יהא כהן אחד נכנס בשבע נרות ת״ל יערוך אהרן ובניו הא כיצד אהרן ובניו אינן עורכין אלא אחד. [לט]לפי שנאמר יאירו שבעת הנרות שומע אני שיהא דולקים (ז) לעולם ת״ל מערב עד בקר. אי מערב עד בקר יכול יכבם תלמוד לומר יאירו שבעת הנרות, הא כיצד יאירו שבעת הנרות מערב עד בקר. לפני ה׳ תמיד (ח) שיהא נר מערבי תדיר שממנו מדליק את המנורה בין הערבים: [מ]מערב עד בקר תן לה מדתה שתהא דולקת והולכת מערב עד בקר. ד״א מערב עד בקר אין לך עבודה שכשרה מערב ועד בקר אלא זו בלבד ושערו חכמים שלשה ומחצה למנורה חצי לוג לכל נר ונר מאורתא ועד צפרא. איכא דאמרי מלמעלה למטה שעור אין עניות במקום עשירות ואיכא דאמרי ממטה למעלה שעור התורה חסה על ממונם של ישראל:

כח שעט [מא]ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך. וש״ה [מב]אשרי תבחר ותקרב אשרי מי שבחרו הקב״ה אף על פי שלא קרבו ואשרי מי שקרבו אף על פי שלא בחרו אי זהו שבחרו זה אברהם שנאמר [מג]אתה הוא ה׳ האלהים אשר בחרת באברם אבל הוא לא קרבו וקרב את עצמו. יעקב בחרו הקב״ה שנאמ׳ (ויעקב)[מד][וישראל] בחרתי בו אומר [מה]כי יעקב בחר לו יה והוא לא קרבו וקרב את עצמו שנאמ׳ [מו]ויעקב איש תם יושב אהלים. משה בחרו שנאמר [מז]משה בחירו וקרב את עצמו. דוד בחרו שנאמר [מח]ויבחר בדוד עבדו וקרב את עצמו שנאמר [מט]חבר אני לכל אשר יראוך. אשריהן אלו שבחרן הקב״ה אף על פי שלא קרבן. ויש שקרבן ולא בחרן. יתרו קרבו הקב״ה ולא בחרו. רחב הזונה קרבה הקב״ה ולא בחרה. אשרי אהרן בכפלים שבחרו הקב״ה וקרבו שנאמר [נ]ובחור אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן וכתיב ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך לכך דוד משבחן אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך. לכהנו לי בכל מקום שנאמר לי הרי זה לעולם ולעולמי עולמים (ברמז שס״ד): ואלה הבגדים אשר יעשו [נא]ת״ר לעולם יהא אדם ענותן כהלל וכו׳. עוד מעשה בגוי אחד שהיה עובר אחורי בית הכנסת ושמע סופר שמקרא ואלה הבגדים אשר יעשו וגו׳ בא אצל הסופר אמר ליה פרשהו לי פירש לו אמר ליה הללו למי אמר ליה לכהן גדול אמר אותו גוי בעצמו אלך ואתגייר על מנת שתשימני כ״ג בא אצל שמאי דחפו באמת הבנין שבידו. בא לפני הלל אמר גיירני ע״מ שתשימני כהן גדול גיירהו אמר ליה כלום מעמידין לפני המלך אלא מי שיודע טכסיסי מלכות לך למוד טכסיסי מלכות הלך וקרא כיון שהגיע להזר הקרב יומת אמר מקרא זה על מי נאמר. אמרו לו אפי׳ על דוד מלך ישראל. נשא אותו גר קל וחומר בעצמו אמר ומה ישראל שנקראו בנים למקום מתוך שאהבן קראן בני בכורי ישראל כתיב בהן והזר הקרב יומת גר הקל הבא במקלו ובתרמילו על אחת כמה וכמה וכו׳: [נב]והם יקחו את הזהב. תנו רבנן קופה של צדקה נגבית בשנים ומתחלקת בשלשה. נגבית בשנים לפי שאין עושין שררה על הצבור פחות משנים ומתחלקת בשלשה לפי שהוא כדיני ממונות. אין עושין שררה פחות משנים דאמר קרא והם יקחו את הזהב שררות הוא דלא ליעביד הא הימוני מהימן. מסייע ליה לרבי חנינא דאמר מעשה ומנה רבי שני אחים על הקופה. מאי שררותא לפי שממשכנין על הקופה אפי׳ בערב שבת. איני והכתיב [נג]ופקדתי על כל לוחציו אלו גבאי צדקה. לא קשיא הא דאמיד הא דלא אמיד כי הא דרבא אכפייה לרב נתן בר אמי ושקל מניה ארבע מאה זוזי לצדקה: [נד]תניא אבנים הללו אין כותבין עליהן בדיו ואין מסרטין עליהן באיזמל משום שנאמר במלואותם אלא כותב עליהם בדיו ומראה להם שמיר מבחוץ והן נבקעות מאליהן כתאנה שנבקעת לימות החמה ואינה חסרה כלום וכבקעה זו שנבקעת בימות הגשמים ואינה חסרה כלום. ת״ר שמיר זה בריתו כשעורה ומז׳ ימי בראשית נברא ואין כל דבר קשה יכול לעמוד לפניו במה משמרים אותו בספוגין של צמר ומניחין אותו [נה]באוטני של אבר מלאה סובין ושעורין:

[נו]ששה משמותם על האבן האחת. ב׳ אבנים טובות היו לו לכ״ג על כתפיו א׳ מכאן וא׳ מכאן ושמות י״ב שבטים כתוב עליהן ו׳ על אבן זו וו׳ על אבן זו שנאמר ששה משמותם וגו׳ (ואמר שמואל) [ואת שמות] הששה הנותרים על האבן השנית כתולדותם שנית כתולדותם ולא ראשונה כתולדותם מפני שיהודה מוקדם ונ׳ אותיות היו כ״ה על אבן אחת וכ״ה על אבן אחת. רבי חנינא בן גמליאל אומר לא כדרך שחלוקין בחומש הפקודים חלוקין באבני אפוד אלא כדרך שחלוקין בחומש שני. בני לאה כסדרן בני רחל אחד מכאן ואחד מכאן ובני השפחות באמצע. אם כן מה תלמוד לומר כתולדותם כדרך שקרא להן אביהן ולא כדרך שקרא להם משה ראובן ולא ראובני שמעון ולא שמעוני. הני נ׳ אותיות נ׳ נכי חדא הויין אמר רבי יצחק יוסף הוסיפו לו אות אחת שנאמר [נז]עדות ביהוסף שמו. רב נחמן בר יצחק אמר כתולדותם בכל התורה כלה בנימן חסר והכא בנימין שלם [נח]ואביו קרא לו בנימין:

שפ [נט]ועשית משבצות זהב. וש״ה [ס]כל כבודה בת מלך פנימה ז׳ בנים היו לה לקמחית וכולן שמשו בכהונה גדולה שלחו לה חכמים ואמרו לה מה מעשיך אמרה להם יבא עלי כך וכך אם ראו קורות ביתי שערות ראשי מימי. אמרון כל קמחיא קמח וקמחא דקמחית סלת וקרון עלה כל כבודה בת מלך פנימה. מה שכרה ממשבצות זהב לבושה אלו כהנים גדולים שמשמשין בבגדי כהונה שנאמר ועשית משבצות זהב:

[סא]תנו רבנן דברים שנאמר בהן שש חוטן כפול ו׳, משזר ח׳, מעיל י״ב, פרוכת כ״ד, חשן ואפוד כ״ח. שש חוטן כפול ו׳ מנלן אמר אביי ה׳ קראי כתיבי [סב]ויעשו את הכתנות שש וגו׳ ואת פארי המגבעות שש ואת מכנסי *הבד שש משזר. כמה קראי הוו חמש חד לגופיה דכיתנא ניהוי וחד שיהא חוטן כפול ששה וחד שיהו שזורין וחד לשאר בגדים שלא נאמר בהן שש וחד לעכב. מאי משמע דהאי שש לישנא דכיתנא הוא אמר קרא בד בבד דבר העולה מן הקרקע בד בבד. ואימא עמרא. עמרא מפצל. כיתנא נמי מפצל. כיתנא אגב לקותא מפצל. רבינא אמר מהכא [סג]פארי פשתים יהיו על ראשם וכו׳ גמרא גמירי ואתא יחזקאל ואסמכא אקרא. משזר שמונה מנלן שנאמר [סד]ויעשו על שולי המעיל רמוני תכלת וארגמן ותולעת שני משזר ויליף משזר משזר מפרכת מה להלן כ״ד אף כאן עשרים וארבעה. דהוה כל חד וחד תמני. ונילף מחשן ואפוד מה להלן עשרים ושמונה אף כאן עשרים ושמונה. דנין דבר שלא נאמר בו זהב מדבר שלא נאמר בו זהב ואין דנין אותו מדבר שנאמר בו זהב. אדרבה דנין בגד מבגד לאפוקי פרכת דאהל הוא. אלא מאבנט דנין בגד שלא נאמר בו זהב מבגד שלא נאמר בו זהב. רב מרי אמר תעשנו לזה ולא לאחר. רב אשי אמר ועשית שיהו כל עשיותיו שוות. היכי נעביד תלתא עשרה הוו תלתין. נעביד תרי דתשעה וחד דעשרה ועשית אמר רחמנא שיהו כל עשיותיו שוות.

מעיל

ממ״ק ובמ״ק לג שמות כט : לד מ״א ו : לה ברכות נז : לו שבת כא : לז תורת כהנים סוף פרשת אמור : לח במדבר ח : לט ספרי : מ מנחות פט :
מא תנחומא : מב תהלים סה : מג נחמיה ט : מד ישעיה מד : מה תהלים קלה : מו בראשית כה : מז תהלים קו : מח שם עח : מט שם קיט :
נ שמואל א ב : נא שבת לא : נב ב״ב ח : נג ירמיה ל : נד סוטה מח : נה באוטני כלי מעופרת : נו סוטה לו : נז תהלים פא : נח בראשית לה :
נט ירושלמי דיומא פ״א : ס תהלים מה : סא יומא עא : סב שמות לט : *וכד הוא גם הכי המשנה : סג יחזקאל מד : סד שמות לט :

זית רענן (ו) ה״ג בת״כ פרשת אמור יכול יהא כהן א׳ נכנס בז׳ נרות ת״ל להעלות נר תמיד יכול לא יהא כהן א׳ נכנס בז׳ נרות אבל יהו ז׳ כהנים נכנסים בז׳ נרות ת״ל יערוך אותו אהרן ובניו הא אהרן ובניו אין עורכין אלא א׳. עיין במפ׳ התי״ב : (ז) לעולם. מעת לעת : (ח) שיהא נר מערבי תדיר. משמע שבנר מערבי נותנין בה שמן שיהיה דולק מע״ת ועיין בתו׳ שם :

מעיל שנים עשר מנלן דכתיב ועשית את מעיל האפוד כליל תכלת ויליף תכלת תכלת מפרכת מה להלן ששה אף כאן ששה (דהוו להו כל חד וחד תריסר). ונילף משוליו מה להלן שמונה אף כאן שמונה. דנין כלי מכלי ואין דנין כלי מתכשיט כלי. אדרבא דנין גופו מגופו ואין דנין גופו מעלמא היינו דאמרי' חד לשאר בגדים שלא נאמר בהן שש. פרוכת עשרים וד' דשיתא שיתא לא דינא ולא דיינא. חשן ואפוד כ"ח מנלן דכתיב ועשית חשן משפט וגו' כמעשה אפוד תעשנו ארבעה דשיתא שיתא הא עשרים וארבעה וזהב ארבעה הא עשרים ושמונה. ואימא זהב נמי ו' אמה קרא וקצץ פתילים פתיל פתילים ארבע. רב אשי אמר א"ק ועשית שיהיו כל עשיותיו שוות הלכך לא אפשר. אמר ר"א המזיח את החשן מעל האפוד והמסיר בדי ארון לוקה שנאמר ולא יזח החשן ולא יסורו ממנו. ודילמא הכי קאמר רחמנא חרקינהו ועבדינהו (שפה) [שפיר] כי היכי דלא יזח ולא יסורו מי כתיב שלא יזח ושלא יסורו. [סה]אמר רבי יהודה המקרע בגדי כהונה לוקה שנאמר לא יקרע. ודילמא הכי קאמר רחמנא עביד שפה כי היכי דלא יקרע מי כתיב שלא יקרע. איני והא"ר ענני בר ששון למה נסמכה פרשת בגדי כהונה לפרשת קרבנות לומר לך מה קרבנות מכפרין אף בגדי כהונה מכפרין. כתנת מכפרת על שפיכות דמים וכן הוא אומר [יז]ויטבלו את הכתנת בדם. מכנסים מכפרים על גלוי עריות וכן הוא אומר ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה. מצנפת מכפרת על גסי הרות דאמר רבי חנינא יבא דבר שבגובה ויכפר על מעשה גובה. אבנט מכפר על הרהור הלב מהיכא דאיתיה דכתיב על לב אהרן. חשן מכפר על הדינין דכתיב חשן משפט. אפוד מכפר על עבודת אלילים דכתיב [יח]און אפוד ותרפים. מעיל מכפר על לשון הרע אמר רבי חנינא יבא דבר שבקול ויכפר על מעשה קול. ציץ מכפר על עזי פנים כתיב הכא והיה על מצח אהרן וכתיב התם [יט]ומצח אשה זונה היה לך. לא קשיא הא דלא אהנו מעשיו הא דאהנו מעשיו. אי אהנו מעשיו נגעים באין עליו לא אהנו מעשיו מעיל מכפר. והאמר רבי (שמעון) [סימון] אמר רבי יהושע בן לוי ב' דברים לא מצינו להן כפרה בקרבנות ומצינו להן כפרה בדבר אחר שפיכות דמים ולשון הרע שפיכות דמים בעגלה ערופה ולשון הרע בקטרת:

שפא [כ]ואמר רבי חנינא למדנו לקטרת שמכפרת שנאמר [כא]ויתן את הקטרת וגו'. תנא דבי רבי ישמעאל קטרת מכפרת על לשון הרע אמר הקב"ה יבא דבר שבחשאי ויכפר על מעשה חשאי. קשיא שפיכות דמים אשפיכות דמים וקשיא לשון הרע אלשון הרע. שפיכות דמים אשפיכות דמים לא קשיא הא דידיע מאן קטליה הא דלא ידיע מאן קטליה. דידיע מאן קטליה בר קטלא הוא. במזיד ולא אתרי ביה. לשון הרע אלשון הרע לא קשיא הא בצנעא הא בפרהסיא: [כב]חשן המשפט על לבו אמר רבי שמלאי בשכר וראך ושמח בלבו זכה בחשן המשפט על לבו. [כג]אמר ריש לקיש מעיל שנטמא מכניסו בפחות משלש על שלש ומכניסו משום שנאמר לא יקרע. מתיב רב אדא בר אהבה העבין והרכין אין בהן משום שלש על שלש אגב עביין חשיבי והא בעי שבעה סממנין דאמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה דם חטאת ומראות נגעים צריכין שבעה סממנין ותניא אלא שאין מכניסין מי רגלים במקדש. וכי תימא דמבלע להו בהדי שבעה סממנין דמעבר להו לכולהו בחד והתנן העבירן שלא כסדרן או שהעבירן שבעתן כאחד לא עשה כלום. וכי תימא דמבלע להו בהדי חד מסממנין והא צריך לכסכס שלש פעמים בכל אחד ואחד דמבלע להו ברוק תפל דאמר ריש לקיש רוק צריך שיהא עם כל אחד ואחד: [כד]תנו רבנן בגדי כהונה אין עושין אותו מעשה מחט אלא מעשה אורג שנאמר מעשה אורג. נתגעלו אין מכבסין אותן לא בנתר ולא [כה]באהל הא במים מכבסין אמר אביי הכי קאמר הוגעלו במים מכבסין אותן בנתר ואהל הוגעלו בנתר ואהל אף במים אין מכבסין אותן. ויש אומרים אין מכבסין אותן כל עיקר שאין עניות במקום עשירות. תנו רבנן מעיל כלו של תכלת שנאמר כליל תכלת הא כיצד מביא תכלת וארגמן ותולעת שני שזורין ועושין אותן כמין רמונים שלא פתחו פיהן וכמין *קתאות של קובעות שבראשי תינוקות ותולה בו ומביא שנים ושבעים זגין ובהן ע"ב עינבלין ותולה בו ל"ו מצד זה ול"ו מצד זה. רבי דוסא אומר בשם רבי יהודה ל"ו היו י"ח מצד זה וי"ח מצד זה. אמר רבי ענני בר ששון כמחלוקת כאן כך מחלוקת במראות נגעים דתנן מראות נגעים רבי דוסא בן הרכינס אומר ל"ו היו עקביא בן מהללאל אומר ע"ב היו:

שפב [כו]ונשמע קולו בבואו אל הקדש. רבי יוחנן כד הוה סליק למשאל בשלמיה דרבי חנינא היה מנענע על שם ונשמע קולו. רבי חנניא בן חכינאי ורבי שמעון בן יוחאי אזלי ללמוד תורה אצל רבי עקביא בבני ברק שהו שם י"ג שנה, רבי שמעון בן יוחאי שלח וידע מה גו ביתיה, רבי חנניא בן חכינאי לא הוה ידע מה גו ביתיה שלחה לו אשתו בתך בגרה בוא והשיאה כו'. אע"פ כן צפה רבי עקיבא ברוח הקדש ואמר להן כל מי שיש לו בת בוגרת ילך וישיאנה. קם נסב רשותא ואזל בעא לה בגו ביתא ואשכח דפניית לזוית אוחרי מה עבד אזל יתיב ליה על מלייתהן דנשיא ושמע קלא דברייתא אמרין ברת חכינאי מלי קולתיך וסוק ליך היה מהלך אחריה עד שנכנסה לתוך ביתו ונכנס אחריה פתאום, לא הספיקה אשתו לראותו עד שיצתה נשמתה, אמר לפניו רבש"ע עניה זו זו שכרה לאחר י"ג שנה חזרה נשמתה לגופה. אמר רבי שמעון ארבעה דברים הקב"ה שונאן ואני איני אוהבן האוחז באמתו ומשתין והמשמש מטתו ערום והאומר דברים שבינו לבין אשתו בפרהסיא והנכנס פתאום לביתו של חברו. [כז]פתוחי חותם קדש לה' ציץ דומה כמין טס של זהב ורוחב שתי אצבעות מוקף מאזן לאזן וכתוב עליו ב' שיטין יו"ד ה"א מלמעלה וקדש מלמטה. ואמר רבי אלעזר בר' יוסי ראיתיו ברומי וכתוב עליו קדש לה' בשיטה אחת. [כח]כי אתא רב דימי אמר מנין לתכשיט כ"ש שהוא טמא מציץ. אריג כל שהוא טמא מאו בגד. אריג ותכשיט כל שהוא מכל כלי. ואע"ג דבמדין כתיב גמר כלי כלי מהתם מוסיף שק על הבגד אע"פ שאינו אריג טמא. למאי חזו א"ר יוחנן שכן עני קולע שלש נימין ותולה בצואר בתו. [כט]תניא כיפה של צמר היתה מונחת בראש כ"ג ועליה ציץ נתון לקיים מה שנאמר ושמת אותו על פתיל תכלת: [ל]ונשא אהרן את עון הקדשים וגו' וכי איזה עון הוא נושא אם עון פגול הרי כבר נאמר לא ירצה אם עון נותר הרי כבר נאמר לא יחשב הא אינו נושא אלא עון טומאה שהותרה מכללה בצבור. [לא]מאי טומאה אילימא שרץ היכא אישתראי אלא לאו טומאת מת ולאו כגון שנטמאה בעלים במת אלמא נטמאו בעלים במת משלחין קרבנותיהן ובמאי אי בנזיר וכי ימות מת עליו כתיב אלא לאו לעושה פסח ולאו כגון שנטמאו בעלים במת. לעולם טומאת שרץ ושם טומאה בעולם. ואיכא דדייקי ומייתי הכי עון הקדשים אין עון מקדישים לא מאי טומאה אילימא טומאת שרץ מי אישתראי בצבור אלא לאו טומאת מת ועון קדשים אין עון מקדישים לא לעולם טומאת שרץ ושם טומאה בעולם. [לב]מתקיף לה רבי זירא אימא עון יוצא שהותר מכללו בבמה אמר אביי אמר קרא לרצון להם לפני ה' עון דלפני ה' אין דיוצא לא. מתקיף לה רבי אילפא אימא עון שמאל שהותר מכללו ביום הכפורים אמר ליה אביי אמר קרא עון עון שהיה בו ודחיתיו לאפוקי יום הכפורים דהכשרו בשמאל הוא. רב אשי אמר אמר קרא עון הקדשים ולא עון המקדישים. אמר ליה רב סמא בריה דרב אידי לרב אשי ואימא עון בעלי מום שהותר מכללו בעופות אמר ליה עליך אמר קרא לא ירצה ולא לרצון יהיה לכם. תנו רבנן דם שנטמא וזרקו בשוגג הורצה במזיד לא הורצה בר"א ביחיד אבל בצבור בין שוגג בין מזיד הורצה. ובכותי בין שוגג בין מזיד בין באונס בין ברצון לא הורצה ורמינהו על מה הציץ מרצה על הדם ועל הבשר ועל החלב שנטמא בין בשוגג בין במזיד בין באונס בין ברצון בין ביחיד בין בצבור. אמר רב יוסף לא קשיא הא רבנן הא רבי יוסי דתניא אין תורמין מן הטמא על הטהור ואם תרם בשוגג תרומתו תרומה במזיד אין תרומתו תרומה. רבי יוסי אומר בין בשוגג בין במזיד תרומתו תרומה. והתניא רבי אליעזר אומר הציץ מרצה על אכילות רבי יוסי אומר אין הציץ מרצה על אכילות איפוך. רבינא אמר טומאתו בין בשוגג בין במזיד הורצה זריקתו בשוגג הורצה במזיד לא הורצה. ורב שילא אמר זריקתו בין בשוגג בין במזיד הורצה. טומאתו בשוגג הורצה במזיד לא הורצה. ולרב שילא הא קתני שנטמאו בין בשוגג בין במזיד הכי קאמר נטמא בשוגג וזרקו בין בשוגג בין במזיד לרצון להם כתיב. [לג]וכל הטף בנשים אשר לא ידעו משכב זכר החיו לכם מנא ידעי העבירום לפני הציץ כל שפניה מוריקות בידוע שהגיע זמנה להבעל, אין פניה מוריקות בידוע שלא הגיע זמנה ליבעל. סימן לעביר' הדרוקן, כיוצא בדבר אתה אומר [לד]וימצאו מיושבי יבש גלעד ד' מאות נערה בתולה אשר לא ידעה איש משכב זכר מנא ידעו הושיבן על פי חביות של יין בעולה ריחה נודף בתולה אין ריחה נודף, ונעברינהו לפני ציץ אמר קרא לרצון ולא לפורענות. אי הכי במדין נמי א"ר אשי כתיב להם לרצון ולא לפורענות לאו"ה אפילו לפורענות. [לה]ציץ לא היה כתבו שוקע אלא בולט כדינר זהב דבולט ולא כדינר דאילו התם מגואי ואילו הכא מאבראי:

שפג [לו]והיה על מצחו תמיד תנא דבי רבי ישמעאל יוצא אדם בתפלין ערב שבת עם חשכה מאי טעמא כיון דאמר רבה בר רב הונא חייב אדם למשמש בתפלין כל שעה קל וחומר מציץ. ומה ציץ שאין בו אלא הזכרה אחת אמרה תורה והיה על מצחו

ממ"ק ובמ"ק סה ערכין טז: יז בראשית לז: יח הושע ג: יט ירמיה ג: כ ערכין טז: כא במדבר יז: כב שבת קלט: כג זבחים לה: כד זבחים פח: כה באהל מין בורית: *עגול של נמכת שבתינוקות פוסים בראש הקובע: כו ויקרא רבה פ' כ"א: כז סוכה ה: כח שבת סג: כט חולין קלח. ל פסחים עז: לא זבחים כג: לב מנחות כה: לג יבמות ס, במדבר לא: לד שופטים כא: לה גיטין כ: לו שבת יב:

מצהו תמיד תפלין שיש בהן הזכרות הרבה על אחת כמה וכמה הלכך מרכר דכיר להו. [לז]תניא ציץ בין שישנו על מצחו בין שאינו על מצחו מרצה דברי רבי שמעון. רבי יהודה אומר עודנו על מצחו מרצה אינו על מצחו אינו מרצה, אמר ליה רבי שמעון כהן גדול ביום הכפורים יוכיח שאינו על מצחו ומרצה. אמר ליה רבי יהודה הנח לכהן גדול ביום הכפורים שטומאה הותרה בצבור. מכלל דרבי שמעון סבר טומאה דחויה היא בצבור אמר אביי בנשבר הציץ כולי עלמא לא פליגי דלא מרצה כי פליגי דתלא בסיכתא רבי יהודה סבר על מצחו ונשא. רבי שמעון סבר תמיד לרצון להם. מאי תמיד אילימא תמיד על מצחו מי משכחת לה מי לא בעי מיסם. מי לא בעי למיעל לבית הכסא. אלא תמיד מרצה הוא. ולרבי יהודה נמי הא כתיב תמיד ההוא שלא יסיח דעתו ממנו. דאמר רבה בר רב הונא חייב אדם למשמש בתפלין וכו'. ולרבי שמעון דאמר תמיד מרצה והא כתיב על מצחו ונשא ההוא לקבוע לו מקום הוא דאתא. ורבי יהודה לקבוע לו מקום מנא ליה מעל מצחו. ורבי שמעון נמי תיפוק ליה מעל מצחו אין הכי נמי. אלא על מצחו ונשא מאי עביד ליה אמר לך ראוי למצח מרצה לאפוקי נשבר הציץ דלא מרצה. ורבי יהודה נשבר הציץ מנא ליה נפקא ליה ממצח מצחו. ורבי שמעון מצח מצחו לא משמע ליה:

שפד [לח]ועשה להם מכנסי בד. תניא מכנסי כהנים למה הם דומים כמין פלמניא של פרשים למעלה עד מתנים למטה עד ירכים ויש להם [לט]שנצים ואין להם לא בית הנקב ולא בית הערוה. והיו על אהרן ועל בניו [מ]כל הזבחים שקבל דמן מחוסר בגדים פסולים מנלן דכתיב וחגרת אותם אבנט אהרן ובניו בזמן שבגדיהם עליהם כהונתן עליהן. והא מהכא נפקא מהתם נפקא דתניא מנין לשהויי יין שאם עבד חלל ת"ל [מא]יין ושכר אל תשת ולהבדיל בין הקדש ובין החול. מחוסר בגדים ושלא רחוץ ידים ורגלים מנין תלמוד לומר חוקה חוקה לגזרה שוה. אי מהתם הוה אמינא הני מילי עבודה דזר חייב עליה מיתה אבל עבודה שאין זר חייב עליה מיתה אימא לא קמ"ל. ואכתי מהכא נפקא מהתם נפקא ונתנו בני אהרן הכהן וגו', כהן בכהונו כה"ג שלבש בגדי כהן הדיוט ועבד עבודתו פסולה. אי מהתם הוה אמינא הני מילי עבודה דמעכבה כפרה אבל עבודה דלא מעכבה כפרה לא. ואכתי מהתם נפקא וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים כהנים בכהונן כהן הדיוט שלבש בגדי כהן גדול ועבד עבודתו פסולה. אי מהתם הוה אמינא חסור אבל יתור לא קא משמע לן. תנו רבנן היו בגדיו מסולקים מרושלים משוחקים ועבד עבודתו כשרה, לבש שתי כתנות שני מכנסים שני אבנטים חסר אחת או יתר אחת או שהיתה רטיה על בשרו תחת בגדו או שהיו מטושטשים מרוקעים ועבד עבודתו פסולה. אמר רב יהודה אמר שמואל מרושלים כשרים מסולקים פסולים. והתניא מסולקים כשרים אמר רמי בר חמא לא קשיא כאן שסלקן על ידי אבנט כאן דליתנהו מעיקרא. רב אמר אחד זה ואחד זה פסולין. בעי רבא נכנסה לו רוח בבגדו מהו על בשרו בעינן והא ליכא או דילמא כיון דלא מפסיק ולא מידי שפיר דמי. לישנא אחרינא כנה מהו שתחוץ. מתה לא תיבעי לך דודאי חייצא. חיה מאי מי אמרינן כיון דאזלא ואתיא רביתא היא ולא חייצא או דילמא כיון דקפיד עלה חייצא. עפר מהו שיחוץ עפר ודאי חייץ אלא אבק עפר מהו. בית השחי מהו שיחוץ על בשרו בעינן והא ליכא או דילמא דרך לבישה בכך, הכניס ידו (לחוץ) [לתוך חיקו] מהו גופו חייץ או לא חייץ נימא ודאי חייץ מדולדלת מהו. בעי מר בר רב אשי יצא שערו בבגדו מהו שער כגופו דמי או לא. בעי רבי זירא תפלין מהו שיחוצו אליבא דמאן דאמר לילה לאו זמן תפלין הוא לא תבעי לך דאי לילה חייצי ביום נמי חייצי כי תיבעי' לך אליבא דמאן דאמר לילה זמן תפלין כאי מצוה דגופיה חייץ או לא חייץ. איגלגל מילתא ומטא לקמיה דרבי אמי אמר ליה תלמוד ערוך הוא תפלין דיד חוצצת. מאי שנא דיד דכתיב ילבש על בשרו שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין בשרו. דראש נמי הכתיב ושמת המצנפת על ראשו. תנא שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפלין. [מב]כיצד הלבישן מאי דהוה הוה אלא כיצד מלבישן לעתיד לבא. לעתיד לבא נמי כשיבא אהרן ובניו ומשה רבינו עמהן יאמרו אלא כיצד הלבישן למיסבר קראי. בני רבי חייא ורבי יוחנן חד אמר אהרן ואח"כ בניו וחד אמר אהרן ובניו בבת אחת. אמר אביי בכתנת ומצנפת דכולי עלמא לא פליגי דאהרן ואחר כך בניו בין בצוואה בין בעשיה אהרן קודם. כי פליגי באבנט מאן דאמר אהרן ואחר כך בניו דכתיב *ויחגור אותו באבנט והדר כתיב **ויחגור אותם אבנט. ומאן דאמר אהרן ובניו בבת אחת דכתיב וחגרת אותם אבנט אהרן ובניו. ולמאן דאמר אהרן ובניו בבת אחת הא כתיב ויחגור אותו באבנט [והדר כתיב] ויחגור אותם אבנט אמר לך ההוא אבנטו של כה"ג לא זהו אבנטו של כהן הדיוט. ולמאן דאמר אהרן ואחר כך בניו הכתיב וחגרת אותם אבנט אהרן ובניו אמר לך ההוא אבנטו של כהן גדול זהו של כהן הדיוט. ויחגור אותו באבנט ויחגור אותם אבנט למה לי שמע מינה אהרן ואחר כך בניו. ובבת אחת מי משכחת לה לא צריכא דאקדים. [מג]תניא כשהן חוגרין אין חוגרין לא ממטה ממתניהם ולא למעלה מאציליהם אלא כנגד אצילי ידיהן שנאמר [מד]לא יחגרו ביזע אמר אביי במקום שמזיעין:

כט **ולקחת** מדם הפר ונתתה על קרנות המזבח באצבעך. תנו רבנן באצבעו ולקח מלמד שלא תהא קבלה אלא בימין. באצבעו ונתן מלמד שלא תהא נתינה אלא בימין. אמר רבי שמעון וכי נאמרה יד בקבלה הואיל ולא נאמר יד בקבלה קבל בשמאל כשר. אמר אביי במקרא נדרש לפניו ולאחריו קמיפלגי אמר אביי הא דרבי אלעזר בר רבי שמעון מפקא מראבוה ומפקא מדרבנן. דתניא רבי אלעזר בר' שמעון אומר כל מקום שנאמר אצבע בקבלה שינה בקבלה פסול בנתינה כשר וכל מקום שנאמר אצבע בנתינה שינה בנתינה פסול בקבלה כשר. והיכן נאמר אצבע בנתינה. דכתיב ולקחת מדם הפר ונתתה על קרנות המזבח באצבעך וקסבר מקרא נדרש לפניו אבל לא לפני פניו ולא לאחריו. אמר רבה אמר רבי שמעון בן לקיש כל מקום שנאמר אצבע וכהונה אינה אלא ימין אצבע לא בעיא כהונה כהונה בעיא אצבע אלא כהן למה לי בכהונו:

[מה]ובגדי הקדש אשר לאהרן יהיו לבניו אחריו למשחה בהם. אמר רב חסדא מתנות כהונה אין נאכלין אלא צלי ואין נאכלין אלא בחרדל מאי טעמא למשחה לגדולה כדרך שהמלכים אוכלים. [מו]והיתה לאהרן ולבניו תנו רבנן כהן גדול כיצד מקריב חלק בראש אומר עולה זו אני מקריב מנחה זו אני מקריב. כיצד נוטל חלק בראש אומר חטאת זו אני מקריב ואוכל ונוטל חלה אחת משתי חלות ארבע או חמש ממעשה לחם הפנים רבי אומר לעולם חמש שנאמר והיתה לאהרן ולבניו מחצה לאהרן ומחצה לבניו:

[מז]**ההוא** קיסר דהוה סני ליהודאי אמר להו לחשיבי דמלכותא מי שעלתה לו [מח]נימא ברגלו יקטענה ויחיה או יניחנה ויצטער אמרו ליה יקטענה ויחיה אמר ליה קטיעא בר שלום חדא דלא מצית מכלת להו לכולהו דכתיב [מט]כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם ועוד קרו לך מלכותא קטיעא אמר ליה מימר שפיר קאמרת מיהו כל דזכי למלכא לישדי [נ]לקמוניא חלילא כד נקטין ליה ואזלי אמרה ליה ההיא מטרוניתא ווי לה [נא]לאילפא דאזלא בלא מכסא נפל על רישא וקטע אמר יהבית מיכסאי חלפית ועבריה כי שדו ליה אמר כל נכסי לרבי עקיבא וחבריו. יצא רבי עקיבא ודרש והיתה לאהרן ולבניו מחצה לאהרן ומחצה לבניו יצתה בת קול ואמרה קטיעא בר שלום מזומן לחיי העולם הבא, בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בשעה אחת ויש קונה עולמו בכמה שנים: [נב]ההוא גברא דאמר לה לדביתהו נכסי ליך ולבניך אמר רב יוסף קנאי פלגא. אמר רב יוסף מנא אמינא לה דתניא רבי אומר והיתה לאהרן ולבניו לאהרן מחצה ולבניו מחצה והלכתא כוותיה דרב יוסף בשדה קנין ומחצה. [נג]איתמר מלואים רבי יוחנן ורבי חנינא חד אמר כל הכתוב בהן מעכב בהן וחד אמר דבר המעכב לדורות מעכב בהן שאין מעכב לדורות אין מעכב בהן וכו'. מאי בינייהו אמר רב יוסף סמיכה איכא בינייהו. למאן דאמר כל הכתוב בהן מעכב מעכבא. למאן דאמר דבר שאין מעכב לדורות אין מעכב בהן לא מעכבא. ולדורות מנלן דלא מעכבא דתניא וסמך ונרצה וכי סמיכה מכפרת והלא אין כפרה אלא בדם שנאמר כי הדם הוא בנפש יכפר ומה תלמוד לומר וסמך ונרצה שאם עשאה לסמיכה שיירי מצוה מעלה עליו הכתוב כאלו לא כפר וכפר רב נחמן בר יצחק אמר תנופה איכא בינייהו. למאן דאמר כל הכתוב בהן מעכבא וכו'. ולדורות מנלן דלא מעכב דתניא לתנופה לכפר עליו וכי תנופה מכפרת וכו'. רב פפא אמר פרישת שבעה איכא בינייהו. למאן דאמר כל הכתוב בהן וכו'. ולדורות מנלן דלא מעכבא מדקתני סיפא מתקינין ולא קתני מפרישין רבינא אמר רבוי שבעה ומשיחת שבעה איכא בינייהו וכו'. ולדורות מנלן דלא מעכבא דכתיב וכפר הכהן אשר ימשח אותו ואשר ימלא את ידו. ילבש מה תלמוד לומר לפי שנאמר שבעת ימים ילבשם הכהן תחתיו מבניו, אין לי אלא שנתרבה שבעה ונמשח שבעה נתרבה שבעה ונמשח יום אחד נתרבה יום אחד ונמשח שבעה נתרבה יום אחד ונמשח יום אחד ואפילו שעה אחת מנין תלמוד לומר אשר ימשח אותו ואשר ימלא את ידו מכל מקום. הא אשכחן רבוי שבעה לכתחלה משיחת שבעה לכתחלה מנלן. אי בעית אימא

ממ"ק ובמ"ק לז יומא ז : לח נדה יג : לט שנצים פי' מכיתה שכו קוצרים ופותחים : מ זבחים יז : מא ויקרא יט : מב יומא ס : *ויקרא ח : **שם : מג זבחים יט : מד יחזקאל מד : מה חולין קלב : מו יומא יז : מז ע"ז י : מח נימא קולעת : מט זכריה ב : נ לקמוניא ככהן הלם : נא לאילפא הספינה : נב ב"ב קמג : נג יומא ד :

אימא מדאיצטריך קרא למעוטי. ואי בעית אימא דאמר קרא ובגדי הקדש אשר לאהרן וגו׳ איתקש משיחה לרבוי. מה רבוי שבעה אף משיחה שבעה. מאי טעמא דמאן דאמר כל הכתוב בהן מעכב בהן אמר קרא ועשית לאהרן ולבניו ככה עכובא. התינח כל מלתא דכתיבא בהאי ענינא כל מלתא דלא כתיבא בהאי ענינא מנלן. גמר פתח פתח. רב משרשיא אמר ושמרתם את משמרת ה׳ עכובא. רב אשי אמר כי כן צויתי עכובא. [נד]רבי עקיבא איקלע [נה]לגינזק בעו מניה קנקנים של גוים אסורין או מותרין. מתענין לשעות או אין מתענין לשעות. במה שמש משה שבעת ימי המלואים. לא הוה בידיה. אתא שאיל בי מדרשא אמרו ליה הלכתא מתענין לשעות. קנקנים של גוים לאחר י״ב חודש מותרין. ובמה שמש משה שבעת ימי המלואים בחלוק לבן שאין בו אימרא :

ואכלו אותם אשר כפר בהם. מלמד שהכהנים אוכלים ובעלים מתכפרין. [נו]ושרפת את הנותר באש אמר רבי סימאי אל תהי גזרה שוה קלה בעיניך שהרי נותר אחד מגופי תורה ולא למדו הכתוב אלא בגזרה שוה. מאי טעמא יליף קדש קדש כתיב הכא ואוכליו עונו ישא כי את קדש וגו׳ וכתיב התם ושרפת את הנותר באש לא יאכל כי קדש הוא. לא יאכל כי קדש הוא [נז]תנן התם הפגול והנותר אין מצטרפין. אמר רב יהודה אמר שמואל לא שנו אלא לטומאת ידים ומדרבנן הוא אבל לענין אכילה מצטרפין. דתניא רבי אליעזר אומר לא יאכל כי קדש הוא כל שבקדש פסול בא הכתוב ליתן לא תעשה על אכילתו : [נח]**תניא** רבי יוסי אומר מתוך שנאמר כל הנוגע במזבח יקדש שומע אני בין שראוין בין שאינן ראוין תלמוד לומר כבשים מה כבשים מיוחדים שהן ראוין אף כל דבר שהוא ראוי. ורבי עקיבא אומר עולה מה עולה הראויה אף כל בראוי. מאי בינייהו אמר רב אדא בר אהבה עולת העוף פסולה איכא בינייהו. מר מייתי לה מעולה ומר מייתי לה מכבשים. ולמאן דמייתי לה מכבשים הא כתיב עולה. אי כתיב כבשים ולא כתיב עולה הוה אמינא אפילו מחיים כתב רחמנא עולה. ולמאן דמייתי מעולה הא כתיב כבשים. אי כתיב עולה ולא כתיב כבשים ה״א אפי׳ מנחה כתב רחמנא כבשים. מאי איכא בין הני תנאי להני תנאי דמתניתין דתנן המזבח מקדש את הראוי לאישים אם עלה לא ירד שנאמר [נט]היא העולה על מוקדה מה עולה שהיא ראויה לאישים אם עלתה לא תרד אף כל דבר שראוי לאישים אם עלה לא ירד. רבן גמליאל אומר כל הראוי למזבח וכו׳ מה עולה שהיא ראויה למזבח אם עלתה לא תרד אף כל דבר שראוי למזבח אם עלה לא ירד. אין בין דברי ר״ג לדברי רבי יהושע אלא הדם והנסכים שר״ג אומר לא ירדו ורבי יהושע אומר ירדו. רבי שמעון אומר הזבח כשר והנסכים פסולין. הנסכים כשרין והזבח פסול. אפילו זה וזה פסולים הזבח לא ירד והנסכים ירדו. מאי איכא בין הני תנאי לתנאי דמתניתין אמר רב פפא קמצים שקדשו בכלים איכא בינייהו. לתנאי דידן לא ירד וכו׳. אלו אם עלו לא ירדו הלן והיוצא וכו׳. פרשה זו יפה נדרשת בפרשת פנחס. וזה אשר תעשה על המזבח (כתוב ברמז קפח) :

שפה [ס]שני כבשים מיעוט כבשים שנים מה תלמוד לומר שני שיהו שניהם שוין. מנין שאף על פי שאינן שוין כשרין תלמוד לומר כבש כבש ריבה למצוה הכי נמי דבעינן. ההוא מבעי׳ ליה לכדתניא שנים ליום כנגד היום. הא כיצד תמיד של שחר היה נשחט על קרן צפונית מערבית ושל בין הערבים על קרן מזרחית צפונית על טבעת שניה. מוספין ודאי צריכין שיהיו שניהן שוין. את הכבש האחד (כתוב בפסוק וחם השמש ונמס ברמז רס״א) ועשרון סלת (כתוב לעיל בפסוק שמן זית זך). [סא]ונסך רביעית ההין לכבש האחד ילמד שחרית משל ערבית רבי אומר של ערבית משל שחרית. בשלמא רבנן האי בתמיד של בין הערבים כתיב אלא רבי מאי טעמא. אמר קרא לכבש האחד כבש שנאמר בו אחד הוי אומר זה תמיד של שחרית. ורבנן מאי אחד מיוחד שבעדרו. האי ממבחר נדריך נפקא חד בחובה וחד בנדבה וצריכי. לדבר אליך שם, ונועדתי שמה לבני ישראל (כתוב ברמז רפ״ה) :

ל [סב]ועשית מזבח מקטר קטרת. מזבח הקטרת ארכו אמה ורחבו אמה גבהו שתי אמות שנאמר ועשית מזבח וכו׳ היה מצופה זהב שנאמר וצפית אותו זהב טהור. ג׳ שמות נקראו לו מזבח הקטרת מזבח הזהב מזבח הפנימי. מזבח העולה שעשה משה גבהו עשר אמות חוט של סיקרא חוגרו באמצע להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים. מחוט הסיקרא ולמטה חמש אמות אמה ביסוד ושלש אמות כרכוב ואמה סובב ושם היו נותנין דמים הנתנין למטה. מחוט הסיקרא ולמעלה חמש אמות אמה קרנות וג׳ אמות [סג]בריקים (כרכב) ואמה (ט) כליא עורב ושמה היו נותנין דמים הנתנין למעלה. דמים הנתנין מחוט הסיקרא ולמטה אם נתן מחוט הסיקרא ולמעלה פסולין. ודמים הנתנים מחוט הסיקרא ולמעלה שנתנן מחוט הסיקרא ולמטה פסולין. מזבח שעשה שלמה גבהו עשר אמות ושעשו בני הגולה עשר אמות היה נתון באמצע העזרה כבש לדרומו כיור למערבו בית המטבחים לצפונו וכל ישראל למזרחו שנאמר [סד]ויקרבו כל העדה ויעמדו לפני ה׳ אף לעתיד לבא גבוה עשר אמות. שלשה שמות נקראו לו מזבח העולה מזבח הנחשת מזבח החיצון : והקטיר עליו אמר ריש לקיש פושעי ישראל אין אור של גיהנם שולטת בהן ק״ו ממזבח הזהב וכו׳ כדלעיל :

שפו [סה]בבקר בבקר בהיטיבו. תנן לא ייטיב ואחר כך יקטיר אלא יקטיר ואחר כך ייטיב אבא שאול אומר מיטיב ואחר כך מקטיר. מאי טעמא דאבא שאול דכתיב בבקר בבקר בהיטיבו את הנרות ואחר כך יקטירנה. ורבנן מאי קאמר רחמנא בעידן הטבה תהא מקטיר קטרת דאי לא תימא הכי בין הערבים דכתיב ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים יקטירנה התם הכי נמי מדליק נרות והדר מקטיר קטרת של בין הערבים. וכי תימא אין הכי נמי והתניא מערב עד בקר תן לה מדתה שתהא דולקת והולכת מערב ועד בקר. ד״א אין לך עבודה שכשרה מערב ועד בקר אלא זו בלבד אלא מאי קאמר רחמנא בעידן הדלקה תהא מקטיר קטרת. [סו]הטבת חמש נרות קודם להטבת שתי נרות ריש לקיש אמר למה מטיבין וחוזרין ומטיבין כדי להרגיש כל העזרה כולה. ורבי יוחנן אמר בבקר בבקר חלקהו לשני בקרים. [סז]לא הקטירו קטרת בבקר יקטירו בין הערבים. אמר רבי שמעון כולה היתה קרבה בין הערבים שאין מחנכין את המזבח הזהב אלא בקטרת הסמים ולא את מזבח העולה אלא בתמיד של שחר ולא את השלחן אלא בלחם הפנים בשבת ולא את המנורה אלא בשבעה נרותיה בין הערבים. אמר רבי שמעון וכולה לא היתה קרבה וכו׳. והתניא בקטרת סמים של שחר תנאי היא. אמר אביי מסתברא כמאן דאמר בקטרת סמים של בין הערבים דכתיב בבקר בבקר בהיטיבו את הנרות יקטירנה, ואי לא עביד הדלקה מאורתא הטבה מצפרא מהיכא. ולמאן דאמר בקטרת סמים של שחר גמר ממזבח העולה מה להלן בתמיד של שחר אף כאן בקטרת הסמים של שחר. [סח]אמר רבי אלעזר אמר רבי הושעיא מכשיר היה בן בתירא בפסח ששחטו בארבעה עשר בשחרית לשמו והא כתיב בין הערבים בין שני ערבים קטורת ה״נ דכולי יומא שאני קטורת דאיתקש לנרות : [סט]וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה יש בה ידיעה בתחלה ואין בה ידיעה בסוף שעיר הנעשה בפנים ויום הכפורים תולה עד שיודע לו ויביא בעולה ויורד. אין בה ידיעה בתחלה אבל יש בה ידיעה בסוף שעיר הנעשה בחוץ ויום הכפורים מכפר שנאמר מלבד חטאת הכפורים על מה שזה מכפר זה מכפר מה הפנימי אין מכפר אלא על דבר שיש בה ידיעה אף החיצון אינו מכפר אלא על דבר שיש בה ידיעה. מכדי איתקש להדדי וניכפר פנימי אדידיה ואדחיצון. ונפקא מינה היכא דלא עבד חיצון [ע]אי נמי להגן עליו ביני וביני אמר קרא אחת כפרה אחת מכפר ואינו מכפר שתי כפרות. וניכפר חיצון אדידיה ואדפנימי נפקא מינה לטומאה דאירעה בין זה לזה אמר קרא אחת בשנה כפרה זו לא תהא אלא אחת בשנה. אלא למאי הלכתא איתקש חיצון לפנימי מה פנימי אינו מכפר בשאר עבירות אף חיצון אינו מכפר בשאר עבירות. רבי שמעון אומר שעירי ראשי חדשים מכפרים על טהור שאכל את הטמא. ושל רגלים מכפרים על שאין בה ידיעה לא בתחלה ולא בסוף. ושל יום הכפורים על שאין בה ידיעה בתחלה אבל יש בה ידיעה בסוף. אמר לו מהו שיקריבו זה בזה אמר לו יקריבו אמר לו הואיל ואין כפרתן שוה היאך קרבין זה בזה אמר לו כולן באין לכפר על טומאת מקדש וקדשיו. בשלמא דראשי חדשים לא מכפרי אדרגלים דאמר קרא עון. עון אחד הוא נושא ואינו נושא שתי עונות. אלא דרגלים ניכפרו אדראשי חדשים. אמר קרא אותה אותה נושא עון ואין אחר נושא עון. בשלמא דרגלים לא מכפרי אדיום הכפורים דאמר קרא אחת בשנה כפרה זו לא תהא אלא אחת בשנה. אלא דיום הכפורים ניכפרו אדרגלים אמר קרא אחת כפרה אחת מכפר ואין מכפר שתי כפרות. והא כי כתיב אחת בשעיר הנעשה בפנים כתיב. אמר קרא מלבד חטאת הכפורים ואיתקש חיצון לפנימי. רבי שמעון בן יהודה אומר משמו שעירי ראשי

ממ״ק ובמ״ק נד ע״ז לד : נה לגינזק שם מקום : נו כריתות ס : נז זבחים פו : נח שם סג : נט ויקרא ו : ס יומא סב : סא כתוב ברמז שס״ט :
סב ברייתא דמלאכת המשכן : סג בריקים גנין : סד ויקרא ט : סה יומא יד : סו יומא לג : סז מנחות נ : סח זבחים יב : סט שבועות יז : ע שם
אינו עיין בתוס׳ :

זית רענן (ט) כליא עורב, פי׳ כמין שפודין של ברזל שלא ישבו עורבים עליו וכן היה במקדש :

ראשי חדשים מכפרים על טהור שאכל את הטמא מוסף עליהן של רגלים שהן מכפרין על טהור שאכל את הטמא ועל שאין בה ידיעה לא בתחלה ולא בסוף. מוסף עליהן של יום הכפורים שמכפר על טהור שאכל את הטמא ועל שאין בה ידיעה לא בתחלה ולא בסוף ועל שאין בה ידיעה בתחלה אבל יש בה ידיעה בסוף. אמר ליה מהו שיקריבו זה בזה אמר ליה הן. אמר ליה אם כן יהו של יום הכפורים קרבין בראשי חדשים אבל היאך של ראשי חדשים קרבין ביום הכפורים לכפר כפרה שאינה שלהן. אמר ליה כולן באין [ע]לכפר על טומאת מקדש וקדשיו. מאי שנא דראשי חדשים דלא מכפרי אדרגלים דאמר קרא עון עון אחד הוא נושא ואינו נושא שתי עונות. דרגלים נמי לא ניכפרו אדראשי חדשים דאמר קרא אותה אותה נושא עון ואין אחר נושא עון. אותה לא משמע ליה. מאי שנא דרגלים דלא מכפרי אדיום הכפורים דאמר קרא אחת בשנה כפרה זו לא תהא אלא אחת בשנה. אי הכי דיום הכפורים נמי לא ניכפרו אדרגלים דאמר קרא אחת כפרה אחת מכפר ואינו מכפר שתי כפרות. אחת לא משמע ליה. אמאי דכי כתיב אחת בשעיר הנעשה בפנים כתיב. אי הכי דרגלים נמי ניכפרו אדיום הכפורים דכי כתיב אחת בשעיר הנעשה בפנים כתיב. לעולם אחת משמע ליה ושאני הכא דכתיב וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה, קרנותיו דמזבח הפנימי הוא דכפרה אחת מכפר ואינו מכפר שתי כפרות הא דחיצון אפילו שתי כפרות: [עא]וכפר אהרן על קרנותיו וסמיך ליה כי תשא זש"ה [עב]כסף נבחר לשון צדיק זה הקב"ה (י) שהבחיר את לשונו ואמר למשה כי תשא אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע בשעה שיש להן זכות לישראל הנח להן ובשעה שאין להן זכות הנשא להן פעם אחת כדי שיבא יום הכפורים ויכפר שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם וגו' (כתוב ברמז תקע"ו):

פרשת כי תשא

[א]כי תשא את ראש בני ישראל זה שאמר הכתוב [ב]בטנך ערמת חטים למה נמשלו ישראל בחטים. אמר ריש לקיש מה החטים הללו (א) כולן עולין במדה כך היו ישראל כולן עולין במנין הזקנים והחסידים והחכמים. *אמר רבי יצחק אין אדם מצוה *)על בן ביתו לא משפלות של זבל ולא של מוץ ולא של קש ומהו מצוה על בן ביתו משפלות של חטים. של זבל מהו עושה ממחה אותו במים וכן דור המבול מה כתיב בו [ג]ויאמר ה' אמחה וגו'. משפלות של מוץ מזרה אותן לרוח וכן דור הפלגה [ד]ויפץ ה' אותם. וכן חבילות של קש ומהו עושה נותן אותן [ה]בקמין וכן עשה למצרים יאכלמו כקש. ומהו מונה משפלות של חטים כי תשא את ראש בני ישראל. מה כתיב למעלה מן הענין וכפר אהרן על קרנותיו כיון שחטאו ישראל אמר הקב"ה למשה לך כפר להם אמר לפניו רבש"ע לא כן אמרת אחת בשנה. אמר לו הקב"ה לך (ב) זקוף אותו עכשיו כי תשא את ראש בני ישראל, אמר רבי יהושע הכהן בר נחמן אמר הקב"ה למשה לך מנה את ישראל אמר משה לפני הקב"ה כתיב והיה זרעך כעפר הארץ וכתיב [ו]והיה מספר בני ישראל כחול הים ואתה אומר לך מנה את ישראל (ג) איני יכול לעמוד על מנינם. אמר ליה הקב"ה משה לא כשם שאתה סבור אלא אם בקשת לעמוד על מנינם של ישראל טול ראשי אותיות של שבטים ואתה עומד על מנינם רי"ש מראובן שי"ן משמעון למ"ד מלוי וכן כל שבט ושבט. משל למה"ד לשולחני שהיה לו נער א"ל פקוד לי מעות האלו א"ל היאך אני יכול לספור אותם א"ל ספור ראשי שורות של מעות ותעמוד על החשבון כך אמר הקב"ה למשה רי"ש מראובן מאתים אלף נו"ן מנפתלי חמשים אלף שי"ן משמעון שלש מאות אלף יו"ד מיהודה יו"ד מיששכר יו"ד מיוסף שלשים אלף זי"ן של זבולון שבעה אלפים דל"ת של דן ארבעת אלפים גימ"ל של גד שלשת אלפים בי"ת של בנימין אלפים אל"ף של אשר אלף הרי ת"ק אלף וכ"ז אלף היכן שלשת אלפים אלו שנפלו בעגל שנא' ויעשו בני לוי כדבר משה ויפול מן העם וגו' כשלשת אלפי איש לכך אמר הקב"ה למשה מנה את ישראל לידע כמה חסרו.

ונתנו איש כפר נפשו כששמע משה כן נתירא אמר [א]עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו. רבי יהודה ברבי אילעאי אומר אמר משה מצינו שפדיון נפשו של אדם ככר כסף שנאמר [ב]והיתה נפשך תחת נפשו או ככר כסף תשקול. רבי יוסי אומר ממוציא שם רע אתה למד שנאמר [ג]וענשו אותו מאה כסף ואנחנו הוצאנו שם רע ואמרנו אלה אלהיך ישראל כל אחד ואחד ממנו צריך ליתן מאה כסף. ריש לקיש אמר מן האונס למד כתיב [ד]ונתן האיש השוכב עמה וגו' ואנו אנסנו הדבור שכתב [ה]לא יהיה לך וגו' ועשינו ע"ז כל אחד ואחד ממנו צריך ליתן חמשים כסף. רבי יהודה בר' סימון אמר משור נגח למד שנאמר [ו]אם עבד יגח השור ואנחנו המרנו כבודו בשור שנאמר [ז]וימירו את כבודם בתבנית שור, כל אחד ואחד ממנו צריך ליתן שלשים שקל. ידע הקב"ה מה בלבו של משה א"ל חייך לא ככר כסף ולא מאה כסף ולא חמשים שקלים ולא שלשים שקלים אלא זה יתנו. אמר רבי מאיר נטל הקב"ה מטבע של אש מתחת כסא הכבוד והראהו למשה ואמר לו זה יתנו. אמר משה מי יתן אמר לו הקב"ה (ד) כל העובר (בים) [על סכומיא]. מחצית השקל רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה אומר לפי שחטאו בשש שעות ביום יתנו מחצית השקל שהוא עושה ששה [ח]גרמיסין. רבי יהודה בר נחמני אמר בשם רבי יוחנן בן זכאי לפי שעברו ישראל על עשרת הדברות יתנו עשרה גרה שהוא מחצית השקל. רבי ברכיה בשם רשב"ל אמר אמר הקב"ה אתם מכרתם בכורה של רחל בעשרים כסף לפיכך כל בכור שיהא לכם יהא פדיונו (ה) חמשת שקלים כסף שנאמר [ט]ולקחת חמשת חמשת וגו'. דבר אחר זה יתנו כמה שבטים יתנו ז"ה שבעה חמשה (ו) הרי י"ב שבטים. אתה מוצא עשרה פעמים נמנו ישראל אחת בירידתן למצרים שבעים נפש ואחת בעליתן [יא]ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה. ואחת בפרשת כי תשא (ז) ואחת (במרגלים) [ברגלים] ואחת בחלוק הארץ. ושנים בימי שאול [יב]ויפקדם בבזק [יג][ויפקדם בטלאים] ואחת בימי דוד [יד]ויתן יואב את מספר מפקד העם. ואחת בעליתן מן הגולה שנאמר [טו]כל הקהל כאחד ארבע רבוא. ואחת לעתיד לבא שנאמר [טז]עוד תעבורנה הצאן על ידי מונה. אמר הקב"ה בעולם הזה היו בני אדם סופרים אתכם אבל לעולם הבא אני אספור אתכם ואין מי יספור אתכם שנאמר [יז]והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר:

[יח]רבי יעקב פתח [יט]דרך עצל כמשוכת חדק. זה עשו הרשע. דהוה דמי להדא *סיכתא דאת מפשר לה מן הכא והיא מתעריא מן הכא כך הוא עשו הרשע מתהפך אייתי גולגלתיך אייתי דימוסיך אייתי ארנונך. לית ליה קנים ליה (ט) ומומי ליה. ואורח ישרים סלולה זה הקב"ה שכתוב בו [כ]כי ישרים דרכי ה' שהכשיר לשונו למשה ואמר כי תשא. רבי יוחנן פתח [כא]וישח אדם וישפל איש וישח אדם אלו ישראל דכתיב בהן [כב]ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם. וישפל איש זה משה דכתיב ביה [כג]והאיש משה ענו מאד. אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע יודע אני ששחו ישראל לעגל והושפלתי אני (י) ואל תשא להם. כי תשא וגו' זה שאמר הכתוב [כד]כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים. רבי יונה פתר קריא בישראל בלשון זה הושפלו כי זה משה האיש. ובלשון זה הוגבהו זה יתנו כל העובר. [כה]צדקה תרומם גוי בנדבה שהביאו ישראל למלאכת המשכן ניתן להם תלוי ראש על ידי משה ואמר כי תשא את ראש. רבי אליעזר בשם רבי יוסי בן זימרא אמר כל זמן שנמנו ישראל לצורך לא חסרו שלא לצורך חסרו ואיזה זמן נמנו (יא) לצורך בימי משה ושלא לצורך בימי דוד. רבי שמואל בר נחמן אמר בשם רבי יונתן ונתנו איש כפר נפשו בימי משה, (יב) ולא יהיה בהם נגף בימי דוד. כל העובר על הפקודים בימה של עץ היתה נתונה בעזרה לא היה עובר לפנים הימנה אלא מבן כ' שנה ומעלה. ר' יהודה אומר כל דעבר בימא יתן. ור' נחמיה אמר כל דעבר על סכומיא יתן, ג' תרומות כתוב כאן (כתוב בויקחו לי תרומה). [כו]אמר רבי יהודה העיד בן בוכרי ביבנה כל כהן ששוקל אינו חוטא אמר ליה רבן יוחנן בן זכאי (לאביי) [לא כי] אלא כל כהן שאינו שוקל חוטא אלא שהכהנים דורשין מקרא זה לעצמן [כז]וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל הואיל ועומר ושתי הלחם ולחם

*נ"א מונה

ממ"ק ובמ"ק עא פסיקתא : עב משלי י : א תנחומא : ב שיר ז : *פס"ס רבה : ג בראשית ס : ד שם יא : ה מקום העשן בל' לעז : ו סוטה א : א איוב ב :
ב מלכים א כ : ג דברים כב : ד שם : ה שמות כ : ו שמות כא : ז תהלים קו : ח גרמיסין מין מטבע : ט במדבר ג : יא שמות יב :
יב ש"א יא : יג שמואל א טו : יד שם ב כד : טו עזרא ב : טז ירמיה לג : יז הושע א : יח פסיקתא : יט משלי טו : *סיכתא קוץ : כ הושע יד :
כא ישעיה ב : כב יחזקאל לד : כג במדבר יב : כד תהלים עה : כה משלי יד : כו שקלים פרק א' : כז ויקרא ו :

זית רענן (י) שהבחיר את לשונו, ואמר כי תשא ולא אמר בלשון צווי שא את ראש ויתנו איש כפר נפשו רק כי תשא כלומר כשתרצה למנותם ונתנו איש כופר, כלו' כשתבקש לשאת ראשם יתנו צדקה שתציל ממות נפשם : (א) כולן עולין במדה, אבל גבי פירות כשרואה פרי יפה מוכרו בפני עצמו : (ב) זקוף אותו עכשיו, וי"ל דהיה בי"ה ביום רדתו מן ההר באותו היום א"ל כי תשא את ראש, עיין בפרש"י : (ג) איני יכול לעמוד, היינו אינו רשאי דבאמת כשנותן כל א' מטבע יכולין למנות המטבעות אלא איני רשאי שהבטחתם שלא ימנו : (ד) כל העובר בים, ואפילו שבט לוי ולא ידעתי למה הגזים כאן : (ה) חמשת שקלים, והשקל ד' דינרין הרי עשרים דינרי כסף כן פי' הידי משה. (ו) הרי י"ב שבטים, אבל שבט לוי לא יתן : (ז) וא' ברגלים כצ"ל והיינו בפ' במדבר : וא' בחלוק ארץ בפ' פנחס : (ח) דאת מפשר, שמהלך בין הקוצים ומתיר עצמו מרוח זה והוא מתאחז ברוח אחרת : (ט) ומומי ליה. משביע אותו : (י) ואל תשא להם, בתמיה : (יא) לצורך בימי משה, לידע כמה נפלו בעגל : (יב) ולא יהיה בהם נגף בימי דוד, אם יתנו שקלים בימי דוד לא יהיה בהם נגף וס"ל דאפילו שלא לצורך אם נותנים שקלים אין בהם נגף :

ולחם הפנים שלנו היאך נאכלין מאי טעמא דרבי יוחנן בן זכאי זה יתנו י"ב שבטים יתנו. [כח]לבן בוכרי כיון דמתחלה לא מיחייב לאתויי כי מייתי נמי חוטא הוא דקא אייתי חולין בעזרה, דמייתי ומסרן לצבור, [כט]כך משיבין חכמים לרבי יהודה (יג) מנחת יחיד קרבה כליל ואין מנחת צבור קרבה כליל כיון שנמסרה לצבור כמו שהיא נדבת צבור. כתיב כל העובר על הפקודים רבי יהודה דאמר כל דעבר בימא יתן מסייע לרבי יוחנן בן זכאי, ורבי נחמיה דאמר כל דעבר על פקודיא יתן מסייע לבן בוכרי. אמר רבי מאיר כמין מטבע אש הוציא הקב"ה מתחת כסא הכבוד שלו והראהו למשה ואמר לו זה יתנו כזה יתנו: [ל]רבי פנחס בן לוי אמר לפי שמכרו בכורה של רחל ונפל לכל אחד ואחד (יד) טבע יהא כל אחד ואחד שקלו טבע. ונתנו איש כפר נפשו (כתוב ברמז שמ"א). [לא]עשרים גרה השקל אמר רבא סילעא דאורייתא תלתא ותילתא הוי דכתיב עשרים גרה השקל ומתרגמי' עשרין מעין ותניא שש מעה כסף דינר. מיתיבי והלא סלע של הקדש ארבעים ושמונה פונדיונין פונדיון זה מה טיבו קלבון לפרוטרוט, בתר דאוסיפו עליהן. דתניא עשרים גרה השקל למדנו לשקל שהוא עשרים גרה, ומנין שאם רצה להוסיף יוסיף תלמוד לומר יהיה, יכול שאם רצה לפחות יפחות ת"ל הוא:

[לב]באחד באדר משמיעין על השקלים. בחמשה עשר בו שולחנות היו יושבין במדינה. בעשרים וחמשה ישבו במקדש. משישבו במקדש התחילו למשכן. את מי ממשכנין לוים וישראלים וגרים [ועבדים] משוחררים אבל לא נשים ועבדים וקטנים. כל קטן שהתחיל אביו לשקול על ידו שוב אינו פוסק, אין ממשכנין את הכהנים מפני דרכי שלום. אמר רבי יהודה העיד בן בוכרי וכו'. ואלו חייבין בקלבון לוים וישראלים וגרים ועבדים משוחררים אבל לא כהנים ולא קטנים ולא נשים ולא עבדים. השוקל על ידי כהן על ידי אשה על ידי עבד על ידי קטן פטור. ואם שקל על ידו ועל יד חברו חייב שני קלבונים, השוקל על ידי עני ע"י שכנו וע"י בן עירו פטור ואם (חולה) [הלוון] חייב: האחין השותפין שחייבין בקלבון פטורין ממעשר בהמה וכו'. וכמה הוא קלבון מעה כסף דברי ר"מ וחכ"א חצי מעה. [לג][ולמה באחד באדר] (טו) כדי שיביאו ישראל שקליהן בעונתן ותורמין תרומת הלשכה מן החדשה בזמנה באחד בניסן. אמר רבי יצחק בתחלה [לד]ויהי בחדש הראשון ותני עלה ביום שהוקם המשכן בו ביום נתרמה תרומה: [לה]באחד באדר משמיעין על השקלים דאמר קרא [לו]זאת עולת חדש בחדשו אמרה תורה חדש והבא לי קרבן מתרומה חדשה. וכיון דבניסן בעינן אקרובי מתרומה חדשה קדמינן וקרינן באחד באדר כי היכי דניתי שקלים למקדש. [לז]אמר רבי שמעון בן לקיש גלוי וידוע לפני הקב"ה שעתיד המן הרשע לשקול שקלים על ישראל לפיכך הקדים שקליהם לשקליו:

[לח]שלשה עשר שופרות היו במקדש והיה כתוב עליהן תקלין חדתין ותקלין עתיקין וגוזלי עולות עצים ללבונה זהב לכפרת וששה לנדבה. תקלין חדתין אלו שקלי כל השנה כולה. תקלין עתיקין מי שלא שקל אשתקד שוקל לשנה הבאה. ששה לנדבה אמר חזקיה כנגד ששה בתי אבות הכהנים שתקנו חכמים שיהא להם שלום זה עם זה. רבי יוחנן אמר מתוך שהנדבה מרובה תקנו להם שופרות מרובין כדי שלא יתעפשו המעות. וזעירי אמר כנגד פר ועגל איל וכבש גדי ושעיר. תני שופרות הללו עקומות היו קצרין מלמעלה ורחבין מלמטה מפני הרמאין. משישבו במקדש [התחילו] למשכן את ישראל על שקליהן כדי שיהו קרבנות צבור קרבין מהן. משלו משל למה הדבר דומה לאחד שעלתה לו מכה ברגלו והיה הרופא כופתו ומחתך ברגלו בשביל לרפאותו אף כך אמר הקב"ה יתמשכנו ישראל על שקליהן כדי שיהו קרבנות צבור קרבין מהן מפני שקרבנות צבור מרצין ומכפרין בין ישראל לאבינו שבשמים:

[לט]מצרפין שקלים לדרכונות מפני משאוי הדרך. ויעשו אותן מרגלית. שמא תחול מרגלית ונמצא הקדש מפסיד. בני העיר ששלחו שקליהן ונגנבו בלסטים מזוין או אבדו שטבעה ספינתו בים, אם כשנתרמה תרומה נשבעין לגזברין ליטול שכר הנאתן מבני העיר ואם לאו נשבעין לבני העיר ובני העיר שוקלין שקלים תחתיהן. נמצאו או שהחזירו הגנבים אלו ואלו שקלים ואין עולין לשנה הבאה. רבי אלעזר אומר שבועה זו תקנת חכמים היא שלא יהו בני אדם מזלזלין בהקדשות השוקל שקל חייב בקלבון דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים השוקל שקל פטור שני דינרין חייב. נתן סלע ליטול שקל חייב שני קלבונות דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים קלבון אחד. ואפוטרופין ששקלו על ידי יתומים חייבין בקלבונות וכמה הוא קלבון מעה כסף אחד מכ"ד לסלע דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים חצי מעה. וקלבונות אלו מה היו עושין בהן נופלין לשקלים דברי רבי מאיר. רבי אלעזר אומר לנדבה. רבי שמעון שזורי אומר רקועי זהב צפוי לבית קדש הקדשים. בן עזאי אומר השולחנין נוטלין אותן בשכרן. בשלשה פרקים תורמין את הלשכה פרוס הפסח פרוס העצרת פרוס החג פרוס ט"ו יום קודם לרגל. [מ]אין התורם נכנס להרום לא בפרגוד חפות ולא באנפליא של עור ואין צריך לומר במנעל וסנדל שאין נכנסין בהן לעזרה. [מא]קווץ לא יתרום נכנס להרום את הלשכה מפשפשים בו בכניסה וביציאה (יז) ומדברים עמו משעה שנכנס ועד שעה שיוצא לקיים מה שנאמר [מב]והייתם נקיים מה' ומישראל [מג]ועשית הישר והטוב [מד]ומצא חן ושכל טוב. הוא אומר אתרום והן אומרים תרום שלשה פעמים:

[מה]שלש קופות של ג' ג' סאין שבהן תורמין את הלשכה וכתוב בהן א' ב' ג' לפי שמתחילין מן הראשונה. שלמה הראשונה מוציאין מן השניה. שלמה שניה מוציאין מן השלישית שלמו שלשתן (יח) והגיע זמן תרומה לתרום תורמין מן החדשה ואם לאו תורמין מן הישנה. תרם את הראשונה לשם ארץ ישראל על כל ישראל וחיפה [מו]בקטבלאות מפני שאנשי סוריא באין ושוקלין עליה. תרם מן השניה ואומר הרי זו מעמון מואב ומכרכים המוקפין לה לארץ ישראל וחיפה בקטבלאות מפני שאנשי בבל באין ושוקלין עליה. תרם השלישית ואומר הרי זו מבבל וממדי וממדינות הרחוקות ולא היה מחפה. זו היתה עשירה מכולם שהיו בה איסתירות של זהב ודרכונות של זהב מפני שמצרפים שקלים לדרכונות מפני משאוי הדרך (יט) מה שאין כן במעות מעשר שני דכתיב [מז]וצרת הכסף בידך. שמט קטבלאות ונתערבו השיראין לא היה מערבן בשל אשתקד שמא יצטרך לתרום ותורם מן הישנה. תורמין (כ) על המשכון ועל הגבוי ועל העתיד לגבות. רבי שמעון בן אלעזר אומר לא היו עושין כן באחרונה שמא יצטרך אחד מבני ישראל לשקול ונמצא שוקל עם בני בבל ומועלין בהן כל שנתן. יצא שנתן אין מועלין בהן הואיל ונתנו ליהנות בהן לפי שלא נתנה תורה למלאכי השרת דהא חומת העיר ומגדלותיה באין משירי הלשכה. [מח]התרומה מה היו עושין בה לוקחין בה תמידין ומוספין ונסכים והעומר ושתי הלחם ולחם הפנים וזבחי שלמי צבור וכל קרבנות הצבור. שומרי ספיחים בשביעית נוטלין שכרן מתרומת הלשכה, פרה ולשון של זהורית שבראש שעיר המשתלח באין מתרומת הלשכה, כבש פרה וכבש שעיר המשתלח ולשון שבין קרניו ואמת המים וחומת העיר ומגדלותיה וכל צרכי העיר באין משירי הלשכה. אבא שאול אומר כבש פרה כהנים גדולים היו עושין אותו משל עצמן. מותר שירי לשכה מה היו עושין בהן לוקחין בהן יינות שמנים וסלתות והשכר להקדש דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר אין משתכרין בשל הקדש אף לא בשל עניים. מותר התרומה מה היו עושין בה רקועי זהב צפוי לבית קדש הקדשים. רבי ישמעאל אומר מותר תרומה לכלי שרת. רבי חנינא סגן הכהנים אומר מותר תרומה לקיץ המזבח ותלמידי חכמים המלמדים לכהנים הלכות שחיטה והלכות קבלה והלכות זריקה נוטלין שכרן מתרומת הלשכה. מבקרי מומי קדשים מגיהי ספרי תורות נוטלין שכרן מתרומת הלשכה. נשים האורגות בפרכת נוטלין שכרן מתרומת הלשכה:

[מט]כתיב [נ]לך אל העם וקדשתם. שנו רבותינו וקדשתם לטבילה. למדנו רחיצת ידים ממשה ואהרן ובניו שנאמר ועשית כיור נחשת וגו' ורחצו ידיהם ורגליהם ובישראל מהו אומר [נא]והתקדשתם והייתם קדשים. מכאן היה רבן גמליאל אוכל חולין בטהרה. אמר לא לכהנים בלבד נתנה קדושה מסיני אלא לכל ישראל שנאמר [נב]דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אליהם קדושים תהיו. מכאן אמרו כל האוכל בלא רחיצת ידים סימן רע לו ועליו הוא אומר [נג]והיה כשמעו את דברי האלה וגו' לא יאבה

ממ"ק ובמ"ק כח מנחות כא: כט ירושלמי דשקלים פרק א: ל שם פרק ב: לא בכורות נ: לב שקלים פ"א: לג שם: לד שמות מ: לה מגילה כט: לו במדבר כח: לז מגילה יג: לח שקלים פ"ו: לט שקלים פ"ב, ב"מ נו: מ יבמות קב: מא קווץ פירוש שערותיו קווצות: מב במדבר לב: מג דברים ו: מד משלי ג: מה שקלים פ"ג: מו בקטבלאות מטפחת עור: מז דברים יד: מח שקלים פד: מט תנא דבי אליהו: נ שמות יט: נא ויקרא כ: נב שם יט: נג דברים כט:

זית רענן (יג) מנחת יחיד, פי' אם כהן מביא מנחה היא כולה כליל וא"כ אם הכהן נותן שקלים ומביאין ממנה עומר ושתי הלחם ולחם הפנים והם נאכלים א"כ הוי שלא כדין ומשני כיון שנמסרה לצבור וכו': (יד) טבע, י"ל דס"ל דמכרוהו בכ' דינר כסף כדלעיל ומגיע לכל א' שני דינרים שהוא מחצית השקל דאורייתא: (טו) כדי שיביאו ישראל. לפיכך משמיעים בא' באדר על השקלים כדי שיתרמו התרומה בא' בניסן: (טז) ששה לנדבה. עיין במנחות: (יז) ומדברים עמו, שלא יתן מעות בפיו: (יח) והגיע זמן תרומה, ר"ח ניסן: (יט) משא"כ במעות מעשר שני. שאין עושים סלעים דינרי זהב וס"ל כב"ש דאלו ב"ה מתירין ועיין בב"מ ובמסכת מ"ש: (כ) על המשכון. שלקחו ממנו משכון ועדיין לא נתן שקלו: על הגבוי, ועדיין לא הגיע לירושלים: לא היו עושים כן באחרונה, שבאחרונה לא היה שומט הקטבלא שמא יצטרך א' מהן לשקול באותה שנה שנשקלו השקלים:

יאבה ה׳ סלוח לו מכאן אמרו כל האוכל בלא נטילת ידים כבא על אשת איש :

שפז [נד]ועשית כיור נחשת . משה עשה כיור אחד שנאמר ועשית כיור נחשת, שלמה עשה עשרה כיורות שנאמר [נה]ויעש כיורות עשרה ומה תלמוד לומר חמשה מימין וחמשה משמאל חמשה מימין כיור משה וחמשה משמאל כיור של משה . שלמה הוסיף שעשה את הים שנאמר [נו]ויעש את הים מוצק עשר באמה וגו׳ אי אפשר לומר אלפים שכבר נאמר שלשה אלפים הא כיצד אלפים בלח (כא) שהוא שלשה אלפים ביבש אבל אי אתה יודע כמה הוא הבת שנאמר [נז]האיפה והבת תוכן אחד יהיה ואומר [נח]עשרת הבתים חומר תנם עשרת בתים לכל כור וכור (כב) הרי מאתים כור . צא מהם המשים כור הנם חמשים על חמשים הרי מאה וחמשים מקוה טהרה שכל מקוה ומקוה מחזיק ארבעים סאה . ומנין שמחזיק מאה וחמשים מקוה טהרה אם תאמר כלי מרובע מחזיק הוא יתר, על כן כרובים ותמורים ופטורי ציצים (כג) ומנין שעגול טפח מלמעלה שנאמר [נט]ועביו טפח ושפתו כמעשה שפת כוס הא למדת שעגול מלמעלה. (כד) ומנין שהיה (עגול) [מרובע] מלמטה שנאמר [ס]עומד על שני עשר בקר . ומה תלמוד לומר פונים פונים ארבעה פעמים[סא]. אלא מלמד נכנס להיכל פונה לימין לעזרה פונה לימין להר הבית פונה לימין לראש המזבח פונה לימין שנאמר [סב]ודמות בקרים תחת וגו׳ סובבים אותו עשר באמה מקיפים את הים סביב , נמצאו (כה) ראשי שוורים של ארבעה ארבעה במצבתם וכלי היה מוצק מרגליו של שור . [סג]כל הזבחים שקבל דמן שלא רחוץ ידים ורגלים פסול אתיא חוקה חוקה ממחוסר בגדים. תנו רבנן כהן גדול שלא טבל ולא קדש בין בגד לבגד ובין עבודה לעבודה ועבד עבודתו כשרה . ואחד כהן גדול ואחד כהן הדיוט שלא קדש ידיו ורגליו שחרית ועבד עבודתו פסולה . אמר ליה רב אסי לרבי יוחנן מכדי חמש טבילות ועשרה קדושי דאורייתא וחוקה כתיב בהון ליעכבו . אמר ליה א״ק ולבשם לבישה מעכבת ואין דבר אחר מעכב. צהבו פניו אמר ליה וי״ו [סד]אאופתא כתבי לך. אי הכי דצפרא נמי אמר חזקיה אמר קרא [סה][והיתה להם חק עולם לו ולזרעו לדורותם], דבר המעכב בזרעו מעכב בו דבר שאין מעכב בזרעו אין מעכב בו . רבי יונתן אמר מהכא ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו דבר המעכב בבניו מעכב בו ודבר שאין מעכב בבניו אין מעכב בו , ורבי יונתן מאי טעמא לא אמר מהכא , אמר לך ההוא לדורות כתיב , ואידך מאי טעמא לא אמר מהאי , מיבעי׳ ליה לכדרבי יוסי בר׳ חנינא דאמר כל כיור שאין בו כדי לקדש ארבעה כהנים ממנו אין מקדשין בו שנאמר ורחצו ממנו משה אהרן ובניו . תנו רבנן איזהו קדוש מניח ידו הימנית על גבי רגלו הימנית , ידו השמאלית על גבי רגלו השמאלית. רבי יוסי בר ר׳ יהודה אומר מניח שתי ידיו זו על גב זו ועל גבי שתי רגליו ומקדש אמרו לו הפלגת אי אפשר לעשות כן . שפיר קאמרי ליה. אמר רב יוסף וחברו מסייעו. מאי בינייהו אמר אביי עמידה מן הצד איכא בינייהו . אמר ליה רב סמא בריה דרב אשי (לרב אשי) [לרבינא] וליתיב מיתב וליקדש . אמר קרא [סו]לשרת ושרות מעומד הוא . תנו רבנן קדש ידיו ורגליו ביום אין צריך בלילה. בלילה צריך לקדש ביום דברי רבי. שהיה רבי אומר לינה מועלת בקדוש ידים ורגלים . רבי אלעזר בר רבי שמעון אומר אין לינה מועלת בקדוש ידים ורגלים . תניא אידך היה עומד ומקריב על גבי המזבח כל הלילה לאורה טעון קדוש ידים ורגלים דברי רבי . רבי אלעזר בר רבי שמעון אומר כיון שקדש ידיו ורגליו מתחלת עבודה אפילו מכאן ועד עשרה ימים אינו צריך לקדש . וצריכא דאי אשמעינן קמייתא בההיא קאמר רבי דפסיק ליה מעבודה. אבל הכא דלא פסיק ליה מעבודה אימא מודי ליה רבי לרבי אלעזר בר רבי שמעון , ואי אשמעינן בהא בהא קאמר רבי אלעזר בר רבי שמעון אבל בהא אימא מודה ליה לרבי צריכא . מאי טעמא דרבי דכתיב [סז]בגשתם, ורבי אלעזר בר רבי שמעון דכתיב בבואם , ואידך נמי הא כתיב בבואם, אי כתיב בגשתם ולא כתיב בבואם הוה אמינא על כל גישה וגישה. ואידך נמי הכתיב בגשתם אי כתב בבואם ולא כתב בגשתם הוה אמינא אפילו אביאה אביאה ריקנית . אביאה ריקנית לשרת כתיב . אלא האי בגשתם מיבעי׳ ליה לכדרב אחא בר יעקב דאמר הכל מודים בקדוש שני דכשהוא לבוש מקדש מאי טעמא דאמר קרא או בגשתם מי שאינו מחוסר אלא גישה בלבד יצא זה שמחוסר לבישה וגישה. להקטיר אשה למה לי מהו דתימא הני מילי עבודה דמעכבא כפרה אבל עבודה דלא מעכבא כפרה אימא לא קמשמע לן . [סח]זה הכלל היה במקדש כל המסיך רגליו טעון טבילה וכל המטיל מים טעון קדוש ידים ורגלים. [סט]איבעיא להו מהו לקדש ידיו ורגליו בכיור ממנו אמר רחמנא ולא לתוכו או דלמא אפילו לתוכו וכו׳. כל הכלים מקדשין ובלבד שיהו כלי שרת . והא ממנו אמר רחמנא ורחצו לרבות כלי שרת. אי הכי כלי חול נמי אמר אביי כלי חול לא מצית אמרת קל וחומר מכנו ומה כנו שנמשח עמו אינו מקדש כלי חול שלא נמשח עמו אינו דין שאינו מקדש . וכנו מנא לן דתניא רבי יהודה אומר יכול יהא מקדש כדרך שכיור מקדש תלמוד לומר ועשית כיור נחשת וכנו נחשת לנחשת הקשיתיו ולא לדבר אחר. אמר ליה מר זוטרא בריה דרב אידי לרבינא ולפרוך מה לכנו שכן אינו עשוי לתוכו תאמר בכלי חול שעשוי לתוכו אלא ממנו למעוטי כלי חול . אי הכי כלי שרת נמי הא רבי רחמנא ורחצו . ומה ראית, זה אין טעון משיחה כמוהו וזה טעון משיחה כמוהו . אמר רבי יוחנן מי כיור רבי שמעון אומר מי מעין הן וחכמים אומרים שאר מימות הם. בבואם אל אוהל מועד [ע]בעא מניה רבי ירמיה מרבי זירא הוא בפנים וציציתו בחוץ מהו אמר ליה לאו אמרת *והביאום לה׳ עד שתביא כולו בפנים הכא נמי בבואם אל אהל מועד אמר רחמנא עד שיבא כולו אל אהל מועד . [עא]רחוץ ידים ורגלים בבמת צבור ולא בבמת יחיד שנאמר בבואם אל אהל מועד ירחצו מים . אלו הן שבמיתה שלא רחוץ ידים ורגלים שנאמר בבואם אל אהל מועד ירחצו מים ולא ימותו :

ואתה קח לך בשמים ראש , [עב]מנין למרדכי בתורה שנאמר ואתה קח לך בשמים ראש מר דרור ומתרגמינן מרי דיכי . [עג]תנו רבנן המפטם את השמן ללמוד בו [או] על מנת למסרו לצבור פטור . לסוך כמנו חייב. והסך ממנו פטור שאין חייב אלא על סיכת שמן המשחה שעשה משה בלבד . אמר מר ללמוד בו [או] על מנת למסרו לצבור פטור מנא לן. אתיא מתכנתו מן במתכנתה דקטרת . בשמן כתיב על בשר אדם לא ייסך ובמתכנתו לא תעשו כמוהו. וגבי קטרת כתיב והקטרת אשר תעשה וגו׳ לכם הוא דאסור אבל למסרה לצבור פטור גבי שמן למסרה לצבור נמי פטור. ותיהדר קטרת ולילף מתכנתה מן מתכנתו דשמן מה שמן כי מפטם ליה להצאין פטור אף קטרת כי מפטם ליה לחצאין פטור . אלמא קסבר רבא קטרת שפטמה לחצאין חייב . אמר לך רבא גבי שמן כתיב ובמתכנתו לא תעשו כמוהו כמוהו הוא דאסור אבל הציו שפיר דמי, גבי קטרת כתיב והקטרת אשר תעשה במתכנתה אשר תעשה כל דמקטר ואפילו פרס שחרית ופרס בין הערבים . ת״ר שמן המשחה מר דרור חמש מאות, קדה ת״ק, קנמן בשם מחציתו ת״ק וקנה בשם חמשים ומאתים נמצאו כולן אלף ושבע מאות וחמשים . תנא מנינא קא משמע לן , האי תנא הא קשיא ליה אימא קנה בשם כי קנמן בשם מה קנמן בשם מחציתו חמשים ומאתים אף קנה בשם מחציתו חמשים ומאתים והוו להו תרין אלפין . ואימא הכי נמי אם כן נימא קרא קנמן בשם וקנה בשם מחצה ומחצה חמשים ומאתים . א״ל רב פפא לאביי כשהוא שוקל בהכרע הוא שוקל או עין בעין הוא שוקל. א״ל כתיב בד בבד ואת אמרת בהכרע , א״ל והאמר רבי יהודה המקום יודע בהכרעות. אמר ליה הכי קאמר קנמן בשם אמאי מייתי מחציתו חמש מאות המשים ומאתים בחד זמנא והדר מייתי חמשים ומאתים כיון דכולהו חמש מאות הוין נייתו כולהו חמש מאות בבת אחת מדקא מייתי ליה בתרין זימנין הכרע אית ביה והמקום יודע בהכרעות, ומאי בד בבד, אמר רבינא שלא יניח משקל במשקל וישקול : תנו רבנן שמן שעשה משה במדבר בו שלקו העיקרין דברי רבי יהודה. אמר ליה רבי יוסי לסוך את העיקרין אינו ספק אלא באיזה צד עשו הביא העיקרין ושרן במים הציף עליהן השמן וקלע את הריח וקפחן. אמר רבי יהודה וכי נס אחד נעשה בו בשמן המשחה והלא

ממ״ק ובמ״ק נד כרייתא דמלאכת המשכן : נה מלכים א ז : נו שם : נז יחזקאל מה : נח שם : נט מ״א ז : ס שם פסוק כה : סא שם : סב דה״ב ד :
סג זבחים יט : סד אאופתא פי׳ על הבקעת , פ״א על המלח : סה שמות ל : סו שם : סז שם : סח יומא כח : סט זבחים כט : ע שם כו :
*ויקרא יז : עא זבחים קיב : עב מגילה י : עג כריתות ה :

זית רענן (כא) שהיא ג׳ אלפים ביבש . שהיבש יכולין לגדוש אותו והאי גודשא תילתא הוי : (כב) הרי מאתים כור , שני אלפים בת הם מאתים כור : צא מהם המשים, פי׳ דמקוה הוא כור ושליש כור , א״כ צא מהן חמשים וחלקם לג׳ הלקים יהיה ק״ן שלישים ותגם על ק״ן כור הנ״ל יהיו ק״ן מקואות : ומנין שמחזיק , פי׳ אם נחשוב מדת ארכו ורחבו : (כג) ומנין שעגול מלמעלה וכו׳ , כ״ה שם שהיה עגול ב׳ טפחים מלמעלה : (כד) שמרובע מלמטה . כ״ה שם ויליף מדכתיב פונים וכו׳ , ועיין החשבון בגמרא : פונה לימין , מדחשיב צפון מערב דרום ומזרח משמע שהוא דרך ימין : (כה) ראשי שורות של ראשי שוורים של ד׳ וכו׳ כ״ה שם . פי׳ שראשי שורות של ראשי שוורים לד׳ רוחות היו מכוונין במצבתם : וכולו היה מוצק וכו׳ , כ״ה שם, פי׳ שהיו מוצקים בחתיכה אחת מרגלו ועד ראשו . וגי׳ הילקוט אפשר שבא לומר שכלי חלל היה מוצק מרגליו של שור שיזובו המים מעין עיטם לשם כמ״ש הרד״ק :

והלא הרבה נסים נעשו בו מתחלתו ועד סופו תחלתו לא היה בו אלא שנים עשר לוג ובו נמשח משכן וכל כליו אהרן ובניו כל שבעת ימי המלואים ובו נמשחו כהנים גדולים ומלכים וכולו קיים לעתיד לבא שנאמר שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם זה בגימטריא שנים עשר לוגין הויין:

שפח [עד]תניא רבי יהודה אומר שמן המשחה שעשה משה במדבר הרבה נסים נעשו בו מתחלתו ועד סופו, תחלתו לא היה בו אלא שנים עשר לוג ראה כמה יורה בולעת כמה עיקרין בולעין ממנו וכמה האור שורף ובו נמשח משכן וכל כליו אהרן ובניו כל שבעת ימי המלואים, ובו נמשחו כהנים גדולים ומלכים ואפילו כהן גדול בן כהן גדול טעון משיחה, ואין מושחין מלך בן מלך אם תאמר מפני מה משחו את שלמה מפני מחלוקתו של אדוניה ויואש מפני מחלוקת של עתליה ויהואחז מפני יהויקים אחיו שהיה גדול ממנו שתי שנים. אמר מר ואפילו כהן גדול בן כהן גדול טעון משיחה מנלן דכתיב [עה]והכהן המשיח תחתיו מבניו נימא קרא והכהן שתחתיו מבניו מאי המשיח שמע מינה דבעי משיחה. ואין מושחין מלך דכתיב [עו]למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו מלכות ירושה היא. ומנלן דכי איכא מחלוקת בעי משיחה א"ק בקרב ישראל בזמן ששלום בישראל. מלכי בית דוד מושחין ומלכי ישראל אין מושחין. ואם תאמר מפני מה משחו את יהוא בן נמשי מפני מחלוקתו של יורם בן אחאב, מלכי ישראל אין מושחין מנלן אמר קרא [עז]קום משחהו כי זה הוא, הוא טעון משיחה ואין אחר טעון משיחה. ומשום מחלוקת של יורם בן אחאב נמעול בשמן המשחה באפרסמא דכיא. ואת יהואחז מפני יהויקים. ומי היה שמן המשחה והתניא משנגנז ארון נגנזה צנצנת המן וצלוחית של שמן המשחה ומקלו של אהרן ושקדיה ופרחיה וארגז ששלחו פלשתים דורון לאלהי ישראל שנא' [עח]ואת כלי הזהב אשר השבתם לו אשם תשימו בארגז מצדו. ומי גנזו יאשיהו גנזו שנאמר [עט]ויאמר (אל הכהנים העם המקודשים) [ללוים המבינים לכל ישראל הקדושים] לה' תנו את ארון (ברית ה') [הקדש] בבית אשר (עשה) [בנה] שלמה וגו' (לשכן שמו כי) אין לכם משא בכתף ואמר רבי אלעזר אתיא שם שם ואתיא משמרת משמרת ואתיא דורות דורות. אמר רב פפא באפרסמא דכיא. תנו רבנן כיצד מושחין את המלכים כמין נזר ואת הכהנים כמין כ"י, מאי כמין כי כמין כף יוני. תני חדא בתחלה מציקין שמן על ראשו ואחר כך נותן לו שמן בין ריסי עיניו ותניא אחריתי בתחלה נותן שמן בין ריסי עיניו ואחר כך מציק שמן על ראשו. תנאי היא דאיכא למאן דאמר משיחא עדיפא ואיכא למאן דאמר יציקה עדיפא, מאי טעמא דמ"ד יציקה עדיפא מדכתיב [פ]ויצק (עליה שמן) [משמן המשחה] ומ"ד משיחא עדיפא סבר שכן נתרבה אצל כלי שרת. והכתיב ויצק (לו שמן) ולבסוף וימשח. הכי קאמר מה טעם ויצק משום דוימשח. תנו רבנן [פא]כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן כמין שתי טפי מרגליות היו תלויות לו לאהרן בזקנו. תנא כשהוא מספר עולות ויושבות בעיקרי זקנו ועל דבר זה היה משה דואג שמא ח"ו מעלתי בשמן המשחה יצתה בת קול ואמרה כטל הרמון שיורד על הררי ציון מה טל זה אין בו מעילה וכו'. ועדיין היה אהרן דואג שמא משה לא מעל אני מעלתי יצתה בת קול ואמרה [פב]הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד מה משה לא מעל אף אתה לא מעלת. תנו רבנן אין מושחין את המלכים אלא על המעין כדי שתמשך מלכותן שנאמר [פג]ויאמר המלך להם קחו עמכם את עבדי אדוניכם והרכבתם את שלמה בני על הפרדה אשר לי והורדתם אותו אל גיחון ומשח אותו שם צדוק הכהן ונתן הנביא. תנו רבנן [פד]הסך שמן המשחה לבהמה וכלים פטור לכותיים ומתים פטור. בשלמא בהמה וכלים דכתיב על בשר אדם לא ייסך ובהמה וכלים לאו אדם נינהו מתים נמי דכיון דמית מת מקרי אדם לא מיקרי. אלא כותיי' אמאי פטור דכתיב [פה]ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם אתם קרוים אדם ואין הכותיים קרוים אדם. ולא והכתיב [פו]ונפש אדם ששה עשר אלף, ההוא לאפוקי בהמה. והכתיב [פז]ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה אשר יש בה הרבה משתים עשרה רבו אדם ההוא לאפוקי בהמה. ואי תימא כדתני תנא קמיה דרבי אלעזר כל שישנו בסך ישנו בבל ייסך וכל שאינו בסך אינו בבל ייסך וכמה יסוך ויהא חייב רבי מאיר אומר כל שהוא. רבי יהודה אומר כזית במאי פליגין רבי מאיר סבר על בשר אדם לא ייסך כתיב וכתיב אשר יתן ממנו מה סיכה כל שהוא אף נתינה כל שהוא. רבי יהודה סבר ילפינן נתינה דעל זר מנתינה דעלמא מה נתינה דעלמא כזית אף נתינה דהכא כזית. הסך מלכים וכהנים רבי מאיר מחייב ורבי יהודה פוטר. רבי מאיר סבר ואשר יתן ממנו על זר כתיב ומלך וכהן נמי השתא הא זרים נינהו. ורבי יהודה סבר בעינן עד דאיכא זר מתחלתו ועד סופו ומלך וכהן מעיקרא לאו זרים נינהו.

גופא תני תנא קמיה דר' אלעזר כל שישנו בסך ישנו בבל יסך אמר ליה שפיר קאמרת לא ייסך כתיב קרי ביה לא יסיך וקרי ביה לא ייסוך. תני רב חנניה קמיה דרבא מנין לכהן גדול שנטל משמן המשחה שעל ראשו ונתן על בני מעיו מנין שחייב שנאמר על בשר אדם לא ייסך. אמר ליה רב אדא בר אהבה לרב אשי מאי שנא מהא דתניא כהן שסך שמן של תרומה בן בתו של ישראל [פח]מתעגל בו ואינו חושש. אמר ליה התם כתיב ומתו בו כי יחללוהו וכיון דאחלוהו הא איתחל אבל גבי שמן המשחה כתיב [פט]כי נזר שמן משחת אלהיו עליו. [צ]שבע מדות של לח היו במקדש הין וחצי הין וכו' רבי שמעון אומר לא היה שם הין וכי מה היה הין משמש אלא מדה יתירה של לוג ומחצה היתה שבה היה מודד את מנחת כהן גדול לוג ומחצה בבקר לוג ומחצה בין הערבים [צא]שפיר קאמר להו רבי שמעון לרבנן. ורבנן הוא הין דעבד משה לשמן המשחה דכתיב ושמן זית הין. מר סבר כיון דלדורות לא הוה צריך לפי שעה הוא דעבדיה ואיגנז. ואידך כיון דהוה הוה [צב]הין תריסר לוגי הוי דכתיב שמן זית הין וכתיב שמן משחת קדש יהיה זה, זה בגימטריא תריסר הוי:

[צג]אמר רבי אלעזר אמר רבי הושעיא כל מקום שאתה מוצא שני לאוין וכרת אחת חילוק חטאות בינידן ומאי היא מפטם וסך שני לאוין [דכתיב על בשר אדם לא ייסך וגו'] וכתיב אשר ירקח כמוהו ואשר יתן ממנו על זר ונכרת מעמיו. אמר רב נחמן בר יצחק אף אנן נמי תנינן המפטם את השמן והמפטם את הקטרת והסך בשמן המשחה למה ליה דתנא המפטם את הקטרת במיצעא. הא קא משמע לן מה קטרת לאו בפני עצמה וחייבין עליה בפני עצמה אף המפטם את השמן וסך נמי כיון דלאו בפני עצמה חייבין עליו בפני עצמה. וכי תימא משום דקא בעי מתני פיטומי גבי הדדי ניתני איפכא המפטם את הקטרת והמפטם את השמן והסך שמן מאי קא משמע לן דיש חילוק חטאת בינייהו קמ"ל. סמים (כתוב ברמז שע"ח). [צד]תנו רבנן המפטם את הקטרת ללמוד בה [או] על מנת למסרה לצבור פטור להריח בה חייב ואם הריח בה פטור אלא שמעל. מי איכא מעילה בריח והאמר רבי שמעון בן פזי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא קול ומראה וריח אין בהם משום מעילה. אמר רב פפא קול ומראה אין בהן משום מעילה כלל וריח לאחר שנעשית מצותו שאין לך דבר שנעשית מצותו ומועלין בו. תנו רבנן פטום הקטרת הצרי והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה. מור וקציעה שבולת נרד וכרכם משקל ששה עשר ששה עשר מנה. הקושט שנים עשר קלופה שלשה קנמון תשעה, בורית כרשינה תשעה קבין, יין קפריסין סאין תלתא וקבין תלתא, ואם אין יין קפריסין מביא חמר חורין עתיק, מלח סדומית רובע מעלה עשן כל שהוא. רבי נתן אומר אף כפת הירדן כל שהוא, אם נתן בה דבש פסלה, חיסר אחת מכל סמניה חייב מיתה. רבן שמעון בן גמליאל אומר הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף. בורית כרשינה ששפין בה את הצפורן כדי שתהא נאה, יין קפריסין ששורין בו את הצפורן כדי שתהא עזה, והלא מי רגלים יפין לה אלא שאין מכניסין מי רגלים בעזרה מפני הכבוד. מסייע ליה לרבי יוסי בר' חנינא דאמר קדש היא קדש תהיה לכם כל מעשיה לא יהו אלא בקדש. מותר הקטרת מה היו עושין בה מפרישין הימנה שכר האומנין מחללין אותה על מעות האומנין ונותנין אותה לאומנים בשכרן וחוזרין ולוקחין אותה מתרומה חדשה כאחד מסמני הקטרת. תנו רבנן קטרת היתה נעשית שס"ח מנה שס"ה נגד ימות השנה. שלשה מנין יתרין שמהן כהן גדול מכנים מלא חפניו ביום הכפורים והשאר ניתנת לאומנין בשכרן כדתניא הקטרת וכו'. תנו רבנן אחד לששים ושבעים שנה מפטמין את הקטרת לחצאין לפיכך יחיד שפיטם לחצאין חייב דברי ר"ש שאמר משום רבי שמעון (בן) הסגן, אבל שליש ורביע לא שמעתי וחכמים אומרים כל יום מתקן במתכנתה והיה מכנים. מסייע ליה לרבא דאמר שמן המשחה שפטמו לחצאין פטור שנאמר ובמתכנתו לא תעשו כמוהו. כמוהו לא תעשו אבל חציו תעשו. קטרת שפטמה לחצאין חייב דכתיב במתכנתה לא תעשה כל אשר תעשה והא אפשר דעבדת פרס שהרית ופרס בין הערבים:

שפט תנו רבנן היו מחזירין אותה במכתשת פעמים בשנה בימות החמה מנערה כדי שלא תתעפש. בימות הגשמים צוברה כדי שלא תפוג את ריחה וכשהוא שוחק אומר הדק היטב הדק. ושלשה מנים יתרין שמהן כהן גדול מכנים מלא חפניו ביום הכפורים נותן אותו למכתשת מערב יום הכפורים ושוחקו יפה כדי שתהא דקה מן הדקה, דתניא דקה מה תלמוד לומר והלא כבר נאמר ושחקת ממנה הדק ומה תלמוד לומר דקה שתהא דקה מן הדקה.

אמר

ממיק ובמיק עד הוריות יא: עה ויקרא ו: עו דברים יז: עז שמואל א טז: עח שם ו: עט ד"ה ב לה: פ ויקרא ח: פא תהלים קלג: פב שם: פג מלכים א א: פד כריתות ו: פה יחזקאל לד: פו במדבר לא: פז יונה ד: פח מתעגל מתהפך בו: פט ויקרא כא: צ מנחות פז: צא שם פח: צב שם פט: צג כריתות ג: צד שם ו:

אמר מר כשהוא שוחק אומר הדק היטב מסייע ליה לרבי יוחנן דאמר רבי יוחנן כשם שהדבור רע ליין כך הדבור יפה לבשמים. אמר רבי יונתן אחד עשר סמנין נאמרו לו למשה בסיני. אמר רב הונא מאי קראה דכתיב קח לך סמים הא תרין נטף ושחלת וחלבנה הא חמשה וסמים אחריני חמשה כחמשה קמא הא עשרה ולבונה זכה הא אחד עשר. אימא סמים כלל נטף ושחלת וחלבנה פרט סמים חזר וכלל, כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט מה הפרט מפורש דבר שקוטר ועולה וריחו נודף אף כל שקוטר ועולה וריחו נודף. וכי תימא אם כן ניכתוב קרא חד פרטא לא מצרך צריכי דאי כתב נטף הוה אמינא מין אילן אין אבל גדולי קרקע אימא לא להכי כתב תו שחלת. ואי כתב שחלת הוה אמינא גדולי קרקע אין אבל מין אילן אימא לא משום הכי הדר כתב תו נטף, וחלבנה לגופה אחת מפני שריחה רע אם כן מקח לך נפקא ליה. ואימא סמים בתראי תרין נינהו כי סמים קדמאי אם כן נכתוב קרא סמים סמים גבי הדדי וסוף נכתוב נטף ושחלת וחלבנה. דבי רבי ישמעאל תנא סמים כלל נטף ושחלת וחלבנה פרט סמים חזר וכלל, כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט מה הפרט מפורש דבר שקוטר ועולה וריחו נודף אף כל שקוטר ועולה וריחו נודף. או אינו כלל ככלל ראשון ופרט כפרט ראשון אמרת לאו הא אין עליך לדון בלשון אחרון אלא כלשון ראשון. אמר מר או אינו אלא כלל ככלל ראשון וכו׳ מאי קא קשיא ליה הכי קשיא ליה כי היכא דקשיא לן אימא סמים בתראי תרין כי סמים קדמאי תרין. הדר שניא כדשנין דאם כן ניכתוב קרא סמים סמים נטף ושחלת וחלבנה מאי פרט כפרט ראשון. הכי קא קשיא ליה מיני אילנות ילפינן מן נטף וגדולי קרקע ילפינן מן שחלת. ונילף נמי מן לבונה זכה דאפילו בחד צד דניתי דבר שריחו נודף ואף על פי שאינו קוטר. הדר אמר אם כן ניכתוב קרא ללבונה זכה בי מצעי דנילף מניה וחלבנה לבסוף. רבי שמעון בן לקיש אמר מן גופה מה לשון קטורת דבר שקוטר ועולה. אמר רב הנינא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא כל תענית שאין בהן מן פושעי ישראל אינה תענית שהרי חלבנה ריחה רע ומנאה הכתוב בסמני הקטרת אביי אמר מהכא [צה]ואגודתו על ארץ יסדה:

לא ראה קראתי בשם [צו]אמר רבי יוחנן ג׳ דברים מכריז עליהן הקב״ה בעצמו ואלו הן רעב דכתיב [צז]כי קרא ה׳ לרעב. ושובע דכתיב [צח]וקראתי אל הדגן והרביתי אותו. פרנס דכתיב ראה קראתי בשם בצלאל. אמר רבי יצחק אין מעמידין פרנס על הצבור אלא אם כן נמלכין בצבור שנא׳ ראה קראתי בשם בצלאל, אמר לו הקב״ה למשה הגון עליך בצלאל אמר לפניו רבש״ע אם לפניך הגון לפני לא כל שכן. אמר לו אף על פי כן אמור להן לישראל, הלך ואמר להן לישראל הגון עליכם בצלאל אמרו משה רבינו אם לפני המקום ולפניך הגון עלינו לא כל שכן. אמר רבי שמואל בר נחמן בצלאל על שם חכמתו נקרא שבשעה שאמר לו הקב״ה למשה לך אמור לו לבצלאל עשה לי משכן ארון וכלים הלך משה והפך ואמר לו עשה ארון וכלים ומשכן אמר לו משה רבינו מנהג של עולם אדם בונה בית ואחר כך מכניס לתוכו כלים ואתה אומר עשה ארון כלים ומשכן כלים שאני עושה להיכן אכניסם אלא שמא כך אמר הקב״ה עשה משכן ארון וכלים אמר לו הן שמא בצל אל היית וידעת. אמר רב יהודה אמר רב יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ כתיב הכא וימלא אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת וכתיב התם [צט]ה׳ בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה וכתיב [ק]בדעתו תהומות נבקעו. אמר רבי יוחנן אין הקב״ה נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה שנאמר [קא]יהב חכמתא לחכימין וגו׳. שמע רב תחליפא בר מערבא ואמרה קמיה דרבי אבהו אמר ליה אתון מהתם מתניתו לה אנן מהכא מתנינן לה דכתיב ובלב כל חכם לב נתתי חכמה:

שצ [קב]אמר רבי שמעון בן לקיש (כו) מדכרין ומניחין [קג]ראה [קראתי] בשם בצלאל בן אורי, מדכרין ומשחקין *עכן בן כרמי בן זבדי בן זרח. מדכרין ומניחין [קד]ויהי איש אחד מן הרמתים וגו׳, מדכרין ומשחקין [קה]ויהי איש אחד מהר אפרים ושמו מיכיהו. מדכרין ומניחין [קו]פקוד את בני לוי, מדכרין ומשחקין [קז][זכור] את אשר עשה [לך] עמלק. מדכרין ומניחין [קח]ודוד בן איש אפרתי, מדכרין ומשחקין [קט]וירבעם בן נבט אפרתי. מדכרין ומניחין [קי]איש יהודי היה בשושן הבירה, מדכרין ומשחקין [א]איש צר ואויב. מדכרין ומניחין [ב]כי מרדכי היהודי, מדכרין ומשחקין [ג]כי המן בן המדתא. מדכרין ומניחין [ד]ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן, מדכרין ומשחקין [ה]ושם אמו שלומית בת דברי למטה דן:

[ו]ואת בגדי השרד שאלמלא בגדי כהונה לא נשתיירו משונאיהם של ישראל שריד ופליט. תנא דבי רבי ישמעאל בגדים שגורדין אותם בברייתן מכליהן ומשיירין מהן מקצת שאינו ארוג עמהן וזהו לשון שרד: [ז]ויאמר ה׳ אל משה לאמר (כז) לא על ידי מלאך ולא על ידי שליח. את שבתותי תשמורו למה נאמר לפי שהוא אומר לא תעשה כל מלאכה אין לי אלא דברים שהן משום מלאכה דברים שהן משום שבות מנין תלמוד לומר אך את שבתותי תשמורו להביא דברים שהן משום שבות. כי אות היא ביני וביניכם ולא ביני לבין האומות. לדעת למה נאמר לפי שהוא אומר ושמרו בני ישראל את השבת שומע אני אף חרש שוטה וקטן במשמע תלמוד לומר לדעת לא אמרתי אלא מי שהוא בן דעת. כי אני ה׳ מקדשכם לעולם הבא כגון קדושת שבת שהיא מעין העולם הבא וכן הוא אומר [ח]מזמור שיר ליום השבת ליום שכולו שבת. [ט]היודע עיקר שבת ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה חייב על כל שבת ושבת, היודע שהוא שבת ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה חייב על כל אב מלאכה ומלאכה. מנא הני מילי תרי קראי כתיבי ושמרו בני ישראל את השבת וכתיב את שבתותי תשמורו הא כיצד ושמרו בני ישראל את השבת שמירה לכל שבת ושבת ואת שבתותי תשמורו שמירה אחת לשבתות הרבה: [י]אמר רב הנותן מתנה לחברו צריך להודיעו שנאמר לדעת כי אני ה׳ מקדשכם. אמר לו הקב״ה למשה מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני מבקש ליתנה לישראל לך והודע להן. מכאן אמר רבן שמעון בן גמליאל הנותן פת לתינוק צריך להודיע לאמו. מאי עביד ליה שייף ליה משחא ומלי ליה (מלחא) [כוחלא]. והאידנא דחיישינן לכשפים שייף ליה מאותו המין. איני והאמר רב הנותן מתנה לחבירו אין צריך להודיעו שנאמר ומשה לא ידע כי קרן עור פניו. לא קשיא הא במילתא דעבידא לגלויי והא במילתא דלא עבידא לגלויי, שבת נמי עבידא לגלויי מתן שכרה לא עבידא לגלויי: [יא]אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי כל מצוה שנתן הקב״ה לישראל נתן להם בפרהסיא חוץ מן השבת שנתן בצנעא דכתיב ביני ובין בני ישראל. אי הכי לא ליענשו גוים עלה, שבת אודעינהו מתן שכרה לא אודעינהו. ואיבעית אימא מתן שכרה נמי אודעינהו נשמה יתירה לא אודעינהו. דאמר רבי שמעון בן לקיש נשמה יתירה נתן הקב״ה לאדם בערב שבת ובמוצאי שבת נוטלה הימנה שנאמר שבת וינפש כיון ששבת וי אבדה נפש: ושמרתם את השבת [יב]המבשל בשבת בשוגג יאכל במזיד לא יאכל עולמית לא לו ולא לאחרים. מאי טעמא דרבי יוחנן הסנדלר כדדרש רבי חייא אפיתחא דבי נשיאה ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם מה קדש אסור באכילה אף מעשה שבת נמי אסור באכילה. אי מה קדש אסור בהנאה אף מעשה שבת אסור בהנאה ת״ל לכם שלכם תהא. יכול אפילו בשוגג תלמוד לומר מחלליה מות יומת במזיד אמרתי ולא בשוגג. פליגי בה רב אחא ורבינא חד אמר מעשה שבת דאורייתא כדאמרן. וחד אמר מעשה שבת דרבנן דאמר קרא קדש היא היא קדש ואין מעשיה קדש. [יג]ושמרתם את השבת זהו שהיה רבי שמעון בן מנסיא אומר (כח) לכם שבת מסורה ואין אתם מסורין לשבת. כי קדש היא לכם מגיד שהשבת קדושה לישראל. מה לפלוני שחנותו נעולה שהוא משמר את השבת. ולא עוד אלא כל מי שמשמר את השבת מעיד על מי שאמר והיה העולם שברא עולמו בששה ונח בשביעי. וכן הוא אומר [יד]ואתם עדי נאם ה׳ ואני אל:

שצא מחלליה מות יומת למה נאמר לפי שהוא אומר כל העושה מלאכה ביום השבת וגו׳. עונש שמענו אזהרה לא שמענו ת״ל ויום השביעי שבת לה׳ אלהיך וגו׳. אין לי אלא עונש ואזהרה על מלאכת היום עונש ואזהרה על מלאכת הלילה מנין ת״ל מחלליה מות יומת. עונש שמענו אזהרה לא שמענו תלמוד לומר [טו]ויום השביעי וגו׳ שאין תלמוד לומר שבת אלא להביא את הלילה שהיא בכלל אזהרה דברי רבי אחא בר יאשיה. רבי יהודה בן בתירה אומר והרי גוים שהקיפו את ערי ישראל וחללו ישראל את השבת שלא יהו ישראל אומרים הואיל וחללנו מקצתה נחלל כולה תלמוד לומר מחלליה מות יומת ואפילו כהרף עין מות יומת.

כי

ממ״ק ובמ״ק צה עמוס ט : צו ברכות נה : צז מלכים ב ח : צח יחזקאל לו : צט משלי ג : ק שם : קא דניאל ב : קב ויקרא פרשה לב : קג שמות לה : *יהושע ז : קד שמואל א א : קה שופטים יז : קו במדבר ג : קז דברים כה : קח ש״א יז : קט מלכים א יא : קי אסתר ב : א שם ז : ב שם י : ג שם ט : ד שמות לא : ה ויקרא כד : ו יומא עב : ז מכילתא : ח תהלים לב : ט שבת סט : י שם י : יא ביצה טז : יב ב״ק עא : יג מכילתא : יד ישעיה מג : טו שמות כ :

זית רענן (כו) מדכרין ומניחין, שאומרים ינוחו בשלום: ומשחקים, שאומרים ישתחקו עצמותיו: (כז) לא ע״י מלאך, אפשר דדייק מדכתיב ויאמר ה׳ אל משה לאמר שאמר לו בעצמו והטעם שנתן לו בצנעה: שהן משום שבות מנין, אסמכתא בעלמא הוא דשבות מדרבנן: (כח) לכם שבת מסורה, שספקות נפש דוחה שבת כדאיתא ביומא פ״ח:

כי כל העושה בה מלאכה [מלאכה] גמורה. והרי שכתב אות אחת בשחרית ואות אחת ערבית או שארג חוט אחד בשחרית וחוט אחד בין הערבים שומע אני יהא חייב ת"ל כי כל העושה בה מלאכה עד שיעשה בה מלאכה גמורה. ונכרתה הנפש ההיא מקרב עמה למה נאמר לפי שהוא אומר מחלליה מות יומת אין לי אלא במזיד (כט) בהתראת עדים. בינו לבין עצמו מנין. תלמוד לומר ונכרתה להביא את המזיד בינו לבין עצמו אין ונכרת אלא הפסקה. הנפש ההיא מודה דברי רבי עקיבא. מקרב עמה ועמה בשלום:

[טו]והודע שהוא שבת ועשה מלאכות וכו' מנא לן. אמר שמואל אמר קרא מחלליה מות יומת התורה ריבתה מיתות הרבה על חלול אחד. האי במזיד כתיב אם אינו ענין למזיד דכתיב כל העושה בו מלאכה יומת תנהו לענין שוגג ומאי יומת בממון. ותיפוק ליה חלוק מלאכות מהיכא דנפקא לרבי נתן דתניא רבי נתן אומר לא תבערו אש מה תלמוד לומר לפי שנאמר ויקהל משה ששת ימים תעשה מלאכה דברים הדברים אלה הדברים אלו שלשים ותשעה מלאכות שנאמר לו למשה בסיני יכול עשאן כולן בהעלם אחד אינו חייב אלא חטאת אחת תלמוד לומר בחריש ובקציר תשבות. ועדיין אני אומר על חרישה וקצירה חייב שתים על כולן לא יהא חייב אלא אחת. תלמוד לומר לא תבערו הבערה בכלל היתה ולמה יצאה להקיש אליה ולומר לך מה הבערה מיוחדת שהיא אב מלאכה וחייבין עליה בפני עצמה אף כל שהוא אב מלאכה חייבין עליה בפני עצמה. שמואל סבר לה כרבי יוסי דאמר הבערה ללאו יצתה. ותיפוק ליה חלוק מלאכות מהיכא דנפקא ליה לר' יוסי דתניא ר' יוסי אומר [יז]ועשה מאחת מהנה עשה אחת ועשה הנה פעמים שחייב אחת על כולן פעמים שחייב על כל אחת ואחת. ואמר רב יוסי בר' חנינא מאי טעמא דרבי יוסי אחת מאחת הנה מהנה אחת שהיא הנה הנה שהיא אחת. אחת שמעון. מאחת שם משמעון, הנה אבות, מהנה תולדות, אחת שהיא הנה זדון שבת ושגגת מלאכות, הנה שהיא אחת שגגת שבת וזדון מלאכות, ושמואל אחת שהיא הנה הנה שהיא אחת לא משמע ליה:

[יח]ששת ימים (ל) יעשה מלאכה וכתוב אחד אומר [יט]ששת ימים תעבוד כיצד יתקיימו שני כתובים הללו אלא כשישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי אחרים וכן הוא אומר [כ]ובני נכר אכריכם וכורמיכם. וכשאין ישראל עושין רצונו של מקום ששת ימים תעבוד מלאכתן נעשית על ידי עצמן. ולא עוד אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידן שנאמר [כא]ועבדת את איביך. וביום השביעי שבת שבתון קדש למה נאמר לפי שהוא אומר [כב]אלה מועדי ה' יכול כשם שקדושת מועדים (*) מסורה לבית דין כך קדושת שבת מסורה לבית דין ת"ל וביום השביעי שבת שבתון קדש לה' שבת מסורה לה' ואין מסורה לבית דין. וכן הוא אומר ושמרתם את השבת וכתיב ושמרו בני ישראל את השבת. זו היא שהיה רבי נתן אומר (פקח) [חלל] עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה. רבי אליעזר אומר (לא) לעשות את השבת דבר שהברית כרותה לו ואיזו זו מילה. רבי אלעזר בן פרטא אומר מנין אתה אומר כל מי שמשמר את השבת מעלין עליו כאלו שמר שבתות הרבה שנאמר ושמרו בני ישראל את השבת וגו'. רבי נתן אומר מנין אתה אומר כל מי שמשמר את השבת כתקנה מעלין עליו כאלו שמר (לב) כל שבתות מיום שברא הקב"ה עולמו עד שיחיו המתים שנאמר ושמרו בני ישראל את השבת וגו' ביני ובין בני ישראל ולא ביני לבין האומות. אות היא לעולם מגיד שאין השבת בטלה מישראל לעולם. וכן כל דבר ודבר שנתנו ישראל נפשן עליהן נתקיימו בידן ודבר שלא נתנו נפשן עליו לא נתקיימו בידן כגון השבת והמילה ותלמוד תורה וטבילה שנתנו נפשן עליהן נתקיימו בידן וכגון בית המקדש והדינין שמיטין ויובלות שלא נתנו ישראל נפשן עליהן לא נתקיימו בידן. כי ששת ימים וגו' שבת ממלאכת מחשבת עבודה או אף מן הדין (לג) ת"ל וינפש מגיד שאין הדין בטל מלפניו לעולם וכן הוא אומר [כג]צדק ומשפט מכון כסאך וכתיב [כד]הצור תמים פעלו וגו':

[כה]אמר רבי יוסי בר' חנינא כותי ששמר את השבת עד שלא קבל את המילה חייב מיתה למה שלא נצטוה עליה ואינו משמר אותה כתקנה. ומה ראית לומר מי ששמר את השבת חייב מיתה אמר רבי חייא בר אבא בנוהג שבעולם מלך ומטרונא שיושבין ומשיחין זה עם זה מי שבא ומכנים ראשו ביניהם אינו חייב מיתה. כך השבת היא [אות] בין הקב"ה ובין ישראל שנאמר ביני ובין בני ישראל אות היא לפיכך כותי שבא ומכנים עצמו ביניהם חייב מיתה. [כו]כל שתעבתי לך הרי הוא בבל תאכל שנאמר לא תאכל כל תועבה אי הכי מעשה שבת ליתסרו אמר קרא כי קדש היא לכם, היא קדש ואין מעשיה קדש: [כז]ויתן אל משה ככלותו אמר רבי יוחנן בתחלה היה משה למד תורה ומשכחה עד שנתנה לו במתנה שנאמר ויתן אל משה ככלותו: [כח]אמר רבי אלעזר מאי דכתיב לוחות אבן אם משים אדם לחיו כאבן זו שאינה נמחית תלמודו מתקיים בידו ואם לאו אין תלמודו מתקיים בידו. ואמר רבי אלעזר מאי דכתיב חרות על הלוחות אלמלי לא נשתברו לוחות הראשונות לא נשתכחה תורה מישראל. רב אחא בר יעקב אמר אף אין אומה ולשון שולטת בהן אל תיקרי חרות אלא חירות. כתובים באצבע אלהים (כ' ברמז קפ"ג):

לב [כט]וירא העם כי בשש משה אל תקרי בשש אלא באו שש. בשעה שעלה משה למרום אמר לישראל לסוף ארבעים יום בתחלת שש אני בא. לסוף מ' יום בא שטן וערבב את העולם א"ל משה רבכם היכן הוא א"ל עלה למרום אמר להם באו שש ולא השגיחו עליו, מת ולא השגיחו עליו, הראה להם דמות מטתו בענן והיינו דקאמרי כי זה משה האיש לא ידענו מה היה לו:

[ל]כי זה משה האיש חטאו בזה ולקו בזה ומתנחמים בזה, חטאו בזה כי זה משה האיש, ולקו בזה [לא]על זה היה דוה לבנו, ומתנחמים בזה [לב]זה ה' קוינו לו. יבא זה ויקבל זאת מזה לזו, יבא זה זה משה שנאמר כי זה משה. ויקבל זאת זו התורה שנאמר [לג]וזאת התורה אשר שם משה. מזה זה הקב"ה שנאמר [לד]זה אלי ואנוהו. לזו אלו ישראל [לה]עם זו קנית. ויתפרקו (כתוב ברמז תתס"ז). [לו]אלה אלהיך ישראל אמר רב יהודה אמר רב ישראל שזקף לבנה להשתחוות לה ובא כותי והשתחוה לה אסרה, כתחלתה של א"י דאמר רחמנא ואשריהם תשרפון באש. מכדי ירושה היא להם מאבותיהם ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו. ואי משום הנך דמעיקרא בביטול בעלמא סגי להו אלא מדפלחו ישראל לעגל גלו ארעתייהו דניחא להו בע"א וכי אתו גוים שליחותא דידהו עבדי הכא נמי ישראל שזקף לבנה גלי דעתיה דניחא ליה בע"א וכי אתא גוי שליחותא דידיה עבדא ודילמא בעגל הוא דהוה ניחא להו במידי אחרינא לא אמר קרא אלה אלהיך ישראל מלמד שאוו לאלהות הרבה, אימא כל דבהדי עגל ליתסר מכאן ואילך לישתרי מאן מוכח:

[לז]וירא אהרן ויבן מזבח לפניו מה ראה ראה חור זבוח לפניו אמר אי לא שמענא להו עבדין לי כחור ומקוים בהו [לח]אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא ולא הויא להו תקנתא לעולם מוטב ליעבדו עגל אפשר דהוי להו תקנתא בתשובה: [לט]בשעה שעשו ישראל אותו מעשה בתחלה הלכו אצל חור אמרו לו קום עשה לנו אלהים כיון שלא שמע להם עמדו עליו והרגוהו הה"ד [מ]גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקים וגו' זה דמו של חור שנאמר [מא]לא במחתרת מצאתים כי על כל אלה על אשר עשו אלה אלהיך ישראל. ואחר כך הלכו אצל אהרן. דבר אחר וירא אהרן מה ראה אמר אם בונים הן אותו זה מביא צרור וזה מביא אבן ונמצא מלאכתו כלה בבת אחת מתוך שאני בונה אותו אני מתעצל במלאכתו ומשה רבינו יורד ומעביר לעבודת אלילים מתוך שאני בונה אותו אני בונה לשמו של הקב"ה הדא הוא דכתיב ויקרא אהרן ויאמר חג לה' מחר חג לעגל מחר אין כתיב כאן אלא חג לה' מחר. דבר אחר וירא אהרן מה ראה אמר אהרן אם בונין הן אותו הסרחון תלוי בהן מוטב שיתלה הסרחון בי ולא בישראל. משל לבן מלכים שנתגאה לבו עליו נטל את (הצפורן לחתור) [הסיף לחתוך] את אביו א"ל פרגוגו אל תייגע את עצמך תן לי ואני חותך הציץ עליו המלך א"ל יודע אני להיכן היתה כוונתך מוטב שיתלה הסרחון בך ולא בבני חייך מן פלטין דידי לית את זיע ומותר פתורי את אכיל ועשרים וארבעה [מב]אנונים את נסיב. כך מן פלטין דידי לית את זיע [מג]ומן המקדש לא יצא. ומותר פתורי את אכיל [מד]והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו. ועשרים וארבע אנונים את נסיב אלו עשרים וארבע מתנות כהונה שניתנו לאהרן ולבניו אמר ליה [מה]אהבת צדק אהבת לצדק את בני ישראל ושנאת מלהייבן על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחברך אמר ליה חייך שמכל שבטו של לוי לא נברר לכהונה גדולה אלא אתה:

ויתן

ממ"ק ובמ"ק טו שבת ע : יז ויקרא ד : יח מכילתא : יט שמות כ : כ ישעיה סא : כא דברים כח : כב ויקרא כג : כג תהלים פט : כד דברים לב : כה ד"ר פ"א : כו חולין קטו : כז נדרים לה : כח ערובין נד : כט שבת פט : ל מנחות נג : לא איכה ה : לב ישעיה כה : לג דברים ד : לד שמות טו : לה שם : לו ע"ז נג : לז סנהדרין ז : לח איכה ב : לט ויק"ר פ"י : מ ירמיה ב : מא שם : מב אנונים פי' כל מה שנומח מן הארץ : מג ויקרא כא : מד שם ב : מה תהלים מה :

זית רענן (כט) בהתראת עדים, חייב מיתה בב"ד: בינו לבין עצמו מנין, שחייב כרת בידי שמים: הפסקה, שכל נפש מישראל יש לו שרש ודבקות בהקב"ה וזו נפסקה משם: ההיא מודה, מדכתב ההיא משמע כשהיא בהויתה עיין פ"ב דקידושין: ועמה בשלום, דעל הנסתרות אין הצבור נענשים: (ל) יעשה מלאכה, משמע ע"י אחרים: (*) מסורה לב"ד, שאם עושים החודש מלא או חסר אף המועדים נקבעו כך: (לא) לעשות את השבת, לדורותם ברית עולם זו מילה מותר לעשות בשבת: (לב) כל שבתות, מדכתיב ברית עולם דריש. שנתנו ישראל נפשן עליה, פי' בשעת השמד וכ"ה בפי"ט דשבת: (לג) ת"ל וינפש וכו', דלשון וינפש משמע מטורח גדול ולא מן הדין:

[מז]ויתן אל משה ככלותו אמר רב הונא אמר ריש לקיש מה הכלה הזאת מתקשטת (לד) בכ"ד מיני תכשיטין כך תלמיד חכם צריך להיות זריז בכ"ד ספרים . אמר רבי לוי מה הכלה הזאת כל זמן שהיא בבית אביה היא מצנעת את עצמה ואין אדם מכירה באתה להכנס לחופה היא מגלה פניה לאמר כל מי שיודע לי עדות יבא ויעיד לי כך תלמיד חכם צריך להיות (לה) צנוע ככלה הזאת ומפורסם במעשיו הטובים ככלה הזאת שהיא מפורסמת. שני לוחות כנגד שמים וארץ כנגד חתן וכלה כנגד שני שושבינין כנגד העולם הזה והעולם הבא לפיכך שני לוחות העדות . לוחות אבן בזכותו של יעקב שכתב בו [מז]משם רועה אבן ישראל . מעשה אלהים המה בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה וכו' . מעשה אלהים שהם מלאכתו של הקב"ה . מהו חרות רבי יהודה אומר חירות מן המלכיות רבי נחמיה אומר חירות ממלאך המות רבותינו אומרים חירות מן היסורין . וישב העם לאכול (כתוב ברמז קמ"א) . אמר הקב"ה למשה הם קמו לצחק בע"א ואתה יושב לך רד . באותה שעה בא משה לירד וראה מלאכי חבלה ונתירא מהן שנאמר [מח]כי יגרתי מפני האף והחמה מה עשה הלך ואחז את הכסא שנאמר [מט]מאחז פני כסא והגין עליו הקב"ה ופרש מזיו שכינתו עליו בוא וראה כמה גרמו עונות אתמול היה משה מנגח בהם ועכשיו מתירא מהן שנאמר כי יגרתי וגו' המשה מלאכי חבלה הן אף וקצף ומשביר ומשחית וחמה הזכיר משה שלשה אבות והלכו שלשה ונשתייר אף וחמה אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע עמוד אתה באחד ואני באחד שנאמר [נ]קומה ה' באפך אמר ליה הקב"ה לך רד ירידה הוא לך אמר ליה למה כי שחת עמך אמר ליה משה עכשיו הם עמי ואינם עמך שוב מחרון אפך וגו' . אמר רבי שמעון בן יוחאי לא זז משה מהתפלל עד שנרצה לו הקב"ה אמר הקב"ה בעולם הזה על ידי שהיה יצר הרע מצוי בכם חטאתם לפני אבל לעולם הבא אני עוקרו מכם שנאמר [נא]והסירותי את לב האבן מבשרכם :

[נב]וישב העם לאכול ושתה ויקומו לצחק . ישמור אדם שלא ירבה שיחה ותפלות . אמר ר"ע שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה אין שחוק אלא ע"א שנאמר וישב העם וגו' . אין שחוק אלא שפיכות דמים שנאמר [נג]יקומו נא הנערים וגו' . [נד]ועתה אל תתלוצצו וגו' שמעו דבר ה' אנשי לצון וגו' אמר להם הקב"ה לישראל בני אני הוא שישבתי תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם עד שדרשתי והקרתי צרפתי ובחנתי את דברי כל התורה כולה ומיום שנברא העולם עד אותה שעה ישבתי על כסא הכבוד שלי שליש היום אני קורא ושונה ושליש היום אני דן את הדין ושליש היום אני עושה צדקה זן ומפרנס ומכלכל לכל באי עולם ואין לפני שחוק אלא שעה אחת בשעה שאומות העולם אומרים בואו ונעשה עמו מלחמה שנאמר [נה]למה רגשו גוים ואומר יושב בשמים ישחק וגו' ואף במקום אחר יש לפני שחוק ואינו שחוק (לו) שנאמר קח לך סמים וגו' . והלבנה אינה אלא מסרחת אלא לפי שהקב"ה רחמיו מרובין על ישראל לעולם בין על רשעים שבהם בין על כשרים שבהן , ואימתי יש לפני שחוק ואינו שחוק בזמן שרשעי ישראל מבלעין את הכשרים שבהן שנאמר [נו]זומם רשע לצדיק ומבקש להמיתו וכתיב ה' ישחק לו . יודע היה אהרן בעצמו שבא דבר גדול לישראל על ידו ועמד קשר חבל ברזל במתניו והיה מחזר בכל מחנות ישראל מי שאינו יודע תפלה למדו תפלה מי שאינו יודע קריאת שמע למדו קריאת שמע מי שאינו בקי בגופה של תורה הכניסו בגופה של תורה ולא אהרן בלבד אלא כל מי שמלמד תורה ברבים לישראל לשם שמים המקום מרחם ונותן בו חכמה ובינה ודעה והשכל ונותן חלקו עם שלשה צדיקים אברהם יצחק ויעקב . לעולם ינהוג אדם את עצמו בי"ח מדות יהא נאה [נז]בביאתו חסיד בישיבתו בענוה ביראה חכם בתורה פקח במעשים טובים נאה מקבל ומתקבל על הבריות ומודה על האמת ודובר אמת בלבבו ומודה ועוזב ואוהב את הקב"ה אהבה גמורה בין כשהוא רע לו ומתאנח על כבודו של הקב"ה ועל כבודן של ישראל כל ימיו ומהמד מתאוה ומצפה לכבוד ירושלים ולכבוד בהמ"ק ולישועה שתצמח בקרוב ולכינוס גליות רוח הקודש בדבריו שנאמר (לז) [נח]כי עוד חזון למועד וגו' . יהא אדם נאה בביאתו אל בית המדרש כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה וכדי שימלא את ימיו ירבה אדם דברי תורה שאין לך שכר גדול יותר ממנו . יהא אדם שואל ומשיב בישיבתו בבית המדרש כדי שתתרבה חכמתו וכדי שלא יבא לידי תנומה שנאמר [נט]וקרעים תלביש נומה לפי שאין לך מדה קשה בעולם אלא המתנמנם בבית הכנסת ובבית המדרש . ישאל אדם את הפסוק אע"פ שהכל משחקים עליו שנאמר [ס]אם נבלת בהתנשא וגו' אומרים לו לאדם עד שאתה מבקש רחמים על דברי תורה שיכנסו בתוך מעיך בקש רחמים על עבירות שעברת שימחלו לך ומתוך כך יהא אדם שומע חוכרה מתוך ארבע שלפניה ולא עוד אלא כל המרבה בשחוק שיחה ותפלות מביא חרון אף לעולם והפירות מתמעטין ואם היה בתוך המשפחה ובני המשפחה שמחין בו מגלה כל בני המשפחה וכן בני חצר בני מבוי בני השכונה בני העיר מגלה כל בני העיר שנאמר [סא]אלה וכחש וגו' על כן תאבל הארץ מפני מה מפני שאינן מוכיחין לישראל שנאמר [סב]אך איש אל ירב וגו', מצאו כהן ושהק עמו חולק עמו בפורענות וכן נביא ונשיא שנאמר [סג]וכשלת ביום ההוא וכשל גם נביא נדמו עמי מבלי הדעת . [סד]שנו חכמים הוי עניו לכל אדם ולאנשי ביתך יותר מכל אדם צא ולמד מן הקב"ה שכן מאה ועשרים יום מיום שנתנה תורה עד יום הכפורים . מ' יום ראשונים עלה משה למרום כו'. למלך שנשא את האשה והיה אוהבה אהבה גמורה שלח והביא בן אחד מאצלם לעשותו שליח בינו לבינה והראהו כל חופות וחדרים וסתרים שלו אמר לו בני לך אמור לאשה אני איני צריך ליך כלום אלא עשי ליך חופה קטנה בשביל שאבוא ואדור עמך בשכונתך כדי שידעו עבדי ובני ביתי שאני אוהבך אהבה גמורה עד שהמלך עסוק לשגר לאשה מתנות רבות באו ואמרו לו זנתה אשתו עם אחר , מיד הניח המלך הכל מידו ושליח נדחף לאחוריו שנאמר לך רד כי שחת עמך וכתיב [סה]עד שהמלך במסבו היה לו שיאמר נרדי נתן (שיריו) [סרחון] ואמר נתן ריחו אלא כיון שקבלו ישראל מלכותו של הקב"ה עליהן ואמרו נעשה ונשמע (לה) זכר את הראשונה והעביר את האחרונה . מה כתיב באהרן [סו]תורת אמת היתה בפיהו וכי תעלה על דעתך שאהרן עבד אלילים והלא לא עבד אלא עכב עד שיבא משה ויש אומרים כדרך שנתכוון יעקב אבינו [סז]ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר קיים יעקב את התורה קודם שניתנה לפניו (לט) כך נתכוון אהרן ואף על פי כן העלה עליו הכתוב כאילו עבד ע"א שנאמר ויגוף ה' את העם וכו' . ארבעים יום אמצעים נטל משה את האהל שנאמר ומשה יקח את האהל והיו ישראל נוהגין כל אותן הימים אבל בעצמן עד שאמר הקב"ה למשה משה מה יעשו אותן העניים מנודים לי מנודים לך מנודים לרב מנודים להלמיד חזור בך והכנס למחנה שנאמר ודבר ה' אל משה וגו' ושב אל המחנה מלמד שהתיר לו הקב"ה את (נדרו) [נדויו] והחזיר את האהל למחנה . ארבעים יום שעלה משה למרום להביא תורה לישראל היו ישראל נוהגין כל אותן הימים צום ותענית ויום אחרון שבכולן גזרו תענית ולנו בתענית , למחר הסכימו ועלו לפני הר סיני והיו בוכים לקראת משה ומשה בוכה לקראתם עד שעלתה בכיתם לפני הקב"ה . באותה שעה נתגלגלו רחמיו של הקב"ה וקבל אותם בתשובה ובשרה אותם רוח הקדש בשורה טובה מלפניו . אמר להם בני נשבעתי בכסא הכבוד שלי שתהא לכם בכיה זו בכית שמחה ויהא לכם (מ) יום כפרה וסליחה לכם ולבני בניכם עד סוף כל הדורות . וישבר אותם תחת ההר נסתכל משה בלוחות וראה שפרח הכתב מעליהן והשליכו מידיו מיד נתאלם ולא היה יכול להשיב דבר . באותה שעה נגזרה גזרה על ישראל שילמדו אותה מתוך הצער ומתוך השעבוד ומתוך הטלטול ומתוך הטרוף ומתוך הדחק ומתוך שאין להן מזונות , ובשביל אותו הצער שהן מצערין עתיד הקב"ה לשלם להם שכרן לימות המשיח כפול ומכופל שנאמר [סח]הנה אדני אלהים בחזק יבוא וזרועו מושלה לו הנה שכרו אתו וגו', ואומר [סט]מי הקדימני ואשלם. לטובתי נשברה רגל פרתי שתהא משכרתי שלמה. וכן אהרן אמר אילולי קרח לא עמדה עלי אותה הברית שנאמר [ע]זכרון לבני ישראל למען אשר לא יקרב איש זר וגו' אמר לטובתי נשברה רגל פרתי . [עא]אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע ארד מלפניך ואעשה בהם את הדין אם עבדוהו כולם בלב שלם ימותו כולם ביום אחד ירד מלפניו נטל את העגל ושרפו . ויעמוד משה

ממ"ק ובמ"ק מז תנחומא : מז ברחשית מט : מח דברים ט : מט חיוב כו : נ תהלים ז : נא יחזקאל לו : נב תנא דבי אליהו : נג שמואל ב ב : נד ישעיה כח : נה תהלים ב : נו שם לז : נז שם בביאתו : נח חבקוק ב : נט משלי כג : ס שם ל : סא הושע ד : סב שם : סג שם : סד סדר אליהו זוטא פי"ד : סה שיר א : סו מלאכי ב : סז בראשית לה : סח ישעיה מ : סט איוב מא : ע במדבר יז : עא תנא דבי אליהו :

זית רענן (לד) בכ"ד מיני תכשיטין , האמור בספר ישעיה : (לה) צנוע ככלה הזאת , פירוש שיעשה כל מעשיו בהצנע ומפורסם במעשיו הטובים שיהיה משאו ומתנו נאה עם הבריות : (לו) שנאמר קח לך סמים וכו' , פי' דחזינן שרחמי הקב"ה על הרשעים וא"כ כשרשע בולע צדיק כתיב ה' ישחק לו כי ראה כי יבא יומו פי' שעי"כ יתחייב הרשע וא"כ הוא שחוק ואינו שחוק דהא באמת רחמי הקב"ה על הרשעים : (לז) כי עוד חזון למועד , והזון הוא נבואה : (לח) זכר את הראשונה , נעשה ונשמע : והעביר את האחרונה , מעשה העגל : (לט) כך נתכוון אהרן כו' , דאותן הנזמים היה עליהם ע"ז ונתכוון אהרן להשליך באש שיתוכו באש : (מ) יום כפרה . והיינו יום הכפורים :

משה בשער המחנה וגו׳, מעיד אני עלי שמים וארץ שלא א״ל הקב״ה למשה עמוד בשער המחנה ואמור מי לה׳ אלי כה אמר ה׳ אלהי ישראל, אלא שהיה משה דן קל וחומר בעצמו אם אומר אני להם הרגו איש את אחיו יהיו ישראל אומרים לי לא כך למדתנו סנהדרין ההורגת א׳ בשבוע נקראת חבלנית ומפני מה אתה הורג שלשה אלפים ביום אחד לפיכך תלה הדבר בכבודו של מעלה. חזר משה ובקש רחמים אמר רבש״ע צדיק אתה חסיד אתה וכל מעשיך באמונה יגולו רחמיך הרבים על בניך בשביל שלשה אלפים שעבדוהו בלב שלם ימותו ת״ר אלף מעשרים שנה ולמטה בני י״ח בני ט״ו בני י׳ בני שלשה בני ב׳ בני א׳ וכמה גרים וכמה עבדים נתוספו עליהם שאין לדבר סוף מיד נתגלגלו רחמיו של הקב״ה ונתרצה עמהם. משל למה הדבר דומה למלך שסרח לפניו בנו בכורו ותפסו בידו ונתנו ביד עבדו אמר לו צא והרוג את זה ותנהו לחיה ולכלבים מה עשה אותו עבד הוציאו מלפניו והניחו בביתו ורץ ובא ועמד לפניו בסוף שלשים יום כטוב לב המלך עליו והיו עבדיו ובני ביתו מסובין לפניו וכיון שהוא נושא את עיניו ואינו רואה בנו בכורו מכנים יגון ואנחה בלבו ואין בויה מכרת בו אלא עבדו שר ביתו מיד רץ והביאו לפניו, כתר יפה שהיה מונח לפניו נטלו ונתנו בראש עבדו שר ביתו. לכך נדמה משה הצדיק כיון שעמד בתפלה בארבעה וחמשה מקומות והציל את ישראל מן המיתה א״ל הקב״ה משה הואיל ועמדת לפני והצלת את ישראל מן המיתה כתר תורה שמונח להן לישראל ולבניהן ולבני בניהן בשביל תורה שעשו הרי הוא מונח לך לעולם שנאמר וראו בני ישראל את פני משה. שמא תאמר הואיל ונכנס משה לבית עולמו ניטל ממנו אותו מאור פנים ואותו הכתר תלמוד לומר [עב]ולא קם נביא עוד בישראל כמשה וגו׳ מה פנים של מעלה אורן עליהם לעולם ולעולמי עולמים כך מאור של משה שנאמר [עג]ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו לא כהתה עינו וגו׳. ולא משה בלבד אלא כל תלמיד חכם שהוא יושב ועוסק בתורה מקטנותו ועד זקנותו ומת עדיין לא מת אלא בחיים הוא לעולם ולעולמי עולמים שנאמר [עד]והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים. ולמה זווג הכתוב לומר (מא) את ה׳ אלהיך, אלא לומר לך מה ה׳ אלהיך חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים כך תלמיד חכם שהוא יושב ועוסק בתורה מקטנותו ועד זקנותו הוא בחיים לעולם ולעולמי עולמים והיכן הוא ישיבתו תחת כסא כבודו. ולא זו בלבד אלא שכרו של משה כאלו הוא ברא אותם לכך נאמר [עה]ויזכור ימי עולם משה עמו וגו׳. וכל חכם מישראל שיש בו דברי תורה לאמתו ומתאנח על כבודו של הקב״ה ועל כבודן של ישראל כל ימיו ומחמד ומתאוה ומצר לכבוד ירושלים ולכבוד בית המקדש ולישועה שתצמח בקרוב ולכינוס גליות ורוח הקדש בדבריו (מב) [איה השם] בקרבו את רוח קדשו אותו תלמיד חכם אינו צריך לא חרב ולא רמח ולא חנית ולא כל דבר שיהיה לו שומר אלא הקב״ה משמרו בעצמו ומלאכי השרת עומדים לו סביב וחרבות ביד כולם ומשמרין אותו שנאמר [עו]רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם:

[עז]וידבר ה׳ אל משה לך רד. אמר הקב״ה למשה [עח]לך מגדולתך כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל עכשיו שישראל חטאו גדולתך למה לך. מיד תשש כחו של משה. כיון שאמר לו הרף ממני ואשמידם מיד אמר משה זה הדבר תלוי בי מיד עמד ונתחזק בתפלה. משל לאדם שכעס על בנו והיה מכהו מכה גדולה והיה אוהבו יושב לפניו ומתירא לומר דבר אמר אלמלא אוהבי זה שיושב לפני הרגתיך, אמר הואיל והדבר תלוי בי אעמוד ואצילו מיד עמד והצילו:

[עט]רבי ברכיה בשם רבי לוי משל למלך שהיה לו כרם ומסרו לאריס כד הוה עבד חמר טב הוה אמר מה טב חמרא דכרמי וכד הוה עבד ביש אמר מה ביש חמרא דאריסי, אמר ליה האריס ארוני המלך כד הוא עביד חמר טב הוא דידך וכד הוא עביד חמר ביש הוא דידי בין טב בין ביש דידך הוא. כך בתחלה אמר הקב״ה למשה [פ]ועתה לך ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל וכיון שעשו אותו מעשה מה כתיב תמן לך רד כי שחת עמך. אמר משה לפני הקב״ה רבש״ע כד אינון חטאי דידי וכד אינון זכאי דידך בין חטאי בין זכאי דידך אינון והם עמך ונחלתך. למה ה׳ יחרה אפך בעמך אמר רבי סימון לא זז מחבבן עד שקראן עמו שנאמר וינחם ה׳ על הרעה אשר דבר לעשות לעמו: [פא]שלשה דברים נתן משה נפשו עליהן ונקראו על שמו. נתן נפשו על התורה ונקראת על שמו שנאמר [פב]זכרו תורת משה עבדי והלא תורת אלהינו היא שנאמר [פג]תורת ה׳ תמימה, אלא לפי שנתן נפשו עליה נקראת על שמו שנאמר ויהי שם עם ה׳ ארבעים יום ואומר [פד]ואשב בהר ארבעים יום. נתן נפשו על ישראל ונקראו על שמו שנאמר לך רד כי שחת עמך והלא עם ה׳ הם שנאמר והם עמך ונחלתך ואומר [פה]באמור להם עם ה׳ אלה וגו׳ (כדכתוב ברמז קס״ה):

[פו]ויזבחו לו ויאמרו. אמר רב נחמן אמר רבה בר אבהו אמר רב כיון שאמר לו אלי אתה בשוגג חייב קרבן לרבי עקיבא. פשיטא היינו מגדף מהו דתימא עד כאן לא מחייב רבי עקיבא אלא במגדף דכתיב ביה כרת אבל הכא דלא כתיב כרת אימא לא קא משמע לן איתקושי איתקוש דכתיב ויזבחו לו ויאמרו אלה אלהיך ישראל:

שצב [פז]ועתה הניחה לי. אמר רבי אלעזר אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו מלמד שתפס משה להקב״ה כאדם שתפס לחברו בבגדו ואמר לפניו רבש״ע אין אני מניחך עד שתסלח ותמחול להם. ואעשה אותך לגוי גדול אמר רבי אלעזר אמר משה לפני הקב״ה רבש״ע ומה כסא של שלש רגלים אינו יכול לעמוד לפניך בשעת כעסך כסא של רגל אחד היאך יכול לעמוד ולא עוד אלא שיש לי בשת פנים מאבותי עכשיו יאמרו ראו פרנס שעמד עליהם בקש גדולה לעצמו ולא בקש עליהם רחמים: ויחל משה מלמד שעמד משה בתפלה עד שהוחלה. אביי אמר עד שחלהו להקב״ה בתפלתו. רבא אמר עד שהתיר לו נדרו דכתיב הכא ויחל וכתיב התם [פח]לא יחל דברו ואמר מר הוא אינו מוחל אבל אחרים מוחלין לו. אמר רבי יוחנן מלמד שמסר עצמו למיתה עליהם שנאמר ועתה אם תשא חטאתם וגו׳. רבי יצחק אמר מלמד שהחל עליהם מדת הדין למדת רחמים. רבנן אמרי מלמד שאמר משה לפני הקב״ה רבש״ע חולין הוא לך לעשות כדבר הזה. ויחל משה וגו׳ תניא רבי אליעזר אומר מלמד שעמד משה בתפלה עד שאחזתו אחילו. מאי אחילו אש של עצמות אשתא דגרמי. [פט]כמה ישהה בין תפלה לתפלה רב הונא ורב חסדא חד אמר כדי שיתחונן דעתו עליו וחד אמר כדי שתחול דעתו עליו. מאן דאמר כדי שיתחונן דכתיב [צ]ואתחנן אל ה׳. ומאן דאמר כדי שתחול דעתו דכתיב ויחל מ״ה. [צא]וירד משה מן הרקיע והלוחות בידו ולא שברן עד שראה בעיניו שנאמר ויהי כאשר קרב אל המחנה, אותה שעה ויחר למשה וישלך מידיו את הלוחות אמר לו הקב״ה משה לא היית מאמין לי שעשו ישראל את העגל סרו מהר מן הדרך אשר צויתים שקר משה היאך לזכות את ישראל אמר לו רבש״ע אני נצטויתי שמא עברתי את הצווי הן לא נצטוו מה אמרת בסיני אנכי ה׳ אלהיכם לא אמרת אלא אנכי ה׳ אלהיך. לא יהיה לכם לא אמרת אלא לא יהיה לך. אמר רבי חייא לא הניח משה זוית ברקיע שלא נתחבט בה. אמר רבי יצחק מן הלוחות ריצה משה את הקב״ה לישראל מה עשה לו עלה לו אצל הקב״ה כעוס אמר לו בניך חוטאין ואת נותן עלי [צג]קטריקי (מג) עשה עצמו כאלו כועס על ישראל שנאמר וישב משה אל ה׳ ויאמר אנא חטא העם וגו׳, כיון שראה הקב״ה כך א״ל ב׳ פנים בכעס אני ואתה כועסין עליהן מיד ודבר ה׳ אל משה פנים אל פנים. אמר לו הקב״ה לא יהו שתי הפנים בכעס אלא כשאהיה נותן רותחין הוי נותן צונן וכשתהא נותן רותחין אהיה נותן צונן, אמר לו משה רבש״ע והיאך אתה אומר אמר לו הוי אומר חלה מה עשה משה ויחל משה אמר והרי בניך מרים חלה אותם. דבר אחר אמר לו משה רבש״ע יודע אני שאתה אוהב בניך ואין אתה מבקש אלא מי שילמד עליהן סניגוריא שנאמר ועתה הניחה לי וכי תפוס היה בו אלא אינו מבקש אלא מי שיבקש עליהן רחמים. דבר אחר ועתה הניחה לי אמר משה רבש״ע עקור העליונים והתחתונים ואחר כך אתה עוקר את ישראל שנאמר [צד]השמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה ואחר כך ויושביה כמו כן ימותון. אמר ליה משה ואפילו אתה עוקר את השמים ואת הארץ לאלו אי אתה יכול לעקור שכשנשבעת לאבותם לא נשבעת לא בשמים ולא בארץ אלא בשמך שמא אתה יכול לבטל את שמך. אמר משה רבש״ע חשוב אותן כסדום מה אמרת בסדום חמשים הצדיקים וירדת עד עשרה ואני מעמיד לך מאלו שמונים צדיקים אמר ליה הקב״ה

ממ״ק ובמ״ק עב דברים לד : עג שם : עד שמואל א כה : עה ישעיה סג : עו תהלים קמט : עז ברכות לב : עח שם רד ועיין במהרש״א : עט פסיקתא : פ שמות ג : פא מכילתא : פב מלאכי ג : פג תהלים יט : פד דברים ט : פה יחזקאל לו : פו סנהדרין ס : פז ברכות לב : פח במדבר ל : פט ברכות לב : צ דברים ג : צא אלה הדברים רבה : צג קטריקי עונש : צד ישעיה נד :

זית רענן (מא) את ה׳ אלהיך, דרשינן לרבות ת״ח : (מב) איה השם בקרבו. פי׳ שמצפה כל ימיו ואומר איה הקב״ה ששם בקרבו רוח קדשו : (מג) עשה עצמו כאלו כועס, שהראה פנים זועפות נגד ישראל אע״פ שלא היה בלבו עליהם :

הקב"ה העמד אמר ליה משה הרי שבעים זקנים אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר פינחס וכלב הרי ע"ז אמר ליה הקב"ה משה היכן הן עוד שלשה צדיקים ולא היה מוצא אמר ליה משה רבש"ע אם החיים אינן יכולין לעמוד להן בפרצה הזאת יעמדו המתים אמר ליה עשה בזכות שלשת אבות והרי שמונים זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך כיון שהזכיר משה זכות אבות מיד אמר ליה סלחתי כדברך. אמר שלמה ושבח אני את המתים אמר משה רבש"ע חיים הן המתים חשוב כמו שהן עומדים ומבקשים על בניהם מה היית משיבן כיון שאמר ליה משה הדבר הזה מיד וינחם ה' על הרעה. למה ה' יחרה אפך בעמך וש"ה [צה]מוכיח אדם אחרי חן ימצא מחליק לשון אמר רבי חמא בר חנינא מוכיח זה משה אדם אלו ישראל שכתוב בהן [צו]ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם מהו אחרי בשביל להביאם אחרי. חן ימצא זה משה שכתוב בו וגם מצאת חן בעיני, ממחליק לשון זה בלעם שהחליקן בנבואותיו וגבה לבם ונפלו בשטים. דבר אחר מהו אחרי אמר הקב"ה כביכול מי שהוכיחני אחרי ישראל והוכיח ישראל אחרי לישראל אמר אתם הטאתם חטאה גדולה להקב"ה אמר למה ה' יחרה אפך. מהו למה אמר רבי יצחק בשעה שעשו ישראל אותו מעשה בקש לכלות שונאיהם אמר משה העגל הזה טוב הוא לסייע לך אמר ליה הקב"ה מה מסייע לי אמר ליה משה אתה מוריד גשמים והוא מוריד טללים אתה מוציא את הרוחות והוא מוציא את [צז]העננים אמר ליה משה אף אתה טועה בעגל אמר משה רבש"ע אם כן למה ה' יחרה אפך בעמך. ולישראל הוא אומר אתם חטאתם חטאה גדולה. משל למה הדבר דומה למלך שכעס על אשתו וטרדה והוציאה מביתו כששמעו השושבינין הלכו אצל המלך אמרו לו אימר כך אדם עושה לאשתו מה עשתה לך הלכו אצלה ואמרו לה עד מתי את מכעסת אותו קדמותך הוא תנינותך הוא. אף משה כשהלך אצל הקב"ה אמר לפניו למה ה' יחרה אפך בעמך לא בניך הם. וכשהלך אצל ישראל אמר להם עד מתי אתם מכעיסים אותו קדמתכון הוא תנינותכון הוא:

[צח]למה יאמרו מצרים. וש"ה [צט]היום גלותי את חרפת מצרים. לפי שראה פרעה באצטגנינות ואמר להם לישראל ראו כי רעה נגד פניכם אמר להם אני רואה באצטגנינות שלי כוכב אחד עולה לקראתכם שמו רעה והוא סימן דם והריגה וכשחטאו ישראל במדבר בעגל אמר משה בתפלתו למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם זהו שאמרנו לכם ראו כי רעה נגד פניכם מיד וינחם ה' על הרעה והפך את הדם לדם מילה שמל אותם יהושע וזהו שנאמר היום גלותי את חרפת מצרים שהיו אומרים דם אנו רואים עליכם:

[ק]זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך. אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי בן זמרא כל התולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים וכל התולה בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו. משה תלה בזכות אחרים שנאמר זכור לאברהם ליצחק ולישראל לפיכך תלו לו בזכות עצמו שנא' [קא]ויאמר להשמידם לולי משה בחירו. חזקיה תלה בזכות עצמו שנאמר [קב]זכר נא את אשר התהלכתי לפניך לפיכך תלו לו בזכות אחרים שנאמר [קג]וגנותי על העיר הזאת למעני ולמען דוד עבדי. והיינו דאמר רבי יהושע בן לוי הנה לשלום מר לי מר אפילו בשעה ששגר הקב"ה שלום מר הוא לי. [קד]זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך מאי בך אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע אילו בשמים ובארץ נשבעת להם הייתי אומר כשם ששמים וארץ בטלים כך שבועתך בטלה ועכשיו שנשבעת להם בך בשמך מה שמך חי וקיים ולעולמי עולמים כך שבועתך קיימת לעולם ולעולמי עולמים. ותדבר אליהם ארבה וגו' אשר אמרת מיבעי' ליה, אמר רבי אלעזר עד כאן דברי תלמיד מכאן ואילך דברי הרב. ורבי שמואל בר נחמני אמר אלו ואלו דברי תלמיד אלא כך אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע דברים שאמרת לי לך ואמור להן לישראל בשמי הלכתי ואמרתי להם בשמך עכשיו מה אני אומר להם:

[קה]והלוחות מעשה אלהים המה. הלוחות לא נבראו מן הארץ אלא מן השמים וכשאמר לו המקום פסל לך (מד) מחצב של סנפירינון נברא למשה בתוך אהלו וחצבו שנאמר ויפסול שני לוחות אבנים, ארבעים יום עמד משה בהר לקח את התורה וירד בעשור לחדש ביום הכפורים והנחילה לישראל לחק. [קו]והלוחות מעשה אלהים המה ואומר ויראו את אלהי ישראל מקיש מעשה למעשה מה מעשה האמור להלן של ספיר אף מעשה האמור כאן של ספיר: [קז]והמכתב מכתב אלהים הוא. אמר רב חסדא מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין ואמר רב כתב שבלוחות נקרא מבפנים נקרא מבחוץ, נבוב בובן, בהר רהב, סרו ורס*:

[קח]ויהי כאשר קרב אל המחנה. בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות דתניא בששה בחדש נתנו דברות לישראל רבי יוסי אומר בשבעה בו, מאן דאמר בששה נתנו בשבעה עלה וכתיב ויהי משה בהר וגו':

שצג [קט]ארבעה דברים עשה משה מדעתו והסכימה דעתו לדעת המקום שבר הלוחות ופירש מן האשה וכו'. כיצד אמר אם ישראל שלא נזדמנו אלא לפי שעה ולא נתקדשו אלא לקבל י' דברות נאמר אל תגשו אל אשה אני שאני מזומן לכך בכל יום ובכל שעה ואיני יודע אימתי מדבר עמי אם ביום אם בלילה על אחת כמה וכמה והסכימה דעתו לדעת המקום. רבי יהודה בן בתירה אומר [קי]פה אל פה ארבר בו פה אל פה אמרתי לו פרוש מן האשה שנאמר [א]לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד. פירש מאהל מועד אמר ומה אהרן אחי (מה) שמשוח בשמן המשחה ומרובה בגדים אמר ליה הקב"ה אל יבא בכל עת אני שאיני מזומן לכך על אחת כמה וכמה. שבר הלוחות כיצד בזמן שעלה ונטלן וירד שמח שמחה גדולה כיון שסרחו ישראל אמר אם אני נותן להן מזקיק אני אותן למצות חמורות ומחייב אני אותם מיתה לשמים שכן כתוב לא יהיה לך, חזר לאחוריו וראוהו הזקנים ורצו אחריו אחז משה בראשי הלוחות והן אחזו בראשן וחזק כחו של משה יותר מכחן של ע' זקנים שנאמר [ב]ולכל היד החזקה נסתכל משה בלוחות וראה הכתב שבהן שפורח וכבדו על ידי משה ונפלו מידיו ונשתברו. אחרים אמרו לא שבר עד שנאמר לו מפי הגבורה אשר שברת אמר לו יפה כחך ששברת. רבי מאיר אומר ויהיו שם כאשר צוני שנצטוה ושבר הלוחות. [ג]תניא רבי שמעון בן אלעזר אומר לעולם יהא אדם זהיר בתשובה שמתוך תשובה שהשיב אהרן למשה פקרו האפיקורסים שנאמר ואשליכהו באש ויצא העגל הזה: [ד]ויעמוד משה בשער המחנה ויאמר וגו'. אמר רב חסדא שבטו של לוי לא עבד אלילים שנאמר ויעמוד משה בשער המחנה וגו'. איתיביה [ה]האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו, אביו אבי אמו מישראל אחיו אחיו מאמו בניו בני בתו מישראל. שאלה אשה חכמה את רבי אליעזר מאחר שמעשה העגל שוין מפני מה אין מיתתן שוה אמר לה אין חכמה לאשה אלא בפלך שנאמר [ו]וכל אשה חכמת לב בידיה טוו. איתמר רב ולוי חד אמר זיבח וקיטר בסייף גיפף ונישק במיתה שמח בלבו בהדרוקן. וחד אמר עדים והתראה בסייף לא עדים ולא התראה בהדרוקן עדים בלא התראה במגפה. מי לה' אלי (מו) מאן לא בעי מיהוי בר בייתיה דמלכא אלא אמר משה מי שלא נתן נזם לעגל יבא אצלי מיד ויאספו אליו כל בני לוי:

[ז]ועתה אם תשא חטאתם. רבי נתן אומר לא הלך יונה אלא לאבד עצמו בים שנאמר [ח]שאוני והטילוני אל הים. וכן אתה מוצא באבות ובנביאים שנתנו נפשם על ישראל. במשה הוא אומר וע"ה אם תשא חטאתם [ט]ואם ככה את עושה לי. בדוד הוא אומר [י]ויאמר דוד אל ה' הנה אנכי חטאתי ואלה הצאן מה עשו וגו':

[יא]ואם אין מחני נא מספרך זה ספרן של צדיקים. אשר כתבת זה ספרן של בינונים. ג' ספרים נפתחין בראש השנה של צדיקים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר לחיים ושל רשעים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר למיתה בינונים תלוין ועומדין מראש השנה ועד יום הכפורים זכו נכתבין לחיים לא זכו נכתבין למיתה א"ר אבין מאי קראה [יב]ימחו מספר חיים ועם צדיקים אל יכתבו. [יג]וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם אמר רבי יצחק אין לך כל פורענות ופורענות שבא לעולם שאין בו מעשרים וארבע בהכרע ליטרא מעגל הראשון שנאמר וביום פקדי וגו'. אמר רבי לאחר כ"ד דורות פסוק זה שנאמר [יד]ויקרא באזני קול גדול לאמר קרבו פקודות העיר וגו'. ויתנצלו בני ישראל את עדים (כתוב ברמז עז). [טו]תני רבי שמעון בן יוחאי זיין היה להן לישראל בסיני והיה שם המפורש כתוב עליו וכשחטאו ניטל מהם. רבי איבו אמר (מז) מאליו היה נקלף ורבנן אמרי מלאך היה יורד ומקלפו:

לג [טז]ומשה יקח את האהל כתיב וישמע משה ויפול על פניו מה שמועה שמע, אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן שמע שחשדוהו מאשת איש שנאמר [יז]ויקנאו למשה במחנה מלמד שכל

ממ"ק ובמ"ק צה משלי כח : צו יחזקאל לד : צז ע"א הברקים : צח כתובות רנה : צט יהושע ה : ק ברכות ו : קא תהלים קו : קב מלכים ב יט : קג ישעיה לו : קד ברכות נב : קה פרקי רבי אליעזר : קו ספרי : קז שבת קד : *נבוב, בהר, סרו, לא היו בלוחות אלא תיבות בעלמא נקט : קח תענית כח : קט אבות דר' נתן : קי במדבר יב : א דברים ה : ב דברים לד : ג מגילה כט : ד יומא סו : ה דברים לג : ו שמות לה : ז מכילתא : ח יונה א : ט במדבר יא : י שמואל ב כא : יא ר"ה טז : יב תהלים סט : יג סנהדרין קב : יד יחזקאל ט : טו איכה רבתי : טז סנהדרין קי : יז תהלים קו :

זית רענן (מד) מהצב של סנפירינון, היינו בלוחות שניות דלוחות הראשונות היו מעשה שמים : (מה) שמשוח בשמן המשחה, ס"ל דאף משה היה כהן אלא שאהרן היה כ"ג ומשה שמש בד' בגדים : (מו) מאן לא בעי, פי' פשיטא שיאספו אליו כל ישראל : (מז) מאליו היה נקלף, דאסור למחוק השם :

שכל אחד ואחד קנא לאשתו ממשה שנאמר ומשה יקח את האהל. והיה כל מבקש ה' מלמד שכל מי שרואה פני זקן כאילו מקבל פני שכינה. ומשה יקח את האהל אמר מנודה לרב מנודה לתלמיד א"ל הקב"ה תרתין אפין מרתחין חזור בך והכנס למחנה שנאמר ודבר ה' אל משה פנים אל פנים. איני יודע מקרא זה מהו כשהוא אומר ושב אל המחנה מלמד שהתיר לו נדרו והכניס את האהל למחנה:

[יח]והביטו אחרי משה. רבי אמי ורבי יצחק חד אמר לגנאי וחד אמר לשבח. אמר רבי אבדימי דמן חיפה חכם עובר עומד מלפניו (מלא עיניו) [ד' אמות] וכיון שעבר יושב. אב בית דין עובר עומד מלפניו מלא עיניו וכיון שעבר ארבע אמות יושב. נשיא עובר עומד מלפניו מלא עיניו ואינו יושב עד שישב במקומו שנאמר והביטו אחרי משה וגו'. [יט]חד אמר לגנאי חמו שקיה חמו כרעיה* אכול הוא מיהודאי ושתי מיהודאי וחד אמר לשבח מיחמי צדיקא מיזכי:

שצד [כ]ומשה יקח את האהל. ריש לקיש אמר כשראה משה שאבדו מתנה טובה אף הוא כעס עליהם שנאמר ומשה יקח את האהל. כמה היה רחוק מיל שנאמר [כא]אך רחוק יהיה ביניכם ובינו כאלפים אמה. משל למלך שהיה לו לגיון אחד מרדו במלך מה עשה שר צבא שלו נטל סגנון של מלך וברח. כך משה נטל את המשכן והלך לו. והיה כל מבקש ה' כל מבקש משה אין כתיב כאן אלא מבקש ה' אפילו המלאכים והשרפים והגדודים היו מבקשים אותו ליטול ממנו רשות לצאת אומרים אלו לאלו הוא במשכנו של משה חמה ולבנה מבקשים ליטול רשות לצאת לעולם הולכין למשכן, והיה כל מבקש ה':

והיה כצאת משה האהלה. היו עומדים על הצדדין ומכבדין אותו ואומרים אשרי יולדתו של משה מה היא רואה בו. והיה כבוא משה האהלה ירד עמוד הענן היו יודעין שהשכינה נגלית על משה וקם כל העם א"ל הקב"ה משה שוב אל המחנה א"ל איני חוזר א"ל הקב"ה הוי ידע שיהושע במשכן. משל למה הדבר דומה למטרוניתא שקצפה על המלך ויצאה לה חוץ מפלטין והיתה מגדלת יתומה אחת בפלטין שלח המלך אחר המטרוניתא א"ל שובי לפלטין ולא בקשה לחזור א"ל אני אומר ליך שתשובי ואין את מבקשת הוי יודעת שהיתומה נתונה בפלטין כך ודבר ה' אל משה פנים אל פנים אמר לו שוב אל המחנה ולא היה מבקש לחזור חייך יהושע באהל מועד אמר לו רבש"ע לא בשבילך כעסתי עליהם ראה אתה אומר אלי ראה שאין אתה יכול להניח אותם. א"ל הקב"ה כבר אמרתי לך ושלחתי לפניך מלאך א"ל משה למלאך אתה מוסרני אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה. הודיעני נא את דרכך משל לרופא שהיה לו תלמיד ולמדו כל מיני רפואות חוץ ממכת מלניא א"ל רבי כל רפואות גלית לי חוץ ממכת מלניא כך אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם הודיעני נא את דרכך והודיעו שנאמר [כב]יודיע דרכיו למשה:

שצה הראני נא את כבודך הראני מדה שאתה מנהיג בה העולם אמר לו אין את יכול לעמוד על מדותי.

[כג]פני ילכו והניחותי לך אמר רבי יוחנן משם רבי יוסי מאי דכתיב פני ילכו והניחותי לך אמר לו הקב"ה למשה המתן לי עד שיעברו פנים של זעם ואניח לך מכאן שאין מרצין לאדם בשעת כעסו. אם אין פניך הולכים (כתוב לעיל ברמז ש"מ). ונפלינו אני ועמך אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי שלשה דברים בקש משה מלפני הקב"ה ונתן לו. בקש שתשרה שכינה על ישראל ונתן לו שנאמר הלוא בלכתך עמנו, בקש שלא תשרה שכינה על העכו"ם ונתן לו שנאמר ונפלינו אני ועמך, בקש להודיעו דרכיו של הקב"ה ונתן לו שנאמר הודיעני נא את דרכך. אמר לפניו רבש"ע מפני מה יש צדיק וטוב לו ויש צדיק ורע לו, יש רשע וטוב לו יש רשע ורע לו. אמר לו צדיק וטוב לו צדיק בן צדיק, צדיק ורע לו צדיק בן רשע, רשע וטוב לו רשע בן צדיק, רשע ורע לו רשע בן רשע. איני והכתיב פוקד עון אבות על בנים וכתיב [כד]לא יומתו אבות על בנים. לא קשיא הא באוחזין מעשה אבותיהן בידיהן הא כשאין אוחזין מעשה אבותיהן בידיהן. אלא הכי קאמר צדיק וטוב לו זה צדיק גמור, צדיק ורע לו צדיק שאינו גמור וכו'. ופליגא דרבי מאיר דאמר רבי מאיר ב' נתנו לו ואחת לא נתנו לא שנאמר וחנותי את אשר אחון אף על פי שאינו הגון ורחמתי וגו' אפילו אינו הגון:

[כה]ויאמר הנה מקום אתי. אמר רבי יוסי בן חלפתא הנה אני במקום הזה אין כתיב כאן אלא הנה מקום אתי וגו' מקומי טפל לי ואיני טפל למקומי, ויאמר אני אעביר כל טובי כל טובי זה מדת הטוב ומדת פורענות וחנותי את אשר אחון. באותה שעה הראה לו הקב"ה כל האוצרות של מתן שכר שמתוקנות לצדיקים אמר לפניו רבש"ע האוצר הזה של מי הוא אמר לו של עושי צדקה. וזה של מי של מכלכלי יתומים וכן כל אוצר ואוצר עד שראה אוצר אחד אמר לו זה של מי הוא אמר לו מי שיש לו אני נותן לו משכרו ומי שאין לו אני עושה עמו הנם שנאמר וחנותי את (מח) אשר אחון אשר נחון אין כתיב כאן אלא אחון:

ויאמר לא תוכל לראות את פני בקש משה לעמוד על מתן שכרי של מצות ועל (מט) שלותן של רשעים אמר לו הקב"ה לא תוכל וגו' ואין הלשון הזה אלא לשון שלותן של רשעים שנאמר [כו]ומשלם לשונאיו אל פניו אמר לו הקב"ה והסירותי את כפי בעולם הזה אני מראה לך מתן שכרם (נ) של יראים ולעולם הבא אני מראה לצדיקים הטוב שהוא צפון להם אמר דוד מה רב טובך וגו':

שצו [כז]ויאמר לא תוכל לראות את פני אמר ליה הקב"ה למשה כשרציתי לא רצית ועכשיו אתה רוצה אין אני רוצה. ופליגא דרבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן בשכר שלש זכה לשלש, בשכר [כח]ויסתר משה פניו זכה לקלסתר פנים, בשכר כי ירא זכה וייראו מגשת אליו, בשכר מהביט [כט]ותמונת ה' יביט, והסירותי את כפי וראית את אחורי מלמד שהראה לו הקב"ה קשר של תפלין: [ל]כי לא יראני האדם וחי אמר רבי יוחנן אלמלא נשתייר במערה שעמד בה משה ואליהו כמלא נקב מחט סדקית לא היו יכולין לעמוד במערה מפני האורה: [לא]שאל אנדרינוס קיסר לרבי יהושע א"ל יש אדון לעולם אמר ליה וכי עולם של הפקר הוא אמר לו ומי ברא שמים וארץ אמר לו הקב"ה שנאמר בראשית ברא וגו', אמר לו ולמה אינו נגלה ב' פעמים בשנה כדי שיראו הבריות ותהא אימתו עליהן, א"ל לפי שאין העולם יכול לעמוד בזיוו שנאמר כי לא יראני האדם וחי, א"ל אם אינך מראה איני מאמינך. לחצי היום העמידו כנגד השמש אמר לו הסתכל בשמש ואתה רואהו, אמר לו ומי יכול להסתכל בשמש אמר לו ולא ישמעו אזניך מה שפיך מדבר ומה השמש שהוא אחד מאלף אלפים ורבוא רבון ממשמשין שמשמשין לפניו אין כל בריה יכולה להסתכל בו הקב"ה שזיוו מלא עולם על אחת כמה וכמה ואימתי הוא מגלה כבודו כשיאבדו אלילים מן העולם שנאמר [לב]והאלילים כליל יחלוף ואחר כך ונשגב ה' לבדו ואומר ונגלה כבוד ה' וגו'. [לג]אין הנפש יוצאה מן הגוף עד שתראה פני השכינה שנאמר כי לא יראני האדם וחי. הנה מקום אתי (כתוב ברמז קי"ז): **לד** [לד]פסל לך אמר רבי חמא בר חנינא מפסולת הלוחות העשיר משה שנאמר פסל לך שיהא פסולת שלך. אמר רבי חנן מחצב אבנים טובות ומרגליות גילה לו הקב"ה למשה בתוך אהלו ומשם העשיר משה. בתחלה לא נתנה תורה אלא למשה ולזרעו שנאמר כתב לך פסל לך מה פסולתן שלך אף כתבן שלך, משה נהג בה טובת עין ונתנה לישראל ועליו הכתוב אומר [לה]טוב עין הוא יבורך. אמר רבי יוחנן אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על גבור ועשיר וחכם ועניו וכולן ממשה. גבור דכתיב [לו]ואתפוש בשני הלוחות וגו' ואשברם לעיניכם. ותניא הלוחות ארכן ו' ורחבן ו'. עשיר דכתיב פסל לך. חכם רב ושמואל דאמרי תרוייהו נ' שערי בינה נמסרו למשה חסר אחת שנאמר [לז]ותחסרהו מעט מאלהים. עניו דכתיב [לח]והאיש משה ענו מאד:

[לט]הלכה אדם מישראל שקדש אשה מי צריך ליתן שכר כתב קרושין כך שנו חכמים אין כותבין שטרי ארוסין ונשואין אלא מדעת שניהן והחתן נותן שכר. זה שאמר הכתוב מעת להשליך אבנים זה משה וישלך משה את הלוחות ועת כנוס אבנים ועת היה שהחזירם לישראל שנאמר פסל לך. וזה שאמר הכתוב [מא]אל תבהל ברוחך לכעוס ומי זה שכעס זה משה דכתיב ויחר אף משה וישלך מידיו את הלוחות אמר לו הקב"ה משה היית מפיג חמתך בלוחות הברית מבקש את שאפיג את חמתי ואת רואה שאין העולם יכול לעמוד אפי' שעה, אמר לו ומה יש לי לעשות לך לתת עליך [מב]קטדיקי את שברת ואת מחליף, פסל לך כתיב *והשיב וגו' או את הפקדון אשר הפקד אתו. אמר לו הקב"ה הלוחות לא היו מופקדות בידך. והיה נכון לבקר (כתוב ברמז רפ"ב). וכתבת על הלוחות וכתיב והלוחות מעשה אלהים המה משלו משל למה הדבר דומה למלך ב"ו שקדש את האשה והלך והביא את הלבלר ואת הדיו ואת הקולמוס ואת השטר ואת העדים, קלקלה היא מביאה את הכל דיה שיתן לה המלך כתב וזכר יד שלו. אתה שברת אותם אתה מחליף אותם:

שאלו

ממ"ק ובמ"ק יח קדושין לג : יט שקלים פ"ה : *פי' לחו שוקיו ורגליו איך הוא שמן : כ תנחומא : כא יהושע ג : כב תהלים קג : כג ברכות ז : כד דברים כד
כה תנחומא : כו דברים ז : כז ברכות ז : כח שמות ג : כט במדבר יב : ל מגלה יט : לא מדרש אכזיר : לב ישעיה ב : לג ספרי
לד נדרים לח : לה משלי כב : לו דברים ט : לז תהלים ח : לח במדבר יב : לט אלה הדברים רבה : מ קהלת ג : מא שם ה : מב קטדיקי עונש : *ויקרא ה :

זית רענן (מח) אשר נחון, משמע שהוא כבר ע"י מעשיו הטובים מעצמו : (מט) מתן שכרן של רשעים צ"ל : (נ) של יראים, צ"ל רשעים :

שצז [מג]שאלו את רבן יוחנן בן זכאי מפני מה לוחות. הראשונות מעשה שמים והשניות מעשה אדם אמר לו אומר לכם למה הדבר דומה למלך שנשא אשה והנייר והלבלר משלו עטרה משלו והכניסה לתוך ביתו ראה אותה המלך שוחקת עם עבד אחד משלו קצף עליה והוציאה, בא שושבינה אצלו אמר לו מרי אין אתה יודע מהיכן נטלת אותה לא מבין העבדים גידולה וכיון שגדלה דיניהן לבה גם בהן, א"ל המלך ומה אתה מבקש שאתרצה לה הבא הנייר והלבלר משלך והרי כתב ידי, כך אמר משה להקב"ה כשעשו ישראל אותו מעשה אין אתה יודע מאיזה מקום הוצאת אותם ממקום ע"ז אמר לו הקב"ה ומה אתה מבקש שאתרצה להם הבא הלוחות משלך והרי כתב ידי, אמר לו הקב"ה חייך כשם שנתת נפשך עליהם בעולם הזה אף לעתיד לבא כשאביא להם את אליהו זכור לטוב שניכם באים כאחד שנאמר [מד]ה' בסופה ובשערה דרכו. בסופה זה משה דכתיב [מה]ותשם בסוף על שפת היאור. ובשערה זה אליהו דכתיב [מו]ויעל אליהו בסערה השמים. אותה שעה הוא בא ומנחם אתכם שנאמר [מז]הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו' והשיב לב אבות על בנים (כתוב ברמז רע"ו):

שצח גם הצאן והבקר אל ירעו. [מח]תניא רבי יוסי אומר לא מקומו של אדם מכבדו אלא הוא מכבד את מקומו שכן מצינו בסיני שכל זמן שהשכינה שרויה עליו אמרה תורה גם הצאן והבקר אל ירעו נסתלקה שכינה אמרה תורה [מט]במשוך היובל המה יעלו בהר. וכן מצינו באהל מועד שכל זמן שאהל מועד נטוי אמרה תורה [נ]וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב הוגלל. הפרוכת הותרו זבין ומצורעין ליכנס לשם: [נא]ויעבר ה' על פניו אמר רבי יוחנן אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו מלמד שנתעטף הקב"ה כשליח צבור והראה לו למשה אמר לו כל זמן שישראל חוטאין לפני יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם. [נב]אמר הקב"ה אם אני משמר לאדם עונותיו ראשונים אין העולם עומד אלא עלי להעביר ראשונה וכך היא המדה עמד משה בתפלה והעביר כל מה שחטאו שנאמר ויעבר ה' על פניו אל תקרי ויעבר אלא ויעבור וכן הוא אומר [נג]מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע. [נד]ה' ה' אני הוא קודם שחטא אדם ואני הוא לאחר שחטא ויעשה תשובה. אמר רבי יהודה ברית כרותה לשלש עשרה מדות שאינן חוזרות ריקם שנאמר הנה אנכי כורת ברית. ארך אפים ורב חסד מטה כלפי חסד היכי עבד רבי אלעזר אמר כובש דכתיב [נה]ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו. רבי יוסי בר רבי חנינא אמר נושא שנאמר נושא עון. תנא דבי רבי ישמעאל מעביר ראשון ראשון וכך היא המדה ועון עצמו אינו נמחק ואי איכא רובא עונות מיחשב בהדייהו. אמר רבא כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו שנאמר נושא עון למי נושא עון למי שעובר על פשע. רב הונא בריה דרב יהושע חלש על רב פפא לשיולי ביה חזא דתקיף ליה עלמא טובא אמר להו צביתו ליה זוודתא לסוף איתפח הוה קא מכסיף רב פפא למחזייה אמר לו הכי הוה ואמר להו קוב"ה הואיל ולא מוקי במילי לא תשתעו בהדיה שנאמר מי אל כמוך נושא עון למי שעובר על פשע. לשארית נחלתו אליה וקוץ בה, לשארית נחלתו ולא כל נחלתו למי שמשים עצמו כשיריים. אילפא רמי כתיב ורב חסד וכתיב ואמת בתחלה ואמת ולבסוף ורב חסד. משל למה הדבר דומה למלך שהיה חייב (לא') [לו אחד] מאה מנה שלח עליו שליח ואמר לו בוא ועשה עם המלך חשבון היה מצר שלח עליו אחר ואמר לו בוא ועשה עם המלך חשבון שוב היה מצר מה עשה המלך עמד בלילה ונטל כיס אחד ונתן לתוכו מאה מנה וזרקו דרך החלון ועמד וקבל הכיס והתחיל להיות שמח ואחר כך שלח עליו אחר אמר לו בוא ועשה עם המלך חשבון בא ופרע לו מה שהיה חייב לו נמצא זה פורע חובו והמלך נוטל את שלו, כך הבריות עשה אדם עבירה חייב עליה מיתה והקב"ה ממתין לו עד שישא אשה והוא מוליד בן ראשון ושני הקב"ה חוזר ונוטלו הימנו נמצא זה פורע את חובו והקב"ה נוטל את שלו והגוף במקומו שנאמר (נא) [נו]אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד:

שצט [נז]אמר רבי שמואל בר נחמני מאי דכתיב ארך אפים ולא כתיב ארך אף מאריך אפים לצדיקים ולרשעים. נוצר חסד לאלפים [נח]תניא רבי שמעון בן אלעזר אומר גדול העושה מאהבה יותר מן העושה מיראה שזה תלוי לאלף דור וזה תלוי לאלפים. הכא כתיב (נוצר) [נט][ועושה] חסד לאלפים לאהבי והתם כתיב לאהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור האי לדסמיך ליה והאי לדסמיך ליה. פוקד עון אבות (כתוב ברמז ר"ז):

ת [סא]וימהר משה ויקד ארצה וישתחו מה ראה רבי חנינא בן גמליאל אומר ארך אפים ראה רבנן אמרי אמת ראה. תניא כמאן דאמר ארך אפים ראה כשעלה משה למרום מצא להקב"ה שיושב וכותב ארך אפים אמר לפניו רבש"ע לצדיקים אמר לו אף לרשעים אמר לו רשעים יאבדו אמר ליה השתא חזית דמיבעי לך בשעה שחטאו ישראל במדבר אמר לו לא כך אמרת לצדיקים אמר לפניו רבש"ע לא כך אמרת לי אף לרשעים. והיינו דכתיב [סב]ועתה יגדל נא כח ה' וגו' היינו דכתיב [סג]עדותיך נאמנו מאד וגו' וסמיך לי' [סד]תפלה למשה שמע מינה ארך אפים ראה:

[סה]אמר רבי יוסי בר' חנינא נושא עונות אין כתיב כאן אלא נושא עון חוטף שטר אחד מן העבירות והזכיות מכריעות אמר רבי אלעזר ולך ה' חסד ואי לית ליה את יהיב מן דידך היא דעתיה דר"א ורב חסד מטה כלפי חסד. רב הונא בשם ר' אבהו אמר הקב"ה אין לפניו שכחה ובשביל ישראל נעשה שכחן מה טעם נושא עון (נב) נשא כתיב וכן דוד הוא אומר [סו]נשאת עון עמך כסית כל חטאתם סלה. כי לא תשתחוה לאל אחר (כתוב ברמז רפ"ח). וקרא לך ואכלת מזבחו [סז]תניא ר' שמעון בן אלעזר אומר ישראל שבחוצה לארץ עובדי אלילים בטהרה הן כיצד כותי שעשה משתה לבנו וזימן את כל היהודים שבעיר אף על פי שאוכלין ושותין משלהן (והוא) [ושמש שלהן] עומד עליהן מעלה עליהן הכתוב כאלו אכלו מזבחי מתים שנאמר וקרא לך ואכלת וגו' אימא עד דאכיל א"כ לימא קרא ואכלת מזבחו מאי וקרא לך משעת קריאה. [סח]אלהי מסכה לא תעשה לך אמר רבי אלעזר בן עזריה כל המבזה את המועדות כאילו עובד אלילים שנאמר אלהי מסכה לא תעשה לך וכתיב בתריה את חג המצות תשמור. את חג המצות תשמור (כתוב ברמז ש"ט). וכל מקנך תזכר (כתוב ברמז רי"ט):

תא [עא]ופטר חמור תפדה בשה פרה שילדה כמין חמור וחמור שילדה כמין סוס פטור מן הבכורה שנאמר ופטר חמור עד שיהא היולד חמור והולד חמור. רבי יוסי הגלילי אומר מתוך שנאמר [עב]אך פדה תפדה שומע אני אפילו פטרי סוסים וגמלים ת"ל ופטר חמור פטר חמור אמרתי לך ולא פטרי סוסים וגמלים, ועדיין אני אומר פטר חמור בשה פטרי סוסים וגמלים בכל דבר ת"ל פטר חמור פטר חמור ב' פעמים פטרי חמורים אמרתי לך ולא פטרי סוסים וגמלים. פריך רב אחאי אי כתב רחמנא כך הוה אמינא הוי דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא ולעולם בשה כתב רחמנא פטר חמור אחרינא פטרי חמורים אמרתי לך ולא פטרי סוסים וגמלים ואימא מיעטינהו משה ולעולם בכל דבר א"כ ניכתוב רחמנא חמור תפדה בשה פטר פטר תרי זימני ל"ל ש"מ פטרי חמורים א"ל ולא פטרי סוסים וגמלים. ותנא דידן למעוטי סוסים וגמלים מנא ליה. אמר רב פפא כל מקנך תזכר כלל, שור ושה וחמור פרט, כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט שור ושה וחמור אין מידי אחרינא לא. ור' יוסי הגלילי פטר הפסיק הענין. ורבנן וי"ו הדר ערביה. ורבי יוסי הגלילי לא לכתוב רחמנא לא וי"ו ולא פטר. ורבנן איידי דהא קרושת דמים והא קדושת הגוף פסק להו והדר עריב להו. אין פודין לא בעגל ולא בחיה ולא בשחוטה ולא בטרפה ולא בכלאים ולא בכוי. רבי אליעזר מתיר בכלאים מפני שהוא שה ואוסר בכוי מפני שהוא ספק. מתניתין מני בן בג בג היא דתניא בן בג בג אומר נאמר כאן שה ונאמר להלן שה מה להלן פרט לכל השמות הללו אף כאן פרט לכל השמות הללו. אי מה להלן זכר תמים ובן שנה אף כאן זכר תמים ובן שנה. תפדה תפדה ריבה. אי תפדה תפדה ריבה אפילו כל מילי נמי. אם כן שה מאי אהני ליה. ואם לא תפדה וערפתו [עג]תניא לא תעבוד בבכור שורך אבל אתה עובד בשלך ובשל אחרים. ולא תגוז בכור צאנך אבל אתה גוזז בשלך ושל אחרים דברי רבי יהודה. ר' שמעון אומר לא תעבוד בבכור שורך אבל אתה עובד בבכור אדם. ולא תגוז בכור צאנך אבל אתה גוזז פטר חמור. אמר רבא מודה רבי שמעון לאחר עריפה שהוא אסור מ"ט גמר עריפה מעגלה ערופה. [עד]איתיביה אביי לא רצה לפרותו עורפו בקופיץ מאחוריו וקוברו ואסור בהנאה ד"ר יהודה ורבי שמעון מתיר. אימא מחיים אסור בהנאה ד"ר יהודה ור"ש מתיר, הא מדסיפא מחיים הוי רישא לא מחיים. דקתני סיפא לא ימיתנו לא בקנה ולא במגל ולא בקרדום ולא במגרה אלא בקופיץ לא יכניסנו בחדר וינעול דלת בפניו בשביל שימות ואסור בגיזה ועבודה ד"ר יהודה ורבי שמעון מתיר, רישא וסיפא מחיים רישא בהנאת דמיו וסיפא בהנאת גופו

ממ"ק ובמ"ק מג מדרש : מד נחום א : מה שמות ב : מו מלכים ב' ב : מז מלאכי ג : מח תענית כא : מט שמות יט : נ במדבר ה : נא ר"ה יז : נב תנא דבי אליהו : נג מיכה ז : נד [illegible] נה מיכה ז : נו ירמיה טו : נז ב"ק נ : נח סוטה לא : נט שמות כ : ס דברים ז : סא סנהדרין קיא : סב במדבר יד : סג תהלים צג : סד שם צ : סה ירושלמי דפאה פרק ראשון : סו תהלים פה : סז ע"ז ח : סח פסחים קיח : עא בכורות ס : עב במדבר יח : עג בכורות ט : עד שם י :

זית רענן (נא) אם תשוב ואשיבך, פי' אני אשיב אותך שאתן לך שתוכל להשיב : (נב) נשא כתיב, בימין והוא מלשון נשיתי טובה :

גופו. וצריכא דאי תני דמיו בההוא קא שרי רבי שמעון אבל בהנאת גופו אימא מודי ליה לרבי יהודה ואי תנא הנאת גופו בההיא קאמר רבי יהודה אבל בהנאת דמים אימא מודי ליה לרבי שמעון צריכא. וכן אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה מודה רבי שמעון לאחר עריפה שהוא אסור. אמר רב נחמן מנא אמינא לה דתניא וערפתו נאמר כאן וערפתו ונאמר להלן ע״ועערפו מה להלן אסור אף כאן אסור. מני אילימא רבי יהודה מחיים נמי מיסר אסר אלא לאו רבי שמעון היא. לעולם רבי יהודה היא ואיצטריך סד״א עריפה במקום פריה עומדת מה פריה מתרת אף עריפה מתרת קמ״ל. אמר רב נחמן מנא אמינא לה מדתני לוי הוא הפסיד ממונו של כהן לפיכך יופסד ממונו מני אילימא רבי יהודה הא מיפסד וקאי אלא לאו ר״ש. איבעית אימא לר׳ שמעון לפחת מיתה. איבעית אימא ר׳ יהודה הפסדא דביני ביני. תניא תפרה תפרה מיד תפרה כל שהוא רבי יוסי בר׳ יהודה אומר אין פריה פחותה משקל. אמר מר תפדה מיד תפרה כל שהוא פשיטא. איצטריך ס״ד אמינא הואיל ואיתקש לבכור אדם מה בכור אדם אחר שלשי׳ וחמש הכא נמי שלשים וחמש קמ״ל. תפדה מיד תפדה כל שהוא רבי יוסי ברבי יהודה אומר אין פריה (אלא) פחותה משקל, מה נפשך אי מקיש לבכור ליבעי חמש ואי לא מקיש שקל מנא ליה. לעולם לא מקיש אמר רבא אמר קרא ע״יוכל ערכך יהיה בשקל הקדש כל ערכין שאתה מעריך לא יהו פחותין משקל, ורבנן ההוא בהשגת יד הוא דכתיב:

תב אמר רב נחמן הלכה כדברי חכמים וכמה אמר רב יוסף אפי׳ ע״זפטרוזא בת דנקא, אמר רבא אף אנן נמי תנינא ופטר חמור תפדה בשה מן הכבשים ומן העזים זכר ונקבה קטן וגדול תמים ובעל מום ופודה בו פעמים הרבה פשיטא מהו דתימא כולי האי לא אי נמי פטרווא לא קמ״ל. רבי יהודה נשיאה הוה ליה ההוא פטר חמור שדריה לקמיה דרבי טרפון א״ל כמה בעינא למיתבא ליה לכהן א״ל הרי אמרו עין יפה בסלע עין רעה בשקל בינונית ע״חברגיא אמר רבא הילכתא ברגיא וכמה תלתא זוזי רגיל להכא ורגיל להכא. קשיא הילכתא אהילכתא לא קשיא כאן בבא לימלך כאן בבא מעצמו. א״ר יצחק אמר ר״ל מי שיש לו פטר חמור ואין לו שה לפרותו פודהו בשויו. למאן אילימא לרבי יהודה הא אמר הקפידה עליו תורה בשה. אלא לר״ש. אפילו תימא לרבי יהודה יהא פריונו חמור מן ההקדש ולא אמרה תורה בשה להחמיר עליו אלא להקל עליו. רב נחמן בריה דרב יוסף פריק ליה *בשלקי בשויו:

חד עם דארעא שאליה לר׳ מאיר פטר חמור במה הוא נפרה א״ל בשה דכתיב ופטר חמור תפרה בשה. ואם אין לו שה במה הוא נפרה אמר ליה בגדי, אמר ליה מן הא, אמר ליה דכתיב *זאת הבהמה אשר תאכלו שור שה כשבים ושה עזים עמד ונשקו על ראשו:

ע״טכל בכור בניך תפדה. המפריש פריון בנו בדמי שויו ואבד חייב באחריותו. מנלן אמר רב אמר ר׳ יונתן כל בכור בניך תפדה ולא יראו פני ריקם מה להלן יורשין חייבין אף כאן יורשין חייבין. פ״תנו רבנן כל מצות הבן המוטלות על האב לעשות לבנו אנשים חייבין ונשים פטורות למולו ולפדותו ללמדו תורה ולהשיאו אשה וללמדו אומנות. לפדותו מנלן דכתיב כל בכור בניך תפדה, והיכא דלא פרקיה אבוה מחייב איהו למפרק נפשיה דכתיב תפדה קרי ביה תיפדה. ואיהי מנלן דלא מיפקדה דכתיב תפדה תפדה המצווה לפדות את עצמו מצווה לפדות את אחרים. ואיהי מנלן דלא מיפקדה למיפרק נפשה דכתיב תפדה כל שאחרים מצווין לפדותו מצווה לפדות את עצמו וכל שאין אחרים מצווין לפדותו אינו מצווה לפדות את עצמו. ומנין שאין אחרים מצווין לפדותה אמר קרא כל בכור בניך תפדה בניך ולא בנותיך. ת״ר הוא לפדות ובנו לפדות הוא קודם לבנו רבי יהודה אומר בנו קודמו שמצותו על אביו ומצות בנו עליו. אמר רבי (יהודה) [ירמיה] הכל מודים כל היכא דליכא אלא חמש סלעים הוא קודם לבנו מאי טעמא מצות דגופיה עדיף. כי פליגי היכא דאיכא חמש משועבדים וחמש בני חורין. רבי יהודה סבר מלוה הכתובה בתורה ככתובה בשטר דמיא בהני חמש סלעים פריק ליה לבריה ואזיל כהן וטריף חמש משועבדים ופריק ליה לדידיה. ורבנן לטעמייהו דאמרי מלוה הכתובה בתורה לאו ככתובה בשטר דמיא הלכך מצוה דגופיה עדיף. ת״ר לפדות את בנו ולעלות לרגל פודה את בנו ואחר כך עולה לרגל. רבי יהודה אומר עולה לרגל ואחר כך פודה את בנו שזו מצוה עוברת וזו מצוה שאינה עוברת. בשלמא לרבי יהודה כדקאמר טעמא אלא רבנן מאי טעמייהו דאמר קרא כל בכור בניך תפדה והדר ולא יראו פני ריקם, ת״ר מנין שאם היו לו חמשה בנים מחמש נשים שחייב לפדות את כלם שנאמר כל בכור בניך תפדה. פשיטא בפטר רחם תלה רחמנא. מהו דתימא נילף בכור בכור מנחלה מה להלן ראשית אונו אף כאן ראשית אונו קא משמע לן. בחריש ובקציר תשבות (כ׳ ברמז שצא). פ״ארבי עקיבא אומר אינו צריך לומר בחריש ובקציר של שביעית שהרי כבר נאמר לא תזרע אלא חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית. ורבי (שמעון) [ישמעאל] אומר מה חריש רשות אף קציר רשות יצא קציר העומר שהוא מצוה. ורבי ישמעאל מוסיפין מחול על הקודש מנא ליה נפקא ליה מדתניא ועניתם את נפשותיכם וכו׳. פ״באמר ליה ההוא מרבנן לרבא ממאי דחרישה רשות דילמא חרישת עומר דמצוה אפילו הכי אמר רחמנא תשבות. אמר רבא קצירה דומיא דחרישה מה חרישה מצא חרוש אינו חורש אף קצירה מצא קציר אינו קוצר ואי ס״ד דבקצירה דמצוה מצא קציר אינו קוצר הא מצוה לקצור ולהביא: פ״גוחג האסיף תקופת השנה אמר רבי יהודה אמר רב אין מעברין את השנה אא״כ היתה תקופה חסרה רובו של חדש י״ו יום דברי רבי יהודה. רבי יוסי אומר כ״א יום. אמר רבי יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו וחג האסיף תקופת השנה מר סבר כולו חג בעינן בתקופה חדשה. ומר סבר מקצת חג בעינן בתקופה [חדשה]. מאי קא סברי אי קא סברי יום תקופה גומר בלאו הכי נמי לא למאן דאמר כולי חג איכא ולא למאן דאמר מקצת חג איכא. אלא קסבר יום תקופה מתחיל. מיתיבי יום תקופה גומר דברי רבי יהודה רבי יוסי אומר יום תקופה מתחיל. ועוד תניא אין מעברין את השנה אא״כ היתה תקופה חסרה רובו של חדש י״ו יום. ר׳ יהודה אומר שתי ידות בחודש כ׳ יום. רבי יוסי אומר מחשבין י״ו לפני פסח מעברין י״ו לפני החג אין מעברין רבי שמעון אומר אף י״ו לפני החג מעברין אחרי׳ אומרים מעוטו י״ד יום קשיא. אמר מר רבי יוסי אומר י״ו יום לפני הפסח מעברין היינו רבי יהודה. יום תקופה גומר ויום תקופה מתחיל איכא בינייהו. אלא לר׳ יוסי י״ו לפני החג הוא דלא הא י״ז וי״ח אין והאמר י״ו לפני הפסח אין בציר לא. איידי דתנא רישא י״ו לפני הפסח תנא סיפא נמי י״ו לפני החג. רבי שמעון אומר אף י״ו לפני החג מעברין. היינו תנא קמא. איכא בינייהו יום תקופה [מתחיל ויום תקופה גומר] ולא מסיימי, אחרים אומרים י״ד יום מאי קסברי אי הא סברי יום תקופה גומר וכולי חג בעינן הא איכא אחרים בתקופת ניסן קיימי דכתיב שמור את החדש האביב ועשית פסח שמור אביב של תקופה שיהא בחדש ניסן. וליעבריה לאדר. תנא מלמעלה למטה קא חשיב והכי קאמר עד מעוטו מעברין י״ד יום. רבינא אמר לעולם אחרים בתשרי קיימי וקסברי אחרים כולי חג בעינן יום ראשון חג האסיף כתיב חג הבא בזמן אסיפה. שלש פעמים בשנה (כתוב ברמז שנ״ו). זכורך וכן את פני הארון (כתוב ברמז שנ״ז):

תג פ״דולא יחמוד איש את ארצך. אמר רבי אלעזר שלוחי מצוה אינן נזוקין לא בהליכתן ולא בחזרתן. כמאן כי האי תנא דתניא איסי בן יהודה אומר כלפי שאמרה תורה ולא יחמוד איש את ארצך מלמד שתהא פרתך רועה באפר ואין חיה מזיקתה ותרנגולתך מנקרת באשפה ואין חולדה מזיקתה. והלא דברים קל וחומר ומה מי שדרכן ליזוק אין ניזוקין אדם שאין דרכו ליזוק עאכו״כ. אין לי אלא בהליכה בחזרה מנין. ת״ל פ״הופנית בבקר והלכת לאהליך מלמד שתלך ותמצא אהלך בשלום. וכי מאחר דנפקא לי׳ מופנית בבקר דאפילו בחזרה לא יזוק בהליכה למה לי, כדרבי אמי כל שיש לו קרקע עולה לרגל ושאין לו קרקע אינו עולה לרגל:

תד ולא יחמוד איש את ארצך. פ״ומעשה באחד שהניח בית של תרנגולין ובא ומצא חתולות מקורעין. חד בר נש שביק ביתו פתוח ובא ומצא חכנא כריכא על קורקוסי פ״ז. רבי פנחס משתעי הדין עובדא תרין אחין באשקלון הוה לון מגורין נוכראין אמרין כדו אלין יהודאין סלקין לירושלם אנן נסבין כל מה דאית להון, מן דסלקין זימן להון הקב״ה מלאכין נכנסין ויוצאין בדמותן, מן דנחתין שאלון להון מאן שבקתון לגו ביתא אמרין ולא (חד) בר נש אמרין בריך אלהא קודשא דיהודאי דלא שביקן ולא שביק להון. פ״חנבות היזרעלי היה קולו נאה והיה עולה לירושלים והיו כל ישראל מתכנסין לשמוע קולו פעם אחת לא עלה והעמידו עליו בני בליעל ואבד מן העולם, מי גרם לו על ידי שלא עלה לירושלים בראיה לכבד את הקב״ה ממה שחננו (נג) למה שכבר אמרה תורה ולא יחמוד איש את ארצך, אימתי בעלותך:

פ״טלא תשחט על חמץ דם זבחי. אמר רבא לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים. ואימא חד הד כי שחיט, זמן שחיטה אמר רחמנא

ממ״ק ובמ״ק עה דברים כח: עו ויקרא כז: עז פטרוזא פי׳ סס כהוס בשוה בשית דינר: עח ברגיא בפלס: רגיל כו׳ קרוב לזה ולזה סגי זוזין פחות מסלע זוז והינו יותר משקל הלה זוז: *בשלקי ירקות מבושלים: **ברכות כבה: ***דברים יד: עט בכורות נה: פ קדושין כט: פא ר״ס ע: פב מכות ח: פג סנהדרין יג: פד פסחים ח: פה דברים טז: פו ירושלמי דפאה פרק ג: *חכנא הו עכנא, נחש: פז פי׳ נחש כרוך על כפות המנעול: פח מדרש: פט פסחים ס:

זית רענן (נג) למה שכבר אמרה תורה וכו׳, פי׳ לפי שלא עלה לפיכך חמד אחאב את כרמו:

רחמנא (כ' ברמז ש"ט): **ולא** ילין וגו' חגיגה היתה באה מן הבקר ומן הצאן מן הזכרים ומן הנקבות ונאכלת לשני ימים. [צ]מתניתין דלא כבן תימא דתנינא בן תימא אומר חגיגה הבאה עם הפסח הרי היא כפסח ואינה נאכלת אלא ליום אחד ולילה מאי טעמא דכתיב ולא ילין לבקר זבח חג זה חגיגה. הפסח כמשמעו. ולכליל אקשיה לפסח ואינה נאכלת אלא צלי ואינה באה מן הבקר ואינה באה מן הנקבות ואינה באה בן שתי שנים ואינה נאכלת אלא למנוייו. ראשית בכורי אדמתך (כ' ברמז שנח). לא תבשל גדי (כ' ברמז שנט):

[צא]**כתב** לך את כל הדברים האלה כי על פי וגו'. אמר רבי אלעזר תורה רוב בכתב ומעוט על פה שנאמר [צב]אכתב לך רובי תורתי. רבי יוחנן אמר רוב על פה שנאמר כי על פי הדברים האלה. ואידך נמי הכתיב אכתב לך רובי, ההיא אתמוהי קא מתמה. ואידך נמי הכתיב כי על פי הדברים האלה ההיא משום דתקיפי לא מצי למימר להו. דרש רבי יהודה בר נחמני מתורגמניה דריש לקיש כתיב כתב לך את כל הדברים האלה וכתיב כי על פי הדברים האלה הא כיצד דברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרן על פה ודברים שבעל פה אי אתה רשאי לאמרן בכתב. דבי רבי ישמעאל תנא אלה אלה אתה כותב ואי אתה כותב הלכות. אמר רבי יוחנן לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא בשביל דברים שבעל פה שנאמר כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל. [צג]אמרי דילמא מלתא חדתי שאני דהא רבי יוחנן וריש לקיש מעייני בספרא דאגדתא בשבתא ודרשי הכי [צד]עת לעשות לה' הפרו תורתך מוטב תעקר אות אחת מן התורה ואל תשתכח תורה מישראל. [צה]גדולה מילה ששקולה כנגד כל המצות שבתורה שנאמר כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית:

תוה [צו]**כשבא** הקב"ה ליתן את התורה אמר למשה על סדר המקרא והמשנה והאגדה והתלמוד שנאמר וידבר אלהים את כל הדברים האלה אפילו מה שישאל תלמיד ותיק לרבו. אמר ליה הקב"ה לך ולמדה את בני ישראל אמר ליה משה רבש"ע כתוב אתה לבניך. אמר ליה מבקש אני ליתן אותה לכם בכתב אלא שגלוי לפני שעתידים אומות העולם לשלוט בהם וליטול אותה מהם ויהיו בני כאומות העולם. אלא המקרא תתן להם בכתב והאגדה והמשנה והתלמוד על פה. ויאמר ה' אל משה כתב לך זה מקרא. כי על פי המשנה והתלמוד שהן מבדילים בין ישראל ובין אומות העולם. כתב לך הלוחות הראשונות אני כתבתי אותם שנאמר כתובים באצבע אלהים אבל השניים אתה כתב לך. משל למה הדבר דומה למלך שנשא אשה וכתב לה *גמיקום משלו לא עשה אלא קלקלה וטרדה בא שושבינה וריצה אותה למלך אמר ליה המלך אני לא נתרציתי אלא לך ועשה גמיקום אחר כטוב לך בזכותך אני נותן להם את התורה:

תוז **ויהי** שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה, אפשר לאדם שיהא ארבעים יום בלא אכילה ושתיה מלאכים ירדו אצל אברהם ואכלו משה עלה לעליונים ראה שאין שם אכילה ושתיה לא אכל ולא שתה (כתוב בסוף ואלה המשפטים). לחם לא אכל מלחמה של תורה אכל ומים לא שתה מימיה של תורה שתה שנאמר [צז]לכו לחמו בלחמי ואומר [צח]הוי כל צמא לכו למים. היה לומר תורה ביום ופושט אותה בינו לבין עצמו בלילה, למה, אלא ללמד לישראל שיהו יגעים בתורה ביום ובלילה ומאין היה נזון כל אותן ארבעים יום מזיו השכינה. ארבעים יום וארבעים לילה והלא כתיב [צט]ונהורא עמה שרא [ק]ונוגה כאור תהיה [קא]גם חשך לא יחשיך ממך מנין היה משה יודע אימתי יום ואימתי לילה אלא בשעה שהיה הקב"ה מלמדו מקרא היה יודע שהוא יום ובשעה שהיה מלמדו משנה היה יודע שהוא לילה. דבר אחר כשהיה רואה למלאכים מקלסין אותו בקדוש היה יודע שהוא יום ובשעה שהיה רואה אותן מקלסין בברוך היה יודע שהוא לילה. דבר אחר כשהיה רואה אותן ששוחקין מן להוריד לישראל היה יודע שהוא יום. וכשהיה יורד להם היה יודע שהוא לילה. דבר אחר כשהיה רואה גלגל חמה בא וכורע לפני המקום היה יודע שהוא לילה. וכשהיה רואה הלבנה וכוכבים ומזלות באים ומשתחוים היה יודע שהוא יום. כשהיה (נד) תפלה קודמת לק"ש היה יודע שהוא לילה. מלאך שהוא ממונה על התפלה ממתין עד שיתפלל כנסיה האחרונה שבישראל והוא עושה כל התפלות עטרה והוא נותנו בראשו של הקב"ה שנאמר [קב]ברכות לראש צדיק לראש צדיקו של עולם:

ויהי ברדת משה מן ההר מהיכן נטל משה קרני ההוד רבותינו אומרים מן המערה שנאמר והיה בעבור כבודי ושמתיך וגו'. רבי ברכיה אומר מן הלוחות, ארכן של לוחות ששה טפחים ורחבן ג' והיה משה מחזיק בב' טפחים והקב"ה בב' טפחים וב' טפחים ריוח באמצע משם נטל משה קרני ההוד:

תוז **רבי** יהודה בר נחמן אמר כשמשה כתב את התורה נשתייר בקולמוס קימעא והעבירו על ראשו ומשם נעשו לו קרני ההוד. ומשה לא ידע כי קרן וגו' כל ההוד שנטל מטתן שכר אבל הקרן קיימת לו שנאמר (נה) [קג]קרנים מידו לו וגו'. וכשיטלו הצדיקים שכרן לעולם הבא יטול הוא שכרו שנאמר [קד]הנה ארני ה' בחזק יבוא וזרועו מושלה לו הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו. וייראו מגשת אליו (כתוב ברמז שס"ג):

תוח [קה]**ויקרא** אלהם משה וישובו אליו. לפי שנאמר [קו]ותקעו בהן ואם באחת יתקעו אבל לא שמענו להיכן הריני דן נאמר כאן תקיעה בעדה ונאמר תקיעה בנשיאים מה תקיעה האמורה בעדה בפתח אהל מועד אף תקיעה האמורה בנשיאים בפתח אהל מועד. או (נו) הקודם במקרא קודם למעשה תלמוד לומר [קז]וידבר משה אל ראשי המטות לבני ישראל הואיל ונאמרו דברות בתורה סתם ופרט באחת מהן שהנשיאים קודמין אף פורט אני בכל דברות שבתורה שהנשיאים קודמים. רבי יונתן אומר אינו צריך שהרי כבר נאמר ויקרא אלהם משה וישובו אליו אהרן וכל הנשיאים וגו' ואחרי כן נגשו כל בני ישראל הואיל ואמור דבור בתורה סתם ופרט לך הכתוב באחד מהם שהנשיאים קודמים וכו'. ומה תלמוד לומר אל ראשי המטות בא ללמדך שאין התרת נדרים אלא במומחין. ויצא ודבר אל בני ישראל (כתוב ברמז רפ"ב):

פרשת ויקהל

לה [א]**ויקהל** משה. רבותינו בעלי אגדה אומרים מתחלת התורה ועד סופה אין בה פרשה שנאמר בראשה ויקהל אלא זאת בלבד אמר הקב"ה עשה לך קהלות גדולות ודרוש לפניהם ברבים הלכות שבת כדי שילמדו ממך דורות הבאים להקהיל קהלות בכל שבת ושבת ולכנוס בבתי מדרשות ללמד ולהורות לישראל דברי תורה איסור והיתר כדי שיהא שמי הגדול מתקלס בין בני. מכאן אמרו משה תקן להם לישראל שיהיו דורשין בענינו של יום הלכות פסח בפסח הלכות עצרת בעצרת הלכות החג בחג, אמר משה לישראל אם אתם עושים כסדר הזה הקב"ה מעלה עליכם כאילו המלכתם אותי בעולמי שנאמר [ב]ואתם עדי נאם ה' ואני אל. וכן דוד הוא אומר [ג]בשרתי צדק בקהל רב (א) וכי מה בשורה היו ישראל צריכין בימי דוד והלא כל ימיו של דוד מעין דוגמא של משיח היה אלא פותח ודורש לפניהם דברי תורה שלא שמעתן אזן מעולם: [ד]ויקהל משה למה נאמר לפי שהוא אומר [ה]ועשו לי מקדש שומע אני בין בחול בין בשבת ומה אני מקיים מחלליה מות יומת בשאר כל המלאכות חוץ ממלאכת המשכן. [או אף במלאכת המשכן] ומה אני מקיים ועשו לי מקדש בשאר כל הימים [חוץ מן השבת, או אף בשבת] והדין נותן ומה אם עבודה שאינה באה אלא מכח המכשירין הרי היא דוחה את השבת מכשירי עבודה שאין עבודה באה אלא מכחן דין הוא שידחה את השבת, כגון שניטלה קרנו של מזבח או שנפגמה הסכין שומע אני יתקנם אף בשבת, תלמוד לומר (ב) ויקהל משה בחול ולא בשבת. ויאמר אליהם אלה הדברים רבי אומר (ג) להביא שלשים ותשע אבות מלאכות שאמר להם משה על פה:

יהא דתנן אבות מלאכות ארבעים חסר אחת כנגד מי. אמר רבי חנינא כנגד עבודות המשכן. רבי שמעון בן יוסי בן לקוניא אמר כנגד מלאכות שבתורה. בעי רב יוסף האי [ו]ויבא הביתה לעשות מלאכתו ממנינא הוא או לא. מספקא ליה משום דכתיב והמלאכה היתה דים והיאך כמאן דאמר לעשות צרכיו נכנס. א"ד ויבא הביתה לעשות מלאכתו ממנינא והאי והמלאכה היתה דים ה"ק דשלימא ליה עבידתא תיקו. תניא כמ"ד כנגד עבודות המשכן דתניא אין חייבין אלא על מלאכה שכיוצא בה היתה במשכן. הם זרעו אתם לא תזרעו, הם קצרו ואתם לא תקצרו, הם העלו את הקרשים מקרקע לעגלה

ממ"ק ובמ"ק צ פסחים ע : צא גיטין ס : צב סוטה ס : צג תמורה יד : צד תהלים קיט : צה נדרים לב : צו תנחומא : *גמיקום מוהר : צז משלי ט : צח ישעיה נה : צט דניאל ב : ק חבקוק ג : קא תהלים קלט : קב משלי י : קג חבקוק ג : קד ישעיה מ : קה ספרי : קו במדבר י : קז שם ל : א מדרש הגדול : ב ישעיה מג : ג תהלים מ : ד מכילתא : ה שמות כה : ו שבת מט : ז ברכות לט :

זית רענן (נד) תפלה קודמת לק"ש, כ"ל כריב"ל דאמר תפלת ערבית קודמת לק"ש : (נה) קרנים מידו לו ושם חביון עוזו, פי' שם נחבאה התורה שהיא עוזו : (נו) הקודם במקרא. דהיינו שהעדה קודמין לנשיאים : (א) וכי מה בשורה וכו', שכל ימיהם היו כטובה : (ב) ויקהל משה בחול ולא בשבת. מדהקדים להם אזהרת שבת למלאכת המשכן ש"מ שלא דחי שבת כמ"ש רש"י : (ג) להביא ל"ט מלאכות, אלה בגימטריא ל"ו דברים תרי הדברים תלתא :

לעגלה אתם לא תכניסו מר״ה לרשות היחיד, הם הושיטו את הקרשים מעגלה לעגלה ואתם לא תושיטו מרשות היחיד לרשות היחיד היכא דאיכא באמצע רשות הרבים. [ח]הלכות שבת כהררין התלויין בשערה מלאכת מחשבת אסרה תורה ומלאכת מחשבת בשבת לא כתיבא. ששת ימים תעשה מלאכה (כתוב ברמז שצ״א). [ט]וביום השביעי יהיה לכם קדש שלא יהו ישראל אומרים הואיל ואנו מותרין לעשות (ד) מלאכה בבית המקדש נהא מותרין לעשות מלאכה בגבולין ת״ל וביום השביעי יהיה לכם קדש לכם יהיה קדש ולמקום חול. כל העושה בו מלאכה יומת ולא (ה) בו ובחברו והרי שחל יום הכפורים להיות ערב שבת ועשה מלאכה בין השמשות שומע אני יהא חייב ת״ל כי כל העושה בו מלאכה יומת, בו ולא בו ובחברו:

[י]לא תבערו אש. למה נאמר לפי שהוא אומר [יא]בחריש ובקציר תשבות שבות מהחריש (ו) בשעת הקציר, שבות מערב שביעית לשביעית. אין לי אלא שהוא שובת מערב שביעית לשביעית יכול כן ישבות מערב שבת לשבת, והדין נותן הואיל והשביעית לשם ה׳ ושבת לשם ה׳ אם למדת שהוא שובת מערב שביעית לשביעית כן מערב שבת לשבת. ועוד קל וחומר אם שביעית שאין חייבין עליה לא כרת ולא מיתת בית דין הרי הוא שובת מערב שביעית לשביעית שבת שחייבין עליה כרת ומיתת בית דין דין הוא שישבות מערב שבת לשבת. (ז) או לא יהיה רשאי להדליק לו הנר ולהטמין לו את החמין ולעשות לו מדורה תלמוד לומר לא תבערו אש ביום השבת, ביום השבת אי אתה מבעיר אבל אתה מבעיר מערב שבת לשבת. דבר אחר לא תבערו אש ביום השבת לפי שהוא אומר [יב]אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה שומע אני בין בחול בין בשבת ומה אני מקיים [יג]מחלליה מות יומת בשאר כל מלאכות חוץ מן המערכה. או אינו אלא אף המערכה ומה אני מקיים לא תכבה בשאר כל הימים חוץ מן השבת תלמוד לומר לא תבערו אש בכל מושבותיכם במושבות אי אתה מבעיר אבל אתה מבעיר בבית המקדש. [יד]אמר אחד מתלמידי רבי ישמעאל לא תבערו אש למה נאמר לפי שהוא אומר [טו]וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת שומע אני בין בחול בין בשבת ומה אני מקיים מחלליה מות יומת בשאר כל המיתות חוץ ממיתת בית דין. או אף מיתת ב״ד (ח) ומה אני מקיים ותלית אותו בשאר כל הימים חוץ מן השבת או אף בשבת תלמוד לומר לא תבערו. שרפה היתה בכלל ויצתה ללמד מה שרפה שהיא אחת ממיתות בית דין ואינה דוחה את השבת אף כל שאר מיתות בית דין לא ידחו את השבת. רבי יונתן אומר לא תבערו אש למה נאמר לפי שהוא אומר ויקהל משה שומע אני לא יהא חייב עד שיעבור על כל שלשים ותשע מלאכות תלמוד לומר בחריש ובקציר תשבות. ועדיין אני אומר (ט) עד שיעבור על שתים ואם לאו אינו חייב תלמוד לומר לא תבערו אש הבערה היתה בכלל ויצאת ללמד (אלא) מה הבערה מיוחדת שהיא אחת משלשים ותשע מלאכות וחייבין עליה בפני עצמה אף כל שאר שלשים ותשע אבות מלאכות דין הוא שיהא חייב על כל אחת ואחת בפני עצמה. רבי נתן אומר לא תבערו למה נאמר לפי שהוא אומר ויקהל משה שומע אני אינו רשאי להדליק לו את הנר ולהטמין לו את החמין ולעשות לו את המדורה מע״ש (י) תלמוד לומר לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת ביום השבת אי אתה מבעיר אבל אתה מבעיר ביום טוב:

[טז]תנא דבי רבי ישמעאל לא תבערו אש בכל מושבותיכם מה ת״ל, מה ת״ל אי לרבי יוסי ללאו אי לרבי נתן לחלק דתניא הבערה ללאו יצאת דברי רבי יוסי רבי נתן אומר להלק יצאת. אלא אמר רבא תנא מושבות קא קשיא ליה מושבות מה ת״ל מכדי שבת חובת הגוף הוא וחובת הגוף נוהג בין בארץ בין בחוצה לארץ מושבות דכתב רחמנא גבי שבת למה לי. משום רבי ישמעאל אמר תלמיד אחד לפי שנאמר [יז]וכי יהיה באיש חטא משפט מות וכו׳ עד או אינו אלא אפילו בשבת תלמוד לומר לא תבערו אש בכל מושבותיכם. ולהלן הוא אומר [יח]והיו אלה לכם לחקת (עולם) משפט לדורותיכם בכל מושבותיכם מה מושבות האמור להלן בית דין אף מושבות האמור כאן בית דין ואמר רחמנא לא תבערו אש בכל מושבותיכם. [יט]והשתא דאמרת חובת הגוף נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ מושבות דכתב רחמנא גבי שבת למה לי. אצטריך סד״א הואיל ובענינא דמועדות כתיבי תיבעי קדוש בית דין כי מועדות קא משמע לן:

תט מושב דכתיב גבי חלב ודם למה לי אצטריך סד״א הואיל ובענינא דקרבנות כתיבא בזמן דאיכא קרבן ליתסר חלב ודם ובזמן דליכא קרבן לא ליתסר קמ״ל. מושב דכתב רחמנא גבי מצה ומרור למה לי אצטריך סד״א הואיל וכתיב [כ]על מצות ומרורים יאכלוהו בזמן דאיכא פסח אין בזמן דליכא פסח לא קמ״ל. ביאה דכתב רחמנא גבי תפלין ופטר חמור למה לי מיבעי׳ ליה לכדתנא דבי רבי ישמעאל עשה מצוה זו שבשבילה תכנס לארץ: [כא]מציתין את האור בלשכת בית המוקד עם חשכה. מנא הני מילי אמר רב יהודה אמר קרא לא תבערו אש בכל מושבותיכם בכל מושבות אי אתה מבעיר אבל אתה מבעיר במדורת בית המוקד. מתקיף לה רב חסדא אי הכי אפילו בשבת נמי אלא אמר רב חסדא קרא כי אתא למישרי אברים ופדרים שלא נתעכלו מערב שבת הוא דאתא: [כב]שבת שבתון בכל מקום שבו שבות מוסיפין מחול על הקודש. כל העושה בו מלאכה יומת. רבי יהודה בן בתירא אומר הרי גוים שהקיפו את ערי ישראל וחללו ישראל את השבת שלא יהו אומרים הואיל וחללנו את מקצת השבת נחלל כולו תלמוד לומר מחלליה מות יומת כהרף עין. רבי אלעזר בן פרטא אומר מנין אתה אומר כל מי שהוא משמר את השבת מעלין עליו כאלו עשה שבת שנאמר ושמרו בני ישראל את השבת וגו׳. רבי אומר מנין אתה אומר שכל מי שמשמר שבת אחת כתקנה מעלין עליו כאילו שמר שבתות מיום שברא הקב״ה עד שיחיו המתים שנאמר ושמרו בני ישראל וגו׳ לדורותם. כל נדיב לבו (כתוב למטה ברמז שס״ח): [כג]אמר שמואל גמר בלבו צריך שיוציא בשפתיו שנאמר לבטא בשפתים. מיתיבי בשפתים ולא בלב גמר בלבו מנין תלמוד לומר לכל אשר יבטא. אמר רבא תריץ ואימא הכי בשפתים ולא שגמר בלבו להוציא פת חטים והוציא פת שעורין. גמר בלבו להוציא פת חטים והוציא פת סתם מנין תלמוד לומר לכל אשר יבטא:

תי מיתיבי *מוצא שפתיך אין לי אלא שהוציא בשפתיו גמר בלבו מנין תלמוד לומר כל נדיב לבו. שאני התם דכתיב כל נדיב לב. ונגמור מינה משום דהוו תרומה וקדשים שני כתובים הבאין כאחד ואין מלמדין. ולמאן דאמר מלמדין מאי איכא למימר הוי חולין וקדשים ותולין מקדשים לא גמירי. [כד]היתר נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שיסמוכו. תניא רבי אליעזר אומר יש להם על מה שיסמוכו שנאמר כל נדיב לבו. ודלמא לאפוקי מדשמואל דאמר גמר בלבו צריך שיוציא בשפתיו קמ״ל אע״ג דלא הוציא: וכל אשה חכמת לב בידיה טוו (כתוב בויקחו לי תרומה בפסוק ואת המשכן תעשה עשר יריעות וברמז שנ״ג):

תיא והנשיאם הביאו את אבני השהם. [כה]כתיב [כו]וילקטו אותו בבקר בבקר וכתיב והם הביאו אליו עוד נדבה בבקר בבקר מלמד שירדו להם לישראל אבנים טובות ומרגליות עם המן. והנשיאים הביאו תנא נשיאים ממש וכן הוא אומר [כז]נשיאים ורוח וגשם אין. [כח]ויאמר משה אל בני ישראל ראו קרא ה׳ בשם בצלאל זה שאמר הכתוב [כט]טוב שם משמן טוב טוב היה שמו של בצלאל משמן הטוב למה שפרסמו הקב״ה שנאמר ראו קרא ה׳ בשם. מזכירין ומניחין וא.ו אהליאב בן אחיסמך למטה דן שבח לו שבח לאביו שבח למשפחתו שבח לשבטו שכן יצא ממנו. מזכירין ומשחקים [ל]ושם אמו שלומית בת דברי גנאי לו גנאי לאביו גנאי לשבטו גנאי למשפחתו שכך יצא ממנו. [לא]עכן בן כרמי בן זבדי בן זרח גנאי לו גנאי לאביו גנאי לשבטו גנאי למשפחתו. ראו קרא ה׳ בשם מה צורך היה להזכר כאן חור אלא שנתן חור נפשו על הקב״ה כשבקשו ישראל לעבוד עבודה זרה ולא הניח להם עמדו והרגו אותו אמר ליה הקב״ה חייך שאני פורע לך.

משל

ממ״ק ובמ״ק ח חגיגה ז : ט שם : י מכילתא : יא שמות לד : יב ויקרא ו : יג שמות לא : יד ירושלמי למז ל״ז : טו דברים כא : טז סנהדרין לס :
יז דברים כה : יח במדבר לס : יט קדושין לז : כ שמות יב : כא שבת כ : כב מכילתא : כג שבועות כו : *דברים כג : כד חגיגה י : כה יומא עס :
כו שמות טז : כז משלי כה : כח תנחומא : כט קהלת ז : ל ויקרא כד : לא יהושע ז :

זית רענן (ד) מלאכה בבהמ״ק. היינו קרבן תמיד : נהא מותרין לעשות מלאכה, תימא אם כן עקרת כל דיני שבת שנאמר בעשרת הדברות, וי״ל דה״ק דנילף מעבודה שיהא מקצת אוכל נפש דוחה שבת לכן כתב יהיה לכם, פי׳ אפי׳ לצורך אוכל נפש יהיה קדש : (ה) בו ובחברו, די״ל מקצת מלאכות עשה בי״ה ומקצת מלאכות בשבת ועיין רפ״ד דכריתות : (ו) בשעת הקציר, פי׳ לאחר שקצרו התבואה בערב השביעית אסורין לחרוש שהוא לצורך שביעית : (ז) או לא יהיה רשאי וכו׳, פי׳ כשם שבשביעית אסורין לחרוש ערב שביעית כדי שיהנה מהן בשביעית כך לא יהא רשאי להדליק הנר או להטמין החמין או לעשות מדורה בע״ש שיהנה ממנו בשבת : (ח) ומה אני מקיים ותלית אותו בשאר כל הימים, י״ל דבא לומר דאפילו הומת מע״ש ואירע דבר שלא תלאוהו מע״ש אסור לתלותו בשבת אע״פ שאין בו חלול שבת לפי שאין דנין בשבת : (ט) עד שיעבור על שתים, עיין בגמרא דשבת דף ע׳ וברש״י ותוס׳ שם : (י) ת״ל לא תבערו וכו׳ אבל אתה מבעיר בי״ש, פי׳ דה״א דוקא אוכל נפש שרי אבל לצורך רחיצה או להדליק הנר או לעשות מדורה להתחמם אסור קמ״ל דממלת ביום ממעטינן ע״ש וממלת השבת ממעטינן י״ט :

משל למה הדבר דומה למלך שמרדו לגיונותיו עליו עמד שר צבא שלו ונלחם בהם אמר להם במלך אתם מורדין עמדו עליו והרגוהו בא המלך אמר היכן הוא שר צבא שלי אמרו לו הרגו אותו לגיונות. אמר המלך חייך אילו ממון נתת לי הייתי פורע לך עכשיו נפשך נתת עלי חייך כל בנים שיש לך אני אגדלם בעולם ואעשה אותן דוכסין ואיפרכין. כך חור נתן נפשו על הקב"ה במעשה העגל אמר ליה הקב"ה חייך כל בניך אני מגדלן בעולם הזה שנאמר ראו קרא ה' בשם וגו' וימלא אותו רוח אלהים. ולא תאמר בצלאל ילרד אלא כל מי שהיה עוסק במלאכת המשכן נתן בהם הקב"ה בינה וחכמה ודעת שנאמר ויעשו כל חכם לב ולא תאמר בבני אדם אלא אפי' בהמה וחיה ומכלם לא נתפרסם אלא בצלאל שנאמר ראו קרא ה' בשם בצלאל:

תיב וכל השבח הזה מהיכן בא משבטו של יהודה זה שאמר הכתוב [לב]ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה וכתיב [לג]ותיראן המילדות את האלהים ומה פרע להן הקב"ה ויעש להם בתים בתי כהונה ומלכות יוכבד נטלה כהונה ומלכות שכרה משה ואהרן ומה (יא) נטלה מרים שכרה חכמה שנאמר הן יראת ה' היא חכמה העמיד ממנה בצלאל שהיה חכם שנאמר ואמלא אותו רוח אלהים: [לד]ראו קרא ה' בשם ראו חכמה שנתתי בלבו בשלשה דברים הללו נבראו שמים שנאמר [לה]ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה ברעתו תהומות נבקעו. ובשלשה דברים הללו נעשה בית המקדש שנאמר [לו]בן אשה אלמנה וגו', ואף לעולם הבא יבנה בית המקדש בשלשה דברים הללו שנאמר [לז]ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה וגו' רוח דעת וגו' אמר הקב"ה בעולם הזה היתה רוחי נותנת בכם חכמה [לח]ויהושע בן נון מלא רוח חכמה וכתיב בעתניאל [לט]ותהי עליו רוח ה' וכן לעתיד לבא רוחי מחיה אתכם שנאמר [מ]ונתתי רוחי בכם וחייתם:

תיג ראו קרא ה' בשם וגו' איש איש ממלאכתו אשר המה עושים [מא]כתיב בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה וכתיב [מב]ותמות עזובה (אשת כלב) ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור וכי עבד בצלאל משכן בר כמה הוה בר תליסר שני כתיב איש איש ממלאכתו ותניא שנה ראשונה עשה משה משכן שניה הקים משכן ושלח מרגלים וכתיב [מג]בן ארבעים שנה אנכי בשלוח משה עבד ה' אותי כמה הויא להו ארבעים דל ארבסר דהוה בצלאל פשו להו עשרין ושית דל תרתי דתלתא עיבורי פשו להו עשרים וארבע אשתכח דכל חד וחד בר תמני אוליד. תני לוי איש איש ממלאכתו, ממלאכתו הוא עושה ואינו עושה ממלאכת חברו:

לו [מד]ויצו משה ויעבירו קול במחנה. משה היכא הוה יתיב במחנה לויה ומחנה לויה רשות הרבים הואי שהכל היו מצוין אצל משה רבינו ואמר להו לא תפיקו מרשות היחיד לרשות הרבים. וממאי דבשבת קאי דלמא בחול קאי ומשום דשלימא ליה מלאכה כדכתיב והמלאכה היתה דים. גמר העברה העברה מיום הכפורים כתיב הכא ויעבירו קול במחנה וכתיב התם [מה]והעברת שופר תרועה מה להלן ביום אסור אף כאן ביום אסור. אשכחן הוצאה הכנסה מנלן, סברא היא מכדי מרשות לרשות הוא מה לי אפוקי מה לי עיולי מיהו הוצאה אב הכנסה תולדה. ונפקא מינה דאי עביד שתי אבות בהדי הדדי אי נמי שתי תולדות בהדי הדדי מיחייב תרתי. אב ותולדה דידיה לא מיחייב אלא חדא. ולרבי אליעזר דמחייב אתולדה במקום אב הך דהוה במשכן חשיבא קרי ליה אב. אי נמי הך דכתיבא קרי ליה אב, וכל ארבע אמות בר"ה גמרא גמירי לה:

לז תיד [מו]ויעש בצלאל את הארון זה שאמר הכתוב [מז]פתח דבריך יאיר כשבקש הקב"ה לבנות את העולם נתעטף באורה וברא את עולמו שנאמר [מח]עוטה אור כשלמה ואחר כך נוטה שמים כיריעה. מן הקב"ה למדו הצדיקים שיהו מתחילין באורה כשאמר הקב"ה למשה ועשו לי מקדש אמר משה לבצלאל פתח תחלה במלאכת הארון. ויעש בצלאל את הארון [מט]תן לחכם ויחכם עוד זה בצלאל בשעה שאמר לו משה לבצלאל עשה משכן אמר בצלאל למה הוא המשכן אמר ליה להשרות שכינה בתוכו וללמד לישראל תורה אמר בצלאל והיכן התורה נתונה אמר ליה משאנו עושין משכן נעשה ארון (יג) והוא התחיל בארון שנאמר ויעש בצלאל את הארון. [נ]אמר רב יהודה שלש ארונות עשה בצלאל אמצעי של עץ תשעה פנימי של זהב שמונה חיצון של זהב עשרה ומשהו. והא תניא אחד עשר ומשהו, הא למאן דאמר יש בעביו טפח הא למאן דאמר אין בעביו טפח. מאי משהו זר. אמר רבי יוחנן שלשה זרין הן של מזבח של ארון של שלחן, של שלחן זכה דוד ונטלו, של מזבח זכה אהרן ונטלו, של ארון מונח כל הרוצה ליקח יבא ויקח. שמא תאמר פחות שבהן היה ת"ל [נא]בי מלכים ימלוכו. רבי יוחנן רמי כתיב זר וקרינן זיר זכה נעשה לו זיר לא זכה נעשה זרה הימנו. מבית ומחוץ תצפנו אמר רבא כל ת"ח שאין תוכו כברו אינו תלמיד חכם:

[נב]הגינה והקרפף שהן שבעים אמה ושירים על שבעים אמה ושירים המוקפת גדר גבוה עשרה טפחים מטלטלין בתוכה בשבת. מנא הני מילי אמר רב יהודה אמר קרא ארך החצר מאה באמה ורחב חמשים בחמשים אמרה תורה טול חמשים וסבב חמשים, פשטיה דקרא במאי כתיב אמר אביי העמד המשכן על שפת (עשרים) [חמשים] כדי שיהא חמשים אמה לפניו ועשרים אמה לכל רוח ורוח. [נג]אין מודדין אלא בחבל של חמשים אמה. מנא הני מילי אמר רב יהודה אמר קרא ארך החצר מאה באמה ורחב חמשים בחמשים אמרה תורה בחבל של חמשים אמה מדוד. האי מיבעי ליה ליטול חמשים ולסבב חמשים, אם כן לימא קרא חמשים (וחמשים מאי) [מאי חמשים] בחמשים שמע מינה תרתי:

פרשת פקודי

לח [א]אלה פקודי המשכן. זה שאמר הכתוב [ב]איש אמונות רב ברכות אתה מוצא כל מי שהוא נאמן הקב"ה מביא ברכות על ידו ומי שאינו נאמן ואץ להעשיר לא ינקה. דבר אחר איש אמונות זה משה על כל הדברים שנעשה גזבר עליהם היו מתברכים על ידו למה שהוא נאמן. ואץ להעשיר זה קרח שהיה לוי ובקש עוד ליטול כהונה גדולה. דבר אחר איש אמונות רב ברכות זה משה שנעשה גזבר לעצמו ואף על פי שהיה גזבר לעצמו היה קורא לאחרים (ומחבב) [ומחשב] על ידיהם שנאמר ביד איתמר. שנו רבותינו מי שהיה נכנס לתרום הלשכה לא היה נכנס לא בפרגוד חפות ולא בפונדיא שאם יעשיר יאמרו משל לשכה העשיר, שאדם צריך לצאת ידי הבריות כדרך שהוא יוצא ידי שמים שנאמר והייתם נקיים מה' ומישראל ומשה היה גזבר לעצמו וכו'. אמר רבי יוחנן לשני בוקרים הביאו כל המשכן והותירו אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע עשינו כל המלאכות של המשכן והותרנו שנאמר והמלאכה היתה דים מה נעשה בנותר, אמר ליה לך ועשה בהם משכן לדברות, הלך ועשה כן כיון שבא ליתן חשבון אמר להם כך וכך יצא למשכן וביותר עשיתי משכן העדות שנאמר אלה פקודי המשכן משכן העדות. מהו משכן משכן שני פעמים אמר רבי שמעון שני פעמים נתמשכן על ידיהם. אמר רבי ישמעאל זה סימן לכל באי עולם שאין סליחה אלא לישראל בלבד שנאמר משכן העדות עדות היא לכל באי עולם שהקב"ה נתרצה לישראל. משל למה הדבר דומה למלך שנשא אשה והיה מחבבה ביותר כעס עליה והניחה והיו שכנותיה אומרות לה אינו חוזר לך. לאחר ימים נתרצה לה המלך ונכנס לפלטין (שלו) [שלה] ואכל ושתה ולא היו שכנותיה מאמינות שנתרצה לה המלך והיה ריח בשמים עליה מיד ידעו שנתרצה לה המלך. כך הקב"ה חבב את ישראל והביאם לפני הר סיני ונתן להם את התורה וקרא אותם מלכים לסוף ארבעים יום עשו את העגל. באותה שעה אמרו הגוים אין הקב"ה מתרצה להם עוד. כשעמד משה ונתפלל עליהם אמר ליה הקב"ה סלחתי כדברך ולא עוד אלא שאני משרה שכינתי עליהם וביניהם והכל יודעים שסלחתי להם שנאמר [ג]ועשו לי מקדש:

תטו אלה פקודי המשכן כל מה שהיה משה עושה היה (הקב"ה) עושה על ידי אחרים שנאמר עבודת הלוים ביד איתמר לא עשה אלא משנגמרה מלאכת המשכן. אמר להם בואו ואעשה לפניכם חשבון. נכנסו כל ישראל עד שהוא יושב ומחשב שכח אלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקל שעשה ווים לעמודים התחיל יושב ותמה אמר עכשיו ישראל מוצאים ידיהם לומר נטלו משה האיר הקב"ה עיניו וראה אותם עשוין ווים לעמודים אמר להם ואת האלף ושבע המאות וגו', באותה שעה נתפייסו ישראל על מלאכת המשכן

ממ"ק ובמ"ק לב איוב כח : לג שמות א : לד ס"ר פרשה מ"ח : לה משלי ג : לו מ"א ז : לז ישעיה יא : לח דברים לד : לט שופטים ג :
מ יחזקאל לז : מא סנהדרין סט : מב ד"ה א' ב : מג יהושע יד : מד שבת צו : מה ויקרא כה : מו תנחומא ושמות רבה פרשה נ :
מז תהלים קיט : מח שם קד : מט משלי ט : נ יומא עב : נא משלי ח : נב ערובין כג : נג שם נח : א תנחומא : ב משלי כח : ג שמות כה :

זית רענן (יא) נטלה מרים שכרה. חור בנה של מרים היה : (יב) לעת"ל רוחי מחיה אתכם, פי' כיון שרוחו מחיה אתכם ממילא יהיה בכם חכמה שתהי' נותן בכם חכמה : (יג) והוא התחיל בארון. הוא נגד הגמרא :

המשכן שנאמר אלה פקודי המשכן. ולמה עשה עמהן חשבון והקדוש ברוך הוא מאמינו שנאמר [ד]לא כן עבדי משה וגו' אלא ששמע משה ישראל מדברים אחריו שנאמר [ה]והיה כבא משה האהלה. ומה היו אומרים רבי יצחק אומר לשבח היו אומרים אשרי יולדתו של זה, כל ימיו הקדוש ברוך הוא מדבר עמו כל ימיו הוא מושלם להקדוש ברוך הוא. והביטו אחרי משה רבי חמא אמר לגנאי היו אומרים ראה צוארו ראה שוקיו ראה כרעיו אוכל משל יהודים שותה משל יהודים וכל מה שיש לו משל יהודים. וחברו משיבו ריקה אדם ששלט על מלאכת המשכן אין אתה מבקש שיהא עשיר. כיון ששמע משה כך אמר להם חייכם משהמשכן נגמר אני נותן לכם חשבון שנאמר אלה פקודי המשכן. מהו העדות זו התורה שהיו יגעים בה אמר להם הקדוש ברוך הוא בזכות התורה ובזכות הקרבנות אני מציל אתכם מגיהנם, וכן הראה הקדוש ברוך הוא לאברהם בברית בין הבתרים שנאמר [ו]ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר וגו':

ואתו אהליאב בן אחיסמך [ז]אמר רבי יוחנן מנין שלא ישנה אדם מאומנות אבותיו שנאמר [ח]וישלח המלך שלמה ויקח את חירם מצור בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי ואביו איש צורי חרש נחשת ואמר מר אמיה מדן וכתיב ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן:

[ט]ובצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה עשה את כל אשר צוה ה'. אשר צוה משה אין כתיב כאן אלא אשר צוה ה' אפילו דברים שלא שמע מרבו הסכימה דעתו כמה שנאמר למשה בסיני. רבי יוחנן בשם רבי בנייהו [י]כאשר צוה ה' את משה עבדו כן צוה משה את יהושע [וכן עשה יהושע] לא (הפיל) [הסיר] דבר מכל אשר צוה ה' את משה, כל אשר צוה משה אין כתיב כאן אלא אשר צוה ה' את משה אפילו דברים שלא שמע מרבו וכו'. רבי הונא אמר [יא]תורת אמת היתה בפיהו אלו דברים ששמע מרבו. ועולה לא נמצא בשפתיו אלו דברים שלא שמע מרבו. ורבנן אמרין [יב]כי ה' יהיה בכסלך אלו דברים שאתה כסיל בהם. ושמר רגלך מלכד רבי דוסא אמר מן ההוריה. רבי לוי אמר מן המזיקן. אמר רבי אבא מכאן (א) אם נתת מכיסך צדקה הקדוש ברוך הוא משמרך מן המזיקין ומן *הזימים ומן הגולגולת ומן הארנונות. מעשה ברבי ישבב שעמד והלק כל נכסיו לעניים ושלח לו ר"ג והלא אמרו באושא חומש נכסיו לעניים (ב) ור"ג לאו קודם לאושא הוה רבי יוסי בר בון בשם רבי לוי כך היתה הלכה בידם ושכחוה ועמדו השניים והסכימו על דעת ראשונים ללמדך שכל דבר שנותנין בית דין נפשם עליו סוף שהוא מתקיים כמו שנאמר למשה בסיני. ואתיא כי הא דרבי מנא [יג]כי לא דבר רק הוא ואם רק הוא מכם הוא רק למה שאין אתם יגעים בו כי הוא חייכם בשעה שאתם יגעים בו:

תטז בקע לגלגלת מחצית השקל. [יד]ישאל [טו]קונטריקוס ההגמון את רבן יוחנן בן זכאי בגבוי הכסף אתה מוצא מאתים ואחד ככר ואחת עשרה מנה דכתיב בקע לגלגלת מחצית השקל בשקל הקדש לכל העובר וגו'. ובנתינת הכסף אתה מוצא מאת ככר דכתיב ויהי מאת ככר הכסף לצקת וגו' משה רבכם גנב היה או *קוביוסטוס היה או אינו בקי בחשבונות היה נתן מחצה ונטל [מחצה] ומחצה שלם לא החזיר אמר ליה משה רבינו גזבר נאמן היה ומנה של קודש כפול היה. ועוד שאלו בפרטן של לוים כ"ב אלף ושלש מאות ובכללן אתה מוצא כ"ב אלף אותן שלש מאות להיכן הלכו. אמר ליה אותן שלש מאות בכורות היו ואין בכור מפקיע בכור דיו לבכור שיפקיע קדושת עצמו, ועוד שאלו כתוב אחד אומר ישרצו המים (כתוב למעלה ברמז ס"ד). ויעש את הכתנות שש (כתוב ברמז שע"ט וכולא פרשתא):

לט תיז [טז]ויביאו את המשכן אל משה. וש"ה [יז]תאלמנה שפתי שקר הדוברות על צדיק עתק מדבר במשה. בשעה שאמר לו הקב"ה לעשות משכן מיד אמר להם קחו מאתכם תרומה לה' והיה משה עסוק במשכן (ג) שלשה חדשים עשו אותו קפלו אותו והיו מתלוצצים עליו ואומרים הרי נעשה המשכן לא היה אומר שהוא משרה שכינתו אצלנו והקדוש ברוך הוא נתכוון שיעמיד המשכן בחדש שנתבשר אברהם אבינו ביצחק לא עשה אלא כיון שהגיע החודש אמר ליה הקדוש ברוך הוא ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים את משכן וגו' אותה שעה אמר הקדוש ברוך הוא תאלמנה שפתי שקר אותן שהיו מתלוצצין אחר המשכן התחילו טוענין אותו ובאין כל אחד ואחד במלאכתו שנאמר ויביאו את המשכן. הה"ד [יח]עוז והדר לבושה זה משה ומשה לא ידע כי קרן וגו'. ותשחק אלו לצני הדור שהיו מתלוצצים אחר משה לומר אפשר שהשכינה שורה על מעשה ידיו של משה לא עשה אלא כיון שאמר לו הקדוש ברוך הוא להקים את המשכן התחיל שוחק עליהם ותשחק ליום אחרון אמר להם הביאו שנקים את המשכן התחילו כל אחד ואחד טוענים ובאים אצלו כמה חכמים היו שם ולא היו יכולין להקים את המשכן אמר שלמה [יט]רבות בנות עשו חיל למה עשו את המשכן ולא היו יודעין ליישב אותו מה עשו כל אחד ואחד נטל מלאכתו והלך אצל משה ואמר הרי קרסים הרי קרשים הרי בריחים ושרתה רוח הקדש על משה והקים את המשכן. ולא תאמר משה אלא המשכן מעצמו עמד שנאמר הוקם המשכן, ולא תאמר המשכן אלא אפילו בית עולמים אלולי שגזר הקדוש ברוך הוא לא שלמה ולא כל ישראל היו בונין אותו מנין שכך אמר דוד [כ]אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו. לפיכך במעשה נסים הוקם המשכן כיון שהוקם התחילו כל ישראל שמחים שנאמר [כא]צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה במלך שהשלום שלו זה מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא. בעטרה שעטרה לו אמו והוא קורא למשכן עטרה מה עטרה הזו מצויירת כן היה המשכן מצוייר בתכלת וארגמן. שעטרה לו אמו אמר רבי יצחק חזרנו על כל המקרא ולא מצאנו שעשתה בת שבע עטרה לשלמה בנה והוא אומר בעטרה. רבי שמעון בן יוחאי שאל לרבי אליעזר ברבי יוסי אמר ליה אפשר ששמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו אמר ליה כך אמר אבא משל למלך שהיתה לו בת יחידה והיה אוהבה ביותר מראי, לא זז מחבבה עד שקרא אותה אחותי, לא זז מחבבה עד שקרא אותה אמי, לא זז מחבבה עד שקרא אותה בתי, כך חבב הקדוש ברוך הוא את ישראל וקרא אותם בת שנאמר [כב]שמעי בת וראי, לא זז מחבבם עד שקרא אותם אחותי שנאמר [כג]אחותי רעיתי. לא זז מחבבם עד שקרא אותם אמי שנאמר [כד]שמעו אלי עמי ולאומי ולאמי כתיב, עמד רבי שמעון בן יוחאי ונשקו על ראשו ואמר אילולי לא באתי אלא לשמוע דבר זה דיו. ביום חתונתו על הים, וביום שמחת לבו בירושלים. דבר אחר ביום התונתו בסיני, וביום שמחת לבו במלואים, אמר דוד [כה]יפה נוף משוש כל הארץ כתאנה שהיא צרה מלמטה ורחבה למעלה שנאמר [כו]ורחבה ונסבה למעלה למעלה. יפה נוף רבי לוי אמר נאה היא לעצמה שהיא מניפה לאומות העולם שנאמר [כז]להנפה גוים בנפת שוא ורסן מתעה על לחיי עמים. דבר אחר מהו יפה נוף בהניפתה שנאמר [כח]וינף אהרן [כט]והניף את העומר. משוש כל הארץ אמר רבי יונתן בן אלעזר מעשה היה [ל]בפרקמטוט אחד שהלך לארץ ישראל למכור פלפלין הלך וישב לו ולא מכר אמר זו היא שאמרו משוש כל הארץ הר ציון ירכתי צפון. לשעה אחת מכר כל פרקמטיא שהיה בידו אמר ודאי זו היא משוש כל הארץ וכל השבח הזה בשביל שהיא קרית מלך רב. משחרבה ירושלים ערבה כל שמחה גלה משוש כל הארץ מהו ערבה חשכת קבלת כמא דאת אמר ויהי ערב. בעולם הזה שבת משוש כל הארץ כשישוב הקדוש ברוך הוא ויבנה ירושלים הוא מחזיר את השמחה שנאמר [לא]כי נחם ה' ציון נחם כל חרבותיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ה' ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה. ויברך אותם משה אמר להם יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם רבי יוסי אומר כך אמר להם [לב]ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם וגו' ויברך אתכם וגו'. [לג]אמר להם כדרך שזכיתם במעשה המשכן תזכו לבנות לכם את בית עולמים (ד) שבתוכו עתידה שכינה לשרות שנאמר [לד]ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם:

מ [לה]וסכת על הארון. תנו רבנן חמתה מחמת סכך ולא מחמת דפנות. רבי יאשיה אומר אף מחמת דפנות. מאי טעמא דרבי יאשיה דכתיב וסכת על הארון את הפרכת פרכת מחיצה

ממ"ק ובמ"ק ד במדבר יב : ה שמות לג : ו בראשית טו : ז ערכין טז : ח מ"א ז : ט ירושלמי דפאה פרק א : י יהושע יא : יא מלאכי ג : יב משלי ג :
*הזימים עוגת כסף : יג דברים לב : יד בכורות ה : טו קונטריקוס שם אדם : *קוביוסטוס משחק בקוביא שמפסיד ממון בשחוק : טז תנחומא :
יז תהלים לא : יח משלי לא : יט שם : כ תהלים קכז : כא שיר ג : כב תהלים מה : כג שיר ג : כד ישעיה נא : כה תהלים מח : כו יחזקאל מא :
כז ישעיה ל : כח במדבר ט : כט ויקרא כג : ל בפרקמטוט סוחר : לא ישעיה נא : לב דברים א : לג סדר עולם : לד שמות כה : לה סוטה ז :

זית רענן (א) אם נתת מכיסך צדקה, דריש בכסלך לשון בכיסך : (ב) ור"ג לאו קודם לאושא הוה, פי' שזו באושא התקינו שאל יבזבז יותר מחומש ור"ג הזקן היה קודם לכן : (ג) ג' חדשים, דהיינו למחרת י"ה התחילו ובכ"ה בכסליו נגמר כדאיתא בילקוט מלכים : (ד) שבתוכו עתידה השכינה לשרות, קשה דהא גם במשכן שרתה השכינה וי"ל דלא שרתה בקביעות במקום אחד :

מחיצה היא דכתיב והבדילה הפרכת לכם וקא קרייה רחמנא סכך אלמא בעינן מחיצה בסכך. ורבנן האי דקאמר רחמנא דליכוף בה פורתא כי היכי דתיחזי כסכך :

[לז]תניא ונתת על המערכת לבונה זכה. רב אמר על בסמוך. או אינו אלא על ממש כשהוא אומר וסכת על הארון את הפרכת הוי אומר על בסמוך. ויפרוש את האהל (כתוב ברמז שע"א וברמז שע"ב). לא יכול משה לבוא (כתוב בואלה המשפטים). ובהאריך הענן (כתוב ברמז תשי"ח). [לז]כי ענן ה' על המשכן יומם רבי אומר שני עננים היו שנאמר כי ענן ה' וגו'. רבי אלעזר ברבי שמעון אומר ענן אחד היה שנאמר (ה) [לח]פרש ענן למסך ולמה היה משתנה להם מפני הזבין והמצורעין כדי שיהו יודעין אימתי הוא ערב אימתי הוא בקר. הרי הוא אומר וירא משה את כל המלאכה (ו) והנה עשו אותה וגו' והיכן צוהו ועשו לי מקדש. ויתן את השלחן באהל מועד ויערך עליו ערך לחם וגו' והיכן צוהו [לט]ביום השבת ביום השבת יערכנו לפני ה' תמיד. וישם את המנורה וגו' והיכן צוהו [מ]על המנורה הטהורה יערוך את הנרות. וישם את מזבח הזהב וגו' ויקטר עליו קטרת סמים היכן צוהו [מא]בבקר בבקר בהיטיבו את הנרות יקטירנה. ואת מזבח העולה שם פתח משכן אהל מועד וגו' היכן צוהו (ז) [מב]את הכבש אחד תעשה בבקר :

תיח ד"א

וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה' כן עשו ויברך אותם משה מה היא הברכה שברכן אמר להם יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם. ר"מ אומר כך ברכן ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם וגו' אמר להם כשם שנתעסקתם במלאכת המשכן ושרתה השכינה במעשה ידיכם כן תזכו ותבנו לפניו בית הבחירה ותשרה שכינה במעשה ידיכם. והם אומרים [מג]ויהי נועם ה' אלהינו. בזמן שישראל ברצון לפני המקום מה נאמר בהן את קרבני להמי כבנים המפרנסים לאביהם. בשעת תוכחות מהו אומר לאשי ריח כל קרבנות שאתה מקריב אינן אלא לאיש וכן הוא אומר [מד]לא על זבחיך אוכיחך וגו' לא אקח מביתך פר ממכלאותיך עתודים כי לי כל חיתו יער אם ארעב לא אומר לך כי לי תבל ומלואה, וכי יש רעבון לפני ואילו יש רעבון לפני כבש אתה מקריב לי בבקר וכבש בין הערבים וכי יש רחמן מוסר מזונותיו לאכזרי כה שאמרתי לך [מה]זבח לאלהים תודה ושלם לעליון נדריך אלא שתהא מודה ותשלם לעליון נדריך. וכתיב ועשו לי מקדש אמר הקדוש ברוך הוא למשה מעלה אני שבטך שבט לוי עשוי (ח) ד' מעלות מעין הכבוד של מעלה הושיבם בענני כבוד שנאמר לא ימיש עמוד הענן עשה אותם דגלים כדגלי מרום. שבט יהודה במזרח יששכר חבולון עמו כנגדן במרום טלה שור תאומים עם החמה במזרח משמשים חמש חלקים מתוך שמונה במזרח. דגל ראובן בדרום ושמעון וגד עמו כנגדן במרום סרטן אריה בתולה משמשין עם החמה בדרום (ט) ה' חלקים מתוך ח' ומחניהם חלק אחד במזרח ושנים במערב, נמצא רוב תשמישן בדרום, דגל אפרים במערב מנשה ובנימין עמו כנגדן החמה במערב מאזנים עקרב וקשת. דגל דן בצפון אשר ונפתלי עמו כנגדן משמשין עם החמה בצפון גדי דלי דגים מן העגלה ולדרום. בזמן שהעולם מכוסה בעבים בימות הגשמים קורא אותן צבאות ה' וקרא אותם כוכבים והנכם היום ככוכבי השמים חבב את שמותם משפחת הפרצי משפחת הזרחי עשה אותן מעלות מעלות משוררין לפניו ומשרתים לעבודתו שנאמר [מו]לעמוד לפני ה' לשרתו וגו', משה אהרן ובניו חונין במזרח בין דגל יהודה לאהל מועד. משה לדברות ואהרן לקרבנות. שניים להם בני קהת בדרום. ומה היא עבודתן כל כלי הקדשים אשר באהל מועד הארון והשלחן והמנורה והמזבחות, שלישים להם בני גרשון במערב ועבודתן היריעות והקלעים. רביעית להן בני מררי בצפון ועבודתן הקרשים והעמודים והאדנים, וכדרך חנייתן כך נסיעתן ואהל מועד באמצע כאשר יחנו כן יסעו :

תיט היה

רבי נחמיה אומר אהל מועד שעשה משה במדבר כנגד מעשה בראשית. יריעות כנגד שמים וארץ. (י) כיור וכנו כנגד ששת ימי בראשית. מזבח העולה כנגד כל הבהמות. מזבח הקטרת כנגד כל הבשמים. מנורה כנגד חמה ולבנה. שבעה נרותיה כנגד ז' כוכבים המשמשין את העולם ואלו הן שצ"ם חנכ"ל. ראה נסים שעשה להם ארך החצר מאה באמה ומה תלמוד לומר חמשים בחמשים אלא שתי טבליות היו טבלא הפנימית שבמשכן מפתח אהל מועד ולפנים (יא) אורך ל' אמה ורוחב י' אמות נמצא נ' אמה מכל צדדין לפנים נ' אמה במזרח נ' אורך נ' רוחב (יב) בתוך נ'. מזבח העולה ה' על ה' וכבש כולו כנגדו בדרום ומשוך כל' אמות (יג) וכמלא השערה הן היורד ביניהם ולדברי האומרים נ' אמות קומתו י' אמות היה הכבש שלו וכיור וכנו היה נתון (יד) בתוך כ' אמות שבמזרח והמזבח והכבש מתוקן ואהרן ובניו עסוקין בעבודה והקב"ה מלמדן סדר עבודה (טו) שנאמר וימציאו בני אהרן וגו' :

תכ ראה

נסים שעשה להן הקב"ה שכל אותם האוכלוסין עומדים (טז) בתוך נ' אמה שאם תבוא לחשבון צריך יותר מד' מיל וכל אותן אלפים ורבבות עומדין בחצר המשכן ורואין את האש יורדת מן השמים כעמוד ונכנסת באהל מועד, יוצאה ורובצת שם על גבי המזבח ואוכלת את החלבים ועומדת במקומה שנאמר [מז]ותצא אש מלפני ה' וגו'. וכולן ראו את הנס הגדול ומשתטחין על פניהן והיה לכל אחד ואחד ריוח כדי ד' אמות ושרתה עליהן רוח הקדש ואמרו שיר ורננה שנאמר [נ]וירא כל העם וירונו. ומה שירה ורננה אמרו *רננו צדיקים בה' ועל אותו היום נאמר [נא]צאינה וראינה. האהל היה משוך ל' אמה ונתון בתוך נ' אמה הפנימיות וכ' קרשים בדרום, כל קרש וקרש ארכו י' אמות ורחבו אמה ומחצה. ושתי ידות לכל אחד מלמטה משוקעות בתוך שני אדני כסף, מלמעלה ראשיהן מצופין זהב ונתונים בתוך טבעות של זהב, ושלש בריחין היו להן (יז) משולשין בתוך י' אמות ואחד מבריח מן הקצה אל הקצה ארכו ל' אמות נתון (יח) מזרח ומערב, ושני בריחים שמבחוץ מכאן ומכאן ט"ו אמה ארכו וב' טבעות לכל קרש וקרש ונתונין לרחבו של קרש (יט) חצי חלק מכאן וחלק באמצע נמצא בין טבעת לטבעת בכל הקרשים מדה שוה. ושפופרת של קנה זה היתה בין טבעת לטבעת והבריח נכנס בהן וקרשים מצופין זהב (כ) [והבריחים] מעצי שטים נכנסין בשפופרת וטבעות נמצאו כלן מצופין זהב שנאמר ואת הקרשים צפה וגו'. והבריח התיכון מובלע בתוך הקרשים מראש ועד סוף לא נראה לא מבפנים ולא מבחוץ. וכמעשה הקרשים הדרומים כך הצפונים. ושמונה קרשים במערב ששה כנגד הללו של אהל ושתים כנגד זויותיו. יריעות התחתונות היו תכלת וארגמן ותולעת שני אורך כל אחת עשרים ושמונה אמות ורחבה ארבע אמות חמשה במזרח וחמשה במערב. רחב של סדר וסדר עשרים אמה מגיעות עד חצי האהל :

תכא חמשים

ללאת תכלת בכל אחת ואחת לחברן בהן וכן בסדר חמש יריעות האהל (כא) נמצאו ב' סדרים ארכן ארבעים אמה ורחבן עשרים בחללו של אהל ואמה (כב) עובי הקרשים שבמזרח ואמה במערב נמצאו שלשים ושתים אמה. נשתיירו

ממ"ק ובמ"ק לו מנחות נח : לז שוחר טוב : לח תהלים קה : לט ויקרא כד : מ שם : מא שמות ל : מב במדבר כח : מג תהלים צ : מד תהלים נ :
מה שם : מו שמות יג : מז דברים י : מח ויקרא ט : מט שם : נ שם : *תהלים לג : נא שיר ג :

זית רענן (ה) פרש ענן למסך ואש להאיר לילה, פי' שעמוד אש ועמוד ענן היה הכל א' רק שנשתנה : ולמה היה משתנה, פי' שביום היה עמוד הענן ובלילה עמוד אש : הזבין והמצורעין, שצריכין לספור ז' נקיים, וקשה דגם כל ישראל צריכין לידע יום ולילה לענין ק"ש ולענין שבת, וי"ל דק"ש יכולין לשער והיה שבת יכולין להוסיף מחול על הקדש אבל זבין ומצורעין צריכין לידע אם הוא חייב קרבן או לאו כדי שלא יביאו חולין לעזרה, וא"ת גם בשבת אם עשה מלאכה סמוך לערב צריך לידע אם הוא יום או לילה להתחייב קרבן. וי"ל דמפני זה לא היה צריך להשתנות רק בשבת אבל מפני זבים ומצורעים היה צריך להשתנות בכל יום : (ו) והנה עשו אותה וכו', בכל הנך כתיב כאשר צוה ה' את משה : (ז) את הכבש אחד תעשה בבקר, וזה קאי לימי המלואים כמ"ש רש"י בפ' פנחס ע"ש : (ח) ד' מעלות, לפי שהם שרוים וארבעה דגלים חונים סביביו : (ט) חמש חלקים מתוך שמונה, כשתחלק הרוח לשמונה חלקים הם משמשים ה' חלקים : (י) כיור וכנו כנגד המים כצ"ל : (יא) אורך ל' אמה וכו', היינו מקום המשכן : נ' אמה מכל צדדין, פי' מצפון ודרום הוי נ' אמה אורך ממקום שהתחיל המשכן עד סוף החצר הוא נ' אמה אורך וי' אמה רוחב ולאחורי המשכן הוי ג"כ נ' אמה אורך על כ' רוחב ולפני המשכן הוי נ' על נ' : (יב) בתוך נ', פירוש בתוך נ' שבמזרח ועובי הקרשים לא קחשיב : (יג) וכמלא השערה, פי' שלא היה במזבח רק אויר כל שהוא מפסיק כחוט השערה וכמש"ל : (יד) בתוך נ' אמות שבמזרח כצ"ל, שהיה נתון כנגד אויר שבין המזבח למשכן כמ"ש רש"י בפ' כי תשא : (טו) שנאמר וימציאו בני אהרן את הדם אליו, וזה היו בשמיני למלואים וש"מ שאף בניו עסוקין בעבודה והלא עדיין לא ראו העבודה אלא הקב"ה למדן, פי' נתן בלבם לעבוד כהלכה : (טז) בתוך נ' אמה, היינו לפני המזבח והמשכן לראות ירידת האש : יותר מד' מיל, דקי"ל גברא באמתא יתיב וא"כ אם היו ישראל אפילו עומדין בכל ארך חצר המשכן שהוא ק' אמה היו צריכין להיות רחבו ו' אלפים שהיו ת"ר אלף דהיינו ג' מילין, אבל באמת לא היו עומדין בכולו שהרי מקום המשכן החזיק ל' ארך וי"ב רחב ומקום המזבח ה' על ה' והכבש וגם ישראל היו ג' אלפים תק"ן יותר על ס' רבוא א"כ הוצרכו ליותר מד' מילין לרחבו כנ"ל : (יז) משולשין בתוך י' אמות. פי' משולשין מחולקין, אבל באמת היה לד' חלקים מראש הכותל לעליון חלק א' וכן מעליון לאמצעי ומאמצעי לתחתון ומתחתון לקרקע : (יח) מזרח ומערב, פי' בכותל צפוני והדרומי הי' נתון ממזרח למערב : (יט) חצי חלק מכאן. פי' שהקרש היה רחבו אמה וחצי נמצא היה מקצה הקרש לטבעת רביעית אמה וחצי ומטבעת לטבעת ג' רביעיות ומטבעת לקצה השני רביע וחצי נמצא כשנותן שני קרשים זה אצל זה היה בין כל טבעת וטבעת ג' רביעיות : (כ) והבריחים מעצי שטים כצ"ל : ושתים כנגד זויותיו, פי' אמה מכל א' נגד עובי הכתלים הצפונית והדרומית וחצי אמה מכל א' נגד חלל המשכן : (כא) נמצא ב' סדרים וכו' כצ"ל : (כב) עבי הקרשים שבמזרח, פי' העמודים :

(כג) נשתיירו שמונה אמות לכסות את הקרשים שבמערב ורחבן היה עשרים ושמונה אמות, צא מהן עשר אמות חללו של אהל ושתים אמות עובי הקרשים שבצפון ושבדרום הרי שתים עשרה אמה נשתיירו תשעה אמות מכאן ותשעה אמות מכאן לכסות הקרשים שבצפון ושבדרום :

תכב מעשה היריעות תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר והחוט כפול ארבע . ר' יוסי אומר וחוט של זהב היה יתר בהם שנאמר וירקעו את פחי הזהב . מעשה חושב רב נחמן אמר מעשה חושב שני פרצופין שני דמויות אחד מכאן ואחד מכאן ומעשה רוקם דמות אחד פרצוף אחד . יריעות אחרות היו למעלה מהן עשויות מנוצה של עזים עשתי עשרה יריעות שני סדרים סדר אחד של חמשה במערב ושל ששה במזרח אורך שני סדרים ארבע וארבעים אמות (כד) כנגד רחבן של יריעות של מטה ורחבן שלשים אמה כנגד ארכו של מטה מחוברות בקרסי זהב ושל מעלה מחוברות בקרסי נחשת. לחבר את האהל להיות אחד . (כה) והיו נתונות כנגד שלישו של אהל שכנגדו הפרוכת פרוסה למטה, רבי יוסי אומר כנגד הקרשים היתה כפולה נמצאו שם שני אמות יתירות הן היו עודפות על היריעות של תכלת מן המזרח ועד המערב שנאמר יהיה סרוח מכאן אתה למד דרך ארץ שיהא אדם הס על היפה. ועשית מכסה לאהל (כו) מכסה אחר מכסה את האהל משולש מן הצפון מן הדרום מן המערב רבי נחמיה אומר (כז) כמין [נב]מסיפסין היו עשויות . רבי יהודה אומר מלמטה עורות אילים מאדמים ולמעלה עורות תחשים . כיצד היתה מדתן צפון ודרום ארכו שלשים אמה עשר על עשר שבמערב היה בית קודש הקדשים הוא מקומו של ארון. פרוכת היתה בסוף עשר אמות חולקת את הבית עשר אמות לפנים ועשרים לחוץ והיתה פרוסה תחת הקרשים שביריעות וחוץ ממנה עשרים על עשר . מזבח הזהב היה נתון בסוף עשר אמות חולק את הבית עשר אמות למזרח ועשר למערב חמשה לצפון וחמשה לדרום. המנורה והשלחן היו לפנים מן המזבח המנורה בדרום והשלחן בצפון חמשה אמות בין המנורה לשלחן שתי אמות ומחצה מן הקרשים שבדרום למנורה וכן מן הקרשים שבצפון לשלחן וחמשה אמות ממקומו לפרוכת וחמשה אמות ממקומו למזבח . ופתחו של היכל היה במזרח ולא היו שם קרשים אלא עמודים עובי כל אחד ואחד היה אמה על אמה מצופין כסף ואדניהם כסף . ומסך היה פרוס עליהם כנגד הפרוכת של פנים ומקום הקרשים שעמודים שבדרום ושבצפון ושבמערב היה רוחב אמה ולא היה ממדת האהל :

תכג רב נחמן אמר כל הקרשים מבפנים ומבחוץ היו מצופין זהב והבריח התיכון המובלע בתוך חללן של קרשים מובלע בתוך שפופרת של זהב שאורך כל אחת ואחת אמה ומחצה נתונה בתוך חללו של קרש והבריח התיכון מובלע בהן מן הקצה אל הקצה:

תכד ויקחו לי תרומה. (כח) י"א דברים נדבת המשכן סימן לדבר [נג]אחד עשר יום מחורב . כשבא משה להוכיח על מעשה העגל אמר לו הקב"ה (כט) ודי זהב כפרו באחד עשר דבר שהתנדבו למלאכת המשכן (ל) לפיכך היו סובבין את הר שעיר שמונה ושלשים שנה ונסב את הר שעיר ימים רבים . נתנדבו (לא) זהב ככרים שבע מאות ושלשים שקלים ממנו עשו את הארון ואת הכפורת ואת הכרובים ואת המנורה וכל כליה שלחן וכליו וצפו את המזבח ועשו את כל כליו זהב קצצו ממנו לעשות לפרוכת וצפו את הקרשים ובריחיהן ועשו טבעות והקרסים של יריעות התחתונות :

תכה וכסף פקודי העדה מאת ככר חשבונות מאה בני אדם מחצית השקל הרי המשים סלעים (לב) ס' פעמים מאה הרי ששת אלפים נמצאת אומר ששת אלפים לככר ששים רבוא במאה ככר נעשה בהן ארני המשכן מאת ארנים למאת הככר ככר לארן חשבון ארבעים בצפון וארבעים בדרום (לג) ארבעה עשר למערב ארבעה במזרח, שבצפון ושבדרום ושבמערב היו רצופות שנים לכל קרש ושבמזרח לא היו רצופות אלא שבעה עמודי שטים סדורים בתוך עשרה אמות כפתחו של היכל נתונים על ארבע ארני כסף ופרוכת פרוסה עליהן , הרי מן חשבון מאת הככר נשאר אלף וז' מאות וחמשה ושבעים שקל מהן עשה ווי העמודים וצפה ראשיהן וחשק אותם . ונחשת התנופה שבעים ככר מהן עשה קרסי יריעות העזים וצפה עמודי החצר ועשה ארני עמודי החצר יתדות המשכן והחצר ומזבח הנחשת אשר לו וכל כליו וכיור וכנו :

תכו כתיב והלוים יחנו סביב כיצד היתה חנייתן (לד) כפסיקיא אחת של ארבעת אלפים אמה היו חונין ומקיפין את המשכן מכל רוח משה ואהרן ובניו במזרח הם ובניהם וכל אשר להם על פני כל מזרח אהל מועד . הבאר היתה בפתח החצר סמוכה לאהלו של משה והיא היתה מודיעה לכל המחנות היאך יחנו כיצד כיון שעמדו קלעי החצר היו (לה) י"ב [נשיאים] עומדים על הבאר ואומרים שירה שנאמר [נד]באר חפרוה שרים, והיו מימי הבאר יוצאין ונעשין נהרים נהרים . נהר אחד יוצא ומקיף את מחנה שכינה ומאותו נהר יוצאין ארבע נהרות בד' זויות החצר כל אחד ואחד הולך לבסוף משמש ב' רוחות דרום ומזרח ויוצא אל מחנה ישראל, עבר מחנה הלוים היו מתערבין הנהרים זה לזה ומקיפין את כל מחנה הלוים ומהלכין בין משפחה למשפחה ונראין טבליות טבליות מקיפין את מחנה השכינה . ונהר גדול מקיף את כל מחנה ישראל מבחוץ ונעשין נהרים נהרים בין כל שבט ושבט והיו הנהרות מודיעין בין כל אחת ואחת גבולן ואין אחד צריך לחברו . ולא תאמר (לו) שמא בסילות המים אלא מגדלין להן כל מיני מעדנים מעין העולם הבא שנאמר [נה]שלחיך פרדס רמונים נרד וכרכם ועכשיו מחנות מחנות מזרח ומערב וצפון ודרום כל מחנה ומחנה ארבעת אלפים אמה משה אהרן ובניו במזרח בני קהת בדרום בני גרשון במערב בני מררי בצפון כל אחד ואחד מהם (לז) על פני מאה באמה בתוך ארבעת אלפים אמה ועוד ארבעה אלפים מכל רוח ורוח כך היה מקומן נמצא מקומן של לוים (לח) מאחד בשמונה במקומן של שבטים . ובהמתן היכן היתה שנים עשר מיל על שנים עשר מיל היתה חנייתן . חשוב מחנה שכינה ומחנה לויה ומחנה ישראל ובשאר זויות של כל רוח היתה בהמתן רועה נגד חנייתן והנהרות מקיפין מבפנים ומבחוץ ומציינין אותו טבליות טבליות מראש ועד סוף שיהא להם רשות להלך [למשכן] בשבת וממחנה למחנה והענן פרוס עליהן מבדיל בינם לבין בהמתן שנאמר [נו]וענן ה' עליהם יומם (מ) ומזיו התכלת היו הנהרות נראין כתכלת מצויירין כעין השחר והלבנה והחמה ואומות העולם רואין אותן לכמה מילין ומשבחין להקב"ה מי זאת הנשקפה וכו'. פחדם ואימתם נופל על הכל שנאמר [נז]תפול עליהם אימתה ופחד וגו':

תכז כיצד היו הלוים משמרין במשכן בני קהת משמרין בדרום שנאמר [נח]משפחות בני קהת יחנו וגו' . והם היו ממונין על הארון שנאמר [ס]ומשמרתם הארון והשלחן וגו'. חוצה להן שלשה שבטים ראובן שמעון וגד . בני גרשון משמרים במערב שנאמר [סא]משפחות הגרשוני אחרי המשכן יחנו ימה. והם היו ממונין על האהל שנאמר [סב]ונשאו את יריעות המשכן וחוצה להן שלשה שבטים אפרים ומנשה ובנימין. בני מררי היו משמרין בצפון שנאמר [סג]ונשיא בית אב למשפחות מררי . והן היו ממונין על הקרשים ועל הבריחים שנאמר [סד]ופקודת משמרת בני מררי וגו' . וחוצה להן שלשה שבטים דן אשר ונפתלי . למזרח משה ואהרן ובניו שנאמר [סה]והחונים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה משה ואהרן ובניו. וחוצה להן שלשה שבטים יהודה יששכר וזבולון . מחנה ישראל היתה שנים עשר מיל על שנים עשר מיל מן המזרח למערב שנים עשר מיל . ודגלו של יהודה ארבעת מילין. מחנה לויה ומחנה שכינה ארבעת מילין

ממ"ק ובמ"ק נב מסיפסין כותל הלול מלא חלונות : נג דברים א : נד במדבר כא : נה ש"ה ד : נו במדבר י : נז ש"ה ו : נח שמות טו : נט במדבר ג : ס שם : סא שם : סב שם ד : סג שם ג : סד שם : סה שם :

זית רענן (כג) נשתיירו ח' אמות מכאן וח' אמות מכאן כצ"ל : (כד) כנגד ארכן של יריעות של מטה וכו', כנגד רחבן של מטה כצ"ל : (כה) והיו נתונות, פי' הקרסים היו נתונות כנגד שלישו של אוהל וכנגדם היתה הפרוכת נתונה וס"ל דהא דכתיב בקרא ונתתה את הפרוכת תחת הקרסים היינו תחת הקרסים שביריעות העליונות דס"ל היריעה העודפת ביריעת העליונה היה מונח אמה סמנה על עמודי מזרח וג' אמות תלוי למטה נמצא עוד מ' אמה היה כ' אמה עד הפרוכת והיה ממש תחת הקרשים ועוד י' אמות עד קרשים שבמערב ועובי הקרשים אמה וט' אמות תלויות אחורי המשכן ורבי יוסי פליג דחצי יריעה היתה כפולה לפני המשכן ואף הוא ס"ל שאמה ממנו היה מכסה עמודי המזרח שהרי אמר ב' אמות היו תלויות אחורי המשכן, וא"כ צ"ע על רש"י ז"ל : (כו) מכסה אחר מכסה וכו' האהל משולש וכו', פי' שהיה מכסה ק"ק שליש ושני שלישים בהיכל : (כז) כמין מסיפסין. פי' שהיה מנומר בגוונין וכ"ה בנגעים שיש בה פספסין צבועין לבנים וע"ל בפ' תרומה : (כח) י"א דברים. לא קחשיב כאן אלא מה שצריך למשכן עצמו לבנין : (כט) ודי כו', די להם כפרה : (ל) לפיכך היו סובבים וכו'. שאלמלא כן שחטאו היו באין מיד לא"י וכל זה דריש מקרא דכתיב י"א יום מחורב דרך הר שעיר עד קדש ברנע ואע"ג שהוא מגזרת המרגלים מ"מ בעגל עלה במחשבה רק שלא נתמלא סאתם : (לא) זהב כ"ט ככרים וכו', כצ"ל וכ"ה בקראי : (לב) ס' פעמים מאה וכו' כצ"ל הרי ששת אלפים, פי' חצאי שקלים והם ככר ועיין בפירש"י : (לג) ששה עשר למערב כצ"ל שהיו ח' קרשים : ארבעה עמודי שטים כצ"ל : (לד) כפסיקיא, פי' כחגורה רחבה : (לה) י"ב נשיאים עומדים וכו' כצ"ל שהי"ב נשיאים עמדו על הבאר ואמרו שירה וע"ז מייתי קרא באר חפרוה שרים וכו', וכ"ה לקמן ע"ש : (לו) שמא בסילות המים. פי' שהיו כמו כמי סילון שאין יפים : (לז) על פני מאה אמה. כאורך חצר המשכן : (לח) מאחד משמונה במקומן וכו', שמחנה ישראל היה י"ב מיל י"ב פעמים י"ב הוי קמ"ד ומחנה לויה הוי ד' אלפים לכל צד של משכן דהיינו שני מיל א"כ הוי ד' מיל על ד' מיל והיינו ט"ז מיל קח ט"ז מן קמ"ד ישארו קכ"ח אם כן הוי מחנה ישראל קכ"ח מיל ולויה ט"ז מיל וח' פעמים ט"ז הוי קכ"ח נמצא היו לוים א' משמונה : (מ) ומזיו התכלת צ"ל דעמוד הענן דומה לתכלת שתכלת דומה לרקיע :

מילין. דגלו של ראובן ארבעת מילין מן הצפון לדרום שנים עשר מיל. דגלו של אפרים ארבעת מילין. מחנה לויה ומחנה שכינה ארבעת מילין. דגלו של דן ארבעת מילין. נמצאו ארבע זויות של ארבעת מילין (מא) שמשמשין בכל צדדין שנאמר [סו]איש על דגלו באותות [סז]איש על ידו לדגליהם, כיון שהיו נוסעין ישראל היה עמוד הענן מקופל ונמשך על גבי בני יהודה כמין קורה. תקעו והריעו ותקעו ונסע דגל של יהודה שנאמר (ונסע) [סח][ויסע] דגל מחנה בני יהודה. מיד נכנסו אהרן ובניו ופרקו את הפרכת וכסו בה את ארון העדות. ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה. תקעו והריעו ותקעו ונסע דגלו של ראובן שנאמר [סט]ונסע דגל מחנה (בני) ראובן. מיד נכנסו בני גרשון ובני מררי ופרקו את המשכן וטענוהו בעגלה והעמידו אותו עד בוא בני קהת שנאמר [ע]ונסעו הקהתים. תקעו והריעו ותקעו ונסע דגל אפרים שנאמר [עא]ונסע דגל מחנה [בני] אפרים. מיד נכנסו בני קהת ופרקו את הקדש וטענו אותו בכתף שנאמר [עב]וכלה אהרן ובניו, תקעו והריעו ותקעו ונסע דגלו של דן שנאמר [עג]ונסע דגל מחנה בני דן. ונמצאו שני דגלים מלפניהם ושני דגלים מאחריהם ומחנה לויה ומחנה שכינה באמצע שנאמר [עד]ונסע אהל מועד מחנה הלוים בתוך המחנות, וכשם שהיו חונין כך היו נוסעין שנאמר [עה]כאשר יחנו כן יסעו. על פי שלשה נוסעין ישראל על פי הקודש ועל פי משה ועל פי חצוצרות. על פי הקודש מנין שנאמר [עו]על פי ה' יסעו בני ישראל. על פי משה משה היה אומר להם מבערב בהשכמה אתם נוסעים מיד היו ישראל מוציאין את בהמתם ומתקנים את כליהם לצאת. על פי חצוצרות תקעו והריעו ותקעו שלש תקיעות על כל דגל ודגל. רבי יהודה אומר שלש תקיעות על כל מטה ומטה. כיון שהיו ישראל חונין היה עמוד הענן מתמר ועולה ונמשך על גבי בני יהודה כמין סוכה ונקפל נוקפן ומחפה את האהל מבפנים וממלא את המשכן מבחוץ שנאמר ויכס הענן את אהל מועד. וזה אחד מענני כבוד ששמשו את ישראל במדבר ארבעים שנה אחד בימינם ואחד בשמאלם אחד מלפניהם ואחד מאחריהם ואחד למעלה מהם וענן שכינה ביניהם. ועמוד ענן נוסע לפניהם משפיל לפניהם את הגבוה ומגביה להם את השפל והורג נחשים ועקרבים ושורף קוצים וברקנים ומדריכם בדרך ישרה וענן שכינה שורה באהל. רבי שמעון בן יוחאי אומר כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נצרך אחד מהם לאור החמה ביום ולא לאור הלבנה בלילה אלא האדים היו יודעין ששקעה החמה. הלבין היו יודעין שזרחה החמה. מסתכל בהבית ויודע מה שבתוכה, [עז]בטפיח ויודע מה שבתוכה מפני ענן שכינה שביניהם שנאמר לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם, ואף לעתיד לבוא כן שנאמר [עח]קומי אורי כי בא אורך וגו' ואומר [עט]לא יהיה לך עוד (אור) השמש לאור יומם ואומר [פ]לא יבוא עוד שמשך וירחך לא יאסף כי ה' יהיה לך לאור (יומם) [עולם]. מהיכן היתה שכינה מדברת עם משה. רבי נתן אומר מעם מזבח הקטרת שנא' [פא]ונתתה אותו (מב) לפני הפרכת וגו'. שמעון בן עזאי אומר מאצל מזבח הקטרת שנאמר (מג) [פב]ושחקת ממנה הדק וגו'. תלמידיו של רבי ישמעאל אומרים מאצל מזבח העולה שנאמר [פג]עולת תמיד לדורותיכם:

תם ונשלם ספר שמות

ממ"ק ובמ"ק סו שם ג: סז שם: סח שם י: סט שם: ע שם: עא שם: עב שם ד: עג שם י: עד שם ג: עה שם: עו שם ט: עז בטפיח דלי: עח ישעיה ס: עט שם: פ שם: פא שמות ל: פב שם: פג שם כט:

זית רענן (מא) שמשמשין בכל צדדין. פי' שמשמשין שם מקניהם ובהמתם כדאיתא לעיל: (מב) לפני הפרוכת אשר על העדות אשר אועד לך שמה. ודייק על העדות שהיה מדבר עליו: (מג) ושחקת ממנה הדק ונתתה ממנה לפני העדות וגו' אשר אועד לך שמה ומדכתיב לפני העדות משמע שהיה אצלו:

ברוך השם שמות, שזכני לגמור ספר שמות, והוא יזכני לגמור ספר תורת כהנים, בכח ורב אונים:

שמן ששון מבעל זית רענן

איתא במדרש ר' שמעון אומר כל הכפרות הראה הקב"ה לאברהם חוץ מעשירית האיפה ורבנן אמרי אף עשירית האיפה הראה לו, נאמר כאן ויקח את כל אלה וגו' ונאמר להלן כל המנחה אשר יעשה מאלה. והוא תמוה דבמאי קמיפלגי ונראה לתרץ דאיתא בהוריות (דף ט') רש"א משוח (פירוש כה"ג) חייב בכולן בכל הקרבנות חוץ מעשירית האיפה. פי' אם חטא אינו מביא עשירית האיפה לכפרתו דכתיב זה קרבן אהרן ובניו וגו' עשירית האיפה לפיכך דוקא זה מביא ואינו מביא עשירית איפה אחרת. ורבנן סבירא להו כיון דפטור מעשירית האיפה פטור מכל קרבן עולה ויורד. ובדף י"ב פליגי רבנן ור"מ במשוח שעבר פי' שאם ראה כה"ג קרי ומינו אחר תחתיו שהראשון חוזר לעבודתו והשני אינו ראוי לא לכה"ג ולא לכהן הדיוט. לכה"ג לא משום איבה. ור"ש ס"ל כר"מ דאמר כל מצות כהונה גדולה עליו. ומודה דאינו מביא עשירית האיפה בכל יום. וכתב רש"י ביומא (דף ע"ג) הטעם דחדא אמר רחמנא להביא ולא שנים וכיון שכה"ג מביא כל יום שוב אין כהן משוח שעבר יכול להביא. ואמרינן נמי התם משוח מלחמה מביא עשירית האיפה דכתיב והכהן המשיח תחתיו מבניו מי שבנו עומד תחתיו פי' שבניו יורשין גדולתו לאפוקי משוח מלחמה שאין בניו יורשין גדולתו כ"כ רש"י ביומא ע"ב וכ"ה שם. ואמרינן סוף פ"ג דנדרים בקש הקב"ה להוציא כהונה משם כיון שהקדים כו' הוציאה מאברהם והיינו דכתיב והוא כהן לאל עליון הוא כהן ואין זרעו כהן. וא"כ אברהם בחיי שם לרבנן אינו ראוי לכה"ג משום איבה וא"כ לא הקריב עשירית האיפה בכל יום וא"כ הקריב עשירית האיפה לכפרתו ולכן ס"ל אף עשירית האיפה הראה לו. ור"ש לטעמיה דס"ל כר"מ דכל מצות כהונה גדולה עליו. ואע"ג דמודה דאינו מביא עשירית האיפה היינו משום שהכה"ג מביא ולכן אינו מביא הוא משום דאין מביאין שנים. והכא שם לא הביא משום דבניו לא ירשו גדולתו ומי שאין בנו יורש גדולתו **אינו** מביא עשירית האיפה כנ"ל והוי דומיא דמשוח מלחמה. וכיון ששם לא הביא. אברהם הביא בכל יום. וא"כ אינו מביא לכפרתו עשירית האיפה. וזהו שדקדק ר"ש ואמר כל הכפרות הראה לו חוץ מעשירית האיפה כפרות דייקא. **ודוק:**

א [א]ויקרא אל משה. רבי תנחום בר חנילאי פתח [ב]ברכו ה' מלאכיו אלו הנביאים שנאמר [ג]וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים וכן הוא אומר [ד]ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים וגו'. ודכוותה [ה]ויעל מלאך ה' מן הגלגל אל הבוכים וכי מלאך היה והלא פנחס היה ולמה קורא אותו מלאך אלא בשעה שהיתה רוח הקודש שורה עליו היו פניו בוערות כלפידים, ורבנן אמרין אשתו של מנוח מה היתה אומרת לו (הנה נא) [ו]איש אלהים בא אלי ומראהו כמראה מלאך האלהים נורא מאד כסבורה בו שהוא נביא ואינו אלא מלאך. אמר ר' יוחנן מבית אב שלהן נקראו הנביאים מלאכים הה"ד (ויען) [ז][ויאמר] חגי מלאך ה' במלאכות ה' אתה למד שהנביאים נקראו מלאכים שנאמר [ח]ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו בנוהג שבעולם משאוי שקשה לאחד נוח לשנים ולשנים נוח לארבעה או שמא משאוי שקשה לששים רבוא נוח לאחד, כל ישראל עומדין לפני הר סיני ואומרים [ט]אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' אלהינו עוד ומתנו ומשה שמע קול הדבור לעצמו וחיה. תדע לך שהוא כן שמכולן לא קרא הדבור אלא למשה לכך נאמר ויקרא אל משה. ללמדך שגדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת שמלאכי השרת אינן יכולין לשמוע קולו אלא עומדין ונרתעין ונבהלין והצדיקים יכולין לשמוע קולו שנאמר [י]וה' נתן קולו לפני חילו כי רב מאד מחנהו אלו המלאכים שנאמר [יא]מחנה אלהים זה. ומי קשה מהם הצדיקים שנאמר [יב]כי עצום עשה דברו. עשה דברו זה משה שאמר לו עשה משכן ונזדרז ועשאו והיה עומד מבחוץ שהיה מתירא לבא שנאמר (א) [יג]ולא יכול משה לבוא אל אהל מועד וגו'. וכתיב כי ענן ה' על המשכן וגו', אמר הקב"ה אינו דרך שיהא משה שנצטער במשכן עומד בחוץ ואני מבפנים אלא הריני קורא אותו שיכנס לכך נאמר ויקרא אל משה הוי גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו, אם תאמר כשהיה מדבר עם משה בקול נמוך היה מדבר לפיכך היה יכול לשמוע, לא היה מדבר אלא בקול מתן תורה ששמעו ישראל קולו ומתו בדבור ראשון דכתיב [יד]אם יוספים אנחנו וגו' וכן הוא אומר [טו]נפשי יצאה בדברו. מנין שבקול מתן תורה היה מדבר שנאמר וישמע את הקול קול המתפרש בכתובים [טז]קול ה' בכח קול ה' בהדר קול ה' שובר ארזים, שמא תאמר ישראל היו שומעין את הקול מבחוץ ת"ל וישמע הוא היה שומע. וכי מאחר שבקול גבוה היה מדבר למה לא היו שומעין, לפי שגזר הקב"ה על הדבור שיצא וילך אצל משה עשה לו הקב"ה שביל עד שמגיע למשה ולא נשמע לכאן ולכאן שנאמר [יז]לעשות לרוח משקל לכך נאמר ויקרא אל משה, זש"ה [יח]כי טוב אמר לך עלה הנה מהשפילך לפני נדיב, רבי תנחום אמר רחק ממקומך שנים ושלשה מושבות שיאמרו לך עלה ואל תעלה ויאמרו לך רד. זש"ה [יט]גאות אדם תשפילנו ושפל רוח יתמוך כבוד כל מי שבורח מן השררה השררה רודפת אחריו. שאול ברח מן השררה בשעה שבא למלוך שנאמר [כ]וישאלו עוד בה' הבא איש הלום אמר להם אין אני ראוי למלכות אלא שאלו באורים ותומים שנאמר [כא]ויאמר ה' הנה הוא נחבא אל הכלים אלו אורים ותומים וכתיב [כב]הראיתם אשר בחר בו ה' כי אין כמוהו בכל העם. ואבימלך בן ירובעל רדף אחר השררה וברחה ממנו שנאמר [כג]וישלח אלהים רוח רעה בין אבימלך ובין בעלי שכם, משה ברח מן השררה בשעה שאמר לו הקב"ה [כד]ועתה לכה ואשלחך אל פרעה וגו' ויאמר בי ה' שלח נא ביד תשלח לא איש דברים אנכי וגו' אמר לו הקב"ה חייך סופך לילך כיון שהלך ואמר כה אמר ה' אלהי העברים וגו' אמר אותו רשע מי ה' אשר אשמע בקולו אמר משה כבר עשיתי שליחותי הלך וישב לו אמר לו הקב"ה ישבת לך בוא דבר אל פרעה וכן על כל דבר ודבר לך אל פרעה השכם בבקר. לסוף הוציאם ממצרים וקרע להם את הים הוריד להם את המן העלה להם את הבאר הגיז להם את השלו והקיפן ענני כבוד ועשה את המשכן, אמר מכאן ואילך מה יש לי לעשות עמד וישב לו. אמר לו הקב"ה חייך יש לך מלאכה גדולה מכל מה שעשית ללמד לבני טומאה וטהרה ולהזהירן היאך יהו מקריבין קרבן לפני הוי ושפל רוח יתמוך כבוד זה משה שנאמר [כה]ותחסרהו מעט מאלהים וכבוד והדר תעטרהו לכך נאמר ויקרא אל משה. זש"ה [כו]אז דברת בחזון לחסידיך אעפ"י שדבר הקב"ה עם אדם הראשון ועם נח ואברהם ויצחק ויעקב הן היו יחידים בעולם, אבל משה כמה צדיקים היו שבעים זקנים בצלאל ואהרן ובניו והנשיאים ולא קרא מכולם אלא למשה הוי אומר [כז]הרימותי בחור מעם זה משה שנאמר [כח]לולי משה בחירו. ד"א מדבר במשה שנדבר עמו בדבור ובחזון שנאמר [כט]פה אל פה אדבר בו. לחסידיך שהיה משבטו של לוי שנאמר [ל]וללוי אמר תמיך ואוריך לאיש חסידך. ותאמר שויתי עזר על גבור משאוי שקשה לששים רבוא נוח למשה הרימותי בחור מעם לולי משה בחירו:

תכח רבי תנחומא פתח [לא]יש זהב ורב פנינים וכלי יקר שפתי דעת בנוהג שבעולם אדם יש לו כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות וכל חמדה טובה שבעולם ודעת אין בו מה הנאה יש לו. מתלא אמר דעה קנית מה חסרת דעה חסרת מה קנית. יש זהב בנדבת המשכן דכתיב [לב]וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב. ורב פנינים זה נדבתם של נשיאים [לג]והנשיאים הביאו את אבני השהם. וכלי יקר שפתי דעת לפי שהיתה נפשו של משה עגומה עליו אמר הכל הביאו נדבתן למשכן ואני לא הבאתי אמר לו הקב"ה חייך שדבורך חביב עלי מכל אלו הדע לך שמכולן לא קרא הדבור אלא למשה שנאמר ויקרא אל משה. מה כתיב למעלה מן הענין פרשת המשכן כאשר צוה ה' את משה משל למלך שצוה את עבדו וא"ל בנה לי פלטין על כל דבר ודבר שהוא בונה היה כותב עליו שמו של מלך, היה בונה כתלים וכותב עליהם שמו של מלך, היה מעמיד עמודים וכותב עליהן שמו של מלך, היה מקרה בקורות וכותב עליהן שמו של מלך, לימים נכנס המלך בתוך הפלטין ועל כל דבר ודבר שהיה מביט היה מוצא שמו אמר המלך כל הכבוד הזה עשה לי עבדי ואני מבפנים והוא מבחוץ קראו לו שיכנס לפנים, כך בשעה שאמר הקב"ה למשה עשה לי משכן על כל דבר ודבר שהיה עושה היה כותב עליו כאשר צוה ה' את משה אמר הקב"ה כל הכבוד הזה עשה לי משה ואני מבפנים והוא מבחוץ קרא שיכנס לפנים לכך נאמר ויקרא אל משה, מלה"ד למלך שנכנס למדינה ועמו דוכסין ואפרכסין ואסטרטליטין ואין העם יודעין איזה מהם חביב מכולן אלא למי שהמלך הופך פניו ומדבר כך משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים זקנים אין אנו יודעין איזה מהן חביב אלא מי שהקב"ה קורא קרא למשה ומדבר עמו אנו יודעין שהוא החביב יותר מכולן לכך נאמר ויקרא אל משה. משל למלך שנכנס למדינה עם מי מדבר תחלה לא עם [לד]אגרטמון של מדינה למה שהוא עוסק במחיה של מדינה כך משה עסוק בטהרתן של ישראל אמר זה תאכלו וזה לא תאכלו את זה תאכלו מכל אשר במים ואת אלה תשקצו מן העוף וזה לכם הטמא לכך נאמר ויקרא אל משה: ויקרא אל משה ולאדם לא קרא ויקרא ה' אלהים אל האדם אלא אין גנאי למלך לדבר עם אריסו. וידבר ה' אליו ועם נח לא דבר [לה]וידבר אלהים אל נח. אלא אין גנאי למלך לדבר עם [לו]נקדורו. ויקרא אל משה ולאברהם לא קרא [לז]ויקרא מלאך ה' אל אברהם אלא אין גנאי למלך לדבר עם פונדקי שלו. ויקרא אל משה ולא כאברהם באברהם כתיב ויקרא מלאך ה' אל אברהם המלאך קורא והדבור מדבר ברם הכא אמר הקב"ה אני הקורא ואני המדבר שנאמר [לח]אני דברתי אף קראתיו הביאותיו והצליח דרכו. ויקרא אל משה עשרה שמות היו לו למשה שנאמר [לט]ואשתו היהודיה זו יוכבד על שם (ב) שהעמידה (הודייה) [יהודים] בעולם, ילד את ירד זה משה שהוריד את התורה מלמעלה למטה. ד"א שהוריד את השכינה מלמעלה למטה. ד"א אין לשון ירד אלא לשון מלכות כד"א [מ]וירד מים עד ים וכתיב [מא]כי הוא רודה בכל עבר הנהר. אבי גדור הרבה גודרין עמדו לישראל וזה היה אביהם של כולן

ממ"ק ובמ"ק א ויקרא רבה : ב תהלים קג : ג במדבר כ : ד ד"ה ב לו : ה שופטים ב : ו שם יג : ז חגי א : ח תהלים קג : ט דברים ה : י יואל ב : יא בראשית לב : יב יואל ב : יג שמות מ : יד דברים ה : טו שה"ש ה : טז תהלים כט : יז איוב כח : יח משלי כט : יט שם כט : כ שמואל א ו : כא שם : כב שם : כג שופטים ט : כד שמות ג : כה תהלים ח : כו תהלים פט : כז שם : כח שם קו : כט במדבר יב : ל דברים לג : לא משלי כ : לב שמות כה : לג שם לה : לד אגרטמון ממונה על המדות : לה בראשית ח : לו נקדורו רועה שלו : לז בראשית כב : לח ישעיה מח : לט דה"א ד : מ תהלים עב : מא מ"א ה :

זית רענן (א) ולא יכול וגו' כי שכן עליו הענן, ואם היה רוצה היה בא בתוך הענן כמו שעלה לרקיע תוך הענן כדכתיב סוף משפטים אלא שנתירא לילך בלי רשות מאחר שהשכינה שם כי הענן שם לכך נאמר ויקרא אל משה פי' ליודיע שלא הלך מעצמו : (ב) שהעמיד יהודים בעולם. שיצא ממנה משה שהכניס כל ישראל תחת כנפי השכינה :

כולן, חבר שהבר הבנים לאביהן שבשמים. ד"א שהעביר הפורענות מלבוא לעולם, אבי סוכו שהיה אביהם של נביאים שסוכין ברוה"ק בערביא צווחין לנביא סוכיא. יקותיאל שעשה את הבנים מקוין לאביהם שבשמים, אבי זנוח בא והזניחן מאותה עבירה הה"ד [מב]ויזר על פני המים. ואלה בני בתיה א"ל הקב"ה לא היה בנך וקראתו בנך אף את לא בתי ואני קורא אותך בתי. אשר לקח מרד זה כלב זה מרד בעצת מרגלים וזו מרדה בעצת אביה יבא מורד ויקח את המורדת. (ג) זה הציל את הצאן וזו הצילה את הרועה. רבי יהודה ברבי אילעאי אומר אף טוביה היה שמו הה"ד [מג]ותרא אותו כי טוב הוא, רבי ישמעאל ברבי אמי אמר שמעיה שמו דכתיב [מד]ויכתב שמעיה בן נתנאל הסופר, שמעיה ששמע אל תפלתו. בן נתנאל בן שנתנה לו תורה מיד אל. הסופר שהיה סופרן של ישראל. הלוי שהיה משבטו של לוי. לפני המלך והשרים לפני ממהב"ה ובית דינו. וצדוק זה אהרן הכהן. ואחימלך שהיה אחיו של מלך. בן אביתר בן שויתר הקב"ה על ידו מעשה העגל. רבי יהושע בן קרחה אומר אף לוי היה שמו על עיקר משפחתו ומשה הרי עשרה. א"ל הקב"ה למשה חייך מכל שמות שיש לך איני קוראך אלא בשם שקראתך בתיה בת פרעה ותקרא שמו משה הוי ויקרא אל משה: [מה]אמר רבי אלעזר ויקרא אל משה וכל ישראל שומעין ולא בא הכתוב אלא לחלוק כבוד למשה. מיתיבי קול לו קול אליו משה שמע וכל ישראל לא שמעו. לא קשיא הא בסיני הא באהל מועד. ואיבעית אימא לא קשיא הא בקריאה הא בדבור. רבי אלעזר רמי כתיב [מו]ולא יכול משה לבוא אל אהל מועד כי שכן עליו הענן וכתיב [מז]ויבא משה בתוך הענן מלמד שתפסו הקב"ה למשה והביאו בענן:

תכט ויקרא אל משה הקדים קריאה לדבור למדה תורה דרך ארץ שלא יאמר אדם לחברו דבר אא"כ קראהו.

א"ר מנסיא מנין לאומר דבר לחברו שהוא בבל יאמר עד שיאמר לו אמור שנאמר מאהל מועד לאמר. [מח]זה שאמר הכתוב [מט]הביאני המלך חדריו זה משה שנאמר ויקרא אל משה, מכאן אמרו כל ת"ח שאין בו דעה נבלה טובה ממנו תדע לך שכן הוא צא ולמד ממשה אבי החכמה אבי הנביאים שהוציא את ישראל ממצרים ונעשו נסים על ידו נפלאות בארץ חם ונוראות על ים סוף ועלה לשמי מרום והוריד התורה ונתעסק במלאכת המשכן אע"פ כן לא נכנס לפנים עד שקרא לו שנא' ויקרא אל משה ולהלן הוא אומר [נ]ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה (ד) בסנה הפסיק בין קריאה לדבור אבל באהל מועד אין בו הפסק. [ד"א ויקרא אל משה] בסנה (ה) למה הדבר דומה למלך ב"ו שכעס על עבדו וצוה לחבשו בבית האסורין וכשהוא מצוה את השליח אינו מצוה אותו אלא מבחוץ אבל באהל מועד כשהוא שמח עם בניו ובניו שמחין עמו כשהוא מצוה את השליח אינו מצוה אותו אלא מבפנים כמו שהוא מושיבו בין ברכיו וכיד אדם על בנו לכך נאמר ויקרא אל משה. [נא]ויקרא וידבר הקדים קריאה לדבור והלא דין הוא נאמר כאן דבור ונאמר דבור בסנה, מה דבור האמור בסנה הקדים בו קריאה לדבור אף וכו'. לא אם אמרת בדבור הסנה שהוא תחלה לדברות תאמר בדבור אהל מועד שאינו תחלה לדברות. דבור הר סיני יוכיח שאינו תחלה לדברות והקדים בו קריאה לדבור. לא אם אמרת בדבור הר סיני שהוא לכל ישראל תאמר אהל מועד שאינו לכל ישראל. הרי אתה דן מבנין אב לא הרי דבור הסנה שהוא תחלה לדברות כהרי דבור הר סיני שאינו תחלה לדברות ולא דבור הר סיני שהוא לכל ישראל כהרי דבור הסנה שאינו לכל ישראל. הצד השוה שבהן שהן דבור ומפי קדוש למשה הקדים בו קריאה לדבור אף כל שהוא דבור מפי קדוש למשה הקדים בו קריאה לדבור. מה להצד השוה שבהן שהן דבור ובאש ומפי קדוש למשה לפיכך נקדים בו קריאה לדבור יצא דבור אהל מועד שאינו באש לפיכך לא נקדים קריאה לדבור ת"ל ויקרא וידבר הקדים קריאה לדבור יכול לא היתה קריאה אלא לדבור זה בלבד מנין לכל הדברות שבתורה ת"ל מאהל מועד כל שהוא מאהל מועד הקדים בו קריאה לדבור. יכול לא היתה קריאה אלא לדברות בלבד מנין אף לאמירות ולצווים, אמר ר"ש ת"ל דבר וידבר לרבות אף לאמירות ולצווים. יכול אף להפסקות ת"ל וידבר לדבור היתה קריאה ולא היתה קריאה להפסקות. וכי מה היו הפסקות משמשות ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין. והרי דברים ק"ו ומה אם מי ששמע מפי קדוש ומדבר ברוח הקדש צריך להבין בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין הדיוט מהדיוט על אחת כמה וכמה. ומנין שכל הקריאות היו משה משה ת"ל ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ויאמר משה משה שאין ת"ל ויאמר אלא מלמד שכל הקריאות היו משה משה. ומנין שעל כל קריאה היה אומר הנני ת"ל ויאמר הנני שאין ת"ל ויאמר אלא מלמד שעל כל קריאה היה אומר הנני. משה משה, אברהם אברהם, יעקב יעקב, שמואל שמואל לשון חיבה לשון זירוז. ד"א משה משה הוא משה עד שלא נדבר עמו הוא משה משנדבר עמו. אליו למעט את אהרן. א"ר יהודה בן בתירא י"ג דברות נאמרו בתורה למשה ולאהרן. וכנגדן נאמרו י"ג מיעוטין ללמדך שלא לאהרן נאמר אלא למשה שיאמר לאהרן ואלו הן [נב]ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו וגו' וידבר אליו, [נג]ונועדתי לך שם ודברתי אתך וגו' [נד]אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם [נה]ביום צותו [נו]את אשר יצוה [נז]את כל אשר אצוה אותך [נח]ויהי ביום דבר ה' אל משה [נט]ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר ה' את משה, ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מיעט את אהרן מכולם:

תל רבי יוסי הגלילי אומר בשלשה מקומות נאמרה (תורה) [בתורה דבור למשה] בארץ מצרים ובהר סיני ובאהל מועד. בארץ מצרים מהו אומר ביום דבר ה' אל משה מיעט את אהרן מדברות ארץ מצרים. בהר סיני מהו אומר ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר ה' את משה בהר סיני מיעט את אהרן מדברות הר סיני. באהל מועד מהו אומר ויקרא אל משה מיעט את אהרן מדברות אהל מועד. ר' אליעזר אומר הרי הוא אומר ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי עתיד אני להתועד בהן ולהתקדש בהן אימתי היה זה ביום השמיני שנאמר [סא]וירא כל העם וירונו ויפלו על פניהם. או אינו אומר אלא (ו) ליתן יעידה לדברות ת"ל ונועדתי לך לך היתה יעידה ולא היתה יעידה לכל ישראל. אוציא את ישראל שלא כשרו לעלות בהר ולא אוציא (ז) הזקנים שכשרו לעלות בהר, אוציא את הזקנים שלא נראו בדבור עם משה ולא אוציא את בני אהרן שנראו בדבור עם משה, אוציא את בני אהרן שלא נתועדו בדבור עם משה ולא אוציא את אהרן שנתועד בדבור עם משה. ת"ל אשר אועד לך שמה לך היתה יעידה ולא היתה יעידה לכולם, או אוציאם מן היעידה ולא אוציאם מן הדברות ת"ל ודברתי אתך. אוציא את ישראל ולא אוציא את הזקנים אוציא את הזקנים ולא אוציא את בני אהרן אוציא את בני אהרן ולא אוציא אהרן עצמו. ת"ל לדבר אליך עמך היה הדבור ולא היה הדבור עם כולם, יכול לא היו שומעין הדבור אבל היו שומעין את הקול (ח) ת"ל קול לו. אוציא את ישראל ולא אוציא את הזקנים אוציא את הזקנים ולא אוציא בני אהרן אוציא ב"א ולא אוציא אהרן עצמו ת"ל קול לו. אוציא את כולם ולא אוציא את מלאכי השרת שאין אחד מהם יכול ליכנס למקומו עד שיקרא ת"ל קול לו קול אליו משה שומע את הקול ואין כולן שומעין את הקול. מאהל מועד מלמד שהיה הקול נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל, יכול מפני שהקול נמוך ת"ל וישמע את הקול שאין ת"ל הקול אלא הקול שמתפרש בכתובים שנאמר [סב]קול ה' בכח קול ה' בהדר קול ה' שובר ארזים וישבר ה' את ארזי הלבנון קול ה' חוצב להבות אש. א"כ למה נאמר מאהל מועד אלא מלמד שהיה הקול נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל מועד. כיוצא בו אתה אומר [סג]וקול כנפי הכרובים נשמע עד החצר החיצונה יכול מפני שהקול נמוך ת"ל כקול שדי בדברו א"כ למה נאמר עד החצר החיצונה אלא כיון שהיה מגיע עד החצר החיצונה היה נפסק מאהל מועד. יכול מכל הבית כלו ת"ל מעל הכפרת. יכול מעל הכפורת כולה ת"ל מבין שני הכרובים דברי רבי עקיבא. אמר ר"ש בן עזאי איני כמשיב על דברי רבי אלא כמוסיף על דבריו והכבוד שנאמר בו [*]הלוא את השמים ואת הארץ אני מלא ראה חיבתן של ישראל להיכן גרמה לכבוד הזה המרובה כביכול נדחק (לראות) [להיות] מדבר מעל הכפורת מבין שני הכרובים:

רבי

ממ"ק ובמ"ק מב שמות לב : מג שמות ג : מד דה"א כד : מה יומא ד : מו שמות מ : מז שם כד : מח תנא דבי אליהו : מט שיר א : נ שמות ג : נא תורת כהנים : נב במדבר ז : נג שמות כה : נד שם כט : נה ויקרא ז : נו שמות לד : נז שם כה : נח שם ו : נט במדבר ג : ס שמות כט : סא ויקרא ט : סב תהלים כט : סג יחזקאל י : *ירמיה כג :

זית רענן (ג) זה הציל את הצאן. מעצת מרגלים: (ד) בסנה הפסיק, דכתיב ויקרא וגו' משה משה ויאמר הנני ואח"כ דבר עמו: (ה) למה"ד וכו', פי' בסנה הפסיק ואמר משה שקראו בשמו שישמע מה שידבר אליו והוא ישאר בחוץ משא"כ באהל מועד שקראו לבוא אליו לא אמר הנני רק בא אל ה' לאהל מועד כנ"ל וא"צ להגיה ד"א וכו': (ו) ליתן יעידה לדברות, פי' שיתוועד לדבר עם כל ישראל: (ז) הזקנים שכשרו לעלות בהר. לאו דוקא אלא שנכנסו לפנים ממחיצת ישראל כדאיתא בפ' יתרו: בני אהרן שנראו בדבור עם משה, פי' דכתיב בפ' שמיני לאמר אליהם ודרשינן לאלעזר ואיתמר שאף עמהן נתייחד הדבור: אהרן שנתוועד, פי' באגודה אחת דכתיב אל משה ואל אהרן וגו' משמע שהיו שניהם באגודה אחת: אוציאם מן היעידה, פי' שלא נתוועד עמהם בקביעות ומכל מקום דבר עמהם לפי שעה: ת"ל ודברתי אתך, והאי קרא ממעט ישראל כדלעיל: (ח) ת"ל קול לו. הכא ממעט כולם ממעוט אחד:

תלא (ט) רבי דוסא אומר הרי הוא אומר [סד]כי לא יראני האדם וחי. בחייהן אינן רואין אבל רואין הן בשעת מיתתן. וכן הוא אומר [סה]לפניו יכרעו כל יורדי עפר ונפשו לא חיה. רבי עקיבא אומר כי לא יראני האדם וחי אף חיות הנושאות את הכסא אינן רואות את הכבוד. אמר רבי שמעון בן עזאי איני כמשיב על דברי רבי אלא כמוסיף על דבריו כי לא יראני האדם וחי אף מלאכי השרת שחייהן חיי עולם אינן רואין את הכבוד. לאמר צא ואמור להם דברי כבושים בשבילכם מדבר עמי. וכן מצינו כל שלשים ושמונה שנה שהיו ישראל במדבר והיו כמנודין לשמים לא היה דבור עם משה שנאמר [סו]ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות מקרב העם וידבר ה' אלי לאמר. אלעזר בן דהבאי אומר יכול היה מדבר עמו לצורך עצמו ת"ל לאמר לצורך ישראל היה מדבר עמו ולא היה מדבר עמו לצורך עצמו. דבר אחר יכול לא היה מדבר עמו אלא לצורך הקהל ת"ל לאמר מדבר היה עמו לצורך עצמו. דבר אחר לאמר צא ואמור להם והשיבני ומנין שהיה משה יוצא ומדבר עמהן שנאמר [סז]ויצא ודבר אל בני ישראל את אשר יצוה. ומנין שהיה משה משיב דברים לפני הגבורה שנאמר [סח]וישב משה את דברי העם אל ה'. [ע]לפי שהוא אומר וידבר ה' אליו שומע אני מאהל מועד ממש ת"ל ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת א"א לומר מאהל מועד שכבר נאמר מעל הכפורת וא"א לומר מעל הכפרת שכבר נאמר מאה"מ. כיצד יתקיימו שני כתובים הללו זו מדה בתורה ב' כתובים זה כנגד זה והרי הן סותרין זה ע"י זה יתקיימו במקומן עד שיבא כתוב אחר ומכריע ביניהם ומה ת"ל [עא]ובבא משה אל אהל מועד מגיד הכתוב שהיה משה נכנס ועומד באהל וקול יורד משמי שמים לבין שני הכרובים והוא שומע את הקול מדבר בפנים:

תלב [עב]ויקרא מאהל מועד אמר רבי אלעזר אף על פי שנתנה תורה סייג לישראל בסיני (י) לא נענשו עליה עד שנשנית להן באהל מועד. [עג]דיטגמא כתובה ומחותמת ונכנסת למדינה אין בני המדינה נענשין עליה עד שתפרש להן בדימוסיא של מדינה. כך אף על פי שנתנה תורה לישראל בסיני לא נענשו עליה עד שנשנית להן באהל מועד. הדא הוא דכתיב [עד]עד שהביאתיו אל בית אמי זה סיני. ואל חדר הורתי זה אהל מועד שמשם נצטוו ישראל בהוראה. אמר רבי יהושע בן לוי אילו היו האומות יודעין מה אהל מועד יפה להן אהליות *)וקסטריאות היו מקיפין אותו אתה מוצא שעד לא הוקם המשכן היו אומות העולם שומעין קול הדבור ונתרזין מתוך פניקטיהן [עה] הה"ד [עו]כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי. אמר רבי סימון דו פרצופין היה הדבור יוצא אחד סם חיים לישראל ואחד סם המות לאומות העולם הה"ד כאשר שמעת אתה ויחי, אתה שומע וחיה ואומות העולם שומעין ומתין. אמר רבי יצחק עד שלא הוקם המשכן היתה נבואה מצויה באומות העולם משהוקם המשכן נסתלקה מהן שנאמר [עז]אחזתיו ולא ארפנו, אמרו ליה הרי בלעם נתנבא א"ל לטובתן של ישראל נתנבא שנאמר [עח]מי מנה עפר יעקב, לא הביט און ביעקב, כי לא נחש ביעקב, מה טבו אהליך יעקב, דרך כוכב מיעקב, וירד מיעקב, מה בין נביאי ישראל לנביאי אומות העולם, ר' חמא בר חנינא אמר אין הקב"ה נגלה על אומות העולם אלא בחצי דבור, מה בין משה לכל הנביאים, ר"י בר ר' אילעאי אמר כל הנביאים ראו מתוך שבע אספקלריות הדא הוא דכתיב [עט]וכמראה המראה אשר ראיתי וגו' ומשה ראה מתוך אספקלריא אחת שנאמר [פ]במראה ולא בחידות. ורבנן אמרין כל הנביאים ראו מתוך אספקלריא מלוכלכת הדא הוא דכתיב [פא]ואנכי חזון הרביתי וביד הנביאים אדמה ומשה ראה מתוך אספקלריא מצוחצחת הדא הוא דכתיב [פב]ותמונת ה' יביט. רבי פנחס בשם ר' הושעיא אמר למלך שנגלה לבן ביתו באופנין שלו לפי שבעולם הזה שכינה נגלית על היחידים אבל לעתיד לבא [פג]ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדו כי פי ה' דבר:

תלג דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם זה שאמר הכתוב [פד]הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים אי זהו ילד שעשועים בן שתים בן שלש שנים. רבי אחא בשם רבי לוי בר סיסי בן ארבע בן חמש שנים. כי מדי דברי בו די דבורי בו אף בשעה שאני מדבר עמו איני יכול לכבול בו. כי מדי דברי בו כי בודאי דבורי בו. משל למלך שהיה לו [פה]פקרם והיה מצוה את עבדו ואומר לו קפלו נערו תן דעתך עליו א"ל עבדו אדוני המלך מכל פקרסים שיש לך אי אתה מצוה אותי אלא על זה אמר ליה שאני מדביקו לגופי. כך אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע משבעים אומות שיש לך בעולמך אי אתה מצוה אותי אלא על ישראל. [פו]רבי יהושע דסיכנין בשם רבי לוי אף הכתובים חלקו כבוד לישראל הכא את אמר אדם כי יקריב מכם כשהוא בא לדבר אחר אדם כי יהיה מכם בעור בשרו אין כתיב כאן אלא [פז]אדם כי יהיה בעור בשרו:

תלד רבי שמואל בר נחמן אמר בה תרתין שיטין [פח]אפס כי לא יהיה בך אביון כשהוא בא לדבר אחר כי לא יחדל אביון מקרבכם אין כתיב כאן אלא מקרב הארץ. רבי שמואל בר נחמן אמר בה שיטה אוחרי [פט]אלה יעמדו לברך את העם וכשהוא בא לדבר אחר אלה יעמדו לקלל את העם אין כתיב כאן אלה ואלה יעמדו על הקללה. ולא עוד אלא כשפורענות באה לעולם צדיקים כובשים אותה שנאמר ואלה יעמדו על הקללה. א"ר ברכיה אמר הקב"ה יהא קרבנך דומה לקרבנו של אדם הראשון מה אדם הראשון שהיה הכל ברשותו ולא הקריב מן הגזלות ומן החמסים אף אתה לא תקריב מן הגזלות ומן החמסים ואם עשית כן (יא) [צ]ותיטב לה' משור פר מקרן מפרים. [צא]דבר אל בני ישראל וסמך בני ישראל סומכין ואין הגוים סומכין. וכי איזו מדה מרובה מדת תנופה או מדת סמיכה מרובה מדת תנופה ממדת סמיכה שתנופה נוהגת בדבר שיש בו רוח חיים ובדבר שאין בו רוח חיים וסמיכה אינה נוהגת אלא בדבר שיש בו רוח חיים. אם מעטתם מתנופה מרובה לא תמעטם מסמיכה מעוטה. אתה אומר בצד זה נתרבתה תנופה ונתמעטה סמיכה או בצד זה נתרבתה סמיכה ונתמעטה תנופה שהסמיכה נוהגת בכל (יב) החוברין ואין תנופה נוהגת בכל החוברין. ואם מעטתם מתנופה מועטת אמעטם מסמיכה מרובה הא מפני שיש בסמיכה מה שאין בתנופה ובתנופה מה שאין בסמיכה צריך לומר דבר אל בני ישראל וסמך בני ישראל סומכין ואין הגוים סומכין. [צב]בני ישראל סומכין ואין בנות ישראל סומכות. רבי יוסי ורבי שמעון אומרים נשים סומכות רשות. אמר רבי יוסי אמר לי אבא אלעזר פעם אחת היה לנו עגל של זבחי שלמים והוצאנוהו לעזרת נשים וסמכו עליו הנשים וכי יש סמיכה בנשים אלא מפני נחת רוח של נשים. [צג]יכול לא יסמכו על העולות שאין העולות טעונות תנופה אבל יסמכו על השלמים שהשלמים טעונין תנופה ת"ל ואמרת אליהם לרבות כל האמור בענין כשם שאין סומכות על העולות כך אין סומכות על השלמים:

[צד]**הכל** סומכין חוץ מחרש שוטה וקטן דלאו בני דעה נינהו. נכרי נמי בני ישראל סומכין ואין הגוים סומכין. אלא סומא מ"ט לא רב חסדא ורב יצחק בר אבדימי חד אמר אתיא סמיכה מזקני העדה וחד אמר אתיא סמיכה מעולת ראיה, ולמ"ד מעולת ראיה מ"ט לא יליף מזקני העדה, דנין יחיד מיחיד ואין דנין יחיד מצבור. ולמאן דיליף מזקני עדה מ"ט לא יליף מעולת ראיה, דנין מידי דכתיב ביה סמיכה בגופיה ממידי דכתיב ביה סמיכה בגופיה לאפוקי עולת ראיה דהיא גופה מעולת נדבה גמיר. תני תנא קמיה דרב יצחק בר אבדימי [צה]ויקרב את העולה ויעשה כמשפט, כמשפט עולת נדבה למד על עולת חובה שטעונה סמיכה. [צו]אדם לרבות את הגרים. מכם להוציא את המומרים. ומה ראית (יג) אימא מכם לרבות מומרים אדם להוציא גרים אחר שריבה הכתוב ומיעט ת"ל בני ישראל מה בני ישראל מקבלי ברית אף גרים מקבלי ברית יצאו מומרים שאינן מקבלי ברית. אי מה בני ישראל בני מקבלי ברית אף מומרים בני מקבלי ברית יצאו גרים שאינן בני מקבלי ברית (יד) ת"ל מכם ועכשיו אל תאמר אלא מה ישראל מקבלי ברית אף הגרים מקבלי ברית יצאו מומרים שאינן מקבלי ברית:

[צז]**תניא** מכם ולא כלכם להוציא את המומרים. מכם בכם חלקתי ולא באומות. מן הבהמה להביא בני אדם הדומין לבהמה, מכאן אמרו מקבלין קרבנות מפושעי ישראל כדי שיחזרו בהן בתשובה חוץ מן המומר ומנסך את היין ומחלל את השבת בפרהסיא. הא גופא קשיא אמרת מכם ולא כלכם להוציא את המומר והדר תני מקבלין קרבנות מפושעי ישראל, הא לא קשיא רישא מומר לכל התורה כולה, מציעתא מומר לדבר אחד. אימא סיפא חוץ מן המומר ומנסך את היין ומחלל את השבת בפרהסיא, האי מומר היכי

*) נטוי מגלר לסגן:

ממ"ק ובמ"ק סד שמות לג: סה תהלים כב: סו דברים ב: סז שמות לד: סח שם יט: ע ספרי ס' נשא: עא שמות לד: עב מדרש: עג דיטגמא כתב סמלך: עד שיר ג: עה פניקטיהן פי' נגרסים מהיכליהם: עו דברים ה: עז שיר ג: עח במדבר כג: עט יחזקאל מג: פ במדבר יב: פא הושע יב: פב במדבר יב: פג ישעיה מ: פד ירמיה לא: פה פקרס מלבוש מלובשין על כבשר: פו כתוב ברמז שעו: פז ויקרא יג: פח דברים טו: פט שם כז: צ תהלים סט: צא תורת כהנים, מנחות לג: צב חולין פה: צג ר"ה פ"ד, קדושין פרק ראשון: צד מנחות לג: צה ויקרא ט: צו תורת כהנים: צז חולין ה:

זית רענן (ט) רבי דוסא אומר וכו', מפני שמסיים ג"כ שאמר בן עזאי על דברי ר"ע איני כמשיב וכו' לפיכך הביא זה לכאן: לפניו יכרעו, משמע שרואין אותו באותו הפעם: (י) לא נענשו עליה, ונענשו על העגל כיון שהוא משבע מצות ב"נ: (יא) ותיטב לה' משור פר, פי' שקרבנך יהיה חביב מקרבנו של אדם שאדם לא היה לו ממי לגזול מה שאין כן אתה: (יב) החוברין, פי' שותפין בקרבן שאפילו שותפין סומכין משא"כ בתנופה כדאיתא במנחות פ' שתי הלחם: (יג) אימא אדם לרבות מומרים מכם להוציא גרים כ"ה שם: (יד) ת"ל מכם ועכשיו וכו', פי' דממכם נפקא לן דבהם דברתי שהם מקבלי ברית ולא איכפת לן באבותיהם אם היו מקבלי ברית:

היכי דמי אי מומר לכל התורה כולה היינו רישא, אי מומר לדבר אחד קשיא מציעתא. אלא לאו הכי קאמר חוץ מן המומר לנסך את היין ולחלל את השבת בפרהסיא, ומומר לאלילים הוי מומר לכל התורה כולה :

תלה והא מהכא נפקא מהתם נפקא מעם הארץ פרט למומר ר' שמעון בן יהודה אומר משום רבי שמעון [צח]אשר לא תעשינה בשגגה ואשם או הודע אליו השב מידיעתו מביא קרבן על שגגתו לא שב מידיעתו אינו מביא על קרבן על שגגתו ואמרי' מאי בינייהו אמר רב המנונא מומר לאכול חלב והביא קרבן על הדם איכא בינייהו, חדא בחטאת והדא בעולה. וצריכי דאי אשמעינן חטאת משום דלכפרה היא אבל עולה דלדורון היא אימא ליקבל מניה. ואי אשמעינן עולה משום דלאו חיובא הוא אבל חטאת דחיובא הוא אימא ליקבל מניה קמ"ל. וכל היכא דכתיב בהמה גריעותא היא והכתיב [צט]אדם ובהמה תושיע ה' ואמר רב יהודה אלו בני אדם שערומים בדעת ומשימים עצמם כבהמה. התם כתיב אדם ובהמה הכא בהמה לחודה. וכל היכא דכתיב אדם ובהמה מעליותא הוא והכתיב [ק]וזרעתי את בית ישראל זרע אדם וזרע בהמה התם הא חלקיה קרא זרע אדם לחוד וזרע בהמה לחוד. [קא]אדם כי יקריב (טו) יכול גזרה ת"ל כי יקריב הא אינו אלא רשות. קרבן לה' (טז) שיקדים הקדשו להקריב דברי רבי יהודה. רבי שמעון אומר מנין שלא יאמר אדם לה' עולה, לה' חטאת, לה' מנחה, לה' שלמים, ת"ל קרבן לה'. והלא דברים ק"ו אם מי שעתיד להקדיש אמרה תורה לא יהא מזכיר שם שמים אלא על הקרבן עאכ"ו שאין מזכירין שם שמים לבטלה :

[קב]**תנן** התם האומר קונם קונח קונס הרי אלו כנוין לקרבן. כנוין ר' יוחנן אמר לשון גוים הן. רבי שמעון בן לקיש אמר לשון שבדו חכמים להיות נודר בו וכן הוא אומר [קג]בחדש אשר בדא מלבו. וטעמא מאי תקינו רבנן כנויין דלא לימא קרבן. ולימא קרבן דלמא יאמר קרבן לה' ולימא קרבן לה' דלמא יאמר לה' ולא יאמר קרבן וקא מפיק שם שמים לבטלה ותניא רבי שמעון אומר וכו' :

[קד]**רבי** יוסי אומר כל מקום שנאמר קרבן אמר ביו"ד ה"א שלא ליתן פתחון פה למינים (יז) לרדות. קרבן לה' מן הבהמה יכול אף חיה שקרויה בהמה כענין שנאמר [קה]זאת הבהמה אשר תאכלו שור שה כשבים ושה עזים איל וצבי ויחמור ת"ל בקר וצאן. יכול לא יביא ואם הביא יהא כשר. משל למי שאמר לו רבו הבא לי חטים והביא לו חטים ושעורים הוסיף על דבריו, ת"ל בקר וצאן תקריבו אין לך בבהמה אלא בקר וצאן, הא למה זה דומה למי שאמר ליה רבו אל תביא אלא חטים ואם הוסיף על החטים עובר על דבריו. [קו]המעלה אברי חיה על המזבח רבי יוחנן אמר עובר בעשה, בהמה אין חיה לא ולאו הבא מכלל עשה עשה. ריש לקיש אמר אינו עובר בעשה ההוא למצוה. מתיב רבא אילו נאמר קרבן לה' בהמה הייתי אומר חיה בכלל בהמה וכו' תיובתא דריש לקיש תיובתא: [קז]מן הבהמה להוציא את הרובע ואת הנרבע. והלא דין הוא ומה אם בעל מום שלא נעבדה בו עבירה פסול מעל גבי המזבח. רובע ונרבע שנעבדה בהן עבירה אינו דין שיהו פסולין לגבי מזבח. הרי מי שהרש בשור וחמור יוכיח שנעבדה בהן עבירה וכשר לגבי מזבח. לא אם אמרת בחורש בשור וחמור שאינן במיתה תאמר ברובע ונרבע שהן במיתה טול לך מה שהבאת. אין לי אלא שנעבדה בו עבירה ע"פ שנים נעבדה בו עבירה (יח) על פי עד אחד או על פי בעלים מנין, אמר רבי ישמעאל הריני דן ומה אם בעל מום (שהיא) [שאין] יעידת שנים פוסלתו מן אכילה יעידת אחד פוסלתו מהקרבה, רובע ונרבע שיעידת שנים פוסלתו מאכילה אינו דין שתהא יעידת עד אחד פוסלתו להקרבה. א"ל רבי עקיבא לא אם אמרת בבעל מום שמומו בגלוי תאמר ברובע ונרבע שאין מומן בגלוי הואיל ואין מומן בגלוי לא יהו פסולין לגבי מזבח ת"ל מן הבהמה להוציא את הרובע והנרבע. *הא למה לי קרא הא אתיא מדינא. אמר רב אשי משום דאיכא למימר מעיקרא דדינא פירכא מה לבעל מום שמומו ניכר תאמר ברובע ונרבע שאין מומן ניכר, הואיל ואין מומן ניכר יהיו כשרים לגבי מזבח ת"ל מן הבהמה להוציא רובע. רבי ישמעאל אומר בשלש עשרה מדות התורה נדרשת מקל והומר מכלל ופרט. כיצד מן הבהמה כלל, מן הבקר ומן הצאן פרט, כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט :

[קח]מן הבקר להוציא את הנעבד והלא דין הוא ומה אם אתנן ומחיר (כא) שצפוייהן מותרין אסורין לגבי מזבח, נעבד שצפויו אסור אינו דין שיהא אסור לגבי מזבח. או חלוף ומה אם אתנן ומחיר שהן אסורין לגבי מזבח צפוייהן מותרין, נעבד שמותר לגבי מזבח אינו דין שצפויו מותר. אם כן בטלת לא תחמוד כסף וזהב עליהם, אני אקיימנו לא תחמוד כסף וזהב עליהם בדבר שאין בו רוח חיים אבל דבר שיש בו רוח חיים הואיל והן מותרין יהיו צפוייהן מותרין ת"ל מן הבקר להוציא את הנעבד. וכשהוא אומ' מן הבקר למטה שאין ת"ל אלא להוציא את הטרפה. והלא דין הוא ומה אם בעל מום שמותר בחולין אסור לגבי מזבח טרפה שהיא אסורה בחולין אינו דין שתהא פסולה לגבי מזבח. דם והלב יוכיחו שהן אסורין בחולין וכשרין לגבי המזבח. לא אם אמרת בהלב ודם שהם מדבר מותר תאמר בטרפה שכולה אסורה. מליקת העוף תוכיח שכולה אסורה להדיוט וכשרה לגבי מזבח. לא אם אמרת במליקת העוף שקדושתה אוסרתה זו הואיל ואין קדושתה אוסרתה לא תהא פסולה לגבי מזבח אם השבת כשהוא אומר (כב) מן הבקר למטה שאין ת"ל אלא להוציא את הטרפה וכו' :

תלו [קט]אמר רב אשי משום דאיכא למימר מעיקרא דדינא פירכא מהיכא קא מייתי לה מבעל מום מה לבעל מום שעשה בו מקריבין כקרבין. א"ל רב אחא בריה דרבא יוצא דופן יוכיח שלא עשה מקריבין כקרבין ומותר להדיוט ואסור לגבוה מה ליוצא דופן שכן אינו קדוש בבכורה בעל מום יוכיח. מה לבעל מום שכן עשה בו מקריבין כקרבין יוצא דופן יוכיח. וחזר הדין לא ראי זה כראי זה הצד השוה שבהן שמותרין להדיוט ואסורין לגבוה כל שכן טרפה שאסורה להדיוט תהא אסורה לגבוה. מה להצד השוה שבהן שכן מומן ניכר תאמר בטרפה שאין מומה ניכר משום הכי אצטריך קרא. וטרפה מהכא נפקא מהתם נפקא [קי]ממשקה ישראל מן המותר לישראל. צריכא דאי ממשקה ישראל הוה אמינא למעוטי היכא דלא היתה לה שעת הכושר דומיא דערלה וכלאי הכרם אבל היתה לה שעת הכושר אימא מתכשר אמר רחמנא [א]כל אשר יעבור. ואי כתב רחמנא כל אשר יעבור ה"א למעוטי היכא דנטרפה ולבסוף הקדישה אבל הקדישה ואח"כ נטרפה דבעידנא דקא קדשה הוה חזייה אימא תתכשר צריכא :

[ב]**רבי** יהודה אומר זאת היא העולה הרי אלו מעוטין פרט לשנשחטה בלילה ושנשפך דמה ושיצא דמה חוץ לקלעים שאם עלתה תרד. רבי שמעון אומר עולה אין לי אלא עולה כשרה מנין לשנשחטה בלילה ושנשפך דמה ושיצא דמה חוץ לקלעים והלן והיוצא והטמא והנותר ושנשחט חוץ לזמנו וחוץ למקומו ושקבלו פסולין וזרקו את דמו והניתנים למעלה שנתנן למטה והנתנין למטה שנתנן למעלה והנתנין בפנים שנתנן בחוץ והנתנין בחוץ שנתנן בפנים והפסח והחטאת ששחטן שלא לשמן מנין ת"ל תורת העולה ריבה תורה אחת לכל העולים שאם עלו לא ירדו. יכול שאני מרבה את הרובע והנרבע המוקצה והנעבד והאתנן והמחיר והכלאים והטרפה ויוצא דופן ת"ל זאת, ומה ראית לרבות את אלו ולהוציא את אלו אחר שריבה הכתוב ומיעט מרבה אני את אלו שהיה פסולן בקודש ומוציא אני את אלו שלא היה פסולן בקודש. והא מהכא נפקא מהתם נפקא מן הבהמה להוציא רובע ונרבע מן הבקר להוציא הנעבד וכו' ותו כלאים מהכא נפקא מהתם נפקא [ג]שור או כשב פרט לכלאים או עז פרט לנדמה, תרי קראי צריכי חד לבהמה דחולין וחד לבהמה דקדשים: [ד]מן הצאן להוציא את המוקצה ומן הצאן להוציא את הנוגח. א"ר שמעון מפני שיש ברובע שאין בנוגח ובנוגח שאין ברובע, רובע עשה בו אונס כרצון נוגח לא עשה בו אונס כרצון, נוגח משלם את הכופר לאחר מיתה רובע אין משלם את הכופר לאחר מיתה. יש ברובע שאין בנעבד ובנעבד שאין ברובע. רובע בין שלו ובין של אחר אסור. נעבד שלו אסור של אחרים מותר. רובע צפויו מותרין נעבד צפויו אסורין לפיכך הוצרך הכתוב לומר את כולן. [ה]ואיפוך אנא מן הבהמה להוציא את הנעבד מן הבקר להוציא רובע ונרבע. התם מענינא דקרא גבי בהמה כתיב [ו]ואשה לא תעמוד לפני בהמה לרבעה וגבי בקר כתיב [ז]וימירו את כבודם בתבנית שור. והדין תנא מייתי לה מהכא, דת"ר הרובע והנרבע

ממ"ק ובמ"ק צה ויקרא ד : צט תהלים ע : ק ירמיה לא : קא תורת כהנים : קב נדרים י : קג מ"א יב : קד תורת כהנים : קה דברים יד : קו זבחים לד :
קז תורת כהנים ותמורה כח : *תמורה כח : קח תורת כהנים : קט מנחות ו : קי יחזקאל מה : א ויקרא כו : ב נדה מ : ג ויקרא יד :
ד בבא קמא מ ותמורה כא : ה תמורה כח : ו ויקרא יח : ז תהלים קו :

זית רענן (טו) יכול גזירה. פי' שיהא מחויב להקריב נדרים ונדבות : (טז) שיקדים הקדשו להקרבתו, כ"ה שם ובפ"ז, פי' שלא יביאנה חולין לעזרה אלא יקדישנה תחלה : לה' עולה, בנדרים מפרש הטעם דילמא יאמר לה' ויפסוק ויהיה מזכיר ש"ש לבטלה : (יז) לרדות. לשון ממשלה כמו"ש שאלהים משמע לש"ים של מעלה היו מקריבים : (יח) ע"פ עד אחד וכו', שאינו במיתה : (יט) יעידות. לשון עדות : (כ) הא למה לי קרא וכו', זה אינו מלשון הת"כ שהרי צריך קרא רק הוא מלשון הגמרא בתמורה ושם לא הביא א"ל ר"ע ולכן פריך שפיר : (כא) שצפוייהן מותרין, דכתיב שניהם ולא מצפוייהן : (כב) מן הבקר למטה, אם עולה קרבנו מן הבקר :

והנרבע והמוקצה והנעבד והמחיר והכלאים והטרפה הרי הן כקדשים שקדם מום עובר להקדשן וצריכין מום קבוע לפדות עליהן שנאמר [ח]כי משחתם בהם מום בם. מאי תלמודא חסורי מחסרא והכי קתני ומנין שאסורין שנאמר כי משחתם בהם מום בם ואמר מר כל שהמום פוסל בו השחתה פוסלת בו ושאין המום פוסל בו אין השחתה פוסלת בו שנאמר כי משחתם בהם מום בם. ותנא דבי רבי ישמעאל כל מקום שנאמר השחתה אינו אלא דבר ערוה ועבודת פסל, דבר ערוה דכתיב [ט]כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ. פסל [י]פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל. ומאן דאמר דנפקא ליה ממן הבהמה תיפוק ליה מכי משחתם בהם לא משמע ליה ומאן דנפקא ליה מכי משחתם בהם תיפוק ליה ממן הבהמה קסבר מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן פרט לזקן ולחולה ומזוהם. וההוא דנפקא ליה לרובע ונרבע ממן הבהמה זקן וחולה ומזוהם מנא ליה נפקא ליה מדתניא [יא]מן הכבשים ומן העזים תקחו הרי אלו מעוטין פרט לזקן ולחולה ולמזוהם. וההוא תנא דבי רבי ישמעאל סבר מן הכבשים ומן העזים תקחו אורחיה דקרא הוא לאשתעויי הכי:

[יב]תקריבו מלמד שהיא באה (כג) נדבת שנים והלא דין הוא עולת העוף באה בנדר ונדבה ועולת בהמה באה בנדר ונדבה מה עולת העוף שהיא באה בנדר ובנדבה הרי היא באה בנדבת שנים אף עולת בהמה שהיא באה בנדר ובנדבה תבוא בנדבת שנים. או כלך לדרך זו מנחה באה בנדר ובנדבה ועולת בהמה באה בנדר ובנדבה מה מנחה שהיא באה בנדר ובנדבה אינה באה נדבת שנים אף עולת בהמה שהיא באה בנדר ובנדבה לא תבוא נדבת שנים. נראה למי דומה דנין דבר שכולו עולה לאישים מדבר שכולו עולה לאישים ואל תוכיח מנחה שאין כולה עולה לאישים. או כלך לדרך זו דבר שבא בחובת צבור מדבר שהוא בא (כד) חובת צבור ואל תוכיח עולת העוף שאינה באה חובת צבור ת"ל תקריבו מלמד שהיא באה נדבת שנים. קרבנכם מלמד שהיא באה נדבת צבור, והלא דין הוא מנחה באה בנדר ובנדבה ועולת בהמה בנדר ובנדבה מה מנחה שהיא באה בנדר ובנדבה אינה באה בנדבת צבור אף עולת בהמה שהיא באה בנדר ובנדבה לא תבוא בנדבת צבור. לא אם אמרת במנחה שאינה באה נדבת שנים תאמר בעולת בהמה שהיא באה נדבת שנים. עולת העוף תוכיח שהיא באה נדבת שנים ואינה באה נדבת צבור. לא אם אמרת בעולת העוף שאינה באה חובת צבור תאמר בעולת בהמה שהיא באה חובת צבור. (כה) שלמים יוכיחו שהן באין חובת צבור ואין באין נדבת צבור, אף אתה אל תתמה על עולת בהמה שאף על פי שהיא באה חובת צבור לא תבוא נדבת צבור תלמוד לומר קרבנכם מלמד שהיא באה נדבת צבור. דין אחר ומה אם היחיד שאינו מביא עולת חובה בכל יום מביא עולת בהמה נדבה. צבור שמביא עולת חובה בכל יום אינו דין שיביא עולת בהמה נדבה. לא אם אמרת ביחיד שמביא מנחה נדבה תאמר בצבור שאין מביא מנחה נדבה, השותפין יוכיחו שאין מביאין מנחה נדבה ומביאין עולת בהמה נדבה. (כו) מה לשותפין אם מביאין עולת בהמה נדבה שכן מביאין עולת העוף נדבה, תאמר שיביא צבור עולת בהמה נדבה שכן אינו מביא עולת העוף נדבה. מה לצבור שאינו מביא עולת העוף נדבה שכן אינה מביאה חובה תאמר שלא יביא צבור עולת בהמה נדבה שכן מביאה חובה הואיל ומביאה חובה יביאנה נדבה. (כז) מנחה תוכיח שהצבור מביאה חובה ואינו מביאה נדבה אף אתה אל תתמה על עולת בהמה שאף על פי שהצבור מביאה חובה לא יביאנה נדבה ת"ל קרבנכם מלמד שהיא באה נדבת צבור. ר"א את קרבנכם ממקום שהיחיד מביא משם צבור מביא (כח) עולה מה ת"ל שיכול לא יהו כל הפסולין האלו נוהגין אלא בעולת נדבה עולת חובה מנין. ודין הוא נאמר הכא עולת נדבה ונאמר הכא עולת חובה מה עולת נדבה כל הפסולין האלו נוהגין בה אף עולת חובה יהו כל הפסולין האלו נוהגין בה. לא אם אמרת בעולת נדבה (כט) שאין לה חליפין תאמר בעולת חובה שיש לה חליפין הואיל ויש לה חליפין לא יהו כל הפסולין האלו נוהגין בה תלמוד לומר עולה אחד עולת נדבה ואחד עולת חובה כל הפסולין האלו נוהגין בה. מנין שינהגו בתמורה. ודין הוא נאמר הכא עולה ונאמר הכא תמורה מה עולה כל הפסולין האלו נוהגין בה אף תמורה יהו כל הפסולין האלו נוהגין בה. לא אם אמרת בעולה שאין הקדושה חלה עליה בבעלת מום קבוע תאמר בתמורה שהקדושה חלה עליה בבעלת מום קבוע לא יהו כל הפסולין האלו נוהגין בה ת"ל אם עולה לרבות את התמורה. מנין שינהגו בשלמים. ודין הוא נאמר הכא עולה ונאמר הכא שלמים מה עולה כל הפסולין האלו נוהגים בה אף שלמים יהו כל הפסולין האלו נוהגין בה. וק"ו הוא ומה עולה שכשרה להביא מן העוף כל הפסולין האלו נוהגין בה שלמים שלא כשרו להביא מן העוף אינו דין שיהו כל הפסולין האלו נוהגין בהן. לא אם אמרת בעולה שלא כשרה להביא נקבות כזכרים תאמר בשלמים שבשרו להביא נקבות כזכרים לא יהו כל הפסולין האלו נוהגין בהן ת"ל קרבנו לרבות השלמים. מן הבקר זהו שאמרנו להוציא את הטרפה. זכר ולא נקבה. כשהוא אומר למטה זכר שאין ת"ל אלא להוציא טומטום ואנדרוגינוס. והלא דין הוא ומה אם שלמים שבשרו להביא נקבות כזכרים לא כשרו להביא טומטום ואנדרוגינוס. עולה שלא כשרה להביא נקבות כזכרים אינו דין שלא תכשר להביא טומטום ואנדרוגינוס. לא אם אמרת בשלמים שלא כשרו להביא מן העוף תאמר בעולה שכשרה להביא מן העוף ולא כשרה להביא טומטום ואנדרוגינוס. (ל) חטאת תוכיח שכשרה להביא מן העוף ולא כשרה להביא טומטום ואנדרוגינוס. לא אם אמרת בחטאת שלא כשר להביא כל מיני זכרים תאמר בעולה שכשרה להביא כל מין זכרים. בכור יוכיח שכשר להביא כל מיני זכרים (לא) ולא כשר להביא טומטום ואנדרוגינוס. לא אם אמרת בבכור שקרושתו מרחם תאמר בעולה שאין קדושתה מרחם. מעשר יוכיח שאין קדושתו מרחם ולא כשר להביא טומטום ואנדרוגינוס. לא אם אמרת במעשר שהוא אחד מעשרה תאמר בעולה שהוא אחד מאחד הואיל והוא אחד מאחד תכשר להביא טומטום ואנדרוגינוס ת"ל זכר ולא נקבה. כשהוא אומר למטה זכר שאין ת"ל אלא להוציא טומטום ואנדרוגינוס, תמים כשם שאם אינו תמים אינו לרצון כך אם אינו כענין הזה אינו לרצון. (לב) תמים יקריבנו תמים יקדישנו. רבי יוסי אומר תמים יקריבנו יבקרנו ויקריבנו. א"ר יוסי שמעתי שהמביא ושוחט תמיד של שבת שאינו מבוקר שהוא (לג) חייב חטאת ויביא תמיד אחר. אל פתח אהל מועד מטפל בו ומביאו אל פתח אהל מועד. מהו אומר יקריב יקריב מנין אתה אומר נתערב עולה בעולה בחולין עולה בתמורה יקריבו. ת"ל יקריב יקריב. יכול אפי' נתערב בפסולין שאין כשרין ליקרב ת"ל יקריב אותו. אוציא את שנתערב בפסולין שאין כשר ליקרב מנין אפילו נתערב בחטאות הפנימיות. אוציא את שנתערב בחטאות הפנימיות שאלו בפנים ואלו בחוץ מנין אפי' נתערב בחטאות החיצוניות אוציא את שנתערב בחטאות החיצוניות שאלו למעלה (לד) ואלו למטה. מנין אפילו נתערב בשלמים ותודה אוציא את שנתערב בשלמים ותודה שאלו קדשי קדשים ואלו קדשים קלים ומנין שאפי' נתערב בבכור ומעשר ובפסח. אוציא את שנתערב בבכור מעשר ופסח שאלו במתן ארבע ואלו במתן אחת. יכול אפי' נתערב באשם ת"ל יקריבנו לבדו הוא קרב ולא שנתערב באחרים, (לה) ומה ראית לומר עולה בעולה שהוא שם אחד, עולה בתמורה שהתמורה קרבה בעולה, עולה בחולין שיכול להקדיש את החולין

ממ"ק ובמ"ק: ח ויקרא כב: ט בראשית ו: י דברים ד: יא שמות יב: יב סוכה כהמים:

זית רענן (כג) נדבת שנים, ששנים מתנדבים בשותפות עולה. עולת עוף באה בשותפות ילפינן לקמן מהקריבו: מנחה אינה באה, דכתיב ונפש לשון יחיד: שאין כולה, שאין מקריבין ממנה אלא קומץ: (כד) חובת צבור. מנחה ועולה באין בחובת צבור שבכל יום היו מקריבין התמיד עולה ומנחה: נדבת צבור. היינו עולת קיץ הבאה ממותרות של שקלים: (כה) שלמים יוכיחו. דבעצרת היו הצבור מקריבים שלמים לחובתם: (כו) מה לשותפין וכו' וליכא למימר יחיד יוכיח שגם היחיד מביא עולת עוף נדבה: (כז) מנחה תוכיח. דכתיב ונפש: (כח) עולה מת"ל. כיון דכתיב אח"כ וסמך ידו על ראש העולה ל"ל למימר כאן אם עולה: (כט) שאין לה חליפין, פי' דצריך להביא כמו שנדר אם בהמה בהמה אם עוף עוף. שיש לה חליפין, דמצינו בעולת יולדת שאם אין ידה משגת מביאה עוף תחת בהמה: ת"ל עולה וכו', דנפקא לן מיתורא, תמורה אם אמר זו תמורת זו הלה אפילו על בעלת מום קבוע: (ל) חטאת וכו' ולא כשרה להביא טומטום, ילפינן בפ' שמע קול אלה מדכתיב נקבה ולא טומטום: כל מין זכרים, דלא מצינו חטאת זכר אלא שעיר נשיא ופר יה"כ אבל לא כבש: (לא) ולא כשר להביא טומטום, דילפינן העברה העברה ממעשר, עיין סוף בחקתי: מעשר לא כשר טומטום, דיליף מקדשים כדאיתא פ"ט דבכורות: למטה זכר, בפ' שניה גבי צאן דלמה ליה למיכתב דמצינו למילף מבקר דכתיב ואם מן הצאן וי"ו מוסיף על ענין ראשון כשם שאם אינו תמים כו' דכתיב בפ' אמור כי לא לרצון יהיה לכם כך אם אינו כענין הזה פי' בכל הפסולים שמרבינן מפרשה זו אינו לרצון: (לב) תמים יקריבנו תמים יקדישנו, נ"ל דיליף מדכתיב שני פעמים תמים א' גבי בקר וא' גבי צאן: יקדישנו, שהמקדיש בעלי מומין למזבח עובר בעשה אפילו לא הקריבו: יבקרנו, יבדקנו ממום: (לג) חייב חטאת, שחלל שבת: מה הוא אומר יקריב יקריב, דכתיב יקריבנו ואח"כ יקריב אותו: עולה בעולה, עולת ראובן בעולת שמעון עיין בפרש"י: בחטאות הפנימיות, פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים: שאלו בפנים, פי' דמן היה מזה לפנים. שאלו למעלה, מחוט הסיקרא, ואלו למטה, מחוט הסיקרא: (לד) ואלו למטה מנין אפילו נתערב בבכור וכו' עד במתן אחת ואח"כ מנין אפילו נתערב בשלמים וכו' עד ואלו קדשים קלים יכול אפילו וכו' כצ"ל, שאף בכור קדשים קלים: (לה) ומה ראית וכו', פי' מפני מה אתה מרבה עולה שנתערבה בעולה וממעט עולה שנתערבה באשם: שהתמורה כעולה, פי' תמורת עולה יש לה דין עולה:

ההולך ולעשותן עולה. יגיקריב אותו מלמד שכופין אותו יכול על כרחו ת"ל לרצונו הא כיצד כופין אותו עד שיאמר רוצה אני. וכן אתה מוצא בגיטי נשים כופין אותו עד שיאמר רוצה אני. חייבי ערכין ממשכנין אותן. חייבי חטאות ואשמות אין ממשכנין אותן. חייבי עולה ושלמים ממשכנין אותן, אף על פי שאין מתכפר לו עד שיתרצה שנאמר לרצונו כופין אותו עד שיאמר רוצה אני וכו'. ידועשית אזהרה לבית דין שיעשוך. למה לי מאותו נפקא דתניא יקריב אותו מלמד שכופין אותו וכו' ותרתי זימני ל"ל חד דאמר ולא אפריש ותו דאפריש ולא אקריב. דאי אשמעינן אמר ולא אפריש משום דלא קיימיה לדבוריה אבל אפריש ולא אקריב כל היכא דאיתי' בי גזא דרחמנא איתיה. ואי אשמעינן אפריש ולא אקריב משום דקא משהה ליה גביה אבל אמר ולא אפריש איטא דבור בעלמא הוא ולאו כלום הוא צריכא. ומי מצית אמרת דאמר ולא אפריש הא נדבה כתיבא ותניא אי זהו נדר ואי זהו נדבה נדר הרי עלי עולה נדבה הרי זו עולה ומה בין נדר לנדבה נדר מת או נגנב חייב באחריותו נדבה מת או נגנב אינו חייב באחריותו. אמר רבא משכחת לה באומר הרי עלי עולה על מנת שלא אתחייב באחריותו: טוהאומר לא תכפר חטאתו עליו אביי אמר אינה מכפרת ורבא אמר מכפרת. היכא דאמר לא תקרב דכולי עלמא לא פליגי דלא מכפרא מאי טעמא יקריב אותו לרצונו כתיב. אלא כי פליגי דאמר תקריב ולא תכפר. אביי אמר אין מכפרת דהא אמר לא תכפר. רבא אמר מכפרת כיון דאמר תקרב כפרה ממילא קא אתי והדר ביה רבא; טזאמר עולא מנין ליאוש שאינו קונה שנאמר יזוהבאתם גזול ואת הפסח ואת החולה. גזול דומיא דפסח מה פסח דלית ליה תקנה כלל אף גזול דלית ליה תקנה כלל. רבא אמר מהכא קרבנו ולא הגזול. אימת אילימא לפני יאוש למה לי קרא אלא לאו לאחר יאוש ש"מ: יחלפני ה' וסמך אין סמיכה בבמה. (לו) צפונה לפני ה' אין צפון בבמה. וכי אי זו מדה מרובה מדת צפון או מדת סמיכה, מדת סמיכה מועטת ממדת צפון שצפון נוהג בקרבנות יחיד ובקרבנות צבור וסמיכה אינה נוהגת אלא בקרבנות היחיד אם מעטתים מצפון מרובה לא אמעטם מסמיכה מועטת. אתה אומר בצד זה נתרבה צפון ונתמעט סמיכה. או בצד זה נתרבה סמיכה ונתמעט צפון. סמיכה נוהג בקדשי קדשים ובקדשים קלים וצפון אינו נוהג אלא בקדשי קדשים אם מעטתים מצפון מיעט אמעטם מסמיכה מרובה. לפי שיש בסמיכה מה שאין בצפון ובצפון מה שאין בסמיכה צריך לומר לפני ה' וסמך אין סמיכה בבמה, צפון לפני ה' אין צפון בבמה, לפני ה' וסמך אע"פ שסמך בחוץ יחזור ויסמוך בפנים:

יטתנו רבנן כיצד סומך הזבח עומד בצפון ופניו למערב הסומך עומד במזרח ופניו למערב ומניח שתי ידיו בין שתי קרניו של זבח ובלבד שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין הזבח ומתודה על חטאת עון חטאת ועל אשם עון אשם ועל עולה עון (עולה) לקט שכחה ופאה ומעשר עני דברי ר' יוסי הגלילי. ר' עקיבא אומר אין עולה באה אלא על עשה ועל לא תעשה שניתק לעשה. במאי קמיפלגי א"ר ירמיה בלאו דנבלה קמיפלגי מר סבר לאו מעליא הוא ומר סבר לא לאו מעליא הוא. אביי אמר דכולי עלמא לאו דנבלה מעליא הוא והכא בתעזוב קמיפלגי. מר סבר תעזוב מעיקרא משמע ומר סבר השתא משמע. כמה בין במת יחיד לבמת צבור סמיכה ושחיטת צפון ומתנות סביב ותנופה והגשה. רבי יהודה אומר אין מנחה בבמה וכהון ובגדי שרת וכלי שרת וריח ניחוח ומחיצה ברמים ורחוץ ידים ורגלים אבל הזמן והנותר והטמא שוין בזה ובזה. סמיכה דכתיב לפני ה' וסמך. שחיטה בצפון דכתיב על ירך המזבח צפונה. מתנות סביב דכתיב וזרקו בני אהרן הכהנים וגו'. תנופה דכתיב והניף. הגשה דכתיב והגישה אל המזבח. אמר רב ששת לדברי האומר יש מנחה בבמה יש עופות בבמה אין מנחה בבמה אין עופות בבמה. מאי טעמא כאתזבחו זבחי שלמים זבחים ולא עופות זבחים ולא מנחות. כהון הכתיב וזרק הכהן. בגדי שרת דכתיב כבשבעת ימים ילבשם הכהן. כלי שרת דכתיב כגולקחו את כל כלי השרת. ריח הניחוח דכתיב ריח ניחוח לה'. מחיצה לדמים דכתיב כדוהיתה הרשת עד חצי המזבח. ושלא רחוץ ידים דכתיב כהבבואם אל אהל מועד ירחצו מים. כווסמך ידו ידו ולא יד עבדו, ידו ולא יד שלוחו, ידו ולא יד אשתו. כל הני למה לי צריכי. דאי כתב רחמנא חד הוה אמינא למעוטי עבד דלאו בר מצות הוא אבל שליח דבר מצות הוא ואשתו של אדם כמותו איטא לסמוך. ואי אשמועינן הני תרתי דלאו כגופיה דמו אבל אשתו דכגופיה דמיא איטא תסמוך צריכא: כזידו ולא יד בנו ולא יד עבדו ולא יד שלוחו. ידו על ראש ולא ידו על הצואר, על ראש ולא (לז) על הגבים. אוציא את כולן ולא אוציא את החזה ודין הוא ומה אם הראש שאין טעון תנופה טעון סמיכה חזה שטעון תנופה אינו דין שטעון סמיכה ת"ל על ראש ולא על החזה. יכול אין טעון סמיכה אלא עולת נדבה עולת חובה מנין. ודין הוא נאמר הכא עולת חובה ונאמר הכא עולת נדבה מה עולת נדבה טעונה סמיכה אף עולת חובה טעונה סמיכה. לא אם אמרת בעולת נדבה שאין לה חליפין עוף לפטרה מן הסמיכה, תאמר בעולת חובה שיש לה חליפין עוף לפטרה מן הסמיכה והואיל ויש לה חליפין עוף לפטרה מן הסמיכה לא תטעון סמיכה (לח) תלמוד לומר עולה אחר עולת נדבה ואחר עולת חובה זו וזו טעונה סמיכה. יכול אין טעונה סמיכה אלא עולת הבקר עולת הצאן מנין. ודין הוא נאמר הכא עולה מן הבקר ונאמר הכא עולה מן הצאן מה עולה מן הבקר טעונה סמיכה אף עולת הצאן טעונה סמיכה. לא אם אמרת בבן בקר שנתרבה בנסכים תאמר בבן הצאן שנתמעט בנסכים הואיל ונתמעט בנסכים לא יטעון סמיכה (לט) ת"ל עולה אחד עולת הבקר ואחד עולת הצאן טעונה סמיכה. יכול אף עולת העוף תטעון סמיכה ת"ל העולה פרט לעולת העוף: ונרצה לו מלמד שהמקום רוצה לו, על מה המקום רוצה לו אם תאמר דברים שחייבין עליהן מיתת בית דין מיתה בידי שמים כרת מלקות ארבעים חטאות ואשמות (מ) הרי עונשן אמור. אלא על מה המקום רוצה לו, על מצות עשה ועל מצות לא תעשה שיש בה קום עשה. ר' שמעון אומר ונרצה לו ולזבחו אע"פ שלא סמך נרצה הזבח. נרצה לו לכפר עליו במכפר אי זהו מכפרו זה הדם שנא' כחכי הדם הוא בנפש יכפר. אין לי אלא דם הטהור דם הטמא מנין כשהוא אומר כטונשא אהרן את עון הקדשים אי זה עון הוא נושא אם עון פגול הרי כבר נאמר פגול הוא לא ירצה, אם עון נותר הרי כבר נאמר לא ירצה, הא אי זה עון הוא נושא עון טומאה שהותרה מכללה בצבור. אין לי אלא עון הדם הקומץ והלבונה והקטורת מנחת כהנים ומנחת כהן משיח ומנחת נסכים מנין ת"ל ללכל מתנות קדשיהם. אין לי אלא של אנשים (מא) של נשים מנין אין לי אלא של ישראל של גרים ושל עבדים מנין ת"ל לאעון הקדשים ריבה. הואיל ומצינו שאין כפרה אלא בדם מה ת"ל וסמך ונרצה. לומר שאם עשה את הסמיכה שירי מצוה כאילו לא כפר עליו. לברבי שמעון אומר את שעליו חייב באחריותו ואת שאין עליו אינו חייב באחריותו. מאי משמע אמר ר' יצחק בר (אבוה) [אבדימי] כיון דאמר עלי כמאן דטעין ליה אכתפיה. אמר רמי בר חמא סמיכה בכל כחו בעינן דאי סלקא דעתך לא בעינן בכל כחו מאי קא עביד לסמוך. לגמיתיבי דבר אל בני ישראל בני ישראל סומכין ואין בנות ישראל סומכות וכו' עד נחת רוח לנשים ואס"ד סמיכה בכל כחו בעינן משום נחת רוח דנשים עבדינן עבודה בקדשים. לא לעולם בכחו בעינן דאמר להו אקפו ידייכו. אי הכי הא דקתני התם לא מפני שסמיכה בנשים תיפוק לי' דליתה לסמיכה כלל. הכי קאמר לא מפני שסמיכה חשובה בנשים דליתה לסמיכה כלל אלא כולה לעשות נחת רוח לנשים:

תלמוד וסמך ושחט במקום שהן סומכין שוחטין תכף לסמיכה שחיטה. לדאמר רב הונא א"ר שלש תכיפות הן תכף לגאולה תפילה תכף לסמיכה שחיטה תכף לנטילת ידים ברכה. אמר אביי אף תכף לת"ח ברכה במעשה ידיהם שנאמר להנחשתי ויברכני וגו'. איבעית אימא מהכא לוויברך ה' את בית המצרי וגו': לזתכף לגאולה תפלה יהיו לרצון אמרי פי וגו' מה כתיב בתריה לחיענך ה' ביום צרה. תכף לסמיכה שחיטה וסמך ושחט. תכף לנטילת ידים ברכה שאו ידיכם קדש וגו'. אמר רבי יוסי בר בון כל מי שתוכף לסמיכה שחיטה (מב) אין הפגול נוגע באותו קרבן, וכל מי שתוכף לנטילת ידים ברכה אין השטן מקטרג באותה סעודה, וכל מי שתוכף לגאולה תפלה אין השטן מקטרג באותו היום: תניא לטר' יוסי אומר לא נחלקו ב"ש וב"ה על הסמיכה שצריך על מה נחלקו על תכף לסמיכה שחיטה שב"ש אומרים אין צריך וב"ה אומרים צריך. מהפסולין ששחטו שחיטתן כשרה וכולן ששחטו דיעבד

ממ"ק ובמ"ק יג ערכין כא: יד ר"ה סנה ו: טו כריתות ז: טז ב"ק סו: יז מלאכי א: יח תורת כהנים: יט יומא לו: כ זבחים קיג: כא ויקרא יז: כב שמות כט: כג במדבר ד: כד שמות כז: כה שמות ל: כו מנחות צ: כז תורת כהנים: כח ויקרא יז: כט שמות כח: ל שמות כח: לא שם: לב זבחים ו יומא ד: לג חגיגה יז: לד ברכות מב: לה בראשית ל: לו שם לט: לז ירושלמי ברכות פ"א: לח תהלים כ: לט ביצה כ: מ זבחים לב:

זית רענן (לו) צפונה לפני ה', כתוב לקמן גבי צאן: סמיכה אינה נוהגת בקרבן צבור אלא בשתי קרבנות כדאיתא בפרק שתי מרות: (לז) על הגבים. פי' על גבה של בהמה: ת"ל על ראש ולא על החזה, נ"ל דדריש ליה מלת על משמע למעלה ולא למטה תחת החזה: עולת חובה, דעולת יולדת יש לה חליפין כמ"ש לעיל. (לח) ת"ל עולה. דעולה יתירה הוא דה"מ למיכתב על ראשה: (לט) ת"ל עולה. פי' דהל"ל על ראש הבקר: פרט לעולת העוף, דה' מיעוטא הוא: (מ) הרי עונשן אמור. עי' הרמב"ן בפי' התורה: אע"פ שלא סמך. דסמיכה שירי מצוה דאין כפרה אלא בדם: במכפר, פי' במכפר הוא מרצה שהוא הדם: דם הטמא מנין, שהציץ מרצה עיין כל זה בפסחים ובזבחים: (מא) של נשים מנין, פירוש מדכתיב וסמך ונרצה ונשים לאו בני סמיכה נינהו ועוד דכתיב ונשא אהרן את עון הקדשים אשר יקדישו בני ישראל וא"כ סר"א ולא בנות ישראל וגם ישראל למעוטי גרים קמ"ל הקדשים ובני ישראל למעוטי נכרים: (מב) אין הפגול נוגע, ל"ר פגול דפגול תלוי באדם עצמו המחשב אלא ר"ל פסול טומאה או יוצא:

דיעבד אין לכתחלה לא ורמינהו ושחט שחיטה בזר כשרה שהשחיטה כשרה בזרים בנשים בעבדים בטמאים ואפי' בקדשי קדשים. או אינו אלא בכהנים אמרת וכי מאין באת מכלל שנאמר [מא]ואתה ובניך אתך תשמרו את כהונתכם לכל דבר המזבח, יכול אף לשחיטה ת"ל ושחט את בן הבקר לפני ה' והקריבו מקבלה ואילך מצות כהונה למד על השחיטה שהיא כשרה בזר. הוא הדין דאפי' לכתחלה נמי ומשום דקא בעי למיתני טמאים דלכתחלה לא גזרה שמא יגעו בבשר תנא ששחטו. וטמאין דיעבד שפיר דמי ורמינהו וסמך ושחט מה סמיכה בטהורין אף שחיטה בטהורין, מדרבנן, מ"ש סמיכה דכתיב לפני ה' שחיטה נמי הכתיב לפני ה'. אפשר דעביד סכין אריכא ושחיט. סמיכה נמי אפשר מעייל ידיה וסמיך, קסבר ביאה במקצת לא שמה ביאה. רב חסדא מתני איפכא וסמך ושחט מה שחיטה בטהורין אף סמיכה בטהורין, מאי שנא שחיטה דכתיב לפני ה' סמיכה נמי הכתיב לפני ה', אפשר דמעייל ידיה וסמיך, שחיטה נמי אפשר דעביד סכין אריכא ושחיט. הא מני שמעון התימני היא דתניא ושחט את בן הבקר לפני ה', בן הבקר לפני ה' ואין שוחט לפני ה'. שמעון התימני אומר מנין שיהו ידיו של שוחט לפנים מן הנשחט שנאמר ושחט את בן הבקר לפני ה', בן הבקר לפני ה' שוחט את בן הבקר לפני ה', סמיכה ושחיטה ביום דכתיב וסמך ושחט וכתיב בשחיטה [מב]ביום זבחכם:

תמ [מג]**בעא** מניה שמואל מרב הונא מנין למתעסק בקדשים שהוא פסול שנאמר ושחט את בן הבקר עד שתהא שחיטה לשם בן בקר. אמר ליה זו בידינו הוא. לעכב מנין אמר ליה לרצונכם תזבחו לדעתכם זבחו. [מד]אמר רב הונא מנין לשחיטה שהיא מן הצואר שנאמר ושחט את בן הבקר ממקום ששח חטאהו. דבי רבי ישמעאל תנא אל תקרי ושחט אלא וסחט ממקום שסח חטהו. ומאי משמע דחטהו לישנא דדכויי הוא, דכתיב [מה]וחטא את הבית, ואי תימא מהכא [מו]תחטאני באזוב ואטהר:

[מז]**והקריבו** זה קבלת הדם. יכול זו זריקה כשהוא אומר וזרקו הרי זריקה אמורה הא מה אני מקיים כאן והקריבו אלא זו קבלת הדם שלא תהא אלא בכהן כשר ובכלי שרת. א"ר עקיבא מנין לקבלת הדם שלא תהא אלא בכהן כשר ובכלי שרת נאמר כאן כהון ונאמר להלן כהון מה כהון האמור להלן בכהן כשר ובכלי שרת אף כהון שנאמר כאן בכהן כשר ובכלי שרת. אמר לו רבי טרפון עקיבא עד מתי אתה [מח]מגבב ומביא עלינו אקפח את בני אם לא שמעתי שיש הפרש בין קבלה לזריקה ואין לי לפרש א"ל הרשני לומר לפניך את מה שלמדתני א"ל אמור א"ל קבלה לא עשה בה מחשבה כמעשה זריקה עשה בה מחשבה כמעשה. קבל בחוץ פטור זרק בחוץ חייב. קבלוהו טמאין אין חייבין עליו זרקוהו טמאין חייבין עליו. א"ל רבי טרפון אקפח את בני שלא הטית ימין ושמאל אני שמעתי ולא היה לי לפרש אתה דורש ומסכים להלכה הא כל הפורש ממך כפורש מחי עולמים. הזבח נפסל בד' דברים בשחיטה בקבול ובהלוך ובזריקה. ובקבלה מי מיפסלא והתניא והקריבו וגו' אמר רבא לא קשיא כאן במחשבת פגול כאן במחשבת שלא לשמו. דיקא נמי דקתני שהזבח נפסל ולא קתני שהזבח נפגל. ומחשבת פגול לא פסלה בקבלה והתניא יכול לא תהא מחשבה מועלת אלא בזריקה בלבד מנין לרבות שחיטה וקבלה ת"ל ואם האכל יאכל בדברים המביאים לידי אכילה הכתוב מדבר. יכול שאני מרבה אף שפיכת שירים והקטר אימורין ת"ל לא ירצה זריקה בכלל היתה ולמה יצתה להקיש אליה לומר מה זריקה מיוחדת שהיא עבודה ומעכבת כפרה יצא שפיכת שירים והקטרת אימורין שאין מעכבת את הכפרה. לא קשיא הא דאמר הריני שוחט ע"מ לקבל דמו למחר הא דאמר הריני מקבל ע"מ לשפוך שירים למחר. א"ל ההוא מדרבנן לרבא ושפיכת שירים והקטרת אימורין לא פסלי. [מט]והתניא לא תהא מחשבה מועלת אלא באכילת בשר מנין לרבות שפיכת שירים והקטרת אימורין ת"ל ואם האכל יאכל בשתי אכילות הכתוב מדבר אחת אכילת אדם ואחת אכילת מזבח, לא קשיא הא דאמר הריני זורק על מנת לשפוך שירים למחר הא דאמר הריני שופך שירים על מנת להכשיר אימורין למחר:

[נ]**והקריבו** בני אהרן ולא בנות אהרן ואמר מר והקריבו זה קבלת הדם. בני אהרן יכול אפילו חללים תלמוד לומר הכהנים יצאו חללים, אוציא חללים ולא אוציא בעלי מומין תלמוד לומר בני אהרן מה אהרן כשר אף בניו כשרים (מג) יצאו חללים ובעלי מומין. [נא]וזרקו את הדם מה ת"ל דם דם מנין אתה אומר נתערב דם עולה בדם עולה דם תמורה בדם תמורה דם עולה בדם חולין יקרבו ת"ל דם דם. יכול אם נתערבו אלו ואלו שכן אם נתערבו חיים יקרבו ומנין אפי' נתערבו באשם. אביא את שנתערב באשם שאלו ואלו קדשי קדשים. ומנין אפי' נתערב בשלמים ובתודה. אביא את שנתערב באלו שאלו ואלו מתן ד'. ומנין אפילו נתערב בבכור ובמעשר ובפסח. אביא את שנתערב בבכור ומעשר ופסח ת"ל דם דם. יכול אפילו נתערב בפסולין ת"ל והקריבו אוציא את שנתערב בפסולין שאין כשרים ליקרב מנין אפי' נתערב בחטאות הפנימיות אוציא את שנתערב וכו' שאלו בפנים ואלו בחוץ. מנין אפילו נתערב בחטאות החיצוניות אביא את שנתערב (מד) בחטאות החיצונות ת"ל דם דם. וזרקו יכול זריקה אחת ת"ל סביב. אי סביב יכול יקיפנו כחוט ת"ל וזרקו הא כיצד הפסק ארבע מתנות. רבי ישמעאל אומר נאמר כאן סביב ונאמר להלן סביב מה סביב האמור להלן פסוק ארבע מתנות אף סביב האמור כאן פסוק ארבע מתנות:

תמא [נא]**שתי** מתנות שהן ארבע היכי עביד רב ושמואל חד אמר נותן וחוזר ונותן וחד אמר מתנה אחת כמין [נב]גאם.

כתנאי וזרקו יכול זריקה אחת וכו' עד אף כאן פסוק ארבע מתנות. אי מה להלן ארבע מתנות על ארבע קרנות אף כאן ארבע מתנות על ארבע קרנות. אמרת עולה טעונה יסוד וקרן דרומית מזרחית לא היה לו יסוד מ"ט אמר ר' אלעזר שלא היתה בחלקו של טורף. אמר רבי ישמעאל ברבי יצחק מזבח היה אוכל בחלקו של יהודה אמה. א"ר לוי בר חמא אמר רבי חמא בר חנינא רצועה היתה יוצאה מחלקו של יהודה ונכנסת בחלקו של בנימין ובה מזבח בנוי והיה בנימין הצדיק מצטער עליה כל היום שנאמר [נג]חופף עליו כל היום לפיכך זכה בנימין הצדיק ונעשה אושפיזין לגבורה שנאמר [נד]ובין כתפיו שכן. מיתיבי עולת העוף כיצד היתה נעשית היה עולה בכבש ופנה לסובב בא לו לקרן דרומית מזרחית והיה חולק את ראשה ממול ערפה ומבדיל וממצה את דמה על קיר המזבח ואם עשאה למטה מרגליו אפי' אמה אחת כשרה ואי אמרת לא היה לו יסוד באוירא בעלמא הוא דקא יהיב. אמר רב נחמן בר יצחק כך התקינו קרקע דיהודה ואוירא דבנימין. מאי לא היה יסוד דב אמר בבנין ולוי אמר בדמים רב מתרגם באחסנתיה יתבני מדבחא ולוי מתרגם באחסנתיה יתבני מקדשא מקום מקודש לדמים: [נה]והקריבו בני אהרן את הדם וזרקו בני אהרן את הדם מה ת"ל שוב את הדם מנין אתה אומר נשפך מן הכלי על הרצפה ואספו כשר ת"ל דם. יכול אפילו נשפך מן צואר בהמה על הרצפה ואספו יהא כשר ת"ל הדם דם המתקבל בכלי (מה) יזרוק על גבי המזבח ואין זורק אחר על המזבח. ד"א הדם על המזבח אעפ"י שאין הבשר הא מה אני מקיים [נו]ועשית עולותיך הבשר והדם מקיש בשר לדם מה הדם בזריקה אף הבשר בזריקה. (מו) יכול יהא זורק (ועורך) [ורובג] ת"ל וערך הכהן. הא כיצד זורק והולך על המזבח. סביב בזמן שהוא סביב ולא בזמן שנטלה קרנו של מזבח הא אם נטלה קרנו של מזבח ועבר עליו עבודתו פסולה:

תמב **אשר** פתח אהל מועד (מז) ולא בזמן פרוקו ולא בזמן שגללה הרוח את היריעה. רבי יוסי הגלילי אומר מה תלמוד לומר אשר פתח אהל מועד לפי שנאמר [נז]ונתת את הכיור בין אהל מועד ובין המזבח, יכול בין אהל מועד ובין המזבח היה הכיור ת"ל המזבח, המזבח פתח אהל מועד ואין הכיור פתח אהל מועד, והיכן היה הכיור נתון בין האולם ולמזבח ומשוך כלפי דרום. והפשיט ונתח יכול יהא מפשיט אבר אבר ומנתח (מח) ת"ל והפשיט העור מפשיט את כולה ואחר כך מנתחה. יכול אין טעונה הפשט אלא עולת נדבה עולת חובה מנין. ודין הוא נאמר הכא עולת נדבה ונאמר הכא עולת חובה מה עולת נדבה טעונה הפשט אף עולת חובה טעונה הפשט. אין לי אלא עולת בקר עולת הצאן מנין. ודין הוא נאמר הכא עולה מן הבקר ונאמר הכא עולה מן הצאן מה עולת הבקר טעונה הפשט אף עולת הצאן טעונה הפשט. אין לי אלא של אנשים של נשים מנין

אין

מס"ק ובמ"ק מא במדבר יח: מב ויקרא יט: מג מגילה כס: מד חולין כז: מה ויקרא יד: מו תהלים נא: מז זבחים יג, תורת כהנים: מח מגבב הרגוס של לקוטש קש לגבב גבבא: מט קדושין לו: נ תורת כהנים: נא זבחים נג: נב גאם פי' בצורת אות יונית הנקראת גאמה: נג דברים לג: נד שם: נה תורת כהנים: נו דברים יב: נז שמות ל:

זית רענן (מג) יצאו חללים ובעלי מומין, פי' דאפילו להולכה פסולין דלעבודה א"צ קרא דמפורש הוא בפ' אמור: (מד) בחטאות החיצוניות ת"ל דמו. כ"ה ברש"י וראים ועפ"ח דזבחים: (מה) דם על המזבח ואין הזורק על המזבח כ"ה בתו"כ, פי' שהכהן אין עומד ע"ג המזבח אלא בצד המזבח: אע"פ שאין הבשר. פי' אע"פ שנטמא הבשר או נאבד זורקין הדם: אף בשר בזריקה, שהיה אויר מפסיק בין כבש למזבח והכהן עומד על הכבש ומשליך הבשר על גבי המערכה: (מו) יכול יהא זורק ורובג ת"ל וכו' כ"ה שם, ופי' בק"א ורובג שעושה אותם כמו גל זו ע"ג זו: ולא בזמן שנטלה קרנו. דאם נטלה קרנו לא מקרי סביב שיש בו פגם: (מז) ולא בזמן פירוקו, היינו בשעת מסעות: שגללה הרוח, אם אירע שנתקה הרוח את היריעה פסול לעבודה; (מח) ת"ל והפשיט העולה מפשיט וכו', כ"ה שם:

אין לי אלא של ישראל של גרים ושל עבדים מנין, עד שאתה מרבה להביא את של גוים מנין, (מט) ת"ל העולה כל עולה טעונה הפשט. ומה ראית להביאם להפשט ונתוח ולהוציאם מן הסמיכה אחר שריבה הכתוב ומיעט מפני מה אני מביאן להפשט ונתוח שהפשט ונתוח כשרים בכל אדם ואיני מביאן לסמיכה שאין הסמיכה אלא בבעלים. ר' חייא אמר צא וראה מה מיעט הכתוב למעלה את הקרבים או את המקריבים (*) הוי אומר את המקריבים. אף אני אמעטם מן הסמיכה מפני שאני ממעט את הקרבים. ולא אמעטם מהפשט ונתוח מפני שאינו אלא מעשה עולה עצמה. אין לי אלא נשחטה לשמה שלא לשמה מנין ת"ל העולה כל העולה טעונה הפשט ונתוח. ונתח אותה לנתחיה יכול ינתח נתחיה לנתחים ת"ל אותה אותה לנתחיה (נ) ואין נתחיה לנתחים, יכול אף הפסולה תהא טעונה הפשט ונתוח תלמוד לומר אותה כשרה ולא פסולה ופסולה שעלתה לגבי המזבח קרבה כמו שהיא:

תמג [נח]מנא הא מילתא דאמור רבנן זיל בתר רובא מנלן דכתיב [נט]אחרי רבים להטות רובא דאיתא קמן כגון תשע חנויות וכו' וסנהדרי לא קא מיבעיא לן כי קא מבעיא לן רובא דליתא קמן כגון קטן וקטנה מנלן. א"ר אלעזר אתיא מראשה של עולה דאמר קרא ונתח אותה לנתחיה ולא נתחיה לנתחים וניחוש שמא ניקב קרום של מוח אלא לאו משום דאמרינן זיל בתר רובא. ממאי דילמא מפלי ליה ובדיק ליה ואי משום אותה לנתחיה ולא נתחיה לנתחים, הני מילי היכא דחתיך ליה לגמרי אבל היכא דלא חתיך ליה לגמרי לית לן בה. מר בר רב אשי אמר אתיא משבירת עצם בפסח דאמר רחמנא [ס]ועצם לא תשברו בו וליחוש שמא ניקב קרום של מוח אלא לאו משום דאמרינן זיל בתר רובא, ממאי דילמא דמנח גומרתא עליה וקלי ובדיק ליה דתניא אבל המחתך בגידים והשורף בעצמות אין בו משום שבירת עצם, רב נחמן אמר אתיא מאליה דרחמנא אמר חלבו האליה תמימה וניחוש שמא נפסק חוט השדרה אלא לאו משום דאמרינן זיל בתר רובא. וכי תימא דמתתא פסיק לה. לעומת העצה אמר רחמנא מקום שהכליות יועצות. ממאי דילמא דפתח לה ובדיק לה ואי משום אליה תמימה הני מילי היכא דחתכה לגמרי אבל היכא דלייף לית לן בה. רב ששת בריה דרב אידי אמר אתיא מעגלה ערופה דאמר רחמנא ערופה כשהיא שלמה תהוי וליחוש דילמא טרפה היא אלא לאו משום דאמרינן זיל בתר רובא. וכי תימא מאי נפקא מינה דבי רבי ינאי כפרה כתיבא בה כקדשים. רבה בר רב שילא אמר אתיא מפרה אדומה דאמר רחמנא [סא]ושחט ושרף מה שחיטתה כשהיא שלמה אף שרפתה כשהיא שלמה וליחוש דילמא טרפה היא אלא לאו משום דאמר רחמנא זיל בתר רובא, וכי תימא מאי נפקא מינה חטאת קרייה רחמנא. רב אחא בר יעקב אמר אתיא משעיר המשתלח דאמר רחמנא [סב]ולקח את שני השעירים שיהו שניהן שוין וליחוש דילמא חד מנייהו טרפה אלא לאו משום דאמרינן זיל בתר רובא וכי תימא מאי נפקא מינה הא אין גורל קובע אלא בדבר הראוי לשם. וכי תימא דבדקינן ליה התנן לא היה מגיע לחצי ההר עד שנעשה אברים אברים. רב דימי אמר אתיא ממכה אביו ואמו דאמר רחמנא קטליה וליחוש דילמא לאו אביו הוא אלא משום דאמר רחמנא זיל בתר רובא ורוב בעילות אחר הבעל, ממאי דילמא כגון שהיה אביו ואמו חבושין בבית האסורין, קסבר אין אפוטרופוס לעריות. רב כהנא אמר אתיא מהורג נפש דאמר רחמנא קטליה וליחוש דילמא טרפה הוה אלא לאו משום דאמרי' זיל בתר רובא, וכי תימא דבדקינן ליה, הא קא מינוול, וכי תימא משום אבוד נשמה דהאי נינוולי' ניחוש דילמא במקום סייף נקב הוה. רבינא אמר אתיא מעדים זוממין דרחמנא אמר [סג]ועשיתם לו כאשר זמם ודילמא הך דאסהידו ביה טרפה הואי אלא לאו משום דאמרינן זיל בתר רובא. וכי תימא בדקינן ליה והא תניא ר' אלעזר הקפר אומר לא הרגו נהרגין הרגו אין נהרגין. רב אשי אמר אתיא משחיטה עצמה דאמר רחמנא שחוט ואכול וניחוש שמא במקום נקב שחט, אלא לאו משום דאמר רחמנא זיל בתר רובא. אמר רב אשי אמריתא לשמעתא קמיה דרב כהנא ודילמא היכא דאפשר אפשר היכא דלא אפשר לא אפשר דאי לא תימא הכי לרבי מאיר דחייש למיעוטא הכי נמי דלא אכיל בשרא. וכי תימא הכי נמי, פסח וקדשים מאי איכא למימר, אלא היכא דאפשר אפשר היכא דלא אפשר לא אפשר:

תמד [סד]רבי חייא אומר מנין לשחיטה מן הצואר דכתיב וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים שאין ת"ל את הראש ואת הפדר והלא ראש ופדר בכלל כל הנתחים היו ולמה נאמר לפי שנאמר והפשיט את העולה ונתח אותה לנתחיה אין לי אלא נתחים שישנן בכלל הפשטה מנין לרבות את הראש שכבר הותז ת"ל את ראשו ואת פדרו וערך מדקאמר את הראש שכבר הותז מכלל דשחיטה מן הצואר, תנא פתח בראש ופדר ומסיים בראשו ופדרו, הכי קאמר מנין לרבות את הראש שכבר הותז ת"ל את הראש ואת הפדר. וראשו ופדרו למה לי מיבעי' לי לכדתניא מנין לראש ופדר שקודמין לכל הנתחים ת"ל ראשו ופדרו וערך. ופדר קמא דכתב רחמנא למה לי לכדתניא כיצד הוא עושה חופה הפדר על בית השחיטה ומעלהו וזהו דרך כבוד של מעלה: [סה]ונתנו בני אהרן אש על המזבח. א"ר יהודה מנין (נא) להצתת האליתה שלא תהא אלא בכהן כשר ובכלי שרת ת"ל ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח. א"ר שמעון וכי עלה על לב שיהא הזר קרב לגבי מזבח אם כן למה נאמר ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח לימד על הצתת האליתה שלא תהא אלא בראשו של מזבח. ונתנו בני אהרן מה ת"ל הכהן ממשמע שנאמר אהרן איני יודע שהוא כהן מה ת"ל הכהן בכהונו למד על כהן גדול שעבד בבגדי כהן הדיוט עבודתו פסולה, מנין לכהן הדיוט שעבד בבגדי כהן גדול שתהא עבודתו פסולה ת"ל הכהנים בכהונם הא למדת כהן גדול שעבד בבגדי כהן הדיוט עבודתו פסולה וכהן הדיוט שעבד בבגדי כהן גדול עבודתו פסולה. ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח אע"פ שהאש יורדת מן השמים מצוה ליתן אש מן ההדיוט. אש שירדה בימי משה לא נסתלקה ממזבח הנחשת עד שבאו לבית עולמים. אש שירדה בימי שלמה לא נסתלק ממזבח העולה עד שנסתלקה בימי מנשה. וערכו עצים על האש ולא האש על גבי העצים. א"ר שמעון מנין לרבות שני גזרי עצים במערכה עם התמיד של בין הערבים ת"ל וערכו עצים על האש. [סו]רבי אליעזר אומר לא מתו בניו של אהרן עד שהורו הלכה בפני משה רבן, מאי דרוש ונתנו בני אהרן (הכהנים) [הכהן] אש על המזבח אע"פ שהאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט. *החלו מעלין בגזרין לסדר את המערכה וכי כל העצים כשרין למערכה, אין, כל העצים כשרין חוץ משל זית ושל גפן אבל באלו רגילין במורביות של תאנה ושל אגוז ושל עץ שמן. הני מאי טעמא לא אמר רב פפא משום [סז]דקטמי. רב אחא בר יעקב אמר משום ישוב ארץ ישראל. מיתיבי על העצים אשר על האש עצים הנתונין להיות אש מאי ניהו דוקרי דלא קטמי ואזלי מיקטם. של תאנה ושל אגוז ר' אליעזר מוסיף אף של מייש ושל אלון ושל דקל ושל חרוב ושל שקמה. בשלמא למ"ד משום דקטמי בהא פליגי מר סבר אע"ג דלא קטמי מגואי כיון דקטמי מבראי לא מייתינן. ומר סבר כיון דלא קטמי מגואי אע"ג דקטמי מבראי מייתינן. אלא למאן דאמר משום ישוב א"י דקל מי לית ביה משום ישוב א"י. וליטעמי' תאנה מי לית בה משום ישוב א"י אלא מאי אית לך למימר בתאנה דלא עבד פירי דקל נמי בדקל דלא עבד פירי: [סח]וערכו בני אהרן יכול אפילו מאה (נב) ת"ל וערך הכהן יכול יהא כהן אחד עורך כל האברים ת"ל וערכו הא כיצד כהן אחד עורך שני אברים וכמה הן אברים עשרה ואחד בקרבים נמצא [שהטלה] עולה בששה דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר וערכו שנים בני אהרן שנים הכהנים שנים מכאן (שהעולה) [שהטלה] עולה בששה: [סט]תניא רבי שמעון בן יוחאי אומר מנין לתמיד של בין הערבים שטעון שני גזרי עצים בשני כהנים שנאמר וערכו עצים על האש אם אינו ענין לתמיד של שחר דכתיב ובער עליה הכהן עצים תנהו ענין לתמיד של בין הערבים. ואימא אידי ואידי בתמיד של שחר דקאמר רחמנא עביד והדר עביד. א"כ נימא קרא ובער ובערו א"נ וערך וערכו מאי ובער וערכו כדאמרינן. מנין להפשט ונתות שבשר בזר שנאמר וערכו למה לי למעוטי הפשט ונתות. וערכו שנים בני אהרן שנים הכהנים שנים למדנו לטלה שטעון ששה. קשיא ליה לרבי אליעזר האי בבן הבקר כתיב ובן הבקר עשרים וארבעה בעי וניחא ליה, על העצים אשר על האש אשר על המזבח איזהו דבר שכתוב בו עצים אש ומזבח הוי אומר זה טלה: [ע]בעי חזקיה אברים שסדרן וסדר עליהן המערכה מהו על העצים אמר רחמנא דוקא על העצים או דלמא כיון דכתב קרא אחרינא אשר תאכל האש את העולה על המזבח אי בעי עביד הכי תיקו.

בעי

ממ"ק ובמ"ק נח חולין יא: נט שמות כג: ס שמות יב: סא במדבר יט: סב ויקרא יג: סג דברים יח: סד חולין כ: סה תורת כהנים: סו ערכין סג:
*תמיד פ"ב: סז דקטמי פי' מרכין אפר ובגמ' הגי' דקטרי ופירש"י לשון קשר ע"ש: סח תורת כהנים: סט יומא כג: ע מנחות כז:

זית רענן (מט) ת"ל העולה, דריש ה"א דהעולה דעולה אצטריך שיפשיט כולה כאחת: ומה ראית, פי' דלעיל ממעט גוים ונשים מסמיכה מדכתיב דבר אל בני ישראל ואע"ג דהתם נמי כתיב העולה וא"כ נמעט נמי מהפשט ונתוח ונרבה מהעולה גרים ונשים: (*) הוי אומר את המקריבים, דכתיב דבר אל בני ישראל מיירי במקריבים: מפני שאני ממעט את המקריבים: ת"ל העולה, דבמלת העולה משמע כל עולה: (נ) ואין נתחיה לנתחים, דהל"ל לנתחים: (נא) להצתת האליתה, פי' הבערת עצים תחת המערכה: (נב) ת"ל וערך הכהן, גבי בן צאן כתיב וערך הכה' לשון יחיד: אברים עשרה, כדחשיב פ"ב דיומא: שהטלה עולה בו', פי' בששה כהנים:

בעי רבי יצחק נפחא אברים שסדרם בצדי המערכה מהו אליבא דמאן דאמר על ממש לא תיבעי לך דעל העצים כתיב, כי תיבעי לך אליבא דמ"ד על בסמוך מאי ה"נ על בסמוך או דילמא על העצים דומיא דעל המזבח מה התם על ממש אף הכא על ממש תיקו. [עא]א"ר חמא בר גוריא גזירין שעשה משה אמה ארכן ואמה רחבן ועביין כמחק גודש של סאה א"ר ירמיה באמה גרומה. א"ר יוסף ולאו היינו דתניא על העצים אשר על האש אשר על המזבח שלא יהו עצים יוצאין מן המזבח כלום : [עב]הכהנים לרבות את הקרחים דברי רבי יהודה. וערכו את הנתחים מה ת"ל את הראש ואת הפדר וכו' כדלעיל.

יכול המתנדב עולה יהא מביא עצים ואש עמה ת"ל על העצים אשר על המזבח מה מזבח משל צבור אף עצים ואש משל צבור דברי רבי אלעזר ברבי שמעון. רבי אומר מה מזבח שלא נשתמש בו הדיוט אף עצים ואש שלא נשתמש בהן הדיוט :

[עג]תניא אידך יכול האומר הרי עלי עולה יביא עצים מתוך ביתו כדרך שמביא נסכים מתוך ביתו ת"ל על העצים וגו' מה מזבח וכו'. מאי בינייהו הדתי ועתיקי. ועתיקי לא והכתיב [עד]ויאמר ארונה אל דוד יקח (ויעש) [ויעל] אדוני המלך הטוב בעיניו ראה הבקר לעולה והמורגים וכלי הבקר לעצים ה"נ בהדתי. [עה]וקרבו וכרעיו [עו]ירחץ יכול אפילו נתערבו (נג) בפסולין ת"ל וקרבו, אוציא את שנתערב בפסולין ולא אוציא את שנתערב בקדשי קדשים ובקדשים קלים ת"ל וקרבו וכרעיו. [עז]בשור הוא אומר וקרבו וכרעיו ובאיל הוא אומר והקרב והכרעים מה בין שור לאיל שור חסר שתי וערב איל אינו חסר שתי וערב. אמרו חכמים למדנו הקרבה לשור מן האיל אמרתי להם רבותי עפר אני תחת כפות רגליכם אומר לפניכם דבר אחד שנים עשר נשיאים להנוכת המזבח ושם נאמר הקרבה באיל ולא נאמר הקרבה בשור הרי שלא יאמר אדם אלך ואעשה דברים מכוערים דברים שאינם ראוים ומביא שור שיש בו בשר הרבה מה אם ישא לי הקב"ה פנים אלא יעשה אדם מעשים טובים ותלמוד תורה ויביא איל שיש לו לאישים והרי אני עמו ברחמים ומקבלו בתשובה : [עח]ירחץ יכול מה רחיצה האמורה (נד) להלן במ' סאה אף רחיצה האמורה כאן בארבעים סאה ת"ל במים כל שהן. במים ולא ביין. במים ולא במזוג. במים להכשיר את כל המים ק"ו למימי כיור. והקטיר אע"פ שפסול ואע"פ יוצא ואע"פ פגול ואע"פ נותר ואע"פ טמא. יכול אפילו הן למטה ת"ל המזבחה כשהן בראש המזבח אמרתי ולא כשהן למטה :

תמה [עט]והקטיר הכהן את הכל המזבחה לרבות העצמות והגידים והקרנים והטלפים. יכול אפילו פרשו ת"ל [פ]ועשית עולותיך הבשר והדם. אי בשר ודם יכול יחלוץ גידין ועצמות ויעלה בשר לגבי מזבח, ת"ל והקטיר את הכל הא כיצד מחוברין יעלו פרשו אפילו הן בראשו של מזבח ירדו דברי רבי אליעזר וחכמים אומרים והקטיר הכהן את הכל לרבות העצמות והגידים והקרנים והטלפים ואפילו פרשו הא מה אני מקיים ועשית עולותיך הבשר והדם לומר לך עיכולי בשר אתה מחזיר עיכולי עצמות וגידים אי אתה מחזיר. אמר רבה לא שנו אלא שפרשו אחר זריקה אבל פרשו קודם זריקה אתאי זריקה ושריתינהו אפילו למעבד מנייהו קתא דסכינא : [פא]תניא אידך רבי אומר כתוב אחד אומר והקריב הכהן את הכל ריבה וכתיב ועשית עולותיך הבשר והדם מיעט הא כיצד מחוברין יעלו וכו'. ורבנן מחוברין לא אצטריך לרבויי מידי דהוה אראשה של עולה כי אצטריך קרא לפרשו. מחוברין דהתירא לא אצטריך קרא לרבויי כי אצטריך קרא לגיד הנשה במחובר. ורבנן ההוא לא מצית אמרת [פב]ממשקה ישראל מן המותר לישראל. ורבי מידי דהוה אחלב ודם. ורבנן מצותן בכך שאני. אמר רב הונא גיד הנשה של עולה חולצו לתפוח אמר ליה רב חסדא מידי כתיב על כן לא יאכל המזבח על כן לא יאכלו בני ישראל כתיב. ורב הונא ממשקה ישראל מן המותר לישראל. וכי מאחר שחולצו למה מעלהו משום שנאמר [פג]הקריבהו נא לפחתך. תניא כוותיה דרב הונא גיד הנשה של שלמים מכבדו לאמה ושל עולה חולצו לתפוח : [פד]עולה (הוא) אשה ריח ניחוח [לה'] לשם ו' דברים הזבח נזבח. אמר רב יהודה עולה לשם עולה לאפוקי לשם שלמים דלא, אשה לשם אישים לאפוקי כבתה דלא. ריח לשם ריח לאפוקי אברים שצלאן והעלן דאמר רב יהודה אברים שצלאן והעלן אין בהם משום ריח, ניחוח לשם נחת רוח, לה' לשם מי שאמר והיה העולם. [פה]אר"ש בן עזאי בוא וראה מה כתיב בפרשת קרבנות שלא נאמר בה לא אל ולא אלהים אלא לה' שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין להלוק. נאמר בשור הגס אשה ריח ניחוח ובעוף הדק אשה ריח ניחוח ובמנחה אשה ריח ניחוח לומר לך שאחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוון את לבו לשמים. ושמא תאמר לאכילה הוא צריך ת"ל [פו]אם ארעב לא אומר לך כי לי תבל ומלואה ואומר [פז]כי לי כל חיתו יער בהמות בהררי אלף ידעתי כל עוף הרים וזיז שדי עמדי האוכל בשר אבירים ודם עתודים אשתה, לא אמרתי לכם זבחו כדי שתאמר אעשה רצונו ויעש רצוני לא לרצוני אתם זובחים אלא לרצונכם תזבחו : [פח]ואם מן הצאן הרי זה מוסיף על ענין ראשון ולמה נפסק ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין והלא דברים קל וחומר ומה אם משה שהיה מבין ברוח הקדש ושומע ברוח הקדש תמיד צריך להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין על אחת כמה וכמה הדיוט מהדיוט. [פט]איזהו מקומן של זבחים קדשי קדשים שחיטתן בצפון. בעולה כתיב ושחט אותו על ירך המזבח צפונה אשכחן בבן צאן בן בקר מנא לן אמר קרא ואם מן הצאן וי"ו מוסיף על ענין ראשון וילמד עליון מתחתון : [צ]מן הצאן מן הכשבים או מן העזים פרט לזקן לחולה ומזוהם.

וצריכי דאי כתב רחמנא חד ה"א למעוטי זקן דלא הדר בריא אבל חולה דהדר בריא אימא לא אי נמי למעוטי חולה דלאו היינו אורחיה אבל זקן דהיינו אורחיה אימא לא. ואי כתב רחמנא תרי ה"א למעוטי הני דכחישי אבל מזוהם דלא כחיש אימא לא אי נמי למעוטי מזוהם משום דמאיס אבל הני דלא מאיסי אימא לא צריכי : [צא]קרבנו להוציא את הגזול, מן הכשבים או מן העזים להוציא את הכלאים. אתה אומר לכך נאמרו מעוטין הללו או לא נאמרו אלא להוציא את שנעבדה בו עבירה ושחרש בשור והמור והן מקודשין וכלאים בכרם ושביעית וי"ט ויום הכפורים ושבת, ת"ל כשבים לעולה ועזים לעולה (נה) לרבות את כולן דברי ר"י. ר"ש אומר מה ת"ל כשבים לעולה (נו) ועזים לעולה לרבות את כלם. והלא דין הוא ומה אם שלמים שלא כשרו להביא מן העוף כשרה תמורתן, עולה שכשרה להביא מן העוף אינו דין שנכשיר תמורתן. לא אם אמרת בשלמים שכשרו להביא נקבות כזכרים תאמר בעולה שלא כשרה להביא נקבות כזכרים הואיל ולא כשרה להביא נקבות כזכרים לא תכשר תמורתה, ת"ל כשבים לעולה ועזים לעולה לרבות את התמורה. ר' אליעזר אומר מה ת"ל כשבים לעולה ועזים לעולה שיכול אין לי שיקרב עולה אלא (נז) מותר עולה מנין מותר חטאת ומותר אשמות ומותר עשירית האיפה ומותר קיני זבין וקיני זבות וקיני יולדות ומותר קרבנות נזיר ומצורע והמקדיש נכסיו והיו בהן דברים ראוין לגבי מזבח יינות שמנים ועופות מנין שימכרו לצרכי אותו המין ויביא בדמיהן עולות, ת"ל כשבים לעולה ועזים לעולה לרבות את כולן. וחכמים אומרים יפלו דמיהן לנדבה. והלא אף הנדבה עולה היא מה בין ר' אליעזר לדברי חכמים אלא בזמן (נח) שבאה חובה סומך עליה ומביא עליה נסכים ונסכיה משלו ואם היה כהן עבודתה ועורה שלו. ובזמן שבאה נדבה אינו סומך עליה ואינו מביא עליה נסכים ונסכיה משל צבור אע"פ שהוא כהן עבודתה ועורה לאנשי משמר : ושחט אותו, אותו בצפון (נט) ולא העוף בצפון. והלא דין הוא ומה בן הצאן שלא קבע לו כהן קבע לו צפון. העוף שקבע לו כהן אינו דין שיקבע לו צפון ת"ל ושחט אותו אותו בצפון ואין העוף בצפון. ר' אליעזר בן יעקב אומר אותו בצפון ולא הפסח בצפון. והלא דין הוא ומה עולה שלא קבע לה זמן שחיטה קבע לה מקום שחיטה פסח שקבע לו זמן שחיטה אינו דין שיקבע לו מקום שחיטה ת"ל אותו אותו בצפון ואין הפסח בצפון. ר' חייא אומר אותו בצפון ואין השוחט בצפון לפי שלמדנו שהמקבל צריך להיות עומד בצפון ומקבל בצפון אם עמד בדרום וקבל בצפון פסול. יכול אם עמד בדרום ושחט בצפון יהא פסול ת"ל אותו אותו בצפון ואין השוחט צריך להיות עומד בצפון :

תמו [צב]בעא מניה אבוה דשמואל משמואל היא בפנים ורגלה בחוץ מהו א"ל [צג]והביאום לה' עד שתהא כולה בפנים.

תלה

ממ"ק ובמ"ק עא זבחים סב : עב תורת כהנים : עג מנחות כב : עד שמואל ב כד : עה תורת כהנים : עו תנא דבי אליהו : עז תורת כהנים : עח זבחים סד :
עט דברים יב : פ חולין ל : פא יחזקאל מס : פב מלאכי א : פג זבחים ת : פד מנחות קי : פה תהלים נ : פו שם : פז תורת כהנים :
פח זבחים מז : פט בכורות מא : צ תורת כהנים : צא זבחים כו : צב ויקרא יז :

זית רענן (נג) בפסולין, ה"א יקטירם ועיין בזבחים פ"ח : בקדשי קדשים ובקדשים קלים שהם אינם כולה כליל כעולה : (נד) להלן במ' סאה, גבי טבילה : למימי כיור, שכשרים לרחיצת הקרבים. כתב הראב"ד ז"ל היינו מים חיים הראוין לכיור אבל מי כיור פסולין שיש להם שם לווי : כשהן בראש המזבח, דכל הפסולין אם עלו לא ירדו : (נה) לרבות את כולן, פי' דה"ל למיכתב מן הצאן שכולל כבשים ועזים : (נו) ועזים לעולה לרבות את התמורה כ"ה שם : (נז) מותר עולה, פי' המפריש מעות לעולה ולקח בהם עולה וניתותר ממנה : (נח) שבאה חובה סומך עליה, שקרבן יחיד טעון סמיכה משא"כ קרבן צבור : והנדבה, הוא קופה שנותנין בה מעות ולוקחין מהן קרבנות : (נט) ולא העוף. פי' מליקת עוף א"צ צפון : שלא קבע לה כהן, ששחיטה כשרה בזר משא"כ מליקה : פסח, זמן שחיטתו בי"ד אחר חצות :

תלה ושחט מהו א"ל כשרה א"ל אשתבשת בעינא שחיטה על ירך וליכא . נתלה ושחט מהו א"ל פסולה א"ל אשתבשת שחיטה על ירך ולא שוחט על ירך . נתלה וקבל מהו א"ל כשרה א"ל אשתבשת אין דרך שירות בכך . תלה וקבל מהו א"ל פסולה א"ל אשתבשת שחיטה על ירך ולא קבלה על ירך . אמר רבא בין בקדשי קדשים בין בקדשים קלים כשרות בר מתלה ושחט בקדשי קדשים , נתלה וקבל בין בקדשי קדשים בין בקדשים קלים . בעא מניה ר' ירמיה מר' זירא הוא בפנים וציציתו מבחוץ מהו א"ל לאו אמרת והביאום לה' עד שתהא כולה בפנים ה"נ בבואם אל אהל מועד אמר רחמנא עד שיבא כולו אל אהל מועד : [צג]על ירך המזבח צפונה שיהא ירך בצפון היכן הן פניו בדרום הא למדת (ס) שהכבש בדרום : ר' יהודה אומר [צד]ומעלותהו פנות קדים שיהא עולה לו ופונה לימינו למזרח הא למדנו שהכבש בדרום :

[צה]תנן התם כבש היה לדרומו של מזבח אורך ל"ב על רוחב ט"ז . מנא ה"מ א"ר הונא א"ק על ירך המזבח צפונה אמרה תורה תן ירך בצפון ופנים בדרום . אימא ירך ופנים בצפון אמר רבא רמי גברא אאפיה . א"ל אביי תריץ גברא ומותיב א"ל רבוע כתיב והא מיבעי ליה דמרבע רבועי , מי כתיב מרובע , וליטעמיך מי כתיב רבוץ א"ל כתיב רבוע דמשמע הכי ומשמע הכי . ותנא מייתי לה מהכא דתניא ר"י אומר ומעלותהו פנות קדים כל פניות שאתה פונה לא יהו אלא דרך ימין למזרח . אימא דרך שמאל למזרח . לא ס"ד דתני רמי בר (חזקיה) [יחזקאל] ים שעשה שלמה *עומד על י"ב בקר ג' פונים צפונה ושלשה פונים ימה ושלשה פונים נגבה וג' פונים מזרחה והים עליהם מלמעלה, כל פניות שאתה פונה לא יהו אלא דרך ימין למזרח , האי מיבעי ליה לגופיה א"כ פונים פונים למה לי :

(צפונה כתוב בעקרה בגליון) [צו]המזבח צפונה שיהא מזבח כולו ראוי לצפון שאם ישחטו בראשו קדשי קדשים כשרים . (סא) דברי רבי ר' יוסי בר ר"י אומר מחצי המזבח ולצפון כצפון מחצי המזבח ולדרום כדרום . צפונה לפני ה' שיהא צפון (סב) כלו פנוי [דברי] ר' אליעזר בן יעקב (אומר) . המזבח מכוון כנגד חצי פתחו של היכל וכנגד אחד מן הדלתות משוך כלפי דרום . ר' יהודה אומר המזבח היה ממוצע באמצע עזרה ל"ב אמה עשר אמה כנגד פתחו של היכל י"א אמות לצפון וי"א אמה לדרום נמצא המזבח מכוון כנגד (סג) היכל וכתליו . [צז]איזהו צפון מקרן של מזבח צפוני עד כותל עזרה צפוני ואף כנגד המזבח דברי רבי יוסי בר רבי יהודה . ר' אלעזר בר ר' שמעון מוסיף מכנגד בין האולם ולמזבח ועד כותל העזרה הצפוני ור' מוסיף אף מכנגד מקום דריסת רגלי ישראל ומקום דריסת רגלי הכהנים מקיר המזבח צפונה עד כותל העזרה צפונה אבל מכנגד בית החליפות[צח] ולפנים הכל מודים שהוא פסול . צפונה לפני ה' ואין צפון בבמה :

[צט]ונתח אותו כשר ולא פסול , אותו לנתחיו ולא נתחיו לנתחים . את ראשו ואת פדרו וערך הכהן ללמד שהראש והפדר קודמין לכל אברים . וערך הכהן אותם כסדרן . על העצים אשר על האש אשר על המזבח (סד) שלא ישנה להם את המערכה . והקרב ירחץ והכרעים ירחץ אפילו נתערבו קרבי עולה בקרבי עולה וקרבי עולה בקרבי תמורה . יכול אפילו נתערב (סה) בפסולין ת"ל והקרב . אוציא את שנתערב בקדשי קדשים ובקדשים קלים ת"ל וקרבו . ירחץ יכול מה רחיצה האמורה להלן בארבעים סאה אף כאן בארבעים סאה ת"ל במים (סו) במים כל שהן במים ולא ביין במים ולא במזוג . במים להכשיר את כל המים וק"ו למימי כיור . והקריב הכהן את הכל (סז) לכבש . והקטיר אע"פ פסול אע"פ יוצא אע"פ פגול אע"פ נותר אע"פ טמא , יכול אפילו הן למטה ת"ל המזבח כשהן בראש המזבח אמרתי ולא כשהן למטה. עולה אע"פ שלא הפשיט אע"פ שלא נתח יכול אע"פ שלא שחטו בצפון ת"ל הוא . ומה ראית להכשיר להפשט ונתוח ולפסול צפון אחר שריבה הכתוב ומיעט מפני מה אני מכשיר בהפשט ונתיח (סח) שהוא לאחר הרצאה ופוסל בצפון שהוא לפני הרצאה. עולה אע"פ שלא סמך . והלא סמיכה קודמת להרצאה אע"פ שלא סמך כשר . ומה ראית להכשיר בסמיכה

ולפסול הצפון אחר שריבה הכתוב ומיעט מפני מה אני מכשיר בסמיכה (סט) שאין הסמיכה נוהגת בכל העולות ופוסל בצפון שצפון נוהג בכל העולות . עולה לשם עולה , אשה לשם אישים , ריח לשם ריח , ניחוח לשם נחת רוח , לה' לשם מי שאמר והיה העולם : [ק]ואם מן העוף עולה קרבנו . א"ר אבהו לעולם יהא אדם מן הנרדפים ולא מן הרודפין שאין לך נרדף בעוף יותר מתורים ובני יונה והכשירם הכתוב לגבי המזבח. [קא]עוף עולה ואין עוף זבחי שלמים. והלא דין הוא ומה אם עולה שלא כשרה להביא נקבות כזכרים כשרה להביא עוף . שלמים שכשרות להביא נקבות כזכרים אינו דין שיכשרו להביא עוף ת"ל העוף העוף עולה ואין העוף זבחי שלמים דברי רבי שמעון. (ע) רבי יהודה אומר מה נקבות שבבהמה שלא כשרו להביא עולות כשרו להביא שלמים נקבות שבעופות שכשרו להביא עולות אינו דין שיכשרו להביא שלמים ת"ל העוף העוף עולה ואין העוף זבחי שלמים . מן העוף ולא כל העוף ככלל שנאמר [קב]תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים תמות וזכרות בבהמה ואין תמות וזכרות בעופות יכול אף שיבשה גפה ושנחטטה עינה או שנקטעה רגלה ת"ל מן העוף ולא כל העוף . (עא) רבי שמעון אומר ומה אם קדשים שהמום פוסל בהם אין אתנן ומחיר חל עליהם עוף שאין המום פוסל בו אינו דין שלא יהא אתנן ומחיר חל עליו ת"ל לכל נדר להביא את העוף . ר' אלעזר אומר כל מקום שנאמר זכר נקבה טומטום ואנדרוגינוס פוסל בו , עוף שלא נאמר בו זכר ונקבה אין טומטום ואנדרוגינוס פוסל בו :

[קג]אמר רב ששת הרי שהיתה עינו סמויה וחטטה עבר יוצא בה להירות מ"ט מחוסר אבר הוא ותנא תונא תמות וזכרות בבהמה ואין תמות וזכרות בעוף יכול אפילו יבשה גפה וכו'. [קד]קרבנו היחיד מביא עוף ואין הצבור מביא עוף . והלא דין הוא עולת בהמה באה בנדר ובנדבה ועולת העוף באה בנדר ובנדבה מה עולת בהמה שבאה בנדר ובנדבה באה נדבת צבור אף עולת העוף שבאה בנדר ובנדבה באה בנדבת צבור . מנחה תוכיח שבאה בנדר ובנדבה ואינה באה בנדבת צבור . לא אם אמרת במנחה שאינה באה בנדבת שנים תאמר בעולת העוף שבאה נדבת שנים . שלמים יוכיחו שהן באין נדבת שנים ואין באין נדבת צבור . מה לשלמים שאין באין נדבת צבור שהרי נתמעטו בתמות וזכרות תאמר בעולת העוף שתבוא נדבת צבור שהרי נתרבה בתמות וזכרות תבוא נדבת צבור , ת"ל קרבנו היחיד מביא עוף ואין הצבור מביא עוף . מדין אחר ומה עולת בהמה שמעט הכתוב הבאתה ואינה באה נקבות כזכרים ובעלי מומין כתמימין הרי היא באה נדבת צבור . עולת העוף שריבה הכתוב הבאתה ובאה נקבות כזכרים ובעלי מומין כתמימין אינו דין שתבוא נדבת צבור ת"ל קרבנו היחיד מביא עוף ואין הצבור מביא עוף . יכול כשם שאינה באה נדבת צבור כך לא תבוא מנחת שנים ת"ל והקריבו מלמד שבאה נדבת שנים . ר' אומר הרי הוא אומר [קה]אשר יקריב קרבנו לכל נדריהם ולכל נדבותם אשר יקריבו לה' למד על הקדשים שהן באין שותפות אלא שסלק הכתוב את המנחה. יכול (עב) כל העוף כולו יהא כשר ת"ל והקריב מן התורים או מן בני היונה את קרבנו , אין לך בעוף אלא תורים ובני יונה , תורים גדולים ולא קטנים, [קו]והלא דין הוא ומה בני יונה שלא הוכשרו להביא גדולים הוכשרו להביא קטנים תורים שהוכשרו להביא גדולים אינו דין שהוכשרו להביא קטנים . ת"ל תורים גדולים ולא קטנים , בני יונה קטנים ולא גדולים , והלא דין הוא ומה אם תורים שלא הוכשרו להביא קטנים הוכשרו להביא גדולים בני יונה שהוכשרו להביא קטנים אינו דין שהוכשרו להביא גדולים ת"ל בני יונה קטנים ולא גדולים. יכול כל התורים יהו כשרים וכל בני היונה יהו כשרים ת"ל מן התורים ולא כל התורים. מן בני היונה ולא כל בני יונה פרט לתחלת הצהוב שבזה ושבזה. הא מאימתי התורים כשרין משיזהיבו ומאימתי בני יונה פסולים משיצהיבו. בני יונה קטנים ולא גדולים. מאי תלמודא אמר רבא לא לישתמיט קרא ולכתוב מן בני התורים או מן היונים בני יונה דכתב רחמנא קטנים אין גדולים לא. ואימא תורים אי בעי גדולים לייתי

ממ"ק ובמ"ק צג תורת כהנים : צד יחזקאל מג : צה זבחים סב : *מ"א ז : צו תורת כהנים : צז יומא לו : צח לשכה ששם גונזים הסכינים : צט תורת כהנים : ק ב"ק נג : קא תורת כהנים : קב ויקרא כב : קג קדושין כד : קד תורת כהנים : קה ויקרא כב : קו חולין כב :

זית רענן (ס) שהכבש בדרום , שהכבש הוא פני המזבח : (סא) דברי ר' יוסי . ר' יוסי בר' יהודה אומר וכו' , כצ"ל : (סב) כולו פנוי דברי ר"א ב"י כ"ה שם דס"ל כולו מזבח בדרום הוה קאי וזה שסיים המזבח מכוון וכו' : א' מן הדלתות , שהפתח היה רחב י' אמות והיו לו שני דלתות כל א' רחבה ה' אמות ועומדת באמצע היכל נמצא המזבח היה עומד מחציה ולדרום : (סג) היכל וכהליו . שההיכל רחבו כ' אמה וכל כותל רחבו שש הרי ל"ב : (סד) שלא ישנה , פי' שלא יעשה להם מערכה אחרת רק המערכה שמקריבין עליה תמיד : והקרב ירחץ , מדלא כתיב כאן וקרבו משמע דאפילו נתערב באחרים : (סה) בפסולין ת"ל וקרבו כצ"ל , פי' מדכתיב לעיל בבקר וקרבו משמע דוקא קרב שלו ולא כשנתערב ועי"ל : (סו) במים כל שהן וכו' , נ"ל מדכתיב בבקר במים דריש כל שהן ומדהדר כתיב גבי צאן דריש במים ולא ביין ולא במזוג ומימלא כל המים כשרים : (סז) לכבש , שבתחלה מסדרין האברים ע"ג הכבש ואח"כ מעלין מן הכבש למזבח : (סח) שהוא לאחר הרצאה , פי' אחר זריקת הדם דכיון שכבר כפר בדם תו לא פסיל : (סט) שאין הסמיכה . שאין סמיכה בעולת צבור : (ע) ר' יהודה אומר וכו' , בת"כ גרס בדברי ר"ש ת"ל עוף עולה ובדברי ר"י גרס ת"ל העוף עולה וא"כ בא ר"י לומר דנוכל ללמוד נקבה מק"ו דמחד מיעוטא הוי ממעטינן נקבה שלא הוכשרה לעולם בבהמה אבל עוף זכר ה"א דכשר לשלמים לכן אצטריך ה' דהעוף : (עא) ר"ש אומר וכו' , דלא תימא מן העוף ממעט אתנן ומחיר לכן אמר דמרבינן אתנן ומחיר מלכל נדר , ק"א : (עב) כל העוף , פי' כל מיני עופות :

ליתי אי בעי קטנים לייתי, דומיא דבני יונה מה בני יונה קטנים אין גדולים לא אף תורים גדולים אין קטנים לא. תני רבי יעקב קרחה כאימתי בני יונה כשרים משיעלעו והוא תני לה והוא אמר לה *ואפרוחיו יעלעו דם אמר אביי מכי שמיט גדפא מניה ואתי דמא: קזקרבנו תורים ובני יונה (עג) ואין הכשרו תורים ובני יונה. והלא דין הוא ומה אם צפרים שלא כשרו לכפר בפנים כשרו לכפר בחוץ תורים ובני יונה שכשרו לכפר בפנים אינו דין שיכשרו לכפר בחוץ ת"ל קרבנו תורים ובני יונה ואין הכשרו תורים ובני יונה. וק"ו לצפרים שכשרו לכפר בפנים, ומה אם תורים ובני יונה שלא כשרו לכפר בחוץ כשרו לכפר בפנים, צפרים שכשרו לכפר בחוץ אינו דין שיכשרו לכפר בפנים ת"ל והקריב מן התורים או מן בני היונה את קרבנו אין לך בעוף אלא תורים ובני יונה. ר' יהודה אומר ומה אם במקום ששוה (עד) מכשיר שבפנים למכפר שבפנים חלק את המכשיר שבחוץ מהם. מקום שלא שוה מכשיר שבפנים למכפר שבפנים אינו דין שנחלק את המכשיר שבחוץ מהם, הוא הדין לעני, לעשיר מנין ת"ל קרבנו תורים ובני יונה ואין הכשרו תורים ובני יונה. קחוהקריבו מה ת"ל לפי שנאמר והקריב מן התורים או מן בני היונה יכול המתנדב עוף לא יפחות משתי קטפרדות ת"ל והקריבו אפי' פרדה אחת. אל המזבח מה ת"ל הכהן לקבוע לו כהן. ומלק מלמד שלא תהא מליקה אלא בכהן, והלא דין הוא ומה בן צאן שקבע לו צפון לא קבע לו כהן מליקה שלא קבע לו צפון אינו דין שלא קבע לו כהן ת"ל הכהן לקבוע לו כהן. יכול ימלקנו בסכין ודין הוא ומה בן צאן שלא קבע לו כהן קבע לו כלי עוף שקבע לו כהן אינו דין שקבע לו כלי, ת"ל הכהן ומלק. א"ר עקיבא וכי תעלה על דעתך שזר קרב לגבי המזבח אלא מה ת"ל כהן שתהא מליקה בעצמו של כהן. יכול ימלקנו בין למעלה בין למטה ת"ל ומלק והקטיר מה הקטרה בראש המזבח למעלה אף מליקה בראש המזבח למעלה. ומלק שתהא מליקה ממול עורף. או אינו אלא מן הצואר נאמר כאן ומלק ונאמר להלן ומלק מה להלן ממול עורף אף כאן ממול עורף. אי מה להלן מולק ואין מבדיל אף כאן מולק ואינו מבדיל ת"ל ומלק והקטיר. מה הקטרה הראש בעצמו והגוף בעצמו אף וכו', ומנין שהקטרת הראש בעצמו והגוף בעצמו כשהוא אומר והקטיר הכהן את הכל המזבחה הרי הקטרת הגוף אמור הא מה אני מקיים ומלק והקטיר בהקטרת הראש הכתוב מדבר. ונמצה דמו דם כולו. אוחז בראש ובגוף ונמצה משניהם. על קיר המזבח ולא על קיר הכבש ולא על קיר היסוד ולא על קיר ההיכל על קיר העליון. יכול על קיר התחתון ודין הוא בהמה שחטאתה למעלה עולתה למטה עוף שחטאתו למטה אינו דין שיהא עולתו למטה, ת"ל והקטיר המזבחה ונמצה דמו על קיר המזבח האמור לענין הקטרת הוא האמור לענין המצאה מה הקטרה למעלה אף המצאה למעלה. כיצד הוא עושה עומד על הסובב על קרן דרומית מזרחית והוא מולק את הראש ממול ערפו ומבדיל וממצה דמה על קיר המזבח אם עשאה למטה מרגליו אפי' אמה אחת כשרה. ר' נחמיה ור' אליעזר בן יעקב אומרים כל עצמה לא היתה נעשית אלא בראשו של מזבח, מאי בינייהו אביי ורבא דאמרי תרוייהו עושים מערכה על גבי סובב איכא בינייהו. קירבי אליעזר אומר לפי שנאמר אזאת תורת הבהמה והעוף באיזו תורה שותה בהמה לעוף מה עוף הכשרו מן הצואר אף בהמה הכשרה מן הצואר, אי מה להלן ממול עורף אף כאן ממול עורף ת"ל ומלק את ראשו ממול ערפו ראשו של זה ממול עורף ואין ראשו של אחר ממול עורף. בכיצד מולקין בחטאת העוף חותך שדרה ומפרקת בלא רוב בשר עד שמגיע לושט או לקנה חותך סימן אחד או רובו ורוב בשר עמו ובעולה שנים או רוב שנים. הזאת בן עוף בכהנים ולא בכהנות מקל וחומר מבן צאן, ומה בן צאן שלא קבע לו כהן לשחיטתו קבע לו כהן להזאתו בן עוף שקבע לו כהן למליקתו אינו דין שיקבע לו כהן להזאתו: גוהסיר את מראתו זה הזפק, יכול יקדור בסכין ויטלנו ת"ל בנצתה יטלנו עם הנוצה, אבא יוסי בן חנן אומר נוטל את הקרקבן עמה. דבי רבי ישמעאל תנא בנוצתה בנוצה שלה קודרה בסכין כמין ארובה. דוהשליך אותה כשרה (עה) ולא פסולה. אותה ולא חטאת העוף, אותה בהשלכה ואין עולת בהמה בהשלכה, והלא דין הוא ומה אם במקום שהכשיר את העור פסל את בית הרעי מקום שפסל את העור אינו דין שיפסול את בית הרעי ת"ל אותה אותה בהשלכה ואין עולת בהמה בהשלכה. אצל המזבח סמוך למזבח. קדמה למזרחו של כבש. אל מקום הדשן ששם יהיו נותנין את הדשן. רבי חנינא בן אנטיגנוס אומר שני בית הדשנים היו שם אחד למזרחו של כבש ואחד למזרחו של מזבח זה שבמזרחו של כבש שם היו נותנין מוראת העוף ודשון מזבח הפנימי והמנורה וזה שבמזרחו של מזבח שם היו שורפין פסולי קדשים ואימורי קדשים קלים: הדשון מזבח הפנימי והמנורה לא נהנין ולא מועלין, בשלמא מזבח החיצון דכתיב ושמו אצל המזבח. מזבח הפנימי מנלן א"ר אלעזר אמר קרא והסיר את מראה אם אינו ענין למזבח החיצון תנהו ענין למזבח הפנימי, אימא אידי ואידי במזבח החיצון אם כן לימא קרא אצל המזבח מאי הדשן אפי' מזבח הפנימי. מנורה מנלן דשן הדשן: זוהסיר את מראתו א"ר תנחום בר חנילאי העוף הזה פורח וטס בכל העולם ואוכל מכל צד ואוכל מן הגזלות ומן החמסים אמר הקב"ה הואיל והזפק הזה מלא גזלות וחמסים אל יקריב לגבי המזבח אבל בהמה גדלה על אבוס בעלה ואינה אוכלת מכל צד לא מן הגזלות ולא מן החמסים לפיכך הוא מקריבה כולה לכך נאמר והקריב הכהן את הכל המזבחה. לפי שהנפש הזו גוזלת וחומסת בוא וראה כמה צער וכמה יגיעות עד שיצא מאכלה ממנה מפומא לוושטא, מוושטא לאסטומכא, מאסטומכא להמססא*, מהמססא לבי כסיא, מבי כסיא לכרסא, מכרסא לבי מעיא, מבי מעיא לכרוכא קטינא, מכרוכא קטינא לכרוכא עוביא, מכרוכא עוביא לסניא דיבי, מסניא דיבי לפטטרכא, מפטטרכא לברא, בוא וראה כמה צער וכמה יגיעה עד שיצא מאכלה ממנה: ושסע אותו בכנפיו לא יבדיל. א"ר יוחנן הדיוט הזה אם מריח הוא ריח כנפים נפשו קצה עליו ואת אמרת יקרב לגבי המזבח וכל כך למה כדי שיהא המזבח מהודר בקרבנו של עני. אגריפס המלך בקש להקריב אלף עולות ביום אחד שלח ואמר לכהן גדול אל יקריב אדם היום חוץ ממני בא עני אחד ובידו שתי תורים אמר לכהן הקרב לי את אלו אמר לו המלך צוני אל יקריב אדם היום חוץ ממני א"ל אדוני כהן ארבעה אני צד בכל יום אני מקריב שנים ומתפרנס משנים אם אין אתה מקריבן אתה חותך פרנסתי נטלן והקריבן, נראה לו לאגריפס בחלום קרבן עני קדמך, שלח ואמר לכהן לא כן צויתיך אל יקריב אדם חוץ ממני היום אמר ליה אדוני המלך בא עני אחד ובידו שתי תורים אמר לי הקרב לי את אלו אמרתי לו המלך צוני ואמר לי אל יקריב אדם חוץ ממני היום אמר לי ארבעה אני צד בכל יום אני מקריב שנים ומתפרנס משנים אם אין אתה מקריבם אתה חותך פרנסתי לא היה לי להקריבן אמר לו יפה עשית כל מה שעשית. מעשה בשור אחד שהיו מושכין אותו לקרבן ולא היה נמשך בא עני ובידו אגודה אחת של חטרוקסימא והושיט לו ואכלה כו' הוציא מחט ונמשך לקרבן, נראה לבעל השור בחלום קרבנו של עני קדמך. מעשה באשה אחת שהביאה קומץ של סולת והיה כהן מבזה עליה ואמר ראה מה הן מקריבות מה בזה לאכול מה בזה להקריב נראה לכהן בחלום אל תבזה עליה כאלו נפשה הקריבה, והרי דברים קל וחומר ומה אם מי שאינו מקריב נפש כתיב בו נפש מי שהוא מביא נפש על אחת כמה וכמה. הרי שהביא מנחתו טמגליא ואספמיא ומחברותיה וראה את הכהן שהקמיץ ואכל את השאר ואמר אוי לי כל הצער הזה שנצטער בשביל זה הכל מפייסין אותו ואומרים לו ומה אם זה שלא נצטער אלא שתי פסיעות בין האולם ולמזבח זכה לאכול אתה שנצטערת כל הצער הזה עאכ"ו:

תמז ושסע אותו כשר ולא פסול, אותו בשסוע ואין עולת בהמה בשסוע, והלא דין הוא ומה אם עולת העוף שאין טעונה נתוח טעונה שסוע עולת בהמה שטעונה נתוח אינו דין שתטעון שסוע ת"ל אותו אותו בשסוע ואין עולת בהמה בשסוע, בכנפיו להכשיר את העור, והלא דין הוא ומה אם במקום (עו) שהכשיר את בית הרעי פסל את העור מקום שפסל את בית הרעי אינו דין שיפסול את העור ת"ל בכנפיו להכשיר את העור. לא יבדיל יכול אם הבדיל פסול ת"ל והקטיר. יכול אע"פ שמלק בסכין ת"ל אותו, ומה ראית להכשיר בהבדלה ולפסול במליקה אחר שריבה הכתוב ומיעט מפני מה מכשיר אני בהבדלה שהוא לאחר הרצאה ופוסל במליקה שהוא לפני הרצאה יאעולה אע"פ שמצה דם הגוף ולא מצה דם הראש. יכול

ממ"ק ובמ"ק *איוב לט: קז תורת כהנים: קח זבחים סה: קט פרדות גוזלות: קי חולין כז: א ויקרא יא: ב חולין כא: ג זבחים סה: ד תורת כהנים: ה מעילה יא: ו ויקרא ו: ז ויקרא כב: *המססא וכו' שמות בני המעים: ח טרוקסימא מין מאכל: ט מגליא ואספמיא מגרפת וכפרד: י תורת כהנים: יא זבחים סג:

זית רענן (עג) ואין הכשרו, מצורע שמביא צפרים להכשירו אסור להביא תורים ובני יונה: (עד) מכשיר שבפנים למכפר שבפנים, במצורע עשיר שמביא בפנים מכשיר דהיינו אשם ומכפר דהיינו חטאות ושניהם בהמות אפ"ה חלק המכשיר שבחוץ מהם שמביא צפרים בחוץ: מקום שלא שוה, שעני מביא כבש לאשם ותורים לחטאת: אינו דין שנחלק, פי' שלא יביא בחוץ תורים: לעשיר מנין, פי' דילמא עשיר מביא תורים בחוץ: (עה) ולא פסולה. פי' אם נפסלה ועלתה לראש המזבח דקי"ל אם עלתה לא תרד אפ"ה אין מוראתה בהשלכה: שהכשיר את העור, היינו עוף שמקריבין עם העור: פסל את בית הרעי, היינו הבני מעים: שפסל בה את העור, דבהמה אין מקריבים העור ק"ו שיפסול הבני מעים: (עו) שהכשיר את בית הרעי, גבי בהמה כדלעיל: ת"ל והקטיר, דריש וי"ו דוהקטיר: לאחר הרצאה, לאחר הזאת דמים:

יכול אע"פ שמצה דם הראש ולא מצה דם הגוף ת"ל היא. מאי תלמודא אמר רבא רוב דמים בגופא שכיחי. עולה לשם עולה, אשה לשם אשה, ריח לשם ריח, ניחוח לשם נחת רוח, לה' לשם מי שעשה את העולם. נאמר בעולת בהמה אשה ריח ניחוח ובעולת העוף אשה ריח ניחוח ובמנחה אשה ריח ניחוח ללמד שאחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים. [יב]וישסע אין שסוע אלא ביד וכן הוא אומר *וישסעהו כשסע הגדי ומאומה אין בידו. [יג]אמר רב הונא כותבין תפלין על גבי עור של עוף טהור. אמר רב יוסף מאי קמ"ל דאית ליה עור תנינא החובל בהן חייב מכלל דאית ליה עור. א"ל אביי טובא קמ"ל דאי ממתניתין הוה אמינא כיון דאית ביה נקבי נקבי לא קמ"ל כדאמרי במערבא כל נקב שהדיו עובר עליו אינו נקב. מיתיבי ר' זירא בכנפיו לרבות את העור ואי ס"ד עור הוא היכי מרבה ליה קרא. א"ל אביי עור הוא וקרא רבייה. איכא דאמרי א"ר זירא אף אנן נמי תנינא בכנפיו לרבות העור אי אמרת בשלמא עור הוא היינו דאצטריך קרא לרבויי אלא אי אמרת לאו עור הוא היכי מרבי ליה קרא. א"ל אביי לעולם אימא לך לאו עור הוא ואצטריך סד"א כיון דאית ביה פרצי פרצי מאיס קמ"ל:

ב ונפש כי תקריב. א"ר יצחק מה נשתנה מנחה שנאמר בה נפש אמר הקב"ה מי דרכו להביא מנחה עני מעלה אני עליו כאלו הקריב נפשו לפני. וא"ר יצחק מה נשתנה מנחה שנאמר בה חמשה מיני טגון הללו. למלך בשר ודם שעשה לו אוהבו סעודה ויודע בו שהוא אוהבו וא"ל עשה לי ה' מיני טגון כדי שאהנה ממך. [יד]ונפש לרבות כהן משיח שיביא מנחה מן הנדבה. והלא דין הוא ומה אם היחיד שאינו מביא מן החובה בכל יום מביא מן הנדבה משיח (עז) שמביא מן החובה בכל יום אינו דין שמביא מן הנדבה. לא אם אמרת ביחיד שהוא מביא מנחה על טומאת מקדש וקדשיו. תאמר במשיח שאינו מביא מנחה על טומאת מקדש וקדשיו הואיל ואינו מביא מנחה על טומאת מקדש וקדשיו לא יביא מנחת נדבה ת"ל ונפש לרבות כהן משיח שיביא מנחת נדבה. הוא הדין לצבור והלא דין הוא ומה אם היחיד שאינו מביא מנחת חובה בכל יום מביא מן הנדבה צבור שמביא מן החובה בכל יום אינו דין שיביא מן הנדבה. לא אם אמרת ביחיד שמביא מנחה על טומאת מקדש וקדשיו תאמר בצבור שאינו מביא מנחה על טומאת מקדש וקדשיו. משיח יוכיח שאין מביא מנחה על טומאת מקדש וקדשיו ומביא מנחת נדבה. ואף אתה אל תתמה על הצבור שאע"פ שאין מביאין מנחה על טומאת מקדש וקדשיו שיביא מנחת נדבה (עח) ת"ל ונפש היחיד מביא מנחת נדבה ואין הצבור מביאין מנחת נדבה. נפש יכול גזרה ת"ל וכי תקריב אינו אלא רשות. קרבן מנחה מנין שהיחיד מתנדב לבונה נאמר הבא בהמה (ונאמר) והבא מנחה חובה לה [ונאמר] הבא מנחה והבא לבונה חובה לה, מה מנחה שהיא באה חובה עם בהמה [באה] נדבה בפני עצמה אף לבונה שהיא באה חובה עם המנחה תבוא נדבה בפני עצמה. מה למנחה באה נדבה בפני עצמה שכן היא באה (עט) חובה בפני עצמה תבוא לבונה נדבה בפני עצמה שכן (היא) אינה באה חובה בפני עצמה הואיל ואינה באה חובה בפני עצמה לא תבוא נדבה בפני עצמה ת"ל קרבן מלמד שהיחיד מתנדב לבונה. מכמה לא יפחות, מן הקומץ. מנין שהיחיד מתנדב יין נאמר הבא בהמה והבא מנחה חובה לה הבא מנחה והבא יין חובה לה מה מנחה שהיא באה חובה לה עם הבהמה באה נדבה בפני עצמה אף היין שהוא בא חובה עם המנחה יבוא נדבה בפני עצמו. מה למנחה באה נדבה בפני עצמה שכן היא באה חובה בפני עצמה יבוא יין נדבה בפני עצמו שכן אינו בא חובה בפני עצמו והואיל ואינו בא חובה בפני עצמו לא יבוא נדבה בפני עצמו, ת"ל קרבן מלמד שיחיד מתנדב יין. מכמה לא יפחות, משלשה לוגין. מנין שיחיד מתנדב שמן הוא הדין והוא התשובה ת"ל קרבן דברי רבי טרפון. א"ר טרפון מה מצינו ביין שהוא בא חובה בא נדבה אף שמן שהוא בא חובה בא נדבה. א"ל רבי עקיבא מה ליין בא נדבה בפני עצמו שכן הוא קרב חובתו בפני עצמו יבוא שמן נדבה בפ"ע שכן (פ) אינו קרב חובתו בפ"ע הואיל ואינו קרב חובתו בפני עצמו לא יביא נדבה בפ"ע ת"ל קרבן. מנין שהיחיד מתנדב קרבן עצים ת"ל קרבן מלמד שהיחיד מתנדב קרבן עצים. מכמה לא יפחות, מב' גזירין. אמר רבי יוסי אי קורא אני קרבן יכול יחיד מתנדב קטרת וקורא אני עליו [טו]מוצא שפתיך תשמור ועשית ומה אני מקיים [טז]לא תעלו עליו קטרת זרה ועולה יכול יתנדב ויביא על מזבח החיצון ת"ל [יז]ואת שמן המשחה ואת קטרת הסמים לקדש ככל אשר צויתיך יעשו הא אין שמן המשחה ואין קטרת הסמים אלא בפנים. מנחה ליתן את האמור (פא) כאן בכל המנחות ואת האמור בכל המנחות כאן. נאמר כאן סלת ונאמר להלן סלת מה סלת האמור להלן מן החטים אף סלת האמור כאן מן החטים. סלת יהיה קרבנו סלת יהיה שלא יביא אלא מן החטים. והלא דין הוא צבור מביא מנחה מן החטים חובה ויחיד מביא מנחה מן החטים נדבה מה צבור שהוא מביא מנחה מן החטים חובה מביא מנחה מן השעורים חובה אף יחיד שמביא מן החטים נדבה יביא מנחה מן השעורים נדבה ת"ל סלת יהיה קרבנו שלא יביא אלא מן החטים. הרי אם אמר הרי עלי מנחה מן השעורים יביא מנחה מן החטים קמח יביא סלת (פב) [בלא] שמן ולבונה יביא שמן ולבונה חצי עשרון יביא עשרון שלם עשרון ומחצה יביא שנים. רבי שמעון פוטר שלא התנדב כדרך המתנדבים. קרבנו היחיד מביא מנחת נדבה ואין השותפין מביאין נדבה. והלא דין הוא עולת בהמה באה בנדר ונדבה מנחה באה בנדר ונדבה מה עולת בהמה שהיא באה בנדר ונדבה הרי היא באה נדבת שנים אף מנחה הבאה בנדר ונדבה תבוא נדבת שנים. לא אם אמרת בעולת בהמה שהיא באה נדבת צבור תאמר במנחה שאינה באה נדבת צבור. עולת העוף תוכיח שאינה באה נדבת צבור ובאה נדבת שנים. אף אתה אל תתמה על המנחה שאף על פי שאינה באה נדבת צבור תבא נדבת שנים ת"ל קרבנו היחיד מביא מנחת נדבה ואין השותפין מביאין מנחת נדבה. כשם שאין ב' מביאין מנחת נדבה כך אין מביאין לא יין ולא שמן ולא לבונה ולא עצים אבל מתנדבים עולה ושלמים ובעוף אפילו פרדה אחת. ויצק עליה שמן על כולה. ונתן עליה לבונה על מקצתה. ומה ראית לומר כן ויצק עליה שמן על כולה ונתן לבונה על מקצתה שאין רבוי אחר רבוי בתורה אלא למעט. דבר אחר ויצק עליה שמן על כולה מפני שנבלל עמה ונקמץ עמה ונתן עליה לבונה על מקצתה שאינה נבללת עמה ולא נקמצת עמה. ויצק עליה שמן ונתן עליה לבונה איני יודע כמה והרי אני דן טעונה קמיצה טעונה לבונה מה קמיצה מלא הקומץ אף לבונה מלא הקומץ. רבי יהודה אומר אם מעט לבונתה כשרה. ויצק עליה שמן ונתן עליה לבונה [והביאה וגו'] מלמד שיציקה ובלילה כשרים בכל אדם:

תמח [יח]סדר מנחות כיצד אדם מביא מנחהו מתוך ביתו בקלתות של כסף ושל זהב ונותנה בתוך כלי שרת ונותן עליה שמנה ולבונתה דכתיב ויצק עליה שמן ונתן עליה לבונה והביאה אל בני אהרן. ומוליכה אצל כהן וכהן מוליכה אצל המזבח דכתיב והקריבה אל הכהן והגישה אל המזבח והגישה בקרן דרומית מערבית כנגד חודה של קרן ודיו. מנלן דכתיב [יט]וזאת תורת המנחה הקרב אותה בני אהרן לפני ה' אל פני המזבח ותניא לפני ה' יכול במערב ת"ל אל פני המזבח. אי אל פני המזבח יכול בדרום ת"ל לפני ה' הא כיצד מגישה בקרן דרומית מערבית כנגד חודה של קרן ודיו. רבי אליעזר אומר יכול יגישנה במערבה של קרן ובדרומה של קרן אמרת כל מקום שאתה מוצא שני מקראות אחד מקיים עצמו ומקיים חברו ואחד מקיים עצמו ומבטל חברו מניחין את שמקיים עצמו ומבטל חברו ותופסין את שמקיים עצמו ומקיים דברי חברו. כשאתה אומר לפני ה' במערב בטלת אל פני המזבח בדרום. וכשאתה אומר אל פני המזבח בדרום קיימת לפני ה' במערב. והיכן קיימת קסבר האי תנא כולי מזבח בצפון הוה קאי. מאי ודיו אמר רב אשי אצטריך סד"א מנחה גופה תיבעי הגשה ותנופה קמ"ל. ואימא הכי נמי אמר קרא והקריבה אל הכהן והגישה אל המזבח מה הקרבה אצל הכהן בכלי אף הגשה אצל המזבח בכלי. וכיסלק את לבונתה לצד אחד כי היכי דלא תקומץ בהדי מנחה כדתנן קמץ ועלה בידו צרור או גרגיר מלח או קורט של לבונה פסול. וקומץ ממקום שנתרבה שמנה מנלן דכתיב מגרשה ומשמנה. ונותנה לתוך כלי שרת למה לי הא קדשיה חדא זימנא. מידי דהוה אדם דם אע"ג דקדישתיה סכין בצואר בהמה הדר זמנא עוד מקדש ליה בכלי שרת הכא נמי לא שנא. ומלקט את לבונתה ונותנה על גביו דכתיב ואת כל הלבונה. ומעלהו ומקטירו בכלי שרת בכלי שרת מקטיר ליה, אימא מעלהו בכלי שרת להקריבו. מולחו ונותנו על גבי האישים דכתיב וכל קרבן מנחתך במלח תמלח וגו'. קרב הקומץ שיריה נאכלין דכתיב והקטיר הכהן את אזכרתה המזבחה וכתיב והנותרת

מכ"ק ובמ"ק יב זבחים סה : *שופטים יד : יג שבת קח : יד תורת כהנים : טו דברים כג : טז שמות ל : יז שם לח : יח סוטה יד : יט ויקרא ו :

זית רענן (עז) שמביא מן החובה וכו', כדכתיב בפ' צו משיח מביא כל יום עשירית האיפה : (עח) ת"ל ונפש, צ"ל דדריש וי"ו דהא דריש לעיל מונפש שיחיד מביא מנחה ולא שנים, א"נ דריש מדה"ל למיכתב איש : יכול גזירה, פי' דהיא שמחויב לנדר מנחה : (עט) חובה בפני עצמה, כגון מטמא מקדש שמביא מנחה : (פ) אינו קרב חובתו בפני עצמו, אלא נבלל עם הסלת : (פא) כאן בכל המנחות, יציקה ובלילה : האמור בכל המנחות, דהיינו מצה : סלת האמור להלן, בפי' תצוה סלת חטים תעשה אותם : צבור מביא מנחה מן החטים חובה, היינו בכל יום מנחת תמיד מביא : מנחת שעורים חובה, היינו מנחת עומר : (פב) בלא שמן ולבונה יביא שמן ולבונה, כ"ה שם :

והנותרת מן המנחה לאהרן ובניו קרב הקומץ למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה. דאיתמר הקומץ מאימתי מתיר שירים לאכילה רבי חנינא אמר משתשלוט בו האור. רבי יוחנן אמר משתוצת האור ברובו. ורשאי ליתן לתוכם יין שמן ודבש דאמר קרא למשחה לגדולה כדרך שהמלכים אוכלין. ואין אסורין אלא מלחמץ דכתיב [י]לא תאפה חמץ חלקם ואמר ר"ל אפילו חלקם לא תאפה חמץ. כל המנחות טעונות שמן ולבונה וכו' והא איכא מנחת סוטה דאינה טעונה שמן ולבונה, הכי קאמרינן כל המנחות באות מן החטין וטעונות שמן לבונה ובאות סלת. מנחת חוטא אע"פ שאין טעונה שמן ולבונה באה מן החטין ובאה סלת. מנחת העומר אע"פ שבאה מן השעורים טעונה שמן ולבונה ובאה גרש. מנחת סוטה אינה טעונה לא שמן ולא לבונה ובאה מן השעורין ובאה קמח:

[כא]אמר ר' אלעזר מנחה שקמצה בהיכל כשרה שכן מצינו בסלוק בזיכין. מתיב ר' ירמיה וקמץ משם ממקום שרגלי הזר עומדות בן בתירא אומר מנין שאם קמץ בשמאל שיחזור ויקמוץ בימין ת"ל וקמץ משם ממקום שקמץ כבר לא נצרכה אלא להכשיר כל העזרה כולה וכו' אלא אצטריך ס"ד אמינא הואיל וכתיב והקריבה אל הכהן והגישה אל המזבח והרים מה הגשה בקרן מערבית דרומית אף קמיצה נמי בקרן מערבית דרומית קא משמע לן:

תמט [כב]לא יצק ולא בלל ולא פתת ולא מלח לא הניף ולא הגיש או שפתתן פתים מרובות ולא משחן כשרה. מתניתין דלא כרבי שמעון דתניא רבי שמעון אומר כל כהן שאינו מודה בעבודה אין לו וזלק בכהונה שנאמר [כג]המקריב את דם השלמים וגו' לו תהיה שוק הימין למנה מודה בעבודה יש לו חלק בכהונה אינו מודה בעבודה אין לו חלק בכהונה. ואין לי אלא זו בלבד מנין לרבות את היציקות והבלילות והפתיתות והמליחות והתנופות וההגשות והקמיצות וההקטרות והמליקות והקבלות וההזאות והשקאת סוטה ועריפת העגלה וטהרת המצורע ונשיאת כפים בין בפנים בין בחוץ (מנין) ת"ל מבני אהרן עבודה המסורה לבני אהרן. כל כהן שאינה מודה בה אין לו חלק בכהונה. מ"ט דרבנן אמר קרא ויצק עליה שמן ונתן עליה לבונה והביאה אל הכהן וקמץ מקמיצה ואילך מצות כהונה למד על יציקה ובלילה שכשרה בזר, ור"ש והביאה וי"ו מוסף על ענין ראשון. אלא מעתה הא דכתיב ושחט את בן הבקר והקריבו בני אהרן הכהנים וזרקו מקבלה ואילך מצות כהונה למד על השחיטה שכשרה בזר הכי נמי לר"ש וי"ו מוסיף על ענין ראשון שחיטה נמי בזר תהא פסולה, שאני התם דאמר קרא וסמך ושחט מה סמיכה בזרים אף שחיטה בזרים. אי מה סמיכה בבעלים אף שחיטה בבעלים, ההוא לא מצית אמרת ק"ו ומה זריקה דעיקר כפרה לא בעינן בעלים שחיטה דלאו עיקר כפרה לא כל שכן. וכי תימא אין דנין אפשר משאי אפשר גלי רחמנא ביום הכפורים ושחט את פר החטאת אשר לו מכלל דשחיטה בעלמא לא בעינן בעלים:

[כד]והביאה אל בני אהרן וקמץ בני אהרן ולא בנות אהרן. ויצק עליה שמן ונתן עליה לבונה והביאה למד שיציקה ובלילה כשרה בכל אדם. והביא והביאה שלא יביאה חצאין הא אם אמר הרי עלי מנחה של שני עשרונות לא יביאם בשני כלים אלא בכלי אחד. [כה]אל בני אהרן (פב) אפילו הן רבואות וכן הוא אומר [כו]ברוב עם הדרת מלך, הכהנים וקמץ מלמד שתהא קמיצה מצות כהנים, והלא דין הוא ומה אם שחיטה שקבע לה צפון לא קבע לה כהן קמיצה שלא קבע לה צפון אינו דין שלא יקבע לה כהן, מליקה תוכיח שלא קבע לה צפון וקבע לה כהן. לא אם אמרת במליקה שקבע לה מזבח תאמר בקמיצה שלא קבע לה מזבח הואיל ולא קבע לה מזבח לא יקבע לה כהן ת"ל הכהנים וקמץ מלמד שהקמיצה מצות כהונה. יכול מצוה שיקמץ הכהן ואם קמץ זר תהא כשרה (פג) ת"ל שוב והרים הכהן קבעה שאם קמצה הזר פסולה. וקמץ קומץ אחד לעשרן אחד קומץ אחד לששים עשרון. ודין הוא טעון קומץ וטעון לבונה מה לבונה קומץ אחד לעשרון אחד וקומץ אחד לס' עשרונים אף קמיצה קומץ אחד לעשרון אחד וקומץ אחד לס' עשרונים. או כלך לדרך זו טעונה קמיצה וטעונה שמן מה שמן לוג אחר לעשרון אחר ס' לוגין לס' עשרונים אף וכו' נראה למי דומה דנין דבר שכולו לאישים מדבר שכולו לאישים ואל יוכיח שמן שאין כולו לאישים או כלך לדרך זו דנין דבר שמעוטו מעכב את רובו מדבר שמעוטו מעכב את רובו ואל תוכיח לבונה שאין מעוטה מעכב את רובה (פד) ת"ל וקמץ קומץ אחד לעשרון אחד קומץ אחד לס' עשרונים: [כז]מלא קמצו יכול [כח]מבורץ תלמוד לומר בקמצו, אי בקמצו יכול בראשי אצבעותיו ת"ל מלא קמצו כדקמצי אינשי הא כיצד חופה שלש אצבעותיו על פס ידו וקומץ. במחבת ובמרחשת (בלישנא אחרינא ובפתיתין) מוחק בגודלו מלמעלה ובאצבע קטנה מלמטה וזו היא עבודה קשה שבמקדש. בין הבינים של קומץ מהו דגואי לא תיבעי לך דודאי קומץ הוא דבראי נמי לא תיבעי לך דודאי שירים הוא כי תיבעי דביני וביני, הדר פשיט בין הבינים ספק היכי עביד מקטיר קומץ לחודיה תחלה והדר מקטיר בין הבינים דאי אמרת בין הבינים ברישא דילמא שירים נינהו והוו להו שירים שחסרו ואמר מר שירים שחסרו בין קמיצה להקטרה אין מקטירין עליהן הקומץ. השתא נמי איקרי כאן כל שממנו לאישים הרי הוא בבל תקטירו. דמקטיר להו לשם עצים כרבי אליעזר דאמר לריח ניחוח אי אתה מעלה אבל אתה מעלה לשם עצים, לרבנן מאי איכא למימר דקמצי שמני, השתא דאתית להכי לרבי אליעזר נמי דקמצי שמני. אמר רב פפא פשיטא לי מלא קמצו כדקמצי אינשי. בעי רב פפא קמץ בראשי אצבעותיו מהו, מן הצדדין מהו, מלמטה למעלה מהו, תיקו:

[כט]במחבת ומרחשת מוחק בגודל מלמעלה ובאצבע קטנה מלמטה ואף זו עבודה קשה שבמקדש. הקומץ מעוטו מעכב את רובו מאי טעמא אמר קרא מלא קמצו תרי זימני:

[ל]מסלתה שאם חסרה כל שהוא פסולה. משמנה שאם חסרה כל שהוא פסולה. ותניא אידך והנותרת מן המנחה פרט למנחה שחסרה היא ושחסר קומצה ושלא הקטיר מלבונתה כלום. הני תרי קראי בחסרון למה לי, חד למנחה שחסרה קודם קמיצה דאי מביא מביתו וימלאנה אין ואי לא לא. וחד לשירים שחסרו בין קמיצה להקטרה דאף על גב דמקטיר קומץ עליהן אותן שירים אסורין באכילה דזעירי אמר הנותרת ולא הנותרת מן הנותרת. ור' ינאי אמר מן המנחה מנחה שהיתה כבר. [לא]עשרון מעוטו מעכב את רובו מ"ט אמר קרא מסלתה שאם חסרה כל שהוא פסולה, השמן והסלת מעכבין זה את זה מסלתה ומשמנה ומגרשה ומשמנה משמע שיהו שניהם והכא כתיב נמי סלת מגרשה ומשמנה שיהו שניהם שנה הכתוב עליהן לעכב, הקומץ והלבונה מעכבין זה את זה שנאמר על כל לבונתה אשר על המנחה: [לב]מלא קמצו סלת יכול מלא הקמיצה יהא סלת והשאר יהא קמח ת"ל מסלתה, אי מסלת יכול מלא הקמיצה והצדדים יהיה סלת והשאר יהא קמח (פה) ת"ל מסלתה שתהא כולה סלת. ומשמנה שתהא כולה שמן. מסלתה ומשמנה (פו) שתהא הסלת בלולה בשמן. מסלתה ולא מסלת חברתה, משמן ולא משמן חברתה שלא יביא שתי מנחות בכלי אחד, מכאן אמרו שתי מנחות שנתערבו עד שלא נקמצו אם יכול לקמוץ מזו בפני עצמה ומזו בפני עצמה כשרות ואם לאו פסולות. מלא קמצו מסלתה ומשמנה על כל לבונתה שאם קמץ ועלה בידו צרור או גרגיר מלח או קורט של לבונה פסול, מסלתה ומשמנה על כל לבונתה שתהא שם לבונה בשעת קמיצה. על כל לבונתה והקטיר שילקט את הלבונה ויעלה לאישים, והקטיר הקומץ אע"פ שאין שירים, נטמא הקומץ או אבד יכול יאכלו הכהנים. ודין הוא ומה במקום שהורע כח מזבח (פז) בשתי הלחם ובלחם הפנים יפה כח כהנים. מקום שיפה כח מזבח בקומץ אינו דין שיפה כח כהנים בשירים ת"ל והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו קדש קדשים מאשי ה' אין להם אלא לאחר מתן אישים, את אזכרתה נזכרים בה נזכרים בקמיצה נזכרים בלבונתה. ר"ש אומר נאמר כאן אזכרתה ונאמר להלן אזכרתה מה אזכרתה האמור להלן מלא הקומץ אף אזכרתה שנאמר כאן מלא הקומץ. והנותרת מן המנחה (כתוב ברמז תמ"ח). והנותרת אע"פ שלא הומלחה אע"פ שלא הוגשה אע"פ שלא הקטיר כל לבונתה, מן המנחה פרט לשחסרה היא ולשחסר קומצה ושלא הקטיר מלבונתה כלום. לאהרן ולבניו לאהרן תחלה ואח"כ לבניו. לאהרן (פח) שלא במחלוקת ולבניו במחלוקת ומה אהרן כהן גדול אוכל שלא במחלוקת אף בניו כהנים גדולים אוכלין

ממ"ק ובמ"ק כ שם ו : כא זבחים פג : כב מנחות יח : כג ויקרא ז : כד קידושין לו : כה תורת כהנים : כו משלי יד : כז יומא מט : כח מבורץ גדוש :
כט מנחות כ : ל שם ע : לא שם כו : לב תורת כהנים :

זית רענן (פב) אפי' הן רבואות, שאחד נותן לחבירו וחבירו לחבירו כדאיתא בפ"ה דפסחים : (פג) ת"ל שוב והרים כו', גבי מנחת מרחשת ולמדין כולם זו מזו : קומץ אחד לעשרון א'. כדילפינן במנחות דף קי"ו וכיון דלא כתיב בה בהדיא וקמץ א"כ די קומץ אי לס' עשרון, ב"א הראב"ד : קומץ ושמן מיעוטו מעכב את רובו, פי' שאם חיסר כל שהוא פסול כדאיתא במנחות דף כ"ז משא"כ הלבונה : (פד) ת"ל וקמץ, דה"ל למיכתב ולקח משם מלא קומצו : (פה) ת"ל מסלתה, דדרשינן מסלתה כולה יתירא וגם ה"ל למימר מסלת ש"מ תרתי : שתהא כולה שמן, פי' דה"א במקום הקמיצה לבד יהא שמן קמ"ל והוי דומיא דמסלתה : (פו) שתהא כולה בלולה בשמן כצ"ל : (פז) בשתי הלחם, שאין מקריבים מהם כלום למזבח : לאחר מתן אישים, לאח' שהקריבו הקומץ : נזכרים בה, פי' בהגשת המנחה למזבח : נאמר כאן אזכרתה, בלחם הפנים בפ' אמור ולא נאמר שם קומץ ויליף מכאן : (פח) שלא במחלוקת, פי' שנוטל חלק בראש : אף בניו כ"ג וכו', נ"ל דדריש מדכתיב לקמן ג"כ והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו : מנחת ישראל, שתהא נאכלת :

אוכלין שלא במחלוקת . לאהרן ולבניו קדש קדשים להתיר את מנחת ישראל . וכי מנין יצאו מכלל שנאמר [לג]כל האזרח יעשה ככה (פט) שאם רצה לרבות ירבה . או אינו אלא שתהא מנחת ישראל נתנת לאישים ומה אני מקיים והנותרת מן המנחה של גרים ושל נשים ושל עבדים ת"ל לאהרן ולבניו קדש קדשים להתיר מנחת ישראל . אין לי אלא מנחותיהן מליקותיהן מנין א"ר שמעון קורא אני [לד]נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה (צ) ת"ל לאהרן ולבניו קדש קדשים להתיר מליקת ישראל . אין לי אלא מליקת ישראל מליקת כהנים מנין אר"ש ודין הוא ומה אם במקום שהתיר סלת רשות אסר סלת מצוה מקום שאסר מליקת רשות אינו דין שנאסר מליקת מצוה . מליקת ישראל יוכיח שאסר בהן מליקת רשות והתיר בהן מליקת מצוה . מה התיר מליקת מצוה של ישראל שהרי התיר סלת מצוה שלהם נתיר מליקת מצוה של כהנים שהרי אסר סלת מצוה שלהם (צא) ת"ל לאהרן ולבניו קדש קדשים להתיר מליקת כהנים . מאשי ה' אין להם אלא לאחר מתנת האישים :

[לה]וכי תקריב כשתקריב לעשות , הדבר רשות . א"ר יהודה מנין לאומר הרי עלי מנחת מאפה תנור שלא יביא מחצה חלות ומחצה רקיקין ת"ל קרבן מנחה קרבן אחד הוא מביא ואינו מביא חלות ורקיקין . א"ר שמעון וכי נאמר קרבן קרבן שני פעמים והלא לא נאמר אלא קרבן אחר ונאמרו בו חלות ורקיקין אמור מעתה רצה להביא חלות יביא רקיקין יביא מחצה חלות ומחצה רקיקין יביא ובוללן וקומץ משניהם הא אם קמץ ולא עלה בידו אלא אחת משניהם דיו . ר' יוסי בר' יהודה אומר מנין לאומר הרי עלי מנחת מאפה שלא יביא מחצה חלות ומחצה רקיקים ת"ל [לו]כל המנחה אשר תאפה בתנור וגו' מה כל האמור למטה שני מינין אף כל האמור למעלה שני מינין . ורבי יהודה שפיר קאמר ר' שמעון אמר לך כיון דכתיב בשמן בשמן כמאן דכתיב קרבן קרבן דמי . ורבי שמעון אי לא כתיב בשמן הוה אמינא דוקא מחצה חלות ומחצה רקיקים אבל חלות לחודייהו ורקיקין לחודייהו אימא לא קמ"ל . רבי יוסי בר' יהודה היינו אבוה . איכא בינייהו דיעבד . מאפה תנור ולא מאפה כופח ולא מאפה רעפים ולא מאפה יורות ערביים , רבי יהודה אומר תנור תנור שני פעמים להכשיר מאפה כופח . ר"ש אומר תנור תנור שני פעמים שיהא הקדשו לשם תנור :

[לז]אמר רב הונא מאפה תנור שאפאה חלה אחת יצא . מאי טעמא מצת כתיב . מתקיף לה רב פפא טעמא דכתיב מצת הא כתיב מצות לא והא גבי לחמי תודה דכתיב מצות ואמר רב טובי' בר קיסמא אמר שמואל לחמי תודה שאפאן ארבע חלות יצא , ההוא פליגא . [לח]סלת בלולה מלמד שנבללת סלת . ר' אומר חלות בלולות א"ל והלא לחמי תודה נאמר בהן חלות ואי אפשר לבללן אלא סלת כיצד הוא עושה נותן שמן בכלי קודם לעשיתן ונותנה ונותן עליה שמן ובוללה ולשה ואופה ופותתה ונותן עליה שמן וקומץ . רבי אומר חלות בלולות שנאמר חלות בלולות כיצד הוא עושה נותן מתן שמן בכלי קודם לעשיתן ונותנה ולשה ואופה ופותתה ונותן עליה שמן ובוללה וחוזר ונותן עליה שמן וקומץ , אי אפשר דקא אמרי ליה רבנן מאי היא . א"ר שמואל בר נחמן רביעית שמן היא היאך מתחלקת לכמה חלות . סלת בלולות ולא רקיקין בלולות , שיכול והלא דין הוא ומה חלות שאין טעונים משיחה טעונים בלילה רקיקין שטעונים משיחה אינו דין שטעונין בלילה . ת"ל חלות בלולות ולא רקיקין בלולות , רקיקין משוחין ולא חלות משוחות . שיכול והלא דין הוא ומה רקיקין שאינן טעונין בלילה טעונין משיחה חלות שטעונין בלילה אינו דין שטעונין משיחה ת"ל רקיקין משוחין ולא חלות משוחות . מאי תלמודא אמר רבא לא לשתמיט ולכתוב חלות משוחות ורקיקין בלולין . ת"ר מנחה הבאה מחצה חלות ומחצה רקיקין מביא לוג שמן וחוצה חציו לחלות וחציו לרקיקין חלות בוללן רקיקין מושחן ומושח את הרקיק על פני כולו ושאר השמן מחזירו לחלות . רבי שמעון בן יהודה אומר בשם ר"ש מושחו כמין כ"י והשאר נאכל לכהנים . תניא אידך רקיקין הבאים בפני עצמן מביא לוג שמן מושחן וחוזר ומושחן עד שיכלה כל השמן שבלוג . רבי שמעון בן יהודה אומר משום רבי שמעון מושחן כמין כ"י ושאר השמן נאכל לכהנים :

תנ[לט]סלת חלות מצות בלולות בשמן ורקיקי מצות משוחים בשמן מה ת"ל בשמן בשמן שתי פעמים (צב) להכשיר שמן השני ושמן השלישי . רבי אליעזר בן יעקב אומר מושח את הרקיקין כמין כ"י שאין רבוי אחר רבוי אלא למעט . רבי יהודה אומר מצות מצות למצות שוו ולא שוו לבלילה . כיוצא בו א"ר יהודה [מ]ועשית כיור נחשת וכנו נחשת לרחצה יכול כשם שמרחיצין מן הכיור כך מרחיצין מן הכן ת"ל נחשת לנחשת שוה ולא שוה לרחיצה . כיוצא בו א"ר יהודה [מא]ועשית חשן משפט מעשה חושב כמעשה אפוד תעשנו יכול כשם שזה כפול כך זה כפול ת"ל זהב לזהב שוה ולא לכפלו . ואם מנחה על המחבת (כתוב ברמז תפ"ז) . [מב]מרחשת עמוקה ומעשיה רוחשים , כיצד יש בו באדם דברי תורה יהא זהיר בעצמו שלא יבא לידי עבירה ולידי (דבר) מכוער ויעלה על דעתו ויאמר אלך ואביא מנחה שמא בא ע"י עון וחטא א"ל הקב"ה בני למה לא בללת מעשיך בשמן ואין שמן אלא תורה ומעשים טובים שנאמר [מג]לריח שמניך טובים . מחבת צפה ומעשיה קשים , כיצד יש בו באדם דברי תורה יהא זהיר בעצמו שלא יבא לידי עבירה ולידי דבר מכוער ויעלה (דבר) על דעתו ויאמר אלך ואביא מנחה על אהבתי שאהבתי את המקום א"ל הקב"ה בני ברוך אתה תהא לך קורת רוח בעולם ויטמנו דברי תורה בפיך לעולם, עליו הוא אומר [מד]מים עמוקים עצה בלב איש ואומר [מה]ממעמקים קראתיך ה' : [מו]ואם מנחה על המחבת מלמד שטעונה כלי . [מז]קרבנך קרבנך לגזרה שוה מה קרבן האמור להלן טעון יציקה ובלילה אף קרבן האמור למטה טעון יציקה ובלילה . ומה קרבנך האמור למטה טעון מתן שמן בכלי קודם לעשיתן אף קרבנך האמור כאן טעון מתן שמן בכלי קודם לעשיתן . סלת בלולה מלמד שבוללה סלת . רבי אומר חלות בוללן א"ל והלא בתורה נאמר חלות בלולות ואי אפשר לבוללן אלא סלת כיצד הוא עושה נותן שמן בסלת ובוללן שמן בכלי ועושה אותה ובוללה בשמן וחוזר ויוצק עליה . [מח]אמר רבי אמי מנין לכל המנחות שנלושות בפושרין ומשמרן שלא יחמיצו נלמדנה מפסח דכתיב [מט]ושמרתם את המצות . א"ל בגופיה כתיב מצה מצה תהיה החיה . והא אפיקתיה לעכב אם כן ליכתוב רחמנא מצה היא מאי תהיה שמע מינה תרתי . [נ]בעא מניה ר' פרידא מרבי אמי מנין לכל המנחות שהן באות מצה דכתיבא כתיבא דלא כתיבא כתיב והנותרת מן המנחה יאכלו אהרן ובניו מצות וגו' . א"ל מצוה לא קמיבעיא לי כי קמיבעיא לי לעכב . אי מלא תאפה חמץ אימא למיקם גברא בלאו בעלמא פסולי לא מיפסל אלא כדתני מצה יכול מצוה ת"ל תהיה קבעה חובה : [נא]פתות אותה פתים מנחה לרבות כל המנחה לפתיתה. יכול שאני מרבה אף שתי הלחם ולחם הפנים לפתיתה ת"ל אותה . ומה ראית לרבות שאר מנחות ולהוציא שתי הלחם ולחם הפנים . אחר שריבה הכתוב ומיעט מה אלו מיוחדות שיש מהם לאישים יצאו שתי הלחם ולחם הפנים שאין מהן לאישים . ויצקת שמן מנחה לרבות כל המנחות ליציקה , יכול שאני מרבה אף מנחת מאפה ת"ל עליה שמן . אוציא את החלות ולא אוציא את הרקיקים ת"ל היא . מאי תלמודא אימא להוציא מנחת כהנים אתא . אמר רבא איזהו דבר שצריך שני מעוטים הוי אומר מאפה . פתות יכול לשנים תלמוד לומר פתים . אי פתים יכול יעשה פרורין ת"ל אותה אותה לפתים ואין פתים לפתים . הא כיצד מנחת ישראל קופל אחד לשנים ושנים לד' ואינו מבדיל . מנחת כהן משיח היה מקפלה. והא אנן תנן לא היה מקפלה . אמר רבא אינו מקפלה לארבעה אבל מקפלה לשנים. כל המנחות באות עשר חוץ מלחם הפנים וחביתי כהן גדול שבאות שתים עשרה דברי רבי יהודה . ר' מאיר אומר כולן באות שתים עשרה חוץ מחלות תודה ונזירות שהם באות עשר עשר . לחם הפנים בהדיא כתיב ביה . חביתי כהן גדול אתיא חוקה חוקה מלחם הפנים . שאר מנחות דבאות עשר עשר מנלן . גמר מלחמי תודה מה להלן עשר אף כאן עשר . ולילף

מס"ק ובמ"ק [לג] במדבר טו : [לד] ויקרא כב : [לה] מנחות עו : [לו] ויקרא ד : [לז] מנחות עז : [לח] שם עה : [לט] תורת כהנים : [מ] שמות ל :
[מא] שמות כח : [מב] פסא דבי אליהו : [מג] שיר א : [מד] משלי כ : [מה] תהלים קל : [מו] תורת כהנים : [מז] מנחות עד : [מח] שם נג :
[מט] שמות יב : [נ] מנחות נג : [נא] שם עה :

זית רענן (פט) שאם רצה לרבות לא ירבה , ה"ג בק"א וכ"ה לקמן בפ' שלח לך : או אינו וכו' , פי' שבא לומר כשם שמנחת הנסכים הבאה עם בהמה כולה לאישים כך מנחת ישראל הבאה בנדבה , דהי"א מנחת חובה של כהן הוי כליל ושל ישראל נאכלת אבל מנחת נדבה אפילו של ישראל כליל : של גרים וכו' , י"ל דס"ל דהאזרח גברי משמע ובישראל למעוטי גרים ועיין פ"ב דסוכה וביבמות פ"ב : מליקותיהן מנין , פי' אם מביא ישראל חטאת עוף שהיא נבלה מנין שתהא נאכלת לכהנים : (צ) ת"ל לאהרן וכו' , במנחת מרחשת כתיב פעם אחרת לאהרן ולבניו קדש קדשים : שההיר סלת רשות , שכל סלת מותר לאכול ואפ"ה אסור לאכול סלת מנחת כהנים : (צא) ת"ל לאהרן , דריש לאהרן כמו של אהרן כלומר ק"ק של אהרן : לאחר מתנת האישים , פי' לאחר הקרבת הקומץ ע"ג האש : (צב) להכשיר שמן שני , שבמנורה אינו כשר אלא שמן ראשון עיין בפרש"י דמנחת יחיד סד"א דבעי שמן ראשון קמ"ל : אלא למעט , של"ג היה בולל עם שמן אלא מושחן כמין כ"י : למצות הושוו , שיהיו מצות ולא לבלילה ודריש מדכתיב בפ' מצות : מן הכן , פי' מבנו שיעשה לו בית קבול :

ולילף מלחם הפנים מה להלן שתים עשרה אף כאן שתים עשרה. מסתברא מלחמי תודה הוה ליה למילף שכן יחיד שמתנדב שמן נפסל שלא בשבת ולא בטומאה. אדרבה מלחם הפנים הוה ליה למילף שכן הקדש ולבונה מצה ועצם, הנך נפישן. ואי סבירא לן דבר הלמד בגזרה שוה חוזר ומלמד בבנין אב יליף מחביתי כהן גדול דהנך נפישן. ואי סבירא לן דדבר הלמד בגזרה שוה אינו חוזר ומלמד בבנין אב יליף מלחם הפנים דהקדש מהקדש עדיף ליה. חוץ מלחמי תודה ונזירות. לחמי תודה בהדיא כתיב בהן, נזירות דאמר מר שלמיו לרבות שלמי נזיר. [נג]מנחת כהנים קופל אחד לשנים ושנים לארבעה ואינו מבדיל. מנחת כהן משיח לא היה מקפלה. ר"ש אומר מנחת כהנים ומנחת כהן משיח אין בהן פתיתה מפני שאין בהן קמיצה וכל שאין בהן קמיצה אין בהן פתיתה. וכולן פותתן בכזיתים. פתות אותה פתים מנחה לרבות כל המנחות לפתיתה. יכול אף שתי הלחם ולחם הפנים, אחר שרבה הכתוב ומיעט מה אלו מיוחדות שיש מהן לאישים אף כל שיש מהן לאישים יצאו שתי הלחם ולחם הפנים שאין מהם לאישים:

תנא [נד]ואם מנחת מרחשת קרבנך מה בין מחבת למרחשת מרחשת יש לה כסוי מחבת אין לה כסוי דברי רבי יוסי הגלילי. ר' חנינא בן גמליאל אומר מרחשת עמוקה ומעשיה רוחשים ומחבת צפה ומעשיה קשים. סלת בשמן תעשה (מרבכת תביאנה) מלמד שטעונה שמן קודם לעשיתה. קרבנך קרבנך לגזרה שוה וגו'. אילו נאמר והבאת את המנחה אשר יעשה מאלה הייתי אומר אין טעון הגשה אלא קומץ בלבד מנחה מנין, ת"ל המנחה, מנחת חוטא מנין ת"ל את המנחה. ודין הוא נאמר הכא מנחת חוטא ונאמר הכא מנחת נדבה מה מנחת נדבה טעונה הגשה אף מנחת חוטא טעונה הגשה. מה למנחת נדבה שכן טעונה שמן ולבונה, מנחת סוטה תוכיח. מה למנחת סוטה שכן טעונה תנופה, מנחת נדבה תוכיח. וחזר הדין לא ראי זה כראי זה הצד השוה שבהם ששוו לקמיצה ושוו להגשה אף אני אביא מנחת חוטא ששוה להם לקמיצה תשוה להגשה. מה להצד השוה שבהן שהן הוכשרו לבוא בעשיר כבעני תאמר במנחת חוטא שלא הוכשרה לבוא בעשיר כבעני ת"ל את המנחה, ר"ש אומר והבאת לרבות מנחת העומר להגשה וכן הוא אומר [נה]והבאתם את עומר. והקריבה לרבות מנחת סוטה להגשה וכן הוא אומר [נו]והקריב אותה אל המזבח. ודין הוא ומה מנחת חוטא שאינה טעונה תנופה טעונה הגשה, מנחת סוטה שטעונה תנופה אינו דין שטעונה הגשה, מה למנחת חוטא שכן באה חטין, מנחת עומר תוכיח, מה למנחת העומר שכן טעונה שמן ולבונה, מנחת חוטא תוכיח. וחזר הדין לא ראי זה כראי זה הצד השוה שבהם ששוו לקמיצה ושוו להגשה אף אני אביא מנחת סוטה ששוות להם לקמיצה תשוה להם להגשה. מה להצד השוה שבהם שכן לא הוכשרו לבוא קמח, תאמר במנחת סוטה שהוכשרה לבא קמח ת"ל (והבאתה) [והקריבה]. ר"י אומר לרבות מנחת סוטה להגשה. וכן הוא אומר [נז]והביא את קרבנה עליה אבל מנחת העומר לא צריכה קרא. מ"ט מדינא אתיא ומה מנחת חוטא שאינה טעונה תנופה טעונה הגשה, מנחת העומר שטעונה תנופה אינו דין שטעונה הגשה. מה למנחת חוטא שכן באה מן החטין, מנחת סוטה תוכית. וחזר הדין לא ראי זה כראי זה הצד השוה שבהן ששוו לקמיצה ושוין להגשה אף אני אביא מנחת העומר ששוותה להם לקמיצה תשוה להם להגשה. מאי פרכת, ר"ש פריך הכי מה להצד השוה שבהן שכן מצויין. ורבי יהודה אדרבה הא מצויין טפי הנך ומנין דלא משכחת להו כלל. או אינו אומר והבאת אלא שיחיד מתנדב ומביא מנחה אחרת חוץ מאלה שבענין. ודין הוא צבור מביא מנחה מן החטין חובה ויחיד מביא מנחה מן החטין נדבה. מה צבור שמביא מנחה מן החטין חובה מביא מנחה מן השעורין חובה. אף יחיד שמביא מן החטין נדבה יביא מנחה מן השעורים נדבה. ת"ל אלה אין לך אלא אלה. או אינו אומר אלה אלא לאומר הרי עלי מנחה שמביא חמשתן. ת"ל מאלה רצה אחת מביא רצה חמשתן מביא. ר"ש אומר את המנחה לרבות שאר מנחות להגשה. יכול שאני מרבה אף שתי הלחם ולחם הפנים ת"ל מאלה. ומה ראית לרבות שאר מנחות ולהוציא שתי הלחם ולחם הפנים. מרבה אני שאר מנחות שיש מהם לאישים ומוציא אני שתי הלחם ולחם הפנים שאין מהם לאישים. והלא מנחת נסכים כולה לאישים יכול תהא טעונה הגשה ת"ל והקריבה. והא אפיקתיה מן והקריב והקריבה ומה ראית לרבות שאר מנחות ולהוציא מנחת נסכים מרבה אני שאר מנחות שבאות בגלל עצמן ומוציא אני מנחת נסכים שאינה באה בגלל עצמה. והלא מנחת כהנים ומנחת כהן משיח שבאות בגלל עצמן יכול יהו טעונות הגשה ת"ל והגישה. והא אפיקתיה, והגיש והגישה. ומה ראית לרבות שאר מנחות ולהוציא מנחת כהנים ומנחת כהן משיח, מרבה אני שאר מנחות שיש מהם לאישים ובאות בגלל עצמן ויש מהם לכהנים ומוציא אני שתי הלחם ולחם הפנים שאין מהן לאישים ומנחת נסכים שאינה באה בגלל עצמה ומנחת כהן משיח שאין מהן לכהנים. והגישה אל המזבח (כתוב ברמז תמ"ה). [נח]והרים יכול בכלי ת"ל (צג) להלן בקמצו מה הרמה האמורה להלן בקמצו אף הרמה האמורה כאן בקמצו. [נט]איתמר שירים שחסרו בין קמיצה להקטרה רבי יוחנן אמר מקטיר קומץ עליהם. ור"ש בן לקיש אמר אין מקטיר קומץ עליהם. מאן דפסל סבר א"ק מן המנחה עד דאיכא כולה מנחה ואידך מן המנחה מנחה שהותר כבר. [ס]אילו נאמר אשר תקריבו לא תעשה חמץ הייתי אומר אין לי אלא קומץ בלבד מנחה מנין ת"ל כל המנחה, שאר מנחות מנין ת"ל כל המנחה לה' כשרה ולא פסולה, מכאן אמרו המחמץ את הכשרה חייב את הפסולה פטור. והשתא דנפקא ליה מכל המנחה אשר תקריבו לה' למה לי מיבעי' ליה לכדתניא אשר תקריבו לרבות מנחת נסכים לחמוץ דברי רבי יוסי הגלילי. רבי עקיבא אומר לרבות לחם הפנים לחמוץ, מנחת נסכים מי פירות הם ואין מחמיצין, אמר ר"ל אומר היה רבי יוסי הגלילי מנחת נסכים מגבלה במים וכשרה, לחם הפנים מדת יבש היא ושמעינן לרבי עקיבא דאמר מדת יבש לא נתקדשה, א"ר יוחנן איפוך:

מנין (צד) לרבות שאר מנחות ת"ל כל המנחה. יכול אין לי שלא תעשה חמץ אלא מנחות ששיריהם נאכלים מנחות שאין שיריהן נאכלים מנין, ת"ל כל המנחה אשר תקריבו לה'. רבי יוסי הגלילי אומר להביא לחם הפנים. ר"ע אומר להביא מנחת נסכים. לא תעשה חמץ יכול לאו אחד על כולן ת"ל לא תאפה חמץ. אפיה בכלל היתה ולמה יצתה להקיש אליה ולומר לך מה אפיה מיוחדת שהיא מעשה יחידי וחייבין עליה בפני עצמה אף אני מרבה את לישתה ואת עריכתה וכל מעשה שיש בה מביא עליו בפני עצמו:

תנב תנו רבנן [סא]בכור שאחזו דם מקיזין לו את הדם במקום שאין עושין בו מום ואין מקיזין לו את הדם במקום שעושין בו מום דברי רבי מאיר וחכמים אומרים אע"פ שעושה בו מום ובלבד שלא ישחוט עליו. ר"ש אומר אף נשחט על אותו מום. ר"י אומר אפי' מת אין מקיזין לו את הדם. א"ר חייא בר אבא אמר רבי יוחנן הכל מודים במחמץ אחר מחמץ שהוא חייב שנאמר [סב]לא תאפה ולא תעשה חמץ. במסרס אחר מסרס שהוא חייב דכתיב [סג]ומעוך וכתות ונתוק וכרות אם על כרות חייב על נתוק לא כ"ש. אלא להביא נותק אחר כורת שהוא חייב. לא נחלקו אלא במטיל מום בבעל מום דר"מ סבר [סד]כל מום לא יהיה בו ורבנן סברי [סה]תמים יהיה לרצון. ורבי מאיר נמי הכתיב תמים יהיה לרצון, ההוא למעוטי בעל מום מעיקרו. בעל מום מעיקרו דיקלא בעלמא הוא. אלא למעוטי פסולי המוקדשין לאחר פדיונם סד"א הואיל ואסירי בגיזה ועבודה במומא נמי ליתסרו קמשמע לן. ורבנן נמי הכתיב כל מום לא יהיה, ההוא מיבעיא ליה לכדתניא כל מום לא יהיה בו אין לי אלא שלא יהיה בו מום מנין שלא יגרום לו על ידי אחרים שלא יניח בצק או דבלה על האזן כדי שיהיה הכלב נוטלו ת"ל כל מום, אמר מום ואמר כל מום. [סו]שאור לא תקטירו אין לי אלא כזית כחצי זית מנין ת"ל כי כל. רבא אמר הכי קאמר שאור לא תקטירו אין לי אלא קומץ חצי קומץ מנין ת"ל כל, במאי קא מיפלגי אביי אמר יש קומץ פחות משני זיתים ויש הקטרה פחותה מכזית. ורבא סבר אין קומץ פחות משני זיתים ואין הקטרה פחותה מכזית. [סז]מנין למעלה מבשר חטאת ומבשר אשם ומבשר קדשי קדשים ומבשר קדשים קלים וממותר העומר ומלחם הפנים ושירי מנחות שהוא בלא תעשה. ת"ל כי כל שאר וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לה' כל שממנו לאישים הרי הוא בבל תקטירו ושתי הלחם ולחם הפנים יש מהם לאישים, והתניא יצאו שתי הלחם ולחם הפנים שאין מהם לאישים, א"ר ששת אין מגופן לאישים. איתמר המעלה מכולם על גבי הכבש ר' יוחנן אמר חייב. ר' אלעזר אמר פטור. ר' יוחנן אמר חייב דתניא מזבח אין לי אלא מזבח כבש מנין ת"ל ואל המזבח. ור' אלעזר אמר פטור מ"ט דאמר קרא אותם אותם הוא

ממ"ק ובמ"ק נב תורת כהנים: נג מנחות ס: נד ויקרא כג: נה במדבר ה: נו שם: נז תורת כהנים: נח מנחות ע: נט שם נו: ס תורת כהנים: סא מנחות נו: סב ויקרא ו: סג שם כב: סד שם: סה שם: סו מנחות נח: סז שם נו:

ית רענן (צג) להלן, בפי' צו והרים ממנו בקמצו: (צד) לרבות שאר מנחות, שלא יעשה חמץ שאין שיריהם נאכלים כגון מנחות כהנים ומנחת כהן המשיח מנחת נסכים: ר"י הגלילי אומר, בגמרא דף נ"ז הגירסא איפכא ע"ש:

הוא דרבאי לך ממזבח אבל מידי אחרינא לא. ור' יוחנן האי אותם מאי עביד ליה לכדתניא יכול יהא יחיד מתנדב ומביא כיוצא בה נרבה וקורא אני בה [סח]מוצא שפתיך תשמור ועשית ת"ל קרבן ראשית תקריבו צבור אמרתי לך ולא יחיד. יכול לא יהא יחיד מביא שאינו מביא חובתו כיוצא בה אבל יהו צבור מביאים שמביאין חובתן כיוצא בה ת"ל אותם ומה יש לך להביא שתי הלחם מן השאור ובכורים מן הדבש. ושתי הלחם לא קרבה נרבה והא תניא אם נאמר כל שאור למה נאמר כל דבש ואם נאמר כל דבש למה נאמר כל שאור מפני שיש בשאור מה שאין ברבש ויש ברבש מה שאין בשאור, שאור הותר מכללו במקדש דבש לא הותר מכללו במקדש, דבש הותר בשירי מנחות שאור לא הותר בשירי מנחות, הא מפני שיש בשאור מה שאין בדבש ובדבש מה שאין בשאור הוצרך לומר כל שאור והוצרך לומר כל דבש שאור דהותר מאי נינהו לאו שתי הלחם דקרבה נדבה. א"ר עמרם לא ליקרב עמהם. אי הכי בכורים נמי דתנן הגוזלות שעל גבי הסלין היו עולות ומה שבידם נותנין לכהנים, הנהו לעטר בכורים הוא דאתא. לא תקטירו ממנו ר' אליעזר אומר כל שממנו לאישים. ר"ע אומר כל ששמו קרבן, מאי בינייהו אמר רב חסדא בשר חטאת העוף איכא בינייהו. רבא אמר לוג שמן של מצורע איכא בינייהו:

[סט]יכול כל המנחות שהוא במצה יהא בבל תקטירו חמץ (צה) ושאין במצה לא יהא בבל תקטירו חמץ, ת"ל כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו. אין לי אלא מרובה מנין אפילו מועט ת"ל כל דבש. אין לי אלא הוא ערובו מנין ת"ל וכל דבש. אין לי אלא דברים שרבש קשה להם דברים שהדבש יפה להם כגון שהפטם אומר שהדבש יפה לקטרת מנין ת"ל וכל דבש:

תנן [ע]תנן התם אין מביאין בכורים חוץ משבעת המינים ולא מתמרים שבהרים ולא מפירות שבעמקים. אמר עולא ואם הביא לא קידש, מיתיבי רב אחא בר אבא קרבן ראשית שתהא ראשית לכל המנחה וכן הוא אומר [עא]בהקריבכם מנחה חדשה, ואין לי אלא הדשה של חטין חדשה של שעורין מנין ת"ל חדשה חדשה אם אינו ענין להדשה של חטין תנהו לענין חדשה של שעורין. ומנין שתהא קודמת לבכורים ת"ל [עב]וחג שבועות תעשה לך בכורי קציר חטים. אין לי אלא קציר חטים קציר שעורים מנין ת"ל וחג הקציר בכורי מעשיך אשר תזרע. אין לי אלא שתזרע עלו מאליהם מנין ת"ל בשדה, אין לי אלא שבשדה מנין לרבות שבגג ושבחורבה ושבעציץ ושבספינה ת"ל [עג]בכורי כל אשר בארצם, מנין שתהא קודמת לנסכים ופירות האילן נאמר כאן בכורי מעשיך ונאמר להלן באספך את מעשיך מה להלן נסכים ופירות האילן אף כאן נסכים ופירות האילן. קתני מיהא שבגג שבחורבה ושבעציץ ושבספינה, סיפא אתאן למנחות. מתקיף לה רב אחא בר אבא א"כ היינו דכתיב *כל טהור בביתך יאכל ואי מנחות לזכרי כהונה הוא דמתאכלן. אמר רב משרשיא תרי קראי כתיבי כתיב לך יהיה וכתיב כל טהור בביתך הא כיצד כאן בבכורים כאן במנחות. רב אשי אמר כולן במנחות וסיפא אתאן ללחמי תודה. בפלוגתא ר' יוחנן אמר אם הביא לא קידש. רבי שמעון בן לקיש אמר אם הביא קידש נעשה ככחוש שבקדשים. בשלמא לריש לקיש כדקאמר טעמא. אלא רבי יוחנן מ"ט. א"ר אלעזר רבי יוחנן חזאי בחלמא ומילתא מעלייתא אמינא אמר קרא מראשית ולא כל ראשית מארצך ולא כל ארצך. וריש לקיש מיבעי' ליה לכדתניא רבן גמליאל ברבי אומר נאמר כאן ארץ ונאמר להלן ארץ מה להלן שבח הארץ אף כאן שבח ארץ. ואידך ארץ מארץ. ואידך ארץ מארץ לא משמע ליה:

תנן [עד]אברי חטאת שנתערבו באברי עולה רבי אליעזר אומר יתן למעלה ורואה אני את בשר חטאת למעלה כאלו הן עצים. וחכמים אומרים תעובר צורתן ויצאו לבית השרפה. מ"ט דרבי אליעזר אמר קרא ואל המזבח לא יעלו לריח ניחוח, לריח ניחוח אי אתה מע"ה אבל אתה מעלה לשם עצים. ורבנן מיעט רחמנא אותם הוא דאי אתה מעלה לריח ניחוח אבל אתה מעלה לשם עצים אבל מידי אחרינא לא. ורבי אליעזר אותם הוא דרבי כבש במזבח אבל מידי אחרינא לא. ורבנן תרתי שמעת מינה. מתני' דלא כי האי תנא דתניא אמר רבי יהודה לא נחלקו ר' אליעזר וחכמים על אברי חטאת שנתערבו באברי עולה שיקרבו, ברובע ונרבע שלא יקרבו, על מה נחלקו על אברי עולה תמימה שנתערבו באברי עולת בעלת מום שר' אליעזר אומר יתן למעלה ורואה אני אברי חטאת בעלת מום כאלו הם עצים. וחכמים אומרים לא יקרבו. ורבי אליעזר מאי שנא רובע ונרבע דלא חזו בעל מום נמי הא לא חזו. טעמא דרבי אליעזר מיעט רחמנא מום בם (מום) בם הוא דלא ירצו הא ע"י תערובות ירצו. ורבנן מום בם הוא דלא ירצו הא עבר מומם ירצו. ורבי אליעזר מום בם בהם. ורבנן בם בהם לא דרשי. אי הכי רואה אני רחמנא אכשריה. לדבריהם קאמר להו לדידי רחמנא אכשריה לדידכו אודו לי מיהת דבשר בעל מום כעצים דמי מידי דהוה אבשר חטאת. ורבנן התם מאיסי הכא לא מאיסי. [עה]מזבח אין לי אלא מזבח מנין לרבות את הכבש ת"ל ואל המזבח לא יעלו, יכול לעבודה ושלא לעבודה ת"ל לריח ניחוח המעלה לעבודה חייב שלא לעבודה פטור. [עו]אילו נאמר כל קרבן במלח שומע אני אפילו עצים ודם שנקראו קרבן ת"ל מנחה מה מנחה מיוחדת שאחרים באים חובה לה אף כל שאחרים באים חובה לה, אי מה מנחה מיוחדת שמתרת אף כל שמתיר אביא דם שמתיר ת"ל מעל מנחתך ולא מעל דמיך. יכול תהא מנחה כולה טעונה מלח ת"ל קרבן קרבן טעון מלח ואין מנחה כולה טעונה מלח. ואין לי אלא קומץ מנין לרבות את הלבונה מרבה אני את הלבונה שכן באה עמה בכלי אחד. מנין לרבות לבונה הבאה בפני עצמה ולבונה הבאה בבזיכין ומנחת כהנים ומנחת כהן משיח ומנחת נסכים אימורי חטאת ואימורי אשם ואימורי קדשי קדשים ואימורי קדשים קלים ואברי עולה ועולת העוף מנין ת"ל על כל קרבנך תקריב מלח. אמר מר אין לי אלא קומץ מנחה מנין לרבות את הלבונה, מרבה אני את הלבונה שכן באה עמה בכלי א', והאמרת מה מנחה מיוחדת שאחרים באין חובה לה. הכי קאמר אימא קרבן כלל, מנחה פרט, כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט מנחה אין מידי אחרינא לא. הדר אמר על כל קרבנך חזר וכלל, כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט, מה הפרט מפורש שאחרים באין חובה לה אף כל שאחרים באין חובה להן ומאי ניהו עצים. אמר מר מעל מנחתך ולא מעל דמיך ואימא מעל מנחתך ולא מעל אבריך. מסתברא אברים הוה ליה לרבויי שכן אחרים באים חובה כמותה, אישים כמותה, בחוץ כמותה, נותר כמותה, טומאה כמותה, מעילה כמותה. אדרבה דם הוה ליה לרבויי שכן מתיר כמותה נפסל בשקיעת החמה כמותה, הנך נפישן. אמר מר שומע אני אפילו עצים ודם שנקראו קרבן [מאן שמעת לי'] האי תנא הוא דתניא רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא אומר מה הפרט מפורש דבר שמקבל טומאה ועולה לאישים וישנו על מזבח החיצון אף כל וכו'. יצאו עצים שאין מקבלין טומאה. יצאו דם ויין שאין עולים לאישים. יצא קטרת שאינו על מזבח החיצון. אלא טעמא דמעטיה קרא לדם הא לאו הכי הוה אמינא דם ליבעי מלח כיון דמלחיה נפיק ליה מתורת דם דאמר זעירי אמר רבי חנינא דם שבשלו אינו עובר עליו ורב יהודה דידיה אמר אברים שצלאן והעלן אין בהן משום ריח ניחוח מהו דתימא מישרא בה משהו למצוה בעלמא קמ"ל. ודלא כרבי דתניא קרבן מלמד שמתנדבין עצים וכמה שני גזירין וכן הוא אומר *והגורלות הפלנו על קרבן העצים. רבי אומר עצים קרבן הן וטעונין מלח וטעונין הגשה. ואמר רבא לדברי רבי עצים טעונין קמיצה. ואמר רב פפא לדברי רבי עצים טעונין עצים. ברית מלח עולם היא שתהא ברית אמורה במלח דברי רבי יהודה. רבי שמעון אומר נאמר כאן ברית מלח ונאמר להלן ברית מלח כשם שאי אפשר לקרבנות בלא כהונה כך אי אפשר לקרבנות בלא מלח. במלח יכול תבונהו ת"ל תמלח. אי תמלח יכול במי מלח ת"ל במלח ולא תשבית מלח הבא מלח שאינה [עז]שובתת ואיזו זו מלח סדומית, ומנין שאם לא מצא מלח סדומית שמביא מלח [עח]איסתרוקנית ת"ל תקריב תקריב כל שהוא תקריב מ"מ תקריב ואפילו בשבת תקריב ואפילו בטומאה. מאי תבונהו אמר רבה בר עולא הכי קאמר יכול יתבוננו כתבן בטיט א"ל אביי א"ה יתבוננו מיבעי ליה. אלא אמר אביי יכול יעשנו כבנין. א"ל רבא אי הכי יבננו מיבעי ליה. אלא אמר רבא יכול תבוניהו מאי תבוניהו אמר רב אשי יכול יתן בו טעם כבינה ת"ל תמלח כיצד עושה מביא את האבר ונותן עליו מלח וחוזר והופכו ונותן עליו מלח ומעלהו. אמר אביי וכן לקדרה. [עט]יכול האומר הרי עלי מנחה יביא מלח מתוך ביתו כדרך שמביא לבונה מתוך ביתו. ודין הוא נאמר הבא מנחה הבא מלח ונאמר הבא מנחה הבא לבונה מה לבונה מתוך ביתו אף מלח כן. או כלך לדרך זו נאמר הבא מנחה הבא עצים הבא מנחה הבא מלח מה עצים משל צבור אף מלח כן. נראה למי דומה דנין דבר הנוהג בכל הזבחים מדבר הנוהג בכל הזבחים ואל תוכיח לבונה שאינה נוהגת בכל הזבחים. או כלך לדרך זו דנין דבר הבא עמה בכלי אחד מדבר הבא עמה בכלי אחד ואל יוכיחו עצים שאין:

מסורת הש"ס ובמ"מ סח דברים כג : סט תורת כהנים : ע מנחות סד : עא במדבר כח : עב שמות לד : עג במדבר יח : [עד] זבחים עז : עה תורת כהנים : עו מנחות כ : *נחמיה י : עז שובתת פי' שנעשית כמנת ככחול שסים תולה גליו בכל יום ונעשה מלח : עח איסתרוקנית פי' מלח הנעשה על ידי אדם : עט תורת כהנים :

זית רענן (צה) ושאין במצה, כגון לחמי תודה:

שאין באין עמה בכלי אחר ת״ל [פ]ברית מלח עולם ונאמר להלן [פא]מאת בני ישראל ברית עולם מה להלן משל צבור אף כאן משל צבור :

תנה ואם תקריב מנחת בכורים. [פב]כתיב [פג]וייצר ה׳ אלהים את האדם עפר מן האדמה ואומר [פד]מזבח אדמה תעשה לי אדם ממקום כפרתו נברא כל זמן שבית המקדש קיים מזבח שבו כפרה לישראל , בחוצה לארץ חכמים ותלמידיהם כפרה לישראל שנאמר ואם תקריב מנחת בכורים ואומר [פה]ואיש בא מבעל שלישה ויבא לאיש וגו׳ והלא אין שם לא ירושלים ולא בהמ״ק אלא וכו׳ ואלישע הנביא ותלמידיו וכו׳ הא למדת שכל הנזקק לחכמים ותלמידיהם מעלה עליו כאלו עושה רצון אביו שבשמים . אמר לו רבי מה נשתנו אומות העולם שאיכלין בזמן הזה אמרתי לו בשכר שהפריש הקב״ה ישראל מתוכן משל למה הדבר דומה למלך שמצא אדם אחד ממשפחה נמוכה והיה אותו אדם עושה רצונו שגר להם המלך מתנות רבות לבני אותה משפחה בשבילו . אפילו אין בידו של אדם לא מקרא ולא משנה אלא יושב וקורא כל היום כולו [פו]ואחות לוטן תמנע שכר תורה בידו . [פז]ואם תקריב חובה רבי ישמעאל אומר ואם תקריב מנחת בכירים במנחת העומר הכתוב מדבר מהיכן באה מן השעורים. או אינו אלא מן החטים ר׳ אליעזר אומר נאמר אביב במצרים ונאמר אביב לדורות מה אביב האמור במצרים שעורין אף אביב האמור לדורות שעורין . רבי עקיבא אומר מצינו יחיד שמביא חובתו מן החטין וחובתו מן השעורין וצבור שמביאין חובתן מן החטין וחובתן מן השעורים אם אתה אומר עומר בא מן החטין לא מצינו צבור שמביאין חובתן מן השעורין . ד״א אם אתה אומר עומר מן החטין אין שתי הלחם בכורים. ואם תקריב מה ת״ל לפי שמצות העומר להביא מן הקמה מנין שאם לא מצא מן הקמה יביא מן העומרין ת״ל תקריב , ד״א לפי שמצותו להביא מן הלח מנין שאם לא מצא מן הלח יביא מן היבש ת״ל תקריב , ד״א תקריב למה נאמר לפי שמצותו לקצור בלילה מנין שאם נקצר ביום כשר ודוחה את השבת ת״ל תקריב תקריב כל מה שהוא תקריב מ״מ תקריב ואפילו בשבת תקריב ואפילו בטומאה, והתנן כל הלילה כשר לקצירת העומר וכו׳ מה דיום בלילה לא אף לילה ביום נמי לא, אמר רבא לא קשיא הא ר׳ אלעזר בר״ש היא דתניא היה עומד ומקריב מנחת העומר ונטמא אם יש אחרת אומר לו הבא אחרת תחתיה ואם לאו אומר לו הוי פקח ושתוק דברי ר׳. ר׳ אלעזר בר״ש אומר בין כך ובין כך אומר לו הוי פקח ושתוק שכל העומר הנקצר שלא כמצותו פסול :

תנו [פח]ואם תקריב מנחת בכורים . א״ר יהודה עתידה מנחת בכורים (צו) לפסוק ולחזור , וכן הוא אומר [פט]ואם יהיה היובל עתיד היובל לפסוק ולחזור . ר׳ שמעון אומר ואם תקריב זו מנחה הבאה חובה. או יכול נרבה כשהוא אומר [צ]והבאתם את עומר ראשית קצירכם לומר שאינה באה אלא חובה אם כן למה נאמר אם לומר אם אתם מביאים אותה לרצון מעלה אני עליכם כאילו נדבה הבאתם אותה ואם אי אתם מעלים אותה לרצון מעלה אני עליכם כאלו לא הקרבתם אותה אלא לצורך עצמכם . (צג) וכן הוא אומר [צא]ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו וגו׳ ר׳ ישמעאל בנו של ר׳ יוחנן בן ברוקה אומר יכול יביא מן הכוסמין ושבולת שועל ושיפון . ודין הוא ומה אם חטים שכשרות לשאר מנחות לא כשרו למנחת העומר . כוסמין ושבולת שועל ושיפון שלא כשרו לשאר מנחות אינו דין שלא יכשרו למנחת העומר . שעורים יוכיחו שלא כשרו לשאר מנחות וכשרו למנחת העומר. לא אם אמרת בשעורים שמנחת סוטה באה מהם תאמר בכוסמין ושבולת שועל ושיפון שאין מנחת סוטה באה מהן יצאו חטין מן הכתוב כוסמין ושבולת שועל ושיפון מקל וחומר . [צב] [ת״ר] (ר׳ ישמעאל אומר) אביב קלוי באש אביב זה אביב, קלוי באש מלמד שהיו מהבהבין אותו באש כדי לקיים בו מצות קלי דברי ר״מ. והכמים אומרים אין [אור] לשון קלי אלא (צח) דבר אחר. ל״א אין לשון קלי אלא דבר קליל, הא כיצד אבוב של קלאי היה שם והיה מנוקב ככברה כדי שתהא האור שולט בכולו . אביב קלוי באש גרש איני יודע אם אביב קלוי אם גרש קלוי כשהוא אומר באש הפסיק הענין. כרמל רך ומל וכן הוא אומר [צג]ואיש בא מבעל שלשה וגו׳ . כל קרבנות הצבור והיחיד באין מן הארץ ומחוצה לארץ מן החדש ומן הישן חוץ מן העומר ושתי הלחם שאין באין אלא מן החדש ומן הארץ ואין באין אלא מן המובחר, מתניתין דלא כי האי תנא דתניא עומר הבא מן הישן כשר , שתי הלחם הבאין מן הישן כשרות אלא שחסר מצוה , עומר דכתיב תקריב את מנחת בכוריך דאפי׳ מן העליה . שתי הלחם דכתיב [צד]ממושבותיכם תביאו ולא מחוצה לארץ ממושבותיכם דאפי׳ מן העליה הא אפיקתיה , אמר קרא תביאו דאפי׳ מן העליה, הא מב״ל שכל מה שאתה מביא ממקום אחר יהיה כזה . אם כן ליכתוב קרא תביא מאי תביאו שמע מינה תרתי . והכתיב ראשית, למצוה. והא כתיב חדשה, האי מיבעי ליה לכדתניא רבי נתן ורבי עקיבא אומרים שתי הלחם הבאות מן הישן כשרות . ומה אני מקיים חדשה שתהא חדשה לכל המנחות . עד כאן לא פליגי אלא בחדש אבל בארץ לא פליגי דעומר ושתי הלחם מארץ אין מחוצה לארץ לא . כמאן דלא כי האי תנא דתניא ר׳ יוסי בר׳ יהודה אומר עומר בא מחוצה לארץ ומה אני מקיים כי תבואו אל הארץ שלא נתחייבו קודם שנכנסו לארץ וקסבר חדש בחוצה לארץ דאורייתא היא דכתיב ממושבותיכם כל מקום שאתם יושבים משמע וכי תבואו זמן ביאה היא וכיון דאורייתא הוא אקרובי נמי מקרבינן . רמי ליה רמי בר חמא לרב הסדא תנן שומרי ספיחים נוטלין שכרן מתרומת הלשכה . ורמינהו לאכלה ולא לשרפה א״ל רחמנא אמר לדורותיכם ואת אמרת תבטל . א״ל ומי קאמינא תבטל וליתי מדאשתקד, אמר קרא כרמל וליכא וליתי מכרמל דאשתקד, אמר קרא כרמל תקריב בעינן כרמל בשעת הקרבה וליכא . רבי יוחנן אמר כרמל תקריב, ר׳ אלעזר אומר ראשית קצירך ולא סוף קצירך . מתיב רבה ואם תקריב במנחת העומר וכו׳ אלמא משום בכורים הוא , תיובתא :

תנז [צה]בבכוריך בכורי כל יחיד ויחיד לומר (צט) שאינה באה [אלא] משל צבור . דברי רבי עקיבא. ר״ש אומר נאמר כאן בכורים לה׳ ונאמר להלן בכורים לה׳ מה בכורים האמור להלן ליחיד משל צבור אף בכורים האמור כאן ליחיד משל צבור , ואם תאמר זו משל יחיד ולהלן משל צבור, אמרת לאו אם זו בכורים לה׳ אין העומר הלזו ראשית קציר ואם הלזו ראשית קציר אין זו בכורים לה׳ דברים המחוסרין כאן אמרן הכתוב להלן . [צו]ונתת עליה שמן עליה שמן ולא על לחם הפנים שמן, שיכול והלא דין הוא ומה מנחת נסכים שאינה טעונה לבונה טעונה שמן לחם הפנים שטעון לבונה אינו דין שיטעון שמן ת״ל עליה עליה שמן ולא על לחם הפנים שמן. עליה לבונה ולא על מנחת נסכים לבונה, שיכול והלא דין הוא ומה לחם הפנים שאינו טעון שמן טעון לבונה מנחת נסכים שטעונה שמן אינו דין שטעונה לבונה ת״ל עליה עליה לבונה ולא על מנחת נסכים לבונה. מנחה לרבות מנחת שמיני ללבונה. היא להוציא שתי הלחם שלא יטענו לא שמן ולא לבונה. אמר מר עליה שמן ולא על לחם הפנים שמן ואימא עליה שמן ולא על מנחת כהנים שמן מסתברא מנחת כהנים הוה ליה לרבויי שכן עשרון כלי חוץ וצורה הגשה ואישים[צז] . אדרבה לחם הפנים הוה ליה לרבויי שכן צבורא חובה טמא דאכיל פגולא בשבתא, מסתברא נפש . אמר מר עליה לבונה ולא על מנחת נסכים לבונה , ואימא עליה לבונה ולא על מנחת כהנים לבונה. מסתברא מנחת כהן הוה ליה לרבויי שכן עשרון בלול בלוג מוגש בגלל עצם[צח] . אדרבה מנחת נסכים הוה ליה לרבויי שכן צבורא חובה דאיטמי בשבתא . מסתברא נפש . מנחה לרבות מנחת שמיני ללבונה . ואימא להוציא . האי מאי אי אמרת בשלמא לרבות שפיר. אלא אי אמרת להוציא למה לי. שעה מהורות לא ילפינן. היא להוציא שתי הלחם שלא יטענו לא שמן ולא לבונה . ואימא להוציא מנחת כהנים . מסתברא מנחת כהנים הוה ליה לרבויי שכן עשרון כלי מצה ועצם והגשה ואישים . אדרבה שתי הלחם הוה ליה לרבויי שכן צבורא חובה טמא דאכיל פגולא בשבתא מתיר תנופה בארץ בזמן חדש דהני נפישין, מסתברא נפש . [צט]היא פרט לשתי הלחם . והלא דין הוא אם מעטתים מן השמן שהוא נוהג במנחת נסכים לא אמעטם מן הלבונה שאינה נוהגת במנחת נסכים. אם מעטתים מן הלבונה שהיא נוהגת בלחם הפנים לא אמעטם מן השמן שאינו נוהג בלחם הפנים . (ק) הוא הדין אם מעטתים מן השמן שאינו נוהג בלחם הפנים אמעטם מן הלבונה שהיא נוהגת בלחם הפנים . ואם מעטתים מן הלבונה שאינה נוהגת במנחת נסכים אמעטם

ממ״ק ובמ״ק פ במדבר יח : פא ויקרא כד : פב תנא דבי אליהו : פג בראשית ג : פד שמות כו : פה מלכים ב ד : פו בראשית לו : פז מנחות פד :
פח תורת כהנים : פט במדבר לו : צ ויקרא כג : צא ויקרא כג : צב מנחות ס : צג מ״ב ד : צד ויקרא כג : צה תורת כהנים : צו מנחות נט :
צז כולם סימני הלכות : צח סימני הלכות : צט תורת כהנים :

זית רענן (צו) לפסוק ולחזור . פי׳ כשיחרב ב״ה ויחזור לכשיבנה . ועיין במפרשי התו״כ : (צז) וכן הוא אומר ולחם וקלי וכו׳ , ואם כן י״ל שכוונתם להביא עומר כדי לאכול החדש : (צח) דבר אחר , פי׳ שלא היו מהבהבין אותו באש עצמו אלא ע״י כלי כרמסיים : אם גרש קלוי , שיהא קולין אותו אחר ההגינה : (צט) שאינה באה אלא משל צבור , כ״ה בתו״כ ונ״ל פי׳ שכל יחיד יש לו חלק בה שקנו אותה משקלים [ועיין בפי׳ התורה והמצוה על הת״כ פירש כל הפסקא] : להלן בכורים לה׳ , גבי שתי הלחם : מה להלן וכו׳ , משל צבור הם והצבור מקריבים בשביל כל היחידים : דברים המחוסרין כאן , דכאן לא כתיב שיהיה ראשית קציר וכהבן שם : (ק) הוא הדין . פי׳ אני יכול לדון איפכא טמעטינא שאינו נוהג בל״ה או איפכא וכו׳ :

אמעטם מן השמן שהיא נוהגת במנחת נסכים תלמוד לומר היא פרט לשתי הלחם שאינן טעונין לא שמן ולא לבונה :

ג **תנח** קיואם זבח שלמים קרבנו א"ר יהודה כל המביא שלמים מביא שלום לעולם . אין לי אלא שלמים מנין לרבות את התודה . ארבה את התודה (א) שהיא באה שלמים מנין לרבות העולה . ארבה את העולה שהיא באה בנדר ובנדבה מנין לרבות את הבכור ואת המעשר ואת הפסח . ארבה את הבכור ואת המעשר ואת הפסח שאין באין על חטא מנין לרבות את החטאת והאשם ת"ל זבח . מנין לרבות העופות והמנחות והיין והלבונה והעצים ת"ל קרבנו שלמים . הא (ב) כל המביא שלמים מביא שלום לעולם . דבר אחר שלמים שהכל משולמים בהם הדם והאימורים למזבח ושוק לכהנים העור והבשר לבעלים :

קיארבי שמעון אומר מי שהוא שלום מביא שלמים ואין האונן מביא שלמים . אין לי אלא שלמים שהוא מין שמחה מנין לרבות את התודה . ארבה את התודה שהיא באה שלמים מנין לרבות את העולה . ארבה את העולה שהיא בנדר ובנדבה מנין לרבות הבכור והמעשר והפסח . ארבה את הבכור ואת המעשר ואת הפסח שאינן באים על חטא מנין לרבות חטאת ואשם ת"ל זבח . מנין לרבות העופות והמנחות היין והלבונה והעצים ת"ל שלמים קרבנו הא כל קרבן שמביא מביא כשהוא שלם כשהוא אונן אינו מביא :

קיבמנלן דבעינן זביחה לשמה דאמר קרא ואם זבח שלמים קרבנו שתהא זביחה לשם שלמים . ודילמא היינו שמייהו , מדכתיב קיגהמקריב את דם השלמים קידהזורק את דם השלמים ולא כתב זבח והכא כתיב זבח שמע מינה שתהא זביחה לשם שלמים . אשכחן זביחה שאר עבודות מנלן . וכי תימא לילף מזביחה מה לזביחה שכן נפסלת שלא לשם אוכלין בפסח . אלא אמר קרא המקריב את דם השלמים שתהא קבלה לשם שלמים . וליכתוב רחמנא בקבלה ולילף זביחה מכולהו , משום דאיכא למיפרך מה לקבלה שכן פסולה בזר . אשכחן שחיטה וקבלה זריקה מנלן . וכי תימא לילף מהני מה להני שכן טעונין צפון וישנו בחטאת הפנימית . אלא אמר קרא הזורק את דם השלמים שתהא זריקה לשם שלמים . וליכתוב רחמנא זריקה ולילף שחיטה וקבלה מניה , משום דאיכא למיפרך מה לזריקה שכן זר חייב עליה מיתה . אשכחן כולהו הולכה מנלן . וכי תימא לילף מכולהו מה לכולהו שכן עבודה שאי אפשר לבטלה תאמר בהולכה שאפשר לבטלה . אלא אמר קרא והקריב הכהן את הכל ואמר מר זו הולכת אברים לכבש ותניא והקריבו בני אהרן את הדם זו קבלת הדם הולכה היא ואפקה רחמנא בלשון קבלה למימרא דהולכה לא תפקה מכלל קבלה . אשכחן שנוי קדש שנוי בעלים מנא לן אמר קרא קיהובשר זבח תודת שלמיו שתהא זביחה לשם תודה שתהא זביחה לשם שלמים אם אינו ענין לשנוי קודש דנפקא לי' מהתם תנהו ענין לשנוי בעלים . והאי להכי הוא דאתא הא מיבעי ליה לכדתניא ובשר זבח תודת שלמיו אבא חנן משום רבי אליעזר אמר בא ללמד על תודה ששחטה לשם שלמים כשרה שלמים ששחטן לשם תודה פסולין ומה הפרש בין זה לזה תודה קרויה שלמים ואין שלמים קרוין תודה . אלא אמר רבא אתיא מאיל נזיר דכתיב קיוואת האיל יעשה זבח שלמים לה' שתהא זביחה לשם שלמים אם אינו ענין לשנוי קודש תנהו ענין לשנוי בעלים . אשכחן איל נזיר שאר שלמים מנלן וכ"ת נילף מנזיר מה לאיל נזיר שכן יש עמו דמים אחרים . אם כן לכתוב שלמיו מאי שלמים לרבות כל שלמים . אשכחן שלמים שאר כל הקדשים מנא לן . וכ"ת נילף משלמים מה לשלמים שכן טעונין סמיכה ונסכים ותנופת חזה ושוק . אלא א"ק קיזזאת התורה לעולה למנחה וגו' הוקשו לשלמים מה שלמים בין בשנוי קודש בין בשנוי בעלים בעינן לשמו אף כל בין בשנוי בעלים בין בשנוי קודש בעינן לשמו . אימא היכא דשחיט להו שלא לשמו ליפסלו אמר קרא קיחמוצא שפתיך תשמור וגו' . נדבה נדר הוא אלא אם כמו שנדרת עשית יהא נדר ואם לאו יהא נדבה . וצריך למיכתב מוצא שפתיך וצריך למיכתב זאת התורה דאי כתב רחמנא מוצא שפתיך הוה אמינא לא ידענא במאי , כתב רחמנא זאת התורה . ואי כתב רחמנא זאת התורה הוה אמינא ליפסלו כתב רחמנא מוצא שפתיך . קיטהבקר לרבות אחד עשר לשלמים , יכול שאני מרבה את התשיעי אמרת וכי הקדש לפניו מקדש או לאחריו מקדש הוי אומר לאחריו מקדש . קיהבקר לרבות אחד עשר . מן הבקר להוציא את התשיעי . ומה ראית (ג) לרבות אחד עשר ולהוציא את התשיעי אחר שריבה הכתוב ומיעט שתמצא אומר אימתי הקדש עושה תמורה לפניו או לאחריו הוי אומר לאחריו מרבה אני את אחד עשר שהוא לאחר הקדושה ומוציא אני את התשיעי שלפני הקדושה הוא . היחיד מביא שלמים נדבה ואין הצבור מביאים שלמים נדבה , והלא דין הוא עולת בהמה באה בנדר ונדבה ושלמים באים בנדר ונדבה מה עולת בהמה הרי היא באה נדבת צבור אף שלמים שהן באים בנדר ונדבה יביאו נדבת צבור . מנחה תוכיח שהיא באה בנדר ונדבה ואינה באה בנדבת צבור . לא אם אמרת במנחה שאינה באה נדבת שנים תאמר בשלמים שהם באים נדבת שנים , עולת העוף תוכיח שהיא באה נדבת שנים ואינה באה נדבת צבור . לא אם אמרת בעולת העוף שאינה באה חובת צבור תאמר בשלמים (ד) שבאים חובת צבור הואיל ובאים חובת צבור יבואו נדבת צבור ת"ל הוא היחיד מביא שלמים נדבה ואין הצבור מביא שלמים נדבה :

תנח איזכר לרבות (*) את הולד . נקבה לרבות את התמורה . והלא דין הוא ומה תמורה שאין גדולי הקדש קרבה ולד שהוא גדולי הקדש אינו דין שיקרב . מה לתמורה שכן נוהגת בכל הקדשים תאמר בולד שאינו נוהג בכל הקדשים הואיל ואינו נוהג בכל הקדשים אינו קרב , ת"ל זכר לרבות את הולד . נקבה לרבות את התמורה , והלא דין הוא ומה אם ולד שאינו נוהג בכל הקדשים קרב תמורה שנוהגת בכל הקדשים אינו דין שתקרב , מה לולד שכן גדולי הקדש תאמר בתמורה שאינה גדולי הקדש ת"ל נקבה לרבות את התמורה . אין לי אלא ולד תמימים ותמורת תמימים ולד בעלי מומים ותמורת בעלי מומין מנין , כשהוא אומר ואם זכר לרבות ולד בעלי מומין ואם נקבה לרבות תמורת בעלי מומין . למאי הילכתא אמר שמואל ליקרב ואליבא דרבי אליעזר מהו דתימא כי א"ר אליעזר בעולה דאיכא שם עולה על אמו אבל הני ולדות לא קרבי קא משמע לן . רב פפא אמר לרעיה ודברי הכל . א"ל רב פפא לאביי אימא זכר לרבות את התמורה ואם לרבות תמורת בעלי מומין א"ל מסתברא ולד לשון זכר משמע תמורה לשון נקבה משמע . והדין תנא מייתי לה מהכא דתניא ברק קדשיך אלו תמורות, אשר יהיו לך אלו הולדות, ונדריך זה נדר . תשא ובאת שומע אני יכניסם לבית הבחירה וימנע מהם מים ומזון בשביל שימותו ת"ל גועשית עולותיך הבשר והדם וגו' כדרך שאתה נוהג בעולה כך אתה נוהג בתמורה וכדרך שאתה נוהג בשלמים כך אתה נוהג בולד שלמים ובתמורת שלמים, יכול אף ולד כל הקדשים כן ת"ל רק דברי רבי ישמעאל ר' עקיבא אומר אינו צריך הרי הוא אומר אשם הוא הוא קרב ואין תמורתו קרבה . אמר מר יכניסם לבית הבחירה וימנע מהם מים ומזון בשביל שימותו ת"ל ועשית הא מהכא תיתי והא גמרא גמירי דחמש חטאת מתות בכל מקום והני ימותו בבית הבחירה . סלקא דעתך אמינא חמש חטאות ממיתין להון בידים והני גרמא אין בידים לא ת"ל ועשית . אמר מר יכול אף ולד כל הקדשים כן ת"ל רק קדשיך ולד דמאן אי דעולה זכר הוא ולאו בר אולודי הוא ואי דחטאת גמירי לה דלמיתה אזיל ואי דאשם הלכתא גמירי לה דלרעיא אזלא שכל שבחטאת מתה באשם רועה . אלא אי אצטריך קרא דאי עבר ומקריב ליה קאים ליה בעשה . ר"ע אומר אינו צריך הרי הוא אומר אשם הוא , קרא לכדרב הונא אמר רב אשם שניתק לרעיה ושחטו סתם כשר לשם עולה , ניתק אין לא ניתק לא מ"ט אמר קרא הוא בהוייתו יהא . והדין תנא דנפקא ליה מן רק קדשיך תיפוק ליה מזכר אם נקבה, מפיק לולד בעלי מומין ולתמורת בעלי מומין . ותיפוק ליה כולהו מהאי קרא, אם לא משמע ליה . ותנא דנפקא ליה מאם זכר תיפוק ליה מתשא ובאת , תשא ובאת אפילו דממרגייהו . היואלו הן בעלי מומין כל שהקדשו קדם את מומו הא אם קדם מומו את הקדשו הרי הם כהקדיש את נכסיו (ה) רבי יהודה אומר הרי הוא אומר וגם את הארי גם (את) הדוב הכה עבדך , אין לי אלא ארי ודוב מנין לרבות אריה עם הדוב ודוב עם האריה ת"ל גם את הארי גם (את) הדוב הכה עבדך . וסמך ידו ולא יד בנו ולא יד עבדו (כתוב ברמז תל"ח) . זקרבנו ולא הבכור , שיכול והלא דין הוא ומה שלמים שאין קדושתן מרחם טעונין סמיכה , בכור שקדושתו מרחם אינו דין שיטעון סמיכה . איכא למיפרך מה לשלמים שכן טעונין סמיכה ונסכים וחזה ושוק . קרא אסמכתא בעלמא אלא קראי למה לי , קרבנו ולא קרבן חברו , קרבנו ולא קרבן גוי , (ו) קרבנו לרבות כל בעלי קרבן לסמיכה . תניא יורש סומך יורש ממיר ר"י אומר יורש

ממ"ק ובמ"ק ק תורת כהנים : קא זבחים נט : קב זבחים ד : קג ויקרא ז : קד שם : קה שם : קו במדבר ג : קז ויקרא ז : קח דברים כג : קט בכורות סא :
קי תורת כהנים : א תו"כ ותמורה יז : ב דברים יב : ג שם : ד נמרגייהו כלי שדשים בו התכולה : ה תו"כ : ו ש"א יז : ז מנחות נב :

זית רענן (א) שהיא באה שלמים, שלום לבעלים ולכהנים שכולם אוכלים ממנה : בנדר ובנדבה, והיינו שלום שעושה ברצון הטוב : העופות, שאין זבח רק מליקה :
(ב) כל המביא קרבן מביא שלום לעולם כ"ה בק"א : ד"א שלמים וכו', וזה דוקא בשלמים ותודה : (ג) לרבות אחד עשר, במשנה סוף בכורות שאם
גבי מעשר קרא לתשיעי עשירי ולעשירי תשיעי ולאחד עשר עשירי התשיעי נאכל במומו לבעלים והעשירי מעשר וי"א קרב שלמים : (ד) שבאין חובת צבור,
שלמי עצרת : (*) את הולד, של שלמים : ולד אינו נוהג בכל הקדשים דעולה הוי זכר : (ה) ר' יהודה אומר וכו', פי' כי היכי דדריש מאם זכר אם
נקבה ולד כ"ם ותמורת ב"מ ה"נ ז"ש מאת הארי את הדוב לרבות שניהם ששניהם כאחת באו עליו והכה אותם :

יורש אינו סומך יורש אינו ממיר מ"ט דר' יהודה דכתיב קרבנו ולא קרבן אביו. ויליף תחלת הקדש מסוף הקדש מה סוף הקדש יורש אינו סומך אף תחלת הקדש יורש אינו ממיר. ורבנן המר ימיר לרבות את היורש, ויליף סוף הקדש מתחלת הקדש מה תחלת הקדש יורש ממיר אף סוף הקדש יורש סומך. ורבנן האי קרבנו מאי עבדי ליה קרבנו ולא קרבן גוי, קרבנו ולא קרבן חברו, קרבנו לרבות כל בעלי קרבן לסמיכה. ור"י האי המר ימיר מאי עביד ליה, מיבעי ליה לרבות את האשה [דתניא לפי שכל הענין כולו אינו מדבר אלא בלשון זכר מה סופנו לרבות את האשה] ת"ל המר ימיר. ורבנן דרשי מואם. ורבי יהודה ואם לא דריש. "קרבנו קרבנו [קרבנו] לרבות כל בעלי קרבן. והלא דין הוא ומה אם התנופה שהיא נוהגת בחיים ובשחוטין (ז) מתמעטת בחוברים סמיכה שאינה נוהגת אלא בחיים אינו דין שתתמעט בחוברים, ת"ל קרבנו קרבנו [קרבנו] לרבות כל בעלי קרבן. קרבנו ולא הבכור והלא דין הוא ומה אם שלמים שאין קרושתן מרחם טעונין סמיכה בכור שקדושתו מרחם אינו דין שתטעון סמיכה ת"ל קרבנו ולא הבכור, קרבנו ולא המעשר והלא דין הוא ומה שלמים שאינן בעמוד והבא טעונין סמיכה מעשר שהוא בעמוד והבא אינו דין שיטעון סמיכה ת"ל קרבנו ולא המעשר, קרבנו ולא הפסח והלא דין הוא ומה שלמים שלא רבה בהן הכתוב מצות יתרות טעונין סמיכה (ח) פסח שרבה בו הכתוב מצות יתרות אינו דין שיטעון סמיכה ת"ל קרבנו ולא הפסח:

תם ושחט ושחטו מה ת"ל לפי שנאמר [ט]כי ירחק ממך המקום וזבחת ברחוק מקום אתה זובח ואין אתה זובח במקום קרוב פרט לחולין שלא ישחטו בעזרה, אין לי אלא תמימים כשרים ליקרב מנין לרבות בעלי מומין. ארבה את בעלי מומין שהן ממין הכשר ליקרב מנין לרבות את החיה. מרבה אני את החיה שהיא בשחיטה כבהמה מנין לרבות את העופות ת"ל ושחטו ושחט אותו, יכול לא יאכלנו אבל יאכילנו לכלב ת"ל אותו, אותו אתה משליך לכלב ואי אתה משליך לכלב חולין שנשחטו בעזרה. ושחטו פתח אהל מועד להכשיר כל הרוחות בקדשים קלים וק"ו בצפון, ומה קדשי קדשים שלא הוכשרו בכל הרוחות הוכשרו בצפון קדשים קלים שהוכשרו בכל הרוחות אינו דין שהוכשרו בצפון ר' אלעזר אומר לא בא הכתוב אלא להכשיר את הצפון מקל וחומר ומה קדשים קלים שהוכשרו בכל הרוחות לא הוכשרו מקומן אצל קדשי קדשים, קדשי קדשים שלא הוכשרו אלא בצפון אינו דין שלא יוכשרו מקומן אצל קדשים קלים ת"ל ושחטו פתח אהל מועד. במאי קא מיפלגי רבנן סברי תלתא קראי כתיבי חד לגופיה דאהל דלעביד פתח אהל מועד וחד להכשיר צפונה וחד להכשיר צדדין, צדי צדדין לא צריך קרא. מאי שנא הכא דכתיב בהו פתח אהל מועד ומאי שנא הכא דכתיב ושחטו לפני אהל מועד, כדרב יהודה אמר שמואל שלמים ששחטן קודם שנפתחו דלתות ההיכל פסולין שנאמר ושחטו פתח אהל מועד בזמן שהוא פתוח ולא בזמן שהוא נעול. וכן במשכן עד שלא העמידו הלוים את המשכן ואחר שפרקו לוים את המשכן פסולין. *אמר רבי יוחנן שלמים ששחטן בהיכל כשרין שנאמר ושחטו פתח אהל מועד ולא יהא טפל חמור מן העיקר. מיתיבי רבי יהודה בן בתירא אומר מנין שאם הקיפו גוים כל העזרה כולה שהכהנים נכנסין להיכל ואוכלין שם קדשי קדשים ושירי מנחות ת"ל [י]בקדש הקדשים (יאכלוה) [תאכלנו] ואמאי הכא נמי נימא בחצר אהל מועד יאכלוה ולא יהא טפל חמור מן העיקר. הכי השתא התם עבודה ועבודה עובר במקום רבו אמרינן לא יהא טפל חמור מן העיקר אכילה דאין אדם אוכל במקום רבו טעמא דאמר קרא הא לאו הכי לא יהא טפל חמור מן העיקר לא אמרינן:

תמן תנינן [יא]מבוי שהוא גבוה מעשרים אמה ימעט רבי יהודה אומר אינו צריך, ושניהם מקרא אחד דרשו ושחטו פתח אהל מועד רבנן סברי קרושת היכל לחוד וקדושת אולם לחוד ורבי יהודה סבר היכל ואולם חדא קדושה היא וכי כתיב פתח אהל מועד אתרווייהו כתיב, והא כי כתיב האי במשכן כתיב, אשכחן משכן דאיקרי מקדש ומקדש דאיקרי משכן, דאי לא תימא הכי הא דאמר רב יהודה אמר שמואל שלמים ששחטן קודם פתיחת דלתות ההיכל פסולין שנאמר ושחטו פתח בזמן שהוא פתוח ולא בזמן שהוא נעול והא ההוא במשכן כתיב אלא מקרש איקרי משכן: [יב]והקריב מזבח אע"פ ששחטן שלא לשמן, השלמים אע"פ שלא סמך עליהן, אשה לשם אישים, לה' לשם מי שאמר והיה העולם. מכאן אמרו לשם ששה דברים הזבח נזבח לשם זבח, לשם זובח, לשם שם, לשם אשה, לשם ריח, לשם ניחוח, חטאת ואשם לשם חטאת. אמר רבי יוסי מי שלא היה בלבו לשם אחד מכל אלו כשר שהוא תנאי בית דין שאין מחשבה הולכת אלא אחר העובד:

תסא את החלב המכסה את הקרב מה ת"ל לפי שנאמר כל חלב לה' כל חלב וכל דם לא תאכלו [יג]כי כל אוכל חלב ונכרתה יכול אף חלב הדפנות בכלל ת"ל את החלב המכסה את הקרב, יכול לא יהיה בכלל עונש אבל יהא בכלל אזהרה ת"ל את החלב המכסה את הקרב. אוציא את חלב המוקדשין ולא אוציא את חלב חולין ת"ל את החלב המכסה את הקרב. יכול לא יהא בכלל עונש אבל יהא בכלל אזהרה ת"ל את החלב המכסה את הקרב. אוציא את כולם ולא אוציא את חלב שליל המכסה את הקרב. ת"ל החלב ושתי כליות. (יכול לא יהא בכלל עונש אבל יהיה בכלל אזהרה ת"ל חלב ושתי כליות). יכול לא יהא בכלל אזהרה אבל יהיה בעמוד והקרב ת"ל חלב ושתי הכליות באשם שאין ת"ל שהרי קל וחומר הוא ומה שלמים (ט) שאין כל מינן טעון אליה טעון חלב ושתי הכליות אשם שכל מינו טעון אליה אינו דין שיטעון חלב ושתי הכליות, אם כן למה נאמר חלב ושתי הכליות באשם ללמד הימנו לומר לך מה חלב ושתי הכליות האמורים באשם (י) מוציא מכלל שליל אף חלב ושתי הכליות האמורים כאן מוציא מכלל שליל:

[יד]אמר רבי יצחק בר נחמן א"ר הושעיא חלב שעל גבי הקיבה כהנים נוהגים בו היתר, כרבי ישמעאל שאמר משום אבותיו וסימנך כהנא מסייע כהני. מאי מסייע כהני דתניא [טו]כה תברכו את בני ישראל וכו'. שאמר משום אבותיו מאי היא דתניא ואת החלב אשר על הקרב להביא חלב שעל גבי הרקין דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר להביא חלב שעל גבי הקיבה. ורמינהו את כל החלב ר' ישמעאל אומר מה חלב המכסה את הקרב קרום ונקלף אף כל קרום ונקלף. ר"ע אומר מה חלב המכסה את הקרב תותב קרום ונקלף אף כל תותב קרום ונקלף. שלח רבא משמיה דרבי יוחנן כך היא הצעה של משנה ואיפוך קמייתא ומאי חזית דאפכת קמייתא אפיך בתרייתא. שאני הכא כיון דקתני מה דוקא קתני לה, אי הכי כרבי ישמעאל כר"ע הוא, א"ר נחמן בר יצחק שאמר משום אבותיו וליה לא סבירא ליה:

תסב [טז]בעי רב אחדבוי בר אמי יש מחוסר אבר בפנים או אין מחוסר אבר בפנים לאשחוטי ולאפרוקי לא קמיבעיא לן כי קמיבעיא לן לאפסולי מאי, [יז]תמים יהיה לרצון אמר רחמנא תמים אין חסרון לא, או דילמא תמים יהיה לרצון כל מום לא יהיה בו מה מומא מאבראי אף חסרון מאבראי, ת"ש ואת שתי הכליות ולא בעל כוליא אחת ולא בעל שלש כוליות. ותניא אידך יסירנה לרבות בעל כוליא אחת, סברוה דכ"ע אין בריה באחת דהא מיחסר אבר מאי לאו [בהא קמיפלגי דמ"ס חסרון מבפנים שמיה חסרון ומ"ס ל"ש חסרון, לא] דכ"ע יש בריה באחת וחסרון בפנים שמיה חסרון ול"ק כאן שנבראת בב' וחסרו כאן שנבראת באחת מעיקרא. והא דומיא דג' קתני מה ג' מעיקרא אף א' מעיקרא אלא בשיש בריה באחת קמיפלגי מ"ס יש בריה באחת ומ"ס אין בריה באחת. ורי"א דכ"ע אין בריה בא' וחסרון בפנים שמיה חסרון אלא כאן שחסרו קודם קבלה כאן שחסרו לאחר קבלה. ולאחר קבלה קודם זריקה שרי והתניא [יח]שה תמים זכר בן שנה שיהא תמים ובן שנה בשעת שחיטה ומנין בקבלה והולכה והזיה ת"ל יהיה שיהו כל הויותיו תמים ובן שנה, תרגמא אבן שנה. הכי נמי מסתברא דתניא ר' יהושע אומר כל הזבחים שבתורה שנשתיירו מהן כזית בשר או כזית חלב זורק את הדם ש"מ. ומי איכא מידי דבשעת שחיטה הוי בן שנה ובקבלה והולכה וזריקה הוי בן ב' שנים, אמר רבא זאת אומרת שעות פוסלות בקדשים:

[יט]ואת החלב אשר עליהן ולא בשר שעליהן. אשר על הכסלים זה חלב אשר על (יא) הפקוקלת דברי רבי יוסי הגלילי. ר"ע אומר להביא חלב שעל העוקץ. ואת היותרת על הכבד הרבר שקול יטול מן היותרת על הכבד או מן הכבד על היותרת, כשהוא אומר ואת היותרת מן הכבד מן החטאת הקטיר המזבחה שיטול מן

ממ"ק ובמ"ק ח תורת כהנים: ט דברים יב: י זבחים נס: *מנחות ח: יא במדבר יח: יב ערכין ג: יג תורת כהנים: יד ויקרא ז: טו חולין מט: טז במדבר ו: יז בכורות לט: יח ויקרא כב: יט שמות יב: כ תורת כהנים:

זית רענן (ו) קרבנו לרבות וכו', עיין פרש"י במנחות דף צ"ג ולפי הגירסא שלפנינו משמע דאבקר קאי: (ז) מתמעטת בחוברים, שאין תנופה בשותפין: (ח) פסח שרבה בו וכו', שאינו נאכל אלא למנוייו ועד חצות וצלי: (ט) שאין כל מינן טעונין אלי' דאין אליה אלא בכבש אבל אשם בא לעולם איל דהיינו כבש: (י) מוציא מכלל שליל, דהרי אשם בא זכר: (יא) הפקוקלת, החת האליה סמוך להבור הירכים ב"א: מן היותרת על הכבד, פירוש שיטול מן הכבד עם היותרת או איפכא שיניח מן היותרת לכבד ויקטירנה: היותרת מן הכבד, משמע שהקטיר היותרת: אע"פ שאין כליות, שחסרו אחר קבלה:

מן היותרת על הכבד ולא מן הכבד על היותרת. יסיר יותרת אע״פ שאין כליות יסיר כליות אע״פ שאין יותרת. יסירנה אפילו כוליא אחת. (יב) והקטירו אותו והקטירו והקטירם מה ת״ל והקטירו אותו כשר ולא פסול, והקטירו שלא יערב חלבים בחלבים, והקטירם כולם כאחת. (יג) נאמר כאן אשה ולא נאמר לחם ונאמר למטה לחם ולא נאמר ריח ניחוח ונאמר למטה ריח ניחוח ולא נאמר לה׳ מנין ליתן את האמור בכולן בכל אחד ואחד ת״ל אשה אשה לגזרה שוה. מה ת״ל שלמים בבן בקר (יד) שלמים בבן צאן מפני שיש בבן בקר מה שאין בבן צאן וכו׳, בן הצאן נתמעט בנסכים בן הצאן נתרבה בצבור ובן הבקר נתמעט בצבור הא מפני שיש בבן בקר מה שאין בבן הצאן ובבן הצאן מה שאין בבן הבקר צריך לומר שלמים בבן הבקר וצריך לומר שלמים בן הצאן. ת״ר [כא]פסח בזמנו לשמו כשר שלא לשמו פסול. בשאר ימות השנה לשמו פסול שלא לשמו כשר. מנא הני מילי אמר אבוה דשמואל א״ק ואם מן הצאן קרבנו לזבח שלמים דבר הבא מן הצאן יהא לזבח שלמים. וממאי דבמותר פסח כתיב דילמא במותר אשם כתיב. אמר רבא א״ק ואם מן הצאן דבר השוה בכל צאן, בכל אתר את אומר מן להוציא וכאן מן לרבות, א״ר מני ה״נ מן להוציא דליתיה בן ב׳ שנים וליתיה בנקבה. ומי מצית אמרת הכי דכי כתב האי במותר פסח כתיב הא כיון דכתיב אם כשב או עז לאו במותר פסח כתיב, ההוא מיבעי ליה לכדתניא כבש לרבות את הפסח לאליה. כשהוא אומר אם כשב להביא פסח שעברה שנתו ושלמים הבאים מחמת פסח לכל מצות שלמים שיטענו סמיכה ונסכים ותנופת חזה ושוק. כשהוא אומר אם עז הפסיק הענין למד על העז שאינה טעונה אליה. והא מהכא נפקא מדאבוה דשמואל נפקא ואם מן הצאן קרבנו דבר הבא מן הצאן יהא לזבח שלמים. ואכתי מדרב נפקא מנין למותר פסח שיקרב שלמים שנאמר [כב]וזבחת פסח לה׳ אלהיך צאן ובקר והלא אין פסח בא אלא מן הכבשים ועזים מכאן למותר הפסח שיהא לדבר הבא מן הצאן ומן הבקר ומאי ניהו שלמים, אלא תלתא קראי כתיבי חד להיכא דעבר זמנו ועברה שנתו וחד להיכא דעבר זמנו ולא עברה שנתו וחד להיכא דלא עבר לא זמנו ולא שנתו. וצריכי דאי כתב רחמנא חד הוה אמינא היכא דעבר זמנו ושנתו דאידחי ליה מפסח לגמרי אבל עבר זמנו ולא שנתו דחזי לפסח אימא לא. ואי כתב רחמנא הני תרתי משום דאידחי להו ממילתייהו אבל לא זמנו ולא שנתו דחזי לפסח אימא לא קמ״ל: [כג]זכר או נקבה זכר ודאי ונקבה ודאית ולא טומטום ואנדרוגינוס, והלא דין הוא ומה אם עולה שכשרה לבוא מן העוף לא כשרה לבוא טומטום ואנדרוגינוס שלמים (מן בן הבקר) שלא כשרו לבוא מן העוף אינו דין שלא יכשרו לבוא טומטום ואנדרוגינוס. לא אם אמרת בעולה שלא כשרה לבוא (זכרים כנקבות) [נקבות כזכרים] תאמר בשלמים שכשרה לבוא (זכרים כנקבות) [נקבות כזכרים], (טו) חטאת תוכיח שכשרה לבוא נקבות כזכרים ולא כשרה לבוא טו״א. לא אם אמרת בחטאת שלא כשרה לבוא כל מין זכרים וכל מיני נקבות תאמר בשלמים שכשרו לבוא כל מיני זכרים וכל מיני נקבות. מעשר יוכיח שכשר לבוא כל מיני זכרים וכל מיני נקבות ולא כשר לבוא טומטום ואנדרוגינוס. לא אם אמרת במעשר שהוא אחד מעשרה תאמר בשלמים שהוא אחד מאחד הואיל והוא אחד מאחד יכשרו לבוא טומטום ואנדרוגינוס, ת״ל זכר או נקבה זכר ודאי נקבה ודאית ולא טומטום ואנדרוגינוס. כשב למה נאמר (אם) כשב להביא פסח לאליה כשהוא אומר אם כשב לרבות פסח שעברה שנתו ושלמים הבאים מחמת פסח לכל מצות של שלמים שיטענו סמיכה ונסכים ותנופת חזה ושוק אבל אין נאכלין אלא ליום ולילה כתחלת הקדשן. בן עזאי אומר אין נאכלין אלא ללילה ואין נאכלין אלא צלי (כתוב ברמז תצט): [כד]אם כשב הוא מקריב ולד ראשון קרב ולד שני לא קרב, הוא קרב ואין ולד כל הקדשים קרבים, ולד דמאי אי דעולה ואשם זכרים הן ולאו בני אולודי נינהו. אי דחטאת הילכתא גמירי לה דלמיתה אזלה. לאתויי ולד המעושרת למה לי קרא עברה ליליף מעשר מבכור מה בכור לא קריב ליה ולד דלאו בר אולודי הוא אף מעשר לא קריב ולד דיליה. אצטריך סד״א אין דנין אפשר משאי אפשר קא משמע לן. [כה]הוא היחיד מביא שלמי נדבה ואין הצבור מביאין שלמי נדבה. ואם תאמר כבר מעטתים מן הבקר שיכול לא יביא צבור בן הבקר שלמי נדבה שכן אינו מביא שלמים (טז) כיוצא בהן חובה אבל יביא צבור מן הצאן שלמי נדבה שכן הוא מביא כיוצא בהן חובה ת״ל הוא, היחיד מביא שלמי נדבה ואין הצבור מביא שלמי נדבה, והקריב מזבח אע״פ ששחטן שלא לשמן אע״פ שלא סמך עליהן. אשה לשם אישים. לה׳ לשם מי שאמר והיה העולם. חלבו האליה תמימה להביא החלב הסמוך לאליה זה חלב שבין הפקוקלת דברי ר׳ (יהודה) [עקיבא]. ר׳(עקיבא) [יהודה] אומר חלבו האליה מקיש אליה לחלב (יז) מה חלב בשני לאוין אף אליה בשני לאוין. אליה יכול יקיים בה מצות אליה ת״ל תמימה, יכול יטלנה מן השדרה ת״ל לעמת העצה. יכול עם העצה ת״ל יסירנה יכנס לפנים מן העצה. את החלב המכסה את הקרב ואת כל החלב מה ת״ל שיכול יתרבה כחלב דפנות. ודין הוא ומה אם בן הבקר שנתרבה בנסכים נתמעט בחלב דפנות בן הצאן שנתמעט בנסכים אינו דין שנתמעט בחלב דפנות. לא אם אמרת בבן הבקר שנתמעט באליה תאמר בבן הצאן שנתרבה באליה הואיל ונתרבה באליה נתרבה בחלב דפנות, ת״ל המכסה את הקרב ואת כל החלב אשר על הקרב ואת שתי הכליות אין לך אלא מה שאמור בענין. משום ר׳ ישמעאל אמרו מפני שהיה בכלל ויצא לידון בדבר החדש החזירו הכתוב לכללו. והקטירו שלא יערב חלבים בחלבים. לחם אשה לה׳ לומר לך חלבים (יח) שהן קרואים לחם. חלבו האליה (כתוב ברמז תמ״ג):

תסג [כו]ואם עז קרבנו הפסיק הענין שלא תהא העז טעונה אליה. והקריב ממנו מן המחובר. קרבנו אשה לה׳ את החלב המכסה את הקרב ואת כל החלב אשר על הקרב מה ת״ל שיכול נתמעט מכולם. ודין הוא מה מצינו בבן צאן שנתרבה באליה נתרבה בכולם. אבל בן העז שנתמעט באליה הואיל ונתמעט באליה יתמעט מכולם, בן הבקר יוכיח שנתמעט באליה ונתרבה בכולם. לא אם אמרת בבן הבקר שנתרבה בנסכים תאמר בבן עז שנתמעט בנסכים הואיל ונתמעט בנסכים יתמעט מכולם. ת״ל החלב המכסה את הקרב לרבות את כולם. והקטירם הכהן כלם כאחד, לחם אשה לריח ניחוח כל חלב לה׳ לחייב על החלב מעילה. משום ר׳ ישמעאל אמרו מכלל שנאמר [כז]אך בכור שור או בכור כשב או בכור עז לא תפדה קדש הם את דמם תזרוק על המזבח ואת חלבם תקטיר למדנו לבכור שטעון מתן דמים למזבח, למעשר ולפסח מנין ת״ל [כח]ודם זבחיך ישפך על מזבח ה׳ אלהיך. אין לי אלא דמים חלבים מנין ת״ל כל חלב לה׳. חקת עולם (יט) לבית עולמים. לדורותיכם שינהגו הדבר לדורות. בכל מושבותיכם בארץ ובחוצה לארץ:

תסד [כט]כל חלב וכל דם לא תאכלו ר׳ יהודה אומר מקיש דם לחלב (כ) מה חלב בשני לאוין וכו׳. וחכמים אומרים אין בו אלא אזהרה אחת. יכול אף דם פסולי המוקדשים יהו חייבין עליו בשני לאוין ת״ל רק הדם לא תאכלו אין בו אלא אזהרה אחת. אין לי אלא דמם חלבם מנין ת״ל חלב ודם הקיש חלב לדם מה דם בלאו אחד אף חלב בלאו אחד. שמתוך שיצא הבכור מכלל פסולי המוקדשים יכול יהו חייבין על דמו שני לאוין ת״ל [ל]רק את דמו לא תאכל אין בו אלא אזהרה אחת, אין לי אלא דמו חלבו מנין ת״ל חלב ודם מה דם בלאו אחד אף חלב בלאו אחד:

[לא]תנו רבנן אכל חלב נבלה לוקה שתים חלב מוקדשין לוקה שתים. ר׳ יהודה אומר חלב נבלה לוקה שתים חלב מוקדשין לוקה שלש. א״ל רב שיזבי לרבי אבא בשלמא לר׳ יהודה היינו דכתיבי (תרי) קראי חקת עולם כל חלב וכל דם לא תאכלו כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו [לב]וכל זר לא יאכל קדש הא ג׳ לאוין. אלא רבנן מאי טעמייהו קסבר לאו דחוקת עולם בקדשים לאו דכל חלב שור וכשב בחולין. וצריכי דאי כתב רחמנא בקדשים הוה אמינא קדשים דהחמירי אסור חלבן אבל חולין אימא לא ואי כתב רחמנא כל חלב שור וכשב ה״א חלב חולין הוא דאסור משום דלא הותר מכללו אבל חלב מוקדשין דהותר מכללו הוה אמינא מדהותר בשרן הותר נמי חלבן קמשמע לן. ור׳ יהודה סבר כי כתיב כל חלב שור בענינא דקדשים

ממ״ק ובמ״ק כא זבחים ח : כב דברים טז : כג תורת כהנים : כד תמורה יח : כה תורת כהנים : כו תורת כהנים : כז במדבר יח : כח דברים יב : כט תורת כהנים : ל דברים טו : לא כריתות ד : לב ויקרא כב :

זית רענן (יב) והקטירו אותו וכו׳, ג״פ כתיבי בבקרובצאן ובעז : (יג) נאמר כאן, בבקר, ונאמר למטה, בצאן. ונאמר למטה, בעז : ולא נאמר לשם, ואע״ג דכתיב כל חלב לה׳ מ״מ לא סמוך לריח ניחוח או לאשה : ת״ל אשה אשה, דבכולם נאמר אשה : (יד) שלמים בבן צאן. דבתרווייהו נאמר מלה שלמים משא״כ בעז וילפינן משלמים שאין מביא אונן א״כ למה צריך בשניהם כ״א א״ח : בן הצאן נתרבה בצבור לקרבן תמיד ב״א. ול״נ דר״ל כבשי עצרת דהוי שלמים : (טו) חטאת תוכיח, דשעיר נשיא הוי חטאת זכר או שעירי הרגלים : כל מיני זכרים, רק שעיר או פר ובנקבות רק כשבה או שעירה : (טז) כיוצא בהן חובה, כבשי עצרת : (יז) מה חלב בשני לאוין, דכתיב כל חלב וכל דם לא תאכלו כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו כדלקמן : יקיים בה, פי׳ שיטול קצה ממנה : (יח) שהן קרואים לחם, וני״מ גבי בעל מום כתיב לא יגש להקריב לחם אלהיו אף החלבים בכלל : מן המחובר, שלא ינתחנו קודם שיטול האימורים ממנו : (יט) לבית עולמים, דהי״א במדבר דאסורים בבשר תאוה יקריבו שלמים והחלב לגבוה אבל במקדש שמותרים בבשר תאוה לא יקריבו שלמים ולא ליתסרו בחלב קמ״ל : לדורות, אפי׳ אחר החורבן שאין מקריבים קרבנות ובח״ל בזמן שבה״ק קיים : (כ) מה חלב בשני לאוין, היינו בחלב המוקדשים : ת״ל רק וגו׳, מיעוטא הוא : שיצא הבכור, שכשנפל בו מום אין פודין אותו :

דקדשים כתיב. מכלל דרבנן לא ילפי דבר מענינו. דכולי עלמא ילפינן דבר מענינו והכא רבי יהודה סבר ילפינן לאו מלאו ולאו מכרת. ורבנן סברי לאו מלאו ילפינן לאו מכרת לא ילפינן. תנו רבנן כל חלב וכל דם לא תאכלו מה חלב לוקה שתים אף דם לוקה שתים דברי ר' יהודה. וחכמים אומרים אין בו אלא אזהרה אחת. מאי שנא חלב דלוקה שתים בלא הקישא דכתיב ביה תרי קראי כל חלב וכל דם לא תאכלו כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו, דם נמי בלא הקישא נילקי שתים דכתיב תרי לאוין כל דם לא תאכלו דחוקת עולם וכל דם לא תאכלו בכל מושבותיכם. אלא אימא מה חלב לוקה שלש אף דם לוקה שלש. מאי שנא חלב דלוקה שלש דכתיב ביה הלין תרין קראי דאמרי' ולאו דזרות הא תלתא. דם נמי לקי שלש דכתיב ביה הני תרי לאוי ולאו דזרות הא תלתא. אצטריך סלקא דעתך אמינא הואיל ואיתמעט דם ממילא אימא איתמעט דם נמי מן זרות קמשמע לן הקישא. אלא לרבנן הקישא למה לי מיבעי ליה לכדתניא כל חלב וכל דם לא תאכלו ר' אומר מה חלב מאחר שחלבו חלוק מבשרו אין מצטרפין זה עם זה אף דם שדמו חלוק אין מצטרפין זה עם זה, אוציא דם שרצים הואיל ואין דמו חלוק מבשרו שמצטרפין זה עם זה. הא מן הכא נפקא מן הדין קרא נפקא וזה לכם הטמא לימד על דם השרץ ובשרו שמצטרף זה עם זה. אי לאו היקשא סד"א ה"מ לטומאה אבל לאכילה אימא לא אשמועינן היקשא לאכילה. אמר רבינא הילכך דם נחש ובשרו מצטרפין זה עם זה. מאי קמשמע לן היינו היקשא. סד"א שרץ דאתרבי לטומאה איתרבי לאכילה אבל נחש דלא איתרבי לטומאה אימא לא קמשמע לן דלכל מילי אין דמו חלוק מבשרו:

ד [לג]נפש כי תחטא. עשרה דברים משמשין את הנפש ואלו הן ושט למזון, קנה לקול, כבד לחמה, מרה לקנאה, ריאה לשתן, המסס לטחון, טחול לצחוק, קיבה לשינה, לשון לדבר, לב מבין, כליות יועצות, והנפש למעלה מכולן, אמר לה הקב"ה לנפש אני עשיתיך למעלה מכולן ואת יוצאה וחוטאה שנאמר נפש כי תחטא; תני ר' ישמעאל משל למלך שהיה לו פרדס והיו בו בכורות נאות הושיב בו שני שומרין אחד חגר ואחד סומא א"ל הזהרו בבכורות. הניחן המלך א"ל חגר לסומא בכורות נאות אני רואה א"ל סומא הבא ונאכל א"ל וכי יכול אני לילך א"ל סומא וכי רואה אני. מה עשו רכב חגר על גבי סומא ונטלו את הבכורות ואכלו והלכו וישבו זה במקומו וזה במקומו. לימים בא המלך א"ל היכן הבכורות א"ל סומא וכי רואה אני א"ל חגר וכי יכול אני להלוך. המלך שהיה פקח מה עשה הרכיב חגר על גבי סומא ודן אותם כאחד אמר להם כך עשיתם ואכלתם. כך לעתיד לבוא הקב"ה אומר לנפש למה חטאת והיא אומרת לפניו רבש"ע אני היא שחטאתי לפניך הגוף חטא והגוף אומר מיום שיצאה ממני הלא מושלך אני לפניך כחרס מה הקב"ה עושה מחזיר הנשמה לגוף ודן שניהם כאחד הה"ד [לד]יקרא אל השמים מעל להביא את הנשמה, ואל הארץ להביא את הגוף ואח"כ לדין עמו. תנא ר' חייא משל לכהן שהיו לו שתי נשים אחת בת כהן ואחת בת ישראל ומסר להן עיסה של תרומה וטמאוה והיה מדיין עם בת כהן ומניח בת ישראל אמרה לו אדונינו כהן לשנינו מסרת כאחת למה את מדיין עמי ומניח את זו א"ל את בת כהן למדת מבית אביך זו בת ישראל ואינה למודה מבית אביה לפיכך אני מדיין עמך. כך לעתיד לבוא הקב"ה אומר לנפש למה חטאת לפני אמרה לפניו רבש"ע אני והגוף חטאנו כאחד למה את מדיין עמי ומניח את זה א"ל את מן העליונים ממקום שאין חוטאין לפיכך אני מדיין עמך. [לה]מלה"ד לשני בני אדם שחטאו על המלך אחד [לו]קרתני ואחד בן פלטין ראה ששניהם חטאו חטא אחד פנה לקרתני ונתן לבן פלטין [לז]איפופסין א"ל בני פלטין שלו שניהם חטאו חטא אחד לקרתני פנית לבן פלטין נתת איפופסין א"ל לקרתני פניתי שאינו יודע נימוסי מלכות אבל בן פלטין בכל יום ויום הוא עמי ויודע נימוסי מלכות וחוטא אף כך הגוף קרתני [לח]וייצר ה' אלהים את האדם וגו' והנפש בן פלטין מלמעלה *ויפח באפיו נשמת חיים ושניהם חוטאים לכך הכתוב מתמיה נפש כי תחטא. מהו בשגגה מכל מצות ללמדך (כא) שכל החוטא בשגגה כאלו עבר על מצות ה' וכן הוא אומר וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות ואומר [לט]שגיאות מי יבין וגו' גם מזדים חשוך עבדך שגגת תלמוד עולה זדון אמר הקב"ה בעולם הזה ע"י שיצר הרע שולט בכם הייתם חוטאים אבל לעתיד לבוא אני עוקרו מכם שנאמר [מ]והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר; [מא]נפ"ש כי תחטא. בני ישראל מביאין חטאת ואין הגוים מביאין חטאת, ואין צריך לומר מצות שלא נצטוו עליהם בני נח אלא אף מצות שנצטוו עליהם בני נח אין מביאין עליהם בני נח חטאת. בני ישראל אין לי אלא בני ישראל מניין לרבות את הגרים והעבדים המשוחררים ת"ל נפש כי תחטא. בשגגה על שגגה הוא מביא ואינו מביא על הזדון. והלא דין הוא ומה אם (כב) עבודת אלילים החמורה לא עשה בה זדון כשגגה מצות הקלות אינו דין שלא נעשה בהן זדון כשגגה הן אם הונח זדונה של עבודת אלילים לי"ה שהיא חמורה יונח זדונן של מצות לי"ה שהן קלות אלא יביא חטאת ויכפר מיד ת"ל כי תחטא בשגגה על שגגה הוא מביא ואינו מביא על הזדון קל וחומר לע"ז מעתה ומה אם מצות קלות הונח זדונם לי"ה ע"ז חמורה אינו דין שיונח זדונה לי"ה. הן אם הקלת במצות קלות נקיל בע"ז חמורה אלא יביא חטאת מיד (כג) ותתלה לה עד י"ה ת"ל בשגגה במצות בשגגה בע"ז. ומה ת"ל שגגה בשעיר ושגגה בשעירה מפני שיש בשעיר מה שאין בשעירה ובשעירה מה שאין בשעיר. שעיר נתרבה בצבור שעירה לא נתרבה בצבור. שעירה נתרבה בע"ז שעיר לא נתרבה בע"ז, הא מפני שיש בשעיר מה שאין בשעירה ובשעירה מה שאין בשעיר. צ"ל שגגה בשעיר [וצ"ל שגגה בשעירה]. מצות ה' ולא מצות המלך ולא מצות ב"ד. מכל מצות ה' ולא כל מצות ה' פרט לשמיעת קול ולבטוי שפתים ולטומאת מקדש וקדשיו. מצות ה' שומע אני עשה ולא תעשה ת"ל אשר לא תעשינה. אוציא את מצות עשה הקלה ולא אוציא (כד) את מצות (לא תעשה) [עשה] החמורה ת"ל אשר לא תעשינה. אוציא מצות עשה שאין חייבין עליהן כרת ולא אוציא את הפסח ואת המילה שחייבין עליהן כרת ת"ל אשר לא תעשינה. [אוציא את הפסח שאין תדיר ולא אוציא את המילה שהיא תדירה ת"ל אשר לא תעשינה]. יכול שאני מוציא את (כה) מצות עשה שבנדה ת"ל מכל מצות ה' ריבה. ומה ראית להוציא את כל המצות ולהביא מצות עשה שבנדה, אחר שריבה הכתוב ומיעט מפני מה אוציא את כל המצות שאין בהן לא תעשה ולא אוציא מצות עשה שבנדה שיש בה לא תעשה. שנאמר [מב]ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב. אשר לא תעשינה יכול דברים שזדונן כרת ודברים שאין זדונן כרת ת"ל [מג]תורה אחת יהיה לכם לעושה בשגגה הרי כל העושה בשגגה כע"ז ומה ע"ז מיוחדת מעשה שחייבין על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת אף כל מעשה שחייבין על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת. או דבר שאתה לומדו לדבר אחד אתה לומדו לכל הדברים שבו מה ע"ז מיוחדת שמיום שנאסרה לא הותרה [ולא הותרה] מכללה וחייבין עליה מיתת בית דין ואיסורה נוהגת בבני נח כישראל אף אני איני מרבה אלא כיוצא בה. ומה אני מרבה את משכב זכור והבהמה שמשנאסרו לא הותרו [ולא הותרו] מכללן וחייבין עליהן מיתת ב"ד ואיסורן נוהג בבני נח כישראל, אלא שיש בזכור מה שאין בבהמה ובבהמה מה שאין בזכור. (כו) זכור בין במינו בין שלא במינו אסור. בהמה במינה מותרת שלא במינה אסורה. זכור לא עשה בו קטן כגדול. בהמה עשה בה קטנה כגדולה. כשהוא אומר כל מצות ה' לרבות את האם ואת אשת אב ואת הכלה שהן בסקילה כע"ז. מוסיף עליהן (חמותו ואם חמותו ובת בתו) [בתו ובת בתו ובת בנו], כשהוא אומר כל מצות ה' לרבות בת אשתו ובת בתה ובת בנה שמשנאסרו לא הותרו כע"ז. מוסיף עליהם חמותו ואם חמותו ואם חמיו, כשהוא אומר מכל מצות ה' לרבות נערה המאורסה ואת מחלל שבת. אלא שיש בנערה המאורסה מה שאין בשבת ובשבת מה שאין בנערה המאורסה. שבת אין לה היתר נערה המאורסה יש לה

ממ"ק ובמ"ק לג ויקרא רכה : לד תהלים נ : לה תנחומא : לו קרתני בן כפר : לז איפופסין עונש פי' גזר דין : לח בראשית ב : *סס : לט תהלים יט : מ יחזקאל לו :
מא תורת כהנים : מב ויקרא יח : מג במדבר טו :

זית רענן (כא) שכל החוטא בשגגה. לפי שהחוטא במזיד ידע מה חטא ומה לא חטא וגם שומר עצמו מחטאים אבל מי שלא נזהר בשגגות כאלו עבר על כל מצות שלא ידע להזהר עוד: (כב) ע"ז חמורה וכו', דכתיב ואם נפש אחת תחטא בשגגה בפ' שלח: אם הונח וכו', פירוש שאין לו כפרה בקרבן עד שיבא י"ה ויכפר: (כג) ותתלה לה. התא מגין מן היסורין: שגגה בשעיר, בחטא נשיא: ושעירה, בחטא יחיד: שעיר נתרבה בצבור, שמביאין פר לעולה ושעיר לחטאת: נתרבה בע"ז, אפילו בנשיא: ולא מצות המלך, פירוש אף על גב דהמורד במלכות חייב מיתה וכן זקן ממרא ע"פ ב"ד אפ"ה אין מביאין קרבן על שגגתן, או י"ל דה"פ אם המלך גזר לעבור על ל"ת שיש בו כרת או הב"ד ועשה על פיהם פטור, עיין ריש הוריות: פרט לשמיעת ק"ל כו', שאין מביאין חטאת קבועה רק עולה ויורד: (כד) את מצות עשה החמורה, כ"ה שם, והיינו כבוד אב ואם וכדומה: (כה) מצות עשה שבנדה, כגון שהיה משמש עם הטהורה ואמרה לו נטמאתי ופירש מיד חייב כדאיתא בפ"ב דשבועות: לא תקרב, לא תפרוש הוא כדאיתא בגמרא: (כו) זכור בין במינו, אדם באדם: שלא במינו, אדם ובהמה: את האם וכו', אע"פ שלא נאסרו לבני נח: מוסיף עליהם חמותו, אע"פ שאינן בסקילה: נערה המאורסה, אף על פי שבסקילה מ"מ לא שייכי כלל בבני נח והיה שבת: נערה המאורסה יש לה היתר, ע"י גט או מיתת הבעל:

לה היתר (כז) שבת הותר מכללו נערה המאורסה לא הותרה מכללה. כשהוא אומר מכל מצות ה' לרבות אשת איש (כנדה) [והנדה], אלא שיש באשת איש מה שאין בנדה ויש בנדה מה שאין באשת איש. אשת איש מותרת לבעלה נדה אסורה לבעלה ולכל אדם. אשת איש חייבין עליה מיתת בית דין נדה אין חייבין עליה מיתת בית דין. כשהוא אומר מכל מצות ה' לרבות אשת אחיו ואשת אחי אביו. יש באשת אחיו מה שאין באשת אחי אביו ובאשת אחי אביו מה שאין באשת אחיו. אשת אחיו יש לה בנים אסורה אין לה בנים מותרת אשת אחי אביו בין יש לה בנים בין אין לה בנים אסורה. אשת אחיו עשה בה (כח) אח מן האם כאח מן האב. אשת אחי אביו לא עשה בה אח מן האם כאח מן האב. כשהוא אומר מכל מצות ה' לרבות (אחותו ואחות אמו ואחות אביו) [אשת אחיו כאמו] שלא היה לו שעת היתר כע"ז. כשהוא אומר מכל מצות ה' לרבות אחות אשתו. אחר שרבינו דברים שהן כע"ז ודברים שאינן כע"ז למה נאמרה ע"ז מעתה. אלא מה ע"ז מיוחדת מעשה שחייבין על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת. אף כל מעשה שחייבין על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת. אי מה ע"ז מיוחדת שחייבין עליה מיתת ב"ד אף איני מרבה אלא על חייבי מיתות בית דין. את מה אני מרבה מקלל אביו ואמו והמסית והמדיח והמכשף ונביא השקר ועדים זוממין. ת"ל ועשה יצאו אלו שאין בהן מעשה. אוציא את אלו שאין בהן מעשה ולא אוציא את מכה אביו ואמו וגונב נפש מישראל (כט) וזקן ממרא על פי ב"ד ובן סורר ומורה ורוצח ת"ל [מד]תורה אחת יהיה לכם לעושה בשגגה הרי כל העושה בשגגה כע"ז, מה עבודה זרה מיוחדת שחייבין על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת אף כל העושה מעשה שחייבין על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת: [מה]ועשה אחת יכול עד שיכתוב את כל השם עד שיארוג את כל הבגד עד שיעשה כל הנפה ת"ל מאחת. אי מאחת יכול אפילו כתב אות אחת אפילו ארג חוט אחד אפילו עשה בית אחד בנפה ובכברה ת"ל ועשה אחת הא כיצד עד שיכתוב שם קטן משם גדול. שם משמעון ומשמואל נח מנחור דן מדניאל גד מגדיאל. ר' יהודה אומר אפי' כתב שתי אותיות והם שם אחד חייב כגון שש תת גג חח רר. א"ר יוסי וכי משום כותב הוא חייב והלא אינו חייב אלא משום רושם שכך רושמין על קרשי המשכן לידע אי זהו בן זוגו לפיכך השורט שריטה אחת על שני נסרים או שני שריטות על נסר אחד חייב. ר"ש אומר ועשה אחת יכול עד שיכתוב את כל השם עד שיארוג את כל הבגד עד שיעשה כל הנפה ת"ל מאחת. אי מאחת יכול אפילו כתב אות אחת אפילו ארג חוט אחד אפילו עשה בית אחד בנפה ובכברה ת"ל אחת הא כיצד עד שיעשה מלאכה שכיוצא בה מתקיימת. [מו]ר' יוסי אומר ועשה אחת ועשה הנה פעמים שהוא חייב אחת על כולן פעמים שהוא חייב על כל אחת ואחת. כיצד שכח עיקר שבת ועשה מלאכות הרבה אע"פ שמענין אבות מלאכות עשה אינו חייב אלא חטאת אחת כל ימיו. היודע עיקר שבת וטעה ואינו יודע אימתי הוא שבת יודע שהוא שבת וטעה ואינו יודע איזו מלאכה אסורה ועשה מלאכות הרבה [בשבתות הרבה], אם מעין אבות מלאכות עשה חייב על כל אב מלאכה ומלאכה ואם מעין מלאכה אחת עשה חייב על כל העלם והעלם: [מז]אמר רבי עקיבא שאלתי את ר"ג ואת ר' יהושע [מח]באיטלים של עמעום כשהלכו ליקח בהמה למשתה בנו של ר"ג הבא על אחותו ועל אחות אביו ועל אחות אמו בהעלם אחד מהו חייב אחת על כולן או חייב על כל אחת ואחת. א"ל זו לא שמענו אבל שמענו הבא על חמש [נשיו] נדות בהעלם אחד שהוא חייב על כל אחת ואחת, ורואינו שהדברים ק"ו. ועוד שאל ר"ע אבר המדולדל (באדם) [בבהמה] מהו. א"ל לא שמענו אבל שמענו [אבר המדולדל באדם שהוא טהור] וכך היו מוכי שחין שבירושלים עושין הולך לו ערב פסח אצל הרופא חותכו עד שמניח בו כשערה ותוחבו בסירא ונמשך הימנו והלה עושה פסחו והרופא עושה פסחו, ורואינו שהדברים ק"ו. ועוד שאל ר' עקיבא השוחט חמשה זבחים בחוץ בהעלם אחד מהו חייב אחת על כולן או חייב על כל אחת ואחת. אמרו לו לא שמענו. א"ר יהושע שמעתי שהאוכל מזבח אחד בחמש תמחויין בהעלם אחד שהוא חייב על כל אחת ואחת משום מעילה. ורואה אני את הדברים קל וחומר. א"ר שמעון וכי מה ראיה אוכל לשוחט אלא כך שאל האוכל נותר מחמשה זבחים בהעלם אחד מהו חייב אחת על כולן או חייב על כל אחת ואחת. אמרו לו לא שמענו. א"ר יהושע שמעתי שהאוכל מזבח אחד בחמש תמחויין בהעלם אחד שהוא חייב על כל אחת ואחת משום מעילה ורואה אני את הדברים קל וחומר. א"ל ר' עקיבא אם הלכה נקבל אם מן הדין יש תשובה. א"ל השב. לא אם אמרת במעילה שעשה בו את המאכיל כאוכל ואת המהנה כנהנה צירף את המעילה לזמן מרובה. תאמר בזו שאין אחד מכל אלו. א"ר עקיבא שאלתי את רבי אלעזר העושה מלאכות הרבה בשבתות הרבה מעין מלאכה אחת מהו חייב אחת על כולן או חייב על כל אחת ואחת. קל וחומר מנדה ומה נדה שאין בה תוצאות הרבה וחטאות הרבה חייב על כל אחת ואחת וכו', ואמרתי לו לא אם אמרת בנדה שיש בה שתי אזהרות שהוא מוזהר על הנדה והיא מוזהרת עליו תאמר בשבת שאין בה אלא אזהרה אחת. א"ל הבא על הקטנות יוכיח שאין בהן אלא אזהרה אחת וחייב על כל אחת ואחת. אמרתי לו לא אם אמרת בבא על הקטנות אע"פ שאין בהן עכשיו יש בהן לאחר זמן תאמר בשבת שאין בו לא עכשיו ולא לאחר זמן. אמר לי הבא על הבהמה יוכיח אמרתי לו הבהמה כשבת. [מט]בני ישראל נפש הרי (ל) הצבור כיחיד מה יחיד אינו מביא אלא על דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת אף הצבור לא יביא אלא על דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת. והלא דין הוא ומה אם היחיד שמביא על שגגת מעשה אינו חייב אלא על דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת. צבור שאינו מביא על שגגת מעשה אינו דין שלא יביא אלא על דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת. לא אם אמרת ביחיד שאין מביא חטאת על לא הודע תאמר בצבור שמביאין חטאת על לא הודע. משיח יוכיח שמביא חטאת על לא הודע וכו'. ואיך תאמר בצבור שמביא חטאת על לא הודע ואין מביא אלא על דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת לא אם אמרת במשיח שאין מביא קרבן על לא הודע על מזבח החיצון תאמר בצבור שמביא קרבן על לא הודע על מזבח החיצון, הואיל ומביא קרבן על לא הודע במזבח החיצון יביא על דבר שזדונו כרת ועל דבר שאין זדונו כרת ושגגתו חטאת. ת"ל בני ישראל נפש הרי הצבור כיחיד מה היחיד אין מביא אלא על דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת אף צבור לא יביא אלא על דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת. הוא הדין למשיח והלא דין הוא ומה אם היחיד שמביא על (לא) שגגת מעשה אינו מביא אלא על דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת. משיח שאינו מביא על שגגת מעשה אינו דין שלא יביא על דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת. לא אם אמרת ביחיד שאינו מביא חטאת על לא הודע תאמר במשיח שמביא חטאת על לא הודע, צבור יוכיח שמביא חטאת על לא הודע ואין מביא אלא על דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת. לא אם אמרת בצבור שאין מביא אשם ודאי תאמר במשיח שמביא אשם ודאי, נשיא יוכיח שמביא אשם ודאי ואין מביא אלא על דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת. לא אם אמרת בנשיא שאין מביא חטאת על לא הודע (לב) [תאמר משיח שמביא חטאת על לא הודע] הואיל ומביא חטאת על לא הודע יביא על דבר שאין זדונו כרת ת"ל נפש:

תסה [נ]**המוציא** ככר לרשות הרבים חייב. הוציאוהו שנים ר' מאיר מחייב רבי יהודה אומר אם לא יכול אחד להוציאו והוציאוהו שנים חייבין ואם לאו פטורין. ר"ש אומר אע"פ שלא יכול אחד להוציאו והוציאוהו שנים פטורין. ר"ש סבר תלתא מעוטי כתיבי נפש תחטא אחת תחטא בעשותה תחטא, חד למעוטי זה עוקר וזה מניח. וחד למעוטי זה יכול וזה יכול. וחד למעוטי זה אינו יכול וזה אינו יכול. ורבי יהודה חד למעוטי זה עוקר וזה מניח. וחד למעוטי זה יכול וזה יכול. וחד למעוטי יחיד שעשה בהוראת ב"ד. ורבי שמעון לטעמיה דאמר יחיד שעשה בהוראת ב"ד חייב. ורבי מאיר תרי מעוטי כתיבי נפש אחת תחטא דהוא אורחיה דקרא בעשותה למעוטי יחיד שעשה בהוראת בית דין. [נא]הורו בית דין שחלב מותר ונתחלף לו חלב בשומן רב אמר חייב ור' יוחנן אמר פטור. מיתיבי מעם הארץ פרט למומר. רבי שמעון בן יהודה אומר משום ר' שמעון הרי הוא אומר אשר לא תעשינה בשגגה או הודע אליו השב מידיעתו מביא קרבן על שגגתו וכו' והאי נמי לא שב מידיעתו. אמר רב פפא קסבר ר' יוחנן כיון דאילו הויא ידיעה לבית דין הדרי בהו והוא נמי הדר ביה הילכך שב מידיעתו קרינן ביה. אמר רבא

ממ"ק ובמ"ק מד במדבר ט: מה שבת קג: מו שבת ע: מז כריתות טו: מח באיטלים עס מקום: מט תורת כהנים: נ שבת צג: נא הוריות ז

זית רענן (כז) שבת הותר מכללו, בקרבנותיו ופקוח נפש: אשה איש ונדה, שאין בהן סקילה: לרבות אשת אחיו, דגרע מא"א שאין בהן כרת וגרע מנדה דנדה איסורה מכילא אבל אשת אחיו נאסרה ע"י קדושין: (כח) אח מן האם. שאשת אחי האב ס, האם מותרת: אחותו וכו', שלא היה להן שעת היתר אבל אשת אחיו וכו' היה להם שעת היתר: אחות אשתו, שיש לה היתר אחר מיתת אשתו: (כט) וזקן ממרא, יש בו מעשה דאינו חייב עד שיעשו אחרים כהוראתו: (ל) הצבור כיחיד, דגבי יחיד כתיב הורה אחת כדלעיל: (לא) שגגת מעשה, כגון שנתחלף לו חלב בשומן ואכלו, וצבור אינו אלא על העלם דבר כגון שטעו בהוראתן: על לא הודע, היינו העלם דבר: משיח, היינו כ"ג שמביא ג"כ בהעלם דבר שמביא חטאת על לא הודע: ואין מביא אלא וכו', דגבי ע"ז כתיב הורה אחת וכו', ושם אין חילוק בין יחיד למשיח: הצבור מביאין על לא הודע על מזבח החיצון, דשעירי ר"ח ושעירי הרגלים באין על מזבח החיצון ומכפרין על טומאת מקדש וקדשיו בלא הודע כדאיתא ריש דשבועות: צבור שאין מביא אשם ודאי, כדאיתא במשנה פ"ב דהוריות: נשיא היינו מלך: (לב) משיח הואיל ומביא וכו' בצ"ל:

רבא ומודה רבי יוחנן שאין משלים לרוב צבור דאמר קרא [נב]כי לכל העם בשגגה עד שיהו כולן בשגגה אחת. ועשה מאחת מהנה (כתוב ברמז שצ"א):

תסו [נג]אם הכהן המשיח הרי משיח כיחיד מה יחיד אינו מביא אלא על דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת אף משיח לא יביא אלא על דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת. [נד]אין חייבין אלא על דבר שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת וכן המשיח ולא בע"ז. ותנן נמי כל מצות שבתורה שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת יחיד מביא כשבה או שעירה נשיא מביא שעיר משיח ובית דין מביאין פר. ובע"ז נשיא ומשיח ויחיד מביאין שעירה צבור מביאין פר ושעיר פר לעולה ושעיר לחטאת. מנהני מילי דתנו רבנן ונודעה החטאת אשר חטאו עליה רבי אומר נאמר כאן עליה ונאמר להלן עליה מה להלן דבר שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת אף וכו'. אשכחן צבור משיח מנלן דתניא אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם הרי משיח כצבור. יחיד ונשיא אתיא מצוה מצוה מצבור בע"ז אתיא מעיני מעיני, יחיד נשיא ומשיח מאם נפש וילמד תחתון מעליון. ורבנן דמפקי עליה לגמור מינה צבור האי סברא מנא להו נפקא להו מדמקרי רבי יהושע בן לוי לבניה [נה]תורה אחת יהיה לכם לעושה בשגגה והנפש אשר תעשה ביד רמה הוקשה כל התורה כולה לע"ז. מה ע"ז דבר שחייבין על זדונה כרת וכו'. אשכחן יחיד נשיא ומשיח בין בע"ז בין בשאר מצות צבור בע"ז מנין. אמר קרא ואם נפש וילמד עליון מתחתון. אלא צבור בשאר מצות מנלן יליף מעיני מעיני. ורבי האי תורה אחת מאי עביד ליה. מיבעי ליה לכדתניא לפי שמצינו חלק הכתוב בין יחידים למרובים יחידים בסקילה וממונן פלט. מרובין בסייף וממונן אבד. יכול נחלוק בקרבנותיהם ת"ל תורה אחת יהיה לכם. משיח [נו]יכול מלך ת"ל הכהן. אי כהן יכול כהן הדיוט ת"ל משיח. אי משיח יכול משוח מלחמה ת"ל הכהן המשיח שאין משיח אחר על גביו, מאי משמע כדאמר רבא הירך המיומנת שבירך ה"נ המשיח מיומן שבמשיחים. אמר מר משיח יכול מלך מלך פר הוא דמייתי שעיר הוא דמייתי. איצטריך סד"א על שגגת מעשה יביא שעיר על העלם דבר יביא פר קמ"ל. אם הכהן המשיח פרט לקודמת. והלא דין הוא ומה נשיא שמביא בשגגת מעשה אינו מביא על הקודמת. משיח שאינו מביא אלא על העלם דבר עם שגגת מעשה אינו דין שלא יביא על הקודמת. לא אם אמרת בנשיא שכן אין מביא חטאת מעבר תאמר במשיח שמביא חטאתו משעבר ת"ל המשיח יחטא, חטא כשהוא משיח מביא כשהוא הדיוט אינו מביא. [נז]רבי שמעון אומר אם נודע לו עד שלא נתמנה ואח"כ נתמנה חייב ואם משנתמנה פטור. (לג) משיח יכול גזרה עליו ת"ל אם כו' יחטא לכשיחטא. [נח]הורה כהן משיח לעצמו שוגג ועשה מזיד מזיד ועשה שוגג פטור שהוראת כהן משיח לעצמו כהוראת ב"ד לצבור. מנהני מילי דת"ר לאשמת העם הרי משיח כצבור מה צבור אין מביאין אלא על העלם דבר בשגגת מעשה אף משיח אינו מביא אלא על העלם דבר בשגגת מעשה. והלא דין הוא צבור מוציא מכלל יחיד ומשיח מוציא מכלל יחיד מה צבור אין חייבין אלא על העלם דבר עם שגגת מעשה אף משיח לא יהא חייב אלא על העלם דבר עם שגגת מעשה. או כלך לדרך זו נשיא מוציא מכלל יחיד ומשיח מוציא מכלל יחיד מה נשיא מביא בשגגת מעשה אף משיח יביא בשגגת מעשה. נראה למי דומה אם דומה לצבור נלמדנה מן הצבור. ואם דומה לנשיא נלמדנה מן הנשיא. צבור בפר ואין מביאין אשם תלוי ומשיח בפר ואין מביא אשם תלוי מה הצבור אין חייבין אלא על העלם דבר בשגגת מעשה אף משיח לא יהא חייב אלא על העלם דבר בשגגת מעשה. או כלך לדרך זו נשיא מביא שעירה בע"ז ומביא אשם ודאי ומשיח מביא שעירה בע"ז ומביא אשם ודאי. מה נשיא מביא בשגגת מעשה אף משיח מביא בשגגת מעשה ת"ל לאשמת העם הרי משיח כצבור. אי מה צבור הורה ועשו אחרים כהוראתו חייבין אף משיח הורה ועשו אחרים כהוראתו יהא חייב ת"ל והקריב על חטאתו על מה שחטא הוא מביא ואין מביא על מה שחטאו אחרים. אמר מר משיח בפר ואין מביא אשם תלוי דכתיב וכפר עליו הכהן על שגגתו אשר שגג מי שחטאו ושגגתו שוה יצא זה שאין חטאו ושגגתו שוה. מנא ליה דאין חטאו ושגגתו שוה דכתיב לאשמת העם הרי משיח כצבור לאשמת העם עד כאן לא קאמר ליה אלא אשם כדי נסבה. הורה כהן משיח בפני עצמו ועשה בפני עצמו מתכפר לו בפני עצמו. הורה עם הצבור ועשה עם הצבור מתכפר לו עם הצבור שנאמר על חטאתו אשר חטא. אין ב"ד חייבין עד שיורו לבטל מקצת ולקיים מקצת וכן המשיח ולא בע"ז. מנלן דכתיב ונעלם דבר ולא כל הגוף. וכן המשיח דכתיב לאשמת העם הרי משיח כצבור ולא בע"ז. דת"ר לפי שיצתה ע"ז לידון בעצמה יכול יהו חייבין על עקירת מצוה כולה נאמר כאן מעיני ונאמר להלן מעיני מה להלן דבר ולא כל הגוף אף כאן דבר ולא כל הגוף:

תסז אין ב"ד חייבין אלא על העלם דבר עם שגגת מעשה, דתנו רבנן ישגו יכול יהו חייבין על שגגת מעשה ת"ל ישגו ונעלם דבר אין חייבין אלא על העלם דבר עם שגגת מעשה וכן המשיח דכתיב לאשמת העם הרי משיח כצבור וכן בע"ז דתנו רבנן לפי שיצתה ע"ז וכו'. משיח בע"ז רבי אומר בשגגת מעשה וחכמים אומרים בהעלם דבר עם שגגת מעשה. ושוין שבשעירה כיחיד. ושוין שאין מביא אשם תלוי. מאי טעמא דרבי דכתיב וכפר הכהן על הנפש השוגגת. הנפש זה משיח. השוגגת זה נשיא. בחטאה בשגגה ר' סבר חטא זה בשגגת מעשה. ורבנן סברי זה מי שחטאתו בשגגה יצא משיח שאין חטאתו בשגגה אלא בהעלם דבר. ושוין שבשעירה כיחיד מנלן. אמר קרא אם נפש אחת אחד יחיד ואחד נשיא ואחד משיח כולן בכלל נפש אחת הם. ושוין שאין מביא אשם תלוי היינו טעמא דרבי דאם כן לכתוב קרא על שגגתו למה לי אשר שגג. הא קמשמע לן עד דאיכא כל חטאתו בשגגה. ורבנן מי שחטאו בשגגה יצא משיח שאין כל חטאו בשגגה אלא בהעלם דבר:

תסח [נט]והקריב על חטאתו מלמד שמביא חטאת (לד) לאחר שעבר. והלא דין הוא ומה אם נשיא שמביא על שגגת מעשה אין מביא חטאתו משעבר. משיח שאין מביא על שגגת מעשה אינו דין שלא יביא חטאתו משעבר. ת"ל והקריב על חטאתו אשר חטא מלמד שמביא חטאתו משעבר יכול חטא עם הצבור יביא פר לעצמו. ודין הוא נשיא מוציא מכלל צבור ומשיח מוציא מכלל צבור מה נשיא חטא לעצמו מביא לעצמו חטא עם הצבור מתכפר לו עם הצבור וכו'. לא אם אמרת בנשיא שמתכפר לו עם הצבור בי"ה תאמר (לה) במשיח שאין מתכפר לו עם הצבור בי"ה הואיל ואין מתכפר לו עם הצבור בי"ה יביא פר לעצמו ת"ל והקריב על חטאתו אשר חטא הא כיצד חטא לעצמו מביא לעצמו חטא עם הצבור מתכפר לו עם הצבור. פר יכול זקן ת"ל בן. אי בן יכול קטן ת"ל פר החטאת כיצד בן שלש כדברי חכמים. ר"מ אומר אף בן ארבע ובן חמש כשרין אלא שאין מביאין את הזקנים מפני הכבוד. ר' יוסי הגלילי אומר מה ת"ל ופר שני בן בקר תקח לחטאת אם ללמד שהן שנים הרי כבר נאמר ועשה את האחד חטאת ואת האחד עולה א"כ למה נאמר ופר שני בן בקר תקח לחטאת בן שתי שנים. ד"א לפי שנאמר ועשה את האחד חטאת ואת האחד עולה יכול תקדים חטאת לעולה בכל מקום ת"ל ופר שני תקח לחטאת. יכול תקדים עולה לחטאת בכל מעשה ת"ל ועשה את האחד חטאת ואת האחד עולה לה'. הא כיצד דם חטאת קודם לדם עולה מפני שמרצה. (אימורי) [אברי] עולה קודמין לאימורי חטאת מפני (שיש) [שהן] כליל לאישים. ר"ש אומר מה ת"ל ופר שני אם ללמד שהן שנים הרי כבר נאמר ועשה את האחד חטאת ואת האחד עולה א"כ למה נאמר ופר שני. שיכול שתהא נאכלת חטאת זו ת"ל ופר שני שני לעולה. מה עולה אינה נאכלת אף חטאת זו אינה נאכלת. כיוצא בו א"ר יוסי [ס]הבאים מהשבי בני הגולה הקריבו עולות לאלהי ישראל פרים שנים עשר [על כל] ישראל אילים תשעים וששה כבשים שבעים ושבעה (שעירי) [צפירי] חטאת שנים עשר הכל עולה לה', אפשר לומר חטאת עולה. אלא מה עולה לא נאכלת אף חטאת לא נאכלת. וכן היה רבי יהודה אומר על עבודה זרה הביאום. ר' שמעון אומר כל מקום שנאמר עגל בתורה סתם בן שנה שנאמר עגל וכבש בני שנה. בן בקר בן שתי שנים שנאמר עגל בן בקר לחטאת ואיל לעולה. תמימים אף בשנים. פר סתם בן שלש שנים ובני ארבע ובני חמש כשרין אלא שאין מביאין את הזקנים מפני הכבוד:

תסט *אם הכהן המשיח. שלא כדיני בשר ודם דינו של הקב"ה בשר ודם לצבור נושא פנים ליחיד אינו נושא פנים אבל הקב"ה אינו כן הכהן המשיח יחטא והביא את הפר (לו) ואם כל עדת ישראל ישגו והקריבו הקהל. **אם הכהן המשיח יחטא כהן המשיח מכפר וצריך כפרה. תני רבי חייא הואיל ומשיח מכפר וצבור מתכפר מוטב שיקדים מכפר למתכפר. תנן וכפר בעדו ובעד ביתו זו אשתו. אם הכהן המשיח יחטא א"ר לוי [סא]עלובה מדינתא דאסיא פדגרים ודאיקוטטא

ממ"ק ובמ"ק נב במדבר טו: נג תורת כהנים: נד יבמות כ: נה במדבר טו: נו הוריות יא: נז תורת כהנים: נח הוריות ו: נט תורת כהנים: ס עזרא ח: *הוריות פ"ג: **מדרש רבה: סא עלובה וכו' פי' רעה המדינה שהרופא חולה בחולי פרגלים:

זית רענן (לג) משיח יכול גזרה עליו שיחטא ת"ל אם וכו', יחטא לכשיחטא כ"ה שם: (לד) לאחר שעבר, פי' אפילו העבירוהו מגדולתו מה שאין כן נשיא: (לה) משיח שאין מתכפר וכו', שהצבור מתכפרין בשעיר והוא מתכפר בפר: (לו) ואם כל עדת וכו', מביאי' ג"כ פר: וצריך כפרה, בתמיה וע"ז מתמה הכתוב ואומר אם הכהן המשיח יחטא בתמיה:

*ודאיקוטטא דחדא עינא וסניגוריא מקט״ג בדיני נפשות . לאשמת העם א״ר יצחק משל **לשושיטא של דוב שהיה אוכל סדורים של דוב אמר המלך הואיל ואכל סדורים של דוב תאכלנו דוב כך אמר הקב״ה (לז) הואיל ושבנא נהנה מן ההקדשות תאכלנו אש. והביא את הפר אל פתח אהל מועד. א״ר יצחק משל למלך שכבדו אוהבו בדורון נאה ובגלוסקא נאה אמר המלך הניחו (לח) דורון על פתח פלטין כל מי שיוצא ונכנס יהא רואה אותו שנאמר והביא את הפר וגו׳: [סב]והביא את הפר (לט) אף לאחר יוה״כ פר הוא מביא ואין מביא (מ) חליפין. והלא דין הוא ומה אם היחיד שלא שוה קרבנו על כל המצות לקרבן יוה״כ שוה קרבנו על כל מצות (מא) לקרבן מצות, יחידית משיח ששוה קרבנו על כל המצות לקרבן יוה״כ אינו דין (שלא) שישוה קרבנו לקרבן מצות יחיד. נשיא יוכיח ששוה קרבנו על כל המצות לקרבן יוה״כ ולא שוה קרבנו על כל המצות לקרבן יחיד. אף אתה אל תתמה על המשיח שאע״פ ששוה קרבנו על כל המצות לקרבן יוה״כ לא ישוה קרבנו על כל מצות לקרבן מצות יחיד . (*) אלא מפני מה נאמר והביא יכול יביא חליפין ת״ל פר פר מביא ואין מביא חליפין. וסמך את ידו על ראש הפר לרבות פר יוה״כ לסמיכה . והלא דין הוא ומה אם זה שאין טעון שני וידוין ואין טעון אנא טעון סמיכה . פר יוה״כ שטעון שני וידוין וטעון אנא אינו דין שיטעון סמיכה. לא אם אמרת בזה שבא על עבירת מצוה ידועה תאמר בפר יוה״כ (מב) שאינו בא על עבירת מצוה ידועה הואיל ואינו בא על עבירת מצוה ידועה לא יטעון סמיכה ת״ל וסמך ידו על ראש הפר לרבות פר יוה״כ לסמיכה:

ושחט את הפר לפני ה׳ בצפון. ולקח נאמר כאן לקיחה ונאמר (מג) להלן לקיחה מה לקיחה שנאמר להלן בכלי אף לקיחה שנאמר כאן בכלי. ולקח הכהן המשיח. אין לי אלא כהן משיח מנין לרבות כהן אחר. ת״ל הכהן אם סופנו לרבות כהן אחר מה ת״ל הכהן המשיח אלא מצוה שיקבל כהן משיח ואם קבל כהן הדיוט עבודתו כשרה. [סג]מדם הפר מדם הנפש ולא מדם העור ולא מדם התמצית. מן הפר דם מן הפר יקבל. מכאן אמרו נשפך הדם על הרצפה ואספו פסול מן כלי ואספו כשר. דם מהפר יקבלנו דאי ס״ד מדם הפר כדכתיב מדם ואפילו מקצת דם והא אמר רב יהודה אמר רב השוחט צריך שיקבל כל דמו של פר שנאמר ואת כל דם הפר ישפוך והאי בשירים כתיב אם אינו ענין לשירים דהא ליתנהו דכולי דם תנהו ענין לקבלה וקסבר גורעין ומוסיפין ודורשין: [סד]והביאו אותו כשר ולא פסול, אותו אל אהל מועד למעט קרבן מצות (מד) יחידית שלא ינתן דמו על מזבח הזהב. וטבל ולא המספג. וטבל והזה כל הזאה טבילה. אצבעו נאמר כאן אצבעו ונאמר להלן אצבעו מה אצבעו האמור להלן הימנית המיומנת שבימין אף אצבעו האמור כאן הימנית המיומנת שבימין. בדם שיהא בדם כדי טבילה [מעיקרא]. והזה ולא המטיף. והזה ולא הזורק מן הדם, מן הדם שבענין, שבע פעמים לא שבע טפים. שבע פעמים שיהא מונה שבע פעמים ולא אחת ושבע כדרך שמונה ביוה״כ. לפני ה׳ יכול את כל הבית ת״ל את פני הפרוכת. יכול על כל הפרוכת תלמוד לומר הקדש מלמד שמכוין כנגד הבדים :

[סה]אמר רב יהודה אמר שמואל השוחט צריך שיגביה סכין למעלה שנאמר ולקח מדם הפר ולא מדם הפר ודבר אחר. ודם הסכין במאי מקנח לה, אמר אביי בשפת מזרק כדכתיב [סו]כפורי זהב. אמר רב חסדא אמר רבי ירמיה בר אבא השוחט צריך [שיתן] ורידין לתוך כלי. אמר רבי זירא [סז]הצורם אזן הפר ואח״כ קבל דמו פסול שנאמר ולקח מדם הפר פר שהיה כבר. אשכחן קדשי קדשים קדשים קלים מנלן אמר רבא תניא שה תמים (כתוב ברמז קצ״ה). [סח]באצבעו ולקח שלא תהא קבלה אלא בימין, באצבעו ונתן מלמד שלא תהא נתינה אלא בימין. א״ר שמעון וכי נאמר יד בקבלה הואיל ולא נאמר יד בקבלה קבל בשמאל כשר. אמר אביי במקרא נדרש לפניו ולאחריו קמיפלגי אמר אביי הא דרבי אלעזר בר רבי שמעון מפקא מדאבוה ומפקא מדרבנן דתניא ר׳ אלעזר בר׳ שמעון אומר כל מקום שנאמר אצבע בקבלה שינה בקבלה פסול בנתינה כשר. וכל מקום שנאמר אצבע בנתינה שינה בנתינה פסול בקבלה כשר. והיכן נאמר אצבע בנתינה דכתיב ולקחת מדם הפר ונתתה על קרנות המזבח באצבעך וקסבר מקרא נדרש לפניו אבל לא לפני פניו ולא לאחריו :

[סט]וטבל ולא מספג. בדם עד שיהא בדם וכו׳. ואצטריך למיכתב וטבל ואצטריך למיכתב בדם, דאי כתב רחמנא וטבל הוה אמינא אע״ג דליכא שעור טבילה כתב רחמנא בדם. ואי כתב רחמנא בדם הוה אמינא אפילו מספג כתב רחמנא וטבל. מן הדם שבענין למעוטי שירים שבאצבע פסולין. [ע]תנא דבי ר׳ ישמעאל מפני מה נאמר יותרת ושתי כליות בפר כהן משיח ולא נאמר בפר העלם דבר של צבור משל למלך בשר ודם שכעס על אוהבו ממעט בסרחונו מפני חיבתו. ותנא דבי רבי ישמעאל מפני מה נאמר פרוכת הקודש בפר כהן משיח ולא נאמר בפר העלם דבר. משל למלך ב״ו שסרחה עליו מדינה אם מעוט סרחה פמליא שלו קיימת אם רובה סרחה אין פמליא שלו קיימת: (מה) [עא]כתוב אחד אומר את פני הפרכת וכתוב אחד אומר את פני פרוכת הקודש תני חזקיה רמז כל מקום שיש משיח יש ארון אין משיח אין ארון. וה׳ דברים חסר בית שני אש תמיד וארון ואורים ותומים ושמן המשחה ורוח הקודש מה טעם [עב]וארצה בו ואכבדה חסר ה׳ כתיב : [עג]ונתן הכהן מן הדם שבענין על קרן קרנות הרי שתים ולמטה הוא אומר על קרן קרנות הרי ארבע דברי ר׳ שמעון. ר׳ יהודה אומר על המזבח אשר באהל מועד על קרנות שבאהל מועד לרבות מזבח הקטרת שתחנך מזבח בקטרת. קטרת שתהא משל צבור. [עד]הסמים שיהו סממניה מתוכה. לפני ה׳ מה ת״ל א״ר נהמן לפי שמצינו בפר יוה״כ שעומד לפנים מן המזבח ומזה על הפרוכת בשעה שמזה יכול אף זה כן ת״ל מזבח קטרת הסמים לפני ה׳ ואין הכהן לפני ה׳. [עה]חטאת הצבור והיחיד טעון ארבע מתנות על ארבע קרנות. היכי עביד ר׳ יוחנן ורבי אלעזר חד אמר נותן אמה אילך ואמה אילך. וחד אמר מחדד ויורדה כנגד חודו של קרן. אליבא דרבי אלעזר ברבי שמעון דאמר היא עצמה אינה נעשית אלא בחודה של קרן כולי עלמא לא פליגי. כי פליגי אליבא דרבי דתניא הדמים התחתונים נותנין מחוט הסיקרא ולמטה והעליונים מחוט הסיקרא ולמעלה. רבי אלעזר ברבי שמעון אומר בר״א בעולת העוף אבל חטאת בהמה היא בעצמה אינה נעשית אלא על גופה של קרן. מיתיבי חטאות הצבור והיחיד כיצד סדר מתן דמים שלהן היה עולה לכבש ופנה לסובב בא לו לקרן דרומית מזרחית טובל אצבעו הימנית המיומנת שבימין מן הדם שבמזרק וחוטר בגודלו מכאן ובאצבע קטנה מכאן ומחטא ויורד כנגד חודה של קרן עד שיכלה כל הדם שבאצבעו וכן כל קרן וקרן. הכי קאמר מצוה בחודה ואי עביד אמה אילך ואמה אילך לית לן בה. [עו]ואת כל הדם ישפוך מה ת״ל הפר לרבות פר של יוה״כ שטעון מתן דם ליסוד דברי רבי עקיבא. אמר רבי ישמעאל קל וחומר ומה אם מי שאין נכנס דמו חובה לפנים טעון יסוד. מי שנכנס דמו חובה לפנים אינו דין שיטעון יסוד. אמר רבי עקיבא ומה מי שאין נכנס דמו לא מצוה ולא חובה ולפני ולפנים טעון יסוד. מי שנכנס דמו חובה לפנים בין לחובה בין למצוה אינו דין שיטעון יסוד. יכול יעכבנו תלמוד לומר וכלה מכפר את הקדש ואת אהל מועד ואת המזבח שלמו כל הכפרות כולן דברי רבי ישמעאל קל וחומר לפר כהן משיח מעתה ומה מי שאין נכנס דמו לפנים לא חובה ולא מצוה טעון יסוד. זה שנכנס דמו לפנים בין למצוה בין לחובה

סמ״ק ובמ״ק *ודאיקוטטא כו׳ שהמורה דרך שלה סומא כאחת מעיניו . וסניגוריא כו׳ המליץ המלמד זכות : **לשושיטא מנהיג ומשגיח על פרנסת הדוב . סדורים המאכל הנסדר לפני הדוב : סב תורת כהנים : סג יומא מח וזבחים כה : סד תורת כהנים : סה זבחים כה : סו עזרא א : סז הצורם פי׳ בודק : סח זבחים כה . סט מנחות ז : ע זבחים מא : עא ירושלמי דתענית פרק ראשון : עב חגי א : עג תורת כהנים : עד יומא ר״פ הוציאו לו : עה זבחים נג : עו שם נג

זית רענן (לז) הואיל ושבנא, שבנא היה כ״ג כדאיתא ברבה : תאכלנו אש, דהקדש דומה לאש : (לח) דורון, אע״פ שבאמת חטאת היה מ״מ כיון שלא היה נאכל מדמהו לעולה : (לט) אף לאחר י״ה, סד״א כיון שכה״ג מקריב פר ביה״כ כפר לו קמ״ל : (מ) חליפין, פירוש שאם אין ידו משגת לא יביא תחתיו שעירה וכ״ה לעיל : יחיד מביא על כל המצות כשבה או שעירה, וביה״כ מכפר בשעיר דהיינו זכר : (מא) לקרבן מצות יחידית. כ״ה שם היינו ע״ז וקרי לה יחידית מפני שכתבה בתורה לע״ז בפני עצמו בפ׳ שלח שיחיד מביא שעירה. למצוה יחידית, פי׳ שעל כולם מביא שוה הן שעבר על כל המצות הן שעבר על מצוה יחידית דהיינו ע״ז : משיח ששוה וכו׳ שביה״כ גם כן מביא פר כמו על המצות : אינו דין שישוה, ויביא ג״כ שעירה על כל המצות אם אין ידו משגת להביא פר : נשיא יוכיח, פי׳ מלך ששוה וכו׳ שגם על כל המצות מביא שעיר ובע״ז מביא שעירה. בכל מקום גרסי׳ מצוה יחידית : (*) הי״ג בק״א אלא לפי שנאמר והביא יכול יביא חליפין ת״ל פר וכו׳, פי׳ דהי״א והביא ריבוי הוא ומרבה חליפין לכן כתב פר וממעט חליפין ומוהביא מרבינן אף לאחר י״ה וצ״ל דפר שני קדריש דיתירא הוא : הפר לרבות וכו׳, נ״ל דדריש ה׳ דהפר ובזבחים דף מ׳ דריש ליה מדרשא אחרינא ע״ש : ואין טעון אנא, פי׳ שאינו מתודה באנא השם : (מב) שאינו בא וכו׳ רק שמכפר על לא הודע : (מג) להלן לקיחה, ולקחו מן הדם אשר בסף בפ׳ בא : ת״ל הכהן, דלא הל״ל אלא המשיח ולא פסיל אין מזין, דמו : (מד) יחידית שלא ינתן וכו׳, פי׳ קרבן שהמשיח מקריב בע״ז לא ינתן דמו על מזבח הזהב אלא בחוץ : המספג. שמקנח באצבע. המזרק . להלן אצבע, במצורע : המיומנת שבימין. היינו אצבע הסמוך לאגודל שהיא מוכנת לאדם לכל מלאכתו רש״י : כדי טבילה מעיקרא, פי׳ משעת קבלה הראשונה : ולא המטיף, פי׳ שיטיף הדם מאצבעו מאליו : ולא הזורק, שלא יזרק במזרק : מן הדם שבענין, פרש״י מדם האמור בענין טבילה שהזה ממנו ראשונה יזה את כולן : ולא ז׳ טיפין, דבעינן הזאה שלמה : (מה) כתוב א׳ אומר וכו׳, פירוש גבי כהן המשיח כתיב פרוכת הקדש וגבי צבור לא כתיב הקדש : אין משיח אין ארון, דכשנגנז הארון נגנז עמו שמן המשחה ולכן כשאין משיח לא כתיב פרוכת הקדש דאין שם ארון : לרבות כל קרנות שבאהל מועד, כ״ה שם, פי׳ מניה נפקא שצריך ליתן על כל הד׳ קרנות : מזבח הקטרת וכו׳, שאם המזבח חדש שלא הקטירו עליו קטרת אין מזין עליו : קטורת שתהא משל צבור, דאין מחנכין אותו אלא בקטרת שהוא משל צבור :

להיבה אינו דין שיטעון יסוד . יכול יעכבנו ת"ל ואת כל הדם ישפוך אל יסוד מזבח העולה נתקו הכתוב ועשאו שירי מצוה לומר שירים אינן מעכבין. אל יסוד מזבח העולה ולא מזבח הפנימי, אל יסוד מזבח העולה תן יסוד למזבח של עולה. או אינו אלא מזבח של עולה יהא יסוד. אמר ר' ישמעאל ק"ו ומה שירי חטאת שאין מכפרין ואין באין לכפר טעונין יסוד תחלה. עולה שמכפרת ובאה לכפר אינו דין שטעונה יסוד תחלה. אמר ר"ע ומה שירים שאין מכפרין ואין באין לכפרה טעונין יסוד. עולה שבאה לכפרה אינו דין שטעונה יסוד ת"ל אל יסוד מזבח העולה תן יסוד למזבח של עולה. אמר מר אל יסוד מזבח העולה ולא מזבח הפנימי האי מיבעי ליה לגופיה. גופיה מאשר פתח אהל מועד נפקא אל יסוד מזבח העולה תן לה יסוד למזבח העולה. למאי הילכתא אי ס"ד כדכתיב לשירים שירים אבראי קעביד להו. מהו דתימא ליפך מיפך דבראי לגואי ודגואי לבראי הא אין לו יסוד לפנימי עצמו ת"ל אל יסוד מזבח העולה תן יסוד למזבח של עולה. או אינו אלא מזבח של עולה יהא יסוד, מי כתיב אל יסוד העולה אל יסוד מזבח העולה כתיב אי כתיב אל יסוד העולה הוה אמינא אזקיפא דיסוד השתא דכתיב אל יסוד מזבח העולה אגגא דיסוד. א"ר ישמעאל ק"ו ומה שירים שאין (מעכבין) [מכפרת] טעונין גג יסוד תחלה עולה שמכפר אינו דין שטעונה גג יסוד. אמר ר"ע ק"ו ומה שירים אין מכפרין ואין באין לכפרה טעונה גג יסוד תחלה. עולה שמכפרת ובאה לכפרה אינו דין שטעונה גג יסוד ת"ל אל יסוד מזבח תן יסוד למזבח של עולה. מאי בינייהו אמר רב אדא בר אהבה ר' ישמעאל סבר שירים מעכבין, ור"ע סבר אין מעכבין. רב פפא אמר דכ"ע שירים לא מעכבי והכא במצוי חטאת העוף קא מיפלגי מר סבר מעכבין ומר סבר אין מעכבין. [עז]ישפוך (מו) ולא יטיף ישפוך ולא יזה ישפיך ולא יזרוק. אל יסוד מזבח העולה ולא על יסוד מזבח הפנימי. והלא דין הוא מזבח החיצון זכה במתן דמים מזבח הפנימי זכה במתן דמים. מה מזבח החיצון מקום שנותן דם קרניו שם נותן דם יסודו וכו' וכשהוא אומר בעזרה אל יסוד מזבח העולה שאין ת"ל (מז) אלא ללמד אם שיריו לא קבל מזבח הפנימי שירי מזבח העולה מקבל. ד"א וכי יש יסוד לפנים מעצמו א"כ למה נאמר אל יסוד מזבח העולה (שהוא) [תן] יסוד למזבח של עולה. אל יסוד מזבח העולה אשר פתח אהל מועד זה יסוד מערבי. ואת כל הלב פר החטאת לרבות פר יום הכפורים לשתי כליות וליותרת הכבד. החטאת לרבות שירי ע"ז וכל האמור בענין. ממנו מן המחובר. כאשר יורם משור זבח השלמים וכי מה מפורש בשור זבח השלמים שאין מפורש כאן אלא מה שלמים לשמן אף זה לשמן מה שלמים מביאין שלום לעולם אף זה מביא שלום לעולם, אי מה שלמים טעונין הפרש אליה אף זה יטעון הפרש אליה ת"ל משור זבח השלמים לשלמי צבור הקשיתיו ולא לשלמי כבש הקשיתיו. יהודה בן שמואל אומר מה שלמים מביאין שלום לעולם אף זה מביא שלום לעולם. אי מה זבחי שלמי צבור דוחין את השבת ואת הטומאה אף זה ידחה את השבת ואת הטומאה ת"ל משור זבח השלמים (מח) לשלמי שור הקשיתיו ולא הקשיתיו לשלמי כבש. [עח]רבא אמר דבר הלמד בהיקש אינו חוזר ומלמד בהיקש מהכא כאשר יורם משור זבח השלמים, למאי הילכתא ליותרת הכבד ושתי כליות ושירי ע"ז ופר העלם דבר של צבור בגופיה לא כתיב ביה אלא בהקישא אתא ומפר כהן משיח הוא דגמר, להכי אצטריך כאשר יורם למהוי כמאן דכתיב ביה בגופיה דלא להוי דבר הלמד בהיקש החוזר ומלמד בהיקש. א"ל רב פפא לרבא ולכתוב בגופיה ולא ליקוש. אי כתב בגופיה ולא אקיש הוה אמינא דבר הלמד בהיקש חוזר ומלמד, וכי תימא א"כ ליקוש, ניחא ליה למיכתביה בגופיה מדאקיש ביה אקושי להכי כתב ואקיש דלא להוי דבר הלמד בהיקש חוזר ומלמד בהיקש: [עט]אמר ר' יהושע בן לוי וכי מה למדנו לפר כהן משיח משור זבח השלמים מעתה. אלא מקיש פר כהן משיח לשור זבח השלמים מה שור זבח השלמים עד שיהו מחשבותיו ומעשיו בבית החיצון אף פר כהן משיח עד שיהו מחשבותיו ומעשיו בבית החיצון. [פ]חומר בחלב מבדם ובדם מבחלב שהחלב מועלים בו וחייבין עליו משום פגול נותר וטמא מה שאין כן בדם. חומר בדם מבחלב שהדם נוהג בבהמה חיה ועוף בין טהורים בין טמאין והחלב אינו נוהג אלא בבהמה טהורה בלבד. מנהני מילי אמר ר' ינאי דאמר קרא כאשר ורם משור זבח השלמים וכי מה למדנו משור זבח השלמים לפר כהן משיח, מעתה הרי זה בא ללמד ונמצא למד מקיש שור זבח השלמים לפר כהן משיח מה פר כהן משיח יש בו מעילה אף שור זבח השלמים יש בו מעילה. א"ל ר' חנניא כעורה זו ששנה רבי כל הלב לה' לרבות אימורי קדשים קלים למעילה. אמר אביי אצטריך דאי כתב רחמנא כל חלב הוה אמינא הלב אין יותרת ושתי הכליות לא כתב רחמנא כאשר יורם. ואי כתב רחמנא כאשר יורם הוה אמינא אליה דליתיה בשור לא כתב רחמנא כל חלב. א"ל רב מרי לרב זביד אי אליה איקרי חלב ליתסר באליה. א"ל עליך אמר כל חלב שור וכשב ועז דבר השוה בשור וכשב ועז. [פא]והקטירם הכהן על מזבח העולה ולא על מזבח הפנימי, והלא דין הוא מזבח החיצון זכה במתן דמים ומזבח הפנימי זכה במתן דמים מה מזבח החיצון מקום מתן דם קרניו שם הקטר חלבים אף מזבח הפנימי מקום מתן דם קרשיו שם הקטר הלבים. הא מה אני מקיים לא תעלו עליו קטרת זרה ועולה ומנחה קדשים שלא זכה במתן דמים אבל קדשים שזכה במתן דמים הואיל וזכה במתן דמים יזכה בהקטר חלבים ת"ל והקטירם הכהן על מזבח העולה ולא על מזבח הפנימי. את עור הפר ואת כל בשרו על ראשו ועל כרעיו והוציא מלמד שמוציאו כולו כשהוא שלם, יכול יוציאו שלם וישרפנו שלם ת"ל ראשו וכרעיו מה ראשו וכרעיו האמור להלן ע"י נתוח אף כאן ע"י נתוח. [פב]אמר רבא דבר הלמד בגזרה שוה חוזר ומלמד בג"ש מדתניא וקרבו ופרשו והוציא מלמד שמוציאו שלם. יכול ישרפנו שלם נאמר כאן ראשו וכרעיו ונאמר להלן ראשו וכרעיו מה להלן ע"י נתוח אף כאן ע"י נתוח. אי מה להלן בהפשט אף כאן בהפשט ת"ל ועורו ופרשו. מאי תלמודא אמר רב פפא כשם שפרשו בקרבו כך בשרו בעורו. [פג]תניא רבי אומר נאמר כאן עור ובשר ופרש ונאמר להלן עור ובשר ופרש מה כאן בנתוח שלא בהפשט אף להלן נתוח שלא בהפשט: [פד]והוציא את כל הפר אל מחוץ למחנה חוץ לג' מחנות. או יכול חוץ למחנה אחת, כשהוא אומר בפר העדה אל מחוץ למחנה שאין ת"ל שהרי כבר נאמר ושרף אותו כאשר שרף את הפר הראשון א"כ למה נאמר מחוץ למחנה ליתן לו מחנה שניה. כשהוא אומר בדשן אל מחוץ למחנה שאין ת"ל שהרי כבר נאמר אל מקום טהור אל שפך הדשן א"כ למה נאמר אל מחוץ למחנה ליתן לו מחנה שלישית: [פה]אל מקום טהור שיהא מקומו טהור ואם טמא יטהרנו שיהא מקום מתוקן להם לכך. אל שפך הדשן שיהא שם דשן שיקדים את הדשן ששם יהו נותנין את הדשן. ר' אליעזר בן יעקב אומר שיהא מקומו (מט) משופך. ושרף אותו כשר ולא פסול. על העצים באש מה ת"ל שיכול הואיל ונאמר שרפה בפנים ונאמר שרפה בחוץ מה שרפה האמורה בפנים בעצים כשרים למערכה אף שרפה האמורה בחוץ בעצים כשרים למערכה ת"ל על עצים לרבות כל משמע אפילו תבן או בקש או [פו]בגבבא. באש ולא בסיד ולא ברמץ. ישרף אע"פ שאין שם דשן. ישרף אע"פ שמצית את האור בגופו:

כתיב [פז]ובת כהן כי תחל לזנות באש תשרף בפתילה של [פח]אבר דכתיב באש תשרף לרבות כל שרפה הבאה מחמת אש. וכל היכא דכתיב באש לרבות כל שרפה הבאה מחמת אש והכתיב ושרף אותו על עצים באש ותניא באש ולא בסיד רותח, התם באש תשרף לבסוף כתיב שרפה לרבות כל שרפה הבאה מחמת האש הכא כתיב ושרף אותו על עצים באש אין מידי אחרינא לא. התם נמי כתיב על שפך הדשן ישרף. ההוא מיבעי ליה לכדתניא ישרף אף על פי שאין שם דשן אע"פ שהצית האש ברובו. [פט]ואם הרי זה מוסיף על ענין ראשון כשתמצא לומר פר משיח ופר העדה עומדין פר משיח קודם לפר העדה בכל מעשיו. עדת ישראל יכול בכל העדה הכתוב מדבר נאמר כאן עדה ונאמר (נ) להלן עדה מה עדה האמורה להלן בית דין אף עדה האמורה כאן בית דין. אי מה עדה האמורה להלן כ"ג אף עדה האמורה כאן כ"ג ת"ל ואם כל עדת ישראל עדה המיוחדת לכל ישראל ואיזו זו סנהדרי גדולה היושבת בלשכת הגזית. [צ]א"ר יוחנן מאה שישבו להורות לא נגמרה הוראה עד שיורו כולן שנאמר ואם כל עדת ישראל ישגו עד שישגו כולן עד שתפשוט הוראה בכל עדת ישראל. אמר רב הונא בריה דרב יהושע תדע דאילו כל התורה כולה קיימא לן דרובא כי כולה דמי והכא כתב רחמנא כל עדת עד דאיכא כולה הילכך אפילו הן מאה. מתיב רב משרשיא אין גוזרין גזרה על הצבור אלא אם כן רוב הצבור יכולין לקבלה, מאי קראה [צא]במארה אתם נארים ואותי אתם קובעים הגוי כלו

ממ"ק ובמיק עז תורת כהנים : עח זבחים ל : עט זבחים מה : פ חולין קיז : פא ויקרא ד : פב יומא סח : פג זבחים נא : פד סנהדרין מב : פה תורת כהנים : פו בגבבא תרגום מן לקושא קש לגבב גבבא : פז פסחים עה : פח אבר עופרת : פט תורת כהנים : צ הוריות ג : צא מלאכי ג :

זית רענן (מו) ולא יטיף, שישפוך כאחת ולא טיפין טיפין : ולא יזה, באצבעו : ולא יזרוק, מרחוק : מקום שנותן וכו', דחטאת החיצונית אין מזין אלא על קרנות מזבח החיצון ושופכים שירי הדם על יסודו א"כ אף בפנימי הו"א שיתן מחטאת הפנימית על יסוד מזבח הפנימי : (מז) עי' הגי' בה"כ : תן יסוד למזבח של עולה, פי' דבעולה לא כתיב שפיכת שירים וילפינן מכאן דכל הדמים הנקרבים על מזבח החיצון טעונין יסוד : זה יסוד מערבי, שהוא לפני הפתח : ממנו מן המחובר, שלא ינתחנו קודם : (מח) לשלמי שור הקשיתיו, דהו"א כיון דדמי לקרבן צבור איתקש לשלמי צבור שהן כבשי עצרת ולטעון הפרש אליה קמ"ל : (מט) משופך, פי' משופע : שרפה בפנים, היינו פסולי חטאות : בחוץ, פרים הנשרפים : אע"פ שהצית אור בגופו, פי' אף על פי שלא נתן שם שום עצים ולא קש רק הצית בגופו : (נ) להלן, עדה, בפרשת שלח לך אם מעיני העדה שמיירי בסנהדרין שהם עיני העדה :

כלו והא הכא דכתיב הגוי כולו ורובא ככולה דמי תיובתא דר׳ יוחנן תיובתא. אלא מאי כל עדת דאמר רחמנא הכי קאמר אם איתא כולה סנהדרין הוי הוראה ואי לא לא. הורו בית דין וידע אחד מהן שטעו ואמר להם טועין אתם או שלא היה מופלא של בית דין שם או שהיה אחד מהם גר או ממזר או נתין או זקן שלא היה לו בנים הרי זה פטור נאמר כאן עדה ונאמר להלן עדה מה עדה האמורה להלן כולן ראוין להוראה אף עדה האמורה כאן עד שיהו כולן ראוין להוראה. מנלן אמר רב נחמן בר יצחק דאמר קרא ונשאו אתך ברומין לך. [צב]אמר אחד מהן איני יודע או שאמר להם טועין אתם יכול יהו חייבין ת״ל עדת בני ישראל ישגו שכולן ישגו. יכול יהו חייבין על (נא) שגגת מעשה ת״ל ישגו ונעלם דבר הא אין חייבין אלא על העלם דבר עם שגגת מעשה. מתוך שיצתה ע״ז לדון בעצמה יכול יהיו חייבין על שגגת מעשה שלה ת״ל כאן מעיני ולהלן הוא אומר מעיני מה מעיני האמור להלן בית דין אף מעיני האמור כאן בית דין מה מעיני האמור להלן העלם דבר עם שגגת מעשה אף וכו׳. [צג]הורו ב״ד לעקור את כל הגוף אמרו אין נדה בתורה אין שבת בתורה אין ע״ז בתורה הרי אלו פטורין. הורו לבטל מקצת ולקיים מקצת הרי אלו חייבין. כיצד אמרו יש נדה בתורה אבל הבא על שומרת יום כנגד יום פטור, יש שבת בתורה אבל המוציא מרשות הרבים לרשות היחיד פטור, יש ע״ז בתורה אבל המשתחוה לע״ז פטור הרי אלו חייבין שנאמר ונעלם דבר ולא כל הגוף. ת״ר ונעלם דבר ולא שתעלם כל המצוה כולה. הורו לבטל מקצת ולקיים מקצת יכול יהו פטורין. ואי בקיום מקצת פטורין ובעקירת כל הגוף פטורין במאי חייבין. תנא הכי קשיא ליה אימא איפכא דדבר כולה מילתא משמע. ת״ל ונעלם דבר קרי ביה ונעלם מדבר. חזקיה אמר אמר קרא ועשה אחת מכל מצות מכל ולא כל מצות, מצות תרתי משמע. אמר רב נחמן בר יצחק מצות כתיב. רב אשי אמר יליף דבר דבר מזקן ממרא דכתיב ביה [צד]כי יפלא ממך דבר מה להלן מן הדבר ולא כל הדבר אף בהוראה מדבר ולא כל הדבר. (נב) [צה]מצות האמורות במשיח מצות האמורות כאן. מכל מצות ה׳ פרט לשמיעת הקול ולבטוי שפתים ולטומאת מקדש וקדשיו: [צו]אשר לא תעשינה ואשמו כשם שנפרעים מן היחיד כך נפרעין מן הצבור. הורו וטעו מה שהורו יכול יהו חייבין ת״ל ונודעה החטאת ולא שידעו החוטאים. אשר חטאו והקריבו חטאו שני שבטים מביאין שני פרים והשאר שלא חטאו מביאין על ידיהן פר. שאף אלו שלא חטאו מביאין על ידי חוטאין לכך נאמר הקהל לחייב על כל קהל וקהל דברי ר׳ יהודה. רבי שמעון אומר שבעה שבטים שחטאו מביאין שבעה פרים ובית דין מביאין על ידיהן פר. נאמר למעלה קהל ונאמר למטה קהל מה קהל האמור למעלה בית דין אף קהל האמור למטה בית דין ולא צבור. ר׳ שמעון בן אלעזר אומר משמו חטאו ששה שבטים והן רובן או שבעה שבטים אעפ״י שאין רובן של קהל מביאין פר. אמר מר ונודעה החטאת ולא שידעו החוטאין. מאן תנא אמר רב יהודה אמר רב דלא כרבי אליעזר דתניא אמר רבי אליעזר מה נפשך אכל חלב חייב אכל נותר חייב. רב אשי אמר אפילו תימא ר׳ אליעזר שאני הכא דכתיב אשר חטאו עליה. מאי טעמא דר׳ יהודה קסבר ארבע קהלי כתיבי קהל הקהל קהל הקהל. חד לחייב על כל קהל וקהל. וחד להוראה תלויה בבית דין ומעשה תלוי בקהל. וחד (לגזירה שוה) [לגרירה]. וחד לשבט שעשה בהוראת בית דין. ור׳ שמעון תלתא קראי כתיבי הקהל קהל הקהל מעיני הקהל אורחיה דקרא הוא כדאמרי אינשי מעיני דפלניא. חד לבית דין. וחד לחייב על כל קהל וקהל. וחד נאמר קהל למעלה ונאמר קהל למטה מה להלן בית דין עם הצבור אף כאן בית דין עם הצבור. ורבי מאיר קהל הקהל לא דריש הלכך תרי קהלי כתיבי. חד לגופיה וחד לגזרה שוה. ורבי שמעון בן אלעזר מאי טעמא כתיב והיה אם מעיני העדה אלמא אפי׳ מעוטא כתיב מעיני וכתיב כי לכל העם בשגגה לטימרא דרוב צבור אין מעוט לא הא כיצד עשו ששה והן רובו או שבעה אעפ״י שאין רובן חייבין. ור׳ שמעון ור׳ מאיר הוראה תלויה בב״ד ומעשה תלוי בקהל מנא להו. אמר אביי אמר קרא [צז]והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה עד שתעשה שגגה על ידי אחרים. רבא אמר [צח]כי לכל העם בשגגה. וצריכא דאי כתב רחמנא והיה אם מעיני העדה הוה אמינא אפילו מיעוטא כתב רחמנא כי לכל העם בשגגה, ואי וכו׳ הוה אמינא בית דין בהדי רובא כתב רחמנא והיה אם מעיני העדה. והא כי כתיבי הני קראי בע״ז הוא דכתיבי יליף עיני מעיני. [צט]הורו בית דין שוגגין ועשו כל הקהל שוגגין מביאין פר. מזידין ועשו שוגגין מביאין כשבה ושעירה. שוגגין ועשו מזידין פטורים. הורו בית דין ועשו כל הקהל או רובן על פיהן מביאין פר. ובע״ז מביאין פר ושעיר דברי רבי מאיר. ר׳ יהודה אומר י״ב שבטים מביאין י״ב פרים. ובע״ז י״ב פרים וי״ב שעירים. רבי שמעון אומר י״ג פרים וי״ג שעירים. פר ושעיר לבית דין. הורו בית דין ועשו שבעה שבטים או רובן על פיה, מביאין פר ובע״ז מביאין פר ושעיר דברי ר׳ מאיר. ר׳ יהודה אומר שבעה שבטים שחטאו מביאין שבעה פרים ושאר שבטים שלא חטא, מביאין על ידיהן פר, שאף אלו שלא חטאו מביאין על ידי החוטאין, ר״ש אומר מביאין שמונה פרים. ובע״ז שמונה פרים ושמונה שעירים פר ושעיר לכל שבט ושבט ופר ושעיר לבית דין. הורו בית דין של אחד מן השבטים ועשה אותו השבט על פיהם אותו השבט חייב ושאר כל השבטים פטורין. ובהוראת בית דין הגדול אפילו שאר שבטים חייבין דברי רבי יהודה. וחכמים אומרים אין חייבין אלא על הוראת בית דין הגדול שנאמר עדת ישראל ולא עדת אותו השבט. מאן הכמים ר״ש. דאי ר׳ מאיר בעי רובא ושמע מינה שבט אחד שעשה בהוראת בית דין הגדול לר״ש מייתי. ור׳ יהודה ור״ש שבט אחד דאקרי קהל מנא להו אמר רב אחא בר יעקב דכתיב [קא]ויאמר אלי הנני מפרך והרביתיך ונתתיך לקהל עמים שמע מינה הכי קאמר רחמנא השתא אתיליד לך קהלא אחרינא דהוא בנימין. ודילמא הכי קאמר ליה רחמנא לכי אתיליד לך בנימין דהוה י״ב דאיקרי קהל, א״ל השתא שני שבטים איקרי קהל י״א מיבעיא:

[קב]וסמכו זקני העדה את ידיהם יכול זקני השוק ת״ל עדה. אי עדה יכול קטני עדה ת״ל העדה המיוחדין שבעדה. וכמה הן וסמכו שנים זקני שנים ואין בית דין שקול מוסיפין עליהן עוד אחד הרי כאן חמשה דברי ר׳ יהודה. ר״ש אומר זקני שנים ואין בית דין שקול מוסיפין עוד אחד הרי כאן שלשה. לר״ש הכתיב וסמכו, ההוא מיבעי ליה לגופיה, ור״י לגופיה לא צריך דאם כן ליכתוב זקני העדה את ידיהם על ראש. ורבי שמעון אי כתב הכי ה״א על בסמוך, ורבי יהודה גמר ראש ראש מעולה:

תמן [קג]וסמכו זקני העדה את ידיהם על ראש הפר פר טעון סמיכה ואין שעירי ע״ז טעונין סמיכה דברי רבי יהודה. ר״ש אומר פר טעון סמיכה בזקנים ואין שעירי ע״ז טעונין סמיכה בזקנים אלא באהרן. ורמינהו [קד]וסמך אהרן את שתי ידיו על ראש השעיר החי חי טעון סמיכה ואין שעירי ע״ז טעונין סמיכה דברי ר׳ יהודה. ר״ש אומר החי חי טעון סמיכה באהרן ואין שעירי ע״ז טעונין סמיכה באהרן אלא בזקנים. אמר רב ששת ותסברא הך קמייתא מתרצתא היא והאמר ר״ש סמיכה בבעלים בעינן, אלא תריץ הכי פר טעון סמיכה ואין שעירי ע״ז טעונין סמיכה דברי רבי יהודה. ר״ש אומר החי חי טעון סמיכה באהרן ואין שעירי ע״ז טעונין סמיכה באהרן אלא בזקנים והכי קא״ל ר״ש לר׳ יהודה שעירי ע״ז בעי סמיכה ואי שמיע לך דלא בעי סמיכה באהרן הוא דשמיע לך ומיעוטא [דה]חי הוא. ורבי יהודה למה לי למעטינהו מקראי והא אמר רבינא גמירי שתי סמיכות בצבור סימנא בעלמא. ור״ש שעירי ע״ז דבעו סמיכה מנא ליה. נפקא ליה מדתניא וסמך ידו על ראש השעיר לרבות שעיר נחשון לסמיכה דברי רבי יהודה. ר״ש אומר לרבות שעירי ע״ז לסמיכה שהיה ר״ש אומר כל חטאת שנכנס דמה לפנים טעונה סמיכה למה לי שהיה סימנא בעלמא. ואימא שעיר הנעשה בפנים דומיא דשעיר נשיא דמכפר על עבירת מצוה ידועה. ולרבינא דאמר גמירי שתי סמיכות בצבור קראי למה לי, איצטריך הילכתא ואצטריך קרא דאי מקרא הוה אמינא זבחי שלמי צבור וכו׳:

[קה]ושחט את הפר לפני ה׳ בצפון. את פני הפרוכת מה פרוכת האמור (נג) להלן פרוכת הקודש אף פרוכת האמור כאן פרוכת הקדש. [קו]ועשה לפר כאשר עשה לפר וגו׳ הפר הראשון שיהא ראשון לפר העדה לכל מעשיו. פר כהן משיח ופר העדה עומדין פר כהן משיח קודם לפר העדה לכל מעשיו. הואיל ומשיח מכפר ועדה מתכפרת דין הוא שיקדים מכפר למתכפר וכן הוא אומר [קז]וכפר בעדו ובעד ביתו ובעד כל קהל ישראל: [קו]ועשה לפר כאשר עשה מה ת״ל לכפול בהזאות ללמד שאם חסר אחת מן המתנות לא עשה כלום. ואין לי אלא מתן שבע שמעכבת בכל מקום מתן ארבע מנין ת״ל כן יעשה. לפר זה פר יום הכפורים. כאשר עשה לפר זה פר כהן משיח

במ״ק ובמ״ק צב תורת כהנים: צג הוריות ג: צד דברים יז: צה תורת כהנים: צו תורת כהנים והוריות ס: צז במדבר טו: צח שם: צט הוריות ג: ק כריתות מה: קא סנהדרין יג: קב מנחות לג: כ׳, ויקרא טז: קד תורת כהנים: קה הוריות יג: קו ויקרא טז: קז זבחים לט:

זית רענן (נא) שגגת מעשה, כגון נתחלף להם חלב בשומן: העלם דבר, שטעו בהוראה: לידון בעצמה, שכתובה בפני עצמה בפ׳ שלח לך ויש לה קרבן אחר: כאן ב״ד, גבי ע״ז: להלן העלם דבר, פי׳ בשאר מצות דכתיב ונעלם דבר: (נב) מצות האמורות במשיח, פי׳ כדאמרי׳ לעיל על איזו מצות המשיח מביא גם הצבור מביאין: (נג) להל, גבי משיח כתיב פרוכת הקדש ובא ללמוד שצריך לכוון נגד בין הבדים ולא נגד הפרוכת כלו, הראב״ד: כאשר עשה לפר ההטאת שיהא ראשון ו׳ ואע״ג דדריש לעיל מזיו דואם, י״ל למעלה לענין שחיטה וכאן לענין הקטרת אימורין ולקמן דריש לענין שריפה:

משיח. החטאת אלו שעירי ע"ז. יכול שאני מרבה אף שעירי רגלים ושעירי ראשי חדשים ת"ל החטאת כן יעשה לו. ומה ראית לרבות את אלו ולהוציא את אלו אחר שרבה הכתוב ומעט מרבה אני את אלו שמכפרין על עבירת מצוה ידועה ומוציא אני את אלו שאין מכפרין על עבירת מצוה ידועה. וכפר אע"פ שלא סמך. ונסלח אע"פ שלא נתן שירים. ומה ראית לפסול בהזאות ולהכשיר בסמיכה ישירים. אמרת פוסל אני בהזאות שמעכבות בכל מקום ומכשיר אני בשירים וסמיכה שאין מעכבות בכל מקום. מתן שבע שמעכב בכל מקום היכא. אמר רב פפא בפרה ובנגעים. מתן ארבע מנין ת"ל כן יעשה. מאי שנא מתן שבע דכתיבן וכפילן מתן ארבע נמי כתיבן וכפילן. א"ר ירמיה לא נצרכה אלא לר"ש. דתניא למעלה אמר קרן קרנות שתים למטה אמר קרן קרנות ארבע דברי ר"ש׳ רבי יהודה אומר אינו צריך הרי הוא אומר על קרנות המזבח אשר באהל מועד לרבות כל קרנות שבאהל מועד. ור' יהודה האי כן יעשה מאי עביד ליה לכדתניא לפי שלא למדנו לפר יוה"כ לסטיכה ושירי הדם מנין ת"ל כן יעשה. ולפר יוה"כ לא למדנו הא אמרת לפר זה פר יוה"כ. אצטריך סד"א ה"מ עבודה דמעכבת כפרה אבל עבודה דלא מעכבת כפרה אימא לא קמ"ל. ור"ש האי באהל מועד מאי עביד ליה מיבעי ליה שאם נפחתה התקרה של היכל לא היה מזה. ואידך מאשר. ואידך אשר לא דריש. אביי אמר לרבי יהודה נמי אצטריך סלקא דעתך אמינא מידי דהוה אסמיכה ושירי הדם דאף על גב דכתיבי וכפילי לא מעכבן מתן ארבע נמי לא תעכב קמ"ל: לפר זה פר כהן משיח. למאי הילכתא לעכב. לפר זה פר יום הכפורים למאי הילכתא לעכב: פשיטא חוקה כתיבא ביה. אמר רב נחמן לא נצרכה אלא לר' יהודה דאמר כי כתיבא חוקה אדברים הנעשין בבגדי לבן בפנים אבל דברים הנעשין בבגדי לבן בחוץ הקדים מעשה לחברו מה שעשה עשוי. אימא מדכסדרן לא מעכבן הזאות נמי לא ליעכבו קמ"ל. מתקיף לה רב פפא ומי מצית אמרת הכי והתניא וכלה מכפר אם כפר כלה אם לא כפר לא כלה דברי ר"ע. א"ר יהודה מפני מה לא נאמר אם כלה כפר ואם לא כלה לא כפר שאם חסר אחת מן המתנות לא עשה כלום. אלא אמר רב פפא לא נצרכה אלא לאת בדם ובטבילה את. אמר רב אחא בר יעקב לא נצרכה אלא להכשיר אמין שבאצבע בדם שיהא בדם שעור טבילה מעיקרא. וטבל ולא מספג. וצריך למיכתב וטבל וצריך למכתב בדם. דאי כתב רחמנא וטבל ה"א אע"ג דליכא שעור טבילה מעיקרא כתב רחמנא בדם. ואי כתב רחמנא בדם ה"א אפילו מספג כתב רחמנא וטבל. מזבח קטרת הסמים למה לי. שאם לא נתחנך המזבח בקטרת הסמים לא היה מזה. תניא כוותיה דרב פפא ועשה כאשר עשה מה תלמוד לומר לפר לרבות פר יוה"כ לכל מה שאמור בענין דברי רבי עקיבא. רבי ישמעאל אומר ק"ו ומה במקום שלא הושוה קרבן לקרבן הושוו מעשים למעשים. מקום שהושוה קרבן לקרבן אינו דין שישוו מעשים למעשים. אלא מה ת"ל לפר זה פר העלם דבר של צבור. לפר זה פר כהן משיח. מאי לא הושוה קרבן לקרבן פר העלם דבר ושעירי יוה"כ והכי קאמר ומה במקום שלא הושוה קרבן לקרבן דהאי פר והאי שעיר הושוו מעשים למאי דכתיב בהו. מקום שהושוה קרבן לקרבן דהאי פר והאי פר אינו דין שהושוו מעשים למעשים למאי דכתיב בהו. ואתא ליה פר יום הכפורים וטבילה מפר כהן משיח ושעיר יום הכפורים מהאי קל וחומר. ואתא ליה שעיר יום הכפורים משעיר ע"ז מקל וחומר מפר העלם ושעיר של יום הכפורים. ושעיר של יום הכפורים גופיה מנלן מפר יום הכפורים ושעירי ע"ז והכי קאמר ומה במקום שלא הושוה קרבן לקרבן דהאי פר והאי שעיר הושוו מעשים למאי דכתיב בהו, מקום שהושוה קרבן לקרבן דהאי (שעיר) [פר] והאי (שעיר) [פר] אינו דין שהושוו מעשים למעשים. וכי דבר הלמד בהיקש חוזר ומלמד בקל וחומר אין. לפר זה פר העלם דבר הא בגופיה כתיב. אמר רב פפא משום דבעי אגמורי פר העלם דבר של צבור ביותרת ושתי הכליות לשעירי ע"ז ופר העלם דבר של צבור דלא כתיב ביה בהיקשא אתי אצטריך לפר ולמהוי כמאן דכתיב ביה בגופיה. דלא תהוי דבר הלמד בהיקש חוזר ומלמד בהיקש. תניא כוותיה דרב פפא ועשה כאשר עשה מה ת"ל לפר לפי שנאמר [קח]והם הביאו את קרבנם לפני ה' וחטאתם חטאתם אלו שעירי ע"ז. שגגתם זה פר העלם דבר. חטאתם על שגגתם אמרה תורה חטאתם הרי לך כשגגתם. שגגתם מהיכן למדת לא בהיקש. דבר הלמד בהיקש חוזר ומלמד בהיקש. אלא מה ת"ל לפר זה פר העלם דבר. לפר זה פר כהן משיח. אמר מר חטאתם אלו שעירי ע"ז תיפוק לי' מקרא קמא דאמר מר החטאת אלו שעירי ע"ז. אמר רב פפא אצטריך סד"א ה"מ הזאות דכתיבי בגופיה אבל יותרת ושתי כליות דלא כתיבי בגופיה אימא לא קמ"ל. א"ל רב הונא בריה דרב נתן לרב פפא והאי תנא לרבות פר יום הכפורים לכל מה שאמור בענין קאמר. תנאי היא תנא דבי רב מרבי כי הכי ותנא דבי רבי ישמעאל לא מרבי כי הכי:

[קט]והוציא את הפר אל מחוץ למחנה. חוץ לשלש מחנות. ושרף אותו כשר ולא פסול. כאשר שרף את הפר הראשון מכאן אמרו פר המשיח ופר העדה עומדין פר המשיח קודם לפר העדה לכל מעשיו. יכול אף שעירי עבודה זרה (נד) יקדמוהו ודין הוא אם פר יחידי קודמתו פר ושעיר לא יקדמוהו. ת"ל הפר הראשון ואין שעירי ע"ז ראשונים. חטאת הקהל בנאו בנין אב לכל חטאת הקהל שתשרף. יכול אף שעירי הרגלים ת"ל הוא. ומה ראית לרבות שעירי עבודה זרה ולהוציא את שעירי הרגלים אחר שרבה הכתוב ומעט מה אלו מיוחדים שהן באין על עבירת מצוה ידועה יצאו שעירי רגלים שאין באין על עבירת מצוה ידועה. והלא שעיר יום הכפורים אינו בא על עבירת מצוה ידועה וטעון שרפה. מה זה מיוחד שדמו נכנס לפני ולפנים יצאו שעירי רגלים שאין דמם נכנס לפני ולפנים. חטאת שיהו כל מעשיו לשם חטאת. הוא פרט לשחטו שלא לשמו:

[קי]אשר נשיא יחטא. רבן יוחנן בן זכאי אומר אשרי הדור שהנשיא שלו מביא חטאת על שגגתו. אם על שגגתו מביא חטאת אין צריך לומר על זדונו. אם נשיא מביא קרבן על שגגתו אין צריך לומר הדיוט. מתקיף לה רב אחא בריה דרבא אלא מעתה דכתיב ואת אשר חטא מן הקדש ישלם ובירבעם כתיב ביה [א]אשר חטא ואשר החטיא הכי נמי דאשרי הדור הוא. שאני הכא דשני קרא בדבוריה. [ב]נשיא יכול נשיא שבט כנחשון בן עמינדב תלמוד לומר מכל מצות ה' אלהיו ולהלן הוא אומר [ג]למען ילמד ליראה את ה' אלהיו מה להלן שאין על גביו אלא ה' אלהיו אף כאן נשיא שאין על גביו אלא ה' אלהיו. בעא מניה רבי מרבי חייא כגון אני מהו בשעיר א"ל הרי צרתך בבבל. איתיביה מלכי ישראל ומלכי בית דוד אלו מביאין לעצמן ואלו מביאין לעצמן התם לא כייפי להדדי. רב ספרא מתני הכי מדמיכף כייפי להו. בעא מניה רבי מרב כגון אני מהו בשעיר אמר ליה התם שבט הכא מחוקק ותני [ד]לא יסור שבט מיהודה זה ראש גלות שבבבל שרודה את ישראל במקל, ומחוקק מבין רגליו אלו בני בניו של הלל שמלמדין תורה ברבים. אשר נשיא יחטא פרט לקודמות. והלא דין הוא ומה משיח שמביא חטאתו משעבר אינו מביא על הקודמות. נשיא שאין מביא חטאתו משעבר אינו דין שלא יביא על הקודמות. מה למשיח שכן אינו מביא בשגגת מעשה תאמר בנשיא שמביא בשגגת מעשה תלמוד לומר אשר נשיא יחטא כשיחטא כשהוא נשיא ולא כשיחטא והרי הוא הדיוט. אשר נשיא יחטא יכול גזירה ת"ל אם הכהן המשיח יחטא לכשיחטא. אמר מר יכול גזירה מהיכא תיתי אין דכתיב [ה]ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם בשורה הוא להן שנגעים באים עליהן דברי ר' יהודה, אשר נשיא יחטא פרט לחולה משום דה"ל חולה אידחי ליה מנשיאותיה. אמר ר' אבדימי בר חמא פרט לנשיא שנצטרע שנאמר [ו]וינגע ה' את המלך ויהי מצורע עד יום מותו וישב בבית החפשית, מדקאמר בבית החפשית מכלל דעד השתא עבד הוה. אין כי הא דרבן גמליאל ור' יהושע הוו קאזלי בספינתא בהדי ר' יהושע הוה פיתא וסולתא בהדי רבן גמליאל הוה פיתא. שלים פיתא דרבן גמליאל סמך על סולתיה דרבי יהושע. א"ל מי ידעת דאית לן עיכובא כולי האי דאייתת נמי סולתא א"ל כוכב אחד יש שעולה אחד לשבעים שנה ומתעה את הספנים אמרתי שמא יעלה ויתענו א"ל כל כך יש בידך ואתה יורד בספינה א"ל עד שאתה תמה עלי תמה על שני תלמידין שיש ביבשה רבי אלעזר (בן) חסמא ורבי יוחנן בן גודגדא שיודעין לשער כמה טפין יש בים ואין להן לא פת לאכול ולא בגד ללבוש, נתן דעתו להושיבן בראש, כשעלה ליבשה שלח אליהם ולא באו חזר ושלח להן ובאו אמר להם כמדומין אתם ששררות אני נותן לכם עבדות אני נותן לכם שנאמר [ז]וידברו אליו לאמר אם היום תהיה עבד לעם הזה. [ח]אשר נשיא יחטא כשהוא נשיא אין כשהוא הדיוט לא. והלא דין הוא ומה משיח שאינו מביא בשגגת מעשה מביא חטאתו משעבר. נשיא שמביא בשגגת מעשה אינו דין שיביא חטאתו משעבר. תלמוד לומר אשר נשיא יחטא

סמ"ק ובמ"ק קח במדבר כג : קט תורת כהנים : קי הוריות פרק כהן משיח : א מלכים א יד : ב ת"כ : ג דברים יז : ד שמות מט : ה ויקרא יד : ו מלכים ב טו : ז מלכים א יב : ח הוריות י :

זית רענן (נד) יקדמוהו לפר הצבור, שמביאין על שאר מצות : פר יחידי, של כהן המשיח : פר ושעיר, של ע"ז : ואין שעירי ע"ז ראשונים, אבל בקרבן ע"ז עצמה השעיר קודם לפר כמ"ש רש"י פ' שלח : לכל חטאת הקהל, היינו שעירי ע"ז : שעירי הרגלים, באין על טומאת מקדש וקדשיו ש׳ הודע לו : לששחטו שלא לשמו, וז"ל דלא ילפינן זה מזה דהיינו משאר חטאת כיון דאינה נאכלת לכן אצטריך קרא בפני עצמו לומר שאפי' בדיעבד פסול ;

יחטא כשהוא נשיא אין כשהוא הדיוט לא׳. קל וחומר למשיח מעתה ומה נשיא שמביא בשגגת מעשה וכו׳ אלא על העלם דבר עם שגגת מעשה לא כל שכן ת״ל והקריב על חטאתו אשר חטא מלמד שמביא חטאתו משעבר: [ט]ועשה אחת ועשה הנה לחייב על כל אחת ואחת שאם אכל חלב וחלב שם אחד בשני העלמות חייב שתים שני שמות בהעלם אחד חייב שתים. אמר ליה רמי בר חמא לרב חסדא בשלמא שם אחד בשני העלמות חייב שתים דהעלמות מחלקין. אלא שני שמות בהעלם אחד אמאי חייב שתים הא בעינא העלמות וליכא. אמר רבי שמעון בן לקיש משום בן טומנאי הכא במאי עסקינן כגון שאכל בשני תמחויין ואליבא דרבי יהושע דאמר תמחויין מחלקין: (נה) [י]חלב ודם בין בהעלם אחד בין בשני העלמות חייב חטאת. סקילה וסקילה משם אחד בשני העלמות או משני שמות בהעלם אחד חייב שתי חטאות. סקילה ושרפה בין בהעלם אחד בין בשני העלמות חייב שתי חטאות. מצות ה׳ ולא מצות המלך ולא מצות בית דין. מצות האמורות במשיח מצות האמורות בעדה הן מצות האמורות כאן. מכל מצות ה׳ ולא כל מצות ה׳ (נו) פרט לשמיעת קול ולבטוי שפתים ולטומאת מקדש וקדשיו. אשר לא תעשינה בשגגה מלמד שמביא על שגגת מעשה. ואשם מלמד שמביא אשם תלוי. והלא דין הוא ומה אם היחיד שאין מביא על (נז) הודעו זכר מביא אשם תלוי נשיא שמביא על הודעו זכר אינו דין שמביא אשם תלוי. משיח יוכיח שמביא על הודעו זכר ואין מביא אשם תלוי. ואף אתה אל תתמה על הנשיא שאף על פי שמביא על הודעו זכר לא יביא אשם תלוי. ת״ל ואשם מלמד שמביא אשם תלוי. דין אחר יחיד מוצא מכלל צבור ונשיא מוצא מכלל צבור מה יחיד מביא אשם תלוי אף נשיא מביא אשם תלוי. או כלך לדרך זו משיח מוציא מכלל צבור ונשיא מוציא מכלל צבור מה משיח אין מביא אשם תלוי אף נשיא לא יביא אשם תלוי נראה למי דומה דנין מי שמביא על שגגת מעשה ממי שמביא על שגגת מעשה ואל יוכיח משיח שאין מביא על שגגת מעשה. או כלך לדרך זו דנין דבר שמביא על הודעו זכר ממי שהוא מביא על הודעו זכר ואל יוכיח יחיד שאינו מביא על הודעו זכר ת״ל ואשם מלמד שמביא אשם תלוי: הודע לו ולא (נח) שאמרו לו אחרים. אין לי אלא בזמן שאמרה שפחה ומנין אפילו אמרה לו אשה. אוציא את שאמרה לו אשה שאין אשה כשרה לעדות. מנין אפילו אמרו לו קרובים אוציא את שאמרו לו קרובים שאין כשרין להעיד. מנין אפילו אמר לו עד אחד אוציא את שאמר לו עד אחד שאין מחייבו ממון אלא שבועה מנין אפילו אמרו לו שנים ת״ל הודע לו אליו ולא שיודיעוהו אחרים, או יכול אף על פי שאינו מכחיש ת״ל או הודע אליו והביא. אביא את שאמרו לו שנים שכן מחייבין אותו מיתה ומנין אפילו אמר לו עד אחד. אביא את שאמר לו עד אחד שכן מחייבו שבועה מנין אפילו אמרו לו שנים קרובים אביא את שאמרו לו קרובים שכן כשרים להעיד במקום אחר מנין אפילו אמרה לו אשה אפילו אמרה לו שפחה ת״ל או הודע אליו חטאתו אשר חטא בה. והביא את קרבנו אמר רבי מאיר אם הביאוהו שנים לידי מיתה חמורה לא יביאוהו לידי קרבן הקל. א״ל רבי יהודה וכי היאך אומר לו (נט) עמוד והתודה והוא אומר לא חטאתי. אמר רבי שמעון ואם אמר מזיד אני פטור ר׳ מאיר אומר אם אמר מתחלה מזיד אני שומעין לו אבל אם היה דן עמהן כל היום ולבסוף אמר מזיד אני אין שומעין לו. כיוצא בו אמר רבי מאיר אמרו (ס) (מזיד) [נזיר] אתה ואמר תנאי היה בלבי שומעין לו אבל אם היה מונע כל היום ובאחרונה אמר תנאי היה בלבי אין שומעין לו:

תנו רבנן או הודע אליו ולא שיודיעוהו אחרים יכול אף על פי שאין מכחישן תלמוד לומר או הודע אליו מכל מקום. במאי עסקינן אי נימא בב׳ ואין מכחישן קרא בעי אלא לאו בחד וקתני כי אין מכחישו מהימן. [יא]או הודע אליו כתיב ידיעה גבי יחיד וגבי נשיא וגבי צבור. וצריכי דאי כתב קרא גבי יחיד הוה אמינא כולהון מיחיד לא אתיא דאיכא למיפרך מה ליחיד שכן כל קרבנו נקבה. יחיד מנשיא לא אתיא שכן אינו בשמיעת קול. צבור מנשיא לא אתיא מה לנשיא שיש בקרבנו נקבה. [יחיד ונשיא] מצבור לא אתיא שכן אינם חייבין אלא על העלם דבר עם שגגת מעשה. יחיד מנשיא וצבור לא אתיא מה להנך שכן אינם בשמיעת קול. צבור מנשיא ויחיד לא אתיא שכן יש בקרבנו נקבה. נשיא מיחיד וצבור לא אתיא מה להנך שכן אינם עשויין להשתנות. תאמר בנשיא שעשוי להשתנות, אלא אמר אביי מהכא מכדי מצות מצות קא ילפי מהדדי למה לי דכתיב שלש ידיעות אם אינו ענין לגופייהו דהא גמרי להו מצות מצות תנהו ענין להיכא דכי ידע ליה בתר יוה״כ דמייתי חטאת אימא כי וכו׳ דיום הכפורים לא על הדין חטא קא אתי אבל אשם תלוי דעל הדין חטא קאתי אימא לך הכי נמי דמכפר וכי מתיידע ליה בתר דמייתי אשם תלוי לא מייתי חטאת וכו׳ אשם תלוי למה בא אמר רבא להגן עליו מן היסורין. [יב]אשר חטא בה חלב ונותר לפניו אכל אחת מהם ואינו יודע איזה מהם אכל: אשתו נדה ואחותו בבית ושגג באחת מהם ואינו יודע באיזה מהם שגג. שבת ויה״כ ועשה מלאכה בין השמשות ואינו יודע באיזה מהן עשה ר׳ אליעזר מחייב חטאת ור׳ יהושע פוטר. א״ר אליעזר מה נפשך אם חלב אכל חייב אם נותר אכל חייב אם אשתו בעל חייב אם אחותו בעל חייב אם בשבת עשה מלאכה חייב אם ביום הכפורים עשה מלאכה חייב. א״ל ר׳ יהושע הרי הוא אומר אשר חטא בה עד שיודע לו במה חטא. ור׳ אליעזר האי בה מאי עביד ליה מיבעי ליה פרט למתעסק. מתעסק דמאי אי בחלבים ובעריות חייב שכן נהנה דהא אמר רב נחמן אמר שמואל מתעסק בחלבים ובעריות חייב שכן נהנה. אלא מתעסק דשבת דפטור מ״ט מלאכת מחשבת אסרה תורה. לרבא משכחת לה כגון שנתכוון לחתוך את התלוש וחתך את המחובר. לאביי משכחת לה כגון שנתכוון להגביה את התלוש וחתך את המחובר. דאיתמר נתכוון להגביה את התלוש וחתך את המחובר פטור מ״ט הא לא איכון לשם חתיכה. לחתוך את התלוש וחתך את המחובר אביי אמר חייב הא איכוין לשם חתיכה בעלמא. רבא אמר פטור הא לא איכויין לשם חתיכה דאיסורא דכי איכוין לחתיכה דתלוש איכוין. אמר ר׳ יוסי לא נחלקו על העושה מלאכה בין השמשות שהוא פטור שאני אומר מקצת מלאכה עשה היום ומקצת מלאכה עשה למחר. על מה נחלקו על העושה מלאכה בתוך היום ואינו יודע אם בשבת עשה או ביום הכפורים עשה ר׳ אליעזר מחייב חטאת ור׳ יהושע פוטר. תניא א״ל ר׳ יוסי דקדקתם אחרי א״ל הגביה בין השמשות מהו. א״ל דקדקתם אחרי ולא הועלתם כלום מקצת הגבהה שנאמר כי תחטא ולא ידע פרט לזה שידע שחטא. א״ל ר״ש הוא עצמו שמביא אשם תלוי שנאמר ועשה ולא ידע והלא לא ידע במה חטא אבל ספק אכל חלב ספק לא אכל צא ושאול עליו אם מביא אשם תלוי אם לאו. מאי הוי עלה ת״ש דתניא חטא ואינו יודע במה חטא ספק חטא ספק לא חטא מביא אשם תלוי. מאן שמעת ליה דאמר חטא ואינו יודע מה חטא מביא אשם תלוי ר״ש וקתני סיפא ספק חטא ספק לא חטא מביא אשם תלוי ש״מ סבירא ליה לר״ש ספק חטא ספק לא חטא מביא אשם תלוי:

[יג]רבי שמעון שזורי אומר לא נחלקו על דבר שהוא משם אחד שהוא חייב. על מה נחלקו על דבר שהוא משני שמות שר׳ אליעזר מחייב חטאת ור׳ יהושע פוטר. ור׳ יהודה אומר אף על דבר שהוא משום שם אחד היה רבי יהושע פוטרו. כיצד שתי נשיו נדות ושתי אחיותיו עמו בבית נתכוון לבוא על זו ובא על זו. תאנים וענבים לפניו נתכוון ללקט תאנים ולקט ענבים ולקט תאנים שחורות ולקט לבנות ולקט שחורות ר׳ אליעזר מחייב חטאת ור׳ יהושע פוטר. תמה אני אם יפטור בה ר׳ יהושע א״כ למה נאמר בה פרט למתעסק. [יד]והביא אף לאחר יום הכפורים. קרבנו בקרבנו הוא יוצא ואינו יוצא בקרבן אביו. יכול לא יצא בקרבנו של אביו שהפריש מן הקלה על החמורה או מן החמורה על הקלה אבל יוצא בקרבן שהפריש אביו מן הקלה על הקלה או מן החמורה על החמורה ת״ל קרבנו בקרבנו הוא יוצא ואינו יוצא בקרבן של אביו. יכול לא יצא בקרבן אביו בבהמה שהפריש אפילו מן הקלה על הקלה ומן החמורה על החמורה שהרי אין אדם מגלח על בהמת אביו בנזירות. אבל יוצא במעות שהפריש אביו אפילו מן החמורה על הקלה או מן הקלה על החמורה שהרי אדם מגלח על (מצור נזירות) [מעות אביו בנזירות] בזמן שהן סתומין ולא בזמן שהן מפורשים. ת״ל קרבנו בקרבנו הוא יוצא ואינו יוצא בקרבן אביו. יכול לא יצא במעות שהפריש אפילו מן הקלה על הקלה ומן החמורה על החמורה אבל יוצא בקרבן שהפריש לעצמו מן הקלה על הקלה ומן החמורה על החמורה ת״ל קרבנו על חטאתו עד שיהא קרבנו
לשם

ממ״ק ובמ״ק ט כריתות פ״ח : י תורת כהנים : יא כריתות כו : יב שם פ׳ ספק אכל : יג תורת כהנים : יד נזיר כז :

זית רענן (נה) חלב ודם וכו׳ , חייב שני חטאות כצ״ל : סקילה וסקילה משם אי , כגון שחילל שבת ב״פ בשני העלמות שנודע לו בינתים : או משני שמות , כגון שחלל שבת ובא על אמו בהעלם א׳ אפ״ה חייב ב׳ חטאות : סקילה ושרפה וכו׳ , כגון שבא על אמו וע״ל בתו חייב שתים : (נו) פרט לשמיעת קול , עיין בהוריות פ״ב : שגגת מעשה , ולא בהעלם דבר : (נז) הודעו זכר , דכשנודע לו שחטא מביא כשבה או שעירה נקבה : מביא אשם תלוי , איל זכר : נשיא וכו׳ , שמביא שעיר זכר על ודאי : משיח מביא פר ואין מביא אשם תלוי , כדאיתא פ״ב דהוריות : (נח) שאמרו לו אחרים אכלת חלב פטור , כריתות י״ב יבמות פ״ו : קרובים , הכשרים להעיד לאחרים : (נט) עמוד והתודה . שכל המביא קרבן טעון וידוי בסמיכה : (ס) מזיד אתה , היינו מי שעבר על השבועה שנשבע שלא יאכל ואכל ואמר תנאי היה בלבי בשעת שבועה ולא נתקיים התנאי ולכן אין שבועתי כלום : מונע כל היום פי׳ כל היום לא אכל מחמת התראה :

לשם חטאו. יכול לא יצא בבהמה שהפריש לעצמו מן הקלה על החמורה ומן החמורה על הקלה ומן הקלה על הקלה ומן החמורה על החמורד שכן אם הפריש בהמה על החלב והביא על הדם או על הדם והביא על החלב שהרי לא מעל ולא כפר. אבל יצא במעות שהפריש לעצמו מן הקלה לחמורה ומן החמורה לקלה ומן הקלה לקלה ומן החמורה לחמורה שכן אם הפריש לעצמו מעות של החלב הביא על הדם או על הדם והביא על החלב שהרי מעל וכפר ת"ל קרבנו על חטאתו עד שיהא קרבנו לשם חטאו:

[טו]שעיר ולא שעירת עזים (סא) ולא חילופה. והלא דין הוא ומה אם היחיד שלא שוה קרבנו על כל המצות לקרבן יום הכפורים שוה על כל המצות לקרבן מצוה יחידית. נשיא ששוה קרבנו על כל המצות לקרבן יום הכפורים אינו דין שישוה קרבנו לקרבן מצוה יחידית. משיח יוכיח ששוה קרבנו על כל המצות לקרבן יוה"כ ולא שוה קרבנו על כל המצות לקרבן מצוה יחידית. לא אם אמרת במשיח שאין מביא זה וזה מן הצאן תאמר בנשיא שמביא זה וזה מן הצאן הואיל ומביא זה וזה מן הצאן שוה קרבנו על כל המצות לקרבן מצוה יחידית. תלמוד לומר שעיר ולא שעירת עזים ולא חילופה. זכר ולא נקבה. תמים ולא בעל מום:

[טז]וסמך ידו על ראש השעיר. לרבות שעיר נחשון לסמיכה דברי ר"י. ר"ש אומר לרבות שעירי עבודה זרה לסמיכה שהיה ר"ש אומר כל חטאת צבור שדמה נכנס לפנים טעון סמיכה. [יז]ושחט אותו ולא תמורתו. כשהוא אומר (סב) למטה ושחט אותה ולא חילופה ולא ולדה ולא תמורתה. מכאן היה ר' ישמעאל אומר חמש חטאות הן מתות. ולד חטאת ותמורת חטאת וחטאת שמתו בעליה ושכפרו בעליה ושעברה שנתה. ואי אתה יכול לומר ולד חטאת בצבור שאין הצבור מביאה נקבה. ואין תמורת חטאת בצבור שאין הצבור ממירין. ולא חטאת שמתו בעליה שאין צבור מתים. שכפרו בעליה ושעברה שנתה יכול יהו מתות בצבור אמרת לאו ילמדו סתומות ממפורשות מה מפורשות ולד חטאת ותמורת חטאת וחטאת שמתו בעליה ביחיד דברים אמורים ולא בצבור אף שכפרו בעליה ושעברה שנתה ביחיד דברים אמורים ולא בצבור:

[יח]ושחט אותו במקום אשר ישחט את העולה. היכן נשחט בצפון אף זה בצפון. וכי מכאן אני למד והלא כבר נאמר במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת ולמה יצא מעתה לקבעו שאם לא נשחט בצפון פסול. אתה אומר לכך יצא או לא יצא ללמד שאין טעון צפון (סג) ת"ל במקום אשר ישחט. [יט]ואין לי אלא זו בלבד מנין לרבות כל חטאת שלא תהא שחיטתה אלא בצפון וכו' או אינו מביא אלא כיוצא בזה מה זה מיוחד חטאת זכר קבוע מכפר ובא מן הצאן ובא על חטא ידוע אף איני מרבה אלא כיוצא בו. את מה אני מרבה את שעירי עבודה זרה שהם חטאת זכר וקבועים ומכפרים ובאים מן הצאן ובאים על חטא ידוע וכו'. כשהוא אומר תשחט לרבות (סד) שעירי רגלים שהם חטאת קבועים מכפרים ובאים מן הצאן אבל אינם באים חטאת זכר קבועים ומכפרים ואינן באים מן הצאן ובאים על חטא ידוע אבל אינה באה זכר או שעירי יוה"כ שהן חטאת זכר קבועה מכפרת ובאה מן הצאן אבל אינו בא על חטא ידוע שקול הוא ויבואו שניהם כשהוא אומר תשחט לרבות חטאת מטמא מקדש שהיא חטאת מכפרת ובאה מן הצאן ובאה על חטא ידוע אבל אינה באה זכר (סה) ואינה באה קבועה. או חטאת נזיר שהיא חטאת קבוע ומכפרת ובאה מן הצאן אבל אינה באה זכר ואינה באה על חטא שקול הוא ויבואו שניהם כשהוא אומר תשחט לרבות מצורע שאינה חטאת קבוע מכפרת. אחר שרבינו דברים שהן כיוצא בו ודברים שאינן כיוצא בו למה יצאת מעתה לקבעו שאם לא נשחט בצפון פסול. יכול זה בלבד אם לא נשחט בצפון יהא פסול אבל כל שאר חטאות מצוה לשחטן בצפון ואם לא נשחט בצפון יהו כשרות. (סו) ת"ל ושחט את החטאת במקום העולה בנין אב לכל חטאות שאם לא נשחטו בצפון יהו פסולין. חטאת שיהו כל מעשיו לשם חטאת פרט לששחטו שלא לשמו. באצבע ולקח שיקבל בימין. באצבעו ונתן שיתן בימין. אר"ל וכי נאמר בו יד הואיל ולא נאמר בו יד קבל בשמאל כשר. ונתן על קרנות מזבח העולה ולא על קרנות מזבח הפנימי. והלא דין הוא משיח מוצא מכלל יחיד ונשיא מוצא מכלל יחיד מה משיח דם חטאתו נכנס לפנים אף נשיא יהא דם חטאתו נכנס לפנים ת"ל ונתן על קרנות מזבח העולה ולא על קרנות מזבח הפנימי:

ואת דמו ישפוך אל יסוד מזבח העולה ולא על יסוד מזבח הפנימי. א"ר ישמעאל (סז) ומה אם שירי חטאת שאין מכפרין נתנין על היסוד תחלת עולה שהיא מכפרת אינו דין שתנתן על היסוד. אם כן למה נאמר אל יסוד מזבח העולה שהיא יסוד במזבח של עולה. אל יסוד מזבח העולה אשר פתח אהל מועד זה יסוד דרומית. יכול זה יסוד מערבית. אמרת לאו מה מצינו (סח) ביציאתו מן ההיכל אינו נותן את הדמים אלא על יסוד הסמוך לו אף בירידתו מן המזבח אינו נותן את הדם אלא על יסוד הסמוך לו ואי זה זה יסוד דרומית. ואת כל חלבו יקטיר המזבחה כחלב זבח השלמים מה פירש בזבח השלמים (סט) חלב תותב קרום ונקלף ושתי כליות ויותרת אף כאן חלב תותב קרום ונקלף ושתי כליות ויותרת:

וכפר עליו שתהא כפרה לשמו, (ע) שלא יכפר לשנים כאחד, שיהא כהן מכפר על ידי עצמו. ונסלח לו אין משיירים לו ליוה"כ. יכול אע"פ שישב ולא הביא (עא) ת"ל לו. נפש תחטא אחת תחטא בעשותה התחטא הרי אלו מעוטין העושה על פי עצמו חייב ולא העושה על פי הוראת בית דין. כיצד הורו בית דין לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה והלך היחיד ועשה שוגג על פיהם בין שעשו ועשה עמהן בין שעשו ועשה אחריהם בין שלא עשו ועשה יכול יהיה חייב ת"ל נפש תחטא [אחת תחטא] בעשותה תחטא הרי אלו מעוטין העושה על פי עצמו חייב ולא העושה על פי הוראת ב"ד. ור' שמעון מוסיף הורו בית דין וידעו שטעו וחזרו בהן בין משהביאו כפרתן בין עד שלא הביאו כפרתן והלך היחיד ועשה על פיהן הרי זה פטור ור' מאיר מחייב; ור' אלעזר אומר ספק. סומכוס אומר תלוי. בעשותה, התולה בעצמו חייב התולה בבית דין פטור. כיצד הורו בית דין וידע אחד מהם שטעו או שהיה תלמיד ותיק יושב לפניהם וראוי להוראה כשמעון בן עזאי והלך ועשה על פיהם יכול יהא פטור ת"ל בעשותה התולה בעצמו חייב. אתה אומר לכך נאמרו מעוטים כאלו נפש תחטא אחת תחטא בעשותה תחטא או אינו אלא היחיד שעשה חייב (עב) שנים שעשו פטורין ת"ל עם הארץ אפילו מרובים. ועדיין אני אומר מעוט קהל שעשו חייבין שאין בית דין מביאין פר על ידיהם אבל רוב הקהל שעשו פטורין שהרי בית דין מביאין פר על ידיהם תלמוד לומר עם הארץ אפילו רובו ואפילו כלו: [כ]עם הארץ פרט לנשיא, מעם הארץ פרט למשיח. ואם תאמר כבר יצא משיח לידון בפר ונשיא בשעיר שיכול הואיל ועל העלם דבר עם שגגת מעשה מביא פר על שגגת מעשה יביא כשבה או שעירה ת"ל עם הארץ פרט לנשיא, מעם הארץ פרט למשיח. מעם הארץ פרט למומר רבי שמעון בן יהודה אומר משום ר' שמעון מה ת"ל אשר לא תעשינה בשגגה השב מידיעתו מביא קרבן על שגגתו יצא מומר שאינו שב מידיעתו. תינח משיח דמייתי בהעלם דבר אלא נשיא בשגגת מעשה הוא דמייתי. אמר רב זביד משמיה דרבא הכא במאי עסקינן כגון דאכל כזית חלב כשהוא הדיוט ונתמנה ואח"כ נודע לו. סלקא דעתך אמינא ניתי כשבה או שעירה קא משמע לן. הניחא לרבי שמעון דאזיל בתר ידיעה אלא לרבנן דאזלי בתר חטאה מאי איכא למימר. הכא במאי עסקינן דאכל כחצי זית חלב כשהוא הדיוט ונתמנה

ממ"ק ובמ"ק טו תורת כהנים : טז זבחים מח : יז תורת כהנים : יח זבחים מח : יט תורת כהנים : כ הוריות יא :

זית רענן (סא) ולא חילופה, שאם אין לו שעיר לא יביא תמורתו כשבה: היחיד שלא שוה, שבי"ה מתכפר בשעיר ועל כל המצות מביא כשבה או שעירה: מצוה יחידית, היינו ע"ז שמביא ג"כ שעירה: נשיא ששוה וכו', שעל כל המצות מביא ג"כ שעיר: אינו דין, פי' שאם אין לו יביא שעירה כמו בע"ז: משיח יוכיח, שעל כל המצות מביא פר וביו"ה מביא ג"כ פר: ולא שוה, שבע"ז מביא שעירה: תאמר בנשיא וכו', פי' וחיובו מן הצאן לכן אם אין לו שעיר מביא שעירה או כשבה: ולא נקבה, שעיר דממילא לא היו יכולין למעט נקבה אם אין לו זכר להכי אצטריך זכר: (סב) למטה ושחט אותה, גבי חטאת יחיד: ולא חילופה, המפריש חטאתו ונאבדה והפריש אחרת תחתיה ואח"כ נמצאת הראשונה: (סג) ת"ל במקום אשר ישחט את העולה, גבי כבשת יחיד כתיב: (סד) שעירי רגלים וכו' אבל אינן באים על חטא ידוע צו פרים הנשרפים שהן חטאת זכר וכו' על חטא ידוע או שעירי י"ח וכו': אינה באה זכר, רק כבשה או שעירה: (סה) ואינה באה קבועה, שעני מביא תורים או בני יונה: ואינה באה על חטא, והא דקאמר מכפרת היינו שמכפרת קצת כמש"ל: שאינה חטאת קבועה, שעני מביא הורים ומ"ם מכפרת קצת כמש"ל: (סו) ת"ל ושחט את החטאת, הל"ל ושחט אותה: באצבע ולקח, זבחים כ"ש מנחות י"ט דילפי' ממצורע דכתיב אצבעו הימנית: (סז) ומה אם שירי חטאת וכו', זבחים דף נ"ב: (סח) ביציאתו מן ההיכל, כשמזה מחטאת הפנימית ושירי הדם נותן על יסוד מערבי של מזבח החיצון שפוגע בו ברישא אף הכא שיורד ממזבח החיצון והכבש היה בדרום נותן ביסוד דרומי דפוגע בו ברישא: (סט) חלב התותב, עיין בחולין דף מ"ט: (ע) שלא יכפר לשנים כאחד, וא"ת הרי קרא דהכא קאי אמלך ולא מצינו שני מלכים כאחד, וי"ל דמיירי במלכי ישראל ומלכות בית דוד כדאיתא בגמרא, וב"א כתב די"מ שלא יערב דמים ברמים: שיהא כהן מכפר כו', מדכתיב הכהן מחטאתו משמע שאם כהן חטא מקריב בעצמו חטאתו דס"ד שיכפר כהן אחר בעדו: אין משיירין לו לי"ה, דה"א שהקרבן תולה עד שיבא י"ה ויכפר קמ"ל: (עא) ת"ל לי בצ"ל וכ"ה שם, פי' דבו תלוי הדבר שיביא דוקא חטאת: הרי אלו מעוטין, הוריות דף ב': (עב) שנים שעשו פטורין, כגון ב' שהוציאו קורה לר"ה עיין שבת דף צ"ג ובכריתות דף ל"ח: שהרי ב"ד וכו', ולכן אפי' עשו שלא ע"פ ב"ד ה"א שב"ד חייבים שה"ל לדרוש הדבר הזה והם יהיו פטורין קמ"ל ב"א ח"א, וג"ל דמיירי שהורו הב"ד שחלב מותר ועשו כל הקהל בשגגת מעשה שסוברים ששומן הוא ואכלו. ועיין בגמרא

תתמנה והשלימו ואח״כ נודע לו . סד״א ליצטרף ולייתי כשבה ושעירה קא משמע לן . מעם הארץ פרט למומר וכו׳ . מאי בינייהו אמר רב המנונא מומר לאכול חלב ומביא קרבן על הדם איכא בינייהו . מר סבר כיון דהוי מומר לחלב לדם נמי הוי מומר . ומר סבר לדם מיהא שב מידיעתו הוא . רבא אמר כולי עלמא מומר על החלב לא הוי מומר לדם אלא הכא במומר לאכול חלב לתאבון ונתחלף לו חלב בשומן ואכלו קמיפלגי . מר סבר כיון דלתאבון אכל במזיד מומר הוי ומר סבר כיון דמשכח התירא לא שביק התירא ואכיל איסורא לאו מומר הוא . [כא]בעשותה העושה את כולה ולא העושה את מקצתה כיצד שנים אוחזין [כב]במלגז ולוגזין בכרכר ושובטין בקולמוס וכותבין בקנה והוציאוהו לרשות הרבים יכול יהו חייבין ת״ל בעשותה העושה את כולה ולא העושה את מקצתה . בעיגול של דבלה והוציאו לרשות הרבים ר׳ יהודה אומר אם יכול אחד להוציאו והוציאוהו שנים חייבין . ר׳ שמעון אומר אף על פי שאין אחד יכול להוציאו והוציאוהו שנים פטורין . ר׳ שמעון סבר תלתא מעוטי כתיבי נפש תחטא אחת תחטא בעשותה תחטא חד למעוטי זה עוקר וזה מניח, וחד למעוטי זה יכול וזה יכול , וחד למעוטי זה אינו יכול וזה אינו יכול . ורבי יהודה חד למעוטי זה עוקר וזה מניח , וחד למעוטי זה יכול וזה יכול , וחד למעוטי יחיד שעשה בהוראת בית דין . ורבי שמעון לטעמיה דאמר מזיד שעשה בהוראת בית דין חייב . ורבי מאיר תרי מיעוטי כתיבי נפש אחת תחטא דהוא אורחיה דקרא . בעשותה תחטא חד למעוטי זה עוקר וזה מניח וחד למעוטי יחיד שעשה בהוראת ב״ד . המוציא ככר לרשות הרבים חייב הוציאו שנים ר׳ מאיר מחייב . רבי יהודה אומר לא יכול אחד להוציאו והוציאוהו שנים חייבין ואם לאו פטורין . רבי שמעון אומר אף על פי שלא יכול אחד להוציאו והוציאוהו שנים פטורין :

[כג]מכל מצות ה׳ ולא מצות המלך ולא מצות ב״ד . מצות האמורים במשיח מצות האמורים בעדה מצות האמורין בנשיא הן מצות האמורים כאן . ממצות ה׳ ולא כל מצות ה׳ (עג) פרט לשמיעת קול ולבטוי שפתים ולטומאת מקדש וקדשיו . אשר לא תעשינה בשגגה מלמד שהוא מביא על שגגת מעשה . ואשם מלמד שמביא אשם תלוי . או הודע אליו ולא שאמרו אחרים יכול אע״פ שאינו מכחיש ת״ל חטאתו אשר חטא בה : והביא (את) קרבנו שעירת עזים יכול שיביא בת שנתה ודין הוא זה מביא חטאת ומצורע מביא חטאת מה (עד) חטאת מצורע בת שנתה אף זו בת שנתה . לא אם אמרת בחטאת מצורע שהיא טעונה נסכים תאמר בזו שאינה טעונה נסכים . חטאת נזיר תוכיח שאינה טעונה נסכים ובאה בת שנתה . לא אם אמרת בחטאת נזיר שיש עמה (עה) דמים אחרים תאמר בזו שאין עמה דמים אחרים . חטאת עבודה זרה תוכיח שאין עמה דמים אחרים ובאה בת שנתה.. לא אם אמרת בחטאת עבודה זרה שהיא קבועה תאמר בזו שאינה קבועה הואיל ואינה קבועה לא תבא בת שנתה . ת״ל [כד]תורה אחת יהיה לכם לעושה בשגגה הרי כל העושה בשגגה כעבודה זרה . מה חטאת עבודה זרה בת שנתה אף זו בת שנתה אי מה חטאת עבודה זרה (עו) בשעירה כשהוא אומר לכם לרבות שעירי עבודה זרה . לכם לרבות שעירי רגלים . לעושה לרבות שעיר נשיא : וסמך [את] ידו על ראש החטאת . לרבות חטאת עבודה זרה לסמיכה .

ושחט את החטאת במקום העולה שתהא שחיטתו בצפון . במקום העולה ולקח שיהא קבול דמה בצפון . מכאן אמרו שחט בצפון וקבל בדרום בדרום וקבל בצפון פסול עד שישחטנו בצפון ויקבל בצפון . ואת כל דמה ישפוך למעלה הוא אומר ואת דמו ישפוך ולמטה הוא אומר ואת כל דמה ישפוך מנין אתה אומר חטאת שקבל דמה בארבע כוסות ונתן מזה אחת ומזה אחת (עז) יכול אפילו יהו כולם נשפכים על היסוד . ת״ל ואת כל דמה ישפוך . יכול אפילו לא נתן אלא מאחת מהן מתן ארבע יהיו כלם נשפכים על היסוד ת״ל ואת דמה ישפוך הא כיצד הוא נשפך על היסוד והם נשפכין לאמה . רבי אלעזר ברבי שמעון אומר מנין שאפילו לא נתן אלא מאחד מהן מתן ארבע יהיו כולם נשפכין על היסוד ת״ל ואת כל דמה ישפוך :

ואת כל חלבה יסיר כאשר הוסר חלב מעל זבח השלמים . מה מפורש בזבח השלמים חלב תותב קרום ונקלף ושתי כליות ויותרת הכבד אף כאן חלב תותב קרום ונקלף ושתי כליות ויותרת הכבד . וכפר עליו (עח) שתהא כפרתו לשמו שלא יכפר לשנים באחת ושיהא כהן מכפר על עצמו . ונסלח לו שאין משיירין לו עד יוה״כ יכול אע״פ שישב ולא הביא (עט) ת״ל ואם כבש יביא קרבנו לחטאת . [כה]רבי שמעון אומר כבשים קודמים לעזים בכל מקום . אחד מד׳ צווחות שצוחה העזרה צא מכאן יששכר איש כפר ברקאי שמכבד את עצמו ומחלל שם שמים דהוה כריך ידיה [כו]בשיראי ועביד עבודה ומאי סלקא ביה מלכא ומלכתא הוו יתבי בסעודתא מלכא אמר גדיא יאי ומלכתא אמרה אימרא יאי , אמרי מאן מוכח נוכח כהן גדול דקא מסיק קרבנות קמי קב״ה כל יומא ויומא , אתא אחוי בידיה אי גדיא יאי יסק לתמידא , אמר מלכא הואיל ולית ליה אימתא דמלכות ניפסקוה לימיניה , יהב יששכר שוחדא ופסקוה לשמאליה, שמע מלכא אמר דליהדור ולפסקוה לימיניה , אמר רב יוסף בריך רחמנא דשקליה יששכר [כז]למטרפסיה בהאי עלמא . אמר רב אשי יששכר איש כפר ברקאי לא תנא מתני׳ דתנן רבי שמעון אומר כבשים קודמין לעזים בכ״מ יכול מפני שהן מובחרין ת״ל ואם עז (יביא) קרבנו מלמד ששניהם שקולין כאחד . רבינא אמר אף מקרא נמי לא קרא דכתיב ואם כבש [יביא] וכתיב ואם עז קרבנו אי בעי כבש לייתי אי בעי עז לייתי . [כח]מה ת״ל (פ) יביא יביא מנין אתה אומר המפריש חטאתו ואבדה והפריש אחרת תחתיה ולא הספיק להקריבה עד שנמצאת הראשונה והרי שתיהן עומדות מנין שמביא איזה שירצה . ת״ל יביא . יכול יביא שתים ת״ל יביאנה אחת הוא מביא ואינו מביא שתים . וסמך ידו על ראש החטאת לרבות חטאת נזיר וחטאת מצורע וחטאת מטמא מקדש לסמיכה :

תע [כט]רמי רבי שמעון בן לקיש על מעוהי בי מדרשא ומקשי אם כשרין הן ירצו ואם אין מרצין למה הן באין . אמר רבי שמעון בן לקיש אפתח אנא פתחא לנפשאי [ל]מוצא שפתיך תשמור ועשית וגו׳ . ואימא הבא בנדר ובנדבה ליתי ולא לירצי באשם לא ליתי כלל, אמר אביי רבי שמעון בן לקיש מהכא פתח ושחט אותה לחטאת אותה לשמה כשרה שלא לשמה פסולה הא שאר קרשים בין לשמן בין שלא לשמן כשרין יכול ירצו ת״ל מוצא שפתיך וגו׳ . ואימא הבא בנדר ובנדבה ליתי ולא לירצי אשם ארצויי נמי לירצי . אמר קרא [לא]זאת התורה לעולה למנחה הקישן הכתוב לשלמים מה שלמים שחטו שלא לשמן כשרין ואין מרצין אף אני אביא אשם כשר ואינו מרצה . ומאי חזית דאקשת לשלמים אקשה לחטאת הא מיעט רחמנא אותה . חטאת ששחטו שלא לשמה פסולה מנלן . אמר קרא זאת התורה לעולה למנחה וגו׳ הקישו הכתוב לשלמים מה שלמים בין שנוי קדש בין שנוי בעלים למצוה וכו׳ הילכך מצוה משלמים . ושחיטה לעכב מושחט אותה לחטאת שתהא שחיטתה לשם חטאת . קבלה מולקח הכהן מדם החטאת שתהא קבלה לשם חטאת . וזריקה מוכפר עליו הכהן מחטאתו שתהא כפרה לשם חטאת . ואשכחן חטאת חלב דכתיב בה לחטאת חטאת עבודה זרה ודשמיעת קול ודבטוי שפתים ודטומאת מקדש וקדשיו דלא כתיב בהו כלל מנלן . חטאת עבודה זרה אתיא מחטאת חלב שכן כתיב בהם הטאת . הנך כולהו אתיא במה הצד . [לב]בית שמאי אומרים וכו׳ ובחטאת שתי מתנות ובית הלל אומרים אף חטאת שנתן מתנה אחת כפר . אמר רבא מאי טעמא דבית שמאי קרנות קרנות קרנות הרי כאן שש ארבע למצוה שתים לעכב . ובית הלל קרנות קרנות קרנות הרי כאן ארבע שלש למצוה ואחת לעכב . ואימא כולהו למצוה כפרה בכדי לא אשכחן . ואיבעית אימא אהני קרא ואהני מסורת אהני קרא לטפויי חדא ואהני מסורת לבצורי חדא . ותנא מייתי לה מהכא דתניא וכפר וכפר מפני הדין . והלא דין הוא נאמר דמים למטה ונאמר דמים למעלה מה דמים האמור למטה שנתן מתנה אחת כפר אף דמים האמור למעלה נתנו מתנה אחת כפר . או כלך לדרך זו נאמר דמים בפנים ונאמר דמים בחוץ מה דמים האמור בפנים חסר אחת מן המתנות לא עשה ולא כלום אף דמים האמור בחוץ חסר אחת מן המתנות לא עשה ולא כלום . נראה למי דומה דנין חוץ מחוץ ואין דנין חוץ מפנים . אדרבה דנין חטאת וארבע קרנות מחטאת ואל יוכיח חוץ שאין חטאת

ממ״ק ובמ״ק כא שבת לג : כב במלגז כלי עשוי כשיני מסרק נטלפל תבן : כג תורת כהנים : כד במדבר טו : כה פסחים לג : כו בשיראי כנגד מש׳ : כז למטרפסית חלקו וגורלו : כח תורת כהנים : כט זבחים ה : ל דברים כג : לא ויקרא ז : לב זבחים לט :

זית רענן (עג) פרט לשמיעת קול, י״ל דממעט ליה מאשם תלוי שאין מביא אשם תלוי על שמיעת קול והיינו דמסיים ואשם מלמד שמביא אשם תלוי, וקשת ל״ל קרא הכתיב לקמן בהדיא שמביא אשם תלוי אלא קמ״ל שעל שמיעת קול אינו מביא אשם תלוי : (עד) חטאת מצורע , כתיב בה וכבשה אחת בת שנתה וכן בנזיר : (עה) דמים אחרים , עולה ושלמים , וכן בחטאת מצורע מביא עמה אשם ועולה : חטאת ע״ז כתיב בה עז בת שנתה : שהיא קבועה , שיחיד ונשיא ומשיח שוין שמביאין שעירה מש״א כאן שמשיח מביא פר ונשיא שעיר : (עו) בשעירה אף זו בשעירה כשהוא אומר לכם וכו׳ וה״פ דה״א דלא ילפינן מע״ז דבעי׳ בת שנתה אלא חטאת זו שהיא ג״כ נקבה שעירה אבל כשהוא אומר לכם לרבות שעירי ע״ז שהצבור מביאין אע״פ שהן זכרים הן בן שנתן : לעושה , לשון יחיד לרבות קרבן יחיד דהיינו שעיר נשיא : לרבות חטאת ע״ז של יחיד לסמיכה , דשעירי ע״ז של ציבור נפקא לן בפ׳ איזהו מקומן : במקום העולה ולקח , דמקרא נדרש לפניו : (עז) מנין שיהיו כולם וכו׳ , כ״ה שם עיין בזבחים דל״ד וביומא דף נ״ז : לאמה , אמת המים העובר בעזרה : (עח) שתהא כפרתו לשמו , זריקת דמו ועמש״ל : (עט) ת״ל לו כצ״ל : (פ) יביא יביא כו׳ , עיין פ״ד דתמורה : חטאת נזיר וכו׳ , אע״פ שאין באין לכפרה ומטמא מקדש שהן בעולה ויורד :

חטאת וארבע קרנות. ת"ל וכפר וכפר וכפר מפני הדין. וכפר אע"פ שלא נתן אלא שלש. וכפר אע"פ שלא נתן אלא שתים. וכפר אע"פ שלא נתן אלא אחת. [לג]אילו נאמר ושמעה יכול אף האומר לחברו לך עבוד ע"ז (פא) יהא חייב אם האומר אינו חייב יהא השומע חייב. זה יוכיח שהאומר אינו חייב והשומע חייב. אף אתה אל תתמה על האומר לחברו לך עבוד עבודה זרה שאף על פי שאין האומר חייב יהיה השומע חייב ת"ל ושמעה קול אלה אין אלה אלא שבועה. וכן הוא אומר [לד]והשביע הכהן את האשה בשבועת האלה. אין לי אלא אלה שיש עמה שבועה. מנין לעשות אלה אף על פי שאין עמה שבועה כאלה שיש עמה שבועה. ת"ל ושמעה קול אלה ושמעה קול לעשות אלה שאין עמה שבועה כאלה שיש עמה שבועה. רבי עקיבא אומר אין לי אלא מפי עצמו מזיד. מפי עצמו (פב) שוגג מפי אחרים מזיד מפי אחרים שוגג (מפי עצמו) [מנין] ת"ל והוא עד או ראה או ידע אם לוא יגיד ונשא עונו לרבות את כולם. [לה]שלח להם ביד בנו או ביד עבדו או ביד שלוחו או שאמר להם הנתבע משביע אני עליכם אם אתם יודעים לי עדות שתבואו ותעידוני יכול יהיו חייבים. ת"ל ושמעה קול אלה והוא עד עד שישמע מפי התובע. מאי תלמודא אמר רבי אלעזר לוא כתיב אם לו לא יגיד ונשא עונו ואם לאחר לא יגיד פטור. [לו]ושלשה לו כתובים בתורה באל"ף למ"ד וקורא לו [לז]אשר לא כרעים [לח]אשר לא חומה אם לוא יגיד. [לט]משביעני עליכם פלוני ופלוני אם אתם יודעים לי עדות שתבואו ותעידוני והם יודעים לו עדות עד מפי עד או שהיה אחד מהן קרוב או פסול יכול יהו חייבי ת"ל ושמעה קול אלה והוא עד בזמן שהן כשרין להעיד ולא בזמן שהן פסולין מן העדות. עמד בבית הכנסת ואמר משביעני עליכם אם אתם יודעים לי עדות שתבואו ותעידוני יכול יהו חייבין ת"ל ושמעה קול אלה והוא עד עד שיהא מתכוין לו. משביעני עליכם לכשתדעו לי עדות שתבואו ותעידו לי יכול יהו חייבין ת"ל ושמעה קול אלה והוא עד בזמן שקדמה עדות את השבועה ולא בזמן שקדמה שבועה את העדות. [עמד בבה"כ ואמר משביע אני עליכם וכו' הרי אלו פטורין]. אמר שמואל ואפי' עדיו ביניהם, פשיטא לא צריכא דקאי עלייהו מהו דתימא כמ"ד להו דמי קמ"ל. תניא נמי הכי ראה סיעה של בני אדם עומדין ועדיו ביניהן ואמר לו משביע אני עליכם שאם אתם יודעים לי עדות שתבואו ותעידוני יכול יהו חייבין תלמוד לומר והוא עד והרי לא ייחד עדיו. יכול אפילו אמר כל העומדין כאן ת"ל והוא עד והרי ייחד עדיו. [מ]מנין שאינו מדבר אלא בתביעת ממון רבי אליעזר אומר נאמר כאן אואין ונאמר להלן אואין מה להלן אינו מדבר אלא בתביעת ממון אף כאן אינו מדבר אלא בתביעת ממון, אואין רוצה יוכיחו שהוא אומר אואין ומדברים שלא בתביעת ממון. דנין אואין שיש עמהן שבועה מאואין שיש עמהם שבועה ואל יוכיחו אואין רוצח שאין עמהן שבועה. אואין סוטה יוכיחו שהן אואין שיש עמהן שבועה ומדברים שלא בתביעת ממון, דנין אואין שיש עמהן שבועה ואין עמהן כהן מאואין שיש עמהן שבועה ואין עמהן כהן ואל יוכיחו אואין דסוטה שאף על פי שיש עמהן שבועה יש עמהן כהן. רבי עקיבא אומר והיה כי יאשם לאחת מאלה יש מאלה שהוא חייב ויש מאלה שהוא פטור הא כיצד תבעו ממון חייב דבר אחר פטור. רבי יוסי הגלילי אומר והוא עד או ראה או ידע בעדות המתקיימת בראיה בלא ידיעה ובידיעה בלא ראיה הכתוב מדבר. ראיה בלא ידיעה כיצד מנה מניתי לך בפני פלוני ופלוני יבואו פלוני ופלוני ויעידו זו ראיה בלא ידיעה. ידיעה בלא ראיה כיצד מנה הודית לי בפני פלוני ופלוני יבואו פלוני ופלוני ויעידו זו היא ידיעה בלא ראיה. רבי שמעון אומר חייב כאן וחייב בפקדון מה להלן אינו מדבר אלא בתביעת ממון אף כאן אינו מדבר אלא בתביעת ממון. ועוד ק"ו ומה פקדון שעשה בו נשים כאנשים קרובין כרחוקין כשרין כפסולין וחייב על כל אחת ואחת בפני בית דין ושלא בפני בית דין אינו מדבר אלא בתביעת ממון, עדות שלא עשה בה נשים כאנשים קרובין כרחוקין כשרין כפסולין ואינו חייב אלא אחת ובפני בית דין אינו דין שלא יהא מדבר אלא בתביעת ממון. מה לפקדון שלא עשה בו מושבע כנשבע ומזיד כשוגג תאמר בעדות שכן עשה מושבע כנשבע ומזיד כשוגג ת"ל תחטא תחטא לגזרה שוה, נאמר כאן תחטא ונאמר להלן תחטא מה להלן אינו מדבר אלא בתביעת ממון אף כאן אינו מדבר אלא בתביעת ממון. מתקיף לה רבה בר עולא אואין דבטוי יוכיחו שהן אואין שיש עמהן שבועה ואין עמהן כהן ומדברים שלא בתביעת ממון. מסתברא מפקדון הוה ליה למילף שכן תחטא. אדרבא מבטוי הוה ליה למילף שכן חטאת מחטאת. אלא מסתברא מפקדון הוה ליה למילף שכן חטא במזיד תבעיה וכפריה ועבריה. אדרבה מבטוי ה"ל למילף שכן חטאת יורד וחומש. הנך נפישן. רבי עקיבא אומר והיה כי יאשם וכו' איפוך אנא. ר' עקיבא אית ליה אואין דרבי אליעזר. מאי בינייהו איכא בינייהו עדי קרקע לרבי אליעזר חייב לר' עקיבא פטור. [מא]משביע אני עליכם אם לא תבואו ותעידוני שאמר איש פלוני ליתן לי מאתים זוז ולא נתן הרי זה תביעת ממון יכול יהו חייבין ת"ל נפש כי תחטא נפש כי תחטא לגזרה שוה מה נפש כי תחטא האמור להלן תובעו ממון ויש לו אף נפש כי תחטא האמור כאן תובעו ממון ויש לו: [מב]השביע עליהם חמשה פעמים חוץ לבית דין ובאו לבית דין והודו יכול יהו חייבין ת"ל אם לא יגיד לא אמרתי אלא במקום שאם מגיד זה נתחייב זה ממון ואיזה זה בבית דין. מכאן אמרו השביע עליהם חמשה פעמים חוץ לבית דין וכפרו ובאו לבית דין והודו פטורין. בחוץ הודו ובבית דין כפרו חייבין. השביע עליהם חמשה פעמים לפני בית דין וכפרו אין חייבין אלא אחת. אמר ר' ישמעאל מה טעם מפני שאין יכולין לחזור ולהודות. כפרו שניהן כאחד חייבים. בזה אחר זה הראשון חייב. כפר אחד והודה אחד הכופר חייב. היו שתי כתי עדות כפרה הראשונה ואחר כך כפרה שניה שתיהם חייבות מפני שהעדות יכולה להתקיים בשתיהן. אמר ליה רב פפא לאביי אין חייבין עד שיכפרו בהו בבית דין. אי הכי אפילו שבועה נמי בבית דין אין שלא בבית דין לא. לא סלקא דעתך דתניא לאחת לחייב על כל אחת ואחת. והתנן השביע עליהן חמשה פעמים בבית דין וכפרו אין חייבין אלא אחת ואמר רבי שמעון מאי טעמא הואיל ואין יכולין לחזור ולהודות אלא לאו שמע מינה שבועה חוץ לבית דין כפירה בבית דין:

תעא [מג]שבועת העדות בכל לשון מנלן דכתיב ונפש כי תחטא ושמעה בכל לשון שהיא שומעת. שבועת הפקדון בכל לשון אתיא תחטא תחטא משבועת העדות. [מד]משביע אני עליכם ביו"ד ה"א באל"ף דל"ת בשדי צבאות בחנון ורחום בארך אפים ברב חסד בכל הכנויין הרי אלו חייבין. המקלל בכולן חייב, דר"מ וחכמים פוטרין. ורמינהו [מה]יתן ה' אותך לאלה ולשבועה מה ת"ל והלא כבר נאמר [מו]והשביע הכהן את האשה בשבועת האלה לפי שנאמר ושמעה קול אלה ונאמר להלן אלה מה כאן שבועה אף להלן שבועה מה כאן בשם אף להלן בשם. אמר אביי לא קשיא הא רבי חנינא הא רבנן. דתניא רבי חנינא אומר הואיל ואמרה תורה השבע ואל תשבע קלל ואל תקלל מה השבע בשם אף לא תשבע בשם מה מקלל בשם אף לא תקלל בשם, ורבנן אי גמירי גזירה שוה ניבעי שם המיוחד ואי לא גמירי גזירה שוה אלה דשבועה היא מנלן. נפקא להו מדתניא אלה אין אלה אלא שבועה וכן הוא אומר והשביע הכהן את האשה בשבועת האלה. ומנין לעשות אלה שאין עמה שבועה כאלה שיש עמה שבועה תלמוד לומר ושמעה קול אלה. וחייבין על זדון שבועת העדות מנא הני מילי. דתניא בכולן נאמר כאן ונעלם וכאן לא נאמר בה ונעלם. לחייב על המזיד כשוגג:

[מז]**תניא** אין עדותן מצטרפת עד שיראו שניהם כאחד. רבי יהושע בן קרחה אומר אפי' בזה אחר זה. במאי קמיפלגי איבעית אימא סברא איבעית אימא קרא. איבעית אימא סברא מר סבר מנה דקא מסהיד האי לא מסהיד האי. ואידך אמנה בעלמא תרוייהו קא מסהדי. ואי תימא קרא והוא עד או ראה או ידע. ותניא ממשמע שנאמר לא יקום עד איני יודע שהוא א' מה תלמוד לומר אחד זה בנין אב כל מקום שנאמר עד הרי כאן ב' עד שיפרוט לך הכתוב אחד ואפקי' רחמנא בלשון חד למימר עד דחזו תרוייהו כחד. ואידך והוא עד או ראה או ידע מכל מקום ואין עדותן מצטרפת עד שיעידו שניהם כאחד. ר' נתן אומר שומעין דבריו של זה היום ולכשיבא חברו למחר שומעין את דבריו. במאי קמיפלגי איבעית אימא סברא איבעית אימא קרא. איבעית אימא סברא מר סבר עד א' כי אתי לשבועה אתי לממונא לא אתי. ואידך אטו תרוייהו כי אתו בהדי הדדי בחד פומא קא סהדי אלא מצרפינן להו ה"נ מצרפינן להו. ואיבעית אימא קרא אם לוא יגיד ונשא עונו וכ"ע כרבנן דפליגי עליה דרבי יהושע בן קרחה והכא באקושי הגדה לראיה קמיפלגי מר סבר מקשינן הגדה לראיה ומר סבר לא מקשינן: והוא עד או ראה [מח]היה יודע לו בעדות עד שלא נעשה חתנו [ונעשה חתנו] פקח ונתחרש פקח ונסתמא שפוי ונשתטה ה"ז פסול אבל היה יודע לו עדות עד שלא נעשה חתנו ונעשה חתנו ומתה בתו פקח ונתחרש

ממ"ק ובמ"ק לג תורת כהנים: לד במדבר ה: לה שבועות לה: לו מסכת סופרים: לז ויקרא יא: לח שם כה: לט תורת כהנים, שבועות לה: מ שם לג: מא תורת כהנים: מב שבועות לב: מג סוטה לג: מד שבועות לה: מה במדבר ה: מו שם: מז סנהדרין ל: מח ב"ב קכח, ערכין יז:

זית רענן (פא) יהא חייב, פי' השומע יהא חייב קרבן וע"ז מתמה אם האומר אינו חייב קרבן איך יהיה השומע חייב ומשני זה יוכיח וכו' שהמשביע לחברו שאם יודע לו עדות שיעיד לו האומר אינו חייב והשומע חייב, וקשה מה ראיה הוא זה דהכא לא חטא האומר כלל, וי"ל דהיינו אם העדים נשבעו מעצמם בלי תביעת התובע פטורים ואם שמעו מפי התובע חייבים כדאיתא פ"ד דשבועות, ב"א ח"א: אלה שאין עמה שבועה, פי' קללה בלא שבועה: (פב) שוגג וכו', דפשטא דקרא מיירי במזיד דלא כתיב ביה ונעלם:

ונתחרש וחזר ונתפקח שפוי ונשתטה וחזר ונשתפה הרי זה כשר זה הכלל כל שתחלתו וסופו בכשרות כשר דאמר קרא או ראה או ידע אם לוא יגיד בראיה תלה רחמנא והא איכא. ואלא הוא למה לי לכדתניא ראה סיעה של בני אדם עומדין ועדיו ביניהן וכו' ת"ל והוא עד והרי לא יחד עדיו. [מח]מעשה באחד שיצא ליהרג אמר אם יש בי עון זה לא תהא מיתתי כפרה על כל עונותי ואם אין בי עון זה תהא מיתתי כפרה על כל עונותי ובית דין וכל ישראל מנוקין ועדים לא תהא להם לעולם מחילה, כששמעו חכמים בדבר אמרו, להחזירו אי אפשר שכבר נגזרה גזרה אלא יהרג ויהא קולר תלוי בצואר עדים. כל כמיניה לא צריכא דקא הדרי בהו סהדי, וכי הדרי בהו מאי הוי כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד. לא צריכא אף על גב דקא יהבי טעמא למילתייהו כי ההיא מעשה דבעיא מכסא:

[מט]אל תהי עד חנם ברעך והפתית בשפתיך. ראובן הוה ידע לשמעון סהדי אמר ליה אתי אסהיד לי הדא סהדותא אמר ליה אין כשנכנסו לדין חזר בו ורוח הקודש אומר לו והפתית בשפתיך הכנסת אותו לדין וחזרת בך. למחר אתית סהדי לראובן גבי שמעון מה יעשה כאשר עשה לו אל תאמר כאשר עשה לי אעשה לו אשיב לאיש כפעלו והלא כבר נתנה תורה [נ]איפופסין והוא עד או ראה או ידע אם לוא יגיד ונשא עונו. [נא][ושמעה קול אלה הה"ד] חולק עם גנב שונא נפשו מעשה בשלטון אחד שהיה הורג את הקבלנין (ומגייר) [ומתיר] את הגנבים והיו הכל מליזין עליו לומר שאינו עושה כראוי, מה עשה הוציא כרוז במדינה ואמר כל עמא *לקומפון מה עשה הביא חולדות ונתן לפניהם מנות ומוליכות אותם לחורים למחר הוציא כרוז ואמר כל עמא לקומפון מה עשה הביא חולדות ונתן לפניהם מנות וסתם את החורים ומוצאים אותם מסותמות ומחזירות אותם למקומן לומר שאין הכל אלא מן הקבלנים. הרי מן השלטון מן המעשה מנין. גנב ראובן לשמעון ולוי ידע ביה אמר ליה אל תפרסמני ואנא יהיבנא לך פלגא למחר נכנסו לבית הכנסת ושמעו קול החזן מכריז ואומר מאן גנב לשמעון ולוי קאים תמן והלא נתנה תורה איפופסין והוא עד או ראה או ידע אל תהי שבועה קלה בעיניך זכריה חמי לה [נב]ואשוב ואשא עיני ואראה והנה מגלה עפה מה הוא עפה שיטה כר"א [נג]ויעף אלי אחד מן השרפים וגו' ויאמר אלי מה אתה רואה ואומר אני רואה מגלה עפה. אמר ר' אבהו אפי' עורו של פיל ועורו של גמל אינם כמדה הזה ואת אמרת כן זאת האלה היוצאה על פני כל הארץ. מהיכן יצא מפתחו של היכל דתנן פתחו של היכל ארכו ארבעים אמה ורחבו עשרים אמה. אמר ר' איבו מפני מה משביעין את האדם בספר תורה ומביאין לפניו נודות נפוחין לומר אתמול היה הנוד הזה מלא גידים ועצמות ועכשיו ריק מכלם כך המשביע חברו סוף שיצא ריקם ממונו א"ר אסי על שקר. רבי אבא אומר אפילו על אמת. ר' ינאי הוה יתיב ודריש על הדא דרבי יונה אמר רבי סימון אין מוסרין את השבועה למי שהוא חשוד על השבועה ואין נוהגין את השבועה למי שהוא רץ אחר השבועה. הוה עובדא בבר תלמיון וסייעא (לרבנן) [לרב אסי] עובדא בחד גברא דאפקיד גבי בר תלמיון מאה דינרין אזל בעא להון מניה א"ל מה דאפקדת גבי מסרית בידך א"ל אישתבע ליה מה עבד בר תלמיון נטל חד קנה וחקקיה ויהב ביה הלין דינרי ושדי מסתמיך עליה א"ל צור הדא קניא בידך עד דאנא משתבע לך, [כיון דמטא לבי כנישתא] אמר מארי' דהדין [ביתא] מה דמסרת בידי מסרית בידך ההוא מן כובדיה נסתיה ואשקליה לארעא שריין הלין דינרי מתבדרין ושרי ההוא מלקט א"ל לקט לקט דמן דידך אנת מלקט. שבועת י"י תהיה בין שניהם שאינה זזה מבין שניהם (כתוב לעיל). [נד]הוצאתיה וגו' ובאה אל בית הגנב א"ר שמואל בר נחמן מלאכי חבלה אין להון קפצין שנאמר [נה]משוט בארץ ומהתהלך בה וכתיב [נו]ולנה בתוך ביתו. א"ר אבא בר כהנא דברים שאין האש שורפתן שבועת שוא מכלה אותן. דרכה של אש לאכול עצים ברם הכא [נז]וכלתו ואת עציו ואת אבניו. רבי יוסי בר חנינא פתר קריא בסוטה. נפש כי תחטא היא שחטאה על בעלה שהוא זנה ומפרנסה והיא הולכת ומקלקלת עם אחר. ושמעה קול אלה [נח]והשביע הכהן את האשה בשבועת האלה. והוא עד ועד אין בה. או ראה ונסתרה והיא נטמאה. או ידע ונעלם מעיני אישה. אם לוא יגיד ונשא עונו אם לא תגיד לכהן וצבתה בטנה ונפלה ירכה. רבי פנחס פתר קריא בישראל נפש כי תחטא [נט]וארא והנה חטאתם לי"י אלהיכם ושמעה קול אלה [ס]זאת קולו שמענו מתוך האש. א"ר יוחנן [סא]קומפרמסאות נתנו ביניהם שאינו כופר בהן והם אינם כופרין בו. א"ר יצחק זה שמשביע את לגיונותיו אינו משביען אלא בסייף לומר כל העובר על התנאין הללו יהא הסייף הזה עובר על ראשו הוא נשבע להם שנא' [סב]ואשבע לך ואבא בברית אותך והן נשבעין לו שנאמר [סג]לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו ואין אלה אלא שבועה שנאמר [סד]בשבועת האלה, כיון שעברו ישראל על התנאי אמר להם הקב"ה [סה]אף אני אעשה זאת לכם וגו' והבאתי עליכם חרב וגו'. והוא עד [אלו ישראל] [סו]אתם עדי נאם ה'. או ראה [סז]אתה הראת לדעת. או ידע וידעת וגו' והשבות אל לבבך. אם לוא יגיד ונשא עונו אמר להם הקב"ה אם לא תגידו בגוים אלהותי אני פורע מכם אימתי כשיאמרו [סח]דרשו אל האובות וגו' אם לא יאמרו כדבר הזה אשר אין לו שחר. רבי יוחנן וריש לקיש אמר הקב"ה אם לא יאמרו ישראל לעובדי אלילים כדבר הזה אין לו שחר על עצמו אינו מזריח אורה כיצד מזריח אורה על אחרים. אמר רבי אבא בר כהנא חשך ואפלה שמשו בעולם הזה הדא הוא דכתיב [סט]ויהי חשך אפלה אבל תהו ובהו לא שמשו בעולם הזה. והיכן עתידין לשמש בכרך גדול הדא הוא דכתיב [ע]ונטה עליה קו תהו ואבני בהו. רבנן אמרין עובדי אלילים שלא קיימו את התורה שנתנה מתוך החשך עליהם הוא אומר [עא]כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים אבל ישראל שקיימו את התורה שנתנה מתוך החשך כמא דאת אמר [עב]ויהי כשמעכם את הקול מתוך החשך עליהם הוא אומר [עג]ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה:

[עד]או נפש אשר תגע בכל דבר טמא זקנים הראשונים אמרו יכול אפי' נגע במגע טמאות יהא (טמא) [חייב] ת"ל בנבלת חיה בנבלת בהמה בנבלת שרץ מה אלו מיוחדים שהם אבות הטומאה יצא דבר (פג) שאינו אב הטומאה. רבי עקיבא אומר יכול אפילו נגע באוכלים ומשקים ובכלי חרס יהא (טמא) [חייב] ת"ל בהמה מה בהמה מיוחדת שהיא אב הטומאה יצאו אלו שאינם אב הטומאה. ובדבר שאתה לומדו לדרך אחד אתה לומדו לכל הדרכים שיש בו מה בהמה טמאה מיוחדת שחלק מגעה ממשאה [ועשאה] (פד) (ומשאה) אב הטומאה לטמא אדם לטמא בגדים אף איני מרבה אלא כיוצא בה. את מה אני מרבה את מיעוט מי חטאת והמרכב שחלק מגען ממשאן ועשאן אב הטומאה לטמא אדם ולטמא בגדים כשהוא אומר בכל דבר טמא לרבות (פה) רוב מי חטאת והמשכב ששוה מגען למשאן ועשאן אב הטומאה לטמא אדם ולטמא בגדים כשהוא אומר בכל דבר טמא לרבות השורף את הפרה והפרים והמשלח את השעיר שהן מטמאים בגדים. כשהוא אומר בכל דבר טמא לרבות (פו) הסככות והפרעות והקיר דברי ר' יהודה. בנבלת (בהמה) חיה מה ת"ל טמאה שיכול אין לי אלא בכולה כזית היטנה מנין ת"ל טמאה. בנבלת בהמה מה ת"ל טמאה שיכול אין לי אלא נבלה עצמה קרנה שערה (פז) וחבורה מנין ת"ל טמאה. בנבלת שרץ מה ת"ל טמא שיכול אין לי אלא בשרו דמו עורו (פח) חבורו וערובו מנין ת"ל טמא:

[עה]רבי אליעזר אומר השרץ ונעלם ממנו על העלם שרץ הוא חייב ואינו חייב על העלם מקדש. רבי עקיבא אומר ונעלם ממנו והוא טמא על העלם טומאה הוא חייב ואינו חייב על העלם מקדש. [עו]מאי בינייהו חזקיה אמר שרץ ונבלה איכא בינייהו. רבי אליעזר סבר בעינן עד דירע אי בשרץ איטמי אי בנבלה איטמי. ור' עקיבא סבר לא בעינן עד דידע אי בשרץ איטמי אי בנבלה איטמי דכיון דידע דאיטמי תו לא צריך. עולא רמי דרבי אליעזר אדרבי אליעזר מי אמר רבי אליעזר בעינן דידע אי בשרץ איטמי אי בנבלה איטמי ורמינהו רבי אליעזר אומר מה נפשך, חלב אכל חייב, נותר אכל חייב, שבת חלל חייב, יום הכפורים חלל חייב, אשתו נדה בעל חייב, אחותו בעל חייב, א"ל רבי יהושע הרי

ממ"ק ובמ"ק מח סנהדרין מד: מט ויקרא רבה פרשה ו. משלי כד: נ איפופסין גזר דין: נא משלי כט: *לקומפון שדה ממקוס כו: נב זכריה ה: נג ישעיה ו: נד זכריה ה: נה איוב א: נו זכריה ה: נז שם: נח במדבר ה: נט דברים ט: ס שם ה: סא קומפרמסאות שטרי נרורין ידוע נבוב הלבונות: סב יחזקאל טז: סג דברים כט: סד במדבר ה: סה ויקרא כו: סו ישעיה מג: סז דברים ד: סח ישעיה ח: סט שמות י: ע ישעיה לד: עא שם ס: עב דברים ה: עג ישעיה ס: עד תורת כהנים: עה שבועות יד: עו שם יח:

זית רענן (פג) שאינו אב הטומאת, שאינו מטמא אדם: באוכלים ומשקים, צ"ע מה חידש ר"ע בזה: שחלק מגעה ממשאה. שמשאה מטמא בגדים משא"כ מגעה: מיעוט מי חטאת, שאין בהם כדי הזיה עיין פי"ק דכלים: (פד) ומשאה אב הטומאה, כ"ה שם: (פה) רוב מי חטאת, שיש בהם כדי הזיה, ונ"ל דהגירסא מהופכת דברישא גרסי' את רוב מי חטאת והמשכב שהלק מגען ממשאן וכשאן אב הטומאה לטמא אדם לטמא בגדים כשהוא אומר בכל טמא לרבות מיעט מי חטאת והמרכב וכו', ועיין בק"א שהאריך בזה: (פו) הסככות. אילן המסיך על ארץ וטומאה תחת אחד מן הענפים והענפים סכוכים זה לזה: פרעות, אבנים היוצאים מן הגדר: והקיר, פי' זיזין הבולטין מן הכותל של עץ: (פז) וחבורה. פי' בב"א עץ התחוב בה ומטמא משום יד ובת"כ גרס חכורה בלא וי"ו, ונ"ל שצ"ל בחבורה פי' בזמן שהשער מחובר בה כדאיתא באהלות: דמו, שדם השרץ כבשרו משא"כ בנבלה כדאיתא רפ"ח דעדיות: עורו, דעור הנבלה טהור משא"כ בעור השרץ כדאיתא פ"ט דחולין: (פח) בת"כ גרס צירופו היינו אותן ששנויין בהעור והרוטב שמצטרפים לבשר: ערובו, שנתערב עם דבר אחר והשרץ הוא הרוב:

הרי הוא אומר [או הודע אליו חטאתו] אשר חטא בה עד שיודע לך במה חטא, ומשני התם אשר חטא בה אמר רחמנא חטא כל דהו הכא מכדי כתיב בכל דבר טמא או בנבלת שרץ טמא למה לי שמע מינה בעינן עד דידע אי בשרץ איטמי אי בנבלה איטמי. ור' עקיבא אידי דבעי למיכתב בהמה וחיה לכדרבי כתב נמי שרץ, כדתנא דבי רבי ישמעאל כל פרשה שנאמרה ונשנית לא נשנית אלא בשביל דבר שנתחדש בה. ור' אליעזר האי בה מאי עביד ליה פרט למתעסק. ורבי יוחנן אמר משמעות דורשין איכא בינייהו. רב ששת מחליף דרבי אליעזר לרבי עקיבא ודרבי עקיבא לרבי אליעזר:

עזאו כי יגע בטומאת אדם. אדם זה המת, טומאת אדם זה (ט) טומאת מת. לכל טמאתו לרבות זבים זבות נדות ויולדות. אין לי אלא ימי חמורים ימי קלים מנין, ת"ל לכל טמאתו. אשר יטמא לרבות בועל נדה. בה לרבות את הבולע נבלת עוף טהור. אם נאמרו (צ) קלות למה נאמרו המורות שאלו נאמרו קלות ולא נאמרו חמורות הייתי אומר על הקלות בעולה ויורד על החמורות קבוע. אם נאמרו חמורות ולא נאמרו קלות הייתי אומר על החמורות הוא חייב על הקלות הוא פטור צריך לומר המורות וצריך לומר קלות:

עחמנין שאין הכתוב מדבר אלא בטומאת מקדש וקדשיו, ודין הוא הואיל והזהיר וענש על הטומאה וחייב קרבן על הטומאה מה כשהזהיר וענש על הטומאה לא הזהיר אלא על טומאת מקדש וקדשיו אף כשחייב קרבן על הטומאה לא חייב אלא על טומאת מקדש וקדשיו. ואימא תרומה דהזהיר וענש לא אשכחן עון מיתה דמחייב עליה קרבן אימא הני מילי קרבן קבוע אבל עולה ויורד לייתי מידי דהוה אשמיעת קול ואבטוי שפתים אמר קרא בה למעוטי תרומה. ואימא בה למעוטי מקדש דלא סגי ליה בעולה ויורד עד דמייתי קרבן קבוע. קרי רבא עליה דרבי דולה מים מבורות עמוקים דתניא רבי אומר אקרא אני חיה בהמה למה נאמרה נאמר כאן בהמה טמאה ונאמר להלן בהמה טמאה מה להלן טומאת קדש אף כאן טומאת קדש. אשכחן טומאת קדש טומאת מקדש מנלן, אמרי נהרדעי משמיה דרבא ג' טומאות בשלמים למה לי אחת לכלל ואחת לפרט ואחת לטומאה הכתובה בתורה סתם ואיני יודע מהו הוי אומר טומאת קדש ואם אינו ענין לטומאת קדש דנפקא ליה מדרבי תנהו ענין לטומאת מקדש. ואלא בה למה לי לרבות נבלת עוף טהור. הא אמרת בה מעוטא הוא, משום דמעוטא הוא אייתר דכתיב או כי יגע בר נגיעה אין דלאו בר נגיעה לא וכתיב בה הוי מעוט אחר מעוט ואין מעוט אחר מעוט אלא לרבות. עטבשר המת מטמא לה ויבש מנלן. א"ר שמעון בן לקיש אמר קרא לכל טמאתו לכל טומאות הפורשות ממנו. ורבי יוחנן אמר או בעצם דומיא דעצם מה עצם יבש אף כאן יבש. איכא בינייהו דאיפרך אפרוכי מה עצם שנברא עמו ואין גזעו מחליף אף כל דבר שנברא עמו ואין גזעו מחליף יצאו שינים שלא נבראו עמו יצאו שער וצפורן שגזעו מחליף, ובשעת חבורן הכל טמא:

פמנין שאינו חייב עד שתהא ידיעה בתחלה וידיעה בסוף והעלם בינתים ת"ל (צא) ונעלם ממנו שני פעמים דברי ר' עקיבא. רבי אומר ונעלם ממנו מכלל שהיתה ידיעה והוא ידע הרי שתי ידיעות. יכול הנודר בנזיר ובקרבן יהא מקריב את הקרבן הזה ת"ל או נפש כי תשבע על השבועה הוא חייב ולא שנדר בנזיר ובקרבן. יכול המהרהר בלב יהא חייב ת"ל בשפתים ולא מהרהר, יכול שאני מוציא (צב) הגומר בלב ת"ל לבטא:

פאיכול נשבע לבטל את המצוה ולא בטל יהא חייב ת"ל להרע או להיטיב מה הטבה רשות אף הרעה רשות, אוציא נשבע לבטל את המצוה ולא בטל שפטור, יכול נשבע לקיים את המצוה ולא קיים יהא חייב ת"ל להרע או להיטיב מה הרעה רשות אף הטבה רשות. יכול נשבע להרע לעצמו ולא הרע יהא פטור ת"ל להרע או להיטיב מה הטבה רשות אף הרעה רשות, אביא נשבע להרע לעצמו ולא הרע שהרשות בידו. יכול נשבע להרע לאחרים ולא הרע יהא חייב ת"ל להרע או להיטיב מה הטבה רשות אף הרעה רשות, אוציא נשבע להרע לאחרים ולא הרע שאין הרשות בידו, מנין לרבות הטבת אחרים ת"ל או להיטיב ואי זו היא הרעת אחרים אכה את פלוני ואפצע את מוחו. וממאי דקראי בדבר הרשות כתיבי דילמא בדבר מצוה כתיבי. לא ס"ד מקיש הרעה להטבה והטבה להרעה מקיש הרעה להטבה מה הטבה שאינה בבטול מצוה אף הרעה שאינה בבטול מצוה הרעה גופה הטבה היא. מקיש הטבה להרעה מה הרעה שאינה בקיום מצוה אף הטבה שאינה בקיום מצוה הטבה גופה הרעה היא. אי הכי בדבר הרשות נמי לא משכחת לה פבמקיש הרעה להטבה מה הטבה שאינה בלא אוכל אף הרעה שאינה בלא אוכל הרעה גופה הטבה היא. ומקיש הטבה להרעה מה הרעה שאינה בקום אכול אף הטבה שאינה בקום אכול הטבה גופה הרעה היא. האי מאי אי אמרת בשלמא בדבר הרשות כתיבי קראי היינו דאצטריך או להיטיב לרבות הטבת אחרים, אלא אי אמרת בדבר מצוה כתיבי השתא הרעת אחרים איתרבי הטבת אחרים מיבעיא. והאי או מיבעי ליה לחלק. לחלק לא צריך קרא. הניחא לרבי יונתן אלא לרבי יאשיה מאי איכא למימר דתניא איש כי יקלל את אביו וכו'. אפילו תימא ר' יאשיה סבר לה כר' עקיבא דדריש רבו ומעוט ואייתר ליה או לחלק. אי אמרת בשלמא בדבר הרשות כתיבי קראי ממעט דבר מצוה אלא אי אמרת בדבר מצוה כתיבי מאי ממעט:

תעב פגחומר בנדרים מבשבועות כיצד אמר קונם סוכה שאני עושה לולב שאני נוטל תפלין שאני (נותן) [מניח] בנדרים אסור בשבועות מותר שאין נשבעין לבטל את המצוה שנאמר פדלא יחל דברו דברו לא יחל אבל מיחל הוא חפצי שמים. מאי שנא נדר דכתיב כי ידור נדר לא יחל דברו שבועה נמי הא כתיב או השבע שבועה לא יחל דברו. אמר אביי הא דאמר הנאת סוכה עלי והא דאמר שבועה שלא אהנה מן הסוכה. אמר רבא וכי מצות ליהנות נתנו, אלא אמר רבא הא דאמר ישיבת סוכה עלי והא דאמר שבועה שלא אשב בסוכה. ושאין נשבעין על המצות מהכא נפקא מהתם נפקא דתניא יכול נשבע לבטל את המצוה ולא בטל יהא חייב ת"ל להרע או להיטיב מה הטבה רשות אף הרעה רשות יצא נשבע לבטל את המצוה ולא בטל שאין הרשות בידו חד קרא למיפטריה מקרבן שבועה וחד למיפטריה מלאו בשבועה. פהאמר אביי למה רבו צריך לכפותו לנזירות וא"צ לכפותו לנדרים וא"צ לכפותו לשבועה דא"ק להרע או להיטיב מה הטבה רשות אף הרעה רשות יצא להרע לאחרים שאין הרשות בידו. פורבי יהודה בן בתירא אומר נשבע לקיים את המצוה ולא קיים חייב, ודין הוא ומה אם הרשות שאין מושבע עליהן מהר סיני הרי הוא חייב עליה מצוה שמושבע מהר סיני עליה אינו דין שיהא חייב עליה. א"ל לא אם אמרת בשבועת הרשות שכן עשה בה לאו כהן תאמר בשבועת מצוה שלא עשה בה לאו כהן:

פזאמר שבועה שאתן לאיש פלוני ושלא אתן שנתתי ושלא נתתי שאישן ושלא אישן שישנתי ושלא ישנתי שאזרוק צרור לים ושלא אזרוק שזרקתי ושלא זרקתי. ר' ישמעאל אומר אינו חייב אלא על העתיד לבא שנאמר להרע או להיטיב. אמר ליה ר' עקיבא אין לי אלא דברים שיש בהם הרעה והטבה שאין בהם הרעה והטבה מנין, ת"ל או נפש כי תשבע לבטא בשפתים. אין לי אלא להבא לשעבר מנין ת"ל לכל אשר יבטא האדם בשבועה דברי ר' עקיבא. ר' ישמעאל אומר להרע או להיטיב להבא. אמר ליה רבי עקיבא אם כן אין לי אלא דברים שיש בהן הרעה והטבה שאין בהם הרעה והטבה מנין. אמר ליה מרבוי הכתוב. אמר ליה אם ריבה הכתוב לכך ריבה לכך. שפיר קאמר ליה ר' עקיבא לר' ישמעאל, א"ר יוחנן ר' ישמעאל ששמש את ר' נחוניא בן הקנה שהיה דורש כל התורה בכלל ופרט איהו נמי דריש כללי ופרטי, רבי עקיבא ששמש נחום איש גם זו שהיה דורש בריבה ומיעט איהו נמי דריש רבויי ומעוטי. דתניא או נפש כי תשבע ריבה, להרע או להיטיב מיעט, לכל אשר יבטא האדם חזר וריבה, ריבה ומיעט וריבה ריבה הכל. מאי רבי רבי כל מילי. ומאי מיעט מיעט דבר מצוה. ור' ישמעאל דריש כללי ופרטי או נפש כי תשבע כלל, להרע פרט, לכל אשר יבטא האדם חזר וכלל, כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט מה הפרט מפורש להבא אף כל להבא. אהני כללא לאתויי אפילו דברים שאין בהם הטבה והרעה להבא. אהני פרטא למעוטי אפי' דברים שיש בהן הטבה והרעה לשעבר. איפוך אנא אמר רבי יצחק דומיא דלהרע או להיטיב מי שאיסורו משום לא יחל דברו יצא זה שאין איסורו משום לא יחל אלא משום לא תשקרו. ר' יצחק בר אבין אמר א"ק או נפש כי תשבע מי שהשבועה קודמת למעשה יצא אכלתי

ממ"ק ובמ"ק עז תורת כהנים: עח שבועות ו: עט נדה נה: פ תורת כהנים: פא שבועות כו: פב שם שם וכתובים: פג נדרים עז: פד במדבר ל: פה נזיר סב: פו תורת כהנים: פז שבועות כח:

זית רענן (פט) טומאת מת, מה שנגע במת עיין ריש אהלות: ימי קלים, פי' כשסופרים ז' נקיים: (צ) קלות, פי' טומאת שרץ: חמורות, טומאת מת (צא) ונעלם ממנו ב"פ גבי טומאה נאמר ב"פ ונעלם: יכול הנודר בנזיר, ועבר על הנדר יהא חייב: (צב) הגומר בלב, עיין בשבועות פ"ד שפירושו שגמר בלבו להוציא פת חטין והוציא פת סתם:

אכלתי ולא אכלתי שמעשה קודם לשבועה. תנו רבנן האדם בשבועה פרט לאנוס . ונעלם פרט למזיד , ממנו פרט לשנתעלמה ממנו שבועה . יכול שנתעלם ממנו חפץ ת״ל בשבועה ונעלם ממנו על העלם שבועה הוא חייב ואינו חייב על העלם חפץ. אמר מר פרט לאנוס ה״ד כדרב הונא ורב אסי כי הוו קיימי קמיה דרב מר אמר שבועתא דהכי אמר רב ומר אמר שבועתא דהכי אמר רב , כי אתו לקמיה אמר כחד מנייהו אמר ליה אידך ואנא בשיקרא אישתבע אמר ליה לבך אנסך . [ונעלם ממנו] שנתעלמה ממנו שבועה , מחכו עלה במערבא בשלמא שבועה משכחת לה בלא חפץ כגון דאמר שבועה שלא אוכל פת חטין וכסבור שאוכל קאמר דשבועתא אינשי חפצא דכיר ליה . אלא חפץ בלא שבועה ה״ד כגון דאמר שבועה שלא אוכל פת חטין וכסבור של שעורין היא דשבועתא דכיר ליה חפצא אינשי כיון דחפצא איגשי ליה היינו העלם שבועה . אלא אמר ר״א דא ודא אחת היא :

תעג אמר שמואל גמר בלבו צריך שיוציא בשפתיו שנאמר לבטא בשפתים . מיתיבי בשפתים ולא בלב גמר בלבו מנין ת״ל לכל אשר יבטא וכו׳. אמר רבא תריץ ואימא הכי בשפתים ולא שגמר בלבו להוציא פת חטין והוציא פת שעורין , גמר בלבו להוציא פת חטין והוציא פת סתם מנין , ת״ל לכל אשר יבטא . מיתיבי [פח]מוצא שפתיך אין לי אלא שהוציא בשפתיו גמר בלבו מנין ת״ל כל נדיב לב וכו׳, ונגמור מניה, משום דהוי תרומה וקדשים שני כתובין הבאין כאחד ואין מלמדין. ולמאן דאמר מלמדין מאי איכא למימר , הוי חולין וקדשים וחולין מקדשים לא גמרינן. [פט]אמר ר׳ אמי כל שבועה שהדיינין משביעים אותה אין בה משום שבועת בטוי שנאמר או נפש כי תשבע לבטא בשפתים תשבע מעצמה וכדריש לקיש כי משמש בארבע לשונות אי דילמא אלא דהא , ופליגא דרבי ירמיה דאמר רבי ירמיה פעמים ששניהם בחטאת ופעמים ששניהם באשם : [צ]מנין שהוא חייב (צג) על כל אחת ואחת ת״ל לאחת לחייב על כל אחת ואחת. יכול טומאת מקדש וקדשיו שהיא בהכרת יהא חייב עליה בעצמה אבל שמיעת הקול ובטוי שפתים שאינם בכרת לא יהא חייב אלא אחת על שתיהם. ת״ל לאחת לחייב על כל אחת ואחת. יכול על טומאת מקדש וקדשיו לא יהא חייב אלא אחת מנין על טומאת מקדש בפני עצמו ועל טומאת קודש בפני עצמו ואפילו כולה בהעלם אחד מנין שהוא חייב על כל אחת ואחת . תלמוד לומר לאחת לחייב על כל אחת ואחת . כיצד נטמא וידע ונעלם ממנו טומאה ונכנס למקדש ויצא וידע מנין שהוא חייב על כל אחת ואחת תלמוד לומר לאחת לחייב על כל אחת ואחת . יכול טומאת מקדש וקדשיו שהם בהכרת שיהא חייב על כל אחת ואחת אבל שמיעת הקול ובטוי שפתים שאינם בהכרת לא יהא חייב אלא אחת ת״ל לאחת לחייב על כל אחת ואחת . כיצד היו חמשה תובעים אותו אמרו לו בוא והעידנו שיש לנו ביד פלוני פקדון ותשומת יד וגזל ואבדה שבועה שאיני יודע לכם עדות שיש לכם ביד פלוני פקדון ותשומת יד וגזל ואבדה, לא לך ולא לך מנין שהוא חייב על כל אחת ואחת ת״ל לאחת לחייב על כל אחת ואחת . יכול מפני שהם חמשה מנין אפי׳ אמר לו אחד בוא והעידני שיש לי ביד פלוני פקדון ותשומת יד וגזל ואבדה וכו׳ מנין שהוא חייב על כל אחת ואחת ת״ל לאחת לחייב על כל אחת ואחת . יכול מפני שהם הרבה מיני תביעות מנין אפילו אמר לו בוא והעידני שיש לי ביד פלוני חטים ושעורין וכוסמין וכו׳ מנין שהוא חייב על כל אחת ואחת ת״ל לאחת לחייב על כל אחת ואחת , יכול מפני שהן מינין הרבה מנין אפילו אמר לו בוא והעידני שיש לי חטים ביד פלוני שהפקדתי לו אמש ושלפניו שבועה שאיני יודע לך עדות שיש לך בידו חטים שהפקדת לו אמש ושלפניו מנין שהוא חייב על כל אחת ואחת ת״ל לאחת לחייב על כל אחת ואחת. יכול (צד) שמיעת קול שעשה בה מזיד כשוגג יהא חייב על כל אחת ואחת אבל שבועת בטוי שלא עשה בה מזיד כשוגג לא יהא חייב אלא אחת ת״ל לאחת לחייב על כל אחת ואחת, כיצד שבועה שלא אוכל פת חטים פת שעורים פת כוסמין ואכל מנין שהוא חייב על כל אחת ואחת , שבועה שלא אשתה יין ושמן ודבש ושתה מנין שהוא חייב על כל אחת ואחת ת״ל לאחת לחייב על כל אחת ואחת . מנין שמביא אחת על דברים הרבה ת״ל אחת על חטאתו אשר חטא, כיצד אמר שבועה שלא אוכל ואכל אוכלין הרבה מנין שאינו חייב אלא אחת ת״ל אחת על חטאתו אשר חטא, שבועה שלא אשתה ושתה משקין הרבה מנין שאינו חייב אלא אחת ת״ל אחת על חטאתו אשר חטא. יכול שבועת בטוי שלא עשה מזיד כשוגג לא יהא חייב אלא אחת אבל שמיעת הקול שעשה מזיד כשוגג יהא חייב על כל אחת ואחת ת״ל אחת על חטאתו אשר חטא . כיצד היה תובעו א״ל בוא והעידני שיש לי ביד פלוני חטים שהפקדתי לו אמש ושלפניו שבועה שאיני יודע לך עדות מנין שאינו חייב אלא אחת ת״ל אחת על חטאתו אשר חטא. יכול מפני שהוא מין אחד מנין אפי׳ אמר לו בוא והעידני שיש לי ביד פלוני חטים ושעורין וכוסמין שבועה שאיני יודע לך עדות מנין שאינו חייב אלא אחת ת״ל כו׳. יכול מפני שאינם הרבה מיני תביעות מנין אפילו א״ל בוא והעידני שיש לי ביד פלוני פקדון ותשומת יד וגזל ואבדה שבועה שאיני יודע לך עדות מנין שאינו חייב אלא אחת ת״ל אחת על חטאתו אשר חטא וכו׳. יכול שמיעת קול ובטוי שפתים שאינן בהכרת לא יהא חייב אלא אחת אבל טומאת מקדש וקדשיו שהיא בהכרת יהא חייב על כל אחת ואחת ת״ל אחת על חטאתו אשר חטא . זה הכלל (צה) כלל אינו חייב אלא אחת פרט חייב על כל אחת ואחת דברי ר״מ . רבי יהודה אומר לא לך ולא לך חייב על כל אחת ואחת . רבי אליעזר אומר לא לך ולא לך שבועה שאומר שבועה באחרונה חייב על כל אחת ואחת . ר׳ שמעון אומר עד שיאמר שבועה לכל אחד ואחד . ר׳ עקיבא אומר מאלה יש מאלה חייב ויש מאלה פטור . ר׳ אליעזר בן יעקב אומר מכלל שנאמר [צא]לא אכלתי באוני ממנו ולא בערתי ממנו בטמא יכול ישראל שאכל את המעשר אונן או בטמא יהא מביא קרבן הזה (צו) ת״ל מאלה יש מאלה חייב ויש מאלה פטור , אוציא את המעשר שאינו בעון מיתה ולא אוציא את התרומה שהיא בעון מיתה שנאמר [צב]ומתו בו כי יחללוהו, ת״ל מאלה יש מאלה חייב ויש מאלה פטור :

והיה (צז) כי יאשם מה יעשה והביא , מנין שטעון וידוי תלמוד לומר והתודה , מנין שטעון וידוי על החי נאמר כאן וידוי ונאמר להלן וידוי מה וידוי שנאמר להלן על החי אף וידוי האמור כאן וידוי על החי . מנין שטעון סמיכה נאמר כאן עליה ונאמר להלן עליו מה עליו האמור להלן טעון סמיכה אף עליה האמור כאן טעון סמיכה . והביא אף לאחר יה״כ . אשמו נאמר כאן אשמו ונאמר (צח) להלן אשמו מה אשמו האמור להלן מותרו נדבה אף אשמו האמור כאן מותרו נדבה , נקבה ולא טומטום ואנדרוגינוס . הצאן משמע לרבות אף חרשת אף שוטה אף הנכנסת . מן הצאן ולא הפלגס. כשבה או שעירת עזים לחטאת מה זה בא ללמדנו אם לא מצא כשבה מביא שעירה הרי קל והומר , ומה אם חטאת שבאה על המצות ואין לה חלופין עוף (צט) יש לה חלופין שעירה וכו׳ , אינו דין שיהא לה חלופין שעירת עזים . מצורע תוכיח שיש לה חלופין עוף ואין לה חלופין שעירה. לא אם אמרת בחטאת מצורע שאין לה חלופין עשירית האיפה אם ירדה לעשירית האיפה לא תרד לשעירה . אם כן למה נאמר כשבה או שעירת עזים לחטאת שהיה בדין שיביא עמה עולה. והלא דין הוא זה מביא בהשג יד ומצורע מביא בהשג יד (ק) מה מצורע מביא שנים אף זה יביא שנים . ת״ל כשבה או שעירה אחד הוא מביא ואינו מביא שנים . מחטאתו [מחטאתו] על חטאתו מה ת״ל מנין אתה אומר מביאין מהקדש כשבה שעירה , [צג]מהקדש שעירה כשבה , מהקדש שעירה וכשבה תורים ובני יונה , מהקדש תורין ובני יונה עשירית האיפה , כיצד הפריש כשבה או שעירה והעני יביא עוף , העני מביא עשירית האיפה , הפריש עשירית האיפה והעשיר יביא עוף, העשיר יביא כשבה או שעירה. [הפריש כשבה או שעירה] נסתאב רצה מביא בדמיה עוף. הביא עוף ונסתאב לא יביא בדמיו

ממ״ק ובמ״ק פח דברים כג : פט שבועות מט : צ תורת כהנים : צא דברים כו : צב ויקרא כב : צג אות אמת מוחק כאן הרבה עיין עליו :

זית רענן (צג) על כל אחת ואחת , אם עבר על שלשתן על שמיעת קול ועל ביטוי שפתים ועל טומאת מקדש וקדשיו : ת״ל לאחת , דשני פעמים כתיב לאחת בפרשה: לחייב על כל אחת ואחת יכול על כל טומאת מקדש לא יהא חייב אלא אחת ת״ל לאחת לחייב על כל אחת ואחת כיצד נטמא וכו׳ יכול על כל טומאת קדש לא יהא וכו׳, כ״ה שם , פי׳ שאם נכנס הרבה פעמים למקדש או אכל קדש הרבה פעמים חייב על כל אחת ואחת: (צד) שמיעת קול , היינו שבועת עדות עשה בה מזיד כשוגג : (צה) כלל אינו חייב וכו׳ , עיין כל זה פ״ד ופ״ה דשבועות ופ״ב דקידושין : (צו) ת״ל מאלה , וא״ת דילמא מאלה אתא למעוטי מעשר אבל תרומה חייב וי״ל דתרי מאלה כתיבי , ועיין בשבועות דף ז׳ : (צז) ה״ג בת״כ והיה מיד מה יעשה והביא , פי׳ דבקרא כתיב והיה כי יאשם וגו׳ והתודה אשר חטא והביא וה״א דברישא יתודה ואח״כ יביא קרבן קמ״ל דמיד יביא קרבן ואח״כ יתודה על הקרבן והכתוב לא הקפיד על הסדר רק ללמד שטעון וידוי : להלן וידוי , גבי י״ה על השעיר החי : ונאמר להלן עליו , גבי שעיר המשתלח כתיב והתודה עליו כתיב גבי סמיכה , ב״א : אף לאחר י״ה , דלא אמרינן דכפר לו י״ה : (צח) להלן אשמו , פי׳ ב״א דיליף מדכתיב לקמן אשם הוא אשם אשם לה׳ וילפינן מנית שמותרו נדבה כדאיתא פ״ד דשקלים ובמנחות דף ק״ח ע״א ברש״י : נקבה ולא טומטום , דנקבה יתירא היא דמדכתיב שעירת ש״מ שהיא נקבה : אף שוטה , עיין ספ״ז דבכורות : ולא הפלגס , בתוך חדש הי״ג שאינו כשר לכבש כדאיתא פ״ק דפרה : (צט) יש לה חלופין שעירה זה שיש לה חלופין עוף א״ד וכו׳ כצ״ל , פי׳ שבזה אם הוא עני מביא עוף ק״ו שעשיר מביא שעירה : מצורע תוכיח וכו׳ , דבפ׳ מצורע כתיב תהיה לעיכובא כדאיתא ביומא פ״ו : (ק) מה מצורע מביא שנים , פי׳ דמצורע עני מביא תחת חטאת בהמה ועולת בהמה חטאת עוף ועולת עוף א״כ ה״א כאן ג״כ מדחזינן שעני מביא שנים אף העשיר יביא שנים ת״ל וכו׳ :

בדמ״ עשירית האיפה שאין לעוף פריון לכך נאמר מחטאתו על חטאתו. ואם לא תגיע ידו וגו׳ אין אומרים לו ללוות וא״א לו עסוק באומנתא. יש לו שה (קא) ואין לו צרכיו מנין שיביא קרבן עני ת״ל די שה: צגאין חייבין על שמיעת קול ועל בטוי שפתים ועל טומאת מקדש וקדשיו והנשיא כיוצא בהם דברי ר׳ יוסי הגלילי. ר׳ עקיבא אומר הנשיא חייב בכולן חוץ משמיעת קול שהמלך לא דן ולא דנין אותו. מ״ט דר׳ יוסי הגלילי נאמר תגיע ידו ונאמר תשיג ידו מי שבא לידי עניות יצא משיח ונשיא שאין באין לידי עניות. נשיא דכתיב ועשה אחת מכל מצות ה׳ אלהיו שאין על גביו אלא אלהיו. משיח דכתיב צהוהכהן הגדול מאחיו שיהא גדול מאחיו בנוי בכח ובעושר. אחרים אומרים מנין שאם אין לו גדלהו משל אחיו ת״ל והכהן הגדול מאחיו גדלהו משל אחיו. תניא ר׳ עקיבא אומר משיח פטור מכולם דא״ק זה קרבן אהרן ובניו זה באה חובה לו ואין אחרת באה חובה לו. אימא כי מיעט בדלי דלות דהיינו עשירית האיפה אבל עניות ועשירות לא מעטיה, לא סלקא דעתך דכתיב וכפר הכהן על חטאתו אשר חטא מאחת מאלה כל המתכפר באחת מתכפר בכולן ושאין מתכפר באחת אין מתכפר בכולם. אלא מעתה לאחת מאלה הכי נמי דכל המתחייב באחת מתחייב בכולם ושאין מתחייב באחת אין מתחייב בכולם, אלמה תנן ר׳ עקיבא אומר נשיא חייב בכולם חוץ משמיעת קול, מאחת משמע ליה לאחת לא משמע ליה. מאי שנא דכתב רחמנא לבסוף גבי עשירית האיפה למימרא דמתחייב בכולם, דאי סלקא דעתך מתחייב באחת אע״פ שאין מתחייב בכולם כתבה רחמנא להדין באחת מאלה בדלות אי נמי בעשירות: צווהביא את אשמו אשר חטא וגו׳ שנים הוא מביא (קב) ואינו מביא אחד. והלא דין הוא זה מביא בהשג יד ומצורע מביא בהשג יד (קג) מה מצורע אחד תחת אחד אף זה הואיל ועשיר שלו מביא אחד יהא עני שלו מביא אחד. ת״ל שתי תרים או שני בני יונה שנים הוא מביא ואינו מביא אחד. אחד לחטאת ואחד לעולה שתקרים חטאת לעולה, שממין חטאת יביא עולה, שאם הביא חטאתו ומת יביאו יורשים עולתו. ד״א מה ת״ל אחד לחטאת ואחד לעולה שיכול הואיל ושנים באין תחת אחד יהיו שניהם חטאת ת״ל אחד לחטאת ואחד לעולה ואין שניהם לחטאת ואין שניהם לעולה אלא אחד לחטאת ואחד לעולה. והביא שיפרישם (הבעלים) [הכהן] אחד לחטאת ואחד לעולה. מנין שאם הפרישם (הכהן) [הוא] הפרשו הפרש ת״ל אחד לחטאת ואחד לעולה והביא אותם אל הכהן. והביא אף אחר יה״כ, אותם (קד) שאין לעוף פריון, אל הכהן מלמד שחייב בטפול הבאתם:

תעד צזוהקריב את אשר לחטאת ראשונה. מה זה בא ללמדנו אם ללמד שתקדים חטאת לעולה בכל מעשיה הרי כבר נאמר ואת השני יעשה עולה כמשפט, א״כ למה נאמר והקריב את אשר לחטאת ראשונה בנין אב לכל החטאות הבאות עם העולות בין חטאת העוף עם עולת העוף בין חטאת העוף עם עולת בהמה חטאות קודמות לעולות הבאות עמהם. הילכך חטאת העוף קודם לעולת העוף מואת השני. חטאת בהמה לעולת בהמה מדרבי. חטאת העוף לעולת בהמה מזה בנה אב. ת״ש (דבי) ר׳ אליעזר אומר כל מקום שנתחלפה חטאת חטאת קודמת וכאן עולה קודמת. וכל מקום שבאה על חטא חטאת קודמת וכאן עולה קודמת. וכל מקום שבאות שתים צחאחת חטאת ואחת עולה חטאת קודמת ובעוף עולה קודמת. אמר רבא למקראה הקדימה הכתוב. תא שמע פר עבודה זרה קודם לשעירי עבודה זרה ואע״ג דהאי חטאת והאי עולה איטא רישא פר העלם דבר קודם לפר עבודה זרה, בחד מינא לא אמרינן דחטאת קודמת כי אמרינן בתרי מיני ובתרי מיני. אשכחן מיהא דעולה קודמת לחטאת. אמרי במערבא משמיה דרבא בר מרי חטאת דעבודה זרה חסרה אל״ף לחטת כתיב. רבינא אמר כמשפט כתיב בה: ומלק את ראשו (כתוב לעיל בעולת העוף):

צטממול ערפו מול הרואה את העורף וכן הוא אומר קוהוא יושב ממולי. ואומר קאכי פנו אלי עורף ולא פנים. מאי ואומר וכי תימא עורף גופיה לא ידענא היכא דנדע מול דידיה היכא, תא שמע כי פנו אלי עורף ולא פנים מכלל דעורף להדי פנים. אמרי דבי ר׳ חייא מצות מליקה מחזיר סימנין לאחורי העורף ומולק. איכא דאמרי אף מחזיר וא״ד דוקא מחזיר ומסתברא כמ״ד אף מחזיר. קבאמר ר״ש בן לקיש בשם ר׳ אלעזר בן פרת משום ר״א בן שמוע שמעתי שמבדילין (בעולת) [בחטאת] העוף ומאי לא יבדיל אין צריך להבדיל. א״ל רב אחא בריה דרבא לרב אשי אלא מעתה גבי בור דכתיב ביה קגולא יכסנו ונפל ה״נ דאין צריך לכסות. א״ל התם מדכתיב קדבעל הבור ישלם מכלל דבעי כסוי אבל הכא מכדי כתיב והקריבו וחלק הכתוב בין חטאת העוף ובין עולת העוף לא יבדיל למה לי שמע מינה אין צריך להבדיל. ולא יבדיל ואם הבדיל פסול:

קהוהזה מדם החטאת מעצמה של חטאת הא כיצד אוחז בראש ובגוף ומזה. על קיר המזבח ולא על קיר הכבש ולא על קיר היסוד ולא על קיר ההיכל [ואיזה זה] (על) קיר התחתון, יכול על קיר העליון ודין הוא ומה בהמה שעולתה למטה חטאתה למעלה עוף שעולתו למעלה אינו דין שתהא חטאתו למעלה ת״ל והנשאר בדם ימצה אל יסוד המזבח ששירי הדם שלו מתמצים על היסוד ואיזה זה קיר התחתון. חטאת שיהו כל מעשיו לשם חטאת. הוא פרט לשמלקו שלא לשמו. ואימא דיהיב מלעיל ואח״כ יהיב מלתחת. אמר רבא מי כתיב מצה ימצה כתיב דממילא הוא. אמר מר זוטרא בר טוביא א״ר כיצד מולקין חטאת העוף אוחז שתי רגליה בין שתי אצבעותיו שתי גפיה בין שתי אצבעותיו ומותח צוארה על רוחב גודלו ומולק. במתניתא תנא ציפרא מלבר אוחז שתי גפיה בשתי אצבעותיו ושתי רגליה בשתי אצבעותיו ומותח צוארה על רוחב גודל שתי אצבעותיו ומולק וזו היא עבודה קשה שבמקדש. זו היא ותו לא הא איכא קמיצה הא איכא חפינה. אלא זו היא אחת מעבודות קשות שבמקדש: קוחטאת העוף היתה נעשית על קרן דרומית מערבית. מנהני מילי א״ר אליעזר דא״ק לא ישים עליה שמן ולא יתן עליה לבונה כי חטאת היא. ומנחה קרויה חטאת וחטאת קרויה מנחה מה חטאת טעון צפון אף מנחה טעונה צפון. מה מנחה בקרן דרומית מערבית אף חטאת בקרן דרומית מערבית. מנחה גופא מנלן דכתיב לפני י״י. יכול במערב ת״ל אל פני המזבח. אי אל פני המזבח יכול בדרום ת״ל לפני ה׳ הא כיצד מגישה בקרן דרומית מערבית ודיו. קזוסבר ר׳ ישמעאל מצוי חטאת העוף מעכב והתניא ר׳ ישמעאל אומר והנשאר בדם ימצה נשאר ימצה לא נשאר לא ימצה, תרי תנאי ואליבא דר׳ ישמעאל. קחחטאת העוף מועלין בה משהוקדשה, נמלקה הוכשרה ליפסל בטבול יום ובמחוסר כפורים ובלינה. הוזה דמה חייבין עליה משום פגול נותר וטמא ואין בה מעילה. אמר רב הונא א״ר מצוי חטאת העוף אינו מעכב ותני רב הזה דמה, ר״א בר אהבה א״ר מצוי חטאת העוף (אינו) מעכב ותני רב מצה דמה, ת״ש והנשאר בדם ימצה, בשלמא לרב אדא ב״א היינו דכתיב והנשאר בדם אע״ג דנשאר חטאת היא אלא לרב הונא מאי והנשאר, כדתני ר׳ ישמעאל שאם נשאר ומאי חטאת היא ארישא, א״ל רב אחא בריה דרבא לרב אשי אלא מעתה גבי מנחה דכתיב והנותרת הכי נמי שאם נתותר, וב״ת ה״נ והתניא מסלתה ומשמנה על כל לבונתה פרט לשחסרה סלתה שמנה ולבונתה. אמרי התם כתיב והנותרת קרא יתירא הכא כתיב והנשאר: קטואת השני יעשה עולה כמשפט אמר רבא עולה דורון הוא. היכי דמי אי דליכא תשובה קיזבח רשעים תועבה. ואי דאיכא תשובה [למ״ל עולה] והא תנן עבר על מצות עשה ושב לא זז משם עד שמוחלין לו אלא שמע מינה דורון הוא. ותניא נמי הכי א״ר שמעון למה חטאת באה לפני עולה, לפרקליט שנכנס לרצות ריצה פרקליט נכנס דורון אחריו: יואת השני יעשה עולה כמשפט, כמשפט חטאת בהמה, או אינו אלא כמשפט חטאת העוף כשהוא אומר והקריבו חלק הכתוב בין חטאת העוף לעולת העוף הא מה אני מקיים כמשפט כמשפט חטאת בהמה מה חטאת בהמה אינה באה אלא מן החולין וביום ובידו הימנית אף עולת העוף אינה באה אלא מן החולין וביום ובידו הימנית. אי מה להלן ברוב שנים אף כאן ברוב שנים, ת״ל ומלק והקטיר מה הקטרה הראש בעצמו והגוף בעצמו אף מליקה הראש בעצמו והגוף בעצמו. ר׳ ישמעאל אומר כמשפט חטאת העוף מה חטאת העוף ממול עורף אף עולת העוף ממול עורף. אי מה להלן מולק ואינו מבדיל בסימן אחד אף כאן מולק ואינו מבדיל בסימן אחד ת״ל והקריב. ר׳ אלעזר בר׳ שמעון אומר כמשפט חטאת העוף מה להלן אוחז בראש ובגוף ומזה אף כאן אוחז בראש ובגוף ומזה. מאי קאמר הכי קאמר מה להלן כשהוא אוחז הראש בגוף מזה אף כאן וכו׳. אי מה להלן בסימן אחד אף כאן בסימן אחד ת״ל והקריבו. ותנא קמא וכי מאחר דנפקא לן מומלק והקטיר והקריבו למה לי, אי לא והקריבו ה״א מאי כמשפט כמשפט חטאת העוף, ואי משום ומלק והקטיר ה״א מה הקטרה בראשו של מזבח אף מליקה בראשו של מזבח השתא דכתיב ביה והקריבו דרוש נמי

זית רענן (קא) ואין לו צרכיו, שאין לו מה לאכול: (קב) ואינו מביא אחד, פי׳ שאם הביא אחד פסול: (קג) מה מצורע שנים תחת שנים אי׳ תחת א׳ כצ״ל: שממין חטאת, פי׳ שאם הביא חטאתו תור אף עולתו יהיה תור: (קד) שאין לעוף פדיון, אפי׳ נפל בו מום:

נמי הא: [ג]ואם לא תשיג ידו לשתי תורים וגו' אמר ר' יהודה חביבה מצוה בשעתה שמיד הוא מביא עשירית האיפה ואין ממתינין לו עד שיעשיר ויביא כשבה או שעירה. רבי אליעזר אומר חביבה מצוה בשעתה שמיד בערכים נותן סלע ואין ממתינין לו עד שיעשיר ויביא חמשים סלעים. ר' שמעון אומר חביבה מצוה בשעתה שהקטר חלבים כשרים כל הלילה ודוחין את השבת בשעתן ואין ממתינין להם עד שיקריבו למוצאי שבת. והביא את קרבנו אשר חטא עשירית האיפה אין לי אלא קרבן חובתו עשירית האיפה, מנין אף (קה) קרבן נדבתו עשירית האיפה ת"ל קרבנו אשר חטא עשירית האיפה. עשירית האיפה אחד מעשרה בשלש סאין שהם שבעה רבעים ועוד. סלת מה סלת האמור (קו) להלן מן החטים אף סלת האמור כאן מן החטים. לחטאת שיהא הפרש מצותו לשם חטאת. [ג]לא ישים עליה שמן תניא ר' שמעון אומר בדין הוא שתהא מנחת חוטא טעונה שמן ולבונה שלא יהא חוטא נשכר ומפני מה אינה טעונה שלא יהא קרבנו מהודר. ובדין הוא שתהא חטאת חלב טעונה נסכים שלא יהא חוטא נשכר ומפני מה אינה טעונה שלא יהא קרבנו מהודר. [ד]איתמר קומץ דמנחת חוטא ששמנו ר' יוחנן אמר פסול. ר"ש בן לקיש אמר הוא עצמו משכשכו בשירי הלוג ומעלהו. והכתיב לא ישים עליה שמן, ההוא שלא יקבע לה מדה כחברותיה. [ה]לא ישים עליה שמן ואם שם פסול, יכול לא יתן עליה לבונה ואם נתן פסול ת"ל כי חטאת היא. יכול אף בשמן כן ת"ל היא. ומה ראית לפסול בשמן ולהכשיר בלבונה, פוסל אני בשמן שאי אפשר ללקטו ומכשיר אני בלבונה שאפשר ללקטה. א"ר יצחק בר יוסף א"ר יוחנן נתן משהו שמן על גבי כזית מנחה פסול מ"ט לא ישים שימה כל דהו, עליה עד דאיכא שעורא. ואמר רב יצחק בר יוסף א"ר יוחנן נתן כזית לבונה על גבי משהו מנחה פסול. מ"ט לא יתן עד דאיכא נתינה, עליה נתרבה הוי רבוי אחר רבוי ואינו אלא למעט. ת"ר לא ישים יכול בשני כהנים ת"ל עליה בגופה של מנחה הכתוב מדבר. יכול לא יתן כלי על גבי כלי ואם נתן פסול ת"ל עליה בגופה של מנחה הכתוב מדבר. [ו]לא ישים עליה שמן נותן הוא על שיריה. כי חטאת היא אמר ר"י היא ולא מנחת כ"ג שאין חטאת טעונה לבונה. וקמץ הכהן וגו' על אשי ה' שיהא מקטירה לאישים ומתכוון לשם חטאת. היא (קז) פרט לשנקמצה שלא לשמה:

וכפר עליו הכהן על חטאתו אשר חטא מאחת מאלה ונסלח לו מה ת"ל שיכול (הואיל ו) (קח) חמורים שבהן יהיו בכשבה ושעירה והקלין שבהן יהיו בעוף והקלין מן הקלין יהיו בעשירית האיפה ת"ל מאחת מאלה להשוות קלין לחמורין לכשבה ושעירת עזים ואת החמורין לקלין לעשירית האיפה:

[ז]והיתה לכהן כמנחה שתהא עבודתה כשרה בו. אתה אומר שתהא עבודתה כשרה בו או אינו אלא להתיר מנחת חוטא של כהנים ומה אני מקיים וכל מנחת כהן כליל תהיה מנחת נדבה אבל חובתו נאכלת. ת"ל והיתה לכהן כמנחה מקיש חובתו לנדבתו מה נדבתו אינה נאכלת אף חובתו אינה נאכלת. אמר רבי שמעון כי נאמר והיתה לכהן כמנחתו והלא לא נאמר אלא כמנחה אלא להקיש מנחת חוטא של כהנים למנחת חוטא של ישראל מה מנחת חוטא של ישראל נקמצת אף מנחת חוטא של כהנים נקמצת. אי מה מנחת חוטא של ישראל נקמצת ושיריה נאכלין אף מנחת חוטא של כהנים נקמצת ושיריה נאכלין ת"ל לכהן כמנחה ולא לאישים כמנחה הא כיצד קומץ קרב בפני עצמו ושירים בפני עצמן. והאי שתהא עבודה כשרה בו מהכא נפקא מהתם נפקא מנין לכהן שבא ומקריב קרבנותיו בכל עת ובכל שעה שירצה ת"ל [ח]ובא בכל אות נפשו ושרת. אי מהתם ה"א דבר שאינו בא על חטא אבל דבר הבא על חטא אימא לא. והא נמי מהכא נפקא וכפר הכהן על הנפש השוגגת בחטאה בשגגה מלמד שהכהן מכפר על ידי עצמו. אי מההיא ה"א בשוגג אין במזיד לא קמ"ל. תניא אידך ר"ש אומר מנחת חוטא של כהנים נקמצת והקומץ קרב בעצמו והשירים קרבין בעצמן. רבי אלעזר ברבי שמעון אומר הקומץ קרב בעצמו והשירים מתפזרין על בית הדשן. הוי בה רבי יוחנן בית הדשן דהיכא אי דלמעלה הייט אבוה. אי דלמטה יש לך דבר שקרב למטה, אמר ליה ר' אבא דילמא לאבוד. אחיכו עליה וכי יש לך דבר שקרב לאבוד. תני אבוה דר' אבין וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל לאכילה הקשיתיו ולא לדבר אחר. מאי קאמר אמר אביי ה"ק וכל מנחת כהן לא תאכל חובתו כליל תהיה נדבתו. אמר ליה רבא סכינא חריפתא מפסקא קראי. אלא אמר רבא וכל מנחת כהן כליל תהיה נדבתו לא תאכל חובתו. ואיפוך אנא מסתברא נדבתו הו"ל לרבויי שכן תדירה, ולא חטי, ובסים ריחיה. אדרבה חובתו הו"ל לרבויי שכן עשרון חובה. הנך נפישן. ורבנן האי וכל מנחת כהן מאי עבדי ליה. מיבעי ליה לכדתניא אין לי אלא עליונה בכליל תקטר ותחתונה בלא תאכל מנין ליתן את האמור של זה בזה ושל זה בזה. ת"ל כליל כליל לגזרה שוה מה להלן בכליל תקטר אף כאן בכליל תקטר. ומה כאן ליתן לא תעשה על אכילתו אף להלן ליתן לא תעשה על אכילתו. תניא רבי אליעזר אומר כל שהוא בכליל תקטר בא הכתוב ליתן לא תעשה על אכילתו:

תעה [ט]נפש כי תמעול מעל מכאן אתה דן לצדקה הרי הוא אומר נפש כי תמעול מעל שוה פרוטה ופרוטה אחד מח' באיסר האיטלקי ומהו משלם אשם בשתי סלעים וכמה פרוטות בב' סלעים אלף ותקל"ו, (קט) מדה טובה מרובה ממדת פורענות ת"ק ומה אם מי שמעל בשוה פרוטה משלם אלף ותקל"ו הנותן צדקה על אחת כמה וכמה שאין סוף למתן שכרה. [י]א"ר לוי קשה גזל הדיוט מגזל גבוה שזה מקדים חטא למעילה וזה מקדים מעילה לחטא. *תנו רבנן נפש אחד יחיד ואחד נשיא ואחד משיח. כי תמעול מעל אין מעילה אלא שנוי וכן הוא אומר [יא]איש איש כי תשטה אשתו ואומר [יב]וימעלו בני ישראל. יכול פגם ולא נהנה או נהנה ולא פגם ובמחובר לקרקע ובשליח שעשה שליחותו. ת"ל וחטאה. נאמר חטא בתרומה ונאמר חטא במעילה מה חטא האמור בתרומה פוגם ונהנה ומי שפגם נהנה ובדבר שפגם בו נהנה ופגימתו והנאתו כאחד ובתלוש מן הקרקע ובשליח שעשה שליחותו, אף חטא האמור במעילה כיוצא בו. אין לי אלא אוכל ונהנה מנין אכילתו ואכילת חברו הנייתו והניית חברו הנייתו ואכילת חברו מצטרפין זה עם זה לזמן מרובה ת"ל כי תמעול מעל. אי מה חטא האמור בתרומה לא צירף שתי אכילות כאחד אף חטא האמור במעילה לא צירף שתי אכילות כאחד, מנין אכל היום ואכל למחר ואפי' לזמן מרובה ת"ל תמעול מעל מכל מקום. אי מה חטא האמור בתרומה פגימתו והנאתו כאחד מנין לאכילתו ואכילת חברו ואפי' מכאן ועד ג' שנים, ת"ל תמעול מעל מכל מקום. אי מה חטא האמור בתרומה עד שיצא מהקדש להולין מנין לרבות מהקדש להקדש כגון קיני זבים וקיני זבות ושקל שקלו והביא חטאתו ואשמו [מן ההקדש] כיון שהוציא מעל ר' יהודה אומר עד שיזרוק את הדם, ת"ל תמעול מעל מכל מקום. אמר מר נפש אחד יחיד וכו' פשיטא נפש כתיב. מהו דתימא אמר רחמנא [יג]ואשר יתן ממנו על זר והאי לאו זר הוא דהא אימשח בגווה קא משמע לן. אקשיה רחמנא לסוטה ולעבודה זרה ולתרומה, לסוטה אע"ג דלא פגם מעל, גבי הקדש נמי כי נתנה טבעת בידה מעלה. אקשה רחמנא לעבודה זרה עד דאית ביה שנוי, גבי הקדש נמי עד דבוקע בקרדום. אקשה לתרומה מה תרומה כי יאכל פרט למזיק, גבי הקדש נמי כל דבר אכילה כי מזיק ליה פטור. תניא אין מועל אחר מועל אלא בבהמה בלבד. רבי נחמיה אומר בהמה וכלי שרת. מאי טעמא דתנא קמא (אמר רבה) קסבר בענינא דבהמה כתיב באיל האשם. ורבי נחמיה אמר לך קל וחומר אם אחרים מביא לקדושתן הוא עצמו לא כל שכן:

תעו [יד]אכל היום אכל למחר נהנה היום נהנה למחר נהנה היום ואכל למחר אכל היום ונהנה למחר ואפי' מכאן ועד שלש שנים מנין שמצטרפין זה עם זה ת"ל תמעול מעל ריבה. [טו]ת"ר קדשי גוים לא נהנין מדרבנן ולא מועלין מדאורייתא, מ"ט כתיב הכא נפש כי תמעול מעל וחטאה וכתיב התם [ז]ולא תשאו עליו חטא, בני ישראל מועלין ולא גוים. ואין חייבין עליהן משום פגול נותר וטמא דכתיב [ז]דבר אל אהרן ואל בניו וינזרו מקדשי בני ישראל ולא יחללו. ויליף נותר חלול מטומאה דכתיב גבי נותר [ח]ואוכליו עונו ישא וגו'. ויליף פגול עון עון מנותר דכתיב גבי פגול [ט]ואם האכל יאכל מבשר זבח וגו' וכולהו בני ישראל ולא גוים. ואין מביא נסכים אבל קרבנו טעון נסכים דברי ר' ישמעאל. סנא הני מילי דת"ר [י]האזרח מביא נסכים

ממ"ק ובמ"ק ב תורה כהנים : ג מנחות ו : ד שם כג : ה שם נט : ו תורת כהנים : ז מנחות עג : ח דברים יח : ט מדרש שיר השירים : י ב"ב פח : *מעילה יח :
יא במדבר ה : יב יהושע ז : יג שמות ל : יד כריתות יח : ה זבחים מה : ו במדבר יח : ז ויקרא כב : ח שם יט : ט שם ז : י במדבר טו :

זית רענן (קה) קרבן נדבתו, שהמתנדב מנחה לא יפחות מעשירית האיפה: שבעה רבעי ועוד, פי' ז' לוגין ועוד ביצה וחומש ביצה: (קו) להלן מן החטים, בפ' מלואים כתיב סלת חטים תעשה אותם: הפרש מצותו, בשעה שמפרישים אותה: על שירים, שאוכלים הכהנים: מנחת כ"ג, עשירית האיפה שמביא כ"ג בכל יום שאינה קרויה חטאת ולכן טעונה לבונה: (קז) פרט לשנקמצה שלא לשמה, עיין פ"ק דמנחות: (קח) חמורין שבהן, היינו טומאת מקדש וקדשיו שהן בכרת ושבועת העדות חמורה משבועת ביטוי שחייב בה על המזיד כשוגג וא"כ היא שעל החמורות יביא דוקא כשבה או שעירה אפילו עני שבעניים כמו כל החטאות שזדונן כרת ועל הקלות עשיר יביא כשבה או שעירה ועני יביא עוף אפילו עני שבעניים, ועל הקלין מן הקלין עני שבעניים יביא עשירית האיפה: (קט) מדה טובה מרובה ממדת פורענות ת"ק, דבמדה טובה כתיב נוצר חסד לאלפים ובמדת פורענות כתיב על רבעים: שאין סוף, דהוי ת"ק פעמים אלף תקל"ו והוי תשס"ח אלף וא"כ הנותן הרבה פרוטות אין סוף למתן שכרו:

נסכים ולא הגוים מביאין נסכים. יכול לא יהא עולתו טעונה נסכים ת"ל [יא]ככה. [יב]א"ר יוסי רואה אני בכולן להחמיר מ"ט לה' כתיב ביה. וחטאה בשגגה פרט למזיד. והלא דין הוא ומה שאר מצות שחייב בהן כרת (פרט) [פטר] בהן מזיד מעילה שלא חייב בה כרת אינו דין (שפרט) [שפטר] בה את המזיד. לא אם אמרת בשאר מצות שכן לא חייב בהן מיתה תאמר במעילה שחייב בה מיתה ת"ל בשגגה פרט למזיד. האי תנא מעיקרא אלימא ליה כרת ולבסוף אלימא ליה מיתה. ה"ק לא אם אמרת בשאר מצות שכן לא חייב בהן מיתה בפחות מכזית תאמר במעילה שחייב בה מיתה בפחות מכזית. מר בריה דרבינא אמר ה"ק לא אם אמרת בשאר מצות שכן לא חייב בהן שאין מתכוון כמתכוון שאם נתכוון לחתוך את התלוש וחתך את המחובר פטור. תאמר במעילה שאם נתכוון להתחמם בגיזי צמר חולין ונתחמם בגיזי צמר עולה שמעל. רב נחמן בר יצחק אמר ה"ק לא [אם אמרת בשאר מצות שכן לא מתחייב בהם שאין מתעסק כמתעסק שאם] נתכוון להגביה את התלוש והתך את המחובר פטור. תאמר במעילה שאם נתכוון להושיט ידו ליטול חפץ וסך ידו בשמן של הקדש שמעל:

תעז [יג]איל תמים מן הצאן בכסף שקלים. תנו רבנן האומר הרי עלי בסלע למזבח מביא כבש שאין לך דבר שקרב בסלע אלא כבש. ממאי מדאמר רחמנא איל אשם בכסף שקלים מכלל דכבש בן שנה בסלע. מדכתיב כבש בן שנתו ותנן ועמדו קינין בו ביום ברבעתים ומרחם רחמנא עליה דדלות למהוי חד משיתסר בעשירות חס נמי רחמנא עליה דדלי דלות למהוי חד משיתסר בדלות. אם כן דלות כמה הוי רבעא. וכמה פריטי ארבעין ותמני פריטי חד משיתסר כמה הוי דדלות תלתא פריטי אם כן דקתני מכאן את למד לעשירית האיפה בפרוטה אמאי פרוטה האמרת עשירית האיפה דלי דלות היא ואמרת חד משיתסר דדלות היא והשבינן דתלתא פריטי הוין. תנא מיולדת יליף דמתיא פרידה אחת תחת כבש דהוי חד מתלתין ותרין דכבש ועד כאן דלי דלות כמה הוי חד משיתסר בדלות דמהיכא יליף מכבש עד כאן פרוטה ופלגא הוי. אמר (רבינא) [רבא] כולא מילתא מיולדת יליף והכי קאמר מרחם עלה דדלות למהוי חד מתלתין ותרין בעשירות ומאי היא יולדת חס רחמנא עליה נמי דדלי דלות ומאי היא עשירית האיפה למהוי חד מתלתין ותרין בדלות. אי הכי נכי רבעא דפרוטה הוי, הכי נמי ולאו אורח ארעא לאתויי פחות מפרוטה למקדש. *א"ר אליעזר זה בא על חטא וחטאת באה על חטא מה חטאת אינה באה על הזדון כשגגה אף זה לא יביא על הזדון כשגגה. או כלך לדרך זו זה קרוי אשם ושאר אשמות קרויין אשם מה (קי) שאר אשמות באין על זדון כשגגה אף זה יביא על זדון כשגגה. נראה למי דומה דנין דבר שהוא עון מיתה מדבר שהוא עון מיתה (א) ואל יוכיחו שאר חטאות שאין בהן עון מיתה. או כלך לדרך זו דנין אשם קשה בן שתי שנים מאשם קשה בן שתי שנים ואל תוכיח נקבה בת שנתה תלמוד לומר בשגגה פרט למזיד. קדשי י"י המיוחדים לשם יצאו קדשים קלים שאינן מיוחדים לשם. אין לי אלא פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים שכולן מיוחדין לשם מנין לרבות עולה שעורה מתנה לכהן קדשי קדשים בשרם ואימוריהן לפני זריקת דמים ואימורי קדשים קלים לאחר זריקת דמים. ת"ל קדשי י"י ריבה. מנין לרבות את החלב למעילה. ת"ל קדשי ה' ריבה. יכול שאני מרבה את הדם ת"ל מקדשי י"י מיעט. ומה ראית לרבות את החלב ולהוציא את הדם אחר שריבה הכתוב ומיעט מרבה אני את החלב ששוה לבשר בפגול בנותר ובטמא ומוציא אני את הדם שלא שוה לבשר בפגול ונותר וטמא. מנין לרבות קדשי בדק הבית למעילה ת"ל קדשי י"י ריבה. אין לי אלא בזמן שהקדיש למזבח דברים (ב) הראוים למזבח לבדק הבית דברים הראויין לבדק הבית, הקדיש לבדק הבית דברים הראוים למזבח או הקדיש למזבח דברים הראוים לבדק הבית הקדיש לזה ולזה דברים שאינן ראויין לזה ולזה כגון ציר וחומץ דגים ותגבים מנין, ת"ל קדשי י"י ריבה. הקדיש תרנגולת למזבח מועלין בה וכו'. תורים לבדק הבית מועלין בהן ובביציהן. בור מלא מים אשפה מלאה זבל שובך מלא יונים אילן מלא פירות שדה מלאה זרעים מנין שמועלין במה שבתוכן ת"ל קדשי י"י ריבה. יכול הקדיש תורים למזבח יהו מועלין בביציהן, הקדיש בור ואח"כ נתמלא מים אשפה ואח"כ נתמלא זבל שובך ונתמלא יונים אילן ואח"כ נשא פירות שדה ואחר כך נתמלא עשבים יכול יהו מועלין במה שבתוכן ת"ל מקדשי י"י מיעט. ר' יוסי אומר המקדיש את השדה ואת האילן מועלין בהן ובגידוליהן מפני שהם גידולי הקדש. והביא אף א"ר יום הכפורים. איל קשה בן שתי שנים. צאן לרבות כל במשמע אף חרשת אף שוטה אף הנכנסת. מן הצאן ולא מן הפלגס. בערכך כסף יכול דינרין ת"ל שקלים. יכול שקלי נחשת ת"ל כסף. יכול בבליות מדיות קפוטקיות ת"ל בשקל הקדש סלעים של קדש (ג) סלעים של צורי. לאשם שהוא מפריש מעות לשם אשם. ואשר חטא מן הקדש ישלם לאותו שעל הקדש, מנין לרבות פחות משוה פרוטה (ד) שיכול שאין חייבין עליו משום תשלומין ולא יהו חייבין עליו מעילה ת"ל מן הקדש לרבות פחות משוה פרוטה. מנין שמשלם חומש ואשם על (ה) התשלומין האלו ת"ל הקדש ישלם. וחמישיתו יוסף עליו שיהא הוא וחומשו חמשה. [יד]ואשר חטא מן הקדש ישלם לרבות אפי' פחות משוה פרוטה להשבון. להקדש אין להדיוט לא ואם הוזקקו ב"ד בשוה פרוטה גומרין אפילו בפחות משוה פרוטה:

תעח [טו]גבי גזל כתיב וחמישיתו יוסף עליו ותנן נתן לו את הקרן ונשבע על החומש הרי זה מוסיף חומש על חומש עד שיתמעט הקרן בפחות משוה פרוטה. גבי תרומה כתיב [טז]ואיש כי יאכל קדש בשגגה ויסף חמישיתו עליו ותנן האוכל תרומה בשוגג משלם קרן וחומש, אחד האוכל ואחד השותה ואחד הסך, אחד תרומה טהורה וא' תרומה טמאה משלם חומשא וחומש חומשא גבי מעשר לא מיכתב כתיב ולא מיתנא תנן ולא בעיא מבעיא לן. גבי הקדש כתיב [יז]ויסף חמישית כסף ערכך מה כסף ערכו מוסיף חומש [אף כסף חומשו נמי מוסיף חומש]. [יח]ונתן אותו (ו) פרט לחמש הטאות מתות שאין מועלין בהן. ונתן אותו לכהן, והכהן מה ת"ל. שיכול הואיל ומעילה באה ע"י כהן לא יהא הכהן מועל ת"ל ונתן אותו לכהן והכהן מלמד שהכהן מועל, והכהן יכפר עליו מה ת"ל. מנין אתה אומר הביא מעילתו ולא הביא אשמו לא יצא ת"ל באיל האשם. יכול הביא אשמו ולא הביא מעילתו לא יצא ת"ל באיל האשם. יכול כשם שאיל האשם מעכב כך יהא חומש מעכב ת"ל באיל האשם ונסלח לו איל האשם מעכב ואין החומש מעכב. ונסלח לו מלמד שאין משיירין לו ליום הכפורים. יכול אע"פ ששב ולא הביא ת"ל לו. ואם הרי זה מוסיף על ענין ראשון לומר שספק מעילות כאשם תלוי דברי ר"ע. [ומודה ר"ע שאינו מביא מעילתו עד שתודע לו ויביא אשם ודאי] א"ל ר"ט מה לזה שמביא שתי אשמות אלא מביא מעילה וחומשה ומביא אשם בשתי סלעים ויאמר אם ודאי מעלתי זו היא מעילתי וזו היא אשמי ואם ספק המעות לנדבה והאשם תלוי [שממין] שמביא על הודע מביא על לא הודע. א"ל ר"ע נראין דבריך במעילה המעוטה הרי שבא לידו ספק מעילה במאה מנה [לא יפה שיביא אשם בב' סלעים ואל יביא ספק מעילה בק' מנה]. מודה ר"ע לרבי טרפון במעילה המעוטה. [יט]ת"ר ואם נפש לחייב על ספק מעילות אשם תלוי דברי ר' עקיבא וחכמים פוטרין. טעמיהון דרבנן דגמרי מצות מצות מחטאת חלב מה להלן דבר שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת ועל ספקו אשם תלוי לאפוקי מעילה שאין חייבין על זדונה כרת. דתניא הזיד במעילה רבי אומר במיתה וחכמים אומרים באזהרה. ורבי עקיבא סבר כי ילפינן מצות מחטאת חלב להכי הוא דילפינן מה להלן בקבועה אף כאן בקבועה לאפוקי עולה ויורד דלא. [ורבנן וכו' אלא] היינו טעמא דרבי עקיבא דאמר קרא ואם נפש וי"ו מוסיף על ענין ראשון וילמד עליון מתחתון. ורבנן סברי תחתון הוא דגמר מעליון לאשם בכסף שקלים. ורבי עקיבא סבר אין היקש למחצה. ורבנן אתא מצות מצות אפקיה מהיקישא. ורבי עקיבא אשם בכסף שקלים מנא ליה נפקא ליה מזאת תורת האשם (כתוב ברמז תצ"ב). (ז) *ועשתה אחת לחייב על כל אחת ואחת שאם בא לפניו ספק חלב ודם ונותר ופגול בהעלם אחד חייב על כל אחת ואחת. חלב ושומן לפניו ואכל אחד מהן ואינו יודע איזה מהן אכל, אשתו ואחותו עמו בבית שגג באחת מהן ואינו יודע באיזו

ממ"ק ובמ"קיא סס: יב פסחים לג: יג כריתות ו: *תו"כ: יד ב"מ נס: טו סס מד: טז ויקרא כב: יז סס כז: יח תורת כהנים: יט כריתות כב, מעילה יח: *תו"כ:

זית רענן (קי) שאר אשמות באין על זדון, היינו אשם שפחה חרופה אשם נזיר אשם גזילות: עון מיתה, שנהנה מן הקדש במזיד חייב מיתה וה"ה חטאת בא על דבר שזדונו כרת משא"כ גבי גזילות ונזיר ושפחה חרופה: (א) ואל יוכיחו שאר אשמות וכו' כצ"ל: שאין מיוחדים לשם, שאף הבעלים אוכלין מהם ואין כהן מעילה עיין פ"ק דמעילה: (ב) הראוים למזבח, עיין כל זה במעילה דף י"ב י"ג ובב"ב: (ג) סלעים של צורי, עספ"ח דבכורות ופ"ק דקידושין: מעות לשם אשם, פי' שיפרישנו לשם קרבן: לאותו שעל הקדש, פי' לגזבר שממונה על הקדש, ורבינו הלל גרס לאותו הקדש פי' שאם נהנה מקדשי ב"ה ישלם לקדשי ב"ה ואם ממזבח ישלם למזבח: (ד) שיכול מפני שאין חייבים עליו משום מעילה לא יהו חייבים עליו משום תשלומין וכו' כ"ה שם: (ה) התשלומין האלו, פי' שאם נהנה אח"כ מהתשלומין שהוא חייב קרן וחומש: הוא וחומשו חמשה, פירוש בעד ד' ישלם ה', ועיין בב"ע: (ו) פרט לחמש חטאות, פי' אם נהנה מאותן ה' חטאות אין חייב משום מעילה כדאיתא ריש פ"ג דמעילה: ע"י כהן, שהכהן מקריב הקרבן מעילה: והכהן מקרא נדרש לפניו: תביא מעילתו, הקרן: אשמו, הקרבן: לא יצא, אפי' ידי קרבנו עספ"ט דב"ק: (ז) ועשתה אחת וכו', עיין כל זה בכריתות דף י"ט:

באיזו מהן שגג, שבת ויום חול ועשה מלאכה באחת מהן בין השמשות ואינו יודע באיזה מהם עשה מנין שמביא אשם תלוי ת"ל ואם נפש כי תחטא ועשתה אחת מכל מצות י"י אשר לא תעשינה ולא ידע יאשם ונשא עונו והביא איל. רבי יהודה אומר אשתו נדה ואחותו בבית ושגג באחת מהם ואין יודע באיזה מהן שגג, שבת ויה"כ ועשה מלאכה בין השמשות ואין יודע באיזה מהן עשה, חלב ונותר לפניו ואכל אחד מהן ואין יודע איזה מהן אכל רבי אליעזר מחייב חטאת ורבי יהושע פוטר (ח) שנאמר כי תחטא ולא ידע פרט לזה שידע שחטא. ר' שמעון אומר זה עצמו מביא אשם תלוי שנאמר כי תחטא (ט) ועשתה ולא ידע ועשה ואינו יודע מה עשה. אבל ספק עשה ספק לא עשה צא ובקש מנין שיביא אשם תלוי. ולא ידע (י) פרט להודע, יכול לא הודע של קלות ולא הודע של חמורות הכל בכלל, הן, אם הודע שלהן פטרתי אינו דין שנפטור את לא הודע. (יא) או חילוף, אם את לא הודע שלהן חייבתי אינו דין שנחייב את הודע, [ואיזה] הודע פטרתי, הודע של חמורות שיצא לידון בחטאת. והלא דין הוא ומה במקום שחייב את הודע של חמורות חטאת פטר את לא הודע שלהם מחטאת, מקום שפטר את הודע של קלות מן האשם אינו דין שנפטור את [לא] הודע שלהן מן האשם. או חילוף, ומה במקום שפטר את לא הודע של חמורות מן החטאת חייב את הודע שלהם חטאת. מקום שחייב את לא הודע של קלות אשם אינו דין שנחייב את הודע שלהן [אשם]. ודין אחר ומה במקום שחייב את הודע של חמורות חטאת פטר את הודע של קלות מן האשם מקום (שלא פטר) [שפטר] את לא הודע של חמורות מן החטאת אינו דין שנפטור את לא הודע של קלות מן האשם. או חילוף, ומה, במקום (שלא פטר) [שפטר] את לא הודע של חמורות מן החטאת חייב לא הודע של קלות אשם. מקום שחייב את הודע של חמורות חטאת אינו דין שנחייב את הודע של קלות אשם, ת"ל אשם אשם לג"ש, מה אשם האמור (יב) להלן דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת וספקו אשם תלוי אף אשם האמור כאן דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת וספקו אשם תלוי. ולא ידע ואשם ונשא עונו רבי יוסי הגלילי אומר הרי הכתוב ענש את מי שאינו יודע אם כך ענש הכתוב למי שאינו יודע על אחת כמה וכמה שיענוש למי שיודע. רבי עקיבא אומר האוכל חלב מביא חטאת בסלע. ספק אכל ספק לא אכל מביא אשם תלוי בשתי סלעים. אם כך ענש הכתוב למי שבא לידו ספק עבירה על אחת כמה וכמה שישלם שכר לעושה מצוה. ר' מנחם בר' יוסי אומר הנהנה שוה פרוטה מן ההקדש מביא מעילה וחומשה ומביא אשם בשתי סלעים. צא וחשוב כמה פרוטות בשתי סלעים (יג) קרוב לאלפים, אם כך ענש הכתוב את השוגג על אחת כמה וכמה שיענוש את המזיד:

תעט רבי יוסי אומר אם נפשך לידע מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבוא צא ולמד מאדם הקדמוני שלא נצטוה אלא מצוה אחת בלא תעשה ועבר עליה ראה כמה מיתות נקנסו לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות וכי איזו מדה מרובה מדה טובה או מדת פורענות הוי אומר מדה טובה אם מדת פורענות מועטת הרי כמה מיתות נקנסו לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות, (יד) השב מן הפגול ומן הנותר והמתענה ביום הכפורים על אחת כמה וכמה שמזכה לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות. *רבי עקיבא אומר הרי הוא אומר [כ]על פי שנים עדים או שלשה אם מתקיימת עדות בשנים למה פרט לך הכתוב שלשה אלא להביא השלישי להחמיר עליו לעשות דינו כיוצא באלו. אם כך ענש הכתוב את הנטפל לעוברי עבירה על אחת כמה וכמה שישלם שכר לנטפל לעושי מצוה כעושה מצוה. רבי אומר הרי הוא אומר [כא]ואשר יבא את רעהו ביער לחטוב עצים ונדחה ידו בגרזן לכרות העץ ונשל הברזל מן העץ ומצא את רעהו ומת הוא ינוס קבע הכתוב (טו) פקוח נפש למי שבא לידו ספק נפש ולא ידע. אמור מעתה המגבה את הצדקות והמפרנס את העניים והגומל חסדים עאכ"ו תנתן לו נפשו. רבי אלעזר בן עזריה אומר הרי הוא אומר [כב]כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה לא תשוב לקחתו לגר ליתום ולאלמנה יהיה למען יברכך ה' אלהיך קבע הכתוב ברכה למי שבא לידו מצוה בלא ידיעה, אמור מעתה היתה סלע צרורה לו בכנפיו ונפלה ממנו מצאה עני ומתפרנס בה הרי הכתוב קובע לו ברכה כשוכח עומר בתוך שדהו:

[כג]**מעשה** בחסיד אחד ששכח עומר אחד בתוך שדהו ואמר לבנו צא והקרב עלי פר לעולה ופר לזבחי שלמים א"ל אבא מה ראית לשמוח במצוה זו יותר מכל מצות האמורות בתורה, א"ל כל מצות שבתורה נתן לנו לדעתנו וזה שלא לדעתנו (טז) אלו עשינוה ברצון לפני המקום לא באת מצוה זו לידנו הרי הוא אומר כי תקצור קצירך וגו' קבע לו הכתוב ברכה. והלא דברים קל וחומר אם מי שלא נתכוון לזכות חכה מעלה עליו כאלו זכה המתכוון לזכות חכה עאכ"ו. כיוצא בו ואם נפש אחת תחטא בשגגה והרי דברים ק"ו ומה אם מי שלא נתכוון לחטוא וחטא מעלין עליו כאלו חטא המתכוון לחטוא וחטא עאכ"ו. כיוצא בו [כד]אישה הפרם וה' יסלח לה באשה שהפר לה בעלה והיא לא ידעה הכתוב מדבר שהיא צריכה כפרה וסליחה. וכשהיה ר"ע מגיע למקרא זה היה בוכה ומה מי שנתכוון לעלות בידו בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה צריך כפרה וסליחה, המתכוון לעלות בידו בשר חזיר ועלה בידו בשר חזיר על אחת כמה וכמה. כיוצא בו אתה אומר (והוא) [ולא] ידע ואשם ונשא עונו ומה אם מי שנתכוון לעלות בידו בשר כשב ועלה בידו בשר חזיר כגון חתיכה ספק של חלב ספק של שומן ונשא עונו, מי שנתכוון לעלות בידו בשר חזיר ועלה בידו בשר חזיר על אחת כמה וכמה. איסי בן יהודה אומר ולא ידע ואשם ונשא עונו [ומה מי שנתכוון לעלות בידו בשר טלה ועלה בידו בשר חזיר כגון שתי חתיכות אחת של חלב ואחת של שומן ונשא עונו המתכוון לעלות בידו בשר חזיר] כו' על דבר זה ידוו כל הדווים, וכל הני למה לי, צריכין, דאי תנא גבי אשה התם בעי כפרה וסליחה משום דמעיקרא לאיסורא נתכוונה אבל חתיכה ספק של חלב ספק של שומן דלהתירא איכוין אימא לא בעי כפרה וסליחה. ואי איתמר הכא דאכל איסורא אבל אשה דהפר לה בעל דהתירא לא תבעי כפרה וסליחה. ואי אתמר הני תרתי הוה אמינא הני הוא דסגי להן בכפרה וסליחה דלא איקבע איסורא אבל שתי חתיכות אחת של חלב ואחת של שומן דאיקבע ליה איסורא לא סגי ליה בכפרה וסליחה קא משמע לן דלא: [כה]מנחת חוטא ומנחת קנאות ואשם גמיר עון עון מהטאת דמותרה נדבה. וכי תימא אין גזירה שוה למחצה, גלי רחמנא גבי חטאת ושחט אותה לחטאת אותה לשמה כשרה שלא לשמה פסולה אבל כל הקדשים בין לשמן בין שלא לשמן כשרין. [כו]והביא איל, קשה בן שתי שנים. צאן לרבות כל צאן במשמע אף השוטה אף החרשת אף הנכנסת. מן הצאן ולא הפלגס. בערכך מה ערכך האמור (יז) להלן בכסף שקלים אף ערכך האמור כאן בכסף שקלים. לאשם שיהא מפריש מעותיו לשם אשם. וכפר עליו הכהן מה ת"ל מנין אתה אומר שאם בא לפניו חלב ודם ופגול בהעלם אחד מנין שהוא חייב על כל אחת ואחת ת"ל שגגתו. (יח) בא לפניו ולא ידע מנין שאינו חייב אלא אחת ת"ל אשר שגג. [כז]בא לפניו ספק חלב וידע ספק חלב וידע. רבי אומר כשם שמביא חטאת על כל אחת ואחת כך מביא אשם תלוי על כל אחת ואחת. ר' שמעון בן יהודה ורבי אלעזר בר רבי שמעון אמרו משום רבי שמעון אינו חייב אלא אחת שנאמר על שגגתו אשר שגג. אמר רבי זירא כאן שנה רבי ידיעת ספק מחלקת לחטאות. רבה אמר ידיעת ספק אין מחלקת לחטאות. אלא הכי קתני כשם שאם היתה לו ידיעה ודאי מביא חטאת על כל אחת ואחת כך אם היתה לו ידיעת ספק מביא אשם תלוי על כל אחת ואחת. [כח]והוא לא ידע פרט לשאמרו לו אחרים. יכול אע"פ שאינו מכחיש ת"ל או הודע אליו חטאתו והביא. והוא לא ידע ונסלח לו הא אם ידע אין מתכפר לו הא למה הדבר דומה לעגלה ערופה אע"פ שנערפה ואחר כך נמצא ההורג הרי זה יהרג:

[כט]**תנן** רבנן שני שבילין אחד טמא ואחד טהור הלך בראשון ונכנס הזה ושנה וטבל ואחר כך הלך בשני ונכנס חייב ואמאי ספק ידיעה הוא אמר רבי יוחנן כאן עשו ספק ידיעה כידיעה. וריש לקיש אמר הא מני רבי ישמעאל היא דאמר לא בעינן ידיעה בתחלה. ורמי דרבי יוחנן אדרבי יוחנן ורמי דריש לקיש אדריש לקיש, דתניא אבל ספק חלב ונודע ספק חלב ונודע רבי אומר וכו' עד על שגגתו אשר

ממ"ק ובמ"ק *מכות ס : כ דברים יז : כא שם יט : כב שם כד : כג תוספתא דפה"ס : כד נזיר כג : כה מנחות ד : כו תורת כהנים : כז כריתות יח : כח תורת כהנים : כט שבועות יט :

זית רענן (ח) שנאמר כי תחטא ולא ידע, גבי אשם תלוי כתיב ומביא ראיה שפטור מאשם תלוי : (ט) ועשתה, פי' מדכתיב ועשתה משמע שעשה ואינו יודע מה עשה אם אכל חלב או נותר : (י) פרט להודע, פי' אפילו נודע לו אחר שהביא אשמו אין לו כפרה באשם רק צריך להביא חטאת : (יא) או חילוף וכו', ונלמד בק"ו שחייב קרבן על לאו, ומשני הודע פוטרתו וכו', פי' מדכתיב הודע של קלות, שאפילו על ספק לא יביא אשם תלוי : (יא) או חילוף וכו', ונלמד בק"ו שחייב קרבן על לאו של חמורות בחטאת כדילפינן לעיל מע"ז דדוקא בחייבי כריתות חייב חטאת מכלל דקלות פטור : והלא דין הוא וכו', פי' עכשיו למדין שפיר ק"ו : (יב) להלן, גבי חטאת כתיב ואשם : (יג) קרוב לאלפים, אלף ותקל"ו פרוטות הוי כמש"ל אלא כיון דהוא יותר מםהצה קרי ליה קרוב לאלפים, גמרא קידושין פ"ק : (יד) השב מן הפיגול. נקט איסורי מאכל דומיא דחטא אדה"ר : (טו) פקוח נפש, כלומר שהתורה נתנה לו מקום לנוס : (טז) אלו עשינוה ברצון וכו', כמו אולולי בלוסר אלו לא עשינו ברצון צדקה לפני הקב"ה לא היה הקב"ה מזמן לידינו שנשכח עומר לעניים : (יז) להלן, גבי אשם מעילות : (יח) בא לפניו ולא ידע, פי' שאכל מטין אחד שני פעמים בהעלם אחד :

אשר שגג התורה ריבתה שגגות הרבה ואשם תלוי אחד . ואמר ריש לקיש כאן שנה רבי ידיעת ספק מחלקת לחטאות . ורבי יוחנן אמר כשם שידיעת ודאי מחלקת לחטאות כך ידיעת ספק מחלקת לאשמות . בשלמא דרבי יוחנן אדרבי יוחנן לא קשיא כאן עשו ולא בכל התורה כולה עשו הכא הוא דלא כתיבא ידיעה בהדיא אלא מנעלם הוא דקאתי ולא בכל התורה כולה עשו דכתיב או הודע אליו ידיעה מעלייתא בעינן, אלא לריש לקיש אדמוקים לה כרבי ישמעאל נוקמא כרבי, הא קא משמע לן דר' ישמעאל לא בעי ידיעה בתחלה, פשיטא מדמחייב על העלם טומאה ועל העלם מקדש אלמא לא מייתר ליה קרא מהו דתימא כי לית ליה מקראי אבל מגמרא אית ליה קמ"ל : [יח]אשם הוא אשם אשם. מה ת"ל מנין אתה אומר הביא אשם תלוי שחטו חרק את דמו ואח"כ נודע לו שחטא או נודע לו שלא חטא

(יט) מנין שמותר באכילה, ת"ל אשם אשם. יכול אע"פ שלא נזרק הדם יאכל הבשר [ת"ל הוא] [מה יעשה לו הדם ישפך והבשר יצא לבית השרפה . נזרק הדם יאכל הבשר] . רבי יוסי אומר אפילו הדם בכוס יזרק (ותכשר) [והבשר יאכל]. יכול אע"פ שלא נשחט ת"ל אשם, מה יעשה לו יצא וירעה בעדר דברי ר"מ. וחכ"א ירעה עד שיסתאב וימכר ויפלו דמיו לנדבה. רבי אליעזר אומר יקרב שאם אינו בא על חטא זה הרי זה בא על חטא אחר . אשם לי"י יכול (אפילו) [יפול] כולו לבדק הבית ת"ל (כ) אשם לכהן. אי אשם לכהן יכול ינתן כולו לכהן . תלמוד לומר אשם לי"י הא כיצד מותר אשמו נופל לנדבה וילקח בהן עולות הבשר לשם והעורות לכהנים . אין לי אלא מותר אשמות מנין מותר חטאות מותר עשירית האיפה מותר קיני זבים וזבות וקיני יולדות ומותר קרבנות נזיר ומצורע והמקדיש נכסיו ויש בהן דברים ראוין למזבח יינות שמנים וסלתות ועופות מנין שימכרו לצרכי אותו המין ויביא בדמיהם ת"ל אשם אשם, זה הכלל כל שהוא בא משום חטא ומשום אשמה ילקח עולות הבשר לשם והעורות לכהנים . זה מדרש דרש יהוידע הכהן אשם הוא אשם אשם לה' נמצאו שני כתובים קיימים אשם לה' ואשם לכהנים. ואומר [לא]כסף אשם וכסף חטאות לא יובא בית ה' לכהנים יהיו. [לב]אמר רב אשם שניתק לרעיה ושחטו לשם עולה כשר, טעמא דניתק הא לא ניתק לא דכתיב אשם הוא בהוייתו יהא. [לג]מנין לאשם שפחה חרופה שלא יביא אלא בכסף שקלים, ת"ל אשם אשם. יכול שאני מרבה אף אשם נזיר ומצורע ת"ל הוא . ומה ראית לרבות אשם שפחה חרופה ולהוציא אשם נזיר ואשם מצורע, אחר שריבה הכתוב ומיעט מרבה אני שפחה חרופה שהוא איל ומוציא אני אשם נזיר ומצורע שאינו איל : מה ת"ל (כא) עמיתו עמיתו שני פעמים, עמיתו פרט לגבוה, עמיתו פרט לאחרים . וכחש יכול האומר לחברו אכלתי היום והוא לא אכל , הלכתי לעיר פלוני והוא לא הלך, ת"ל כי תחטא וכחש לא אמרתי אלא בכחש שקדמו חטא יצא כחש שלא קדמו חטא . ר' אומר מה ת"ל וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד או בגזל או עשק את עמיתו או מצא אבדה מה אלו מיוחדין שהן של ממון יצאו אלו שאינן של ממון :

[לד]ומעלה מעל בי"י. רבי יוסי הגלילי אומר להביא את קדשים קלים . בן עזאי אומר להביא את השלמים. אבא יוסי בן דוסתאי אומר לא אמר בן עזאי אלא בבכור בלבד . רבי שמעון אומר אחד קדשי קדשים ואחד קדשים קלים שחייב באחריותן קורא אני בהן וכחש בעמיתו , ושאין חייב באחריותן אין אני קורא בהן וכחש בעמיתו . אמר מר בן עזאי אומר לרבות שלמים . למעוטי מאי אילימא למעוטי בכור השתא ומה שלמים שטעונין סמיכה ונסכים ותנופת חזה ושוק אמרת ממונו הוא בכור מיבעיא . אלא אמר רבי יוחנן למעוטי מעשר. כדתניא בבכור נאמר לא יפדה ונמכר תם חי [ובעל מום חי ושחוט]. במעשר נאמר לא יגאל ואינו נמכר לא חי ולא שחוט לא תם ולא בעל מום . [לה]שבועת הפקדון נוהגת באנשים ובנשים ברחוקים ובקרובים בכשרים ובפסולים בפני בית דין ושלא בפני ב"ד (מפי ב"ד) מפי עצמו ומפי אחרים אינו חייב עד שיכפרנו בב"ד דברי רבי מאיר . וחכמים אומרים בין מפי עצמו בין מפי אחרים כיון שכפר בו חייב . וחייב על זדון השבועה ועל שגגתה עם זדון הפקדון ואינו חייב על שגגתה גרידתא ומה הוא חייב על זדונה אשם בכסף שקלים. [לו]וכחש בה פרט למודה לאחד מן האחין או לאחד מן השותפין . ונשבע על שקר פרט ללוה בשטר וללוה בעדים , ומיירי באומר לויתי בשטר לויתי ולא לויתי בעדים, מדתני וכחש בה פרט למודה לאחד מן האחין היכי דמי אילימא דאודי ליה בפלגא דידיה האיכא כפירה דאידך אלא לאו דאודי ליה בכולי דא"ל מינך שקלי מחברך לא שקלי דהויא ליה כפירת דברים :

[לז]תניא הגוזל שדה מחברו ושטפה נהר חייב להעמיד לו שדה אחרת דברי רבי אליעזר וחכמים אומרים אומר לו הרי שלך לפניך . במאי קמיפלגי ר' אליעזר דרש רבויי ומעוטי , וכחש בעמיתו ריבה, או בתשומת יד או בגזל מיעט , או מכל אשר ישבע עליו חזר וריבה , ריבה ומיעט וריבה ריבה הכל , מאי רבי רבי כל מילי ומאי מיעט מיעט שטרות , ורבנן דרשי בכללי ופרטי, וכחש בעמיתו כלל , בפקדון או בתשומת יד או בגזל פרט , או מכל אשר ישבע עליו חזר וכלל, כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט מה הפרט מפורש דבר המיטלטל וגופו ממון אף כל דבר המיטלטל וגופו ממון , יצאו קרקעות שאינן מטלטלין , יצאו עבדים שהוקשו לקרקעות, יצאו שטרות שאע"פ שמטלטלין אין גופן ממון . [לח]או מכל אשר ישבע אפילו רבי אליעזר מודה דאע"ג דאתרבי לענין השבה לא איתרבי לענין חומש ואשם דכי הדריה קרא ונקט לענין חומש ואשם כתיב ואת אשמו יביא . מכל ולא הכל דאימעט להו כל דבר שאינו דומה לפרשה דאין חיוב [קרבן] שבועה בקרקעות : [לט]וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד אמר רב חסדא כגון שייחד לו כלי להלואתו . עשק אמר רב חסדא כגון שייחד לו כלי לעשקו וכי אהדריה קרא כתיב והיה כי יחטא ואשם וגו' ואלו תשומת יד לא אהדריה. ותניא מנין ליתן את האמור למעלה למטה דכתיב או מכל אשר ישבע עליו לשקר , ואמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה לרבות תשומת יד להשבון. [מ]קדשים שחייב באחריותן כגון דאמר הרי עלי והפרישן והפקידן ליד אחר וכפר ונשבע והודה חייב קרבן שבועה (שאני קורא בה) לפי שהוא של עמיתו ואם באת לפוטרן מפני שהן הקדש להכי אתא בה' וכחש לרבויינהו אע"ג שיש בהן צד גבוה . ושאין חייב באחריותן פטור מבעמיתו וכחש. [מא]ר' עקיבא אומר מה ת"ל ומעלה מעל בה' לפי שהמלוה והלוה והנושא והנותן אינו מלוה ואינו לוה ואינו נושא ואינו נותן אלא בשטר ובעדים לפיכך בזמן שהוא מכחיש מכחיש בעדים ובשטר . אבל המפקיד אצל חברו אינו רוצה שתדע בו נשמה אלא (כב) שלישי שביניהם , בזמן שמכחיש מכחיש בשלישי שביניהם. וכחש בעמיתו יכול בדברים ת"ל בפקדון שהוא של ממון, יצא דבר שאינו של ממון. אי מה פקדון מיוחד שאין לו רשות להוציאו מלוה שיש לו רשות להוציאה מנין ת"ל או בתשומת יד . אי מה אלו מיוחדים דברים שיש בהם (כג) מתנת יד גזל שאין בו מתנת יד מנין . ת"ל או בגזל . [אי מה אלו מיוחדים דברים הניטלים מרשות בעלים, הכובש שכר שכיר שאינו ניטל מרשות בעלים מנין ת"ל או עשק את עמיתו] אי מה אלו ואלו מיוחדין דברים שדעת שנים יודעת אבדה שאין דעת שנים יודעת מנין ת"ל או מצא אבדה וכחש . בה ולא במוצאיה. *בן עזאי אומר שלש אבדות הן היודע בה (כד) ולא במוצאיה, במוצאיה ולא בה, לא בה ולא במוצאיה. אי מה אלו ואלו מיוחדין דברים שאפשר לדעתן . דברים שא"א לדעתן, כגון המערב מים ביין, בלבקי בשמן, מי מעין בדבש, חלב חמור בקטפא, קימום במור , חול בפול , עלי גפנים בפילון מנין, ת"ל על שקר על כל דבר שיש שקר . אי מה אלו מיוחדין נזקין של ממון. דברים הניזקין כגון חובל אדם באדם (כה) קנין בקנין אדם בקנין קנין באדם מנין , ת"ל על אחת מכל אשר יעשה לאשמה בה . אי מה אלו ואלו מיוחדין דבר שמשלמין עליהן את הקרן תשלומי כפל ותשלומי ד' וה'. האונס והמפתה והמוציא שם רע מנין . ת"ל ומעלה מעל בה' ריבה. אחת בה בהנה הרי אלו מיעוטין פרט לאומר לחברו חבלת בי בשבת והוא אומר לא חבלתי. הדלקת גדישי בשבת והוא אומר לא הדלקתי, אמר לו אביו חבלת בי עשית בי חבורה והוא אומר לא חבלתי בך ולא עשיתי בך חבורה יכול יהא חייב ת"ל אחת בה בהנה או מכל הרי אלו מיעוטין . מה ראית לרבות את אלו ולהוציא את אלו אחר שריבה הכתוב ומיעט (מרבה) [ממעט] אני את אלו שנידון עליהן בנפשו. (כו) רבי שמעון אומר יכול אף האומר לחברו אנסת ופתית את בתי והוא אומר לא אנסתי ולא פתיתי המית שורך את עבדי והוא אומר לא המית אמר לו עבדו הפלת את שיני וסמית את עיני והוא אומר לא הפלתי ולא סמיתי יכול יהא חייב תלמוד לומר וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד וגו' מה אלו מיוחדין שאינן קנסות יצאו אלו שהן קנסות

ממ"ק ובמ"ק ל ת"כ : לא מלכים ב יב : לב נזיר כס : לג תורת כהנים : לד ב"ק יג : לה שבועות לז : לו שם : לז ב"ק קח : לח לשון רש"י : לט ב"מ מח : מ שם נח : מא תורת כהנים : *ב"ק קס :

זית רענן (יט) מנין שמותר באכילה, רפ"ו דכריתות : (כ) אשם לכהן . דכתיב כחטאת כאשם תורה אחת לכהן , רש"י זבחים דף קי"ג ועיין מנחות דף ק"ד : (כא) עמיתו ב"פ, וכחש בעמיתו או עשק את עמיתו : פרט לגבוה, דה"א אם נשבע על הקדש לשקר יהא חייב קרבן קמ"ל דאינו חייב אא"כ נהנה חייב אשם מעילות : שקדמו חטא, שכפר בפקדון : (כב) שלישי שביניהן, הקב"ה : (כג) מתנת יד, שחבירו נתן לידו : (כד) ולא במוצאיה, כגון שידע מי שמצא האבדה ונשבע שלא ידע אינו חייב משום שבועת הפקדון שהרי אינו אצלו : לא בה ולא במוצאיה, בגמרא פריך איכ קושטא קאמר, ומשני בה ובמוצאיה, ב"ק דף ק"ה : כגון המערב וכו', ואח"כ נשבע שלא עירב : (כה) קנין בקנין, פי' אם ממונו הזיק לממון חבית : תשלומי כפל, עיין בכתובות דף מ"ב : (כו) ר' שמעון אומר וכו', ספיה דשבועות :

קנסות : (כז) והיה מיד מה יעשה והשיב. **אינו שב** ת"ל ושלם. יכול יהיה משיב ומשלם ואל תתמה שהרי הגנב משלם תשלומי כפל ואם טבח ומכר משלם תשלומי ד' וה', ת"ל גזלה, גזלה הוא משלם ואין משיב ומשלם. והשיב את הגזלה אשר גזל מה ת"ל אשר גזל שיכול ישלם חומש ואשם על מה שגזל אביו, ת"ל אשר גזל על מה שגזל הוא משלם ולא על מה שגזל אביו. יכול לא ישיב כל עיקר ת"ל את. העושק, ומה ת"ל אשר עשק, שיכול ישלם חומש ואשם על מה שעשק אביו ת"ל אשר עשק על מה שעשק הוא משלם ואינו משלם על מה שעשק אביו. יכול לא ישיבנו כל עיקר תלמוד לומר את. הפקדון מה ת"ל אשר הפקד אתו כל זמן שעמו ישיבנו אין עמו משיב לו דמיו. ועדיין אני אומר אימתי אינו משלם חומש ואשם על מה שגזל אביו בזמן שלא נשבע לא הוא ולא אביו. נשבע הוא ולא אביו אביו ולא הוא הוא ואביו מנין. ת"ל אשר גזל יאשר עשק ואשר הפקד אתו ואשר מצא. ועדיין אני אומר אימתי הוא משלם קרן על גזל אביו בזמן שנשבע הוא ואביו, הוא ולא אביו אביו ולא הוא לא הוא ולא אביו מנין. ת"ל הגזלה והעושק והפקדון והאבדה ישתלמו מ"מ. מנין ליתן את האמור (כח) למעלה למטה ת"ל מכל. אשר ישבע עליו לשקר עד שיהא מתכוין לו. מכאן אתה אומר שחייב על זדון שבועה ועל שגגתה עם זדון הפקדון ואינו חייב על שגגתן. מה הוא חייב על זדונה אשם בכסף שקלים :

[מב]אמר רב חסדא א"ר יוחנן מנין לשנוי שהוא קונה שנאמר והשיב את הגזלה ומה ת"ל אשר גזל אם כעין שגזל יחזיר ואם לאו דמים בעלמא בעי שלומי. האי אשר גזל מיבעי ליה למעוטי גזל אביו שאינו מוסיף חומש על גזל אביו. א"כ ניכתוב רחמנא והשיב את גזלו והשיב את הגזלה אשר גזל למה לי למיכתב שמע מינה תרתי. איכא דאמרי מנין לשנוי שאינו קונה שנאמר והשיב את הגזלה מ"מ, והכתיב אשר גזל, ההוא מיבעי ליה למעוטי גזל אביו :

[מג]אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן דבר תורה גזלה המשתנית חוזרת בעיניה שנאמר והשיב את הגזלה מ"מ. ואם תאמר משנתנו הגוזל עצים ועשאם כלים משלם כשעת הגזלה משום תקנת השבים. וכי קאמר ר' יוחנן דשנוי במקומו עומד כגון שגזל עצים משופין ועשאן כלים דההוא שנוי דהדר למילתיה הוא. וכחש בה פרט למודה בעיקר. כיצד שורי גנבת והוא אומר לא גנבתי מה טיבו אצלך אתה מכרתו לי אתה נתתו לי יכול יהיה חייב ת"ל וכחש בה פרט למודה בעיקר. וכי תניא ההיא דאמר ליה הילך אבל קיימא באגם לא. אתה מכרתו לי אביך מכרו לי מאי מודה בעיקר איכא. דאמר ליה לא נתתי לך דמים שקול תורך וזיל. אתה נתתו לי במתנה אביך נתנו לי מאי מודה בעיקר איכא. דאמר ליה על מנת דעבידנא לך נייח נפשא ולא עבדי לך. תועה בדרך מצאתיו לימא ליה איבעי לך לאהדורי. באומר שבועה אבדה מצאתי ולא הייתי יודע שהיא שלך. אמר רב ששת הכופר בפקדון נעשה עליו גזלן וחייב באונסין ותנא תונא וכחש בה למדנו לעונש אזהרה מנין ת"ל לא תכחשו. מאו לאו עונש ממון לא עונש שבועה. הא מדסיפא דאישתבע מכלל דרישא דלא אישתבע דקתני סיפא ונשבע על שקר למדנו לעונש אזהרה מנין ת"ל ולא תשקרו. אמרי אידי ואידי דאישתבע כאן שהודה כאן שבאו עדים, אתו עדים חייב באונסין, אודי אודויי חייב בקרן וחומש ואשם : [מד]ת"ר והשיב את הגזלה מה ת"ל אשר גזל יחזיר כעין שגזל מכאן אמרו הגוזל ומאכיל את בניו פטורין מלשלם. הניח לפניהם בין גדולים בין קטנים חייבין. משום סומכוס אמרו גדולים חייבים קטנים פטורים. [מה]הגוזל את חברו שוה פרוטה ונשבע לו יוליכנו אחריו אפילו למדי ולא יתן לא לבנו ולא לשלוחו דכתיב לאשר הוא לו יתננו אבל נותן הוא לשליח ב"ד ואם מת יחזיר לבניו. נתן לו את החומש ולא נתן לו את הקרן מחל לו על החומש ולא מחל לו על הקרן מחל לו על זה ועל זה חוץ משוה פרוטה בקרן הרי זה צריך לילך אחריו. נתן לו את הקרן ולא נתן לו את החומש מחל לו את הקרן ולא מחל לו את החומש מחל לו על זה ועל זה חוץ מפחות שוה פרוטה בקרן אינו צריך לילך אחריו. נתן לו את הקרן ונשבע לו על החומש הרי זה משלם (קרן) [חומש] על חומש עד שיתמעט הקרן משוה פרוטה. וכן בפקדון שנאמר בפקדון או בתשומת יד וגו' הרי זה משלם קרן וחומש ואשם בכסף שקלים. תניא הגוזל את חברו ונשבע לו ומת יורשיו משלמין קרן וחומש ופטורין מן האשם. יורשין בני שלומי חומשא דאבוהון הוו אלמא חומשא ממונא הוא ובעו שלומי יורשין חומש. ורמינהו ועדיין אני אומר אימתי אינו משלם חומש על גזל אביו בזמן שלא נשבע לא הוא וכו'. אמר רב נחמן לא קשיא כאן שהודה כאן שלא הודה. אי לא הודה קרן נמי לא לישלם וכי תימא הכי נמי דלא משלם והא מדקא מהדר אחומש למימרא דקרן משלם. ועוד תניא ועדיין אני אומר אימתי הוא משלם קרן על גזל אביו בזמן שנשבע הוא ואביו, אביו ולא הוא הוא ולא אביו לא הוא ולא אביו מנין ת"ל גזלה ועושק ואבדה ופקדון יש תלמוד. יתיב רב הונא וקאמר להא שמעתתא וא"ל רבה בריה יש תלמוד קאמר מר או ישתלמו קאמר מר. א"ל יש תלמוד קאמינא ומרבויא דקראי אמרי. אלא מאי לא הודה לא הודה אביו והודה בנו. ונחייב בנו חומש אשבועה דידיה, אמרי בשאין גזלה קיימת, אי הכי אפילו קרן נמי לא לישלם, לא צריכא דאיכא אחריות נכסים. וכי איכא מאי הוי והא הוי ליה מלוה ע"פ ואינו גובה לא מן היורשין ולא מן הלקוחות, כשעמד בדין. אי הכי חומש נמי לישלם, לפי שאין משלם חומש על כפירת שעבוד קרקעות. רבא אמר הכא במאי עסקינן כגון שהיתה דסקיא של אביו מופקדת ביד אחרים קרן משלם דהא איתיה חומש לא משלם דכי אישתבע קושטא אשתבע דהא לא הוי ידע. [מו]השולח יד בפקדון ב"ש אומרים ילקה בחסר וביתר ובית הלל אומרים כשעת הוצאה ר"ע אומר כשעת תביעה, בשבח גזלה קמיפלגי ב"ש סברי שבח גזלה דנגזל הוי וב"ה סברי שבח גזלה דגזלן הוי. ובפלוגתא דהני תנאי דתניא הגוזל את הרחל גזזה וילדה משלם אותה ואת גיזותיה ואת ולדותיה דברי ר' מאיר. ר' יהודה אומר גזלה חוזרת בעיניה דיקא נמי דקתני ילקה בחסר וביתר. ומודה ר"ע במקום שיש עדים דאמר קרא לאשר הוא לו יתננו ביום אשמתו וכיון דאיכא עדים מההיא שעתא דאיחייב ליה אשמה. ר' אמר חלוק היה ר"ע אפילו במקום עדים דא"ק לאשר הוא לו יתננו ביום אשמתו וכי דינא הוא דקא מחייבי ליה אשמה. אמר רבא הלכה כב"ה. [מז]ישבע עליו לשקר ושלם אינו משלם אלא לאחר שבועה. והלא דין הוא ומה אם הטוען טענת גנב שמשלם תשלומי כפל אין משלם אלא לאחר שבועה. זה שאין משלם תשלומי כפל אינו דין שאין משלם אלא לאחר שבועה. לא אם אמרת בטוען טענת גנב שאין משלם חומש ואשם תאמר בזה שמשלם חומש ואשם הואיל ומשלם חומש ואשם ישלם לפני שבועה ולאחר שבועה תלמוד לומר עליו ושלם אין משלם אלא לאחר שבועה. ושלם אותו אותו הוא משלם ואינו משלם תשלומי כפל. והלא דין הוא ומה אם הטוען טענת גנב שאין משלם חומש ואשם משלם תשלומי כפל זה שמשלם חומש ואשם אינו דין שמשלם תשלומי כפל ת"ל ושלם אותו אותו הוא משלם ואינו משלם תשלומי כפל. אוציא את תשלומי כפל ולא אוציא (כט) תשלומי ארבעה וחמשה, ת"ל בראשו בראשו הוא משלם ואינו משלם תשלומי כפל ולא תשלומי ד' וה'. ק"ו לטוען טענת גנב שישלם חומש ואשם. ומה אם זה שאין משלם תשלומי כפל משלם חומש ואשם הטוען טענת גנב שמשלם תשלומי כפל אינו דין שישלם חומש ואשם ת"ל בראשו וחמישיתיו יוסף עליו המשלם בראש מוסיף חומש ואין המשלם תשלומי כפל ולא ד' וה' מוסיף חומש. וחמישיתיו מלמד שמוסיף חומש על חומש עד שיתמעט הקרן משוה פרוטה. יוסף עליו שיהא הוא וחומשו חמשה : [מח]בעל הבית שטען טענת גנב בפקדון ונשבע והודה ואח"כ באו עדים אם עד שלא באו עדים הודה משלם קרן וחומש ואשם. ואם משבאו עדים הודה משלם תשלומי כפל ואשם וחומשו עולה לו בכפלו דברי רבי יעקב. וחכמים אומרים ישלם אותו בראשו וחמישיתיו ממון המשתלם בראש מוסיף חומש שאין משתלם בראש אין מוסיף חומש. רבי שמעון בן יוחאי אומר אין חומש ואשם משתלמין במקום שיש כפל. היכי דמי אמר רבא דמעיקרא שויא ארבע והשתא נמי שויא ד' וכגון שנשבע וחזר ונשבע ארבעה פעמים והזר והודה והתורה אמרה וחמישיתיו התורה ריבתה חמישיות הרבה בקרן אחד. אמר מר וחכמים אומרים ממון המשתלם בראש וכו' אבל אשם מייתי מאי שנא חומש דלא משלם דכתיב בראשו וחמישיתיו אשם נמי לא לישלם דכתיב בראשו וחמישיתיו. ואת אשמו את אפסקיה. ורבי שמעון אמר לך ואת הדר ערביה. ורבנן לא ליכתוב רחמנא וא"ו ולא את. ור' שמעון אמר לך את לא סגי דלא כתב לאפסוקי בין ממון גבוה לממון הדיוט לכך אתא וי"ו וערביה. [מט]ואת אשמו יביא אף אחר יוה"כ. איל קשה בן שתי שנים. צאן לרבות כל צאן משמע אף חרשת אף שוטה אף הננכת. מן הצאן ולא מן הפלגם. בערכך מה ערכך האמור להלן בכסף שקלים אף ערכך האמור כאן בכסף שקלים. לאשם שיהא מפריש מעות לשם אשם : וכפר עליו הכהן לפני ה' ונסלח לו על אחת

ממ"ק ובמ"ק מב ב"ק פו : מג שם קס : מד שם קיב : מה שם קג : מו ב"מ מג : מז תורת כהנים : מח ב"ק סה : מט תורת כהנים :

זית רענן (כז) והיה מיד, פי' מיד כשהטא בעוד שהגזלה קיימת ישיבנה : אינו שב. פי' שלא השיב מיד והגזלה אינה קיימת ת"ל ושלם ישלם דמיה : משיב ומשלם, פי' שיחזיר הגזלה בעינה וגם ישלם דמיה דהו"ל כפל : (כח) למעלה למטה, פי' השומת יד כתיב למעלה ולא כתיב למטה ועיין בב"מ פ"ד : ואינו חייב על שגגתה, פ"ה דשבועות : (כט) תשלומי ד' וה', היא דחייב ד' וה' אם טבח או מכר :

אחת מכל אשר יעשה מנין שחייב על כל אחת ואחת ת״ל (לאחת) [על אחת] לחייב על כל אחת ואחת. כיצד היו חמשה תובעין אותו אמרו לו תן לנו פקדון ותשומת יד וגזל ואבדה שיש לנו בידך שבועה שאין לכם בידי פקדון ותשומת יד וגזל ואבדה ולא לך ולא לך מנין שחייב על כל אחת ואחת ת״ל (לאחת) [על אחת] לחייב על כל אחת ואחת. יכול מפני שהן חמשה תובעין מנין א״ל תן לי פקדון ותשומת יד וגזל ואבדה וכו׳ מנין שחייב על כל אחת ואחת. ת״ל (לאחת) [על אחת] לחייב על כל אחת ואחת. יכול מפני שהן (ל) מיני תביעות מנין אפי׳ א״ל תן לי חטין ושעורין וכוסמין וכו׳ מנין שחייב על כל אחת ואחת. ת״ל (לאחת) [על אחת] לחייב על כל אחת ואחת. יכול מפני שהן מינין הרבה מנין אפי׳ אמר לו תן לי חטים שהפקדתי לך אמש ושלפניו ושלפני פניו שבועה שאין לך בידי חטים שהפקדת לי אמש ושלפניו ושלפני פניו מנין שחייב על כל אחת ואחת. ת״ל (לאחת) [על אחת] לחייב על כל אחת ואחת. מנין שהוא חייב אחת על דברים הרבה ת״ל על אחת מכל אשר יעשה. כיצד היה תובעו א״ל תן לי חטים שהפקדתי לך אמש ושלפניו ושלפני פניו שבועה שאין לך בידי כלום מנין שאינו חייב אלא אחת ת״ל על אחת מכל אשר יעשה. יכול מפני שהוא מין אחד מנין אפילו א״ל תן לי חטים ושעורים וכוסמים שיש לי בידך שבועה שאין לך בידי כלום מנין שאינו חייב אלא אחת ת״ל על אחת מכל אשר יעשה. יכול מפני שאינן מיני תביעות מנין אפילו א״ל תן לי פקדון ותשומת יד וגזל ואבדה שיש לי בידך שבועה לך שאין בידי כלום מנין שאינו חייב אלא אחת. ת״ל על אחת מכל אשר יעשה. יכול מפני שהוא אדם אחד מנין אפילו אמרו לו חמשה תן לנו פקדון ותשומת יד וגזל ואבדה שיש לנו בידך שבועה שאין לכם בידי כלום מנין שאינו חייב אלא אחת ת״ל על אחת מכל אשר יעשה. לאשמה בה פרט לפחות משוה פרוטה:

פרשת צו

ז [א]וידבר ה׳ וגו׳ צו את אהרן וגו׳. זה שאמר הכתוב [ב]כי מי בשחק יערוך לה׳ ידמה לה׳ בבני אלים בלעם הרשע היה סניגורן של אומות העולם ואמר [ג]הירצה ה׳ באלפי אילים ברבבות נחלי שמן רוצה הוא מה שאתם מקריבים לו לוג שמן ממה שאנו מקריבין לו רבבות נחלי שמן. מה הקריב אברהם לפניו לו איל אחד שנאמר [ד]וירא והנה איל וגו׳ אם רוצה אנו מקריבין לו אלפי אילים ומה הקריב לו אברהם בנו אני מקריב לו בני ובתי שנאמר [ה]האתן בכורי פשעי זה בנו הבכור פרי בטני חטאת נפשי זה בתו. ראה כמה היה בלעם הרשע ערום התחיל לומר [ו]את שבעת המזבחות ערכתי לא אמר מזבחות אלא המזבחות אמר משנברא אדם ועד עכשיו (א) [ז]שבעה מזבחות בנו ואני מקריב שבעה כנגדן. למה היה אותו רשע דומה לטבח שהיה מוכר בשר והיתה חנות מלאה בשר וראה *הלוגסטוס מסתכל בבשר אמר לו מרי כבר שלחתי *אופסנון לביתך. כך בלעם אמר לו הקדוש ברוך הוא רשע מה אתה עושה אמר לו את שבעת המזבחות ערכתי [ח]ואעל פר ואיל במזבח אמר לו הקב״ה רשע אילו הייתי מבקש קרבן הייתי אומר למיכאל וגבריאל והיו מקריבין לפני שנאמר [ט]כי מי בשחק יערוך לה׳ ידמה לה׳ בבני אלים בבני אברהם ויצחק שהן אלי עולם אין אני מקבל קרבנות אלא מישראל שנאמר צו את אהרן ואת בניו לאמר וגו׳:

[י]זה שאמר הכתוב [יא]שנאה תעורר מדנים שנאה שנתן אהרן בין ישראל לאביהם שבשמים תעורר מדנים עוררה עליהם דיני דינים. אמר רבי אסי מלמד שהיה (הקב״ה) [אהרן] נוטל את (קרנם ופותחו) [קרבנם ופוחסו] להם ואומר להם דעו שאין להן ממש, הוא שהקב״ה אומר למשה [יב]מי אשר חטא לי אמחנו מספרי הדא הוא דכתיב [יג]ובאהרן התאנף ה׳ מאד להשמידו. רבי יהושע דסיכנין בשם רבי לוי אין השמדה הכתובה כאן אלא כלוי בנים כמה דאת אמר [יד]ואשמיד פריו ממעל וגו׳. ועל כל פשעים תכסה אהבה תפלה שנתפלל משה עליו. מה נתפלל עליו, רבי מני דסיכנין בשם רבי לוי אמר מתחלת הספר ועד כאן כתוב והקריבו בני אהרן ונתנו בני אהרן וערכו בני אהרן והקטירו בני אהרן אמר משה לפני הקב״ה באר שנואה ומימיה חביבין לעצים חלקת כבוד בשביל בניהן כדתנן כל העצים כשרין למערכה חוץ משל זית ושל גפן לאהרן אי אתה חולק כבוד בשביל בניו. אמר לו הקדוש ברוך הוא חייך שבתפלתך אני מקרבן ולא עוד אלא שאני עושה אותו עיקר ובניו טפלים שנאמר צו את אהרן ואת בניו: [טו]זאת תורת העולה אמר רבי אבא בר יודן משל למלך שכבדו אוהבו בחבית של יין וכלכלה של תאנים א״ל המלך זו היא דורון אמר ליה אדוני המלך לפי שעה כבדתי אותך אבל כשתכנס לפלטין אתה יודע במה אני מכבדך. כך אמר הקב״ה למשה זאת תורת העולה היא העולה אמר לפניו רבש״ע לפי שעה הקרבתי אותה אבל [טז]כשתיטיב ברצונך את ציון ותבנה חומות ירושלים אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל וגו׳. תני ר״ש בן יוחאי אין העולה באה אלא על הרהור הלב. רבי לוי אמר מקרא מלא הוא [יז]והעולה על רוחכם. ממי את למד מבניו של איוב דכתיב [יח]והשכים בבקר והעלה עולות מספר כלם כי אמר אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם הדא אמרה העולה אינה באה אלא על הרהור הלב. רבי אחא בשם רבי אחא בר פפא אמר כשהיה בית המקדש קיים היינו מקריבין כל קרבנות שבתורה עכשיו מהו להתעסק בהן א״ל הקדוש ברוך הוא הואיל ואתם מתעסקין בהן מעלה אני עליכם כאלו אתם מקריבים אותם. רבי חנניה אמר תרתי אין הגליות מתכנסות אלא בזכות משניות שנאמר [כ]כי יתנו בגוים עתה אקבצם. ר׳ חנינא אמר חורי [כא]כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים ובכל מקום מוקטר מוגש לשמי ומנחה טהורה וכי יש קמיצה והקטרה בבבל, אלא אמר הקב״ה הואיל ואתם מתעסקין בהן מעלה אני עליכם כאילו אתם מקריבין אותם. אמר רבי אסי מפני מה מתחילין לתינוקות בתורת כהנים יתחילו להן מבראשית, אמר הקב״ה הואיל והתינוקות טהורים והקרבנות טהורים יבואו טהורים ויתעסקו בטהרות. רבי ברכיה ורבי חנן בשם רבי עזריה משל למלך שהיו לו שני *מגריסין ועשה לו הראשון תבשיל ואכלו וערב לו והשני וערב לו ואין אנו יודעין איזה ערב לו יותר אלא ממה שצוה את השני עשה לי כתבשיל הזה אנו יודעין של שני ערב לו יותר. כך הקריב לו נח קרבן וערב לו שנאמר [כב]וירח ה׳ את ריח הניחוח והקריבו ישראל קרבן שנאמר [כג]תשמרו להקריב לי במועדו ואין אנו יודעין איזה ערב לו יותר אלא ממה שצוה את משה ואמר ליה זאת תורת העולה היא העולה אנו יודעין שזה ערב לו יותר שנאמר [כד]וערבה לה׳ וגו׳ כימי עולם כימי משה וכשנים קדמוניות כימי שלמה. דבר אחר כימי עולם כימי נח הה״ד [כה]כי מי נח זאת לי וגו׳ וכשנים קדמוניות כשני הבל שלא היתה עבודת אלילים בעולם. רבי אבין אמר משל למלך שהיה מסב על [כו]אקוביטון שלו והכניסו לו תבשיל ואכלו וערב לו התחיל ממחה בקערה הה״ד [כז]עולות מחים אעלה לך כזה שהוא מטחה את הקערה. רבי אבין אמר חורי משל למלך שהיה מהלך במדבר נכנס (לכור דגן) [לבורגין] הראשון (וכו׳) [אכל שם ושתה שם הגיע לבורגין הב׳] אכל שם ושתה שם ולן שם [כך] למה הוא מתמה זאת תורת העולה היא העולה אלא מלמד שהעולה כולה לאישים. ואש המזבח תוקד בו א״ר פנחס אש המזבח תוקד עליו אין כתיב כאן אלא תוקד בו המזבח היה מוקד באש:

תפ תנא משום רבי נחמיה (ב) קרוב למאה ושש עשרה שנה היתה האש מחזיק בה עצו לא נשרף ונחושתו לא ניתך א״ת דהוי גליד תני בשם רבי הושעיא [כעובי דינר גרדינן היה בו אמר רשב״ל] אף מזבח הקטרת כן. אמר ר״ל כתיב [כח]ועשית מזבח מקטר קטרת המזבח היה מתקטר בקטרת. אמר רבי לוי נימוס קילוסין הוא שכל מי שמתגאה אינו נידון אלא באש שנאמר היא העולה על מוקדה. דור המבול על ידי שנתגאו ואמרו [כט]מה שדי כי נעבדנו לא נידונו אלא באש הה״ד [ל]בעת יזורבו נצמתו בחומו נדעכו ברותחין. אמר רבי יוחנן כל טפה וטפה שהיה הקב״ה מורידה עליהם היה מרתיח אותה. סדומיים על ידי שנתגאו ואמרו נעמוד ונשכח הרגל מבינותינו לא נדונו אלא באש הה״ד [לא]וה׳ המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש. פרעה על ידי שנתגאה ואמר [לב]מי ה׳ אשר אשמע בקולו לא נדון אלא באש הה״ד [לג]ויהי ברד ואש מתלקחת וגו׳. סיסרא ע״י שנתגאה ואמר [לד]והוא לחץ את ישראל בחזקה בחרופין ובגדופין לא נדון אלא באש הה״ד [לה]מן שמים נלחמו וגו׳. סנחרב על ידי שנתגאה ואמר [לו]מי בכל אלהי הארצות לא נדון אלא באש הה״ד [לז]ותחת כבודו יקד וגו׳. נבוכדנצר על ידי שנתגאה ואמר [לח]ומן הוא אלה די ישיזבנכון מן ידי לא נדון אלא באש הה״ד [לט]גובריא אלך די הסיקו לשדרך מישך ועבד נגו קטיל המון שביבא די נורא. ומלכות הרביעית על ידי שנתגאה ואמר [מ]מי לי בשמים לא נדונין אלא באש הה״ד [מא]חזה הוית עד די קטילת חיותא והובד גשמה ויהיבת ליקדת אשא. אבל ישראל על ידי שנבזים ושפלים בעולם הזה אין מתנחמים אלא באש הה״ד [מב]ואני אהיה לה נאם

*הלוגסטוס , ממונה על מכס הבשר : *אופסנין , בשר טוב ושמן :

ממ״ק ובמ״ק א תנחומא : ב תהלים פט : ג מיכה ו : ד בראשית כב : ה מיכה ו : ו במדבר כג : ז עיין ילקוט משלי : ח במדבר כג : ט תהלים פט :
י ויקרא רבה : יא משלי י : יב שמות לב : יג דברים ט : יד עמוס ב : טו ויקרא רבה : טז תהלים נא : יח יחזקאל כ : יט איוב א : כ הושע ח :
כא מלאכי א : *מגריסין מזמינים וודעים לבשל : כב בראשית ח : כג במדבר כח : כד מלאכי ג : כה ישעיה נד : כו אקוביטון כסא : כז תהלים סו : כח שמות ל :
כט איוב כא : ל שם ו : לא בראשית יט : לב שמות ה : לג שם ט : לד שופטים ד : לה שם ה : לו ישעיה לו : לז שם י : לח דניאל ג : לט שם : מ תהלים עג :
מא דניאל ז : מב זכריה ב :

זית רענן (ל) מיני תביעות, זה מלוה וזה פקדון ועיין פ״ה דשבועות : (א) שבעה מזבחות בנו, עיין ברש״י פ׳ בלק : (ב) קרוב למאה ושש עשרה שנה, דל״ט במדבר וי״ד שכבשו וחלקו וי״ג שנה בנוב וחמשים שנה בגבעון הרי קי״ו, ובשילה היה מזבח של אבנים כדאיתא בזבחים ס״א :

נאם י"י חומת אש סביב לה: מגמה כתיב למעלה מן הענין והיה כי יחטא ואשם והשיב את הגזלה ואח"כ זאת תורת העולה אם בקשת להקריב קרבן לא תגזול לאדם כלום למה מדכי ה' אוהב משפט שונא גזל בעולה. ואימתי אתה מעלה עולה ואני מקבלה כשתנקה ידך מן הגזל. אמר דוד מהמי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו נקי כפים ובר לבב. ומתחלת הקרבנות אתה למד אדם כי יקריב מכם אמר הקדוש ברוך הוא כשתהא מקריב לפני תהא כאדם הראשון שלא היה גוזל מאחרים שהוא היה יחידי בעולם. דבר אחר למה נקרא שמה עולה שהיא עליונה מכל הקרבנות. היא העולה תדע מי שהוא מביא חטאת הכהן נוטלה וכן המנחה וכן אשם וזבח שלמים לבעליהן אבל העולה אין בריה טועם ממנה אלא כולה להקב"ה לכך נקרא עולה שהיא עולה להקב"ה שהוא עליון (כתוב ברמז ל"ו). מוהמזבח מקדש את הראוי לו רבי יהושע אומר כל הראוי לאישים אם עלה לא ירד שנאמר היא העולה על מוקדה ראוי לו אין שאין ראוי לו לא. למעוטי מאי אמר רב פפא למעוטי קומצים שלא קדשו בכלי. מתקיף לה רבינא מאי שנא מדעולא דאמר עולא אימורי קדשים קלים שהעלן לפני זריקת דמים אם עלו לא ירדו נעשו לחמו של מזבח. הנך לא מחסרן מעשה בגופייהו הני מחסרי מידי בגופייהו. [רג"א כל הראוי למזבח אם עלה לא ירד] לרבן גמליאל נמי הכתיב מוקדה ההוא לאהדורי פוקעין הוא דאתא. ואידך, נפקא ליה מאשר תאכל האש על המזבח. ואידך, עיכולי עולה אתה מחזיר ואי אתה מחזיר עיכולי קטרת. ואידך, לאו ממילא שמע מינה דעיכולי עולה מהדרינן. לרבי יהושע נמי הכתיב מזבח. אמר לך הראוי למוקד קדיש מזבח. ואידך, מזבח אחרינא כתיב. ואידך, חד היכא דהיתה לו שעת הכושר וחד להיכא דלא היתה לו שעת הכושר. ואידך, כיון דפסולין נינהו ורבינהו רחמנא לא שנא לא היתה לו שעת הכושר לא שנא היתה לו שעת הכושר. תניא רבי שמעון אומר עולה מה עולה הבאה בגלל עצמה אף כל הבאין בגלל עצמן יצאו נסכים הבאים בגלל זבח. תניא רבי יהודה אומר זאת היא העולה הרי אלו מעוטין וכו' (כדכתוב ברמז תל"ו). ורבי יהודה מייתי לה מהכא דתניא מפני מה אמרו לן בדם כשר שהרי לן כשר באימורים. לן באימורים כשר שהרי לן כשר בבשר. יוצא, הואיל וכשר בבמה. טמא, הואיל ואישתרי בעבודת צבור. ושנשחט חוץ לזמנו וחוץ למקומו. חוץ לזמנו הואיל ומרצה לפגולו. חוץ למקומו הואיל ואיתקש לחוץ לזמנו. ושקבלו פסולין וזרקו את דמו בהנך פסולין דחזו לעבוד' צבורא וכי דנין דבר שלא בהכשרו מדבר שבהכשרו תנא, זאת תורת העולה ריבה סמיך ליה: מזתניא אין לי אלא דברים שדרכן ליקרב בלילה כגון אברים ופדרים שמעלן ומקטירן מבוא השמש ומתעכלין והולכין כל הלילה. דברים שדרכן ליקרב ביום כגון הקומץ והלבונה והקטרת ומנחת כהנים ומנחת כהן משיח ומנחת נסכים שמעלן ומקטירן מבוא השמש מנין. מבוא השמש והאמרת דרכן ליקרב ביום אלא שהעלן עם בוא השמש שיהיו מתעכלין והולכין כל הלילה מנין. תלמוד לומר זאת תורת העולה ריבה. והא עם בוא השמש לא משכחת לה שהוצת האור ברובו, לא קשיא כאן לקלוט כאן להתיר. ר' אליעזר מתני לה מבוא השמש ומוקי לה בפוקעין. וכן אמר רבי ינאי בפוקעין. והאמר רבי ינאי קטרת שפקעה מעל גבי המזבח אפי' קרטין שלה (אוכלין) [אין מחזירין] אותן. דתני רבי אשר תאכל האש את העולה עיכולי עולה אתה מחזיר ואי אתה מחזיר עכולי קטרת, סמי מכאן קטרת וכו':

תפא מחומנחתם ונסכיהם אפי' בלילה. (ומנחתם) [ונסכים] מי קרבי בלילה והתניא אין לי אלא דברים שדרכו ליקרב בלילה וכו' קתני מיהת מנחת נסכים ביום, אמר רב יוסף סמי מכאן נסכים. כי סליק רב דימי אשכחיה לרבי ירמיה דיתיב ואמר משמיה דרבי יהושע בן לוי מנין לנסכים הבאים עם הזבח שאין קרבין אלא ביום תלמוד לומר לנסכיכם ולשלמיכם מקיש נסכים לשלמים מה שלמים ביום אף נסכים ביום. אמר מאן יהיב גברא וכתיב אגרתא. שלח ליה לרב יוסף דלא תסמי מנחת נסכים מהך מתניתין דלא קשיא כאן בנסכים הבאים עם הזבח כאן בנסכים הבאים בפני עצמן. ואי משכח גברא כתב אגרתא והאמר רבי אבא בריה דר' חייא בר אבא אמר רבי יוחנן כותבי ספרים כשורפי תורה והלומד מהם אין לו קבול שכר, דדרש ר' יהודה בר נחמן מתורגמניה דר"ש בן לקיש כתוב א' אומר כתב לך את הדברים האלה וכתוב אחר אומר מטכי על פי הדברים האלה לומר לך דברים שבעל פה אי אתה רשאי לאמרם בכתב ושבכתב אי אתה רשאי לאמרם על פה. אמרי מילתא חדתא שאני דהא ר' יוחנן וריש לקיש מעייני באגרתא בשבתא ודרשי הכי נעת לעשות לה' הפרו תורתך מוטב תעקר אות א' מן התורה ואל תשתכח תורה מישראל. אמר רב פפא השתא דאמרת נסכים הבאים בפני עצמן קרבין אפי' בלילה נזדמנו לו נסכים בלילה מקדשן בלילה ומקריבן בלילה. אמר ליה רב יוסף בריה דרב שמעיה תניא דמסייע לך זה הכלל כל הקרב ביום אינו קדוש אלא ביום והקרב בלילה קדוש בין ביום בין בלילה. אמר רב אדא בר אהבה עמוד השחר פוסלת בהן כאברים:

תפב נאכלל שרבי עקיבא אומר שפסולו בקדש הקדש מקבלו. לא היה פסולו בקדש אין הקדש מקבלו חוץ מבעל מום שבעל מום בעוף כשר. רבי חנינא סגן הכהנים אומר דוחה היה אבא בעלי מומים מעל המזבח. יכול אף הנסכים אם עלו לא ירדו ת"ל עולה מה עולה מיוחדת שהיא באה בגלל עצמה יצאו נסכים שאינן באים בגלל עצמן מכאן אתה אומר הזבח כשר והנסכים פסולים הזבח פסול והנסכים כשרים ואפי' זה וזה פסול (אלא) שהזבח לא ירד והנסכים ירדו. מתוך שנאמר נבכל הנוגע במזבח יקדש למדנו שהמזבח מקדש את הראוי לו. מנין אף הכבש מקדש את הראוי למזבח ת"ל ואל המזבח לא יעלו לריח ניחוח. מנין שאף הכלים מקדשים את הראוי להם ת"ל וקדשת אותם והיו קדש קדשים כל הנוגע בהם יקדש. כלי הלח מקדש את הלח מדת היבש מקדש את היבש ואין כלי הלח מקדש את היבש ואין מדת היבש מקדש את הלח. כלי הקדש שניקבו אם עושין מהן מעין מלאכתן שהיו עושין כשהן שלמים מקדשין ואם לאו אין מקדשין. וכולם אין מקדשין אלא בקדש. היא העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבקר שיהא נותנו מבוא השמש והן מתעכלין והולכין על גבי המזבח כל הלילה. אין לי אלא דברים שהן ראויין ליקרב בלילה דברים שדרכן ליקרב ביום וכו'. אתה אומר לכך נאמר כל הלילה שיהא נותנו מבוא השמש והן מתעכלין על המזבח כל הלילה או אינו אלא שיהא מעלן ע"ג המזבח כל הלילה. כשהוא אומר נגולא ילין חלב חגי עד בקר למד שיהא מעלן מן הארץ למזבח כל הלילה [ומה אני מקיים כל הלילה] שיהא נותנו מבוא השמש וכו' (ד) ומה ת"ל עד הבקר אם אינו ענין לעכול אברים תנהו לתרומת הדשן למד שיהו תורמין את המזבח כל הלילה. נדבכל יום תורמין את המזבח מקריאת הגבר או סמוך לו בין לפניו בין לאחריו. ביום הכפורים מחצות. ברגלים מאשמורת הראשונה. מנהני מילי א"ר יוחנן ממשמע שנאמר כל הלילה איני יודע שהוא עד בקר ומה ת"ל עד בקר תן בקר לבקר ראשון של לילה. הילכך כל יומא מקריאת הגבר או סמוך לו בין מלפניו בין מלאחריו סגיא. ביו"כ דאיכא חולשא דכהן גדול עבדינן מחצות. ברגלים דנפישי ישראל ונפישי קרבנות עבדינן מאשמורת הראשונה, כדקתני טעמא לא היתה מגעת קריאת הגבר עד שהיתה העזרה מלאה מישראל: נהתנו רבנן בכל יום ויום היו שם שתים מערכות והיום שלש אחת מערכה גדולה ואחת מערכה שניה של קטרת ואחת שמוסיפין בו ביום דברי רבי יהודה. רבי יוסי אומר בכל יום שלש והיום ארבע אחת מערכה גדולה [ואחת מערכה ב'] של קטרת ואחת של קיום האש ואחת שמוסיפין בו ביום. רמ"א בכל יום ארבע והיום חמש אחת של אברים ופדרים שלא נתעכלו מבערב. דכולי עלמא מיהת תרתי אית להו מנלן אמר קרא היא העולה על מוקדה זו היא מערכה גדולה. והאש על המזבח תוקד בו זו מערכה שניה של קטרת. ור' יוסי קיום האש מנא ליה נפקא ליה, מוהאש על המזבח תוקד בו. ורבי יהודה, ההיא להצתת האליתא הוא דאתא. ורבי יוסי הצתת האליתא מנא ליה, נפקא ליה מהיכא דנפקא ליה לר' שמעון דתניא נוונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח לימד על הצתת האליתא שלא תהא אלא בכהן כשר ובכלי שרת דברי רבי יהודה. ר' שמעון אומר וכי תעלה על דעתך שזר קרב על גבי המזבח אלא למד על הצתת האליתא שלא תהא אלא בראשו של מזבח. ור' יהודה, אי מהתם הוה אמינא קאי ארעא ועביד במפוחא קא משמע לן. ור' מאיר אברים ופדרים שלא נתעכלו מבערב מנא ליה, נפקא ליה מוהאש על המזבח. ורבנן וא"ו לא דרשי. ורבנן אברים ופדרים שלא נתעכלו מאי עבדי ליה, מהדרי להו למערכה גדולה דתניא מנין לאברים שלא נתעכלו מבערב שסודרן על צדי המזבח ואם אין מחזיקן סודרן על גבי כבש או על גבי סובב עד שיעשה המערכה גדולה וסודרן, ת"ל אשר תאכל האש את העולה על המזבח, מאי עולה עולה דיומי

ממ"ק ובמ"ק מג תנחומא : מד ישעיה סא : מה תהלים כד : מו זבחים פג : מז מנחות כו : מח תמורה יד : מט שמות לד : נ תהלים קיט : נא תורת כהנים. נב שמות כט : נג שם כג : נד יומא כ : נה שם מה : נו ויקרא ו :

זית רענן (ג) חוץ מבעל מום הואיל בעוף כשר כצ"ל, כלומר הואיל בעוף לכתחלה בבהמה אם עלה לא ירד: הזבח כשר והנסכים פסולים הזבח פסול והנסכים כשרים כצ"ל: מתוך שנאמר וכו' כצ"ל: או אינו אלא וכו', פי' דלמא מיירי דוקא באברים ופדרים שדרכן ליקרב בלילה אבל דברים שדרכן ליקרב ביום כגון הקומץ והלבונה אסור להעלותן: כשהוא אומר לא ילין וכו', משמע כל הלילה ילין א"כ מוכח שמותר להעלותן כל הלילה א"כ מה ת"ל כל הלילה אלא ללמד על דברים שדרכן ליקרב ביום שמעלן עם מבוא השמש כדאיתא פ"ג דמנחות דף כ"ז: (ד) ומה ת"ל עד הבקר, ת"א קושיא בפני עצמה כיון דכתיב כל הלילה מה ת"ל עד הבקר:

דיומי פשיטא צריכא למימרא אם אינו ענין לעולה דיומי תנהו ענין לאברים ופדרים שלא נתעכלו מבערב והיכא על המזבח. ור' מאיר עכולי עולה אתה מחזיר ואי אתה מחזיר עכולי קטרת, דכ"ע מיהא מוסיפין בו ביום אית להו מנ"ל מוהאש. ואפילו למאן דלא דריש וי"ו וי"ו ה"א דריש, אש תמיד למאי אתא לכדתניא ואש המזבח תוקד בו למד על מערכה שניה של קטרת שלא תהא אלא על מזבח החיצון אש מחתה ומנורה מנין. ודין הוא נאמר אש בקטרת ונאמר אש במחתה ומנורה מה להלן על מזבח החיצון אף כאן על מזבח החיצון. או כלך לדרך זו נאמר אש בקטרה ונאמר אש במחתה ומנורה מה להלן בסמוך לו אף כאן בסמוך לו ת"ל אש תמיד תוקד על המזבח אש שאמרתי לך לא תהא אלא על מזבח החיצון. ולמדנו אש למנורה אש למחתה מנין. נאמר כאן אש במחתה ונאמר אש בקטורת מה להלן על מזבח החיצון אף כאן על מזבח החיצון. או כלך לדרך זו נאמר אש בקטרת ונאמר אש במחתה מה להלן בסמוך לו אף כאן בסמוך לו ת"ל ולקח מלא המחתה גחלי אש וגו' איזהו דבר שמקצתו לה' ואין כולו לה' הוי אומר זה מזבח החיצון. ואיצטריך למיכתב מעל המזבח ואיצטריך למיכתב מלפני ה', דאי כתב רחמנא מעל המזבח ה"א מאי מזבח מזבח הפנימי כתב רחמנא מלפני ה'. ואי כתב רחמנא מלפני ה' הוה אמינא דוקא לפני ה' אבל מהאי גיסא ומהאי גיסא אימא לא צריכא:

[נ]אביי מסדר סדר המערכה משמא דגמרא ואליבא דאבא שאול, מערכה גדולה קודמת למערכה שניה של קטרת דתניא היא העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבקר זו היא מערכה גדולה. ואש המזבח תוקד בו זו היא מערכה שניה של קטרת, ואיפוך אנא מסתברא מערכה גדולה עדיפא שכן כפרתה מרובה. אדרבה שניה עדיפא שכן מכניסין אותה לפנים, אפילו הכי כפרתה מרובה עדיפא. איבעית אימא אי לא משכח עצים למערכה שניה מי לא מעייל ממערכה גדולה. מערכה שניה של קטרת קודמת לסדור שני גזרי עצים דכתיב ובער עליה הכהן עצים בבקר בבקר עליה ולא על חברתה מכלל דאיתא להברתה, והאי עליה מיבעי ליה לגופיה, תרי עליה כתיבי. סדור שני גזרי עצים קודם לדשון מזבח הפנימי דאע"ג דהכא כתיב בבקר בבקר והכא כתיב בבקר בבקר אפילו הכי מכשיר עדיף. מי דמי מבעי' מערכה שניה מאי ניהו שני גזרי עצים סדור שני גזרי עצים למערכה גדולה עביד ליה. א"ר ירמיה שום עצים. רבינא אמר הואיל והתחיל במערכה גומר. רב אשי אמר גזרי עצים מכשירי קטרת הן דאי לא משכח עצים למערכה שניה מי לא מעייל גחלים ממערכה גדולה. דשון מזבח הפנימי קודם להטבת חמש נרות מאי טעמא אמר אביי גמרא גמירנא סברא לא ידענא, רבא אמר כריש לקיש דאין מעבירים על המצות וכי פגע ברישא במזבח פגע ברישא דתניא שלחן בצפון משוך מן הכותל שתי אמות ומחצה ומנורה בדרום משוכה מן הכותל שתי אמות ומחצה מזבח ממוצע ועומד באמצע ומשוך קימעא כלפי חוץ, ונעבדיה בהדייהו כיון דכתיב [נח]ואת המנורה נכח השלחן בעינן דהזו אהדדי. אמר רבא שמע מינה מדריש לקיש עבורי דרעא אטוטפתא אסור. הטבת חמש נרות קודמת לדם התמיד, דם התמיד קודם להטבת שתי נרות, מאי טעמא אמר אביי ההוא בבקר בבקר דשני גזרי עצים דלא צריכי שרינהו להכא ולהכא חד שדייה להטבת חמש נרות דנקדמיה לדם התמיד. וחד שדייה לדם התמיד דנקדמיה להטבת שתי נרות, חד שדייה להטבת ה' נרות דנקדמיה לדם התמיד דהכא תלתא והכא תרי. וחד שדייה לדם התמיד דנקדמיה להטבת שתי נרות דאע"ג דהכא תרי והכא תרי מכפר עדיף. א"ל רב פפא לאביי ואימא חד שדייה לדשון מזבח הפנימי דניקדום לדם התמיד דהכא תלתא והכא תרי וחד שדייה לדם התמיד דניקדום להטבת חמש נרות דאע"ג דהכא תרי והכא תרי מכפר עדיף. אם כן אפסוקי במאי מפסקת להו, הניחא לריש לקיש דאמר למה מטיבין וחוזרין ומטיבים כדי להרגיש כל העזרה כולה שפיר. אלא לר' יוחנן דאמר בבקר בבקר חלקהו לשני בקרים מאי איכא למימר. אמר ליה רבינא לרב אשי האי בבקר דעצים מי מייתר הא מיבעי ליה לגופיה דקאמר רחמנא נקדמיה למערכה שניה של קטרת. אמר ליה ולאו אוקימנא עליה ולא על חברתה מכלל דאיתא לחברתה. ומאי שנא דעביד הטבת ה' נרות ברישא נעביד הטבת שתי נרות. כיון דאתהיל ליה עביד רובא. ונעביד שית, אמר קרא בהיטיבו את הנרות ואין נרות פחות משנים. הטבת שתי נרות קודמת לקטרת דאמר קרא [נט]בבקר בבקר בהיטיבו את הנרות והדר יקטירנה. קטרת לאברים דתניא יוקדם דבר שנאמר בו בבקר בבקר לדבר שלא נאמר בו אלא בקר אחד. אברים למנחה דתניא מנין שלא יהא דבר קודם לתמיד של שחר שנאמר וערך עליה העולה ואמר רבא העולה עולה ראשונה. מנחה לחביתין עולה ומנחה. חביתין לנסכים שם מנחה. נסכים למוספין זבח ונסכים. מוספין לבזיכין והתניא בזיכין קודמים למוספין. תנאי היא דתניא מוספין קודמין לבזיכין ר' נחמיה אומר בזיכין קודמין למוספין. אמר אביי מסתברא כמאן דאמר מוספים קודמין לבזיכין לאו אמרת בבקר בבקר להקדים הכא נמי ביום ביום לאחר. מ"ט דמאן דאמר בזיכין קודמין גמר חוקה חוקה מחביתין. אי מהתם גמר ליגמר לכולה מילתא מהתם, להכי אהני ביום ביום לאחר:

תפג ולבש הכהן מדו בד. מדו כמדתו. [ס]בד שיהו של בוץ. בד שיהו חדשים. בד שיהו שזורין. בד שיהא הוטן כפול ששה. בד שלא ילבש בגדי חול עמהן. אמר אביי לרב יוסף בשלמא שיהו של בוץ קא משמע לן דבוץ אין מידי אחרינא לא. אלא בד שיהו חדשים אין משוחקים לא והתניא משוחקים כשרין. וליטעמיך בד שיהא חוטן כפול ששה בד חד חד להודיה משמע. אלא הכי קאמר בגדים שנאמר בהן בד צריכים שיהו של בוץ חדשים, שזורין שיהא חוטן כפול ששה יש מהן למצוה ויש מהן לעכב. ממאי דהאי בד כיתנא הוא, אמר ר' יוסי בר חנינא דבר העולה מן הקרקע בד בבד. ואימא עמרא, עמרא מיפצל, כיתנא נמי מיפצל, על ידי לקותא מיפצל. רבינא אמר מהכא [סא]פארי פשתים. והא עד דלא אתא יחזקאל מנלן. גמרא גמירי לה ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא. [סב]מה ת"ל ילבש להביא מצנפת ואבנט להרמת הדשן דברי ר' יהודה. ר' דוסא אומר להביא בגדי כהן גדול בי"ה שהן כשרין לכהן הדיוט. ר' אומר שתי תשובות בדבר חדא אבנט של כ"ג לא זהו אבנטו של כהן הדיוט. ר"א דברים שנשתמש בהן קדושה חמורה ישתמש בהם קדושה קלה. מה הלמוד לומר ילבש לרבות את השחקים. ואזדא ר' דוסא לטעמיה דתניא [סג]והניחם שם מלמד שטעונין גניזה. ר' דוסא אומר שלא ישתמש בהן ביוה"כ אחר:

[סד]והרים את הדשן אשר תאכל האש (ה) יכול עצים ת"ל עולה. אי עולה יכול אברי עולה ת"ל אשר תאכל האש הא כיצד חותה מן המאוכלות הפנימיות ויורד. ושמו בנחת, ושמו כולו, ושמו שלא יפזר. [סה]בעי רבי אבין תרומת הדשן בכמה מתרומת מעשר ילפינן לה או מתרומת מדין ילפינן לה. ת"ש דתני ר' חנינא נאמר כאן והרים ונאמר להלן והרים מה להלן בקומצו אף כאן בקומצו: [סו]איתמר הנהנה מאפר תפוח שעל גבי המזבח רב אמר אין מועלין בו ור' יוחנן אמר מועלין בו. לפני הרומת הדשן כ"ע לא פליגי כי פליגי לאחר תרומת הדשן רב סבר אין מועלין הרי נעשה מצותו ור' יוחנן סבר כיון דכתיב ולבש הכהן מדו בד כיון דצריך בגדי כהונה בקדושתיה קאי: [סז]ופשט ולבש שומע אני כדרך שכהן גדול עושה ביוה"כ שפושט בגדי קודש ולובש בגדי חול ת"ל ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים מקיש בגדים שלובש לבגדים שפושט מה להלן בגדי קודש אף כאן בגדי קודש. א"כ מה ת"ל אחרים, פחותין מהן. ר' אליעזר אומר אחרים והוציא למד על כהנים בעלי מומין שכשרין להוציא הדשן. אמר מר אחרים פחותין מהן כדתני דבי ר' ישמעאל בגדים שבשל בהן קדרה לרבו אל ימזוג בהן כוס לרבו. אמר ריש לקיש כמחלוקת בהוצאה כך מחלוקת בהרמה. ור' יוחנן אמר מחלוקת בהוצאה אבל הרמה דברי הכל עבודה היא. מ"ט דריש לקיש אמר לך אי ס"ד עבודה היא יש לך עבודה שהיא כשרה בשני כלים. ור' יוחנן גלי רחמנא בכתנת ומכנסים והוא הדין למצנפת ואבנט. ומאי שנא הני מדו בד כמדתו מכנסי בד לכדתניא מנין שלא יהא דבר קודם למכנסים ת"ל ומכנסי בד ילבש על בשרו, ור"ל מדו כמדתו מדאפקיה רחמנא בלשון מדו שלא יהא דבר קודם למכנסים מעל בשרו נפקא:

תפד [סח]**ושמו** אצל המזבח אין לך דבר שנעשית מצותו ומועלין בו. והרי תרומת הדשן דנעשית מצותו וכתיב ושמו אצל המזבח שם תהא גניזתו. משום דהוי תרומת הדשן ובגדי כהונה שני כתובין הבאין כאחד ואין מלמדין. תרומת הדשן הא דאמרן, בגדי כהונה דכתיב והניחם שם. הניחא לרבנן דאמרי והניחם שם מלמד שטעונין גניזה אלא לר' דוסא דאמר מותרין הן לכהן הדיוט מאי איכא למימר. משום דהוי תרומת הדשן ועגלה ערופה שני כתובין הבאין כאחד. הניחא למ"ד אין מלמדין אלא למ"ד מלמדין מאי איכא למימר. תרי מעוטי כתיבי כתיב הכא ושמו וכתיב התם הערופה. [סט]דשון מזבח הפנימי והמנורה לא נהנין ולא מועלין. בשלמא

סמ"ק ובמ"ק נז יומא לג: נח שמות טו: נט שמות ל: ס זבחים יח: סא יחזקאל מד: סב יומא יב: סג ויקרא יז: סד תורת כהנים: סה יומא כד: סו מעילה ט: סז יומא כג: סח פסחים כו: סט מעילה יא:

זית רענן (ה) יכול עצים, פי' שמהעצים שנשרפו יקח אפר: אברי עולה, אפילו לא נשרפו כולם: ושמו בנחת, עיין פסחים כ"ז:

בשלמא מזבח החיצון דכתיב ושמו אצל המזבח מזבח הפנימי מנלן. א"ר אלעזר א"ק והסיר את מראתו בנוצתה אם אינו ענין למזבח החיצון תנהו ענין למזבח הפנימי, ואימא אידי ואידי במזבח החיצון ילקבוע לו מקום א"כ לימא קרא אצל מאי הדשן דאפילו מזבח הפנימי, מנורה מנלן מדשן הדשן:

ימנין לשנוי בגדים מן התורה שנאמר ופשט את בגדיו [ולבש] מכאן למדה תורה דרך ארץ בגדים שבשל בהם קדרה לרבו אל ימזוג בהן כוס לרבו. [עא]מנין שכל המכבה המערכה עובר בלא תעשה ת"ל לא תכבה. מנין שיעשה המערכה גדולה כדי שתקבל כל העולות ת"ל עליה. מנין לאימורי חטאת ואימורי אשם ואימורי קדשי קדשים ואימורי קדשים קלים ת"ל חלבי השלמים. מנין הקומץ והלבונה ומנחת כהנים ומנחת כהן משיח ומנחת נסכים ת"ל עליה הקטר (ו) כל הקטרת יהיו עליה. מה ת"ל ובער עליה הכהן (כתוב ברמז תמ"ח): [עב]מנין שלא יהא דבר קודם לתמיד של שחר ת"ל וערך עליה העולה. מאי תלמודא אמר רבא העולה עולה ראשונה. מנין שלא יהא דבר מתעכב אחר תמיד של בין הערבים ת"ל והקטיר עליה חלבי השלמים מאי תלמודא א"ק עליה שלמים ולא על חברתה שלמים. א"ל רבא ודילמא שלמים הוא דלא קרבי אבל עולה קרבה. אלא אמר רבא השלמים עליה השלם כל הקרבנות כולן. רב הונא רמי כתיב ולא ילין חלב חגי עד בקר עד בקר הוא דלא ילין הא כל הלילה ילין וכתיב והקטיר עליה חלבי השלמים עליה השלם כל הקרבנות. הוא מותיב לה והוא מפרק לה בשנתותרו: [עג]אש תמיד, תמיד (ז) אף בשבת, תמיד אף בטומאה. לא תכבה אף במסעות מה עושין לה כופין עליה [עד]פסכתר דברי ר"י. רש"א אף *בשעת מסעות מדשנין אותה שנאמר ודשנו את המזבח ופרשו עליו בגד ארגמן:

וזאת תורת המנחה (ח) לבית עולמים, זאת אינה נוהגת בבמה. זאת תורת המנחה תורה אחת לכל המנחות שיהו טעונות שמן ולבונה, וכי מנין יצאו מכלל שנאמר ויצק עליה שמן ונתן עליה לבונה. והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו יכול אינה טעונה שמן ולבונה אלא מנחה ששיריה נאכלין מנחה שאין שיריה נאכלים מנין. ת"ל תורת המנחה תורה אחת לכל המנחות שיהו טעונות שמן ולבונה. אמר ר"ע אם מצינו שלא חלק הכתוב בין מנחת חוטא של ישראל למנחת חוטא של כהנים לבל תתן כך לא נחלוק בין מנחת נדבה של ישראל למנחת נדבה של כהנים לתתן. א"ל ר' חנניה בן יהודה וכי מה ראיה לאו להן עשה ללא תעשה ת"ל תורת המנחה תורה אחת לכל המנחות שיהו טעונין שמן ולבונה. הקרב אותה, כשרה ולא פסולה. אותה כולה כאחת. בני אהרן ולא בנות אהרן: [עה]כל המנחות נקמצות וכו' דכתיבא [כתיבא ודלא כתיבא כתיב] וזאת תורת המנחה והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו. [עו]לפני ה' יכול במערב (כתוב ברמז תמ"ח וברמז תל"ח). והרים ממנו מן המחובר שלא יביא עשרון אחד בשני כלים. בקומצו שלא יעשה מדה לקומץ. מסלת המנחה ומשמנה ואת כל הלבונה שתהא שם לבונה בשעת קמיצה. ואת כל הלבונה אשר על המנחה והקטיר שילקוט את הלבונה ויעלה לאישים, והקטיר המזבח ריח ניחוח אזכרתה לה' נזכרין בה ונזכרין בקמיצה ונזכרין בלבונה. [עז]ת"ר חסרה ועמדה על קורט אחד פסולה על שני קורטין כשרה דברי ר"י. ר"ש אומר על קורט אחד כשרה פחות מכאן פסולה. והתניא רש"א קומץ לבונה שחסר כל שהוא פסולה, תני קורט לבונה שחסר כל שהוא פסול. ואיבעית אימא כאן בלבונה הבאה עם המנחה כאן בלבונה הבאה בפני עצמה, א"ר יצחק בר יוסף א"ר יוחנן ג' מחלוקת בדבר ר' מאיר סבר קומץ בתחלה וקומץ בסוף. ר' יהודה סבר קומץ בתחלה ושני קורטין בסוף. ר' שמעון סבר קומץ בתחלה וקורט אחד בסוף, ושלשתן מקרא אחד דרשו (את כל לבונתה) [ואת כל הלבונה] אשר על המנחה ר' מאיר סבר עד דאיתיה ללבונה דאיקבעה בהדי מנחה מעיקרא ור' יהודה סבר כל אפילו חד קורט, את לרבות קורט אחד, ור' שמעון את לא דריש. וא"ר יצחק א"ר יוחנן מחלוקת בלבונה הבאה עם המנחה אבל לבונה הבאה בפני עצמה דברי הכל קומץ בתחלה וקומץ בסוף להכי אצטריך אשר על המנחה דבהדי מנחה אין בפני עצמה לא. וא"ר יצחק א"ר יוחנן מחלוקת בלבונה הבאה עם המנחה אבל לבונה הבאה בבזיכין דברי הכל שני קומצים בתחלה ושני קומצים בסוף פשיטא מהו דתימא כיון דבהדי לחם אתיא כאשר על המנחה דמי קמ"ל:

תפה [עח]והנותרת ממנה (י) כשרה ולא פסולה, יאכלו אהרן ובניו ריבה אכילתה בכל מאכל שירצו, יאכלוה שיאכלו עמה חולין ותרומה, בזמן שהיא מועטת. לאהרן ולבניו לאהרן תחלה ואח"כ לבניו, לאהרן שלא במחלוקת ולבניו במחלוקת, מה אהרן כ"ג יאכל שלא במחלוקת אף בניו כ"ג יאכלו שלא במחלוקת. מצות תאכל מצוה, לפי שהיתה בכלל היתר ונאסרה וחזרה והותרה יכול תחזור להיתרה הראשון ת"ל מצות תאכל מצוה וכו'. כיוצא בה יבמה יבא עליה מצוה לפי שהיתה בכלל היתר ונאסרה וחזרה והותרה יכול תחזור להיתרה הראשון ת"ל יבמה יבא עליה מצוה. [עט]מאן תנא להא דתנו רבנן יבמה יבא עליה מצוה וכו'. א"ר יצחק בר אבדימי אבא שאול היא וה"ק יבמה יבא עליה למצוה שבתחלה היתה עליו בכלל היתר רצה לשם נוי כונסה רצה לשם אישות כונסה נאסרה וחזרה והותרה יכול תחזור להיתרה הראשון ת"ל יבמה יבא עליה למצוה. [רבא אמר אפילו תימא רבנן וה"ק יבמה יבא עליה למצוה] שבתחלה היתה עליו בכלל היתר רצה כונסה רצה (חולץ לה) [אינו כונסה] ונאסרה וחזרה והותרה יכול תחזור להיתרה הראשון רצה כונסה רצה אינו כונסה, [רצה אינו כונסה] הא אגידא ביה בכדי תיפוק, אלא אימא רצה כונסה רצה חולץ ת"ל יבמה יבא עליה למצוה, אימא רישא מצות תאכל למצוה שבתחלה היתה עליו בהיתר וכו'. בשלמא לרבא דאמר כרבנן היא הכי קאמר מצות תאכל מצוה שבתחלה היתה בכלל היתר רצה אוכלה רצה אינו אוכלה נאסרה וחזרה והותרה יכול תחזור להיתרה הראשון [רצה אוכלה, רצה אינו אוכלה] רצה אינו אוכלה, והכתיב ואכלו אותם אשר כופר בהם מלמד שהכהנים אוכלין ובעלים מתכפרים אלא רצה הוא אוכלה רצה כהן אחר אוכלה ת"ל מצות תאכל מצוה. אלא לרב יצחק בר אבדימי דאמר כולה כאבא שאול היא הכא מאי תרי גווני איכא, רצה מצה אוכלה רצה חלוט אוכלה. האי חלוט היכי דמי אי מצה היא הרי מצה ואי לאו מצה היא הרי מצות אמר רחמנא, לעולם מצה היא ולהכי תנינא רחמנא לעכב:

[פ]**תניא** מנין לשכות הבנויות בחול ופתוחות לקדש שהכהנים נכנסין לשם ואוכלין קדשי קדשים ושירי מנחה ת"ל בחצר אהל מועד יאכלוה התורה ריבתה חצרות הרבה לאכילה. והכתיב בשלו את הבשר פתח אהל מועד ושם תאכלו אותו. קדשי שעה שאני: [פא]מצות תאכל מה ת"ל לפי שנאמר יאכלוה אין לי אלא כולה מנין (יא) אפי' מקצתה ת"ל תאכל אפי' כל שהוא. בחצר אהל מועד יאכלוה שלא יאכל עמה חולין ותרומה בזמן שהיא מרובה: [פב]בעי מיניה רבי פרידא מר' אמי מנין לכל המנחות שהן באות מצות, מנלן, דכתיבא כתיבא דלא כתיבא כתיב והנותרת מן המנחה יאכלו אהרן ובניו מצות. א"ל מצוה לא קמבעיא לי כי קא מבעיא לי לעכב. [לעכב נמי כתיב לא תאפה חמץ] אי מלא תאפה חמץ אימא למיקם גברא בלאו בעלמא איפסולי לא מיפסיל, אלא מנא לן כדתניא מצה יכול מצוה, ת"ל תהיה הכתוב קבעו חובה. [פג]אם החמיצו שיריה עובר בלא תעשה מנהני מילי אמר ריש לקיש א"ק לא תאפה חמץ חלקם אפילו חלקם לא תאפה חמץ. והאי להכי הוא דאתא הא מבעי ליה לכדתניא לא תאפה חמץ מה ת"ל והלא כבר נאמר לא תעשה חמץ לפי שנאמר לא תעשה חמץ יכול לא יהא חייב אלא אחת על כולן ת"ל לא תאפה אפיה בכלל היתה ולמה יצאה להקיש אליה מה אפיה מיוחדת שהיא מעשה יחידי וחייבין עליה בפני עצמה אף אני אביא לישתה ועריכתה וכל מעשה יחידי שבה לאתויי קיטוף שהוא מעשה יחידי וחייבין עליה בפני עצמה. אנן מהלקם קאמרינן. ואימא כולי להכי הוא דאתא. אם כן ליכתוב חלקם לא תאפה חמץ מאי לא תאפה חמץ חלקם, ש"מ תרתי. ואימא

ממ"ק ובמ"ק ע שבת קיד : עא תורת כהנים : עב פסחים נח : עג תורת כהנים : עד פסכתר כמין כפיפה של נחשת : *נהו"כ סגי' בשבת ומסעות : עה מנחות עב : עו תורת כהנים : עז מנחות יח : עח תורת כהנים : עט יבמות לט : פ זבחים נו : פא תורת כהנים : פב מנחות נג : פג שם נה :

זית רענן (ו) כל הקטרת יהיו עליה, יכול אף הקטרת ההיה עליה, ת"ל ובער עליה וערך עליה עשה הבערה עשה מערכה אחת לקטרת, כ"ה שם, פי' שהקטרת יעשה לה מערכה בפני עצמה על מזבח העולה כדאיתא ביומא: (ז) אף בשבת, פי' שהמערכה דולקת תמיד אף בשבת ובטומאה נותנים עליה האברים אע"ג דלאו בכלל העבודה היא, עיין פ"ו דפסחים וספ"א דמנחות: מדשנין אותה, פי' שנוטלין הדשן ממנה, ומ"מ אש שהיה מן השמים היתה תחתיו עיין ברש"י פ' במדבר: (ח) לבית עולמים, פי' מדכתיב וזאת בוי"ו מרבינן בית עולמים ומדכתב זאת ממעטינן במה עיין סוף זבחים והא דאצטריך קרא לבית עולמים אע"ג דמקדש אקרי משכן מ"מ ה"א דממעטינן מזאת: תורה א' וכו', מנחות פ"ה: וכי מנין יצאו, פי' מהיכא תיתי למעט אותם: (ט) למנחת חוטא של כהנים לבל תתן לא נחלק וכו' של כהנים להתן, פי' כשם שבמנחת חוטא אין חלוק בין ישראל לכהנים שאין נותנים עליה שמן היה במנחת נדבה שוין הן שנותנין עליהן שמן ולבונה דה"א למעט מנחת כהנים משמן מדכתיב עליה כדאיתא במנחות דף נ"ט ופריך רחב"י היאך למדין הן מלאו וכו', פי' דלמא ללא תתן שוין הן אבל לתתן אין שוין דבמנחת כהנים לא יתן עליה שמן לפי שכולה כליל לפיכך הוצרך לומר וזאת תורת המנחה לרבות מנחת כהן לשמן: ולא פסולה, אינה טעונה הגשה: ולא בנות אהרן, אין מגישות קידושין דף ל"ו: יכול במערב וכו', זבחים ס"ג מנחות י"ט: בשני כלים, אע"ג דאמר לעיל כולה כא' התם קאי בשעת הגשה והכא בשעת קמיצה ועיין פי"ב דמנחות: נזכרים בה, בהגשתה: (י) כשרה, אבל בפסולה לא יאכלו: יאכלו עמה הולך וכו', כדי שיאכלו על השובע: (יא) אפי' מקצתה, פי' אפילו נאבדת מקצתה אוכלין המותר:

ואימא אפיה דפרט ביה רחמנא ליחייב חדא , אבל אינך ליחייב חדא אכולהו , משום דהוה דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל וכו' , ואימא לא תעשה כלל לא תאפה פרט כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט אפיה אין מידי אחרינא לא , אמר רבי אפטוריקי משום דהוא כלל ופרט המרוחקין זה מזה ואין דנין אותן בכלל ופרט : [פד]חלקם נתתי אותה מאשי , אינם רשאין לחלק (יב) אלא מותר מן האישים . אין לי אלא זו בלבד מנין לרבות את כל הקדשים ת"ל כי קדש קדשים היא . יכול אף הפסולה (אם חלקוה תהא פסולה) ת"ל (היא אותה) [מאשי] כשרה ולא פסולה . יכול אם (יג) חלקוה תהא פסולה ת"ל היא הרי היא בקדושתה . כחטאת מה חטאת מן החולין וביום ובידו הימנית אף זו מן החולין וביום ובידו הימנית . אי מה חטאת אם נשחטה שלא לשמה פסולה אף זו אם נקמצה שלא לשמה פסולה ת"ל כאשם מה אשם אם נשחט שלא לשמו כשר אף זו אם נקמצה שלא לשמה כשרה . רבי שמעון אומר יש מהם כחטאת ויש מהם כאשם . מנחת חוטא הרי היא כחטאת לפיכך אם נקמצה שלא לשמה פסולה . מנחת נדבה הרי היא כאשם לפיכך אם נקמצה שלא לשמה כשרה . [פה]בעלי מומין בין בעלי מומין קבועים בין בעלי מומין עוברין חולקין ואוכלין אבל לא מקריבין . מנהני מילי דתנו רבנן כל זכר לרבות בעלי מומין , למאי אי לאכילה הרי כבר נאמר לחם אלהיו מקדשי הקדשים יאכל אלא לחלוקה . תניא אידך כל זכר לרבות בעל מום , למאי אי לאכילה הרי כבר נאמר ואי לחלוקה הרי כבר נאמר , שיכול אין לי אלא תם ונעשה בעל מום בע"מ מעיקרו מנין ת"ל כל זכר . תניא אידך כל זכר לרבות בע"מ , למאי אי לאכילה הרי כבר אמור אי לחלוקה כבר אמור [ואי לבע"ם מעיקרו הרי כבר אמור] , שיכול אין לי אלא בעל מום קבוע בעל מום עובר מנין ת"ל כל זכר , כלפי לייא , אמר רב ששת איפוך . רב אשי אמר לעולם לא תיפוך ואצטריך סד"א כטמא מה טמא כמה דלא טהר לא אכיל אף האי נמי כמה דלא מיתקן לא אכיל קמ"ל : [פו]יאכלנה כשרה ולא פסולה . חק עולם לבית עולמים . לדורותיכם שינהוג הדבר (יד) לדורות . מאשי ה' אין להם אלא לאחר מתן אישים . כל אשר יגע בהם יקדש יכול אפילו לא בלע ת"ל בהם (טו) משיבלע . יכול אם נגע במקצתו יהא כלו פסול תלמוד לומר כל הנוגע בהם יקדש הנוגע פסול הא כיצד חותך מקום הבלע . יקדש להיות כמוהו אם פסול יפסל ואם כשר יאכל כחמור שבו :

תפו [פז]זה קרבן אהרן ובניו . זש"ה [פח]כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים וגו' . רבנן פתרין קרא באהרן בלשון זה השפל ובלשון זה הוגבה . בלשון זה השפל [פט]ואשליכהו באש ויצא העגל הזה ובלשון זה הוגבה זה קרבן אהרן ובניו . ד"א זה קרבן אהרן ובניו הה"ד [צ]ויאמר אליהם מהאוכל יצא מאכל ומעז יצא מתוק . היה שמשון מתמיה אריה אוכל כל החיות ועכשיו יצא ממנו מאכל . כן אהרן ובניו אוכלין כל הקרבנות ועכשיו יצא מהן קרבן שנאמר זה קרבן אהרן ובניו . אמר רב אידי מתאוה היה דוד לקרבן נשיאים הה"ד [צא]עולות מחים אעלה לך אין לך קרבן שיש בו פרים אילים עתודים אלא קרבן נשיאים הה"ד [צב]ולזבח השלמים בקר שנים וגו' . ר' יהודה ורבי נחמיה ורבנן ר' יהודה אומר חביב קרבן נשיאים לפני הקב"ה כשירה שאמרו ישראל לפניו על הים . בשירה כתיב [צג]זה אלי ואנוהו וכאן כתיב זה קרבן נחשון . רבי נחמיה אומר חביב קרבנו של אהרן לפני הקב"ה כקרבנן של נשיאים להלן כתיב זה קרבן וכאן כתיב זה קרבן אהרן ובניו . א"ר ברכיה חביב קרבנו של אהרן לפני הקב"ה כי"ב שבטים מנין ז"ה הרי י"ב . ביום המשח אותו עשירית האיפה ר' יוחנן אמר משום ר' שמעון בן יהוצדק מלמד שעשירית האיפה מעכבת בגדולת אהרן ובניו . סלת מנחה תמיד ר' יהושע דסיכנין בשם רבי לוי בוא וראה כמה חס הקב"ה על ממונן של ישראל זה שנתחייב להביא קרבן יביא מן הבקר אם עולה קרבנו מן הבקר , לא מצא מן הבקר יביא מן הכבשים שנאמר אם כשב הוא מקריב , לא מצא מן הכבשים יביא מן העזים שנאמר ואם עז קרבנו , לא מצא מן העזים יביא מן העוף שנאמר ואם מן העוף עולה קרבנו , לא מצא מן העוף יביא מן הסלת הה"ד סלת יהיה קרבנו , ולא עוד אלא כל הקרבנות אינם באים חצאים וזו באה חצאים הה"ד מחציתה בבקר ומחציתה בערב , ולא עוד אלא כל שמקריבה מעלין עליו כאלו הקריב מסוף העולם ועד סופו הה"ד [צד]כי ממזרח שמש ועד מבואו וגו' . זה קרבן אהרן ובניו [צה]יכול אהרן ובניו מביאים כאחד את הקרבן הזה , ת"ל אהרן ובניו אשר יקריבו הא כיצד אהרן מביא לעצמו (טז) ובניו מביאין לעצמן , בניו אלו בניו הדיוטים . או בניו כהנים גדולים , כשהוא אומר הכהן המשיח תחתיו מבניו הרי כ"ג אמור , הא מה אני מקיים ובניו אלו כהנים הדיוטים כשהכהן מתקרב תחלה לעבודה מביא עשירית האיפה משלו . [צו]דרש רב נחמן בר רב חסדא משמיה דרבי טבלא זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו וגו' וכי מה למדנו לבניו מיום המשח מעתה אלא מקיש חינוכו להמשחו מה המשחו רבוכה אף חינוכו רבוכה . אמר רב חסדא כ"ג המתקרב לעבודה צריך ב' עשרונות אחד להמשחו ואחד לחינוכו , רבי חייא אמר ג' ולא פליגי הא דעבד עבודה כשהוא כהן הדיוט הא דלא עבד עבודה כשהוא כהן הדיוט :

[צז]ביום המשח אותו אין כ"ג נמשח אלא ביום . אותו (יז) אין מושחין שני כהנים גדולים כאחד . ביום המשח ביום שנמשח מביא עשירית האיפה עד עולם . או אינו אומר ביום המשח אותו אלא ביום שנמשח מביא עשירית האיפה ומפסיק ת"ל מנחת תמיד הא מה אני מקיים ביום המשח אותו ביום שנמשח מביא עשירית האיפה עד עולם . עשירית האיפה א' מי' בג' סאים שהם ז' רבעים ועוד . סלת מה סלת האמור להלן חטים אף סלת האמור כאן חטים . מנחה הרי היא ככל המנחות ללבונה . תמיד אף בטומאה תמיד אף בשבת . [צח]ת"ר אילו נאמר מנחה מחצית הייתי אומר מביא חצי עשרון מביתו שחרית ומקריב חצי עשרון מביתו ערבית ומקריב ת"ל מחציתה בבקר מחצה משלם הוא מביא . הא כיצד מביא עשרון שלם וחוצהו ומקריב מחצה בבקר ומחצה בערב . נטמא מחצה בין הערבים או שאבד יכול יביא חצי עשרון מביתו ערבית ויקריב ת"ל מחציתה בבקר ומחציתה בערב מחצה משלם הוא מביא , הא כיצד מביא עשרון שלם וחוצהו ומקריב מחצה ומחצה אבד , נמצאו ב' חצאין קרבין וב' חצאין אבודין . כ"ג שמת ומנו אחר תחתיו יכול יביא חצי עשרון מביתו או חצי עשרונו של ראשון ת"ל ומחציתה בערב מחצה משלם הוא מביא הא כיצד מביא עשרון שלם וחוצהו ומקריב מחצה ומחצה אבד , נמצאו ב' חצאין קרבין וב' חצאין אבודין . תני תנא קמיה דרב נחמן מחצה ראשון ומחצה שני תעובר צורתו ותצא לשרפה , אמר רב אשי כיון דבעידנא דפלגינהו אי בעי האי מקריב אי בעי האי מקריב מיחזי חזי . [צט]חביתי כ"ג ר' יוחנן אמר אינה קרושה לחצאין . ור' אלעזר אמר מתוך שקרבה לחצאין קדושה לחצאין . א"ר אחא מ"ט דר' יוחנן אמר קרא מנחה מחציתה מביא מנחה ואח"כ חוצהו . מיתיבי חביתי כ"ג לא היו באין חצאין אלא מביא עשרון שלם וחוצהו ותניא אלו נאמר מנחה מחצית הייתי אומר מביא חצי עשרון מביתו שחרית ומקריב חצי עשרון מביתו ערבית ומקריב ת"ל מחציתה מחצה משלם הוא מביא למצוה . א"ל רב גביהה מבי כתיל לרב אשי והא חוקה כתיב בה , א"ל לא נצרכה אלא להביא שלם מביתו . [ק]איתמר חביתי כ"ג כיצד עושין אותן ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן אופה ואח"כ מטגנה רב אמי א"ר חנינא מטגנה ואח"כ אופה . א"ר חייא בר אבא כוותי דידי מסתברא תופיני תאפינה נאה ר"א אמר כוותי דידי מסתברא תופיני תאפינה נא . כתנאי תופיני תאפינה נא ר' אומר תאפינה נאה ר' (דוסא) [יוסי] אומר תאפינה רכה ואית ליה נא ואית ליה נאה . תנן התם חביתי כ"ג לישתן ועריכתן בפנים ודוחות את השבת מנהני מילי אמר רב הונא תופיני תאפינה נאה ואי אפי לה מאתמול אינשפא לה . מתקיף לה רב יוסף אימא דכביש ליה בירקא , דבי ר' ישמעאל תנא תעשה ואפי' בשבת תעשה ואפי' בטומאה . אביי אמר סלת מנחה תמיד הרי היא כמנחת תמידין . רבא אמר על מחבת מלמד שטעונה כלי ואי אפי לה מאתמול איפסל לה בלינה . תניא כוותיה דרבא על מחבת בשמן מלמד שטעונה כלי . בשמן להוסיף לה שמן ואיני יודע כמה הריני דן נאמר כאן שמן ונאמר במנחת נסכים שמן מה להלן ג' לוגין לעשרון אף כאן ג' לוגין לעשרון . או כלך לדרך זו נאמר כאן שמן ונאמר במנחת נדבה שמן מה להלן לוג אחד אף כאן לוג אחד . נראה למי דומה דנין *תכשיט מתכשיט תדיר חובה מטומאת חובה ואין דנין תכשיט משאינו תכשיט

ממ"ק ובמ"ק פד תורת כהנים : פה זבחים קב : פו תורת כהנים : פז ויקרא רכה : פח תהלים סה : פט שמות לב : צ שופטים יג : צא תהלים סו : צב במדבר ז : צג שמות טו : צד מלאכי א : צה תורת כהנים : צו מנחות עח : צז תורת כהנים : צח מנחות נ : צט שם ח : ק שם נ : *בגמרא הגי' דנין תכש"ט מתכש"ט , כ"ת תדיר דוחה שבת דוחה טומאה ואין דנין תכש"ט מאינו תכש"ט וכנ"ל :

זית רענן (יב) אלא מותר וכו' , פי' שלאחר שהקטירו הקומץ רשאין לחלק השירים ולא קודם לכן : כל הקדשים , שאין רשאין לחלקם קודם הקטרת האימורים : (יג) אם חלקוה , פי' אם חלקוה לכשרה קודם הקטרת הקומץ תהא המנחה פסולה : (יד) לדורות . היינו בשילה ונוב וגבעון : (טו) משיבלע , פי' כשנגע בהם רותח עספי"א דזבחים : (טז) ובניו מביאין לעצמן , שכ"ג מקריב בכל יום והדיוט בשעה שמתחנך לעבודה : (יז) אין מושחין ב' כ"ג , פי' אין ממנין ב' כ"ג כאחת : להלן , בפ' תצוה סולת חטים :

תכשיט, או כלך לדרך זו דנין יג"ל מיג"ל יחיד בגלל עצמה לבונה ואין דנין יג"ל משאינו יג"ל]. ר' ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה אומר סלת מנחה תמיד הרי היא לך כמנחת תמידין מה מנחת תמידין ג' לוגים לעשרון אף זו ג' לוגים לעשרון. רש"א ריבה כאן שמן וריבה במנחת נסכים שמן מה להלן ג' לוגים לעשרון אף כאן ג' לוגים לעשרון. או כלך לדרך זו ריבה כאן שמן וריבה במנחות פרים ואילים שמן מה להלן ב' לוג לעשרון אף כאן ב' לוג לעשרון. נראה למי דומה דנין מנחה הבאה עשרון ממנחה הבאה [בעשרון ואין דנין מנחה הבאה עשרון ממנחה הבאה] ב' וג' עשרונין (כ' ברמז שפ"ח). ת"ר כהן [גדול] שמת ולא מנו אחר תחתיו מנין שתהא מנחתו קרבה משל יורשין ת"ל והכהן המשיח תחתיו מבניו יעשה אותה. יכול יקריבנה חצאין ת"ל אותה כולה ולא חציה דברי רבי יהודה. רבי שמעון אומר חק עולם משל ציבור תהא. כליל תקטר שתהא כולה בהקטרה. והאי הכהן המשיח להכי הוא דאתא האי מיבעיא ליה לכדתניא זה קרבן אהרן ובניו יכול יהו אהרן ובניו מקריבין קרבן א' וכו'. אם כן ליכתוב רחמנא הכהן המשיח תחתיו בניו מאי מבניו שמע מינה תרתי. ורבי שמעון האי אותה מאי עביד ליה מבעיא ליה לכ"ג שמת ומינו אחר תחתיו שלא יביא חצי עשרון מביתו ולא חצי עשרונו של ראשון. ותיפוק ליה מומחציתה, וי"ו לא דריש. ורבי יהודה האי חק עולם מאי דריש ביה חוקה לעולם תהא. כליל תקטר למה לי, מיבעי ליה לכדתניא אין לי אלא עליונה בכליל תקטר ותחתונה בלא תאכל מנין ליתן את האמור של זה בזה ת"ל כליל כליל לג"ש נאמר כאן כליל ונאמר להלן כליל מה להלן בכליל תקטר אף כאן בכליל תקטר ומה כאן ליתן לא תעשה על אכילתה אף להלן ליתן לא תעשה על אכילתה:

תפז [קיא]האומר הרי עלי במחבת לא יביא במרחשת במרחשת לא יביא במחבת. מה בין מחבת למרחשת מרחשת יש לה כסוי מחבת אין לה כסוי דברי רבי יוסי הגלילי. רבי חנינא בן גמליאל אומר מרחשת עמוקה ומעשיה רכין מחבת צפה ומעשיה קשין. מרחשת עמוקה דכתיב וכל נעשה במרחשת מחבת (עבה) [צפה] דכתיב ועל מחבת. תנו רבנן בית שמאי אומרים האומר הרי עלי מרחשת יהא מונח עד שיבא אליהו מספקא להו אי על כליו נקראו או על שם מעשיהן נקראו. ובית הלל אומרים כלי היה בבית המקדש ומרחשת שמו ודומה כמין כלבוס עמוק וכשבצק מונח בתוכו דומה כמין תפוחי כרתים וכמין בליטי יונים ואומר וכל נעשה במרחשת ועל מחבת אלמא על שם כליו נקראו ולא על שם מעשיהן:

תפח [קיב]תעשה מורבכת מלמד שנעשה ברותחין כל צרכה אין לך רבוכה בתורה אלא זו ורבוכה שבתודה שבמלואים כבר עברה, תביאנה לפני הנסכים וכשהוא אומר תקריב (יח) אפילו לאחר הנסכים. תופיני תופי נא, ר' אומר תאפינה רכה. רבי יוסי אומר תופינא נוי. מנחת פתים מלמד שכופל א' לשנים ושנים לארבע [קיג]ומבדיל. תקריב ריח ניחוח לה', יכול מה אהרן מביא בכל יום אף בניו מביאין בכל יום ת"ל זה. יכול מה אהרן דוחה את השבת ואת הטומאה אף בניו יהיו מביאין ודוחין את השבת ואת הטומאה ת"ל זה. יכול מה אהרן מביא לחצאין אף בניו יהיו מביאין לחצאין ת"ל זה. יכול מה אהרן מביא שלשה לוגין לעשרון אף בניו יהיו מביאין שלשה לוגין לעשרון ת"ל זה. [יכול] מה אהרן מביא רבוכה אף בניו מביאין רבוכה ת"ל זה. משיח אין לי אלא משוח בשמן המשחה מרובה בגדים מנין ת"ל והכהן. יכול שאני מרבה אף משוח מלחמה ת"ל תחתיו מבניו את שבנו עומד תחתיו מביא עשירית האיפה יצא משוח מלחמה שאין בנו עומד תחתיו. ומנין שאין בנו עומד תחתיו ת"ל [קד]שבעת ימים ילבשם הכהן תחתיו מבניו אשר יבא אל אהל מועד לשרת בקדש, את שבא אל אהל מועד לשרת בקודש בנו עומד תחתיו יצא משוח מלחמה שאינו בא אל אהל מועד לשרת בקודש:

מבניו יעשה אותה מלמד שהבן קודם לכל אדם שבעולם, יכול אע"פ שאין ממלא מקום אביו ת"ל [קה]ואשר ימלא את ידו לכהן תחת אביו בזמן שימלא את מקומו של אביו הוא קודם לכל אדם ואם אינו ממלא מקום אביו יבא אחר וישמש תחתיו. חק עולם לה' כליל תקטר (כתוב ברמז תרנ"ז): וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל [אין לי אלא מנחת חובתו] מנחת נדבתו מנין ת"ל וכל מנחת כהן. אין לי אלא כולה מקצתה מנין ת"ל תהיה ואפי' כל שהוא. העיד בן בוכרי כל כהן ששוקל וכו' (כתוב ברמז תע"ח ובפרשת כי תשא). זאת תורת החטאת זאת אינה נוהגת בבמה, תורת החטאת תורה אחת לכל חטאות שיהא דמם טעון כבוס, (יט) וכי מאין יצאת, מכלל שנאמר הכהן המחטא אותה יאכלנה ואשר יזה מדמה תכבס יכול אין לי אלא חטאות החיצונות שיהא דמם טעון כבוס, חטאות הפנימיות מנין. ודין הוא ומה אם קדשי קדשים ששוו לחטאות החיצונות למריקה ולשטיפה לא שוו להם לכבוס, חטאות הפנימיות שלא שוו להם למריקה ולשטיפה אינו דין שלא ישוו להם לכבוס, ת"ל תורת החטאת תורה אחת לכל חטאות שיהא דמם טעון כבוס, יכול אף חטאת העוף יהא טעון כבוס ת"ל זאת. במקום אשר תשחט העולה תשחט (את) החטאת זה שאמרנו לרבות כל חטאות שלא תהא שחיטתן אלא בצפון. רבי אליעזר אומר מכאן לעולת חובה שלא תהא שחיטתה אלא בצפון, קדש קדשים לרבות (כ) שלמי צבור שלא תהא שחיטתן אלא בצפון, היא פרט לתודה ואיל נזיר. [קו]אשכחן שחיטה למצוה קבלה למצוה, שחיטה וקבלה לעכב מנלן אמר קרא עולה העולה במקומה תהא. [קז]אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי מפני מה תקנו תפלה בלחש שלא לבייש עוברי עבירה שהרי לא חלק הכתוב מקום בין חטאת לעולה שנאמר במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת. והאיכא דם חטאת (למעלה) [למטה] ודם עולה (למטה) [למעלה] התם כהן הוא דידע. [והאיכא] חטאת נקבה ועולה זכר התם מכסיא באליה. תינח כבשה שעירה מאי איכא למימר איהו הוא דמכסיף נפשיה דאי בעי מייתי כשבה וקא מייתי שעירה, חטאת דע"ז דלא סגי אלא שעירה מאי איכא למימר התם ליכסיף וליזיל כי היכי דליכפר ליה. [קח]א"ר אליעזר בר חביבא פעם אחת לששים שנה או לשבעים שנה מביא הקב"ה דבר גדול בעולם ומכלה את הממזרים ונוטל עמהם כשרים שלא לפרסם את החוטאים. ואתיא כדאמר רבי לוי בשם רבי שמעון בן לקיש במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת שלא לפרסם החוטאים. [קט]וגם הוא חכם ויבא רע לא מסתברא אלא ויבא טוב אלא שאפילו רעה שהקב"ה מביא לעולם בחכמה הוא מביאה (כא) ואת דבריו לא הסיר כל כך למה וקם על בית מרעים ועל עזרת פועלי און. רב הונא אמר אין ממזר חי יותר משלשים יום אימתי בזמן שאינו מפורסם. רבי יוסי בשם ר' יוחנן אף (כאן) [לע"ל] אין הקב"ה נזקק אלא לשבטו של לוי מה טעם [קי]וישב מצרף ומטהר כסף וטהר את בני לוי וגו' כזהב וככסף א"ר זעירא כאדם שהוא שותה בכוס נקי. אמר רבי הושעיא בגין דאנן לוים נפסיד. אמר ר' חנינא בריה דרבי אבהו אף לעתיד לבא הקב"ה (כב) עושה עמהן צדקה מה טעם [א]והיו לה' מגישי מנחה בצדקה:

[ב]הכהן המחטא אותה יאכלנה פרט לטבול יום ולמחוסר כפורים ולאונן. אותה כשרה ולא פסולה. [ג]אותה שמתן דמה למעלה ולא שמתן דמה למטה. אמרת וכי מאין באתה מכלל שנאמר [ד]ודם זבחיך ישפך על מזבח ה' אלהיך והבשר תאכל שומע אני חטאת שנתן דמה למטה כשרה הא מה אני מקיים על קרנות המזבח למצוה. יכול כשם שטעון ד' מתנות ואם נתן מתנה אחת כפר כך תהא טעונה דמה למעלה ואם נתן למטה כשרה. והלא דין הוא דמים נתנין למטה ודמים נתנין למעלה מה הנתנין למטה אם נתנן למעלה לא הורצו אף הנתנין למעלה אם נתנן למטה לא הורצו. מה לתחתונים אם נתנן למעלה לא הורצו שאין מהן קרב למעלה תאמר בעליונים שמהן (כג) קרב למטה הורצו. הפנימיים יוכיחו שאין מהן קרב לחוץ ואם נתנן בחוץ לא הורצו. מה לפנימים אם נתנן בחוץ לא הורצו שאין מזבח הפנימי ממרקן תאמר בעליונים שהרי (קרבנות) [קרנות] ממרקות אותם והואיל (וקרבנות) [והקרנות] ממרקות אותם אם נתנן למטה כשרה. ת"ל אותה שנתן דמה למעלה ולא שנתן דמה למטה. ל"א מה לנתנין למטה שאין סופן למעלה תאמר בנתנין למעלה שסופן למטה. דמים הפנימיים יוכיחו שסופן בחוץ עשאן בתחלה בחוץ לא כפר מה לדמים הפנימיים שאין מזבח הפנימי ממרקן תאמר בחטאות החיצונות שקרנות ממרקן, אמר רבא מאי אין מזבח הפנימי ממרקן אין מזבח הפנימי בלבד ממרקן אלא הפרוכת: [ה]טבול יום ומחוסר כפורים אין חולקין בקדשים לאכול לערב. מנא הני מילי אמר ר"ל דאמר קרא הכהן המחטא אותה יאכלנה

ממ"ק ובמ"ק קא מנחות סג: קב תורת כהנים: קג נ"א והוא מבדיל: קד שמות כט: קה ויקרא יו: קו זבחים מח: קז סוטה לב: קח ירושלמי פ' סערל: קט ישעיה לא: קי מלאכי ג: א שם: ב תורת כהנים: ג זבחים נב: ד דברים יב: ה זבחים לט:

זית רענן (יח) אפילו לפני הנסכים כצ"ל, וכ"ה ביומא פ"ח דהביתין קודמין לנסכים, ובת"כ גרס תופיני יכול לפני הנסכים כשהוא אומר תביאנה אפילו לאחר הנסכים אפשר דס"ל דבדיעבד כשר אחר הנסכים: תופיני נא בשעת אפית תהא נא, פי' שמטגנה תחלה: תופיני נאה, שלא יטגנה תחלה שאם מטגנה תחלה אינה נאה: תופיני רכה, עיין במנחות נ' בפירש"י ושם גרס איפכא: לחצאין, פי' חצי עשרון שחרית וחצי בין הערבים: מרובה בגדים, מיאשית ואילך שנגנז שמן המשחה: אינה נוהגת בבמה, זבחים קי"ז: (יט) וכי מאין יצאת, פי' מהיכא תיתי למעט שאר חטאת: (כ) שלמי צבור. כבשי עצרת דאקרי קדש קדשים: (כא) ואת דברו. קרי ביה דבר בסגו"ל: (כב) עושה עמהן צדקה, פי' שמקבל אף הממזרים שנטמעו עיין בקידושין דף ע"ד: (כג) קרב למטה. ששירי הדם נשפכין על היסוד: קרב בחוץ, ששירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון: ממרקן, פי' גומר כפרתו:

יאכלנה מאי יאכלנה יחלקנה כהן המחטא חולק ושאינו מחטא אינו חולק, וכללא הוא והרי משמרה כולה דאין מחטאין וחולקין, ראוי לחטוי קאמרינן, וקטן דאינו ראוי לחטוי אינו חולק, הרי בעל מום דאינו ראוי לחטוי וחולק, בעל מום רחמנא רביה כל זכר לרבות בעל מום, ואימא כל זכר לרבות טבול יום, מסתברא בעל מום ה"ל לרבויי שכן אוכל, אדרבה טבול יום הוי ליה לרבויי דלאורתא מיהא חזי, השתא מיהא הא לא חזי. רב יוסף אמר מכדי מאי יאכלנה יחלקנה ליכתוב רחמנא יחלקנה מאי יאכלנה ש"מ ראוי לאכילה חולק ושאינו ראוי לאכילה אינו חולק ובעל מום והוא טמא וטמא בקרבנות צבור אינו חולק דתנן כ"ג מקריב אונן ואינו אוכל ואינו חולק לאכול לערב דראוי לאכילה בעינן:

תפט **יאמר** רבא האי דינא מרבי אלעזר בר ר' שמעון גמירנא ליה דאמר בבית הכסא [ז]דנתה (בא) בא טבול יום ואמר תן לי ממנחת ישראל ואוכל אמר ליה ומה במקום שיפה כחך בחטאתך דחיתיך מחטאת ישראל מקום שהורע כחך במנחתך אינו דין שאדיחך ממנחת ישראל. ומה אם דחיתני מחטאת ישראל שכשם שיפה כחי כך יפה כחך תדחני ממנחת ישראל שכשם שהורע כחי כך הורע כחך הרי הוא אומר הכהן המקריב אותה לו תהיה בוא הקרב ואכול. תן לי מחטאת ישראל ואוכל א"ל ומה אם במקום שהורע כחי במנחתי דחיתיך ממנחת ישראל מקום שיפה כחי בחטאתי אינו דין שאדיחך מחטאת ישראל, מה אם דחיתני ממנחת ישראל שכשם שהורע כחך כך הורע כחי, תדחני מחטאת ישראל שכשם שיפה כחך כך יפה כחי, הרי הוא אומר הכהן המחטא אותה יאכלנה בוא וחטא ואכול. תן לי מחזה ושוק ואוכל. א"ל ומה אם במקום שיפה כחך בחטאתך דחיתיך מחטאת ישראל מקום שהורע כחך בשלמים שאין לך בהן אלא חזה ושוק אינו דין שאדיחך מהן. מה אם דחיתני מחטאת שכן הורע כחי אצל נשי ועבדי תדחני מחזה ושוק שכן יפה כחי אצל נשי ועבדי הרי הוא אומר לכהן הזורק את דם השלמים לו יהיה בוא וזרוק ואכול. יצא טבול יום קוליו וחומריו על ראשו אונן מימינו מחוסר כפורים משמאלו. פריך רב אחאי לימא ליה תן לי מבכור ואוכל, משום דא"ל טהור ומה במקום שהורע כחי בחטאת אצל נשי ועבדי דחיתיך מחטאת ישראל מקום שיפה כחי בבכור דכוליה דידי הוא אינו דין שאדיחך ממנו, מה אם דחיתני מחטאת שכשם שהורע כחך כך הורע כחי תדחני מבכור שכשם שיפה כחך כך יפה כחי הרי הוא אומר [ט]את דמם תזרוק על המזבח ואת חלבם תקטיר ובשרם יהיה לך בוא וזרוק ואכול. ואידך פריך מי כתיב ובשרם לכהן הזורק ובשרם יהיה לך כתיב אפילו לכהן אחר. והיכי עביד הכי והאמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן בכל מקום מותר להרהר חוץ מבית המרחץ ובית הכסא, לאונסו שאני:

[י]במקום קדוש תאכל יכול במחנה לויה ת"ל בחצר אהל מועד אין לי אלא חצר אהל מועד מנין לרבות הלשכות הבנויות בחול ופתוחות לקדש ת"ל במקום קדוש תאכל: [יא]דם חטאת שנתז על הבגד הרי זה טעון כיבוס ואע"פ שאין הכתוב מדבר אלא בנאכלות [יב]שנאמר במקום קדוש תאכל אחד הנאכלות ואחד הפנימיות טעונות כבוס שנאמר תורת החטאת תורה אחת לכל החטאות, אי תורה אחת לכל החטאות אפילו חטאת העוף נמי אלמה תניא יכול תהא דם חטאת [העוף] טעון כבוס ת"ל זאת, אר"ש בן לקיש משום בר קפרא אמר קרא תשחט בנשחטות הכתוב מדבר, ואימא בנאכלות הכתוב מדבר כדכתיב במקום קדוש תאכל אבל פנימיות לא, רבי רחמנא תורה, א"ה חטאת העוף נמי, מיעט רחמנא זאת, ומה ראית, מסתברא חטאת בהמה הוה ליה לרבויי שכן בהמה שחיטת צפון וקבלת כלי וקרן אצבע וחודה ואישים, אדרבא חטאת העוף הוה ליה לרבויי שכן חוץ כמותה אכילה כמותה, הנך נפישן. רב יוסף אמר יאכלנה לזה ולא לאחרת בנאכלת מיעט הכתוב. אלא זאת למה לי, אי לאו זאת הוה אמינא האי יאכלנה אורחיה דקרא הוא קא משמע לן. כל אשר יגע יכול אף על פי שלא בלע ת"ל בבשרה עד שיבלע בבשרה, יכול נגע במקצת חתיכה יהא כולה פסולה תלמוד לומר יגע הנוגע פסול הא כיצד חותך את מקום שבלע. בבשרה ולא בעצמות ולא בגידים ולא בקרנים ולא בטלפים. יקדש להיות כמוה הא כיצד אם פסולה היא תפסל ואם כשרה היא תאכל כחומר שבה. אמאי וניתי עשה ונדחי לא תעשה. אמר רבא אין עשה דוחה את לא תעשה שבמקדש. דתניא [יג]ועצם לא תשברו בו ר' שמעון בן מנסיא אומר אחד עצם שיש בו מוח ואחד עצם שאין בו מוח אמאי וניתי עשה ונדחי לא תעשה אלא אין עשה דוחה את לא תעשה שבמקדש. רב אשי אמר יקדש עשה הוא ואין עשה דוחה את לא תעשה ועשה. ואשכחן חטאת דמקדשת בבלוע שאר קדשים מנלן אמר שמואל משום רבי אלעזר זאת התורה לעולה למנחה ולחטאת וגו' מה חטאת מקדשת בבלוע אף כל הקדשים מקדשים בבלוע:

תצ **[יד]אמר** ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי מדרבנן נשמע לר' עקיבא לא אמרי רבנן משרת נותן טעם כעיקר מכאן אתה דן לכל התורה כולה, לר' עקיבא נמי משרת להיתר מצטרף לאיסור מכאן אתה דן לכל התורה כולה. אמר ליה משום דהוה נזיר וחטאת שני כתובין הבאין כאחד ואין מלמדין, נזיר הא דאמרן, חטאת דתניא כל אשר יגע בבשרה יקדש וכו'. ורבנן נמי ניהוי שני כתובים הבאין כאחד ואין מלמדין מצרך צריכי. ור' עקיבא למאי צריכא בשלמא כתב רחמנא בחטאת דלא גמר נזיר מניה דחולין מקדשים לא גמרינן. אלא לכתוב רחמנא בנזיר ותיתי חטאת ותגמר מניה דהא כל איסורין שבתורה קא גמיר מנזיר. ורבנן א"ל מצרך צריכי חטאת היתר מצטרף לאיסור וחולין מקדשים לא גמרינן ומשרת ליתן טעם כעיקר מכאן אתה דן לכל התורה כולה. ורבי עקיבא תרוייהו להיתר מצטרף לאיסור והוי להו שני כתובין הבאין כאחד ואין מלמדין. [טו]חטאת פסולה אין דמה טעון כבוס בין שהיה לה שעת הכושר בין שלא היה לה שעת הכושר. ואיזו היא שהיה לה שעת הכושר שלנה ושנטמאת ושיצאת. ואיזו היא שלא היה לה שעת הכושר שנשחטה חוץ לזמנה, חוץ למקומה, ושקבלו פסולין וזרקו את דמה. תנו רבנן מדמה מדם כשרה ולא מדם פסולה. ר' עקיבא אומר היתה לה שעת הכושר ונפסלה דמה טעון כבוס לא היה לה שעת הכושר ונפסלה אין דמה טעון כבוס. ר"ש אומר אחד זה ואחד זה אין דמן טעון כבוס. מאי טעמא דר' שמעון כתב אותה וכתב מדמה חד להיכא דהיתה לה שעת הכושר וחד להיכא דלא היתה לה שעת הכושר. ור' עקיבא אותה פרט לתרומה. ור' שמעון לטעמיה דאמר קדשים קלים אין טעונין מריקה ושטיפה וכל שכן תרומה. [טז]מדמה ולא מדם קדשי קדשים והלא דין הוא ומה אם חטאות הפנימיות שלא שוו לחטאות החיצונות למריקה ושטיפה שוו להם לכבוס קדשי קדשים ששוו לחטאות החיצונות למריקה ולשטיפה אינו דין שישוה להם לכבוס ת"ל מדמה ולא מדם ק"ק, מדמה ולא מרוטבה. והלא דין הוא ומה אם הדם (כר) שאין טעון מריקה ושטיפה טעון כבוס הרוטב שטעון מריקה ושטיפה אינו דין שיטעון כבוס, ת"ל מדמה ולא מרוטבה. על הבגד יכול ניתז על מקצת בגד יהא כל הבגד טעון כבוס ת"ל אשר יזה לא אמר לך אלא מקום הדם בלבד. ניתז מן הצואר על הבגד יכול יטעון כבוס ת"ל אשר יזה עליה (מדמה) תכבס מקום שכשר להזות עליו טעון כבוס ושאין כשר להזות עליו אין טעון כבוס. ניתז מידו של מזה עד שלא הזה טעון כבוס, משהזה אין טעון כבוס. [יז]ניתז מן הצואר על הבגד אינו טעון כבוס, מן הקרן ומן היסוד אינו טעון כבוס, נשפך על הרצפה ואספו אינו טעון כבוס [ואין טעון כבוס] אלא מן הדם שנתקבל בכלי וראוי להזאה: תנו רבנן נתז מן הצואר על הבגד יכול תהא טעון כבוס ת"ל אשר יזה לא אמרתי, אלא בראוי להזאה. תניא אידך יכול נתז מן הקרן ומן היסוד יהא טעון כבוס ת"ל אשר יזה פרט לזה שכבר הוזה. נשפך על הרצפה ואספו וכו' הא תו למה לי מה טעם קאמר מה טעם נשפך על הרצפה אין טעון כבוס לפי שאין טעון כבוס אלא דם שנתקבל בכלי וראוי להזאה. ראוי להזאה למעוטי מאי, למעוטי קבל פחות מכדי הזאה בכלי זה ופחות מכדי הזאה בכלי זה. בגד אין לי אלא בגד מנין לרבות עור משהופשט ת"ל אשר יזה עליה תכבס, יכול שאני מרבה עור עד שלא הופשט, ת"ל בגד מה בגד הראוי לקבל טומאה אף כל דבר הראוי לקבל טומאה דברי רבי יהודה. ר' אלעזר אומר בגד אין לי אלא בגד מנין לרבות שק וכל מיני בגדים ת"ל אשר יזה עליה תכבס יכול שאני מרבה עור משהופשט וכו'. מאי בינייהו אמר אביי מטלית פחותה משלש איכא בינייהו. מאן דאמר ראוי הא נמי ראויה דאי בעי מחשב עלה. מאן דאמר דבר המקבל טומאה הא מיהא לאו בר קבולי טומאה הוא. רבא אמר בגד שחישב עליה לצורה איכא בינייהו. מ"ד ראוי הא נמי ראוי דאי בעי מבטל ליה למחשבתיה. ומאן דאמר דבר המקבל טומאה השתא מיהא לאו בר קבולי טומאה הוא. רבא אמר [יח]עוצבא דחשיב עלה לקצעא איכא בינייהו. מאן דאמר ראוי הא נמי ראויה. מאן דאמר דבר המקבל טומאה הא לא מקבלה טומאה עד דמקצע לה. והתניא ר' שמעון בן מנסיא אומר עוצבא דמחשב עלה לקצעה טהורה עד שיקצענה. בגד אחד הבגד ואחד השק

ממ"ק ובמ"ק ו פס קכ : ז דנתה יכול אתה לדון : ט במדבר יח : י סורת כסנים : יא זבחים לג : יב שמות יב : יג פסחים מד : יד זבחים לג : טו סורת כסנים : טז זבחים נג : יז עוצבא מכסה המרכבה :

זית רענן (כר) שאין טעון מריקה, שהרי אין נאכל טעון כבוס :

השק ואחד העור מעון כבוס. למימרא דעור בר כבוס הוא ורמינהו היתה על הבגד לשלשת מקנחו בסמרטוט. היתה של עור נותן עליה מים עד שיכלה. אמר אביי לא קשיא הא רבנן הא אחרים. דתניא הבגד והשק מכבסו הכלי והעור מגררו. אחרים אומרים הבגד והשק והעור מכבסו והכלי מגררו. כמאן אזלא הא דאמר רבי חייא בר אשי זימנין סגיאין הוה קאימנא קמיה דרב ושכשכי ליה מסאניה במיא כמאן כרבנן. אמר רבא ומי איכא למ"ד עור לאו בר כבוס הוא והכתיב והבגד או (השק או העור) [השתי או הערב או כל כלי העור] אשר תכבס. אלא אמר רבא צרעת דמגופיה קא פרחא מחלחלא ליה ומשויא ליה רך ומתני' ברכין וכי פליגי בקשין והא דאמר רב חייא בקשין וכרבנן. (אלא) אמר רבא אי קשיא לי הא קשיא לי הרי כרים וכסתות דרכין נינהו ותנן היתה על של עור נותן עליה מים עד שתכלה. אלא אמר רבא כל כבוס דלית ליה כסכוס לא שמיה כבוס והא דאמר רב חייא שכשוך אין אבל כבוס לא אי ברכין ודברי הכל אי בקשין וכאחרים, אי הכי בגד נמי, בגד שרייתו זו היא כבוסו:

[יח]תכבס במקום קדוש מלמד שהכבוס במקום קדוש. אין לי אלא כבוס במקום קדוש מנין אף שבירת כלי חרס במקום קדוש, ת"ל תכבס במקום קדוש וכלי חרס ישבר [מריקה ושטיפה בכלי נחשת מנין ת"ל ואם בכלי נחשת בשלה ומרק ושטף במים] מכאן אמרו בגד שיצא חוץ לקלעים נכנס ומכבסו במקום קדוש נטמא חוץ לקלעים קורעו ונכנס ומכבסו במקום קדוש. כלי חרס שיצא חוץ לקלעים נכנס ושוברו במקום קדוש. נטמא חוץ לקלעים נכנס ומורקו ושוטפו במקום קדוש: [יט]וכלי חרש אין לי אלא כלי חרם מנין לרבות כלי נתר ת"ל וכלי חרש. אשר תבושל אין לי אלא שבושל בו עירה לתוכו רותח מנין ת"ל אשר תבושל בו ישבר. קדרות במקדש אמאי אמר רחמנא ישברו נהדרינהו לכבשונות. א"ר זירא לפי שאין עושין כבשונות בירושלים. אמר ליה אביי וכי עושין אשפתות בעזרה אישתמיטתי' הא דתני רב שמעיה [כ]בקלנבו שברי כלי חרס נבלעין במקומן. חומר במריקה ושטיפה שנוהגת בקדשי קדשים ובקדשים קלים בשל במקצת כלי טעון מריקה ושטיפה כל הכלי מה שאין כן בהזאה. וטעמא מאי אמר קרא ואם בכלי נחשת בשלה ואפילו במקצת כלי: [כא]ואם בכלי נחשת אין לי אלא כלי נחשת מנין לרבות שאר מתכות ת"ל ואם בכלי נחשת. בשלה מלמד (כה) שמבשל ושונה ומשלש ובאחרונה מורקו ושוטפו ואין לי אלא כלי נחשת שמבשל ושונה ומשלש ובאחרונה מורקו ושוטפו מנין לכלי חרס שמבשל ושונה ומשלש ובאחרונה שוברו ת"ל ישבר ואם בכלי נחשת: [כב]רבי טרפון אומר בשל בו תחלת הרגל מבשל בו כל הרגל.

וחכמים אומרים עד זמן אכילה. מאי טעמא דר' טרפון אמר רבה בר אבוה כל יום ויום נעשה געול לחברו. וחכמים אומרים ממתין להו עד זמן אכילה והדר עבד ליה מריקה ושטיפה דכתיב ומורק ושוטף וכתיב כל זכר בכהנים הא כיצד ממתין להו עד זמן אכילה והדר עביד ליה מריקה ושטיפה. [ת"ר מריקה ושטיפה] בצונן דברי רבי וחכ"א מריקה בחמין ושטיפה בצונן. מ"ט דרבנן מידי דהוה אגיעולי עכו"ם. ור' אמר לך הגעלה לא קאמינא כי קאמינא מריקה ושטיפה דבתר הגעלה. ורבנן א"כ נכתוב קרא או מורק או שוטף מדכתיב ומורק ושוטף לומר לך מריקה בחמין ושטיפה בצונן. ורבי אמר לך מריקה כמריקת הכוס שטיפה כשטיפת הכוס. [כג]השפוד והאסכלה מגעילן בחמין. ומורק ושוטף יכול מה שטיפה האמורה (כו) להלן בארבעים סאה אף כאן בארבעים סאה ת"ל במים כל שהן. במים ולא ביין. במים ולא במזוג. במים להכשיר את כל המים ק"ו למימי הכיור. יכול אף הפסולה תהא טעונה מריקה ושטיפה ת"ל ומורק ושוטף במים. כל זכר בכהנים יאכל אותה הכשרה טעונה מריקה ושטיפה ואין הפסולה טעונה מריקה ושטיפה. ר' יעקב אומר היתה לה שעת הכושר ונפסלה טעונה מריקה ושטיפה [ושלא היתה לה שעת הכושר ונפסלה אינה טעונה מריקה ושטיפה]. ר' שמעון אומר אע"פ שהיתה לה שעת הכושר ונפסלה אינה טעונה מריקה ושטיפה. בישל בו קדשים וחולין או קדשי קדשים *[וקדשים קלים] אם יש בהן בנותן טעם הרי אלו נאכלין כחמורין וטעונין מריקה ושטיפה ופסולה במגע. כל זכר לרבות כל בעלי מומין למה אם לאכילה כבר אמור וכו'. יאכל אותה כשרה ולא פסולה: [כד]קדש קדשים מה ת"ל שיכול אין לי שטעון מריקה ושטיפה אלא חטאת בלבד מנין לרבות כל הקדשים ת"ל קדש קדשים. יכול שאני מרבה את התרומה ת"ל אותה פרט לתרומה דברי ר' יהודה. ר' שמעון אומר קדשי קדשים טעונין מריקה ושטיפה קדשים קלים אין טעונין מריקה ושטיפה. מאי טעמא דר' יהודה מדאצטריך אותה למעוטי תרומה מכלל דקדשים קלים טעונין מריקה ושטיפה. ור' שמעון אמר לך אותה כדאמרן. ותרומה לא בעי מריקה ושטיפה והתניא קדרה שבשל בה תרומה לא יבשל בה חולין ואם בשל בנותן טעם, אמר אביי לא צריכא לדאמר מר במים ולא ביין במים ולא במזוג קאמינא אפילו ביין אפילו במזוג *רבא אמר לא צריכא לדאמר מר בשל במקצת כלי טעון מריקה ושטיפה כל הכלי תרומה הא לא צריך. רבה בר עולא אמר רב לא צריכא לשטיפה יתירתא דלא צריך. (ר' שמעון אומר אין קדשים קלים טעונין מריקה ושטיפה): **אוציא את אלו ולא אוציא את תודה ואיל נזיר שנאכלין ליום אחד בקדשי קדשים ת"ל הוא. בשל בו קדשים וחולין וקדשי קדשים וקדשים קלים אם יש בהן בנותן טעם הרי הקלים נאכלין כחמורים ואין טעונים מריקה ושטיפה ופוסלין במגע. חטאת אין לי אלא חטאת מנין לרבות כל הקדשים ת"ל וכל חטאת דברי ר' עקיבא. א"ל רבי יוסי הגלילי עקיבא אפילו אתה מרבה כל היום אין כאן אלא חטאת אם כן למה נאמר וכל, שיכול אין לי אלא חטאת יחיד חטאת צבור מנין ת"ל וכל, אין לי אלא חטאת זכר חטאת נקבה מנין ת"ל וכל חטאת:

תצא [כה]רבי אליעזר אומר אף האשם שנאמר כחטאת כאשם.

אין לי אלא חטאת זכר וכו' כלפי לייא אלא אין לי אלא חטאת נקבה חטאת זכר מנין ת"ל וכל חטאת. וסבר רבי יוסי הגלילי האי קרא להכי הוא דאתא והתניא רבי יוסי הגלילי אומר לפי שמצינו שכל הענין אינו מדבר אלא בפרים הנשרפין ושעירים הנשרפין לשרוף פסולן אבית הבירה ולעמוד בלא תעשה על אכילתן חטאת שנכנס דמן לפנים מנין אמר לו הן לא הובא את דמה לדברי רבי עקיבא קאמר. [כו]אשר יובא מדמה אפילו מקצת דמה מכאן אמרו חטאת שקבל דמה בשתי כוסות יצא אחד מהן לחוץ הפנימי כשר. נכנס אחד מהן לפנים רבי יוסי הגלילי מכשיר בחיצון וחכמים פוסלין. א"ר יוסי הגלילי ומה במקום שמחשבה פוסלת בחוץ לא פסל דם שבחוץ את הדם שבפנים מקום שאין המחשבה פוסלת בפנים אינו דין שלא יפסול דם שבפנים את שבחוץ אמר ליה מדמה ואפילו מקצת דמה. אמר לו ק"ו ליוצא מעתה ומה במקום שאין המחשבה פוסלת בפנים פוסל דם שבפנים את שבחוץ מקום שמחשבה פוסלת בחוץ אינו דין שיפסול דם שבחוץ את שבפנים. א"ל הרי הוא אומר אשר יובא הנכנס פוסל ואין היוצא פוסל. ותהא מחשבה פוסלת בפנים מק"ו ומה במקום שלא פסל דם שבחוץ את שבפנים מחשבה פוסלת בחוץ מקום שפסל דם שבפנים את דם שבחוץ אינו דין שתהא מחשבה פוסלת בפנים. הרי הוא אומר ביום השלישי מקום שיהא משולש בדם בבשר ובאימורים. ולא תהא מחשבה פוסלת בחוץ מק"ו ומה במקום שפסלה דם שבפנים את דם שבחוץ אין המחשבה פוסלת בפנים מקום שלא פסל דם שבחוץ את שבפנים אינו דין שלא תהא מחשבה פוסלת בחוץ ת"ל שלישי. חוץ לזמנו פגול. חוץ למקומו בשר שנכנס לפנים כשר. שהיה בדין לפסול ומה במקום שלא פסל דם שבחוץ את שבפנים בשר היוצא לחוץ פסול. מקום שפסל דם שבפנים את שבחוץ בשר הנכנס לפנים אינו דין שיהא פסול הרי הוא אומר מדמה דמה ולא בשרה. ק"ו ליוצא מעתה ומה במקום שפסל דם שבפנים את שבחוץ בשר הנכנס לפנים כשר מקום שלא פסל דם (שבפנים) [שבחוץ] את (שבחוץ) [שבפנים] בשר היוצא לחוץ אינו דין שיהא כשר הרי הוא אומר ובשר בשדה טרפה לא תאכלו כיון שיצא בשר חוץ למחיצתו נאסר: [כז]אל אהל מועד אין לי אלא אהל מועד שילה ובית עולמים מנין ת"ל לכפר בקדש, הנכנס לכפר אע"פ שלא כפר פסול דברי רבי אליעזר. א"ר אליעזר נאמר כאן לכפר ונאמר (כז) להלן לכפר מה לכפר האמור להלן שלא כפר אף לכפר האמור כאן בשלא כפר. רבי שמעון אומר נאמר כאן לכפר בקדש ונאמר להלן לכפר בקדש מה לכפר בקדש האמור להלן שכבר כפר אף לכפר בקדש האמור כאן שכבר כפר. רי"א אם הכניס שוגג כפר. בקדש באש ישרף מלמד ששרפתה בקדש. אין לי אלא זו בלבד מנין לרבות פסולי קדשי קדשים ואימורי קדשים קלים ת"ל כל בקדש באש תשרף מכאן אמרו בשר קדשי קדשים שנטמא בין באב הטומאה בין בולד הטומאה בין בפנים בין בחוץ בית שמאי אומרים הכל ישרף בפנים ובית הלל אומרים הכל ישרף בחוץ חוץ משנטמא באב

מ"מ וכו' יח תורת כהנים : יט זבחים לה : כ בקלנבו שם מקום : כא תורת כהנים : כב זבחים לו : כג ת"כ : *לפי גירסת הגמ' : כד זבחים ט : *בגמרא מהוסף כגי' : **ת"כ : כה זבחים פב : כו ת"כ : כז שם :

חית רענן (כה) שמבשל שונה ומשלש, פירוש הכל ביום א' קודם שיבא לידי נותר : (כו) להלן, גבי זב וידיו לא שטף במים : (כז) להלן לכפר, בפ' אחרי מות בבאו לכפר בקדש, ור"ש יליף ואת פר חטאת ואת שעיר החטאת אשר הובא את דמם לכפר בקדש : ששרפתם בקדש, פי' ריקום קדש : מכאן אמרו, תוף שקלים :

(באב הטומאה ו) בולד הטומאה בפנים דברי רבי מאיר . רבי יהודה אומר בית שמאי אומרים הכל ישרף בפנים חוץ משנטמא באב הטומאה בחוץ וכו׳ . [נולדה טומאה בפנים] ר׳ אליעזר אומר את שנטמא באב הטומאה בין בפנים בין בחוץ ישרף בחוץ , את שנטמא בולד הטומאה בין בחוץ בין בפנים ישרף בפנים. [רע״א נטמא בחוץ בין בולד הטומאה בין באב הטומאה ישרף בחוץ נטמא בפנים בין באב הטומאה בין בולד הטומאה ישרף בפנים] . רבי אליעזר אומר לא תאכל באש תשרף כל שטעון שרפה בא הכתוב ליתן לא תעשה על אכילתו . ר׳ יוסי הגלילי אומר אין כל הענין הזה מדבר אלא בפרים הנשרפין ושעירים הנשרפין ליתן לא תעשה על אכילתו ללמד שפסוליהן נשרפין לפני הבירה. א״ל מנין לחטאת שנכנס דמה לפנים שהיא (תהיה) פסולה א״ל הן לא הובא את דמה. כ״תניא הדם והשמן המנחות והנסכים שנטמאו עושה להן מערכה בפני עצמן ושורפן משום שנאמר בקדש באש תשרף. א״ל שמואל לרב חנא בגדתאה פוק איתי לי בי עשרה ואימא לך באפייהו נסכים שנטמאו עושה להן מערכה בפני עצמן ושורפן :

ז כ״ט**וזאת** תורת האשם (כח) לבית עולמים . זאת אינה נוהגת בבמה . תורת האשם תורה אחת לכל אשמות שיהא דמם נתן למטה . וכי מאין יצאו מכלל שנאמר כי כחטאת האשם הוא לכהן מה חטאת דמה נתן למעלה אף אשם יהיה דמו נתן למעלה . תלמוד לומר קדש קדשים ואת דמו יזרוק לרבות כל אשמות ואשם מצורע שיהא דמם נתן למטה . מנין לדם האשם שנתערב בדם שלמים שיזרוק . ת״ל קדש קדשים ואת דמו יזרוק . יכול אפילו נתערבו חיים ת״ל היא . מה יעשה להם ירעו עד שיסתאבו וימכרו ויביא בדמי היפה שבהם ממין זה [והיפה ממין זה] ויפסיד המותר מביתו . ר׳ שמעון אומר אשם שנתערב בשלמים שניהם ישחטו בצפון זה יקריב לשם מי שהוא וזה יקריב לשם מי שהוא. א״ל והלא שלמים טעונין תנופה ואין אשם טעון תנופה . א״ל מה בכך ויניף אשם . א״ל אין מביאין קדשים לבית הפסול . הוא הוא קרב ואין (כט) [תמורתו] קרבה . ישחטו ריבה כאן שוחטין הרבה אף הגרים אף הנשים אף העבדים . אין לשון שחיטה אלא לשון משיכה שנאמר ל׳זהוב שחוט. ר׳ אליעזר אומר מכאן לעולת צבור שלא תהא שחיטתה אלא בצפון . קדש קדשים לרבות זבחי שלמי צבור שלא תהא שחיטתן אלא בצפון . הוא פרט לתודה ואיל נזיר . והקטיר אותם הכהן המזבחה אשה לה׳ אשם הוא אע״פ שלא סמך . יכול אע״פ שלא שחטו בצפון ת״ל הוא . ר׳ אליעזר אומר אשם לשם (ל) אישים. אשם אע״פ שלא סמך עליו . יכול אע״פ ששחטו שלא לשמו ת״ל הוא . אמר ר׳ אליעזר חטאת באה על חטא ואשם בא על חטא מה חטאת פסולה שלא לשמה אף אשם פסול שלא לשמו. א״ל לא אם אמרת בחטאת שדמה נתן למעלה תאמר באשם שדמו נתן למטה. אמר ליה פסח יוכיח שדמו נתן למטה אם שחטו שלא לשמו פסול . א״ל והלא נאמר פסח הוא א״ל אף נאמר אשם הוא : ל״אכל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרין [אלא שלא עלו לבעלים לשם חובה] חוץ מן החטאת ופסח, כל המנחות שנקמצו שלא לשמן כשרין חוץ ממנחת חוטא [ומנחת קנאות]. תניא אשם לא נאמר בו הוא אלא לאחר הקטרת אמורין הוא עצמו שלא הוקטרו אמוריו כשר. אלא הוא למה לי לכדרב הונא אמר רב אשם שניתק לרעיה ושחטו לשם עולה כשר ניתק אין לא ניתק לא אמר קרא הוא בהווייתו יהא :

תצב ל״ב**וזאת** תורת האשם תורה אחת לכל אשמות לאשם בכסף שקלים . ורבנן אע״ג דכתיב תורת האשם אצטריך למכתב ואם נפש וי״ו מוסיף על ענין ראשון וילמד תחתון מעליון . דאי מזאת תורת האשם הוה אמינא כי אמרינן תורה אחת לכל האשמות הני מילי בשאר אשמות ודאין אבל אשם תלוי כיון דעל ספק הלב קאתי אימא לא יהא ספקו חמור מודאו מה ודאו חטאת בת דנקא ספקו נמי אשם בת דנקא להכי כתב רחמנא ואם נפש וי״ו מוסיף על ענין ראשון . הניחא למ״ד דדריש זאת תורת אלא למ״ד דלית ליה זאת תורת מאי איכא למימר . יליף איל איל . ל״גא״ר יוחנן כל התורה כולה למדין למד מלמד חוץ מקדשים שאין למדין למד מלמד . דא״כ לא יאמר צפונה באשם וליתי בקדש הקדשים כחטאת למאי הילכתא כתב ביה רחמנא לאו למימר דבר הלמד בהיקש אינו חוזר ומלמד בג״ש . ודילמא משום דאיכא למיפרך מה לחטאת שכן מכפרת על חייבי כריתות. קדשי קדשים יתירי כתיבי :

ל״דכל זכר לרבות בעלי מומין . למה אם לאכילה כבר אמור אם למחלוקת כבר אמור ואם בעלי מומין קבועים כבר אמור ואם בעלי מומין עוברין כבר אמור , אם כן למה נאמר כל זכר שיכול אין לי אלא שנולד תם ונעשה בעל מום נולד בעל מום ממעי אמו מנין ת״ל כל זכר. יאכלנו כשר ולא פסול. קדש הקדשים לרבות זבחי שלמי צבור שלא יהיו נאכלים אלא לזכרי כהונה. הוא פרט לתודה ואיל נזיר . ל״הר׳ אליעזר אומר אף האשם ששחטו שלא לשמו פסול הרי הוא אומר כחטאת כאשם מה חטאת פסולה שלא לשמה אף אשם פסול שלא לשמו . הכהן המחטא אותה אותה למעלה ואין אחר למעלה. אי הכי חטאת נמי אותה לשמה כשרה שלא לשמה פסולה הא שאר קדשים בין לשמן בין שלא לשמן כשרין . ההוא אותה לאו דוקא דהא שייר פסח . הכא נמי לאו דוקא דהא שייר עולת העוף, בזביחת מיהא לא שייר ל״ותנן התם שהיה ר׳ עקיבא אומר כל הדמים שנכנסו לכפר בהיכל פסולין . וחכמים אומרים חטאת בלבד. רבי אליעזר אומר אף האשם שנאמר כחטאת כאשם. ורבנן אמר קרא דמה דמה של זו ולא דמה של אחרת . ואידך דמה ולא בשרה . ואידך דם דמה . ואידך דם דמה לא דריש . בשלמא לרבנן דאמרי אשם ששחטו שלא לשמו כשר היינו דאיתקש מנחה לחטאת [ומנחה לאשם] מנחת חוטא הרי היא כחטאת לפיכך קמצה שלא לשמה פסולה מנחת נדבה הרי היא כאשם לפיכך קמצה שלא לשמה כשרה. אלא רבי אליעזר למאי הילכתא איתקש מנחה לאשם. כאידך דרבי שמעון דתנן שלא בכלי שרת פסולה ור״ש מכשיר . ואמר רב יהודה בריה דרבי חייא מאי טעמא דר׳ שמעון אמר קרא קדש קדשים היא כחטאת כאשם בא לעבוד עבודה ביד עובדה בימין כחטאת, בכלי עובדה בשמאל כאשם . ורבי שמעון האי קרא מפיק ליה להכי ומפיק ליה להכי עיקר קרא לדרבי יהודה בריה דר׳ חייא אתא. ומנחת חוטא דפסולה לשמה חטאת מאי טעמא משום דכתיב בה היא מנחת חוטא נמי הא כתיב היא . ורבנן למאי הילכתא איתקש אשם לחטאת לומר לך מה חטאת טעונה סמיכה אף אשם טעון סמיכה :

ל״ו**כחטאת** כאשם מה חטאת מן החולין וביום ובידו הימנית אף אשם מן החולין וביום ובידו הימנית. תורה אחת להם (לא) לסמיכה. לכהן אשר יכפר בו וגו׳ פרט לטבול יום ולמחוסר כפורים ולאונן : **והכהן** המקריב את עולת איש פרט לעולת הקדש דברי רבי יהודה . רבי יוסי ברבי יהודה אומר אף פרט לעולת הגר . עולת איש אין לי אלא עולת איש (לב) עולת גרים נשים ועבדים מנין ת״ל עור העולה ריבה . א״כ למה נאמר עולת איש עולה שעלתה לאיש פרט לשנשחטה חוץ לזמנה וחוץ למקומה . יכול אף נשחטה שלא לשמה הואיל ולא עלתה לבעלים לשם חובה לא יהיו הכהנים זכאים בעורה ת״ל עור העולה ריבה . אין לי אלא עור העולה עורות קדשי קדשים מנין ת״ל אשר הקריב . יכול שאני מרבה אף עורות קדשים קלים, ת״ל העולה מה עולה מיוחדת קדשי קדשים יצאו קדשים קלים . רבי ישמעאל אומר עור העולה אין לי אלא עור העולה עורות קדשי קדשים מנין . ודין הוא ומה במקום שלא זכו כהנים בבשר זכו בעורות כאן שזכו בבשר אינו דין שיזכו בעורות. מזבח יוכיח שזכה בבשר ולא זכה בעורות . לא אם אמרת במזבח שלא זכה במקצתן תאמר בכהנים שזכו במקצתן הואיל וזכו במקצתן יזכו בכולן . רבי אומר כל עצמנו לא נצרכנו אלא לעור העולה בלבד שבכל מקום העור מהלך אחר הבשר . פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים עורותיהן נשרפין עמהם שנאמר ושרפו באש את עורותם ואת בשרם ואת פרשם , חטאת ואשם וזבחי שלמי צבור ניתנין מתנה לכהן לעולם רצו להפשיט מפשיטים רצו לאכלן אוכלים אותם ואת עורותיהן . אבל העולה לפי שנאמר בה והפשיט את העולה צריך הכתוב לומר עור העולה אשר הקריב לכהן לו יהיה . ונתן לכהן פרט לטבול יום ולמחוסר כפורים ולאונן . יכול לא יחלקו בבשר שהוא לאכילה אבל יחלקו בעורות שאינן לאכילה. ת״ל עור העולה אשר הקריב לכהן לו יהיה פרט לטבול יום ולמחוסר כפורים ולאונן :

ל״ז**עור** העולה אשר הקריב לכהן לו יהיה א״ר משום ר׳ ישמעאל נאמר לו יהיה בעולה ונאמר לו יהיה באשם הכהן אשר יכפר בו לו יהיה מה אשם עצמותיו מותרים אף עולה עצמותיה מותרין . מופנה , דאי לא מופנה איכא למיפרך מה לאשם שכן בשרו מותר לו

ממ״ק ובמ״ק כח זבחים לג : כט סוטה כסטס : ל מ״א י : לא זבחים ב , מנחות ב : לב זבחים מח , כריתות כב : לג זבחים נ : לד פ״כ : לה זבחים י לו שם יא : לז פ״כ : לח זבחים פו :

זית רענן (כח) לבית עולמים , דריש וי״ו דוזאת : בדם שלמים , שמתן דמים שוה : לבית הפסול , שאשם אינו נאכל אלא ליום ולילה ויביא לידי נותר : (כט) קדש קדשים הוא וכו׳ , כצ״ל : ישחטו , כתיב בי״ם וגם כתיב לשון רבים : אף הגרים אף הנשים , עיין פ״ג דזבחים : לשון משיכה , שלא יעשה דרסה חולין דף ל׳ : לעולת צבור , עולת תמיד : (ל) אישים , פי׳ שיקריבנו לשם האש כדאיתא ספ״ד דזבחים : הוא פרט לתודה ואיל נזיר , דסד״א לרבות אותו כדאיתא זבחים נ״ה : (לא) לסמיכה , דגבי אשם לא נאמר סמיכה וילפינן מחטאת דכתיב ביה סמיכה בויקרא : פרט לטבול יום , פי״ב דזבחים : לעולת הקדש , כגון המקדיש נכסיו והיו בהן בהמות שמקריבין אותן עולות ואין העור לכהנים : (לב) עולת גרים , רש״י לא גרים גרים דממ״נ אם הוא חי לא צריך רבוי ואם הוא מת הא כבר מיעטי׳ :

לו יהיה יתירא כתיב. פרשו לפני זריקה מועלין בהם עד זריקה. לאחר זריקה מועלין בהן לעולם. ופליגא דר' אליעזר דאמר ר' אליעזר פרשו לפני זריקה מועלין בהן לעולם לאחר זריקה לא נהנין ולא מועלין: [לט]כל שלא זכה מזבח בבשרה לא זכו הכהנים בעורה שנאמר עולת איש עולה שעלתה לאיש. עולה שנשחטה שלא לשמה אע"פ שלא עלתה לבעלים עורה לכהנים, אחד עולת איש ואחד עולת אשה עורותיהם לכהנים, עורות קדשים קלים לבעלים, עורות קדשי קדשים לכהנים מק"ו כדלעיל. עולת איש פרט לעולת הקדש דברי ר"י ר' יוסי אומר פרט לעולת גרים. מאי פרט לעולת הקדש א"ר חייא בר יוסי פרט לעולה הבאה מן המותרות. הניחא למ"ד מותרה לנדבת צבור אזלי אלא למ"ד לנדבת יחיד אזלי מאי איכא למימר. כדאמר רבא העולה עולה ראשונה ה"נ העולה עולה ראשונה. רבי אייבו א"ר ינאי פרט למתפים עולה לבדק הבית לא מבעיא למ"ד קדשי בדק הבית תפסי מדאורייתא, אלא אפילו למ"ד לא תפסי הני מילי בשר אבל עור תפים. א"ל רב המנונא לרב נחמן כמאן כר' יהודה הא הדר ביה וכו'. א"ל אלא מר במאי מוקים לה. א"ל מוקמת ליה במקדיש נכסיו ואליבא דר' יהושע. דתנן המקדיש נכסיו והיו בהן בהמות הראויות לגבי המזבח זכרים ונקבות ר' יהושע אומר זכרים עצמן יקרבו ונקבות ימכרו לצרכי זבחי שלמים ויביא בדמיהן עולות ושאר נכסים יפלו לבדק הבית. ואפילו לר' יהושע דאמר אדם חולק הקדשו הני מילי בשר אבל עור תפים. ר' יוסי אומר פרט לעולת גרים א"ל רב חמא בר חלקיה לרבינא אטו גרים לאו איש נינהו א"ל פרט לגר שמת ואין לו יורשים. [ת"ר עולת איש] אין לי אלא עולת איש עולת גרים נשים ועבדים מנין וכו' ר' ישמעאל אומר וכו' ר' אומר כל עצמנו וכו'. תנא קמא נמי תיפוק מדינא מילתא דאתיא בק"ו טרח וכתב לה קרא. ור' ישמעאל האי אשר הקריב מאי עביד ליה מיבעי ליה פרט לטבול יום ואונן. ותיפוק ליה מלו יהיה ר' ישמעאל לטעמיה דאמר נאמר בעולה לו יהיה ונאמר באשם וכו'. וכל מנחה אשר תאפה בתנור (כתוב למעלה רמז ת"ו): [ם]וכל נעשה במרחשת האומר הרי עלי במחבת לא יביא במרחשת. במרחשת לא יביא במחבת. מה בין מחבת למרחשת מרחשת יש לה כסוי מחבת אין לה כסוי דברי ר' יוסי הגלילי. ר' חנינא בן גמליאל אומר מרחשת עמוקה ומעשיה רכין. מחבת צפה ומעשיה קשין. מרחשת עמוקה דכתיב וכל נעשה במרחשת מחבת צפה דכתיב ועל מחבת. ב"ש אומרים האומר הרי עלי מרחשת יהא מונח עד שיבא אליהו מספקא להו אי על שם כליין נקראו או על שם מעשיהן נקראו. ובה"א כלי היה בבית המקדש ומרחשת שמו ועשויה כמין *כלבוס וכשבצק מונח בתוכו דומה כמין תפוחי כרתים וכמין בליטי היונים. ואומר וכל נעשה במרחשת ועל מחבת אלמא ע"ש כליין נקראו ולא ע"ש מעשיהם. [מא]לכהן המקריב אותה לו תהיה יכול לו לבדו ת"ל לכל בני אהרן תהיה. יכול לכלן ת"ל לכהן המקריב אותה הא כיצד לבית אב המקריבין אותה. [מב]ר"ש אומר מנחת חוטא של כהנים נקמצת וקומץ קרב לעצמו והשירים קרבין לעצמן. מנלן אמר חזקיה א"ק וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה אם אינו ענין לבלולה של חטין תנהו ענין לבלולה של שעורין. ואם אינו ענין לחרבה של חטין תנהו ענין לחרבה של שעורין. והאי להכי הוא דאתא האי מיבעי ליה לכדתניא מנין שאין חולקין מנחות כנגד זבחים ת"ל וכל מנחה אשר תאפה בתנור לכל בני אהרן תהיה. יכול לא יחלקו זבחים כנגד מנחות שלא קמו תחתיהן בדלות אבל יחלקו מנחות כנגד עופות שהרי קמו תחתיהן בדלות ת"ל וכל נעשה במרחשת לכל בני אהרן תהיה. יכול לא יחלקו מנחות כנגד עופות שהללו מיני דמים והללו מיני קמחים אבל יחלקו עופות כנגד זבחים שאלו ואלו מיני דמים הן ת"ל ועל מחבת וכל מנחה בלולה בשמן לכל בני אהרן תהיה. יכול לא יחלקו עופות כנגד זבחים שהללו מעשיהם ביד והללו מעשיהם בכלי אבל יחלקו מנחות כנגד מנחות שאלו ואלו עשייתן ביד ת"ל וכל מנחה בלולה בשמן לכל בני אהרן תהיה. יכול לא יחלקו מחבת כנגד מרחשת [ומרחשת כנגד מחבת] שזו מעשיה קשין וזו מעשיה רכין אבל יחלקו מחבת כנגד מחבת ומרחשת כנגד מרחשת שזו וזו מעשיה קשין וזו וזו מעשיה רכין ת"ל וחרבה לכל בני אהרן תהיה. יכול לא יהלקו בקדשי קדשים אבל יחלקו בקדשים קלים ת"ל איש כאחיו אם על תודה כשם שאין חולקין בקדשי קדשים כך אין חולקין בקדשים קלים. איש כאחיו איש חולק ואפילו בעל מום ואין קטן חולק ואפילו הוא תם. ההוא מכל נפקא. והא אפיקתיה לכדר' יוסי בר' יהודה אלא ההוא מוכל. רבינא אמר אתיא מדתני לוי דתני לוי [מג]כל קרבנם לרבות לוג שמן של מצורע סד"א מן האש אמר רחמנא והאי לאו מותר מן האש קמ"ל. לכל מנחתם לרבות מנחת העומר ומנחת קנאות. סד"א ואכלו אותם אשר כופר בהם ומנחת העומר להתיר קא אתיא ומנחת קנאות לברר עון הוא דקא אתיא קמ"ל. לכל חטאתם לרבות חטאת העוף סד"א נבלה היא קמ"ל. ולכל אשמם לרבות אשם נזיר ואשם מצורע. אשם מצורע בהדיא כתיב ביה אלא לרבות אשם נזיר כאשם מצורע סד"א להכשיר קאתי קמ"ל. אשר ישיבו זה גזל הגר. לך הוא ולבניך שלך ושל בניך יהא ואפילו לקדש בו את האשה:

תצג [מד]וזאת תורת זבח השלמים. זש"ה [מה]אשמעה מה ידבר האל ה' כי ידבר שלום אל עמו אמרו אומות העולם לבלעם למה אמר הקב"ה לישראל שיביאו לו קרבנות ולנו לא אמר א"ל בלעם הקרבנות אינן שלום אלא למי שקבל את התורה שהן כתובין בה צריך שיקריב קרבן אתם מתחלה פסלתם אותה ועכשיו אתם מבקשין להקריב קרבן מי שקבלה הוא מקריב שנאמר [מו]ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום לכך נאמר כי ידבר שלום אל עמו ומה דבר וזאת תורת זבח השלמים. למה נאמר זבח השלמים שהוא עושה שלום בין המזבח ובין הכהנים ובין ישראל. בוא וראה העולה היתה כולה לאישים והחטאת היתה חלבה ואמוריה למזבח ועורה ובשרה לכהנים ולא היה ממנו הנאה לישראל. וכן האשם. אבל התודה היה דמה ואמוריה למזבח והחזה והשוק לכהנים ועורה ובשרה לישראל נמצא עושה שלום בין המזבח ובין הכהנים ובין ישראל. לכך נקראת זבח השלמים העושה שלום לכל. וכשהיו מקריבין זבח השלמים היה הקב"ה נושא להם פנים שנאמר (לג) [מז]ישא ה' פניו אליך:

[מח]**תנו** רבנן מנין לעשות זמן בבמה קטנה כזמן בבמה גדולה אמרה תורה לן ישרף והיוצא ישרף מה יוצא כשר בבמה אף לן כשר בבמה. לא יהא זמן פוסל בה. ודין הוא ומה עופות שאין המום פוסל בהן זמן פוסל בהן במה קטנה שהמום פוסל בה אינו דין שהזמן פוסל בה, מה לעופות שכן אין הזר כשר בהן תאמר בבמה קטנה הואיל וזר כשר בה לא יהא זמן פוסל בה ת"ל וזאת תורת זבח השלמים לעשות זמן בבמה קטנה כזמן בבמה גדולה. [מט]אם על תודה. זש"ה [נ]זובח תודה יכבדנני זובח חטאת זובח אשם אין כתיב כאן אלא זובח תודה. רבי יודן בשם רבי אבא יכבדני אין כתיב כאן אלא יכבדנני בעה"ז ובעה"ב. ד"א כבוד אחר כבוד. ד"א יכבדנני זה עכן שזבח יצרו בתודה הה"ד [נא]בני שים נא כבוד לה' אלהי ישראל ותן לו תודה. אמר רבי פנחס משל למלך שבאו אריסין ובני ביתו לכבדו בא אחד ואמר מי הוא זה אמר לו אריסך הוא בא אחר ואמר מי הוא זה אמר ליה בן ביתך הוא בא אחר ואמר מי הוא זה אמר ליה לא אריסך ולא בן ביתך ולא בא אלא לכבודך אמר יהבו ליה [נב]סלריא ויתיב עליה. כן חטאת בא על חטא אשם בא על חטא תודה שאינה באה על חטא אם על תודה יקריבנו. וזאת תורת זבח השלמים אשר הקריב אין כתיב כאן אלא אשר יקריב מכאן ולהבא (כתוב ברמז ל"ו). ר' פנחס ור' לוי ור"י בשם ר' מנחם דגליא לע"ל כל הקרבנות בטלין וקרבן תודה אינו בטל. כל הקרבנות בטלין והודאה אינה בטלה הה"ד [נג]קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול אומרים הודו את ה' צבאות כי טוב וגו' מביאים תודה בית ה', קול אומרים הודו זו הודאה, מביאים תודה זה קרבן תודה וכן דוד אמר [נד]עלי אלהים נדריך אשלם תודה לך אין כתיב כאן אלא תודות לך הודאה וקרבן תודה. משל לשלטון שנכנס למדינה ועמו כתות של לסטים אמר אחד לחברו מה דחיל הדין שליטא אמר ליה תהא *פשטמא דידך טבא ולית את דחיל מניה כך כיון ששמעו ישראל פרשת קרבנות נתיראו אמר להם אל תיראו עסקו בתורה ואין אתם יראים מכל אלו הה"ד זאת התורה לעולה למנחה וגו'. למה שלמים באחרונה אמר רבי סימון הרא [נה]גרזמיתא אינה באה אלא באחרונה למה שיש בה מינין הרבה [כך למה שלמים באחרונה שיש בה מינים הרבה דם] ואימורין למזבח חזה ושוק לכהנים עור ובשר לבעלים רש"א מי שהוא שלום מביא שלמים [ואין אונן מביא שלמים]. זאת התורה לעולה למנחה שלמים באחרונה. אין לי אלא בכלל בפרט מנין זאת תורת העולה זאת תורת המנחה זאת תורת החטאת זאת תורת האשם זאת תורת זבח

ממ"ק ובמ"ק [לט] זבחים קג: [ם] מנחות סג: *כלבוס כלי של שלש רגלים: [מא] תורת כהנים: [מב] מנחות עב: [מג] במדבר יח: [מד] תנחומא: [מה] תהלים פה: [מו] שם כט: [מז] במדבר ו: [מח] זבחים קכ: [מט] ויקרא רבה: [נ] תהלים נ: [נא] יהושע ז: [נב] סלריא בנ"כ ס' כסא, או מטה וכוא לשון לעז: [נג] ירמיה לג: [נד] תהלים נו: *פשטמא דידך דכור וכנכגם שלך: [נה] גרזמיתא מין מאכל מעורב דגים ומיני בושם:

זית רענן (לג) ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום, ומ"מ צריך טעם למה דוקא כשמקריבין שלמים, וי"ל מפני שאין באין על חטא לפיכך אפי' חוטאין אחר כך נושא להם פנים:

זבח השלמים. ואין לי אלא בקרבנות יחיד בקרבנות צבור מנין ת״ל [נא]אלה תעשו לה׳ במועדיכם וגו׳ :

[נב]תורת זבח השלמים וגו׳ אם על תודה. מלמד שהתודה נשחטת לשם תודה (לד) ולשם שלמים. יכול אף שלמים יהו נשחטים לשם שלמים ולשם תודה תלמוד לומר זאת. תורת זבח [השלמים אם על] תודה מה שלמים טעונין סמיכה נסכים ותנופה וחזה ושוק אף תודה טעונה סמיכה ותנופה ונסכים וחזה ושוק. משום רבי ישמעאל אמרו מפני שיצאת לידון בדבר החדש יכול אין לה אלא חדושה. תלמוד לומר תורת זבח השלמים אם על תודה מה שלמים טעונין סמיכה ונסכים ותנופה וחזה ושוק אף תודה טעונה סמיכה ונסכים ותנופה וחזה ושוק. [נג]דבר הלמד בגזרה שוה מהו שילמד בהיקש, אמר רב פפא ת״ש זאת תורת זבח השלמים אם על תודה למדנו לתודה שהיא באה מן המעשר. אשכחן שלמים דאתי ממעשר שלמים גופיה מנלן, אתיא שם שם חבחת שלמים ואכלת שם ונתתה הכסף וגו׳, א״ל מר זוטרא בריה דרב מרי לרבינא מעשר דגן חולין בעלמא הוא אמר הלמד קודש ומלמד קודש. [נט]תורת זבח השלמים אם על תודה מה (לה) שלמים באין מן המעשר אף תודה באה מן המעשר. יכול אף על פי שלא פירש ת״ל תורת זבח השלמים מה שלמים פירש מן המעשר מביא מן המעשר לא פירש מן המעשר [אין] מביא [אלא] מן החולין, אף תודה פירש מן המעשר מביא מן המעשר לא פירש מן המעשר אין מביא אלא מן החולין. מנין ללחם שמביא מן המעשר ת״ל שלמים אשר יקריב מה שלמים באים מן המעשר אף הלחם יביא מן המעשר. אמר הרי עלי תודה מן המעשר ולא פירש לחמה מן המעשר יכול יביא הוא ולחמה מן המעשר תלמוד לומר שלמים אשר יקריב, מה שלמים פירש מן המעשר מביא מן המעשר לא פירש מן המעשר אין מביא אלא מן החולין אף הלחם פירש מן המעשר מביא מן המעשר לא פירש מן המעשר אין מביא אלא מן החולין. אמר הרי עלי תודה מן החולין ולחמה מן המעשר, הואיל ופירש זה יכול יביא ת״ל שלמים אשר יקריב בזמן שאמר הרי עלי תודה היא ולחמה מן המעשר יביא תודה ולחמה מן המעשר. תודה מן המעשר ולחמה מן החולין יביא תודה מן החולין אף על פי שפירש לחמה מן המעשר לא יביא אלא מן החולין :

תצד יכול יביא מחטי מעשר שני ת״ל שלמים אשר יקריבו מה שלמים מן הלקות בכסף מעשר אף לחם מן הלקוח בכסף מעשר. [ס]מנין לאומר הרי עלי (תודה) [שלמים] שלא יביא אלא מן החולין ת״ל [סא]וזבחת פסח לה׳ אלהיך צאן ובקר והלא אין פסח בא אלא מן הכבשים ומן העזים א״כ למה נאמר צאן ובקר להקיש כל הבא מן הצאן ומן הבקר לפסח מה פסח שהוא בא בחובה ואינו בא אלא מן החולין אף כל דבר שהוא בא בחובה לא יביא אלא מן החולין ונסכים בכל מקום לא יביא אלא מן החולין. ופסח גופיה מנלן דתניא ר׳ אליעזר אומר נאמר פסח במצרים ונאמר פסח לדורות מה פסח האמור במצרים אינו בא אלא מן החולין אף פסח דורות אינו בא אלא מן החולין. א״ל ר״ע וכי דנין אפשר משאי אפשר. א״ל אע״פ שאי אפשר ראיה גדולה היא ונלמוד הימנה :

תצה חזר ר״ע ודן דין אחר מה לפסח מצרים שכן אין טעון מתן דמים ואימורים לגבי מזבח תאמר בפסח דורות שטעון מתן דמים ואימורים לגבי מזבח. א״ל הרי הוא אומר [סב]ועבדת את העבודה הזאת בחדש הזה שיהו כל עבודות של חדש זה כזה. ורבי עקיבא אי סבירא ליה דאין דנין אפשר משאי אפשר ליקום במילתיה דאי הדר ביה והאי דלא גמר מפסח מצרים משום האי פירכא הוא פסח מדבר יוכיח. לדבריו דרבי אליעזר קאמר ליה לדידי אין דנין אפשר משאי אפשר לדידך דאמרת דנין מה לפסח מצרים שכן [אינו] טעון מתן דמים ואימורין וכו׳, ואמר ליה ר״א ועבדת וגו׳. ורבי אליעזר לימא ליה פסח מדבר יוכיח. לדבריו דר׳ עקיבא קאמר ליה לדידי דנין אפשר משאי אפשר ואי משום האי פירכא, פסח מדבר יוכיח, לדידך דאמרת אין דנין ועבדת והשתא נמי ליפרוך, אמר רב ששת זאת אומרת אין משיבין על ההיקש [סג]ובתרביצא אמור וכי דבר הלמד בהיקש חוזר ומלמד בהיקש בכללא איתמר דפסח כוליה חדא מילתא היא. ור״ע פסח דאינו בא אלא מן החולין מנא ליה נפקא ליה מהא דאמר שמואל משום ר״א זאת התורה לעולה וגו׳ מה חטאת אינו בא אלא מן החולין וכו׳. ור׳ עקיבא האי וזבחת פסח מאי עביד ליה לכדרב נחמן מנין למותר פסח שקרב שלמים שנאמר וזבחת פסח וגו׳ והלא אין פסח בא אלא מן הכבשים אלא מותר פסח יהא לדבר הבא מן הצאן ומן הבקר. ואכתי מהתם נפקא דתניא כבש לרבות את הפסח לאליה כשהוא אומר אם כבש להביא פסח שעברה שנתו ושלמים הבאים מחמת פסח לכל מצות שלמים שיטענו סמיכה ונסכים ותנופת חזה ושוק כשהוא אומר ואם עז הפסיק הענין למד על העז שאין טעונה אליה. אלא תלתא קראי כתיבי חד לעבר זמנו ועברה שנתו וחד לעבר זמנו ולא עברה שנתו וחד ללא עבר לא זמנו ולא שנתו. וצריכי דאי אשמעינן עבר זמנו ועברה שנתו משום דאידחי ליה לגמרי אבל עבר זמנו ולא שנתו דחזי לפסח שני אימא לא, ואי אשמעינן עבר זמנו ולא עברה שנתו דאידחי ליה מפסח ראשון אבל לא עבר זמנו ולא עברה שנתו דאפילו לפסח ראשון חזי אימא לא צריכא. [סד]ת״ר מהו אומר תודה יקריב מנין למפריש תודתו ואברה והפריש אחרת תחתיה ונמצאת הראשונה והרי שתיהן עומדות שאיזה שירצה יקריבו לחמה עמה ת״ל התודה יקריב. יכול שתהא שניה טעונה לחם ת״ל יקריבנו א׳ ולא ב׳. מנין לרבות ולדות חליפות ותמורות להקרבה ת״ל אם על תודה. יכול יהו טעונות לחם ת״ל והקריב על זבח התודה תודה טעונה לחם ולא ולדה ולא חליפתה ולא תמורתה טעונין לחם. [סה]א״ר אבא זו תודה וזו לחמה אבד הלחם מביא לחם אחר אברה תודה אינו מביא תודה אחרת מ״ט לחם גלל תודה ואין תודה גלל לחם. אמר רב כהנא מנין ללחמי תודה שנקראו תודה שנאמר והקריב על זבח התודה חלות. [סו]והקריב על זבח להייב (לו) על כל זבח וזבח. והלא דין הוא ומה במקום שמיעט בלחם ריבה בכבשים כאן שרבה בלחם אינו דין שירבה בכבשים, ת״ל והקריב על זבח לחייב על כל זבח וזבח. ת״ר חלות בלולות ולא רקיקין בלולות, שיכול והלא דין הוא ומה חלות שאין טעונות משיחה טעונות בלילה רקיקין שטעונים משיחה אינו דין שטעונין בלילה ת״ל חלות בלולות ולא רקיקין בלולות. רקיקין משוחין ולא חלות משוחות; שיכול והלא דין הוא ומה רקיקין שאין טעונין בלילה טעונין משיחה חלות שטעונות בלילה אינו דין שטעונות משיחה ת״ל רקיקין משוחין ולא חלות משוחות. מאי תלמודא לא לישתמיט ולכתוב חלות משוחות ורקיקין בלולין. [סז]וסלת מרבכת חלות למדנו לרבוכה שהיא באה סלת, חלות מנין ת״ל חלות חלות, רקיקין מנין ת״ל מצות מצות. [סט]והקריב על זבח התודה חלות מצות בלולות וגו׳ מה ת״ל בשמן בשמן ב׳ פעמים, אר״ע אילו נאמר בשמן פ״א הייתי אומר הרי הוא ככל המנחות ללוג כשהוא אומר בשמן בשמן ריבה ואין רבוי אחר רבוי אלא למעט. מעטו לחצי לוג יכול ישליש חצי לוג לג׳ מינין לחלות ולרקיקין ולרבוכה ת״ל וסלת מרבכת חלות בלולות בשמן ריבה ואין רבוי אחר מעוט אלא לרבות כיצד הוא עושה נותן רביעית לרבוכה ורביעית לב׳ מינים מחצה לחלות ומחצה לרקיקין. ר׳ שמעון בן יהודה אומר משום ר״ש מושח את הרקיקין כמין כ״י ומחזיר את השאר לחלות. א״ל ר׳ אלעזר בן עזריה לר׳ עקיבא אפי׳ אתה אומר כל היום כלו בשמן למעט בשמן לרבות איני שומע לך אלא חצי לוג שמן לתודה ורביעית שמן לנזיר וי״א יום שבין נדה לנדה הלכה למשה מסיני : על חלת לחם חמץ כנגד חמץ יביא מצה מה חמץ עשרה עשרונות אף מצה עשרה עשרונות. על חלת לחם חמץ מלמד שאין הלחם קדוש אלא א״כ קרמו פניו בתנור. יקריב קרבנו על זבח מלמד שאין הלחם קדוש אלא בשחיטת הזבח. זבח תודת שלמיו מלמד שאם שחטה שלא לשמה לא קדש הלחם. [ע]אמר רב כהנא מנין ללחמי תודה שנקראו תודה שנאמר והקריב על זבח התודה חלות. אי הכי איפכא נמי הא לא קשיא לחם איקרי תודה ותודה לא איקרי לחם. [עא]ד׳ מינין שבתודה מעכבין זה את זה דאיתקש לנזיר דכתיב על זבח תודת שלמיו ואמר מר תודת שלמיו לרבות שלמי נזיר לעשרה קבין ירושלמיות ולרביעית שמן. יכול לכל מה שאמור בענין ת״ל מצות. מאי תלמודא אמר רבא דבר שנאמר בו מצות לאפוקי רבוכה דלא נאמר בה מצות. דבי ר׳ ישמעאל תנא סל מצות כלל חלות ורקיקין פרט כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט חלות ורקיקין אין מידי אחרינא לא. [עב]התודה היתה באה חמש סאין ירושלמיות שהן שש מדבריות שתי איפות

מס״ק ובמ״ק נו במדבר כט : נז תורת כהנים : נח זבחים נ : נט תורת כהנים : ס מנחות פכ : סא דברים טז : סב שמות יג : סג ובתרביצא בסמ״ד שמרכולין כו תורה : סד מנחות עט : סה שם פ : סו תורת כהנים : סז מנחות עח : סח זבחים נג : סט תורת כהנים : ע מנחות טו : עא שם עז : עב שם עו :

זית רענן (לד) ולשם שלמים, אם שחט לשם שלמים כשרה : ת״ל זאת, מיעוטא הוא : בדבר חדש, שטעון לחם : (לה) שלמים באין המעשר, דכתיב במעשר שני ואכלת שם והיינו שלמים כדאיתא פ״ק דמ״ש : אע״פ שלא פירש, שנדר סתם : ולחמה מן החולין, פירוש יביא כמו שנדר : (לו) על כל זבח וזבח, שעל כל תודה מביא מ׳ חלות : שמיעט בלחם בעצרת, שאינו מביא אלא שתי לחם. ריבה בכבשים, שמביא שני כבשים ואם כן קל וחומר כאן שיש הרבה לחם אם מביא שני כבשים דיו במ׳ חלות :

איפות , האיפה שלש סאין עשרים עשרון , עשרה לחמץ ועשרה למצה , עשרה לחמץ עשרון לחלה ועשרה למצה , ובמצה שלשה מינין חלות רקיקין ורביכה נמצאו שלשה עשרונין ושליש לכל מין ושלש חלות לעשרון , ובמדה ירושלמית היו שלשים קב חמשה עשר לחמץ וחמשה עשר למצה , חמשה עשר לחמץ קב ומחצה לחלה חמשה עשר למצה, ובמצה שלשה מינין חלות רקיקין ורביכה נמצאו חמשת קבין לכל מין ושתי חלות לקב , מכולן היה נוטל אחד מעשרה תרומה שנאמר והקריב ממנו אחד מכל קרבן תרומה . עית"ר והקריב ממנו מן המחובר . אחד שלא יטול פרוס . מכל קרבן שיהו כל הקרבנות שוות שלא יטול מקרבן על חברו . תרומה לה' איני יודע מכמה היא הריני דן נאמר כאן תרומה ונאמר בתרומת מעשר תרומה מה להלן אחד מעשרה אף כאן אחד מעשרה . או כלך לדרך זו נאמר כאן תרומה ונאמר בבכורים תרומה מה להלן אין לה שעור אף כאן אין לה שעור , נראה למי דומה דנין תרומה שאין אחריה תרומה מתרומה שאין אחריה תרומה ואל יוכיח בכורים שיש אחריהן תרומה. או כלך לדרך זו דנין תרומה הנאכלת במקום קדוש מתרומה הנאכלת במקום קדוש ואל תוכיח תרומת מעשר שנאכלת בכ"מ ת"ל כמנו תרומה לה' [וכתיב בתרומת מעשר] ממנו תרומה (לה') לגזרה שוה:

תצו למדנו לתרומה שהיא א' מעשרה אבל איני יודע מכמה היא חלה הריני דן נאמר כאן לחם ונאמר בשתי הלחם לחם מה להלן עשרון לחלה אף כאן עשרון לחלה , או כלך לדרך זו נאמר כאן לחם ונאמר בלחם הפנים לחם מה להלן שתי עשרונות אף כאן שתי עשרונות . נראה למי דומה דנין מנחה הבאה חמץ עם הזבח ממנחה הבאה חמץ עם הזבח ואל יוכיח לחם הפנים שאינו בא חמץ עם הזבח. או כלך לדרך זו דנין מנחה הבאה מארץ וחוצה לארץ מן החדש ומן הישן ממנחה הבאה מארץ וחוצה לארץ מן החדש ומן הישן [ואל יוכיח שתי הלחם שאינן באות אלא מן החדש ומן הארץ] ת"ל עזממושבותיכם תביאו לחם תנופה שתים שאין ת"ל תביאו ומה ת"ל תביאו שכל מה שאתה מביא ממקום אחר הרי הוא כזה מה להלן עשרון לחלה אף כאן עשרון לחלה. אי מה להלן שני עשרונות אף כאן שני עשרונות ת"ל תהיינה. למדנו י' לחמץ י' למצה מנין ת"ל על חלת לחם חמץ נגד חמץ הבא מצה נמצאו עשרים עשרונות לחמי תודה י' לחמץ ועשרה למצה. יכול י' שבמצה לא יהו כולן אלא ממין אחד ת"ל אם על תודה יקריבנו והקריב על זבח התודה נמצאו שלשה עשרונים ושליש לכל מין ושלש חלות לעשרון ונמצאו לחמי תודה ארבעים חלות נוטל מהן ארבע ונותן לכהן והשאר נאכל לבעלים . אמר מר והקריב ממנו מן המחובר . אלא מעתה הא דכתיב ואת כל חלבו ירים ממנו התם מאי מחובר איכא , כדרב חסדא אמר אבימי שלא ינתח בשר קודם שיטול אימורין . אמר מר נאמר כאן תרומה ונאמר בתרומת מעשר תרומה ונילף מתרומת מדין , דנין תרומה הנוהגת לדורות מתרומה הנוהגת לדורות ואל תוכיח תרומת מדין שאינה נוהגת לדורות . ונילף מתרומת חלה , תנא דבי ר' ישמעאל דנין דבר שנאמר בו ממנו תרומה לה' מדבר שנאמר בו ממנו (תרומה לה') [תרומת ה'] לאפוקי תרומת חלה דלא נאמר בה תרומה לה'. אמר מר ת"ל תהיינה מאי תלמודא , אמר רב יצחק בר אבדימי תהיינה כתיב , אימא עשרה *קפיזי , בעשרונים דבר הכתוב , י' למצה מנין ת"ל על חלת לחם חמץ נגד חמץ הבא מצה . וכי דבר הלמד בהקש חוזר ומלמד בהקש , הימנו ודבר אחר הוא [ולא הוי היקש] . ולמ"ד הוי הקש מאי איכא למימר , תביאו רבויא הוא , בשר זבח תודת (כתוב ברמז תנ"ח) :

עחובשר זבח תודת שלמיו למדנו לתודה שנאכלת ליום ולילה (לז) חליפין ולדות ותמורות מנין ת"ל ובשר . חטאת ואשם מנין ת"ל זבח . ומנין לרבות שלמי נזיר ושלמי פסח ת"ל שלמיו . לחמי תודה וחלות ורקיקין שבנזיר מנין ת"ל קרבנו כולן קורא אני להם לא יניח : עטמנין לרבות את הלחם ת"ל קרבנו. [ביום קרבנו] יאכל אין לי אלא אכילתן ליום אחד מנין אף תחלת זביחתן לא תהא אלא על מנת לאכול ליום אחד תלמוד לומר עזוכי תזבחו זבח תודה לה' לרצונכם תזבחו ביום ההוא יאכל . שאין ת"ל אלא אם אינו ענין לאכילה תנהו ענין לזביחה שאף תחלת זביחתו לא תהא אלא על מנת להאכל ליום אחד . אין לי אלא תודה מנין לרבות לכל הנאכלין ליום אחד שלא תהא זביחתן אלא על מנת להאכל ליום אחד ת"ל [וכי תזבחו זבח לרבות כל הנאכלין ליום אחד שלא תהא זביחתן אלא ע"מ להאכל ליום אחד]. לא יניח ממנו עד בקר אבל אוכל הוא כל הלילה . א"כ למה אמרו חכמים עד חצות להרחיק מן העבירה . אבל (לח) אין מחשבה פוסלת בהן ואין חייבין עליה משום נותר עד שיעלה עמוד השחר . ואם נדר או נדבה זבח קרבנו ה"ז בא ללמד על הנאכלין לשני ימים שנאכלין לשני ימים ולילה . אין לי אלא שלמים מנין לרבות את החגיגה . ארבה את החגיגה הבאה (לט) בזמנה מנין לחגיגה הבאה מחמת פסח , חגיגה הבאה תשלומין , שלמים הבאין בתוך המועד , שלמים הבאים לאחר המועד , ת"ל נדר . ואם נדר או נדבה (ואם) מתוך שנאמר פולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר בחגיגה הבאה עם הפסח הכתוב מדבר שתאכל לשני ימים יכול ליום אחד ת"ל לבקר לבקרו של שלישי יכול לבקרו של שני ומה אני מקיים חגיגה הנאכלת לשני ימים חוץ מזו ת"ל נדר ואם נדר או נדבה לרבות חגיגה הבאה עם הפסח שתאכל לשני ימים , מנין לרבות את הבכור ואת המעשר ת"ל זבח . ביום הקריבו את זבחו יאכל וממחרת אין לי אלא אכילתן לשני ימים מנין שאף תחלת זביחתן לא תהיה אלא ע"מ להאכל לשני ימים ת"ל עטורי תזבחו זבח שלמים לה' לרבות כל הנאכלין לב' ימים שלא תהא תחלת זביחתן אלא ע"מ להאכל לשני ימים. ביום הקריבו את זבחו יאכל מצוה לאכול ממנו ביום ראשון . יכול (מ) לב' ימים תלמוד וממחרת , אי ממחרת יכול מצוה לאכלו לב' ימים ת"ל והנותר אם הותיר הותיר . אי והנותר יכול אם הותירו כלו יהא פסול ת"ל יאכל ואפילו כלו : פאאמר רבי יצחק בר אבדימי מנין לדם שנפסל בשקיעת החמה ת"ל ביום הקריבו את זבחו ביום שאתה זובח אתה מקריבו ביום שאי אתה זובח אי אתה מקריבו . האי מיבעי ליה לגופיה . א"כ לכתוב ביום זבחו יאכל הקריבו למה לי ש"מ , ודלמא ה"ק רחמנא אי מקרבת ליה לדם האידנא אכול בשר האידנא ולמחר אי קרב דם למחר אכול בישרא למחר ויומא אוחרא . א"כ ליכתוב ביום הקריבו יאכל את זבחו למה לי ביום שאתה זובח אתה מקריבו ביום שאי אתה זובח אי אתה מקריבו : פאתנו רבנן יכול יהא נאכל לאור שלישי ודין הוא זבחים נאכלין ליום אחד וזבחים נאכלין לשני ימים ולילה אחד מה להלן לילה אחריהן אף כאן לילה אחריהן . ת"ל יאכל עד יום ביום אתה אוכל ואי אתה אוכל בלילה . יכול ישרף מיד ודין הוא זבחים נאכלין ליום אחד וזבחים נאכלין לשני ימים ולילה אחד מה להלן תיכף לאכילה שרפה אף כאן תיכף לאכילה שרפה , ת"ל והנותר מבשר הזבח ביום השלישי באש ישרף ביום אתה שורף ואי אתה שורף קדשים בלילה . או אינו אומר בשלישי ישרף עבר שלישי לא ישרף , תלמוד לומר ישרף אפילו לעולם . פבמבשר (מא) ולא מן העצמות ולא מן הגידים ולא מן הקרנים ולא מן הטלפים . הזבח פרט לעובר ושליא . ביום השלישי ישרף בנין אב לכל הנשרפים שלא יהו נשרפין אלא ביום :

תצז פגואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו . א"ר אליעזר כוף אזנך לשמוע במחשב לאכול מזבחו ביום השלישי הכתוב מדבר . או אינו אלא באוכל מזבחו ביום השלישי , אמרת אחר שהוכשר יחזור ויפסל . א"ל ר' עקיבא מצינו בזב וזבה ושומרת יום כנגד יום שהן בחזקת טהרה וכיון שראו סתרו אף אתה אל תתמה על זה שאע"פ שהוכשר יחזור ויפסל. א"ל הרי הוא אומר המקריב בהקרבה הוא נפסל (מב) ואינו נפסל בשלישי . או אינו אומר המקריב אלא זה כהן המקריב . כשהוא אומר אותו בזבח הוא מדבר ואינו מדבר בכהן. בן עזאי אומר אותו מה ת"ל לפי שנאמר פדכי תדור נדר לה' אלהיך לא תאחר לשלמו יכול אף מאחר נדרו בלא ירצה ת"ל אותו אותו בלא ירצה ואין מאחר נדרו בלא ירצה. אחרים אומרים לא יחשב במחשבה הוא נפסל ואינו נפסל בשלישי . ובן עזאי בזבח הוא מדבר ואינו מדבר בכהן . מנה"מ , איבעית אימא נפקא ליה מדאחרים . ואיבעית אימא מדכתיב לא ירצה זביחה הוא . ובן עזאי אותו בלא ירצה ואין מאחר נדרו בלא ירצה מהכא נפקא מדאחרים נפקא דתניא אחרים אומרים יכול בכור שעברה שנתו יהא כפסולי המוקדשים ויפסל ת"ל פהואכלת לפני ה' אלהיך וגו' מעשר דגנך וגו' מקיש בכור למעשר מה מעשר אינו נפסל משנה לחברתה אף בכור אינו נפסל משנה לחברתה . אצטריך סר"א ה"מ בכור דלאו בר הרצאה הוא אבל קדשים דבני הרצאה

ממ"ק ובמ"ק עג מנחות עז , ס"כ : עד ויקרא כג : *קפיזי תלתי קביס : עה זבחים לו : עו תורת כהנים : עז ויקרא כב : עח דברים טז : עט ויקרא יט : פ זבחים נו :
פא פסחים ג : פב תורת כהנים : פג זבחים כט : פד דברים כג : פה שם יד :

זית רענן (לז) חליפין , כגון שנאבדה תודתו והפריש אחרת תחתיה ואח"כ נמצאת הראשונה : ושלמי פסח , כגון חגיגת י"ד : (לח) אין המחשבה פוסלת , פי' אם חישב לאכול אחר חצות לא פסל : (לט) בזמנה , פי' בי"ט : הבאה מחמת פסח , שיהא פסח נאכל על השובע ובתוס' זבחים דף לו הקשו על זה ופרשו דשלמי פסח היינו מותר הפסח : תשלומין , מי שלא הקריב חגיגתו ביום ראשון מקריב בשאר ימות החג : שלמים הבאים בתוך המועד , שלמי שמחה : ת"ל נדר וכו' , קשה אם כן ולא ילין וגו' ל"ל וצ"ל דאתא לעבור בלאו : (מ) הי"ג יכול לפסול לב' ימים וכו' אם הותיר הותיר , יהא פסול , דצריך לאכול מקצתו ביום ראשון : ואפילו כלו , אפילו נותר כלו יאכלנו ביום שני : (מא) ולא מן העצמות , פי' אם חשב לאכול עצמות וכו' , חוץ לזמנו לא פסול : (מב) אינו נפסל בשלישי , שאם הותיר ממנו בג' אין הזבח נפסל למפרע :

הרצאה נינהו אימא ליפסלו . ואכתי מהתם נפקא [פו]והיה בך חטא ואמרינן בך חטא ולא בקרבנך חטא . ובן עזאי ההוא מיבעי ליה בך חטא ולא באשתך חטא . סד"א הואיל ואמר רבי יותנן ואי תימא רבי אלעזר אין אשתו של אדם מתה אלא אם כן מבקשין ממנו ממון ואין לו שנאמר [פז]אם אין לך לשלם למה יקח משכבך מתחתיך בהאי עון דבל תאחר נמי אשתו מתה קמ"ל . אחרים אומרים לא יחשב במחשבה הוא נפסל ואינו נפסל בשלישי . ורבי אלעזר האי לא יחשב מאי עביד ליה, מיבעי ליה לכדרבי ינאי דאמר רבי ינאי מנין למחשבות שמוציאות זו מזו שנאמר לא יחשב לא יערב בו מחשבות אחרות , ורב מרי מתני הכי א"ר ינאי מנין למחשב בקדשים שהוא לוקה שנא' לא יחשב (קרי ביה לא יחשוב). א"ל רב אשי לרב מרי הא לאו שאין בו מעשה הוא ואין לוקין עליו. א"ל ר' יהודה היא דאמר לאו שאין בו מעשה לוקין עליו . [פח]אמר רבא כולהו מקרא אריכא אתיין ואם האכל יאכל בב' אכילות הכתוב מדבר אחד אכילת אדם ואחד אכילת מזבח ; מבשר זבח שלמיו מה שלמים מפגלין ומתפגלין אף כל מפגלין ומתפגלין. ביום השלישי זה חוץ לזמנו . לא ירצה כהרצאת כשר כך הרצאת פסול מה הרצאת כשר עד שיקרבו כל מתיריו אף הרצאת פסול עד שיקרבו כל מתיריו . המקריב בהקרבה הוא נפסל ואינו נפסל בשלישי . אותו בזבח הוא מדבר ואינו מדבר בכהן , לא יחשב לא יערב בו מחשבות אחרות, פגול זה חוץ למקומו , יהיה מלמד שמצטרפים זה עם זה , והנפש האוכלת ממנו אחד ולא שנים ואיזה זה חוץ לזמנו דגמר עון עון מנותר דדמי ליה בז"ב :

תצח אמר ליה רב פפא לרבא לדידך שלישי דפרשת קדושים מאי דרשת ביה מיבעי ליה למקום שיהא משולש בדם בבשר באימורים . ותיפוק לי' מקרא קמא ואם האכל יאכל כדאפקיה רחמנא בלשון שלישי . אמר (רבא) [רב אשי] אמריתה לשמעתתא קמיה דרב כתנה א"ל אי מהתם הוה אמינא שלישי פרט פגול כלל ונעשה כלל מוסף על הפרט ואיתרבי שאר מקומות קמשמע לן (כתוב ברמז תר"ד) . [פט]הקומץ את המנחה לאכול דבר שאין דרכו לאכול ולהקטיר דבר שאין דרכו להקטיר כשר ורבי אליעזר פוסל . אמר רבי אסי אמר רבי יוחנן מאי טעמא דרבי אליעזר דאמר קרא ואם האכל יאכל בשתי אכילות הכתוב מדבר אחד אכילת אדם ואחד אכילת מזבח לומר לך כשם שמחשבין באכילת אדם כך מחשבין באכילת מזבח . וכשם שמחשבין מאכילת אדם לאדם ומאכילת מזבח למזבח כך מחשבין מאכילת אדם למזבח ומאכילת מזבח לאדם . מאי טעמא מדאפקינהו רחמנא בלשון אכילה . ורבנן האי דאפקינהו קרא בלשון אכילה דלא שנא כי מחשב בלשון אכילה למזבח ולא שנא כי מחשב בלשון הקטרה למזבח . אי נמי מה אכילה בכזית אף הקטרה בכזית ולעולם אכילה דאורחא קמ"ל. ור' אליעזר א"כ לכתוב רחמנא ואם האכל אי נמי ואם יאכל יאכל [האכל יאכל] למה לי שמע מינה תרתי . [צ]אמר רב הונא אומר היה ר' יוסי פיגל בירך של ימין לא נפגלה הירך של שמאל מאי טעמא אי תימא סברא ואי בעית אימא קרא . אי בעית אימא סברא לא עדיפא מחשבה ממעשה טומאה אילו איטמי חד אבר מי איטמי ליה כוליה . ואי תימא קרא והנפש האוכלת ממנו עונה תשא ממנו ולא מחברו . [צא]אחרים אומרים לא יחשב במחשבה הוא נפסל ואין נפסל בשלישי יכול אין מחשבה פוסלת אלא (מג) בזריקה מנין לרבות שחיטה וקבול הדם ת"ל האכל יאכל לרבות שחיטה וקבול הדם. יכול שאני מרבה שירי הדם והקטר חלבים ואכילת בשר ת"ל המקריב , זריקה בכלל היתה ולמה יצאת להקיש אליה מה זריקה מיוחדת שמעכבת כפרה אף אני מרבה זריקה וקבול הדם שמעכבין את הכפרה . רבי מאיר אומר פוסלת בהלוך (שאפשר) [שא"א] לה לעבודה בלא הלוך . ורבי שמעון אומר אין מחשבה בהלוך שאי אפשר לה לעבודה שלא בשחיטה ושלא בקבלה ושלא בזריקה אבל אפשר שלא בהלוך שוחט בצד המזבח וזורק . רבי אלעזר אומר המהלך במקום שצריך להלך מחשבה פוסלת מקום שאין צריך להלך אין מחשבה פוסלת [שאין מחשבה פוסלת] אלא בדבר הכשר לעבודה ובמי שראוי לעבודה ובמקום שהוא כשר לעבודה . יכול אין מחשבה פוסלת אלא באכילת בשר מנין לרבות זריקה והקטר חלבים . ת"ל ואם האכל יאכל אכילה לאדם ואכילה למזבח. למדנו זבחים הנאכלין לב' ימים שמחשבה פוסלת בהן בשלישי מנין לזבחים הנאכלין ליום אחד. ודין הוא זבחים נאכלין לשני ימים וזבחים נאכלין ליום אחד מה זבחים הנאכלין לשני ימים מחשבה פוסלת בהם אף זבחים הנאכלין ליום אחד מחשבה פוסלת בהן (בשלישי) [בשני] דיו (הוא) לבא מן הדין להיות כנדון מה אלו לג' אף אלו לג' . אני אדון דין אחר זבחים נאכלין ליום אחד וזבחים נאכלין לשני ימים מה זבחים הנאכלין לשני ימים מחשבה פוסלת בהם בשלישי אחר זמן אכילתן אף זבחים הנאכלין ליום אחד תהא מחשבה פוסלת בהן בשני אחר זמן אכילתן. הן הא אם פסלה מחשבה בשלישי שאינו כשר לאכילה כל זבח תפסול מחשבה בשני שהוא כשר לאכילת קדשים קלים ת"ל ואם האכל יאכל לרבות זבחים הנאכלים ליום אחד שתהא מחשבה פוסלת בהן בשני , יכול אין מחשבה פוסלת אלא בחוץ לזמנו חוץ למקומו מנין ודין הוא זמן פוסל (מד) ומחיצה פוסלת מה הזמן מחשבה פוסלת בו אף מחיצה תהא מחשבה פוסלת בו . הא אם פסלה מחשבה בזמן , שהזמן נוהג בבמה , תפסל מחשבה במחיצה שאין מחיצה נוהגת בבמה. ת"ל (בפרשת קדושים) ואם האכל יאכל ביום השלישי פגול הוא לא ירצה . שאין ת"ל אלא אם אינו ענין לחוץ לזמנו תנהו ענין לחוץ למקומו . יכול יהו חייבין עליו כרת ת"ל בשלמים עונו ישא חוץ לזמנו בהכרת ואין חוץ למקומו בהכרת . יכול השוחט לנכרים ולטמאים יהיה בלא ירצה. ת"ל אותו אותו בלא ירצה ואין השוחט לנכרים ולטמאים בלא ירצה . יכול אין לי בלא ירצה אלא שנשחט חוץ לזמנו וחוץ למקומו מנין לנשחט בלילה ושנשפך דמה ושיצא דמה חוץ לקלעים הלן והיוצא ושקבלו פסולין וזרקו את דמה והנתנין למטה שנתנן למעלה והנתנין למעלה שנתנן למטה והנתנין בפנים שנתנן בחוץ והנתנין בחוץ שנתנן בפנים והפסח והחטאת ששחטן שלא לשמן . ת"ל לא ירצה ולא יחשב . יכול יהו חייבין עליו כרת (מה) ת"ל אותו [הוא] ואוכליו אלו בהכרת ואין הללו בהכרת . אתה אומר לכך נאמרו מעוטים האלו לא ירצה (מו) ולא יחשב לאוכל או לא נאמרו אלא ללמד שאין עליו כרת אלא על שלמים בלבד מנין לרבות כל הקדשים ת"ל [צב]וינזרו מקדשי בני ישראל :

תצט או אינו מביא אלא כיוצא בשלמים מה שלמים מיוחדין הנאכלין לשני ימים הנאכלין ליום אחד מנין ת"ל בשר . אין לי אלא ששיריה נאכלים עולה שאין שיריה נאכלין מנין . ת"ל זבח מיני זבחים יצאו העופות והמנחות שאינן מיני זבחים . עד שאתה מרבה לוג שמן של מצורע מנין ת"ל [צג]אל הקדשים אשר יקדישו בני ישראל לרבות את כולן . אחר שרבינו דברים שהן כשלמים ודברים שאינן כשלמים למה נאמרו שלמים מעתה. אלא מה שלמים מיוחדים שיש להם מתירים בין לאדם בין למזבח כגון (מז) חטאת העוף שיש לה מתירין לאדם ואין לה מתירין למזבח וכגון עולת העוף שיש לה מתירין למזבח ואין לה מתירין לאדם וכגון פרים הנשרפין ושעירים הנשרפין שיש להן מתירין למזבח ואין להם מתירין לאדם. את מה אני מוציא את הקומץ והלבונה והקטרת ומנחת כהנים ומנחת כהן משיח ומנחת נסכים שאין להם מתירין לא לאדם ולא למזבח . ר"ש אומר מה שלמים מיוחדין שהן על מזבח החיצון יצאו פרים הנשרפים ושעירים הנשרפין שאינן על מזבח החיצון. ר' אלעזר אומר משום ר' יוסי פגל בנעשה מהן בחוץ פגול, בנעשה מהן לפנים לא פגל. שחט וקבל על מנת לזרוק מהן את הדם למחר לא פגל, שמחשבה בחוץ בדבר (מח) הנעשה בפנים זרק את הדם ע"מ להקטיר אמורין למחר לא פגל שמחשבה בפנים בדבר שנעשה בחוץ. אבל ע"מ לשפוך את הדם ולהקטיר אימורין למחר פגל שמחשבה בחוץ בדבר הנעשה בחוץ . הנפש (מט) ולא הצבור . האוכלת ולא המאכלת , אוכלת אכילה בכזית, עונה תשא עונו ישא לג"ש מה עונו ישא האמור להלן כרת אף עונו ישא האמור כאן בכרת. יכול יהא טמא מטמא בשר הקדש במשא. ודין הוא ומה אם (נ) אפר חטאת שאין טבול יום מטמא במגע טמא מטמא במשא בשר הקדש שטבול יום מטמא במגע אינו דין שיהא טמא מטמא במשא. ת"ל אשר יגע במגעו מטמא ואינו מטמא במשא. אין לי אלא

כמ"ק ובמ"ק פו ש"ס טו : פז מ"שלי כב : פח זבחים כח : פט מנחות יז : צ ש"ס יג : צא תורת כהנים : צב ויקרא כב : צג ש"ס :

זית רענן (מג) בזריקה. דכתיב המקריב ועיקר כפרה הוא זריקת הדם : (מד) מחיצה פוסלת, אם יצא חוץ למחיצתו : שהזמן נוהג בבמה כצ"ל : שאין מחיצה נוהגת בבמה כצ"ל : (מה) ת"ל אותו הוא ואוכליו. פי' ג' מיעוטי כתיבי הכא כתיב אותו ובפ' קדושים כתיב ואוכליו עונו ישא אם כן ממעטים הנשחט בלילה ושנשפך דמה ושיצאה דמה והשאר ילפינן מנייהו : (מו) לא יחשב לאוכל, פי' מי שאוכל יהיה בלא ירצה : (מז) חטאת העוף, הכהנים אוכלין אותה: הקומץ וכו', שהן מתירין עצמם : (מח) הנעשה בפנים, שזריקת דם פרים הנשרפים בפנים : (מט) ולא הצבור, שאין חייב פגול בקרבן צבור דהא ודאי יש פגול בקרבן צבור כדאיתא במנחות שאין הצבור נענשים על ידו וכן דריש לקמן גבי טומאה וגבי חלב : ולא המאכלת, כגון שתחב חבירו לתוך פיו : עונו ישא, להלן בפרשת קדושים : (נ) אפר חטאת וכו', דטבול יום כשר בפרה :

אלא טמאות הקלות טמאות חמורות טמא מת ובועל נדה וכל המטמאין את האדם מנין (נא) ת״ל בכל אשר יטמא, (נב) בכל טמא ואפי׳ במחוסר כפורים: [צד]והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל וגו׳ שאין ת״ל לא יאכל ומה ת״ל לא יאכל אם אינו ענין לגופיה דאתי בק״ו ממעשר ומה מעשר הקל אמרה תורה לא בערתי ממנו בטמא בשר קדש חמור לא כל שכן. וכי תימא אין מזהירין מן הדין היקישא הוא דכתיב לא תוכל לאכול בשעריך וגו׳ ומה ת״ל לא יאכל אם אינו ענין לגופיה תנהו ענין לכל איסורין שבתורה. ואם אינו ענין לאכילה תנהו ענין להנאה. אי מה כאן בשרפה אף כל איסורין שבתורה בשרפה, א״ק ואם יותר מבשר המלואים ומן הלחם עד הבקר ושרפת את הנותר באש שאין ת״ל הנותר אלא לומר לך נותר בשרפה ואין כל איסורין שבתורה בשרפה. והבשר אשר יגע בכל טמא למה לי לרבות עצים ולבונה. והבשר כל טהור יאכל בשר למה לי לרבות את האמורין. אמורין מאשר לה׳ וטמאתו עליו נפקא דתניא אשר לה׳ לרבות את האמורין, התם טומאת הגוף בכרת הכא טומאת בשר בלאו. [צה]היבת הקודש דמכשרת מדאורייתא מנלן. אילימא מדכתיב והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל באש ישרף, האי בשר דאיתכשר במאי אילימא דאיתכשר בדם והאמר ר׳ חייא בר אבא א״ר יוחנן מנין לדם קדשים שאינו מכשיר שנאמר [צו]על הארץ תשפכנו כמים דם הנשפך כמים מכשיר שאינו נשפך כמים אינו מכשיר אלא דאיתכשר במשקי בית המטבחיא והאמר רבי יוסי בר׳ חנינא משקי בית המטבחיא לא דיין שהותרו אלא שאין מכשירין אלא דאיתכשר בחיבת הקדש. ודילמא כדרב יהודה אמר שמואל כגון שהיתה פרה של זבחי שלמים והעבירה בנהר ושחטה ועדיין משקה טופח עליה. אלא מסיפא והבשר לרבות עצים ולבונה, עצים ולבונה בני אכילה נינהו, אלא חיבת הקדש מכשרא להו ומשויא להו אוכלא. [צז]ת״ר היו ישראל טמאין וכהנים וכלי שרת טהורין או שהיו ישראל טהורין ,כהנים וכלי שרת טמאין ואפילו ישראל וכהנים טהורין וכלי שרת טמאין יעשו בטומאה שאין קרבן צבור חלוק. א״ר חסדא לא שנו אלא שנטמאה סכין (במת) [בטמא מת] דרחמנא אמר בחלל חרב או במת הרב הרי הוא כחלל וקא מטמא לגברא גופא דמעיקרא כי קא מייתי בטומאת הגוף קא מייתי. אבל נטמא סכין בטמא שרץ דלבשר הוא דמטמא ליה לגברא לא מטמא טהורין עבדי טמאין לא עבדי. מוטב יאכל בטומאת בשר בלאו ואל יאכל בטומאת הגוף בכרת. אלמא קסבר טומאה דחויה היא בצבור. וכן אמר ר׳ יצחק טומאה דחויה היא בצבור. רבא אמר טמאין נמי עבדי דכתיב והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל כל היכא דקרי ביה והבשר אשר וגו׳ קרי ביה כל טהור יאכל בשר וכל היכא דלא קרי ביה והבשר לא קרי ביה כל טהור יאכל בשר:

תק [צח]תנו רבנן מה ת״ל [צט]והיא נטמאה והיא לא נטמאה אם נטמאה למה שותה ואם לא נטמאה למה משקה. מגיד לך הכתוב שהספק אוסרה. ומכאן אתה דן לשרץ ומה סוטה שלא עשה בה שוגג כמזיד ואונס כרצון עשה בה ספק כודאי, שרץ שעשה בו שוגג כמזיד ואונס כרצון אינו דין שנעשה בו ספק כודאי. וממקום שבאת מה סוטה רשות היחיד אף שרץ רשות היחיד. מה סוטה דבר שיש בו דעת לישאל אף שרץ דבר שיש בו דעת לישאל וכו׳ א״ר גידל אמר רב דבר שיש בו דעת לישאל ואין בו דעת לישאל מהאי קרא נפקא והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל ודאי טמא הוא דלא יאכל הא ספק טמא ספק טהור יאכל. אימא סיפא והבשר כל טהור יאכל בשר ודאי טהור הוא דיאכל בשר הא ספק טהור ספק טמא לא יאכל בשר. אלא לאו ש״מ כאן בדבר שיש בו דעת לישאל כאן בדבר שאין בו דעת לישאל. ואצטריך כדרב גידל אמר רב ואיצטריך למיגמר מסוטה. דאי מדרב גידל אמר רב הוה אמינא בין ברשות הרבים בין ברשות היחיד אצטריך למיגמר מסוטה. ואי מסוטה הוה אמינא עד דאיכא דעת נוגע ומגיע קמ״ל. [ק]אמר ר׳ יוסי מנין לרביעי בקודש שהוא פסול ודין הוא ומה אם מחוסר כפורים שאין פוסל בתרומה פוסל בקודש שלישי שפוסל בתרומה אינו דין שיפסול בקודש, למדנו לשלישי מן הכתוב ולרביעי מק״ו:

[קא]לא יאכל באש ישרף אין לי שטעון שרפה אלא (נג) הטמא והנותר של שלמים וחטאת שנכנס דמה לפנים, מנין לרבות כל הנותר. ת״ל ואם יותר מבשר המלואים וגו׳ ושרפת את הנותר באש שאין ת״ל את הנותר באש אלא זה בנה אב כל הנותר (נד) טעון שרפה. אין לי אלא נותר מנין לשנשחטה בלילה ושנשפך דמה ושיצא חוץ לקלעים והלן והיוצא והנשחט חוץ לזמנו וחוץ למקומו ושקבלוהו פסולין וזרקו את דמו והנתנין למטה שנתנן למעלה והנתנין למעלה שנתנן למטה והנתנין בפנים שנתנן בחוץ והנתנין בחוץ שנתנן בפנים והפסח [והחטאת] ששחטן שלא לשמן. ת״ל לא יאכל כי קדש הוא כל שהוא קדש טעון שרפה. יכול אף (נה) שמתו ושהפילו ושנטמאו בחוץ ישרפו ת״ל הוא. ר״י אומר יכול חטאת הבאה על הספק ואשם תלוי והולין שנשחטו בעזרה ישרפו ת״ל הוא. והבשר לרבות בשר הפנימי שיהא מותר. שהיה בדין הואיל והטמא פסול והיוצא פסול מה הטמא אם נטמא מקצתו כולו פסול אף [היוצא] וכו׳ ת״ל והבשר לרבות בשר הפנימי שהוא מותר. מכאן אמרו אבר שיצא מקצתו חוץ לחומה בפסחים הותך עד שמגיע לעצם וקולף עד שמגיע לפרק מתירו מן הפרק וחותך ובמוקדשין גורר בכל מקום שירצה שאין בו משום שבירת עצם: [קב]כל טהור יאכל בשר מה ת״ל לפי שנאמר [קג]ודם זבחיך ישפך על מזבח ה׳ אלהיך והבשר אכל יכול לא יאכלו אלא בעליו (נו) ק״ו לפסח לכך נאמר כל טהור יאכל בשר. יכול יהיו חייבין עליו משום טומאה לפני זריקה ת״ל כל טהור יאכל בשר והנפש אשר תאכל בשר וגו׳ המותר לטהורים חייבין עליו משום טומאה, לפני זריקת דמים שאין מותר לטהורים (לא יהיו) [אין] חייבין עליהן משום טומאה. או אינו נאמר אלא הנאכל לטהורין חייבין עליו משום טומאה שאינו נאכל לטהורים אין חייבין עליו משום טומאה, אוציא את הלן ואת היוצא שאינן נאכלין לטהורין. ת״ל אשר לה׳ לרבות היוצא והלן. יכול שאני מרבה את הפגול ואת בעל מום ת״ל מזבח השלמים מעוט. ומה ראית לרבות את היוצא ואת הלן ולהוציא את הפגול ואת בעל מום, אחר שריבה הכתוב ומיעט. אמרת מרבה אני את היוצא ואת הלן שהיתה להן שעת הכושר ומוציא אני את הפגול ואת בעל מום שלא היתה להן שעת הכושר. וא״ת בשר שנטמא לפני זריקת דמים מפני מה אין חייבין עליו משום טומאה, מפני שהציץ מרצה עליו:

[קד]תנו רבנן פסח הבא בטומאה ואכלו ממנו זבים וזבות נדות ויולדות יכול יהיו חייבין תלמוד לומר כל טהור יאכל בשר והנפש אשר תאכל בשר הנאכל לטהורין חייבין עליו משום טומאה אין נאכל לטהורין אין חייבין עליו משום טומאה. ר׳ אליעזר אומר יכול דחקו זבין ומצורעין ונכנסו לעזרה בפסח הבא בטומאה יכול יהיו חייבין, תלמוד לומר [קה]וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש בזמן שטמאי מתים משתלחין זבין ומצורעין משתלחים אין טמאי מתים משתלחין אין זבין ומצורעין משתלחין. [קו]אמר ר׳ אבהו שלש כריתות נאמרו בשלמים למה אחת לכלל ואחת לפרט ואחת לדברים שאינן נאכלין. ולר״ש דאמר שאין נאכלין אין חייבין עליהן משום טומאה לאתויי מאי, לאתויי חטאת הפנימית, כר״א הואיל ואמר ר״ש כל שאינו על מזבח החיצון אין חייבין עליו משום פגול משום טומאה נמי לא ליחייב קמ״ל. [קז]דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא. כיצד והנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים וגו׳ והלא שלמים בכלל כל הקדשים היו ולמה יצאו להקיש אליהם ולומר לך מה שלמים מיוחדין קדשי מזבח אף כל קדשי מזבח יצאו קדשי בדק הבית:

תקא [קח]וטומאתו עליו בטומאת הגוף הכתוב מדבר. או אינו אלא בטומאת בשר. נאמר כאן וטמאתו עליו ונאמר להלן וטמאתו עליו מה להלן בטומאת הגוף הכתוב מדבר אף כאן בטומאת הגוף הכתוב מדבר. ר׳ יוסי אומר הואיל ונאמר קדשים בלשון רבים וטמאתו בלשון יחיד בטומאת הגוף הכתוב מדבר. רבי אומר ואכל בטומאת הגוף הכתוב מדבר. אחרים אומרים וטמאתו עליו מי שטומאה פורחת ממנו יצא בשר שאין טומאה פורחת ממנו. אמר מר ר׳ אומר ואכל בטומאת הגוף הכתוב מדבר מאי משמע. אמר רבא כל קרא דלא מפרש ליה רב יצחק בר אבדימי לא מיפרשא, הכי אמר רב יצחק בר אבדימי הואיל ופתח הכתוב בלשון נקבה וסיים בלשון נקבה ולשון זכר באמצע בטומאת

ממ״ק ובמ״ק צד פסחים כד: צה חולין לו: צו דברים טו: צז פסחים עט: צח סוטה כח: צט במדבר ס: ק חגיגה כד: קא הורת כהנים: קב מנחות כה, ת״כ:
קג דברים יב: קד פסחים לה: קה במדבר ס: קו שבועות ז: קז יבמות ז, כריתות ב: קח זבחים מג:

זית רענן (נא) ת״ל בכל אשר יטמא, נ״ל דהיינו קרא דכתיב בפ׳ ויקרא או כי יגע בטומאת אדם לכל טומאתו אשר יטמא בה משמע דאפילו טומאת אדם דוקא במגע מטמא והאי קרא בטומאת קדש כתיב: (נב) בכל טמא, קאי אקרא דהכא לרבות מחוסר כפורים: (נג) הטמא והנותר של שלמים, דכתיב בפ׳ זו: ושל חטאת, דכתיב לעיל באש ישרף: (נד) טעון שרפה, פסחים פ״ב: (נה) שמתו, עיין סוף תמורה: חטאת העוף הבא על הספק, עיין שם. בשר הפנימי, שאם יצא מקצתו מה שנשאר בפנים מותר: בפסחים הותך, ספ״ז דפסחים: (נו) ק״ו לפסח, בפי״ז גרס ק״ו מפסח. ונ״ל דה״ק ומה פסח שאין טעון סמיכה ונסכים ותנופה והזה ושוק אינו נאכל אלא לבעליו ק״ו לשלמים. וא״ת מה לפסח שאינו נאכל אלא צלי ועד חצות, וי״ל דה״ק מפני דכתיב והבשר תאכל היינו שיאכל בעצמו דוקא ק״ו מפסח ואם כן ליכא למיפרך דהא קרא כתיב והבשר האכל ובק״א גרס ק״ו לפסח, ופי׳ דה״ק יכול לא יאכלו אלא בעליו ק״ו לפסח שלא יאכלו אלא בעליו וא״א ל״ל קרא גבי פסח וכיון דאיכא למימר הכי והכי לכן ת״ל כל טהור וכו׳ ע״כ, וקשה כיון דמוכח מכח פסח שנאכל לכל קרא לכל טהור ל״ל.

בטומאת הגוף הכתוב מדבר :

תקב [קט]אלו הן הלוקין טמא שאכל את הקודש והנכנס למקדש בטומאה . בשלמא הנכנס למקדש טמא כתיב עונש וכתיב אזהרה . עונש דכתיב [קי]את מקדש ה' טמא אזהרה דכתיב [א]וישלחו מן המחנה ולא יטמאו את מחניהם . אלא טמא שאכל את הקדש בשלמא עונש דכתיב והנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים אשר לה' וטמאתו עליו ונכרתה . אלא אזהרה מנא לן אמר ר"ש בן לקיש א"ק [ב]בכל קדש לא תגע . ור' יוחנן אמר תני ברדלא אתיא טמאתו טמאתו כתיב הכא וטמאתו עליו וכתיב התם [ג]עוד טמאתו בו מה להלן ענש והזהיר אף כאן ענש והזהיר . בשלמא ר"ש בן לקיש לא קאמר כר' יוחנן משום דלא גמיר ג"ש . אלא רבי יוחנן מ"ט לא אמר כר"ל . אמר לך ההוא בכל קדש לא תגע אזהרה לתרומה הוא דאתא . ור"ל אזהרה לתרומה מנא ליה . נפקא ליה מאיש איש מזרע אהרן וגו' איזהו דבר ששוה בזרעו של אהרן הוי אומר זו תרומה . ואידך ההוא לאכילה האי לנגיעה . ור"ל האי בכל קדש להכי הוא דאתא הא מיבעי ליה לטמא שנגע את הקדש . דאיתמר טמא שנגע בקדש ר"ל אמר לוקה ר' יוחנן אמר אינו לוקה . ר"ש ב"ל אמר לוקה בכל קדש לא תגע . ר' יוחנן אמר אינו לוקה ההוא אזהרה לתרומה הוא דאתא . ור"ל אמר לך טמא שנגע בקדש מדאפקיה רחמנא בלשון נגיעה . אזהרה לאוכל מראיתקש קדש למקדש . ואכתי לר"ל להכי הוא דאתא האי מיבעי ליה לטמא שאכל בשר קדש לפני זריקה דר"ל אמר לוקה ל"ש לפני זריקה ל"ש לאחר זריקה . ר"י אמר אינו לוקה ר"י לטעמיה דאמר אתיא טמאתו . וכי כתיבה טומאה אחר זריקה הוא דכתיבא , ההוא מבכל קדש נפקא . תניא כוותיה דר"ל לא תגע אזהרה לאוכל . או אינו אלא אזהרה לנוגע , כשהוא אומר [ד]ואל המקדש לא תבא מקיש מקדש לקודש מה מקדש דבר שיש בו נטילת נשמה אף קדש דבר שיש בו נטילת נשמה ואי בנוגע מי איכא נטילת נשמה אלא לאו באכילה. [ה]ונכרתה הנפש (נז) ולא הצבור . ההיא ולא אנוס ולא שוגג ולא מוטעה , מעמיה ועמיה בשלום, יכול יהא טמא מטמא את הטהור לקדש במשא ת"ל כי תגע במגע מטמא ואין מטמא במשא :

[ו]בכל טמא אפי' [בטמא מת]. בטומאת אדם או בבהמה טמאה או בכל שקץ טמא . אם נאמרו קלות למה נאמרו חמורות ואם נאמרו חמורות למה נאמרו קלות . אם נאמרו קלות ולא נאמרו חמורות הייתי אומר על הקלות בלאו ועל החמורות במיתה לכך נאמרו המורות . ואם נאמרו חמורות ולא נאמרו קלות הייתי אומר על החמורות יהא חייב ועל הקלות יהא פטור לכך נאמרו קלות , מאי קלות ומאי המורות , אמר זעירי קלות טומאת שרץ חמורות טומאת מת . ואלו נאמר מעשר ותרומה ולא נאמר מת הייתי אומר [קלות] על הקלות בלאו ועל החמורות במיתה ומדקלות על החמורות במיתה חמורות נמי על הקלות במיתה לכך נאמרו המורות . ואלו נאמר מעשר והתרומה ולא נאמר טומאת שרץ הייתי אומר על החמורות חייב ועל הקלות פטור לכך נאמרו קלות :

[ז]אכל מבשר זבח השלמים וגו' מה תלמוד לומר לפי שהוא אומר והנפש אשר תאכל בשר וגו' והלא שלמים בכלל כל הקדשים היו אמור אליהם לדורותיכם כל איש אשר יקרב מכל זרעכם וגו', יכול אין חייבין משום טומאה אלא על השלמים בלבד, מנין לרבות את (הקרבים) [הקדשים] ת"ל כל איש אשר יקרב מכל זרעכם וגו'. או אינו מביא אלא כיוצא בשלמים מה שלמים המיוחדים הנאכלין לשני ימים הנאכלין ליום אחד מנין ת"ל וכו' (כדכתוב ברמז תנ"ט) :

תקג יכול לא יהיו חייבין משום טומאה אלא דבר שחייב עליו משום פגול . ודין הוא ומה אם פגול שהוא בקבועה ובידיעה אחת ולא הותר מכללו אינו נוהג אלא בדבר שיש לו מתירין . טומאה שהוא (נח) בשתי ידיעות בעולה ויורד והותרה מכללה אינו דין שלא תנהוג אלא בדבר שיש לו מתירין . ומנין הקומץ והלבונה והקטורת ומנחת כהנים ומנהת כהן משיח ומנחת נסכים , ת"ל אל הקדשים אשר יקדישו לרבות את כולן . יכול יהו חייבין עליו מיד . ת"ל אשר יקריבו . א"ר אלעזר וכי יש נוגע חייב . אם כן למה נאמר אשר יקריב . לומר שאין חייבין עליו עד שיכשר ליקרב . הא כיצד את שיש לו מתירין משיקרבו מתיריו את שאין לו מתירין משיקדש בכלי . אחר שרבינו דברים שהן כשלמים ודברים שאינן כשלמים למה נאמר שלמים מעתה (נט) פרט לדם . ר' שמעון אומר מה שלמים מיוחדים שהן ראוין לאכילה יצאו עצים ולבונה וקטרת שאין ראוין לאכילה . אתה אומר לכך בא הכתוב לחלק בין טומאות לטומאות או לא בא אלא לחלוק בין קדשים לקדשים לומר על קדשים קלים חייבין עליהן (לפני) [לאחר] זריקת דמים על קדשי קדשים בין לפני זריקת דמים בין לאחר זריקת דמים . (ס) ת"ל ואכל בשר ואכל זבח ואכל שלמים . ונכרתה הנפש (סא) ולא הצבור . ההיא ולא אנוס ולא מוטעה . מעמיה ועמיה בשלום . בני ישראל מוזהרין על החלב ואין הגוים מוזהרין על החלב . והלא דין הוא ומה אבר מן החי שאין חייבין עליו כרת איסורו נוהג בבני נח כישראל . חלב שחייבין עליו כרת אינו דין שאיסורו נוהג בבני נח כישראל . ת"ל בני ישראל בני ישראל מוזהרין על החלב ואין הגוים מוזהרין על החלב . בני ישראל אין לי אלא בני ישראל מנין לרבות את הגרים והמשוחררים והעבדים ת"ל כי כל אוכל חלב . כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו פרט לבהמה טמאה ולחיה ולעופות . והלא דין הוא ומה אם הדם שאין חייבין משום פגול נותר וטמא נוהג בבהמה טמאה ובחיה ובעופות . חלב שחייבין עליו משום פגול נותר וטמא אינו דין שינהוג בבהמה טמאה ובחיה ובעופות ת"ל כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו פרט לבהמה טמאה ולחיה ולעופות . אין לי אלא חלב שור וכשב ועז המיוחדין , מנין לרבות את הכלאים ת"ל כשב או עז דברי ר' עקיבא . [ח]כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו הרי זו אזהרה וסמיך ליה כי כל אוכל חלב הרי זה עונש . אין לי אלא שהוא מוזהר על השעור שהוא מוזהר עליו כרת דגבי עונש כתיב כי כל אוכל חלב (כזית) [כוי] (סב) וחצי שעור שאינו בעונש יכ"ל אינו באזהרה ת"ל כל חלב :

[ט]תניא על חלב נבלה לוקה שתים חלב מוקדשין לוקה שתים . רבי יהודה אומר חלב נבלה לוקה שתים חלב מוקדשין לוקה שלש . א"ל רב שיזבי לרבי אבא בשלמא לרבי יהודה היינו דכתיב תרי קראי חקת עולם כל חלב וכל דם לא תאכלו וכו' (כדכתוב ברמז תק"ד) :

תקד כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו לחייב על כל אחת ואחת דברי רבי ישמעאל והכמים אומרים אינו חייב אלא אחת . רבי ישמעאל סבר מייתרי קרא נכתוב קרא כל חלב לא תאכלו , שור וכשב ועז למה לי ש"מ להלק . ורבנן אי כתיב הכי הוה אמינא אפילו חיה במשמע . ורבי ישמעאל סבר הא לא מצית למימר דקרא בענינא דקדשים כתיב . מכלל דרבנן סברי לא ילפינן דבר מענינו . לא דכולי עלמא ילפינן דבר מענינו ובהא פליגי מר סבר למדין לאו מלאו ולאו מכרת ומר סבר לאו מלאו ילפינן לאו מכרת לא ילפינן . ואיבעית אימא היינו טעמא דרבנן כדאמר ליה רב מרי לרב זביד . אלא מעתה אליה דחולין תיתסר . אמר ליה עליך אמר קרא כל הלב שור וכשב ועז לא תאכלו בעינן דבר השוה בשלשתן וליכא . ורבי ישמעאל אמר לך אם כן ליכתוב קרא כל חלב , שור וכשב ועז למאי כתביה ש"מ לחלק . א"ר חנינא מודה היה ר' ישמעאל לענין קרבן שאין מביא אלא חטאת אחת דלא דמי הדין לאו ללאו דעריות . [י]תנו רבנן חלב נבלה וחלב טרפה בחלב בהמה טהורה הכתוב מדבר . או אינו מדבר אלא בחלב בהמה טמאה אמרת טהר מכלל חלב וטהר מכלל שחיטה מה כשטהר מכלל שחיטה בטהורה ולא בטמאה אף כשטהר מכלל חלב בטהורה ולא בטמאה . או כלך לדרך זו טהר מכלל חלב וטהר מכלל נבלה מה כשטהר מכלל נבלה בטמאה ולא בטהורה אף כשטהר מכלל חלב טמאה ולא טהורה . כשאתה [בא] בדרך זו היא בטמאה כו' ת"ל טרפה במי שיש במינה טרפה יצתה בהמה טמאה שאין במינה טרפה . אוציא את הטמאה שאין במינה טרפה ולא אוציא את החיה שיש במינה טרפה . ת"ל ואכל לא תאכלהו מי שחלבו אסור ובשרו מותר יצתה חיה שחלבה ובשרה מותרין . ואכל לא תאכלהו אין לי אלא חלב שאסור באכילה ומותר בהנאה חלב שור הנסקל ועגלה ערופה שמתה מנין , תלמוד לומר כל חלב וכו', מכלל דמהיים אסורה, אין, ירידתה לנחל איתן אוסרתה . חלב נבלה וחלב טרפה אם נאמר נבלה טרפה למה לי . אם טרפה חיה הרי נבלה אמורה . ואם טרפה אינה חיה הרי היא בכלל נבלה . מיבעי ליה למעוטי טמאה מי שיש במינו טרפה יצתה בהמה טמאה שאין במינה טרפה . אמר רבא התורה אמרה יבא איסור נבלה

ממ"ק ובמ"ק קט מכות יד : קי במדבר יט : א פס ה : ב ויקרא יב : ג במדבר יט : ד ויקרא יב : ה תורת כהנים : ו זבחים מג : ז תורת כהנים : ח יומא עד : ט כריתות ד : י זבחים ע , ת"כ :

זית רענן (נז) ולא הצבור , שאין הצבור נענשים על ידו אם חטא יחיד בפגול עמש"ל : ולא אנוס, ואע"ג דאנוס רחמנא פטרי' מ"מ חייב בידי שמים קמ"ל , ועיין בפי' שופטים : ועמיה בשלום , דה"א דעכ"פ הקהל נענשים בדין הקל קמ"ל , עיין רפ"ו דשבועות : הטהור לקדש , פי' אם נשא טמא דבר הטהור לקדש יטמאוהו במשא : (נח) בשתי ידיעות , דבעי שידע מתחלה שנטמא ונעלם ממנו ואכל קדש ואח"כ נודע לו כדאיתא פ"ב דשבועות : והותרה מכללה , שטומאה הותרה בצבור : הקומץ והלבונה , שהן מתירין עצמם : (נט) פרט לדם , שאין חייבים עליו : (ס) ת"ל ואכל בשר , לרבות קדשי קדשים בין לפני זריקה ובין לאחר זריקה : (סא) ולא הצבור , בא ללמוד על שאר קדשים דילפינן מדבר שהיה בכלל כדאיתא בשבועות : (סב) כצ"ל וכ"ה שם :

נבלה ויחול על איסור חלב ויבא איסור טרפה ויחול על איסור חלב. וצריכא דאי כתב רחמנא בנבלה משום דמטמא אבל טרפה וכו' יחול על איסור. ואי כתב רחמנא טרפה דאסורה מחיים אבל נבלה אימא לא צריכא. יאכי כל אוכל חלב (כתוב ברמז תק"ג). ונכרתה הנפש ולא צבור. הנפש האוכלת להביא (סג) את השותה. האוכלת ולא המאכלת. אוכלת כדי אכילה כזית. מעמיה ועמיה בשלום. יבבא אחד וישב כנגדי והיה בו מקרא ולא היה בו משנה אמר לי רבי אין דם אדם אסור מן התורה. אמרתי לו בני מה ראית אמר לי הכתוב אומר בכל מושבותיכם לעוף ולבהמה. אמרתי לו בני והרי הדבר קל וחומר ומה בהמה חיה ועוף שדרכן לאכילה דמן אסור עלינו אדם שאין דרכו לאכילה לא כל שכן והכתוב אומר יגרק חזק לבלתי אכול הדם כי הדם הוא הנפש ולא תאכל הנפש עם הבשר וגו', ואומר *כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא ואומר לבני ישראל דם כל בשר לא תאכלו וגו', דם כל בשר לא תאכלו (סד) להביא דם אדם שהוא אסור באכילה כו', והעבודה אף [דם] דגים שייחדו בפני עצמן קרעו ונתמצה דמו ונתנו בכלי אחד אף הוא אסור כה תלמוד לומר דם דם מכל מקום. אמר לי רבי בהמה שמקריבין ממנה קרבן חלבה אסור ושאין מקריבין ממנה חלבה מותר. אמרתי לו בני מה ראית אמר לי הכתוב אומר כי כל אוכל חלב מן הבהמה אשר יקריבו וגו', אמרתי לו חזור ופירש במקום אחר חקת עולם מכאן ועד סוף העולם, לדורותיכם (סה) שינהג הדבר לדורות. בכל מושבותיכם בארץ ובחוצה לארץ. כל חלב וכל דם לא תאכלו להקישם זה לזה שניהם עליך במיתה ובכרת. אמר לי רבי מעשה היה בי שמכרתי לגוי ארבעה כורים של תמרים ומדדתים לו בבית אפל מחצה על מחצה אמר לי אתה והאלהים שבשמים יודע במדה שאתה מודד לי והסרתיו במדידה שלש סאין של תמרים לאחר מכאן נטלתי המעות ולקחתי בהם כד אחד שמן והנחתיו במקום שמכרתי את התמרים ונקרע הכד ונשפך. אמרתי ברוך המקום שאין לפניו משוא פנים הכתוב אומר ידלא תעשוק את רעך (סו) ולא תגזול וגזל הגוי גזל. ופירש במקום אחר *כי עשק עשק:

תקה טודם שחיטה בבהמה בחיה ובעופות בין טמאים בין טהורים דם הנחירה דם העיקור דם הקזה שהנפש יוצאה בו חייבין עליו. דם הטחול דם הלב דם ביצים דם דגים דם חגבים דם שרצים דם התמצית אין חייבין עליו רבי יהודה מחייב בדם התמצית. תנו רבנן כל דם לא תאכלו שומע אני אף דם מהלכי שתים דם ביצים או דם חגבים דם דגים הכל בכלל ת"ל לעוף ולבהמה מה עוף ובהמה מיוחדים שיש בהן טומאה קלה וטומאה חמורה ויש בהם איסור ויש בהם היתר והם מין בשר [אף כו']. אוציא דם מהלכי שתים שאין בהם טומאה קלה. אוציא דם שרצים שאין בהם טומאה חמורה. אוציא דם ביצים שאין מין בשר, דם דגים דם חגבים שכולם היתר. לעוף אי מה עוף שאין בו כלאים אף בהמה שאין בה כלאים ת"ל ולבהמה. אי מה בהמה שאינה באם על (הביצים) [הבנים] אף עוף שאינו באם על (הביצים) [הבנים] ת"ל לעוף [ולבהמה]. אימא כל דם כלל עוף ובהמה פרט כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט עוף ובהמה אין מידי אחרינא לא. נפש אשר תאכל כל דם חזר וכלל כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט. הא לא דמי כללא בתרא לכללא קמא כללא קמא לאו כללא בתרא כרת. הא תנא דבי רבי ישמעאל בריבוי ומעוטי וכללי ופרטי דרשינן בהדין גוונא ואף על גב דלא דמי כללא קמא לכללא בתרא. אף כל דקא תני לאתויי מאי אמר רב אדא בר אבין לרבות דמו של כוי וקא סבר כוי בריה בפני עצמה היא. אשכחן דמו חלבו מנין, מכל חלב. נבלתו מנין. מכל נבלה. גיד הנשה דיליה מנין. בכף הירך תליא רחמנא והא אית ליה כף הירך. טומאתו ושחיטתו מנלן: סבירא ליה דלכל מילי רבייה רחמנא כבהמה טומאתו ושחיטתו נמי כבהמה. אמר מר יצאו דם דגים דם חגבים שכולו היתר דלא בעו שחיטה. מה עוף שאין בו כלאים שצמרן אין חייבין עליו משום כלאים. אמר רב דם דגים שכנסו אסור. מיתיבי דם דגים דם תגבים מותר כי תניא מתניתין דאית ביה קשקשין. כי אמר רב אסור דלית ביה קשקשים. אמר רב ששת דם מהלכי שתים אפילו מצות פרישה אין בו. מיתיבי דם מהלכי שתים אסור ואין חייבים עליו. כי תניא אסור דפירש כי קאמר רב ששת בדלא פירש. כדתניא דם שעל גבי ככר גוררו ואוכלו שבין השנים מוצץ ובולע ואינו חושש. תניא יכול יהא חלב מהלכי שתים האוכלו עובר בלא תעשה ודין הוא ומה בהמה שהקלת במגעה החמרת בחלבה מהלכי שתים שהחמרת במגעו אינו דין שתחמיר בחלבו ת"ל וזה לכם הטמא ואין חלב מהלכי שתים טמא אלא טהור. אוציא את החלב שאין שוה בכל ולא את הדם ששוה בכל ת"ל וזה לכם הטמא ואין חלב ודם מהלכי שתים טמא אלא טהור. אמר רב ששת אפילו מצות פרישה אין בו. טואמר רבא שלש כריתות האמורות בדם למה אחת לדם חולין ואחת לדם קדשים ואחת לדם כסוי:

תקו אמר רבא חמשה לאוין האמורות בדם למה אחד לדם חולין ואחד לדם קדשים ואחד לדם כסוי ואחד לדם אברים ואחד לדם התמצית. מושב דכתיב גבי חלב ודם למה לי איצטריך סד"א הואיל ובענינא דקרבנות כתיב בזמן דאיכא קרבן ניתסר חלב ודם ובזמן דליכא קרבן לא ליתסר קא משמע לן:

תקז יזתנן התם הקפה את הדם ואכלו או שהמחה את החלב וגמעו חייב. בשלמא הקפה את הדם ואכלו כיון דאקפיה אחשביה אלא המחה את החלב וגמעו אמאי אכילה כתיבא ביה והאי לאו בר אכילה הוא. אמר ריש לקיש אמר קרא הנפש לרבות את השותה. תניא נמי גבי חמץ כי האי גוונא המחהו וגמעו אם חמץ הוא ענוש כרת ואם מצה הוא אין יוצא בה ידי חובתו בפסח. בשלמא אם מצה אין יוצא בה ידי חובתו בפסח לחם עוני אמר רחמנא והאי לאו לחם עוני הוא. אלא אם חמץ הוא אמאי ענוש כרת אכילה כתיב ביה. אמר ריש לקיש אמר קרא הנפש לרבות את השותה. ותניא נמי גבי נבלת עוף טהור כי האי גוונא המחהו באור ואכלו טמא בחמה טהור. והוינן בה אכילה כתיב בה אמר ריש לקיש אמר קרא הנפש לרבות את השותה. אי הכי בחמה נמי בהמה אסרוחי מסרחה. וצריכא דאי כתב רחמנא בחלב המץ לא אתיא מיניה שכן לא היתה לו שעת הכושר נבלה לא אתיא מיניה שכן ענוש כרת. ואי כתב רחמנא בחמץ חלב לא אתיא מיניה שכן לא הותר מכללו נבלה לא אתיא מיניה שכן ענוש כרת. ואי כתב רחמנא בנבלה תרוייהו לא אתו מיניה שכן מטמאה. חדא מהדא לא אתיא תיתי חדא מתרתי. מהי תיתי לא ליכתוב רחמנא [בנבלה ותיתי מהנך מה להנך שכן ענוש כרת. לא ליכתוב רחמנא] בחמץ ותיתי מהנך מה להנך שכן לא היתה להם שעת הכושר. לא ליכתוב רחמנא בחלב ותיתי מהנך מה להנך שכן לא הותרו מכללן תאמר בחלב שהותר מכללו. חלב היכא הותר מכללו אילימא חלב חיה להדיוט נבלה נמי אישתרי, מליקת חטאת העוף לכהנים. כהנים משולחן גבוה קא זכו. והא דתנן הטמאין לאסור צירן ורוטבן וקיפה שלהן למה לי ליגמר מהני. צריכא דאי לא כתב רחמנא בשרצים הוה אמינא דיו לבא מן הדין להיות כנדון מה התם עד דאיכא כזית אף הכא נמי עד דאיכא כזית ולכתוב רחמנא בשרצים וליתו הנך ולגמרו מנייהו משום דאיכא למפרך מה לשרצים שכן טומאתן במשהו. והא דתניא הטבל והחדש וההקדש והשביעית והכלאים כל המשקין היוצאין מהן כמותן מנלן. וכי תימא ליגמרו מהנך מה להנך שכן איסור הבא מאליו. הא תינח היכא דאיסור הבא מאליו (אתיא) היכא דליכא איסור הבא מאליו מנלן. גמר מבכורים. בכורים גופייהו מנלן. כדתני רב יוסף פרי, פרי אתה מביא ואי אתה מביא משקה הביא ענבים ודרכן מנין ת"ל תביא. איכא למיפרך מה לבכורים שכן טעונין קריאה והנחה. אלא גמר מתרומה. ותרומה גופה מנלן דאיתקש לבכורים דאמר מר ותרומת ידך אלו בכורים. מה לתרומה שכן חייבין עליה מיתה וחומש. אלא גמר מתרוייהו. מה לתרומה ובכורים שכן חייבין עליהן מיתה וחומש. אלא אתיא מתרומה וחדא מהנך או מבכורים וחדא מהנך. יחבני ישראל מניפין ואין הגוים מניפין וכי אי זו מדה מרובה מדת סמיכה מרובה או מדת תנופה מרובה, מדת סמיכה מרובה ממדת תנופה שהסמיכה נוהגת (סז) בכל החוברין ואין תנופה נוהגת בכל החוברין. הסמיכה נוהגת בקרבנות היחיד ובקרבנות הצבור התנופה אינה נוהגת אלא בקרבנות היחיד. אם מעטתים מסמיכה מרובה לא אמעטם מתנופה מועטת. אתה אומר בצד זה נתרבה סמיכה ונתמעטה תנופה. או בצד זה נתרבה תנופה ונתמעטה סמיכה שהתנופה נוהגת בדבר שיש בו רוח חיים ובדבר שאין בו רוח חיים וסמיכה אינה נוהגת אלא בדבר שיש בו רוח חיים. אם מעטתים מסמיכה מועטת אמעטם מתנופה מרובה הא מפני שיש בסמיכה

מכו"ק ובמ"ק יא תורת כהנים : יב תנא דבי אליהו : יג דברים יב : *ויקרא יז : יד שם יט : *יחזקאל יח : טו כריתות כ : טז שם ד : יז חולין קכ : יח תורת כהנים :

זית רענן (סג) את השותה, היינו שהמחה החלב וגמעו חולין דף ק"כ. ופירש"י שם דנפש דריש דמשמע כל דבר המשיב נפשו של אדם ועיי"ש בתוס': (סד) להביא דם אדם וכו' כצ"ל : (סה) שינהג הדבר לדורות, דמחוקת עולם ה"א דור זה דוקא ינהוג אותו לעולם : שניהם עליך במיתה ובכרת, ואע"ג דכתיב בכל אחד כרת בהדיא י"ל דאי"ל דאף אדם בכרת, ועיין בתוס' ב"מ דף קי"ד : (סו) ולא תגזול, ומדלא כתיב ביה רעך ש"מ דאף גזל גוי אסור, ועיין בב"מ דף פ"ז : (סז) בכל החוברין, פי' בשותפין סומכין ואין מניפין : ובקרבנות הצבור, שעיר המשתלח ופר העלם דבר : משא"כ בתנופה, י"ל דס"ל דתנופתן כמות שהן וא"כ אין בהם תנופת חזה ושוק, ומ"מ נ"ל דגרסינן איפכא וה"ג בכל החוברין אם מעטתים וכו' ונתמעטה סמיכה שהתנופה נוהגת בקרבנות יחיד בקרבנות צבור התנופה אינה וכו' וב"מ ס"פ שתי מדות :

בסמיכה שאין בתנופה ובתנופה מה שאין בסמיכה צריך לומר בני ישראל וגו':

תקח יטבני ישראל מניפין ואין בנות ישראל מניפות. אמר רב אסי מצינו שהלק הכתוב בין קרבן ישראל לקרבן גוים לקרבן נשים בסמיכה. יכול נחלק בתנופה, לא, מה לחלק בסמיכה שהסמיכה בבעלים נחלק בתנופה שהתנופה בכהנים וכה ת"ל בני ישראל בני ישראל מניפין ואין הגוים מניפין ואין הנשים מניפות. דבר אל בני ישראל המקריב אין לי אלא בני ישראל גרים ועבדים משוחררים מנין תלמוד לומר המקריב. או אינו אומר המקריב אלא זהו כהן המקריב. כשהוא אומר ידיו תביאינה הרי בעלים אמורים הא כיצד כהן מניח ידו תחת יד הבעלים ומניף. כיצד עושה מניח אימורין על פיסת היד וחזה ושוק עליהן וכל מקום שיש לחם הלחם מלמעלה. היכא אמר רב פפא במלואים. מאי טעמא אילימא משום דכתיב שוק התרומה וחזה התנופה על אשי החלבים והא כתיב את החלב על החזה יביאנו. אמר אביי ההוא (מיבעי) [דמיתי] ליה כהן מבית המטבחים. והכתיב וישימו את החלבים על החזות דיהיב ליה כהן אהרינא ואזיל ומקטיר ליה והא קמ"ל דבעינן ג' כהנים משום ברב עם הדרת מלך:

כיכול כל הקרבנות כולן יטענו תנופה תלמוד לומר זבח יצאו עופות ומנחות שאינן זבחים. אוציא עופות ומנחות שאינן זבחים ולא אוציא את הבכור ואת המעשר ואת הפסח שהן זבחים. ת"ל מזבח ולא כל זבח. אוציא את הבכור והמעשר (סה) והפסח שאינן טעונין תנופה ולא אוציא חטאת ואשם שטעונין תנופה. תלמוד לומר שלמיו. אוציא חטאת שאין למינה תנופה ולא אוציא אשם שיש למינו תנופה תלמוד לומר שלמיו. אוציא את כל האשמות ולא אוציא את אשם מצורע ודין הוא ומה אם שלמי יחיד שאין טעונין תנופה חיים טעונין תנופה שחוטין אשם מצורע שטעון תנופה חי אינו דין שיטעון תנופה שחוט. ת"ל שלמיו ולא אשם מצורע. או אינו אומר שלמיו אלא לרבות זבחי שלמי צבור, כשהוא אומר מזבחי שלמיכם לרבות זבחי שלמי צבור שיטענו תנופה שחוטין. והלא דין הוא ומה אם שלמי יחיד שאינן טעונין תנופה חיים טעונין תנופה שחוטין. זבחי שלמי צבור שטעונין תנופה חיים אינו דין שיטענו תנופה שחוטין. אשם מצורע יוכיח שטעון תנופה חי ואין טעון תנופה שחוט ואף אתה אל תתמה על זבחי שלמי צבור שאעפ"י שטעונין תנופה חיים לא יטענו תנופה שחוטין. כשהוא אומר מזבחי שלמיכם לרבות זבחי שלמי צבור שיטענו תנופה שחוטין. יכול כל הזבח יטעון התנופה ת"ל חלב. אין לי אלא החלב מנין לרבות את החזה ת"ל חלב והזה. כשהוא אומר יביא לרבות האליה. מאשי ה' לרבות שתי כליות. יביאנו לרבות יותרת הכבד. למדנו שטעונין תנופה כו' מנין שיטענו הרמה ת"ל שוק התרומה. אין לי אלא שוק מנין לרבות את כולן ת"ל וקדשת את חזה התנופה ואת שוק התרומה שאין תלמוד לומר אשר הונף ואשר הורם אלא זה בנין אב כל שטעון תנופה טעון הרמה:

תקט או אינו מביא אלא כיוצא בזה מה זה מיוחד (סט) איל קשה בן שתי שנים וטעון לחם אף אין לי אלא קשה בן שתי שנים מנין קשה ואין טעון לחם, רך וטעון לחם, רך ואין טעון לחם. עד שאתה מרבה להביא בבקר בכשבים ובעזים ת"ל כי תרומה היא ותרומה יהיה מאת בני ישראל מזבחי שלמיהם תרומתם לה' לרבות את כולן. נטמאו כולן ונשתייר אחד מהן מנין שיטעון תנופה ת"ל החזה להניף אותו אפילו כוליא אחת. תנופה (ע) ולא תנופות. לפני ה' במזרח כיצד הוא עושה נותן החלבים על ידי הבעלים וחזה ושוק למעלה מהן שתי כליות ויותרת הכבד למעלה מהן אם יש שם לחם למעלה מוליך ומביא מעלה ומוריד שנאמר אשר הונף ואשר הורם תנופה היתה במזרח והגשה במערב תנופות קודמות להגשות, מנין שאין אהרן ובניו זכאין בחזה ושוק אלא לאחר הקטרת חלבים ת"ל והקטיר הכהן את החלב המזבחה ואח"כ והיה החזה לאהרן ולבניו. נטמאו אימורין או שאבדו יכול לא יהו אהרן ובניו זכאין בחזה ושוק ת"ל והיה. וכן הוא אומר בבני עלי כאגם בטרם יקטירון את החלב וגו' מה נאמר בהן ותהי חטאת הנערים גדולה מאד את פני ה' כי נאצו האנשים את מנחת ה'. שוק הימין אין לי אלא שוק שנוהג. זרוע חולין מנין ת"ל תתנו. זרוע מוקדשין בשלמים מנין ת"ל מזבחי שלמיכם זהו שאמרו לרבות זבחי שלמי צבור שיטענו תנופה שהוטין. מנין לטמא בשעת זריקת דמים וטהור בשעת הקטר חלבים (עא) שאינו חולק בבשר ת"ל המקריב את דם השלמים ואת החלב וגו'. אבא שאול אומר מנין מהור בשעת זריקת הדם וטמא בשעת הקטר חלבים שאינו חולק בבשר. ת"ל המקריב את דם השלמים ואת החלב, ר"ש אומר כל כהן שאינו מודה בעבודה אין לו חלק בכהונה שנאמר המקריב את דם השלמים לו תהיה שוק הימין למנה. כבוכן היה ר"ש אומר הרי הוא אומר *מי גם בכם ויסגור דלתים וגו' אמר ה' צבאות ומנחה לא ארצה מידכם. שני דברים הללו משמשין את הגוף ואין נמנעין לעשותן ואין נוטלין עליהם שכר אדם האומר לחבירו הדלק לי את הנר הזה והגף את הדלת אחריך והלא דברים ק"ו אם דברים שאין נוטלין עליהן שכר לא עשית עמי חנם עאכ"ו דברים שנוטלין עליהן שכר. ר' אליעזר בר' שמעון אומר וכו'. בא טבול יום (כתוב ברמז תפ"ט). חזה זה חזה. התנופה זה תנופת (עב) הסל הקדש. שוק זה השוק. התרומה זה תרומת תודה. לקחתי מאת בני ישראל (עג) ראויין היו לישראל וכשנתחייבו ניטלו מהן כך אם יזכו יחזרו להם ת"ל ואתן אותם לאהרן הכהן ולבניו לחק עולם נתונים לכהנים מתנה לעולם:

כגהזרוע והלחיים והקבה נוהגין בחולין אבל לא במוקדשין. שהיה בדין מה אם החולין שאינן חייבין בחזה ושוק חייבין במתנות. קדשים שחייבין בחזה ושוק אינו דין שחייבין במתנות ת"ל ואתן אותם לאהרן הכהן אין לך אלא מה שאמור בענין. ויהו חולין חייבין בחזה ושוק מק"ו ומה קדשים שאין חייבין במתנות חייבין בחזה ושוק חולין שחייבין במתנות אינו דין שחייבין בחזה ושוק. לא מצית למימר הכי דהא בעי תנופה. היכא ניגפינהו אי אבראי לפני ה' כתיב. אי אגואי קא מעייל חולין לעזרה הילכך לא אפשר: כדמאת בני ישראל (עד) מרצון ישראל. זאת משחת אהרן ומשחת בניו. אמר ר"ש יכול עד שנצטרפה זכות אהרן ובניו כאחת לא זכו בשמן המשחה ת"ל זאת משחת אהרן ומשחת בניו כדאי אהרן בעצמו וכדאי בניו בעצמן. רבי יהודה אומר יכול יהיו אהרן ובניו צריכין לשמן המשחה לעתיד לבא ת"ל זאת משחת אהרן ומשחת בניו כדאי אהרן בעצמו וכדאי בניו לעצמן. הא (עה) מה אני מקיים כהאלה שני בני היצהר העומדים על אדון כל הארץ זה אהרן ודוד. מאשי ה' מלמד שאף האישים מסייעות. ביום הקריב אותם לכהן לה' מלמד שאף היום סייע. אשר צוה ה' לתת להם ביום משחו אותם א"ר שמעון מנין שמפרישין היו ישראל מתנות כהונה מהר סיני ולא זכו בהן אהרן ובניו עד שזכו בשמן המשחה ת"ל אשר צוה ה' לתת להם ביום משחו אותם מאת בני ישראל (עו) מרצון ישראל. חקת עולם לבית עולמים. לדורותם שינהוג הדבר לדורות. זאת התורה לעולה למנחה ולחטאת ולאשם ולמלואים ולזבח השלמים מה מלואים נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני אף כולם נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני. אי מה מלואים קרבן צבור אף אין לי אלא קרבן צבור קרבן יחיד מנין ת"ל ולמלואים, כשתמצא לומר לעולה לעולת יחיד ולעולת צבור, למנחה למנחת יחיד ולמנחת צבור, לחטאת לחטאת יחיד ולחטאת צבור, ולזבח השלמים לזבחי שלמי צבור ולזבחי שלמי יחיד:

כואמר ריש לקיש מאי דכתיב זאת התורה לעולה למנחה וגו' כל העוסק בתורה כאילו הקריב עולה מנחה חטאת ואשם. אמר רבא האי לעולה למנחה עולה ומנחה מיבעי ליה, אלא אמר רבא כל העוסק בתורה אינו צריך לא עולה ולא מנחה לא חטאת ולא אשם. א"ר יצחק מאי דכתיב זאת תורת החטאת זאת תורת האשם. כל העוסק בתורת חטאת כאילו הקריב חטאת וכל העוסק בתורת אשם כאילו הקריב אשם:

כזזאת התורה לעולה מה עולה טעונה כלי אף כל טעון כלי. כאי האי אלימא מזרק גבי שלמי צבור נמי כתיב וישם באגנות אלא

ממ"ק ובמ"ק יט מנחות סא: כ תורת כהנים: כא ש"א ג: כב כתוב ברמז תמ"ט: *מלאכי א: כג חולין קל: כד ת"כ: כה זכריה ד: כו מנחות קי: כז זבחים לג:

זית רענן (סה) והפסח שאין טעון סמיכה ולא אוציא וכו' שטעונין סמיכה ת"ל שלמיו כ"ה שם. ופי' דה"א כיון שטעונין סמיכה טעון התנופה: אשם שיש למינו, היינו אשם מצורע: תנופה, היינו מוליך ומביא: הרמה, היינו מעלה ומוריד: (סט) איל קשה, דומיא דמלואים דכתיב בהו אשר הונף ואשר הורם ושם הקריבו איל לשלמים: ואין טעון להם, היינו שלמים: וטעון לחם, היינו תודה: (ע) ולא תנופות, פי' אם שנים מביאין קרבן אחד אין מניפין זא"ז: (עא) שאינו חולק בבשר, אבל טהור בשעת זריקה וטמא בשעת הקטר חולק ואבא שאול ס"ל דאפ"ה אינו חולק עד שיהא טהור מתחלה ועד סוף: (עב) הסל הקדש, היינו באיל נזיר: (עג) ראוין היו לישראל, פי' שאלמלא חטאו ישראל היו כולן זכאין במתנות כהונה כדאיתא בפרשת יתרו: (עד) מרצון ישראל, שלא יטלם בהזקה: (עה) מה אני מקיים אלה שני בני היצהר. דקס"ד שימשחו באותו פעם בשמן ולכן קרי להו היצהר ומשני דלא קאי רק על אהרן ודוד שנמשחו כבר ומבקשים כהונתם ומלכותם: שאף האישים מסייעות, פי' האש מן שמים סייעו לשרוף קרבנותיו: שאף היום סייע, פי' הראב"ד שהיה אוירו זך: (עו) מרצון ישראל, לעיל קאי אחזה ושוק והכא קאי אכל מתנות: לבית עולמים, שגם במקדש ינהגו מתנות כהונה: לדורות, דה"א דדוקא במדבר יתנו מתנות כהונה שלא ה"ל ערים לשבת: מה מלואים, דליכא למימר דנאמרו באהל מועד דהא היו צריכין להקריבן בתחלת הקמת המשכן: ת"ל ולמלואים, דריש וי"ו דולמלואים ובת"כ גרס ת"ל ולאשם ואשם ליכא בצבור: כשתמצא לומר וכו', דכל הקרבנות הכתובים כאן מיירי בין בקרבן יחיד ובין בצבור: לעולת צבור, קרבן תמיד: מנחת צבור, מנחת תמיד: חטאת צבור, ר"ח ורגלים: שלמי צבור, כבשי עצרת:

אלא סכין. ועולה גופה מנלן דכתיב [כח]וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת והתם עולה הואי דכתיב ויעלהו לעולה תחת בנו. מנחה מה מנחה אין נאכלת אלא לזכרי כהונה אף כל אין נאכלין אלא לזכרי כהונה, מאי איכא חטאת ואשם בהדיא כתיב בהו אי זבחי שלמי צבור מרישא אתי בקדש הקדשים תאכלנו כל זכר בכהנים יאכל אותו לימד על זבחי שלמי צבור שאינם נאכלים אלא לזכרי כהונה. תנאי היא איכא דמייתי לה מהכא ואיכא דמייתי לה מהכא, חטאת מה חטאת מקדש בבלוע אף כל מקדש בבלוע. אשם מה אשם אין שפיר ושליא קדוש בו אף כל אין שפיר ושליא קדוש. קסבר ולדות קדשים בהוייתן הן קדושין ודנין אפשר משאי אפשר. מלואים מה מלואים מותריהם בשרפה אף בעלי חיים כמותריהן וכו'. שלמים מה שלמים מפגלין ומתפגלין אף כל מפגלין ומתפגלין. במתניתא תנא משמיה דר' עקיבא מה מנחה מתקדשת בבלוע אף כל מתקדש בבלוע. ואיצטריך למיכתב במנחה ואיצטריך למיכתב בחטאת. דאי כתב רחמנא במנחה משום דרבוכה בלעה אבל חטאת אימא לא. ואי כתב רחמנא בחטאת משום דבשר אגב דשמן קריר אבל מנחה אימא לא, חטאת מה חטאת אינה באה אלא מן החולין וביום ובידו הימנית אף וכו'. וחטאת גופה מנלן אמר רב אחא אמר קרא והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו משלו ולא משל צבור ולא משל מעשר. ביום מביום צותו נפקא, כדי נסבה. בידו הימנית מדרבה בר בר חנה נפקא, כדי נסבה. אשם מה אשם עצמותיו מותרין אף כל עצמותיו מותרין. [כט]זאת התורה הקישן לשלמים מה שלמים בין בשנוי קודש בין בשנוי בעלים בעינן לשמו אף כל בין בשנוי בעלים בין בשנוי קודש בעינן לשמו. אימא היכא דשחיט להו שלא לשמן ליפסלו. אמר קרא [ל]מוצא שפתיך תשמור ועשית כאשר נדרת לה' אלהיך נדבה אשר דברת בפיך, נדבה נדר הוא, אם כמו שנדרת עשית יהא נדר ואם לאו יהא נדבה. וצריך למיכתב מוצא שפתיך וצריך למיכתב זאת התורה. דאי כתב רחמנא מוצא ה"א לא ידענא במאי כתב זאת, ואי כתב זאת ה"א ליפסלי כתב רחמנא מוצא הילכך מצוה אפילו חטאת משלמים ושחיטה לעכב מושחט אותה. לחטאת שתהא שחיטה לשם חטאת. קבלה מולקח הכהן מדם החטאת שתהא קבלה לשם חטאת וזריקה מוכפר עליו הכהן מחטאתו שתהא כפרה לשם חטאת. [לא]אשכחן חטאת חלב דכתיב בה לחטאת חטאת דעבודה זרה ודשמיעת קול ודבטוי שפתים ודטומאת מקדש וקדשיו דלא כתיב בהן כלל מנלן. חטאת דעבודה זרה אתיא מחטאת הלב שכן כרת כמותה והנך כולהו אתיא במה הצד. פסח ששחטו שלא לשמו פסול מנלן. דכתיב זאת התורה לעולה למנחה ולחטאת ולאשם ולמלואים ולזבח השלמים. ותניא ביום צותו זה בכור ומעשר ופסח הקישן הכתוב לשלמים מה שלמים בין שנוי קדש בין שנוי בעלים בעינן למצוה אף כל בין שנוי קודש בין שנוי בעלים בעינן למצוה. ובשלמים מה שלמים לא חלקת בהן בין זביחה לשאר עבודות למצוה אף פסח לא תחלוק בין זביחה לשאר עבודות לעכב. וזביחה גופה ילפינן מדכתיב [לב]שמור את חדש האביב ועשית פסח למצוה ושנוי קדש. ואמרתם זבח פסח למצוה בשנוי בעלים. ואמרתם זבח פסח הוא לעכב בין הכא בין הכא:

ח תקי [לג]אשר צוה ה' את משה בהר סיני ביום צותו את בני ישראל להקריב את קרבניהם לה' זה הבכור והמעשר והפסח. לה' לרבות את כולן שבכולן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני שנאמר אשר צוה ה' וגו'. למדנו לכל הקרבנות שכולן אין כשרין אלא ביום. רבי ישמעאל בנו של ר"י בן ברוקה אומר הרי הוא אומר [לד]ויקח משה חצי הדם וישם באגנות למדנו לעולת הר סיני שהיא טעונה כלי:

תקיא מנין לעולת הדורות שטעונה כלי. ת"ל (עולת תמיד העשויה בהר סיני) [עולת תמיד לדורותיכם] מקיש עולת הדורות לעולת הר סיני מה עולת הר סיני טעונה כלי אף עולת הדורות טעונה כלי. אין לי אלא עולה מנין לרבות את כולן ת"ל זאת התורה לעולה למנחה וגו' לרבות את כולם שכולם טעונין כלי. אשר צוה ה' למדנו לדברות מדבר סיני שלא נאמרו אלא ביום. מנין לרבות דברות הר סיני שלא נאמרו אלא ביום ת"ל [לה]ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר ה' את משה בהר סיני. ומנין לרבות את אהל מועד שלא נאמרו אלא ביום. ת"ל [לו]וידבר ה' אל משה במדבר סיני באהל מועד מקיש דברות אהל מועד לדברות מדבר סיני מה דברות הר סיני ביום אף דברות אהל מועד ביום. ביום צותו מעט את אהרן מן הדברות (כתוב ברמז ת"ל):

תקיב [לז]קח את אהרן ואת בניו אתו רבי יהודה ברבי ורבי יהושע בן לוי ר' יהודה ברבי אמר תשובה עושה מחצה ממי אתה למד מקין שנגזר עליו [לח]נע ונד תהיה בארץ וכיון שעשה תשובה נמנע ממנו חצי גזרה הה"ד [לט]ויצא קין מלפני ה' וישב בארץ נוד קדמת עדן. תפלה עושה הכל ממי אתה למד מחזקיהו עיקר מלכותו לא היתה אלא י"ד שנה הה"ד [מ]ויהי בארבע עשרה שנה למלך חזקיהו וכיון שהתפלל הוסיפו לו ט"ו שנה שנאמר [מא]הנני יוסיף על ימיך חמש עשרה שנה. על דעתיה דר' יהושע בן לוי דאמר תשובה עושה את הכל ממי אתה למד מאנשי ענתות שנאמר [מב]כה אמר ה' אל אנשי ענתות בחוריהם ימותו בחרב. וכיון שעשה תשובה זכו להתיחס אנשי ענתות מאה ועשרים ושמונה. וכן יש ללמד מיכניהו דכתיב [מג]ובני יכניה אסיר בנו שאלתיאל בנו. תפלה עושה מחצה ממי אתה למד מאהרן שנגזרה עליו גזרה קשה, הה"ד [מד]ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו אין לשון השמדה אלא כלוי בנים כד"א [מה]ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת. כיון שהתפלל משה מתו שנים ונשתיירו שנים:

תקיג [מו]קח את אהרן ואת בניו אתו ואת הבגדים. א"ר סימון כשם שהקרבנות מכפרים כך הבגדים מכפרין דתנן *כהן גדול משמש בשמונה כלים וההדיוט בארבע בכתונת ומכנסים במצנפת ואבנט מוסיף עליהן כהן גדול חשן ואפוד ומעיל וציץ. כתנת מכפר על זורעי כלאים מפני שהיתה מצמר ופשתים ויש אומרים על הדם שנאמר (ויטבל אותו) [ויטבלו את הכתנת] בדם, כתנת מכפר על לבושי כלאים כד"א [מז]ועשה לו כתנת פסים. מכנסים לכפר על גלוי עריות כד"א [מח]ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה. מצנפת לכפר על גסי הרוח כד"א [מט]ושמת המצנפת על ראשו. אבנט מאן דאמר על העקמנים שבלב ומאן דאמר על הגנבים. האבנט היה חלול כולו לפיכך יבא ויכפר על הגנבים. א"ר לוי אבנט שלשים ושתים היה עוקמו לפניו ולאחריו. חשן מכפר על מטה דינין כד"א ונתת אל חשן המשפט. אפוד לכפר על אלילים שנאמר [נ]אין אפוד ותרפים. מעיל רבי סימון בשם רבי נתן אמר שני דברים אין להן כפרה ונתנה להם התורה כפרה לשון הרע והריגת נפש בשגגה. לשון הרע בזגי המעיל הה"ד [נא]פעמון זהב ורמון. והיה על אהרן לשרת ונשמע קולו אמר הקב"ה יבא הקול ויכפר על הקול. ההורג נפש בשגגה מתכפר לו במיתת כהן גדול הה"ד [נב]ואחרי מות הכהן הגדול. ציץ איכא מאן דאמר על עזי פנים ואיכא מ"ד על המגדפין. מ"ד על עזי פנים מבנות ציון כאן כתיב והיה על מצח אהרן ולהלן כתיב [נג]ומצח אשה זונה. מ"ד על מגדפין מגלית כאן כתיב והיה על מצחו תמיד ולהלן כתיב [נד]ותטבע האבן במצחו. ואת פר החטאת ואת שני האילים עשה כמין גבעה איל מכאן ואיל מכאן ופר באמצע. ואת כל העדה הקהילו אל פתח אהל מועד ישראל ששים רבוא ואת אמרת אל פתח אהל מועד אלא מועט מחזיק המרובה (כתוב ברמז ת'):

תקיד (עח) [נה]למה נאמר כאן [נו]קח א"ל הקב"ה למשה חייב אני לפרוע לו לקיחה קום אתה וגדלו בלקיחה ואימתי לקח אהרן בשעה שיצא הקצף א"ל משה קח את המחתה ותן עליה אש א"ל אהרן מרי משה להרגני אתה מבקש, בני מפני שהקריבו לפני הקב"ה אש הדיוט נשרפו ואתה אומר קח את המחתה, בני הכניסו אש זרה ונשרפו ואני אוציא אש קודש להוץ ואני מת או נשרף. אמר ליה משה לך ועשה מהרה שמתוך שאתה משיח הן מתים אלא הולך מהרה אל העדה וכפר עליהם, וכיון ששמע אהרן כן אמר אילו אני מת על ישראל אני כדאי מיד ויקח אהרן כאשר דבר משה לכך אמר הקדוש ברוך הוא למשה קבלהו מה אהרן עתיד להציל בני בלקיחה אף אתה גדלהו בלקיחה לכך נאמר קח את אהרן. דבר אחר קח את אהרן פתה אותו בדברים לפי שהוא בורח מן השררה אין קח אלא לשון פתוי *קחנו ועיניך שים עליו, וכן הוא אומר [נז]ותקח האשה בית פרעה. [נח]מתהלך בתומו צדיק זה אהרן. אשרי בניו אחריו שראה בניו בהיו משמשין בכהונה גדולה. אבל משה היה צדיק ולא היו בניו כמותו. עלי היה צדיק ולא היו בניו כמותו. שמואל היה צדיק ולא היו בניו כמותו שנא' [נט]ולא הלכו בניו בדרכיו:

קח

ממ"ק ובמ"ק כח בראשית כב: כט זבחים ד: ל דברים כג: לא זבחים ז: לב דברים טז: לג תורת כהנים: לד שמות כד: לה במדבר ג: לו שם ח: לז ויקרא רבה: לח בראשית ד: לט שם: מ ישעיה לו: מא שם לח: מב ירמיה יא: מג נחמיה ז: מד דברים ט: מה עמוס ב: מו מדרש ילמדנו: *ס"א דיומא: מז בראשית לז: מח שמות כח: מט שם כט: נ הושע ג: נא שמות כח: נב במדבר לה: נג ירמיה ג: נד שמואל א יז: נה תנחומא: נו כנ"ל: *ירמיה לט: נז בראשית יב: נח משלי כ: נט שמואל א ח:

זית רענן (עז) לדברות מדבר סיני, היינו כל הדברות ודברות אהל מועד היינו כשנטה האהל מחוץ למחנה, הראב"ד. ול"נ דברות מדבר סיני היינו מתן תורה ועד הקמת המשכן ואהל מועד היינו הקמת המשכן: מה דברות מדבר סיני ביום, כ"ה שם: (עח) למה נאמר כאן קח, פי' דהוי ליה למימר דבר אל אהרן וגו':

תקטו [ס]קח את אהרן ואת בניו אתו (עט) מה ת"ל לפי שהוא אומר [סא]ויתנף ה' את העם על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן היה במשמע שנתרחק אהרן, כשהוא אומר קח את אהרן ואת בניו היה במשמע שנתקרב, מנין שידע משה שנתרחק אהרן שנאמר [סב]ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא ולא נאמר וישמע ה' אלי גם בפעם ההוא. בישראל הוא אומר וישמע ה' אלי גם בפעם ההוא, כשהוא אומר קח את אהרן ואת בניו אותה שעה ידע משה שנתקרב אהרן. מנין שהיה (פ) בלבו של אהרן שנתרחק נאמר בסוף הענין קרב אל המזבח והלא כבר הסדיר משה לפניו את כל העבודות אלא שלא יהא לבו לדבר אחר. כשהוא אומר קח את אהרן ואת בניו אותה שעה ידע אהרן שנתקרב. דבר אחר קח את אהרן ואת בניו אתו מה ת"ל והלא במקומות הרבה נאמר למשה לקיחה בבני אדם שנאמר [סג]ולקחת את הלוים לי אני ה' [סד]ולקחת אותם אל אהל מועד והתיצבו שם עמך [סה]ויקח משה ואהרן את האנשים האלה אשר נקבו בשמות וכתיב [סו]קח לך את יהושע בן נון וכי היה מפש"ל משה בני אדם לאחריו אלא אמר לו הקב"ה קחם בדברים שלא יהא לבם לדבר אחר. (פא) את הבגדים אלו בגדים שפקדתיך עליהם שנא' [סז]אלה הבגדים אשר יעשו. ואת שמן המשחה זה שמן המשחה שפקדתיך עליו שנאמר [סח]ועשית אותו שמן משחת קדש. ואת פר החטאת כמו שנאמר [סט]והקרבת את הפר לפני ה'. ואת שני האילים כמה שנאמר [ע]ואת האיל האחד תקח [עא]ולקחת את האיל השני. ואת סל המצות (פב) שלא כסדר [האמורין להלן] אמורין כאן. ואת כל העדה הקהל עשו במעמד כל העדה שיהו נוהגין קרושה בכהונה:

ויעש משה כאשר צוה ה' כשם שהסדיר משה עבודת המקדש כך הסדיר עבודת כהונה ולויה בגדי כל אחד ואחד לפי מה שהוא מקרבן. ויקרב משה את אהרן ואת בניו וירחץ אותם במים באותה שעה זכו לקידוש ידים ורגלים באותה שעה זכו בטבילת יום הכפורים. ויתן עליו את הכתנת ויחגר אותו באבנט מלמד שנעשה משה סגן לאהרן והוא היה מפשיטו והוא היה מלבישו. כשם שנעשה לו סגן בחייו כך נעשה לו סגן במותו שנא' [עב]קח את אהרן ואת אלעזר בנו וגו' והפשט את אהרן את בגדיו. ומנין שעשה כן שנאמר [עג]ויעש משה כאשר צוה ה' ויעלו אל הר ההר ויפשט משה את אהרן את בגדיו וכי היאך משה היה יכול להפשיט את אהרן כסדרן והלא העליונים הן עליונים לעולם והתחתונים הן התחתונים לעולם אלא מעשה נסים עשה לו הקב"ה במיתתו יותר מבחייו והעמידו משה על הסלע והפשיטו בגדי כהונה ונלבשו (פג) בגדי שכינה תחלה למטה וחזר משה והפשיט את אהרן בגדים כסדרן והלביש את אלעזר בגדים כסדרן. וישם עליו את החשן וגו' פרשה זו נלמדה בשעתה נלמדה לדורות נלמדה לשירות יום ויום ולשירות יום הכפורים. בכל יום משמש בבגדי זהב ויום הכפורים משמש בבגדי לבן:

וישם את המצנפת על ראשו. ולא כסדר האמור להלן אמורין כאן להלן הסדיר את (פד) הקרבנות כסדרן וכאן הוא מסדר את הבגדים. להלן הסדיר את הקרבנות תחלה ואחר כך הסדיר את הבגדים וכאן הסדיר את הבגדים תחלה ואחר כך הסדיר את הקרבנות. ויקח משה את שמן המשחה (כתוב ברמז שפ"ח). ויחגור אותו באבנט כיצד הלבישן (כתוב בפ' ואתה תצוה). [עד]אמר רבי יוסי בר' חנינא מכנסים אין כתיב בפרשה כשהוא אומר וזה להביא את המכנסים ועשירית האיפה. בשלמא מכנסים כתיבא בענינא דבגדים אלא עשירית האיפה מנלן. אתיא זה מזה קרבן אהרן ובניו. אמר רבי יוחנן משם רבי שמעון בן יוחאי מנין שאף מקרא פרשה מעכב ת"ל ויאמר משה אל העדה זה הדבר אפילו דבור מעכב:

[עה]וימשח את המשכן ואת כל אשר בו. לא כמשיחת אהרן ובניו משיחת כל הכלים, משיחת אהרן ובניו מאחר שמלבישן היה מושחן וכן הוא אומר [עו]כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן (פה) יכול שמשחן עד שלא הלבישן ת"ל שיורד על פי מדותיו. אבל משיחת כל הכלים כל כלי וכלי טעון משיחה בפני עצמו שנאמר וימשח את המזבח ואת כל כליו ואת הכיור ואת כנו לקדשם הא למדת שכל כלי וכלי טעון משיחה בפני עצמו:

ויקרב משה את בני אהרן וילבשם כתנות. כשם שנעשה משה סגן לאהרן כך נעשה סגן לבניו. כשם שפקדו על בגדי אהרן כך פקדו על בגדי בניו שנאמר [עז]ועשית בגדי קדש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת ואומר [עח]ואת בניו תקריב והלבשתם כתנות. ויגש את פר החטאת מתחלה לא היה נקרא פר החטאת שנאמר [עט]וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש וגו' כשהוא פירש את מעשיו היה נקרא פר החטאת שנאמר [פ]ואת בשר הפר ואת עורו ואת פרשו וגו'. אין אנו יודעין אם חטאת אהרן היה אם חטאת הצבור היה, כשהוא אומר קח את אהרן ואת בניו אתו (פו) ואת הבגדים הוי חטאת אהרן ובניו היה ולא חטאת הצבור היה:

ויסמך אהרן ובניו את ידיהם על ראש פר החטאת. וכי אהרן ובניו סומכין ידיהם על כל הקרבנות אלא מפני שהן קרבנותם סמכו עליו. מקיש קרבנות צבור לקרבנותם מה קרבנותם טעון סמיכה אף קרבנות צבור טעונין סמיכה, מה הוא סומך על קרבנותיו אף הוא סומך על קרבנות צבור, אבל יחיד כל אחד ואחד סומך על קרבנו שנאמר וסמך ידו על ראש קרבנו:

וישחט ויקח משה את הדם ויתן על קרנות המזבח. כל שבעת ימי המלואים היה משה משמש בכהונה גדולה הוא היה שוחט הוא היה (פז) זורק הוא היה מזה הוא היה מחטא הוא היה יוצק הוא היה מכפר לכך נאמר ויקח וישחט. משל למה"ד לבת מלכים שנשאת כשהיא קטנה ופסקו עם אמה שתהא משמשתה עד שעה שתלמוד. אף כך אהרן בתחלה לא היה אלא לוי שנאמר [פא]הלא אהרן אחיך הלוי וכשנבחר להיות כהן גדול אמר הקב"ה למשה אתה תשמשנו עד שילמוד אהרן. היה משה שוחט ואהרן רואה אותו, זורק ואהרן רואה אותו, מזה ואהרן רואה אותו, מחטא ואהרן רואה אותו, יוצק ואהרן רואה אותו, מכפר ואהרן רואה אותו: וישחט ויקח משה את הדם וגו' ויקדשהו לכפר עליו כפרה זו איני יודע מה הוא מנין אתה אומר שלא תהא כפרה זו אלא שאמר משה שמא בשעה (פח) שצוה אדון עולם להתנדב דבר למקדש דחקו ישראל איש ואיש והביאו שלא לטובתם תהא כפרה זו שלא יתנדב גזל למקדש, וכן הוא אומר [פב]כי אני ה' אוהב משפט שונא גזל בעולה. ויקח את כל החלב אשר על הקרב. כל שלא למד משתי פרשיות אלו אינו מנהג לדורות. מפני שהייתי אומר פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים הואיל ואין נאכלין יהו כולן נשרפים ולא יהא מהם למזבח כלום לכך נאמר ויקח את כל החלב זאת היתה תרומתן למזבח ושאר הפר ישרף שנאמר ואת הפר ואת עורו:

ויקרב את [איל] העולה מכאן למדנו סמיכה לעולה. וישחט ויזרוק משה את הדם מכאן למדנו זריקה לעולה. ואת האיל נתח לנתחיו כל המפורש לעולת יחיד מפורש כאן חוץ מהפשט, וי"א אין נתוח בלא הפשט. ויקטר משה את הראש ואת הנתחים ואת הפדר כמו שנאמר להלן ונתח אותו לנתחיו ואת ראשו ואת פדרו מכאן למדו. ואת הקרב ואת הכרעים רחץ במים כמו שנאמר להלן וקרבו וכרעיו ירחץ במים מכאן למדו. ויקטר משה את כל האיל המזבחה כמו שנאמר להלן (והקטיר הכהן המזבח) [והקריב הכהן את הכל והקטיר המזבחה] מכאן למדו. עולה הוא אשה הוא לה' מלמד שכולן נתנין על גבי האישים:

ויקרב את האיל השני [למה נאמר] והלא כבר זווג הכתוב שני האילים זה כנגד זה אם כן למה נאמר ויקרב את האיל השני שאם הביא פר אחד ולא הביא מן האילים לא יצא ידי קרושם. שני אילים ולא הביא פר לא יצא ידי קרושם. שני אילים ופר ולא הביא סל המצות לא יצא ידי קרושם. איל המלואים שמושלם על הכל מלמד שהמלואים שלמים לאהרן ולבניו. ויסמכו אהרן ובניו את ידיהם על ראש האיל סמכו ידיהם עליו בשמחה ועשו יום טוב, משל למי שפרע חובו ועשה יום טוב אף כך אהרן ובניו כיון שהשלימו עבודת

ממ"ק ובמ"ק ס תורת כהנים : סא שמות לג : סב דבריס ט : סג במדבר ג : סד שם יח : סה שם ח : סו שם כז : סז שמות כח : סח שם ל : סט שם כט : ע שם : עא שם : עב במדבר כ : עג שם : עד יומא ה : עה ת"כ : עו תהלים קלג : עז שמות כח : עח שם כט : עט שם : פ שם : פא שמות ד : פב ישעיה סא :

זית רענן (עט) מה ת"ל וכו', פי' למה אמר ואת בניו אתו, ומשני לפי שנתרחק דכתיב להשמידו ואין השמד אלא כלוי בנים כמ"ש רש"י לפיכך אמר כאן ואת בניו אתו : (פ) בלבו של אהרן, פי' אף אהרן עצמו סבר שנתרחק : לבו לדבר אחר, פי' שאהרן ישיא בלבו שיתיר לקרב אל המזבח : (פא) את הבגדים, בה"א ידיעה משמע הנזכרים כבר וכן כולם : (פב) שלא כסדר אמורין כאן, פי' דלעיל בפרשת תצוה כתיב בסדר אחר והקרבת אותם בסל ואת הפר ואת שני האילים : (פג) בגדי שכינה תחלה למטה, כ"ה שם פי' שהקב"ה הלבישו תחלה בגדי שכינה למטה מבגדיו שלא יעמוד ערום ע"ג הסלע עד שישכב ע"ג המטה : (פד) הקרבנות כסדרן, דבתחלה הלחם ואח"כ הזבחים : מסדר את הבגדים, דס"ל שהלביש אהרן תחלה האבנט ואח"כ בניו : (פה) יכול שמשחן וכו', ר"ל שמשח הבגדים קודם שהלבישן : ת"ל שיורד על פי מדותיו, פי' שהשמן ירד על בגדיו : מתחלה לא היה נקרא וכו', בפ' תצוה לא כתיב פר החטאת כדכתיב זה הדבר וגו' פר אחד וגו' : (פו) ואת הבגדים ואת פר החטאת בא ללמד שחטאת אהרן היה : וכי אהרן ובניו וכו', זהו ג"כ הוכחה שקרבנות שלו היתה : (פז) זורק, דם העולה : מזה, דם החטאת : היה מחטא, על טהרו של מזבח : יוצק, שירי הדם : לכך נאמר ויקח וישחט משה כ"ה שם. פי' שהשחיטה כשרה בכל אדם ומקבלה ואילך עשה משה : שוחט ואהרן רואה, אע"ג שהשחיטה כשרה בזר מ"מ אשכחן ביוה"כ שהוצרך לשחוט בעצמו : היה משה שוחט, פי' כשרצה משה שחט : (פח) שצוה אדון עולם להתנדב וכו' כ"ה שם, פי' אע"פ שהכל שלו לא ניחא ליה בגזל. וכ"ה ופ"ג דסוכה : והביאו שלא לטובתם, פי' שמא הביאו בע"כ והוי כמו גזל יהא זו כפרה : מכאן למדו, סדר עבודה :

עבודת היום וקרושיו עבודת כלים וקרושיו הביאו איל וסמכו ידיהם עליו בשמחה ועשו יום טוב :

תקטז וישחט ויקח משה מדמו. שלשה דמים האמורין בפרשה ואין דומין זה לזה הראשון טעון שש מתנות והשני שתים ושלישי י"ג, לכך נאמר וישחט ויקח משה מדמו. ויתן על תנוך אזן אהרן הימנית זה גדר האמצעי. ועל בהן ידו הימנית זה הפרק האמצעי. ויקרב את בני אהרן ויתן משה מן הדם על תנוך אזנם הימנית זה גדר האמצעי. ועל בהן ירם הימנית זה פרק האמצעי. ועל בהן רגלם הימנית זה פרק האמצעי :

ויקח את כל החלב וגו'. אין לך כל דבר ודבר שאין בו מצוה למקום. פירות יש בהן מצות הרבה תרומות ומעשרות חלה ובכורים הלקט והשכחה והפאה. שערי בתים שערי מדינות יש בהן מצוה למקום שנאמר [פג]וכתבתם על מזוזות וגו'. בגדים יש בהן מצוה למקום שנא' [פד]לא תלבש שעטנז. טלית יש בו מצוה למקום שנאמר [פה]גדילים תעשה לך. בהמה טהורה יש בה מצוה למקום שנאמר [פו]כל הבכור וגו'. בהמה טמאה יש בה מצוה למקום שנאמר [פז]ופטר חמור וגו'. חיה הגדלה במדבר והעוף הפורח באויר הזהיר עליהן הכתוב אם יבואו לידך לא יהו מחוסרין מצוה שנאמר [פח]אשר יצוד ציד חיה וגו' ושאר בהמה וחיה שלא פרט הכתוב שמן עשאן כלל [פט]אך כל חרם אשר יחרים איש לה'. קדשי מקדש קדשי גבולין (כלו קדש) יש בהן מעלות ע"ג מעלות. כיצד פרים הנשרפין ושעירים הנשרפין אמר הכתוב יהי דמם ואימוריהן למזבח. עולה כולה כליל לאישים אמר הכתוב יהא עורה מתנה לכהנים. שלמים הנאכלין לבעלים אמר הכתוב יהא דמן ואימוריהן למזבח לכך נאמר ויקח את החלב ואת האליה החזה ושוק הימין היתה תרומתן למזבח. ויתן את הכל על כפי אהרן ועל כפי בניו וכי כל הקרבנות כולן ניתנין לידי בעלים אלא ללמדך היאך משקין את הסוטות ומטהרין את היולדות ומטהרין את המצורעין. וינף אותם תנופה לפני ה' הוא הדין ללמדך תנופת הקרבנות :

תקיז ויקח משה אותם מעל כפיהם. הוא הדין ללמדך היאך כהן נוטל מנחה מעל ידי סוטה ומניפה. מלואים הם לריח ניחוח מלמד שהמלואים קרוין ריח ניחות. והרי דברים קל והומר מלך ב"ו קנה לו אוהב ועשה לו י"ט, מלך מלכי המלכים הקב"ה שהעמיד לו כהן על אחת כמה וכמה. ויקח משה את (המנחה) [החזה] ויניפהו תנופה לפני ה' מלמד שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה, וכן הוא אומר [צ]מי גם בכם ויסגור דלתים ולא תאירו מזבחי הנם וגו'. מאיל המלואים למשה היה למנה והרי דברים ק"ו ומה אם מי ששמש בכהונה גדולה שעה אחת נוטל לו חלק בכהונה המשמש בכהונה לעולם על אחת כמה וכמה :

תקיח מלואים (כתוב בפרשת ואתה תצוה). [צא]אמר רב משה רבינו כהן גדול היה וחולק בקדשי שמים היה שנאמר מאיל המלואים למשה היה למנה. מיתיבי והלא פנחס היה עמהן ואם איתא לימא והלא משה היה עמהן. דילמא שאני משה דטריד בשכינה דאמר מר משה בהשכמה עלה ובהשכמה ירד. מיתיבי [צב]לחם אלהיו מקדשי הקדשים ומן הקדשים יאכל אם נאמר קדשי קדשים למה נאמר קדשים קלים ואם נאמר קדשים קלים למה נאמר קדשי קדשים, אם נאמר קדשי קדשים ולא נאמר קדשים קלים הייתי אומר קדשי קדשים הוא אוכל שהרי הותרו לזר ולהם קדשים קלים לא יהא אוכל. ואם נאמר קדשים קלים ולא נאמר קדשי קדשים הייתי אומר בקדשים קלים יהא אוכל שהן קלים קדשי קדשים לא יהא אוכל, לכך נאמרו שניהם. מאי זר לאו משה לא בבמה ובדברי האומר יש מנחה בבמה. מיתיבי מרים מי הסגירה אם תאמר משה הסגירה זר הוא ואין זר רואה את הנגעים וא"ת אהרן הסגירה אהרן קרוב הוא ואין קרוב רואה את הנגעים אלא כבוד גדול חלק הכתוב למרים באותה שעה אני כהן אני מסגירה אני חולטה ואני (פורעה) [פוטרה]. קתני מיהת משה זר היה. א"ר נחמן בר יצחק שאני מראות נגעים דאהרן ובניו כתובין בפרשה. [צג]ומכל המצות המלואים היו באים כמצה של תודה חלות ורקיקין ורבוכה. מנא הני מילי אמר רב חסדא א"ק ומסל המצות אשר לפני ה' [וגו']. בשלמא חלות חלות, רקיקין רקיקין, חלת לחם שמן מאי ניהו לאו רבוכה. מתקיף לה רבינא ואימא מנחתא דמשחא, אלא כדדריש רב נחמן (כתוב בפסוק זה קרבן אהרן ובניו). [צד]חזה התנופה ת"ר אי זהו חזה שרואה פני הארץ למעלה עד הכרם למטה עד הצואר וחותך שני צלעות משתי דפנות אילך ואילך זה הוא חזה הניתן לכהנים :

[צה]ויקח משה משמן המשחה ומן הדם אשר על המזבח. שלשה דמים האמורין בפרשה אין דומין זה לזה. הראשון טעון שש מתנות. השני שתים. והשלישי שלש עשרה. הראשון טעון שש מתנות זריקה ומתן סביב הזיה (פט) וחטוי יציקה וכפרה. השני שתים זריקה ומתן סביב. והשלישי שלש עשרה (וכו'). טעון שש מתן בהונות שלש באהרן ושלש בבניו וי"א תשעה שלש באהרן ושש בניו. וי"א חמשה עשר שלש באהרן שתים עשרה בארבעה בניו שנאמר [צו]אלה שמות בני אהרן הכהנים המשוחים אשר מלא ידם לכהן, טעון זריקה לגבי מזבח טעון שש הזיות שלש באהרן ושלש בבניו וי"א תשע שלש באהרן (צ) ושש בבניו וי"א חמש עשרה שלש באהרן ושתים עשרה בבניו. ויז על אהרן על בגדיו הא למדת שלא שלם קדוש אהרן ובניו אלא בהזאת הדם :

ויאמר משה אל אהרן ואל בניו בשלו את הבשר פתח אהל מועד ושם תאכלו אותו. כמה שנא' להלן ואכל אהרן ובניו את בשר האיל ואת הלחם אשר בסל פתח אהל מועד וכתיב והנותר בבשר ובלחם באש תשרופו מלמד שהמלואים מותרן לשרפה. ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים מכאן אמרו בכ"ג באדר קרבו מלואים כ' וג' וז' הרי ל' באחד בניסן שלמו המלואים : כי שבעת ימים ימלא את ידכם כל שבעת ימי המלואים היה משה מעמיד המשכן בכל בקר ובקר מקריב קרבנותיו עליו ומפרקו, בשמיני העמידו ולא פרקו. ר' יוסי בר"י אומר אף בשמיני העמידו ופרקו : כאשר עשה ביום הזה צוה ה' לעשות לכפר עליכם אמר להם כפרה זו תכפר עליכם עד שיחיו המתים :

תקיט [צז]**בזאת** יבא אהרן אל הקדש במה שאמור בענין המלואים מה אהרן פירש שבעה ושמש יום אחד ומשה מסור לו כל שבעה כדי [צח]להבבו בעבודה אף לדורות כ"ג פורש שבעה ומשמש יום אחד ושני תלמידי חכמים מתלמידיו של משה לאפוקי צדוקין מוסרין לו כל ז' כדי [צח]לחבבו בעבודה, מכאן אמרו שבעת ימים קודם יום הכפורים מפרישין כ"ג מביתו כו'. וכשם שמפרישין כ"ג מביתו כך מפרישים כהן השורף את הפרה ללשכה שעל פני הבירה צפונה מזרחה ואחד זה ואחד זה מזין עליו כל שבעה מכל הטאות שהיו שם [וא"ת במלואים דם הכא מים] אמרת נכנסו מים תחת דם ואומר כאשר עשה ביום הזה צוה ה' לעשות וגו' לעשות אלו מעשה פרה לכפר אלו מעשה יוה"כ. האי בזאת מיבעי ליה לגופיה בפר בן בקר לחטאת, א"כ נכתוב רחמנא בזה כו' מאי בזאת ש"מ תרתי. מאי ואומר וכי תימא יו"כ קמא הוא דבעי פרישה כדאשכחן במלואים וכו' אי נמי כ"ג קמא הוא דבעי פרישה אבל יום הכפורים דעלמא לא, ת"ש כאשר עשה ביום הזה צוה ה' לעשות לכפר עליכם :

[צט]**ופתח** אהל מועד תשבו יומם ולילה שבעת ימים. הרי דברים ק"ו אם המקיים דברי ב"ו כך, המקיים דבריו של מקום על אחת כמה וכמה. ויעש אהרן ובניו מלמד שהיו אהרן ובניו ששים ושמחים ששומעין דברים לקבל מפי משה כשומעין מפי הקב"ה לכך נאמר ויעש אהרן ובניו את כל הדברים. אשר צוה ה' ביד משה כראי שליח לשולחו כראי המצוה למי שנצטוה :

פרשת שמיני

ט ויהי ביום השמיני [א]חכמות *(נשים) בנתה ביתה רבי אבא בר כהנא פתר קריא באהל מועד. חכמות (נשים) בנתה ביתה זה בצלאל [ב]וימלא אותו רוח אלהים בחכמה. חצבה עמודיה שבעה אלו שבעת ימי המלואים הה"ד כי שבעת ימים ימלא את ידכם. טבחה טבחה אלו הקרבנות. מסכה יינה אלו הנסכים. אף ערכה שלחנה סדור לחם הפנים. שלחה נערותיה תקרא זה משה הה"ד ויהי ביום השמיני קרא משה. [ג]עם חסיד תתחסד רבי נחמיה פתר קריא במשה בשעה שבא בחסידות בא הקב"ה עמו בחסידות בשעה שבא בעקמומיות בא הקב"ה עמו בעקמומיות. ואימתי בא בעקמומיות בשעה שאמר ואמרו לי מה שמו מה אמר אליהם אמר לו הקב"ה זה שמי לפי שעה אהיה אשר אהיה. אימתי, בא בתמימות בשעה שאמר לו [ד]הראני נא את כבודך מה כתיב תמן אני אעביר כל טובי על פניך. אימתי נתברר על עסקיו בשעה שאמר לו לכה ואשלחך אל פרעה אמר לו שלח נא ביד תשלח :

אמר

במ"ק ובמ"ק פג דברים ו : פד שם כב : פה שם : פו שם טו : פז שמות לד : פח ויקרא יז : פט שם כז : צ מלאכי א : צא זבחים קא : צב ויקרא כא : צג מנחות עח : צד חולין מה : צה תורת כהנים : צו במדבר ג : צז יומא ד : צח נ"ל לחבבו : צט תורת כהנים : א ויקרא רבה, משלי ט : ב שמות לא : ג תהלים יח : ד שמות לג :

*בטעות נתערבה תיבת נשים בכל המדרשים והילקוטים דפוסים הישנים :

זית רענן (פט) וחטוי, היינו שמחטא באצבע על הקרן כדאיתא ביומא מחטא ויורד : (צ) ושש בבניו, דס"ל שנמשחו כל אחד בפני עצמו : לארבעת בניו, דס"ל שכולם נמשחו : כמה שנאמר להלן, מדכתיב כאשר צויתי משמע שכבר צוה : בכ"ג באדר, דשניגו בסדר עולם באחד בניסן הוקם המשכן :

תקב אמר ר' שמואל בר נחמן כל שבעת ימי הסנה היה הקב"ה מפתה את משה שילך בשליחותו למצרים הה"ד [ה]גם מתמול גם משלשם גם מאז דברך אל עבדך הרי ששה, בשביעי א"ל שלח נא ביד תשלח, אמר לו הקב"ה הייך שאני צורדה לך בכנפיך. אימתי פרע לו ר' לוי אמר כל שבעת ימי אדר היה משה מבקש תפלה ותחנונים שיכנס לא"י ובשביעי א"ל כי לא תעבור את הירדן הזה. רבי חלבו אמר כל שבעת ימי המלואים היה משה משמש בכהונה גדולה כסבור שלו היא, בשביעי אמר לא שלך היא אלא של אהרן היא הדא הוא דכתיב ויהי ביום השמיני, כל מקום שנאמר ויהי אינו שמחה שבאותו היום מתו נדב ואביהוא וזקני ישראל. אמר ר"ע נמשלו ישראל כעוף מה העוף הזה אינו פורח בלא כנפים כך ישראל אין יכולין לעשות דבר חוץ מזקניהם. א"ר יוסי בן חלפתא גדולה זקנה אם זקנים הם חביבים הן אם נערים הן טפ:ה להן ילדות, דתניא ר"ש בן יוחאי אומר לא במקום אחד ולא בשני מקומות מצינו שחלק הקב"ה כבוד לזקנים (כתוב ברמז ק"פ וברמז מ"ט). [ו]זה שאמר הכתוב [ז]שומר מצוה לא ידע דבר רע וגו' (א) מי היה זה, זה אהרן שנאמר ומפתח אהל מועד לא תצאו וגו' א"ל משה שמרו אבלות שבעת ימים עד שלא יגיע בכם. ושמרתם את משמרת ה' שכך שמר הקב"ה ימי אבלות עד שלא הביא את המבול שנאמר [ח]ויתעצב אל לבו ואין עציבה אלא אבל שנאמר [ט]כי נעצב המלך על בנו, וכן עזרא אמר לישראל [י]ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם. וכתיב [יא]ויהי לשבעת הימים ומי המבול. והיו משמרים אהרן ובניו ולא היו יודעים על מי משמרים לכך נאמר שומר מצוה לא ידע דבר רע ועת ומשפט ידע (לכהנים) [לב חכם] זה משה שכבר א"ל הקב"ה [יב]ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי מתקדש אני שם בכבודי. והיה משה משמש שבעת ימי המלואים ומתירא לומר שמא מדת הדין פוגעת בי לא עשה אלא אמר לאהרן שמרו אבלות שבעת ימים בא יום השמיני נכנסו נדב ואביהוא להקריב פגעה בהם מדת הדין ונשרפו אמר לו משה הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש והיכן דבר במדבר סיני ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי:

[יג]**ויהי** ביום השמיני זה אחד מן הכתובים שצריכין להדרש נאמר כאן ויהי ביום השמיני ונאמר להלן ביום השלישי אין אנו יודעים אם (ב) שלישי למנין אם שלישי לשבת אם שלישי לחדש כשהוא אומר [יד]כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני, ויהי ביום השלישי הוי שלישי למנין שהוא ששה בחדש. וכאן נאמר ויהי ביום השמיני אין אנו יודעים אם שמיני למנין אם שמיני לחדש כשהוא אומר כי שבעת ימים ימלא את ידכם הוי שמיני למנין ולא שמיני לחדש. אותו היום נטל עשר עטרות ראשון למעשה בראשית ראשון לנשיאים ראשון לראשי חדשים ראשון לשכינה בישראל ראשון לכהונה ראשון לעבודה ראשון לירידת אש ראשון לאכילת קדשים ראשון לאיסור הבמות ראשון לברך את ישראל: **ויהי** ביום השמיני הוא יום שמיני לקדושת אהרן ובניו. או יכול שמיני בחדש, כשהוא אומר [טו]ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן מלמד שבר"ח הוקם המשכן, יכול הוקם המשכן בר"ח ושרתה השכינה בשמיני בחדש, ת"ל וביום הקים את המשכן כסה הענן את המשכן מלמד שביום שהוקם המשכן בו ביום שרתה שכינה בו. ובו ביום שרתה שכינה על מעשה ידי אהרן שכל שבעת ימי המלואים היה משה משמש ולא שרתה שכינה על ידו עד שבא אהרן ושמש בבגדי כהונה גדולה ושרתה שכינה על ידו שנאמר כי היום ה' נראה אליכם. מה תלמוד לומר ויהי מלמד שהיתה שמחה לפניו במרום כיום שנברא בו העולם. במעשה בראשית הוא אומר ויהי ערב ויהי בקר וכאן הוא אומר ויהי. וכיון שכלו ישראל את מלאכת המשכן בא משה וברכן שנאמר וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה' ויברך אותם משה, מהו הברכה שברכן אמר להם יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם. רבי מאיר אומר כך ברכם [טז]ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם וגו' והם אומרים ויהי נועם ה' אלהינו עלינו וגו', על אותה שעה הוא אומר [יז]צאינה וראינה בנות ציון בנים המצויינים, במלך שלמה במלך שהשלום שלו, בעטרה שעטרה לו אמו זה אהל מועד שמצוייר בתכלת וארגמן ובתולעת שני ושש. אמו אין אמו אלא ישראל שנאמר [יח]ולאומי אלי האזינו. ביום חתונתו ביום ששרתה שכינה בבית. וביום שמחת לבו ביום שירדה אש חדשה מן השמים ולחכה על המזבח את העולה ואת החלבים. קרא משה לאהרן ולבניו לפי שכבדו המקום לאהרן תחלה אף משה כבדו בסוף, מנין שכבדו המקום לאהרן תחלה שנאמר [יט]ועלית אתה ואהרן עמך. קח לך (כתוב ברמז שע"ח):

תקכא [כ]בן בקר לחטאת. תנא פר האמור בתורה סתם עשרים וארבעה חדש ויום אחד דברי ר' מאיר. שהיה רבי מאיר אומר כל מקום שנאמר עגל בתורה סתם בן שנה בן בקר שתים פר בן שלש. רבי אליעזר אומר בן עשרים וארבעה חדש ושלשים יום. אמר רבי יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו [כא]ויהי באחת ושש מאות שנה בראשון באחד לחדש. רבי מאיר סבר מדאכתי יום אחד הוא דעייל בשנה וקא קרי ליה שנה שמע מינה יום אחד בשנה חשוב שנה. ואידך אי הוה כתיב שש מאות ואחת כדקאמרת השתא דכתיב באחת ושש מאות אשש מאות קאי ומאי אחת אתחלתא דאחת קאמר. ורבי אלעזר מאי טעמא כתוב בראשון באחד לחדש מדאכתי יום אחד הוא דעייל בחדש וקרי ליה חדש שמע מינה יום אחד בחדש חשוב חדש, ומדיום אחד בחדש חשוב חדש שמע מינה שלשים יום בשנה חשוב שנה מה חדש למנינו אף שנה למנוייה:

[כב]**ויאמר** אל אהרן קח לך עגל מלמד שאמר לו משה לאהרן אהרן אחי אע"פ שנתרצה המקום לכפר על עונותיך צריך אתה ליתן לתוך פיו של שטן שלח דורון לפניך עד שלא תכנס למקדש שמא ישנאך בבואך למקדש, ושמא תאמר אין צריך כפרה אלא אני והלא אף ישראל צריכין כפרה שנאמר ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת. וכי מה ראו ישראל להביא יותר מאהרן אלא אמר להם אתם יש בידכם בתחלה ויש בידכם בסוף. יש בידכם בתחלה וישחטו שעיר עזים ויש בידכם בסוף עשו להם עגל מסכה, יבא שעיר ויכפר על מעשה שעיר יבא עגל ויכפר על מעשה העגל: ושור ואיל לשלמים לפי שנדמית עבירה לשני מינין שנאמר ויעשו להם עגל ולהלן הוא אומר [כג]וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב, יבא שור ויכפר על מעשה שור יבא עגל ויכפר על מעשה העגל. תדעו שנתרצה המקום לכפר על עונותיכם עבירה שאתם מתיראים ממנה כבר נזבחה לפני המקום שנאמר לזבוח לפני ה', אמרו ישראל לפני משה וכי היאך מדינה מקלסת המלך ואינה רואה פני המלך אמר להם על מנת כן כי היום ה' נראה אליכם (כתוב בתהלת וירא אליו). ויקחו את אשר צוה משה בזריזות. ויקרבו כל העדה ויעמדו לפני ה' קרבו בשמחה ועמדו לפניו. משל למי שכעס על אשתו והוציאה לאחר ימים נתרצה לה מיד חוגרת מתניה וקושרת כתפותיה והיתה משמשתו יותר מדאי אף כך ישראל כיון שראו שנתרצה המקום לכפר על עונותיהם קרבו כולן בשמחה ועמדו לפניו לכך נאמר ויקרבו כל העדה ויעמדו לפני ה':

ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה' תעשו. אמר להן משה לישראל אותו יצר הרע העבירו מלבבכם ותהיו כלכם ביראה אחת ובעצה אחת לשרת לפני המקום כשם שהוא יחידי בעולם כך תהא (ג) עבודתכם מיוחדת לפניו שנאמר [כד]ומלתם את ערלת לבבכם וגו' מפני מה כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים וגו' עשיתם כן וירא אליכם כבוד ה'. ויאמר משה אל אהרן זש"ה [כה]משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו וגו' מלמד ששניהן שקולין זה כזה. קרב אל המזבח משלו משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שנשא אשה והיתה מתביישת מלפניו נכנסה אחותה אצלה אמר לה הגיסי דעתיך בואי ושמשי את המלך. כך אמר ליה משה לאהרן אהרן אחי למה נבחרת להיות כהן גדול לא שתשרת לפני המקום הגס דעתך בא ועבוד עבודתך, ויש אומרים שהיה אהרן רואה את המזבח כתבנית שור והיה מתירא ממנו נכנס משה אצלו ואמר לו אהרן אחי ממנו אתה מתירא הגס דעתך בא וקרב אליו לכך נאמר קרב אל המזבח. ויקרב אהרן אל המזבח בזריזות וישחט את עגל החטאת אשר לו בקרבנו התחיל:

ויקרב את קרבן העם משנפנה מקרבנותיו בא לו לקרבן העם (ד) תדע שקרבנו מכפר יותר מקרבן העם שקרבן העם אין מכפר

מס"ק ובמק"ק ה שמות ד : ו תנחומא : ז קהלת ח : ח בראשית ו : ט ש"ב יט : י נחמיה ח : יא בראשית ז : יב שמות כט : יג תורת כהנים : יד שמות יט : טו שם מ : טז דברים א : יז שיר ג : יח ישעיה נא : יט שמות יט : כ ראש השנה י : כא בראשית ח : כב תורת כהנים : כג תהלים קו : כד דברים י : כה תהלים צט :

זית רענן (א) וסיפא דקרא ועת ומשפט ידע לב חכם : (ב) שלישי למנין, היינו ליום הפרישה: כי ביום השלישי, וזה אמר משה ביום שהפרישן שיום שלישי למנין: שמיני למנין, ימי המלואים: למעשה בראשית, שהיה באחד בשבת: לעבודה, לעבודת צבור: לאכילת קושים, לפנים מן המחיצה: (ג) עבודתכם מיוחדת, לכן אמר זה הדבר לשון יחיד: (ד) תדע שקרבנו וכו', ולכן בדין שיקדים קרבנו: חטוי, על הקרן באצבע: שתי מתנות שהן ארבע, דדוקא בשאר חטאות טעונים ד' מתנות אבל בחטאת זו לא טעון כן כדאיתא פ"ג דמנחות דשעה מדורות לא ילפינן:

מכפר על הכהנים וקרבנו מכפר על ידו ועל יד העם שנאמר ועשה את חטאתך ואת עולתך וכפר בעדך ובעד העם. וישחטהו ויחטאהו כראשון. מה הראשון טעון הטוי אף זה טעון חטוי. ומה הראשון טעון שתי מתנות שהן ארבע אף זה טעון שתי מתנות שהן ארבע:

ויקרב את העולה ויעשה כמשפט. מה עולה טעונה הפשט ונתוח אף זו טעונה הפשט ונתוח. מה עולה כולה כליל לאישים אף זו כולה כליל לאישים. מה עולה עומד בצד המזבח (ה) וזורק אף זו עומד בצד המזבח וזורק. מה עולה פקעו אברים מעל המזבח מחזירן למערכה אף זו פקעו אברים מעל המזבח מחזירן למערכה. [כו]תני תנא קמיה דר"י ב"א ויקרב את העולה ויעשה כמשפט כמשפט עולת נדבה למד על עולת חובה שטעונה סמיכה, אמר ליה דאמר לך מני ב"ש היא דלא גמרי שלמי חובה משלמי נדבה. דאי בית הלל כיון דגמרי שלמי חובה משלמי נדבה עולת חובה נמי לא תבעי קרא דתגמר מעולת נדבה. וממאי דבית הלל שלמי חובה משלמי נדבה גמרי דילמא מעולת חובה גמרי ועולת חובה גופה בעי קרא. ובית הלל מאי שנא משלמי נדבה דלא גמרי שכן מצויה מעולת חובה נמי לא גמרי שכן כליל, אלא אתיא מבינייא: [כז]ויקרב את המנחה וימלא כפו ממנה. נאמר כאן מלוי ונאמר (ו) להלן מלוי מה מלוי האמור להלן מלא קומצו אף מלוי האמור כאן מלא קומצו, מה מלוי האמור כאן קמץ ועלה בידו צרור או גרגיר מלח או קורט של לבונה פסול אף מלוי האמור להלן קמץ ועלה בידו צרור או גרגיר מלח או קורט של לבונה פסול:

תקכב [כח]אמר רב כל מקום שהחזיר הכתוב בתורת המנחה אינו אלא לעכב. ושמואל אמר גרש ושמן מעכבין ואין דבר אחר מעכב וכו׳. והכא במלא קומצו בקומצו קמיפלגי. דתניא מלא קומצו בקומץ שלא יעשה מדה לקומץ, רב סבר הא נמי תנא ביה קראי ויקרב את המנחה וימלא כפו ממנה. ושמואל אמר דורות משעה לא ילפינן. ולא יליף והתנן כלי הלח מקדשין את הלח וכו׳ ואמר שמואל ל"ש אלא מדות אבל מזרקות מקדשין דכתיב שניהם מלאים סלת. שאני התם דתנא ביה קרא תריסר זמני. א"ל רב כהנא ורב אשי לרב הרי הגשה דתנא ביה קרא ולא מעכבת דכתיב זאת תורת המנחה. ההוא לקבוע לו מקום הוא דאתא דתניא לפני ה׳ יכול במערב וכו׳:

תקכג [כט]קמץ בשמאל פסול מנא הני מילי א"ר זירא א"ק ויקרב את המנחה וימלא כפו ממנה כף זה איני יודע מה הוא, כשהוא אומר ומן השמן יצק הכהן על כף הכהן השמאלית כאן כף שמאל הא כל מקום שבכף אינו אלא ימין, והאי מבעי ליה לגופיה, שמאלית אחרינא כתיב. ואימא אין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות. שמאלית אחרינא כתיב כאן שמאלית ואין אחר שמאלית, אדרבה מה כאן שמאלית אף בעלמא שמאלית. ארבעה שמאלית כתיבי תרי בעני ותרי בעשיר. א"ל ר׳ ירמיה לר׳ זירא על בהן ידו הימנית ועל בהן רגלו הימנית דכתיבי בשמן מצורע עשיר למה לי. חד להכשיר צדדין וחד לפסול צידי צדדין. על דם האשם ועל מקום דם האשם למאי אתיא. הני צריכי דאי כתב רחמנא על דם האשם הוה אמינא וכו׳ דוקא נתקנת אבל איתיה הוי ליה חציצה קמ"ל. אמר רבא מאחר דכתיב על דם האשם ועל מקום דם האשם וכתיב ימנית בדם על בהן ידו הימנית ועל בהן רגלו הימנית דכתיבי בשמן דמצורע למה לי, אלא אמר רבא יד יד לקמיצה רגל רגל לחליצה אזן אזן לרציעה. שמאלית למאי אתא אמר רב שישא בריה דרב אידי לפסול ימין דכהן במצורע. שלא תאמר ומה אם במקום שלא נתרבה שמאל נתרבה ימין במקום שנתרבה שמאל אינו דין שנתרבה ימין. ואידך שמאלית למאי אתא לכדתנא דבי רבי ישמעאל כל פרשה שנאמרה ונשנית לא נשנית אלא בשביל דבר שנתחדש בה:

[ל]ויקטר על המזבח מלבד עולת הבקר (ז) מה זה בא ללמדנו אם ללמד שאם לא מצא מנחה יביא בהמה הרי כבר נאמר ויקרב את העולה ויעשה כמשפט, אם כן למה נאמר ויקטר על המזבח מלבד עולת הבקר מלמד ששתי מנחות היו שם אחת עם העולה ואחת בפני עצמה:

וישחט את השור ואת האיל זבח השלמים אשר לעם. (ח) מכאן למדו שלמי צבור. ואת החזות ואת שוק הימין הניף אהרן תנופה לפני ה׳ להגיד גדולתו של אהרן ושל בניו שבשעה קלה למדו שבע עבודות שחיטה וקבלה זריקה והזאה וחטוי יציקה וכפרה. וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם באותה שעה זכה במתנות כהונה באותה שעה זכה בנשיאות כפים לו ולדורותיו עד שיחיו המתים: [לא]מה ראו לומר ברכת כהנים אחר הודאה שנאמר [לב]וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם וירד מעשות החטאת. מה ראו לומר שים שלום אחר ברכת כהנים דכתיב [לב]ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם וברכת הקב"ה שלום הוא שנא׳ [לג]ה׳ עוז לעמו יתן ה׳ יברך את עמו בשלום:

[לד]ברכת כהנים כיצד במדינה אומר שלש ברכות ובמקדש ברכה אחת. במקדש הוא אומר את השם ככתבו ובמדינה בכנוי. במדינה כהנים נושאים את כפיהם כנגד כתפותיהם ובמקדש למעלה מראשיהם חוץ מכהן גדול שאין מגביה ידיו למעלה מן הציץ. ר׳ יהודה אומר אף כהן גדול מגביה ידיו למעלה מן הציץ שנאמר וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם. א"ר יהושע בן לוי כל כהן שאינו עולה בעבודה שוב אינו עולה שנאמר וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם וירד מעשות החטאת מה להלן בעבודה אף כאן בעבודה. איני והא רבי אמי ור׳ אסי סלקי. רב אמי ור׳ אסי מיעקר הוו עקרי מימטי הוא דלא מטי:

[לה]וירד מעשות החטאת והעולה והשלמים. משנפנה מקרבנותיו ירד לו מן המזבח בשמחה. ויבא משה ואהרן אל אהל מועד כיון שראה אהרן שקרבו כל הקרבנות ונעשו כל המעשים ולא ירדה שכינה לישראל היה עומד ומצטער אמר יודע אני שכעס עלי המקום ובשבילי לא ירדה שכינה לישראל כך עשה לי משה אחי שנכנסתי ונתביישתי ולא ירדה שכינה לישראל, כשיצא משה א"ל משה אחי כך עשית לי שנכנסתי ונתביישתי ולא ירדה שכינה לישראל מיד נכנס משה ובקשו רחמים וירדה שכינה לישראל לכך נאמר ויבא משה [ואהרן] אל אהל מועד:

ותצא אש מלפני ה׳. כיון שראו אש חדשה שירדה משמי מרום ולחכה על המזבח את העולה ואת החלבים פתחו פיהם ואמרו שירה. ועל אותה שעה הוא אומר (ט) [לו]רננו צדיקים בה׳ לישרים נאוה תהלה:

תקכד [לז]רבי יהודה אומר כתיב וידבר העם באלהים ובמשה שמע הקב"ה שהלשינו על כבודו ומכבודו שהוא אש אוכלה אש שלח בהם אש ואותה האש שקעה בארץ ולא חזרה עוד למקומה אלא נכנסה אל אהל מועד וכל הקרבנות שהיו ישראל מקריבין במדבר אותה אש יוצאה ואוכלת אותם ותרד אש מן השמים אין כתיב כאן אלא ותצא אש מלפני ה׳ ותאכל על המזבח. ואותה האש יצאה ואכלה עדת קרח שנאמר ואש יצאה מאת ה׳. ואותה האש יצאה ואכלה את בני אהרן שנאמר ותצא אש מלפני ה׳. אין אדם יוצא מן העולם עד שתעבור עליו מאותה האש (י) שנאמר ותשקע האש: [לח]וירא כל העם וירונו וכה"א *וכל בני ישראל רואים ברדת האש וגו׳ לכך נאמר רננו צדיקים בה׳ רננו צדיקים לה׳ אין כתיב כאן אלא בה׳ בזמן שהם רואין אותו. וכן אתה מוצא [לט]וירא ישראל את היד הגדולה התחילו מרננים אז ישיר משה וגו׳. והרשעים אינם מרננים עד שהוא מביא עליהם מכות שנאמר [מ]ה׳ הצדיק ואני ועמי הרשעים. [מא]וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם זה מקרא מסורס ואין ראוי לומר אלא וירד מעשות החטאת והעולה והשלמים וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם שבירידתו נשא את כפיו וברך את העם. ויברכם בעמידה. אתה אומר בעמידה או בעמידה ושלא בעמידה ת"ל לעמוד לפני ה׳ לשרתו ולברך בשמו מקיש ברכה לשירות מה שירות בעמידה אף ברכה בעמידה. וכה"א [מב]ויקומו הכהנים הלוים ויברכו את העם וישמע בקולם ותבוא תפלתם למעון קדשו (השמימה) [לשמים]. בדורו של חזקיהו מלך יהודה שהיו עוסקים בתורה מה נאמר בהן [מג]ותבא תפלתם למעון קדשו לשמים אבל בדורות אחרים שהיו עובדים ע"ז מה נאמר בהן [מד]ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם גם כי תרבו תפלה אינני שומע. ויברכם זו ברכה סתומה שאי אתה יודעה וחזר ופרש להלן [מה]יברכך ה׳ וישמרך יאר ה׳ פניו אליך ויחנך ישא ה׳ פניו אליך וישם לך שלום. ויבא משה ואהרן אל אהל מועד למה נכנס משה עם אהרן ללמדו על מעשה הקטרת. או לא נכנס אלא לדבר אחר הריני דן ירידה

כמ"ק ובמ"ק כו נזיר כ: כז תורת כהנים: כח מנחות יח: כט שם ט: ל תורת כהנים: לא מגלה יח: לב במדבר ו: לג תהלים כט: לד סוטה לח: לה תורת כהנים: לו תהלים לג: לז פרקי רבי אליעזר: לח שוחר טוב: *הכ"ג ז: לט שמות יד: מ שם ט: מא תורת כהנים: מב דברי הימים ב ל: מג שם: מד ישעיה א: מה במדבר ו:

זית רענן (ה) וזורק, משא"כ חטאת שנותן באצבע ולא בזריקה: פקעו אברים, כשנפלו לארץ: (ו) להלן מלוי, בויקרא מלא קומצו: מה מלוי האמור להלן קומץ כו׳ פסול אף כאן קומץ כו׳ כ"ה שם. פי׳ דהתם כתיב מלא קומצו תרי זימני וילפינן אם קמץ ועלה בידו וכו׳: (ז) מה זה בא ללמדנו וכו׳, דהל"ל ויקרב את העולה מלבד עולת הבקר: (ח) מכאן למדו, אהרן למד מכאן סדר עבודה: זריקה, בעולה: הזאה וחטוי, בחטאת: יציקה, על היסוד: וכפרה, אפשר דהיינו מחשבה לשם כפרה: (ט) רננו צדיקים בה׳, פי׳ בזמן שרואין ה׳: (י) שנאמר ותשקע האש, משמע שלא חזרה למקומה. וכ"ה לקמן בפ׳ בהעלותך וע"ל בפ׳ תשא:

ירידה טעונה ברכה וביאה טעונה ברכה (יא) מה ירידה מענין עבודה אף ביאה מענין עבודה. ומנין לביאה שטעונה ברכה ודין הוא ומה אם יציאה שאינה טעונה רחיצה טעונה ברכה ביאה שטעונה רחיצה אינו דין שתטעון ברכה. או חילוף ומה אם ביאה שאינה טעונה ברכה טעונה רחיצה יציאה שטעונה ברכה אינו דין שתטעון רחיצה. לא אם אמרת בביאה שכן נכנס מחול לקודש תאמר ביציאה שיוצא מקודש לחול. בטל החילוף וחזרנו לדון ירידה טעונה ברכה וביאה טעונה ברכה מה ירידה מענין עבודה אף ביאה מענין עבודה הא למה נכנס משה עם אהרן ללמדו על מעשה הקטרת: **ותצא** אש מלפני ה'. כיון שראו אש חדשה שירדה משמי מרום ולחכה על המזבח את העולה ואת החלבים נפלו על פניהם ושבחו לשמים. כך נפלו על פניהם בימי שלמה שנאמר [מו]וכל ישראל רואים ברדת האש וכבוד ה' על הבית ויכרעו אפים [ארצה] על הרצפה וישתחוו והודות לה' כי טוב כי לעולם חסדו, על אותה שעה הוא אומר [מז]וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם, כימי משה, וכשנים קדמוניות כימי שלמה. ר' אומר כימי עולם (יב) [מח]כי מי נח זאת לי, וכשנים קדמוניות כשנות הבל שלא היתה עבודת אלילים בעולם: **ויקחו** (שני) בני אהרן נדב ואביהוא אף הם בני אהרן בשמחתם כיון שראו אש חדשה שירדה משמי מרום ולחכה על המזבח את העולה ואת החלבים עמדו להוסיף (יג) אהבה על אהבה שנאמר ויקחו ואין לקיחה אלא שמחה. נדב ואביהוא מה ת"ל בני אהרן ממשמע שנאמר נדב ואביהוא איני יודע שבניו היו מה ת"ל בני אהרן שלא חלקו כבוד לאהרן. נדב ואביהוא לא נטלו עצה ממשה. איש מחתתו איש מעצמו ולא נטלו עצה זה מזה. דבר אחר מסיני נטלו להם שכיון שראו את משה ואת אהרן שהיו מהלכין תחלה והם באים אחריהם וכל ישראל באים אחריהם אמרו נדב ואביהוא מתי שנים זקנים הללו מתים ואנו ננהוג את הקהל אמר המקום נראה מי קובר את מי הם קוברים אתכם ויהיו מנהיגים את הקהל. [מט]אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי נפישי גמלי סבי דטעיני משכי דהוגני. [נ]דבר אחר כיון שראו שקרבו כל הקרבנות ונעשו כל המעשים ולא ירדה שכינה לישראל אמר נדב ואביהוא וכי יש לך אדם שמבשל תבשיל בלא אש מיד נטלו אש זרה ונכנסו לבית קדש הקדשים אמר להם המקום אני אכבד אתכם יותר ממה שכבדתם אותי אתם הכנסתם לפני אש טמאה אני אשרוף אתכם באש טהורה. ויקריבו לפני ה' אש זרה רבי ישמעאל אומר יכול אש זרה ממש הלמוד לומר אשר לא צוה אותם (יד) הכניסם בלא [נא]עתה. רבי עקיבא אומר לא הכניסם אלא מן הכירים שנאמר ויקריבו לפני ה' אש זרה, אם כן למה נאמר אשר לא צוה אותם לא נמלכו במשה רבן. ורבי אליעזר אומר לא נתחייבו אלא על שהורו הלכה בפני רבן וכל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה. מעשה בתלמיד אחד של ר' אליעזר שהורה הלכה בפני רבו אמר לאימא שלום אשתו זה אינו מוציא שנתו ומת, לאחר שמת נכנסו אצלו חכמים אמרו לו וכי נביא אתה אמר להם לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי אלא כך מקובלני שכל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה. ותצא אש מלפני ה' מלמד שיצאה אש מבית קדש הקדשים ושרפה נשמתם. אבא יוסי בן דוסתאי אומר שני חוטין של אש יצאו מבית קדש הקדשים ונחלקו לארבעה ונכנסו שנים בחוטמו של זה ושנים בחוטמו של זה. ותאכל אותם, אותם נשרף ולא בגדיהם שנאמר ויקרבו וישאום בכתנותם בכתונת הנשואים. או יכול בכתונת הנושאים תלמוד לומר ותאכל אותם ולא בגדיהם ואומר ולבני אהרן תעשה כתנות כתנות לכהנים ולא כתנות ללוים. וימותו לפני ה' ר' אליעזר אומר לא מתו אלא בחוץ מקום שהלוים מותרין ליכנס שנאמר ויקרבו וישאום בכתנותם. א"כ למה נאמר וימותו לפני ה' (טו) נגפן המלאך ודהפן המלאך להוץ והוציאן. ר' עקיבא אומר לא מתו אלא בפנים שנאמר וימותו לפני ה', אם כן למה נאמר ויקרבו וישאום בכתנותם מלמד שהטילו עליהם חניתות של ברזל וגררום והוציאום לחוץ:

[נב]**וימותו** לפני ה'. רבי אליעזר אומר כעין מיתה שרפת נשמה וגוף קיים. רב מתנה אמר שרפה ממש ומאי וימותו דאתחולי הוה בהו מגואי כעין מיתה דתניא אבא יוסי בן דוסתאי וכו' (כתוב ברמז תשי"ב). [נג]זש"ה [נד]הכל כאשר לכל מקרה אחד לצדיק ולרשע לצדיק זה אהרן דכתיב ביה [נה]בשלום ובמישור הלך וגו', ולרשע זה קרח ועדתו דכתיב [נו]סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים אלו נכנסו להקריב במחלוקת יצאו שרופים ואלו נכנסו להקריב שלא במחלוקת ויצאו שרופים. לשחוק אמרתי מהולל מהו מעורבב הוא השחוק ששחקה מדת הדין על אלישבע בת עמינדב שראתה ארבע שמחות ביום אחד, ראתה בעלה כהן גדול ויבמה מלך אחיה נשיא ושני בניה סגני כהונה וכיון שנכנסו להקריב יצאו שרופים נהפכה שמחתה לאבל. ר' לוי פתח [נז]אמרתי להוללים אל תהולו למערבבים אלו שלבם מלא עליהם חולחליות רעות. רבי קרי להון אללי אלו שמביאין אללי לעולם, ולרשעים אל תרימו קרן אמר הקב"ה לרשעים הצדיקים לא שמחו בעולמי ואתם מבקשים לשמוח בעולמי. רבי חייא בריה דרבי זעירא פתח [נח]אף לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו מקפץ כד"א לנתר בהן על הארץ, אמר איוב לא היו בניו של אהרן רומין למטהו, ממטה אהרן נכנס יבש ויצא לח ויצא פרח ויצץ ציץ. טיטוס הרשע נכנס לקדש הקדשים וגדר שתי פרוכת ויצא בשלום ובניו של אהרן נכנסו להקריב ויצאו שרופים. בארבעה מקומות הוא מזכיר מיתתן של בני אהרן ומזכיר סרחונן וכל זה למה להודיעך שלא היה בידן אלא אותו העון בלבד, אמר ר' אלעזר המודעי שלא ליתן פתחון פה לבאי עולם שלא יהו הבריות אומרים מעשים מקולקלים היה להם בסתר שעל ידי כן מתו. בר קפרא בשם ר' ירמיה בן אלעזר בשביל ארבעה דברים מתו על הקריבה ועל ההקרבה ועל אש זרה ועל שלא נטלו עצה זה מזה, על הקריבה שנכנסו לפני ולפנים. ועל הקרבה שהקריבו קרבן מה שלא נצטוו. ועל אש זרה מבית (בדים) [כיריים] הכניסו. רבי מני בשם ר' לוי בשביל ארבעה דברים מתו וכולהו כתיב בהו מיתה, על ידי שנכנסו שתויי יין במקדש וכתיב בה מיתה יין ושכר אל תשת וגו'. ועל ידי שנכנסו בלא רחוץ ידים ורגלים וכתיב בה מיתה בבואם אל אהל מועד ירחצו וגו'. שנכנסו מחוסרי בגדים וכי מה היו חסרים א"ר לוי (יז) מעיל היו חסרים וכתיב בה מיתה והיה על מצח אהרן לשרת בקדש. ועל ידי שלא היו להם בנים וכתיב בה מיתה וימת נדב ואביהוא בהקריבם אש זרה ובנים לא היו להם. אבא חנן אומר ע"י שלא היה להם נשים דהנן תמן וכפר בעדו ובעד ביתו זה אשתו. א"ר לוי הרבה נשים היו יושבות עגונות ממתינות להם ומה היו אומרים אחי אבינו מלך אחי אמנו נשיא אבינו כהן גדול אנו סגני כהונה איזו אשה הגונה לנו. רב נחמן בשם רבי יהושע בר נחמן למה [נט]בחוריו אכלה אש בשביל בתולותיו לא הוללו, ועוד מן הדא [ס]ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא מלמד שהיה משה ואהרן מהלכין תחלה נדב ואביהוא מהלכין אחריהם והיו אומרים מתי שני זקנים הללו מתים ואנו נוהגין שררה על הצבור התחיהם. רבי יודן בשם ר' איבו אמר בפניהם אמרו זה לזה. ר' פנחס אמר בלבם הרהרו. א"ר ברכיה אמר להם הקב"ה [סא]אל תתהלל ביום מחר כי לא תדע מה ילד יום. סייחים מתו ונעשו עורותיהן שטוחין על גבי אמותיהן. ועוד מן הדא [סב]ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו אמר ר' פנחס מכאן שהיו ראויין להשלחת יד, א"ר הושעיא וכי [סג]קלרין עלת עמהן לסיני דאת אמר ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו אלא מלמד שזנו עיניהם כלפי שכינה כאדם שמביט (כח בידו) [בחבירו] מתוך מאכל ומשתה. רבי חנן אמר אבילה ודאי דכתיב [סד]באור פני מלך חיים. א"ר תנחום מלמד שהגיסו את לבם ועמדו על רגליהם וזנו עיניהם מן השכינה. רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי משה לא זן עיניו מן השכינה דכתיב [סה]ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים ונהנה מן השכינה דכתיב [סו]ומשה לא ידע כי קרן עור פניו, דבר אחר כי ירא וייראו מגשת אליו, מהביט ותמונת ה' יביט. נדב ואביהוא לא זנו עיניהם מן השכינה ולא נהנו מן השכינה וימת נדב ואביהוא לפני ה' וכי לפני ה' מתו אלא מלמד שקשה לפני הקב"ה בשעה שבניהם של צדיקים מסתלקים בחיי אביהם:

תקכה הכא את אמר לפני ה' שני פעמים ולהלן את אמר *על פני אהרן אביהם פעם אחת מלמד שקשה לפני הקב"ה כפלים מאביהם. במדבר סיני וכי במדבר סיני מתו אלא מלמד שמהר סיני נטלו איפופסין שלהם למיתה. משל למלך שהיה משיא את בתו ונמצא בשושבין שלו דבר זוהמא אמר המלך אם הורגו

ממ"ק ובמ"ק מו דה"כ ז: מז מלאכי ג: מח ישעיה נד: מט סנהדרין נב: נ פי' כרכה גמלים זקנים נושאים עורות הילדים: נא נגמרה עצה: נב סנהדרין נב: נג פסיקתא: נד קהלת ט: נה מלאכי ג: נו במדבר טז: נז תהלים עה: נח איוב לז: נט תהלים עח: ס שמות כד: סא משלי כז: סב שמות כד: סג עגות: סד משלי טז: סה שמות ג: סו שם לד: *במדבר ג:

זית רענן (יא) מה ירידה מענין עבודה, דכתיב וירד מעשות החטאת וגו': ומנין לביאה וכו', דכתיב ויצאו ויברכו את העם. א"כ אשכחן יציאה טעון ברכה ביאה מנ"ל שטעון ברכה: ביאה שטעונה רחיצה, דכתיב בבואם אל אהל מועד ירחצו מים: (יב) כי מי נח. דכתיב ביה וירח ה' את ריח הניחוח: שלא היתה ע"ז בעולם, דבאנוש כתיב אז הוחל לקרוא בשם ה': בשנות הבל, דכתיב וישע ה' אל הבל ואל מנחתו: (יג) אהבה על אהבה, זו קטרת החביבה מכל הקרבנות: (יד) הכניסם בלא עתה, דמצוה להביא מן ההדיוט אך שהכניסוה לאחר הקרבת קרבנות וה"ל להקריבה קודם לכן: א"כ למה נאמר אשר לא צוה אותם, דמשמע שעשו כדין אלא שלא צוה אותם: (טו) ר"א אומר וכו', עירובין ס"ב: ולא כתנות ללוים, והנושאים היו לוים: (טז) נגפן המלאך, ועדיין לא מתו: (יז) מעיל היו חסרים, שהרי נכנסו לפני ולפנים א"כ הי"ל ללבוש מעיל:

הורגו אני עכשיו הרי אני מעכב שמחת בתי למחר באה שמחתי מוטב בשמחתי ולא בשמחת בתי. כך אמר הקב"ה אם אני הורג נדב ואביהוא עכשיו אני מערבב שמחת תורה למחר שמחתי באה מוטב בשמחתי ולא בשמחת תורה הה"ד [סז]ביום חתונתו זה סיני וביום שמחת לבו זה אהל מועד. ובנים לא היו להם אלו היו להם בנים היו קודמין לאלעזר ואיתמר כל הקודם בנחלה קודם בבכורה ובלבד שיהא נוהג כמנהג. ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן אביהם. רבי יצחק אמר בחייו. ור' חייא בר אבא אמר (יח) במותו. על דעתיה דר' יצחק דהוא אמר בחייו נאמר כאן על פני ונאמר להלן [סח]על פני תרח אביו מה להלן בחייו אף כאן בחייו. על דעתיה דרבי חייא בר אבא דאמר במותו נאמר כאן על פני ונאמר להלן [סט]ויקם אברהם מעל פני מתו מה להלן במותו אף כאן במותו. על דעתיה דרבי יצחק דאמר בחייו אירע טומאה באהרן שימש אלעזר אירע טומאה באלעזר שימש איתמר. מעשה בשמעון בן קמחא שיצא לדבר עם מלך הערביים ונתזה צינורא של רוק מפיו על בגדיו וטמאהו ונכנס יהודה אחיו ושימש תחתיו בכהונה גדולה אותו היום ראתה אמן שני בניה כהנים גדולים. אמרו ז' בנים היו לקמחא ובולן שמשו בכהונה גדולה נכנסו חכמים אצלה אמרו לה מה מעשים טובים יש בידך אמרה להם כך יבא עלי אם ראו קורות ביתי שערות ראשי מימי. אמרו כל קמחיים קמח וקמחא דקמחית סולת וקראו עליה את הפסוק הזה [ע]כל כבודה בת מלך פנימה וגו'. ועל דעתיה דרבי חייא דהוא אמר במותו כשמת אהרן שימש אלעזר בנו וכשמת אלעזר שימש איתמר. ר' ברכיה בשם ר' חייא בר אבא אמר קרבו שאו את אחיכם מאת פני הקודש הארון אין כתיב כאן אלא הקודש כאדם שאומר העבר המת הזה מפני האבל עד מתי יהא האבל הזה מצטער. אמר רבי אבא בר כהנא מפני מה נסמכה מיתת מרים לפרשת אפר פרה אלא מלמד כשם שאפר הפרה מכפר כך מיתת מרים מכפרת. א"ר יודן מפני מה נסמכה מיתת אהרן לשבור לוחות אלא מלמד שהיא קשה לפני הקב"ה כשבירת לוחות. א"ר חייא בר אבא באחד בניסן מתו בניו של אהרן. ומפני מה מזכיר מיתתן של בני אהרן ביה"כ אלא מלמד כשם שיום כפורים מכפר כך מיתתן של צדיקים מכפר. ומנין שיה"כ מכפר דכתיב כי ביום הזה יכפר. ומנין שמיתתן של צדיקים מכפרת שנאמר [עא]ויקברו את עצמות שאול ויהונתן בנו בארץ בנימן בצלע בקבר קיש אביו ויעשו ככל אשר צוה המלך ויעתר אלהים לארץ אחרי כן. [עב]היה אהרן עומד ותוהא ואומר אוי לי כך עבירה בידי וביד בני עכך הגעתני. נכנס משה אצלו והיה מפייסו אמר לו אהרן אחי מסיני נאמר לי עתיד אני לקדש את הבית הזה באדם גדול אני מקדשו והייתי אומר או בי או בך הבית מתקדש עכשיו נמצאו בניך גדולים ממני וממך שבהן הבית נתקדש כיון ששמע אהרן צדק עליו את הדין ושתק שנאמר וידום אהרן. ולמודין הם הצדיקים שמצדיקים עליהם את הדין. אברהם צדק עליו את הדין שנאמר [עג]ואנכי עפר ואפר. יעקב צדק עליו את הדין שנאמר [עד]קטנתי מכל החסדים ומכל האמת. דוד צדק עליו את הדין שנאמר [עה]הבאישו נמקו חבורותי מפני אולתי. [עו]דבר אחר ויאמר משה הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש זה דבור נאמר למשה בסיני ולא ידעו עד שבא מעשה לידו וכיון שבא מעשה לידו א"ל משה לאהרן אהרן אחי לא מתו בניך אלא בשביל קדושת שמו של מקום שנאמר *ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי וכיון שידע אהרן שבניו ידועי המקום הן שתק וקבל שכר על שתיקתו. מכאן אמרו כל המקבל עליו ושותק סימן יפה לו. ע"י דוד הוא אומר [עז]דום לה' והתחולל. על ידי שלמה הוא אומר [עח]עת להשות ועת לדבר. עתים לכל. עתים שאדם שותק עתים שאדם מדבר. דום לה' והתחולל אע"פ שהוא מפיל לך חללים. וכן שלמה הוא אומר עת לחשות ועת לדבר. פעמים שאדם מדבר ומקבל שכר על דבורו. והיינו דא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן מאי דכתיב [עט]נורא אלהים ממקדשיך אל תקרי ממקדשיך אלא ממקודשיך בשעה שהקב"ה עושה דין במקודשין מתיירא ומתקלס ומתעלה:

תקכו [פ]ויקרא משה אל מישאל ואל אלצפן מכאן אמרו אין הכהנים מיטמאים למתים שהרי אלעזר ואיתמר הכהנים לא נטמאו להם. ומי נטמאו להם הלוים. ממשמע שנאמר [פא]ובני קהת עמרם ויצהר וחברון ועוזיאל איני יודע שעוזיאל דוד אהרן מה תלמוד לומר דוד אהרן. מקיש מעשה עוזיאל למעשה אהרן מה אהרן רודף שלום בישראל אף עוזיאל רודף שלום בישראל. מנין שהיה אהרן רודף שלום בישראל שנאמר [פב]ויראו כל העדה כי גוע אהרן ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל ובמשה הוא אומר [פג]ויבכו בני ישראל את משה מפני מה בכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל ובמשה לא בכו אלא בני ישראל שאהרן (יט) לא אמר לאיש סרחת ולא לאשה סרחת אבל משה מפני שהוכיחן נאמר בו בני ישראל. וכן הכתוב מפורש ע"י אהרן בקבלה [פד]בריתי היתה אתו החיים והשלום שהיה רודף שלום בישראל. ואתנם לו מורא וייראני שקבל עליו כל דברי תורה באימה ברתת ובזיע. מה ת"ל ומפני שמי נחת הוא אמרו בשעה שיצק משה שמן המשחה על ראש אהרן נרתע ונפל לאחוריו אמר אוי לי שמא מעלתי בשמן המשחה, השיבתו רוח הקדש [פה]הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן שיורד ע"פ מדותיו כטל חרמון שיורד על הררי ציון, מה טל זה אין בו מעילה אף שמן המשחה אין בו מעילה. תורת אמת היתה בפיהו ולא אסר המותר ולא התיר האסור. בשלום ובמישור הלך אתי שלא הרהר אחר דרכי המקום כדרך שלא הרהר אברהם אבינו. ורבים השיב מעון שהשיב פושעים לתורה ואומר (כ) [פו]מישרים אהבוך. ויקרבו וישאום בכתנותם מלמד שחס המקום עליהן במיתתן מבחייהן שאילו נשרף גופן ואין בגדיהן קיימין היו מפורסמין ומבוזין אלא נשרף גופיהן ובגדיהן קיימין. והרי דברים קל וחומר ומה אם אלו שהכעיסו המקום ונכנסו לפניו שלא ברצונו כך עשה להם קל וחומר לשאר צדיקים:

[פז]ויאמר משה אל אהרן ולאלעזר ולאיתמר בניו. רבי אומר בגדולה מתחילין מן הגדול דכתיב אל אהרן ולאלעזר ובקלקלה מתחילין מן הקטן דכתיב ויאמר ה' אל הנחש וגו' ואיבה אשית וגו' ואל האשה אמר נתקלל הנחש ואח"כ נתקללה חוה ואח"כ נתקלל אדם:

[פח]ראשיכם אל תפרעו אל תגדלו פרע. יכול לא תפרעו מן הכובע הרי אתה דן נאמר כאן פריעה ונאמר (כא) להלן פריעה מה פריעה האמור להלן גידול שער אף כאן גידול שער. ובגדיכם אל תפרומו אל תקרעו בגדיכם. ולא תמותו ממשמע שנאמר לאו אתה שומע הן. ועל כל העדה יקצוף ואחיכם כל בית ישראל יבכו זה מקרא מסורס ואין ראוי לומר אלא ואחיכם יבכו ועל כל העדה יקצוף (כב) אם אחיכם אין בוכים יקצוף על כל העדה. יבכו את השרפה וגו' מה ת"ל השרפה הרי אני דן נאמר כאן שרפה ונאמר להלן שרפה מה שרפה האמורה כאן שרפת נשמה וגוף קיים אף שרפה האמורה להלן שרפת נשמה (כג) וגוף קיים (משא"כ) בשרפה האמורה בבת כהן ובשרפה האמורה באשה ואמה:

תקכז [פט]מעשה ברבי טרפון שהיה יושב בצלו של שובך בשבת במנחה הביאו לפניו דלי של צונן א"ר טרפון לתלמידיו השותה מים לצמאו כיצד הוא מברך א"ל למדנו רבינו א"ל בורא נפשות רבות וחסרונן. אמר להן אשאל אמרו לו למדנו אמר להם הרי הוא אומר [צ]וישבו לאכל לחם וישאו עיניהם והלא אין דרכן של ערבים להיות נושאין אלא עורות ריח רע ועטרן אלא שנתנו צדיק ההוא בין דברים החביבין והרי דברים קל וחומר ומה אם בשעת כעסן של צדיקים מרחמים עליהן בשעת הרחמים על אחת כמה וכמה. כיוצא בו ויקרבו וישאום בכתנותם והרי דברים קל וחומר ומה אם בשעת כעסן של צדיקים מרחמים עליהן בשעת הרחמים עאכ"ו. כיוצא בו (כד) לא אכל האריה את הנבלה ולא שבר את החמור והרי דברים קל וחומר ומה אם בשעת כעסן של צדיקים מרחמים עליהם בשעת הרחמים עאכ"ו:

[צא]ומפתח אהל מועד לא תצאו. יכול בין בשעת עבודה בין שלא בשעת עבודה ת"ל ומן המקדש לא יצא ולא יחלל אימתי אינו יוצא ולא יחלל (כה) הוי אומר בשעת עבודה. פן תמותון ממשמע שנאמר לאו אתה שומע הן. כי שמן משחת ה' עליכם מה ת"ל יכול אין לי אלא אהרן ובניו שנתרבו בשמן המשחה אם יצאו בשעת עבודה חייבין מיתה מנין (כו) לכהנים של כל הדורות ת"ל כי שמן משחת ה' עליכם:

ויעשו

כמ"ק ובמ"ק סז שיר ג: סח בראשית יא: סט שם כג: ע תהלים מה: עא שמואל ב כא: עב תורת כהנים: עג בראשית יח: עד שם לב: עה תהלים לח: עו זבחים קטו: *שמות כט: עז תהלים לז: עח קהלת ג: עט תהלים סח: פ ת"כ: פא שמות ו: פב במדבר כ: פג דברים לד: פד מלאכי ב: פה תהלים קלג: פו שיר א: פז תענית יז: פח תורת כהנים: פט תוס' דברכות פרק לא יטעום: צ בראשית לז: צא תורת כהנים:

זית רענן (יח) במותו, פי' אבל בחייו לא שמשו בכ"ג רק בכהן הדיוט. (יט) לא אמר לאיש סרחת, דלא רצה ליטול שררה בפני משה: שלא הרהר, בשעת שמתו בניו: (כ) מישרים אהבוך, וקאי אאבות כדאיתא פ"ק דע"ז והכא כתיב ג"כ בשלום ובמישור וגו': (כא) להלן פריעה, גבי נזיר גדל פרע שער ראשו: (כב) הא אם אחיכם אין בוכין כו', שיתעצלו בהספדן של ת"ח: (כג) וגוף קיים, שריפה האמורה וכו' כ"ה שם פי' דילפינן האמורה בבת כהן וא"יה אמה מכאן. וכ"ה בסנהדרין דף נ"ב: (כד) לא אכל האריה, במלכים ב' סי' י"ג גבי נביא שעבר על דברי עצמו שאמר לו הקב"ה שלא יאכל אצל הנביא שקר ואכל אצלו: (כה) הוי אומר בשעת עבודה, דאז שייך לומר שלא יחלל העבודה: (כו) לכהנים של כל הדורות, פי' כהנים גדולים:

תקכח (כו) ויעשו כדבר משה קיימו עליהן מצות משה רבן, שבח לתלמיד שמקיים עליו מצות רבו שבח לבני אהרן שקיימו עליהן מצות משה. וכן הכתוב משבח את ישראל במצרים וילכו ויעשו בני ישראל כאשר צוה ה' את משה ואת אהרן כן עשו. וכן הכתוב משבח את ישראל בפרשת שלוח טמאים ויעשו כן בני ישראל וישלחו אותם אל מחוץ למחנה. וכן הכתוב משבח את יהושע [צב]כאשר צוה ה' את משה עבדו כן צוה משה את יהושע וכן עשה יהושע לא הסיר דבר מכל אשר צוה משה:

[צג]יין ושכר אל תשת. תני רבי ישמעאל לא מתו בניו של אהרן אלא שנכנסו שתויי יין. ר' פנחס בשם רבי לוי משל למלך שהיה לו בן בית נאמן ומצאו עומד על פתח החנויות והתיז את ראשו בשתיקה ומינה בן בית אחר תחתיו ואין אנו יודעים מפני מה הרג את הראשון אלא ממה שהוא מצוה את השני ואומר לו אל תכנס בפתח החנויות אנו יודעין שמתוך כך הרג את הראשון. כך ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם ואין אנו יודעין מפני מה מתו אלא מפני שהוא מצוה את אהרן ואמר לו יין ושכר אל תשת אנו יודעין שלא מתו אלא מפני היין. ולפי ששתק אהרן שנאמר וידום אהרן קבל שכר על שתיקתו וזכה ונתייחד עליו הדבור שנאמר וידבר ה' אל אהרן. [צד]פקודי ה' ישרים משמחי לב זה אהרן שהיה לבו עצב עליו בשביל בניו שמתו וכיון שנתייחד עליו הדבור שמח שנאמר וידבר ה' אל אהרן. תני חזקיה נעשו דברי תורה עטרה לראש [צה]כי לוית חן הם לראשך. מונייק לצואר [צו]וענקים לגרגרותיך. מלוגמא ללב [צז]פקודי ה' ישרים משמחי לב. קילורית לעינים [צח]מצות ה' ברה מאירת עינים. כוס עיקרין לבני מעיים שנאמר [צט]רפאות תהי לשרך. מנין לרמ"ח אברים שנאמר [ק]כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא:

[א]רבי יהודה ברבי שלום בלשון עברי שמו יין ובלשון ארמי חמר חמר בגימטריא רמ"ח כנגד אברים שבאדם היין נכנס בכל אבר ואבר והגוף מתרשל והדעת מיטלטל נכנס היין הדעת יצאה. וכך שנה רבי אלעזר הקפר נכנס יין שהוא שבעים ויצא סוד שהוא שבעים לכך נצטוה כהן שלא ישתה יין בשעת עבודה שלא תיטלטל דעתו אלא משמר את התורה משמר את העבודה ואת הדעת שנאמר [ב]תורת אמת היתה בפיהו וגו' ואומר [ג]כי שפתי כהן ישמרו דעת וגו' לכך הקב"ה מצוה לאהרן יין ושכר אל תשת. ולא תהא סבור שמא לשעבר צויתי אתכם בזמן שבית המקדש קיים שנאמר בבואם אל אהל מועד וגו' אלא אף לעולם שמרו עצמכם מן היין שהיין סימן קללה. אמר ישעיה *צוחה על היין בחוצות ערבה כל שמחה שבת משוש הארץ. מהו ערבה חשכה קבלה כד"א ויהי ערב. שבת משוש הארץ ששבתה ציון שנאמר [ד]יפה נוף משוש כל הארץ אמר הקב"ה לישראל בעוה"ז היין סימן קללה. אבל לעוה"ב אני אעשה אותו עסים שנאמר [ה]והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסים: [ו]תנו רבנן יין ושכר אל תשת יכול אפילו כל שהו אפילו מגיתו ת"ל ושכר לא אמרתי אלא כדי לשכר רביעית יין בן ארבעים יום א"כ מה ת"ל יין לומר לך מוזהרין עליו כל שהו ומוזהרין עליו מגיתו. ר"י אומר יין אל תשת אין לי אלא יין שאר משכרין מנין ת"ל ושכר. א"כ מה ת"ל יין לומר לך על היין במיתה ועל שאר משכרין באזהרה. ר' אלעזר אומר יין אל תשת שלא תשתנו כדרך שכרותו הא אם הפסיק בו או נתן לתוכו מים כל שהן פטור. במאי פליגי תנא קמא סבר גמרינן שכר שכר מנזיר ור"י לא יליף. ור' אלעזר סבר מאי ושכר הוא דמישכר. כמאן אזלא הא דתניא אכל דבלה קעילית ושתה דבש או חלב ונכנס למקדש ושימש לוקה ארבעים כמאן כר"י והלכה כר' אלעזר קרי רב עליה דר' אלעזר טובינא דחכימי. ר' אחא דהוצל כו' אתא לקמיה דרב אשי א"ל זיל האידנא ותא למחר דרב לא מוקי אמורא עליה מיומא טבא לחבריה משום שכרות א"ל האמר רב הלכה כר' אלעזר (ורב) [ומר] הא קא רמי ביה מיא. לא קשיא הא ברביעית הא ביותר מרביעית:

תקכט [ז]שלשה מינין אסורין א"ר אלעזר עשר רביעיות הן ונקיט רב כהנא בידיה חמש סומקתא וחמש חיוורתא. חמש סומקתא. נזיר ועושה פסח שהורו במקדש ומתו (סימנא). נזיר רביעית יין לנזיר. עושה פסח דאמר ר"י אמר שמואל ארבע כוסות הללו צריך שיהא בהן כדי רביעית. שהורו שתה רביעית יין אל יורה. במקדש שתה רביעית יין ונכנס למקדש חייב. ומתו הכא דתניא מנין לרביעית דם שיצא משני מתים שהוא מטמא באהל שנאמר [ח]ועל כל נפשות מת לא יבוא. חמש חיוורתא חלת נזיר ומצורע שנפסלו בשבת (סימנא). חלת רביעית שמן לחלות. נזיר רביעית שמן לנזיר. מצורע רביעית מים למצורע. [ט]שנפסלו דתנן ושאר כל משקין טמאין פוסלין את הגויה ברביעית. בשבת דתנן ושאר כל השופכין ברביעית. להוצאת שבת; ותו ליכא והאיכא מי רביעית נוטלין לידים לאחד ואפילו לשנים. בפלוגתא לא קמיירי. והאיכא היה מביא פיילי של חרס ונותן לתוכה חצי לוג מים מן הכיור ור"י אומר רביעית. בפלוגתא לא קמיירי. והא איכא כמה מים נותן לתוכה כל שהו ר' מאיר אומר רביעית. בפלוגתא לא קא מיירי. והאיכא מקוה. בר מההוא דבטלוה רבנן:

[י]ואלו הן שבמיתה שתויי יין ופרועי ראש. בשלמא שתויי יין דכתיב יין ושכר אל תשת וגו' אלא פרועי ראש מנלן. דאיתקש שתויי יין לפרועי ראש דכתיב [י]וראשם לא יגלחו ופרע לא ישלחו וכתיב [יא]ויין לא ישתו מה שתויי יין במיתה אף פרועי ראש במיתה. ומינה מה שתויי יין מחלל עבודה אף פרועי ראש מחלל עבודה: [יב]שתויי יין מנלן אתיא חוקה חוקה ממחוסר בגדים. והא תנא מולהבדיל קא נסיב לה ה"מ מקמי דניקוש ג"ש. והא תנא מחוסר בגדים הוא דקא יליף משתויי יין. הכי קאמר מנין שלא נחלוק בין מחוסר בגדים לשתויי יין ושלא רחוץ ידים ורגלים ת"ל חוקה חוקה לג"ש. אלא ולהבדיל למה לי כדרב דרב לא מוקי אמורא עליה מיומא טבא לחבריה משום שכרות:

[יג]אתה ובניך יכול חללין ת"ל אתך יצאו חללין. אוציא את חללין ולא אוציא את בעלי מומין ת"ל אתה ובניך מה אתה כשר אף בניך כשרין יצאו חללין ובעלי מומין: בבואכם אל אהל מועד אין לי אלא בביאה (כז) מנין אף ביציאה ת"ל אתה ובניך. מנין לעשות המזבח כאהל מועד ת"ל אתה ובניך. מנין שאינו חייב אלא בשעת עבודה (כח) ת"ל אתה ובניך אתך. רבי אומר נאמר כאן בבואכם אל אהל מועד וכו' [מה בבואם] האמור להלן עשה את היציאה כביאה את המזבח כאהל [מועד] ואינו חייב אלא בשעת עבודה אף בבואכם אל אהל מועד האמור כאן עשה יציאה כביאה ואת אהל מועד כמזבח ולא יהא חייב אלא בשעת עבודה. אהל מועד אין לי אלא אהל מועד מנין לרבות שילה ובית עולמים ת"ל חוקת עולם ולא תמותו. ממשמע לאו אתה שומע הן. יכול יהיו ישראל חייבין מיתה על ההוראה ת"ל אתה ובניך לא תמותו אתה ובניך במיתה ואין ישראל חייבין מיתה על ההוראה. יכול יהיו אהרן ובניו חייבין מיתה על ההוראה ודין הוא ומה אם ישראל שמוזהרין לבא אל אהל מועד שתויי יין ושלא שתויי יין אין חייבין מיתה על ההוראה אהרן ובניו שאין מוזהרין לבא אל אהל מועד אלא שתויי יין אינו דין שלא יתחייבו מיתה על ההוראה יצאו ישראל מן הכתוב אהרן ובניו מק"ו. חוקת עולם לרבות (כט) יציקות ובלילות ותנופות והגשות והקמיצות והמליקות והקבלות וההזאות. מנין לשתוי יין שאם עבד עבודתו פסולה תלמוד לומר ולהבדיל בין הקודש ובין החול, ומנין למחוסר בגדים ושלא רחוץ ידים ורגלים נאמר חוקה חוקה לגזירה שוה:

ולהבדיל בין הקודש ובין החול. אלו דמים והרמים והקדשות והערכין. ובין הטמא ובין הטהור אלו טמאות וטהרות:

ולהורות את בני ישראל אלו ההוראות. את כל החוקים אלו המדרשות. אשר דבר ה' להם אלו ההלכות. ביד משה זה התלמוד. יכול אף המקרא ת"ל ולהורות. ר' יוסי בר ר' יהודה אומר יכול אף התרגום ת"ל ולהורות:

תקל [יד]אמר רבי חייא בר אבא א"ר יוחנן כל הפורש מאשתו סמוך לוסתה הויין לו בנים זכרים דכתיב ולהבדיל בין הטמא ובין הטהור וסמיך ליה אשה כי תזריע וילדה זכר. ר' יהושע בן לוי אמר הויין לו בנים הראוין להוראה דכתיב ולהבדיל ולהורות. א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן כל המבדיל על היין במוצאי שבת הויין לו בנים זכרים דכתיב ולהבדיל בין הקודש ובין החול וסמיך ליה אשה כי תזריע וילדה זכר. ר' יהושע בן לוי אמר הויין לו בנים ראוים להוראה דכתיב ולהבדיל ולהורות. כמאן אזלא הא דתניא שרץ טמא וצפרדע טהור שתויי יין מורין בהן הוראה נימא ר' יוסי בר יהודה ולא רבנן. אפילו תימא רבנן שאני הכא דזיל קרי ביה רב הוא. אמר רב הלכה כר' יוסי בר ר' יהודה. והא

ממ"ק ובמ"ק צב יהושע יא: צג ויקרא רבה: צד תהלים יט: צה משלי א: צו שם: צז תהלים יט: צח שם: צט משלי ג: ק שם ד: א תנחומא: ב מלאכי ב: ג שם:
*ישעיה כד: ד תהלים מח: ה יואל ג: ו ת"כ, כריתות יג: ז נזיר לח: ח ויקרא כא: ט סנהדרין כב: י יחזקאל מד: יא שם: יב זבחים טז: יג ת"כ: יד שבועות יח:

זית רענן (כו) ויעשו כדבר משה, קשה דהא צווי מאת ה' היתה לכן אמר קיימו עליהן וכו': שבח להתלמיד וכו', כלומר שאפילו לא היה אלא משה הי' מקיימין אותו: (כז) מנין אף היציאה, פירוש אם שתה בין האולם ולמזבח ויצא למזבח ועבד עבודה שחייב: ת"ל אתה ובניך, ואם אינו ענין לביאה תנהו ענין ליציאה, ק"א: (כח) ת"ל אתה ובניך אתך, והיינו בשעת העבודה שכולן היו מתעסקין כאחד: להלן בבאכם, בפ' תשא גבי כיור: יציאה כביאה, דכתיב בבאם אל אהל מועד והדר כתיב בגשתם אל המזבח משמע שיוצא מאהל מועד למזבח: בשעת עבודה, דכתיב לשרת: (כט) יציקות וכו', כל העבודות הללו במנחה: והמליקות, בעוף:

והא רב לא מוקי אמורא עליה מיומא טבא לחבריה. שאני רב דאורויי מורי. ונוקים ולא יורה כל היכא דיתיב רב לא סגי ליה בלא הוראה: טואמר ר' אלעזר א"ר הושעיא הפוחת לא יפחות משלש והמוסיף אל יוסיף על שבע. סדר הבדלות כיצד המבדיל בין קודש לחול בין אור לחושך בין ישראל לעמים בין יום השביעי לששת ימי המעשה בין טמא לטהור בין מים העליונים לתחתונים בין כהנים ללוים וישראלים:

טז(ויאמר) [וידבר] משה אל אהרן ואל אלעזר ואל איתמר בניו. בנים (ל) שקולין בו בכבוד יכול אף הראשונים ת"ל הנותרים הנותרים שקולים בו בכבוד ואין הראשונים שקולין בו בכבוד. רבן שמעון בן גמליאל משום ר"א בן עזריה אומר הרי הוא אומר יזוימת נדב ואביהוא לפני ה' בהקריבם אש זרה שאין ת"ל ובנים לא היו להם שאילו היו להם בנים הם קודמין לאלעזר שכל הקודם בנחלה הוא קודם בכבוד. א"כ למה נאמר הנותרים אמר להם לא היה לכם להסתכל כלל באלו שעשו דבר שלא בעצה ונשטפו. ר' אלעזר אומר קרובים היו לישרף אלא שרחם המקום על אהרן. קחו את המנחה זו מנחת נחשון. והנותרת זו מנחת יום השמיני. מאשי ה' אין להם אלא לאחר מתן האשים. ואכלוה מצות (לא) מה ת"ל מפני שהיא מנחת צבור והוא מצות (עשה) [שעה] ואין כיוצא בה לדורות לכך נאמר ואכלוה מצות. אצל המזבח ולא בהיכל אלא ע"ג הכבש. אין לי אלא זו בלבד מנין לרבות קדשי קדשים ת"ל קודש קדשים היא אותה והיא הרי אלו ג' מעוטין פרט לתורה וללחמה לאיל נזיר וללחמו לאיל המלואים וללחמו. ואכלתם אותה במקום קדוש מה ת"ל לפי שנאמר אצל המזבח אין לי אלא סמוך למזבח מנין לרבות הלשכות הבנויות בחול (לב) ופתוחות לקדש ת"ל במקום. כי חקך וחק בניך היא אין חק לבנות, מאשי ה' אין להן אלא אחר מתן אשים:

תקלא יחאמר ר' אלעזר מזבח שנפגם אין אוכלין בגינו שיירי מנחה דא"ק ואכלוה מצות אצל המזבח וכי אצל המזבח אכלוה אלא בזמן שהוא שלם ולא בזמן שהוא חסר. אשכחן מנחה קדשי קדשים מנלן אתיא קדש קדשים. קדשים קלים מנלן אמר רבא אתיא ממדרשו של רבי ישמעאל דתניא ר' יוסי אומר שלשה דברים משום שלשה זקנים וזה אחד מהם. ר' ישמעאל אומר יכול יעלה אדם מעשר שני בזמן הזה לירושלים ויאכלנו ודין הוא בכור טעון הבאת מקום ומעשר טעון הבאת מקום מה בכור אינו אלא בפני הבית אף מעשר אינו אלא בפני הבית. מה לבכור שכן טעון מתן דמים ואמורים לגבי מזבח. בכורים יוכיחו מה לבכורים שכן טעונין הנחה ת"ל יטואכלת לפני ה' אלהיך וגו' מעשר דגנך וגו' מקיש מעשר לבכור מה בכור אינו אלא בפני הבית אף מעשר אינו אלא בפני הבית. וליהדר דינא וליתי במה הצד. משום דאיכא למיפרך מה להצד השוה שבהן שכן יש בהם צד מזבח. מאי קסבר אי קסבר קרושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא אפילו בכור נמי תיבעי, ואי קסבר קדשה לעתיד לבא אפילו בכור נמי יקרב. אמר רבינא לעולם קסבר לא קדשה והכא במאי עסקינן בבכור שנזרק דמו קודם ת.רבן הבית וחרב הבית ועדיין הבשר קיים שמקשה בשרו לדמו מה דמו למזבח אף בשרו למזבח ומקיש מעשר לבכור. וכי דבר הלמד בהיקש חוזר ומלמד בהיקש מעשר דגן חולין הוא. ולמ"ד בתר מלמד אזלינן מאי איכא למימר דם ובשר חד מילתא הוא. כי סליק רבין אמרה לשמעתא קמיה דר' ירמיה אמר בבלאי טפשאי משום דיתבי בארעא דחשוכא אמרי שמעתתא דמחשכן. לא שמיע להו הא דתניא בשעת סילוק מסעות קדשים נפסלין וזבין ומצורעין משתלחין חוץ למחיצה. ותניא אידך בשני מקומות קדשים נאכלין מאי לאו הא בקדשי קדשים והא בקדשים קלים. לא אידי ואידי בקדשים קלים ולא קשיא הא ר' ישמעאל הא רבנן. רבינא אמר הא והא בקדשי קדשים ומאי (שנא) [בשני] מקומות דקתני הא עד שלא העמידו הלוים המשכן וכו' סד"א איפסלו להו ביוצא קמ"ל. אימא הכי נמי א"ק ונסע אהל מועד אע"פ שנסע אהל מועד הוא:

כתנו רבנן כי כן צויתי כאשר צויתי כאשר צוה ה'. כי כן צויתי באנינות יאכלוה. כאשר צויתי בשעת מעשה אמר להם. כאשר צוה ה' ולא מאלי אני אומר. *ורמינהו מפני אנינות שרפוה לכך נאמר כאלה. אמר שמואל לא קשיא הא ר"י הא ר' נחמיה דתניא מפני אנינות שרפוה לכך נאמר כאלה דברי ר' נחמיה. רבי יהודה ור"ש אומרים מפני טומאה נשרפה שאם אתה אומר מפני אנינות נשרפה היה לשלשתן לישרף. ד"א היה לאוכלן לערב. ד"א והלא פנחס היה עמהן. רבה אמר אידי ואידי ר' נחמיה ולא קשיא כאן בקדשי שעה כאן בקדשי דורות. ר' נחמיה היכי מתרץ להני קראי ורבנן היכי מתרצי להו להני קראי. ר' נחמיה מתרץ הכי מדוע לא אכלתם אמר לו משה לאהרן שמא נכנס דמה לפני ולפנים א"ל הן לא הובא את דמה. שמא חוץ למחיצתה יצתה א"ל הן בקדש היתה. ודילמא באנינות אקרבתוה ופסלתוה א"ל משה וכי הן הקריבו דפסלא בהו אנינות אני הקרבתי וא"ל ואי הן לא הובא את דמה ובקודש היתה אכול תאכלו אותה בקודש כאשר צויתי באנינות יאכלוה א"ל ותקראנה אותי כאלה ואכלתי חטאת היום הייטב בעיני ה' שמא לא שמעת אלא בקדשי שעה דאי בקדשי דורות ק"ו ממעשר הקל ומה מעשר הקל אמרה תורה לא אכלתי באוני ממנו קדש חמור לא כל שכן. מיד וישמע משה וייטב בעיניו לא בוש משה לומר לא שמעתי אלא שמעתי ושכחתי. ר"י ור' שמעון מתרצי להו הכי מדוע לא אכלתם החטאת שמא נכנס דמה לפני ולפנים אמר לו הן לא הובא את דמה. שמא חוץ למחיצה יצתה אמר לו הן בקודש היתה. ודילמא באנינות אקרבתוה ופסלתוה אמר ליה משה הן הקריבו דפסלה בהו אנינות אני הקרבתי ודילמא אגב טרדייכו פשעיתו בה ואטמאי אמר ליה משה כך אני בעיניך שאני מבזה קדשי שמים. ותקראנה אותי כאלה אפילו אלה כאלה אין אני מבזה קדשי שמים. אמר ליה אי הן לא הובא את דמה ובקודש היתה אכול תאכלו אותה בקדש כאשר צויתי באנינות יאכלוה. אמר ליה שמא לא שמעת אלא בלילה דאי ביום קל וחומר ממעשר ומה מעשר הקל אמרה תורה לא אכלתי באוני ממנו קודש חמור לא כל שכן מיד וישמע משה וגו' לא בוש משה לומר לא למדתי אלא שמעתי ושכחתי. איבעי להו לשהויי ולמיכלה לאורתא טומאה באונס באתה. בשלמא לרבנן היינו דכתיב היום אלא לרבי נחמיה מאי היום חובת היום. בשלמא לרבי נחמיה היינו דכתיב הן היום אלא לרבנן מאי הן היום הכי קאמר הן הקריבו אני הקרבתי. שפיר קאמרי ליה, ר' נחמיה לטעמיה דאמר קדשי שעה לא פסלה בהו אנינות. אמר מר היה לו לאוכלה בערב שפיר קאמר ליה קסבר אנינות לילה דאורייתא. דבר אחר והלא פנחס היה עמהן שפיר קאמרי ליה סבר לה כי הא דאמר רבי אלעאי לא נתכהן פנחס עד שהרגו לזמרי דכתיב והיתה לו ולזרעו אחריו וגו'. רב אשי אמר עד שעשה שלום בין השבטים שנאמר כאוישמע פנחס הכהן. ואידך נמי הכתיב וישמע פנחס הכהן ההוא לייחס זרעו אחריו:

כבואת חזה התנופה ואת שוק התרומה תאכלו במקום טהור. אמר רבי נחמיה וכי ראשונים במקום טמא אכלום אלא טהור מכלל שהוא טמא טהור מטומאת מצורע וטמא מטומאת זב ואיזה זה מנחת ישראל. ואימא טהור מטומאת זב וטמא מטומאת מת ואיזה זה מחנה לויה. אמר אביי אמר קרא ואכלתם אותה במקום קדוש ואין אחרת במקום קדוש אפקוה ממחנה לויה וכו'. שוק התרומה (כתוב ברמז תק"ח). כגחזה זה החזה. תנופה זו (לג) תנופת הסל. שוק זה השוק. תרומת זו תרומת תודה. אתה ובניך ובנותיך אתה ובניך בחלק ובנותיך במתנות. או יכול אתה ובניך ובנותיך בחלק. כשהוא אומר כי חקך וחק בניך היא אין חק לבנות הא מה אני מקיים אתה ובניך ובנותיך אתה ובניך בחלק ובנותיך במתנות נתנו. מזבחי שלמי בני ישראל לרבות זבחי שלמי צבור שהיו שם באותו היום שנאמר ושור ואיל לשלמים לזבוח לפני ה'. שוק התרומה וחזה התנופה מלמד שהחלבים למטה כד:

ואת שעיר החטאת. שעיר זה שעיר נחשון. חטאת זו חטאת שמיני. דרש זה שעיר של ראש חדש. יכול שלשתן נשרפו ת"ל והנה שורף אחד נשרף ולא שלשתן נשרפו. דרש דרש שתי דרישות למה אמר להם מפני מה חטאת זו נשרפה ואלו מונחות. ואיני יודע איזו היא כשהוא אומר ואותה נתן לכם לשאת את עון העדה הוי אומר זה שעיר של ראש חדש:

כהויקצוף על אלעזר ועל איתמר. מלמד שנתן פניו כנגד הבנים וכעס. בני אהרן מלמד שאף אהרן היה עמהן בקצף (לד) והנותרים לא היה פנחס עמהם. לאמר השיבני על דברי: אשריהם

מט"ק ובמ"ק טו פסחים קד : טז תורת כהנים : יז במדבר ג : יח זבחים ס : יט דברים יד : כ יומא ס : *זבחים קא : כא יהושע כב : כב זבחים נה : כג ת"כ : כד כתוב ברמז תקמ"ה : כה תורת כהנים :

זית רענן (ל) שקולין בו בכבוד ושקולין בו בדמימה הי"ג בת"כ : שלא בעצה, ואתם ג"כ שרפתם השעיר שלא בעצה : היו לישרף, בעון עגל : (לא) מה ת"ל, פי' שהרי בכל המנחות נאמר מצות : ולא בהיכל, שלא יאכלו לכתחילה בהיכל : אלא ע"ג הכבש, בת"כ הגרסא ולא ע"ג המזבח, ומ"מ אפשר דשרי לאכול ע"ג הכבש דהיינו אצל מזבח : לרבות ק"ק, שצריכים לאכול לפנים מן הקלעים : והיא הרי וכו', למעט ג' לחמים אלו שהן קדשים קלים ונאכלין בכל העיר : (לב) ופתוחות לקדש, שפתחיהן פתוחות לקדש : אין חק לבנות, שאין רשאי לאכול ק"ק : (לג) תנופת הסל, של לחם נזיר : במתנות, פי' אם יתנו להם מותרין לאכול : (לד) והנותרים לא היה פנחס עמהם, שפנחס לא היה ראוי

תקלב [כו]אשריהם משה ואהרן שלא נשאו לכם פנים בעולם הזה שנאמר יען לא האמנתם בי אלו האמנתם בי עדיין לא הגיע זמנכם ליפטר. אשריהם הצדיקים לא דיין שזוכין לעצמן אלא שמזכין לבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות. הרבה בנים היו לו לאהרן שראוין לישרף כנדב ואביהוא שנאמר הנותרים אלא שזכות אביהם גרמה להם. אוי לרשעים שמחייבין לעצמן ולבני בניהם עד סוף כל הדורות. הרבה בנים היו לו לכנען שראוין ליסמך כטבי עבדו של רבן גמליאל אלא שחובת אביהם גרמה להם: [כז]אמר רבי פנחס אמר רבי ירמיה בשם רבי אבא בר כהנא [כח]אזן שומעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין אלו בניו של אהרן שהיו בצד המיתה וזכו שנתייחד הדבור עליהן ועל אביהן ועל אחי אביהן בחייהן דכתיב ואת שעיר החטאת דרש דרש שתי דרישות אמר להם אם שחטתם למה לא אכלתם ואם לא הייתם עתידין לאכול למה שחטתם מיד ויקצוף על אלעזר ועל איתמר וכיון שכעס נתעלמה הלכה ממנו:

תקלג רב הונא אמר בשלשה מקומות כעס משה ונתעלמה הלכה ממנו, ואלו הן בשבת, ובכלי מתכות, ובאונן (כתוב ברמז תשפ"ו). בשבת מנין שנאמר [כט]ויותירו אנשים ממנו עד בקר וכיון שכעס שכח מלומר להם הלכות שבת מה אמר להם אכלוהו היום כי שבת היום לה'. בכלי מתכות מנין שנאמר [ל]ויקצוף משה על פקודי החיל וכיון שכעס נתעלמה הלכה ממנו שכח מלומר הלכות כלי מתכות וכיון שלא אמר אמר אלעזר הכהן שנאמר ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא אמר להם למשה רבי צוה ואותי לא צוה. באונן דכתיב ויקצוף על אלעזר ועל איתמר בני אהרן וכיון שכעס שכח מלומר להם שאונן אסור לאכול בקדשים. הנותרים רבי פנחס אמר להון אף אינון הלואי לא אישתריתון. וידבר אהרן בדבור עז כנגדו כמה דאת אמר דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות. דרש אהרן קל וחומר וכו'. מיד וישמע משה וייטב בעיניו הוציא כרוז במחנה לאמר אני טעיתי בהלכה ואהרן אחי למדני. אלעזר היה יודע הלכה ושתק וכן איתמר ונתייחד הדבור עליהן ועל אביהן ועל אחי אביהן בחייהן הדא הוא דכתיב וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר אליהם. תני רבי חייא לאמר אליהם לבנים לאלעזר ואיתמר:

[לא]ואותה נתן לכם לשאת את עון העדה ר' שמעון אומר כל שאין בה ידיעה לא בתחלה ולא בסוף שעירי הרגלים מכפרים אבל לא שעירי ראשי חדשים. ועל מה שעירי ראשי חדשים מכפרין על טהור שאכל את הטמא. מאי טעמא דרבי שמעון דכתיב ואותה נתן לכם לשאת את עון העדה נאמר כאן עון ונאמר להלן בציץ עון מה להלן טומאת בשר אף כאן טומאת בשר. אי מה להלן עולין אף כאן עולין. עון העדה כתיב. סברי מיגמר גמירי מהדדי ניכפר דראש חדש אדידי' ואדציץ נפקא מינה להיכא דנשבר הציץ. אמר קרא עון עון אחד הוא נושא ואינו נושא שתי עונות. וניכפר ציץ אדידיה ואדראש חדש נפקא מינה לטומאה שאירעה בין זה לזה. אמר קרא ואותה אותה נושא עון ואין אחר נושא עון. רב אשי אמר הכא כתיב עון העדה עדה ולא קדשים התם כתיב עון הקדשים קדשים ולא עדה. אשכחן שעירי ראשי חדשים דמכפרים על טהור שאכל את הטמא', שעירי הרגלים שאין מכפרין אלא על שאין בה ידיעה לא בתחלה ולא בסוף מנא לן. כדאמר רבי חמא בר חנינא שעיר ושעיר הכא נמי שעיר ושעיר. ואיתקש שעירי הרגלים לשעירי ראשי חדשים מה ראש חדש במילתא דקודש מכפר אף שעירי רגלים במילתא דקדש מכפרין. לשון אחר ואמאי מכפרי אי על שיש בה ידיעה בתחלה ובסוף האי בר קרבן הוא. ואי על שאין בה ידיעה בתחלה ויש בה ידיעה בסוף שעיר הנעשה בפנים ויום הכפורים מכפר אלא על כרחך לא מכפר אלא שאין בה ידיעה לא בתחלה ולא בסוף. רבי שמעון אומר שעירי ראשי חדשים מכפרין על טהור שאכל את הטמא ושל רגלים מכפרין על שאין בה ידיעה לא בתחלה ולא בסוף ושל יום הכפורים מכפרים על שאין בה ידיעה בתחלה אבל יש בה ידיעה בסוף. אמרו ליה מהו שיקרבו זה בזה אמר להם יקרבו אמרו ליה הואיל ואין כפרתן שוה היאך קרבין זה בזה אמר להם כולן באין לכפר על טומאת מקדש וקדשיו. בשלמא דראש חדש לא מכפ' אדרגלים דאמר קרא עון עון אחד נושא ואינו נושא שתי עונות אלא דרגלים ניכפרו אדראש חדש אמר קרא ואותה אותה נושא עון ואין אחר נושא עון. בשלמא דרגלים לא מכפרו אדיום הכפורים דאמר קרא אחת בשנה כפרה זו לא תהא אלא אחת בשנה אלא דיום הכפורים ניכפרו אדרגלים. אמר קרא אחת כפרה אחת מכפר ואין מכפר שתי כפרות. והא כי כתיב אחת בשעיר הנעשה בפנים כתיב אמר קרא מלבד חטאת הכפורים איתקש חיצון לפנימי. רבי שמעון בן יהודה אומר משמו שעירי ראשי חדשים מכפרים על טהור שאכל את הטמא מוסף עליהן של רגלים שהן מכפרין על טהור שאכל את הטמא ועל שאין בה ידיעה לא בתחלה ולא בסוף מוסף עליהן של יוה"כ שמכפרים על טהור שאכל את הטמא ועל שאין בה ידיעה לא בתחלה ולא בסוף ועל שאין בה ידיעה בתחלה אבל יש בה ידיעה בסוף. א"ל מהו שיקרב א"ל הן א"ל אם כן יהא של יום הכפורים קרבין בראשי חדשים אבל היאך של ראשי חדשים קרבין ביום הכפורים לכפר כפרה שאינה שלהן, אמר להם כולן באין לכפר על טומאת מקדש וקדשיו. מאי שנא דראשי חדשים דלא מכפרי אדרגלים דאמר קרא עון עון אחד הוא נושא ואינו נושא שתי עונות דרגלים נמי לא ניכפרו אדראשי חדשים דאותה נושא עון ואין אחר נושא עון. אותה לא משמע ליה. מאי שנא דרגלים דלא מכפרת אדיום הכפורים דאמר קרא אחת בשנה כפרה זו לא תהא אלא אחת בשנה אי הכי דיום הכפורים לא ניכפר אדרגלים דאמר קרא אחת כפרה אחת מכפר ואינו מכפר שתי כפרות. אחת לא משמע ליה דכי כתיב אחת בשנה בשעיר הנעשה בפנים כתיב. אי הכי דרגלים נמי ניכפרו אדיום הכפורים וכי כתיב אחת בשעיר הנעשה בפנים כתיב, לעולם אחת משמע ליה ושאני התם דכתיב וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה קרנותיו דמזבח הפנימי הוא דכפרה אחת מכפר ואינו מכפר שתי כפרות הא דחיצון אפילו שתי כפרות:

תקלד [לב]הן לא הובא את דמה פנימה אין לי אלא פנימה היכל מנין תלמוד לומר אל הקדש. יאמר אל הקדש ואל יאמר פנימה. אמר רבא בא זה ולימד על זה מידי דהוה אתושב ושכיר דתניא תושב זה קנוי קנין עולם שכיר זה קנוי קנין שנים. ויאמר תושב ואל יאמר שכיר ואני אומר קנוי קנין עולם אינו אוכל קנוי קנין שנים לא כ"ש, אילו כן הייתי אומר תושב זה קנוי קנין שנים אבל קנוי קנין עולם יהא אוכל בא שכיר ולימד על תושב שזה קנוי קנין עולם וזה קנוי קנין שנים ואינו אוכל. אמר ליה אביי בשלמא התם תרי גופי נינהו ואף על גב דהוה ליה לקרא למיכתב נרצע לא יאכל ואתי אידך בקל וחומר מילתא דאתיא בקל וחומר טרח וכתב לה קרא אלא הכא כיון דאיפסול ליה בהיכל לפני ולפנים מאי בעי. אלא אמר אביי לא נצרכה אלא לדרך משופע. אמר ליה רבא והא הבאה כתיב בה. אלא אמר רבא כל מידי דחשיבא ליה לפני לפנים לא מיפסל בהיכל. [לג]אונן מנא לן דכתיב ומן המקדש לא יצא ולא יחלל הא אחר שלא יצא חילל. ר' אלעאי אמר מהכא הן הקריבו ואני הקרבתי מכלל דאי איהו קרוב שפיר אישתרוף. ור' אלעאי מאי טעמא לא אמר [מומן המקדש לא יצא. אמר לך מי כתיב הא אחר שלא יצא חילל. ואידך מ"ט לא אמר] מהן הקריבו קסבר מפני טומאה נשרפה. דבי ר' ישמעאל תנא אתיא בק"ו מבעל מום ומה בעל מום שאוכל אם עבד חילל אונן שאינו אוכל אינו דין שאם עבד חילל. רב משרשיא אמר אתי מתושב ומחד מהנך וכו'. מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקודש וכי חוץ לקדש נאכל והלא לא נאכלה אלא נשרפה שנאמר והנה שרף, אם כן למה נאמר מדוע לא אכלתם במקום הקודש אמר להם שמא חוץ לקלעים יצתה מפני שחטאת שיצתה חוץ לקלעים פסולה. אין לי אלא זו בלבד מנין לרבות קדשי קדשים ת"ל קדש קדשים. מנין לאכילת קדשים שהיא כפרה לישראל ת"ל ואותה נתן לכם לשאת את עון העדה לכפר עליהם לפני ה' הא כיצד כהנים אוכלין וישראל מתכפרין:

תקלה *הן לא הובא את דמה רבי יוסי הגלילי אומר מכאן לחטאת שנכנס דמה לפנים שהיא פסולה. את דמה אין חטאת פסולה עד שיכנס כל דמה. תאכלו בקדש מלמד שאכילתה בפנים. מנין שאף שרפתה בפנים ת"ל אכול תאכלו. יכול אף משנטמא בחוץ תהא שרפתה בפנים ת"ל אכול תאכלו אותה מה זו מיוחדת טומאתה בפנים וכו'. וידבר אהרן אל משה אין דבור אלא לשון עז, וכן הוא אומר וידבר העם באלהים ובמשה. מה ת"ל כאלה שיכול אין לי איסור אנינה אלא בבנים בלבד מנין לרבות כל האמור בפרשת כהנים מוסיף עליהן (לה) אחיו ואחותו מאמו ואחותו נשואה לכך נאמר אלה כאלה. ר' יעקב אומר יכול יהו הלוים אסורים באנינה לשיר ת"ל [אותי] כאלה. דבר אחר מה ת"ל כאלה אילולי לא אלו בלבד קברתי אלא אפילו אלה קברתי עם אלו לא הייתי מבזה קדשי המקום. ואכלתי חטאת היום היום אני אסור ומותר בלילה ולדורות אסור ביום ובלילה דברי רבי יהודה. רבי אומר אין האונן אסור לאכול בקדשים בלילה אלא מדברי סופרים

ממ"ק ובמ"ק כו יומא סו: כז ויקרא רכה: כח משלי טו: כט שמות יו: ל במדבר לא: לא שבועות ט: לב זבחים כב: לג שם ט: *ת"כ, זבחים שם:

ו"ה רענן (לה) אחיו ואחותו מאמו וכו', אע"פ שאין הכהן מטמא להם הוי אונן עליהם:

סופרים תרע שהרי אמרתן אונן טובל ואוכל את פסחו לערב. וישמע משה וייטב בעיניו הודה מיד ולא בוש לומר לא שמעתי. אמר ר׳ יהודה חנניה בן יהודה היה דורש כל ימיו קשה הקפדה שגרמה לו למשה לטעות, אחר מיתתו אני משיב לו על דבריו וכי מי גרם לו שיקפיד אלא שטעה. וידבר ה׳ אל משה ואל אהרן לאמר אליהם לאמר להם לבנים לאלעזר ולאיתמר. או לאמר להן לישראל כשהוא אומר דברו אל בני ישראל לאמר זהו הדבור האמור לישראל הא מה אני מקיים לאמר אליהם לאמר לבנים לאלעזר ולאיתמר:

יא [לד]**זאת** החיה אשר תאכלו. ר׳ שמעון בן יוחאי פתח [לה]עמד וימודד ארץ מדד הקב״ה את כל האומות ולא מצא אומה שהיא ראויה לקבל את התורה אלא ישראל. עולא ביראה בשם רבי שמעון בן יוחאי משל לאחד שיצא לגורן וכלבו והטורו עמו הטעין לחמורו חמש סאין ולכלבו שתים והיה אותו הכלב מלהית העביר ממנו אחד והיה מלחית שתיהן והיה מלחית כך אפילו שבע מצות שקבלו עליהן בני נח כיון שלא יכלו לעמוד עליהן עמדו ופרקום ונתנום על ישראל. אמר רבי תנחום בר חנילאי משל לרופא שנכנס לבקר שני חולים אחד יש בו כדי לחיים ואחד אין בו כדי לחיים זה שיש בו כדי לחיים אמר להם דבר פלוני יאכל דבר פלוני לא יאכל וזה שאין בו כדי לחיים אמר להן כל מה דבעי הבו ליה. כך העובדי אלילים שאינם לחיי העולם הבא כירק עשב נתתי לכם את כל אבל ישראל שהם לחיי העולם הבא זאת הבהמה אשר תאכלו. [לו]כל אמרת אלוה צרופה רב אמר לא ניתנו מצות אלא לצרף בהן את הבריות וכל כך לכה מגן היא לכל החוסים בו. בהמות ולויתן הן [לז]קניגיון של צדיקים לעתיד לבא וכל מי שלא ראה קניגיון וכו׳. כיצד הן נשחטין בהמה נותץ ללויתן בין קרניו ונוחרו ולויתן נותץ לבהמה בסנפיריו וקורעו והצדיקים אומרים שחיטה זו כשרה היא ולא כן תנינן הכל שוחטין ובכל שוחטין חוץ ממגל קציר והמגרה והשינים והצפורן מפני שהן חונקין אמר הקב״ה תורה חדשה מאתי תצא חידוש תורה מאתי תצא:

תקלן רבי ברכיה בשם ר׳ יצחק [לח]אריסטון גדול עתיד הקב״ה לעשות לעבדיו לצדיקים לעתיד לבא וכל מי שלא אכל נבלה וטרפה בעולם הזה זוכה לאכול ממנו. הדא הוא דכתיב וחלב נבלה וחלב טרפה יעשה לכל מלאכה ואכל לא תאכלהו בשביל שלא תאכלו בעולם הזה תאכלו ממנו לעתיד לבא לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר להם זאת החיה. א״ר אבהו כמין גולגולת של אש הראה לו הקב״ה למשה מתחת כסא הכבוד שלו ואמר לו אם ניקב קרום של מוח אפילו כל שהוא. ורבנן אמרין זאת החיה החיה מטרפתה תאכלו ושאינה חיה מטרפתה לא תאכלו. אמר רבי שמעון בן לקיש אם זכיתם תאכלו ואם לאו תאוכלו למלכות. א״ר אחא צריך יהודאה לחרובא בגין דעביד תתובא*. יאי מסכנותא ליהודאי כערקתא סומקתא דעל ליביה דסוכא חיורא[לט]. תני ר׳ חייא מלמד שהיה משה אוחז בחיה ומראה להן לישראל זאת החיה אשר תאכלו זאת לא תאכלו את זה תאכלו מכל אשר במים זו טמאה וזו אינה טמאה. אמר רשב״נ כל הנביאים רואים את המלכיות בעיסוקן הדא הוא דכתיב ונהר יוצא מעדן וכו׳. אברהם ראה את המלכיות בעיסוקן והנה אימה חשכה גדולה וכו׳ כדכתוב לעיל. דניאל ראה את המלכיות בעיכוקן *חזה הוית בחזוי עם ליליא וארו ארבע רוחי שמיא מגיחן ליכא רבא וארבע חיון רברבן סלקן מן ימא, אם זכיתם מן ימא ואם לאו מן חורשא. (אם זכיתם מן היאור יאם לאו מן היער). הדא היותא כרסלקא מנהרא לית היא ממכיא. יכרסמנה חזיר מיער אם זכיתם מן היאור ואם לאו מן היער כד סלקא מחורשא היא ממכיא. שנין דא מן דא שכל אומה ששולטת בעוה״ז שונאה את ישראל ומשתעבדת בהן יותר מן הכל. קדמיתא כאריה זו בבל ירמיה ראה אותו ארי וראה אותו נשר א)עלה אריה מסבכו ב)הנה כנשר יעלה אמרו לדניאל את מה חמיתא אמר להון אנא חמיתי אפין כאריה וגפין דנשרא דכתיב קדמיתא כאריה וגפין די נשר לה חזה הוית עד די מריטו גפה ונטילת מן ארעא. רבי אלעזר אומר כלו לקה ולבו לא לקה שנאמר ג)ולבב אנש יהיב לה. רבי שמואל בר נחמני אמר אף לבו לקה דכתיב ד)לבביה מן אנשא ישנון, חזה הוית וארו חיוה אחרי תנינה דמיה לדוב זו פרס. ה)על כן הכם אריה מיער זו בבל. זאב ערבות ישדדם זו מדי. נמר שוקד על עריהם זו יון. כל היוצא מהנה יטרף זו מלכות רביעית. למה. כי רבו פשעיהם עצמו משובותיהם. הזה הוית וארו אחרי כנמר זו יון שהיתה מנומרת בגזרותיה ואומר לישראל כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל. באתר דנה חזה הוית בחזוי ליליא וארו חיוה רביעאה דחילה ואמתני ותקיפא יתירה זו מלכות רביעית. דניאל ראה שלשתן בלילה אחד ולזו בלילה אחד. למה רבי יוחנן אמר ששקולה כנגד שלשתן. רבי שמעון בן לקיש אמר יתירא. מתיב ר׳ יוחנן לרבי שמעון בן לקיש ו)בן אדם הנבא והך כף אל כף (דאמר) [דא מה] עביד ליה רבי שמעון בן לקיש. ותכפל. משה ראה את המלכיות בעיסוקין את הגמל זו בבל שנאמר [מ]אשרי שישלם לך את גמולך שגמלת לנו. ואת השפן זו מדי. רבנן אמרין מה השפן הזה יש בו סימני טומאה וסימני טהרה כך היתה מלכות מדי מעמדת צדיק ורשע. אמר רבי יהודה בר רבי סימון דריוש האחרון בנה של אסתר היה טמא מאביו וטהור מאמו. ואת הארנבת זו יון אמו של תלמי המלך ארנבת שמה. ואת החזיר זו מלכות רביעית. משה נתן שלשתן בפסוק אחד ולזו בפסוק אחד. רבי יוחנן אמר שהיא שקולה כנגד שלשתן וכו׳. רבי פנחס ורבי חזקיה בשם רבי סימון כל הנביאים לא פרסמוה אלא שנים, אסף אמר יכרסמנה חזיר מיער מה חזיר וכו׳. משה אמר ואת החזיר למה נמשלה כחזיר לומר לך מה חזיר הזה בשעה שהוא רבוץ מוציא טלפיו אומר ראו שאני טהור כך מלכות הרביעית גוזלת וחומסת ונראית כאילו היא מצעת בימה. מעשה בשלטון אחד בקיסרי שהיה הורג את הגנבים ואת המנאפים ואת המכשפים גחין ואמר לסנקליטין שלו שלשתן עשיתי בלילה אחד. ד״א הגמל זו בבל כי מעלה גרה הוא שמקלסת להקב״ה שנאמר *כען אנא נבוכדנצר משבח ומרומם ומהדר למלך שמיא. ואת השפן זו מדי כי מעלה גרה הוא שמקלסת להקב״ה כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות וגו׳. ואת הארנבת זו יון. כי מעלת גרה היא שמקלסת להקב״ה. [אלכסנדר מוקדון] כד הוי חמי שמעון הצדיק הוה אמר בריך אלהיה דשמעון הצדיק. את החזיר זו מלכות הרביעית והוא גרה לא יגר שאינה מקלסת אלא מחרפת ומגדפת ואומרת [מא]מי לי בשמים ועמך לא חפצתי בארץ. דבר אחר את הגמל זו בבל כי מעלה גרה הוא שמגדלת לצדיקים ודניאל בתרע מלכא. ואת השפן זו מדי כי מעלה גרה הוא שמגדלת לצדיקים [מב]ומרדכי יושב בשער המלך. ואת הארנבת זו יון כי מעלת גרה היא שמגדלת הצדיקים. אלכסנדרוס מוקדון כד הוה חמי לשמעון הצדיק הוה קאים על רגלוי אמרין ליה מן קדם יהודאי את קאים אמר לון בשעה שאני יוצא למלחמה דמותו אני רואה ונוצח. ואת החזיר זו מלכות הרביעית והוא גרה לא יגר שאינה מגדלת לצדיקים ולא דיה שאינה מגדלת אלא הורגת הדא הוא דכתיב [מג]קצפתי על עמי חללתי נחלתי ואתנם בידך זה רבי עקיבא וחבריו. דבר אחר את הגמל זה בבל כי מעלה גרה הוא שגררה מלכות אחריה. ואת השפן זו מדי כי מעלה גרה הוא שגררה מלכות אחריה. ואת הארנבת וכו׳. ואת החזיר זו מלכות רביעית והוא גרה לא יגר שלא גררה מלכות אחריה. את החזיר למה נקרא שמה חזיר שמחזרת עטרה לבעלה הדא הוא דכתיב [מד]ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה׳ המלוכה:

[מה]**זאת** החיה אשר תאכלו וזה לכם הטמא את זה תאכלו. תפס הקב״ה כל מין ומין והראה לו למשה וא״ל זה אכול וזה לא תאכל. ואל תתמה על הדבר שהרי הראה הקב״ה לאדם הראשון כל הבריות וקרא להן שמות א״ל הקב״ה הזהר את ישראל שלא יאכלו דברים רעים שלא יטעך יצרך לומר דברים טובים אסר הקב״ה. כל מה שאסרתי לך התרתי לך כנגדו. אסרתי לך דם נדה התרתי לך דם בתולים. אסרתי לך החזיר התרתי לך לשון דג שיבוטא שדומה לחזיר. אסרתי לך אשת איש התרתי לך [גרושת איש, ולאחר מיתתו. אסרתי לך נכרית התרתי לך] יפת תואר וראית בשביה. אסרתי לך אשת אח התרתי לך יבמה יבא עליה. אסרתי לך כלאים התרתי לך סדין בציצית. אסרתי לך חלב בבהמה התרתי לך בחיה. אסרתי גיד הנשה בבהמה התרתי בעוף. אסר הדם בעוף התיר בדג. (לה) וכל כך למה ליתן שכר טוב לישראל שמשמרין את התורה. *אמרת ה׳ צרופה וכי מה איכפת לו להקב״ה בין שוחט בהמה ואוכל בין נוחר ואוכל הא לא נתנו המצות אלא לצרף בהן את הבריות. בוא וראה מתחלת ברייתו של עולם כתיב *כירק עשב נתתי לכם את כל ומשעמדו ישראל על הר סיני הרבה להם תורה ומצות אמר הקב״ה מצוה קלה צויתי אותו ועבר עליה כל המצות האלו היאך יכול לקיים. לעתיד לבא הקב״ה מוציא כרוז כל מי שעסק בתורה יבא ויטול שכרו ואף הכותים אומרים תן לנו שכרנו שאף אנו עשינו מצות אמר הקב״ה כל מי שלא אכל בשר חזיר ושקצים ורמשים יבא ויטול שכרו באותה שעה הן נוטלין איפופסין שלהן שנאמר [מו]אוכלי בשר החזיר

ממ״ק ובממ״ק לו יקרא רכה: לה חבקוק ג: לו משלי ל: לז פי׳ צידתם: לח אריסטון סעודה: *התובא ל׳ תבואה: לט פי׳ נאה כדלות ליהודים כלועה אדומה על כוס לבן: *דניאל ז: א)ירמיה ד: ב)שם מט: ג)דניאל ז: ד)שם ד: ה)ירמיה ה: ו)יחזקאל כא: מ תהלים קלו: *דניאל ד: מא שם עג: מב אסתר ב: מג ישעיה מו: מד עובדיה: מה תנחומא: *תהלים יח: *בראשית ט: מו ישעיה סו:

זית רענן (לה) וכל כך למה, פי׳ כיון שהם דברים רעים למה הוצרך הקב״ה לאסרן ומשני ליתן שכר וכו׳ שאם לא נצטוו על כך לא היו מקבלין שכר

החזיר והשקץ והעכבר יחדו יסופו נאם ה׳ : [מז]אמר ריש לקיש רמז לטרפה מן התורה שאינה חיה מנין דקתני סיפא זה הכלל כל שאין כמוה חיה טרפה מכלל דטרפה לאו חיה. מנלן דכתיב זאת החיה אשר תאכלו חיה אכול שאינה חיה לא תאכל מכלל דטרפה לאו חיה היא. ולמאן דאמר טרפה חיה מנא ליה נפקא ליה מזאת זאת החיה אכול חיה אחרת לא תאכל מכלל דטרפה חיה. ואידך האי זאת מאי עביד ליה. מיבעי ליה לכדתנא דבי רבי ישמעאל זאת החיה אשר תאכלו מלמד שתפס הקב"ה כל מין ומין והראה לו למשה ואמר ליה זה תאכל וזה לא תאכל. ואידך נמי מיבעי ליה לכדתנא דבי רבי ישמעאל. אין הכי נמי אלא טרפה חיה מנא ליה. נפקא ליה מאידך תנא דבי ר׳ ישמעאל בין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל אלו י"ח טרפות שנאמרו לו למשה בסיני : [מח]תניא א"ר נתן נמתי לבן עזאי למדנו נבלת בהמה טהורה שהיא מטמאה וכו׳ נבלת חיה טהורה לא למדנו מנין. נם לי וכל הולך על כפיו בכל החיה ההולכת על ארבע טמאים הם לכם. נמתי לו וכי כתיב כל החיה והלא לא נאמר אלא בכל החיה במהלכי כפים בחיה הוא דאתא. נם לי ומה ישמעאל אומר בדבר זה. נמתי לו וכי ימות מן הבהמה [זו בהמה טמאה] אשר היא לכם לאכלה זו בהמה טהורה. למדנו חיה בכלל בהמה ובהמה בכלל חיה חיה טהורה בכלל בהמה טהורה בהמה טהורה בכלל חיה טהורה חיה טמאה בכלל בהמה טמאה בהמה טמאה בכלל חיה טמאה. ובלשון הזה אמר לי חבל על בן עזאי שלא שימש את ר׳ ישמעאל. חיה בכלל בהמה מנלן דכתיב זאת הבהמה אשר תאכלו וכתיב כל מפרסת פרסה וגו׳ שור שה כשבים ושה עזים איל וצבי ויחמור וגו׳ הא כיצד חיה בכלל בהמה. בהמה בכלל חיה מנלן דכתיב זאת החיה אשר תאכלו וכתיב כל מפרסת פרסה הא כיצד בהמה בכלל חיה חיה טהורה בכלל בהמה טהורה לסימנין. חיה טמאה בכלל בהמה טמאה להרבעה. בהמה טמאה בכלל חיה טמאה לכדרבי כדתניא ר׳ אומר אקרא אני חיה בהמה למה נאמר נאמר כאן בהמה טמאה ונאמר להלן בהמה טמאה מה להלן בטומאת קדש אף כאן בטומאת קדש. בהמה טהורה בכלל חיה טהורה ליצירה דתנן המפלת מין בהמה חיה ועוף בין טמאה בין טהורה אם זכר תשב לזכר ואם נקבה תשב לנקבה אין ידוע תשב לזכר ולנקבה דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים כל שאין בו מצורת אדם אינו ולד. לרבנן האי קרא למה לי, כולה לכדרבי הוא דאתא :

[מט]זאת החיה אשר תאכלו. מכלל שנאמר כירק עשב נתתי לכם את כל יכול הכל היה בחזקת היתר ת"ל זאת הבהמה אשר תאכלו שור שה כשבים ושה עזים איל וצבי ויחמור ואקו ודישון ותאו וזמר. יכול תהא כל הבהמה כולה מותרת ת"ל אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו אסר אבר מן החי. על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה אסר גיד הנשה. כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו אסר את החלב. כל דם לא תאכלו אסר את הדם. יכול יהו מותרין בזביחה ושלא בזביחה ת"ל וזבחת ואכלת. אין לי אלא כבשים ועזים המיוחדין מנין לרבות את הכלאים (לו) ת"ל חיה ובהמה. אין לי אלא חיה ובהמה (לז) חיה מן חיה ובהמה מן בהמה מנין [בהמה מן חיה וחיה מן בהמה] ת"ל חיה מכל ובהמה מכל. אי חיה מכל ובהמה מכל יכול אף חית הים ובהמות הים ת"ל על הארץ להוציא את שבים. או אינו אלא שעל הארץ תהא מותרת בסימנין ושבים בין בסימנין בין שלא בסימנין ת"ל זאת אשר על הארץ אין לך אלא שעל הארץ :

כל מפרסת פרסה תאכלו לרבות את השליל, הוציא ידו והחזירה מותר. יכול אפילו הוציא את ראשו והחזירה יהא מותר ת"ל אך. מה ראית הוציא את ידו והחזירה מותר מפני שאינה כילוד. הוציא ראשו והחזירו אסור מפני שהוא כילוד. אתה אומר לכך בא הכתוב לחלק בין אברים לאברים או לא בא הכתוב אלא לחלק בין עוברים לעוברים לומר איזה עובר יהא מותר שאלו נולד היה מותר, ואיזה זה בן תשעה וחי בחולין, מנין בן תשעה ומת בן שמונה וחי או מת, במוקדשין בן תשעה ומת בן שמונה וחי או מת, ולד המעושר בן תשעה ומת בן שמונה וחי או מת, ת"ל כל מפרסת פרסה ושוסעת שסע פרסות מעלת גרה בבהמה אותה תאכלו לרבות את כולן. בבהמה אותה תאכלו לרבות את השליא. יכול אפילו יצאת מקצתה ת"ל אותה תאכלו באכילה ואין בהמה טמאה באכילה. אין לי אלא בעשה מנין בלא תעשה ת"ל הגמל והארנבת והשפן והחזיר מבשרם לא תאכלו. אין לי אלא אלו בלבד שאר בהמה טמאה מנין. ודין הוא ומה אם אלו שיש בהן סימני טהרה הרי הן בלא תעשה על אכילתן שאר בהמה טמאה לא כל שכן נמצאו הגמל והארנבת והשפן והחזיר מן הכתוב ושאר בהמה טמאה מקל וחומר. נמצא מצות עשה שלהן מן הכתוב ומצות לא תעשה שלהן מקל וחומר. [נ]חותך מעובר שבמעיה מותר באכילה א"ק וכל בהמה מפרסת פרסה וגו׳ לרבות את הולד. אי הכי אפילו חותך מן הטחול ומן הכליות נמי אלמה תנן חותך מן הטחול ומן הכליות אסור באכילה א"ק אותה אותה שלמה ולא חסרה. פרסה פרסות החזיר (אסור) [אכול] חד למקום חתך וחד לקלוט בן פרה. ואליבא דרבי שמעון דאמר קלוט בן פרה אסור הני מילי היכא דיצא לאויר העולם אבל במעי אמו שרי. א"ר יוחנן השוחט את הבהמה ומצא בה דמות יונה אסורה באכילה בעינא פרסות וליכא. [נא]כל בבהמה תאכלו לרבות את השליא. יכול אפילו יצתה מקצתה ת"ל אותה ולא שליתה, מכדי אין שליא בלא ולד למה לי קרא, קרא אסמכתא בעלמא :

[נב]אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה זה אי אתה אוכל אבל אתה אוכל הבא בסימן אחר ואיזה זה טמא שנולד מן הטהור ועיבורו מן הטהור. יכול אפילו עיבורו מן הטמא תלמוד לומר שור שה כשבים ושה עזים עד שיהא אביו כבש ואמו כבשה דברי רבי יהושע רבי אליעזר אומר לא בא הכתוב להתיר את המותר אלא להוסיף על המותר ואיזה זה טמא הנולד מן הטהור ועיבורו מן הטמא. או אינו אלא עיבורו מן הטהור ת"ל שור שה כשבים ושה עזים מכל מקום : [נג]אמר רב חסדא היה מהלך במדבר ומצא בהמה שפרסותיה חתוכות בודק בפיה אם אין לה שינים למעלה בידוע שהיא טהורה ובלבד שיכיר בן גמל. לאו אמרת איכא בן גמל איכא נמי מינא אחרינא מינא אחרינא ליכא דתנא דבי ר׳ ישמעאל את הגמל כי מעלה גרה הוא שליט בעולמו יודע שאין לך דבר שהוא מעלה גרה וטמא אלא גמל לפיכך פרט בו הכתוב הוא. ואמר רב חסדא היה מהלך במדבר ומצא בהמה שפיה גמום בודק בפרסותיה אם פרסותיה סדוקות בידוע שהיא טהורה ובלבד שיכיר חזיר. לאו אמרת איכא חזיר איכא נמי מינא אחרינא מינא אחרינא ליכא דתנא דבי ר׳ ישמעאל ואת החזיר כי מפריס פרסה הוא שליט בעולמו יודע שאין לך דבר שמפרים פרסה וטמא אלא החזיר לפיכך פרט בו הכתוב הוא. ואמר רב חסדא היה מהלך במדבר ומצא בהמה שפיה גמום ופרסותיה חתוכות בודק בבשרה אם מהלך שתי וערב בידוע שהיא טהורה ואם לאו בידוע שהיא טמאה ובלבד שיכיר ערוד. לאו אמרת איכא ערוד איכא נמי מינא אחרינא, גמירי דליכא. והיכא בודק אמר אביי ואיתימא רב חסדא בכנפי העוקץ. [נד]יכול יהא חלב מהלכי שתים טמא ודין הוא ומה בהמה שהקלת במגעה החמרת בחלבה אדם שהחמרת במגעו אינו דין שתחמיר בחלבו ת"ל טמא הוא טמא ואין חלב מהלכי שתים טמא אלא טהור. יכול אוציא את החלב שאינה שוה בכל ולא אוציא את הדם שהוא שוה בכל תלמוד לומר זה טמא ואין דם מהלכי שתים טמא אלא טהור. ואמר רב ששת אפילו מצות פרישה אין בו והא דתניא פירש לאחר כ"ד חדש כיונק שקץ, לא קשיא הא דפריש והא דלא פריש. וחילופא בדם דתניא דם שעל גבי ככר גוררו ושל בין השינים מוצצו ואינו חושש :

[נה]מנין לתמורת בעלי מומין שמתה ת"ל ממעלי הגרה טמא. והא מיבעי ליה לה׳ חטאות מתות, ההוא ממפריסי הפרסה טמא נפקא. [תנ"ה] מנין לה׳ חטאות מתות תלמוד לומר ממפריסי הפרסה טמא, ה׳ חטאות מתות הילכתא גמירי לה. אלא כי אתא קרא לתמורת אשם. אשם נמי הילכתא היא כל שבחטאת מתה באשם רועה, לעולם לה׳ חטאות מתות ואיצטריך קרא ואיצטריך הילכתא דאי מקרא הוה אמינא לרעייה אתא הילכתא למיתה. ומאחר דמהילכתא קרא למה לי, למיקם עליה בעשה. איבעית אימא לאקשויי דבר הבא ממעלי גרה לדבר הבא ממפריסי פרסה מה להלן במיתה אף כאן במיתה :

תקלז

[נו]אך את זה תאכלו ממעלי הגרה יש לך שהוא מעלה גרה ומפרים פרסה שאי אתה אוכל ואיזה זה טהור הנולד מן הטמא. או אינו אלא טמא הנולד מן הטהור ומאי ממעלי הגרה וממפריסי הפרסה הכי קאמר דבר הבא ממעלי הגרה וממפריסי הפרסה לא תאכל תלמוד לומר גמל טמא הוא טמא ואין טמא הנולד מן הטהור טמא אלא טהור. רבי שמעון אומר גמל גמל שני פעמים

[מו]ב"ק ובמ"ק מז חולין מב: מח שם ע: מט תורת כהנים: נ חולין סט: נא שם עו: נב בכורות ז: נג חולין נט: נד כתובות ס: נה בכורות טז: נו שם ו:

זית רענן (לו) ת"ל חיה ובהמה, זאת החית אשר תאכלו מכל הבהמה משמע חיה הבאה מן הבהמה והיינו כלאים: (לז) ה"ג בת"כ חיה מין בהמה ובהמה מין חיה מנין ת"ל וכו׳, והי"פ חיה שילדה מין בהמה ובהמה שילדה מין חיה מנין שמותר באכילה: אף חית הים, לשתרי בלא סנפיר וקשקשת: בסימנין, מעלה גרה ומפרים פרסה: אין לך כו׳, אבל מה שבים תלוי בסנפיר וקשקשת:

פעמים אחד גמל הנולד מן הגמלה ואחד גמל הנולד מן הפרה. ורבנן האי גמל גמל מאי עבדי ליה חד לאסור עצמו וחד לאסור חלבו. ורבי שמעון נפקא ליה מאת הגמל. ורבנן אתים לא דרשי כדתניא שמעון העמסוני היה דורש כל אתים שבתורה וכיון שהגיע לאת ה׳ אלהיך תירא פירש וכו׳. אלא מעתה שפן שפן וארנבת ארנבת וחזיר חזיר למאי אתא. אלא לכדתניא למה נשנו בבהמה מפני השסועה. ובעופות מפני הראה. גמל גמל נמי להכי הוא דאתא. כל היכא דאיכא למידרש דרשינן. אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי אלא טעמא לרבנן מגמל גמל ולרבי שמעון מאת הגמל הא לאו הכי חלב דבהמה טמאה שרי מאי שנא מהא דתניא הטמאין לאסור צירן ורוטבן וקיפה שלהן. איצטריך סד״א הואיל וליכא מידי דאתי מחי ושריה רחמנא והאי חלב כי אבר מן החי הוא ושרי הילכך אפילו בבהמה טמאה נמי לישתרי קמ״ל:

[נו]אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וגו׳. יש לך במעלי גרה ומפריסי פרסה שאי אתה אוכל ואלו הן הטרפות נקובת הושט ופסוקת הגרגרת ברובה נפסק חוט השדרה ניקב קרום של מוח ניקב הלב לבית חללו נשברה השדרה ניטלה הכבד ולא נשתייר הימנה כלום הריאה שניקבה או שחסרה רבי ישמעאל אומר עד שתינקב לבית הסימפונות ניקבה הקבה ניקבו הדקין. ר׳ יוסי בר״י אומר אף ניקבה המרה פסולה. הכרס הפנימי שנקבה או שנקרע רוב החיצונה. רבי יהודה אומר בגדולה טפח ובקטנה ברובה. המסס ובית הכוסות שניקבו לחוץ נפלה מן הגג ונשתברו רוב צלעותיה ודרוסת הזאב רבי יהודה אומר דרוסת הזאב בדקה ודרוסת הארי בגסה דרוסת הנץ בעוף הדק ודרוסת הגס בעוף הגס. יכול אפילו נפחה הגלגלת ולא ניקב קרום של מוח ניקב הלב ולא לבית חללו נשברה השדרה ולא נפסק החוט שלה ניטלה הכבד ונשתייר הימנה כזית המסס ובית הכוסות שניקבו זה לתוך זה ניטלו הכליות ניטל הטחול ניטל לחי התחתון ניטל האם שלה וחרותה בידי שמים ת״ל נבלה וטרפה מה נבלה שאין כמוה חיה אף טרפה שאין כמוה חיה יצאה זו שכמוה חיה. יכול אפילו אכלה [נז]הרדופני וצואת התרנגולים וששתתה מים הרעים ת״ל נבלה וטרפה מה נבלה שאינה בת חיים אף טרפה שאינה בת חיים יצאה זו (לח) שהיא בת חיים. °הגלודה ר׳ מאיר מכשיר וחכמים פוסלין ומודים שאם נשתייר עליה עור בכסלע שהיא כשרה. מנין לרבות חמש חטאות מתות ת״ל ממעלי הגרה טמא. מנין לרבות פסולי המוקדשין ת״ל ממעלי הגרה טמא [מנין לרבות חלב ה׳ חטאות מתות ת״ל ממעלי הגרה טמא]. מנין לרבות חלב פסולי המוקדשין (לט) ת״ל (מן) השסועה טמא. מנין לרבות חלב בהמה טמאה ודין הוא אסר בהמה טמאה ואסר ענבים בנזיר מה ענבים בנזיר נעשה מה שיוצא מהם כמותם אף בהמה נעשה מה שיוצא ממנה כמותה. הן אם עשה את היין כענבים שהוא גופן נעשה את חלב בהמה טמאה שאינה גופה. רבן שמעון בן גמליאל אומר אם עשה את היין כענבים בנזיר שאסור בפסולתן נעשה את חלב כבהמה שאין אסור בפסולתה. תרומה תוכיח שאין אסור בפסולתה ועשו את יוצא ממנה כמותה. הן אם החמיר בתרומה באיסור חמור נחמיר בבהמה באיסור הקל, ת״ל (מ) גמל גמל שני פעמים אם אינו ענין לכשרה תנהו ענין לחלבה. יכול אף (דם) [בשר] מהלכי שתים והלב מהלכי שתים יהא בלא תעשה על אכילתן ודין הוא ומה אם בהמה שהקלת במגעה וכו׳ כדלעיל:

את הגמל כי מעלה גרה הוא ואת השפן כי מעלה גרה הוא ואת הארנבת כי מעלת גרה היא. מה ת״ל אם (מא) לתיקון מקרא הרי כבר נאמר הגמל הארנבת השפן כי מעלה גרה המה ולמה באו לרבות את הרבויים שאמרנו. ואת הגמל כי מעלה גרה הוא מה ת״ל שיכול יתירנו סימן אחד ודין הוא ומה אם חזיר שמפרים פרסה טמא גמל שאין מפרים פרסה אינו דין שיהא טמא. אילו כן הייתי אומר מי אוסר את החזיר גרה תתיר את הגמל תלמוד לומר את הגמל כי מעלה גרה הוא טמא. יאמר גמל וקל וחומר לחזיר. ומה גמל שמעלה גרה טמא חזיר שאין מעלה גרה אינו דין שיהא טמא. אילו כן הייתי אומר מי אוסר את הגמל פרסה הוא תתיר את החזיר ת״ל ואת החזיר כי מפרים פרסה הוא ולא גרה טמא: מבשרם לא תאכלו ולא מן העצמות ולא מן (מב) הגידין ולא מן הקרנים ולא הטלפים שלהן:

[נח]ובנבלתם לא תגעו. יכול יהיו חייבין על מגע נבלה ת״ל אמור אל הכהנים בני אהרן ואמרת אליהם לנפש לא יטמא בעמיו הכהנים אין מטמאין למתים ישראל מטמאין למתים וק״ו אם מטמאים למתים חמורים לא יטמאו לנבלות קלות הא מה אני מקיים ובנבלתם לא תגעו ברגל. אחרים אומרים ובנבלתם לא תגעו יכול אם נגע אדם בנבלה ילקה את ארבעים ת״ל ולאלה תטמאו. אי ולאלה תטמאו יכול אם ראה אדם את הנבלה ילך ויטמא בה ת״ל ובנבלתם לא תגעו הא כיצד הוי אומר רשות, טמאים מלמד שמצטרפין זה עם זה בשר ובשר חלב וחלב בשר וחלב (מג) בין בחייהן בין במיתתן. טמאים לאסור את צירן ורוטבן וקיפה שלהן. הם פרט לשאין בהן בנותן טעם. לכם מותרין בהנאה:

[נט]תנו רבנן ממשמע שנאמר אכול את שיש לו שומע אני לא תאכל את שאין לו וכו׳ שומע אני אכול את שיש לו למה שנאן הכתוב לעבור עליו בעשה ולא תעשה. את זה תאכלו מכל אשר במים מה תלמוד לומר שיכול התיר במפורש והתיר בסתום מה כשהתיר במפורש לא התיר אלא בכלים אף כשהתיר בסתום לא התיר אלא בכלים. ומנין לרבות בורות שיחין ומערות ששותה ושותה מהן ואינו נמנע תלמוד לומר תאכלו מכל אשר במים. היכן התיר בכלים דכתיב את זה תאכלו מכל אשר במים כל אשר לו סנפיר וקשקשת במים בימים ובנחלים אותם תאכלו במים בימים ובנחלים הוא דאית ליה אכול דלית ליה לא תאכל, הא בכלים אע״ג דלית ליה אכול. ואימא בכלים אע״ג דאית ליה לא תאכל. לא סלקא דעתך דכתיב וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת בימים ובנחלים מכל שרץ המים ומכל נפש החיה אשר במים שקץ הם לא יאכל בימים ובנחלים הוא דלית ליה לא תאכל הא בכלים אע״ג דלית ליה אכול. ואימא במים כלל בימים ובנחלים פרט כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט ימים ונהלים אין חריצין ונעיצין לא. במים חזר וכלל. הני תרי כללי דסמיכי להדדי נינהו. אמר רבינא כדאמרי במערבא כל מקום שאתה מוצא שתי כללות סמוכים הטל פרט ביניהם ודונם בכלל ופרט וכלל. במים כלל בימים ובנחלים פרט במים חזר וכלל כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט. מה הפרט מפורש מים נובעים אף כל מים נובעים. מאי רבי רבי חריצין ונעיצין לאיסורא. ומאי מיעט מיעט בורות שיחין ומערות להתירא. ואימא מה הפרט מפורש מים גדלים על גבי קרקע אף כל מים גדלים על גבי קרקע. ומאי רבי רבי אפילו בורות שיחין ומערות לאיסורא ומאי מיעט כלים, א״כ תאכלו מאי אהניא ליה. דבי רבי ישמעאל תנא במים במים ב׳ פעמים אין זה כלל ופרט וכלל אלא ריבה ומיעט וריבה במים ריבה בימים ובנחלים מיעט במים חזר וריבה ריבה ומיעט וריבה ריבה הכל. מאי רבי רבי חריצין ונעיצין לאיסורא. ומאי מיעט מיעט בורות שיחין ומערות להתירא. ואימא מאי רבי רבי בורות שיחין ומערות ומאי מיעט מיעט כלים. א״כ תאכלו מאי אהני ליה. ואיפוך אנא כדתני מתתיה בר יהודה מה ראית לרבות בורות שיחין ומערות להתירא ולהוציא חריצין ונעיצין לאיסורא. מרבה אני בורות שיחין ומערות שהם עצורים ככלים ומוציא אני חריצין ונעיצין שאין עצורין ככלים. הי סתום והי מפורש פליגי בה רב אחא ורבינא. חד אמר יש לו מפורש אין לו סתום. וחד אמר אין לו מפורש יש לו סתום. מ״ט דמ״ד יש לו מפורש אמר לך מיניה הוא דקא משתרו כלים. מ״ט דמאן דאמר אין לו מפורש דהאי הוא דקא מוכח אהאיך. דאי מהאיך הוה אמינא בכלים אע״ג דאית ליה נמי לא תאכל. תנו רבנן אין לו עכשיו ועתיד לגדל לאחר זמן כגון [סא]הסולתנית והעפיין הרי זה מותר. יש לו עכשיו ועתיד להשירן בשעה שעולה מן הים כגון אפונם ואטונס כטפסיים ואכספטיים הרי זה מותר. כל שיש לו קשקשים ויש לו סנפיר דג טהור. יש לו סנפיר ואין לו קשקשת דג טמא. מכדי אקשקשת סמכינן סנפיר דכתב רחמנא למה לי. אי לא כתב רחמנא סנפיר הוה אמינא מאי קשקשת סנפיר ואפילו דג טמא כתב רחמנא סנפיר. והשתא דכתב רחמנא סנפיר וקשקשת מנלן דקשקשת לבושא היא דכתיב *ושריון קשקשים הוא לבוש. וליכתוב רחמנא קשקשים ולא בעי סנפיר. א״ר אבהו וכן תני דבי ר׳ ישמעאל יגדיל תורה ויאדיר:

[סב]אמר רב יהודה האי מאן דאכיל בניתא דבי כרבא לוקה משום כל השרץ השורץ על הארץ. אמר אביי אכל פוטיתא לוקה ארבע

ממ״ק ובמ״ק נז תורת כהנים: נח הרדופני מין עשב מר והוא כס המות לבהמה: °הגלודה שהופשט עורה: נט תורת כהנים, ר״ס טז: ס חולין סו: סא מיני דגים
*ש״א יז: סב מכות טז:

זית רענן (לח) שהיא בת חיים, שאין בה מכה רק שכוף הסם המות להמיתם: פסולי המוקדשין, שאסורין לאכול בלא פדיון: ת״ל ממעלי הגרה טמא, פי׳ אע״פ שמעלה גרה טמא הוא: (לט) ת״ל ממפריסי הפרסה טמא הוא, כצ״ל: ת״ל השסועה טמא, במשנה תורה: שאינה בגופה, דאם מוציא חלב זה בא אחרת התחתיה ולכן לא הוי כגופה, משא״כ ביין שאין בא אחר תחתיו וא״כ הוי כגוף הענבים, הראב״ד: בפסולתן, בחרצנים וזגים: שאין אסור בפסולתן שהקרנים והשער אין אסורין: תרומה אין אסור בפסולתן, דהמורסן מותר: (מ) גמל גמל שני פעמים, חד כאן וחד במשנה תורה: (מא) לתיקון מקרא, שלא רצה לפתוח בסימני טומאה: הרי כבר נאמר וכו׳, כולם בפסוק אחד במשנה תורה: לרבות את הריבוים שאמרנו, היינו ה׳ חטאות מתות: (מב) הגידין, הקשים: (מג) בין בחייהן, משום אבר מן החי: בין במיתתן, משום נבלה:

ארבע משום בל תשקצו [ומשום] כל אשר אין לו סנפיר וקשקשת ומשום לא תטמאו ומשום מבשרם לא תאכלו. נמלה לוקה חמש משום השרץ השורץ על הארץ. צירעה לוקה שש משום שרץ העוף. אמר רב האי כאן דמשהה בנקביו עובר משום בל תשקצו. אמר רב ביבי בר אביי האי מאן דשתי מיא [סג]בקרני דאומנא עובר משום בל תשקצו:

[סד]כל אשר במים וגו'. [בימים] זה ים הגדול שנאמר ולמקוה המים קרא ימים. ובנחלים אלו נהרות שנאמר °ונהר יוצא מעדן. אין לי אלא ימים ונחלים שמושכים בימות החמה וביכות הגשמים מנין לרבות שאר ימים ושאר נחלים שמושכים בימות הגשמים ואין מושכין בימות החמה עד שאתה מרבה את (מד) הביברין ת"ל במים. יכול לענין היתר עשה את כל המים כימים וכנחלים [מנין אף לענין איסור נעשה כל המים כימים וכנחלים] ת"ל ימים ימים נחלים נחלים לגזרה שוה מה ימים ונחלים האמורים לענין היתר עשה את כל המים כימים וכנחלים אף לענין איסור עשה את כל המים כימים וכנחלים. אתה אומר (מה) לכך נאמר במים במים שהתרתי הם המים שאסרתי. או אינו אלא במין שהתרתי באותו מין אסרתי ואיזה מין התרתי בעל עצמות ופרה ורבה. ומנין בעל עצמות ואין פרה ורבה אין בעל עצמות ופרה ורבה, עד שאתה מרבה להביא את הגלים והצפרדעים הגדלים בים והגדלים ביבשה ת"ל וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת וגו' לא תאכלו. אין לי אלא המרבה בקשקשין ובסנפירין כגון קיפונות מנין אפילו אין לו אלא קשקשת אחת ואין לו אלא סנפיר אחת ת"ל וקשקשת. (מו) רבי יהודה אומר אף שני קשקשין שנאמר קשקשת ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר *ושריון קשקשים הוא לבוש. ר' יוסי בן דורמסקית אומר לויתן דג טהור הוא שנאמר [סה]גאוה אפיקי מגנים אלו קשקשים שלו, °תחתיו חדודי חרס אלו סנפירין שלו. תאכלו לרבות את הטהור שבמעי הטמא. יכול אף הטמא שבמעי הטהור ת"ל אותם. ומה ראית לומר בבהמה שבמעי הטמא טמא ושבמעי הטהור טהור ודגים אינן כן. לפי שאינן גידוליו. תאכלו לרבות את הטהור שנכבש עם הטמא. יכול אע"פ שנימוק ת"ל אותם. חיה זו חית הים. נפש להביא את (מז) הסילנית (נ"א הסירונית). יכול תהא כטמא באהל כדברי בן חכינאי ת"ל זאת, שקץ לאסור צירן ורוטבן ואת הקיפה שלהן. הם פרט לשאין בהן בנותן טעם. לכם מותרין בהנאה. ושקץ יהיו לכם לרבות את עירובו. כמה יהיה בו ויהא אסור משקל עשרה זוז ביהודה שהוא חמש סלעים בגליל בגרב וכל גרב שמחזיק סאתים דג טמא צירו אסור. ר"י אומר רביעית בסאתים ר' יוסי אומר (מח) אחד משׁשה [עשר] בו. מבשרם לא מן העצמות ולא מן הסנפירין שלהם. ואת נבלתם תשקצו לרבות היבחושים שסיננן. וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת במים מה ת"ל. שיכול אין לי אלא המעלה סימני טהרה שלו ליבשה השירן במים מנא לן תלמוד לומר במים. שקץ הוא לכם שלא תעשה בהן סחורה. שקץ תשקצו לאסור צירן ורוטבן וקיפה שלהן ואת ביציהן ועורותיהן ואת עירוביהן. אלה, הם, מן, הרי אלו מיעוטין פרט לחרטום ולצפרנים ולכנפים ולנוצה. לא יאכלו לחייב את המאכיל כאוכל. או לא יאכלו לאסרו בהנאה ת"ל [סו]לא תאכלום הא ביצד באכילה אסורין בהנאה מותרין ומה אני מקיים לא יאכלו לחייב את המאכיל כאוכל. [סז]הילכתא *קוקאני אסירי דמינם ניים וקא עיילי ליה באוסייה. [תולעים דרני דבשרא אסירי דכוורי שריין] א"ל רבינא לאימא אבלע לי ואנא איכול. א"ל רב משרשיא בריה דרב אחא (נפחא) לרבינא מ"ש מדתניא ואת נבלתם תשקצו לרבות הדרנין שבבהמה. א"ל הכי השתא בהמה בשחיטה הוא דקא משתרי והני מדלא קא מהניא להן שחיטה באיסורייהו קא קיימי, דגים באסיפה בעלמא הוא דקא מישתרו והני כי גדלי בהתירא קא גדלי. [סח]סימני העוף לא נאמרו. ולא והתניא את הנשר ואת הפרס מה נשר שאין לו אצבע יתירה וזפק ואין קורקבנו נקלף ודורס ואוכל טמא אף כל כיוצא בו טמא. תורים מה תורים שיש להם אצבע יתירה וזפק וקורקבנו נקלף אין דורסין ואוכלין וטהורים אף כל כיוצא בהן טהורים. אמר אביי לא נאמר פירושן מדברי תורה אלא מדברי סופרים. תני רבי חייא עוף הבא בסימן אחד טהור לפי שאינו דומה לנשר נשר דלית ליה כלל הוא דלא תיכול הא איכא דאית ליה חד אכול. אלא תורים דכתב רחמנא למאי הילכתא. אמר רב עוקבא בר חמא לקרבן. [סט]רבי עקיבא אומר נאמר כאן נשר ונאמר להלן נשר מה נשר האמור להלן עשה כל האמורין עם הנשר בל תאכיל כבל תאכל אף נשר האמור כאן נעשה כל האמורין עם הנשר בל תאכיל כבל תאכל. רבי ישמעאל אומר נאמר כאן דיה ונאמר להלן איה מה דיה האמורה להלן עשה את הראה מן דיה אף איה האמורה כאן נעשה הראה מן איה:

[ע]את כל עורב תני עורב זה עורב. למינו רבי אליעזר אומר להביא את הזרזיר. א"ל לרבי אליעזר והלא אנשי כפר תמרתא שביהודה היו אוכלין אותן מפני שיש להן זפק אמר ליה עתידין ליתן את הדין. דבר אחר למינו רבי אליעזר אומר להביא סנונית לבנה. אמרו ליה והלא אנשי גליל העליון היו אוכלין אותו שקורקבנו נקלף א"ל אף הם עתידין ליתן את הדין אלא עורב וכל מין עורב. אמר רב יהודה עוף המסרט כשר לטהרת מצורע וזו היא סנונית לבנה שנחלקו בה רבי אליעזר וחכמים. [עא]תנו רבנן עורב זה עורב, את כל עורב להביא עורב העמקי והבא בראש יונים. עורב זה עורב. אטו קמן קאי. אלא עורב זה עורב שחור. וכן הוא אומר [עב]שחורות כעורב, עורב העמקי זהו עורב הוורת. וכן הוא אומר *מראהו עמוק מן העור כמראה חמה העמוקה מן הצל. והבא בראש יונים אמר רב פפא לא תימא דאתי בריש יוני אלא דדמי רישיה לדיונה (כתוב ברמז קי"ג): ואת בת היענה [עג]אמר חזקיה מנין לביצה טמאה שהיא אסורה מן התורה שנאמר ואת בת היענה וכי בת יש לה ליענה אלא אי זו זו ביצה טמאה. ודילמא היינו שמה לא ס"ד דכתיב [עד]בת עמי לאכזר כיענים במדבר. ולא והכתיב [עה]אעשה מספד כתנים ואבל כבנות יענה כיענה זו שמתאבלת על בנותיה [עו]ושכנו שם בנות יענה כיענה זו שהיא שוכנת עם חברותיה. [עז]תכבדני חית השדה תנים ובנות יענה, ואי סלקא דעתך ביצה ביצה בת סימר שירה היא. אלא קרי לה הכי וקרי לה הכי מדפסיק להו ספרא בתרתי שמע מינה תרתי שמי נינהו. אלא מעתה כדרלעומר דקא פסיק להו ספרא הכי נמי דהרתי שמי נינהו. התם בשתי תיבות קא פסיק להו בשני שיטין לא קא פסיק להו וכו'. [עח]תנו רבנן הנץ זה הנץ, למינהו להביא את בר הדיא, מאי בר הדיא אמר אביי שורינקא. ואת הכוס ואת השלך אמר רב יהודה שלך זה השולה דגים מן הים. דוכיפת שהודו כפות וזהו שהביא שמיר לבית המקדש. ר' יוחנן כי הוה חזי שלך אמר [עט]משפטיך תהום רבה. וכי חזי נמלה אמר צדקתך כהררי אל. ואת התנשמת ת"ר תנשמת באוות שבעופות. או אינו אלא באוות שבשרצים. אמרת צא ולמד משלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן דבר הלמד מענינו במה הכתוב מדבר בעופות אף כאן בעופות ותני נמי גבי שרצים כי האי גוונא תנשמת זו באוות שבשרצים וכו'. ואת הקאת ואת הרחם אמר רבי יהודה קאת זה *הקוק, רחם זה שרקרק. אמר רבי יוחנן למה נקרא שמו רחם כיון שבא רחם באו [פ]רחמים לעולם. אמר רב ביבי בר אביי והוא דיתיב אמידי וקא עביד שרקרק. וגמירי דאי יתיב ארעא ושריק אתא משיחא דכתיב [פא]אשרקה להם ואקבצם. אמר ליה רב ארא בר שימי למר בריה דרב אידי והא ההוא דיתיב אבי כרבא ושרק ואתי גללא ואפסקיה למוחיה. ההיא בדאה הוה:

ואת החסידה אמר רב החסידה זו דיה לבנה ולמה נקרא שמה חכידה שעושה חסידות עם חברותיה. האנפה זו דיה רגזנית. ולמה נקרא שמה אנפה שהיא מנאפת עם חברותיה. אמר רב חסדא אמר רב כ"ד עופות טמאין הן. אמר ליה רב חנן בר רב חסדא דהיכא אי דויקרא עשרים הוו אי דמשנה תורה כ"א הוו. וכי תימא דאה דכתיב בויקרא ולא כתיב במשנה תורה שדייה עילוייהו אכתי כ"ב הוו. אמר ליה הכי אמר אבוה דאמך משמיה דרב למינה למינהו למינהו הרי כאן ארבע, אי הכי כ"ו הוו. אמר אביי ראה ודאה אחת היא. דאי סלקא דעתך תרין אינון מכדי משנה תורה לאוסופי הוא דאתא מאי שנא הכא דכתיב דאה ומאי שנא הכא דכתיב ראה אלא לאו שמע מינה ראה ודאה אחת

מס"ק ובמ"ק סג פ' כלי שמקוין כו דס: סד תורת כהנים: °בראשית ב: *ס"א יז: סה איוב מא: °שם: סו נ"א לא תאכלו: סז חולין סו: *קוקאני מין תולעים שבכבד ובריאה: סח חולין ס: סט ת"כ: ע חולין סב: עא שם סג: עב שה"ש ה: *ויקרא יג: עג חולין סד: עד איכה ד: עה מיכה א: עו ישעיה יד: עז שם מג: עח חולין סג: עט תהלים לו: *גי' הערוך קיק: פ סירוס גשמים: פא זכריה י:

זית רענן (מד) הביברין, בריכות של דגים: מנין אף לענין איסור, פירוש דבאיסור לא נאמר מכל אשר במים וא"כ נימא דליכא לאו בשאר מימות רק איסורא בעלמא: (מה) לכך נאמר במים במים וכו', אולי צ"ל בימים בימים, א"נ דה"ק מדכתיב גבי איסורא במים קאי אמים דלעיל שאותן המים שהתרתי כשיש לו סנפיר וקשקשת באותן אסרתי כשאין לו: בעל עצמות, דכל שיש לו סנפיר וקשקשת הוא בעל עצמות ופרה ורבה: בעל עצמות ואין פרה ורבה, אפשר שיש בריות הגדלים סמים כמו עכבר שגדל מאדמה: אין בעל עצמות ופרה ורבה, כגון התולעים: הגלים, מין שרץ שהוא יגגול: (מו) ר' יהודה אומר שני קשקשין כצ"ל: שאינן גידוליו, שלא גדל בתוכו אלא שנבלע: נימוק, נימוח: (מז) הסילנית, פי' אדם שבים שאסור באכילה: תלמוד לומר זאת, זאת התורה אדם כי ימות באהל למעט הסילנית: צירן, היוצא ע"י בשול עמש"ל: (מח) אחד משׁשה עשר בו, כ"ה בת"כ ובתרומות פ"י: תשקצו לאסור צירן. קאי אעוף טמא: (מט) מה נשר האמור כאן וכו' אף נשר האמור להלן וכו', כ"ה בת"כ:

אתת היא, ואכתי כ"ה הוו. אמר אביי כשם שראה וראה אחת היא
כך איה ודיה אחת היא. דאי ס"ד תרי אינון מכדי משנה תורה
לאוסופי הוא דאתא מאי שנא הכא דכתיב למינה אאיה ומאי שנא
התם דכתיב למינה אדיה אלא שמע מינה איה ודיה אחת היא.
וכי מאחר דאחת היא למה לי למיכתב איה ודיה. לכדתניא רבי
אומר אקרא אני איה דיה למה נאמר כדי שלא ליתן פתחון פה
לבעל הדין לחלוק תהא קורא אתה איה והוא קורא דיה אתה קורא
דיה והוא קורא איה לכך כתב במשנה תורה הראה ואת האיה
והדיה למינה. ופליגא דר' אבהו דא"ר אבהו ראה זה איה ולמה
נקרא שמה ראה שהיא רואה ביותר וכן הוא אומר [פב]נתיב לא ידעו
עיט ולא שזפתו עין איה. מיתיבי למה נשנו בבהמה מפני השסועה
ובעופות מפני הראה מאי לאו מרבהמה אתא לאוסופי עופות נמי
לאוסופי. לא התם לאוסופי הכא לפרושי כו'. ומדראה היינו איה מכלל
דאיה לאו היינו דיה מכדי משנה תורה לאוסופי הוא דאתא מ"ש
התם דכתיב למינה ומאי שנא הכא דלא כתיב למינה אאיה אלא
לאו שמע מינה ראה איה ודיה אחת היא. ומדראה איה ודיה אחת
היא מכלל דדאה מין אחר הוא מכדי משנה תורה לאוסופי הוא
דאתא מאי שנא התם דכתיב ראה ולא כתיב דאה אלא ש"מ ראה
וראה איה ודיה אחת הן. תנא עומדת כאן בבבל ורואה נבלה
בארץ ישראל. תניא איסי בן יהודה אומר מאה מיני עופות טמאין יש
במזרח וכולן מין איה הן. תניא רבי אומר גלוי וידוע לפני מי
שאמר והיה העולם שבהמה טהורה מועטת מן הטמאה לפיכך מנה
הכתוב בטהורה וגלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעופות
טהורים מרובים על הטמאים לפיכך מנה הכתוב בטמאים. מאי
קמ"ל כדרב הונא דאמר רב הונא אמר רב משום רבי מאיר לעולם
ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה. תנא אבימי בריה דרבי אבהו
שבע מאות מיני דגים ושמונה מאות מיני חגבים ולעופות טהורים
אין מספר. אמר רבי יצחק עוף טהור נאכל במסורות ונאמן הצייד
לומר עוף זה טהור. א"ר יוחנן והוא שבקי בהם ובשמותיהם:

[פג]את זה תאכלו מכל שרץ העוף. תניא רבי יעקב אומר זה אתה
אוכל ואי אתה אוכל שרץ עוף טמא. שרץ עוף טמא
בהדיא כתיב ביה. אלא שרץ עוף טמא אי אתה אוכל אבל אתה
אוכל מה שעוף טמא משרץ ואי זה זה דבש דבורים, יכול אף
דבש הגזין והצירעין, אמרת לא מה ראית לרבות דבש דבורים
ולהוציא הגזין והצירעין. מרבה אני דבש דבורים שאין לו שם לווי
ומוציא אני דבש הגזין והצירעין שיש להם שם לווי:

אשר לו כרעים. [פד]תנו רבנן אין לו עכשיו ועתיד לגדל לאחר זמן
כגון [פה]הזוחל הזה מותר. רבי אלעזר ברבי יוסי אומר אשר
לו כרעים אע"פ שאין לו עכשיו ועתיד לגדל לאחר זמן. מאי זחל
אמר אביי אסתרא. [פו]ג' לו כתובין בתורה בלמ"ד אל"ף וקורין
בלמ"ד וא"ו אשר לו כרעים אשר לו חומה אם לוא יגיד. [פז]ת"ר את
אלה מהם תאכלו את הארבה למינו ארבה זה גובאי, סלעם זה רשון,
חרגול זה ניפול, חגב זה נדיין. ומה ת"ל למינו למינהו למינהו ד'
פעמים להביא צפורת כרמים ויוחנא ירושלמית והערצוביא והדיובנית.
דבי רבי ישמעאל תנא אלו כללי כללות ואלו פרטי פרטות. ארבה
זה גובאי ומה ת"ל למינהו להביא צפורת כרמים. אין לי אלא הבא
ואין לו גבחת הבא ויש לו גבחת מנין ת"ל סלעם זה ניפול, למינהו
להביא את האושכף. אין לי אלא הבא ואין לו גבחת הבא ויש לו
גבחת הבא ואין לו זנב הבא ויש לו זנב מנין ת"ל חרגול זה רשון.
למינהו להביא את הכרפסת ואת השחלנית. אין לי אלא הבא ואין לו
גבחת הבא ויש לו גבחת הבא ואין ראשו ארוך [הבא וראשו ארוך] מנין.
אמרת הרי אתה דן בנין אב משלשתן לא ראי ארבה כראי חרגול ולא
ראי חרגול כראי ארבה ולא ראי שניהם כראי סלעם ולא ראי סלעם
כראי שניהם הצד השוה שבהם שיש לו ארבע רגלים וארבע כנפים
וקרסולים וכנפיו חופין את רובו [אף וכו'], והלא הצרצור הזה יש לו
ארבע רגלים ד' כנפים וקרסוליו וכנפיו חופין את רובו יכול יהא
מותר, ת"ל חגב ששמו חגב. אי שמו חגב יכול אפילו אין בו
סימנין הללו, ת"ל למינהו עד שיהא בו סימנין הללו. פריך רב
אחאי מה להנך שכן אין ראשן ארוך. אלא אמר רב אחאי סלעם
קרא יתירא היא, לא לכתוב רחמנא סלעם ותיתי מארבה ומחרגול.
דמאי פרכת מה לארבה שכן אין לו גבחת הרי חרגול דיש לו גבחת
מה לחרגול דיש לו זנב הרי ארבה דאין לו זנב סלעם דכתב
רחמנא למה לי אם אינו ענין לגופיה תנהו ענין לראשו ארוך, במאי
קא מיפלגי תנא דבי רב ותנא דבי רבי ישמעאל בראשו ארוך קא
מיפלגי תנא דבי רב סבר אשר לו כרעים כלל ארבה סלעם חרגול
חגב למינהו פרט כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט דמיניה
אין דלאו מיניה לא. ואיתרבי כל דדמי ליה משני צדדין. ותנא דבי
רבי ישמעאל סבר אשר לו כרעים כלל ארבה חרגול סלעם חגב
פרט למינהו חזר וכלל כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט
ומרבה כל דדמי ליה בחד גיסא (בארבעה סימנין) והא לא דמי
כללא קמא לכללא בתרא כללא קמא אשר לו כרעים דאית ליה
אכול דלית ליה לא תיכול כללא בתרא עד דשוו בארבעה סימנין.
אין תנא דבי ר' ישמעאל דריש כללי ופרטי כי האי גוונא, מאי שנא
התם דאמר סלעם זה רשון חרגול זה ניפול ומאי שנא הכא דאמר
סלעם זה ניפול חרגול זה רשון. מר כי אתריה ומר כי אתריה:

[פח]כל שרץ העוף ההולך על ארבע וגו'. יכול הכל יהא אסור ת"ל
את זה תאכלו מכל שרץ העוף ההולך על ארבע. יכול יהא
הכל מותר תלמוד לומר ארבה וסלעם וחרגול וחגב. אין לי אלא
אלו בלבד מנין לרבות שאר המינין ת"ל למינהו ריבה הא
כיצד הריני לומד סתום מן המפורש מה ארבה שיש לו ארבע
רגלים וכו'. רבי אומר וכל שרץ העוף אשר לו ארבע רגלים שקץ
הוא לכם אם יש לו חמש הרי הוא טהור. שקץ הוא פרט לערבוביא
מכאן אמרו חגבים טמאים שנכבשו עם חגבים טהורים לא פסל
את צירן. העיד רבי צדוק על ציר חגבים טמאים שהוא טהור.
ולאלה תטמאו יכול לכל האמור בענין, ומה אמור בענין בהמה
חיה עופות וחגבים יכול יהא אבר מן החי מטמא בכולן. (נ) ת"ל
בהמה, אוציא את הדגים הגדלים בים שאין (במינם) מקבלין טומאה
ולא אוציא את החגבים, ת"ל מפרסת. אוציא את החגבים שאין
למינן טומאה ולא אוציא את העופות שיש למינן טומאה, תלמוד
לומר פרסה. אוציא את העוף הטמא ולא אוציא את העוף הטהור.
ודין הוא ומה אם בהמה שאין מטמא בגדים אבית אבליעה אבר מן
החי ממנה מטמא, עוף שמטמא בגדים אבית אבליעה אינו דין שיהא
אבר מן החי מכנו מטמא ת"ל ושסע. אין לי אלא בהמה טהורה
בהמה טמאה מנין ת"ל אשר היא, (נא) חיה טהורה מנין ת"ל
(פרסה) [מפרסת]. חיה טמאה מנין ת"ל פרסה. לשסועין מנין ת"ל
ושסע. לשאין שסועין מנין ת"ל איננה שוסעת. מעלת גרה בבהמה
מנין ת"ל מעלת גרה. לשאין מעלה גרה מנין ת"ל איננה מעלה,
והלא חזיר מפרים ומשסע יכול לא יהא אבר מן החי מיטמא הימנו
ת"ל וגרה איננה מעלה. טמאים במה הכתוב מדבר אם במיתתן
הרי מיתתן אמורה. אם באבר מן המת הרי אבר מן המת אמור
למטה. הא במה הוא מדבר באבר מן החי. והלא דין הוא נאמר
טמא באדם ונאמר טמא בבהמה מה אדם אבר מן החי מטמא
הימנו אף בהמה יהא אבר מן החי מטמא הימנה. הן אם נחמיר
באדם (נב) בטומאה חמורה נחמיר בבהמה בטומאה קלה אני אדיננו
מן השרצים הקלים טמא בשרץ טמא בבהמה מה שרץ אבר מן
החי הימנו מטמא אף בהמה יהא אבר מן החי ממנה מטמא. הן
אם נחמיר בשרץ שעשה דמו כבשרו נחמיר בבהמה שלא עשה
דמה כבשרה אני אדיננו מן אבר (נג) מן המת חמור ממנו ומה אם
אבר מן המת שאין איסורו נוהג בבני נח כישראל הרי הוא מטמא.
אבר מן החי שאיסורו נוהג בבני נח כישראל אינו דין שיטמא. לא
אם אמרת באבר מן המת שהבשר הפורש ממנו טמא תאמר באבר
מן החי (נד) שהבשר הפורש ממנו טהור הואיל והבשר הפורש ממנו
טהור לא יטמא ת"ל הנוגע והנושא להביא את אבר מן החי, יכול
אף בשר הפורש מן החי יטמא ת"ל נבלה מה נבלה שאין לה
חליפין אף אבר מן החי שאין לו חליפין דברי ר' יוסי הגלילי. רבי
עקיבא אומר מה נבלה גידין ועצמות אף אבר מן החי גידין ועצמות.
רבי אומר מה נבלה [כברייתה] בשר גידין ועצמות אף אבר מן החי
כברייתו בשר גידין ועצמות. הנוגע יטמא עד הערב ואין הנוגע
מטמא בגדים. והלא דין הוא ומה אם (נה) משא מועט הרי הוא
מטמא בגדים מגע מרובה אינו דין שיטמא בגדים, ת"ל הנוגע יטמא
עד הערב ואין הנוגע מטמא בגדים. הנושא יכבס בגדיו מלמד
שהנושא מטמא בגדים והלא דין הוא ומה אם מגע מרובה אין
מטמא

ממ"ק ובמ"ק פב איוב כח: פג בכורות ז: פד חולין סה: פה תרגומו של חסיל זחלא: פו מסכת סופרים: פז חולין סה: פח תורת כהנים:

זית רענן (נ) ת"ל בהמה, דכתיב בתריה לכל הבהמה אשר היא מפרסת פרסה: שיש במינן טומאה, שנבלת עוף טהור מטמא בגדים אבית הבליעה:
(נא) חיה טהורה מנין ת"ל מפרסת, כצ"ל: ת"ל פרסה, אפילו אין לה אלא פרסה אחת: לשסועין מנין, פי' אותן טמאים השסועים מנין שמטמאים:
והלא חזיר מפרים ומשסע, פי' דמקרא דלעיל ושסע לא ילפינן אלא גמל שאינו משסע לגמרי כמ"ש רש"י בחומש: ת"ל וגרה איננה מעלה, וחזיר ג"כ אינו
מעלה גרה: (נב) בטומאה חמורה, שמטמא טומאת שבעה: שרץ אבר מן החי, כדיליף לקמן: דמו כבשרו, שדם השרץ מטמא כבשרו: (נג) מן המת שהוא
חמור ממנו כצ"ל, פי' שאבר מן החי הוא חמור מן אבר מן המת: מן המת, מבהמה שמתה שמותרת לבני נח: (נד) שהבשר הפורש ממנו, פי' מן החי: שאין
לה חליפין, שאין יכולה לחזור ולהיות: גידין ועצמות, ואפי' ארכובה שאין בה בשר: (נה) משא מועט, שאינו נוהג בכל הטומאות: הצדעה, בגד קטן
שאשה מנחת תחת צדעת:

מטמא בגדים משא מועט אינו דין שלא יטמא בגדים ת"ל הנושא יכבס בגדיו מלמד שהנושא מטמא בגדים. יכול אף הצדעה ת"ל בגד. אי בגד יכול בגד גדול לבן מטמא בזוב (נו) ומטמא בנגעים מנין גדול צבוע קטן לבן קטן צבוע עד שאתה מרבה שבי"ץ של עבכה והגלגלין תלמוד לומר בגד בגדיו ריבה, מנין לעשות שאר כלים כבגדים ת"ל טמא. יכול יטמא אדם וכלי חרס תלמוד לומר בגד בגד הוא מטמא ואין מטמא אדם וכלי חרס. מנין לרבות (נז) [פט]הציב היוצא ממנו ושערו שכנגדו ת"ל טמא. לכל הבהמה להביא את (נח) השליל שיהא אבר מן החי ממנו מטמא, טמאים מלמד שמצטרפים זה עם זה. יכול יצטרפו עם המתים החמורין ת"ל הם. יכול לא יצטרפו עם המתים החמורים אבל יצטרפו עם נבלות הקלות תלמוד לומר הם:

כל הנוגע בהם יטמא. להביא את בהמה טמאה שלא תהא שחיטתה מטהרתה. והלא דין הוא שרץ אסור באכילה ובהמה טמאה אסורה באכילה מה שרץ אין שחיטתו מטהרתו אף בהמה טמאה לא תטהרנה שחיטתה. או כלך לדרך זו טרפה אסורה באכילה ובהמה טמאה אסורה באכילה מה טרפה שחיטתה מטהרתה אף בהמה טמאה תטהרנה שחיטתה. נראה למי דומה דנין דבר שאין למינו שחיטה. מדבר שאין למינו שחיטה ואל תוכיח טרפה שיש למינה שחיטה. או כלך לדרך זו דנין דבר שמטמא במשא מדבר שמטמא במשא ואל יוכיח שרץ שאין מטמא במשא ת"ל כל הנוגע בהם יטמא להביא בהמה טמאה שלא תהא שחיטתה מטהרתה:

כל הולך על כפיו זה הקוף. כל הולך להביא את (נט) הקופד ואת חולדת הסנאים ואת אבני השדה ואת כלב הים. החיה זו היה טהורה. טמאה מנין ת"ל ההולכת על ארבע. בכל החיה להביא את הפיל אם נאמר למעלה למה נאמר למטה אלא עליונים באבר מן החי והתחתונים באבר מן המת. והלא דין הוא ומה אם אבר מן החי שהבשר הפורש ממנו טהור הרי הוא מטמא אבר מן המת שהבשר הפורש ממנו טמא אינו דין שיהא מטמא. לא אם אמרת באבר מן החי שאיסורו נוהג בבני נח כישראל תאמר באבר מן המת שאין איסורו נוהג בבני נח כישראל והואיל ואין איסורו נוהג בבני נח כישראל לא יטמא ת"ל הנוגע. והנושא (ס) להביא אבר מן מת. הנוגע יטמא עד הערב אין הנוגע מטמא בגדים. והלא דין הוא ומה אם במקום שלא נטמאו מחמת עצמן במשא נטמאו מחמת הנושא מקום שנטמאו מחמת עצמן במגע אינו דין שיטמאו מחמת הנוגע תלמוד לומר הנוגע יטמא עד הערב ואין הנוגע מטמא בגדים. הנושא יכבס בגדיו מלמד שהנושא מטמא בגדים ק"ו שלא יטמאו מחמת עצמן במגע. ומה אם במקום שנטמאו מחמת הנושא לא נטמאו מחמת עצמן במשא מקום שלא נטמאו מחמת הנוגע אינו דין שלא יטמאו מחמת עצמן במגע ת"ל כל הנוגע בהם יטמא בין אדם בין כלים. ק"ו שיטמאו מחמת עצמן במשא, ומה אם במקום שלא נטמאו מחמת הנוגע יטמאו מחמת עצמן במגע מקום שנטמאו מחמת הנושא אינו דין שיטמאו מחמת עצמם במשא (סא) ת"ל לכם לכם הם מטמאים ואין מטמאים לא אוכלים ולא משקים ולא כלים במשא. הנושא ולא הנשא:

וזה לכם הטמא בשרץ השורץ על הארץ החלד והעכבר וגו' אלה הטמאים לכם מה ת"ל לפי שנאמר ולא תטמאו בהם ונטמתם בם (סב) שומע אני טומאת הגויות וטומאת קדושות (מנין) תלמוד לומר החולד והעכבר והצב למינהו. טמאים יכול יהו אלו מטמאים אדם וכלים (סג) ואלו יהו מטמאים אדם ולא כלים או כלים ולא אדם ת"ל אלה אין לך אלא אלו. או אינו מוציא אלא כל שאינו כעין הפרט מה מפרט מפורש בעל עצמות ופרה ורבה אף אין לי אלא בעל עצמות ופרה ורבה מנין בעל עצמות ואין פרה ורבה פרה ורבה ואין בעל עצמות. עד שאתה מרבה להביא את בעלי עצמות שהם פרים ורבים ת"ל אלה הטמאים לכם בכל השרץ אין לך מטמא בשרץ אלא אלו בלבד. וזה לכם הטמא להביא את דמו שיטמא כבשרו, והלא דין הוא ומה אם בהמה שהיא מטמאה במשא לא עשה דמה כבשרה, שרץ שאין מטמא במשא אינו דין שלא נעשה דמו כבשרו, ת"ל וזה לכם הטמא להביא את דמו שיטמא כבשרו. יכול יכשיר את הזרעים ודין הוא ומה דם בהמה (סד) שאין מטמא טומאה חמורה מכשיר את הזרעים דם שרץ שמטמא טומאה חמורה אינו דין שיכשיר את הזרעים, תלמוד לומר לכם הוא מטמא ואינו מכשיר את הזרעים:

[צ]דם השרץ ובשרו מצטרפין בכעדשה. כלל אמר רבי יהושע כל שטומאתו ושעורו שוין מצטרפין. טומאתו ולא שעורו שעורו ולא טומאתו לא שעורו ולא טומאתו שוין אין מצטרפין. מתיב רבי יוסי בר' חנינא הטמאים מלמד שהם מצטרפין ואפילו שרץ ושרץ שרץ ודם בין משם אחד בין משני שמות. אמר רב יוסף כאן בכולם כאן במקצתן. שאל ר' מתיא בן חרש את ר' שמעון בן יוחאי ברומי מנין לדם שרצים שהוא טמא א"ל דאמר קרא וזה לכם הטמא. אמרו לו תלמידיו חכים לו בן יוחאי. אמר להם תלמוד ערוך הוא בפיו של רבי אלעזר בר יוסי. שפעם אחת גזרה מלכות רומי שלא ישמרו את השבת ושלא ימולו את בניהם ושיבעלו את נשותיהם נדות הלך רבי ראובן בן איצטרובלי וספר קומי והלך וישב ביניהם אמר להם מי שיש לו אויב יעני או יעשיר אמרו ליה יעני א"ל אם כן לא יעשו מלאכות בשבת כדי שיענו אמרו טבות אמרת ובטלוה. חזר ואמר להם מי שיש לו אויב יכחיש או יבריא אמרו יכחיש אמר להם אם כן ימולו בניהם לשמונה שיכחישו אמרו טבות אמרת ובטלוה. חזר ואמר להם מי שיש לו אויב ירבה אי ימעט אמרו ליה ימעט א"ל אם כן לא יבעלו נשותיהם נדות ובטלוה. הכירו בו שהוא יהודי החזירום אמרו מי ילך ויבטל את הגזרה ילך רבי שמעון בן יוחאי שהוא מלומד בנסים ואחריו ר' אלעזר בר' יוסי. אמר להן ר' יוסי אילו היה אבא חלפתא קיים יכולין אתם לומר לו תן בנך להריגה. אמר להם ר' שמעון בן יוחאי אילו היה אבא יוחאי קיים יכולין אתם לומר לו תן בנך להריגה. אמר להם ר' יוסי אנא אזיל דילמא עניש ליה רבי שמעון בן יוחאי דקא מסתפינא וכו'. כשהיו מהלכין בדרך נשאלה שאלה לפניהם מנין לדם שרצים שהוא טמא עקם פיו רבי אלעזר ברבי יוסי ואמר וזה לכם הטמא. אמר להם רבי שמעון בן יוחאי מעקימת שפתיך ניכר שתלמיד חכם אתה אל יחזור הבן לשלום אצל אביו וכו' יצא לקראתו בן תמליון. א"ל רצונכם אבוא עמכם. בכה רשב"י ואמר ומה שפחה של בית אבא נזדמן לה מלאך שלשה פעמים ואנו לא פעם אחת יבא הנס מכל מקום. קדם הוא על בברתיה דקיסר כי מטא להתם אמר [צא]בן תמליון צא בן תמליון צא כיון דקרו ליה נפק אזל אמר להון שאילו כל ראית לכון ושקילו כל מה דאית לכון. על לגבי גנזא אשכח לההוא איגרתא שקלוה וקרעוה, והיינו דא"ר אליעזר אני ראיתי את הפרוכת ברומי והיו עליה כמה טיפי דמים:

[צב]החולד והעכבר. ת"ר מתוך שנאמר עכבר שומע אני אפילו עכבר שבבית ששמו עכבר. ודין הוא טימא בעכבר וטימא בחולדה מה חולדה מין הגדל על הארץ אף עכבר מין הגדל על הארץ. או כלך לדרך זו טימא בחולדה וטימא בעכבר מה חולדה כל ששמו חולדה אף עכבר כל ששמו עכבר אביא עכבר שבים ששמו עכבר ת"ל על הארץ. או אינו אומר על הארץ אלא על הארץ יטמא ירד לים לא יטמא ת"ל השורץ כל מקום ששורץ. או אינו אומר השורץ אלא כל המשריץ יטמא שאינו משריץ לא יטמא אוציא עכבר שחציו בשר וחציו אדמה שאין פרה ורבה ודין הוא טימא בחולדה טימא בעכבר מה חולדה כל ששמו חולדה אף עכבר כל ששמו עכבר. או כלך לדרך זו טימא בחולדה טימא בעכבר מה חולדה פרה ורבה אף עכבר פרה ורבה תלמוד לומר בשרץ. א"ל ההוא מרבנן לרבא אימא בשרץ לאתויי עכבר שחציו בשר וחציו אדמה השורץ כל שהוא שורץ אפילו עכבר שבים. ואי משום על הארץ על הארץ יטמא ירד לים לא יטמא. א"ל ומאהר דשויתיה לים מקום טומאה מה לי הכא ומה לי התם. והאי על הארץ מיבעי ליה להוציא ספק טומאה צפה דאמר רבי יצחק

ממ"ק ובמ"ק פט הציב פירוש בזמן: צ מעילה יז: צא פירש"י שד: צב חולין קכו:

זית רענן (נו) ומטמא בנגעים, בגד צבוע אין מטמא בנגעים ובגד קטן פחות משלשה אין מטמא בזוב דלא חזי למדרס: ת"ל בגד ריבה, כצ"ל: ת"ל טמא, וטמא עד הערב: (נז) הציב היוצא ממנו, ודבר הנמשך קרוי ציב: (נח) השליל, עובר במעי אמו אם תלש ממנו אבר מטמא משום אבר מן החי: שמצטרפת זה עם זה, אם פירש חצי זית מאבר זה וחצי זית מאבר זה מצטרפין: שלא תהא שחיטתה מטהרתה, מידי נבלה: (נט) הקופד, מין שרץ: חולדת הסנאים, חולדה הגדלה בסנה: אדני השדה, עיין פ"ח דכלאים: כלב הים טמא, מפני שבורח ליבשה: להביא את הפיל, בא ללמד שהוא מין חיה: אם נאמר למעלה, היינו לכל הבהמה אשר היא מפרסת פרסה: שהבשר הפורש ממנו, מן החי: (ס) להביא אבר מן המת, כצ"ל: שלא נטמאו מחמת עצמן במשא, כגון הנבלה בכף מאזנים והבגדים בכף שניה והכריעו הבגדים את הנבלה נמצא הבגדים נושאים את הנבלה ואפ"ה הבגדים טהורים: נטמאו מחמת הנושא, אם אדם נושא נבלה נטמאו בגדיו: מקום שנטמאו וכו', שאם נבלה נוגעת בבגדים נטמאו ק"ו אם אדם נוגע בנבלה יטמאו בגדיו: (סא) ת"ל לכם, פי' דוקא לאדם מטמא: ולא את הנושא, פי' אם הנבלה נושאת האדם אינו טמא: (סב) שומע אני טומאת הגויות וטומאת קדושות ת"ל החולד וכו' כ"ה בת"כ ופי' בק"א שומע אני כל מיני שרץ מטמאין טומאת הגויות שהוא טומאת הגוף אם נוגע אדם בנבלתם, והקדושות אם נגע קדש בנבלתם, ורבינו נסים פי' גויות כגון שרץ זב וזבה וטמא מת, טומאת קדושות היינו פרה ופרים שמטמאין מחמת קדושן. ועי' יומא דף פ': (סג) ואלו, פירוש טומאות הגויות והקדשים יהיו מטמאין אדם ולא כלים וכו': עד שאתה מרבה וכו', פי' דה"א לרבות בעלי עצמות שפרים ורבים דלא מיעטם הכתוב: (סד) שאין מטמא טומאה חמורה, שהרי אין מטמא כבשרה רק אם נגע בטומאה. מטמאה טומאה קלה, טומאת אוכלין ומשקין:

יצחק בר אבדימי על הארץ להוציא ספק טומאה צפה. תרי על הארץ כתיבי. תנו רבנן והצב זה הצב. למינהו להביא ערוד ובן הנפילים וסלמנדרא. וכשהיה ר' עקיבא מגיע לפסוק זה היה אומר מה רבו מעשיך ה' יש לך בריות גדלות בים ויש לך בריות גדלות ביבשה. שבים אלמלי עולות ליבשה מיד מתות. ושביבשה אלמלי יורדות לים מיד מתות. יש לך בריות גדלות באור ויש לך בריות גדלות באויר, שבאויר אלמלי עולות לאור מיד מתות ושבאור אלמלי יורדות לאויר מיד מתות, הה"ד *צבמה רבו מעשיך ה' כלם בחכמה עשית. ת"ר כל מה שיש ביבשה יש בים חוץ מן החולדה, אמר ר' זירא מאי קראה צגהאזינו כל יושבי חלד:

צדהתנשמת זו *] באוות שבשרצים, או אינו אלא באוות שבעופות, אמרת צא ולמד משלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהם דבר הלמד מענינו במה הכתוב מדבר בשרצים אף כאן בשרצים: צהאלה הטמאים לכם לרבות את עורותיהם. יכול כל עורות כולם ת"ל אלה. צואלו עורות הטמאים עור האנקה והכח והלטאה והחמט והתנשמת. רבי יהודה אומר הלטאה כחולדה. ר"י בן נורי אומר שמונה שרצים יש להם עורות והא אלה אכולהו כתיב, אמר רב הונא אמר רב למינהו הפסיק הענין. וליחשוב נמי תנשמת, רב תנא ותני תנשמת. והא תנא דידן לא תני תנשמת, תנא דידן סבר לה כרבי יהודה דאזיל בתר צזגישתא ובגישתא דהלטאה פליגי: תנו רבנן הטמאים לרבות ביצת השרץ וקולית השרץ. יכול אפילו לא ריקמה ת"ל השרץ מה שרץ שריקם אף ביצת השרץ שריקמה. יכול אפילו לא ניקבו ת"ל הנוגע יטמא את שאפשר לו ליגע טמא את שאי אפשר לו ליגע טהור וכמה נקיבתן כחוט השערה. הטמאים מלמד שמצטרפים זה עם זה בדם וכו'. צחכל הנוגע בהם יטמא לרבות ידות הכלים, יכול (סה) ביותר מכשעור ת"ל בהם כל שהוא לצרכם דברי ר' עקיבא. א"ל ר' יוחנן בן נורי הכתוב הוא אומר במטמא ואתה אומר במיטמא. א"ל אף אני איני אומר אלא הנוגע בהם יטמא עד הערב אין האוכל אוכלים טמאים ולא השותה משקים טמאים טמא טומאת ערב. יטמא עד הערב הנוגע בהם, יכול בחייהם ת"ל במותם, אי במותם יכול ולא בשחיטתן ת"ל בהם ואע"פ ששחוטין. הא מה אני מקיים בהם במותם ולא בחייהם. הנוגע בהם יכול בכולן ת"ל מהם. אי מהם יכול במקצתן ת"ל בהם הא כיצד עד שיגע במקצתן שהוא ככולן שערו חכמים שעורו בכעדשה שכן החומט תחלת ברייתו בכעדשה, רבי יוסי בר' יהודה אומר כזנב הלטאה. וכל אשר יפול עליו מהם במותם יטמא במי הוא מדבר אי במיתתן הרי מיתתן אמורה אם באבר מן המת (סו) הרי אבר מן המת אמור למעלה הא במי הוא מדבר באבר מן החי. והלא דין הוא ומה אם בהמה שלא עשה דמה כבשרה אבר מן החי הימנה מטמא שרץ שעשה דמו כבשרו אינו דין שיהא אבר מן החי הימנו מטמא, לא אם אמרת בבהמה שמטמאה במשא תאמר בשרץ שאינו מטמא במשא הואיל ואינו מטמא במשא לא יהא אבר מן החי הימנו מטמא ת"ל וכל אשר יפול עליו מהם במותם יטמא להביא אבר מן החי. יכול אפילו תלוי בו בשערה תלמוד לומר אשר יפול אין טמא עד שיפול. יכול אף בשר הפורש מן החי טמא תלמוד לומר במותם מה מיתה שאין לה חליפין אף אבר מן החי שאין לו חליפין דברי ר' יוסי הגלילי, ר' עקיבא אומר מה מיתה גידים ועצמות אף אבר מן החי גידים ועצמות. רבי אומר מה השרץ בשר גידים ועצמות (כתוב לפנים על וכי ימות מן הבהמה):

תקלח צטתנו רבנן קובשר בשדה טרפה לא תאכלו לכלב תשליכון אותו להביא אבר ובשר המדולדלין בבהמה חיה ועוף ושחטן שהן אסורין. ואמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן אין בהן אלא מצות פרישה בלבד. יתיב רב יוסף קמיה דרב הונא ויתיב וקאמר אמר רב יהודה אמר רב אכלו לזה לוקה. א"ל ההוא מרבנן לא תציתו ליה להוא גברא הכי אמר רב יצחק בר שמואל משמיה דרב אכלו לזה אינו לוקה. אמר רב הונא אנו אמאן נסמוך, אהדרינהו רב יוסף לאפיה, א"ל מאי קשיא כי אמרי אנא במיתה דעושה ניפול כי אמר איהו בשחיטה דאינה עושה ניפול. אמר רבינא מנא הא מילתא דאמור רבנן מיתה עושה ניפול שחיטה אינה עושה ניפול דכתיב וכל אשר יפול עליו מהם במותם יטמא למעוטי מאי אילימא למעוטי בחייהם, מנבלתם נפקא, אלא ש"מ מיתה עושה ניפול. א"ל רב אדא בר אהבה לרבא והא קרא בשרצים כתיב, א"ל אם אינו ענין לשרצים דלאו בני שחיטה נינהו תנהו ענין לבהמה. ואכתי מיבעי ליה כעין מיתה לחים מטמאין יבשים אין מטמאין, תרי במותם כתיבי:

קאבעי רבא נמלה שחסרה מהו שעור גמירי לה והא חסר או בריה גמירי לה והא איכא, ת"ש בהם יכול בכולן ת"ל מהם. אי מהם יכול מקצתן וכו' כדלעיל ש"מ שעורא גמירי לה כי בעינא בה נשמה תיבעי לך. קבבהם יכול בכולם ת"ל מהם, אי מהם יכול מקצתן ת"ל בהם, הא כיצד כאן בלח כאן ביבש. קגמכל כלי עץ יכול אף הסולם (סז) קדוהקולב והאנחותא והמנורות ת"ל מכל כלי עץ ולא כל כלי עץ, יכול שאני מוציא את השלחן והטבלא והדולבקי ת"ל כל כלי ריבה. ומה ראית לרבות את אלו ולהוציא את אלו, אחר שרבה הכתוב ומעט תלמוד לומר שק. מה שק מיוחד שמשמש את האדם ואת משמשי האדם אף אני ארבה את השלחן והטבלא והדולבקי שמשמשין את האדם ואת משמשי האדם ומוציא אני את הסולם שמשמש את האדם ואין משמש את משמשי אדם. והאנחותא והקולב והמנורה שמשמשין את משמשי אדם ואין משמשין את האדם. כלי עץ יכול אף שידה תיבה ומגדל כוורת הקש כוורת הקנים (סח) ובור ספינה אלכסנדרית אע"פ (שאין) [שיש] להם שולים שמחזיקין ארבעים סאה בלח שהן כורים ביבש ת"ל מכל כלי עץ ולא כל כלי עץ. או בגד או עור (כתוב ברמז תנ"ה). יכול שאני מוציא את הדרדר עגלה וקסדור קסתות מלכים ועריבת העבדנין ובור ספינה קטנה וארון. ת"ל כל כלי עץ ריבה, ומה ראית לרבות את אלו ולהוציא את אלו. אחר שרבה הכתוב ומעט ת"ל שק מה שק מיוחד שמיטלטל במלואו אף אני מרבה את דרדר עגלה קסדור קסתות מלכים עריבת העבדנין בור ספינה קטנה וארון שהן מיטלטלין במלואן ומוציא את השידה תיבה ומגדל כוורת הקש כוורת הקנים בור ספינה אלכסנדרית אע"פ שיש להם שולים ומחזיקין ארבעים סאה בלח שהן כורים ביבש שאין מיטלטלין במלואן. רבי מאיר אומר כל המנוי לטהרה טהור והשאר טמא. רבי יהודה אומר כל המנוי לטומאה טמא והשאר טהור. אין בין דברי רבי מאיר לדברי רבי יהודה אלא עריבת בעל הבית. רב נחמן אומר קופות גדולות והסאים הגדולים שיש להן שולים ומחזיקין [ארבעים] סאה בלח שהן כורים ביבש הרי אלו טמאים שאע"פ שאין מיטלטלים במלואן מיטלטלין במשתייר בהן. יכבס יכול אף (הצופר) [הציפה] ת"ל בגד. אי בגד יכול בגד גדול לבן המטמא בזב ומטמא בנגעים מנין גדול צבוע [קטן] לבן קטן צבוע, עד שאתה מרבה להביא שבים של שבכה וגלגילין ת"ל בגד בגדים ריבה. מנין לרבות את הלבדים ת"ל או בגד או עור. יכול אף (סט) עורות של ים יהו טמאים והלא דין הוא טמא בנגעים וטמא בשרצים מה נגעים פטר בהן עורות של ים אף שרצים יפטור בהם עורות של ים וק"ו הוא ומה נגעים שטימא בהן שתי וערב פטר בהן עורות של ים. שרצים שלא טימא בהן שתי וערב אינו דין שיפטור בהן עורות של ים. לא אם אמרת בנגעים שלא טמא בהן צבועין תאמר בשרצים שטמא בהן צבועין והואיל וטמא בהן צבועין יטמא בהן עורות של ים ת"ל בגד. מה בגד מן הגדל בארץ אף עורות מן הגדל בארץ. יכול שאני מוציא את שחיבר לו מן הגדל בארץ כל שהוא תלמוד לומר או עור להביא את שהיבר לו הגדל בארץ כל שהוא אפילו חוט אפילו משיחה ובלבד שיחברנו לו (ע) כדרך חבורו לטומאה. יכול אף עור המצה ועור החיפה במשמע ת"ל אשר יעשה מלאכה בהם יצאו עור המצה ועור החיפה שלא נעשתה בהן מלאכה. אוציא וכו' ולא אוציא את עורות רצועות סנדלין שנעשה מלאכה בהן ת"ל כלי יצאו עורות רצועות סנדלים שאינם כלים. יכול שאני מוציא את עורות אהלים ת"ל או עור להביא את עורות אהלים:

קהתנא דבי רבי ישמעאל הואיל ונאמרו בגדים בתורה סתם ופרט לך הכתוב באחד מהן צמר ופשתים אף כל צמר ופשתים. עור אין לי אלא עור בהמה טהורה עור בהמה טמאה מנין תלמוד לומר או עור:

כי

*] בגמרא סגי' באות. וסערוך גרים כואת:

במ"ק ובמ"ק *צב תהלים קד: צג בס מט: צד חולין סג: צה שבת קז: צו חולין קכג: צז פי' מבמוב הסור אלו סוה נך הו קכב: צח הוריות כב"ס: צט חולין עג: ק שמות כב: קא נזיר נא: קב נדה נו: קג תורת כהנים: קד פי' כלי עץ שהוהגין מתגרות וחולין בו הכבר: קה שבת כו:

זית רענן (סה) ביותר מכשעור, אם היד ארוכה ונגע טומאה ביותר משעוד לא נטמא הכלי: אלא הנוגע בהם, פי' שתיבת בהם קאי על הנוגע שהוא דבר המיטמא: אין האוכל אוכלין טמאים, שהוא מדרבנן בעלמא: (סו) הרי אבר מן המת אמור למעלה, דהא דרשינן במקצתו: הלוי בו כשערה, פי' אם לא נחתך לגמרי: בשר הפורש מן החי, מן השרץ החי: (סז) והקולב, פי' רש"י בשבת (דף ס') עמוד שמעמידין עליו תריסי החנויות: והאנחותא. הוא פשוטי כלי עץ (טבול יום פ"ד): הדולבקי, כלי עץ שמניחין עליו צלוחית וכלים: שמשמש את האדם, פי' שלפעמים מתכסה בו: ואת משמשי אדם, פי' שנותן להיכו כליו אבל הסולם הוא עולה עליו אבל אין נותן לתוכו כליו: והאנהותא וכו' אין משמשין האדם עצמו: (סח) ובור ספינה אלכסנדריה, שהולכת בים שמימיו מלוחין ועושים שם בור של עץ שנותנים שם מים מתוקים: שאין מטלטלין במלואן, שמחמת כובדן אין יכולין לשאת אותן: עריבת ב"ה, לר"מ טמא לר"י טהור: במשתייר בהן, שאם משתיירין בהם דבר מועט מטלטלין אותו: (סט) עורות של ים, פי' של דגים שבים: שתי וערב, פי' אפילו חוטין של שתי או של ערב שעדיין לא נעשה מהן בגד: (ע) כדרך חבורו לטומאה, כשתי תכיפות: עור המצה, דמליח ולא קמיח ולא עפיץ:

תקלט קיכי אתא רב דימי אמר מנין לתכשיט כל שהוא טמא מציץ, אריג כל שהוא טמא מאו בגד, אריג ותכשיט כל שהוא טמא מכל כלי מעשה. ואע"ג דבמדין כתיב, גמר כלי כלי מהתם, מוסיף שק על הבגד אע"פ שאינו אריג טמא, למאי חזי. א"ר יוחנן שכן עני קולע שלש נימין ותולה בצואר בתו. ת"ר שק אין לי אלא שק מנין לרבות את קזהקילקלי ואת קחהחבק ת"ל או שק. יכול שאני מרבה את (עא) החבלים והמשיחות ת"ל שק מה שק מיוחד טווי ואריג אף כל טווי ואריג. הרי הוא אומר במת וכל מעשה עזים תתחטאו. יכול שאני מרבה את החבלים ואת המשיחות ת"ל בגד ועור לגזרה שוה מה בגד ועור האמור בשרץ לא טימא אלא טווי ואריג אף כשטימא במת טווי ואריג ומה בגד ועור האמור במת טימא כל מעשה עזים אף בשרץ טימא כל מעשה עזים, מנין לרבות דבר הבא מזנב הסוס ומזנב הפרה תלמוד לומר או שק. והא אפיקתיה לקילקלי וחבק, הני מילי מיקמי דתיתי גזרה שוה השתא דאתא לגזרה שוה איתר ליה. אין לי אלא בשרץ במת מנין, נאמר בגד ועור לגזרה שוה מה כשטמא בשרץ עשה דבר הבא מזנב הסוס ומזנב הפרה כמעשה עזים. אף כשטמא במת עשה דבר הבא מזנב הסוס ומזנב הפרה כמעשה עזים. מופנה דאי לא מופנה איכא למיפרך מה לשרץ שכן מטמא בכעדשה לאיי אפנויי מופנה, מכדי שרץ איתקש לשכבת זרע דכתיב קטואיש כי תצא ממנו שכבת זרע וסמיך ליה או איש אשר יגע בכל שרץ וכתיב בשכבת זרע וכל בגד וכל עור אשר יהיה עליו שכבת זרע בגד ועור דכתיב בשרץ למה לי, לאפנויי. ובמת נמי אפנויי מופנה מכדי מת איתקש לשכבת זרע דכתיב קיוהנוגע בכל טמא נפש או איש אשר תצא ממנו שכבת זרע וגו' בגד ועור דכתיב במת למה לי לאפנויי. אהרי הוא אומר במת וכל מעשה עזים יכול יטמא חבלים ומשיחות ודין הוא נאמר טמא במת וטמא בשרץ מה בשרץ לא טמא אלא טווי ואריג אף במת לא יטמא אלא טווי ואריג, הן אם הקל בשרץ הקל נקל במת החמור ת"ל בגד ועור לגזרה שוה, אין לי אלא שק העשוי מן העזים, העשוי מן החזיר ומזנבה של פרה מנין ת"ל שק. אין לי אלא בשרץ במת מנין ודין הוא ומה בשרץ הקל עשה בו מעשה חזיר כמעשה עזים אף במת החמור נעשה בו מעשה חזיר כמעשה עזים, הן אם ריבה (עב) טומאת ערב מרובה נרבה טומאת שבעה מועטת. ת"ל בגד ועור לגזרה שוה. כל כלי לרבות את הקליעה ואת הקמיעה ואת התפילין. יכול שאני מרבה את העץ ואת העבות ת"ל אשר יעשה מלאכה בהם ולא העושה מלאכה באחרים. יכול שאני מרבה אף °חפוי כלים ת"ל בהם פרט לחפוי כלים. במים יובא כולו כאחד. יכול מקצתו ת"ל ובא השמש וטהר מה ביאת שמש כולו כאחד אף ביאתו במים כולו כאחד. בוטמא עד הערב יכול לכל דבר, תלמוד לומר וטהר. אי וטהר יכול לכל דבר ת"ל וטמא עד הערב הא כיצד טהור (לחולין) [למעשר] מבעוד יום, לתרומה משתחשך. ואיפוך אנא, מסתברא כי היכי דחמירא אכילה דתרומה מאכילה דמעשר ה"נ חמירא נגיעה דתרומה מנגיעה דמעשר. ואיבעית אימא נגיעה דתרומה מהכא נפקא בכל קדש לא תגע ואל המקדש לא תבא. אזהרה לאוכל מנין ת"ל ולא יאכל מן הקדשים. או אינו אלא אזהרה לנוגע ת"ל בכל קדש לא תגע אל המקדש לא תבא מקיש קדש למקדש מה מקדש דבר שיש בו נטילת נשמה אף קדש דבר שיש בו נטילת נשמה ובנגיעה ליכא נטילת נשמה והא דאפקה רחמנא בלשון נגיעה (מאי) [הכי] קאמר רחמנא נגיעה כי אכילה:

גכלי חרש אין לי אלא כלי חרס מנין לרבות כלי נתר ת"ל וכלי חרס, מנין (עג) לרבות אוהלין ודין הוא ומה אם כלי עץ שטמא פשוטיו טיהר אוהלין כלי חרס שטיהר פשוטיו אינו דין שטיהר אוהלין תלמוד לומר וכלי חרס לרבות אוהלין. מנין לרבות שברי כלי חרס תלמוד לומר וכל כלי חרס, מכאן אמרו הדקין שבכלי חרס קרקרותיהן ודפנותיהן יושבים שלא מסומכין שעורן בכדי סיכת קטן (ער) עד לוג. מלוג ועד סאה ברביעית. מסאה ועד סאתים בחצי לוג. מסאתים ועד שלש ועד חמש סאין בלוג דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר אני איני נותן בהן מדה. אלא הדקין שבכלי חרס קרקרותיהן ודפנותיהן יושבין שלא מסומכין שעורן בכדי סיכת קטן, עד קררות הדקות. מקדרות הדקות עד חביות לודיות ברביעית, מלודיות עד לחמיות בחצי לוג, מלחמיות ועד הצבים גדולים בלוג (עה) נשקע דבר ולא נאמר עכשיו. (רב נחמן) [ר' נחמיה] ור' אליעזר בן יעקב חצבים גדולים שעורן כבשני לוגין. הפכין והחביצין והגלילין שעור קרקרותיהן כל (שאין) [שהן ואין] להן דפנות. אשר יפול מהם יש מהם שמטמא ויש מהם שלא מטמא פרט לתרנגולת שבלע את השרץ ונפלה לאויר התנור טהור ואם מתה טמא. אל תוכו את שיש לו תוך טמא ואת שאין לו תוך טהור פרט למטה לכסא לספסל לשלחן לספינה ולמנורה של חרס. עדות זו העיד חזקיה איש עיקוש לפני רבן גמליאל ביבנה שאמר משום רבן גמליאל הזקן כל שאין לו תוך בכלי חרס אין לו אחורים:

תקמ יתנו רבנן אויר כלי חרס טמא וגבו טהור, אויר כל הכלים טהור וגבן טמא, נמצא טהור בכלי חרס טמא בכל הכלים, טהור בכל הכלים טמא בכלי חרס. מנא הני מילי דת"ר תוכו אע"פ שלא נגע. או אינו אא"כ נגע ר' יונתן בן אבטולמוס אומר נאמר תוכו לטמא ונאמר תוכו ליטמא מה תוכו האמור לטמא אע"פ שלא נגע אף תוכו האמור ליטמא אע"פ שלא נגע. והתם מנלן א"ר יוחנן התורה העידה על כלי חרס ואפילו מלא חרדל. א"ל רב אדא בר אהבה לרבא ויהא כלי חרס מטמא מגבו מק"ו ומה כל הכלים שאין מטמאין מאוירן מטמאין מגבן כלי חרס שמטמא מאוירו אינו דין שיהא מטמא מגבו, א"ק וכל כלי פתוח אשר אין צמיד פתיל עליו טמא הוא איזהו כלי שטומאה קודמת לפתחו הוי אומר זה כלי חרס. וכי אין צמיד פתיל עליו הוא דטמא הא יש צמיד פתיל עליו טהור ויהו כל הכלים מטמאין מאוירן מק"ו. ומה כלי חרס שאינו מטמא מגבו מטמא מאוירו כל הכלים שמטמאין מגבן אינו דין שיהו מטמאין מאוירן. א"ק תוכו תוכו של זה ולא תוכו של אחר. והני תוכו הא דרשינהו ד' תוכו כתיבי, תוכו, תוך תוכו, תוכו, תוך תוכו, חד לגופיה וחד לג"ש וחד תוכו של זה ולא תוכו של אחר וחד תוכו ולא תוך תוכו ואפילו כלי שטף מציל. ולא יהיו כל הכלים מטמאין מגבן אלא מתוכן ובנגיעה מק"ו. ומה כלי חרס שמטמא מאוירו אינו מטמא מגבו כל הכלים שאין מטמאין מאוירן אינו דין שלא יהו מטמאין מגבן, א"ק וכל כלי פתוח וגו' האי הוא דכי אין צמיד פתיל עליו טמא הא יש צמיד פתיל עליו טהור הא כל הכלים, בין שיש צמיד פתיל עליהן בין שאין צמיד פתיל עליהן טמאין: יאל תוכו כשיפול לתוכו טמא ולא כשיפול לתוך תוכו. כיצד חבית הנתונה בתנור ופיה למעלה מן התנור שרץ בחבית אוכלין ומשקין שבתנור (עו) טהורין. וכי איזו מדה מרובה מדה לטמא או מדה ליטמא, מרובה מדה לטמא מליטמא שמטמא את אחרים מאחריו ואין מיטמא מאחוריו. ומה אם במקום שמטמא אחרים מאחריו לא טימא מתוך תוכו מקום שאין מטמא מאחריו אינו דין שלא יטמא את תוך תוכו. או מרובה מדת ליטמא מלטמא שמיטמא מבית השאור ואין מטמא את השאור אף הוא יטמא מתוך תוכו ואע"פ שלא טמא את תוך תוכו ת"ל כל אשר בתוכו יטמא ולא שבתוך תוכו. יכול אע"פ שניקבה ת"ל כל אשר בתוכו יטמא כמה שעורו של נקב כלי חרס בכונס משקה וכלי שטף במוציא זיתים. מכאן אמרו (עז) כוורת פתוחה ופקוקה בקש ומשולשלת לאויר התנור שרץ בתוכה תנור טמא שרץ בתנור אוכלין ומשקין שבתוכה טמאין. ור' אליעזר אומר מצלת. אמר רבי אליעזר אם הצילה במת החמור לא תציל בכלי חרס הקל. א"ל אם הצילה במת חמור מקום שהמחיצה מצלת תציל בכלי חרס הקל שאין מחיצה מצלת. א"ר יוחנן בן נורי אמרתי לו לר"א אם הצילו אוהלין מיד אוהלין במת חמור שכן חולקין אוהלין יצילו אוהלין מיד אוהלין באהל השרץ שאין חולקין כלי חרס. אמר ר' יוסי אמרתי לו לר' יוחנן בן נורי תמה אני אם קבל ממך ר' אליעזר תשובה מפני שהוא הנרון אלא

זו

ממ"ק ובמ"ק קו שבת כג: קז הקילקלי פי' לנוטס שתחת הזנב: קח החבק פי' לנוטס שתחת הבטן: קט ויקרא טו: קי שם: א תורת כהנים: °חפוי כפוי:
ב יבמות עה: ג תורת כהנים: ד חולין כד: ה תורת כהנים:

זית רענן (עא) החבלים והמשיחות, שנעשים מנוצה של עזים: (עב) טומאת ערב מרובה, שנוהג בכל הטומאות: הקליעה, שגודלין כמין גדיל: את העץ ואת העבות, כלים העשוים לעול: ולא העושה מלאכה באחרים, שהוא משמש לעול: חפוי כלים, שמכסין בהם הכלים: (עג) לרבות אוהלין, שאם כפה כלי חרס באהל המת אינו מציל אלא א"כ מירח: שטמא פשוטיו, כגון השלחן: טיהר אוהלין, שמצילין באהל המת: ת"ל וכל כלי חרס, וי"ו דוכל קדריש: קרקעותיהן, השולים: (ער) עד לוג, פירוש שאם היה כלי המחזיק לוג ונשבר ונשתייר ממנו כדי סיכת קטן טמא: (עה) נשקע דבר וכו', הי"פ שר"ע אומר שנשקע הדבר שלא לומר קולא יותר מזה ור"ג וראב"י אמרו קולא יותר מזה ששעורן בב' לוגין: פרט לתרנגולת, דבעל חי מציל על הטומאה: פרט למטה, שהן פשוטי כלי חרס: (עו) טהורין, שרץ בתנור אוכלים שבחביות טהורים כצ"ל: לטמא, אחרים: ליטמא, לקבל טומאה: מאחריו, שאם הכלי טמא ונגע טהרה בגבו טמא: ואין מיטמא מאחוריו, שאם הכלי טהור ונגעה טומאה בגבו לא נטמא: לא טימא מתוך תוכו, כגון אם שרץ בחבית אין התנור טמא: שמיטמא מבית השאור, כדאיתא בפ"ח דכלים בית השאור מוקף צמיד פתיל שנתון לתוך התנור ושרץ בתוכו התנור טמא דאין צמיד פתיל לטומאה והשאור טהור א"כ התנור יותר מקבל טומאה ממה שמטמא אחרים: אף הוא יטמא את תוך תוכו ולא יטמא מתוך תוכו ת"ל כל וכו': (עז) כוורת פתוחה, פי' שנפתחה וסתמוה בקש: ומשולשלת, פי' תלויה: מקום שהמחיצה מצלת, פי' באהל המת מחיצה אחת מפסקת משא"כ בכלי חרס: חולקין אוהלין, פי' רש"י שדרך לחלק אהל במחיצה משא"כ בתנור: בבית טהור, כדאיתא ספ"ג דאהלות:

זו תשובה לדבר, אם הצילו אוהלין מיד אוהלין במת חמור שכן הוא עושה טפח על טפח על רום טפח בבית טהור, יצילו אוהלין מיד אוהלין בשרץ הקל שכן הוא עושה טפח על טפח על רום טפח בכלי חרס טמא. א"ל הוא הנדון. [י]בו ביום דרש ר"ע וכל כלי חרש אשר יפול מהם אל תוכו כל אשר בתוכו יטמא אינו אומר טמא אלא יטמא לטמא אחרים למד על ככר שני שיטמא את השלישי. אמר רבי יהושע מי יגלה עפר מעיניך רבי יוחנן בן זכאי שהיית אומר עתיד דור אחר לטהר ככר שלישי שאין לו מקרא מן התורה. והלא רבי עקיבא תלמידך מביא לו מקרא מן התורה שהוא טמא שנאמר כל אשר בתוכו יטמא: [ז]ואותו תשברו (עח) יכול ישברנו ודאי שנאמר בזב ישבר ת"ל אותו תשברו אותו אתה שובר ואי אתה שובר כלי חרס של זב. ק"ו ומה הנוגע בזב חמור אין טעון שבירה הנוגע בשרץ הקל אינו דין שלא יטעון שבירה א"כ למה נאמר ואותו תשבורו שאין לו טהרה אלא שבירה. ד"א אותו תשברו אותו אתה שובר לטהרתו ואי אתה שובר אוכלין ומשקין לטהרתן, ר' עקיבא אומר השרץ מטמא את הכלים וכלים את המשקין ומשקין את האוכלין הא למדת ששלשה מיטמאין בשרץ. [ח]יכול יהו כל הכלים מיטמאין מאויר כלי חרס ת"ל כל אשר בתוכו יטמא מכל האוכל אוכלין מיטמאין מאויר כלי תרס ואין [כלים] מיטמאין מאויר כלי חרס. וכן שנינו השרץ שנמצא בתנור הפת שבתוכו שניה שהתנור תחלה. [ט]בשר המדולדל בבהמה ומתה הבהמה הבשר צריך הכשר ורבי שמעון מטהר. אמר רבי יוחנן מאי טעמא דרבי שמעון אמר קרא מכל האוכל אשר יאכל אוכל שאתה יכול להאכילו לאחרים קרוי אוכל, אוכל שאי אתה יכול להאכילו לאחרים אין קרוי אוכל. [י]א"ר אושעיא שמעתי פיגל במנחה לר"ש אינו מיטמא טומאת אוכלין וכו'. מאי טעמא דר"ש מכל האוכל אשר יאכל אוכל שאתה יכול להאכילו לאחרים מיטמא טומאת אוכלין, אוכל שאי אתה יכול להאכילו לאחרים אינו מיטמא טומאת אוכלין. [יא]טומאת אוכלין כביצה מנלן, א"ר אבהו מכל האוכל אשר יאכל אוכל שאתה יכול להאכילו בבת אחת שערו חכמים אין בית הבליעה מחזיק יותר מביצת תרנגולת. [יב]יכול אף אוכלי בהמה יהו מיטמאין באויר כלי חרס ת"ל האוכל אוכל אדם מיוחד מיטמא באויר כלי חרס ואין אוכל בהמה מיטמא באויר כלי חרס. יכול שאני מוציא אוכל בהמה שחישב עליהן לאדם ת"ל [כל] אוכל יטמא, יכול כל אוכל, ת"ל אשר יאכל פרט לאוכל סרוח:

תקמא אוכל יטמא מלמד (עט) שמיטמא בכל שהוא. יכול יטמא אחרים בכל שהוא, ת"ל אשר יאכל הא אין מטמא אלא כביצה. יכול המוקף צמיד פתיל בכלי חרס וניתן לאויר התנור יהא טמא. ת"ל מכל האוכל ולא כל אוכל פרט למוקף צמיד פתיל בכלי חרס וניתן לאויר התנור. יכול המוקף צמיד פתיל בכלי שטף וניתן לאויר התנור יהא טהור. ודין הוא ומה אם כלי חרס שלא הציל על עצמו בלא צמיד פתיל באהל המת הציל על מה שבתוכו בצמיד פתיל באהל המת, כלי שטף שהציל על עצמו בלא צמיד פתיל באויר כלי חרס אינו דין שיציל על מה שבתוכו בצמיד פתיל (פ) באויר כלי חרס ת"ל כל האוכל להביא את המוקף צמיד פתיל בכלי שטף וניתן לאויר התנור, ק"ו לכלי שטף שלא יציל עצמו בלא צמיד פתיל באויר. מה כלי חרס שהציל על מה שבתוכו בצמיד פתיל באהל המת לא הציל על עצמו בלא צמיד פתיל באהל המת, כלי שטף שלא הציל על מה שבתוכו בצמיד פתיל באויר כלי חרס אינו דין שלא יציל על עצמו בלא צמיד פתיל באויר כלי חרס. ת"ל אוכל אוכלין מיטמאין מאויר כלי חרס ואין הכלים מיטמאין מאויר כלי חרס. ק"ו לכלי חרס שלא יציל על מה שבתוכו בצמיד פתיל באהל המת. ומה אם כלי שטף שהציל על עצמו בלא צמיד פתיל באויר כלי חרס לא הציל על מה שבתוכו בצמיד פתיל באויר כלי חרס, כלי חרס שלא הציל עצמו בלא צמיד פתיל באהל המת אינו דין שלא יציל על מה שבתוכו בצמיד פתיל באהל המת, ת"ל וכל כלי פתוח אשר אין צמיד פתיל עליו טמא הוא הא יש צמיד פתיל עליו טהור. יכול אף שנפלה לאויר התנור ולא הוכשרה תהא טמאה. ת"ל אשר יבא עליו מים יטמא. אין לי אלא מים מנין הטל והיין והשמן והדם והדבש והחלב. ת"ל וכל משקה. יכול אף מי תותין ומי רמונים ושאר כל מיני פירות. ת"ל וכל אשר יבוא עליו מים מה מים מיוחדין שאין להם שם לווי אף אני ארבת את הטל ואת היין והשמן הדם והחלב והדבש שאין להם שם לווי ומוציא אני את מי תותים ומי רמונים ושאר כל מיני פירות שיש להם שם לווי. יכול אפילו הן (פא) בבורות בשיחין ובמערות יהו מכשירין ת"ל אשר ישתה. אין לי אלא שמלאן לשתיה מנין שמלאן לגבל בהן את הכלים. ת"ל אשר יבא עליו מים. יכול (פב) אפילו הן בבורות בשיחין ובמערות יכול יהו מכשירין ת"ל אשר ישתה מה שתיה מיוחדת שיש עמה מחשבה אף אני מרבה את שמלאן לגבל בהן את הטיט ולכבס בהן את הכלים שיש עמהם מחשבה ומוציא אני את שהן בבורות בשיחין ובמערות שאין עמהם מחשבה. יכול אפילו חשב שירדו לבורות לשיחין ולמערות יהו מכשירין. תלמוד לומר בכלי יטמא, אין לי אלא שמלאן בכלים מנין מלאן להדיח בהן עצים ואבנים ת"ל בכלי יטמא. אי בכלי יטמא יכול אפילו חשב שירדו לבורות לשיחין ולמערות יהו מכשירין ת"ל כלי יטמא מה כלי מיוחד שתלוש מן הקרקע אף אני מרבה את שמלאן להדיח בהן עצים ואבנים שהן תלושין מן הקרקע ומוציא אני את שחשב שירדו לבורות לשיחין ולמערות שאינן תלושין מן הקרקע. משקה זה היין. אשר ישתה זה הדם. וכן הוא אומר [יג]מנחל בדרך ישתה על כן ירים ראש דברי רבי יהודה. רבי אלעזר אומר אשר ישתה פרט למשקה סרוח. אמרו לו אין המשקה יוצא מידי העופות אף לא מידי פרה, וכל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא מלמד שהמשקה מטמא את הכלים דברי רבי יהודה. רבי יוסי אומר אין טומאת משקין לכלים מדברי תורה אלא מדברי סופרים. אמר רבי יהושע בן קרחה אמרתי לו לרבי יהודה מפני מה אין אנו רואין לדברי רבי יוסי שאמר אין טומאת [משקין] לכלים מד"ת אלא מד"ס (פג) שאין טומאה מן התורה (לטמא כלי שטף) עולה ידי טומאתו בו ביום וכלים שנטמאו במשקין עולין ידי טומאתו בו ביום. רבי אומר תדע שאין טומאת משקין לכלים מדברי תורה אלא מדברי סופרים שאין טומאה מן התורה מטמא כלי שטף מאחוריו שאין תוכו טמא וכלים שנטמאו במשקין תוכו טהור. אם כן למה נאמר בכל כלי יטמא מלמד שהכלים מיטמאין ולא המשקין. רבי אליעזר אומר אין טומאה למשקין כל עיקר תדע שהרי העיד יוסי בן יועזר איש צרידה על משקי בית מטבחים [יד]דכן. [טו]משקין הבאין מחמת שרץ דאורייתא דכתיב וכל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא:

[טז]תניא ספק משקין ליטמא טמא. לטמא אחרים טהור דברי רבי מאיר וכן היה רבי אלעזר אומר כדבריו. רבי יהודה אומר לכל טמא. רבי יוסי ורבי שמעון אומרים לאוכלין טמאין לכלים טהורין. וכל משקה אשר ישתה וגו' לטמא אוכלין. או אינו אלא לטמא טומאת משקין, אמרת לא כך היה לא מצינו טומאה שעושה כיוצא בה. רבינא אמר מגופיה דקרא לא מצית אמרת יטמא לטמא טומאת משקין. דאי סלקא דעתך לטמא טומאת משקין יטמא (דסיפא) [דרישא] נמי לטמא טומאת משקין ניערבינהו וניכתבינהו מכל האוכל אשר יאכל אשר יבא עליו מים וכל משקה אשר ישתה יטמא תרתי יטמא למה לי, אלא יטמא דרישא לטמא טומאת משקין יטמא דסיפא לטמא טומאת אוכלין. ואימא לטמא את הכלי, ולאו ק"ו הוא ומה כלי שמטמא משקין אין מטמא כלי, משקין הבאים מחמת כלי אינו דין שלא יטמאו את הכלי. ואימא כי לא יטמאו משקין הבאין מחמת כלי אבל משקין הבאין מחמת שרץ הכי נמי דמטמאי וכו':

[יז]וכל אשר יפול מנבלתם עליו יטמא. במי הוא מדבר אם במיתתן הרי מיתתן אמור, אם באבר מן החי הרי אבר מן החי אמור למעלה, הא במי הוא מדבר באבר מן המת. מנבלתם ולא מעצמות ולא מן השנים ולא מן הצפרנים ולא מן השער שלהן. יטמא תנור שלם טמא התכו הרי הוא טהור; מכאן אמרו תנור שנטמא כיצד מטהרין אותו חולקין אותו לג' וגורר את הטפילה עד שיהא בארץ. ר' מאיר אומר אין צריך לגרור את הטפילה ולא עד שיהא בארץ אלא ממעטו מבפנים ד' טפחים. רבי שמעון אומר צריך (פד) להסיעו, הלקו לשנים אחד גדול ואחד קטן הגדול טמא והקטן טהור. חלקו לשלשה אחד גדול כשנים הגדול טמא ושנים טהורין. חלקו לשנים והן שוין שניהם טמאין מפני שאי אפשר לצמצם. נטמא

ממ"ק ובמ"ק ו כוטה כז: ז תורת כהנים: ח שבת קלח: ט חולין קכט: י בכורות ס: יא יומא פ: יב תורת כהנים: יג תהלים קי: יד דכן פי' טהורים: טו שבת יד: טז פסחים טז: יז תורת כהנים:

זית רענן (עח) יכול ישברנו ודאי, והרי הוא בזב וכלי חרס אשר יגע בו הזב ישבר יכול ישברנו ודאי ת"ל ואותו תשברו וכו', כ"ה בת"כ וה"פ דאותו דהכא משמע בא למעט כ"ח של זב שא"צ לשוברו, ואח"כ ילפינן שרץ מק"ו מזב: שאין לו טהרה אלא שבירה, אבל אם ירצה להשתמש בו בטומאה רשאי: ואי אתה שובר אוכלין, שאע"פ שמפררין לחתיכות קטנות טמאים: (עט) שמיטמא בכל שהוא, שמקבל טומאה בכל שהוא: כלי שטף, כלי עץ: שלא הציל על עצמו, שהכלי עצמו נטמא באהל המת: (פ) באויר כלי חרס, ומה כ"ח שמציל וכו' כצ"ל: ולא הוכשרה, פי' פירות ואוכלין שלא הוכשרו: (פא) בבורות, אם נפלו פירות להוכן בעודן מחוברין: אשר ישתה, בכל כלי, והיינו שאובין: (פב) אפילו הן בבורות וכו', פי' שירדו לבורות: שאין עמהם מחשבה כצ"ל ופי' שירדו מאליהן לבור: חשב שירדו וכו', פי' חשב שירדו גשמים לבורות: וכה"א מנחל בדרך ישתה, ולעיל מיניה כתיב מחץ ראש על ארץ רבה ש"מ דקאי אדם: אמרו לו אין וכו', פי' שכל המשקין ראוין לשתות לעופות ולפרה: (פג) שאין טומאה מן התורה וכו', פי' שכל שהוא טמא מן התורה צריך הערב שמש וזה א"צ הערב שמש ש"מ שאינו מן התורה: (פד) להסיעו, להפרידו זה מזה:

נ״טמא תנור שלם טמא מחותך הרי הוא טהור. מכאן אמרו תנור שבא מחותך מבית האומן עושה לו (פה) למודים ונותן עליו טהור, נטמא וסילק הלמודים טהור. החזירן לו טהור. מרחו בטיט מקבל טומאה ואין צריך להסיקו שכבר הוסק. תנור שומע אני בין חדש ובין ישן ודין הוא טימא כלי חרס וטימא תנור מה כלי חרס משנגמרה מלאכתו אף התנור (פו) משנגמרה מלאכתו דברי רבי אליעזר. אמר ליה ר״ע וכי דנין אפשר משאי אפשר. א״ל רבי אליעזר אע״פ שאי אפשר ראיה גדולה היא. חזר ר׳ עקיבא וחילף את הדין טמא כלי חרס וטמא תנור מה כלי חרס משנגמרה מלאכתו באור אף התנור משנגמרה מלאכתו באור. אי מה כלי חרס בשמו אף התנור בשמו תנור שלא הוסק תנור שמו, ת״ל אך, מאימתי מקבל טומאה משיסיקנו כדי לאפות בו סופגנין. ר״י אומר משיסיק את (החרם) [החדש] כדי לאפות בישן סופגנין, יותץ טמאים הם את שיש לו נתיצה יש לו טומאה ואת שאין לו נתיצה אין לו טומאה פרט לתנור של אבן ושל מתכות ולכירה של אבן ושל מתכות מכאן אמרו תנור של אבן ושל מתכות טהור משום כלי מתכות ניקב נפגם נסדק עשה לו טפילה או הוסיף על טיט טמא. כמה יהא בניקב כדי שיוציא בו האור. וכן בכירה כירה של אבן ושל מתכת טהורה וטמאה משום כלי מתכות. ניקבה נפגמה ונסדקה עשה לה יח״פיטפוטין טמאה. מרחה בטיט בין בפנים בין בחוץ טהורה. רבי יהודה אומר בפנים טמאה מבחוץ טהורה. יותץ טמאים את שיש לו נתיצה יש לו טומאה את שאין לו נתיצה אין לו טומאה, מכאן אמרו אבן שהיה שופת עליה ועל התנור עליה ועל הכירה עליה ועל הכופח טמאה מפני שיש להן נתיצה. עליה ועל האבן עליה ועל הסלע עליה ועל הכותל טהורה מפני שאין להן נתיצה. עליה ועל הזיז רואין שאם ינטל הכותל והזיז עומד בפני עצמו טמא ואם לאו טהור. יותץ יכול יתצם ודאי ת״ל טמאים הן מקיימין אותם בטומאתן, יהיו לכם לכל צרכיכם לרבות ידות הכלים מכאן אמרו אבן היוצא מן התנור טפח, מן הכירה שלש אצבעות. הבור (פז) היוצא מן הטפח עשאו לאפיה שעורו כתנור, עשאו לבשול שעורו ככירה. אמר רבי יהודה והלא אמרו אבן היוצא מן התנור כל שהוא טמא ולא אמרו טפח אלא בין התנור ולכותל. היו שני תנורין סמוכין זה לזה נותן לזה טפח ולזה טפח והשאר טהור. (פח) יכול שאני מרבה את יותר מכשעור ומוציא את פחות מכשעור, תלמוד לומר הם:

יט״תנן נתנן על פי הבור או על פי הדות ונתן שם אבן רבי יהודה אומר מסיק מלמטה והוא ניסוק מלמעלה טמא ואם לאו טהור. וחכמים אומרים אם הוסק מכל מקום טמא וקא מיפלגי בהאי קרא דכתיב תנור וכירים יותץ טמאים הם וטמאים יהיו לכם. רבי יהודה סבר מחוסר נתיצה טמא שאינו מחוסר נתיצה טהור. ורבנן סברי וטמאים יהיו לכם מכל מקום וכו׳. ואידך נמי הכתיב וטמאים יהיו לכם, כדרב יהודה אמר שמואל מחלוקת בהיסק ראשון אבל בהיסק שני אפילו תלויה בצואר גמל, אמר עולא והיסק ראשון לרבנן אפילו תלוי בצואר גמל:

כ״תנן התם כל שהוא יד ולא שומר טמא ומטמא ואין מצטרף שומר ואף על פי שאינו יד טמא ומטמא ומצרף. לא יד ולא שומר לא טמא ולא מטמא. ידות היכא כתיבא וכי יותן מים על זרע ונפל מנבלתם עליו טמא הוא לכם לכל שבצרכיכם לרבות את הידות וכתיב וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לכם לכל שבצרכיכם לרבות את הידות יד להכנים יד להוציא, שומר להכנים ולהוציא לא צריך קרא ק״ו מיד אתי, ומה יד שאינה מגינה מכנסת ומוציאה שומר לא כל שכן שומר דכתב רחמנא למה לי שמע מינה לצרף. ואימא יד להכנים ולא להוציא שומר להכנים ולהוציא אבל יד להוציא ושומר לצרף לא. יד להכנים ולא להוציא לא מצית אמרת השתא עיולי מעיילא אפוקי מיבעיא, ואימא יד להוציא ולא להכנים שומר להוציא ולהכנים אבל יד להכנים ושומר לצרף לא. יד יתירא כתיבא תנור וכירים יותץ טמאים הם וטמאים יהיו לכם לכל שבצרכיכם לרבות את הידות. ואימא יד להוציא ולא להכנים שומר להכנים ולא להוציא לא מצית אמרת השתא עיולי מעיילא אפוקי מבעיא. הי מינייהו מייתר ליכתוב רחמנא בזרעים וליתי הנך מינייהו, מה לזרע שכן טומאתו מרובה. ליכתוב רחמנא בתנור וליתי הנך מינייהו, מה לתנור שכן מטמא מאוירו. ליכתוב רחמנא בנבלה וליתו הנך מינייהו, מה לנבלה שכן מטמאה אדם ומטמאה במשא וטומאה יוצאה עליה מגופה. חדא מחדא לא אתיא תיתי חדא מתרתי. הי תיתי לא ליכתוב רחמנא בזרעים ותיתי מהנך, מה להנך שכן מטמאין שלא בהכשר תאמר בזרעים שאין מטמאין אלא בהכשר. אמר רב הונא בריה דרב יהושע פירות שלא הוכשרו כתנור שלא נגמרה מלאכתו דמי. אלא פריך הכי מה להנך שכן אוכל. אלא לא ליכתוב רחמנא בנבלה ותיתי מהנך. אין ה״נ ואלא יד דנבלה למה לי, אם אינו ענין ליד דנבלה תנהו ענין ליד דעלמא, יד להכנים יד להוציא שומר לצרף. ואכתי יד דנבלה איצטריך דאי לא כתב ביה רחמנא ה״א דיו לבא מן הדין להיות כנדון מה הנך לא מטמא אדם אף (בהמה) [נבלה] נמי לא מטמאה אדם. אלא ודאי יד דנבלה מצרך צריך ושומר דנבלה הוא דלא צריך. למאי הילכתא כתביה רחמנא אי לאיצטרופי הא אמרת לא מצטרף. אי להוציא, ק״ו מיד אתי, אלא אם אינו ענין (לטומאה) [לשומר] דנבלה תנהו ליד דנבלה. ואם אינו ענין ליד דנבלה תנהו ענין ליד דעלמא, יד להוציא יד להכנים שומר לצרף. ואימא אם אינו ענין לשומר דנבלה תנהו ענין לשומר דעלמא, שומר להכנים ושומר לצרף אבל יד להכנים לא. אלא מעיקרא כי כתביה יד להכנסה כתביה. ואלא שומר דנבלה למה לי, לגופיה. ולמאי אי לאיצטרופי הא אמרת לא מצטרף ואי להכנים ולהוציא, ק״ו מיד אתי. מילתא דאתיא בק״ו טרח וכתב לה קרא. א״ה שומר בעלמא נמי אימא לך להכנים ולהוציא ומלתא דאתיא בק״ו טרח וכתב לה קרא, היכא דאיכא למידרש דרשינן. רב חביבא אמר שאני שומר דנבלה כיון דמעשה יד קא עביד על יד שדינן ליה, והא דתנן הפיטמא של רמון והנץ שלו אין מצטרף ואמאי קרי כאן על כל זרע זרוע אשר יזרע וליכא, ותו הא תנן העור והרוטב והקיפה כא״והאלל והעצמות וכו׳ מצטרפין לטמא טומאת אוכלין מנין. אלא תלתא קראי כתיבי על כל זרע זרוע אשר יזרע חד לשומר זרעים וחד לשומר אילנות ואידך לשומר בשר וביצים ודגים. א״ר חייא בר אשי אמר רב יש יד לטומאה ואין יד להכשיר. ורבי יוחנן אמר יש יד לטומאה ויש יד להכשיר. במאי קמיפלגי איבעית איכא קרא מ״ס מקרא נדרש לפניו ולא לפני פניו ומר סבר לפניו ולפני פניו. איבעית אימא סברא מר סבר הכשר תחלת טומאה הוא ומר סבר הכשר לאו תחלת טומאה הוא:

כב״אילו אמר מקוה מים יהיה טהור יכול אפילו מלא בכתפו ועשה מקוה יהא טהור ת״ל מעין מה מעין בידי שמים אף מקוה בידי שמים. אי מה מעין שאין בו תפיסת ידי אדם אף מקוה שאין בו תפיסת ידי אדם יצא המניח קנקנים בראש הגג לנגבן ונתמלאו מים ת״ל בור. אי בור יכול אף (פט) בור שבספינה יהא טהור ת״ל מעין מה מעין שעיקרו בקרקע אף מקוה שעיקרה בקרקע. אי מה מעין מטהר בזוחלין אף מקוה מטהר בזוחלין ת״ל אך מעין המעין מטהר בזוחלין והמקוה כג״באשבורן. מנין אם היה (צ) טמא יטהרנה ת״ל מעין ומקוה יהיה טהור. אין לי אלא מעין את המקוה מנין מקוה את המקוה ומקוה את הבור ובור את הבור ובור את המקוה. ת״ל מעין יהיה טהור ובור יהיה טהור ומקוה מים יהיה טהור. אי מה מעין מטהר בכל שהוא אף מקוה יטהר בכל שהוא ת״ל אך מעין המעין מטהר בכל שהוא והמקוה בארבעים סאה. מקוה מים ולא מקוה כל המשקין כולן. פרט לשנפלו לתוכן מי כבשין ומי צבעין ושנו המראה דברי רבי מאיר. שהיה רבי מאיר אומר כל הפוסלו בשלשת לוגין פוסלו בשנוי מראה. מי כבשין ומי צבעין פוסלין אותו בג׳ לוגין ופוסל אותו בשנוי מראה. רבי יהודה אומר כל הפוסל בשלשת לוגין אין פוסלין אותו בשנוי מראה (מי כבשין ומי צבעין פוסלין אותו בג׳ לוגין ופוסלין אותו בשנוי מראה. (צא) רבי יוסי אומר כל הפוסלו בשלשת לוגין אין פוסלו [בשנוי מראה] מי כבשין ומי צבעין פוסלין אותו בשלשת לוגין) ואין פוסלין אותו בשנוי מראה. כד״תניא ספק טומאה צפה בין בכלים בין בקרקע טהורה. רבי שמעון אומר בכלים טמאה בקרקע טהורה. מאי טעמא דת״ק. אמר רב יצחק בר אבדימי כתיב וכל השרץ השורץ על הארץ כל מקום שהוא שורץ וכתיב על הארץ הא כיצד ודאי נגע טמא ספק נגע טהור. ורבי שמעון מאי טעמא אמר עולא כתיב מעין ובור מקוה מים יהיה טהור וכתיב יטמא הא כיצד

ממ״ק ובמ״ק יח פיטפוטין פי׳ גבשוש העולה מן סכירה כדי לכמוך בו סקדרס: יט שבת קכה: כ חולין קיח: כא והאלל נזיר מח: כב תורת כהנים: כג באשבורן פירוש מקום עמוק שמתכנסים שם המים: כד נזיר סג:

זית רענן (פה) למודים, פי׳ דפין שמחברים על ידו: (פו) משנגמרה מלאכתו, וקסבר אם לא הוסק כלל אין מקבלין טומאה: משאי אפשר, דכלי חרס אם לא הוסק אינו כלי דהוי טיט משא״כ בתנור: משיסיק את החדש, כ״ה שם דחדש צריך היסק יותר ואעפ״כ אם הסיק כ״כ כדי לאפות בו אם היה ישן מקבל טומאה: (פז) היוצא מן הכופר, כצ״ל: (פח) יכול שאני מרבה יותר מכשעור ת״ל הם כ״ה בת״כ, פי׳ שאם האבנים יוצאים יותר מכשעור הנ״ל טהורים: (פט) בור שבספינה, כמין היבה של עץ: בזוחלין, שהולכין ונמשכין: מקוה, היינו מי גשמים: (צ) טמא יטהרנה, פי׳ אם היו ב׳ מקואות אחד טמא ואחד טהור משיקן זו לזו ומטהרין אחד מחברו: בור, מים מכונסין: (צא) ר״י אומר וכו׳, ר״י ליתא בת״כ שלפנינו ועיין במקואות:

כיצד בכלי טמא בקרקע טהור. [כה]תנן התם נתן ידיו או רגליו או עלי ירקות כדי שיעברו מים לחבית פסולים. עלי קנים ועלי אגוזין כשרין. זה הכלל דבר שמקבל טומאה פסולין דבר שאינו מקבל טומאה כשרין. מנה"מ אמר ר' יוחנן משום רבי יוסי בר אבין אמר קרא אך מעין ובור מקוה מים יהיה טהור הוייתן על ידי טהרה תהא. אמר רבי חייא בר אבא אמר ר' יוחנן זאת אומרת אויר כלי ככלי דמי. א"ל רבי זירא לר' חייא דילמא בשותת א"ל [כו]תרדא כדי שיעברו מים לחבית תנן:

תקמב [כז]אמר ליה יעקב מינאה לרבא קי"ל חיה בכלל בהמה לסימנין. ואימא נמי דבהמה בכלל חיה לכסוי.
אמר ליה עליך אמר קרא [כח]לא תאכלנו על הארץ תשפכנו כמים מה מים לא בעי כסוי אף האי נמי לא בעי כסוי. אלא מעתה יטבלו בו. אמר קרא אך מעין ובור מקוה מים יהיה טהור הני אין מידי אחרינא לא. ואימא ה"מ למעוטי שאר משקין דלא איקרו מים אבל דם דאיקרו מים ה"נ, תרי מעוטי כתיבי מעין מים ובור מים. ואימא אידי ואידי למעוטי שאר משקין חד למעוטי זוחלין וחד למעוטי מכונסין. תלתא מעוטי כתיבי מעין מים ומקוה מים ובור מים: [כט]ונוגע בנבלתם יטמא הלל אומר אפילו הם בתוך המים. מפני שהייתי אומר הואיל (צב) והארץ מעלה הטמאים מטומאתן והמקוה מעלה הטמאים מטומאתן מה הארץ מצלת על הטהור מלטמא אף מקוה מציל על הטהור מלטמא ת"ל ונוגע בנבלתם יטמא ואפילו הן בתוך המים. רבי יוסי הגלילי אומר ונוגע במגע הוא מטמא ואין מטמא במשא. והלא דין הוא ומה אם בהמה שלא עשה דמה כבשרה מטמאה במשא שרץ שעשה דמו כבשרו אינו דין שיטמא במשא ת"ל ונוגע בנבלתם יטמא במגע הוא מטמא ואין מטמא במשא. רבי עקיבא אומר ונוגע בנבלתם לרבות את כלי עצם. והלא דין הוא ומה אם העץ (צג) שאביו טהור כלים הנעשים ממנו מקבלין טומאה עצם שאביו טמא אינו דין שיהו כלים הנעשים ממנו מקבלין טומאה. לא אם אמרת בעץ שמכשיר בבית המנוגע, תאמר בעצם שאינו מכשיר בבית המנוגע, הואיל ואינו מכשיר בבית המנוגע לא יהו כלים הנעשים ממנו מקבלין טומאה, ת"ל ונוגע בנבלתם יטמא לרבות כלי עצם:

תקמג רבי ישמעאל ברבי יוחנן בן ברוקה אומר הרי הוא אומר וכל מעשה עזים לרבות כל העשוי מן העזים ואפילו מן הקרנים ואפילו מן הטלפים. שאר חיה בהמה מנין ת"ל וכל מעשה. אם כן למה נאמר עזים פרט לעוף. וכי יפול מנבלתם יש מנבלתם מטמא ויש מנבלתם שאין מטמא. פרט ליבשה שאינה יכולה להשרות. מנין לזרעים טמאים שזרען שיטהרו ת"ל אשר יזרע טהור. יכול אע"פ שלא השרישו ת"ל הוא. [ל]וכי יפול מנבלתם על כל זרע זרוע וגו' טהור הוא. התולש מעציץ נקוב חייב משאינו נקוב פטור. ר' שמעון פוטר בזה ובזה, לכל מילי כתלוש משוי ליה. והא דתנן אין בין נקוב לשאינו נקוב אלא להכשיר את הזרעים. שאני לענין טומאה דהתורה ריבתה זרעים על כל זרע זרוע אשר יזרע: [לא]תנא דבי רבי ישמעאל על כל זרע זרוע מה זרעים שאין סופן לטמא טומאה חמורה צריכין הכשר אף כל שאין סופו לטמא טומאה חמורה צריך הכשר. יצא נבלת עוף טהור שסופו לטמא טומאה חמורה שאינה צריכה הכשר. [לב]תניא חטה בין קלופה בין שאינה קלופה מצטרפת. שעורה קלופה מצטרפת שאינה קלופה אין מצטרפת. והתני רבי ישמעאל על כל זרע זרוע אשר יזרע כדרך שבני אדם מוציאין לזריעה חטה בקליפתה שעורה בקליפתה עדשים בקליפתן, לא קשיא כאן בלחות כאן ביבשות:
[לג]תנן התם העור והרוטב והקיפה והאלל והעצמות והגידין והקרנים והטלפים מצטרפין לטומאת אוכלין אבל לא לטומאת נבלות. תנינא להא דתנו רבנן שומרין לטומאה קלה ואין שומרין לטומאה חמורה. שומרין לטומאה קלה מנלן. דתנא דבי ר' ישמעאל על כל זרע זרוע אשר יזרע כדרך שבני אדם מוציאין וכו'. ולא שומרין לטומאה חמורה מנלן. דתנו רבנן בנבלתם ולא בעור שאין עליו כזית בשר. יכול הנוגע כנגד בשר מאחוריו לא יהא טמא, ת"ל יטמא. מאי קאמר, אמר רבא ואמרי לה [לד]כדי חסורי מחסרא והכי קתני בנבלתה ולא בעור שאין עליו כזית בשר ועור משלימו לכזית. יכול שאני מוציא אף עור שיש עליו כזית בשר הנוגע כנגד (העור) [הבשר] מאחוריו יכול לא יהא טמא ואפילו מעשה יד נמי לא עביד, ת"ל יטמא. [לה]בנבלתה ולא בעור שיש עליו שני חצאי זיתים. יכול אף במשא תלמוד לומר והנושא יטמא דברי ר' ישמעאל. רבי עקיבא אומר הנוגע והנושא את שבא לכלל מגע בא לכלל משא לא בא לכלל מגע לא בא לכלל משא. אמר עולא שני חצאי זיתים שתחבן בקיסם אפילו מוליך ומביא כל היום כלו טהור. מ"ט כתיב נשא וקרינן נושא בעינן נושא והוא דנשא [בבת אחת]. [לו]תנו רבנן בנבלתה ולא בקולית סתומה. יכול אפילו ניקבה ת"ל הנוגע יטמא את שאפשר ליגע טמא שאי אפשר ליגע טהור. אמר ליה רבי זירא לאביי אלא מעתה בהמה בעורה לא תטמא. אמר ליה חזי כמה נקבים יש בה. אמר ליה רב פפא לרבא כוליא בחלבה לא תטמא; אמר ליה חזי כמה חוטין נמשכין הימנה. חישב עליה לנקבה מהו. מחוסר נקיבה לאו כמחוסר מעשה דמי. [לז]תניא האבר והבשר המדולדלין בבהמה ומעורין כחוט השערה יכול יטמא טומאת נבלות, תלמוד לומר וכי יפול עד שיפול, ואפילו הכי טומאת אוכלין מטמא. כיון דאין מעלה ארוכה. מסייע ליה לרב חייא בר אשי דאמר תאנים שצמקו באיביהן מטמא טומאת אוכלין והתולש מהן בשבת חייב חטאת:
[לח]וכי יותן מים על זרע. הכופה קערה על הכותל אם בשביל שתודח הרי זה בכי יותן אם בשביל שלא ילקה הכותל אינו בכי יותן. הא גופא קשיא אמרת בשביל שתודח הרי זה בכי יותן הא בשביל שתודח הכותל אינו בכי יותן והדר תני בשביל שלא ילקה הכותל אינו בכי יותן הא בשביל שיודח הכותל הרי זה בכי יותן. אמר רב פפא הכי קאמר הכופה קערה על הכותל אם בשביל שתודח הרי זה בכי יותן הא בשביל שיודח הכותל אין זה בכי יותן. בר"א בכותל מערה אבל בכותל בנין בשביל שלא ילקה הכותל הוא דאינו בכי יותן הא בשביל שיודח הכותל הרי זה בכי יותן:
[לט]תניא יכול יהא אוכל מטמא אוכל ת"ל וכי יותן מים על זרע ונפל מנבלתם עליו טמא הוא טמא ואינו עושה כיוצא בו. אמר אביי לא שנו אלא בחולין אבל בתרומה וקדשים עושה כיוצא בו. ורבא אמר לא שנו אלא בחולין ותרומה אבל קדשים עושה כיוצא בו. רבינא משמיה דרבא אמר מקרא מלא דבר הכתוב לא שנא חולין ולא שנא קדשים ולא שנא תרומה. [מ]מכדי כתיב וכי יותן מים על זרע, מכל האוכל אשר יאכל אשר יבא עליו מים למה לי. חד בטומאת מת וחד בטומאת שרץ. וצריכי דאי אשמעינן טומאת מת התם הוא דבעיא הכשר משום דלא מטמא בכעדשה. אבל שרץ דמטמא בכעדשה אימא לא ליבעי הכשר. ואי אשמעינן שרץ משום דלא מטמא טומאת שבעה אבל מת דמטמא טומאת שבעה אימא לא ליבעי הכשר צריכא. [מא]עודהו הטל עליהן ושמח הרי זה בכי יותן. נגבו אף על פי שהוא שמח אינו בכי יותן דכתיב וכי יותן עד שיתן. אי הכי רישא נמי, כדרב פפא דרב פפא רמי כתיב כי יתן וקרינן כי יותן הא כיצד כי יותן דומיא דכי יתן מה יתן לדעת וניהא ליה אף יותן לדעת וניהא ליה:
[מב]וכי יותן מים. יש לי בענין הזה זרעים טמאים וזרעים טהורים, מחוברין ותלושין מן הקרקע, מתן בידי אדם ומתן בידי שמים. אוכלי אדם ואוכלי בהמה (צד) יש לך לחלוק אם אתה אומר מחוברין טמאין ותלושין טהורין (צה) טמאת הכל. וכשאתה אומר מחוברין טהורין ותלושין טמאין טמאת מקצת וטהרת מקצת. אם אתה אומר (צו) אוכלי בהמה טהורין ואוכלי אדם טמאים, טמאת הכל. כשאתה אומר אוכלי בהמה טמאין ואוכלי אדם טהורים טמאת מקצת וטהרת מקצת. אם אתה אומר בידי שמים טמא ובידי אדם טהור (צז) טמאת הכל. וכשאתה אומר בידי שמים טהור ובידי אדם טמא טמאת מקצת וטהרת מקצת. וכי יותן מים על זרע ונפל מנבלתם עליו טמא הוא הרי זה בא ללמד על השרץ שלא יטמא את הזרעים עד לאחר הכשר. והלא דין הוא טימא בכלי חרס וטימא בשרץ מה כלי חרס לא טימא את הזרעים אלא לאחר הכשר אף שרץ לא טימא את הזרעים עד לאחר הכשר. הן אם הקל בכלי חרס הקל נקל בשרץ החמור. אלא יטמא בהכשר ושלא לאחר הכשר ת"ל וכי יותן מים על זרע וגו'

ממ"ק ובמ"ק כה זבחים כט: כו תרדא פירוש נכול: כז חולין פד: כח דברים יב: כט תורת כהנים: ל שבת נה: לא זבחים קה: לב ע"ז פ"ד: לג חולין קיז:
לד שם קכט: לה חולין קכד: לו שם קכו: לז שם קכז: לח שם עז: לט פסחים יד: מ חולין לז: מא ב"מ כב: מב תורת כהנים:

זית רענן (צב) והארץ מעלה הטמאים, שאם זרע אוכלין טמאים נטהרו: מצלת על הטהור, שדבר המחובר אין מקבל טומאה: (צג) שאביו טהור, שגדל בקרקע וקרקע אין מקבל טומאה: עצם שאביו טמא, פי' הבשר שעצם גדל ממנו מקבל טומאה: שמכשיר בבית המנוגע, פי' שמכשירו לקבל טומאה בבית המנוגע שאין הבית מטמא בנגעים עד שיהיו בו עצים: שאינה יכולה להשרות, שאם שורין אותה אינה חוזרת לקדמותה: (צד) יש לך לחלוק, פי' מדכתיב וכי יפול בו טהור הוא, וכי יותן מים וגו' טמא הוא למדנו שמקצתן טמאים ומקצתן טהורים: (צה) טמאת הכל, שאין לך אוכל שלא נפל עליו מים בעודו מחובר: (צו) אוכלי בהמה טמאין ואוכלי אדם טהורין טמאת הכל, כשאתה אומר אוכלי בהמה טהורין ואוכלי אדם טמאין טמאת מקצת וטהרת מקצת כצ"ל. פי' טמאת הכל שכל דבר ראוי למאכל בהמה: (צז) טמאה הכל, שהכל נפלו עליו גשמים או מים מאליהן: בבלי חרס הקל, שאין מטמא אדם: עשה בו שאר משקין כמים, דכתיב וכל משקה אשר ישתה:

וגו' הרי זה בא ללמד על שרץ שלא יטמא את הזרעים אלא לאחר הכשר. אין לי אלא הכשר מים מנין לעשות שאר משקין כמים. ודין הוא ומה אם כלי חרס הקל עשה בו שאר משקין כמים שרץ חמור אינו דין שנעשה בו שאר משקין כמים. או כלך לדרך זו חמור כלי חרס (צח) שמטמא באויר ת"ל מים, מים אמורין למעלה ומים אמורין למטה מה מים האמורין למעלה עשה בו שאר משקין כמים אף מים האמורין למטה עשה בו שאר משקין כמים. ק"ו ומה אם מים שהן חוזרין ליד אביהן ליטהר מכשירין את הזרעים שאר משקין שאין חוזרין ליד אביהן ליטהר אינו דין שיכשירו את הזרעים. לא אם אמרת במים שנעשו אב הטומאה לטמא אדם לטמא בגדים תאמר בשאר משקין שלא נעשו אב הטומאה לטמא אדם לטמא בגדים הואיל ואין נעשין אב הטומאה לטמא אדם לטמא בגדים לא יכשירו את הזרעים ת"ל מים, מים אמורין למעלה ומים אמורין למטה מה מים האמורין למעלה עשה בו שאר משקין כמים אף וכו'. מנין לעשות (צט) מחשבה כמתנה ודין הוא ומה כלי חרס הקל עשה בו מחשבה כמתנה שרץ חמור אינו דין שנעשה בו מחשבה כמתנה. או כלך לדרך זו חמור כלי חרס שמטמא באויר ת"ל מים, מים אמורין למעלה ומים אמורין למטה מה מים האמורין למעלה עשה מחשבה כמתנה אף מים האמורין למטה עשה מחשבה כמתנה. אין לי אלא שנתן מים על גבי זרע, נתן זרע על גבי מים מנין, ת"ל ונפל מנבלתם עליו טמא. טמא הוא לכם לכל צרכיכם לרבות ידות (הזרע) האוכלין. יד [מג]הפרכיל טפח מכאן וטפח מכאן. יד האשכול כל שהוא. זנב של אשכול כל שריקנה, יד מכבדת של תמרה ד' טפחים, קנה של שבולת שלשה טפחים, יד כל הנקצרין שלשה טפחים, את שדרכן [מד]ליגזז ואין דרכן ליקצץ וידיהן ושרשיהן כל שהן [מה]ומלעין של שבלים כל שהן.

או יכול אע"פ שבססן, ת"ל הוא:

[מו]וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה. להביא את בן שמונה שאין שחיטתו מטהרתו. רבי יוסי ברבי יהודה ורבי אלעזר בר' שמעון אמרי שחיטתו מטהרתו. לאכילה כ"ע מת הוא. רבי יוסי ורבי אלעזר אמרי כטרפה מה טרפה אף על גב דמתה היא שחיטתה מטהרתה הכא נמי לא שנא. ורבנן אמרי לא דמי לטרפה טרפה היתה לה שעת הכושר כו'. וכי תימא טרפה מבטן מאי איכא למימר התם יש במינה שחיטה הכא אין במינה שחיטה. [מז]וכי ימות מן הבהמה מקצת בהמה מטמאה ומקצת בהמה אינה מטמאה ואי זו זו טרפה ששחטה. [מח]בהמה שמת עוברה בתוך מעיה והושיט הרועה את ידו ונגע בו בין בבהמה טהורה בין בבהמה טמאה טהור. רבי יוסי הגלילי אומר בטמאה טמא בטהורה טהור. מאי טעמא דתנא קמא אמר רב חסדא קל וחומר אם הועילה לו אמו להתירו באכילה לא תועיל לו אמו לטהרו מידי נבלה. אשכחן בהמה טהורה בהמה טמאה מנלן דאמר קרא וכי ימות מן הבהמה זו בהמה טמאה. אשר היא לכם לאכלה זו בהמה טהורה. מה בהמה טהורה עוברה טהור אף בהמה טמאה עוברה טהור. ורבי יוסי הגלילי מאי טעמא. אמר רבי יצחק דאמר קרא וכל הולך על כפיו בכל החיה ההולכת על ארבע טמאים הם לכם מהלכי כפים בחיה טמאתי לך: רב נחמן בר יצחק אמר מהכא *או נפש אשר תגע בכל דבר טמא או בנבלת חיה טמאה או בנבלת בהמה טמאה. וכי נבלת בהמה טמאה כטמאה ונבלת בהמה טהורה לא מטמאה אלא איזה זה עובר שבמעי טמאה שהוא טמא ושבטהורה שהוא טהור. וכי מאחר דנפקא לן מדרב נחמן בר יצחק קרא דרבי יצחק למה לי, אי לאו דרבי יצחק הוה אמינא כוליה לכדרבי הוא דאתא קמשמע לן:

תקמד [מט]וכי ימות הרי זו (ק) מיתה ודאי. מן הבהמה יש מן הבהמה שמטמאה ויש מן הבהמה שאינה מטמאה פרט לטרפה ששחטה. והלא דין הוא אם מצינו בבהמה טמאה שלא השם פוסלה מאכילה מביאה לידי טומאה אלא מיתתה וכו'. או כלך לדרך זו בהמה טמאה אסורה קודם למיתתה וטרפה אסורה קודם למיתתה מה בהמה טמאה אין שחיטתה מטהרתה אף טרפה לא תטהרנה שחיטתה ת"ל מן הבהמה יש מן הבהמה מטמאה ויש שאין מטמאה פרט לטרפה ששחטה. דין אחר בהמה טמאה אסורה באכילה וטרפה אסורה באכילה מה בהמה טמאה אין שחיטתה מטהרתה אף טרפה לא תטהרנה שחיטתה. לא אם אמרת בבהמה טמאה שלא היתה לה שעת הכושר תאמר בטרפה שהיתה לה שעת הכושר, טול לך מה שהבאת. הרי שנולדה טרפה מן הבטן מנין. לא אם אמרת בבהמה טמאה שאין למינה שחיטה תאמר בטרפה שיש למינה שחיטה. בן שמונה יוכיח שיש למינו שחיטה ואין שחיטתו מטהרתו אף אתה אל תתמה על הטרפה אע"פ שיש למינה שחיטה לא תטהרנה שחיטתה, ת"ל מן הבהמה יש מן הבהמה שאינה מטמאה ויש שמטמאה פרט לטרפה ששחטה. אשר היא היא מטמאה במשא ואין השרץ מטמא במשא. והלא דין הוא ומה אם בהמה שלא עשה דמה כבשרה מטמאה במשא שרץ שעשה דמו כבשרו אינו דין שיטמא במשא ת"ל אשר היא היא מטמאה במשא ואין השרץ מטמא במשא. לכם להביא בהמה טמאה שהיא מטמאה במשא. והלא דין הוא ומה אם בהמה טהורה ששחיטתה מטהרתה מטמאה במשא בהמה טמאה שאין שחיטתה מטהרתה אינו דין שתטמא במשא. השרץ יוכיח שאין שחיטתו מטהרתו ואין מטמא במשא אף אתה אל תתמה על בהמה טמאה אע"פ שאין שחיטתה מטהרתה לא תטמא במשא, ת"ל לכם להביא בהמה טמאה שמטמאה במשא. לאכלה להביא את בן שמונה ששחיטתה מטהרתה וכו' כדלעיל. בנבלתה ולא בעצמות ולא בגידים וכו'. יכול אפי' בשעת חבורן ת"ל יטמא, בנבלתה (ולא בעצמות) ולא (קא) בקולית סתומה. או יכול אפילו נקובה תלמוד לומר יטמא. בנבלתה ולא באלל המפוזר. יכול אפילו מכונס ת"ל יטמא, בנבלתה ולא במפשיט לשטיח כדי אחיזה (למת) [לחמת] עד שיוציא את כל החזה. יכול שאני מוציא את פחות מכשעור תלמוד לומר יטמא. בנבלתה ולא בעור שאין עליו כזית בשר. יכול שאני מוציא את הנוגע בעור שכנגד הבשר מאחוריו תלמוד לומר יטמא:

[מט]אמר רבה כשם שטומאה בלועה אינה מטמאה כך טהרה בלועה אינה מטמאה. טומאה בלועה מנין דכתיב והאוכל מנבלתה יכבס בגדיו וטמא עד הערב מי לא עסקינן דאכל סמוך לשקיעת החמה וקאמר רחמנא טהור. אשכחן טומאה בלועה טהרה בלועה מנלן. ק"ו ומה כלי חרס המוקף צמיד פתיל שאינו מציל על טומאה שבתוכו מלטמא דאמר מר טומאה רצוצה בוקעת ועולה מציל על טהרה שבתוכו מלטמא, אדם שמציל על טומאה שבתוכו מלטמא אינו דין שיהא מציל על טהרה שבתוכו מלטמא: [נ]והאוכל מנבלתה יכול תהא נבלת בהמה מטמאה בגדים אבית הבליעה ת"ל נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה את שאין לו טומאה אלא באכילתה יצאת נבלת בהמה שמטמאה עד שלא יאכלנה. יכול נבלת העוף מטמאה מן הכתוב נבלת בהמה מקל וחומר, תלמוד לומר בה בה אתה מטמא בבית הבליעה [ואי אתה מטמא בנבלת בהמה בבית הבליעה]. א"כ למה נאמר האוכל ליתן שעור [לנוגע ולנושא] מה אוכל בכזית אף הנוגע והנושא בכזית. יכבס יכול אף [נא]הציפה תלמוד לומר בגד. אי בגד יכול בגד גדול לבן מטמא בזב ומטמא בנגעים מנין גדול צבוע וקטן לבן וקטן צבוע, עד שאתה מרבה להביא שבים של שבכה [נב]והגלגלין תלמוד לומר בגד בגדיו מרבה. מנין לעשות שאר כלים כבגדים תלמוד לומר וטמא. יכול יטמא אדם וכלי חרס תלמוד לומר בגד בגד הוא מטמא ואין מטמא אדם וכלי חרס:

[נג]לכל השרץ השורץ. כמאן אזלא הא דתניא לכל השרץ השורץ על הארץ לרבות אפרוחים שלא נתפתחו עיניהן. כמאן כרבי אליעזר בן יעקב דאמר אפרוחין שנולדו אף בחול אסורין לפי שלא נתפתחו עיניהן. [נד]אמר רב הונא לא לישפי איניש שיכרא [נה]בצבייתא באורתא דילמא קא פריש ממנא לצבייתא והדר נפיל למנא וקא עבר משום השרץ השורץ על הארץ. אי הכי במנא נמי דלמא פריש לדפני דמנא והדר נפיל למנא, התם היינו רביתיה. ומנא תימרא דתניא מנין לבורות שיחין ומערות ששוחה ושותה ת"ל תאכלו מכל אשר במים. וליחוש דילמא פריש לדפנא והדר נפל אלא היינו רביתיה הכא נמי היינו רביתיה. א"ל רב חסדא לרב הונא תניא דמסייע לך כל השרץ השורץ לרבות יבחושין שסיננן טעמא דסיננן הא לא סיננן שרי. אמר שמואל קישות שהתליעה באיביה אסורה משום השרץ השורץ וגו'. לימא מסייע ליה דתני חדא על הארץ להוציא את הזיזין שבעדשין ואת היתושים שבכליסים ותולעת שבתמרים ותניא אידך כל השרץ השורץ לרבות תולעת שבעיקרי זיתים ושבעיקרי גפנים. מאי לאו אידי ואידי בפירא והא

מט"ק ובמ"ק מג פי' אשכול ענבים כרות עם העוקץ: מד פי' וקן הסבולת: מה שבת קלו: מו זבחים סט: מז חולין ע: *ויקרא ה: מח פ"כ: מט חולין עא: נ טורת כהנים: נא הציפה מחצלת: נב פי' חוטין של מפי הרוכין: נג מילס ו: נד חולין סז: נה פירוש עלים דקים:

זית רענן (צח) שמטמא באויר, פי' שמטמא אוכלין באויר אע"פ שלא נגעו בו: ליד אביהן ליטהר, שאם נטמאו מים משיקן במים מחוברין והם טהורין משא"כ בשאר משקין: במים שהן נעשין אב הטומאה וכו', נ"ל דהיינו מי חטאת: (צט) מחשבה כמתנה, פי' שאם חשב שירדו מים על כלי ונפלו על אוכלין הי"ל כאלו נתן בידים עליהם: ומה כלי חרס וכו', דבכ"ח כתיב וכל אשר יבא עליו מים משמע אפי' ממילא: ונפל מנבלתם עליו, עליו יתירה הוא ללמד אפי' נתן זרע ע"ג מים: (ק) מיתה ודאי, בנבלה ממש: ששחטה, דין אחר וכו' באכילה וטרפה אסורה באכילה וכו' כצ"ל: (קא) בקולית סתומה, פי' עצם הקולית שיש בתוכו מוח בזמן שהיא סתומה: באלל המפוזר, בשר הנשאר בעור בשעת הפשט:

והא שהתליע באביה והא שלא התליע באביה, לא אידי ואידי באביה ולא קשיא הא בפירא והא באילנא. דיקא נמי דקתני תולעת שבעיקרי זיתים ושבעיקרי גפנים:

[נו]אמר רבי אבהו א"ר אלעזר כל מקום שנאמר לא יאכל אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע עד שיפרוט לך הכתוב כדרך שפרט בנבלה לגר בנתינה ולנכרי במכירה. [נז]והרי שרצים דרחמנא אמר שקץ הוא לא יאכל ותניא ציידי חיה ועוף ודגים שנזדמנו להן מיני טמאין מותרין למכרם. שאני התם דאמר קרא לכם שלכם יהא. אי הכי אפילו לכתחלה נמי, שאני התם דכתיב יהו בהוייתן יהו:

תקמה [נח]תנו רבנן כל הולך על גחון זה נחש. כל לרבות את השלשול ואת הדומה לשלשול. על ארבע זה עקרב. כל הולך לרבות את החיפושית ואת הדומה לחיפושית, מרבה רגלים זה [נט]נדל, עד כל לרבות את הדומה לדומה. [ס]לפיכך נקראו ראשונים סופרים שהיו סופרין כל אותיות שבתורה שהיו אומרים וי"ו דגחון חציין של אותיות של ספר תורה. דרש דרש חציין של תיבות, והתגלח חציין דפסוקין. יכרסמנה חזיר מיער עי"ן דיער חציין של אותיות של ספר תהלים. והוא רחום יכפר עון חציין של פסוקים. בעי רב יוסף וי"ו דגחון מהאי גיסא או מהאי גיסא. א"ל אביי וניתי ספר תורה ונימנינהו מי לא אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן לא זזו משם עד שהביאו ספר תורה ומנאום. א"ל אינהו בקיאי בחסרות ויתרות אנן לא בקיאינן. לא תאכלום (כתוב ברמז תקפ"ג). בעי רב יוסף והתגלח מהאי גיסא או מהאי גיסא. אמר ליה אביי פסוקי מיהו ליתי וניטני. בפסוקי נמי לא בקיאינן. דכי אתא רב אחא בריה דרב אדא אמר במערבא פסקי להאי קרא לתלתא פסוקי ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן. ת"ר [חמשת] אלפים ותתקפ"ג פסוקין הוו פסוקי ס"ת, יתר עליו ספר תהלים שמונה, חסר ממנו דברי הימים שמונה. [סא]אמר רב אחאי האי מאן דמשהה בנקביו עובר משום בל תשקצו. אמר רב ביבי בר אביי האי מאן דשתי מיא [סב]בקרנא דאומנא עובר משום בל תשקצו: ולא תטמאו בהם מכאן לטומאת גויה מן התורה, מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא. [סג]תנא דבי רבי ישמעאל עבירה מטמטם את לבו של אדם שנאמר ולא תטמאו בהם ונטמתם בם אל תקרי ונטמאתם אלא ונטמטם: תנו רבנן ולא תטמאו בהם אם מטמא אדם את עצמו מעט מלמטה מטמאין אותו הרבה מלמעלה, בעולם הזה מטמאין אותו לעולם הבא. תנו רבנן והתקדשתם והייתם קדושים אדם מקדש את עצמו מעט מקדשין אותו הרבה, מלמטה מקדשין אותו מלמעלה, בעה"ז מקדשין אותו לעה"ב:

תקמו [סד]אל תשקצו את נפשותיכם בכל השרץ השורץ להביא את שפירשו לארץ וחזרו. יכול יטמאו (קב) טומאה חמורה תלמוד לומר ולא תטמאו בהם. יכול לא יהו פוסלין את הגוף ת"ל (יטמאו) [ונטמתם] בם. יכול אף דמם וחלבם כיוצא בהם ת"ל בם בם את מטמא ואי את מטמא בדמם והלבם. (לא יאכל) לא יאכלו לחייב את המאכיל כאוכל. או לא יאכלו אלא לאסרם בהנאה ת"ל לא תאכלום הא כיצד באכילה אסורים בהנאה מותרין. הא מה אני מקיים לא יאכלו לחייב את המאכיל כאוכל. ולא תטמאו בהם ונטמתם בם אם אתם מטמאים בהם סופכם לטמא (בכם) [בם]. כי אני ה' אלהיכם והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני כשם שאני קדוש כך תהיו אתם קדושים וכשם שאני פרוש כך אתם פרושים. ולא תטמאו את נפשותיכם בכל השרץ הרומש על הארץ ואעפ"י שאין פרה ורבה. כי אני ה' המעלה אתכם מארץ מצרים על תנאי כך הוצאתי אתכם מארץ מצרים שתקבלו עליכם עול מצותי. חמורים שרצים שכל המודה במצות שרצים מודה ביציאת מצרים וכל הכופר במצות שרצים כופר ביציאת מצרים. להיות לכם לאלהים על כרחכם. והייתם קדושים כי קדוש אני כשם שאני קדוש כך אתם קדושים וכשם שאני פרוש כך אתם פרושים. [סה]אמר ליה רבי חנינא מסורא דפרת לרבינא יציאת מצרים דכתב רחמנא גבי שקצים ורמשים למה לי, אמר הקב"ה אני הוא שהבחנתי בין טיפה של בכור לטיפה שאינה של בכור ואני הוא שעתיד ליפרע ממי שמערב קרבי דגים טמאין בקרבי דגים טהורין ומוכרן לישראל. אמר ליה אנא המעלה קשיא לי מאי שנא דכתב המעלה. אמר ליה כדתנא דבי רבי ישמעאל אמר הקב"ה אלמלי לא העליתי את ישראל ממצרים אלא בשביל שאין מיטמאין בשרצים כשאר אומות העולם די. אמר ליה ומי נפיש אגרייהו טפי ממשקלות ומרבית ומציצית. אמר ליה אע"ג דלא נפיש אגרייהו מאיסי למיכלינהו:

תקמז [סו]זאת תורת הבהמה. תניא ר' אומר עם הארץ אסור לו לאכול בשר שנאמר זאת תורת הבהמה והעוף כל העוסק בתורה מותר לאכול בשר וכל שאינו עוסק בתורה אסור לאכול בשר. [סז]זאת תורת הבהמה והעוף וכי באיזו תורה שותה בהמה לעוף ועוף לבהמה בהמה מטמאה בנגע ובמשא ועוף אינו מטמא במגע ובמשא עוף מטמא בגדים אבית הבליעה בהמה אינה מטמאה בגדים אבית הבליעה. א"ר מאיר באיזו תורה שותה לומר לך מה בהמה דבר המכשירה לאכילתה מטהר טרפתה מטומאתה אף עוף דבר המכשירו לאכילה מטהר טרפתו מטומאתו. ור"י מ"ט. אמר רבא קרא אשכח ודרש והנפש אשר תאכל נבלה וטרפה א"ר יהודה אם נאמר נבלה טרפה למה נאמר אלא להביא טרפה ששחטה שהיא מטמאה. ורבי מאיר האי טרפה מאי עביד ליה. מיבעי ליה למעוטי שחוטה שהיא לפנים. ור' יהודה טרפה אחרינא כתיב. ור' מאיר חד למעוטי שחיטה שהיא לפנים וחדא למעוטי עוף טמא. ור' יהודה עוף טמא מנבלה נפקא ליה. ואידך נבלה מיבעי ליה לשעור אכילה בכזית ותיפוק ליה מקרא קמא. מדאפקי' רחמנא בלשון אכילה חדא לשעור אכילה בכזית וחדא לשעור אכילה בכדי אכילת פרס סד"א הואיל וחדוש הוא יותר מכדי אכילת פרס נמי מטמא קמ"ל (כתוב ברמז תש"ל): [סח]באיזו תורה שותה בהמה לעוף ועוף לבהמה מה בהמה בשחיטה אף עוף בשחיטה. אי מה בהמה שנים או רוב שנים אף עוף שנים או רוב שנים ת"ל זאת. ר' אליעזר אומר באיזו תורה שותה בהמה לעוף או עוף לבהמה עוף (קג) הכשרו מן הצואר ובהמה הכשרה מן הצואר. אי מה עוף ממול ערפו אף בהמה ממול ערפה, ת"ל ראשו ראשו של עוף ממול ערפו ואין ראשה של בהמה ממול ערפה. וכל נפש החיה הרומשת במים להביא את הדגים. ולכל נפש השורצת להביא את החגבים (קד) למה בא אלא לידע איזה טמא ואיזה טהור: ולהבדיל בין הטמא ובין הטהור א"צ לומר בין חמור לפרה הלא כבר מפורשין א"כ למה נאמר בין הטמא ובין הטהור בין טמאה לך בין טהורה לך בין שנשחט רובו של קנה לשנשחט חציו. וכמה הוא בין רובו לחציו מלא השערה. בין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל א"צ לומר בין צבי לערוד והלא כבר מפורשין א"כ למה נאמר בין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל בין טרפה כשרה לטרפה פסולה. אחרים אומרים בין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל בא ליתן (קה) אזהרה על החיה:

[סט]והתקדשתם והייתם קדושים. א"ר בנימין בר יפת כל המקדש עצמו בשעת תשמיש הויין לו בנים זכרים דכתיב והתקדשתם והייתם קדושים וסמיך ליה אשה כי תזריע וגו'. [ע]אמר רב יהודה אמר רב ואמרי לה במתניתא תנא והתקדשתם אלו מים ראשונים, והייתם קדושים אלו מים אחרונים, כי קדוש זה שמן ערב, אני ה' אלהיכם זו ברכה:

פרשת תזריע

יב [א]**אשה** כי תזריע. [ב]אחור וקדם צרתני א"ר ישמעאל בר תנחום אחור לכל המעשים וקדם לכל העונשין אם זוכה אמרין ליה אתה קדמת למעשה בראשית שנאמר [ג]ורוח אלהים מרחפת ואם לאו יתוש קדמך, שלשול קדמך. ר' נחמיה אומר אף קלוסו אינו בא אלא באחרונה הדא הוא דכתיב [ד]החיה וכל בהמה רמש וצפור כנף ואח"כ מלכי ארץ וכל לאומים. א"ר שמלאי כשם שיצירתו של אדם אחר כל בהמה חיה ועוף כך תורתו אחר כל בהמה חיה ועוף הדא הוא דכתיב זאת תורת הבהמה והעוף ואח"כ אשה כי תזריע. [ה]אשא דעי למרחוק ולפועלי אתן צדק ר' לוי אמר בנוהג שבעולם אדם מפקיד אצל חברו ארנקי של כסף בחשאי ומחזיר לו ליטרא זהב אינו מחזיק לו טובה כך הקב"ה מפקידין לו הבריות טפה לבנונית בחשאי והקב"ה מחזיר להם נפשות שלמות משובחות בפרהסיא אין זה

סמ"ק ובמ"ק נו פסחים כא: נז שם כג: נח חולין סז: נט פי' שרץ שיש לו הרבה רגלים: ס קידושין ל: סא מכות טז: סב בקרנא דאומנא ככ"ט הקזה: סג יומא לט: סד ת"כ: סה בבא מציעא כא: סו פסחים מט: סז זבחים סט: סח תורת כהנים: סט שבועות יח: ע ברכות נג: א ויקרא רבה פי"ד: ב תהלים קלט: ג בראשית א: ד תהלים קמו: ה איוב לו:

זית רענן (קב) טומאה חמורה, פירוש אדם וכלים כשמונה שרצים: ת"ל ולא תטמאו בהם, ודרשינן שלא יטמא בהם: לא יהו פוסלין את הגוף, פי' אם אכלן לא יפסלו גופו מלאכול תרומה ת"ל ונטמתם בם: (קג) הכשרו מן הצואר, במליקה: (קד) הי"ג בתי"כ למה בא, להבדיל. לא כלבד השונה אלא לידע איזה טמא וכו': (קה) א על החיה, והרהחיה טמאה:

שבח הוי ולפועלי אתן צדק. ר' לוי אמר חורי בנוהג שבעולם אדם חבוש בבית האסורין ואין בריה משגחת עליו בא אחד והתירו והוציאו משם אינו מחזיק לו טובה כך הולד שרוי במעי אמו והקב"ה מתירו ומוציאו משם א"צ להחזיק לו טובה וביותר כשהוא זכר הה"ד אשה כי תזריע וילדה זכר. [ו]חיים וחסד עשית עמדי ופקודתך שמרה רוחי, ר' אבא בר כהנא אמר בנוהג שבעולם אם נוטל אדם (מפוריא) [ארנקי] של מעות ויתן פיה למטה אין המעות מתפזרות והולד שרוי במעי אמו והקב"ה משמרו שלא יפול וימות אין זה חיים וחסד. ר' אבא בר כהנא אמר חורי בנוהג שבעולם בהמה זו מהלכת רבוצה ונתון ולדה בתוך מעיה כמין שק ואשה זו מהלכת זקופה והולד נתון במעיה והקב"ה משמרו שלא יפול וימות אין זה חיים וחסד. ר' אבא בר כהנא אמר חורי בנוהג שבעולם בהמה זו דדיה נתון במקום רחמה והולד יונק במקום בושתה והאשה הזו דדיה נתון במקום נויה והולד יונק במקום כבודה אין זה חיים וחסד. א"ר אליעזר אם ישהא אדם בחמין אינו מת ומעיה של אשה מרותחין והולד נתון בתוך מעיה והקב"ה משמרו שלא יעשה שפיר שלא יעשה שיליא שלא יעשה [ז]סנדל אין זה חיים וחסד: א"ר תחליפא דקסרי אם אבל אדם פרוסה אחר פרוסה לא שניה דוחה את הראשונה והאשה הזו כמה מאכל היא אוכלת וכמה משקין היא שותה ואינו דוחה את הולד אין זה חיים וחסד: א"ר סימון מעיה של אשה עשוין (כוננין כוננין) [קנין קנין] פיקון פיקון חבלין חבלין בשעה שהיא יושבת על המשבר אינו משליכתו בבת אחת (אלא) [במתלא] אמרין אשתרי חד חבל אשתרי תרין חבלין. א"ר מאיר כל תשעה חדשים שאין האשה רואה דם בדין הוא שתהא רואה מה הקב"ה עושה מסלקו למעלה מדדיה ועושה אותו חלב כדי שיצא הולד ויהיה לו מאין לאכול וביותר אם היה זכר הה"ד אשה כי תזריע וילדה זכר. תניא צורת הולד כיצד תחלת ברייתו דומה [ח]לרשון שתי עיניו כשני טפין של זבוב שתי אזניו כשני טפין של זבוב שני זרועותיו כשני הוטין של זהורית, פיו משוך כשעורה, גויתו כעדשה, ושאר אבריו מצומצמים בו כגולם ועליו הוא אומר [ט]גלמי ראו עיניך, אם היתה נקבה גויתה כשעורה לארכה (פיתוח) [חיתוך] ידים ורגלים אין לה. כיצד הולד שרוי במעי אמו מקופל ומונח כפנקס ראשו מונח לו בין ברכיו ושתי ידיו על שני (צלעיו) [צעדיו] שתי עגבותיו על שתי עקביו פיו סתום טבורו פתוח ואוכל מה שאמו אוכלת ושותה מה שאמו שותה ואינו מוציא רעי שמא יהרוג את אמו, יצא לאויר העולם נסתם הפתוח ונפתח הסתום. ב"ש וב"ה ב"ש אומרים לא כיצירת הולד בעוה"ז יצירתו לעוה"ב בעוה"ז מתחיל בעור ובשר וגומר בגידין ועצמות ולעה"ב מתחיל בגידין ועצמות וגומר בעור ובשר שכן כתיב במתי יחזקאל [י]ואראה והנה עליהם גידים ובשר עלה ויקרם עליהם עור מלמעלה. א"ר חייא בר אבא אין פרשת יחזקאל ראיה. למה מתי יחזקאל דומין לזה שנכנס במרחץ זה שפושט ראשון לובש אחרון. ב"ה אומרים כשם שיצירתו של אדם בעוה"ז כך יצירתו לעוה"ב בעוה"ז מתחיל בעור ובשר וגומר בגידין ועצמות אף לעתיד לבא מתחיל בעור ובשר וגומר בגידין ובעצמות, שכן איוב אומר [יא]זכר נא כי כחומר עשיתני וגו' הלא כחלב תתיכני תתכני אין כתיב כאן אלא תתיכני, וכגבינה הקפיתני אין כתיב כאן אלא תקפיאני, עור ובשר הלבשתני אין כתיב כאן אלא תלבישני, ובעצמות וגידים סוככתני אין כתיב כאן אלא תשוככני חיים וחסד עשית עמדי וגו'. אום של אשה מלא דם וממנו יוצא למקור נדתה וברצונו של הקב"ה הולכת טפה של לבנונית ונופלת לתוכו ומיד הולד נוצר. משל לחלב שהוא נתון בקערה עד שלא נתן לתוכה מסו הוא רופף אם נתן לתוכה מסו קופה ועומד. אשה כי תזריע וילדה זכר משל למה"ד לשני ציירים זה צר דמותו של זה וזה צר דמותו של זה וכו': לעולם הזכר מן האשה והנקבה מן האיש. זכר מן האשה מנין [יב]ואשתו היהודיה ילדה את ירד וגו' [יג]ופילגשו וגו' ותלד וגו' אשה כי תזריע וילדה זכר. נקבה מן האיש מנין שנאמר [יד]ובתואל ילד את רבקה [טו]ואת דינה בתו [טז]ושם בת אשר שרח. אמר ר' אבין לית ספר דמספר לגרמיה. משל לשנים שנכנסו למרחץ זה שמזיע ראשון יצא ראשון, אמר רבי אבהו טובה גדולה עשה הקב"ה עם אשה זו בעוה"ז שלא התחיל*] בגידין ובעצמות שאילו התחיל בגידין ובעצמות היה מבקע כרסה ויוצא לפי שבעוה"ז יולדת בצער אבל לעתיד לבא מה כתיב [יז]בטרם תחיל ילדה בטרם יבא חבל לה והמליטה זכר. [יח]וזה שאמר הכתוב [יט]מי יתנני כירחי קדם כימי אלוה ישמרני אלו ימים שהייתי במעי אמי מלמד שהתינוק משתמר במעי אמו. [כ]כאשר הייתי בימי חרפי אמר ר' אבהו התינוק יוצא ממעי אמו מלא רירין ומלא דם והכל מחבקין אותו ומנשקין אותו וביותר כשהוא זכר הה"ד אשה כי תזריע וילדה זכר. התינוק הזה עד שלא יצא ממעי אמו הקב"ה מצוה עליו ואומר לו מזה תאכל ומזה לא תאכל זה לכם הטמא ומשהוא מקבל עליו את כל המצות אח"כ נולד: אשה כי תזריע וילדה זכר. זש"ה [כא]ואין צור כאלהינו ב"ו צר צורה הוא מדבר צורתו אין מדברת הוא משבח צורתו והצורה אינה משבחת אותו אבל הקב"ה הוא צר צורה וצורתו עומדת ומשבחת לפניו. ב"ו מבקש לצור צורה כמה סממנין צריך להביא עד שלא יצור אותה אבל הקב"ה צר האדם מתוך טפה אחת. בוא וראה טווס הזה שס"ה גוונין יש בו והוא נוצר מטפה אחת של לובן הוי אין צור כאלהינו אין צייר כאלהינו, ולא תאמר בעוף אלא אפי' אדם, מטפה אחת של לובן נוצר שנא' אשה כי תזריע וילדה זכר: [כב]המפלת סנדל וכו' וכן שפחה שהפילה מביאה קרבן. ת"ר בני ישראל אין לי אלא בנ"י גיורת ושפחה מנין ת"ל אשה. מאי וכן שפחה סד"א כי אמרינן כל מצוה שהאשה חייבת בה עבד חייב בה הני מילי בדבר ששוה בין באיש בין באשה אבל יולדת דבנשים איתא באנשים ליתא אימא לא תתחייב שפחה להכי תני וכן שפחה: [כג]דבר אל בני ישראל אשה כי תזריע, בני ישראל בענין הזה ואין הכותים בענין הזה, בני ישראל אין לי אלא בני ישראל מנין לרבות את הגיורת ואת השפחה בין משוחררת בין שאינה משוחררת ת"ל אשה. וילדה מה ת"ל מכלל שנאמר [כד]והזרתם את בני ישראל מטמאתם שומע אני בין מתוכו (א) בין מאחוריו ת"ל ביולדת ואל המקדש לא תבא. יכול יולדת הקלה מטמא אותו מתוכו ושאר כל הטמאים בין מתוכו בין מאחוריו ת"ל בני ישראל הרי בני ישראל כיולדת מה יולדת אינה מטמאה אלא מתוכו אף כולם לא יטמאו אלא מתוכו. אין לי אלא הבא מטומאה חמורה כיולדת, הבא מטומאה קלה טמא מת ובועל נדה וכל המטמאין את האדם מנין. ת"ל [כה]ולא ימותו בטמאתם בטמאם את משכני אשר בתוכם לרבות את כולם. כי תזריע וילדה פרט לשילדה לפני הדבור. יכול שאני מוציא אף שעיברה לפני הדבור וילדה לאחר הדבור ת"ל וילדה אין הדבר תלוי אלא בלידה. [כו]יוצא דופן אין יושבין עליו ימי טומאה וימי טהרה ואין חייבין עליו קרבן. ר' שמעון אומר הרי זה כילוד. מאי טעמא דרבנן אמר קרא אשה כי תזריע וילדה זכר עד שתלד במקום שמזרעת, ורבי שמעון ההוא דאפי' לא ילדה אלא כעין שהזריעה אמו טמאה לידה. ורבי שמעון מאי טעמא אמר קרא תלד לרבות יוצא דופן. ורבנן מיבעי ליה לטומטום ואנדרוגינוס סד"א זכר ונקבה כתיב זכר ודאי ונקבה ודאית קא משמע לן. ורבי שמעון נפקא ליה מדתני בר לואי לבן לבן מכל מקום, לבת לבת מכל מקום. ורבנן מיבעי ליה לחייב על כל בן ובן ולחייב על כל בת ובת. ור' שמעון נפקא לה מדתנא תנא קמיה דרב ששת זאת תורת היולדת מלמד שמביא קרבן אחד על ולדות הרבה. יכול תביא על לידה שלפני מלאת ועל לידה שלאחר מלאת כאחד ת"ל זאת. ורבנן אע"ג דכתיב זאת איצטריך לבן או לבת סד"א הני מילי בתרי עבורי אבל בחד עיבורא כגון יהודה וחזקיה בני ר' חייא אימא חד קרבן סגי לה קמ"ל: [כז]תנו רבנן שיליא בבית הבית טמא לא שהשיליא ולד אלא שאין שיליא בלא ולד דברי רבי מאיר. רבי יוסי ורבי יהודה ור' שמעון מטהרין. מאי טעמא דרבי שמעון משום בטול ברוב נגעו בה. ומודה רבי שמעון שאמו טמאה לידה דאמר קרא אשה כי תזריע אפילו לא ילדה אלא כעין שהזריעה אמו טמאה לידה: [כח]תני תנא קמיה דרב (יכול) המפלת [בריית] גוף שאינו חתוך ובריית ראש שאינו חתוך יכול תהא אמו טמאה לידה ת"ל אשה כי תזריע וילדה זכר וגו' וביום השמיני ימול מי שראוי לבריית (נשמה) [שמונה] יצאו אלו שאין ראויין לבריית (נשמה) [שמונה]. א"ל רב לתנא וסיים בה הכי שיש לו שני גבין ושני שדראות: [כט]תניא בראשונה היו אומרים אשה כי תזריע [איש מזריע תחלה יולדת נקבה] אשה מזרעת תחלה יולדת זכר ולא פרשו חכמים את הדבר עד שבא רבי צדוק ופרשו [ל]אלה בני לאה וגו' ואת דינה בתו תלה הכתוב זכר בנקבה ונקבה בזכר ואומר [לא]ויהיו בני אולם אנשים גבורי (מלומדי מלחמה) [חיל דורכי קשת] ומרבים בנים ובני בנים, וכי בידו של אדם להרבות בנים ובני בנים

*] נ"א כולד

ממ"ק ובמ"ק ו איוב ו: ז פי' נפל חתיכת בשר כצורת סנדל: ח לרשון מין תגב: ט תהלים קלט: י יחזקאל לז: יא איוב י: יב דברי הימים א ד: יג בראשית כב: יד שם: טו שם מו: טז במדבר כו: יז ישעיה סו: יח תנחומא: יט איוב כט: כ שם: כא ש"א ב: כב כריתות ז: כג תורת כהנים: כד ויקרא טו: כה שם: כו נדה מ: כז שם כו: כח שם כד: כט שם לא: ל בראשית מו: לא דה"א ח:

זית רענן (א) בין מאחוריו, שלא יגעו אחורי ביה: יולדת הקלה, שכיון שטבלה אינה מטמאה אלא שאסורה בקדשים ובתרומה עד מלאת ימי טהרה: כיולדת, שטומאה יוצאה מגופה והיה הזב ודומיהן:

בנים אלא בשכר שמשהין עצמן על הבטן עד שתזרענה נשותיהם תחלה כדי שיהיו בניהם זכרים מעלה עליהם הכתוב כאלו מרבים בנים ובני בנים והיינו דאמר רב קטינא יכול אני לעשות כל בני זכרים. אמר רבא (כל) הרוצה לעשות (כל) בניו זכרים יבעול וישנה. וילדה זכר אמר ר' יצחק כיון שבא זכר [בעולם] בא שלום לעולם, זכר זה כר וכתיב [לא]שלחו כר מושל ארץ, כיון שבא זכר בא ככרו עמו. זכר זה כר שנאמר [לב]ויכרה להם כרה גדולה, נקבה נקיה באה עד דאמרה מזוני לא יהיבי לה שנאמר [לג]נקבה שכרך. [לד]תניא שלשה ימים הראשונים יבקש אדם רחמים שלא יסריח, משלשה ועד ארבעים יום יבקש רחמים שיהא זכר, מארבעים יום ועד שלשה חדשים יבקש רחמים שלא יהא סנדל, משלשה חדשים ועד ששה חדשים יבקש רחמים שלא יהא נפל, מששה חדשים ועד תשעה חדשים יבקש רחמים שיצא ממעי אמו בשלום. ומי מהני רחמים והאמר רבי יצחק מאי דכתיב אשה כי תזריע וילדה זכר אשה מזרעת תחלה יולדת זכר איש מזריע תחלה יולדת נקבה. הכא במאי עסקינן שהזריעו שניהם כאחד. [לה]טומטום שנקרע ונמצא זכר אמר רב שיזבי אין אמו טמאה לידה שנאמר אשה כי תזריע וילדה זכר עד שיהא זכר משעת לידה. רב שרביא אמר אף אינו נמול לשמונה שנאמר וביום השמיני ימול בשר ערלתו עד שיהא זכר משעת לידה. מיתיבי המפלת טומטום ואנדרוגינוס תשב לזכר ולנקבה, תיובתא דרב שיזבי תיובתא: [לו]אשה כי תזריע וילדה זכר מה תלמוד לומר, לפי שנאמר וטמאה שבעת ימים וביום השמיני ימול שומע אני ליוצא חי שמטמא את אמו טומאת לידה מנין ליוצא מת שיטמא את אמו טומאת לידה. אמר ר' יהודה הרי אני דן מה היוצא חי שאינו מטמא את אמו ואת הבא עם אמו לאהל טומאת שבעה הרי הוא מטמא את אמו טומאת לידה. היוצא מת שמטמא את אמו ואת הבא עם אמו לאהל טומאת שבעה אינו דין שיטמא את אמו טומאת לידה. אמרו לו לרבי יהודה כל דין, שאתה דן שתחלתו להחמיר וסופו להקל אינו דין, אם טהר החי את אמו (ב) יטהר המת את אמו, ת"ל זכר לרבות את המת. אין לי אלא בן תשעה, בן שמונה בן שבעה בן ששה בן חמשה מנין, תלמוד לומר וילדה כל שתלד. אי וילדה אין לי אלא הולד, מנין המפלת סנדל או שיליא ושפיר המרוקם והיוצא מהותך, ת"ל כי תזריע וילדה כל זרע שילדה. יכול המפלת כמין דגים והגבים ושרצים תהא טמאה, ת"ל זכר מה זכר מיוחד שיש בו מצורת האדם יצאו אלו שאין בהן מצורת האדם. יכול המפלת בריית הגוף שאינו חתוך, בריית ראש שאינו חתוך, מי שיש לו שני גבין ושני שדראות הואיל ויש בו מצורת האדם תהא טמאה. ת"ל וטמאה שבעת ימים ובשמיני ימול מה זה מיוחד שראוי לבריית נשמה יצאו אלו (ג) שאינן ראויים לבריית נשמה. וטמאה היא טמאה ואין הולד טמא. והלא דין הוא ומה היא שהולד גרם לה טומאה טמאה. ולד שגרם טומאה אינו דין שיהא טמא. שעיר המשתלח יוכיח שגרם טומאה וטהור. לא אם אמרת בשעיר המשתלח שאין לו טומאה תאמר בולד שיש לו טומאה הואיל ויש לו טומאה יהא טמא, ת"ל וטמאה, היא טמאה ואין הולד טמא. וילדה וטמאה שבעת ימים שתספור שבעה (ד) לולד האחרון. והלא דין הוא מטמא במת ומטמא בולד מה מצינו כשהיא מטמאה במת אינה סופרת שבעה אלא לטומאה האחרונה אף כשהיא מטמאה בולד לא תספור שבעה אלא לולד אחרון. או כלך לדרך זו מטמאה בדמים ומטמאה בולד מה מצינו כשהיא מטמאה בדמים אינה סופרת שבעה אלא לראיה ראשונה אף כשהיא מטמאה בולד לא תספור שבעה אלא לולד ראשון. נראה למי דומה דנין טומאה שממקום אחר מטומאה שהיא ממקום אחר. ואל יוכיחו דמים שהם מגופה. או כלך לדרך זו דנין טומאה שהיא ממנה מטומאה שהיא ממנה ואל תוכיח טומאת המת שאינה ממנה. ת"ל וילדה וטמאה שבעת ימים שתספור שבעה לולד האחרון:

[לז]וטמאה שבעת ימים שאלו תלמידיו את ר"ש מפני מה אמרה תורה יולדת מביאה קרבן אמר להם שבשעה שכורעת לילד קופצת ונשבעת שלא תזקק לבעלה לפיכך אמרה תורה תביא קרבן. מתקיף לה רב אשי הא מזידה היא ובחרטה תליא מילתא ועוד קרבן שבועה בעי לאתויי. ומפני מה אמרה תורה זכר לשבעה נקבה לי"ד, נקבה שהכל עצבים בה מתחרטת לארבעה עשר, זכר שהכל שמחים בו מתחרטת לשבעה. ומפני מה אמרה תורה מילה בשמיני שלא יהיו כל העולם שמחין ואביו ואמו עצבים. היה ר' מאיר אומר מפני מה אמרה תורה נדה לז' מתוך שרגיל בה קץ בה אמרה תורה תהא נדה שבעה כדי שתהא חביבה על בעלה ביום טהרתה כיום כניסתה לחופה:

[לח]שבעת ימים. יכול בין סמוכין בין מפוזרים ת"ל כימי נדתה מה ימי נדתה סמוכין אף ימי לידתה סמוכין.

[לט]כימי נדת דותה תטמא כימי נדתה כך ימי לידתה מה ימי נדתה אין ראוים לזיבה ואין ספירת שבעה עולה לה אף ימי לידתה אין ראוים לזיבה ואין ספירת ז' עולה בהן. דותה תטמא לרבות את בועלה. דותה תטמא לרבות את הלילות. דותה תטמא לרבות את היולדת בזוב שצריכה שתשב שבעה נקיים:

[מ]וביום השמיני ימול זה שאמר הכתוב [מא]תן חלק לשבעה וגם לשמונה, לשבעה אלו ימי הנדה, וגם לשמונה [אלו] ימי המילה. אמר הקדוש ברוך הוא אם שמרת ימי הנדה אני נותן לך בן ואתה מלו לשמונה. רבי אליעזר ורבי יהושע רבי אליעזר אומר תן חלק לשבעה אלו שבעת ימי השבת, וגם לשמונה אלו שמונת ימי המילה. ורבי יהושע אומר תן חלק לשבעה אלו שבעת ימי הפסח, וגם לשמונה אלו שמונת ימי החג. כשהוא אומר וגם לרבות את העצרת ואת ראש השנה ואת יום הכפורים. רבי נחמיה אומר תן חלק לשבעה זה דור (ו) שמל משה לשבעה. וגם לשמונה זה דור שמל יהושע לשמונה. רבי שמעון פתר קריא בנשיאים תן חלק לשבעה [מב]ביום השביעי נשיא לבני אפרים, וגם לשמונה ביום השמיני נשיא לבני מנשה. רבי לוי אמר תן חלק לשבעה אלו שבעת ימי החג וגם לשמונה דכתיב [מג]ביום השמיני עצרת. רבי עזרא בשם רבי סימון פתר קריא במלואים, תן חלק לשבעה [מד]כי שבעת ימים ימלא את ידכם, וגם לשמונה [מה]ויהי ביום השמיני קרא משה. זה שאמר הכתוב [מו]יספת לגוי ה' יספת לגוי אמר הנביא רבון העולמים נתת לעכו"ם שלוה ולא קלסוך עליה, אתה נותן לו בן אינו מוהלו אלא מגדלו לפי נימוסו, הגדיל מוליכו לבית אלילים שלו ומכעיסך, אתה נותן לו בית הוא מעמיד בתוכה אלילים. אתה מרבה להם י"ט אוכלין ופוחזין ונכנסין לבתי תרטיאות ולבתי קרקסיאות ומכעיסים אותך בדבריהם ובמעשיהם, הוי יספת לגוי שמא קראך ה' ונכבדת אבל ישראל יספת [לגוי] ונכבדת אתה נותן לו בן הוא מוהלו לשמונה ימים, אם הוא בכור פודהו לשלשים יום, הגדיל מוליכו לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ומברכך בכל יום ברכו את ה' המבורך, אתה נותן לו בית הוא קובע בו מזוזה, גג הוא עושה לו מעקה, אתה נותן להם ימים טובים הם אוכלים ושותים ושמחים ונכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ומרבים בתפלה ומרבין בקרבנות ומרבין במוספין:

[מז]וביום השמיני ימול בשר ערלתו אין כתיב כאן שיוציא יציאות ראה כמה ישראל מחבבין את המצות כמה הם מוציאים הוצאות כדי לשמרם אמר הקדוש ברוך הוא אתם משמחין את המצות אני מוסיף לכם שמחה שנאמר [מח]ויספו ענוים בה' שמחה. שאל טורנוסרופוס הרשע את ר"ע איזה מעשים נאים של הקדוש ברוך הוא או של בשר ודם, אמר ליה של בשר ודם נאים. אמר ליה הרי השמים והארץ יכול אתה לעשות נאים מהם. אמר ליה לא תאמר לי בדבר שהוא למעלה מן הבריות שאין שולטין עליו, אלא דברים שהם מצוים בבני אדם. אמר ליה למה אתם מלים. אמר ליה אף אני יודע שעל דברים אלו אתה שואל ולכך הקדמתי ואמרתי לך שמעשה בשר ודם נאים משל הקדוש ברוך הוא. הביא לו שבולים וגלוסקאות אלו מעשה הקדוש ברוך הוא ואלו מעשה בשר ודם אין אלו נאים. אמר לו הואיל והוא חפץ במילה למה אינו מהול ממעי אמו, אמר לו לפי שלא נתן הקדוש ברוך הוא לישראל את המצות אלא לצרף בהם. וכך אמר דוד ([מט]כל אמרת ה' צרופה ואומר) [נ]אמרת ה' צרופה מגן הוא לכל החוסים בו:

[נא]תנו רבנן ערל ונולד כשהוא מהול וגר שנתגייר כשהוא מהול

ממ"ק ובמ"ק לא ישעיה יז: לב מלכים ב ו: לג ברכות לא: לד ברכות ס: לה בבא בתרא קכו: לו תורת כהנים: לז נדה לא: לח תורת כהנים: לט תו"כ, נדה לז: ם פסיקתא: מא קהלת יא: מב במדבר ז: מג שם כט: מד ויקרא ח: מה שם ט: מו ישעיה כו: מז תנחומא: מח ישעיה כט: מט משלי ל: נ תהלים יח: נא יבמות עב:

זית רענן (ב) יטהר המת, כשאתה נותן לו ימי טומאה צריך אתה לתת לו ימי טוהר: (ג) שאינן ראויים לבריית נשמה, שאינן יכולין לחיות: שעיר המשתלח גורם טומאה להמשלח אותו: שאין לו טומאה, שאין בהמה מטמא מחיים אבל אדם מטמא מחיים: (ד) לולד האחרון, אם ילדה התאומים אחד היום ואחד למחר מתחיל למנות מאחרון: מטמאה בדמים, אם ראתה דם נדה כמה ימים זה אחר זה מונה שבעה ימים מיום הראשון: ממקום אחר, מכח הולד: ת"ל וילדה וטמאה, משמע שלא תהא לידה אחרת מפסקת בינתים: (ה) בין מפוזרין, שאפילו ראתה דם בינתים מצרפין לשבעה נקיים וזהו מפוזרין: (ו) שמל משה לשבעה, דמאברהם ועד משה ז' דורות ומשה מלן קודם שיצאו ממצרים ויהושע מלן בכניסתן לארץ: בנשיאים, דשבט יוסף הקריבו שני ימים:

מהול וקטן שעבר זמנו ושאר כל הנימולים לאתויי מי שיש לו שתי ערלות אין נימולים אלא ביום. רבי אלעזר בר רבי שמעון אומר בזמנן אין נימולים אלא ביום, שלא בזמנן נמולים בין ביום ובין בלילה. מר סבר דרשינן וביום ומר סבר לא דרשינן וביום. כי הא דיתיב רבי יוחנן וקא דריש נותר בזמנו אינו נשרף אלא ביום, שלא בזמנו נשרף בין ביום בין בלילה. איתיביה רבי אלעזר לרבי יוחנן אין לי אלא נימול בשמיני שאינו נימול אלא ביום, מנין לרבות לתשעה לעשרה לאחד עשר לשנים עשר ת"ל וביום. ואפילו למאן דלא דריש וא"ו וא"ו ה"א דריש. אישתיק. בתר דנפק אמר ליה רבי יוחנן לריש לקיש ראיתם לבר פדת שיושב ודורש כמשה מפי הגבורה. אמר ליה דידיה היא, מתניתא היא, היכא תני לה בתורת כהנים, נפק תנייה בתלתא יומי וסברה בתלתא ירחי:

[נב]אמר תלמיד אחד מתלמידי רבי עקיבא לפני רבי עקיבא (ז) צריך לאמרו אלו נאמר וטמאה שבעת ימים ובשמיני ימול שומע אני שבעה ושמונה הרי חמשה עשר, תלמוד לומר וביום. אמר ליה רבי עקיבא צללת במים אדירים והעלית חרס בידך [והלא] כבר נאמר ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר לדורותיכם וביום, מלמד שכל היום כשר למילה, אבל זריזין מקדימין למצות שכך מצינו באברהם שנאמר וישכם אברהם בבקר וגו'. [נג]בשמיני ימול ואפילו בשבת הא מה אני מקיים מחלליה מות יומת חוץ מן המילה. או מקיים אני מחלליה מות יומת אף במילה הא מה אני מקיים וביום השמיני ימול חוץ מן השבת, ת"ל וביום ואפי' בשבת:

רבי אליעזר אומר מילה וכל מכשיריה דוחין את השבת אמר קרא וביום השמיני ואפילו בשבת, עד כאן לא פליגי רבנן עליה דר"א אלא במכשירי מילה אבל מילה גופה דברי הכל דחיא שבת. מנלן אמר רבי יוחנן ביום ואפילו בשבת. הא מיבעי ליה ביום ולא בלילה, ההיא מבן שמונת ימים נפקא. תניא כוותיה דרבי יוחנן ובשמיני ימול ואפילו בשבת ומה אני מקיים מחלליה מות יומת בשאר מלאכות. אבל מילה דחיא שבת מקל וחומר. ומה צרעת שדוחה את העבודה ועבודה דוחה את השבת מילה דוחה אותה. שבת שנדחית מפני העבודה אינו דין שתהא מילה דוחה אותה. הדר אמר ממאי דצרעת חמירא דילמא שבת חמירא שכן יש עונשין ואזהרות הרבה. וממאי משום דחמירא צרעת דילמא משום דגברא הוא דלא חזי ומה אני מקיים שמיני ימול חוץ משבת תלמוד לומר וביום ואפילו בשבת. וקל וחומר לפקוח נפש שהוא דוחה את השבת (כתוב ברמז שנ"ז):

[נד]ימול בשר ערלתו. ואע"פ שיש שם בהרת ומה אני מקיים [נה]השמר בנגע צרעת בשאר מקומות חוץ מן המילה דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר אינו צריך שבת חמורה דוחה צרעת לא כ"ש. אמר מר בשר אע"פ שיש שם בהרת הא ל"ל קרא דבר שאין מתכוין הוא [אמר אביי לא נצרכה אלא לר"י דאמר דשא"מ אסור, רבא אמר אפילו תימא רבי שמעון], מודה רבי שמעון בפסיק רישיה ולא ימות:

[נו]תנו רבנן ערלתו ודאי דוחה את השבת ספק אין דוחה את השבת. ערלתו ודאי דוחה את השבת ולא אנדרוגינוס דוחה את השבת. רבי יהודה אומר אנדרוגינוס דוחה את השבת וענוש כרת (כתוב ברמז תרע"ו). ערלתו ודאי דוחה את השבת ולא נולד בין השמשות דוחה את השבת. ערלתו ודאי דוחה את השבת ולא נולד כשהוא מהול דוחה את השבת. שב"ש אומרים צריך להטיף ממנו דם ברית ובית הלל אומרים אינו צריך. אמר ר"ש בן אלעזר לא נחלקו בית שמאי ובית הלל על מי שנולד מהול שצריך להטיף ממנו דם ברית מפני שערלה כבושה היא, על מה נחלקו על שנתגייר מהול. שבית שמאי אומרים צריך להטיף ממנו דם ברית. ובית הלל אומרים אינו צריך, אמר רבא אמר רב אסי כל שאמו טמאה לידה נימול לשמונה וכל שאין אמו טמאה לידה אינו נימול לשמונה שנאמר אשה כי תזריע וילדה זכר וביום השמיני ימול. א"ל אביי דורות הראשונים יוכיחו שאין אמו טמאה לידה ונימול לשמונה. אמר ליה נתנה תורה ונתחדשה הלכה:

[נז]ושלשים יום ושלשת ימים תשב בדמי טהרה. איתמר רב אמר מעין אחד הוא התורה טמאתו והתורה טהרתו. לוי אמר שני מעינות הן נפתח הטמא נסתם הטהור נפתח הטהור נסתם הטמא. מאי בינייהו, איכא בינייהו שופעת מתוך שבעה לאחר שבעה ומתוך י"ד לאחר י"ד מתוך ארבעים לאחר ארבעים מתוך שמונים לאחר שמונים. לרב רישא לקולא וסיפא לחומרא. ללוי רישא לחומרא וסיפא לקולא, והלכתא כוותיה דרב בין לקולא בין לחומרא: [נח]האשה שהפילה ולדות הרבה הפילה בתוך שמונים נקבה וחזרה והפילה בתוך שמונים [נקבה] והמפלת תאומים רבי יהודה אומר מביאה על הרביעי. קתני האשה שהפילה ולדות הרבה מנלן. דתני תנא קמיה דרב ששת זאת תורת היולדת וגו' מלמד שמביאה קרבן על ולדות הרבה, יכול אף על הלידה ועל הזיבה, אלא מעתה אכלה חלב וילדה אכלה דם וילדה הוא הדין דאין מביאה אלא קרבן אחד. אימא הכי יכול אף הלידה שלפני מלאת ועל הלידה שלאחר מלאת, ת"ל זאת וגו'. תא שמע ששים יכול בין רצופין בין מפוזרין, ת"ל יום מה יום כלו רצוף אף ששים כולן רצופין. מני הא אילימא רבנן, מי אית להו לרבנן מפוזרין, אלא רבי יהודה היא ומדקא יהיב ליה ששים רצופין על הדדי שמע מינה חומרא אית ליה לרבי יהודה קולא לית ליה. אמר אביי ת"ש שלשים יכול בין רצופין בין מפוזרין ת"ל יום מה יום כלו רצוף אף שלשים רצופין. מני הא אילימא רבנן וכו', אמר רב אשי ת"ש ששת ימים יכול בין רצופין בין מפוזרין ת"ל ששים מה ששים כולן רצופין. מני אילימא רבנן וכו'. [נט]ושלשים יום ושלשת ימים (ח) מה תלמוד לומר שיכול נקבה שימי טומאתה מרובין ימי טהרתה מרובין. זכר שימי טומאתו מועטין אינו דין שיהו ימי טהרתו מרובין, תלמוד לומר ושלשים יום ושלשת ימים. תשב להביא את המקשה בתוך אחד עשר יום שתהא טהורה מן הזיבה. יכול תהא טהורה מן הלידה ת"ל דותה תטמא. בדמי טהרה אע"ג שרואה. [ס]תנו רבנן תשב לרבות המקשה בתוך שמונים של נקבה שכל דמים שהיא רואה טהורים עד שיצא הולד ורבי אליעזר מטמא. אמרו ליה לרבי אליעזר ומה במקום שהחמיר בדם השופי שלפני הולד הקל בדם השופי שלאחר הולד, מקום שהקל בקושי שלפני הולד אינו דין שנקל בקושי שלאחר הולד. אמר להם דיו לבא מן הדין להיות כנדון, ממה הקל עליה מטומאת זיבה אבל טמאה טומאת נדה, א"ל הרי אנו משיבין אותך לשון אחרת ומה אם במקום שהחמיר בשופי שלפני הולד הקל בקושי שעמו. מקום שהקל בשופי של אחר הולד אינו דין שנקל בקושי שעמו. אמר להם אפילו משיבים אתם אותי כל היום כלו דיו לבא מן הדין להיות כנדון ממה הקל עליה מטומאת זיבה אבל טמאה טומאת נדה. אמר רבא בהא זכינהו רבי אליעזר לרבנן לאו אמריתו דמה, דמה מחמת עצמה ולא מחמת ולד, ה"נ כתיב וטהרה ממקור דמיה, מחמת עצמה ולא מחמת ולד. ואימא בימי נדה נדה, בימי זיבה טהורה, אמר קרא תשב ישיבה אחת לכולן (כתוב ברמז תק"ב). בכל קדש לא תגע [סא]אמר עולא א"ר שמעון ב"ל טמא שהכניס ידו לפנים לוקה דאמר קרא בכל קדש לא תגע ואל המקדש לא תבא מה נגיעה במקצת שמה נגיעה אף ביאה במקצת שמה ביאה. רבינא אמר לענין מלקות איתמר; כי אתא רבין אמר רבי אבהו לטמא שנגע בקדש איתמר. [דאיתמר] טמא שנגע בקדש רבי שמעון ב"ל אמר לוקה שנאמר בכל קדש לא תגע. רבי יוחנן אמר אינו לוקה ההוא בתרומה כתיב. ורבי שמעון בן לקיש האי קרא להכי הוא דאתא האי מבעי ליה אזהרה לאוכל בשר קדש [דאיתמר אזהרה לאוכל בשר קדש] מנין. רבי שמעון בן לקיש אמר בכל קדש לא תגע. רבי יוחנן אמר תני ברדלא אתיא טומאתו מביאת מקדש מה להלן ענש והזהיר אף כאן ענש והזהיר, טמא שנגע בקדש מדאפקיה רחמנא בלשון נגיעה, אזהרה לאוכל מדאקיש קדש למקדש. תניא כוותיה דר"ל בכל קדש לא תגע אזהרה לאוכל הכתוב מדבר. או אינו אלא אזהרה לנוגע, ת"ל בכל קדש לא תגע ואל המקדש לא תבא מקיש קדש למקדש מה מקדש דבר שיש בו (ט) נטילת נשמה אף קדש דבר שיש בו נטילת נשמה והנוגע נטילת נשמה מי איכא אלא באכילה. ואכתי מיבעי ליה לטמא שאכל בשר קדש לפני זריקה דריש לקיש אמר לוקה בכל קדש לא תגע לא שנא לפני זריקה לא שנא לאחר זריקה. ור' יוחנן אמר אינו לוקה. ר"י לטעמיה דאמר תני ברדלא אתיא טומאתו טומאתו. וכי כתיב ההוא לאחר זריקה הוא, אם כן לימא קרא בקדש מאי בכל קדש שמע מינה תרתי נגיעת קדש ואכילת קדש. לישנא אחרינא ההוא מכל קדש נפקא, אמר אביי מחלוקת בטומאת הגוף אבל בטומאת בשר דברי הכל לוקה דא"ק והבשר לרבות עצים ולבונה. והא עצים ולבונה דלאו בני אכילה נינהו ואפילו הכי רבינהו קרא. ורבא אמר מחלוקת בטומאת הגוף אבל בטומאת בשר דברי הכל אינו לוקה. מאי טעמא כיון דלא קרינן ביה וטומאתו עליו ונכרתה לא קרינן ביה והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל. והאמר

ממ"ק ובמ"ק נב תורת כהנים : נג שבת קלב : נד שם קלג : נה דברים כד : נו שבת קלד : נז נדה לה : נח עדיות ט : נט תורת כהנים : ס שם ונדה לח : סא זבחים לג :

זית רענן (ז) צריך לאמרו, פי' תיבת וביום: (ח) מה ת"ל, פי' כיון דכתיב שימי טומאה של זכר חצי מן הנקבה א"כ ממילא נדע אף ימי טוהר יהיה החצי: המקשה בתוך י"א וכו', היינו י"א ימי זיבה: (ט) נטילת נשמה, שחייבין עליו כרת:

והאמר מר והבשר לרבות עצים ולבונה. הכא במאי עסקינן שקדשם בכלי דנעשו כמי שקרבו מתיריו דתנן כל שיש לו מתירין משקרבו מתיריו ושאין לו מתירין משקדשו בכלי. [סב]ואיבעית אימא נגיעה דתרומה מהכא נפקא בכל קדש לא תגע ואל המקדש לא תבא. אזהרה לאוכל מנין ת"ל ולא יאכל מן הקדשים. או אינו אלא אזהרה לנוגע ת"ל בכל קדש לא תגע ואל המקדש לא תבא מקיש קדש למקדש מה מקדש דבר שיש בו נטילת נשמה אף קדש דבר שיש בו נטילת נשמה ובנגיעה ליכא נטילת נשמה. והא דאפקיה רחמנא בלשון נגיעה. הכי קאמר רחמנא נגיעה כי אכילה:

[סג]בכל קדש לא תגע יכול במעשר ת"ל ואל המקדש לא תבא מה מקדש דבר שיש בו נטילת נשמה אף קודש דבר שיש בו נטילת נשמה יצא מעשר שאין נטילת נשמה. אי מה מקדש הנכנס בו בטומאה ענוש כרת אף קודש האוכלו בטומאה ענוש כרת (י) יצאת תרומה, ת"ל בכל קדש לרבות את התרומה. אי מה קדש משמע נגיעה אף מקדש משמע נגיעה מנין שלא תכנס (יא) [סד]בגלוטנקא. תלמוד לומר ואל המקדש לא תבא. עד מלאת ימי טהרה לרבות את היולדת נקבה. [סה]תניא גגין הללו אין אוכלין שם קדשי קדשים ואין שוחטין שם קדשים וטמא שנכנס דרך גגין להיכל פטור שנאמר ואל המקדש לא תבא דרך ביאה אסרה תורה:

[סו]ואם נקבה תלד יוצא דופן אין אמו מביאה קרבן לידה ור' שמעון מיחייב. מאי טעמא דר' שמעון אמר קרא ואם נקבה תלד לרבות לידה אחרת ומאי היא יוצא דופן, ורבנן מאי טעמא אמר קרא אשה כי תזריע עד שתלד במקום שמזרעת. נקבה אין לי אלא נקבה טומטום ואנדרוגינוס מנין, ת"ל ואם נקבה תלד אין הדבר תלוי אלא בלידה. וטמאה שבועים שני שבועות שהן י"ד יום:

[סז]שאלו את רבי יהודה בן רועץ אקרא אני שבעים תהא טמאה שבעים לנדתה, אמר להם טמא וטהר בזכר טמא וטהר בנקבה מה ימי טהרתה כפלים בזכר אף ימי טומאתה כפלים בזכר. לאחר שנפטרו יצא כחזר אחריהם אמר להם בני לא הייתי צריך ליזקק לכם מפני שיש אם למקרא, אלא זו תשובה לדבר. והלא דין הוא טמא וטהר בזכר טמא וטהר בנקבה מה ימי טהרתה כפלים בזכר אף ימי טומאה כפלים בזכר. או כלך לדרך זו, זכר שימי טהרתו מועטין ימי טומאתו מועטין, נקבה שימי טהרתה מרובין אינו דין שיהו ימי טומאתה מועטין, ת"ל וטמאה שבועים שני שבועות שהן ארבעה עשר יום: וששים יום וששת ימים מה תלמוד לומר שיכול זכר שימי טומאתו מועטין ימי טהרתו מועטין נקבה שימי טומאתה מרובין אינו דין שיהו ימי טהרתה מועטין, תלמוד לומר וששים יום וששת ימים:

[סח]תניא אמר רבי ישמעאל (נאמר) טמא וטהר בזכר טמא וטהר בנקבה מה כשטמא וטהר בזכר יצירתו כיוצא בו אף כשטמא וטהר בנקבה יצירתה כיוצא בה. א"ל אין למדין יצירה מטומאה. א"ל לרבי ישמעאל מעשה בקלפטרא מלכת אלכסנדריא שנתחייבו שפחותיה הריגה למלכות ובדקו ומצאו זה וזה לארבעים ואחד אמר להן אני מביא לכם ראיה מן התורה ואתם מביאין לי ראיה מן השוטים. מאי מן התורה אמר קרא תלד הוסיף לך הכתוב לידה אחרת בנקבה. ומאי ראיה מן השוטים איכור הך דנקבה קדים ואיעבר ארבעים יומין קמי זכר. ורבנן סברי כמא דנפצא אשקינהו. ור' ישמעאל איכא גופא דלא מקבל כמא:

תקמח

[סט]טמא שאינו אוכל בתרומה מנא לן אמר רבי יוחנן משום רבי ישמעאל אמר קרא איש איש מזרע אהרן והוא צרוע או זב וגו' איזהו דבר שהוא שוה בזרעו של אהרן הוי אומר זה תרומה. ואימא חזה ושוק אינה בחוזרת, תרומה נמי אינה בחללה, חללה לאו זרעא דאהרן היא. וממאי דהאי עד אשר יטהר עד דעביד הערב שמש אימא עד דמייתי כפרה, לא סלקא דעתך דתנא רבי ישמעאל בזב בעל שתי ראיות ובמצורע מוסגר הכתוב מדבר דומיא דטמא נפש דלאו בר כפרה הוא, ואימא הני מילי דלאו בר כפרה אבל דבר כפרה עד דמייתי כפרה. ותו הא דתניא טבל ועלה אוכל במעשר, העריב שמש אוכל בתרומה, הביא כפרתו אוכל בקדשים מנא לן. אמר רב חסדא תלתא קראי כתיבי ולא יאכל מן הקדשים וגו' הא רחץ טהור וכתיב ובא השמש וטהר וכתיב וכפר עליה הכהן וטהרה הא כיצד כאן למעשר כאן לתרומה כאן לקדשים, ואיפוך אנא, מסתברא תרומה עדיפה שכן [ע]מחפ"ז. אדרבה מעשר עדיף שכן [עא]הדס ט"ב, אפילו הכי מיתה עדיפא, רבא אמר בלא מיתה עדיפא נמי לא מצית אמרת, אמר קרא נפש איזהו דבר ששוה בכל נפש הוי אומר זה מעשר. ואכתי ה"מ דלאו בר כפרה אבל דבר כפרה עד דמייתי כפרה. אמר אביי תרי קראי כתיבי ביולדת ובמלאת ימי טהרה כיון שמלאו ימי טהרה וכתיב וכפר עליה הכהן וטהרה הא כיצד כאן לתרומה כאן לקדשים, ואיפוך אנא, מסתברא קדש חמור שכן [עב]פנק עכ"ס, אדרבה תרומה חמורה שכן מחפ"ז, הנך נפישן, רבא אמר בלא הנך נפישן נמי לא מצית אמרת אמר קרא וכפר עליה הכהן וטהרה טהרה מכלל דהיא טמאה ואס"ד בקדשים איקרי כאן והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל, אלא שמע מינה בתרומה. ומי מצית אמרת תרומה כתיבא הכא והתניא בני ישראל אין לי אלא בני ישראל גיורת ושפחה מנין ת"ל אשה. גיורת ושפחה בני מיכל בתרומה נינהו, אלא קרא מילי מילי כתיב. ותלתא קראי בתרומה למה לי. צריכא דאי מעד אשר יטהר לא ידענא במאי, כתב רחמנא ובא השמש וטהר, ואי כתב רחמנא ובא השמש וטהר הוה אמינא דלאו בר כפרה נינהו אבל דבר כפרה אימא עד דמייתי כפרה, כתב רחמנא עד מלאת וגו'. ולהך תנא דפליג עליה דר' ישמעאל דאמר בזב שלש ראיות ובמצורע מוחלט הכתוב מדבר והאי עד אשר יטהר עד דמייתי כפרה, תרי קראי בקדשים למה לי, צריכא דאי כתב רחמנא ביולדת משום דמרובה טומאתה אבל בזב אימא לא. ואי כתב רחמנא בזב דלא הותר מכללו אבל יולדת אימא לא צריכא. במים וטמא עד הערב למה לי. א"ר זירא לנגיעה דתניא וטמא יכול לכל תלמוד לומר וטהר. אי וטהר יכול לכל ת"ל וטמא, הא כיצד כאן למעשר וכאן לתרומה. ואיפוך אנא, מסתברא כי היכי דחמירא אכילה דתרומה מאכילה דמעשר הכי נמי חמירא נגיעה דתרומה מנגיעה דמעשר, ואיבעית אימא נגיעה דתרומה מהכא נפקא בכל קדש לא תגע וכו' כדלעיל:

[עג]ובמלאת יום מלאת תביא תוך מלאת לא תביא. יכול לא תביא על לידה שלפני מלאת אבל תביא על לידה שלאחר מלאת, ת"ל ביום מלאת, ביום מלאת תביא תוך מלאת לא תביא. [עד]המפלת לאור שמונים ואחד בית שמאי פוטרין ובית הלל מחייבין. תניא אמרו להם ב"ה לב"ש הרי הוא אומר או לבת לרבות אור פ"א, אמרו ב"ה לבית שמאי מאי שנא אור פ"א מיום פ"א אם שוה לו לטומאה לא ישוה לו לקרבן. א"ל ב"ש לא אם אמרת ביום פ"א שכן יצאה בשעה שראויה להקריב בה קרבן תאמר במפלת לאור פ"א שלא יצאה בשעה שראויה להקריב בה קרבן. אמרו להם ב"ה הרי המפלת ביום פ"א שחל להיות בשבת תוכיח שלא יצאה בשעה שראויה להקריב בה קרבן וחייבת בקרבן. א"ל ב"ש לא אם אמרת ביום פ"א שחל להיות בשבת שאע"פ שאין ראוי לקרבן יחיד ראוי לקרבן צבור תאמר במפלת לאור פ"א שכן לילה אין ראוי לא לקרבן יחיד ולא לקרבן צבור. הדמים אין מוכיחין שהמפלת בתוך מלאת דמיה טמאים ופטורה מן הקרבן. [עה]תניא כבש בן שנתו לעולה, שנתו ולא שנה (יב) למנין עולם. ובן יונה או תור לחטאת או זה או זה. והלא דין הוא ומה אם במקום שלא כשרה חטאת העוף עם עולת בהמה, כשרה חטאת בהמה עם עולת בהמה. כאן שכשרה חטאת העוף עם עולת בהמה אינו דין שתכשר חטאת בהמה עם עולת בהמה, ת"ל ובן יונה או תור לחטאת או זה או זה. ובן יונה או תור מלמד ששניהם שקולין זה כזה. [עו]וכפר עליה הכהן וטהרה, מחוסר כפורים מנלן דאמר קרא וכפר עליה הכהן וטהרה מכלל שהיא טמאה ואמר מר טמא ששימש במיתה: [עז]והקריבו מה ת"ל מפני שטעונה שנים. יכול שנים מעכבים אותה ת"ל והקריב אחד (יג) מעכבה ואין שנים מעכבין, איני יודע אם חטאת אם עולה, כשהוא אומר וכפר מה מצינו בכל התורה כולה כפרה בחטאת אף כאן כפרה בחטאת וטהרה לאכול בזבחים. ממקור מלמד שכל דמים שרואה אינן אלא מן המקור. [עח]דמיה מלמד שדמים הרבה טמאים בה. חמשה דמים טמאין בה האדום והשחור וכקרן כרכום וכמימי אדמה וכמזוג. בית שמאי אומר אף כמימי תלתן וכמימי בשר צלי, וב"ה מטהרין. הירוק עקביא בן מהללאל מטמא. מנלן דאיכא דם טהור דילמא כל דם דאתי מינה טמא. אמר קרא כי יפלא ממך דבר למשפט בין

כמ"ק ובמ"ק סב יבמות עס: סג תורת כהנים: סד בגלוטנקא פי' רגל עגוי מען: סה שבועות יז: סו כריתות ז: סז תורת כהנים, סנהדרין ד: סח נדה ל:
סט יבמות עד: ע מחפ"ז ר"ת מיתה, חומש, פדיון אין לה, זר אסור בה: עא הדסט"ב ר"ת הבאה, וידוי, אסור לאונן, טומאה, בעור: עב פנקעכ"ס ר"ת פגול, נותר, קרבן, מעילה, כרת, אסור לאונן: עג נזיר סג: עד כריתות ז: עה תורת כהנים: עו סנהדרין פג: עז תורת כהנים: עח נדה יט:

זית רענן (י) יצאת התרומה, שהיא במיתה בידי שמים, אבל כרת הוא וזרעו נכרתין: (יא) בגלוטנקא, שטוענין אותה אם כן היא לא נגעה: יולדת נקבה, דלא כתיב בה בכל קדש לא תגע: (יב) למנין עולם, דס"ד כשמגיע השרי חשוב שנה: או זה או זה, פי' דוקא יונה או תור, אבל לא בהמה: שלא כשרה חטאת העוף, כגון ביוה"כ שמביאין פר לחטאת ואיל לעולה: ששניהן שקולין, בסוף כריתות יליף מדהקדים בפי' ויקרא תורים לבני יונה: (יג) מעכבה, לאכול בקדשים: וטהרה לאכול בזבחים, שאף קודם הקרבת קרבנה היתה טהורה לתרומה: אלא מן המקור, אבל שלא מן המקור טהורה:

בין דם לדם ואי דם טהור ליכא במאי פליגי זקן ממרא ורבנן, וממאי דהני טמאים והני טהורין ודם מנלן דאדום הוא, דאמר קרא עט ויראו מואב כנגד את המים אדומים כדם, למימרא דדם אדום הוא, ואימא אדום ותו לא. אמר קרא דמיה דמיה הרי כאן ארבע. והא אנן חמשה תנן. א"ר חנינא שחור אדום הוא אלא שלקה. ולב"ש ולעקביא בן מהללאל לית להו דמיה דמיה. איבעית אימא לית להו. ואיבעית איטא לאו אמר רבי חנינא שחור אדום הוא אלא שלקה הכא נמי מילקא הוא דלקו:

תקמט פאמר רבי יוחנן הכל צריכין דעת חוץ ממחוסרי כפ"ה שהרי אדם מביא קרבן על בניו ובנותיו הקטנים שנאמר פאזאת תורת הזב בין גדול בין קטן. אלא מעתה זאת תורת היולדת בין גדולה בין קטנה, קטנה בת לידה היא, ההיא זאת תורת היולדת בין פקחת בין שוטה שכן אדם מביא קרבן על אשתו שוטה כדברי ר' יהודה. דתניא רבי יהודה אומר אדם מביא קרבן עשיר על אשתו וכל קרבנות שחייבת:

*פאדם טהרה של מצורעת ב"ש מטהרין וב"ה אומרים כרוקה וכמימי רגליה, מאי טעמא דב"ה א"ר יצחק לזכר לרבות מצורע למעינותיו, לנקבה לרבות מצורעת למעינותיה. מאי מעינותיה אילימא שאר מעינותיה מזכר נפקא, אלא לדמה לטמא דם טוהר שלה. וב"ה אמרי לך האי לזכר מיבעי ליה לזכר כל שהוא בין גדול בין קטן (נקבה כל שהיא נקבה בין גדולה בין קטנה). וב"ה נפקא להו מזאת תורת הזב בין גדול בין קטן:

פגתורת היולדת האשה שיש עליה ספק חמש לידות ספק חמש זיבות מביאה קרבן אחד ואוכלת בזבחים ואין השאר עליה חובה. חמש לידות ודאות חמש זיבות ודאות מביאה קרבן אחד ואוכלת בזבחים והשאר עליה חובה. מעשה שעמדו קנין בירושלים בדינרי זהב. א"ר שמעון בן גמליאל פגהמעון הזה לא אלין הלילה עד שיהו בדינר כסף, נכנס לב"ד ולמד האשה שיש עליה חמש לידות ודאות חמש זיבות ודאות מביאה קרבן אחד ואוכלת בזבחים ואין השאר עליה חובה, עמדו קנין בו ביום ברבעתים. יכול אף על הלידה ועל הזיבה תביא קן אחד, ת"ל זאת. לזכר או לנקבה להביא המפלת סנדל או שליא ושפיר מרוקם:

פיתנו רבנן האומר הרי עלי בסלע למזבח מביא כבש שאין לך דבר שקרב בסלע אלא כבש, ממאי מדאמר רחמנא פהאיל אשם בכסף שקלים מכלל דכבש בן שנה בסלע, ומדכתיב פוכבש בן שנתו ותנן עמדו קנין בו ביום ברבעתים. ומדחס רחמנא עליה דדלות למהוי חד משיתסר בעשירות חס נמי רחמנא עליה דדלי דלות למהוי חד משיתסר בדלות, אם כן דלות כמה הוי רבעא וכמה פריטי מ"ח, חד משיתסר כמה הוי דדלות תלתא פריטי, א"כ מכאן אתה למד לעשירית האיפה בפרוטה. אמאי פרוטה הא אמרת עשירית האיפה דלי דלות היא ואמרת חד משיתסר דדלות הא וחשבינן דתלתא פריטי הווין, תנא מיולדת יליף דמתיא פרידה אחת תחת כבש דהוה חד מתלתין ותרין דכבש. ועד כאן דלי דלות כמה הוי חד משיתסר בדלות דמהיכא יליף מכבש עד כאן פרוטה ופלגא הוי. אמר רבינא כולי מילתא מיולדת יליף וה"ק מרחס עלה דדלות למהוי חד מתלתין ותרין בעשירות ומאי היא יולדת, חס נמי רחמנא עליה דדלי דלות ומאי עשירית האיפה למהוי חד מתלתין ותרין בדלות. א"ה נכי דרבעא דפרוטה הוי, ה"נ ולאו אורח ארעא לאתויי פחות מפרוטה למקדש:

פזואם לא תמצא ידה די שה אין אומרים לה ללוות וא"א לה לעסוק באומנות. יש לה שה ואין לה (יד) צרכיו מנין שתביא קרבן עני ת"ל די שה. ולקחה שתי תורים או שני בני יונה שנים היא מביאה ואין מביאה שלשה. והלא דין הוא זו מביאה מן השג יד ומצורע מביא מן השג יד מה מצורע מביא אחד תחת אחד אף זו תביא אחד תחת אחד. או כלך לדרך זו, זו מביאה מהשג יד ומטמא מקדש מביא מהשג יד מה מטמא מקדש מביא שנים תחת אחד אף זו תביא שנים תחת אחד. נראה למי דומה דנין מחוסר כפורים ממחוסר כפורים ואל יוכיח מטמא מקדש שאין מחוסר כפורים. או כלך לדרך זו דנין מי שאין עני שלו מביא בהמה ממי שאין עני שלו מביא בהמה [ואל יוכיח מצורע שעני שלו מביא בהמה] תלמוד לומר ולקחה שתי תורים או וגו' שנים היא מביאה ואין מביאה שלשה. אחד לעולה ואחד לחטאת כל מקום (טו) שנתחלפה חטאת הקדים חטאת לעולה, כאן שנתחלפה עולה הקדים עולה לחטאת, בכל מקום ששנים באים תחת חטאת הקדים חטאת לעולה כאן שאינן באין שנים תחת חטאת הקדים עולה לחטאת. בכל מקום שהיא באה על חטא הקדים חטאת לעולה כאן שאינה באה על חטא הקדים עולה לחטאת. דבר אחר מה ת"ל אחד לעולה ואחד לחטאת לפי שנאמר אחד חטאת ואחד עולה שאם הביאה חטאתה תחלה תביא עולתה (טז) ממין חטאתה. מנין שאם הביאה עולתה תחלה תביא חטאתה ממין עולתה ת"ל אחד לעולה ואחד לחטאת. ד"א שאם הביאה חטאתה תור ועולתה בן יונה תכפיל ותביא עולתה תור. עולתה תור וחטאתה בן יונה תכפיל ותביא עולתה בן יונה. בן עזאי אומר הולכין אחר הראשון, אחד עולה ואחד חטאת וכפר מלמד שכפרה בחטאת. וטהרה לאכול בזבחים: פחאמר רב חסדא אין הקנין מתפרשות אלא בלקיחת הבעלים או בעשית כהן, אמר קרא ולקת ועשה או בלקיחה או בעשיה:

תקנ יג פטוידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר אדם כי יהיה בעור בשרו. תנן התם תינוק בן יום אחד מטמא בזיבה. דתנו רבנן איש איש מה ת"ל איש איש לרבות בן יום אחד שמטמא בזיבה. ר' ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה אומר אינו צריך הרי הוא אומר והזב את זובו לזכר ולנקבה, לזכר כל דהו זכר, לנקבה כל שהיא נקבה. א"כ מה תלמוד לומר איש איש דברה תורה כלשון בני אדם. ומטמא בנגעים שנאמר אדם כי יהיה בעור בשרו אדם כל דהו. וטמא טומאת מת דכתיב צועל הנפשות אשר היו שם נפשות כל דהו. זוקק ליבום צאכתיב כי ישבו אחים יחדו שהיתה להם ישיבה אחת בעולם. ופוטר מן היבום בן אין לו אמר רחמנא והא אית ליה. ומאכיל בתרומה דכתיב צבוילידי ביתו הם יאכלו קרי ביה יאכילו. ופוסל מן התרומה צגוזרע אין לה אמר רחמנא והא אית לה. מאי איריא זרע אפילו עובר נמי דכתיב בנעוריה פרט למעוברת. צריכא דאי כתב רחמנא וזרע אין לה משום דמעיקרא חד גופא והשתא תרי גופי אבל הכא דמעיקרא חד גופא והשתא חד גופא אימא תאכל צריכא. ואי כתב רחמנא בנעוריה משום דמעיקרא גופא סריקא והשתא גופא מליא אבל התם דמעיקרא גופא סריקא והשתא גופא סריקא אימא לא צריכא. ופוסל בעבדי אביו מלאכול בתרומה לאפוקי מדר' יוסי דאמר עובר נמי פוסל, נוחל ומנחיל נוחל בנכסי (האח) [האם] להנחיל לאחין מן האב וחזקא יום אחד אבל עובר לא. מ"ט הוא מת ברישא. מר בריה דרב יוסף משמיה דרבא אמר לומר שממעט בחלק בכורה מ"ט צדוילדו לו בעינן. בכור שנולד לאחר מיתת אביו אינו נוטל פי שנים יכיר בעינן והא ליכא. וההורגו חייב שנאמר צהואיש כי יכה כל נפש אדם והרי הוא לאביו ולאמו כחתן שלם לענין אבלות. ודלא כר' שמואל בר גמרא דאמר כל ששהה שלשים יום אינו נפל. אי נמי דקים ליה בגויה שכלו לו חדשיו:

צואדם כי יהיה בעור בשרו. מה ת"ל לפי שנאמר איש או אשה כי יהיה בעור בשרם בהרות כהות לבנות (יז) אין צריך לומר בהרות שאין בהם מראות נגעים. *שאם היה בגוי ונתגייר, בקטן ונולד, בקמט ונגלה, בראש ובזקן בשחין ומכוה, ובקרח ובמורדין, וחזר הראש והזקן ונקרחו, השחין והמכוה והקרח ונעשו צרבת טהורין. נשתנו מראיהן בין להקל בין להחמיר ר' אלעזר בן עזריה מטהר. רבי אלעזר בן חסמא אומר להקל טהור, להחמיר תראה כתחלה. רבי עקיבא אומר בין להקל בין להחמיר תראה כתחלה לכך נאמר אדם כי יהיה וגו':

תקנא צזונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם. בשורה היא להם שנגעים באין עליהם דברי ר"י. ר"ש אומר פרט לנגעי אונסין. ולר"ש נגעי אונסין מי לא מיטמו והתניא אדם כי יהיה מדבור ואילך. והלא דין הוא טמא בזב וטמא בנגעים מה זב מדבור ואילך אף נגעים מדבור ואילך. לא אם אמרת בזב שאין מטמא באונס תאמר בנגעים שכן מטמא באונס תלמוד לומר אדם כי יהיה מדבור ואילך. רבא אמר פרט לנגעי החות. רב פפא אמר

כמ"ק ובמ"ק עט מלכים ב ג: פ נדרים לה: פא ויקרא טו: *פא נדה לד: פב תורת כהנים: פג פי' נשבע שבועה במקדש: פד כריתות י: פה ויקרא ה: פו במדבר ו: פז תורת כהנים: פח יומא מא: פט נדה מג: צ במדבר יט: צא דברים כה: צב ויקרא כב: צג שם: צד דברים כא: צה ויקרא כד: צו תורת כהנים: *נגעים פ"ז: צז כריתות י:

זית רענן (יד) ואין לה צריכין, פי' שאין לה נכסים: אחד תחת אחד, שהמצורע עשיר מביא ג' כבשים ומצורע עני מביא כבשה אחת ושתי תורים: מטמא מקדש, עשיר מביא כבשה ועני מביא ב' תורים: מחוסר כפורים, שיולדת ומצורע אסורים בקדשים עד שיביאו קרבנותיהם: (טו) שנתחלפה חטאת, כגון מטמא מקדש דעיקרו חטאת בהמה ובדלות מביא ב' תורים תחתיה: (טז) ממין חטאתה, או תור או בן יונה: (יז) א"צ לומר וכו', נגעים שלא באו לכלל [illegible] אלא אפילו בהרות של מראות נגעים אם היה בגוי ונתגייר וכו' כ"ה בת"כ:

אמר פרט לנגעי כשפים. וק"ו ומה זבין שטומאתן וטהרתן בכל אדם (יח) פרט בהם לפני הדבור נגעים שאין טומאתן וטהרתן אלא בכהן אינו דין שיפרוט בהן לפני הדבור. לא אם אמרת בזבין שלא טמא בהן אונסין וכו'. [צח]כי יהיה בעור בשרו מה תלמוד לומר לפי שנאמר ושער בנגע הפך לבן יכול אין לי אלא מקום שראוי לגדל שער לבן, מקום שאין ראוי לגדל שער לבן מנין, בעור בשרו ריבה. שאת זו השאת, בהרת זו הבהרת. ספחת שני לבהרת. ומראהו עמוק שני לשאת. מה לשון שאת [מובהקת] כמראה הצל שהן גבוהין ממראה חמה. מה לשון עמוק עמוקה כמראה חמה העמוקה ממראה הצל. מה לשון ספחת טפלה שנאמר [צט]ספחני נא אל אחת הכהונות. והיה מלמד שמצטרפים זה עם זה לפטור להחליט ולהסגיר. בעור בשרו בעור בשרו (שלא) [של] נראה. מכאן אמרו בהרת עזה נראית (יט) בגרמני [כהה], כהה נראית בכושי [עזה], רבי ישמעאל אומר בית ישראל אני כפרתן הרי הן כאשכרוע לא שחורים ולא לבנים אלא בינונים. ר' עקיבא אומר יש לציירים סממנים שהם צרין צורות שחורות לבנות ובינוניות ומביא סם בינוני ומקיפו מבחוץ ותראה כבינוני. ר"י אומר כתוב אחד אומר בעור בשרו וכתוב אחד אומר בעור הבשר מצינו שמראות נגעים להקל אבל לא להחמיר. רואה הגרמיני בבשרו להקל נמצאת מקיים בעור בשרו, את הכושי כבינוני להקל נמצאת מקיים בעור הבשר. וחכמים אומרים זה וזה בכבינוני. והיה בעור בשרו לנגע צרעת מלמד שמצטער ממנו. מנין (כ) אף אחרים רואין אותו כשהוא מצטער ממנו ת"ל (והיה) [לנגע]. צרעת כגרים והלא דין הוא נאמר כאן טמא וטמא במחיה מה מחיה בכגרים אף כאן בכגרים. לא אם אמרת במחיה שצריכה כעדשה תאמר בשער לבן שאין מקום שער לבן צריך כלום, ת"ל צרעת כגרים:

[ק]והובא אל אהרן הכהן. מה ת"ל לפי שנאמר [קא]ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע וכי מה ענין ריבים אצל נגעים מקיש ריבים לנגעים מה נגעים ביום דכתיב וביום הראות בו בשר חי אף ריבים ביום. ומה נגעים שלא בסומא דכתיב לכל מראה עיני הכהן אף ריבים שלא בסומא. ומקיש נגעים לריבים מה ריבים שלא בקרובים אף נגעים שלא בקרובים. אי מה ריבים בשלשה אף נגעים בשלשה. ודין הוא ממונו בשלשה גופו לא כ"ש תלמוד לומר והובא אל הכהן הא למדת כהן אחד רואה את הנגעים. [קב]והובא אל אהרן אין לי אלא אהרן מנין לרבות כהן אחר תלמוד לומר הכהן. מנין לרבות בעלי מומים ת"ל מבניו. יכול שאני מרבה חללין ת"ל הכהנים יצאו חללין. מנין לרבות כל ישראל ת"ל או אל אחד אם סופנו לרבות כל ישראל מה ת"ל הכהנים מלמד שאין טומאה וטהרה אלא מפי הכהנים. הא כיצד חכם שבישראל רואה את הנגעים ואומר לכהן אע"פ שהוא [שוטה] אמור טמא והוא אומר טמא או אמור טהור והוא אומר טהור. רבי אומר מה ת"ל אל אחד מבניו הכהנים לפי שנאמר ועל פיהם יהיה כל ריב וגו' הקיש דינים לנגעים מה נגעים ביום אף דינים ביום. מה נגעים שלא בקרובים אף ריבים שלא בקרובים. אי מה ריבים בשלשה אף נגעים בשלשה קל וחומר אם ממונו בשלשה גופו לא כל שכן. ואם כן למה נאמר או אל אחד מבניו מלמד שכהן אחד רואה את הנגעים. וראה הכהן את הנגע (כא) שיהו עיניו בו בשעה שרואה אותו, בעור הבשר הבינוני. בעור הבשר שיהיה רואה עור הבשר עמו כולו כאחד. רבי יוסי בר' יהודה אומר מה ת"ל בעור הבשר שיהא כל החוצה לו סמוך לעור הבשר וראוי לפשיון שאם היה סמוך לראש ולזקן לשחין ולמכוה ולקרחת אין טמא. שער, מיעוט שער שתי שערות, בנגע להביא את מה שבתוכו (כב) ושוכב חוצה לו. בנגע הפך לא קודם. מכאן אמרו אם בהרת קדמה לשער לבן טמא. ואם שער לבן קדם לבהרת טהור אם ספק טמא. ורבי יהושע מטהר. ושער בנגע הפך לבן מכאן אמרו שתי שערות עיקרן משחיר וראשן מלבין טהור, עיקרן מלבין וראשן משחיר

טמא. וכמה יהא בלבנונית רבי מאיר אומר כל שהוא. וחכמים אומרים כשעור. א"ר מאיר שלא יהא אדם מדמה (כג) (שבקולם) [שבכולם] הן נידונין. אלא (היה) [חוד] שער לבן טמא, אין לבן טהור. לבן, ולא אדום ולא ירוק ולא שחור, אוציא את כולן ולא אוציא את שער צהוב. ודין הוא ומה אם שער לבן שאין סימן טמא בנתק הרי הוא סימן טמא בנגע, שער צהוב שסימן טמא בנתק אינו דין שיהא סימן טמא בנגע, ת"ל לבן ולא צהוב. ומראה הנגע עמוק ולא ממשה עמוק. ומראה הנגע עמוק ולא מראה שער לבן עמוק, ומראה הנגע עמוק לרבות לו מראות רביעי, הוא (כד) אין לו מראה חמישי: [קג]אמר רב פפא האי שמשא סומקתא היא תדע דהא סמקא צפרא ופניא, והא דלא חזיא כולי יומא נהורא הוא דלא בריך. מיתיבי מראהו עמוק מן העור כמראה חמה העמוקה מן הצל, והא התם דלבן הוא, כמראה חמה ולא כמראה חמה, כמראה חמה עמוקה ולא כמראה חמה דאלו התם לבן והכא אדום. ולמאי דסליק ארעתין מעיקרא והא כמקא צפרא ופניא, בפניא דחלפא אפיתחא דגיהנם, בצפרא חלפא אוורדי דגן עדן, ואית דאמרי איפכא. [קד]ומראה הנגע עמוק מעור בשרו נגע צרעת היא מה תלמוד לומר לפי שנאמר וטמאו הכהן לא יסגירנו הא למדנו (כה) שאין מסגירין את המוהלט, מנין שאין מחליטין את המוסגר ואין מסגירין את המוסגר ואין מחליטין את המוחלט, ת"ל לא יסגירנו כי טמא כל שנקרא עליו [שם] טמא אין זקוק לו. (כו) יכול לא יאמר לו הרי את מוסגר בזה ומוחלט בזה מוחלט בזה ומוסגר בזה (מוסגר בזה ובזה) מוחלט בזה ובזה, תלמוד לומר נגע וראה צרעת וראה. וראהו כלו כאחד כגרים, שאם היה על ראש חוטמו שופע אילך ואילך אינו טמא. מכאן אמרו עשרים וארבעה ראשי אברים שבאדם אינן מטמאין משום מחיה, ראשי אצבעות ידים ורגלים, ראשי אזנים, ראש החוטם, ראש הגויה, וראשי דדים של אשה. רבי יהודה אומר אף של איש [קה]ותני עלה בכולן עבד יוצא בהן לחירות. בן עזאי אומר אף הלשון. רבי אומר אף הסירוס, סירוס דמאי אילימא סירוס דגיד היינו גויה, אלא סירוס דביצים: [קו]רבי אלעזר אומר היבלות והדלדלים (כז) והמסמרות אינן מטמאין משום מחיה. וטמא אותו, אותו הוא מטמא ואינו מטמא את התולש סמני טומאה מתוך נגעו עד שלא בא אצל כהן. א"ר עקיבא שאלתי את רבן גמליאל ואת רבי יהושע כשהולכין לכרך נדבת בתוך הסגר מהו אמרו לי לא שמענו, אבל שמענו עד שלא בא אצל כהן טהור לאחר חלוטו טמא. התחלתי מביא להם ראיה אחד עומד לפני כהן בתוך הסגרו טהור עד שיטמאנו הכהן. ומאימתי טהרתו ר' אליעזר אומר כשיולד לו נגע אחר וטהר היכנו וחכמים אומרים עד שתפרח בכולו:

[קז]ואם בהרת לבנה מנא לן דבהרת עזה היא אמר אביי אם בהרת לבנה היא היא לבנה ואין אחרת לבנה. תנו רבנן בהרת עמוקה וכן הוא אומר מראהו עמוק מן העור כמראה חמה העמוקה מן הצל. שאת אין שאת אלא גבוה. וכן הוא אומר [קח]על ההרים הרמים ועל הגבעות הנשאות. ספחת אין ספחת אלא טפלה, וכן הוא אומר [קט]ספחני נא אל אחת הכהונות. אשכחן טפלה לשאת טפלה לבהרת מנא לן. אמר רבי זירא נאמר לבנה בשאת ונאמר לבנה בבהרת מה לבנה האמורה בשאת יש לה טפלה אף לבנה האמורה בבהרת יש לה טפלה. במתניתא תנא הטיל הכתוב לספחת בין שאת לבהרת לומר לך כשם שטפלה לשאת כך טפלה לבהרת. שאת כצמר לבן אמר רב ביבי כצמר נקי בן יומו שמכבנים אותו למילת. [קי]בהרת לבנה אין לי אלא בהרת מנין לרבות את השאת, תלמוד לומר למטה שאת לבנה. מנין לרבות שאר המראות תלמוד לומר ואם בהרת. יכול כשם שהיא שלישית לכתוב כך תהא שלישית במראות, ת"ל לבנה היא, אין למעלה הימנה, כמה תהא לבנוניתה כשלג שנאמר [א]והנה מרים מצורעת כשלג. יכול כל מראה שלג יהו טמאין ושאר כל המראות יהו טהורין ת"ל בוהק, בוהק טהור, (כח) למעלה הימנו טמא. מכאן אמרו מראות נגעים שנים

ממ"ק ובמ"ק צח תורת כהנים: צט שמואל א ב: ק סנהדרין לד: קא דברים כא: קב תורת כהנים: קג בבא בתרא פד: קד תורת כהנים: קה קידושין כה: קו תורת כהנים: קז שבועות ו: קח ישעיה ב: קט שמואל א ב: קי תורת כהנים: א במדבר יב:

זית רענן (יח) פרט בהם לפני הדבור, פי' שממעט לפני הדבור שאין מטמאים: שלא טמא בהן אונסין, אבל נגעים מטמאים באונס: שאין ראוי לגדל שער, כגון תוך ידו: שני לבהרת, פי' תולדה דבהרת: (יט) בגרמני כהה, פירוש באדם לבן אפילו הבהרת עזה כשלג נראית כאלו כהה ובכושי הוי איפכא: כאשכרוע, מין עץ: שמצטער ממנו, מכה שהוא מצטער ממנו: (כ) אף אחרים מצטערים ממנו רואים אותו וכו', כ"ה בת"כ ואפשר כדאיתא ברבה שאם רואה מצורע פורח הצרעת עליו: ת"ל והיה לשון עתיד, כלומר שיהיה באחרים: מחיה בכגרים, פירוש בהרת המטמאה במחיה צריכה להיות גדולה כגרים: שצריכה כעדשה, פי' שצריכה להיות מחיה באמצע כעדשה לכן צריך הנגע להיות כגרים: צריך כלום, פי' שאין לו שעור: ת"ל צרעת, יתירא הוא: (כא) שיהו עיניו בו, שלא יסיח דעתו ממנו: (כב) בעור הבשר הבינוני, אפילו הוא כושי רואין אותו כבינוני: כולו כאחד, אבל ראשי אברים אין יכול לראות כאחר שמשופעים אילך ואילך: (כב) ושוכב חוצה לה, פי' אם השערות גדולות ויוצא חוץ לנגע: (כג) שבכולם הם נידונין, פי' שצריכין להיות כולם לבנים: אלא חוד של השער לבן טמא. פי' אם חודן של שער הם לבנים דהיינו ראשן וכיוצא בזה פליגי (ספ"ג דפרה): בנתק, הוא נגע ראש: ת"ל לבן וכו', ושערה לא הפך לבן והל"ל לא הפך וממילא ידענא דקאי על לבן אלא למעט צהוב: אין ממשה עמוק, רק כמראה חמה עמוקה מן הצל: ולא מראה שער לבן עמוק, פי' שהשער לבן אינה עמוקה מעור הבשר שאע"פ שאין לבן כ"כ טמא: מראה רביעית, דלעיל כתיב ג' שאת או ספחת או בהרת וכאן מרבה רביעית: (כד) הוא למעט, נגע צרעת הוא להכי אצטריך הוא: (כה) שאין מסגירין את המוחלט, אם נולד לו נגע אחר (רפ"ג): (כו) יכול לא יאמר לו, פי' כשהיא בתחלה שנים כאחת: (כז) והמסמרות, פי' חתיכות בשר הבולטין כמין מסמר: (כח) למעלה הימנו, שהוא לבן יותר מבהק:

שנים שהן ד' בהרת עזה כשלג, שניה לה כסיד ההיכל, שאת כקרום ביצה, שניה לה כצמר לבן דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים שאת כצמר לבן שניה לה כקרום ביצה, הפתוך שבשלג כיין המזוג (בשלג), פתוך שבסיד כדם מזוג בחלב דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר אדמדם שבזה ושבזה כיין מזוג במים אלא שלג עזה של סיד דיהה הימנה. רבי חנינא סגן הכהנים אומר מראות נגעים שלשים וששה. עקביא בן מהללאל אומר מראות נגעים שבעים ושנים. א"ר יוסי שאל יהושע בנו של רבי עקיבא את רבי עקיבא אמר ליה מפני מה אמרו מראות נגעים שנים שהן ארבעה אמר ליה אם לאו מה יאמרו. אמר ליה יאמרו מקרום ביצה ולמעלה טמא א"ל מלמד שמצטרפין זה עם זה. א"ל ויאמרו מקרום ביצה ולמעלה טמא ומצטרפין זה עם זה א"ל מלמד שאם אינו בקי בהם ובשמותן לא יראה את הנגעים. ושערה ולא שער מחיתה. מכאן אמרו בהרת כגרים ובה מחיה בכעדשה ושער לבן בתוך המחיה הלכה המחיה טמאה מפני שער לבן, הלך שער לבן טמאה מפני מחיה. ורבי שמעון מטהר מפני שלא הפכתו הבהרת. אמרו לו והלא כבר נאמר ושער בנגע הפך לבן, נגע זה מכל מקום. ושערה (כט) לא שער מקצתה, מכאן אמרו בהרת היא ומחיתה כגרים ושער לבן בתוך הבהרת הלכה מחיה טמאה מפני שער לבן הלך שער לבן טמאה מפני מחיה. ור' שמעון מטהר שלא הפכתו הבהרת כגרים. ומודה שאם יש במקום שער לבן כגרים שהוא טמא, ושערה לא הפך והסגיר אם יש בה שער שחור אינו ממעטה. שאלו תלמידיו את רבי יוסי בהרת ובה שער שחור חוששין שמעט מקומה את הבהרת מכגרים, אמר להם בהרת ובה שער לבן חיישינן שמא מעט מקומה את הבהרת מכגרים. א"ל לא אם אמרת בשער לבן שסימן טומאה תאמר בשער שחור שאין סימן טומאה, אמר להם הרי שיש בה עשר שערות לבנות (כולם) [כלום] הם לסימני טומאה אלא שתים חוששין למותר שמא מיעט מקומה את הבהרת מכגרים. א"ל לא אם אמרת בשער לבן שהוא מין טומאה תאמר בשער שחור שאינו מין טומאה. אמר להם אף שער שחור הופך והווה מין טומאה ואומר ושערה לא הפך לבן והסגיר אם יש בה שער שחור אינו ממעטה:

והסגיר הכהן את הנגע (ל) שבעת ימים תחלה. בשביעי יכול בין ביום ובין בלילה תלמוד לומר ביום ולא בלילה, יכול כל מראה היום יהא כשר, תלמוד לומר לכל מראה עיני הכהן מה כהן פרט לשחשך מאור עיניו אף היום פרט [לשחשך] מאור היום. מכאן אמרו אין רואין את הנגעים שחרית ובין הערבים לא בתוך הבית ולא ביום המעונן לפי שכהה נראית עזה, ולא בצהרים לפי שעזה נראית כהה. אימתי רואין בשלישית ברביעית בחמישית בשביעית בשמינית ובתשיעית דברי ר"מ. ר' יהודה אומר ברביעית בחמישית בשמינית בתשיעית. רבי יוסי אומר ברביעית וחמישית ובתשיעית ובעשירית, אבל רואה אני את דברי ר"ע. והנה הנגע עמד בעיניו שאם העז וכהה או כהה והעז כאלו לא כהה. ולא פשה שאם כנס ופשה כאלו לא (כנס) [פשה]. והסגירו שבעת ימים שנית מלמד שיום שביעי עולה לו מן המנין מלפניו ומלאחריו. וראהו הכהן (לא) (זה אהרן) ביום השביעי שנית כהן שראהו בראשונה רואהו בשניה, אם מת רואהו כהן אחר. והנה כהה יכול כי שהוא למטה מארבעה מראות תלמוד לומר הנגע. אי הנגע יכול במראיו תלמוד לומר והנה כהה, הא כיצד כהה (מן הכהה) [ממראיו] ולא למטה מארבעה מראות. והנה כהה העז וכהה כאלו לא העז, הנגע שאם כהה והעז כאלו לא כהה. לא פשה שאם פשה וכנס כאלו לא פשה, הנגע שאם כנס ופשה כאלו לא פשה, אם נאמר בשבוע ראשון למה נאמר בשבוע שני מפני (שבכגרים) [שבבגד] עומד בראשון מסגיר ובשני שורף ובאדם העומד בראשון מסגיר ובשני פוטר צ"ל בשבוע ראשון וצריך לומר בשבוע שני. וטהרו הכהן מספחת היא (לב) אע"פ שנשתנו מראיה, יכול אע"פ שהלכה לה וחזרה, ת"ל היא. מה יעשה לה, ר' יהודה אומר תראה כתחלה וחכמים מטהרין:

וכבס בגדיו מלטמא משכב ומושב ומלטמא בביאה. וטהר מן הפריעה ומן הפרימה ומן התגלחת ומן הצפרין. וכבס בגדיו וטהר יכול הרי הוא מסולק ת"ל אם תפשה טמא. אין לי אלא במראה מנין שלא במראה, ת"ל אם פשה תפשה. החליטו בשער לבן והלך שער לבן ובא שער לבן. וכן המחיה והפשיון בתחלה ובסוף שבוע ראשון ובסוף שבוע שני ולאחר הפטור הרי זה כמות שהוא כו', החליטו בפשיון והלך הפשיון ובא פשיון וכן שער לבן ובמחיה בסוף שבוע ראשון ובסוף שבוע שני ולאחר הפטור הרי זה כמות שהיה לכך נאמר תפשה. אם פשה תפשה. יכול יהא (לג) פשיון מטמא בתחלה, ת"ל אחרי הראותו אל הכהן. יכול אם ראהו הכהן שפושה והולך יזקק לו תלמוד לומר לטהרתו אין נזקק לו אלא משעה שרואה אותו אם לטהרה אם לטומאה. ונראה שנית אל הכהן (כיון) [כהן] שרואהו בראשונה רואהו בשניה, אם מת רואהו כהן אחר: **וראהו** הכהן והנה פשתה המספחת בעור. הרי זה בא ללמד על הפשיון (לד) שאם נשתנו מראיו שהוא טמא. וטמאו הכהן צרעת היא הרי זה בא ללמד על הפשיון שלא יטמא אלא (לה) בארבעה מראות ובהן [המראות] שהאום מטמא הפשיון מטמא. והלא דין הוא האום מטמא והפשיון מטמא מה האום אין מטמא אלא בארבעה מראות אף פשיון לא יטמא אלא בארבעה מראות. או כלך לדרך זו שער לבן סימן טומאה ופשיון סימן טומאה מה שער לבן מטמא בכל מראה לבן אף פשיון מטמא בכל מראה לבן. נראה למי דומה דנין דבר שמטמא בכל הנגעים מדבר שהוא מטמא בכל הנגעים ואל יוכיח שער לבן שאין מטמא בכל הנגעים. או כלך לדרך זו דנין דבר שסימן טומאה מדבר שסימן טומאה ואל תוכיח טומאת האום שאינו סימן טומאה ת"ל וטמאו הכהן צרעת היא הרי זה בא ללמד על הפשיון שלא יטמא אלא בארבעה מראות. היא פרט (לו) לשפשה לבהק. נגע וגו' בעור והיא הפכה שער לבן ומחית בשר חי בשאת. למדנו לשאת מטמא במחיה. מנין לרבות שאר המראות. ודין הוא אם מצינו ששוו כל המראות לשאת ליטמא בשער לבן ישוו כל המראות לשאת ליטמא במחיה, [ועוד] ק"ו אם שוו כל המראות לשאת ליטמא בשער לבן שאין שער לבן מטמא בקרחת ובגבחת, לא ישוו כל המראות לשאת לטמא במחיה שהמחיה מטמא בקרחת ובגבחת, לא אם שוו כל המראות לשאת ליטמא בשער לבן שהשער לבן מטמא בשחין ובמכוה, ישוו כל המראות לשאת ליטמא במחיה שאין המחיה מטמא בשחין ובמכוה, תלמוד לומר נגע צרעת. אי מה שאת אום אף בהרת אום מנין לרבות שאר המראות הוא הדין והוא התשובה תלמוד לומר נגע צרעת. כי תהיה מן הדבור ואילך. באדם להביא את הבא כלו לבן שתהא מחיה מטמאתו. שהיה בדין אם בהרת קטנה מחיה מטמאתה בהרת גדולה לא תהא מחיה מטמאתה. לא אם אמרת בבהרת קטנה שסימן טומאה תאמר בבהרת גדולה שאינה סימן טומאה הואיל ואינה סימן טומאה לא תהא מחיה מטמאתה, ת"ל (לז) באדם להביא את הבא כלו לבן שתהא מחיה מטמאתו. קראו לו לראות נגע אחד וצמח בו נגע אחר מנין שיזקק לו. תלמוד לומר וראה הכהן והנה שאת. והיא הפכה שהפכתו היא ולא שהפכתו חברתה, זהו שער פקידה שעקביא בן מהללאל מטמא וחכמים מטהרין. *(ואיזהו שער פקידה מי שהיתה בו בהרת כגרים ובה שער לבן והלכה הבהרת והניחה לשער לבן במקומו וחזרה והניחה שער לבן את מקומה וחזרה עקביא בן מהללאל מטמא וחכמים מטהרין), אמר רבי עקיבא מודה אני בזה שהוא טהור. איזהו שער פקידה מי שהיתה בו בהרת כגרים ובה שתי שערות והלך ממנה מן האום כחצי גרים והניח שער לבן במקום הבהרת וחזר, אמרו לו כשם שבטלו (את) דברי עקביא כך דבריך אין מתקיימין. והיא הפכה שהפכתו כלה ולא שהפכתו מקצתה. כיצד בהרת כחצי גרים ובה (שער לבן אחד נולדה הרי זה להסגיר. בהרת כחצי גרים ובה שתי שערות הרי זה להסגיר, בהרת כחצי גרים ובה) שתי שערות ונולדה בהרת כחצי גרים ובה שערה אחת הרי זה להסגיר. והיא הפכה שהפך

* כל זה יתיר

זית רענן (כח) הפתוך, מראה מעורב: דיהה, פי' כהה: (כט) שלא היתה בבהרת כגרים: אינו ממעטה, השער לבן מכגרים: חוששין שמיעט, שמקום השער ממעט: א"ל וכו' שער לבן, פי' א"כ בשער לבן נמי ניחוש שמא מיעט: חוששין למותר, פי' הנותרים משנים ניחוש שמא מיעטו הבהרת אלא לא חיישינן ה"נ לא חיישינן: או שערה וכו', פירוש א"נ יש ללמוד מן הכתוב: (ל) שבעת ימים תחלה, דזהו הסגר ראשון: (לא) זה אהרן, כלומר אותו שראה בראשונה יראה בשניה כדמסיק: (לב) אע"פ שנשתנו מראה, למראה נגע אחר כגון שהיה כשלג ונעשה כסיד אעפ"כ טהור, ועיין בק"א שהאריך בזה: מלטמא משכב ומושב, דלכל מילי מוסגר ומוחלט שוין ובפי' מצורע מפיק ליה מוכבס בגדיו: וטהר מן הפריעה וכו', פירש"י מדלא כתיב ויטהר אלא וטהר משמע לכן היה טהור שלא היה צריך פריעה וכו': הרי הוא מסולק, ואע"פ שיפשה אח"כ יהיה טהור: (לג) פשיון מטמא בתחלה, אם פשה קודם שראהו הכהן: שפושה והולך, בשעת ראיה: (לד) שאם נשתנו מראיו, אע"פ שנשתנו מראיו, הוא טמא ובלבד שיהיה מד' מראות: (לה) בארבעה מראות, שהאום מטמא בהן, פירש גוף הנגע הפשיון מטמא כצ"ל: שער לבן, אין מטמא בנתקין ובקרחת וגבחת: (לו) לשפשה לבהק, שאם בהק סמוך לנגע ופשה להוכו אינו מטמא נגעים פ"ו מ"ו): מטמא במחיה, אם נולד מחיה באמצע הנגע: שאת אום אף בהרת אום כצ"ל, פי' ששאת ובהרת הם אבות והשאר הולדות: שאר המראות, פי' התולדות: הוא הדין והוא התשובה, פי' דמצינו ג"כ למילף בק"ו הנ"ל ולהשיב פירכא הנ"ל: ת"ל נגע צרעת לרבות כולם: הבא כלו לבן, פי' שכסתה אותו צרעת מראשו ועד רגלו אם נולדו אח"כ מחיה טמא: בהרת גדולה, שאין סימן טומאה שאם היה בו נגע ופרחה בכלו טהור: (לז) באדם, משמע בכל אדם: קראו לו, לכהן: ת"ל וראה וכו' והנה שאת, פי' שנולדה לו שאת עד שלא ראהו: מפני שהפכתו בהרת, פי' כגרים: ת"ל צרעת נושנת היא, ולעיל סניה גה"ב ונחית בשר חי בשאת: עד שתהא בה, פי' בנגע:

שהפך כלה את כלו ולא שהפך כלה את מקצתו. כיצד בהרת כחצי גריס [ובה שערה אחת נולדה בהרת כחצי גריס ובה שערה אחת ה"ז להסגיר, בהרת כחצי גריס] ואין בה כלום, נולדה בהרת כחצי גריס ובה שתי שערות הרי זה להחליט מפני שהפכתו הבהרת. ומחית בשר חי בשאת יכול כל שהוא ת"ל שער לבן ומחית בשר, מה שער לבן מקום שתי שערות אף מחיה מקום שתי שערות. יכול לא תהא טמאה עד שיהא בה שער לבן ומחיה, תלמוד לומר צרעת נושנת היא היא טמאה ואינה צריכה דבר לסעדה. אם כן למה נאמר שער לבן ומחית בשר למר שלא תהא טמא עד שתהא כדי לקבל שער לבן ומחיה. יכול שער לבן מצד זה ומחיה מצד זה תלמוד לומר בשאת שתהא (לח) מבוצרת להוך השאת. הא כיצד נמצא מקום שתי שערות מימינה מקום שתי שערות משמאלה מלמעלה ממנה מלמטה כמנה מרובע נמצאו שלשים ושש שערות נמצא גופה של בהרת כגרים [ג]הקלקי מרובע. בשר חי ולא השחין. בשר חי ולא הבוהק. בשאת ולא הבוהק. צרעת בנין אב לכל הצרעת שיהא כגרים. נושנת מלמד שמטמאה שלא הפוכה, והלא דין הוא שער לבן סימן טומאה ומחיה סימן טמאה מה שער לבן אין מטמא אלא הפוך אף מחיה לא תטמא אלא הפוכה תלמוד לומר נושנת מלמד שמטמאה שלא הפוכה. היא מלמד שמטמאה הפוכה. והלא דין הוא ומה אם שער לבן שאין מטמא שלא הפוך הרי הוא מטמא הפוך, מחיה שמטמאה שלא הפוכה אינו דין שמטמאה הפוכה, ת"ל היא מלמד שמטמאה הפוכה. וטמאו הכהן לא יסגירנו הא למדנו שאין מסגירין את המוחלט. מנין שאין מחליטין את המוסגר שאין מסגירין (את המוסגר ואין מחליטין) את המוהלט, תלמוד לומר לא יסגירנו כי טמא הוא כל שנקרא [שמו] עליו טמא אין זקוק לו (רבי אומר) [או] אינו אומר לא יסגירנו כי טמא לא יסגירנו כהן [טמא] אבל מוחלט יסגירנו, ת"ל כי טמא הוא בנראה דברתי ולא רברתי ברואה. ואם פרוח תפרח אין לי אלא שפרחה בכולה כאחת פורחת וחוזרת פורחת והוזרת (ופורחת) מנין ת"ל תפרח. ואם פרוח תפרח אין לי (לט) אלא מלמטה למעלה מלמעלה למטה מנין ת"ל תפרח. ואם פרוח תפרח אין לי אלא מטמאה לטהורה מטהורה לטמאה מנין ת"ל תפרח. ואם פרוח תפרח רבי נחמיה אומר אם בתחלה פרחה מטמאה לטהורה טהור, מטהורה לטמאה טמא. צרעת מה ת"ל שיכול אין לי פריחה מטהרת אלא בשאת בלבד מנין לרבות שאר המראות ת"ל הצרעת. וכסתה הצרעת ולא הבהק. מפני שהייתי אומר הואיל *) ואין סימן טומאה בתחלה תהא סימן טומאה בסוף ת"ל וכסתה הצרעת ולא הבהק. את כל עור הנגע עור הראוי לקבל נגע פרט (מ) לשחין המורד ולמכוה המורדת. או אינו אומר את כל עור הנגע אלא הראוי לקבל נגע כגרים יעכב פחות מכגרים לא יעכב, תלמוד לומר כלו הפך לבן, אי כלו לבן יכול אף תוך ראשו ואף תוך רגליו, תלמוד לומר מראשו להוציא תוך ראשו, ועד רגליו להוציא את תוך רגליו:

יתניא [י]מיום הראשון עד יום השביעי. יכול ראשון ולא ראשון בכלל שביעי ולא שביעי בכלל כענין מראשו ועד רגליו ראשו ולא ראשו בכלל רגליו ולא רגליו בכלל, ת"ל [י]עד יום האחד ועשרים לחדש בערב. ד"א אינו צריך ראשון וראשון בכלל שביעי ושביעי בכלל. אמר מר ראשו ולא ראשו בכלל מנלן, איבעית אימא שאני סימנין דגופו מסימנין דראשו, ואיבעית אימא לכל מראה עיני הכהן: לכל מראה עיני הכהן מלמד שטהר הכתוב בית הסתרים. [י]ת"ר כיצד ראית הנגע האיש נראה כעודר וכמוסק זיתים, [כעודר בבית הסתרים וכמוסק בבית השחי. האשה כעורכת וכמניקה את בנה, כעורכת בבית הסתרים], וכמניקה את בנה תחת הדד, כאורגת בעמרים לשתי ליד הימנית. ר' יהודה אומר כטווה פשתן לשמאלית. כשם שנראה לנגעו כך נראה לתגלחתו. דבר אחר לכל מראה עיני הכהן פרט לכהן שחסר מאור עיניו, מכאן אמרו כהן הסומא באחת מעיניו או שכהה מאור עיניו אינו רואה את הנגעים. וראה הכהן והנה כסתה הצרעת מה תלמוד לומר. שיכול אין לי פריחה מטהרתה אלא מן השאת בלבד מנין לרבות שאר המראות תלמוד לומר והנה כסתה הצרעת. את כל בשרו להביא את בין אצבעות ידיו ורגליו. דבר אחר מה ת"ל את כל בשרו מנין אתה אומר פרחה בכלו אבל לא בכחצי עדשה הסמוך לראש ולזקן לשחין ולמכוה ולקרח ולכוורדין והזר הראש והזקן ונקרחו השחין והמכוה והקרח ונעשו צרבת יכול יהא טהור, ת"ל את כל בשרו עד שתפרח בכלו:

[י]אמר רבי יצחק אין בן דוד בא עד שתהפך כל המלכות למינות דאמר קרא כלו הפך לבן טהור הוא. (וטהר הוא) [י]וטהר את הנגע כלו הפך לבן טהור הוא. מה ת"ל שיכול אין לי פריחה מטהרת אלא לאחר חליטת מחיה בתחלה, מנין אחר החלט מחיה בסוף שבוע ראשון, בסוף שבוע שני לאחר הפטור, [לאחר החלט שער לבן בתחלה בסוף שבוע ראשון בסוף שבוע שני לאחר הפטור], אחר החלט הפשיון בסוף שבוע ראשון בסוף שבוע שני לאחר הפטור ופריחת הסגר, ת"ל וטהר את הנגע טהור לרבות את כולן. יכול הבא כלו לבן בתחלה יהא טהור, ת"ל הוא הוא טהור ואין כלו לבן טהור בתחלה אלא טמא: [וביום] מלמד שנותנין לו שני ימים לאיצטליתו שני ימים ולכסותו שני ימים דברי רבי יהודה:

[ט]וביום הראות בו. יש יום שאתה רואה ויש יום שאי אתה רואה מכאן אמרו חתן שנולד לו נגע נותנין לו שבעת ימים לו (ולאיצטליתו) [ולביתו] ולכסותו. וכן ברגל נותנין לו כל ימי הרגל דברי רבי [יהודה]. ר' יוסי הגלילי אומר אינו צריך הרי הוא אומר וצוה הכהן ופנו את הבית אם ממתינין אותו לדבר הרשות כל שכן לדבר מצוה. מאי בינייהו משמעות דורשין איכא בינייהו, רבא אמר וכו'. מוצוה הכהן לא יליף דחדוש הוא דהא עצים ואבנים דעלמא לא מיטמו ומתחדוש לא גמרינן. ורבי יוסי הגלילי בשם ר"י תרי קראי למה לי. איצטריך דאי כתב רחמנא וביום הראות בו הוה אמינא לדבר מצוה אין לדבר הרשות לא כתב רחמנא וצוה הכהן. ואי כתב וצוה הכהן הוה אמינא דלאו טומאה דגופיה אבל טומאה דגופיה אימא לא צריכא. אמר מר יש יום שאתה רואה מאי משמע. אמר אביי ליכתוב רחמנא ביום מאי וביום ש"מ יש יום שאתה רואה וכו', ואביי ההוא מיבעי ליה ביום ולא בלילה. ורבא נפקא ליה מלכל מראה עיני הכהן, ואביי ההוא למעוטי סומא באחת מעיניו. ורבא נמי מיבעי ליה להכי אלא ביום ולא בלילה נפקא ליה מכנגע נראה לי ולא לאורי. ואביי אי מהתם הוה אמינא דלאו טומאה דגופיה אבל טומאה דגופיה אפילו לאורי, קמשמע לן:

[י]וביום הראות בו בשר חי יטמא. הרי זה בא ללמד על ראשי אברים (מא) שנתגלו שיהו טמאים, יכול כל שהוא ת"ל בשר חי ולמעלה נאמר בשר חי מה בשר חי האמור למעלה בכעדשה אף בשר חי האמור כאן בכעדשה דברי רבי יוסי. א"ר מאיר וכי משום מחיה הן מטמאין והלא אין המחיה בראשי אברים אלא גזירת מלך הוא אפילו בכל שהוא, אמר ר' יוסי וכי משום ראשי אברים מטמאין והלא אם חזר לאמצעיתו טמא אלא כאן נאמר בשר חי ולמעלה נאמר בשר חי מה בשר חי האמור למעלה בכעדשה אף בשר חי האמור כאן בכעדשה. בו מה ת"ל מנין אתה אומר פרח בכלו אבל לא בראש ולא בזקן בשחין ובמכוה ובקרח המורדים חזר בראש ובזקן ונקרחו בשחין ובמכוה ובקרח ונעשו צרבת יכול יהא טמא, ת"ל בו בו בהפוך אם חזר טמא הא אם חזר בראש ובזקן בשחין ובמכוה ובקרח משנעשו צרבת אין טמא. בשר חי אם חזר טמא ואין שער לבן חוזר טמא. רבי יהושע מטמא, א"ר יהושע שער לבן סימן טומאה ומחיה סימן טומאה מה מחיה חוזרת ומטמאה אף שער לבן יחזור ויטמא. א"ל ר"ע אימתי יפה כח של שער לבן לטמא בזמן ששימש (את) החלט או בזמן שלא שימש החלט [א"ל בזמן ששמש החלט] א"ל ומה אם בזמן ששימש החלט אין מעכב את הפריחה בזמן שלא שימש החלט אינו דין שלא יעכב את הפריחה. ועוד שנאמר כאן בשר חי בשר חי החוזר טמא ואין שער לבן החוזר טמא בשר חי החוזר טמא ואין הבוהק החוזר טמא. והלא דין הוא מחיה מעכבת ובוהק מעכב מה מחיה חוזרת ומטמאה אף בוהק יחזור ויטמא, ת"ל בשר חי בשר חי החוזר טמא ואין הבוהק החוזר טמא. וראה הכהן את הבשר החי וטמאו מה ת"ל שיכול אין לי אלא ראשי אברים שנתגלו שיהו טמאים אלא אחר חלוט פריחת מחיה בתחלה, מנין אחר חלוט פריחת מחיה בסוף שבוע ראשון בסוף שבוע שני לאחר הפטור. אחר פריחת החלט שער לבן בתחלה בסוף שבוע ראשון בסוף שבוע שני לאחר הפטור. אחר פריחת החלט הפשיון בסוף שבוע ראשון בסוף שבוע שני לאחר הפטור אחר פריחת הסגר, ת"ל וראה הכהן את הבשר החי וטמאו הבשר החי טמא הוא לרבות את כולן. יכול הבא כלו לבן שחזרו בו ראשי אברים מתוך הפטור יהא טמא תלמוד לומר הוא. אוציא את הבא כלו לבן שחזרו בו ראשי אברים מתוך הפטור ולא אוציא את הבא כלו לבן שחזרו בו ראשי אברים בין מתוך החלט בין מתוך הסגר, תלמוד לומר טמא

*) כת"י סגי' הואיל והוא סימן טהרה בסוף תהא סימן טהרה תחלה ת"ל כו', וכן כעתי[?] סרי"מ והר"ש כפ"ח מ"ו דנגעים. וכיה סגי' סאכונס:

ממ"ק ובמ"ק ב פי' כס מקום: ג ערכין יח: ד במות יג: ה סס: ו נדס סו, חו"כ: ז סנהדרין לו: ח תו"כ: ט מועד קטן ז: י תו"כ כסניס:

זית רענן (לח) מבוצרת, פי' באמצע: ת"ל נושנת, משמע אפי' מן הבהרת: שמטמאה הפוכה, אפי' נולדה אח"כ: (לט) אין לי אלא מלמעלה למטה מלמטה למעלה כצ"ל. דבקרא כתיב מראשו ועד רגליו: (מ) לשחין המורד, פי' שאם פרחה בכלו חוץ משחין טהורה: פחות מכגריס, שאם פרחה בכלו חוץ מחצי גרים לא יעכב: (מא) שנתגלו, פי' לאחר שפרחה בכולו: אם חזר טמא, פי' מי שפרח בכלו וחזר בו בשר חי טמא: כששימש החלט, פירוש בינן שהחליטו בשער לבן: אינו מעכב את הפריחה, שאע"פ שהחליטו בשער לבן אם פרח בכלו טהור: ק"ו כשפרח בכולו ואח"כ פרח השער לבן: ובוהק מעכב, שאם פרחה בכלו חוץ מבוהק טמא: לאחר חלוט, פי' שנחלט ואח"כ פרחה בכלו ונטהר ואח"כ חזרו ראשי אברים ונתגלו: מתוך הפטור, לאחר שנטהר:

טמא הוא צרעת הוא, הוא טמא ואין הבא כלו לבן שחזרו בו ראשי אברים בין מתוך הפטור בין מתוך החלט בין מתוך הסגר טמא (מב) אלא טהור. או כי ישוב הבשר החי ונהפך ללבן הרי זה בא ללמד על ראשי אברים שנתגלו וחזרו ונתכסו שיהו טהורין. יכול פעם אחת נתכסו טהור נתגלו טמא מנין אפילו מאה פעמים ת"ל ישוב כי ישוב או כי ישוב. ונהפך ללבן אפילו למראה בהק. מפני שהייתי אומר הואיל *ואין סימן טהרה בתחלה יהא סימן טומאה בסוף תלמוד לומר ונהפך ללבן אפילו למראה בהק: וראהו הכהן והנה נהפך הנגע ללבן וטהר הכהן את הנגע טהור הוא מה ת"ל. שיכול אין לי אלא ראשי אברים שנתגלו וחזרו ונתכסו שיהו טהורין אלא אחר חזרת פריחת חלוט מחיה בתחלה. מנין אחר חזרת פריחת חלוט מחיה בסוף שבוע ראשון בסוף שבוע שני אחר הפטור, אחר חזרת פריחת חלוט שער לבן בתחלה בסוף שבוע ראשון בסוף שבוע שני אחר הפטור, אחר חזרת פריחת חלוט הפשיון בסוף שבוע ראשון בסוף שבוע שני אחר הפטור אחר חזרת פריחת חלוט הסגר, ת"ל וטהר את הנגע טהור לרבות את כולן. יכול הפורח מן הטהור יהא טהור תלמוד לומר הוא הוא טהור ואין הפורח מן הטהור טהור אלא טמא:

יא ובשר כי יהיה בעורו שחין ונרפא. א"ר זירא בשר כתיב ביה ונרפא, אדם לא כתיב ביה ונרפא. א"ר יוחנן אדם "אפר "דם "מרה, בשר "בושה "סרחה "רמה. ואית דאמרי "רמה "שאול "בושה דכתיב בשין. אמר רב אשי כל אדם שיש בו גסות הרוח לסוף נפחת. שנאמר ולשאת ולספחת אין שאת אלא גבוה שנאמר יב על כל ההרים הרמים וגו' ועל הגבעות הנשאות ואין ספחת אלא טפלה שנאמר יג ספחני נא וגו'. יד שחין יכול מורד ת"ל ונרפא. אי ונרפא יכול שתעשה צלקת ת"ל שחין הא כיצד נרפא ולא נרפא, כשהוא אומר למטה צרבת השחין היא עד שיקרום כקליפת השום. אין לי אלא שחין שעלה מאליו מנין לקה בעץ באבן בגפת ובמי טבריא וכל דבר שאינו בא מחמת האש תלמוד לומר שחין שחין ריבה. אין לי אלא שחין של אחר הדבור, שלפני הדבור מנין. בגוי משנתגייר, עד שלא נתגייר מנין. בקטן משנולד, עד שלא נולד מנין. ת"ל שחין שחין ריבה. אין לי אלא שחין שיש לו להיכן יפשה שחין שאין לו להיכן יפשה מנין, ת"ל שחין שחין ריבה. אין לי אלא בזמן שמקצתו שחין מקצתו בהרת מנין מקצתו שחין וכלו בהרת מקצתו בהרת וכלו שחין כלו שחין וכלו בהרת ת"ל כי יהיה בו בעורו בו אפילו בכלו בעורו ואפילו בכלו. שאלו תלמידיו את רבי אליעזר כי שעלתה לתוך ידו בהרת כסלע ומקומה צרבת השחין מהו א"ל יסגיר. א"ל למה, לגדל שער לבן אינה ראויה, לפשיון (מג) אינה פושה, למחיה אינה מטמאה, א"ל שמא תכנס ותפשה. א"ל והלא מקומה כגרים. א"ל כך שמעתי יסגיר. אמר ליה רבי יהודה בן בתירא נלמוד בו. אמר ליה אם לקיים דברי חכמים הן. א"ל שמא יולד לו שחין אחר תוגה לו ויפשה לתוכו. א"ל חכם גדול אתה שקיימת דברי חכמים. והיה במקום השחין שאת שיקדים שחין לשאת ולא שתקדים שאת לשחין. ר' אליעזר בן יעקב אומר קרוי הוא במקומו ואע"פ שלא בא לשם, כיצד היה בעור הבשר עד שלא נעשה השחין והיה רבי אליעזר בן יעקב מטמא וחכמים מטהרין. שאת לבנה מלמד שמטמאה חלקה. בהרת לבנה אדמדמת מלמד שמטמא בפתוך. יכול שאת מטמא חלקה ובהרת תטמא בפתוך מנין ליתן את האמור בשאת בבהרת ואת האמור בבהרת בשאת תלמוד לומר נגע צרעת. ומראה שפל מן העור אין לי אלא מראה שפל מנין לרבות את השוה ואת הגבוה ת"ל והנה מראה שפל מן העור. וטמא הכהן אותו נגע צרעת היא בשחין פרחה, ולא בעור הבשר. יכול לא תפשה בעור הבשר אבל תפשה בעור המכוה, ת"ל ואם תחתיה תעמוד הבהרת לא פשתה. למקום שתחתיה היא פושה ואין פושה לא לעור הבשר ולא למכוה. ואם יראנה הכהן (מד) כולה כאחת, והנה אין בה ולא בחוט היוצא ממנה. יכול אע"פ שיש בו רוחב שתי שערות ת"ל והנה אין בבהרת שער לבן. אם פשה תפשה בעור מה ת"ל לפי שנאמר וראהו הכהן ביום השביעי אם פשה תפשה בעור יכול אין הפשיון מטמא אלא בשביעי בלבד, בשמיני ובתשיעי ובעשירי מנין תלמוד לומר תפשה ואם פשה תפשה, החליטו בשער לבן והלך שער לבן והזר שער לבן וכן בפשיון בתחלה בסוף שבוע ראשון בסוף שבוע שני אחר הפטור הרי זה כמות שהיה. החליטו בפשיון והלך פשיון ובא פשיון וכן בשער לבן בסוף שבוע ראשון בסוף שבוע שני אחר הפטור הרי זה כמות שהיה לכך נאמר תפשה ואם פשה תפשה. וטמא אותו את הודאי הוא מטמא ואין מטמא את הספק. כיצד ב' שבאו אצל הכהן בזה בהרת כגרים ובזה כסלע בסוף שבוע בזה כסלע וכו' ואין ידוע באיזה מהן פשה בין באיש אחד בין בשני אנשים טהור. ר' עקיבא אומר באיש אחד טמא ובשני אנשים טהור. א"ל והלא נאמר נגע הוא אם כן מה תלמוד לומר וטמא אותו את הודאי הוא מטמא ואין מטמא את הספק: ואם תחתיה תעמוד הבהרת לא פשתה. למקום שתחתיה היא פושה ואינה פושה לא לעור הבשר ולא למכוה. צרבת השחין שהיה מקומה צרוב שהיה מקומה ניכר. וטהרו את הודאי הוא מטהר ואין מטהר את הספק. כיצד שנים שבאו אצל כהן בזה בהרת כגרים ובזה כסלע, בסוף שבוע בזה כסלע ועוד ובזה כסלע ועוד שניהם טמאים אע"פ שחזרו להיות כסלע וכסלע שניהם טמאים עד שיחזרו להיות כגרים שנאמר וטהרו את הודאי הוא מטהר ואין מטהר את הספק: ובשר כי יהיה בו בעורו שחין ונרפא או בשר כי יהיה בעורו מכות אש מלמד שאין השחין והמכוה מצטרפין זה עם זה לא שבאו ואין יודע אם שחין הוא ואם מכוה הוא אלא אפילו כחצי גרים מן השחין וכחצי גרים מן המכוה אין מצטרפין. מכות אש יכול מורדת ת"ל והיתה מחית המכוה. יכול עד שתעשה צלקת תלמוד לומר מכות אש הא כיצד חיתה ולא חיתה כשהוא אומר למטה צרבת המכוה היא עד שתקרום כקליפת השום. אין לי אלא שנכוה באור מנין נכוה בגחלת ברמץ בסיד רותחת בגפסים רותח ובחמין שהוחמו מחמת האור מנין תלמוד לומר מכוה מכוה ריבה:

טו ת"יא שחין ומכוה מטמאין בשבוע אחד בשני סימנים בשער לבן ובפשיון ולמה חלקן הכתוב לומר לך שאין מצטרפין זה עם זה. ותניא איזהו שחין ואיזהו מכוה לקה בעץ באבן בגפת בחמי טבריא ובכל דבר שלא בא מחמת האור לאתויי אבר מעיקרו זהו שחין. ואיזהו מכוה נכוה בגחלת ברמץ בסיד רותח בגפסים רותח וכל דבר הבא מחמת האור לאתויי חמי האור זו היא מכוה. ותניא שחין ומכוה אם שחין קדם למכוה ביטל מכוה את השחין ואם מכוה קודמת לשחין ביטל שחין את המכוה:

טז כל דבר שהיה בכלל ויצא לטעון טוען אחר שהוא כענינו יצא להקל ולא להחמיר, כיצד ובשר כי יהיה בו בעורו שחין ונרפא, וכתיב או בשר כי יהיה בעורו מכות אש, והלא שחין ומכוה בכלל כל הנגעים היו וכשיצאו לטעון טוען אחר שהוא כענינו יצאו להקל ולא להחמיר, להקל עליהם שלא ידונו במחיה ושלא ידונו אלא בשבוע אחד. כל דבר שהיה בכלל ויצא לטעון טוען אחר שלא כענינו יצא להקל ולהחמיר, כיצד ואיש או אשה כי יהיה בו נגע בראש או בזקן, והלא ראש וזקן בכלל עור ובשר היו וכשיצאו לטעון טוען אחר שלא כענינו יצא להקל ולהחמיר, להקל עליהן שלא ידונו בשער לבן, ולהחמיר עליהן שידונו בשער צהוב. אין לי אלא מכוה שלאחר הדבור, שלפני הדבור מנין, בגוי משנתגייר, עד שלא נתגייר מנין, בקטן משנולד, עד שלא נולד מנין, ת"ל מכוה מכוה ריבה. מכוה, אין לי אלא מכוה שיש לה להיכן הפשה, מכוה שאין לה להיכן תפשה מנין, ת"ל מכוה מכוה ריבה. אין לי אלא שמקצתה מכוה ומקצתה בהרת, מנין שמקצתה מכוה וכולה בהרת מקצתה בהרת וכולה מכוה כולה מכוה וכולה בהרת, ת"ל כי יהיה בעורו ואפילו בכולו. בהרת לבנה אדמדמת, מלמד שמטמא בפתוך. מנין שמטמא חלקה תלמוד לומר לבנה, מנין לרבות שאר המראות ת"ל או לבנה. ואם יראנה כלו כאחד. והנה אין בבהרת שער לבן, זהו שאמרנו לרבות את החוט שיש בו רוחב שתי שערות. ושפלה איננה מן העור והיא כהה זה שאמרנו לרבות את השוה ואת הגבוה, וראהו הכהן ביום השביעי אם פשה בעור מה תלמוד לומר, לפי שנאמר ואם פשה תפשה בעור יכול אין הפשיון מטמא אלא בסוף שבוע מנין לאחר הפטור ת"ל תפשה ואם פשה תפשה, חלטו בשער לבן והלך שער לבן ובא שער לבן וכן הפשיון בתחלה בסוף שבוע ראשון ובסוף שבוע שני אחר הפטור החליטו בפשיון הרי הוא כמות שהיה לכך נאמר תפשה ואם פשה הפשה, מה ת"ל צרעת צרעת (מה) צרעת ג' פעמים, צרעת כגרים, צרעת ליתן האמור בשאת בבהרת ואת בבהרת בשאת, צרעת ליתן את האמור

*נ"א כ"כ סגי' הואיל והוא סימן טומאה בתחלה כו'.

ממ"ק ובמ"ק יא סוטה ס: יב ישעיה ב: יג שמואל א ב: יד תורת כהנים: טו חולין ח: טז תורת כהנים:

זית רענן (מב) אלא טהור, פי' שנשאר כמו שהיה אם מוסגר מוסגר: (מג) אינו פושה, שאין פשיון לתוך הבהרת: אינה מטמאה, שאין שחין מטמאה במחיה: קרוי הוא מקומו, פי' אע"פ שקדמה השאת לשחין נקרא ג"כ מקום השחין: חלקה, פי' מראה לבן: בהרת לבנה וכו' כצ"ל: בפתוך, מראה מעורב לבן עם אדום: ולא בעור הבשר, שאין השחין פושה לעור הבשר: ולא למכוה, שאם המכוה סמוכה לשחין אין פושה לתוכו: (מד) כולה כאחת, לאפוקי בראשי אברים: אין בבהרת שער לבן, כתיב גבי מכוה ולא כתיב בה למעט: בסוף שבוע, בזה כסלע ובזה כסלע: והלא לא נאמר נגע הוא כו', פי' דכתיב וטמא אותו משמע על איש קאי שצריכין לידע באיזה איש פשה אבל אם שניהם באיש אחד טמא: (מה) צרעת ג' פעמים, בפרשת מכוה: צרעת כגרים כצ"ל: צרעת כו' והר צרעת לגופיה:

האמור בשחין במכוה ואת האמור במכוה בשחין, מה תלמוד לומר (מו) היא ז' פעמים, היא אינה מטמאה במחיה תחלה בסוף שבוע אחר פטור, היא פרט לשפשה לבוהק בסוף שבוע אחר הפטור. היא אין לה מראה ה', היא אין השחין והמכוה מצטרפין זה עם זה. ואיש להביא את שניתק נתק בתוך נתק. רבי עקיבא אומר איש ואשה אין לי אלא איש ואשה, מנין לרבות קטן וקטנה טומטום ואנדרוגינוס ת"ל איש או אשה. כי יהיה בו נגע בראש או בזקן מלמד שאין הזקן והראש מצטרפין זה עם זה, יכול לא יצטרפו זה עם זה אבל יפשה מזה לזה, ת"ל נתק הוא צרעת הראש או הזקן הוא כשם שאין מצטרפין זה עם זה כך אין פושין מזה לזה. אין לי אלא שיש לו בראש ובזקן, יש לו בראש ולא בזקן ולא בראש לא בראש ולא בזקן מנין, תלמוד לומר איש או אשה כי יהיה בו נגע בראש או בזקן: מראהו עמוק אין לי אלא מראה עמוק מנין לרבות את השוה ואת הגבוה, ת"ל והנה [אין] מראהו עמוק מן העור, אם כן למה נאמר מראהו עמוק, שיכול אפילו נתקו בידי ארם יהא טמא, ת"ל מראהו עמוק מה מראה עמוק בידי שמים אף אין לי אלא בידי שמים, ובו להביא את מה שבתוכו ושוכב חוצה לו פרט לשחוצה לו ושוכב בתוכו. שער מיעוט שער שתי שערות. צהוב לא ירוק ולא אדום ולא שחור. אוציא את כולן ולא אוציא את שער לבן ודין הוא ומה אם שער צהוב שאין סימן טומאה בנגע הרי הוא סימן טומאה בנתק, שער לבן שסימן טומאה בנגע אינו דין שהוא סימן טומאה בנתק, ת"ל צהוב [צהוב] ולא לבן, ולמה הוא דומה לתבנית הזהב. דק לקוי קצר דברי ר' עקיבא. ריבנ"א אפילו ארוך, אריב"נ מה לשון אומרת דק מקל זה דק קנה זה דק לקוי קצר או דק לקוי ארוך. א"ל רבי עקיבא עד שאנו למדין מקנה נלמד משער, דק שערו של פלוני דק לקוי קצר ולא דק לקוי ארוך, יכול יהא מוסיף על ארבעה מראות של עור הבשר, ת"ל וטמא אותו הכהן נתק הוא (ואין מוסיף על מראות של עור הבשר). יכול אינו מוסיף אבל יטמא את מקום הבהרת, ת"ל נתק הוא ואין מטמא את מקום הבהרת. יכול לא יטמא את מקום הבהרת אבל תהא מטמאה בהרת בראש ובזקן, תלמוד לומר נתק הוא צרעת הראש או הזקן הוא אין לראש ולזקן טומאה אלא טומאת נתקין בלבד:

וכי יראה הכהן את נגע הנתק. אמר רבי שמעון מה תלמוד לומר נגע הנתק, מקיש נתק לנגע מה הנגע שער לבן שבו אין מטמא אלא הפוך אף נתק שער צהוב אין מטמא אלא הפוך. ועוד קל וחומר ומה אם שער לבן שאין שער אחר מציל מידו אין מטמא אלא הפוך. שער צהוב דק שיש שער אחר מציל מידו אינו דין שלא יטמא אלא הפוך. לא אם אמרת בשער לבן שלא יפה כחו במקומו לטמא בכל מראה תאמר בשער צהוב דק שיפה כחו במקומו לטמא בכל מראה הואיל ויפה כחו במקומו לטמא בכל מראה יטמא הפך ושלא הפוך, תלמוד לומר נגע הנתק מקיש נתק לנגע מה הנגע שער לבן שבו אין מטמא אלא הפוך אף הנתק שער צהוב שבו אין מטמא אלא הפוך. רבי יהודה אומר כל מקום שצריך לומר הפך אמר הפך אבל הנתק שנאמר ולא היה בו שער צהוב מטמא הפוך ושלא הפוך, א"כ למה נאמר נגע הנתק מקיש נתק לנגע [מה נגע בכגרים אף נתק בכגרים, כשהוא אומר למטה נגע הנתק מקיש נגע לנתק] (מז) מה נתק שאין הפשיון בתוכו אף הנגע שאין הפשיון בתוכו: שער מיעוט שער שתי שערות. שחור אין לי אלא שחור מנין לרבות את הירוק והאדום (והלבן) (מח) ת"ל שער, אם כן למה נאמר שחור, שחור מציל צהוב אין מציל. איזהו צהוב שאין מציל הרי שקדם את הנתק טמא לדברי ר' יהודה אלא (שאין) [שהיו] בו שתי שערות, אחת צהובה ואחת שחורה אחת צהובה ואחת לבנה, הייתי אומר הואיל ואין מצטרפין לטומאה יצטרפו לטהרה, תלמוד לומר שחור, שחור מציל צהוב אין מציל. ר' אליעזר ב"י אומר כל שער צהוב שקדם את הנתק לא מטמא ולא מציל. ר' שמעון אומר כל שאינו סימן טומאה בנתק הרי הוא סימן טהרה בנתק: אין בו עד שיהא מבוצר בו, מכאן אמרו שני נתקין זה בצד זה ושיטה של שער מפסקת ביניהם, נפרץ במקום אחד טמא, משני מקומות טהור, כמה תהא פרצה, מקום שתי שערות, נפרץ במקום אחד כגרים טמא מפני שלא כנס שער שחור לתוכו. שני נתקים (מט) זה לפנים מזה ושיטה של שער מפסקת ביניהם, נפרץ במקום אחד טמא, בשני מקומות טהור, כמה תהא הפרצה, מקום שתי שערות, נפרץ במקום אחד כגרים (טמא) [טהור] מפני שלא כנס שער שחור לתוכו. ושער שחור אין בו והסגיר, ואם יש בו פטור. או שער שחור אין בו והסגיר, אם יש בו טמא, כשהוא אומר למטה ושער שחור צמח בו נרפא הנתק טהור הוא, לימד על שער שחור שסימן טהרה בנתק, הא מה אני מקיים ושער שחור אין בו והסגיר, ואם יש בו פטור. והסגיר הכהן את נגע הנתק שבעת ימים, תחלה: בשביעי יכול בין ביום בין בלילה, ת"ל ביום, ביום ולא בלילה, שיכול עור הבשר שמטמא בארבעה מראות יהא צריך יום אבל נתקין שאין מטמאין בארבעה מראות לא יהו צריכין יום, ת"ל ביום ולא בלילה: והנה לא פשה הנתק ולא היה בו שער צהוב. ר' יהודה אומר אינו אומר לא הפך בו שער צהוב אלא ולא היה בו שער צהוב הא אם קדם את הנתק הרי הוא טמא. רבי יוחנן בן נורי אומר אינו אומר ולא היה בו שער צהוב (אפילו) דק אלא לא היה בו שער [צהוב] אע"פ שארוך, ומראה הנתק אין עמוק מן העור ולא ממשו:

והתגלח בכל אדם, לפי שמצינו שתגלחת אחרונה בכהן יכול אף זה בכהן, ת"ל והתגלח בכל אדם. והתגלח בכל דבר, לפי שמצינו שתגלחת האחרונה בתער, יכול אף זה בתער, תלמוד לומר והתגלח בכל דבר. והתגלח אף הנזיר, לפי שנאמר "תער לא יעבור על ראשו, יכול אף מנוגע (נ) ת"ל והתגלח אע"פ שהוא נזיר. יכול כשם שתגלחת הנגע דוחה את תגלחת הנזיר בזמן (שנזיר) [שהוא] ודאי (נא) כך תהא תגלחת הנזיר דוחה את תגלחת הנתק בזמן שהוא ספק, תלמוד לומר ואת הנתק לא יגלח. וכי מה יש בו, אם כן למה נאמר ואת הנתק לא יגלח אלא סמוך לנתק לא יגלח. כיצד מגלחין את הנתק מגלח חוצה לו ומניח שתי שערות סמוך לו שיהא ניכר אם פשה. מנין להולש סימני טומאת נתקו שהוא עובר בלא תעשה, ת"ל ואת הנתק לא יגלח. וכבס בגדיו מלטמא משכב ומושב ומלטמא בביאה, וטהר מן הפריעה ומן הפרימה מן תגלחת ומן צפרין. וכבס בגדיו וטהר יכול הרי הוא מסולק. ת"ל ואם פשה יפשה. אחרי טהרתו. אין לי אלא אחר הפטור מנין אף בסוף שבוע ראשון בסוף שבוע שני ת"ל יפשה ואם פשה יפשה. החליטו בשער צהוב הלך שער צהוב וחזר שער צהוב וכן הפשיון. בתחלה בסוף שבוע ראשון ובסוף שבוע שני אחר הפטור הרי זה כמות שהיה [לכך נאמר יפשה ואם פשה יפשה]. החליטו בפשיון והלך פשיון וחזר פשיון וכן שער צהוב בסוף שבוע ראשון בסוף שבוע שני אחר הפטור הרי הוא כמות שהיה לכך נאמר יפשה אם פשה יפשה, ומנין לשער צהוב שחוזר אחר הפטור יהא טמא ת"ל לא יבקר הכהן לשער הצהוב טמא הוא. מנין לשער צהוב שיטמא בלא פשיון ולפשיון שיטמא בלא שער צהוב ת"ל לא יבקר הכהן לשער הצהוב טמא הוא. מנין שאין מחליטין את המוסגר ואין מסגירין את המוחלט ואין מסגירין את המוסגר ואין מחליטין את המוחלט בנתקין ת"ל לא יבקר הכהן לשער הצהוב טמא הוא. בעיניו אין לי אלא בעיני עצמו. בעיני בנו בעיני תלמידו מנין ת"ל ואם בעיניו עמד הנתק, ושער מיעוט שער שתי שערות. שחור אין לי אלא שחור מנין לרבות את הירוק ואת האדום ואת הלבן ת"ל ושער, צמח בו אע"פ שאינו מבוצר בו, אין לי אלא צומח בתחלה ומשואר בסוף, משואר בתחלה וצומח בסוף מנין, ת"ל שער שער ריבה. רבי שמעון בן יהודה אומר משום רבי שמעון כל נתק שטיהר שעה אחת אין לו טומאה לעולם. בן נקוב אומר משום ר' שמעון כל נתק שער צהוב שחור שטהר שעה אחת אין לו טומאה לעולם, נרפא הנתק הלל אומר לא שניתק נתק בתוך נתק. רבי עקיבא אומר לא טהרת אלא ברפוי, טהור יכול יפטר וילך לו תלמוד לומר וטהרו הכהן. אי וטהרו הכהן יכול אם אמר הכהן על הטמא טהור [יהא טהור] ת"ל (וטהרו) טהור הוא וטהרו הכהן. על דבר זה עלה הלל מבבל: בהק טהור מלמד שבהק טהור. יכול לא יטמא (נב) משום אום אבל יטמא משום פשיון ת"ל פרח טהור. [יכול יטהר את הבהרת שיצאת ממנו ת"ל הוא]. יכול לא יטהר את הבהרת היוצא ממנו אבל יטהר את הבהרת הסמוך לה, ת"ל בהק הוא טהור הוא, הוא טהור ואין הבהרת היוצאה ממנה ושסמוך לה (נג) טהורים אלא טמאים. מנין אתה אומר היה בו נתק כגרים וניתק כל ראשו יהא טהור ת"ל ואיש כי ימרט ראשו וגו' טהור, יכול יהא זקן מעכבתו ודין הוא ומה אם עור הפנים ועור הבשר שיש ד"א מפסיק בינ‍יהן

ממ"ק ובמ"ק יז מבוצר פי' גוכרם סביב המכה כעיר בגורס : יח במדבר ו :

זית רענן (מו) היא ז' פעמים בפ' מכוה: נתק בתוך נתק, שני נתקין זו לפנים מזו: ת"ל איש או אשה, או לרבות: בידי שמים, שבאמת אין עמוק רק שנראה עמוק: ובו, ובו שער צהוב: אלא הפוך, שקדם הנגע לשער: (מז) מה נתק שאין הפשיון בתוכו אף הנגע וכו' כ"ה שם, פי' דבנתק כתיב והתגלח וסביב הנתק לא יגלח כדי שיהא ניכר אם פשה חוצה לה משמע שאין פושה לתוכו: (מח) ת"ל ושער כצ"ל, וכ"מ ברש"י: מבוצר בו, פי' שיהיה באמצע: משני מקומות טהור, שהשער שחור באמצע: (מט) זה לפנים מזה וכו', נפרץ במקום אחד כגרים טהור מפני שכנס שער שחור להוכו כ"ה במשנה ובת"כ: שתגלחת אחרונה, שמגלח לטהרתו: (נ) ת"ל והתגלח, דריש וי"ו דוהתגלח: (נא) כך תהא תגלחת הנתק דוחה את תגלחת הנזיר וכו' כצ"ל: בעיני עצמו, אם הכהן הראשון יכול לראות בעצמו: בעיני בנו, שאינו יכול לראות בעצמו: ת"ל בעיניו לרבות: עלה הלל מבבל, לאי' לשאול הלכה כו': (נב) משום אום, כשנוף הבהרת הוא בבהק: הבהרת הנסמך לה, כ"ה בת"כ: (נג) טהורה אלא טמאה כצ"ל:

ביניהן מעכבין זה את זה, הזקן והראש שאין דבר אחר מפסיק ביניהן אינו דין שיעכבו זה את זה ת"ל ראשו. זה אחד משלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן. דבר הלמד מענינו כיצד ואיש כי ימרט ראשו קרח הוא טהור הוא. יכול יהא טהור מכל טומאה, כשהוא אומר וכי יהיה בקרחת או בגבחת נגע לבן אדמדם דבר הלמד מענינו שאינו טהור מכל טומאה אלא מטומאת נתקים בלבד. דבר הלמד מסופו כיצד ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם משמע שיש בו אבנים ועצים ועפר ובית שאין בו אבנים ועצים ועפר במשמע, כשהוא אומר ונתץ את הבית את אבניו ואת עציו ואת כל עפר הבית דבר הלמד מסופו שאין הבית מטמא בנגעים עד שיהו בו אבנים ועצים ועפר. ראשו טהור ואין זקן מעכבו, או אינו אומר אלא ניתק ראשו טהור ניתק זקנו לא יהא טהור, תלמוד לומר איש להביא את הזקן. או אינו אומר איש אלא להוציא את האשה ואת הקטן, ת"ל הצרוע בין איש ובין קטן, א"כ למה נאמר איש להביא את הזקן. ראשו ראשו מעכבו ואין הזקן מעכבו דברי ר"י. ר"ש אומר [הזקן מעכבו ודין הוא] ומה אם עור הפנים ועור הבשר שיש בו דבר אחר מפסיק ביניהן מעכבין זה את זה הראש והזקן שאין דבר אחר מפסיק ביניהן אינו דין שיעכבו זה את זה. ד"א לפי שמצינו שכל הראוי ליטמא בנגע בהרת מעכב את פריחת הבהרת אף כל שהוא ראוי ליטמא (נד) בנגע הנתק מעכב פריחת הנתק ת"ל ראשו טהור ואין הזקן מעכבו. יכול אפילו נמרט ראשו מחמת חולי יהא טמא ת"ל קרחת וגבחת [יט]מה קרחת שאינה ראויה לגדל שער אף גבחת שאינה ראויה לגדל שער. אי מה קרחת בידי שמים אף גבחת בידי שמים מנין אכל נשא[כ] וסך נשא ת"ל קרחת קרחת ריבה. פאת פניו אין לי אלא פאת פניו מנין לרבות את הצדעין מכאן ומכאן ת"ל ואם מפאת פניו, גבח הוא טהור הוא איזו היא קרחת ואיזו היא גבחת מן הקדקד שופע לאחוריו זו היא קרחת, מן הקדקד שופע לפניו זו היא גבחת:

וכי יהיה בקרחת או בגבחת, מלמד שאין הקרחת והגבחת מצטרפין זו עם זו, יכול לא יצטרפו זו עם זו אבל יפשו מזו לזו ת"ל בקרחתו או בגבחתו כשם שאין מצטרפין זו עם זו כך אין פושות מזו לזו. נגע לבן אדמדם מלמד שמטמא בפתוך. צרעת מלמד שמטמאין במחיה. והלא דין הוא ומה אם השחין והמכוה שמטמאין בשער לבן אין מטמאין במחיה קרחת וגבחת שאין מטמאין בשער לבן אינו דין שלא יטמאו במחיה, ת"ל צרעת מלמד שמטמאות במחיה. פורחת מלמד שמטמאה בפשיון, היא אינה מטמאה בשער לבן. והלא דין הוא ומה אם השחין והמכוה שאין מטמאין במחיה מטמאין בשער לבן קרחת וגבחת שמטמאות במחיה אינו דין שיטמאו בשער לבן, תלמוד לומר היא, היא אין מטמאה בשער לבן וכו'. וראה אותו הכהן והנה שאת הנגע לבנה אדמדמת למדנו לשאת שמטמא בפתוך מנין לרבות שאר המראות ת"ל נגע לבן אדמדם, כמראה צרעת עור בשר (נה) בשני שבועות, והלא דין הוא טמא כאן וטמא בעור הבשר מה עור הבשר בשני שבועות אף כאן בשני שבועות. או כלך לדרך זו טמא כאן וטמא בשחין ומכוה מה שחין ומכוה בשבוע אחד אף כאן בשבוע אחד. נראה למי דומה דנין דבר שמטמא במחיה מדבר שמטמא במחיה ואל יוכיח שחין ומכוה שאין מטמאין במחיה. או כלך לדרך זו דנין דבר שמטמא בשני סימנין מדבר שמטמא בשני סימנין ואל יוכיחו עור ובשר שמטמא בשלשה סימנין, תלמוד לומר כמראה צרעת עור בשר בשני שבועות, הרי עור ובשר כזו מה זו מטמאה בפתוך אף עור הבשר מטמא בפתוך. רבי אומר הרי זה כעור הבשר מה עור הבשר מטמאה חלקה שלא פתוכה אף זו תטמא חלקה שלא פתוכה. צרעת כגרים והלא דין הוא טמא כאן וטמא בשחין ומכוה מה שחין ומכוה בכגרים אף כאן בכגרים. לא אם אמרת בשחין ובמכוה שמטמא בשער לבן ואין מקום שער לבן צריך כלום תאמר בקרחת וגבחת שמטמא במחיה (נו) והרי מחיה צריכה כעדשה. עור הבשר יוכיח שמטמא במחיה ומטמא בכגרים. לא אם אמרת בעור הבשר שמטמא בשלשה סימנין תאמר בקרחת ובגבחת שאין מטמאות אלא בשנים הואיל ואין מטמאות אלא בשנים לא יטמאו בכגרים, תלמוד לומר צרעת כגרים. איש אין לי אלא איש מנין לרבות את האשה ואת הקטן. ת"ל צרוע בין איש בין אשה ובין קטן. א"כ למה נאמר איש לענין של מטה האיש פורע ופורם ואין האשה פורעת ופורמת:

יטמאנו הכהן מלמד שטומאתו בכהן. אין לי אלא זה בלבד מנין לרבות שאר מנוגעין תלמוד לומר טמא יטמאנו. אי מה זה מיוחד שבראשו נגעו אף אני אביא את הנתקין שבראשם נגעם, מנין לרבות שאר מנוגעין, תלמוד לומר טמא יטמאנו הכהן. יכול שאני מרבה את שאר הטמאין שאין טומאתן מגופן שהוא טומאתן בכהן ת"ל הוא. אוציא את שאר הטמאין שאין טומאתן מגופן ולא אוציא את הזב ואת הזבה שטומאתן מגופן, תלמוד לומר טמא יטמאנו הכהן זה טומאתו בכהן ואין שאר הטמאים טומאתן בכהן. [כא]אין בין מצורע מוסגר למצורע מוחלט אלא פריעה ופרימה, הא לענין שילוח טומאה זה וזה שוין, מנא ה"מ דכתיב והצרוע אשר בו הנגע וגו' מי שצרעתו תלויה בגופו יצא זה שאין צרעתו תלויה בגופו. אלא מעתה דכתיב כל ימי אשר הנגע בו יטמא הכא נמי מי שצרעתו תלויה בגופו טעונה שילוח שאין צרעתו תלויה בגופו אין טעונה שילוח והא קתני אין בין מצורע מוסגר למצורע מוחלט אלא פריעה ופרימה הא לענין שילוח וטומאה זה וזה שוין. ימי (ולא) כל ימי לרבות מצורע מוסגר לשילוח. [כב]מצורע מהו בתפילין ת"ש והצרוע לרבות כהן גדול, בגדיו יהיו פרומים וראשו יהיה פרוע אין פריעה אלא גידול שער דברי ר' אליעזר. ר' עקיבא אומר נאמר הויה בראש ונאמר הויה בבגדים מה הויה האמורה בבגדים דבר שחוץ מגופו אף הויה האמורה בראש שחוץ מגופו ומאי לאו אתפילין. אמר רב פפא אכומתא וסודרא. מצורע מהו בקריעה ת"ש בגדיו יהיו פרומים וגו' ועל שפם יעטה מלמד שמצורע חייב בעטיפת ראש:

[כג]**והצרוע** אשר בו הנגע. רבי אלכסנדרי אומר והצרוע זה ב"ה, אשר בו הנגע זה עבודת אלילים שהוא מטמא כנגעים. בגדיו יהיו פרומים אלו בגדי כהונה. וראשו יהיה פרוע [כד]ויגל את מסך יהודה גלי דכסי. ועל שפם יעטה כיון שגלו לבין אומות העולם לא היה אחד יכול להוציא דבר תורה כפיו. וטמא טמא זה חורבן ראשון וחורבן שני:

תקנב [כה]**מנין** לציון הקברות מן התורה רבי אבהו אמר מהכא וטמא טמא יקרא טומאה קוראה לו ואומרת לו פרוש. האי מיבעי ליה וטמא טמא יקרא צריך להודיע צערו לרבים ורבים מבקשים עליו רחמים. א"כ ליכתוב קרא טמא טמא מאי וטמא ש"מ תרתי. אביי אמר מהכא [כו]ולפני עור לא תתן מכשול. ר' ישמעאל בן פזי אמר מהכא [כז]וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון. רב פפא אמר מהכא [כח]סולו סולו פנו דרך. מר זוטרא אמר מהכא [כט]והזרתם את בני ישראל מטומאתם. רב הנינא בר איקא אמר מהכא [ל]הרימו מכשול מדרך עמי. ר' יהושע בריה דרב אידי אמר מהכא [לא]והודעת להם את הדרך. רב אשי אמר מהכא [לב]ושמרתם את משמרתי עשו משמרת למשמרתי. רבינא אמר מהכא [לג]ושם דרך אראנו בישע אלהים. [לד]א"ל רבא לרבה בר מרי מנא הא מילתא דאמרו רבנן בתר עניא אזלא עניותא דתנן עשירים מביאין בכורים בקלתות של זהב ושל כסף, עניים בסלי נצרים של ערבה קלופה הסלים והבכורים נתנים לכהנים. אמר ליה את אמרת מהתם ואנא אמינא מהכא וטמא טמא יקרא. [לה]ההיא דאתאי לקמיה דמר שמואל דכל אימת דהוה סלקא מטבילת מצוה הות חזיא דם. אמר לה בתי שמא דימת עירך עלתה בך לכי והבעל לו על גב הנהר. אית דאמרי אמר לה (לא) תגלי לחברתיך כי היכי דתהוון עלך להך גיסא ותהוון עלך לאידך גיסא. איבעית אימא אמר לה גלי חברתיך כי היכי דליבעו עלך רחמי כדתניא וטמא טמא יקרא צריך להודיע צערו לרבים ורבים מבקשים עליו רחמים. אמר רב יוסף הוה עובדא בפומבדיתא ואיתסיאת. [לו]תניא אילן המשיר פירותיו סוקרין וצובעין אותו בסיקרא וטוענין אותו באבנים. בשלמא טוענין אותו באבנים כי היכי דלכחוש חיליה אלא סוקרין וכו' כי היכי דליחזו אינשי ויבעו עלי' רחמים כדתניא וטמא טמא יקרא צריך להודיע צערו לרבים ורבים מבקשים עליו רחמים:

[לז]**והצרוע** אפילו כ"ג. לפי שנאמר [לח]את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום יכול אפילו מנוגע ומה אני מקיים בגדיו יהיו פרומים וראשו יהיה פרוע בכל מקום בכל אדם חוץ מכהן גדול, ת"ל אשר בו הנגע ואע"פ כ"ג. בגדיו יהיו פרומים יהיו קרועים. וראשו יהיה פרוע יגדל פרע דברי ר' אליעזר. ר' עקיבא אומר נאמר הויה [בראש ונאמר הויה בבגדים מה הויה האמורה בבגדים דברים שהם חוץ מגופו, אף הויה האמורה בראש דברים שהם חוץ מגופו]. ועל שפם יעטה חופה את ראשו כאבל, וטמא טמא יקרא אומר פרוש, אין לי אלא זה בלבד מנין לרבות שאר מנוגעין ת"ל וטמא טמא

מ"ק ובמ"ק יט נמו"כ כתוב גירסא אהרת : כ סס המשיר את השער : כא מגילה ח : כב מועד קטן טו : כג איכה רבתי : כד ישעיה כב : כה מועד קטן ה :
כו ויקרא יט : כז יחזקאל לט : כח ישעיה נז : כט ויקרא טו : ל ישעיה נז : לא שמות יח : לב ויקרא יח : לג תהלים נ : לד ב"ק לב : לה נדה סו :
לו שבת סז : לז תורת כהנים : לח ויקרא כא :

זית רענן ת"ל ראשו, והל"ל ראש : (נד) בנגע הנתק מעכב פריחת הנתק כצ"ל : שאינה ראויה לגדל שער אבל מהמת חולי ראוי לגדל שער : (נה) בשני שבועות, פי' שא"צ אלא כ"ס הסגר : בשלשה סימנים, בשער לבן ומחיה ופשיון : (נו) והרי מחיה צריכה כעדשה, א"כ יצטרך הנגע להיות יותר מכגרים :

טמא יקרא. [אי] מה זה מיוחד שבראשו נגעו אף אני אביא את הנתקין שבראשו נגעו מנין לרבות (נז) שאר (הטמאים) [המנוגעים] ת"ל וטמא טמא יקרא. מנין לרבות [שאר] הטמאים תלמוד לומר וטמא טמא יקרא. ארבה את טמאים החמורים ולא ארבה את טמאים הקלים, טמא מת ובועל נדה וכל המטמא את האדם [מנין] ת"ל וטמא טמא יקרא. (כל) ימי אשר הנגע בו יטמא ולא ימים שהיתה בו בהרת ונקצצה, יכול אע"פ קצצה במתכוון ת"ל כל ימי. מאימתי טהרתו רבי אליעזר אומר אין לו טהרה אלא כשיולד לו נגע אחר ויטהר הימנו. וחכמים אומרים עד שתפרח בכולו, א"ר יהודה לא נחלקו רבי אליעזר וחכמים על שקצצה וקצץ עמה בשר חי שאין לו טהרה עולמית ועל שקצצה ושייר הימנה כל שהוא שאם פרח בכולו הרי הוא טהור. על מה נחלקו על שקצצה [לט]מובאת שרבי אליעזר אומר כשיולד לו נגע אחר יטהר הימנו וחכ"א עד שתפרח בכלו. בדד ישב לבדו ישב. אין לי אלא זה בלבד מנין לרבות שאר מנוגעים ת"ל טמא בדד ישב. אי מה זה מיוחד שבראשו נגעו אף אני אביא את הנתקין שבראשו נגעו, מנין לרבות שאר מנוגעין ת"ל טמא בדד ישב. יכ"ל אף שיהו (נח) שני טמאים עמו ת"ל הוא, הוא בדד ישב ואין שני טמאים עמו. מחוץ למחנה חוץ לשלש מחנות, מושבו מושבו טמא. [מא]בקביעותא תליא מילתא, מכאן אמרו (ס) הטמא עומד תחת האילן והטהור עובר טמא. הטהור עומד תחת האילן והטמא עובר טהור. ואם עמד טמא. וכן באבן המנוגעת. [מב]אמר רב חסדא מצורע שנכנס לפנים ממחיצתו פטור דאמר קרא בדד ישב מחוץ למחנה מושבו הכתוב נתקו לעשה. מתיבי מצורע שנכנס לפנים ממחיצתו בארבעים [מג]ובעלי נדות שנכנסו לפנים ממחיצתן בארבעים. טמא מת מותר ליכנס במחנה לויה, ולא טמא מת בלבד אמרו אלא אפילו מת עצמו שנאמר [מד]ויקח משה את עצמות יוסף עמו עמו במחיצתו. תנאי היא דתניא בדד ישב שלא יהו טמאים אחרים יושבים עמו. יכול יהו זבין וטמאי מתים משתלחין ממחנה אחת ת"ל [מה]ולא יטמאו את מחניהם תן מחנה לזה ומחנה לזה דברי רבי יהודה. רבי שמעון אומר אינו צריך הרי הוא אומר [מו]וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש, יאמר טמא לנפש ואל יאמר זב ואני אומר טמא נפש משתלח זב לא כל שכן ומה ת"ל זב, ליתן מחנה שניה, יאמר זב ואל יאמר מצורע ואני אומר זב משתלח מצורע לא כל שכן ומה ת"ל מצורע, ליתן לו מחנה שלישית, כשהוא אומר בדד ישב נתקו הכתוב לעשה. מאי חומריה דזב מטמא נפש שכן טומאה יוצאה מגופו, אדרבה טמא נפש חמור שכן טעון הזאת שלישי ושביעי. טמא נפש וכל טמא נפש לרבות טמא שרץ, וזב חמור מטמא שרץ. מאי חומריה כדאמרן. אדרבה טמא שרץ חמור שכן מטמא באונס, כי האי גוונא זב נמי מטמא ראיה ראשונה של זב מטמא באונס, מאי חומריה דמצורע מזב שכן טעון פריעה ופריכה ואסור בתשמיש המטה. אדרבה זב חמור שכן עושה משכב ומושב ומטמא כלי חרס בהיסט. זב וכל זב לרבות בעל קרי, ומצורע חמור מבעל קרי ומאי חומריה כדאמרן. אדרבה בעל קרי חמור שכן מטמא במשהו, סבר לה כר' נתן [דתניא רבי נתן אומר משום ר' ישמעאל] זב צריך בחתימת פי האמה ואיתקש בעל קרי לזב, וכל צרוע למה לי איידי דכתב כל זב וכל טמא כתיב כל צרוע. ורבי יהודה שפיר קאמר ר"ש, מיבעי ליה לכדרבי אליעזר יכול נדחקו זבין ומצורעין ונכנסו לעזרה בפסח הבא בטומאה יהו חייבין, תלמוד לומר וישלחו מן המחנה וגו' בשעה שטמאי מתים משתלחין זבין ומצורעין משתלחין אין טמאי מתים משתלחין אין זבין ומצורעין משתלחין. והא דתניא בעל קרי כמגע שרץ לטומאתן מה שרץ מטמא באונס אף בעל קרי מטמא באונס ובועל נדה כטמא מת, למחנותם: [מז]מה נשתנה מצורע שאמרה תורה בדד ישב מחוץ למחנה מושבו, אמר הקב"ה הוא הבדיל בין איש לאשתו ובין איש לרעהו לכך נאמר בדד ישב מחוץ למחנה מושבו. [מח]רבי יוסי הגלילי אומר מחוץ למחנה מושבו והבגד מלמד על הבגדים שטעונין שילוח חוץ לשלש מחנות: והבגד יכול אף השיראין והסריקין צמר הגפן וצמר [מט]הכלך וצמר הגמלים וצמר הארנבים והנוצה של עזים ת"ל בבגד צמר או בבגד פשתים. [אין לי אלא צמר ופשתים המיוחדים מנין לרבות את הכלאים ת"ל והבגד]. אין לי אלא אחד מן המינין הבא בכולו, מנין אחד מן המינין הבא במקצתו כלאים הבא בכלו, (סא) ת"ל בבגד צמר או בבגד פשתים, אין לי אלא שלש על שלש בגד שאין בו שלש על שלש מנין ת"ל והבגד דברי ר' אליעזר. א"ל רבי ישמעאל עוקר הרים אתה אין לי אלא בגד שיש לו להיכן יפשה בגד שאין לו להיכן יפשה מנין ת"ל וכי יהיה בו ואפילו בכלו. יכול יהו מטמאין בין צבועין בין שאינן צבועין ת"ל בבגד צמר או בבגד פשתים מה פשתים כברייתן אף צמר כברייתו, אוציא את הצבוע בידי אדם ולא אוציא את הצבוע בידי שמים, ת"ל לפשתים ולצמר מה פשתים לבנה אף צמר לבן: יתנא דבי רבי ישמעאל הואיל ונאמרו בגדים בתורה כתם ופירש לך הכתוב באחד מהם צמר ופשתים אף כל צמר ופשתים. תניא בגד אין לי אלא בגד, [שלש על שלש מנין ת"ל והבגד, ואימא לרבות שלשה על שלשה, לאו ק"ו הוא, השתא שתי וערב מטמא שלשה על שלשה מיבעיא, א"ה שלש על שלש נמי לית מק"ו, אלא] שלשה על שלשה דחזי בין לעניים בין לעשירים אתי בק"ו, שלש על שלש דלעניים חזי ולעשירים לא חזי לא אתי בק"ו. ואימא לרבות שלשה על שלשה בשאר בגדים. אמר קרא בגד צמר ופשתים [בגד צמר ופשתים אין] מידי אחרינא לא. ואימא כי אימעיט משלש על שלש אבל שלשה על שלשה מטמא. תרי מעוטי כתיבי בבגד צמר או בבגד פשתים חד למעטינהו משלש על שלש וחד למעטינהו משלשה על שלשה. ולרבא דאמר שלשה על שלשה בשאר בגדים איכא בינייהו [מנא ליה]. נפקא ליה מאו בגד. ואביי או בגד לרבות שלש על שלש בצמר ופשתים דמטמא בשרצים. ורבא גלי רחמנא בנגעים והוא הדין בשרצים. ואביי איכא למיפרך מה לנגעים שכן שתי וערב מטמא בהן, ואידך אי ס"ד נגעים חמירי לכתוב בשרצים וליתי [נגעים] מינייהו, ואידך נגעים משרצים לא אתי דאיכא למיפרך מה לשרצים שכן מטמא בכעדשה. אביי אמר האי תנא דבי רבי ישמעאל נפקא כאידך תנא דבי ר"י דתנא דבי רבי ישמעאל בגד אין לי אלא צמר ופשתים מנין לרבות צמר גמלים וכו' ת"ל או בגד. רבא אמר כי לית ליה לתנא דבי ר"י בשאר בגדים שלש על שלש (בשרצים) שלשה על שלשה אית ליה:

[נא]בשתי או בערב. יכול אף שתי וערב של נפה ושל כברה ת"ל בגד וגו', אוציא אלו ולא אוציא את של שער ודין הוא ומה אם צמר שלא הוכשר לקבל שרפה על ידי טומאה ממקום אחר שתי וערב שלו טמא (סב) שער שהוכשר לקבל שרפה על ידי טומאה אינו דין שיהא שתי וערב שלו טמא, ת"ל לפשתים ולצמר ולא של שער. יכול יהו מיטמאין מיד ת"ל בגד מה בגד משנגמרה מלאכתו אף כולן משנגמרה מלאכתן. ואיזהו גמר השתי משישלק, והערב מיד, והאונין של פשתן משיתלבנו דברי רבי יהודה. יכול יהו מיטמאין בכל שהן ת"ל בגד מה בגד מיוחד שיש בו שלש על שלש שתי וערב אף כולן כדי לארוג מהן שלש על שלש בשתי וערב, אפילו כולה שתי ואפילו כולה ערב. היתה פסוקות אינה מטמאה בנגעים. רבי יהודה אומר אפילו פסיקה א' וקשרה אינה מטמאה בנגעים. או בעור יכול אף עורות של ים יהו מטמאין והלא דין הוא נאמר טמא בשרצים ונאמר טמא בנגעים מה בשרצים פטר בהם עורות של ים אף בנגעים יפטר בהם עורות של ים, ק"ו משרצים ומה שרצים שטמא (סג) בהם צבועים וכו' אינו דין שיפטור בהם עורות של ים. לא אם אמרת בשרצים שלא טמא בהם שתי וערב תאמר בנגעים שטמא בהם שתי וערב, תלמוד לומר בגד מה בגד מין הגדל בארץ אף כל הגדל בארץ. יכול שאני מוציא את שחובר לו מן הגדל בארץ כל שהוא, [ת"ל בעור להביא את שחבר לו מן הגדל בארץ כל שהוא] אפילו חוט ואפילו משיחה ובלבד שיחברנו לו דרך חבורו לטומאה. אי מה צמר מין בהמה דקה ונאכל כו' מנין מין בהמה דקה ואינו נאכל מין בהמה גסה ונאכל מין בהמה גסה ואינו נאכל עד שאתה מרבה להביא עורות של שרצים ת"ל בעור בעור ריבה. אין לי אלא של אנשים של נשים מנין, אין לי אלא של ישראל של גרים ושל עבדים מנין, תלמוד לומר בעור בעור ריבה. יכול אף עור המצה ועור החיפה במשמע ת"ל או בכל מלאכת עור יצאו עור המצה ועור החיפה שלא נעשה בהן מלאכה. אוציא את עור המצה ואת עור החיפה שלא נעשה בהם מלאכה ולא אוציא את עורות רצועות וסנדלים שנעשה בהן מלאכה ת"ל כלי יצאו עורות רצועות וסנדלים שאינם כלים. יכול שאני מוציא עורות אוהלים. ת"ל או בעור לרבות עורות אוהלים. יכול מטמאים צבועים ת"ל בגד מה בגד כולו לבן אף עורות כולם לבנים

כמ"ק ובמ"ק לט מובא: לבון למלוס ומדס: מא ברכות כס: מב פסחים סז: מג נגמ' סגירסא זבין וזבות: מד שמות יג: מה במדבר ס: מו שם: מז ערכין טז: מח תורת כהנים: מט הכלך פסולת המשי: נ שבת כו: נא תורת כהנים:

זית רענן (נז) שאר הטמאים, המנוגעים: טמאים המורים, כגון זב וזבה: ונקצצה, פירוש ממילא: (נח) שני טמאים עמו, טמא מת וזב: (ס) הטמא עומד וכו', בת"כ גרסינן הטמא יושב והטהור עומד טמא, הטהור יושב והטמא עומד טהור וכ"ה בקדושין (דף ל"ג) ועיין ברש"י ובר"ש ובק"א: (סא) ת"ל בבגד וכו', משמע ש"ש מין אחר בבגד צמר ואפ"ה מטמא: (סב) שער שהוכשר לקבל שרפה וכו', ששער נזיר טמא טעון שרפה: בשרצים פטר בהן עורות של ים, סוף פ' שמיני: (סג) בהם צבועים פטר בהן עורות של ים נגעים שלא טימא בהן צבועים אינו דין וכו': שתי וערב, היינו חוטין אא"כ נעשה מהן בגד: חבורו לטומאה, בשתי תכיפות: ואינו נאכל, שאינו ראוי לאכילה: ועור החיפה, מליח ולא קמיח ולא עפיץ:

לבנים דברי ר׳ מאיר. רבי יהודה אומר בעור לרבות את הצבועים. רבי שמעון אומר כתוב אחד אומר בבגד וכתוב אחד אומר בעור הא כיצד צבועים בידי שמים מטמאים בידי אדם אין מטמאים. והיה הנגע ירקרק יכול לכל מראה ירוק, ת״ל ירקרק ירוק שבירוקין. אדום יכול לכל מראה אדום, ת״ל אדמדם אדום שבאדומים. ירקרק או אדמדם מלמד שאין מטמאים (*) בפתוך. יכול כשם שאין מטמאים בפתוך כך לא יצטרף זה עם זה ת״ל והיה, בבגד ולא (סד) בגימין. בבגד או בשתי או בערב או בכל כלי עור נגע צרעת הוא מה ת״ל, שיכול אין לי אלא בגד שיש בו לעשיר ולעני, יש בו לעשיר ולא לעני, לעני ולא לעשיר, לא לעני ולא לעשיר מנין, תלמוד לומר נגע צרעת הוא והראה את הכהן לרבות את כולם. צרעת בגרים והלא דין הוא טמא כאן וטמא בעור הבשר, מה עור הבשר בבגרים אף כאן בבגרים, או כלך לדרך זו טמא כאן וטמא בבתים מה בבתים בשני גריסין אף כאן בשני גריסין, נראה למי דומה, דנין דבר שמטמא בשני שבועות מדבר שמטמא בשני שבועות ואל יוכיחו בתים שמטמאים בג׳ שבועות. או כלך לדרך זו דנין דבר שמטמא בירקרק ובאדמדם מדבר שמטמא בירקרק ובאדמדם ואל יוכיח בשר שאין מטמא בירקרק ובאדמדם, תלמוד לומר צרעת כגרים. וראה הכהן את הנגע והסגיר את הנגע שבעת ימים תחלה בשבעה, יכול בין ביום בין בלילה תלמוד לומר ביום ביום ולא בלילה. כי פשה זה פשיון סמוך כל שהוא. מנין לרבות את הרחוק ת״ל (הנגע) [הבגד], יכול כל שהוא ת״ל הנגע. ולהלן נאמר הנגע מה (סה) נגע האמור להלן כגרים אף נגע האמור כאן כגרים. נמצאת אתה אומר הפשיון סמוך כל שהוא והרחוק בכגרים [והחוזר כגרים]. צרעת ממארת תן בו מארה ואל תהנה. אין לי אלא מוחלט מנין אף מוסגר ת״ל כי צרעת. יכול כשם שהמוחלט אם קוצצו ועשאו מוכין טמא ואסור בהנאתו יכול אף מוסגר כן, תלמוד לומר כי צרעת:

[נג]ושרף את הבגד. מטלית שיש בה שלש על שלש אע״פ שאין בה כזית כיון שנכנס רובה לבית טהור טמאתו, מאי לאו במוחלטת, לא מוסגרת. אי הכי אימא סיפא היו בה כמה זיתים כיון שנכנס ממנה כזית לבית טהור טמאתו, אי אמרת בשלמא מוחלטת היינו דאיתקש למת, אלא אי אמרת מוסגרת אמאי איתקש למת. שאני התם דאמר קרא ושרף את הבגד אפילו בשעת שרפה קרוי בגד. [נד]ושרף את הבגד או את השתי או את הערב בצמר או בפשתים או את כל כלי העור יכול יביא גיזי צמר ואניצי פשתן וישרפנו בהן. ת״ל היא באש תשרף אינה צריכה דבר אחר לשרפה עמה. אם כן למה נאמר בצמר או בפשתים, להוציא את האומריות שבו, אוציא את האומריות של זהב ושל שיריים שאין [מינן] מטמאין בנגעים ולא אוציא את ארגמן ושל זהורית טובה (שהם) [שמינן] מטמאין בנגעים, ת״ל אשר בו הנגע הראוי לקבל נגע עכשיו:

ואם יראה הכהן והנה לא פשה הנגע בבגד או בשתי או בערב או בכל כלי עור. זהו עומד. וצוה הכהן וכבסו צווי בכהן וכבוס בכל אדם. וכבסו הנגע יכול מקום הנגע בלבד יטעון כבוס, ת״ל את אשר בו הנגע. יכול כל הבגד כולו יטעון כבוס ת״ל הנגע, הא כיצד מכבס מן הבגד עמו. והסגירו שבעת ימים שנית מלמד שיום שביעי עולה לו מן המנין מלאחריו ומלפניו. וראה הכהן אחרי הכבס את הנגע והנה לא הפך הנגע את עינו והנגע לא פשה הא לא הפך ולא פשה טמא, הפך ולא פשה איני יודע מה יעשה לו, תלמוד לומר והסגיר את הנגע מכל מקום דברי רבי יהודה. וחכמים אומרים אין טמא אלא מה שהוא עומד, הא מה אני מקיים והנה לא הפך הנגע את עינו והנגע לא פשה טמא בכל מין שיטמא לו. פחתת היא עד שיהו מראיה שוקעין. או אינו אומר פחתת אלא למראה שני ת״ל היא תהא כמות שהיתה, והא מה אני מקיים פחתת שיהו מראיה שוקעין. בקרחתו אלו השחקין. בגבחתו אלו החדשים. (סו) מכאן אמרו [נה]סגום שנראה בו הנגע, רבי אליעזר בן יעקב אומר עד שיראה באריג ובמוכין. [נו]דבר הלמד בהיקש מהו שילמד בגזרה שוה. תא שמע דתניא רבי יונתן אומר מנין לפריחת בגרים שהיא טהורה, נאמר קרחת וגבחת בבגד ונאמר קרחת וגבחת באדם, מה להלן פרחה בכולו טהור אף כאן פרחה בכולו טהור, והתם מנלן דכתיב מראשו ועד רגליו ואיתקש ראשו לרגליו מה להלן כולו הפך לבן פרחה בכולו טהור אף כאן כולו הפך לבן פרחה בכולו טהור: [נז]ואם ראה הכהן והנה כהה הנגע כהה (סז) למראה שני. או כהה למראה שלישי ת״ל הנגע. אי הנגע יכול במראיו, ת״ל והנה כהה הא כיצד כהה למראה שני ולא כהה למראה שלישי, וקרע יכול יקרע קרע קטן ויקיים בו מצות קריעה ת״ל אותו, אי אותו יכול (ישפנו) [ישכפנו] ויניחנו במקומו ת״ל מן הבגד יתקנו מן הבגד. יכול יקרע וישליך קרעיו לאשפה ת״ל באש תשרפנו. את אשר בו הנגע למד על הקרעין שיטענו שרפה. למדנו כהה בסוף שבוע שני למראה הב׳ שקורע, מנין כהה בסוף שבוע שני למראה שלישי שהוא מכבסו ת״ל הנגע, נאמר כאן הנגע ונאמר להלן הנגע מה נגע האמור כאן כהה למראה שני ולא כהה למראה שלישי אף נגע האמור להלן כהה למראה שני ולא כהה למראה שלישי. מנין שטולה עליו מטלית ת״ל ואם תראה עוד אין עוד אלא מקמה מלמד שטולה עליו מטלית. רבי נחמיה אומר אין צריך מטלית. [חזר נגע על הבגד מציל על המטלית, חזר על המטלית שורף הבגד], הטולה מן המוסגר בטהור וחזר נגע בבגד שורף את המטלית, חזר למטלית בגד הראשון ישרף והמטלית תשמש את בגד השני בסימנין. אין לי אלא מקומה מנין לרבות את כל הבגד תלמוד לומר בבגד. יכול כל שהוא תלמוד לומר עוד מה הראשונה בכגרים אף השניה בכגרים. אין לי אלא במראה שלא במראה מנין ת״ל פורחת במראה ושלא במראה. או אינו אומר פורחת אלא שאין טמאה עד שתחזור ותפשה, ת״ל היא אע״פ שלא פשה. הא מה אני מקיים פורחת במראה ושלא במראה, [נח]קוטא שיש בו פספסין צבועים ולבנים פושים מזה לזה. שאלו את רבי אליעזר הרי הוא פספס יחידי, א״ל לא שמעתי, א״ל ר׳ יהודה בן בתירא אלמד בו, אמר לו אם לקים דברי חכמים, הן, אמר להם שמא יעמוד בו שני שבועות והעומד [נט]בבגרים שני שבועות טמא, אמר ליה חכם גדול אתה שקיימת דברי חכמים:

והבגד או השתי או הערב או כל כלי העור אשר תכבס. יכול (סח) יקיים בו מצות כבוס תלמוד לומר וסר מהם הנגע. אי וסר הנגע יכול מצד הזה לצד הזה ת״ל מהם עד שיעקר מכולו. וכבס שנית וטהר שניה לטהרו והראשונה (לכבס) [להסגיר] נגעו: [סא]תניא רבי יונתן בר יוסף אומר וכבס מה תלמוד לומר שנית, מקיש תכבוסת שניה לתכבוסת ראשונה מה תכבוסת ראשונה לדעת אף תכבוסת שניה לדעת. אי מה להלן בעינן דעת כהן אף כאן בעינן דעת כהן, ת״ל וכבס שנית מכל מקום:

[סב]זאת תורת נגע צרעת וגו׳. מקישן לבית מה בית מטמא בביאה (סט) אף כולן יטמאו בביאה. אי מה בית טעון צפרים אף כולן יטענו צפרים ת״ל זאת, רבי אומר הרי הוא אומר זאת התורה לכל נגע הצרעת ולנתק ולצרעת הבגד ולבית מקיש בגד לבית מה בית מטמא בביאה אף בגד מטמא בביאה. אין לי אלא בגד מנין לרבות את כולן, תלמוד לומר זאת תורת נגע צרעת בגד הצמר או הפשתים הקישן לבגד מה בגד מטמא בביאה אף כולן מטמאין בביאה. אי מה בגד יטמא בכל הטמאות (ע) אף כולן יטמאו בכל הטמאות ת״ל זאת. לטהרו או לטמאו בארץ ובחוצה לארץ. לטהרו או לטמאו כשם שמצוה לטהרו כך מצוה לטמאו. לטהרו או לטמאו כהן שמטמאו מטהרו אם מת (מטהרו כהן אחר ואם מת) רואהו כהן אחר: [סג]אם בהרת קודמת לשער לבן טמא, ואם שער לבן קודם לבהרת טהור, ספק טמא. רבי יהושע אומר כהה, מאי כהה אמר רבא כהה וטהור. ודילמא כהה וטמא, אמר רב יהודה אמר רב א״ק לטהרו או לטמאו הואיל ופתח בו הכתוב בטהרה תחלה:

(פתיחה לפרשת נגעים):

תקנד [סד]לעשות לרוח משקל אמר רבי אחא בנוהג שבעולם הבריות אומרות איש פלוני רוחו יתרה שנתנה בו רוח יתרה, איש פלוני רוחו קצרה שנתנה בו רוח קצרה. ומים תכן

ממ״ק ובמ״ק נג יבמות קג : נד תורת כהנים : נה סגום מין כגד עב סעיר מבחון וקרח מכפנים ונראה תמיד כחדש : נו זבחים נ : נז תורת כהנים : נח קוטא מלנוש חסס כלשון רומי : נט בתו״כ הגי׳ בבגדים : סא חולין לד : סב תורת כהנים : סג נזיר כט : סד ויקרא רבה, תיוב כח :

זית רענן (*) בפתוך, במראה מעורב : (סד) בגימין, חוטין היוצאין מבגד: לעשיר ולא לעני, כגון שהוא דק מאד ועני אין ראוי לו בגד כזה: לעני ולא לעשיר, כגון שהוא עב מאד: לא לעני ולא לעשיר, כגון שקשה כשק א״נ שהוא בגד שלם דאפילו פרות מג׳ על ג׳ מטמא, עכ״ל הק״א : שבעת ימים התלה, הסגר ראשון : (סה) נגע האמור להלן, בתחלת ראיה : הפך, מירקרק לאדמדם אינו טמא אלא משום עומד, כ״ה בר״ש : בכל מין שהוא מיטמא לו, כגון ירקרק ואדמדם אפילו הפך מזה לזה טמא אא״כ כהה, הר״ש : למראה שני, פי׳ לרבות עוד מראה חוץ מירקרק ואדמדם : (כו) מכאן אמרו סגום כו׳, דאריג נעשה אח״כ בסגום ואח״כ המוכין קרוי שחקים ואריג קרוי חדשים : (סז) למראה שני, ירוק שבירקרקים ואדום שבאדמדמים הוא מראה ראשון ואדום וירוק כפשטיה הוא מראה שני והפחות מירוק ואדום הוא מראה שלישי : ישפנו, הוא לשון דשף מרוכתיה : בסוף שבוע שני למראה שלישי שהוא מכבכו, כ״ה בר״ש פי׳ כבוס של טהרה : הטולה וכו׳, שנטל מטלית מבגד מוסגר ותפרו בבגד טהור : לרבות את הבגד, אם נראה במקום אחר בבגד : שלא במראה, אפי׳ אינו כמראת ראשון : פספסין, מקומות צבועים ומקומות לבנים : (סח) יקיים בו מצות כבוס, ואפי׳ לא סר ממנו הנגע יצא : שניה לטהרו, והיינו טבילה ממש : (סט) אף כולן, כל המנוגעים : (ע) אף כולן יטמאו וכו׳, פי׳ שתי או ערב דאין מיטמאין בשאר טומאות : ת״ל זאת, למעט : בארץ ובח״ל, אפשר דדריש מלת או : אם מת רואהו כהן אחר, כ״ה בתיב :

תכן במדת האדם הזה משוקל חציו מים וחציו דם בשעה שהוא זוכה לא המים רבין על הדם ולא הדם רבה על המים, וכשאינו זוכה אם המים רבין על הדם נעשה [סה]אדרופיקוס. ואם הדם רבה על המים נעשה מצורע, אדם (אדום) [או דם]. [סו]מי פלג לשטף תעלה. אמר רבי ברכיה אית אתרא דצווחין לשערה שיטפא. מעשה בחסיד א' שהיה יושב ודורש אין לך כל נימא ונימא שלא ברא לה הקב"ה גומא בפני עצמה, למחר בקש לצאת לפרנסתו, אמרו לו אתמול היית יושב ודורש אין לך כל נימא ונימא שלא ברא הקב"ה לה גומא בפני עצמה כדי שלא תהא אחת מהן נהנית מחברתה ועכשיו אתה מבקש לצאת לתור פרנסתך תיב לך ובריך קאים לך, שמע ויתיב ליה וקם ליה ברייה. [סז]ודרך לחזיז קולות, אמר רבי אבין משל לגינת ירק שהמעין לתוכה כל זמן ששופע לתוכה ירקה משחיר פסק המעין הלבין ירקה, כך זכה אדם ושער שחור צמח בו נרפא הנתק טהור הוא, ואם לאו ושער בנגע הפך לבן אדמדם. [סח]נכונו ללצים שפטים מוכנים הן הדינין ללצים ולעוברים עבירות, בנוהג שבעולם אדם רוכב על חמור פעמים שסורח עליו ומכהו וכו' ברם הכא נכונו ללצים שפטים. א"ר אבין מה הוא ומהלומות לגו כסילים משל למטרוניתא שנכנסה לתוך פלטין של מלך כיון דחמת מגביא תליין דחלת, א"ל המלך אל תתיראי, אלו לעבדים ולשפחות אבל את לאכול ולשתות ולשמוח. כך כיון ששמעו ישראל פרשת נגעים נתיראו, אמר להם משה לישראל אל תתיראו, אלו לעובדי אלילים, אבל אתם לאכול ולשתות ולשמוח שנאמר [סט]רבים מכאובים לרשע והבוטח בה' חסד יסובבנו, מה כתיב למעלה מן הענין אשה כי תזריע וילדה זכר, מה כתיב בתריה אדם כי יהיה בעור בשרו וכי מה ענין זה לזה, א"ר תנחום משל לתמורה שרעת ונכוית מי גרם לולד שיצא כווי שרעת ונכוית אמו, כך מי גרם לולד שיהא מצורע, אמו שלא שמרה את נדתה. א"ר אבין משל לגינת ירק שהמעין לתוכה כל זמן שהמעין לתוכה היא עשויה ביצין, כך כל מי שהולך אצל אשתו נדה עושה בניו מצורעים. רבי אבין קרא עליה [ע]אבות יאכלו בוסר ושני בנים תקהינה, והם קוראים על אבותיהם [עא]אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו. רבי אבין בשם רבי יוחנן כתיב ואם לא תמצא ידה די שה ומה כתיב בתריה אדם כי יהיה בעור בשרו, וכי מה ענין זה לזה, אמר הקב"ה אני אמרתי לך הבא קרבן לידה ואתה לא עשית כך, חייך שאני מצריכך לבוא אל הכהן שנאמר והובא אל הכהן. א"ר יוחנן למה נסמכה פרשת הלה לפרשת ע"ז לומר לך שכל המקיים מצות חלה כאלו בטל עבודה זרה וכל המבטל מצות חלה כאלו קיים ע"ז, א"ר אלעזר [עב]כי בעד אשה זונה עד ככר לחם מי גרם שתכשל בזונה ע"י שאכלת ככר שאינו מעושר. אר"ש בן לקיש [עג]ואיש את קדשיו לו יהיו מה כתיב בתריה [עד]איש איש כי תשטה אשתו וגו' וכי מה ענין זה לזה, אני אמרתי תן מתנתך לכהן ואתה לא עשית, חייך שאני מצריכך שתביא אשתך אל הכהן שנא' והביא האיש את אשתו אל הכהן:

תקנה אמר רבי לוי ברכות מברכות את בעליהן, וקללות מקללות את בעליהן. [עה]אבן שלמה וצדק יהיה לך אם עשית כן יש לך מה לישא ומה ליתן מה ליקח ומה למכור, קללות מקללות את בעליהן [עו]שלא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה אם עשית כך לא יהיה לך מה לישא ומה ליתן וכו', אמר הקב"ה אני אמרתי לא תעשה לך איפה גדולה וקטנה ועשית, חייך שאפילו קטנה אינו מספיק ביד אותו האיש. ודכותה [עז]לא תעשון אתי אלהי כסף וגו', אם עשית כן, חייך שאפילו של עץ או של אבן אינו מספיק ביד אותו האיש שתהא לו. רבי בשם רבי חמא בר חנינא צער גדול היה לו למשה בדבר, כך הוא כבודו של אהרן אחי להיות רואה את הנגעים, אמר ליה הקב"ה לא נהנה (אותו) מהם כ"ד מתנות. מתלא אמר דאכיל בהדי קורא ילקה בהדי קילא*). שאת זו בבל על שם [עח]ונשאת המשל הזה על מלך בבל. ספחת זו מדי שהעמידה המן הרשע שהיה שף כנחש על שם [עט]על גחונך תלך. בהרת זו יון שהיתה מבהרת בגזרותיה ואומרת להם לישראל כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל. נגע צרעת זו מלכות הרשעה שהקב"ה מלקה אותה בצרעת [פ]מדוע נסחף אביריך. לפי שבעולם הזה הכהן רואה את הנגעים, אבל לעתיד אמר הקב"ה (עא) אני מטהר אתכם הה"ד [פא]וזרקתי עליכם מים טהורים וגו':

*) עי' פירושו לקמן דף קע ע"ב אות עג:

תקנו [פב]אדם כי יהיה בעור בשרו. למה אינו אומר דבר אל בני ישראל כמו שכתוב בכל הפסוקים זהו שאמר הכתוב [פג] מה אקוב לא קבה אל, אבל בקרבנות כתיב [פד]אדם כי יקריב מכם, זהו שאמר הכתוב [פה]איום ונורא הוא זה אדם ששולט בכל מה שברא הקב"ה בעולמו שנאמר בו [פו]תמשילהו במעשי ידיך כל שתה תחת רגליו. [פז]ממנו משפטו ושאתו יצא שבשעה שהוא חוטא מביא עליו יסורין מגופו למה שאין מדותיו כמדת בשר ודם. מדת בשר ודם כשסרח עליו עבדו מביא אדם אחר ומכהו. אבל הקב"ה אינו כן אלא מגופו של אדם רודה אותו ומכהו שנאמר ממנו משפטו ושאתו יצא, זה שאמר הכתוב [פח]כי לא אל חפץ רשע אתה ללמדך שאין הקב"ה חפץ לחייב בריה. על אחת כמה וכמה הפץ לצדק בריותיו. לא יגורך רע אין שמו של הקב"ה נזכר על הרעה אלא על הטובה. שבשעה שברא הקב"ה את האור ואת החשך וקרא להם שמות הזכיר שמו על האור ולא הזכיר שמו על החשך שנאמר [פט]ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה, וכן אתה מוצא כשברא אדם וחוה הזכיר שמו עליהם שנאמר [צ]ויברך אותם אלהים, וכשקללן לא הזכיר שמו שנאמר [צא]ולאדם אמר ואל האשה אמר. וא"ת על הנחש הזכיר בשעת קללתו, כך שנו חכמים על שלשה דברים הזכיר הקב"ה שמו אע"פ שהן לרעה, על המסית זה הנחש שהסית את האשה ואמר כי יודע אלהים וגו'. ועל העובר על דברי חכמים שנאמר [צב]כה אמר ה' אלהי ישראל ארור האיש אשר לא ישמע וגו'. ועל העושה פטרונו בשר ודם שנאמר [צג]כה אמר ה' ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרועו וגו'. וכן אתה מוצא בנח שברך את בניו אמר [צד]ברוך ה' אלהי שם. יפת אלהים ליפת, אבל כשקלל את כנען [צה]ויאמר ארור כנען. וכן אתה מוצא באלישע שעמד וקלל את הארמים ואמר [צו]הך נא את הגוי הזה בסנורים ולא הזכיר את השם. וכשחזר והתפלל עליהן שיפקחו עיניהן אמר ה' פקח את עיני. אפילו ישראל חלק להם כבוד ולא הזכירם לרעה, כשבא לקרבנות אמר למשה אדם (עב) כי יקריב מכם. אבל כשבא להזהיר על הנגעים אמר אדם כי יהיה בעור בשרו, קשה לפני הקב"ה לפשוט ידו באדם הזה אלא מתרה אותו ומלקה ביתו שנאמר [צז]ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם, חזר בו יפה ואם לאו מלקה בבגדו שנאמר והבגד כי יהיה בו נגע צרעת. חזר בו יפה ואם לאו באין בגופו שנאמר אדם כי יהיה בעור בשרו. לעולם הבא הקב"ה יושב בדין על מלכות הרשעה. הוא אומר לה למה היית משעבדת בבני, והיא אומרת אתה עשית שמסרת אותם בידי, הקב"ה אומר לה *לא שמת להם רחמים על זקן הכבדת עולך, חייך שאני יושב עליך במשפט ומחייבך, אני פורע מן השר שלך ואחר כך אני פורע מכך שנאמר [צח]יפקוד ה' על צבא המרום במרום וגו'. אבל ישראל אני אקדש אותם ומטהרן וגואלן שנאמר [צט]וקראו להם עם הקדש גאולי ה'. וכן אמר שלמה [ק]כלך יפה רעיתי ומום אין בך:

פרשת מצורע

יד **זאת** תהיה תורת [א]שש הנה שנא ה' ושבע תועבת נפשו, רבי מאיר ורבנן, רבי מאיר אומר שש ושבע הרי שלש עשרה, ורבנן אמרין שבע, ומה מקיימין רבנן ושבע זו שביעית שקשה כנגד כולן ואיזה זה משלח מדנים. ואלו הן עינים רמות, לשון שקר, וידים שופכות דם נקי, לב חורש מחשבות און, רגלים ממהרות וגו', יפיח כזבים עד שקר, ומשלח מדנים בין אחים. א"ר יוחנן וכולן לקו בצרעת, עינים רמות מבנות ציון [ב]יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון שהיתה אחת מהן לובשת תכשיטיה והיתה מטה את גרונה להראות תכשיטיה וכתיב [ג]ושפח אדני את קדקד בנות ציון. רבי אלעזר אומר הלקן בצרעת כר"א ולשאת ולספחת, לשון שקר ממרים [ד]ותדבר מרים באהרן ובמשה וכתיב והנה מרים מצרעת כשלג. וידים שופכות דם נקי מיואב [ה]יחולו על ראש יואב וגו' זב ומצורע. לב חורש מחשבות און מעוזיהו שבקש ללבוש לבוש כהונה גדולה וכתיב [ו]וינגע ה' את המלך ויהי מצרע עד יום מותו. רגלים ממהרות לרוץ לרעה זה גיחזי [ז]וצרעת נעמן תדבק בך. ומשלח מדנים בין אחים מפרעה ששלח מדנים בין אברהם

ממ"ק ובמ"ק סה אדרופיקוס מין חולי הסוה לרוע מזג הכבד שכרסו נופת: סו איוב לח : סז שם: סח משלי ט : סט תהלים כב: ע ירמיה לא: עב איכה ה : עג משלי ו : עד במדבר ה:
○ שם: עה דברים כה : עו שם: עז שמות כ: עח ישעיה יד: עט בראשית ד : פ ירמיה מו : פא יחזקאל לו : פב תנחומא : פג במדבר כג : פד ויקרא א: פה חבקוק א:
פו תהלים ח : פז חבקוק א : פח תהלים ה : פט בראשית א: צ שם : צא שם ג : צב ירמיה יא: צג שם יז : צד שם ט : צה שם : צו מ"ב ו : צז ויקרא יד : *ישעיה מז : צח שם כד:
צט שם סב: ק שה"ש ד : א ויקרא רבה, משלי ו : ב ישעיה ג : ג שם: ד במדבר יב : ה ב"כ ג : ו מלכים ב טו : ז שם ה :

זית רענן (עא) אני מטהר אתכם, דאיתא בזוהר דרפואה שעל ידי הקדוש ברוך הוא שוב אינה חוזרת כדכתיב רפאני ה' וארפא : (עב) כי יקריב מכם, ובצרעת לא אמר מכם :

אברהם לשרה וכתיב [ח]וינגע ה' את פרעה, לפיכך משה מזהיר את ישראל זאת תהיה תורת המצורע המוציא שם רע (כתוב ברמז ס"ט): מעשה ברוכל אחד שהיה מחזר בעיירות הסמוכות לצפורי והיה מכריז ואומר מאן בעי למיזבן סם חיים, אודקין עליה רבי ינאי הוה יתיב ופשיט בטרקליניה א"ל תא סק להכא זבין לי, א"ל לית את צריך לא אנת ולא דכוותך, אטרח עליה סלק לגביה, הוציא לו ספר תהלים מכורך הראה לו פסוק זה [ט]מי האיש החפץ חיים וגו' נצור לשונך מרע. אמר רבי ינאי אף שלמה מכריז ואומר [י]שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו, שומר מצרעת נפשו. א"ר ינאי כל ימי הייתי קורא המקרא הזה ולא הייתי יודע היכן הוא פשוט עד שבא הכל זה והודיעני, לפיכך משה מזהיר את ישראל זאת תהיה תורת המצורע המוציא שם רע:

תקנז רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש רבי יוחנן אמר אסור לילך במזרחו של מצורע ארבע אמות. ר' שמעון בן לקיש אמר עד מאה אמה, ולא פליגי מאן דאמר עד ארבע בשעה שאין הרוח יוצא. ומאן דאמר עד מאה אמה בשעה שהרוח יוצא. רבי אמי ורבי אסי לא הוו עיילין למבואה של מצורעין. רבי שמעון בן לקיש כד הוה חמי חד מנהון מרגם ליה באבניא ואמר ליה פוק לאתריך לא תזהם ברייתא. תני רבי חייא [יא]בדד ישב לבדו ישב. ר' אלעזר ברבי שמעון כד הוה חמי חד מנהון ה"ה מיטמר מיניה על שם דכתיב ביה זאת תהיה תורת המצורע המוציא שם רע. אמר ר' לוי מצינו בתורה ובנביאים ובכתובים שאין הקב"ה חפץ בקלוסו של רשע. בתורה מנין [יב]ועל שפם יעטה וטמא טמא יקרא. בנביאים [יג]ויהי הוא מספר למלך את אשר החיה וגו' זאת האשה וזה בנה אשר החיה אלישע לאחורי תרעא הוה קאי. רבי אומר אפילו היה בכוף העולם הסיטו הקב"ה והביאו כדי שלא יהא אותו רשע מספר בנפלאותיו של הקב"ה. בכתובים מנין דכתיב [יד]ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי. רבי אליעזר בשם רבי יוסי בן זמרא רמ"ח אברים יש באדם מהן רבוצים ומהן עומדים ולשון זה נתון בין שני לחיים ואמת המים נתונה תחתיו ומוכפל כמה כפלות ב"א וראה כמה שרפות הוא שורף אלו היה זקוף על אחת כמה וכמה לפיכך משה מזהיר את ישראל וכו', [טו]אל תתן את פיך זו מרים דכתיב [טז]ותדבר מרים וגו'. לחטיא את בשרך אל תתן רשות לאחד מאבריך להחטיא כל אבריך. ואל תאמר לפני המלאך זה משה דכתיב [יז]וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים. כי שגגה היא [יח]אשר נואלנו ואשר חטאנו. למה יקצוף האלהים על קולך [יט]ויחר אף ה' בם וילך, וחבל את מעשה ידיך בפיה הטאה ושאר כל האברים לקו דכתיב [כ]והענן סר מעל האהל וגו'. א"ר יהושע בן לוי מלה בסלע משתוקיתא בתרי. דתנן שמעון בנו אומר כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה. א"ר יהושע בן לוי חמש תורות כתובות במצורע זאת תורת נגע צרעת, זאת התורה לכל נגע הצרעת, זאת תהיה תורת המצורע, תורת המוציא רע, ללמדך שכל האומר לשון הרע עובר על חמשה ספרי תורות לפיכך משה מזהיר את ישראל וכו'. דבר אחר אל תתן את פיך בלשון נקי אם אמרה לך אשתך שהיא נדה אל תחטיא את גופך ותגע בה, ואל תאמר לפני המלאך שממונה על צורת הולד שוגג הייתי לא הייתי יודע, למה יקצוף האלהים על קולך וחבל את מעשה ידיך אלו הבנים שלוקין בנגעים:

תקנח [כא]אמר רבי אחא אם שמש אדם את אשתו בימי נדתה הבנים לוקין בצרעת. כיצד שמש ביום ראשון לנדתה הבן הנולד מהן לוקה לעשר שנים. שמש עמה ביום שני לוקה לעשרים שנה. ביום שלישי לוקה לשלשים שנה. ביום הרביעי לוקה לארבעים שנה. ביום חמישי לוקה לחמשים שנה. ביום ששי לוקה לששים. ביום שביעי לוקה לשבעים כנגד שבעת ימי נדתה ואינו יוצא מן העולם עד שרואה פירותיו מקולקלין. אמר הקב"ה כביכול אין המדות הללו (א) משלי כבר העדתי בך ואמרתי לך זאת תהיה תורת המצורע. זה שאמר הכתוב [כב]מות וחיים ביד לשון עסק אדם בתורה בלשונו זכה לחיים שהתורה עץ חיים היא למחזיקים בה והיא רפואתו של לשון הרע שנאמר מרפא לשון עץ חיים. ואם עסק אדם בלשון הרע מתחייב בנפשו למות שקשה לשון הרע משפיכות דמים שכל מי שהורג אינו הורג אלא נפש אחד, ומספר לשון הרע הורג שלשה האומרו והמקבלו והנאמר עליו. דואג אמר לשון הרע על אחימלך בן אחיטוב ונהרג [כג]מות תמות אחימלך, נהרג שאול [כד]עמד נא עלי ומותתני כי אחזני השבץ קטיגוריא של נוב עיר הכהנים ואין שבץ אלא בגדי כהונה שנאמר [כה]ועשית משבצות זהב, ודואג נשתמד מעולם הזה ומעולם הבא שנאמר [כו]גם אל יתצך לנצח יחתך ויסחך מאהל ושרשך מארץ חיים סלה. מי קשה המכה בחרב או מכה בחץ, המכה בחרב אינו יכול להמית את חברו אא"כ קרב אצלו ונגע בו, והמכה בחץ אינו כן אלא זורק החץ ומכה אותו בכל שהוא רואה אותו, לכך נמשל מספר לשון הרע כחץ שנאמר [כז]חץ שחוט לשונם מרמה דבר, ואומר [כח]בני אדם שניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה. ראה כמה קשה לשון הרע שהוא קשה מגלוי עריות ומשפיכות דמים ומע"ז. בגלוי עריות כתיב [כט]ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת. בשפיכות דמים כתיב [ל]ויאמר קין אל ה' גדול עוני מנשוא. בע"ז כתיב [לא]אנא חטא העם הזה חטאה גדולה. ובלשון הרע כתיב [לב]יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות. לשון הרע אין אדם מוציאו מפיו עד שהוא כופר בעיקר שנאמר [לג]אשר אמרו ללשוננו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו. כביכול צווח על מספרי לשון הרע [לד]מי יקום לי עם מרעים מי יכול לעמוד בהן. וגיהנם צווחת אף אני איני יכולה לעמוד בו אמר הקב"ה אני מלמעלה ואתה מלמטה אני זורק בהן חצים מלמעלה ואת הפכת עליהם גחלים מלמטה שנאמר [לה]חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים. ראה מה כתיב במרים [לו]ותדבר מרים ואהרן במשה וכתיב [לז]ויפן אהרן אל מרים והנה מצרעת וכתיב [לח]זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים, והלא דברים קל וחומר ומה מרים שלא זכרה אלא באחיה שלא בפניו ולא נתכונה אלא להחזירו לאשתו כך, המספר לשון הרע על חברו על אחת כמה וכמה, מה כתיב למעלה מן הענין השמר בנגע הצרעת. ואף אהרן שהיה כהן גדול נגעה בו שנאמר [לט]ויחר אף ה' בם אלא שאהרן נתרפא מיד, וכן אתה מוצא בנחש הקדמוני שאמר לשון הרע על בוראו לפיכך נצטרע אמר [מ]כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו כל אומן שונא את חברו מן האילן הזה אכל וברא את עולמו אף אתם אכלו ממנו ותבראו עולמות. אמר ליה הקב"ה ספרת לשון הרע סופך ללקות שנאמר [מא]ויאמר ה' אל הנחש וגו', במה ארור בצרעת הסלעין שהם עליו היא צרעת. ולא עוד אלא כל בעלי מומין מתרפאין לעולם הבא והנחש אינו מתרפא שנאמר [מב]ארור אתה מכל הבהמה שהכל מתרפאין והוא אינו מתרפא שנאמר [מג]אז ידלג כאיל פסח וגו' [מד]אז תפקחנה עיני עורים זאב וטלה ירעו כאחד ונחש עפר לחמו שאינו מתרפא לעולם שהוא הוריד את הבריות לעפר. ומי גרם לו על ידי שאמר לשון הרע. וכן מצינו שלא נחתם גזר דין על אבותינו במדבר אלא על לשון הרע שנאמר [מה]וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי:

תקנט [מו]תניא א"ר אלעזר בן פרטא בוא וראה כמה גדול כחו של לשון הרע ממרגלים. ומה מרגלים שהוציאו שם רע על עצים ואבנים כך, מוציא שם רע על חברו עאכ"ו. דכתיב [מז]וימותו האנשים מוציאי דבת הארץ רעה על דבת הארץ שהוציאו, א"ר יוחנן משם רבי יוסי בן זמרא מאי דכתיב [מח]מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה. אמר הקב"ה ללשון כל אבריו של אדם זקופין ואתה מוטל כל אבריו של אדם מבחוץ ואתה מבפנים ולא עוד אלא שהקפתי לך שתי חומות אחד של עצם ואחד של בשר מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה. א"ר יוחנן משם רבי יוסי בן זמרא כל המספר לשון הרע נגעים באין עליו שנאמר [מט]מלשני בסתר רעהו אותו אצמית וכתיב התם לצמיתות ומתרגמינן להלוטים ותנן אין בין מצורע מוסגר למצורע מוחלט אלא פריעה ופרימה. אמר רב חסדא אמר מר עוקבא כל המספר לשון הרע ראוי לסקלו באבן כתיב הכא אותו אצמית וכתיב התם [נ]צמתו בבור חיי וידו אבן בי. אמר רב חסדא אמר מר עוקבא כל המספר לשון הרע אמר הקב"ה אין אני והוא יכולין לדור בעולם שנאמר [נא]מלשני בסתר וגו' גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל אל תקרי אותו לא אוכל אלא אתו לא אוכל. אמר ריש לקיש מאי דכתיב [נב]אם ישוך הנחש בלא לחש ואין יתרון לבעל הלשון לעתיד לבא מתקבצות כל החיות ובאות אצל הנחש ואומרות לו ארי דורס ואוכל זאב טורף ואוכל אתה מה הנאה יש לך אמר להן כה יתרון לבעל הלשון. אמר ריש לקיש כל המספר לשון הרע מגדיל עונות עד לשמים שנאמר [נג]שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ. רבי אחא בר חנינא אמר ספר לשון הרע אין לו תקנה שכבר כרתו דוד ברוח הקודש שנאמר [נד]יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות: אלא מאי תקנתו שלא

ממ"ק ובממ"ק ח בראשית יב: ט תהלים לד: י משלי כא: יא ויקרא יג: יב שם: יג מלכים ב ח: יד תהלים נ: טו קהלת ה: טז במדבר יב: יז שם כ: יח שם יב: יט שם: כ שם: כא תנחומא: כב משלי יח: כג שמואל א כב: כד שמואל ב א: כה שמות כח: כו תהלים נב: כז ירמיה ט: כח תהלים נז: כט בראשית לט: ל שם ד: לא שמות לב: לב תהלים יב: לג שם: לד שם צד: לה שם קכ: לו במדבר יב: לז שם: לח דברים כד: לט במדבר יב: מ בראשית ג: מא שם: מב שם: מג ישעיה לה: מד שם כה: מה במדבר יד: מו ערכין טו: מז במדבר יד: מח תהלים קכ: מט שם קא: נ איכה ג: נא תהלים קא: נב קהלת י: נג תהלים עג: נד שם יב:

ז"ת דענך (א) משלי, כלומר אין אני משלח הצרעת עליו:

שלא יבא לידי לשון הרע אם תלמיד חכם הוא יעסוק בתורה שנאמר נה מרפא לשון עץ חיים ואין לשון אלא לשון הרע שנאמר נו חץ שחוט לשונם ואין עץ חיים אלא תורה שנאמר נז עץ חיים היא למחזיקים בה. ואם עם הארץ הוא ישפיל דעתו שנאמר נח וסלף בה שבר ברוח. א"ר חמא בר חנינא מאי דכתיב נט מות וחיים ביד לשון וכי יש יד ללשון אלא לומר לך מה יד ממית אף לשון ממית. אי מה יד אין ממית אלא בסמוך לו אף לשון אינו ממית אלא בסמוך לו, ת"ל חץ שחוט לשונם. אי מה חץ עד ארבעים וחמשים אמה אף לשון עד ארבעים וחמשים אמה, ת"ל ס שתו בשמים פיהם. וכי מאחר דכתיב שתו בשמים פיהם חץ שחוט למה לי. הא קא משמע לן דקטיל כחץ. וכי מאחר דכתיב חץ שחוט מות וחיים ביד לשון למה לי, כדרבא דאמר רבא דבעי חיי בלישניה, דבעי מות בלישניה. היכי דמי לישנא בישא, כגון דאמר היכא משתכח נורא אלא בי פלניא דשכיחא בישרא וכוורי וכו' כדתניא התם:

סא **תורת** המצורע (ב) לבית עולמים, זאת אינה נוהגת בבמה, תהיה בזמן הזה. תורת המצורע תורה אחת לכל המצורעין שיהו מביאין קרבן זה. וכי מאין יצאו לפי שמצינו שחלק הכתוב בטומאותיהם ובשבועותיהם יכול אף כן נחלוק בקרבנן ת"ל תורת המצורע תורה אחת לכל המצורעים שיהיו מביאין קרבן זה. ביום טהרתו מלמד שטומאתו וטהרתו ביום, אין לי אלא טומאתו וטהרתו ביום מנין הזאתו ותגלחתו ושחיטת צפרין ביום, תלמוד לומר ביום טהרתו. יכול אף לקיחת צפרין ושלוח צפרין וכבוס בגדים ורחיצתו ביום, תלמוד לומר זאת תורת המצורע ביום. תורת המצורע בכהן מלמד (ג) שטומאתו וטהרתו בכהן. אין לי אלא טומאתו וטהרתו בכהן, מנין שחיטת צפרין והזאת צפור ותגלחתו בכהן ת"ל תורת המצורע (ביום) בכהן. יכול אף לקיחת צפרין ושלוח צפרין וכבוס בגדיו ורחיצתו בכהן תלמוד לומר זאת. ביום טהרתו והובא אל הכהן שלא ישהא. שהיה מונבז דן לפני ר"ע ומה משפטרתיו בעמידתו אחזתיו בהליכתו שבעה, משאחזתיו בעמידתו שבעה אינו דין שאוחזנו בהליכתו שבעה. א"ל ר' עקיבא מוכפני על דבריך וכי את מה החמירה תורה את ימי הגמר או את ימי הספר, חמורין הם ימי הגמר מימי הספר, שבימי הגמר מטמא משכב ומושב ומטמא בביאה ובימי ספרו אין מטמאין משכב ומושב ואין מטמאין בביאה, ואם לימי הספר הקלין נתת לו שבעה. לימי גמר החמורין אינו דין שתתן לו שבעה, א"ל רבי כ"ש שהוספת. א"ל ר"ע וכשנתת לימי גמר שבעה [נעשו] אף הם ימי ספר ונמצאו אלו ואלו ארבעה עשר, ואם לימי ספר הקלים נתת לו ארבעה עשר לימי גמר החמורים אינו דין שתתן לו ארבעה עשר נמצאת מרבה והולך עד לעולם. הא מפני הדין הזה צריך הכתוב לומר ביום טהרתו והיבא אל הכהן שלא ישהא. סב טהרת מצורע ביום דכתיב זאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו. סג המודר הנאה מחברו דם חטאת ודם אשמו של מצורע דכתיב זאת תורת המצורע בין גדול בין קטן וכו':

סד **זאת** תהיה תורת המצורע תהיה בהויתה תהא. הקדים מתן שמן למתן דם ימלאנו שמן ויחזור ויתן שמן אחר מתן דם. מתן בהונות למתן שמן ימלאנו שמן ויחזור ויתן מתן בהונות אחר מתן שמן. הקדים חטאתו לאשמו לא יהא אחר (מרבה) [ממרס] בדמה אלא תעובר צורתה ותצא לבית השרפה. סה ארבעה מינין שבמצורע מעכבין זה את זה שנא' זאת תהיה תורת המצורע. סו מצורע שנתנגע נגעים הרבה מביא קרבן אחד מנלן דכתיב זאת תהיה תורת המצורע תורה אחת למצורעין הרבה. המקנא לאשתו ע"י אנשים הרבה מביאה קרבן אחד מנלן, זאת תורת הקנאות תורה אחת לקנואין הרבה. סז תורת לרבות מצורע עני שהביא קרבן עשיר שיצא. יכול אפילו עשיר שהביא קרבן עני שיצא ת"ל זאת. ולילף מינה א"ק ואם דל הוא ואין ידו משגת מצורע הוא דעשיר שהביא קרבן עני דלא יצא אבל מטמא מקדש עשיר שהביא קרבן עני יצא:

סח **ויצא** הכהן אל מחוץ למחנה. מה תלמוד לומר וראה הכהן. שיכול אין לי מטהר את המצורע אלא כהן שהיה לפנים מן המחנה. היה בימים ובנהרות ובמדברות מנין ת"ל וראה הכהן. א"כ למה נאמר ויצא הכהן אל מחוץ למחנה. אלא כהן שאפשר לו ליכנס לפנים מן המחנה מטהר המצורע ואין כהן מצורע מטהר מצורע. והנה נרפא שהלך לו נגעו. נגע שהלך לו שער לבן. הצרעת שהלכה לה המחיה. אין לי אלא כולן מנין אף מקצתן, ת"ל מן נגע ואפילו מקצת שער לבן, מן הצרעת ואפילו מקצת המחיה, מן הצרוע להביא את (ד) שפרחה בכלו שיטעון צפרין. והלא דין הוא ומה אם מי שטהר ואין סימני טמאין עמו טעון צפרין מי שטהר וסימנין טמאין עמו אינו דין שיטעון צפרין. הרי שעמדו בו שני שבועות יוכיח שטהר וסימנין טמאין עמו ואין טעון צפרין. אף אתה אל תתמה על זה על שפרחה בכולו שאע"פ שטהר וסימנין טמאין עמו שלא יטעון צפרין, ת"ל מן הצרוע להביא את שפרחה בכולו שיטעון צפרין. סט אין בין טהור מתוך הסגר לטהור מתוך החלט אלא תגלחת וצפרין דאמר קרא ויצא הכהן אל מחוץ למחנה [והנה נרפא] מי שצרעתו תלויה ברפואות יצא זה שאין צרעתו תלויה ברפואות אלא בימים:

ע **וצוה** הכהן ולקח. צווי בכהן ולקיחה בכל אדם. ולקח למטהר לשם המטהר בין איש בין אשה בין קטן. מכאן אמרו לקח לאיש כשרות לאשה לאשה כשרות לאיש, לבית כשרות למצורע. למצורע כשרות לבית. צפרים מעוט צפרים שתים, א"כ למה נאמר שתי, שיהו שוות. ומנין אע"פ שאינן שוות כשרות, ת"ל צפור צפור ריבה, חיות ולא שחוטות, טהורות ולא טמאות ולא טרפות. עץ יכול בכל עץ ת"ל ארז. אי ארז יכול (ה) טרף תלמוד לומר ועץ הא כיצד זו בקעת של ארז. רבי חנינא בן גמל אל אומר ובראשה טרף. אמר ר"י שבתי היתה והלכתי אחר ר' טרפון לביתו אמר לי יהודה בני תן לי סנדלי ונתתי לו פשט ידו לחלון ונתן לי ממנו מקל. אמר לי יהודה בני בזו טהרתי שלשה מצורעים. ולמדתי בה שבע הלכות. שהיא של ברות, וראשה טרוף, וארכה אמה, ועביה כרבוע כרעי המטה, אחר לשנים ושנים לארבעה ומזין שונין ומשלשין ומטהרין בפני הבית ושלא בפני הבית, ומטהרין בגבולין. ושני יכול עא פיקוס ת"ל תולעת. אי תולעת יכול כל צבוע תלמוד לומר ושני הא כיצד זה זהורית טובה. יוחנן בן דהבאי אומר ושני תולעת השני שבתולעת, מנין אם (ו) טעמה פסלה תלמוד לומר ושני תולעת. אזוב ולא אזוב יון ולא אזוב כוחלית ולא אזוב רומית ולא אזוב מדברי ולא אזוב שיש לו שם לווי. עב וצוה הכהן ולקח למטהר שתי צפרים חיות אמר ר"י ברבי סימון אלין צפריא קולנין אמר הקב"ה יבא הקול ויכפר על הקול. ורבי יהושע בן לוי אמר צפור דרור שאוכלת מפתו ושותה ממימיו, והלא דברים ק"ו ומה צפרים שאוכל מפתו ושותה ממימיו מכפרים עליו כהן שנהנה מישראל כ"ד מתנות על אחת כמה וכמה. מתלא אמר עג דאכיל בהדי קורא ילקה בהדי קילא. וצוה הכהן ושחט את הצפור האחת למה שוחט אחת ומניח אחת. לומר כשם שאי אפשר לשחוטה לחזור כך א"א לנגעים לחזור:

עד **ועץ** ארז ושה"ה עה וידבר על העצים וכי אפשר לאדם לדבר על העצים מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יוצא בקיר, אמר שלמה מפני מה מצורע זה מטהר בגבוה שבגבוהים ובנמוך שבנמוכים בעץ ארז ואזוב אלא ע"י שאדם מגביה עצמו כארז הוא לוקה בצרעת וכיון שמשפיל את עצמו כאזוב הוא כתרפא באזוב. וכן אתה מוצא בעוזיהו עו וכחזקתו גבה לבו עד להשחית וימעול בה' אלהיו וגו' ובזעפו עם הכהנים והצרעת זרחה במצחו. עז ושחט את הצפור האחת למה שוחט אחת ומשלח אחת אלא אם עשה תשובה אין הצרעת חוזרת עליו. (ז) והובא אל הכהן והוא בא, למה, שהכל רחוקים ממנו. שכן איוב אמר אוהבי ורעי מנגד נגעי יעמודו וקרובי מרחוק עמדו, וכן הוא אומר בדד ישב וגו' לכך נאמר והובא:

אמר

ממ"ק ובמ"ק נה משלי טו : נו ירמיה ט : נז משלי ג : נח שם טו : נט שם יח : ס תהלים עג : סא תורת כהנים : סב מגילה כח : סג כתוב ברמז תקמ"ט : סד מנחות ה : סה שם כו : סו כריתות ט : סז שם כח : סח תורת כהנים : סט מגילה ח : ע תורת כהנים : עא לשון כיתול ופיקוס : עב מדרש ילמדנו : עג פירוש מי שאוכל קור של דקל אם אינו בוחרו כרחוי לוקה בקורתו של דקל. עד פסיקתא : עה מלכים א ה : עו דה"ב כו : עז תנחומא :

זית רענן (ב) לבית עולמים, שינהוג גם כן בבהמ"ק : בזמן הזה, ג"כ מטהרין מצורעים כדלקמן : מלמד שטומאתו וטהרתו ביום, דמלת ביום נדרש לפניו ולאחריו : ת"ל ביום טהרתו, והכל בכלל טהרתו : זאת, מיעוטא הוא דאלו הוי כמו עבודת הקרבנות ולכן הוי ביום : (ג) שטומאתו וטהרתו בכהן, אע"פ שנרפא מצרעתו עדיין הוא טמא עד שיטהרנו הכהן : שלא ישהא וכו' משפטרתיו בעמידתו, דלאחר הבאת צפרים היו מגלחים אותו וישב מחוץ לאהלו שבעה ימים ואינו מטמא בביאה וזה היה נקרא ימי ספרו ואח"כ מביא קרבנותיו, וה"ק אם משפטרתו בעמידתו פי' שלאחר שעמד מימי ספרו הוא פטור לגמרי. אחזתיו בהליכתו ז' שכשהולך בימי הספר צריך לישב שם ז' ימים, משאחזתיו בעמידתו ז', כשעומד מימי גמרו דהיינו החלט צריך לרפתין ז', אינו דין שאוחזנו בהליכתו ז', דהיינו שימתין ז' ימים קודם שיביא צפרים. ויליף ר"ע ק"ו שיתן לימי הגמר ז' אחר הבאת צפרים: נעשו אף הם ימי הספר, שהרי הם אחר הבאת צפרים: עד לעולם, דלעולם יחשבו לימי הספר. (ד) שפרחה בכלו, שהיו בו סימני טומאה ואח"כ פרחה בכולו שהוא טהור : ואין סימני טמאין עמו, שהלכו סימני טומאה : סימנין טמאין עמו, הנגע עדיין בו ואפ"ה טהור בלא צפרים, דקי"ל טהור מתוך הסגר אין טעון צפרים : לשם המטהר, פי' לשם מצורע בעלמא ולא שחוטות, פי' אפי' אחת שחוטה אסור : (ה) טרף, פי' עלה : של ברות, מלשון ברושים : ומזין שונין ומשלשין, פי' דארז אחד : זהורית טובה, פי' צבע הראשון : השני שבתולעת, דס"ל אף צבע שני כשר : (ו) אם טעמה פסלה, פי' אם נסה הצבע אם היא טובה פסולה מפני שהיא שלא לשמה : ת"ל ושני תולעת, אפשר דדריש ווי"ן : שאוכלת מפתו, ס"ל דהיינו שגדל בביתו שדרה בבית כבשדה : א"א לנגעים לחזור, וא' משלח כשם שאפשר למשולחת לחזור כך אם חטא אפשר לנגעים לחזור : (ז. והובא, משמע ע"י אחרים לפי שהכל רחוקים ממנו לכן אמר ביום טהרתו והובא גו' ע"י אחרים : והובא והוא בא, פירוש שאע"פ שאחרים מביאין אותו מ"מ הוא בא לבדו דעדיין אין נוגעין בו עד שיביא צפרים :

[עח]אמר ר' יהושע בן לוי מפני מה אמרה תורה מצורע יביא שתי צפרין לטהרתו הוא עשה מעשה פטיט אמרה תורה יביא קרבן פטיט. וכן בגדי כהונה מכפרין. מעיל מכפר על לשון הרע אמר הקב"ה יבא דבר שבקול ויכפר על מעשה הקול. אי אהני מעשיו נגעים אתו עליה, לא אהנו מעשיו מעיל מכפר. והאמר ר' יהושע בן לוי לשון הרע מתכפר בקטרת שנאמר [עט]ויתן את הקטרת ויכפר על העם ותנא דבי ר' ישמעאל יבא דבר שבחשאי ויכפר על מעשה חשאי. לא קשיא הא בצנעא הא בפרהסיא. [פ]צפרי מצורע אסורין בהנאה מנלן, דתנא דבי ר' ישמעאל נאמר מכשיר ומכפר בפנים ונאמר מכשיר ומכפר בחוץ מה בפנים עשה בו מכשיר כמכפר אף בחוץ עשה בו מכשיר כמכפר. איתמר צפורי מצורע מאימתי הן אסורין רבי יוחנן אמר משעת שחיטה. ר"ל אמר משעת לקיחה. ר' יוחנן סבר שחיטה הוא דאסר להו. ר"ל סבר יליף קיחה קיחה מעגלה ערופה מה עגלה מחיים אף הכא נמי מחיים. [פא]וצוה הכהן ושחט צווי בכהן ושחיטה בכל אדם דברי רבי, ר' יוסי בר' יהודה אומר אף שחיטה בכהן:

ושחט את הצפור האחת אחת משתים. האחת ברורה שבשתים. האחת שאם מתה אחת מהן או שנעשית טרפה יקח זוג לשניה. האחת אל כלי חרש והלא דין הוא ומה אם במקום (ח) שלא כשרו משם לשם כשרו בעירובין מקום שכשרו משם לשם אינו דין שיכשרו בעירובין, ת"ל האחת אל כלי חרש ואין שתים אל כלי חרס. יכול כל הכלים ת"ל חרש, אי חרס יכול מקידה ת"ל כלי הא כיצד זו פיילי של כלי חרס. אל כלי חרש על מים חיים מה מים שלא נעשה בהם מלאכה אף כלי שלא נעשה בו מלאכה. וכותה גמר כלי כלי ממצורע מה כאן כלי חרש אף להלן כלי חרש. מים חיים ולא מים מלוחין ולא מים פושרין ולא מים מכזבים ולא מים מנטפין. רבי אליעזר אומר מה מים שלא נעשה בהם מלאכה אף כלי שלא נעשה בו מלאכה. ר' שמעון אומר מה מים ברורין שבמינן אף הצפור ברורה שבמינה (ולקח) זו (קבלי) *[כיכלי]. ומנין אתה אומר נשפך הדם (תעזב) [תמות] המשתלחת מתה המשתלחת ישפך הדם, ת"ל את הצפור החיה. יקח אותה מלמד שמפרישה בעצמה. ואת עץ הארז ואת שני התולעת ואת האזוב וטבל אותם ואת הצפור החיה בדם הצפור, מה ת"ל שיכול הואיל ולא היתה עמהן בכלל אגידה לא תהא עמהן בכלל טבילה, ת"ל וטבל אותם ואת הצפור החיה בדם הצפור השחוטה החזיר את הצפור לכלל טבילה. כיצד הוא עושה נוטל עץ ארז ואזוב ושני תולעת וכורכן בשירי לשון ומקיף להם ראשי אגפים וזנב של שניה טובל ומזה. בדם. יכול (ט) בדם ודאי תלמוד לומר במים חיים. אי במים חיים יכול עד שיהו כולו מים חיים, ת"ל בדם, הא כיצד מים חיים שדם הצפור ניכר בהם ושערו חכמים רביעית. שחוטה ולא מלוקה, שהיה בדין הואיל והכשרו בפנים בעוף והכשרו בחוץ בעוף מה הכשרו בפנים מלוקה אף הכשרו בחוץ מלוקה ת"ל שחוטה ולא מלוקה. (י) אל כלי חרש על מים חיים רביעית מים למצורע. מים שדם צפור ניכר בהם וכמה הן רביעית. עשר רביעיות הן (כתוב לעיל):

תקס [פב]תנו רבנן שלשה צריכין שיראו עפר סוטה ואפר פרה ורוק יבמה. משום רבי ישמעאל אמרו אף דם צפור, מאי טעמא דרבי ישמעאל דכתיב את הצפור החיה וגו' בדם הצפור השחוטה. ותניא יכול בדם ולא במים תלמוד לומר במים, אי במים יכול במים ולא בדם תלמוד לומר בדם, הא כיצד הבא מים שדם צפור ניכר בהם וכמה רביעית, ורבנן ההוא לגופיה (מאי) [והכי] קאמר רחמנא הטבל בדם ובמים. ורבי ישמעאל אם כן ליכתוב וטבל בהם, בדם ובמים למה לי, לניכר. ורבנן אי כתב רחמנא וטבל בהם ה"א האי לחודיה והאי לחודיה כתב רחמנא בדם ובמים לערבן. ורבי ישמעאל, לערבן כתיב קרא אחרינא ושחט את הצפור האחת אל כלי חרש על מים חיים. ורבנן, אי מההיא ה"א לישחטיה סמוך למנא ונינקטינהו לורידין וליקבל לדם במנא אחרינא קא משמע לן. בעא מיניה רבי ירמיה מרבי זירא גדולה ומדחה את המים קטנה ונדחית מפני המים מהו. אמר ליה לאו אמינא לך לא תפיק נפשך לבר מהלכתא בצפור דרור שערו רבנן ואין לך גדולה שמדחת את המים ואין לך קטנה שנדחית מפני המים:

[פג]והזה ולא מטיף ולא זורק. [והזה] לאחר ידיו של מצורע וי"א על מצחו. והזה על המטהר מן הצרעת שבע פעמים הנטהר מן הצרעת טעון הזאת שבע ואין טמא מת טעון הזאת שבע. והלא דין הוא ומה אם מצורע שאין טעון הזאת שלישי ושביעי טעון הזאת שבע טמא מת שטעון הזאת שלישי ושביעי אינו דין שיטעון הזאת ז', ת"ל והזה על המטהר מן הצרעת שבע פעמים. טהור מן הצרעת טעון הזאת שבע ואין טמא מת טעון הזאת שבע. קל וחומר למצורע שטעון הזאת שלישי ושביעי ומה אם טמא מת שאין טעון הזאת שבע טעון הזאת שלישי ושביעי מצורע שטעון הזאת שבע אינו דין שיטעון הזאת שלישי ושביעי, ת"ל שבע פעמים וטהרו הזאת שבע הוא טעון ואינו טעון הזאת שלישי ושביעי. וטהרו (בדמים) [בדברים] (יא) הנעשים בגופו. יכול הרי הוא מסולק, ת"ל ושלח וכבס וגלח ורחץ. יכול יהו כולן מעכבין אותו, תלמוד לומר וטהרו וטהר, טהרה אמור (למטה) [למעלה] וטהרה אמור כאן מה טהרה האמור (למטה) [למעלה] בדברים הנעשים בגופו אף טהרה האמור כאן בדברים הנעשים בגופו:

תקסא [פד]כל צפור טהורה תאכלו לרבות המשולחת. [פה]וזה אשר לא תאכלו לרבות את השחוטה, ואיפוך אנא. אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי לא מצינו רוב בעלי חיים שאסורין. תנא דבי רבי ישמעאל ושלח על פני השדה מה שדה מותרת אף האי נמי מותרת. והאי שדה להכי הוא דאתא הא מבעי ליה לכדתניא שדה שלא יעמוד בצור ויזרקנה לים, בגבת ויזרקנה למדבר, ושלא יעמוד חוץ לעיר ויזרקנה בתוך העיר אלא כל שעומד בעיר ויזרקנה חוץ לחומה. ואידך אם כן ניכתוב קרא שדה מאי השדה, ש"מ תרתי. רבא אמר לא אמרה תורה שלח לתקלה. [פו]על פני (העיר) [השדה] שאם שלחה וחזרה לתוך ידו תהא מותרת באכילה: וכבס המטהר את בגדיו אר"ש ומה בא זה ללמדנו אם ללמד שיטמא בגדים במגע הרי ק"ו הוא ומה אם ימי ספרו שאין מטמא בביאה מטמא בגדים במגע ימי גמרו שמטמא בביאה אינו דין שיטמא בגדים במגע. אם כן למה נאמר וכבס המטהר את בגדיו (יב) מלטמא משכב ומושב, מפני שהן שני כבוסי בגדים אחד מלטמא משכב ומושב ואחד מלטמא בגדים במגע. וגלח את כל שערו יכול אף בית הסתרים, הרי אתה דן נאמר תגלחת בימי ספרו ונאמר תגלחת בימי גמרו מה תגלחת האמור בימי ספרו פרט לבית הסתרים אף תגלחת האמור בימי גמרו פרט לבית הסתרים, הן אם היקל בימי ספרו שאין מטמא משכב ומושב ואין מטמא בביאה (וק"י) [ניקל] בימי גמרו שהוא מטמא משכב ומושב ומטמא בביאה הואיל ומטמא במשכב ומושב ומטמא בביאה יגלח אף בית הסתרים, ת"ל כל שערו כל שערו לג"ש מה כל שערו האמור בימי ספרו פרט לבית הסתרים אף כל שערו האמור בימי גמרו פרט לבית הסתרים:

ורחץ את בשרו במים (יג) ואפילו במי מקוה. והלא דין הוא ומה אם הזב שאין טעון הזאת מים חיים טעון ביאת מים חיים מצורע שטעון הזאת מים חיים אינו דין שיטעון ביאת מים חיים, ת"ל ורחץ במים אפילו במי מקוה. ורחץ וטהר ואחר יבא אל המחנה רחיצת גופו מעכבתו ליכנס לפנים מן המחנה ואין [פז](כפורים) מעכבין אותו ליכנס לפנים מן המחנה. [פח]וישב מחוץ לאהלו אמר רב חסדא מנין למצורעת שמותרת בתשמיש המטה שנאמר וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים ולא מחוץ לאהלה. [פט]וישב מחוץ לאהלו שיהא כמנודה ואבל אסור בתשמיש המטה, אהלו אין אהלו אלא אשתו שנאמר [צ]שובו לכם לאהליכם. [צא]שבעת ימים ולא ימי חלוטו דברי רבי. רבי יוסי ברבי יהודה אומר ק"ו לימי הלוטו. אמר רבי חייא אמרתי לפני רבי והלא למדני רבי שלא היה לו יותם לעוזיהו אלא בימי הלוטו, א"ל אף אני כך אמרתי:

[צב]**והיה** ביום השביעי יגלח את כל שערו כלל, את ראשו ואת זקנו ואת גבות עיניו פרט, ואת כל שערו יגלח חזר וכלל, כלל ופרט

*כיכלי מין סליו:

ממ"ק ובמ"ק עח ערכין יז: עט במדבר יז: פ קדושין נז: פא תורת כהנים: פב סוטה טז: פג תורת כהנים: פד קדושין דברים יד: פה שם: פו תורת כהנים:
פז כתי"כ [צפרים]: פח כריתות ח: פט תורת כהנים: צ דברים ה: צא מ"ק ז: צב סוטה טז:

זית רענן (ח) שלא כשרו משם לשם, כגון פר ושעיר של יוה"כ שאם שחט אחד לשם חברו פסול: האחת כו' ולא שתים, פי' של שני מצורעים אין שוחטין לכלי אחד: כשרו בעירובין, שהרי מערבין דמן: שכשרו משם לשם, אם שחט לשם מצורע חברו כשר: מקידה, כד של חרס: פיילי, מזרק. הר"ש: שלא נעשה בהם מלאכה, דהא כתיב מים חיים שנובעין מן הקרקע: ת"ל את הצפור החיה וגו', משמע שמעכבין זא"ז: יקח אותה וכו', פי' שאינו אוגדה עמהם: מה ת"ל וכו', פי' כיון דכתיב וטבל אותם אף הצפור בכלל: (ט) בדם ודאי, בלא מים: הכשרו בפנים, מליקת קרבנות העופות: (י) בת"כ איתא צפור השחוטה על מים חיים ואין כלי חרס על מים חיים, פי' דכתיב לעיל מיניה אל כלי חרש על מים חיים משמע שיהא הכלי עומד על המים וישחוט לתוך הכלי שלא יתערב הדם במים להכי כתיב כאן השחוטה על המים החיים: (יא) הנעשים בגופו, בהזאת הדם על גופו טהור הוא אע"פ שלא שילוח: מסולק, לגמרי שאין צריך יותר: האמור למטה וכו', דהיינו רחיצה הוא הדבר הנעשה בגופו ה"ה כל דבר הנעשה בגופו דהיינו גלוח אבל כבוס בגדים ושילוח צפור אינו מעכב: (יב) מלטמא משכב ומושב, אפי' לא נגע בהן כגון י' מצעות זה ע"ג זה מטמאין לטמא טומאת אוכלין ומשקין: בימי ספרו פרט לבית הסתרים, דדרשינן כלל ופרט וכלל: (יג) ואפי' במי מקוה, שא"צ מים חיים ודריש מדהל"ל סתם ורחץ: ואין כפורים מעכבתו, בת"כ גרס ואין צפרים מעכבין אותו ובר"ש במשנה ב' גרס ואין כפרתו מעכבת:

ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט מה הפרט מפורש מקום כינוס שער ונראה אף כל מקום כינוס שער ונראה, מאי רבי רבי שער הרגלים. ומאי מיעט מיעט דבית השחי ודכולי גופיה. והלכה מגלח כל גופו. דתניא בא לו לטהר את המצורע מעביר תער על כל בשרו שנאמר וביום השביעי יגלח שתהא תגלחת שניה כתגלחת ראשונה. רב אשי אמר הא מתניתין רבי שמעון היא דדריש כללי ופרטי ומגלח, כדלעיל. מני רבי עקיבא היא דדריש רבויי ומעוטי דתניא את כל שערו רבה, את ראשו ואת זקנו ואת גבות עיניו מיעט, ואת כל שערו יגלח חזר ורבה מאי רבי רבי כל מילי ומאי מיעט מיעט שבתוך החוטם. [צג]בשביעי יכול בין ביום בין בלילה ת"ל ביום ולא בלילה. יגלח את כל שערו יכול אף בית הסתרים ת"ל גבות עיניו מה גבות עיניו בנראה פרט לבית הסתרים אף כל שערו בנראה פרט לבית הסתרים, אי מה גבות עיניו מקום כינוס שער ונראה אף אין לי אלא מקום כינוס שער ונראה מנין מקום כינוס שער שאין נראה פזור שער ונראה פזור שער שאין נראה, תלמוד לומר ואת כל שערו יגלח, ראשו מה ת"ל לפי שנאמר [צד]לא תקיפו פאת ראשכם שומע אני אף מצורע כן ת"ל ראשו. וקסבר האי תנא הקפת כל הראש שמה הקפה, זקנו מה ת"ל לפי שנאמר [צה]ופאת זקנם לא יגלחו שומע אני אף כהן מצורע כן תלמוד לומר זקנו. ראשו מה תלמוד לומר, לפי שנאמר [צו]תער לא יעבור על ראשו שומע אני אף נזיר מצורע כן, ת"ל ראשו:

תקסב [צז]תנן אינו חייב עד שילקטנו בתער. רבי אליעזר אומר אפילו לקטו במלקט וברהיטני חייב. מאי טעמא דרבנן דתניא זקנו מה ת"ל לפי שנאמר ופאת זקנם לא יגלחו יכול אף מצורע כן ת"ל זקנו, ומנלן דבתער דתניא ופאת זקנם לא יגלחו יכול אפילו גלחו במספרים יהא חייב, ת"ל [צח]ולא תשחית את פאת זקנך. אי לא תשחית יכול אפילו לקטו במלקט ורהיטני יהא חייב, תלמוד לומר ופאת זקנם לא יגלחו, הא כיצד גלוח שיש בו השחתה הוי אומר זה תער. ור' אליעזר מאי טעמא, יליף מראשו דתניא ראשו מה ת"ל לפי שנאמר גבי נזיר תער לא יעבור על ראשו יכול אף נזיר מצורע כן ת"ל ראשו. ורבנן האי ראשו מאי דרשי ביה, מבעי ליה למידחי לאו דהקפה דתניא לא תקיפו פאת ראשכם יכול אף מצורע כן ת"ל ראשו. ולמה לי למיכתב ראשו תיפוק ליה מזקנו, דתניא זקנו מה תלמוד לומר לפי שנאמר ופאת זקנם לא יגלחו יכול אף מצורע כן ת"ל זקנו. למה לי למיכתב ראשו ולמה לי למיכתב זקנו. צריכא. דאי כתב רחמנא זקנו ולא כתב ראשו ה"א הקפת כל הראש לא שמה הקפה להכי כתב רחמנא ראשו, ואי כתב ראשו ה"א משמע תרתי, משמע דאתי עשה ודחי לא תעשה, ומשמע דהקפת כל הראש שמה הקפה, אבתי בתער מנלן, להכי כתב זקנו, ורבי אליעזר דאתי עשה ודחי לא תעשה יליף מגדילים דתניא [צט]לא תלבש שעטנז וגו' הא גדילים תעשה לך מהם:

[ק]לימא הקפת כל הראש תנאי היא דתנו רבנן ראשו מה ת"ל, לפי שנאמר לא תקיפו יכול אף במצורע כן ת"ל ראשו, ותניא אידך ראשו מה ת"ל לפי שנאמר גבי נזיר תער לא יעבור על ראשו יכול אף נזיר מצורע כן ת"ל ראשו, מאי לאו תנאי היא ומ"ד מנזיר סבר הקפת כל הראש לא שמה הקפה, וכי אתא קרא למידחי לא תעשה ועשה, ואידך סבר שמה הקפה, וכי אתא קרא למידחי לאו גרידא. אמר רבא דכ"ע הקפת כל הראש שמה הקפה, ומאן דקא מוקים ליה קרא למידחי לא תעשה ועשה לאו גרידא מנא ליה, יליף מגדילים דאמר קרא לא תלבש שעטנז הא גדילים תעשה לך מהם. ומאן דנפקא ליה מראשו מאי טעמא לא נפקא ליה מגדילים, א"ל גדילים לכדרבא, דרבא רמי [קא]ונתנו על ציצית הכנף [מין כנף] וכתיב צמר ופשתים יחדו, הא כיצד צמר ופשתים פוטרין בין במינן בין שלא במינן, שאר מינין במינן פוטרין שלא במינן אינן פוטרין. והאי תנא דמפיק ראשו ללאו גרידא, דאתי עשה ודחי לא תעשה ועשה מנא ליה, נפקא ליה מזקנו, דתניא זקנו מה ת"ל, לפי שנאמר [קב]ופאת זקנם לא יגלחו יכול אף כהן מצורע כן, ת"ל זקנו. ומאן דמפיק מראשו לעשה ולא תעשה ליליף מזקנו. וליטעמיך דקיימא לן בעלמא לא אתי עשה ודחי את לא תעשה ועשה ליליף מכהן דדחי. אלא מכהן לא ילפינן מה לכהן שכן לאו שאינו שוה בכל. נזיר נמי מכהן לא יליף שכן לאו שאינו שוה בכל. ומאן דמוקים לראשו בנזיר למה לי זקנו, מיבעי ליה לכדתניא ופאת זקנם לא יגלחו יכול גלחו במספרים יהא חייב, ת"ל ולא תשחית, אי לא תשחית יכול לקטו במלקט ורהיטני יהא חייב, תלמוד לומר ופאת זקנם לא יגלחו, הא כיצד איזהו גלוח שיש בו השחתה הוי אומר זה תער. ומאן דמפיק ראשו ללאו גרידא למה לי למיכתב ראשו ולמה לי למכתב זקנו, משמע למדחי לאו גרידא ומשמע למדחי לא תעשה ועשה הילכך שקול הוא ויבואו שניהם, כהן מנזיר לא יליף שכן ישנו בשאלה, נזיר מכהן לא יליף שכן לאו שאינו שוה בכל, ובעלמא לא ילפינן מינייהו משום דאיכא למיפרך כדאמרן. [קג]מה ת"ל ראשו ומה ת"ל זקנו מפני שיש בראש מה שאין בזקן ובזקן מה שאין בראש, הראש אסור במספרים כבתער הזקן אין אסור במספרים כבתער. זקן אסור בכל אדם (יד) הראש אין אסור בכל אדם, הא מפני שיש בראש מה שאין בזקן ובזקן מה שאין בראש צריך לומר ראשו וצריך לומר זקנו. ריה"ג אומר גבות עיניו ולא ריסי עיניו. את כל שערו מה ת"ל יגלח ליתן אחריות לתגלחת שאם לא גלח בשביעי יגלח בשמיני ובתשיעי ובעשירי. שלשה מגלחין ותגלחתן מצוה. נזיר ומצורע ולוים, וכולן שגלחו בלא תער או ששיירו שתי שערות לא עשו כלום. בשביעי יגלח ובשמיני יביא, שאם גלח בשביעי מביא קרבנותיו בשמיני, אם גלח בשמיני מביא קרבנותיו בו ביום דברי ר' עקיבא. א"ל ר' טרפון מה בין זה לנזיר א"ל נזיר טהרתו תלויה [בימים ומצורע טהרתו תליה] בתגלחתו, ואין מביא קרבנותיו אלא אם כן היה הערב שמש:

[קד]שני כבשים מעוט כבשים שנים ומה ת"ל שני שיהו שניהן שוין, ומנין אע"פ שאינן שוין שהן כשרין, ת"ל כבש כבש ריבה. טעמא דרבי רחמנא הא לא רבי ה"א פסולין, עיכובא מנלן, סר"א תהיה כתיב, והשתא דרבי רחמנא תהיה למה לי, לשאר הויתו של מצורע וכו': [קה]וכבשה אחת שתהא ברורה, כבשה אחת מלמד שמביא אחת על נגעים הרבה. בת שנתה ולא שנתה למנין עולם, ושלשה עשרונים סלת מנחה בלולה בשמן לבהמה, או יכול (טו) למנחה עצמה, כשהוא אומר והעלה הכהן את העולה ואת המנחה המזבחה למד שאינה אלא מנחת בהמה. ועדיין הדבר צריך [תלמוד] כשהוא אומר [קו]תעשה על העולה זו עולת מצורע, לזבח להביא את חטאתו, או לזבח להביא את אשמו. רבי יהודה בן בתירא אומר הרי הוא אומר ואם דל הוא וגו' מה מצינו עני שמביא בהמה אחת מביא עשרון אחד (אבל) [אף] עשיר שמביא שלש בהמות יביא שלשה עשרונים הא מה אני מקיים ושלשה עשרונים סלת מנחה בלולה בשמן לבהמה. ולוג אחד שמן (מה ת"ל אחד) שהיה בדין שיביא שלשה לוגין מה מצינו עני שמביא עשרון אחד מביא לוג אחד (אבל) [אף] עשיר שמביא שלש בהמות יביא שלשה לוגין תלמוד לומר ולוג אחד שמן:

[קז]תנו רבנן עשרון בלול ולוג למד על עשרון שטעון לוג דברי חכמים. רבי נחמיה וראב"י אומר אפילו מנחה של ס' עשרון אין לה אלא לוג שנאמר למנחה ולוג שמן. ור' נחמיה וראב"י האי עשרון בלול מאי עבדי ליה, ההוא לגופיה (מאי) דקאמר רחמנא לייתי חד עשרון. ורבנן לגופיה לא צריך מדעשיר שלשה קרבנות שלשה עשרונים הכא דחד קרבן חד עשרון. ואידך איצטריך סר"א האיל וחס רחמנא עלי' דקא מייתי בדלות אימא לא ליבעי מנחה כלל. ואידך לגמרי לא אשכחן, ורבנן האי מנחה ולוג שמן מאי עבדי ליה, ההוא למתנדב מנחה שלא יפחות מדבר הטעון לוג ומאי ניהו עשרון. ואידך תרתי ש"מ. [קח]והעמיד הכהן המטהר וגו' שער ניקנור שם משקין את הסוטות ומטהרין את היולדות ומטהרין את המצורעין. בשלמא סוטות דכתיב והעמיד הכהן את האשה לפני ה', מצורעין נמי דכתיב והעמיד הכהן המטהר את האיש המטהר, אלא יולדת מ"ט, דאתיין וקיימן אקרבניהו. אי הכי זבין וזבות נמי, חדא מינייהו נקט:

[קט]והעמיד הכהן המטהר את האיש המטהר ואותם. למדנו שטעונין עמידה כולם. יכול כשם שטעונין עמידה כך יטענו תנופה ת"ל האיש ולא חטאת ולא עולה, או אינו אומר אלא להוציא את האשה ואת הקטן, תלמוד לומר המיטהר בין איש בין אשה בין קטן. אם כן למה נאמר האיש איש ולא חטאת ולא עולה. אם כן למה נאמר אשם שיכול הואיל (טז) ואשם בא להכשיר והאיש בא להכשיר מה אשם טעון תנופה אף האיש טעון תנופה, תלמוד לומר אותו לאשם והניף אשם טעון תנופה ואין האיש טעון תנופה. לפני ה' אל פתח אהל מועד מעמידין אותו בשער ניקנור אחוריהן למזרח ופניהן למערב. ולקח הכהן את הכבש האחד והקריב אותו לאשם

מט"ק ובמ"ק צג תורת כהנים: צד ויקרא יט: צה שם כא: צו במדבר ו: צז נזיר מ: צח ויקרא יט: צט דברים כב: ק נזיר נז: קא במדבר טו: קב ויקרא יט: קג תורת כהנים: קד יומא סב: קה תורת כהנים: קו במדבר טו: קז מנחות פט: קח סוטה ח: קט תורת כהנים:

זית רענן (יד) הראש אין אסור בכל אדם, דנשים מותרין לגלח פאת ראשם, אבל הזקן נוהג בכל מי שיש לו זקן, ואע"ג דלפעמים נמצא גם באשה זקן הוי מעוטא דמיעוטא: (טו) למנחה עצמה, פי' שהוא מנחה בפני עצמה: ועדיין הדבר צריך הלמוד, פי' שאינו יודע אם טעון נסכים: לוג אחד שמן שהיה בדין, כ"ה שם: עמידה כולם, כל הקרבנות: (טז) ואשם בא להכשיר, שכזה עליו מדכו: בשער הנקנור, שאסור לכנוס לעזרה: אחוריהן למזרח, שהשער היה במזרח נמצא פניהן להיכל וא"כ הפך פניו לבהמ"ק:

לאשם ואת לוג השמן והניף אותם הכהן תנופה לפני ה' למדנו שטעונין תנופה כאחד [תנופה ולא תנופות]. מנין שאם הניף זה בעצמו וזה בעצמו יצא תלמוד לומר אותם והניף (תנופה ולא תנופות), לפני ה' במזרח:

קושחט את הכבש. דבר שהיה בכלל ויצא לידון בדבר החדש אי אתה יכול וכו' כיצד ושחט את הכבש במקום אשר ישחט את החטאת שאין תלמוד לומר כחטאת כאשם. לפי שיצא אשם מצורע לידון בדבר החדש בבהן יד ובבהן רגל הימנית יכול לא יהא טעון מתן דמים ואימורים לגבי מזבח, תלמוד לומר כחטאת האשם הוא לכהן מה חטאת טעונה מתן דמים ואימורים לגבי מזבח אף אשם טעון מתן דמים ואימורים לגבי מזבח:

אאשם מנ"ל דבעי צפון דכתיב בבמקום אשר ישחטו את העולה וגו'. קבלה מנלן ואת דמו. מקבל עצמו מנלן ואת דמו. אשכחן למצוה לעכב מנלן, דכתיב ושחט את הכבש וגו'. והאי להכי הוא דאתא הא מיבעי ליה לכדתניא דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל וכו'. אם כן ליכתוב רחמנא האי ולא בעי האיך. הניחא דאי סבירא לן דבר שהיה בכלל ויצא לידון בדבר החדש איהו דלא גמר מכלליה אבל כלליה גמר מיניה לצפון שפיר אלא אי סבירא לן דלא הוא גמר מכלליה ולא כלליה גמר מיניה האי לגופיה צריך והאי לגופיה צריך, כיון דאהדריה אהדריה. ואימא כי אהדריה למתן דמים ואימורים דבעיא כהונה אבל שחיטה דלא בעיא כהונה לא ליבעי צפון. אם כן ליכתוב כי כחטאת אשם מאי האשם לשאר אשמות. (והא) למה לי לאקושי לחטאת ולמה לי לאקושי לעולה, אמר רבינא צריכא דאי אקשיה לחטאת ולא אקשיה לעולה הוה אמינא חטאת מהיכא למדה מעולה דבר הלמד בהיקש חוזר ומלמד בהיקש. ולקשי לעולה ולא לקשי לחטאת, אם כן הוה אמינא דבר הלמד בהיקש חוזר ומלמד בהיקש. וכי תימא אם כן לקשי להחטאת ניחא ליה דמקשיה לעיקר ולא אקיש ליה לטפל להכי אקשיה לחטאת והדר אקשיה לעולה דלא ליהוי דבר הלמד בהיקש חוזר ומלמד בהיקש:

גתניא ולקח יכול בכלי תלמוד לומר ונתן מה נתינה בעצמו של כהן אף לקיחה בעצמו של כהן. יכול אף במזבח כן ביד תלמוד לומר כי כחטאת האשם מה חטאת טעונה כלי אף אשם טעון כלי נמצאת אומר אשם מצורע שני כהנים מקבלין את דמו אחד מקבלו בכלי ואחד מקבלו ביד זה שמקבלו בכלי בא לו אצל המזבח וזה שמקבלו ביד בא לו אצל מצורע. דושחט את הכבש וגו' מה תלמוד לומר מפני שיצא לידון בהעמדה יכול (יז) במקום העמדה תהא שחיטה תלמוד לומר במקום אשר ישחט את החטאת, יכול על טבעתה ת"ל במקום הקדש להכשיר את כל הרוח. אין לי אלא אשם במקום הקדש, מנין אף חטאת ועולה במקום הקדש ת"ל כי כחטאת האשם הוא לכהן מה חטאת מן החולין וביום ובידו הימנית אף אשם מן החולין וביום ובידו הימנית, מה חטאת טעונה כלי אף אשם טעון כלי. מה חטאת טעונה סמיכה אף אשם טעון סמיכה. מה חטאת דם מזבח מתירו אף אשם דם מזבח מתירו. אי מה חטאת הדם ניתן למעלה אף אשם יהא דמו ניתן למעלה. תלמוד לומר הוזאת תורת האשם וגו' ואת דמו יזרוק לרבות כל אשמות ואשם מצורע שיהא דמם ניתן למטה. ואיני יודע אי זה יקדים אם מזבח אם בהונות, כשהוא אומר (יהיה) [הוא] לכהן הכהן יקדים מה מצינו הכשרו לכהן מזבח, מזבח יקדים. (יהיה) [הוא] פרט לששחטו שלא לשמו. קדש קדשים לרבות לוג שמן של מצורע. הוא פרט לשחסר כל שהוא. ולקח יכול בכלי וכו' עד זה שקבל כבר בא לו אצל המצורע ומצורע טובל בלשכת המצורעים בא ועמד על שער ניקנור. רבי יהודה אומר לא היה צריך טבילה שכבר טבל מבערב:

ונתן הכהן על (תנוך) [תוך] יכול על (תנוך) [תוך] ודאי (יח) ת"ל על (תנוך) [נוך]. אי על (תנוך) [נוך] יכול על הגובה שבאוזן, ת"ל על (תנוך) [תוך נוך], הא כיצד זה גדר האמצעי. על בהן ידו הימנית ועל בהן רגלו הימנית מלוג שמן ויצק, חסר הלוג עד שלא יצק ימלאנו, משיצוק יביא אחר בתחלה דברי רבי יעקב, רבי שמעון אומר חסר הלוג עד שלא נתן ימלאנו, משנתן יביא אחר בתחלה. ויצק על כף הכהן השמאלית מצוה שיצוק לתוך כפו של חברו אם יצק לתוך כף עצמו יצא. *אין לו בהן יד בהן רגל אזן הימנית אין לו טהרה עולמית. רבי אליעזר אומר נותן הוא על מקומן. רבי שמעון אומר אם נותן על שמאלי יוצא. זוטבל ולא (יט) המספג. וטבל והזה על כל הזאה טבילה. באצבעו נאמר כאן אצבעו ונאמר להלן אצבעו, מה אצבעו האמור כאן שבידו הימנית אף אצבעו האמור להלן שבידו הימנית. (והזה ולא מטיף. והזה ולא זורק). והזה מן השמן באצבעו שבע פעמים לפני ה', מלמד שהוא טובל ומזה שבע פעמים כנגד בית קדש הקדשים ועל כל הזאה טבילה. ומיתר השמן אשר על כפו וגו' על דם האשם, שיקדים דם לשמן. או אינו אומר אלא אם יש שם דם יתן אם אין שם דם לא יתן, תלמוד לומר על מקום דם האשם הא אין הדם גורם אלא המקום גורם. חנתן מקצת מתנות שבפנים ונשפך הלוג יביא לוג אחר ויתחיל בתחלה, ר"א ור"ש אומרים ממקום שפסק משם הוא מתחיל, גמר מתנות שבפנים ונשפך הלוג יביא אחר ומתחיל בבהונות. נתן מקצת דמים שבבהונות ונשפך הלוג יביא אחר ויתחיל בתחלה בבהונות. רבי אליעזר ורבי שמעון אומרים ממקום שפסק משם הוא מתחיל. גמר מתנות שבבהונות ונשפך הלוג דברי הכל מתנות הראש אין מעכבות. מ"ט אילימא משום דכתיב והנותר מן השמן אלא מעתה והנותרת מן המנחה הכי נמי דלא מעכבי והאמר מר שלמים שחסרו בין קמיצה להקטרה אין מקטיר את הקומץ עליהן, שאני התם דכתיב והנותר מן השמן ומיתר השמן:

טוהנותר מן השמן אשר על כף הכהן יתן על ראש המטהר וכפר אם נתן כפר ואם לא נתן לא כפר דברי רבי עקיבא. רבי יוחנן בן נורי אומר שיירי מצוה הן בין נתן בין לא נתן כפר ומעלה עליו הכתוב כאלו לא כפר. מאי כאלו לא כפר, אילימא דבעי מייתי קרבן אחרינא והא אמרת בין נתן בין לא נתן כפר, אלא כפר גברא לא קמי שמיא. הכא נמי כפר גברא לא קמי שמיא. התם נמי גבי מתן כפר מתן הבהונות לא כפר מתנות הראש:

טועשה הכהן את החטאת וכפר על המטהר שיהו כל מעשיו לשם חטאת. ועשה הכהן את החטאת וכפר מה תלמוד לומר, לפי שנאמר והעלה הכהן את העולה ואת המנחה המזבחה יכול יהו כולם מעכבין אותו, ת"ל ועשה הכהן את החטאת וכפר מלמד שכפרה בחטאת, וכפר על המטהר מטמאתו ולא מטומאת זובו, ואחר ישחט את העולה (כ) אחר המעשה הזה. והעלה הכהן את העולה אע"פ שקדמה את החטאת. והעלה הכהן את העולה אע"פ ששחטה שלא לשמה. והעלה הכהן את העולה מלמד שאברי עולה קודמים לאימורי חטאת. א"ר שמעון למה חטאת דומה, לפרקליט שנכנס לרצות ורצה פרקליט נכנס הדורון:

תקסג יואם דל הוא. תנן התם השג יד בנודר והשנים בנידר והערכין בנערך והערך בזמן הערך. השג יד בנודר כי צדעני שהעריך את העשיר נותן ערך עני, עשיר שהעריך את העני נותן ערך עשיר, אבל בקרבן אינו כן, הרי שאמר קרבנו של מצורע זה עלי היה מצורע עני מביא קרבן עני עשיר מביא קרבן עשיר. רבי אומר אומר אני אף בערכין כן, וכי מפני מה עני שהעריך את העשיר נותן ערך עני שאין העשיר חייב כלום, אבל עשיר שאמר ערכי עלי ושמע עני ואמר כה שאמר זה עלי נותן ערך עשיר: השג יד בנודר השג יד במעריך הוא, כדכתיב על פי אשר תשיג יד הנודר יעריכנו הכהן. השנים בנידר השנים בנערך הוא, איידי דתנא השג יד בנודר תנא נמי השנים בנידר. עני שהעריך את העשיר נותן ערך עני מאי טעמא אמר קרא אשר תשיג יד הנודר בנודר תלה רחמנא אבל בקרבנות אינו כן, הרי שאמר קרבנו של מצורע זה עלי היה מצורע עני מביא קרבן עני ואע"ג דמדירו עשיר, ואם דל הוא אמר רחמנא והא לאו דל הוא, אמר רבי יצחק כשהיה מדירו עני, ודילמא עליה דידיה הוא דהס רחמנא אמדירו לא דהא כתיב הוא, אמר רב אדא בר אהבה ואין ידו משגת לרבות את הנודר, אבל מדירו עשיר מאי, הכי נמי דמייתי בעשירות א"כ מאי אבל בקרבנות אינו כן, הדא אמצורע עני ומדירו עני, והדא למעוטי מצורע עשיר ומדירו עני, סד"א הואיל ואיתרבו איתרבו קמ"ל, כדתניא לפי שמצינו בערכין עני שהעריך את העשיר נותן ערך עני יכול אף זה כן, תלמוד לומר ואם דל הוא. ולר' דאמר אומר אני אף בערכין כן אלמא אמר בתר חיובא דגברא אזלינן והא לא צריכא קרא למעוטי, הוא למעוטי מאי, למעוטי מצורע עני ומדירו עשיר, סד"א הואיל ואמר רבי בתר חיובא דגברא אזל נמי ליזל בתר חיובא דגברא קמ"ל:

ואם

ממ"ק ובמ"ק קי יבמות ז: א זבחים מט: ב ויקרא ז: ג יומא מא: ד תורת כהנים: ה ויקרא ז: *סנהדרין ו תורת כהנים: ז יומא מא: ח זבחים ו: ט תורת כהנים: י ערכין יז:

זית רענן (יז) במקום עמידתה, לפני העזרה: על טבעתה, על אותו טבעת ששחט החטאת: מנין אף ועולה כו', שהרי אף הן היו עמידתן לפני העזרה: למעלה, מחוט הסיקרא: פרט לששחטו שלא לשמו, שאז אף השמן אינו קדוש: על תנוך ודאי, פי' הרכה שהוא למטה באוזן: (יח) ת"ל אזן כצ"ל, אי על אזן וכו' כצ"ל: משיציק יביא אחר וכו' כצ"ל: עד שלא נתן, על הבהונות: (יט) המספג, פי' אם אין שם אלא מעט שמן שצריך לספוג ולקנה פסול: על כל הזאה טבילה, ואפי' יש הרבה באצבעו צריך לטבול שנית: להלן, בפ' ויקרא גבי חטאת: והזה ולא מטיף, בת"כ ליתא: (כ) אחר המעשה הזה. פי' אחר שהגיע על המצורע:

[יא]ואם דל הוא. שומע אני דל איש פלוני ממה שהיה בן מאה מנה ונעשה בן חמשים מנה, ת"ל ואין ידו משגת, אי ואין ידו משגת יש לו ואינו (רוצה) [מוצא] ליקח, ת"ל ואם דל הוא ואין ידו משגת הא כיצד עד שיאמרו שני כתובים ואם לאו לא שמענו, הוא (כא) ולא נודריו מפני שבערכין עני שהעריך את העשיר נותן ערך עני יכול אפילו אמר קרבנו של מצורע זה עלי והיה מצורע עשיר יביא קרבן עני, ת"ל הוא ולא נודריו. רבי אומר אומר אני אף בערכין כן, וכי מפני מה עני שהעריך את העשיר נותן ערך עני (לא מפני) שאין העשיר חייב כלום, אבל עשיר שאמר ערכי עלי ישמע עני ואמר מה שאמר זה עלי נותן ערך עשיר, היה עני והעשיר או עשיר והעני נותן ערך עשיר אף זה מפני שחייב שלש בהמות ובקש האיש הזה לפוטרו לפיכך יביא קרבן עשיר:

ולקח הכהן את כבש האשם. מה ת"ל אחד, שאלה זו שאל ר"ע לרבי חנינא, אמר ליה מה תלמוד לומר אחד, אמר ליה זה מביא מהשג יד ומטמא מקדש מביא מהשג יד, מה מטמא מקדש מביא (כב) שנים תחת אחד אף זה מביא שנים תחת אחד והעולה תעלה חובה. אמר ליה רבי עקיבא ממקום שבאת, זה מביא קרבן מהשג יד ומטמא מקדש מביא קרבן מהשג יד אי מה מטמא מקדש מביא (כג) שנים תחת כפרתו אף זה יביא שנים תחת כפרתו והעולה תהא עליו חובה, א"ל אם לאו מאין אתה מקיימו, אמר ליה זה מביא מהשג יד ובערכין מביא מהשג יד מה בערכין מביא כל השג ידו אף זה יביא כל השג ידו, ת"ל אחד:

[יג]לתנופה לכפר עליו. וכי תנופה מכפרת והלא אין כפרה אלא בדם שנאמר כי הדם הוא בנפש יכפר אלא מלמד שאם עשאה לתנופה שירי מצוה מעלה עליו הכתוב כאלו לא כפר. ולוג שמן מה תלמוד לומר שהיה בדין שיביא שלישית לוג, מה מצינו עשיר שמביא שלשה עשרונים מביא לוג אבל עני שמביא עשרון אחד יביא שליש לוג ת"ל לומר ולוג שמן. ושתי תורים או שני בני יונה שנים הוא מביא ואינו מביא ארבעה. והלא דין הוא זה מביא מהשג יד ויולדת מביאה מהשג יד מה יולדת מביאה אחד תחת אחד אף זה יביא אחד תחת אחד. או כלך לדרך זו, זה מביא מהשג יד ומטמא מקדש מביא מהשג יד מה מטמא מקדש מביא (כד) שנים תחת אחד אף זה יביא שנים תחת אחד. נראה למי דומה דנין מרוסרי כפורים ממחוסרי כפורים ואל יוכיח מטמא מקדש שאינו מחוסר כפורים, או כלך לדרך זו, דנין קרבן שנוהג באיש כבאשה מקרבן שנוהג באיש כבאשה ואל יוכיח קרבן יולדת שאין נוהג באיש כבאשה, ת"ל ושתי תורים או שני בני יונה שנים הוא מביא ואינו מביא ארבעה. אשר תשיג ידו, מאשר תשיג ידו, את אשר תשיג ידו, מה ת"ל, שיכול אימתי אני אומר מביא קרבן עני בזמן שהיה עני מתחלתו, היה עשיר והעני מנין, תלמוד לומר אשר תשיג ידו. מאשר תשיג ידו מה ת"ל, שיכול אימתי אני אומר יגמור בעני בזמן שהתחיל בעני, הביא אשמו עשיר והעני מנין, תלמוד לומר מאשר תשיג ידו. את אשר תשיג ידו מה תלמוד לומר, שיכול אימתי אני אומר יגמור בעושר בזמן שהתחיל בעושר, הביא אשמו עני והעשיר מנין, ת"ל את אשר תשיג ידו. יכול אפילו (כה) הביא קרבנו עני והעשיר יגמור כבעני, ת"ל את האחד חטאת ואת האחד עולה שממין חטאת מביא עולה. על המנחה שתקדים מנחת בהמה לחטאת העוף. יכול אף יולדת שהביאה קרבן עניה והעשירה תגמור בעניה, ת"ל זאת: תורת אשר בו נגע צרעת מלמד שעני שהביא קרבן עשיר יצא. יכול אף עשיר שהביא קרבן עני יצא, ת"ל זאת תורת אשר בו נגע צרעת מלמד שמביא אדם על ידי בנו וע"י בתו ע"י עבדו וע"י שפחתו קרבן עני ומאכילן בזבחים, יכול אף על ידי אשתו יביא קרבן עני (כו) ת"ל זאת. א"ר יהודה לפיכך אם פטרה אינו חייב לה שכך הוא כותב אחריות דאית ליך עלי מקדמת דנא: [יד]אשר לא תשיג ידו בטהרתו מצורע שהפריש קרבנו והעשיר הכל הולך אחר חטאת דברי ר' שמעון. ר' יהודה אומר הכל הולך אחר אשם. ר"א אומר הכל הולך אחר צפרין. אמר רב יהודה אמר רב שלשתן מקרא אחד דרשו אשר לא תשיג ידו בטהרתו. רבי שמעון סבר המכשירו. רבי יהודה סבר דבר המכפר. ר' אליעזר סבר דבר הגורם לו טהרה ומאי צפרין:

[טו]כי תבואו אל ארץ כנען. זהו שאמר הכתוב [טז]יגל יבול ביתו נגרות ביום אפו יהו גורריו ומוציאיו אימתי ביום שיגרה הקב"ה אפו באותו האיש, הא כיצד אומר אדם לחברו השאילני קב חטין ואומר לו אין לי, קב שעורין ואומר לו אין לי, קב תמרים והוא אומר אין לי. אשה אומרת לחברתה השאילני נפה אחת והיא אומרת אין לי, השאילני כברה והיא אומרת אין לי, מה הקב"ה עושה מגרה נגעים בתוך ביתו ומתוך שהוא מוציא את כליו הבריות רואות ואומרות לא הוה אמרת לית לי ראו כמה חטין יש כאן כמה שעורין יש כאן כמה תמרים יש כאן לווט ביתא באלין לוטיא (בגוה). רבי יצחק בן אלעזר מייתי לה מן הדין קרא שקערורות שקיע ביתא באלין לוטיא. לפיכך משה מזהיר את ישראל ואמר להם כי תבואו אל ארץ כנען. על עשרה דברים נגעים באים, על עבודת אלילים, ועל גלוי עריות, ועל שפיכות דמים, ועל חלול השם, ועל קללת השם, ועל גוזל את הרבים, ועל גוזל את שאינו שלו, ועל גסי הרוח, ועל מספרי לשון הרע, ועל עין הרע. על עבודת אלילים מישראל שהעידו עדות שקר בהקב"ה ואמרו לעגל אלה אלהיך ישראל. ומנין שלקו בצרעת שנאמר [יז]וירא משה את העם כי פרוע הוא שפרחה בהן זיבה וצרעת. ועל גלוי עריות מבנות ציון שנאמר [יח]יען כי גבהו בנות ציון וכתיב [יט]ושפח אדני קדקד בנות ציון. ועל שפיכות דמים מיואב שנאמר [כ]יחולו על ראש יואב וגו'. ועל חלול השם מגחזי שנאמר [כא]ויאמר גחזי נער איש האלהים וגו', מהו מאומה מן מומה דאית ביה. ומנין שלקה בצרעת דכתיב [כב]וצרעת נעמן תדבק בך. ועל קללת השם מגלית הפלשתי [כג]ויקלל הפלשתי את דוד באלהיו וכתיב [כד]היום הזה יסגרך ה' בידי ואין הסגר אלא צרעת כמה דאת אמר והסגיר הכהן. ועל הגוזל את הרבים משבנא שהיה נהנה מן ההקדשות וכתיב [כה]הנה ה' מטלטלך טלטלה גבר ועוטך עטה ואין עטה אלא צרעת שנאמר ועל שפם יעטה. ועל הגוזל את שאינו שלו מעוזיהו [כו]ויהי עזיהו מצורע. ועל גסות הרוח דכתיב [כז]וכחזקתו גבה לבו עד להשחית וגו'. ועל לשון הרע ממרים דכתיב [כח]והנה מרים מצורעת. ועל עין הרע אתיא כי ההיא דאמר רבי יצחק בן אלעזר שקערורות שקיע ביתא באלין לוטיא לפיכך משה מזהיר את ישראל כי תבואו אל ארץ כנען. א"ר לוי אין בעל הרחמים נוגע בנפשות תחלה, ממי אתה למד מאיוב שנאמר [כט]הבקר היו חורשות ואחר כן ותפל שבא ותקחם אש אלהים נפלה מן השמים כשדים שמו שלשה ראשים ולבסוף ויך את איוב בשחין רע, אף במצרים כן שנאמר [ל]ויסגר לברד בעירם ומקניהם לרשפים ויך גפנם ותאנתם וישבר עץ גבולם ואח"כ ויך כל בכור בארצם. ואף בנגעים הבאים לאדם, בתחלה הן באין על ביתו, חזר בו טעון חליצה, ואם לאו טעון נתיצה, לא חזר הן באין על בגדיו, חזר בו טעונים כבוס, ואם לאו טעונים שרפה, ולבסוף הן באין על גופו, חזר בו יטהר, ואם לאו בדד ישב. דבר אחר כי תבואו אל ארץ כנען, שבעת עממין הן ואת אמרת ארץ כנען, רבנן אמרין רמזו חם חטא וכנען לקה אף כאן ישראל חוטאין והארץ מתקללת. רבי אבין אמר ע"י שהיה כנען אביהן של כולן הה"ד [לא]וכנען ילד את צידן וגו'. ורבנן אמרין על ידי שהיו כולן תגרין הה"ד [לב]אשר סוחריה שרים כנעניה נכבדי ארץ. ונתתי נגע צרעת תני רבי חייא וכי בשורה היא להם שבאין עליהם נגעים, תני רבי שמעון בן יוחאי כיון ששמעו כנענים שישראל באים לארצם, עמדו והטמינו כל ממונם בכתלים ובשדות. אמר הקב"ה לא הבטחתי לאבותיהן שאני מכניס את בניהם לארץ חרבה אלא לארץ מלאה כל טוב הה"ד [לג]ובתים מלאים כל טוב וגו' מה הקב"ה עושה מגרה בתוך ביתו נגעים והוא סותרו ומוצא בו סימא, שדהו נשרפה ומתוך שהוא הופכה מוצא תחתיה סימא, וכי מי בא ואמר להם לכנענים שישראל באים לארצם, א"ר שמואל בר נחמן שלש פרוזדגמאות שלח יהושע אצלם הרוצה לפנות יפנה, להשלים ישלים, לעשות מלחמה יעשה. גרגשי עמד מאליו ופנה ולפיכך נתנה לו ארץ יפה כארצו הה"ד [לד]עד בואי ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם זו אפריקי. גבעונים השלימו הה"ד [לה]וכי השלימו יושבי גבעון, שלשים ואחד מלכים עשו מלחמה ונפלו. בבית ארץ אחוזתכם זה בהמ"ק שנאמר [לו]הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם מחמד עיניכם:

ובא אשר לו הבית. זה הקב"ה *יען ביתי אשר הוא חרב. והגיד לכהן זה ירמיה שנאמר [לז]מן הכהנים אשר בענתות. כנגע נראה לי בבית זה טנופת אלילים, ויש אומרים צלמו של מנשה. וצוה הכהן ופנו את הבית [לח]ויקח את אוצרות בית ה'. ונתץ את הבית

ממ"ק ובמ"ק יא תורת כהנים: יג מנחות צג, תורת כהנים: יד כריתות ט: טו ויקרא רבה: טז איוב כ: יז שמות לב: יח ישעיה ג: יט שם: כ שמואל ב ג: כא מלכים ב ה: כב שם: כג שמואל א יז: כד שם: כה ישעיה כב: כו מלכים ב טו: כז ד"ה ב טו: כח במדבר יב: כט איוב א: ל תהלים עח: לא בראשית י: לב ישעיה כג: לג דברים ו: לד ישעיה לו: לה יהושע י: לו יחזקאל כד: *חגי א: לז ירמיה א: לח מ"א יד:

זית רענן (כא) ולא נודרין, שאע"פ שהנודר עני מביא קרבן עשיר: (כב) שנים תחת אחד, שעשיר מביא חטאת ועני שתי תורים: (כג) שנים תחת כפרתו, א"ל אם לאו וכו', כ"ה בת"כ: (כד) שנים תחת אחד, ואי"כ יביא ארבעה תחת שנים: מחוסר כפורים, היולדת ומצורע שגיהם אסורים בקדשים עד שיביאו קרבנם: (כה) הביא קרבנו עני, היינו חטאת: מנחת בהמה, מנחת נסכים השייכת לבהמה: (כו) ת"ל זאת, שמחוייבת להביא קרב, עשיר בשבילה:

הבית [לט]וביתה רנה סתרה. (והוציא) [והשליכו אתהן] אל מחוץ לעיר [מ]ועמה הגלי לבבל. יכול לעולם ת"ל ולקחו אבנים אחרות [מא]לכן כה אמר ה' הנני יסד בציון אבן אבן בחן פנת יקרת מוסד מוסד המאמין לא יחיש: [מב]על הגנבות ועל שבועות שוא נגעים באים שנאמר [מג]הוצאתיה נאם ה' צבאות ובאה אל בית הגנב ואל בית הנשבע בשמי לשקר ולנה בתוך ביתו וכלתו ואת עציו ואת אבניו. איזהו דבר שמכלה עצים ואבנים הוי אומר זה צרעת דכתיב ונתץ את הבית. ועל הדיין המקלקל את הדין, שנאמר *לכן כאכול קש לשון אש וחשש להבה ירפה שרשם כמק יהיה ופרחם כאבק יעלה (כז) כי מאסו את תורת ה' צבאות ואת אמרת קדוש ישראל נאצו, ואין פרח אלא צרעת שנאמר ואם פרוח תפרח הצרעת. ועל הנכנס בתחום שאינו שלו מעוזיהו שנכנס בתחום הכהונה שנא' [מד]והצרעת זרחה במצחו. ועל החושד בכשרים ממשה שאמר [מה]והן לא יאמינו לי וכתיב [מו]ויוציאה והנה ידו וגו'. ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם. מה חטאה ארץ כנען שלוקה, אלא בעון בני אדם הארץ לוקה שנאמר [מז]ארץ פרי למלחה מרעת יושבי בה. מפני מה היסורין באין לעולם מפני הבריות כדי שיראו ויסתכלו ויאמרו מי שחטא הוא לוקה ומי שלא חטא אינו לוקה. ולמה העצים והאבנים והכתלים לוקין כדי שיראו הבעלים ויעשו תשובה. וכן אתה מוצא שחטאו ישראל ובקש הקב"ה להגלותן אמר הקב"ה אם אני מגלה את ישראל תחלה עכשיו נעשין חרפה וקלון לכל האומות, מה עשה הביא לסנחריב על כל האומות והגלה אותם שנאמר [מח]ותמצא כקן ידי ואסיר גבולות עמים. אמר הקב"ה יהיו ישראל ראין שהגליתי אומות העולם ויעשו תשובה ויראו דין שלי מה אני עושה באומות העולם וייראו ממשפטי שנאמר [מט]הכרתי גוים נשמו פנותם וגו' אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר, כיון שלא עשו תשובה מיד גלו, אמר הקב"ה נכונו ללצים שפטים, אמר הקב"ה עד שלא בראתי את האדם התקנתי לו את כל אלו. משל לעבד רע שהיה נמכר כיון שהלך רבו לקנותו והיה יודע שהוא עבד רע לקח עמו כבלים ומגלבים* שאם ברח רודה אותו בהם, כיון שברח הביא אותם כבלים וכבלו הביא את המגלבים והכהו, א"ל העבד לא היית יודע שאני עבד רע למה לקחת אותי, א"ל לפי שהייתי יודע שאתה עבד רע התקנתי לך כבלים ומגלבים שאם תברח אני ארדה אותך בהם, אף הקב"ה יתברך שמו לעולמים עד שלא ברא את האדם התקין לו את כל היסורין, לפי שהוא יודע שיצר לב האדם רע שנאמר [נ]נכונו ללצים שפטים:

[נא]כי תבאו יכול משבאו לעבר הירדן תלמוד לומר אל הארץ המיוחדת. יכול משבאו לעמון ומואב, תלמוד לומר אשר אני נותן לכם, לכם ולא לעמון ומואב. לאחווה לא הוזהרו עד שיכבשו, מנין אתה אומר כבשו ולא חלקו, חלקו למשפחות ולא חלקו לבתי אבות, חלקו לבתי אבות ואין כל אחד מכיר את שלו יכול יהו מטמאין בנגעים, ת"ל אשר לו הבית עד שיהא כל אחד ואחד מכיר את שלו: [נב]ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם, בשורה היא להן שנגעים באין עליהן דברי ר' יהודה. ר' שמעון אומר פרט לנגעי אונסין. ולר' שמעון נגעי אונסין מי לא מטמו והתניא אדם כי יהיה בעור בשרו מדבור ואילך. והלא דין הוא נאמר טמא בזב וטמא בנגעים מה זב מדבור ואילך אף נגעים מדבור ואילך. לא אם אמרת בזב שכן אינו מטמא באונס תאמר בנגעים שכן מטמאין באונס ת"ל אדם כי יהיה מדבור ואילך. רבא אמר פרט לנגעי רוחות. רב פפא אמר פרט לנגעי כשפים. [נג]דבר הלמד מסופו כיצד ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם משמע בית שיש בו אבנים ועצים ועפר ובית שאין בו אבנים ועצים ועפר, כשהוא אומר ונתץ את הבית את אבניו ואת עציו ואת כל עפר הבית דבר הלמד מסופו שאין הבית מטמא בנגעים עד שיהו בו אבנים ועצים ועפר:

תקסד [נד]תניא אחוזתכם מטמא בנגעים ואין ירושלים מטמא בנגעים. רבי יהודה אומר אני לא שמעתי אלא מקום מקודש בלבד. תנא קמא סבר ירושלים לא נתחלקה לשבטים, ור"י סבר נתחלקה לשבטים, ובפלוגתא דהני תנאי מה היה בחלקו של יהודה, הר הבית הלשכות והעזרות. ומה היה בחלקו של בנימין, אולם והיכל ובית קדש הקדשים, ורצועה היתה יוצאה מחלקו של יהודה ונכנסה בחלקו של בנימין ובה מזבח בנוי, ובנימין הצדיק היה מצטער עליה בכל יום שנאמר [נה]חופף עליו כל היום, לפיכך זכה בנימין הצדיק ונעשה אושפיזכן לגבורה שנאמר [נו]ובין כתפיו שכן. תניא לאחוזתכם עד שכבשו, כבשו ולא חלקו וכו' (כדכתוב לעיל): [נז]עשרה דברים נאמרו בירושלים, אין הבית חלוט בה דכתיב [נח]לצמיתת לקונה, וקסבר ירושלים לא נתחלקה לשבטים. ואינה נעשית עיר הנדחת דכתיב [נט]עריך, וקסבר ירושלים לא נתחלקה לשבטים. ואינה מטמאה בנגעים דכתיב אחוזתכם וירושלים לא נתחלקה לשבטים וכו'. [ס]אחוזתכם מטמא בנגעים ואין בתי נכרים מטמאין בנגעים. [סא]אחוזתכם פרט לבית הבנוי (כח) בספינה (ובאכסדרה) [ובאסכריא] על ארבע קורות, ולהביא את הבית הבנוי על העצים ועל האבנים ועל העמודים. ר' ישמעאל אומר אחוזתכם מטמא בנגעים ואין אחוזת נכרים מטמא בנגעים, וכשם שאין אחוזתם מטמא בנגעים כך אין בגדיהם וגופן מטמאין בנגעים:

[סב]תניא ובא אשר לו הבית בית הכנסת בית האשה בית השותפין מטמאין בנגעים שנאמר ובא אשר לו הבית. פשיטא מהו דתימא ובא אשר לו הבית לו ולא לה ולא להן, קמ"ל. ואימא ה"נ, אמר קרא בבית ארץ אחוזתכם. אלא לו למה לי למי שמיחד ביתו לו. והא תניא בית הכנסת אינו מטמא בנגעים, לא קשיא הא ר' מאיר הא רבנן. דתניא בית הכנסת שאין בו דירה לחזן רבי מאיר מחייב וחכמים פוטרין. ואי תימא הא והא רבנן והא דאית ביה בית דירה והא דלית ביה בית דירה, ואב"א הא והא דלית ביה בית דירה, הא דכרכים הא דכפרים:

תקסה [סג]תנו רבנן בית שאין בו ארבע אמות על ארבע אמות פטור מן המזוזה ומן המעקה ואינו מטמא בנגעים ואין חוזרין עליו מעורכי המלחמה. מ"ט דכלהו בית כתיב בהו [סד]על מזוזות ביתך. [סה]כי תבנה בית חדש. ובא אשר לו הבית. [סו]כי ימכור בית מושב. [סז]מי האיש אשר בנה בית חדש. ואין מערבין בו ואין משתתפין בו ואין מניחין בו ערוב דלא חזי לדירה. אבל שתופי מבואות מניחין בו דלא גרע מחצר שבמבוי והנן עירובי חצרות בבית שבחצר, שתופי מבואות בחצר שבמבוי. ואין עושין אותו עיבור בין שני עיירות דאפילו כבורגנין לא משוינן ליה, מ"ט בורגנין חזו למילתייהו והא לא חזי למילתיה. ואין האחין והשותפין חולקין בו דאין בו דין חלוקה בחצר, דאמר רב הונא חצר מתחלקת לפי פתחיה. ורב חסדא אמר נותן ארבע אמות לכל פתח ופתח והשאר חולקין בשוה, וה"מ בפתח בית דלדירה קאי יהבינן ליה חצר אבל האי דלאו לדירה קאי לא יהבינן ליה חצר. [סח]ובא אשר לו הבית תנא דבי רבי ישמעאל מי שמיחד ביתו לו. [סט]ובא אשר לו הבית שלא ישלח ביד שליח, יכול אפילו זקן ואפילו חולה, ת"ל ובא (אשר לו הבית): והגיד לכהן ידקדק הכהן כיצד בא הנגע לביתו. לאמר יאמר לו הכהן דברי כבושים, בני אין הנגעים באים אלא על לשון הרע, שכן מצינו במרים שלא נענשה אלא על לשון הרע שנאמר [ע]השמר בנגע הצרעת לשמר מאד ולעשות ככל אשר יורו אתכם וגו' [עא]זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים וכו', מה ענין זה לזה אלא ללמדך שלא נענשה אלא על לשון הרע. והרי דברים ק"ו ומה אם מרים שלא דברה אלא שלא בפניו של משה כך נענשה, על אחת כמה וכמה המדבר בגנותו של חברו בפניו. ר"ש בן אלעזר אומר אף על גסי הרוח נגעים באים שכן מצינו בעוזיהו שנאמר [עב]וכחזקתו גבה לבו עד להשחית וגו'. נגע מה ת"ל כנגע אפילו ת"ח ויודע שהוא נגע ודאי לא יגזור ויאמר נגע נראה לי בבית. אלא כנגע נראה לי בבית. לי ולא לנרי מכאן אמרו בית אפל אין פותחין בו חלונות לראות את נגעו. בבית להביא את (כט) הצבוע. בבית להביא את העליה, בבית מתוכו הוא מטמא ואין מטמא מאחוריו:

תקסו וצוה הכהן ופנו, הצווי בכהן ופנוי בכל אדם. ופנו את הבית אפילו חבילי עצים ואפילו חבילי קנים דברי ר"י. ר"ש אומר עסק הוא לפנוי. א"ר מאיר וכי מה מטמא בנגעים רשעים או צדיקים הוי אומר הרשעים, וכי מה מטמא לו אם תאמר כלי עציו ובגדיו ומתכותיו מטבילן והן טהורין, על מה חסה התורה על כלי חרסו על פכו ועל תפיו. אם כך חסה התורה על ממונו הבזוי, ק"ו על ממונו החביב, אם כך על ממונו ק"ו על נפש בניו ובנותיו. אם כך על של

*מגלבים שוט ורצועה להכות:

ממ"ק ובמ"ק לט עזרא ה : מ שם : מא ישעיה כח : מב תנחומא : מג זכריה ה : *ישעיה ה : מד דה"ב כו : מה שמות ד : מו שם : מז תהלים קז : מח ישעיה י : מט צפניה ג : נ משלי יט : נא תורת כהנים : נב הוריות י : נג תורת כהנים : נד יומא יב : נה דברים לג : נו שם : נז ב"ק פב : נח ויקרא כה : נט דברים יג : ס גיטין פב : סא תורת כהנים : סב יומא יא : סג סוכה ג : סד דברים ד : סה שם כב : סו ויקרא כה : סז דברים כ : סח ערכין טז : סט תורת כהנים : ע דברים כד : עא שם : עב דברי הימים ב כו :

זית רענן (כז) כי מאסו את תורת ה' צבאות, היינו המשפטים שנתנו מסיני : משבאו לעמון ומואב, היינו עמון ומואב שכבש סיחון ואח"כ לקחו ישראל מתחת ידו : (כח) בספינה ובאסקריא, כ"ה במשנה, פי' תורן הספינה : (כט) הצבוע, שמטמא אע"פ שאין בגדים צבועין מטמאין : ואין מטמא מאחוריו. כל זמן שלא נעשה מוחלט : עסק הוא לפנוי, בתמיה ל"ל לפנות דברים שאין מקבלין טומאה : תפיו, כירה, ועי' פי"ב דנגעים מ"ה :

של רשעים קל וחומר על של צדיקים. בטרם יבא הכהן לראות את הנגע (*) ולא לראות את הפנוי. ולא יטמא כל אשר בבית מה ת״ל לפי שמצינו בנכנס בבית המנוגע שאין מטמא בגדים עד ששהה כדי אכילת פרס, יכול אפילו היו שם כלים מקופלין ומונחין על כתפיו מקופלין ומונחין בתוך הבית יכול לא יהו טמאין עד שישהו כדי אכילת פרס ת״ל ולא יטמא כל אשר בבית מיד. (ל) ואחר כן אף אחרים כיוצא בהן. רבי אומר אם ממתינין לו לדבר הרשות לא ימתינו לו לדבר מצוה. וכמה הוא מצותו בחתן נותנין לו שבע ימי משתאות לו ולאצטליתו ולכסותו, ברגל נותנין לו כל ימי הרגל. וראה את הנגע יכול בכגרים (לא) ת״ל (בקיר). וראה את הנגע והנה הנגע מלמד שאין הבית מטמא אלא בשני גריסין, קירות הרי שתים ולמטה הוא אומר קיר קירות הרי ארבע מלמד שאין הבית מטמא אלא בארבע כתלים, מכאן אמרו בית עגול בית [עג]טריגון אין מטמא בנגעים. יכול עד שיראה על שני כתלים, ת״ל ומראיהן שפל מן הקיר ואפילו על כותל אחד. יכול אפילו נראה על אבן אחת, תלמוד לומר וחלצו את האבנים אין פחות משתי אבנים דברי ר״ע. ר׳ ישמעאל אומר וחלצו את האבנים אין פחות משתי אבנים. מנין אפי׳ נראה על אבן אחת, ת״ל ומראיהן שפל מן הקיר ואפי׳ מאבן אחת. ר׳ אלעזר בר״ש אומר עד שיראה כשני גריסין על שתי אבנים בשתי כתלים בזוית ארכו כשני גריסין ורחבו כגרים, שקערורות שוקעות במראיהן. ירקרקות או אדמדמות ירוק שבירוקין אדום שבאדומין. ומראיהן שפל מן הקיר ולא ממשן:

[עד]**תנו** רבנן בית עגול, [עה]דיגון, טריגון, פנטיגון, אינו מטמא בנגעים, טטריגון מטמא בנגעים. מ״ט למעלה הוא אומר קיר קירות ולמטה הוא אומר קיר קירות הרי כאן ארבע. [עו]כמאן אזלא הא דתניא בית המנוגע לא היה ולא עתיד להיות ולמה נכתב דרוש וקבל שכר. כמאן כר״א בר״ש דאמר אין הבית נעשה טמא עד שיראה כשני גריסין על שתי אבנים בשני כתלים בקרן זוית ארכו כשני גריסין ורחבו כגרים דכתיב קיר וכתיב קירות איזהו קיר שהוא בקירות הוי אומר זה קרן זוית. תניא אמר ר׳ אלעזר בר ר׳ צדוק מקום היה בתחום עזה והיו קורין אותה חורבת סגירתא. אמר ר״ש בר ר׳ יהודה איש כפר עכו פעם אחת הלכתי לגליל וראיתי מקום שמציינין אותו ואמרו אבנים מנוגעות פנו לשם:

[עז]**ויצא** הכהן מן הבית. מנא הא מילתא דאמור רבנן אוקי מילתא אחזקתיה. אמר רבי שמואל בר נחמן א״ר יונתן דא״ק ויצא הכהן מן הבית אל פתח הבית והסגיר את הבית שבעת ימים ודלמא ארנפיק ואתי בציר ליה שעורא אלא לאו משום דאמר אוקמיה אחזקתיה. תניא ויצא הכהן מן הבית יכול ילך לתוך ביתו ויסגיר תלמוד לומר אל פתח הבית. אי אל פתח הבית יכול יעמוד תחת המשקוף ויסגיר, ת״ל מן הבית עד שיצא מן הבית כלו, הא כיצד עומד בצד המשקוף ומסגיר. מנין שאם הלך לתוך ביתו והסגיר או שעמד בתוך הבית והסגיר שהסגרו מוסגר, תלמוד לומר והסגיר את הבית מכל מקום. [עח]בשביעי יכול בין ביום ובין בלילה תלמוד לומר ביום ולא בלילה. והנה פשה זה פשיון הסמוך כל שהו, מנין לרבות את הרחוק ת״ל [בבית, יכול כ״ש ת״ל] נגע [נאמר כאן נגע] ונאמר להלן נגע מה נגע האמור להלן בכגרים אף נגע האמור כאן בכגרים נמצאת אומר פשיון הסמוך כל שהו והרחוק בכגרים והחוזר (בכגרים) [כב׳ גריסין]: בקירות הבית ולא בקירות היציע ולא בקירות האבוס ולא (לב) בקירות המחיצה ולא בקירות המגורה. וצוה הכהן וחלצו הצווי בכהן והחליצה בכל אדם. וחלצו מלמד ששניהן חולצין, מכאן אמרו אוי לרשע אוי לשכנו שניהן חולצין ושניהן קוצצין ושניהן מביאין את האבנים. יכול אף הכותל הסמוך לאויר יהו שניהן חולצין, ת״ל ואחר חלץ את האבנים הא כיצד, כותל שבינו לבין חברו שניהם חולצין, כותל הסמוך לאויר הוא לבדו חולץ. וחלצו את האבנים יכול חלץ שתי אבנים קיים בהן מצות חליצה תלמוד לומר אשר בהם הנגע. יכול אפילו קרדימין אפילו לבנים ת״ל אבנים, הא עד שיאמרו שני כתובים ואם לאו לא שמענו. והשליכו אתהן אל מחוץ לעיר, אתהן חוץ לכל עיר ולא אדם חוץ לכל עיר אלא חוץ לכל העיירות המוקפות חומה. אל מקום טמא שיהא מקומו טמא. ר׳ יהודה אומר אל מקום טמא לרבות את הניטל. ואת הבית יקציע יכול מבפנים ומבחוץ תלמוד לומר מבית. אי מבית יכול אף הקרקע והקירות ת״ל סביב לא אמרתי אלא סביב לנגע. ושפכו את העפר אשר הקצו יכול צרורות ת״ל העפר, אי העפר יכול [אף] הנושר, ת״ל ושפכו אשר הקצו הא עד שיאמרו שני הכתובים ואם לאו לא שמענו:

ולקחו אבנים אחרות. אין פחות מב׳ אבנים. והביאו אל תחת האבנים אין פחות משתי אבנים. מכאן אמרו אין חולצין פחות משתי אבנים ואין מביאין פחות משתי אבנים ואינו מביא אחת תחת שתים ולא שתים תחת אחת אלא מביא שתים תחת שתים שתים תחת שלש שלש תחת ארבע וארבע תחת שלש שלש תחת שתים, ולקחו אבנים יכול יטול אבנים מצד זה ויביא בזה ת״ל אחרות. אי אחרות יכול אפילו קרדימין ואפילו לבנים, ת״ל אבנים הא עד שיאמרו שני הכתובים ואם לאו לא שמענו. ועפר לרבות כל משמע עפר אפילו (לג) מדר ואפילו חרסית. יכול יטול עפר מצד זה ויביא בזה ת״ל אחר. אי אחר יכול אף הסיד אף הגפסים ת״ל עפר הא עד שיאמרו שני הכתובים ואם לאו לא שמענו. ועפר אחר יקח וטח את הבית אין חברו מטפל עמו בטיחה:

ואם ישוב הנגע ופרח בבית. משל חזר איש פלוני למקומו כשחזר הנגע לאותן האבנים. אין לי אלא מקומו מנין לרבות את כל הבית ת״ל בבית. יכול (בכל שהו) [בכגרים] נאמר כאן נגע ונאמר להלן נגע מה נגע האמור להלן (כגרים) [כב׳ גריסין] אף נגע האמור כאן (כגרים) [כב׳ גריסין], נמצאת אומר פשיון הסמוך כל שהו, והרחוק כגרים, והחוזר בבתים כשני גריסין. אין לי אלא במראין מנין שלא במראין, ת״ל ופרח (לד) במראין ושלא במראין. או אינו אומר ופרח אלא שיהיה טמא עד שיחזור ויפשה. והלא דין הוא טימא בבגדים וטימא בבתים מה בגדים טימא את החוזר אע״פ שלא פשה אף בבתים יטמא את החוזר אע״פ שלא חזר ופשה. הן אם החמיר בבגדים שעומד בהן בסוף שני שבועות ושורף, נחמיר בבתים שעומד בהם בסוף שני שבועות ואין נותץ, תלמוד לומר צרעת ממארת צרעת ממארת לגזרה שוה מה צרעת ממארת האמור בבגדים טימא את החוזר אע״פ שלא פשה אף צרעת ממארת האמור בבתים יטמא את החוזר אע״פ שאינו פושה. אם סופנו לרבות את החוזר אע״פ שלא פשה מה תלמוד לומר ובא הכהן וראה והנה פשה (לה) הנח לו. או שומע אני ישוב הנגע ופרח בבית אם חזר הנגע ופרח בו ביום יהא טמא, ת״ל ושב הכהן ואם ישוב הנגע מה (עזיבה) [שיבה] האמור להלן בסוף שבוע אף שיבה האמור כאן בסוף שבוע. מנין עומד בראשון ופושה בשני חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע, ת״ל ובא הכהן וראה והנה פשה במי הוא מדבר, אם בפושה בראשון הרי אמור. (או) [הא] אינו אומר ובא הכהן וראה והנה פשה אלא שבא בסוף שבוע ראשון ומצאו עומד ובא בסוף שבוע שני ומצאו פושה מה יעשה לו, הריני דן מה מצינו בפושה בראשון חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע אף בפושה בשני חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע. הן אם הקל בפושה בראשון שהרי הקל בעומד נקל בפושה בשני שהרי החמיר בעומד בו. ויהא פושה כעומד. ת״ל ושב הכהן ובא הכהן היא שיבה היא ביאה מה שיבה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע אף ביאה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע. מנין עומד בזה ובזה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע, ת״ל בא ואם בא יבא במי הוא מדבר אם בפושה בראשון הרי אמור ואם בפושה בשני הרי אמור הא אינו אומר ואם בא יבא אלא את שבא בסוף שבוע ראשון ובא בסוף שבוע שני וראה והנה לא פשה זה העומד, מה יעשה לו וטהר הכהן את הבית, יכול יפטר והולך לו תלמוד לומר כי נרפא הנגע לא טהרתי אלא את הרפוי, מה יעשה לו הרי אתה דן מה מצינו בפושה בשני חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע אף בעומד בשני חולץ וקוצה וטח (לו) ונותן לו שבוע. הן אם החמיר בפושה בשני שהרי החמיר בפושה בראשון נחמיר בעומד בשני שהרי הקל בעומד בראשון. ויהא עומד כפושה בשני ת״ל בא ואם בא יבא הרי כאן שתי ביאות ביאה

ממ״ק ובמ״ק עג פי׳ משולש מג׳ כתלים: עד נזיר יז: עה פי׳ דיגון מב׳ כתלים, טריגון מג׳ כתלים, פנטיגון מה׳ כתלים, וכולם לשון יון הם, דיאו טריאס פינטיס, פר״ע ב׳ ג׳ ה׳: עו סנהדרין עא: עז חולין י: עח תורת כהנים:

זית רענן (*) ולא לראות את הפנוי, שאי״צ לראות כשמפנין אותו: כדי אכילת פרס, היינו ג׳ ביצים וי״א ד׳ ביצים: (ל) ואחר כן אף אחרים וכו׳, כ״ה בת״כ פי׳ מדכתיב בקרא ואחר כן יבא הכהן לראות דרשינן שיש אחרים כיוצא בהן שממתינין להם ולכליהם: (לא) ת״ל וראה את הנגע, כ״ה שם: ולא ממשן, אפי׳ אין נרגש במשמוש רק כמראה חמה עמוקה מן הצל: (לב) בקירות המחיצה, של גנות ופרדסים הר״ש, והרמב״ם פי׳ שהוא של תקרה שנעשה לצל בהמה: המגורה, היינו גרן: כותל הסמוך לאויר, שהוא סמוך לקרקע חבירו מקום שאין משתמש בו: ת״ל אשר בהן הנגע, אפי׳ הן מאה: קרדימין, רעפים: ולא אדם וכו׳, פי׳ אדם המצורע: מקומו טמא, שלא ישתמש בו טהרות מכאן ולהבא: את הניטל, דאפי׳ נוטל האבנים משם מקומו טמא: הנושר, עפר שנשר מעצמו: (לג) מדר, מין עפר בי״ע: גפסים, מין סיד: משל חזר איש פלוני למקומו כשחזר הנגע לאותן האבנים, דקשה ליה היאך שייך לומר ואם ישוב שהרי אותן האבנים כבר נטלו משם לכן אמר משל חזר איש פלוני למקומו, פי׳ כיון שהוא במקום הראשון שייך לומר ישוב: (לד) במראין, פי׳ במראה הראשון: אין נותץ, דבעי ג׳ שבועות בינתים: (לה) הנח לו, פי׳ אין זה מקומו של מקרא: ת״ל ושב הכהן, ביום השביעי: שהרי היקל בעומד בו, שאינו טעון חליצה: והיה פושה כעומד, בתמיה: ת״ל ושב וכו׳, פי׳ למעלה הוא אומר ושב הכהן וכאן נאמר ובא הכהן וילפינן ג״ש: עומד בזה ובזה, בשני שבועות: את הרפוי, שהוקצה וטח ולא חזר: (לו) ונותן לו שבוע הן אם וכו׳ כצ״ל:

ביאה אמורה למעלה וביאה אמורה למטה מה ביאה האמורה למעלה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע אף ביאה האמורה למטה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע, משום רבי ישמעאל אמרו נאמר צרעת ממארת בבגדים ונאמר צרעת ממארת בבתים מה צרעת ממארת האמורה (לז) בבגדים עשה את העומד בשני כפושה בשני אף צרעת ממארת האמורה בבתים עשה את העומד בשני כפושה בשני, [אחרי הקצות את הבית ואחרי הטוח מה תלמוד לומר] שיכול אין לי חוזר ונותץ אלא הפושה בראשון מנין לרבות את החוזר אחר הפושה בשני ואחר העומד בשני תלמוד לומר אחר חלץ את האבנים שאין ת"ל אחרי הקצות את הבית ואחרי הטוח וכי יש חליצה שאין עמה נתיצה וטיחה ומה ת"ל אחרי הקצות את הבית ואחרי הטוח אלא לרבות את החוזר אחר הפושה בשני ואחר העומד בשני, מנין לכהה בשני והלך לו קולפו וטעון צפרין תלמוד לומר ולקח לחטא את הבית הרי כאן בית אחר, נמצאת אומר עשרה בתים הן: כהה בראשון והולך לו קולף והוא טהור. כהה בשני והולך לו קולפו וטעון צפרין. והפושה בראשון חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע, חזר נותץ לא חזר טעון צפרין, עמד בראשון ופשה בשני חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע, חזר נותץ לא חזר טעון צפרים, עמד בזה ובזה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע, חזר נותץ לא חזר טעון צפרין, טמא מה ת"ל לפי שמצינו בנכנס בבית המוסגר שאין מיטמא אלא מתוכו יכול אף מוחלט כן, ת"ל טמא הוא הוסיף לו טומאה שיטמא אותו מתוכו ומאחוריו. [עט]בית המוסגר מטמא מתוכו, מוחלט מטמא מתוכו ומאחוריו, וזה וזה מטמאין בביאה, ואי מוחלט כמיכתת דמי והא בעינן והבא אל הבית וליכא, שאני התם דאמר קרא ונתץ את הבית אפילו בשעת נתיצה קרוי בית. [פ]אמר רבי אושעיא בעינא דאימא מלתא ומסתפינא מחבריא. הנכנס לבית המנוגע דרך אחוריו אפילו כולו חוץ מחוטמו טהור דכתיב והבא אל הבית דרך ביאה אסרה תורה, ומסתפינא מחבריא. אי הכי כולו נמי אמר רבא כולו לא גרע מכלים שבבית דכתיב ולא יטמא כל אשר בבית. תנ"ה גגין הללו אין אוכלים שם קדשי קדשים ואין שוחטין שם קדשים קלים וטמא שנכנס דרך גגין להיכל פטור שנאמר ואל המקדש לא תבא דרך ביאה אסרה תורה:

תקסז [פא]ונתץ את הבית את אבניו ואת עציו ואת כל עפר הבית מלמד שאין הבית מטמא בנגעים עד שיהו בו אבנים ועצים ועפר. כמה אבנים יהו בו ר' ישמעאל אומר ארבעה ורבי עקיבא אומר שמונה. שהיה רבי ישמעאל אומר עד שיראה כשני גריסין על שתי אבנים או על אבן אחת ורבי עקיבא אומר עד שיראה כשני גריסין על שתי אבנים ולא על אבן אחת. רבי אלעזר בר' שמעון אומר עד שיראה כשני גריסין על שתי אבנים בשני כתליו בזוית ארכו כשני גריסין ורחבו כגריס. (לח) אבניו שלו עציו שלו עפר שלו מלמד שגורר ומוציא. אבניו כל אבניו שנבנו עמו, עציו כל עצים שנבנה עמו. עפר כל עפר שנבנה עמו, אבניו ולא אבני עליה, עציו ולא עצי עליה. עפר הבית ולא עפר עליה, מכאן אמרו נראה הנגע בבית נותן את הקורות לעליה נראה בעליה נותן את הקורות לבית. אבניו ולא אבניו שהכנים לו משנבנה. עציו ולא עציו שהכנים לו משנבנה. עפר הבית ולא עפר מתכות שבו. אם נאמרו בחליצה למה נאמרו בנתיצה מפני שיש בחליצה שאין בנתיצה ובנתיצה שאין בחליצה, בחליצה אבן שבזוית בזמן שחולץ חולץ את כולה בזמן שנותץ נותץ את שלו ומניח את של חבירו. בנתיצה נותץ את האבנים שיש בהן הנגע ואת האבנים שאין בהן הנגע. בחליצה אינו חולץ אלא אבנים שיש בהן הנגע, הא מפני שיש בחליצה שאין בנתיצה ובנתיצה שאין בחליצה צריך לומר בחליצה צריך לומר בנתיצה. יטמא עד הערב מלמד שאין מטמא בגדים. יכול אפילו שהה כדי אכילת פרס ת"ל והאוכל בבית יכבס את בגדיו אין לי אלא האוכל מנין אף השוכב ת"ל והשוכב בבית יכבס וגו'. אין לי אלא שוכב ואוכל מנין אוכל ולא שוכב שוכב ולא אוכל לא אוכל ולא שוכב מנין ת"ל יכבס את בגדיו ריבה. אם כופנו לרבות את כולן מה תלמוד לומר האוכל והשוכב ליתן שעור (לאוכל) [לשוכב] כדי שיאכל, וכמה שעורו, כדי אכילת פרס פת חטין ולא שעורין מסב ואוכלו בלפתן. כל כבוס בגדים האמור בתורה להחמיר (לט) וזה להקל (יכול) אפילו לבוש עשרה סבריקין ועטוף עשרה פוליונים* כולן טהורין עד שישהה כדי אכילת פרס. יכול אף הבהמה והכותי יהו מצילין בגדים בבית המנוגע ת"ל יכבס את בגדיו (ריבה) המיטמא (בגדים) מציל בגדים בבית המנוגע הבהמה והכותי שאין מיטמא (בגדים) אין מצילין בגדים בבית המנוגע. מכאן אמרו היה עומד בפנים ופשט ידו לחוץ וטבעותיו בידיו אם שהה כדי אכילת פרס טמאין. היה עומד בחוץ ופשט ידו לפנים וטבעותיו בידיו ר' יהודה מטמא מיד. וחכמים אומרים עד שישהה כדי אכילת פרס. אמרו לו לרבי יהודה ומה אם בזמן שכל גופו טמא לא טימא את מה שעליו עד שישהה כדי אכילת פרס בזמ[ן] שאין כל גופו טמא א"ד שלא יטמא את מה שעליו עד שישהה כדי אכילת פרס, אמר להן ר' יהודה מצינו שיפה כח טמא להציל יותר מן הטהור ישראל מקבלין טומאה מצילין בגדים בבית המנוגע הבהמה והכותי שאין מקבלין טומאה אין מצילין בגדים בבית המנוגע:

והזה על הבית על (שקופי) [המשקוף] ויש אומרים על כולו. ושלח את הצפור החיה [מחוץ לעיר] אל פני השדה רבי יוסי ברבי יהודה אומר צפור שהיא חיה חוץ לכל העיר ואי זו זו צפור דרור. וכפר על הבית וטהר אם נאמר במצורע למה נאמר בבתים ואם נאמר בבתים למה נאמר במצורע. לפי שיש בבתים מה שאין במצורע ובמצורע מה שאין בבתים. מצורע טעון קרבן והבית אין טעון קרבן, מצורע יש לו טהרה מטומאתו, בית אין לו טהרה מטומאתו, הא מפני שיש במצורע מה שאין בבתים ובבתים מה שאין במצורע, צריך לומר במצורע וצריך לומר בבתים. [פב]אמר רב אשי כל אדם שיש בו גסות הרוח לסוף נפחת שנאמר ולשאת ולספחת ולבהרת אין שאת אלא גובה שנאמר [פג]ועל הגבעות הנשאות, ואין ספחת אלא טפלה שנאמר [פד]ספחני נא. [פה]זאת התורה לכל נגע הצרעת ולנתק, ולצרעת הבגד ולבית, ולשאת ולספחת ולבהרת להורות וגו' מנין אתה אומר כהן שהוא בקי בנגעים ולא בנתקים בנתקים ולא בקרחת באדם ולא בבגדים בבגדים ולא בבתים לא יראה את הנגעים עד שיהא בקי בהם ובשמותיהן תלמוד לומר זאת התורה לכל נגע הצרעת וכו'. רבי יוסי אומר למה בא להורות ביום, ללמד שביום הוא מטמא וביום הוא מטהר. חנינא בן חכינאי אומר למה בא להורות למד שלא יראה הנגעים עד שיורנו רבו:

[פו]איום ונורא הוא ממנו משפטו ושאתו יצא, איום ונורא אלו ישראל [פז]אני אמרתי אלהים אתם ממנו משפטו ושאתו יצא כיון שחטאו לקו בזיבות ובצרעת הה"ד [פח]וירא משה את העם כי פרוע הוא ולהלן ובגדיו יהיו פרומים לפיכך לקו בזיבות ובצרעת. לפיכך משה מזהיר את ישראל ואמר להם איש איש כי יהיה זב מבשרו. תני רבי שמעון בן יוחאי בשעה שעמדו ישראל על הר סיני ואמרו [פט]כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע באותה שעה לא היו בהן לא זבין ולא מצורעין ולא חגרין ולא סומין ולא אלמים ולא שוטים ולא חרשים ולא טפשים, על אותה שעה הוא אומר [צ]כלך יפה רעיתי ומום אין בך, וכיון שחטאו לא שהו ימים קלים עד שנמצאו בהן זבין ומצורעין סומין חרשין ואלמין חגרין ושוטים וטפשים, על אותה שעה הוא אומר [צא]וישלחו מן המחנה וכו'. מהיכן נתחייבו ישראל בזיבה וצרעת. רבי תנחום אומר על ידי שהיו מליזין אחר הארון ואמרו ארון זה הורג את נושאיו. ורבנן אמרי מן העגל דכתיב כי פרוע הוא שפרחה בהם זיבה וצרעת כמה דאת אמר בגדיו יהיו פרומים וכתיב וראשו יהיה פרוע. ר' יהודה בר רבי סימון אומר ממתאוננים [צב]עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא מכאן נעשו זרים לאהל מועד. רבי יהושע דסיכנין בשם רבי לוי בשר ודם נותן אכסיריא והקב"ה נותן אכסיריא צו את בני ישראל וישלחו מן המחנה בשר ודם חובש בבית האסורין והקב"ה וכו' שנאמר והסגיר הכהן את הנגע שבעת ימים. בשר ודם גוזר טירורין והקב"ה גוזר טירורין, שנאמר בדד ישב מחוץ למחנה מושבו. בשר ודם נותן קטפרס, והקב"ה נותן קטפרס, שנאמר [צג]ארבעים יכנו לא יוסיף. בשר ודם גובה קטירקי והקב"ה גובה קטירקי שנאמר [צד]וענשו אותו מאה כסף. בשר ודם נותן דונאטיבא והקב"ה נותן דונאטיבא שנאמר [צה]הנני ממטיר לכם לחם מן השמים. ב"ו נותן פרקופי והקב"ה נותן פרקופי שנאמר [צו]שאו את ראש כל עדת בני ישראל. ב"ו נותן אנונס והקב"ה נותן אנונס שנאמר [צז]עומר לגלגלת. ב"ו מכה ע"י עדים והקב"ה מכה אדם ע"י עצמו שנאמר [צח]מחצתי ואני ארפא. ב"ו מכה באיזמל ומרפא ברטיה אבל הקב"ה במה שהוא מכה באותו הוא מרפא שנאמר [צט]כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך נאם ה':

ילמדנו

ממ"ק ובמ"ק עט יבמות קג : פ שבועות יז : פא תו"כ : *מיני בגדים : פב סוטה ה : פג ישעיה ב : פד ש"א ב : פה תורת כהנים : פו ויקרא רבה, חבקוק א : פז תהלים פב : פח שמות לב : פט שם כד : צ שיר השירים ד : צא במדבר ה : צב שם יא : צג דברים כה : צד שם כב : צה שמות טז : צו במדבר א : צז שמות טז : צח דברים לב : צט ירמיה ל :

זית רענן (לז) בבגדים עשה את העומד בשני כפושה בשני לשרפה אף הבתים שוין לחליצה, כ"ה בר"ש : לרבות את החוזר, אחר שפושה בראשון : (לח) אבניו שלו, ומניח את של חברו : שגורר ומוציא, פי' אם יש אבן אחד ארוך מונח על כל עובי הכותל גוררו ומוציאו : ת"ל יכבס את בגדיו ריבה, דהל"ל בא אחת השוכב בבית והאוכל בבית יכבס בגדיו : (לט) וזה להקל אפי' וכו', כ"ה שם : וכבס בגדיו מטמא וכו', כ"ה שם : שכל גופו טמא, כשעומד בפנים : בית אין לו טהרה, שטעון נתיצה :

קילמדנו רבינו מהו לנדה שתישן עם בעלה הוא בבגדו והיא בבגדה במטה אחת זה לצד זה וזה לצד אחר, כך שנו רבותינו אסור לשכב אפילו הוא בבגדו והיא בבגדה שאין נותנין פרצה לפני הכשר וכל שכן לפני הגנב. שמשלו חכמים את הדבר כאש בנעורת ואומר קאואל אשה בנדת טמאתה לא תקרב ללמדך שהקב"ה מזהיר את ישראל על הקדושה ועל הטהרה שלא יעשו כמעשה כותים ולא יטמאו בנשותיהן כשהן נדות שכל המשמש אשתו כשהיא נדה חייב בה כרת שנאמר קבואיש אשר ישכב את אשה דוה ונכרתו שניהם:

טו קגדברו אל בני ישראל. בני ישראל מטמאין בזיבה ואין גוים מטמאין בזיבה אבל גזרו עליהן שיהו כזבין לכל דבריהן ושורפין עליהן את התרומה אבל אין חייבין עליהם על ביאת מקדש. קדבני ישראל אין לי אלא בני ישראל מנין לרבות את הגרים ואת העבדים המשוחררים ת"ל ואמרתם אליהם. איש איש מה תלמוד לומר איש איש לרבות תינוק בן יום אחד שמטמא בזיבה דברי רבי יהודה. רבי ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקא אומר א"צ הרי הוא אומר והזב את זובו לזכר ולנקבה, זכר כל שהוא זכר בין גדול בין קטן, נקבה כל שהיא נקבה בין קטנה בין גדולה. א"כ מה ת"ל איש איש דברה תורה כלשון בני אדם. אלמא כי מרבי קרא בן יום אחד מרבי, ורמינהו איש אין לי אלא איש, בן תשעה שנים ויום אחד הראוי לביאה מנין תלמוד לומר ואיש. אמר רבא הלכתא נינהו ואסמכוה רבנן אקרא, הי קרא והי הלכתא, אילימא בן יום אחד הלכתא ובן ט' שנים ויום אחד קרא, והא קרא סתמא הוא. אלא בן ט' שנים (וכו' ובן ט' שנים) ויום אחד הלכתא, בן יום אחד קרא. ומאחר דהלכתא קרא למה לי, למעוטי אשה מלובן. למה לי למיכתב בזכרים ולמה לי למיכתב בנקבות. צריכא דאי כתב רחמנא בזכרים משום דמטמו בראיות כבימים אבל נקבות דלא מטמו בראיות כבימים אימא לא, צריכא. ואי כתב רחמנא בנקבות משום דמטמו באונס אבל זכרים דלא מטמו באונס אימא לא צריכא (כתוב ברמז תק"צ). קהתנן הזב ובעל קרי אין מטמאין עד שתצא טומאתן לחוץ, כיצד היה אוכל בתרומה והרגיש שנזדעזעו אבריו אוחז באמה ובולע את התרומה. קוזב דכתיב איש כי יהיה זב מבשרו. בעל קרי דכתיב ואיש אשר תצא ממנו שכבת זרע. קזתניא ר' סימאי אומר איש איש כי יהיה זב מבשרו וגו' מנה הכתוב שתים וקראו טמא שלש וקראו טמא הא כיצד. שתים לטומאה ולא לקרבן, שלש אף לקרבן. ואימא שתים לטומאה ולא לקרבן שלש לקרבן ולא לטומאה, אמרת עד שלא ראה שלש ראה שתים. אימא שתים לקרבן ולא לטומאה שלש אף לטומאה, לא ס"ד דתניא וכפר עליו הכהן וגו' מזובו מקצת זובו מביא קרבן ומקצת זובו אין מביא קרבן, הא כיצד ראה שלש מביא, שתים אין מביא. או אינו אלא ראה שתים מביא ראה שלש אין מביא, אמרת עד שלא ראה שלש ראה שתים. ואיצטריך דר' סימאי ואיצטריך מזובו דאי מדר' סימאי הוה אמינא כי קושיין, ת"ל מזובו. ואי מזובו הוה אמינא לא ידעינן כמה ראיות, קמ"ל דרבי סימאי. והשתא דאמר מזובו לדרשה וכי יטהר הזב מזובו מאי דרשת ביה. מיבעי ליה לכדתניא וכי יטהר הזב לכשיפסוק הזוב. מזובו ולא מזובו ומנגעו. מזובו וספר מקצת זובו למד על בעל שתי ראיות שטעון ספירת שבעה. והלא דין הוא אם טמא משכב ומושב וכו' אינו דין שיהא טעון ספירת שבעה. שומרת יום כנגד יום תוכיח שמטמא משכב ומושב ואינה טעונה ספירת שבעה. אף אתה אל תתמה על זה אע"פ שמטמא משכב ומושב לא יהא טעון ספירת שבעה ת"ל מזובו מקצת זובו וספר לו. א"ל רב פפא לאביי מ"ש הך מזובו דממעט ביה זב בעל שתי ראיות ומ"ש הך מזובו דמרבי ביה בעל שתי ראיות לספירה, א"ל אס"ד למעוטי הוא לישתוק קרא מיניה, וכי תימא אתיא מדינא, שומרת יום כנגד יום תוכיח. וכי תימא האי מזובו מיבעי ליה מזובו ולא מנגעו, א"כ לכתוב קרא וכי יטהר הזב זובו מאי וכי יטהר הזב מזובו, למד על זב בעל שתי ראיות שטעון ספירת שבעה: קטשלחו ליה לאבוה דשמואל יבמה שרקקה דם תחלוץ ש"א לדם בלא צחצוחי הרוק. מיתיבי יכול יהא דם היוצא מפיו ומפי אמה יהא טמא, תלמוד לומר זובו טמא הוא ואין דם היוצא מפיו ומפי אמה טמא אלא טהור, לא קשיא כאן במוצצת כאן בשותת. קיזוב מטמא לח ואינו מטמא יבש מנלן. דתניא זובו טמא למד על הזוב שהוא טמא, והלא דין הוא לאחרים גורם טומאה לעצמו לא כל שכן. שעיר המשתלח יוכיח שגורם טומאה לאחרים והוא עצמו טהור, אף אתה אל תתמה על זה שאע"פ שגורם טומאה לאחרים הוא עצמו טהור, תלמוד לומר זובו טמא למד על הזוב שהוא טמא. ואימא ה"מ במגע אבל במשא לא מידי דהוה אשרץ, במגע לא איצטריך קרא דלא גרע משכבת זרע, כי איצטריך קרא למשא, ואימא במשא מטמא אדם ובגדים, במגע אדם לטמא בגדים לא לטמא מידי דהוה אמגע נבלה. לא ס"ד דתניא אחרים אומרים והזב את זובו לזכר ולנקבה מקיש זובו לו מה הוא לא חלקת בו בין מגעו למשאו לטמא אדם לטמא בגדים אף זובו לא תחלוק בין משאו למגעו לטמא אדם לטמא בגדים. והשתא דנפקא לן מוהזב את זובו זובו טמא למה לי. איצטריכא ליה, סד"א שעיר המשתלח יוכיח שגורם טומאה לאחרים והוא עצמו טהור, ואי משום והזב את זובו למנינא הוא דאתא זוב חדא זובו תרתי ובשלישי אקשיה רחמנא לנקבה כתב רחמנא זובו טמא. והשתא דאמר רחמנא זובו טמא דרוש ביה נמי הא: מימי רגליו מנלן דתניא זובו טמא וזאת (לטמא) לרבות מימי רגליו לטומאה. והלא דין הוא ומה רוק הבא ממקום טהרה טמא מימי רגליו הבאין ממקום טומאה אינו דין שיהו טמאים. דם היוצא מפי האמה יוכיח שבא ממקום טמא וטהור אף אתה אל תתמה על זה שאע"פ שבא ממקום טמא יהא טהור, תלמוד לומר זובו טמא וזאת לרבות מימי רגליו לטומאה. דם היוצא מפיו ומפי אמה מנ"ל דטהור דתניא יכול יהא דם היוצא מפיו ומפי אמה טמא ת"ל זובו טמא הוא הוא טמא ואין דם היוצא מפיו ומפי אמה טמא אלא טהור. ואיפוך אנא, דומיא דרוק מה רוק שמתעגל ויוצא יחזור ונבלע אף כל וכו', יצא דם שאין מתעגל ויוצא, יצא חלב שבאשה שמתעגל ויוצא ואינו חוזר ונבלע, ונילף מזובו שאין מתעגל ויוצא וטמא, מזובו ליכא למילף שכן גורם טומאה לאחרים. אכי יהיה מן הדבור ואילך והלא דין הוא טמא בנגעים וטמא בזבים מה נגעים פטר בהן לפני הדבור אף זבים יפטור בהן לפני הדבור, וקל וחומר ומה נגעים שטמא בהן אנוסין פטר בהן לפני הדבור זבין שלא טמא בהם אנוסין אינו דין שיפטור בהן לפני הדבור. לא אם אמרת בנגעים שאין טומאתן וטהרתן אלא בכהן תאמר בזבין שטומאתן בכל אדם והואיל וטומאה וטהרה בכל אדם לא יפטור בהן לפני הדבור, ת"ל כי יהיה מן הדבור ואילך:

כי יהיה זב. יכול אף הזב (מ) מכל מקום יהא טמא, והלא דין הוא טמא בזב וטמא בזבה מה זבה ממקום שמטמאה (מא) טומאה קלה מטמאה טומאה חמורה אף זב ממקום שמטמא (מב) טומאה קלה מטמא טומאה חמורה. לא אם אמרת בזבה שאינה מטמאה אלא בשלש ראיות ובשלשה ימים תאמר בזב שמטמא בשלש ראיות וביום אחד הואיל ומטמא בשלש ראיות ויום אחד יטמא מ"מ, ת"ל מבשרו ולא כל בשרו. אחר שחלק הכתוב זכיתי לדין נאמר טמא בזב וטמא בזבה מה זבה ממקום שמטמאה טומאה קלה מטמאה טומאה חמורה אף זב ממקום שמטמא טומאה קלה מטמא טומאה חמורה. מבשרו טמא עד שתצא טומאתו חוץ לבשרו. והלא דין הוא ומה אם זבה שאינה מטמאה אלא בשלש ראיות ובשלשה ימים (מג) מטמא בפנים כבחוץ. זב שמטמא בשלש ראיות וביום אחד אינו דין שיטמא בפנים כבחוץ, ת"ל מבשרו טמא עד שתצא טומאתו חוץ לבשרו. מבשרו מבשרו טמא ולא מחמת דבר אחר, מכאן אמרו בשבעה דרכים בודקין את הזב עד שלא נזקק לזיבה, במאכל ובמשתה במשא ובקפיצה ובחולי ובמראה ובהרהור. משנזקק לזיבה אין בודקין אותו, אונסו וספקו ושכבת זרעו טמאים שרגלים לדבר. זובו טמא למד על הזוב שהוא טמא וכו' (כדלעיל). הוא טמא ואין הדם היוצא מן האמה טמא וכו', מימי רגליו מנין וכו' יכול אף הזיעה והליחה הסרוחה והרעי יהו טמאין, ת"ל הוא. אוציא את אלו שאין מטמאין טומאת משקה ולא אוציא את דמעת עינו ודם מגפתו וחלב שבאשה שהן מטמאין טומאת משקה, ת"ל וזאת, נמצאת אומר תשעה משקין בזב הזיעה והליחה הסרוחה והרעי טהורין מכולם, דמעת עינו ודם מגפתו חלב האשה מטמא טומאת משקה, זובו ורוקו ומימי רגליו מטמאין טומאה חמורה:

בוזאת תהיה טמאתו בזובו. תלה הכתוב לזב בראיות ולזבה בימים. וממאי דהאי וזאת למעוטי זבה מראיות אימא למעוטי זב מימים, לא ס"ד דא"ק והזב את זובו לזכר ולנקבה מקיש זכר לנקבה מה נקבה בימים אף זכר בימים. וליקוש נמי נקבה לזכר מה זכר בראיות אף נקבה בראיות, הא מיעט רחמנא וזאת. ומה ראית, מסתברא קאי בראיות ממעט ראיות, קאי בראיות ממעט ימים. גאמר שמואל זב צריך כחתימת פי האמה שנאמר החתים בשרו

ממ"ק ובמ"ק ק תנחומא: קא ויקרא יח: קב שם כ: קג תורת כהנים, שבת פג: קד נדה לב: קה שם מ: קו שם מג: קח מגילה ח: קט יבמות קה: קי נדה נה:
א תורת כהנים: ב ב"ק כד ג נדה מג:

זית רענן (מ) מכל מקום, אפי' מחוטמו: (מא) טומאה קלה, היינו נדה: טומאה חמורה, זיבה: (מב) טומאה קלה, קרי: טומאה חמורה, זיבה: (מג) מטמא בפנים, בבית החיצון: טומאת משקה, אם נגע בהם שרץ:

בשרו מזובו. הא אנן תנן מטמא בכל שהו, הוא דאמר כרבי נתן דתניא ר' נתן אומר משום ר' ישמעאל זב צריך כחתימת פי האמה ולא הודו לו. מ"ט דרבי ישמעאל א"ק או התתים בשרו מזובו. ורבנן מיבעי ליה לח הוא מטמא ואין מטמא יבש. ור"ש ההוא מרר בשרו נפקא. ורבנן ההוא למנינא הוא דאתא זובו חד, רר תרתי, את זובו תלת, למר על זב בעל שלש ראיות שהייב קרבן, מזובו טמא מקצת זובו טמא למד על זב בעל שתי ראיות שמטמא משכב ומושב. ור"ש מנינא מנא ליה, נפקא ליה מדר' סימאי מנה הכתוב שתים וקראו טמא שלש וקראו טמא הא כיצד שתים לטומאה ושלש לקרבן. ולמאן דנפקא ליה תרוייהו מחאת תהיה טמאתו האי איש כי יהיה זב מבשרו מאי עביד ליה, מיבעי ליה עד שיצא מבשרו, זובו טמא למד על הזוב שהוא טמא:

יוזאת תהיה טמאתו בזובו. טומאתו תלויה בזובו ואין תלויה בימים, והלא דין הוא ומה אם זבה שמטמאה את בועלה אינה מטמאה אלא בשלש ראיות ובשלשה ימים, זב שאינו מטמא את שהוא בועל אינו דין שלא יטמא אלא בשלש ראיות ובשלשה ימים, ת"ל וזאת תהיה טמאתו בזובו טומאתו תלויה בזובו ואינה תלויה בימים. זובו רר מלמד שמטמא בשלש ראיות. אין לי אלא גדולות מנין אף הקטנות, ת"ל תהיה ואפילו כל שהוא, החתים ואפילו כל שהוא, ואם נאמרו קטנות למה נאמרו גדולות ליתן שעור לגדולות שאם ראה אחת מרובה כשלש שהוא כמגדיון (מד) לשילוח שהן כדי שתי טבילות ושני ספוגין הרי זה זב גמור. ר' אומר למה הדבר דומה לחבל של מאה אמה ראה בתחלת מאה ובסוף חמשים ובסוף מאה הרי זה זב גמור, ראה בתחלת מאה בתוך חמשים ובסוף מאה או בתחלת מאה ולאחר חמשים ובסוף מאה אין זה זב גמור. מזובו אף מקצת זובו מטמא משכב ומושב להביא זב שראה שתי ראיות שיטמא משכב ומושב. והלא דין הוא ומה אם זבה שאינה סופרת שבעה לשתי ראיות מטמאה משכב ומושב בשתי ראיות. זב שסופר שבעה לשתי ראיות אינו דין שיטמא משכב ומושב בשתי ראיות. לא אם אמרת בזבה שמטמאה משכב ומושב בראיה אחת תאמר בזב שאין מטמא משכב ומושב בראיה אחת הואיל ואין מטמא משכב ומושב בראיה אחת לא יטמא משכב ומושב בשתי ראיות, תלמוד לומר מזובו אף מקצת זובו מטמא משכב ומושב, להביא זב שראה שתי ראיות שיטמא משכב ומושב. טומאתו [בזובו], בלובן הוא מטמא ואינו מטמא באודם. והלא דין הוא ומה אם זבה שאינה מטמאה בלובן מטמאה באודם זב שהוא מטמא בלובן אינו דין שיטמא באודם, ת"ל טומאתו [בזובו] בלובן הוא מטמא ואינו מטמא באודם. ק"ו לזבה שתטמא בלובן ומה אם הזב שאינו מטמא באודם מטמא בלובן זבה שהיא מטמאה באודם אינו דין שתטמא בלובן, תלמוד לומר טומאתו הוא, טומאת האיש בלובן טומאת אשה בדם:

יכל המשכב אשר ישכב עליו [וגו']. יכול כל כלי במשמע תלמוד לומר אשר ישכב וגו'. 'וכל המרכב אשר ירכב עליו הזב יכול תהא אבן מנוגעת עושה משכב ומושב לטמא אדם לטמא בגדים וכו' אבן שמטמא בביאה אינו דין שעושה משכב ומושב לטמא אדם לטמא בגדים, ת"ל הזב ולא אבן המנוגעת:

זמבנין אב מכתוב אחד כיצד לא המשכב כהרי המושב ולא המושב כהרי המשכב הצד השוה שבהן שהן עשוין לנוחת אדם לבר והזב מטמא אותו בזובו לטמא אדם במגע ובמשא ולטמא בגדים, אף כל שהוא עשוי לנוחת אדם לבר יהא הזב מטמא אותו בזובו לטמא אדם במגע ובמשא ולטמא בגדים. יצא מרכב שהוא עשוי (מה) לסבלון אחר: אשר ישכב עליו הזב יטמא, יכול אפילו שכב על עריבה ועל הדלת ת"ל משכב ולא עריבה ולא הדלת. אוציא את אלו ולא אוציא את המחצלת של קנים ושל חילת, ת"ל המשכב משכב המיוחד. אין לי אלא המטה והכר, הסגום והרדיד חלוק וטלית חהקרסטול ארבעת קבין והתורמיל חמשת קבין והכריתית סאה והחמת שבעת קבין מנין ת"ל כל המשכב ריבה. או יכול שאני מרבה את טהסרוד ודף של נחתומין ואת עריבה גדולה שהנדות שוכבות בתוכה, ת"ל אשר ישכב עליו, המיוחדת לשכיבה ולא שיאמרו לו עמוד ונעשה מלאכתנו. יכול שאני מוציא את הסגום והרדיד חלוק וטלית קרסטול ארבעת קבין תורמיל חמשת קבין והכריתית סאה והחמת שבעת קבין, ת"ל כל המשכב ריבה. ומה ראית לרבות את אלו ולהוציא את אלו, אחר שרבה הכתוב ומיעט, מרבה אני את אלו שהן משמשין שכיבה עם מלאכתן, ומוציא אני את אלו שאין משמשין שכיבה עם מלאכתן. אשר ישב עליו יטמא יכול אפילו ישב על האבן ועל הקורה, ת"ל כלי ולא אבן ולא קורה. אוציא את אלו ולא אוציא את כסא של גללים ושל אבנים ושל אדמה, ת"ל הכלי כלי המיוחד. אין לי אלא כסא קתדרא וספסל המיוחדין, מנין (מו) תיבת הבלנין ותיבה שפתחה מצדה ועריבה משני לוג עד תשעת קבין שנסרקה ואין יכול לרחוץ בה אפילו רגלו אחת, ת"ל וכל הכלי ריבה. יכול אפילו כפה סאה תרקב וישב עליו, ת"ל אשר ישב עליו המיוחד לישיבה ולא שיאמרו לו עמוד ונעשה מלאכתנו. יכול שאני מוציא את תיבת הבלנין ותיבה שפתחה מצדה ועריבה משני לוג עד תשעת קבין שנסדקה ואין יכול לרחוץ בה אפי' רגלו אחת, ת"ל וכל הכלי ריבה, ומה ראית לרבות את אלו ולהוציא את אלו, אחר שריבה הכתוב ומיעט, מרבה אני את אלו שמשמשין ישיבה עם מלאכתן ומוציא אני את אלו שאין משמשין ישיבה עם מלאכתן. אין לי אלא בזמן ששכב על המשכב וישב על המושב, מנין ישב על המשכב ושכב על המושב, עומד נתלה נשען מנין, ת"ל יטמא יטמא ריבה: הזב ולא בעל קרי. והלא דין הוא זב טומאתו מן המקור ובעל קרי טומאתו מן המקור מה זב מטמא משכב ומושב אף בעל קרי יטמא משכב ומושב, ת"ל הזב ולא בעל קרי. הזב ולא אבן המנוגעת. והלא דין הוא ומה אם הזב שאינו מטמא בביאה מטמא משכב ומושב אבן המנוגעת שמטמאה בביאה אינו דין שמטמאה משכב ומושב, תלמוד לומר הזב ולא אבן המנוגעת. הזב ולא טמא מת. והלא דין הוא ומה אם הזב שאינו טעון הזאת שלישי ושביעי מטמא משכב ומושב טמא מת שטעון הזאת שלישי ושביעי אינו דין שיטמא משכב ומושב, ת"ל הזב ולא טמא מת. הזב ולא המת. והלא דין הוא ומה אם הזב שאינו מטמא טומאת שבעה מטמא משכב ומושב מת שמטמא טומאת שבעה אינו דין שיטמא משכב ומושב, תלמוד לומר הזב ולא המת. רבי שמעון אומר אשר ישכב עליו ואשר ישב עליו את שיש לו שכיבה וישיבה מטמא משכב ומושב ואין זב שמת מטמא משכב ומושב. והא שאמרו זב שמת מטמא במשא עד שימוק הבשר, מדברי סופרים. אשר ישב עליו ואשר ישכב עליו עד שינשא רובו עליו: יואיש אשר יגע במשכבו, מדרס כלי חרס טהור מנא לן, אמר חזקיה דאמר קרא ואיש אשר יגע במשכבו מקיש משכבו לו מה הוא אית ליה טהרה במקוה אף משכבו נמי אית ליה טהרה במקוה לאפוקי כלי חרס דלית ליה טהרה במקוה, דבי ר' ישמעאל תנא כמשכב נדתה יהיה לה מקיש משכבה לה מה היא אית לה טהרה במקוה אף משכבה אית לה טהרה במקוה לאפוקי כלי חרס דלית ליה טהרה במקוה. מתיב רבי אלעזר מפץ במת מנין, ודין הוא ומה פכין קטנים של חרס שטהורין בזב טמאין במת מפץ שטמא בזב אינו דין שיהא טמא במת, ואמאי והא לית ליה טהרה במקוה. א"ל רבי חנינא הואיל ואיכא במינו, א"ל רחמנא ליצלן מהאי דעתא, אדרבא רחמנא ליצלן מדעתא דידך. וטעמא מאי תרי קראי כתיבי ואיש אשר יגע במשכבו וכתיב וכל המשכב אשר ישכב עליו הא כיצד, יש במינו אע"ג דלית ליה טהרה במקוה אין במינו מקיש משכבו לו: רבא אמר מדרס כלי חרס טהור מהכא וכל כלי פתוח אשר אין צמיד פתיל עליו טמא הוא הא יש צמיד פתיל עליו טהור מי לא עסקינן דיחדיניה לאשתו נדה ואמר קרא טהור:

תקסח יואיש אשר יגע במשכבו יכבס בגדיו, אדם הנוגע במשכב מטמא בגדים ואין משכב הנוגע במשכב מטמא בגדים. והלא דין הוא ומה אם במקום שלא נטמא אדם מתחת זב לטמא אדם לטמא בגדים נטמא משכב מתחת הזב [לטמא אדם] לטמא בגדים. מקום שנטמא אדם במגע משכב [לטמא אדם] לטמא בגדים אינו דין שיטמא משכב במגע משכב [לטמא אדם] לטמא בגדים, תלמוד לומר ואיש אשר יגע במשכבו יכבס בגדיו אדם הנוגע במשכב מטמא בגדים ואין משכב הנוגע במשכב מטמא בגדים. וק"ו שיטמא אדם תחת הזב לטמא בגדים, ומה אם במקום שלא נטמא משכב במגע משכב לטמא בגדים נטמא אדם במגע משכב לטמא בגדים מקום שנטמא משכב מתחת הזב לטמא אדם לטמא בגדים אינו דין שיטמא אדם תחת הזב [לטמא אדם] לטמא בגדים, ת"ל וכל המשכב אשר ישכב עליו הזב יטמא וגו' ואיש אשר יגע במשכבו יכבס בגדיו משכב מיטמא מתחת הזב לטמא אדם לטמא בגדים ואין אדם מיטמא מתחת הזב לטמא אדם לטמא בגדים. משכב במשכבו שאם נשבר טהור. והלא דין הוא ומה אם כלי חרס שאין לו טהרה מטומאתו אם נשבר טהור משכב (מז) שיש לו טהרה מטומאתו אם נשבר לא יהא טהור, לא אם

ממ"ק ובמ"ק ד תורת כהנים: ה שבת נט: ו נדה נד: ז תורת כהנים: ח הקרסטול פירוש סל: ט הסרוד פי' מין עריבה ללוש כה: י שבת פד: יא תורת כהנים:

זית רענן גדולות, דכתיב רר לשון המשכה: (מד) לשילוח, שם נהר: (מה) לסבלון אחר, פי' רש"י שהוא התפוס שתופס בו הרוכב ועיין במשנה: מחצלת של קנים, עשוים לסיכוך: קרסטול וכו', מיני נודות שלפעמים שוכבין עליהם: (מו) תיבת הבלנין, של מחממי מרחץ: יטמא יטמא, שכתוב בי"פ יטמא חד במושב וחד במשכב: (מז) שיש לו טהרה, בטבילה:

אם אמרת בכלי חרס שאין נעשה אב הטומאה לטמא אדם לטמא בגדים תאמר במשכב שהוא נעשה אב הטומאה לטמא אדם לטמא בגדים הואיל והוא נעשה אב הטומאה לטמא אדם לטמא בגדים אם נשבר לא יהא טהור, תלמוד לומר משכב במשכבו אם נשבר טהור: במשכבו ולא הגזול יכול שאני מוציא את הגנוב ת״ל טמא, רבי ישמעאל אומר במשכבו ולא הגנוב. או יכול שאני מוציא את הגזול ת״ל טמא, אמרו לו מה ראית להביא את זה ולהוציא את זה, מביא אני את זה שנתיאשו הבעלים ממנו ומוציא אני את זה שלא נתיאשו הבעלים ממנו. משכבו ולא בנימין היוצאין מן הקשר יותר על שלש אצבעות, יכול שאני מוציא משלש למטה ת״ל יטמא: משכבו ולא בחבל היוצא מן המטה לא פחות מחמשה ולא יותר על עשרה. יכול שאני מוציא (את) מחמשה ועד עשרה ת״ל טמא: אשר יגע במשכבו וכבס בגדיו בשעת מגען מטמא בגדים, פירש אין מטמא בגדים. וכבס יכול אף מחצלת * הציפה ת״ל בגד, אי בגד יכול בגד גדול ולבן המיטמא בזב ומיטמא בנגעים, מנין גדול (מח) צבוע קטן לבן קטן צבוע עד שאתה מרבה להביא שבים של שבכה והגלגלין, ת״ל בגד בגדיו ריבה. מנין לעשות שאר כלים כבגדים, (מט) ת״ל וטמא, יכול יטמא אדם וכלי חרס, ת״ל בגד בגד הוא מטמא ואינו מטמא לא אדם ולא כלי חרס, נמצאת אומר כל המטמא בגדים בשעת מגעו מטמא אוכלין ומשקין להיות תחלה והידים להיות שניות ומטמא שאר כלים (נ) כבגדים (נפרש) ואין מטמא לא אדם ולא כלי חרס. לאחר פרישתו מה מטמא מטמא משקין להיות תחלה ואוכלין והידים להיות שניות ואין מטמא בגדים ואין צריך לומר אדם וכלי חרס. [יב]והיושב על הכלי יכול כפה סאה וישב עליה כפה תרקב וישב עליה יכול יהא טמא, תלמוד לומר אשר ישב עליו וכו׳ מי שמיוחד לישיבה יצא זה שאומרים לו עמוד ונעשה מלאכתנו: [יג]והיושב על הכלי אין לי אלא בזמן שישב עליו ונגע בו מנין עשרה מושבות זה על גב זה ואפילו על גבי אבן מסמא ת״ל אשר ישב עליו הזב מקום שהזב יושב ומטמא ישב הטהור ויטמא. אין לי אלא בזמן שיושב עליו והזב שם, לעשות ריקן כמלא מנין ת״ל הכלי לעשות ריקן כמלא. אין לי אלא משכב ומושב, מרכב מנין, ודין הוא אם מצינו שלא חלק בין נושא לנשא [במשכב] ובמושב לא נחלוק בין נושא לנשא במרכב, מה לי לא חלק בין נושא לנשא במשכב שלא חלק בין מגעו למשאו לא נחלוק בין נושא לנשא במרכב שהרי חלק מגעו ממשאו ת״ל הכלי לרבות את המרכב. רבי חנינא בן גמליאל אומר אם בדרך שלא ירדה עליו טומאה יוצאת ממנו בדרך שירדה עליו טומאה אינו דין שתצא ממנו. לא (נא) מה לי החמיר במרכב הנשא שהרי החמיר בזב הנשא נחמיר במרכב הנושא שהרי הקל בזב הנושא ת״ל הכלי לרבות את המרכב: בבשר הזב ולא בצואה שעליו ולא בקילקין שעליו ולא בשירים ולא בנזמים ולא בטבעות אע״פ שאינם יוצאים, יכול שאני מוציא את השער ואת הצפורן תלמוד לומר וטמא. בבשר הזב ולא בעצם הפורש ממנו ולא בבשר הפורש ממנו, (נב) ק״ו לפורש מן הטהור שיהא טהור הא מה אני מקיים או בעצם אדם או בקבר, זה אבר הפורש מן החי בין פרק לפרק. אם נאמר בזב למה נאמר במשכב ואם נאמר במשכב למה נאמר בזב מפני שיש בזב מה שאין במשכב ויש במשכב מה שאין בזב, הזב עושה משכב ואין המשכב עושה משכב. חבורי משכב טמאים חבורי הזב טהורין אם כן יש במשכב מה שאין בזב ובזב מה שאין במשכב, צריך לומר בזב וצריך לומר במשכב. וכי ירוק הזב בטהור יכול רקק ולא נגע בו תלמוד לומר בטהור עד שיגע בו. אין לי אלא רוקו, כיחו וניעו ורירו ומי האף שלו מנין, תלמוד לומר וכי ירוק הזב וכו׳: [יד]יכול אע״פ שלא נגע, מהיכא תיתי, סלקא דעתך אמינא נילף רוק רוק מיבמה מה התם דלא נגע אף הכא נמי דלא נגע קמ״ל. ואימא הני מילי במגע אבל במשא לא מידי דהוה אשרץ, [אמר ר״ל כו׳] אמר קרא בטהור מה שביד טהור טמאתי לך. ואימא במשא מטמא אדם ובגדים, במגע, אדם ליטמא בגדים לא ליטמא, מידי דהוה אמגע נבלה, אמר קרא בטהור טהרה שטהרתי לך במקום אחר טמאתי לך כאן ואיזו זו מגע נבלה. ואימא במשא דשרץ א״כ ליכתוב רחמנא באדם מאי בטהור ש״מ תרתי. [טו]אשר ירכב עליו הזב יטמא יכול אפילו רכב על המשכב ועל המושב ת״ל מרכב (נג) ולא במשכב ומושב. אוציא את אלו ולא אוציא את האוכף ת״ל המרכב מרכב המיוחד, איזהו מרכב המיוחד (זהו האשתונית) [זרז האשקלוני] ומדוכה המדית ועביט הגמל וטפיטן של סוס [רי״א טפיטן של סוס] טמא מושב מפני שעומדין בקונפין אבל האוכף של נאקה טמא. מה בין מרכב למושב מרכב חלק מגעו ממשאו מושב לא חלק מגעו ממשאו. אין לי אלא בזמן שרכב עליו ונגע בו, מנין י׳ מרכבות זה על גב זה אפילו ע״ג אבן מסמא, ת״ל כל המרכב אשר ירכב עליו הזב עד שינשא רובו עליו: וכל הנוגע בכל אשר יהיה תחתיו, תחתיו של זב. או יכול תחתיו של מרכב, ודין הוא מה אם הזב החמור לא טימא כלי שטף אלא במגע מרכב הקל אינו דין שלא יטמא כלי שטף אלא במגע הא מה אני מקיים וכל הנוגע בכל אשר יהיה תחתיו, תחתיו של זב: והנושא אותם (נד) מה ת״ל, שיכול אין לי טמא בגדים אלא מרכב בלבד משכב ומושב מנין, ודין הוא ומה אם מרכב שאין מגעו מטמא בגדים משאו מטמא בגדים, משכב ומושב שמגעו מטמא בגדים אינו דין שיהא משאו מטמא בגדים, גולל ודופק יוכיחו שמגען מטמא בגדים ואין משאן מטמא בגדים, אף אתה אל תתמה על משכב ומושב שאע״פ שמגען מטמא בגדים [לא יהיה משאן מטמא בגדים], ת״ל והנושא אותם לרבות משכב ומושב. ר׳ אלעזר אומר והנושא אותם מה תלמוד לומר שיכול אין לי מטמא במשא אלא אלו בלבד, מנין זובו של זב ורוקו ושכבת זרעו ומימי רגליו ודם הנדה, ת״ל והנושא אותם לרבות כל האמורים בענין: בו ולא בצואה שעליו ולא בקילקין שעליו ולא בשירים ולא בנזמים ולא בטבעות אע״פ שאינו יוצא. יכול שאני מוציא את השער ואת הצפורן ת״ל טמא: [טו]וידיו לא שטף במים אמר רב אידי בר אבין אמר רב יצחק נטילת ידים לחולין מפני סרך תרומה ועוד משום מצוה, מאי מצוה אמר אביי מצוה לשמוע דברי חכמים. רבא אמר מצוה לשמוע דברי רבי אלעזר בן ערך, דכתיב וכל אשר יגע בו הזב וידיו לא שטף במים אמר ר׳ אלעזר בן ערך מכאן סמכו חכמים לנטילת ידים מן התורה, א״ל רבא לרב נחמן מאי משמע דכתיב וידיו לא שטף [הא שטף טהור והא טבילה בעי, אלא ה״ק ואחר שלא שטף] טמא: [יז]וידיו לא שטף במים (נה) מה ת״ל לפי שנאמר ורחץ את בשרו במים. יכול אף בית הסתרים, ת״ל וידיו לא שטף במים מה ידיו בנראה פרט לבית הסתרים אף כל בשרו בנראה פרט לבית הסתרים. מנין לעשות אחר ספרו של זב כימי גמרו שלו, ת״ל וידיו לא שטף אפילו לאחר מאה שנה: וכלי חרש אין לי אלא כלי חרס מנין לרבות כלי נתר ת״ל וכלי חרש. אשר יגע בו הזב, יכול אפילו נגע בו מאחוריו יהא טמא, ודין הוא ומה אם מת החמור לא טימא כלי חרס מאחוריו זב הקל אינו דין שלא יטמא כלי חרס מאחוריו. לא אם אמרת במת שאינו עושה משכב ומושב תאמר בזב שעושה משכב ומושב, הואיל ועושה משכב ומושב יטמא כלי חרס מאחוריו, ת״ל אשר יגע בו (הזב) ולהלן הוא אומר אשר תבושל בו מה בו האמור להלן מאוירו אף בו האמור כאן מאוירו. אחר שלמדנו שאין מטמא אותו אלא מאוירו מה ת״ל וכלי חרש אשר יגע בו (הזב ישבר) במגע שהוא ככלו הוי אומר זה הסיטו: וכל כלי עץ ישטף במים א״ר שמעון ומה בא זה ללמדנו אם ללמד שיטמא כלי שטף במגע והרי כבר נאמר והנוגע בבשר הזב יכבס בגדיו אם הנוגע בו מטמא כלי שטף במגע הוא עצמו אינו דין שיטמא כלי שטף במגע, א״ב למה נאמר וכל כלי עץ ישטף

ממ״ק ובמ״ק יב שבת נט: יג תורת כהנים: יד נדה נה: טו תורת כהנים: טז חולין קו: יז תורת כהנים:

זית רענן * הציפה, מחצלת: (מח) צבוע, אין מטמא בנגעים: קטן, אין מטמא בזב דלא חזי למדרס אם הוא פחות מג׳ ואעפ״כ אם נגע אדם במשכב מטמא כל בגדיו: בגד בגדיו, דה״ל למיכתב בגד וכתב בגדיו: (מט) ת״ל וטמא כצ״ל ודריש וי״ו: (נ) כבגדים ואינו מטמא וכו׳, כלי חרס נפרש אחר פרישתו וכו׳ כצ״ל וכ״ה במשנה רפ״ה דזבים: אבן מסמא, אבן גדול מונח על הבגד והוא יושב על אבן נמצא שאין מכביד על הבגד: ריקן כמלא, פי׳ שאע״פ שנתרוקן המקום שהלך לו הזב אפ״ה טמאין הבגדים שתחתיו לטמא אדם: ת״ל כלי, יתירא הוא: במשכב לא חלק, שהנוגע והנושא טעון כבוס בגדים, אבל במרכב הנוגע בו אין טעון כבוס בגדים א״כ לא יטמא באבן מסמא: ת״ל הכלי לרבות וכו׳, דריש ה״א דהכלי: בדרך שלא ירדה עליו טומאה, שאם הזב נושא בגד עליו אינו מטמא אדם דלא נעשה מושב: טומאה יוצאת ממנו, אם אדם נושא מרכב טמא: בדרך שירדה עליו טומאה, אם הזב ישב על המרכב נטמא לטמא אדם: אינו דין שתצא ממנו, שאם ישב עליו הטהור נטמא: (נא) מה לי החמור במרכב הנשא, כ״ה שם, פי׳ באדם הנושא את המרכב: שכן החמיר בזב הנשא, שאם הזב נשא ע״ג בגד אותו הבגד מטמא אדם: נחמיר במרכב הנושא, אם מרכב נושא את האדם כגון שישב עליו: שהרי הקל בזב הנושא, שאם הזב נושא עליו בגדים אין מטמאין אדם לפיכך אם מרכב נושא את אדם לא יטמא אותו: ולא בקילקין, פי׳ הק״א בשם הערוך היינו שק שלובש אותו: אע״פ שאינם יוצאים, פי׳ שהן מהודקין בחוזק: (נב) ק״ו לפורש מן הטהור, פי׳ בשר או עצם המופרש מאדם טהור: בין פרק לפרק, שנחתך אבר שלם עד הפרק: חבורי משכב טמאים, כגון חבל היוצא מהמטה וטבעת קבועה בה אבל בזב טהור: (נג) ולא במשכב ומושב, פי׳ שאם רכב על משכב ומושב טמאים מ״מ משכב ומושב ולא משום מרכב: בקונפין, בשעה שמשחקים בשדה: תחתיו של זב, דהיינו המרכב הנוגע בו טמא ואין טעון כבוס בגדים: תחתיו של מרכב, שאם המרכב מונח על כלי אפי׳ לא נגע בו נטמא: אי זב חמור, שהנוגע בו מטמא בגדים: כלי שטף, כלי עץ: אלא במגע, אבל אם מונח תחתיו אינו מטמא: (נד) מה ת״ל, פי׳ אותם ר״ל: (נה) מה ת״ל, פי׳ הא אפי׳ שטף ידיו בטים הוא טמא: שאין עושה משכב ומושב, אם מונח עליה בגדים אין טמא אלא אותו שנגע בו או מאהיל עליו: תבושל בו, מיירי באוירו דהא מבשלין בתוכו: מת ת״ל וכלי חרש אשר יגע, דהא אפי׳ בלא נגיעה מטמא:

ישטף במים אלא אלו אוכלין ומשקין וכלים (נה) שעל גבי הזב. והלא דין הוא ומה אם במקום שעשה תחתיו משכב לא עשה תחתיו מדף, מקום שלא עשה על גביו משכב אינו דין שלא יעשה על גביו מדף, ת"ל וכל כלי עץ ישטף במים מלמד שהוא עושה על גביו מדף. ק"ו שיעשה על גביו משכב, ומה אם במקום שלא עשה תחתיו מדף עשה תחתיו משכב מקום שעשה על גביו מדף אינו דין שיעשה על גביו משכב, ת"ל כל המשכב אשר ישכב עליו הזב יטמא, תחתיו הוא עושה משכב ואין עושה על גביו משכב. קל וחומר שיעשה הוא תחתיו מדף, ומה אם במקום שלא עשה על גביו משכב עשה על גביו מדף מקום שעשה תחתיו משכב אינו דין שיעשה תחתיו מדף, תלמוד לומר כל המשכב אשר ישכב עליו הזב יטמא משכב הוא עושה תחתיו ואין עושה מדף תחתיו. ק"ו שלא יעשה תחתיו משכב, ומה אם במקום שעשה על גביו מדף לא עשה על גביו משכב, מקום שלא עשה תחתיו מדף אינו דין שלא יעשה תחתיו משכב, ת"ל כל המשכב אשר ישכב עליו הזב יטמא מלמד שעושה תחתיו משכב: וכי יטהר הזב מזובו כשיפסוק מזובו. מזובו ולא מנגעו. מזובו וספר אף מקצת זובו טעון ספירת שבעה להביא את שראה שתי ראיות שיטעון ספירת שבעה: והלא דין הוא ומה אם מטמא משכב ומושב לשתי ראיות לא יספור שבעה לשתי ראיות, זבה תוכיח שמטמאה משכב ומושב בשתי ראיות ואינה סופרת שבעה לשתי ראיות, אף אתה אל תתמה על הזב שאע"פ שמטמא משכב ומושב בשתי ראיות לא יטעון ספירת שבעה לשתי ראיות, ת"ל מזובו וספר אף מקצת זובו טעון ספירת שבעה להביא את שראה שתי ראיות שיטעון ספירת שבעה. וספר לו, לעצמו, מכאן אמרו הזב והזבה שבדקו עצמן יום ראשון ומצאו טהור יום השביעי ומצאו טהור ושאר ימים לא בדקו רבי אליעזר אומר הרי אלו בחזקת טהרה. רבי יהושע אומר אין להם אלא יום הראשון ויום השביעי [בלבד]. רבי עקיבא אומר אין להם אלא יום השביעי בלבד. רבי יוסי ור' שמעון אומרים נראין דברי ר' אליעזר מדברי רבי יהושע ודברי רבי עקיבא מדברי שניהם אבל הלכה כר' אליעזר: שבעת ימים, יכול בין סמוכין בין מפוזרין ת"ל לטהרתו שתהא טהרתו אחת. וכבס בגדיו ורחץ בשרו מקיש כבוס בגדיו לרחיצת גופו מה רחיצת גופו בנקיות אף כבוס בגדים בנקיות הא למדנו שיש חציצה בכלים: ורחץ בשרו במים חיים, זב טעון ביאת מים חיים ואין מצורע טעון ביאת מים חיים. והלא דין הוא ומה אם הזב שאין טעון הזאת מים חיים טעון ביאת מים חיים מצורע שטעון הזאת מים חיים אינו דין שיטעון ביאת מים חיים, תלמוד לומר ורחץ (נו) בשרו במים חיים זב טעון ביאת מים חיים ואין מצורע טעון ביאת מים חיים. יכול אף כליו יטענו ביאת מים חיים ת"ל ורחץ בשרו במים חיים בשרו טעון ביאת מים חיים וכליו עולין בכל המימות. וטהר, מלטמא כ"ח במשא, בן עזאי אומר ומה אם במקום שלא עשה את ולד הטומאה הקל (כולד טומאה החמור) כולד הטומאה הקל לטמא באב הטומאה הקל, עשה ולד הטומאה (חמור) [הקל] כולד הטומאה (החמור) [הקל] לטמא באב הטומאה (החמור) [הקל]. מקום שעשה ולד הטומאה החמור כולד הטומאה החמור לטמא באב הטומאה החמור, אינו דין שנעשה את ולד הטומאה החמור כולד הטומאה החמור לטמא באב הטומאה החמור. א"ל רבי יוסי הגלילי פרשהו, א"ל אין מפרשין לחכם. אמר ליה שונהו, א"ל אין שונין לחכם, חזר רבי יוסי הגלילי ופירש. ומה אם במקום שלא עשה את בגדים של המיטמאין בשרץ כבגדים בשרץ, עשה את כלי חרס בשרץ כאדם בשרץ. מקום שעשה את בגדים של המיטמאין בזב כבגדים בזב, אינו דין שנעשה את כלי חרס בזב כאדם בזב, ת"ל וטהר מלטמא כלי חרס במשא: וביום השמיני יכול בין ביום בין בלילה ת"ל ביום ולא בלילה. יקח לו, לעצמו, שאם הפרישם לזיבתו הראשונה לא יביאם לזיבתו השניה. שתי תורים או שני בני יונה חלופי תורין בני יונה וחלופי בני יונה תורין ואין חלופיהן עשירית האיפה. מנין שטובל הוא מבעוד יום, ת"ל ובא לפני ה' אל פתח אהל מועד כיצד בא אל פתח אהל מועד אלא א"כ היה לו הערב שמש מלמד שטובל מבעוד יום:

ועשה אותם הכהן אחד חטאת והאחד עולה, (נז) שיפרישם הכהן אחד חטאת ואחד עולה. ומנין שאם הפרישן הוא יהא הפרשו הפרש תלמוד לומר אחד לחטאת ואחד לעולה תתנם אל הכהן. וכפר עליו הכהן לפני ה' מזובו מקצת זבין מביאין קרבן ומקצת זבין אין מביאין קרבן הא כיצד ראה שלש ראיות יביא ראה שתים לא יביא. או אינו אומר אלא ראה שתים יביא ראה שלש לא יביא והלא משראה שלש ראה שתים, הא מה אני מקיים לפני ה' מזובו מקצת זבין מביאין קרבן ומקצת זבין אין מביאין, הא כיצד ראה שלש יביא ראה שתים לא יביא:

*ואיש כי תצא ממנו. אמר רב פפא נגע בשכבת זרע אי בכל שהוא או בכעדשה תנאי היא דתניא מנין לרבות לנוגע בשכבת זרע ת"ל או איש. ופליגי תנאי בעלמא דאיכא למאן דאמר דון מינה מה שרץ בנגיעה אף שכבת זרע בנגיעה, ומינה מה שרץ בכעדשה אף ש"ז בכעדשה. ואיכא למאן דאמר דון מינה מה שרץ בנגיעה אף שכבת זרע בנגיעה, ואוקי באתרה מה רואה במשהו אף נוגע במשהו. אמר ליה רב הונא בריה דרב נתן לרב פפא ממאי דמאו איש אשר יגע בכל שרץ קא מרבי ליה דילמא מאו איש אשר תצא ממנו שכבת זרע° קא מרבי ליה ודכולי עלמא דון מינה ומינה, שיילינהו לתנאי איכא דתני כרב פפא ואיכא דתני כרב הונא בריה דרב נתן: °°בעא מיניה ר' אמי מרב הונא הרואה קרי בקיסם מהו, ממנו אמר רחמנא עד דנפיק מבשרו ולא בקיסם או דילמא האי ממנו עד דנפיק ממנו טומאה לחוץ ואפילו בקיסם נמי. אמר ליה ותיפוק ליה דהוא עצמו אינו מטמא אלא בהתיכת פי האמה. למימרא דנגיעה הוא אלא מעתה לא יסתור בזיבה, אלמה תניא זאת תורת הזב ואשר תצא ממנו שכבת זרע מה זיבה סותרת אף שכבת זרע סותרת כו'. אי מה זיבה סותרת כל שבעה אף שכבת זרע סותרת כל שבעה, ת"ל לטמאה בה אין לך אלא מה שאמור בה אינה סותרת אלא יומה. א"ל גזירת הכתוב היא זיבה גמורה דלא עריבה בה שכבת זרע סותרת כל שבעה, צחצוחי זיבה דעריבה בה שכבת זרע אינה סותרת אלא יום אחד. יטאיש פרט לקטן יכול שאני מוציא את בן תשע שנים ויום אחד תלמוד לומר ואיש: כי תצא ממנו עד שתצא טומאתו חוץ לבשרו, מכאן אמרו הזב ובעל קרי שהרגישו אוחזין באמה ובולעין את התרומה. שכבת זרע פרט למערה. ורחץ במים ואפילו במי מקוה. את כל בשרו מים שכל בשרו עולה בהן וכמה הן אמה על אמה על רום שלש אמות נמצאת אומר שעור המקוה ארבעים סאה. בגד ועור אין לי אלא בגד ועור מנין לעשות שאר הכלים כבגד ועור ת"ל וכל בגד וכל עור. ואם נפשך לומר, נאמרו בגד ועור בשרץ ונאמרו בגד ועור במת ונאמרו בגד ועור בשכבת זרע מה בגד ועור האמור בשרץ ובמת עשה שאר כל הכלים כבגד ועור אף בגד ועור האמור בשכבת זרע נעשה שאר כלים כבגד ועור:

יאאשר יהיה עליו שכבת זרע, פרט לשכבת זרע שהסריחה. אשר יהיה עליו אף על מקצתו. שכבת זרע מה שכבת זרע האמור למטה כברייתה אף שכבת זרע האמור למעלה כברייתה פרט לשכבת זרע שנסרחה, כאמכאן אמרו הפולטת שכבת זרע ביום השלישי טהורה דברי רבי אלעזר בן עזריה. ר' יוסי אומר משום ר' ישמעאל פעמים שהן ארבע עונות פעמים שהן חמש פעמים שהן שש. ור' עקיבא אומר לעולם חמש, אם יצאה עונה הראשונה משלימין לה מקצת עונה ששית. כבתניא אשה אין לי אלא אשה, תינוקת בת יום אחד מנין לנדה ת"ל ואשה, אלמא כי מרבה קרא בת יום אחד מרבה. ורמינהו אשה אשר ישכב איש אותה אין לי אלא אשה, בת שלש שנים ויום אחד לביאה מנין תלמוד לומר ואשה לרבות בת שלש שנים ויום אחד. אמר רבא הלכתא נינהו ואסמכינהו רבנן אקראי, בת שלש שנים ויום אחד הלכתא, בת יום אחד קרא, ומאחר דהלכתא קרא למה לי למעוטי איש מאודם. והא דתניא ואשה כי יזוב זוב דמה אין לי אלא אשה, בת עשרה ימים לזיבה מנין, ת"ל ואשה, למה לי ליגמר מנדה, צריכא, דאי כתב רחמנא בנדה משום דכי חזיא חד יומא בעיא למיתב שבעה אבל זבה דאי חזיא יום אחד בשומרת יום כנגד יום סגי לה אימא לא, צריכא. וליכתוב רחמנא בזבה ולא בעי בנדה ואנא ידענא דאין זבה בלא נדה, אין הכי נמי אלא קרא למה לי למעוטי איש מאודם. והא מיעטתיה

ממ"ק ובמ"ק יח מדף סוף טומאה קלה, ועי' כר"מ פ"ד דזבחים מ"ו: *נדה מג: °ויקרא כב: °°נדה כב: יט תורת כהנים: כ שם: כא שבת פו: כב נדה לב:

זית רענן (נה) שעל גבי הזב, אפי' לא נגע בהם: מדף, טומאה קלה אוכלין ומשקין: לו לעצמו, ואין צריך עדים. הגי' מהופכת וכצ"ל שבעת ימים יכול בין סמוכין וכו' עד שתהא טהרתו כאחת מכאן אמרו וכו' וכ"ה בנדה (דף ס"א ודף ל"ג): בנקיות, שלא יהא חציצה: (נו) בשרו, הל"ל בשר אלא למעט מצורע: מלטמא כ"ח במשא, בפ"ז גרס בהיסט וכ"כ בק"א: שלא עשה את הולד טומאה הקל כולד הטומאה הקל לטמא באב הטומאה, כ"ה שם, פי' אדם הנוגע בשרץ נקרא ולד הטומאה הקל ובגדים הנוגעים הן ג"כ ולד טומאה הקל שהן שני, ואם האדם לבוש בגדים ונגע בשרץ אין בגדיו טמאין כאלו נגע בשרץ שהוא אב הטומאה ואעפ"כ עשה ולד הטומאה כולד הטומאה, פי' שכלי חרס מקבל טומאה מן השרץ כדרך שאדם מקבל טומאה: מקום שעשה וכו', פי' שאדם הנוגע בזב מטמא בגדיו כמו שמטמא אותן הזב עצמו עאכ"ו שהזב יטמא כלי חרס בהיסט כדרך שמטמא אדם אע"פ שטבל: שונהו, פי' אמור אותו פעם אחרת: לו לעצמו, פי' על כל זיבה צריך להביא בפני עצמה: מבעוד יום, פי' ביום הזה: (נז) שיפרישם הכהן, פי' שהוא מביא סתם שתי תורים והכהן מפריש אחד לחטאת ואחד לעולה:

מיעטתינהו חדא זימנא חד למעוטי משכבת זרע וחד למעוטי טרם. [כג]ואשה (נח) פרט לקטנה, אשר ישכב איש פרט לקטן. אותה פרט לכלה דברי רבי יהודה, א"ל לרבי יהודה וכי מה ראיה לכלה אלא אותה פרט לר"א, שכבת זרע פרט למערה, [כד]אותה פרט לכלה דברי רבי יהודה. וחכמים אומרים אותה פרט לשלא כדרכה, קסבר רבי יהודה אין אשה מתעברת מביאה ראשונה. ובהא קמיפלגי רבנן סברי שכבת זרע פרט להעראה, אותה לשלא כדרכה, ור' יהודה סבר שלא כדרכה והעראה משכבת זרע נפקא, אותה פרט לכלה:

[כה]ורחצו במים וטמאו עד הערב, מקיש רחיצתה לרחיצתו מה רחיצתו בנקיות אף רחיצתה בנקיות, מה רחיצתו בארבעים סאה אף רחיצתה בארבעים סאה, מה רחיצתו פרט לבית הסתרים אף רחיצתה פרט לבית הסתרים. רבי שמעון אומר מה ת"ל ורחצו במים וטמאו עד הערב אי משום נוגע בשכבת זרע הרי נוגע בשכבת זרע אמור, ומה תלמוד לומר ורחצו במים וטמאו עד הערב וכי מפני שהיא בבית הסתרים והלא אין אדם מטמא בבית הסתרים אלא גזירת מלך היא אפילו כל שהו לכך נאמר ורחצו במים וטמאו עד הערב. אשה אין לי אלא אשה גמורה מנין לרבות את הקטנה תלמוד לומר ואשה, מכאן אמרו בת יום אחד לנדה בת עשרה ימים לזיבה. כי תהיה מן הדבור ואילך. כי תהיה זבה יכול אפילו זבה מכל מקום תהא טמאה, ת"ל *והיא גלתה את מקור דמיה מלמד שכל דם שרואה אינה אלא מן המקור. יכול כל מראה זוב שתהא זבה תהא טמאה, ת"ל דם, אי דם אין לי אלא מראית דם אחד, כשהוא אומר דמיה מלמד שדמים הרבה טמאים בה האדום והשחור וכקרן כרכום וכמימי אדמה וכמזוג. בית שמאי אומרים אף כמימי תלתן ואבטיח וכמימי בשר צלי, ובית הלל מטהרין. [כו]כל הנשים מטמאות בבית החיצון שנאמר דם יהיה זובה בבשרה. תנו רבנן בבשרה מלמד שמטמאה בפנים כבחוץ. אין לי אלא נדה זבה מנין ת"ל זובה, פולטת שכבת זרע מנין ת"ל יהיה. רבי שמעון אומר דיה כבועלה מה בועל אינו מטמא עד שתצא טומאתו לחוץ אף היא אינה מטמאה עד שתצא טומאתה לחוץ וכגון שהטבילה במטה ואינה מתהפכת: [כז]אמר שמואל בדקה קרקע עולם וישבה עליו ומצאה עליו דם טהורה שנאמר בבשרה עד שתרגיש בבשרה. האי בבשרה מיבעי ליה מלמד שמטמא בפנים כבחוץ, א"כ לימא קרא בבשר מאי בבשרה ש"מ עד שתרגיש בבשרה. ואבתי מיבעי ליה בבשרה ולא בשפיר ולא בחתיכה, תרתי ש"מ. א"ר ירמיה ומודה שמואל שהיא טמאה מדרבנן. רב אשי אמר שמואל דאמר כרבי נחמיה דכל דבר שאינו מקבל טומאה אינו מקבל כתמים. [כח]בעא מיניה רבי ירמיה מרבי זירא הרואה דם בשפופרת מהו, בבשרה אמר רחמנא ולא בשפופרת או דילמא האי בבשרה מלמד שמטמאה בפנים כבחוץ ואפילו בשפופרת, א"ל בבשרה אמר רחמנא ולא בשפופרת, והא האי בבשרה מלמד שמטמאה בפנים כבחוץ, א"כ נימא קרא בבשר מאי בבשרה, שמע מינה תרתי. [כט]בבשרה מלמד שמטמאה בפנים כבחוץ, והלא דין הוא ומה אם הזב שטעון ביאת מים חיים אין מטמא בפנים כבחוץ נדה שאינה טעונה ביאת מים חיים אינו דין שלא תטמא בפנים כבחוץ, תלמוד לומר בבשרה מלמד שמטמאה בפנים כבחוץ:

[ל]שבעת ימים תהיה בנדתה, כל חייבי טבילות טבילתן ביום, נדה ויולדת טבילתן בלילה שנאמר שבעת ימים תהיה בנדתה תהא בנדתה כל שבעה ואיתקש יולדת לנדה. [לא]היה ר"מ אומר מפני מה אמרה תורה תהא נדה לשבעה מתוך שרגיל בה קץ בה אמרה תורה תהא נדה שבעה כדי שתהא חביבה על בעלה ביום טהרתה כיום כניסתה לחופה. [לב]שבעת ימים תהיה בנדתה ולא בזיבתה כל שבעה, יכול עד שתהא רואה דם כל שבעה, ת"ל תהיה ואע"פ שאינה רואה, אין לי אלא ימים לילות מנין, ת"ל תהיה לרבות את הלילות, יכול בין סמוכין בין מפוזרין, ת"ל תהיה תהא בהוייתן אחת. מנין שאינה טובלת מבעוד יום, ת"ל שבעת ימים תהיה בנדתה תהא בנדתה כל שבעה. וכל הנוגע בה יטמא יכול לא יהא נוגע בה מטמא בגדים במגע, הין אם אין מטמא במשכב לטמא אדם לטמא בגדים היא עצמה לא תטמא בגדים במגע, אם כן למה נאמר וכל הנוגע בה יטמא עד הערב; שיכול יהא נוגע בה מטמא אדם וכלי חרס. והלא דין הוא הנוגע בזב מטמא והנוגע בנדה מטמא מה נוגע בזב אין מטמא אדם וכלי חרס אף הנוגע בנדה לא יטמא אדם וכלי חרס, לא אם אמרת בנוגע בזב שאין מטמא אדם לטמא אדם במקום אחר (נט) תאמר בנוגע בנדה שמטמא אדם לטמא אדם במקום אחר, הואיל ומטמא אדם לטמא אדם במקום אחר יהא הנוגע בה מטמא אדם וכלי חרס, ת"ל וכל הנוגע בה יטמא עד הערב אין הנוגע בה מטמא אדם וכלי חרס:

וכל (המשכב) אשר תשכב עליו בנדתה יטמא וכל אשר תשב עליו יטמא, יכול תטמא משכב שאין מיוחד לשכיבה ומושב שאין מיוחד לישיבה, הרי הוא אומר למטה וכל הנוגע במשכבה יכבס בגדיו וכל הנוגע בכל כלי אשר תשב עליו יכבס בגדיו מה למטה אין מטמא אלא משכב המיוחד לשכיבה ומושב המיוחד לישיבה אף כאן לא תטמא אלא משכב המיוחד לשכיבה ומושב המיוחד לישיבה. יכול לענין לטמא אינה מטמאה אלא משכב המיוחד לשכיבה ומושב המיוחד לישיבה. אבל לענין ליטמא תיטמא את הכל שהרבה מיטמאין ואין מטמאין, ת"ל עליו, עליו אמור לענין לטמא עליו אמור לענין ליטמא, מה עליו האמור לענין לטמא אינו מטמא אלא משכב ומושב המיוחד לשכיבה ולישיבה אף עליו האמור לענין ליטמא אינו מטמא אלא משכב ומושב הראוי לשכיבה ולישיבה. ואם על המשכב הוא עד שינשא רובו עליו. או על הכלי אשר היא יושבת עליו (או) [אף] על מקצתו, מכאן אמרו רוב טמא על הטהור או על מקצתו (ומקצת) [רוב] הטהור על טמא או על מקצתו בין בזב בין במשכב טמא. מקצת טמא על הטהור או על מקצתו ומקצת טהור על הטמא או על מקצתו בזב טמא ובמשכב טהור, (ס) ר' שמעון אומר מקצת טמא על הטהור אף בזב טהור. משכב (סא) זה משכב [אשר היא יושבת עליו זה המושב] (שהוא) כלי (מרכב) זה מרכב (יושב עליו זה המושב) שנאמר בנגעו בו איזהו דבר שחלק מגעו ממשאו הוי אומר זה המרכב: ואם שכב ישכב לרבות שתי שכיבות. ואם שכב ישכב לרבות את המערה. איש פרט לקטן, יכול שאני מוציא את בן תשע שנים ויום אחד, ת"ל ואם שכב ישכב איש. אותה פרט למצורעת, והלא דין הוא ומה נדה שאינה מטמאה (סב) בביאה מטמאה את בועלה, מצורעת שמטמאה בביאה אינו דין שתטמא את בועלה, ת"ל אותה פרט למצורעת. [לג]אמר אביי הכל מודין בבא על הנדה ועל הסוטה שאין הולד ממזר. נדה דהא תפסי בה קידושין שנאמר ותהי נדתה עליו אפילו בשעת נדתה תפסי בה קידושין, סוטה נמי תפסי בה קידושין. תניא נמי הכי הכל מודים בבא על הנדה ועל הסוטה ועל שומרת יבם שאין הולד ממזר, ואביי שומרת יבם מספקא ליה אי כרב אי כשמואל. [לד]תניא ותהי נדתה עליו יכול יעלה לרגלה ת"ל יטמא שבעת ימים, מה ת"ל ותהי נדתה עליו יכול לא יטמא אדם וכלי חרס, ת"ל ותהי נדתה עליו מה היא מטמאה אדם וכלי חרס אף הוא מטמא אדם וכלי חרס. אי מה היא עושה משכב ומושב לטמא אדם לטמא בגדים אף הוא עושה משכב ומושב [לטמא אדם] לטמא בגדים ת"ל ותהי נדתה עליו וכל המשכב אשר ישכב עליו יטמא שאין ת"ל וכל המשכב ומה ת"ל וכל המשכב, נתקו הכתוב מטומאה חמורה לטומאה קלה, לומר לך שאינו מטמא אלא אוכלין ומשקין, פריך רב אחאי אימא נתקו הכתוב מטומאה חמורה [לטומאה קלה] דלא ליטמי אדם לטמויי בגדים אבל אדם ובגדים מטמא, אמר רב אסי יטמא טומאה קלה משמע. אימא ותהי נדתה עליו כלל, וכל המשכב פרט, כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט משכב ומושב אין מידי אחרינא לא. אמר אביי וטמא שבעת ימים הפסיק הענין הוי כלל ופרט המרוחקין זה מזה ואין דנין אותו בכלל ופרט. רבא אמר לעולם דנין וכל ריבויא הוא. ואימא מה היא לא חלקת בה בין מגעה למשכבה לטמא אדם לטמא בגדים לחומרא אף הוא לא תחלוק בו בין מגעו למשכבו [לטמא אדם] לטמא בגדים לקולא, א"ק עליו, עליו להטעינו משמע: [לה]בעא מיניה ר' יונתן בן יוסי בן לקוניא מרבי שמעון בן יוסי בן לקוניא אזהרה למשמש עם הטהורה ואמרה לו נטמאתי דלא יפרוש מיד מנלן. אמר חזקיה דאמר קרא ותהי נדתה עליו אפילו בשעת נדתה תהא עליו. אשכחן עשה לא תעשה מנלן. אמר רב פפא אמר קרא לא תקרב לגלות ערותה לא תקרב נמי לא תפרוש הוא דכתיב [לו]האומרים קרב אליך אל תגש בי. [לז]נתקו מטומאה חמורה ותלאו לטומאה קלה שלא יטמא אלא אוכלין ומשקין

ממ"ק ובמ"ק כג תורת כהנים: כד יבמות לד: כה תורת כהנים: *ויקרא כ: כו נדה מ: כז שם נז: כח שם כא: כט תו"כ: ל פסחים ג: לא נדה לא: לב תורת כהנים: לג יבמות מט: לד נדה לג: לה שבועות יח: לו ישעיה סה: לז תורת כהנים:

זית רענן (נח) פרט לקטנה, פחותה מג' שנים: פרט לקטן, פחות מבן ט' שנים: פרט לד"א, שלא כדרכה: רחיצתו בנקיות, שלא יהא דבר חוצץ בינו לבשרו: ת"ל והיא גלתה, בסוף פ' קדושים: (נט) תאמר בנוגע בנדה וכו', כלומר הבועל נדה מטמא אדם א"כ היא שהנוגע בה מטמא אדם וכ"ח: ת"ל כל הנוגע בה יטמא וכו', דמשמע טומאה קלה: וכל הנוגע במשכבה, משכב המיוחד לה: בכל כלי אשר תשב עליו, משמע המיוחד לישיבה: מה למטה, לענין שהמשכב יטמא אחרים: אף כאן, לענין שהמשכב יקבל טומאה ממנה: ליטמא, שיקבל טומאה: שהרבה מיטמאין, ואין מטמאין אחרים כגון אוכל פחות מכביצה או שני בחולין: עד שינשא רובו, מדכתיב הוא משמע שיהא כולו עליו ורובו ככולו: (ס) ר"ש אומר מקצת טהור על הטמא וכו', כצ"ל: (סא) זה משכב על הכלי לרבות המרכב, כצ"ל: שנאמר בנגעו בו, יטמא עד הערב משמע שאין טעון כבוס בגדים: שתי שכיבות, אפילו שלא כדרכה: פרט לקטן, שאינו ראוי לביאה: (סב) בביאה, אם באתה לבית אינה מטמאת באהל:

ומשקין, נמצאת אומר משכבו כמגעו מה מגעו (סג) מטמא אחד ופוכל אחד אף משכבו מטמא אחד ופוסל אחד, נמצאת אומר ככר של תרומה שהיא כרוכה במפה ונתונה תחת הכר או בין כר לחברו אם כנגדה נתונה טמאה מפני שמטמא את המפה ומטמא את הככר, שלא כנגדו טהורה שאין מגעו מטמא בגדים. וטמא שבעת ימים שיספור שבעה לביאה האחרונה, והלא דין הוא מטמא במת ומטמא בנדה מה מת אינו סופר שבעה אלא לטומאה אחרונה אף כשהוא מטמא בנדה אינו סופר שבעה אלא לביאה אחרונה. או כלך לדרך זו היא מיטמא ומטמא את בועלה מה היא אינה סופרת שבעה אלא לראיה ראשונה אף הוא לא יספור שבעה אלא לביאה ראשונה, נראה למי דומה דנין טומאה אחר מטומאה שממקום אחר ואל יוכיחו דמים שהן מגופה. או כלך לדרך זו דנין טומאה שמחמת דמים מטומאה שמחמת דמים ואל תוכיח טומאת המת שאין מחמת דמים, תלמוד לומר וטמאה שבעת ימים שיספור שבעה לביאה אחרונה: אשר ישכב עליו אשר ישב עליו יטמא יכול יטמא משכב שאין מיוחד לשכיבה ומושב שאין מיוחד לישיבה, לא מה היא אינה מטמאה אלא משכב המיוחד לשכיבה ומושב המיוחד לישיבה אף הוא לא יטמא אלא משכב המיוחד לשכיבה ומושב המיוחד לישיבה. יכול היא והוא לא יטמאו טומאה חמורה אבל היא והוא יטמאו טומאה קלה, תלמוד לומר המשכב ריבה. אין לי אלא משכב מנין לרבות את המרכב ואת המושב, תלמוד לומר וכל המשכב. אין לי אלא בזמן ששכב עליו ונגע בו, מנין לעשרה מושבות זה על זה ואפילו על גבי אבן מסמא, ת"ל וכל המשכב. אשר ישכב עליו עד שינשא רובו עליו. [לח]ואשה בין גיורת בין שפחה בין משוחררת ובין בת ישראל. כי יזוב זוב דמה דמה מחמת עצמה ולא דמה מחמת הולד. אתה אומר ולא מחמת הולד או אינו אלא ולא מחמת אונס, כשהוא אומר (כי) זוב הרי אונס אמור הא מה אני מקיים דמה, דמה מחמת עצמה ולא מחמת הולד. ומה ראית לטהר את הולד ולטמא באונס, מטהר אני בולד שיש טהרה לאחריו ומטמא אני באונס שאין טהרה לאחריו. אדרבה מטהר אני באונס שכן אונס בזב טהור, השתא מיהא באשה קיימינן ואונס באשה לא אשכחן, ואי תימא מאי דעתך לטהר באונס ולטמא בולד אין לך אונס גדול מולד. אי הכי נדה נמי נימא זובה מחמת עצמה ולא מחמת ולד. אתה אומר ולא מחמת ולד או אינו אלא מחמת אונס, כשהוא אומר ואשה כי תהיה זבה דם יהיה זובה הרי אונס אמור, הא מה אני מקיים זובה, זובה מחמת עצמה ולא מחמת ולד. אמר (אביי) [אבוה דשמואל] א"ק וטמאה שבועים כנדתה ולא כזיבתה מכלל דזיבתה טהור ואיזו זו קושי בימי זיבה. והשתא דכתיב וטמאה שבועים כנדתה דמה למה לי, אי לאו דמה הוה אמינא כנדתה ולא כזיבתה ואפילו בשופי קמ"ל. [לט]כמה יהא קשוי ויהא תלוי בולד, רבי מאיר אומר אפילו ארבעים וחמשים יום, רבי יהודה אומר דיה חדשה. ר' יוסי ור"ש אומרים אין קשוי יותר משתי שבתות, לפיכך אם קשתה שבעה עשר דשלשה ראשונים ראוין לזיבה וילדה בזוב, ויש מקשה עשרים וחמשה ואינה זבה בהן, (סר) שנים לבלא עת שבעה לנדה ושנים לאחר הנדה ארבעה עשר של נקבה אבל אי אפשר שתקשה עשרים וששה מקום שאין ולד ולא ילדה בזוב, ויש רואה מאה יום ואינה זבה בהם, שנים לבלא עת שבעה לנדה ושנים לאחר הנדה ושמונים של נקבה ושבעה לנדה ושנים לאחר הנדה. [מ]תניא יכול הרואה ג' ימים בתחלה תהא זבה ומה אני מקיים ואשה כי תהיה זבה ברואה יום אחד אבל הרואה שלשה ימים בתחלה יכול תהא זבה, תלמוד לומר על נדתה סמוך לנדתה. ואין לי אלא סמוך לנדתה מופלג מנדתה מנין, ת"ל או כי תזוב. אין לי אלא יום אחד מנין לרבות שנים שלשה ארבעה חמשה ששה שבעה שמונה תשעה עשרה. אמרת מה מצינו ברביעי שראוי לספירה וראוי לזיבה וכו'. ומנין לרבות אחד עשר תלמוד לומר בלא עת נדתה. יכול שאני מרבה אף שנים עשר, אמרת לאו, מה ראית לרבות אחד עשר ולהוציא שנים עשר, מרבה אני את אחד עשר שראוי לספירת או כי תזוב ומוציא אני שנים עשר שאין ראוי לספירת או כי תזוב. ואין לי אלא שלשה שני ימים מנין, ת"ל ימי. יום אחד מנין, ת"ל כל ימי: טמאה מלמד שמטמאה את בועלה. היא היא מטמאה את בועלה ואין הזב מטמא את מה שבועל. יכול והלא דין הוא ומה היא שאינה מטמאה בראיות כבימים מטמאה את בועלה הוא שמטמא בראיות כבימים אינו דין שמטמא את מה שבועל, ת"ל היא היא מטמאה את בועלה ואין הזב מטמא את מה שבועל. ומנין שהוא עושה משכב ומושב, ת"ל כמשכב נדתה. ואין לי אלא שלשה ימים, שני ימים מנין ת"ל ימי. יום אחד מנין ת"ל כל ימי. ומנין שסופרת אחד לאחד ת"ל יהיה לה. יכול תספור שבעה לשנים ודין הוא ומה הוא שאינו סופר אחד לאחד סופר שבעה לשנים היא שסופרת אחד לאחד אינו דין שתספור שבעה לשנים, ת"ל יהיה לה אינה סופרת אלא יום אחד בין לאחד בין לשנים. א"ל ר' *ישעיה לרבי אבא ואימא כי חזא בימכא תהא זבה בליליא תהוי נדה. א"ל עליך א"ק על נדתה סמוך לנדתה וסמוך לנדתה אימת בליליא הוא וקא קרי לה זבה. [מא]ימים שנים יכול ימים הרבה אמר ר"ע כל ששמועו מרובה ושמועו מועט תפשת מרובה לא תפשת תפשת מועט תפשת. רבי יהודה בן בתירא אומר שתי מדות אחת (סה) מדה (קלה) [כלה] ואחת מדה שאינה (קלה) [כלה] מודדין במדה (קלה) [כלה] ואין מודדין במדה שאינה (קלה) [כלה]. רבי נחמיה אומר למה בא הכתוב לפתוח או לנעול לא בא לנעול אלא לפתוח, אם אתה אומר ימים עשרה אינו אלא מאה אלא מאתים אלא אלף אלא רבוא כשאתה אומר ימים שנים פתחת. רבי מונא אומר משום ר' יהודה ימים שנים. או יכול ימים הרבה אם מרובין הן למה נאמר רבים הא לא דבר אלא בימים מעוטים וכמה הן הוי אומר שנים. רבים שלשה, יכול רבים עשרה, אמר ימים ואמר רבים מה ימים מעוט ימים שנים אף רבים מעוט רבים שלשה, יכול שנים ושלשה הרי חמשה, וכי נאמר ימים ורבים והלא לא נאמר אלא ימים רבים, הא כיצד רבים הללו יהו מרובים על השנים וכמה הן הוי אומר שלשה: כטומאת נדתה ולא כימי נדתה. והלא דין הוא ומה אם במקום שלא עשה את טומאת המיטמא כמטמא עשה את ימי המיטמא כמטמא, מקום שעשה את טומאת המיטמא כמטמא אינו דין שנעשה את ימי המיטמא כמטמא, ת"ל כטומאת נדתה ולא כימי נדתה. וכל הנוגע בם יטמא, על ידי חבוריהן: ואם טהרה מזובה כשתפסוק מזובה. מזובה (סו) ולא מנגעה, מזובה ולא מלידתה: [מב]וספרה לה אמר שמואל מנין לנדה שסופרת לעצמה שנאמר וספרה לה, מכאן לנדה שסופרת לעצמה:

[מג]שבעת ימים. יכול בין סמוכין בין מפוזרין תלמוד לומר ואחר תטהר אחר אחר לכולן. ר' שמעון אומר אחר תטהר אחר המעשה תטהר כיון שטבלה טהורה לעסוק בטהרות, אבל אמרו חכמים אסור לעשות כן שלא תבא לידי ספק. [מד]א"ל רב פפא לרבא מכדי האידנא כולהו ספק זבות שוינהו רבנן ליטבלו בימכא דשביעאה, א"ל משום דר"ש דתניא ואחר תטהר וכו'. *אביי אמר בלידה אין קושי סותר בזיבה ואינה עולה, רבא אמר אינה סותרת ועולה, לאביי שלא תהא טומאת זיבה מפסקת ביניהם. אמר רבא מנא אמינא לה דתניא מזובה ולא מנגעה מזובה ולא מלידתה. ואביי תני חדא מזובה ולא מנגעה. ורבא האי מאי אי אמרת בשלמא מזובה ולא מלידתה איצטריכא ליה לידה תנא נגעה אטו לידה, אלא אי אמרת ולא מנגעה האי מוכי יטהר הזב מזובו נפקא מזובו ולא מנגעו, ואביי חד בזב וחד בזבה, וצריכי דאי כתב רחמנא בזב משום דלא מטמא באונס אבל זבה דמטמאה באונס אימא לא. ואי כתב רחמנא בזבה משום דלא מטמאה בראיות כבימים אבל זב אימא לא צריכא: [מה]וביום השמיני. יכול בין ביום בין בלילה ת"ל ביום ביום ולא בלילה. תקח לה לעצמה שאם הפרישתן לזיבתה ראשונה לא תביאם לזיבתה שניה. שתי תורים או שני בני יונה חלופי תורין בני יונה חלופי בני יונה תורין ואין חלופיהן עשירית האיפה, מנין שטובלת מבעוד יום ת"ל והביאה אותם אל הכהן (אל פני ה') אל פתח אהל מועד כיצד היא באה אל פתח אהל מועד אא"כ היה לה הערב שמש מלמד שטובלת מבעוד יום: ועשה הכהן את האחד חטאת ואת האחד עולה שיפרישם הכהן אחד לחטאת ואחד לעולה. מנין אם הפרישתן היא יהא הפרשן הפרש ת"ל *אחד לחטאת ואחד לעולה והביא אותם. [מו]אמר רב חסדא אין הקינין מתפרשות אלא בלקיחת בעלים או בעשית כהן. אמר רב שימי בר אשי מ"ט דרב חסדא ולקחה שתי תורים או שני בני יונה וגו' ועשה הכהן וגו' או בלקיחת בעלים או בעשית כהן. מיתיבי ועשהו חטאת הגורל עושה חטאת ואין השם עושה חטאת וכו':

והזרתם

ממ"ק ובמ"ק לח נדה לו: לט תו"כ: מ נדה עג: *נגמ' סמעיה: מא תו"כ: מב כתובות עב: מג תו"כ: מד נדה כו: מה תו"כ: *שם לז: מה תו"כ: *ויקרא ס: מו כריתות כח:

זית רענן (סג) מטמא אחד ופוסל אחר, ראשון עושה שני בחולין: ת"ל משכב ריבה, דהל"ל וכל אשר ישכב עליו יטמא: ת"ל כל, ריבוי הוא: (סר) שנים בלא עת, פי' קודם ימי נדתה: (סה) מדה כלה, שיש לה סוף: ולא כימי נדתה, אלא טהור מיד לאחר טבילה בהערב שמש: במקום שלא עשה טומאות המיטמא וכו', לעשות משכב ומושב לטמא אדם כ"א אוכלין ומשקין: עשה את ימי המיטמא, שגם הוא טמא ז': מקום שעשה, שהמשכב מטמא אדם כנגדה עצמו: אינו דין וכו', פירוש שיטמא ז': ע"י חבוריהן, כדאיתא לעיל הבורי משכב טמאין: (סו) ולא מנגעה, אפילו מצורעת תטבל ותטהר מטומאת זובה: ולא מלידתה, דאי הוי זבה וילדה סופרת שבעה נקיים אע"ג דלא טהרה מלידתה:

והורתם את בני ישראל. [מא]א"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי כל שאינו פורש מאשתו סמוך לוסתה אפילו הויין לו בנים כבני אהרן מתים דכתיב והזרתם את בני ישראל וכתיב והדוה בנדתה וסמיך ליה אחרי מות שני בני אהרן. [מח]והזרתם את בני ישראל מטמאתם הרי זו אזהרה, ולא ימותו בטמאתם הרי זו עונש. בטמאם את משכני אשר בתוכם אע"פ שהן טמאים שכינה ביניהם: **זאת** תורת הזב ואשר תצא ממנו שכבת זרע. זה הרואה ראיה אחת שהוא כבעל קרי שטובל ואוכל את פסחו לערב:

תקסט [מט]פעם אחת בא אחד וישב כנגדי והיה בו מקרא ולא משנה אמר לי רבי זב חמור או נדה, אמרתי לו (סז) נדה חמורה מזב. אמר לי רבי והלא לא למדנו טבילה לנדה אלא מן הזב. *[אמרתי לו בני והלא דברים ק"ו ומה אם הזב שאינו פרה ורבה מטמא אחת עשרה טומאות וטעון שבע רחיצות וטבילות שבתורה. נדה שהיא פרה ורבה לא כל שכן שהיא מטמאה אחת עשרה טומאות וטעונה שבע רחיצות וטבילות שבתורה, הא למדנו כל האומר לאשתו ולבנותיו ולבני ביתו כשהם בנדותם מותרים אתם לנגוע בכל הכלים עשו מה שאתם רוצים לעשות לפי שאין טבילה לנדה מן התורה אינו רואה קורת רוח לעולם:

מעשה בתלמיד אחד שקרא הרבה ושנה הרבה ושמש ת"ח הרבה ונכנס לבית עולמו בחצי ימיו ונעשית אשתו כשוטה והיתה מחזרת על פתחי חברי בעלה ואמרה להם רבותי בעלי שקרא הרבה ושנה הרבה ושמש ת"ח הרבה מפני מה מת בחצי ימיו, ולא היה אדם שהשיב לה כלום (דבר). פעם אחת הייתי מהלך בשוק ונכנסתי לחצרה באה וישבה כנגדי והיתה בוכה, אמרתי לה בתי מפני מה את בוכה, אמרה לי רבי בעלי קרא הרבה ושנה הרבה ושמש ת"ח הרבה ומת בחצי ימיו, אמרתי לה בתי בשעת נדותיך מהו אצלך, אמרה לי רבי ח"ו אפילו באצבע קטנה לא נגע בי, ואחר כל אותן הימים שראיתי בהן דם ישבתי שבעה נקיים שלא אבוא לידי ספק, אמרתי לה בתי יפה אמר לך בעליך שכן אמרו חכמים בזבין ובזבות ובנדות וביולדות שלאחר שבעה הן טהורין שנאמר ואם טהרה מזובה וספרה לה שבעת ימים ואחר תטהר. אבל באותן הימים לבנים מהו אצלך שמא הבאת לו את הסכין שבידך ונגע בו אפילו באצבע הקטנה, אמרה לי רבי חיי ראשך רחצתי לו את רגליו וסכתי לו את השמן וישנתי אני עמו במטה אחת אני בבגדי והוא בבגדיו אבל לא הסיח דעתו לדבר אחר, אמרתי לה ברוך המקום שהרגו שאין לפניו משוא פנים שכן כתוב בתורה [נ]ואל אשה בנדת טמאתה לא תקרב, יכול יחבקנה וינשקנה וידבר עמה דברי תיפלות תלמוד לומר לא תקרב, יכול יהא ישן עמה בבגדיה על מטה אחת ת"ל לא תקרב כדי שלא יאמר אדם לעצמו כשהיא בנדתה אסור לבשרה ואסור למטתה פרשה מן הנדה שמא תאמר לבשרה אסור ולמטתה מותר לפיכך חזר ופירש על ידי יחזקאל [נא]ואת אשת רעהו לא טמא ואל אשה נדה לא יקרב השוה אשה נדה לאשת איש להיותו נזהר עליה וכו'. ראה האדם קרי חייב טבילה מן התורה אם אמר מי רואה אותי אין בכך כלום, העבירו מכנגד פניו שוב ראה קרי ואומר מי רואה אותי אין בכך כלום, וכן בפעם שלישית עובר על מה שכתוב בתורה ואיש כי תצא ממנו שכבת זרע ורחץ במים את כל בשרו וטמא עד הערב (ועבר על מה שכתוב) [נב]הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר לסוף הוא נעשה זב מתוך דרכיו שנאמר [נג]איש איש כי יהיה זב מבשרו וגו' ומה תלמוד לומר איש איש אלא איש אחד לזב מבשרו ואיש אחד למקרה לילה, ואם חזר ועשה תשובה מרפאין אותו. ואם לאו הרי הוא זב עד יום מותו שנאמר [נד]וזאת תהיה טמאתו בזובו רר בשרו את זובו וגו'. ואשה כי תהיה זבה רבי ישמעאל אומר פרשה זו לכתחלה לא נאמרה אלא ללמד על בנות ישראל שמטמאות טפת דם כחרדל וצריכה לספור שבעה נקיים, ואחר שספרה שבעה נקיים היא צריכה טבילה כמו נדה גמורה כדי לצאת מכלל עבירה. רמ"א לא נאמרה פרשה זו אלא למצות פריה ורביה שאפילו אוכלת אשה כל מיני מאכל ושותה כל מיני משקה אין אישה (סח) קוטט בה. אבל אם היה רגיל אצלה בכל זמן אפילו בימי נדותה היה קוטט בה והיה מבטל פריה ורביה. לכך נאמר בתורה שבעת ימים תהיה בנדתה וגו' כדי שתהא חביבה על בעלה ביום טבילתה כיום כניסתה לחופה, אם חזרה ועשתה תשובה מרפאין אותה מיד ואם לאו הרי היא בחזקתה עד יום מותה שנאמר ואשה כי יזוב זוב דמה וגו']. [נה]א"ר (אשי) [יוסף] כי פשיט ריש לקיש בזב בעי הכי ראיה ראשונה של זב קטן מהו שתטמא במגע, זאת תורת הזב ואשר תצא ממנו ש"ז אמר רחמנא כל ששכבת זרעו מטמאה ראיה ראשונה שלו מטמא והאי כיון דשכבת זרעו לא מטמא ראיה ראשונה שלו נמי לא מטמא, או דילמא כיון דאלו איהו חזי תרי מצטרפי מטמיא. אמר (רב יוסף) [רבא] ת"ש זאת תורת הזב בין גדול בין קטן מה גדול ראיה ראשונה שלו מטמא אף קטן ראיה ראשונה שלו מטמא. [בעי ר"י ראיה ראשונה של מצורע מהו שתטמא כו' אמר אביי מאי תבעי ליה והא הוא דקאמר] זאת תורת הזב בין גדול בין קטן וכיון דנפקא ליה קטן מהתם אייתר ליה לזכר לרבות מצורע למעינותיו. ולנקבה לרבות מצורעת למעינותיה. ואקשיה רחמנא מצורע לזב גמור מה זב גמור מטמא במשא אף ראיה ראשונה דזב מטמא במשא. אמר רב הונא ראיה ראשונה של זב מטמא באונס שנאמר זאת תורת הזב וגו' מה שכבת זרע מטמא באונס אף ראיה ראשונה של זב מטמא באונס. א"ר יצחק והלא זב בכלל בעל קרי היה בראיה ראשונה ולמה יצא בראיה שניה להקל עליו ולהחמיר עליו. להקל עליו שאינו מטמא באונס. ולהחמיר עליו שהוא מטמא משכב ומושב. (תניא) [אר"ה] זוב דומה למי בצק של שעורים, זוב בא מבשר המת, שכבת זרע בא מבשר החי, זוב דיהה ודומה ללובן ביצה המוזרת, שכבת זרע קשורה ודומה ללובן ביצה שאינה מוזרת:

והדוה בנדתה. [נו]זקנים הראשונים אמרו שלא תכחול ולא תפרכס ולא תתקשט בבגדי צבעונים עד שבא רבי עקיבא ולמד אם כן אתה מגנה על בעלה ונמצא בעלה מגרשה, אלא מה תלמוד לומר והדוה בנדתה תהא בנדתה עד שתבא במים. [נז]דם הנדה מטמא לח ויבש מנא הני מילי, אמר חזקיה דאמר קרא והדוה בנדתה מדוה כמותה מה היא מטמאה מדוה נמי מטמאה. אשכחן לח, יבש מנלן, אמר קרא יהיה בהוייתו יהא. ואימא הני מילי בלח ונעשה יבש, יבש מעיקרו מנא לן, ותו הא דתנן המפלת כמין קליפה כמין עפר כמין שערה כמין יבחושין ארומים תטיל למים אם נמחו טמא מנא לן, יהיה רבויא הוא. אי מה היא עושה משכב ומושב לטמא אדם לטמא בגדים אף דמה עושה משכב ומושב לטמא אדם לטמא בגדים, אמר קרא אשר היא יושבת עליו היא ולא דמה, אי מה היא מטמאה באבן מסמא אף מדוה תטמא באבן מסמא, א"ק והנושא אותם מעוטא הוא. [נח]והדוה בנדתה והזב זה בעל שתי ראיות שהוא כנדה שמטמא משכב ומושב וצריך ביאת מים חיים ופטור מן הקרבן. תורת הזב והזב את זובו זה שראה שלש ראיות שהוא זב גמור מטמא משכב ומושב וצריך ביאת מים חיים וחייב בקרבן. תורת הזב ואשר תצא ממנו שכבת זרע מה הזוב סותר בזב אף שכבת הזרע תסתור בזב, אי מה הזוב סותר את הכל אף שכבת זרע תסתור את הכל, ת"ל לטמאה בה אין לה אלא יום אחד, יכול אף מימי רגלים יהו סותרין בזב, תלמוד לומר זאת: **והזב** את זובו אחרים אומרים (אם) [מה] הזב מטמא במשא אף הזוב מטמא במשא. לזכר לרבות את המצורע, ולנקבה לרבות את היולדת. רבי ישמעאל בנו של רבן יוחנן בן ברוקה אומר הרי הוא אומר והזב את זובו לזכר ולנקבה לזכר כל שהוא זכר בין קטן בין גדול ולנקבה כל שהיא נקבה בין גדולה בין קטנה, ולאיש אשר ישכב עם טמאה להביא את (זבה) [הבא על] שומרת יום כנגד יום. [נט]ר' יוסי בר חנינא אומר מנין לחטאת העוף שהיא באה על הספק שאינה נאכלת, ת"ל והזב את זובו לזכר ולנקבה מקיש נקבה לזכר מה זכר מביא קרבן על הודאי אף נקבה מביאה קרבן על הודאי, ומה זכר מביא על הספק אף נקבה מביאה על הספק. ומה זכר ממין שהוא מביא על הודאי מביא על הספק אף נקבה ממין שהיא מביאה על הודאי מביאה על הספק. אי מה זכר מביא קרבן ונאכל אף נקבה מביאה קרבן ונאכל, אמרת לא כן, אם אמרת בזכר שכן איסור אחד תאמר בנקבה ששני איסורין. [ס]אמר רבי נתן והזב זהו ראיה ראשונה, את זובו זהו ראיה שניה, מכאן ואילך הרי הוא ראית זכר כראית נקבה, מה ראית נקבה דם נדות אפילו באונס אף ראית זכר כן. והתניא ר' אליעזר אומר שלישית בודקין אותו רביעית אין בודקין אותו, באתים קמיפלגי, לרבי אליעזר והזב חד, את תרי, זובו תלת, רביעית איתקש לנקבה:

תקע [סא]אמר רב נחמן אמר רב טומטום ואנדרוגינוס שראו לובן או אודם אין חייבין עליהן על ביאת מקדש ואין שורפין עליהן את התרומה, ראו לובן ואודם כאחת אין חייבין עליהן על ביאת מקדש אבל שורפין עליהן את התרומה שנאמר [סב]מזכר עד נקבה תשלחו זכר ודאי נקבה ודאית אבל טומטום ואנדרוגינוס לא

*הגוהה זיהנה בילקוט נדפסה, והעתקנוה כמו בתנד"א:

ממ"ק ובמ"ק מז שבועות יח: מח תורת כהנים: מט הגה' דבי אליהו פרק ע"ו: נ ויקרא יח: נא יחזקאל יח: נב איוב לג: נג ויקרא טו: נד שם: נה נדה לב: נו שבת סד: נז נדה נד: נח תורת כהנים: נט נזיר סה: ס שם: סא נדה כח: סב במדבר ה:

זית רענן (סז) נדה חמורה, שמטמא את בועלה משא"כ הזב: אלא מן הזב, דגבי זב כתיב ורחץ את בשרו במים וגבי נדה לא כתיב: נדה שהיא פרה ורבה, מכח הדמים שולד נוצר מן הדם א"כ עאכ"ו שטעונה טבילה שהוא הולד נוצר בטהרה: עשר טומאות, דבפ' הזב כתיב עשר פעמים טמא וז' פעמים ורחץ בשרו במים ולא קחשיב אלא הנהו דקאי על אדם: (סח) קוטט בה, לשון קץ בה:

לא. אי הכי תרומה נמי לא לישרוף דכתיב והזב את זובו לזכר ולנקבה זכר ודאי נקבה ודאית ולא טומטום ואנדרוגינוס. ההוא מיבעי ליה לכדרבי יצחק דא"ר יצחק לזכר לרבות מצורע למעינותיו, ולנקבה לרבות מצורעת למעינותיה. הא נמי מיבעי ליה במי שיש לו טהרה במקוה פרט לכלי חרס שאין לו טהרה במקוה דברי רבי יוסי הגלילי. א"כ נכתוב רחמנא אדם, וכי תימא אי כתב רחמנא אדם הוה אמינא כלי מתכות לא מכל טמא נפש נפקא מזכר ועד נקבה למה לי לכדרב. ואימא כולה לכדרב הוא דאתא, אם כן ניכתוב רחמנא נקבה מאי עד נקבה עד כל דבר שיש לו טהרה במקוה, אי הכי כי איטמי בשאר טומאות לא לישלחו, אמר קרא מזכר מטומאה הפורשת מזכר. וכל היכא דכתב רחמנא זכר ונקבה למעוטי טומטום ואנדרוגינוס הוא והא גבי ערכין דכתיב זכר ואם נקבה ותניא הזכר ולא טומטום ואנדרוגינוס יכול לא יהא בערך איש אבל יהא בערך אשה ת"ל זכר ואם נקבה זכר ודאי נקבה ודאית אבל לא טומטום ואנדרוגינוס. טעמא דכתב רחמנא זכר ואם נקבה הא לא כתב רחמנא מזכר עד נקבה לא ממעט. ההוא מיבעי ליה לחלק בין ערך איש לערך אשה:

תקעא [סג]ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים, והלא שבעת ימי הנדה הן ולמה קורא אותן ימים רבים לפי שפרשה מבעלה והן ימים של צער לפיכך קורא אותן ימים רבים. כיוצא בו [סד]ויהי בימים הרבים ההם על שהיו ימי צער קורא אותם ימים רבים. ודכוותה [סה]ימים רבים לישראל ללא אלהי אמת וללא כהן מורה וללא תורה. ודכוותה [סו]ויהי ימים רבים ודבר ה' היה אל אליהו שלשה חדשים בראשונה ושלשה חדשים באחרונה י"ב באמצע הרי י"ח חדש. וכי רבים הוו אלא ע"י שהיו של צער קוראם רבים. ודכוותה [סז]ימים רבים שמונים ומאת יום: והנדה בנדתה אין כתיב כאן אלא והדוה בנדתה צער גדול נתן הקב"ה לאשה זו שמאחר שמשמרת שלשת ימי זיבה יושבת ומשמרת שבעת ימי נדה, לכך כתיב והדוה בנדתה. ר' יוחנן בשם ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי ומה אם האשה הזו ע"י שפרשה שלשה ימים התורה קורא אותה דוה, אנו שפרשנו מבית חיינו ומבית תפארתנו וממקדשנו כמה ימים וכמה שנים כמה יובלות וכמה עבורים עאכ"ו. *כי יזוב זוב דמה ימים רבים שלשה ימים, הא כיצד האשה הזו טמאה שבעת ימים ונטהרת ביום השמיני ואם ראתה דם באותו יום שומרת יום כנגד יום ונטהרת: חזרה וראתה ביום התשיעי שומרת אותו יום ושבה ונטהרת. חזרה וראתה ביום עשירי שומרת אותו יום ושבה ונטהרת. הרי שלשה ימים שהן ימים רבים, אבל אם ראתה דם ביום אחד עשר שהוא יום רביעי לטהרתה חוזרת לטומאתה ושומרת שבעת ימי נדתה מתחלתה, שכך שנו חכמים אחד עשר יום שבין נדה לנדה הלכה למשה מסיני. לפיכך האשה צריכה שתהא (סט) סופרת חמשה עשר יום. כיצד היא עושה שומרת שבעת ימי נדתה ואח"כ סופרת שבעה נקיים ונטהרת ביום השמיני וטובלת טבילה חמורה אחר שקיעת החמה והיא מותרת לבעלה שנאמר אם טהרה מזובה. ואשה כי יזוב זוב דמה למה אשה ולא איש לשעבר היתה נוהגת בנשים ובאנשים שנאמר איש איש כי יהיה זב מבשרו. ר' מאיר אומר טומאת האיש חמורה היתה מטומאת אשה למה שטומאת האשה סימן לבנים אבל של איש צער הוא שנאמר וזאת תהיה טומאתו בזובו רר בשרו את זובו או החתים בשרו מזובו דבר שחתום וסגור. לשעבר היו האנשים רואים דמים עד שעמדה רחל שנאמר [סח]כי דרך נשים לי וניתן לה, לכך נאמר אשה כי יזוב זוב דמה. כך שנו רבותינו על שלש עבירות נשים מתות בשעת לדתן שאין השטן מקטרג אלא בשעת הסכנה ושלשתן מן התורה. נדה מנין ואשה כי יזוב זוב דמה, חלה דכתיב [סט]ראשית עריסותיכם חלה וגו'. הדלקת הנר דתנו רבנן מנין שחייב אדם להיות זהיר וזריז בהדלקת הנר שנאמר [ע]וקראת לשבת עונג זה הדלקת הנר. ולמה נמסר לאשה אמר הקב"ה היא כבתה נרו של עולם שנאמר [עא]נר אלהים נשמת אדם לפיכך תשמור מצות נר, היא טמאה חלתו של עולם זה אדם הראשון דאמר רבי יוסי בן קצרתה כאשה הזו שמקשקשת עיסתה במים ואח"כ [עב]וייצר ה' אלהים לפיכך וכו'. נדה אמר הקב"ה היא שפכה דמו של אדם הראשון והיא מתחייבת שתשפך דמה שנאמר [עג]שופך דם האדם וגו' תשמור נדתה שתכפר לה על הדם ששפכה. לפיכך הקב"ה מדמה טומאת ישראל לטומאת נדה שנטמאת ונטהרת, כך עתיד הקב"ה לטהר את ישראל שנאמר [עד]וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם. דבר אחר *כטומאת הנדה היתה דרכם לפני כטומאת הנדה ולא כטומאת המת, המת בבית אין כהן גדול נכנס לשם אבל נדה בבית כהן גדול נכנס עמה בבית ויושב עמה על האיסטווא ובלבד שלא תהא מתנדדת, כך אלו נמשלו ישראל לטומאת המת אין השכינה חוזרת עליהם לעולם, אבל לנדה נמשלו שהכהן עמה בבית ואינו חושש, כך השכינה שורה עם ישראל אע"פ שהן טמאים שנאמר [עה]השוכן אתם בתוך טמאותם. בשעה שהיו ישראל במצרים לא היו רואות נשותיהם [דם נדות] מפני אימת מצרים שהיתה עליהם ואף משיצאו משם לא היו רואות במדבר שהשכינה היתה ביניהם, והנשים קבלו את התורה תחלה שנאמר [עו]כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים ואח"כ ותגיד לבני ישראל אלו האנשים. וכן הוא אומר [עז]איומה כנדגלות עליהן נאמר גן נעול גל נעול, אמר הקדוש ברוך הוא לישראל בעולם הזה הייתם מיטהרין וחוזרין ומיטמאין אבל לעתיד לבא אני מטהר אתכם שלא תיטמאו עולמית שנאמר וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם וגו':

פרשת אחרי

טז וידבר ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרן. (א) מה תלמוד לומר, לפי שהוא אומר [א]ויקחו בני אהרן נדב ואביהוא, בני אהרן שלא חלקו כבוד לאהרן. נדב ואביהוא לא נטלו עצה ממשה (שנאמר ויקחו). איש מחתתו איש מעצמו עשה ולא נטלו עצה זה מזה. מנין כשם שעבירת שניהם שוה כך מיתת שניהם שוה ת"ל אחרי מות שני בני אהרן בקרבתם לפני ה' וימותו. ר' יוסי הגלילי אומר על הקריבה מתו ולא מתו על ההקרבה. רבי עקיבא אומר כתוב אחד אומר [ב]בקרבתם לפני ה' וכתוב אחד אומר ויקריבו לפני ה' אש זרה, הכריע [ג]בהקריבם לפני ה' אש זרה במדבר סיני, הוי אומר על ההקרבה מתו ולא מתו על הקריבה בעצמה:

דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת. אין אנו יודעין מה נאמר לו (ב) בדבור הראשון. רבי אלעזר בן עזריה אומר משל לכה הדבר דומה לרופא שנכנס אצל החולה אמר ליה אל תשתה צונן ואל תשכב בטחב*, בא אחר וא"ל אל תשתה צונן ואל תשכב בטחב שמא תמות כדרך שמת פלוני זה זרזו יותר מהראשון, לכך נאמר דבר אל אהרן אחיך ואל יבא, ואם בא מת הוא שנאמר ואל יבא ולא ימות הא אם בא הוא מת כדרך שמתו בניו, לכך נאמר אחרי מות שני בני אהרן: ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבא, משום רבי ישמעאל אמרו הואיל ונאמרו שני דברות זה בצד זה אחד פתוח ואחד סתום ילמדנו הפתוח על הסתום מה פתוח דבר ביד משה שיאמר לאהרן על ביאת הקודש אף סתום כן ואי זה זה דבור של יין ושכר שנאמר [ד]ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השרפה אשר שרף ה' וידבר ה' (אל משה ו) אל אהרן לאמר יין ושכר אל תשת: אחיך באל יבא (ג) ואין משה באל יבא. או אחיך באל יבא ואין הבנים באל יבא. אמר רבי אלעזר ודין הוא ומה אם מי שנצטוה לבא נצטוה שלא לבא מי שלא נצטוה לבא אינו דין שנצטוה שלא לבא. תמימים יוכיחו שנצטוו לבא אל אהל מועד נצטוו לבא שלא שתויי יין אבל בעלי מומין שלא נצטוו לבא לא נצטוו שלא לבא שתויי יין אף כאן המצווה נצטוה, ת"ל דבר אל אהרן אחיך שאין ת"ל אחיך ולמה נאמר אחיך לרבות את הבנים: [ה]ואל יבא בכל עת, (ד) [זה יוהכ"פ], א"ר יהודה צער גדול היה לו למשה בדבור זה אמר אוי לי שמא נדחף אהרן ממחיצתו. בכל עת, יש עת לשעה, יש עת ליום, יש עת לשנה, יש עת לי"ב שנה, יש עת לשבעים שנה, יש עת לעולם. יש עת לשעה ואל יבא בכל עת, יש עת ליום [ו]ומים במשורה תשתה וגו' [מעת עד עת תשתה]. יש עת לשנה [ז]ויהי לתשובת השנה לעת צאת המלכים. יש עת לשתים

עֹרה

במ"ק ובמ"ק סג ויקרא טו : סד שמות ב : סה דה"ב טו : סו מ"א יח : סז אסתר א : *תנחומא : סח בראשית לא : סט במדבר טו : ע ישעיה נח : עא משלי כ : עב בראשית ב :
עג שם ט : עד יחזקאל לו : *שם : עה ויקרא טו : עו שמות יט : עז שה"ש ו : א ויקרא י : ב שם : ג במדבר ג : *בטחב ננקוס לת ורעוב : ד שם :
ה ויקרא י : ו יחזקאל ד : ז שמואל ב יא :

זית רענן (סט) סופרת חמשה עשר יום, צ"ל דחומרא בעלמא הוא: זוב דמה, משמע דם שלה שהיא נענשת על כך ברמי לידתה: ראשית עריכותיכם חלת להניח ברכה אל ביתך זו אשתך: (א) מה ת"ל, פי' ל"ל שני הל"ל בני אהרן: איש מעצמו עשה, וא"כ לא נטלו עצה ממשה: על הקריבה, שנכנסו לפני ולפנים: על הקרבה, שחסרו מעלה עשן: ה"ג בת"כ ולא מתו על הקרבה ר"א בן עקיבא אומר כראי ההקרבה לעצמה והקריבה לעצמה, (ב) בדבור הראשון, פי' דכתיב וידבר ה' אל משה אחרי מות וגו' ויאמר ה' אל משה דבר וגו' ובדבור הראשון לא כתיב מה דבר עמו: אחד פתוח: שפירש מה דבר עמו: ואחד סתום, דבור ראשון שלא פירש מה דבר עמו: אל משה ואל אהרן, אע"ג דכתיב אל אהרן ה"ל כאלו כתיב אל משה ואל אהרן שאמר למשה שיאמר לאהרן: (ג) ואין משה באל יבא, שמותר לכנוס בכל עת: שנצטוה לבא, כה"ג שנצטוה לבא ביוה"כ לפני ולפנים נצטוה שלא לבוא בכל עת מי שלא נצטוה כהן הדיוט: (ד) זה יוהכ"פ, פי' אף ביוה"כ לא יבא בכל עת שלא לבא ריקנין כצ"ל:

עשרה שנה (ר) [ח]עד עת בא דברו. יש עת לשבעים שנה [ט]כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה ואומר [י]עד בא עת ארצו. יש עת לעולם [יא]נתתה שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו, א"ל הקב"ה למשה לא כשם שאתה סבור לא עת לשעה ולא עת ליום ולא עת לשנה ולא עת לי"ב שנה ולא עת לשבעים שנה ולא עת לעולם אלא בכל עת שהוא רוצה ובלבד שיהא נכנס בסדר הזה:

בזאת יבא אהרן. רבי יודן אמר כהן גדול בכניסתו לבית קדש הקדשים חבילות של מצות היו בידו. בזכות התורה [יב]וזאת התורה. בזכות המילה [יג]זאת בריתי אשר תשמרו. בזכות שבת [יד]אשרי אנוש יעשה זאת וגו' שומר שבת מחללו. בזכות ירושלים [טו]זאת ירושלים בתוך הגוים. בזכות שבטים [טז]וזאת אשר דבר להם אביהם. בזכות יהודה [יז]וזאת ליהודה. בזכות ישראל [יח]זאת קומתך דמתה לתמר. בזכות תרומה [יט]וזאת התרומה. בזכות מעשר [כ]ובחנוני נא בזאת. בזכות הקרבנות בזאת יבא אהרן. רבי יהודה בר' אילעאי אומר בל"ו זגין בל"ו רמונים. ורבנן אמרי בע"ב זגין ובע"ב רמונים. חנניא בן חכינאי ורבי שמעון בן יוחאי הלכו ללמוד תורה אצל רבי עקיבא בבני ברק שהו שם י"ג שנה. ר' שמעון בן יוחאי משלח וידע מה בגו ביתא. רבי חנינא בן חכינאי לא הוה ידע מה בגו ביתא, שלחה לו אשתו בתך בגרה בוא והשיאה, ואעפ"כ צפה רבי עקיבא ברוח הקודש ואמר כל מי שיש לו בת בוגרת ילך וישאנה, קם נסב רשות ואזל, אזל בעי לעייל לגו ביתיה ואשכח דפניי לזוית אוחרי, מה עבד אזל יהיב על מלתהון דנשיא ושמע קלא דטליתא אמרין בת חכינאי מלתי קולתיך וסק לך, מה עשה היה מהלך אחריה עד שנכנסה לתוך ביתו, נכנס אחריה פתאום לא הספיקה אשתו לראותו עד שיצאה נשמתה, אמר לפניו רבש"ע עניה זו זו שכרה לאחר י"ג שנה שהמתינה, באותה שעה חזרה נפשה לגופה. אמר ר"ש בן יוחאי ארבעה דברים הקב"ה שונאן ואני איני אוהבן, האוחז באמה ומשתין, והמשמש מטתו ערום, והאומר דבר שבינו לבין אשתו בפרהסיא, והנכנס לביתו פתאום וכל שכן לתוך ביתו של חברו. רב אמר אל תכנס לעיר פתאום, ואל תכנס לבית פתאום, בתך בגרה שחרר עבדך ותנה לו. רבי יוחנן ברבי כד הוה סליק למשאל שלמיה דרבי חנינא הוה מבעבע על שם ונשמע קולו. בזאת יבא אהרן ר' ברכיה בשם ר' לוי בזאת הכתוב מבשרו שהוא חי ארבע מאות ועשר שנים. וכי תעלה על דעתך שאהרן חי ארבע מאות שנה ועשר שנים אלא מקדש ראשון ע"י ששמשו בו באמונה שמשו בו שמונה כהנים הוא ובנו ובן בנו. מקדש שני פ"ב, וי"א פ"ג, וי"א פ"ד, ומהן שימש שמעון הצדיק מ"ה שנה כיון שחזרו להיות מוכרין אותו בדמים היו שנותיהם מתקצרות. מעשה באחד ששלח ביד בנו שתי מדות של כסף מלאות כסף ומחקיהן כסף, עמד אחר ושלח ביד בנו שתי מדות של זהב מלאות ומחקיהן של זהב אמרו כפה סיח את המנורה*). רב אחא הוה קרי עליהון [כא]יראת ה' תוסיף ימים, אלו ששמשו במקדש ראשון, ושנות רשעים תקצרנה, אלו ששמשו במקדש שני. רבי חנניה חברהון דרבנן מפני מה כהן משמש בשמונה בגדים אלא כנגד המילה שהיא לשמונה ימים הה"ד [כב]בריתי היתה אתו. רבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי מפני מה אין כהן גדול משמש בבגדי זהב ביוהכ"פ אלא שאין קטיגור נעשה סניגור שלא ליתן פתחון פה לשטן לקטרג ולומר אתמול עשו להם אלהי זהב והיום משמשין לפניך בבגדי זהב. ר' יהושע דסיכנין בשם ר' לוי אומר בשביל לחוס על ממונם של ישראל. ר' לוי אומר מפני גאוה על שם [כג]אל תתהדר לפני מלך. בפר בן בקר זה אברהם אבינו על שם [כד]ואל הבקר רץ אברהם. ואיל לעולה בזכות יצחק על שם [כה]והנה איל אחר נאחז. עז בזכות יעקב שנאמר [כו]לך נא אל הצאן וקח לי משם שני גדיי עזים טובים, טובים לך וטובים לבניך. טובים לך שעל ידיהם תקבל את הברכות, טובים לבניך שעל ידיהם מתכפר להם ביוהכ"פ הה"ד כי ביום הזה יכפר עליכם וגו'. אין לי אלא אבות אמהות מנין ת"ל בד בבד. ר' ברכיה ור' ירמיה בשם רבי חייא בר אבא אמר כשירות של מעלה כך שירות של מטה כה שירות של מעלה איש בתוכם לבוש בדים כך שירות של מטה כתונת בד קודש וגו'. ולבשם תני ר' חייא מלמד שטעונין גניזה ואינן כשרין ליוה"כ אחר. ורבי דוסא אומר כשרין הן לכהן הדיוט: (שנאמר) וכל אדם לא יהיה באהל מועד וגו' בשנה שמת בה שמעון הצדיק אמר להם בשנה זו הוא מת, אמרו לו מנין אתה יודע, אמר בכל שנה ושנה זקן אחד לבוש לבנים נכנס עמי ויצא עמי שנה זו נכנס עמי ולא יצא עמי. אמר רבי אבהו ומי יאמר שאדם היה והלא הקב"ה נכנס עמו ויצא עמו בכבודו, אמר רבי אבהו וכהן גדול לא אדם היה. אלא כההיא דאמר רבי פנחס בשעה שהיה רוח הקודש שורה עליו היו פניו בוערות כלפידים הה"ד [כז]כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא:

[כט]**ואל** יבא בכל עת ביום הכפורים, אל הקודש לרבות שאר ימות השנה. ואמר רבי אלעזר ודין הוא ומה אם על יום שנצטוה לבא נצטוה שלא לבא על יום שלא נצטוה לבא אינו דין שנצטוה שלא לבא. ישראל יוכיחו שנצטוו לבא ברגלים ונצטוו שלא לבא ריקנין אבל בשאר ימות השנה שלא נצטוו לבא לא נצטוו לבא (אלא) [שלא] ריקנין אף כאן על יום שנצטוה נצטוה תלמוד לומר אל הקודש לרבות שאר ימות השנה. מבית לפרוכת להזהיר על כל הבית. יכול על כל הבית במיתה תלמוד לומר אל פני הכפורת אשר על הארון ולא ימות הא כיצד אל פני הכפורת במיתה ושאר כל הבית באזהרה, דבר אחר אל פני הכפרת אשר על הארון מה תלמוד לומר, שיכול (ה) יהא כסוי לארון ת"ל כפרת, כפרת לארון ואין כסוי לארון. יכול לא יהא כסוי לארון אבל יהא דבר חוצץ בין כפרת לעדות, ת"ל וכסה ענן הקטרת את הכפרת אשר על העדות הא אין דבר חוצץ בין כפרת לעדות. ולא ימות הרי זה עונש. כי בענן אראה על הכפרת הרי זה אזהרה. יכול עונש ואזהרה נאמרו קודם למיתת בני אהרן תלמוד לומר אחרי מות שני בני אהרן. יכול שניהם נאמרו לאחר מיתת בני אהרן תלמוד לומר כי בענן אראה על הכפרת, הא כיצד אזהרה נאמר קודם למיתת בני אהרן עונש נאמר לאחר מיתת בני אהרן:

[ל]**תנו** רבנן שבע הזאות שבפרה שעשאן בין שלא לשמן בין שלא מכוונות פסולות, שבפנים ושל מצורע שלא לשמן פסולות שלא מכוונות כשרות. והתניא גבי פרה שלא לשמן פסולות שלא מכוונות כשרות, אמר רב חסדא לא קשיא הא ר"י הא רבנן דתניא מחוסרי כפרה שנכנסו לעזרה בשוגג חייב חטאת במזיד ענוש כרת ואין צריך לומר טבול יום ושאר כל הטמאים והטהורים שנכנסו לפנים ממחיצתן להיכל כולם בארבעים. מבית לפרוכת אל פני הכפרת במיתה. ר' יהודה אומר להיכל כולו ומבית לפרוכת בארבעים ואל פני הכפרת במיתה, במאי קא מיפלגי בהאי קרא ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן אחיך וגו'. רבנן סברי אל הקודש בלא יבא מבית לפרוכת ואל פני הכפורת בלא ימות. ורבי יהודה סבר אל הקודש מבית לפרוכת בלא יבא ואל פני הכפורת בלא ימות. מאי טעמא דרבנן, אי סלקא דעתך כדקאמר רבי יהודה ליכתוב רחמנא אל הקודש ואל פני הכפורת ולא בעי מבית לפרוכת ואנא אמינא אהיכל מיחייב מבית לפרוכת מיבעיא מבית לפרוכת דכתב רחמנא למה לי שמע מינה במיתה. ור' יהודה אי כתב רחמנא אל הקודש ולא כתב אל מבית לפרכת הוה אמינא מאי קודש מבית לפרכת אבל היכל לאו נמי לא. ורבנן ההוא לא מצית אמרת דהיכל כולו איקרי קדש דכתיב *והבדילה הפרכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים. ור' יהודה מאי טעמא אס"ד כדקאמרי רבנן ליכתוב רחמנא אל הקדש ומבית לפרכת ולא בעי אל פני הכפרת ואנא אמינא מבית לפרכת במיתה אל פני הכפרת מיבעיא אל פני הכפרת דכתב רחמנא למה לי, ש"מ אל פני הכפרת במיתה מבית לפרכת באזהרה. ורבנן אין הכי נמי דלא צריך והא דכתב רחמנא אל פני הכפרת למעוטי דרך משופע. כדתנא דבי רבי אליעזר בן יעקב אל פני הכפרת קדמה זה בנה אב כל מקום שנאמר פני אינו אלא פני קדים. ולר' יהודה דאמר אל פני הכפרת, הכפרת דוקא, והזה אל נכח נמי דוקא. ורבנן (אי מהתם) [מדהתם] לאו דוקא הכא נמי לאו דוקא. מתקיף לה רב יוסף לרבי יהודה מדאל פני דוקא על (נוכח) נמי דוקא. אלא במקדש שני דלא הוו ארון וכפרת הכי נמי דלא עביד הזאות. אמר רבה בר עולא אמר קרא וכפר את מקדש הקדש מקום מקודש לקודש. רבא אמר הא והא רבנן הא דקאי מזרח ומערב ואדי הא דקאי צפון ודרום ואדי. אמר מר ושבפנים ושבמצורע שלא לשמן פסולות שלא מכוונות כשרות והתניא בין שלא לשמן בין שלא מכוונות כשרות, אמר רבא כאן להכשיר כאן להרצות:

[לא]**תנו** רבנן ונתן את הקטרת על האש לפני ה', שלא יתקן מבחוץ ויכנים להוציא מלבן של צדוקין שהיו אומרים יתקן בחוץ ויכנים מאי דרוש כי בענן אראה על הכפרת. אמרו חכמים והלא כבר

*) משל ידוע הוא, עי' שבת קמ"ו:

מס"ק ובמ"ק ח תהלים קה: ט ירמיה כט: י שם כז: יא תהלים ד: יב דברים ד: יג בראשית יז: יד ישעיה נו: טו יחזקאל ה: טז בראשית מט: יז דברים לג: יח שה"ש ז: יט שמות כה: כ מלאכי ג: כא משלי י: כב מלאכי ב: כג משלי כה: כד בראשית יח: כה שם כב: כו שם כז: כז מלאכי ב: כט תורת כהנים: ל מנחות כז: *שמות כו: לא יומא נג:

זית רענן (ר) עד עת בא דברו, הקרא קאי על יוסף שהיה חבוש י"ב שנה: בכל עת שהוא רוצה, אהרן בעצמו היה מותר לבוא בסדר הזה בכל עת משא"כ שאר כהן גדול: לחוס על ממונן של ישראל, שלא לבשם אלא פעם אחד: (ה) יהא כסוי לארון, בפנים: לעדות, ללוחות: תלמוד לומר כי בענן אראה, משמע שעדיין לא נראה:

כבר נאמר ונתן את הקטרת על האש לפני ה' אם כן למה נאמר כי בענן מלמד שנותן בה מעלה עשן. ומנין שנותן בה מעלה עשן ת"ל וכסה ענן הקטרת וגו' ולא ימות הא לא נתן בה מעלה עשן או שחסר אחת מכל סמניה חייב מיתה ת"ל וכסה. האי מוכן יעשה לאהל מועד השוכן אתם נפקא, הכי קאמר אין לי אלא ביוהכ"פ בשאר ימות השנה מנין, ת"ל וכסה. רב אשי אמר חד למצוה וחד לעכב. רבא אמר חד לעונש וחד לאזהרה דתניא רבי אליעזר אומר ולא ימות זה עונש כי בענן אראה זה אזהרה וכו' כדלעיל עד תלמוד לומר כי בענן אראה ועדיין לא נראה. אלא מאי טעמא איענש כדתנן רבי אליעזר אומר לא מתו בני אהרן אלא שהורו הלכה בפני משה רבן. מאי דרוש ונתנו בני אהרן הכהן אש אמרו אע"פ שהאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט:

[לב]תנו רבנן מעשה בצדוקי אחד שתיקן מבחוץ והכנים, ביציאתו שמח שמחה גדולה, פגע בו אביו א"ל אביו אע"פ שצדוקין אנו מתיראין אנו מהפרושין, א"ל כל ימי הייתי מצטער על מקרא זה כי בענן אראה על הכפרת אימתי יבא לידי ואקיימנו עכשיו שבא לידי לא אקיימנו, אמרו לא היו ימים מועטין עד שמת ומוטל באשפה והיו תולעין יוצאין מחוטמו, ויש אומרים ביציאתו נגף דתני ר' חייא כמין קול שמעו בעזרה שבא מלאך וחבטו על פניו ונכנסו אחיו הכהנים ומצאו כמין רגל עגל בין כתפיו דכתיב [לג]ורגליהם רגל ישרה וגו'. בזאת יבא אהרן (כתוב ברמז תקי"ט):

[לד]בזאת יבא אהרן מה תלמוד לומר, לפי שנאמר אל הקודש אל פני הכפרת אשר על הארון שיכול אין לי אלא הקודש שיש בו ארון וכפרת, מנין לעשות קדש (ו) שאין בו ארון וכפרת כקדש שיש בו ארון וכפרת, ת"ל אל הקדש לעשות קודש שאין בו ארון וכפרת כקדש שיש בו ארון וכפרת. אתה אומר לכך נאמר אל הקדש לעשות קדש (וכו') שאינו (בא) [כזה] כפר הזה או אינו אומר אלא לעשות פר שאינו כזה כקדש הזה ואי זה זה פר הבא על כל המצות. והלא דין הוא ומה אם פרו הבא על לא הודע דמו נכנס לפני ולפנים, פרו הבא על הודע אינו דין שיכנס בו לפני ולפנים, ת"ל בזאת יבא אהרן בפר בן בקר לחטאת ואיל לעולה למעט פר הבא על כל המצות שלא יכנס דמו לפני ולפנים. בפר בן בקר לחטאת ואיל לעולה יכול מקום מתן דמו של פר שם מתן דמו של איל, א"ר יוסי ת"ל *לא תעלו עליו קטרת זרה ועולה איזהו עולה שצריך הכתוב למעטה זה איל העולה, לכך נאמר לא תעלו עליו קטרת זרה ועולה:

[לה]כתנת בד קדש ילבש. בשחר היה לובש פילוסין של י"ב מנה, ושל בין הערבים הינדואי של שמונה מאות זוז דברי ר' מאיר. וחכמים אומרים בשחר היה לובש פילוסין של שמונה עשר מנה ובין הערבים של י"ב מנה. דכולי עלמא מיהת דשחרית עדיפי טפי מנלן דאמר קרא בד בד מובחר שבבד. [לו]מאי משמע דהאי שש לישנא דכיתנא הוא, אמר קרא בד (בבד) דבר העולה מן הקרקע בד בבד. ואימא עמרא, עמרא מיפצל. כיתנא נמי מיפצל. כיתנא אגב לקותא מיפצל, רבינא אמר מהכא [לז]פארי פשתים יהיו על ראשם וכו', אלא גמרא גמירי ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא: ומכנסי בד (כתוב למעלה ברמז תפ"ד): [לח]בד שיהו של בוץ, בד שיהו חדשים, בד שיהו כפולים. בד שלא ילבש עמהם בגדים אחרים. יכול לא ילבש עמהן בגדי פשתן אבל ילבש עמהן בגדי צמר, תלמוד לומר בד. יכול לא ילבש עמהן בגדי קדש אבל ילבש עמהן בגדי חול, ת"ל בד. מה ת"ל בד בד ארבעה פעמים למעט (בהן) ארבעה כלים שנאמר בהן לפני ה'. מתוך שנאמר בחשן ונשא אהרן את שמות בני ישראל בחשן המשפט על לבו בבואו אל הקדש וגו' יכול יכנס בו לפני ולפנים, ת"ל בד ולא בחשן. מתוך שנאמר באפוד ונשא אהרן את שמותם לפני ה' על שתי כתפיו לזכרון יכול יכנס בו לפני ולפנים, ת"ל בד ולא במעיל. מתוך שנאמר בציץ והיה על מצחו תמיד לרצון להם לפני ה' יכול יכנס בו לפני ולפנים, ת"ל בד ולא בציץ. קודש ילבש (ח) שיהו של קודש, אין לי אלא אלו בלבד, מנין (לעשות) [לרבות] שאר בגדי כהונה ובגדי אחיו הכהנים תלמוד לומר בגדי קדש, בנין אב לכל הבגדים שיהו של קדש:

תקעב [לט]ורחץ את בשרו במים שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין המים. את בשרו את הטפל לבשרו וזהו שערו. וכי איצטריך הילכתא לרובו ומעוטו ולמקפיד ושאינו מקפיד וכדרבי יצחק דאמר רבי יצחק דבר תורה רובו ומקפיד עליו חוצץ, רובו שאינו מקפיד עליו אינו חוצץ, וגזרו על רובו שאינו מקפיד עליו משום רובו המקפיד ומעוט המקפיד משום רובו המקפיד. וליגזור נמי על מיעוטו שאינו מקפיד משום מעוט המקפיד אי נמי משום רובו שאינו מקפיד, היא גופה גזרה ואנן ניקום ונגזור גזרה לגזרה. [מ]דאורייתא לעיוני דילמא מיקטר. אי נמי דילמא (איטום) [מאום מידי] משום חציצה ואתא עזרא תיקן חפיפה. [מא]מנין שטעון טבילה ת"ל ורחץ במים את בשרו ולבשם, מנין המשנה מבגדי זהב לבגדי לבן ומבגדי לבן לבגדי זהב שטעון טבילה, תלמוד לומר בגדי קדש הם ורחץ במים את בשרו ולבשם. יכול אף המשנה מבגדי זהב לבגדי זהב ומבגדי לבן לבגדי לבן טעון טבילה ת"ל הם. יכול יטעון טבילה בין מכנסים לכתנת בין כתנת לאבנט בין אבנט למצנפת, ת"ל ולבשם כולן כאחד, ומה ת"ל ילבש יחגור ויצנוף [לפי שסופנו לרבות לו כלים אחרים בין הערבים, אין לו יכול לא ילבש של שחרית, ת"ל ילבש יחגור ויצנוף]:

[מב]ולקח את שני השעירים. מאי טעמא דכתיב ולקח את שני השעירים מקיש שעיר המשתלח לשעיר הנעשה בפנים מה שעיר הנעשה בפנים אינו מכפר על הכהנים על טומאת מקדש וקדשיו דכתיב ביה אשר לעם, אף שעיר המשתלח אינו מכפר על הכהנים בשאר עבירות. ור' יהודה למאי איתקש, שיהו שניהן שוין במראה ובקומה ובדמים הוא דאתא. [מג]מנא הא מילתא דאמור רבנן זיל בתר רובא. רב אחא בר יעקב אמר אתיא משעיר המשתלח, דאמר רחמנא ולקח את שני השעירים שיהו שניהם שוים וליחוש דילמא חד מינייהו טרפה, אלא משום דאמר זיל בתר רובא. וכי תימא מאי נפקא מינה, הא אין גורל קובע אלא בראוי לשם. וכי תימא דבדקי ליה, והתנן לא היה מגיע לחצי ההר עד שנעשה אברים אברים: [מד]ולקח את שני השעירים מלמד שמעכבין זה את זה: והעמיד אותם לפני ה' פתח אהל מועד מעמידן בשער ניקנור אחוריהן למזרח ופניהן למערב:

[מה]ונתן אהרן על שני השעירים גורלות גורלות של כל דבר, יכול יתן שנים על זה ושנים על זה, ת"ל גורל אחד לה', אין כתוב לה' אלא אחד ואין עזאזל אלא אחד. יכול יתן של שם ושל עזאזל על זה ושל שם ושל עזאזל על זה, ת"ל גורל אחד לה' אין לה' אלא אחד, גורל אחד לעזאזל אין לעזאזל אלא אחד. א"כ מה תלמוד לומר גורלות שיהו שניהן שוין שלא יעשה אחד של כסף ואחד של זהב. גורלות של כל דבר, פשיטא, לפי שמצינו בציץ שהשם כתוב עליו והוא של זהב יכול אף זה כן, ת"ל גורל גורל ריבה ריבה של זית ריבה של אגוז ריבה של [מו]אשכרוע. [מז]תנו רבנן עזאזל שיהא עז וקשה, יכול בישוב ת"ל במדבר, מנין שבצוק ת"ל גזרה. תניא אידך עזאזל קשה שבהרים, וכן הוא אומר [מח]ואת אילי הארץ לקח. תנא דבי רבי ישמעאל עזאזל שמכפר על מעשה עזא ועזאל (מלאכי חבלה שירדו לארץ ועליהם נאמר ויראו בני האלהים ושם נכתב): [מט]והקריב אהרן את השעיר אשר עלה עליו הגורל. יכול ינתן על גביו ת"ל אשר עלה עליו, שעלה לשמו מתוך קלפי. ועשהו חטאת שאם מת אחד מהם משהגריל יביא שנים ויגריל עליהם בתחלה ויאמר אם של שם מת זה שעלה לשם יתקיים תחתיו, ואם של עזאזל מת זה שעלה עליו הגורל לעזאזל יתקיים תחתיו והשני ימות דברי רבי יהודה, וחכ"א ירעה עד שיסתאב וימכר ויפלו דמיו לנדבה שאין חטאת הצבור מתה:

[נ]ועשהו חטאת [שיאמר לה' חטאת]. ר' ישמעאל אומר לא היה צריך לומר חטאת אינו אומר אלא לה'. אילו נאמר והשעיר אשר עליו הייתי אומר יניחנו עליו עד שעת שחיטה, ת"ל עלה כיון שעלה שעה אחת שוב אינו צריך. ועשהו חטאת הגורל עושה חטאת ואין השם עושה חטאת, שיכול ומה אם מקום שלא קידש הגורל קידש השם מקום שקידש הגורל אינו דין שיקדש השם, ת"ל ועשהו חטאת הגורל עושה חטאת ואין השם עושה חטאת, תיובתא למאן דאמר הגורל לא מעכב תיובתא. [נא]תנו רבנן יעמד חי עד מתי

מס"ק ובמ"ק לב יומא יט: לג יחזקאל א: לד תורת כהנים: *שמות ל: לה יומא לד: לו פס עא: לז יחזקאל מד: לח תורת כהנים: לט סוכה ו: מ ב"ק פב: מא תורת כהנים: מב שבועות יג: מג חולין יא: מד תורת כהנים: מה יומא לז: מו אשכרוע מין עץ הנקרא בלשון לעז בוקס"ו: מז יומא סו: מח יחזקאל יז: מט תורת כהנים: נ יומא מ: נא פס:

זית רענן (ו) שאין בו ארון, היינו בית שני: שאין בו ארון, לעשות קדש שאינו כזה בפר הזה כ"ה בת"כ, פי' אע"פ שלא היה בבית שני ארון וכפרת אפ"ה צריך להקריב פר ביוהכ"פ: פר הבא על כל המצות, פרו של כהן משיח שחטא צריך להכניס גם כן דמו אל הקדש לפני ולפנים: על לא הודע, זה פר של יוהכ"פ שמכפר על טומאת מקדש וקדשיו שלא נודע לו: ת"ל בזאת, מעוטא הוא: מקום מתן דמו, דהיינו על מזבח הזהב: איזהו עולה וכו', דשאר עולות מפורש מתן דמם בויקרא: (ז) בד שיהא וכו', ארבע בד כתיבי בפרשה חד לגופיה: של בוץ, שעלה מן הקרקע בד בבד: שלא ילבש וכו', דבד לשון לבדו: (ח) שיהו משל הקדש, כ"ה בת"כ פי' שיעשו אותו ממעות הקדש:

מתי יהיה זקוק להיות חי עד שעת מתן דמיו של חברו דברי רבי יהודה. רבי שמעון אומר עד שעת וידוי, במאי קא מיפלגי כדתניא לכפר בכפרת דמים הכתוב מדבר וכן הוא אומר וכלה מכפר את הקדש מה להלן כפרת דמים אף כאן כפרת דמים דברי ר׳ יהודה. ר׳ שמעון אומר לכפר [נב]בכפרה שבגופו הכתוב מדבר:

[נג]יעמד חי מה ת״ל לפי שנאמר לשלח אותו לעזאזל המדברה שלוחו למיתה, יכול שלוחו לחיים, תלמוד לומר יעמד חי לפני ה׳ הא כיצד יעמידנו חי לפני ה׳ וימיתנו בצוק. לשלח אותו שאם נשפך הדם ימות המשתלח, מת המשתלח ישפך הדם. לעזאזל למקום הקשה שבהרים, יכול אף לישוב ת״ל המדברה, מנין שיהא בצוק, ת״ל אל ארץ גזרה:

[נד]לשלח אותו לעזאזל אחד הוא משלח ואינו משלח שנים. רב פפא משמיה דרבא אמר ראשון משלח, סבר לה כרבי יוסי דאמר מצוה בראשון. דתנן המפריש פסח ואבד והפריש אחר תחתיו ואח״כ נמצא והרי שניהן עומדין. ר׳ יוסי אומר מצוה בראשון, רב שימי בר אשי אמר משמיה דרבא אחרון משלח, קסבר הואיל וגמר כפרה בו: [נה]והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו. זה הוא שאמרנו שאם הביא משל צבור פסול. וכפר בעדו ובעד ביתו זה וידוי דברים, כיצד מתודה אנא השם חטאתי עויתי פשעתי לפניך אני וביתי ובני אהרן עם קדושך אנא בשם כפר נא לחטאים ולעונות ולפשעים שחטאתי ושעויתי ושפשעתי לפניך אני וביתי ובני אהרן עם קדושך ככתוב בתורת משה עבדך כי ביום הזה יכפר עליכם. והן עונין אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד: ושחט את פר החטאת אשר לו ולקח מלא המחתה ומביא אותו שם. נותנו לאחר למרס את דמו על הרובד הרביעי שבהיכל כדי שלא יקרש: ולקח מלא המחתה והביא, בכל יום חותה בשל כסף ומערה בתוך של זהב, והיום חותה בשל זהב ובה היה מכנים. בכל יום חותה בשל ארבעה קבין ומערה לתוך שלשה קבין, והיום חותה בשל שלשה קבין ובה היה מכנים. רבי יוסי אומר בכל יום חותה בשל סאה ומערה לתוך שלשה קבין, והיום חותה בשל שלשה קבין ובה היה מכנים, גחלי יכול [נו]עוממות תלמוד לומר אש, אי אש יכול שלהבת תלמוד לומר גחלי אש, הא כיצד מן הלוחשות הללו. מנין שתהא (ח) האש בטלה על גבי גחלים, ת״ל גחלי אש, מעל המזבח יכול מכל המזבח, תלמוד לומר מלפני ה׳, הא כיצד מן הסמוך למערב. אמר רבי יוסי זה סימן כל הניטל מבחוץ להנתן בפנים ניטל מן הסמוך לפנים. וכל היוצא מבפנים להנתן בחוץ ניתן על הסמוך בחוץ. [נז]תניא אידך ולקח מלא המחתה גחלי יכול עוממות ולא לוחשות, תלמוד לומר אש, אי אש יכול מחצה גחלת ומחצה שלהבת דעד דמטו להו לגואי הוו להו כולהו גחלים, אמר קרא ולקח מלא המחתה גחלי אש משעת לקיחה דליהוו גחלים. [נח]תנן הוציאו לו את הכף ריקם מלשכת הכלים ומחתה גרושה של קטרת מלשכת בית אבטינס וחופן מלא חפניו, הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו. כף ביום הכפורים למה לי, מלא חפניו והביא אמר רחמנא, משום דלא אפשר. דהיכי נעביד נעייליה והדר ניעול, הבאה אחת אמר רחמנא ולא שתי הבאות. נישקליה לקטרת בחפניו ונחתיה למחתה דגחלים עילוה וליעול, כי מטי להתם היכי ליעביד, נישקלה בשיניה (ונחתה) [למחתה], השתא לפני מלך בשר ודם אין עושין כן, לפני מלך מלכי המלכים הקב״ה על אחת כמה וכמה, הילכך כיון דלא אפשר עבדינן כראשכחן בנשיאים. [נט]בעי רב פפא חפן חברו ונתן לתוך חפניו מהו, מלא חפניו בעינן והא איכא, או דילמא ולקח והביא בעינן וליכא, תיקו. [ס]איבעיא להו מהו שיעשה מדה להפינה התם הוא דכתיב בקומצו שלא יעשה מדה לקומץ אבל הכא דלא כתיב בחפניו לא, או דילמא יליף מלא מלא מקומץ. [סא]בעי רב פפא בין הבינים של מלא חפניו מהו, מלא חפניו והביא בעינן והא איכא. או דילמא ולקח והביא בעינן [והא ליכא, תיקו]. אמר רב פפא פשיטא לי מלא חפניו כדחפני אינשי, חפן בראשי אצבעותיו מהו (מלמעלה למטה) [מלמטה למעלה מהו] מן הצדדין מהו, חפן בזו ובזו וקרבן זו אצל זו מהו [תיקו]. [סב]מלא חפניו שאמרו לא מחוקות ולא גדושות אלא טפופות, נתפזרה הקטרת ממלא חפניו מהו, ידו כצואר בהמה ופוסלין או דילמא ככלי שרת דמי ולא נפסל, חשב בחפינת קטרת מהו, יליף מלא מלא (מהתם) [ממנחה] מה התם מהניא מחשבה אף הכא מהניא מחשבה. חשב בחתית גחלים מהו, מכשירי מצוה כמצוה דמי או לא, תיקו. [סג]קטרת משל צבור. סמים (ט) שיהו סממניה בתוכה. דקה מה ת״ל והלא כבר נאמר ושחקת ממנה הדק

מה ת״ל דקה שתהא דקה מן הדקה. כיצד הוא עושה מפריש שלשת מנין מערב יום הכפורים כדי למלאות ממנו מלא חפניו ומחזירן למכתשת כדי לקיים בה דקה מן הדקה. ונתן את הקטרת על האש לפני ה׳ שלא יתקן מבחוץ ויכנים מבפנים וכו׳ כדלעיל. ולקח מדם הפר נוטלו ממי שממרס בו. והזה ולא מטיף, והזה ולא זורק, באצבעו באצבעו שבימין, על פני הכפרת קדמה זה בנה אב שבכל מקום שנאמר כפרת הפנים למזרח. דבר אחר על פני הכפרת לא היה מתכוון להזות לא למעלה ולא למטה אלא כמצליף. ולפני הכפרת יזה שבע פעמים ולא שבע טיפין, שבע פעמים שיהא מונה שבע פעמים אחת ושבע. [סד]ת״ר אחת אחת ואחת וכו׳ דברי רבי יהודה. רבי מאיר אומר אחת אחת ושתים אחת ושלש, דכ״ע מיהת הזאה ראשונה צריכה מנין עם כל אחת ואחת, מ״ט, רבי אלעזר אמר שלא יטעה בהזאות. ור׳ יוחנן אמר אמר קרא אל פני הכפרת קדמה שאין ת״ל יזה אלא ללמד על הזאה ראשונה שצריכה מנין עם כל אחת ואחת. מאי בינייהו, איכא בינייהו דמנה ולא טעה, ורבי יהודה ור׳ מאיר לא פליגי, מר כי אתריה ומר כי אתריה:

[סה]ושחט את שעיר החטאת אשר לעם שאין הכהנים מתכפרין בו, ובמה מתכפרין בפרו של אהרן. יכול לא יתכפרו בפרו של אהרן שהרי כבר נאמר אשר לו, מעתה אין להם כפרה, כשהוא אומר וכפר על הכהנים מצינו שיש להם כפרה. במה הן מתכפרין, מוטב שיתכפרו בפרו של אהרן שהרי הותר מכללו אצל ביתו ואל יתכפרו בשעיר הנעשה בפנים שלא הותר מכללו אצל ביתו. ואם נפשך לומר ביתו כתיב, כולם קרוין ביתו שנאמר [סו]בית אהרן ברכו את ה׳. והאי אשר לעם להכי הוא דאתא האי מיבעי ליה דקאמר רחמנא מדעם ליהוי. ההוא מן ומאת עדת בני ישראל נפקא, והאי אשר לו להכי הוא דאתא האי מיבעי ליה לכדתניא אשר לו משלו הוא מביא ואינו מביא משל צבור. יכול שאינו מביא משל צבור שאין הצבור מתכפרין בו, יכול יביא משל אחיו הכהנים שאחיו הכהנים מתכפרין בו, תלמוד לומר אשר לו, יכול לא יביא ואם הביא כשר, ת״ל אשר לו שנה עליו הכתוב לעכב. תנא הכי קשיא ליה מ״ש בדעם דלא מכפרי דלא מחסרי ביה ממונא בדאהרן נמי לא מחסרי ביה ממונא וקאמר כולן קרויין ביתו. [סז]והביא את דמו אל מבית לפרכת מלמד שנכנס בו לפני ולפנים. אין לי אלא דם השעיר שהוא נכנס לפני ולפנים, מנין לדם הפר שיכנס בו לפני ולפנים, ת״ל ועשה את דמו כאשר עשה לדם הפר, מה דם שעיר נכנס בו לפני ולפנים אף דם הפר יכנס בו לפני ולפנים:

[סח]והזה אותו על הכפרת ולפני הכפרת למדנו למעלה בשעיר אחת, למטה בשעיר איני יודע כמה, הריני דן נאמרו דמים למטה בפר ונאמרו דמים למטה בשעיר, מה למטה בפר שבע אף למטה בשעיר שבע. או כלך לדרך זו נאמרו דמים למעלה בשעיר ונאמרו דמים למטה בשעיר מה למעלה בשעיר אחד אף למטה בשעיר אחד. נראה למי דומה דנין מטה ממטה ואין דנין מטה ממעלה, אדרבה דנין גופו מגופו ואין דנין גופו מעלמא, ת״ל ועשה את דמו כאשר עשה לדם הפר כשם שלמטה בפר שבע כך למטה בשעיר שבע. למדנו למטה בשעיר שבע, למעלה בפר איני יודע כמה, הריני דן נאמרו דמים למעלה בשעיר ונאמרו דמים למעלה בפר מה למעלה בשעיר אחת אף כאן למעלה בפר אחת. או כלך לדרך זו נאמרו דמים למעלה בפר ונאמרו דמים למטה בפר, מה למטה בפר שבע אף למעלה בפר שבע. נראה למי דומה דנין למעלה מלמעלה ואין דנין מעלה ממטה. אדרבה דנין גופו מגופו ואין דנין גופו מעלמא, ת״ל ועשה את דמו כאשר עשה לדם הפר מה ת״ל כאשר עשה שיהו כל עשיותיו שוות כשם שלמטה בפר שבע כך למטה בשעיר שבע, וכשם שלמעלה בשעיר אחת כך למעלה בפר אחת. והזה אותו על הכפרת ולפני הכפרת לא יאמר למטה בשעיר דלא צריך דגמר ממטה דפר למה נאמר לאקושי על לפני מה פני דלאו על אף על נמי דלאו על. אדרבה לא יאמר למעלה בפר דלא צריך דגמר ממעלה דשעיר למה נאמר, לאקושי פני לעל מה על על ממש אף פני על ממש, האי מאי אי אמרת בשלמא למטה דשעיר לאקושי למעלה דפר מיבעי ליה לכדתניא רבי אליעזר בן יעקב אומר על פני הכפרת קדמה זה בנה אב כל מקום שנאמר פני אלו פני קדים אלא אי אמרת למעלה דפר לאקושי למטה דשעיר למאי אתא: [סט]וכפר על הקדש מטמאות בני ישראל. יש לי להביא בענין הזה שלש טומאות טומאת עבודה זרה וטומאת גלוי עריות וטומאת שפיכות דמים. בעבודה זרה הוא אומר [ע]למען טמא את מקדשי

ממ״ק ובמ״ק נב נגמ׳ כגי׳ בכפרת דברים: נג תורת כהנים: נד יומא סב: נה ת״כ: נו עוממות סנכנו: נז פסחים עה: נח יומא מז: נט שם מט: ס שם מז: סא שם: סב שם מח: סג כתוב ברמז שפ״ח: סד יומא נס: סה שבועות יג: סו תהלים קלד: סז תורת כהנים: סח יומא נה: סט שבועות ז: ע ויקרא כ:

יפת רענן (ח) האש בטלה, כלומר שיהיו הגחלים מרובין מן השלהבת: (ט) שיהיו סממניה בתוכה, פי׳ שיהיו בה כל סממניה: ולא מטיף, שלא יניח להטיף מאצבעו: ולא זורק, טרזק: שבע טיפין, פי׳ שצריך לטבול בכל פעם ולא שיזה ז׳ טיפין מטבילה אחת:

מקדשי. בגלוי עריות הוא אומר [עא]ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות וגו' ולא תטמאו בהם. בשפיכות דמים הוא אומר [עב]ולא תטמא את הארץ, יכול על שלש טומאות הללו שעיר זה מכפר, ת"ל מטמאות בני ישראל ולא כל טומאות. מה מצינו שחלק הכתוב מכלל כל טומאות טומאת מקדש וקדשיו אף כאן לא נחלק אלא טומאת מקדש וקדשיו דברי ר' יהודה. רבי שמעון אומר ממקומו הוא מוכרע הרי הוא אומר וכפר על הקדש מטמאות בני ישראל מטומאתו של קדש, יכול על כל טומאות שבקדש יהא שעיר זה מכפר, ת"ל ומפשעיהם לכל חטאתם חטאים דומיא דפשעים מה פשעים דאינן בני קרבן אף חטאים שאינן בני קרבן. ומנין ליש בה ידיעה בתחלה ואין בה ידיעה בסוף ששעיר זה תולה, ת"ל לכל חטאתם כל חייבי חטאות במשמע. אמר מר יש לי בענין הזה להביא שלש (הטאות) [טומאות]. טומאת עבודה זרה היכי דמי אי במזיד בר קטלא הוא, אי בשוגג בר קרבן הוא, במזיד ולא אתרו ביה, בשוגג ולא אתידע ליה, והכי נמי בשפיכות דמים, אי נמי בהנך דלאו בני גלות נינהו. אמר מר מה מצינו שחלק, מאי חלק, דמייתי בעולה ויורד. יכול על כל טומאות שבקודש יהא שעיר זה מכפר. כל טומאות שבקודש מאי נינהו יש בה ידיעה בתחלה ויש בה ידיעה בסוף, האי בר קרבן הוא. לא צריכא דאתידע סמוך לשקיעת החמה, סר"א אדמייתי ניתלי קמ"ל. אמר מר מנין ליש ידיעה בתחלה ואין בה ידיעה בסוף ששעיר זה תולה מאי קשיא ליה, הכי קשיא ליה השתא דאמרת חטאים דומיא דפשעים מה פשעים דלאו בני קרבן אף חטאים דלאו בני קרבן. אי מה (חטאים) [פשעים] דאינן בני קרבן לעולם אף חטאים דאינן בני קרבן לעולם ומאי ניהו אין בה ידיעה בתחלה אבל יש בה ידיעה בסוף אבל יש ידיעה בתחלה ואין בה ידיעה בסוף כיון דכי מתידע ליה בר קרבן הוא אימא לא תלי ליה (קמ"ל). וכי תימא אין בה ידיעה בתחלה ויש בה ידיעה בסוף שעיר הנעשה בחוץ ויום הכפורים מכפר, סר"א תיפוך מיפך, א"ק לכל חטאתם להנך דאתו לכלל חטאת. וניכפר כפרה גמורה, אי כתיב מחטאתם כדקאמרת, השתא דכתיב לכל חטאתם מכלל דבני חטאות נינהו. וכי מאחר שאינו מכפר למה תולה להגן עליו מן היסורין. [עג]על זדון טומאת מקדש וקדשיו שעיר הנעשה בפנים ויוהכ"פ מכפר. על שאר עבירות שבתורה הקלות והחמורות הזדונות והשגגות הודע ולא הודע עשה ולא תעשה כריתות ומיתות ב"ד שעיר המשתלח מכפר. מנא ה"מ דתנו רבנן וכפר על הקדש מטמאות בני ישראל ומפשעיהם לכל חטאתם, פשעים אלו המרדים וכן הוא אומר [עד]מלך מואב פשע בי, ואומר [עה]אז תפשע לבנה. חטאות אלו השגגות וכן הוא אומר [עו]נפש כי תחטא בשגגה. קלות היינו עשה ולא תעשה. חמורות היינו כריתות ומיתות ב"ד. הודע היינו מזיד, לא הודע היינו שוגג. אמר רב יהודה הכי קאמר על שלש עבירות שבתורה בין קלות בין חמורות בין שעשאן בשוגג בין שעשאן במזיד אותן שעשאן בשוגג בין נודע לו ספיקן בין לא נודע לו ספיקן. ואלו הן קלות עשה ולא תעשה ואלו הן חמורות כריתות ומיתות ב"ד. האי עשה ה"ד אי דלא עבר תשובה זבח רשעים תועבה ואי דעבד תשובה הא תניא עבר על מצות עשה ועשה תשובה לא זז משם עד שמוחלין לו. אמר רבי זירא בדלא עבר תשובה ורבי היא דתניא רבי אומר כל עבירות שבתורה בין עשה תשובה בין לא עשה תשובה יוהכ"פ מכפר חוץ מהפורק עול ומגלה פנים בתורה ומפר ברית בשר שאם עשה תשובה יום הכפורים מכפר ואם לאו אין יוהכ"פ מכפר. מ"ט דרבי דתניא [עז]כי דבר ה' בזה זה הפורק עול ומגלה פנים בתורה. ואת מצותו הפר זה המפר ברית בשר. הכרת לפני יוהכ"פ, תכרת לאחר יוהכ"פ, יכול אפילו עשה תשובה, ת"ל עונה בה, לא אמרתי אלא בזמן שעונה בה. ורבנן הכרת בעוה"ז, תכרת לעוה"ב, עונה בה שאם עשה תשובה ומת מיתה ממרקת:

תקעד

[עח]וכן יעשה לאהל מועד. כשם שמזה לפני ולפנים כך מזה בהיכל, מה לפני ולפנים אחת למעלה ושבע למטה מדם הפר כך מזה בהיכל. ומה לפני ולפנים אחת למעלה ושבע למטה מדם השעיר כך מזה בהיכל: השוכן אתם בתוך טמאותם אפי' בזמן שהם טמאים שכינה ביניהם. א"ל ההוא אפיקורוס לרבי חנינא השתא נמי טמאים אתם כדכתיב [עט]טמאתה בשוליה, א"ל תא חזי מה כתיב השוכן אתם בתוך טמאותם אפילו בזמן שהם טמאים שכינה שרויה ביניהן: [פ]וכל אדם לא יהיה באהל מועד. יכול אפילו בעזרה תלמוד לומר באהל מועד. אין לי אלא באהל מועד שבמדבר, שילה ובית עולמים מנין, ת"ל בקודש. אין לי אלא בשעת הקטרה בשעת מתן דמים מנין, ת"ל לכפר. אין לי אלא בכניסתו, ביציאתו מנין, ת"ל עד צאתו. וכפר בעדו כפרתו קודמת לכפרת ביתו, וכפרת ביתו קודמת לכפרת אחיו הכהנים, וכפרת אחיו הכהנים קודם לכפרת כל קהל ישראל. אמר מר אין לי אלא בשעת הקטרה מאי משמע, א"ק וכפר בעדו ובעד ביתו איזו היא כפרה ששוה לו ולביתו ולאחיו הכהנים וכל קהל ישראל הוי אומר זה הקטרת. וקטרת מי מכפרת, אין דתני רב חנינא למדנו לקטרת שמכפר שנאמר [פא]ויתן את הקטרת ויכפר על העם. ותנא דבי ר' ישמעאל על מה קטרת מכפר על לשון הרע, אמר הקב"ה יבא דבר שבחשאי ויכפר על מעשה חשאי. כשם שפורשין מבין האולם למזבח בשעת הקטרה, כך פורשין בשעת מתן פר כהן משיח ופר העלם דבר של צבור ושעירי ע"ז דאתיא כפרה כפרה מיוהכ"פ:

[פב]ויצא אל המזבח. מה ת"ל אמר רבי נחמיה לפי שמצינו בפר הבא על המצות שהוא עומד חוץ למזבח ומזה על הפרכת בשעה שהוא מזה יכול אף זה כן, ת"ל ויצא אל המזבח היכן היה לפנים מן המזבח. תניא אידך לפני ה' מה ת"ל אמר ר' נחמיה לפי שמצינו בפר שהוא עומד לפנים מן המזבח ומזה על הפרכת בשעה שהוא מזה יכול אף זה כן, ת"ל מזבח קטרת הסמים, הסמים לפני ה' ואין הכהן לפני ה'. ת"ר היה מחטא ויורד מהיכן מתחיל, מקרן מזרחית דרומית דרומית מערבית מערבית צפונית צפונית מזרחית דברי רבי עקיבא. רבי יוסי אומר מקרן מזרחית צפונית צפונית מערבית מערבית דרומית דרומית מזרחית. מקום שרבי יוסי הגלילי מתחיל שם רבי עקיבא פוסק, מקום שמתחיל רבי עקיבא שם רבי יוסי הגלילי פוסק. דכולי עלמא מיהת בההוא קרן דפגע ברישא לא עביד, מאי טעמא, אמר שמואל דאמר קרא ויצא אל המזבח עד דנפיק מכולי מזבח. וכפר עליו כפרה שבגופו. ולקח מדם הפר ומדם השעיר שיהו דמיו מעורבין. או אינו אלא מזה בפני עצמו ומזה בפני עצמו, תלמוד לומר אחת דברי רבי יאשיה, רבי יונתן אומר מזה בפני עצמו ומזה בפני עצמו. א"ל רבי יאשיה והלא כבר נאמר אחת, א"ל רבי יונתן לומר לך אחת ולא שתים מדם הפר ולא שתים מדם השעיר:

תקעה

[פג]תנן התם אברי חטאת שנתערבו באברי עולה. רבי אליעזר אומר יתן למעלה ורואה אני את בשר החטאת למעלה כאלו הן עצים. וחכמים אומרים תעובר צורתן ויצאו לבית השרפה. אמר ריש לקיש לא שנו אלא תחלת חטאת ועולה אבל סוף חטאת ועולה דברי הכל מקום שירים מקום עולה. ר' יוחנן ואי תימא ר' אלעזר אמר עדיין היא מחלוקת, מתיב רב הונא בר יהודה קדש הם שאם נתערב בדם קדשים אחרים יקרבו מאי לאו סוף עולה ובכור ושמע מינה מקום שירים מקום עולה. לא תחלת עולה ובכור, מאי קמ"ל דאין עולין מבטלין זה לזה. האי מלקת מדם הפר ומדם השעיר נפקא, תנאי היא איכא דנפקא לה מהבא ואיכא דנפקא לה מהתם. [פד]תנן התם דם שנתערב במים אם יש בו מראית דם כשר, נתערב ביין רואין אותו כאלו הוא מים, נתערב בדם בהמה או בדם חיה רואין אותו כאלו הוא מים. רבי יהודה אומר אין דם מבטל דם. ואמר ר' יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו ולקח מדם הפר ומדם השעיר הדבר ידוע שדמו של פר מרובה על דם השעיר, רבנן סברי מכאן לעולין שאין מבטלין זה את זה, ור' יהודה סבר מכאן למין במינו שאינו בטל:

[פה]ונתן על קרנות המזבח. מתחיל מקרן מזרחית צפונית מערבית מערבית דרומית דרומית מזרחית, מקום שהוא מתחיל בחטאת על מזבח החיצון שם הוא מסיים על מזבח הפנימי. רבי יהודה אומר משום ר' אליעזר במקומו היה עומד ומחטא ועל כולן הוא נותן מלמטה [למעלה] חוץ מזו שהיתה לפניו שהיה נותן מלמעלה למטה: סביב רבי ישמעאל אומר נאמר כאן סביב ונאמר להלן סביב מה סביב האמור כאן הפסק ארבע מתנות אף סביב האמור להלן הפסק ארבע מתנות. והזה עליו על טהרו של מזבח, מן הדם (י) מן הדם שבענין, באצבעו באצבע שבימין. שבע פעמים שיהא מונה שבע פעמים הרי אחת ושבע. [וטהרו] וקדשו מטמאות בני ישראל טהרו לשעבר וקדשו לעתיד לבא. [פו]תניא רבי חנינא אומר מצד צפוני הוא נותן. ר' יוסי אומר מצד דרומי הוא נותן, מר סבר פתחה בצפון קאי, ומר סבר בדרום קאי, דכ"ע היכא דגמרי מתנות דקרנות התם יהיב ברישא מ"ט וטהרו וקדשו מקום שקדשו שם טהרו: [פז]וכלה מכפר את הקודש. אם כפר כלה ואם לא כפר לא כלה דברי רבי יהודה, א"ל רבי נחמיה מפני מה לא נאמר אם כלה כפר ואם לא כלה לא כפר, שאם חסר אחת מכל המתנות לא עשה

ממ"ק ובמ"ק עא ויקרא יח: עב במדבר לה: עג שבועות יג: עד מלכים ב ג: עה שם ח: עו ויקרא ד: עז במדבר טו: עח יומא נז: עט איכה א: פ יומא מד: פא במדבר טז: פב יומא נח: פג זבחים עז: פד מנחות כב: פה תורת כהנים: פו יומא נט: פז זבחים נב, יומא ס:

זית רענן (י) מן הדם שבענין, למעוטי שירים שבאצבע, מנחות פ"ק:

עשה ולא כלום, כאי ביניהו רבי יותנן ורבי יהושע בן לוי חד אמר משמעות דורשין איכא ביניהו. וחד אמר שירים מעכבים איכא ביניהו. [פט]וכלה מכפר את הקודש זה לפני ולפנים. את אהל מועד זה היכל. מזבח כמשמעו מלמד שכל אחד כפרה בפני עצמו, מכאן אמרו נתן מקצת מתנות שבפנים ונשפך הדם יביא [דם] אחר ויתחיל בתחלה. רבי אלעזר ור' שמעון אומרים ממקום שפסק הוא מתחיל וכו'. גמר מתנות שבפנים ונשפך הדם יביא [דם] אחר ויתחיל מבהוץ. נתן מקצת מתנות בחוץ ונשפך הדם יביא [דם] אחר ויתחיל בתחלה מבחוץ. ר' אלעזר ור' שמעון אומרים ממקום שפסק. גמר את המתנות של (חוץ) [היכל] ונשפך הדם יביא [דם] אחר ויתחיל על המזבח. נתן מקצת המתנות על המזבח ונשפך הדם יביא [דם] אחר ויתחיל בתחלה על המזבח. רבי אלעזר ורבי שמעון אומרים ממקום שפסק. גמר את המתנות שעל המזבח ונשפך הדם אין מתן יסוד מעכב וכו' [צ]וכולן מטמאין בגדים ונשרפים בבית הדשן דברי ר' אלעזר ור"ש, (ור"מ) [וחכמים] אומרים אין מטמאין בגדים ואין נשרפים בבית הדשן אלא האחרון שגומר את הכפרה:

תקעז והקריב את השעיר החי. עד כאן זקוק להיות חי, א"ר יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו מדם חטאת הכפורים אחת בשנה ר' מאיר סבר חטאת אחת מסרתי לך ולא שני חטאות: [צא]וסמך אהרן את שתי ידיו. ויהו זבחי שלמי צבור טעונין סמיכה מק"ו ומה זבחי יחיד שאינם טעונין תנופה חיים טעונין סמיכה, זבחי שלמי צבור שטעונין תנופה חיים אינו דין שטעונין סמיכה, אמר רבינא גמירי שתי סמיכות בצבור. [צב]תנן סמיכה בשתי ידים מנא הני מילי, אמר ריש לקיש דאמר קרא וסמך אהרן את שתי ידיו, כתיב ידו וכתיב שתי זה בנה אב כל מקום שנאמר ידו הרי כאן שתים עד שיפרוט לך הכתוב אחת. אזל רבי אלעזר ואמרה לשמעתתא בבי מדרשא ולא אמרה משמיה דריש לקיש, שמע ריש לקיש ואיקפד, א"ל אס"ד כל היכא דכתיב ידו תרתי משמע, למה לי למיכתב ידיו ידיו אקשי ליה כ"ד ידיו [א]ידיו תביאינה [ב]ידיו רב לו [ג]שכל את ידיו, אישתיק, לבתר דנח דעתיה א"ל מ"ט לא תימא לי ידיו דסמיכה קאמרי, בסמיכה נמי כתיב [ד]ויסמוך את ידיו עליו, סמיכה דבהמה קאמרי:

[צג]והתודה עליו. זה וידוי דברים כיצד מתודה אנא השם חטאו עוו פשעו לפניך עמך בית ישראל אנא בשם כפר נא לחטאים ולעונות ולפשעים שחטאו ושעוו ושפשעו לפניך עמך בית ישראל ככתוב בתורת משה עבדך כי ביום הזה יכפר עליכם וגו', והם אומרים אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. עונות אלו זדונות. פשעים אלו מרדים. חטאות אלו שגגות. אין לי אלא ודאיהן (יא) אנוסיהן ספיקותם מנין, ת"ל עונות לכל עונות, [פשעיהם] לכל פשעיהם, [חטאתם] לכל חטאות. יכול אף חייבי חטאות ואשמות עמהן, ת"ל ונתן אותם על ראש השעיר ואין חייבי חטאות ואשמות עמהן. מכאן אמרו חייבי חטאות ואשמות ודאין שעבר עליהן יום הכפורים חייבין להביא אחר יוהכ"פ. חייבי אשמות תלוין פטורין. [צד]מנא הני מילי אמר אביי דכתיב והתודה עליו וגו' ותניא עונות אלו זדונות וכן הוא אומר *עונה בה. ואת פשעיהם לכל חטאתם למה לי, לאקושי חטאים לפשעים מה פשעים דלאו בני קרבן אף חטאים דלאו בני קרבן אבל חטאים דבני קרבן נינהו לא מכפר. חייבי אשמות תלוין פטורין מנא הני מילי, דאמר קרא מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו חטא שאין מכיר בו אלא המקום יוהכ"פ מכפר. [צה]ושלח ביד איש עתי להכשיר את הזר, פשיטא, מהו דתימא כפרה כתיב ביה, קמ"ל. עתי שיהא מזומן, עתי ואפילו בשבת, למאי הלכתא שאם חלה שעיר מרכיבו על כתפו. כמאן דלא כרבי נתן דאמר חי נושא את עצמו. אפילו תימא רבי נתן חולה שאני, עתי אפילו בטומאה למאי הילכתא, לומר שאם מיטמא משלחו נכנס לעזרה ומשלחו: [צו]ונשא השעיר עליו, עליו הוא נושא ואין שאר השעירים עמו, ועל מה שאר השעירים מכפרים על טומאת מקדש וקדשיו, ואיזו היא טומאת מקדש וקדשיו ששאר שעירים מכפרין עליו [שוגגים], מזידין בטומאת מקדש וקדשיו הרי הן בשעיר הפנימי, מכאן אמרו את שיש בה ידיעה בתחלה וידיעה בסוף והעלם בינתים הרי זה בעולה ויורד. יש בה ידיעה בתחלה אין בה ידיעה בסוף שעיר הנעשה בפנים ויום הכפורים תולה עד שיודע לו ויביא בעולה ויורד. אין בה ידיעה בתחלה אבל יש בה ידיעה בסוף שעיר הנעשה בחוץ ויוה"כ מכפר שנאמר מלבד חטאת הכפורים, על מה שזה מכפר זה מכפר מה הפנימי אין מכפר אלא על דבר שיש בו ידיעה אף החיצון לא יכפר אלא על דבר שיש בו ידיעה. את שאין בה ידיעה לא בתחלה ולא בסוף שעירי הרגלים ושעירי ראשי חדשים מכפרים דברי ר"י, ר"ש אומר שעירי הרגלים מכפרין אבל לא שעירי ראשי חדשים וכו' (ברמז תקל"ג). ונשא השעיר עליו נוטל הקב"ה כל עונותיהם של ישראל ונותנן על עשו הרשע שנאמר ונשא השעיר עליו ואין שעיר אלא עשו שנאמר [צז]הן עשו אחי איש שעיר. את כל עונותם אמר עשו כמה כח יש לי שאתה נותן עלי כל עונות יעקב אחי, באותה שעה נוטל הקב"ה עונותם ונותנו על בגדיו ונעשו אדומים שנאמר [צח]מדוע אדום ללבושך, ישב ומכבסן עד שנעשו לבנים שנאמר [ק]לבושיה כתלג חור. אל ארץ גזרה (כתוב ברמז קט"ו). [קא]אברי שעיר המשתלח מה הן בהנאה רב ושמואל חד אמר מותרין וחד אמר אסורין. מאן דאמר מותרין דכתיב במדבר. ומאן דאמר אסורין דכתיב גזרה, ומאן דאמר אסורין האי מדבר מאי עביד ליה, מיבעי ליה לכדתניא המדברה המדברה במדבר לרבות נוב וגבעון שילה ובית עולמים. ואידך האי גזרה מאי עביד ליה, מיבעי ליה לכדתניא אין גזרה אלא חתוכה. דבר אחר אין גזרה אלא דבר המתגזר ויורד, דבר אחר שמא תאמר מעשה תהו הן, ת"ל אני ה' אני גזרתיו ואין לך רשות להרהר בהן, אמר רבא מסתברא כמאן דאמר מותרין לא אמרה תורה שלח לתקלה:

[קב]ובא אהרן אל אהל מועד. למה הוא בא להוציא את הכף ואת המחתה שכל הפרשה כולה נאמרה על הסדר חוץ מפסוק זה. מאי טעמא אמר רב חסדא גמירי חמש טבילות ועשרה קידושין טובל כהן גדול ומקדש בו ביום ואי כסדרן לא משכחת להו אלא ג' טבילות וששה קידושין. תניא אמר רבי יהודה מנין לחמש טבילות ועשרה קדושין שטובל כהן גדול ומקדש בו ביום, תלמוד לומר ובא אהרן אל אהל מועד ופשט וגו' ורחץ את בשרו במים ולבש את בגדיו הא למדת שכל המשנה מעבודה לעבודה טעון טבילה. אשכחן מבגדי לבן לבגדי זהב, מבגדי זהב לבגדי לבן מנלן. תנא דבי ר' ישמעאל ק"ו ומה בגדי זהב שאין נכנס בהן לפני ולפנים טעון טבילה, בגדי לבן שנכנס בהן לפני ולפנים אינו דין שטעון טבילה. איכא למיפרך מה לבגדי זהב שכן כפרתו מרובה, נפקא ליה מדרבי דאמר רבי מנין לחמש טבילות ועשרה קדושין שטובל כהן גדול ומקדש בו ביום, ת"ל כתנת בד קדש ילבש, הא למדת שכל המשנה מעבודה לעבודה טעון טבילה. ואומר בגדי קדש הם ורחץ במים [הוקשו כל הבגדים כולן זה לזה], וחמש עבודות הן תמיד של שחר בבגדי זהב, עבודת היום בבגדי לבן, אילו ואיל העם בבגדי זהב, כף ומחתה בבגדי לבן, תמיד של בין הערבים בבגדי זהב. ומנין שכל טבילה וטבילה צריכה שני קדושין, תלמוד לומר ופשט ורחץ ורחץ ולבש. אשכחן מבגדי זהב לבגדי לבן, מבגדי לבן לבגדי זהב מנלן. תנא דבי רבי ישמעאל קל וחומר ומה בגדי לבן שאין כפרתן מרובה טעון טבילה בגדי זהב שכפרתן מרובה אינו דין שטעון טבילה, איכא למיפרך מה לבגדי לבן שנכנס בהן לפני ולפנים, היינו דקאמר ואומר בגדי קדש הם. אמר מר תלמוד לומר ופשט ורחץ ורחץ ולבש האי בטבילה כתיב, אם אינו ענין לטבילה דנפקא ליה מדרבי תנהו לקידוש. ונכתביה בלשון קידוש, הא קמ"ל דטבילה כקידוש מה קידוש במקום קדש אף טבילה במקום קדש. ור' יהודה קידוש מנא ליה, נפקא ליה מדרבי אלעזר ברבי שמעון דאמר ק"ו ומה במקום שאין טעון טבילה טעון קידוש מקום שטעון טבילה אינו דין שטעון קידוש. אי מה להלן קידוש אחד אף כאן קידוש אחד, ת"ל ובא אהרן אל אהל מועד שאין ת"ל אשר לבש כלום אדם פושט אלא מה שלובש אלא להקיש פשיטה ללבישה מה לבישה טעון קידוש אף פשיטה טעון קידוש:

[קג]והניחם שם מלמד שטעונין גניזה. ר' דוסא אומר כשרין הן לכהן הדיוט. ורחץ את בשרו במים במקום קדוש בלשכת בית הפרוה, וחמש טבילות היו שם באותו היום, וכולם בקדש בבית הפרוה חוץ מן הראשונה שהיתה בחול ע"ג שער המים ובצד לשכתו היתה: ויצא ועשה את עולתו ואת עולת העם וכפר בעדו ובעד העם עולתו קודמת לעולת העם כפרתו קודמת לכפרת העם. ואת חלב החטאת יקטיר המזבחה יקטיר אף בשבת יקטיר אף בטומאה:

[קד]והמשלח את השעיר וגו' המשלח מטמא בגדים ואין השולח את המשלח מטמא בגדים. יכול משיצא חוץ לחומת העזרה ת"ל (לעזאזל) [והמשלח]. יכול (משהגיע) [עד שיגיע] לצוק ת"ל והמשלח. הא כיצד משיצא חוץ לחומת ירושלים דברי רבי יהודה, רבי יוסי אומר לעזאזל וכבס אינו מטמא בגדים עד שהגיע לצוק. רבי שמעון אומר והמשלח את השעיר לעזאזל יכבס בגדיו וזורקו בבת ראש ומטמא בגדים. [קה]יכבס בגדיו ורחץ במים יכול

גזרת

מט"ק ובב"ק כט יומא כא: צ שם: צא מנחות סב: צב שם נג: א ויקרא ז: ב דברים לג: ג בראשית מח: ד במדבר כז: צג תורת כהנים: צד כריתות כה: צה יומא כו: צו תורת כהנים: צז בראשית כז: צח ישעיה סג: ק דניאל ז: קא יומא כז: קב יומא לב: קג תורת כהנים: קד יומא סו: קה תורת כהנים: [צט]במדבר טו:

זית רענן (יא) אנוסיהן, אפי' באת עבירה לידו אונס: ואין שאר השעירים עמו, שאר השעירים אין מכפרין כפרתו של שעיר המשתלח:

(יב) גזרת המלך, תלמוד לומר ואחר יבא אל המחנה לא אמרתי אלא מפני טומאה מה אחר האמור להלן מפני טומאה אף אחר האמור כאן מפני טומאה:

תקעז [קו]רבי יהושע דסיכנין בשם ר' לוי ארבעה דברים יצר הרע משיב עליהם ובכולן כתיב בהן חוקה, ואלו הן, אשת אחיו, וכלאים, ושעיר המשתלח, ופרה אדומה. אשת אחיו מנין [קז]ערות אשת אחיך לא תגלה, וכתיב [קח]יבמה יבא עליה, בחייו אסורה לו מת בלא בנים מותרת לו, וכתיב בה חוקה ושמרתם את חקותי. כלאים מנין [קט]לא תלבש שעטנז וסדין בציצית מותר וכתיב בה חוקה [קי]את חקותי תשמרו. שעיר המשתלח מנין והמשלח את השעיר יכבס בגדיו והוא עצמו מכפר על אחרים וכתיב בה חוקה והיתה זאת לכם לחקת עולם. פרה מנין דתנינן תמן כל העוסקין בפרה מתחלה ועד סוף מטמא בגדים והיא עצמה מטהרת טמאים וכתיב בה חוקה זאת חקת התורה וגו':

[א]**ואת** פר החטאת ואת שעיר החטאת. ממשמע שנאמר ושרפו באש מה ת"ל והשורף. מה ת"ל לגופיה אצטריך, אלא מה ת"ל חטאת חטאת, לפי שלא למדנו אלא בפר יום הכפורים ששורפן מטמא בגדים, שאר הנשרפין מנין, ת"ל חטאת חטאת דברי רבי יהודה, ר"ש אומר אינו צריך הרי הוא אומר ואת פר החטאת ואת שעיר החטאת אשר הובא את דמם, שאין ת"ל לכפר בקדש ומה ת"ל לכפר, למד על כל המתכפרין ששורפן מטמא בגדים, ואילו ר' יהודה לכפר לא משמע ליה, מ"ט לאו משום דמבעי לגזרה שוה. [ב]לכפר בקדש אם כפרו במצותן נשרפין אבית הדשן ומטמאין בגדים, אם לא כפרו במצותן נשרפין אבית הבירה ואין מטמאין בגדים. [ג]יוציא אל מחוץ למחנה להלן אתה נותן לו שלש מחנות [ד]כאן אתה נותן לו מחנה אחת א"כ למה נאמר יוציא אל מחוץ למחנה ושרפו (אלא יוצא אל מחוץ למחנה והשורף) כיון שיצאו חוץ למחנה אחת השורפו מטמא בגדים. מכאן אתה אומר היו סובלין אותו במוטות יצאו הראשונים חוץ לחומת העזרה והאחרונים לא יצאו הראשונים מטמאין בגדים והאחרונים אין מטמאין בגדים עד שיצאו. יצאו אלו ואלו, אלו ואלו מטמאין בגדים:

[ה]**ושרפו** באש את עורותם ואת בשרם. תניא רבי אומר נאמר כאן עור ובשר ופרש ונאמר להלן עור ובשר ופרש מה להלן ע"י נתוח ולא ע"י הפשט אף כאן ע"י נתוח ולא ע"י הפשט, והתם מנלן דתניא וקרבו ופרשו והוציא מלמד שמוציאו שלם. יכול ישרפנו נאמר כאן ראשו וכרעיו ונאמר להלן ראשו וכרעיו מה להלן ע"י נתוח אף כאן ע"י נתוח. אי מה להלן ע"י הפשט אף כאן ע"י הפשט ת"ל וקרבו ופרשו, מאי תלמודא, א"ר פפא כשם שפרשו בקרבו כך בשרו בעורו:

[ו]**והשורף** שורף מטמא בגדים ולא המצית את האור ולא המסדר את המערכה מטמא בגדים, ואיזהו שורף זה המסייע בשעת שרפה. יכול אף משנעשו אפר מטמא בגדים, תלמוד לומר אותם אותם מטמא בגדים נעשו אפר אין מטמא בגדים. רבי שמעון אומר אותם מטמא בגדים ניתך הבשר אין מטמא בגדים, מאי בינייהו אמר רבה דשויא חרוכא:

[ז]**והיתה** לכם ולא לאחרים, לחקת עולם (יג) לבית עולמים, בחדש השביעי יכול בכולן, תלמוד לומר בעשור לחדש:

[ח]**תענו** את נפשותיכם. יכול ישב בחמה ובצנה כדי שיצטער, ת"ל וכל מלאכה לא תעשו מה מלאכה שב ואל תעשה אף ענוי שב ואל תעשה. אימא [היכא] דיתיב בשמשא וקא חיים ליה לא לימא ליה קום ותיב בטולא, היכא דיתיב בטולא וקא קריר ליה לא לימא ליה קום ותיב בשמשא, דומיא דמלאכה מה מלאכה לא חלקת בה אף ענוי לא תחלוק בו. תניא אידך תענו את נפשותיכם יכול ישב בחמה ובצנה ויצטער ת"ל וכל מלאכה לא תעשו מלאכה אסרתי לך במקום אחר וענוי אסרתי לך במקום אחר. מה מלאכה שחייבין עליה כרת ממקום אחר אף ענוי שחייבין עליו כרת ממקום אחר ואיזה זה הפגול והנותר. ארבה אני את הפגול ואת הנותר שהן בכרת ולא ארבה את הטבלין שאינן בכרת, תלמוד לומר תענו [ועניתם] את נפשותיכם ריבה. מרבה אני את הטבלין שהן במיתה ולא ארבה את הנבלות שאינן במיתה, תלמוד לומר תענו [ועניתם] את נפשותיכם ריבה. מרבה אני את הנבלות שהן בלא תעשה ולא ארבה את החולין שאינם בלא תעשה, תלמוד לומר תענו [ועניתם] את נפשותיכם ריבה, מרבה אני את החולין שאינן בקום אכול ולא ארבה את התרומה והמעשר שהוא בקום ואכול, ת"ל תענו [ועניתם] את נפשותיכם ריבה. מרבה אני תרומות ומעשרות שאינן בבל תותירו ולא ארבה את הקדשים שישנן בבל תותירו, ת"ל תענו [ועניתם] את נפשותיכם ריבה, ואם נפשך לומר הרי הוא אומר (תענו את נפשותיכם) [והאבדתי את הנפש ההיא] איזהו ענוי שיש בו אבוד נשמה הוי אומר זו אכילה ושתיה. מאי ואם נפשך לומר וכי תימא בעריות קמשתעי קרא, הרי הוא אומר (תענו את נפשותיכם) [והאבדתי את הנפש] ענוי אבדת הנפש ואי זו זו אכילה ושתיה. תנא דבי רבי ישמעאל נאמר כאן ענוי ונאמר להלן ענוי מה להלן ענוי רעבון אף כאן ענוי רעבון. ונגמור מענוי [ט]אם תענה את בנותי, דנין ענוי דבידי שמים מענוי דבידי שמים ואין דנין ענוי דבידי שמים מענוי בידי אדם. [י]הני ה' ענויין כנגד מי אמר רב חסדא כנגד חמשה ענויין שבתורה [יא]ובעשור, [יב]אך בעשור [יג]שבת שבתון *שבת שבתון °והיתה לכם, הני ה' הוו ואנן שיתא תנן יוה"כ אסור באכילה ובשתיה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה. שתיה בכלל אכילה דכתיב [יד]ונתתה הכסף בכל אשר תאוה נפשך ביין ובשכר וכתיב [טו]ואכלת לפני ה' אלהיך וגו' שתיה הוא וקא קרי ליה ואכלת, ודילמא על ידי [טז]אניגרון, שכר כתיב מידי דמשכר. ודילמא דבלה [יז]קעילית אלא יליף שכר שכר מנזיר מה להלן יין אף כאן יין. למה נקרא שמו תירוש ונקרא יין, יין שמביא יללה לעולם, תירוש שכל המתגרה בו נעשה רש. רב כהנא רמי כתיב תירש וקרינן תירוש זכה נעשה ראש לא זכה נעשה רש, והיינו דאמר רבא חמרא וריחני פקחין. תשמיש המטה דאיקרי ענוי מנלן דכתיב [יח]אם תענה את בנותי מתשמיש המטה ואם תקח נשים מצרות: [יט]וכל מלאכה לא תעשו. יכול (יד) לא יקניב את הירק ולא ידיח את הכוסות ולא יציע את המטות, הרי אתה דן נאמר כאן מלאכה ונאמר מלאכה במלאכת המשכן מה מלאכה האמורה במלאכת המשכן מלאכה שיש עמה מחשבה אף מלאכה האמורה כאן מלאכה שיש עמה מחשבה. אי מה מלאכה האמורה במלאכת המשכן מלאכה גמורה אף אין לי אלא מלאכה גמורה שלא יכתוב כל הספר ושלא יארוג כל הבגד ושלא יעשה כל הנפה, מנין שלא יכתוב שתי אותיות ולא יארוג שני חוטין ולא יעשה שתי בתי נירין בנפה ובכברה, ת"ל מלאכה כל מלאכה ריבה. אין לי אלא מלאכת הרשות מלאכת מצוה מנין שלא יכתוב שתי אותיות בספרים ובתפילין ומזוזות ולא יארוג שני חוטין במכנסים ובפרכת, תלמוד לומר מלאכה כל מלאכה ריבה. אין לי אלא מלאכה שחייבין עליה כרת, מלאכה שאין חייבין עליה כרת מנין שלא יכתוב אות אחת ולא יארוג חוט אחד ולא יעשה בית אחד בנפה ובכברה, ת"ל מלאכה כל מלאכה ריבה. אין לי אלא מלאכת הרשות מלאכת מצוה מנין שלא יכתוב אות אחת בספרים בתפילין ובמזוזות ולא יארוג במכנסים ובפרכת, ת"ל מלאכה כל מלאכה ריבה. אין לי אלא מלאכה שחייבין על מינה כרת, מלאכה שאין חייבין על מינה כרת מנין לא יעלה באילן ולא ירכב על גבי בהמה ולא ישוט על פני המים לא יספק לא יטפח ולא ירקד ת"ל שבתון שבות. אין לי אלא שביתת הרשות שביתת מצוה מנין לא יקדיש לא יעריך ולא יתרום לא יעשר לא יקדש לא יגרש לא ימאן לא יחלוץ לא ייבם לא יפדה נטע רבעי ומעשר שני, ת"ל (שבת) שבתון שבות:

תקעח [כ]תנו רבנן [כא]אזרח זה אזרח, האזרח להוציא את הנשים, כל לרבות הקטנים, למימרא דאזרח בין גברי בין נשי משמע והתניא האזרח לרבות נשים האזרחיות שחייבות בענוי אלמא אזרח גברי משמע נשי לא משמע. אמר רבא הלכתא נינהו ואסמכינהו רבנן אקראי. הי קרא והי הלכתא, ותו למה לי קרא ולמה לי הלכתא הא סוכה מצות עשה שהזמן גרמא היא ונשים פטורות, ענוי יוה"כ נמי מדרב יהודה אמר רב נפקא השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה. אמר אביי לעולם סוכה הלכתא ואצטריך, סד"א תשבו כעין תדורו מה דירה איש ואשתו אף סוכה איש ואשתו קמ"ל, רבא אמר אצטריך סד"א נילף ט"ו ט"ו מחג המצות מה להלן נשים חייבות אף כאן נשים חייבות קמ"ל. והשתא דאמרת סוכה הלכתא קרא למה לי, לרבות את הגרים, סד"א ישראל כתיב, קמ"ל. אמר מר לרבות ענוי יום הכפורים מדרב יהודה אמר רב נפקא לא נצרכה אלא לתוספת ענוי, סד"א הואיל ומיעט רחמנא לתוספת ענוי מעונש ואזהרה לא נתחיבו נשים [כלל] קמ"ל, אמר מר

ממ"ק ובמ"ק קו פסיקתא: קז ויקרא יח: קח דברים כה: קט שם כב: קי ויקרא יט: א זבחים פג: ב תורת כהנים: ג יומא סח: ד שם: ה זבחים קו: ו תורת כהנים: ז יומא עד: ח כתובות לא: י יומא עו: יא במדבר כט: יב ויקרא כג: יג שם: *שם טז: °שם: יד דברים יד: טו שם: טז אניגרון פי' עשבים שלוקים: יז קעילית פי' מקום כמו סיסגירוני בעלי קעילה: יח כתובות לא: יט תורת כהנים: כ סוכה כח: כא ויקרא כג:

זית רענן (יב) גזרת המלך, פי' דמחויב לטבול כדרך שכ"ג טובל: בחייו אסורה לו, פי' אפילו גירשה אחיו: (יג) לבית עולמים, שינהוג גם במקדש: יכול בכולן, פי' שינהוג בכל החדש: (יד) לא יקניב את הירק, להסיר מעליהן עפושים: שיש עמה מחשבה, שצריך לחשוב לעיין היאך לעשותה: שלא יכתוב אות אחת, ס"ל רחצי שעור אסור מן התורה: לא יעלה באילן, אסמכתא בעלמא היא:

מר כל לרבות הקטנים בקטן שהגיע לחינוך ומדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא. וקרא למאי אתא לר' אליעזר כראית ליה לגר שנתגייר בינתים ולרבנן כדאית להו שכל ישראל ראוין לישב בסוכה אחת. [כב]אורח זה אזרח, האזרח לרבות נשי האזרחים. גר זה הגר, הגר לרבות נשי הגרים, בתוככם לרבות את הנשים ואת העבדים (המשוחררין): [כג]כי ביום הזה יכפר עליכם. אפילו כל המוערות עוברין יוהכ"פ אינו עובר שהוא מכפר על עבירות קלות וחמורות. אמר סמאל לפני הקדוש ב"ה על אחרים נתת לי רשות ועל ישראל אי אתה נותן לי רשות, א"ל הרי יש לך רשות עליהן ביוהכ"פ, לפיכך היו נותנין לו שוחד גורל אחד לעזאזל וכל עונותיהן של ישראל עליו שנאמר ונשא השעיר עליו וגו', ראה סמאל שלא מצא בהן חטא ואמר לפני הקב"ה רבש"ע יש לך עם אחד בארץ דומה למלאכי השרת; מה מלאכי השרת יחפי רגל כך ישראל יחפי רגל ביוה"כ, מה מלאכי השרת אין להן קפיצין עומדין אף ישראל עומדין ביוה"כ, מה מלאכי השרת אין בפיהן אכילה ושתיה כך ישראל אין בפיהן אכילה ושתיה ביוה"כ, מה מלאכי השרת נקיים מכל חטא כך ישראל, מה מלאכים שלום ביניהם כך ישראל, והקב"ה שומע עדותו מן הקטיגור שלהן ומכפר על כל עונותיהם של ישראל. [כד]עבירות שבין אדם למקום יוה"כ מכפר, שבין אדם לחברו אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חברו. זה מדרש דרש ר' אלעזר בן עזריה מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו וכו' א"ר עקיבא אשריכם ישראל שכלכם טהורים ומי מטהר אתכם אביכם שבשמים שנאמר [כה]וזרקתי עליכם מים טהורים, ואומר [כו]מקוה ישראל ה' מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל:

[כז]מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו. חטא שאין מכיר בו אלא המקום יוהכ"פ מכפר. אלא מעתה ספק יולדת שעבר עליה יוהכ"פ לא תיתי דהא כפר עליה יוהכ"פ דחטא שאין מכיר בו אלא המקום הוא. אמר רב הושעיא לכל חטאתיכם ולא כל טומאותיכם. ולרבי שמעון דאמר יולדת חוטאת היא מאי איכא למימר, יולדת כי מייתי קרבן לאשתרויי באכילת קדשים הוא ולא לכפרה מייתי. [אלא מעתה ספק] מצורע דעבר עליה יוהכ"פ לא ניתי, אמר קרא לכל חטאתם ולא לכל טמאתם. והא אמר רבי שמואל בר נחמן אמר ר' יונתן על שבעה דברים נגעים באים (מצורע נמי מייתי) מצורע כי קא מייתי לא לכפרה אלא לאשתרויי בקדשים. ספק נזיר שעבר עליו יוהכ"פ לא ניתי, אמר קרא לכל חטאתם ולא לכל טמאתם. ולרבי אלעזר הקפר דאמר נזיר חוטא הוא מאי איכא למימר נזיר כי מייתי למיחל עליה נזירות דטהרה קא מייתי הוא. ספק סוטה שעבר עליה יוהכ"פ לא ניתי, אמר אביי בועל מכיר בו. רבא אמר סוטה כי קא מייתי לברר עון הוא דאתא. עגלה ערופה שעבר וכו' אמר אביי הורג מכיר. רבא אמר אמר קרא [כח]ולארץ לא יכופר וגו'. רב פפא אמר א"ק [כט]כפר לעמך ישראל וגו' ראויה כפרה זו שתהא מכפרת על יוצאי מצרים. השתא דאמרת חטא שאין מכיר בו אלא המקום יוהכ"פ מכפר אימא כי מתירע ליה לבתר יוהכ"פ נמי לא ליתי חטאת. אמר רבא אמר קרא [ל]או הודע אליו מכל מקום. השתא דאמרת כי מתירע ליה מייתי חטאת אשם תלוי למה בא, להגן עליו מן היסורין: [לא]שבת שבתון (טו) מנין ליום הכפורים שאסור באכילה ובשתיה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה, תלמוד לומר שבתון שבות. יכול אף שבת בראשית תהא אסורה בכולן, ת"ל הוא, הוא אסור בכולן ואין שבת בראשית אסור בכולן. וכפר הכהן אשר ימשח אותו מה ת"ל, לפי שכל מעשה פרשה זו אמורה באהרן אין לי אלא באהרן מנין לרבות כהן אחר, תלמוד לומר וכפר הכהן אשר ימשח אותו. אין לי אלא משוח בשמן המשחה מרובה בגדים מנין, ת"ל ואשר ימלא את ידו. מנין לרבות כהן אחר המתמנה ת"ל וכפר הכהן, מנין כשם שמתקנין לו כהן אחר שמא יארע בו פסול כך יקדשו לו אשה אחרת על תנאי שמא יארע דבר באשתו, ת"ל וכפר בעדו ובעד ביתו ביתו הוא אשתו דברי רבי יהודה. א"ל ר' יוסי א"כ אין לדבר סוף, לכהן תחת אביו מלמד שהבן קודם לכל אדם. יכול אע"פ שאין ממלא מקומו, ת"ל ואשר ימלא את ידו בזמן שממלא מקומו של אביו הוא קודם לכל אדם אם אינו ממלא מקומו של אביו יבא אחר וישמש תחתיו. מנין שמתקנין לו כלים אחרים של בין הערבים, ת"ל ולבש את בגדי הבד בגדי הקודש זה בנה אב לכל בגדי הבוץ שיהו של הקדש:

תקעט [לב]וכפר את מקדש הקדש זו לפני ולפנים. אהל מועד זה היכל, המזבח כמשמעו, יכפר אלו עזרות, כהנים כמשמען, הקהל אלו ישראל, יכפר אלו הלוים, הושוו כולן בכפרה אחת מלמד שכולן מתכפרין בשעיר המשתלח בשאר עבירות דברי רבי יהודה, רבי ישמעאל אומר כשם שדם השעיר בפנים מכפר על ישראל בטומאת מקדש וקדשיו כך דם הפר מכפר על הכהנים על טומאת מקדש וקדשיו. וכשם שוידוי של שעיר המשתלח מכפר על ישראל בשאר עבירות כך וידוי של פר מכפר על הכהנים בשאר עבירות. ולר"ש הא ודאי הושוו, מאי הושוו דבני כפרה נינהו מיהו כל חד וחד מכפר ברנפשיה, מ"ט דרבי ישמעאל דכתיב ולקח את שני השעירים כו' (כדכתוב לעיל). [לג]תני חדא יכפר אלו הלוים, ותניא אידך יכפר אלו העבדים, מר סבר לוים איקרי עם. ומר סבר לא איקרי עם. ההוא ליואה דהוה חטיף מתנתא, אתו אמרו ליה לרב אמר לא מיסתייה דלא שקלינן מיניה אלא מיחטף נמי חטיף. ורב אי מקרי עם מישקל נמי נישקול מינייהו ואי לא מקרי עם רחמנא פטריה, רב מספקא ליה אי כהאי תנא אי כהאי תנא. [לד]ועל הכהנים ועל כל עם הקהל יכפר אין הכהנים בכלל העם. [לה]וזה יהיה משפט הכהנים אין הכהנים בכלל העם. [לו]לך אל העם וקדשתם וגם הכהנים הנגשים אין הכהנים בכלל העם:

[לז]והיתה זאת לכם. כל מעשה יוהכ"פ האמור על הסדר אם הקדים מעשה לחברו לא עשה כלום. א"ר יהודה אימתי בדברים הנעשין בבגדי לבן בפנים אבל דברים הנעשין בבגדי לבן בחוץ אם הקדים מעשה לחברו מה שעשה עשוי. א"ר נחמיה אימתי בדברים הנעשין בבגדי לבן בין בפנים בין בחוץ אבל דברים הנעשין בבגדי זהב מבחוץ אם הקדים מעשה לחברו מה שעשה עשוי. א"ר יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו דכתיב והיתה זאת לכם לחקת עולם. ר' יהודה סבר מקום המתכפרים בו פעם אחת בשנה. ורבי נחמיה סבר בגדים דלבש בהו פעם אחת בשנה, אטו לרבי יהודה מקום כתיב, אלא היינו טעמא דרבי יהודה דכתיב זאת וכתיב אחת חד למעוטי בגדי לבן מבחוץ וחד למעוטי בגדי זהב מבחוץ. ר' נחמיה סבר חד למעוטי בגדי זהב מבחוץ וחד למעוטי שירים דלא מעכבי. ור' יהודה אמר לך אי מעכבי ואי לא מעכבי לא מעכבי. [לח]שני שעירי יוהכ"פ מעכבין זה את זה ושבע הזאות שעל בין הבדים דיוהכ"פ מעכבין דכתיב חוקה. [לט]כתיב [מ]ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים מה ראשונים ברצון אף אחרונים ברצון ירד בעשירי בתשרי והלוחות בידו והוא יוהכ"פ, לפיכך עשה אותו זכרון לדורות, והיתה זאת לכם לחקת עולם:

[מא]והיתה זאת לכם לחקת עולם לכפר וכו' אחת בשנה מה ת"ל, לפי שמצינו לומר שזה מכפר (טז) שלא בשעיריו יכול אף שאר ימים מכפרים שלא בשעיריהם, ת"ל אחת בשנה, אוציא את הפסח והחג שהן שבעה ימים ולא אוציא את העצרת שהיא יום אחד, ת"ל אחת בשנה. אוציא את העצרת שהוא רגל כרגלים ולא אוציא את ראש השנה שהוא יום טוב כיום הכפורים, תלמוד לומר אחת בשנה זה מכפר שלא בשעיריו ואין שאר ימים מכפרין שלא בשעיריהם. מנין שכל הפרשה אמורה על הסדר ת"ל ויעש כאשר צוה ה' את משה. מנין שאין אהרן לובש לגדולתו אלא כמקיים גזרת מלך ת"ל ויעש כאשר צוה ה' את משה. מנין שהיה אהרן שומע דברים מפי משה כשומע דברים מפי הקודש ת"ל ויעש כאשר צוה ה' את משה, וכן הכתוב משבחו בקבלה [מב]בריתי היתה אתו החיים והשלום ואתנם לו מורא וייראני ומפני שמי נחת הוא תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון, שהשיב פושעים לתורה:

יז [מג]איש איש מבית ישראל אשר ישחט וגו'. רבי חמא בר פפא בשם ר"י בר' סימון אמר באיסור במה היו ישראל מקריבין במדבר עד שלא הוקם המשכן דתנינן תמן עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות והעבודה [בבכורות משהוקם נאסרו הבמות והעבודה] בכהנים והיו ישראל נוהגין באיסור במה במדבר, והיו פורעניות באין עליהן והיו אוה"ע אומרים עובדין לשמו והוא הורגן, לפיכך אמר הקב"ה למשה לך אמור להן לישראל איש איש מבית ישראל וגו' ואל פתח אהל מועד וכו'. רבי ישמעאל אומר הרי זה היתר מכלל איסור, לפי שהיו ישראל אסורין בבשר תאוה במדבר [לא] בא הכתוב והתירו להן אלא בשחיטה. רבי עקיבא אומר הרי זה איסור מכלל

ממ"ק ובמ"ק כב תורת כהנים: כג פרקי רבי אליעזר: כד יומא פה: כה יחזקאל לו: כו ירמיה יז: כז כריתות כו: כח במדבר לה: כט דברים כא: ל ויקרא ד: לא תורת כהנים: לב שבועות יג: לג חולין קלא: לד מכילתא: לה דברים יח: לו שמות כ: לז יומא ס: לח מנחות נו: לט סדר עולם: מ דברים י: מא תורת כהנים: מב מלאכי ב: מג ויקרא רבה:

זית רענן (טו) מנין ליוהכ"פ שאסור וכו', דסד"א שישב בחמה או בצנה ויצטער: ת"ל שבתון שבת וגו' ועניתם את נפשותיכם, מה שבחול שב ואל תעשה כ"ה בגמרא: יכול אף שבת וכו', כיון דאקרי שבתון: כהן אחר המתמנה, כגון שאירע פסול בכ"ג: (טז) שלא בשעיר, דכתיב כי ביום הזה יכפר אפילו לא הקריבו השעיר: מכפרים שלא בשעירים, כצ"ל:

סכלל היותר לפי שהיו ישראל נותרין ואוכלין במדבר לא בא הכתוב לאסור להן כן אלא בשחיטה. תני ר' ישמעאל לפי שהיו ישראל אסורין בבשר תאוה במדבר לפיכך הזהירן הכתוב שיהו מביאין קרבנותיהן לכהנים והכהן שוחט ומקבל, ואע"פ שהבעלים יושבין כל היום ומחשבין אין הכל הולך אלא אחר השוחט, ומה ת"ל שתי שחיטות אשר ישחט שני פעמים, תני בשם ר' יודן שני דקדוקי שחיטה, רוב שנים בבהמה ורוב אחד בעוף. ר' פנחס בשם ר' לוי משל לבן מלך שגס לבו עליו והיה למוד לאכול בשר נבלות וטרפות, אמר המלך זה יהיה תדיר על שלחני ומעצמו הוא גדור. כך לפי שהיו ישראל להוטין אחרי אלילים והיו מביאין קרבניהם לשעירים [דכתיב ולא יזבחו עוד וגו' לשעירים] ואין שעירים אלא שדים שנא' [מד]יזבחו לשדים ואין שדים אלא שעירים שנאמר [מה]ושעירים ירקדו שם. והיו ישראל מקריבין קרבנותיהן באיסור במה ופורענות בא עליהן [אמר הקב"ה יהיו מקריבין לפני וכו']. א"ר יוסי בר' חנינא אין הבמה ניתרת אלא ע"י נביא מה טעם שנאמר [מו]השמר לך פן תעלה עולותיך וגו' כי אם אל המקום, ואליהו היה מקריב באיסור הבמה אמר רבי שמלאי הקב"ה אמר לו שנאמר [מז]ובדברך עשיתי [בדבורך עשיתי]. ר' יוחנן בר מרי מייתי לה מן הדא [מח]אז יבנה יהושע מזבח. אין לי אלא יהושע גדעון מנין דכתיב [מט]ויאמר לו ה' קח את פר השור, רבי אבא בר כהנא אמר שבע עבירות נעשו בפרו של גדעון, עצי אשרה, ואבנים פסולות, מוקצה, פר הנעבד, זר, לילה, ומחוסר זמן, אין לי אלא גדעון בשילה מנין שנאמר [נ]ויקח שמואל טלה חלב אחד. א"ר אבא [בר כהנא] שלש עבירות נעשו בעולה של שמואל, מחוסר זמן, היא ועורה, ולוי היה. א"ר יוסי אין מן הדא קריא לית את שמע כלום ואתיא כהדיא דא"ר שמואל בר נחמני [נא]והשובתו הרמתה כי שם ביתו: [נב]בני ישראל חייבין משום השוחט והמעלה בחוץ ואין הגוים חייבין משום השוחט והמעלה בחוץ. ולא זו בלבד אלא שהגוים מותרין לעשות במה בכל מקום להעלות עליה לשמים. בני ישראל אין לי אלא בני ישראל, מנין לרבות את הגרים ואת העבדים (המשוחררים) תלמוד לומר ואמרת אליהם. יכול ישראל שחייבין על העלאה בפנים חייבים על השחיטה בחוץ, אהרן ובניו שאין חייבין על העלאה בפנים לא יהו חייבין על השחיטה בחוץ, ת"ל דבר אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל. אין לי אלא אהרן ובניו ובני ישראל, מנין לרבות ראשי המטות, נאמר כאן זה הדבר ונאמר להלן זה הדבר מה זה הדבר האמור להלן ראשי המטות אף זה הדבר האמור כאן ראשי המטות [ומה זה הדבר האמור כאן אהרן ובניו וכל ישראל אף זה הדבר האמור להלן אהרן ובניו וכ"י]. זה הדבר אשר צוה ה' מלמד שהפרשה (יז) אמורה בכה אמר. אין לי אלא זו בלבד מנין לכל הפרשיות שנאמרו בכה אמר, ת"ל זה הדבר בנין אב לכל הפרשיות שנאמרו בכה אמר. [נג]ת"ר דבר אל בני ישראל בני ישראל מצווין על שחוטי חוץ ואין הגוים מצווין על שחוטי חוץ, לפיכך כל אחד ואחד הולך ובונה במה לעצמו ומקריב עליה כל מה שירצה, א"ר יעקב בר אחא אמר רב אסי אסור לסייען ואסור לעשות שליחותן, אמר רבה ארויי להו שרי. כי הא דאיפרא הורמיז אמיה דשבור מלכא שדרה עגלא תילתא לקמיה דרבא, אמרה ליה קרביה ניהליה לשם שמים, א"ל רבא לרב ספרא ולרב אחא בר הונא זילו דברו תרי עולמי גילאי וחזו היכא דמסיק ימא שירטון ואייתו ציבי חדתי ואפיקו נורא ממרא חדתא וקרבו יתיה ניהליה לשם שמים. א"ל אביי כמאן כר' אליעזר דאמר מה מזבח שלא נשתמש בו הדיוט אף עצים שלא נשתמש בהן הדיוט, הא מודה ר' אליעזר בבמה. [נד]אמר מר מה כאן אהרן ובניו ובני ישראל וכו' למאי הילכתא, לומר שהפרת נדרים בשלשה הדיוטות, והא ראשי המטות כתיב, ביחיד מומחה. אמר מר מה להלן ראשי המטות וכו' למאי הילכתא, לומר שיש שאלה בהקדש. ולבית שמאי דאמרי אין שאלה בהקדש מאי עביד ליה לזה הדבר, [זה הדבר] דשחוטי חוץ מיבעי ליה על השוחט חייב ואינו חייב על המולק, זה הדבר דראשי המטות חכם מתיר ואין בעל מתיר בעל מפר ואין חכם מפר. ולבית שמאי דלית להו גזרה שוה הפרת נדרים בשלשה הדיוטות מנא להו, נפקא להו מדתניא [נה]וידבר משה את מועדי ה' וגו' רבי יוסי הגלילי אומר מועדי ה' נאמרו צריכין קידוש ב"ד שבת בראשית לא נאמרה אינה צריכה קידוש ב"ד. סד"א הואיל ובענינא דמועדות כתיבי תיבעי קידוש ב"ד כי מועדות קמ"ל. בן עזאי אומר מועדי ה' נאמרו צריכין מומחין הפרת נדרים [לא נאמרו] אין צריכין מומחין, והא ראשי המטות כתיב, ביחיד מומחה:

תקפ [נו]איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כשב או עז במחנה. יכול השוחט עולה בדרום יהא חייב תלמוד לומר (אל) מחוץ למחנה. אי (אל) מחוץ למחנה יכול חוץ לשלש מחנות מנין אף במחנה לויה, ת"ל במחנה. ואי במחנה יכול השוחט עולה בדרום [יהא חייב] ת"ל (אל) מחוץ למחנה מה חוץ למחנה מיוחד שאין ראוי לשחיטת כל זבח יצא דרום שאע"פ שאין ראוי לשחיטת קדשי קדשים ראוי לשחיטת קדשים קלים. אמר עולא השוחט על גגו של היכל חייב הואיל ואין ראוי לשחיטת כל זבח, מתקיף לה רבא א"כ ניכתוב רחמנא (אל) מחוץ למחנה ולא בעי אל פתח אהל מועד אל פתח אהל מועד למה לי למעוטי גגו, ולרבא א"כ [ניכתוב] אל פתח אהל מועד אל מחוץ למחנה למה לי לאו לאתויי גגו, אמר אביי לאתויי כולה בחוץ וצוארה בפנים. [נז]אין לי אלא השוחט את הבהמה שהוא חייב מנין השוחט את העוף שיהא חייב, ת"ל או אשר ישחט. יכול המולק את העוף יהא חייב ודין הוא ומה אם שחיטה שאין דרך הכשרה בפנים חייבין עליה בחוץ מליקה שדרך הכשרה בפנים אינו דין שחייבין עליה בחוץ, ת"ל או אשר ישחט על השחיטה הוא חייב ואינו חייב על המליקה. יכול השוחט חולין בפנים יהא חייב ודין הוא ומה אם קדשים שהיתה להן (יח) שעת היתר בחוץ חייבין עליהן משום השוחט בחוץ. חולין שלא היתה להן שעת היתר בפנים אינו דין שנתחייב עליהן משום השוחט בפנים, תלמוד לומר קרבן על קרבן הוא חייב ואינו חייב על החולין. אי קרבן יכול יהו חייבין על הקדש בדק הבית, תלמוד לומר ואל פתח אהל מועד לא הביאו יצא הקדש בדק הבית שאינו בא אל פתח אהל מועד. אוציא את הקדש בדק הבית שאינו בא אל פתח אהל מועד ולא אוציא את הרובע ואת הנרבע ואת המוקצה והנעבד והאתנן המחיר הכלאים והטרפה והיוצא דופן ובני יונה שעבר זמנן ובעלי מומין קבועין, ת"ל להקריב הכשרין ליקרב, אוציא את אלו שאין כשרין ליקרב ולא אוציא את פרת חטאת ושעיר המשתלח, ת"ל לה' הכשרין לשם יצאו אלו שאין כשרין לשם. אוציא את אלו שאין כשרין לשם ולא אוציא עולה מחוסר זמן בגופה וחטאת בין בגופה ובין בבעלים (בעלי מומין) [ותורים] שלא הגיע זמנן ובעלי מומין עוברין, ת"ל לפני משכן ה' הכשרין ליקרב עכשיו יצאו אלו שאין כשרין אלא לאחר זמן. ר' שמעון אומר הואיל וכשרין לאחר זמן חייב עליהן בלא תעשה, או יכול שאני מוציא את עולה מחוסר זמן בבעלים ואשם נזיר ואשם מצורע ששחטן שלא לשמן, ת"ל שור ס"מ, כבש ס"מ, עז מ"מ:

תקפא [נח]אמר מר אוציא את אלו שאינן ראוין לפתח אהל מועד ולא אוציא פרת חטאת ושעיר המשתלח שהוא ראוי לפתח אהל מועד ת"ל לה' מי שמיוחד לשם יצא זה שאין מיוחד לשם. ולה' להוציא הוא ורמינהו [נט]ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה אלו אישים, מנין שלא יקדיש [אותו מחוסר זמן] ת"ל לה' לרבות שעיר המשתלח, אמר רבא התם מענינא דקרא והכא מענינא דקרא התם ואל פתח לרבות, לה' להוציא. הכא קרבן להוציא, לה' לרבות: [ס]השוחט והמעלה בחוץ חייב על השחיטה וחייב על העלאה, בשלמא העלאה כתיב עונש וכתיב אזהרה, עונש דכתיב ואל פתח אהל מועד לא יביאנו, אזהרה דכתיב [סא]השמר לך פן תעלה עולותיך וכי הא דאמר ר' אילא כל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה, אלא שחיטה בשלמא עונש כתיב ואל פתח אהל מועד לא הביאו אלא אזהרה מנלן, א"ק ולא יזבחו עוד את זבחיהם. הא מיבעי ליה לכדרבי אלעזר מנין לזובח בהמה למרקולים שהוא חייב שנאמר ולא יזבחו עוד אם אינו ענין לכדרכה דנפקא לה [סב]מאיכה יעבדו תנהו לענין שלא כדרכה, אמר רבא קרי ביה ולא יזבחו עוד וקרי ביה ולא עוד. ואכתי מיבעי ליה לכדתניא ע"כ הוא מדבר בזבחים שהקדישן בשעת איסור הבמות והקריבן בשעת איסור הבמות שהרי עונשן אמור ואל פתח אהל מועד לא יביאנו אזהרה מנין שנאמר השמר לך פן תעלה עולותיך, מכאן ואילך הוא מדבר בזבחים שהקדישן בשעת היתר הבמות והקריבן בשעת איסור הבמות שהרי נאמר למעלה למען אשר יביאו בני ישראל את זבחיהם אשר הם זובחים זבחים שהתרתי לך כבר על פני השדה כל הזובח בשעת איסור הבמות מעלה עליו הכתוב כאלו הקריב על פני השדה. והביאום לה' זה מצות עשה, מצות לא תעשה מנין ת"ל ולא יזבחו עוד, יכול יהא ענוש כרת, ת"ל חקת עולם תהיה זאת להם, זאת להם ואין אחרת להם. אלא א"ר אבין ק"ו ומה מקום שלא ענש הזהיר מקום שענש אינו דין שהזהיר.

וכי

כמ"ק ובמ"ק מד דברים לג: מה ישעיה מג: מו דברים יב: מז מ"א יח: מח יהושע ח: מט שופטים ו: נ ש"א ז: נא שם: נב תורת כהנים: נג זבחים קטז: נד ב"ב קכ: נה ויקרא כג: נו זבחים קז: נז תורת כהנים: נח יומא סג: נט ויקרא כב: ס זבחים קז: סא דברים כ: סב שם יא.

זית רענן (יז) אמורה בכה אמר, פי' שלא תאמר שהקב"ה אמר המצוה דרך כלל ומשה היה מהדר הסגנון, עכ"ל: (יח) שעת היתר, קודם שהוקדש: מחוסר זמן בגופה, שעדיין אינה בת שבעה ימים: היא ועורה בבעלים, כגון זב וזבה:

וכי מזהירין מן הדין, אלא אמר ר' יוחנן אתיא הבאה הבאה מה להלן לא ענש אא"כ הזהיר אף כאן לא ענש אא"כ הזהיר. [סג]חומר בשחיטה מבהעלאה שהשוחט להדיוט חייב והמעלה להדיוט פטור. חומר בהעלאה מבשחיטה שנים שאחזו בסכין ושחטו פטורין, אחזו באבר והעלו חייבין, העלה וחזר והעלה חייב על כל העלאה והעלאה דברי ר"ש. ר' יוסי אומר אינו חייב אלא אחת, מאי שנא המעלה להדיוט דפטור דכתיב לה', בשחיטה נמי הכתיב לה', שאני התם דכתיב איש איש. גבי העלאה נמי הכתיב איש איש, ההוא מיבעיא ליה לשנים (ששחטו פטור) [שהעלו באבר שחייבין, א"ה ה"נ מיבעי ליה לשנים שאחזו בסכין ושחטו שחייבין], שאני התם דאמר קרא ההוא אחד ולא שנים. אי הכי גבי העלאה נמי הכתיב ההוא, מיבעי ליה למעוטי שוגג אנוס ומוטעה [א"ה ה"נ מיבעי למעוטי אנוס שוגג ומוטעה], תרי ההוא כתיבי, ואלא לה' למה לי, להוציא שעיר המשתלח. [סד]פרת חטאת ששרפו חוץ מגיתה ושעיר המשתלח שהקריבו בחוץ פטור שנאמר ואל פתח אהל מועד לא הביאו כל שאינו ראוי לבוא לפתח אהל מועד אין חייבין עליו. ושעיר המשתלח לא ראוי לפתח אהל מועד הוא והתניא קרבן שומע אני אפילו קדשי בדק הבית שקרויין קרבן כענין שנאמר [סה]ונקרב את קרבן ה', ת"ל לה' ואל פתח אהל מועד לא הביאו, יכול שאני מוציא אף שעיר המשתלח, ת"ל לה', לא קשיא כאן קודם וידוי כאן לאחר וידוי. לפני משכן ה' כל שאינו ראוי למשכן ה' אין חייבין עליו והא נמי תיפוק ליה מואל פתח אהל מועד בשלמא רובע ונרבע משכחת לה דאקדשינהו והדר נרבעו אלא מוקצה ונעבד אין אדם אוסר דבר שאינו שלו. בקדשים קלים ואליבא דר' יוסי הגלילי דאמר ממון בעלים הן, רובע ונרבע דבר ערוה, אתנן ומחיר כלאים יוצא דופן בולדות קדשים וקסבר ולדות קדשים בהווייתן הן קדושים:

תקפב [סו]דם יחשב לאיש ההוא (יט) ולא לשולחיו, דם שפך אחד ששחט חייב, שנים ששחטו פטורין. והלא דין הוא ומה אם במקום שהמעלה להדיוט פטור, חייב שנים שהעלו, מקום שהשוחט להדיוט חייב אינן דין שנחייב שנים ששחטו, ת"ל דם שפך אחד ששחט חייב שנים ששחטו פטורין. ונכרת האיש ולא הצבור, ההוא ולא אנוס ולא שוגג ולא מוטעה. מקרב עמו ועמו בשלום, איני יודע אם הן קדשים הקרבין בבמה ת"ל שלמים, אין לי אלא שלמים מנין לרבות את העולה ת"ל זבחי, יכול שאני מרבה חטאת ואשם ת"ל אותם. ומה ראית, אחר שרבה הכתוב ומעט מה שלמים מיוחדין שהן באין בנדר ונדבה אף עולה ושלמים בלבד. [סז]בעא מיניה אביי מרב יוסף היא חולין וולדה שלמים ושחטה בחוץ מהו מי חייב עליו משום שחוטי חוץ או לא א"ל מי קריא ביה והביאום לה'. היא שלמים וולדה חולין ושחטה בפנים מהו למ"ד ולדות קדשים בהווייתן הן קדושים מי הוו חולין בעזרה או לא, א"ל מי קריא ביה כי ירחק ממך וזבחת. [סח]אמר רב ששת לדברי האומר יש מנחה בבמה יש עופות בבמה, לדברי האומר אין מנחה בבמה אין עופות בבמה, מ"ט וזבחו זבחי שלמים זבחים ולא עופות זבחים ולא מנחות: [סט]וזרק הכהן את הדם על מזבח ה' [זריקת כהן במזבח] ואין זריקת כהן בבמה אלא אף הגרים אף הנשים אף העבדים כשרים בבמה. מזבח ה' פתח אהל מועד ואין מזבח בבמה ולא עוד אלא אפילו העלה על הסלע או על האבן חייב דברי ר"ש. וחכמים אומרים אינו חייב עד שיעשה כמין מזבח ויעלה עליו, והקטיר החלב לריח ניחוח לה' ואין ריח ניחוח בבמה:

[ע]והקטיר החלב חלב אע"פ שאין בו בשר, אשכחן חלב, יותרת הכבד ושתי הכליות מנא לן דקתני ובמנחה אפילו כולה קיימת לא יזרוק הא יותרת הכבד ושתי הכליות יזרוק מנין, ר' יוחנן דידיה אמר לריח ניחוח כל שאתה מעלה לריח ניחוח. ואצטריך למיכתב לריח ניחוח ואצטריך למיכתב חלב, דאי כתב רחמנא חלב הוה אמינא חלב אין יותרת הכבד ושתי הכליות לא קמ"ל לריח ניחוח. ואי כתב רחמנא לריח ניחוח הוה אמינא אפילו מנחה כתב רחמנא חלב. [עא]ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אין שעירים אלא שדים שנאמר [עב]ושעירים ירקדו שם, אשר הם זונים אחריהם לרבות שאר עבודה זרה. חקת עולם לבית עולמים, תהיה בזמן הזה, זאת להם (כ) ואין חייבים עליהן כרת. לדורותם שינהוג הדבר לדורות, ואליהם תאמר כל האמור בענין. ישראל אלו ישראל, הגר אלו הגרים, אשר יגור לרבות נשי גרים. בתוכם לרבות את הנשים ואת העבדים (המשוחררין), א"כ למה נאמר איש איש להביא שנים שהעלו דברי רבי יהודה. ר"ש אומר ודין הוא ומה אם במקום שהשוחט להדיוט חייב שנים ששחטו פטורים מקום שהמעלה להדיוט פטור אינו דין שנפטור שנים שהעלו, ת"ל איש איש להביא שנים. ר' יוסי אומר ההוא אחד שהעלה חייב שנים שהעלו פטורין. [עג]אשכחן מוקטרי פנים שהעלן בחוץ, מוקטרי חוץ שהעלן בחוץ מנא לן, תנא דבי רבי ישמעאל ואליהם תאמר לערב פרשיות מה להלן בשחוטי חוץ אף כאן בשחוטי חוץ, מתקיף לה רב ביבי בר אביי הא דתנן ל"ו כריתות בתורה הני ל"ז הויין דאיכא המעלה [והמעלה], קשיא. והא דתנן הזורק מקצת דמים בחוץ חייב מנא לן. מדתניא דם יחשב לרבות את הזורק דברי ר' ישמעאל. ר' עקיבא אומר או זבח לרבות את הזורק. ור' ישמעאל האי או זבח מאי עביד ליה, מיבעי ליה לחלק. ור' עקיבא לחלק מנא ליה, נפקא ליה מלא יביאנו. ור' ישמעאל ההוא מיבעי ליה על השלם הוא חייב ואינו חייב על החסר, ור' עקיבא נפקא ליה מלעשות אותו. ור' ישמעאל אמר לך חד למוקטרי פנים שחסרו שהעלן בחוץ וחד למוקטרי חוץ שחסרו שהעלן בחוץ, והתניא ר' ישמעאל אומר יכול מוקטרי פנים שחסרו והעלן בחוץ יכול יהא חייב ת"ל לעשות אותו על השלם הוא חייב ואינו חייב על החסר. ורבי עקיבא קסבר מוקטרי פנים שחסרו והעלן בחוץ חייב. ור' עקיבא האי דם יחשב מאי עביד ליה לרבות שחיטת עוף. ור' ישמעאל נפקא ליה מאו אשר ישחט. ור' עקיבא אמר לך ההוא מיבעי ליה על השוחט הוא חייב ואינו חייב על המולק. ור' ישמעאל נפקא ליה מזה הדבר, דתניא אשר ישחט אין לי אלא שוחט בהמה שוחט עוף מנין, ת"ל אשר ישחט. יכול שאני מרבה אף המולק, ודין הוא ומה שחיטה שאין דרך הכשרה בפנים חייב, מליקה שדרך הכשרה בפנים לא כל שכן שחייב, ת"ל זה הדבר, ור' עקיבא ההוא מיבעי ליה לגזרה שוה, א"ר אבהו שחט וזרק לדברי רבי ישמעאל חייב אחת לדברי ר' עקיבא חייב שתים. ואביי אמר אפילו לדברי ר' עקיבא נמי אינו חייב אלא אחת, דאמר קרא שם תעשה הכתוב עשאן כולן עשיה אחת. זרק והעלה לדברי רבי ישמעאל חייב שתים. לדברי ר' עקיבא אינו חייב אלא אחת, אביי אמר אפילו לר' עקיבא נמי חייב שתים להכי פלגינהו קרא שם העלה ושם תעשה. שחט וזרק והעלה דברי הכל חייב שתים:

[עד]אשר יעלה עולה אין לי אלא עולה מנין לרבות אימורי חטאת ואימורי אשם ואימורי קדשי קדשים ואימורי קדשים קלים תלמוד לומר זבח, מנין לרבות את הדם ת"ל או זבח, מנין לרבות הקומץ והלבונה והקטרת ומנחת כהן משיח ומנחת כהנים ומנחת נסכים והמנסך שלשת לוגין מים, ת"ל ואל פתח אהל מועד לא יביאנו כל הבא לפתח אהל מועד חייבין עליו בחוץ. אין לי אלא קדשים כשרין מנין לרבות קדשים פסולין כגון הלן והיוצא והטמא ושנשחט חוץ לזמנו וחוץ למקומו ושקבלו פסולים וזרקו את דמן והניתנין בחוץ שנתנן בפנים והניתנין בפנים שנתנן בחוץ ופסח וחטאת ששחטן שלא לשמן מנין, ת"ל לא יביאנו לעשות כל המתקבל בפתח אהל מועד חייבין עליו בחוץ. [עה]מנין למעלה בשר חטאת בשר אשם בשר קדשי קדשים בשר קדשים קלים ומותר העומר ושתי הלחם ולחם הפנים ושירי מנחות שפטור, תלמוד לומר עולה מה עולה שראויה להעלאה אף כל שראוי להעלאה. מנין לרבות היוצק הבולל הפותת המולח המניף המגיש והמסדר את השלחן והמטיב את הנרות הקומץ והמקבל מקצת דם שבחוץ שפטור, ת"ל אשר יעלה עולה מה העלאה שהיא גמר עבודה אף כל שהיא גמר עבודה. [עו]חייב על השחיטה וחייב על העלאה ר' יוסי הגלילי אומר שחט בפנים והעלה בחוץ חייב, שחט בחוץ והעלה בחוץ פטור שלא העלה אלא דבר פסול. אמרו לו אף השוחט בפנים והעלה בחוץ כיון שהוציאו פסלו. רבי אומר מה לשוחט בפנים והעלה בחוץ חייב שכן היתה לו שעת הכושר תאמר בשוחט בחוץ ומעלה בחוץ שלא היתה לו שעת הכושר. ר' אלעזר בר' שמעון אומר מה לשוחט בפנים והעלה בחוץ חייב (כא) שכן מזבח מקבלו תאמר בשוחט בחוץ והעלה בחוץ שאין המזבח מקבלו. הטמא שאכל בין קדש טמא בין קדש טהור חייב. ר' יוסי הגלילי אומר טמא שאכל את הטהור חייב, טמא שאכל את הטמא פטור שלא אכל אלא דבר טמא. א"ל אף הטמא שאכל את הטהור כיון שנגע בו טמאהו. טהור שאכל את הטמא פטור שאינו חייב אלא על טומאת הגוף. יכול אף המעלה פחות מכזית מן העולה, פחות מכזית מן האמורין פחות מכזית מן הקומץ, פחות מכזית מן הלבונה, פחות משלשת לוגין יין, פחות משלשה לוגין מים יהא חייב, תלמוד לומר אותו, על השלם הוא חייב ואינו חייב על המקצת:

ונכרת

מס"ק ובמ"ק סג זבחים קח: סד שם קיג: סה במדבר לא: סו תורת כהנים: סז תמורה יב: סח זבחים קיט: סט תורת כהנים: ע מנחות כו: עא תורת כהנים: עב ישעיה יג: עג זבחים קו: עד שם קט: עה שם קטו: עו תורת כהנים:

זית רענן (יט) ולא לשולחיו, והשליח חייב: ולא הצבור, שאין הצבור נענשים על ידו: ועמו בשלום, שאפילו בדין הקל אין נענשים: ואין ריח ניחוח בבמה, אפילו אברים שצלאן והעלן כשרים: (כ) ואין חייבין עליהן כרת, בזמן הזה השוחט בחוץ: (כא) שכן מזבח מקבלו, שאם עלה לא ירד:

ונכרת האיש ולא הצבור. ההוא אחד שהעלה חייב ושנים שהעלו פטורין דברי ר' יוסי. ר' שמעון אומר איש איש להביא את שנים, העלה וחזר והעלה חייב על כל העלאה והעלאה דברי ר' שמעון. ר' יוסי אומר אינו חייב אלא אחת ואינו חייב עד שיעלה לראש המזבח. ר' שמעון אומר אפילו העלה על הסלע או על האבן חייב. [עז]תניא אידך איש איש לרבות שנים שאחזו באבר והעלו חייבין. שיכול והלא דין הוא ומה השוחט להדיוט שחייב, שנים שאחזו בסכין ושחטו פטורין, המעלה להדיוט שפטור אינו דין ששנים שאחזו באבר והעלו שפטורין, ת"ל איש איש דברי ר' שמעון. ר' יוסי אומר ההוא אחד ולא שנים אם כן מה ת"ל איש איש דברה תורה כלשון בני אדם. ור"ש האי ההוא מה עביד ליה, מיבעי ליה למעוטי שוגג אנוס ומוטעה, ור' יוסי מהוא ההוא. ור' שמעון הוא ההוא לא דריש. ור"י מדהאי איש איש דברה תורה כלשון בני אדם ההוא איש איש נמי דברה תורה כלשון בני אדם. ואלא השוחט להדיוט דחייב מנא ליה. [נפקא ליה מדם] יחשב לאיש ההוא דם שפך ואפילו שחט לאיש: [עח]ישראל אלו ישראל. גר אלו גרים, הגר לרבות את נשי גרים, בתוכם לרבות את הנשים ואת העבדים (המשוחררין). אם כן למה נאמר איש איש אמר ר' אלעזר בר' שמעון להביא [ולד] בת ישראל מן הכותי ומן העבד. אשר יאכל כל דם מה ת"ל, לפי שנאמר *כי נפש הבשר ברם הוא ואני נתתיו לכם על המזבח וגו' יכול לא יהו חייבין אלא על דם הנפש במוקדשין, דם הנפש בחולין דם התמצית במוקדשין מנין, ת"ל אשר יאכל כל דם דברי רבי יהודה. וחכמים אומרים על כולם אינו חייב אלא על דם הנפש בלבד. ונתתי את פני פונה אני מכל עסקי ועוסק בו, בנפש ולא בצבור, האוכלת ולא המאכלת, האוכלת כדי אכילה כזית. האוכלת את הדם אין הדם והחלב מצטרפין זה עם זה. והכרתי אותה מקרב עמה ועמה בשלום. כי נפש הבשר ברם היא (כב) להגיד מה גרם. ואני נתתיו שאם נתן מתנה אחת כפר. לכם ולא (לאברים) [לאחרים]. על המזבח בכל מקום שיתן על המזבח מכפר. (לכפר) על (נפשות) [המזבח] ולא על קרקע של מזבח, כי הדם הוא בנפש יכפר הא אם נתן מדם התמצית לא עשה כלום. על כן אמרתי לבני ישראל כל נפש מכם לא תאכל דם להזהיר את הגדולים על הקטנים. יכול יהו נכרתין על ידיהם ת"ל האוכלת האוכל בכרת. יכול לא יהו נכרתין על ידי קטנים שאין הקטנים נכרתין על ידי עצמן (יכול) [אבל] יהו נכרתין על ידי גדולים שהרי גדולים נכרתין ע"י עצמן, תלמוד לומר כל אוכליו יכרת הא אין נכרתין לא על ידי גדולים ולא על ידי קטנים: [עט]אמר רבא שלש כריתות האמורות בדם למה, אחת לדם חולין, ואחת לדם קדשים, ואחת לדם כסוי. [פ]ת"ר מועלין בדמים דברי רבי מאיר ור' שמעון וחכמים אומרים אין מועלין. עד כאן לא פליגי אלא בדרבנן אבל בדאורייתא אין מועלין, מנא הני מילי אמר קרא לכם שלכם [יהא]. דבי ר' ישמעאל תנא לכפר לכפרה נתתיו ולא למעילה, ור' יוחנן אמר אמר קרא הוא, הוא לפני כפרה כלאחר כפרה מה לאחר כפרה אין בו מעילה דאין לך הדבר שנעשית מצותו ומועלין בו [אף לפני כפרה אין בו מעילה]. [פא]תלתא קראי דכתיבן בדם למה לי חד למעוטי נותר וחד למעוטי מעילה וחד למעוטי טומאה. אבל פגול לא צריך קרא דתנן כל שיש לו מתירין בין לאדם בין למזבח חייבין עליו משום פגול ודם עצמו מתיר הוא. [פב]נתנו על גבי הכבש שלא כנגד היסוד נתן את הניתנין למטה למעלה ואת הניתנין למעלה למטה ואת הנתנין בפנים בחוץ [ואת הנתנין בחוץ בפנים] פסול ואין בו כרת. אמר שמואל בשר פסול אבל בעלים נתכפרו, מ"ט אמר קרא ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר כיון שהגיע דם למזבח נתכפרו בעלים. אי הכי בשר נמי, אמר קרא לכפר לכפרה נתתיו ולא לדבר אחר:

תקפג [פג]אמר רבי אבהו א"ר אלעזר כל מקום שנאמר לא יאכל לא תאכל לא תאכלו אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע עד שיפרוט לך הכתוב כדרך שפרט לך בנבלה לגר בנתינה ולנכרי במכירה. והרי דם דכתיב כל נפש מכם לא תאכל דם ותנן אלו ואלו מתערבין באמה ויוצאין לנחל קדרון ונמכרין לגננין לזבל. שאני דם דאיתקש למים שנאמר על הארץ תשפכנו כמים כמים הנשפכין ולא כמים המתנסכין על גבי המזבח, ומים הנשפכין לפני ע"ז [נמי] איקרי ניסוך שנאמר [פד]ישתו יין נסיכם. ולחזקיה איתקש למים דם הנשפך כמים מכשיר לאפוקי דם קדשים. [פה]קטן אוכל נבלות אין בית דין מצווין להפרישו. תא שמע לא תאכלום לא תאכילום להזהיר גדולים על הקטנים, מאי לאו דאמרינן להו לא תיכלו, לא דלא ליספו להו בידים. תא שמע כל נפש מכם לא תאכל דם להזהיר גדולים על הקטנים, מאי לאו דאמרינן להו לא תיכלו, לא דלא ליספו להו בידים. תא שמע אמור ואמרת להזהיר גדולים על הקטנים, מאי לאו דאמר להו לא תיטמאו, לא דלא ליטמאו בידים. וצריכי דאי אשמעינן שרצים משום דאיסורן במשהו אבל דם דעד דאיכא רביעית אימא לא. ואי אשמעינן דם משום דאיסורו בכרת אבל שרצים דאיסורן איסור לאו אימא לא. ואי אשמעינן הני תרתי משום דאיסורן שוה בכל אבל טומאה אימא לא. ואי אשמעינן טומאה הוה אמינא כהנים שאני משום דריבה בהן הכתוב מצות יתירות אבל הנך אימא לא, צריכא. [פו]ישראל אלו ישראל, גר אלו גרים, הגר אלו נשי גרים, בתוכם לרבות את הנשים ואת העבדים (המשוחררים), א"כ למה נאמר איש איש, לפי שנאמר אשר יצוד אין לי אלא הצד, ירש לקח ונתן לו במתנה מנין, ת"ל איש איש. [פז]אשר יצוד אין לי אלא הצד את שאינן צודין, צודין [ועומדין מאליהן] כגון אווזין ותרנגולין מנין ת"ל ציד מ"מ. אם כן למה נאמר אשר יצוד (אמר רבי) למדה תורה דרך ארץ שלא יהא אדם אוכל בשר אלא בהזמנה הזאת: [פח]עוף יכול אף עוף טמא במשמע ת"ל חיה מה (כג) חיה שהיא מטמאה בגדים אף עוף שהוא מטמא בגדים יצא עוף טמא שאינו מטמא בגדים. אי מה חיה שאינה באם על הבנים אף עוף שאינו באם על הבנים יצא עוף טהור שהוא באם על הבנים, ת"ל אשר יאכל יצא עוף טמא שאינו נאכל. אין לי אלא עוף הנאכל חיה הנאכלת מנין, ת"ל חיה או עוף אשר יאכל:

[פט]אשר יצוד ציד חיה. חיה כל משמע בין מרובה בין מועט. עוף כל משמע בין מרובה בין מועט, מכאן אמרו שחט מאה חיות במקום אחד כסוי אחד לכולן, מאה עופות במקום אחד כסוי אחד לכולן, חיה ועוף במקום אחד כסוי אחד לכולן. רבי יהודה אומר שחט חיה יכסה ואח"כ ישחט את העוף שנאמר חיה או עוף, א"ל הרי הוא אומר כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא, מאי קא מהדרי ליה, הכי קאמרי ליה רבנן האי או מבעי ליה לחלק. ור' יהודה לחלק מדמו נפקא. ורבנן דמו טובא משמע דכתיב כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא. א"ר חנינא ומודה היה ר' יהודה לענין ברכה שאינו מברך אלא ברכה אחת: [צ]אמר רב יהודה אמר שמואל משום רב יצחק בן פנחס אין שחיטה לעוף מן התורה שנאמר ושפך את דמו בשפיכה בעלמא. א"ה חיה נמי, חיה איתקש לפסולי המוקדשין, עוף נמי איתקש לבהמה דכתיב [צא]זאת תורת הבהמה והעוף, הא כתיב ושפך את דמו וכסהו. ומאי חזית דשדית ליה אעוף שדיה אחיה, מסתברא משום דסליק מניה כו'. הוא דאמר כי האי תנא דתניא ר' אלעזר הקפר אומר מה ת"ל [צב]אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו וכי מה למדנו מצבי ואיל, מעתה ה"ז בא ללמד ונמצא למד, מקיש צבי ואיל לפסולי המוקדשים, מה פסולי המוקדשים בשחיטה אף צבי ואיל בשחיטה. ועוף אין לו שחיטה מדברי תורה אלא מדברי סופרים, ומאן תנא דפליג עליה דרבי אלעזר הקפר רבי היא, דתניא רבי אומר [צג]וזבחת כאשר צויתיך מלמד שנצטוה משה על הושט ועל הקנה ועל רוב אחד בעוף ועל רוב שנים בבהמה:

תקפד [צד]ושפך את דמו מי ששפך יכסה. מעשה באחד ששפך וקדם חברו וכסה וחייבו רשב"ג ליתן לו עשרה זהובים. [צה]נוהג בחולין אבל לא במוקדשים דאמר קרא ושפך את דמו וכסהו בעפר מי שאינו מחוסר אלא שפיכה וכסוי יצאו קדשי מזבח שמחוסר שפיכה גרירה וכסוי. מר בריה דרב אשי אמר א"ק חיה ועוף מה חיה לא חלקת בה אף עוף לא תחלוק בו (כתוב עוד ברמז תקמ"ב):

תקפה [צו]השוחט ונמצאת טרפה, השוחט לעבודה זרה, והשוחט חולין בפנים וקדשים בחוץ וחיה ועוף הנסקלין ר' מאיר מחייב וחכמים פוטרין: אמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן ראה רבי דבריו של ר"מ באותו ואת בנו ושנאן בלשון חכמים. ודבריו של ר"ש בכסוי הדם ושנאן בלשון חכמים. מ"ט דרבי מאיר באותו ואת בנו, א"ר יהושע בן לוי גמר שחיטה שחיטה משחוטי חוץ מה התם שחיטה שאינה ראויה שמה שחיטה אף הכא נמי שחיטה שאינה ראויה שמה שחיטה. ור"ש מ"ט, אמר ר' מני בר פטיש גמר [צז]מטבוח טבח והכן מה להלן שחיטה ראויה אף כאן שחיטה ראויה. ור' מאיר נמי נגמור מטבוח טבח והכן, דנין שחיטה משחיטה ואין דנין שחיטה מטביחה, ומאי נפקא מינה והא תנא דבי ר' ישמעאל ושב הכהן ובא הכהן זו היא שיבה זו היא ביאה. ה"מ

ממ"ק ובמ"ק עז זבחים קח: עח תו"כ: *ויקרא יז: עט כריתות ד: פ יומא נט: פא חולין קטז: פב זבחים כו: פג פסחים כא: פד דברים לב: פה יבמות קיד: פו תורת כהנים: פז חולין פד: פח תורת כהנים: פט חולין פו: צ שם כז: צא ויקרא יא: צב דברים יב: צג שם: צד ב"ק צא: צה חולין פג: צו שם פה: צז בראשית מג:

זית רענן (כב) להגיד מה גרם, מאיזה טעם נאסר: מתנה אחת, דלכתחלה צריך ב' מתנות שהן ד': (כג) חיה מטמאה בגדים, בנגיעת נבלתה: ועוף טהור מטמא בגדים, כשאוכל נבלתם:

ה״מ היכא דליכא דדמי ליה אבל היכא דאיכא דדמי ליה מדדמי ליה ילפינן. ור״ש נמי לגמור משחוטי חוץ, דנין חולין מחולין ואין דנין חולין מקדשים. ור״מ אטו אותו ואת בנו בקדשים מי לא נהוג, היינו דראה רבי דבריו של ר׳ מאיר באותו ואת בנו ושנאן בלשון חכמים. ומאי טעמא דר״מ בכסוי הדם. אמר ר״ש בן לקיש גמר שפיכה שפיכה משחוטי חוץ מה להלן שחיטה שאינה ראויה שמה שחיטה אף כאן שחיטה שאינה ראויה שמה שחיטה. ור״ש אשר יאכל כתיב. ור״מ ההוא למעוטי עוף טמא הוא דאתא. ור׳ שמעון עוף טמא מנא ליה משום דלאו בר אכילה הוא, טרפה נמי לאו בר אכילה הוא, היינו דראה רבי דבריו של ר׳ שמעון בכסוי הדם ושנאן בלשון חכמים: [צח]ושפך וכסה מי ששפך יכסה, שחט ולא כסה וראהו אחר מנין שהוא חייב לכסות, תלמוד לומר ואומר לבני ישראל אזהרה לבני ישראל. תניא אידך ושפך וכסה במה ששפך יכסה, מי ששפך יכסנו. ומעשה באחד ששפך וקדם אחר וכסה וחייבו רבן גמליאל ליתן לו עשרה זהובים. איבעיא להו שכר מצוה או שכר ברכה, ופשיט ליה שכר ברכה וכו׳. כסהו ונתגלה פטור מלכסות. א״ל רב אחא בריה דרבא לרב אשי מ״ש מהשב תשיבם דאמר מר השב אפילו ק׳ פעמים, א״ל התם לא כתיב מעוטא הכא כתיב מעוטא וכסהו. כסהו הרוח חייב לכסות. אמר רבה בר בר חנה א״ר יוחנן לא שנו אלא שחזר ונתגלה אבל לא חזר ונתגלה פטור מלכסות, וכי חזר ונתגלה מאי הוי הא אידחי ליה, אמר רב פפא זאת אומרת אין דחוי אצל מצות. ומאי שנא מהא דתניא השוחט ונבלע הדם בקרקע חייב לכסות, התם כשרשומו ניכר. [צט]דמו וכסהו מלמד שכל דמו חייב לכסות, מכאן אמרו דם הניתז ושעל הסכין חייב לכסות. אמר רבי יהודה אימתי בזמן שאין שם דם אלא הוא אבל יש שם דם שלא הוא פטור מלכסות. תניא אידך דם הניתז ושעל אגפים חייב לכסות. א״ר שמעון בן גמליאל במה דברים אמורים שלא כסה דם הנפש אבל כסה דם הנפש פטור מלכסות. במאי קא מיפלגי, רבנן סברי דמו כל דמו. ור׳ יהודה סבר דמו ואפילו מקצת דמו. ורבן שמעון בן גמליאל סבר דמו המיוחד. (אמר רב נחמן בר יצחק ושלשתן מקרא אחד דרשו שנאמר ושפך את דמו וכסהו בעפר). ת״ר ושפך את דמו וכסהו יכול יכסנו באבנים או יכפה עליו את הכלי ת״ל בעפר. אין לי אלא עפר מנין לרבות זבל הדק וחול הדק ושחיקת אבנים ושחיקת חרסית ונעורת של פשתן הדק ונסורת של חרשין דקה וסיד וחרסית ולבנה ומגופה שכתשן, ת״ל וכסהו. יכול שאני מרבה אף זבל הגס וחול הגס ושחיקת כלי מתכות ולבנה ומגופה שלא כתשן וקמח וסובין ומורסן, ת״ל בעפר, (אחר שרבה הכתוב ומיעט) ומה ראית לרבות את אלו ולהוציא את אלו אחר שרבה הכתוב ומיעט מרבה אני את אלו שהם מין עפר ומוציא אני את אלו שאינן מין עפר. ואימא וכסהו כלל, עפר פרט, כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט עפר אין מידי אחרינא לא. אמר רב מרי משום דהוי כלל הצריך לפרט ואין דנין אותו בכלל ופרט. דרש רב נחמן בר רב (יצחק) [חסדא] אין מכסין אלא בדבר שזורעים בו ומצמיח. אמר רבא האי [ק]בורכתא הוא, א״ל רב נחמן בר יצחק מאי בורכתיה, אנא אמריתה ניהליה ומהא מתניתא אמריתה ניהליה, דתניא היה מהלך במדבר ואין לו עפר לכסות שוחק דינר זהב ומכסה, היה מהלך בספינה ואין לו עפר לכסות שורף טליתו ומכסה (שחיקה אין אבנים לא). בשלמא שורף טליתו אשכחן אפר דאיקרי עפר, אלא דינר זהב מנלן. א״ר זירא [קא]ועפרות זהב לו. ת״ר אין מכסין אלא בעפר דברי בית שמאי ובית הלל אומרים מצינו אפר שהוא קרוי עפר שנאמר [קב]ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת. וב״ש עפר שרפה איקרי עפר סתמא לא איקרי. תנא הוסיפו עליהם השחור והכחול [קג]ונקרת פסולין *והזרניך. [קד]רבא הוה בדיק גירא לר׳ יונה בר תחליפא ושחט ביה עופא בהדי דפרח. ודילמא עביד הלדה חזינן גדפי דמיפרמי מאבראי. והא בעי כסוי, וכי תימא דמכסי ליה, והאמר רבי (חייא) [זירא] אמר רב השוחט צריך שיתן עפר למטה ועפר למעלה שנאמר ושפך את דמו וכסהו בעפר עפר לא נאמר אלא בעפר מלמד שהשוחט צריך שיתן עפר למטה ועפר למעלה, דמזמין ליה לעפרא דכולה *פקתא. [קה]א״ר יוחנן משום ר׳ ישמעאל בשלשה מקומות הלכה עוקרת את המקרא התורה אמרה בעפר והלכה בכל דבר. [קו]כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא (כד) להגיד מה גרם. ואומר לבני ישראל להזהיר גדולים על הקטנים, יכול יהו נכרתים על ידיהם תלמוד לומר כל אוכליו יכרת הא אין נכרתים אלא ע״י גדולים ולא ע״י קטנים, כל נפש יכול אף הנכרי בכלל ת״ל ובגר. אי ובגר יכול אף גר תושב, ת״ל באזרח מה אזרח בן ברית אף הגר בן ברית. אשר תאכל אין אכילה פחותה מכזית, אשר תאכל נבלה פרט לחרטום ולצפרנים לכנפים ולנוצה ולביצים, יכול תהא מטמאה בגדים (כה) בתוך מעים, ת״ל וכבס בגדיו ורחץ במים וטהר אינה מטמאה בגדים בתוך מעים, יכול תהא מטמאה בתוך הפה, ת״ל נפש אבית נפש היא מטמאה ואינה מטמאה לא בתוך הפה ולא בתוך מעים. יכול אם הקיאה תהא מטמאה בגדים ת״ל נפש. אשר תאכל דרך אכילתה היא מטמאה ואינה מטמאה דרך יציאתה. יכול תהא נבלת בהמה מטמאה בגדים אבית הבליעה, ת״ל [קז]נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה את שאין לה טומאה אלא באכילתה יצאה נבלת בהמה שמטמאה עד שלא יאכלנה. יכול נבלת עוף תטמא מן הכתוב ונבלת בהמה מקל וחומר, תלמוד לומר בה, בה אתה מטמא בגדים אבית הבליעה ואי אתה מטמא בגדים בנבלת בהמה אבית הבליעה. יכול תהא נבלת עוף טמא מטמאה בגדים אבית הבליעה, ת״ל אשר תאכל נבלה את שאיסורו משום בל תאכל נבלה יצא עוף טמא שאין איסורו משום בל תאכל נבלה דברי ר׳ יהודה, וחכמים אומרים נבלה וטרפה [נבלה] שיש בה טרפה יצא עוף טמא שאין לו טרפה, אשר תאכל נבלה מה ת״ל טרפה א״ר יהודה אם טרפה חיה כבר נאמר נבלה אם טרפה מתה הרי בכלל נבלה. וא״כ מה ת״ל (כו) טרפה אפילו שחוטה. אמר ר׳ מאיר ומה אם נבלת בהמה שהיא מטמאה במגע ובמשא שחיטתה מטהרת טרפתה מטומאתה נבלת העוף שאינה מטמאה במגע ובמשא אינו דין שתהא שחיטתה מטהרת טרפתה מטומאתה. מה מצינו בשחיטתה שמכשירתה לאכילה מטהרת טרפתה מטומאתה אף מליקתה שמכשירתה לאכילה תטהר טרפתה מטומאתה. רבי יוסי אומר דיה כנבלת בהמה שחיטתה מטהרתה ולא מליקתה, יכול אף המליקה שבפנים תטמא בגדים אבית הבליעה, ת״ל נבלה וטרפה מה נבלה שאינה מתרת את האיסור אף טרפה שאינה מתרת את האיסור יצא מליקה שבפנים שמתרת את האיסור ובא המולק קדשים בחוץ וחולין בין בפנים בין בחוץ שאין מתירין את האיסור. אחרים אומרים באזרח ובגר את שאיסורו שוה באזרח ובגר יצאה מליקה שבפנים שאין איסורה שוה באזרח ובגר. יכול השוחט חולין בפנים וקדשים בין בפנים בין בחוץ מטמא בגדים אבית הבליעה, תלמוד לומר נבלה וטרפה מה נבלה ששוה בפנים כבחוץ אף טרפה ששוה בפנים כבחוץ, יצא השוחט חולין בפנים וקדשים בין בפנים בין בחוץ שלא שוו בפנים כבחוץ. [קח]בשלמא חולין לא שוו בפנים כבחוץ אלא קדשים בין בפנים בין בחוץ מיפסיל פסילי. אמר רבא אם הועילה לו שחיטת חוץ לחייבו כרת לא תועיל לו לטהרה מידי נבלה. אשכחן קדשים בחוץ, קדשים בפנים מנלן, הואיל ולא שוו בפנים כבחוץ, אי הכי מולק קדשים בחוץ נמי לא שוו בפנים כבחוץ, אלא אמר רב שימי בר אשי דנין דבר שלא בהכשרו מדבר שלא בהכשרו ואין דנין דבר שלא בהכשרו מדבר שהוא בהכשרו. [קט]וכבס בגדיו יכול אף הציפה תלמוד לומר בגד, אי בגד יכול בגד גדול לבן מטמא בזב ומטמא בנגעים מנין גדול צבוע קטן לבן קטן צבוע עד שאתה מרבה להביא (סדין) [שביץ] של שבכה והגלגלין, תלמוד לומר בגד בגדיו ריבה, מנין לעשות שאר כלים כבגדים, ת״ל טמא, יכול יטמא אדם וכלי חרס; תלמוד לומר בגד, בגד הוא מטמא ואין מטמא אדם וכלי חרס, נמצאת אומר היה אוכל בנבלת עוף טהור וידו אחת בתנור וידו אחת באדם שניהם טהורים: ואם לא יכבס וגו׳ ונשא עונו (כז) יכול יהא ענוש כרת על כבוס בגדים, תלמוד לומר ובשרו לא ירחץ ונשא עונו על רחיצת גופו ענוש כרת על כבוס בגדים בארבעים. מנין שאינו מדבר אלא בטומאת מקדש וקדשיו, הזהיר וענש ע״י טומאה וחייב קרבן ע״י טומאה מה קרבן שחייב להלן ע״י טומאת מקדש וקדשיו אף עונש ואזהרה האמורים כאן ע״י טומאת מקדש וקדשיו. אחרים אומרים ונשא עונו ונשא עונו לגזרה שוה מה נשיאת עון האמור להלן ואוכליו עונו ישא כרת אף נשיאת העון האמור כאן כרת. (כח) [קי]הקפה [את הדם ואכלו או שהמחה] את החלב וגמעו חייב דכתיב (והנפש) [וכל נפש וגו׳] לרבות השותה:

חי [א]דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אני ה׳ אלהיכם כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו. א״ר הוניא משל למלך

סמ״ק ובמ״ק צח חולין פז: צט שם פח: ק בורכתא פי׳ מי באמר דבר זה נור כוח: קא איוב כח: קב במדבר יט: קג ונקרת פי׳ הכנים דקים מנקור הריחים: *הזרניך פיגמענט בל״א: קד חולין ל: *פקתא בקעס: קה סוטה טז: קו תורת כהנים: קז ויקרא כב: ח קדושים פט: קט כתוב ברמז תקמ״ז וברמז ר״ד: תורת כהנים: קי חולין קכ: א ויקרא רכה:

זית רענן (כד) להגיד מה גרם, פי׳ מאיזה טעם נאסר: (כה) בתוך מעים, פי׳ אף לאחר שבלעה יהא טמא: ת״ל וכבס בגדיו, מי לא עסקינן דאכל סמוך לשקיעת החמה שעדיין הוא בתוך המעים ואעפ״כ טהור: יכול תהא נבלת בהמה, אפילו לא נגע בו: (כו) טרפה, אפי׳ שחוטה מטמאה במוקדשין: שאין איסורה שוה, שהכהנים מותרין לאכול מלוקה: הציפה, מהצלת: (כז) יכול יהא ענוש כרת, פי׳ אם נכנס למקדש ולא כבס בגדיו: ואוכליו עונו ישא, בפרשת קדושים: כ(ח) הקפה וכו׳ חייב ותניאבי נמי ג נבלת עוף טהור כה״ג נפש לרבות השותה וכ״ה בגמא:

למלך שהיתה לו בת יחידה והשרה אותה במבוי אחד ונמצאו כולם בעלי זנות וכשפים, אמר לה אביה בתי תן דעתך שלא תעשי לא כמעשה אלו ולא כמעשה אלו. כך כשהיו ישראל במצרים היו המצרים בעלי זנות שנאמר [ב]אשר בשר חמורים בשרם. כשנכנסו לארץ כנען היו הכנענים בעלי זנות וכשפים שנאמר [ג]מרוב זנוני זונה טובת חן בעלת כשפים. אמר להם בני הזהרו שלא תעשו לא כמעשה אלו ולא כמעשה אלו. תנא ר' חייא אני ה' אלהיכם שני פעמים אני הוא שפרעתי מדור המבול ומאנשי סדום ועמורה וממצרים אני הוא שעתיד ליפרע ממי שעושה כמעשיהם, כל מקום שאתה מוצא זנות *אנדרלמוסיא בא לעולם והורגת טובים ורעים. מצינו בכל מקום שהקב"ה מאריך רוחו חוץ מן הזנות ואית לן קריין סגיאן. [ד]ויהי כי החל האדם לרוב וגו' ויראו בני האלהים וגו' וירא ה' כי רבה רעת האדם וגו' ויאמר ה' אמחה וגו'. סדומים כל אותו הלילה היה לוט עומד ומדבר עליהם סניגוריא כיון שאמרו [ה]איה האנשים וגו' הוציאם אלינו ונדעה אותם בתשמיש המטה מיד אמרו עוד מי לך פה, עד כאן היה לך רשות ללמד עליהם סניגוריא מכאן ואילך אין לך פתחון פה ללמד עליהם, אלא חתן ובניך ובנותיך וגו' כי משחיתים אנחנו וגו'. אני ה' אני הוא שפרעתי משמשון ומאמנון ומזמרי ואני עתיד ליפרע ממי שעושה כמעשיהם. אני הוא ששלמתי ליוסף וליעל ולפלטי אני עתיד לשלם שכר למי שעושה כמעשיהם. שלשה הם שברחו מן העבירה ושתף הקב"ה שמו בשמם. ואלו הם יוסף ופלטי ויעל. יוסף מנין, [ו]עדות ביהוסף שמו יה מעיד עליו שלא נגע בה. יעל מנין, [ז]ותכסהו בשמיכה, רבנן דהכא אמרין בסודרא, ורבנן דתמן אמרין במשיכלא. א"ר שמעון בן לקיש הזרנו על כל המקרא ולא מצאנו כלי ששמו שמיכה אלא שמי כה שמי מעיד עליה שלא נגע בה אותו רשע. פלטי מנין, כתוב אחד אומר [ח]ושאול נתן את מיכל וגו' לפלטי בן ליש וכתוב אחד אומר *פלטיאל בן ליש מאן נסיב פלטי ויהיב פלטיאל אלא אל מעיד עליו שלא נגע באשתו של דוד:

תקפו אמר רבי יוסי שלשה הם שתקפו יצרן עליהם ונשבעו לו. יוסף בועז ודוד. יוסף מנין, [ט]ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים. נשבע ליצרו באלהים שאינו חוטא ואינו עושה הרעה הזאת. דוד מנין, [י]ויאמר דוד (אל אבישי) חי ה', למי נשבע ר' יוחנן אמר ליצרו הרע נשבע. ר' שמעון בן לקיש אמר לאבישי נשבע אם תגע בו אני מערב דמך בדמו, הה"ד [יא]ויאמר דוד אל תשחיתהו וגו'. בועז מנין [יב]חי ה' שכבי עד הבוקר כל אותו הלילה היה יצרו הרע מצערו ומפתהו בדברים אמר לו אתה פנוי והיא פנויה אתה מבקש אשה והיא מבקשת איש עמוד ובועלה ותקנה לך בבעילה נשבע ליצרו הרע חי ה', ולאשה אמר שכבי עד הבקר. א"ר נחוניא [יג]גבר חכם בעוז, גבר חכם בועז, ואיש דעת מאמץ כח שנזדרז על יצרו הרע בשבועה. רבי מיאשא בר בריה דר' יהושע בן לוי אומר מצינו שכל מי שהוא רואה בשר ערוה ולא זן ממנה זוכה להקביל פני שכינה מה טעם [יד]ועוצם עיניו מראות ברע וגו' מלך ביפיו תחזינה עיניך. [טו]דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אני ה' אלהיכם אני הוא שאמרתי והיה העולם, אני דיין, אני מלא רחמים, אני נאמן לשלם שכר, אני דיין ליפרע, אני הוא שנפרעתי מאנשי דור המבול ומאנשי סדום ועתיד אני ליפרע מכם אם תעשו כמעשים האלה. מנין שלא היתה אומה באומות שהתעיבו מעשיהם יותר מן המצרים, ת"ל כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו. מנין (כט) שהדור האחרון התעיבו מעשיהם יותר מכולן, ת"ל כמעשה ארץ מצרים לא תעשו. מנין מקום שישבו בו ישראל התעיבו מעשיהם יותר מכולן, תלמוד לומר אשר ישבתם בה לא תעשו. מנין שישיבתם של ישראל היא גרמה את כל המעשים האלו, ת"ל אשר ישבתם בה לא תעשו, מנין שלא היתה אומה באומות שהתעיבו מעשיהם יותר מן הכנענים, ת"ל וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו. מנין שהדור האחרון התעיבו מעשיהם יותר מכולן, ת"ל וכמעשה ארץ כנען לא תעשו. מנין מקום שבאו בו ישראל וכבשו התעיבו מעשיהם מן הכל, ת"ל אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו. ומנין שביאתן של ישראל גרמה את כל המעשים האלו, ת"ל אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו. ר' שמעון אומר [טז]מי פעל ועשה קורא הדורות מראש זימן את הדור חייב שיבואו ישראל ויפרעו מהן:

תקפז רבי יוסי הגלילי אומר אחר שהכתוב שוקל מעשה ארץ מצרים למעשה ארץ כנען ומעשה ארץ כנען למעשה ארץ מצרים למה זכו כנענים שישבו על ארצם ארבעים ושבע שנים שנאמר [יז]וחברון שבע שנים נבנתה לפני צוען מצרים מפני שכבדו את אברהם אבינו שאמרו לו [יח]נשיא אלהים אתה בתוכנו במבחר קברינו קבור את מתך. רבן שמעון בן גמליאל אומר הרי הוא אומר [יט]האדם הגדול בענקים הוא והארץ שקטה ממלחמה בני אדם שכבדו את אברהם אבינו זכו שתשקוט עליהם הארץ. אי כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו יכול לא יבנו בנינים ולא יטעו נטיעות כמותן, ת"ל ובחקותיהם לא תלכו לא אמרתי אלא בחקים החקוקים להם ולאבותיהם ולאבות אבותיהם. מה היו עושין האיש נושא (על) לאיש ואשה (על) לאשה ואשה נשאת לשנים והאיש נושא אשה ובתה לכך נאמר ובחקותיהם לא תלכו. [כ]תניא מקרעין על המת ולא מדרכי האמורי. א"ר אלעזר בן עזריה שמעתי שהמקרע על המת יותר מדאי לוקה משום בל תשחית. ר' יוחנן קרי למאניה מכבדותי. רב חסדא מדלי להו למאניה כי אזיל בי היזמי והיגי [כא] אמר זה מעלה ארוכה וזה אינו מעלה ארוכה. [כב]מצות הנהרגים מתיזים את ראשו בסייף כדרך שהמלכות עושה. רבי יהודה אומר ניוול הוא לו אלא מניחין את ראשו על הסדן וקוצץ בקופיץ, א"ל אין מיתה מנוולת מזו. א"ל ר' יהודה לחכמים אף אני יודע שמיתה מנוולת היא אבל מה אעשה שהרי אמרה תורה ובחקותיהם לא תלכו. ורבנן כיון דכתיב סייף באורייתא לאו מינייהו גמרינן. דאי לא תימא הכי הא דתניא שורפין על המלכים ולא מדרכי האמורי היכי שרפינן והכתיב ובחקותיהם לא תלכו אלא כיון דכתיב שרפה באורייתא *בשלום תמות ובמשרפות אבותיך וגו' ישרפו לך לאו מינייהו גמרינן הא נמי כיון דכתיב סייף באורייתא לאו מינייהו גמרינן. [כג]תניא היה מהלך בספינה ואין לו מקום בספינה לשחוט מוציא ידו חוץ לספינה ושוחט ודם שותת ויורד על דופני הספינה ואין שוחטין לגומא כל עיקר. והרוצה לנקר חצרו כיצד הוא עושה עושה מקום חוץ לגומא ושוחט ודם שותת ויורד לגומא, ובשוק לא יעשה כן משום שנאמר ובחקותיהם לא תלכו, ואם עשה כן צריך בדיקה אחריו: [כד]אביי ורבא דאמרי תרוייהו כל דבר שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי, אין בו משום רפואה יש בו משום דרכי האמורי. והתניא אילן שהוא משיר פירותיו וכו' (כתוב לעיל על וטמא טמא יקרא). [כה]יוצאין בביצת [כו]החרגול ובשן של שועל ובמסמר מן הצלוב משום רפואה דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים אסורין אף בחול משום דרכי האמורי. בביצת החרגול דעבדי [כז]לשחלא, ובשן של שועל דעבדי לשינתא, דחייא למאן דניים, דמיתא למאן דלא ניים. ובמסמר מן הצלוב דעבדי [כח]לזירפא, אביי ורבא דאמרו תרוייהו וכו' כדלעיל. תני תנא קמיה דר' חייא בר אבין כולהו אית בהו משום דרכי האמורי בר מהני, מי שיש לו עצם בגרונו מביא מאותו המין ומניח לו על קדקדו ולימא הכי חד חד נחת בלע בלע נחת חד חד, האומר גד גדי וסנוק לא אושכי ובושכי יש בו משום דרכי האמורי, הוא בשמה והיא בשמו יש בו משום דרכי האמורי, האומר שחטו תרנגול זה שקרא *ערבית ותרנגולת שקראה °גברית יש בו משום דרכי האמורי. אשתה ואייתיר אשתה ואייתיר (אין) [יש] בו משום דרה"א, המבקעת ביצים בכותל (והטח) בפני אפרוחים והמונה שבעים וחד בשביל שלא ימותו האפרוחין (אין) [יש] בו משום דרכי האמורי. המרקדת לכותח והמשתקת לעדשים והמצווחת לגריסין והמשתנת מים בפני קדרתה בשביל שתתבשל הקדרה במהרה יש בו משום דרכי האמורי, [אבל] נותנין קיסם של תותים ושברי זכוכית בקדרה בשביל שתתבשל הקדרה. וחכמים אוסרין בשברי זכוכית מפני הסכנה. נותנין בול של מלח לתוך הנר בשביל שתאיר ותדלק. נותנין טיט והרסית (לתוך) [תחת] הנר בשביל שתמתין ותדלק, חמרא וחיי לפום רבנן אין בו משום דרכי האמורי. ומעשה בר' עקיבא שעשה משתה לבנו ועל כל כוס וכוס שהביא אמר חמרא וחיי לפום רבנן (חמרא וחיי לפום) [חיי וחמרא לפום רבנן ולפום] תלמידיהון:

*אלו דברים מדרכי האמורי (ל) המספר קומי, והעושה בלורית. והמגביה לגרגרן. והמגררת את בנה לבין המתים. והקושר מטולטלת

ממ"ק ובמ"ק ב יחזקאל כג: ג נחום ג: *אנדרלמוסיא דבר ומגפה: ד בראשית ו: ה שם יט: ו תהלים פא: ז שופטים ד: ח שמואל א כה: *ש"ב ג: ט בראשית לט: י שמואל א כו: יא שם: יב רות ג: יג משלי כד: יד ישעיה לג: טו תורת כהנים: טז ישעיה מא: יז במדבר יג: יח בראשית כג: יט יהושע יד: כ ב"ק נא: כא פי' בין הקוצים: כב סנהדרין נב: *ירמיה לד: כג חולין מא: כד שם עז: כה שבת סו: כו החרגול פי' מין ארבה: כז לשחלא פי' לפגע האוזן: כח לזירפא פי' לגער שבא מחמת מכה: *ערבית כעורב: °גברית כתרנגול: *תוספתא מסכת שבת פ"ז:

זית רענן (כט) שהדור האחרון כו', היינו אותו הדור שהיה בזמן שיצאו ישראל ממצרים שהתעיבו כו' ת"ל כמעשה וגו' משמע שראו ישראל מעשיהם לפיכך הזהירם שלא יעשו כמעשיהם: גרמה להם לכל המעשים, פי' שישיבתן של ישראל במצרים וכן ביאתן לכנען גרמו לנפשם רעה שלא נזהרו בהם שלא ללמוד ממעשיהם (כביחזקאל פ' כ'): ארבעים ושבע שנים, פי' יותר ממצרים, שנחשבה כנחרבה אחר העשר מכות ואחר טביעת ים, וכנען עוד ישבה ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר ושבע שנים נבנתה קודם מצרים: (ל) המספר קומי, לפנים בטצח: והמגביה לגרגרן, שהולך בקומה זקופה: והקושר מטולטלת, כמו בר קטן:

מטולטלת של ירכו. וחוט אדום על אצבעו. והמונה ומשליך צרורות לים או לנהר הרי זה מדרכי האמורי. המספק והמטפח והמרקד לשלהבת ה"ז מדרכי האמורי. נפלה פתו ממנו ואמר החזירו לי שלא תאבד ברכתי. (לא) הניחו נר על הארץ שיצטערו המתים. אל תניחו נר על הארץ שלא יצטערו המתים. נפלו ממנו צרורות ואמר אורחין לנו היום ה"ז מדרכי האמורי. היה מתחיל במלאכה ואמר יבא פלוני שידיו קלות ויתחיל בה. יבא זה שרגליו קלות ויעבור לפנינו הרי זה מדרכי האמורי. האומר בחבית או בעסה יבא פלוני שידיו מבורכות ויתחיל בה ה"ז מדרכי האמורי. הפוקק את החלון בסירא, והקושר ברזל בכרעי המטה של חיה, והעורך לפניה שלחן הרי זה מדרכי האמורי. אבל פוקקין את החלון בגלופקרין או בעמיר ונותנין לפניה ספל של מים וקושרין לה תרנגולת שתהא לה לצוות ולא מדרכי האמורי. האומר שחטו תרנגול זה שקרא כעורב, שחטו תרנגולת זו שהיא קורא כזכר, האכילוה כרבלתא שהיא קורא כזכר ה"ז מדרכי האמורי. קרא עורב ואמר לו צרח. קרא עורב ואמר לו חזור לאחוריך ה"ז מדרכי האמורי. האומר (*) אכול תמרה וחזרת זו שתהא זוכרני בה. אל תאכילני מפני ברקי'. תישן בארונו של מת שתראנו בלילה, אל תישן בארונו של מת שלא תראנו בלילה. הפוך את חלוקך שתהא חולם חלומות טובות, אל תהפוך את חלוקך שלא תהא חולם חלומות. שב על המכבד שתהא חולם חלומות, אל תשב על המכבד שלא תהא חולם חלומות הרי זה מדרכי האמורי. האומר אל תשב על המחרשה שלא תכבד עלינו מלאכה אל תשב על המחרשה שלא תשבר הרי זה משום דרכי האמורי, ואם בשביל שלא תשבר וראי ה"ז מותר. האומר אל תפשיל ידיך לאחוריך שלא תאסר עלינו מלאכה ה"ז מדרכי האמורי, התופס הור בכותל ואומר חדא ה"ז מדרכי האמורי, אם מפני ניצוצות ה"ז מותר. השופך מים לרשות הרבים ואמר חדא ה"ז מדרכי האמורי, אם מפני עוברין ושבין ה"ז מותר, הזורק ברזל לבין הקברות ואמר חדא ה"ז מדרכי האמורי, אם מפני חרשין ה"ז מותר. הנותן מקל של אור וברזל תחת ראשו ה"ז מדרכי האמורי, אם בשביל לשמרה הרי זה מותר. המצוחת לתנור שלא תנפל הפת והנותנת קסמין באזני קדרה שלא תהא מרתחת ושופעת לאחוריה ה"ז מדרכי האמורי. אבל נותנה קסמין של תותים וזכוכית בקדרה בשביל שתתבשל מהרה אבל אסרו חכמים בזכוכית מפני סכנת נפשות, המשתקת לעדשים והמצננת לאורז והמטפחת לנר ה"ז מדרכי האמורי. נפל נחש ע"ג מטה ואמר עני הוא וסופו להעשיר, עוברה היא יולדת זכר, בתולה היא נישאת לאדם גדול ה"ז מדרכי האמורי. המושבת אפרוחין ואמרה איני מושיבתן אלא בבתולה, איני מושיבתן אלא ערומה, איני מושיבתן אלא בשמאל, איני מושיבתן אלא בתרי, והמקרש בתרי, והמשלח בתרי. והאומר הוסיפו על השלחן ה"ז מדרכי האמורי. הנותנת ביצים ועשבים בכותל וטחה בפניהם ומונה שבעים ואחד ה"ז מדרכי האמורי. הכוברת אפרוחים בכברה והנותנת ברזל בין האפרוחים ה"ז מדרכי האמורי, אם מפני הרעמים ואם מפני הברק ה"ז מותר. השואל במקלו ואומר אם אלך ואם לא אלך ה"ז מדרכי האמורי, אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר *עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו וגו': [כט]את משפטי תעשו דברים שאלמלי לא נכתבו דין הוא שיכתבו ואלו הן עבודת אלילים וגלוי עריות ושפיכת דמים וגזל וברכת השם, את חקותי תשמורו דברים שהשטן ויצר הרע משיבין עליהם ואומות העולם משיבין עליהן ואלו הן, אבילת חזיר ולבישת שעטנז והליצת יבמה וטהרת מצורע ושעיר המשתלח. ואם תאמר מעשה תהו הם, ת"ל אני ה', אני ה' חקקתים ואין לך רשות להרהר בהן. [ל]משפטי אלו דינין, חקותי אלו מהרשות, תשמרו זה משנה, ללכת בהן זה המעשה, תשמרו ללכת בהם לא משנה עקר אלא מעשה עקר. ושמרתם את חקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם ליתן שמירה ועשיה לחקים וליתן שמירה ועשיה למשפטים. וחי בהם לעולם, אם תאמר בעוה"ז הרי זה סופו מת הוא הא מה אני מקיים וחי בהם לעוה"ב, אני ה' נאמן לשלם שכר. [לא]מנין לפקות נפש שהוא דוחה את השבת, אמר רב יהודה אמר שמואל וחי בהם ולא שימות בהם וכו' (כדכתוב ברמז שכ"ז). [לב]היה ר"מ אומר מנין שאפילו גוי עוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול, ת"ל אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, כהנים לוים וישראלים לא נאמר אלא האדם הא למדת שאפילו גוי והוא עוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול אלא שאין נותנין לו שכר כמצווה ועושה דכתיב [לג]ראה ויתר גוים ראה שבע מצות שקבלו עליהן בני נח ולא קיימום, התירן להם שאין מקבלין עליהן שכר אלא כמי שאינו מצווה ועושה, דאמר ר' חנינא גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה, [לד]א"ר יוחנן כותי העוסק בתורה חייב מיתה שנאמר [לה]תורה צוה לנו משה לנו ולא להם. מיתיבי היה ר"מ אומר מנין שאפילו גוי ועוסק בתורה וכו', התם בשבע מצות דידהו:

°(נ"א המרת החזרת).

תקפח [לו]אמר ר' יוחנן משום ר"ש בן יהוצדק נמנו וגמרו בעלית בית נתזה בלוד כל עבירות שבתורה אם אומרים לאדם עבור ואל תהרג יעבור ואל יהרג חוץ מעבודת אלילים וגלוי עריות ושפיכות דמים. וע"א לא והתניא היה ר' ישמעאל אומר מנין שאם אמר לו לאדם עבוד אלילים ואל תהרג מנין שיעבור ולא יהרג ת"ל וחי בהם ולא שימות בהם. יכול אפילו בפרהסיא, ת"ל ולא תחללו את שם קדשי, אינהו דאמור כר' אליעזר דתניא ר"א אומר אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך ואם נאמר בכל מאדך למה נאמר בכל נפשך, אלא יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאדך ויש לך אדם שגופו חביב עליו ממממונו לכך נאמר בכל נפשך. גלוי עריות ושפיכות דמים כרבי. דתניא רבי אומר [לז]כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה וכי מה למדנו מרוצח מעתה, אלא הרי זה בא ללמד ונמצא למד מקיש רוצח לנערה המאורסה מה נערה המאורסה ניתן להצילה בנפשו אף רוצח ניתן להצילו בנפשו. ונערה המאורסה גופה מנלן כדתנא דבי ר' ישמעאל [לח]ואין מושיע לה הא יש לה מושיע בכל דבר שאתה יכול להושיעה. ומקיש נערה המאורסה לרוצח מה רוצח יהרג ואל יעבור אף נערה המאורסה יהרג ואל יעבור, ורוצח גופיה מנא לן, סברא הוא דההוא דאתא לקמיה דרבא א"ל אמר לי מרי [לט]דוראי זיל קטליה לפלניא ואי לא קטילנא לך, א"ל ניקטלך ולא תיקטל מי יימר דדמא דידך סומק טפי דילמא דמא דהאיך סומק טפי, כי אתא רב דימי א"ר יוחנן לא שנו אלא שלא בשעת השמד אבל בשעת השמד אפילו לשנויי [מ]ערקתא דמסאנא יהרג ואל יעבור, כי אתא רבין א"ר יוחנן אפילו שלא בשעת השמד לא אמרו אלא בצנעה אבל בפרהסיא לא. וכמה פרהסיא עשרה בני אדם, פשיטא ישראל בעינן דכתיב [מא]ונקדשתי בתוך בני ישראל, בעי ר' ירמיה תשעה ישראל וכותי אחד מהו, ת"ש דתני רבנאי אחוה דר' ירמיה ברבי אתיא תוך תוך מהבדלו מתוך העדה הזאת מה להלן עשרה וכולהו ישראל אף כאן עשרה וכולהו ישראל, והא אסתר פרהסיא הואי, אסתר קרקע עולם היתה. רבא אמר הנאת עצמו שאני, דאי לא תימא הכי [מב]קוקי ודימונקי היכי יהבינן להו, ואזדא רבא לטעמיה דאמר רבא האי נכרי דאמר לישראל קטול אספסתא בשבתא ושדי לחיותא ואי לא קטילנא לך ליקטול ולא ליקטליה, שדי לנהרא ליקטליה ולא ליקטול, מ"ט לעבור מילתא קא בעי:

תקפט [מג]כל חייבי כריתות שלקו נפטרו מידי כריתתן שנאמר [מד]ונקלה אחיך כיון שלקה הרי הוא אחיך דברי ר' חנניא בן גמליאל. וא"ר חנניא בן גמליאל ומה העובר עבירה אחת נפשו נטלת לו, העושה מצוה אחת על אחת כמה וכמה שתנתן לו נפשו. ר' שמעון אומר ממקומו הוא למד שנאמר ונכרתו הנפשות העושות ואומר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם הא כל היושב ואינו עובר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה. ר"ש ברבי אומר הרי הוא אומר [מה]רק חזק לבלתי אכול הדם מה אם הדם שנפשו של אדם קצה ממנו הפורש ממנו מקבל שכר, גלוי עריות שנפשו של אדם מתאוה להם ומחמדתן הפורש ממנו על אחת כמה וכמה שיזכה לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות. [מו]איש איש אל כל שאר בשרו מה ת"ל איש איש לרבות הגוים שמוזהרין על עריות כישראל. זהא מהכא נפקא מהתם נפקא, לאמר זה גלוי עריות, התם בעריות דידהו, הכא בעריות דידן, דקתני סיפא בא על בת ישראל נדון בדין ישראל. למאי הלכתא, א"ר יוחנן לא נצרכה אלא לנערה המאורסה דלדידהו לית להו דיינינן ליה בדינא דידן. אבל אשת איש בדינא דידהו דיינינן. והתניא בא על נערה המאורסה נדון בסקילה על אשת איש נדון בחנק ואי בדינא דידהו סייף הוא. אמר רב נחמן בר יצחק מאי אשת איש דקתני כגון שנכנסה לחופה ולא נבעלה דלדידהו לית להו דיינינן ליה בדינא דידן. דתני ר' חנינא [מז]והיא בעולת בעל [בעולת בעל] יש להן נכנסה לחופה ולא נבעלה אין להן. [מח]לא תקרבו מה ת"ל לפי שנאמר איש שיכול אין לי אלא האיש שמוזהר ע"י אשה, אשה שמוזהרת ע"י האיש מנין ת"ל לא תקרבו הרי כאן שנים, הרי הוא אומר ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב לגלות ערותה אין לי אלא שלא יגלה מנין (לב) שלא יקרב, ת"ל

בס"ק ובמ"ק *סוטה מ: כט יומא סז: ל תורת כהנים: לא יומא פה: לב ב"ק לח: לג חבקוק ג: לד סנהדרין נט: לה דברים לג: לו סנהדרין עד: לז דברים כב:
לח שם: לט דוראי מושל ושר: מ ערקתא דמסאנא שרוך הנעל: מא ויקרא כב: מב תיני מהתות שנותנין בכסא אש: מג מכות כג: מד דברים כה:
מה שם יב: מו סנהדרין נז: מז בראשית כ: מח תורת כהנים:

זית רענן (לא) הניחו נר על הארץ כצ"ל: בסירא, קוצין: (*) אכול המרת החזרת, פי' שאם לחברו אכול חמר של חזרת כדי שיבריא הוא באכילת חברו: שלא תיאסר, פי' שלא יהו ידיו אסורות וכבדות: (לב) שלא יקרב, אפילו בנגיעה בעלמא בקירוב בשר:

ת"ל לא תקרב. אין לי אלא נדה בלא תקרב ולא תגלה, מנין שאר עריות ת"ל לא תקרבו לגלות ערוה, אני ה' אני נאמן לשלם שכר. [מט]אמר ר' פדת לא אסרה תורה אלא קריבה של גלוי עריות בלבד שנאמר איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה. עולא כי הוה אתי מבי רב הוה מנשק להו לאחוותיה אבי חדייהו ואמרי לה אבי ידייהו. ופליגא דידיה אדידיה דאמר עולא אפילו שום קורבה שבעולם אסור משום לך לך אמרין לנזירא סחור סחור לכרמא לא תקרב. [נ]איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו כלל, ערות אביך וערות אמך פרט, כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט. שהיה בדין הואיל ומותר בבת אחי אביו ואחי אביו מותר בבתו, אם למדת שאסור באשת אחי אביו אחי אביו אסור באשתו והואיל ומותר באשת הורגו הורגו מותר באשתו, אם למדת שאסור (לב) בבת חורגו אף חורגו יהא אסור בבתו, אם אמרת כן הבאת עריות מן הדין, ת"ל איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו כלל, ערות אביך וערות אמך פרט, כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט, אני ה' דיין ליפרע ונאמן לשלם שכר:

תקצ וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אני ה' אלהיכם. ר"ש בן יוחאי אומר הוא שנאמר להלן אנכי ה' אלהיך אני הוא שקבלתם מלכותי עליכם במצרים, אמרו לו הן הן, קבלתם מלכותי קבלו גזרותי לא יהיה לך אלהים אחרים על פני: הוא שנאמר כאן אני ה' אלהיכם אני הוא שקבלתם מלכותי עליכם בסיני אמרו לו הן הן, קבלתם מלכותי קבלו גזרותי כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו. ר' ישמעאל אומר חמורות עריות שפותח בהם ביו"ד ה"א וחותם ביו"ד ה"א, שבתחלת הענין הוא אומר לא תקרבו לגלות ערוה אני ה' ובסוף הענין הוא אומר ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות מחקות התועבות אשר נעשו לפניכם ולא תטמאו בהם אני ה' אלהיכם. הא חמורות עריות שפותח בהן ביו"ד ה"א וחותם בהן ביו"ד ה"א. רבי אומר גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שסופן לינתק בעריות לכך בא עליהן בגזרה אני ה' אלהיכם דעו מי הוא הגוזר עליכם. וכן מצינו שנתקו בעריות שנאמר [נא]וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו. וכן מלאכי אמר להם [נב]וזאת שנית תעשו כסות דמעה וגו'. אמר להם לא זאת תחלה לכם כבר בכיתם בימי משה, אמרו לו ולא אחד עשה ושאר רוח לו, מי שברא את ישראל לא ברא אוה"ע, אמר להם מה הוא אחד מבקש זרע אלהים, ענו כלם ואמרו יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער ועונה מאהלי יעקב. לא יהיה לו (לג) ער בחכמים ולא עונה בתלמידים אם הוא כהן [לא יהיה לו] בן מגיש מנחה לה' צבאות. ואומר *ומבני (יהושע בן יהוצדק) [יוירע בן אלישיב] הכהן הגדול חתן לסנבלט החרוני ואבריחהו מעלי. אמר רבי דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם, אמור להם אף אני מוזהר, כשם שאמרתי לך וקבלת כך אמור להם ויקבלו. ואמרת אליהם הרי אוהרה לב"ר. אני ה' דיין ליפרע ונאמן לשלם שכר:

כמעשה ארץ מצרים וגו'. מקיש מעשה ארץ מצרים למעשה כנעניים ומעשה כנעניים למעשה מצרים, מה מעשיהם של מצרים שטופים בעבודה זרה ובמשכב זכור ובהרבעת בהמה אף מעשיהם של כנעניים כיוצא בהן. ובחקותיהם לא תלכו וכי מה הניח הכתוב שלא אמרו והלא כבר נאמר לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש וגו' כי תועבת ה' כל עושה אלה וגו' ומה ת"ל ובחקותיהם לא תלכו בנימוסות שלהם בדברים החקוקים להם כגון טרטיאות וקרקסיאות והאיצטבאות. ר' מאיר אומר אלו דרכי האמורי שאמרו חכמים, שמא תאמר להם חקים ולכם אין חקים, תלמוד לומר את משפטי תעשו ואת חקותי תשמרו ללכת בהם. עדיין יש מקום ליצר הרע להרהר ולומר שלהם נאים משלנו, תלמוד לומר [נג]ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החקים האלה וגו':

תקצא את משפטי תעשו אלו דברים הכתובים בתורה שאילו לא נכתבו בדין היה לכתבם [כגון הגזלות]. ללכת בהם עשם עיקר ואל תעשם טפלה שלא יהא משאך ומתנך אלא בהם שלא תערב בהם דברים אחרים. שמא תאמר למדתי חכמת ישראל אלך ואלמד חכמת העולם, ת"ל ללכת בהם שלא תפטר מתוכן. וכן הוא אומר [נד]יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך. [נה]בהתהלכך תנחה אתך בשכבך תשמור עליך והקיצות היא תשיחך, בהתהלכך תנחה אותך בעולם הזה, בשכבך תשמור עליך בשעת מיתה, והקיצות היא תשיחך לעולם הבא, וכן הוא אומר [נו]הקיצו ורננו שוכני עפר כי טל אורות טלך, ושמא תאמר (לד) אבד סברי ובטל סיכויי ת"ל אני ה', אני סברך אני סיכוייך ועלי בטחונך. ואומר [נז]ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול ואמלט, ואומר [נח]כה אמר ה' מלך ישראל וגואלו ה' צבאות אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים, ואומר [נט]אני ה' ראשון ואת אחרונים אני הוא. ושמרתם את חקותי אין לי אלא מה שפרט הכתוב, שאר דקדוקי פרשה מנין ת"ל ושמרתם את חקותי. אשר יעשה אותם כהנים לוים ישראלים לא נאמר אלא האדם וכו' (כדלקמן). וכן הוא אומר [ס]וזאת תורת האדם אדני אלהים, תורת כהנים ולוים וישראלים לא נאמר אלא וזאת תורת האדם. וכן הוא אומר [סא]פתחו שערים יבואו כהנים לוים וישראלים לא נאמר אלא פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים. וכה"א [סב]זה השער לה' כהנים לוים וישראלים יבואו בו לא נאמר אלא זה השער לה' צדיקים יבואו בו, וכן הוא אומר [סג]רננו כהנים לוים וישראלים לא נאמר אלא רננו צדיקים בה' לישרים נאוה תהלה. וכן הוא אומר [סד]הטיבה ה' לכהנים ללוים ולישראלים לא נאמר אלא הטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם, הא אפילו גוי (ועשה את התורה) [העוסק בתורה] הרי הוא ככהן גדול. וחי בהם ולא שימות בהם, היה ר"ש אומר מנין שאם אמרו לו לאדם בינו לבין עצמו עבוד עבודה זרה ואל תהרג שיעבור ואל יהרג ת"ל וחי בהם ולא שימות בהם. או אפילו אמרו לו ברבים ת"ל ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי אם מקדישים אתם את שמי אף אני אקדש את שמי על ידכם, כשם שעשו חנניה מישאל ועזריה שהיו כל אוה"ע שטוחים לפני הצלם והן עומדין ורומין לתמרים, ועליהם מפורש בקבלה [סה]זאת קומתך דמתה לתמר אמרתי אעלה בתמר אחזה בסנסניו. היום אני מתעלה בהם לפני אוה"ע. היום אני נפרע להם משונאיהם (לה) היום אני מחיה להם את המתים. אני ה' דיין ליפרע ונאמן לשלם שכר:

תקצב [סו]איש איש אל כל שאר בשרו. זה שאמר הכתוב [סז]אל ההרים לא אכל ואשת רעהו לא טמא ואל אשה נדה לא קרב, מקיש אשה נדה לאשת רעהו מה אשת רעהו הוא בבגדו והיא בבגדה אסור אף אשה נדה הוא בבגדו והיא בבגדה אסור. ופליגא דרבי פדת וכו' (כדלעיל). תנא דבי אליהו מעשה באדם אחד שקרא הרבה ושנה הרבה ושמש תלמידי חכמים הרבה ומת בחצי ימיו והיתה אשתו נוטלת תפליו ומחזירתן בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, אמרה להם כתוב בתורה [סח]כי היא חייך ואורך ימיך, בעלי שקרא הרבה ושנה הרבה ושמש תלמידי חכמים הרבה מפני מה מת בחצי ימיו. ולא היה אדם שהחזירה דבר, פעם אחת נתארחתי אצלה אמרתי לה בתי בימי נדותך מהו אצלך אמרה לי חס ושלום אפילו באצבע קטנה לא נגע בי, בימי לבונך מהו אצלך אכל עמי ושתה עמי וישן עמי בקרוב בשר ולא עלתה על דעתו דבר אחר, אמרתי לה ברוך המקום שהרגו שלא הכיר פנים בתורה, שהרי אמרה תורה ואל אשה בנדת טמאתה לא תקרב. כי אתא רב דימי אמר מטה אחת הוה, במערבא אמרי סינר מפסיק בינו לבינה:

תקצג [סט]ערות אביך וגו'. הבא על האם חייב משום אם ומשום אשת אב. רבי יהודה אומר אינו חייב אלא משום אם בלבד. אמר רבא קסבר ר' יהודה ערות אביך זו אשת אביך ומייתי לה בגזרה שוה ומשמע בין אשת אביו שהיא אמו בין אשת אביו שאינה אמו. אמו שאינה אשת אביו מנין ת"ל ערות אביך לא תגלה אמך היא. משום אמו אתה מחייבו ואי אתה מחייבו משום אשת אב. תניא כוותיה דרבא. איש פרט לקטן, אשר ישכב את אשת אביו משמע בין אשת אביו שהיא אמו בין אשת אביו שאינה אמו. אמו שאינה אשת אביו מנין תלמוד לומר ערות אביו גלה מופנה להקיש ולדון הימנו גזרה שוה. מות יומתו בסקילה, או אינו אלא באחת מכל מיתות האמורות בתורה, נאמר כאן דמיהם בם ונאמר באוב וידעוני דמיהם בם מה להלן בסקילה אף כאן בסקילה, עונש שמענו אזהרה מנין ת"ל ערות אביך לא תגלה. ערות אביך זו אשת אביך, או אינו אלא ערות אביך ממש, נאמר כאן ערות אביך לא תגלה ונאמר להלן ערות אביו גלה מה להלן באישות הכתוב

ממ"ק ובמ"ק מט ע"ז יז: נ תורת כהנים: נא במדבר יא: נב מלאכי ב: *נחמיה יג: נג דברים ד': נד משלי ה: נה שם ו: נו ישעיה כו: נז שם מו: נח שם מד: נט שם מא: ס ש"ב ז: סא ישעיה כו: סב תהלים קיח: סג שם לג: סד שם קכה: סה שה"ש ז: סו שבת יג: סז יחזקאל יח: סח דברים ל: סט סנהדרין נג:

זית רענן (לב) בבת חורגו, בת בנה: (לג) ער, חריף: חתן לסנבלט, שהיה שמרוני: מקיש מעשה ארץ מצרים, שהכנענים היו שטופים בע"ז והמצרים בזנות כדאיתא ברבה: (לד) אבד סברי, אחרי שאתה רואת שחכמי התורה הם שפלים תאמר היא אבד סברי: (לה) היום אני מחיה להם את המתים, שבאותו יום החיה יחזקאל מתים בבקעת דורא:

הכתוב מדבר אף כאן באישות הכתוב מדבר. ומשמע בין אשת אביו שהיא אמו בין אשת אביו שאינה אמו. אמו שאינה אשת אביו מנין, ת״ל ערות אביך לא תגלה. אין לי אלא באזהרה שעשה הכתוב אמו שאינה אשת אביו כאמו שהיא אשת אביו, בעונש מנין, נאמר כאן ערות אביך לא תגלה ונאמר להלן ערות (דודו) [אביו] גלה מה באזהרה עשה הכתוב אמו שאינה אשת אביו כאמו שהיא אשת אביו אף בעונש עשה הכתוב אמו שאינה אשת אביו כאמו שהיא אשת אביו. אמך היא משום אמו אתה מחייבו ואי אתה מחייבו משום אשת אביו, ורבנן ערות אביך אביך ממש. האי מואת זכר נפקא, לחייב עליו שתים וכדרב יהודה כותי הבא על (אמו) [אביו] חייב שתים, אמר רבא מסתבר מילתא דרב יהודה בישראל ובשוגג ובקרבן והאי דקאמר כותי לישנא מעליא הוא. דאי סלקא דעתך כותי, דינו מאי ניהו קטלא, בתרי קטלי קטלת ליה. תניא נמי הכי הבא על (אמו) [אביו] חייב שתים, הבא על אחי אביו חייב שתים. איבעית אימא דלא כר׳ יהודה, ואיבעית אימא אפילו תימא ר׳ יהודה דמייתי לה בקל וחומר מאחי אביו, ומה אחי אביו דקורבא דאבא הוא חייב שתים אביו לא כ״ש, וקא מיפלגי בפלוגתא דאביי ורבא, מר סבר עונשין מן הדין ומר סבר אין עונשין מן הדין. ורבנן אזהרה לאשת אביו מנא להו, נפקא להו מערות אשת אביך לא תגלה. ור׳ יהודה ההוא מיבעי ליה לאזהרה לאשת אביו לאחר מיתה. ורבנן ההוא מסיפא דקרא נפקא ערות אביך היא. ור׳ ההוא מיבעי ליה משום אשת אב אתה מחייבו ואי אתה מחייבו משום אשת איש. והא אנן תנן הבא על אשת אב חייב משום אשת אב ומשום אשת איש בין בחיי האב בין לאחר מיתת אביו ולא פליג ר׳ יהודה, אמר אביי פליג בברייתא. ורבנן עונש דאשת אביו לאחר מיתה מנא להו, בשלמא לר׳ יהודה מייתי ליה בגזרה שוה, אלא לרבנן מנא להו, אמרי לך ההוא ערות אביו גלה דמפיק ר׳ יהודה לגזרה שוה מפקי ליה אינהו לעונש דאשת אביו לאחר מיתה. ורבנן עונש דאמו שאינה אשת אביו מנא להו, אמר רב ששת אמך היא עשה הכתוב לאמו שאינה אשת אביו כאמו שהיא אשת אביו. [ע]ערות אשת אחיך לא תגלה יבמה יבא עליה בדבור אחד נאמרו. זכור את יום השבת וביום השבת בדבור אחד נאמרו (כתוב ברמז רצ״ה): תנו רבנן הבא על אחותו והיא בת אשת אביו חייב משום אחותו ומשום בת אשת אביו. ר׳ יוסי בר ר׳ יהודה אומר אינו חייב אלא משום אחותו בלבד. מאי טעמא דרבנן מכדי כתיב ערות אחותך בת אביך או בת אמך, ערות בת אשת אביך מולדת אביך למה לי, לחייבו משום אחותו ומשום בת אשת אביו. ור׳ יוסי בר׳ יהודה אמר א״ק אחותך היא משום אחותו אתה מחייבו ואי אתה מחייבו משום בת אשת אביו. ורבנן מיבעי ליה לחייבו על אחותו שהיא בת אביו ובת אמו, לומר שאין מזהירין מן הדין. ור׳ יוסי בר׳ יהודה האי אשת אביך מאי עביד ליה, מיבעי ליה מי שיש לו אישות לאביך פרט לאחותו משפחה ומנכרית:

תקצ״ד ערות אחותך בת אביך או בת אמך מולדת בית. בין שאומר לאביך קיים בין שאומר לאביך הוצא וכו׳.

ורבנן למעוטי שפחה ונכרית מנא להו, נפקא להו מהאשה וילדיה תהיה לאדוניה. ור׳ יוסי בר׳ יהודה חד בשפחה וחד בנכרית. וצריכי דאי אשמעינן שפחה משום דאין לה יחס אבל נכרית דאית לה יחס אימא לא. ואי אשמעינן נכרית משום דלא שייכה במצות אבל שפחה אימא לא, צריכא. ורבנן אשכחן שפחה נכרית מנא לן, וכי תימא לילף משפחה מה לשפחה שכן אין לה יחס, אמר קרא [עא]כי יסיר את בנך מאחרי בנך [הבא מישראלית] קרוי בנך ואין בנך הבא מן הכותית קרוי בנך אלא בנה, הא בשבעת גוים כתיב. יסיר לרבות את כל המסירות. ומאן תנא דפליג עליה דר׳ יוסי בר׳ יהודה ר׳ שמעון דדריש טעמא דקראי, ערות בת בנך רבא רמי כתיב ערות בת בנך או בת בתך לא תגלה ערותה הא בת בנה דידה ואת בת בתה דידה גלי וכתיב ערות אשה ובתה לא תגלה את בת בנה ואת בת בתה הא כיצד, כאן בנשואין כאן באונס. ואימא פרט לחייבי לאוין, חייבי לאוין תפסי בה קידושין דכתיב כי תהיין לאיש שתי נשים וגו׳, אהובה אהובה בנשואיה, שנואה שנואה בנשואיה ואמר רחמנא כי תהיין. [עב]תנו רבנן אנס אשה מותר לישא בתה, נשא אשה אסור לישא בתה. מנא הני מילי דתנו רבנן בכולן נאמר בהן שכיבה וכאן נאמר בו קיחה לומר לך דרך לקוחין אסרה תורה. אמר ליה רב פפא לאביי אלא מעתה גבי אחותו דכתיב ואיש אשר יקח את אחותו דרך קיחה הוא דאסור דרך שכיבה שרי. א״ל לקוחין יש בתורה סתם, הראוין לשכיבה לשכיבה הראוין לקיחה לקיחה. רבא אמר אנס אשה מותר לישא בתה מהכא, דכתיב ערות בת בנך או בת בתך לא תגלה ערותה הא בת בנה דידה ובת בתה דידה גלי וכתיב ערות אשה ובתה לא תגלה וגו׳, הא כיצד כאן באונסין כאן בנשואין, ואיפוך אנא, עריות שאר כתיב בהו, בנשואין איכא שאר באונסין ליכא. [עג]ערות כלתך וגו׳ הבא על כלתו חייב משום כלתו ומשום אשת איש בין בחיי בנו בין לאחר מיתת בנו בין מן האירוסין בין מן הנשואין. וליחייב נמי משום אשת בנו, אמר אביי פתח הכתוב בכלתו וסיים באשת בנו לומר לך זו היא כלתו וזו היא אשת בנו. [עד]ערות אשת אחיך וגו׳ תניא אשת אחיך לא תגלה בין מן האב בין מן האם. או אינו אלא מן האב ולא מן האם ודין הוא חייב כאן וחייב באחותו מה אחותו בין מן האב בין מן האם אף כאן בין מן האב בין מן האם או כלך לדרך זו חייב כאן וחייב בדודתו מה דודתו מן האב ולא מן האם אף כאן מן האב ולא מן האם. נראה למי דומה דנין קרובי עצמו מקרובי עצמו ואל תוכיח דודתו שקרובי האב. או כלך לדרך זו דנין דבר שע״י קדושין מדבר שעל ידי קדושין ואל תוכיח אחותו שאיסור הבא מאליו, ת״ל ערות (אחיו גלה) [אחיך הוא] בין מן האב בין מן האם. ואימא אידי ואידי באשת אח מן האב חדא דיש לה בנים בחיי בעלה וחדא דאין לה בנים בחיי בעלה. אין לה בנים בחיי בעלה מדרבה הנא נפקא. ואימא אידי ואידי באשת אח מן האב חדא דיש לה בנים בחיי בעלה וחדא דיש לה בנים לאחר מיתת בעלה, יש לה בנים לאחר מיתת בעלה לא צריכא קרא מדאמר רחמנא שאין לה בנים שריא הא יש לה בנים אסירא [ודלמא אין לה בנים אסורה לעלמא ושריא ליבם. יש לה בנים שריא לעלמא ושריא ליבם], אי נמי אין לה בנים מצוה יש לה בנים רשות. אי נמי אין לה בנים אין יש לה בנים לא ולאו הבא מכלל עשה, כתיב קרא אחרינא ערות אחיו גלה. ואימא אשת אח מן האם כאשת אח מן האב ולאחר מיתת בעלה שריא, אמר קרא היא בהוייתה תהא. [עה]תנו רבנן ואשה אל אחותה לא תקח לצרור לגלות ערותה עליה בחייה, עליה מה ת״ל, לפי שנאמר [עו]יבמה יבא עליה שומע אני אפי׳ באחת מכל העריות האמורות בתורה הכתוב מדבר, נאמר כאן עליה ונאמר להלן עליה מה להלן מקום מצוה אף כאן מקום מצוה ואמר רחמנא לא תקח. אין לי אלא היא צרתה מנין, תלמוד לומר לצרור. אין לי אלא צרתה צרת צרתה מנין, ת״ל לצרור התורה ריבתה צרות הרבה, רב אשי אמר צרת צרתה לא צריכא קרא סברא היא, צרה מאי טעמא אסירא במקום ערוה קיימא צרת צרתה נמי במקום ערוה קיימא. ואין לי אלא אחות אשה שאר עריות מנין, אמרת מה אחות אשה מיוחדת שהיא ערוה וחייבין על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת ואסורה ליבם אף כל שהיא ערוה וחייבין על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת ואסורה ליבם. ואין לי אלא הן צרותיהן מנין, אמרת אחות אשה מיוחדת שהיא ערוה וחייבין על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת ואסורה ליבם צרותיה אסורות, אף כל שהיא ערוה וחייבין על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת ואסורה ליבם צרתה אסורה. מכאן אמרו ט״ו נשים פוטרות צרותיהן וצרות צרותיהן מן החליצה ומן היבום עד סוף העולם. יכול שאני מרבה שש עריות חמורות מאלו שיהו צרותיהן אסורות אמרת מה אחות אשה מיוחדת שהיא ערוה וחייבין על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת ואפשר לינשא לאחין ואסורה ליבם צרתה אסורה, אף כל שהיא ערוה וחייבין על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת ואפשר לינשא לאחין ואסורה ליבם צרתה אסורה. יצאו שש עריות חמורות מאלו הואיל ואי אפשר לינשא לאחין צרותיהן מותרות שאין צרה אלא מאח. אזהרה שמענו עונש מנין, אמר קרא כי כל אשר יעשה מכל התועבות האלה ונכרתו הנפשות העושות מקרב עמם. טעמא דכתב רחמנא עליה הא לאו הכי ה״א אמינא אחות אשה מייבמת, מאי טעמא, אתי עשה ודחי לא תעשה דכתיב לא תלבש שעטנז גדילים תעשה לך. ואימא הני מילי לא תעשה גרידא לא תעשה שיש בו כרת מי דחי, אטו עשה דחי את ל״ת לאו ל״ת חמור מיניה מה לי חומרא זוטא מה לי חומרא רבה. רבא אמר ערוה לא צריכא קרא דאין עשה דוחה לא תעשה שיש בה כרת. וכי איצטריך קרא למיסר צרה. ומאי שנא ערוה דאין עשה דוחה לא תעשה שיש בו כרת צרה נמי לא תיבעי קרא דאין עשה דוחה לא תעשה שיש בו כרת. אלא צרה נמי לא בעי קרא וכי איצטריך קרא למישרי צרה שלא במקום מצוה. מאי טעמא אמר קרא עליה, במקום עליה הוא דאסירא צרה שלא במקום עליה שריא. ואימא היא גופה שלא במקום מצוה תשתרי. אמר ליה עליך אמר קרא בחייה כל שבחייה, והאי בחייה מיבעי ליה למעוטי לאחר מיתה דאי מאשה אל אחותה ה״ה אע״ג נתגרשה שריא כתב רחמנא בחייה כל שבחייה אע״ג דנתגרשה לא. אלא תרי קראי כתיבי ואשה אל אחותה לא תקח לצרור וכתיב לגלות ערותה עליה בחייה (רחומרא) [דהוא] משמע, הא כיצד במקום מצוה שתיהן אסורות שלא במקום מצוה היא אסורה צרתה מותרת, איפוך כו׳. א״ל רב כהנא לרב אשי ממאי דהאי עליה לאיסורא דילמא להתירא והכי קאמר ואשה אל אחותה לא תקח

תקח לגלות ערותה שלא במקום עליה אבל במקום עליה שתיהן מותרות, א"כ לגלות ערותה דהרא מי משכחת לה. אי במקום מצוה שתיהן מותרות, אי שלא במקום מצוה שתיהן אסורות, ואיבעית אימא אתיא מהקישא דרבי יונה דאמר קרא כי כל אשר יעשה מכל התועבות ונכרתו הוקשו כל העריות כולן לאשת אח מה אשת אח שריא אף כל העריות כולן שריין, אמר רחמנא עליה:

תקצה רבי אומר ולקח ולקחה ויבם ויבמה לאסור צרות ועריות. מידי צרה כתיבא הכא ועוד צרה מלצרור נפקא, לצרור מפיק ליה לדר' שמעון, צרה היכא כתיבא, הכי קאמר א"כ ליכתוב ולקח מאי ולקחה כל היכא דאיכא תרי ליקוחין דאי בעי האי נסיב ואי בעי האי נסיב שריא ואי לא תרוייהו אסורין, ויבם ויבמה במקום יבום הוא דאסירא צרה, שלא במקום יבום שריא צרה. ורבנן האי ולקחה מיבעי ליה לכדרבי יוסי בר חנינא מלמד שמגרשה בגט ומחזירה, ויבמה בעל כרחה. ורבי האי עליה מאי עביד ליה, מיבעי ליה לכדתניא אין חייבין אלא על דבר שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת דכתיב ונודעה החטאת אשר חטא עליה. רבי אומר נאמר כאן עליה ונאמר להלן עליה מה להלן דבר שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת אף כאן. ורבנן האי סברא מנא להו, נפקא להו כדמקרי ליה ר' יהושע בן לוי לבריה [עז]תורה אחת יהיה לכם לעושה בשגגה והנפש אשר תעשה ביד רמה הוקשה כל התורה כולה לעבודה זרה מה ע"ז דבר שחייבין על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת אף כל שחייבין על זדונו כרת ושגגתו חטאת. [עח]שלשה אחין שנים מהן נשואין שתי אחיות או אשה ובתה הרי אלו חולצות ולא מתיבמות. ור' שמעון פוטר בשתיהן מן החליצה ומן היבום שנאמר ואשה אל אחותה לא תקח לצרור בשעה שנעשות צרות זו לזו לא יהא לך לקוחין אפילו באחת מהן:

תקצו [עט]ואל אשה בנדת טמאתה לא תקרב (כתוב לעיל). אחותו דכתיב בה כרת למה לי, לכדרבי יוחנן שאם עשאן כולן בהעלם אחד חייב על כל אחת ואחת, ולר' יצחק דאמר כל חייבי כריתות בכלל היו ולמה יצאה כרת באחותו לומר לך לכרת נתן ולא למלקות. לחלק מנ"ל, נפקא ליה מואל אשה בנדת טמאתה לחייב על כל אשה ואשה. [פ]שלשים ושש כריתות מנינא למה לי. אמר רבי יוחנן שאם עשאן כולם בהעלם אחד חייב על כל אחת ואחת. בשלמא פטור לגמרי לא מצית אמרת דכתיב כי כל אשר יעשה מכל התועבות וגו' אלא אימא עבר חדא מיחייב חדא עבר כולהו בהעלם אחד לא נתחייב אלא חדא, נפקא להו מן ואל אשה בנדת טמאתה וגו' לחלק על כל אשה ואשה, אלא כרת באחותו למאי אתא לחייב על אחותו שהיא אחות אביו ושהיא אחות אמו. ולר' יצחק דאמר חייבי כריתות בכלל היו ולמה יצאת כרת באחותו להנו בכרת ולא במלקות הא מילתא מנא ליה, נפקא ליה מאחותו דסיפא דקרא דכתיב ערות אחותו גלה. ורבנן אחותו דסיפא דקרא מאי עברי ליה, מיבעי ליה לחייב על אחותו בת אביו ובת אמו לומר שאין עונשין מן הדין. ור' יצחק קסבר עונשין מן הדין. ואיבעית אימא יליף עונש מן אזהרה:

תקצז [פא]ומזרעך לא תתן להעביר למולך. תניא ר' חנינא בן אנטיגנוס אומר מפני מה תפסה תורה לשון מולך כל שהמליכו עליהם אפילו צרור אפילו קיסם. אמר ר' ינאי אינו חייב עד שימסרנו לכהנים שנאמר ומזרעך לא תתן להעביר. תניא נמי הכי ומזרעך לא תתן להעביר יכול העביר ולא מסר יהא חייב ת"ל לא תתן. מסר ולא העביר יהא חייב ת"ל להעביר. מסר והעביר ולא למולך וכו' מסר והעביר למולך ולא באש יהא חייב, נאמר כאן להעביר באש וכו' ומה כאן מולך אף להלן מולך. אמר רב אחא בריה דרבא העביר כל זרעו למולך פטור שנאמר מזרעך ולא כל זרעך. בעי רב אשי העבירו סומא מהו, ישן מהו, בן בנו בן בתו מהו. פשוט מיהא חדא דתניא כי מזרעו מה תלמוד לומר לפי שנאמר [פב]לא ימצא בך מעביר בנו ובתו אין לי אלא בנו ובתו, בן בנו בן בתו מנין, ת"ל בתתו מזרעו. תנא פתח בכי מזרעו וסליק בתתו מזרעו. דרשא אחרינא הוא, זרעו אין לי אלא זרע כשר זרע פסול מנין, תלמוד לומר בתתו מזרעו. א"ר יהודה אינו חייב עד שיעבירנו דרך העברה. היכי דמי אמר אביי [פג]שירגא דליבני במיצעי ונורא מהאי גיסא ונורא מהאי גיסא. רבא אמר *משוורתא דפוריא. תניא כוותיה דרבא אינו חייב עד שיעבירנו דרך העברה, העבירו ברגל פטור ואינו חייב אלא על יוצאי ירכו

הא כיצד בנו ובתו חייב ואמו אחיו ואחותו פטור, העביר עצמו פטור. ר' אלעזר בר"ש מחייב רא"ק לא ימצא בך בעצמך. ורבנן לא דרשי בך והתנן אבדתו ואבדת אביו שלו קודמת וא"ר יהודה אמר רב [פד]אפס כי לא יהיה בך אביון שלך קודמת לשל כל אדם, התם מאפס:

תקצח [פה]ואת זכר לא תשכב. ת"ר איש פרט לקטן, אשר ישכב את זכר בין גדול בין קטן וכו', א"ר ישמעאל הרי זה בא ללמד ונמצא למד, מות יומתו בסקילה. או אינו אלא באחת מכל מיתות האמורות בתורה נאמר כאן דמיהם בם ונאמר באוב וידעוני דמיהם בם מה להלן בסקילה אף כאן בסקילה. עונש שמענו אזהרה מנין, תלמוד לומר ואת זכר לא תשכב, למדנו אזהרה לשוכב אזהרה לנשכב מנין, ת"ל [פו]ולא יהיה קדש ואומר [פז]וגם קדש היה בארץ דברי ר' ישמעאל. ר' עקיבא אומר אינו צריך הרי הוא אומר ואת זכר לא תשכב קרי ביה לא תשכב*:

תקצט ובכל בהמה לא תתן שכבתך. ת"ר איש פרט לקטן, אשר יתן שכבתו בבהמה בין גדולה בין קטנה, מות יומת בסקילה. או אינו אלא באחת מכל מיתות האמורות בתורה, נאמר כאן תהרוגו ונאמר להלן [פח]כי הרוג תהרגנו מה להלן סקילה אף כאן סקילה. למדנו עונש לשוכב לנשכב מנין, תלמוד לומר [פט]כל שוכב עם בהמה מות יומת אם אינו ענין לשוכב תנהו ענין לנשכב, ולמדנו עונש בין לשוכב בין לנשכב אזהרה מנין, ת"ל ובכל בהמה לא תתן שכבתך, למדנו אזהרה לשוכב אזהרה לנשכב מנין, ת"ל ולא יהיה קדש, ואומר וגם קדש היה בארץ דברי ר' ישמעאל. ר' עקיבא אומר א"צ הרי הוא אומר לא תתן שכבתך לא תתן שכיבתך. ור' ישמעאל אזהרה לנשכב לבהמה מנא ליה. נפקא ליה מכל שוכב עם בהמה אם אינו ענין לשוכב תנהו ענין לנשכב, ואפקיה רחמנא לנשכב בלשון שוכב מה שוכב ענש והזהיר אף נשכב ענש והזהיר: [צ]אל תטמאו בכל אלה בין בכולן בין במקצתן. כי בכל אלה נטמאו הגוים אלו מצרים. אשר אני משלח מפניכם אלו כנענים, ותטמא הארץ מלמד שהארץ מטמאה על ידי הדברים האלה. ואפקוד עונה עליה כיון שאני פותח פינקס [מיד אני] (לו) גובה את הכל. ותקיא הארץ את יושביה כאדם שמקיא את מזונו. ושמרתם אתם נאים אתם שומרים [אותם] שאתם פתחתם תחלה וכה"א [צא]גן נעול אחותי כלה גל נעול מעין חתום. ולא תעשו מכל התועבות האלה בין מכולן בין ממקצתן. אזרח זה אזרח. [האזרח לרבות נשי האזרחים], גר זה הגר, הגר לרבות את נשי גרים. בתוככם לרבות נשים ועבדים (המשוחררין). כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ותטמא הארץ מלמד שהארץ מיטמאה על ידי הדברים האלה. ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם מלמד שהארץ מתחייבת גלות על ידי הדברים האלה. כי כל אשר יעשה מכל התועבות האלה [בין מכולם בין ממקצתם] ונכרתו הנפשות העושות מה ת"ל, לפי שנאמר איש יכול אין לי אלא איש שעושה כרת ע"י אשה, אשה עונשה כרת ע"י האיש מנין, תלמוד לומר הנפשות הרי כאן שנים. העושות מה ת"ל לפי שנאמר לא תקרבו יכול יהו חייבין כרת על הקריבה תלמוד לומר העושות ולא הקריבות. מקרב עמם ועמם בשלום. ושמרתם את משמרתי שמרו לי משמרתי. ושמרתם את משמרתי להזהיר ב"ד על כך. לבלתי עשות מחקות התועבות אשר נעשו לפניכם ולא תטמאו בהם מלמד שהעריות קרויות טומאה. ולא תטמאו בהם ונטמתם בם אם מטמאים אתם בהם נפסלין אתם מאחרי. וכי מה הנאה יש לי בכם ואתם מתחייבים לי כליה לכך נאמר אני ה' אלהיכם. וכן עזרא הוא אומר [צב]הנשוב להפר מצותיך וגו' הלוא האנף בנו עד כלה לאין שארית ופליטה ה' אלהי ישראל צדיק אתה:

תר [צג]כי את כל התועבות האל. בעון גלוי עריות והשמטת שמיטין ויובלות גלות באה ומגלין אותן ממקומן ובאין אחרים ויושבין במקומן. שנאמר כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ותטמא הארץ ותקיא הארץ. ובעבודה זרה כתיב [צד]ונתתי פגריכם על פגרי גלוליכם. וכתיב [צה]ואתכם אזרה בגוים, ובשמיטין וביובלות כתיב [צו]אז תרצה הארץ את שבתותיה. [צז]אמר רב הונא רמז לשניות מן התורה מנין שנאמר כי את כל התועבות האל. האל קשות מכלל דאיכא רכות ומאי נינהו שניות. ומאי משמע דהאי אל קשות דכתיב [צח]ואת אילי הארץ לקח, לימא פליגא אדר' לוי דאמר קשה עונשן של מדות יותר משל עריות שזה נאמר בהן אל וזה

*לא תשכב, בלשון נפעל:

מסורת המדרש: [עז] במדבר טו: [עח] יבמות כח: [עט] שם נה: [פ] כריתות ג: [פא] סנהדרין סד: [פב] דברים יח: [פג] שירגא שורת לבנים: *משוורתא דפוריא פירש אינו מעבירו ברגליו אלא קופץ ברגליו כדרך שהתינוקות קופצים בימי פורים. שכיתה הפירה בארץ והאש בוער בו והוא קופץ משפה לשפה. ועי' בערוך: [פד] דברים טו: [פה] סנהדרין נד: [פו] דברים כג: [פז] מלכים א יד: [פח] דברים יג: [פט] שמות כב: [צ] תורת כהנים: [צא] שה"ש ד: [צב] עזרא ט: [צג] שבת לג: [צד] ויקרא כו: [צה] שם: [צו] שם: [צז] יבמות כא: [צח] יחזקאל יז:

זית רענן (לו) גובה את הכל, אפילו שאר עונות: שאתם פתחתם תחלה, קודם מתן תורה שמרתם העריות במצרים: שמרו לי משמרתי, פי' ש[illegible] תרחקה לערות:

וזה נאמר בהן אלה, אל קשה ואלה קשה מאל. גבי עריות נמי כתיב ואלה. ההוא למעוטי מדות מכרת. אלא מאי חומריהון, הני אפשר בתשובה הני לא אפשר בתשובה. רב כהנא אמר מהכא ושמרתם את משמרתי עשו משמרת למשמרתי. אמר ליה אביי לרב יוסף הא דאורייתא היא, מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא. צט כי כל אשר יעשה מכל התועבות הוקשו כל העריות כולן לאשת אח וכו' כדלעיל:

תרא ק מנין להעראה מן התורה א"ר יונה ואיתימא רב הונא בריה דרב יהושע א"ק כי כל אשר יעשה מכל התועבות הוקשו כל העריות כולן לנדה מה נדה בהעראה דכתיב ואיש אשר ישכב את אשה דוה וגלה את ערותה את מקורה הערה אף כל העריות כולן בהעראה. והשתא דאיתקש כל העריות לנדה נדה דכתיב גבי אשת אח ואיש אשר יקח את אשת אחיו נדה היא למה לי. כדרב הונא דאמר רמז ליבמה שאסורה בחיי בעלה מנין, סברא היא מדאמר רחמנא לאחר מיתת בעלה שריא מכלל דבחיי בעלה אסירא. ואימא לאחר מיתת בעלה מצוה בחיי בעלה רשות. אי נמי לאחר מיתת בעלה אין בחיי בעלה לא ולאו הבא מכלל עשה עשה, ת"ל איש אשר יקח את אשת אחיו נדה היא, וכי אשת אחיו נדה היא, אלא כנדה מה נדה אע"פ שיש לה היתר לאחר מכאן בשעת איסורה בכרת, אף אשת אח אע"פ שיש לה היתר לאחר מיתת בעלה בשעת איסורה בכרת. העראה דכתיבא גבי אחות אב ואחות אם למה לי. כדבעא מיניה רבינא מרבא המערה בזכור מהו, משכבי אשה כתיב, אלא המערה בבהמה מהו, א"ל אם אינו ענין להעראה דכתיב גבי אחות אב ואחות אם דאתיא בהקישא דר' יונה. תנהו לענין העראה דבהמה. מכדי בהמה חייבי מיתות בית דין היא מאי טעמא כתיב לה להעראה דידה בחייבי כריתות ליכתוב בחייבי מיתות ב"ד. איידי דכוליה קרא לדרשא אתא כתיב העראה דבהמה נמי אמילתא דדרשא. כאי דרשא דתניא ערות אחות אביך לא תגלה בין מן האב בין מן האם וכו' כדלעיל. ולמה לי למיכתב באחות אב ולמה לי למיכתב באחות אם. צריכי דאי כתב רחמנא באחות אב שכן לא חיים אבל אחות אם אימא לא. ואי כתב באחות אם שכן ודאית אבל אחות אב אימא לא צריכא, ודודתו דפשיטא ליה להנא דמן האב ולא מן האם מנא ליה. אתיא דודו דודו כתיב הכא ערות דודו גלה וכתיב התם או דודו או בן דודו יגאלנו מה להלן מן האב ולא מן האם אף הכא נמי מן האב ולא מן האם. והתם מנלן אמר קרא ממשפחתו משפחת אב קרויה משפחה משפחת אם אינה קרויה משפחה, קא כי כל אשר יעשה מכל התועבות האלה הוקשו כל העריות כולן לאחות אשה. מה אחות אשה לא תפסי בה קידושין אף כל העריות לא תפסי בהו קידושין. אי הכי אפילו נדה נמי. אלמה אמר אביי הכל מודים בבא על הנדה ועל הסוטה אין הולד ממזר. אמר חזקיה אמר קרא ותהי נדתה עליו אפילו בשעת נדתה תהא בה הויה, ומה חזית דמקשת להו לאחות אשה ניקשינהו לנדה, קולא וחומרא לחומרא מקשינן. קב ושמרו את משמרתי בנוהג שבעולם מלך בשר ודם גוזר גזרה רצה מקיימה רצו אחרים מקיימין, אבל הקב"ה אינו כן הוא גוזר גזרה והוא מקיימה מה טעם ושמרו את משמרתי אני שמרתי מצותיה של תורה תחלה. אמר ר' סימון כתיב קג מפני שיבה תקום אני שמרתי מצות עמידת זקן תחלה:

פרשת קדשים

יט א דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אליהם קדשים תהיו. תני ר' חייא מלמד שפרשה זו נאמרה בהקהל מפני שרוב גופי תורה תלויין בה. רבי לוי אמר מפני שעשרת הדברות כלולין בתוכה. אנכי ה' אלהיך וכתיב הכא אני ה' אלהיכם. לא יהיה לך וכתיב הכא אלהי מסכה לא תעשו, לא תשא וכתיב הכא ולא תשבעו בשמי לשקר. זכור את יום השבת וכתיב הכא ואת שבתתי תשמורו. כבד את אביך וכתיב הכא איש אמו ואביו תיראו. לא תרצח וכתיב הכא לא תעמוד על דם רעך. לא תנאף וכתיב הכא מות יומת הנואף והנואפת. לא תגנוב וכתיב הכא לא תגנובו. לא תענה וכתיב הכא לא תלך רכיל בעמיך. לא תחמוד וכתיב הכא ואהבת לרעך כמוך. שלש פרשיות כתב לנו משה בתורה וכל אחת ואחת יש בה ששים מצות. ב ולמה נסמכה פרשת עריות לפרשת קדשים תהיו ללמדך שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה וכל מי שגודר עצמו מן הערוה נקרא קדוש. רבי יהושע דסיכנין בשם ר' לוי מייתי לה מן השונמית הדא הוא דכתיב ג ותאמר אל אישה ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא, הוא קדוש ואין משרתו קדוש, מלמד שלא הביט בה מימיו. רבנן אמרין שלא ראתה טיפת קרי מימיה על סדינו, אמתיה דר' שמואל בר רב יצחק אמרה אנא הוינא משמשא במנוי דמרי ולא מן יומי חמית מילה ביישא על מנוי דמרי:

תרב אמר רבי יהושע בן לוי מפני מה נסמכה פרשת עריות לפרשת קדושים ללמדך שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה ואית לן קריין סגיאין ד אשה זונה וחללה וגו' וקדשתו כי את לחם וגו' אשה זונה וחללה לא יקחו כי קדוש הוא ולא יחלל זרעו בעמיו וגו' והדין. דבר אל כל עדת בני ישראל אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע משבעים אומות שיש לך אי אתה מצוני אלא על ישראל (כתוב ברמז שע"ו):

תרג אמר רבי שמואל בר נחמן משל לכהן שהיה בדרך ונזדמן לו *חלוני אחד, אמר אלך עמך, אמר ליה כהן אני ואין דרכי להלוך בין הקברות אם את מהלך עמי מוטב ואם לאו סוף אני מניחך והולך לי, כך א"ל משה לישראל ה כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך להצילך וגו' והיה מחניך קדוש, מהו להצילך תרין אמוראין, חד אמר להגן עליך דכתיב *להיות צל על ראשו. וחד אמר לרקן הכנענים וליתן לך כד"א ו וינצלו את מצרים ע"מ והיה מחניך קדוש. ולא יראה בך ערות דבר ערות דבור זה נבול פה. ר' אבין אמר בה תרתי. ר' אבין אמר משל למלך שהיה לו מרתף של יין והושיב בו המלך שומרים מהן נזירים ומהן שכורים, לעת ערב בא ליתן להם שכרם נתן לשכורים שני חלקים ולנזירין חלק אחד, א"ל אדונינו המלך לא שמרנו כאחת מפני מה אתה נותן לאלו שני חלקים ולנו חלק אחד, א"ל אלו שכורין הן ודרכן לשתות יין אבל אתם נזירין ואין דרככם לשתות יין לפיכך אני נותן לאלו שני חלקים ולאלו חלק אחד, כך העליונים שאין יצר הרע מצוי ביניהם קדושה אחת להם שנאמר *ובמאמר קדישין שאלתא, אבל התחתונים לפי שיצר הרע מצוי בהן הלואי יועיל שתי קדושות הה"ד והתקדשתם והייתם קדושים. ר' אבא אמר חורי משל לבני מדינה שעשו שלש עטרות למלך מה עשה המלך הניח בראשו אחת ושתים בראש בניו, כך בכל יום העליונים מכתירים לפני הקב"ה שלש קדושות ואומרים קדוש קדוש קדוש, מה הקב"ה עושה נותן בראשו אחת ושתים בראשן של ישראל הה"ד כי קדוש אני והתקדשתם והייתם קדושים: שתי פרשיות כתב לנו משה בתורה ואנו למדין אותן מפרשה של פרעה הרשע (כתוב ברמז קמ"ח):

תרד ז זהו שאמר הכתוב *ויגבה ה' צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה הוא מתקדש בעולמו בצדקה שהוא מלמד על ישראל שנאמר ח אני ה' מדבר בצדקה. אמר הקב"ה לישראל אני מתקדש בכם שנאמר ט כי בראותו ילדיו וגו'. וכן הוא אומר י ישראל אשר בך אתפאר. אתם מתקדשים בי ואני מתקדש בכם שנאמר קדשים תהיו כי קדוש אני, אמר הקב"ה לישראל עד שלא בראתי אתכם היו מלאכי השרת מקלסין ומקדישין אותי בכם והיו אומרים *ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם, כיון שנברא אדם הראשון אמרו זה הוא שאנו מקלסין אותך בשמו. א"ל גנב הוא שנאמר יא ותאכל מן העץ וגו'. בא נח, א"ל זה הוא, א"ל שכור הוא שנא' יב וישת מן היין. בא אברהם, א"ל זה הוא, א"ל זה גר הוא. בא יצחק, א"ל זה הוא, א"ל זה אוהב שונאי. בא יעקב, אמר להם זה הוא. וכן הוא אומר יג לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל ונקרא ישראל על שמו, על זה נאמר ישראל אשר בך אתפאר. אמר הקב"ה לישראל הואיל ונתקדשתם לשמי עד שלא בראתי אתכם היו קדושים כשם שאני קדוש שנאמר קדושים תהיו כי קדוש אני. משל למה הדבר דומה למלך שקידש אשה אמר לה הואיל ונתקדשת לשמי אני מלך ואת מלכה כשם שהוא כבודי כך הוא כבודך למה שאת אשתי. כך אמר הקב"ה למשה לך קדש לי ישראל שנאמר יד לך אל העם וקדשתם. קדשם בא הקב"ה ואמר להם ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש למה כי קדוש אני אף אתם תהיו קדושים שנאמר דבר אל כל עדת בני ישראל וגו' קדושים תהיו:

*קדשים תהיו כי קדוש אני, זה שאמר הכתוב טו ואתם הדבקים בה', וכתיב טז כי כאשר ידבק האזור אל מתני איש כן הדבקתי וגו', אמר להם הקב"ה לישראל איני כבשר ודם. מלך בשר ודם אין רשות להקרא בשמו תרע לך בשעה שאדם מבקש לקטרג חברו קורא לו אגוסטא פלוני ואין לו חיים. אבל ישראל נקראו על שמו של הקב"ה, נקרא אלהים וקרא שם ישראל אלהים שנאמר יז אני אמרתי אלהים אתם. נקרא חכם שנאמר יח חכם לבב ואמיץ כח מי הקשה אליו וישלם וקרא לישראל הכמים שנאמר

רק

[יט]צדק עם חכם ונבון. נקרא דוד שנאמר [כ]דודי צח ואדום וקרא לישראל דודים שנאמר [כא]שתו ושכרו דודים. נקרא חסיד שנאמר [כב]כי חסיד אני נאם ה' וקרא להם חסידים שנאמר [כג]אספו לי חסידי. נקרא קדוש שנאמר [כד]קדוש קדוש קדוש ה' צבאות וקרא לישראל קדושים. אמר הקב"ה בעולם הזה ובעולם הבא נקראתם קדושים שנאמר [כה]והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו, לישראל שתי קדושות ולמלאכים קדושה אחת הה"ד [כו]ואשמע אחרי קול וגו' [אמר יחזקאל] אחר שקלסתי אני וחברי שמעתי מלאכי השרת שקלסוהו ואמרו ברוך כבוד ה' ממקומו, ואומר [כז]ברן יחד כוכבי בקר אלו ישראל שנמשלו לכוכבים והדר ויריעו כל בני אלהים אלו המלאכים. וכן הוא אומר [כח]קדמו שרים אחר נוגנים. קדושים תהיו בכל מיני קדושות. כי קדוש אני שנאמר *כי אלהים קדושים הוא שהוא קדוש בכמה מיני קדושות, דבורו בקדושה שנאמר [כט]אלהים דבר בקדשו. דרכו בקדושה [ל]אלהים בקדש דרכך. הלוכו בקדושה [לא]הליכות אלי מלכי בקדש. קלוסו בקדושה [לב]מי כמכה נאדר בקדש. חשיפת זרועו בקדושה [לג]חשף ה' את זרוע קדשו. [ל]קדושים תהיו (א) פרושים תהיו. קדושים תהיו כי קדוש אני אם מקדישים אתם את עצמכם מעלה אני עליכם כאלו קדשתם אותי, או אינו אומר אלא אם קדשתם אותי הריני מקודש ואם לאו איני מקודש, ת"ל כי קדוש אני בקדושתי אני בין מקדשין בין שאינן מקדשין. אבא שאול אומר פמליא של מלך מה עליה להיות (מחכה) [מחקה] למלך. [לד]איש אמו ואביו תיראו (כתוב ברמז ד' וברמז רצ"ח). איש אין לי אלא איש אשה מנין כשהוא אומר תיראו הרי כאן שנים, אם כן מה תלמוד לומר איש, איש ספק בידו לעשות אשה אין ספק בידה לעשות מפני שרשות אחרים עליה, נתגרשה שניהם שוין. [לה]יכול יהא כבוד אב ואם דוחה שבת ת"ל איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמרו כלכם חייבין בכבודי. [לו]יכול אמר לו אביו הטמא או אל תחזיר אבדה יכול ישמע לו, תלמוד לומר איש אמו ואביו תיראו וגו' כלכם חייבים בכבודי, טעמא דכתב הכי הא לא כתב הכי הוה אבינא נציית ליה אמאי האי עשה והאי לא תעשה ועשה ואין עשה דוחה את ל"ת ועשה. איצטריך סלקא דעתך אמינא הואיל והוקש כבודן לכבוד המקום דכתיב כבד את אביך וכתיב [לז]כבד את ה' מהונך ליציית ליה קמ"ל. אל תפנו אל האלילים [לח]תנו רבנן כתב המהלך תחת דיוקנאות ותחת הצורה אסור לקרותו בשבת ודיוקנה עצמה אסור להסתכל בה אפילו בחול משום שנאמר אל תפנו אל האלילים. מאי תלמודא א"ר (יוחנן) [חנין] אל תפנו אל מרעתכם: [ט]אל תפנו אל האלילים אל תפנה לעבדם. ר' יהודה אומר אל תפנה לראותן. אלילים זה אחד מן השמות המגונין שנקראת בהו ע"א על שם מעשיה. אלילים על שם שהן (ב) חלולים, פסל על שם שהן פסולין, מסכה על שם שהן נסוכין, מצבה על שם שהן עומדין, תרפים על שם שהן מרקיבין, שקוצים על שם שהן משוקצין, גלולים על שם שהן מגוללין, עצבים על שם שהן עשויין פרקים פרקים, אשרים על שם שהן מתאשרים מאחרים, חמנים על שם שהן עומדין בחמה. אל הפנו אל האלילים ואלהי מסכה תחלתן אלילים הן אם פונה אתה אחריהן סופך עושה אותן אלוהות, אלהי מסכה לא תעשו יכול יעשו להם אחרים ת"ל לא לכם, יכול יעשו הן לאחרים ת"ל לא תעשו, מכאן אתה אומר העושה אלילים לעצמו עובר משום שתים משום לא תעשו ומשום לא לכם. ר' יוסי אומר שלש משום לא תעשו ומשום לא לכם ומשום לא יהיה לך: וכי תזבחו זבח שלמים וגו' ביום זבחכם יאכל וממחרת שאין ת"ל אלא זה הוא שאמרנו אם אינו ענין לאכילה תנהו ענין לזביחה שאף תחלת זביחתו לא תהא אלא על מנת להאכל לשני ימים, אין לי אלא שלמים מנין לכל הנאכלין לשני ימים שלא תהא תחלת זביחתם אלא על מנת להאכל לשני ימים ת"ל וכי תזבחו שלמים. וכי תזבחו זבח לרבות כל הנאכלין לשני ימים שלא תהא תחלת זביחתן אלא על מנת להאכל לשני ימים. [מא]תניא אמר ר' שמעון בן עזאי בוא וראה מה כתיב בפרשת קרבנות שלא נאמר בה לא אל ולא אלהים אלא לי"י שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק. נאמר בשור הגס אשה ריח ניחוח ובעוף הדק אשה ריח ניחוח לומר לך שאחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין את לבו לשמים, ושמא תאמר לאכילה הוא צריך ת"ל [מב]אם ארעב לא אומר לך כי לי תבל ומלואה, וכתיב כי לי כל חיתו יער בהמות בהררי אלף, ידעתי כל עוף הרים וזיז שדי עמדי, האוכל בשר אבירים ודם עתודים אשתה, לא אמרתי להם זבחו אלא כדי שתאמר אעשה רצונו ויעשה רצוני. ולא לרצוני אתם זובחים אלא לרצונכם שנא' לרצונכם תזבחהו. ד"א לרצונכם תזבחהו לדעתכם זבוחו. כדבעי מיניה שמואל מרב הונא מנין למתעסק בקדשים שהוא פסול שנאמר [מג]ושחט את בן הבקר שתהא שחיטה לשם בן בקר. א"ל זו בידינו הוא לעכב מנין, א"ל לרצונכם זבוחו לדעתכם זבוחו. [מד]תזבחוהו תני רב יוסף תזבח שלא יהו שנים שוחטין זבח אחד. תזבחוהו שלא יהא אחד שוחט שני זבחים ואמר רב כהנא תזבחהו כתיב, זו דברי ר' אלעזר בר רבי שמעון סתימתאה, אבל חכמים אומרים שנים שוחטין זבח אחד. והנותר עד יום השלישי (כתוב בפסוק ויהי ביום השמיני רמז תק"כ). ואם האכל יאכל (כתוב ברמז תצ"ח). [מה]פגול הוא לא ירצה אמר ר' ינאי לעולם אל תהי גזרה שוה קלה בעיניך שהרי פגול אחד מגופי תורה ולא למדו הכתוב אלא בגזרה שוה דאמר רבי יוחנן תנא זבדא בן לוי נאמר כאן ואוכליו עונו ישא ונאמר להלן הנפש האוכלת עונה תשא מה להלן כרת אף כאן כרת. וזהו שאמרנו אם אינו ענין לחוץ לזמנו תנהו ענין לחוץ למקומו. [מו]ואוכליו עונו ישא כי את קדש ה' חלל ונכרתה (ג) זה בנין אב כל שהוא קדש חייבין עליו כרת. ובקצרכם פרט לשקצרוהו ליסטים [מז]קרסמוהו נמלים שברתו הרוח או בהמה. ובקצרכם פרט לשקצרוהו נכרים מכאן אתה אומר נכרי שקצר שדהו ואחר כך נתגייר פטור מן הלקט ומן השכחה ומן הפאה. ורבי יהודה מחייב בשכחה שאין שכחה אלא בשעת העימור. אין לי אלא הקוצר מנין אף התולש ת"ל לקצור, (יכול אף הפקר ת"ל קצירך) [קוטף מנין ת"ל קצירך]. אין לי אלא תבואה קטניות מנין, ת"ל ארצכם. אילנות מנין, ת"ל שדך. יכול אף הירק הקשואין והדלועין אבטיחים והמלפפונות במשמע, ת"ל קציר מה קציר מיוחד שהוא אוכל ונשמר וגדולו מן הארץ ולקיטתו כאחד ומכניסו לקיום יצאו ירקות שאע"פ שלקיטתן כאחד אין מכניסן לקיום. יצאו תאנים שאע"פ שמכניסן לקיום אין לקיטתן כאחד. מה קציר מיוחד שהוא אוכל למעוטי ספיחי סטים וקוצה, נשמר למעוטי הפקר, גידולו מן הארץ למעוטי כמהין ופטריות, לקיטתן כאחד למעוטי תאנה, מכניסן לקיום למעוטי ירק. התבואה והקטנית בכלל זה, באילן האוג והחרובין האגוזים והשקדים הגפנים והרמונים הזיתים והתמרים חייבים בפאה. לא תכלה פאת שדך אין פאה אלא מהמת הכלוי, אין פאה אלא שיש לה שם, אין פאה אלא בסוף, מכאן אמרו אם נתן בין בתחלה בין באמצע בין בסוף יצא. [מח]רבי שמעון אומר מפני ארבעה דברים לא יתן אדם פאה אלא בסוף שדהו. מפני גזל עניים, מפני בטול עניים, מפני מראית העין, ומשום שאמרה תורה לא תכלה פאת שדך, מפני גזל עניים כיצד שלא יניח מן הרע על היפה, [מט]ומפני הרמאין שלא יראה בשעה שאין שם אדם יאמר לקרובו עני הרי זו פאה, מפני בטול עניים כיצד שלא יהו עניים יושבין ומשמרין כל היום ויאמרו עכשיו הוא נותן פאה אלא ילכו וילקטו בתוך שדה אחרת ויהו באין בשעת כלוי, מפני מראית העין כיצד שלא יהו עוברין ושבין אומרים תבא מארה לפלוני שלא הניח פאה בתוך שדהו. ומשום שאמרה תורה לא תכלה, אטו כולהו לאו משום לאו דלא תכלה נינהו אלא אמר רבא מפני הרמאין. [נ]אמר אביי כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד מהני דאי סלקא דעתך לא מהני אמאי לקי. ורבא אמר לא מהני מידי והאי דלקי משום דעבר אמימרא דרחמנא. [נא]והרי פאה דרחמנא אמר לא תכלה פאת שדך ותנן מצות פאה להפריש מן הקמה, לא הפריש מן הקמה מפריש מן העמרים, לא הפריש מן העמרים מפריש מן הכרי עד שלא מרחו, מרחו מעשר ונותן לו, משום ר' ישמעאל אמרו אף מפריש מן העיסה עד שלא הורמה חלתה. א"ל אביי שאני התם דכתיב עזוב תעזוב. ורבא א"ל עזוב תעזוב להכי הוא דאתא יש לך עזיבה שהיא כזו ואי זו זו המפקיר כרמו והשכים בבקר ובצרו חייב בפרט ובעוללות בשכחה ופאה ותני עלה ופטור מן המעשר. [נב]משום ר' ישמעאל אמרו אף מפריש מן העיסה ונותן. בעי רבי יונתן מאי טעמא דרבי ישמעאל משום דקסבר

שנוי

ממ"ק ובמ"ק יט דברים ג: כ שה"ש ה: כא שם: כב ירמיה ג: כג שם נ: כד ישעיה ו: כה שם ד: כו יחזקאל ג: כז איוב לח: כח תהלים סח: *יהושע כד: כט תהלים ס: ל שם עז: לא שם סח: לב שמות טו: לג ישעיה נב: לד תו"כ: לה קידושין ל: לו יבמות ה: לז ב"מ לב: לח משלי ג: לט שבת קמט: מ תורת כהנים: מא מנחות קי: מב תהלים נ: מג ויקרא א: מד חולין כט: מה כריתות ה: מו תורת כהנים: מז קרסמוהו פי' שחותכין השבולת ונשאר התבן: מח שבת סג: מט תוספתא דפאה: נ תמורה ד: נא שם ו: נב ב"ק נד:

זית רענן (א) פרושים תהיו, שלא לילך אחר תאות הגופניות: מחקה למלך, פי' לעשות כמעשהו, ובשיס נמצא הרבה בהוראה הזאת: (ב) חלולים, וכל רוח אין בהם: פסולין, פי' שנפסלו מעץ מעשה ידי חרש: מסוכין, שנצקו מכלי מתכת: עומדין, ואינן יכולין להזיז ממקומן: פרקים, אברים: מתאשרים, פי' מתהללין, אבל הם אין בידם כח להראות גם להלל עצמם: עומדין בחמה, מקום גלוי: ת"ל לא לכם, דהל"ל לכם לא תעשו: ת"ל לא תעשו, דהל"ל לא לכם תעשו: שאין ת"ל, שהרי כבר נאמר בפ' צו ביום זבחכם יאכל: (ג) זה בנין אב וכו', פי' שהאוכל נותר חייב כרת: קטניות מנין, שדרכן להתלש: ספיח סטים, מין צבע: מחמת הכלוי, כשמכלה סוף שדה: שיש לה שם, ושיערו חכמים אחד מששים: בין בסוף יצא, ובלבד שלא יפחות באחרונה מששים, כ"ה בת"כ ובמשנה:

שנוי אינו קונה או דילמא בעלמא קסבר שנוי קונה והכא משום דכתיב תעזוב יתירא הוא. ואם תמצא לומר טעמא דרבי ישמעאל משום תעזוב יתירא לרבנן תעזוב יתירא דכתב רחמנא למה לי. מיבעי ליה לכדתניא המפקיר את כרמו והשכים בבקר וכו'. *פאה אע"ג דכתב שדך דידך אין דשותפות לא כתב רחמנא ובקצרכם את קציר ארצכם [אלא] שדך למה לי למעוטי שותפות נכרי. [נג]ולקט קצירך לא תלקט ולא לקט קטוף שאין לקט אלא הבא מחמת קצירה דברי רבי יוסי. ומודה רבי יוסי במידי דאורחיה דתניא קציר אין לי אלא קציר (קוטף) [עוקר] מנין ת"ל לקצור. תולש מנין תלמוד לומר בקצרך. [נד]שדך ולא (ד) של אחרים, ר' ישמעאל בר' יהודה אומר משום רבי שמעון שדך ולא שותף עם הנכרי. שדך לחייב על כל שדה ושדה, מכאן אמרו אלו מפסיקין לפאה הנחל והשלולית דרך היחיד ודרך הרבים ושביל הרבים ושביל היחיד הקבוע בימות החמה ובימות הגשמים והבור והניר וזרע אחר והקוצר [נה]לשחת מפסיק דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים אין מפסיק אלא א"כ חרש, אמת המים הקבוע הרי זו מפסקת. רבי יהודה אומר אם אינה יכולה לקצור כאחת מפסקת. [נו]וכל ההרים אשר במעדר יעדרון אע"פ שאין הבקר יכול לעבור בכליו נותן פאה לכל וכו'. הכל מפסיקים לזרעים ואין מפסיקים לאילן אלא גדר שגבוה עשרה טפחים, אם היה [נז]שער כותש אין מפסיק אלא נותן פאה על הכל, לחרובין כל שרואה זה את זה, אמר ר"ג נוהגין היו בית אבא שהיו נותנים פאה אחת לזיתים שהיו להם בכל רוח. לחרובין כל שרואה זה את זה. רבי אלעזר ברבי צדוק אומר משמו אף לחרובין שהיו להם בכל העיר. לקט קצירך ולא לקט קטוף. אין לקט אלא מחמת הקציר מכאן אמרו היה קוצר קצר מלא ידו ותלש מלא קומצו הכהו הקוץ ועקצתו עקרב ונבעת ונפל מידו לארץ הרי אלו של בעל הבית, תוך היד תוך המגל לעניים. אחר היד אחר המגל לבעל הבית. ראש היד ראש המגל רבי ישמעאל אומר לעניים, רבי עקיבא אומר לבעל הבית. [נח]ארבע שבכרם הפרט והעוללות השכחה והפאה. שלש שבתבואה הלקט והשכחה והפאה. שתים שבאילן השכחה והפאה כולן אין בהן טובת הנאה לבעלים ואפילו עני שבישראל מוציאין אותן מידו. ושאר מתנות כהונה כגון הזרוע והלחיים והקיבה אין מוציאין אותן לא מכהן לכהן ולא מלוי ללוי:

תרה ארבע מתנות שבכרם הפרט והעוללות השכחה והפאה דכתיב וכרמך לא תעולל ופרט כרמך לא תלקט וכתיב כי תבצור כרמך לא תעולל אחריך. אחריך זה שכחה. ופאה גמר אחריך אחריך מזיתים דכתיב כי תחבוט זיתך לא תפאר אחריך, ותנא דבי רבי ישמעאל שלא תטול תפארתו ממנו. אחריך זו שכחה כולן אין בהן טובת הנאה לבעלים. מאי טעמא עזיבה כתיב בהו, ואפילו עני שבישראל מוציאין אותן מידו מאי טעמא מדלא כתיב תעזוב אותם לעני ולגר. אלא כתיב לא תלקט לעני להזהיר עני על שלו, מעשר עני המתחלק בתוך הבית יש בו טובת הנאה לבעלים מאי טעמא נתינה כתיבא ביה, ואפילו עני שבישראל מוציאין אותו מידו גמר לגר מהתם מה להלן עני מוזהר אף כאן עני מוזהר. *לוי זרע [נט]בכישאר לא הוו עניים לכיתבא להו אתא לקמיה דרב פפא א"ל לעני ולגר תעזוב אותם ולא לעורבים ולא לעטלפים, מיתיבי אין מביאין התרומה לא מגורן לעיר ולא ממדבר לישוב ואם אין שם כהן שוכר פרה ומביאה מפני הפסד, שאני תרומה דטבלא ולא סגי דלא מפריש לה. והרי מתנות דלא טבלי ותנן מקום שנהגו למלוג בעגלים לא (יפשיט) [ימלוג] את הזרוע להפשיט את הראש לא יפשיט את הלחיים ואם אין שם כהן מעלין אותו בדמים ואוכלו מפני הפסד כהן, שאני כהן דנתינה כתיבא ביה, השתא דאתית להכי תרומה נמי נתינה כתיבא בה, אלא תעזוב יתירא למה לי למפקיר כרמו וכו' כדלעיל. [ס]תנן התם מי שלקט את הפאה ואמר הרי זו לפלוני עני ר' אליעזר אומר זכה לו מיגו דאי בעי מפקר ליה לנכסיה והוי עני וזכי ומיגו דזכי לנפשיה זכי נמי לחבריה. וחכמים אומרים יתננה לעני הנמצא ראשון דכתיב לא תלקט לעני לא תלקט לו לעני. ור' אליעזר לא ילקט לעני מאי עביד ליה להזהיר העני על שלו: [סא]לא תלקט לעני לא תסייע את העני. וכרמך לא תעולל רבי אליעזר אומר כרם שכולו עוללות כלו לבעל הבית שנאמר כי תבצור לא תעולל אם אין בציר מנין עוללות, א"ל רבי עקיבא וכרמך לא תעולל ואפילו כלו עוללות, א"כ למה נאמר כי תבצור לא תעולל שיכול הואיל והתירו הכתוב לעניים יבאו עניים וילקטו אותה בכל שעה שירצה ת"ל כי תבצור לא תעולל אין לעניים בעוללות קודם הבציר. אי זו היא עוללות כל שאין לה לא כתף ולא נטף, יש לה כתף ואין לה נטף נטף ואין לה כתף הרי הוא של בעל הבית ואם ספק לעניים. עוללות [סב]שבארכובה אם נקצרת עם האשכול הרי הוא של בעל הבית אם לאו הרי הוא של עניים. גרגר יחידי ר' יהודה אומר אשכול וחכמים אומרים עוללות, ופרט כרמך אין פרט אלא מחמת בציר מכאן אמרו היה בוצר ועוקץ את האשכול הוסבך בעלין ונפל לארץ ונפרט הרי אלו של בעל הבית. המניח כלכלה תחת הגפן בשעה שבוצר הרי זה גוזל את העניים על זה נאמר *אל תסג גבול עולם. לעני יכול לעני מאחרים תלמוד לומר לגר, אי לגר יכול לגר תושב, (ה) ת"ל ללוי מה לוי בן ברית אף כולן בני ברית, אי ללוי ולגר יכול בין חסרין בין שאינן חסרין, ת"ל לעני מה עני חסר ובן ברית אף כולן חסרין ובני ברית. לעני ולגר (כתוב ברמז תרמ"ה). תעזוב הנח לפניהם והן יבוזו ואפי' תשעים ותשעה אומרים לחלק ואחד אומר לבוז אפילו בריא ואפילו יהיו ידיו יפות לזה שומעין שאמר כהלכה. יכול אף בדלית ובדקל כן ת"ל אותם אפילו צ"ט אומרים לבוז ואחד אומר לחלק אפילו זקן ואפילו חולה לזה שומעין שאמר כהלכה. ומה ראית לומר בדלית ובדקל לחלק ושאר כל הפירות לבוז, אחר שריבה הכתוב ומיעט ת"ל קציר מה קציר מיוחד שהקטן מושל בו כגדול יצאו הדקל והדלית שאין הקטן מושל בו כגדול, ר"ש אומר חלקי אגוזין הרי הן כדקל וכדלית. תעזוב הנח לפניהם תבואה בקשה, תלתן בעמיר, תמרים במכבדות. יכול אע"פ שהשירתן הרוח, תלמוד לומר אותם, אם הפרישן ואח"כ השירתן הרוח כשם שזכו בהם כך זכו בעציהם. מנין שספק לקט לקט ספק שכחה שכחה ספק פאה פאה תלמוד לומר לעני ולגר תעזוב אותם. אני ה' אלהיכם איני גובה מהן אלא נפשות וכן הוא אומר [סג]אל תגזל דל כי דל הוא ואל תדכא עני בשער כי ה' יריב ריבם וקבע את קובעיהם נפש:

לא תגנובו, מה ת"ל מכלל שנאמר בגנבה שנים ישלם למדנו עונש אזהרה מנין, ת"ל לא תגנובו. בן בג בג אומר אל תגנוב את שלך מבית אחרים שמא תראה כגנב אלא שבור את שניו ואמור לו שלי נטלתי. [סד]לא תגנובו על מנת [סה]למיקט. לא תגנובו על מנת לשלם תשלומי כפל ארבעה וחמשה. לא תגנובו בגונב ממון וכו' (כרכתוב בפסוק לא תגנוב). [סו]לא תגנובו בגונב ממון או אינו אלא בגונב נפשות, אמרת צא ולמד משלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן דבר הלמד מענינו במה הכתוב מדבר בממון אף כאן בממון: [סז]לא תכחשו, אמר רב ששת הכופר בפקדון נעשה עליו גזלן וחייב באונסין, ותנא תונא וכחש בה למדנו לעונש, אזהרה מנין, תלמוד לומר לא תכחשו מאי לאו עונש ממון, לא עונש שבועה. הא מרסיפא ראשתבע מכלל דרישא דלא אשתבע דקתני סיפא ונשבע על שקר למדנו עונש אזהרה מנין ת"ל ולא תשקרו, אמרי אידי ואידי דאשתבע כאן שהודה כאן שבאו עדים אתו עדים חייב באונסין אודויי אודי חייב בקרן וחומש. ולא תשבעו בשמי (כתוב ברמז רצ"ג). [סח]ולא תשקרו איש בעמיתו, אין לי אלא איש באיש, איש באשה אשה באיש מנין (ו) ת"ל איש בעמיתו מ"מ. לא תגנובו ולא תכחשו ולא תשקרו ולא תשבעו בשמי לשקר מה ת"ל לפי שנאמר *לא תשא את שם ה' אלהיך יכול לא יהו חייבין אלא על שם המיוחד מנין לרבות כל הכנויין תלמוד לומר בשמי בכל שמות שיש לי. וחללת את שם אלהיך מלמד ששבועת שקר חלול השם. ר"א וחללת נעשה אתה הולין על החיה ועל הבהמה. וכן הוא אומר [סט](על אלו אבלה הארץ) [על כן אלה אכלה ארץ] ויאשמו יושבי בה על כן (חלו) [חרו] יושבי ארץ ונשאר אנוש מזער. לא תעשוק את רעך יכול אפילו אמר איש פלוני גבור ואינו גבור, איש פלוני חכם ואינו חכם, עשיר ואינו עשיר, ת"ל לא תגזול מה גזל מיוחד שהוא של ממון ואי זה זה הכובש שכר שכיר. [ע]אי זהו גזל ואי זהו עושק אמר רב חסדא לך ושוב לך ושוב זה עושק, יש לך בידי ואיני נותן זהו גזל. מתקיף לה רב ששת איזה עושק כל שחייבה תורה קרבן עליו דומיא דפקדון בעינן דכפר ליה ממונא. אלא אמר אביי לא שכרתיך מעולם זהו עושק, נתתיו לך זהו גזל. ורב ששת מאי שנא עושק דקא קשי ליה ומאי שנא גזל דלא קשי ליה דהדר כפריה. עושק נמי לוקמה דהדר כפריה. הכי השתא התם או גזל כתיב מכלל דאור,

ממ"ק ובמ"ק *חולין לה: נג שם קלז: נד תורת כהנים נה לשחת דשא: נו ישעיה ז: נז שער פי' נופות מעורבבים: נח חולין קלא: *שם קלד: נט בכישאר שם מקום: ס גיטין יא: סא תורת כהנים: סב שבארכובה פי' יחור של זמורה וכה אשכולות: *משלי כב: סג שם: סד ב"מ פ' א"נ: סה למיקט לצער: סו סנהדרין פו: סז ב"ק קה: סח תורת כהנים: *שמות כ: סט ישעיה כד: ע ב"מ קיא:

זית רענן (ד) של אחרים, פי' הקוצר שדה של נכרי: ולא שותף, דת"ק ס"ל שותף עם הנכרי חייב לתת מחלקו: (ה) ת"ל ללוי, בפי' ראה ובא הלוי והגר והיתום והאלמנה: שאין חסרין, פי' שהן עשירים: ואפי' ידיו יפות, שיכול לחטוף הרבה: בדלית ובדקל, שהן אילנות גבוהים: תבואה בקשה, פי' בקש שלה: ת"ל אותם, שאם הרוח השירתן פטור מליתן הקש: (ו) ת"ל איש בעמיתו, פי' מדלא כתיב איש באחיו:

דאודי לה מעיקרא הכא מי כתיב או בעושק או עשק את עמיתו כתיב שעשקו כבר, רבא אמר זהו עושק זהו גזל ולמה חלקו הכתוב לעבור עליו בשני לאוין:

תרן עיאמר רבא למה לי למיכתב רחמנא לאו ברבית לאו בגזל לאו באונאה, צריכי. דאי כתב רחמנא לאו ברבית משום דחדוש הוא דאפילו ללוה אסריה רחמנא. ואי כתב רחמנא בגזל משום דבגזל כרחיה. ואי כתב רחמנא באונאה משום דלא ידע דמחיל. חדא מחדא לא אתיא תיתי חדא מתרתי. מהי תיתי לא ליכתוב רחמנא ברבית ותיתי מהנך. מה להנך דלא מדעתו האמר ברבית דמדעתו. לא ליכתוב באונאה ותיתי מהנך, מה להנך שכן אין דרך מקח וממכר בכך. לא ליכתוב רחמנא בגזל ותיתי מהנך דמאי פרכת מה לרבית שכן חדוש הוא אונאה תוכיח. מה לאונאה שכן שלא מדעתו דלא ידע דמחיל, רבית תוכיח וחזר הדין לא ראי זה כראי זה ולא ראי זה כראי זה הצד השוה שבהן שכן גוזלו ממון אף אני אביא גזל שגוזלו ממון: אי הכי לאו דגזל למה לי, לכובש שכר שכיר ולעבור עליו בשני לאוין דכתיב לא תעשוק שכיר. ולוקמה ברבית ואונאה וגזל ולעבור בשני לאוין, דבר הלמד מענינו ולא תגזול בענינא דשכיר כתיב. לא תגנובו למה לי לכדתניא לא תגנוב על מנת למיקט וכו'. לאו דכתב רחמנא במשקלות למה לי, לטומן משקלותיו במלח. היינו גזל, לעבור עליו משעת עשיה:

תרז עבאמר אביי כל דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד מהני וכו' כדלעיל. והרי גזל דרחמנא אמר לא תגזול ותנן הגוזל עצים ועשאן כלים צמר ועשאן בגדים משלם כשעת הגזלה. אמר לך רבא שאני התם דא"ק אשר גזל ישנו כמו שגזל יחזיר. ולאביי האי אשר גזל על גזל שלו מוסיף חומש ואין מוסיף חומש על גזל אביו. עגלא תלין פעלת שכיר ת"ר מנין לשכיר יום שגובה כל הלילה שנאמר לא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר. ומנין לשכיר לילה שגובה כל היום ת"ל ביומו תתן שכרו. ואיפוך א"א שכירות אינה משתלמת אלא לבסוף. ת"ר ממשמע שנאמר לא תלין פעולת שכיר איני יודע שהוא עד בקר אלא מה ת"ל עד בקר מלמד שאינו עובר אלא בקר ראשון בלבד, מכאן ואילך אמר רב עובר משום בל תשהה שנאמר עדאל תאמר לרעך לך ושוב ומחר אתן ויש אתך. כל הכובש שכר שכיר עובר בחמשה שמות משום בל תגזול ולא תעשוק רעך לא תלין ולא תעשוק שכיר ולא תבוא עליו השמש ועשה ביומו תתן שכרו וכו', הני דאיכא ביממא ליכא בלילא והני דאיכא בלילא ליכא ביממא, אמר רב חסדא שם שכירות בעלמא:

תרח תנן התם אחד שכר אדם ואחד שכר בהמה ואחד שכר כלים יש בו משום ביומו תתן שכרו ומשום לא תלין פעולת שכיר אימתי בזמן שתבעו אבל לא תבעו אינו עובר עליו. המחהו אצל חנוני אצל שולחני אינו עובר עליו. שכיר בזמנו נשבע ונוטל. עבר זמנו אינו נשבע ונוטל. אם יש עדים שתבעו הרי זה נשבע ונוטל. גר תושב יש בו משום ביומו תתן שכרו ואין בו משום לא תלין פעולת שכיר דתניא מאחיך פרט לאחרים. מגרך זה גר צדק. בשעריך זה גר אוכל נבלות. מנין לרבות בהמה וכלים ת"ל בארצך כל שבארצך, וכולן עוברין בחמשה שמות הללו, מכאן אמרו אחד שכר אדם ואחד שכר בהמה ואחד שכר כלים יש בו משום ביומו תתן שכרו ויש בו משום לא תלין פעולת שכיר. רבי יוסי בר' יהודה אומר גר תושב יש בו משום ביומו תתן שכרו ואין בו משום בל תלין. בהמה וכלים אין בהן אלא משום בל תעשוק בלבד. אמר רבא תנא דמתניתין תנא דבי ר' ישמעאל היא, מ"ט דתנא קמא דמאחיך, יליף שכיר שכיר. ורבי יוסי ברבי יהודה נהי דלא יליף שכיר שכיר בהמה וכלים משום ביומו נמי ניחייב, א"ל כי עני הוא מי שבא לידי עניות ועשירות יצאו בהמה וכלים שאין באין לידי עניות ועשירות. ותנא קמא מיבעי ליה להקדים עני לעשיר. ור' יוסי בר' יהודה נפקא ליה מלא תעשוק שכיר עני ואביון. ואידך תרי עני כתיבי חד להקדים עני לעשיר וחד להקדים עני לאביון, וצריכי דאי כתב רחמנא עשיר משום דלא צריך ליה אבל אביון דצריך ליה אימא לא. ואי כתב רחמנא אביון דלא זילא ליה מילתא למיתבעיה אבל עשיר דזילא ליה מילתא אימא לא צריכא. ותנא דבי רבי ישמעאל מה נפשך אי יליף שכיר שכיר אפילו גר ותושב נמי, אי לא יליף שכיר שכיר בהמה וכלים מנא ליה, לעולם לא יליף ושאני התם דאמר קרא לא תלין פעולת שכיר אתך כל שפעולתו אתך. אי הכי גר תושב נמי, אמר קרא רעך ולא גר תושב. אי הכי בהמה וכלים נמי, הא כתיב אתך. ומה ראית לרבות בהמה וכלים ולהוציא גר תושב. מסתברא מרבה אני בהמה וכלים שישנן בכלל ממון רעך ומוציא אני גר תושב שאינו בכלל ממון רעך. ותנא דמאחיך ורבי יוסי בר ר"י האי רעך מאי עביד ליה, מיבעי ליה לכדתניא רעך ולא כותי, כותי מאחיך נפקא, חד למישרי עושקו וחד למישרי גזלו וקא סבר גזל כותי מותר. וצריכא דאי אשמעינן גזלו משום דלא טרח ביה אבל עושקו דטרח ביה אימא לא צריכא. ואי אשמעינן עושקו משום דלא אתא לידיה אבל גזלו דאתא לידיה אימא לא צריכא. ור' יוסי בר ר' יהודה האי לא תלין פעולת שכיר מאי עביד ליה, מיבעי ליה לכדרבי יוסי אפילו לא שכרו אלא לבצור אשכול אחד עובר משום בל תלין. ואידך מואליו הוא נושא את נפשו נפקא דבר שמוסר נפשו עליו. ואידך מיבעי ליה לכדתניא עוואליו הוא נושא את נפשו מפני מה עלה זה בכבש ונתלה באילן ומסר נפשו למיתה לא על שכרו. מכאן אמרו כל הכובש שכר שכיר כאלו נוטל נשמתו ממנו. נשמתו של מי, רב הונא ורב חסדא חד אמר נשמתו של גזלן וחד אמר נשמתו של נגזל, מאן דאמר נשמתו של גזלן דכתיב עזאל תגזל דל כי דל הוא ואל תדכא עני בשער כי ה' יריב ריבם וקבע את קובעיהם נפש. ומאן דאמר נשמתו של נגזל דכתיב עחכן ארחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח. ואידך אמר לך בעליו דהשתא. ואידך נמי הכתיב וקבע את קובעיהם נפש, מה טעם קאמר מה טעם וקבע את קובעיהם נפש משום דנטלו נפש. ת"ר לא תלין פעולת שכיר יכול אע"פ שלא תבעו תלמוד לומר אתך, יכול אע"פ שאין לו ת"ל אתך והוא שיש לך, יכול אפילו המחהו אצל חנוני ואצל שולחני תלמוד לומר אתך ולא שהמחהו אצל חנוני ואצל שולחני:

תרט עטלא תקלל חרש. המקלל אביו ואמו בכנויין חייב דברי ר' מאיר. וחכמים פוטרים. מאן חכמים ר' מנחם בר' יוסי דאמר בנקבו שם יומת מה ת"ל שם למד על המקלל אביו ואמו שאינו חייב עד שיקללם בשם. המקלל עצמו וחבירו עטבכל עובר בלא תעשה. א"ר ינאי ודברי הכל. עצמו דכתיב השמר לך ושמור נפשך וכדרבי אבין וכו'. חבירו דכתיב לא תקלל חרש: [לא תקלל חרש] אין לי אלא חרש מנין לרבות כל אדם ת"ל בעמך לא תאור. א"כ למה נאמר חרש מה חרש מיוחד שהוא בחיים אף כל שהוא בחיים יצא מת שאינו בחיים. ולפני עור לא תתן מכשול לפני סומא בדבר, אמר לך בת פלוני מהו לכהונה אל תאמר לו כשרה והיא אינה אלא פסולה. היה נוטל בך עצה אל תתן לו עצה שאינה הוגנת לו. אל תאמר לו צא בצהרים פאשישתרב. בהשכמה שיקפחוהו ליסטים ואל תאמר לו מכור שדך וקח לך חמור ואתה עוקף עליו ונוטלה ממנו, שמא תאמר עצה יפה אני נותן לו והרי הדבר מסור ללב שנאמר ויראת מאלהיך אני ה' כל דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך. פבתניא רבי נתן אומר מנין שלא יושיט אדם כוס יין לנזיר ואבר מן החי לבני נח שנאמר ולפני עור לא תתן וגו'. וכגון דקאי בתרי עברי דנהרא. דיקא נמי דקתני לא יושיט ולא קתני לא יתן. פגאמר רב יהודה סתם רועה פסול ודוקא דידיה הא דעלמא כשר דאי לא תימא הכי אנן היותא לרעיא היכי מסרינן והכתיב ולפני עור לא תתן מכשול אלא חזקה אין אדם חוטא ולא לו. פדאמר רב יהודה אמר רב כל שיש לו מעות ומלוה אותם שלא בעדים עובר משום ולפני עור לא תתן מכשול. ר"ל אמר גורם קללה לעצמו שנאמר פהתאלמנה שפתי שקר וגו'. תנו רבנן שלשה צועקין ואינן נענין מי שיש לו מעות ומלוה אותם שלא בעדים, והקונה אדון לעצמו, ומי שאשתו מושלת עליו. קונה אדון לעצמו מאי היא איבעית אימא תולה מעותיו בנכרי. ואיבעית אימא כותב נכסיו לבניו בחייו. ואיבעית אימא דביש ליה בהאי מתא ולא אזיל למתא אחריתי: פולא תעשו עול במשפט בדין מלמד שהדיין שמקלקל את הדין קרוי עול שנאוי ומשוקץ חרם והועבה וגורם חמשה דברים מטמא את הארץ ומחלל את השם ומסלק את השכינה ומפיל ישראל בחרב ומגלה אותן מארצם. לא תשא פני דל שלא תאמר עני הוא זה הואיל וזה עשיר חייב לפרנסו אזכהו ונמצא מתפרנס בנקיות ת"ל לא תשא פני דל. לא תהדר פני גדול שמא תאמר עשיר הוא זה בן גדולים הוא זה אראה בבושתו עד כמה אני אביישהו, ת"ל ולא תהדר פני גדול:

תרי פזבצדק תשפוט עמיתך. תנן התם דיני ממונות בשלשה הדיוטות. משום דרבי חנינא דאמר דבר תורה אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה וחקירה שנאמר משפט אחד יהיה לכם. ומה טעם אמרו דיני ממונות לא בעינן דרישה וחקירה שלא תנעול דלת בפני לוין. אלא מעתה טעו לא ישלמו, כל שכן שנעלת דלת בפני לוין. אי הכי תרתי קתני דיני ממונות בשלשה הדיוטות, גזלות וחבלות בשלשה מומחין ועוד שלשה עלשה למה לי, אלא אמר רבא לעולם תרתי קתני משום דרבי חנינא, רב אחא בריה דרב איקא אמר מדאורייתא חד נמי כשר דכתיב בצדק תשפוט עמיתך, אלא משום יושבי קרנות, אטו בתלתא מי לא הוו יושבי

נמ"ק ובמ"ק עא ב"מ כח: עב תמורה ד: עג ב"מ קי: עד משלי ג: עה דברים כד: עו משלי כב: עז שם ח: עח שבועות לה: עט בכל נ"נ בכולו, ר"ל בכל הסמוך, כפ"י: פ תורת כהנים: פא שישתרב ביכהו שרב ובמה: פב ע"ז ו: פג ב"מ ס: פד שם עה: פה תהלים לא: פו תורת כהנים: פז סנהדרין ג:

יושבי קרנות, אי אפשר דלית בהו חד דגמיר. אלא מעתה טעו לא ישלמו, כל שכן דנפישי יושבי קרנות:

תריא [פח]ר"ש לקיש רמי כתיב בצדק תשפוט עמיתך וכתיב צדק צדק תרדוף הא כיצד, כאן בדין מרומה כאן בדין שאינו מרומה. רב אשי אמר אחד לדין ואחד לפשרה כדתניא [*]צדק צדק תרדוף אחד לדין ואחד לפשרה. כיצד שתי ספינות עוברות בנהר ופגעו זו בזו אם עוברות שתיהן טובעות, בזו אחר זו שתיהן עוברות. וכן שני גמלים שהיו עולין במעלות בית חורון ופגעו זה בזה אם עלו שניהן נופלים, בזה אחר זה שניהן עולין הא כיצד, טעונה ושאינה טעונה תדחה שאינה טעונה מפני טעונה, קרובה ושאינה קרובה תדחה קרובה מפני שאינה קרובה, היו שתיהן קרובות שתיהן רחוקות שתיהן טעונות הטל פשרה ביניהן ומעלות שכר זו לזו. ת"ר צדק צדק תרדוף הלך אחר ב"ד יפה. אחר רבי אליעזר ללוד. אחר ר' יוחנן בן זכאי לברור חיל. אחר רבי יהושע לפקיעין. אחר ר' עקיבא לבני ברק. אחר ר' מתיא בן חרש לרומי. אחר ר' חנינא בן תרדיון לסיכני. אחר רבי יוסי לצפורי. אחר רבי יהודה בן בתירא לנציבין. אחר ר' חנינא בן אחי רבי יהושע לגולה. אחר רבי לבית שערים. אחר חכמים ללשכת הגזית. [פט]ת"ר בצדק תשפוט עמיתך שלא יהא אחד עומד ואחד יושב, אחד מדבר כל דבריו ואחד אומר לו קצר דבריך. תני רב יוסף בצדק תשפוט עמיתך עם שאתך בתורה ובמצות השתדל לדונו יפה למישרי בתגריה, אי נמי לשורא דדייני. דבר אחר בצדק תשפוט עמיתך הוי דן את חברך לכף זכות. [צ]א"ר יוחנן ששה דברים אדם עושה אותם אוכל מפירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא ואלו הן הכנסת אורחים ובקור חולים והשכמת בית המדרש ועיון תפלה והמגדל בניו לתלמוד תורה והדן את חברו לכף זכות ובהני שייכי נמי כבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום בין אדם לחברו ותלמוד תורה כנגד כולם. ת"ר הדן את חברו לכף זכות [דנין אותו לכ"ז]. מעשה באדם אחד שירד מגליל העליון ונשכר אצל בעל הבית אחד בדרום שלש שנים, בערב הרגל אמר לו תן שכרי ואלך ואפרנס את אשתי ואת בני, אמר ליה אין לי, א"ל תן לי מעות, א"ל אין לי, תן לי בהמה, אין לי, תן לי כרמים, אין לי, תן לי קרקע, אין לי, תן לי כרים וכסתות, אין לי, הפשיל כליו לאחוריו והלך לביתו בפחי נפש, אחר הרגל נטל בעל הבית שכרו בידו ועמו משאוי שלשה חמורים אחד של מאכל ואחד של משתה ואחד של מיני מגדים והלך לביתו, לאחר שאכלו ושתו נתן לו שכרו ואמר לו בשעה שאמרת לי תן לי מעותי במה חשדתני, א"ל שמא פרקמטיא נזדמן לו ולקח בהן, בשעה שאמרת לי תן לי בהמה ואמרתי אין לי במה חשדתני, א"ל שמא מושכרות הן ביד אחרים, בשעה שאמרת לי תן לי כרים וכסתות וכו' א"ל שמא הקדיש כל נכסיו לשמים. א"ל העבודה כך היה הקדשתי כל נכסי לשמים בשביל הורקנוס בני שלא עסק בתורה עד שבאתי אצל חברי שבדרום והתירו לי את נדרי ואתה כשם שדנתני לכף זכות כך ידין אותך המקום לכף זכות. ת"ר מעשה בחסיד אחד שפדה ריבה אחת מישראל בדרך ולמלון השכיבה תחת מרגלותיו, למחר ירד וטבל ושנה לתלמידיו, אמר להם בשעה שהשכבתיה אצלי במה חשדתוני, א"ל שמא יש בנו תלמיד שאינו ברוק לרבי. בשעה שירדתי וטבלתי במה חשדתוני, א"ל שמא מפני טורח הדרך אירע לרבי קרי, א"ל העבודה כך היה ואתם כשם שדנתוני לכף זכות כך ידין המקום אתכם לכף זכות. ת"ר פעם אחד הוצרך לתלמידים דבר אצל מטרונא אחת שכל גדולי רומי מצויין אצלה, אמרו מי ילך, א"ל רבי יהושע אני אלך, הלך רבי יהושע ותלמידיו כיון שהגיע לפתח ביתה חלץ תפליו ברחוק ארבע אמות (והשליה לתלמידיו) ונכנס ונעל הדלת בפניהם, אחר שיצא ירד וטבל ושנה לתלמידיו, אמר להם בשעה שחלצתי תפלין במה חשדתוני, אמרו כסבור רבי אל יכנסו דברי קדושה במקום טומאה. בשעה שנעלתי דלת בפניכם במה חשדתוני, אמרו שמא דבר מלכות בינו לבינה. בשעה שירדתי וטבלתי במה חשדתוני, אמרו ליה שמא נתזה צינורא על בגדו של רבי, אמר להם העבודה כך היתה ואתם כשם שדנתוני לכף זכות כך ידין המקום אתכם לכף זכות:

תריב [צא]לא תלך רכיל בעמיך אזהרה למוציא שם רע מנא לן, א"ר אלעזר לא תלך רכיל. רבי נתן אמר מונשמרת מכל דבר רע. ורבי אלעזר מאי טעמא לא אמר מונשמרת, ההוא מיבעי ליה לכדרבי פנחס ונשמרת מכל דבר רע מכאן שלא יהרהר אדם ביום ויבא לידי טומאה בלילה. ורבי נתן מאי טעמא לא אמר כרבי אליעזר, ההיא אזהרה לבית דין שלא יהא רך לזה וקשה לזה. [צב]תנו רבנן מנין לכשיצא שלא יאמר אני מזכה וחברי מחייבין אבל מה אעשה שחברי רבו עלי, ת"ל לא תלך רכיל בעמיך. ואומר [צג]הולך רכיל מגלה סוד. ההוא תלמידא דאפיק מילתא דאיתמר בבי מדרשא בתר עשרין ותרתין שנין ואפקיה רב אמי מבי מדרשא אמר דין גלי רזיא. מיכתב היכי כתבינן רבי יוחנן אמר זכאי. ריש לקיש אמר פלוני ופלוני מזכין ופלוני מחייב. ר"א אמר מדבריהם נזרכה פלוני. ר' יוחנן אמר זכאי משום לא תלך רכיל. ריש לקיש אמר פלוני ופלוני מזכין ופלוני מחייב משום דמחזי כשיקרא. רבי אלעזר אית ליה דמר ואית ליה דמר הילכך כתבינן מדבריהם נזרכה פלוני. [צד]לא תלך רכיל שלא תהא רך דברים לזה וקשה לזה. דבר אחר אל תהי כרוכל (ז) שמטעים דבריו והולך. אמר רבי נחמיה זה הוא כנהגם של דיינין, בעלי דינין עומדין לפניהם שומעין דבריהם ומוציאין אותן לחוץ ונושאין ונותנין בדבר וגומרין את הדין היו מכניסין אותן גדול שבדיינין אומר איש פלוני אתה זכאי איש פלוני אתה חייב, מנין לכשיצא לא יאמר וכו'. [צה]לא תלך רכיל בעמיך שנו חכמים מאה חנפים ולא אחד מגלה פנים: שנו חכמים במשנה אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, אם היה בן גרים לא יאמר זכור מעשה אבותיך. דבר אחר לא תלך רכיל מה רוכל זה יש עליו מאה מיני בשמים כך כל חכם וחכם מישראל שיש בו דברי תורה לאמתו יש בלבבו ק' מחשבות של מקרא ושל משנה שנאמר [צו]מי זאת עולה מן המדבר וגו' כגון משה ואהרן וכל הדומין להם. כיוצא בדבר אתה אומר דתן ואבירם רשעים היו כיון שהיה אחד מהן עושה מריבה עם חברו יש בלבו מאה מחשבות של גזל ושל גלוי עריות ושל שפיכות דמים. דבר אחר לא תלך רכיל ארבע מדות יש בו (ח) באותו מקרא שתי מדות של צדיקים ושתי מדות של רשעים. שתי מדות של צדיקים כיצד. צא ולמד ממשה ואהרן שנתכוונו ועשו שלום בין ישראל לאביהם שבשמים בין אדם לחברו בין איש לאשתו, מתוך דרכיהם נקבע שם טוב להם ולבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות שנאמר [צז]הוא משה ואהרן. שתי מדות של רשעים כיצד צא ולמד מדתן ואבירם הרשעים שנתכוונו ועשו מחלוקת בין ישראל לאביהם שבשמים בין אדם לחברו בין איש לאשתו מתוך דרכיהם נקבע שם רע לבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות שנאמר [צח]הוא דתן ואבירם. [צט]לא תעמוד על דם רעך מנין אם ידעת לו זכות אל תשתוק לו עליו ת"ל לא תעמוד על דם רעך. מנין אם ראית שטובע בנהר או ליסטים באין עליו או חיה רעה באה עליו אתה חייב להצילו ת"ל לא תעמוד על דם רעך. מנין הרודף אחר חברו להרגו חייב אתה להצילו בנפשו ת"ל לא תעמוד על דם רעך. הא מהכא נפקא מהתם נפקא אבדת גופו מנין תלמוד לומר והשבותו לו, אי מהתם הוה אמינא הני מילי בנפשיה אבל מיטרח ומיגר אגירי לא, קא משמע לן:

תריג [ק]לא תשנא את אחיך יכול לא תכנו ולא תסרטנו ולא תקללנו, ת"ל בלבבך בשנאה שבלב הכתוב מדבר. ומנין לרואה דבר מגונה בחברו שחייב להוכיחו, ת"ל הוכח תוכיח, הוכיחו ולא קבל מנין שיחזור ויוכיחו, ת"ל תוכיח אפילו מאה פעמים, יכול אפילו פניו משתנים, ת"ל ולא תשא עליו חטא. א"ר טרפון תמיה אני אם יש בדור הזה שיכול להוכיח. א"ר אלעזר בן עזריה העבודה אם יש בדור הזה שיכול לקבל תוכחה. א"ר עקיבא העבודה אם יש בדור הזה שיודע היאך מוכיחין. אמר רבי יוחנן בן נורי מעיד אני עלי שמים וארץ שיותר מחמשה פעמים לקה (ר') עקיבא על ידי לפני רבן גמליאל ביבנה שהייתי קובל עליו וכל כך אני יודע שמוסיף בי אהבה לקיים מה שנאמר [קא]הוכח לחכם ויאהבך: [קב]לא תשנא את אחיך. כשם שהקב"ה יהא שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים מגלגל ומעביר ואינו משמר קנאה ונקמה בלבו על ישראל בכל מקומות מושבותיהם, כך לא תשנא את אחיך, ומה ת"ל בלבבך בשנאה המיושנת. וכי באחיו מן האב ומן האם הכתוב מדבר אין הכתוב מדבר אלא כנגד הקב"ה שאין לו אחים לא בעולם הזה ולא לימות המשיח ולא לעולם הבא אלא צדיקי עולם שעושים רצונו בתורתו בכל יום תמיד שקרא אותם אחים ורעים. הוכח תוכיח את עמיתך יכול אם יודע אתה בו (ט) שאינו שונאך הוכיחו ואם לאו אל תוכיחהו, ת"ל הוכח תוכיח את עמיתך. ד"א לעם שעמך במצות אתה מוכיח ואי אתה מוכיח לרשע שישנאך שנאמר [קג]יוסר לץ לוקח לו קלון שהוא עצמו בעל מום. אמר רבי אלעזר

מס"ק ובמ"ק פח סנהדרין לב: [*]דברים טז: פט שבועות ל: צ שבת קכז: צא כתובות מו: צב סנהדרין לא: צג משלי יא: צד הו"כ: צה תנא דבי אליהו: צו בכ"ם ם׳ צז שמות ו: צח במדבר כו: צט סנהדרין עג: ק תורת כהנים, ערכין טז: קא משלי ט: קב תנא דבי אליהו: קג משלי ט:

זית רענן (ז) שמטעים דבריו, נ"ל דקאי אבעל דין שלא יטעים דבריו יותר מדאי לדיין: ולא אחד מגלה פנים, פי' מוטב שיחנוף לחברו ממה שיביישנו: (ח) באותו מקרא, דלעיל מיניה כתיב לא תעשו עול במשפט: (ט) שאינו שונאך, שלא ישנאך בשתוכיחנו: את עמיתך, פי' אע"פ שהוא אוהבך ועי' התוכחה יעשה שונאך אעפ"כ תוכיחנו׳

אלעזר בן מתיא אם יש דבר (ט) בינך לבינו אומרהו לו ואל תהא חוטא בו לכך נאמר ולא תשא עליו חטא. כיוצא בדבר אתה אומר [קד]בנפול אויבך אל תשמח ולהלן הוא אומר [קה]באבוד רשעים רנה כיצד יתקיימו שני כתובים האלו תלמיד חכם שנצחך היום בהלכה ובא לירו דבר למחר אל תשמח לו פן יראה ה' ורע בעיניו, אם ראית אדם מישראל שהוא רוצה ברעתו של חברו זהו רשע גמור. [קו]הוכח אפילו מאה פעמים, תוכיח אין לי אלא הרב לתלמיד, תלמיד לרב מנין, ת"ל הוכח תוכיח מכל מקום (כתוב ברמז שנ"א):

[קז]לא תקום ולא תטור את בני עמך. א"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי כל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו תלמיד חכם; והכתיב לא תקום ולא תטור, ההוא בממון. דתניא איזהו נקימה ואיזהו נטירה, א"ל השאילני מגלך ולא השאילו, למחר א"ל השאילני קרדומך, א"ל איני משאילך כדרך שלא השאלתני, לכך נאמר לא תקום. עד היכן כחה של נטירה, א"ל השאילני מגלך ולא השאילו, למחר א"ל השאילני קרדומך, א"ל הילך איני כמותך שלא השאלתני, לכך נאמר לא תטור. וצערא דגופא לא והתניא הנעלבים ואינן עולבים שומעים חרפתם ואינם משיבין עושין מאהבה ושמחין ביסורין עליהם הכתוב אומר [קח]ואוהביו כצאת השמש בגבורתו, לעולם דנקיט בלביה. והאמר רבא המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו, דמפיים ליה ומתפייס. *לא תקום ולא תטור את בני עמך נוקם אתה ונוטר לעכו"ם:

ואהבת לרעך כמוך. רבי עקיבא אומר זה כלל גדול בתורה, בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם (י) כלל גדול מזה.

[קט]כתיב ובת כהן כי תחל לזנות את אביה היא מחללת באש תשרף אמר (רבא תנא) [רב מתנה] בפתילה של אבר דכתיב באש תשרף לרבות כל שרפות הבאות מחמת האש וכ"ש אש. ונקיף לה חבילי זמורות ונקלה, גמר שרפה שרפה מבני אהרן מה להלן שרפת נשמה וגוף קיים אף כאן. ונעביד ליה חמי האור. אמר רב נחמן [אמר רבה בר אבוה] א"ק ואהבת לרעך כמוך ברור לו מיתה יפה:

[קי]ואתה תבער הדם הנקי. למה לי לכדתניא הוקשו כל שופכי דמים לעגלה ערופה מה להלן מן הצואר אף כאן מן הצואר. אי מה להלן בקופיץ וממול עורף אף כאן בקופיץ וממול עורף אמר קרא ואהבת לרעך כמוך ברור לו מיתה יפה. [א]האיש נסקל ערום ואין האשה נסקלת ערומה, למימרא דרבנן חיישי להרהורא, והתנן הכהן אוחז בבגדיה אם נקרעו נקרעו ואם נפרמו נפרמו עד שמגלה את לבה וסותר את שערה. לא קשיא אמר קרא [ב]ונוסרו כל הנשים הכא אין לך יסור גדול מזה. וכי תימא ליעבד בה תרתי, אמר קרא ואהבת לרעך כמוך ברור לו מיתה יפה. תנא בית הסקילה היה גבוה שתי קומות וקומה שלו הרי כאן שלש. ומי בעינן כולי האי ורמינהו מה בור שהוא כדי להמית עשרה טפחים אף כל וכו'. אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה אמר קרא ואהבת לרעך כמוך ברור לו מיתה יפה. אי הכי לגבהיה טפי, משום דמינוול. [ג]מצות הנשרפין מדליק את הפתילה של אבר וזורקה לתוך פיו ויורדת לתוך מעיו וחומרת את בני מעיו, יליף שרפה שרפה מבני אהרן מה להלן שרפת נשמה וגוף קיים אף כאן וכו'. ומאי טעמא לא יליף מעדת קרח, ההוא שרפה ממש הואי. ונילף מינה, אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה אמר קרא ואהבת לרעך כמוך ברור לו מיתה יפה. תניא נקם ינקם נקימה זו איני יודע מהו, כשהוא אומר [ד]והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית הוי אומר נקימה זו סייף. ואימא דבריז ליה מבריז, לפי חרב כתיב. ואימא דעביד ליה [ה]גיסטרא. אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה אמר קרא ואהבת לרעך כמוך ברור לו מיתה יפה. [ו]איבעיא להו בן מהו שיקיז דם לאביו, רב מתנה אמר ואהבת לרעך כמוך. רב דימי אמר מכה אדם ומכה בהמה מה מכה בהמה לרפואה פטור אף מכה אדם לרפואה פטור. [ז]אמר רב יהודה אמר רב אסור לאדם שיקדש את האשה עד שיראנה שמא יראה בה דבר מגונה ותתגנה עליו ורחמנא אמר ואהבת לרעך כמוך. [ח]אמר רב חסדא אסור לאדם שישמש מטתו ביום שנאמר ואהבת לרעך כמוך שמא יראה בה דבר מגונה ותתגנה עליו. אמר ר"ה ישראל קדושים הם ואין משמשין מטותיהן ביום, אמר רבא אם היה בית אפל מותר, ותלמיד חכם מאפיל בטליתו:

[ט]את חקותי תשמרו חקים שחקקתי לך כבר בהמתך לא תרביע כלאים וכו' מה בהמתך בהרבעה וכו' בין בארץ בין בח"ל, ואלא הכתיב שדך, ההוא למעוטי זרעים שבחוצה לארץ. [י]ר"א אומר אף על הכלאים נצטוו בני נח דאמר קרא את חקותי תשמורו חקים שחקקתי לך וכו'. אלא מעתה ושמרתם את חקותי חקים שחקקתי לך כבר, התם ושמרתם את חקותי חקים דהשתא, הכא חקותי תשמורו חקים דמעיקרא תשמורו. בהמתך לא תרביע (כתוב ברמז רפ"א). [יא]אלו נאמר בהמתך לא תרביע הייתי אומר לא יאחז אדם את הבהמה בשעה שעולה עליה זכר, ת"ל כלאים, מאי אחיזה הכנסה דאמר שמואל במנאפין עד שיראו מנאפין, בכלאים עד שיכנים כמכחול בשפופרת, ואמאי קרי ליה אחיזה לישנא מעליא. אמר רב יהודה מין במינו מותר להכנים כמכחול בשפופרת ואפילו משום פריצותא נמי לית בה, מ"ט בעבידתיה טריד: [יב]אין לי אלא בהמתך על בהמתך, בהמתך על בהמת אחרים בהמת אחרים על בהמתך בהמת אחרים על בהמת אחרים מנין, תלמוד לומר את חקותי תשמרו. אין לי אלא בהמה על בהמה, בהמה על חיה חיה על בהמה חיה על חיה טמאה על טמאה טהורה על טהורה טמאה על טהורה טהורה על טמאה מנין, ת"ל את חקותי תשמרו:

[יג]שדך לא תזרע כלאים המנכש והמחפה בכלאים לוקה. ר' עקיבא אומר אף המקיים, מאי טעמא דרבי עקיבא דתניא שדך לא תזרע אין לי אלא זורע, מקיים מנין, ת"ל כלאים שדך לא. מנין שאין מרכיבין לא עץ סרק על גבי עץ מאכל ולא עץ מאכל על גבי עץ סרק, ת"ל את חקותי תשמרו. [יד]ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך אבל מותר אתה להציעו תחתיך, אבל אמרו חכמים אסור לעשות כן שמא תכרך לו נימא על בשרו, ואפילו עשר מצעות זו על גב זו וכלאים תחתיהן אסור לישן עליהם:

תריד ובגד כלאים מה ת"ל, לפי שנאמר לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדו יכול לא ילבש גיזי צמר ואניצי פשתן ת"ל בגד. אין לי אלא בגדים מנין לרבות הלבדים, ת"ל שעטנז דבר ששוע טווי ונוז. רבי שמעון בן אלעזר אומר נלוז ומליז הוא את אביו שבשמים עליו. לא יעלה עליך אין לי אלא (יא) שלא ילבש, מנין שלא יכסה, ת"ל לא יעלה עליך, יכול לא יפשילנו בקופה (יב) לאחוריו, ת"ל (לא יעלה עליך) [לא תלבש]. [טו]תרי קראי למה לי, צריכא דאי כתב רחמנא לא יעלה הוה אמינא [כל דרך] העלאה אסר רחמנא ואפילו מוכרי כסות כתב רחמנא לא תלבש דומיא דלבישה (אסור בהנאה) [דאית בה הנאה]. ואי כתב רחמנא לא תלבש הוה אמינא דוקא לבישה דנפישא הנייתה אבל העלאה לא כתב רחמנא לא יעלה. וליכתוב רחמנא לא תלבש שעטנז, צמר ופשתים למה לי. מכדי כתב ובגד כלאים שעטנז ותנא דבי ר"י הואיל ונאמרו בגדים בתורה סתם ופרט לך הכתוב באחד מהם צמר ופשתים אף כל צמר ופשתים דכתב רחמנא למה לי. איצטריך סד"א העלאה הוא דלא נפישא הנייתה אבל לבישה דנפישא הנייתה כל תרי מיני אסירי כגון צמר גמלים וצמר ארנבים, אם כן לישתוק קרא מיניה וליגמר שעטנז מהעלאה, אלא שמע מינה לאפנויי:

תרטו [טז]ואיש כי ישכב. איש פרט לקטן, יכול שאני מתיא בן תשע שנים ויום אחד, (יג) ת"ל ואיש כי ישכב. את אשה פרט לקטנה. שכבת זרע פרט למערה. [יז]העראה דחייבי לאוין מנלן, מדגלי רחמנא שכבת זרע בשפחה חרופה, העראה בכריתות, מכלל דחייבי לאוין בהעראה. אדרבא מדגלי רחמנא העראה בכריתות מכלל דחייבי לאוין בגמר ביאה, אם כן לישתוק קרא משפחה חרופה: אמר רבא למה לי למיכתב שכבת זרע בשפחה חרופה, שכבת זרע באשת איש, שכבת זרע בסוטה. בשפחה חרופה כדאמרן, באשת איש פרט למשמש לאחר מיתה, סלקא דעתך אמינא לאחר מיתה נמי שארו איקרי אימא ליחייב עלה משום אשת איש, קא משמע לן. בסוטה למה לי, פרט לשקנא לה דרך אברים, סד"א בקפידא דבעל תלה רחמנא והא קא קפיד, קמ"ל. [יח]תנו רבנן בזמן שהאשה לוקה איש מביא קרבן, אין האשה לוקה אין האיש מביא קרבן, מנלן, אמר רבא דכתיב ואיש כי ישכב את אשה שכבת זרע וגו' מכדי עד הבא באיש משתעי קרא ניכתוב והביא (האיש) את אשמו ובסוף נכתב בקורת תהיה אמאי כתב בקורת ברישא. ה"ק בקורת (היא) [תהיה] והביא הוא את אשמו ואם לא תהיה (היא) בקורת לא יביא הוא את אשמו. ואימא הוא לא דמעטיה קרא אבל היא תלקי ותייתי קרבן, והביא את אשמו כתיב

ממ"ק ובמ"ק קד משלי כד: קה שם יא: קו ב"מ לא: קז יומא כג: קח שופטים ה: *תורת כהנים: קט פסחים עה: קי כתובות לז: א סנהדרין מה: ב יחזקאל כג:
ג סנהדרין נב: ד ויקרא כו: ה גיסטרא פי' שאינו מותך אלא חולקו לשנים: ו סנהדרין פד: ז קדושין מא: ח נדה יז: ט קדושין לט: י סנהדרין ס:
יא ב"מ לא: יב תורת כהנים: יג מועד קטן ג: יד תורת כהנים: טו יבמות ד: טז תורת כהנים: יז יבמות נה: יח כריתות יא:

זית רענן (ט) בינך לבינו, שלא תבייש אותו ברבים: (י) כלל גדול מזה, שכולנו אחים בני איש אחד. ק"א: (יא) שלא ילבש, דכתיב לא תלבש שעטנז: (יב) לאחוריו ת"ל לא תלבש כצ"ל: (יג) ת"ל ואיש, דריש וי"ו:

כתיב. אמר רב יהודה כל עריות אחד נעור ואחד ישן פטור תעור חייב וכאן נעור נמי פטור. מ"ט דהא אקשו להדדי. אמר רב ששת עשו גומר בשלא כדרכה בשפחה דלא מיחייב כמערה בכדרכה בשפחה דפטור. מ"ט שכבת זרע כתיב, מתכוון בשלא כדרכה בשפחה דלא מיחייב כשאין מתכוון בכדרכה דפטור, מ"ט שכבת זרע כתיב, נעור בשלא כדרכה בשפחה דלא מיחייב כישן בכדרכה דפטור, מאי טעמא שכבת זרע כתיב. א"ר יצחק לעולם אינו חייב אלא על שפחה בעולה בלבד שנאמר והיא שפחה נחרפת. ומאי משמע דהדין נחרפת לישנא דשנויי הוא דכתיב [יט]ותשטח עליו הריפות, ואיבעית אימא מהכא [כ]אם תכתוש את האויל במכתש בתוך הריפות. והפדה יכול כולה, ת"ל לא נפדתה, אי לא נפדתה יכול כולה, ת"ל והפדה, הא כיצה פדויה ואינה פדויה חציה שפחה וחציה בת חורין המאורסת לעבד עברי דברי רבי עקיבא. רבי ישמעאל אומר בשפחה כנענית הכתוב מדבר ומאורסת לעבד עברי. א"כ מה תלמוד לומר והפדה לא נפדתה דברה תורה כלשון בני אדם. רבי אלעזר בן עזריה אומר כל העריות מפורשות לנו אין לנו משוייר אלא חציה שפחה וחציה בת חורין המאורסת לעבד עברי. אחרים אומרים לא יומתו כי לא חופשה בשפחה כנענית הכתוב מדבר ומאורסת לעבד (עברי) [כנעני]. ור' ישמעאל בשלמא והפדה לא נפדתה כדקתני דברה תורה כלשון בני אדם, אלא דקתני מאורסת לעבד עברי מנלן דכתיב כי לא חופשה מכלל דהוא חופש. רבי אלעזר בן עזריה היינו רבי עקיבא, לרבי ישמעאל קאמר ליה לדידי בעלמא כוותך סבירא לי דברה תורה כלשון בני אדם והכא שאני מכדי כתב קרא כי לא חופשה, והפדה למה לי, ש"מ להכי אתא לחציה שפחה וחציה בת חורין. בשלמא לאחרים קסברי והפדה לא נפדתה דברה תורה כלשון בני אדם, אלא הא דעבד (עברי) [כנעני] מנלן, א"ק כי לא חופשה אם אינו ענין לדידה תנהו ענין לדידיה. [כא]רבי שמעון אומר משום רבי עקיבא יכול יהא כסף גומר בה כדרך שהשטר גומר בה תלמוד לומר והפדה לא נפדתה או חופשה לא נתן לה בקרת תהיה לא יומתו כי לא הופשה אורעה כל הפרשה כולה ללא חופשה לומר לך שטר גומר בה ואין כסף גומר בה. *ת"ר המשחרר חצי עבדו רבי אומר קנה וחכמים אומרים לא קנה. אמר רבה מחלוקת בשטר דרבי סבר והפדה לא נפדתה או חופשה לא נתן לה מקיש שטר לכסף מה כסף בין כולו בין חציו אף שטר בין כולו בין חציו, ורבנן גמרי לה לה מאשה מה אשה לחציה לא אף עבד נמי לחציו לא. אבל בכסף דברי הכל קנה. פדויה ואינה פדויה כו'. והפדה יכול לכל ת"ל לא נפדתה. אי לא נפדתה יכול לכל תלמוד לומר והפדה, הא כיצד פדויה ואינה פדויה בכסף ובשוה כסף, ואין לי אלא בכסף, בשטר מנין תלמוד לומר או חופשה לא נתן לה ולהלן הוא אומר וכתב לה ספר מה להלן בשטר אף כאן בשטר. ואין לי אלא חציו בכסף וכולו בשטר, חציו בשטר מנין ת"ל והפדה לא נפדתה או חופשה לא נתן לה מקיש שטר לכסף מה כסף בין כולו בין חציו אף שטר בין כולו בין חציו. רישא דברי הכל וסיפא רבי. [כב]מה בין שפחה לעריות שלא שותה להן לא לעונש ולא לקרבן. כל עריות בחטאת והשפחה באשם, כל עריות בנקבה ושפחה בזכר. כל עריות אחד האיש ואחד האשה שוין במכות ובקרבן, והשפחה לא השוה את האיש לאשה למכות ולא האשה לאיש לקרבן. כל העריות עשה מערה כגומר וחייב על כל ביאה וביאה החמיר בשפחה שעשה מזיד כשוגג. מנלן דהיא לקיא והוא לא לקי דת"ר בקורת תהיה מלמד שהיא לוקה, יכול שניהן לוקין ת"ל תהיה היא לוקה והוא לא לקי. וממאי דהדין בקורת לישנא דמלקות, א"ר יצחק תהא בקראי. כדתנן גדול שבדיינין קורא, שני מונה, שלישי אומר הכהו, רב אשי אמר בבקור תהיה כדתנן אין אומדין אותו אלא מכות הראויות להשתלש. [כג]וכפר עליו הכהן באיל האשם על חטאתו אשר חטא מלמד שמביא קרבן אחד על עבירות הרבה, באיל האשם ונסלח לו מחטאתו אשר חטא לעשות מזיד כשוגג. והביא אף (יד) אחר יום הכפורים. אשמו נאמר כאן אשמו ונאמר להלן אשמו מה אשמו האמור להלן מותרו נדבה אף אשמו האמור כאן מותרו נדבה, איל האשם מה איל האשם האמור להלן בכסף שקלים אף איל האשם האמור כאן בכסף שקלים: [כד]וכי תבאו אל הארץ וגו' עץ חיים היא למחזיקים בה רב הונא בשם רב אחא שלא יהו דברי תורה בעיניך כאדם שיש לו בת בוגרת ורוצה להשיאה לאחר אלא *בני אם תקח אמרי ומצותי תצפון אתך. משל למלך שאמר לבנו צא לפרקמטיא, א"ל אבא מתירא אני בדרך מפני הלסטים ובים מפני [כה]אפרטין, מה עשה אביו נטל מקל וחקקו ונתן בו קמיע ונתנו לבנו, אמר לו המקל הזה יהא בידך ואי אתה מתירא מכל בריה. אף כך אמר הקב"ה לישראל בני היו מתעסקין בתורה ואי אתם מתיראין מכל בריה וכו'. דרש רבי יהודה בן פזי מי יגלה עפר מעיניך אדם הראשון שלא יכולת לעמוד בצוויך רק שעה אחת והרי בניך ממתינין לערלה שלש שנים, שמע בר קפרא אמר יפה דרש בן אחותי. ר' יהודה בר' סימון פתח [כו]אחרי ה' אלהיכם תלכו וכי אפשר לבשר ודם להלוך אחר הקב"ה כתיב [כז]בים דרכך ושבילך במים רבים ואת אמרת אחרי ה' אלהיכם תלכו וגו', ובו תדבקון וכי אפשר לבשר ודם לעלות לשמים ולהדבק באש אותו שכתוב בו [כח]כי ה' אלהיך אש אכלה, *כרסיה שביבין די נור וגו' ואת אמרת ובו תדבקון, אלא מתחלת ברייתו של עולם לא נתעסק אלא במטע תחלה הה"ד [כט]ויטע ה' אלהים גן בעדן, אף אתם כשאתם נכנסין לארץ ישראל לא תתעסקו אלא במטע תחלה כי תבואו אל הארץ ונטעתם. רבי יהושע דסיכנין בשם ר' לוי פתח [ל]הגדלתי מעשי א"ל הקב"ה למשה לך אמור לאבות הראשונים הגדלתי מעשי לעשות לבניכם מה שהתניתי עמכם. בניתי לי בתים [לא]ובתים מלאים כל טוב. נטעתי לי כרמים כרמים וזיתים אשר לא נטעת. עשיתי לי ברכות מים ובורות חצובים אשר לא חצבת וגו'. עשיתי לי גנות ופרדסים ארץ חטה ושעורה. ונטעתי בהם עץ כל פרי [לב]כי תבואו אל הארץ ונטעתם. [לג]מי שת בטוחות חכמה או מי נתן לשכוי בינה דא תרנגולא אמר רבי לוי בערביא צווחין לתרנגולא שכוי, הדא תרנגולת כד הוה לה אפרוחים דקיקין היא מכנשא להון ויהבה לון תחות אגפיה ומשהנא להון ומעדרנא קדמיהון וכד אינון רברבין חד מנהון בעו מיקרב לוותה והיא נקרה ליה גו רישיה וא"ל זיל עדור לך בקלקלתא, כך כשהיו ישראל במדבר ארבעים שנה הבאר עולה והמן יורד והשליו מצוי וענני כבוד מקיפות אותן ועמוד ענן נוסע לפניהם, כיון שנכנסו לארץ, א"ל משה כל חד וחד מנכון יטעון מכושיה ויפוק וינצוב ליה נציבין שנאמר כי תבואו אל הארץ ונטעתם. אדריינוס שחיק עצמות עבר באלין שבילי דטבריא והמא חד גבר סבא קאים תציב חציבין, א"ל סבא סבא אי קרצת לא חשכת, א"ל קרצית והשיכית ומה דהניא למרא שמיא למעבד יעביד. [לד]לישנא אחרינא אמר ליה אדריינוס אתה זקן עומד וטורח ומתיגע לאחרים, א"ל אדוני המלך הריני נוטע אם אזכה אוכל מפירות נטיעותי ואם לאו יאכלו בני, עשה שלש שנים במלחמה והזר לאחר שלש שנים, מה עשה אותו זקן נטל כלכלה ומלא אותה בכורי תאנים יפות וקריב לפני אדריינוס, א"ל אדוני המלך קבל אלו התאנים שאני הוא אותו זקן שמצאת בהליכתך ואמרת אתה זקן מה אתה מצטער ומתיגע לאחרים, הרי כבר זיכני הקב"ה לאכול מפירות נטיעותי ואלו שבתוך הכלכלה מהם, אמר לעבדיו טלו אותה ממנו ומלאוה לו זהובים, עשו כך, נטל הזקן הכלכלה והתחיל הולך ומשבח בביתו לאשתו ולבניו וסח להם המעשה, היתה שכנתו עומדת שם ושמעה מה אמר הזקן, אמרה לבעלה כל בני אדם הולכים והקב"ה נותן להם ומזמין להם טובה ואתה יושב בבית חשך באופל הרי שכן שלנו כבד להמלך בכלכלה של תאנים ומלא אותה לו זהובים ואתה עמוד טול סל גדול ומלא אותו מיני מגדים מתפוחים ותאנים ושאר פירות שהוא אוהב אותם הרבה וכבדו בהן אולי ימלא אותו לך זהובים כמו שעשה לשכנו הזקן, הלך ושמע לאשתו ונטל סל גדול ומלא אותו תפוחים ותאנים טעון על כתפיו וקרב לפני המלך ואמר לו אדוני המלך שמעתי שאתה אוהב פירות ובאתי לכבדך בתאנים ותפוחים, אמר המלך לסרדיוטו טפחו אותן על פניו ועשאוהו דוגמא והלך לביתו ובוכה והיא סבורה שהוא בא בסל מלא זהובים וראתה פניו נפוחות וגופו מושבר ומוכה, א"ל מה לך, אמר לה שמעתי לך והלכתי וכבדתי אותו באותו דורון וטפחו אותן על פני, אלו שמעתי לך והטלתי בו אתרוגין כבר היו מרגמין את פני ואת כל גופי, וכל כך למה ללמדך שהנשים הרעות מפילות את בעליהן, לפיכך לא יבטל אדם מן הנטיעות: אמר שלמה [לה]את הכל עשה יפה בעתו גם את העולם נתן בלבם העלם כתיב שאילולי שהעלים הקב"ה מבני אדם יום המיתה לא היה אדם לא בונה ולא נוטע שהיה אומר למחר אני מת כה אני עומד ומתיגע בשביל אחרים, אמר להם הקב"ה לישראל אע"פ שתמצאו אותה מלאה כל טוב לא תאמרו נשב ולא נטע אלא כשם שנטעו אחרים לכם כך היו נוטעים לבניכם לכך נאמר כי תבאו אל הארץ ונטעתם. זה שאמר הכתוב [לו]ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים, משל למלך שהיו לו פלגשים והיו

מט"ק ובמ"ק יט ס"ב יז: כ משלי כז: כא גיטין לט: *שם מא: כב כריתות יא: - כג תו"כ: כד ויקרא רנה: *משלי ג: כה אפרטין גזלני הים: כו דברים יג:
כז תהלים פז: כח דברים ד: *דניאל ז: כט בראשית ב: ל קהלת ב: לא דברים ו: לב שם ח: לג איוב לח: לד תנחומא: לה קהלת ג: לו ירמיה ג:

זית רענן (יד) אחר יום הכפורים, שאין יוהכ"פ מכפר על חייבי אשמות ודאן: אשמו האמור להלן, בפ' שמיעת קול: בכסף שקלים, באשם מעילות:

והיו לו מהן בנים הרבה והיה לו בן אחד מן מטרוניתא והיה מחבבו יותר מדאי, נתן המלך לכל בני הפילגשים שדות וכרמים ואח"כ נתן לבנו פרדס אחד שממנו היה כל קלרין שלו עולה, שלח הבן ואמר לאביו לבני הפילגשים נתת שדות וכרמים ולי נתת לי פרדס אחד בלבד, א"ל אביו חייך כל קלרין שלי מן הפרדס הזה היה לי ולפי שאני מחבבך יותר מאחיך נתתיו אותו לך, כך הקב"ה ברא את אומות העולם שנאמר [לז]ששים המה מלכות אלו האומות, אחת היא יונתי זו כנסת ישראל, והלק הקב"ה לאומות כל העולם שנאמר [לח]בהנחל עליון גוים, ונתן לישראל ארץ ישראל, ממנה הקרבנות ולחם הפנים, ממנה הבכורים:

ונטעתם וערלתם ערלתו את פריו מדבר בתינוק, שלש שנים יהיה לכם ערלים שאינו יכול לא להשיח ולא לדבר. ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קדש שאביו מקדשו לתורה. הלולים שמהלל להקב"ה. ובשנה החמישית תאכלו את פריו משעה שהוא מתחיל לקרות בתורה, להוסיף לכם תבואתו מכאן שנו רבותינו בן חמש שנים למקרא, בן עשר שנים למשנה. בעוה"ז אדם מלמד את בנו תורה ומשכחה, אבל לעתיד לבא הקב"ה מלמדה שנאמר [לט]וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך:

*וכי תבאו אל הארץ יכול משבאו לעבר הירדן, ת"ל אל הארץ אל ארץ המיוחדת. כי תבואו ונטעתם פרט לשנטעו גוים עד שלא באו לארץ. יכול שאני מוצא את שנטעו גוים משבאו ישראל לארץ, ת"ל כל עץ, מכאן אתה אומר עד שבאו אבותינו לארץ ומצאו נטוע פטור, נטעו אע"פ שלא כבשו חייב. ונטעתם פרט למבריך ומרכיב, מכאן אתה אומר ספוק הגפנים וספוק על ספוק אע"פ שהבריכה בארץ מותר. רבי מאיר אומר מקום שכחה רע אסור, מקום שכחה יפה מותר. ונטעתם אין לי אלא שנטע, עלה מאליו מנין תלמוד לומר כל עץ. ונטעתם מאכל אין לי אלא שנטע אגוז ושקד, נטע יחוה מנין ת"ל כל עץ. עץ מאכל (טו) ולא עץ סרק, עץ מאכל פרט לשנטע לסייג ולקורות ולעצים. רבי יוסי אומר אפילו אם הפנימי למאכל והיצון לסייג הפנימי חייב והיצון פטור. א"ר שמעון בן גמליאל בד"א בזמן שנטע לסייג ולקורות ולעצים דבר הראוי להם נטע לסייג ולקורות ולעצים דבר שאין ראוי להם חייב בערלה, נטעו לעצים וחשב עליו לאכילה מנין תלמוד לומר כל עץ, מאימתי מונה לו משעת נטיעתו. פריו פרט לעלין (טז) ולולבין לגפנים ולסמדר. יכול שאני מוציא הקנוקנות והחרצנים והזגים (והגפנים) [והבוסר] קליפי רמון והנץ שלו קליפי אגוזין וגרעינין ת"ל פריו פריו ריבה דברי רבי יוסי הגלילי. רבי עקיבא אומר וערלתם ערלתו ערלים לרבות את כולן. שלש שנים יכול תוך שלש שנים יהא אסור לאחר שלש יהא מותר, תלמוד לומר יהיה לכם להביא את הנטוע לרבים. רבי יהודה אומר יהיה לכם להוציא את הנטוע לרבים. רבי שמעון בן אלעזר אומר משמו הנטוע לרבים חייב בערלה, העולה מאליו לרבים פטור מן הערלה. לא יאכל אין לי אלא שאסור באכילה, מנין שלא יצבע בו ולא יהנה בו, ת"ל וערלתם ערלתו. ערלים לרבות את כולם:

תרטז [מ]ערלה נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ דתניא [מא]אלה החקים והמשפטים אשר תשמרון לעשות בארץ, שומע אני לא יהו נוהגין אלא בארץ, ת"ל כל הימים אשר אתם חיים על האדמה. אי כל הימים יכול יהו כל המצות נוהגות בין בארץ בין בחוצה לארץ, ת"ל בארץ, אחר שרבה הכתוב ומעט צא ולמד במה שאמור בענין אבד תאבדון את כל המקומות מה ע"ז מיוחדת שהיא חובת הגוף ונוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ אף כל שהיא חובת הגוף נוהגת בארץ ובחוצה לארץ חוץ מן הערלה והכלאים דהלכתא גמירי לה אע"ג דחובת קרקע נינהו נוהגות בין בארץ בין בחוצה לארץ. אבל חדש בארץ אין בחוצה לארץ לא. מאי טעמא, מושב לאחר ירושה וישיבה משמע. רבי אליעזר אומר אף חדש נוהג בין בארץ בין בחוצה לארץ, מושב בכל מקום שאתם יושבים משמע. [מב]אמר רבא כס פלפלי ביומא דכפורי פטור. מיתיבי ממשמע שנאמר ונטעתם איני יודע שעץ מאכל הוא אלא מה ת"ל עץ מאכל הוא לומר לך עץ שטעמו ופריו שוה הוי אומר זה פלפלין ללמדך שהפלפלין חייבין בערלה ואין ארץ ישראל חסרה כלום דכתיב לא תחסר כל בה, לא קשיא הא ברטיבתא הא ביבשתא.

[מג]אמר רבי אבהו אמר רבי אלעזר כל מקום שנאמר לא יאכל לא תאכל לא תאכלו אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע. [מד]והרי ערלה דרחמנא אמר ערלים לא יאכל אין לי אלא איסור אכילה, מנין שלא יהנה ממנו ולא יצבע בו ולא ידליק בו את הנר, ת"ל וערלתם ערלתו ערלים לרבות את כלם, טעמא דכתב רחמנא וערלתם ערלתו ערלים דאי מלא יאכל איסור אכילה משמע איסור הנאה לא משמע. לעולם לא יאכל משמע בין איסור אכילה בין איסור הנאה, ואיצטריך סלקא דעתך אמינא הואיל וכתב לכם שלכם יהא, קא משמע לן. אלא השתא דכתב תרי קראי לכם למה לי, לכדתניא לכם להביא את הנטוע לרבים. מאי טעמא דתנא קמא ונטעתם ליחיד משמע לרבים לא משמע כתב רחמנא לכם להביא את הנטוע לרבים. ורבי יהודה ונטעתם בין יחיד בין רבים משמע, לכם בין יחיד בין רבים משמע, הוי רבוי אחר רבוי ואין רבוי אחר רבוי אלא למעט:

[מה]וערלתם ערלתו את פריו את הטפל לפריו. אמר רבא היכא אמרינן דהוי ליה שומר לפירי [היכא דכי] שקלת ליה לשומר ולקי פירא אבל היכא דשקלת ליה לשומר והוי פירא לא הוי שומר לפרי. הוה עובדא ושקליה לניצא דרמונא ולקה רמונא, לניצא דפרחא והוה בוטיתא, (כך כתוב בספרא דרא"ה):

[מו]באחד בתשרי ראש השנה לנטיעה מנא לן, דכתיב שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל וכתיב ובשנה הרביעית וגמר שנה שנה מתשרי דכתיב [מז]מראשית השנה ועד אחרית שנה, וניגמור שנה שנה מניסן דכתיב [מח]ראשון הוא לכם לחדשי השנה, דנין שנה שאין עמה הדשים משנה שאין עמה חדשים ואין דנין שנה שאין עמה חדשים משנה שיש עמה חדשים. [מט]המקדש בערלה אינה מקודשת שנאמר ערלים לא יאכל. אין לי אלא באכילה וכו' כדלעיל. [נ]מנין ששלשים יום לפני ראש השנה הרי הם כשנה (יז) ת"ל ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קדש להביא את הפרט ואת העוללות דברי בית הלל, שבית שמאי אומרים יש לו פרט ויש לו עוללות ועניים פודים לעצמן, ובית הלל אומרים כולו לגת, קדש מה קדש האמור להלן טעון חומש ובעור אף קודש האמור כאן טעון חומש ובעור (כתוב ברמז תש"ג). [נא]הלולים שטעונין ברכה לפניהם ולאחריהם, מכאן אמר רבי עקיבא לא יטעום אדם כלום עד שיברך. [נב]מנין ששלשים יום לפני ראש השנה הרי הם כשנה, ת"ל ובשנה החמישית תאכלו את פריו, להוסיף לכם תבואתו. ר"י הגלילי אומר הריני מוסיף פירות חמישית על פירות רביעית מה פירות חמישית לבעלים אף פירות רביעית לבעלים. רבי עקיבא אומר לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע שלא יאמר אדם הרי ארבע שנים מצטער אני בו חנם לכך נאמר להוסיף לכם תבואתו, תבואתו מלמד שאין נפדה אלא תבואה, מכאן אמרו אין פודין את הרבעי עד שיבא לעונת המעשרות. [נג]רבי אומר נאמר כאן ובשנה החמישית תאכלו את פריו להוסיף לכם תבואתו וכתיב התם ותבואת הכרם מה להלן כרם אף כאן כרם:

[נד]לא תאכלו על הדם לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם. כל האוכל ושותה ואחר כך מתפלל עליו הכתוב אומר [נה]ואותי השלכת אחרי גוך אל תקרי גוך אלא גאיך, אמר הקב"ה אחר שנתגאה זה קבל עליו עול מלכות שמים. [נו]ר' עקיבא אומר מנין לסנהדרין שהרגו את הנפש שאין טועמים כלום כל אותו היום שנאמר לא תאכלו על הדם. מנין לאוכל מבהמה קודם שתצא נפשה שהוא בלא תעשה ת"ל לא תאכלו על הדם. ד"א לא תאכלו הבשר ועדיין הדם במזרק. רבי דוסא אומר מנין שאין מברין על הרוגי בית דין וכו'. דבר אחר אזהרה לבן סורר ומורה, ואמר רבי אבין בר חייא על כולן אינו לוקה דהוה ליה לאו שבכללות:

לא תנחשו, כגון אלו המנחשין בחולדה ובעופות ובכוכבים ובכל כיוצא בהן. ולא תעוננו אלו אוחזי העינים. ר' ישמעאל אומר זה המעביר על העין. רבי עקיבא אומר אלו נותני עונות כגון אל האומרין למודות ערבי שביעיות להיות יפות ועוקרות (קינוניות) [קטניות] להיות רעות. לא תקיפו (כתוב למעלה ברמז תקס"ב וכתוב ברמז תרכ"ז): [נז]לא תקיפו, תנו רבנן פאת ראשו סוף ראשו זה המשוה צדעיו לאחורי אזנו ופדחתו. תני תנא קמיה דרב חסדא לא תקיפו אחד המקיף ואחד הניקף לוקה. אלא מעתה דאכיל תמרי בארבלא

מס"ק ובמ"ק לז שיר השירים ו: לח דברים לב: לט ישעיה נד: *תורת כהנים: מ קדושין לז: מא דברים יב: מב יומא פא: מג פסחים כא: מד שם כב: מה ברכות לו: מו ראש השנה ט: מז דברים יא: מח שמות יב: מט קדושין כו: נ תורת כהנים: נא ברכות לה: נב תורת כהנים: נג ברכות ל: נד שם י: נה מלכים א יד: נו סנהדרין סג: נז מכות כ:

זית רענן (טו) ולא עץ סרק, פירות הגדלים על אילני סרק פטורים מערלה דלאו שמם פרי: שאין ראוי להם, כגון אילן שחשוב בותר או שאין לו ענפים רבים: (טז) ולולבין ומי גפנים, כ"ה במשנה: מוציא הענקוקלות, כ"ה במשנה והם ענבים שלקו: לרבות את כולן, נ"ל דהיינו ענקוקלות וחברו אבל בעלין ולולבין מודה ר"ע: יהא מותר, אפי' אותן שגדלו בתוך שלש: (יז) ת"ל ובשנה הרביעית, פירוש פעמים שברביעית אסורה משום ערלה כגון שנטע ל' יום לפני ר"ה ואז כשמגיע ר"ה השלישי חשוב שלש שנים והפירות אסורים עד ט"ו בשבט: שב"ש אומרים, יש לו פרט בשנה הרביעית: האמור להלן, גבי מעשר שני: ת"ל ובשנה החמישית, שאף בחמישית אסורין משום רבעי עד ט"ו בשבט:

בארבלא לקי. תהרגם מתניתין כרבי יהודה דאמר לאו שאין בו מעשה לוקין עליו. רבא אמר במקיף לעצמו ודברי הכל, רב אשי אמר במסייע ודברי הכל. ולא תשחית את פאת זקנך פאת זקנו סוף זקנו ואיזהו סוף זקנו שבולת של זקנו, וחייב על הזקן שתים מכאן ושתים מכאן ואחת מלמטן. רבי אליעזר אומר אם נטלן כולן כאחד אינו חייב אלא אחת, ואינו חייב עד שיטלנו בתער, רבי אליעזר אומר אפילו לקטו במלקט וברהיטני חייב. [נח]מאי טעמייהו דרבנן דכתיב ופאת זקנם לא יגלחו, יכול אפילו גלחו במספרים יהא חייב ת"ל ולא תשחית את פאת זקנך. אי לא תשחית יכול אפילו לקטו במלקט ורהיטני יהא חייב, ת"ל ופאת זקנם לא יגלחו, הא כיצד גלוח שיש בו השחתה הוי אומר זה תער. ורבי אליעזר מאי טעמא. (כתוב למעלה ברמז תקס"ב) [נט]אמר רבי אלעזר אפילו לקטו במלקט וכו' מה נפשך אי אית ליה גזרה שוה ליבעי תער ואי לית ליה גזרה שוה אפילו במספרים נמי ליחייב. לעולם אית ליה גזרה שוה וקסבר הני נמי גלוח נינהו:

*ושרט יכול אפילו שרט על ביתו שנפל, על ספינתו שטבעה בים, ת"ל לנפש לחייב על המת בלבד. ומנין שאם שרט ארבע וחמש שריטות על מת אחד שהוא חייב על כל אחת ואחת, ת"ל ושרט לחייב על כל שריטה ושריטה. רבי יוסי אומר מנין שאם שרט שריטה אחת על ארבעה וחמשה מתים שחייב על כל אחד ואחד, ת"ל לנפש לחייב על כל מת ומת. והאי לנפש אפיקתיה לביתו שנפל, קסבר רבי יוסי שריטה וגדידה אחת הן וכתיב התם למת. תני תנא קמיה דרבי יוחנן למת בין ביד בין בכלי חייב, לעבודה זרה ביד פטור בכלי חייב דכתיב [ס]ויתגודדו כמשפטם בחרבות וברמחים. וכתובת קעקע יכול כתב ולא קעקע יהא חייב, תלמוד לומר קעקע. אי קעקע יכול קעקע ולא כתב יהא חייב, תלמוד לומר וכתובת הא אינו חייב עד שיכתוב ויקעקע שנאמר וכתובת קעקע אינו חייב עד שיכתוב ויקעקע בדיו ובכחול ובכל דבר שהוא רושם. רבי שמעון בן יהודה אומר משום רבי שמעון אינו חייב עד שיכתוב את השם שנאמר וכתובת קעקע לא תתנו בכם אני ה'. תני בר קפרא אינו חייב עד שיכתוב שם ע"ז שנאמר אני ה' אני הוא ולא אחר. אמר רב מלכיא אמר רב אדא בר אהבה אסור לאדם שיתן אפר מקלה על גבי מכתו מפני שנראה ככתובת קעקע, רב ביבי בר אביי קפיד אריבדא דכוסילתא, רב אשי אמר מכתו מוכחת: [סא]אל תחלל את בתך להזנותה בתו כאנוסתו מנין, אמר אביי ק"ו על בת בתו ענש הכתוב על בתו לא כ"ש. וכי עונשין מן הדין, גלוי מילתא בעלמא הוא, רבא אמר אמר רב יצחק בר אבדימי אתיא הנה הנה אתיא זמה זמה, תנא אבוה דרבי אבין לפי שלא למדנו לבתו מאנוסתו הוצרך הכתוב לומר ובת איש כהן. אי מה בת כהן היא בשרפה ואין בועלה בשרפה אף בתו כאנוסתו היא בשרפה ואין בועלה בשרפה, אמר אביי אמר קרא את אביה היא מחללת מי שמחללת את אביה יצאה זו שאביה מחללה. רבא אמר בשלמא התם אפיקתיה מדינא דבת כהן ואוקמתיה אדינא דבת ישראל הכא אדינא דמאן מוקמת לה, אדינא דפנויה מוקמת לה, אזהרה לבתו מאנוסתו מנין, אי לאביי ורבא מהיכא דנפקא להו עונש מהתם נפקא להו אזהרה. אלא לדתני אבוה דרבי אבין מאי, אמר רבי אלעאי אמר קרא אל תחלל את בתך להזנותה, האי מיבעי ליה לכדתניא אל תחלל את בתך יכול בכהן שמשיא בתו ללוי ולישראל הכתוב מדבר, תלמוד לומר להזנותה בחלולין שבזנות הכתוב מדבר במוסר את בתו שלא לשם אישות, א"כ לימא קרא אל החל מאי אל תחלל, שמע מינה תרתי. ואביי ורבא האי תחלל מאי עבדי ליה, אמר רבי מני זה המשיא בתו לזקן. ר"ע אומר זה המשיא בתו בוגרת ואי זה עני ורשע ערום זה המשהה בתו בוגרת, אמר ר"ע הוי זהיר ממי שיועצך לפי דרכו:

תריז אמר רב יהודה אמר רב המשיא בתו לזקן והמשיא אשה לבנו קטן וכו' עליו הכתוב אומר [סב]למען ספות הרוה את הצמאה וכתיב לא יאבה ה' סלוח לו. מיתיבי האוהב את אשתו כגופו והמכבדה יותר מגופו והמדריך בניו ובנותיו בדרך ישרה ומשיאן סמוך לפרקן עליו הכתוב אומר וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא, סמוך לפרקן שאני. [סג]תניא רבי אליעזר בן יעקב אומר הרי שבא על נשים הרבה ואינו יודע על איזה מהן בא וכן היא שבאו עליה אנשים הרבה ואינה יודעת מאיזה מהן קבלה לא נמצא האב נושא את בתו והאח נושא את אחותו ונתמלאה כל העולם כלו ממזרות ועל זה נאמר ומלאה הארץ זמה זו מה היא. יתר על כן אמר ר"א בן יעקב לא ישא אדם אשה במדינה זו וילך וישא במדינה אחרת שמא יזדווגו זה לזה ונמצא אח נושא את אחותו: [סד]ולא תזנה הארץ, מונין הן (יח) את הפירות, יכול אפילו על מעשה יחידי תלמוד לומר ומלאה הארץ זמה ולא על מעשה יחידי. ר' יהודה בן בתירא אומר הרי הוא אומר [סה]ותחניפי ארץ בזנותיך וברעתך וימנעו רביבים ומלקוש לא היה ומצח אשה זונה היה לך, [ראב"י אומר מתוך שהוא בא על נשים הרבה וא"י על איזה מהן בא, והיא שקבלה מאנשים הרבה ואינה יודעת מאיזה מהן קבלה, שגג ונשא לבתו, שגג והשיאה לבנו, נמצא הוא נושא לבתו ובנו לאחותו, נמצא ממלא את כל העולם ממזרים שנאמר זמה, זו מה היא], א"ר אליעזר מנין שענוש לפני המקום כבא על אשה ואמה, נאמר כאן זמה ונאמר להלן ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה זמה היא מלמד שענוש לפני המקום כבא על אשה ואמה. [סו]יכול יהא בנין בית המקדש דוחה את השבת ת"ל את שבתותי תשמרו. יכול ייראו מן המקדש ת"ל את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו אמר שבת משום שמירה אמר מקדש משום מורא מה שבת לא משבת אתה ירא אלא ממי שפוקד על השבת אף מקדש לא ממקדש אתה ירא אלא ממי שפוקד על המקדש. איזהו מורא לא יכנס להר הבית במקלו ובמנעלו ובאפונדתו ובאבק שעל רגליו ולא יעשנו קפנדריא ורקיקה מק"ו, אין לי אלא בזמן שבית המקדש קיים בזמן שאין בית המקדש קיים מנין, ת"ל את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו מה שמירת שבת לעולם אף מורא מקדש לעולם:

[סז]אל תפנו אל האובות, בעל אוב זה פיתום המדבר משחיו. וידעוני זה המדבר בפיו. השואל בהם הרי אלו בסקילה והנשאל בהן באזהרה. ת"ר בעל אוב אחד המעלה בזכורו ואחד הנשאל בגלגלת, מעלה בזכורו (אוב) אינו עולה כדרכו ואינו עולה בשבת, נשאל בגלגלת עולה כדרכו ועולה בשבת. שאלה זו שאל טורנוסרופוס הרשע את ר' עקיבא, א"ל מה יום מיומים, א"ל ומה גבר מגוברין, א"ל דמרי צבי. שבת נמי דמרי צבי, א"ל הכי קאמינא ומי יימר דהאידנא שבתא, א"ל סמבטיון יוכיח, בעל אוב יוכיח, קברו של אביו יוכיח שאין מעלה עשן בשבת. [א"ל] בזיתו ביישתו קללתו. [סח]אוב וידעוני בכלל כל המכשפים היו ולמה יצאו להקיש אליהם וכו'. [סט]אל תבקשו לטמאה בהם מלמד (יט) שאינם באים על האדם אא"כ מפנה דעתו להם ליטמא בהן אם עושה כך דע מה אתה מוחלף מהבהמה. [ע]מפני שיבה תקום יכול אפילו מפני זקן אשמאי, ת"ל זקן ואין זקן אלא חכם שנאמר [עא]אספה לי שבעים איש מזקני ישראל. ר' יוסי הגלילי אומר אין זקן אלא זה שקנה חכמה שנאמר [עב]ה' קנני ראשית דרכו. יכול יעמוד מפניו ממקום רחוק תלמוד לומר תקום והדרת לא אמרתי אלא קימה שיש בה הדור, אי הדור יכול יהדרנו בממון ת"ל תקום והדרת מה קימה אין בה חסרון כיס אף הדור שאין בו חסרון כיס. יכול יעמוד מפניו בבית הכסא ובבית המרחץ, ת"ל תקום והדרת לא אמרתי קימה אלא במקום שיש הדור. יכול יעצים עיניו כמי שלא ראהו, ת"ל תקום ויראת דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך. ר"ש בן אלעזר אומר מנין לזקן שלא יטריח ת"ל זקן ויראת. איסי בן יהודה אומר מפני שיבה תקום ואפילו כל שיבה במשמע. רבי יוסי הגלילי היינו תנא קמא, איכא בינייהו יניק וחכים תנא קמא סבר יניק וחכים לא ור' יוסי הגלילי סבר אפילו יניק וחכים. מ"ט דר' יוסי הגלילי, אמר לך אי ס"ד כדקאמר תנא קמא ליכתוב רחמנא מפני שיבה זקן תקום והדרת ומדלא כתיב הכי ש"מ אפילו יניק וחכים נמי. ותנא קמא אין הכי נמי ומשום דבעי למיסמך זקן לויראת, ותנא קמא מ"ט, אי ס"ד כדקאמר ר"י הגלילי א"כ ליכתוב קרא מפני שיבה תקום והדרת תקום והדרת פני זקן, ומדלא כתב הכי ש"מ חד הוא. אמר מר מה קימה שאין בה חסרון כיס מי לא עסקינן דקא מנקב מרגליתא. אלא אקיש קימה להדור מה הדור שאין בה בטול מלאכה אף קימה. ואקיש נמי הדור לקימה מה קימה שאין בה חסרון כיס אף הדור, מכאן אמרו אין בעלי אומניות רשאין לעמוד בפני ת"ח. ולא והתניא כל בעלי אומניות עומדין מפניהם ושואלין בשלומן אחינו אנשי מקום פלוני בואכם לשלום. א"ר יוחנן מפניהם עומדין מפני תלמידי חכמים אין עומדין. א"ר יוסי בר אבין בוא וראה כמה גדולה מצוה בשעתה. [שהרי מפניהם עומדין מפני תלמידי הכמים אין עומדין]. ודילמא שאני התם דאם כן אתה מכשילן לעתיד לבא. אמר מר יכול יעצים עיניו אטו ברשיעי עסקינן, הכי קאמר יכול יעצים עיניו מקמי דנימטי זמן חיוביה ובזמן חיוביה לא קא חזי ליה, ת"ל תקום ויראת, תנא קימה שיש בה הדור זה ארבע אמות, וברבו מובהק מלא

ממ"ק ובמ"ק נח נזיר מ: נט מכות כא: *שם כ: ס מלכים א יח: סא סנהדרין עו: סב דברים כט: סג יבמות לז: סד תורת כהנים: סה ירמיה ג: סו יבמות ו: סז סנהדרין סה: סח ברכות לג: סט תורת כהנים: ע קדושין לב: עא במדבר יא: עב משלי ח:

זית רענן (יח) את הפירות, בעון זנות מארה בפירות: (יט) שאינם באים, פירוש האובות וידעונים אין שרוין עליו: מה אתה מוחלף כבהמה, פי' הרי אתה נחשב כבהמה, ובת"כ גרס דע מה אתה מחליף מה במה פירוש שאתה מניח הקב"ה ומדבק עצמך בכשפים וליף מלת בהם לשון במה:

מלא עיניו ואפילו בתרי עיבורי דנהרא, זקן שלא ישריח מנא לן, ת"ל זקן ויראת, אמר אביי נקטינן דאי מקיף הוי. איסי בן יהודה אומר מפני שיבה תקום ואפילו כל שיבה במשמע והלכה כאיסי בן יהודה. אביי קאי מקמי סבי דארמאי אמר כמה עגהרפתקי עדו עלייהו. א"ר ינאי אין ת"ח רשאי לעמוד בפני רבו אלא שחרית וערבית כדי שלא יהא כבודו מרובה משל שמים. א"ר אלעזר כל ת"ח שאינו עומד בפני רבו נקרא רשע ואינו מאריך ימים ותלמודו אינו מתקיים בידו ומשתכח נאמר כאן פני זקן וכתיב עדוטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כצל אשר איננו ירא מלפני אלהים:

עהוכי יגור אתך גר. כולל בתפלה גרים עם הצדיקים דכתיב מפני שיבה תקום והדרת פני זקן וגו' וסמיך ליה וכי יגור אתך גר. עוא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן גר צריך שלשה משפט כתיב ביה משפט אחד יהיה לכם ולגר, ת"ר מי שבא ואמר גר אני יכול נקבלנו ת"ל וכי יגור אתך גר אתך במוחזק לך. בא הוא ועדיו עמו מנין ת"ל וכי יגור אתך גר בארצכם. אין לי אלא בארץ בחוצה לארץ מנין, ת"ל אתך בכל מקום שאתך, א"כ מה ת"ל בארצכם, בארץ צריך להביא ראיה בחוצה לארץ א"צ להביא ראיה. בא הוא ועדיו עמו קרא למה לי, דאמרי שמענו שנתגייר בבית דינו של פלוני, מהו דתימא לא ליהמנייהו קמ"ל. בחו"ל מנין ת"ל אתך [בכל מקום שאתך], הא אפיקתיה, חד מאתך וחד מעמך. ותכ"א בין בארץ בין בח"ל צריך להביא ראיה, ואלא הכתיב בארץ, ההוא דאפילו בארץ מקבלינן גרים סד"א משום טיבותא דא"י קא מגיירי והשתא נמי דליכא טיבותא איכא לקט שכחה ופאה ומעשר (שני) [עני], קמ"ל. עזרבי אומר ככם כאבותיכם מה אבותיכם לא נכנסו לברית אלא במילה ובטבילה והרצאת דמים אף הם לא יכנסו לברית אלא במילה ובטבילה והרצאת דמים. בשלמא מילה דכתיב עחכי מולים היו וגו' אי נמי מהכא עטואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך. הרצאת דמים נמי כתיב פוישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות. אלא טבילה מנלן, דכתיב פאויקח משה חצי הדם ויזרוק על העם ואין הזאה בלא טבילה. אלא מעתה האידנא דליכא קרבן לא נקבל גרים. אמר רב אחא בר יעקב פבוכי יגור אתכם גר או אשר בתוככם לדורותיכם כתיב. לא תונו אותו לא תאמר לו אמש היית עובד ע"ז ועכשיו נכנסת תחת כנפי שמים:

פגכאזרח מה אזרח שקבל עליו כל דברי התורה אף גר שקבל עליו כל דברי התורה, מכאן אמרו גר שקבל עליו כל דברי התורה חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו. ר' יוסי בר"י אומר אפילו דבר (אחד) [קטן] מדקדוקי סופרים. יהיה לכם הגר הגר אתכם ואהבת לו כמוך כשם שנאמר בישראל ואהבת לרעך כמוך כך נאמר בגרים ואהבת לו כמוך. כי גרים הייתם בארץ מצרים דעו מה נפשן [של גרים וכו']:

פדתנו רבנן המאנה את הגר עובר בשלשה לאוין דכתיב וגר לא תונה, לא תונו אותו, ולא תונו איש את עמיתו וגר בכלל עמיתו. והלוחצו עובר בשלשה לאוין דכתיב אולא תלחצנו, בוגר לא תלחץ, גלא תהיה לו כנושה. תניא ר"א הגדול אומר מפני מה הזהירה תורה בל"ו מקומות [בגר] מפני שסורו פה רע. כי גרים הייתם בארץ מצרים תניא משום ר' נתן מום שבך אל תאמר לחברך והיינו דאמרי אינשי דזקיף ליה זקיפא בדיותקיה לא נימא להבריה זקיף ביניתא:

פולא תעשו עול במשפט. אם לדין הרי אמור, א"כ למה נאמר לא תעשו עול במשפט במדה מלמד שהמודד נקרא דיין שאם שקר במדה קרוי עול שנאוי ומשוקץ חרם ותועבה. וגורם חמשה דברים מטמא את הארץ ומחלל את השם ומסלק את השכינה ומפיל ישראל בחרב ומגלה אותם מארצם. במדה זו מדת הארץ. במשקל זה טורטני. במשורה זה (כ) הזיר הגדול. וי"א זו קוטית קטנה, וי"א זה המחק. פזת"ר לא תעשו עול במשפט במדה זו מדידת קרקע שלא ימדוד לזה בימות החמה ולזה בימות הגשמים. במשקל שלא יטמין משקלותיו במלח. ובמשורה שלא ירתית, והלא דברים ק"ו ומה משורה שהיא אחד משלשים וששה בלוג הקפידה עליו תורה, ק"ו להין וחצי הין ושלישית ההין ורביעית ההין ולוג וחצי לוג (ושלישית הלוג) ורביעית הלוג תומן ועוכלא על אחת כמה וכמה, אמר רבא למה לי למיכתב יציאת מצרים גבי רבית ומשקלות וגבי ציצית, אמר הקב"ה אני הוא שהבחנתי במצרים בין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור ואני הוא שעתיד ליפרע ממי שתולה מעותיו בגוי ומלוה אותם לישראל ברבית, אני הוא שהבחנתי וכו' ואני הוא שעתיד ליפרע ממי שטומן משקלותיו במלח ושוקל בהן וממי שתולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת הוא. פחמאזני צדק א"ר יוחנן כי הוה דריש ר"מ בפירקא הוי דריש תילתא שמעתא תילתא אגדתא תילתא מתלי. וא"ר יוחנן שלש מאות משלות שועלים היו לו לרבי מאיר ואנו לא בא לידינו אלא שלש, פטאבות יאכלו בוסר ושני הבנים תקהינה, מאזני צדק אבני צדק, צצדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו. צאמאזני צדק צדק את המאזנים יפה, אבני צדק צדק את המשקלות יפה, איפת צדק צדק את האיפות יפה, והין צדק צדק את ההינין יפה. צבאמר ר' יוסי בר' יהודה והלא ההין בכלל איפה היה שנאמר איפת צדק א"כ למה נאמר הין צדק, שיהא לאו שלך צדק והן שלך צדק. צגיהיה לכם מנה צדאגרדמים על כך, מכאן אתה אומר *הסיטון מקנח את המדות אחד לשלשים יום, ובעל הבית אחד לשנים עשר חודש. רבן שמעון בן גמליאל אומר הלוף הדברים החנוני מקנח מדותיו פעמים בשבת וממחה משקלותיו פעם אחת בשבת ומקנח מאזנים על כל משקל ומשקל. אמר ר"ש בן גמליאל בד"א בלח אבל ביבש אין מקנח. וחייב להכריע לו טפח, היה שוקל לו עין בעין נותן לו גירומין אחד מעשרה בלח ואחד מעשרים ביבש, מקום שנהגו למדוד בדקה לא ימדוד בגסה, בגסה לא ימדוד בדקה, למחוק לא יגדוש, לגדוש לא ימחוק, אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים שתקבלו עליכם מצות מדות שכל המודה במצות מדות מודה ביציאת מצרים וכל הכופר במצות מדות כופר ביציאת מצרים:

תריח צהתנו רבנן מנין שאין מוחקין במקום שגודשין ואין גודשין במקום שמוחקים ת"ל איפה שלמה וצדק יהיה לך. ומנין שאם אמר הריני מוחק במקום שגודשין ולפחות לו מן הדמים והריני גודש במקום שמוחקין ולהוסיף לו על הדמים שאין שומעין לו, ת"ל איפה שלמה וצדק. ומנין שאין מעיינין במקום שמכריעין ואין מכריעין במקום שמעיינין ת"ל (איפה שלמה וצדק) [אבן שלמה]. ומנין שאם אמר הריני מעיין במקום שמכריעין ולפחות לו מן הדמים והריני מכריע במקום שמעיינין ולהוסיף לו על הדמים שאין שומעין לו, ת"ל אבן שלמה וצדק, לא יהיה לך בביתך מה טעם משום איפה ואיפה, לא יהיה לך בכיסך מה טעם משום אבן ואבן [אבל] אבן שלמה וצדק יהיה לך [איפה שלמה וצדק יהיה לך]. ת"ר (לא) יהיה לך מלמד שמעמידים אגרדמים למדות ואין מעמידין אגרדמים לשערים. דבי נשיאה אוקמן בין למדות בין לשערים מפני הרמאין. ת"ר אין עושין משקלות לא של בעץ ולא של אבר ולא של צוגיסטרון ולא של שאר מיני מתכות אבל עושה הוא של צזצונמא ושל זכוכית. תנו רבנן אין עושין המחק של דלעת מפני שהוא קל ולא של מתכת מפני שהוא מכביד אבל עושה הוא של זית ושל אגוז ושל שקמה ושל אשכרוע. תנו רבנן אין עושין את המחק צדו אחד עבה וצדו אחד קצר. ולא ימחוק בבת אחת מפני שהוא רע למוכר ויפה לקונה. ולא ימחוק מעט מעט מפני שרע ללוקח ויפה למוכר. ועל כולן אמר רבן יוחנן בן זכאי אוי לי אם אומר ואוי לי אם לא אומר, אוי לי אם אומר שמא ילמדו הרמאין, ואוי לי אם לא אומר שמא יאמרו הרמאין אין תלמידי חכמים בקיאין במעשה ידינו. אמרה או לא אמרה, אמר רב שמואל בר יצחק אמרה ומהאי קרא אמרה צחכי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם וגו': צטושמרתם את כל חקותי ואת כל משפטי ועשיתם אותם ליתן שמירה ועשיה [לחוקים ושמירה ועשיה] למשפטים. אני ה' אני נאמן לשלם שכר:

כ ואל בני ישראל תאמר, (כא) ואל בני ישראל תדבר, אמור אל בני ישראל, דבר אל בני ישראל, צו את בני ישראל, ואתה תצוה את בני ישראל, אמר רבי יוסי דברה תורה לשונות הרבה וכולן צריכין למדרש. ישראל אלו ישראל. גר אלו הגרים. הגר לרבות את נשי גרים. בתוכם לרבות את הנשים ואת העבדים (המשוחררים). אם כן למה נאמר איש איש להביא את (הגרים) [הכותים] שבאו על (כב) עריות ישראל שידונו בדיני ישראל ושבאו על עריות האומות שידונו בדיני האומות. אשר יתן מזרעו למולך (כתוב ברמז תקצ"ז). מות יומת בבית דין. מנין אם אין כח בבית דין שעם הארץ מסייעין אותן, ת"ל עם הארץ ירגמוהו באבן. ד"א עם הארץ עם שבשבילם נבראת הארץ. רבן גמליאל אומר עם הארץ עם שעתידין לירש את הארץ על ידי הדברים האלה. ירגמוהו ולא בכסותו. באבן מלמד שאם מת באבן אחת יצא. ואני אתן

ממ"ק ובמ"ק עג הרפתקי זמנים רבים: עד קהלת ח: עה מגלה יז: עו יבמות מז: עז כריתות ט: עח יהושע ה: עט יחזקאל יד: פ שמות כד: פא שם: פב במדבר טו: פג תורת כהנים: פד ב"מ נט: א שמות כב: ב שם כג: ג שם כב: פה פי' מלשון שאור כך פי' הערוך, ועיין רש"י הוריות י"ג ע"א: פו תורת כהנים: פז ב"מ כא: פח סנהדרין לח: פט יחזקאל יח: צ משלי יא: צא תורת כהנים: צב ב"מ מט: צג תורת כהנים: צד אגרדמים שוטרים ממונים על המדות: *ב"ב פט: צה שם פט: צו גיסטרון תערובות מכל מיני מתכת: צז צונמא אבן קשה: צח הושע יד: צט תורת כהנים:

זית רענן (כ) הזיר הגדול, מדה גדולה: המחק, שמוחקין בו התבואה: (כא) ואל בני ישראל תדבר, תדבר על עשית המצות לאלתר: אמור אל בני ישראל, על אזהרת מצוה: דבר אל בני ישראל, לשון זרוז מיד: ואתה תצוה, במקום שיש חסרון כיס: ואל בני ישראל תאמר, לשון עונש ואזהרה כ"כ בפ"ז: (כב) עריות ישראל, נערה המאורסה דלדידהו ליה ליה: בדיני ישראל, בסקילה: בדיני אומות, איכא מ"ד סייף ואיכא מ"ד חנק:

אתן את פני פונה אני מכל עסקי ועוסק בו. באיש (כב) ולא בצבור. ההוא ולא אנוס ולא שוגג ולא מוטעה. והכרתי אותו מקרב עמו ועמו בשלום. למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי מלמד שהוא מטמא את המקדש ומחלל את השם ומסלק את השכינה ומפיל ישראל בחרב ומגלה אותם מארצם. [ק]אמר רבי יוסי בר חנינא שלש כריתות בע״ז למה אחת לכדרכה ואחת לשלא כדרכה ואחת למולך. ולמאן דאמר מולך עבודת אלילים היא כרת במולך למה לי, למעביר בנו שלא כדרכה. ולמאן דאמר מגדף זה עבודת אלילים כרת במגדף למה, לכדתניא הכרת תכרת הכרת בעולם הזה תכרת לעולם הבא דברי ר׳ עקיבא. א״ל רבי ישמעאל והלא כבר נאמר ונכרתה וכי שלשה עולמות יש, אלא ונכרתה בעוה״ז, הכרת בעוה״ב, הכרת תכרת דברה תורה כלשון בני אדם. [קא]תניא רבי אומר והכרתי אותו מה ת״ל, לפי שנאמר ושמתי אני את פני באיש ההוא וגו׳ יכול כל המשפחה כולה בהכרת, ת״ל אותו, אותו בהכרת ואין כל המשפחה בהכרת אלא ביסורין. תניא רבי שמעון אומר אם הוא חטא משפחתו מה חטאה אלא ללמדך שאין לך משפחה שיש בה מוכס שאין כולה מוכסים ושיש בה ליסטים שאין כולה לסטין מפני שכולם מחפים עליו:

[קב]ואם העלם יעלימו מנין העלימו דבר אחד סוף שדברים הרבה מעלימין, ת״ל ואם העלם יעלימו. מנין שאם העלימו בית דין אחד סוף שבתי דינין הרבה מעלימין, ת״ל ואם העלם יעליטו. מנין שאם העלימו סנהדראות של שבטים סוף שסנהדרי גדולה מעלמת ודיני נפשות בטלין על כך, ת״ל ואם העלם יעלימו. לבלתי המית אותו (כג) בכל מיתות שירצו. ושמתי אני את פני פונה אני מכל עסקי ועוסק בו. באיש ולא בצבור, ההוא ולא אנוס ולא שוגג ולא מוטעה, ובמשפחתו אמר רבי שמעון וכו׳. והכרתי אותו ואת כל הזונים אחריו לרבות שאר עבודה זרה בהכרת. מקרב עמו ועמו בשלום: [קג]תניא רבי נחוניא בן הקנה היה עושה יום הכפורים כשבת [לתשלומין] מה שבת מתחייב בנפשו ופטור מן התשלומין אף יום הכפורים מתחייב בנפשו ופטור מן התשלומין. מאי טעמא דרבי נחוניא בן הקנה, אמר אביי נאמר אסון בידי שמים ונאמר אסון בידי אדם מה אסון האמור בידי אדם פטור מן התשלומין אף אסון האמור בידי שמים פטור מן התשלומין. רבא אמר טעמא דרבי נחוניא בן הקנה מהכא ואם העלם יעלימו עם הארץ וגו׳ ושמתי אני את פני באיש ההוא אמרה תורה כרת שלי כמיתה שלכם מה מיתה שלכם פטור מן התשלומין אף כרת שלי פטור מן התשלומין. והנפש אשר תפנה (כתוב ברמז תרכ״א):

והתקדשתם כתוב בסוף פרשת ויהי ביום השמיני. [קד]איש אין לי אלא איש, אשה מנין ת״ל כי איש איש אשר יקלל. את אביו ולא אבי אביו, ואת אמו ולא אם אמו, אביו ולא הספק, אמו ולא הספק. אשר יקלל את אביו ואת אמו מה ת״ל, לפי שנאמר ומקלל אביו ואמו מות יומת יכול לא יהא חייב עד שיקללם שניהם כאחד, ת״ל את אביו ואת אמו מגיד שהוא חייב על זה בעצמו ועל זה בעצמו. (כד) והלא הגר חייב על אמו ואין חייב על אביו דברי רבי יוסי הגלילי. רבי עקיבא אומר את אביו ואת אמו את שחייב על קללת אביו חייב על קללת אמו את שאין חייב על קללת אביו אינו חייב על קללת אמו. מודה רבי עקיבא בשתוקי שהוא חייב על אמו אע״פ שאינו חייב על אביו. אביו ואמו קלל אפילו לאחר מיתה, שהיה בדין הואיל והמכה חייב והמקלל חייב מה המכה אינו חייב אלא על החיים אף המקלל לא יהא חייב אלא על החיים, ת״ל אביו ואמו קלל אפי׳ לאחר מיתה. דמיו בו בסקילה, [קה]תניא אידך איש מה ת״ל איש איש לרבות בת טומטום ואנדרוגינוס. אשר יקלל את אביו ואת אמו אין לי אלא אביו ואמו, אביו שלא אמו אמו שלא אביו מנין, ת״ל אביו קלל ואמו קלל (אביו ואמו קלל) דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר משמע שניהם כאחד ומשמע אחד אחד בפני עצמו עד שיפרוט לך הכתוב יחדו. תנו רבנן אביו ואמו קלל לאחר מיתה, שיכול חייב במכה וחייב במקלל ומה מכה שעשה בו שלא בעמך כבעמך לא חייב בו לאחר מיתה מקלל שלא עשה בו שלא בעמך כבעמך אינו דין שלא חייב לאחר מיתה, ת״ל אביו ואמו קלל. הניחא לרבי יונתן דמייתר ליה קרא אביו ואמו, אלא לרבי יאשיה מאי איכא למימר, נפקא ליה ממקלל,

ואידך מיבעי ליה לרבות בת טומטום ואנדרוגינוס. ותיפוק ליה מאיש איש דברה תורה כלשון בני אדם:

תרב [קו]תנו רבנן הכה את זה וחזר והכה את זה קלל את זה וחזר וקלל את זה הכה את שניהם בבת אחת קלל את שניהם בבת אחת חייב. רבי יהודה אומר בבת אחת חייב, בזה אחר זה פטור. והתניא המכה את אביו ואמו פטור דברי ר׳ יהודה, תרי תנאי ואליבא דרבי יהודה, מאי טעמא דמאן דאמר פטור נאמר ברכה למעלה ונאמר ברכה למטה מה למעלה שאין בה שותפות אף למטה שאין בה שותפות ואיתקש הכאה לקללה:

תרכא [קז]והנפש אשר תפנה אל האובות ואל הידעונים למה נאמר, לפי שהוא אומר איש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני מות יומתו עונש שמענו אזהרה לא שמענו, ת״ל אל תפנו אל האובות ואל הידעונים אל תבקשו לטמאה בהם, עונש ואזהרה שמענו כרת לא שמענו, ת״ל והנפש אשר תפנה אל האובות ואל הידעונים לזנות אחריהם ונתתי את פני בנפש ההיא והכרתי אותה מקרב עמה. והתקדשתם והייתם קדושים זו קדושת פרישות עבודה זרה. או אינו אלא קדושת כל המצות, כשהוא אומר קדושים תהיו הרי קדושת כל המצות אמורה, הא מה ת״ל והתקדשתם והייתם קדושים זו קדושת פרישות אלילים. אני ה׳ אלהיכם אני דיין ליפרע ונאמן לשלם שכר:

[קח]איש פרט לקטן, אשר ינאף את אשת איש פרט לאשת קטן, אשר ינאף את אשת רעהו פרט לאשת אחרים. מות יומת בחנק, אתה אומר בחנק או אינו אלא באחת מכל מיתות שבתורה, אמרת לא כל מיתה שהיא סתומה בתורה אי אתה רשאי למושכה להחמיר עליה אלא להקל עליה דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר לא מפני שהיא קלה אלא מפני שנאמר סתם וכל מיתה שנאמרה סתם הרי זה בחנק. רבי אומר כמיתה האמורה בידי שמים מה מיתה האמורה בידי שמים מיתה שאין בה רושם אף מיתה האמורה כאן מיתה שאין בה רושם, מכאן אמרו מצות הנחנקין היו משקעין אותו בזבל עד ארכובותיו ונותנין סודר קשה לתוך הרכה וכורך על צוארו זה מושך אצלו וזה מושך אצלו עד שנפשו יוצאה. (עונש שמענו אזהרה לא שמענו ת״ל) לא תנאף אחד האיש ואחד האשה. אמר מר אף מיתה בידי אדם שאין בה רושם אימא שרפה, מדאפקה רחמנא לבת כהן בשרפה מכלל דהאי לאו בת שרפה, בשלמא לר׳ יונתן כדמפרש רבי לטעמיה, אלא לר׳ יאשיה ממאי דאיכא חנק בעולם אימא סייף. אמר רבא ארבע מיתות גמרא גמירי לה. מאי לא מפני שהיא קלה, קמיפלגי בפלוגתא דר׳ שמעון ורבנן. ואיש אשר ישכב את אשת אביו (כתוב ברמז תקצ״ג):

תרכב [קט]ואיש אשר ישכב את כלתו תבל עשו (כה) שתבלו את החטא שחתו את החטא. מות יומתו בסקילה, או אינו אלא באחת מכל מיתות שבתורה, ת״ל דמיהם בם ולהלן נאמר דמיהם בם מה דמיהם בם האמור להלן סקילה אף דמיהם בם האמור כאן סקילה. עונש שמענו אזהרה לא שמענו, ת״ל ערות כלתך לא תגלה. אי כלתך יכול אפי׳ שפחה אפי׳ נכרית, ת״ל אשת בנך היא לא אמרתי אלא באשה שיש לה אישות עם בנך. [קי]תועבה תועה אתה בה, תבל עשו (כלום) תבלין יש בה, מאי שנא הדא ביאה מכולהו ביאות, זמה זו מה היא. ואיש אשר ישכב את זכר (כתוב ברמז תקצ״א). ר׳ חנינא בר אידי אמר משכב זכור והבהמה [היו בכלל כל העריות והכא הכתוב מוציאן] מכללן וקוראן תועבה לומר מה אלו עריות שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת ועליהן גלו כנענים אף כל ערוה שחייבין עליה כרת ועל שגגתה חטאת וגלו עליה כנענים: [א]איש פרט לקטן. אשר יקח את אשה ואת אמה בכולן הוא אומר שכיבה וכאן הוא אומר לקיחה ללמדך שלעולם אינו חייב אלא על הנשואין, מכאן אמרו נושאין על האנוסה ועל המפותה, והאונס והמפתה על הנשואה חייב, נושא אדם אנוסת אביו ומפותת אביו. [ב]אשה ואת אמה אין לי אלא אשה ואמה בתה ובת בתה ובת בנה מנין. נאמר כאן זמה ונאמר להלן זמה מה להלן בתה ובת בתה ובת בנה אף כאן בתה ובת בתה ובת בנה. ומנין לעשות זכרים כנקבות, [נאמר כאן זמה ונאמר להלן זמה] מה להלן עשה זכרים כנקבות אף כאן עשה זכרים כנקבות. מנין לעשות למטה כלמעלה, נאמר כאן זמה ונאמר להלן

מס״ק ובמ״ק ק סנהדרין סה: קא תורת כהנים, שבועות לט: קב תורת כהנים: קג כתובות ל: קד תורת כהנים: קה סנהדרין פס: קו יבמות קא: קז תורת כהנים:
קח סנהדרין נב: קט תורת כהנים: קי נדרים נא: א תורת כהנים: ב סנהדרין עח:

זית רענן (כב) ולא בצבור, שאין הצבור נענשים ע״י: ועמו בשלום, שאפילו בדין תקל אין נענשים: (כג) בכל מיתות שירצו, אם אין יכולין להמיתו במיתה הכתובה בו: שאר ע״ז, אפילו שלא כדרכה (סנהדרין דף ס״ד): ולא הספק, בן ט׳ לראשון או בן ז׳ לאחרון: (כד) והלא הגר וכו׳, צ״ל דמיירי שהורהו שלא בקדושה ולידתו בקדושה, ואי״כ חייב על אמו בפני עצמה ורי״ע ס״ל דאף על אמו פטור: (כה) שתבלו את החטא, כלומר שנתנו תבלין בחטא סאב ובנו הלכו למקום אחר, ובה״ג גרס שתבלו את ההוט ופי׳ בק״א שערבו ההוט של שלשלת שהוא ובנו בא על אשה אחת: שחתו את החטא, אפשר הוא מלשון באוס כדאמרינן (מכות) הדם שנפשו של אדם חותה ממנו, ודריש תבל לשון נבלה שעשו דהר מאוס (הראב״ד):

להלן זמה מה להלן למטה כלמעלה אף כאן למטה כלמעלה, ומה כאן למעלה כלמטה אף להלן למעלה כלמטה, אמר מר מנין לעשות זכרים כנקבות מאי זכרים אילימא בת בנה כבת בתה בהדי חדדי קאתיין, אלא אם חמיו כאם אחותו, השתא אם המותו לא קמה לן אם חמיו מהדר עלה, אמר אביי הכי קאמר מנין לעשות שאר הבא ממנו כשאר הבא ממנה נאמר כאן זמה ונאמר להלן זמה וכו׳. והא בשאר דידיה לא כתב זמה. אמר רבא אמר לי רב יצחק בר אבדימי אחיא הנה הנה אתיא זמה זמה. אמר מר מנין לעשות למטה כלמעלה מאי למטה כלמעלה אילימא בת בנה ובת בתה כבתח בהדי הדדי קאתיין, אלא אם חמיו ואם חמותו כהמותו, האי למטה כלמעלה למעלה כלמטה הוא, תני למעלה כלמטה. אי הכי נאמר כאן זמה ונאמר להלן זמה, השתא אינהו לא כתיבן, זמה דידהו כתיבן. אמר אביי הכי קאמר מנין לעשות שלשה דורות למעלה כשלשה דורות למטה נאמר למטה זמה ונאמר למעלה זמה מה למטה שלשה דורות אף למעלה שלשה דורות ומה בעונש עשה למטה כלמעלה אף באזהרה נמי עשה למטה כלמעלה, רב אשי אמר לעולם כדקתני ומאי למטה באיסור, אי מה היא אם אמה אסורה אף הוא אם אמו אסורה, אמר אביי אמר קרא אמך היא משום אמו אתה מחייבו ואי אתה מחייבו משום אם אמו. רבא אמר בין למ״ד דון מינה ומינה בין למ״ד דון מינה ואוקי באתרה לא אתיא. למ״ד דון מינה ומינה מה היא אם אמה אסורה אף הוא נמי אם אמו אכורה ומינה מה היא בשרפה אף הוא בשרפה. ולמאן דאמר שרפה חמורה איכא למיפרך מה להיא שכן אמה בשרפה תאמר בהוא שאמו בסקילה, ועוד אמו בסקילה אם אמו בשרפה. ועוד מה היא לא חלקת בה בין אמה לאם אמה אף הוא לא תחלוק בו בין אמו לאם אמו. ולמאן דאמר נמי סקילה חמורה מהאי קושיא לא נדונן. ולמאן דאמר דון מינה ואוקי באתרה מה היא אם אמה אסורה אף הוא אם אמו אסורה. ואוקי באתרה התם הוא דבשרפה אבל הכא בסקילה כדאשכחן באמו. ולמאן דאמר שרפה חמורה איכא למיפרך מה להיא שכן אמה בשרפה תאמר בהוא שאמו בסקילה. ועוד הוא כהיא מה היא לא חלקת בה בין אמה לאם אמה אף הוא לא תחלוק בו בין אמו לאם אמו. ולמאן דאמר סקילה חמורה מהאי קושיא לא נדונן. אי מה הוא כלתו אסורה אף היא נמי כלתה אסורה. אמר אביי אמר קרא אשת בנך היא משום אשת בנו אתה מחייבו ואי אתה מחייבו משום אשת בנה. רבא אמר בין למאן דאמר דון מינה ומינה בין למאן דאמר דון מינה ואוקי באתרה לא אתיא. למאן דאמר דון מינה ומינה מה הוא כלתו אסורה אף היא כלתה אסורה. ומינה מה הוא בסקילה אף היא בסקילה. ולמאן דאמר סקילה חמורה איכא למיפרך מה להוא שכן אמו בסקילה תאמר בהיא שאמה בשרפה. ועוד בתה בשרפה כלתה בסקילה, הוא עצמו יוכיח דבתו בשרפה וכלתו בסקילה, אלא מה הוא לא חלקת בו בין אמו לכלתו בסקילה אף היא נמי לא תחלוק בה בין אמה לכלתה. ולמאן דאמר שרפה חמורה מהאי קושיא לא נדונן. ולמאן דאמר דון מינה ואוקי באתרה מה הוא כלתו בסקילה אף היא כלתה בסקילה, ואוקי באתרה הכא הוא בסקילה אבל התם בשרפה כדאשכחן באמה, ולמאן דאמר סקילה חמורה איכא למיפרך מה להוא שכן אמו בסקילה תאמר בהיא שאמה בשרפה, ועוד מה הוא (לא) חלקת בו בין בתו לכלתו אף היא נמי (לא) תחלוק בה בין בתה לכלתה ולמאן דאמר שרפה חמורה מהאי קושיא לא נדונן. בתו מאנוסתו (כתוב לעיל). תנו רבנן באש ישרפו אותו ואתהן, אותו ואת אחת מהן שכן בלשון יוני קורין לאחת הן. ואם חמותו מדרשא נפקא. ור׳ עקיבא סבר אותו ואתהן אותו ואת שתיהן ואם חמותו הכא כתיבא. רבא אמר חמותו לאחר מיתה איכא בינייהו ר׳ ישמעאל סבר חמותו לאחר מיתה בשרפה ורבי עקיבא סבר איסורא בעלמא:

תרכג [ג]מצות הנשרפין היו משקעין אותו בזבל עד ארכובותיו ונותנין סודר קשה לתוך הרכה וכורך על צוארו זה מושך אצלו וזה מושך אצלו עד שפותח את פיו ומדליק את הפתילה וזורקה לתוך פיו ויורדת לתוך מעיו וחומרת את בני מעיו. רבי יהודה אומר אף הוא אם מת בידם לא היו מקיימין בו מצות שרפה אלא פותח את פיו בצבת שלא בטובתו ומדליק את הפתילה וכו׳. מאי פתילה אמר רב מתנה פתילה של אבר, מנ״ל אתיא שרפה שרפה מעדת קרח וכו׳. ר״א אומר אתיא שרפה שרפה מבני אהרן מה להלן שרפת נשמה וגוף קיים אף כאן. מאן דיליף מעדת קרח מנא ליה דכתיב [ד]את מחתות החטאים האלה בנפשותם שנשמתן נשרפת וגופן קיים. ואידך ההוא שרפה ממש הואי, ומאי בנפשותם שנתחייבו שרפה על עסקי נפשותם. דאמר ריש לקיש מאי דכתיב [ה]בחנפי לעגי מעוג חרוק עלי שנימו בשביל חנופה שהחניפו לקרח על עסקי לגימה חרק עליהם שר של גיהנם שניו. ומאן דיליף מבני אהרן מנא ליה, דכתיב וימותו לפני ה׳ כעין מיתה. ואידך ההוא שרפה ממש הואי ומאי וימותו דאתחיל בהו מגואי כעין מיתה. דתניא אבא יוסי בן דוסתאי אומר ב׳ חוטין של אש יצאו מבית קדש הקדשים ונחלקו לארבעה, נכנסו שנים בחוטמו של זה ושנים בחוטמו של זה ושרפום. והכתיב ותאכל אותם, אותם ולא בגדיהם. ונילף מפרים הנשרפים מה להלן שרפה ממש אף כאן שרפה ממש. מסתברא מאדם הוה ליה למילף שכן אדם חוטא נשמה פגול. אדרבא מפרים הנשרפים הוה ליה למילף שכן מכשיר לדורות, הנך נפישן. ומאן דיליף מעדת קרח מאי טעמא לא יליף מבני אהרן, ההוא שרפה ממש הואי. (ומאן דיליף מבני אהרן מאי טעמא לא יליף מעדת קרח, ההוא שרפה ממש הואי). ונילף מינה, אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה אמר קרא ואהבת לרעך כמוך ברור לו מיתה יפה. וכי מאחר דאיכא דרב נחמן, גזרה שוה למה לי, אי לאו גזרה שוה הוה אמינא שרפת נשמה וגוף קיים לאו שרפה היא כלל. ואי משום ואהבת לרעך כמוך לפיש ליה חבילי זמורות כו׳ (כתוב ברמז תר״ל). [ו]ואשה אשר תקרב אל כל בהמה לרבעה אותה והרגת את האשה ואת הבהמה מות יומתו, בסקילה. אתה אומר בסקילה או אינו אלא באחת מכל מיתות האמורות בתורה, תלמוד לומר (כו) דמיהם בם ולהלן דמיהם בם מה דמיהם בם האמור להלן סקילה אף דמיהם בם האמור כאן סקילה. עונש שמענו אזהרה לא שמענו, תלמוד לומר ואשה לא תעמוד לפני בהמה לרבעה תבל הוא. [ז]דיני נפשות בעשרים ושלשה. הרובע ונרבע בעשרים ושלשה שנאמר והרגת את האשה ואת הבהמה, ואומר ואת הבהמה תהרוגו, קא פסיק ותנא לא שנא רובע זכר ולא שנא רובע נקבה. בשלמא רובע נקבה דכתיב והרגת את האשה ואת הבהמה, אלא רובע זכר מנלן, דכתיב [ח]כל שוכב עם בהמה מות יומת אם אינו ענין לשוכב תנהו ענין לנשכב ואפקיה רחמנא בלשון שוכב מה שוכב הוא ובהמתו בעשרים ושלשה אף נשכב הוא ובהמתו בעשרים ושלשה:

תרכד [ט]והרגת את האשה ואת הבהמה אם אדם חטא בהמה מה חטאה אלא מפני שבאה תקלה על ידה לפיכך אמר הכתוב תסקל. והלא דברים קל וחומר ומה אם בהמה שאינה יודעת להבחין בין טוב לרע על שבאה תקלה לאדם על ידה אמר הכתוב תסקל, אדם הגורם לחברו להטעותו ומתעהו מדרך חיים לדרך מות על אחת כמה וכמה. כיוצא בדבר אתה אומר [י]אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם הגוים אשר אתם יורשים אותם את אלהיהם על ההרים וגו׳ והלא דברים קל וחומר ומה מקומות ואילנות שאינן לא רואין ולא שומעין ולא מדברים על שבאה תקלה על ידיהם אמר הכתוב השחת שרוף וכלה ובער מן העולם, אדם שגורם לחברו להטעותו ומתעהו מדרך חיים לדרך מות על אחת כמה וכמה. וכי למה אמרה תורה להחריב את כל המקומות ולאבד את כל האילנות מפני שמזכירין גנותו של אדם, והלא קל וחומר אם כך חס הקב״ה על כבודן של רשעים ק״ו על כבודן של צדיקים. לענין צדיקים מה הוא אומר [יא]כי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה לתפשה לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות, והלא דברים קל וחומר ומה אם האילנות שאינם לא רואים ולא שומעים ולא מדברים על שעושין פירות חס עליהם המקום מלבערם מן העולם, אדם שעושה את התורה ועושה רצון אביו שבשמים על אחת כמה וכמה שיחוס עליו המקום מלבערו מן העולם. לענין הרשעים מה הוא אומר [יב]רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אותו תשחית וכרת, והלא דברים קל וחומר ומה אם האילנות שאינם רואים ולא שומעים ולא מדברים על שאין עושין פירות לא חס עליהן המקום מלבערם מן העולם, אדם שאין עושה את התורה ואין עושה רצון אביו שבשמים על אחת כמה וכמה שלא יחוס המקום מלבערו מן העולם. רבן יוחנן בן זכאי אומר הרי הוא אומר [יג]אבנים שלמות תבנה את מזבח ה׳ אלהיך וגו׳ אבנים שמטילות שלום בעולם. והלא דברים ק״ו ומה אם האבנים שאינן לא רואות ולא שומעות ולא מדברות על ידי שמטילות שלום בין ישראל לאביהם שבשמים אמר הכתוב לא תניף עליהם ברזל, העושה שלום בין איש לאשתו בין איש לאיש בין איש לאשה בין עיר לעיר בין מדינה לחברתה על אחת כמה וכמה שאין בא פורעניות עליו. ר״ש בן אלעזר אומר הברזל נברא לקצר ימיו של אדם והמזבח נברא

ממ״ק ובמ״ק ג סנהדרין נג: ד במדבר יז: ה תהלים לה: ו תורת כהנים: ז סנהדרין כ וטו: ח שמות כב: ט תורת כהנים: י דברים יב: יא שם כ: יב שם: יג דברים כז:

ז״ה רענן (כו) דמיהם בם, באוב וידעוני: שניהן מזידין, כדדרשינן פ״ה דסנהדרין עד שיראו טעמו של דבר:

נברא להאריך ימיו של אדם אין בדין שיניף המקצר על המאריך: [יז]ואיש אשר יקח את אחותו. [טו]איש פרט לקטן, אשר יקח את אחותו בת אביו או בת אמו אין לי אלא בת אביו ולא בת אמו בת אמו ולא בת אביו, אחותו מן האב ומן האם מנין, ת"ל אחותו מכל מקום, עד שלא יאמר יש לי בדין אם חייב על אחותו מאב שלא מאם ומאם שלא מאב קל וחומר מן האב ומן האם, אם אמרת כן ענשת מן הדין, לכך נאמר אחותו ללמדך שאין עונשין מן הדין:

תרכה [טז]אמר עולא מנין להתראה מן התורה שנאמר ואיש אשר יקח את אחותו בת אביו או בת אמו וראה את ערותה אטו בראיה תליא מלתא, אלא עד שיראוהו טעמו של דבר, אם אינו ענין לכרת תנהו למלקות, דבי חזקיה תנא וכי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה שהתרו בו ועדיין הוא מזיד. דבי ר' ישמעאל תנא *המוצאים אותו מקושש עצים שהתרו בו ועדיין הוא מקושש. דבי רבי תנא על דבר אשר ענה על עסקי דבור. וצריכי דאי כתב רחמנא באחותו הוה אמינא חייבי מלקיות אין חייבי מיתות ב"ד לא, כתב רחמנא כי יזיד. ואי כתב רחמנא כי יזיד הוה אמינא הני מילי סייף דקיל אבל סקילה דחמירא אימא לא. ותרתי בנסקלין למה לי. לרבי לאתויי נשרפין. לרבנן מלתא דאתיא בקל והומר טרח וכתב לה קרא. וליכתוב רחמנא בנסקלין וליתו הנך וליגמרו מיניה, הכא נמי מילתא דאתיא בק"ו טרח וכתב לה קרא: [יז]וראה את ערותה והיא תראה את ערותו חסד הוא, שיהו שניהם מזידים. חסד הוא שמא תאמר קין נשא אחותו תלמוד לומר חסד הוא ועולם מתחלתו לא נברא אלא בחסד שנאמר [יח]אמרתי עולם חסד יבנה. ונכרתו לעיני בני עמם עונש שמענו אזהרה לא שמענו, תלמוד לומר ערות אחותך בת אביך או בת אמך. אין לי אלא בת אביו ולא בת אמו בת אמו ולא בת אביו, מן האב ומן האם מנין ת"ל אחותך מכל מקום, עד שלא יאמר יש לי בדין אם הזהיר על אחותו מאב שלא מאם ומאם שלא מאב ק"ו מן האב ומן האם. אלא אם אמרת כן הזהרת מן הדין לכך נאמר אחותך ללמדך שאין מזהירין מן הדין. אי אחותך יכול אפילו שפחה ואפילו נכרית, ת"ל בת אשת אביך. אי בת אשת אביך אפילו מאיש אחר, תלמוד לומר מולדת אביך, א"כ למה נאמר מולדת בית או מולדת חוץ בין שאומר לו קיים בין שאומר לו הוצא:

[יט]ואיש אשר ישכב את אשה דוה. א"ר יוחנן בשם ר"ש בן יוחאי מנין שאין אשה טמאה עד שיצא מדוה דרך ערותה שנאמר ואיש אשר ישכב את אשה דוה וגו'. [כ]איש פרט לקטן. אשר ישכב את אשה דוה אין דוה אלא נדה שנאמר והדוה בנדתה והזב את זובו לזכר ולנקבה ולאיש אשר ישכב עם (כז) טמאה מ"ט. וגלה את ערותה את מקורה הערה מגיד הכתוב שעשה בה מערה כגומר. שאר כל עריות מנין אמרת מה נדה ערוה שחייבין על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת עשה בה מערה כגומר אף כל ערוה שחייבין על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת נעשה בה מערה כגומר. לא אם אמרת בנדה שיש לה טומאה לפיכך עשה בה מערה כגומר תאמר בשאר כל עריות שאין להן טומאה לפיכך לא נעשה בהן מערה כגומר, שאין ת"ל כי את שארו הערה, הרי אתה דן בבנין אב מבין שניהם, לא ראי נדה כראי אחות האב ולא ראי אחות האב כראי נדה הצד השוה שבהן שהן ערוה שחייבין על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת ועשה בה מערה כגומר אף כל ערוה שחייבין על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת נעשה בה מערה כגומר. ונכרתו שניהם מקרב עמם עונש שמענו אזהרה לא שמענו, ת"ל ואל אשה בנדת טמאתה לא תקרב לגלות ערותה:

תרכו וערות אחות אמך ואחות אביך לא תגלה. אחות אמך בין מאב בין מאם, אחות אביך בין מאב בין מאם. או אינו אלא אחות אמך מאב ולא מאם ואחות אביך מאב שלא מאם והדין נותן הואיל ואסר אשת אחי אביו ואסר אחות אמו ואחות אביו מה אשת אחי אביו מן האב שלא מן האם אף אחות אמו ואחות אביו מן האב שלא מן האם ת"ל וערות אחות אמך ואחות אביך לא תגלה בין מאב בין מאם. כי את שארו הערה (כח) לענין שאמרנו עונם ישאו עונש שמענו אזהרה לא שמענו ת"ל ערות אחות אביך לא תגלה כי שאר אביך היא ערות אחות אמך היא. איש פרט לקטן. אשר ישכב את דודתו באשת אחי אביו הכתוב מדבר. או אינו מדבר אלא באשת אחי אמו ת"ל ערות אחי אביך לא תגלה אל אשתו לא תקרב דודתך היא נאמר כאן דודתו ונאמר להלן דודתך מה דודתך האמור להלן באשת אחי אביו הכתוב מדבר אף דודתו האמור כאן באשת אחי אביו הכתוב מדבר. אתה אומר באשת אחי אביו הכתוב מדבר או אינו אלא באשת אחי אביו ואפילו מאמו. והדין נותן הואיל ואסר אחות אמו ואחות אביו ואסר אשת אחי אביו מה אחות אמו ואחות אביו בין מאב בין מאם אף אשת אחי אביו בין מאב בין מאם, ועוד ק"ו ומה אם במקום שהותר מכלל אשת אחיו מאביו אסר מכלל אשת אחיו מאמו, מקום שלא הותר מכלל אשת אחי אביו מאביו אינו דין שלא נתיר מכלל אשת אחי אביו מאמו. ת"ל ערות דודו נאמר כאן דודו ונאמר להלן דודו מה להלן במשפחת אביו הכתוב מדבר אף דודו האמור כאן במשפחת אביו הכתוב מדבר. חטאם ישאו ערירים ימותו אם יש להם בנים קוברין את בניהן אם אין להם בנים מתים בלא בנים, ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר [כא]כה אמר ה' כתבו את האיש הזה ערירי גבר לא יצלח בימיו כי לא יצלח מזרעו איש יושב על כסא דוד ומושל עוד ביהודה, עונש שמענו אזהרה לא שמענו ת"ל ערות אחי אביך לא תגלה אל אשתו לא תקרב דודתך היא. איש פרט לקטן. אשר יקח את אשת אחיו באשת אחיו מאביו הכתוב מדבר, או אינו אלא אפילו באשת אחיו מאמו, והדין נותן הואיל ואסר אחות אמו ואחות אביו ואסר אשת אחיו מה אחות אמו ואחות אביו בין מאב בין מאם אף אשת אחיו בין מאב בין מאם, ת"ל נדה היא, לא אמרתי אלא באשת אח שהיא כנדה מה נדה יש לה איסור ויש לה היתר אף אשת אח שיש לה איסור ויש לה היתר איזו היא שיש לה איסור ויש לה היתר זו אשת אחיו מאביו אם יש לה בנים אסורה אין לה בנים מותרת. ערות אחיו גלה ערירים יהיו אם יש להן בנים קוברין את בניהם אם אין להם בנים מתים בלא בנים, ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר וכו', עונש שמענו אזהרה לא שמענו ת"ל ערות אשת אחיך לא תגלה ערות אחיך היא:

ושמרתם את כל חקותי ואת כל משפטי ועשיתם אותם. ליתן שמירה ועשיה לחקים וליתן שמירה ועשיה למשפטים. ולא תקיא אתכם הארץ א"י אינה כשאר כל הארצות אינה מקיימת עוברי עבירות. משלו משל למה הדבר דומה לבן מלכים שהאכילוהו דבר שאינו עומד במעיו אלא מקיאו כך א"י אינה מקיימת עוברי עבירה. אשר אני מביא אתכם שמה לשבת בה איני מביא אתכם שמה אלא על מנת לירש לא כבנעניים שהיו (כט) שומרי המקום. ולא תלכו בחקות הגוי אלו מצרים, אשר אני משלח מפניכם אלו כנעניים. כי את כל אלה עשו מלמד שהיו כנעניים שטופים בדברים האלה ואיני מגלה אותם אלא על ידי הדברים האלה. ואקוץ בם כאדם שהוא [כב]קווט במזונו. ואומר לכם אתם תירשו את אדמתם אתם [כג]באים יורשים אותה שאתם פתחתם תחלה וכן הוא אומר [כד]גן נעול אחותי כלה גל נעול מעין חתום. ואני אתננה לכם לרשת אותה עתיד אני שאתננה לכם ירושת עולם שמא תאמרו אין לך שתתן לנו אלא של אחרים והלא שלכם היא אינה אלא חלקו של שם ואתם בנים של שם והן אינם אלא בני חם מה טיבן בתוכה אלא שהן שומרין אותה עד שתבואו. אני ה' אלהיכם אשר הבדלתי אתכם מן העמים ראו כמה ביניכם לבין העכו"ם אחד מן העכו"ם מקשט את אשתו ומוסרה לאחר וכו':

והבדלתם בין הבהמה הטהורה לטמאה אין צריך לומר בין פרה לחמור הלא כבר מפורשין, א"כ למה נאמר בין הבהמה הטהורה לטמאה, בין טהורה לך בין טמאה לך בין שנשחט רובו של קנה לנשחט חציו, וכמה הוא בין רובו לחציו מלא השערה. ובין העוף הטמא לטהור בין טרפה פסולה לטרפה כשרה. ולא תשקצו את נפשותיכם בבהמה ובעוף ובכל אשר תרמוש האדמה אשר הבדלתי לכם לטמא, לאיסור. [כה]אמר רב יהודה אמר רב אבילת שרצים לוקה עליהם בכזית מ"ט אכילה כתיבא בהו. והא תני רבי יוסי ברבי חנינא קמיה דרבי יוחנן והבדלתם בין הבהמה הטהורה לטמאה וגו' פתח הכתוב באכילה וסיים בטומאה מה טומאה בכעדשה אף אכילה בכעדשה וקלסיה רבי יוחנן. לא קשיא כאן במיתתן כאן בחייהן. א"ל אביי והא רב נמי אמתניתין קאי, מתניתין כל השרצים קאמר אפילו במיתתן (לאו דאיכא פורתא מהאי ופורתא מהאי). א"ל רב יוסף ההוא דיוקא דילך הוא, רב שמעתא בעלמא קאמר וקלסיה ר' יוחנן. מיתיבי האברין אין להן שעור אפילו פחות מכזית נבלה ופחות מכעדשה מן השרץ מטמאין וא"ר יוחנן אין לוקין עליהן

ממ"ק ובמ"ק יד תורת כהנים, מכות ס: טו כתוב ברמז תקנ"ז: טז סנהדרין מ: *במדבר טו: יז תורת כהנים: יח תהלים פט: יט כתוב ברמז תר"א, נדה מא: כ תו"כ: כא ירמיה כב: כב נ"א קץ: כג נ"א נאים יורשים: כד שה"ש ד: כה מעילה טז:

זית רענן (כז) טמאה מ"מ, נ"ל דאתא לרבות כל זמן שלא טבלה אפילו פסק הדם מלזוב: (כח) לענין שאמרנו, להערא: שהותר מכלל, גבי יבום: להלן דודו, בפ' בהר או דודו וגו' או שאר בשרו ממשפחתו ומשפחת אב קרויה משפחה: (כט) שומרי המקום, ששמרוהו עד שבאו ישראל שהארץ היתה בחלקו של שם: שאתם פתחתם תחלה, שאף קודם מ"ת היו גדורים בעריות: לטמא לאיסור, פי' שאסורין באכילה:

עליהם אלא בכזית. אמר רבא במובדלין דבר הכתוב. א"ל רב ארא בר אהבה לרבא אלא מעתה בהמה נמי ליפלגו בין מובדלת לשאינה מובדלת, א"ל כי אקיש להו רחמנא לבל תשקצו [אבל לשעורין לא]:
[כו]והייתם לי קדושים כי קדוש אני ה'. כשם שאני קדוש כך אתם היו קדושים, כשם שאני פרוש כך אתם היו פרושים.
ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי אם מובדלים אתם מן העמים הרי אתם שלי ואם לאו הרי אתם של נבוכדנצר מלך בבל וחבריו. אמר רבי אלעזר בן עזריה מנין שלא יאמר אדם אי אפשי לאכול בשר חזיר אי אפשי ללבוש כלאים אי אפשי לבא על הערוה אלא אפשי אבל מה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי, תלמוד לומר ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי, נמצא הפורש מן העבירה מקבל עליו עול מלכות שמים. איש או אשה אין לי אלא איש ואשה מנין לרבות קטן וקטנה טומטום ואנדרוגינוס (ל) ת"ל ואיש או אשה. כי יהיה ולא הנשאל בהן. אוב זה פיתום המדבר משחיו. ידעוני המדבר בפיו, הן עצמן בסקילה והנשאל בהן באזהרה. באבן ירגמו אותם דמיהם בם זה בנה אב לכל דמיהם [בם] האמור בתורה שהיא בסקילה. [כז]אמר ליה רבי זירא לאביי שאר הנסקלין דלא כתיב בהן סקילה דגמירי מאוב וידעוני במאי גמירי במות יומתו גמירי, או בדמיהם בם גמירי. אמר ליה בדמיהם בם גמירי, דאי במות יומתו גמירי דמיהם בם למה לי. אלא מאי מדמיהם גמירי מות יומתו למה לי, כדתניא [כח]מות יומת המכה רוצח הוא אין לי אלא במיתה הכתובה בו מנין שאם אין אתה יכול להמיתו במיתה הכתובה בו וכו'. ואי במות יומתו גמירי מאי קשיא ליה אילימא אשת איש קשיא ליה למיתי למיגמר מות יומת מאוב וידעוני מה להלן בסקילה אף כאן בסקילה. מדאמר רחמנא ארוסה בסקילה מכלל דנשואה לאו בסקילה. אלא מכה אביו ואמו קשיא ליה (ליתא) [למיתי] למיגמר מות יומת כאוב. אדגמירת מאוב וידעוני נגמור מאשת איש דאי אתה רשאי למושכה להחמיר אלא להקל עליה. אמר ליה שאר הנסקלין גופייהו קא קשיא ליה דאי במות יומתו גמירי מאוב וידעוני נגמור מאשת איש. [כט]אוב וידעוני בכלל כל המכשפים היו ולמה יצאו להקיש אליהן ולומר לך כו' (כתוב למעלה ברמז שמ"ז):
*ואבדיל אתכם מן העמים. ר' ברכיה בשם ר' אבהו אלו אמר ואבדיל עמים מכם לא היתה תקומה לאומות העולם אלא ואבדיל אתכם כזה שבורר היפה מתוך הרע וחוזר ובורר אבל כשהוא בורר את הרע מתוך היפה שוב אינו בורר. א"ר לוי כל מעשיהם של ישראל מובדלים מאומות העולם בחרישתם ובזריעתם ובקצירתם ובעמורם ובדישתם בגרניהם ביקביהם במנינם ובחשבונם. בחרישתם [ל]לא תחרוש בשור ובחמור. בזריעתם [לא]לא תזרע כרמך כלאים. בקצירתם ולקט קצירך לא תלקט. בעמורם [לב]ושכחת עומר בשדה. בדישתם [לג]לא תחסום שור בדישו. בגרניהם ביקביהם [לד]העניק תעניק לו מצאנך ומגרנך ומיקבך. במנינם ובחשבונם שיהיו אומות העולם מונין להמה וישראל ללבנה שנאמר [לה]החדש הזה לכם:

פרשת אמר

כא [א]**אמר** אל הכהנים. רבי תנחום בר תנילאי פתח [ב]אמרות ה' אמרות טהורות וגו', אמרות ה' אמרות, אמרות בשר ודם אינם אמרות, בנוהג שבעולם מלך בשר ודם נכנס למדינה ובני המדינה מקלסין אותו וערב לו קלסן, א"ל למחר אני בונה דימוסיאות מרחצאות, למחר אני מכנים לכם אמת המים, וישן לו ולא עמד היכן הוא היכן אמרותיו, אבל הקב"ה אינו כן אלא [ג]וה' אלהים אמת למה שהוא אלהים חיים ומלך עולם. טהורות מצינו שעקם הכתוב שתים ושלש תיבות בתורה שלא להוציא דבר טומאה מפיו הה"ד [ד]מכל הבהמה הטהורה מן הבהמה אשר טמאה אין כתיב כאן אלא וכו' (כדכתוב ברמז נ"ד). [ה]כל מה שהקב"ה מזהיר את ישראל בשביל קדושתן וטהרתן [הוי] אמרות ה' אמרות טהורות. אמור אל הכהנים ואמרת הרי שני פעמים. משל למה הדבר דומה לטבח שהיה נכנס ויוצא לפני המלך א"ל המלך גוזרני עליך שלא תראה מת כל ימיך מפני שאתה נכנס ורואה את פני שלא תטמא פלטין שלי, כך הקב"ה גזר על הכהנים הנכנסין לבית המקדש שלא יטמאו למת לפיכך הוא אומר להם לנפש לא יטמא. [ט]רבי ברכיה בשם רבי לוי משל לישראל וכהן שנכפו ומסר להם הרופא קמיע מומחה והיה מצוה את ישראל ומניח את הכהן, אמר ליה אותו כהן, אדונינו רופא לא לשנינו מסרת כאחד ומפני מה אתה מצוה את ישראל ומניח אותי, אמר ליה זה ישראל הוא ודרכו להלך בין הקברות אבל אתה כהן ואין דרכך להלך בין הקברות לפיכך אני מצוה את ישראל ומניח אותך. כך לפי שהעליונים אין יצר הרע מצוי בהן אמירה אחת דיה להם שנאמר [י]בגזרת עירין פתגמא ובמאמר קדישין שאלתא אבל התחתונים שיצר הרע מצוי בהן בשתי אמירות והלואי יעמדו שנאמר ויאמר ה' אל משה אמור אל הכהנים ואמרת. [יא]יראת ה' טהורה עומדת לעד. אמר רבי לוי מיראה שנתירא אהרן לפני הקב"ה זכה שנתנה לו פרשה זו שאינה זזה ממנו ומבניו ומבני בניו עד סוף כל הדורות ואיזו זו פרשת המת. אמור אל הכהנים, אמר ר' תנחום שתי פרשיות הכתיב לנו משה בתורה והן טהורות וע"י מי נתנו על ידי שבטו של לוי שכתוב בו [יב]כסף צרוף בעליל וגו' וכתיב [יג]וטהר את בני לוי וגו' וישב מצרף ומטהר זו פרשת פרה. אמור אל הכהנים בני אהרן מה כתיב למעלה מן הענין ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני מה כתיב אחריו אמור אל הכהנים מה ענין זה אצל זה אלא שצפה הקב"ה שעתיד שאול למלוך על ישראל ולהרוג את הכהנים ולדרוש באוב. א"ר יהושע דסיכנין בשם רבי לוי מלמד שהראה הקב"ה למשה דור דור ודורשיו דור דור ושופטיו דור דור ומלכיו והראהו את שאול ואת בניו נופלין בחרב. אמר לפניו רבש"ע מלך ראשון שיעמוד על בניך ידקר בחרב, אמר לו (משה) [הקב"ה] ולי אתה אומר אמור אל הכהנים שהרג שמקטרגין אותו. [יד]א"ר יוחנן כל מקום שהוא אומר אמור ואמרת צריך להדרש. [טו]ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה ויאמר ויאמר למה לי, אמר לה אם זה הוא מוטב ואם לאו (א) אמרי שהוא הוא, רבי אבין אמר עד שלא הכיר בה שהיא יהודית היה מספר עמה על ידי מתורגמן, משהכיר בה התחיל הוא לספר עמה. כיוצא בו [טז]ויגש איש האלהים ויאמר אל אחאב מלך ישראל ויאמר כה אמר ה' ויאמר ויאמר למה לי, אמר לו כשיפול בן הדד בידך אל תחמול עליו, אמירה שניה א"ל הוי יודע כמה מצודות וחרמים פרשתי לו עד שבא לידך ועכשיו אם יפקד והיתה נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו. כיוצא בו [יז]ויאמר אל האיש לבוש הבדים ויאמר וגו' הקב"ה אמר למלאך ומלאך אמר לכרוב אמר גזר עלי הקב"ה ואני אין לי רשות להכנס לתוך מחיצתך אלא עשה עמי צדקה ותן לי שני גחלים מיד וישא ויתן אל חפני לבוש הבדים הפשירן ונתנן לו. רבי יהושע דסיכנין בשם רבי לוי אומר [שש שנים] היו עוממות בידו של גבריאל סבור שישראל עושין תשובה כיון שלא עשו תשובה בקש לזרקן ולקעקע ביצתן, אמר לו הקב"ה גבריאל אל תעשה כן יש בהן בני אדם שעושין צדקה אלו עם אלו [שנאמר] וירא לכרובים תבנית יד [אדם] אף כאן אמור אל הכהנים ואמרת אמירה ראשונה למת מצוה יטמא, והשניה לאחרים לא יטמא. [יח]אמור ואמרת להזהיר גדולים על הקטנים, קטן אוכל נבלות אין מצווין וכו' (כתוב ברמז תקפ"ג):

תרכז [יט]**כל** מצות לא תעשה בין שהזמן גרמא בין שלא הזמן גרמא אחד אנשים ואחד נשים חייבין חוץ מבל תקיף ובל תשחית ובל תטמא למתים. בשלמא בל תטמא למתים דכתיב אמור אל הכהנים בני אהרן ולא בנות אהרן. אלא בל תקיף ובל תשחית מנלן, דכתיב [כ]לא תקיפו פאת ראשכם ולא תשחית את פאת זקנך כל שישנו בהשחתה ישנו בהקפה והני נשי הואיל וליתנהו בהשחתה ליתנהו בהקפה. ומנא לן דליתנהו בהשחתה, איבעית אימא קרא מדשני קרא בדבוריה דאם כן ליכתוב קרא פאת זקנכם מאי זקנך זקנך ולא זקן אשתך, ואיבעית אימא סברא דהא לית להו זקן. איסי בן יהודה אומר אף בל יקרחו קרחה נשים פטורות מאי טעמא דאיסי דריש הכי וכו' (כתוב למטה ברמז תקצ"ג). *דבר אל בני ישראל וסמך, בני ישראל סומכין ואין בנות ישראל סומכות. דבר אל בני ישראל והניף, בני ישראל מניפין ואין בנות ישראל מניפות. אל בני אהרן וקמץ בני אהרן ולא בנות אהרן. והקריבו בני אהרן ולא בנות אהרן לקבלת הדם, והקטירו [אותו] בני אהרן ולא בנות אהרן, ומלק והקטיר איתקש מליקה להקטרה (בני אהרן ולא בנות אהרן). הזיית בן עוף בכהנים ולא בכהנות מקל וחומר מבן צאן, ומה בן צאן שלא קבע לו כהן לשחיטתו קבע לו כהן להזייתו בן עוף שקבע לו כהן למליקתו אינו דין שיקבע לו כהן להזייתו. [כא]מנחת כהנת נאכלת

מס"ק ובמ"ק כו תורת כהנים: כז שם, סנהדרין נג: כח במדבר לס: כט ברכות כא: *פסיקתא: ל דברים כב: לא שם: לב שם כד: לג שם כה: לד שם טו:
לה שמות יב: א פסיקתא: ב תהלים יב: ג ירמיה י: ד בראשית ז: ח תנחומא: ט ויקרא רבה: י דניאל ד: יא תהלים יט: יב שם יב: יג מלאכי ג:
יד תנחומא, ויקרא רבה: טו אסתר ז: טז מלכים א כ: יז יחזקאל ו: יח יבמות קיב: יט קדושין לס: כ ויקרא יט: *קדושין לו: כא סוטה כג:

זית רענן (ל) ת"ל ואיש או אשה, צ"ל דס"ל דלא בעינן או לחלק: ולא הנשאל בהם, אינו במיתה דכתיב בהם משמע בהם עצמן: (א) אמרי שהוא הוא, שהיה שונאו:

נאכלת [ומנחת כהן אינה נאכלת] דכתיב [כב]וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל כהן ולא כהנת, כהנת מתחללת [וכהן אין מתחלל] דאמר קרא ולא יחלל זרעו בעמיו זרעו מתחלל ואין הוא מתחלל. כהנת מטמאה למתים בני אהרן ולא בנות אהרן. כהן אוכל בקדשי קדשים דכתיב כל זכר בבני אהרן יאכלנה. איש פורע ופורם ואין האשה פורעת ופורמת. האיש מקדש את בתו ואין האשה מקדשת את בתה דכתיב [כג]את בתי נתתי. האיש מוכר את בתו ואין האשה מוכרת את בתה דכתיב [כד]וכי ימכור איש את בתו. האיש נסקל ערום ואין האשה נסקלת ערומה דכתיב [כה]ורגמו אותו, אותו בלא כסותו [ולא אותה בלא כסותה]. האיש נתלה ואין האשה נתלית דאמר קרא ותלית אותו ולא אותה. האיש נמכר בגנבתו ואין האשה נמכרת בגנבתה דאמר קרא ונמכר בגנבתו ולא בגנבתה:

[כו]בני אהרן יכול חללים ת"ל הכהנים יצאו חללים. מנין לרבות בעלי מומין ת"ל בני אהרן. בני אהרן (ב) אף הקטנים. ואמרת אליהם לנפש לא יטמא בעמיו אין לי אלא למת מנין לרבות את הדם ת"ל לנפש ולהלן הוא אומר כי הדם הוא הנפש. מנין לרבות את כל הטומאות הפורשות מן המת תלמוד לומר ואמרת אליהם לרבות את הטומאות הפורשות מן המת. לנפש לא יטמא בעמיו כל זמן שעמיו שם אין מטמא [אבל] מטמא הוא למת מצוה. [כז]אית דבעי משמעינה מן הדא להחלו (ג) להחלו אינו מטמא אבל מטמא הוא למת מצוה. ואית דבעי משמעינה מן הדא כי קללת אלהים תלוי את שהוא מוזהר על קללת השם מוזהר על מת מצוה. התיבון הרי כותי, אלו שמיתתן בתליה יצא זה שמיתתו בסייף. מנין אתה מרבה סייף שנהרג בו, עץ שנתלה בו, סודר שנחנק בו, ת"ל תקברנו, יכול יקברו עמו ת"ל כי קבור תקברנו קבורה לו וקבורה לעצו הא כיצד מעמיק שלשה טפחים שלא תעלה המחרשה. [כח]כתיב כי אם לשארו וכתיב לא יטמא בעל בעמיו יש בעל שהוא מטמא ויש בעל שאינו מטמא, מטמא הוא לאשתו כשרה ואינו מטמא לאשתו פסולה. [כט]אין שארו אלא אשתו (ד) שנאמר שאר אביך היא. הקרובה ולא ארוסה. אליו ולא הגרושה. יאמר לאמו מה ת"ל לאביו ומה לאמו שהיא מתחללת הרי הוא מטמא לה, אביו שאין מתחלל אינו דין שיטמא לו. אלו כן הייתי אומר מה אמו בידוע אף אביו בידוע, אביו חזקה מנין, ת"ל לאביו. [ל]ויאמר לאביו מה ת"ל לאמו ומה אביו שהוא חזקה הרי הוא מטמא לו, אמו שהיא ודאית אינו דין שיטמא לה, אלו כן הייתי אומר מה אביו שלא נתחלל אף אמו שלא נתחללה אמו שנתחללה מנין, ת"ל לאמו. ויאמר בנו ובתו מה ת"ל לאמו ולאביו ומה אם בנו ובתו שאין חייב בהם בכבודן הרי הוא מטמא להם, אביו ואמו שחייב בהם בכבודן אינו דין שיטמא להם. אלו כן הייתי אומר בנו ובתו (יכול) בנו ובתו הנפלים ת"ל אמו ואביו מה אמו ואביו בני קיימא אף בנו ובתו בני קיימא יצאו נפלים, ויאמר לבנו ומה ת"ל לבתו, מפני שיש בבן מה שאין בבת ובבת מה שאין בבן. בן, אביו חייב במצות למולו ולפדותו ללמדו תורה ללמדו אומנות להשיאו אשה מה שאין כן בבת. בת, אביה זכאי במציאתה במעשה ידיה ובהפרת נדריה מה שאין כן בבן. הא מפני שיש בבן מה שאין בבת ובבת מה שאין בבן צריך לומר לבנו וצריך לומר לבתו. ויאמר לאחיו ולאחותו ומה ת"ל לבנו ולבתו, ומה אם אחיו ואחותו שאין חייב בהם במצות הרי הוא מטמא להם בנו ובתו שהוא חייב בהם במצות אינו דין שיטמא להם. אלו כן הייתי אומר אחיו ואחותו (יכול) אחיו ואחותו מאמו, ת"ל בנו ובתו מה בנו ובתו יורשן אף אחיו ואחותו שהוא יורשן יצאו אחיו ואחותו מאמו שאינו יורשן, ויאמר לאחיו מה ת"ל ולאחותו, אלו כן הייתי אומר מה אחיו בין גדול בין קטן אף אחותו בין גדולה בין קטנה, ת"ל ולאחותו הבתולה קטנה ולא גדולה, אלו אמר לאחותו ולא נאמר אחיו הייתי אומר מה אחותו קטנה ולא גדולה אף אחיו קטן ולא גדול ת"ל לאחיו בין קטן בין גדול. [לא]תנו רבנן אחותו ארוסה רבי יהודה ורבי מאיר אומרים מטמא לה. רבי יוסי ורבי שמעון אומרים אין מטמא לה. אנוסה ומפותה דברי הכל אין מטמא לה, מוכת עץ אין מטמא לה דברי רבי שמעון שהיה רבי שמעון אומר ראויה לכהן גדול מטמא לה שאינה ראויה לכהן גדול אין מטמא לה, בוגרת דברי הכל מטמא לה. מאי טעמייהו, רבי יהודה ורבי מאיר דרשי הכי ולאחותו הבתולה פרט לאנוסה ומפותה, יכול שאני מוציא אף מוכת עץ, ת"ל אשר לא היתה לאיש מי שהויתה על ידי איש יצאת מוכת עץ שאין הויתה על ידי איש, קרובה לרבות את הארוסה, אליו לרבות את הבוגרת. למה לי קרא והא אמר רבי מאיר בתולה מקצת בתולים משמע, סלקא דעתך אמינא נילף בתולה בתולה מהתם מה להלן נערה אף כאן נערה, קא משמע לן. ורבי יוסי ורבי שמעון מאי טעמייהו, דרשי הכי ולאחותו הבתולה פרט לאנוסה ומפותה ומוכת עץ, אשר לא היתה לאיש פרט לארוסה, קרובה לרבות ארוסה שנתגרשה, אליו לרבות את הבוגרת. הקרובה לרבות ארוסה שנתגרשה. והא אמר רבי שמעון ראויה לכהן גדול מטמא לה ושאינה ראויה לכהן גדול אינו מטמא לה, שאני התם דרבי רחמנא קרובה. אי הכי מוכת עץ נמי, קרובה אחת ולא שתים. ומה ראית, הא אתעביד בה מעשה והא לא אתעביד בה מעשה. ורבי יוסי מדשבקיה לבר זוגיה מכלל דבמוכת עץ כרבי מאיר סבירא ליה מנא ליה. נפקא ליה מלא היתה לאיש, והא אפיקתיה, חד מלא היתה וחד מלאיש, אליו לרבות הבוגרת והא אמר ר' שמעון בתולה שלמה משמע, טעמא דרבי שמעון נמי התם דדריש מהכא מדאליו לרבות את הבוגרת מכלל דבתולה בתולה שלמה משמע: [לב]לה יטמא. רשות דברי רבי ישמעאל, ר' עקיבא אומר חובה, מאי טעמא דרבי ישמעאל אידי דכתב אמור אל הכהנים וגו' לנפש לא יטמא איצטריך למיכתב לה יטמא. ורבי עקיבא מכי אם לשארו נפקא, לה יטמא למה לי, לחובה. ורבי ישמעאל לה מטמא ואין מטמא לאבריה. ורבי עקיבא א"כ נכתוב רחמנא לה, יטמא למה לי. ורבי ישמעאל אידי דכתב לה כתב נמי יטמא, כל פרשה שנאמרה ונשנית לא נשנית אלא בשביל דבר שנתחדש בה: [לג]לה יטמא מצוה, לא רצה מטמאין אותו בעל כרחו, ומעשה ביוסף הכהן שמתה אשתו בערב הפסח ולא רצה ליטמא ונמנו אחיו הכהנים וטמאוהו בעל כרחו. [לד]לה יטמא לודאי הוא מטמא ואין מטמא (ה) לספק. לה יטמא ואין לאחרים עמה, לא יאמר הואיל ונטמאתי לאבא אלקט עצמות פלוני בידי. לה יטמא ולא לאברים וכו' אבל מטמא לעצם כשעורה מאביו, ר' יהודה אומר אין אדם מטמא לעצם כשעורה מאביו אלא חוזר על עצם כשעורה מאביו. מעשה ביוסף בן פקחין שעלתה נימא ברגלו ונכנס הרופא להתכו והיה הרופא גורר בה, אמר ליה הנח בה כחוט השערה והודיעני, חתכה והניח בה כחוט השערה והודיעו, קרא לבנו ואמר לו צא נתניא בני עד כאן היית חייב לטפל בי מכאן ואילך צא לך אין אדם מטמא לאבר מן החי מאביו. וכשבא דבר לפני חכמים אמרו על זה נאמר [לה]יש צדיק אובד בצדקו [הצדיק אבד וצדקו עמו]. [לו]א"ר חסדא נקטע ראשו של אביו אינו מטמא לו, מ"ט א"ק לאביו בזמן שהוא שלם ולא בזמן שהוא חסר. מיתיבי לה יטמא לה הוא מיטמא ואין מיטמא לאבריה לפי שאין אדם מטמא לא לאבר מן החי של אביו ולא לאבר מן המת של אביו אבל מחזר הוא על עצם כשעורה, מאי מחזר הוא לאו למיכרא דאי מיחסר פורתא. לא ר' יהודה היא דתניא רבי יהודה אומר לה מיטמא ואין מיטמא לאבריה וכו'. והתני רב כהנא בר' אליעזר בן יעקב לה מיטמא ואין מיטמא לאחר מאבריה פרט לכזית מן המת וכזית נצל ומלא תרווד רקב. יכול [לא] יטמא לשדרה וגלגלת ולרוב בנינה ולרוב מנינה, כשהוא אומר ואמרת הוסיף הכתוב טומאה אחרת, הא נמי רבי יהודה היא. ורב חסדא דאמר כי האי תנא דתניא מעשה שמת אביו של רבי יצחק בגינזק ובאו והוריעוהו לאחר שלש שנים ובא ושאל לרבי יהושע בן אלישע וארבעה זקנים ואמרו לו, לאביו, בזמן שהוא שלם ולא בזמן שהוא חסר. [לז]אמר רב הונא נזיר שהוא עומד בבית הקברות והושיטו לו מתו ומת אחר ונגע בו חייב. איתיביה אביי לרב יוסף כהן שהיה מת מונח על כתפו והושיטו לו מת אחר ונגע בו יכול יהא חייב, ת"ל לא יחלל מי שאינו מחולל יצא זה שהוא מחולל ועומד. א"ל ותיקשי לך מתניתין היה מטמא למתים [כל היום] וא"ל אל תטמא [אל תטמא] חייב על כל אחת ואחת ואמאי הא מיטמא וקאים, לא קשיא כאן בחבורין כאן שלא בחבורין, וטומאה בחבורין דאורייתא

ממ"ק ובמ"ק כב ויקרא ו: כג דברים כב: כד שמות כא: כה ויקרא כד: כו תורת כהנים: כז ירושלמי נזיר פ' כהן גדול: כח יבמות ל: כט תורת כהנים: ל עיין בתשובות הרשב"א סי' כ"ז מה שנשאל ע"ז: לא יבמות ס: לב סוטה ג: לג זבחים ק: לד תורת כהנים, עיין בגמרא נזיר: לה קהלת ז: לו נזיר מג: לז שם מב:

זית רענן (ב) אף הקטנים, פי' שהגדולים מוזהרים עליהם: (ג) להחלו אינו מטמא, שאם יש שם אחר והוא עושה עצמו חולין הוא דאסור: את שהוא מוזהר וכו', מי שהוא מוזהר על קללת השם הוא מוזהר על מ"מ לקברו דכיון שהמת מונח הוי קללת השם וא"כ כהן שהוא ג"כ מוזהר על קללת השם מוזהר על מ"מ, ופריך הרי כותי שמוזהר על קללת השם וא"כ יהא חייב במ"מ: הא כיצד, שלא יקברנו כ"כ עמוק כמו הוא עצמו: (ד) שנאמר שאר אביך היא, פי' דאחות אביו מקרי שאר אביו משום שהוא בשר אחד עם אביו וכן אשתו היא בשר אחד עם בעלה: שהיא מתחללת, אם נבעלה לפסול לה: בידוע, כגון שהיו שניהם חבושים בבית האסורים: משא"כ בבת, משמע שאין מחויב להשיא בתו והיינו בבוגרת: בנו ובתו שהוא חייב במצות, משמע שגם בתו מחויב להנך במצות, אבל בנזיר (דף כ"ט) איתא שאין מחויב להנך בתו ועי"ש בתוספות (סוף דף כ"ח): קטנה ולא גדולה, קטנה כל זמן שלא נשאת שסמוכה על שלחן אביה, גדולה היינו שנשאת אבל שלא נשאת אפי' גדולה מט"ש מטמא דהא דרשינן בה"כ וביבמות אליו לרבות הבוגרת: (ה) לספק, ספק בן ט' לראשון או בן ז' לאחרון: אלא חוזר, כשנטמא לאביו ופרש ממנו חוזר על עצם כשעורה.

דאורייתא, והא א"ר ינאי לא אמרו טומאה בחבורין אלא לענין תרומה וקדשים אבל לנזיר ועושה פסח לא, ואי אמרת דאורייתא מאי שנא, כאן בחבורי אדם באדם כאן בחבורי אדם במת:

[לח]לא יטמא בעל מה ת"ל, לפי שנאמר לאמו ולאביו ולבנו ולבתו ולאחיו ולאחותו מיטמא להם בין כשרין בין פסולין יכול אף לאשתו מיטמא בין כשרה בין פסולה, ת"ל לא יטמא בעל יש בעל שמיטמא וכו'. יכול אע"פ (ו) שפרשו מדרכי צבור, תלמוד לומר בעמיו בזמן שעושין מעשה עמיו ולא בזמן שפרשו מדרכי צבור. להחלו נוהג כמנהג זה הרי הוא חולין, יכול יהא חולין לעולם, תלמוד לומר בעמיו להחלו כל זמן שבעמיו הרי הוא חולין פרש הרי הוא בקדושתו:

תרכח [לט]תנו רבנן להחלו עד שעה שימות. רבי אומר במותם יטמא עד (שעה) שימות. מאי בינייהו, אמר רבי יוחנן משמעות דורשין איכא בינייהו. ריש לקיש אמר גוסס איכא בינייהו. למאן דאמר מלהחלו אפילו גוסס. ולמאן דאמר במותם עד שימות אין גוסס לא, ולמאן דאמר מלהחלו הכתיב במותם, ההוא מיבעי ליה לכדרבי במותם אינו מטמא אבל מטמא בנגיעתם ובזיבתם. ולמאן דאמר במותם הא מיבעי ליה להאי סברא, אם כן לימא קרא במות מאי במותם שמע מינה תרתי. ולמאן דאמר במותם הא כתיב להחלו, להכי הוא דאתא במי שאינו מחולל יצא זה שהוא מחולל, ולמאן דאמר מלהחלו הא מיבעי ליה להאי, אם כן לימא קרא להחל מאי להחלו ש"מ תרתי. מיתיבי האדם אינו מטמא עד שתצא נפשו ואפילו מגויד ואפילו גוסס ולמאן דאמר מלהחלו הא קתני דאינו מטמא, לענין טמויי עד דנפקא נפשיה, לענין איתחולי הא איתחיל:

תרכט [מ]לא יקרחה קרחה יכול אפילו קרח ארבע וחמש קריחות לא יהא חייב אלא על אחת מהן תלמוד לומר קרחה לחייב על כל קרחה וקרחה. בראשם מה ת"ל, לפי שנאמר בין עיניכם למת יכול לא יהא חייב אלא על בין העינים בלבד, מנין לרבות את כל הראש, תלמוד לומר בראשם לחייב על הראש כבין העינים. אין לי אלא כהנים שרבה בהן הכתוב מצות יתרות, ישראל שלא רבה בהן מצות יתרות מנין, תלמוד לומר קרחה קרחה לג"ש, מה כאן חייב על כל קרחה וקרחה ועל הראש כבין העינים אף להלן חייב על כל קרחה וקרחה ועל הראש כבין העינים, ומה להלן על מת אף כאן על מת. הני ארבע וחמש קריחות היכי דמי, אילימא בחמשה זימני וחמש התראות פשיטא. ואלא בהדא זימנא בחדא התראה מי מיחייב, והתנן נזיר שהיה שותה יין כל היום כולו אינו חייב אלא אחת, אלא הכא במאי עסקינן דסכינהו לחמש אצבעתיה *[נשא] ואנחינהו בבת אחת בחמש מקומות דה"ל התראה לכל חדא, וכמה שעור קרחה פליגי בה תלתא אמוראי, חד אמר כגריס, וחד אמר כדי שיראה מראשו, וחד אמר שתי שערות, איכא דמפיק כגרים ומעייל כעדשה וסימנהון בהרת כגרים מחיה כעדשה. [מא]הגוזז שתי שערות בשבת חייב, וכן לקרחה, רבי אליעזר אומר אחת ומודים חכמים לרבי אליעזר במלקט לבנות מתוך שחורות שאפילו אחת חייב, ודבר זה אפילו בחול אסור משום שנאמר [מב]ולא ילבש גבר שמלת אשה. ופאת זקנם לא יגלחו (כתוב בקדושים תהיו על לא תקיפו פאת ראשכם וברמז תקצ"ג):

[מג]ובבשרם לא ישרטו. יכול על חמש שריטות לא יהא חייב אלא אחת, תלמוד לומר שרטת לחייב על כל שריטה ושריטה. יכול הכהנים שרבה בהן הכתוב מצות יתרות יהו חייבין על כל שריטה ושריטה אבל ישראל שלא רבה בהן הכתוב מצות יתרות לא יהו חייבין אלא אחת, תלמוד לומר שריטה שריטה לגזרה שוה מה שריטה האמורה בכהנים חייבין על כל שריטה ושריטה אף שריטה האמורה בישראל חייבין על כל וכו', ומה שריטה האמורה בישראל אין חייבין אלא על מת אף שריטה האמורה בכהנים אין חייבין אלא על מת:

קדושים יהיו לאלהיהם על כרחן. ולא יחללו שם אלהיהם כי את אשי ה' לחם אלהיהם (ז) להגיד מה גרם. הם מקריבים ולא הלוים. יהיו קדש לרבות בעלי מומין. [מד]תניא רבי סימאי אומר רמז לטבול יום שאם עבד חלל מנין, ת"ל קדושים יהיו ולא יחללו אם אינו ענין לטומאה דנפקא לן מוינזרו תנהו ענין לטבול יום. אימא תנהו ענין לקרח קרחה ולמשחית פאת זקן טבול יום דאם עבד בסיתה מנלן, דגמר חלל חלל מתרומה דפסיל בתרומה מחיל עבודה דלא פסיל בתרומה לא מחיל עבודה:

[מה]אשה זונה, תניא זונה כשמה דברי רבי אליעזר. רבי עקיבא אומר זונה זו מופקרת. רבי מתיא בן יהודה אומר זונה זו אילונית וחכמים אומרים אין זונה אלא גיורת ומשוחררת ושנבעלה בעילת זנות. רבי אלעזר אומר אפילו פנוי הבא על הפנויה שלא לשם אישות עשאה זונה. [מו]אמר רב יהודה אמר רב לא הוזהרו כשרות לינשא לפסולין. מתיב רבין בר רב נחמן לא יקחו לא יקחו מלמד שהאשה מוזהרת על ידי האיש. אמר כל היכא דהוא מוזהר היא נמי מוזהרת וכל היכא דהוא לא מוזהר היא נמי לא מוזהרת. וכל היכא דהוא מוזהר היא נמי מוזהרת מהכא נפקא מדרב יהודה אמר רב נפקא, דתנא דבי רבי ישמעאל [מז]איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה, אי מההיא הוה אמינא לאו השוה בכל אבל לאו שאינו שוה בכל לא. והי טומאה דלאו שאינו שוה בכל הוא וטעמא דכתב רחמנא בני אהרן ולא בנות אהרן הא לאו הכי הוה אמינא נשים הייבות מאי טעמא לאו משום דרב יהודה אמר רב. לא דגמרינן מלא יקחו. איכא דאמרי קיחה איצטריך ליה סלקא דעתך אמינא ליגמר מטומאה, קא משמע לן. [מח]הערואה דחייבי לאוין דכהונה מנא לן אתיא קיחה קיחה. וחללה איזהו חללה שנולדה מן אחד מן הפסולין. [מט]גרושה אין לי אלא גרושה מנין לרבות את החלוצה ודין הוא ומה אם גרושה שמותרת לחזור למגרש בישראל פסולה לכהונה, חלוצה שאסורה (ח) לחזור לחולץ אינו דין שתהא פסולה לכהונה. צרה תוכיח שאסורה לחזור לחולץ וכשרה לכהונה. הפרש, גרושה עשה בה מעשה וחלוצה עשה בה מעשה ואל תוכיח צרה שלא עשה בה מעשה. ואם נפשך לומר ואשה לרבות את החלוצה, יכול תהא אף הצרה פסולה מן הכהונה, תלמוד לומר ואשה גרושה מאישה שגרושה מידי אישה ולא שגרושה מידי אשה:

[נ]ואשה גרושה מאישה אתמר דרש ר' אלעזר בן מתיא הרי שהלך בעלה למדינת הים ובאו ואמרו לה מת בעליך (ונשאת) [ונתקדשה ואח"כ בא בעלה] מותרת לחזור לראשון אע"פ שנתן לה אחרון גט לא פסלה מן הכהונה שנאמר ואשה גרושה מאישה ולא מאיש שאינו אישה. [נא]אמר רב הוה ליה לרבי אלעזר בן מתיא למידרש בהאי קרא מרגניתא ודרש בה חספא מאי מרגניתא ואשה גרושה מאישה אפילו לא נתגרשה אלא מאישה נפסלה מן הכהונה. [נב]אמר לה הרי את מותרת לכל אדם אלא לאיש פלוני רבי אליעזר מתיר וחכמים אוסרים, מ"ט דרבי אליעזר, אמר קרא ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר אפילו לא התירה אלא לאיש אחר הרי זו מגורשת, ורבנן האי איש עד שיתירנה לכל איש ואיש, אביי אמר טעמא דרבי אליעזר מהכא ואשה גרושה מאישה אפילו לא נתגרשה אלא מאישה נפסלה מן הכהונה אלמא הוי גיטא, ורבנן איסור כהונה שאני. [נג]גרושה מאישה לא יקחו אין לי אלא גרושה חלוצה מנין, תלמוד לומר ואשה, מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא:

[נד]לא יקחו לא יקחו מלמד שאף האשה מוזהרת על האיש. כי קדוש הוא לאלהיו הוא (ט) ולא מלך הוא ולא נזיר. מנין שאם אינו רוצה *דפנו, תלמוד לומר וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב להגיד מה גרם, קדוש יהיה לך לרבות בעלי מומין, כי קדוש אני ה' מקדשכם להזהיר בית דין על כך. [נה]מנין שאם לא רצה כופין אותו, תלמוד לומר וקדשתו בעל כרחו. היכי דמי אילימא דלא נשאת לאחר מעדים ולא קאמרה ברי לי צריכא למימר דפנו, אלא דנשאת לאחר מעדים ואמרה ברי לי אלמא מפקינן לה מיניה וקשיא לרב דאמר לא תצא, איסור כהונה שאני, ואי בעית אימא מאי דפנו נמי בעדים. ואיבעית אימא כשבאו עדים ואח"כ ניסת ורבי מנחם בר רבי יוסי היא. [נו]וקדשתו תנא דבי רבי ישמעאל לכל דבר שבקדושה לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון:

תרל [נז]כהן קורא ראשון אחריו לוי. מנהני מילי אמר רב מתנה אמר קרא [נח]ויכתוב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי אטו לא ידעינן דכהנים בני לוי נינהו אלא כהן והדר לוי. רבי יצחק נפחא אמר מהכא [נט]ונגשו הכהנים בני לוי אטו לא ידעינן דכהנים בני לוי נינהו אלא כהן והדר לוי. רב אסי אמר מהכא [ס]ובני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים, ר' חייא בר אבא אמר מהכא וקדשתו לכל דבר שבקדושה לפתוח ראשון

מט"ק ובמ"ק לח תורת כהנים: לט נזיר מג: מ מכות כ: *נשא סס שמשור את סטער: מא תורת כהנים: מב דברים כב: מג תורת כהנים: מד זבחים יז: מה יבמות סא: מו סס פד: מז במדבר ה: מח יבמות לה: מט תורת כהנים: נ יבמות לב: נא סס לד: נב גיטין פב: נג יבמות כד: נד תורת כהנים: *דפנו סכהו וקדשהו בע"כ, רש"י: נה יבמות פח: נו נדרים סב: נז גיטין נט: נח דברים לא: נט סס כא: ס דה"א כג:

זית רענן (ו) שפרשו מדרכי צבור, שאין שומרים החגים והמועדים ופורשים מדרכי ישראל: נוהג המנהג הזה, שמטמא למתים הוא אינו כהן: כל זמן שבעמיו, שמתנהג כאלו אינו כהן: (ז) להגיד מה גרם, מאיזה טעם נאסרו: (ח) לחזור לחולץ, דכיון שלא בנה שוב לא יבנה: צרה תוכיח, שאם היו לו ב' נשים וחלץ לאחת אף השניה אסורה לו: ואם נפשך לומר, פי' בק"א שאף חלוצה לא עשה בה מעשה אלא היא עשתה בו מעשה שחלצה נעלו עכ"ל: מידי אשה, כלומר מכח צרתה נאסרה זו ליבום: (ט) ולא מלך, אע"ג דכתיב ביה ולא ירבה לו נשים מ"מ מותר לישא נשים האסורות לכהן: ולא נזיר, אע"פ שמוזהר על הטומאה ככהן מ"מ אינו מוזהר על הנשים: לרבות בעל מום, שלא ישא נשים פסולות:

ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון. [סא]כל המקודש מחברו קודם לחברו כהן קודם ללוי דתנא דבי רבי ישמעאל וקדשתו לכל דבר שבקדושה וכו': [סב]ובת איש כהן כי תחל יכול אפילו חללה את השבת תלמוד לומר לזנות בחלולין שבזנות הכתוב מדבר. יכול אפילו פנויה נאמר כאן אביה ונאמר להלן אביה מה להלן זנות עם זיקת הבעל אף כאן וכו'. או אינו אלא אביה להוציא את כל האדם. כשהוא אומר אביה היא מחללת הרי כל אדם אמור הא מה אני מקיים אביה, נאמר כאן אביה ונאמר להלן אביה. מה להלן זנות עם זיקת הבעל אף כאן זנות עם זיקת הבעל. אי מה להלן נערה והיא ארוסה אף כאן נערה והיא ארוסה, נערה והיא נשואה בוגרת והיא ארוסה בוגרת והיא נשואה ואפילו הזקינה מנין תלמוד לומר ובת כהן מ"מ. אין לי אלא שנשאת לכהן, נשאת ללוי לישראל לכותי להלל לנתין ולממזר מנין, ת"ל ובת איש כהן אע"פ שאינה כהנת. היא בשרפה ואין בועלה בשרפה. רבי אליעזר אומר את אביה בשרפה ואת חמיה בסקילה, אמר מר יכול אפילו חללה שבת בת סקילה היא אמר רבא הא מני רבי שמעון היא דאמר שרפה חמורה סלקא דעתך אמינא הואיל ואחמיר רחמנא בכהני דרבי בהן מצות יתרות תידון בשרפה, קא משמע לן. יכול אפילו פנויה, הא לזנות כתיב, כדרבי אלעזר דאמר פנוי הבא על הפנויה שלא לשם אישות עשאה זונה. או אינו אומר אביה אלא להוציא כל אדם, [אלא] מאי ניהו שזינתה מאביה. מאי איריא בת כהן אפילו בת ישראל נמי דאמר רבא אמר לי רב יצחק בר אבדימי אתיא הנה הנה אתיא זמה זמה, איצטריך סד"א לאפוקי מדרבא, קמ"ל. אין לי אלא שניסת לכהן [ניסת ללוי לישראל לכותי להלל לנתין ולממזר מנין] ת"ל ובת איש כהן אע"פ שאינה כהנת משום דאינסיבא להני לאו בת כהן היא [והו] מידי כהנת לכהן כתיב, סלקא דעתך אמינא כי תחל אמר רחמנא ה"מ היכא דקא מיתחלא השתא אבל הא כיון דאיתחלא וקיימא מעיקרא דאמר מר ובת כהן כי תהיה לאיש זר כיון שנבעלה לפסול לה פסלה ללוי ולישראל נמי ושבה אל בית אביה כנעוריה מכלל דכי איתה גביה לא אכלה אימא לא תידון בשרפה קא משמע לן. רבי אליעזר אומר את אביה בשרפה ואת חמיה בסקילה. מאי את אביה ואת חמיה, אילימא את אביה מאביה חמיה מחמיה מאי איריא בת כהן אפילו בת ישראל נמי בתו בשרפה וכלתו בסקילה, אלא את אביה ברשות אביה ואת חמיה ברשות חמיה. כמאן [אי] כרבנן הא אמרי נשואה יצתה לשרפה ולא ארוסה. אי כרבי שמעון האמר אחת ארוסה ואחת נשואה לשרפה יצאה. אי כרבי ישמעאל האמר ארוסה יצאת לשרפה ולא נשואה, את חמיה חנק הוא, שלח רבין משמיה דרבי יוסי בר חנינא כך היא הצעה של משנה לעולם כרבנן וה"ק כל שהיא למטה ממיתת אביה ומאי ניהו נשואה בת ישראל דאלו נשואה בת ישראל בעלמא בחנק הכא במיתת אביה בשרפה. וכל שהיא למעלה ממיתת אביה ומאי ניהו ארוסה בת ישראל דאלו ארוסה בת ישראל בעלמא בסקילה הכא במיתת חמיה בסקילה. אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה הלכה כרשלח רבין. אמר רב יוסף הלכתא למשיחא[סג], אמר ליה אביי אלא מעתה שחיטת קדשים לא ליתני הלכתא למשיחא, אלא דרוש וקבל שכר הכא נמי דרוש וקבל שכר. תניא ובת כהן כי תחל לזנות בנערה והיא ארוסה הכתוב מדבר. או אינו אלא אפילו נשואה, ת"ל [סד]ואיש אשר ינאף את אשת איש אשר ינאף את אשת רעהו מות יומת הנואף והנואפת הכל היו בכלל הנואף והנואפת הוציא הכתוב בת ישראל לסקילה ובת כהן לשרפה, מה כשהוציא הכתוב בת ישראל לסקילה ארוסה ולא נשואה אף כשהוציא בת כהן לשרפה ארוסה ולא נשואה. זוממיה בכלל מיתת בועלה משום ועשיתם לו כאשר זמם וכו' דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר אחת ארוסה ואחת נשואה יצתה לשרפה, יכול אפילו פנויה נאמר כאן אביה ונאמר להלן אביה מה להלן זנות עם זיקת הבעל אף כאן זנות עם זיקת הבעל. אמר ליה רבי ישמעאל אי מה להלן נערה והיא ארוסה אף כאן נערה והיא ארוסה. אמר לו ר"ע ישמעאל אחי בת ובת אני דורש. אמר לו וכי מפני שאתה דורש בת ובת נוציא לזו בשרפה אם בת משמע להביא את הנשואה הביא את הפנויה ואם [משמע להוציא את הפנויה הוציא את הנשואה], ור"ע אהני גזירה שוה להוציא את הפנויה ואהני בת ובת לרבות את הנשואה, ורבי ישמעאל סבר מדאמר ליה בת ובת הדר ביה מגזירה שוה. ורבי ישמעאל האי בת ובת מאי דריש ביה, מיבעי ליה לכדתני אבוה (דרבי) [דשמואל בר] אבין לפי שמצינו שחלק הכתוב בזכרים בין תמימים לבעלי מומין יכול נחלוק בבנותיהן, ת"ל בת ובת. ורבי עקיבא. מוהם מקריבים והיו קדש נפקא. ורבי ישמעאל אי מהתם הוה אמינא הני מילי אינהו אבל בנתייהו לא, קא משמע לן, ורבי ישמעאל האי את אביה היא מחללת מאי דריש ביה, מיבעי ליה לכדתניא שאם היו נוהגין בו קדש נוהגין בו חול כבוד נוהגין בו בזיון [אומר] ארור שזה ילד ארור שזו גידל ארור שזו יצאת מחלציו. א"ר אשי כמאן קרינן רשיעא בר רשיעא ואפילו לרשיעא בר צדיקא כמאן כי האי תנא. [סה]תנו רבנן ובת איש כהן כי תחל לזנות ר' אומר תחלה וכן הוא אומר ומת האיש אשר שכב עמה לבדו. מאי קאמר אמר רב הונא בריה דרב יהושע רבי כרבי ישמעאל סבירא ליה דארוסה יצתה לשרפה ולא נשואה והכי קאמר אם תחלת ביאתה בזנות בשרפה ואידך בחנק, ומאי וכן, כי התם מה התם בתחלת ביאה משתעי קרא הכא נמי בתחלת ביאה משתעי קרא. אמר ליה רב ביבי בר אביי מר לא אמר הכי ומנו רב יוסף ר'(יהודה) כרבי מאיר סבירא ליה דאמר נשאת לאחד מן הפסולים מיתתה בחנק והכי קאמר אם תחלת אחלתא בזנות בשרפה ואידך בחנק, ומאי וכן, סימנא בעלמא: [סו]ובת איש כהן כי תחל לזנות את אביה היא מחללת באש תשרף.

אמר רב מתנה בפתילה של אבר דכתיב באש תשרף לרבות כל שרפה הבאה מחמת האש וכל שכן אש. ונקיף לה חבילי זמורות ונקלה, גמר שרפה שרפה מבני אהרן מה להלן שרפת נשמה וגוף קיים אף כאן. ונעביד לה חמי האור, א"ר נחמן [אמר רבה בר אבוה] א"ק ואהבת לרעך כמוך ברור לו מיתה יפה. והשתא דנפקא לן מרב נחמן גזרה שוה למה לי, אי לאו גזרה שוה הוה אמינא שרפת נשמה וגוף קיים לאו שרפה היא, ואי משום דרב נחמן נקיף ונפיש לה חבילי זמורות וניקלה כי היכי דלימות [סז]לעגל קמ"ל. אלא באש למה לי למעוטי אבר מעירקו. וכל היכא דכתיב באש לרבות כל שרפה הבאה מחמת האור הוא והכתיב ושרף אותו על עצים באש ותניא באש ולא בסיד רותח, התם באש תשרף לבסוף כתיב שרפה לרבות כל שרפה הבאה מחמת האש, הכא כתיב ושרף אותו על עצים באש אמר רחמנא באש אין מידי אחרינא לא. התם נמי כתיב על שפך הדשן ישרף, ההוא מיבעי ליה לכדתניא ושרף אע"פ שאין שם דשן, ישרף אע"פ שהצית האש ברובו:

תרלא

[סח]כתיב [סט]ויקם בלעם וילך וישב למקומו וגם בלק הלך לדרכו וישב ישראל בשטים. רבי עקיבא אומר כל פרשה שסמוכה לחברתה למדה הימנה. ר' מאיר אומר פרשיות הרבה סמוכות זו לזו ורחוקות זו מזו כרחוק מזרח ממערב. כיוצא בדבר אתה אומר [ע]הן בני ישראל לא שמעו אלי אמר ליה המקום ושמעו לקולך. כיוצא בו אתה אומר ובת איש כהן כי תהל לזנות וגו' והכהן הגדול מאחיו וכי מה ענין זה לזה אלא אף הוא נשרף, משל למה הדבר דומה לקטרון שהשלים שניו ולא שמש *פולימרכוס שלו אלא ברח והלך לו שלח המלך והביאו וחייבו לקטוע את ראשו, עד שלא יצא ליהרג אמר המלך מלאו לו מדה של דינרי זהב והוציאוהו לפניו אמרו לו אלו עשית כדרך שעשו חבריך היית נוטל מדה של דינרי זהב ונפשך שלך עכשיו אבדת את נפשך ואבדת את ממונך, כך בת כהן שזינתה יוצא כהן גדול לפניה ואומר לה אלו עשית כדרך שעשו אמותיך זכית שיצא ממך כהן גדול כיוצא בו ועכשיו אבדת את עצמך ואבדת את כבודך לכך נאמר ובת איש כהן והכהן הגדול מאחיו. כיוצא בו אתה אומר [עא]כי אתם לא עמי ואומר *והיה מספר בני ישראל וכי מה ענין זה לזה משל למלך שכעס על אשתו שלח אחר סופר לבא ולכתוב לה גט, עד שלא בא הסופר נתרצה המלך לאשתו אמר המלך אפשר שיוצא סופר זה מכאן חלק אלא א"ל בוא וכתוב שאני כופל לה כתובתה לכך נאמר כי אתם לא עמי והיה מספר בני ישראל. כיוצא בו אתה אומר [עב]תאשם שומרון כי מרתה באלהיה ואומר [עג]שובה ישראל עד ה' אלהיך וכי מה ענין זה אצל זה משל למה הדבר דומה למדינה שמרדה על המלך שלח המלך פולימרכוס אחד להחריבה היה אותו פולימרכוס בקי וכיושב אמר להם טלו לכם ימים ואם לאו הריני עושה לכם כדרך שעשיתי למדינה פלונית ולחברותיה לכך נאמר תאשם שומרון שובה ישראל: [עד]למה נקרא שמו כהן גדול שהוא גדול בחמשה דברים בנוי, בכח, בעושר, בחכמה, ובשנים. בנוי שהוא נאה מאחיו. בכח [שיהא גבור בכח] בוא וראה אהרן הניף את הלוים עשרים ושנים אלף ביום אחד, כיצד היה מניף אותם מוליך ומביא מעלה ומוריד. בעושר שאם לא היה עשיר אחיו הכהנים מעשירין אותו. מעשה בפנחס הסתת שמינוהו כהן גדול ויצאו אחיו הכהנים וראו אותו חוצב אבנים ולא הניחוהו ומלאו המחצב לפניו דינרי זהב, מנין שאם אין לו אחיו מגדלין אותו שנאמר והכהן הגדול מאחיו ולא כהן גדול בלבד אלא המלך כיוצא בו, וכן אתה מוצא בדוד המלך כשהלך להלחם עם גלית הפלשתי א"ל שאול *לא תוכל ללכת אל הפלשתי וגו' אמר לו דוד רועה היה עבדך וגו' [א"ל שאול ומי אמר לך שאתה יכול להרוג אותו מיד השיבו דוד ה' אשר הצילני וגו'] מיד וילבש שאול את דוד מדיו וכתיב

ממ"ק ובמ"ק סא הוריות יג: סב סנהדרין נ: סג פי' לכשיבא הגואל: סד ויקרא כ: סה סנהדרין נו: סו למעלה רמז תר"ו, פסחים עה. סז לעגל פירוש מכבש: סח ספרי פרשה בלק: סט במדבר כד: ע שמות ו: *פולימרכוס שר החיל: עא הושע א: *שם ב: עב שם יד: עג שם: עד תנחומא: *ש"א יז:

וכתיב בשאול [יז]משכמו ומעלה גבוה מכל העם כיון שהלבישו וראה שהם עשוין לו מיד הכניס בו עין הרע. כשראה דוד שהלבין פני שאול אמר לו לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי. הא למדת שאפילו היה אדם קצר ויטנה מלך נעשה ארוך, למה שבשעה שהיה נמשח בשמן המשחה היה משובח יותר מאחיו, אמר דוד בשמן המשחה שנמשחתי בו אני שמח שנאמר [יח]לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי ישכון לבטח:

[יט]והכהן הגדול מאחיו שיהא גדול מאחיו בנוי בכח בעושר [בחכמה] ובמדה. אין לו מנין שיגדלוהו משל אחיו [ת"ל] והכהן הגדול מאחיו שיגדלוהו אחיו. אמרו עליו על פנחס איש חכתה שעלה גורלו להיות כהן גדול והלכו אליו גוברין ואמרכלים ומצאוהו כשהוא תוצב ומלאו לו את המחצב דינרי זהב, א"ר חנינא בן גמליאל וכי סתת היה והלא חתננו היה ומצאוהו כשהוא חורש כמה שנאמר באלישע [ע]שנים עשר צמדים לפניו והוא בשנים העשר. [עט]ההיא שקא דדינרי דאתא לבי מדרשא קדם רבי אמי וזכה ביה, והיכי עביד הכי והתניא ונתן ולא שיטול מעצמו רבי אמי נמי לעניים זכה, ואיבעית אימא אדם חשוב שאני דתניא והכהן הגדול מאחיו וכו' גדלהו משל אחיו. [ס]ת"ר והכהן הגדול מאחיו זה כהן גדול. אשר יוצק על ראשו שמן המשחה זה משוח מלחמה. ומלא את ידו ללבוש את הבגדים זה מרובה בגדים, על כולן הוא אומר את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום ועל כל נפשות מת לא יבא. יכול יהו מקריבין אונן ת"ל כי נזר שמן משחת אלהיו עליו ולא על חברו. ואחר שהלק הכתוב יכול לא יהא מצוה על הבתולה, תלמוד לומר והוא אשה בבתוליה יקח אחר שחלק הכתוב רבה דברי ר' ישמעאל. ר"ע אומר אין לי אלא שעבר מחמת קריו מחמת מומו מנין, ת"ל והוא. בעא מיניה רבא מרב נחמן משיח שנצטרע מהו באלמנה [מידחי דחי או מיפטר פטור] לא הוה בידיה. יתיב רב פפא וקא מיבעיא ליה, א"ל הונא בריה דרב נחמן לרב פפא תנינא אין לי אלא שעבר מחמת קריו מחמת מומו מנין ת"ל והוא, קם נשקיה על רישיה ויהב ליה ברתיה. [סא]אשר יוצק על ראשו שמן המשחה ומלא את ידו ללבוש את הבגדים מה ת"ל לפי שנאמר שבעת ימים ילבשם הכהן תחתיו מבניו שיכול אין לי אלא שנמשח שבעה (י) ונתרבה שבעה, נמשח שבעה ונתרבה יום אחד נמשח יום אחד ונתרבה שבעה נמשח יום אחד ונתרבה יום אחד מנין ואפילו שעה אחת [מנין], ת"ל אשר יוצק על ראשו שמן המשחה ואפילו יום אחד ללבוש את הבגדים ואפילו שעה אחת. [סב]אלו נאמר ראש לא יפרע ובגד לא יפרום הייתי אומר בראש ובגד של סוטה הכתוב מדבר, ת"ל את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום שאינו בפריעה ובפרימה כל עיקר דברי רבי יהודה בן בתירא. (ר"ש) [ר"י] אומר אינו פורם כדרך בני אדם פורמין אלא הוא מלמטה וההדיוט מלמעלה. אמר רב למטה למטה ממש למעלה למעלה ממש. ושמואל אמר למטה למטה מקמי שפה למעלה למעלה מקמי שפה וזה וזה בצואר:

[*]ועל כל נפשות מת לא יבא. במה הכתוב מדבר אם ברחוקים ק"ו הוא ומה כהן הדיוט שהוא מטמא לקרובים אינו מטמא לרחוקים כהן גדול שאינו מטמא לקרובים אינו דין שלא מיטמא לרחוקים אלא בקרובים הכתוב מדבר. לאביו לאביו אינו מטמא אבל הוא מטמא למת מצוה. ולאמו לגזרה שוה לכדרבי במותם אינו מטמא אבל מטמא הוא לנגעם ולזיבתם. ואין לי אלא נזיר כהן גדול מנין. אמרת לא יאמר אמו בכהן גדול שאין ת"ל שהרי ק"ו הוא, ומה אם במקום שכהן הדיוט מטמא לאחיו מאביו אין כהן גדול מטמא לאמו, מקום שאין כהן הדיוט מטמא לאחיו מאביו אינו דין שאין כהן גדול מטמא לאמו. אם זכיתי מן הדין מה ת"ל אמו בכהן גדול מופנה להקיש ממנו לגזרה שוה, נאמר אמו בנזיר ונאמר אמו בכהן גדול מה אמו האמור בנזיר במותם אינו מטמא אבל מטמא לנגעם ולזיבתם אף אמו האמור בכהן גדול במותם אינו מטמא אבל מטמא לנגעם ולזיבתם. [סג]תניא רבי עקיבא אומר מנין לרביעית דם הבאה משני מתים שהוא מטמא באהל שנאמר ועל כל נפשות מת לא יבא שתי נפשות ושעור אחד. [סד]לא יבא ולא יטמא חייב בלא יבא וחייב בלא יטמא. אין לי אלא כהן גדול שחייב (יא) בלא יבא וחייב בלא יטמא. מנין לכהן הדיוט שחייב בלא יבא וחייב בלא יטמא, תלמוד לומר לא יטמא לא יטמא לגזרה שוה מה לא יטמא האמור בכהן גדול חייב בלא יבא וחייב בלא יטמא, אף לא יטמא האמור בכהן הדיוט חייב בלא יבא וחייב בלא יטמא:

[סה]לאביו ולאמו לא יטמא אבל מיטמא הוא למת מצוה. ומן המקדש לא יצא לא יצא עמהם אבל יוצא הוא אחריהם כיצד הם נכסין והוא נגלה הם נגלין והוא נכסה יוצא עמהם עד פתח העיר דברי רבי מאיר. ר' יהודה אומר אינו יוצא כל עיקר שנאמר ומן המקדש לא יצא, שפיר קאמר ר' יהודה אמר לך ר' מאיר אי הכי לביתו נמי לא, אלא הכי קאמר ומן המקדש לא יצא מקרושתו לא יצא וכיון דאית ליה היכרא לא אתי למינגע. ורבי יהודה אגב מרריה דלמא מקרי ואתי ונגע. [סו]אונן אינו במיתה אלא באזהרה דכתיב ומן המקדש לא יצא ולא יחלל הא אחר שלא יצא חילל. א"ל רב אחא לרבא ונילף חלול חלול מתרומה מה להלן במיתה אף כאן במיתה מי כתיב בגופיה מכללא הוא דאתי הוי דבר הבא מן הכלל ואין דנין אותו בגזרה שוה. [סז]מנין (יב) שאם עבד עבודתו כשרה, ת"ל ולא יחלל את מקדש אלהיו הא כהן הדיוט שעבד [אונן] עבודתו פסולה. כי נזר שמן משחת אלהיו עליו אין לי אלא משוח בשמן המשחה מרובה בגדים מנין, ת"ל כי שמן משחת אלהיו עליו אני ה' להגיד מה גרם, הוא ולא נזיר, הוא ולא מלך, הוא לרבות כהן משוח מלחמה. אשה בבתוליה יקח פרט לבוגרת שכלו בתוליה. רבי אליעזר ור"ש מכשירין בבוגרת:

[סח]והוא אשה בבתוליה יקח. פרט לבוגרת שכלו בתוליה דברי ר"מ. רבי אליעזר ור"ש מכשירין בבוגרת. רבי מאיר סבר בתולה אפילו מקצת בתולה משמע, בתוליה עד דאיכא כל בתוליה. בבתוליה כדרכה אין שלא כדרכה לא. ורבי אלעזר ור"ש סברי בתולה בתולה שלמה משמע, בתוליה ואפי' מקצת בתוליה, בבתוליה עד שיהו כל בתוליה קיימין בין כדרכה בין שלא כדרכה. [סט]אירס את האלמנה ונתמנה כהן גדול יכנוס דכתיב אשה. קדש את הקטנה ובגרה תחתיו לא יכנוס הא אישתני גופה. [ע]תני תנא קמיה דרב ששת כל שהוא ביקח הרי הוא בלא יקח כל שאינו ביקח אינו בלא יקח פרט לכהן גדול שבא על אחותו אלמנה. תניא לא יאמר גרושה ותיתי בק"ו מכהן הדיוט השתא לכהן הדיוט אסורה לכהן גדול מיבעיא למה נאמר לומר לך כשם שחלוקה גרושה מזונה וחללה בכהן הדיוט כך חלוקה אלמנה גרושה וחללה זונה בכהן גדול. חללה אין חלל אלא מאיסור כהונה. זונה נאמר כאן זונה ונאמר להלן זונה מה כאן זרעו הולין אף להלן זרעו חולין. אמר רב אשי הילכך כהן הבא על אחותו זונה משוי לה, חללה לא משוי לה. חזר ובא עליה עשאה חללה. אמר רב יהודה כהן גדול באלמנה לוקה שתים אחת משום לא יקח ואחת משום לא יחלל, ולילקי נמי משום לא יחלל זרעו, בשלא גמר ביאתו. אלמנה וגרושה לוקה שני שמות על זה ושני שמות על זה. [והתניא] גרושה אין לי אלא גרושה חלוצה מנין, ת"ל אשה. מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא, אמר אביי קדש לוקה משום לא יקח בעל [לוקה] משום לא יחלל. רבא אמר בעל לוקה לא בעל אינו לוקה מ"ט לא יקח משום לא יחלל. ומודה אביי במחזיר גרושתו שאם קדש ולא בעל שאינו לוקה, להיות לו לאשה אמר רחמנא והא ליכא, ומודה רבא בכהן גדול באלמנה שאם בעל ולא קדש שלוקה ולא יחלל זרעו אמר רחמנא והרי חלל. ושניהם מודים במחזיר גרושתו שאם בעל ולא קדש שאינו לוקה דרך הויה אסרה תורה. [עא]תנו רבנן אלמנה לא יקח בין אלמנה מן האירוסין בין מן הנשואין, פשיטא מהו דתימא נילף אלמנה מתמר מה להלן מן הנשואין אף כאן מן הנשואין קמ"ל. ואימא הכי נמי דומיא דגרושה מה גרושה בין מן האירוסין בין מן הנשואין אף אלמנה. [עב]אנוסת חברו ומפותת חברו לא ישא ואם נשא ר' אליעזר אומר הולד חלל וחכ"א הולד כשר. קמיפלגי ביש חלל מחייבי עשה ר' אליעזר בן יעקב סבר יש חלל מחייבי עשה ורבנן סברי אין חלל מחייבי עשה. מ"ט דרבי אליעזר דכתיב אלמנה וגרושה וחללה זונה את אלה לא יקח וכתיב ולא יחלל זרעו אכולהו. ורבנן אלה הפסיק הענין. ורבי אליעזר אלה למעוטי נדה. [עג]אמר אביי כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד מהני דאי ס"ד לא מהני אמאי לקי, ורבא אמר לא מהני מידי והא דלקי משום דעבר אמימרא דרחמנא, והרי אלמנה לכהן גדול דרחמנא אמר אלמנה וגרושה לא יקח ותנן כל מקום שיש קדושין עם עבירה הולד הולך אחר הפגום ואיזו זו אלמנה לכהן גדול גרושה והלוצה לכהן הדיוט, אמר לך רבא שאני התם דכתיב ולא יחלל זרעו שני חלולין אחד לזרעו ואחד לאלמנה, ולאביי נימא קרא לא יחל מאי לא יחלל אחד לו ואחד לה. [עד]ויאמר אלמנה מה ת"ל גרושה ומה אם אלמנה שמותרת לכהן הדיוט אסורה לכהן גדול גרושה שאסורה לכהן הדיוט אינו דין שתהא אסורה לכהן גדול. אלו כן הייתי אומר אלמנה שמותרת לכהן

מס"ק ובמ"ק עה ש"א ע: עו תהלים טז: עז תורת כהנים: עח מ"א יט: עט חולין קלד: ס הוריות יב: סא תורת כהנים: סב הוריות יב: *נזיר מז: סג חולין עב: כד תורת כהנים: כה סנהדרין יט: כו שם פד: כז תורת כהנים: סח יבמות נט: סט שם סא: ע קדושין עז: עא יבמות נט: עב שם ס: עג תמורה ד: עד תורת כהנים:

זית רענן (י) ונתרבה שבעה, בח' בגדיו: (יא) בלא יבא, באהל המת: (יב) שאם עבד, כהן גדול שהקריב אונן: הוא ולא מלך, לכאורה בא ללמוד דמלך ונזיר מותרין לישא בעולה:

לכהן הדיוט זרעו היכנה חולין גרושה שאסורה לכהן הדיוט זרעו היכנה ממזר ת"ל גרושה לא יחלל. או [אלו] נאמר גרושה ולא נאמר אלמנה הייתי אומר גרושה שאסורה לכהן הדיוט זרעו הימנה חולין אלמנה שמותרת לכהן הדיוט זרעו הימנה כשר, ת"ל אלמנה לא יחלל גרושה לא יחלל באתה אלמנה להחמיר עליה וגרושה להקל עליה וחללה אי זו היא שנולדה מאחר מן הפסולין. (יג) זונה מה ת"ל שיכול אין לי אלא כהן גדול שעושה זרעו מכל פסולות ממנו חולין כהן מנין, ת"ל זונה זונה לג"ש. מה זונה האמורה בכהן גדול עושה זרעו מכל פסולות ממנו חולין, אף זונה האמורה בכהן הדיוט עושה זרעו מכל פסולות ממנו חולין, את אלה לא יקח אלה לא יקח ולא יחלל ואין זרעו מן הנדה חולין. והלא דין הוא ומה אם אלו שאין חייב על ביאתן כרת זרעו מהן חולין נדה שחייב על ביאתה כרת אינו דין שזרעו ממנה חולין, ת"ל את אלה ולא יחלל ואין זרעו מן הנדה חולין. [עה]שאלה זו שאל רבי יוסי איש טבריא לפני רבן שמעון בן גמליאל א"ל ומה אם אשתו שאינו אסור בה אסור בבתה, אשת איש שאסור בה אינו דין שיהא אסור בבתה. אמר לו צא והתר לי כה"ג שכתב בו כי אם בתולה וגו' ואני אפרנס לך את ישראל אין דיין יכול לעקור אות אחת מן התורה. [עו]כי אם בתולה מלמד שהוא מצווה על הבתולה. מעמיו להביא את בת גיורת עמונית שתהא כשרה לכהונה. יקח אשה מה ת"ל מנין אתה אומר אירס האלמנה ונתמנה להיות כהן גדול יכנוס תלמוד לומר יקח אשה. מעשה ביהושע בן גמלא שקדש את מרתא בת ביתוס ומנהו המלך להיות כהן גדול וכנסה, יכול אפי' עשה מאמר ביבמתו [יכנוס] תלמוד לומר יקח אשה ולא יבמה. [עז]בתולה יכול קטנה ת"ל אשה. אי אשה יכול בוגרת ת"ל בתולה, הא כיצד יצאה מכלל קטנות ולכלל בוגרת לא באתה, אין בתולה אלא נערה וכן הוא אומר [עח]והנערה טובת מראה מאד בתולה. [עט]תני ר' זכאי קמיה דר' יוחנן כי אם בתולה מעמיו יקח אשה להביא גיורת מכנה* שכשרה לכהונה. א"ל אני שניתיו עמיו מעמיו להביא בתולה הבאה משני עממין ואת אמרת [גיורת] מכנה ותו לא. מאי ב' עממין אילימא עמוני שנשא עמונית מאי שנא עממין הזכרים אסורין ונקבות מותרות היינו גיורת מכנה אלא בעמוני שנשא בת ישראל. [פ]ולא יחלל זרעו כהנת מתחלל כהן אינו מתחלל שנאמר ולא יחלל זרעו זרעו מתחלל ואין הוא מתחלל. [פא]ישראל שנשא חללה בתו כשרה לכהונה. מנא הני מילי אמר רבי יוחנן משום רבי ישמעאל נאמר כאן ולא יחלל זרעו בעמיו ונאמר להלן לא יטמא בעל בעמיו זכרים ולא נקבות. אלא מעתה בתו של כהן גדול תשתרי, מי כתיב לא יחלל בנו לא יחלל זרעו כתיב. בת בנו תשתרי כתיב ולא יחלל זרעו מקיש זרעו לו מה הוא בתו אסורה אף בנו נמי בתו אסורה. בת בתו תיתסר א"כ גזרה שוה מאי אהני ליה לא יחלל אין לי אלא זרעו היא עצמה מנין, אמרת קל וחומר ומה זרעו שלא עבר עבירה מתחלל היא שעברה עבירה אינו דין שמתחללת, הוא עצמו יוכיח שעבר עבירה ואין מתחלל. מה להוא שכן אין מתחלל בכל מקום תאמר בהיא שמתחללת בכל מקום, ואם נפשך לומר אמר קרא לא יחלל זה שהיה כשר ונתחלל. [פב]אמר אביי זונה נכרית אתננה אסור, גמר תועבה תועבה מעריות מה עריות לא תפסי בהו קדושין אף זונה בהך דלא תפסי קדושין. כהן הבא עליה אינו לוקה משום לא יחלל זרעו זרעו אמר רחמנא והאי לאו זרעו הוא. זונה ישראלית אתננה מותר דהא תפסי בה קדושין וכהן הבא עליה לוקה משום לא יחלל זרעו דהא זרעו הוא. ורבא אמר אחת זונה נכרית ואחת זונה ישראלית אתננה אסור וכהן הבא עליה לוקה עליה משום זונה. מ"ט ילפינן מהדדי מה זונה ישראלית בלאו אף זונה נכרית בלאו ומה אתנן נכרית אסור אף אתנן ישראלית אסור. [פג]בעמיו להביא את בת חלל זכר שתהא פסולה מן הכהונה רבי יהודה אומר בת גר זכר כבת חלל זכר. כי אני ה' מקדשו להגיד מה גרם:

[פד]איש מזרעך לדורותם. מכאן אמר ר' אלעזר בן עזריה קטן פסול לעבודה אפילו תם. ומאימתי הוא כשר לעבודה משיביא שתי שערות אבל אין אחיו הכהנים מניחין אותו לעבוד עד שיהא בן עשרים. [פה]אשר יהיה בו מום אין לי אלא שנולד בו מום לאחר הדבור כזיבה ובנגעים, נולד בו מום לפני הדבור מנין (יד) ת"ל אשר בו מום. אין לי אלא שנולד תמים ונעשה בעל מום (מאמו) [נולד בע"מ ממעי אמו מנין], בעל מום קבוע בעל מום עובר מנין, ת"ל אשר בו מום. להקריב לחם אלהיו אין לי אלא תמידין שנקראו לחם שנאמר את קרבני לחמי מנין לרבות שאר קרבנות צבור, ת"ל שוב לחם. מנין לרבות את הדם תלמוד לומר להקריב ולהלן הוא אומר [*]ויקריבו בני אהרן את הדם אליו. מנין אימורי חטאת ואימורי אשם ואימורי קדשי קדשים ואימורי קדשים קלים, ת"ל לא יקרב להקריב לחם אלהיו. מנין הקומץ והלבונה והקטורת ומנחת כהנים ומנחת כהן משיח ומנחת נסכים, ת"ל לא יקרב להקריב לחם אלהיו. מנין היציקות והבלילות והתנופות וההגשות והקמיצות והקטרות והמליקות והקבלות וההזאות ת"ל לא יקרב להקריב לחם אלהיו. יכול יהא חייב על כולן ת"ל לחם מה לחם מיוחד שהוא משום עבודה (טו) יצאו אלו שאינן משום עבודה. אשר בו מום מה ת"ל לפי שנאמר זרע אהרן אין לי אלא זרעו של אהרן אהרן עצמו מנין, ת"ל כי כל איש אשר בו מום. אין לי אלא שנולד תמים ונעשה בעל מום בעל מום ממעי אמו מנין, ת"ל אשר בו מום. עור בין סומא בשתי עיניו בין סומא בעינו אחת. חוורור קבוע והמים הקבועין מנין, ת"ל איש עור. פסח בין חגר בשתי רגליו בין חגר ברגלו אחת. רגלו חלולה ועקומה ודומה למגל מנין, ת"ל או פסח. חרום שחוטמו שקוע חוטמו סולד חוטמו בלום מנין, תלמוד לומר או חרום. רבי יוסי אומר אין חרום אלא הכוחל שתי עיניו כאחת, אמרו לו הפלגת אף על פי שאינו כוחל שתי עיניו כאחת. שרוע שנשמטה ירכו. [פו]פיקה יוצא מגודלו עקבו יוצא לאחוריו פרסותיו רחבות כשל אוז מנין, ת"ל או שרוע. שבר רגל אין לי אלא שנשברה רגלו הקישן והקולבן והעוקלן מנין תלמוד לומר או איש אשר יהיה בו שבר רגל. שבר יד אין לי אלא שנשברה ידו אצבעותיו מורכבות זו לזו מנין וכו' קלוטות למטה מן הפרק כשר למעלה מן הפרק פסול. התך הבשר מנין ת"ל או שבר יד. היתה בה יתרת וחתכה אם יש בה עצם פסול ואם לאו כשר. גבן שיש לו גבינים הרבה, אין לי גבינים או אין לו אלא גבן אחד מנין, ת"ל או גבן. רבי דוסא אומר כל שגביניו שוכבים רבי חנניא אומר גבן שיש לו שני גבין ושתי שדראות. [פז]או דק או תבלול אמר רבה בר בר חנה סח לי יאשיה דמן אושא דק שהוא משוקע הרי זה מום צף אינו מום דק לבן משוקע אינו מום צף הרי זה מום וסימניך ברקא תבלול לבן הפוסק את הסירא ונכנס בשחור. שחור הנכנס בלבן אינו מום, אין מומין בלבן והא תניא הרי זה מום, הא מני רבי יוסי היא דרבי יוסי אומר לבן שנכנס בשחור הרי זה מום וכו'. אמר רבא מאי טעמא דרבי יוסי [פח]יצא מחלב עינימו תרבא דעינא איקרי עינא סתמא לא איקרי. ורבי מאיר מאי טעמא אמר רבא מה לשון תבלול דבר המבלבל בעין:

[פט]או תבלול בעינו, בעינו כל מה שבעינו מכאן אמרו שתי עיניו למעלה שתי עיניו למטה עינו אחת למעלה ועינו אחת למטה ורואה את החדר ואת העליה כאחת או שהיה מדבר עם חברו ואחר אומר לי רואה: עור בין סומא בשתי עיניו וכו'. אמר רבא למה לי דכתב רחמנא איש עור דק תבלול בעינו, צריכא, דאי כתב רחמנא עור משום דליתנהו [כלל] אבל חוורור והמים הקבועין דאיתנהו [ביה] אימא לא כתב רחמנא איש. ואי כתב רחמנא איש דלא קא חזי (בהו) כלל אבל מחסורת אלא כתב רחמנא דק. ואי כתב רחמנא דק משום דמחסרן אבל מבלבליתא לא כתב רחמנא תבלול, ואי כתב רחמנא תבלול משום דמבלבלן אבל משניותא לא כתב רחמנא בעינו. אמר רבא הילכך כל מחמת כהיותא [אתיא] מאיש. מחסורתא מדק. מבלבליתא מתבלול, משניותא מבעינו. [צ]תניא באדם לא נאמר יבלת בבהמה לא נאמר בה דק תבלול מנין ליתן את האמור של זה בזה ואת האמור של זה בזה תלמוד לומר גרב גרב ילפת ילפת לגזרה שוה מופנה דאי לא מופנה אדם מבהמה לא יליף שכן היא עצמה קרבה על גבי המזבח. בהמה מאדם לא ילפה שכן נתרבה במצות. לאיי אפנויי מופנה דליכתוב רחמנא ילפת ולא בעי גרב ואנא אמינא ומה ילפת דלא מאיסא הוי מומא גרב דמאיס לא כל שכן גרב דכתב רחמנא למה לי לאפנויי. וליכתבינהו רחמנא [כולהו] בחד וגרב וילפת הכא והכא ולילפו מהדדי, בהי ליכתוב רחמנא באדם הוה אמינא כל דפסול באדם פסול בבהמה קלוט וחיטין דליתנהו באדם בבהמה נמי לא פסלי. ליכתבינהו רחמנא בבהמה הוה אמינא כל דפסיל בבהמה פסול באדם גבן חרוץ דליתנהו בבהמה

ממ"ק ובמ"ק עה מס' ד"א פ"א: עו הורת כהנים: עז יבמות ...: עח ברא...ית כד: עט יבמות עז: *מכנה, פירש"י שלאיו ... עיי"ש, ועיין בערוך ע' כן א': פ כוטה כג: פא קדושין עז: פב בכורות נו: פג הורת כהנים: פד חולין כד: פה הורת כהנים, בכורות מה: *ויקרא ט: פו פקה פי' כדמות כדור: פז בכורות לח: פח תהלים עג: פט בכורות מד: צ שם מג:

זית רענן (יג) זונה מה ת"ל, הא יכולין למילף ק"ו מכהן הדיוט: שאלה זו שאל וכו', ולא יהא מותר אלא בת אלמנה: ואסר לי כה"ג, שאסור באלמנה וא"כ ק"ו שאסור בבתה וא"כ לא יוכל לישא אשה, וא"ת ישא בתולה שאין לה אם וי"ל דמ"מ היתה אסורה לו בזמן שאמה קיימת: אינו דין וכו', פי' מדין ק"ו אין אנו יכולין לעקור אות א' שהרי כתיב גבי כה"ג יקח אשה: כזיבה וכנגעים, שאותן שהיו לפני מ"ת אין מטמאין: (יד) ת"ל אשר בו מום, כ"ה הגירסא הנכונה: נולד ב"מ מנין, דסד"א כיון שנברא כך לא מיקרי מום: בע"מ עובר, שיכול להתרפאות: ת"ל אשר בו מום, משמע שעכשיו הוא ב"מ: (טו) יצאו אלו, בספ"ג גרס יצאו אותן שאינן משום עבודה, פי' אותן עבודות שאין הזר חייב עליהן מיתה אין בעל מום חייב עליהן: ת"ל אשר בו מום, משמע ממעי אמו הוא ויהיה בו מום לכשיולד:

בבהמה באדם נמי לא פסלי. וליכתבינהו רחמנא כולהו בחד והנך דליתנהו באידך וגרב וילפת הכא והכא ולילפו מהדדי. אלא כדתני דבי רבי ישמעאל כל פרשה שנאמרה ונשנית לא נשנית אלא בשביל דבר שנתחדש בה :

תרלב אמר רבא למה לי דכתב רחמנא מום באדם מום בבכור מום בקדשים , צריכא. דאי כתב רחמנא מום באדם שכן נתרבה במצות. אדם מבכור בהמה לא אתי שכן הוא עצמו קרב לגבי מזבח. קדשים מבכור לא אתי שכן קדושתו מרחם. אדם מקדשים לא אתי שכן הן עצמן קרבין. בכור מקדשים לא אתי שכן קדושה מרובה. חדא מחדא לא אתי תיתי חדא מתרתי, מהי תיתי לא ליכתוב רחמנא באדם ותיתי מהנך מה להנך שכן קרבין על גבי המזבח. בבכור ותיתי מהנך מה להנך שכן קדושתן מרובה ונוהגין בפשוטין. בקדשים ותיתי מהנך מה להנך שכן קדושתן מאליהן הילכך צריכי. [צא]או מרוח אשך אין לו ביצים. או אין לו אלא ביצה אחת זהו מרוח אשך האמור בתורה. רבי ישמעאל אומר שנמרחו אשכיו. רבי עקיבא אומר שהרוח באשכיו. ר׳ חנינא בן אנטיגנוס אומר שמראיו חשוכין. קשיא ליה לרבי ישמעאל הא חסר אשך מיבעי ליה, תני שנמרחו אשכיו. קשיא ליה לרבי עקיבא האי ממורח אשך מיבעי ליה, תני שהרוח באשכיו. קשיא ליה לר׳ חנינא בן אנטיגנוס האי רוח אשך מיבעי ליה, תני שמראיו השוכין. קסבר גורעין ומוסיפין ודורשין. [צב]אין לי אלא אלו בלבד מנין לרבות שאר המומין תלמוד לומר מום מום ריבה. מנין הכושי [צג]והגיחור [צד]לווקן [צה]כיפח ננס החרש והשוטה והשכור ובעל נגעים טהורים ת״ל איש איש. והלא דין הוא ומה אם בהמה שפסל בה אותו ואת בנו וטרפה ויוצא דופן ושנעבדה בה עבירה (טז) הכשיר בה כושי וגיחור וכו׳, אדם שהכשיר בו אותו ואת בנו וטרפה ויוצא דופן ושנעבדה בה עבירה אינו דין שנכשיר בו הכושי וגיחור לווקן וכיפח וננס וחרש ושוטה והשכור ובעל נגעים טהורין ת״ל איש איש ריבה. אשר בו מום פרט לאותו ואת בנו ולטרפה וליוצא דופן ולשנעבדה בו עבירה, והלא דין הוא ומה אם בהמה שהכשיר בה כושי גיחור לווקן כיפח ננס חרש שוטה שכור ובעל נגעים טהורים פסל בה אותו ואת בנו וטרפה ויוצא דופן ושנעבדה בו עבירה אדם שפסל בו כושי וגיחור לווקן כיפח ננס וחרש שוטה ושכור ובעל נגעים טהורים אינו דין שנפסול בו אותו ואת בנו וטרפה ויוצא דופן ולשנעבדה בו עבירה : מום בו פרט להלך מומו והלא דין הוא ומה אם בהמה שפסל בה אותו ואת בנו וטרפה ויוצא דופן ושנעבדה בו עבירה אם הלך מומה כשרה אדם שהכשיר בו אותו ואת בנו טרפה ויוצא דופן ושנעבדה בו עבירה אם הלך מומו לא יהא כשר. לא אם אמרת בבהמה שהכשיר בה כושי גיחור לווקן כיפח ננס והשכור ובעל נגעים טהורים תאמר באדם שפסל בו את כל אלו הואיל ופסל בו את כל אלו אם הלך מומו לא יהא כשר. תלמוד לומר מום בו פרט לשהלך מומו. [צו]תנן שפתו העליונה עודפת על התחתונה או שהתחתונה עודפת על העליונה הרי זה מום גבי אדם דכתיב מזרע אהרן ששוה בזרעו של אהרן אבל בבהמה לא. לא קשיא הא דאית בה עצם הא דלית בה עצם. יתר עליהן האדם הכילון והלפתן וכו׳ מנהני מילי אמר רבא א״ר יוחנן דאמר קרא כל איש אשר בו מום מזרע אהרן איש ששוה בזרעו של אהרן. מאי איכא בין מומין לשאינה שוה בזרעו של אהרן. איכא בינייהו אחולי עבודה מומא מחיל עבודה דכתיב ביה מום בו ולא יחלל שאינו שוה בזרעו של אהרן לא מחיל עבודה. מאי איכא בין שאינו שוה בזרעו של אהרן ומשום מראית העין איכא בינייהו עשה. [צז]לחם אלהיו (כתוב ברמז תקי״ח) : ומן הקדשים יאכל (יז) אף במחלוקת, והלא דין הוא ומה אם טבול יום ומחוסר כפורים שהן כשרין לעבודה למחר אינן אוכלין במחלוקת בעל מום שאין כשר לעבודה למחר אינו דין שלא יאכל במחלוקת תלמוד לומר יאכל במחלוקת. ויאמר למזבח ואין צריך לפרוכת למה נאמר לפרוכת, שאם נאמר למזבח ולא נאמר לפרוכת הייתי אומר כן המזבח שכשר לכל עבודה יהא אסור מן הפרוכת שאין כשר לכל עבודה לא יהא אסור צריך לומר לפרוכת. אלו נאמר לפרוכת ולא נאמר למזבח הייתי אומר מן הפרוכת שבפנים יהא אסור מן המזבח שבחוץ לא יהא אסור צריך לומר למזבח וצריך לומר לפרוכת. יכול לא יכנס לעשות רקועין ת״ל אך, כך הוא מצותו הכהנים נכנסין אין כהנים נכנסין לוים, אין לוים נכנסין ישראל, אין טהורין נכנסים טמאים, אין תמימין נכנסין בעלי מומים : [צח]תנו רבנן הכל נכנסין להיכל לבנות ולתקן ולהוציא את הטומאה מצוה בכהנים וכו׳. תני רב כהנא אך אל הפרוכת לא יבא יכול לא יהו כהנים בעלי מומין נכנסין לבין האולם ולמזבח לעשות רקועין, ת״ל אך חלק, מצוה בתמימים, אין שם תמימים נכנסין בעלי מומין וכו׳ : [צט]בעל מום ר׳ אומר במיתה וחכמים אומרים באזהרה מאי דריש אך אל הפרכת לא יבא וגו׳. ויליף חילול חילול מטמא ששימש. גמר פסול הגוף מפסול הגוף קדוש פנים פגול ונותר מקודש פנים פגול ונותר. ורבנן אמרי אמר קרא בו ולא בעל מום :

[ק]וידבר משה אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל להזהיר אהרן על ידי בנים ואת הבנים על ידי ישראל ואת הבנים זה ע״י זה : [ר]וינזרו אין נזירה אלא פרישה וכן הוא אומר [ש]וינזר מאחרי ויעל גלוליו אל לבו ואומר [ת]נזורו אחור וכן הוא אומר [א]מיין ושכר יזיר ואומר [ב]את ענבי נזיריך ואומר [ג]המה באו (בית הבעל) [בעל פעור] וינזרו לבושת ואומר [ד]האבכה בחדש החמישי הנזר הא אין נזירות בכל מקום אלא פרישה :

תרלג [ה]בעא מיניה ר׳ חייא בר אבין מרב יוסף מנין לטמא ששמש שהוא במיתה דכתיב דבר אל אהרן ואל בניו וינזרו וגו׳ ויליף חילול חילול מתרומה מה תרומה במיתה אף כאן במיתה ונילף חילול חילול מנותר מה להלן בכרת אף כאן בכרת, מסתברא מתרומה הוה ליה למילף שכן גוף טמא (מקדש) [מקוה] ברבים, אדרבה מנותר הוה ליה למילף שכן קודש פנים פגול ונותר, חילול דרבים מהילול דרבים עדיף. *[וינזרו מקדשי בני ישראל על קדשי בני ישראל חייבין על פגול נותר וטמא ואין חייבים על קדשי נכרים משום פגול נותר וטמא]. כל הזבחים שקיבל דמן זר פסל מנלן, דתני לוי וינזרו מקדשי בני ישראל ולא יחללו בני ישראל למעוטי מאי, איליכא למעוטי קרבן נשים קרבן נשים בטומאה קרב אלא למעוטי נכרים. השתא ציץ לא מרצי דאמר מר בגוי בין במזיד בין בשוגג לא הורצה בטומאה קרב. אלא הכי קאמר וינזרו מקדשי בני ישראל לא יחללו. דבי ר׳ ישמעאל תנא אתיא בק״ו מבעל מום, ומה בעל מום שאוכל אם עבד חילל, זר שאינו אוכל אינו דין שאם עבד חילל. מה לבעל מום שכן עשה בו קרבן כמקריבין אונן יוכיח. מה לאונן שכן אסור במעשר בעל מום יוכיח. וחזר הדין הצד השוה שבהן שמוזהרין ואם עבדו חיללו אף אני אביא זר שמוזהר אם עבד חילל. רב משרשיא אמר אתיא בק״ו מיושב ומה יושב שאוכל אם עבד חילל זר שאינו אוכל אינו דין שאם עבד חילל. מה ליושב שכן פסול לעדות חד מהנך יוכיח וכו׳. [ו]קדשי ישראל אין לי אלא קדשי ישראל (יח) קדשי עצמן מנין, תלמוד לומר אשר הם מקדישים לי לרבות את כולן, מנין שאין מדבר אלא בזמן נאמר כאן חילול ונאמר להלן חילול מה חילול האמור להלן זמן אף חילול האמור כאן זמן. מה חילול האמור להלן הרצאה אף חילול האמור כאן הרצאה. מה חילול האמור להלן כרת אף חילול האמור כאן כרת. נאמר כאן אני ה׳ ונאמר למטה אני ה׳ מה אני ה׳ האמור למטה אני ה׳ מכרית אף אני ה׳ האמור כאן אני ה׳ מכרית. [ז]יכול לא יהו חייבין משום טומאה אלא על דבר שיש לו מתירין בין לאדם בין למזבח. ודין הוא ומה פיגול שהוא בקבוע ובידיעה אחת ולא הותר מכללו אינו חייב אלא על דבר שיש לו מתירין בין לאדם בין למזבח, טמא שהוא בעולה ויורד ובשתי ידיעות והותרה מכללה אינו דין שאינו חייב אלא על דבר שיש לו מתירין בין לאדם בין למזבח, תלמוד לומר אשר הם מקדישים לי. יכול מיד ת״ל יקרב. א״ר אלעזר וכי יש נוגע שהוא חייב אלא מה ת״ל יקרב בהוכשר ליקרב. הא כיצד יש לו מתירין משיקרבו מתירים. אין לו מתירין משיקדש בכלי. אשכחן טמא נותר מנלן מדתני לוי מנין שאף בפסול זמן הכתוב מדבר, ת״ל ולא יחללו את קדשי בני ישראל בשני חילולין הכתוב מדבר אחד פסול זמן ואחד פסול טומאה : אמור אליהם לדורותיכם וגו׳ אמר רבי אבהו שלש כריתות בשלמים למה (כתוב למעלה ברמז ת״ק). [ח]אמור אליהם לדורותיכם כל איש אשר יקרב מכל זרעכם אל הקדשים אמור אליהם לאותן העומדין על הר סיני, לדורותיכם אלו דורות הבאין. אם נאמר אבות למה נאמר בנים ואם נאמר בנים למה נאמר אבות, מפני שיש באבות מה שאין בבנים ויש בבנים מה שאין באבות, באבות הוא אומר [ט]וכל בת יורשת נחלה והרבה מצות נצטוו בנים שלא נצטוו אבות הא מפני שיש באבות שאין בבנים ויש בבנים מה שאין באבות לפיכך הוצרך לומר אבות והוצרך לומר בנים. אמר מר באבות

ממ״ק ובמ״ק צא בכורות מד : צב תורת כהנים : צג גיחור פי׳ אדום ביותר : צד לווקן פי׳ לבן ביותר : צה כיפח פי׳ ארוך ודק, וכת״כ הגי׳ לבקן וקופח : צו בכורות מג : צז תו״כ : צח ערכין קה : צט סנהדרין פג : ק תורת כהנים : ר ספרי : ש יחזקאל יד : ת ישעיה א : א במדבר ו : ב ויקרא כה : ג הושע ט : ד זכריה ז : ה סנהדרין פג : *תורת כהנים : ו זבחים יט : ז תורת כהנים : ח מעילה י : ט ב״ב קכ : י במדבר לו :

זית רענן (טז) הכשיר בה כושי, דלא כתיב קרא ליפסל : (יז) אף במחלוקת, שיטלו חלק בקדשים : שאין כשר לכל העבודה, אלא לפרים ושעירים הנשרפים: לעשות רקועים, פי׳ צפוי לכהלים : להזהיר אהרן וכו׳, פי׳ שיזהיר אחד את חברו : (יח) קדשי עצמן מנין, שהכהנים הקדישו בעצמן : להלן חלל, בפרשת קדושים גבי נותר : להלן הרצאה, דכתיב לא ירצה : למטה אני ה׳, דכתיב ונכרתה וגו׳ מלפני אני ה׳ :

באבות הוא אומר וכל בת יורשת נחלה באבות אין בבנים לא מאי משמע אמר רבא אמר קרא [יא]זה הדבר דבר זה אינו נוהג אלא בדור זה. אלא מעתה [יב]זה הדבר דשחוטי חוץ הכי נמי דלא יהא נוהג אלא בדור זה שאני התם דכתיב [יג]לדורותם. [יד]זה הדבר דראשי המטות הכי נמי לא יהא נוהג אלא בדור זה, א"ל ההוא יליף זה זה מהתם, האי נמי לילף זה זה מהתם. האי מאי בשלמא התם איצטריך לגזרה שוה הכא למאי איצטריך לישתוק קרא מיניה ואנא ידענא מאי גזרה שוה, דתניא נאמר כאן זה הדבר ונאמר להלן [טו]זה הדבר מה להלן אהרן ובניו וכל ישראל אף כאן אהרן ובניו וכל ישראל ומה להלן ראשי המטות אף כאן ראשי המטות וכו' (כתוב ברמז תשפ"ג):

תרלד [טז]איש אין לי אלא איש אשה מנין ת"ל מכל זרעכם, מנין לרבות כל ישראל ת"ל כל איש. כל איש אשר יקרב מכל זרעכם אל הקדשים אשר יקדישו בני ישראל לה' וטמאתו עליו ונכרתה למה נאמר, לפי שהוא אומר והנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים אשר לה' וטמאתו עליו ונכרתה שיכול אין לי חייב כרת משום טומאה אלא על השלמים בלבד מנין לרבות כל הקדשים, תלמוד לומר וינזרו מקדשי בני ישראל. או אינו מביא אלא כיוצא בשלמים מה שלמים מיוחדין שנאכלין לשני ימים הנאכלין ליום אחד מנין, ת"ל בשר ששיריהן נאכלין. עולה שאין שיריה נאכלין מנין, ת"ל זבח כל מיני זבחים לרבות העופות והמנחות שאינן מיני זבחים. עד שאתה מרבה להביא את לוג שמן של מצורע מנין, ת"ל כל איש אשר יקרב מכל זרעכם אל הקדשים. יכול לא יהו חייבין משום טומאה אלא על דבר שחייבין עליו משום פיגול ודין הוא ומה אם פיגול שהוא בקבוע וכו'. וטומאתו עליו טומאת הגוף. או יכול טומאת בשר ת"ל טומאתו טומאתו לגזרה שוה מה טומאתו האמור להלן בטומאת הגוף דבר ולא דבר בטומאת בשר אף טומאתו האמור כאן בטומאת הגוף דבר ולא דבר בטומאת בשר. אמר רבי איש טומאתו עליו בטומאת הגוף דבר ולא דבר בטומאת הבשר. ר' (חייא) [יוסי] אומר נאמר קדשים בלשון רבים ונאמר טומאה בלשון יחיד הא מה אני מקיים וטומאתו עליו בטומאת הגוף דבר ולא דבר בטומאת בשר. אחרים אומרים לא דבר אלא במי שהטומאה פורשת ממנו. ונכרתה הנפש ההיא יכול מצד הזה לצד הזה, ת"ל מלפני ה' בכל מקום שאני. זרע אהרן אין לי אלא זרע של אהרן אהרן עצמו מנין, ת"ל הוא. צרוע או זב בקדשים לא יאכל עד אשר יטהר אוכלין ישראל במעשר טבולי יום אהרן ובניו מנין. ודין הוא ומה אם ישראל שאין אוכלין בתרומה במעורבי שמש הרי הם אוכלים המעשר טבולי יום, אהרן ובניו שאוכלין בתרומה במעורבי השמש אינו דין שיהיו אוכלין במעשר טבולי יום, נמצאו ישראל מן הכתוב אהרן ובניו מק"ו. [יח]תנא הערל והטמא פטורין מן הראיה בשלמא טמא דכתיב [יט]ובאת שמה והבאתם שמה כל שישנו בביאה ישנו בהבאה [וכל שאינו בביאה אינו בהבאה] אלא ערל מנלן, הא מני רבי עקיבא היא דמרבי ערל כטמא, דתניא רבי עקיבא אומר איש איש לרבות הערל. [כ]תניא רבי אליעזר אומר מנין לערל שאינו אוכל בתרומה נאמר [כא]תושב ושכיר בפסח ונאמר [כב]תושב ושכיר בתרומה מה תושב ושכיר האמור בפסח ערל אסור בו אף תושב ושכיר האמור בתרומה ערל אסור בו. רבי עקיבא אומר אינו צריך הרי הוא אומר איש איש לרבות הערל. [כג]ואימא לרבות האונן אמר קרא זר וכל זר זרות אמרתי לך ולא אנינות, ואימא ולא ערלות הא כתיב איש איש, ומה ראית, מסתברא ערלות הוה ליה לרבויי שכן מחוסר מעשה ומעשה בגופו וענוש כרת וישנו לפני הדבור וטילת זכריו ועבדיו מעכבת אותו. אדרבא אנינות הוה ליה לרבויי שכן ישנו בכל שעה ונוהגת באנשים ובנשים ואין בידו לתקן עצמו, הנך נפישן. רבא אמר בלא הנך נפישן נמי לא מצית אמרת דאמר קרא איש איש אי זהו דבר שישנו באיש ואינו באשה הוי אומר זה ערלות. [כד]טמא אינו אוכל בתרומה מנלן אמר רבי יוחנן משום רבי ישמעאל דאמר קרא איש איש מזרע אהרן אי זהו דבר ששוה בזרעו של אהרן הוי אומר זה תרומה, ואימא חזה ושוק אינה בחללים. תרומה נמי אינו בחללים. חללים לאו זרעא דאהרן הוא. וממאי דהאי עד אשר יטהר עד [דאיכא] הערב שמש אימא עד דמייתי כפרה. לא סלקא דעתך דתנא דבי רבי ישמעאל בזב בעל שתי ראיות ובמצורע מוסגר הכתוב מדבר דומיא דטמא נפש דלאו בר כפרה, ואימא הני מילי דלאו בני כפרה אבל דבר כפרה עד דמייתי כפרה'

ותו הא דתניא טבל ועלה אוכל במעשר העריב שמשו אוכל בתרומה, הביא כפרה בקדשים מנלן א"ר חסדא תלתא קראי כתיבי (כתוב ברמז תקמ"ח וברמז תק"ב). [כה]בקדשים לא יאכל עד אשר יטהר יכול עד שיבא במים תלמוד לומר ובא השמש וטהר מה טהור האמור למטה (יח) ביאת השמש אף טהור האמור כאן ביאת השמש. והנוגע בכל טמא נפש אין טמא נפש אלא במגע. ואשר תצא ממנו שכבת זרע זה בעל קרי, מנין לרבות הנוגע בשכבת זרע, ת"ל או איש. [כו]הזב ובעל קרי אין מטמאין עד שתצא טומאתן לחוץ. כיצד היה אוכל בתרומה והרגיש שנזדעזעו אבריו אוחז באמה ובולע את התרומה. זב דכתיב [כז]איש כי יהיה זב מבשרו. בעל קרי דכתיב ואיש אשר תצא ממנו שכבת זרע. [כח]אמר שמואל כל שכבת זרע שאין גופו מרגיש בה אינו מטמא מאי טעמא שכבת זרע אמר רחמנא בראויה להזריע. ל"א כל שכבת זרע שאינו יורה כחץ אינה מזרעת הא איטמויי מטמאה קרי בעלמא. אמר רב פפא נוגע בשכבת זרע אי בכל שהו או בכעדשה תנאי היא. דתניא מנין לרבות לנוגע בשכבת זרע ת"ל או איש. ופליגי בעלמא דאיכא למאן דאמר דון מינה ומינה מה שרץ בנגיעה אף שכבת זרע בנגיעה. ומינה מה שרץ בכעדשה אף שכבת זרע בכעדשה. ואיכא למ"ד דון מינה מה שרץ בנגיעה אף שכבת זרע בנגיעה ואוקי באתרה מה רואה במשהו אף נוגע במשהו. א"ל רב הונא בריה דרב נתן לרב פפא ממאי דמאו איש אשר יגע בכל שרץ מרבה לה דילמא מאו איש אשר תצא ממנו שכבת זרע קא מרבי לה דלכולי עלמא מינה ומינה, שיילינהו לתנאי איכא דתני כרב פפא ואיכא דתני כרב הונא בריה דרב נתן:

תרלה [כט]מפץ בשרץ מנין ודין הוא ומה פכין קטנים שטהורין בזב טמאין בשרץ מפץ שטמא בזב אינו דין שיהא טמא בשרץ. [אלא] מפץ במת מנלן דתניא נאמר [ל]בגד ועור בשרץ ונאמר [לא]בגד ועור במת מה בגד ועור האמור בשרץ מפץ טמא בו אף בגד ועור האמור במת מפץ טמא בו. מופנה [דאי לא מופנה] איכא למיפרך מה לשרץ שכן מטמא בכעדשה תאמר במת שאינו מטמא אלא בכזית. לאיי אפנויי מופנה מכדי שרץ איתקש לשכבת זרע דכתיב או איש אשר תצא ממנו שכבת זרע וסמיך ליה או איש אשר יגע בכל שרץ וכתיב ביה בשכבת זרע [לב]וכל בגד וכל עור אשר יהיה עליו שכבת זרע בגד ועור דכתב רחמנא גבי שרץ למה לי ש"מ לאפנויי. ואכתי מופנה מצד אחד הוא דמת נמי אפנויי [מופנה] מכדי מת איתקש לשכבת זרע וכתיב ביה בשכבת זרע וכל בגד וכל עור אשר יהיה עליו ש"ז בגד ועור דכתב רחמנא גבי מת למה לי ש"מ [לאפנויי והוה] מופנה משני צדדין. הניחא למ"ד דון מינה ואוקי באתרה אלא למ"ד דון מינה ומינה מא"ל. א"ק [לג]וכבסתם בגדיכם ביום השביעי כל טומאות שאתה מטמא במת לא יהו פחותים משבעה:

[לד]אשר יגע בכל שרץ. אין לי אלא בשרץ מנין לרבות את הנבלה ת"ל בכל שרץ. אשר יטמא לרבות (יט) את השעורין. באדם זה המת. אשר יטמא לו זה טמא מת. טומאתו לרבות זבים וזבות נדות ויולדות. אין לי אלא ימי תוכרן ימי קולן מנין, ת"ל לכל טומאתו אשר יטמא לרבות בועל נדה. לו לרבות אוכלת נבלת עוף טהור. נפש אשר תגע בו יטמא ולא המסיטה. וטמאה עד הערב לא יאכל מן הקדשים יש קדשים שאוכל בהן פרט לנתערבו על יתר מן מאה. אין לי אלא אוכלי תרומה באוכלי חולין משקה הקדש במשקה חולין, מנין אוכלי תרומה באוכלי תרומה משקה תרומה במשקה תרומה אוכלי הקדש באוכלי הקדש משקה הקדש במשקה הקדש מנין, ת"ל מן הקדשים ריבה. כי אם רחץ בשרו במים יכול יהא מרחיץ אבר אבר, תלמוד לומר ובא השמש וטהר מה ביאת השמש כלו כאחד אף ביאתו במים כלו כאחד:

ובא השמש וטהר ביאת שמשו מעכבתו מלאכול בתרומה ואין כפרתו מעכבתו מלאכול בתרומה. ואחר יאכל מן הקדשים יש קדשים שאין אוכלין בהן פרט (כ) לעירובין פחות ממאה. אין לי אלא אוכלי תרומה באוכלי תרומה, מנין אוכלי תרומה באוכלי חולין אוכלי חולין באוכלי תרומה אוכלי תרומה באוכלי קדש אוכלי קדש באוכלי תרומה אוכלי הקדש באוכלי הקדש משקה תרומה במשקה תרומה משקה תרומה במשקה חולין משקה חולין במשקה תרומה משקה תרומה במשקה קודש משקה הקדש במשקה תרומה משקה הקדש במשקה הקדש מנין, ת"ל מן הקדשים ריבה. כי לחמו

מסלת

ממ"ק ובמ"ק יא במדבר לו: יב ויקרא יז: יג שם: יד במדבר ל: טו ויקרא טז: טז תורת כהנים: יז כתוב לעיל: יח חגיגה ד: יט דברים יב: כ יבמות ע: כא שמות יב: כב ויקרא כב: כג יבמות עא: כד שם עד: כה תורת כהנים: כו נדה מ: כז ויקרא טו: כח נדה מג: כט בבא קמא כה: ל ויקרא יא. לא במדבר לא: לב ויקרא טו: לג במדבר לא: לד תורת כהנים: לו ברכות ב:

זית רענן (יח) ביאת השמש, מיירי בתרומה: (יט) את השעורין, כזית מנבלה וכעדשה מן השרץ: ימי קולן, כגון שבעה נקיים: ולא המסיטה, קאי אטמא מת משמע מקצת קדשים מותר לאכול בימי טומאתו כגון שנתערבו בחולין: אוכלי תרומה באוכלי תרומה, פי' תרומה טמאה שנתערבה בטהורה שמותרין לאוכלה: (כ) לעירובין, שאם נתערבה תרומה טמאה בטהורה בפחות ממאה אסור לאוכלה: משקה חולין במשקה תרומה, פי' והחולין הם טמאים ה"ל כאלו הכל טמא: מן הקדשים ריבה, פי' מדכתיב קדשים לשון רבים ריבה:

(כ) מסלת את החטין כשהוא רוצה ומקניב את הירק כשהוא רוצה. יכול תהא קניבת חול ת"ל הוא הרי הוא בקדושתו. [לז]ובא השמש וטהר ביאת שמשו מעכבתו מלאכול בתרומה ואין כפרתו מעכבתו מלאכול בתרומה, וממאי דהאי ובא השמש ביאת שמשו הוא ומאי וטהר טהר יומא אימא ובא השמש ביאת אורו הוא ומאי וטהר טהר גברא וכו'. [לח]הא דתנן טבל ועלה אוכל במעשר העריב שמשו אוכל בתרומה הביא כפרתו אוכל בקדשים מנלן, אמר רבא אמר רב חסדא תלתא קראי כתיבי ולא יאכל מן הקדשים וגו' הא רחץ יאכל, וכתיב ובא השמש וטהר ואח"כ יאכל, וכתיב [לח]וכפר עליה הכהן וטהרה מכלל שהיא טמאה; כיצד טבל ועלה אוכל במעשר, העריב שמשו אוכל בתרומה, הביא כפרתו אוכל בקדשים: (כתוב ברמז תקמ"ח וברמז תק"ב) [לט]נבלה וטרפה לא יאכל. רבי יהודה אומר יכול תהא נבלת עוף טמא מטמאה בגדים אבית הבליעה, תלמוד לומר נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה מי שאיסורו משום בל תאכל נבלה יצא זה שאין איסורו משום בל תאכל נבלה אלא משום בל תאכל טמא. [מ]יכול תהא נבלת בהמה מטמאה בגדים אבית הבליעה, ת"ל נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה מי שיש לה טומאה בשעת אכילתה יצתה זו שמטמאה קודם שיאכלנה. ותיתי בק"ו מנבלת עוף טהור ומה נבלת עוף טהור שאין לה טומאה בחוץ יש לה טומאה בפנים זו שיש לה טומאה בחוץ אינו דין שיש לה טומאה בפנים, אמר קרא בה בה ולא באחרת:

[מא]ושמרו את משמרתי (כא) שמרו לי משמרתי. ושמרו את משמרתי להזהיר ב"ד על כך. ולא ישאו עליו חטא יכול בנבלה הכתוב מדבר ת"ל עליו בזבח הוא מדבר ואין מדבר בנבלה, ומתו בו ולא במעשר, כי יחללוהו פרט לטהור שאכל את הטמא. [מב]אמר שמואל משום רבי אליעזר מנין לכהן טמא שאכל תרומה טהורה שהוא במיתה שנאמר ושמרו את משמרתי ולא תשאו עליו חטא ומתו בו טהורה אין טמאה לא. ואמר שמואל משום רבי אליעזר מנין לכהן טמא שאכל תרומה טמאה שאינו במיתה שנאמר ומתו בו כי יחללוהו פרט לזו שמחוללת ועומדת. אמר רב זר שאכל את התרומה לוקה. אמרו ליה רב כהנא ורב אסי לרב ולימא מר במיתה דכתיב וכל זר לא יאכל קדש, אני ה' מקדשם הפסיק הענין. מיתיבי ואלו הן שבמיתה זר שאכל את התרומה. [מתניתא] ארב קא רמית רב תנא הוא ופליג. [מג]הזיד במעילה רבי אומר במיתה וחכמים אומרים באזהרה, מ"ט דרבי אמר רבי אבהו גמר חטא מתרומה מה להלן במיתה אף כאן במיתה. ורבנן בו ולא במעילה:

תרלו [מד]אמר רבי יוחנן מנין לתחית המתים מן התורה שנאמר [מה]ונתתם ממנו את תרומת ה' לאהרן הכהן וכי אהרן לעולם קיים שנותנין לו תרומה אלא מלמד שעתיד לחיות וישראל נותנין לו תרומה מכאן לתחית המתים מן התורה. דבי ר' ישמעאל תנא כאהרן מה אהרן חבר אף בניו חברים מכאן שאין נותנין תרומה לכהן עם הארץ, דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מנין שאין נותנין תרומה לכהן עם הארץ שנאמר [מו]ויאמר לעם ליושבי ירושלים לתת מנת הכהנים והלוים למען יחזקו בתורת ה', כל המחזיק בתורת ה' יש לו מנת ושאין מחזיק בתורת ה' אין לו מנת. אמר רב חנא בר ארא אמר רבי יהודה כל הנותן תרומה לכהן עם הארץ כאלו נותנה לפני ארי מה ארי ספק דורס ואוכל ספק אינו דורס ואוכל אף כהן עם הארץ ספק אוכלה בטהרה ספק אוכלה בטומאה. רבי יוחנן אמר אף גורם לו מיתה שנאמר ומתו בו כי יחללוהו. דבי רבי אליעזר בן יעקב תנא אף משיאו עון אשמה שנאמר והשיאו אותם עון אשמה. [מז]תנו רבנן תרומה לכהן מעשר ראשון ללוי דברי רבי מאיר. רבי אלעזר בן עזריה אומר מתירו לכהן. מתירו מכלל דאיכא מאן דאסר (אלא) אימא נתנו [אף] לכהנים. מ"ט דרבי מאיר אמר רב אחא בריה דרבא משמיה דגמרא דכתיב [מח]כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו לה' תרומה כתרומה מה תרומה אסורה לזרים אף מעשר ראשון נמי אסור לזרים. אי מה תרומה חייבין עליה מיתה וחומש אף מעשר ראשון נמי חייבין עליהן מיתה וחומש, אמר קרא ומתו בו כי יחללוהו ויסף חמישיתו עליו בו ולא במעשר עליו ולא במעשר, ורבנן כתרומה מה תרומה טובלת אף מעשר ראשון נמי טובל, וכדתניא ר' יוסי אומר יכול לא יהא חייב אלא על הטבל שלא הורם ממנו כל עיקר, הורם ממנו תרומה גדולה ולא הורם ממנו מעשר ראשון, מעשר ראשון ולא מעשר שני ואפילו מעשר עני מנין ת"ל [מט]לא תוכל לאכול בשעריך ולהלן הוא אומר [נ]ואכלו בשעריך ושבעו מה בשעריך האמור להלן מעשר עני אף שעריך האמור כאן מעשר עני וקאמר רחמנא לא תוכל, ואידך מעשר דטבול מדר' יוסי נפקא. ורבנן אי מההיא הוה אמינא הני מילי ללאו אבל למיתה לא, קמ"ל. [נא]אם נאמרו קלות למה נאמרו חמורות, שאלו נאמרו (כב) קלות ולא נאמרו חמורות הייתי אומר על הקלות בלא תעשה ועל החמורות במיתה צריך לומר חמורות. אלו נאמרו חמורות ולא נאמרו קלות הייתי אומר על החמורות יהא חייב על הקלות יהא פטור לכך צריך לומר קלות וצריך לומר חמורות. וכל זר לא יאכל קדש אין לי אלא זר, מנין אפי' לוי אפילו ישראל ת"ל כל זר. לא יאכל אין אכילה פחותה מכזית. קדש מה קדש (כג) האמור להלן בקדשי הגבול הכתוב מדבר אף קדש האמור כאן בקדשי הגבול הכתוב מדבר. [נב]אמר רבי אבהו אמר רבי אלעזר כל מקום שנאמר לא יאכל לא תאכל לא תאכלו אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע עד שיפרוט לך הכתוב כדרך שפרט בנבלה. דתניא לא תאכלו כל נבלה לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכור לנכרי וכו'. והרי תרומה דרחמנא אמר וכל זר לא יאכל קדש ותנן מערבין לנזיר ביין ולישראל בתרומה, אמר רב פפא שאני התם דאמר קרא תרומתכם שלכם תהא. ואידך תרומתכם דכולהו ישראל. [נג]אמר רבא זר שאכל עולה לפני זריקה חוץ לחומה לוקה חמש לרבי שמעון. ולילקי נמי משום וזר לא יאכל קדש, הני מילי היכא דחזי לכהנים הכא לכהנים לא חזי:

תרלז [נד]תניא רבי אליעזר אומר מנין לערל שאינו אוכל בתרומה נאמר [נה]תושב ושכיר בפסח ונאמר תושב ושכיר בתרומה מה תושב ושכיר האמור בפסח ערל אסור בו אף תושב ושכיר האמור בתרומה ערל אסור בו. רבי עקיבא אומר אינו צריך הרי הוא אומר איש איש לרבות הערל. אמר מר נאמר תושב ושכיר וכו' מופנה דאי לא מופנה איכא למיפרך מה לפסח שחייבין עליו משום פגול ונותר וטמא. לאיי אפנויי מופנה, הי מופנה אי דתרומה מצרך צריכי דתניא תושב זה קנוי קנין עולם, שכיר זה קנוי קנין שנים, ויאמר תושב ואל יאמר שכיר ואני אומר קנוי קנין עולם אינו אוכל קנוי קנין שנים לא כל שכן, אלו כן הייתי אומר תושב זה קנוי קנין שנים אבל קנוי קנין עולם אוכל בא שכיר ולימד על התושב שאע"פ שקנוי קנין עולם אינו אוכל. אלא דפסח מופנה האי תושב ושכיר דכתב רחמנא בפסח מאי ניהו. אילימא תושב ושכיר ממש משום דהוה ליה תושב ושכיר איפטר ליה מפסח והא קיימא לן גבי תרומה דלא אכיל בתרומה דרביה אלמא לא קני ליה לרביה קנין גמור, אלא לאפנויי, ואכתי מופנה מצד אחד הוא ושמעינן ליה לרבי אלעזר דאמר מופנה מצד אחד למדין ומשיבין, כיון דלגופיה לא צריך שדי חד אלמד וחד אמלמד והוה ליה גזרה שוה מופנה משני צדדין, אי מה פסח אונן אסור בו אף תרומה אונן אסור בה, אמר רבי יוסי בר חנינא אמר קרא זר וכל זר זרות אמרתי לך ולא אנינות. אימא ולא ערלות הא כתיב תושב ושכיר. ומה ראית, מסתברא ערלות הוה ליה לרבויי שכן מחוסר מעשה ומעשה בגופו וענוש כרת וישנו לפני הדבור ומילת זכריו ועבדיו מעכבת בו, אדרבה אנינות הוה ליה לרבויי שכן ישנו בכל שעה ונוהגת באנשים ובנשים ואין בידו לתקן עצמו, הנך נפישן. רבא אמר בלא הנך נפישן נמי לא מצית אמרת שבקינן ערלות דכתיב בגופיה דפסח וילפינן אנינות מפסח דפסח גופיה ממעשר גמר. אי מה פסח מילת זכריו ועבדיו מעכבת בו [אף] תרומה מילת זכריו ועבדיו מעכבת בו א"ק [נו]ומלתה אותו אז יאכל בו מילת זכריו ועבדיו מעכבת בו [מלאכול בפסח] ואין מילת זכריו ועבדיו מעכבת בתרומה. אי הכי אימא כל ערל לא יאכל בו בו אינו אוכל אבל אוכל בתרומה הא כתיב תושב ושכיר. ומה ראית, מסתברא דערלות הוה ליה לרבויי שכן מעשה בגופו וענוש כרת. אדרבה מילת זכריו ועבדיו הוה ליה לרבויי שכן ישנו בכל שעה, הנך נפישן. רבא אמר בלא הנך נפישן לא מצית אמרת מי איכא מידי דערלות גופיה לא מעכבא וערלות דאחריני מעכבא. ורבי עקיבא האי תושב ושכיר מאי עביד ליה לאתויי גר שמל ולא טבל וקטן שנולד כשהוא מהול וקסבר צריך להטיף ממנו דם ברית. ורבי אליעזר לטעמיה דאמר גר שמל ולא טבל גר מעליא הוא וקסבר קטן שנולד מהול אין צריך להטיף ממנו דם ברית. ורבי אליעזר

ממ"ק ובממ"ק לו ברכות ג: לז יבמות עד: לח ויקרא יג: לט זבחים סט: מ נדה מב: מא תורת כהנים: מב סנהדרין פג: מג שם פד: מד שם ל: מה במדבר יח:
מו דס"ב נח: מז יבמות פו: מח במדבר יח: מט דברים יב: נ שם כו: נא תו"כ: נב פסחים כג: נג מכות יח: נד יבמות ע: נה שמות יב: נו שם.

זית רענן (כ) מסלת, פי' מנפה הסולת וזורק השאר: ומקניב, פי' מסיר עליה המעופשין: (כא) שמרו לי משמרתי, פי' לעשות שניות והרחקה: להזהיר ב"ד שיכופו להכהנים על כך: יכול בנבלה, פי' כשנוגע בנבלה הוא נושא חטא: בזבח הוא מדבר, אם אכל קדשים בטומאה הוא חייב: (כב) קלות, שרץ ונבלה חמורות מת: על הקלות בל"ת, פי' אם נטמא בשרץ ונבלה ואכל מעשר בל"ת: אבל על החמורות, פירש אם נטמא במת אפילו אכל מעשר יהא במיתה: ממור, שבא מעם זר: (כג) האמור להלן, בערתי הקדש מן הבית דמיירי במעשר שהוא קדשי גבול אף כאן מיירי בקדשי גבול שהוא תרומה:

אליעזר האי איש איש מאי עביד ליה דברה תורה כלשון בני אדם (כתוב ברמז רי"א): [נז]וכהן כי יקנה נפש מנין לכהן שנשא אשה וקנה עבדים שיאכלו בתרומה שנאמר וכהן כי יקנה נפש קנין כספו הוא יאכל בו. ומנין לאשה שקנתה עבדים ועבדים שקנו עבדים שיאכלו בתרומה שנאמר וכהן כי יקנה נפש קנין כספו אף קנינו שקנה כספו אוכל. [נח]אמר עולא דבר תורה ארוסה בת ישראל אוכלת בתרומה שנאמר וכהן כי יקנה נפש קנין כספו הוא יאכל בו אמר רחמנא והא נמי קנין כספו הוא. ומה טעם אמרו אינה אוכלת שמא ימזגו לה כוס של תרומה בבית אביה ותשקה לאחיה ולאחיותיה, אי הכי הגיע זמן ולא נשאו נמי, התם דוכתא מייחד לה. אלא מעתה לקיט כהן לישראל לא ליכול בתרומה דילמא אתי למיכל בהדיה השתא מדירהו ספי ליה מדידיה אכליה. רב שמואל בר יהודה אמר משום [נט]סימפון. אי הכי נכנסה לחופה ולא נבעלה נמי, התם מיבדק בדיק לה והדר מעייל לה. מאי בינייהו איכא בינייהו קיבל מסר והלך, היבם אינו מאכיל בתרומה מ"ט קנין כספו אמר רחמנא והאי קנין דאחיו הוא. [ס]העובר והיבם והארוסין והחרש ובן ט' שנים ויום אחד פוסלין ולא מאכילין, האי עובר ה"ד אי בת כהן לישראל היא פסיל לה [סא]כנעוריה (בית אביה) אמר רחמנא פרט למעוברת. אי בת ישראל לכהן ילוד מאכיל שאינו ילוד אינו מאכיל. היבם אי בת כהן לישראל היא פסיל לה ושבה אל בית אביה אמר רחמנא פרט לשומרת יבם. ואי בת ישראל לכהן היא לא מאכיל לה קנין כספו אמר רחמנא והאי קנין כספו דאחיו הוא. הארוסין אי בת כהן לישראל היא פסיל לה דקני לה כי תהיה אמר רחמנא והא קניא בהויה. אי בת ישראל לכהן היא לא מאכיל לה מאי טעמא משום דעולא. והחרש אי בת כהן לישראל היא פסיל לה דהא קני לה בתקנתא דרבנן. אי בת ישראל לכהן היא לא מאכיל לה קנין כספו אמר רחמנא והאי לאו בר קנין הוא. ובן תשע שנים ויום אחד דהנך פוסלין בביאתן וכדתניא בן תשע שנים ויום אחד גר עמוני ומואבי מצרי ואדומי כותי נתין חלל וממזר שבאו על הכהנת ועל הלויה ועל בת ישראל פסלוה. [סב]איבעיא להו מחוסר גט שחרור אוכל בתרומה או אינו אוכל בתרומה, קנין כספו אמר רחמנא והאי לאו קנין כספו הוא או דילמא כיון דמחוסר גט שחרור קנין כספו קרינא ביה. ת"ש יליד בית מה ת"ל אם קנין כסף אוכל יליד בית לא כל שכן, אלו כן הייתי אומר מה קנין כסף שיש בו שוה כסף [אוכל] אף יליד בית שיש בו שוה כסף [אוכל], ומנין שאע"פ שאינו שוה כלום, ת"ל יליד בית מ"מ. ועדיין אני אומר יליד בית בין שיש בו [שוה] כסף בין שאין בו [שוה] כסף אוכל. קנין כסף שיש בו שוה כסף אוכל אין בו שוה כסף אינו אוכל, ת"ל קנין כספו ויליד ביתו מה יליד בית אע"פ שאינו שוה כלום אף קנין כסף אע"פ שאינו שוה כלום. [סג]העובר פוסל ואינו מאכיל דברי רבי יוסי. איבעיא להו מ"ט דר' יוסי משום דקסבר עובר במעי זרה זר הוא או דילמא ילוד מאכיל שאינו ילוד אינו מאכיל, למאי נפקא מינה לעובר במעי כהנת, מאי, אמר רבא היינו טעמא דרבי יוסי דקסבר עובר במעי זרה זר הוא, רב יוסף אמר ילוד מאכיל שאינו ילוד אינו מאכיל. אמר רב יהודה אמר שמואל זו דברי רבי יוסי אבל חכמים אומרים יש לו בנים אוכלין בשביל בנים אין לו בנים אוכלין בשביל אחין. אין לו אחין אוכלין בשביל משפחה כולה זו ולא סבירא ליה הא א"ל שמואל לרב הונא [סד]בגדתאה איתי לי בי עשרה ואימא לך באנפייהו המזכה לעובר קנה (כתוב ברמז תק"ן):

[סה]כי יקנה קנין כספו יכול אפילו עבד עברי יאכל בתרומה תלמוד לומר כסף יצא עבד עברי (כד) שאין לו בו כסף: אוציא את עבד עברי ולא אוציא את של שותפין, תלמוד לומר כספו פרט למי שחציו עבד וחציו בן חורין. מנין לבן שמאכיל אמו בתרומה, דין הוא אם מצינו שעשה זרע כאב לפסול נעשה את זרע כאב להאכיל שמדת מאכיל מעוטה (כו) אמר ר"ש תלמוד לומר ויליד ביתו הם יאכלו הם אוכלין ואין בהמה אוכלת, יכול לא תאכל בכרשינין, תלמוד לומר נפש בלחמו יצא מת שאין לו לחם. *ובת כהן כי תהיה לאיש זר בן ט' שנים ויום אחד גר עמוני ומואבי מצרי ואדומי כותי חלל נתין וממזר שבאו על הכהנת ועל הלויה ועל בת ישראל פסלוה, מנא ה"מ, אמר רב יהודה אמר רב אמר קרא ובת כהן כי תהיה לאיש זר כיון שנבעלה לפסול לה פסלה. האי מיבעיא ליה לכדקאמר רחמנא בת כהן דמינסבא לזר לא תאכל, ההיא מושבה אל בית אביה נפקא מדקאמר רחמנא ושבה אל בית אביה כנעוריה מלחם אביה תאכל מכלל דמעיקרא לא אכלה. אי מההיא הוה אמינא [לאו הבא מכלל עשה] עשה כתב רחמנא האי ללאו. לאו מוכל זר לא יאכל קדש נפקא. ההוא מיבעיא ליה לגופיה. תרי וכל זר כתיבי. ואכתי מיבעיא ליה לכדרבי יוסי בר' חנינא זרות אמרתי לך ולא אנינות. ור' יוסי בר' חנינא מזר וכל זר נפקא. ואכתי מיבעיא לכדתניא כשהיא חוזרת חוזרת לתרומה ואינה חוזרת לחזה ושוק. ואמר רב חסדא אמר (רבא) [רבינא] בר שילא מאי קרא דכתיב היא בתרומת הקדשים לא תאכל במורם מן הקדשים לא תאכל. א"כ ליכתוב קרא בקדשים לא תאכל מאי בתרומת הקדשים, ש"מ תרתי. אשכחן כהנת, לויה וישראלית מנלן, כדקאמר ר' אבא אמר רב בת ובת הכא נמי בת ובת. כמאן כרבי עקיבא דדריש ווי"ן. אפילו תימא רבנן כולה ובת קרא יתירא הוא. ואימא לנבעלה לפסול לה חייבי כריתות, כי תהיה אמר רחמנא הנך דאית בהו הויה וחייבי כריתות לאו בני הויה נינהו. א"ה נכרי ועבד דלאו בני הויה נינהו לא ליפסלו. הנך פסלי מדרבי יוחנן דאמר ר' יוחנן משום ר' ישמעאל מנין לנכרי ועבד שבאו על הכהנת ועל הלויה ועל הישראלית שפסלוה שנאמ' ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה מי שיש לו אלמנות וגרושין בה יצאו נכרי ועבד שאין לו אלמנות וגרושין בה. אשכחן כהנת. לויה וישראלית מנלן כדקאמר ר' אבא אמר רב בת ובת הכא נמי בת ובת וכו'. [סו]ובת כהן כי תהיה לאיש זר אין לי (כז) אלא לממזר מנין אפילו ללוי ואפילו לישראל תלמוד לומר לאיש. מנין אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט (ממזרת ונתינה לישראל) בת ישראל לממזר ולנתין, תלמוד לומר לאיש לאיש המאכיל. והלא דין הוא ומה ישראל שאין ביאתו פוסלתה מן הכהונה ביאתו פוסלתה מן התרומה כהן גדול שביאתו פוסלתה מן הכהונה אינו דין שתהא ביאתו פוסלתה מן התרומה. לא אם אמרת בישראל שאין מאכיל את אחרות תאמר בכהן גדול שמאכיל את אחרות הואיל ומאכיל את אחרות לא תהא ביאתו פוסלתה מן התרומה תלמוד לומר לאיש לאיש המאכיל. היא בתרומת הקדשים לא תאכל היא אינה אוכלת אבל אמה אוכלת כיצד בת ישראל לכהן ילדה הימנו בת הלכה הבת ונשאת לעבד ונשאת לנכרי הייתי אומר כשם שהיא אינה אוכלת כך אמה לא תאכל, תלמוד לומר היא, היא אינה אוכלת אבל אמה תאכל. אם נאמר בתרומה למה נאמר בקדשים [ואם נאמר בקדשים למה נאמר בתרומה], מפני שיש בתרומה מה שאין בקדשים ובקדשים מה שאין בתרומה. תרומה לא הותרה לזרים קדשים הותרו לזרים. קדשים חייבין עליהן משום פגול נותר וטמא תרומה אין חייבין עליהן משום פגול נותר וטמא, הא מפני שיש בתרומה מה שאין בקדשים ובקדשים מה שאין בתרומה, צריך לומר בתרומה וצריך לומר בקדשים. [סז]ובת כהן כי תהיה לאיש זר וסמיך ליה ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה, א"ר יוחנן בת כהן לישראל אין זווגן עולה יפה. מאי היא אמר רב חסדא או אלמנה או גרושה או זרע אין לה. במתניתא תנא קוברה או קוברתו או מביאתו לידי עניות. איני והא"ר יוחנן הרוצה להעשר ידבק בזרעו של אהרן כל שכן שתורה וכהונה מעשרתו, לא קשיא הא בת"ח הא בעם הארץ. [סח]ובת כהן כי תהיה אלמנה בת ישראל שנשאת לכהן תאכל בתרומה, מת ולה ממנו בן תאכל בתרומה. נשאת ללוי תאכל במעשר, מת ולה ממנו בן תאכל במעשר. מת בנה מלוי תאכל בתרומה. דחוזרת ואכלה בשביל בנה, מנא לן א"ר אבא אמר רב דאמר קרא בת ובת. כמאן כר"ע דדריש ווי"ן. אפילו תימא רבנן כולה ובת קרא יתירא הוא. ת"ר כשהיא חוזרת חוזרת לתרומה ולא לחזה ושוק, אמר רב חסדא אמר (רבא) [רבינא] בר שילא מ"ק היא בתרומת הקדשים לא תאכל במורם מן הקדשים לא תאכל

גט"ק ובמ"ק נז יבמות פח: נח כתובות נז: נט סימפון נוס: ס יבמות כז: סא (נ"ה) כו: סב גיטין נב: סג יבמות כו: סד בגדתא פס מקום: סה הורס כמים:
*יבמות סח: סו הורה כבוס: סז פסחים מט: סח יבמות סז:

זית רענן (כד) שאין לו בו כסף, שאין רשאי למוכרה לאחר: של שותפין, אפילו שני הארונים הם כהנים אין אוכל דבעינן כספו המיוחד לו: לבן שמאכיל אמו, בת ישראל שניסת לכהן ומת ולה הימנו בן: לפסול לו, בת כהן שנשאת לישראל ומת ולה הימנו בן שאינה אוכלת בתרומה: שמדת מאכיל מעוטה, שהעובר והיבם והאירוסין פוסלין ולא מאכילין: (כו) אמר ר"ש וכו', הם יאכלו הם יאכילו, כ"ה שם בגמרא פי' מזה ילפינן שהולד מאכיל בתרומה: הם אוכלין, פי' מדכתיב הם ילפינן למעט בהמה: בכרשינין, מאכל בהמה אלא בשני רעבון מאכילין אותו לאדם: ת"ל נפש, ונפש בהמה מקרי נפש: יצא מת, פי' אם מת הכהן ואין היורשים כהנים אין עבדיו אוכלין בתרומה אפילו לא זכו בהן עדיין היורשים: (כז) אלא לממזר, כשנשאת לממזר פסולה מתרומה לעולם: אפילו ללוי אפילו לישראל, הפוסלין לה כגון שהיא ערוה עליהם: אלמנה לכ"ג, שאם בא עליה נפסלה מן התרומה לעולם: ממזרת ונתינה לישראל, ל"ג לה בת"כ דהא בלאו הכי פסולה: ומה ישראל, הכשר לה אם בא עליה טוהרת לכהן הדיוט: ביאתו פוסלתה מן התרומה, כל זמן שהיא אצלו: כהן גדול שביאתו, שאם בא על אלמנה נעשה לחללה ופסולה אפי' לכהן הדיוט: לאיש המאכיל, פי' מדכתיב לאיש זר משמע דקאי לעיל מיניה פי' לאיש המאכיל פי' אפילו נבעלה לכהן הפסול לה פסלה מתרומה: כך אמה לא תאכל, דה"ל כמי שאין לה זרע: קדשים הותרו לזרים, קדשים קלים: תרומה וכו' וטמא, דבקדש שלישי עושה רביעי משא"כ בתרומה:

תאכל. ורב נחמן אמר רבה בר אבוה מלחם ולא כל לחם פרט לחזה ושוק. רב ספרא אמר מלחם [לחם] ולא (כל) בשר. רב פפא אמר מלחם אביה תאכל [לחם] הקנוי לאביה תאכל פו״ט לחזה ושוק דמשלחן גבוה קא זכי ליה. רבא אמר [סט]כי את חזה התנופה ואת שוק התרומה תאכלו במקום (קדוש) [טהור] אתה ובניך ובנותיך אתך בזמן שאתך:

[ע]וזרע אין לה אין לי אלא זרעה זרע זרעה מנין, תלמוד לומר זרע אין לה עיין עליה. והא אפיקתיה לזרע זרעה זרע זרעה לא איצטריך קרא דבני בנים הרי הן כבנים כי איצטריך קרא לזרע פסול. ותנא גופיה דדריש הכי מנא ליה, אמרי מדכתב [א]מאן בלעם הליך עמנו [ב]מאן יבמי להקים לאחיו שם ולא כתיב ביה יו״ד והכא כתיב יו״ד ש״מ לדרשא הוא דכתב. [עא]ת״ר ושבה אל בית אביה פרט לשומרת יבם. כנעוריה פרט למעוברת. והלא דין הוא ומה במקום שלא עשה ולד מן הראשון כולד מן השני לפוטרה מן חיבום עשה עובר כילוד, מקום שעשה ולד מן הראשון כולד מן השני לפוסלה מן התרומה אינו דין שנעשה עובר כילוד. לא אם עשה עובר כילוד לענין יבום שהרי עשה מתים כחיים, נעשה עובר כילוד לענין תרומה שלא עשה מתים כחיים, תלמוד לומר כנעוריה פרט למעוברת, ואיצטריך למיכתב כו׳ (כתוב ברמז תק״ן). [עב]יאמר גרושה מה ת״ל אלמנה ומה גרושה שאסורה לכהן הדיוט הרי היא חוזרת אלמנה שמותרת לכהן הדיוט אינו דין שתחזור. אלו כן הייתי אומר גרושה שאין לה זרע תחזור אבל אלמנה בין שיש לה זרע בין שאין לה זרע החזור, תלמוד לומר אלמנה וזרע אין לה, אלו נאמר אלמנה ולא נאמר גרושה הייתי אומר אלמנה שאין לה זרע תחזור אבל גרושה בין שיש לה זרע בין שאין לה זרע לא תחזור, ת״ל אלמנה וזרע אין לה גרושה וזרע אין לה באת אלמנה להחמיר עליה וגרושה להקל עליה, יכול אפילו נתארמלה או נתגרשה ממי שאין משיאה לכהונה, ת״ל ובת איש כהן כי תהיה לאיש זר היא בתרומת הקדשים לא תאכל. וזרע אין לה אין לי אלא זרע מישראל זרע מן הכהנים מנין ת״ל וזרע אין לה באי זה צד, בת כהן שנשאת לישראל וילדה הימנו בת הלכה הבת ונשאת לכהן וילדה ממנו בן ה״ז ראוי להיות כהן גדול משמש ע״ג המזבח מאכיל את אמו ופוסל את אם אמו. זאת אומרת [עג]לא כבני כ״ג שפוסלני מן התרומה. אין לי אלא זרע כשר זרע פסול מנין תלמוד לומר וזרע אין לה, כיצד בת ישראל לכהן ובת כהן לישראל וילדה ממנו בת הלכה הבת ונשאת לעבד ולנכרי וילדה ממנו בן הרי זה ממזר. היתה אם אמו בת ישראל לכהן תאכל בתרומה [בת כהן לישראל לא תאכל בתרומה]. יכול אף זרע מן השפחה ומן הכותית יפסול או יאכיל תלמוד זרע יצא זה (כח) שאינו זרעה. כיצד בת כהן לישראל ובת ישראל לכהן וילדה ממנו בן והלך הבן ונכבש עם השפחה והכותית וילדה ממנו [בן] יכול יפסול או יאכיל תלמוד לומר זרע יצא זה שאינו זרעה. מלחם אביה תאכל למד שאינו מדבר אלא בקדשי הגבול. בת כהן שנשאת לישראל ואחר כך אכלה תרומה וכן כהן שאכל תרומת חברו יכול יהו חייבין בחומש, תלמוד לומר וכל זר לא יאכל בו ואיש כי יאכל קדש בשגגה יצאו אלו שאינם זרים לה. איש פרט לקטן, או יכול שאני מוציא בן תשע שנים ויום אחד תלמוד לומר ואיש כי יאכל אין אכילה פחותה מכזית, קדש מה קדש האמור להלן בקדשי הגבול הכתוב מדבר אף קדש האמור כאן בקדשי הגבול הכתוב מדבר. בשגגה פרט למזיד. אמר רבי יוסי שמעתי שהאוכל מקדשי קדשים לאחר זריקת דמים שמשלם את הקרן ונותנן לכהן ולוקח בהן שלמים. [עד]תנו רבנן האוכל כזית תרומה משלם קרן וחומש, אבא שאול אומר עד שיהא בו שוה פרוטה. מ״ט דתנא קמא, אמר קרא ואיש כי יאכל קדש ואכילה בכזית. ואבא שאול מאי טעמא, אמר קרא ונתן לכהן את הקדש ואין נתינה פחות משוה פרוטה. ואידך נמי הכתיב כי יאכל, ההוא פרט למזיק הוא דאתא. ואידך נמי הכתיב ונתן, ההוא מיבעיא ליה לדבר הראוי להיות קדש פרט לאוכל תרומת חמץ בפסח. [עה]זר שאכל תרומה בשוגג אכילה גסה משלם את הקרן ואינו משלם את החומש שנאמר ואיש כי יאכל קדש בשגגה פרט למזיק:

תרלח [עו]וחמישיתו יוסף עליו שיהא הוא וחומשו חמשה דברי רבי יאשיה. רבי (נתן) [יונתן] אומר חמישיתו של קרן. אמר רמי בר חמא הרי אמרו הקדש אין מתחלל על הקרקע דרחמנא אמר [עז]ונתן הכסף וקם לו. חומש הקדש מהו שיתחלל על הקרקע תרומה אין משתלמת אלא מן החולין דרחמנא אמר [עח]ונתן לכהן את הקדש דבר הראוי להיות קדש, חומש תרומה מהו שישתלם שלא מן החולין. מעשר אין מתחלל על [עט]אסימון דכתיב [פ]וצרת הכסף בידך לרבות דבר שיש עליו צורה. חומש מעשר מהו שיתחלל על אסימון אמר קרא עליו לרבות חומשו כמותו. אמר רבא גבי גזל כתיב וחמישיתו יוסף עליו ותנן נתן לו את הקרן ונשבע על החומש הרי זה מוסיף חומש על חומש עד שיתמעט הקרן בפחות משוה פרוטה. גבי תרומה כתיב ואיש כי יאכל קדש בשגגה ויסף חמישיתו עליו ותנן האוכל תרומה בשגגה משלם קרן וחומש אחד האוכל ואחד השותה ואחד הסך אחד תרומה טהורה ואחד תרומה טמאה משלם חומש וחומש חומשא ואלו גבי מעשר לא מיכתב כתיב ולא מיתני תנן ולא איבעי׳ איבעיא לן. גבי הקדש כתיב [פא]ואם המקדיש יגאל את ביתו ויסף חמישית כסף ערכך עליו (וקם) [והיה] לו, ותנן הפודה את ההקדש הרי זה מוסיף חומש. חומשא תנן חומשא דחומשא לא תנן, מאי א״ק ויסף חמישית כסף ערכך עליו (וקם) [והיה] לו מקיש חומשו לכסף ערכו מה כסף ערכו מוסיף חומש אף חומשו מוסיף חומש: [פב]ונתן לכהן את הקדש דבר הראוי להיות קדש פרט לאוכל תרומת חמץ בפסח שפטור מן התשלומין ומדמי עצים דברי ר׳ אליעזר בן יעקב. ורבי אליעזר בן חסמא מחייב, א״ל רבי אליעזר בן יעקב וכי מה הנאה יש לו בה. א״ל רבי אליעזר וכי מה הנאה יש לו בה לאוכל תרומה טמאה בשאר ימות השנה שמשלם. א״ל לא אם אמרת בתרומה טמאה בשאר ימות השנה שאע״פ שאין לו בה היתר אכילה יש בה היתר הסקה תאמר בזה שאין לו בה לא היתר אכילה ולא היתר הסקה. א״ל אף בזו יש לו [בה] היתר הסקה שאם רצה כהן מריצה לפני כלבו או מסיקה תחת תבשילו. [פג]ויוסף חמישיתו עליו שיהא הוא וחומשו חמשה. מנין שאין משלמין לא מן הלקט ולא מן השכחה ולא מן הפאה ולא מן המעשר ראשון שנטלה תרומתו ולא מן המעשר שני והקדש שנפדו שאין הקדש פודה הקדש דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים משלמין מכולם. מנין שאין משלמין אלא ממין על מינו תלמוד לומר ונתן לכהן את הקדש, לפיכך אם אכל קשואין של ערב שביעית ימתין לקשואין של מוצאי שביעית וישלם מהן דברי רבי עקיבא. רבי אליעזר אומר משלמין ממין על שאינו מינו ובלבד שישלם מן היפה על הרע, הא כיצד אכל גרוגרות ושלם תמרים תבוא לו ברכה. יכול תהא (כט) הפרשתו מקדשתו לחייב עליו חומש תלמוד לומר ונתן לכהן את הקדש מתנתו לכהן מקדשתו לחייב עליו קרן וחומש ואין הפרשתו מקדשתו לחייב עליו קרן וחומש. ולא יחללו להביא את הסך ואת השותה. את קדשי בני ישראל על קדשי ישראל חייבין בחומש ואין חייבין על קדשי הנכרים בחומש. יכול יהו חייבין על תרומה שבטבל, תלמוד לומר את אשר ירימו לה׳ על המורם חייבין ואין חייבין על תרומה שבטבל. והשיאו אותם עון אשמה באכלם את קדשיהם מלמד שאף על הטבל חייבין מיתה. באכלם פרט לזורע ולמטמא כי אני ה׳ מקדשם להגיד מה גרם. [פד]אמר רב יהודה אמר רב חטאת ששחטה לשם עולה פסולה לשם חולין כשרה. א״ר אילעאי מ״ט דרב דכתיב ולא יחללו את קדשי בני ישראל קדשים מחללין קדשים ואין חולין מחללין קדשים. [פה]אמר שמואל משום רבי אליעזר מנין לאוכל טבל שהוא במיתה דכתיב ולא יחללו את קדשי בני ישראל את אשר ירימו לה׳ בעתידין לתרום הכתוב מדבר. ויליף חלול חלול מתרומה מה להלן במיתה אף כאן במיתה. ונילף חלול חלול מנותר מה להלן בכרת אף כאן בכרת, מסתברא מתרומה הוה ליה למילף שכן תרומה בחוצה לארץ [פו]הותרה במקוה ברבים פירות וכו׳. אדרבא מנותר הוה ליה למילף שכן פסול אוכל אין לו היתר במקוה, הנך נפישן. רבינא אמר חלול דרבים מחלול דרבים עדיף. [פז]שמעון אחי עזריה אומר שחטן לשם גבוה מהן כשרים, לשם נמוך מהן פסולין, כיצד קדשי קדשים ששחטן לשם קדשים קלים פסולין, קדשים קלים ששחטן לשם קדשי קדשים כשרין. מ״ט אמר קרא ולא יחללו את קדשי בני ישראל את אשר ירימו לה׳ בגבוה מהם אין מתחללין בנמוך מהן מתחללין. והאי להכי הוא דאתא האי מיבעיא ליה לכדשמואל דאמר שמואל מנין לאוכל טבל וכו׳, א״כ לכתוב אשר הורמו מאי אשר ירימו, ש״מ תרתי. [פח]והשיאו אותם זה אחד מג׳ אתים שהיה ר׳ ישמעאל דורש וכי אחרים משיאין את עצמן והלא הן משיאין את עצמם, כיוצא בו [פט]זאת תורת הנזיר וגו׳ ביום מלאת ימי נזרו יביא אותו וכי אחרים מביאין

סמ״ק ובמ״ק סט ויקרא י: ע קדושין ד: א במדבר כב: ב דברים כה: עא תו״כ, יבמות פז: עב תו״כ: עג פי׳ ק״א כלומר לא ירבו כמותו: עד פסחים לב: עה יומא פ: עו ב״מ נד: עז ויקרא כז: עח שם כ: עט אסימון פי׳ כסף שאין עליו צורה מלשון סומא: פ דברים יד: פא ויקרא כז: פב פסחים לג: פג סורת כהנים: פד זבחים ג: פה סנהדרין פג: פו כולם סימני הלכות: פז זבחים כ: פח ספרי פרשת נשא: פט במדבר ו:

זית רענן (כח) שאינו זרעה, שהולד הולך אחר השפחה: בקדשי הגבול, בתרומה דאקרי לחם אבל בחזה ושוק אינה אוכלת דהוא בשר: פרט למזיד, שאי מוסיף חומש: (כט) הפרשתו מקדשתו, שמיד כשהפרישו אם אכלו אח״כ משלם קרן וחומש: קדשי הנכרים, פי׳ אם הפריש הנכרי תרומה: להגיד מה גרם, פי׳ מאיזה טעם חייב מיתה:

מביאין אותן והלא הוא מביא את עצמו, כיוצא בו אתה אומר צויקבר אותו בני וכי אחרים קברו אותו והלא הוא קבר את עצמו. ישראל אלו ישראל גר אלו הגרים. הגר לרבות את נשי גרים בישראל לרבות את הנשים ואת העבדים (המשוחררים). אם כן למה נאמר איש איש להביא את הנכרים שהם נודרים נדרים ונדבות כישראל:

תרלט צאאמר רב הונא שלמי הנכרי עולות, איבעית אימא קרא איבעית אימא סברא, איבעית אימא סברא נכרי לבו לשמים, איבעית אימא קרא אשר יקריבו לה' לעולה כל דמקרבי עולה נינהו. מתיב רב שיזבי אלו מנחות נקמצות ושיריהן לכהנים מנחת נכרי, א"ר יוחנן ל"ק הא ר' יוסי הגלילי הא ר' עקיבא, דתניא איש מה ת"ל איש איש לרבות הנכרים שנודרין נדרים ונדבות כישראל. אשר יקריבו לה' לעולה אין לי אלא עולה. שלמים מנין [ת"ל נדריהם], תודה מנין ת"ל (לכל) נדבותם. מנין לרבות העופות (והמנחות) [והיין] והלבונה והעצים ת"ל [נדריהם] לכל נדריהם נדבותם לכל נדבותם, א"כ מה ת"ל עולה עולה פרט לנזירות דברי רבי יוסי הגלילי. רבי עקיבא אומר אשר יקריבו לה' לעולה אין לי אלא עולה. והאי פרט לנזירות מהכא נפקא מהתם נפקא צבדבר אל בני ישראל ואמרת אליהם איש או אשה כי יפליא לנדור נדר נזיר להזיר לה' בני ישראל צגנוזרים הם ואין הנכרים נוזרים. אי מהתם הוה אמינא קרבן הוא דלא לייתו אבל נזירות חלה עליהן קמ"ל. כמאן אזלא הא דתנן שבעה דברים התקינו בית דין וזה אחד מהם נכרי ששלח עולתו ממדינת הים ושלח נסכים עמה קריבין משלו ואם לאו קריבין משל צבור לימא רבי יוסי הגלילי ולא רבי עקיבא. אפילו תימא רבי עקיבא עולה וכל צדאביזרהא. מאן תנא להא דתנו רבנן צהאזרח מביא נסכים ואין הנכרי מביא נסכים, יכול לא תהא עולתו טעונה נסכים ת"ל ככה, איבעית אימא רבי יוסי הגלילי סמי מהכא יין, ואיבעית אימא רבי עקיבא עולה וכל אביזרהא:

תרמ צותניא רבי אומר אשר יקריבו לכל נדריהם ולכל נדבותם הכל באין בשותפות לא סילק הכתוב אלא מנחה דכתיב בה נפש. צזהאשה שנדרה בנזיר היו לה מעות סתומין יפלו לנדבה. מעות מפורשין דמי חטאת ילכו לים המלח לא נהנין ולא מועלין. דמי עולה יבואו לעולה ומועלין בהן. דמי שלמים יביאו שלמים נאכלין ליום אחד ואינן טעונים לחם. יפלו לנדבה והלא דמי חטאת מעורבין בהם א"ר יוחנן הלכה היא בנזיר, ריש לקיש אמר לכל נדריהם התורה אמרה מותר נזיר יהא לנדבה. צחלרצונכם אין כופין את הצבור על כרחם. תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים תמות וזכרות בבהמות ואין תמות וזכרות בעופות. יכול אף יבש גפה ושנחטטה עינה ושנקטעה רגלה, תלמוד לומר מן העופות ולא כל העוף. רבי שמעון אומר ומה אם הקדשים שהמום פוסל בהן אין אתנן ומחיר חל עליהם עוף שאין המום פוסל בו אינו דין שלא יהא אתנן ומחיר חל עליהם ת"ל לכל נדר להביא את העוף. רבי אליעזר אומר כל שנאמר בו זכר ונקבה טומטום ואנדרוגינוס פוסל בו שלא נאמר בו זכר ונקבה אין טומטום ואנדרוגינוס פוסל בו:

תרמא צטכל אשר בו מום אמר רב אדא בר קטינא אמר ריש לקיש שלש פגימות הן. פגימת עצם בפסח פגימת אזן בבכור פגימת מום בקדשים. ורב חסדא אמר אף פגימת סכין. ואידך בחולין לא קא מיירי. וכולן פגימתן כדי פגימת מזבח וכמה פגימת מזבח כדי שתתגר בצפורן. מיתיבי כמה פגימת מזבח רשב"י אומר טפח, ראב"י אומר כזית, לא קשיא הא בסירא הא באבנא. קאמר אביי כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד מהני, רבא אמר לא מהני. והרי המקדיש בעלי מומין לגבי מזבח אע"פ שהוא בלא תעשה מה שעשה עשוי, תיובתא דרבא, א"ל רבא שאני התם דאמר קרא ולנדר לא ירצה רצוי הוא דלא מרצה הא מקדש קדשי. ולאביי אי לאו דאמר רחמנא ולנדר לא ירצה הוה אמינא תהוי כעובר על מצוה וכשר קמ"ל. והרי מקדיש תמימים לבדק הבית דאמר רחמנא נדבה תעשה אותו זהו קדשי בדק הבית ותנן המקדיש תמימים לבדק הבית אע"פ שהוא בלא תעשה מה שעשה עשוי, תיובתא דרבא. א"ל רבא ממקום שנתרבו בעלי מומין לגבי מזבח נתרבו תמימים לבדק הבית. כל אשר בו מום אין לי אלא מום קבוע מום עובר מנין, תלמוד לומר אשר בו מום לא תקריבו מה ת"ל אי משום בל תשחטו הרי כבר אמור למטה אלא מה ת"ל בל תקריבו בל תקדישו, מכאן אמרו המקדיש בעלי מומין לגבי המזבח עובר משום חמשה שמות. משום בל תקדישו. ומשום בל תשחטו. ומשום בל תזרקו. ומשום בל תקטירו כולו. ומשום בל תקטירו מקצתו. רבי יוסי בר' יהודה אומר אף משום קבלת הדם. אמר מר אי משום בל תשחטו כבר אמור למטה, היכן אמור דתניא עורת או שבור או חרוץ או יבלת לא תקדישו מה תלמוד לומר אי משום בל תקדישו כבר אמור למעלה אלא מה ת"ל בל תקריבו בל תשחטו. ואשה לא תתנו אלו אשים, אין לי אלא כולו מקצתו מנין ת"ל מהם. זריקת דמים מניי תלמוד לומר על המזבח לה' לרבות הוא. והתניא קרבן שומע אני אפילו קדשי בדק הבית שנקראו קרבן שנאמר ונקרב את קרבן ת"ל ואל פתח אהל מועד (כתוב ברמז תקפ"א). אמר מר משום רבי יוסי בר יהודה אף משום קבלת הדם, מאי טעמא נפקא מהא ומיד בן נכר לא תקריבו זו קבלת הדם. ותנא קמא מיבעיא ליה להאי סלקא דעתך אמינא הואיל ולא נצטוו אלא על מחוסרי אברים לא שנא במזבח דידהו לא שנא במזבח דידן קא משמע לן. מתקיף לה ריש לקיש שמא לא שנינו אלא בתם ונעשה בעל מום עובר אבל מום מעיקרא דיקלא בעלמא הוא, אמר ליה רב אחא בריה דרב יוסף שרוע וקלוט כתיב בפרשה והני בעלי מומין מעיקרא נינהו: ריאיש היחיד מביא שלמים נרבה ואין הצבור מביאים שלמים נדבה. או איש להוציא את השותפין, רבי אומר אשר יקריב קרבנו לכל נדריהם ולכל נדבותם כל הקדשים באין בשותפות עד שחילק הכתוב את המנחה. כי יקריב שלמים אין לי אלא שלמים מנין לרבות העולה תלמוד לומר נדר. מנין לרבות את התודה ת"ל לפלא. מנין לרבות את הולדות ואת התמורות ת"ל בבקר. מנין לרבות את הבכור המעשר והפסח ת"ל בצאן. מנין לרבות חטאת ואשם תלמוד לומר בבקר או בבקר בצאן או בצאן. תמים יהיה לרצון מצות עשה לא תעשה מנין ת"ל כל מום לא יהיה בו. אם (ל) נפל מן הגג ונשבר יכול יהא עובר עליו ת"ל כל מום לא יהיה בו אל תתן בו מום, מכאן אמרו בכור שאחזו דם אפילו מת אין מקיזין לו את הדם דברי ר' יהודה. וחכמים אומרים יקיז ובלבד שלא יעשה בו מום אם עשה בו הרי זה לא ישחט עליו, ר' שמעון אומר יקיז ואפילו שעושה בו מום. תמים יהיה לרצון (כתוב ברמז תס"ב וברמז תנ"ב):

תרמב שעורת או שבור כתיב אשר לא עובד בה בה עבודה פוסלת למעוטי קדשים דלא פסלא בהו, סלקא דעתך אמינא ליתי בקל וחומר מעגלה ומה עגלה שאין המום פוסל בה עבודה פוסלת בה קדשים שמום פוסל בהן אינו דין שעבודה פוסלת בהן. איכא למיפרך מה לעגלה שכן שנים פוסלות בה. אטו קדשים מי ליכא דפסלי בהו שנים דאיצטריך קרא להנך דפסלי בהו שנים. וקדשים דלא פסלה בהו עבודה מהכא נפקא מהתם נפקא עורת או שבור וגו' לא תקריבו אלה לה' אלה אי אתה מקריב אבל אתה מקריב קדשים שנעבדה בהן עבודה. איצטריך סלקא דעתך אמינא ה"מ היכא דנעבדה בהו עבודת היתר אבל עבד בה עבודת איסור אימא ליתסרו, הא נמי מהכא נפקא ומיד בן נכר לא תקריבו וגו' אלה אי אתה מקריב אבל אתה מקריב קדשים שנעבדה בהן עבודה. איצטריך סד"א הני מילי כשעבד בהן כשהן חולין אבל עבד בהן כשהן קדשים אימא ליתסרו צריכא. תטומטום ואנדרוגינוס אין שוחטין עליהן לא במקדש ולא במדינה. בשלמא טומטום במקדש לא דילמא נקבה היא וכו' אנדרוגינוס במקדש לא דילמא נקבה היא. אלא במדינה נמי נהי דזכר הוא תעשה נקבות שלו תרוץ וישחט עליה. אמר קרא עורת או שבור או חרוץ תרוץ דומיא דשבור וכו'. חרוץ במקום בשר נמי לא מצית אמרת דהוי מומא דאי סלקא דעתך חרוץ במקום בשר הוי מומא מכדי כיון דאמר מר גרב זו חרס ותרס מיהרץ חרוץ דכתיב אומראהו עמוק מן העור, כמראה חמה עמוקה מן הצל, א"כ ליכתוב רחמנא חרוץ ולא בעי גרב ואנא אמינא ומה חרוץ דלא מאים הוי מומא גרב דמאים לא כל שכן להכי כתב רחמנא גרב למימר דחרוץ במקום בשר לא הוי מומא. רבי ישמעאל אומר אין לך מום גדול מזה. כאביי לא אמרי חרוץ דומיא דשבור לא אמרינן. כרבא נמי לא אמרי דילמא הני מילי היכא דלא מינכר אבל היכא דמינכר מום רע קרינן ביה. בעי רבא מאי טעמא דרבי ישמעאל איהו מפשט פשיט ליה אנדרוגינוס בכור הוא ומומו עמו או דילמא ספוקי מספקא ליה, ואם תמצא לומר קאמר אם תמצא לומר בכור הוא הרי מומו עמו למאי נפקא מינה למילקי עליה משום גיזה ועבודה אי נמי למיתבה לכהן. או גרב או ילפת (כתוב ברמז קפ"ד). בעורת בין סומא בשתי עיניו בין סומא [אפילו] בעינו אחת. שבור מה ת"ל לפי שנאמר שבר רגל או שבר יד אין לי אלא שנשברה רגלו או ידו מנין לרבות שבר זנב ת"ל או שבור. יכול שאני מרבה שבר צלע ת"ל שבר יד או שבר

ממ"ק ובמ"ק צ דברים לד, תורת כהנים: צא מנחות עג: צב במדבר ו: צג בגמ' נודרים: צד פי' תבלין כלשון ישמעאל. והכוונה ככאן נסכים: צה במדבר טו: צו מנחות קד: צז נזיר כט: צח תורת כהנים: צט חולין יז: ק תמורה ס: ר תורת כהנים: ש בועה מו: ת בכורות מה: א ויקרא יג: ב תורת כהנים:

וית רענן (ל) נפל מן הגג, לאחר שהקדישו: יהא עובר עליו, דהלי"ל לשטרו:

שבר רגל מה זה מיוחד מום שבגלוי יצא שבר צלע שאינו בגלוי. חרוץ ריס של עין שניקב שנפגם שנסדק חוטמו שנפגם שנסדק שפתו שנקבה שנפגמה ושנסדקה [ז]חיטין החיצונות שנפגמו ושנגממו, הפנימיות שנעקרו. רבי חנינא בן אנטיגנוס אומר אין בודקין מן [ח]המתאימות ולפנים ואף לא את המתאיכות. יבלת זה בעל יבלת, גרב זה החרס. ילפת זה חזזית המצרית. כאן לא נאמר דק ותבלול ובאדם לא נאמר יבלת, מנין ליתן את האמור בבהמה באדם ואת האמור באדם בבהמה תלמוד לומר גרב גרב ילפת ילפת לגזרה שוה. מנין לרבות (לא) כל הפסולין שבשור ושה תלמוד לומר ושור ושה לרבות כל הפסולין שבשור ושה: [יא]שרוע וקלוט הנא שרוע שנשתרבבה ירכו, קלוט שרגליו קלוטות כשל חמור וכשל סוס. נדבה תעשה אותו זה קדשי בדק הבית. אין לי אלא נדבה נדר מנין, ת"ל ולנדר לא ירצה זה קדשי מזבח. אין לי אלא נדר נדבה מנין, ת"ל נדבה. רבי אומר לא ירצה בהרצאת גופו הכתוב מדבר, היינו תנא קמא מאי לאו בהא קמיפלגי תנא קמא סבר אפילו אקדשיה לדמי הנכסים נמי לקי, ורבי סבר בהרצאת גופו הוא דלקי אבל בדמי נכסים לא לקי שמע מינה. אלא אותו למאי אתא לכדתניא נדבה תעשה אותו אותו אתה עושה נדבה ואי אתה עושה תם נדבה לבדק הבית. מכאן אמרו (המתפים) [המקדיש] תמימים לבדק הבית עובר בעשה, אין לי אלא בעשה בלאו מנין, ת"ל וידבר ה' אל משה לאמר לאו נאמרו בדברים:

[יב]ומעוך וכתות ונתוק וכרות כולם בביצים דברי ר' יהודה, בביצים ולא בגיד, אימא כולם אף בביצים דברי רבי יהודה, רבי אליעזר בן יעקב אומר כולם בגיד, רבי יוסי בר' יהודה אומר מעוך וכתות אף בביצים, נתוק וכרות בגיד אין בביצים לא. וקא מיפלגי במומים שבגלוי דרבי יהודה סבר מעוך וכתות הוי מומא דהא ליתהון, נתוק וכרות הוי מומא דהא תליין, ורבי אליעזר בן יעקב סבר מעוך וכתות לא הוי מומא דמעיקרא נמי זימנין דליתהון, נתוק וכרות לא הוי מומא דמעיקרא נמי זימנין דתליין, ורבי יוסי סבר מעוך וכתות הוי מומא דהא ליתנהו, נתוק וכרות לא הוי מומא דהא איתנהו (כתוב ברמז תנ"ב). [יג]מנין לסירוס באדם שהוא אסור שנא' ובארצכם לא תעשו קרי ביה [בכם] לא תעשו. [יד]שלחו ליה לאבוה דשמואל הני תורי דגנבין ליה ארמאי וגנחין להו מהו, שלח להו הערמה יתעביד בהו הערימו עליהון ויזדבנון. בני מערבא סברי לה כרבי חדקאי דאמר בן נח מצווה על הסירוס וקא עבר משום [טו]ולפני עור לא תתן מכשול, סבר רבא למיכר ימכרו לשחיטה אמר ליה אביי דיין שקנסת עליהן מכירה:

[טז]ולא תקריבו אין לי אלא שלא נקריב מנין (לב) שלא יעשו, ת"ל לא תעשו. אין לי אלא בהמה חיה ועוף מנין, ת"ל לא תעשו. אין לי אלא תמימין בעלי מומין מנין, ת"ל בארצכם. אין לי אלא בארץ בחוצה לארץ מנין, ת"ל לא תעשו בכל מקום שאתם. מנין אף באדם, ת"ל בכם דברי בן עזאי. מנין שאין מקבלין שקלים מן הנכרים, ת"ל ומיד בן נכר לא תקריבו את לחם אלהיכם. אין לי אלא תמידין שיקראו לחם שנאמר את קרבני לחמי מנין לרבות שאר קרבנות צבור ת"ל מכל אלה. מנין שאף הנקבות בסירוס ת"ל כי משחתם רבי יהודה אומר בהם ואין הנקבות בסירוס, מום בם לא ירצו לכם מלמד שאינם מרצין. [יז]אמר רב שני שבזוג ראשון יקרב קסבר בעלי חיים אינם נדחים, מאי טעמא דרב יליף מבעל מום עובר אע"ג דלא חזי דלא ירצה הא עבר מומין ירצה ה"נ לא שנא. ורבי יוחנן אמר שני שבזוג שני יקרב מעט רחמנא בהם בהם הוא דכי עבר מומן מרצה הא כל דחוין הואיל ונרחו ירחו. ורב ההוא בהם בעינייהו הוא דלא מרצו הא על ידי תערובות מרצה, כדתנן אברי עולה שנתערבו באברי בעלי מומין רבי אליעזר אומר אם קרב ראש של אחד מהן יקרבו כל הראשים. ואידך נפקא ליה מבם בהם. ואידך בם בהם לא דריש:

[יח]כי משחתם בהם מום בם תנא דבי רבי ישמעאל כל מקום שנאמר בו השחתה אינו אלא דבר ערוה וע"ז, דבר ערוה דכתיב [יט]כי השחית כל בשר, ע"ז דכתיב [כ]פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל, כל שהמום פוסל בו דבר ערוה וע"ז פוסלין בו וכל שאין המום פוסל בו אין דבר ערוה וע"ז פוסלין בו. והאי מעשר הואיל ולא פסיל ביה מומא דכתיב [כא]לא יבקר בין טוב לרע דבר ערוה ועבודה זרה נמי לא פסלי:

[יט]שור או כשב [כ]צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה אדם ובהמה תושיע ה'. משפט אדם ומשפט בהמה. משפט אדם [כ]וביום השמיני ימול, ומשפט בהמה ומיום השמיני והלאה. [כא]מי הקדימני ואשלם רבי תנחום פתר קרא ברווק שהיה שרוי במדינה ונותן שכר סופרים ומשנים אמר הקב"ה עלי לשלם לו גמולו וליתן לו בן זכר. עתיד [כב]רוח הקודש להיות מפוצצת* בראש ההרים ואומר כל מי שפעל עם אל יבא ויקח שכרו הה"ד [כג]כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל. ורוח הקודש אומרת [כד]מי הקדימני ואשלם. מי קילס לפני עד שלא נתתי לו נשמה מי (מלל) [מל בנו] לשמי עד שלא נתתי לו בן, מי עשה לפני מעקה עד שלא נתתי לו גג, מי עשה לי מזוזה עד שלא נתתי לו בית, מי עשה לי סוכה עד שלא נתתי לו רמים, מי עשה לי ציצית עד שלא נתתי לו טלית, מי הפריש לי פאה עד שלא נתתי לו שדה, מי הפריש לי תרומה ומעשר עד שלא נתתי לו גורן, מי הפריש לי חלה עד שלא נתתי לו עיסה, מי הפריש לי קרבן עד שלא נתתי לו בהמה. הה"ד שור או כשב או עז, רבי עקיבא בר זבדי בשם רבי אבהו פתח [כה]ולא יהיה עוד לבית ישראל למבטח מזכיר עון כתיב [כו]שרפים עומדים ממעל לו וגו' בשתים יעופף לקילוס, בשתים יכסה פניו שלא יביט בשכינה, ובשתים יכסה רגליו שלא יראו פני שכינה דכתיב [כז]וכף רגליהם ככף רגל עגל, וכתיב [כח]עשו להם עגל מסכה על שם [כט]ולא יהיה עוד לבית ישראל למבטח מזכיר עון. תמן תנינן כל השופרות כשרות חוץ משל פרה למה שלא להזכיר עון. תני מפני מה אין סוטה שותה בכוס של חברתה שלא יאמרו בכוס זה שתתה חברתה ומתה על שם ולא יהיה עוד לבית ישראל וגו'. תניא והרגת את האשה ואת הבהמה אם אדם חטא בהמה מה חטאת, אלא לפי שבא לאדם תקלה על ידה אמרה תורה תסקל, ד"א שלא תהא עוברת בשוק ויהו אומרים זו היא הבהמה שנסקל פלוני על ידה על שם ולא יהיה עוד לבית ישראל. אף כאן שור או כשב כי יולד שור נולד ולא עגל נולד אלא משום שנאמר [ל]עשו להם עגל מסכה לפיכך קראו הכתוב שור ולא קראו עגל [הה"ד] שור או כשב. [לא]עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתיך, משל למלך ששלח פרוזדוגמא* שלו למדינה מה עשו בני המדינה עמדו על רגליהם ופרעו ראשיהן וקראו אותו באימה ביראה וברתת ובזיע, אמר הקב"ה לישראל הרין קריאת שמע פרוזדוגמא דידי לא הטרחתי עליכם ולא אמרתי לכם שתהיו קורין אותה לא עומדין על רגליהם ולא פורעין ראשיהם אלא בשבתך בביתך ובלכתך בדרך:

[לב]תרמג אמר רבי ברכיה בר סימון אמר הקב"ה עשר בהמות טהורות מסרתי לך שלש ברשותך ושבע אינן ברשותך, שלש שהם ברשותך שור, שה כבשים, ושה עזים, ושבע שאינן ברשותך איל וצבי ויחמור וגו' לא הטרחתי עליכם ולא אמרתי לכם לעלות בהרים ולהתיגע ביערים להביא קרבן מאלו שאינן ברשותך אלא ממה שברשותך מה שגדל על אבוסך [הה"ד] שור או כשב או עז. [לג]הן אתם מאין. אמר רבי ברכיה הן לשון יוני הוא [לד]הינא אתם לי מאומות העולם. מאין מאותן שכתוב בהם [לה]כל הגוים כאין נגדו. ופעלכם מאפע, א"ר לוי כל פעולות טובות ונחמות שעתיד הקב"ה לעשות לישראל אינו אלא בשביל פעיה אחת שפעו לפניו בסיני ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. תועבה יבחר בכם אותה תועבה שכתוב בה עשו להם עגל מסכה מאותה התועבה הביאו לפני קרבן [שנאמר] שור או כשב או עז. *ברעתם ישמחו מלך וכי מה ראה שור להעשות ראש לכל הקרבנות משל למטרוניתא שיצא עליה שם רע עם אחד מגדולי המלכות ובדק המלך בדברים ולא מצא בהן ממש מה עשה המלך עשה סעודה והושיב אותו בראשון של מסובין, כל כך למה שבדק המלך בדברים ולא מצא בהם ממש. כך אומות העולם מונין להם לישראל ואומרים להם עשיתם את העגל ובדק הקב"ה בדברים ולא מצא בהן ממש מוצלין היו ישראל מאותו מעשה שאילו עשו ישראל את העגל היה להם לומר אלה (אלהיך) [אלהינו] ישראל אלא הגרים שעלו עם ישראל ממצרים שנאמר [לו]וגם ערב רב עלה אתם הם עשו את העגל ואומרים להם אלה אלהיך ישראל לפיכך נעשה שור ראש לכל הקרבנות. שור או כשב או עז, שור בזכות אברהם שנאמר [לז]ואל הבקר רץ אברהם. כשב בזכות יצחק

ממ"ק ובמ"ק ג פי' שינים החיצונים: ד פי' השינים הגדולים שעומדים בסוף הלחיים: ה בכורות מ: ו תמורה ז: ז בכורות לט: ח שבת קי: ט בבא מציעא צ: י וגנחין מסרסין: יא ויקרא יט: יב תורת כהנים: יג יומא סד: יד בכורות נה: טו ברכות ו: טז דברים ד: יז ויקרא כז: יח ויקרא רכה: יט תהלים לו: כ ויקרא יב: כא איוב מא: כב במדרש בת קול: *פי' מצפצפת: כג במדבר כג: כד איוב מא: כה יחזקאל כט: כו ישעיה ו: כז יחזקאל א: כח שמות לב: כט יחזקאל כט: ל שמות לב: לא מיכה ו: *פרוזדוגמא כתב פקודה: לב ישעיה מא: לג עם המספר אחד: לד ישעיה מ: לה שמות לב: *הושע ז: לו שמות יב: לז בראשית יח:

זית רענן (לא) כל הפסולין שבשור ושה, שאם הקריבן עובר בלא ירצה: (לב) שלא יעשו, שלא יסרס בהמה: בהמה, דהפרשת קאי על בהמה: ת"ל לא תעשו, משמע שהוא ענין בפני עצמו וקאי ג"כ אחיה: בעלי מומין מנין, דלא חזי להקרבה: בה"ל מנין, דה"א בארצכם מיעוטא היא: ת"ל לא תעשו בכל מקום, מדלא כתיב לא תעשו בארצכם ש"מ דלא קאי לא תעשו על בארצכם: ת"ל בכם, פי' בק"א גורעין ומוסיפין ודורשין ויו בי"ת שבראש התיבה וכ"ף וטי"ם שבסופה ה"ל ובכם עכ"ל: ר"י אומר בהם, משמע בזכרים דשייך בהו מעוך וכתות: שאינם מרצין, אפילו בדיעבד אין עולין לרצון:

יצחק שנאמר [לח]וירא והנה איל. עז בזכות יעקב דכתיב [לט]לך נא אל הצאן וקח לי משם שני גדיי עזים טובים, טובים לך וטובים לבניך וכו'. והיה שבעת ימים למה שבעה ימים כדי שיבדוק שאם נמצא בו דבר מום הרי זה פסול, דבר אחר משל למלך שנכנס למדינה וגזר ואמר כל אכסנאין שיש כאן לא יראו פני עד שיראו פני מטרונא תחלה, כך אמר הקב"ה לא תקריבו לפני קרבן עד שיעבור עליו השבת שאין שבוע בלא שבת ואין מילה בלא שבת. ומיום השמיני והלאה כמשפט אדם משפט בהמה, משפט אדם וביום השמיני ימול, ומשפט בהמה ומיום השמיני והלאה:

[מ]כתיב [מא]והאלהים יבקש את נרדף, רב הונא בשם רבי יוסי אמר עתיד הקב"ה לתבוע דמן של נרדפים מיד רודפיהם, צדיק רודף צדיק האלהים יבקש את נרדף, רשע רודף רשע והאלהים יבקש את נרדף, רשע רודף את צדיק והאלהים יבקש את נרדף, [אפילו צדיק רודף רשע והאלהים יבקש את נרדף] מכל מקום, תרע שכן הוא שהרי הבל נרדף מפני קין לכך נאמר [מב]וישע ה' אל הבל. נח נרדף מפני דורו [מג]ונח מצא חן ודורו וימח את כל היקום. אברהם נרדף מפני נמרוד [מד]אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם. יצחק נרדף מפני פלשתים [מה]ויאמרו ראו ראינו. יעקב נרדף מפני עשו [מו]כי יעקב בחר לו יה. יוסף נרדף מפני אחיו *ויהי ה' את יוסף. משה נרדף מפני פרעה [מז]לולי משה בחירו. ישראל נרדפין מפני אומות העולם [מח]ובך בחר ה' (אלהיך). אף כאן שור נרדף מפני ארי, כבש מפני זאב, עז מפני הנמר, אמר הקב"ה לא תביאו לפני מן הרודפים אלא מן הנרדפין [הה"ד] שור או כשב או עז:

[מט]שור או כשב או עז כי יולד ולא (לג) אדם כי יולד [ולא] אף יוצא דופן, והלא דין הוא ומה אם טרפה שהיא אסורה בחולין לא עשה בה את המקריבין כקרבין, יוצא דופן שמותר בחולין [אינו דין שלא נעשה בו את המקריבין כקרבין, בעל מום יוכיח שהוא מותר בחולין] ועשה בו מקריבין כקרבין, אף אתה אל תתמה על יוצא דופן שאע"פ שמותר בחולין אינו דין שנעשה בו את המקריבין כקרבין, ת"ל שור כי יולד ולא אדם כי יולד. יוצא דופן אין יושבין עליו ימי טומאה וימי טהרה ואין חייבין עליו קרבן. רבי שמעון אומר הרי הוא כילוד. א"ר יוחנן ומודה רבי שמעון לענין קדשים שאינו קדוש, מאי טעמא גמר לידה לידה מבכור מה התם דרך רחם אף כאן דרך רחם. [נא]אמר רבא שור בן יומו קרוי שור דכתיב שור או כשב כי יולד, איל בן יומו קרוי איל דכתיב [נב]ואילי צאנך לא אכלתי, אילים הוא דלא אכל אבל כבשים אכל, אלא שמע מינה איל בן יומו קרוי איל (כתוב ברמז ק"ל). [נג]אמר רבא פירכום שאמרו בסוף שחיטה. אמר רבא מנא אמינא לה דתניא שור או כשב פרט לכלאים. או עז פרט לנדמה. כי יולד פרט ליוצא דופן. והיה שבעת ימים פרט למחוסר זמן. תחת אמו פרט ליתום, האי יתום היכי דמי אילימא (דאיתיה) [דילידתה] אמיה והדר מתה לעולם תיתי ותזיל אלא דמתה והדר ילידתה מכי יולד נפקא, אלא פשיטא זה פירש למיתה וזה פירש לחיים. אי אמרת בשלמא בעינן חיותא בסוף לידה היינו דאיצטריך קרא למעוטי, אלא אי אמרת לא בעינן חיותא בסוף לידה למה לי מכי יולד נפקא. [נד]תני רב שמואל ליל שמיני נכנס לדיר להתעשר וכרבי אפטוריקי דרבי אפטוריקי רמי כתיב והיה שבעת ימים תחת אמו הא לילה חזי וכתיב ומיום השמיני והלאה ירצה יום אין לילה לא, הא כיצד לילה לקדושה יום להרצאה. [נה]מחוסר זמן הכתוב נתקו לעשה מאי טעמא דאמר קרא והיה שבעת ימים תחת אמו ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה מיום השמיני אין מעיקרא לא ולאו הבא מכלל עשה הוא. והאי מיבעיא ליה לכדרבי אפטוריקי וכו', כתיב קרא אחרינא [נו]כן תעשה לשורך לצאנך שבעת ימים יהיה עם אמו ביום השמיני תתנו לי (כתוב ברמז שנ"א): [נז]והיה שבעת ימים תחת אמו. רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה אומר נאמר כאן תחת ונאמר (לד) להלן תחת, מה תחת האמור כאן פרט לכלאים וליוצא דופן ולמחוסר זמן וליתום אף להלן וכו'. ומה תחת האמור להלן פרט לטרפה אף תחת האמור כאן פרט לטרפה. רבי יוסי הגלילי אומר מה תלמוד לומר והיה שבעת ימים תחת אמו (לה) לפי שנאמר שבעת ימים יהיה עם אמו יכול עד שיהא עם אמו כל שבעה, תלמוד לומר תחת אמו. אי תחת אמו יכול אפילו יוצא ממנו כשהיא מתה, ת"ל עם אמו, הא כיצד אפילו נתקיימה לו אמו שעה אחת. ומיום השמיני והלאה ירצה. יכול משמיני ולהלן יהא מותר ובשמיני עצמו יהא אסור, ת"ל בבכור ביום השמיני תתנו לי. יכול הבכור יהא מותר ביום השמיני ואסור משמיני ולהלן, ת"ל במוקדשין ומיום השמיני והלאה ירצה, עדיין אני אומר בכור מותר ביום השמיני ובמוקדשין משמיני ולהלן, מנין ליתן את האמור בבכור במוקדשין ואת האמור במוקדשין בבכור, תלמוד לומר אמו אמו לגזרה שוה. ירצה לקרבן אשה לאשים, מנין אף להקדש תלמוד לומר לא ירצה, לקרבן אשה לה' לרבות שעיר המשתלח:

[נח]ושור או שה אותו ואת בנו וגו'. רבי ברכיה בשם רבי לוי כתיב [נט]יודע צדיק נפש בהמתו זה הקב"ה שכתב בתורתו [ס]לא תקח האם על הבנים, ורחמי רשעים אכזרי זה סנחריב הרשע דכתיב ביה [סא]אם על בנים רוטשה. דבר אחר יודע צדיק נפש בהמתו זה הקב"ה שכתב בתורתו ושור או שה וגו'. ורחמי רשעים אכזרי זה המן הרשע דכתיב ביה להשמיד להרוג ולאבד וגו', [סב]מנין לשוחט אותו ואת בנו במוקדשין שהוא בלא ירצה, ת"ל לקרבן אשה לה' ושור או שה וגו'. שור ולא חיה. והלא דין הוא ומה אם בהמה שאינה במצות כסוי הרי היא במצות אותו ואת בנו חיה שהיא במצות כסוי אינו דין שתהא במצות אותו ואת בנו, ת"ל שור ולא חיה. שה ולא עופות. והלא דין הוא ומה אם בהמה שאינה באם על הבן הרי היא במצות אותו ואת בנו עוף שהוא באם על הבן אינו דין שיהא במצות אותו ואת בנו, ת"ל שה ולא עופות, אלו נאמר שור ושה בנו יכול יהו שניהם ובנו, תלמוד לומר או שה או זה או זה. [סג]תנו רבנן מנין לאותו ואת בנו שהוא נוהג במוקדשין, ת"ל שור או כשב או עז וגו' וכתיב ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד למד על אותו ואת בנו שהוא נוהג במוקדשין. ואימא במוקדשין אין בחולין לא, שור הפסיק הענין, ואימא בחולין אין במוקדשין לא, ושור כתיב, וא"ו מוסיף על ענין ראשון. אי מה קדשים כלאים לא אף אותו ואת בנו כלאים לא. אלמה תניא אותו ואת בנו נוהג בכלאים ובכוי. ועוד שה כתיב ואמר רבא זה בנה אב כל מקום שנאמר שה אינו אלא להוציא את הכלאים, אמר קרא או לרבות את הכלאים. האי או מיבעיא ליה לחלק דסלקא דעתך אמינא עד דשחיט שור ובנו שה ובנו [לא מחייב קא משמע לן] לחלק מבנו נפקא. ואכתי מיבעי ליה לכדתניא אלו נאמר שור ושה ובנו הייתי אומר עד דשחיט שור ושה ובנו ת"ל ושור או שה אותו ואת בנו מאי לאו מאו נפקא ולא מאותו, הניחא לרבנן דמייתר להו אותו אלא לחנניה דלא מייתר ליה אותו לחלק מנא ליה. לחלק לא צריך קרא דסבר לה כרבי יונתן דתניא אביו ואמו (כתוב ברמז ש"ל). תניא אותו ואת בנו נוהג בנקבות ואינו נוהג בזכרים. חנניה אומר נוהג בין בזכרים בין בנקבות. מאי טעמא דרבנן דתניא יכול יהא אותו ואת בנו נוהג בין בזכרים בין בנקבות, ודין הוא חייב כאן וחייב באם על הבנים מה כשחייב באם על הבנים חייב בנקבות ולא בזכרים אף כשחייב כאן חייב בנקבות ולא בזכרים, לא אם אמרת באם על הבנים שכן לא עשה בה מזומן כשאינו מזומן תאמר באותו ואת בנו שכן עשה בו מזומן כשאינו מזומן ת"ל אותו אחד ולא שנים. אחר שחלק הכתוב זכיתי לדין, חייב כאן וחייב באם על הבנים מה כשחייב באם על הבנים חייב בנקבות ולא בזכרים אף כשחייב כאן באותו ואת בנו חייב בנקבות ולא בזכרים. ואם נפשך לומר הרי הוא אומר בנו מי שבנו כרוך אחריו יצא זה שאין בנו כרוך אחריו. מאי אם נפשך לומר וכי תימא אותו זכר משמע, הרי הוא אומר בנו מי שבנו כרוך אחריו יצא זכר שאין בנו כרוך אחריו. וחנניה אמר לך כתיב אותו דמשמע זכר וכתיב בנו מי שבנו כרוך אחריו דמשמע נקבה, הילכך נוהג בין בזכרים בין בנקבות, אמר שמואל הלכה כחנניה. [סד]תנו רבנן אותו ואת בנו אין לי אלא אותו ואת בנו, בנו ואותו מנין, כשהוא אומר לא תשחטו ביום אחד הרי כאן שנים הא כיצד אחד השוחט את הפרה ואחר השוחט את אמה ואחד השוחט את בנה שנים האחרונים חייבין. האי מיבעי ליה לגופיה, אם כן ליכתוב רחמנא לא תשחט מאי תשחטו. ואכתי מבע"ל דאי כתב רחמנא לא תשחט הוה אמינא חד אין תרי לא כתב רחמנא לא תשחטו דאפילו תרי, אם כן ליכתוב רחמנא לא (ישחט) [ישחטו] מאי לא תשחטו שמע מינה תרתי. [סה]תנו רבנן את זו דרש ר' שמעון בן זומא אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד לפי שכל הענין כולו אינו מדבר אלא בקדשים ובקדשים הלילה הולך אחר היום יכול אף זה כן, נאמר כאן יום אחד ונאמר במעשה בראשית יום אחד מה יום אחד האמור במעשה בראשית היום הולך אחר הלילה אף יום אחד האמור באותו ואת בנו היום הולך אחר הלילה

כמ"ק ובמ"ק לח בראשית כב: לט שם כז: מ ויק"ר, תנחומא: מא קהלת ג: מב בראשית ד: מג שם ט: מד נחמיה ט: מה בראשית כו: מו תהלים קלה: *בראשית מ: מז תהלים קו: מח דברים יד: מט תורת כהנים: נ נדה מו: נא בבא קמא סה: נב בראשית לא: נג חולין לב: נד זבחים יב: נה חולין פ: נו שמות כב: נז תורת כהנים: נח ויקרא רבה: נט משלי יב: ס דברים כב: סא הושע יג: סב תורת כהנים: סג חולין עח: סד שם פב: סה שם פג:

זית רענן (לג) אדם כי יולד אלא אף יוצא דופן כצ"ל: (לד) להלן תחת, גבי מעשר כל אשר יעבר תחת השבט: פרט לטרפה, דדרשינן כל אשר יעבר פרט לטרפה כגון שנחתכו רגליה מן הארכובה ולמעלה: (לה) לפי שנאמר, גבי בכור בפרשת משפטים: כל שבעה, ואם מתה אמו תוך שבעה יהא פסול: ת"ל תחת אמו, משמע חליפי אמו שמתה אמו: לאישים, להקרבה: מנין אף להקדש, שאסור להקדישו תוך שבעה:

הלילה. (רבי אומר יום אחד יום המיוחד בשבת וביום טוב ומה יום המיוחד בשבת טעון כרוז אף זה טעון כרוז) :

[סו]אותו ואת בנו ולא אותה ואת האחין כיצד שחט חמשה אחין ואחר כך שחט את האם אינו חייב אלא אחת אבל שחט את האם ואחר כך שחט חמשה אחין חייב על כל אחד ואחד. אותו ואת בנו ולא אתה ואת אם אמה, כיצד שחטה ואת אם אמה שכן הוא רשאי ואחר כך שחט את האמצעית סופג ארבעים. סומכוס אומר משום ר' מאיר סופג שמונים. שחטה ואת אמה ואת אם אמה סופג שמונים. אותו ואת בנו ולא אותה ואת בת בתה. [כיצד] שחטה ואת בת בתה שכן הוא רשאי ואחר כך שחט האמצעית סופג ארבעים. סומכוס אומר משום רבי מאיר סופג שמונים. שחטה ואת בתה ואת בת בתה סופג שמונים. לא תשחטו פרט לשוחט ונתנבלה בידו לנוחר ולמעקר ולהביא את השוחט להאכיל לנכרים להאכיל לכלבים להאכיל לרפואה. השוחט ונמצא טרפה והשוחט לעבודה זרה והשוחט פרת חטאת ושור הנסקל ועגלה ערופה ר"מ מחייב ור"ש פוטר. ביום אחד רבי אומר יום המיוחד טעון כרוז מכאן אמרו בארבעה פרקים בשנה המוכר בהמה לחברו צריך להודיעו אמה מכרתי לשחוט בתה מכרתי לשחוט ואלו הן, ערב יום טוב האחרון של חג, וערב יום טוב הראשון של פסח, וערב עצרת, וערב ראש השנה דברי רבי יהודה. ר' יוסי הגלילי אומר אף ערב יום הכפורים בגליל. אמר רבי יהודה אימתי בזמן שאין לו ריוח אבל אם יש לו ריוח אין צריך להודיעו, ומודה רבי יהודה במוכר את האם לחתן ואת הבת לכלה שצריך להודיע, שהדבר ידוע הוא ששניהם שוחטין ביום אחד. בארבעה פרקים אלו כופין את הטבח לשחוט על כרחו אפילו שור שוה אלף דינר ואין ללוקח אלא דינר כופין אותו לשחוט וכו' לפיכך אם מת מת למוכר מפני שלא משך. לרצונכם תזבחו (כתוב בפ' קדושים תהיו) :

[סז]וכי תזבחו זבח תודה. רבי פנחס ורבי לוי ורבי יוחנן אמרו בשם רבי מנחם דגליל לעתיד לבא כל הקרבנות בטלים וקרבן תודה אינה בטלה, כל ההודאות בטלות והודאת תודה אינה בטלה שנאמר [סח]קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול אומרים הודו את ה' זה קרבן תודה, וכן אמר דוד [סט]עלי אלהים נדריך אשלם תודות לך, תודה אין כתיב כאן אלא תודות ההודאה וקרבן תודה :

ביום ההוא יאכל זהו שאמרנו (לו) אם אינו ענין לאכילה תנהו ענין לזביחה שאף תחלת זביחתן לא תהא אלא על מנת להאכל ליום אחד. אין לי אלא תודה מנין לכל הנאכלין ליום אחד שלא תהא תחלת זביחתן אלא על מנת להאכל ליום אחד, ת"ל וכי תזבחו זבח תודה וכי תזבחו זבח לרבות כל הנאכלין ליום אחד שלא תהא תחלת זביחתו אלא על מנת להאכל ליום אחד. ושמרתם זה משנה. ועשיתם זה מעשה, וכל שאינו במשנה אינו במעשה. ושמרתם מצותי ועשיתם אותם ליתן שמירה ועשיה למצות. אני ה' אני נאמן לשלם שכר. ולא תחללו ממשמע שנאמר לא תחללו קודש אמור אם כן למה נאמר ונקדשתי מסור עצמך ע"מ לקדש את שמי. יכול אף ביחידי תלמוד לומר בתוך בני ישראל (לז) המרובין, מכאן אמרו כל המוסר עצמו ע"מ לעשות לו נס אין עושין לו נס ושלא לעשות לו נס עושין לו נס. וכן מצינו בחנניה מישאל ועזריה שאמרו לו לנבוכדנצר הרשע [עא]לא חשחין אנחנא על דנה פתגם להתבותך הן איתי אלהנא די אנחנא פלחין (ליה) יכיל לשיזבותנא מן אתון נורא יקדתא (ואף מן) [ומן] ידך מלכא ישזיב והן לא ידיע להוא לך מלכא די לאלהך לא (אנחנא) [איתנא] פלחין ולצלם דהבא די הקימת לא נסגוד, וכשהרג טוריינוס את לוליינוס ואת פפוס אחיו בלודקיא אמר להם אם מעמו של חנניה מישאל ועזריה אתם יבא אלהיכם ויציל אתכם מידי, אמרו לו חנניה מישאל ועזריה כשרים היו ונבוכדנצר היה מלך הגון לעשות נסים על ידו, אבל אתה מלך רשע אי אתה הגון לעשות נסים על ידך ואנו מחוייבים מיתה ואם אי אתה הורגנו הרבה הורגין יש למקום הרבה דובין הרבה נמרים הרבה אריות הרבה נחשים הרבה עקרבים שיפגעו בנו אלא לסוף שהמקום עתיד ליפרע מידך. אמרו לא נסע משם עד שבאת עליו דיופלי מרומי והוציאו את מוחו בבקעיות. ונקדשתי בתוך בני ישראל (כתוב בפסוק [עב]ויבאו בני ישראל לשבור בתוך הבאים). [עג]מעשה ברבי אליעזר שנכנס לבית הכנסת ולא מצא שם עשרה ושיחרר עבדו והשלימו לעשרה. והיכי עביד הכי והא אמר רבי יהודה המשחרר עבדו עובר בעשה שנאמר [עד]לעולם בהם תעבודו, לדבר מצוה שאני. והא מצוה הבאה בעבירה היא, מצוה דרבים שאני דכתיב [עה]ונקדשתי בתוך בני ישראל. [עו]אין פורסין על שמע ואין עוברין לפני התיבה ואין נושאין כפיהן ואין קורין בתורה ואין מפטירין בנביא פחות מעשרה דאמר קרא [עז]ונקדשתי בתוך בני ישראל כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה, מאי משמע דתני רבינא אחוה דרבי חייא בר אבא קמיה דר' חייא בר אבא אתיא תוך תוך, כתיב הכא ונקדשתי בתוך בני ישראל וכתיב התם [עח]הבדלו מתוך העדה הזאת מה להלן עשרה אף כאן עשרה. [עט]המוציא אתכם מארץ מצרים על תנאי כך הוצאתי אתכם מארץ מצרים, על מנת שתמסרו עצמכם לקדש שמי. להיות לכם לאלהים על כרחכם. אני ה' אני נאמן לשלם שכר. ומנין שמעברין את השנה על גליות (שעלו) [שיצאו] ועדין לא הגיעו תלמוד לומר בני ישראל מועדי עשו את המועדות שיעשו אותו כל ישראל, היתה שנה צריכה לעבר וישבו ונשאו ונתנו וגמרו ולא הספיקו לומר מעוברת עד שאירע דבר יכול תהא מעוברת תלמוד לומר אשר תקראו אתם מועדי, אם קריתם אתם הרי הם מועדי ואם לאו אין מועדי. [לא] היתה שנה צריכה לעבר ועברוה אנוסין או שוגגין או מזידין מנין שמעוברת ת"ל אשר תקראו אתם מועדי, אם קריתם אתם הרי הם מועדי ואם לאו אין מועדי. עברוה בלילה עברוה משנה לחברתה (לח) פחות חדש או יתר חדש יכול תהא מעוברת תלמוד לומר אותם אותם אלה הם מועדי, הללו אין הם מועדי. מנין שמעברין את השנה מפני הצורך תלמוד לומר אשר תקראו אתם מועדי. יכול כשם שמעברין את השנה מפני הצורך כך יעברו אותה מפני הטומאה ת"ל בחדש הראשון פסח אל יצא חדש הראשון בלי פסח. מה ענין שבת לענין מועדות אלא ללמדך שכל מי שמחלל את המועדות כאלו מחלל את השבתות, וכל המקיים את המועדות מעלין עליו כאלו קיים את השבתות. מנין ליום הכפורים שחל להיות בשבת ושגג ועשה בו מלאכה שיהא חייב על זה בעצמו ועל זה בעצמו, תלמוד לומר שבת הוא יום הכפורים הוא דברי רבי עקיבא. רבי ישמעאל אומר אינו חייב אלא אחת. למעלה הוא מדבר בעיבור שנה וכאן הוא מדבר בקידוש החודש. נראה (בלילה) [פב][בעליל] או שבאו עדים והעידו בפניהם ולא הספיקו לומר מקודש עד שחשכה יכול יהא מקודש תלמוד לומר אשר תקראו אתם מועדי אם קריתם אתם הרי הם מועדי ואם לאו אין מועדי. קדשוהו שלא בעדים או שבאו עדים והעידו בפניהם ונמצאו זוממין מנין שהוא מקודש, ת"ל אשר תקראו אתם מועדי אם קריתם אתם הרי הם מועדי ואם לאו אין מועדי, קדשוהו אנוסין או שוגגין או מוטעים מנין שהוא מקודש, ת"ל אשר תקראו אתם [אתם אפילו מוטעין אתם אפילו אנוסין אתם אפילו שוגגין] אם קריתם אתם הרי הן מועדי ואם לאו אין מועדי. קדשוהו (לט) לפני זמנו או לאחר עבורו יכול תהא מקודש ת"ל אותם אלה הם מועדי ואין הללו מועדי. יכול כשם שמעברין את השנה מפני הצורך כך יקדשו את החדש מפני הצורך. תלמוד לומר חדש אחר חדש אנו הולכין. יכול אם היה צריך שני ימים יתנו לו שני ימים (מ) ת"ל יום [אין לו אלא] יום אחד בלבד. ומנין שמחללין את השבת להעיד עליו ת"ל אשר תקראו אותם במועדם, יכול כשם שמחללין את השבת להעיד עליו כך יחללו את השבת להודיע עליהם שנתקיימו, ת"ל אשר תקראו על קריאתם אתה מחלל את השבת ואי אתה מחלל את השבת להודיע עליהן שנתקיימו, בחדש הראשון בארבעה עשר לחדש בין הערבים יכול משתחשך (מ) תלמוד לומר יום. אי יום יכול משתי שעות ת"ל בין הערבים, מה בין הערבים מיוחד משפנה יום אף יום משפנה יום משש שעות ולמעלה. אף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר [פג]כי פנה יום כי ינטו צללי ערב :

כג [פד]וידבר משה את מועדי ה' מה ת"ל לפי שלא למדנו בכל התורה כולה שנאמר בהן במועדו אלא בפסח ותמיד, במועדו ואפילו בשבת במועדו ואפילו בטומאה, שאר כל קרבנות צבור מנין, ת"ל [פה]אלה תעשו לה' במועדיכם. מנין לרבות עומר והקרב עמו שתי הלחם והקרב עמהן, תלמוד לומר וידבר משה את מועדי ה' הכתוב קבע מועד [אחד] לכולן. וכל הני למה לי צריכי

ראי

ממ"ק ובמ"ק סו תורת כהנים : סז ויקרא רבה ומדרש תנחומא : סח ירמיה ו : סט תהלים נו : ע תורת כהנים : עא דניאל ג : עב בראשית מב : עג ברכות מז : עד ויקרא כה : עה שם כב : עו מגלה כג : עז שם : עח במדבר טז : עט תורת כהנים : פב פי' בגלוי : פג ירמיה ו : פד פסחים עז : פה במדבר כט :

זית רענן (לו) אם אינו ענין לאכילה, שהרי כתיב בפ' צו: שאינו במשנה, שאינו לומד: (לז) המרובין, עשרה: (לח) פחות חדש, פי' שעברו פחות מחדש כגון כ"ח יום או יותר מחדש כגון ל"א יום: הללו הם מועדי אבל אלו אין מועדי, עיין בפרשת החדש הזה לכם: מפני הצורך, מפני האביב ומפני התקופה: מפני הטומאה, כגון שאין להם אפר פרה לטהר את עצמם ויצטרכו לעשות פסח בטומאה: אל יצא חודש הראשון, דבשלמא כשמעברין מפני האביב ומפני התקופה הרי עדיין נראה בעולם כמו אדר אבל כשהזמן כתקנה הוי חדש הראשון: (לט) לפני זמנו, בליל כ"ט או לאחר עבורו בליל ל"א: אחר חדש, אחר חדושה של לבנה: צריך שני ימים, פי' אם לא ראו הלבנה עד אחר ב' ימים יתנו להחדש ב' ימים ויהיה ל"א יום: (מ) ת"ל אותם, למעט כל מה שנוכל למעט ואין לך פחות מיום אחד: להעיד עליהן, עדים שראו הלבנה מחללין שבת כדי לבא לב"ד להעיד: להודיע עליהם, פירוש לשלוח שלוחים לעיירות הרחוקות מירושלים להודיע מתי הוא ראש חודש: (מ) ת"ל יום, בפרשת פנחס כתיב בארבעה עשר יום: משתי שעות, שבשעה ראשונה יקריבו התמיד ובשעה שניה הפסח, ועיין בפ' בא :

דאי כתב רחמנא תמיד ה"א תמיד שכן תדיר וכליל אבל פסח אימא לא קמ"ל. ואי כתב רחמנא פסח ה"א אדרבא פסח שכן ענוש כרת אבל תמיד אימא לא קמ"ל. ואי אשמעינן הני תרתי הני הוא שכן ישנן לפני הדבור אי נמי יש בהן צד מועד תמיד תדיר וכליל פסח ענוש כרת אבל שאר קרבנות צבור אימא לא כתב רחמנא אלה תעשו לה' במועדיכם, ואי כתב רחמנא אלה תעשו לה' במועדיכם הוה אמינא שאר קרבנות צבור הוא דבאין לכפר אבל עומר ושתי הלחם דאין באין לכפר אימא לא כתב רחמנא וידבר משה. ואי כתב רחמנא עומר ושתי הלחם הוה אמינא הני הוא דאלימי דבאין להתיר אבל הנך אימא לא צריכא:

[פו]וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל. מלמד שהיה משה אומר להם לישראל הלכות פסח בפסח הלכות עצרת בעצרת הלכות חג בחג. [פז]רבי יוסי הגלילי אומר מועדי ה' נאמרו ולא נאמר שבת בראשית עמהן. בן עזאי אומר מועדי ה' נאמרו ולא נאמרה פרשת נדרים עמהן. הכי קתני מועדי ה' צריכין קידוש בית דין שבת בראשית אין צריכה קידוש בית דין. בן עזאי אומר מועדי ה' צריכין מומחה פרשת נדרים לא צריכה מומחה אלא אפילו בשלשה הדיוטות. והא בפרשת נדרים כתיב ראשי המטות א"ר חסדא (ואיבעית אימא) [ואיתימא] רבי יוחנן ביחיד מומחה. [פח]כיצד בודקין את העדים זוג שבא ראשון בודקין אותן ראשון ומכניסין את הגדול שבהן ואומרים לו אמור כיצד ראית את הלבנה לפני החמה או לאחר החמה לצפונה או לדרומה כמה היה גבוה ולאן היה נוטה וכמה היה רחב. אם אמר לפני החמה לא אמר כלום. ואחר כך היו מכניסין את השני ובודקין אותו אם נמצאו דבריהם מכוונים עדותן קיימת ראש בית דין אומר מקודש דאמר קרא אשר תקראו אותם קרי ביה תקראו אתם וכל העם אומרים מקודש מקודש. תרי זימני למה לי דכתיב מקראי קדש. מעשה שבאו שנים ואמרו ראינוהו בזמנו ובליל עיבורו לא נראה וקבלן רבן גמליאל. אמר רבי דוסא בן הרכינס עדות שקר העידו איך מעידין את האשה שילדה ולמחר (נמצא) כרסה בין שיניה, א"ל רבי יהושע רואה אני את דבריך. שלח לו רבן גמליאל לרבי יהושע גוזרני עליך שתבא אצלי במקלך ובמעותיך ביום הכפורים שחל להיות בחשבונך. הלך ומצאו רבי עקיבא לרבי יהושע שמצר א"ל יש לי ללמד שכל מה שעשה רבן גמליאל עשוי, שנאמר אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם בין בזמנם בין שלא בזמנם אין לי מועדים אלא אלו, הרי הוא אומר אתם אתם אתם שלשה פעמים אתם אפילו שוגגין אתם אפילו מוטעין אתם אפילו מזידין, בלשון הזה א"ל עקיבא נחמתני נחמתני. [פט]תנו רבנן מנין שמחללין את השבת שנאמר אלה מועדי ה' מקראי קודש וכו' (כדלעיל). אלה מועדי (כתוב למעלה ברמז שנ"ו):

[פט]והשתא דאמרת חובת הגוף נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ מושבות דכתב רחמנא גבי שבת למה לי, איצטריך סלקא דעתך אמינא הואיל ובעניינא דמועדות כתיב תיבעי קידוש בית דין כי מועדות קמ"ל. [צ]ובחמשה עשר יום רבי אלעזר אמר לולב וכל מכשיריו דוחין את השבת דאמר קרא ולקחתם לכם ביום ואפי' בשבת. למאי אילימא לטלטול איצטריך קרא למישרי טלטול אלא למכשיריו, ורבנן ההוא מיבעיא להו ביום ולא בלילה. ורבי אלעזר ביום ולא בלילה מנא ליה, נפקא ליה מושמחתם לפני ה' שבעת ימים ימים ולא לילות. ורבנן איצטריך סלקא דעתך אמינא נילף שבעת ימים מסוכה מה להלן ימים ואפילו לילות אף כאן ימים וכו' קמ"ל, ר"א אומר סוכה וכל מכשיריה דוחין את השבת גמר ט"ו ט"ו מחג הסוכות, ר' אליעזר אומר שופר וכל מכשיריו דוחין את השבת דאמר קרא [א]יום תרועה יהיה לכם ביום ואפילו בשבת. ולמאי אילימא לתקיעה והא תנא דבי שמואל כל מלאכת עבודה לא תעשו יצאה תקיעת שופר ורדיית הפת שהיא חכמה ואינה מלאכה אלא למכשיריו. ורבנן ההוא מיבעיא ליה ביום ולא בלילה. ור"א נפקא ליה [ב]מביום הכפורים תעבירו שופר וגמירי מהדדי. רבי אליעזר אומר מכשירי שתי הלחם דוחין את השבת תביאו ריבויא הוא, רבי אליעזר אומר מילה וכל מכשיריה דוחין את השבת. [ג]וביום השמיני ימול ביום ואפילו בשבת:

[צא]ובחמשה עשר יום לחודש הזה חג המצות. יום זה טעון מצה ואין חג הסוכות טעון מצה. והלא דין הוא ומה אם זה שאין טעון סוכה טעון מצה חג הסוכות שטעון סוכה אינו דין שטעון מצה, תלמוד לומר הזה חג המצות זה טעון מצה ואין חג הסוכות טעון מצה. חג המצות לה' שבעת ימים יכול (מא) יטעון מצה כל שבעה ת"ל ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי וגו' שביעי בכלל היה ולמה יצא להקיש אליו מה שביעי רשות אף כולו רשות. יכול אף לילה ראשון תלמוד לומר בערב תאכלו מצות קבעו הכתוב חובה, אין לי אלא בזמן שבית המקדש קיים בזמן שאין בית המקדש קיים מנין תלמוד לומר בערב תאכלו מצות, א"כ למה נאמר שבעת ימים מצות תאכלו מצה הנאכלת כל שבעה אדם יוצא ידי חובתו בפסח יצאו חלות תודה ורקיקי נזיר שאין נאכלין כל שבעה:

והקרבתם אשה לה' שבעת ימים. מנין אין לך פרים הבא אילים, אין לך אילים הבא כבשים. אין לך בטהרה הבא בטומאה, תלמוד לומר והקרבתם אשה לה' הקרב אישים מ"מ:

[צב]והבאתם את עומר זש"ה [צג]מה יתרון לאדם וגו' א"ר ינאי בנוהג שבעולם אדם לוקח לו ליטרא אחד של בשר מן השוק כמה הוא יגע כמה צער הוא מצטער עליה עד שלא יבשלנה והבריות ישנין על מטותיהן והקב"ה משיב רוחות ומעלה עננים ומוריד גשמים ומפריח טללים ומגדל צמחים ומדשן פירות ואין אתה נותן לו את העומר. אמר ר' פנחס בנוהג שבעולם אדם מכבס כסותו בימות הגשמים כמה הוא יגע בה כמה צער הוא מצטער עד שינגבה והבריות ישנים על מטותיהם והקב"ה משיב רוחות וכו' ואי אתה נותן לו את העומר. א"ר אבין בוא וראה כמה ישראל מצטערין על מצות עומר דתנינן תמן קצרוהו ונתנוהו בקופות הביאוהו לעזרה היו מהבהבין אותו באור כדי לקיים בו מצות קלי דברי ר' מאיר, והכ"א בקנים ובקולחות חובטין אותו כדי שלא יתמעך נתנוהו לאבוב ואבוב הה מנוקב כדי שיהיה האור שולט בכולו שטחוהו בעזרה והרוח מנשבתו נתנוהו לרחים של גרוסות והוציאו כמנו עשרון שהוא מנופה בשלש עשרה נפות. אמר ר' לוי הרי שעמלת וחרשת וזרעת ונכשת וכסחת ועדרת וקצרת ועמרת ודשת ועשית אותה ערימה אם אינו מוציא לך מעט רוח שתזרה מהיכן אותו האיש חי אי אתה נותן לו אלא שכר הרוח הה"ד [צד]ומה יתרון לו שיעמול לרוח. *א"ר אלעזר כתוב [צה]ולא אמרו בלבבם נירא נא את ה' אלהינו הנותן גשם וגו' הא יהב לכון כולא לית אתון צריכין ליה מן כדין שבועות חוקות קציר ישמור לנו, ישמור לנו מן השרב ומן הרוחות הקשות ואלו הן שבע שבתות שבין פסח לעצרת. תני ר' חייא שבע שבתות תמימות תהיינה אימתי הן תמימות בזמן שאין ישוע ושכניה* ביניהם. אמר ר' יהושע בן לוי [צו]סנטרך אנא לית את יהיב לי סנטירותי. א"ר ברכיה *מגרסך אנא לית את מטעם לי מן תבשילך, הוא שדוד אמר גשם נדבות וגו', א"ר בנייה אם גשם היא צריכה נרבה אם טל היא צריכה [תניף אלהים] הה"ד [צז]גשם נדבות וגו', א"ר בנייה אמר הקב"ה לישראל בני כשהייתי נותן לכם את העומר הייתי נותן לכל אחד ואחד עומר לגלגלת ועכשיו שאתם נותנין את העומר אין לי אלא עומר אחד משל כלכם, ולא עוד אלא שאינו של חטים אלא של שעורים לפיכך משה מזהיר את ישראל וא"ל והבאתם את עומר:

[צח]והניף את העומר כיצד היה מניפו ר' חמא בר עוקבא בשם ר' יוסי בר חנינא מוליך ומביא לבטל רוחות קשות מעלה ומוריד לבטל טללים רעים. ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי מוליך ומביא למי שהעולם שלו מעלה ומוריד למי שהעליונים והתחתונים שלו. לעולם אל תהי מצות העומר קלה בעיניך שעל ידי מצות העומר זכה אברהם אבינו לירש את ארץ כנען הה"ד [צט]ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך על מנת ואתה את בריתי תשמור ואיזו זו מצות העומר. ר"ש בן לקיש אמר לעולם אל תהי מצות העומר קלה בעיניך שעל ידי מצות העומר עשה הקב"ה שלום בין איש לאשתו הה"ד [ק]והביא האיש את אשתו אל הכהן ואי זה זה מצות העומר. ר' יהושע בן לוי אמר לעולם אל תהי [מצות העומר] קלה בעיניך היא שעמדה להם בימי גדעון שנאמר [ר]ויבא גדעון והנה איש מספר לרעהו חלום והנה צליל לחם שעורים. רבנן אמרין על שצלל עליהם אותו הדור מן הצדיקים, ובזכות מה נצולו בזכות לחם שעורים זה מצות העומר. ורבנן אמרין היא שעמדה להן בימי יחזקאל שנאמר [ש]קח לך חטין וגו' (מהו [ת]ללחם) ר' חמא בר חנינא אמר ריבה בה שעורים. ר' שמואל בר נחמן אמר [ריבה בה] דברים שהן מרפים את בני מעים, מטרונא שאלה את ר' יוסי בן חלפתא אמרה לו כמה צער נצטער אותו צדיק כמה שנחות כמה עברים יש לו והן מבובזים* במאכל ובמשתה, א"ל להודיעך שכל מקום שישראל בצער הצדיקים עמהם בצער. ר' לוי אמר היא שעמדה להם בימי המן אתה מוצא כיון שראה מרדכי להמן בא לקראתו והכתב בידו אמר דומה לי שהרשע הזה בא להרגני אמר לתלמידיו ברחו לכם שלא תכוו בגחלתי אמרין ליה בין בחיים בין במות עמך אנן. מה עשה נתעטף בטליתו ועמד להתפלל אתא ההוא רשע ויתיב ליה גביהון

סמ"ק ובמ"ק פו מגילה ד: *נדרים עח: פז ר"ה כג: פח שם כא: פט קדושין לו: צ סוכה מג: א במדבר כט: ב ויקרא כה: ג שם יב: צא תורת כהנים צב פסיקתא: צג קהלת א: צד שם: *ויקרא רבה וקה"ר פ"א: צה ירמיה ה: *ישוע ושכניה, עי' הכוונה בקה"ר פ"א במ"כ שם: צו פי' הערוך שומרך. *פי' קסילך מבשל כמאכלים: צז תהלים סח: צח ויקרא רכה: צט בראשית יז: ק במדבר ה: ר שופטים ז: ש יחזקאל ד: ת בויק"ר איתו: *עי' בויק"ר במ"כ וי"ג:

ויח רענן (מא) יטען מצה כל שבעה, ויהיה חובה: שאין נאכלין כל שבעה, אלא ליום ולילה:

גביהון אמו להון במה אתון עסקין, א"ל במצות העומר שהיו ישראל מקריבין בבית המקדש, א"ל ומה הדין עומרא דדהב או דכסף דחיטין או דשעורין א"ל דשעורין, א"ל וכמה הוא טימיה בעשרה קינטרין או בעשרים קינטרין, א"ל סגין בעשרה מנין, א"ל קומון דנצחון עשרתא מנכון לעשרה אלפי קינטרין ולעשרת בנוי, כיון דשמעת אסתר כן אפקת כרוז בכל מדינתא ואמרה לא יפתח בר נש חנות בגו שוקא כל עמא יפקון להון פרטי[א] דיהודאי בעי למצטבלא. כיון דחסל מצלי א"ל סב הדין לבוש דמלכותא. א"ל מה את מבזה מלכותא אית בר נש לביש לבושא דמלכותא ולא סחי. אזל בעי בלנא לא אשכחיה מה עבד אסר [ב]זוניתיה ועל ואסחיה כיון דנפק א"ל סב לבוש הדין כלילא, א"ל מה את מבזה מלכותא אית לך בר נש לביש כלילא דמלכותא ולא מספר אזל בעא ספרא ולא אשכחיה מה עבד אזל לביתיה ואייתי מאני ספרא מגו ביתיה ויתיב מספר ליה, שארי מיתנח א"ל ווי ליה לההוא גברא דעביד קומים פנטון[ג] קומים קלטור[ד] ואתעביד בלן וספר, א"ל ולית אנא חכים לאבוי דההוא גברא שחיק טמיא בלני וספר בכפר קריַם ואת משכת אלה מאני ספרא דיריה, א"ל קום רכוב על הדין סוסיא א"ל לית בחילי דאנא סב א"ל קום דאנא ממיך קדלי ואת דריס עליו סליק ורכיב למקיימא לכון [ה]ואתה על במותימו תדרוך, כיון שרכב על הסוס התחיל לקלס להקב"ה [ו]ארוממך ה' כי דליתני וגו', תלמידיו מה היו אומרים זמרו לה' חסידיו וגו'. אותו רשע מה היה אומר ואני אמרתי בשלוי וגו'. אסתר מה היתה אומרת אליך ה' אקרא ואל ארני אתחנן מה בצע בדמי ברדתי אל שחת וגו'. ישראל מה היו אומרים [ז]שמע ה' וחנני ה' היה עוזר לי. א"ר פנחס בקרית שמע היה עסוק ולא הפסיק שנאמר [ח]למען יזמרך כבוד ולא ידום ה' אלהי לעולם אודך:

[ט]כי תבואו יכול בעבר הירדן תלמוד לומר אל הארץ המיוחדת. יכול (מב) אפילו לעמון ומואב ת"ל אשר אני נותן ולא עמון ומואב. וקצרתם את קצירה וגו' שיהא תחלה לכל הנקצרים. יכול אף של בית השלחין ובית העמקים ת"ל קצירכם וכו', קציר ולא הקטניות. קצירך ולא השחת. ר' יהודה אומר מתחיל עד שלא הביאה שליש קוצר ומאכיל לבהמה לחיה ולעוף ופטור מן הלקט ומן השכחה ומן הפאה וחייב במעשרות. רבי (ישמעאל) [שמעון] אומר אף משהביאה שליש מתחיל וקוצר ומאכיל לבהמה לחיה ולעופות ופטור מן הלקט ומן השכחה ומן הפאה וחייב במעשרות. ראשית קצירכם אל הכהן אין מצות קצירה בכהן. [י]תניא ר' בנימין אומר כתוב אחד אומר וקצרתם את קצירה והבאתם וגו' וכתוב אחד אומר ראשית קצירכם הא כיצד ממקום שאתה מביא אי אתה קוצר ממקום שאי אתה מביא אתה קוצר [אימא ממין שאתה מביא אי אתה קוצר ממין שאי אתה מביא אתה קוצר], ההוא לא מצית אמרת מדרבי יוחנן. קוצרין מפני הנטיעות מפני בית האבל ומפני בטול בית המדרש מ"ט קצירכם אמר רחמנא ולא קציר מצות. [יא]החטין והשעורין והכוסמין ושבולת שועל ושיפון אסורין בחדש מלפני העומר דאתיא לחם לחם ממצה. והתם מנלן אמר קרא *לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות וגו', ולקצור לפני הפסח אתיא ראשית ראשית מחלה. הני אין אבל אורז ודוחן לא:

[יב]והניף את העומר לפני ה' לרצונכם. ג' שמות יש לו. עומר, שבולת, עומר תנופה. ועומר שמו. לרצונכם אין כופין את הצבור על כרחן. ממחרת השבת ממחרת יום טוב. יניפנו הכהן בנין אב לכל התנופות שיהו בכהן:

ועשיתם את העומר. אע"פ שאין כבש, כבש אע"פ שאין עומר. ביום הניפכם אין הנפה אלא ביום. כבש תמים בן שנתו ולא שנה למנין עולם. [יג]ומנחתו שני עשרונים סלת בלולה בשמן ה"ז יצא מכלל כל הכבשים שיטעון שני עשרונות. יכול כשם שנכפלה סלתו כך יכפל יינו, תלמוד לומר יין רביעית. יכול לא יכפל יינו שאין היין נבלל עם הסלת אבל יכפל שמנו שהרי השמן נבלל עם הסלת, ת"ל ונסכו רביעית כל נסכיו יהו רביעית, מאי תלמודא א"ר אלעזר כתיב ונסכה וקרי ונסכו, הא כיצד נסכה דמנחה כנסכו דיין מה יין רביעית אף שמן נמי רביעית. נאמר וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה [יד]יכול אף קטניות בכלל, תלמוד לומר לחם (מג) מה לחם מיוחד חמשה מינין אף אין לי אלא מחמשת המינין, אין לי אלא חטין שנקראו לחם שנאמר ממושבותיכם תביאו לחם תנופה. מנין לרבות שעורין וכוסמין שבולת שועל ושיפון ת"ל ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו לרבות את כולן. עד הביאכם את קרבן אלהיכם זה העומר. או יכול זה הכבש צא וראה מה אמור בענין הבאת העומר אף כאן העומר. משקרב העומר יוצאין ומוצאין שוקי ירושלים שמלא קמח קלי שלא ברצון חכמים דברי ר"ם, רבי יהודה אומר ברצון חכמים הן עושין. משקרב העומר הותר החדש מיד. הרחוקין מותרין מחצות יום ולהלן. משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא יום הנף כולו אסור. אמר ר' יהודה והלא כן התורה אסור שנאמר עד עצם היום הזה מפני מה הרחוקין מותרין מחצות יום ולהלן מפני שיודעין שאין ב"ד מתעצלין בו. חוקת עולם לבית עולמים. לדורותיכם שינהוג הדבר לדורות. בכל מושבותיכם בארץ ובחוצה לארץ: החדש הערלה והכלאים חדש אסור מן התורה בכל מקום. ערלה הלכה והכלאים מדברי סופרים: [טו]א"ר אבהו א"ר אלעזר כל מקום שנאמר לא יאכל לא תאכל לא תאכלו אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע. והרי חדש דרחמנא אמר ולחם קלי וכרמל לא תאכלו ותנן קוצר לשחת ומאכיל לבהמה אמר קרא קצירכם שלכם יהא. ואידך קצירכם דכלהו ישראל קאמר. [טז]תנן משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא יום הנף כלו אסור, א"ל רבי יהודה וכו', רבי יהודה הוא דטעה הוא סבר רבן יוחנן בן זכאי מדרבנן קאמר ולא היא מדאורייתא קאמר. והא התקין קתני, מאי התקין דרש והתקין. אמר רבינא אמרה לי אם אבוך דאבוך לא הוה אכיל אלא באורתא דשיבסר יום תמניסר, סבר לה כר' יהודה וחייש לספיקא, רב והזקיה דאמרי תרווייהו בזמן שבית המקדש קיים עומר מתיר בזמן שאין בית המקדש קיים האיר המזרח מתיר, מאי טעמא תרי קראי כתיבי, כתיב עד הביאכם וכתיב עד עצם היום הזה כאן בזמן שבית המקדש קיים כאן בזמן שאין בית המקדש קיים, ור' יוחנן וריש לקיש דאמרי תרווייהו אפילו בזמן שבית המקדש קיים האיר המזרח מתיר, והא כתיב עד הביאכם, למצוה. [יז]ת"ר אלין יומיא דלא להתענאה בהון ומקצתהון דלא למספד בהון מריש ירחא דניסן ועד תמניא ביה איתוקם תמידא [דלא למספד]. מתמניא ביה ועד סוף מועדא חגא דשבועא דלא להתענאה, שהיו צדוקין אומרין יחיד מתנדב ומביא תמיד, מאי דרוש דכתיב [יח]את הכבש אחד תעשה בבקר, מאי אהדרו להו את קרבני לחמי לאשי תשמרו שיהא כולן באין מתרומת הלשכה. שהיו ביתוסים אומרים עצרת אחר השבת. נטפל להן רבן יוחנן בן זכאי אמר להן שוטין מנין לכם, ולא היה אדם שהחזירו דבר חוץ מזקן אחד שהיה מפטפט כנגדו ואומר משה רבינו אוהב ישראל היה ויודע שעצרת יום אחד עמד ותיקן אחר השבת כדי שיהיו ישראל מתענגין שני ימים, קרא עליו המקרא הזה [יט]אחד עשר יום מחורב וגו', ואם משה רבינו אוהב ישראל היה למה אחרן במדבר מ' שנה, א"ל רבי בכך אתה פוטרני, א"ל שוטה לא תהא תורה שלמה שלנו כשיחה בטלה שלכם. כתוב אחד אומר תספרו חמשים יום וכתוב אחד אומר שבע שבתות תמימות תהיינה הא כיצד כאן בי"ט שחל להיות בשבת כאן בי"ט שחל להיות באמצע שבת. רבי אליעזר אומר אינו צריך הרי הוא אומר [כ]תספר לך ספירה תלויה בבית דין יצתה שבת בראשית שספירתה בכל אדם. ר' יהושע אומר אמרה תורה מנה ימים וקדש חדש מנה ימים וקדש עצרת מה חדש סמוך לביאתו ניכר אף עצרת סמוך לביאתו נכרת. ר' ישמעאל אמר אמרה תורה הבא עומר בפסח ושתי הלחם בעצרת מה להלן רגל ותחלת רגל אף כאן רגל ותחלת רגל. רבי יהודה בן בתירא אומר נאמר שבת למעלה ונאמר שבת למטה מה להלן רגל ותחלת רגל סמוך לה אף כאן רגל ותחלת רגל סמוך לה. ת"ר וספרתם לכם שתהא ספירה לכל אחד ואחד. ממחרת השבת ממחרת יום טוב. או יכול ממחרת שבת בראשית, אמר רבי יוסי בר' יהודה הרי הוא אומר תספרו חמשים יום כל ספירות שאתה סופר לא יהא אלא חמשים. ואם תאמר ממחרת שבת בראשית פעמים שאתה מוצא נ"א נ"ב נ"ג נ"ד נ"ה נ"ו. רבי יהודה בן בתירא אומר הרי הוא אומר [כא]תספר לך ספירה תלויה בבית דין יצתה שבת בראשית שספירתה בכל אדם. רבי יוסי אומר ממחרת השבת ממחרת י"ט, או אינו אלא ממחרת שבת בראשית, אמרת וכי נאמר ממחרת שבת [שבתוך] פסח והלא לא נאמר אלא ממחרת השבת וכל השנה כולה מלאה שבתות צא ובדוק באיזה. ועוד נאמר שבת למטה ונאמר שבת למעלה מה להלן רגל

ממ"ק ובמ"ק א פרטי כו', כהבוב בביהודים רוֹלים להעלותו ולסרחות כבודו (יפ"ת) : ב פי' תגור : ג ד קומים פנטון, קומים קלטור מיני סרכה ומאכלם : ה דברים לג : ו תהלים ל : ז שם : ח שם : ט תורת כהנים : י מנחות עה : יא שם ע : *דברים עז : יב תורת כהנים : יג מנחות סט : יד תורת כהנים : טו פסחים כג : טז מנחות כח : יז שם שם : יח במדבר כח : יט דברים א : כ דברים טז : כא שם :

זית רענן (מב) אפילו לעמון ומואב, היינו ארץ כירון שנטל מעמון ומואב: בית השלחין, שאין מביאין ממנה עומר: הקטניות, שאין קוצרין אותן אלא עוקרין אותם: אין מצות קצירה בכהן, שאפילו ישראל מותר לקצור: ועומר שמו, פי' סתם עומר הוא שמו: אין כופין, אע"ג דכופין על התמידין מ"מ על עומר אין כופין: (מג) מה לחם מיוחד, דילפינן ממצה דכתיב לחם עוני וכתיב לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות וילפינן דברים הבאים לידי חימוץ דהיינו חמשה מינין: תביאו לחם תנופה סלת תהיינה, ובפרשת הצוה כתיב סלת חטים: מנין לרבות שעורין וכו', דה"א דאין לחם אלא חטין: לבית עולמים, שינהוג אף במקדש: לדורות, אף כשאין המקדש קיים:

רגל ותחלת רגל סמוך לה אף כאן רגל ותחלת רגל סמוך לה. רבי ישמעאל בן אלעזר אומר כתוב אחד אומר [כב]ששת ימים תאכל מצות וכתוב אחד אומר [כג]שבעת ימים תאכל מצות הא כיצד מצה שאי אתה יכול לאכלה ז' מן החדש אתה יכול לאכלה ו' מן החדש. מיום הביאכם תספרו יכול יקצור ויביא אימתי שירצה ויספור ת"ל [כד]מהחל חרמש. אי מהחל חרמש [תחל] לספור יכול יקצור ויספור ואימתי שירצה יביא תלמוד לומר מיום הביאכם. אי מיום הביאכם יכול יקצור ויספור ויביא ביום תלמוד לומר שבע שבתות תמימות תהיינה אימתי אתה מוצא תמימות בזמן שאתה מונה מבערב. הא כיצד קצירה וספירה בלילה והבאה ביום, אמר רבא כולהו אית להו פירכא בין במתניתין קמייתא בין במתניתין בתרייתא בר מתרי תנאי בתראי דלית להו פירכא, אי מדרבן יוחנן בן זכאי דלמא כדאביי דאמר מצוה למימני יומי ומצוה למימני שבועי, אי מדרבי אליעזר ור' יהושע ממאי דבי"ט ראשון קאי דילמא בי"ט אחרון קאי דרבי ישמעאל ודרבי יהודה בן בתירא לית להו פירכא. אי מדרבי יוסי בר יהודה דילמא חמשים לבר משיתא, אי מדרבי יהודה בן בתירא ממאי דביום ראשון קאי דילמא בי"ט אחרון קאי, ר' יוסי נמי חזי לה פירכא והיינו דקאמר ועוד:

[כה]**עד** ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יכול יספור חמשים ויקדש יום חמשים ואחד (מד) תלמוד לומר שבע שבתות תמימות תהיינה. יכול יספור ארבעים ושמונה ויקדש יום ארבעים ותשעה, תלמוד לומר תספרו חמשים יום הא כיצד מנה ארבעים ותשעה וקדש יום חמשים כיובל:

והקרבתם מנחה חדשה שתהא חדשה לכל המנחות. אין לי אלא מנחת חטין מנחת שעורין מנין, תלמוד לומר הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה לה' בשבועותיכם אם אינו ענין למנחת חטין תנהו ענין למנחת שעורין, [כו]ממושבותיכם תביאו לחם וגו' מה בכורים בפני עצמן אף שתי הלחם בפני עצמן. ומינה מה בכורים לאכילה אף שתי הלחם לאכילה (כתוב ברמז תנ"ו). [כז]ממושבותיכם ולא מחוצה לארץ, ממושבותיכם אף מן העליה. תביאו אף מה שאתה מביא ממקום אחר הרי היא כזו מה זו עשרון לחלה אף מה שאתה מביא ממקום אחר עשרון לחלה. אי מה אלו שני עשרונים אף הללו שני עשרונים, תלמוד לומר תהיינה אלו שני עשרונים ואין הללו שני עשרונים. [כח]בעי ר' זירא חטין שירדו בעבים מהו, ממושבותיכם אמר רחמנא לאפוקי דחוצה לארץ דלא אבל דעבים שפיר דמי, או דילמא ממושבותיכם דוקא, ומי איכא כי האי גוונא אין דלבר עדי טייעא נחיתו (רוסני) [רום [כט]כיזבא] חיטי בתלתא פרסי. סלת תהיינה שתי חלות מעכבין זו את זו. [ל]לחם תנופה שתים שיהו שוות, שני עשרונים שיהו שוין. סלת תהיינה חמץ תאפינה שאור בודה להן מתוכן ומחמצן דברי ר"מ. רבי יהודה אומר אף היא אינה מן המובחר אלא מביא מן שאור ונותן לתוך המדה וממלא את המדה. א"ל אף היא היתה חסרה או יתרה, בכורים לה' ר"ש אומר נאמר כאן בכורים לה' ונאמר להלן בכורים לה' מה בכורים לה' האמור כאן משל צבור אף בכורים האמור להלן משל צבור:

[לא]**והקרבתם** על הלחם. חובה על הלחם. שבעת כבשים אף על פי שאין לחם, אם כן מה ת"ל על הלחם שלא נתחייבו כבשים קודם שנתחייבו בלחם דברי רבי טרפון, רבי עקיבא אומר יכול הן הן כבשים האמורים בחומש הפקודים, אמרת כשאתה מגיע אצל פרים ואילים אינן הם אלא הללו באין בגלל עצמן והללו באין בגלל לחם, נמצא מה שאמור בחומש הפקודים קרב במדבר ומה שאמור בת"כ לא קרב במדבר. ודילמא פרים ואילים לאו אינהו הא כבשים אינהו, מדהני אישתנו הני נמי אישתנו. ופרים ואילים ממאי דאישתנו דלמא הכי קאמר רחמנא אי בעי פר ושני אילים ליקרב אי בעי שני פרים ואיל אחד ליקרב כדאשתני כדרן שמע מינה אחריני נינהו. הלחם מעכב את הכבשים והכבשים אין מעכבין את הלחם דברי רבי עקיבא. אמר ר"ש בן ננס (לאביי) [לא כי] כבשים מעכבין את הלחם והלחם אינו מעכב את הכבשים שכן מצינו כשהיו ישראל במדבר מ' שנה קרבו כבשים בלא לחם אף כאן יקרבו כבשים בלא לחם. אמר רבי שמעון הלכה כדברי בן ננס אבל אין טעם בדבריו שכל האמור בחומש הפקודים קרב במדבר והאמור בתורת כהנים לא קרב במדבר משבאו לארץ קרבו אלו ואלו. ומפני מה אני אומר יקרבו כבשים בלא לחם הכבשים מתירין את עצמן. ולא לחם בלא כבשים שאין לו מי יתירנו, מ"ט דר' עקיבא גמר יהיו מתהיינה מה להלן לחם אף כאן לחם, ובן ננס גמר יהיו מיהיו מה להלן כבשים אף כאן כבשים. ובן ננס לילף מתהיינה דנין יהיו מיהיו ואין דנין יהיו מתהיינה, מאי נפקא מינה והתני דבי רבי ישמעאל [לב]ושב הכהן ובא הכהן וכו' היכא דאיכא דדמי ליה מדדמי ליה ילפינן. ור' עקיבא נמי לילף יהיו מיהיו, דנין דבר שמתנה לכהן מדבר שמתנה לכהן לאפוקי הני דעולות נינהו, ואיבעית אימא בקרא גופיה קא מפלגי קדש יהיו לה' לכהן ר' עקיבא סבר איזהו דבר שכולו לכהן הוי אומר זה לחם. ובן ננס מי כתיב קדש יהיו לכהן קדש יהיו לה' לכהן כתיב אי זהו דבר שמחציתו לכהן ואין כלו לכהן הוי אומר אלו כבשים. ורבי עקיבא מי כתיב קדש יהיו לה' ולכהן קדש לה' לכהן כתיב כדרב הונא קנאו השם ונתנו לכהן. אמר רבי יוחנן הכל מודים שאם החזקו זה לזה שמעכבין זה את זה ואי זו היא זיקה שלהן שחיטה:

תרמד [לג]תנו רבנן כבשי עצרת אין מקדשין את הלחם אלא בשחיטתן. כיצד שחטן לשמן וזרק דמן לשמן קדש הלחם. שחטן שלא לשמן וזרק דמן שלא לשמן לא קדש הלחם. שחטן לשמן וזרק דמן שלא לשמן הלחם קדוש ואינו קדוש דברי רבי. ר"א בר"ש אומר לעולם אינו קדוש עד שישחוט לשמן ויזרוק לשמן. מ"ט דרבי דכתיב [לד]זבח שלמים לה' למימרא דשחיטה מקדשה. ור"א בר ר"ש יעשה עד שיעשה כל עשיותו, ורבי הכתיב יעשה אי כתב זבח יעשה כדקאמרת השתא דכתיב יעשה זבח במה יעשה בזביחה. ורבי אלעזר בר' שמעון האי דכתיב (יעשה) [זבח] מיבעי ליה לכדר' יוחנן דאמר ר"י הכל מודים שיהא לחם בשעת שחיטה. מאי קדוש ואינו קדוש אביי אמר קדוש ואינו גמור, רבא אמר קדוש ואינו ניתר, מאי בינייהו איכא בינייהו למיתפס פדיונו לאביי לא תפיס פדיונו לרבא תפיס. בשלמא לרבא היינו דאיכא בין רבי לרבי אלעזר ברבי שמעון אלא לאביי מאי בינייהו איכא בינייהו לאפסולי ביוצא. [לה]יהיו עולה לה' ומנחתם ונסכיהם (לה') אשה ריח ניחוח לה' (מה) דבר הכתוב בקצרה. ושני כבשים בני שנה לזבח שלמים שתהא זביחתן לשם שלמים. א"ר שמעון על מה שני כבשי כבשי עצרת מכפרין על הטהור שאכל את הטמא. אם כפר הראשון על מה השני מכפר, על טומאה שאירעה בין זה ובין זה, אמור מעתה כך חייבין ישראל בכל שעה אלא שחיסך הכתוב את ישראל. [לו]אמר רבי ישמעאל שני כבשי עצרת למה הן באין כבשי עצרת שלמים נינהו אלא שעירי עצרת למה הן באין על טומאת מקדש וקדשיו. נזרק דמו שני למה קרב וכו' (כדלעיל):

[לז]**ועשיתם** שעיר עזים אחד לחטאת ושני כבשים בני שנה לזבח שלמים. הקישן הכתוב לחטאת מה חטאת אינה נאכלת אלא לזכרי כהונה אף זבחי שלמי צבור אינן נאכלין אלא לזכרי כהונה: [לח]והניף הכהן אותם על לחם הבכורים. יכול יניח כבשים על גבי לחם, תלמוד לומר על שני כבשים. אי על שני כבשים יכול לחם על גבי כבשים, תלמוד לומר על לחם הבכורים נשתקל הדבר ואיני יודע אם לחם על גבי כבשים אם כבשים על גבי לחם מה מצינו בכל מקום לחם למעלה אף כאן לחם למעלה והיכא אמר רב פפא במלואים. רבי יוסי בן המשולם אומר כבשים למעלה ומה אני מקיים על שני כבשים להוציא על שבעה. חנניה בן חכינאי אומר מניח שתי הלחם בין ירכותיהן של כבשים ומניף אותם ונמצא מקיים שני מקראות לחם על גבי כבשים וכבשים על גבי לחם. אמר רבי לפני מלך ב"ו אין עושין כן לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה על אחת כמה וכמה אלא מניח זה בצד זה ומניף. והא בעינן על רבי לטעמיה דאמר על בסמוך דתניא [לט]ונתתה על המערכה לבונה זכה ר' אומר על בסמוך. או אינו אלא על ממש, כשהוא אומר [מ]וסכותה על הארון את הפרוכת הוי אומר על בסמוך. מוליך ומביא מעלה ומוריד אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן מוליך ומביא למי שהרוחות שלו מעלה ומוריד למי ששמים וארץ שלו. במערבא מתני הכי אמר רבי (חייא) [חמא] בר עוקבא אמר רבי יוסי בר חנינא מוליך ומביא כדי לעצר רוחות רעות מעלה ומוריד כדי לעצר טללים רעים. א"ר יוסי בר אבין זאת אומרת שירי מצוה מעכבין את הפורענות דהא תנופה שירי מצוה היא ועוצרת רוחות רעות וטללים רעים. אמר רבא וכן בלולב. רב אחא בר יעקב ממטי ליה ומייתי ליה ומחוי הכי ואמר גירא בעינוהי דשטנא, ולאו מילתא היא משום דאתו לאגרויי ביה. ת"ר זבחי שלמי צבור טעונין תנופה ותנופתן כמו שהן דברי (ר"מ) [רבי]. וחכמים אומרים בחזה ושוק. רבנן סברי

ממ"ק ובמ"ק כב דברים טז: כג שמות יב: כד דברים טז: כה תורת כהנים: כו מנחות מו: כז ת"כ: כח מנחות סט: כט כיזבא עפה (רש"י): ל תורת כהנים: לא מנחות מה: לב ויקרא יד: לג מנחות מז: לד במדבר ו: לה תורת כהנים: לו זבחים ו: לז כס נו: לח מנחות סב: לט ויקרא כד: מ שמות מ:

זרת רענן (מד) ת"ל שבע שבתות תמימות תהיינה, וכשיספור נ' יום יהיה יום אחד יותר על שבע שבתות: ויקדש יום מ"ט, ואז יהיה שבע שבתות עם העצרת: חדשה לכל המנחות, שאסור להקריב מנחה קודם ב' לחם: מנחת שעורין, מנחת סוטה שיהו שוות אחר אפיתן: שיהו שוין. בשעת לקיחת הקמח: להלן בכורים, בפרשת ויקרא: (מה) דבר בקצרה, דה"ל לפרש כמה עשרונים לכל אחת וכמה יין: שחיסך הכתוב, שחס על ממונם.

סברי מינה ומינה מה זבחי שלמי יחיד טעונין תנופה אף זבחי שלמי צבור טעונין תנופה. ומינה מה התם בחזה ושוק אף הכא נמי בחזה ושוק, ור' סבר דון מינה ואוקי באתרה מה זבחי שלמי יחיד טעונין תנופה אף זבחי שלמי צבור טעונין תנופה. ואוקי באתרה התם הוא בחזה ושוק אבל הכא כמות שהן. רב פפא אמר דכולי עלמא דון מינה ומינה והיינו טעמא דרבי כהתם מה התם דבר שמתנה לכהן אף הכא נמי דבר שמתנה לכהן. רבינא אמר דכולי עלמא דון מינה ואוקי באתרה והיינו טעמא דרבנן שלמיכם רבויא הוא, ויהו שלמי יחיד טעונין תנופה חיים מק"ו ומה זבחי שלמי צבור שאין טעונין סמיכה טעונים תנופה חיים זבחי שלמי יחיד שטעונים סמיכה אינו דין שיטענו תנופה חיים, מיעט רחמנא גבי זבחי שלמי צבור אותם למעוטי זבחי שלמי יחיד, ויהו זבחי שלמי צבור טעונים סמיכה מק"ו ומה זבחי שלמי יחיד שאינה טעונין תנופה חיים טעונין סמיכה זבחי שלמי צבור שטעונין תנופה חיים אינו דין שטעונין סמיכה, אמר רבא גמירי שתי סמיכות בצבור. ויהא אשם מצורע טעון תנופה שחוט מק"ו ומה זבחי שלמי יחיד שאין טעונין תנופה חיים טעונין תנופה שחוטין אשם מצורע שטעון תנופה חי אינו דין שיטעון תנופה שחוט, מיעט רחמנא גבי שלמי יחיד אותו למעוטי אשם מצורע:

תרמה ובקצרכם את קציר ארצכם (כתוב בפרשת קדושים). [מא]שלשה גרים הם יש גר שנתגייר לשם אכילה א"ל הקב"ה נתגיירת (מו) בשביל הנבלה הרי היא נתונה לך שנאמר [מב]לגר אשר בשעריך תתננה. הגר השני להיות מתפרנס כעני הרי הם נתונים לו שנאמר ובקצרכם את קציר וגו'. הגר השלישי גר שנתגייר לשמו של הקב"ה א"ל הקב"ה הרי הוא שקול עלי כאחד מכם שנאמר [מג]הקהל חוקה אחת וגו' תורה אחת וגו' יהיה לכם ולגר. ולא עוד אלא שהוא שקול עלי כלוי שנאמר [מד]ובא הלוי כי אין לו וגו', אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע הגר הזה כלוי לפניך א"ל גדול הוא לפני שנתגייר לשמי, משל לצבי שגדל במדבר ובא מעצמו ונתערב בצאן היה הרועה מאכילו ומשקו ומחבבו יותר מצאנו אמרו לו לצבי זה אתה מחבב יותר מן הצאן א"ל כמה יגיעות יגעתי בצאני מוציאן בבוקר ומכניסן בערב עד שלא גדלו וזה שגדל במדברות וביערים ובא בעצמו לתוך צאני לכך אני מחבבו. כך אמר הקב"ה כמה יגעתי בישראל הוצאתים ממצרים והארתי לפניהם הורדתי להם את המן הגזתי להם את השליו העליתי להם את הבאר הקפתים ענני כבוד עד שקבלו תורתי וזה בא מעצמו לפיכך שקול עלי כישראל וכלוי. [מה]ובקצרכם את קציר א"ר ורדימוס בר רבי יוסי וכי מה ראה הכתוב ליתנו באמצע רגלים פסח ועצרת מכאן ור"ה ויה"כ מכאן והלא כבר נאמר בפרשת קדושים, אלא ללמדך שכל מי שמניח לקט שכחה ופאה ומעשר עני מעלה עליו כאלו בית המקדש קיים והקריב קרבנותיו בתוכו. וכל מי שאין מניח לקט שכחה ופאה ומעשר עני מעלה עליו כאלו בית המקדש קיים ולא הקריב קרבנותיו בתוכו:

[מו]**ובחדש** השביעי באחד לחדש ר' יהודה בר נחמן בשם ר"ל פתח [מז]עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר בשעה שהקב"ה עולה ויושב על כסא דין בדין הוא עולה דכתיב עלה אלהים בתרועה. ובשעה שישראל נוטלין שופר ותוקעין הקדוש ב"ה עומד מכסא דין ויושב על כסא רחמים דכתיב ה' בקול שופר ומתמלא עליהם רחמים והופך להם מדת הדין למדת רחמים ואימתי בחדש השביעי. אמר רבי יאשיה כתיב [מט]אשרי העם יודעי תרועה ואומות העולם אינם יודעין להריע כמה קרנות ישלהם כמה [נ]בוקיינוס יש להם כמה (סנפירים) [סלפידס] יש להם. אלא אשרי העם שיודעין לפתות את בוראם בתרועה ואימתי בחדש השביעי. רבי ברכיה בשם רבי ירמיה פתח [נא]אורח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה אין אורח חיים אלא דברי תורה דכתיב [נב]עץ חיים היא למחזיקים בה, למעלה למשכיל למי שהוא מסתכל למצותיה של תורה מה כתיב למעלה מן הענין לא תכלה פאת שדך, עמון ומואב שהם מכלין את שדותיהן עליהם הוא אומר [נג]כי אעשה כלה וגו', ישראל שאין מכלין את שדותיהם עליהם הוא אומר [נד]ואותך לא אעשה כלה וגו', מיסרך אני ביסורין בעולם הזה בשביל לנקותך מעונותיך לעולם הבא ואימתי בחדש השביעי. ר' ברכיה פתח [נה]תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו וכל חדש אינו חדש אלא בכסה, וכל חדשים אינם נכסים אלא ליום חגנו. והלא ניסן חודש נכסה ויש לו חג בפני עצמו, אלא אי זו חדש שהוא נכסה ויש בו חג ותגו ביומו הוי זה תשרי. תשרי על שם תישרי ותשבוק כל חובינו ואימתי בחודש השביעי.

ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא פתח [נו]כה אמר ה' גואלך קדוש ישראל אני ה' מלמדך להועיל מסקיר* לך כמה דהדין מאסאסה דהוא מסקיר להדא פרתא. ושלשה שמות נקראו לו מלמד, מרדע, דרבן. מלמד שהוא מלמד לפרה לחרוש. מרדע שהוא מורה דעה בפרה. דרבן שהוא מורה בינה בפרה. ואמר הקב"ה אדם עושה הרבן לפרתו וליצרו הרע אינו עושה דרבן. מדריכך בדרך תלך רבי לוי בשם ר' חמא בר חנינא משל למה הדבר דומה לבן מלכים שהיה לו דין לפני אביו אמר לו אביו אם אתה מבין לזכות לפני בדין מנה לך [נז]נוקילוקוס פלוני ואת זוכה בדין, כך אמר הקב"ה לישראל בני אם מבקשים אתם לזכות לפני בדין תהיו מזכירין לפני אבותיכם ואתם זכים לפני בדין, באחד זה אבינו אברהם שנאמר [נח]אחד היה אברהם. זכרון תרועה זה אבינו יצחק שנאמר [נט]וירא והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו, מקרא קדש זה אבינו יעקב שנאמר [ס]שמע אלי יעקב וישראל מקוראי אימתי אתם מזכירין זכות אבותיכם ואתם זוכין לפני בדין בחדש השביעי. רבי חייא בר מריא בשם ר' לוי פתח [סא]אך הבל בני אדם כזב בני איש כל כזבים והבלים שישראל עושין בעולם הזה כדאי הוא אבינו אברהם לכפר את כולם ומה טעם האדם הגדול בענקים. במאזנים לעלות מתכפרת להם בחדש שמזלו מאזנים ואי זה זה תשרי, תקעו בחדש חדשו מעשיכם, שופר שפרו מעשיכם, אמר הקב"ה שפרתם מעשיכם לפני הריני נעשה לכם כשופר הזה מה השופר הזה מכנים בזה ומוציא בזה אף אני עומד מכסא דין ויושב על כסא רחמים ומרחם אתכם והופך לכם מדת הדין למדת הרחמים אימתי בחדש השביעי. דבר אחר בחדש השביעי בחדש שהוא משובע במצות שופר בתוכו כפור בתוכו סוכה בתוכו ערבה בתוכו. ד"א בחדש השביעי בחדש שהוא משובע בכל. גרנות בתוכו גיתות בתוכו כל מיני מגדים בתוכו. דבר אחר בחדש השביעי רבי ברכיה הוה קרי ליה ירחא דשבועה שבו נשבע הקב"ה לאברהם [סב]ויאמר בי נשבעתי נאם ה' מה צורך היה בשבועה אמר רבי ביבאי רבה בשם רבי יוחנן אמר אברהם לפני הקב"ה רבש"ע גלוי וידוע לפניך בשעה שאמרת לי קח נא את בנך שהיה בלבי לומר לך אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע ועכשיו אתה אומר לי קח את בנך אלא כשם שהיה בלבי להשיבך וכבשתי את יצרי ולא השבתיך כך בשעה שיהיו בניו של יצחק באין לידי עבירות ומעשים רעים תהא נזכר להם עקדת יצחק אביהם ותתמלא עליהם רחמים ומרחם עליהם והופך להם מדת הדין למדת רחמים ואימתי בחדש השביעי. [סג]וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל א"ר יודן מלמד שהראה הקב"ה לאברהם אבינו את האיל נטש מחורש זה ונסבך בחורש זה אמר הקב"ה אברהם כך עתידים בניך להיות נאחזין בעונות ונסבכים בצרות וסופן להגאל בקרנו של איל שנאמר [סד]וה' עליהם יראה ויצא כברק חצו וה' אלהים בשופר יתקע. א"ר חנינא מלמד שהראה הקב"ה לאברהם את האיל נטש מחורש זה ונסבך בחורש אחר, א"ל הקדוש ברוך הוא אברהם כך עתידין בניך להיות נאחזין באומות העולם ונסבכין במלכים ונמשכין ממלכות למלכות מבבל למדי וממדי ליון ומיון לאדום וסופן להגאל בקרניו של איל שנאמר וה' אלהים בשופר יתקע, כל השביעיים חביבים כו' (כתוב ברמז רע"ו). רבי אבא בריה דרב ביבי כל ימות השנה ישראל עוסקין במלאכתן ובר"ה נוטלין שופרות ותוקעין והקב"ה עומד מכסא הדין ויושב על כסא רחמים. רבי יוחנן וריש לקיש הוון מתקשין תנינן יום טוב של ר"ה שחל להיות בשבת במקדש היו תוקעין אבל לא במדינה אמרי אי דבר תורה במדינה ידחה ואם אינו דבר תורה אף במקדש לא ידחה, עד דאינון יתבין מתקשיין עבר רב כהנא אמרין הא אתא מרא דשמעתא ניקום ונשאל, קמון ושאלון ליה, אמר להון כתוב אחד אומר יום תרועה יהיה לכם וכתוב אחד אומר זכרון תרועה כיצד יתקיימו שני כתובים, בזמן שהוא בחול יום תרועה יהיה לכם ובזמן שהוא בא בשבת זכרון תרועה יהיה לכם מזכירין אבל לא תוקעים. רבי זעירא הוה מפקד לחבריה עיילון ושמעון קליה דרבי לוי דדריש אמרי לית אפשר דליפוק פרשתא בלא אולפן. עלון ודריש קומיהון כתוב אחד אומר יום תרועה וכו' (כדלעיל). תני רבי שמעון בן יוחאי ידחה במקדש שהם יודעים זמנו של חדש ואל ידחה במדינה (מז) שאין יודעין זמנו של חדש, דתני ר"ש בן יוחאי יום תרועה יהיה לכם ועשיתם במקום שהקרבנות קרבין, אמר רבי תחליפא דמן קיסרייא בכל הקרבנות כתיב והקרבתם וכאן כתיב ועשיתם אמר הקב"ה מכיון שנכנסתם לפני בדין ביום הזה ויצאתם זכאין מעלה אני עליכם כאלו היום בראתי אתכם בריה חדשה שנאמר

ממ"ק ובמ"ק מא אלה הדברים זוטא: מב דברים יד: מג במדבר טו: מד דברים יד: מה התו"כ: מו פסיקתא: מז תהלים מז: מט תהלים פט: נ בוקיינוס, סלפידס, הגוזרות ושופרות בלשון יון: נא משלי טו: נב שם ג: נג ירמיה ל: נד שם מו: נה תהלים פא: נו ישעיה מח: *נ"א מסקיד בלורו מלשון תוכחה וסייטרה: נז נוקילוקום פירוש מליץ: נח יחזקאל לג: נט בראשית כב: ס ישעיה מח: סא תהלים סב: סב בראשית כב: סג שם: סד זכריה ט:

זית רענן (מו) בשביל הנבלה, כלומר גר תושב שאינו עובד ע"ז ואנו מצווין להחיותו וכל שאינו ראוי לאכילה ישראל נותנין לו: (מז) שאין יודעים זמנו של חדש, ואם כן ידחו שבת בחנם:

שנאמר [סה]כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה וגו' כן יעמוד זרעכם ושמכם. [סו]בני ישראל מקרא קדש (מז) ואין הנכרים מקרא קדש. בני ישראל אין לי אלא בני ישראל מנין לרבות את הגרים ואת העבדים המשוחררים תלמוד לומר יהיה. [סז]תנו רבנן מנין שאומרים אבות שנאמר [סח]הבו לה' בני אלים. ומנין שאומרים גבורות שנאמר הבו לה' כבוד ועוז. ומנין שאומרים קדושת השם שנאמר בהדרת קדש. ומנין שאומרים מלכיות זכרונות ושופרות שנאמר שבתון זכרון תרועה מקרא קדש. רבי אליעזר אומר שבתון זה קדושת היום, זכרון אלו זכרונות, תרועה אלו שופרות, מקרא קדש קדשהו בעשית מלאכה. אמר ליה רבי עקיבא מפני מה לא נאמר שבתון תשבות שהרי בו פתח הכתוב תחלה אלא שבתון קדשהו בעשית מלאכה. זכרון אלו זכרונות, תרועה אלו שופרות, מקרא קדש זה קדושת השם. ומנין שאומרים מלכיות, דתניא רבי אומר לעני ולגר תעזוב אותם אני ה' אלהיכם וסמיך ליה בחדש השביעי מכאן רמז למלכיות. רבי יוסי בר"י אומר אינו צריך הרי הוא אומר [סט]והיה לכם לזכרון לפני אלהיכם [אני ה' אלהיכם] שאין ת"ל אני ה' אלהיכם הרי מלכיות. הני עשר מלכיות כנגד מי אמרן כנגד עשר מאמרות שבהן נברא העולם. ומאי נינהו אילימא ויאמר ויאמר דבראשית תשעה הוו, בראשית נמי מאמר הוא דכתיב [ע]בדבר ה' שמים נעשו. כיצד סדר ברכות אומר אבות וגבורות וקדושת השם וכולל עמהם מלכיות ואינו תוקע קדושת היום ותוקע [זכרונות ותוקע] שופרות ותוקע ואומר עבודה והודאה וברכת כהנים דברי רבי יוחנן בן נורי. אמר ליה ר' עקיבא אם אינו תוקע למלכיות למה אומרן, אלא אומר אבות וגבורות וקדושת השם וכולל מלכיות עם קדושת היום ותוקע זכרונות ותוקע שופרות ותוקע ואומר עבודה והודאה וברכת כהנים. רבן שמעון בן גמליאל אומר קדושת היום עם הזכרונות. אמר רבן שמעון בן גמליאל מה מצינו בכל מקום שאומרה אמצעית אף כאן אמצעית. רבי אומר מה מצינו בכל מקום שאומרה רביעית אף כאן רביעית, ביום הראשון עבר רבי יוחנן בן ברוקה ואמר כדברי רבי יוחנן בן נורי אמר רבן שמעון בן גמליאל לא היו נוהגין ביבנה כן. ביום השני עבר ר' חנינא בנו של ר' יוסי הגלילי ואמר כדברי ר' עקיבא, אמר רבן שמעון בן גמליאל כך היו נוהגין ביבנה:

תרמו *מנין שבשופר תלמוד לומר [עא]והעברת שופר תרועה אין לי אלא ביובל בר"ה מנין, ת"ל והעברת שופר תרועה בחדש השביעי! מה ת"ל בחדש השביעי שיהיו כל תרועות של חדש שביעי כזה מה זה בשופר אף זה בשופר. מנין שפשוטה לפניה, ת"ל והעברת שופר תרועה. ומנין שפשוטה לאחריה, תלמוד לומר תעבירו שופר בכל ארצכם. אין לי אלא ביובל, בראש השנה מנין, ת"ל והעברת בחודש השביעי שיהו כל תקיעות של חודש כזה. ומנין שהם שלש של שלש שלש, ת"ל והעברת שופר תרועה, זכרון תרועה, יום תרועה יהיה לכם. ומנין ליתן את של זה בזה ושל זה בזה, ת"ל שביעי שביעי לגזרה שוה, הא כיצד שלש שהם תשע. שעור תקיעה כתרועה ושעור תרועה כשלשה שברים. והא תנא מעיקרא מייתי לה בהיקשא והשתא מייתי לה בגזרה שוה, הכי קאמר אי לאו גזרה שוה הוה מייתי לה בהיקשא, השתא דאתא בגזרה שוה היקשא לא צריך. והאי תנא מייתי לה בגזרה שוה ממדבר דכתיב [עב]ותקעתם תרועה תקיעה בפני עצמה ותרועה בפני עצמה. או אינו אלא תקיעה ותרועה אחת היא, כשהוא אומר [עג]ובהקהיל את הקהל תתקעו ולא תריעו הא תקיעה בפני עצמה ותרועה בפני עצמה. ומנין שפשוטה לפניה, ת"ל ותקעתם תרועה. ומנין שפשוטה לאחריה, ת"ל תרועה יתקעו. רבי ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה אומר אינו צריך הרי הוא אומר [עד]ותקעתם תרועה שנית, מה ת"ל שנית, זה בנין אב כל מקום שנאמר תרועה תהא תקיעה שניה לה. ואין לי אלא במדבר בראש השנה מנין, ת"ל תרועה תרועה לגזרה שוה מה כאן פשוטה לאחריה אף להלן פשוטה לאחריה, ושלש תרועות נאמרו בראש השנה שבתון זכרון תרועה [עה]והעברת שופר תרועה [עו]ויום תרועה יהיה לכם שתי תקיעות לכל אחת ואחת, נמצינו למדין ראש השנה שש תקיעות ושלש תרועות שתים מדברי תורה ואחת מדברי סופרים, והעברת שופר תרועה שבתון זכרון תרועה מדברי תורה. יום תרועה לתלמודו הוא בא. רבי שמואל בר נחמן אמר אחת מדברי תורה ושתים מדברי סופרים. שבתון זכרון תרועה מדברי תורה והעברת שופר תרועה ויום תרועה לתלמודו הוא בא. מאי לתלמודו הוא בא מיבעי ליה ביום ולא בלילה. ואידך ביום ולא בלילה מנא ליה, נפקא ליה מביום הכפורים. וליגמר נמי פשוטה לפניה ולאחריה, והעברת תעבירו לא משמע ליה. והעברת מיבעי ליה לכדרב מתנה דרך העברתו תעבירו אמר רחמנא תעבירו ביד, ואידך דרב מתנה מדשני קרא בדבוריה תעבירו ביד לא מצית אמרת דיליף העברה העברה ממשה דכתיב [עז]ויצו משה ויעבירו קול מה להלן בקול אף כאן בקול. והאי תנא דמייתי ממדבר אי מה להלן בחצוצרות אף כאן בחצוצרות, תלמוד לומר [עח]תקעו בחדש שופר וגו' אי זהו חג שהחדש מתכסה בו הוי אומר זה ראש השנה וקאמר רחמנא בשופר. *כתוב אחד אומר שבתון זכרון תרועה וכתוב אחד אומר יום תרועה, לא קשיא כאן ביום טוב שחל להיות בשבת כאן ביו"ט שחל להיות אחר השבת. אמר רבא אי מדאורייתא היא במקדש היכי תקעינן, ועוד הא לאו מלאכה היא למאי איצטריך קרא למעוטי והא תנא דבי רבי ישמעאל כל מלאכת עבודה לא תעשו יצא תקיעת שופר ורדיית הפת שהיא חכמה ואינה מלאכה. אלא מדאורייתא מישרי שרי ורבנן הוא דגזרי בהו, דאמר רבה הכל חייבים בתקיעת שופר ואין הכל בקיאין בתקיעת שופר וגזרה שמא יטלנו בידו וילך אצל בקי ללמד ויעבירנו ד' אמות בר"ה, והיינו טעמא דלולב והיינו טעמא דמגילה:

תרמז [עט]אך בעשור לחדש: יכול יהא יוהכ"פ מכפר על השבין ועל שאינן שבין. ודין הוא הואיל וחטאת ואשם מכפרין ויוהכ"פ מכפר מה חטאת ואשם אין מכפרין אלא על השבין אף יום הכפורים אין מכפר אלא על השבין. מה לחטאת ואשם שכן אין מכפרין על המזיד כשוגג תאמר ביוהכ"פ שמכפר על המזיד כשוגג הואיל ומכפר על המזיד כשוגג יכול יכפר על השבין ועל שאינן שבין, ת"ל אך חלק. סתם ספרא מני רבי יהודה היא ורמי סתם ספרא אסתם ספרא דתניא מקרא קדש כי יום כפורים הוא ועניתם וגו' וכל מלאכה לא תעשו כי יום כפורים הוא, יכול לא יהא יוהכ"פ מכפר אא"כ התענה בו וקראו מקרא קדש ולא עשה בו מלאכה, לא התענה בו ולא קראו מקרא קדש ועשה בו מלאכה מנין, ת"ל יום כפורים הוא מ"מ. אמר אביי לא קשיא הא רבי הא רבי יהודה. רבא אמר הא והא רבי ומודה רבי בכרת דיומיה. דתניא רבי אומר כל עבירות שבתורה בין עשה בין לא תעשה תשובה ויוהכ"פ מכפר חוץ מן הפורק עול ומגלה פנים בתורה והמפר ברית בשר שאם עשה תשובה מוחלין לו לא עשה תשובה אין מוחלין לו (כל ענין דיוהכ"פ כתוב למעלה ברמז תקע"ח). [פ]כל הנפש אשר לא תעונה. אמר ר"ל האוכל אכילה גסה ביוהכ"פ פטור שנאמר נפש אשר לא תעונה פרט למזיק. [פא](בעי) [אמר] רבי יוחנן יוהכ"פ שחל להיות (בחול) [בשבת] מותר בקניבת ירק [מיתיבי מנין ליום הכפורים שחל בשבת שאסור בקניבת ירק] ת"ל שבתון. שבות. למאי אילימא למלאכה הא כתיב כל מלאכה לא תעשו אלא לאו לקניבת ירק. לעולם למלאכה ולעבור עליו בעשה ולא תעשה. תניא כותיה דרבי יוחנן יוהכ"פ שחל להיות (בחול) [בשבת] מותר בקניבת ירק (וכך היו) מפצעין באגוזים ומפרכין ברמונים מן המנחה ולמעלה מפני עגמת נפש:

[פב]ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש. תני רב חייא בר רב מדיפתי וכי בתשעה מתענין והלא בעשרה מתענין אלא לומר לך כל האוכל ושותה בתשעה בו מעלה עליו הכתוב כאלו התענה תשיעי ועשירי. עובדא הוה ברומי בערובא דצומא רבא (כתוב בפסוק [פג]ויברך אלהים את יום השביעי):

מערב עד ערב תשבתו שבתכם. אמר רב (אשי הא דאמר) צריך שיהא לילה ויום מן החדש, מנלן. רבי יוחנן אמר מערב עד ערב תשבתו שבתכם. וריש לקיש אמר עד יום האחד ועשרים לחדש בערב. מאי בינייהו כו' חצות לילה איכא בינייהו. [פד]תניא ועניתם את נפשותיכם וכל מלאכה לא תעשו יכול יהא ענוש כרת על תוספת מלאכה, ת"ל ונפש אשר תעשה כל מלאכה בעצם היום הזה על עצומו של יום ענוש כרת ואין ענוש כרת על תוספת [מלאכה]. יכול יהא ענוש כרת על תוספת ענוי, ת"ל וכל הנפש אשר לא תעונה על עצומו של יום ענוש כרת ואין ענוש כרת על תוספת ענוי, יכול לא יהא בכלל עונש אבל יהא מוזהר על הוספת מלאכה, ת"ל וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה על עצומו של יום הוא מוזהר ואינו מוזהר על תוספת מלאכה. יכול יהא מוזהר על תוספת ענוי. ודין הוא ומה מלאכה שנוהגת בשבתות וימים טובים אינו מוזהר עליה ענוי שאינו נוהג בשבתות וימים טובים אינו דין שלא יהא מוזהר עליו. אבל אזהרת ענוי של יום עצמו לא למדנו. לא יאמר עונש במלאכה שהרי בא בקל וחומר מענוי ומה עינוי שאין נוהג בשבת וימים טובים ענוש עליו מלאכה שנוהגת בשבת וימים טובים אינו דין שענוש עליו, למה נאמר מופנה לדון ממנו גזרה שוה נאמר עונש בענוי ונאמר עונש במלאכה מה מלאכה לא ענש אלא א"כ הזהיר אף ענוי לא ענש אלא א"כ הזהיר, איכא למיפרך מה לענוי שכן

ממ"ק ובמ"ק סה ישעיה סו: סו תורת כהנים: סז ר"ה לב: סח תהלים כט: סט במדבר י: ע תהלים לג: *ר"ה לג: עא ויקרא כה: עב במדבר י: עג שם: עד שם:
עה ויקרא כה: עו במדבר כט: עז שמות לו: עח תהלים פא: *ר"ה השנה כט: עט תורת כהנים, שבועות יג, כריתות ז: פ יומא פא: פא שבת קטו:
פב ברכות ח, ר"ה כ: פג בראשית ב: פד יומא פא:

זית ו ענן (מז) ואין הנכרים מקרא קדש, דסד"א כיון שראש השנה כל ב"א נדונים בו אף הנכרים יתחייבו בתקיעת שופר קמ"ל:

שכן לא הותר (מקצתו) [מכללו] תאמר מלאכה שכן הותרה (מקצתה) [מכללה]. אלא לא יאמר [עונש] בעינוי וליגמר ממלאכה ומה מלאכה שהותרה (מקצתה) [מכללה] ענוש כרת עינוי שלא הותרה (מקצתו) [מכללו] אינו דין שיהא ענוש כרת א"כ למה נאמר מופנה להקיש ולדון ממנו גז"ש נאמר עונש בעינוי ונאמר עונש במלאכה מה מלאכה לא ענש אלא א"כ הזהיר אף עינוי לא ענש אא"כ הזהיר. איכא למיפרך מה למלאכה שכן נוהגת בשבתות ויו"ט. אמר רבינא תנא עצם עצם גמיר לה, מופנה דאי לא מופנה איכא למיפרך כדפרכינן. לאיי אפנויי מופנה מכדי חמשה קראי כתיבי במלאכה חד לעונש דיממא וחד לעונש דלילא וחד לאזהרה דיממא וחד לאזהרה דלילא וחד לאפנויי לאקושי עינוי למלאכה בין דיממא בין דלילא. דבי רבי ישמעאל תנא נאמר כאן עינוי ונאמר להלן עינוי מה להלן לא ענש אלא א"כ הזהיר אף כאן לא ענש אלא א"כ הזהיר. רב פפא אמר אתיא שבת משבת בראשית מה להלן לא ענש אא"כ הזהיר אף כאן [לא ענש אא"כ הזהיר]. רב אחא בר יעקב אמר הוא גופיה שבת הוא דכתיב תשבתו שבתכם. בשלמא רב אחא לא אמר כרב פפא קרא דגופיה עדיף, אלא רב פפא מ"ט לא אמר כרב אחא. מיבעי ליה לכדתניא ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש יכול בתשעה תלמוד לומר בערב, אי בערב יכול משתחשך, ת"ל בתשעה, הא כיצד מתחיל ומתענה מבעוד יום מכאן שמוסיפין מחול על הקדש. אין לי אלא בכניסתו ביציאתו מנין, תלמוד לומר מערב עד ערב. אין לי אלא יוהכ"פ שבת ויו"ט מנין, ת"ל תשבתו שבתכם, הא למדת כל מקום שנאמר שבת מוסיפין מחול על הקדש. ותנא דעצם עצם האי בתשעה לחדש מאי עביד ליה, מיבעי ליה לכדתני ר' חייא בר רב מדפתי וכי בתשעה מתענין והלא בעשרה מתענין וכו'. [פז]יכול לא יהא יוהכ"פ מכפר אלא עם הקרבנות ועם השעיר, מנין שאע"פ שאין קרבנות ואין השעיר היום מכפר, ת"ל יום כפורים הוא. וכל הנפש אשר תעשה כל מלאכה הרי זה ענוש כרת. והאבדתי מה תלמוד לומר, לפי שנאמר כרת בכל מקום ואיני יודע מה הוא, כשהוא אומר והאבדתי לימד על הכרת שאינו אלא אבדן. מנין ליוהכ"פ שאסור ברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה, ת"ל שבתון שבות, יכול אף שבת בראשית תהא אסורה בכולן, ת"ל הוא, הוא אסור בכולן ואין שבת בראשית אסורה בכולן:

תרמח דבר אל בני ישראל לאמר בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה חג הסוכות שבעת ימים לה', (מח) שבעת ימים למה נאמר, לפי שהוא אומר בסוכות תשבו שבעת ימים אין אנו יודעין אם שבעה ראשונים אם שבעה אחרונים, ת"ל בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה חג הסוכות שבעת ימים לה' הרי שבעה ראשונים ולא שבעה אחרונים, הזה חג הסוכות זה טעון סוכה ואין חג המצות טעון סוכה, והלא דין הוא ומה אם זה שאין טעון מצה טעון סוכה חג המצות שטעון מצה אינו דין שיטעון סוכה, ת"ל הזה חג הסוכות זה טעון סוכה ואין חג המצות טעון סוכה:

חג הסוכות שבעת ימים לה'. יכול חגיגה וסוכה לשמים, תלמוד לומר חג הסוכות תעשה לך. יכול הגיגה וסוכה להדיוט ת"ל חג הסוכות שבעת ימים לה' הא כיצד חגיגה לשמים וסוכה להדיוט. ביום הראשון מקרא קדש קדשהו במאכל ובמשתה ובכסות נקיה. כל מלאכת עבודה לא תעשו הרי זה בא ללמד על ימי מועד שאסורין במלאכה, יכול יהו אסורין בכל מלאכת עבודה, ת"ל הוא, הוא אסור בכל מלאכת עבודה ואין ימי מועד אסורים בכל מלאכת עבודה דברי רבי יוסי הגלילי. רבי עקיבא אומר הרי הוא אומר אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש במי הוא מדבר, אם בימים טובים הרי ימים טובים אמורים שנאמר ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון, א"כ למה נאמר אלה מועדי ה' מקראי קדש אלו ימי מועד שאסורין במלאכה. יכול יהו אסורין בכל מלאכת עבודה, ת"ל הוא, הוא אסור בכל מלאכת עבודה ואין ימי מועד אסורין בכל מלאכת עבודה:

תרמט אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש להקריב אשה לה' עולה ומנחה. אם אין עולה אין מנחה, שתקדים עולה למנחה (מנין אם) [שאם] קדמה מנחה לעולה פסולה (ת"ל). זבח ונסכים, אם אין זבח אין נסכים, שיקדים הזבח לנסכים שאם קדמו נסכים לזבח פסולין. דבר יום מלמד שכל היום כשר למוספין. ביומו אם עבר היום עבר זמנו ואין חייבין באחריותן. יכול לא יהו חייבין באחריות נסכיהם למחר, ת"ל (מט) ומנחתם ונסכיהם (ביום מנחתם ונסכיהם אבל לא) למחר. עולה ומנחה זבח ונסכים (כתוב ברמז תפ"א וברמז תשמ"ה). [פח]תנו רבנן [פט]ומנחתם ונסכיהם הבא מנחה ואח"כ נסכים וכו'. ורבי נמי הא כתיב ומנחתם ונסכיהם, ההוא מיבעי ליה מנחתם ונסכיהם (ביום ולא) בלילה. מנחתם ונסכיהם אפילו למחר. ורבנן נמי הכתיב זבח ונסכים, ההוא מיבעי ליה לכדזעירי דאמר זעירי אין נסכים מתקדשין אלא בשחיטת הזבח. ורבי נמי מיבעי ליה לכדזעירי. ורבנן נמי מיבעי להו למנחתם ונסכיהם (ביום ולא) בלילה כו' אלא היינו טעמא דרבנן דכתיב עולה ומנחה. ורבי נמי הכתיב עולה ומנחה, אלא בבאין עם הזבח כ"ע לא פליגי דמנחה ואח"כ נסכים דהא כתיב עולה ומנחה, כי פליגי בבאין בפני עצמן רבנן סברי מדבאין עם הזבח מנחה ואח"כ נסכים בפני עצמן וכו', ורבי התם הוא אידי דאתחיל באכילה גמר לה לכולה מילתא דאכילה אבל נסכים בפני עצמן עדיפות דמתאמרא שירה עלייהו:

תרנ [צא]אמר רבי יוחנן מודה ר"מ בשעיר של ראש השנה דבעינן שעיר בן שעירה מ"ט א"ק [צב]אחד המיוחד ובא מששת ימי בראשית. והא מהכא נפקא מהתם נפקא שור או כשב פרט לכלאים או עז פרט לנדמה. צריכא דאי מהתם הוה אמינא ה"מ היכא דלא נחית (לרדיא) [לדרי] אבל היכא דנחית (לרדיא) [לדרי] לא, ואי מהכא ה"א ה"מ חובה אבל בנדר אימא לא צריכא. א"ר חסדא הכל מודים דאין לוקין על צמרן משום כלאים שנאמר [צג]לא תלבש שעטנז וגו' מה פשתן שלא נשתנה אף צמר שלא נשתנה. אמר רב [פפא] הכל מודים שצמרו פסול משום תכלת לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדו גדילים תעשה לך מה פשתן שלא נשתנה אף צמר שלא נשתנה. אמר רב נחמן בר יצחק הכל מודים שאין צמרו מטמא בנגעים שנאמר [צד]בבגד צמר או בבגד פשתים מה פשתן שלא נשתנה אף צמר שלא נשתנה. אמר רב אשי אף אנו נאמר, הדלה גפן על גבי תאנה יינו פסול לנסכים מ"ט זבח ונסכים מה זבח שלא נשתנה אף נסכים שלא נשתנו. מתקיף לה רבינא אלא מעתה הדלה פשתן על גבי [צה]היגי הכי נמי דלישתנו, א"כ תו ליכא למימר מה (נשתנה) פשתן שלא נשתנה דהא פשתן משכחת לה דנשתנה. הכי השתא התם נשתנה ריחו הכא לא נשתנה ריחו. [צו]ת"ר דבר יום [מלמד] שכל היום כולו כשר למוספין. ביומו מלמד שאם עבר זמנו וכו'. ר"ל אמר מהכא מלבד שבתות ה'. וצריכא דאי כתב רחמנא מלבד שבתות ה' הוה אמינא בימכא אין בליליא לא. ואי כתב רחמנא מנחתם ונסכיהם ולא כתב מלבד שבתות ה' הוה אמינא בליליא אין ביממא לא, צריכא. ומנחתם מי קרבי בליליא כו' (כתוב ברמז תפ"א):

תרנא [צז]מנין שיקריבו (נ) מוספי שבת עם אימורי הרגל, תלמוד לומר מלבד שבתות ה' מלבד מתנותיכם ומלבד כל נדריכם ומלבד כל נדבותיכם מה ת"ל לפי שנאמר אלה תעשו לה' במועדיכם יכול אין לי קרב ברגל אלא קרבנות הרגל בלבד ת"ל מלבד וגו'. מנין לקרבנות [היחיד וקרבנות] צבור שהודרו לפני הרגל שיבואו ברגל ושהודרו לבא ברגל שיבואו ברגל, ת"ל מלבד מתנותיכם מלבד כל נדריכם ומלבד כל נדבותיכם, אשר תתנו לה' לרבות העופות והמנחות להתיר כולן לבא ברגל. יכול רשות ת"ל אלה תעשו לה' במועדיכם אם להתיר כבר התיר א"כ למה נאמר אלה תעשו לה' במועדיכם לקבען [חובה] שכולן יבואו ברגל. יכול באיזה רגל שירצה, ת"ל ובאת שמה והבאתם שמה אם להתיר כבר התיר אם לקבען כבר קבעה א"כ למה נאמר ובאת שמה והבאתם שמה לקבען חובה שלא יביאם אלא ברגל הראשון שפגע בו. יכול אם עבר עליו הרגל ולא הביא יהא עובר עליו משום בל תאחר ת"ל אלה תעשו לה' במועדיכם אינו עובר עליו עד שיעברו עליו רגלי השנה כולה. רש"א שלשה רגלים כסדרן וחג המצות ראשון. כיצד נדר לפני הפסח עד שיעברו עליו הפסח והעצרת והחג. נדר לפני העצרת עד שיעברו עליו העצרת והחג [והפסח והעצרת והחג], נדר לפני החג עד שיעברו עליו החג והפסח והעצרת והחג. ב"ש אומרים יכול יחוג אדם (בשבת) [ביו"ט], ת"ל אך (ביו"ט) [במועד] אתה חוגג ואי אתה חוגג (בשבת) [ביו"ט]. ב"ה אומרים יכול יחוג אדם

ממ"ק ובמ"ק פז תורת כהנים: פח מנחות מד, וע"ש ברש"י ותוס': פט במדבר כט: צא בכורות יז: צב במדבר כח: צג דברים כב: צד ויקרא יג: צה הרי' תרגומו של נעצוץ סיגי נכוה מין קוצים: צו תמורה יד: צז תורת כהנים:

זית רענן (מח) שבעת ימים, למה נאמר שהרי כתיב אח"כ שבעת ימים תקריבו אשה לה' ומשני שבא ללמד שישבו בסוכה שבעת ימים הראשונים: אם שבעה ראשונים, דכתיב לעיל מיניה בחדש השביעי תחוגו אותו וא"כ אין אנו יודעים אם ישבו בסוכה שבעה ימים הראשונים מהחדש או אחרונים מהחדש: חגיגה וסוכה לשמים, שאסור להשתמש בה תשמיש חול: חגיגה וסוכה להדיוט, שיאכל בשר החגיגה כדין דולין: על ימי מועד, דדריש לא תעשו אלה מועדי ה': ת"ל היא, פי' עצרת היא: מלאכת עבודה, פי' רש"י דבר האבד שיש חסרון כיס בדבר: (מט) ומנחתם ונסכיהם אפילו למחר, כן צריך להיות: (נ) מוספי שבת עם אימורי הרגלים, שמוספי רגלים היו חטאת והיו מקטירין אימורים שלהם עם מוספי שבת שהן עולות וכולה כליל: ת"ל מלבד, והיינו בחי"ה דבסמוך פליגי תנאי אי קרבים נדרים ונדבות ביו"ט: ושהודרו לבא ברגל, אע"פ שעדיין לא עבר עליהם הרגל מחוייב להביאן ברגל: ב"ש אוסרים יכול אדם יחוג ביו"ט וכו', ובדברי ב"ה גרסינן בשבת כצ"ל דב"ש ס"ל אין נדרים ונדבות קרבין ביו"ט, וב"ה ס"ל קרבין ביו"ט:

אדם (ביו"ט) [בשבת] ת"ל אך (במועד) [ביו"ט] אתה חוגג ואי אתה חוגג (ביו"ט) [בשבת]. באספכם את תבואת הארץ (נ) עבר את השנה שתעשה את החג באסיפת פירות. יכול באסיפת כל הפירות, ת"ל באספך מגרנך ומיקבך מגרנך ולא כל גרנך מיקבך ולא כל יקבך. אי מגרנך ויקבך יכול מקצת, ת"ל באספכם את תבואת הארץ הא כיצד השתדל לעבר את השנה שתעשה את החג ברוב אסיפת פירות. תחוגו את חג ה' שבעת ימים (נא) תשלומי כל שבעה ביום הראשון שבתון שבות וביום השמיני שבתון שבות:

[צח]ולקחתם לכם. רבי אבא בר כהנא פתח [צט]קחו מוסרי ואל כסף משכר לקיחה אתה למד שכר לקיחה. במצרים כתיב [ק]ולקחתם אגודת אזוב בכמה טימין בארבעה מנה בחמשה מנה היא שעמדה להם בביזת מצרים בביזת הים בביזת סיחון ועוג בביזת שלשים ואחד מלכים, לולב שהוא עומד לאדם בכמה דמים וכמה מצות יש בה על אחת כמה וכמה לכך משה מזהיר את ישראל ואמר להם ולקחתם לכם ביום הראשון. [ר]תודיעני אורח חיים אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע הודיעני באיזה פילון* מפולש (לעתיד לבא) [לחיי העולם הבא] אמר ליה הקב"ה לדוד אם חיים אתה מבקש צפה ליראה שנאמר [ש]יראת ה' תוסיף ימים. רבי עזריה אמר א"ל הקב"ה לדוד אם חיים אתה מבקש צפה ליסורין שנאמר [ת]ודרך חיים תוכחות מוסר. [א]שובע שמחות את פניך, שבענו בה' שמחות משנה מקרא תלמוד הלכה ואגדה. דבר אחר אל תקרי שובע שמחות אלא שבע שמחות אלו שבע כתות של צדיקים שהן עתידין להקביל פני שכינה ופניהם דומות לחמה וללבנה לרקיע לברקים לכוכבים ולשושנים ולמנורת בית המקדש. [ב]נעימות בימינך נצח אמר דוד לפני הקב"ה רבון העולמים ומי מודיעני אי זו כת החביבה והנעימה שבהם. תרין אמוראין חד אמר זו היא שבאה מכח מצות ומעשים טובים. ואחרינא אמר אלו סופרים ומשנים שהם מלמדים את התינוקות לאמיתן שהן עתידין לישב בימינו של הקב"ה הה"ד נעימות בימינך נצח, ד"א שובע שמחות את פניך אלו שבע מצות שבחג ארבע מינין שבלולב וסוכה ושמחה וחגיגה. (נב) אם שמחה למה חגיגה ואם חגיגה למה שמחה. א"ר אבין משל לשנים שנכנסו אצל הדיין ולית אנן ידעין הידין נצוחיא אלא מאן דנסיב [ג]ביין בידיה אנן ידעין דהוא נצח. כך לפי שישראל ושרי אומות העולם נכנסים (ומקטרגין) [לדין] לפני הקב"ה בראש השנה לית אנן ידעין מאן אינון נצוחיא אלא ממה שישראל יוצאין מלפני הקב"ה ולולביהן בידיהן ואתרוגיהן בידיהן אנן יודעין דישראל אינון נצוחיא, ד"א ולקחתם לכם ביום הראשון הה"ד [ד]פנה אל תפלת הערער ולא בזה את תפלתם וגו'. רבי יצחק פתר קריא בדורות הללו שאין לא מלך ולא נביא ולא אורים ותומים ואין להם אלא תפלה זו בלבד אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע אף היא לא תבזה, [ה]תכתב זאת לדור אחרון אלו הדורות הללו שהן נטוין למיתה. ועם נברא יהלל יה שעתיד הקב"ה לבראתו בריה חדשה. ומה עלינו [לעשות] ליקח לולב ואתרוג לקלס להקב"ה לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר להם ולקחתם לכם ביום הראשון, ד"א ולקחתם לכם ביום הראשון הה"ד [ו]יעלוז שדי וכל אשר בו, יעלוז שדי זה העוה"ז דכתיב [ז]ויהי בהיותם בשדה, וכל אשר בו אלו הבריות כמד"א [ח]לה' הארץ ומלואה. *אז ירננו (כל) עצי יער אלו האילנות שהן עושין פירות. [°כל עצי יער אלו האילנות שאין עושין פירות]. לפני ה' למה כי בא לשפוט בר"ה. [ט]ארחץ בנקיון כפי במקה ולא בגזל. ואסובבה את מזבחך ה' לשמיע בקול תודה אלו הקרבנות. ולספר כל נפלאותיך אמר רבי אבין זה הלל שיש בו לשעבר ויש בו לדורות ויש בו ליִמות המשיח ויש בו לימות גוג ומגוג ויש בו לעתיד לבא. יש בו לשעבר [י]בצאת ישראל ממצרים. ויש בו לדורות [יא]לא לנו. ויש בו לימות המשיח [יב]אהבתי כי ישמע ה'. כל גוים סבבוני לימות גוג ומגוג. אלי אתה ואודך לעתיד לבא. ד"א ולקחתם תני רבי חייא שתהא לקיחה לכל אחד ואחד (מכם), לכם משלכם ולא מן הגזול. א"ר לוי כל מי שנוטל לולב גזול למה הוא דומה לליסטים שהוא יושב בפרשת דרכים ומקפח את העוברים ואת השבים, חד זמן עבר חד לגיון בעי למיגבי דימוסיא דהדא מדינתא, וקם עלוהי וקדמיה וקפחיה ונסב כל דהוה גביה. בתר יומין איתסב ההוא ליסטאה ואיתיהב בפולקי*, שמע ההוא לגיונא ואזל לגביה, א"ל קום הב לי כל מה דקפת ההוא גברא ונסב מינאי ואנא מילף עלך זכו. א"ל כל מה דקפחית ונסבית מינך לית לי אלא [יג]טפיטא הדין דהוה מן דידך א"ל הב לי ואנא מילף עלך זכו קדם מלכא יהב ליה טפיטא דנסב מיניה אמר למחר את נפיק לדינא קדם מלכא קרי לך ואמר לך אית לך בר נש דמילף עלך זכו ואת א"ל אית לגיון פלן והוא משלח וקרי לי ואנא מילף עלך זכו. למחר נפק לדינא קרי ליה מלכא א"ל אית לך בר נש מילף עלך זכו אמר ליה לגיון פלן. שלח מלכא וקרי ליה א"ל מה את מכיר ומילף זכו בה"יין גברא א"ל חכים אנא בההוא זימנא דשלחתני למגבי דימוסיא דמדינתא פלניתא קם עלי וקדמי וקפחי ונסב כל דהוה גבי והדין טפיטא מכהיר עליו, התחילו הכל אומרים אוי לו לזה שנעשה סניגורו קטיגורו. כך אדם לוקח לולב לזכות בו, ואם היה גזול הוא צווח לפני הקב"ה ואומר גזול אני חמוס אני ומלאכי השרת אומרים אוי לו לזה שנעשה סניגורו קטיגורו:

ביום הראשון זה חמשה עשר ואת אמרת ביום הראשון. רבי מני דשאב ורבי יהושע דסיכנין בשם רבי לוי משל למדינה שהיתה חייבת ליפס* למלך והלך המלך לגבותה, יצאו בתוך חמשה עשר מיל גדולי המדינה לקראתו וקילסו אותו, והתיר המלך שליש מדימוסיא שלהן. בתוך חמשה מיל יצאו [יד]פטרופלי המדינה וקילסו אותו והתיר להם שליש מדימוסיא שלהן. וכיון שנכנס המלך למדינה יצאו כל בני המדינה לקראתו וקילסו אותו [טו]א"ל מלכא מה דאזל אזל מכאן ולהלן חושבנא, כך באין ישראל בראש השנה ועושין תשובה, והקב"ה מתיר להם שליש של עונותיהם, באין עשרת ימי תשובה ומתענין הכשרים והקב"ה מתיר להן רוב עונותיהן, כיון שבא יוהכ"פ וכל ישראל מתענין הקב"ה סולח לכל עונותיהן. אמר רבי כתיב [טז]כי עמך הסליחה למען תורא הסליחה מופקדת אצלך מר"ה, וכל כך למה, למען תורא ליתן אימתך על הבריות. מיוהכ"פ עד החג כל ישראל עסוקין במצות זה עוסק בסוכתו וזה עוסק בלולבו וביום טוב הראשון של חג הם נוטלין לולביהן ואתרוגיהן בידיהן, ומקלסין להקב"ה, והקב"ה אומר להן כבר מחלתי לכם על מה שעבר מכאן ואילך חשבו עונותיכם [לפניכם]. לפיכך אמר ביום הראשון ראשון להשבון עונות מיום הראשון של מועד ואילך. ביום הראשון ביום ולא בלילה. ביום הראשון ואפילו בשבת. אין דוחין את השבת אלא יום הראשון של חג בלבד. פרי עץ הדר עץ שטעם עצו ופריו שוה זה אתרוג, בן עזאי אומר הדר זה הדר באילנו משנה לשנה, תירגם עקילס הדר [יז][הידור] שהוא דר על פני המים. כפות תמרים ר' טרפון אומר כפות ולא פרוד שאם היה פרוד יכפתנו. וענף עץ עבות עץ שענף עצו דומה לקליעה זה הדס. וערבי נחל אין לי אלא של נחל של בקעה ושל הרים מנין. ת"ל וערבי נחל. (ב' ערבות) אבא שאול אומר וערבי שתים ערבה ללולב וערבה למקדש. רבי ישמעאל אומר פרי עץ הדר אחד וכפות תמרים אחד וענף עץ עבות שלשה וערבי נחל שתי דליות ואחת שאינה קטומה. רבי טרפון אומר אפילו שלשה קטומין, רבי עקיבא אומר פרי עץ הדר זה הקב"ה דכתיב ביה [יח]הוד והדר לבשת. כפות תמרים זה הקב"ה דכתיב [ביה] [יט]צדיק כתמר יפרח. וענף עץ עבות זה הקב"ה דכתיב ביה [כ]והוא עומד בין ההדסים. וערבי נחל זה הקב"ה דכתיב ביה [כא]סולו לרוכב בערבות, ד"א פרי עץ הדר זה אברהם אבינו שהידרו הקב"ה בשיבה טובה דכתיב [כב]ואברהם זקן בא בימים, כפות תמרים זה יצחק אבינו שהיה כפות על גבי המזבח. וענף עץ עבות זה יעקב אבינו מה הדס הזה *רחוש בעלים כך היה יעקב רחוש בבנים. וערבי נחל זה יוסף מה ערבה זו כמושה ויבשה לפני שלשת המינין כך מת יוסף לפני אחיו, ד"א פרי עץ הדר זו אמנו שרה שהידרה הקב"ה בשיבה טובה דכתיב [כג]ואברהם ושרה זקנים. וכפות תמרים זו אמנו רבקה מה תמרה זה יש בה אוכל ויש בה קוצים כך העמידה רבקה צדיק ורשע. וענף עץ עבות זו אמנו לאה מה הדס רחוש בעלים, כך היתה לאה רחושה בבנים. ערבי נחל, זו אמנו רחל, מה ערבה זו כמושה ויבשה לפני שלשת המינין כך מתה רחל לפני אחותה. דבר אחר פרי עץ הדר זו סנהדרי גדולה של ישראל שהידרם הקב"ה (בשיבה) דכתיב [כד]מפני שיבה תקום והדרת פני זקן. כפות תמרים אלו תלמידי חכמים שהן כופין עצמן ללמוד תורה אלו מאלו. וענף עץ עבות, אלו שלש שורות של תלמידי חכמים שיושבין לפני סנהדרין. וערבי נחל אלו סופרי הדיינין שהן עומדין לפני סנהדרין אחד מימין ואחד משמאל. דבר אחר פרי עץ הדר אלו ישראל, מה אתרוג זה יש בו ריח ויש בו אוכל*, כך ישראל יש בהן בני אדם שהן בעלי תורה ובעלי מעשים טובים, כפות תמרים אלו ישראל, מה תמרה זו יש בה אוכל ואין בה ריח, כך ישראל יש בהן בעלי תורה ואין בהן מעשים [טובים]. וענף עץ עבות אלו ישראל, מה הדס הזה יש בו ריח ואין בו אוכל, כך ישראל

כמ"ק ובמ"ק צח פסיקתא: צט משלי ח: ק שמות יב: ר תהלים טז: *פילון פתח: ש משלי י: ת שם ו: א תהלים טז: ב שם: ג גל' יון כף תמר: ד תהלים קב: ה שם: ו שם צו: ז בראשית ד: ח תהלים כד: *דה"א טז: °תהלים צו: ט שם כו: י שם קיד: יא שם קטו: יב שם קטז: *פולקי בית הסוהרים: יג טפיטא פי' מכסה כנגד מפיטין: *ליפס מין מס וכסף ענשים: יד פטרופלי פי' חושבי כעיר: טו ס"א והתיר להם הכל: טז תהלים קל: יז הידור בל"י מים: יח תהלים קד: יט שם צב: כ זכריה א: כא תהלים סח: כב בראשית כד: *רחוש מלשון רמש ועניינו רבוי, ועי' ויק"ר כמ"כ שם: כג שם יח: כד ויקרא יט: *בויק"ר הגי' טעם וכן נסמך:

זית רענן (נ) עבר את השנה, פי' אם רואין שלא יבא חג בזמן אסיפת הפירות מעברין השנה: (נא) תשלומי כל שבעה, שאם לא הביא קרבן ביום טוב ראשון מביא כל שבעה: שבתון שבות, אפילו ממלאכות דבר האבד: (נב) אם שמחה למה חגיגה, פי' דאין שמחה אלא בבשר שלמים שמביאין

ישראל יש בהם בני אדם שיש בידיהם מעשים טובים ואין בהן תורה. וערבי נחל אלו ישראל, מה ערבה זו אין בה [לא] טעם ולא ריח, כך ישראל יש בהן בני אדם שאינם לא בעלי תורה ולא בעלי מעשים, אמר הקב"ה לאבדן אי אפשר אלא יעשו כולן אגודה אחת והן מכפרין אלו על אלו, לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר להם ולקחתם לכם. אמר רבי ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא בזכות ולקחתם לכם ביום הראשון אני נגלה לכם ראשון ופורע לכם מן הראשון ובונה לכם את הראשון ומביא לכם את הראשון. אני נגלה לכם ראשון זה הקב"ה דכתיב [כה]אני ה' ראשון. ופורע לכם מן הראשון זה עשו הרשע דכתיב [כו]ויצא הראשון אדמוני. ובונה לכם את הראשון זה בית המקדש דכתיב [כז]כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו. ומביא לכם את הראשון, זה מלך המשיח דכתיב ביה [כח]ראשון לציון הנה הנם ולירושלים מבשר אתן. [כט]תניא לולב בין שאגוד בין שאינו אגוד כשר. רבי יהודה אומר אגור כשר שאינו אגוד פסול. מאי טעמא דרבי יהודה יליף לקיחה לקיחה כתיב הכא ולקחתם לכם ביום הראשון וכתיב התם [ל]ולקחתם אגודת אזוב מה להלן אגודה אף כאן אגודה. ורבנן לא ילפי לקיחה לקיחה. מאן תנא להא דתנו רבנן לולב מצוה לאגדו ואם לא אגדו כשר מנו אי כרבי יהודה כי לא אגדו אמאי כשר אי כרבנן מאי מצוה, לעולם רבנן ומאי מצוה משום זה אלי ואנוהו. [לא]תנו רבנן ולקחתם שתהא לקיחה לכל אחד ואחד. לכם משלכם להוציא את השאול ואת הגזול, מכאן אמרו אין אדם יוצא ידי חובתו ביום טוב הראשון בלולבו של חברו אלא אם כן נותנו לו במתנה. ומעשה ברבן גמליאל ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא שהיו באין בספינה ולא היה לולב אלא לר"ג שלקחו באלף זוז לידע כמה מצות חביבות עליהן נטלו רבן גמליאל ויצא בו ונתנו לרבי יהושע ויצא בו והחזירו לרבן גמליאל וכו'. מילתא אגב אורחיה קמ"ל דמתנה על מנת להחזיר שמה מתנה. אמר רבי אלעזר ברבי צדוק כך היה מנהגן של אנשי ירושלים אדם יוצא מביתו ולולבו בידו [הולך לב"ה לולבו בידו] קורא קרית שמע לולבו בידו קורא בתורה ונושא את כפיו מניחו ע"ג הקרקע הולך לנחם אבלים ולבקר חולים לולבו בידו הולך לבית המדרש משגרו ביד בנו ביד עבדו להודיעך כמה הם זריזין במצות. [לב]ד' מינין שבלולב מעכבין זה את זה דכתיב ולקחתם לקיחה תמה. אמר (רבה בר חנן) [ר' חנן בר רבא] לא שנו אלא שאין לו אבל יש לו אין מעכבין. מיתיבי ארבעה מינין שבלולב שנים מהן עושין פירות ושנים מהן אין עושין פירות העושין פירות יהו זקוקין לשאין עושין פירות ושאין עושין פירות יהו זקוקין לעושין פירות. ואין אדם יוצא ידי חובתו בהן עד שיהו כולן באגודה אחת. וכן ישראל לא ישובו לארצם עד שיהו כולן באגודה אחת שנאמר [לג]הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה. תנאי היא דתניא לולב בין אגוד בין שאינו אגוד כשר וכו'. [לד]אמר (רבא) [רבה] לא לינקט איניש הושענא בסודרא דבעינא לקיחה תמה. [לה]אמר רבי אסי אתרוג של מעשר שני לדברי רבי מאיר אין אדם יוצא בו ידי חובתו ביום טוב. מצה של מעשר שני לדברי רבי מאיר אין אדם יוצא בה ידי חובתו בפסח. עיסה של מעשר שני לדברי רבי מאיר פטורה מן החלה. מתקיף לה רב פפא בשלמא עיסה דכתיב [לו]ראשית עריסותיכם. אתרוג נמי לכם משלכם, אלא מצה מי כתיב מצתכם. אמר רב יימר בר שלמיא אתיא להם לחם כתיב הכא [לז]לחם עוני וכתיב התם [לח]והיה באכלכם מלחם הארץ. מה התם לכם משלכם ולא משל מעשר הכא נמי משלכם ולא משל מעשר. [לט]ת"ר ולקחתם לכם שתהא לקיחה ביד כל אחד ואחד. לכם משלכם להוציא את השאול ואת הגזול. ביום ואפי' בשבת. ראשון ואפי' בגבולין. [הראשון] הא מלמד שאינו דוחה אלא יום טוב הראשון בלבד. אמר מר ביום ואפילו בשבת מכדי טלטול בעלמא הוא איצטריך קרא למישרי טלטול דרבנן אמר רבא לא נצרכא אלא למכשירי לולב ואליבא דרבי אליעזר. דתניא לולב וכל מכשיריו דוחין את השבת דברי רבי אליעזר מאי טעמא [דר"א] אמר קרא ביום ואפילו בשבת. ורבנן ביום ולא בלילה. ורבי אליעזר נפקא ליה מסיפיה דקרא ושמחתם לפני ה' שבעת ימים ימים ולא לילות. ורבנן אי מהתם הוה אמינא נילף ימים ימים מסוכה מה להלן ימים ואפילו לילות אף כאן ימים ואפילו לילות כו' קא משמע לן. [מא]לולב הגזול פסול דכתיב ולקחתם לכם משלכם ויבש פסול דכתיב הדר. [מב]תנו רבנן פרי עץ הדר עץ שטעם עצו ופריו שוה הוי אומר זה אתרוג. ואימא פלפלין כדתניא היה רבי מאיר אומר ממשמע שנאמר [מג]ונטעתם וגו' איני יודע שעץ מאכל הוא מה תלמוד לומר עץ מאכל עץ שטעם עצו ופריו שוה הוי אומר זה פלפלין. התם משום דלא אפשר היכי נעביד נינקוט חד לא מינכרה לקיחה. לינקוט תרי או תלת פרי אחד אמר רחמנא ולא שנים ושלשה פירות הילכך לא איפשר. רבי אומר אל תקרי הדר אלא הדיר מה דיר זה עד שבאו קטנים עדיין גדולים קיימין ויש בו תמימים ובעלי מומין אף הכא נמי כשבאו קטנים עדיין גדולים קיימין ויש בו תמימין ובעלי מומין. רבי אבהו אמר מהו הדר, הדר באילנו משנה לשנה, זה אתרוג. בן עזאי אומר אל תקרי הדר אלא הידור שכן בלשון יוני קורין למים הידור ואיזה פרי גדל על כל מים הוי אומר זה אתרוג. [מד]כפות תמרים ר' יהודה אומר משום רבי טרפון אם היה פרוד יכפתנו. וממאי דהאי כפות תמרים לולב אימא חרותא, בעינן כפות וליכא. ואימא אופתא, כפות מכלל שהוא פרוד והאי כפות ועומד לעולם. אימא [מה]כופרא, אמר אביי [מו]דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום. ואימא תרתי כפי דתמרי, כפת כתיב. ואימא חדא כפתא, ההוא כף קרו ליה. תנו רבנן וענף עץ עבות שענפיו חופין את עציו זה הדס. ואימא זיתא, בעינן עבות וליכא. ואימא [מז]דולבא, בעינן עץ עבות וענפיו חופין את עציו וליכא. ואימא [מח]הירדוף. [מט]דרכיה דרכי נועם וליכא. רבא אמר מהכא [נ]והאמת והשלום אהבו. תנו רבנן קלועה כמין קליעה דומה לשלשלת זהו הדס. תנא עבות כשר שאינו עבות פסול. היכי דמי עבות, דקאי תלתא טרפי בקינא. *רבינא אמר אפילו תרי [וחד]. אמר רב כהנא להא הדס שוטה קרי ליה. נשרו רוב עליו ונשתיירו מיעוטן כשר ובלבד שתהא עבותו קיימת. ומשכחת לה באסא מצראה דקיימי שבעה טרפי בחד קינא. ש"מ האי אסא מצראה כשר להושענא. [פשיטא] מהו דתימא הואיל ואית ליה שם לווי לא נתכשר תלמוד לומר וענף עץ עבות אמר רחמנא מכל מקום. [נא]תנו רבנן ערבי נחל שגדלות על הנחל. דבר אחר שעלה שלה משוך כנחל. אין לי אלא ערבי נחל, של בעל ושל הרים מנין, תלמוד לומר ערבי נחל מ"מ. אבא שאול אומר ערבי נחל ב' אחת ללולב ואחת למקדש. ורבנן למקדש מנא להו. הילכתא גמירי לה. ערבי נחל פרט לצפצפה שגדלה בהרים. איזהו ערבה ואיזהו צפצפה, ערבה קנה שלה אדום ועלה שלה משוך ופיה חלק. צפצפה קנה שלה לבן ועלה שלה עגול ופיה דומה למגל. [נב]רבי ישמעאל אומר פרי עץ הדר א' כפת תמרים אחד ענף עץ עבות שלשה ערבי נחל ב' [אפילו ב'] קטומים וא' אינו קטום. ר' טרפון אומר אפילו שלשתן קטומין. ר' עקיבא אומר כשם שלולב אחד ואתרוג אחד כך הדס אחד וערבה אחת. יכול יהא אתרוג עמהן באגודה אחת. אמרת וכי נאמר וכפת והלא לא נאמר אלא כפת. ומנין שמעכבין זה את זה תלמוד לומר ולקחתם לכם שתהא לקיחה תמה:

תרנב [נג]רבי יהודה בשם ר"ש בן פזי פתח *שמע בני וקח אמרי הרבה מצות צויתי אתכם בשביל לזכות אתכם. אמרתי לכם [נד]ויקחו אליך פרה אדומה שמא בשבילי לא בשביל לזכות אתכם שנאמר [נה]והזה הטהור על הטמא. אמרתי לכם [נו]ויקחו לי תרומה לא בשביל לזכות אתכם שנאמר [נז]ועשו לי מקדש כביכול אמר הקב"ה קחו אותי לכם ואדור ביניכם. תקחו תרומה אין כתיב כאן אלא ויקחו לי תרומה אמרתי לכם אותי אתם לוקחים. ויקחו אליך שמן זית זך וכי אור צריך והלא נהורא עמיה שרא אלא בשביל לזכות אתכם ולכפר על נפשותיכם שמשולה כנר דכתיב [נח]נר ה' נשמת אדם עכשיו שאמרתי לכם ולקחתם לכם ביום הראשון כדי לזכות אתכם להוריד לכם מטר. רבי מני פתח [נט]כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך לא אמר דוד הפסוק הזה אלא בשביל לולב, השדרה דומה לשדרו של אדם, וההדס דומה לעין, וערבה דומה לפה, ואתרוג דומה ללב [אמר דוד] אין בכל האברים גדול מהן והן שקולין ככל הגוף הוי כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך. דבר אחר ולקחתם לכם אחר כל אותה החכמה שכתוב בשלמה [ס]החכמה והמדע נתון לך [סא]ותרב חכמת שלמה וגו' ויחכם מכל האדם ישב לו תמיה על ארבע מינין הללו שנאמר [סב]שלשה אלה נפלאו ממני פסח מצה ומרור. וארבעה לא ידעתי אלו ארבעת מינין הללו שבקש שלמה לעמוד עליהן. פרי עץ הדר מי יאמר שהוא אתרוג כל אילנות עושין פירות הדר כפות תמרים התורה אמרה טול שתי כפות תמרים להלל בהן והוא אינו נוטל אלא לולב, לולב ליבה של תמרה. וענף עץ עבות מי יאמר שהוא הדס הרי הוא אומר במקום אחר [סג]צאו ההר והביאו עלי זית. וערבי נחל כל האילנות גדלין על המים וד' לא ידעתי. חזר ומזכירן פעם אחרת [סד]שלשה המה מטיבי צעד אלו ארבעת מיני שכל אחד ואחד מישראל הולך ורץ ליקח מהן להלל להקב"ה והן נראין

בכ"ק ובב"ק כה ישעיה מא : כו בראשית כה : כז ירמיה יז : כח ישעיה מא : כט סוכה לג : ל שמות יב : לא סוכה מא : לב מנחות כז : לג עמוס ט : לד סוכה לז : לה שם לט : לו במדבר טו : לז דברים טז : לח במדבר טו : לט סוכה מג : מא שם כט : מב שם לה : מג ויקרא יט : מד שם לב : מה כופרא עי' כעין הרומח בן שנה ויכול לכסות ענפיו, רש"י : מו משלי ג : מז דולבא עלי רמונים : מח הירדוף עץ מר וסוף סם המות : מט משלי ג : נ זכריה ח : *בגמ' במות המזרחים במונו ע"ש : נא שם לג : נב שם לד : נג מדרש רבות : *משלי ד : נד במדבר יט : נה שם : נו שמות כה : נז שם : נח משלי כ : נט תהלים לה : ס דברי הימים ב א : סא מלכים א ה : סב משלי ל : סג נחמיה ח : סד משלי ל

נראין קטנים בעיני בני אדם וגדולים להקב"ה, ומי פירש להן לישראל על ארבעת מינין הללו שהן אתרוג לולב הדס וערבה חכמים. שנאמר [סו]והמה חכמים מחוכמים:

תרנג [סז]ושמחתם לפני ה' שבעת ימים ולא בגבולין שבעת ימים. משחרב בית המקדש התקין רבי יוחנן בן זכאי שיהא לולב ניטל במדינה כל שבעה זכר למקדש. [סח]מי שלא חג ביום הראשון של חג חוגג והולך כל הרגל כולו ואפילו בי"ט אחרון. מנא הני מילי אמר ר' יוחנן נאמר עצרת בשביעי של פסח ונאמר עצרת בשמיני של חג מה להלן לתשלומין אף כאן לתשלומין. מופנה דאי לא מופנה איכא למיפרך מה לשביעי של פסח שכן אין חלוק משלפניו תאמר בשמיני של חג שחלוק משלפניו. לאיי אפנויי מופנה מה עצרת עצור מעשיית מלאכה. הא כתיב [סח]לא תעשה כל מלאכה עצרת דכתב רחמנא למה לי ש"מ לאפנויי. ותנא מייתי לה מהכא והגותם אותו חג לה' [שבעת ימים] יכול יהא הולך וחוגג כל שבעה. ת"ל אותו, אותו אתה חוגג ואי אתה חוגג כל שבעה, א"כ למה נאמר שבעה לתשלומין, ומנין שאם לא חג ביום טוב הראשון של חג שחוגג והולך את כל הרגל ואפילו ביום טוב האחרון של חג תלמוד לומר בחדש השביעי תחוגו אותו. יכול יהא חוגג והולך כל החדש כולו תלמוד לומר אותו, אותו אתה חוגג ואי אתה חוגג חוצה לו. [סט]חגיגת ארבעה עשר מאי טעמא לא דחיא שבת הא קרבן צבור הוא אמר קרא וחגותם אותו חג לה' שבעת ימים, שבעה שמונה הוו, אלא מכאן לחגיגה שאינה דוחה את השבת. [ע]בית שמאי אומרים מביאין שלמים ואין סומכין עליהן אבל לא עולות. ובית הלל אומרים מביאין שלמים ועולות וסומכין עליהם, אמר עולא מחלוקת בשלמי חגיגה לסמוך ועולת ראיה ליקרב דבית שמאי סברי [עא]וחגותם אותו חג לה' חגיגה אין עולת ראיה לא. ובית הלל סברי לה' כל דלה'. מכלל דנדרים ונדבות דברי הכל אין קרבין ביום טוב. מיתיבי אמר רבי שמעון בן אלעזר לא נחלקו על עולה שאינה של יום טוב שאינה קרבה ביום טוב ועל שלמים שהן של יום טוב שקרבין ביום טוב על מה נחלקו על עולה שהיא של י"ט ועל שלמים שאינן של י"ט שבית שמאי אומרים לא יביא ובית הלל אומרים יביא. אמר רב יוסף תנאי היא דתניא שלמים הבאין מחמת י"ט בית שמאי אומרים (מביאין) [סומך עליהם] בערב י"ט ושוחטן ביום טוב אבל נדרים ונדבות דברי הכל [אין] קרבין ביום טוב. תניא אמרו להן ב"ה לב"ש ומה במקום שאסור להדיוט סותר לגבוה מקום שמותר להדיוט אינו דין שמותר לגבוה. א"ל ב"ש נדרים ונדבות יוכיחו שמותרין להדיוט ואסורים לגבוה. א"ל ב"ה מה לנדרים ונדבות שאין קבוע להן זמן תאמר בעולות ראיה שקבוע להן זמן. א"ל בית שמאי אף עולה אין קבוע לה זמן דתנן מי שלא חגג ביום טוב הראשון חוגג והולך כל הרגל. א"ל בית הלל אף זה קבוע להן זמן דתנן עבר הרגל ולא חגג אינו חייב באחריותו. א"ל ב"ש והלא כבר נאמר לכם ולא לגבוה, א"ל ב"ה והלא כבר נאמר לה' כל דלה' א"כ מה ת"ל לכם לכם ולא לכותים לכם ולא לכלבים. אבא שאול אומר בלשון אחרת ומה אם במקום שכירתך סתומה כירת רבך פתוחה מקום שכירתך פתוחה אינו דין טבירת רבך פתוחה. וכן בדין שלא תהא שולחנך מלא ושולחן רבך ריקם. במאי קא מיפלגי מר סבר נדרים ונדבות קרבין בי"ט ומר סבר אין קרבין. אמר ר' יוסי לא נחלקו בית שמאי ובית הלל על הסמיכה שצריך, על מה נהלקו על תיכף לסמיכה שחיטה שב"ש אומרים אין צריך וב"ה אומרים צריך. ר' יוסי בר יהודה אומר לא נחלקו ב"ש וב"ה על תיכף לסמיכה שחיטה שצריך על מה נחלקו על הסמיכה עצמה שב"ש אומרים אין צריך ובית הלל אומר צריך: [עב]וחגותם אותו חג לה' שבעת ימים מה ת"ל לפי שנאמר שבעת ימים תחוג לה' אלהיך יכול יטעון חגיגה כל שבעה ת"ל אותו. יום אחד בלבד. אם כן למה נאמר שבעת ימים ללמד שיש לו תשלום כל שבעה. ומנין שאם לא חג י"ט ראשון של חג שחוגג והולך את כל הרגל וי"ט האחרון ת"ל בחדש השביעי תחוגו. יכול לא חג בתוך הרגל חוגג אחר הרגל ת"ל אותו אותו אתה חוגג ואי אתה חוגג חוצה לו. [עג]בסוכות תשבו שבעת ימים זהו שאמר הכתוב [עד]וסוכה תהיה לצל יומם, אמר רבי לוי כל מי שמקיים מצות סוכה בעולם הזה אומר הקב"ה הוא קיים מצות סוכה אני מסיך עליו מחמתו של יום הבא. רבי ינאי ור"ל אמרי אין גיהנם לעתיד לבא אלא היום הבא הוא מלהט את הרשעים שנאמר [עה]כי הנה היום בא בוער כתנור וגו' והיו כל זדים וכל עושה רשעה קש ולהט אותם היום הבא וגו' אשר לא יעזוב להם שורש וענף. באותה שעה הקב"ה עושה סוכה לצדיקים ומטמין אותם לתוכה שנאמר [עט]כי יצפנני בסוכה ביום רעה וגו' ה' אלהים עוז ישועתי סכותה לראשי ביום נשק. לעתיד לבא עתידין אוה"ע להכנס על ארץ ישראל ולעשות מלחמה עמהם, שנאמר [פ]ואספתי את כל הגוים אל ירושלים למלחמה ומה הקב"ה עושה יוצא ונלחם עם הגוים שנאמר ויצא ה' ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קרב כיומו של פרעה. ומהו עושה מסכך על ראשם של ישראל שנאמר [פא]סכותה לראשי ביום נשק מהו נשק אמר רבי שמואל בר נחמן ביום שישיקו שני עולמות זה לזה באיזה יום הנה יום בא לה'. דבר אחר וסוכה תהיה לצל יומם כל מי שמקיים מצות סוכה בעולם הזה הקב"ה מיסך עליו מן המזיקין שלא יזיקו אותו שכן הוא אומר [פב]באברתו יסך לך. כל [מי] שמקיים מצות סוכה בעולם הזה הקב"ה נותן לו חלק לעתיד לבא בסוכתה של סדום שנאמר [פג]אלהים דבר בקדשו אעלוזה אחלקה שכם ועמק סכות אמדד. מהו עמק סכות זו סוכתה של סדום שהיתה מסוככת בשבעה אילנות שהן מסוככות זו על גב זו גפן תאנה ורמון ופרסק ושקדים ואגוז ותמרים על גביהם. דבר אחר כל מי שמקיים מצות סוכה בעה"ז הקב"ה מושיבו בסוכתו של לויתן לעתיד לבא שנאמר [פד]התמלא בשוכות עורו. אתה מוצא בשעה שבאו יסורין על איוב היה עומד וקורא תגר אחר מדת הדין שנאמר [פה]מי יתן ידעתי ואמצאהו וגו' אדעה מלים יענני. א"ל הקב"ה הרי עורו של לויתן שאני עתיד לעשות לצדיקים לעתיד לבא (נב*) אם חסר אני מטלית אחת ממנו יש לי למלאות שנאמר התמלא בשוכות עורו א"ת שאינו דבר משובח אמר רבי פנחס [פו]חדודות שלו מכבות גלגל חמה שנאמר [פז]תחתיו חדודי חרס וגו' א"ל הקב"ה לישראל בני היו עושים את הסוכות ודרים בתוכה ז' ימים כדי שתהיו נזכרין הנסים שעשיתי לכם במדבר ואע"פ שאתם עושין את הסוכה אין אתם גומלין לי אלא פורעין לי שנאמר כי בסוכות הושבתי את בני ישראל. ועוד אמרתי לכם שתקחו את הלולב ותנענעו לפני ואע"פ שאתם עושין כן אין אתם גומלין לי אלא פורעין לי. למה שבשעה שהוצאתי אתכם ממצרים עשיתי את ההרים לנענע לפניכם שנאמר [פט]ההרים רקדו כאילים. ואף לעתיד לבא כן אני עושה לכם הה"ד [צ]ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה וכל עצי השדה ימחאו כף. אמר רבי אליעזר בר מרום למה אנו עושין סוכה אחר יום הכפורים [לומר לך שכן] אתה מוצא בראש השנה יושב הקב"ה בדין על באי העולם וביום הכפורים הוא חותם את הדין שמא יצא דינן של ישראל לגלות ועל ידי כן עושין סוכה וגולין מבתיהן לסוכה והקב"ה מעלה עליהן כאלו גלו לבבל שנאמר [צא]חולי וגוחי בת ציון כיולדה כי עתה תצאי מקריה ושכנת בשדה ובאת עד בבל שם תנצלי שם יגאלך ה' מכף אויביך:

תרנד אתה מוצא שלש שמחות כתיב בחג [צב]ושמחת בחגך. [צג]והיית אך שמח, [צד]ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים. אבל בפסח אין אתה מוצא שכתוב בו אפילו שמחה אחת למה. אתה מוצא שבפסח התבואה נידונית ואין אדם יודע אם עושה השנה [תבואה] אם אינו עושה [לפיכך אין כתוב שם שמחה]. ד"א בשביל שמתו בו המצריים. וכן אתה מוצא כל שבעת ימי החג אנו קורין בהן את ההלל אבל בפסח אין אנו קורין את ההלל אלא ביום טוב הראשון ולילו, למה משום [צה]בנפול אויבך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך. וכן אתה מוצא שאין כתוב בעצרת אלא שמחה אחת דכתיב [צו]ועשית חג שבועות לה' אלהיך ושמחת אתה וביתך, ולמה כתב בה שמחה אחת [מפני] שהתבואה נכנסת בפנים. ומה טעם אין כתוב שם שתי שמחות לפי שפירות האילן נידונין, אבל בראש השנה אין כתיב שם אפילו שמחה אחת שהנפשות נידונות ומבקש אדם את נפשו יותר מממונו, אבל בחג לפי שנטלו הנפשות דימוס* ביום הכפורים כמו שנאמר [צז]כי ביום הזה יכפר עליכם, ועוד שהתבואה ופירות האילן בפנים לפיכך כתב שלש שמחות, ושמחת בחגך, ושמחתם לפני ה' אלהיכם, והיית אך שמח. מהו אך שמח את מוצא אף על פי שאדם שמח בעולם הזה אין שמחתו שמחה שלמה. היאך. נולדו לו בנים הוא מיצר עליהן לומר שמא אינן של קיימא. אבל לעתיד לבא הקב"ה מבלע את המות לנצח. אותה השמחה תהיה שלמה שנאמר [צח]אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה:

בסוכות תשבו שבעת ימים [צט]סוכה שהיא גבוה למעלה מעשרים אמה פסולה. מנא הני מילי אמר רבא דאמר קרא למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל, עד עשרים אמה אדם יודע שהוא דר בסוכה למעלה מעשרים אמה אין אדם יודע שהוא דר בסוכה משום דלא שלטא ביה עינא, רבי

כמ"ק ובמ"ק סה משלי ל: סו תורת כהנים: סז חגיגה ט: סח דברים טז: סט פסחים ע: ע סוכה יט: עא שמות יב: עד סוכה כ ז: עה תורת כהנים: עו פסיקתא:
עז ישעיה ד: עח מלאכי ג: עט תהלים כז: פ זכריה יד: פא תהלים קמ: פב שם לא: פג שם קח: פד איוב מ: פה שם כג: פו כ"ל: פח איוב מא:
פט תהלים קיד: צ ישעיה נה: צא מיכה ד: צב דברים טז: צג שם: צד ויקרא כג: צה משלי כד: צו דברים טז: *ריטום פטור: צז ויקרא טז: צח תהלים קכו: צט סוכה ב:

זית רענן וא"כ למה חגיגה דחיא, הך ומשני שהשמחה בלולב שיצאו זכאי: (נב*) אם חסר אני מטלית אחת, לפי פשוטו ה"פ שאינו יכול לעשות לך [illegible] התת היטרין ולעשות לך סוכה מעורו של לויתן:

רבי זירא אמר מהכא [צט]וסוכה תהיה לצל יומם וגו'. עד עשרים אמה אדם יושב בצל סוכה. למעלה מעשרים אמה אינו יושב בצל סוכה אלא בצל דפנות. אמר ליה אביי אלא מעתה העושה סוכתו [קא]בעשתרות קרנים מקום שאין חמה זורחת הכי נמי דלא הויא סוכה. א"ל התם דל עשתרות קרנים איכא צל סוכה הכא דל דפנות ליכא צל סוכה, ורבא אמר מהכא בסוכות תשבו שבעת ימים תשבו כעין תדורו אמרה תורה צא מדירת קבע ושב בדירת עראי. עד עשרים אמה אדם עושה דירתו דירת עראי. למעלה מעשרים אמה אין אדם עושה דירתו דירת עראי אלא דירת קבע. אמר ליה אביי אלא מעתה עשה מחיצות של ברזל וסיכך על גבן הכי נמי דלא הויא סוכה. א"ל הכי קאמינא לך עד עשרים אמה דאדם עושה דירתו דירת עראי כי עביד לה נמי דירת קבע שפיר דמי. למעלה מעשרים אמה דאין אדם עושה דירתו דירת עראי כי עביד לה נמי דירת עראי לאו כלום הוא. כולהו כרבה לא אמרי ההוא ידיעה לדורות הוא דכתיב. כר' זירא נמי לא אמרי ההוא לימות המשיח הוא דכתיב. כרבא נמי לא אמרי משום קושיא דאביי. [קב]תנו רבנן שתים כהלכתן ושלישית אפילו טפח. ר"ש אומר שלש כהלכתן רביעית אפילו טפח. במאי קא מיפלגי רבנן סברי יש אם למסורת כתיב בסכת בסכת בסוכות הרי כאן ארבע דל חד לגופיה פשו להו תלתא [שתים כהלכתן] אתא הילכתא וגרעתה לשלישית ואוקמה אטפח. ר"ש סבר יש אם למקרא בסוכות בסוכות הרי כאן שש דל חד קרא לגופיה פשו להו ד' [שלש כהלכתן] אתאי הילכתא וגרעתה לרביעית ואוקמה אטפח. ואיבעית אימא דכ"ע יש אם למקרא מר סבר סככה בעיא קרא ומר סבר סככה לא בעיא קרא. ואיבעית אימא דכ"ע יש אם למסורת מר סבר הילכתא לגרע ומר סבר הלכתא להוסיף. ואיבעית אימא דכ"ע לגרע ומר סבר דורשין תחלות ומר סבר אין דורשין תחלות. [קג]ת"ר בסוכות תשבו ולא בסוכה ע"ג סוכה ולא בסוכה שתחת האילן ולא בסוכה שבתוך הבית. אדרבה בסוכות תרתי משמע, אמר רב נחמן בר יצחק בסכת כתיב. [קד]תנו רבנן שומרי העיר ביום פטורין מן הסוכה ביום וחייבין בלילה. שומרי העיר בלילה פטורין מן הסוכה בלילה וחייבין ביום כו'. שומרי גנות ופרדסין פטורין בין ביום בין בלילה. אמאי ליעבדו סוכה וליתבה בה. אביי אמר תשבו כעין תדורו. רבא אמר פירצה קוראה לגנב, מאי בינייהו איכא בינייהו דקא מינטר כריא דפירי. [קה]ר' אליעזר אומר ארבע עשרה סעודות חייב אדם לאכול בסוכה אחת ביום ואחת בלילה וחכמים אומרים אין לדבר קצבה חוץ מלילי יום טוב הראשון. מ"ט דר' אליעזר דאמר קרא תשבו כעין תדורו מה דירה אחת ביום ואחת בלילה אף סוכה אחת ביום ואחת בלילה. ורבנן כי דירה מה דירה אי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל אף סוכה אי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל. אי הכי לילי יום טוב הראשון נמי, נאמר כאן חמשה עשר ונאמר חמשה עשר בחג המצות מה להלן לילה הראשון חובה דכתיב [קו]בערב תאכלו מצות קבעו הכתוב חובה אף כאן לילה הראשון חובה מכאן ואילך רשות וחזר בו ר' אליעזר. [קז]תנו רבנן בסוכות תשבו כעין תדורו מכאן אמרו כל שבעת הימים עושה אדם סוכתו קבע וביתו עראי כיצד היו לו כלים נאים מעלן לסוכה מצעות נאות מעלן לסוכה אוכל ושותה בסוכה ומטייל בסוכה ושונה בסוכה. והאמר רבא מקרא ומשנה במטללתא אתנויי בר ממטללתא. לא קשיא הא למיגרס הא לעיוני. מאני משתיא במטללתא מאני מיכלא בר ממטללתא. חצבא [קז]ושחיל בר ממטללתא. שרגא אמרי לה במטללתא ואמרי לה בר ממטללתא ולא פליגי הא בסוכה גדולה והא בסוכה קטנה. [קח]תניא בסוכות תשבו שבעת ימים סוכה של כל דבר. רבי יהודה אומר אין סוכה נוהגת אלא בארבעת מינים שבלולב והדין נותן ומה לולב שאינו נוהג בלילות כבימים אין נוהג אלא בארבעת מינין, סוכה שנוהגת בלילות כבימים אינו דין שלא תהא נוהגת אלא בארבעת מינין. אמרו [לו] כל דין שאתה דן תחלתו להחמיר וסופו להקל אינו דין אם לא מצא ארבעת מינין יהא יושב ובטל והתורה אמרה בסוכות תשבו [סוכה] של כל דבר. וכן בעזרא הוא אומר [קח]צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן וגו' לעשות סוכות ככתוב. [קט]ת"ר בסוכות תשבו שבעת ימים ימים ואפי' לילות. או אינו אלא ימים ולא לילות, ודין הוא נאמר כאן ימים ונאמר בלולב ימים מה להלן ימים ולא לילות אף כאן ימים ולא לילות. או כלך לדרך זו נאמר כאן ימים ונאמר במלואים ימים מה להלן ימים ואפילו לילות אף כאן ימים ואפילו לילות. נראה למי דומה דנין דבר שמצותו כל היום מדבר שמצותו כל היום ואל יוכיח לולב שמצותו שעה אחת. או כלך לדרך זו דנין דבר שנוהג לדורות מדבר שמצותו לדורות ואל יוכיחו מלואים שאין נוהגים לדורות תלמוד לומר תשבו תשבו לגזרה שוה נאמר כאן תשבו ונאמר במלואים[קי] תשבו מה להלן ימים ואפילו לילות אף כאן ימים ואפילו לילות. [א]הכל חייבין בסוכה כהנים לוים וישראלים. פשיטא אי הני לא מיחייבו מאן מיחייבו, כהנים איצטריך ליה סלקא דעתך אמינא הואיל וכתיב בסוכות תשבו ואמר מר תשבו כעין תדורו מה דירה איש ואשתו אף סוכה איש ואשתו והני כהנים הואיל ובני עבודה נינהו לא ליחייבו קא משמע לן נהי דפטירי בעידן עבודה דלא בעידן עבודה חיובי מיחייבי מידי דהוה אהולכי דרכים דאמר מר הולכי דרכים ביום פטורין מן הסוכה ביום וחייבין בלילה: [ב]כל האזרח בישראל ישבו בסוכות תניא ר' אליעזר אומר אין יוצאין מסוכה לסוכה ואין עושין סוכה בחולו של מועד וחכמים אומרים יוצאין מסוכה לסוכה ועושין סוכה בחולו של מועד. ושוין שאם נפלה שחוזר ובונה. מ"ט דר' אליעזר דכתיב [ג]חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים עשה סוכה הראויה לשבעה. ורבנן [ד](מאי) [הכי] קאמר רחמנא עשה סוכה בחג. ר' אליעזר אומר כשם שאין אדם יוצא ידי חובתו בלולב של חברו ביום טוב הראשון דכתיב ולקחתם לכם משלכם כך אין אדם יוצא ידי חובתו בסוכתו של חברו דכתיב חג הסוכות תעשה לך משלך. וחכמים אומרים אע"פ שאין אדם יוצא ידי חובתו בלולבו של חברו אבל יוצא ידי חובתו בסוכתו של חברו דכתיב כל האזרח בישראל ישבו בסוכות מלמד שכל ישראל ראוין לישב בסוכה אחת. ורבנן האי לך מאי עבדי ליה, מיבעי להו להוציא את הגזולה אבל בשאולה כתיב כל האזרח בישראל. ור"א האי כל האזרח מאי עביד ליה, מיבעי ליה לגר שנתגייר בינתים. ורבנן כיון דאמרו עושין סוכה בחולו של מועד לא איצטריך קרא. האזרח להוציא את הנשים (כתוב ברמז תקע"ח):

תרנה [ה]למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל. ענני כבוד היו דברי ר' אליעזר. ר' עקיבא אומר סוכות ממש עשו להם: [ו]אמר הקב"ה לאברהם אבינו אתה אמרת יוקח נא מעט מים חייך שאני פורע לבניך. הדא הוא דכתיב [ז]אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר, הרי במדבר, בארץ מנין, דכתיב [ח]ארץ נחלי מים. לעתיד לבא מנין, שנאמר [ט]והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים. אתה אמרת רחצו רגליכם חייך שאני פורע לבניך [י]וארחצך במים, הרי במדבר, בארץ מנין, כתיב [יא]רחצו הזכו. לעתיד לבא מנין, שנאמר [יב]אם רחץ ה' את צואת בנות ציון. אתה אמרת והשענו תחת העץ חייך שאני פורע לבניך שנאמר [יג]פרש ענן למסך, הרי במדבר, בארץ מנין, כתיב בסוכות תשבו שבעת ימים, לעתיד לבא מנין, שנאמר [יד]וסוכה תהיה לצל יומם, ואל הבקר רץ אברהם חייך שאני פורע לבניך, שנאמר [טו]ורוח נסע מאת ה' ויגז שלוים, הרי במדבר, בארץ מנין, דכתיב [טז]ומקנה רב היה לבני ראובן. לעתיד לבא מנין, שנאמר [יז]והיה ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר. והוא עומד עליהם, [יח]וה' הולך לפניהם יומם, הרי במדבר, בארץ, מנין שנאמר [יט]אלהים נצב בעדת אל. לעתיד לבא מנין, שנאמר [כ]עלה הפורץ לפניהם:

כד [כא]צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן (כל הדא פרשה כתובה בריש פרשת ואתה תצוה). [כב]מחוץ לפרוכת העדות באהל מועד מה תלמוד לומר, לפי שהוא אומר וישם את המנורה באהל מועד נכח השלחן אין אנו יודעין אם סמוכה לפרוכת אם סמוכה לפתח, כשהוא אומר מחוץ לפרוכת העדות הוי סמוכה לפרוכת יותר מן הפתח. (לפני ה' שלא יתקן מבחוץ ויכנים). תמיד (נג) אף בשבת. תמיד אף בטומאה. על המנורה הטהורה, על טהרה של מנורה שלא יסמכנה בקיסמין ובצרורות. יערוך את הנרות לפני ה' שלא יתקן בחוץ ויכנים:

תרנו [כג]רבי אמי שאל את רבי שמואל בר נחמן בשביל ששמעתי עליך שאתה בעל אגדה מהו דכתיב [כד]צדקתך אלהים עד מרום. א"ל כשם שהתחתונים צריכין צדקה אלו מאלו כך העליונים צריכין צדקה אלו מאלו הדא הוא דכתיב [כה]ויאמר אל האיש לבוש הבדים וגו'. אשר עשית גדולות אלו שני מאורות הגדולים שנאמר [כו]ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים. אלהים מי כמוך [מי כמוך] בעליונים, מי כמוך בתחתונים, מי כמוך שאתה כובש על מדת הדין ואתה מאיר לעליונים ולתחתונים ולכל באי עולם ואתה מתאוה לאורן של ישראל הדא הוא דכתיב צו את בני ישראל ויקחו אליך

ממ"ק ובמ"ק ק ישעיה ד: קא פירש"י ז"ל שני הרים גדולים והשפלה ביניהם ומתוך גובה ההרים אין חמה זורחת בשפלה: קב סוכה ו: קג שם ט: קד שם כו: קה שם כז: קו שמות יב: קה סוכה כח: קו דלי של עץ: קז סוכה לו: קח נחמיה ח: קט סוכה מג: קי ויקרא ח: א ערכין ג: ב סוכה כז: ג דברים טז: ה סוכה יא: ו ויקרא כג: ז במדבר כא: ח דברים ח: ט זכריה יד: י יחזקאל טז: יא ישעיה א: יב שם ד: יג תהלים קה: יד ישעיה ד: טו במדבר יא: טז שם לב: יז ישעיה ז: יח שמות יג: יט תהלים פב: כ מיכה ב: כא תורת כהנים: כב שמות כז: כג ויקרא כד: כד תהלים עא: כה דניאל יב: כו בראשית א:

זית רענן (נג) אף בשבת, שמדליק בשבת למ"ש: שלא יסמכנה, פי' הפתילה לא יסמוך בדבר אחר:

אליך. רבי יצחק פתח [כד]צרופה אמרתך מאד כצורף הזה שמכנים את הזהב לכור שנים ושלשה פעמים עד שהיא מזקקו כך פרשה זו נאמרה ונשנית ונשתלשת, והרי דברים ק״ו ומה פרשה קטנה של תורה נאמרה ונשנית ונשתלשת שאר פרשיותיה על אחת כמה וכמה הה״ד צו את בני ישראל. דבר אחר צו את בני ישראל הה״ד [כה]תקרא ואנכי אענך. כמא דאת אימא [כו]אז תקרא וה׳ יענה, למעשה ידך תכסוף תתחמד כד״א [כח]כי נכסוף נכספתה. אמר איוב לפני הקב״ה רבש״ע העליונים והתחתונים ברשותך למעשה ידך תכסוף תשגיח למעשה ידיך, הוי צו את בני ישראל. בר קפרא פתח [כט]כי אתה תאיר נרי, אמר הקב״ה לאדם נרך בידי, ונרי בידך, נרך בידי שנאמר [ל]נר ה׳ נשמת אדם, נרי בידך להעלות נר תמיד, אמר הקב״ה אתה הארת נרי ואני מאיר נרך. בזכות יערוך אותו אהרן מערב עד בקר לפני ה׳ תמיד אנו נצולין (מן מסדרתם) מאותה שכתוב בה [לא]כי ערוך מאתמול תפתה. בזכות להעלות נר תמיד אנו זוכין להקביל נרו של מלך המשיח מה טעם [לב]שם אצמיח קרן לדוד ערכתי נר למשיחי. [לג]סלת ואפית העומר היה מנופה בשלש עשרה נפה, ושתי הלחם בשתים עשרה, ולחם הפנים באחת עשרה. ר״ש אומר לא היה לו קצבה אלא סלת מנופה כל צרכה שנאמר ולקחת סלת ואפית אותה שתהא מנופה כל צרכה. סולת ואפית מלמד שניקחה סולת, ומנין שאפילו חטין, תלמוד לומר ולקחת. יכול אף שאר מנחות כן, תלמוד לומר אותה מפני החסכון מאי החסכון התורה חסה על ממונן של ישראל. [לד]שתי הלחם נלושות אחת אחת ונאפות אחת אחת. לחם הפנים נלושות אחת אחת ונאפות שתים שתים. מנא ה״מ דת״ר יהיה החלה האחת מלמד שנילושות אחת אחת כו׳. מנין שאפייתן שתים שתים ת״ל ושמת אותם, יכול שאף שתי הלחם כך תלמוד לומר אותם. האי אותם [הא] אפיקתיה, אם כן לימא קרא ושמתם מאי ושמת אותם ש״מ תרתי. ת״ר ושמת אותם בדפוס. שלשה דפוסין היו, נותנה בדפוס ועדין הוא בצק. וכמין דפוס היה לה בתנור וכשהוא רודה נותנה לדפוס כדי שלא תתקלקל. ולהדרא לדפוס קמא, כיון דאפי לה נפחה: [לה]אלו נאמר שתים עשרה ולא נאמר שש הייתי אומר אחת של ארבע ואחת של שמונה לכך נאמר שש, ואלו נאמר שתים מערכות שש המערכת ולא נאמר שתים עשרה הייתי אומר שלש של שש שש לכך נאמר שתים עשרה. ואלו נאמר שתים עשרה יכול ארבע ארבע, ת״ל שתים מערכות שש המערכת. הא עד שיאמרו שלש מקראות אלו לא למדנו. הא כיצד נותן שתי מערכות של שש שש ואם נתן אחת של ארבע ואחת של שמונה לא יצא. שתים של שבע שבע. רבי אומר רואין את העליונות כאלו אינם. והא בעינן על. רבי לטעמיה דאמר על בסמוך, דתניא [לו]ונתת על המערכה וכו׳. [לז]על השלחן הטהור תנן התם משעבר הרגל היו מעבירין על טהרת העזרה כיצד מטבילין כל הכלים שהיו במקדש ואומר להם הזהרו שלא תגעו בשלחן. תנא הזהרו שמא תגעו בשלחן ובמנורה. ותנא דידן אמאי לא תני מנורה. בשלחן כתיב ביה תמיד במנורה לא כתיב בה תמיד. ואידך כיון דכתיב [לח]ואת המנורה נכח השלחן כמאן דכתיב בה תמיד דמי. ואידך, ההוא מיבעי ליה לקבוע לו מקום, ותיפוק ליה דהוי כלי הנעשה (לטלטל ולצאת) [לנחת] ואין מקבל טומאה דאיתקש לשק מה שק מיטלטל מלא וריקן כו׳, האי נמי מיטלטל מלא וריקן דאמר ר״ל מאי דכתיב על השלחן הטהור מכלל שהוא טמא והלא כלי העשוי לנחת הוא אלא מלמד שמגביהין אותו ומראין להם לעולי רגלים ואומר להם ראו חבתכם לפני המקום שסילוקו שוה כסידורו, דא״ר יהושע בן לוי נס גדול (היה) [נעשה] בלחם הפנים כסידורו כך סילוקו שנא׳ [לט]לחם חם ביום הלקחו. ונתתה על המערכת על בסמוך (כתוב למעלה ברמז תרמ״ד). מאת בני ישראל ברית עולם (כתוב למעלה ברמז תנ״ד). [מ]על השלחן הטהור על טהרו של שלחן שלא יהו סניפין מגביהין הלחם מעל גבי השלחן. ארבעה סניפין של זהב היו שם כמפוצלין מראשיהן שהיו סומכין בהן שנים לסדר הזה ושנים לסדר הזה כ״ח קנים כחצי קנה חלול י״ד לסדר הזה וי״ד לסדר הזה:

ונתת על המערכת. יכול (נד) מערכה אחת נאמרה כאן מערכת ולמעלה נאמרה מערכת מה מערכת האמורה למעלה תופס שתים מערכות אף מערכת האמורה כאן תופס שתי מערכות. לבונה זכה שתהא ברורה. והיתה ללחם לאזכרה חובה ללחם והיתה ללחם מלמד שמעכבת ופוסלת ומפלגת את הלחם, והיתה ללחם אינה על גבי הלחם אלא נותנה לבזיכין שיש להן שולים ונותנן על גבי (הלחם) [השלחן] כדי שלא יבצעו את הלחם. לאזכרה, רבי שמעון אומר נאמרה כאן אזכרה ונאמרה להלן אזכרה מה אזכרה האמורה להלן מלא קומצו אף כאן מלא קומצו מלמד שטעונה שני קומצין מלא קומץ לסדר הזה ומלא קומץ לסדר הזה. ביום השבת ביום השבת עורך חדשה ובשבת מקטיר ישנה. יערכנו אין עורך את הקנים עמו בשבת אלא נכנס מערב שבת ושומטן ונותנן לארכו של שלחן. כל הכלים שהיו במקדש ארכן לארכו של בית חוץ מן הארון. ואחר שבת נכנס וסודרן שלשה תחת כל חלה וחלה שנים תחת העליונה (ואע״פ) [לפי] שאין עליה משאוי. מאת בני ישראל מרצון ישראל. ברית עולם ממי שהברית שלו. והיתה לאהרן ולבניו ואכלוהו במקום קדוש מלמד שאכילתה במקום קדוש. אין לי אלא אכילתה במקום קדוש מנין אף לישתה ועריכתה במקום קדוש, ת״ל כי קדש קדשים. יכול אף שתי הלחם שתהא לישתן ועריכתן במקום קדוש, ת״ל קדש קדשים. רבי יהודה אומר כל מעשיהם בקדש, רבי שמעון אומר לעולם הוי רגיל לומר שתי הלחם ולחם הפנים כשרות בעזרה וכשרות בבית פאגי. הוא שאם נפרסה אחת מהן כולן פסולות. לו יכול לו לבדו, תלמוד לומר ולבניו. יכול לבניו ולא לו, ת״ל לו ולבניו. הא כיצד לאהרן תחלה ואח״כ לבניו. לאהרן שלא במחלוקת ולבניו במחלוקת. מה אהרן כהן גדול אוכל שלא במחלוקת אף בניו כהנים גדולים אוכלין שלא במחלוקת. מאשי ה׳ אין להם אלא אחר מתן האישים. חק עולם לבית העולמים. [מג]ההוא קיסר דהוה סני ליהודאי אמר להו לחשיבי דמלכותא מי שעלתה לו נימא ברגלו יקטענה ויחיה או יניחנה ויצטער א״ל יקטענה ויחיה. א״ל קטיעא בר שלום חדא דלא מצית מכלת להן לכולן דכתיב [מד]כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם מאי קאמר אלימא דבדרתינהו בארבע רוחות השמים לימא בארבע אלא כשם שא״א לעולם בלא רוח כך א״א לעולם בלא ישראל ועוד קרו לך מלכות קטיעא. א״ל מימר שפיר קאמרת [מה]מיהו כל דזכי למלכא שדו ליה לקמוניא חלילא, כד נקטי ליה ואזיל א״ל הרוא מטרוניתא ווי לה [מו]לאלפא דאזלא בלא מכסא נפל על רישא דערלתיה וקטעה בשניה אמר יהבית מיכסאי חלפית ועברית. כי שדו ליה אמר כל נכסי לרבי עקיבא וחבריו יצא רבי עקיבא ודרש [מז]והיתה לאהרן ולבניו מחצה לו מחצה לבניו. יצתה בת קול ואמרה קטיעא בר שלום מזומן לחיי העולם הבא, בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בשעה אחת ויש קונה עולמו בכמה שנים:

תרנז [מח]מאשי ה׳ חק עולם. שני סדרין מעכבין זה את זה. [מט]כל המנחות באות עשר עשר חוץ מלחם הפנים וחביתי כ״ג שהן באות שתים עשרה דברי רבי יהודה. ר״מ אומר כולן באות י״ב חוץ מחלות תודה והנזירות שהן באות עשר עשר. לחם הפנים בהדיא כתיב ביה, חביתי כהן גדול אתיא חוקה חוקה מלחם הפנים. שאר מנחות דבאות עשר עשר מנלן, גמר מלחמי תודה מה להלן עשר אף כאן עשר. ולילף מלחם הפנים מה להלן י״ב אף כאן י״ב, מסתברא מלחמי תודה הוה ליה למילף שכן יחיד שמתנדב שמן נפסל שלא בשבת ושלא בטומאה, אדרבה מלחם הפנים הוה ליה למילף כו׳ שכן [נ]עשרון כלי הקדש ולבונה מצה ועצם הגשה ואישים והני נפישן. הדיוט מהדיוט עדיף ליה. רבי מאיר אומר כולן באות י״ב [מאי קסבר] אי סבירא ליה דבר הלמד בגזרה שוה חוזר ומלמד בבנין אב יליף מחביתי כהן דנפישן. ואי סבירא ליה דדבר הלמד בגזרה שוה אינו חוזר ומלמד בבנין אב יליף מלחם הפנים קודש מקודש עדיף ליה. חוץ מלחמי תודה ונזירות לחמי תודה דבהדיא כתיב בהן, נזירות דאמר מר שלמים לרבות שלמי נזיר: [נא]ויצא בן אשה ישראלית. כתיב [נב]גם במדעך מלך אל תקלל, מלכו של עולם אל תקלל. ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר עשירו של עולם. כי עוף השמים יוליך את הקול ר׳ לוי אומר יש קול יוצא לטובה ויש קול יוצא לרעה. יש קול יוצא לטובה

כמ״ק ובמ״ק כה תהלים קיט: כו איוב יד: כז ישעיה מ: כח בראשית לא: כט תהלים יח: ל משלי כא: לא ישעיה ל: לב תהלים קלב: לג מנחות עו: לד שם לד: לה שם נח: לו ויקרא כו: לז חגיגה כו: לח שמות כו: לט שמואל א כא: מ תורת כהנים: מג ע״ז י: מה פי׳ כל המגלח למלך בדברים בושה היא למלך ומשפטו להשליכו לבית מלא עפר: מו פי׳ כספינה ההולכת בלא מכס: מז שמות כט: מח מנחות כז: מט שם עז: נ פי׳ כל אלו סימן הלכות הם: נא ויקרא כד: נב קהלת י:

זית רענן (נד) מערכה אחת, שלא יתן לבונה אלא על מערכה אחת: למעלה מערכה, שתים מערכות שש המערכת: שמעכבת, אם אין להם לבונה אין מסדרים הלחם: ואם הקטיר לבונה, לאכול הלחם חוץ למקומו פסול הלחם, חוץ לזמנו הלחם פגול: שלא יבצע, שלא ישבר. פי׳ לפיכך היו לבזיכין שולים כדי שלא ישבר הלחם בהם: להלן אזכרה, ריש ויקרא מלא קומצו אזכרתה לה׳: שטעונה שני קומצין, שהרי כתיב ונתת על המערכת לבונה זכה ושתי מערכות היו שם: ובשבת מקטיר ישנה, להכי כתיב ב״פ ביום השבת ללמד שמקטיר הבזיכים ישנים בשבת: מרצון ישראל, שאין כופין הצבור על כך: כמי שהברית שלו, כלומר הקב״ה שהוא יכול להבטיח שיהיה ברית עולם: במקום קדוש, לפנים מן הקלעים: ת״ל כי קדש הוא, מיעוט הוא: מבית פאגי, מקום חוץ לירושלים: הוא אם נפרצה וכו׳, פי׳ דמהוא ילפינן שכלם אחת הן: שלא במחלוקת, שנוטל חלק בראש: אחר מתן האשים, לאחר שהוקטרו הבזיכין: לבית עולמים, שינהוג גם במקדש:

למובה [נג]וישמע ה' את קול דבריכם בדברכם אליו. מהו היטיבו אשר דברו, רבי חייא בר אבא ובר קפרא חד אמר הטבה כהטבת נרות וחד אמר כהטבת קטורת. יש קול יוצא לרעה [נד]וישמע ה' את קול דבריהם ויקצוף. אמר הקב"ה לכם הוא קצפון ולי אין קצפון. [נה]אשר נשבעתי באפי נשבעתי באפי וחוזר אני בי. אם יבואון אל מנוחתי למנוחה זו אין באין אבל באין אל מנוחה אחרת. ובעל כנפים יגיד דבר. אמר רבי אבין בשעה שהאדם ישן הגוף אומר לנשמה והנשמה אומרת לנפש והנפש אומרת למלאך והמלאך אומר לכרוב והכרוב אומר לבעל הכנפים ובעל הכנפים יגיד דבר לפני מי שאמר והיה העולם. דבר אחר גם במדעך זה משה וכו', כי עוף השמים יוליך את הקול שטס כעוף ועולה לשמים. ובעל כנפים שהוגד לו מסיני הוצא את המקלל. ויצא בן אשה ישראלית רבי לוי אמר יצא מעולמו כד"א [נו]ויצא איש הבינים. רבי ברכיה אמר מפרשה של מעלה יצא, דכתיב ולקחת סלת דרכו של מלך לאכול פת חמה שמא צוננת כההיא דתמן תנינן לחם הפנים לא פחות מתשעה ולא יותר מאחד עשר וכו', תני רבי חייא (ממנו יצא) [מפרשת] יוחסין יצא שבא ליטע אהלו בתוך מחנה דן, אמר להן מבנות דן אני אמרו לו הכתיב [נח]איש על דגלו באותות לבית אבותם כו' נכנס לבית דינו של משה ויצא מחוייב עמד וגדף. והוא בן איש מצרי אע"פ שלא היו ממזרין באותה שעה זה היה ממזר (כתוב בפסוק [נט]ויפן כה וכה וירא כי אין איש). דבר אחר ויצא בן אשה ישראלית הה"ד [ס]גן נעול אחותי כלה וגו'. א"ר פנחס גן נעול אלו הבתולות, גל נעול אלו הבעולות, מעין חתום אלו הזכרים, שרה ירדה למצרים וגדרה עצמה מן הערוה, ונגדרו כל הנשים בזכותה, יוסף ירד למצרים וגדר עצמו מן הערוה ונגדרו כל האנשים כולם בזכותו, אמר רבי חייא בר אבא כדאי הוא גדר ערוה שיגאלו ישראל בזכותו ממצרים שנאמר [סא]שלחיך פרדס רמונים שלוחיך כד"א [סב]ויהי בשלח פרעה. רבי הונא בשם בר קפרא בזכות ד' דברים נגאלו ישראל ממצרים ע"י שלא שינו את שמם ולא שינו את לשונם וע"י שלא אמרו לשון הרע וע"י שלא היה בהן פרוץ ערוה. לא שינו את שמם ראובן ושמעון נחתין וראובן ושמעון סלקין. ע"י שלא שינו את לשונם *כי פי המדבר אליכם בלשון הקודש. וע"י שלא אמרו לשון הרע שנאמר [סג]דבר נא באזני העם. אתה מוצא שהיה הדבר מופקד אצלם כל שנים עשר חדש ולא נמצא אחד מהן שגילה את הסוד, ולא נמצא אחד מהן שהלשין על חברו. וע"י שלא היה בהן פרוץ ערוה תדע לך שהוא כן אחת היתה ופירסמה הכתוב. ושם אמו שלומית בת דברי למטה דן. שלומית רבי לוי אמר דהות פטפטה שלם עלך שלם עליכון. בת דברי ר' יצחק אמר (נה) שהביאה דבר על בנה. למטה דן גנאי לו גנאי לאמו גנאי למשפחתו גנאי לשבטו שיצא ממנו (כתוב ברמז ש"צ וברמז תי"א). [סד]ויצא בן אשה ישראלית, רבי יוסי אומר המצריים היו טמאים ומטמאים, אמרו ביריה בן בנו של דן נשא אשה משבטו שלומית בת דברי למטה דן באותו הלילה באו עליו נוגשי פרעה והרגוהו ובאו על אשתו והרת והולד הולך אחר הזרע אם מתוק מתוק ואם מר מר והתחיל מחרף ומגדף שנאמר ויקב בן האשה. [סה]מאין יצא מבית דינו של משה שבא ליטע אהלו בתוך מחנה דן אמרו לו מה טיבך שאת נוטע אהלך בתוך בני דן אמר להן מבנות דן אנכי אמרו לו הכתיב [סו]איש על דגלו באותות לבית אבותם. נכנס לבית דינו של משה ויצא חייב ועמד וגידף. והוא בן איש מצרי אע"פ שלא היו ממזרין באותה שעה (נו) הוא היה ממזר. בתוך בני ישראל מלמד שנתגייר. וינצו במחנה על עסקי המחנה, בן הישראלית ואיש הישראלי זה שכנגדו:

תרנה ויקב בן האשה הישראלית את השם. זה שם (המיוחד) [המפורש] ששמע מהר סיני. ויקלל אינו אומר ויברך כמה שנאמר [סז]ברך נבות אלהים ומלך אלא ויקלל מלמד שאין הורגין בכנוי: המגדף אינו חייב עד שיפרש את השם, [סח]אמר רבי יהושע בן קרחה בכל יום דנין את העדים בכנוי יכה [סט]יוסי את יוסי. נגמר הדין לא היו הורגין בכנוי אלא מוציאים את כל האדם לחוץ ומשיירין את הגדול שבהן ואומר לו אמור מה ששמעת בפירוש הוא אומר והדיינין עומדין על רגליהן וקורעין ולא מאחין והשני אומר אף אני כמוהו ושלישי אומר אף אני כמוהו. תנא עד שיברך שם בשם מנא הני מילי, אמר שמואל דאמר קרא ונוקב שם בנקבו שם. ממאי דהאי ונוקב לישנא דברוכי הוא דכתיב [ע]מה אקב לא קבה אל. ואזהרתיה מהכא [עא]אלהים לא תקלל. איסא מיברז נמי הוא דכתיב [עב]ויקב חור ברלתו ואזהרתיה מהכא [עג]ושברתם את מצבותם לא תעשון כן לה' אלהיכם. בעינא שם בשם וליכא. ואימא דמנח שני שמות אהדדי וברז ליה, ההוא נוקב וחוזר ונוקב הוא. ואימא דחייק שם אפומא דסכינא וברזי, ההוא חורפא דסכינא הוא דברז. ואימא פרושי שמו הוא כדכתיב [עד]ויקח משה ואהרן את האנשים האלה אשר נקבו בשמות ואזהרתיה מהכא [עה]את ה' אלהיך תירא, חדא דבעינן שם בשם וליכא ועוד הויא ליה אזהרת עשה ולא שמה אזהרה. ואיבעית אימא אמר קרא ויקב ויקלל למימר דנוקב קללה הוא, ודלמא דעבד תרוייהו, לא סלקא דעתך דכתיב הוצא את המקלל ולא כתיב הנוקב והמקלל שמע מינה חדא היא. אין העדים צריכין לקרוע שכבר קרעו בשעה ששמעו:

[עו]ויביאו אותו אל משה. ולא הביאו מקושש עמו ששניהם היו בפרק אחד. ושם אמו שלומית בת דברי למטה דן גנאי לו גנאי לאביו גנאי לשבטו גנאי למשפחתו שזה יצא ממנו. כנגדו אומר [עז]ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן שבח לאביו שבח למשפחתו שבח לשבט שזה יצא ממנו. ויניחו אותו במשמר ולא הניחו מקושש עמו ששניהם היו בפרק אחד. לפרוש להם על פי ה' ולהלן הוא אומר כי לא פורש מה יעשה לו להלן יודעין שחייב מיתה שנאמר מחלליה מות יומת אבל אין יודעין באיזה מיתה ימות וכאן הוא אומר לפרוש להם על פי ה' אין יודעין אם חייב מיתה אם לאו. [עח]ראויה פרשת מגדף ליכתוב אלא שנתחייב מקלל ונאמרה על ידו ללמדך שמגלגלין חובה על ידי חייב וזכות על ידי זכאי:

[עט]הוצא את המקלל בית הסקילה היתה חוץ לשלש מחנות. מנא הני מילי דתנו רבנן הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה חוץ לשלש מחנות. או אינו אלא חוץ למחנה אחת, נאמר כאן אל מחוץ למחנה ונאמר בפרים הנשרפים מחוץ למחנה מה להלן חוץ לשלש מחנות אף כאן חוץ לשלש מחנות. והתם מנלן דתנו רבנן [פ]והוציא את הפר אל מחוץ למחנה חוץ לשלש מחנות. או אינו אלא חוץ למחנה אחת, כשהוא אומר אל מחוץ למחנה בפר העדה שאין תלמוד לומר שהרי כבר נאמר ושרף אותו כאשר שרף את הפר הראשון ליתן לו מחנה שניה. וכשהוא אומר [פא]אל מחוץ למחנה ברשן שאין תלמוד לומר שהרי כבר נאמר [פב]על שפך הדשן ישרף ליתן לו מחנה שלישית. ולילף משחוטי חוץ מה להלן חוץ למחנה אחת אף כאן חוץ למחנה אחת. מסתברא מפרים הוה ליה למילף שכן הוציא אל מחוץ למחנה מכשיר ומכפר. אדרבה משחוטי חוץ הוה ליה למילף שכן *אדם חוטא בנשמות פגול. מכשיר ממכשיר עדיף ליה. רב פפא אמר משה היכא הוה יתיב במחנה לויה ואמר ליה רחמנא הוצא את המקלל ממחנה לויה. ויוציאו את המקלל אל מחוץ למחנה חוץ למחנה ישראל. האי מיבעי ליה לעשייה, עשייה בהדיא כתיבא ובני ישראל עשו. אלא מעתה וירגמו אותו מאי עביד ליה, ההוא מיבעי ליה לכדתניא וירגמו אותו אותו בלא כסותו. אבן שאם מת באבן אחד יצא. ואיצטריך למיכתב אבן ואיצטריך למיכתב אבנים דאי כתב רחמנא אבן הוה אמינא היכא דלא מת בחדא לא נייתי אחריני וניקטליה כתב רחמנא אבנים. ואי כתב רחמנא אבנים הוה אמינא מעיקרא נייתי תרתי כתב רחמנא אבן. והא האי תנא נאמר קאמר. הכי קאמר אלו לא נאמר קרא הייתי אומר ג"ש והשתא דנאמר קרא ג"ש לא צריך. [פג]הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה מלמד שב"ד מבפנים ובית סקילה מבחוץ. וסמכו השומעים אלו העדים. כל השומעים אלו הדיינין. ידיהם כל יחיד ויחיד. את ידיהם על ראשו סמכו את ידיהם עליו, אמרו לו דמך על ראשך שאתה גרמת לך. וירגמו אותו ולא כסותו. העדה וכי כל העדה רוגמין ומה תלמוד לומר העדה במעמד כל העדה. יכול הוראת שעה היתה, תלמוד לומר ואל בני ישראל תדבר לאמר יהא מנהג לדורות. [פד]האיש נסקל ערום ואין האשה נסקלת ערומה דאמר קרא ורגמו אותו מאי אותו אילימא אותו ולא אותה והכתיב והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא. אלא אותו בלא כסותו הא אותה בכסותה (כתוב ברמז תרכ"ז). [פה]תנו רבנן האיש מכסין אותו פרק אחד מלפניו והאשה שני פרקים בין מלפניה בין מלאחריה מפני שכולה ערוה דברי ר' יהודה. וחכמים אומרים האיש נסקל ערום ואין האשה נסקלת ערומה. מ"ט דרבנן אמר קרא ורגמו אותו מאי אותו אילימא אותו ולא אותה והכתיב [פו]והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא אלא אותו בלא כסותו הא אותה בכסותה. רבי יהודה אומר

ממ"ק ובמ"ק נד דברים ס : נה שם א : נו תהלים לה : נח במדבר ב : נט שמות ב : ס שה"ש ד : סא שם : סב שמות יג : *בראשית מה : סג שם יא : סד פרקי דרבי אליעזר : סה תורת כהנים : סו במדבר ב : סז מ"א כא : סח סנהדרין נו : סט פי' יוסי בגימטריא אלהים והוא כנוי לשם של ארבעה אותיות : ע במדבר כג : עא שמות כב : עב מלכים ב יח : עג דברים יב : עד במדבר א : עה דברים ו : עו תורת כהנים : עז שמות לה : עח מסכת שמחות : עט סנהדרין מב : פ ויקרא ד : פא שם ו : פב שם ד : *סימני הלכות : פג תורת כהנים : פד סוטה כג : פה סנהדרין מה : פו דברים יז :

זית רענן (נה) שהביאה דבר על בנה, שהקב"ה מביא דבר לכלה הממזרים: (נו) הוא היה ממזר, ובת"כ גרס הוא היה כממזר וכן גרס הרמב"ן וכתב ההוא דלא כהלכתא דקי"ל ולד כשר ע"ש: על עסקי המחנה שבא ליטע אהלו במחנה דן: זה שכנגדו, אותו שחלק עמו:

אומר אותו בלא כסותו לא שנא איש ולא שנא אשה. למימרא דרבנן חיישי להרהורא ורבי יהודה לא חייש והא איפכא שמעינן להו דתנן הכהן אוחז בבגדיה אם נקרעו נקרעו ואם נפרמו נפרמו עד שמגלה את לבה וסותר את שערה, ר' יהודה אומר אם היה לבה נאה לא היה מגלהו ואם היה שערה נאה לא היה סותרו. התם טעמא מאי שמא תצא מבית דין זכאה ויתגרו בה פרחי כהונה הכא הא מקטלה, וכי תימא אתי לאגרויי באחרנייתא, גמירי אין יצר הרע שולט אלא במי שעיניו רואות. דרבנן אדרבנן לא קשיא אמר קרא [פז]ונוסרו כל הנשים הכא אין לך יסור גדול מזה, וכי תימא ליעבד בה תרתי, אמר קרא [פח]ואהבת לרעך כמוך ברור לו מיתה יפה:

[פט]תנו רבנן איש מה תלמוד לומר איש איש לרבות הנכרים שמוזהרין על עריות כישראל ואין נהרגין אלא בסייף שכל מיתה האמורה לבני נח אינה אלא בסייף. והא מהכא נפקא מהתם נפקא ה' זו ברכת השם, אמר ר' יצחק נפחא לא נצרכה אלא לרבות את הכנויין ואליבא דר"מ, דתניא איש איש כי יקלל אלהיו מה תלמוד לומר והלא כבר נאמר ונוקב שם ה' מות יומת לפי שנאמר ונוקב שם ה' יכול לא יהא חייב אלא על שם המיוחד בלבד מנין לרבות את הכנויין תלמוד לומר איש איש כי יקלל אלהיו מ"מ דברי ר"מ. וחכמים אומרים על שם המיוחד במיתה ועל הכנויין באזהרה. ופליגי דרבי מיישא דאמר בן נח שברך את השם בכנוי פטור. לרבנן חייב מאי טעמא אמר קרא כגר כאזרח גר ואזרח הוא דבעינן בנקבו שם אבל נכרים אפילו בכנוי. ור' מאיר האי כגר כאזרח מאי עביד ליה, מיבעי ליה כגר כאזרח הוא דבסקילה אבל נכרים בסייף סד"א הואיל ואתרבו אתרבו קא משמע לן. ור' יצחק נפחא אליבא דרבנן האי כגר כאזרח מאי עביד ליה, כגר כאזרח הוא דבעינן שם בשם אבל נכרים לא בעינן שם בשם, איש איש למה לי, דברה תורה כלשון בני אדם. [צא]אמר רב אחא בר יעקב אינו חייב עד שיברך שם בן ד' אותיות לאפוקי שם בן שתים דלא. עומדין מנלן דאמר קרא [צב]ואהוד בא אליו וגו' ויקם מעל הכסא, והלא דברים ק"ו ומה עגלון שהוא עו"א ולא ידע אלא בכנוי עמד. ישראל ושם המפורש עאכ"ו. קורעין מנלן דכתיב [צג]ויבא אליקים ושבנא הסופר אל חזקיהו קרועי בגדים. ולא מאחין מנלן, אתיא קריעה מאלישע שנאמר [צד]ויחזק בבגדיו ויקרעם לשנים קרעים ממשמע שנאמר ויקרעם לשנים איני יודע שהן קרעים מה ת"ל קרעים מלמד שהן קרועים והולכים לעולם. תנו רבנן אחד השומעין ואחד השומע מפי שומע חייב לקרוע והעדים אינם חייבים לקרוע שכבר קרעו בשעה ששמעו. דכתיב [צה]ויהי כשמוע המלך את דברי רבשקה ויקרע את בגדיו המלך קרע והם לא קרעו. אמר רב יהודה אמר שמואל השומע אזכרה מפי עו"א אינו חייב לקרוע. וא"ת רבשקה, ישראל מומר היה, ואמר רב יהודה אמר שמואל אין קורעין אלא על שם המיוחד בלבד לאפוקי כנוי דלא. ופליגא דר' חייא בתרווייהו דאמר ר' חייא השומע אזכרה בזמן הזה אינו חייב לקרוע שאם [אי] אתה אומר כן נתמלא כל הבגד כולו קרעים. ממאן אילימא מישראל מי פקרי כולי האי, אלא מגוי מי גמירי שם המיוחד אלא בכנוי, וש"מ בזמן הזה הוא דלא חייב, אבל מעיקרא חייב לקרוע. [צו]ונשא חטאו ר' יהודה אומר נאמר כאן נשיאת חטא ונאמר (נז) להלן נשיאת חטא מה נשיאת חטא האמור להלן כרת אף נשיאת חטא האמור כאן כרת. ונוקב שם ה' מות יומת רגום ירגמו בו כל העדה תהא כל העדה בעלי דבבא שלו. גר זה הגר, כגר לרבות את נשי גרים, אזרח זה אזרח, כאזרח לרבות את נשי האזרחים. בנקבו שם יומת אמר ר' מנחם בר יוסי להביא את המקלל אביו ואמו שלא יהא חייב עד שיקללם בשם. איש להוציא את הקטן, או איש להוציא את האשה, תלמוד לומר ומכה בין איש בין אשה. אין לי אלא שהכה את האיש הכה את האשה ואת הקטן מנין, תלמוד לומר כי יכה כל נפש בין אשה בין איש ובין קטן. אין לי אלא איש ואשה שהכו את האיש ואיש שהכה את האשה ואת הקטן, אשה שהכתה את האשה ואת הקטן מנין. ת"ל רוצח מות יומת מכל מקום. מה ת"ל איש שיכול אפילו הכה את הנפלים ובני שמונה יהא חייב ת"ל איש מה איש מיוחד שהוא בן קיימא יצאו נפלים ובני ח' שאינן בני קיימא. יכה כל נפש עד שיכה כל נפשו להביא שהכהו ויש בה כדי מיתה ובא אחר והמית האחרון חייב. [צז]תנו רבנן הכוהו י' בני אדם בעשר מקלות ומת בין בבת אחת בין בזה אחר זה פטורין. ר' יהודה בן בתירה אומר בזה אחר זה האחרון חייב מפני שקירב את מיתתו. אמר ר' יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת. רבנן סברי כל נפש עד דאיכא כולי נפש. ור' יהודה סבר כל נפש כל דהו נפש. אמר רבא הכל מודים בהורג את הטרפה שהוא פטור. בגוסס בידי שמים שהוא חייב לא נחלקו אלא בגוסס בידי אדם, מר מדמי לטרפה ולא מדמי לגוסס בידי שמים משום דהאי לא עביד ביה מעשה האי עביד ביה מעשה, ומאן דמדמי ליה לגוסס בידי שמים מאי טעמא לא מדמי ליה לטרפה, טרפה מחתכי סימניה האי לא מחתכי סימניה. תינוק בן יום אחד ההורגו חייב שנאמר ואיש כי יכה כל נפש אדם (כתוב ברמז שכ"ב וברמז תק"נ). מכה נפש בהמה (כתוב ברמז עמ"א וברמז שכ"ח). [צח]אלו נאמר מכה נפש בהמה ישלם (נח) הייתי אומר מכה אדם ישלם בהמה, כשהוא אומר ישלמנה בבהמה עסקתי:

[צט]ויהא שור חייב בארבעה דברים מקל וחומר ומה אדם שאינו חייב בכופר חייב בארבעה דברים שור שחייב בכופר אינו דין שחייב בארבעה דברים, אמר קרא איש בעמיתו ולא שור בעמיתו. כאשר עשה כן יעשה לו [ק]אמר רבי אילעא בפירוש ריבתה הורה עדים זוממין לתשלומין. מכדי כתיב ועשיתם לו כאשר זמם יד ביד למה לי, דבר הניתן מיד ליד ומאי ניהו ממון. חובל בחברו נמי מכדי כתיב כאשר עשה כן יעשה לו כן ינתן בו למה לי, דבר שיש בו נתינה ומאי ניהו ממון. [קא]ומכה בהמה תנא רבי חזקיה נאמר מכה אדם ונאמר מכה בהמה מה מכה בהמה לא חלקת בו בין בשוגג בין במזיד בין באונס בין ברצון בין מתכוין בין שאינו מתכוין בין דרך ירידה לדרך עליה לפוטרו ממון אלא לחייבו ממון, אף מכה אדם לא תחלוק בו בין בשוגג בין במזיד בין באונס בין ברצון בין מתכוין בין שאינו מתכוין בין דרך ירידה לדרך עליה לחייבו ממון אלא לפוטרו ממון, חייבי מיתות שוגגין ודבר אחר פטורין מלשלם, חייבי מלקיות שוגגין ור"א ר' יוחנן אמר חייב. חייבי מיתות איתקוש חייבי מלקיות לא איתקוש. ריש לקיש אמר פטור בפירוש רבתה תורה חייבי מלקיות כחייבי מיתות, והיכן רבתה תורה, אמר אביי אתיא רשע רשע. רבא אמר אתיא מכה מכה:

[קב]כי יתן מום אין לי אלא מום, מנין צרם באזנו תלש בשערו רקק והגיע בו הרוק, תלמוד לומר כאשר עשה כן יעשה לו. מנין (נט) העביר טליתו ממנו ופרע את ראשה של אשה, תלמוד לומר כאשר עשה כן יעשה לו. מנין הכהו (באחת) [כלאחר] ידו בלות בנייר בפנקס [קג]ובטומוס שטרות שבידו, תלמוד לומר (ועשה) כאשר עשה כן יעשה לו. מנין אחזו והעמידו בחמה ונשתרב אחזו והעמידו בצינה ונצטנן, אחזו והשיך בו את הכלב, אחזו והשיך בו את הנחש, תלמוד לומר (ועשה) כאשר עשה כן יעשה לו. יכול אפילו אמר לו המתן לי כאן בחמה ונשתרב, המתן לי בצינה ונצטנן, שיסה בו את הכלב ושיכה בו את הנחש, ת"ל מום, ומה ראית לרבות את אלו ולהוציא את אלו, אחר שרבה הכתוב ומיעט מרבה אני את אלו שהן מעשה ביד, ומוציא אני את אלו שאין מעשה ביד, יכול סימא את עינו (יהו סומין) [יסמאו] את עינו קטע את ידו (יהו קוטעין) [יקטעו] את ידו, ת"ל מכה בהמה מכה אדם מה מכה בהמה בתשלומין אף מכה אדם בתשלומין, ואם נפשך לומר הרי הוא אומר ולא תקחו כופר לנפש רוצח לרוצח אי אתה נוטל כופר אבל נוטל אתה לאברים כופר. ומכה אדם יומת מה תלמוד לומר לפי שנאמר ומכה אביו ואמו מות יומת יכול לא יהא חייב עד שיכה שניהם כאחד, תלמוד לומר ומכה אדם יומת ואפילו אחד מהם. *יכול הכם ולא עשה בהם חבורה יהא חייב, תלמוד לומר מכה בהמה מכה אדם, מה מכה בהמה עד שיעשה בה חבורה אף מכה אביו ואמו עד שיעשה בהם חבורה. יכול הכם לאחר מיתה יהא חייב, תלמוד לומר מכה בהמה מכה אדם, (ס) מה מכה בהמה בחייה אף מכה אביו ואמו בחייהן. משפט אחד יהיה לכם כדיני נפשות כך דיני ממונות, מה דיני נפשות בדרישה וחקירה אף דיני ממונות בדרישה וחקירה. אי מה דיני נפשות בעשרים ושלשה יכול אף דיני ממונות כן, ומה דיני נפשות (מונין) [מטין] על פי אחד לזכות על פי שנים לחובה יכול אף דיני ממונות כן, תלמוד לומר עין תחת עין ריבה. [קד]דיני ממונות בשלשה הדיוטות משום דרבי חנינא דאמר דבר תורה אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה וחקירה שנאמר משפט אחד יהיה לכם, ומה טעם אמרו דיני ממונות לא בעינן דרישה וחקירה, שלא תנעול

ממ"ק ובמ"ק פז יחזקאל כג: פח ויקרא יט: פט סנהדרין נו: צ ויקרא יח: צא סנהדרין ס: צב שופטים ג: צג מ"ב יח: צד שם ב: צה שם יט: צו תורת כהנים: צז סנהדרין עח: צח תורת כהנים: צט ב"ק: ק כתובות לב: קא שם לה: קב תורת כהנים: קג פי' אגודה: *בת"כ הגירסא בשינוי, אבל לפי פירוש המפרשים, הכוונה הוא כמו הגי' שבכאן: קד סנהדרין ג:

זית רענן (נז) להלן נשיאת חטא, גבי פסח שני בפ' בהעלותך: בעלי דבבא, שונאים: ת"ל ומכה, בפ' משפטים ומכה איש ומת מות יומת: (נח) הייתי אומר וכו', דה"א דה"ק מכה נפש אדם ישלם, פי' שיתן בהמה תחתיו ת"ל ישלמנה בבהמה עסקתי, פי' דמיירי שהרג בהמה: (נט) העביר טליתו ממנו, נותן בושת: ובטומוס שטרות, פי' קבוצת שטרות: ונשתרב, פי' ששרפו השרב: (ס) מה מכה בהמה בחייה, דלאחר מיתה איך שייך תשלומין: מטין על פי אחד, כצ"ל. דכשהמזכין רבין על המחייבין אחד הוא זכאי אבל כשהמחייבין רבין על המזכין אינו חייב עד שיהיו שנים יותר יכול אף דיני ממונות כן: ת"ל עין תחת עין ריבה, פי' דשרבינא דלא בעי"א והצילו העדה וא"כ לא בעינן שנים לחובה:

תנעול דלת בפני לוין. אלא מעתה טעו לא ישלמו כל שכן שנעלת דלת בפני לוין, אי הכי תרתי קתני דיני ממונות בשלשה הדיוטות גזלות וחבלות בשלשה מומחין ועוד שלשה שלשה למה לי, אלא אמר רבא לעולם (הכי) [תרתי] קתני משום דרבי חנינא. רב אחא בריה דרב איקא אמר מדאורייתא חד נמי כשר דכתיב [קי]בצדק תשפוט עמיתך אלא משום יושבי קרנות. אטו בתלתא מי לא הוו יושבי קרנות אי אפשר דלית בהו חד דגמיר. אלא מעתה טעו לא ישלמו כל שכן דנפישי יושבי קרנות. [קז]ר' אלעזר אומר עדים זוממין מבונא משלמי מילקי לא לקו משום דלאו בני התראה נינהו, דמתרי בהו אימת, נתרי מעיקרא אמרי אישתלין, נתרי בהו בשעת מעשה פרשי ולא מסהדי, נתרי בהו לבסוף מאי דהוה הוה, נתרי בהו בתוך כדי דבור או נתרי בהו מעיקרא ונרמזינהו רמוזי, וכי לא מתרין בהו לא קטלין להו מי איכא מידי דאילו אינהו בעי קטול בלא התראה ואינהו בעי התראה הא בעינן ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו וליכא, ואי אמרת בן גרושה והלוצה דלאו מכאשר זמם איתרבי ליבעי התראה, אמר קרא משפט אחד יהיה לכם משפט השוה לכלכם. [קח]אמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן גר צריך שלשה משפט כתיב ביה משפט אחד יהיה לכם כגר:

[קט]וידבר משה אל בני ישראל ויוציאו את המקלל אל מחוץ למחנה. (סא) זו היא שאמרנו מלמד שבית דין מבפנים ובית סקילה מבחוץ. וירגמו אותו ולא כסותו. אבן מלמד שאם מת באבן אחת יצא. ובני ישראל עשו כאשר צוה ה' את משה אף לסמיכה אף לדחיה אף לתליה אף בלא תלין נבלתו על העץ. בעולם הזה בעונות היו נמסרין למיתה אבל לעולם הבא בלע המות לנצח ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום:

פרשת בהר

כה *וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר. אמר ר' אלעזר הקפר כתיב [א]שוקיו עמודי שש מיוסדים על אדני פז העמוד הזה יש לו כותרת מלמעלה ובסים מלמטה מה כתיב למעלה מן הענין ושבתה הארץ ואחר כך פרשת היובל וכפרת לך שבע שבתות שנים אם לא שמר שמיטות ויובלות או אם לא שמר אחד מהם סוף שימכור כל אשר לו שנאמר וכי תמכרו ממכר וכי ימוך אחיך עד שמוכר את עצמו, וכן אתה מוצא בימי ירמיה בשביל שחללו את השביעית נמכרו לנכרים שנאמר [ב]ויעל עליהם מלך כשדים, אמר הקב"ה למשה ראה היאך נמכרים לנכרים בשביל שחללו את השביעית, אמר לפניו רבש"ע לא כך אמרת וכי ימוך אחיך וגו' קיים מה שקראת אותם אחי ורעי וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך כשתמוט ידם לפני נבוכדנצר כביכול שכינה עמהם שנאמר [ג]למענכם שולחתי בבלה, והחזקת בו תפוס עמהם בדין שלא יאבדו. גר והושב וחי אחיך עמך אע"פ שהן נעשים גרים בבבל כו' וחי עמך, א"ל הקב"ה בעונותיהם אני מוכר את ביתי שנאמר ואיש כי ימכור בית מושב זה ביתו של הקב"ה כו', הקב"ה אומר וכי תשיג יד גר ותושב. יד גר זה נבוכדנצר, ותושב זה מלכות מדי, ונמכר לגר זה מלכות יון, או לעקר משפחת גר זו מלכות רביעית, אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע למה נמסרו למלכיות הללו א"ל מפני שמחללין את השביעית שנא' [ד]ויגל (את) השארית מן (הארץ) [החרב] וגו' עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה (עד מלאת) [למלאות] שבעים שנה, לפיכך אמר הקב"ה למשה רצונך שלא יגלו הזהירם על השמיטות ועל היובלות, הוא שאמר בסוף כל הפרשה את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו אני ה' אני הוא שעתיד ליתן לכם שכר אם תשמרו אותם ואם לאו אני עתיד ליפרע מכם ביד המלכיות וכשתקרב שנת הגאולה אני גואל אתכם שנאמר [ה]כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה. [ו]מה ענין שמיטה לענין הר סיני והלא כל המצות נאמרו בהר סיני, אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ודקדוקיה מהר סיני, אף כולן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני. כי תבואו יכול משבאו לעבר הירדן, ת"ל אל הארץ אל ארץ המיוחדת. יכול אפילו באו לעמון ומואב, ת"ל אשר אני נותן לכם ולא לעמון ומואב. ומנין אתה אומר כבשו ולא חלקו, חלקו למשפחות ולא חלקו לבתי אבות, [חלקו לבתי אבות] ואין כל אחד ואחד מכיר את שלו יכול יהו חייבין בשמיטה, ת"ל שדך, עד שיהא כל אחד ואחד מכיר את שדהו. כרמך עד שיהא כל אחד ואחד מכיר את כרמו, נמצאת אומר כיון שעברו את הירדן (א) נתחייבו בחלה ובערלה ובחדש, הגיע ששה עשר בניסן נתחייבו בעומר, שהו חמשים יום נתחייבו בשתי הלחם, לארבעה עשר שנה נתחייבו במעשרות, התחילו מונין לשמיטה. לעשרים ואחת שנה עשו שמיטה, לששים וארבע עשו יובל. ושבתה הארץ יכול מלחפור בורות שיחין ומערות ומלתקן את המקואות, ת"ל שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור. אין לי אלא לזרוע ולזמור, לעדור לחרוש לנכש לכסות מנין, ת"ל שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור כל מלאכה שבשדך וכל מלאכה שבכרמך, מנין שאין מזבלין ואין מפרקין ואין מאבקין ואין מעשנין באילן, ת"ל שדך לא וגו' כרמך לא וגו' כל מלאכה שבשדך וכל מלאכה שבכרמך, מנין שאין מקרסמין (ואין מקרמין) ואין מזהמין ואין מורדין ואין מפסגין באילן, תלמוד לומר שדך לא כרמך לא כל מלאכה שבשדך וכל מלאכה שבכרמך, אי שדך לא כרמך לא יכול לא יקשקש תחת הזיתים ולא ימלא נקעים תחת הזיתים ולא יעשה עוגיות בין אילן לחברו, ת"ל לא תזרע ולא תזמור הזרע והזמיר בכלל היו ולמה יצאו להקיש אליהם, מה זרע וזמיר מיוחדין שהן עבודה בארץ ובאילן, אף אין לי אלא דבר שהוא עבודה בארץ ובאילן:

שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמור כרמך. מה ת"ל שיכול אף (ב) שנת היובל תעלה למנין שני שבוע, ת"ל שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמור כרמך שנת זרעים עולה למנין שני שבוע ואין שנת היובל עולה למנין שני שבוע. מנין לאורז ולדוחן לפרגין ולשומשמין שהשרישו לפני ראש השנה כונסן אתה בשביעית, ת"ל ואספת את תבואתה בשביעית, יכול אע"פ שלא השרישו, ת"ל שש שנים תזרע ואספת ששה זרעים וששה אסופין. רבי נתן בן יוסף אומר מנין לתבואה שהביאה שליש לפני ר"ה כונס אתה בשביעית, תלמוד לומר ואספת את תבואתה (ג) אף משהביאה שליש, ומנין לשלשים יום לפני ראש השנה הרי הן ככל השנה, ת"ל ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ, מכאן אמרו בנות שוח שביעית שלהן שניה שהן עושות לשלש שנים. רבי יהודה אומר הפרסיות שביעית שלהן למוצאי שביעית שהן עושות לשתי שנים, אמרו לו לא אמרו אלא בנות שוח. שבת לה' כשם שנאמר בשבת בראשית שבת הוא לה' כך נאמר בשביעית שבת לה'. שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור כל מלאכה שבשדך וכל מלאכה שבכרמך. [ז]באחד בתשרי ראש השנה לשמיטין מנלן, דכתיב ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ וגמר שנה שנה מתשרי דכתיב [ח]מראשית השנה, וליגמר מניסן דכתיב [ט]ראשון הוא לכם לחדשי השנה, דנין שנה שאין עמה חדשים משנה שאין עמה חדשים ואין דנין שנה שאין עמה חדשים משנה שיש עמה חדשים. [י]תנן התם משקין בית השלחין במועד ובשביעית, בשלמא מועד משום טירחא הוא ומשום פסידא שרו רבנן, אלא שביעית חרישה וזריעה בשביעית מי שרי, אמר רבא אבות אסרה תורה תולדות לא אסרה דכתיב ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ וגו' וכתיב את ספיח קצירך וגו' מכדי זמירה בכלל זריעה ובצירה בכלל קצירה למאי הילכתא כתבינהו רחמנא, למימרא דאהני תולדות הוא דמיחייב הא אאחרינא לא מיחייב, ולא והתניא שדך לא תזרע אין לי אלא זריעה וזימור מנין לרבות המנכש וכו', מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא. וקשקוש בשביעית מי שרי והתניא [יא]ובשביעית תשמטנה ונטשתה תשמטנה מלקשקש ונטשתה מלסקל, תרי קשקושי הוו אברויי אילני אסור סתומי פילי שרי:

[יב]את ספיח קצירך לא תקצור. מכאן סמכו חכמים לספיחים שהן אסורין. ואת ענבי נזירך לא תבצור את השמור אי אתה בוצר אבל אתה בוצר את המופקר. לא תבצור כדרך הבוצרים מכאן אתה אומר תאנה של שביעית אין קוצצין אותה במקצה אבל קוצץ הוא בחרב. אין דורכין ענבים בגת אבל דורך הוא בעריבה. אין עושין זיתים בבית הבד [יג]ובקוטב אבל כותש הוא ומכנים לבודידה. רבי שמעון אומר אף טוחן הוא בבית הבד ומכנים לבודידה. שנת שבתון יהיה לארץ כיון שיצאה שביעית אף על פי שפירותיה שמיטה מותר אתה לעשות מלאכה בגופו של אילן אבל פירותיו אסורין עד חמשה עשר בשבט:

[יד]והיתה שבת הארץ לכם לאכלה. לכם דומיא דלאכלה מה אכילה שהנאתו

במ"ק ובמ"ק קה ויקרא יט: קז כתובות לג: קח יבמות מו: קט תורת כהנים: *מדרש תנחומא: א שה"ש ה: ב דה"ב לו: ג ישעיה מג: ד דה"ב לו: ה ישעיה סג: ו תורת כהנים: ז ר"ה ח: ח דברים יא: ט שמות יב: י מועד קטן ב: יא שמות כג: יב תורת כהנים: יג פי' מניחין עץ גדול וכבד על הזיתים בבכים כבד ונראהו תלוי אבן גדול, ערוך: יד סוכה מ:

זית רענן (סא) זו היא שאמרנו, אע"ג דכתיב בצווי חזר וכתב בעשיה: (א) נתחייבו בחלה, דכתיב בבואכם: לכיסוח, לכרות ענבים: עוגיות, גומות מלאים מים: (ב) שנת היובל תעלה וכו', ונמנה ה' שנים אחר היובל כרבי יודא דס"ל הכי (נדרים דף ס"א): וששה אסופין, אבל בשביעית אסור לאכפו. (ג) אף משהביאה שליש, פי' אף שלא הביא לפני ר"ה אלא שליש מותר לאספו בשביעית: ומנין לשלשים יום, דזהו הוי תוספת שביעית: ת"ל ובשנה, נ"ל דדריש וי"ו: מכאן אמרו, פ"ה דשביעית, ונ"ל דיליף מדאזלינן בתבואה בתר שליש ובאורז בתר השרשה אם כן גם באילן אזלינן בתר חנטה: ולא לאחרים, שא"צ להפקירן לנכרים:

שהנאתו ובעורו שוה אף כל שהנאתו ובעורו שוה יצאו עצים שהנאתן אחר בעורן. כדתניא עלי קנים ועלי גפנים שגבבן (הרבה) [לחובה*] על פני השדה לקטן לאכילה יש בהן משום קדושת שביעית לקטן לעצים אין בהן משום קדושת שביעית, ועצים נמי אע"ג ההנאתן ובעורן שוה סתם עצים להסקה עומדין ועצים דהסקה תנאי היא דתניא אין מוסרין פירות שביעית לא למישרא ולא לכבוס. רבי יוסי אומר מוסרין מאי טעמא דת"ק אמר קרא לכם לאכלה לאכלה ולא למישרא ולכביסה. ור' יוסי אומר מוסרין פירות שביעית למישרא ולכביסה דכתיב לכם לכל צרכיכם. ותנא קמא נמי הא כתיב לכם, ההוא לכם דומיא דלאכלה מי שהנאתו ובעורו שוה יצא מישרא וכביסה שהנאתו ובעורו אינו שוה, ורבי יוסי נמי הכתיב לאכלה, ההוא מיבעי ליה לאכלה ולא [טו]למלוגמא. ומה ראית לרבות את הכביסה ולהוציא את המלוגמא מרבה אני את הכביסה ששוה בכל אדם ומוציא אני את המלוגמא שאינה שוה בכל אדם, מאן תנא להא דתנו רבנן לאכלה ולא למלוגמא לאכלה ולא [טז]לזילוף לאכלה ולא לעשות [יז]אפיקטוזין, כמאן כרבי יוסי, דאי רבנן הא איכא נמי מישרא וכביסה. [יח]רבא רמי תנן ממין הצבעים ספיחי סטים וקוצה יש להם שביעית ולדמיהן שביעית יש להם בעור ולדמיהם בעור אלמא עצים יש בהם קדושת שביעית ורמינהו עלי קנים ועלי גפנים וכו' (כדלעיל). [יט]מאימתי אין קוצצין את האילנות בשביעית, בית שמאי אומרים כל האילנות משיוציאו. ב"ה אומרים החרובין משישרשו והגפנים משיגרעו והזיתים משינצו ושאר כל האילנות משיוציאו. [כ]רמי ליה רמי בר אחא לרב חסדא תנן שומרי ספיחים [בשביעית] נוטלין שכרן מתרומת הלשכה ורמינהו לאכלה ולא לשרפה, א"ל רחמנא אמר לדורותיכם ואת אמרת תיבטל. א"ל מי קאמינא תיבטל לייתו מדאישתקד, בעינן כרמל וליכא. ולייתו מכרמל דאישתקד, א"ק *כרמל תקריב בעינן כרמל בשעת הקרבה וליכא. [כא]אמר רב חסדא בהמת שביעית אין פודין בה את הודאי אבל פודין בה את הספק, בהמת שביעית פטורה מן הבכורה לאכלה אמר רחמנא ולא לשרפה, והייבת במתנות דלאכלה קרינא ביה. מיתיבי האוכל מעיסת שביעית עד שלא הורמה חלתה חייב מיתה ואמאי כיון דאלו מיטמא בת שרפה היא לאכלה אמר רחמנא ולא לשרפה, שאני התם דכתיב לדורותיכם. תניא נמי הכי מנין לאוכל מעיסת שביעית עד שלא הורמה חלתה שחייב מיתה, ת"ל לדורותיכם. וליגמר מינה, התם עיקר לאכילה הכא עיקר לשרפה:

תרנט [כב]והיתה שבת הארץ לכם לאכלה מן השובת בארץ אתה אוכל ואי אתה אוכל מן המשומר. מכאן אמרו שדה [כג]שניטייבה ב"ש אומרים אין אוכלין מפירות שלה [בשביעית] וב"ה אומרים אוכלין. ב"ש אומרים אין אוכלין מפירות שביעית בטובה וב"ה אומרים בטובה ושלא בטובה. ר' יהודה אומר חילוף הדברים זה מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה. לכם ולא לאחרים. לאכלה ולא להביא ממנה (ד) מנחות ולא להביא ממנה נסכים, לך ולעבדך ולאמתך מה תלמוד לומר לפי שהוא אומר והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך יכול אין לי פירות שביעית מותרין אלא לעניים בלבד, כשהוא אומר לך ולעבדך ולאמתך הרי [בעלים] עשירים (בעלי) עבדים (ובעלי) ושפחות אמורים, א"כ למה נאמר ואכלו אביוני עמך עניים אוכלין אחר הביעור אבל לא עשירים דברי ר' יהודה. ר' יוסי אומר אחד עניים ואחד עשירים אוכלין אחר הבעור. דבר אחר ואכלו אביוני עמך הראוי לאדם לאדם הראוי לבהמה לבהמה (ה) (א"כ למה נאמר לך ולעבדך ולאמתך פירות אדם לאדם פירות בהמה לבהמה). לשכירך מן הנכרים ולתושבך מן הנכרים, הגרים עמך להביא את האכסניא:

[כד]ולבהמתך כל שיש לו בעור יש לו שביעית. ויש שיש לו שביעית ואין לו בעור. עיקר [כה]הלוף שוטה ועיקר הדנרנה דכתיב ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול. כל זמן שהחיה אוכלת מן השדה אתה מאכיל לבהמתך מן הבית כלה לחיה שבשדה כלה לבהמתך שבבית והני לא כלו: (במקום שנהגו) [כו]תנן התם שלש ארצות (הן) לבעור יהודה ועבר הירדן והגליל ושלש ארצות בכל אחת ואחת, ולמה אמרו שלש כו' שיהו אוכלין כל אחת ואחת עד שיכלה האחרונה שבה. מנא ה"מ אמר קרא ולבהמתך ולחיה אשר בארצך כל זמן שחיה אוכלת מן השדה האכל לבהמתך מן הבית וכו' וגמירי דאין חיה שביהודה גדלה על פירות שבגליל ואין חיה שבגליל גדלה על פירות שביהודה. [כז]עד מתי (אוכלין) [נהנין ושורפין] בקש ובתבן של שביעית עד שתרד רביעה שניה דכתיב ולבהמתך ולחיה אשר בארצך בזמן שהחיה אוכלת מן השדה האכל לבהמתך מן הבית וכו': [כח]ולבהמתך מה ת"ל ומה אם חיה שאינה ברשות אדם היא אוכלת בהמה שהיא ברשות אדם אינו דין שתאכל, אלו כן הייתי אומר יכנים לבהמה ותהא אוכלת לעולם הא מה אני מקיים בעור פירות שביעית בפירות אדם אבל בהמה תהא אוכלת והולכת לעולם, תלמוד לומר ולבהמתך ולחיה מקיש בהמה לחיה שכל זמן שחיה אוכלת מן השדה בהמה אוכלת מתוך הבית וכו'. אשר בארצך מה שבארצך הן אוכלין לא מה שהוציא [כט]עקילס לעבדיו (ו) לפונתוס. אמר ר' שמעון שמעתי בפירוש שמוציאין לסוריא ואין מוציאין לחוצה לארץ, תהיה אף להדלקת הנר אף לצבוע בה את הצבע. כל תבואתה מלמד שאינה נאכלת אלא (מן) התבואה, מכאן אמרו מאימתי אוכלין פירות האילן בשביעית הפגין (משיזריעו) [משיזריחו] אוכל בהן פתו בשדה. כיהלו כונס לתוך ביתו, וכן כיוצא בהן בשאר שני שבוע חייבין במעשרות. הבוסר (משתגע) [משגרע] אוכל בו פתו בשדה. הבאיש כונס לתוך ביתו וכן כיוצא בו ושאר שני שבוע חייבין במעשרות. [לב]הזיתים מקום שעושין שלשת לוגין לסאה, הכניסו רביעית [לסאה] פוצע ואוכל בשדה. הכניסו חצי לוג כותש וסך בשדה. הכניסו לוג כותש בשדה וכונס לתוך ביתו, וכן כיוצא בהן ושאר שני שבוע חייבין במעשרות ושאר כל פירות האילן אינו רשאי לאכול מפגיהן לכבוש מהן לשלוק מהן למלוח מהן. אלא כעונתן למעשרות כך עונתן לשביעית, לאכול ולא לעשות ממנו מלוגמא, ולא לעשות ממנו זלפין, ולא לעשות ממנו אספלנית*, ולא לעשות ממנה אפיקטוזין:

וספרת לך (ז) בב"ד. שבע שבתות יכול שבע שבתות ימים, תלמוד לומר שבע שבתות שנים. יכול יספור ז' שמטים זה אחר זה ויעשה יובל, תלמוד לומר שבע שנים שבע פעמים הא עד שיאמרו שני כתובים ואם לאו לא שמענו. ומנין שיספור לשני שבוע תלמוד לומר והיו לך ימי שבע שבתות השנים. מנין שיספור לשני יובל, ת"ל והיו לך ימי גו' תשע וארבעים שנה, מנין עשה שביעית אע"פ שאין יובל תלמוד לומר והיו לך ימי שבע שבתות השנים. מנין עשה יובל אע"פ שאין השביעית תלמוד לומר והיו לך ימי גו' תשע וארבעים שנה דברי ר' יהודה, וחכמים אומרים שביעית נוהגת אע"פ שאין יובל ואין היובל נוהג אא"כ יש עמו שביעית: והעברת שופר תרועה (כתוב ברמז תרמ"ו). ביום ולא בלילה. ביום הכפורים ואפילו בשבת. תעבירו שופר בכל ארצכם מלמד שכל יחיד ויחיד חייב. יכול [אף] תרועת ר"ה דוחה את השבת בכל ארצכם, ת"ל והעברת שופר תרועה בחדש השביעי [בעשור לחודש] שאין ת"ל בעשור לחודש ממשמע שנא' ביה"כ איני יודע שיה"כ בעשור לחדש מה ת"ל בעשור לחדש אלא בעשור [לחודש] דוחה את השבת בכל ארצכם ואין תרועת ר"ה דוחה את השבת בכל ארצכם אלא בב"ד בלבד. [לג]באחד בתשרי ר"ה ליובל. באחד בתשרי הוא בעשרה בתשרי הוא דכתיב ביה"כ תעבירו שופר בכל ארצכם, הא מני רבי ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה היא דאמר מר"ה חל יובל. דתניא וקדשתם את שנת החמשים שנה מה תלמוד לומר לפי שנא' ביה"כ תעבירו שופר יכול לא תהא מתקדשת אלא מיה"כ ואילך תלמוד לומר וקדשתם את שנת החמשים מלמד שמתקדשת והולכת מתחלתה. מכאן אמר ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה מר"ה ועד יה"כ לא היו עבדים נפטרין לבתיהן ולא היו משתעבדים לאדוניהם אלא אוכלין ושותין ושמחים ועטרותיהן בראשיהן כיון שהגיע יה"כ תקעו ב"ד בשופר נפטרו עבדים לבתיהם ושדות חוזרות לבעליהן. ורבנן שנים אתה מקדש ואי אתה מקדש חדשים:

[לד]וקדשתם את שנת החמשים שנה ולא שנת חמשים ואחת. מכאן אמרו יובל אין עולה למנין שבוע. ר' יהודה אומר יובל עולה למנין שבוע. אמרו לו לר' יהודה הרי הוא אומר שש שנים תזרע שדך א"כ אינו אלא חמש. אמר להם לדבריכם הרי הוא אומר ועשת את התבואה לשלש השנים והרי כאן ארבע אלא איכא לאוקמה בשאר שני שבוע דילי נמי איכא לאוקמי בשאר שני שבוע

ממ"ק ובמ"ק *לי מחכה: טו למלוגמא לרפואה: טז לזילוף לזלף יין בבית לריח טוב: יז אפיקטוזין דפואה לסקיא: יח בבא קמא קא: יט שביעית פ"ד מ"י: כ מנחות פד: *ויקרא ב: כא בכורות יב: כב תורת כהנים: כג שניטייבה פי' שנחרשה ב' פעמים: כד נדה נא: כה הלוף פירוש ירקה כמין סלקא ועליו רחבים והם קאוול"י בלעז: כו פסחים נב: כז תענית ו. ובמסכת שביעית (פ"ט מ"ז) סגי' מאימתי כו' משתרד כו' ועי' בר"ש שם: כח תורת כהנים: כט פי' פירות שביעית שנתנו לחוצה לארץ: לב תענית כו: *אספלנית מתבושת: לג ר"ה ח: לד נדרים קא:

זית רענן (ד) מנחות ונסכים, משום דשורפין הקומץ ממנה ונסכים באין לאיבוד ששופכין אותם לשיתין: (ה) א"כ למה וכו', עד לבהמה יתר הוא ואינו בת"כ: האכסניא, חיילות של מלך דסד"א כפורע חובו מדמי שביעית: (ו) לפנתוס, שהוא ח"ל: מן התבואה, פי' כשבשלו קצת: משגרע, פי' שהוא סמין [illegible] שהוא כפול הלבן: מקום שעושין שלשת לוגין וכו', פי' אם בזמן שעושין שלשה לוגין בסאה כשהן מבושלין אם הכניסו עכשו רביעית לכאה פוצע ואוכל: מפגיהן, שלא בשלו: לכבוש מהן, בין לכבוש או לשלוק או למלוח אסור: זלפין, לזלף הבית: אפיקטוזין, להקיא המאכל: (ז) בב"ד, פי' שהב"ד יספרו השנים בכל ר"ה ובשנה השמינית יאמרו היום שמונה שנים שהן שבוע אחד שנה אחת ביובל: יכול שבע שבתות שנים, פי' שיספר גם השבתות שבשבע שנים: אע"פ שאין יובל, כגון שאין כל יושביה עליה: אע"פ שאין השביעית, כגון שחטאו ולא עשו שביעית:

שבוע. [לה]ר"א בר צדוק אומר אם לא נראה בזמנו אין מקדשין אותו שכבר קדשוהו שמים, פלימו אומר בזמנו אין מקדשין אותו שלא בזמנו מקדשין אותו. ר' אלעזר בן עזריה אומר בין בזמנו בין שלא בזמנו אין מקדשין אותו שנאמר וקדשתם את שנת החמשים שנה שנים אתה מקדש ואי אתה מקדש חדשים. וקדשתם את שנת החמשים בשנים השביעית חביבה (כתוב ברמז רע"ו). [לו]וקראתם דרור בארץ לכל יושביה יכול בארץ אין בחוצה לארץ לא, תלמוד לומר כי יובל הוא מ"מ. א"כ מה ת"ל בארץ בזמן שהדרור נוהג בארץ נוהג בחוצה לארץ אין הדרור נוהג בארץ אין נוהג בחוצה לארץ. [לז]תניא משגלו ראובן וגד וחצי שבט המנשי בטלו יובלות שנאמר וקראתם דרור בארץ לכל יושביה בזמן שכל יושביה עליה ולא בזמן שגלו מקצתן, יכול אפילו היו עליה והיו מעורבין שבט יהודה בבנימין ושבט בנימין ביהודה יהא יובל נוהג, תלמוד לומר לכל יושביה בזמן שיושבין כתיקנן ולא בזמן שהן מעורבין:

[לח]וקראתם דרור אין דרור אלא חירות. אמר ר' יהודה מה לשון דרור כמדייר בי דיירא [לט]כאידרא ומסחר בכל מדינה.

[מ]יובל היא אע"פ שלא שמטו ואע"פ שלא תקעו, יכול אף על פי שלא שלחו תלמוד לומר היא דברי ר' יהודה. ר' יוסי אומר יובל היא אע"פ שלא שלחו ואע"פ שלא שמטו. יכול אע"פ שלא תקעו ת"ל היא. אמר ר' יוסי וכי מאחר שמקרא אחד מרבה ומקרא אחד ממעט מפני מה אני אומר יובל היא אע"פ שלא שלחו ואינו יובל אלא א"כ תקעו. לפי שאפשר לעולם בלא שלוח עבדים ואי אפשר לעולם בלא תקיעת שופר. דבר אחר זו מסורה לב"ד וזו אין מסורה לב"ד, מאי דבר אחר וכי תימא א"א דליכא חד בסוף העולם דלא משלח קמ"ל דבר אחר. בשלמא לר' יוסי כדאמר טעמא, אלא לר' יהודה מאי טעמא, אמר קרא וקראתם דרור וקסבר מקרא נדרש לפניו כו'. דכ"ע מיהת דרור לשון חירות מאי משמע כי מדייר דיירא ומוביל סחורתא בכל מדינתא, אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן זו דברי ר' יהודה ור' יוסי אבל חכמים אומרים שלשתן מעכבין וקסברי מקרא נדרש לפניו ולפני פניו ולאחריו. והכתיב יובל היא, דאפילו בחוצה לארץ. והכתיב בארץ, ההיא בזמן שנוהג דרור בארץ נוהג בחוצה לארץ ובזמן שאינו נוהג בארץ אינו נוהג בחוצה לארץ:

[מא]ושבתם איש אל אחזתו ואיש אל משפחתו תשובו. אמר רבי אליעזר במה הכתוב מדבר אי במוכר עצמו הרי כבר אמור ואי במכרוהו ב"ד הרי כבר אמור, הא אין הכתוב מדבר אלא בנרצע שתי שנים ושלש וארבע לפני היובל מוציאו. מאי משמע אמר קרא איש איזהו דבר שנוהג באיש ואינו נוהג באשה הוי אומר זו רציעה. ואיצטריך למיכתב מכרוהו ב"ד ואיצטריך למיכתב נרצע, דאי אשמעינן מכרוהו ב"ד משום דלא מטא זמניה אבל נרצע דמטא זמניה אימא ליקנסיה, ואי אשמעינן נרצע דעבד ליה שש, אבל מכרוהו בית דין דלא עבד ליה שש אימא לא, צריכא. ואיצטריך למיכתב ושבתם ואיצטריך למיכתב לעולם, דאי כתב רחמנא לעולם הוה אמינא לעולם ממש כתב רחמנא ושבתם, ואי כתב רחמנא ושבתם הוה אמינא הני מילי היכא דלא עבד ליה שש אבל עבד ליה שש לא יהא סופו חמור מתחלתו מה תחלתו שש אף סופו שש, קא משמע לן לעולם לעולמו של יובל. [מב]דבר אחר ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו למה שהוחזקה משפחתו הוא שב דברי רבי מאיר. ר' יהודה אומר לאחוזתו ולמשפחתו הוא שב ואינו שב לשררה שהיתה בידו, וכן הוא אומר בגאולה. תשובו לרבות את האשה:

תרם [מג]יובל היא שנת החמשים שנה. מה תלמוד לומר לפי שנאמר וקדשתם את שנת החמשים שנה יכול כשם שמתקדשת והולכת מתחלתה כך מתקדשת והולכת בסופה ואל תתמה שהרי מוסיפין מחול על הקודש, תלמוד לומר יובל היא שנת החמשים שנה שנת חמשים אתה מקדש ואי אתה מקדש שנת חמשים ואחת. ורבנן שנת חמשים אתה מונה ואי אתה מונה שנת חמשים ואחת, לאפוקי מדר' יהודה דאמר שנת חמשים עולה לכאן ולכאן. [מד]כי יובל היא קודש תהיה לכם, הערלה וכלאי הכרם מכרן וקדש בדמיהן מקודשת, מנלן, מדגלי רחמנא בע"ז [מה]והיית חרם כמוהו כל מה שאתה מהייה ממנו הרי הוא כמוהו מכלל דכל איסורים שבתורה שרו. ונילף מינה משום דהויא ע"ז ושביעית שני כתובין הבאין כאחד ואין מלמדין. שביעית מאי היא כי יובל היא קודש מה קודש תופס את דמיו אף שביעית תופסת את דמיה. אי מה קודש תופס את דמיו ויוצא לחולין אף שביעית תופסת את דמיה ויוצאה לחולין, תלמוד לומר תהיה בהוייתה תהא, הא כיצד לקח בפירות שביעית בשר אלו ואלו מתבערין בשביעית. לקח בבשר דגים יצא בשר ונכנסו דגים, בדגים יין יצאו דגים ונכנס יין, ביין שמן יצא יין ונכנס שמן הא כיצד אחרון אחרון נתפס בשביעית ופירי עצמו אסור. הניחא למאן דאמר שני כתובין הבאין כאחד אין מלמדין אלא למאן דאמר מלמדין מאי איכא למימר. תרי מעוטי כתיבי כתיב הכא והיית חרם כמוהו וכתיב התם יובל היא, היא אין מידי אחרינא לא. [מו]מן השדה תאכלו את תבואתה כ"ז שאתה אוכל מן השדה אתה אוכל מן הבית כלה מן השדה כלה מתוך הבית. מכאן אתה אומר הכובש שלשה כבשים בחבית אחת ר' אליעזר אומר אוכלין על הראשון. ור' יהושע אומר אף על אחרון. רבן גמליאל אומר כל שלא כלה מינו מן השדה יאכל מינו מן הבית, כלה מינו מן השדה יבער מינו מן הבית והלכה כדבריו. ר' שמעון אומר כל הירק אחד לבעור. אוכלים ברגילה עד שיכלו סגריות מבקעת בית נטופה:

בשנת היובל הזאת תשובו. [מז]אר"א אין שביעית מתחללת אלא דרך מקח. ור' יוחנן אמר בין דרך מקח בין דרך חילול. מאי טעמא דר' אלעזר אמר קרא בשנת היובל הזאת וכתיב וכי תמכרו ממכר מה להלן דרך מקח ולא דרך הילול אף כאן דרך מקח ולא דרך חילול. ור' יוחנן מאי טעמא כי יובל היא קודש מה קודש בין דרך מקח בין דרך הילול אף שביעית, ור' יוחנן האי כי תמכרו מאי עביד ליה, מיבעי ליה לכדתניא א"ר יוסי בר חנינא בוא וראה כמה קשה אבקה של שביעית אדם נושא ונותן בפירות שביעית לסוף מוכר וכו'. ור' אליעזר האי קרא דר' יוחנן מאי עביד ליה. מיבעי ליה לכדתניא יובל היא קודש מה קודש תופס את דמיו וכו'. מדקתני לקח אלמא דרך מקח אין דרך חילול לא, אמר רב אשי מחלוקת בפירי שני אבל בפירי ראשון דברי הכל דרך מקח אין דרך חילול לא. [מח]בשנת היובל הזאת זו מוציאה עבדים ואין שביעית מוציאה עבדים. שהיה בדין ומה אם יובל שאינו משמט כספים מוציא את העבדים שביעית שמשמטת את הכספים אינו דין שתוציא עבדים, ת"ל בשנת היובל הזאת זו מוציאה עבדים ואין שביעית מוציאה עבדים, קל וחומר ליובל שישמט כספים, ומה אם שביעית שאינה מוציאה עבדים משמטת כספים יובל שמוציא עבדים אינו דין שישמט כספים, תלמוד לומר וזה דבר השמטה שמוט שמיטה משמטת כספים ויובל מוציא עבדים. תשובו גו' לרבות המקדיש את שדהו ועמד בנו וגאלה שתחזור לאביו ביובל:

[מט]וכי תמכרו ממכר לעמיתך אל תונו, כתיב [נ]כה הראני (ה') והנה ה' נצב על חומת אנך, על שורא דאוניתא, ובידו אנך, כבעל חוב שהוא עומד ובידו שטרו. רבי ברכיה בשם ר' אלעזר אמר בכל עונות כתיב [נא]נושא עון ועובר על פשע ברם הכא [א]לא אוסיף עוד עבור לו. ר' יודן בשם ר' יוחנן [ב]ובצעם בראש כולם קופה שהיא מלאה עונות מי מקטרג בראש כולם, גזל, בני אדם שהיו בהם עובדי אלילים ושפיכות דמים גלוי עריות הגזל חמור כנגד כולם. אמר ר' יעקב בר אחא בשם ר' יוחנן כ"ד חטאות סדר יחזקאל ומכולם לא חתם אלא בגזל שנאמר [נב]והנה הכיתי כפי אל בצעך, לפיכך משה מזהיר לישראל אל תונו איש את אחיו. אמר ר' חייא בר אבא וכי תמכרו ממכר לעמיתך וכי תמכרו אתם עתידים לימכר לאומות העולם אלא תשתתפון לברייכון עמכון כהדין שעשו חנניה מישאל ועזריה שאמרו לנבוכדנאצר [נג]לא חשחין אנחנא על דנה פתגם וגו' הן איתי אלהנא וגו':

תרסא [נד]אמר רבי יוסי בר' חנינא בוא וראה כמה קשה אבקה של שביעית אדם נושא ונותן בפירות שביעית לסוף מוכר את מטלטליו שנאמר בשנת היובל הזאת וגו' וסמיך לה וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד וגו' דבר הנקנה מיד ליד ומאי ניהו מטלטלין, לא הרגיש לסוף מוכר את שדהו שנאמר כי ימוך אחיך ומכר מאחוזתו, לא באת לידו לסוף מוכר את ביתו שנאמר ואיש כי ימכור בית מושב. מ"ש התם דאמר לא הרגיש ומ"ש הכא דאמר לא באת לידו, כדרב הונא דאמר ר"ה כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה נעשה לו כהיתר, לא באת לידו סוף שמוכר את בתו שנאמר [נה]וכי ימכור איש את בתו ואף על גב דבתו בהאי ענינא לא כתיבא הא קמ"ל דלזבין איניש ברתיה ולא ליזיף ברביתא מאי טעמא בתו מיגרעא ואזלא ורביתא מוספא ואזלא. לא באת לידו לסוף לוה ברבית שנאמר וכי ימוך אחיך ומטה ידו וכתיב אל תקח מאתו נשך ותרבית. לא באת לידו לסוף מוכר את עצמו שנאמר וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך, ולא לך אלא לגר שנאמר ונמכר לגר, ולא לגר צדק אלא לגר תושב שנאמר לגר תושב, משפחת גר זה הנכרי, כשהוא אומר או לעקר זה הנמכר לעבודת אלילים עצמה. [נו]נכסים שיש להם אחריות נקנין בכסף בשטר ובחזקה. בחזקה מנלן אמר קרא [נז]ושבו בעריכם אשר תפשתם, דבי רבי ישמעאל תנא [נח]וירשתם אותה

ממ"ק ובמ"ק לה סנהדרין י: לו קדושין לז: לז ערכין לב: לח תורת כהנים: לט כאידרא פי' כמו נגרנות: מ ר"ה ספ"ק ט: מא קדושין טו: מב תורת כהנים: מג ר"ה ח: מד קדושין נו: מה דברים ז: מו תורת כהנים ומשנה שביעית פ"ט מ"ה, ועי' בו"ש שהגי' מבוגה: מז סוכה מ: מח תורת כהנים: מט ויקרא כה: נ עמוס ז: נא מיכה ז: א עמוס ז: ב שם ט: נב יחזקאל כב: נג דניאל ג: נד ערכין ל: נה שמות כא: נו קדושין כו: נז ירמיה מ: נח דברים יא:

אותה וישבתם בה במה ירשתם בישיבה. ושאין להן אחריות אין נקנין אלא במשיכה, מנלן דכתיב וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד דבר הנקנה מיד ליד ומאי ניהו מטלטלין. ור' יוחנן אמר דבר תורה מעות קונות, תנא תקנתא דרבנן קתני. [נח]אמר רבי יוחנן דבר תורה מעות קונות ומה טעם אמרו משיכה קונה גזירה שמא יאמר לו נשרפו חיטיך בעליה כו' שמא תפול דליקה באונס דאי מוקמת ליה ברשותיה מסר נפשיה טרח ומציל ואי לא לא מסר נפשיה ולא טרח ומציל. וריש לקיש אמר משיכה מפורשת מן התורה דאמר קרא או קנה מיד עמיתך דבר הנקנה מיד ליד. ור' יוחנן אמר מיד למעוטי קרקע דלית בה אונאה, וריש לקיש, א"כ לימא קרא וכי תמכרו (מיד) [ליד] אל תונו או קנה ל"ל ש"מ למשיכה. ור' יוחנן או קנה מאי עביד ליה, מיבעי ליה לכדתניא וכי תמכרו לא תונו אין לי אלא שנתאנה לוקח נתאנה מוכר מנין, ת"ל או קנה, וריש לקיש תרתי ש"מ.

[נט]אמר ר' יצחק בר נחמן אמר ר"ל משום רבי הושעיא ישראל שנתן מעות לכותי בבהמתו בדיניהם אע"פ שלא משך קנה וחייבת בבכורה. מאי בדיניהם אמר אביי ברין שפסקה להן תורה דכתיב או קנה מיד עמיתך במשיכה מיד כותי בכסף. ואימא מיד כותי כלל כלל לא, אמרי לא ס"ד ק"ו היא גופו קונה ממונו לא כ"ש. ואימא עד דאיכא תרתי אמרי לאו ק"ו גופו באחת ממונו בשתים. אימא או בהא או בהא, דומיא דעמיתך מה עמיתך בחדא אף כותי בחדא. וכותי שנתן מעות לישראל [בבהמתו] בדיניהן אע"פ שלא משך קנה ופטורה מן הבכורה, מאי בדיניהן אמר אביי בדיניהן שפסקה להן תורה לעמיתך הוא דבמשיכה הא לכותי בכסף, אימא לעמיתך הוא דליקני הא לכותי כלל כלל לא ק"ו הוא אם גופו קונה ממונו לא כ"ש. ואימא עד דאיכא תרתי אמרי לאו ק"ו הוא גופו באחת ממונו בשתים, ואימא או בהא או בהא, דומיא דעמיתך מה עמיתך בחדא אף כותי בחדא, ולאמימר דאמר משיכה בכותי קונה הניחא אי סבר לה כרבי יוחנן דאמר דבר תורה מעות קונות אבל משיכה לא קנה אהני לעמיתך לעמיתך בכסף לכותי במשיכה, אלא אי סבר לה כריש לקיש דאמר משיכה מפורשת מן התורה לעמיתך במשיכה ולא לכותי במשיכה לעמיתך מאי אהני, לעמיתך אתה מחזיר אונאה ולכותי אי אתה מחזיר אונאה. מאל תונו איש את עמיתו נפקא חד בכותי וחד בהקדש. וצריכא דאי כתב רחמנא חד הוה אמינא לכותי הוא דלית ליה אונאה אבל להקדש יש לו אונאה קא משמע לן. הניחא אי סבר לה כמאן דאמר גזלו אסור היינו דאיצטריך קרא למישרי אונאה אלא אי סבר לה כאידך לעמיתך ל"ל, על כרחך כרבי יוחנן סבירא ליה: [ס]וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד דבר הנקנה מיד ליד, יצאו קרקעות שאינן מטלטלין, יצאו עבדים שהוקשו לקרקעות, יצאו שטרות שאע"פ שמטלטלין אמר קרא ממכר מי שגופו קנוי וגופו מכור יצאו שטרות שאין גופן קנוי ואין גופן מכור ואין עומדין אלא לראיה שלהן, מכאן אמרו המוכר שטרותיו [לבושם] יש להן אונאה וקא משמע לן דיש אונאה לפרוטות. הקדשות, עמיתך כתיב: ל"ל דכתב לאו ברבית לאו באונאה (ברמז תר"ו): [סא]וכי תמכרו אין לי אלא שנתאנה לוקח נתאנה מוכר מנין, תלמוד לומר או קנה אל תונו. ואיצטריך למיכתב לוקח ואיצטריך למיכתב מוכר דאי כתב רחמנא מוכר הוה אמינא משום דקים ליה בזבינתיה אבל לוקח דלא קים ליה בזבינתיה אימא לא אזהריה רחמנא בלא תונו, ואי כתב רחמנא לוקח משום דמיזבן קא זבין דאמרי אינשי זבנית קנית אבל מוכר דאבודי קא מוביד דאמרי אינשי זבין אוביד אימא לא אזהריה רחמנא בלא תונו צריכא. [סב]וכי תמכרו ממכר אל תונו רב אמר שתות מקח שנינו ושמואל אמר שתות מעות [נמי] שנינו. שוי שיתא בחמשא שוי שיתא בשבעה דכולי עלמא לא פליגי דבתר מקח אזלינן ואונאה הויא כי פליגי שויא חמשא בשיתא ושוי שבעה בשיתא, לשמואל דאמר בתר מעות אזלינן אידי ואידי אונאה הויא, לרב דאמר בתר מקח אזלינן שוי חמשה בשיתא ביטול מקח הויא, שוי שבעה בשיתא מהילה הויא. ושמואל אמר כי אמרינן מחילה וביטול מקח היכא דליכא שתות משני צדדין אבל היכא דאיכא שתות אפילו מצד אחד הויא אונאה. תניא כוותיה דשמואל מי שהוטל עליו ידו על העליונה כיצד מכר לו שוה חמש בשש מי נתאנה לוקח יד לוקח על העליונה רצה אומר לו תן לי [מעותי או תן לי מה שאוניתני. מכר לו שוה שש בחמש מי נתאנה מוכר כו' רצה אומר תן לי] מקחי או תן לי מה שאוניתני. [סג]אמר רבא הילכתא פחות משתות נקנה מקח יתר על שתות בטל מקח שתות קנה ומחזיר אונאה וזה וזה בכדי שיראה לתגר או לקרובו, ולא שנו אלא לוקח אבל מוכר לעולם חוזר. [סד]מנין כשתהא מוכר לא תהא מוכר אלא לעמיתך, ת"ל וכי תמכרו ממכר לעמיתך. מנין כשתהא קונה לא תהא קונה אלא מעמיתך, ת"ל או קנה מיד עמיתך. אין לי אלא קרקעות (ח) שבהן דבר הכתוב. מנין לרבות כל דבר, ת"ל ממכר לרבות (ט) כל דבר, אל תונו איש את אחיו זו אונאת ממון, יכול זו אונאת דברים, כשהוא אומר ולא תונו איש את עמיתו הרי אונאת דברים אמור, הא מה אני מקיים אל תונו איש את אחיו זו אונאת ממון. בכמה היא אונאה ארבעה כסף מעשרים וארבעה כסף לסלע שתות למקח, עד מתי מותר להחזיר עד כדי שיראה לתגר או לקרובו, הורה רבי טרפון בלוד האונאה שמונה כסף לסלע שליש למקח ושמחו תגרי לוד. אמר להם מותר להחזיר כל היום, אמרו יניח לנו רבי טרפון את מקומנו וחזרו לדברי חכמים. כשם שאונאה להדיוט כך אונאה לתגר, ר' יהודה אומר אין לתגר אונאה. כמה תהא סלע חסרה ולא תהא בה אונאה, רבי מאיר אומר ארבע איסרות מאיסר לדינר, רבי יהודה אומר ארבע פונדיונות מפונדיון לדינר, רבי שמעון אומר שמונה פונדיונות משני פונדיונין לדינר, עד מתי מותר להחזיר, בכרכין עד שיראנה לשולחני, בכפרים עד ערבי שבתות, שכן דרך השוק להיות עומד בעיירות מערב שבת לערב שבת, אם היה מכירה אפילו לאחר שנים עשר חדש מקבלה הימנו, ואם לאו אין לו עליו אלא תרעומות. ונותנה למעשר שני ואינו חושש שאינו אלא נפש רעה. אל תונו איש את אחיו, אין לי אלא איש את איש איש את אשה, אשה את איש מנין, אין לי אלא תגר לתגר הדיוט להדיוט, תגר להדיוט הדיוט לתגר מנין, ת"ל את אחיו מכל מקום. ר' יהודה אומר תגר להדיוט יש לו אונאה הדיוט לתגר אין לו אונאה. [סה]המוכר שדהו בשעת היובל אינו מותר לגאול פחות משתי שנים שנאמר במספר שני תבואות ימכר לך. היתה שנת שדפון וירקון או שביעית אינו עולה לו מן המנין, נרה או הובירה עולה לו מן המנין, רבי אליעזר אומר מכרה לו לפני ראש השנה והיא מלאה פירות הרי זה אוכל שלש תבואות בשתי שנים. אינו גואל לא קתני אלא אינו מותר לגאול אלמא קסבר איסורא נמי איכא ואפילו קרקושי זוזי נמי אסור. ולא מיבעיא מוכר דודאי בעשה דכתיב במספר שני תבואות ימכר לך אלא אפילו לוקח נמי בעשה דבעינן שנים תקנה וליכא. [סו]תניא רבי אליעזר אומר מנין שאם מכרה לו ערב ראש השנה מלאה פירות (יכול) [שלא] יאמר לו הנח לפני כדרך שהנחתי לפניך, ת"ל מספר שני תבואות ימכר לך פעמים שאדם אוכל שלש תבואות בשתי שנים. [סז]איתמר המוכר שדהו בשנת היובל עצמה רב אמר מכורה ויוצאה ושמואל אמר אינה מכורה כל עיקר. מיתיבי אחר היובל שנים תקנה מלמד שמוכרה סמוך ליובל, מופלג מן היובל מנין, תלמוד לומר לפי רוב השנים וגו' ובשנת היובל עצמה לא ימכור ואם מכר אינה מכורה. א"ל רב אינה מכורה למספר שני תבואות אבל מכורה היא ויוצאה. שתי שנים שבשדה אחוזה מעת לעת (כתוב למעלה ברמז ש"א). [סח]היתה שנת שדפון וירקון או שביעית או שנים כשני אליהו אין עולה לו מן המנין, קתני שנת שדפון דומיא דשנים כשני אליהו דלא היתה תבואה כלל אבל איכא תבואה סלקא ליה ולא אמרינן מכת מרינה היא שאני התם דא"ק מספר שני תבואות ימכר לך שנים שיש תבואה בעולם. אמר ליה רב אשי לרב כהנא אלא מעתה שביעית תעלה לו מן המנין דהא איכא תבואה בחוצה לארץ אמר ליה שביעית אפקעתא דמלכא הוא. אלא מעתה [שביעית] לא תעלה לו מן הגירוע אלמה תנן נותן לו סלע ופונדיון לשנה א"ל שאני התם דחזיא למשטחא בה פירי. [סט]אמר רבא קרא וקרא ומתניתין מסייע לריש לקיש קנין פירות לאו כקנין הגוף דמי, קרא דכתיב כי מספר תבואות הוא מוכר לך, מתניתין דתנן בכור נוטל פי שנים בשדה החוזרת לאביו ביובל: [ע]ולא תונו איש את עמיתו. כתיב *מות וחיים ביד לשון תרגם עקילס מיצטרא[עא] ומכירין מות מכאן וחיים מכאן. היתה לפניו גחלת ונפח בה בערה רקק בה כבתה. אמר רבי חייא בר אבא היתה לפניו כלכלה של תאנים אכלה עד שלא עישרה מות ביד לשון עישרה ואכלה חיים ביד לשון. רבן גמליאל אמר לטבי עבדי פוק זבין לי [עב]צדו טבא מן שוקא נפק ואייתי ליה לישן, תוב אמר לו פוק זבין לי צדו בישא מן שוקא אייתי ליה לישן. א"ל כד אמרית לך צדו טבא אייתת לי לישן וכד אמרית לך צדו בישא אייתת לי לישן, א"ל מרי מיניה טבתא ומיניה בישתא כד הוא טב לית טב מיניה וכד הוא ביש לית ביש מיניה. רבי עשה סעודה לתלמידיו הביא לפניהם לשונות רכין ולשונות קשין התחילו בוררין את הרכין ומניחין את הקשין, א"ל בני כך יהא לשונכם רך אלו עם אלו לפיכך משה מזהיר את ישראל ולא תונו איש את עמיתו. ולא תונו

ממ"ק ובמ"ק נח בבא מציעא מז: נט בכורות יג: ס ב"מ נו: סא שם נא: סב שם מט: סג שם נ: סד תורת כהנים: סה ערכין כט: סו שם ל: סז שם כט:
סח ב"מ קו: סט גיטין מח: ע ויקרא רבה פרשה ל"ג: *משלי יח: עא מיצטרא ומכירין בלשון יון תרווד וסכין: עב צדו מזון:

זרת רענן (ח) שבהן דבר הכתוב, דכתיב במספר שנים אחר היובל וזה לא שייך אלא בקרקעות: (ט) כל דבר, מנין שאין אונאה לקרקעות ת"ל או קנה מיד דבר הנקנה מיד ליד, כ"ה בתי"כ: ואם לאו, פי' אם אינו מקבלה ממנו:

תונו איש את עמיתו עם אתו עם שאתך בתורה ומצות. [עג]אל תונו באונאת דברים הכתוב מדבר. או אינו אלא באונאת ממון כשהוא אומר וכי תמכרו ממכר וגו' הרי אונאת ממון אמור הא מה אני מקיים ולא תונו איש את עמיתו באונאת דברים הכתוב מדבר, הא כיצד אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, אם היה בן גרים לא יאמר לו זכור מעשה אבותיך, היה גר ובא ללמוד תורה לא יאמר לו פה שאכל נבלות וטרפות שקצים ורמשים יבוא ללמוד תורה שנאמרה מפי השכינה, אם היו יסורין באין עליו או שהיה מקבר את בניו לא יאמר לו כדרך שאמרו חבריו לאיוב [עד]הלא יראתך כסלתך זכר נא מי הוא נקי אבד, אם היו חמרין מבקשין תבואה [ממנו] לא יאמר להם לכו אצל פלוני ויודע שלא מכר מעולם. רבי יהודה אומר אף לא יתלה עצמו על המקח בשעה שאין לו דמים שהרי הדבר מסור ללב ונאמר בו ויראת מאלהיך. א"ר יוחנן גדול אונאת דברים מאונאת ממון שזה נאמר בו ויראת וזה לא נאמר בו ויראת, ורבי אלעזר אומר זה בגופו וזה בממונו. ר"ש בר נחמני אמר זה ניתן להשבון וזה לא ניתן להשבון:

[עה]ועשיתם את חקותי ואת משפטי תשמרו ועשיתם אותם. ליתן שמירה ועשיה למשפטים שמירה ועשיה לחוקים.

וישבתם על הארץ ולא גולין. לבטח ולא מפחדין. ונתנה הארץ פריה ואכלתם (לחמכם) לשובע [שיהא אדם] אוכל הרבה ושבע דברי רבי יהודה. רשב"ג אומר אף היא אינה סימן ברכה (י) אם כן למה נאמר לשובע שלא יהא דבר חסר לשלחנו שאינו עולה לו. וישבתם לבטח [ולא מפוזרין] ולא מפחדין. עליה ולא גולין. וכי תאמרו עתידין אתם לומר מה נאכל בשנה השמינית הן לא נזרע ולא נאסוף את תבואתנו. אמר ר"ע אם אינם זורעין מה הן אוספין מכאן לספיחים שהן אסורין, וחכמים אומרים אין ספיחין אסורין מדברי תורה אלא מדברי סופרים אם כן למה נאמר הן לא נזרע ולא נאסוף את תבואתנו אמרת לנו אל תזרעו מה שאנו כונסין אין מכניסין לקיום אמרת לנו בערוהו מה אנו אוכלין מן הבעור ואילך:

וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית. אין לי אלא בששית מנין בחמישית ברביעית בשלישית ובשנית יהו מספקות משנה לחברתה, ת"ל ובשנה. ועשת את התבואה לשלש השנים לששית ולשביעית ולמוצאי שביעית, ר"א לשלש השנים לשביעית וליובל ולמוצאי יובל. [עו]תנן התם התבואה והזיתים משיביאו שליש מנא הני מילי דכתיב ועשת את התבואה לשלש השנים אל תקרי לשלש אלא לשליש. האי מיבעי ליה לגופיה, כתיב קרא אחרינא וזרעתם את השנה השמינית ואכלתם מן התבואה ישן וגו' (כתוב לעיל): [עז]וזרעתם את (השנה) השמינית. זו שמינית שאחר השמיטה, כשהוא אומר שנה זו (שביעית) [תשיעית] שאחר שמינית שאחר שמיטה, ואכלתם מן התבואה ישן ולא סלמנטין. עד התשיעית (יא) זו תשיעית שאחר יובל שאחר שמיטה, כשהוא אומר שנה זו עשירית שאחר תשיעית שאחר יובל שאחר שמיטה. עד בוא תבואתה תאכלו ישן שהיא *אחת עשרה ליובל. [עח]מאי סלמנטין, אמר רב נחמן [עט]ברציניתא. רב ששת אמר בלא שריפה. תניא כוותיה דרב נחמן ואכלתם מן התבואה ישן יכול יהו מצפין לחדש מפני ישן שבלה, ת"ל עד בוא תבואתה עד שתבא תבואתה מאליה. תנו רבנן ואכלתם מן התבואה ישן מלמד שכל המיושן מחברו מעולה מחברו. ואין לי אלא דברים שדרכן לישנן דברים שאין דרכן לישנן מנין, תלמוד לומר ישן נושן מכל מקום. וישן מפני חדש תוציאו מלמד שיהו אוצרות מלאות ישן וגרנות מלאות חדש ויהו ישראל אומרים היאך נוציא זה מפני זה. א"ר פפא כל מילי עתיקא מעלי לבר מתמרי ושיכרא [פ]והרסנא. [פא]והארץ לא תמכר לצמיתות לחלוטין. כי לי הארץ אל תרע עיניך בה. כי גרים ותושבים אתם עמדי אל תעשו עצמכם עיקר, וכן דוד אומר [פב]כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי ואומר [פג]כי גרים אנחנו [לפניך] ותושבים ככל אבותינו. אתם עמדי דיו לעבד שיהא שוה כרבו, כשתהיו שלי הרי היא שלכם. ובכל גאולה תתנו יכול בעבדים בשטרות במטלטלין, ת"ל ארץ אחוזה לארץ, אם כן ובכל גאולה תתנו למה לי, לרבות בתים ועבד עברי:

תרסב [פד]ובכל ארץ אחוזתכם גאולה תתנו, לרבות בתי חצרים ועבד עברי. בתי חצרים בהדיא כתיב בהו על שדה הארץ יחשב, ההוא לקבעו חובה ואליבא דרבי אליעזר, דתניא וגאל את ממכר אחיו רשות, או אינו אלא חובה, ת"ל כי לא יהיה לו גואל [וכי יש אדם בישראל שאין לו גואלים] אלא זה שאינו רוצה ליקח ויש לו שהרשות בידו דברי ר' יהושע. ר"א אומר וגאל את ממכר אחיו חובה, או אינו אלא רשות, ת"ל ובכל ארץ אחוזתכם גאולה תתנו הכתוב קבעו חובה. בשלמא למאן דאמר לרבות בתי ערי חומה היינו דכתיב בכל, אלא למאן דאמר לרבות בתי חצרים מאי בכל, קשיא. [פה]מנין שאין אדם רשאי למכור את שדהו להניחה (יב) בפונדתו ליקח בה כלים ליקח בה בית [אא"כ העני], ת"ל כי ימוך ומכר אין מוכר אלא לכשיעני. יכול יצא מכל נכסיו בבת אחת, ת"ל מאחוזתו כו'. א"ר אלעזר בן עזריה אם לגבוה אין אדם רשאי להחרים את כל נכסיו על אחת כמה וכמה חייב להיות חס על נכסיו, ובא גואלו הקרוב אליו הקרוב קרוב קודם. וגאל את ממכר אחיו לרבות את הנותן מתנה. ואיש כי לא יהיה לו גואל וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים, [אלא] גואל שיכול לגאול. והשיגה ידו ידי עצמו. ומצא שלא ימכור ברחוק ויגאול בקרוב, ברעה ויגאול ביפה, ולא ילוה ויגאול. כדי גאולתו, אין גואל לחצאין. וחשב את שני ממכרו שנים הוא מחשב ואין מחשב חדשים. מנין אם רצה לעשות [פו]חמשים שנה עושה, ת"ל והשיב את העודף:

תרסג [פז]למימרא דמצא השתא משמע ורמינהו ומצא פרט לממציא את עצמו מכאן אמר רבי אליעזר בן יעקב אם משיצתה אבן מתחת ידו הוציא הלה את ראשו וקבלה פטור. אמר רבא הכא מענינא דקרא ומצא דומיא דוהשיגה ידו מה השיגה ידו השתא אף מצא נמי השתא, הכא מענינא דקרא מצא דומיא דיער מה יער מידי דאיתיה מעיקרא אף מצא נמי מידי דאיתיה מעיקרא:

תרסד [פח]תנו רבנן מכרה לראשון במנה ומכר הראשון לשני במאתים מנין שאינו מחשב אלא עם הראשון, תלמוד לומר לאיש אשר מכר לו. מכרה לראשון במאתים ומכר הראשון לשני במנה מנין שאין מחשב אלא עם האחרון שנאמר לאיש [לאיש] אשר בתוכו דברי ר' דוסתאי. ר' יהודה אומר מכרה לו במנה והשביחה ועמדה על מאתים מנין שאין מחשבין אלא במנה שנאמר והשיב את העודף העודף שבידו. מכרה לו במאתים והכסיפה ועמדה על מנה, מנין שאין מחשב אלא ממנה שנא' והשיב את העודף [העודף] שבקרקע. מאי בינייהו דאייקר וזל ואייקר. וממאי דלקולא אימא לחומרא, לא ס"ד דגמר גאולה גאולה מעבד עברי, והתם מנלן דתניא נמכר במנה והשביח ועמד על מאתים מנין שאין מחשבין אלא במנה שנאמר כפי שניו. ואין לי אלא עברי הנמכר לנכרי שיגאל וידו על העליונה, נמכר לישראל מנין, ת"ל [פט]שכיר שכיר לג"ש. אמר אביי הריני כבן עזאי בשוקי טבריא. אמר ליה ההוא מרבנן לאביי מכדי הני קראי איכא למדרשינהו לקולא ואיכא למדרשינהו לחומרא ממאי דלקולא איכא לחומרא, לא ס"ד מדאקיל רחמנא גביה דתניא [צ]כי טוב לו עמך במאכל עמך במשתה שלא תהא אתה אוכל פת נקיה והוא אוכל פת קיבר אתה שותה יין ישן והוא שותה יין חדש אתה ישן על גבי מוכין והוא ישן על גבי תבן מכאן אמרו הקונה עבד עברי כקונה אדון לעצמו. אדרבה נחמיר עליה מדרבי יוסי ברבי חנינא דתניא רבי יוסי בר חנינא אומר בוא וראה כמה קשה אבקה של שביעית וכו' (כדלעיל ברמז תרס"א), א"ל הא אהדריה קרא דתנא דבי רבי ישמעאל הואיל והלך זה ומכר עצמו לאלילים אידחי אבן אחר הנופל, ת"ל גאולה תהיה לו (וביובל יצא) [אחד מאחיו יגאלנו]. ואימא גאולה דלא ליטמע בכותים ולעולם פדיונו נחמיר עליה. אר"נ בר יצחק כתיב אם עוד רבות בשנים וכתיב ואם מעט נשאר בשנים וכי יש שנים מרובות ויש שנים מועטות אלא נתרבה כספו מכסף מקנתו נתמעט כספו כפי שניו. ואימא היכא דעבד תרתי ופיישן ארבעה ליתב ליה ארבעה מכסף מקנתו והיכא דעבד ארבעה ופיישן תרתי ליתב ליה תרתי כפי שניו, אם כן ליכתוב אם עוד רבות שנים אם מעט נשאר שנים מאי בשנים, נתרבה כספו בשנים מכסף מקנתו, נתמעט כספו בשנים כפי שניו. א"ר יוסי דרשינהו רב נחמן להני קראי כסיני. [צא]ושב לאחוזתו בבעל אחוזה דברתי ולא דברתי (יג) במוכר למוכר. ואם לא מצאה ידו די השיב לו מה ת"ל מנין אם אינו ענין לבעל השדה תנהו ענין לגואל שיגאל כסדר הזה, ת"ל ואם לא מצאה ידו ולא

בב"ק ובב"מ עג ב"מ נח: עד איוב ד: עה תורת כהנים: עו ר"ה יג: עז תורת כהנים: עח ב"ב צא: עט רציניתא פי' תולעים מנקבים גלהלויות הלחין: פ והרסנא פי' דגים קטנים מלוחים מבושלים עם קמח ושמן, ערוך: פא תורת כהנים: פב תהלים לט: פג דה"א כט: פד קדושין כא: פה תורת כהנים: פו ב"מ כ"ה הרשים: פז ערכין ל: פח שם: פט דברים טו: צ שם: צא תורת כהנים:

זית רענן (י) הג' בת"כ אם כן למה נאמר לשובע אוכל ולא גוסי, ד"א שלא וכו', פי' בק"א גוסי פיהוק: ולא גולין, פי' שלא יצטרכו להיות גולין למקום אחר ליקח הבואה: עתידין אתם לומר, דריש וכי לשון ודאי: מה שאנו כונסין, כגון יין ופירות האילן: אין מכניסו לקיום, שאמרת לנו בערוהו: (יא) זו תשיעית וכו', פי' ואי"כ מה דכתיב אח"כ עד התשיעית הוא תשיעית שאחר היובל: *אחת עשר ליובל, פי' ית"ו שנה אחר שמיטה הראשונה שהיא שנת מ"ג ליובל: בזבזים, כנענים שהוקשו לקרקעות: (יב) בפונדתו, בכיס שלו: הנותן מתנה, שהקרוב מותר לגאלה: (יג) במוכר למוכר, שאם מכרה לאחד במנה ומכרה הראשון לשני במאתים אינו מחשב אלא עם הראשון: לגואל שיגאול כסדר הזה, שאם מכרה לאחד במנה ולשני במאתים אין איפכא לעולם גואל כשער הזול:

ולא ילוה, די השיב לו ואין גואל לחצאין. והיה ממכרו ביד הקונה אותו עד שנת היובל ולא ביד הקדש עד שנת היובל, אלא מוכר ברחוק וגואל בקרוב ברעה וגואל ביפה ולוה וגואל חצאין. אר"ש מה טעם מפני שבהדיוט הגיע יובל ולא נגאלה יוצאה לבעלים ובהקדש הגיע יובל ולא נגאלה יוצאה לכהנים עד שנת היובל שלא יכנס בה כלום. נמצאת אומר שדות וכספים משמיטים כאחד שביעית משמטת בסופה יובל בתחלתו. ויצא ביובל אף מן הקדש. ושב לאחוזתו לרבות את האשה:

תרסה [צו]ההוא גברא דאחרמינהו לנכסיה בפומבדיתא אתא לקמיה דרב יהודה א"ל שקול ארבע זוזי ואטיל עלייהו ושדינהו בנהרא ואישתרי לך. אלמא קסבר סתם חרמים לבדק הבית, כמאן כשמואל דאמר הקדש שוה מנה שחללו על שוה פרוטה מחולל איתמר דאמר שמואל שחללו לכתחלה מי אמר, הני מילי בזמן שבית המקדש קיים משום פסידא דהקדש אבל בזמן הזה אפילו לכתחלה. אי הכי אפילו פרוטה נמי, לפרסומי מילתא. אמר עולא אי הואי התם הוה יהיבנא כולהו לכהנים אלמא קסבר עולא סתם חרמים לכהנים. מיתיבי אין עבד עברי נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג שנאמר עד שנת היובל יעבוד עמך ואין שדה אחוזה נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג שנאמר ויצא ביובל ושב לאחוזתו אין בתי ערי חומה נוהגין אלא בזמן שהיובל נוהג שנאמר לא יצא ביובל, ר"ש אומר אין שדה חרמים נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג שנאמר והיה השדה בצאתו ביובל וגו'. ר"ש בן אלעזר אומר אין גר תושב נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג. אמר רב דימי מאי טעמא אתיא טוב טוב כתיב הכא [צז]כי טוב לו עמך וכתיב התם [צז]בטוב לו לא תוננו. לא קשיא הא במקרקעי הא במטלטלי, והא מעשה דהוה בפומבדיתא במקרקעי הוה, מקרקעי דחוצה לארץ כמטלטלי דארץ ישראל דמי: ואיש כי ימכור בית מושב עיר חומה (כתוב ברמז תקס"ה). [צז]המוכר בית בבתי ערי חומה הרי זה גואל מיד וגואל כל שנים עשר חדש ואין זה (כמין) רבית. מת המוכר יגאל בנו, מת הלוקח יגאל מיד בנו, ואין מונין לו שנה אלא משעה שמכר לו שנאמר עד מלאת לו שנה תמימה, מה ת"ל תמימה, להביא את חדש העבור. רבי אומר ליתן לו שנה ועיבורה, הגיע יום שנים עשר חדש ולא נגאלה היתה חלוטה לו, אחד הלוקח ואחד שניתן לו במתנה שנאמר לצמיתות, מתניתין דלא כרבי דתניא רבי אומר ימים אין ימים פחות מב'. ורבנן האי ימים מאי עבדי ליה, מיבעי להו למיום ליום. ורבי מיום ליום מנא ליה, נפקא ליה מעד תום שנת ממכרו ימים תהיה גאולתו. ורבנן ההוא מיבעי להו שנת ממכרו [שלו] ולא שנים של מנין עולם וימים מיבעי להו למעת לעת, דאי מעד תום שנת ממכרו ה"א מיום (ראשון) [ליום] אין מעת לעת לא. ורבי מעת לעת מנא ליה, נפקא ליה מתמימה, ורבנן ההוא מיבעי להו לעיבורה. ורבי נמי הא מיבעי ליה לעיבורה, הכי נמי מיום ליום מעת לעת מעד תום שנת ממכרו נפקא. מת המוכר יגאל בנו פשיטא, מהו דתימא איש כי ימכור אמר רחמנא והאי לאו מוכר הוא קמ"ל והיתה גאולתו מ"מ. מת הלוקח יגאל מיד בנו פשיטא, מהו דתימא לקונה אותו אמר רחמנא והאי לא קנה קמ"ל והיתה גאולתו מ"מ. תנו רבנן ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה מה ת"ל, מנין אתה אומר מכרה לראשון ועמד הראשון ומכרה לשני איני יודע אם שנה לראשון אם שנה לשני, כשהוא אומר עד מלאת לו וגו' הוי שנה לראשון. למי חלוט. רבי אלעזר אומר לראשון. ורבי יוחנן אמר לשני. בשלמא לרבי אלעזר דלדידיה קא מנינן. אלא לרבי יוחנן מאי טעמא, אמר רבי אבא בר ממל מה מכר לו ראשון לשני כל זכות שתבא לידו. תנו רבנן שנה תמימה רבי אומר מונה שס"ה ימים כנגד ימות החמה והחכמים אומרים מונה י"ב חדש מיום ליום ואם נתעברה נתעברה לו. לצמיתות להלוטין. ד"א לרבות את המתנה מאי טעמא צמית צמיתות רבה. אמרוה רבנן לרב פפא כמאן דלא כרבי מאיר דאי רבי מאיר הא קאמר מתנה אינה כמכר, א"ל רב פפא אפילו תימא רבי מאיר שאני הכא דרבי רחמנא לצמיתות. הא גבי יובל דכתיב תשובו לרבות את המתנה ור' מאיר לא קא מרבי אלא הא ודאי דלא כרבי מאיר. תנו רבנן המקדיש בית בבתי ערי חומה הרי זה גואל מיד וגואל לעולם. גאלו אחר מיד הקדש הגיע יום שנים עשר חדש ולא נגאל היה חלוט לו. מנא הני מילי אמר שמואל אמר קרא לקונה אותו ואפילו מיד הקדש, ולהלוט להקדש, אמר קרא לדורותיו יצא הקדש שאין לו דורות. לא יצא ביובל למה לי, אמר רב ספרא לא נצרכה אלא למוכר בית בבתי ערי חומה ופגע יובל בתוך שנתו סלקא דעתך אמינא ליפוק ביובל קא משמע לן דלא יצא ביובל. בראשונה היה נטמן יום שנים עשר חדש כדי שתהא חלוטה לו, התקין הלל הזקן שיהא הולש מעותיו ללשכה והוא שובר את הדלת ונכנס אימתי שירצה והלה יבא ויטול את מעותיו. כל שהוא לפנים מן החומה הרי הוא כבתי ערי חומה חוץ מן השדות כו'. ת"ר בית אין לי אלא בית מנין לרבות בתי בדים ובתי מרחצאות ומגדלים ושובכים ובורות שיחין ומערות, ת"ל אשר בעיר. יכול שאני מרבה את השדות, ת"ל בית דברי רבי יהודה. רבי מאיר אומר בית אין לי אלא בית מנין לרבות בתי בדים וכו' ובורות שיחין ומערות ואפילו שדות, ת"ל אשר בעיר. אלא הא כתיב בית, אמר רב חסדא *חולסית ומצולה איכא בינייהו, רבי מאיר אומר כבתים רבי יהודה אומר כשדות. וקם הבית אשר בעיר בית הבנוי בחומה. רבי יהודה אומר אינו כבתי ערי חומה. רבי ישמעאל אומר כותל החיצון היא חומתו. אמר רבי יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו שנאמר [צח]ותורידם בחבל בעד החלון וגו'. רבי שמעון סבר כפשטיה דקרא שנאמר כי ביתה בקיר החומה ובחומה היא יושבת. ורבי יהודה סבר בחומה היא יושבת ולא בעיר חומה. תנו רבנן חומה ולא שור איגר. סביב פרט לטבריא שימה חומתה, ר"א בר יוסי אומר אשר לו חומה אע"פ שאין לו חומה עכשיו והיה לו חומה קודם לכן. [צט]אמר רבי יהושע בן לוי כרך שישב ולבסוף הוקף נידון ככפר, מאי טעמא דכתיב כי ימכור בית מושב עיר חומה כשהוקף ולבסוף ישב ולא שישב ולבסוף הוקף. עד תום שנת ממכרו (כתוב למעלה ברמז שי"א). לצמיתות (כתוב ברמז תקס"ד). שלשה לא כתוב בתורה אל"ף למ"ד וקוראין לו, אשר לא כרעים, אשר לא חומה, אם לוא יגיד:

[ק]ואיש כי ימכור בית מושב עיר חומה. יכול שהקיפוה חומה מכאן ולהבא, ת"ל בית מושב עיר חומה שמוקפת חומה מימות יהושע בן נון ולא שהקיפוה מכאן ולהבא. אלו הן בתי ערי חומה שלש חצרות של שני בתים המוקפות חומה מימות יהושע בן נון כגון קצרה הישנה של ציפורי וחקרה של גוש חלב (וידעת) [ויורפה] הישנה וגמלה בגליל וגדר בעבר הירדן וחדיד ואונו וירושלים ביהודה. אמר רבי ישמעאל בר' יוסי לא מנו את אלו אלא שהוקדשו כשעלו מן הגולה אבל הראשונות בטלו משבטלה הארץ: לקונה אותו (יד) יכול לו לבדו, ת"ל לדורותיו, יכול לדורותיו ולא לו, ת"ל לקונה אותו הא עד שיאמרו שני כתובין ואם לאו לא שמענו. [קא]בתי החצרים נותנין להן כח יפה שבבתי ערי חומה וכח יפה שבשדות. נגאלין מיד ונגאלין כל שנים עשר חדש כבתים ויוצאין ביובל ובגרעון כסף כשדות. ת"ר על שדה הארץ יחשב הקישו הכתוב לשדה אחוזה מה שדה אחוזה יוצאה ביובל ובגרעון כסף אף בתי חצרים יוצאים ביובל ובגרעון כסף. אי מה שדה אחוזה אינה נגאלת בפחות משתי שנים אף בתי חצרים אינן נגאלין בפחות משתי שנים, ת"ל גאולה תהיה לו מיד. הואיל ונתת להם כח יפה שבבתים יכול לא יצאו ביובל, ת"ל וביובל יצא. מאי קאמר, אמר רב הונא לא נצרכה אלא להקדיש בית בבתי ערי החצרים וגאלן אחר מיד הקדש ופגע בו יובל בשנה שניה. למאי מדמית ליה, אי לבתי ערי חומה מדמית ליה, ללוקח איחלט ליה, ואי לשדה אחוזה מדמית ליה, לכהנים נפקא, להכי איצטריך וביובל יצא. מתקיף לה רבי זירא מאי איריא גאלו אחר אפילו לא גאלו אחר נמי. א"ל אביי (גזרה) שלא יאמרו הקדש יוצא בלא פדיון. מנלן ק"ו מבן לוי [מה בן לוי] שיפה כחו בממכרו הורע כחו בהקדשו, ישראל שהורע כחו בממכרו אינו דין שהורע כחו בהקדשו. והתם מנלן דתניא ויצא ממכר (בית וגו') שומע אני אפילו עבדיו ושטריו ומטלטליו, ת"ל בית ועיר אחוזתו, יאמר בית ועיר אחוזתו למה נאמר ממכר, ממכרו יוצא בחנם ואין הקדשו יוצא בחנם אלא בפדיון. ופליגא דרבי הושעיא דאמר רבי הושעיא הכל היו בכלל [קב]ונתן הכסף וקם לו כשפרט לך הכתוב בשדה אחוזה והיה השדה בצאתו ביובל וגו' שדה הוא דפריק ליה אחר יוצא לכהנים אבל אינך כדקיימי קיימי. אלא וביובל יצא למה לי, אמר רב פפא לא נצרכה אלא למוכר בית בבתי החצרים ופגע בו יובל בשנה שניה למאי מדמית ליה, אי לבתי ערי חומה מדמית ליה, ללוקח איחלט ליה, אי לשדה אחוזה מדמית ליה, השלמה בעי, להכי איצטריך וביובל יצא. תניא כוותיה דרב הונא ותיובתא לרבי הושעיא המקדיש בית בבתי ערי חצרים הרי זה גואל מיד וגואלו לעולם, גאלו אחר מיד הקדש הגיע יובל ולא נגאל חוזר לבעלים ביובל: [קג]אשר אין להם חומה סביב. מה ת"ל ובתי החצרים שאף על

מס"ק ובב"ק נב ערכין כט: צה דברים כו: צו שם כג: צז ערכין לא: *חולסית קרקע מעורב [illegible] קרקע [illegible] זהב וכסף, ערוך: צח יהושע ב: צט מגילה ג: ק תורת כהנים: קא ערכין לג: קב ויקרא כז: קג תורת כהנים:

זית רענן (יג) ולא בהקדש, שבהקדש אינו צריך להמתין עד היובל: יוצא לבעלים, וא"כ אף שמהמיר עליו שלא יגאול ברחוק וכו' מ"מ יחזיר לידו ביובל: שלא יכנס בה כלום, [illegible] בתחילתו: אף מן הקדש, פי' אם הקדישה הלוקח חוזרים לבעלים הראשונים ביובל: (יד) יכול לו לבדו, ואת בנו יחזור [illegible]:

על פי שיש להם חומה [רואין אותו] (טו) כאלו אין להם. וכמה הן בתים שנים החצרים שנים שתי חצרים של שני שני בתים דברי ר"ע. היו שלש של שני [שני] בתים הרי הן כבתי ערי חומה, אשר אין להם חומה סביב ולא שור איגר: קיהכהנים והלוים מוכרין לעולם וגואלין לעולם שנא' (כי אחוזת עולם הוא להם) גאולת עולם תהיה ללוים. ת"ר גאולת עולם מה ת"ל, לפי שנאמר מספר שני תבואות ימכר לך יכול אף זה כן, ת"ל גאולת עולם, ולפי שנאמר והיה השדה בצאתו ביובל קדש לה' יכול אף זה כן, ת"ל גאולת עולם תהיה ללוים ולפי שנאמר וקם הבית וגו' [יכול אף זה כן], ת"ל גאולת עולם תהיה ללוים. בשלמא אינך תרתי לחיי, אלא בתי ערי חומה ללוים מי אית להו והתניא ערים הללו אין עושין אותן לא קיטירוי קטנים ולא כרכים גדולים אלא עיירות בינוניות, אמר רב כהנא לא קשיא כאן שהוקף ולבסוף ישב כאן שישב ולבסוף הוקף. וכי האי גוונא מי הואי [חומה], והתניא ואיש כי ימכור בית מושב עיר חומה שהוקף ולבסוף ישב ולא שישב ולבסוף הוקף. יכול אפילו הקיפו ישראל, נאמר כאן חומה ונאמר להלן חומה מה להלן נכרים אף כאן נכרים. יכול אפילו הקיפוה נכרים לאחר מכאן, נאמר כאן חומה ונאמר להלן חומה מה להלן קודם לכן אף כאן קודם לכן, תרגמה רב יוסף בריה דרב סלא חסידא קמיה דרב פפא כגון שנפלו להן הן ומגרשיהן. הן ומגרשיהן למיסתר קיימי, אמר רב אשי איצטריך סלקא דעתך אמינא דמיסתרי מיסתרי אי מזדבנן ליחלטו קמשמע לן, ואלו הן בתי חצרים שתי חצרות של שני בתים אע"פ שמוקפין חומה מימות יהושע ב"נ הרי אלו כחצרים. ממשמע שנא' בתי [החצרים] איני יודע שאין להם חומה ומה תלמוד לומר אשר אין להם חומה אע"פ שיש להם חומה כמו שאין להם חומה וכמה הן שני חצרים של שני בתים. ואימא בית וחצר, א"כ ליכתוב קרא חצרים. וכ"ת אי כתב רחמנא חצרים חצר בלא בית משמע, ההוא קרפף מיקרי. ישראל שירש אבי אמו לוי אינו גואל כסדר הזה, ובן לוי שירש אבי אמו ישראל אינו גואל כסדר הזה שנאמר כי בתי ערי הלוים גו' עד שיהא לוי ובערי הלוים דברי רבי. וחכמים אומרים אין דברים הללו אמורים אלא בערי הלוים. אלא כמאן כבן לוי, הדר תני עד שיהא בן לוי וערי הלוים אימא אינו גואל אלא כסדר הזה עד שיהא לוי וערי הלוים דברי רבי. בשלמא ערי הלוים דכתיב כי בתי ערי הלוים אלא לוי מנלן, דכתיב ואשר יגאל מן הלוים ותניא ואשר יגאל מן הלוים מה ת"ל, יכול לוי מישראל יגאל שזה יפה כחו וזה הורע כחו אבל לוי מלוי שזה יפה כחו וזה יפה כחו לא יגאל ת"ל ואשר יגאל ומה ת"ל מן הלוים ולא כל הלוים פרט לבן לוי נתין ובן לוי ממזר. וחכמים אומרים אין הדברים האלו אמורים אלא בערי הלוים אבל עד שיהא לוי לא אמרינן, אין עושין שדה מגרש ולא מגרש שדה ולא מגרש עיר ולא עיר מגרש. אמר ר' אלעזר במה דברים אמורים בערי הלוים אבל בערי ישראל עושין שדה מגרש ומגרש שדה ומגרש עיר אבל לא עיר מגרש כדי שלא יחריבו את ערי ישראל. איכא דתני הכי אבל בערי ישראל עושין שדה מגרש ולא מגרש שדה מגרש עיר ולא עיר מגרש. דכולי עלמא מיהא בלוים לא משנינן מנא הני מילי, אמר ר' אלעזר אמר קרא ושדה מגרש עריהם וגו', מאי לא ימכר אילימא לא ימכר כלל הא מדכתב גאולת עולם תהיה ללוים מכלל דמזבן, אלא מאי לא ימכר לא ישנה:

קיויצא ממכר בית וגו' המקבל שדה מחברו לשנים מועטות לא יזרענה פשתן ואין לו בקורת שקמה. אמר אביי בקורת שקמה אין לו, בשבת שקמה יש לו, ורבא אמר אפילו בשבת שקמה אין לו. מיתיבי המוכר שדה לחברו והגיע זמנו לצאת שמין לו, מאי לאו שמין לו בשבת שקמה, לא שמין לו ירקא וסילקא. ירקא וסילקא ביובל הפקרא הוא, אלא לאו שבת. תרגמה אביי אליבא דרבא שאני התם דאמר קרא ויצא ממכר בית ממכר חוזר שבח אינו חוזר. וליגמר מינה התם זבינא מעליא היא, ויובל אפקעתא דמלכא הוא. קיכי אחוזת עולם הוא להם המחרים עבדו ושפחתו העבריה ושדה מקנתו אינן מוחרמין שאין אדם מחרים דבר שאינו שלו. הכהנים והלוים אינן מחרימין דברי רבי יהודה. ר' שמעון אומר הכהנים אינן מחרימין שהחרם שלהן. והלוים מחרימין שאין ההרמים שלהם. רבי אומר נראין דברי רבי יהודה בקרקעות שנאמר כי אחוזת עולם הוא להם. ודברי ר"ש במטלטלין שאין החרם שלהן. ור' יהודה בשלמא כהנים אין מחרימין שהחרם שלהן. אלא לוים בשלמא מקרקעי לא מחרימין דכתיב כי אחוזת עולם הוא להם אלא מטלטלין ליחרמו, אמר קרא

קחמכל אשר לו וגו' ומשדה אחוזתו איתקש מטלטלין לקרקעות. ור"ש בשלמא כהנים כדאמרן אלא לוים בשלמא מטלטלי ליחרמו דלא מקיש, אלא מקרקעות אמאי הא כתיב כי אחוזת עולם הוא להם. מאי מחרימין נמי דקאמר אמטלטלי. והא מדקתני סיפא אמר ר' נראין דברי רבי יהודה בקרקעות ודברי רבי שמעון במטלטלי מכלל דר"ש מקרקעי נמי אמר. הכי קאמר א"ר נראין דברי ר' יהודה לר' שמעון בקרקעות שאף ר' שמעון לא נחלק עליו אלא במטלטלי אבל במקרקעי מודי ליה. קטלא ימכר, לא ימכר (טז) מכר גזבר. או לא ימכר מכר לעולם ת"ל (יז) (כי אחוזת עולם הוא להם) הא מה אני מקיים לא ימכר מכר גזבר, כי אחוזת עולם הוא להם להגיד מה גרם: קיוכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו. אכתיב אשרי משכיל אל דל א"ר יונה אשרי נותן אל דל אין כתיב כאן אלא אשרי משכיל אל דל הוי מסתכל בו היאך לזכות עמו. ר' יונה כך היה עושה בשעה שהיה רואה עני ובן טובים ובן גדולים שירד מנכסיו והוא מתבייש ליקח היה הולך אצלו ואומר לו בשביל ששמעתי שנפל לך ירושה במדינת הים הא לך חפץ זה וכיון שאת מרויח את נותנו לי ובשעה שהיה נותן לו היה אומר לו במתנה נתתים לך. ר' לוי בשם רבי חמא ברבי חנינא אמר עשרים ושנים פעמים כתיב אשרי ומכולן לא נטל באיפוכין אלא זה בלבד. גביום רעה ימלטהו ה' אין יום רעה אלא יום דינה של גיהנם לפיכך משה מזהיר את ישראל והחזקת בו. דבר אחר כי ימוך. הה"ד דמלוה ה' חונן דל כתיב הנותן לחם לכל בשר ובא זה וחטף את המצוה אמר הקב"ה עלי לשלם לו גמולו הה"ד וגמולו ישלם לו. דרכו של עולם ליעשות הלוה עבד למלוה דכתיב זעבד לוה לאיש מלוה. כל מי שהוא נותן פרוטה לעני הקב"ה נותן לו (פרוטה אחרת) [פרוטות] וכי פרוטה הוא נותן לו והלא לא נתן לו אלא נפשו הא כיצד היה ככר בעשר פרוטות והעני עומד ליקח ואין לו אלא תשע ובא אחד ונתן לו פרוטה ונטל הככר ואכלה ושבה נפשו אליו, א"ל הקב"ה אף אתה כשנפשך מצפצפת לצאת מגופך הרי אני משיבה לך לתוך גופך לפיכך מזהיר את ישראל ואומר להן כי ימוך אחיך. חגומל נפשו איש חסד ועוכר שארו אכזרי זה שהגיע לו שמחה ואינו מדבק את קרוביו עמו משום עניות. אמר ר' (איבו) [נחמן] טנתון תתן לו וגו' כי בגלל הדבר הזה מתגלגל הוא ועובר על הכל לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר להן כי ימוך וגו'. ירש ואיש תככים נפגשו רש זה שהוא רש מן הנכסים ואיש תככים זה שהוא בינוני מן הנכסים, אמר רש לאיש תככים תן לי מצוה ונתן לו מאיר עיני שניהם ה'. זה קנה חיי שעה וזה קנה חיי עולם הבא. עשיר ורש נפגשו עשיר זה שהוא עשיר בנכסים ורש זה שהוא רש בנכסים, אמר רש לאותו עשיר תן לי מצוה ולא נתן לו עושה כולם ה' מי שעשה את זה עשיר יכול לעשותו עני ומי שעשה את זה עני יכול לעשותו עשיר, א"ל עשיר לאותו עני למה לית את יאלעי ונגים חמי שקין חמי כרעין חמי ערפין חמי קפדון, א"ל הקב"ה לא דייך שלא נתת לו משלך אלא במה שנתתי לו אתה מכנים בו עין הרע לפיכך יבוהוליד בן ואין בידו מאומה מכל מה דהוה ליה הה"ד יגואבד העושר ההוא בענין רע בעונה רעה, לפיכך משה מזהיר את ישראל וכו'. ידביום טובה היה בטוב אמר ר' תנחום בר חייא ביום טובתו של חברך היה עמו בטובה ואל תכנים בו עין הרע. וביום רעה ראה אם באה רעה לחברך הוי מסתכל בו היאך לזכות בו. ר' תנחום כך היה עושה בשעה שהיתה אמו לוקחה לו אגודה אחת ירק מן השוק היתה לוקחת שתים אחת לו ואחת לעניים על שם גם את זה לעומת זה עשה האלהים, עניים ועשירים כדי שיהו זוכים אלו עם אלו ומתכפרים אלו עם אלו לפיכך משה מזהיר וכו'. שמונה שמות נקראו לו, עני, אביון, מסכן, רש, דל, דך, מך, והלך. עני כמשמעו. אביון שהוא מתאוה לכל. מסכן שהוא בזוי לפני הכל כד"א טווחכמת מסכן בזויה. רש שהוא רש מן הנכסים. [דל מדולדל], דך שהוא מדוכדך רואה דבר ואינו אוכל רואה דבר ואינו שותה. מך שהוא מך לכל שהוא עשוי כאסקופה התחתונה. הלך שכל נכסיו הלכו לו לפיכך משה מזהיר וכו'. רבי זעירא אמר אפילו שיחתן של בני ארץ ישראל תורה היא כיצד אדם אומר לחברו זכי בי זכי גרמך בי. (כד) [א"ד] זכי בי סכי בי מה הוינא ואסתכל בי מה אנא. ר' סימון אמר בשם ר' אלעזר מי שהוא עושה חסד וכו' (לעיל בפסוק טזוהוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו). תני בשם רבי יהושע יותר ממה שבעל הבית עושה עם העני העני עושה עם בעל הבית, שכן רות אמרה לנעמי יזשם האיש אשר עשה עמי

בפ"ק ובפ"ק קד ערכין לד: קה טירי פי' חוזק, וכגמ' כפרים: קו ב"מ קט: קז ערכין כח: קח ויקרא כו: קט ה"כ: קי ויק"ר: א תהלים מא: ב איפוכין בלשון יון קורין למחילה הפכי: ג תהלים מא: ד משלי יט: ה תהלים קמה: ו משלי יט: ז שם כב: ח שם יא: ט דברים טו: י משלי כט: יא פי' מזונא לא הגית והלכת כלה במקיך ועתיך כולך את שנין: יב קהלת ה: יג שם: יד שם ז: טו שם ט: טז בראשית יח: יז רות ב:

זית רענן (טו) כאלו אין להם וכו', לפי שלא היו מוקפין מימות יהושע: שור איגר, שגגותיה המוזהיה עכ..פת בבתים סביב: (טז) מכר גיזבר, שאם הקדישו ומכרו הגזבר אינו חוזרת לכהנים ביובל אלא לבעלים: (יז) ת"ל גאולת עולם תהיה וכו' בצ"ל וכ"ה בערכין, פי' מדכתיב גאולת עולם מוכח שמותרין לגבותו רק שמותרין לגאול לעולם: מה גרם, פי' מאיזה טעם נותן יוצאה לכהנים ביובל לפי שניתנה להם אחוזת עולם מאת הקב"ה:

עמי אין כתיב כאן אלא אשר עשיתי עמו בשביל פרוסה שנתן לה, למדתך תורה דרך ארץ שכשאדם עושה מצוה יהא עושה אותה בלב שלם ושמח שאילו היה ראובן יודע מה כתבו אחריו שנאמר [יז]וישמע ראובן ויצילהו מידם היה טוענו להוליכו אצל אביו על כתפו. אלו היה אהרן יודע שהקב"ה כותב עליו [יח]וגם הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו, בתופים ובמחולות היה יוצא לקראתו. אילו היה יודע בועז שהקב"ה כותב עליו [כ]ויצבט לה קלי, עגלים פטומות היה מביא ומאכיל, לשעבר היה אדם עושה מצוה והנביאים כותבין אותה עכשיו שאין נביאים מי כותב אותה אליהו ומלך המשיח והקב"ה חותם על ידיהן דכתיב [כא]אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע וגו' כתיב [כב]יען וביען הוא יען הוא עני. אמר ר' שילא העני הזה עומד על פתחך והקב"ה עומד על ימינו דכתיב [כג]כי יעמוד לימין אביון אם נתת לו דע שמי שעומד על ימינך עתיד לשלם לך שכרך. ואם אין אתה נותן דע שמי שעומד על ימינך הוא עתיד ליפרע מאותו האיש דכתיב [כד]להושיע משופטי נפשו. [כה]כי בגלל הדבר הזה הדין עלמא דמי להדין גלגלין [כו]ואנטילון דמלא מתרוקן דמתרוקן מתמלי. תני בשם רבי אליעזר נקמתן של ישראל ביד ענייהן ונקמתו של אדום ביד הקב"ה על ידי ישראל שנא' [כז]ונתתי את נקמתי באדום ביד עמי ישראל. נקמתן של ישראל ביד ענייהן שנאמר וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא. אמר ר' אבהו בשם ר' אליעזר צריכין אנו להחזיק טובה לרמאין שאילולא הרמאין שבהן כיון שהיה אחד מהם תובע בידי אדם והוא מחזירו ריקם מיד היה נענש למיתה שנאמר וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא וכתיב [כח]הנפש החוטאת היא תמות. ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש נחתין למסחי בהדין דימוסיא דטבריא ופגע בהון חד מסכן, אמר להון זכון בי, אמרין ליה כד מחזרין אנן זכיין בך, כד חזרין אשכחן דמית, אמרין הואיל ולא אטפלינן ביה בחיים ניטפל ביה במותיה, כד מסחין ליה אשכחון ביה כיס דחמש מאה דינרין תלוי בצואריה אמרי ברוך שבחר בחכמים ובדבריהם צריכין אנו להחזיק טובה לרמאין. רבי יהודה בר סימון בשם רבי יהושע בן לוי לעולם לא תהא מצות עני קלה בעיניך שהפסדה כ"ד קללות ומתן שכרה כ"ד ברכות. הפסדה כ"ד קללות מנין דכתיב [כט]הפקד עליו רשע וכל ענינא דמזמור, כל כך למה יען אשר לא זכר עשות חסד. מתן שכרה כ"ד ברכות מנין, דכתיב [ל]הלא פרוס לרעב לחמך וגו' אז תתענג על ה' וגו' הלא פרוס הלא תפרוס אין כתיב כאן אלא הלא פרוס כבר היא פרוסה שמר"ה נגזר על האדם מה שהוא משתכר ומה שהוא מתחסר. ר' שמעון בן יוחאי כד דמך ליה בלילי ריש שתא וחמא בהלמיה דבנוי דאחתיה מתבעיין מן מלכותא שית מאה דינרין אזכינון ואוקים יתהון פרנסין אמרין ליה מן דמא מפקתא אמר לון יהון מפקין וכתבין ובסופא דשתא אנן מחשבין ואנן משלים לכון, בסופא דשתא עבדון כן, איתמר עליהון לישנא בישא, דהוון יהבין ונסבין בהדין מיטככא, אתא חד גבר סב מן מלכותא אמר להון או דאתון עבדין פורפירא דמלכא או דאתון מזדמיין שית מאה דינרין נסבינון וחבש יתהון בסילקי*, כיון דשמע ר' שמעון בן יוחאי אזל לגביהון אמר לון כמה אפקתון אמרין ליה הא כתבא, שרי קרא כתבא ואשכח דאפקון שית מאה דינרין חסר שית דינר אמר לון הבון לי שית דינר ואנא מפיק לכון אמרי אתון חמון להדין סבא מיתבע מן גבן שית מאה דינרי והוא אמר הבו לי שיתא דינר ואנא מפיק לכון. אמר לון הבו לי שיתא דינרי ולא איכפת לכון אתון נסבין שיתא דינר ויהבון לגו קומציה, אזל יהבון שוחדא לההוא סבא דלא לדבר מלכא מילא ואפיך אפוי ונפק ליה, מדנפק אמרין ליה דילכא דהוית ידע דאנן מזדמיין* אמר לון חייכון מן לילי ריש שתא הינא ידע דאתון מזדמיין שית מאה דינרין אמרין ליה ואלו אמרת לן הינן יהבין אף אלין שיתא דינרין בנו מצוותא אמר לון אילון אמרית לכון לא הויתון מהימנו יתי. [לא]ותפק לרעב (להכך) [נפשך] אם זכיתם לרעבו של יעקב ואם לאו לשבעו של עשו. [לב]ועניים מרודים תביא בית, אלו הן עניים מרודים מנעוריהן. אמר ר' יצחק כהדין סימא דצווחין ליה סגי נהורא. ועניים מרודים אלו בעלי בתים שירדו מנכסיהן מי גרם שיענו על ידי שלא פשטו ידיהן במצות ועל ידי שלא עשו רצון אביהם שבשמים. דבר אחר אלו תלמידי חכמים שנכנסין לבתי עם הארץ ומרוין אותן מדברי תורה. דבר אחר שהן מורין את ישראל בין טומאה לטהרה בין איסור להיתר ומלמדין אותן לעשות רצון אביהן שבשמים. ר' אבין אמר כל המארח תלמיד חכם בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאלו הקריב בכורים נאמר כאן תביא ונאמר להלן [לג]ראשית בכורי אדמתך תביא מה הביאה האמור להלן בכורים אף הביאה האמור כאן בכורים. [לד]כי תראה ערום וכסיתו ר' אבא בר זבדא ור' יוחנן חד אמר מדקדקין בכסות ואין מדקדקין בחיי נפש. וחכמים אומרים אף בכסות אין מדקדקין מפני בריתו של אברהם אבינו. [לה]ומבשרך לא תתעלם הוי רואה בשרו כבשרך. דתני בר קפרא אין לך אדם שאינו בא לכלל מדה זו אם לא בא הוא בא בנו אם לא בא בנו בא בן בנו. ר"א ומבשרך לא תתעלם זו גרושתו. ר' יוסי הגלילי הוה ליה איתתא בישא והוות מבזיא ליה קמי תלמידוי. א"ל תלמידוי שבקא דלית היא עבדא ליקרך אמר לון פורנא רב עלי ולית לי משבק לה. חד זמן הוה פשיט הוא ור"א בן עזריה כיון דחסלון מן פשיטיהון א"ל משגח ר' ואנן סליק לביתא א"ל אין, כיון דעיילון נפקת לה צפה בההוא קידרא יהיבת על תפייה אמר אית בהא קידרא כלום אמרה ליה היא פרפריין. גליתא ואשכח מלייא *פרגיין, ידע ר"א בן עזריה דלא יתיבא דעתאה עם בעלה, מדיתיב א"ל ר' לא אמרה אלא פרפריין והא אשכחנא לה מלייא פרגיין א"ל ר' מעשה נסים הן. כיון דהסלון מיכלן ומשתיין א"ל רבי שבוק הדא איתתא מינך דלית היא דיקרך. א"ל פורנא רב עלי ולית לי מישבק לה א"ל ואנו פסקין פורנא. ושבקה ואכבוניה לחדא איתתא טב מינה. גרמין חוביא דההיא אינתתא דשבק ואזלת ואתנסיבת לסנטרא דקרתא בתר יומין נפלין עלוי יסורין ואתעביד סגי נהורא והוות איתתא נגידא ליה בכל שכוניה דקרתא ובשכונתיה דר' יוסי הגלילי לא הות מובלא ליה. ההוא גברא מן דחכים קרתא אמר לה למה לית את מובלת לי לשכונתיה דר' יוסי הגלילי דאנא שמע דעביד מצוון סגיאן א"ל משבקתיה אנא ולית לי מחמי סבר אפוי. חד זמן מטון לההוא שכונתא שרי הבט עלה והוון מתבזין בשוקא אודיק ר' יוסי הגלילי והמתהון ויהבינון בחד בית מן דידיה והוה זיין להון כל יומיא דהוה חיין על שום דכתיב ומבשרך לא תתעלם. ביומי דרבי תנחומא הוו צריכין ישראל למיטרא אתון לגביה אמרין ליה לר' גזור תעניתא דליהות מיטרא גזר תעניתא דיתי מיטרא פעם ראשונה ושניה ולא אתא מיטרא. פעם שלישית על ודרש כל עמא יפלגון מצוה. חד גבר נסב מן דה"ל גו ביתיה ונפק למיפלג גו שוקא פגע ביה משבקתיה אמרה ליה זכי בי דמן ההוא יומא דנפקת ההיא איתתא מן ביתך לא חמית טב. כיון שראה אותה ערומה ובצרה גדולה נתמלא עליה רחמים ונתן לה על שום ומבשרך לא תתעלם, וצפה בהן חד גברא אזל א"ל לרבי תנחומא א"ל חמית גבר פלן מישתעי עם משבקתיה ויהב לה פריטין אלולי דהוה חשיד עמה לא הוה משתעי לה ויהיב לה פריטין, שלח ר' תנחומא ואיתיתיה א"ל לית את ידע דעלמא קאים בצערא בני אנשא קיימין בצערא ואשתעית למשבקתך, ולא עוד יהיבת לה פריטין לית את ידע דהא לא [ל]אריך. אמר ליה ולא את דרשת כל עמא יפקון ויפלגון מצוה נסיבית מן מה דהוה גו ביתי ונפקית למיפלג מצוה גו שקא ופגעת בי משבקתי א"ל זכי בי דמן ההוא יומא דנפקת ההיא איתתא מן ביתך לא חמית טב, כיון שראיתי אותה בצרה גדולה נתמלאתי עליה רחמים ונתתי לה על שום ומבשרך לא תתעלם. באותה שעה הגביה [ר' תנחומא] פניו לשמים ואמר אם בשר ודם אכזרי שאין לה עליו מזונות כיון שראה אותה ערומה ובצרה גדולה נתמלא עליה רחמים ונתן לה אנו שאנו בניך בני בחוניך בני אברהם יצחק ויעקב ומזונותינו עליך על אחת כמה וכמה, באותה שעה ירדו גשמים ונתרווה העולם. [לו]אז יבקע כשחר אורך וארוכתך מהרה תצמח אפילו אותה שכתוב בה והארכת ימים [מהרה תצמיח] והלך לפניך צדקך כל מה דאת לעי עם גרמך את לעי לפיכך וכבוד ה' יאספך וכל ענינא. [לז]ותפק לרעב נפשך אם אין לך ליתן לו נחמו בדברים א"ל תצא נפשי עליך שאין לי מה ליתן לך וכו'. ובנו ממך חרבות עולם, רבי טרפון יהיב ליה לרבי עקיבא שיתא קינטרא דכסף אמר ליה זבון לי הדא [לט]אוסיא דנהוי מתפרנסין מינה ולעין באורייתא הרויגן (יה) נסבהון ופלגון לספריא ולמתנייא ולאלין דלעין באורייתא, בתר יומין קם עמיה רבי טרפון א"ל זבינתיה ההיא אוסיא א"ל אין, אמר ליה ולית את מוזמי יתה לי נקטיה והמתיה לספריא ולמתנייא ולאלין דלעין באורייתא ודסגלין באורייתא. אמר ליה איתא בר נש דלעי מגן, אפוכיה* (הן) היא גבי דוד מלכא דכתיב [מ]פזר נתן לאביונים. אז תתענג על ה' הרי ארבע עשרה ואלו עשרי אחרנייתא הן אינון גבי יעקב דכתיב ביה [מא]והאכלתיך נהלת יעקב אביך וגו' [מב]ויתן לך האלהים יעבדוך עמים וגו': [מג]וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך אל תניחהו שירד למה הוא דומה למשוי שעל גבי חמור עודהו במקומו אחד אוחז בו ומעמידו

ביפ"ק ובב"ק יח בראשית לז: יט שמות ד: כ רות ב: כא מלאכי ג: כב ויקרא כו: כג תהלים קט: כד שם: כה דברים טו: כו פירוש גלגל מבימין הבנאים כבנין כבונים בגובה ומבליכים על הגלגל חבל ארוך ובני ראבים למטה וקושרים בשני ראשין בני כלים ובמים הנוטלין כמלא עולה והריקן יורד וחוזר העולם וכן כנו העולם מי יעשר ומי יעני: כז יחזקאל כה: כח שם כה: כט תהלים קט: ל ישעיה נח: *נ"ל בסילקא והוא בית המכורים: *מזדמיין נענשים עונש כסף: לא ישעיה נח: לב שם: לג שמות כג: לד ישעיה נח: לה שם: *פרפריין מיני לפת: *פרגיין עופות מפוטמות: לו ר"ל ספיר: לז ישעיה נח: לח שם: לט אוסיא בדס: *אפוכיה הגל פרעון: מ תהלים קיב: מא ישעיה נח: מב בראשית כז: מג תורת כהנים:

זית רענן (יח) נכבתון ופלגון, קשה היאך עשה ר"ע בממון חברו צדקה. וי"ל אלו ראה ר"ע שר"ט מקפיד היה מחזיר לו המעות:

נפל לארץ חמשה אין מגביהין אותו. מנין אם החזקת ארבעה וחמשה פעמים חזור והחזק שנאמר והחזקת בו. יכול אפילו אתה מפסידו (יט) להרבות רעה תלמוד לומר עמך. גר זה גר צדק. תושב זה גר אוכל נבלות. וחי אחיך עמך חייך קודמין להייו. מדתניא רבי אומר גר צדק האמור לענין מכירה איני יודע מה הוא דכתיב כי ימוך אחיך עמך ונמכר לך, ולא לך אלא לגר שנא' וכי תשיג יד גר זה גר צדק כו'. למימרא דגר קני עבד עברי ורמינהו אין הגר נקנה בעבד עברי ואין אשה וגר קונין עבד עברי. גר לא מיקני בעבד עברי ושב אל משפחתו אמר רחמנא יצא גר שאין לו משפחה. ואין אשה וגר קונין עבד עברי. אשה דלאו אורח ארעא. גר גמירי דמיקני קני דלא מיקני לא קני. אמר רב נחמן ב"י אינו קונה ודינו כישראל אבל קונה הוא ודינו כנכרי. דתניא הנרצע והנמכר לנכרי הרי זה אינו עובד לא את הבן ולא את הבת. אמר מר אין אשה [וגר] קונה עבד עברי נימא דלא כרבן שמעון בן גמליאל דתניא אשה קונה שפחות ואין אשה קונה עבדים. רשב"ג אומר אף קונה עבדים. אפילו תימא רשב"ג לא קשיא כאן בעבד עברי כאן בעבד כנעני עבד עברי צניע לה עבד כנעני פריץ לה. אלא הא דתני רב יוסף ארמלתא לא תרבי כלבא ולא תשרי בר בי רב באושפיזא, בשלמא בר בי רב צניע לה אלא כלבא כיון דקא מיסריך בה כעבד כנעני דמי, כיון דכי שדי ליה אומצא מיסריך סריך אמרי אינשי משום אומצא דשדיא ליה: מהאל תקח מאתו נשך ותרבית הניח להן אביהן מעות של רבית אע"פ שיודעין שהן של רבית אינן חייבין להחזיר דאמר קרא אל תקח מאתו נשך ותרבית לדידיה קא מזהר ליה רחמנא לבריה לא קא מזהר ליה רחמנא. מיואלו עוברין בלא תעשה המלוה והלוה והערב והעדים, והכ"א אף הסופר, עוברים על לא התן לו ועל בל תקח ממנו ועל לא תהיה לו כנושה ועל לא תשימון עליו נשך ועל לפני עור לא תתן מכשול. אמר אביי מלוה עובר בכולן ולוה עובר משום לא תשיך לאחיך ולאחיך לא תשיך ולפני עור לא תתן מכשול. ערב סופר ועדים אינן עוברין אלא משום לא תשימון עליו נשך וכו' (כדכתוב ברמז ש"נ). מזת"ר אל תקח מאתו נשך ותרבית, אבל אתה נעשה לו ערב כנגד הנכרי. כיון דנכרי דיניה הוא דאזיל בתר ערבא הוא ניהו דקא שקיל מיניה רביתא. כגון שקבל עליו לדון בדיני ישראל. אי הכי רבית נמי לא לישקול, שקבל עליו לזו ולא קבל עליו לזו. תניא רבי אומר גר תושב האמור לענין רבית איני יודע מהו דכתיב וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו גר ותושב וחי עמך אל תקח מאתו נשך ותרבית. ורמינהו לוין מהן ומלוין אותן ברבית וכן בגר תושב. אמר רב נחמן בר יצחק מי כתיב אל תקח מאהם מאתו כתיב מישראל. מחאמר רבי אלעזר רבית קצוצה יוצאה בדיינין אבק רבית אינה יוצאה בדיינים. ורבי יוחנן אמר אפילו רבית קצוצה אינה יוצאה בדיינין. מאי טעמא דרבי יוחנן דכתיב מטבנשך נתן ותרבית לקח וחי לא יחיה, למיתה ניתן ולא להשבון. רב אדא בר אהבה אמר א"ק ויראת מאלהיך למורא ניתן ולא להשבון. רבא אמר מגופיה דקרא נפקא מות יומת דמיו בו הוקשו מלוי ברבית לשופכי דמים מה שופכי דמים לא ניתנו להשבון אף מלוי ברבית לא ניתנו להשבון. מאי טעמא דרבי אלעזר, אמר קרא וחי אחיך עמך אהדר ליה דניהוי בהדך. ורבי יוחנן האי וחי אחיך עמך מאי עביד ליה, מיבעי ליה לכדתניא שנים שמהלכין בדרך וביד אחד קיתון של מים אם ישתו שניהן ימותו אם ישתה אחד מהן יגיע לישוב דרש בן פטורא מוטב שימותו שניהן ולא יראה אחד במיתתו של חברו, עד שבא רבי עקיבא ולמד. וחי אחיך עמך חייך קודמים לחיי חברך. ויראת מאלהיך ינתניא א"ר יוסי בוא וראה כמה סמיות עיניהן של מלוי ברבית. אדם קורא לחברו רשע יורד עמו לחייו והן מביאין מגילה עדים ולבלר וקולמוס ודיו וכותבין וחותמים פלוני כפר באלהי ישראל. נא אל תקח מאתו נשך ותרבית, איזהו נשך ואיזהו תרבית, [נשך מלוה סלע בה' דינרין ומאתים חטין בג' מפני שנושך, איזהו תרבית] המרבה בפירות, כיצד לקחה הימנו חטין בדינר זהב הכור וכן השער, עמדו חטים בשלשים דינרים א"ל תן לי חטי שאני מוכרן ולוקח אני בהן יין א"ל הרי חטיך עשויות עלי בשלשים דינרין הרי לך אצלי בהן יין ויין אין לו. הא אם יש לו חייב ליתן לו. כספך ולא (כ) כסף אחרים, אכלך ולא אוכל אחרים. או כספך ולא כסף מעשר אכלך ולא אוכל בהמה, כשהוא אומר נשך כסף לרבות כסף מעשר, נשך אוכל לרבות אוכל בהמה:

הרסו נבאת כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך. למה חלקן הכתוב בתרי קראי לעבור עליו בשני לאוין. תנו רבנן אין לי אלא נשך בכסף ורבית באוכל, נשך באוכל מנין, ת"ל (לא תשיך) [נשך] אוכל, רבית בכסף מנין, ת"ל נשך כסף אם אינו ענין לנשך כסף דהא כתיב לא תשיך תנהו ענין לרבית בין בכסף בין באוכל. אין לי אלא בלוה, דכתיב לא תשיך, במלוה מנין, (ת"ל נשך כסף). נאמר נשך בלוה ונאמר נשך במלוה מה נשך האמור בלוה לא חלקת בין בכסף בין באוכל בין בנשך בין בתרבית. אף נשך האמור במלוה לא תחלוק בו בין בנשך בין בתרבית בין בכסף בין באוכל, מנין לרבות כל דבר, ת"ל נשך כל דבר אשר ישך. רבינא אמר לא נשך באוכל ולא תרבית בכסף צריכי קרא דאי כתב רחמנא את כספך לא תתן לו בנשך ואכלך לא תתן במרבית כדקאמרת. השתא דכתיב את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך קרי ביה הכי את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית בנשך ובמרבית לא תתן אכלך. והא תנא נאמר נאמר קאמר ה"ק אלו לא נאמר קרא הייתי אומר ג"ש השתא דכתב קרא גזרה שוה למה לנשך כל דבר דלא כתיב במלוה. אמר רבא למה לי למיכתב לאו ברבית (כתוב ברמז תר"ו). אמר רבא למה לי דכתב יציאת מצרים גבי רבית וגבי משקלות וגבי ציצית, אמר הקב"ה אני הוא שהבחנתי במצרים בין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור ואני הוא שעתיד ליפרע ממי שתולה מעותיו בנכרי ומלוה אותם לישראל ברבית. ואני הוא שהבחנתי וכו' אני הוא שעתיד ליפרע ממי שטומן משקלותיו במלח ושוקל בהם. וממי שתולה נגקלא אילן בבגדו ואומר תכלת היא. *ובמרבית לא תתן אכלך אני ה' אלהיכם, מכאן אמרו כל המקבל עליו עול מצות רבית מקבל עליו עול מלכות שמים וכל הפורק ממנו עול מצות רבית פורק ממנו עול מלכות שמים. אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים על תנאי כך הוצאתי אתכם מארץ מצרים שתקבלו עליכם מצות רבית, שכל המודה במצות רבית מודה ביציאת מצרים וכל הכופר במצות רבית כופר ביציאת מצרים:

לתת לכם את ארץ כנען. תנו רבנן לעולם יחזור אדם וידור בארץ ישראל אפילו בעיר שרובה נכרים ואל ידור בחוצה לארץ אפילו בעיר שרובה ישראל, שכל הדר בארץ ישראל מעלה עליו הכתוב כאלו קבל עליו [עול] מלכות שמים, שנאמר לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים. וכל הדר בארץ ישראל יש לו אלוה. וכי הדר בכל העולם אין לו אלוה, אלא לומר לך כל מי שאינו דר בארץ ישראל לא קבל עליו עול מלכות שמים, וכן הוא אומר בדוד נהכי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים. ומי אמר לו לעבוד אלילים, אלא לומר לך כל היוצא מארץ ישראל לחוצה לארץ מעלה עליו הכתוב כאלו עובד אלילים. תנא דבי רב ענן כל הקבור בארץ ישראל כאלו קבור תחת המזבח, כתיב הכא מזבח אדמה תעשה לי וכתיב התם נזוכפר אדמתו עמו: נזמנין שאין אדם רשאי למכור את עצמו ולהניח נחבפונדתו וליקח בהן בהמה וליקח בהן כלים וליקח בהן בית אלא אם כן העני, ת"ל כי ימוך ונמכר אין נמכר אלא לכשיעני. מנין כשהוא קונה, לא תהא קונה אלא עבד עברי, ת"ל כי תקנה עבד עברי. ומנין כשיהא נמכר, לא יהא נמכר אלא לך, ת"ל ונמכר לך. ומנין כשיהיו בית דין מוכרין אותו לא יהו מוכרין אותו אלא לך, ת"ל כי ימכר לך אחיך, אחיך נהוג בו אחוה. יכול אף הוא ינהוג בעצמו אחוה, ת"ל עבד. הא כיצד אתה הוי נוהג בו אחוה והוא ינהוג בעצמו (כא) עבדות. לא תעבוד בו עבודת עבד לא יטול אחריך נטבגלטקא. ולא יוליך אחריך כלים לבית המרחץ. דבר אחר לא תעביד בו עבודה עבד בו אי אתה עובד עבודת עבד, אבל עובד אתה בכן הורין עבודת עבד (כתוב ברמז שי"א). כשכיר, מה שכיר ביומו תתן שכרו, אף זה ביומו תתן שכרו. כתושב, מה תושב בטוב לו לא תוננו אף זה בטוב לו לא תוננו. יהיה עמך, עמך במאכל עמך במשתה, שלא תהא אתה אוכל פת נקיה והוא אוכל פת סהדראה, אתה שותה יין ישן והוא שותה יין חדש, אתה ישן על גבי מוכין והוא ישן על גבי תבן. עד שנת היובל שלא יכנס בה כלום. יעבוד עמך (כב) שלא ימכור אומנתו לאחר, שאם היה בלן לרבים, ספר לרבים, נחתום לרבים, שולחני לרבים, לא יעשה

ממ"ק ובמ"ק סד ב"מ עא: מה ב"ק קיב: מו ב"מ עה: מז שם עא: מח שם סא: מט יחזקאל יח: נ ב"מ עא: נא תורת כהנים: נב ב"מ ס.: נג קלא מין נצבע תכלת היינו אילן: נד תורת כהנים: נה ב"ה כ, כתובות קי: נו דברים לב: נז תורת כהנים: נח בפונדתו ליתן המעות בתגורתו: נט בגלטקא נחוק: ס הדראה פת הסובין:

זית רענן (יט) לתרבות רעה, פי' שע"י שאתה נותן לו הוא זולל וסובא ועושה רעה: (כ) כסף אחרים, פי' שמותר לישראל להלוות מעות נכרי ברבית: (כא) עבדות, שיהא אימת רבו עליו: בגלטקא, פי' מרכבה שטוענין אותו בני אדם וכ"ה בפרשת יתרו דלא כהמפרש: כבן הורין, כגון בשכיר שנה או שנתים בעבדים שלנו: ביומו תתן שכרו, היינו בסוף שש: תושב בטוב לו לא תוננו, בפרשת כי תצא עמך ישב וגו' בטוב לו לא תוננו ומשמע דקאי אתושב מוכרח קרא ישב: שלא יכנס בה כלום, שהיובל משמט בתחלתו: (כב) שלא ימסור אומנתו לאחר, ויש גורסים לא יעשה אומנתו לאחר. פי' שהעבד א"צ לעשות מלאכה לאחרים אף שרבו רוצה למסור העבד לאחרים ובדמסיים שאם היה רבו בלן לרבים אין העבד מחוייב לעשות המלאכה הזאת לרבו כיון שלא הותנה עמו מתחלה, וב"א פי' שהעבד אין מחוייב ללמד אומנתו לאחרים, ובת"כ מסיים ר' יוסי אומר אם היתה אומנתו לפנים מכאן יעשה אבל רבו לא ילמדנו מתחלה:

יעשה [ר׳ יוסי אומר אם היה אומנתו לפנים מכאן יעשה אבל רבו לא
ילמדנו בתחלה], אבל אמרו הכמים מספר לו את שערו, ומכבס לו
את כסותו, ואופה לו את עיסתו. (כב) ויצא מעמך שלא תהא אתה בכפר
והוא בכרך אתה בכרך והוא בכפר. הוא ובניו עמו, מה הוא רבו
חייב במזונותיו, אף אשתו ובניו רבו חייב במזונותיהם. יכול אפילו
נשא אשה שלא מדעת רבו, ת״ל הוא ואשתו ובניו מה הוא מדעת
רבו אף אשתו ובניו מדעת רבו (כתוב בפסוק ויצאה אשתו
עמו). [סא]ושב אל משפחתו, אמר רבי אליעזר בן יעקב במי הוא
מדבר אם במוכר עצמו הרי כבר אמור, אם בנרצע הרי כבר אמור,
הא אין הכתוב מדבר אלא במכרוהו בית דין שתים ושלש שנים
לפני היובל שהיובל מוציאו, סד״א מוכר עצמו דלא עבד איסורא,
אבל מכרוהו בית דין דעבד איסורא אימא נקנסיה קמ״ל (כתוב לעיל
בפסוק ושבתם איש אל אחוזתו). [סב](רבי אליעזר בר יודן) [אמר ר׳
אלעזר יודן בריבי] היה דורש אין רוצעין אלא במילתא*, וחכ״א אין
עבד עברי כהן נרצע מפני שנעשה בעל מום. ויעשה בעל מום, א״ק
ושב אל משפחתו למוחזק שבמשפחתו:

תרסז [סג]תנו רבנן ושב אל משפחתו, למשפחתו הוא שב ואינו
שב למה שהוחזקו אבותיו דברי רבי יהודה. רבי
מאיר אומר אף הוא שב למה שהוחזקו אבותיו, ואל אחוזת אבותיו
כאבותיו, וכן בגולה, כשהוא אומר ישוב לרבות את הרוצח. מאי
וכן בגולה, כדתניא ישוב הרוצח אל ארץ אחוזתו, לארץ אחוזתו
הוא שב ואין שב למה שהוחזקו אבותיו דברי ר״י. רבי מאיר אומר
אף הוא שב למה שהוחזקו אבותיו, גמר שיבה שיבה מהתם.
[סד]כי עבדי הם שטרי קודם עליהם ראשון. אשר הוצאתי אותם
מארץ מצרים, על תנאי כך הוצאתי אותם מארץ מצרים, שלא
ימכרו ממכרת עבד. דבר אחר לא ימכרו ממכרת עבד (כג) לא
יעשם סימטא ויעמידם על אבן הלקח: [סה]אזהרה לגונב נפשות מנין
רבי יאשיה אמר [סו]מלא תגנוב, רבי יוחנן אמר מלא ימכרו ממכרת
עבד, ולא פליגי מר קא חשיב לאו דגנבה ומר קא חשיב לאו דמכירה.
[סז]לא תרדה בו בפרך לא תאמר לו החם את הכוס הזה ואינו צריך,
הצנן הכוס הזה וא״צ, עדור תחת הגפן הזה עד שאבוא, שמא
תאמר לצורך עצמי אני עושה הרי הדבר מסור ללב שנאמר בו
ויראת מאלהיך. שמא תאמרו הואיל ואסרת לנו את כל הדברים
האלה במה נשתמש, ת״ל ועבדך ואמתך אשר יהיו לך מאת הגוים
מה ת״ל, מנין אתה אומר ישראל שבא על שפחתו וילדה ממנו בן
תהא אתה מותר לשעבדו, ת״ל אשר יהיו לך, מאת הגוים אשר
סביבותיכם ולא מן הכנענים שבארץ. מהם תקנו (כד) בניהם
ובנותיהם. הן עצמן מנין, ת״ל אשר הולידו בארצכם, מהם תקנו
עבד ואמה מקיש עבד לאמה מה אמה אין לה קידושין אף עבד אין
לו קידושין: וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו בניהם
ובנותיהם, הן עצמן מנין, ת״ל מהם תקנו וממשפחתם אשר עמכם.
[סח]מנין לאחד מן האומות שבא על הכנענית וילדה הימנו בן שאתה
רשאי לקנותו בעבד, תלמוד לומר וגם מבני התושבים הגרים עמכם
מהם תקנו. יכול אף כנעני שבא על אחת מן האומות והוליד
[ממנה] בן שאתה רשאי לקנותו בעבד, ת״ל אשר הולידו בארצכם
מן הנולדים בארצכם ולא מן הגרים בארצכם. [סט]אמר ר״ל מנין לנכרי
שקונה (חברו) [הנכרי] למעשה ידיו, ת״ל וגם מבני התושבים הגרים
עמכם מהם תקנו אתם קונים מהן ולא הן קונין מכם ולא הן קונין
זה מזה. (האי איצטריך לגופיה) יכול לא יקנו זה את זה למעשה ידיו
אמרת ק״ו נכרי ישראל קונה, נכרי נכרי לא כל שכן. ואימא הני מילי
בכספא אבל בחזקה לא, אמר רב פפא עמון ומואב טהרו בסיחון.
אשכחן נכרי נכרי, נכרי ישראל מנלן דכתיב [עא]וישב ממנו שבי.
(*וקאמר רחמנא אתם קונין מהם אלמא נכרי גופו קנוי). [עב]והיו לכם
לאחוזה הרי הוא כאחוזה מה אחוזה נקנית בכסף בשטר ובחזקה אף
העבדים וכו׳. [עג]והתנחלתם אותם אמר רב בת הניזונת מן האחין מעשה
ידיה לעצמה דכתיב והתנחלתם אותם לבניכם אותם לבניכם ולא
בנותיכם לבניכם מגיד שאין אדם מוריש זכות בתו לבנו. [עד]המפקיר
עבדו יצא לחירות וצריך גט שחרור דגמר לה לה מאשה אבל גר
שמת ובזבזו ישראל את נכסיו והיו בהן עבדים בין גדולים בין
קטנים קנו עצמן בני חורין. עבדיו דגר כי אשתו מה אשתו לאחר
מיתתו משתלחת בלא גט אף עבדיו משתלחין בלא גט. אי הכי
ישראל נמי, אמר קרא והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם לרשת
אחוזה. אי הכי גרים נמי, אתם ולא גרים. [עה]אמה העבריה נקנית
בשטר מנלן, אמר (רב הונא) [עולא] אמר קרא [עו]אם אחרת יקח לו
הקישה הכתוב לאחרת מה אחרת נקנית בשטר אף אמה העבריה
נקנית בשטר כו׳. ורב חסדא אמר לא תצא כצאת העבדים אבל נקנית
כקנין עבדים ומאי ניהו שטר אבל בחזקה לא דאמר קרא והתנחלתם
אותם אותם בחזקה ולא אחר בחזקה כו׳. ומה ראית, מסתברא שטר
הוה ליה לרבויי שכן מוציא באישות בת ישראל. ורב הונא, לא תצא
כצאת העבדים שאינה יוצאה בראשי אברים כעבד. ורב חסדא,
אם כן נכתוב קרא לא תצא כעבדים מאי כצאת שמע מינה תרתי.
[עז]והתנחלתם אותם וגו׳ הקישן הכתוב לעבד כנעני ולשדה אחוזה מה
שדה אחוזה נקנית בכסף בשטר ובחזקה אף עבד כנעני נקנה
בכסף בשטר ובחזקה. אי מה שדה אחוזה חוזרת לבעלים ביובל
אף עבד כנעני חוזר לבעלים ביובל, ת״ל לעולם בהם תעבודו. ת״ר
כיצד בחזקה התיר לו מנעלו, הנעיל לו מנעלו, או הוליך כליו אחריו
לבית המרחץ הפשיטו הרחיצו סכו גרדו הלבישו הנעילו הגביהו
קנהו (לו), א״ר שמעון לא תהא חזקה גדולה מהגבהה שהגבהה קונה
בכל מקום כו׳. [עח]הבנים נוחלין את האב ולא הבנות דכתיב והתנחלתם
אותם לבניכם אחריכם ולא לבנותיכם. אלא מעתה למען ירבו ימיכם
הכי נמי בניכם ולא בנותיכם, ברכה שאני: [עט]מנין (כה) למוחזק
אחריו בנו שהוא בנו, ת״ל לבניכם אחריכם: לרשת אחוזה הרי הן
כאחוזה מה אחוזה אין לה אונאה אף עבדים אין להן אונאה:
[פ]לעולם בהם תעבודו. איזהו סימניה של בוגרת. רבי יוסי הגלילי
אומר משיעלה הקמט תחת הדד. אמר שמואל לא שיעלה
הקמט ממש אלא כל שתחזור ידיה לאחוריה ונראה כמו שיעלה
קמט תחת הדד. שמואל בדק באמתיה ויהיב לה ארבעה (מאה)
זוזי דמי בשתה. שמואל לטעמיה דאמר שמואל לעולם בהם
תעבודו לעבודה ניתנו ולא לבושת, שמואל מייחד להן. רב נחמן
מחליף להן. רב ששת מסר להו לערבאי ואמר להו אזדהרו מישראל.
[פא]לעולם בהם תעבודו רשות דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר
חובה. מ״ט דרבי ישמעאל איידי דכתב רחמנא [פב]לא תחיה כל
נשמה איצטריך נמי למיכתב לעולם בהם תעבודו למישרי אחד
מכל האומות שבא על הכנענית והוליד ממנה בן [שאתה רשאי
לקנותו] דתניא מנין לאחד מן האומות שבא על הכנענית וילדה לו
בן וכו׳ (כדלעיל). ורבי עקיבא מטהם תקנו נפקא, לעולם בהם
תעבודו למה לי, לחובה. ורבי ישמעאל בהם ולא באחיכם. ורבי
עקיבא [באחיכם] מסיפיה דקרא נפקא ובאחיכם בני ישראל לא
תרדה בו בפרך. ור״י איידי דכתב ובאחיכם כתב נמי בהם. לכדתנא
כו׳ כל פרשה שנאמרה ונשנית לא נשנית אלא בשביל דבר שנתחדש
בה. [פג]אמר רבא בהני תלת מילי נחתי בעלי בתים מנכסיהם דמפקי
עבדייהו לחירות ומסיירי נכסייהו בשבתא ודקבעי סעודתייהו
בשבתא בעידן בי מדרשא. שתי משפחות היו בירושלים אחת קבעה
סעודתה בערב שבת ואחת קבעה סעודתה בשבת בזמן מדרש
ושתיהן נעקרו. [פד]מעשה ברבי אליעזר שנכנס לבית הכנסת ולא
מצא שם עשרה ושחרר עבדו, והא המשחרר עבדו עובר בעשה
שנאמר לעולם בהם תעבודו, לדבר מצוה שאני. והא מצוה בעבירה
הוא, מצוה דרבים שאני. [פה]רב סעורם אחוה דרבא הוה תקיף אינשי
דלא הוו מעלו ומעייל להו [פו]בגוהרקא דרבא, א״ל רבא שפיר קא
עבידת דתניא ראיתו שאינו נוהג כשורה מנין שאתה רשאי
להשתעבד בו, ת״ל לעולם בהם תעבודו ובאחיכם, יכול אפילו נוהג
כשורה, ת״ל איש באחיו לא תרדה בו בפרך. [פז]ובאחיכם בני ישראל
איש באחיו אין לי אלא איש באיש, איש באשה אשה באיש אשה
באשה מנין, תלמוד לומר איש באחיו מכל מקום, לא תרדה בו
בפרך, בו אי אתה רודה בפרך, אבל רודה אתה בבן חורין. וכי
תשיג יד גר ותושב עמך מי גרם לזה שיעשיר דבוקו עמך. ומך
אחיך עמו מי גרם לזה שיעני דבוקך עמו. ונמכר לגר זה גר צדק.
תושב זה גר אוכל נבלות. משפחת גר זה הנכרי, כשהוא אומר
לעקר, להביא את הנמכר לאלילים עצמה. [פח]איזהו גר תושב זה
שקבל עליו בפני שלשה שלא לעבוד אלילים דברי רבי מאיר.
וחכמים אומרים כל שקבל עליו שבע מצות שקבלו עליהן בני נח:

אחרים

כמ״ק ובמ״ק סא קדושין טו: סב בס כח: *כפר האזן: סג מכות יג: סד הו״כ: סו סנהדרין כו: כז שמות כ: כח הו״כ: סט כותה ג: ע גיטין לז: עא במדבר כח:
*יבמות נ״ו, ע״ש כל המימרא כי פה נעתק רק סוף המימרא: עב הו״כ: עג כתובות מג: עד גיטין לט: עה קדושין טז ע״ב, כי בכאן נתקלקל: עו שמות כא:
עז בס כב: עח ב״ב קי: עט הו״כ: פ נדה מז: פא סוטה ג: פב דברים כ: פג גיטין לח: פד ברכות מז: פה ב״מ עג: פו בגוהרקא מרכבה: פז הו״כ: פח ע״ז כד:

זית רענן (כב) ויצא מעמך, משמע שלעולם יהיה עמך עד שעת יציאתו שפעמים ניחא לאינש בכפר ופעמים ניחא ליה בכרך: מדעת רבם, פי׳ שהיה לו קודם שנמכר אשה ובנים וידע רבו מהם: (כג) לא יעשם סימטא, פי׳ שלא יטכרם בפרהסיא בתוך הסימטא: אבן הלקח, שמוכרין עליו העבדים: מותר לשעבדו, ולא אמרינן מסתמא שהררה: (כד) בניהם ובנותיהם, מהם משמע שקונה ממנו איש אחר ואין קונה עצמו: ה״ל אשר הולידו בארצכם, משמע האבות עצמן: אמה אין לה קידושין, כדילפינן בפ׳ משפטים מוהוא יצא בגפו: וגם מבני התושבים וכו׳, היינו אחד מן האומות שבא על הכנענית והוליד בן מותר לקנותו בעבד וע״ז קאי אין לי אלא שמותר לקנות הבן קטן כעבד מנין שאם נתגדל הבן שמותר לקנותו כעבד דה״א כיון שנהגדל בארץ כנען יהיה דין כנעני; ה״ל מהם תקנו וממשפחתם אשר עמכם משמע אע״פ שנתגדלו עמכם: (כה) למוחזק אחריו, אע״ג דלא ידעינן בודאי שהוא בנו דקי״ל סוקלין ושורפין על החזקה כדאיתא בקידושין פ״ד:

אחרים אומרים אלו לא באו לכלל גר תושב אלא איזהו גר תושב. רבי יהודה אומר זה גר אוכל נבלות, ומייחדין אצלו יין אפילו בעיר שרובה נכרים, ואין מפקידין אצלו יין אפילו בעיר שרובה ישראל, אבל מפקידין אצלו שמן אפילו בעיר שרובה נכרים יינו כשמנו ושאר כל דבריו ככותי. רבן שמעון בן גמליאל אומר. יינו יין נסך ואמרי לה מותר בשתיה ושאר כל דבריו ככותי ליתן רשות ולבטל רשות. והתניא איזהו גר תושב כל שקבל עליו בפני שלשה שלא לעבוד אלילים, כי תניא ההיא להחיותו. פטאחרי נמכר גאולה תהיה לו. א"ר שמעון דבר זה דרש ר"ע כשבא (מכופרי) [מזפירין] מנין לגזלו שהוא אסור שנאמר אחרי נמכר גאולה תהיה לו שלא ימשכננו ויצא, יכול צינלום עליו תלמוד לומר וחשב עם קונהו ידקדק עם קונהו. גזלו אסור הפקעת הלואתו מותר. אמר ליה אביי לרבא עבד עברי נמי הפקעת הלואתו היא, רבא לטעמיה דאמר רבא עבד עברי גופו קנוי:

תרסה אמר רבי שמעון חסידא גזל הנכרי אסור, אבדת כותי מותרת*. מנין לגזל נכרי שאסור שנאמר ואכלת את כל העמים בזמן שהן מסורין בידך. אבדת כותי מותרת דכתיב לכל אבדת אחיך לאחיך אתה מחזיר ואי אתה מחזיר לכותי, אימא הני מילי היכא דלא אתא לידיה דלא מיחייב לאהדורי בהדיה כדישראל אבל היכא דאתא לידיה לכותי נמי ליהדר, אמר רבינא ומצאתה דאתא לידיה משמע. צאבא ואמר לו הריני הולך לימכר (כו) יכול תזקק לו, ת"ל אחרי נמכר אי אתה זקוק לו אלא עד שימכר. גאולה תהיה לו מיד אל תניחהו שיטמע. ומנין שאחיו מאביו קודם לאחיו מאמו, ת"ל אחד מאחיו יגאלנו, דודו (כז) זה אחי אביו, בן דודו זה בן אחי אביו, או משאר בשרו [מלמד] שהקרוב קרוב קודם. או השינה ידו יד עצמו, ונגאל מכל אדם, מה תלמוד לומר יגאלנו שלשה פעמים, לרבות כל גאולות שיהו כסדר הזה. צבבעא מיניה רב הונא בר חיננא מרב ששת עבד עברי הנמכר לנכרי נגאל לחצאין או לא, א"ל ולאו אמרת התם ונמכר כלו ולא חציו ה"נ נגאל כלו ולא חציו. בעא מיניה רב הונא בר חיננא מרב ששת המוכר בית בבתי ערי חומה נגאל לחצאין או אין נגאל לחצאין, גאולה גאולה גמר משדה אחוזה מה שדה אחוזה אין נגאל לחצאין אף האי נמי אין נגאל לחצאין, או דילמא היכא דגלי גלי היכא דלא גלי לא גלי. אמר ליה ממדרשו של רבי שמואל נשמע שלוה וגואל וגואל לחצאין וכו'. אמר רבי שמעון מה טעם לפי שמצינו במוכר שדה אחוזה שיפה כחו שאם הגיע יובל ולא נגאלה חוגרת לבעלים ביובל הורע כחו שאין לוה וגואל וגואל לחצאין, מקדיש שהורע כחו שאם הגיע יובל ולא נגאלה יוצאה לכהנים ביובל, יפה כחו שלוה וגואל וגואל לחצאין. האי מוכר בית בבתי ערי חומה נמי הואיל והורע כחו שאם מלאה לו שנה תמימה ולא נגאל נחלט, יפה כחו שלוה וגואל וגואל לחצאין. תני חדא לוה וגואל ותניא אידך אינו לוה וגואל, לא קשיא הא רבנן הא רבי שמעון:

תרסט צגנרצע אינו עובד לא את הבן ולא את (האח) [הבת] דכתיב צדורצע אדוניו את אזנו ועבדו לו ולא לבן לו ולא (לאח) [לבת]. נמכר לנכרי אינו עובד את הבן דאמר קרא וחשב עם קונהו ולא עם יורשי קונהו ככלל דאית ליה כו' גר יורש את הנכרי אינו מדברי תורה אלא מדברי סופרים יורשים כו', אקילו רבנן גבי גר שמא יחזור לסורו. ורבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן נכרי יורש את אביו דכתיב צהכי לבני לוט נתתיה ירושה:

צווחשב עם קונהו. עמו הוא מחשב (כח) ואין מחשב עם היורשין, משנת המכרו לו עד שנת היובל ואין יוצא בשש. והיה כסף ממכרו בכסף הוא נמכר ואין נמכר לא בתבואה ולא בכלים. מנין שיוצא בגרעון כסף. תלמוד לומר אם עוד רבות בשנים לפיהן ישיב גאולתו (כתוב ברמז תרס"ד). צז ההוא גברא דקדיש *בשיראי רבה אמר לא צריכא שומא ורב יוסף אמר צריכא שומא. אי דאמר לה בכל דהו דכולי עלמא לא צריכא שומא, אי דאמר לה חמשין ולא שוו המשין הא לא שוי, כי פליגי דאמר חמשין ושוי חמשין, רבה אמר לא צריכא שומא דהא שוי חמשין. ורב יוסף אמר צריכא שומא כיון דאיתתא לא בקיאה בשומא לא סמכא דעתה. ואיכא דאמרי בכל דהו נמי פליגי. רב יוסף אמר שוה כסף ככסף מה ככף דקיץ אף שוה ככף דקיץ. אמר רב יוכף מנא אמינא לה דתניא מככף מקנתו בככף הוא נקנה ואינו נקנה בתבואה וכלים. היכי דמי אילימא דלא מיקני בהו כלל, ישיב גאולתו אמר רחמנא לרבות שוה כסף ככסף, אלא דלית בהו שוה פרוטה מאי איריא תבואה וכלים אפילו כסף נמי, אלא לאו דאית בהו שוה פרוטה וכיון דלא קייצי לא. ואידך, אמר לך לעולם דלית בהו שוה פרוטה ולא מיבעיא קאמר לא מיבעיא כסף דאי אית ביה שוה פרוטה אין אי לא לא אבל תבואה וכלים כיון דמקרבא הנייתן גמרה ומקנייא נפשה קא משמע לן. צחעבד עברי נקנה בכסף ובשטר וקונה את עצמו בשנים וביובל ובגרעון כסף, יתירה עליו אמה העבריה שהיא קונה את עצמה בסימנין. הנרצע נקנה ברציעה וקונה את עצמו ביובל ובמיתת האדון. בכסף מנלן אמר קרא מכסף מקנתו מלמד שנקנה בכסף. אשכחן עבד עברי הנמכר לנכרי הואיל וכל קנינו דנכרי בכסף, נמכר לישראל מנלן, אמר קרא צטוהפדה מלמד שמגרע פדיונה ויוצאה. אשכחן אמה העבריה הואיל ומיקדשה בכסף מיקניא נמי בכסף, עבד עברי מנלן. אמר קרא קכי ימכר לך אחיך העברי או העבריה מקיש עבד עברי לאמה העבריה מה אמה העבריה נקנית בכסף אף עבד עברי נקנה בכסף. אשכחן מכרוהו בית דין הואיל ונמכר בעל כרחו נקנה בכסף. מוכר עצמו מנלן אמר קרא וכי תשיג וי"ו מוסיף על ענין ראשון. (כט) קאנמכר ממנה מנה [והשביח] והרי הוא [יפה] ממאתים כאתים מנין שאין מחשבין אלא ממנה מנה, ת"ל מכסף מקנתו. ממאתים ואינו [יפה] אלא ממנה מנה מנין וכו' ת"ל כפי שניו ישיב את גאולתו, למדנו לנמכר לנכרי שנגאל ידו על העליונה. מנין אף נמכר לישראל ונגאל ידו על העליונה, ת"ל שכיר שכיר לגזרה שוה מה שכיר האמור בנכרי נגאל וידו על העליונה אף שכיר האמור בישראל נגאל וידו על העליונה, כשכיר שנה בשנה יהיה עמו מה שאוכל יאכל ומה ששותה ישתה. לא ירדנו בפרך לעיניך יכול יכנס לביתו לידע מה עושין לו, ת"ל לעיניך אי אתה מצווה אלא לעיניך. קבמרבין על השכר ואין מרבין על המכר, כיצד השכיר לו את החצר בפחות וא"ל אם מעכשיו אתה נותן לי הרי הוא לך בעשרה סלעים לשנה ואם של חדש בחדש סלע לחדש מותר. מכר לו את השדה וא"ל אם עכשיו אתה נותן לי הרי שלך באלף זוז ואם לגורן בשנים עשר מנה אסור, מאי שנא רישא מאי שנא סיפא, רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו שכירות אין משתלמת אלא לבסוף והאי כיון דלא מטא זמניה למיגבי לאו אגר נטר ליה משוי הוא דהכי שווי והאי דקאמר ליה אם מעכשיו אתה נותן לי הרי שלך בעשר סלעים איזולי הוא דקא מוזיל גביה. סיפא כיון דזביני ניניהו בעי למישקל דמי כיהשתא הלכך אגר נטר הוא ואסור. אמר רבא דקו בה רבנן בהא מילתא ואוקמוה אקרא כשכיר שנה בשנה יהיה עמו שכירות של שנה זו אינה משתלמת אלא בשנה אחרת. קגתניא רבי אומר אם לא יגאל באלה נגאל ואין נגאל בשש, שיכול ומה מי שאינו נגאל באלה נגאל בשש זה שנגאל באלה אינו דין שנגאל בשש, ת"ל באלה באלה הוא נגאל ואינו נגאל בשש וכו', אמר קרא יגאלנו לזה ולא לאחר. רבי יוסי הגלילי אומר באלה לשחרור בשאר כל אדם לשעבוד. רבי עקיבא אומר באלה לשעבוד בשאר כל אדם לשחרור. ובסברא קמיפלגי. רבי יוסי הגלילי סבר מסתברא גאולת אחרים לשעבוד דאי אמרת לשחרור מימנעי ולא פרקי ליה. רבי עקיבא סבר מסתברא גאולת קרובים לשעבוד דאי אמרת לשחרור כל יומא אזיל ומזבן נפשיה. וחכמים אומרים הכל לשחרור. כאן חכמים רבי היא דכפיק ליה האי באלה לדרשא אחריתא ומקרא נדרש בין לפניו בין לאחריו. ורבי האי ויצא בשנת היובל מאי עביד ליה, מיבעי ליה לכדתניא ויצא בשנת היובל בנכרי שישנו תחת ידך הכתוב מדבר, או אינו אלא בנכרי שאינו תחת ידך, אמרת וכי מה אפשר לעשות לו, הא אינו מדבר אלא בנכרי שישנו תחת ידך. קדכי לי בני ישראל עבדים אמר רב פועל יכול לחזור בו אפילו בחצי היום שנאמר כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם ולא עבדים לעבדים. אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים על תנאי כך הוצאתי אותם מארץ מצרים שלא ישתעבדו:

כו קהאני ה' אלהיכם. מה ת"ל מלמד שכל המשעבד בהם למטה כאלו משעבד בהם למעלה, לא תעשו לכם אלילים זה אחד מן השמות המגונים שנקראת עבודת אלילים על שם מעשיה. ופסל ומצבה מה הפסל (ל) עשייתו פסלתו אף מצבה עשייתה פסלתה

ממ"ק ובמ"ק פס נ"ק קיג : צ פי' יטעהו כהשכון : *פי' מותר להתעלם ממנה ואינו מחוייב לטרוח ולהחזירה ואע"ג דאתא לידו מותר לו להניחה בהורה על מקומה, אבל לא לעכבה לעצמו שזה בכלל גזל : צא תורת כהנים : צב קדושין כ : צג שם יז : צד שמות כא : צה דברים ג : צו תורת כהנים : צז קדושין ז : *בשיראי נגד מפי : צח קדושין יד : צט שמות כא : ק דברים טו : קא תורת כהנים : קב ב"מ סה : קג קדושין טו : קד ב"ק קיז : קה תורת כהנים :

זית רענן (כו) יכול תזקק לו, פי' ליתן לו ממון שלא ימכור עצמו : אחד מאחיו, משמע אחד מאחיו קודם לחברו ומסתמא אחיו מאביו קודם דמשפחת אב קרויה משפחה : (כז) זה אחי אביו, כדאשכחן ערות אחי אביך לא תגלה דודתך היא : כסדר הזה, קרוב קרוב קודם : (כח) ואין מחשב עם היורשין, דיוצא לחירות במיתת האדון : מני, שיוצא בגרעון, דה"א שמחויב ליתן כל דמי כספו : (כט) נמכר מנה מנה, פי' שעבודת כל השנה היו במנה ועכשיו הוקר ועמד במאתים : (ל) עשייתו פסלתו, שמשנת עשיה נאסר :

פסלתה, מה מצבה בל תקימו, אף פסל בל תקימו. לא תקימו לכם אלו מרקולים שעל הדרכים. רשב״ג אומר אלו המנים שבראשי גגות. ואבן משכית. קרב איקלע לבבל בתענית צבור קם קרא בספרא פתח בריך התים לא בריך ונפול כולי עלמא על אנפייהו ורב לא נפיל על אפיה, מאי טעמא לא נפל על אפיה, רצפה של אבנים הוה ותניא ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחות עליה, בארצכם אי אתה משתחוה אבל אתה משתחוה במקדש. וכדעולא לא אסרה תורה אלא רצפה של אבנים בלבד. אי הכי מאי איריא רב אפילו כולהו נמי, קמיה דרב הוא דהואי. וליזיל גבי ציבורא ולינפול על אפיה, לא מטרח ציבורא. אמר רב חייא בריה דרב הונא הזינא להו לאביי ורבא דמצלי אצלויי. קאת שבתותי תשמרו (כתוב למעלה ברמז תר״ד). כנגד זה הנמכר לנכרי הכתוב מדבר שלא יאמר [הואיל] רבי עובד אלילים אף אני עובד אלילים. רבי מגלה עריות אף אני אגלה עריות, רבי מחלל שבתות אף אני אחלל שבתות, ת״ל לא תעשו לכם אלילים ופסל ומצבה לא תקימו לכם ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחות עליה כי אני ה׳ אלהיכם את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו (לא) הזהיר בו הכתוב את כל המצות. אני ה׳ אני נאמן לשלם שכר:

פרשת בחקתי

תרע״ה חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך אמר דוד לפני הקב״ה רבונו של עולם בכל יום ויום הייתי מחשב ואומר למקום פלוני אני הולך, לבית דירה פלונית אני הולך, והיו רגלי מביאות אותי לבתי כנסיות ולבתי מדרשות, הה״ד ואשיבה רגלי אל עדותיך, רבי (חנינא) [הונא] בשם ר׳ אחא אמר השבתי מהן שכרן של מצות והפסדן של עבירות ואשיבה רגלי אל עדותיך. ר׳ מנחם התניה דר׳ (חנינא) [אלעזר בר אבינא] אמר חשבתי מה שכתבת לנו בתורה אם בחקתי תלכו ומה כתיב תמן ונתתי שלום בארץ, ואם לא תשמעו לי מה כתיב תמן ויספתי ליסרה אתכם. ר׳ אבא בריה דרבי חייא בשם רבי (חייא) [יונתן] אמר חשבתי ברכות והשבתי קללות, חשבתי ברכות מאל״ף ועד תי״ו, וחשבתי קללות מן וי״ו ועד ה״א ולא עוד אלא שהן הפוכות הא כיצד אם זכיתם אני הופך לכם את הקללות לברכות ואימתי כשתשמרו את תורתי, הה״ד אם בחקותי תלכו. [א״ר אלעזר] בנוהג שבעולם מלך בשר ודם גוזר גזרה אם רוצה הוא מקיימה ואם לאו סוף שמקיימה על ידי אחרים, אבל הקב״ה אינו כן, אם גוזר גזרה הוא מקיימה תחלה (איש אמו ואביו תיראו) [הה״ד במפני שיבה תקום והדרת פני זקן ויראת מאלהיך אני ה׳], אני הוא שקיימתי מצות זקן תחלה, דבר אחר אם בחקתי תלכו חוקים שחקקתי בהם את השמים ואת הארץ, שנאמר גאם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי, חוקים שחקקתי בהם את השמש ואת הירח שנאמר דכה אמר ה׳ נותן שמש לאור יומם חקות ירח וכוכבים לאור לילה, חוקים שחקקתי בהם את הים שנאמר הבשומו לים חקו. חקים שהקקתי בהם את החול שנאמר ואשר שמתי חול גבול לים חק עולם, חוקים שהקקתי בהם את התהום שנאמר זבחוקו חוג על פני תהום חוק וחוג לגזרה שוה. חוקים שבהן חקוקים על יצר הרע הה״ד חהוי החוקקים חקקי און. אמר ר׳ לוי משל למקום אדרימון* שהוא משובש בגייסות הושיב בה המלך קוסטרינוס* אחד לשמרו, כך אמר הקב״ה התורה אבן ויצר הרע אבן, האבן תשמור את האבן, התורה אבן דכתיב טואתנה לך את לוחות האבן וגו׳ ויצר הרע אבן שנאמר יוהסירותי את לב האבן מבשרכם. חוקים שהן מביאין את האדם לחיי העולם הבא, שנאמר יאוהיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו כל הכתוב לחיים בירושלים הוא העוסק בתורה שהיא עץ חיים, הסייף והספר ניתנו מכורכין מן השמים, אמר להם [הקב״ה] אם תשמרו מה שכתוב בספר הזה תנצלו מן הסייף הזה, ואם לאו הוא הורג אתכם. והיכן משמעו של דבר שנאמר יבויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים ואת להט החרב המתהפכת לשמור את דרך עץ החיים, דרך זו דרך ארץ, ואחר כך עץ החיים זו תורה. ר׳ שמעון בן יוחאי אומר הככר והמקל ניתנו מכורכין מן השמים, אמר להם אם שמרתם את התורה הרי הככר לאכול, ואם לאו הרי המקל ללקות בו, מהיכן משמעו של דבר שנאמר יגאם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו, ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו וחרבון תאכלו. אמר ר׳ אחא צריכין ישראל לחרובא עבדון תתובא. אמר ר׳ עקיבא יאי הוא מסכנותא לברתיה דיעקב כערקא סומקא ברישיה דסוסיא חיורא:

תרע״ו יד זה שאמר הכתוב טואם חרוצים ימיו, כשברא הקב״ה את העולם חרץ ימיו של כל אחד ואחד, שנאמר (א) טזוהיו לאותות ולמועדים, ולמי נתנם לישראל שנאמר יזמגיד דבריו ליעקב חקיו וגו׳. מספר חדשיו אתך חקיו עשית [ולא יעבור] אמר הקב״ה לישראל אם עשיתם חקי אין השטן נוגע בכם, שנאמר יחמדי עברו יקח אתכם הוי חקיו עשית ולא יעבור. אדם הראשון אלו שמר את התורה ואת המצוה שנתתי לו לא מת, לפיכך כתיב אם בחקתי תלכו יטאם בחקתי וגו׳ (ב) מלמד שהמקום מתאוה שיהו ישראל עמלים בתורה, וכן הוא אומר כלו עמי שומע לי ישראל בדרכי יהלכו כמעט אויביהם אכניע ועל צריהם אשיב ידי. ואומר כאלוא הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך וצדקתך כגלי הים, ואומר כבמי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי וגו׳. אם בחקתי תלכו יכול אלו המצות. כשהוא אומר ואת מצותי תשמרו הרי מצות אמורות, הא שאינו אומר אם בחקתי תלכו אלא שיהו ישראל עמלים בתורה, וכן הוא אומר אם לא תשמעו לי. וכן הוא אומר כגזכור את יום השבת לקדשו, יכול בלבך, כשהוא אומר כדשמור את יום השבת, הרי שמירת הלב אמורה, הא אינו אומר זכור את יום, אלא להיות שונה בפיך. וכן הוא אומר כהזכור את אשר הקצפת, יכול בלבך, כשהוא אומר אל תשכח הרי שכחת לב אמורה, הא אינו אומר זכור להיות שונה בפיך, וכן הוא אומר כוזכור את אשר עשה ה׳ אלהיך למרים, יכול בלבך, כשהוא אומר כזהשמר בנגע הצרעת לשמור מאד ולעשות הרי שמירת הלב אמורה הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפיך. וכן הוא אומר כחזכור את אשר עשה לך עמלק, יכול בלבבך כשהוא אומר לא תשכח הרי שכיחת לב אמורה הא שאינו אומר זכור אלא להיות שונה בפיך. כטאמר ר׳ לוי בוא וראה שלא כמדת הקב״ה מדת בשר ודם. הקב״ה ברך את ישראל בעשרים ושתים אותיות וקללן בשמונה. ברכן בעשרים ושתים מאם בחקותי עד קוממיות, וקללן בשמונה, מואם בחקתי תמאסו עד געלם נפשם, ואלו משה רבינו ברכן בשמונה מוהיה אם שמוע עד לעבדם וקללם בעשרים ושתים מוהיה אם לא תשמע עד ואין קונה. לבשלמא לר׳ מאיר היינו דכתיב אם בחקותי תלכו ואם בחקותי תמאסו, אלא לרבי חנינא בן גמליאל למה לי, איצטריך סלקא דעתך אמינא אם בחקתי תלכו ברכה, ואם בחקתי תמאסו לא ברכה ולא קללה קמ״ל. לאאם בחקתי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם, הלמד לעשות ולא הלמד שלא לעשות. שהלמד שלא לעשות נוח לו שלא נברא. לבאמר ר׳ חמא בר חנינא אם שמרתם [את התורה] הרי אני מעלה עליכם כאלו אתם עושים אותם כדכתיב ועשיתם אותם. אמר רבי חנינא בר פפא [א״ל] אם שמרתם את התורה מעלה אני עליכם כאלו אתם עושים עצמכם הה״ד ועשיתם אתם. א״ר יוחנן הלמד שלא לעשות נוח לו אלו נהפכה שליתו על פניו ולא יצא לעולם, אמר ר׳ אחא הלמד ע״מ לעשות זוכה לרוח הקדש, מה טעם לגלא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה וגו׳ כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל ואין תשכיל אלא רוח הקדש, כמה דאת אמר לדמשכיל לאיתן האזרחי: ונתתי גשמיכם בעתם. שלשה נתנו מתנה לעולם התורה והמאורות [והגשמים]. לזונתתי גשמיכם בעתם לא שכורה ולא צמאה אלא בינונית. שכשהגשמים הללו מרובים מטשטשין את הארץ ואינה עושה פירות. לוונתתי אני ולא על ידי מלאך ולא ע״י שליח, גשמיכם ולא גשמי כל הארצות, וכן הוא אומר *הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים וגו׳. לזונתתי גשמיכם בעתם ברביעיות, או אינו אלא בערבי שבתות אמרו אפילו שנים כשני אליהו וגשמים יורדין בערבי שבתות אינו אלא סימן קללה הא מה אני מקיים ונתתי גשמיכם בעתם (בלילות) [בלילי רביעיות]. מעשה בימי הורדוס שהיו הגשמים יורדין בלילות, בשחרית נשבה הרוח וזרחה החמה ונתנגבה הארץ והפועלין יוצאין ועושין מלאכתן ויודעין שמעשיהם לשם שמים. ונתתי גשמיכם בעתם, בלילי שבתות. אמרו

במ״ק ובמ״ק קו מגינס .ג: קו תורת כהנים: א ויקרא רכה, תהלים קיט: ב ויקרא יט: ג ירמיה לג: א בס לא: ב משלי נ: ג ירמיה ס: ד משלי ח: ה ישעיה ו.
*נ״ל אריכון ופי׳ מדבר: *קוסטרינוס מערכת הגל: ו שמות כד: ז יחזקאל לו: ח ישעיה ד: ט ברכות ג: י ישעיה א: יא תנחומא: יב איוב יד:
יג ברכות א: יד תהלים קנו: טו ישעיה כח: טז תורת כהנים: יז תהלים פא: יח ישעיה מח: יט דברים ו: כ שמות כ: כא דברים ה: כב שם ט: כג שם כד: כד שם:
כה שם כה: כו ב״ב פח: כז קדושין סא: כח תורת כהנים: כט ויקרא רבה: ל יהושע א: לא תהלים פט: לב תענית כג: לג כפרי: לד תורת כהנים: *איוב ה:

ז״ת רענן (ל) מה מצבה בל תקימו, אע״פ שלא עבדה כדכתיב ולא תקים לך מצבה: אף פסל בל תקימי, דה״א דקאי למעלה לא תעשו לכם אלילים ופסל, ומצבה לא תקימו לכם, ומלת פסל קאי אלמעלה: אלו מרקולים, נ״ל דהוא מצבה של אבנים ורשב״ג מפי׳ פסל דהיינו המנים: (לא) הזהיר בו הכתוב, פי׳ מכח שיתירא מהמקדש דהיינו ממי שהזהיר על המקדש ישמור כל המצות: (א) והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים, דריש על שנות אדם: (ב) אין אם אלא לשון תחנונים. כ״ה בגמ׳ (ע״ז ג): להיות שונה לזכר בפה, היינו קדוש היום: זכור אשר הקצפת, פי׳ לזכור מה שהקציפו אבותינו במעשה עגל שהפשע שמור לדורות: בערבי שבתות, היינו ביום:

אמרו מעשה בימי שמעון בן שטח היו גשמים יורדין מלילי שבת ללילי שבת עד שנעשו חטין ככליות ושעורים כגרעיני זיתים ועדשים כדינרי זהב וצררו מהם חכמים והניחו דוגמא לדורות להודיע כמה חטא גורם, וכן הוא אומר [לה]עונותיכם הטו אלה וחטאתיכם מנעו הטוב מכם. ונתתי גשמיכם בעתם, ולא גשמי כל שאר ארצות הא מה אני מקיים [לו]ונברכו בך כל משפחות האדמה, שיהו פירות מרובים בארץ ישראל ורעב בכל הארצות, ויהיו באים (נוטלין) [ולוקחין] מכם ומעשירין אתכם בכספים, כענין שנאמר [לז]וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים ובארץ כנען, ואומר [לח]ובימיך דבאך שיהו כל הארצות דובאים כסף ומביאות לארץ ישראל:

הרעב ונתנה הארץ יבולה לא כדרך שעושה עכשיו אלא כדרך שעשתה בימי אדם הראשון. ומנין אתה אומר שהארץ עתידה להיות נזרעת ועושה פירות בת יומה (ג) ת"ל [לט]זכר עשה לנפלאותיו. ואומר [מ]תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע מלמד שבו ביום שנזרעת בו ביום עושה פירות. ועץ השדה יתן פריו לא כדרך שעושה עכשיו אלא כדרך שעשתה בימי אדם הראשון. ומנין אתה אומר יהא אילן ניטע ועושה פירות בן יומו, תלמוד לומר זכר עשה לנפלאותיו, ואומר עץ פרי עושה פרי למינו מלמד שבו ביום שניטע בו ביום עשה פירות. ומנין שאף העץ עתיד (להיות) מאכל. תלמוד לומר עץ פרי, אם ללמד שעושה פירות הרי כבר נאמר עושה פרי, אם כן למה נאמר עץ פרי, אלא מה פרי מאכל, אף העץ עתיד להיות מאכל, ומנין שאף אילני סרק עתידין להיות להוציא פירות, תלמוד לומר ועץ השדה יתן פריו. והשיג לכם דיש את בציר שתהיו עסוקים בדיש עד שתגיע בציר. ובציר ישיג את זרע שתהיו עסוקים בבציר עד שתגיע זרע. ואכלתם לחמכם לשובע אין צריך לומר שיהא אדם אוכל הרבה ושבע, אלא אוכל קימעא ומתברך (עליו) [במעיו] כמה שנאמר להלן [מא]וברך את לחמך ואת מימיך. וישבתם לבטח בארצכם, בארצכם אתם יושבים לבטח ואי אתם יושבים לבטח בחוצה לארץ. שמא תאמרו הרי מאכל הרי משתה אם אין שלום אין (כא') כלום, תלמוד לומר ונתתי שלום בארץ, מלמד שהשלום שקול כנגד הכל. וכן הוא אומר [מב]עושה שלום במרומיו. ואומר עושה שלום ובורא את הכל מגיד שהשלום שקול כנגד הכל. ושכבתם ואין מחריד לא יראין מכל אדם. והשבתי חיה רעה רבי יהודה אומר מעבירם מן העולם. רבי שמעון אומר משביתם שלא תזיק. אמר ר' שמעון אימתי הוא שבחו של הקב"ה. כשאין מזיקין או כשיש מזיקין ואין מזיקים הוי אומר כשיש מזיקין ואין מזיקים. וכן הוא אומר [מג]מזמור שיר ליום השבת למשבית מזיקין מן העולם שלא יזיקו. וכן הוא אומר [מד]וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ ועגל וכפיר ומריא יחדו ונער קטן נוהג בם ופרה ודוב תרעינה יחדו ירבצו ילדיהן ואריה כבקר יאכל תבן ושעשע יונק על חור פתן ועל מאורת צפעוני גמול ידו הדה, מלמד שיהא תינוק מישראל מושיט אצבעו לתוך עיניו של צפעוני ומוציא מרה מתוך פיו. ואומר [מה]גמול ידו הדה* זו חיה ההורגת את הבריות. וחרב לא תעבור בארצכם אין צריך לומר לבאין למלחמה, אלא שלא יהו עוברין ושבין ממדינה למדינה כדרך שעברו בימי יאשיהו:

ורדפתם את אויביכם ונפלו. שיהו נופלים איש בחרב רעהו. ורדפו מכם חמשה מאה. מכם מן החלשים שבכם ולא מן הגבורים שבכם. ומאה מכם רבבה ירדופו, וכי כך הוא החשבון. והלא אין ראוי לומר אלא מאה מכם שני אלפים ירדופו. אלא אין דומין המועטין העושין את התורה למרובין העושין. ונפלו אויביכם לפניכם לחרב. שיהו נופלין שלא כדרך הארץ. ופניתי אליכם, משל למה הדבר דומה לבעל הבית ששכר פועלים, והיה שם פועל אחד שעשה עמו מלאכה שלש שנים ובאו פועלים ליטול שכרן ובא פועל ההוא עמהן, ובעל הבית אומר לפועל בני, הללו עשו עמי מועט אתן להם שכר מועט אבל אתה חשבונות הרבה יש לי לחשוב עמך. כך ישראל מבקשין שכרן בעוה"ז מלפני המקום, והאומות מבקשין שכרן מלפני המקום. והמקום אומר להם לישראל בני אפנה לכם הללו עושין עמי מועט אני אתן להם שכר מועט בעוה"ז שמועט. אבל אתם חשבונות הרבה יש לי לחשב עמכם. ופניתי אליכם בטובה. והפריתי אתכם בפריה ורביה. והרביתי אתכם בקומה זקופה. והקימותי את בריתי אתכם לא כברית הראשונה שהפרתם אותה, [שנאמר [מו]אשר המה הפרו את בריתי ואנכי בעלתי בם נאם ה', אלא ברית חדשה שלא תופר מעתה שנאמר] הנה ימים באים נאם ה' וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה: ואכלתם ישן נושן מלמד שכל המתיישן יפה מחברו. נושן אין לי אלא יין שדרכו להיות כך. מנין לרבות כל דבר המיושן תלמוד לומר ישן נושן. וישן מפני חדש תוציאו שיהו אוצרות מלאין ישן וגרנות מלאין חדש. ואתם תהיו מקפידים היאך נוציא ישן לפני חדש. ונתתי משכני בתוככם זה בית המקדש. ולא תגעל נפשי אתכם משגאל אתכם עוד איני מואס בכם (כתוב בסוף פרשת נח): והתהלכתי בתוככם משלו משל למה הדבר דומה למלך שבא אצל אריסו והיה האריס ההוא מיטמר מלפניו. והמלך אומר לאריס מה לך שאתה מיטמר מלפני. הריני כיוצא בך. כך עתיד המקום לטייל בין הצדיקים וצדיקים מזדעזעין מלפניו והמקום אומר להם לצדיקים מה לכם שאתם מזדעזעים מלפני הריני כיוצא בכם. [אי] לפי שאני כיוצא בכם יכול לא תהא מוראי עליכם, תלמוד לומר והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם, אם אין אתם מאמינים לי בדברים הללו אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים אני הוא שעשיתי לכם נסים במצרים, עתיד אני לעשות לכם את כל (המעשים) [הנסים] האלו. מהיות להם עבדים מה תלמוד לומר. לפי שנאמר להלן מבית עבדים יכול עבדים לעבדים היו, תלמוד לומר מהיות להם עבדים. עבדים למלכים היו ולא עבדים לעבדים: ואשבור מוטות עלכם. משלו משל למה הדבר דומה לבעל הבית שהיתה לו פרה חורשת והשאילה לאחר להיות חורש בה והיה לו לאיש ההוא עשרה בנים זה בא וחרש וישב לו וזה בא וחרש וישב לו והיתה (ד) המענה ארוכה ורבצה לה אותה פרה. נכנסו כל הפרות ואותה פרה לא נכנסה, וכשראה בעל הבית שלא נכנסה פרתו לא הספיק דעתו לקבל פיוס. מיד קפץ ושבר את העול ופסק את [מז]הסמלונין. כך היו ישראל בעוה"ז שלטון אחד בא ומשעבד והולך לו בא שלטון אחר ומשעבד והולך לו. כשמגיע הקץ אין הקב"ה אומר להם לאומות העולם כך עשיתם לבני. אלא מיד משבר את העול ומקצץ את הסמלונין שנאמר [מח]ואשבור מוטות עלכם. וכן הוא אומר [מט]ה' צדיק קצץ עבות רשעים. [נ]ואולך אתכם קוממיות ר' (יהודה) [שמעון] אומר מאתים אמה, רבי (שמעון) [יהודה] אומר מאה אמה כאדם הראשון. אין לי אלא אנשים. נשים מנין. תלמוד לומר [נא]בנותינו כזויות מחוטבות תבנית היכל, וכמה הוא [תבנית] היכל מאה אמה. דבר אחר קוממיות בקומה זקופה שלא יהיו יראין מכל אדם. ואם לא תשמעו לי (כתוב ברמז תת"צ): [נב]ואם לא תשמעו לי למדרש חכמים. או יכול למה שכתוב בתורה. כשהוא אומר ולא תעשו את כל המצות האלה. הרי מה שכתוב בתורה אמור. הא מה אני מקיים ואם לא תשמעו לי, למדרש חכמים:

תרעג ואם לא תשמעו לי מה תלמוד לומר לי. זה שיודע את רבונו ומתכוין למרוד בו. וכן הוא אומר [נג]כנמרוד גבור ציד [לפני ה'] שאין ת"ל לפני ה'. אלא שהיה יודע את רבונו ומתכוין למרוד בו. וכן הוא אומר [נד]ואנשי סדום רעים וחטאים [לה' מאד] שאין ת"ל לה' מאד. אלא שהיו יודעין את רבונן ומתכוונין למרוד בו. ולא תעשו יש לך אדם שאינו למד אבל עושה, תלמוד לומר ולא תעשו. הא כל שאינו למד אף אינו עושה. או יש לך אדם שאינו למד ואינו עושה, אבל אין מואס באחרים, תלמוד לומר ואם בחקותי תמאסו. הא כל אדם שאינו למד ואינו עושה לסוף שמואס באחרים. או יש לך אדם שאינו למד ואינו עושה ומואס באחרים. אבל אין שונא את החכמים. ת"ל ואם את משפטי תגעל נפשכם. הא כל אדם שאינו למד ואינו עושה ומואס באחרים לסוף ששונא את חכמים. או יש לך אדם שאינו למד ואינו עושה ומואס באחרים ושונא את חכמים אבל מניח את אחרים לעשות. תלמוד לומר לבלתי עשות. הא כל אדם שאינו למד ואינו עושה ומואס באחרים ושונא את חכמים, לסוף שאין מניח את אחרים לעשות. או יש לך אדם שאינו למד ואינו עושה ומואס באחרים. ושונא את חכמים. ואין מניח את אחרים לעשות. אבל מודה במצות שנתנו מהר סיני. תלמוד לומר את כל מצותי. הא כל שאינו למד ואינו עושה ומואס באחרים ושונא את חכמים ואין מניח את אחרים לעשות. לסוף שאינו מודה במצות שנתנו מהר סיני. או יש לך אדם שיש בו כל המדות הללו. אבל אינו כופר בעיקר תלמוד לומר להפרכם את בריתי. הא כל אדם שיש בו כל המדות הללו לסוף שכופר בעיקר. אף [אני] איני מדבר אלא באף. אני שבניתי אני אהרום

ממ"ק ובמ"ק לה ירמיה ה: לו בראשית כח: לז שם: לח דברים לג: לט תהלים קיא: מ בראשית א: מא שמות כג: מב ישעיה מה: מג תהלים צב: מד ישעיה יא: מה שם: מו ירמיה לא: מז הסמלונין רצועות העול: מח ויקרא כו: מט תהלים קכט: נ סנהדרין ק: נא תהלים קמד: נב תורת כהנים. נג בראשית י: נד שם יג:

זית רענן (ג) ת"ל זכר עשה לנפלאותיו, פי' שהקב"ה עשה בבריאת העולם זכרון לנפלאותיו שיעשה אח"כ: וברך את לחמך וגו' והסירותי מחלה מקרבך היינו בקרב המעים תהיה ברכה: *הדה זו חיה וכו', פי' חיה ששמה הדה (הייענע) והורגת הבריות: (ד) המענה, פי' התלם:

אהרוס. ושנטעתי אני אתוש. וכן הוא אומר [נה]הנה (את) אשר בניתי אני הורס ואת אשר נטעתי אני נותש. אעשה זאת זו קשה לכם יותר מן הכל שמי הגדול הוא לכם בעל חוב. לכם מידכם הן הדברים ואין הרעה יוצאה מלפני לעולם. וכן הוא אומר [נו]מפי עליון לא תצא הרעות והטוב. והפקדתי עליכם שיהו המכות פוקדות אתכם מזו לזו עד שהראשונה פקודה אצלכם אביא אחרת ויסמוך לה. בהלה זו המכה המבהלת את בני אדם ואי זו זו מכת מותן. [נז]רבי אליעזר בר יהודה אומר בעון חלה אין ברכה (בממונם) [במכונם] ומארה משתלחת בשערים וזורעים ואחרים אוכלין אותו שנאמר והפקדתי עליכם בהלה אל תקרי בהלה אלא בחלה וכתיב וזרעתם לריק זרעכם. ואם נוהגין מתברכין, שנאמר [נט]ראשית עריסותיכם תתנו לכהן להניח ברכה אל ביתך. [ס]את השחפת יש לך אדם שחולה ומוטל במטה אבל בשרו שמור עליו. תלמוד לומר את השחפת לסוף שבשרו נשחף. או עתים שבשרו נשחף אבל נוח לו ואינו מקדית. תלמוד לומר ואת הקדחת. או עתים שמקדית אבל סבור על עצמו שיחיה. ת"ל מכלות עינים. או הוא אין סבור על עצמו שיחיה אבל אחרים סבורים עליו שיחיה, תלמוד לומר ומדיבות נפש: וזרעתם לריק זרעכם ואכלוהו אויביכם. אם זורעין ואין מצמיח מעתה מה אויבים אוכלים. אלא זורעין שנה [ראשונה] ואינו מצמיח. לשנה אחרת כשהוא מצמיח באין אויבים ואוכלים אותו. ד"א חרעתם לריק זרעכם כנגד בנים ובנות הכתוב מדבר בנים ובנות שיהו לכם חטא מאבדן. וכן הוא אומר [סא]אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם. ונתתי פני בכם כשם שנאמר בטובה ופניתי אליכם. כך נאמר ברעה ונתתי פני בכם. משל למה הדבר דומה למלך שאמר לעבדיו פונה אני מכל עסקי ועוסק אני בכם לרעה. ונגפתם לפני אויביכם שיהא המות הורג בכם מבפנים ובעל דבבא מקיף אתכם מבחוץ: ורדו בכם שונאיכם שאעמיד עליכם מכם ובכם. שבזמן שאומות העולם עומדין על ישראל אין (נוטלין) [מבקשים] אלא בגלוי. כענין שנאמר [סב]והיה אם זרע ישראל ועלה מדין ועמלק ובני קדם ועלו עליו ויחנו עליהם וישחיתו את יבול הארץ עד בואך עזה ולא ישאירו מחיה בישראל ושה ושור וחמור, בזמן שעומדין עליהן מישראל אין מחפשין אלא אחר מטמוניות. כענין שנאמר [סג]ואשר אכלו שאר עמי ועורם מעליהם הפשיטו וגו' לכך נאמר ורדו בכם שונאיכם שאעמיד עליכם מכם ובכם. ונסתם מפני אימה. ואין רודף אתכם מבלי כח: ואם עד אלה לא תשמעו לי. ר' אליעזר אומר לעולם אין המקום מביא פורענות על ישראל עד שמעיד בהם תחלה שנאמר ואם עד אלה לא תשמעו לי. ר' יהושע אומר שמא יאמרו ישראל כלו כל המכות ואין עוד לו אחרות להביא, תלמוד לומר ואם עד אלה עוד יש לי אחרות מאלה וכאלה להביא. ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאתיכם אתם עברתם לפני שבע עבירות בואו וקבלו לכם שבע פורעניות. ושברתי את גאון עוזכם זה בית המקדש כענין שנאמר [סד]הנני מחלל את מקדש גאון עוזכם. רבי עקיבא אומר ושברתי את גאון עוזכם אלו גבורים שהיו בהן בישראל כגון יואב בן צרויה וחבריו. אחרים אומרים ושברתי את גאון עוזכם אלו הגאים שהן גאונם של ישראל, כגון פפוס בן יהודה ולוליינוס ואלכסנדרי וחבריו:

תרעד ושברתי את גאון עוזכם אלו ראשי (ה) בולאות שביהודה. ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושה זו קשה מן האחרונה, שבאחרונה הוא אומר והיו שמיך אשר על ראשך נחשת שיהו שמים מזיעין כדרך שהנחשת מזיעה, והארץ אשר תחתיך ברזל שלא תהא הארץ מזיעה כדרך שאין הברזל מזיעה והתהא משמרת פירותיה, וכאן הוא אומר ונתתי את שמיכם כברזל שלא יהו שמים מזיעין כדרך שאין הברזל מזיע, ואת ארצכם כנחושה שתהא הארץ מזיעה כדרך שהנחשת מזיעה ותהא מאבדת פירותיה: ותם לריק כחכם הרי אדם שלא עמל ולא חרש ולא זרע ולא נכש ולא עדר ובשעת הקציר בא שדפון וירקון ולקתו ואין בכך כלום. אבל אדם שעמל וזרע והרש וזבל ודייר נכש וכסח ובשעת הקציר בא שדפון וירקון ולקתו ששניו של זה קהות. לכך נאמר ותם לריק כחכם. ד"א ותם לריק כחכם. רבי אומר (ו) זה הכרם ויש אומרים זה הפשתן. ד"א ותם לריק כחכם יש בני אדם שמשיא את בתו ופסק לה ממון הרבה ולא הספיקו שבעת ימי המשתה לצאת עד שמתה בתו נמצא (הורג) [קובר] את בתו ומאבד את ממונו. ולא תתן ארצכם את יבולה אף לא מה שאתה מוביל לה. ועץ הארץ לא יתן פריו שלא יהא העץ חונט את פירותיו בשעה שמפריח אלא יהא מלקה פירותיו. ואם תלכו עמי קרי ולא תאבו לשמוע לי, אתם עשיתם את דיני עראי בעולם, אף אני אעשה אתכם עראי בעולם, ויספתי עליכם מכה שבע כחטאתיכם, אתם עברתם לפני שבע עבירות בואו וקבלו שבע פורעניות:

תרעה והשלחתי בכם את חית השדה. אין לי אלא חית השדה משכלת. חיה שאינה משכלת מנין, ת"ל ושן בהמות אשלח בם. יכול נושכין ואין ממיתין. תלמוד לומר *עם חמת זוחלי עפר, מה אלו נושכין וממיתין, אף אלו נושכין וממיתין, וכבר היו שנים בארץ ישראל שור נושך וממית, חמור נושך וממית, ערוד נושך וממית. ושכלה אתכם אלו הקטנים. והכריתה את בהמתכם (מבפנים) [מבחוץ], והמעיטה אתכם (מבחוץ) [מבפנים]. ונשמו דרכיכם לרבות (ז) דרך דרכי דרכיכם, לרבות שבילים גדולים ושבילים קטנים. [סה]בעון שבועת שוא ושבועת שקר וחלול השם וחלול שבתות חיה רעה באה ובהמה כלה מן השדה ובני אדם מתמעטין והדרכים משתוממין שנאמר ואם באלה אל תקרי באלה אלא באלה, וכתיב והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה, וכתיב בשבועת שקר [סו]ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת, ובחלול השם כתיב [סז]ולא תחללו את שם קדשי, ובחלול שבת כתיב [סח]מחלליה מות יומת, ילפינן חלול חלול משבועת שקר. [סט]והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית, נקם [בברית] ונקם [שאינו] בברית, ואיזהו נקם שלא בברית זה סימוי שסימו את צדקיהו. ונאספתם אל עריכם מפני המצורה. ושלחתי דבר בתוככם שיהא המות [הורג] מבפנים ובעל דבבא מקיף אתכם מבחוץ: ונתתם ביד אויב, הלכה אין מלינין את המת בירושלים, וכשאתם מוציאין אותו לקברו, יהו קרוביו נתנין ביד אויב. [ע]בעון ענוי הדין ועוות הדין וקלקול הדין ובעון בטול תורה חרב וביזה ושבי ודבר בא, ובני אדם אוכלין ואינן שבעין, ואוכלין לחמם במשקל שנאמר והבאתי עליכם חרב, וכתיב בשברי לכם מטה לחם, ואין ברית אלא תורה דכתיב [עא]אם לא בריתי יומם ולילה וגו', וכתיב יען וביען במשפטי מאסו: לפי שנאמר נקם ינקם נקימה זו איני יודע מה היא, כשהוא אומר והבאתי עליכם חרב (כתוב ברמז של"ה):

[עב]**בשברי** לכם מטה לחם לרבות (ח) כל סועדי לחם. ואפו עשר נשים לחמכם בתנור מבלי עצים. והשיבו לחמכם במשקל שתהא פת נפולת והן שוקלות אותה מתוך התנור. רבי יוסי בן דורמסקית אומר משקל מה תלמוד לומר, מנין אתה אומר היה לאדם איסר או פרוטה, היה יושב ומשקלו ואומר מה אטול בו פת איני שבע, אלך ואטול בו תמרים שמא אני אוכל ואשבע, אעפ"כ אוכל ואינו שבע, תלמוד לומר ואכלתם ולא תשבעו. דבר אחר ואכלתם ולא תשבעו זה רעב של מהומה. ואכלתם בשר בניכם ובשר בנותיכם, אמרו כשמת דואג בן יוסף הניח בן קטן לאמו והיתה אמו מודדתו בטפחים [בכל שנה] ונותנת משקלו זהב לשמים בכל שנה ושנה, כשהקיפתה מצודת ירושלים טבחתו בידה ואכלתו, והיה ירמיה מקונן עליה לפני המקום [עג]אם תאכלנה נשים פרים עוללי טפוחים, השיבתו רוח הקודש אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא זה זכריה בן יהוידע. דבר אחר ואכלתם בשר בניכם ובשר בנותיכם, אין לי אלא אבות שיאכלו בשר בנים ובנות, בנים ובנות שיאכלו בשר אבותם מנין, תלמוד לומר תאכלו, וכן הוא אומר [עד]אבות יאכלו בנים בתוכך ובנים יאכלו אבותם. והשמדתי את במותיכם כמשמעו. והכרתי את המניכם אלו הנחשים והקסמים [שבישראל]. ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם, וכי מה הפגרים עושים אצל הגלולים, אלא כשהיה אליהו (שותה) [מחזר] על תפוחי רעב, מצא אדם אחד שתפוח ומוטל ברעב, א"ל מאיזו משפחה אתה, א"ל ממשפחה פלונית, [וכמה הייתם א"ל שלשת אלפים], וכמה נשתיירו מכם א"ל אני, א"ל [רצונך] לומר דבר אחד ותחיה א"ל הן, א"ל אמור [עה]שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ותחיה, צווח עליו ואמר *הס כי לא להזכיר בשם ה', לא למדני אבא כך, מה היה עושה נוטל את יראתו ונותנה על לבו מחבקה ומנשקה עד שנבקע [כרסו] ונפל הוא מיראתו לארץ, לכך נאמר ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם. [עו]אמר רב יהודה אמר רב יודעין היו ישראל שאין ממש בע"א ולא עבדו לאלילים אלא להתיר עריות בפרהסיא וכו'. ת"ש ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם. אמרו אליהו ז"ל היה מחזר על תפוחי רעב שבירושלים וכו' בתר דאביקו ביה וכו'. [עז]וגעלה נפשי אתכם זו גולה ויש:

ממ"ק ובמ"ק נה ירמיה מה: נו איכה ג: נז שבת לב: נט במדבר טו: ס תורת כהנים: סא איכה ב: סב שופטים ו: סג מיכה ג: סד יחזקאל כד: *דברים לב: סה שבת לג: סו ויקרא יט: סז שם כב: סח שמות לה: סט תורת כהנים: ע שבת לג: עא ירמיה לג: עב תורת כהנים: עג איכה ב: עד יחזקאל ה עה דברים ו: *עמוס ו: עו סנהדרין סג: עז תורת כהנים:

זית רענן (ה) בולאות, היינו עשירים: (ו) זה הכרם, נ"ל דגרסינן זה הכרום בפ"י דב"מ בענבי דכרום. פי' שהתליע בין בצירה לדריכה ואם כן לאחר שטרח בה ובצרה נתקלקלו: וי"א זה הפשתן, שצריך ג"כ טורח גדול ונתקלקלו: ערוד, חמור הבר: (ז) דרך, דה"מ לטיכתב דרך או דרכי וכתב דרכיכם: (ח) בכל... המצודת, שאויבים מצירים את העיר: (ח) כל סועדי לחם, כגון שאר מאכלים:

ויש אומרים זו סלוק שכינה :

ונתתי את עריכם [חרבה. עיר ערי עריכם] לרבות את הכרכין ואת המחוזות. והשמותי את מקדשיכם לרבות את בתי כנסיות ובתי מדרשות. ולא אריח בריח ניחוחכם כמשמעו, והשמותי אני את הארץ זו מדת נחת רוח שאמר והשמותי אני את הארץ. ושממו עליה אויביכם היושבים בה שמא יאמרו ישראל הואיל וגלינו ממנה אויבים הבאים אחרינו ימצאו עליה נחת רוח, תלמוד לומר ושממו עליה אויביכם היושבים בה זו אויבים הבאים אחריכם לא ימצאו עליה נחת רוח : **ואתכם** אזרה בגוים. זו מדה קשה לישראל שאמר ואתכם אזרה בגוים, שבזמן שבני המדינה גולין ויושבין במקום אחד רואים זה את זה ומתנחמין, וכאן הוא אומר ואתכם אזרה בגוים שאפזר אתכם בין אומות העולם ואין אחד מכם קרוב אצל חברו. כענין שנאמר [עח]והפיצותים בגוים וזריתים בארצות, ואומר *ואזרם במזרה בשערי הארץ. כאדם שזורה את השעורים במזרה ואין אחת מהם נוגע בחברתה, כך אין אחד מכם קרוב לחברו. אחריכם חרב חרב הנשלחת אחריכם לא במהרה תוזרת כאדם שמריק את המים ואין סופן לחזור. והיתה ארצכם שממה [ו]עריכם יהיו חרבה זו מדה קשה לישראל, שבזמן שבעל הבית גולה מביתו ומעירו וסופו לחזור כאלו אין ביתו וכרמו חרב, וכאן הוא אומר והיתה ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה כאלו אין סופו לחזור : אז תרצה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה ואתם בארץ אויביכם, אני אמרתי לכם שתהיו זורעים שש ומשמיטין אחת בשביל שתדעו שהארץ שלי היא ואתם לא עשיתם כן, עמדו וגלו ממנה והיא תשמיט מאליה עד שתרצה לפני כל שמיטין שהיא חייבת לי, לכך נאמר אז תרצה הארץ את שבתותיה. והנשארים בכם והבאתי מורך בלבבם אינו אומר [עט]מורך בלבבכם אלא מורך בלבבם זו אימה ופחד דאגה ויראה. ורדף אותם קול עלה נדף, אמר ר' יהושע בן (יהודה) [קרחה] פעם אחת היינו יושבים תחת האילן ונשבה הרוח והטיחו עלים זה בזה ועמדנו ורצנו ואמרנו אוי לנו הגיעונו פרשים, לאחר שעה נפנינו לאחורינו וראינו שאין אדם שם. וישבנו ובכינו ואמרנו אוי לנו נתקיים עלינו מקרא שכתוב בתורה ורדף אותם קול עלה נדף, ונסו מנוסת חרב מפני אימה. ונפלו ואין רודף מבלי כח, וכשלו איש באחיו. אינו אומר איש באחיו אלא איש בעון אחיו מלמד שכל ישראל ערבין זה בזה. ולא תהיה לכם תקומה לפני אויביכם זו שעה שנלכדה בה ירושלים. ואבדתם בגוים רבי עקיבא אומר אלו עשרת השבטים שגלו למדי, אחרים אומרים ואבדתם בגוים אין אבדן אלא גולה, יכול אבדן ממש, כשהוא אומר ואכלה אתכם ארץ אויביכם הרי אבדן ממש אמור, הא מה אני מקיים ואבדתם בגוים אין אבדן אלא גולה. [פ]אמר רב מסתפינא מהאי קרא ואבדתם בגוים. מתקיף לה רב פפא דילמא כאבדה המתבקשת דכתיב [פא]תעיתי כשה אובד בקש עבדך, אלא מסיפיה דקרא ואכלה אתכם ארץ אויביכם. ודילמא כאכילת קשואין ודלועין : ואף בעונות אבותם אתם ימקו (כתוב ברמז ר"צ) :

[פב]והתודו את עונם ואת עון אבותם במעלם אשר מעלו בי. שכיון שנהפך לבם לתשובה ומתודין על עונותיהן מיד מרחמין עליהן, שכך נאמר והתודו את עונם ואת עון אבותם במעלם אשר מעלו בי ואף אשר הלכו עמי בקרי אף אני אלך עמם בקרי, על שעשו את דיני עראי בעולם, אף אני עושה אותם עראי בעולם. והבאתי אותם בארץ אויביהם זו מדה טובה לישראל שמא יאמרו ישראל הואיל וגלינו לבין האומות נעשה כמעשיהם, אני איני מניחן, על כרחן שלא בטובתן מעמיד אני נביאים עליהן ומחזירין אותן תחת כנפי כענין שנאמר [פג]והעולה על רוחכם היו לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים כמשפחות הארצות לשרת עץ ואבן חי אני נאם אדני ה' אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם, על כרחכם שלא בטובתכם ממליך אני מלכותי עליכם : או אז יכנע לבבם הערל ואז ירצו את עונם כיון שנכנע לבם לתשובה ומתודים על עונותיהם מיד מרחמין עליהם, לכך נאמר או אז. [פד]רבי נחמיה אומר חביבין יסורין שכשם שהקרבנות מרצין כך יסורין מרצין, בקרבנות הוא אומר [פה]ונרצה לו לכפר עליו, ביסורין הוא אומר והם ירצו את עונם, ועוד שיסורין מרצין יותר מהקרבנות, שהקרבנות בממון ויסורין בגוף, וכן הוא אומר [פו]עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו :

[פז]**וזכרתי** את בריתי יעקוב ואף את בריתי יצחק, למה מנה הכתוב את האבות אחורנית, [אלא] אע"פ שאין מעשה אברהם כדאי, מעשה יצחק כדאי, אין מעשה יצחק כדאי, מעשה יעקב כדאי, כדאי מעשה אחד מהם שיתלה העולם בגינו. ולמה נאמר באברהם וביעקב זכירה וביצחק לא נאמר זכירה, אלא רואין כאלו אפרו של יצחק צבור ע"ג המזבח. ולמה נאמר באברהם וביצחק אף וביעקב לא נאמר אף, מפני שמטתו של יעקב היתה שלמה. אין לי אלא אבות אמהות מנין, תלמוד לומר את את אתים אלו אמהות שנאמר [פח]שמה קברו את אברהם וגו'. מנין שהברית כרותה (י) לארץ, תלמוד לומר והארץ אזכור. [פט]ולמה מזכיר זכות אבות ומזכיר זכות הארץ עמהן, אמר רבי שמעון בן לקיש משל למלך שהיו לו שלשה בנים ושפחה אחת מגדלתן, כיון שהמלך שואל בשלום בניו, הוא אומר שאלו לי שלום המגדלת, כך הקב"ה מזכיר זכות אבות ומזכיר זכות הארץ עמהן [הה"ד] וזכרתי את בריתי יעקוב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור והארץ אזכור : כתיב [צ]יד ליד לא ינקה רע וזרע צדיקים נמלט אמר רבי פנחס העושה מצוה בעולם הזה והוא מבקש ליטול שכרו מיד ליד לא ינקה רע רשע הוא ואינו מניח לבניו כלום כאינש דאמר הא סקא והא סלעא והא סאתא קום אכול לך. כך אלו בקשו אבות הראשונים שכר על מצות קלות שעשו בעולם הזה, מהיכן היתה זכות עומדת לבניהם אחריהם, הה"ד וזכרתי את בריתי יעקוב וגו' :

[צא]**והארץ** תעזב מהם ותרץ את שבתותיה. אמרתי להן לישראל שיהיו זורעין שש ומשמיטין לי אחת בשביל שידעו שהארץ שלי היא והם לא עשו (אלא) [כן] יעמדו ויגלו ממנה והיא תשמיט מאליה עד שתרצה לפני כל שמיטין שהיא חייבת לי, לכך נאמר והארץ תעזב מהם : יען וביען. וכי ראש בראש נפרעתי מישראל, והלא לא נפרעתי מהם אפילו אחד ממאה שעשו לפני, אם כן למה נאמר יען וביען. יען במשפטי מאסו אלו הדינין. ואת חקותי געלה נפשם אלו מדרשות. זאת זו עונות של מדבר. גם זאת זו עונה של פעור, ואף גם זאת זו עונה של מלכי האמורי. לא מאסתים ולא געלתים לכלותם, וכי מה נשתייר להם לישראל שלא [נגעלו ושלא] נמאסו, והלא כל מתנות טובות שניתנו להם ניטלו מהם, מה נשתייר להם זה ספר תורה שאם לא היה קיים לישראל לא היו משונים מאומות העולם כלום. [צב]דבר אחר לא מאסתים בימי כשדים שהעמדתי להם דניאל חנניה מישאל ועזריה, ולא געלתים בימי (מדי) [המן] שהעמדתי להם מרדכי ואסתר, לכלותם בימי יונים שהעמדתי להם שמעון הצדיק. להפר בריתי אתם בימי רומיים שהעמדתי להם רבי וחכמי הדורות. כי אני ה' אלהיכם לעתיד לבא שאין כל אומה ולשון יכולה לשלוט בהם. [צג]מנין שהברית כרותה לשבטים, תלמוד לומר וזכרתי להם ברית ראשונים. אלה החוקים אלו המדרשות, והמשפטים אלו הדינין. והתורות מלמד ששתי תורות ניתנו להן לישראל אחת בפה ואחת בכתב. אמר ר' עקיבא וכי שתי תורות בלבד ניתנו להן והלא תורות הרבה ניתנו להן, שנאמר [צד]זאת תורת העולה, וזאת תורת המנחה, וזאת תורת החטאת, וזאת תורת האשם, זאת תורת זבח השלמים, זאת התורה אדם כי ימות באהל, מלמד שתורות הרבה ניתנו להן לישראל. אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל בהר סיני ביד משה, מלמד שנתנה תורה הלכותיה ודקדוקיה ופירושיה על ידי משה מסיני :

כז [צה]תנו רבנן בני ישראל מעריכין ואין הנכרים מעריכין. יכול לא יהו נערכין, ת"ל איש דברי ר' מאיר. א"ר מאיר וכי מאחר שמקרא אחד מרבה ומקרא אחד ממעט מפני מה אני אומר נערך ולא מעריך, מפני שרבה הכתוב בנערכין יותר ממעריכין שהרי חרש שוטה וקטן נערכין ולא מעריכין. ר' יהודה אומר בני ישראל נערכין ואין הנכרים נערכין. יכול לא יהו מעריכין תלמוד לומר איש. אמר ר' יהודה וכי מאחר שמקרא אחד מרבה ומקרא אחד ממעט מפני מה אני אומר הנכרי מעריך ולא נערך, מפני שרבה הכתוב במעריכין יותר מנערכין, שהרי טומטום ואנדרוגינוס מעריכין אבל לא נערכין. אמר רבא הילכתא כר"מ מסתברא דכתיב [צו]לא לכם ולנו לבנות בית לאלהינו. טעמא דר"מ לא מסתבר דקא מייתי ליה מחרש שוטה וקטן דלאו בני דעה נינהו. טעמא דרבי יהודה מסתבר דקא מייתי ליה מטומטום ואנדרוגינוס דאף על גב דבני דעת נינהו מעטינהו רחמנא. הילכתא לא מסתברא דכתיב לא לכם ולנו לבנות וגו', ורבי יהודה האי לא לכם ולנו מאי עביד ליה, אמר רבא משום רפיון ידים, דכתיב [צז]ויהי עם הארץ מרפים ידי עם יהודה ומבהלים אותם לבנות. [צח]בני ישראל אין לי אלא בני ישראל, מנין לרבות

ממ"ק ובמ"ק עח יחזקאל ל : *ירמיה ט : עט בת"כ הגי' מרוך בלבבם, אלא מורך בלבבם, ועי' פי' סנהון מלבי"ם נ"ז : פ מכות כד : פא תהלים קיט : פב תורת כהנים : פג יחזקאל כ : פד ספרי : פה ויקרא א : פו איוב ב : פז תורת כהנים : פח בראשית מט : פט ויקרא רבה : צ משלי יא : צא תורת כהנים : צב מגלה יא : צג תורת כהנים :- צד ויקרא ו : צה ערכין ה : צו עזרא ד : צז שם : צח תורת כהנים :

זית רענן (ט) נ"ל דהג' מורך בלבבכם אינו אומר אלא מורך בלבבם זו אימה וכו' וה"פ דקרא מתחיל בלשון נוכח ואמר והנשארים בכם ומסיים בלשון נסתר מורך בלבבם והל"ל מורך בלבבכם אלא ה"ק שאתן מורך בלב אויביהם שלא ירדפו אותם ואפ"ה ינוסו ישראל מפני אימה ופחד וזהו שמסיים ורדף אותם קול עלה נדף : אבדן ממש, שמתו מקצתן בגולה : (י) לארץ, היינו א"י :

לרבות את הגרים ואת העבדים (המשוחררין) תלמוד לומר ואמרת אליהם, איש להוציא את הקטן, יכול שאני מוציא את הקטן (יא) שיש בו הפלאה, ת״ל כי יפליא. כי יפליא נדר נאמר כאן נדר ונאמר להלן נדר (יב) מה נדר האמור להלן נדר ונדבה אף נדר האמור כאן נדר ונדבה. צטאמר רב הונא הקדיש ואכל לוקה שנאמר קכי יפליא ולא יחל כל שישנו בהפלאה ישנו בבל יחל וכל שאינו בהפלאה אינו בבל יחל. הקדיש [הוא] ואכלו אחרים רב כהנא אמר אין לוקין, ר׳ יוחנן ור׳ שמעון בן לקיש דאמרי תרוייהו לוקין, מר סבר [מופלא] הסמוך לאיש דאורייתא ומר סבר דרבנן. קאתנן התם הכל מעריכין ונערכין נודרין ונדרין כהנים לוים וישראלים נשים ועבדים. הכל מעריכין לאתויי מאי, לאתויי מופלא הסמוך לאיש, הכל נערכין לאתויי מנוול ומוכה שחין סלקא דעתך אמינא נדר בערכך כתיב כל שישנו בדמים ישנו בערכין וכל שאינו בדמים אינו בערכין, קא משמע לן נפשות כל דהו. קבאיבעיא להו מהו (שמסירין) [שיסדרו] לבעל חוב נגמר מיכה מיכה מערכין או לא. ת״ש דשלח רבין דבר זה שאלתי לכל רבותי ולא אמרו לי דבר, ברם כך היתה שאלה, האומר הרי עלי מנה לבדק הבית מהו שיסדרו, קל וחומר מבעל חוב, מה בעל חוב שמחזירים אין מסדרין, הקדש שאין מחזירים אינו דין שאין מסדרין. ורבי יוחנן אמר נדר בערכין כתיב, מה ערכין מסדרין אף הקדש מסדרין. ואידך ההוא לנידון בכבודו הוא דאתא, מה (ב״ח) [ערכין] נידון בכבודו, אף הקדש נידון בכבודו. ויסדרו בבעל חוב ק״ו מערכין, ומה ערכין שאין מחזירין מסדרין, בעל חוב שמחזירים אינו דין שמסדרים, א״ק ואם מך הוא מערכך הוא ולא בעל חוב. (ואידך אמר לך הוא ולא אשתו ובניו) ואידך [האי הוא] עד שיהא במכותו מתחלתו ועד סופו. ויחזרו בהקדש ק״ו מב״ח מה בע״ח שאין מסדרין מחזירין הקדש שמסדרין אינו דין שמחזירין, א״ק *ולך תהיה צדקה מי שצריך צדקה, יצא הקדש שאין צריך צדקה. אשכחיה רבה בר אבוה לאליהו דהוה קאי בבית הקברות של כותים, א״ל מנין שמסדרין לב״ח, א״ל גמר מיכה מיכה מערכין, א״ל מנין לערום שלא יתרום, א״ל דכתיב קגולא יראה בך ערות דבר, א״ל ולאו כהן הוא מר מאי טעמא קאי מר בבית הקברות, א״ל לא מתני מר סדר טהרות דתנן רבי שמעון בן יוחאי אומר קברי כותים אין מטמאין שנאמר קדואתן צאני צאן מרעיתי וגו׳. א״ל בארבעה סדרי לא מצינא בשיתא מצינא מאי טעמא משום דוחקא. עייליה לגן עדן מליה לגלימא טרפי, כי קא נפיק שמעינהו לנטורי גן עדן דאמרי מאן קדים ואכיל לעלמיה כרבה בר אבוה (נפיק) [נפץ] שדינהו ואפילו הכי סחט גלימיה ריחא וזבניה בתליסר אלפי דינרי ופלגינהו לחתנותיה. קהנדר בערכך מקיש ערכין לנדרים, מה נדרים בבל תאחר לשלמו, אף כאן בערכין בבל תאחר לשלמו, קובערכך להביא ערך סתם. ר״א בערכך ערך כולו הוא נותן ואינו נותן ערך אברים וכו׳. יכול שאני מוציא דבר שהנשמה תלויה בו תלמוד לומר נפשות נפשות ולא את המת. אוציא את המת ולא אוציא את הגוסס, תלמוד לומר והעמיד והעריך כל שישנו בהעמדה ישנו בהערכה וכל שאינו בהעמדה אינו בהערכה. דבר אחר נפשות אין לי אלא אחד שהעריך אחד, אחד שהעריך מאה מנין, תלמוד לומר נפשות, דבר אחר נפשות להביא מנוול ומוכה שחין. שיכול נדר בערכך כתיב כל שישנו בדמים ישנו בערכין וכל שאינו בדמים אינו בערכין ת״ל נפשות. [דאנפשות] אין לי אלא איש שהעריך בין איש בין אשה, אשה שהעריכה איש ואשה שהעריכה אשה מנין, ת״ל נפשות. והיה ערכך לרבות טומטום ואנדרוגינוס לדמים. (יג) יכול לא יהא בערך איש אבל יהא בערך נקבה, תלמוד לומר והיה ערכך הזכר ואם נקבה היא. זכר ודאי ונקבה ודאית ולא טומטום ואנדרוגינוס. אמר מר בערכך להביא ערך סתם, מאי ערך סתם דתניא האומר ערך סתם עלי נותן פחות שבערכין שלשת שקלים, ואימא חמשים, תפסת מרובה לא תפסת, ואימא שקל דכתיב וכל ערכך יהיה בשקל הקדש, ההוא בהשג יד כתיב. ואלא קרא למה לי, אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה לומר שאינו נידון בהשג יד מאי טעמא דכמפרש דמי. ואית דאמרי אר״נ לומר שנידון בהשג יד. פשיטא מהו דתימא כמפרש דמי קמ״ל. אמר מר ערך כלו הוא נותן ואינו נותן ערך אברים, והא אפיקתיה לערך סתם, קרי ביה ערך בערכך, נפשות ולא את המת. הא אפיקתיה לערך סתם קרי ביה נפש נפשות. אוציא את המת ולא אוציא את הגוסס. תלמוד לומר והעמיד והעריך. [א״ה] מת נמי תיפוק ליה מוהעמיד והעריך. אין הכי נמי, אלא נפש נפשות למה לי, כדבעינן למימר קמן. דבר אחר נפשות אין לי אלא איש שהעריך בין איש בין אשה. אשה שהעריכה איש ואשה מנין, ת״ל נפשות. ד״א נפשות להביא מנוול ומוכה שחין. והא אפיקתיה להנך, הנך לא צריכי קרא מ״ט שקולין הן. ויבואו כולן, [כי] איצטריך קרא למנוול ומוכה שחין הוא דאיצטריך. והיה ערכך לרבות טומטום ואנדרוגינוס לדמים. דמים למה לי קרא לא יהא אלא דמי דיקלא מי לא יהיב דמי, אמר רבא לומר שנידון בכבודו, סלקא דעתך אמינא נדר בערכך כתיב כל שישנו בערכין נידון בכבודו וכל שאינו בערכין אין נידון בכבודו קמ״ל:

תרעז קזרבי יהודה מתיר באנדרוגינוס למול בשבת. [אמר ר״ה לא לכל] א״ר יהודה אנדרוגינוס (אינו לא) זכר (ולא נקבה) [הוא] שאם אתה אומר כן בערכין יערך, ומנלן דלא נערך דתניא הזכר ולא טומטום ואנדרוגינוס וכו׳ (כדלעיל). אמר רב נחמן בר יצחק אף אנן נמי תנינא הכל כשרין לקדש חוץ מחרש שוטה וקטן. רבי יהודה פוסל באשה ובאנדרוגינוס, ומאי שנא גבי מילה דכתיב קחימול לכם כל זכר (כתוב ברמז תק״ע). קטמאי שנא נקבה דכי מיזדקנא פחתא וקיימא אתילתא, ומאי שנא זכר דלא קאי אתילתא, אמר חזקיה אמרי אינשי סבא בביתא פאחא בביתא סבתא בביתא סימא בביתאקי.

אואם מבן חדש, תניא ר׳בי אליעזר אומר נאמר כאן ומעלה, ונאמר להלן (ופדויו) *מבן חדש ומעלה, כה להלן מבן חדש ויום אחד, אף כאן חדש ויום אחד, ואימא כי התם מה התם חד יומא [אף כאן חד יומא] א״כ גזרה שוה מאי אהני. בתנו רבנן המעריך פחות מבן חדש ר׳ מאיר אומר נותן דמיו, אין אדם מוציא דבר לבטלה ויודע שאין ערך לפחות מבן חדש וגמר ואמר לשם דמים. וחכמים אומרים לא אמר כלום. רבנן סברי אדם מוציא דבריו לבטלה, כמאן אזלא הא דאמר רב גידל אמר רב האומר ערך כלי עלי נותן דמיו כמאן כר׳ מאיר. כמאן אזלא הא דאמר (רבא) [רבה] בר יוסף אמר רב המקדיש בהמת חברו נותן דמיה כמאן כרבי מאיר גיום שלשים כלמטה הימנו, שנת חמש ושנת עשרים כלמטה הימנו שנאמר ואם מבן ששים שנה ומעלה הרי אנו למדין בכולן משנת ששים, מה שנת ששים כלמטה הימנה, אף שנת חמש ושנת עשרים כלמטה הימנה. הן אם עשית שנת ששים כלמטה הימנה להחמיר, נעשה שנת חמש ושנת עשרים כלמטה הימנה להקל, תלמוד לומר שנה שנה לגזרה שוה, מה שנה האמורה בשנת ששים כלמטה הימנה בין להקל בין להחמיר, אף שנה האמורה בשנת חמש ושנת עשרים כלמטה הימנה בין להקל בין להחמיר. רבי אליעזר אומר עד שיהו יתרות על השנה חדש ויום אחד. מופנה דאי לא מופנה איכא למיפרך כדפרכינן שנה שנה יתירי כתיבי. דרבי אליעזר אומר מנין שחדש אחד ויום אחד אחר חדש הרי הוא כשנת ששים, ת״ל ומעלה [נאמר כאן ומעלה] ולהלן הוא אומר מבן חדש ומעלה, מה ומעלה האמור להלן חדש ויום אחד אחר חדש, אף ומעלה האמור כאן חדש ויום אחד אחר חדש הרי הוא כשנת ששים. אין לי אלא אחר ששים, אחר חמש ואחר עשרים מנין, דין הוא חייב בשנת ששים וחייב בשנת חמש ובשנת עשרים, מה אחר ששים חדש אחד ויום אחד אחר חדש הרי הוא כשנת ששים, אף כאן חדש אחד ויום אחד אחר חדש הרי הן כשנת חמש והרי הן כשנת עשרים:

ואם מך הוא מערכך אם היה (יד) עני מליתן ערך. והעמידו לפני הכהן להוציא את המת. אוציא את המת ולא אוציא את הגוסס, תלמוד לומר והעמיד והעריך את שיש לו עמידה יש לו הערכה, ואת שאין לו עמידה אין לו הערכה, יכול אפילו אמר ערכו של זה עלי ומת יהא פטור, תלמוד לומר יעריכנו אף על פי שמת. והעריך אותו הכהן שלא ליתן אלא בזמן הערך. על פי אשר תשיג יד הנודר ידו ולא יד הנדר. יד הנודר בין איש בין אשה ובין קטן, מכאן אמרו השג יד בנודר והשנים בנדר והערכין בנערך. והעריך בזמן הערך. יעריכנו הכהן בנין אב לכל הערכים שיהו בכהן. האם היה עני והעשיר או עשיר והעני נותן ערך עשיר. רבי יהודה אומר אפילו עני והעשיר וחזר והעני נותן ערך עשיר. אבל בקרבנות אינו כן אפילו מת אביו והניח לו רבואות [או] ספינות בים ובאו לו ברבואות אין להקדש בהן כלום. עני והעשיר אשר תשיג יד הנודר והרי ידו משגת, עשיר והעני על פי אשר תשיג יד הנודר. ר׳ יהודה אומר

ממ״ק ובמ״ק צט נדה מו: ק ויקרא ל: קא ערכין כ: קב ב״מ קיד: *דברים ח: קג דברים כג: קד יחזקאל לד: קה תורת כהנים: קו ערכין ד: קז שבת קלז: קח ברכות יז: קט ערכין יט: קי פי׳ כמכוקן ככית מכסול ככוס, וכסוקנס ככית הולר כבית: א ערכין יח: *במדבר ג: ב ערכין ה: ג שם יח: ד תורת כהנים: ה ערכין יז:

זית רענן (יא) שיש בו הפלאה, פי׳ שהוא בן י״ב שנה ויום אחד שיודע לשם נודר: (יב) הי״ג בת״כ מה נדר האמור כאן כי יפליא אף נדר האמור להלן כי יפליא מה נדר האמור להלן בל תאחר לשלמו אף נדר האמור כאן בל תאחר לשלמו, נ״ל דר״ל קרא דפי׳ כי תצא כי תדור נדר וגו׳ לא תאחר לשלמו וגו׳ נדבה, אבל לקמן משמע דיליף בל האחר מהקישא דערכין לנדרים: כאן כי יפליא, פי׳ מופלא הסמוך לאיש: (יג) יכול לא יהא בערך איש, פי׳ טומטום ואנדרוגינוס כשאמר ערכי עלי: (יד) עני מליתן ערך, פי׳ שאינו יכול ליתן ערך הקצוב בפרשה ומ״מ משיג ידו ליתן קצת:

אומר אפילו עני והעשיר חזור והעני נותן ערך עשיר. מאי טעמא דר"י אמר קרא ואם מך הוא מערכך עד שיהא במכותו מתחלתו ועד סופו. ‏ווהשנים בנדר כיצד, ילד שהעריך את הזקן נותן ערך זקן, וזקן שהעריך את הילד נותן ערך ילד. וערכין בנערך כיצד, איש שהעריך את האשה נותן ערך אשה, ואשה שהעריכה את האיש נותנת ערך איש. והערך בזמן הערך כיצד, העריכו פחות מבן חמש ונעשה יותר על בן חמש, פחות מבן עשרים ונעשה יותר מבן עשרים, אינו נותן אלא כזמן הערך. תנו רבנן אתה הקשית דמים לערכין [מרגליות לקלים] ולידון בכבודו, יכול נקיש ערכין לדמים שיתן כשעת נתינה, תלמוד לומר כערכך יקום אינו נותן אלא כזמן הערך. ‏זאף על פי שאמרו חייבי ערכין ממשכנין אותן נותנין לו מזון שלשים יום וכסות שנים עשר חדש מטה מוצעת סנדליו ותפליו [לו] אבל לא לאשתו ולבניו, ואם היה אומן נותנין לו שני כלי אומנות מכל מין ומין, ואם היה חרש נותנין לו שני מצעדין ושני מגרות, רבי אליעזר אומר אם היה אכר נותנין לו צמדו, חמר נותנין לו חמורו. מאי טעמא אמר קרא ואם מך הוא מערכך [החייהו מערכך] ולא אשתו ובניו. מ"ט מערכך, ר' אליעזר אומר וכו'. ורבנן הנהו לאו כלי אומנות אלא נכסים נינהו. היה לו מין אחד מרובה ומין אחד מועט אינו אומר לו למכור מן המרובה וכו', וכל שיש לו מן המועט פשיטא כי היכי דסגי ליה עד השתא השתא נמי סגי ליה. מהו דתימא עד האידנא דהות ליה לאושלי הוו מושלי ליה, השתא דליכא דמשאיל ליה [לא] קא משמע לן. ‏חתנו רבנן יכול יהו קדשי בדק הבית עושין תמורה, תלמוד לומר קרבן מי שנקרא קרבן, יצאו קדשי בדק הבית שלא נקראו קרבן. ולא והתניא שומע אני אפילו קדשי בדק הבית [שנקראו קרבן] כענין שנאמר ‏טונקרב את קרבן ה', תלמוד לומר ‏יואל פתח אהל מועד לא הביאו כל הבא לפתח אהל מועד חייבין עליו משום שחוטי חוץ ומי שאינו בא לפתח אהל מועד אין חייבין עליו משום שחוטי חוץ אלמא איקרו קרבן. א"ר (אבין) [חנינא] לא קשיא הא ר' שמעון הא רבנן, לר' שמעון איקרו קרבן, לרבנן לא איקרו קרבן. ולא הכתיב ‏יאונקרב את קרבן ה', אמר לך קרבן ה' איקרי קרבן סתמא לא איקרי. מאי ר' שמעון ומאי רבנן, דתניא לא יבקר בין טוב לרע ולא ימירנו למה נאמר והלא כבר נאמר לא יחליפנו ולא ימיר אותו, לפי שנאמר לא יחליפנו ולא ימיר אותו משמע קרבן יחיד, קרבן צבור וקרבן מזבח וקרבנות בדק הבית [מנין ת"ל לא יבקר]. א"ר שמעון והלא מעשר בכלל היה ולמה יצא, לומר לך מה מעשר קרבן יחיד וקרבן מזבח ודבר שבא חובה ודבר שאינו בא בשותפות, אף כל קרבן יחיד וקרבן מזבח ודבר שבא חובה ודבר שאינו בא בשותפות. רבי אומר למה יצא מעשר מעתה לפי שיצא לידון [בתמורת שמו ובתמורת גופו, לומר לך תמורת שמו קרבה ותמורת גופו אינה קרבה], תמורת שמו נגאלת ותמורת גופו אינה נגאלת, תמורת גופו חלה [על דבר הראוי ועל דבר שאינו ראוי, ותמורת שמו אינו חלה אלא] על דבר הראוי בלבד, *אמר מר לידון בתמורת שמו, העשירי, מנין שאם קרא לתשיעי עשירי ולעשירי תשיעי ולאחד עשר עשירי ששלשתן מקודשין, ת"ל וכל מעשר בקר וצאן, תמורת גופו דכתיב ואם המר ימיר והיה הוא ותמורתו יהיה קדש (וגמר העברה העברה מבכור). תמורת שמו קרבה דתנן הבקר לרבות י"א לשלמים, תמורת גופו אינה קרבה דכתיב קדש הם, הם קרבים ואין תמורתם קרבה [וגמר העברה העברה מבכור], תמורת שמו נגאלת כשלמים ותמורתו כשלמים, תמורת גופו אינה נגאלת (בבכור) [דכתיב הוא] ותמורתו (כבכור) [יהיה קדש]. תמורת גופו חלה על דבר הראוי ועל דבר שאינו ראוי, ותמורת שמו אינו חלה אלא על דבר הראוי בלבד. אמרי משום דרבי בה רחמנא דאיתנהי בתמורת שמו איגרועי מיגרע. אין דאמרינן מאי דרבי רבי ומאי דלא רבי לא רבי. והא מהיכא תיתי. אמר רב הונא בריה דרב יהושע משום דהוי דבר שהיה בכלל ויצא לידון בדבר החדש ואין לך בו אלא חדושו בלבד. *ת"ר האומר רגלה של זו עולה יכול תהא כולה עולה, ת"ל כל אשר יתן ממנו לה' יהיה קדש, ממנו לה', ולא כולו לה'. יכול תצא לחולין, ת"ל יהיה קדש לרבות את כולה, הא כיצד תמכר לצרכי עולות ודמיה חולין חוץ מאבר שבה דברי רבי מאיר. ורבי יהודה אומר מנין לאומר רגלה של זו עולה שכולה עולה, ת"ל כל אשר יתן ממנו לה' יהיה קדש לרבות את כולה. אמר מר תמכר לצרכי עולות והא קא מייתי בהמה מחוסרת אבר. אמר רבא באומר הרי עלי בהמה בחייה. אמר רבא ומודה רבי יהודה בדבר שהוא עושה אותה נבלה. אמר רב חסדא ומודה רבי יהודה בדבר שהוא עושה אותה טרפה. ורב ששת אמר בדבר שהיא מתה, מאי איכא בין רב חסדא לרבא. רב חסדא סבר כמ"ד טרפה אינה חיה, ורבה סבר כמאן דאמר טרפה חיה. ומאי איכא בין רבא לרב [ששת] איכא בינייהו דרבי אלעזר נטלה ירך וחלל שלה נבלה, רבא סבר כרבי אלעזר, ורב ששת לא סבר לה. ‏יביכול יהא הקדש בדק הבית עושה תמורה, כתיב קרבן יצא הקדש בדק הבית שאינו קרבן, אוציא את הקדש בדק הבית ולא אוציא את של צבור, ת"ל (טו) לא יחליפנו. אוציא את של צבור ולא אוציא את של שותפין, ת"ל ולא ימיר אותו, היחיד עושה תמורה ולא את של צבור ולא את השותפין עושין תמורה. אמר ר' שמעון והלא מעשר בכלל היה ולמה יצאו להקיש אליו, מה מעשר מיוחד קרבן יחיד (והקדש מזבח), אף אין לי אלא קרבן יחיד (והקדש מזבח). או דבר שאתה לומדו לדרך אחד אתה לומדו לכל דרכים שיש בו, מה מעשר מיוחד קדשים קלים ונאכלין לשני ימים ונוהג בבקר ובצאן, אף איני מרבה אלא כיוצא בו, מנין לרבות קדשי קדשים וקדשים קלים של יחיד, ת"ל בהמה ואם בהמה:

רמז ‏יגלא יחליפנו

רמז ‏יגלא יחליפנו, תנן התם הכל ממירין אחד אנשים ואחד נשים לא שאדם רשאי להמיר אלא שאם המיר מומר וסופג את הארבעים, הא גופא קשיא אמרת הכל ממירין לכתחלה כו' לא שאדם רשאי להמיר אלמא דיעבד ותסברא הכל ממירין לכתחלה, ארקשיא לך מתניתין תיקשי לך קרא דכתיב לא יחליפנו ולא ימיר אותו. אלא אמר רב יהודה הכי קאמר הכל מתפיסין בתמורה אחד אנשים ואחד נשים ולא שאדם רשאי להמיר אלא שאם המיר מומר וסופג את הארבעים, ולא ימיר אותו (כתוב למעלה ברמז תנ"ט). ורבי יהודה בעלי חוברין לסמיכה ליה ליה, מאי טעמא דהא לא מיוחד קרבן דידהו, ואיבעית אימא לעולם אית ליה [קרבן] נכרי וחברו מחד קרא נפקי ואייתר ליה חד לבעלי חוברין לסמיכה. ובין (לרבנן) [לר"מ] ובין לרבי יהודה טעמא דרביה קרא לאשה, הא לא רביה קרא הוה אמינא כי עבדה [תמורה] לא תלקי והאמר רב יהודה אמר רב וכן תנא דבי רבי ישמעאל ‏ידאיש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה, איצטריך סד"א הני מילי עונשין דשוו בין ביחיד בין בצבור, אבל הכא כיון דעונש שאינו שוה בכל הוא דתנן אין הצבור והשותפין עושין תמורה, אשה נמי כי עבדה לא תלקי, קמ"ל. ואיצטריך גבי סמיכה ואיצטריך גבי תמורה. סד"א הני מילי בדבר שיש בו מעשה, אבל מימר דלאו מעשה הוא סד"א לא תחייבה אשה קמ"ל קרא, ורבי יוחנן דאמר כעושה מעשה דמי קרא למאי אתא, איצטריך סד"א הני מילי בלאו ששוה בכל, אבל תמורה לא להכי איצטריך ואם המר ימיר. ‏טולא יחליפנו ולא ימיר אותו וגו' השתא רע בטוב אמרת לא טוב ברע מיבעיא, אלא טוב מעיקרו עושה תמורה, רע מעיקרו אין עושה תמורה. ‏טזת"ר לא יחליפנו בשל אחרים ולא ימיר אותו בשל עצמו, וליכתוב לא יחליפנו ולא בעי ולא ימיר אותו, אי כתיב הכי הוה אמינא תצא זו ותכנס זו הוא דתלקי, אבל מימר דתרווייהו קא מקדיש להו אימא לא לקי קמ"ל. האי בשל אחרים דקתני היכי דמי, אילימא בהקדש דידיה וחולין דעלמא מי מצי מקדיש איש כי יקדיש את ביתו אמר רחמנא מה ביתו ברשותו אף כל ברשותו. ואלא בהמה דהקדש דעלמא וחולין דידיה מי מתפיס והתניא אין אדם מתפיס בדבר שאינו שלו, לעולם בבהמה דהקדש דעלמא וחולין דידיה, וכגון דאמר מריה דבהמה דהקדש כל הרוצה להמיר בבהמתו יבוא וימיר. ת"ר בהמה בבהמה מכאן שממירין מן הצאן על הבקר ומן הבקר על הצאן, מן הכבשים על העזים ומן העזים על הכבשים, מן הזכרים על הנקבות ומן הנקבות על הזכרים, מן התמימים על בעלי מומין ומן בעלי מומין על התמימים, יכול אפילו קדם מום קבוע להקדשן, ת"ל לא יחליפנו ולא ימיר אותו טוב ברע, או רע בטוב למה לי ש"מ טוב מעיקרו עושה תמורה רע מעיקרו אין עושה תמורה. רבא אמר תרווייהו טוב (בטוב) יתורי מייתרי, א"כ ליכתוב קרא לא יחליפנו ולא ימיר אותו ברע או רע בו, למה לי למיכתב תרווייהו טוב בטוב, חד כי ממיר אפילו טוב בטוב לקי, ואידך טוב מעיקרו עושה תמורה רע מעיקרו אינו עושה תמורה. ואביי אמר לך ק"ו הוא ומה טוב ברע מעלי ליה לקי, טוב בטוב דכי הרדי נינהו לא כל שכן דלקי. ורבא אין עונשין מן הדין, ואביי אמר לך האי לאו דינא הוא מי גרע טוב מרע. תנו רבנן בהמה בבהמה מכאן שממירין אחד בשנים ושנים באחד, אחד במאה ומאה באחד. רבי שמעון אומר אין ממירין אלא אחד באחד שנאמר בהמה בבהמה ולא בהמה בבהמות ולא בהמות בבהמה. א"ל כשם שבהמה יחידית קרויה בהמה כך בהמות רבות קרויות בהמה שנאמר ‏יזובהמה רבה. ור' שמעון בהמה רבה איקרי. בהמה סתמא לא איקרי

ממ"ק ובמ"ק ו ערכין יח : ז שם כג : ח תמורה יג : ט במדבר לא : י ויקרא יז : יא במדבר לא : *מן אמר מר עד אמרי אינו בגמרא והוא כעין פירש, ועי' רש"י שם :
*תמורה יא : יב ס"כ : יג תמורה כ : יד במדבר ס : טו בכורות יד : טז תמורה ע : יז יונה ד :

זית רענן (טו) לא יחליפנו, לשון יחיד :

איקרי. וטעמא דר' שמעון משום בהמה הוא, והא טעמא דר"ש משום הוא הוא, מה הוא מיוחד אף תמורתו מיוחדת. (אמרי) מעיקרא אמר להם רבי שמעון מן (בהמה ולא בהמות) [והיה הוא ותמורתו], וכי פרכי אינהו מן (בהמה רבה) [בהמה בבהמה] אמר להו והיה הוא ותמורתו, מה הוא מיוחד אף תמורתו מיוחדת. א"ר שמעון בן לקיש ומודה ר' שמעון שממירין וחוזרין וממירין מ"ט קדושה ראשונה דהקדש להיכן הלכה. ורבי יוחנן אמר כשם שאין ממירין שנים באחד, כך אין ממירין וחוזרין וממירין וכו'. תניא כוותיה דריש לקיש יכול כשם שאמר רבי שמעון אין ממירין שנים באחד כך אין ממירין וחוזרין וממירין, ת"ל והיה הוא ותמורתו וגו' אפילו במאה. [יט]אין תמורה עושה תמורה מאי טעמא דא"ק ותמורתו ולא תמורת תמורתו. ואין הולד עושה תמורה דא"ק הוא ולא ולד. ורבי יהודה אומר ולד עושה תמורה דא"ק יהיה לרבות את הולד. ורבנן יהיה לרבות שוגג כמזיד. [כ]אמר אביי כל מלתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד מהני ורבא אמר לא מהני. והרי תמורה דרחמנא אמר לא יחליפנו ולא ימיר אותו ותנן לא שאדם רשאי להמיר אלא שאם המיר מומר וסופג את הארבעים. אמר לך רבא שאני התם דאמר קרא והיה הוא ותמורתו יהיה קדש. ולאביי אי לאו דאמר רחמנא והיה הוא ותמורתו הוה אמינא תצא זו ותכנס זו, קמ"ל דתרווייהו קדשי. [כא]ר' יוסי בר' יהודה אומר עשה שוגג כמזיד בתמורה ולא עשה שוגג כמזיד במוקדשים. מאי טעמא דר' יוסי בר' יהודה דכתיב יהיה קודש לרבות שוגג כמזיד. היכי דמי שוגג כמזיד אמר חזקיה כסבור מותר להמיר. ודכוותה גבי קדשים באומר מותר להקדיש בעלי מומין למזבח, גבי תמורה לקי וגבי מזבח לא לקי. ר"ל ור' יוחנן אמרי כסבור לומר תמורת עולה ואמר תמורת שלמים דקדיש וכו' דכוותה גבי קדשים לא קדשי, כסבור להקדיש שחור והקדיש אדום [גבי תמורה לקי גבי קדשים לא לקי] (ריש לקיש) [ר' יוחנן] אמר כגון תצא זו ותכנס זו. דכוותה גבי קדשים באומר קדשים שנולד בהן מום נאכלין בלא פדיון גבי תמורה לקי גבי קדשים לא לקי. רב ששת אמר כגון דאמר אכנס לבית זה ואקדיש [ואמיר] מדעתי והקדיש והמיר שלא מדעתו גבי התמורה (קדיש) [לקי] גבי קדשים לא (קדיש) [לקי]. [כב]והיה הוא ותמורתו מקיש תמורתו לו. מה הוא בעל מום לא קרב, אף תמורתו בעל מום לא קרב. דסד"א הואיל וקדושה כשהיא בעלת מום קרבה, ואף תמורה כשהיא בעלת מום קרבה, קמ"ל. [כג]לא ימיר אותו הקדש עושה תמורה ואין [הולד] (תמורה) עושה תמורה. רבי יהודה אומר הולד עושה תמורה, טוב ברע או רע בטוב, תמימים בבעלי מומין, ובעלי מומין בתמימים. מנין לרע שהוא בעל מום שנאמר *לא תזבח לה' אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום כל דבר רע. בהמה בבהמה לא בהמה בעופות ולא עופות בבהמה, לא בהמה במנחות ולא מנחות בבהמה, לא עופות ומנחות בבהמה ולא בהמה בהן. בהמה בבהמה ולא בהמה באברים ולא אברים בבהמה ולא בהמה בעוברין ולא עוברין בבהמה לא אברים ועוברין בשלמין ולא שלמין בהם. ר' יוסי אומר (אין) ממירין אברים בשלמין ולא שלמים בהן. א"ר יוסי והלא במוקדשין האומר רגלה של זו עולה כולה עולה אף כשיאמר רגלה של זו תחת זו תהא כולה תמורה תחתיה, אמר קרא והיה הוא ותמורתו יהיה קודש והיכן קדושה חלה עליו בבית הבעלים אף תמורה בבית הבעלים. והרי הבכור עושה תמורה בבית הבעלים ואין עושין תמורה בבית כהן דברי ר"ע. א"ר יוחנן בן נורי מפני מה אין ממירין בבכור, א"ל ר' עקיבא חטאת ואשם כתנה לכהן, והבכור מתנה לכהן, מה חטאת ואשם אין ממירין בהן, אף הבכור לא ימירו בו. א"ל ר' יוחנן בן נורי מה לי אין ממיר בחטאת ואשם שאין זכין בהן בחייהן, תאמר בבכור שכן זכין בו בחייו. א"ל ר' עקיבא השבת על הדין מה אתה משיב על המקרא שאמר והיה הוא ותמורתו יהיה קודש היכן קדושה חלה עליו בבית הבעלים, אף תמורה בבית הבעלים. אם (טז) משנתנו לכהן זה וזה אין עושים תמורה, והיה הוא הקדש עושה המורה ואין תמורה עושה תמורה. והלא דין הוא ומה אם הקדש שאין הקדושה חלה עליו בבעל מום קבוע הרי הוא עושה התמורה, תמורה שהקדושה חלה עליה בבעלת מום קבוע אינו דין שתהא עושה תמורה, ת"ל והיה הוא הקדש עושה תמורה ואין תמורה עושה תמורה. יהיה קודש מלמד שהקדושה חלה עליה בבעלת מום קבוע, והלא דין הוא ומה אם הקדש שעושה תמורה אין הקדושה חלה עליו בבעל מום קבוע, תמורה שאין עושה תמורה אינו דין שלא

תהא קדושה חלה עליה בבעלת מום קבוע, ת"ל יהיה קודש מלמד שהקדושה חלה בבעלת מום קבוע. ר' יוסי בר' יהודה אומר יהיה קדש לעשות השוגג כמזיד. [כד]בעי רמי בר חמא קטן שהגיע לעונת נדרים מהו שיתפיס בתמורה מי אמרינן כיון דאמר מר איש מה ת"ל כי יפליא לרבות מופלא הסמוך לאיש [דקדשי קדוש], מדאקדושי מקדיש אימורי נמי ממיר, או דילמא כיון דלאו בר עונשין הוא בתמורה לא מתפיס. ואם תימצי לומר קטן עביד תמורה דהא אתי לכלל מלקות. נכרי מהו שיתפיס בתמורה, מי אמרינן כיון דאיתרבי לאקדושי דתניא איש מה ת"ל איש איש לרבות הנכרים שנודרים נדרים ונדבות כישראל בתמורה נמי מיתפס. או דילמא כיון דלא אתי לכלל עונשין כי עביד תמורה לא קדשה. אמר רבא ת"ש דתניא קדשי נכרים אין עושין תמורה, דכתיב בריש ענין תמורה דבר אל בני ישראל לאמר ואיתקש תמורת בהמה למעשר בהמה, ומעשר בהמה למעשר דגן, ובמעשר דגן כתיב את מעשר בני ישראל בני ישראל ולא נכרים. ורמי בר חמא מקדיש נכרי להתכפר נכרי לא קא מיבעיא ליה, כי קא מיבעיא ליה בהקדיש נכרי להתכפר ישראל, בתר מקדיש אזלינן או בתר מתכפר אזלינן. הא נמי הפשוט ליה מדר' אבהו א"ר יוחנן דמתכפר עושה תמורה. ורמי בר חמא, ה"מ דקאתי מכח ישראל דקרבן דיליה עביד תמורה. אבל נכרי דקרבן דיליה לא עביד תמורה מי בעינן מתחלה ועד סוף ברשות מאן דעביד תמורה, או לא, תיקו. [כה]ואם כל בהמה טמאה, א"ר יוחנן לרבנן אחד קדשי מזבח ואחד קדשי בדק הבית היו בכלל העמדה והערכה. וריש לקיש אמר לרבנן קדשי בדק הבית היו בכלל העמדה והערכה, קדשי מזבח לא היו בכלל העמדה והערכה. וזה וזה מודים לר"ש דקדשי מזבח היו בכלל העמדה והערכה וקדשי ברק הבית לא היו בכלל העמדה והערכה ודברי הכל בעל מום מעיקרו לא היה בכלל העמדה והערכה. תניא כוותיה דר' יוחנן ואם כל בהמה טמאה אשר לא יקריבו ממנה לה' בבעלי מומין קבועין שפדו הכתוב מדבר, או אינו אלא בבהמה טמאה ממש. כשהוא אומר ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך, הרי בהמה טמאה אמורה, הא מה אני מקיים ואם כל בהמה טמאה אשר לא יקריבו ממנה, בבעלי מומין קבועין [שנפדו] הכתוב מדבר. יכול יפדו על מום עובר, ת"ל אשר לא יקריבו ממנה לה', מי שאינה קרבה לה' כל עיקר, יצא מום עובר שאינה קרבה היום אלא למחר. אמר רב גידל אמר רב מ"ט דר' יוחנן כתיב ואם כל בהמה טמאה אשר לא יקריבו וכתיב בבהמה הטמאה ופדה בערכך בקדשי בדק הבית כתיב ועלייהו כתיב והעמיד והעריך, וריש לקיש מ"ט דכתיב והעריך הכהן אותה בין טוב ובין רע, איזהו דבר שאינו חלוק בין טוב ובין רע, הוי אומר אלו קדשי בדק הבית, וכתיב אותה למעוטי קדשי מזבח. ור' יוחנן סבר אותה למעוטי בעל מום מעיקרו. ולתנא דבי לוי דאמר דאפילו בעל מום מעיקרו היה בכלל העמדה והערכה ואפילו חיה ואפילו בהמה ואפילו עופות [והכתיב] אותה לתנא דבי לוי קשיא. אמר רב יהודה אמר רב מ"ט דר' שמעון דאמר קדשי מזבח היו [בכלל העמדה והערכה] קדשי בדק הבית לא היו דכתיב והעריך אותה הכהן בין טוב ובין רע, איזהו דבר שחלוק בין טוב לרע, הוי אומר אלו קדשי מזבח, וכתיב אותו למעוטי קדשי בדק הבית. [כו]טמאה לרבות את המתה, יכול אפילו אמר הרי זו הקדש ומתה תפדה, ת"ל והעמיד והעריך, את שיש לו העמדה יש לו הערכה, ואת שאין לו העמדה אין לו הערכה. ומה ראית לרבות (יז) את המתה ולהוציא את שאמר הרי זו הקדש ומתה, אחר שריבה הכתוב ומיעט הרי אנו למדין אותה מבהמה טמאה, מה בהמה טמאה מיוחדת ששוה שעת פריונה לשעת הקדשה, אף אני ארבה את המתה ששוה שעת פריונה לשעת הקדשה, ומוציא אני את שאמר הרי זו הקדש ומתה שלא שוה שעת פריונה לשעת הקדשה, או דבר שאתה למדו בדרך אחד אתה למדו לכל הדרכים שיש בו, מה בהמה טמאה מיוחדת שהיא תחלת הקדש ומועלין בה וכולה לשמים, אף איני מרבה אלא כיוצא בה, את מה יש לנו לרבות פרים הנשרפין ושעירים הנשרפין, מנין לרבות קדשי קדשים וקדשים קלים של יחיד ושל צבור, ת"ל בהמה ואם כל בהמה. והעמיד את הבהמה לפני הכהן, בהמה נפדית ואין העופות והעצים והלבונה וכלי שרת נפדין. והעריך הכהן אותה בין טוב ובין רע אין פודין את הקדש [כז]אכסרה. כערכך הכהן כן יהיה, אמר אחד הרי היא שלי בעשר סלעים, אחד אומר בעשרים, אחד אומר בשלשים, אחד אומר בארבעים, אחד אומר בחמשים, חזר בו של חמשים

ממשכנין

ממ"ק ובמ"ק יט תמורה יג: כ שם ד: כא שם יז: כב בכורות יד: כג ת"כ: *דברים יז: כד תמורה ב: כה שם לג: כו ת"כ: כז אכסרה דבר שאינו לא מדוד ולא שקול:

זית רענן (טז) משנתנו לכהן זה וזה, פי' הבע"ה וכהן א, עושין תמורה: (יז) את המתה, שאם הקדיש נבלה לבי"ה קדשה ותפדה: מה בהמה טמאה וכו' דכתיב והעמיד את הבהמה משמע שעדיין היא בחיים: תחלת הקדש, אבל אינה בסוף הקדש שהרי אינה ראויה לקרבן ולא לבנין: וכולה לשמים, שאין הנאה מהם לכהנים: פרים הנשרפים, שאין מהם לכהנים כלום אבל עולה עורה לכהנים: ת"ל בהמה אם בהמה וכו' ימרבים הכל לפדיון אבל חומש אין מוסיף דגבי חומש לא כתיבי הנך רבוים:

ממשכנין מנכסיו עד עשר חזר בו של ארבעים ממשכנין מנכסיו בעשר. חזר בו של שלשים ממשכנין נכסיו בעשר. חזר בו של עשרים ממשכנין נכסיו בעשר. חזר בו של עשר מוכרין אותה בשויה אם פחת נפרעין משל עשר [המותר]:

יואם גאל יגאלנה (יח) לרבות את האשה. ואם גאל יגאלנה לרבות את היורש. ויסף חמישתו על ערכך, הרי כאן שנים, אחד מוסיף חומש ואחד [שאינו] מוסיף חומש ואין יודעין אם בעליו מוסיפין חומש ואם כל אדם מוסיף חומש, מה מצינו בגאולות האמורות למטה הבעלים מוסיפין חומש ואין כל אדם מוסיף חומש, אף בגאולות האמורות כאן הבעלים מוסיפין חומש ואין כל אדם מוסיף חומש. ואיש כי יקדיש את ביתו קודש, יכול בבית דירה הכתוב מדבר, כשהוא אומר ואם המקדיש יגאל את ביתו הרי בית דירה אמור, הא מה ת"ל ואיש כי יקדיש את ביתו קודש, מקדיש אדם כל נכסיו, קודש לה', מלמד שסתם הקדשות לבדק הבית. והעריכו הכהן בין טוב ובין רע, אין פודין את ההקדשות אכסרה. כאשר יעריך אותו הכהן כן יקום, הבעלים אומרים בעשרים וכל אדם אומר בעשרים, הבעלים קודמין, מפני שהן מוסיפין הומש. אמר אחד הרי שלי בעשרים ואחת, כופין את הבעלים ליתן עשרים ושש, בעשרים ושתים, כופין את הבעלים ליתן עשרים ושבע. בעשרים ושלש, כופין את הבעלים ליתן עשרים ושמונה. בעשרים וארבע, כופין את הבעלים ליתן עשרים ותשע. בעשרים וחמש, כופין את הבעלים ליתן שלשים, ואין מוסיפין [חמישית] על עילויו של זה. אמר אחד הרי היא שלי בעשרים ושש, אם רצו הבעלים ליתן שלשים ואחת ודינר, הבעלים קודמין, ואם לאו אומר לו הגעתיך. [כח]א"ר יוחנן גזל ולא נתיאשו הבעלים שניהם אינם יכולין להקדיש זה לפי שאינו שלו וזה לפי שאינו ברשותו שנאמר ואיש כי יקדיש את ביתו מה ביתו שהוא ברשותו אף כל שהוא ברשותו. משום הכי אמרי נהרדעי לא כתבינן אדרכתא אמטלטלי. ואית דאמרי לא כתבינן אדרכתא אמטלטלי דכפרי דמחזי כשיקרא, אבל דלא כפרי כתבינן, וכל אדרכתא דלא כתיב ביה זיל דון וזכי ואפיק לנפשך לית ביה ממשא מ"ט משום דא"ל לאו בעל דברים דידי את. [אמר אביי] ואי כתב ביה למחצה ולשליש ולרביע מגו דמשתעי דינא לפלגא משתעי לכולה, אמר אמימר ואי תפס לא מפקינן מיניה וכיון דכתיב ביה כל דמתעני מן דינא קבילית עלי שליחא שויה. [כט]הקרקעות תשעה וכהן אחד. מנא הני מילי אמר שמואל עשרה כהנים כתובים בפרשה, חד לגופיה, הנך הוי מיעוט אחר מיעוט, ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות, דאפילו תשעה ישראל והד כהן. מתקיף לה רב הונא בר נתן אימא חמשה כהנים וחמשה ישראלים קשיא:

[ל]ואם המקדיש. אמר ר' יהושע בן לוי אהקדש ראשון מוסיף חומש אהקדש שני אין מוסיף חומש. ואם המקדיש יגאל את ביתו המקדיש ולא המתפים. תניא נמי הכי פרה זו תחת פרה של הקדש, טלית זו תחת טלית של הקדש, הקדשו פדוי ויד הקדש על העליונה. פרה זו בחמש סלעים תחת פרה של הקדש טלית זו בחמש סלעים תחת טלית של הקדש, הקדשו פדוי. אהקדש ראשון מוסיף חומש אהקדש שני אין מוסיף חומש. [לא]בעי רמי בר חמא מקדיש מוסיף חומש או מתכפר מוסיף חומש. אמר רבא ת"ש ואם המקדיש יגאל את ביתו מקדיש ולא מתכפר. [לב]אמר ר' יוחנן מקדיש מוסיף חומש ומתכפר עושה תמורה, והתורם משלו על של חברו טובת הנאה שלו היא דאמר קרא [לג]את כל מעשר תבואתך:

[לד](ונתת) [ויסף חמישית] כסף ערכך עליו. ת"ר כיצד רשות הגבוה בכסף, גזבר שנתן מעות בבהמה אפילו בסוף העולם קנה, וההדיוט לא קנה עד שימשוך, כיצד אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט, האומר שור זה עולה (שור) [בית] זה הקדש אפילו בסוף העולם קנה, ובהדיוט לא קנה עד שימשוך ויחזיק. משכו במנה ולא הספיק לפדותו עד שעמד במאתים נותן מאתים, מ"ט, א"ק ונתן הכסף וקם לו. משכו במאתים ולא הספיק לפדותו עד שעמד במנה, נותן מאתים, מ"ט לא יהא כח הדיוט חמור מכח הקדש. פדאו במאתים ולא הספיק למשכו עד שעמד במנה, נותן מאתים, מ"ט ונתן הכסף וקם לו. פדאו במנה ולא הספיק למשכו עד שעמד במאתים [מה שפדה פדוי] ואין נותן לו אלא מנה. אמאי הכא נמי נימא לא יהא כח הדיוט חמור מכח הקדש, אטו הדיוט לאו במי שפרע מדוד המבול קאי. אמר רמי בר חמא הרי אמרו הקדש אין מתחלל על הקרקע (כתוב ברמז תרל"ח). [לה]ואם המקדיש יגאל (יט) לרבות את האשה. ואם המקדיש יגאל לרבות את היורש. ויסף חמישית כסף ערכך עליו והיה לו, אם נתן כסף הרי הוא שלו, ואם לאו אינו שלו. שדה אחוזתו, אין לי אלא שדה אחוזתו מבית אביו, שדה אחוזתו מבית אמו מנין, ת"ל יקדיש איש. והיה ערכך לפי זרעו ולא לפי גדולו, זרע חומר שעורים בחמשים שקל כסף, הרי זו גזרת מלך, אחד המקדיש בחולת המחוז ואחד המקדיש בפרדסות סבסטי, נותן בית זרע חומר שעורים בחמשים שקל כסף. [לו]מנין ללוקח שדה מאביו והקדישה ואחר כך מת אביו, מנין שתהא לפניו כשדה אחוזה, ת"ל ואם את שדה מקנתו וגו' שדה שאינה ראויה להיות שדה אחוזה, יצאה זו שראויה להיות שדה אחוזה דברי רבי יהודה ורבי שמעון. רבי מאיר אומר מנין ללוקח שדה מאביו ומת אביו ואחר כך הקדישה מנין שתהא לפניו כשדה אחוזה, ת"ל ואם את שדה מקנתו אשר לא משדה אחוזתו, שדה שאינה שדה אחוזה, יצאה זו שהיא שדה אחוזה. [לז]המקדיש את שדהו בשעה שהיובל נוהג נותן בזרע חומר שעורים חמשים שקל כסף, היו שם נקעים עמוקים עשרה טפחים או סלעים גבוהים עשרה טפחים, אין נמדדין עמה, תנא כור של זרע ולא כור של תבואה, מפולת יד ולא מפולת שוורים. תני לוי לא מעבה ולא מדקה אלא בינוני, היו שם נקעים וכו' וליקדשו באנפי נפשייהו וליפרקו, וכי תימא כיון דלא הוי בית כור לא קדשי, והתניא שדה מה תלמוד לומר, לפי שנאמר זרע חומר שעורים בחמשים שקל כסף, אין לי אלא שהקדיש כענין הזה, מנין לרבות לתך וחצי לתך, כאה (וחצי סאה), תרקב וחצי תרקב, תלמוד לומר שדה מ"מ. אמר מר עוקבא בר חמא הכא בנקעים מלאים מים עסקינן, דלאו בני זריעה נינהו, דיקא נמי דקתני דומיא דסלעים ש"מ. אי הכי פחות מכאן נמי, הני נגאני דארעא מיקרו שידרי דארעא מיקרו. [לח]בשדה אחוזה להקל ולהחמיר כיצד אחד המקדיש בחולת המחוז ואחד המקדיש בפרדסות סבסטי, נותן בבית זרע חומר שעורים חמשים שקל כסף ובשדה מקנה נותן את שויו. ר' אליעזר אומר אחד שדה אחוזה ואחד שדה מקנה. מה בין שדה אחוזה לשדה מקנה, שבשדה אחוזה נותן חומש ובשדה מקנה אינו נותן חומש, אמר רב הונא הקדיש שדה מלאה אילנות, כשהוא פורן פודה אילנות בשוין, וחוזר ופודה קרקע בית זרע חומר שעורים בחמשים שקל כסף, אלמא קסבר רב הונא מקדיש בעין יפה מקדיש. איתיביה רב נחמן בית זרע אין לי אלא בית זרע, שדה גפנים [ושדה קנים] שדה אילנות מנין, תלמוד לומר שדה מ"מ. א"ל ה"נ פודה וחוזר ופודה. איתיביה אחד המקדיש בחולת המחוז וכו', א"ל ראויה לפרדכות סבסטי קאמר, אמר רב פפא הקדיש [לט]טרסין פודה בשוייהון, מ"ט בית זרע אמר רחמנא והני לאו בני זריעה נינהו, לא גאלן יוצאין לכהנים [ביובל] מ"ט שדה אחוזה אמר רחמנא והיה השדה בצאתו ביובל שדה כל דהו, מכר טרסין נגאלין פחות משתי שנים, מאי טעמא [מ]מספר שני תבואות אמר רחמנא והאי לאו בני תבואה נינהו. לא גאלן חוזרין לבעלים ביובל, מאי טעמא ושב לאחוזתו אמר רחמנא ואחוזתו היא. הקדיש אילנות פודן בשויהן, מאי טעמא בית זרע אמר רחמנא ולא אילנות. לא גאלן אין יוצאין לכהנים ביובל, מאי טעמא והיה השדה בצאתו ביובל אמר רחמנא ולא אילנות. מכר אילנות אין נגאלין פחות משתי שנים, מ"ט מספר שני תבואות אמר רחמנא והני (פחות מב' שנים לאו) בני תבואה נינהו. לא גאלן אין חוזרין לבעלים ביובל, מאי טעמא ושב לאחוזתו אמר רחמנא ולא אילנות. [מא]מנין שאין אדם רשאי להקדיש את שדהו בשנת היובל ואם הקדישה הרי היא מקודשת, ת"ל אם משנת היובל יקדיש שדהו מה ת"ל, מנין אתה אומר היו שם נקעים עמוקין [י' טפחים או סלעים גבוהים י' טפחים] אין נמדדין עמה, תלמוד לומר שדהו. כערכך יקום נותן ארבעים ותשע סלעים וארבעים ותשע פונדיונות, והלא שקל של הקדש אינה אלא ארבעים ושמונה פונדיונות, מה טיבו של פונדיון זה, קולבון לפרוטרוט. אחר היובל סמוך ליובל. מופלג מן היובל מנין, תלמוד לומר ואם אחר היובל יקדיש שדהו, שדהו מה ת"ל, מנין אתה אומר היו שם נקעים פחותין מעשרה [או סלעים גבוהים י' טפחים] הרי (אלו) [אינם] נמדדין עמה, תלמוד לומר שדהו. [מב]איתמר המקדיש שדהו בשנת היובל עצמה רב אמר קדושה ונותן חמשים. ושמואל אמר אינה קדושה כל עיקר. מאי טעמא דרב, אמר קרא אם משנת היובל ושנת

ממ"ק ובמ"ק כח ב"ק ע : כט סנהדרין טו : ל ב"מ מד : לא תמורה י : לב מדרש לו : לג דברים יד : לד קדושין כח : לה תורת כהנים : לו גיטין מח : לז ערכין כט :
לח שם יד : לט טרסין תכנים הדים וקפים : מ ויקרא כט : מא תורת כהנים : מב ערכין כד :

זית רענן (יח) לרבות את האשה, דה"ק אם אשתו גואלה מה שהקדיש הבעל מוספת חומש כאלו גאל הוא עצמו וכן היורש: הרי כאן שנים וכו', דברישא כתיב כאשר יעריך הכהן כן יקום משמע שאין מוסיף חומש: בגאולות האמורות למטה, בבית כתיב ואם המקדיש יגאל את ביתו ויסף חמישית וגו': מה ת"ל ואיש כי יקדיש את ביתו קדש, פי' כיון דכתיב ואם המקדיש יגאל את ביתו ממילא ידעינן שהקדיש ביתו: (יט) לרבות את האשה, שמוספת חומש, אם נתן כסף, דהקדש אינו נקנה במשיכה אלא בכסף: מבית אביו, כדכתיב ממשפחתו ומשפחת אב קרויה משפחה: ולא לפי גדלו, אע"ג שגדל הרבה או מעט:

ושנת היובל בכלל. ושמואל מי כתיב אם בשנת היובל, אם משנת היובל כתיב, משנת שאחר היובל. בשלמא לרב היינו דכתיב אם משנת היובל ואם אחר היובל, אלא לשמואל מאי אחר היובל, אחר אחר. *ת"ר מנין שאין מחשבין חדשים עם ההקדש, תלמוד לומר וחשב לו הכהן את הכסף על פי השנים הנותרות, שנים אתה מחשב ואי אתה מחשב חדשים. מנין שאם רצה הקדש לעשות חדשים לשנה עושה, היכי דמי כגון דאקדשיה בפלגא דארבעים ותמני, תלמוד לומר וחשב לו הכהן מכל מקום. הקדישו שתים ושלש שנים לפני היובל [רבי אומר אומר אני] נותן סלע ופונדיון לשנה, ואם אמר הריני נותן דבר שנה בשנה אין שומעין לו, אלא נותן את כולו כאחד אחד בעלים ואחד כל אדם. מה בין בעלים לכל אדם, אלא שהבעלים נותנין חומש וכל אדם אין נותן חומש. תנו רבנן ונגרע מערכך אף מן ההקדש, שאם אכלה הקדש שנה או שתים, אי נמי לא אכלה אלא שהיתה לפניו מנכה סלע ופונדיון לשנה. מנין שאם אמרו הבעלים אנו נותנים דבר שנה בשנה אין שומעין לו, תלמוד לומר וחשב לו הכהן את הכסף, עד שיהא הכסף כולו כאחד. מנין שאין מקדישין לפני יובל פחות משתי שנים ולא גואלים אחר היובל פחות משנה, תלמוד לומר וחשב לו הכהן את הכסף על פי השנים הנותרות עד שנת היובל שלא יכנס בה כלום. ואם גאל יגאל (כתוב ברמז תרס"ט). [סג]ואם גאל יגאל לרבות את האשה, ואם גאל יגאל לרבות את היורש. שדה מה תלמוד לומר שיכול אין לי אלא המקדיש בית כור כענין הזה [הקדיש] בית לתך ובית סאה ובית קב מנין, תלמוד לומר שדה מכל מקום. ויסף חמשית כסף ערכך עליו וקם לו אם נתן את הכסף הרי הוא שלו, ואם לאו אינה שלו:

[סד]ואם לא יגאל. הקדישה וגאלה אינה יוצאה מידו ביובל. גאלה בנו יוצאה לאביו ביובל. גאלה [אחר או] אחר מן הקרובים וגאלה מידו יוצאה לכהנים ביובל. ת"ר ואם לא יגאל את השדה בעלים, ואם מכר את השדה גזבר, לאיש אחר לאחר ולא לבן. או אינו אלא לאחר ולא לאח, כשהוא אומר איש הרי אח אמור, הא מה אני מקיים אחר, לאחר ולא לבן. ומה ראית לרבות את הבן ולהוציא את האח, מרבה אני את הבן שכן קם תחת אביו ליעדה ולעבד עברי. אדרבה מרבה אני את האח שכן קם תחת (האח) [אביו] ליבום, כלום יש יבום אלא במקום שאין בן, הא יש בן אין יבום. ותיפוק ליה דהכא תרתי והכא חדא, משום דעבד עברי מהאי פירכא הוא דנפקא ליה, כלום יש יבום אלא במקום שאין בן. בעא מיניה רמי בר חמא מרב חסדא הקדיש פחות משתי שנים לפני היובל מהו שתצא לכהנים, אמר ליה מאי דעתיך ונגרע מערכך והיה השדה בצאתו ביובל (דכתיב) [דבת] גרעון אין דלאו בת גרעון לא, אדרבא ואם לא יגאל את השדה והיה השדה בצאתו ביובל, והאי נמי בת גאולה היא. הגיע יובל ולא נגאלה הכהנים נכנסין לתוכה ונותנין את דמיה דברי רבי יהודה. רבי שמעון אומר נכנסין ולא נותנין, רבי אלעזר אמר לא נכנסין ולא נותנין, אלא נקראת שדה רטושין עד היובל השני. הגיע יובל השני ולא נגאלה נקראת שדה רטושי רטושין עד היובל השלישי. לעולם אין הכהנים נכנסים לתוכה עד שיגאלנה אחר, מאי טעמא דרבי יהודה, גמר קדש קדש ממקדיש בית, מה להלן בדמים אף כאן בדמים. ורבי שמעון גמר קדש קדש מכבשי עצרת, מה להלן בחנם אף כאן בחנם. ורבי יהודה נמי נילף מכבשי עצרת, דנין קדשי בדק הבית מקדשי בדק הבית, ואין דנין קדשי בדק הבית מקדשי מזבח. ורבי שמעון נמי נילף ממקדיש בית, דנין דבר שמתנה לכהנים מדבר שמתנה לכהנים. מאי טעמא דרבי אלעזר, אמר קרא ואם לא יגאל את השדה ואם מכר את השדה לאיש אחר והיה השדה בצאתו, אמר אביי סכינא חריפא לפסוקי קראי. אמר רבא אמר קרא והיה השדה בצאתו ביובל בצאתו מידי אחר. *תניא לא יגאל יכול לא תהא נגאלת שתהא לפניו כשדה מקנה, ת"ל עוד, לכמות שהיתה אינה נגאלת אבל נגאלת שתהא לפניו כשדה מקנה, והכא במאי עסקינן בשדה שיוצאה לכהנים והקדישה הכהן ואתו בעלים למיפרקה, סלקא דעתך אמינא לא תפרוק שתהא לפניו כשדה מקנה, ת"ל עוד לכמות שהיתה אינה נגאלת אבל נגאלת שתהא לפניו כשדה מקנה. והתניא בשנת היובל ישוב השדה לאשר קנהו מאתו יכול יחזור לגזבר שלקחו ממנו, תלמוד לומר לאשר לו אחזת הארץ, מה ת"ל לאשר קנהו שדה שיצאה לכהנים ומכרה כהן והקדישה לוקח וגאלה אחר, יכול תחזור לבעלים הראשונים, תלמוד לומר לאשר קנהו מאתו. ואיצטריך למיכתב לא יגאל ואיצטריך למיכתב לאשר קנהו, דאי כתב רחמנא לא יגאל דלא קא הדרא כלל, אבל הכא דקא הדרא תיהדר למרא קמא, כתב רחמנא לאשר קנהו. ואי כתב רחמנא לאשר קנהו דלא קא יהבי בעלים דמי אבל הכא דקא יהבי דמי תיקום בידייהו, כתב רחמנא לא יגאל, ואי כתב לא יגאל ולא כתב עוד הוה אמינא לא תפרוק כלל, כתב רחמנא עוד לכמות שהיתה אינה נגאלת אבל נגאלת שתהא לפניו [כשדה] מקנה. והיה השדה בצאתו ביובל אין שדה חרמין נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג (כתוב ברמז תרס"ה ובפסוק על שדה הארץ יחשב). [סה]והיה השדה בצאתו ביובל, מלמד שהשדה קרוי על שם זכר. קדש, מה קדש האמור להלן אין יוצא אלא בפדיון, אף קדש האמור כאן אין יוצא אלא בפדיון, מלמד שהכהנים נכנסים לתוכה (כ) ונותנין את דמיה. [מו]כשדה החרם לכהן תהיה מה תלמוד לומר, מנין לכהן שהקדיש שדה חרמו שלא יאמר הואיל ויוצא לכהנים והרי היא תחת ידי תהא שלי, ודין הוא בשל אחרים אני זוכה בשל עצמי לא כל שכן, תלמוד לומר [והיה השדה בצאתו ביובל וגו'] וכי מה למדנו משדה חרמים מעתה הרי זה בא ללמד ונמצא למד מקיש שדה חרמות לשדה אחוזתו של ישראל, מה שדה אחוזתו של ישראל יוצאה מתחת ידו ומתחלקת לאחיו הכהנים, אף שדה חרמו יוצאה מתחת ידו ומתחלקת לאחיו הכהנים. אמר מר ודין הוא בשל אחרים אני זוכה וכו' מי דמי התם זוכה בעלמא הכא קא שקיל ליה. אמר רמי בר חמא איצטריך סד"א הואיל וכתיב [מז]ואיש את קדשיו לו יהיו הא נמי כקדשיו דמיא. א"ל רבא מי דמי קדשיו לאו ברשותו הכא ברשותו, אלא אמר רב נחמן בר יצחק איצטריך סד"א הואיל וכתיב כי אחוזת עולם הוא להם הא נמי אחוזתו היא קמשמע לן אחוזתו אין חרמו לא:

תרעה *אמר רבי חייא בר אבין (אמר רב חסדא) החרים מטלטלין נותנן לכל כהן שירצה שנאמר [מח]כל חרם בישראל לך יהיה. החרים שדהו נותנה לכהן שבאותו משמר, שנאמר כשדה החרם לכהן תהיה אחוזתו וגמר לכהן לכהן מגזל הגר, והתם מנלן דתניא [מט]לה' לכהן קנאו השם ונתנו לכהן שבאותו משמר. או אינו אלא לכהן שירצה, כשהוא אומר [נ]מלבד איל הכפורים אשר יכפר בו עליו, הוי בכהן שבאותו משמר הכתוב מדבר. שדה היוצאה לכהנים ביובל נותנין למשמר שפגע בו יובל. איבעיא להו פגע בו בשבת מאי, אמר רבי חייא בר אמי משמיה דחולפנא נותנה למשמר היוצא. חרמי כהנים אין להם פדיון אלא נותנן לכהנים [כתרומה], רבי יהודה בן בתירא אומר סתם חרמים לבדק הבית, שנאמר כל חרם קדש קדשים הוא לה', וחכמים אומרים סתם חרמים לכהן, שנאמר כשדה החרם לכהן תהיה אחוזתו, א"כ למה נאמר כל חרם קדש קדשים הוא, שהוא חל על קדשי קדשים ועל קדשים קלים. ת"ר חרמין כל זמן שהן בבית בעלים הרי הן כהקדש לכל דבריהם שנאמר קדש קדשים הוא לה', נתנן לכהן הרי הן כחולין לכל דבריהם שנאמר [נא]כל חרם בישראל לך יהיה. בשלמא לרבנן כדמפרשי טעמיהו, אלא רבי יהודה בן בתירא האי כשדה החרם מאי עביד ליה. מיבעיא ליה לכדתניא כשדה החרם לכהן תהיה אחוזתו מה תלמוד לומר, מנין לכהן שהקדיש שדה חרמו שלא יאמר הואיל ויצאה לכהנים והרי היא תחת ידי תהא שלי וכו' (כדלעיל). ואידך מחרם החרם. ואידך חרם החרם לא משמע ליה. ורבי יהודה בן בתירא [דחל] על קדשי קדשים ועל קדשים קלים מנא ליה, סבר לה כר' (שמעון) [ישמעאל]. [נב]כשדה החרם לכהן תהיה אחוזתו מה תלמוד לומר, מנין אתה אומר שדה שיוצאה לכהנים ביובל וגאלה אחד מן הכהנים והרי היא תחת ידו (שאומר) [יכול יאמר] הרי היא שלי. ודין הוא בשל אחר אני זוכה בשלי לא כל שכן, תלמוד לומר כשדה החרם לכהן תהיה אחוזתו, אחוזתו של כהן שלו ואין זו שלו אלא יוצא לכל אחיו הכהנים, ואם את שדה מקנתו אשר לא משדה אחוזתו, מנין אתה אומר הלוקח שדה מאביו וכו' (כדכתוב לעיל). (כא) (לכהן תהיה אחוזתו מה ת"ל מנין לשדה שיוצאה לכהנים ביובל וגאלה אחד מן הכהנים שלא יאמר הואיל ויוצאה לכהנים וכו' תלמוד לומר אחוזתו אחוזתו שלו ואין זו שלו. הא כיצד יוצאה מתחת ידו ומתחלקת לאחיו הכהנים). [נג]הלוקח שדה מאביו והקדישה ואחר כך מת אביו מנין שתהא לפניו כשדה אחוזה, תלמוד לומר אם (משדה) [את שדה] מקנתו אשר לא משדה אחוזתו, שדה שאינה ראויה להיות שדה אחוזה יצתה זו שהיא ראויה להיות שדה אחוזה דברי רבי יהודה ורבי שמעון, רבי מאיר אומר מנין ללוקח שדה מאביו ומת אביו ואחר כך הקדישה מנין שתהא לפניו כשדה אחוזה, תלמוד לומר ואם (משדה) [את שדה] מקנתו אשר

ממ"ק ובמ"ק *ערכין כה: סג תורת כהנים: סד ערכין כה: *שם כו: סה תורת כהנים: סו ערכין לד: סז במדבר ה: *ערכין כח: סח במדבר יח: סט שם ה: נ שם: נא שם יח: נב תורת כהנים: נג ערכין כו:

זית רענן (יט) קודש לה', ואיש כי יקדיש את ביתו קדש לה' ואם גאל יגאל: (כ) ונותנין את דמיה, פי' אם לא גאלה אחר קודם היובל: (כא) לכהן תהיה אחוזתו וכו' עד לאחיו הכהנים כ"ז יתר ושם אינו, וכל זה בגמרא דערכין:

אשר לא משדה אחוזתו, שדה שאינה אחוזה [יצאה זו שהיא שדה אחוזה]. ואלו לרבי יהודה ורבי שמעון מת אביו ואחר כך הקדיש לא צריך קרא, לימא בהא קא מיפלגי רבי מאיר סבר קנין פירות כקנין הגוף דמי, ורבי יהודה ורבי שמעון סברי לאו כקנין הגוף דמי. אמר רב נחמן בר יצחק בעלמא לרבי שמעון [ור"י] קנין פירות כקנין הגוף דמי והכא קרא אשכח ודריש ליכתוב רחמנא ואם את שדה מקנתו אשר לא [שדה] אחוזתו אי נמי אשר לא שדה אחוזה, מאי משדה [אחוזתו] שדה שאינה ראויה להיות שדה אחוזה, יצאה זו שראויה להיות שדה אחוזה:

[נד]וחשב לו הכהן את מכסת הערכך. ת"ר במכסת מה תלמוד לומר לפי שנאמר בשדה אחוזה בית זרע חומר שעורים וגו' יכול אף שדה מקנתו, תלמוד לומר במכסת, ר' אליעזר אומר נאמר כאן וחשב ונאמר להלן וחשב, מה להלן דבר קצוב אף כאן דבר קצוב. איבעיא להו רבנן אית להו גזרה שוה ומפקין ליה לחומש, או דילמא לית להו גזרה שוה ולית להו חומש, אמר רבא מסתברא לית להו גזרת שוה מדגלי רחמנא חומש גבי שדה אחוזה וגבי מקדיש בית הוו להו שני כתובים הבאים כאחד ואין מלמדין. ולמאן דאמר מלמדין מדגלי רחמנא [חומש] במעשר ובבהמה טהורה ובבהמה טמאה הוו להו טובא ואין מלמדין. תניא כוותיה דרבא ולא מטעמיה, במכסת אין מכסת אלא דמים וכן הוא אומר [נה]והרמות מכם. יכול יוסיף חומש תלמוד לומר במכסת הערכך הקישו הכתוב לערכך מה ערכין אין מוסיף חומש אף שדה מקנה אין מוסיף חומש. [נו]וחשב לו הכהן את מכסת אין מכסת אלא דמים מלמד שנותן לו (כב) כל שוויה, רבי אלעזר אומר צא וראה שאינו אומר וחשב אלא דבר שדמיו קצובין, מה וחשב האמור להלן זרע חומר שעורים בחמשים שקל כסף, אף וחשב האמור כאן זרע חומר שעורים בחמשים שקל כסף:

[נז]עד שנת היובל שלא יכנס בה כלום. ונתן את הערכך ביום ההוא קדש לה' מה תלמוד לומר, לפי שמצינו בהקדשות ומעשרות שמתחללין על מעות של חולין נגנבו או אבדו אינו חייב באחריותן יכול אף זה כן, תלמוד לומר ונתן את הערכך וגו' חולין הן בידו עד שיבואו לידי גזבר, בערכך אף על גב דלא אמר [עלי] חייב, דכתיב ונתן את הערכך וגו':

[נח]ונתן את הערכך ביום ההוא שלא ישהא מרגלית לקלים, קדש לה' סתם הקדשות לבדק הבית. ישוב השדה לאשר קנהו (כתוב לעיל). [נט]וכל ערכך יהיה בשקל אין בערכין פחות מסלע. בשקל הקדש מה תלמוד לומר, לפי שנאמר ופדויו מבן חדש תפדה יכול בעבדים ובשטרות ובקרקעות, תלמוד לומר בשקל הקדש. אין לי אלא סלעים של קדש, מנין לרבות כל דבר המיטלטל. ת"ל ופדה, אם כן לכה נאמר בשקל הקדש, פרט לעבדים ולשטרות ולקרקעות. עשרים גרה יהיה השקל ללמדך כמה הוא סלע. ומנין אם רצה להרבות ירבה, תלמוד לומר יהיה, יכול אם רצה לפחות יפחות, תלמוד לומר הוא. [ס]אלו נאמר בכור לא יקדיש הייתי אומר לא יקדיש הקדשות, תלמוד לומר איש אותו, אותו אי אתה מקדיש אבל בכור מקדיש הקדשות, כשהוא אומר אותו שומע אני בכור [אינו] מקדיש, אבל פשוט (אינו) מקדיש ת"ל בבהמה, בבהמה אמרתי לך ולא באדם. יכול לא יקדיש בבטן, תלמוד לומר אשר יבוכר לה', משיבוכר לה' אי אתה מקדיש אבל אתה מקדיש בבטן. יכול אף ולדי כל הקדשים, תלמוד לומר אך בכור אך חלק דכל חד קאים בקדושתיה, אלמא קסבר ולדות קדשים במעי אמן הן קדושין. [סא]רבי ישמעאל אומר כתוב אחד אומר תקדיש וכתוב אחד אומר לא יקדיש, אי אפשר לומר תקדיש שכבר נאמר לא יקדיש ואי אפשר לומר לא יקדיש שכבר נאמר תקדיש, הא כיצד מקדיש אתה אותו (כג) הקדש עילוי ואי אתה מקדישו הקדש מזבח, ורבנן לא יקדיש מיבעי ליה לכדתניא, מנין לנולד לו בכור בעדרו שמצוה להקדישו, שנאמר *הזכר תקדיש. ורבי ישמעאל אי לא מקדיש ליה לא קדיש קדושתו מרחם הוא וכיון דכי לא מקדיש ליה קדיש לא צריך לאקדושיה. [סב]עדין אני אומר הוא לא יקדיש אבל יקדישוהו אחרים, ת"ל בבהמה [בבהמה] עסקתי, יכול לא יקדישהו מן הבטן. תלמוד לומר אשר יבוכר לא יקדיש, משנתבכר אינו מקדיש אבל מקדיש בבטן מכאן אמרו מערימין על הבכור:

[סג]אך בכור לא יקדיש כל שהוא קודש אין הקדושה חלה עליו. [סד]רבי ישמעאל אומר מנין שלא יקדיש אדם את הבכור ת"ל בכור לא יקדיש, יכול לא יקדישנו הקדש עילוי, תלמוד לומר זכר תקדיש. ומה ראית להביאו להקדש עילוי ולהוציאו מהקדש מזבח. אחר שרבה הכתוב מיעט, מפני מה אני מביאו להקדש עילוי שחל על הכל ומוציאו מהקדש מזבח שאינו חל על הכל. אין לי אלא בכור, מנין לכל ההקדשות שלא ישנה מקדושה לקדושה, תלמוד לומר בבהמה לא יקדיש אם שור אם שה, יכול לא יקדישנו הקדש עילוי, תלמוד לומר בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש. ומה ראית להביאם להקדש עילוי ולהוציאם מהקדש מזבח, אחר שרבה הכתוב מיעט, מפני מה אני מביאם להקדש עילוי שחל על הכל ומוציאם מהקדש מזבח שאינו חל על הכל. רבי עקיבא אומר מנין שלא יקדיש אדם את הבכור, תלמוד לומר בכור לא יקדיש איש אותו. יכול לא יקדישנו הקדש עילוי, תלמוד לומר אך, ומה ראית להביאו להקדש עילוי ולהוציאו מהקדש מזבח, אחר שרבה הכתוב מיעט, מפני מה אני מביאו להקדש עילוי שחל על הכל ומוציאו מהקדש מזבח שאינו חל על הכל. אין לי אלא בכור, מנין לכל הקדשים שלא ישנה אותם מקדושה לקדושה, תלמוד לומר בבהמה לא יקדיש אם שור אם שה. יכול לא יקדישם הקדש עילוי ת"ל אך. ומה ראית וכו':

אם שור אם שה לה' הוא. הוא קרב ואין תמורתו קרבה. [סה]והרי בכור דרחמנא אמר [סו]אך בכור שור וגו' ותנן מה בין תמורה ומעשר לכל הקדשים שכל הקדשים נמכרין [סז]באיטליז ונשחטין באיטליז ונשקלים בליטרא, חוץ מן הבכור והמעשר ויש להן פדיון ולתמורותיהן פדיון חוץ מן הבכור ומן המעשר אלמא לא מהני. א"ל אביי שאני התם דאכר רחמנא הם בהוייתן יהו, ולרבא האי הם למה לי, הן קרבין ואין תמורתן קרבין, ולאביי האי סברא מנא ליה, אם שור אם שה לה' הוא, הוא קרב ואין תמורתו קרבה. ורבא אין הכי נמי דמההוא קרא אלא הם למה לי לימד על הבכור ומעשר שאם נתערב דמם בכל העולין שקרבין לגבי מזבח. ואביי נפקא ליה [סח]מולקח מדם הפר ומדם השעיר, והלא דם הפר מרובה מדם השעיר, מכאן לעולין שאין מבטלין זה את זה. ורבא התם סבר לה כרבי יונתן דאמר מזה בפני עצמו ומזה בפני עצמו. [סט]ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך, מה בהמה טמאה (מאחר) [מיוחדת] שתחלתה הקדש וכולה לשמים מועלין בה, אף כל שתחלתה הקדש וכולה לשמים מועלין בה. כולה לשמים למעוטי קדשים קלים, כיון דאית להו לבעלים בגוייהו לית בהו מעילה כו'. אתחלת הקדש מוסיף חומש ולא המתפים כדרבי יהושע בן לוי וקרי לבהמה טמאה תחלת הקדש שאינה סוף הקדש וכו'. [ע]ופדה בערכך מה תלמוד לומר, לפי שנאמר בשקל הקדש יכול אין לי אלא סלעים של קדש, מנין לרבות כל דבר המיטלטל, תלמוד לומר ופדה. אם כן למה נאמר בשקל הקדש, פודה הוא בכל דבר המיטלטל, ובלבד שצריך לשום בכסף, אמר טלית זו תחת חמור זה יצא לחולין וצריך לעשות דמים. ויסף חמישתו עליו שיהא הוא וחומשו חמשה. אם לא יגאל בבעלים. ונמכר בערכך לכל אדם. [עא]אך כל חרם אשר יחרים. מקדיש ומחרים [אדם] מצאנו ומבקרו ומעבדיו ומשפחותיו הכנענים ומשדה אחוזתו, ואם החרים את כולם אין מוחרמין דברי רבי אליעזר. אמר ר' אלעזר בן עזריה ומה אם לגבוה אין אדם רשאי להחרים את כל נכסיו, על אחת כמה וכמה שיהא אדם חס על נכסיו. מנא הני מילי דתנו רבנן מכל אשר לו ולא כל אשר לו, מאדם ולא כל אדם, מבהמה ולא כל בהמה, ומשדה אחוזתו ולא כל אחוזתו. יכול לא יחרים ואם החרים יהו מוחרמין, ת"ל אך כל חרם דברי רבי אליעזר וכו', וצריכא דאי כתב רחמנא מכל אשר לו, ה"א כל דאית ליה לא לחרים, אבל מין אחד לחרים כוליה כתב רחמנא מאדם ולא כל אדם. ואי כתב רחמנא מאדם דלא סגיא ליה בלא עבודה, אבל שדה סגיא ליה [עב]בדיסקטורין, ואי אשמעינן שדה משום דחיותיה, אבל אדם סגי ליה בשמעא בעלמא. ואי אשמעינן הני תרתי משום דהכא חיותיה והכא חיותיה, אבל מטלטלין ליחרמינהו כולהו צריכא. בהמה למה לי לכדתניא יכול יחרים אדם בנו ובתו ועבדיו ושפחותיו העברים ושדה מקנתו, ת"ל בהמה, מה בהמה יש לו רשות למכרה, אף כל שיש לו רשות למכרה. והלא בתו הקטנה יש לו רשות למכרה יכול יחרימנה, תלמוד לומר בהמה מה בהמה יש לו רשות למכרה לעולם אף כל שיש לו רשות למכרו לעולם. אמר רבי אלעזר בן עזריה [אם לגבוה אין אדם רשאי] כו', היינו תנא קמא, איכא בינייהו דרבי אילעאי [דאמר ר' אילעאי] באושא התקינו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש, מעשה

כמ"ק ובמ"ק נד ערכין יד: נה נפדבר לא: נו תורת כהנים: נז חולין קלט: נח ערכין כד: נט תורת כהנים: ס תמורה כס: סא ערכין כט: *ויקרא טו: סב תורת כהנים: סג שקלים פרק מגרפין: סד תורת כהנים: סה תמורה ס, המסך סגמ' על פלוגתא דאביי ורבא כל דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד מהני: סו במדבר יח: סז באיטליז מקום שמוכרים בשר: סח ויקרא טז: סט כבא מציעא נד: ע תורת כהנים: עא ערכין כח: עב בדיסטורי, פירוש אגנו באריסות:

זית רענן (כב) כל שוויה, ולא כשדה אחוזה שפודה בית כור בחמשים שקל: (כג) הקדש עילוי, כמה אדם רוצה בבכור זה להאכילו לבן בתו כהן: שחל על הכל על עצים ואבנים: וצריך לעשות דמים, אם אינו שוה כ"כ צריך להוסיף שיהא הוא וחומשו ה', היינו חומש מלבר:

מעשה באחד שבקש לבזבז [יותר מחומש] ולא הניחו חברו, ומנו רבי ישבב, ואמרי לה רבי ישבב ולא הניחו חברו ומנו ר' עקיבא. עגוהרי חרמים דכתיב אך כל חרם אשר יחרים וגו' לא ימכר ולא יגאל, והנן חרמי כהנים אין להן פדיון אלא נותנן לכהן [אלמא לא מהני] א"ל (רבא) [אביי] שאני התם דאמר קרא קדש קדשים הוא בהוייתו יהא. ולרבא האי הוא למעוטי בכור דתניא בבכור נאמר עדלא תפדה ונמכר, במעשר נאמר לא יגאל ואינו נמכר לא חי ולא שחוט ולא תם ולא בעל מום:

עהלא ימכר. (כג) לא ימכר לגזבר, ולא יגאל לבעלים, מה יעשה לו כשדה החרם לכהן תהיה אחוזתו. יכול אף על פי (כד) שפירש לשם, ת"ל הוא. רבי יהודה בן בתירא אומר מנין שסתם חרמים לבדק הבית, תלמוד לומר כל חרם קדש קדשים הוא לה'. יכול אע"פ שפירש לכהן, תלמוד לומר הוא, מנין שמחרים אדם את קדשיו, ת"ל כל חרם קדש. מנין שמחרים אדם את קדשי קדשיו, ת"ל כל חרם קדש קדשים הוא לה'. יכול הכהנים ולוים יהו מחרימין, ת"ל אך דברי. רבי יהודה. ר' שמעון אומר הכהנים אין מחרימין שהרמים שלהן, ולוים מחרימין שאין חרמים שלהן, אמר רבי נראין דברי ר' יהודה בקרקעות [שנאמר כי אחוזת עולם הוא להם]. ודברי רבי שמעון במטלטלין שאין חרמים שלהן (כתוב בפרשת בהר בפסוק כי ארוזת עולם הוא להם). עואמר רב הונא קדשי מזבח שהתפיסן לחרמי כהנים לא עשה כלום, מאי טעמא [אמר קרא] כל חרם קדש קדשים הוא לה', כל חרם דקדשי קדשים קאתי לה'. מיתיבי קדשי מזבח שהתפיסן לחרמי כהנים מה שעשה עשוי כו'. תיובתא דרב הונא תיובתא, והא רב הונא קרא קאמר, אמר עולא חרם כל חרם. ומי אמר עולא הכי, והאמר עולא המתפיס עולה לבדק הבית אין בה אלא עיכוב גזבר בלבד. מדרבנן וקרא למעילה הוא דאתא. למעילה למה לי קרא קדש קדשים כתיב ביה. וליטעמיך הא דאמר ר' ינאי אין מעילה מפורשת מן התורה אלא בעולה, שנאמר עזנפש כי תמעול מעל וחטאה בשגגה מקדשי ה' קדשים המיוחדים לשם, אי זהו קדש המיוחד לשם הוי אומר זה עולה, אבל חטאת ואשם לא אתיין אלא מדרבי דתניא [רבי אומר] כל חלב לה' לרבות אימורי קדשים למעילה, למה לי קרא קדש קדשים כתיב בהו, אלא אע"ג דקדש קדשים כתיב בהו בעי קרא לרביינהו למעילה, חרמים נמי אע"ג דקדש קדשים כתיב בהו בעי קרא לרביינהו למעילה:

תרעט עחתניא מנין ליוצא ליהרג ואמר אחד ערכו עלי שלא אמר כלום, תלמוד לומר כל חרם לא יפדה. יכול אפי' קודם שנגמר דינו, ת"ל מן האדם ולא כל האדם. ולרבי חנינא בן עקביא דאמר נערך לפי שדמיו קצובין (ורבי יוסי אומר נודר ומעריך ומקדיש ואם הזיק חייב בתשלומין). האי כל חרם מאי עביד ליה, מיבעי ליה לכדתניא ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקא אומר לפי שמצינו למומתים בידי שמים שנותנין ממון ומתכפר להן שנאמר עטאם כופר יושת עליו יכול אף בידי אדם כן, תלמוד לומר כל חרם לא יפדה. ואין לי אלא מיתות חמורות שלא ניתנו שגגתן לכפרה, מיתות קלות שניתנו שגגתן לכפרה מנין, תלמוד לומר כל חרם. פהמקדיש במעשר שני בין בשוגג בין במזיד לא קידש דברי ר"מ. מנהני מילי, אמר רב אחא [בריה דרבא] משמיה דגמרא דכתיב וכל מעשר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ לה' הוא בהוייתן יהא. פאזרע הארץ לרבות את זרע השום השחליים והגרגירים. יכול שאני מרבה את זרע לפת וצנונות ושאר זרעוני גינה שאינן נאכלין, ת"ל מזרע ולא כל זרע. מפרי העץ לרבות את פירות האילן, יכול שאני מרבה את חרובי (שיטה) [שקמה] וצלמונה ואת חרובי (גרגר) [גרידה], ת"ל מפרי העץ ולא כל פרי העץ. מנין לרבות את הירקות למעשרות, תלמוד לומר וכל מעשר הארץ. יכול (כה) בשני מעשרות הכתוב מדבר, ת"ל הוא, הוא האמור כאן והוא האמור להלן דברים המחוסרין כאן אמרם הכתוב להלן. פגואם גאל יגאל איש ממעשרו ולא כל מעשרו, פרט למעשר שני שאין בו שוה פרוטה. רבי אמי אמר אין בו, רב אסי אמר אין בחומשו, שנאמר ויסף חמישיתו עליו שיהא הוא וחומשו חמשה דברי ר' יאשיה. ר' יונתן אמר (חומש) [חמישיתו] חומשו של קרן. פדואם גאל יגאל לרבות את האשה. ואם גאל יגאל לרבות את היורש. איש פרט לקטן, יכול (כו) שאנ (מוציא) [מרבה] בן תשע שנים ויום אחד, ת"ל ואם גאל יגאל. ממעשרו אין לי אלא מעשר שנכנס משרותיו, ירש ולקח וניתן לו במתנה מנין, תלמוד לומר ואם גאל יגאל, ממעשרו ולא כל מעשרו [פרט למעשר שנכנס לירושלים ויצא]. ממעשרו פרט לפחות משוה פרוטה. יוסף עליו שיהא הוא וחומשו חמשה:

תרפ פהוכל מעשר בקר וצאן, מעשר בהמה נוהג בחולין אבל לא במוקדשים. בבקר ובצאן ואין מתעשרין מזה על זה. בכבשים ובעזים ומתעשרין מזה על זה. בחדש ובישן ואין מתעשרין מזה על זה. ויהא חדש וישן מתעשרים מזה על זה מק"ו, ומה כבשים ועזים שהן כלאים זה בזה מתעשרין מזה על זה, חדש וישן שאינן כלאים זה בזה אינו דין שיתעשרו מזה על זה, תלמוד לומר פועשר תעשר בשתי מעשרות הכתוב מדבר אחד מעשר בהמה ואחד מעשר דגן, ומקיש מעשר בהמה למעשר דגן, מה מעשר דגן (מין על שאינו מינו) [מחרש על הישן] לא, אף מעשר בהמה (ממין על שאינו מינו) [מחדש על הישן] לא. אי הכי כבשים ועזים נמי לימא מקיש מעשר בהמה למעשר דגן, מה מעשר דגן ממין על שאינו מינו לא, אף מעשר בהמה ממין על שאינו מינו לא. הא רבי רחמנא וצאן משמע כל צאן. אי הכי חדש וישן נמי הכתיב עשר תעשר, ומה ראית, אמר רבא אמר קרא שנה שנה, לשנה הקשיתיו ולא לדבר אחר. פזא"ל ר' (אבא) [רבא] בר חנן (לר' אמי) [לאביי] [אלא מעתה] גבי מעשר בהמה דלא כתיבי וכל מעשר בקר ומעשר צאן יתעשרו מזה על זה, א"ק העשירי תן עשירי לזה ועשירי לזה. אי הכי כבשים ועזים נמי, הא כתיב וצאן משמע כל צאן אחד, הכא נמי נימא כל מעשר דגן אחד. אמר אביי פחראשיתם. רבא אמר בלא ראשיתם [נמי משמע] כל מעשר דגן אחד לא מצית אמרת, בשלמא התם אמרינן וצאן משמע כל [צאן] אחד, דאי סלקא דעתך כבשים ועזים נמי לא, ליכתוב וכל מעשר בהמה. וכי תימא אי כתב בהמה הוה אמינא אפילו חיה, תתת תחת מקדשים גמר, ואתי בק"ו מחדש וישן. בקר וצאן למה לי, בקר וצאן הוא דאין מתעשרין מזה על זה, הא כבשים ועזים מתעשרין מזה על זה. אלא הכא מי סגי דלא כתיב דגן למעוטי שאר מינין, מתקיף לה רב הונא (בר נתן) [בריה דרב נחמן] אימא לערבו לבקר וצאן, א"ל מר זוטרא בריה דרב נחמן לרבא אית ליה נמי העשירי. איכא דאמרי אמר רבא בלא עשירי נמי לא מצית אמרת בקר וצאן מתעשרין מזה על זה דאיתקש מעשר בהמה למעשר דגן, מה מעשר דגן ממין על שאינו מינו לא, אף מעשר בהמה ממין על שאינו מינו לא. והא רבא הוא דאמר שנה לשנה הקשיתיו ולא לדבר אחר. הדר ביה רבא מההיא. ואיתימא חדא מינייהו רב פפא אמרה. פטת"ר מנין שאם קרא לתשיעי עשירי ולעשירי תשיעי ולאחד עשר עשירי שלשתן מקודשין, תלמוד לומר וכל מעשר בקר וצאן וכו'. יכול שאני מרבה אף שמיני ושנים עשר, אמרת הואיל והוא קדוש וטעותו מתקדשת, מה הוא אינו מקודש אלא בסמוך, אף טעותו אין מתקדשת אלא בסמוך. והתניא מה הוא מיוחד אף טעותו מיוחדת, הא מני רבי אלעזר בר' שמעון היא דאמר לעולם אין אחד [עשר] קדוש עד שישתוק בתשיעי ויקרא לעשירי תשיעי ולאחד עשר עשירי, סבר לה כר' יהודה דאמר טעות מעשר תמורה היא, וסבר לה כאבוה דאמר אין ממיר חוזר וממיר. צתניא הבקר לרבות אחד עשר לשלמים, יכול שאני מרבה אף התשיעי, אמרת וכי הקדש לפניו מקדש או לאחריו מקדש, הוי אומר לאחריו מקדש. צאת"ר כיצד מעשרן כונסן לדיר ועושה להן פתח קטן כדי שלא יהו יכולין לצאת שנים כאחד ומעמיד אמותיהן מבחוץ והן מבפנים (וגדיותיו יוצאות) [וגועות ויוצא] לקראת אמם. וליפקינהו אינהו. יעבור כתיב ולא שיעבירוהו. ולישדי להו ירקי וליפקו לותיה, אמר רב הונא גזרה משום יתום ומשום לקוח. כל אשר יעבור פרט לטרפה שאינה עוברת, תחת השבט מצוה למנותם בשבט, לא מנאן בשבט או שמנאן רבוצין או עומד מנין, תלמוד לומר העשירי קדש מ"מ, [ואין לי אלא שקרא שמו עשירי, לא קרא שמו עשירי מנין, ת"ל יהיה קדש מ"מ]. יכול היו לו מאה ונטל עשרה, עשרה ונטל אחד יכול יהו מעושרין, תלמוד לומר עשירי ואין זה עשירי. ר' יוסי בר' יהודה אומר מעשר, מאי טעמא דר' יוסי בר' יהודה, סבר לה כאבא אלעזר בן גומל, דתניא אבא אלעזר בן גומל אומר ונחשב לכם תרומתכם בשתי תרומות הכתוב מדבר אחת תרומה גדולה ואחת תרומת

ממ"ק ובמ"ק עג תמורה ה, עיל הות ס"ה: עד במדבר יח: עה תורת כהנים: עו תמורה לב: עז ויקרא ה: עח ערכין ו, כתובות לז: עט שמות כא: פ קדושין נג: פא תורת כהנים: פב ב"מ נג: פג תורת כהנים: פה בכורות נג: פו דברים יד: פז בכורות נד: פח במדבר יח: פט בכורות ס: צ שם סא: צא שם נח:

זית רענן (כג) לא ימכר לגזבר, פי' שאין בא לבד"ה: (כד) שפירש לשם, שאמר בהדיא יהא זה לשם: פירות אילן, מעשר פירות הוא דרבנן וזוץ מדגן תירוש ויצהר וקרא אסמכתא בעלמא הוא: (כה) בשני מעשרות, דוכל מעשר הארץ מיירי במעשר ראשון, מפרי עץ מיירי במעשר שני ששניהן יש להם פדיון. האמור להלן, בפ' ראה עשר תעשר גו' ואכלת לפני ה' אלהיך ומיירי במעשר שני דבמעשר ראשון כתיב ואכלת אותו בכל מקום אף כאן מיירי במעשר שני: לרבות את האשה, שמוספת חומש על מעשר בעלה דכד"א דהוי כנכרי שאין מוסיף חומש קמ"ל וה"ה יורש: פרט לקטן, שאינו יכול להקדיש ולא להוציא מיד הקדש ולא לעשר ולא לפדות: (כו) שאני מוציא וכו', בת"כ גרס יכול שאני מרבה בן שמונה שנים וכו' וכן עיקר דסר"א כיון דביאתו ביאה יחשב איש לכל דבר קמ"ל דאינו חשוב איש:

תרומת מעשר, כשם שתרומה גדולה נטלת באומר ובמחשבה, אף תרומת מעשר נטלת באומר ובמחשבה, ומעשר קרייה רחמנא תרומה, דכתיב [צב]כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו, ואיתקש מעשר בהמה למעשר דגן, מה מעשר דגן ניטל באומר ובמחשבה, אף מעשר בהמה ניטל באומר ובמחשבה. [צג]ולד המעושרת לא יניק מן המעושרות ואחרים מתנדבים כך. ולד המוקדשין לא ינוק מן המוקדשין, ואחרים מתנדבין כך. הפועלין לא יאכלו מגרוגרות הקדש, וכן פרה לא תאכל מכרשיני הקדש. מנא הני מילי אמר רב אחרבוי בר אמי אתיא העברה העברה מבכור מה בכור מועלין בו אף חלב המעושרת נמי מועלין בו. חלב המוקדשין נמי אתיא אמו אמו מבכור, הפועלין לא יאכלו וכו' מאי טעמא, א"ק [צד]לא תחסום שור בדישו, דישו שלך ולא דישו של הקדש. [צה]והרי מעשר דאמר רחמנא לא יגאל, ותנן כל הקדשים יש להן פריון ולתמורותיהן פריון חוץ מן הבכור ומן המעשר אלמא לא מהני, אמר לך אביי מעשר נמי איתרבי מהיכא דאיתרבי בכור דיליף העברה העברה מבכור:

תרפא [צו]כל אשר יעבור, נאמר (כז) כאן העברה ונאמר להלן העברה, מה העברה האמור כאן אין קרושה חלה עליו אלא בחיי אמו, אף העברה האמור להלן אין קרושה חלה עליו אלא בחיי אמו; אי מה להלן זכרים אף כאן זכרים, ת"ל כל אשר יעבור תחת השבט אחד זכרים ואחד נקבות במשמע. [צז]מעשר יליף תחת תחת מקרשים להוציא את הכלאים, וגמר העברה העברה מבכור דלא קרב בעל מום. [צח]קפץ אחד מן המנוים לתוכן כולן פטורין, עשירי ודאי אמר רחמנא ולא עשירי ספק. [צט]הכל נכנסין לדיר להתעשר חוץ מן הכלאים וטרפה ויוצא דופן ומחוסר זמן ויתום, ואיזהו יתום כל שמתה אמו [או שנשחטה ואח"כ ילדה]. ר' יהושע אומר אפילו נשחטה אמו והשלח קיים אין זה יתום. מנה"מ דת"ר [ק]שור או כשב פרט לכלאים וכו'. ר' ישמעאל בנו של ריב"ב [אומר] נאמר כאן תחת ונאמר להלן תחת אמו, מה להלן פרט לכל השמות הללו אף כאן פרט לכל השמות הללו, ומה כאן פרט לטרפה אף להלן פרט לטרפה. הכל לאתויי מאי, לאתויי הא דתנו רבנן הרובע ונרבע והמוקצה והנעבד והאתנן והמחיר וטומטום ואנדרוגינוס כולן נכנסין לדיר להתעשר. ר' שמואל בן יהודה אומר משום רבי שמעון טומטום ואנדרוגינוס אין נכנסין לדיר להתעשר, ותנא דידן אי גמר תחת תחת מקרשים הני נמי לא, ואי לא גמר הנך מנא ליה. לעולם גמיר והני רחמנא רבינהו דכתיב [קא]כי משחתם בהם מום בם ותנא דבי רבי ישמעאל כל מקום שנאמר בו השחתה אינו אלא דבר ערוה ואלילים, דבר ערוה דכתיב [קב]כי השחית כל בשר, אלילים דכתיב [קג]פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל, כל שהמום פוסל בו דבר ערוה וע"א פוסלין בו וכל שאין המום פוסל בו אין דבר ערוה וע"א פוסלין בו, והאי מעשר הואיל ולא פסיל ביה מומא, דכתיב לא יבקר בין טוב לרע, דבר ערוה וע"א נמי לא פסלי ביה. רובע ונרבע דבר ערוה מוקצה ונעבד ע"א ואתנן דבר ערוה ומחיר איתקש לאתנן, טומטום ואנדרוגינוס קסבר ספיקא הוא. רבי שמעון בן יהודה סבר בריה הוא, ומיעט רחמנא גבי קרשים זכר ודאי נקבה ודאית ולא טומטום ואנדרוגינוס. מעשר נמי גמר תחת תחת מקרשים, ת"ר הכל נכנסים לדיר להתעשר חוץ מן הכלאים וטרפה דברי רבי אליעזר בן יהודה איש כפר ברתותא שאמר משום ר' יהושע. א"ר עקיבא אני שמעתי ממנו אף יוצא דופן ומחוסר זמן ויתום. ותנא קמא אי גמר תחת תחת מקרשים הני נמי לא, ואי לא גמר בשלמא טרפה כתיב כל אשר יעבור פרט לטרפה שאינה עוברת, אלא כלאים מנא ליה, לעולם גמר ויוצא דופן סבר לה כר' שמעון דאמר יוצא דופן ולד מעליא הוא ודלא כר' יוחנן, ובמחוסר זמן סבר לה כר' שמעון בן יהודה, יתום כגון שהשלח קיים, ור' יהושע לטעמיה דאמר אפי' שחט את אמו והשלח קיים אין זה יתום. העיד רבי ישמעאל בן כתריאל [קד]מערקת לבנה לפני רבי במקומנו מפשיטין את המתה ומלבישין את החיה. א"ר נתגלה טעמא של משנתנו. [קה]חזירין שבמקומנו יש להן ששים רבוא קלפי עלין. יתוש שבמקומנו יש בו ששים רבוא קלפים בבית המסס שלו. פעם אחת נפל ארז במקומנו ועברו שש עשרה קרונות על תורו אחת. פעם אחת נפלה ביצת בר [קו]יוכני וטבעה ששים כרכים ושברה שלש מאות ארזים, ומי שדיא ליה, והכתיב [קז]כנף רננים נעלסה [קח]ההיא מוזרתא הואי. [קט]קרא לתשיעי עשירי ולעשירי תשיעי ולאחד עשר עשירי שלשתן מקודשין, התשיעי נאכל במומו העשירי מעשר ואחד עשר קרב לשלמים ועושה תמורה דברי ר"מ, א"ר יהודה וכי יש תמורה עושה תמורה, אמרו משום ר"מ אלו היה תמורה לא היה קרב, קרא לתשיעי עשירי ולעשירי עשירי ולאחד עשר עשירי, אין אחד עשר מקודש, קרא לתשיעי תשיעי ולעשירי אחד עשר ולאחד עשר עשירי רבי אומר אינו מקודש, רבי יוסי אומר מקודש. זה הכלל שאמר רבי כל זמן שנעקר שם עשירי הימנו לפניו מקודש ולאחריו אינו מקודש. לא יבקר בין טוב לרע (כתוב לעיל בפסוק לא יחליפנו) לפי שנאמר וכל מבחר נדריכם יכול יהא מוציא את היפה, תלמוד לומר לא יבקר בין טוב לרע. ולא ימירנו הא אם המיר עובר בלא תעשה. ואם המר ימירנו לרבות אף האשה. ואם המר ימירנו לרבות את היורש. [ק]והיה הוא ותמורתו יהיה קדש לא יגאל, אימתי עושה תמורה מחיים ואימתי אינו נגאל מחיים, הא לאחר שחיטה יגאל, ורבנן הא דגזרו בה אחר שחיטה אטו לפני שחיטה, דבר הנשום מחיים גזור רבנן דבר שאינו נשום מחיים לא גזור רבנן, וביתמי אוקמהו רבנן אדאורייתא. לא יגאל (כתוב בפסוק ומעלה מעל בה' ברמז תע"ט):

תרפב תניא בבכור נאמר לא תפדה ונמכר. במעשר נאמר לא יגאל ואינו נמכר לא חי ולא שחוט לא תם ולא בעל מום, מנא הני מילי [אמר רב חיננא] אמר רב נאמר לא יגאל במעשר ונאמר לא יגאל בחרמים, מה להלן מכירה עמו אף כאן מכירה עמו. א"ל רב נחמן בר יצחק לרב הונא בריה דרב יהושע מופנה דאי לא מופנה איכא למיפרך מה לחרמים שכן חלין על הכל לאיי אפנויי מופנה, לא יאמר לא יגאל בחרמים ויגמר ממעשר, מה מעשר קדוש ואינו נגאל אף חרמים קרושין ואינן נגאלין. לא יגאל דכתב רחמנא בחרמים למה לי לאפנויי. איכא למיפרך מה למעשר שכן קדוש לפניו ולאחריו, אלא לא יאמר לא יגאל בחרמים ויגמר מבכור, מה בכור קדוש ואינו נגאל אף חרמים קדושין ואינן נגאלים. לא יגאל דכתיב בחרמים למה לי לאפנויי. איכא למיפרך כדפרכינן מה לבכור שכן קדושתו מרחם. אלא לא יאמר לא יגאל במעשר ונגמור העברה העברה מבכור, מה בכור קדוש ואינו נגאל אף מעשר קדוש ואינו נגאל, לא יגאל דכתב רחמנא גבי מעשר למה לי לאפנויי, ואכתי [במעשר נמי] לא מופנה (דבכור) דאיכא למיפרך כדפרכינן והעברת קרא יתירא הוא, בכור נמי נילף גאולה גאולה מחרמים, דמעשר מופנה דבכור לא מופנה, ומאי חזית דלא תפדה דבכור לגופיה ודמעשר לאפנויי, ואימא דמעשר לגופיה ודבכור לאפנויי. דנין גאולה מגאולה, ואין דנין פדיה מגאולה. מאי נפקא מינה הא תנא דבי רבי ישמעאל [א]ושב הכהן וכו'. ולילף בכור העברה העברה ממעשר, דהא מעשר נמי גמר גאולה גאולה מחרמים, מיעט רחמנא גבי חרמים הוא, הוא ולא בכור. ואימא [הוא] ולא מעשר, מעשר גאולה כמותו. רבא אמר לא יגאל דחרמים לא צריכא דאיתנהו היכא אי בי בעלים הקדש נינהו אי בי כהן חולין נינהו, דהא תניא חרמים כל זמן שהן בבית בעלים הרי הן כהקדש לכל דבריהם, שנאמר כל חרם קדש קדשים הוא לה', נתנו לכהן (וכשהם בבית כהן) הרי הן כחולין לכל דבריהם, שנאמר [ב]כל חרם בישראל לך יהיה, לא יגאל דכתב רחמנא בחרמים למה לי, אם אינו ענין לחרמים תנהו ענין למעשר, אימא תנהו ענין לבכור, מעשר גאולה כמותו. רב אשי אמר לא יגאל דמעשר לא ימכר הוא, דכתיב והיה הוא ותמורתו יהיה קדש וגו', אימתי עושה תמורה מחיים, אימתי אינו נגאל מחיים, הא לאחר שחיטה נגאל, הא בעי העמדה והערכה אלא ש"מ לא יגאל לא ימכר הוא. הניחא למ"ד קדשי מזבח היו בכלל העמדה והערכה, אלא למ"ד לא היו בכלל מאי איכא למימר. אנן הכי קאמרינן מי איכא מידי דמחיים לא מיפרק ולאחר שחיטה מיפרק, אלמה לא מחיים דאלימא קרושתיה לא מיפרק, לאחר שחיטה דקילא קרושתיה מיפרק, ולא כל דכן הוא ומה מחיים דאלים למיתפס פדיוניה לא מיפרק, לאחר שחיטה דלא אלים למיתפס פדיוניה (לא) מיפרק, אלא ש"מ לא יגאל לא ימכר הוא, וליכתוב רחמנא לא ימכר, אי כתב רחמנא לא ימכר הוה אמינא איזדבוני הוא דלא מיזדבן דקא עביד ביה עובדין דחול (אחול) [אבל] אפרוקי מיפרקי

ממ"ק ובמ"ק צב במדבר יח: צג מעילה יג: צד דברים כה: צה תמורה ה, ע"ל אות ס"ס: צו מכילתא פ' בא: צז ב"ק עח: צח ב"מ ו: צט בכורות נז: ק ויקרא כב: קא שם: קב בראשית ו: קג דברים ד: קד שם מקום: קה חזירין לטוג"ס בלעז: קו יוכני עוף גדול: קז איוב לט: קח במסכת מנחות (דף ס"ו ב') נעלסה נוטריקון שנושאת מיתה על כנפיה אע"פ שהיא גדולה: קט תורת כהנים: קי בכורות לא: א ויקרא יד: ב במדבר יח:

זית רענן (כז) כאן העברה, במכילתא פ' בא קאי על בכור: להלן העברה, גבי מעשר כל אשר יעבור תחת השבט: בחיי אמו, דגבי בכור כתיב שבעת ימים יהיה עם אמו: אף העברה וכו', לאפוקי אם מתה אמו בשעת לידה הו"ל יתום ואין נכנס להתעשר: מוציא את היפה, פי' בורר היפה למעשר: מנין שמעשר בהמה וכו', דגבי מעשר דגן כתיב עשר תעשר, אבל גבי מעשר בהמה כתיב וכל מעשר בקר וגו' יהיה קודש משמע שאם אירע שתתן מעשר יהיה קדש אבל אין חובה לעשר: ת"ל יהיה קדש, יהיה יתירה הוא לקבעו חובה: והעברת, לגבי בכור כתיב והעברת כל פטר רחם ודרשינן דהאי והעברת קאי על מעשר דכתיב ביה כל אשר יעבור תחת השבט:

מיפרק דהא קא עיילי דמיו להקדש. להכי כתיב לא יגאל ולא איזדבוני מזדבן ולא איפרוקי מיפרק. גמנין שמעשר בהמה בעמוד ועשר תלמוד לומר יהיה קדש מלמד שמעשר בהמה בעמוד ועשר. ר' יוסי הגלילי אומר והעברת מלמד שמעשר בהמה בעמוד ועשר. ר' עקיבא אומר (כט) עשר תעשר מלמד שמעשר בהמה בעמוד ועשר. רבי אומר אלה המצות מלמד שמעשר בהמה בעמוד ועשר. אלה המצות אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה. אשר צוה ה' את משה כדאי השליח לשולחו. את משה אל בני ישראל כדאי השליח למי שנשתלח אצלן וכדאי מי שנשתלח אצלן לשליח, אל בני ישראל (ל) זכות בני ישראל גרמה. בהר סיני מלמד שכולם נאמרו בסיני: דשעורין של עונשין הלכה למשה מסיני. אחרים אומרים בית דינו של יעבץ תקנום, והכתיב אלה המצות שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, אלא שכחום וחזרו ויסדום. המנצפ"ך צופים אמרום, והכתיב אלה המצות שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, אלא שכחום וחזרו ויסדום. ואמר רב יהודה אמר שמואל שלשת (מאות) [אלפים] הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה, אמרו לו ליהושע שאל אמר להם זלא בשמים היא, א"ל לשמואל שאל, א"ל אלה המצות שאין נביא (עתיד) [רשאי] לחדש דבר מעתה. אמר רבי יצחק נפחא אף חטאת שמתו בעליה נשתכחה בימי אבלו של משה, אמרו לו לפנחס שאל, א"ל לא בשמים היא, א"ל לאלעזר שאל, א"ל אלה המצות [שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה]. אמר רב יהודה אמר רב בשעה שנפטר משה לגן עדן, אמר לו ליהושע כל ספיקות שיש לך שאל, א"ל רבי כלום הנחתיך [שעה אחת] והלכתי למקום אחר, לא כך כתבת בי חומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל, מיד תשש כחו של (משה) [יהושע] נשתכחו ממנו שלש מאות הלכות ונולדו לו שבע מאות ספיקות, בקשו כל ישראל להרגו, א"ל הקב"ה לומר לך א"א, לך והטרד אותם במלחמה שנאמר טויהי אחרי מות משה וגו'. וכתיב בעוד שלשת ימים הכינו לכם צדה, ותנא אף אלף וז' מאות ספיקות של ג"ש ושל קלין וחמורין ושל דקדוקי סופרים נשתכחו בימי אבלו של משה, אמר רבי [אבהו] אף על פי כן החזירן עתניאל בן קנז בפלפולו, שנאמר יויאמר כלב אשר יכה את קרית ספר וכתיב יאוילכדה עתניאל בן קנז:

[יבכתיב כי פועל אדם ישלם לו, עובדא הוה בחד גברא דהוו ליה תרין בנין, חד עביד מצוון סגיאין, וחד לא עביד מצוה כל עיקר. דין דהוה עביד מצוון סגיאין זבין ביתיה וכל מה דהוה ליה בגין מצותא, יומא חד ביום הושענא רבה יהבת ליה איתתיה עשרה יגפולסין אמרה ליה פוק זבין לבניך כלום מן שוקא, כיון דנפק גו שוקא פגעין ביה גבאי צדקה אמרין הא מארי מצותא, אמרו ליה הב חולקך בהדי מצותא דאנן בעיין למזבן ידקלוב לחדא יתמתא נסיב אלין פולסין ויהב להון ונתבייש לילך אצל אשתו מה עשה הלך לו לבית הכנסת וחמא תמן מן אלין אתרוגיא דמינוקיא מקלקלי ביום הושענא דתנינן טומיד התינוקות שומטין את לולביהם ואוכלין את אתרוגיהם, נסב מנהון ומלי מבונסיה והלך ופרש בים הגדול, עד שהגיע למדינת הים ארעת שעתא ואשתכח מלכא דחש מעוהי, אמרין ליה אסותא אלו הוה לך חד אתרוגא מן מה דטעין יהודאי ביומא דהושענא הוית אכיל ומיתסי לשעתא, בעוי בכל מדינתא ובכל אלפא ולא אשכחון, אזלון ואשכחון לההוא גברא דרביעא על שקיה אמרין ליה אית גבך כלום מזבנא אמר להם גבר מסכן אנא ולא אית גבי כלום, פתחון שקיה ואשכחון מלי אתרוגין, אטעוניה ואסקוניה גבי מלכא, ארעת שעתא ואכל מן אלין אתרוגיא ואיתסי, אמר פנון ליה מרצופיה ומלון ליה דינרין, ועבדו ליה כן ואזל לשלום. טזשלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול, יזוענוים ירשו ארץ והתענגו על רוב שלום]:

תם ונשלם ספר ויקרא

ממ"ק ובמ"ק ג תורת כהנים: ד יומא פ: ה מגילה ג: ו תמורה טז: ז דברים ל: ח שמות לג: ט יהושע א: י שם טו: יא שם: יב ויקרא רבה, איוב לד: יג פולסין מין מטבע: יד קלוב מין לבוש או תכשיט: טו סוכה מה: טז תהלים קיט: יז שם לז:

זית רענן (כט) עשר תעשר, ילפינן בב' מעשרות הכתוב מדבר אחד מעשר בהמה ואחד מעשר דגן: (ל) זכות בני ישראל גרמה, שבזכות ישראל דבר עמו: שכולם נאמרו בסיני, פירוש כללותיהן ודקדוקיהן:

נשלם ספר ויקרא, שבח לאל גדול גבור ונורא:

שמן ששון מבעל זית רענן

בילקוט (חיי שרה) ר"מ אזל לממלא ראה אותן שחורי ראש א"ל להם לכו וטפלו בצדקה ואתם חיים ממי אתה למד מאברהם ע"י שכתוב בו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט זכה לזקנה מנ"ל דכתיב ואברהם זקן בא בימים וגו'. והוא תמוה ונראה לומר דאיתא בר"ה בעון בית עלי בזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בג"ח וג"ח עדיף מצדקה דזה בגופו וזה בממונו. ואמרינן בפ"ד דסוכה אין צדקה משתלמת אלא לפי חסד שבה. פי' לא שיתן לעני מעות אלא שיטרח שיאפה פת ויתן לו וא"כ הכי קאמר לכו וטפלו בצדקה. פי' שאתם מחוייבים לטפול בעצמכם בצדקה ולאפות פת ואז יהיה ג"ח ואז תחיה, ממי אתה למד מאברהם שכתוב בו למען אשר יצוה את בניו לדין וכיתו לצדקה. וקשה למה לא צוה את בניו לצדקה אלא ע"כ צדקה דאשה עדיף דמקרבה הנייתה שהיא נותנת לו פת אפוי וא"כ מוכח דעיקר הצדקה הוא ג"ח. ומסיק מנ"ל מדכתיב ואברהם זקן בא בימים וה' ברך את אברהם בכל ואמרינן בב"ב בכל שהיה לו בן. ואמרינן בפ"ק דב"ב מה יעשה אדם ויהיו לו בנים יפזר מעותיו לעניים. וא"כ מוכח מדקאמר ואברהם זקן וה' ברך כו' משמע שזכה לזקנה ולבנים מכח מצוה זו, וא"כ ע"כ זו צדקה ע"י חסד, דאלת"ה לא היה לו לזכות אלא לבנים כנ"ל יפזר מעותיו. ולז"א עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון דאיתא בפ"ק דב"ב איזוהי צדקה המצלת ממיתה משונה נותנה ואינו יודע למי נותנה. והקשו תוספות דאדרבה היא ה"ל להציל מדינה של גיהנם שהיא מעולה ביותר. ותירצו דרוב מצות אין עומדות לו לאדם בעוה"ז אלא אותן המעולות ביותר כדאמרינן אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה וכו'. וא"כ ה"פ עוז והדר לבושה זה לבושו של צדקה כדאמרינן פ"ק דב"ב וילבש צדקה כשרין וכראיה ותשחק ליום אחרון. פי' דלאחר שכרה של צדקה הוא ליום אחרון לעולם הבא וצדקה שכרה בעולם הזה שהרי שכרה אריכות ימים אם כן מוכח שהיא מעולה ביותר הואיל ושכרה בעולם הזה:

תרפג א [א]וידבר ה' אל משה במדבר סיני. זה שאמר הכתוב [ב]צדקתך כהררי אל. אמר רבי מאיר משל את הצדיקים בדירתן, ומשל את הרשעים בדירתן, משל הצדיקים בדירתן [ג]במרעה טוב ארעה אותם ובהרי מרום ישראל יהיה נוהם, ומשל את הרשעים בדירתן [ד]כה אמר אדני ה' ביום רדתו שאולה האבלתי כסיתי עליו את תהום, במה הרשעים מתכסין כשהן יורדין לגיהנם בתהום. חזקיה ברבי חייא אמר הגיגית הזו במה מכסין אותה בכלי חרס מפני שהוא מינה, כך הרשעים כתיב בהן [ה]והיה במחשך מעשיהם, לפיכך הם חשוכים לפני הקב"ה, והוא מורידן לשאול שהיא חשכה ומכסה עליהן את התהום שהוא חשך שנאמר [ו]וחשך על פני תהום. והצדקה שהקב"ה מביא לעולם מפורסמת כהרים הללו, [ז]משפטיך תהום רבה משפט שאתה עושה בעולם כתהום רבה, מה תהום בסתר אף משפטיך בסתר. כיצד כיון שחרבה ירושלים בתשעה באב חרבה, וכשהראה ליחזקאל (בב') מראה לו בעשירי באחד לחדש, למה שלא לפרסם לו באיזה יום באיזה חדש חרבה, אבל כשהוא בא לגדל את ישראל הוא מפרסם באיזה יום באיזה מקום באיזה חדש ובאיזו שנה [באיזה אפטיא. באיזה יום באחד לחודש. באיזה מקום במדבר סיני, באיזה חודש לחדש השני, באיזו שנה] בשנה השנית, לאיזה אפטיא לצאתם מארץ מצרים. לאמר, מה אמר להם שאו את ראש. ד"א וידבר ה' אל משה זה שאמר הכתוב [ח]הדור אתם ראו דבר ה', אמר הקב"ה לישראל אמרתם למשה [ט]למה העליתנו ממצרים המדבר הייתי לישראל וכי כמדבר עשיתי לכם [או כמדבר נהגתי אתכם] בנוהג שבעולם מלך בשר ודם שיוצא למדבר שמא מוצא שלוה כשם שהיה בפלטין שלו או אכילה או שתיה, ואתם הייתם עבדים לפרעה במצרים והוצאתי אתכם משם והרבצתי אתכם תחת ענני כבוד והעמדתי לכם שלשה גואלין משמשין אתכם שנאמר [י]ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים, שבעה ענגים היו מלמעלן ומלמטן ומארבע רוחות העולם ואחד מפניהם, ומכה נחשים ועקרבים, ומשוה להן את ההרים ואת העמקים, ושורף את הקוצים ואת הברקנים ומעלה עשן, ורואים אותן כל מלכי מזרח ומערב, ואומות העולם אומרים [יא]מי זאת עולה מן המדבר כתימרות עשן וגו' וכתיב [יב]ואולך אתכם ארבעים שנה במדבר לא בלו שלמותיכם, התינוק [הזה] כל זמן שהוא גדול לבושו ושמלתו גדלין עמו. המן בזכות משה, והענן בזכות אהרן, והבאר בזכות מרים שאמרה שירה על הים. [א"ר ברכיה הכהן בשם רבי לוי] מלך ב"ו שיש לו מדינה והיה משלח בני ארם גדולים לתוכה שהיו עושין משפטן ונושאין משאן, מי צריך להיות זקוק במזונותיהם לא בני המדינה, והקב"ה לא עשה כן אלא שלח משה ואהרן ומרים, שבזכותן ישראל מתנהגין, המן בזכות משה [תרע לך שכיון שנסתלק משה מה כתיב שם *וישבות המן ממחרת], ענני כבוד בזכות אהרן, תרע לך שהוא כן שכיון שנסתלק אהרן מה כתיב [יג]ותקצר נפש העם בדרך שהיתה השמש זורחת עליהן, והבאר בזכות מרים שנאמר [יד]ותמת שם מרים ותקבר שם ולא היה מים לעדה. והיאך היתה [הבאר] עשויה (כמין) סלע [כמין כוורת] והיתה מתגלגלת ובאה עמהם במסעות, וכיון שהיו הדגלים חונים והמשכן עומד, היה בא הסלע ויושב לו בחצר אהל מועד, והנשיאים עומדים על גבו ואומרים [טו]עלי באר, והיתה עולה, ואחר כך הבאתי לכם שלוים, *המדבר הייתי לישראל שמא כמדבר נהגתי אתכם, אם ארץ מאפליה לא אני בעצמי הייתי מאיר לכם [מאפלכם] שנאמר [טז]וה' הולך לפניהם יומם, ד"א מאפליה, שמא אמרתי שאני מביא להם [טובה] והלקשתי אותה, ואין מאפליה אלא הלקשה שנאמר [יז]כי אפילות הנה. לא נפל דבר ממה שאמר הקב"ה, שכן אמר יהושע [יח]לא נפל דבר אחד מכל הדברים הטובים אשר דבר ה' אלהיכם עליכם הכל באו לכם וכו', זש"ה [יט]מי יתנני במדבר, משל לנשיא שנכנס למדינה, וראו אותו בני המדינה וברחו, נכנס בשניה וברחו, נכנס לעיר אחרת חרבה וראו אותו בני מדינה וקלסו אותו. אמר [הנשיא] זו העיר טובה מכל המדינות, כאן אני בונה לי אכסניא, כך הקב"ה בא לים ברח מפניו שנאמר [כ]הים ראה וינס, [נגלה על הר סיני ברחו שנאמר *ההרים רקדו כאילים], בא למדבר חרבה קלסו אותו שנאמר [כא]ישאו מדבר ועריו, ירד לתוכה התחילו שמחים שהקב"ה דר בתוכן, שנאמר [כב]ישושום מדבר וציה: וידבר ה' אל משה במדבר סיני באהל מועד, עד שלא עמד אהל מועד דבר עמו בסנה שנאמר [כג]ויקרא מלאך ה' אליו בלבת אש מתוך הסנה [אח"כ דבר עמו במדין שנאמר *ויאמר ה' אל משה במדין]. אחר כך דבר עמו במצרים שנאמר [כד]ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר. ואחר כך דבר עמו בסיני שנאמר [כה]וידבר ה' אל משה בהר סיני. כיון שעמד אהל מועד אמר יפה היא הצניעות שנאמר [כו]והצנע לכת עם אלהיך, מתחיל לדבר עמו באהל מועד. וכן דוד הוא אומר [כז]כל כבודה בת מלך פנימה, בת מלך זה משה שנאמר [*ותביאהו לבת פרעה ויהי לה לבן, ונאמר] [כח]וסכרתי את מצרים ביד אדונים קשה, אלו המכות שבאו על המצריים, ומלך עז ימשל בם זה משה שהוא מלכה של תורה שנקראת עז שנאמר [כט]ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום:

תרפד [ל]בשעה שקבלו ישראל את התורה נתקנאו אומות העולם בהן מה ראו להתקרב יותר מן האומות, סתם פיהן הקב"ה אמר להן הביאו לי ספר יוחסין שלכם שנאמר [לא]הבו לה' משפחות עמים כשם שבני מביאין, ויתילדו על משפחותם, לכך מנאם בראש הספר הזה אחר המצות, אלה המצות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני, ואחר כך וידבר ה' במדבר סיני שאו את ראש כל עדת בני ישראל שלא זכו ליטול את התורה אלא בשביל היוחסין שלהן, [לב]גן נעול אחותי כלה וגו' אחת היא יונתי תמתי, שמעו האומות אף הן התחילו מקלסין להן ראוה בנות ויאשרוה וגו'. לא עשו אלא כשבאו לשטים ויחל העם לזנות, שמעו האומות אותה העטרה שהיה בידן כבר היא נטולה מהם אותו השבח שהיו משבחין הרי בטל שוין הן לנו, כשבאו לידי נפילה זקפן המקום שנאמר [לג]אם אמרתי מטה רגלי חסדך ה' יסעדני, נגף המקום את כל מי שנתקלקל והעמידן על טהרתן שנאמר *ויהי אחרי המגפה וגו' שאו את ראש כל עדת בני ישראל: בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים, מגיד שמונין שנים ליציאת מצרים (בחדש השלישי): [לד]שאו את ראש כל עדת בני ישראל וגו' זה שאמר הכתוב [לה]לא עשה כן לכל גוי, וכתיב [לו]וירם קרן לעמו, משל למלך שנשא אשה ראשונה לא כתב לה כתובה גרשה לא כתב לה גט, וכן לשניה, וכן לשלישית, לזמן ראה עניה אחת יתומה בת (אבות) [טובים] בקש לישא אותה אמר לשושבינו [זו אני רוצה לישא] ואיני נוהג בזו כמנהג הראשון, זו היא בת (אבות) [טובים] צנועה במעשיה וכשרה אכתוב לה כתובה [באיזה יום] באיזה שנה, באיזה שבוע, באיזה חדש, בכמה בחדש, באיזה (איפרכיא) [אפטיא*] כשם שכתוב באסתר [לז]ותלקח אסתר אל המלך אחשורוש אל בית מלכותו בחדש העשירי הוא חדש טבת בשנת שבע למלכותו, כך ברא הקב"ה והעביר לדור המבול ולדור הפלגה ולסדומיים ולמצריים ולא כתב אימתי בראן ואימתי העבירן, אלא [לח]ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה, וכן לכולן, וכיון שעמדו ישראל אמר לו הקב"ה למשה איני נוהג בהם כראשונים שאלו בני אברהם יצחק ויעקב, לכך כתוב באיזה חדש בכמה בחדש באיזה יום באיזה (שעה) [שבוע] באיזה (איפרכיא) [אפטיא] [באיזו מדינה] רוממתי קרנם ונתתי להם תלוי ראש, לכך נאמר וידבר ה' אל משה וגו'. במדבר סיני זו איפרכיא, באהל מועד זו המדינה. בשנה השנית [הרי שנה]. באיזה חדש בחדש השני, בכמה לחדש באחד לחדש, הרי נכתבה אפטיא. למה שאו את ראש, לקיים מה שנאמר [לט]וירם קרן לעמו. וידבר ה' אל משה אשריך משה ששים רבוא והכהנים והלוים [והזקנים] עומדין ובכולם לא נדבר אלא עמו, שנאמר וידבר ה' אל משה במדבר סיני. מכאן שנו רבותינו בשלשה דברים נתנה התורה, באש ובמים ובמדבר. באש שנאמר [מ]והר סיני עשן כולו. במים שנאמר [מא]ה' בצאתך משעיר גם עבים נטפו מים. במדבר דכתיב במדבר סיני. ולמה ניתנה בשלשה דברים הללו, אלא לומר לך, מה אלו חנם לעולם אף התורה חנם לעולם שנאמר [מב]הוי כל צמא לכו למים. סיני ששה שמות נקראו לו [מג]הר אלהים הר בשן וכו', הר גבנונים הר שפסל בו את כל ההרים, כד"א [מד]או גבן או דק. הר חמד הר שחמד הקב"ה לישב עליו שנאמר ההר

ממ"ק ובמ"ק א ש"ר, תנחומא: ב תהלים לו: ג יחזקאל לד: ד שם לא: ה ישעיה נט: ו בראשית א: ז תהלים לו: ח ירמיה ב: ט במדבר יט: י מיכה ו:
יא שה"ש ג: יב דברים כט: *יהושע ה: יג במדבר כא: יד שם יט: טו שם כא: *ירמיה ב: טז שמות יד: יז שם ט: יח יהושע כג: יט ירמיה ט:
כ תהלים קיד: *שם: כא ישעיה מב: כב שם לה: כג שמות ג: *שם: כד שם יב: כה ויקרא כה: כו מיכה ו: כז תהלים מה: *שמות ב: כח ישעיה יט: כט תהלים כט:
ל [illegible]: לא תהלים צו: לב שה"ש ד: לג תהלים צד: *במדבר כה: לד תנחומא: לה תהלים קמז: לו שם קמח: *אפטיא הכנון הזמן: לז אסתר ב: לח בראשית ז:
לט תהלים קמח: מ שמות יט: מא שופטים ה: מב ישעיה נה: מג תהלים סח: מד ויקרא כא:

[מה]ההר חמד אלהים לשבתו. הר חורב הר שבו נמשכה חרב [מו]מות יומת הנואף והנואפת, מות יומת הרוצח. הר סיני שבו נשנאו עובדי אלילים [להקב"ה] ונתן להם איפופסין*, שנאמר [מז]והגוים חרוב יחרבו, אבל ישראל נתתי להם תלוי ראש שנאמר שאו את ראש, לקיים מה שנאמר [מח]וירם קרן לעמו, וכן הוא אומר [מט]ונתנך ה' אלהיך עליון על כל גויי הארץ: והלוים יחנו סביב למשכן העדות וגו' ויעשו בני ישראל ואהרן היכן היה וכו' (כתוב ברמז תכ"ז):

ב איש על דגלו באותות. ילמדנו רבינו בתוך כמה אמות מותר אדם לילך בשבת, כך שנו רבותינו השובת בדרך עושה לו עגולה ארבע אמות דברי רבי חנינא בן אנטיגנוס ומטלטל לתוך ארבע אמות בשבת, ואומר שביתתי במקומי, וזכה לו מקומו אלפים אמה לכל רוח, וכמה הן ארבע אמות, רבי יהודה אומר כדי שיטול את (החבית) [החפץ] מן מרגלותיו ויתנה למראשותיו, והשובת במדינה אפילו היא גדולה כאנטוכיא מהלך את כולה ועיבורה וחוץ מעיבורה אלפים אמה [לכל רוח], ומהו עיבורה חנויות ופונדקיות שחוץ למדינה, והשובת במערה אפילו היא גדולה כמערת (חזקיה) [צדקיהו] מלך יהודה שהיתה י"ב מילין מהלך את כולה וחוצה לה אלפים אמה לכל רוח שירצה, ומנין סמכו חכמים מדברי תורה שנאמר [נ]ומדותם מחוץ לעיר וגו', וכן אתה מוצא ביהושע כשהלך להחריב [את] יריחו, אמר להם יהושע עתידין אתם לעמוד שם ולעשות את השבת, אלא אל תרחיקו מן הארון יותר מאלפים אמה לכל רוח למה שתהיו רשאין לבוא ולהתפלל לפני הארון בשבת, וכן הוא אומר [נא]אך רחוק יהיה ביניכם ובינו כאלפים אמה במדה, וכן אתה מוצא כשאמר הקב"ה למשה שיעשה אותם דגלים, אמר השרה אותם לדגליהם לכל רוח מנין אלפים אמה. איש על דגלו באותות [זה שאמר הכתוב] [נב]נרננה בישועתך ובשם אלהינו נדגול, שהקב"ה שם שמו בשמותינו, ועשה אותנו דגלים, שנאמר איש על דגלו באותות. חיבה גדולה חבב הקב"ה את ישראל שעשאן דגלים כמלאכי השרת, כדי שיהו נכרין בני ראובן לעצמן ובני שמעון לעצמן, ומנין שהיא אהבה שנאמר [נג]ודגלו עלי אהבה. משל למה הדבר דומה לאחד שהיה לו אוצר מלא יין, נכנס לבדקו ומצא אותו חומץ, בא לצאת מן האוצר מצא שם חבית אחת יין אמר זו חבית עומדת עלי מכל האוצר, כך ברא הקב"ה שבעים אומות ומכולם לא מצא הנייה אלא מישראל שנאמר [נד]הביאני אל בית היין. יו"ד יו"ד עשרים, נו"ן חמשים הרי שבעים [אלו שבעים אומות], ומכולם לא אהב אלא ישראל שנאמר [נה]ודגלו עלי אהבה, וכתיב [נו]ששים המה מלכות ושמונים פילגשים ועלמות אין מספר אחת היא יונתי תמתי. הביאני אל בית היין אמר ר' (הונא) [חנניא] בראשונה כל מי שהיה מראה איקונין של מלך באצבע מיד היה נהרג, התינוקות הולכין לבית הספר ומראים את האזכרה באצבע, אמר הקב"ה ודגלו עלי אהבה. זה שאמר הכתוב [נז]מי זאת הנשקפה כמו שחר וגו', גדולים [היו] ישראל בדגליהם וכל האומות מסתכלין בהם ותמהין ואומרים מי זאת הנשקפה, אמרו להם האומות [נח]שובי שובי השולמית [מה שובי שובי השולמית] הדבקי לנו ובואי לך אצלנו, ואנו עושין אתכם שלטונין ודוכסין והגמונין, שובי שובי (השולמית) [ונחזה בך] וישראל אומרים להם מה תחזו בשולמית, ומה גדולה אתם נותנין לנו שמא כמחולת המחנים, שמא גדולה אתם יכולים ליתן לנו כמו שנתן לנו ה' אלהינו במדבר, דגל מחנה יהודה, דגל מחנה ראובן, דגל מחנה אפרים, דגל מחנה דן:

תרפה דבר אחר כמחולת המחנים אנו חוטאים ומוחל לנו, אף בלעם הרשע הביט בהם ויצאה עינו [כנגדם] ולא היה יכול ליגע בהם שנאמר *וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו, התחיל לומר מי יכול ליגע באלו בני אדם שכל אחד ואחד יושב על דגלו. [נט]אשא דעי למרחוק ולפועלי אתן צדק, לא היה צריך לומר אלא איש על דגלו ומה תלמוד לומר על דגלו באותות, אלא בשעה שנפטר יעקב אבינו מן העולם אמר לבניו [ס]ושכבתי עם אבותי, חזר על כל בניו וברכן ופקדם, אמר להם כשתטלו אותי ביראה ובכבוד טלו אותי, ולא יגע אדם אחר במטתי, ולא אחד מן המצריים, ולא אחד מבניכם, מפני שיש בהם שנשאו מבנות כנען, וכן הוא אומר [סא]ויעשו בניו לו כן כאשר צום, בניו ולא בני בניו. וישאו אותו בניו ארצה כנען, היאך צום אמר להם יהודה יששכר וזבולן יטענו [מטתי] מן המזרח, ראובן ושמעון וגד מן הדרום. אפרים מנשה ובנימין מן המערב. דן אשר ונפתלי מן הצפון. יוסף אל יטעון מפני שהוא מלך, ואתם צריכים לחלק לו כבוד. ולוי אל יטעון למה שהוא טוען את הארון, ומי שהוא טוען ארון של חי העולמים אינו טוען ארונו של מת, אם עשיתם כן וטענתם את מטתי כשם שצויתי אתכם, עתיד הקב"ה להשרות אתכם דגלים, כיון שנפטר טענו אותו כשם שצוה אותם, כיון שיצאו ישראל ממצרים אמר הקב"ה הרי השעה שיעשו דגלים כדרך שבשרם אביהם, מיד אמר הקב"ה למשה עשה אותם דגלים לשמי [אמר משה אם] מתחיל אומר לשבט יהודה שישרו במזרח הוא אומר אי אפשי לשרות אלא בדרום, וכן כל שבט ושבט כיוצא בו, א"ל הקב"ה למשה אין צריכין לך בדבר הזה, מעצמן מכירין דירתן, למה שצוואת אביהם בידם היאך לשרות בדגלים, איני מחדש עליהם דבר כשם שהקיפו מטתו כך יקיפו את המשכן, מנין שנאמר איש על דגלו באותות לבית אבותם:

תרפו כיצד היו שרויים [סב]והלוים יחנו סביב למשכן. משה ואהרן ובניו במזרח, דכתיב והחונים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה. משה אהרן ובניו סמוכין להם. ואצלם יהודה יששכר וזבולון, מכאן אמרו אשרי לצדיק ואשרי לשכניו, אלו שלשה השבטים שהיו סמוכין למשה ואהרן נעשו גדולים בתורה, שנאמר [סג]לא יסור שבט מיהודה ומחוקק, וכתיב [סד]יהודה מחוקקי, [סה]ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם מאתים, אלו מאתים ראשי סנהדראות שיצאו מיששכר, ומזבולן מושכים בשבט סופר, על שהיו שכני תורה נעשו כולם חכמים, ומן הדרום בני קהת, וסמוכין להם ראובן שמעון וגד, מכאן אמרו אוי לרשע ואוי לשכנו, אלו שלשת השבטים שהיו שכנים לקרח [ועדתו] בדרום אבדו עמו במחלוקתן שנאמר [סו]ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם. מן המערב בני גרשון, וסמוכין להם אפרים ומנשה ובנימן. ומן הצפון בני מררי, וסמוכין להם דן ואשר ונפתלי. והיו [שבעה] ענני כבוד מקיפין אותם, וכן היתה נטיעתן. סימן היה למשה בענן, אימתי היה מסתלק, כיון שהיה רואה שמסתלק היה אומר [סז]קומה ה' ויפוצו אויביך והענן מסתלק, נסתלק הענן היו כולן מתקרבים ליסע ומישבין את כליהם, מי שהיה לו בהמה היה נושא עליה, ואם לא היה לו הענן נוטל את השאר, כיון שנתישבו תקעו בחצוצרות ונסע יהודה ודגלו תחלה, נשיאו ושבטיו אחריו, וסימן על כל נשיא ונשיא מפה וצבע. ומהם למדה המלכות להיות עושין להם מפה וצבע, ועל כל מפה ומפה כצבע של אבנים טובות שהיו על לבו של אהרן. וכל שבט ושבט היתה צבוע המפה שלו בצבע של אבנו וכו' וכך היו מהלכים (האבנים) [והעננים] בהלוכן על גביהן, וכמין קורה יצאה מן הענן שבו היו יודעין לאיזה רוח הן נוסעין, כך היה מסע של כל דגל ודגל. גמרו להלוך עד היכן שהוא רוצה שיחנו, אותו הענן שהיה על גבי המשכן שהיה מהלך על גבי מחנה הלוים באמצע המחנות היה עומד לו והיו בני קהת ובני לוי מעמידין את המשכן קודם לכל המנחות עד שלא היו באין שנאמר והקימו את המשכן עד בואם, וכיון שהיו באים היו מעמידין [וחונים] כל אחד ואחד במקומו, וענני כבוד עומדין על גביהן. זו היתה גדולת משה [שלא היה ענן השכינה יורד על המשכן עד שהיה משה] אומר שובה ה' רבבות אלפי ישראל, וענני כבוד היו מקיפים אותן, ורוח הקדש אומרת על ידי שלמה [סח]יפה את רעיתי כתרצה [מהו כתרצה] בשעה שאני מתרצה לכם. דבר אחר כשאתם מתרצים לי בקרבנות שנאמר [סט]ונרצה לו לכפר עליו, נאוה כירושלים, כאותן מלאכי השרת שהן יראים ומושלמים לי, איומה כנדגלות כדגלים שנתתי לך, ודוד רואהו ואומר [ע]לא עשה כן לכל גוי:

תרפז זה שאמר הכתוב [עא]ימצאהו בארץ מדבר מציאה גדולה מצא הקב"ה את ישראל, כאדם שהוא מהלך במדבר והוא מוצא שם ענבים, כך מצא הקב"ה את ישראל שנאמר [עב]כענבים במדבר מצאתי (אבותיכם) [ישראל] לכך נאמר [עג]ימצאהו בארץ מדבר ובתהו ילל ישמן, לילה היה העולם, וכיון שקבלו ישראל את התורה האיר העולם שנאמר [עד]כי נר מצוה ותורה אור, מהו יסובבנהו שהקיפן בענני כבוד, יבוננהו שהבינם דברי תורה. יצרנהו אשרי האזנים ששמעו עד היכן שמרן עד היכן נצרן כביכול עד כאישון עינו. בוא וראה היאך חבבן ושמרן ונצרן, שאמר לו הקב"ה למשה אמור להם שיעשו לי משכן ואשכון ביניהם, ולא עוד אלא שאעשה אותם דגלים לשמור, למה שהן בני שנאמר [עה]בנים אתם לה' אלהיכם, והם צבאותי שנאמר [עו]והוצאתי את צבאותי, לפיכך עשיתים דגלים לשמי [שנאמר איש על דגלו]. זה שאמר הכתוב [עז]הביאני אל בית היין. כיון שנגלה הקב"ה על הר סיני, ירדו עמו עשרים ושנים אלף רבבות מרכבות של מלאכים, שנאמר [עח]רכב אלהים

ממ"ק ובמ"ק מה תהלים סט: מו ויקרא כ: *איפופסין גזר דין: מז ישעיה ס: מח תהלים קמח: מט דברים כח: נ במדבר לה: נא יהושע ג: נב תהלים כ: נג שה"ש ב: נד שם: נה שם: נו שם ו: נז שם ו: נח שם: *במדבר כד: נט איוב לו: ס בראשית מז: סא שם נ: סב במדבר א: סג בראשית מט: סד תהלים קח: סה דה"א יב: סו במדבר טז: סז שם י: סח שה"ש ו: סט ויקרא א: ע תהלים קמז: עא דברים לב: עב הושע ט: עג דברים לב: עד משלי ו: עה דברים יד: עו שמות ז: עז שה"ש ב: עח תהלים סח:

אלהים רבותים, והיו כולם עשוים דגלים דגלים, לכך נאמר דגול מרבבה. כיון שראו אותן ישראל שהן עשוין דגלים דגלים היו מתאוין לדגלים אמרו הלואי שאנו נעשין דגלים כמותם, לכך נאמר הביאני אל בית היין זה סיני שבו נתנה התורה [שנמשלה ליין], שנאמר [עט]ושתו ביין מסכתי. ודגלו עלי אהבה הלואי הוא מדגיל עלינו אהבה, וכן הוא אומר [פ]נרננה בישועתך ובשם אלהינו נדגול, אמר להם הקב"ה נתאויתם לדגלים חייכם שאני עושה שאלתכם שנאמר [פא]ימלא ה' כל משאלותיך, מיד הודיע הקב"ה אהבתו של ישראל ואמר למשה לך עשה אותם דגלים, כמו שנתאוו איש על דגלו באותות, מה מנגד מרחוק מיל, אמר הקב"ה יהיו ישראל רחוקים מן הארון אלפים אמה ומשה ואהרן סמוכין לו, שנאמר והחונים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה משה ואהרן ובניו. אמר הקב"ה אם כעסתי על בני יהו עושין פשרה ביני לבין בני, לכך היו סמוכים לו, אבל השבטים מנגד כביב לאהל מועד יחנו, דבר אחר והחונים לפני המשכן, אתה מוצא בכל מקום יהודה קודם לדגלים שנאמר והחונים קדמה מזרחה דגל מחנה יהודה הרי לחנייה. לנסיעה מנין, שנאמר ונסע דגל מחנה יהודה. לקרבנות מנין, דכתיב [פב]ויהי המקריב ביום הראשון. למלחמה מנין, דכתיב [פג]ויאמר ה' יהודה יעלה, ואומר מי יעלה לנו בתחלה. ואף כשיבא המבשר יהודה מתבשר תחלה, שנאמר [פד]הנה על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום חגי יהודה חגיך. ונסע אהל מועד (כתוב ברמז תכ"ז):

תרפח [פה]איבעיא להו לחם הפנים נפסל במסעות או אינו נפסל, רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי חד אמר נפסל וחד אמר אינו נפסל, מאן דאמר נפסל דכתיב [פו]כאשר יחנו כן יסעו מה בהנייתן נפסל ביוצא אף בנסיעתן נפסל ביוצא. מאן דאמר אינו נפסל דכתיב [פז]ולחם התמיד עליו יהיה. ואידך נמי הכתיב כאשר יחנו כן יסעו, [לאידך גיסא] מה בחנייתן במקומו לא מיפסל אף בנסיעתן במקומו לא מיפסל. ואידך נמי הכתיב ולחם התמיד עליו יהיה, אלא כי אתא רב דימי אמר במסודר כולי עלמא לא פליגי, אלא כי פליגי במסולק, מאן דאמר נפסל דכתיב כאשר יחנו כן יסעו מה בחנייתן נפסל ביוצא אף בנסיעתן מיפסל ביוצא, למאן דאמר אינו נפסל דכתיב [פח]ונסע אהל מועד, אף על פי שנסע אהל מועד הוא. ואידך נמי הכתיב כאשר יחנו כן יסעו. [לאידך גיסא] מה בחנייתן כי לא מפיק להו לא מיפסל אף בנסיעתן כי לא מפיק להו לא מיפסל. ואידך נמי הכתיב ונסע אהל מועד, ההוא לדגלים הוא דאתא. ואידך [פט]ממחנה הלוים בתוך המחנות נפקא, כי אתא רבין אמר מר אמר במסודר ומר אמר במסולק ולא פליגי:

ג [צ]ואלה תולדות אהרן ומשה. אמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו ילדו שנאמר ואלה תולדות אהרן ומשה, וכתיב ואלה שמות בני אהרן, לומר לך אהרן ילד ומשה לימד לפיכך נקראו על שמו, ביום דבר ה' את משה (כתוב ברמז תל"א). וימת נדב ואביהוא (כתוב ברמז תקכ"ד): [צא]תניא ר' אליעזר אומר כל שאינו עוסק בפריה ורביה כאלו שופך דמים שנאמר [צב]שופך דם האדם, וכתיב ואתם פרו ורבו. ר' עקיבא אומר כאלו ממעט את הדמות שנאמר [צג]כי בצלם אלהים עשה את האדם, וכתיב ואתם פרו ורבו, בן עזאי אומר כאלו שופך דמים וממעט את הדמות, א"ל לבן עזאי יש נאה דורש ונאה מקיים [נאה מקיים ואין נאה דורש] ואתה נאה דורש ואינך נאה מקיים, א"ל נפשי חשקה בתורה [אפשר] שיתקיים העולם על ידי אחרים:

תרפט תנו רבנן [צד]ובנחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל, מלמד שאין השכינה שורה על פחות משני אלפים ושני רבבות מישראל, הרי שהיו ישראל שני אלפים ושני רבבות חסר אחד וזה לא עסק בפריה ורביה לא נמצא שזה גורם לשכינה שתסתלק מישראל. אבא חנן אומר משום רבי אליעזר חייב מיתה שנאמר ובנים לא היו להם הא היו להם בנים לא מתו. כי לי כל בכור (כתוב ברמז שס"ר). הקרשתי לי כל בכור בישראל [צה]תנן התם הלוקח עובר חמורו של נכרי וכן הלוקח עובר פרתו והמוכר לו אף על פי שאינו רשאי והמשתתף לו והמקבל ממנו והנותן לו במתנה פטור מן הבכורה שנאמר בישראל ולא באחרים. רבי יהודה אומר שותפות נכרי חייבת בבכורה. והכמים אומרים כל זמן שיד הנכרי באמצע פטורה מן הבכורה, א"ר יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו [צו]כל בכור, רבנן סברי בכור מקצת בכור משמע, כתב רחמנא כל עד דאיכא כוליה, ורבי יהודה סבר בכור משמע כוליה בכור כתב רחמנא כל דאפילו כל דהו, ואי תימא דכ"ע בכור ריבה משמע מר סבר כל למלויי אתא ומר סבר כל לגרועי אתא. וכמה תהא שותפות עם הנכרי ותהא פטורה מן הבכורה, רב הונא אמר אפילו אזנו. רב חסדא אמר דבר שעושה אותו נבלה. ורבא אמר דבר שעושה אותו טרפה, מאן דאמר דבר שעושה אותו טרפה סבר טרפה אינה חיה. ומאן דאמר דבר שעושה אותו נבלה קסבר טרפה חיה. מתקיף לה מר בר רב אשי מאי שנא מנפלים דאף על גב דלאו בני חיותא נינהו קרשי דאמר מר [צז]פטר שגר בהמה שגר בבהמה, התם כיון דלא עריבו להו חולין קרינא בהו [בבהמה] כל בכור, הכא כיון דעריבו בהו חולין לא קרינא בהו כל בכור. [צח]כהנים ולוים פטורין הן עצמן מקל וחומר אם הפקיע קרושתן של לוים את קרושתן של ישראל במדבר שנאמר לקחתי את הלוים תחת כל בכור בבני ישראל דין הוא שתפקיע את של עצמן. אשכחן אדם בהמה [טמאה] מנלן אמר קרא [צט]אך פדה תפדה את בכור האדם ואת בכור הבהמה הטמאה, כל שישנו בבכור אדם ישנו בבכור בהמה טמאה, וכל שאינו בבכור אדם אינו בבכור בהמה טמאה. אמר ליה רב ספרא לאביי בן חדש דאפקע ליפקע, פחות מבן חדש דלא אפקע לא ליפקע. לויה לא תפקע, אלמה אמר רב אדא בר אהבה לויה שילדה בנה פטור מחמש סלעים. הא לא קשיא [כדמר בריה דר"י משמיה דרבא דאמר] בפטר רחם תלה רחמנא. ואהרן שלא היה באותו מנין לא ליפקע, דתניא למה נקוד על אהרן שבחומש הפקודים, שלא היה באותו מנין, אמר קרא הלוים הוקשו כל הלוים כולן זה לזה, כהנים מנלן כדרבי יהושע בן לוי, דאמר רבי יהושע בן לוי בכ"ד מקומות נקראו כהנים לוים וזה אחד מהן [ק]והכהנים הלוים בני צדוק, ולדורות מנלן, אמר קרא [קא]והיו לי הלוים בהויתן יהו, וממאי דבשה, אמר קרא אך פדה תפדה וגו', מה בכור אדם לא חלקת בו בין לדורות בין באותה שעה (בשה) [בכסף]. אף בכור בהמה טמאה לא תחלוק בה בין לדורות בין באותה שעה בשה. א"ר (יוחנן) [חנינא] שה אחד של בן לוי פטר כמה פטרי חמורים של ישראל דאמר קרא [קב]ואת בהמת הלוים תחת בהמתם בהמה אחת תחת בהמות הרבה. ואימא [קג]בהמה רבה, אם כן ליכתוב קרא או בהמת בהמת או בהמתם בהמתם, מאי בהמת בהמתם, שמע מינה חד פטר טובא. ורבי חנינא טעמא דמתניתין קמפרש, וה"ק מאי טעמא פודה בו פעמים הרבה, משום דשה אחד של בן לוי פוטר כמה פטרי חמורים של ישראל:

תרצ [קד]פקוד את בני לוי. זה שאמר הכתוב [קה]צדיק כתמר יפרח, מה תמרה זו צלה רחוק כך מתן שכרן של צדיקים רחוק. מה תמרה זו עושה תמרים ועושה נובלות [כך ישראל יש בהן בני תורה ויש בהן עמי הארץ, מה תמרה זו יש בהן נובלות] שאינן נכנסין לאוצר [ועושה תמרים והן נכנסין לאוצר] כך ישראל כשהיו במדבר מהן נכנסו [לא"י] ומהן לא נכנסו. מה תמרה זו אם נקצצה או נעקרה אין עולה תחתיה אחרת, וכן הארז כשהוא נעקר או נקצץ (א) אינו מחליף, לכך נמשלו הצדיקים כתמרה וארז. מה תמרה זו עושה תמרים ועושה קוצים, וכל מי שמבקש לגנוב התמרים הקוצים שולטין בו, כך הצדיקים והחכמים. וכל מי שאינו משמר את נפשו מהן נופל בגיהנם ולוקה בעוה"ז, למה שנשיכתן נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב ולחישתן לחישת שרף, ואף כל דבריהם כגחלי אש. צדיק כתמר יפרח מדבר בשבטו של לוי שהפרישן הקב"ה במעשיהם הטובים, מה כתיב אחריו שתולים בבית ה' בחצרות אלהינו יפריחו, ללמדך שלא היו זזין מבית המקדש, שנאמר [קו]עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי הולך בדרך תמים הוא ישרתני, לכך נאמר שתולים בבית ה', שלא היתה העזרה חסרה מהם, שנאמר בחצרות אלהינו יפריחו. [מהו בחצרות אלהינו] זש"ה [קז]אשרי תבחר ותקרב לשכון חצריך, אמר הקב"ה הואיל והן לגיונותי לך וספור אותם לכך נאמר פקוד את בני לוי: זש"ה [קח]אלהים מושיב יחידים ביתה. שאלה מטרונה אחת את ר"י בן חלפתא וכו', (כתוב בילקוט תהלים תשצ"ד). ד"א אלהים מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות, זה עמרם ויוכבד אשתו, שבזכותם הוציא הקב"ה את ישראל ממצרים, שהיו משועבדים בטיט ובלבנים, מה עשה הקב"ה זווג יוכבד לעמרם כדי להעמיד מהן גואל לישראל ולהעמיד מהם כהנים גדולים וכו', אמר הקב"ה הואיל והשבט הזה למוד הוא להעמיד גואלים לך וספור אותם. ר' יהודה ברבי שלום אמר למוד הוא השבט הזה להיות מונה אותו הקב"ה בכל מקום עד שהן קטנים, [מנין] שבשעה שאמר הקב"ה ליעקב שירד למצרים אותה שעה ספר

ממ"ק ובמ"ק עט משלי ט: פ תהלים כ: פא שם: פב במדבר ז: פג שופטים א: פד נחום ב: פה מנחות לה: פו במדבר ב: פז שם ד: פח שם: פט שם:
צ סנהדרין יט: צא יבמות סג: צב בראשית ט: צג שם: צד במדבר י: צה בכורות ג: צו שמות יג: צז שם: צח בכורות ד: צט שמות יח:
ק יחזקאל מד: קא במדבר ג: קב שם: קג יונה ד: קד תנחומא: קה תהלים צב: קו שם קא: קז שם סה: קח שם סח:

זית רענן (א) אינו מחליף, שיש מיני ארזים שאין גזען מחליף (בב"ב):

ספר את (ישראל) [יעקב] ובניו ונמצאו כולם ששים וששה, ויוסף ובניו הרי שבעים חסר אחד, והוא אומר [קט]כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים, [א"ר לוי] א"ר שמואל בר נחמני למוד הוא השבט הזה שהקב"ה מונה אותן עד שהן במעי אמן. א"ר ברכיה הכהן השרף הזה אינו מספיק לצאת עד שמספיגין אותו, כך יוכבד היתה אמה מעוברת ממנה [באותה שעה] והיתה במעי אמה ונמנה עליה. אמר ר"ל עם שאמה נכנסת בפתח מצרים ילדה אותה לכך נאמר עליה בשבעים נפש. ואף בני בניה כך אמר הקב"ה למשה כל זכר מבן חדש ומעלה תפקדם, אמר משה רבונו של עולם מכמה שנים אני מונה אותם, אמר ליה מבן חדש ומעלה א"ל משה יכול אני להיות עומד ומסבב בחצרותיהם ובתוך בתיהם ולספור כל אחד ואחד מהם, אמר ליה הקב"ה משה עשה אתה את שלך ואני אעשה את שלי:

תרצא אמר רבי יהודה הלוי ברבי שלום היה משה הולך ועומד לו על פתח [אהליהם] והשכינה מקדמת ואומרת לו כך וכך תינוקות יש באהל הזה, מנין שנאמר ויפקד אותם משה על פי ה' כאשר צוה, כשם שהשכינה אומרת לו השבט הזה הוא חביב להקב"ה ביותר, ולמה מכל השבטים לא נבחר אלא השבט הזה בלבד שנאמר [ק]ובחור אותו מכל שבטי ישראל, אלא ברא הקב"ה ימים וברר לו אחד מהם שנאמר [א]ימים יוצרו ולא אחד בהם, ואי זה [הוא] יום השבת. ברא שנים ולו אחד [מהם] שנאמר [ושבתה הארץ שבת לה', ברא שבועים ולו אחד מהם שנאמר) [ב]וקדשתם את שנת החמשים שנה. ברא ארצות ובחר אחת מהן זו ארץ ישראל שנאמר [ג]ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה. ברא רקיעים ובחר לו אחד מהם שנאמר [ד]סולו לרכב בערבות. ברא [שבעים] אומות ובחר לו ישראל שנאמר [ה]ובך בחר ה' אלהיך וגו', ברא שבטים ובחר לו אחד מהם זה שבט לוי שנאמר [ו]ובחור אותו, לפיכך הוא מחבב אותם ביותר ואומר למשה בכל פעם פקוד את בני לוי. למה אמר כל זכר ולא מזכיר שם נקבה [מפני שכבודו של הקב"ה עולה מן הזכרים שנאמר כל זכר, לכך] אמר דוד [ז]הנה נחלת ה' בנים אלו הזכרים (ולא) [ואם] באו הנקבות אף הם שכר פרי הבטן. ולמה פוקד אותם בכל פעם ופעם לפי שהוא טכסים שלו והמלך שמח בטכסים שלו הרבה, וראה מוצא שכל שבטו של לוי ממועט, ולמה היו מועטין לפי שהיו רואין את השכינה. ואף כשעלו ישראל מן הגולה [בקשו מהן] ולא מצאו (מהן) שהיו מועטין שנאמר [ח]ואבינה בעם ובכהנים ומבני לוי לא מצאתי שם, אמר הקב"ה בעולם הזה היו מועטין על ידי שהיו רואין את כבודי, שנאמר [ט]כי לא יראני האדם וחי אבל לעוה"ב כשאחזיר שכינתי לציון אני נגלה בכבודי על כל ישראל ורואים אותי וחיים לעולם שנאמר [י]כי עין בעין יראו, ולא עוד אלא מראין זה לזה באצבע שנאמר [יא]כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו על מות. ואומר [יב]ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה: [יג]והחונים לפני המשכן וגו'. תניא ולא ימותו גם הם גם אתם אתם בשלהם והם בשלכם במיתה, הם בשלהם אינם במיתה אלא באזהרה. אמר אביי נקטינן (משוער) [משורר] (ששורר) [ששיער] במיתה שנאמר [יד]והחונים לפני המשכן וגו' ואומר והזר הקרב יומת, מאי זר אילימא זר ממש הא כתיב חדא זימנא, אלא זר דאותה עבודה. מיתיבי משוער ששורר ומשורר ששיער אינן במיתה אלא באזהרה, תנאי היא דתניא מעשה ברבי יהושע בן חנניא שהלך לסייע בהגפת דלתות אצל ר' יוחנן בן גודגדא אמר ליה בני חזור לאחוריך שאתה מן המשוררין ולא מן השוערין וכו'. לא לכ"ע באזהרה קאי, מר סבר מסייע גזרו ביה רבנן ומר סבר לא גזרו ביה רבנן. [טו]תנן התם בשלשה מקומות הכהנים שומרים [בבית המקדש] בית אבטינס, ובית הניצוץ, ובית המוקד, מנא ה"מ אמר אביי דא"ק [טז]והחונים לפני המשכן וגו', אמרי אין שימור בעלמא אשכחן דבעי, מיהו מתניתין דקתני בשלשה מקומות הכהנים שומרים ואלו כהנים ולוים בהדי הדדי כתיבי. אמרי [ה"ק] והחונים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה משה ואהרן ובניו שומרים משמרת הקדש אהרן בחד מקום ובניו בשני מקומות. ממאי מדכתיב והחונים וכתיב שומרים חונים לחוד ושומרים לחוד, ואימא כולהו בחד מקום להודיה, לא ס"ד כמשה מה משה בחד מקום להודיה אף אהרן ובניו כל חד וחד לחודיה. רב אשי אמר מסיפיה דקרא שומרים משמרת למשמרת: כל פקודי הלוים אשר פקד משה ואהרן (כתוב ברמז תכ"ו):

תרצב [יז]ויאמר ה' אל משה פקוד כל בכור זכר, ילמדנו רבינו תינוק שנולד (לששה) [לשמונה] חדשים (מחללים) [מהו לחלל] עליו את השבת. כך שנו רבותינו תינוק שנולד (לששה) [לשמונה] חדשים אין מחללין עליו את השבת, ואין חותכין טבורו, ואין טומנין את שלייתו, ואין מטלטלין אותו ממקום למקום, אבל אמו שוחה עליו ומניקתו, והמטלטלו בשבת כאלו מטלטל את האבן. ספק בן תשעה ספק בן שמונה אין מחללין עליו את השבת, ואין חותכין טבורו ואין טומנין את שלייתו, ואין מטלטלין אותו ממקום למקום, וכן ספק בן שבעה ספק בן שמונה, ואם דבר ברור הוא שהוא בן שבעה, מחללין עליו את השבת, וחותכין את טבורו, וטומנין שלייתו, ומטלטלין אותו ממקום למקום. ולמה מחללין את השבת על ילוד שנולד לשבעה [מפני] שהוא של חיים, אבל הנולד לשמונה אינו לחדשיו ואינו של חיים, לפיכך אין מחללין עליו את השבת. שאלו לרבי אבהו מנין לנולד בן שבעה שהוא חי, אמר להן בלשון יונית [יח]זיטא אפטא, אוטא (ארנון) [אוכטא], ואי זהו בן שמונה כל שאין שערו וצפרניו נגמרין. רבן שמעון בן גמליאל אומר כל שאינו חי שלשים יום אינו לחדשיו אלא נפל הוא. ובמה סמכה דעתו של רבן שמעון בן גמליאל לדברי תורה לפי שאין הבכורות נפדין אלא לאחר שלשים יום, [שנאמר] ופדויו מבן חדש תפדה, זה שאמר הכתוב [כ]מאשר יקרת בעיני, אמר הקב"ה (לישראל [ליעקב] הרבה אתה יקר בעיני, למה כביכול שקבעתי איקונין שלך בכסא כבודי, ובשמך המלאכים מקלסין אותי ואומרים ברוך ה' אלהי ישראל [הוי מאשר יקרת בעיני]. ד"א אמר הקב"ה יקר אתה בעיני שכביכול אני ומלאכי נצבים עליך בשעה שיצאת לילך לפדן ארם ובביאתך, [ביציאתך מנין] שנאמר [כא]ויצא יעקב וגו' ויפגע במקום וגו' והנה ה' נצב עליו וגו'. א"ר אושעיא אשריו לילוד אשה שראה את המלך ופמליא שלו נצבים עליו ומשמשין אותו. ומנין בביאתו שנאמר [כב]ויעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי אלהים הרי מלאכים. השכינה מנין שנאמר [כג]וירא אלהים אל יעקב עוד וגו', לכך נאמר מאשר יקרת בעיני. אמר הקב"ה יקר אתה בעיני שכל האומות לא נתתי להן מנין ולך נתתי מנין, משל למלך ב"ו שהיו לו גרנות הרבה והיו כולם טנופות ומלאות [כד]זונין ולא היה מדקדק במנין, והיה לו גורן אחת ראה אותה נאה אמר לבן ביתו אותן הגרנות טנופות היו, לפיכך לא הייתי מדקדק במנין כמה כורין הן, כמה שקין יש בה, כמה מודיות יש בו [אבל הגורן הזה כו'], כך המלך זה ממה"מ הקב"ה, הגורן אלו ישראל שנאמר [כה]מדושתי ובן גרני, ואומר [כו]קדש ישראל לה' וגו', בן ביתו זה משה שנאמר [כז]בכל ביתי נאמן הוא, אמר ליה הקב"ה אומות עו"א טנופות הן שנאמר [כח]והיו עמים משרפות סיד, לפיכך אל תדקדק במנינם, אבל ישראל צדיקים הם שנאמר [כט]ועמך כלם צדיקים, ואומר [ל]כלך יפה רעיתי, לכך אני מדקדק במנינם של ישראל, זה שאמר הכתוב [לא]ששים המה מלכות וגו' אחת היא יונתי. משל לפרגמטוט אחד שהיו לו אבנים של זכוכית והיה מוציאם לשוק ולא היה מבחין במנינם ולא היה מוציאן במנין ולא היה מניחן במנין לפי שהיו של זכוכית ולא היה משגיח עליהן, והיה לו אחת של מרגלית נאה והיה נוטלה ומוציאה במנין, כך אמר הקב"ה לעובדי אלילים לא נתתי להם מנין לפי שאין חשובין לפני כלום שנאמר [לב]כל הגוים כאין נגדו וגו', אבל אתם בני אתם [לג]העמוסים מני בטן הנשואים מני רחם, לכך אני מונה אתכם בכל שעה, לכך נאמר פקוד כל בכור זכר, אמר הקב"ה לישראל בשביל חבתכם לפני שניתי סדרו של עולם, כיצד כתבתי בתורתי שיהא חמור נפדה בשה שנאמר [לד]ופטר חמור תפדה בשה, ואני לא עשיתי כך אלא פדיתי שה בחמור שהמצרים נמשלו לחמור, שנאמר [לה]אשר בשר חמורים בשרם, וישראל נקראו שה [שנאמר] [לו]שה פזורה ישראל. והרגתי בכוריהם של מצרים והקדשתי בכוריהם של ישראל שנאמר [לז]כי לי כל בכור:

תרצג [לח]ולקחת חמשת חמשת שקלים לגלגלת. אמר משה כיצד אעשה [לישראל], אם אני אומר לו תן לי פריונך, יאמר לי כבר פראני בן לוי, מה עשה הביא כ"ב אלפים פתקין וכתב עליהן בן לוי, ורע"ג פתקין וכתב עליהן חמשת שקלים, בללן ונתנן בקלפי, אמר להם טלו פתקיכם, מי שעלה בידו בן לוי א"ל כבר פראך בן לוי, מי שעלה בידו חמשת שקלים א"ל תן פריונך וצא. [לט]אלו דברי ר' יהודה. רבי נחמיה אומר עדיין מחלוקת בדבר, שהיה יכול לומר אין כאן פתק שכתב בו בן לוי לפיכך לא עלה בידי, אלא מה עשה משה, נטל פתקין כמנין כל הבכורות וכתב בהן בן לוי, ועוד לקח פתקין אחרים כמנינם, וכתב בהן חמשת שקלים, טרפן ונתנן בקלפי והיה אביו של בכור מושיט ידו בקלפי, עלה פתק שכתוב בו בן לוי היה יודע שפראו לוי, והיה פטור מחמשת

ממ"ק ובמ"ק קט בראשית מו: קי ש"א כ: א שם קלט: ב ויקרא כה: ג דברים יא: ד תהלים סח: ה דברים יב: ו ש"א ב: ז תהלים קכז: ח עזרא ח: ט שמות לג:
י ישעיה נב: יא תהלים מח: יב ישעיה כה: יג ערכין יא: יד במדבר ג: טו תמיד כה: טז במדבר ג: יז תנחומא: יח זיטא כו'. בל"י אות הנקרא זיטא נכתב כהכבון לשבעה שהיא בל"י אפטא פי' חיים, ואות הנקרא אוטא נכתב לשמונה שהוא בל"י אוכטא ופי' מות: כ ישעיה מג: כא בראשית כח: כב שם לב: כג שם לה: כד זונין גרעינים שחורים הנמצאים בין החטים: כה ישעיה כא: כו ירמיה ב: כז במדבר יב: כח ישעיה לג: כט ישעיה ס: ל שה"ש ד: לא שם ו: לב ישעיה מ: לג שם מו:
לד שמות יג: לה יחזקאל כג: לו ירמיה נ: לז במדבר ח: לח סנהדרין יז: לט תנחומא:

מחמשת סלעים, ואם עלה בידו פתק של חמשת סלעים אומר לו הרי שם פתק כתוב בו לוי ולא היית ראוי לפדות מן לוי. פקוד כל בכור זכר יש פקידה לבכורות שנאמר פקוד כל בכור זכר. יש פקידה לבנים שנאמר [מ]כי פקד ה' את חנה ותהר ותלד שלשה בנים. יש פקידה לשמירה [שנאמר] [מא]ופקודתך שמרה רוחי. יש פקידה לשלום שנאמר [מב]ושמתי פקודתך שלום. [מג]חמשת שקלים לגלגלת, בעא מיניה פלימו מרבי, מי שיש לו שני ראשין, באיזה כהן מניח תפילין, א"ל [או] קום גלי או קביל עליך שמתא, אדהכי והכי אתא ההוא גברא דאתיליד ליה [ינוקא] בתרי ראשי, א"ל כמה בעינן מיהב לכהן, אתא ההוא סבא תנא ליה חייב ליתן עשר סלעין, איני והתני רמי בר חמא מתוך שנאמר [מד]אך פדה תפדה שומע אני אפילו נטרף בשלשים יום, ת"ל [מה]אך חלק, שאני הכא דבגלגלת תלה רחמנא:

תרצד [מו]כל הכלים שבמשכן עור תחש מלמעלה, ובארון פרשו בגד כליל מלמעלה, וכל כך למה כדי שיבא הארון מכוים, הוי [מז]ויבא מלך הכבוד, מה בין במת יחיד לבמת צבור, כלי שרת דכתיב ולקחו את כל כלי השרת וכו' (כדכתוב ברמז ת"מ).

ד [מח]ופקודת אלעזר בן אהרן הכהן, א"ר אלעזר המוציא משאוי למעלה מעשרה חייב שכן משא בני קהת. המוציא בין בימינו בין בשמאלו בתוך חיקו או על כתפו חייב שכן משא בני קהת. [מט]ופקודת אלעזר בן אהרן הכהן שמן המאור וקטרת הסמים ומנחת התמיד ושמן המשחה, שמן אחד בימין, ושמן אחד בשמאל, הקטרת בחיקו, והחביתין בכתף. [נ]הגונב את הקסוה קנאין פוגעין בו, מאי קסוה א"ר יהודה כלי שרת וכן הוא אומר את קשות הנסך, והיכא רמיזא ולא יבואו לראות כבלע את הקדש ומתו. [נא]אמר רב קטינא בשעה שהיו ישראל עולין לרגל מגלין להן את הפרכת ומראין להן את הכרובים שהן מעורין זה בזה ואומרים להן ראו חבתכם לפני המקום כחבת זכר ונקבה. מתיב רב חסדא ולא יבואו לראות כבלע את הקדש [ואמר ר"י אמר רב] בשעת הכנסת כלים לנרתק שלהן. אמר רב נחמן משל לכלה כל זמן שהיא בבית אביה צנועה מבעלה, כיון שבאת לבית חמיה אינה צנועה מבעלה. מיתיבי מעשה בכהן אחד שהיה מתעסק וראה רצפה משונה מחברותיה, ובא להודיע את חבריו ולא הספיק לגמור את הדבר עד שיצתה נשמתו, וידעו ביחוד ששם ארון נגנז. [א"ל] נתגרשה קאמרת, כיון דנתגרשה וחזרה, חזרה לחבתה ראשונה:

תרצה [נב]אל תכריתו את שבט משפחות הקהתי, זה שאמר הכתוב [נג]אל תגזל דל כי דל הוא, אמר ר' לוי זה התורמוס שהוא נכנס עם (ב) הפרפרת. לא יאמר אדם יש לפני אגוזים ותמרים עליהם אני מברך ומניח את התורמוס, אמר הקב"ה אל תגזל דל כי דל הוא. אמר רבי יוחנן כל מי שאינו אומר דבר בשם אומרו עליו הכתוב אומר אל תגזל דל, וצריך אדם כשהוא שומע דבר לומר אותו בשם אומרו (ג) אפילו משלישי (הלכות). ששנו רבותינו, אמר ר' תנחום הלבלר מקובל אני מר' מיאשא שקבל מן הזקנים הלכה למשה מסיני [כל מי שאינו אומר דבר משל תורה בשם אומרו, עליו הכתוב אומר אל תגזל דל כי דל הוא] וכל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם, ממי אתה למד מאסתר ששמעה הדבר ממרדכי ואמרה לאחשורוש שנאמר [נד]ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי, ועל ידי כן זכתה שנגאלו ישראל על ידה. דבר אחר אל תגזל דל מדבר בשבטו של לוי, וכי דלים היו, רבי יהודה ברבי סימון ורבנן אחד מהן אומר [למה נקראו דלים] שהיו דלים מנחלה שנאמר [נה]ולשבט הלוי לא נתן משה נחלה, לפיכך אל תגזלהו מן המתנות. ואחד אומר שהיו דלים מן המנין, למה שהיה הארון מכלה בהם, לפיכך הקב"ה מצוה ואומר אל תכריתו. ילמדנו רבינו העובר על כריתות שבתורה במה הם (מתכפרין) [מתרפאין] ויוצאין מידי כריתתן, כך שנו רבותינו (ד) כל חייבי כריתות שלקו נפטרו מידי כריתתן שנאמר [נו]והפילו השופט וגו' ארבעים יכנו וגו' ונקלה אחיך כיון שלקה [חסה עליו התורה ואמרה ונקלה אחיך לעיניך] הרי הוא אחיך. ולמה ארבעים אלא האדם הזה נוצר לארבעים יום, ועבר על התורה שנתנה לארבעים יום, ילקה ארבעים ויצא ידי עונשו. וכן אתה מוצא באדם הראשון כשנצטוה ונאמר לו [נז]ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל, ונתחייב מיתה ולקה העולם בארבעים עונשין, עשרה לאדם, עשרה לחוה, עשרה לנחש, עשרה לאדמה. כשמתו בני אהרן ראה אותן שבטו של קהת, התחילו צווחין על משה לאמר כך אנו מתים, א"ל הקב"ה למשה כשם שעשיתי תקנה לאהרן שנאמר [נח]בזאת יבא אהרן, אף למשפחות הקהתי אני עושה תקנה שלא ימותו בבואם אל קדש הקדשים שנאמר וזאת עשו להם וגו' מנין ממה שקרינו בענין אל תכריתו. זה שאמר הכתוב [סא]הנה עין ה' אל יראיו מדבר בשבטו של לוי שנאמר [סב]ואתנם לו מורא וייראני. למיחלים לחסדו, שהם מיחלים לשמו של הקב"ה בכל עת. להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב בכ"ד מתנות שנתן להם, עשר במקדש ועשר בגבולין וארבע בירושלים. עשר במקדש, חטאת (ה) ואשם, (זבחי שלמים), וזבחי שלמי צבור, חטאת העוף, ואשם תלוי, ולוג שמן של מצורע, ושתי הלחם, ולחם הפנים, ומותר העומר, ושירי מנחות. עשר בגבולין, תרומה, ותרומת מעשר, וחלה, וראשית הגז, והזרוע, והלחיים, והקיבה, ופדיון הבן, ופטר חמור, וגזל הגר, וחרמים, ושדה אחוזה. וארבע בירושלים, הבכורות, והבכורים, והמורם מאיל תודה ומאיל נזיר, וחזה ושוק של שלמים ועורות קדשים, הוי ולחיותם ברעב. אל תכריתו את שבט משפחת הקהתי, צפה הקב"ה שקרח עתיד לעמוד ולחלוק על הכהונה, אמר הקב"ה לא בשביל קרח נאבד את הלוים. [אל תכריתו] זה שאמר הכתוב [סג]למען שמי אאריך אפי. משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו בן ונדבק עם הליסטים, [ונתפסו] נתפס בנו עמהם, אמר המלך מה אעשה אהרוג את הליסטים, אפשר אהרוג בני עמהם [בשביל בני אני מכפר אותם עכשיו], כך היו הלוים נושאין את המשכן [שנאמר] ולבני קהת לא נתן, והיה הקב"ה מביט בקרח שעתיד לחלוק על משה ואהרן, אמר הקב"ה להרוג אותם במדבר אי אפשר למה שנטל חצי שמו ונתן עליו [יה שנתן הקב"ה על קהת] הקהתי, לפיכך הוא אומר למען שמי אאריך אפי. אל תכריתו זה שאמר הכתוב [סד]טוב ה' למעוז ביום צרה ויודע חוסי בו, אין מדתו של הקב"ה כמדת ב"ו, מלך ב"ו שמרדה עליו מדינה שולח בה אנדרלמוסיא והורג הטובים עם הרעים, והקב"ה אינו כן אלא מאבד את הרשעים וממלט את הצדיקים, חטאו דור אנוש אבד אותם, והציל את חנוך שנאמר [סה]ויתהלך חנוך את האלהים, למה ביום צרה יודע חוסי בו. דור המבול הכעיסוהו ואבדן שנאמר [סו]וימח את כל היקום, והציל לנח שנאמר [סז]ונח מצא חן. וכן הסדומיים [הכעיסוהו] ואבדן שנאמר [סח]וה' המטיר על סדום וגו', והציל ללוט שנאמר [סט]וישלח את לוט מתוך ההפכה. הביא חושך על המצריים [ע]ולכל בני ישראל היה אור במושבותם. למכה מצרים בבכוריהם [עא]הקדשתי לי כל בכור בישראל. למה ביום צרה יודע חוסי בו. יצאו ממצרים באו למדבר, עשו אותו מעשה חוץ משבטו של לוי שנאמר [עב]ויאספו אליו כל בני לוי, מיד עמד משה והרג לחוטאים שנאמר ויעשו בני לוי כדבר משה וגו', ושבטו של לוי שנתנו נפשם על קדושת השם, נאמר למשה ולאהרן אל תכריתו. במקום אחד נאמר פקוד את בני לוי, וחזר ואמר אך את מטה לוי לא תפקוד, אמר ליה למה, אמר ליה להוציא מן הגזרה שצפה הקב"ה שישראל עתידין להכעיס לפניו והוא אומר להם [עג]במדבר הזה יפלו פגריכם וכל פקודיכם, לפיכך הקב"ה אומר על בני לוי ואת ראשם לא תשא בתוך בני ישראל למה שהן שלי שנאמר [עד]והיו לי הלוים, שכל מי שמקריב את עצמו מעט, מקריבין אותו הרבה, והן קרבו עצמן, כשאמר משה מי לה' אלי, ולא עוד אלא [אמר הקב"ה] ואתה הפקד את הלוים על משכן העדות, שכל מי שנבדק בדבר ונמצא נאמן הקב"ה מאמינו לעולם, שכן אתה מוצא ביהושע שנבדק בעמלק, ועשה בו כתורה וכמצוה שנאמר [עה]ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב, א"ל הקב"ה משבטך אני מעמיד שיפרע בעמלק שנאמר [עו]מני אפרים שרשם בעמלק [מהו] מני אפרים בלבד לשרש ביצתו של עמלק, אמר לו הקב"ה אחריך בנימין הניח לשאול בן קיש, שהוא בן ימיני הוא משרשו. [ד"א מני אפרים] נבדק שאול, ולא נמצא נאמן בפקדונו, אלא [עז]ויחמול שאול והעם על אגג מחזירו אחריו וניטלה המלכות ממנו שנאמר [עח]אחריך בנימין בעממיך. ואף השבט הזה בדקתי אותו ונמצאו שומרים בכבודי, ונתנו נפשם על קדושת שמי שנאמר [עט]שימו איש חרבו על ירכו ויעשו בני לוי כדבר משה, ולא נשאו להם פנים, לפיכך משה מברכן שנאמר [פ]האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו, ואף אני מקרבו ועושה אותו (פלטנטירין) [פא][פלמנטרין] שלי,

ואיני

ממ"ק ובמ"ק ם שמואל א ב: מא איוב י: מב ישעיה ם: מג מנחות לז: מד במדבר יח: מה שם שם: מו שוחר טוב: מז תהלים כז: מח שבת צב: מט ירושלמי: נ סנהדרין פא: נב יומא נד: נג תנחומא: נד משלי כב: נו אסתר ב: נז דברים יח: נח שם כה: נט ברא' ג: ם ויקרא טז: סא תהלים לג: סב מלאכי ב: סג ישעיה מח: סד נחום א: סה בראשית ה: סו שם ז: סז שם ו: סח שם יט: סט שם שם: ע שמות י: עא במדבר ג: עב שמות לב: עג במדבר יד: עד שם: עה שמות יז: עו שופטים ה: עז ש"א טו: עח שופטים ה: עט שמות לב: פ דברים לג: פא פלמנטרין ממונה על ביתו:

זית רענן (ב) הפרפרת, פי' לקנוח סעודה: (ג) אפילו משלש וכו', א"ר נחום הלבלר מקובל אני מר' מיאשא שקבל מאבא שקבלו מן הזוגות וכו' כ"ה במשנה פ"ב דפאה וכוונה למדנו שצריך לומר השמועה בשם אומרו עד השלישי: (ד) כל חייבי כריתות שלקו, סוף מכות: (ה) ואשם וזבחי שלמי צבור, כצ"ל:

ואיני מאמין ביתי וקדושתי [אלא] להם שנאמר ואתה הפקד את הלוים וגו׳, ומה שאמרתי לך אך את מטה לוי לא תפקוד להוציאם מן הגזרה שאני עתיד לגזור על ישראל, אלא כבוד גדול אני חולק להם, שאתה מונה אותם לעצמן בדבור פקוד את בני לוי, ומה אם ללוים שנושאין את המשכן כבדתי אותם, עאכ״ו לבני קהת הנושאים את הארון, לכך נאמר להם אל תכריתו, אמר הקב״ה ומה אם בני קהת בשביל שיראו אותי חלקתי להם כבוד כך כל מי שהוא מתירא ממני איני מכרית שמו מן העולם, ממי אתה למד מיונדב בן רכב שנאמר [פב]לא יכרת איש ליונדב בן רכב וגו׳, ומה אם אותם שהיו גרים על שעשו רצוני כך עשיתי להם, כשישראל יעשו רצוני על אחת כמה וכמה שלא יכרתו ולא ישמד שמם מלפני אלא חיים וקיימים הם לעולם ולעולמי עולמים שנאמר [פג]ואתם הדבקים בה׳ אלהיכם חיים כלכם היום:

פרשת נשא

ה תרצו [פד]וידבר ה׳ אל משה לאמר צו את בני ישראל, הצווי מיד ולדורות. או אינו אלא לאחר זמן, ת״ל צו את בני ישראל מזכר עד נקבה תשלחו ויעשו כן בני ישראל וישלחו אותם אל מחוץ למחנה, הא למדנו שהצווי מיד בשעת מעשה. (א) לדורות מנין כו׳ (כתוב ברמז שע״ז). וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש למה נאמרה פרשה זו לפי שנאמר ואיש אשר יטמא ולא יתחטא ונכרתה הנפש ההיא, עונש שמענו אזהרה לא שמענו, תלמוד לומר וישלחו וגו׳, הרי אזהרה לטמאים שלא יכנסו למקדש בטומאה, וישלחו מן המחנה ממחנה שכינה*. שומע אני ממחנה לויה, תלמוד לומר אל מחוץ למחנה תשלחום. הא עד שלא יאמר יש לי בדין אם נדחו טמאין (ב) ממחנה ארון הקל ק״ו ממחנה שכינה החמור, אלא אם אמרת כן ענשת מן הדין לכך נאמר וישלחו מן המחנה ללמדך שאין עונשין מן הדין, רבי אומר אינו צריך ק״ו, אם כן למה נאמר וישלחו מן המחנה וגו׳ אלא בא הכתוב ליתן להן את המחיצות. וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש, שומע אני שלשתן במקום אחד, תלמוד לומר במצורע *בדד ישב מחוץ למחנה מושבו, מצורע היה בכלל ויצא מן הכלל ולמד על הכלל כולו, מה מצורע שהחמרה טומאתו והמור שלוחו משלות חברו, אף כל שהוחמרה טומאתו המור שלוחו משלוח חברו. מכאן מנו חכמים למחיצות. כל שהזב מטמא מצורע מטמא, חמור מצורע שמטמא בביאה, כל שהמת מטמא הזב מטמא, חמור הזב שמטמא תחת אבן [פה]מסמא. (ג) כל שטבול יום מטמא טמא מת מטמא, חמור טמא מת שהוא מטמא את האדם. כל שמחוסר כפורים פוסל טבול יום פוסל, חמור טבול יום שהוא פוסל את התרומה. וישלחו מן המחנה וגו׳ למה נאמר אין לי אלא אלו, שאר טמאים מנין, היה רבי יאשיה אומר אמרת ק״ו אם נדחו טמאים ממחנה ארון הקל, ק״ו ממחנה שכינה החמור. אלא אם אמרת כן ענשת מן הדין, לכך נאמר (ד) וישלחו מן המחנה וגו׳ ללמדך שאין עונשין מן הדין. וישלחו מן המחנה בכל אדם הכתוב מדבר, או אינו מדבר אלא בלוים נושאי הארון, תלמוד לומר מזכר עד נקבה תשלחו בכל אדם הכתוב מדבר אחד גדולים ואחד קטנים במשמע. או אינו אלא כענין שענש, מה מצינו בממטא מקדש שלא ענש אלא גדולים, שנאמר [פו]ואיש אשר יטמא ולא יתחטא ונכרתה, אף כאן לא הזהיר אלא גדולים, תלמוד לומר מזכר עד נקבה תשלחו אחד גדולים ואחד קטנים במשמע. יאמר טמא נפש ואל יאמר זב (כתוב ברמז תקנ״ג). [פז]רבי אליעזר אומר יכול דחקו זבים ומצורעים ונכנסו לעזרה בפסח הבא בטומאה יכול יהו חייבים, תלמוד לומר וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש, בזמן שטמאי מתים משתלחין זבין ומצורעים משתלחין אין טמאי מתים משתלחין אין זבין ומצורעין משתלחין:

תרצו [פח]תניא רבי יוסי אומר לא מקומו של אדם מכבדו אלא האדם מכבד את מקומו, שכן מצינו בסיני שכל זמן שהשכינה שרויה עליו אמרה תורה [פט]גם הצאן והבקר אל ירעו וגו׳ נסתלקה השכינה אמרה תורה [צ]במשוך היובל המה יעלו בהר. וכן מצינו באהל מועד, שכל זמן שאהל מועד נטוי אמרה תורה וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב, הוגלל הפרוכת הותרו זבין ומצורעים ליכנס לשם. [צא]לפי שנאמר (ה) בכל קדש לא תגע יכול אף במעשר, תלמוד לומר ואל המקדש לא תבא, מה קדש שהוא במקדש אין באין אלא אחר ביאת שמש, אף קדש שאינו במקדש אין באים לו אלא אחר ביאת שמש, אף אני ארבה קדשי קדשים, תלמוד לומר בכל קדש לא תגע. שאני אומר מה מקדש אין באין לו אלא לאחר ביאת השמש, אף הקדש אין באין לו אלא לאחר ביאת השמש. אי מה מקדש אין מחוסרי כפרה באין לו, אף הקדש אין מחוסרי כפרה באין לו ואלו קדשי מקדש, אף אני אביא קדשי הגבולין שאין באין אלא לאחר ביאת השמש, ולמה מעטת המעשר, מפני שהוא נאכל בטבול יום, אין במשמע בכל קדש לא תגע אלא היולדת, אבל אומר אני מה יולדת שהיא מטמאה במגע ובמשא אף אני מרבה כל הטמאים במגע ובמשא כמוה, תלמוד לומר דבר אל בני ישראל לרבות את הטמאין במגע ולא במשא. אין במשמע אלא במי שנטמא בחוץ (ו) אל יכנס לפנים, אבל הנטמא בפנים אל יצא לחוץ, אמרת ולא יטמאו את מחניהם, ומנין אם יהיו שוגגין יהיו בהבאת הטאת. אמרת *או נפש אשר תגע בכל דבר טמא וגו׳ והביא את אשמו לה׳ על חטאתו וגו׳, יכול אף המטמאה טומאה קלה בתוך השוק יהא בהבאת חטאת. וכי היכן היא (ז) עשה ולא תעשה של הבאת חטאת על מי שנטמא ונכנס למקדש שוגג. ומנין אם היו מזידין בהכרת אמרת *ואיש אשר יטמא וגו׳ אין במשמע אלא מי שלא הזה כל עיקר. טמא לרבות שהזה ולא שנה. יהיה לרבות שהזה ושנה ולא טבל. עוד לרבות שהזה ושנה וטבל ולא העריב שמשו. [טומאתו] בו לרבות שהזה ושנה וטבל והעריב שמשו ולא הביא כפרתו לכולם בעשה ולא תעשה בהבאת חטאת ובהכרת. וישלחו טמא ישתלח טמא מת ממקום טבול יום. וישלחו צרוע ישתלח מצורע ממקום הזב, יכול כולם ישתלחו חוץ למחנה אחת, אמרת וישלחו מן המחנה ריבה כאן מחנה אחת. אל מחוץ למחנה תשלחום ריבה כאן שתי מחנות:

תרצח ולא יטמאו את מחניהם. ריבה כאן שלש מחנות. יכול כולן ישתלחו חוץ לשלש מחנות, אפשר שהן נחלקין זה למקום זה וזה למקום זה, הא מה הדבר החמור שבכולן חוץ לג׳ מחנות זה מצורע, מכאן נתנו חכמים מחיצות ואמרו (ח) עשר קדושות הן. ארץ ישראל קדושה מכל הארצות, ומה קדושתה שמביאין ממנה העומר ושתי הלחם, מה שאין כן מכל הארצות. ארץ כנען מקודשת מעבר הירדן שארץ כנען כשרה לבית השכינה ואין עבר הירדן כשרה לבית השכינה. ערי חומה מקודשות מן הארץ שמצורעין הולכין בכל הארץ ואינם הולכין בערי חומה. ירושלים מקודש מערי חומה שקדשים קלים ומעשר שני נאכלין בירושלים ואין נאכלין בערי חומה. הר הבית מקודש מירושלים, שזבין וזבות נכנסים בירושלים ואין נכנסים בהר הבית. החיל מקודש מהר הבית שנכרים וטמאי מת נכנסין בהר הבית ואין נכנסין לחיל. עזרת ישראל מקודשת מעזרת הנשים שמחוסרי כפורים נכנסין לעזרת הנשים ואין

ממ״ק ובממ״ק פב ירמיה לה: פג דברים ד: פד ספרי: *עי׳ ספרי עם הגהות הגר״א ז״ל: *ויקרא יג: פה אבן מסמא אבן גדולה שהיא מטולטלת: פו במדבר יט: פז פסחים סז: פח תענית כא: פט שמות לד: צ שם יט: צא ספרי זוטא: *ויקרא ה: *במדבר יט:

זית רענן (א) לדורות מנין וכו׳, ת״ל צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך הא למדנו שהצווי מיד בשעת מעשה ולדורות: (ב) ממחנה ארון, היינו מחנה לויה: ליתן להם את המחיצות, שכל טמא צריך מחיצה בפני עצמו כדמסיק: בדד ישב, ואי לאו קרא דוישלחו מן המחנה לא ידעינן לכמה מחיצות יחלקו המחנה דהרי כמה דגלים היו לכן כתיב ג״פ מחנה ללמד על ג׳ מחנות: שמטמא בביאה, אם בא אל הבית כל מה שבתוכו טמא: אבן מסמא, אם אבן גדולה מונחת על הבגדים והזב יושב על האבן אעפ״י שאינו מכביד על הבגדים טמא: (ג) כל שטבול יום מטמא וכו׳, ולכן טבול יום אסור לכנוס לעזרת נשים ומחוסר כפורים אסור לכנוס לעזרת ישראל ובאכת הוי מעלה דרבנן: שאר טמאים מנין, כגון טמא שרץ ובעל קרי וכליו הטמאין: ממחנה ארון הקל, כדיליף בכפרי זוטא מזכר זה טבול יום וכו׳ כלים מנין וכו׳ וכיון דכלים טמאין משתלחים שאר טמאים נמי משתלחין ק״ו ממחנה שכינה: (ד) וישלחו מן המחנה כל צרוע, ומלת כל מרבה כל הטמאים, ב״א: בלוים נושאי הארון, מדכתיב המחנה בה״א הידיעה משמע דקאי אמחנה שכתוב קודם לזה דהיינו מחנה לויה דכתיב בפ׳ שלפני זו: בכל אדם הכתוב מדבר, עיקר דרשא מדכתיב עד נקבה משמע כל מה שביניכם, ב״א: (ה) בכל קדש לא תגע, גבי יולדת כתיב: אף במעשר דאיקרי קדש דכתיב בערתי הקדש מן הבית: מה קדש שהוא במקדש, פי׳ קדושה שהוא במקדש אין באין לו אלא לאחר ביאת השמש שטבול יום אסור לכנוס למקדש: אף קדש שאינו במקדש וכו׳, פי׳ הא דכתיב בכל קדש לא תגע מיירי ג״כ באותן קדשים שטעונים הערב שמש נמצא״כ מעשר שאי״צ הערב שמש: אף אני ארבה ק״ק, פי׳ שמא ארבה דוקא ק״ק ת״ל בכל קדש וכו׳ אחר ביאת השמש וא״כ אף תרומה בכלל שטעונה הערב שמש: אי מה מקדש וכו׳ אף אני אביא קדשי גבולים, פי׳ דאי לא כתיב בכל הוי מרבינן מהקישא קדשי קדשים ואתא בכל לרבות קדשי הגבול דהיינו תרומה. וזוהר נ״ל שהגירסא מהופכת וכצ״ל אף אני ארבה קדשי הגבול אי מה מקדש אין וכו׳ ואלו קדשי מקדש, ת״ל בכל קדש לא תגע וכו׳ אחר ביאת שמש אף אני אביא קדשי הגבולים: (ו) אל יכנס לפנים, דכתיב ואל המקדש לא תבא וכאן כתיב וישלחו מן המחנה: בתוך השוק, פי׳ אפילו לא נכנס למקדש יהא חייב חטאת: (ז) עשה ול״ת וכו׳, פי׳ כי היכי דוהזרתם את בני ישראל מיירי בטומאת מקדש דכתיב בטמאם את משכני אשר בתוכם וגם כאן כתיב ולא יטמאו את מחניהם אשר אני שוכן בתוכם א״כ מיירי שנכנס למקדש בטומאה הי״נ דיוב חטאת מיירי שנכנס למקדש בטומאה: אשר יטמא וגו׳, ונכרתה: ולא שנה, פי׳ שהוזה בשלישי ולא הוזה פעם אחרת בשביעי: וישלחו טמא, פי׳ שאפילו טמאים ישתלהו אחד מחברו: חוץ למחנה אחת, ואפ״ה יהיו בדלים כ״א מחבירו: (ח) עשר קדושות הן, משנה כפ״ק דכלים ורבה פ׳ זו: לבית השכינה, פי׳ לבנות שם בהמ״ק שאף עד שלא נבנה בהמ״ק היתה השכינה שרויה במשכן שילה ונוב וגבעון:

ואין נכנסין לעזרת ישראל. ישראל (ח) מעורבי שמש נכנסים לעזרת הכהנים על רוחב אחת עשרה ועל אורך מאה ושלשים וחמש אבל לא היו עומדים על הדוכן, והלוים היו עומדים על הדוכן אבל לא היו נכנסים לפנים מכאן ובעלי מומים כהנים פרועי ראש ושתויי יין היו נכנסים לפנים מכאן, אבל לא היו נכנסים לא לאולם ולא להיכל ולא לסביבות המזבח ארבע אמות. ושאר הכהנים נכנסו לאולם ולהיכל ולסביבות המזבח ארבע אמות, אבל לא היו נכנסין לבית קדש הקדשים. וכהן גדול היה נכנס לבית קדש הקדשים ארבעה פעמים ביום הכפורים:

תרצט אמר רבי יוסי בחמשה דברים בין האולם ולמזבח שוה להיכל, כדרך שהן פורשין מן ההיכל בשעת הקטרה כך היו פורשין מבין האולם ולמזבח בשעת הקטרה. אבא שאול אומר עליה היתה מקודשת מכולם שלא היו עולים לשם אלא א"כ היה להם צורך. רבי יהודה אומר גג היה מקודש מן העליה, שלא היו עולים לשם אלא אחת לשלש שנים לתקן: זב זה זב גמור. כל זב זה שראה ראיה אחת. צרוע זה מוסגר. כל צרוע זה מוחלט. כל צרוע וכל זב וכל טמא יכול שאין להיות משתלח אלא אדם שה"א (ט) יכול להשתלח, תלמוד לומר טמא לרבות כלים הנוגעים בכת. וכל טמא לרבות שאר כל המטמאין שיראו קודם לרגל. דבר אל בני ישראל לרבות ערי חומה, ובצד השני וישלחו, זה שבשעה שהם עושין הפסח בטומאה זבין וזבות יולדות לא היו אוכלין ממנו ואם אכלו הרי אלו פטורין. מזכר זה טבול יום. עד נקבה לרבות מחוסרי כפרה. מזכר עד נקבה תשלחו אל מחוץ למחנה תשלחום חוץ לשלש מחנות, רבי אלעזר בן שמוע אומר אין במשמע אלא המשלחים לא הצריכו, ומנין אף המשתלח לא הצריכו, תלמוד לומר כן עשו בני ישראל, כן עשו מעצמן עשו לא הצריכו שיעשום משה ואהרן. מזכר עד נקבה תשלחו (כתוב ברמז תק"ע). צבאמר רב קטינא אמר שמואל המכנים טמא שרץ למקדש חייב חטאת שרץ עצמו פטור, מאי טעמא אמר קרא מזכר עד נקבה תשלחו, מי שיש לו טהרה במקוה, יצא זה שאין לו טהרה במקוה. לימא מסייע ליה מזכר עד נקבה תשלחו פרט לכלי חרס דברי רבי יוסי הגלילי, מ"ט לאו משום דלית ליה טהרה במקוה, לא משום שנעשה אב הטומאה, יצא כלי חרס שאינו נעשה אב הטומאה:

תש צגרבי יונתן אומר מזכר עד נקבה תשלחו למה נאמר, לפי שנאמר וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש אין לי אלא אלו, שאר טמאים מנלן, קל וחומר הוא ומה אם נדחו טמאים ממחנה ארון הקל, קל וחומר ממחנה שכינה חמור, אלא אם אמרת כן ענשת מן הדין, לכך נאמר מזכר עד נקבה. אין לי אלא זכר ונקבה, טומטום ואנדרוגינוס מנין, תלמוד לומר תשלחו. אין לי אלא שיכול להשתלח (י) שאין יכול להשתלח מנין, תלמוד לומר אל מחוץ למחנה תשלחו. אין לי אלא אדם, כלים מנין, ת"ל תשלחום. רבי עקיבא אומר מזכר עד נקבה תשלחו אחד אדם ואחד כלים במשמע. רבי ישמעאל אומר הרי אתה דן, הואיל ואדם מטמא בנגעים וכלים מטמאים בנגעים מה אדם טעון שלוח אף כלים יטענו שלוח. לא אם אמרת באדם שמטמא על גבי משכב ומושב [לפיכך טעון שלוח], תאמר בכלים שאין מטמאים על גבי משכב ומושב לפיכך לא יטענו שלוח, הרי אבן המנוגעת תוכיח שאינה מטמאה על גבי משכב ומושב וטעונה שלוח, היא תוכיח בכלים שאף על פי שאין מטמאין על גבי משכב ומושב (לפיכך) יטענו שלוח. רבי יוסי הגלילי אומר מזכר עד נקבה תשלחו מה זכר ונקבה מיוחדין שהן ראוין ליעשות אב הטומאה וטעונין שלוח, אף כל שראוי ליעשות אב הטומאה טעון שלוח, יצא פחות משלש על שלש שאין ראוי ליעשות אב הטומאה בכל התורה. רבי יצחק אומר הרי הוא אומר צדואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ על רחיצת גופו ענש הכתוב כרת, או לא ענש הכתוב אלא על כבוס בגדים, אמרת מה מת החמור לא ענש בו על כבוס בגדים, נבלה קלה דין הוא שלא יענש בו על כבוס בגדים. אל מחוץ למחנה תשלחום למה נאמר, לפי שהוא אומר וישלחו מן המחנה, שומע אני לא יגעו לא בארון ולא בנושאין אבל יתנו להם מקום בפני עצמן, תלמוד לומר אל מחוץ למחנה תשלחום, ולא יטמאו את מחניהם מכאן אמרו שלש מחנות הן, מחנה ישראל ומחנה לויה ומחנה שכינה. מפתח ירושלים עד הר הבית מחנה ישראל. מפתח הר הבית עד העזרה מחנה לויה. מפתח העזרה ולפנים מחנה שכינה. הה"ד אשר אני שוכן בתוכם:

תשא חביבין הן ישראל שאע"פ שהן טמאין שכינה שרויה ביניהן, וכן הוא אומר צההשוכן אתם בתוך טומאותם, ואומר ולא יטמאו את מחניהם אשר אני שוכן בתוכם, ואומר צוולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה, אשר אני שוכן בתוכה. רבי יוסי הגלילי אומר בוא וראה כמה כח עבירה קשה שעד שלא פשטו ידיהם בעבירה לא היו בהן זבין ומצורעין, משפשטו ידיהם בעבירה היו בהם זבים ומצורעים. לפי דרכנו למדנו ששלשה דברים אלו אירעו (יא) בו ביום וכו' (כתוב למעלה ברמז שס"ג). ויעשו כן בני ישראל וישלחו להודיע שבחן של ישראל, שכשם שאמר להם משה כן עשו. מה תלמוד לומר כאשר דבר ה' אל משה כן עשו בני ישראל, מלמד שאף הטמאים לא עיכבו: וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם, למה נאמרה פרשה זו, לפי שהוא אומר נפש כי תחטא ומעלה מעל וגו', [אבל בגוזל הגר לא שמענו (בכל התורה), ת"ל דבר אל בני ישראל]. איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם, בא הכתוב ולמד על גוזל הגר ונשבע לו ומת שישלם קרן וחומש לכהנים ואשם למזבח. זו מדה בתורה כל פרשה שנאמרה במקום אחד וחסר בה דבר אחד וחזר ושנאה במקום אחר לא שנאה אלא על שחסר בה דבר אחד. [לאמר] ר"ע אומר כל מקום שנאמר לאמר צריך לדרוש. ר' יאשיה אומר איש או אשה למה נאמר, לפי שהוא אומר צזוכי יפתח איש בור או כי יכרה איש בור, אין לי אלא איש אשה מנין, ת"ל איש או אשה להשוות את האשה לאיש בכל חטאות ונזקים שבתורה, רבי יונתן אומר אינו צריך שכבר נאמר בעל הבור ישלם, ואומר שלם ישלם המבעיר את הבערה, מה תלמוד לומר איש או אשה לתלמודו הוא בא. צחתנן התם בא סימן התחתון ולא העליון או הולצת או מתיבמת, מנא הני מילי אמר רב יהודה אמר רב וכן תנא דבי רבי ישמעאל אמר קרא איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם, השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה, מה איש בסימן אחד אף אשה בסימן אחד, מה איש התחתון ולא עליון אף אשה תחתון ולא עליון. צטכי יעשו מכל חטאת האדם למה נאמר, לפי שהוא אומר קנפש כי תחטא ומעלה מעל או מצא אבדה וגו' אין לי אלא (יב) משקר באלו משקר במקום, בשאר כל דבר מנין, תלמוד לומר כי יעשו מכל חטאת האדם, למעול מעל אין מעילה בכל מקום אלא שקור, וכן הוא אומר קאוימעלו בני ישראל מעל בה' ואומר קבוימת שאול במעלו אשר מעל בה', ואומר בעוזיהו קגצא מן המקדש כי מעלת, ואומר ומעלה בו מעל, הא אין מעילה בכל מקום אלא שקור. ואשמה הנפש ההיא למה נאמר, לפי שהוא אומר איש או אשה אין לי אלא איש או אשה, טומטום ואנדרוגינוס מנין, ת"ל ואשמה הנפש ההיא, (ואשמה הנפש ההיא, ההיא) הכל במשמע האנשים והנשים והגרים (במשמע), ואשמה [משמע] מביא את אלו ומביא את הקטן, אמרת ומה אם ע"ז חמורה פטר בה את הקטן, ק"ו לכל מצות האמורות בתורה. ואשמה הנפש ההיא למה נאמר, מנין אתה אומר לגוזל את הגר ונשבע לו והלך להביא את הכסף ואת האשם ולא הספיק להביא עד שמת שהיורשין פטורין, ת"ל [ואשמה הנפש ההיא. אי כשם שפטורין מן האשם כך יהו פטורים מן הקרן, ת"ל] ונתן לאשר אשם לו. ואשמה הנפש למה נאמר, מנין אתה אומר המדליק גדישו של חברו ביום הכפורים (יג) שאע"פ שאין בית דין נפרעין ממנו שהוא נידון בנפשו, תלמוד לומר ואשמה הנפש ההיא: והתודו למה נאמר, לפי שהוא אומר והתודה אשר חטא עליה אין לי אלא חטאת שטעונה וידוי, אשם מנין, תלמוד לומר

ממ"ק ובמ"ק צב עירובין קד : צג ספרי : צד ויקרא יז : צה שם טז : צו במדבר לס : צז שמות כא : צח נדה מח : צט ספרי : ק ויקרא ס : קא יהושע ז : קב דה"א י : קג דברי הימים ב כו :

זית רענן (ח) מעורבי שמש, היינו אותן שא"צ להביא קרבן אבל זבים ויולדות ומצורעים אכורין עד שיביאו כפרתן: (ט) שיכול להשתלח, פירוש שיכול לילך ברגליו: ערי חומה, שזבים ומצורעים משתלחים משם: ובצד השני, כמו דבר אחר: לא היו אוכלין, שלא הותר אלא טמא מת: הרי אלו פטורין, כדילפינן בפסחים פ"ט בשעה שאין טמאי מת משתלהים אין זבים ומצורעים משתלחים: מזכר זה טבול יום, אע"ג דיליף לעיל מטמא יהיה להלן לעונש וכאן לאזהרה: לא הצריכו, שיכופו אותן שאין להם היזק בזה: (י) שאין יכול להשתלח, כגון זקן וחולה: עד נקבה, עד לרבויי כלים שיש להם טהרה במקוה: וכלים מטמאים בנגעים, היינו בגדי צמר או פשתים ויליף שאר כלים מינייהו: שמטמא משכב ומושב, פי' אם שכב על הבגדים מטמא אותן לטמא אדם לטמא בגדים משא"כ בכלים טמאים דלא מטמא משכב ומושב לטמא אדם לטמא בגדים, ב"א: וטעונה שלוח, דכתיב וחלצו את האבנים אשר בהן הנגע: שלשה דברים אלו, זב ומצורע וטמא מת: (יא) בו ביום שעשו העגל, שבמעשה העגל חזרו למומן: להודיע שבחן וכו', אע"פ שיש צער לאדם שיפרוש מקרוביו: למה נאמרה פרשה זו, שהרי כבר נאמרה פ' זו בספר ויקרא ומשני לפי שהוא וכו': לתלמודו הוא בא, פי' ללמוד על פ' זו בעצמה שהשוה הכתוב לכל הטאת: (יב) משקר באלו, בפקדון ותשומת יד גזל ואבדה: והגרים במשמע, אגב טומטום ואנדרוגינוס נקט נמי גרים: ע"ז חמורה, דכתיב בפ' שופטים איש או אשה אשר יעשו וכו': (יג) שאע"פ שאין ב"ד וכו', גירסא זו אין לה באור לכן נ"ל דגרסינן איפכא שאע"פ שנדון בנפשו ב"ד נפרעין ממנו ת"ל ואשמה הנפש ההיא וס"ל כרבנן דחייבי כריתות חייבין בתשלומין, א"נ ה"פ ועיקר שאע"פ שאין ב"ד נפרעין ממנו שהוא נדון בנפשו שחייב כרת אפ"ה כשהוא מתורה חייב ליתן קרן וחומש לצאת ידי שמים כדאיתא בב"ק פ"ז *(עי' ספרי בהגהות הגר"א): ת"ל ואשמה הנפש ההיא, שהוא יאשם בעצמו

לומר ואשמה הנפש ההיא והתודו, (*)ר' נתן אומר זה בנה אב לכל המומתין שטעונין וידוי. [קד]לפי שנאמר והתודה אשר חטא יתודה על חטא אשר חטא, עליה על החטאת כשהיא קיימת לא משנשחטה. אין במשמע שיתודה היחיד אלא על ביאת המקדש. ומנין אף מיתות וכריתות, אמרת חטאת חטאתם כל חטאתם לרבות מצות לא תעשה. כי יעשו לרבות מצות עשה. אין במשמע וידוי אלא יחיד, מנין אף לצבור, אמרת והתודו, אין במשמע וידוי (יג) אלא בארץ, מנין אף בגלות, אמרת והתודו את עונם ואת עון אבותם, וכן דניאל אומר *לך ה' הצדקה וגו' מפני מה כי חטאנו לך: דבר אל בני ישראל ישראל מתודים ואין מתודים לא ע"י נכרים ולא ע"י תושבים. או בני ישראל פרט לגרים, אמרת (יד) איש או אשה כי יעשו שחשבו לעשות ולא עשו. מכל חטאת האדם ממה שבינו לבין חברו על הגנבות ועל הגזלות ועל לשון הרע. למעול מעל על אשמות מתודים, יכול בזמן שהן מביאין, מנין בזמן שאין מביאין, תלמוד לומר למעול מעל לרבות הנשבע בשם לשקר והמקלל. ואשם ואשמה לרבות כל חייבי מיתות שיתודו, יכול אף הנהרגין על פי זוממין, לא אמרתי אלא ואשמה הנפש ההיא:

[קה]והתודו את חטאתם אשר עשו. ולא על מה שעשה אביו שאם אמר לו תן לי פקדוני שהפקדתי אצל אביך והוא אומר לא הפקדת, משביעך אני ואמר אמן (לאחר זמן נזכר) שומע אני שהוא חייב, תלמוד לומר והתודו את חטאתם ולא על מה שעשה אביו. והשיב את אשמו בראשו למה נאמר, לפי שהוא אומר [קו]ושלם אותו בראשו אין לי אלא עיקר דמים, חומש מנין, ת"ל והשיב את אשמו בראשו וחמישתו יוסף עליו שיהא [הוא] וחומשו חמשה. ר' יאשיה אומר חומשו של סלע. ונתן לאשר אשם לו למה נאמר, לפי שהוא אומר לאשר הוא לו יתננו אין לי אלא הוא או שלוחו, מנין לרבות שליח בית דין והיורש, תלמוד לומר ונתן לאשר אשם לו. הרי שהיה חייב לחברו מנה ובא לב"ד ולא הספיק ליתנו עד שנמצא בעל חוב של נגזל מנין שמוציאין מיד הגזלן ונותנין לבעל חוב של נגזל, תלמוד לומר ונתן לאשר אשם לו מכל מקום:

[קז]והשיב את אשמו בראשו. כשהוא בראשו מביא עליו חומש ואשם ואין מביאין על תשלומי ד' וה' חומש ואשם. ממעט אני בגנב שאינו משלם לאחר שבועה (טו) ולא אמעט בגזלן אחר שבועה, תלמוד לומר והשיב את אשמו בראשו כשהוא בראשו מביאין עליו חומש ואשם ואין מביאין על תשלומי כפל ועל תשלומי ד' וה' חומש ואשם, וחמישתו יוסף עליו על החומש לבד ממנו. *רבי נתן אומר מנין לנושה בחברו מנה וחברו בחברו מנין שגובין מזה ונותנין לזה, תלמוד לומר ונתן לאשר אשם לו. [קח]ואם אין לאיש גואל וגו' וכי יש אדם בישראל שאין לו גואלין, (טז) אלא בגזל הגר הכתוב מדבר, הרי שגזל הגר ונשבע לו ושמע שמת הגר והיה מעלה כספו ואשמו לירושלים ופגע באותו הגר וזקפן עליו במלוה ומת זכה הלה במה שבידו דברי רבי יוסי הגלילי. ר' עקיבא אומר אין לו תקנה עד שיוציא גזלו מתחת ידו. בעי רבינא גזל גיורת מהו, איש אמר רחמנא ולא אשה, או דילמא אורחא דקרא הוא, א"ל רב אהרן לרבינא ת"ש דתניא איש אין לי אלא איש, אשה מנין, כשהוא אומר המושב הרי כאן שנים, אם כן מה תלמוד לומר איש, איש אתה צריך לחזור עליו אם יש לו גואלים אם לאו, קטן אי אתה צריך לחזור עליו בידוע שאין לו גואלים (כתוב ברמז שכ"ה). [קט]תנו רבנן אשם זה קרן, המושב זה חומש. או אינו אלא אשם זה איל ולמאי נפקא מינה לאפוקי מרבא דאמר רבא גזל הגר שהחזירו בלילה לא יצא החזירו חצאין לא יצא. החזירו חצאין לא יצא מאי טעמא אשם קרייה רחמנא, כשהוא אומר מלבד איל הכפורים הוי אומר אשם זה קרן. תניא אידך אשם זה קרן, המושב זה חומש. או אינו אלא אשם זה חימש, ומאי נפקא מינה לאפוקי ממתניתין, דתנן נתן לו את הקרן ולא נתן לו את החומש אין החומש מעכב [אדרבה הומש מעכב], כשהוא אומר והשיב את אשמו בראשו וחמישיתו הוי אומר אשם זה קרן. תניא אידך אשם זה קרן, המושב זה חומש, ובגזל הגר הכתוב מדבר. או אינו אלא המושב זה כפל ובגונב הגר הכתוב מדבר, כשהוא אומר והשיב את אשמו בראשו, הוי בממון המשתלם בראש הכתוב מדבר. אמר רבא גזל הגר שאין בו שוה פרוטה לכל כהן [וכהן] לא יצא [מ"ט] נתינה כתיבא ביה. אמר רבא כהנים אין חולקין גזל הגר כנגד גזל הגר. מ"ט אשם קרייה רחמנא ואין חולקין אשם כנגד [קי]אשם דמקבלי מתנות הוו. ואם נפלו לו עשר בהמות בגזל הגר פטורין ממעשר בהמה דתנן הלוקח והנותן במתנה פטור ממעשר בהמה, דאי יורשין הוו הא אמר מר קנו בתפיסת הבית חייבין. ונפקא מינה שגזל חמץ ועבר עליו הפסח, מקבלי מתנה הוו ומתנה קאמר רחמנא דניתיב להו והא לא יהיב להו ולא מידי דעפרא בעלמא הוא, דאי יורשין הוו הא קא מורית להן אבוהון. [א]תנו רבנן לה' לכהן קנאו השם ונתנו לכהנים שבאותו משמר, או אינו אלא לכל כהן שירצה, כשהוא אומר מלבד איל הכפורים אשר יכפר בו עליו, הוי בכהן שבאותו משמר הכתוב מדבר. תנו רבנן הרי שהיה גוזל כהן מנין שלא יאמר הואיל ויוצא לכהנים והרי הוא תחת ידי תהא שלי. ודין הוא אם בשל אחרים אני זוכה בשל עצמי לא כל שכן. רבי נתן אומר בלשון אחרת ומה דבר שאין לו חלק בו עד שלא נכנס לרשותן משנכנס לרשותן אין אחר יכול להוציאו מידן, דבר שיש לו חלק בו עד שלא נכנס לרשותן משנכנס לרשותן אינו דין שאין אחר יכול להוציאו מידן. לא אם אמרת בדבר שאין לו חלק בו שכשם שאין לו חלק בו כך אין לאחרים חלק בו, תאמר (בדבר) [בגזל שכשם] שיש לו חלק בו כך יש לאחרים חלק בו אלא גזלו יוצא מתחת ידו ומתחלק לכל אחיו הכהנים דאתיא לכהן לכהן משדה אחוזה. דתניא [ב]אחוזתו מה ת"ל מנין לשדה היוצאה לכהנים ביובל וגאלה אחד מן הכהנים מנין שלא יאמר הואיל ויוצאה לכהנים ביובל והרי היא תחת ידי תהא שלי ודין הוא בשל אחרים אני זוכה בשל עצמי לא כ"ש, תלמוד לומר כשדה החרם לכהן תהיה אחוזתו, אחוזתו שלו ואין זו שלו הא כיצד יוצאה מתחת ידו ומתחלקת לכל אחיו הכהנים. *המביא גזלו עד שלא הביא אשמו יצא. הביא אשמו עד שלא הביא גזלו לא יצא, דאמר קרא מלבד איל הכפורים אשר יכפר ועדין לא כפר (כתוב ברמז תרע"ח): [ג]רבי נתן אומר ואם אין לאיש גואל אין לי אלא איש, אשה מנין, תלמוד לומר להשיב האשם אליו, אבא חנן משום רבי אליעזר אומר בנגזל הכתוב מדבר, או אינו מדבר אלא בגוזל, תלמוד לומר להשיב האשם אליו, הא בנגזל הכתוב מדבר, מנין אתה אומר בגוזל את הגר ונשבע לו והלך להביא את הכסף ואת האשם ולא הספיק להביא עד שמת שהיורשין פטורין, תלמוד לומר מלבד איל הכפורים וגו'. כך היה רבי עקיבא שונה עד שלא בא (לכופרי) [לזפרונה] אבל משבא (מכופרי) [מזפרונה] אמר (אפילו) נתן את הכסף לאנשי משמר ומת, היורשין (פטורין, ו)אין מוציאין מיד כהן, וקורא אני עליו איש אשר יתן לכהן לו יהיה, והכהן אומר לו הבא אשם והקרב (כשהוא) [והוא] אומר האשם המושב לה' לכהן וגו'* את שצריך כפרה יצא מת שכפרה לו נפשו. מלבד איל הכפורים מכאן אתה אומר נתן הכסף ליהויריב ואשם לידעיה יצא וקורא אני עליו איש אשר יתן לכהן לו יהיה, או אפי' נתן האשם ליהויריב וכסף לידעיה יצא וקורא אני עליו איש אשר יתן לכהן לו יהיה, תלמוד לומר מלבד איל הכפורים, יחזור ויביא אשם אחר ויתנהו לידעיה ויזכה יהויריב בשלו*. [ד]ואם אין לאיש גואל (יז) לאיש מחזירין ואין מחזירין לקטן, מלבד איל הכפורים מכאן אמרו משמרה שזכתה בכסף זכתה באיל. אשר יכפר פרט שיקדים איל לכסף. בו פ"ט לאיל שמתו [בעליו]. עליו לרבות האיל שמת. ובצד השני אתה אומר עליו מכפר הוא אשמו עליו:

תשב [ה]וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל. אמר ר' ישמעאל בא הכתוב ללמדך על מקדיש ערכתו עד שלא מירח שהוא

ממ"ק ב.מ"ק קד ספרי זוטא: *דניאל ט: קה ספרי: קו ויקרא ס: קז ספרי זוטא: *גיטין לז: קח ב"ק קט: קט בס קי: קי ע"ש שכמה חסרות ויתירות והפוך הסדר ים כאן: א ב"ק קט: ב ויקרא כז: *ב"ק קי: ג ספרי: *עי' ספרי בהגהת הגר"א ז"ל: ד ספרי זוטא: ה ספרי:

וית רענן (*) ר' נתן וכו', לפי שנאמר והתודה אשר חטא יתודה על החטא אשר חטא, פי' אפילו אינו מביא קרבן צריך להתודות על כל חטא אשר יחטא לכן גם המומתין צריכין להתודות אבל שאר החוטאין מתודין בינם לבין עצמם: ביאת המקדש, פי' מי שנכנס למקדש בטומאה דבהכי מיירי קרא: (יג) אלא בארץ, שהיו מקריבין קרבנות: לא ע"י נכרים, שהנכרי וגר תושב א"צ להתודות על קרבנם: (יד) איש לרבות הגרים, כצ"ל: הנשבע בשם לשקר, בדבר שאינו של מכון והמקלל חברו בשם: אלא ואשמה וגו', אבל כשהעדים העידו שקר אין לו אשם: חומש מנין, כשנתן לו הקרן ונשבע על החומש מנין שצריך להוסיף חומש על חומש: ת"ל והשיב וכו', ולא כתיב ושלם דגבי חומש לא שייך תשלומין: שיהא הוא וחומשו חמשה, כצ"ל, פי' סלע שהוא ד' דינרין יתן ה' דינרין, ור' יאשיה ס"ל שיתן חומשו של סלע דהיינו דינר פחות חומש: (טו) ולא אמעט בגזלן וכו', נ"ל להגיה ולא אמעט בטוען טענת גנב שמשלם לאחר השבועה, פי' בשלמא בגנב משלם בלא שבועה לכן אינו משלם חומש אבל בטוען טענת גנב אינו משלם ארבעה וחמשה אלא לאחר שבועה וסד"א שיתחייב ג"כ חומש הואיל ונתבע: על החומש לבד ממנו, שצריך להוסיף חומש על חומש: (טז) אלא בגוזל, פי' שאם גזל הגר ומת הגר וגם הגזלן מת ואין לו יורשים אז יתננו לכהן אבל כשהגזלן חי זכה במה שבידו: (יז) לאיש מחזירין, פי' על איש צריך לחזור אחריו אם יש לו בנים אבל קטן אי אתה צריך לחזר עליו: פרט לאיל שמת, פי' אם נתן האיל לכהנים ומת קודם שהקריבוהו וסד"א שכבר יצא קמ"ל שצריך להביא אחר וע"ז קאמר עליו לרבות איל שמת שצריך להביא אחר ודוחק דל"ל שני למודים. וברבה גרס בו פרט לאיל שמתו בעליו היה ר"ע אומר וכו' בדלעיל ולכן נ"ל דגרסינן בו פרט לאיל שמתו בעליו עליו לרבות האיל שמת פירש דמוטלת בו ממעטינא אם מתו הבעלים ומוטלת עליו מרבים אם מת האיל ובעליו קיימים שצריך להביא אחר: מכפר הוא אשמו עליו, אשמו היינו הקרן פי' אפילו לא הביא החומש כפרה לו: מקדיש ערכתו, דריש מדכתיב לכל קדשי בני ישראל משמע שהקדישה, והא דכתיב לכהן לו יהיה י"ל דמיירי שהקדישה להרמי כהנים: עד שלא מירח, שעדיין לא חל עליו חיוב מעשר:

שהוא פטור [מן התרומה] ומן המעשרות. או אף משמרחה, ת״ל [ד]ראשית (יז) דגנך תירושך ויצהרך, רבי עקיבא אומר בא הכתוב ללמדך שאם רצה לעשות כל גרנו תרומה רשאי ובלבד שישייר מקצת. וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל בא הכתוב ולמד על התרומה שתהא נוהגת בכל, איסי בן עקיבא אומר אם מעשר הקל הרי הוא נוהג בכל, תרומה חמורה אינו דין שתהא נוהגת בכל. ד״א אם מעשר [הקל] שאינו נוהג בראשית הגז הרי הוא נוהג בכל, תרומה חמורה דין הוא שתהא נוהגת בכל. איסי בן מנחם אומר אם מעשר שני שאינו בא אלא למען תלמד ליראה הרי הוא נוהג בכל, תרומה חמורה דין ה״א שתהא נוהגת בכל. אשר יקריבו לכהן לו יהיה, אמר רבי ישמעאל וכי תרומה מקריבין לכהן ומה תלמוד לומר אשר יקריבו לכהן, לפי שהוא אומר [ה]ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה׳ אלהיך, אבל לא שמענו מה יעשה להם, תלמוד לומר אשר יקריבו לכהן לו יהיה, בא הכתוב ולמד על הבכורים שיהו נתונים [כולם] לכהנים. [ו]כל תרומה לכל קדשי וגו׳ ריבה דברים סתומים שאין מפורשין בענין הזה, את מה אני מרבה ההלה והחרמים (והעולות) [והעורות] והבכורות ופדיון פטר חמור ופדיון הבן. [ז]ואיש את קדשיו לו יהיו [כל הקדשים היו] בכלל (שנאמר) ואיש את קדשיו לו יהיו, משך הכתוב בכל הקדשים ונתן לכהנים ולא שייר מהם אלא תודה ושלמים ופסח ומעשר בהמה ומעשר שני ונטע רבעי שיהיו לבעלים. ואיש את קדשיו לו יהיו מכאן אתה אומר כהן שהקריב את הזבח שלו אפילו במשמר שאינו שלו הרי [עורו] שלו ועבודתו שלו:

תשג ואיש את קדשיו לו יהיו, למה נאמר לפי שהוא אומר [ח]ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קדש וגו׳, קדש לבעלים או קדש לכהנים, ת״ל ואיש את קדשיו לו יהיו בנטע רבעי הכתוב מדבר שיהו של בעלים דברי ר׳ מאיר. ר׳ (שמעון) [ישמעאל] אומר קדש לבעלים או קדש לכהן, הרי אתה דן (יח) מעשר שני קרוי קדש ונטע רבעי קרוי קדש, אם במעשר שני למדת שאינו אלא של בעלים אף נטע רבעי לא יהא אלא של בעלים, תרומה תוכיח שקרויה קדש ואינה אלא של כהנים והיא תוכיח לנטע רבעי שאע״פ שקרוי קדש לא יהא אלא של כהנים. (יט) אמרת הפרש מעשר שני טעון הבאת מקום ונטע רבעי טעון הבאת מקום, אם למדת מעשר שני שאינו אלא של בעלים אף נטע רבעי לא יהא אלא של בעלים, הרי בכורים יוכיחו שטעונים הבאת מקום ואינם אלא של כהנים, והם יוכיחו לנטע רבעי שאע״פ שטעון הבאת מקום לא יהא אלא של כהנים, אמרת הפרש מע״ש קרוי קדש וטעון הבאת מקום ופדיון ונטע רבעי קרוי קדש וטעון הבאת מקום ופדיון, ואל תוכיח תרומה שאע״פ שקרויה קדש אינה טעונה הבאת מקום, ולא בכורים שאע״פ שטעונין הבאת מקום אבל אין להם פדיון, ולא יהו אלא של כהנים (אדון שלשה לשונות כאחד, מעשר שני קרוי קדש וטעון הבאת מקום ופדיון ונטע רבעי קרוי קדש וטעון הבאת מקום ופדיון, ואל יוכיח תרומה שאע״פ שקרויה קדש אינה טעונה הבאת מקום ופדיון, ולא בכורים שאע״פ שטעונה הבאת מקום אבל אין להם פדיון), אלמוד דבר מדבר ואדון דבר מדבר, אלמוד דבר השוה בשלשה דרכים מדבר ששוה בשלשה דרכים, ואל אלמוד דבר השוה בשלשה דרכים מדבר שלא שוה בשלשה דרכים, (מה) [אם למדתי] מעשר שני שאינו אלא של בעלים אף נטע רבעי לא יהא אלא של בעלים. רבי יהושע אומר קדש לבעלים או קדש לכהנים, ת״ל ובשנה החמישית תאכלו את פריו להוסיף לכם תבואתו למי מוסיפין למי שכבר נתנו לו:

תשד ואיש את קדשיו לו יהיו. למה נאמר לפי שהוא אומר [ט]כל תרומות הקדשים אשר (יקדישו) [ירימו] בני ישראל שומע אני יטלום בזרוע, ת״ל ואיש את קדשיו לו יהיו, [מגיד שטובת הנאת קדשים לבעליהם], הרי שמדד להם בארץ ונתוספו אחרים עליהם יכול קורא אני עליו (ואיש את קדשיו לו יהיו ת״ל) ואיש אשר יתן לכהן לו יהיה [ת״ל ואיש את קדשיו לו יהיו] או אפי׳ מדד לו בקופה ונתוספו אחרים עליהם קורא אני עליו (איש אשר יתן לכהן לו יהיה, ת״ל) ואיש את קדשיו לו יהיו [ת״ל איש אשר יתן לכהן לו יהיה] ר׳ יוסי אומר הרי שפדה את בנו בתוך שלשים יום ומת קורא אני עליו ואיש אשר יתן לכהן לו יהיה, ת״ל ואיש את קדשיו לו יהיו, לאחר שלשים יום אין מוציאין מיד כהן, וקורא אני עליו איש אשר יתן לכהן לו יהיה:

[י]**ואיש** את קדשיו לו יהיו. קדשי ישראל לישראל, מעשר בהמתו (כ) ומעשר כספים ושלמים. קדשי כהן לכהן, חטאת ואשמות מעשרות ובכורות. איש אשר יתן, מתנת איש מתנה ואין מתנת קטן מתנה, אין לי אלא מתנת איש מנין אתה מרבה אשה ויורשי קטן, אמרת איש אשר יתן לכהן לו יהיה:

[יא]**איש** איש כי תשטה אשתו. ילמדנו רבינו מי שמקנא לאשתו כיצד מקנא לה, כך שנו רבותינו המקנא לאשתו היה מוליכה לב״ד [הגדול] שבירושלים ומאיימין עליה כדרך שמאיימין על עדי נפשות, ואח״כ מעלין אותה לשער המזרח לשער נקנור ששם מטהרין את היולדות ואת המצורעין ומשקין את הסוטות, כהן היה מביא פיילי של חרס ונתן לתוכה חצי לוג מים מן הכיור, נכנס להיכל ופנה לימינו, מקום היה שם אמה על אמה והטבלא של שיש שם וטבעת קבועה בה ומגביהה ונוטל עפר מתחתיה ונותן על המים, שנאמר ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן, והיה כותב את המגלה ואם לא שכב איש אותך וגו׳, מכאן שנו רז״ל שפותחין בדיני נפשות בתחלה לזכות, ועוד כתיב ואת כי שטית וגו׳ יתן ה׳ אותך לאלה וגו׳, וכן שלמה אמר [יב]את אשר יחטא איש לרעהו וגו׳ ואתה תשמע השמים וגו׳. ואם לא נטמאה וגו׳ ואם היתה טמאה לא היתה מספקת לשתות עד שפניה מוריקות ועיניה בולטות והיא מתמלאה גידין, והכהן אומר הוציאוה שלא תטמא את העזרה, וכשם שהמים בודקים את האשה כך המים בודקים את האיש שנאמר ובאו ובאו. וכשם שאסורה לבעל כך אסורה לבועל שנאמר ונטמאה ונטמאה. אבל אם שתתה ונמצאת טהורה אם היתה עקרה נפקדת, היתה למודה להיות יולדת [בצער יולדת בריוח]. כעורים יולדת יפים שחורים יולדת לבנים, קצרים יולדת ארוכים נקבות יולדת זכרים שנאמר ואם לא נטמאה האשה. אמר הקב״ה למשה כתוב פרשת סוטה כדי שתהא יודעת איזה שם הכהן מוחק בשבילה והאיך היא מתפרסמת הה״ד איש איש כי תשטה אשתו. אם יש לה זכות תולין לה שנה או שנתים [או ג׳] רבי (ישמעאל) [שמעון] אומר אין זכות תולה במים המרים, שאם אתה אומר כן נמצאת מדהה [אתה את המים בפני] כל הנשים השותות ומוציא לעז על הטהורות ששתו לומר טמאות היו אלא שהזכות תולה להם, ר״מ אומר לעולם הזכות תולה במים המרים אבל אם היתה טמאה שוב אינה יולדת ואינה משבחת ומתנוונת והולכת ואינה מתה אלא באותה מיתה. דכתיב [יג]שש הנה שנא ה׳ ושבע תועבת נפשו, רבי יוסי הגלילי אומר שבעה דברים הללו בסוטה הם אמורות. עינים רמות שהאשה הסוטה תולה עיניה לאיש אחר, וכן הוא אומר [יד]יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון ומשקרות עינים. לשון שקר שהיא נואפת עם איש אחר ומתעברת ממנו [ומשקרת לבעלה] ואומרת לבעלה ממך אני מעוברת, וידים שופכות דם נקי שהנואף נכנס על מנת שאם יתפס יהרוג או יהרג. לב חורש מחשבות און שהנואף והנואפת אין מחשבותיהם בכל שעה אלא און אימתי הם חוטאים ואומרים זה לזה [באיזה יום] באיזה מקום באיזו שעה. רגלים ממהרות לרוץ לרעה בודאי שממהרים לעשות החטא. יפיח כזבים עד שקר שאם יתפשו הם מכזבים ומשקרים ונשבעים ואומרים מסיחים היינו בדברים אחרים, ומשלח מדנים בין אחים [שכל ישראל אחים ורעים הם שנאמר *למען אחי ורעי, והנואף אשת חברו הבעל שומע ושונאו ואף הנואף אינו יכול לראותו הוי משלח מדנים בין אחים] הרי שבעה דברים קשים שהסוטה עושה. אמרו רבותינו בשם רבי (חנינא) [הונא] אביו של רבי אחא הנואף והנואפת עוברים על עשרת הדברות. א״ל על תשעה אנו מודים (אלא על שבת) כיצד על אנכי שכל הנואף אשת חברו כופר בהקדוש ברוך הוא שנאמר [טו]כחשו בה׳ ויאמרו לא ה״א. לא יהיה שנאמר [טז]כי ה׳ אלהיך אל קנא, ושתי פעמים אמור בסוטה ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו, ולמה שני פעמים לפי שהוא מקנא להקדוש ב״ה ולבעלה

במ״ק ובמ״ק ד דברים יח: ה שמות כג: ו ספרי זוטא: ז ספרי: ח ויקרא יט: ט במדבר יח: י ספרי זוטא: יא תנחומא: יב מלכים א ח: יג משלי ו: יד ישעיה ג: *תהלים קכב: טו ירמיה ה: טז דברים ה:

זית רענן (יז) דגנך, קרי ביה דגונך היינו מירוח: שישייר מקצת, דכתיב ראשית שיהיו שיריה ניכרים: נוהגת בכל, בכל הפירות: מעשר הקל, שמותר לזרים: נוהג בכל, כדיליף סוף בחקתי מוכל מעשר הארץ: בראשית הגז, שא״צ ליתן מעשר מצמר אלא תרומה שהוא ראשית הגז: (יח) מעשר שני קרוי קדש, דכתיב בערתי הקדש מן הבית: ונטע רבעי, דכתיב קדש הלולים לה׳: תרומה קרויה קדש, דכתיב ואיש כי יאכל קדש וקאי אתרומה: מעשר שני טעון הבאת מקום, דכתיב ואכלת לפני ה׳ אלהיך: ונטע רבעי טעון הבאת מקום, דכתיב הלולים לה׳ משמע שיאכלם לפני ה׳: (יט) אמרת הפרש וכו׳, הבאת מקום ונטע רבעי וכו׳ ולא בכורים וכו׳ הבאת מקום אבל אין קרוין קדש כצ״ל, ועיין סוף מסכת מעשר שני, ואח״כ גרסינן והרי בכורים טעון הבאת מקום וקרוי קדש ואינו אלא של כהנים והם יוכיחו לנטע רבעי אע״פ שטעון הבאת מקום וקרוי קדש לא יהו אלא של כהנים: אדון ג׳ לשונות וכו׳ כצ״ל: שכבר נתנו לו, א״כ מוכח שברביעית ג״כ לבעלים: (כ) ומעשר כספים, דס״ל שצריך ליתן מעשר מריוח כספו: ושלמים, כצ״ל: מעשרות, פי׳ תרומת מעשר: שנו רבותינו, פ״ק דסוטה: מכאן שנו רז״ל, פ״ד סנהדרין:

ולבעלה שנאמר כי מנחת קנאות היא שהם שתי קנאות. לא תשא שהוא נואף ונשבע על שוא שלא עשה. כבד את אביך שהנואף עם הסוטה מתעברת ממנו ואומרת לבעלה ממך אני מעוברת והעובר גדול ועומד ומכבד לבעלה סבור שהוא אביו ואינו אביו, ועובר בשוק ומבזה את הנואף סבור שאינו אביו והוא אביו. לא תרצח שהנואף נכנס על מנת שאם נתפס או יהרוג או יהרג. לא תנאף ודאי שהוא נואף, לא תגנוב שהוא גונב מקור חברו, וכן הוא אומר [יז]מים גנובים ימתקו וגו'. לא תענה שמעידה עדות שקר [לבעלה] ואומרת ממך אני מעוברת. לא תחמוד וגו' הפסוק כולו מגיד שהנואף חומד אשת חברו חומד כל אשר לו כיצד שכשבעלה נפטר מן העולם סבור שאותו הבן שלו וכותב לו דייתקי מכל נכסיו ומורישו כל מה שיש לו ואינו יודע שאינו בנו נמצא הנואף חומד כל מה שיש לחברו. אמרו לו לרבי חנינא הרי אמרו תשעה שבת כיצד עובר, אמר להם אף אני אומר לכם פעמים כהן ויש לו אשה כהנת (כא) וישראל נואף ובא עליה והיא יולדת ממנו סבורים בו שהוא בנו של כהן ועומד ומשמש בבית המקדש ונמצא מחלל את השבת. הרי עשרת הדברות שהסוטה עוברת עם הנואף, ועליה אמר שלמה [יח]ומוצא אני מר ממות את האשה אשר היא מצודים וחרמים צדה בעולם הזה ולעולם הבא והרמים [יט]החרם הזה צד בים ואינו צד ביבשה אבל האשה צדה בים וביבשה:

תשה והביא את קרבנה עליה עשירית האיפה קמח שעורים, לפי שנהג עמה מנהג בהמה לפיכך הביא קרבנה מאכל בהמה. לא יצוק עליה שמן שהשמן אור וקרוי יצהר וזו הביאה את האפלה לפיכך לא תהא אור במנחתה. לא יתן עליה לבונה, שהלבונה זכר לאמהות שנאמר [כ]אלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה וזו פרשה מדרכיהן לפיכך תהא מנחתה מזכרת עון ולא מזכרת זכות. ולקח הכהן מים קדושים בכלי חרש וגו' ואם לא שטית טומאה תחת אישך וגו' ומן העפר וגו' הוא נברא מן העפר והיא נוצרה מן המים. ד"א למה לוקח מים ועפר ובודקה מפני שתחלתה מן המים. ד"א לפיכך היתה נבדקת במים ובעפר לפי שהן עדים שנאמר [כא]העדותי בכם וגו'. דבר אחר למה נבדקת במים [ובעפר] לפי שאדם זורע כמה זרעים בעפר ואינו יודע מה הן עד שהמים יורדין עליהן ומודיעין אם הן של בעל השדה או מה שורעו אחרים. [כב]ועין נואף שמרה נשף לאמר לא תשורני עין, הנואף אומר אין בריה יודעת בי, והקב"ה עיניו משוטטות בכל הארץ. ואומר [כג]אם יסתר איש במסתרים. כך דרך של עוברי עבירות משמרין שעת אפלה שלא יראה אותם בריה, וכן הגנב משמר שעת החשך שנאמר [כד]חתר בחשך בתים. וכן הוא אומר [כה]הוי המעמיקים מה' לסתיר עצה והיה במחשך מעשיהם. קשה הגנב והנואף שמסלקין את השכינה כביכול שהקב"ה מלא העליונים והתחתונים שנאמר [כו]הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה' ובאיזה מקום בא הנואף לנאוף הלא הקב"ה בכבודו שם שנאמר [כז]מלא כל הארץ כבודו והנואף אומר סלק עצמך ותן לי מקום לשעה הדבר קשה עד מאד, כביכול הוא מלא רחמים וארך אפים ונותן לו מקום [לשעה] שנאמר [כח]כי הוא ידע מתי שוא וירא און ולא יתבונן, ואומר וסתר פנים ישים, הדא הוא דכתיב ועין נואף, ומה הקב"ה עושה וסתר פנים ישים יושב בסתר ישים פנים של נואף אף באותו העובר שהנואף והנואפת מבקשין שלא תתעבר אלא שיעשו תאותן בלבד והקב"ה מפרסמן בעולם הוי וסתר פנים ישים כדי שידעו הבריות ויאמרו בודאי שפנים של זה דומין לפני נואף שצר צורת העובר כדמות הנואף, לפיכך נקרא זמה שהן כופרין שניהן ואומרים אין אנו יודעין והבריות אומרים א"כ זה מה הוא. א"ר יצחק קשה כח הנואף שהוא מבטיל כח השכינה, כיצד העובר שהוא מתעבר מן האיש הקב"ה צר צורתו לארבעים יום (כב) ואח"כ הנואף בא עליה והקב"ה עומד ותוהה ואומר של מי אצור צורת האיש או צורת הנואף, כביכול [כט]צור ילדך תשי יו"ד זעירא תש ידי הצייר. א"ר אבהו משל למה הדבר דומה לצייר שהוא צר איקונין של מלך בא לגמור את הפרצוף אמרו לו מת המלך ועמד מלך אחר כיון ששמע הצייר כך נתרשלו ידיו התחיל לומר מה אעשה באלו הסימנין שבידי אצייר צורת מלך הראשון או צורת המלך השני התחיל תמה, וכן האיש משמש עם אשתו הקב"ה צר את העובר כדמות אביו חזר הנואף ובא עליה הרי נתערבו הסימנין, הוי אומר וסתר פנים ישים:

איש איש כי תשטה אשתו, שנו רבותינו אין הנואפין מנאפין עד שתכנס בהן רוח שטות שנאמר איש איש כי תשטה אשתו. למדנו לאשה, לנואף מנין דכתיב [ל]נואף אשה חסר לב. וש"ה [לא]אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו, מהו לא אראנו לא אראנו ואפרסם מעשיו לבריות, משל [לב]לארכיטקסן של מדינה התחילו בני המדינה מטמינין כספם וזהבם לתוך אותן המטמונים, א"ל הארכיטקסן אני בניתי את המדינה ואני עשיתי את המטמונים ממני אתם מטמינים, כך אמר הקב"ה למנאפים ממני אתם מסתירים עצמכם אם יסתר איש במסתרים אני בראתי אתכם מחילין מחילין שנאמר [לב]ותשכח אל מחוללך, מהו אל מחוללך לאל שעושה אותך מחילין מחילין. [למה] *אני ה' חוקר לב בוחן כליות, ואני הוא שמקרב אתכם למשפט שנאמר [לג]וקרבתי אליכם למשפט, לפיכך אל תהיו טועים אחר יצר הרע (כג) שלא תשטה אשתו של אחד מכם, שנאמר איש איש כי תשטה אשתו. דבר אחר איש איש ללמדך שמועלת וכופרת בב', באישה של מעלה ובאישה של מטה, אמר לה הקב"ה באישך את (משחקת) [משקרת] שמא בי [אתה יכולה לשקר]. משל למה הדבר דומה למי שהיה חבוש בתוך שני בתים זה לפנים מזה, והיו שם שני שומרים אחד מבפנים ואחד מבחוץ, פתח את הפנימי ויצא ולא הרגיש בו השומר, בא לצאת מן החיצון הרגיש בו תפסו, א"ל באותו שבפנים שחקת, אבל בי אין אתה יכול לשחק, כך אמר הקב"ה למנאפת באישך שחקת, אבל אני יושב ומשחק על בריותי שנאמר [לד]יושב בשמים ישחק. מעשה בשתי אחיות שהיו דומות זו לזו והיתה [אחת] נשואה [בעיר] אחת [ואחת נשואה] בעיר אחרת, בקש בעלה של אחת מהן לקנאות לה ולהשקותה מים המרים בירושלים והלכה לאותה [העיר שהיתה אחותה] נשואה שם, אמרה לה אחותה מה ראית לבא לכאן, אמרה לה בעלי מבקש להשקות אותי מים המרים. אמרה לה אני הולכת תחתיך ושותה, אמרה לה לכי, לבשה בגדי אחותה והלכה תחתיה ושתתה מים המרים ונמצאת טהורה וחזרה לבית אחותה, יצתה לקראתה בשמחה וחבקה ונשקה כיון שנשקו זו לזו הריחה המים המרים ומיד מתה לקיים מה שנאמר [לה]אין אדם שליט ברוח:

תש"י ועד אין בה, אע"פ שאין לה עכשיו יש לה לאחר זמן. כיוצא בו [לו]לא הגידה אסתר אע"פ שלא הגידה עכשיו הגידה לאחר זמן שנאמר כי הגידה אסתר מה הוא לה, ואף כאן יש לה לאחר זמן שנאמר [לז]והייתי עד ממהר. אמרו רבותינו בזמן שהאשה משמשת עם בעלה ולבה על אחר אין לך נאוף גדול כזה שנאמר [לח]האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים, וכי יש אשה שמנאפת תחת בעלה אלא משמשת עם בעלה ונותנת עיניה באחר. שאל מלך הערבי את ר"ע א"ל אני כושי ואשתי כושית וילדה בן לבן אני הורגה שזנתה תחתי, א"ל צורות ביתך לבנות או שחורות, א"ל לבנות, א"ל כשעסקת עמה בתשמיש נתנה עיניה בצורות וילדה כיוצא בהן, ואם תמה אתה על הדבר מצינו בצאן לבן שמן המקלות היו מתיחמות שנאמר [לט]ויחמו הצאן אל המקלות, והודה מלך הערבי ושבח לר"ע, הוי כל אשה שמתיחדת עם בעלה בקדושה סוף [הקב"ה] מעמיד ממנה בנים צדיקים, שכן אמרה חנה (כד) [מ]אל הנער הזה התפללתי ויתן ה' וגו' למה שנזרע בקדושה, אמר הקב"ה בעוה"ז בחרתי בכם שאתם זרע אמת שנאמר [מא]ואנכי נטעתיך שורק כלו זרע אמת, וכתיב [מב]ובך בחר ה' אלהיך וגו', ואף לעתיד לבא איני בוחר אלא בכם שאתם זרע קדש שנאמר [מג]לא יגעו לריק ולא ילדו לבהלה, וכתיב *כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה': [מד]דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם איש איש כי תשטה אשתו. למה נאמרה פרשה זו, לפי שהוא אומר כי יקח איש אשה ובעלה וגו' לא שמענו אלא בזמן שיש לו עדים (והתרו בה) שיוצאה ממנו בגט אבל ספק נבעלה ספק לא נבעלה לא שמענו מה יעשה לה, תלמוד לומר איש איש כי תשטה אשתו, הרי הכתוב זוקקה שתהא שותה המים המרים לכך נאמרה פרשה זו. איש איש לעשות (כה) אשה כאיש דברי רבי עקיבא:

דבר

ממ"ק ובמ"ק יז משלי ט: יח קהלת ז: יט החרם מכמורת ורשת: כ שיר השירים ד: כא דברים ל: כב איוב כד: כג זכריה ד: כד איוב כד: כה ישעיה כט: כו ירמיה כג: כז ישעיה ו: כח איוב יא: כט דברים לב: ל משלי ו: לא ירמיה כג: לב לארכיטקסן רלה אומני הבונים: לב דברים לב: *ירמיה יז: לג מלאכי ג: לד תהלים ב: לה קהלת ח: לו אסתר ב: לז מלאכי ג: לח יחזקאל יז: לט בראשית ל: מ שמואל א ב: מא ירמיה ב: מב דברים יד: מג ישעיה סה: *שם: מד ספרי:

זית רענן (כא) וישראל נואף ובא, מקשים מאי אריא ישראל אפילו כהן בא עליה הולד ממזר ואינו ראוי לשמש ע"ג המזבח. וי"ל דמשכח לה שאינו ממזר כגון שהראשון קדשה ע"מ שאין בה מומין ואח"כ נמצאו מומין בה שאפילו בנה מורכב על כתפה הולכת לה כמ"ש ריש אמור ובזה מתורץ מה שמקשין הא קי"ל ממזר לא חי: והיא נוצרה מן המים, פי' המ"כ שנבראת מצלעותיו שיש בהם לחות מים: שנאמר העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ, ששמים נבראו מאש ומים: אם הן של בעל השדה, דבעל השדה חס על שדהו ואינו זורעם רצופים משא"כ אחר: (כב) ואח"כ הנואף בא עליה, ס"ל דאשה מתעברה משנים כאחד: (כג) שלא תשטה אשתו, שכל המזנה אשתו מזנה עליו: (כד) אל הנער הזה התפללתי, דלאו כל יוצא מהרהיש שנזרע בקדושה. (כה) אשה כאיש, פי' כמו שאם היתה חגרת או סומא לא היתה שותה כך אם הוא חגר או סומא לא היה משקה וכ"ה בסוטה (דף כ"ז):

[מה]**דבר** אל בני ישראל. על ידי ישראל מקנין ואין מקנין ע"י תושבים, או בני ישראל פרט לגרים, אמרת איש איש לרבות את הגרים. [מו]דבר אל בני ישראל ואמרת לרבות ארוסה ושומרת יבם לקנוי [מז]אשת גר ועבד משוחרר שותות. פשיטא, מהו דתימא דבר אל בני ישראל ולא גרים, קא משמע לן ואמרת ריבויא הוא. [מח]ת"ר איש מה תלמוד לומר איש איש לרבות אשת חרש ואשת שוטה ואשת [מט]שעמום ושהלך בעלה למדינת הים או שהיה חבוש בבית האסורין שב"ד מקנין להן לפוסלן מכתובתן. יכול אף להשקותן, ת"ל והביא האיש את אשתו. רבי יוסי אומר אף להשקותה ולכשיצא בעלה מבית האסורים ישקנה. רבנן סברי בעינן וקנא והביא ור' יוסי סבר לא בעינן וקנא והביא. [נ]בני ישראל [העיד עקביא ב"מ] אין משקין לא את הגיורת ולא את המשוחררת, ואמרו לו מעשה בכרכמית כו' שהיתה בירושלים והשקוה שמעיה ואבטליון וא"ל [נא]דוגמא השקוה. [נב]כי תשטה אמר ר"ל אין אדם עובר עבירה אלא א"כ נכנסה בו רוח שטות שנאמר איש איש כי תשטה, תשטה כתיב, [נג]א"ר שמעון בן לקיש ואיש את קדשיו לו יהיו, מה כתיב בתריה איש איש כי תשטה אשתו, וכי מה ענין זה לזה, אני אמרתי תן מתנתך לכהן ואתה לא עשית כן, הייך שאני מצריכך שתביא אשתך אל הכהן :

[נד]**כי** תשטה אשתו. בראויה לאישות הכתוב מדבר להוציא אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט וכדברי עקביא בן מהללאל אף המשוחררת ואשת גר, א"ל והרי כרכמית וכו' ומת בנידויו וסקלו ב"ד את ארונו. (כו) ואשת אחיו שפטת מאחיו לאחר מיתת אחיו שיקנא להם בעשה, ומנין בלא תעשה, אמרת וידבר ה' אל משה לאמר, ועדין אין במשמע אלא אשתו הנשואה, ומנין אתה מרבה ארוסתו ויבמתו וכל שהוא לו משום אישות, אמרת לאמר ואמרת אליהם. איש איש כי תשטה אשתו אשתו אסורה ואין קרובותיה אוסרין אותה, והלא דין הוא הואיל והוא אוסר עליה והיא אוסרת עליו מה לימד באיסור שהוא אוסר עליה אם בא עליה אחר נאסרת עליו מיד, יכול אף באיסור שהיא אוסרת עליו אם בא על אחת מכל האסורות לו תאסר אשתו ולא תהא מותרת לו, תלמוד לומר אשתו (כז) אסורה ואין קרובותיה אוסרין אותה. ומעלה בו, שנינו אין לי אלא בו, מנין אתה מרבה שאר בני אדם, תלמוד לומר ומעלה בו מעל :

ומעלה בו מעל. מעילה על דבר ערוה או על דבר ממון, כשהוא אומר ושכב איש אותה וגו' הרי מעילה על דבר ערוה ולא על דבר ממון. ומעלה בו מעל אין מעילה בכל מקום אלא שיקור וכו' (כדכתוב בפסוק כי יעשו מכל חטאת האדם) :

[נה]**ושכב** איש, על ידי איש הוא מקנא אותה ואינו מקנא ע"י בהמה, ושכב איש להוציא את הקטן שאינו איש. [נו]אותה ולא את אחותה שהיה בדין אם כשבא (כח) איסור הקל על איסור הקלה אסר את אוסרו, כשבא איסור חמור על איסור חמורה אינו דין שיהא אוסר את אוסרו, תלמוד לומר אותה ולא אחותה. אבא חנן אומר משום רבי אליעזר אותה ולא את חמותו אותה ולא את הערוה, שהיה בדין [ומה] אם במקום שאין האוסר אוסר כל ימיו כשבא איסור הקל על איסור הקלה אסר את אוסריו, מקום שהאוסר אוסר כל ימיו כשבא איסור חמור על איסור חמורה אינו דין שיהא אוסר את אוסריו, ת"ל אותה ולא את חמותו, אותה (כט) ולא את הערוה. [נז]שכבת זרע פרט לדבר אחר. מאי דבר אחר [אמר רבא] פרט שקינא לה דרך אברים. דרך אברים פריצותא בעלמא הוא, מהו דתימא בקפידא דבעל תלה רחמנא ובעל הא קפיד קמשמע לן. למה לי דכתב רחמנא שכבת זרע בשפחה חרופה (כתוב ברמז תרט"ו). *ונעלם מעיני אישה להוציא את הסומא. ונעלם מעיני אישה ולא שיהא רואה (ומערים) [ומעמעם], הא אם ידע בה בעלה אין רשאי להערים עליה להשקותה. *ת"ר אשר תשטה אשה תחת אישה להקיש אשה לאיש ואיש לאשה, למאי הלכתא [אמר רב ששת] כשם שאם [הוא] היה סומא לא היה משקה דכתיב ונעלם מעיני אישה, כך אם [היא] היתה סומא לא היתה שותה, כשם שאם היתה חגרת או גדמת לא היתה שותה דכתיב והעמיד הכהן את האשה לפני ה' ונתן על כפי כך אם היה הוא חגר או גדם לא היה משקה. [מר בר רב אשי אמר] כשם שאם היתה אלמית לא היתה שותה דכתיב ואמרה וגו' כך הוא אם היה אלם לא היה משקה :

[נח]**ונסתרה** והיא נטמאה. אין עדים לטומאה אבל יש עדים לסתירה. או אין עדים לא לטומאה ולא לסתירה, אם אמרת כן אף היא מותרת לבעלה, הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון. [נט]ונסתרה אין עדים לטומאה אבל יש עדים לסתירה. ונסתרה לא שמענו שעור סתירה, ת"ל ונסתרה והיא נטמאה סתירה כדי טומאה כדי להקיף דקל דברי רבי ישמעאל. רבי אליעזר אומר כדי מזיגת הכוס, רבי יהושע אומר כדי לשתותו, בן עזאי אומר כדי לצלות ביצה. רבי עקיבא אומר כדי לגמעה. רבי יהודה בן בתירא אומר כדי לגמוע שלש ביצים זו אחר זו. [ס]ואמר רב יהודה אמר רב צרת סוטה אסורה, מאי טעמא טומאה כתיבא בה כעריות. [סא]תנו רבנן שלשה [פעמים] נטמאה האמורים בפרשה אחד לבעל ואחד לבועל ואחד לתרומה דברי רבי עקיבא. אמר רבי ישמעאל קל והומר ומה גרושה שמותרת לתרומה אסורה לכהונה, זו שאסורה בתרומה אינו דין שאסורה לכהונה, אם כן מה תלמוד לומר והיא נטמאה והיא לא נטמאה, אם נטמאה למה שותה ואם לא נטמאה למה משקה, מגיד לך הכתוב שהספק אסורה, ומכאן אתה דן לשרץ. ומה סוטה שלא עשה בה שוגג כמזיד ואונס כרצון עשה בה ספק כודאי, שרץ שעשה בו שוגג כמזיד ואונס כרצון אינו דין שעשה בו ספק כודאי. וממקום שבאת מה סוטה רשות היחיד אף שרץ רשות היחיד. ומה סוטה דבר שיש בו דעת לישאל אף שרץ דבר שיש בו דעת לישאל, מכאן אמרו דבר שיש בו דעת לישאל ברשות היחיד ספקו טמא, ברשות הרבים ספקו טהור, ושאין בו דעת לישאל בין ברשות הרבים בין ברשות היחיד ספקו טהור. ורבי ישמעאל א"ל רבי עקיבא תרומה ומהדר ליה איהו כהונה, ותו לרבי עקיבא כהונה מנא ליה וכו', אלא לרבי עקיבא ד' קראי כתיבי חד לבעל וחד לבועל חד לתרומה וחד לכהונה, ורבי ישמעאל כהונה אתיא מקל וחומר, ורבי ישמעאל ממאי דכי איצטריך קרא לתרומה וכהונה אתיא בקל וחומר, דילמא כי איצטריך קרא לכהונה ותרומה שריא, אמר לך מסתברא דומיא דבעל ובועל, מה בעל ובועל מחיים אף תרומה נמי מחיים לאפוקי כהונה דלאחר מיתה, ורבי עקיבא דומיא דבעל ובועל לית ליה, ואי נמי אית ליה, מלתא דאתיא בק"ו טרח וכתב לה קרא :

תשז אמר רב גידל אמר רב [דבר] שיש בו דעת לישאל מהאי קרא נפקא [סב]והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל ודאי טמא הוא דלא יאכל הא ספק טהור וספק טמא יאכל. אימא סיפא והבשר כל טהור יאכל בשר ודאי טהור הוא דיאכל בשר הא ספק טהור וספק טמא לא יאכל, אלא ש"מ כאן שיש בו דעת לישאל כאן שאין בו דעת לישאל. ואיצטריך דרב גידל אמר רב ואיצטריך למיגמר מסוטה. דאי מרב גידל אמר רב הוה אמינא בין ברשות היחיד בין ברשות הרבים קמ"ל מסוטה. ואי מסוטה הוה אמינא עד דאיכא דעת נוגע ומגיע צריכא. [סג]ועד אין בה, רבי אליעזר אומר מקנא לה על פי שנים ומשקה על פי עד אחד או על פי עצמו, רבי יהושע אומר מקנא לה על פי שנים ומשקה לה על פי שנים. כיצד מקנא לה אומר לה בפני שנים אל תדברי עם פלוני ודברה עמו עדיין [היא] מותרת לביתה ומותרת לאכול בתרומה, נכנסה עמו לבית הסתר ושהתה כדי טומאה אסורה לביתה ואסורה לאכול בתרומה, ואם מת חולצת ולא מתיבמת. עד כאן לא פליגי אלא בקינוי וסתירה אבל בטומאה עד אחד נאמן. והתנן נמי עד אחד [אומר] אני ראיתי שנטמאת לא היתה שותה מדאורייתא. מנא לן דמהימן עד אחד, דכתיב ועד אין בה בשנים הכתוב מדבר, או אינו אלא אפי' באחד תלמוד לומר [סד]לא יקום עד אחד באיש, ממשמע שנאמר לא יקום עד באיש איני יודע שהוא אחד מה ת"ל אחד, זה בנה אב כל מקום שנאמר עד הרי כאן שנים עד שיפרוט לך

ממ"ק ובמ"ק מה ספרי זוטא : מו סוטה כד : מז פס כו : מח פס כז : מט שעמום תרגום של מהומה : נ ברכות יט : נא פי' לפי המטעה והגליון גריס סיו : נב סוטה ג : נג ויקרא רבה פרשה טו : נד ספרי : נה ספרי זוטא : נו ספרי : נז סוטה כו : *ספרי : *סוטה כז : נח ספרי : נט ספרי, סוטה ד : ס יבמות יא : סא סוטה כה : סב ויקרא ז : סג סוטה ג : סד דברים יט :

זית רענן (כה) ולא ע"י תושבים, פי' בשביל גר תושב אין מקנים שאין משקין לאשתו, אבל ישראל מקנא לאשתו שלא תסתרי עם גר תושב ואפילו עם נכרי כדאיתא בסוטה (דף כ"ז) : (כו) ואשת אחיו שסטת, היינו שומרת יבם : ומנין בלית, פי' שאסור לקיימה עד שישקנה : לאמר, פי' דרשינן לאו אמור : וכל שהוא לאו משום אישות, כגון שומרת יבם : והוא אוסר עליה, שאסורה לינשא לאחר : והיא אוסרת עליו, שאסור לישא קרובותיה : האסורות לו, כגון אחותה : (כז) האסור לו תיאסר כצ"ל ועיין ביבמות : שאר כל בני אדם, שלומדות הנשים ממנה למעול בבעליהם : (כח) איסור הקל, ביבמות (דצ"ה) מפרש דא"א היינו איסור הקל שאין הבעל אוסרה כל ימיה דיכול לשלחה בגט : אסר את אוסרה, שאם בא עליה אחר אסור הבעל לקיימה : איסור חמורה, דהיינו אחות אשתו שאסורה כל ימי אשתו אפילו גרשה : אוסר את אוסרה, פי' שאם בא על אחות אשתו תהא אשתו אסורה עליו, ואבא חנן ס"ל דעכ"פ א"א חמורה שהיא בחנק אבל אחות אשתו אינה אלא בכרת, לכן קאמר דאתא למעוטי אם בא על חמותו שהוא בשרפה ואפ"ה אין אוסר אשתו עליו : (כט) ולא את הערוה, כגון בת אשתו שהיא חמורה מחמותו דאלו חמותו לאחר מיתת אשתו איכא למ"ד דאינו בשרפה אבל בת אשתו אפילו לאחר מיתת אשתו לכ"ע בשרפה, ב"א, אבל ביבמות (דף צ"ה) משמע דת"ק ס"ל כר"י דהבא על חמותו אוסר אשתו עליו ע"ש : מותרת לבעלה, דאין דבר שבערוה פחות משנים :

לך הכתוב אחד, ואמר רחמנא תרי לית בה אלא אחד והיא לא נתפשה אסורה. מאי טעמא דרבי יהושע אמר קרא בה, בה ולא בקינוי, בה ולא בסתירה. ור' אליעזר אמר בה ולא בקינוי, ואימא בה ולא בסתירה, סתירה איתקש לטומאה, דכתיב ונסתרה והיא נטמאה, קינוי נמי איתקש לטומאה דכתיב וקנא את אשתו והיא נטמאה הא מיעט רחמנא בה. ומה ראית, מסתברא סתירה עדיפא שכן אוסרתה כטומאה, אדרבה קינוי עדיף שכן עיקר גרם לה, אי לאו סתירה קינוי מי איכא, ואי לאו קינוי סתירה מאי אהני, אפילו הכי סתירה עדיפא דאתחלתא דטומאה היא. מתניתין דלא כי האי תנא [דתניא] רבי יוסי בר רבי יהודה אומר משום רבי אליעזר מקנא לה על פי עצמו, השיבו חכמים לדברי רבי יוסי בר רבי יהודה אין לדבר סוף. מאי טעמא דרבי יוסי בר' יהודה אמר קרא בה [בה] ולא בסתירה, ואימא בה ולא בקינוי, קינוי איתקש לטומאה דכתיב וקנא את אשתו והיא נטמאה. סתירה נמי איתקש לטומאה דכתיב ונסתרה והיא נטמאה, ההוא לכמה שיעור סתירה כדי טומאה הוא דאתא. אין לדבר סוף מאי ניהו דזמנין דלא קני ואמר קנאי. אמר רבי חנינא מסורת לא לימא איניש לאינשי ביתיה בזמן הזה אל תסתרי עם פלוני דילמא קיימא לן כרבי יוסי בר"י דאמר קינוי על פי עצמו ומסתתרה וליכא האידנא מי סוטה למיבדקה וקא אסר לה איסור עולם. [סה]תנא דבי רבי ישמעאל מפני מה האמינה תורה עד אחד בסוטה שרגלים לדבר שהרי קנא לה ונסתרה ועד אחד מעידה שהיא טמאה. אמר רב פפא לאביי והא [כי כתיבה קינוי] בתר סתירה וטומאה כתיב, א"ל ועבר כתיב וכבר עבר. דאי סלקא דעתך כדכתיבי קראי בתר סתירה וטומאה קינוי למה לי. עד אחד אומר ראיתיה שנטמאת לא היתה שותה, שהיה בדין ומה עדות ראשונה שאין אוסרתה איסור עולם אינה מתקיימת בפחות משנים, עדות האחרונה שאוסרתה איסור עולם אינו דין שאינה מתקיימת בפחות משנים, תלמוד לומר ועד אין בה כל שיש בה, וק"ו לעדות הראשונה מעתה, ומה עדות האחרונה שאוסרתה איסור עולם מתקיימת בעד אחד, עדות הראשונה שאין אוסרתה איסור עולם אינו דין שתתקיים בעד אחד, תלמוד לומר בה [בה] ולא בקינוי בה ולא בסתירה. וטומאה בלא קינוי ובלא סתירה דלא מהימן עד אחד מנא לן, נאמר כאן כי מצא בה ערות דבר ונאמר להלן על פי שנים עדים וגו' יקום דבר מה דבר האמור להלן עדים שנים אף כאן עדים שנים:

[סו]והיא לא נתפשה אמר רבא אשת כהן שנאנסה בעלה לוקה עליה משום זונה, משום זונה אין משום טומאה לא, אימא אף משום זונה. מתיב רבי זירא והיא לא נתפשה אסורה הא נתפשה מותרת ויש לך אחרת אע"פ שנתפשה אסורה הוי אומר זו אשת כהן ולאו הבא מכלל עשה עשה. אמר רבא הכל היו בכלל טומאה כשפרט לך הכתוב גבי [אשת] ישראל והיא לא נתפשה אסורה הא נתפשה מותרת מכלל אשת כהן כדקיימא קיימא. [סז]והיא לא נתפשה אסורה הא נתפשה מותרת ויש לך אחרת שאע"פ שלא נתפשה מותרת ואי זו זו שקדושיה קדושי טעות שאע"פ בנה מורכב על כתפה ממאנת והולכת לה. [סח]מעשה בבתו של ר' ישמעאל שבאה לבית המדרש למאן ובנה מורכב על כתפה ואותו היום הזכירו דבריו של רבי ישמעאל ורבתה בביה גדולה בבית המדרש אמרו דבר שאמר אותו צדיק יכשל בו זרעו. אמר רב יהודה אמר שמואל בשם רבי ישמעאל והיא לא נתפשה (כולה כדלעיל). [סט]תניא אידך והיא לא נתפשה אסורה הא נתפשה מותרת ואי זו זו היא שתחלתה באונס וסופה ברצון. תניא אידך והיא לא נתפשה (כדלעיל). [ע]והיא לא נתפשה להוציא את האנוסה. או בין בישראל בין בכהונה, אמרת אם המטמאה (ל) טומאה קלה עשה בה אונס כרצון בכהונה סוטה חמורה דין הוא שנעשה אונס כרצון בכהונה:

[עא]ועבר עליו רוח קנאה. תניא היה ר"מ אומר אדם עובר עבירה בסתר והקב"ה מכריז עליו בגלוי שנאמר ועבר עליו רוח קנאה, ואין עבירה אלא לשון הכרזה שנאמר [עב]ויצו משה ויעבירו קול במחנה. תנא דבי רבי ישמעאל אין אדם מקנא לאשתו אלא אם כן נכנסה בו רוח שנאמר ועבר עליו רוח וגו'. מאי רוח רבנן אמרי רוח טומאה, רב אשי אמר רוח טהרה. ומסתברא כמאן דאמר רוח טהרה, דתניא וקנא את אשתו רשות דברי ר' ישמעאל, רבי עקיבא אומר חובה. אי אמרת בשלמא רוח טהרה שפיר, אלא אי אמרת רוח טומאה, רשות וחובה מאי בעי הכא לעיולי לאינש רוח טומאה בנפשיה. [עג]וקנא את אשתו אמר ריש לקיש מה לשון קינוי דבר המטיל קנאה בינה לבין אחרים אלמא קסבר קינוי על פי עצמו ובולי עלמא לא ידעי דקני לה ואמרי מאי טעמא דקא בדלה מינן ואתי למעבד קנאה בהדה. ורב יימר בר שלמיא משמיה דאביי אמר דבר המטיל קנאה בינו לבינה, אלמא קסבר קינוי על פי שנים ובולי עלמא ידעי דקני לה ואיהו הוא דאתי למעבד קנאה בהדה [אלמא קסבר דאסור לקנאות], ומאן דאמר מותר לקנאות מהו לשון קינוי, אמר רב נחמן בר יצחק אין לשון קנאה אלא לשון התראה, וכן הוא אומר [עד]ויקנא ה' לארצו ויחמול על עמו. וקנא את אשתו רשות דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר חובה. מאי טעמא דרבי ישמעאל, סבר לה כי האי תנא [דתניא] ר' אליעזר בן יעקב אומר כלפי שאמרה תורה [עה]לא תשנא את אחיך בלבבך יכול כגון זו, ת"ל ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו. ורבי עקיבא קינוי אחרינא כתיב. ולר' ישמעאל איידי דבעי למיכתב והיא נטמאה והיא לא נטמאה כתב נמי וקנא את אשתו. לכדתנא דבי רבי ישמעאל כל פרשה שנאמרה ונשנית לא נשנית אלא בשביל דבר שנתחדש בה:

[עו]והביא האיש את אשתו אל הכהן. מן התורה האיש מביא אשתו אל הכהן, אבל אמרו [חכמים] מוסרין לו שני תלמידי חכמים שמא יבא עליה בעלה בדרך. רבי יוסי אומר בעלה נאמן עליה מקל וחומר, ומה נדה שהיא בכרת בעלה נאמן עליה, סוטה שהיא בלאו לא כל שכן, אמרו לו לא אם אמרת בנדה שכן יש לה היתר תאמר בסוטה שאין לה היתר. ואומר [עז]מים גנובים ימתקו ולחם סתרים ינעם. רבי יהודה אומר מן התורה האיש מביא את אשתו אל הכהן שנאמר והביא האיש את אשתו. רבי יהודה היינו תנא קמא, איכא בינייהו אבל אמרו וכו'. היו מעלין אותה לבית דין הגדול שבירושלים ומאיימין עליה כדרך שמאיימין על עדי נפשות ואומרים לה בתי הרבה יין עושה, הרבה שחוק עושה, הרבה ילדות עושה, הרבה שכנים הרעים עושים, עשי לשמו הגדול שנכתב בקדושה שלא ימחה על המים. לבית דין הגדול מנא הני מילי, אתיא תורה תורה כתיב הכא ועשה לה הכהן את כל התורה הזאת וכתיב התם [עח]על פי התורה אשר יורוך מה להלן בשבעים ואחד אף כאן בשבעים ואחד. ומאיימין עליה ורמינהו כשם שמאיימין עליה שלא תשתה כך מאיימין עליה שתשתה, ואומרים לה בתי אם ברור לך הדבר שטהורה את עמדי על בוריך ושתי לפי שאין המים המרים דומים אלא לסם יבש שמונח על גבי בשר חי אם יש שם מכה מחלחל ויורד אין שם מכה לא מועיל כלום, קשיין אהדדי, אמר אביי לא קשיא כאן קודם שנמחקה מגילה, כאן לאחר שנמחקה מגילה. ת"ר אומר לפניה דברי אגדה ומעשים שאירעו בכתובים הראשונים כגון [עט]אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם, יהודה הודה ולא בוש מה היה סופו נחל חיי העולם הבא, ראובן הודה ולא בוש מה היה סופו נחל חיי העולם הבא, ומה שכרן בעולם הזה *להם לבדם נתנה הארץ ולא עבר זר בתוכם:

[פ]והביא את קרבנה עליה, היה מביא את מנחתה בכפיפה מצרית ונותנה על ידיה כדי ליגעה. כל המנחות תחלתן בכלים הראוין לכלי שרת וסופן בכלי שרת, וזו תחלתה בכפיפה מצרית וסופה בכלי שרת. כל המנחות טעונין שמן ולבונה, וזו אינה טעונה לא שמן ולא לבונה. כל המנחות באות מן החיטין, וזו באה מן השעורין, מנחת העומר אע"פ שבאה מן השעורים, היא היתה באה גרש, וזו באה קמח. רבן גמליאל אומר כשם שעשתה מעשה בהמה כך קרבנה מאכל בהמה. [פא]והביא את קרבנה עליה (לא) כל קרבן שעליה דברי ר"י, וחכמים אומרים קרבן שמכשירה לו כגון זבה ויולדת ה"ז מביאה משלו ואין מקיץ מכתובתה וקרבן שאין מכשירה לו כגון שקיפחה נזירות בראשה או שחללה את השבת הרי זה מביאה משלו ומקיץ מכתובתה. עשירית האיפה אחד מעשרה באיפה, קמח למה נאמר שהיה בדין הואיל ומנחת חוטא באה על החטא וזו באה על החטא, אם למדת למנחת חוטא שאינה באה אלא סולת אף זו לא תביא אלא סולת, תלמוד לומר קמח. שעורים למה נאמר שהיה בדין הואיל ומנחת חוטא באה על חטא וזו באה על חטא אם למדת למנחת חוטא שאינה באה אלא חטים אף זו לא תביא אלא חטים תלמוד לומר שעורים. אמר (רב גמלא) [רשב"ג] הניחו לי סופרים ואומר כמין חומר כשם שמעשיה מעשה בהמה כך קרבנה מאכל בהמה. לא יצוק עליו שמן מגיד שאם נתן עליו שמן ולבונה עובר בלא תעשה [או] כשם שעובר על שמנו כך עובר על לבונתו. אמרת על השמן יהא עובר שאין יכול לחזור ללקטו, על לבונה

מס"ק ובמ"ק סה סוטה ג: סו יבמות נו: סז שם ק: סח נדה נב: סט כתובות נא: ע ספרי ועי' בהגהות הגר"א ז"ל שם: עא סוטה ג: עב שמות לו: עג סוטה ג: עד יואל ב: עה ויקרא יט: עו סוטה ז: עז משלי ט: עח דברים יז: עט איוב טו: *שם: פ סוטה יד: פא ספרי:

זית רענן (ל) טומאה קלה, היינו אלמנה לכה"ג וכל הפסולים שבאו עליה אפילו באונס פסלה: סוטה חמורה, שהיא במיתה: ובספרי איתא ר' ישמעאל אומר ומה אם גרושה שמותרת לחזור לישא לישראל אסורה לכהונה סוטה חמורה וכו': (לא) כל קרבן שעליה, מחוייב הבעל להביא בשבילה: שמכשירה לו, פי' שמטהרה לאכול בקדשים משא"כ קודם כפרתה:

לבונה לא יהא עובר שיכול לחזור [וללקטה] תלמוד לומר לא יצוק עליו שמן ולא יתן עליו לבונה מגיד שאם נתן עליו שמן ולבונה עובר בלא תעשה, מאי טעמא (לא) כי מנחת קנאות היא. קנאות שתי קנאות כשם שקנאה לבועל כך קנאה לבעל, וכשם שקנאה למטה כך קנאה למעלה. [פא]אינה מספקת לשתות עד שפניה מוריקות ועיניה בולטות והיא מתמלאת גידים והן אומרים הוציאוה שלא תטמא את העזרה. מני רבי שמעון היא דאמר מקריב מנחתה ואחר כך משקה דכי לא קרבה מנחתה לא בדקי לה מיא דכתיב מנחת זכרון מזכרת עון. אימא סיפא יש לה זכות תולה אתאן לרבנן, דאי רבי שמעון האמר אין זכות תולה, הא מני רבי עקיבא היא דאמר מקריב מנחתה ואחר כך משקה ובזכות סבר לה כרבנן. אם יש לה זכות תולה לה. יש זכות תולה שנה אחת [יש זכות תולה שתי שנים] יש זכות תולה שלש שנים, *רבי שמעון אומר אין זכות תולה שאם אתה אומר זכות תולה אתה מדהה את המים בפני כל הנשים ששותות ומוציאות שם רע על הטהורות ששתו שיהו אומרים טמאות היו אלא שתלתה להם זכות. רבי אומר הזכות תולה במים המרים ואינה יולדת ואינה משבחת אלא מתנונת והולכת לבסוף היא מתה באותה מיתה. °תניא כמה זכות תולה שלשה חדשים כדי הכרת עובר (שנאמר ונקתה ונזרעה זרע) דברי (רבי) אבא יוסי בן חנן. אלעזר בן יצחק אמר תשעה חדשים שנאמר ונקתה ונזרעה זרע ולהלן הוא אומר [פב]זרע יעבדנו יסופר לה׳ לדור זרע הראוי לספר. רבי ישמעאל אומר י״ב חדש, ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר [פג]להן מלכא מלכי ישפר עלך וחטיך בצדקה פרוק, וכתיב כולא מטא על נבוכדנצר וגו׳ [וכתיב] לקצת ירחין תרי עשר: יש לה זכות תולה, זכות דמאי אילימא זכות דתורה הא אינה מצווה ועושה היא, נהי דלא מיפקדא, באגרא דמקרין ומתניין בניהון ומנטרי לגברא עד דאתי מבי מדרשא מי לא פלגי בהדייהו:

[פד]מנחת זכרון שומע אני זכות וחובה, תלמוד לומר מזכרת עון. כל הזכרונות לטובה וזו לפורענות דברי ר׳ טרפון. ר׳ עקיבא אומר אף זו לטובה שנאמר ואם לא נטמאה האשה. אין לי אלא מזכרת עון, מזכרת זכות מנין, ת״ל מנחת זכרון מכל מקום. רבי ישמעאל אומר מנחת זכרון כלל, מזכרת עון פרט, כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט, שהיה בדין לבעל הדין לחלוק וכי אי זו מדה מרובה מדה טובה או מדת פורענות הוי אומר מדה טובה אם מדת פורענות מועטת הרי היא מזכרת עון, מדה טובה מרובה דין הוא שתהא מזכרת זכות. זו מדה בתורה כל כלל ופרט שדרך הדין לוקה בו נתקיימו זה וזה ואל תלקה דרך הדין. כיצד נתקיימו זה וזה ואל תלקה דרך הדין, אם היתה טמאה פורענות בודקתה מיד, ואם יש לה זכות תולה לה ששה חדשים מפני תיקון הולד דברי (רבי) אבא יוסי וכו׳ (כדלעיל). רבי אומר אני אכריע אם היתה טהורה סופה למות כדרך בני אדם, ואם היתה טמאה סופה למות וצבתה בטנה ונפלה ירכה. רבי שמעון בן יוחאי אומר וכי מי מודיע לכל העומדים שסוף זו למות וצבתה בטנה ונפלה ירכה, אלא כיון שהיתה שותה פניה מוריקות ועיניה בולטות וכמין שרביטין (לב) היו מורקין בה והן אומרים מהרו והוציאוה שלא תטמא את העזרה. [פה]מנחת חוטא ומנחת קנאות ואשם גמרינן עון עון מחטאת דמותרן נדבה, וכי תימא אין גזרה שוה למחצה, גלי רחמנא בחטאת ושחט אותה, אותה לשמה כשרה שלא לשמה פסולה, אבל כל הקדשים בין לשמן בין שלא לשמן כשרין. [פו]והקריב אותה הכהן, תנו רבנן אין משקין שתי סוטות כאחת כדי שלא יהא לבה גס בחברתה. רבי יהודה אומר לא מן השם הוא זה אלא אמר קרא אותה אותה לבדה, ותנא קמא [הא כתיב אותה, ת״ק] רבי שמעון היא דדריש טעמא דקרא ומה טעם קאמר, מה טעם אותה לבדה כדי שלא יהא לבה גס בחברתה, מאי בינייהו איכא בינייהו רותתת. ורותתת מי משקינן והא אין עושין מצות חבילות חבילות דתניא אין משקין שתי סוטות כאחת ואין מטהרין שני מצורעין כאחד ואין רוצעין שני עבדים כאחד ואין עורפין שתי עגלות כאחת לפי שאין עושין מצות חבילות חבילות. לא קשיא כאן בכהן אחד כאן בשני כהנים. היא עומדת [פז]מבפנים והכהן מבחוץ שנאמר והעמיד את האשה לפני ה׳, האשה לפני ה׳ ואין הכהן לפני ה׳. כהנים מטילין גורלות ביניהם, וכל מי שעלה גורלו אפילו כהן גדול יוצא ועומד בצד סוטה ואוחז בבגדיה וכו׳. [פח]והעמידה שלא יעמדו עמה לא עבדיה ולא שפחותיה מפני שלבה כומך עליהן. לפני ה׳ בשער נקנור, מכאן אמרו [ראש המעמיד] היה מעמיד את הטמאים בשער נקנור: [פט]ולקח הכהן מים קדושים בכלי חרש. היה מביא [צ]פיילי של חרס ונותן לתוכה חצי לוג מים מן הכיור, רבי יהודה אומר רביעית כשם שהוא ממעט בכתב כך ממעט במים, תנא פיילי של חרס חדשה דברי רבי ישמעאל, מאי טעמא דר״י גמר כלי כלי ממצורע מה להלן חרס חדשה אף כאן חרס חדשה. והתם מנלן דכתיב [צא]ושחט את הצפור האחת אל כלי חרש על מים חיים, מה מים חיים שלא נעשה בהן מלאכה אף כלי שלא נעשה בו מלאכה. אי מה להלן מים חיים אף כאן מים חיים, לרבי ישמעאל הכי נמי דאמר רבי יוחנן מי כיור הן ורבי ישמעאל אמר מי מעין הן וחכמים אומרים משאר מימות הן, איכא למיפרך מה למצורע שכן טעון עץ ארז ואזוב ושני תולעת, אמר (רבא) [רבה] אמר קרא בכלי, בכלי שאמרתי לך כבר:

[צב]ולקח הכהן מים קדושים. אין קדושים אלא שקדשו בכלי אלו מי כיור. בכלי חרש מגיד שלא עשה בה כל הכלים ככלי חרס. שהיה בדין הואיל ועפר ומים מקדשין בפרה ועפר ומים מקדשין בסוטה, אם למרתי (לג) לפרה שעשה בה כל הכלים ככלי חרס, אף סוטה דין הוא שנעשה בה כל הכלים ככלי חרס, ת״ל בכלי חרש מגיד שלא עשה בה כל הכלים ככלי חרס דברי ר׳ ישמעאל. *והקריב אותה הכהן אינה באה בתוך הרגל. והעמידה לפני ה׳ יפנה עליה העזרה. אי חרס יכול בשבר של חרס, תלמוד לומר בכלי חרש, הא מה מדבר בקערה של חרס. [צג]נכנס להיכל ופנה לימינו ומקום היה שם אמה על אמה וטבלא של שיש עליה וטבעת קבועה בה כשהוא מגביה ונוטל עפר מתחתיה ונותן כדי שיראה על פני המים שנאמר ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן וגו׳. תנו רבנן ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן יכול יתקן לו מבחוץ ויכנים ת״ל בקרקע המשכן. אי בקרקע המשכן יכול לא מצא עפר תיחות יחפור בקרדומות, תלמוד למר אשר יהיה הא כיצד יש שם יקח אין שם יתן שם. תניא אידך ומן העפר אשר יהיה וגו׳ מלמד שמכנים מבחוץ ונותן בקרקע המשכן. איסי בן יהודה אומר לרבות נוב ושילה וגבעון ובית עולמים. איסי בן מנחם אומר אינו צריך ומה בטומאות קלות לא חלק הכתוב (בנוב וגבעון שילה ובית עולמים) בטומאת אשת איש חמורה לא כל שכן, אם כן מה תלמוד לומר בקרקע המשכן, שלא יביא מתוך קופתו. [צד]תנו רבנן הקדים עפר למים פסול ורבי שמעון מכשיר, מאי טעמא דרבי שמעון דכתיב [צה]ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת וכי עפר הוא והלא אפר הוא אלא שינה הכתוב במשמעו לדון הימנה גזרה שוה, נאמר כאן עפר ונאמר להלן עפר, מה להלן עפר על פני המים אף כאן עפר על פני המים. ומה כאן הקדים עפר למים כשר אף להלן הקדים עפר למים כשר, והתם מנלן, תרי קראי כתיבי כתיב ונתן עליו אלמא עפר ברישא וכתיב מים חיים אל כלי אלמא מים יהיב ברישא הא כיצד, רצה זה נותן רצה זה נותן. ורבנן אל כלי דוקא עליו לערבן. ואימא עליו (לערבן) [דוקא] אל כלי שתהא חיותן בכלי, מה מצינו בכל מקום מכשיר למעלה אף כאן מכשיר למעלה. [צו]אמר רבא מפני מה אמרה תורה הבא עפר לסוטה, זכתה יוצא ממנה בן כאברהם אבינו דכתיב ביה [צז]ואנכי עפר ואפר, לא זכתה תחזור לעפר. דרש רבא בשכר שאמר אברהם אבינו ואנכי עפר ואפר זכו בניו לשתי מצות עפר סוטה ואפר פרה, והאיכא נמי עפר כיסוי, התם הכשר מצוה איכא הנאה ליכא. [צח]למה מים ועפר וכתב, מים (לד) ממקום שבאת, עפר למקום שהיא הולכת, כתב לפני מי עתידה ליתן דין וחשבון. תמן תנינן עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים וכו׳ רבי יהושע דסיכנין בשם רבי לוי שלשתן דרש עקביא בפסוק אחד. [צט]וזכור את בוראך בארך בורך. בארך ממקום שבאת. בורך למקום שאתה הולך. בוראך לפני מי אתה הולך. [ק]יקח הכהן ונתן אל המים כדי שיראה. שלשה דברים בתורה כדי שיראו אפר פרה ועפר סוטה ורוק יבמה. רבי ישמעאל אומר אף דם הצפור: [קא]והעמיד הכהן את האשה. אם אמרה טמאה אני שוברת

מכ״ק ובמ״ק פא סוטה כ: *שם כב: °שם כ: פב תהלים כב: פג דניאל ד: פד ספרי: פה מנחות ד: פו סוטה ח: פז צריך עיון בתוספתא דסוטה: פח ספרי: פט סוטה טו: צ פיילי כוס בלשון יון: צא ויקרא יד: צב ספרי: *ספרי זוטא: צג סוטה טו: צד שם טו: צה במדבר יט: צו שם יז: צז בראשית יח: צח ירושלמי דסוטה פרק כיס מגוה: צט קהלת יב: ק סוטה טו: קא שם ז:

זית רענן (לא) כי מנחת קנאות היא, שלא יהיה קרבנה מהודר: כך קנאה לבעל, פי׳ שאסורה לבעל: למעלה, פי׳ הקב״ה: (לב) היו מורקין בה, פי׳ מזרקין גידין פי׳ הגידין היו בה כמין שרביטין: בשער נקנור, שלא נתקדש: (לג) לפרה, כתיב מים אל כלי ולא כתיב כלי חרס: בתוך הרגל, א״צ להקריבה שמאליה באה לעזרה אע״ג דנשים פטורות מראיה מ״מ כשבאה לירושלים היא מקיימת מצות ראיה כמו שמקיימת כל מצות עשה שהזמן גרמא: יפנה עליה העזרה, פי׳ שתהא העזרה פנויה שלא יהא חדבר מפסיק בינה ובין ק״ק שתהא עמידתה לפני ה׳: בקערה, ורש״י כתב פיילי הוא כוס: (לד) ממקום שבאת, מטפה סרוחה: דין וחשבון, שכל מעשיך בספר נכתבים:

שוברת כתובתה ויוצאה בגטה, ואם אמרה טהורה אני מעלין אותה לשער המזרח ולשער נקנור ששם משקין את הסוטות ומטהרין את היולדות ואת המצורעין, בשלמא סוטות דכתיב [קב]והעמיד הכהן את האשה לפני ה', מצורעין נמי דכתיב [קג]והעמיד הכהן המטהר את האיש המטהר לפני ה'. אלא יולדת מאי טעמא אילימא דאתיין וקיימן אקרבנייהו אי הכי אפילו זבין וזבות נמי. אין הכי נמי וחדא מינייהו נקט. [קד]הכהן אוחז בבגדיה אם נקרעו נקרעו אם נפרמו נפרמו עד שהוא מגלה את לבה וסותר את שערה. רבי יהודה אומר אם היה לבה נאה לא היה מגלהו ואם היה שערה נאה לא היה סותרו. היתה מכוסה בלבנים מכסה בשחורים. היו עליה כלי זהב [קה]וקטלאות נזמים וטבעות מעבירין ממנה כדי לנוולה, ואחר כך מביא חבל המצרי וקושרו למעלה מדדיה, כל הרוצה לראות יבא ויראה חוץ מעבדיה ושפחותיה מפני שלבה גס בהן. וכל הנשים מותרות לראותה שנאמר [קו]ונוסרו כל הנשים ולא תעשינה כזמתכנה. [קז]תנו רבנן ופרע את ראש האשה אין לי אלא ראשה, גופה מנין, ת"ל האשה, אם כן מה ת"ל ופרע את ראש, מלמד שהכהן סותר את שערה, תנא אם היו שחורים נאין לה מכסין לה בגדים מכוערין, היו עליה כלי זהב וכו'. פשיטא השתא נוולי מנוולינן לה הני מיבעיא, מהו דתימא בהני אית לה בזיון טפי כדאמרי אינשי שליח ערטילא וסיים מסאניה[קח] קמ"ל. מביא חבל המצרי וקושרו למעלה מדדיה כדי שלא ישמטו בגדיה מעליה כל הרוצה לראות יבא ויראה לא שנא גברי ולא שנא נשי, ונשים חייבות לראותה משום שנאמר ונוסרו. [קט]והעמיד הכהן את האשה לפני ה' וגו' מקום (לה) שהעמידה בתחלה שם מעמידה בסוף. ופרע את ראש האשה כהן נפנה לאחוריה ופורעה כדי לקיים בה מצות פריעה דברי רבי (יאשיה) [ישמעאל]. דבר אחר למד על בנות ישראל שיהו מכסות ראשיהן ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר [קי]ותקח תמר אפר על ראשה וכתנת הפסים אשר עליה קרעה. רבי יוחנן בן ברוקה אומר אין מנוולין בנות ישראל יותר ממה שכתוב בתורה, אלא לפני ה' ופרע את ראש האשה סדין של בוץ היה פורס בינו לבין העם כהן פונה לאחוריה ופורעה כדי לקיים בה מצות פריעה. אמרו לו כשם שלא חסה על [כבוד] המקום כך אין חסין על כבודה אלא כל הנוול הזה מנוולה. [א]וחגרנה בחבל של [ב]מגג. רבי אליעזר אומר שני חגורים היה חוגרה אחד למעלה מדדיה ואחד למטה מדדיה, מה תלמוד לומר והעמיד ונתן ולא קטעת וחגרת. [ג]אלו יוצאות שלא בכתובה העוברת על דת משה ויהודית ואיזוהי דת יהודית יוצאה וראשה פרוע. ראשה פרועה דאורייתא הוא דכתיב ופרע את ראש האשה ותנא דבי רבי ישמעאל מכאן אזהרה לבנות ישראל שלא יצאו בפריעת ראש (אמר רב יהודה) דאורייתא קלתה שפיר דמי דת יהודית אפילו קלתה נמי אסור. ובחצר מותר שאם לא כן לא הנחת בת לאברהם אבינו שיושבת תחת בעלה. [ד]תניא היה רבי מאיר אומר במדה שאדם מודד בה מודדין לו. וכן מצינו בסוטה שבמדה שמדדה בה מדדו לה. היא עמדה על פתח ביתה ליראות לו לפיכך כהן מעמידה בשער נקנור ומראה קלונה לכל. היא פרסה לו סודר נאה על ראשה לפיכך כהן נוטל כיפה מעל ראשה ומניחו תחת רגליה. היא קשטה לו פניה לפיכך פניה מוריקות. היא כחלה לו עיניה לפיכך עיניה בולטות. היא קלעה לו את ראשה לפיכך כהן סותר את שערה, היא הראתה לו את אצבעותיה לפיכך צפרניה נושרות, היא חגרה לו בצלצול לפיכך כהן מביא חבל המצרי וקושרו למעלה מדדיה. היא פשטה לו ירכה לפיכך [ירכה] נופלת. היא קבלתו על כרסה לפיכך בטנה צבה. היא האכילתהו מעדני עולם לפיכך קרבנה מאכל בהמה, היא השקתו יין משובח בכוסות משובחין לפיכך כהן משקה מים המרים במקידה של חרס, היא עשתה בסתר לפיכך הקב"ה יושב בסתר עליון שם בה פנים שנאמר [ה]ועין נואף שמרה נשף לאמר לא תשורני עין וסתר פנים ישים. ד"א היא עשתה בסתר הקב"ה פרסמה בגלוי שנאמר [ו]תכסה שנאה במשאון תגלה רעתו בקהל:

תשח *תנו רבנן סוטה נתנה עיניה במי שאינו ראוי לה מה שבקשה לא ניתן לה ומה שבידה נטלו הימנה וכו', וכן מציט בנחש הקדמוני שנתן עיניו במה שאינו ראוי לו [מה שבקש לא נתנו לו] ומה שבידו נטלו הימנו, אמר הקב"ה אני אמרתי יהא מלך על כל בהמה וחיה ועכשיו [ז]ארור אתה מכל הבהמה וגו', אני אמרתי יהלוך בקומה זקופה עכשיו על גחונך תלך. אני אמרתי יהא מאכלו מאכל אדם עכשיו עפר תאכל. הוא אמר אהרוג את האדם ואשא את חוה עכשיו ואיבה אשית בינך ובין האשה, וכן מצינו בקין ובקרח ובלעם ודואג ואחיתופל וגחזי ואבשלום ואדוניהו ועוזיהו והמן שנתנו עיניהם במה שאינו ראוי להם, מה שבקשו לא נתנו להם ומה שבידם נטלו מהם:

[ח]ונתן על כפיה. אבא חנן אומר משום ר' אליעזר כדי ליגעה כדי שתחזור בה. והלא דברים ק"ו אם כך חס הקב"ה על עוברי רצונו, על אחת כמה וכמה יחוס על עושי רצונו. וביד הכהן יהיו מי המרים מגיד הכתוב שאין המים נהפכין להיות מרים אלא בידי הכהן. ד"א נקראו מרים על שם סופו (לו) שממרין את הגוף *ומערערין את העון. [ט]אמר שמואל צריך שיתן מר להוך המים, מ"ט דאמר קרא המרים שמרים כבר. [י]ונתן על כפיה את מנחת הזכרון, נאמר כאן זכרון ולמעלה זכרון, מה זכרון האמור למעלה לטובה אף זכרון האמור כאן לטובה. מנחת קנאת היא שיהו כל מעשיה לשם קנאה. יכול אם לא היו כל מעשיה לשם (לז) קנאה (לא) תהא כשרה, תלמוד לומר היא. וביד הכהן יהיו מי המרים יראה אותה את המים: [יא]והשביע אותה הכהן כתבה קודם שתקבל עליה שבועה פסולה דכתיב והשביע הכהן ואח"כ וכתב. [יב]שתי שבועות האמורות בסוטה למה, אחת שבועה שיש עמה אלה ואחת שבועה שאין עמה אלה, ה"ד [שבועה שיש עמה אלה, אמר רב עמרם אמר רב] משביעני עליך שלא נטמאת ואם נטמאת יבואו בך. [יג]והשביע אותה הכהן, הכהן משביעה ואין נשבעת מאליה. שהיה בדין נאמר כאן שבועה ונאמר להלן שבועה, מה שבועה האמורה להלן היא נשבעת מאליה אף שבועה האמורה כאן היא נשבעת מאליה, ת"ל והשביע אותה הכהן הכהן משביעה ואין נשבעת מאליה: [יד]ואמר הכהן אל האשה. בכל לשון שהוא [אומר. ת"ר משמיעין אותה בכל לשון שהיא] שומעת על מה היא שותה ובמה היא שותה על מה היא נטמאת ובמה היא נטמאת. על מה שותה על עסקי קינוי וסתירה, ובמה היא שותה במקידה של חרס. על מה היא נטמאת על עסקי שחוק וילדות. ובמה היא נטמאת בשוגג או במזיד או באונס או ברצון, וכל כך למה, שלא להוציא לעז על מים המרים: [טו]ואמר הכהן לאשה בכל לשון שהיא שומעת דברי ר' יאשיה. שהיה בדין ומה אם (לח) יבמה קלה לא עשה בה כל הלשונות כלשון הקדש, סוטה חמורה אינו דין שלא נעשה בה כל הלשונות כלשון הקדש, תלמוד לומר ואמר אל האשה בכל לשון שהיא שומעת [דברי רבי יאשיה]. רבי ישמעאל אומר א"צ שהרי כבר נאמר ואמרה האשה אמן אמן ואם אינה שומעת כיצד היא אומרת אמן אמן. או אינה אומרת אלא אחר (אומר לה) [אלה], כשהוא אומר יתן ה' אותך לאלה ולשבועה בתוך עמך הרי שבועה אמורה, הא מה ת"ל ואמר הכהן לאשה למדה כהן סדר שבועה. [טז]והשביע אותה הכהן אין משביעין שתי סוטות כאחת ואין עורפין שתי עגלות כאחת ואין הורגין ב' אנשים כאחד ואין מטהרין שני מצורעין כאחד. ואמר אל האשה (לט) בלשונה אל הגנב ואל הגזלן בלשונם. [יז]דיני נפשות פותחין בזכות היכי אמרינן להו אביי ורבא דאמרי תרוייהו אי לא קטלת לא תרחל. תניא נמי הכי אם לא שכב איש אותך ואם לא שטית, מכאן שפותחין בדיני נפשות בתחלה לזכות. [יח]בשלמא לרבי חנינא בן גמליאל היינו דכתיב ואם לא שכב איש אותך ואם לא שטית טומאה תחת אישך הנקי, אלא לר"מ [יט]חנקי מיבעי ליה, א"ר תנחום הנקי כתיב. בשלמא לר"מ היינו דכתיב הנקי, אלא לרבי חנינא בן גמליאל ל"ל, איצטריך סד"א אם לא שכב הנקי ואם שכב לא הנקי ולא חנקי אלא איסורא בעלמא, קמ"ל: [כ]ואת כי שטית תחת אישך פרט לארוסה. יכול שאני מוציא אף שומרת יבם, תלמוד לומר איש איש לרבות שומרת יבם דברי רבי

מס"ק ובמ"ק קב סוטה ח: קג ויקרא יד: קד סוטה ז: קה תרגום של תח קטלין: קו יחזקאל כג: קז סוטה ח: קח פי' תרגום של ופשט ושלח, כלומר יותר בזיון לו לאדם שיהא ערום ומנעליו ברגליו כן הסוטה סייתי אומר נבזה אותה שהבגד שהיא ערומה ועליה כלי זהב קא משמע לן: קט ספרי: קי שמואל ב יג: א ספרי זוטא: ב מגג תבל עשוי מן גמי: ג כתובות עב: ד סוטה ח: ה איוב כד: ו משלי כו: *סוטה ט: ז בראשית ג: ח ספרי: ט סוטה כ: י ספרי זוטא: יא סוטה יז: יב שם יח: יג ספרי: יד סוטה לב: טו ספרי וע"ש בהגהות הגר"א ז"ל: טז ספרי זוטא, סוטה ח: יז סנהדרין לג: יח קדושין סב: יט חנקי צריך עיון בערוך ערך הנקי: כ סוטה כד:

זית רענן (לה) שהעמידה בתחלה, שהיו מסיעין אותה ממקום למקום ואח"כ מחזירין אותה למקום הראשון: נפנה לאחוריה, דכתיב האשה לפני ה' ואין הכהן לפני ה': אין מנוולין, בספרי קאי אדברי רבי יהודה שאמר שמכסה בשחורים: קטעת, פי' שנקצצה כפיה: (לו) שממרין את הגוף, שמנפחין אותה לשון ממרים את העגלים: *ומערערין, את העין כצ"ל, היינו שעיניה בולטות: למעלה לטובה, דכתיב זכרון מזכרת חד לטובה וחד לרעה אף כאן כן: (לז) קנאה תהא כשרה כצ"ל, וכ"ה סוטה ד"ד מנחת קנאות פסולה שלא לשמה דכתיב היא: להלן שבועה, כי תשבע לבטא בשפתיה: (לח) יבמה קלה, שאם נשאת בלא חליצה לא הוי רק לאו: אחר האלה, פי' אחר הקללות דכתיב לצבות בטן ולנפיל ירך ואמרה האשה אמן אמן אבל על השבועה לא קאי אמן וא"כ נימא דהשבועה היתה דוקא בלה"ק: לאלה ולשבועה, והל"ל לשבועה ולאלה דהא אמן לא קאי אשבועה אלא ע"כ אמן קאי ג"כ אשבועה ומוכח שנאמרת בכל לשון: למדה הכהן, פי' שמלמד עמה מעיקרא הסדר על מה אומרת אמן: (לט) בלשונה, בלשון שהיא שומעת ואל הגנב והגזלן כשנשבע:

רבי יאשיה. רבי יונתן אומר תחת אישך פרט לשומרת יבם. יכול אוציא שומרת יבם ולא ארוסה, תלמוד לומר אשר תשטה אשה תחת אישה פרט לארוסה, מר אלימא ליה ארוסה דקידושין דידיה היא וסוקלין על ידו, ומר אלימא ליה שומרת יבם דלא חסרה מסירה לחופה. ור' יונתן האי איש איש מאי עביד ליה, מיבעי ליה לרבות אשת חרש ואשת שוטה ואשת שעמום שבית דין מקנין להם. ורבי יאשיה האי תחת אישה מאי עביד ליה, מיבעי ליה להקיש איש לאשה ואשה לאיש. אלא טעמא דכתב רחמנא הני קראי הא לאו הכי הוה אמינא ארוסה שתיא, והא כי אתא רבי אחא בר חנינא [מדרומא] אתא ואייתי מתניתא בידיה. מבלעדי אישך שקדמה שכיבת בעל לבועל ולא שקדמה שכיבת בועל לבעל [אמר רמי בר חמא] משכחת לה שבא עליה ארוס בבית אביה. דכוותה גבי שומרת יבם שבא עליה יבם בבית חמיה, הא שומרת יבם אשתו מעלייתא היא דהא אמר רב קנה לכל. כשמואל דאמר לא קנה אלא לדברים האמורים בפרשה. [כא]ואת כי שטית אין לי אלא כדרכה שלא כדרכה מנין, ת"ל וכי נטמאת. ויתן איש בך את שכבתו להביא את הסרים. מבלעדי אישך להביא את אשת הסרים על הכל היה מתנה עמה. [כב]ואם לא שטית טומאה תחת אישך, לרבות אשת אחיו שסטת מאחיו לאחר מיתת אחיו. יכול כל אלו שותות, ת"ל תחת אישך את שהיא תחת אישה שותה ואין כל אלו שותות. תחת אישך (מ) לרבות (בת) [בן] תשע שנים ויום אחד שיקנאו לה וישקו אותה מתחת ידו:

[כג]והשביע הכהן את האשה בשבועת האלה. מכאן אתה דן לכל השבועות שבתורה הואיל ונאמרו שבועות בתורה סתם ופרט באחת מהן שאינה אלא באלה ובשבועה אף פורט אני בכל שבועות שבתורה, שלא יהו אלא באלה ובשבועה. הואיל ונאמרו שבועות בתורה סתם ופרט באחת מהם שאינה אלא ביו"ד ה"א אף פורט אני בכל השבועות שלא יהו אלא ביו"ד ה"א:

יתן ה' אותך לאלה ולשבועה וגו' למה נאמר, לפי שנאמר נפש כי תחטא ושמעה קול אלה (כתוב ברמז תע"א). בתוך עמך ולא בזמן הזה. בתוך עמך הפרש בין אדם המתנוול במקום שמכירין לו לאדם המתנוול במקום שאין מכירין אותו. [כד]והשביע הכהן את האשה בשבועת האלה, יכול אף שבועת הדיינין באלה, אמרת והשביע הכהן וגו' שבועת האשה באלה ואין שבועת הדיינין באלה. כה ת"ל והשביע הכהן את האשה בשבועת האלה, אם השביעה בשבועה יצא אם השביעה באלה לא יצא:

ואמר הכהן לאשה פרט לחרשת. לאלה ולשבועה בתוך עמך שיהו כל הנשבעות כך לטות זו את זו ואומרות אם עשית זה יהא סופך כסופה של פלונית: [כה]בתת ה' את ירכך נופלת [אמר אביי] כי לייט לייט תחלה ירך ואח"כ בטן, וכיא כי בדקי כי אורחייהו בדקי בטן ברישא דכתיב וצבתה בטנה ונפלה ירכה, בקללה נמי כתיב לצבות בטן ולנפל ירך, ההוא דמודע לה כהן דבטן ברישא והדר ירך שלא להוציא לעז על מים המרים. [כו]כשם שהמים בודקין אותה כך המים בודקין אותו שנאמר ובאו ובאו, כשם שאסורה לבעל כך אסורה לבועל שנאמר אם נטמאה נטמאה אחד לבעל ואחד לבועל דברי ר"ע. א"ר יהושע כך היה דורש רבי זכריה בן הקצב רבי אומר שני [פעמים] נטמאה האמורים בפרשה אם נטמאה נטמאה אחד לבעל ואחד לבועל. [כז]איבעיא להו ר' עקיבא באו באו קאמר או דילמא ובאו ובאו קאמר. ת"ש מדתני סיפא רבי אומר [שני פעמים האמורים בפרשה ונטמאה ונטמאה] מכלל דר"ע וו"י קא דריש, הילכך לר"ע שיתא קראי כתיבי. חד לצוואה דידיה. וחד לצוואה דידה. וחד לעשיה דידיה. וחד לעשיה דידה. וחד לידיעה דידיה. וחד לידיעה דידה. ולרבי תלתא קראי כתיבי, חד לצוואה, וחד לעשיה, וחד לידיעה בין לדידיה בין לדידה. ורבי כשם שהמים בודקין אותה כך בודקין אותו מנא ליה. נפקא ליה מדתניא לצבות בטן ולנפל ירך בבטנו וירכו של בועל הכתוב מדבר. אתה אומר בבטנו וירכו של בועל או אינו אלא בטנה וירכה של נבעלת, כשהוא אומר וצבתה בטנה ונפלה ירכה הרי בטנה וירכה של נבעלת אמור, הא מה אני מקיים לצבות בטן ולנפל ירך בבטנו וירכו של בועל. ואידך ההוא דמודע לה כהן דבטן ברישא והדר ירך שלא להוציא לעז על המים. ואידך א"כ ליכתוב בטנה וירכה מאי בטן וירך, ש"מ לבועל, ואימא כוליה להכי הוא דאתא, אם כן ליכתוב הכי בטנו וירכו, מאי בטן וירך, ש"מ תרתי. [כח]בתת ה' את ירכך, ממקום שהתחילה העבירה משם תתחיל הפורענות. במעיך אין לי אלא במעיך, מנין אף בכל אבר ואבר ובכל שערה ושערה, ת"ל ובאו ובאו. [כט]ואמרה האשה אמן אמן, נכסים שאין להן אחריות זוקקין את הנכסים שיש להם אחריות לישבע עליהן. אמר עולא מנין לגלגול שבועה מן התורה שנאמר ואמרה האשה אמן אמן, והנן על מה היא אומרת אמן אמן, אמן על האלה, אמן על השבועה, אמן אם מאיש זה, אמן אם מאיש אחר, אמן שלא סטיתי ארוסה ונשואה ושומרת יבם וכנוסה. האי ארוסה היכי דמי, אילימא דקני לה כשהיא ארוסה וקא משקי לה כשהיא ארוסה, והתנן ארוסה ושומרת יבם לא שותות ולא נוטלות כתובה, מ"ט תחת אישך אמר רחמנא פרט לארוסה. אלא דקני לה כשהיא ארוסה [ונסתרה כשהיא ארוסה] וקא משקי לה כשהיא נשואה, מי בדקי לה מיא, והכתיב ונקה האיש מעון בזמן שהאיש מנוקה מעון המים בודקין את אשתו אין האיש מנוקה מעון אין המים בודקין את אשתו, אלא (לאו כי האי גוונא דקני לה כשהיא ארוסה ואיסתתרה ונכנסה לחופה ולא נבעלה ושמע מינה) על ידי גלגול. אשכחן סוטה דאיסורא, ממונא מנלן. תנא דבי רבי ישמעאל ק"ו ומה סוטה שלא נתנה ליתבע בעד אחד מגלגלין. ממון שניתן ליתבע בעד אחד אינו דין שמגלגלין. אשכחן ודאי ספק מנלן, תניא רבי שמעון בן יוחאי אומר נאמרה שבועה בפנים ונאמרה שבועה בחוץ, מה שבועה האמורה בפנים עשה בה ספק כודאי, אף שבועה האמורה בחוץ עשה בה ספק כודאי. [ל][אתמר רב אמר יש חופה לפסולות ושמואל אמר אין חופה לפסולות, אמר שמואל וכו'] אלא דקני לה כשהיא ארוסה ואיסתתרה ונכנסה לחופה ולא נבעלה ושמע מינה יש חופה לפסולות. אמר רבא ותסברא דהא מתרצתא היא והא תניא מבלעדי אישך מי שקדמה שכיבת בעל לבועל ולא שקדמה שכיבת בועל לבעל. רב פפא אמר האי תנא הוא דתניא אין מקנין לארוסה להשקותה כשהיא ארוסה אבל מקנין לה כשהיא ארוסה להשקותה כשהיא נשואה. רב נחמן בר יצחק אמר על ידי גלגול. [לא]אמר ר' יוסי בר' חנינא אמן בו שבועה בו קבלת דברים בו האמנת דברים. בו שבועה דכתיב ואמרה האשה אמן אמן. בו קבלת דברים דכתיב [לב]ארור אשר לא יקים וגו' ואמר כל העם אמן. בו האמנת דברים דכתיב [לג]ויאמר ירמיה הנביא אמן כן יעשה ה' יקם ה' את דבריך. [לד]אמר שמואל כל העונה אמן אחר שבועה כמוציא [שבועה] מפיו דמי שנאמר ואמרה האשה אמן אמן. [לה]על מה היא אומרת אמן אמן, [אמן] על האלה וכו' אמן שלא נטמאתי ואם נטמאתי יבואו בי. רבי מאיר אומר אמן שלא נטמאתי [אמן שלא אטמא], הכל שוין שאין מתנה עמה לא על קודם שתתארס ולא משתתגרש, נסתרה לאחר ונטמאת ואחר כך החזירה לא היה מתנה עמה וכל שתבעול [ולא היתה אסורה לו לא היה מתנה עמה]. [לו]הואיל ונאמרו שבועות בתורה סתם ופרט באחת מהן שאינו אלא באלה ובשבועה [כך פורטני בכל שבועות שבתורה שלא יהיו אלא באלה ובשבועה] הואיל ופרט באחת מהן שאינו אלא ביו"ד ה"א, אף פורטני בכל השבועות שבתורה שלא יהו אלא ביו"ד ה"א. והואיל ונאמרו שבועות בתורה סתם ופרט באחת מהן שאינה אלא באמן אף פורטני בכל שבועות שבתורה שאינה (מא) אלא באמן. אבא חנן אומר משום רבי אליעזר להביא את שבועת הדיינין שתהא באמן שאם אין אתה עונה אחריו אמן אתה עושה שבועת שוא. הואיל ונאמרה שבועות בתורה סתם ופרט באחת מהן שמגלגלין עליה את הישן, אף פורטני בכל [שבועות] התורה שיגלגלו את הישן. והלא דברים ק"ו ומה סוטה שלא נתבעה מקודם מגלגלין עליה את הישן, גזלות שנתבעו מקודם דין הוא שיגלגלו עליה את הישן:

[לז]וכתב את האלות האלה. בא לו לכתוב את המגלה מאיזה מקום הוא כותב מואם לא שכב איש אותך וגו' ואם לא שטית וגו' ואת כי שטית וגו' ואינו כותב והשביע הכהן את האשה, וכותב יתן ה' אותך לאלה ולשבועה בתוך עמך ובאו המים המאררים האלה במעיך ואינו כותב ואמרה האשה אמן אמן. רבי יוסי אומר לא היה מפסיק. רבי יהודה אומר כל עצמו אינו כותב אלא יתן ה' אותך לאלה ולשבועה בתוך עמך וגו' ובאו המים המאררים האלה במעיך וגו' ואינו כותב ואמרה האשה אמן אמן. במאי קא מיפלגי בהאי קרא קא מיפלגי וכתב את האלות האלה. רבי מאיר סבר אלות אלות ממש. האלות לרבות קללות הבאות מחמת

ממ"ק ובמ"ק כא ספרי : כב ספרי זוטא : כג ספרי : כד ספרי זוטא : כה סוטה ע : כו שם כו : כז שם כח : כח ספרי זוטא : כט קידושין כז : ל יבמות מ : לא שבועות לו : לב דברים כז : לג ירמיה כח : לד שבועות כט : לה סוטה יח : לו ספרי : לז סוטה יז :

זית רענן (מ) לרבות בן ט' שנים וכו' כצ"ל : לכל השבועות וכו', כגון נפש כי תחטא ושמעה קול אלה : באלה ובשבועה, עיין פ"ד דשבועות לענין שבועת העדות ומשמע דבחדא סגי או אלה או שבועה : ולא בזמן הזה, שמפוזרים בין האומות : ואין שבועת הדיינין, שאחר משביע את חברו : לטות, מקללות : (מא) אלא באמן, פי' אם חברו משביע אינו חייב אלא עד שיענה אמן אחריו : שבועת הדיינין, אם לא יענה אמן תהיה השבועה לבטלה : שמגלגלין עליו את הישן, דסוטה נשבעת שלא סטת ארוסה : שלא נתבעה מקודם, פי' שלא תבע הבעל לגלגל הב"ד מגלגלין קל וחומר בגזלות שהוא תובעו על מה שעבר :

מחמת ברכות. אלה למעוטי קללות שבמשנה תורה. האלה (לרבות) [למעוטי] צוואות (וקללות) [וקבלות אמן]. ור' יוסי כולהו כדקאמרת את לרבות צוואות, ורבי מאיר אתים לא דריש. ורבי יהודה כולהו במעוטי דריש להו, אלות אלות ממש, האלות למעוטי קללות הבאות מחמת ברכות, אלה למעוטי קללות שבמשנה תורה, האלה למעוטי צוואות וקבלות. ורבי מאיר מאי שנא האי ה"א דמרבי ביה ומאי שנא האי ה"א דממעט ביה. ה"א דרבויא ריבויא ה"א דמיעוטא מיעוטא. והא לית ליה לרבי מאיר מכלל לאו אתה שומע הן, א"ר תנחום הנקי כתיב. כתבה למפרע פסולה דכתיב וכתב את האלות האלה כרכתיבן, ואינו כותב לא על הלוח ולא על הנייר ולא על הדיפתרא אלא במגלה, שנאמר בספר. ואינו כותב לא (בקולמוס) [בקומוס] ולא בקנקנתום ולא בכל דבר שהוא רושם אלא בדיו שנאמר ומחה כתב שהוא יכול להמחה. ואם כתבה כאגרת פסולה, בספר אמר רחמנא. כתבה על שני דפין פסולה, ספר אחד אמר רחמנא ולא שנים ושלשה ספרים. כתב אות אחת ומחק אות אחת וכתב אות אחת ומחק אות אחת פסולה, דכתיב ועשה לה הכהן את כל התורה הזאת (ומחה אל פני המים). *ההוא דאמר לדביתהו קונם שאי את נהנית לי עד שתטעימי תבשילין לרבי יהודה ורבי שמעון, רבי יהודה טעים אמר ק"ו מה לשום שלום בין איש לאשתו אמרה תורה שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים בספק אנו על אחת כמה וכמה. רבי שמעון לא טעים אמר ימותו כל בני אלמנה ואל יזוז שמעון מכבודו, ועוד כי היכי דלא לתרגלי למנדר. [לח]הכהן למה נאמר, שהיה בדין נאמר כאן וכתב ונאמר (מב) להלן וכתב מה וכתב האמור להלן כשר בכל אדם אף וכתב האמור כאן כשר בכל אדם, ת"ל (האלה) הכהן, (בספר) ומחה [בדבר הנמחה] והלא דברים ק"ו אם להטיל שלום בין איש לאשתו אמר הקב"ה ספר שנכתב בקדושה ימחה על המים, ספרי אפיקורסין שמטילין איבה ושנאה וקנאה (ובעלי ריבות) [ותחרות] עאכ"ו שימחו מן העולם. רבי ישמעאל אומר ספרי אפיקורסין כיצד הוא עושה קודר את האזכרות ושורף את השאר. רבי עקיבא אומר שורף את כולו מפני שלא נכתב בקדושה, ומחה אל מי המרים מגיד שהכתב עושה את המים מרים, והשקה את האשה למה נאמר, והלא כבר נאמר ואחר ישקה את האשה, מה ת"ל והשקה את האשה שאם נמחקה מגלה ואמרה איני שותה מערערים אותה ומשקין אותה בעל כרחה דברי רבי עקיבא. וחכמים אומרים ואחר ישקה את האשה למה נאמר והלא כבר נאמר והשקה את האשה ומה תלמוד לומר ואחר ישקה את האשה (מג) שלשה דברים מעכבין בסוטה, עד שלא נמחקה המגלה, ועד שלא קרב הקומץ, ועד שלא קבלה עליה את השבועה, נמחקה מגלה ואמרה טמאה אני נשפכין המים והמנחה מתפזרת אבית הדשן ואין מגלתה כשרה להשקות בה סוטה אחרת, רבי אחא בר יאשיה אומר משקה בה סוטה אחרת:

[לט]והשקה את האשה על כרחה. רבי אליעזר אומר מכין אותה ברהבה של סייף ומערערין אותה ומשקין אותה בעל כרחה. (מר) אמר לו רבי עקיבא לא נרע אם טהורה היא אם אמרה טמאה אני. אימתי משקין אותה בעל כרחה משהשם נמחק. ובאו בה המים המאררים מה תלמוד לומר, אלא היו עושין לה מיני פורעניות משונים. היתה מלובנת עושין אותה שחורה, מאודמת עושין אותה ירוקה, יתרע פיה, יתפח צוארה, יהא בשרה כצלי, תהא זבה מבית השלחים, תהא מפהקת, תהא מעטשת, ההא מתפרקת אברים אברים, ולקח הכהן מיד נאמר כאן מיד ונאמר להלן הטנא מידך, מה מיד האמור (להלן) [כאן] תנופה, אף מיד האמור (כאן) [להלן] תנופה. את מנחת הקנאות מגיד שמביא מנחה אחת לשם שתי קנאות. [מ]היה נוטל את מנחתה מתוך כפיפה מצרית ונותנה לתוך כלי שרת ונותנה על ידה וכהן מניח את ידו תחת ידה ומניפה, הניף והגיש קמץ והקטיר והשאר נאכל לכהנים. א"ל רבי אלעזר לרבי יאשיה [מא]דרדריה לא תיתיב אכרעיך עד דמפרשת לה הא מילתא, מנלן למנחת סוטה שטעונה תנופה. מנלן והניף כתיב בה, אלא בבעלים מנלן, אתיא יד יד משלמים, כתיב הכא ולקח הכהן מיד האשה וכתיב התם ידיו תביאינה, מה כאן כהן אף להלן כהן, ומה להלן בבעלים אף כאן בבעלים, הא כיצד, כהן מניח ידו תחת יד הבעלים ומניף. [מב]ואין הדבר כעור, מביא מפה. ואינו חוצץ, מביא כהן זקן. אפילו תימר ילד אין יצר הרע מצוי לשעה. תנא רבי חייא סוטה גרמת שני כהנים מניפין על ידיה. [מג]תנופה והגשה ביום, דכתיב ועשיתם ביום הניפכם. והגשה איתקש לתנופה דכתיב ולקח הכהן מיד האשה. [מד]ולקח הכהן מיד האשה ולא מיד שלוחה. מיד האשה שאם פירסה נדה לא היתה שותה. והניף את המנחה מוליך ומביא מעלה ומוריד שנאמר *אשר הונף ואשר הורם מקיש הרמה לתנופה מה תנופה מוליך ומביא אף הרמה מוליך ומביא, ומה הרמה מעלה ומוריד אף תנופה מעלה ומוריד. לפני ה' במזרח, שבכל מקום שנאמר לפני ה' הרי הוא במזרח עד שיפרוט לך הכתוב. והניף את המנחה לפני ה' והקריב אותה אל המזבח למד על מנחת סוטה שטעונה תנופה והגשה, וקמץ הכהן מן המנחה את אזכרתה והקטיר המזבחה זו הקטרת הקומץ שקרויה אזכרה. ואחר ישקה את האשה (מה) לענין שאמרנו. [מה]ואחר ישקה את האשה היה משקה ואחר כך מקריב את מנחתה. רבי שמעון אומר מקריב את מנחתה ואחר כך היה משקה שנאמר ואחר ישקה את האשה וגו'. אם השקה ואחר כך הקריב את מנחתה כשרה וכו'. [מו]רבי שמעון אומר נאמר השקאה קודם למנחה ונאמר השקאה לאחר המנחה אלא אם קרמה השקאה כשרה: [מז]וצבתה בטנה ונפלה ירכה. אין לי אלא בטנה וירכה שאר אבריה מנין, תלמוד לומר ובאו בה. אני אקרא ובאו בה מה ת"ל וצבתה בטנה ונפלה ירכה אבר שהתחילה בעבירה ממנו תתחיל הפורענות, כיוצא בו אתה אומר [מח]וימח את כל היקום אשר על פני האדמה מאדם עד בהמה מי שהתחיל בעבירה ממנו התחילה הפורענות. כיוצא בו אתה אומר [מט]ואת האנשים אשר פתח הבית הכו בסנורים וגו' מי שהתחיל בעבירה ממנו התחילה הפורענות. כיוצא בו [נ]ואכברה בפרעה ובכל חילו וגו'. [פרעה התחיל בעבירה ממנו התחילה הפורענות]. כיוצא בו [נא]הכה תכה את יושבי העיר וגו', והלא דברים קל וחומר אם מדת פורענות ממועטת אבר שהתחיל בעבירה ממנו התחילה הפורענות, ק"ו למדה טובה מרובה. והיתה האשה לאלה שיהו הכל אלין בה ואומרין יארעך כשם שאירע לפלונית וכן הוא אומר [נב]והנחתם שמכם לשבועה לבחירי, נמצינו למדים שהרשעים שבועה לצדיקים. ומנין שהצדיקים ברכה לרשעים שנאמר [נג]והתברכו בו גוים ובו יתהללו, ואומר [נד]ונברכו בך כל משפחות האדמה, ואומר [נה]ויברכם ביום ההוא לאמור בך יברך ישראל וגו':

תשט [נו]ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא. טהורה ולא שיש לה עדים במדינת הים. טהורה ולא שתלתה לה זכות. היא ולא [נז]שישנו ויתנו בה מוזרות בלבנה. ור' שמעון וי"ו לא דריש. [נח]ואם לא נטמאה האשה וגו' ר' ישמעאל אומר וכי מי מטמאה שהכתוב מטהרה ומה ת"ל ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא, אלא מגיד הכתוב כיון שיצא עליה שם רע אסורה לבעלה, ר' שמעון בן יוחאי אומר לא תעלה על דעתך שהזכות תולה במים המרים, אלא ואם לא נטמאה וטהורה היא (מו) למה נאמר. לפי שהוא אומר [נט]ואיש אשר ינאף את אשת איש לא שמענו אלא בזמן שיש לה עדים והתרו בה שהיא במיתה. יש לה עדים ולא התרו בה פטורה מן המיתה הואיל ופטורה מן המיתה תהא מותרת לבעלה, אמרת ספק נבעלה ספק לא נבעלה אסורה לבעלה, ק"ו לכשנבעלה ודאי, אלא הרי הוא בכלל שנאמר [ס]כי יקח איש אשה ובעלה וגו', ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא למה נאמר, טהורה לבעל וטהורה לבועל וטהורה לתרומה. ונקתה מן האלות ואף מן השבועה. [סא]תניא רבי שמעון בן אלעזר אומר אילונית לא שותה ולא נוטלת כתובתה שנאמר ונקתה ונזרעה זרע מי שדרכה להזריע יצתה זו שאין דרכה להזריע. ורבנן האי ונקתה ונזרעה זרע מאי עביד ליה, מיבעי ליה לכדתניא ונקתה ונזרעה שאם היתה עקרה נפקדת דברי רבי עקיבא. אמר ליה רבי ישמעאל אם כן יסתרו כל העקרות ויפקדו וזו הואיל ולא נסתרה הפסידה, א"כ מה ת"ל ונקתה ונזרעה זרע, שאם היתה יולדת בצער יולדת בריוח ואם היתה יולדת נקבות יולדת זכרים וכו', [סב]ר"א ונקתה ונזרעה זרע שהיתה (מז) בכלל ויצאה לידון

ממ"ק ובמ"ק *נדרים סו: לח ספרי: לט ספרי זוטא: מ סוטה יט: מא פי' בהיה כדורו: מב ירושלמי: מג מגילה כ: מד ספרי: *שמות כט: מה סוטה יט וצריך עיון שם: מו ספרי זוטא: מז ספרי: מח בראשית ז: מט שם יט: נ שמות יד: נא דברים יג: נב ישעיה סה: נג ירמיה ד: נד בראשית יב: נה שם מח: נו סוטה ו: נז פי' כשנשים מתקבצין לטוות בלבנה לאורה מסיחות פלונית מעשיה כן ופלונית כך: נח ספרי וע"ש בהגהות הגר"א ז"ל: נט ויקרא כ: ס דברים כד: סא סוטה כו: סב ספרי:

זית רענן (מב) לחלן וכתב, וכתב לה ספר כריתות: (מג) שלשה דברים מעכבין, עיין כ"ז בגמרא: (מד) א"ל ר"ע לא נדע וכו', ואין משקין אותה בע"כ אא"כ אמרה איני שותה: אימתי משקין אותה בע"כ, הוא דבור בפני עצמו דבין כשאמרה טמאה אני או איני שותה אין משקין אותה בע"כ אא"כ נמחקה המגילה: מבית השלחין, כינוי לבית הרחם דכתיב שלחיך פרדס רמונים: מה מיד האמור כאן תנופה כצ"ל, דבכורים ילפינן מכאן: שתי קנאות, אם קנא לה מאנשים הרבה ונסתרה עמהם: הרבר כעור, להניח ידו תחת יד אשה ומשני מביא מפה שמפסיק. ופריך ואינו חוצץ ומשני מביא כהן זקן בלא מפה: מצוי לשעה, פי' לשעה זו שעוסק בעבודה: גרמת, שאין לה ידים: (מה) לענין שאמרנו, לר"ע כראית ליה ולרבנן כראית להו: (מו) למה נאמר, דבגמרא דריש וטהורה היא ולא שתלתה לה זכות: ואף מן השבועה, דאף על שבועה אמת יש קצת עונש קמ"ל: (מז) בכלל, כל הנשים שמותרות לבעליהן:

לידון (סז) בדבר החדש החזירה הכתוב לכללה. [סג]ואם לא נטמאה לשעבר וטהורה לעתיד ויש אומרים וטהורה היא הולד, ר"נ אומר ונקתה ונזרעה זרע, פרט לזורעה לומר אין עוברה שותה. ונזרעה זרע כדאי הוא הצער שניתן לה שכרה בנים. רבי יהודה אומר היתה יולדת כעורים תלד נאים, שחורים תלד לבנים, קצרים תלד ארוכים, נקבות תלד זכרים, היתה יולדת לשתי שנים יולדת בכל שנה, יולדת אחד תלד שנים שנים. ר' שמעון אומר אין נותנין לעבירה שכר אלא לפי שהיתה אסורה לזרע לשעבר, יכול יהא כן לעתיד, ת"ל ונזרעה זרע מותרת היא לזרע מעתה:

[סד]זאת הורת הקנאות. מלמד שהאשה שותה ושונה. רבי יהודה אומר זאת מלמד שאין האשה שותה ושונה. א"ר (יהושע) [יהודה] מעשה והעיד לפנינו נחוניא חופר שיחין שהאשה שותה ושונה וקבלנו עדותו בשני אנשים אבל לא באיש אחד, וחכמים אומרים אין האשה שותה ושונה בין באיש אחד בין בשני אנשים. אמר רבא באיש אחד ובועל אחד כולי עלמא לא פליגי דאין האשה שותה ושונה דכתיב זאת, בשני אנשים ושני בועלים כולי עלמא לא פליגי דאשה שותה ושונה דכתיב תורת הקנאות, כי פליגי באיש אחד ושני בועלים בשני אנשים ובועל אחד, תנא קמא סבר תורת הקנאות לרבויי כולהו, וזאת למעוטי איש אחד ובועל אחד, ורבנן בתראי סברי זאת למעוטי כולהו, תורת לרבויי שני אנשים ושני בועלים. ורבי יהודה סבר תורת לרבויי תרתי הזאת למעוטי תרתי איש אחד ובועל אחר איש אחד ובועלים שנים, תורת לרבויי תרתי שני אנשים ובועל אחד שני אנשים ושני בועלים. [סה]המקנא לאשתו על ידי אנשים הרבה מביאה קרבן אחד, מנלן זאת תורת הקנאות תורה אחת לקנויין הרבה: [סו]זאת תורת הקנאות אין לי אלא לשעה, לדורות מנין, ת"ל זאת תורת הקנאות דברי רבי יאשיה, רבי יונתן אומר כחותם הדברים. [סז]זאת תורת הקנאות קנאה תנהוג בשילה ובבית עולמים, יכול אף בבמה, ת"ל זאת, אשה תחת אישה מה ת"ל אשה בכל הפרשה, לרבות אלמנה לכהן גדול גרושה והלוצה לכהן הדיוט ממזרת ונתינה לישראל בת ישראל לממזר ולנתין ולעמוני ולמואבי מצרי ואדומי פצוע דכה וכרות שפכה לכותי ולחלל לרבות כל הפסולין שישתו. רבי אלעזר ברבי שמעון אומר אין משקין את הפסולות. [סח]אשר השטה אשה תחת אישה להביא אשת חרש ואשת שעמום שבית דין מקנין להם לפוסלן מכתובתן, או אף להשקותן, ת"ל והביא האיש את אשתו אל הכהן האיש משקה ואין בית דין משקין. תחת אישה להוציא את הארוסה משמע מוציא את הארוסה או מוציא את היבמה, ת"ל איש איש כי תשטה אשתו להביא את היבמה דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר איש איש כי תשטה אשתו להוציא את היבמה משמע. אוציא את היבמה ומביא את הארוסה, ת"ל תחת אישה להוציא את הארוסה:

או איש אשר תעבור עליו רוח קנאה למה נאמר, לפי שהוא אומר ועבר עליו רוח קנאה [רשות] אי כשם שעד שלא קנא לה רשות אף משקנא לה רשות, ת"ל או איש אשר תעבור עליו רוח קנאה וקנא חובה ולא רשות. והעמיד את האשה לפני י"י ונקה האיש מעון אם עשה לה נקה, ואם לא עשה לה לא נקה. [סט]השקאת סוטה ביום אתיא תורה תורה, כתיב הכא ועשה לה הכהן את כל התורה הזאת וכתיב התם על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט מה משפט ביום אף השקאת סוטה ביום. [ע]היו מעלין אותה לבית דין הגדול שבירושלים ומאיימין עליה כדרך שמאיימין על עדי נפשות ואומר לה בתי הרבה יין עושה הרבה שחוק עושה הרבה ילדות עושה הרבה שכנים הרעים עושים עשי לשמו הגדול שנכתב בקדושה שלא ימחה על המים, מנא הני מילי אתיא תורה תורה, כתיב הכא ועשה לה הכהן את כל התורה הזאת וכתיב התם [עא]על פי התורה אשר יורוך מה להלן בשבעים ואחד אף כאן בשבעים ואחד. [עב]אמר רבא מגלת סוטה שכתבה בלילה פסולה אתיא תורה תורה [כתיב הכא ועשה לה הכהן וגו' וכתיב התם על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט] מה משפט ביום אף מגלת סוטה ביום. ועשה לה לשמה. בעי רבא כתב שתי מגלות לשתי סוטות ומחקן לתוך כוס אחד מהו, כתיבה לשמה בעינן והאיכא, או דילמא בעינן נמי מחיקה לשמה. ואם תימצי לומר בעינן נמי מחיקה לשמה, מחקן בשתי כוסות וחזר וערבן לכוס אחד מהו, מחיקה לשמה בעינן והא איכא, או דילמא הא לאו דידה קא שתיא והא לאו דידה קא שתיא. ואם תימצי לומר הא לאו דידה קא שתיא [והא לאו דידה קא שתיא], חזר וחלקן מהו, יש ברירה או אין ברירה, תיקו, השקה בסיב או בשפופרת מהו, דרך שתיה בכך או אין דרך שתיה בכך, תיקו:

תשי [עג]כנין שלא יאמר אוי לי שהרגתי בת ישראל אוי לי שנוולתי את בת ישראל אוי לי שהייתי משמש עם הטמאה לכך נאמר ונקה. שמעון בן עזאי אומר בטהורה הכתוב מדבר הואיל והביאה את עצמה לידי דברים הללו אף היא לא תצא מידי פורענות, לכך נאמר ונקה האיש מעון והאשה ההיא תשא את עונה. ר"ע אומר בא הכתוב ללמדך (מח) שסוף זו למות [באותה מיתה] וצבתה בטנה ונפלה ירכה. [ר"א] למה נאמר ונקה האיש מעון כשהאיש מנוקה מעון האשה ההיא תשא את עונה ולא כשאין האיש מנוקה מעון, כענין שנאמר [עד]לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם וגו', אמר להם הואיל ואתם רודפין אחר הזנות אף המים לא יבדקו את נשיכם, לכך נאמר ונקה האיש מעון והאשה ההיא תשא את עונה. [עה]ונקה האיש מעון מגיד שהוא בנשיאת עון עד שלא תשתה האשה. ומנין אף האשה בנשיאת עון, אמרת והאשה ההיא תשא את עונה. ר' חלפתא אומר הרי אשה ששתתה מים והיו בידיה זכיות יתלו לשעה מנין שסופן לבדקן לאחר זמן שנאמר והאשה ההיא תשא וגו'. רבי שמעון אומר חלול השם היה בדבר שאילו לא היו המים בודקין אותה על אתר כיון שהיא יורדת מן המקום היתה אומרת לחברותיה אל תמנעו מלהטוא כבר שתיתי לא פגעו בי המים רוטה שאין בהן צורך, לכך נאמר והאשה ההיא תשא את עונה טיד: ך [עו]וידבר ה' וגו' דבר אל בני ישראל וגו', המקנא לאשתו מכדי תנא מנזיר קא סליק מאי שנא דקתני סוטה. לכדרבי דתניא רבי אומר למה נסמכה פרשת נזיר לסוטה לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין. וליתני סוטה והדר ליתני נזיר, איידי דתנא כתובות ותנא המדיר תנא נדרים ואיידי דתנא נדרים תנא נזיר דדמי לנדרים וקתני סוטה לכדרבי. [עז]תנו רבנן דבר אל בני ישראל ולא לכותים, ואמרת אליהם לרבות את העבדים. למה לי קרא הא אמרת כל מצוה שהאשה חייבת בה עבד חייב בה. אמר רבא שאני הכא דאמר קרא [עח]לאסור אסר על נפשו במי שנפשו קנויה לו יצא עבד שאין נפשו קנויה לו [והואיל ואין נפשו קנויה לו] אימא גבי נזיר נמי לא קמ"ל. (ואמרת) דבר אל בני ישראל ולא לכותים. וכל היכא דכתיב בני ישראל כותים לא והא גבי ערכין דכתיב [עט]דבר אל בני ישראל ותניא בני ישראל מעריכין ואין הכותים מעריכין, יכול לא יהו נערכין, הלמוד לומר איש, שאני הכא דאמר קרא לאביו ולאמו לא יטמא במי שיש לו אב יצא כותי שאין לו אב, למאי אילימא לענין ירושה האמר ר"י כותי יורש את אביו דבר תורה שנאמר [פ]כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר, אלא אמר קרא לאביו ולאמו לא יטמא במי שיש לו טומאה יצא כותי שאין לו טומאה. ומנלן דלית ליה טומאה, דאמר קרא [פא]ואיש אשר יטמא ולא יתחטא ונכרתה הנפש ההיא מתוך הקהל במי שיש לו קהל יצא כותי שאין לו קהל, ודילמא כרת הוא דלא מיחייב אבל אטמויי מטמא, אמר קרא [פב]והזה הטהור על הטמא כל שיש לו טהרה יש לו טומאה וכל שאין לו טהרה אין לו טומאה, ודילמא טהרה הוא דלא הויא ליה הא טומאה הויא ליה, אמר קרא ואיש אשר יטמא איתקש טומאה לטהרה כל שיש לו טהרה יש לו טומאה, וכל שאין לו טהרה אין לו טומאה. [פג]כי יפליא דכתב רחמנא גבי נזיר למה לי, מכדי הא איתקש נזיר לנדרים כי יפליא למה לי, לאהויי ידים שאין מוכיחות, דאיתמר ידים שאין מוכיחות אביי אמר הויין ידים רבא אמר לא הויין ידים, הניחא (לרבא) [לאביי] אלא (לאביי) [לרבא] דאמר הויין ידים מאי איכא למימר. מיבעי ליה לכדרבי טרפון, דתניא רבי טרפון אומר אין אחד מהן נזיר לפי שלא ניתנה נזירות אלא להפלאה, הניחא לרבי טרפון אלא לרבנן מאי איכא למימר, אלא מיבעי ליה לכדתניא היתר נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שיסמוכו. רבי אליעזר אומר יש להם על מה שיסמוכו שנאמר [פד]כי יפליא [כי יפליא] אחד הפלאה לאיסור ואחד הפלאה להיתר: [פה]איש כי יפליא לנדור נדר נזיר להזיר, תניא נזיר להזיר לעשות כנוי נזירות כנזירות וידות נזירות כנזירות. אין לי

ממ"ק ובמ"ק סג כפרי זוטא: סד סוטה יח: סה כריתות ט: סו ספרי: סז ספרי זוטא: סח ספרי ועי' הגהות הגר"א ז"ל: סט מגילה כ: ע סוטה ז: עא דברים יז: עב סוטה יז: עג ספרי: עד סוטה ד: עה ספרי זוטא: עו סוטה כ: עז נזיר סא: עח במדבר ל: עט ויקרא כז: פ דברים ג: פא במדבר יט: פב שם: פג נזיר סב: פד ויקרא כז: פה נדרים ג:

זית רענן (סז) בדבר החדש, שכיון שנסתרה אסורה לבעלה: החזירה הכתוב לכללה, שתחזור להיות מותרת לבעלה: וטהורה לעתיד לבא, אבל אם זנתה אח"כ לא תנקי: הולד, דהולד כשר לכהונה: לזריעה, פי' מעוברת: מותרת היא לזרע, לבעלה: כחותם הדברים, פי' דס"ל דתורת לא הוי ריבוי רק אורחא דמילתא מי שחותם דבריו כותב זאת התורת: ושילה ובית עולמים כבר יליף וא"כ ממילא ילפינן לדורות: (מח) שסוף זו למות, אע"פ שזכות תולה לה עד שלא השתה, כצ"ל:

לי אלא בנזירות, בנדרים מנין, תלמוד לומר לנדור נדר נזיר להזיר מקיש נדרים לנזירות ונזירות לנדרים, מה נזירות עשה בו ירות נזירות כנזירות אף נדרים עשה בהם ידות נדרים כנדרים, ומה נדרים עובר בבל תאחר ובל יחל, אף נזירות עובר בבל תאחר ובל יחל, ומה נדרים מיפר האב נדרי בתו ובעל מיפר נדרי אשתו, אף נזירות האב מיפר נזירות בתו ובעל מיפר נזירות אשתו. מאי שנא גבי נזירות דכתיב נזיר להזיר, נדרים נמי הכתיב לנדור נדר והקישא למה לי, אי כתב נדר לנדור כדכתב נזיר להזיר כדקאמרת לא צריך היקשא, השתא דכתיב לנדור נדר דברה תורה כלשון בני אדם. ולמאן דאמר לא דברה תורה כלשון בני אדם לנדור נדר מאי עביד ליה, דריש ליה לעשות ידות נדרים כנדרים ומקיש נזירות לנדרים, ונזיר להזיר דריש לה מלמד שהנזירות חלה על נזירות. אמר מר ומה נדרים עובר בבל יחל ובבל תאחר בשלמא לא יחל דנדרים משכחת לה כגון דאמר ככר זה (עלי ואכלה) [אוכל ולא אוכלה] עובר משום בל יחל דברו אלא בל יחל דנזיר היכי משכחת לה כיון דאמר הריני נזיר [הוה ליה נזיר], אכל קם ליה בבל יאכל, שתה קם ליה בבל ישתה, אמר רבא לעבור עליה בשנים. בל תאחר בנזיר היכי משכחת לה, [אמר רבא כגון דאמר] לא אפטר מן העולם עד שאהא נזיר דמן ההיא שעתא הוה ליה נזיר, ומידי דהוה (על) האומר לאשתו הרי זה גיטיך שעה אחת קודם למיתתי אסורה לאכול בתרומה מיד. [פו]אמר מר ומה נדרים האב מיפר וכו' למה לי הקישא תיתי נזירות במה מצינו מנדרים. דילמא גבי נדרים הוא דמיפר משום דלית ליה קיצותא אבל גבי נזירות דשלשים יום אימא לא קא משמע לן. [פז]איתמר ידים שאינן מוכיחות אביי אמר הויין ידים ורבא אמר לא הויין ידים, אמר רבא רבי אידי אסברה לי, אמר קרא נזיר להזיר מקיש ידות נזירות לנזירות מה נזירות בהפלאה אף ידות בהפלאה. [פח]תניא אמר (רבי) שמעון הצדיק מימי לא אכלתי אשם נזיר טמא אלא אחד. פעם אחת בא אדם אחד נזיר מן הדרום וראיתיו שהוא יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו סדורות לו תלתלים, אמרתי לו בני מה ראית להשחית את שערך זה הנאה, אמר לי רועה הייתי לאבא בעירי והלכתי למלאות מים מן המעין, ונסתכלתי בבבואה שלי ופחז עלי יצרי ובקש לטרדני מן העולם, אמרתי לו רשע למה אתה מתגאה בעולם שאינו שלך במי שהוא עתיד להיות רמה ותולעה העבודה שאגלחך לשמים, מיד עמדתי (חמרתיו) ונשקתיו על ראשו אמרתי לו בני כמותך ירבו נוזרי נזירות בישראל, עליך הכתוב אומר איש כי יפליא לנדור נדר נזיר להזיר לה'. מתקיף לה רבי (מרי) [מני] מאי שנא אשם נזיר טמא דלא אכל משום דאתי על חטא, כל אשמות נמי לא ליכול דעל חטא הן באין, אמר ליה רבי יונה היינו טעמא כשהן תוהין נוזרין וכשהן מטמאין ורבין עליהן ימי (טומאה) [נזירות] מתחרטין בהן ונמצאו מביאין חולין לעזרה. אי הכי אפילו נזיר טהור נמי, נזיר טהור אי לאו דאמודי אמיד לנפשיה דיכול לא נזר. [פט]בני ישראל נזירים ואין הנכרים נזירים, והא מהכא נפקא מהתם נפקא איש איש אשר יקריבו לה' לעולה לרבות הנכרים שנודרין [נדרים ונדבות] כישראל, לעולה פרט לנזירות. אי מההיא הוה אמינא קרבן הוא דלא לייתי אבל נזירות חלה עלייהו, קא משמע לן:

[צ]איש כי יפליא. היו ב' מהלכין בדרך ואחד בא כנגדן אמר אחד מהן הריני נזיר שזה איש פלוני נזיר ואחד אמר הריני נזיר שאינו נזיר, הריני נזיר שאחד מכם נזיר, שאין אחד מכם נזיר, ששניכם נזירים, [שכלכם נזירים], ב"ש אומרים כולם נזירים, וב"ה אומרים אין נזיר אלא מי [שלא] נתקיימו דבריו. ורבי טרפון אומר אין אחד מהן נזיר שלא ניתנה נזירות אלא להפלאה. [צא]אמר רב הונא הקדיש ואכל לוקה שנאמר איש כי יפליא. ולא יחל כל שיש בהפלאה ישנו בבל יחל וכל שאינו בהפלאה אינו בבל יחל, הקדיש ואכלו אחרים, רב כהנא אמר אין לוקין, רבי יוחנן וריש לקיש דאמרי תרוייהו לוקין, מר סבר מופלא הסמוך לאיש דאורייתא ומר סבר דרבנן. [צב]נזיר להזיר מכאן שהנזירות חלה על הנזירות, שיכול והלא דין הוא, ומה שבועה חמורה אין שבועה חלה על שבועה נזירות קלה לא כל שכן, ת"ל נזיר להזיר מכאן שהנזירות חלה על הנזירות *לשמואל דאמר הריני נזיר היום לרב הונא דאמר הריני נזיר היום הריני נזיר למחר דמגו דאיתוסף יומא יתירא חיילא נזירות על נזירות °מאי חומרא דשבועה מנדר דכתיב בה לא ינקה: [צג]איש כי יפליא (מט) למה נאמר פרשה זו, לפי שהוא אומר [צד]איש כי ידור נדר לה' או השבע שבועה לאסור אסר על נפשו, שאם נדר יום אחד אסור יום אחד, שנים אסור שנים, מאותו המין שנדר [מאותו המין] אסור, שומע אני אף בנזירות כן, ת"ל כי יפליא וגו', שאם נזר יום אחד או שעה אחת אסור שלשים יום לשתות יין וליטמא למתים ואסור בתגלחת לכך נאמרה פרשה זו. איש או אשה לעשות נשים כאנשים, שהיה בדין ומה אם במקום שעשה קטנים כגדולים לא עשה נשים כאנשים, כאן שלא עשה קטנים כגדולים אינו דין שלא נעשה נשים כאנשים, ת"ל איש או אשה [לעשות נשים כאנשים]. איש להוציא קטנים, א"כ למה נאמר כי יפליא, להביא את מי שיודע להפלות, מכאן אמרו בן שלש עשרה שנה ויום אחד נדריו קיימין. כי יפליא לרצונו ולא אנוס, או אפילו אנוס, הרי אתה דן, נאמר כאן הפלאה ונאמר להלן הפלאה, מה הפלאה האמורה להלן בנדר ובנדבה, אף הפלאה האמורה כאן בנדר ובנדבה, מכאן אמרו מרצונו ולא אנוס. כי יפליא לנדור נדר (או) [יכול] אפילו נדר בקרבן יהא נזיר ת"ל נדר נזיר להזיר עד שידיר בנדרו של נזיר (ת"ל) [יכול] להזיר (או עד) [אף] שיזיר את אחרים, ת"ל נזיר את עצמו הוא מזיר ואין מזיר את אחרים. אם כן למה נאמר (נדר) נזיר [להזיר] לעשות כנויי נזירות כנזירות (אף בנזירות כיוצא בהן, מה בנדרים עובר בבל יחל) [וידות נזירות כנזירות, אין לי אלא בנזירות בנדרים מנין, ת"ל נדר נזיר להקיש נדרים לנזירות ונזירות לנדרים, מה נזירות עשה בו כנויי נזירות כנזירות וידות נזירות כנזירות אף בנדרים עשה בו ידות נדרים כנדרים וכנויי נדרים כנדרים, ומה נדרים עובר בבל יחל ובבל תאחר אף נזירות עובר בבל יחל ובבל תאחר], ומה בנדרים האב מיפר נדרי בתו והאיש נדרי אשתו אף בנזירות [כיוצא בהם]. ריב"ק אומר להזיר אף את אחרים. *להזיר לה' המצוה לנזור לשם, אמר שמעון הצדיק לא אכלתי אשם נזירות מימי וכו' (לעיל). לפי שנאמר קדוש יהיה יגדל בקדושה אל יעבור בתער ובמספרים אל יתלוש ואל ימרוט ואל יחוף באדמה ואל יתן סמנין. בעשה, ומנין בלא תעשה, אמרת תער לא יעבור על ראשו, אין במשמע בלא תעשה אלא התער, אמרת וידבר ה' אל משה (נ) לאמר ריבה, אבל אומר אני מה התער שהוא בעבירת שער בכלי [אף כספרים], מה בין תער למספרים שהתער מכלה ומספרים משיירות. דבר אל בני ישראל ריבה ההולש והמורט. ואמרת אליהם ריבה המשפשף באדמה, שיירהו מצות עשה ההופף באדמה והנותן סמנין. בני ישראל נודרין נזירות ואין העבדים נודרין נזירות מפני שרבו אומר לו לשתות יין והוא שותה, לגלח והוא מגלח, ליטמא למתים והוא מיטמא. או בני ישראל פרט לגרים, אמרת איש איש לרבות את הגרים. איש או אשה ר' יוסי הגלילי אומר יכולה כשירצה [ולא כשידירנה] בעלה. מפני שהיה (לי) ברין, ומה אם במקום שאינו מיפר נדרי עצמו הרי הוא אוסר עליו נדרים, מקום שהוא מיפר נדרי אשתו אינו דין שיאסור עליה נדרים, אמרת ואשה כי תדור נדר ולא כשידירנה בעלה, רבי עקיבא אומר יכול (אף) הנזירה (לא) תהא מיטמאה למתים והלא דין הוא, ומה אם במקום שעשה קטנים כגדולים בכהנים לא עשה בהן נשים כאנשים, מקום שלא עשה קטנים כגדולים בנזירים אינו דין שלא נעשה בהן נשים כאנשים, אמרת או אשה וגו' על נפש לא יבא. איש כי יפליא (נא) כשיפרש. לנדור פרט למהרהר בלב, אתה מרבה הגומר בלב ת"ל נדר, נאמר כאן נדר ונאמר להלן נדר, מה נדר האמור כאן כי יפליא אף נדר האמור להלן כי יפליא, ומה נדר האמור להלן אל תאחר לשלמו, אף נדר האמור כאן אל תאחר לשלמו. נזיר להזיר נודר הוא נזירות בתוך נזירותו, והיה בדין שלא ידור הואיל והנגעים גורמים להבאת קרבן והנזירות גורמת להבאת קרבן, מה מצינו בנגעים שאם נולד לו נגע בתוך נגעו אינו גורם לו להביא קרבן שני עד שיצא ידי ראשון, כן בנזירות שאם נולדה לו נזירות בתוך נזירותו אינה גורמת לו שיביא קרבן שני עד שיצא ראשון, ובצד השני אתה אומר נדר וכו' להזיר מזיר הוא בנו הקטן כשירצו קרובים:

[צה]מיין ושכר יזיר. לעשות (נב) יין מצוה כיין רשות, שהיה בדין הואיל ואונן אסור בשתית יין ונזיר אסור בשתית יין, אם למדתי לאונן שלא עשה בו יין מצוה כיין רשות, אף נזיר לא נעשה בו יין מצוה כיין רשות*. וקל וחומר ומה

ממ"ק ובמ"ק פו נדרים ד: פז סס ס: פח סס ס: פט מנחות ענ: צ נזיר לג: צא נדס מו: צב נדרים יח: *סס יז: °סס יח: צג ספרי: צד במדבר ל:
*ספרי זוטא: צה ספרי: *עיין ספרי עם הגהות הגר"א ז"ל:

זית רענן (מט) למה נאמר פרשה זו, דהא כבר כתיב פ' נדרים: קטנים כגדולים, גבי מילה והקפת הראש שאף לקטן אסור להקיף ולאשה מותר להקיף: מי שיודע להפליא, אפי' פחות מבן י"ג שנה: להלן הפלאה, בפ' ערכין סוף בחקתי: בנדר ובנדבה, אע"ג שהתם לא כתיב נדבה כתיב קרא אחרינא ואם נדר או נדבה קרבנו, ב"א: מרצונו, דנדבה משמע מרצונו: נדר בקרבן, פי' שנדר ואמר הרי עלי קרבן של נזיר יהא נזיר: להזיר אף את אחרים, דאב מדיר את בנו בנזיר ואסמכינהו אקרא: (נ) לאמר ריבה, דדרשינן לאמר לאו אמור בדברים: משיירות, מעט שער: שיירהו מצות עשה, פי' החופף באדמה בנותן סממנים אינם אלא מ"ע מפני שאין השערות נושרות מיד: ולא כשידירנה בעלה, פי' אם בעלה מדירה בנזיר אינה מחויבת לקיימה: (נא) כשיפרש, דהיינו שיאמר בהדיא הריני נזיר אבל אם אמר הריני נזיר אם זה פלוני אינו נזיר: למהרהר בלב, ולא הוציא בשפתיו: הגומר בלב, שגומר בלבו סתם להיות נזיר: להלן נדר, בפרשת כי תצא כי תדור נדר וגו' לא תאחר לשלמו: (נב) יין מצוה, כגון שנשבע לשתות יין ואח"כ אמר הריני נזיר:

ומה אונן שעשה בו אכילת מצוה כיין מצוה, לא עשה בו יין מצוה כיין רשות, נזיר שלא עשה בו (נג) אכילת מצוה כיין מצוה, אינו דין שלא נעשה בו יין מצוה כיין רשות, הרי העובד יוכיח שלא עשה בו אכילת מצוה כיין מצוה ועשה בו יין מצוה כיין רשות, והוא יוכיח לנזיר שאף על פי שלא עשה בו אכילת מצוה כיין מצוה נעשה בו יין מצוה כיין רשות, ועוד קל וחומר מה אם עובד שלא עשה בו פסולת האוכל כאוכל [אכילה כשתיה] ואכילת ענבים כשתית יין, עשה בו יין מצוה כיין רשות, נזיר שעשה בו פסולת האוכל כאוכל אכילה כשתיה ואכילת ענבים כשתית יין אינו דין שנעשה בו יין מצוה כיין רשות, לא אם אמרת בעובד שענש בו מיתה לפיכך עשה בו יין מצוה כיין רשות, תאמר בנזיר שלא ענש בו מיתה הואיל ולא ענש בו מיתה לא עשה בו יין מצוה כיין רשות, תלמוד לומר מיין ושכר יזיר לעשות יין מצוה כיין רשות, רבי יוסי הגלילי אומר מיין ושכר יזיר למה נאמר, לפי שהוא אומר [צז]ואכלת לפני ה' אלהיך וגו' אף נזיר במשמע ומה אני מקיים מיין ושכר יזיר, בשאר כל היינות חוץ מיין מצוה. או אף ביין מצוה ומה אני מקיים ואכלת לפני ה' אלהיך בשאר כל אדם חוץ מן הנזיר (או אף בנזיר) ת"ל מיין ושכר יזיר לעשות יין מצוה כיין רשות. אבא חנן אומר משום רבי אליעזר למה נאמר מיין ושכר יזיר, שהיה בדין הואיל ואסור בטומאה ואסור ביין, אם למרתי לטומאה שלא עשה בה מת מצוה כמת רשות, אף היין לא נעשה בו יין מצוה כיין רשות, תלמוד לומר מיין ושכר יזיר לעשות יין מצוה כיין רשות. מיין ושכר יזיר והלא יין הוא שכר ושכר הוא יין, אלא (שריבה) [שדברה] תורה שתי לשונות. כיוצא בו אתה אומר שחיטה היא זביחה היא שחיטה, קמיצה היא הרמה הרמה היא קמיצה, עמוקה היא שפלה שפלה היא עמוקה, אות הוא מופת מופת הוא אות, אלא שריבה [שדברה] תורה שתי לשונות, אף כאן אתה אומר מיין ושכר יזיר והלא יין הוא שכר ושכר הוא יין, אלא (שריבה) [שדברה] תורה שתי לשונות. ר' אלעזר [הקפר] אומר יין זה מזוג שכר זה חי, אתה אומר יין זה מזוג שכר זה חי או יין זה חי ושכר זה מזוג, ת"ל [צז]ונסכו (יין) רביעית ההין לכבש וגו' חי אתה מנסך ואי אתה מנסך מזוג, הא אין עליך לומר כלשון אחרון אלא כלשון הראשון יין זה מזוג שכר זה חי. יזיר אין נזירות בכל מקום אלא פרישה, וכן הוא אומר [צח]וינזרו מקדשי בני ישראל ואומר [צט]ואת ענבי נזירך לא תבצור ואומר [ק]וינזרו לבשת ואומר [קא]האבכה בחדש החמישי הנזר הא אין נזירות בכל מקום אלא פרישה. יזיר שומע אני (נד) מסחורותיו ומרפואותיו, ת"ל (מיין ושכר יזיר) [לא ישתה] מותר הוא בסחורתו וברפואתו, חומץ יין וחומץ שכר מגיד שעשה חומץ כיין, שהיה בדין הואיל ועובד אסור בשתית יין [ונזיר אסור בשתית יין] אם למרתי לעובד שלא עשה בו חומץ כיין אף נזיר לא נעשה בו חומץ כיין, ועוד ק"ו ומה אם עובד ענש בו מיתה לא עשה בו חומץ כיין, נזיר שלא ענש בו מיתה אינו דין שלא נעשה בו חומץ כיין, תלמוד לומר וחומץ יין חומץ שכר וגו' מגיד שעשה בו חומץ כיין, וכשם שעשה בו יין מצוה כיין רשות, כך עשה בו חומץ מצוה כחומץ רשות. וכל משרת ענבים לא ישתה וכי מה הניח הכתוב שלא אמרו והלא כבר נאמר מיין ושכר יזיר חומץ יין וחומץ שכר לא ישתה ומה תלמוד לומר וכל משרת ענבים, מגיד שאם שרה ענבים במים [שהן] בנותן טעם. מכאן אתה דן לכל איסורין שבתורה שהן בנותן טעם. ומה אם יוצא מן הגפן שאין איסורו איסור עולם ואין איסורו איסור הנאה ויש לו היתר לאחר איסור, עשה בו טעם כעיקר, שאר איסורין שבתורה שאיסורן איסור עולם ואיסורן איסור הנאה ואין להם היתר לאחר איסור, אינו דין שנעשה בו טעם כעיקר. ענבים למה נאמר, יש לי בדין עד שלא יאמר אם חייב על היוצא מן הפרי לא נתחייב על הפרי עצמו, אלא אם אמרת כן ענשת מן הדין, תלמוד לומר ענבים ללמדך שאין עונשין מן הדין. לחים להביא את הבוסר, או לחים להוציא את היבשים, כשהוא אומר ויבשים הרי יבשים אמורים, הא מה ת"ל לחים להביא את הבוסר. שהיה בדין הואיל וחייב ביין חייב בענבים מה יין פרי גמור אף ענבים פרי גמור, ת"ל לחים להביא את הבוסר. איסי בן (עקיבא) [עקביא] אומר אלו נאמר יבשים הרי כל יבש במשמע, כשהוא אומר לחים ויבשים במה הענין מדבר ביוצא מן הגפן. [קב]אי חומץ יכול אף חומץ של תמד, ת"ל חומץ יין התיר במעורב שאינו בנותן טעם. אין לי אלא חומץ יין, מנין אף המטיל מים לתוך ענבים והבאישו ת"ל משרת. ומנין אף משרת בוסר ת"ל משרת. יכול לא יתן על מוחו ועל מגפתו ולא ירד בתוך הגת, ת"ל לא ישתה משום שתיה הוא עובר ואינו עובר משום כל אלה. יכול שאינו עובר אלא בשתיה, מנין אף באכילה, תלמוד לומר וענבים לא יאכל. לפי שיין בעונש אין *דרוקטי בעונש, ומנין אתה אומר דרוקטי באזהרה, תלמוד לומר וענבים לא יאכל. [קג]הריני נזיר מן החרצנים הרי זה נזיר. מתניתין דלא כרבי שמעון דתניא רבי שמעון אומר אינו חייב עד שיזיר מכולן. ורבנן אמרי אפילו לא נדר אלא בחד מנהון הוי נזיר. מאי טעמא דרבי שמעון דאמר קרא כל אשר יעשה מגפן היין וגו'. ורבנן, אמר קרא מיין ושכר יזיר. ורבי שמעון נמי הכתיב מיין ושכר יזיר, ההוא מיבעי ליה לאסור יין מצוה כיין רשות. יין מצוה מאי היא, קידושא ואבדלתא, הרי מושבע ועומד עליו מהר סיני. אלא כי הא דאמר רבא שבועה שאשתה וחזר ואמר הריני נזיר [אתיא] נזירות חלה על שבועה. ורבנן נמי הא מיבעי ליה [לאסור יין מצוה כיין רשות], אם כן לימא קרא מיין, מאי ושכר, שמעת מינה תרתי. ורבי שמעון היינו טעמא דכתיב שכר לאלופי שכר שכר למקדש דכתיב [קד]יין ושכר אל תשת אתה ובניך אתך בבאכם אל אהל מועד, מה נזיר יין הוא דליתסר אבל שאר משכרין לא אף גבי מקדש יין הוא דליתסר אבל שאר משכרין לא. ולאפוקי מדר' יהודה דאמר אכל דבלה קעילת ושתה דבש וחלב ונכנס למקדש חייב. ואי בעית אימא רבי שמעון לית ליה איסור חל על איסור, דתניא רבי שמעון אומר האוכל נבלה ביום הכפורים פטור, ולרבנן נמי הכתיב מכל אשר יעשה מגפן היין. אמרי לך התם למד על איסורי נזיר שמצטרפין זה עם זה. ורבי שמעון לית ליה צירוף דתניא [רבי שמעון אומר] כל שהוא למכות לא אמרו כזית אלא לענין קרבן. יין הותר מכללו ק"ו מטומאה ומה טומאה שהיא סותרת הותרה מכללה יין שאינו סותר אינו דין שיותר, אמר קרא מיין ושכר יזיר לאסור יין מצוה כיין רשות. [קה]אמר רבי אבהו אמר רבי יוחנן כל איסורין שבתורה אין היתר מצטרף לאיסור חוץ מאיסורי נזיר שהרי אמרה תורה משרת (וכל משרת). זעירי אמר אף שאור [בבל תקטירו] כמאן כרבי אליעזר דדריש כל. אי הכי לענין חמץ בפסח נמי. אין הכי נמי אלא לאפוקי מדאביי דאמר יש הקטרה בפחות מכזית קמ"ל אין הקטרה פחות מכזית. [קו]אמר אביי ממאי דהאי משרת להיתר מצטרף לאיסור הוא דאתא, דילמא ליתן טעם כעיקר [הוא דאתא] ואפילו שרה פתו ביין ויש בה טעם יין חייב, ומכאן אתה דן לכל איסורין שבתורה ומה נזיר שאין איסורו איסור עולם ואין איסורו איסור הנאה ויש היתר לאיסורו עשה בו טעם כעיקר, כלאי הכרם שאיסורן איסור עולם ואיסורן איסור הנאה ואין היתר לאיסורן עאכ"ו, אמר ליה ההוא מדרבנן לרבי אבהו כי קאמר לרבי עקיבא דאמר אפי' שרה פתו ביין ויש בו כדי לצרף מפת ומיין כזית חייב. ורבי עקיבא ליתן טעם כעיקר מנא ליה נפקא ליה מגעולי נכרים דאמר רחמנא [קז]כל דבר אשר יבא באש למימרא דאסירי [געולי נכרים לאו טעמא בעלמא הוא ואסור, ה"נ לא שנא], ורבנן התם חדוש הוא דהא בכל התורה כולה נותן טעם לפגם מותר וגבי געולי נכרים אסור, ורבי עקיבא לא נצרכה אלא לקדרה בת יומא. [קח]אמר רבי אבהו אמר רבי אלעזר כל רביעיות שבתורה אין היתר מצטרף לאיסור חוץ מרביעית שבנזיר שהרי אמרה תורה משרת (וכל משרת). מאי איכא בין רבי יוחנן לרבי אלעזר, רבי יוחנן אומר אפילו אוכלין ורבי אלעזר אומר משקין אין מידי אחרינא לא. אמר רבי אלעזר עשר רביעיות הן (כתוב ברמז תקכ"ט). [קט]אלא הא דתניא מכל אשר יעשה מגפן היין וגו', לימד על איסורי נזיר שמצטרף זה עם זה לרבי עקיבא השתא איסור והיתר מצטרף איסור ואיסור מבעיא, איסור והיתר מצטרף בבת אחת, איסור ואיסור בזה אחר זה. אמר ליה רב אחא בריה (דרבא) [דרב אויא] לרב אשי מדרבנן נשמע לרבי עקיבא מי לא אמרי רבנן משרת ליתן טעם כעיקר ומכאן אתה דן לכל התורה כולה, לרבי עקיבא נמי משרת להיתר מצטרף לאיסור [לימא] מכאן אתה דן לכל התורה כולה, אמר ליה משום דהוי נזיר וחטאת שני כתובין הבאין כאחד ואין מלמדין. נזיר הא דאמרינן, חטאת דכתיב [קי]כל אשר יגע בבשרה יקדש יכול אף על פי שלא בלע, תלמוד לומר בבשרה עד שיבלע בבשרה,

יקדש

ממ"ק ובמ"ק צו דברים יג: צז במדבר כח: צח ויקרא כב: צט שם כה: ק הושע ט: קא זכריה ז: קב ספרי זוטא: *דרוקטי ענבים יבשים נבעטס וליחות בהם מצוי: קג נזיר ג: קד ויקרא י: קה נזיר לה: קו שם לו: קז במדבר לא: קח נזיר לח: קט שם לו: קי ויקרא ו:

זית רענן (נג) אכילת מצוה, לאכול בקדשים: העובד יוכיח, כהן העובד עבודה: פסולת האוכל, חרצנים וזג: ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך תירושך, היינו יין: קמיצה היא הרמה, דכתיב והרים ממנו בקומצו: עמוקה היא שפלה, לענין נגעים: ת"ל ונסכו רביעית ההין, משמע שיהיה רביעית ההין, בלי שום תערובת מים: (נד) מסחורותיו ומרפואותיו, שלא יעשה סחורה ביין ולא יניחנו ע"ג המכה: שאין איסורו איסור עולם, אלא שלשים יום: ויש לו היתר, שאם נשאל לחכם והתיר לו מותר אפילו תוך שלשים: על היוצא מן הפרי, היינו היין: כל יבש, דכל מיני פירות יבשים לא יאכל: תמר, מים שנותנין על השמרים: והבאישו, פי' והחמיצו: על מוחו, לרפואה: מגפתו, מכתו: ולא ירד לתוך הגת, שלא ירחוץ בתוכו:

יקדש להיות כמוה שאם פסולה היא יפסל ואם כשרה היא יאכל כחמור שבה. ורבנן נמי ניהוי שני כתובין הבאין כאחר, מיצרך צריכי. ורבי עקיבא למאי צריכא, א"ל בשלמא אי כתב רחמנא חטאת לא גמר נזיר מינה דחולין מקדשים לא גמרינן, אלא ליכתוב רחמנא בנזיר ותיתי חטאת ותגמור מיניה דהא כל איסורין שבתורה קא גמיר כנזיר. ורבנן א"ל מיצרך צריכי, חטאת היתר מצטרף לאיסור וחולין מקדשים לא גמרינן ומשרת ליתן טעם כעיקר, ומכאן אתה דן לכל התורה כולה. ורבי עקיבא תרוייהו להיתר מצטרף לאיסו־ והוו ליה שני כתובין הבאין כאחר ואין מלמדין. [א]אינו חייב עד שיאכל מן הענבים כזית. משנה ראשונה עד שישתה רביעית יין. ר' עקיבא אומר אפילו שרה פתו ביין ויש בה כדי לצרף כזית חייב. [ב]תנא קמא [לא] מרמי להו לכל איסורי נזיר לשתיה. ורבי עקיבא כיון דכתיב לא יאכל מה אכילה כזית אף כל איסורין כזית. ת"ר וענבים לחים ויבשים לא יאכל לחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו מכאן אתה דן לכל איסורין שבתורה, מה כאן שהוא מין אחד והן שני שמות וחייב על זה בפני עצמו [ועל זה בפני עצמו] לאתויי חמרא חדתא ועינבי:

[ג]כל ימי נזרו מכל אשר יעשה מגפן היין, בא הכתוב ללמדך שאם אכל כזית מכולן שהוא לוקה את הארבעים מכאן אתה דן לכל איסורין שבתורה, ומה אם היוצא מן הגפן שאין איסורו איסור עולם ואין איסורו איסור הנאה ויש לו היתר לאחר איסורו הרי הן מצטרפין זה עם זה בכזית, שאר איסורין שבתורה שאיסורן איסור עולם ואיסורן איסור הנאה ואין להם היתר לאחר איסורן דין ה"א שיצטרפו זה עם זה בכזית. מכל אשר יעשה מגפן היין שומע אני אף העלין והלולבין במשמע, ת"ל מחרצנים ועד זג. [ד]אמר רבי אבהו אמר רבי אלעזר כל מקום שנאמר לא יאכל לא תאכל לא תאכלו אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע עד שיפרוט לך הכתוב כדרך שפרט לך בנבלה לגר בנתינה ולנכרי במכירה. [ה]והרי נזיר דרחמנא אמר מחרצנים ועד זג לא יאכל ותנן מערבין לנזיר ביין, שאני התם דכתיב נזרו נזר שלו. [ו]אמר אביי אכל חרצן לוקה שתים, אכל זג לוקה שתים. אכל חרצן וזג לוקה שלש. רבא אמר אין לוקין [אלא אחת דאין לוקין] על לאו שבכללות. [ז]אלו הן החרצנים ואלו הן הזגין, חרצנים אלו החיצונים וזגין אלו הפנימיים דברי רבי יהודה. רבי יוסי אומר כדי שלא תטעה כזוג של בהמה החיצון זוג והפנימי ענבל. [ח]אמר רב יוסף כמאן מתרגמינן מפורצנין ועד עיצורין כרבי יוסי. *מיעוט חרצנים שנים וזג אחד דברי (רבי) [ראב"ע]. מחרצנים ועד זג לא יאכל מגיד שלא פטר בה אכילת צער, שהיה בדין ומה אם (נה) יום הכפורים חמור פטר בו אכילת צער, נזיר הקל לא כל שכן שיפטור בו אכילת צער, ת־מוד לומר מחרצנים ועד זג לא יאכל מגיד שלא פטר בו אכילת צער. מחרצנים ועד זג למה נאמר, לפי שה"א אומר מכל אשר יעשה מגפן היין כלל, מיין ושכר יזיר חומץ יין וחומץ שכר פרט, כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט, מה הפרט מפורש פרי ופסולת פרי אף כלל אין לי אלא פרי ופסולת פרי להביא את החרצנים ואת הזגין שהם פרי ופסולת פרי. אי מה הפרט מפורש פרי גמור אף כלל אין לי אלא פרי גמור, אמרת וכי איזה פרי גמור שלא אמרו, הא אין עליך לדון כלשון אחרון אלא כלשון הראשון, מה הפרט מפורש פרי ופסולת פרי אף כלל אין לי אלא פרי ופסולת פרי להביא את החרצנים ואת הזגין שהם [פרי] ופסולת פרי. אם זכיתי מן הדין מה ת"ל מחרצנים ועד זג לא יאכל, ללמדך כלל שמוסף על הפרט אי אתה יכול לדון כעין הפרט להוציאו מן הכלל עד שיפרוט לך הכתוב כדרך שפרט לך בנזיר. כל ימי נזרו לעשות ימים שלאחר ימי נזרו כימים שבתוך נזירותו עד הבאת קרבן. או לא יהא חייב עד שישלים נזירותו, ת"ל ואחר ישתה הנזיר יין אחר כל המעשים דברי רבי אלעזר. כל ימי נדר נזרו הרי הכתוב מוציאו מכלל [היין] ובא ללמד (נו) על התגלחת. כל ימי נדר נזרו נדרו תלוי בנזירותו ולא נזירותו תלויה בנדרו, תער לא יעבור על ראשו לעשות המגלח כמתגלח. [ט]אמר רבי יוחנן משום רבי ישמעאל בשלשה מקומות הלכה עוקבת את המקרא התורה אמרה [י]בעפר והלכה אמרה בכל דבר. התורה אמרה בתער והלכה בכל דבר. התורה אמרה [יא]ספר והלכה בכל דבר. [יב]ת"ר תער אין לי אלא תער תלש מירט ספסף [כל שהוא] מנין, ת"ל קדוש יהיה גדל פרע וגו' דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר תער

אין לי אלא תער, תלש מירט ספסף כל שהוא פטור. והכתיב קדוש יהיה, למימרא דכי גלח בתער קאי עליה בעשה ולא תעשה. תניא אידך [תער] אין לי אלא תער, תלש מירט ספסף כל שהוא מנין, ת"ל לא יעבור על ראשו. ומאחר שסופנו לרבות כל דבר מה ת"ל תער, לפי שלא למדנו לתגלחת האחרונה שהיא בתער. ללמדו ממצורע אי אפשר שאין דנין קל מחמור להחמיר עליו. ר' אומר אינו צריך הרי הוא אומר תער לא יעבור על ראשו עד מלאת. התורה אמרה אחר מלאת לא תהא תגלחת אלא בתער, והא כתיב תער לא יעבור [לעבור עליו] בשני לאוין. א"ר חסדא ללקות באחת לעכב בשתים, לסתור אינו סותר אלא ברוב ראשו ובתער, בתער אין במידי אחרינא לא, והא קתני מנין לרבות כל המעבירין, אלא אימא כעין תער. תנן התם שלשה מגלחין ותגלחתן מצוה, נזיר ומצורע ולוים, וכולם שגלחו שלא בתער או ששיירו שתי שערות לא עשה ולא כלום. אמר מר [ג' מגלחין] ותגלחתן מצוה, פשיטא מהו דתימא משום עבורי שער ה"א ואפילו סך [יג]נשא קא משמע לן דלא. קתני וכולן שגלחו שלא בתער בשלמא גבי נזיר כתיב תער לא יעבור על ראשו, וגבי לוים כתיב [יד]והעבירו תער על כל בשרם, אלא מצורע בתער מנלן, וכי תימא [תיתי] מלוים, איכא למיפרך מה ללוים שכן טעונין תנופה בגופן, תאמר במצורע דלא, אלא תיתי מנזיר מה לנזיר שכן קרבנו טעון לחם, תאמר במצורע דלא, אלא מחדא לא אתיא תיתי מתרוייהו דכי פרכת מה ללוים שכן טעונין תנופה בגופן, נזיר יוכיח, מה לנזיר שכן [קרבנו] טעון לחם, לוים יוכיחו, וחזר הדין לא ראי זה כראי זה ולא ראי זה כראי זה, הצד השוה שבהן שהן טעונין תגלחת ותגלחתן בתער, אף אני אביא את המצורע שהוא טעון תגלחת ותגלחתו בתער. א"ל (רב אחא) [רבא] מברניש לרב אשי וליפרוך מה להצד השוה שבהן שכן אין קרבנו בדלות, א"ל רבא בר (שרביא) [משרשיא] לרבא האי תנא מעיקרא אמר ללמדו ממצורע אי אפשר שאין דנין קל מחמור להחמיר עליו והדר אמר ניליף מדינא ומדינא נמי לא יליף. אמר ליה ההוא אליבא דרבנן הא אליבא דרבי אליעזר, [טו]ותגלחת לא נעשה בה מגלח כמתגלח קל וחומר מטומאה, ומה טומאה שהיא סותרת הכל לא עשו בו מטמא כמיטמא, תגלחת שאינה סותרת אלא שלשים יום לא כל שכן שלא נעשה מגלח כמתגלח, אמר קרא תער לא יעבור על ראשו קרי ביה לא יעבור הוא ולא יעבור לאחר. ותגלחת לא תותר מכללו ק"ו מיין, כה יין שאינו סותר ולא הותר מכללו תגלחת שסותרת אינו דין שלא תותר מכללה, אמר רחמנא ראשון ואמר רחמנא זקנו. ותגלחת לא תסתור כלל ק"ו מיין, ומה יין שלא הותר מכללו אינו סותר תגלחת שהותרה מכללה אינו דין שלא תסתור, בעינן גידול שער וליכא. ויין יסתור שלשים יום ק"ו מתגלחת, מה תגלחת שהותרה מכללה סותרת, יין שלא הותר מכללו אינו דין שיסתור, מידי הוא טעמא אלא משום גידול שער גבי יין הא קאים שערו. [טז]עד מלאת הימים אשר יזיר לה', מנין אתה אומר שאם אמר הריני נזיר סתם מגלח יום שלשים ואחד ואם גלח יום שלשים יצא, ת"ל עד מלאת הימים וכבר מלאו ימי נזירותו. (או אפילו אמר הריני נזיר שלשים ואחר ואם גלח ביום שלשים יצא, ת"ל עד מלאת הימים עדיין לא מלאו ימי נזירותו). או אפילו אמר הריני נזיר מאה יום אם גלח יום שלשים ואחד יצא, ת"ל עד מלאת הימים ועדיין לא מלאו. אין לי אלא מי שיש הפסק לנזירותו נזיר עולם מנין, ת"ל כל ימי נזרו קדוש הוא להביא את נזיר עולם. קדוש יהיה זו קדושת שער. או אינו אלא קדושת הגוף כשהוא אומר קדוש הוא לה' הרי קדושת הגוף אמור, הא מה ת"ל קדוש יהיה זו קדושת שער. קדוש יהיה למה נאמר, לפי שהוא אומר וגלח הנזיר פתח אהל מועד, אין לי אלא המגלח כמצותו ששערו (נז) אסור ואוסר, גלחוהו ליסטין מנין, ת"ל קדוש יהיה מ"מ. קדוש יהיה למה נאמר, לפי שהוא אומר גדל פרע שער ראשו אין לי אלא מי שיש לו שער שינהוג בו קדושה את שאין לו שער מנין, ת"ל קדוש יהיה מ"מ. דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר אינו צריך שהרי כבר נאמר כי נזר אלהיו על ראשו בין שיש לו שער בין שאין לו שער, הא מה ת"ל קדוש יהיה, לענין שאמרנו. [יז]סתם נזירות שלשים יום, מנא ה"מ אמר רב מתנא אמר קרא קדוש יהיה, יהי"ה בגימטריא תלתין הוי. בר (קפרא) [פרא] אמר כנגד נזיר נזרו האמור בתורה שלשים חסר אחת. ורב מתנא נמי ניליף מנזיר [נזרו, א"ל] הנהו נזירות לדרשא. מיין ושכר יזיר

מ"מ ובמ"ק א נזיר לד: ב שם לח: ג ספרי: ד פסחים כא: ה שם כג: ו נזיר לח: ז שם לד: ח שם לט: *ספרי: ט סוטה טז: י ויקרא יז: יא דברים כד: יב נזיר לט: יג פי' מין סיכה שמסרה השער: יד במדבר יח: טו נזיר מד: טז ספרי: יז נזיר ה:

זית רענן (נה) יוה"כ שהוא חמור, שהוא בכרת פטור בה אכילת צער כראיתא (יומא צ') האיכל אכילה גסה ביוה"כ פטור: ת"ל מחרצנים וכו', שהם דברים שאין ראויין לאכילה: למה נאמר, כיון דכתיב מכל אשר יעשה מגפן הכל בכלל: שלאחר ימי נדרו, כגון שנזר שלשים יום עד שיביא קרבנו: (נו) על התגלחת, שאף לגלח אסור עד דבאת קרבנותיו: נדרו תלוי בנזירותיו, פירוש שאמר הריני נזיר ע"מ שאשתה יין או שאטמא למתים הרי זה נזיר: נזיר עולם מנין, אם הכביד שערו מקל בתער: (נז) אסור ואוסר, אם ארג משער נזיר בבגד אסור כל הבגד: לענין שאמרנו, סתם נזירות שלשים יום:

הזיר, לאסור יין מצוה כיין רשות. נדר נזיר מלמד שנזירות חל על נזירות. ובר (קפרא) [פרא] אמר לך ליכא חד מנהון דלאו לדרשא [אלא] מדההוא למנינא כולהו נמי למנינא. תנן התם סתם נזירות שלשים יום. בשלמא לרב מתנא ניחא, אלא לבר (קפרא) [פרא] קשיא, אמר לך אידי דאיכא יום (קמא) תלתין (יומי) דמגלח ומייתי קרבן דהוה ליה כפרה משום הכי תנא שלשים. [יט]המקדש בשער נזיר אינה מקודשת מנלן, דא"ק קדוש יהיה גדל פרע גידולו יהא קדוש. אי מה קודש תופס דמיו ויוצא להולין אף שער נזיר נמי, מי קרינן קודש קדוש קרינן. [יט]אמר שמואל כל היושב בתענית נקרא חוטא שנאמר וכפר עליו מאשר חטא על הנפש, וכי באיזה נפש חטא, אלא לפי שציער עצמו מן היין, והלא דברים ק"ו, ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא (קדוש) [חוטא] המצער עצמו מכל דבר עאכ"ו. [ר' אלעזר אומר נקרא קדוש שנא' קדוש יהיה גדל פרע שער ראשו, ומה זה שלא ציער עצמו אלא מדבר אחד נקרא קדוש המצער עצמו מכל דבר על אחת כמה וכמה]. ושמואל נמי הא איקרי קדוש, ההוא (דמדכי נפשיה) [אגידול פרע קאי]. ולר' אלעזר נמי הא איקרי חוטא, ההוא דמסאב נפשיה. ומי אמר ר' אלעזר הכי, והאמר ר' אלעזר לעולם יראה אדם עצמו כאלו קדוש שרוי בתוך מעיו שנאמר [כ]בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר, לא קשיא הא דמצי לצער נפשיה הא דלא מצי. ריש לקיש אמר נקרא חסיד שנאמר [כא]גומל נפשו איש חסד וגו'. [אמר ר"ל] אין ת"ח רשאי לישב בתענית מפני שממעט במלאכת שמים, בר בי רב דיתיב בתעניתא כלבא ליכול לשירותיה. [כב]הרי עלי לשלח פרע הרי זה נזיר. וממאי דהאי שילוח ריבויא הוא, דכתיב [כג]שלחיך פרדס רמונים, אימא מידי דעבורי כדכתיב [כד]ושולח מים על פני חוצות. תנא פרע פרע יליף, כתיב הכא קדוש יהיה גדל פרע וכתיב התם [כה]ופרע לא ישלחו. ואיבעית אימא האי ושולח מים נמי ריבויא הוא כדמשקין ליה מיא לפירא ורבי. [כו]הריני נזיר מאה יום אם נטמא יום מאה סותר את הכל. ר' אליעזר אומר אינו סותר אלא שלשים יום, דא"ק זאת תורת הנזיר ביום מלאת, התורה אמרה נטמא ביום מלאת תן לו תורת נזיר. לימא כתנאי עד מלאת הימים, שומע אני מיעוט ימים שנים, ת"ל קדוש יהיה גדל פרע, אין גידול שער פחות משלשים יום דברי רבי יאשיה. רבי [יונתן] אומר אינו צריך [הרי הוא אומר] עד מלאת הימים איזו הן ימים שצריכים למלאות הוי אומר שלשים. מאי לאו רב מתנא דאמר כרבי יאשיה ובר (קפרא) [פרא] דאמר כרבי [יונתן] אמר לך רב מתנא כ"ע שלשים בעינן והכא בעד ועד בכלל פליגי. ר' יאשיה סבר עד ולא עד בכלל ור' [יונתן] סבר עד ועד בכלל. אמר מר איזו הן ימים שצריכין למלאות הוי אומר שלשים, ואימא שבת, שבת מי איכא חסירותא. ואימא שנה, שנה מי מנינן ליומי והכתיב לחדשי השנה, חדשים אתה מונה לשנה ולא ימים לשנה. (נז) [כז]גדל פרע שער ראשו למה נאמר, לפי שהוא אומר [כח]והיה ביום השביעי יגלח את כל שערו אף הנזיר במשמע, הא מה אני מקיים גדל פרע שער ראשו בשאר כל הנזירים חוץ מן המנוגע. או אפילו מנוגע ומה אני מקיים יגלח את כל שערו בשאר כל המנוגעים הוץ מן הנזיר. או אף הנזיר, הלמוד לומר (יגלח אפילו נזיר) גדל פרע שער ראשו (למה נאמר, לפי שהוא אומר [כט]והצרוע אשר בו הנגע בגדיו יהיו פרומים) [מכאן אתה למד למצורע שנאמר בו] וראשו יהיה פרוע. פרוע יגדל שער, או אינו אלא פרוע כמשמעו, הרי אתה דן, נאמר כאן פרוע ונאמר להלן פרוע, מה פרוע האמור להלן גידול שער, אף פרוע האמור כאן גידול שער. כל ימי נזרו, לעשות (כל) ימים שלאחר נזירותו כימים שבתוך נזירותו עד הבאת קרבנותיו. או לא יהא חייב עד שישלים נזירותו, הרי אתה דן הואיל ואסור ביין ואסור בתגלחת, אם למדתי ליין שעשה ימים שלאחר נזירותו כימים שבתוך נזירותו עד הבאת קרבנות, אף תגלחת נעשה בה ימים שלאחר נזירותו כימים שבתוך נזירותו עד הבאת קרבן. ועוד ק"ו ומה היין שאינו (מותר) [סותר] עשה בו ימים שלאחר נזירותו כימים שבתוך נזירותו עד הבאת קרבן. תגלחת שמותרת אינו דין שנעשה בה ימים שלאחר נזירותו כימים שבתוך נזירותו עד הבאת קרבן. לא אם אמרת ביין שלא הותר מכללו, לפיכך עשה בו ימים שלאחר נזירותו כימים שבתוך נזירותו עד הבאת קרבן, תאמר בתגלחת שהותרה מכללה, לפיכך לא נעשה בה ימים שלאחר נזירותו כימים שבתוך נזירותו עד הבאת קרבן. הרי טומאה תוכיח שהותרה מכללה ועשה בה ימים שלאחר נזירותו כימים שבתוך נזירותו עד הבאת קרבן, והיא תוכיח

לתגלחת שאע"פ שהותרה מכללה נעשה בה ימים שלאחר נזירותו כימים שבתוך נזירותו עד הבאת קרבן. לא אם אמרת בטומאה שהיא סותרת את הכל לפיכך עשה בה ימים שלאחר מלאת כימים שבתוך מלאת עד הבאת קרבן, תאמר בתגלחת שאינה סותרת את הכל לפיכך לא נעשה בה ימים שלאחר מלאת כימים שבתוך מלאת עד הבאת קרבן. לא זכיתי מן הדין, ת"ל ואחר ישתה הנזיר יין, וכי הנזיר שותה יין, אלא מופנה להן להקיש גזרה שוה, נאמר כאן נזיר ונאמר להלן נזיר, מה נזיר האמור להלן עשה בו ימים שלאחר נזירותו כימים שבתוך נזירותו עד הבאת קרבן, אף נזיר האמור כאן עשה ימים שלאחר נזירותו כימים שבתוך נזירותו עד הבאת קרבן: גדל פרע שער ראשו למה נאמר, לפי שהוא אומר עד מלאת הימים שאם אמר הריני נזיר סתם קורא אני עליו עד מלאת הימים, שומע אני מיעוט ימים שנים, ת"ל גדל פרע שער ראשו. כמה הוא גידול פרע אין פחות משלשים יום, אבל מחדש ולמעלה (או) [אף] חדש ויום אחד או חדש ושני ימים: [ל]כל ימי הזירו לה' על נפש מת לא יבא, שומע אני אפילו נפש בהמה במשמע כענין שנאמר [לא]ומכה נפש בהמה, ת"ל על נפש מת בנפש אדם הכתוב מדבר. רבי ישמעאל אומר אינו צריך, הרי הוא אומר לא יבא בנפש אדם המטמא בביאה הכתוב מדבר: לאביו ולאמו אינו מטמא אבל מטמא הוא למת מצוה. עד (שיאמר) [שלא יאמר] יש לי בדין, ומה כהן גדול שקדושתו קדושת עולם מטמא למת מצוה, נזיר שאין קדושתו קדושת עולם אינו דין שהוא מטמא למת מצוה. לא אם אמרת בכהן גה"ל שכן אינו מביא קרבן על טומאתו, תאמר בנזיר שמביא קרבן על טומאתו. ת"ל לאביו ולאמו לאחיו ולאחותו לא יטמא אבל יטמא למת מצוה. או לאביו ולאמו לא יטמא אבל מטמא לשאר מתים, אמרת ק"ו ומה כהן הדיוט שמטמא לקרובים אינו מטמא לשאר מתים, נזיר שאינו מטמא לקרובים אינו דין שלא יטמא לשאר מתים. הא מה ת"ל לאביו ולאמו, לאביו [ולאמו הוא] דאינו מטמא אבל מטמא הוא למת מצוה. הא עד (שיאמר) [שלא יאמר] יש לי בדין, נאמרו כללות בכהן גדול ונאמרו כללות בנזיר, מה כללות האמורות בכהן גדול לאביו ולאמו אינו מטמא אבל מטמא למת מצוה, אף כללות האמורות בנזיר לאביו ולאמו אינו מטמא אבל מטמא למת מצוה. או כלך לדרך זו נאמרו כללות בכהן הדיוט ונאמרו כללות בנזיר, מה כללות האמורות בכהן הדיוט מטמא לאביו, אף כללות האמורות בנזיר מטמא לאביו, ת"ל לאביו ולאמו לא יטמא [הא למת מצוה מטמא]. הא מיבעי ליה לומר שאינו מטמא לאביו ממש אלא לאביו [לומר] שלא יטמא לאביו, ולאחיו לא יטמא אבל מטמא למת מצוה. ולאמו לג"ש לכדרבי, ולאחותו לכדתניא הרי שהיה הולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו [ושמע שמת לו מת] יכול יטמא אמרת לא יטמא, יכול לא יטמא למת מצוה, ת"ל ולאחותו, לאחותו לא מטמא אבל מטמא למת מצוה. ר"ע אומר נפשות אלו הרחוקים, מת אלו הקרובים. לאביו ולאמו, לאביו ולאמו אינו מטמא אבל מטמא למת מצוה. ולאחיו שאם היה כהן גדול והוא נזיר לאחיו אינו מטמא אבל מטמא למת מצוה. ולאחותו לכדתניא וכו'. ולרבי עקיבא גזרה שוה דרבי מנא ליה [אמר לך] כיון דאמרינן שאם היה כהן גדול ונזיר לאחיו אינו מטמא אבל מטמא למת מצוה, מה לי כהן גדול לחודיה מה לי נזיר [וכ"ג]. ולר' ישמעאל כהן גדול והוא נזיר מנא ליה, כיון דשרי רחמנא חד לאו לגבי מת מצוה, מה לי חד לאו מה לי תרי לאוין. אחותו למה לי, סד"א כי שרא למת מצוה נזיר וכהן גדול דלאו הוא, אבל מילה ופסח דכרת לא יטמא למת מצוה קמ"ל. ולר' עקיבא מכדי לא שנא כהן גדול לחודיה ולא שנא כהן גדול ונזיר נפקא ליה מולאחותו לאביו ולאמו למה לי, צריכא דאי (איתמר) [כתב] אביו הוה אמינא היינו טעמא דלא מטמא משום דחזקה בעלמא הוא, אבל אמו דודאי ילידתיה אימא ליטמא לה, ואי כתב רחמנא אמו הוה אמינא אמו הוא דלא מטמא לה דלא אזיל זרעה בתרה אבל אביו כיון דאמר מר [לב]למשפחותם לבית אבותם אימא ליטמא לה קמ"ל דלא. [לג]איתמר אמר רבה אמר רב הונא מקרא מלא דבר הכתוב לא יטמא, כשהוא אומר על נפש מת לא יבא, להזהירו על הטומאה ולהזהירו על הביאה, אבל טומאה וטומאה לא. ורב יוסף אמר אפילו טומאה וטומאה, דאמר רב הונא נזיר שהיה עומד בבית הקברות והושיטו לו מתו ומת אחר ונגע בו חייב. איתיביה אביי (נזיר) [כהן] שהיה מת מונה על כתפו והושיטו [לו מתו ומת אחר ונגע בו] יכול יהא חייב, ת"ל [*]לא יטמא בעל בעמיו להחלו, מי שאינו מהולל

מט"ק ובמ"ן יח קידושין נז: יט תענית יא: כ הושע יא: כא משלי יא: כב נזיר ג: כג שיר השירים ד': כד איוב ה: כה ויקרא מד: כו נזיר ו: כז כפרי: כח ויקרא יד: כט שם יג: ל כפרי, נזיר מח: לא ויקרא כד: לב במדבר א: לג נזיר מב: *ויקרא כא:

ות רענן (נז) גדל פרע וכו' למה נאמר, כיון דכתיב תער לא יעבר על ראשו: והיה ביום השביעי וגו', במצורע כתיב: פרוע במשמעו, שיהיה בגילוי ראש: להלן פרוע, גבי נזיר דהוא מופנה: לעשות ימים שלאחר נזירותו, פי' שאף בתגלחת אסור עד שיביא קרבנותיו: בתגלחת שהותרה מכללו, בתגלחת במצורע: שהותרה מכללה, לטמא למת מצוה: שאינה סותרת את הכל, אלא שלשים יום: להלן נזיר, ואחר ישתה הנזיר יין ואע"ג דהכא כתיב נזרו והתם כתיב הנזיר: ימים ב', שיהא נזיר ב' ימים:

מחולל יצא זה שהוא מחולל ועומד. א"ל ותיקשי לך מתניתין דתנן היה מטמא למתים [כל היום אינו חייב אלא אחת] אמרו ליה אל תטמא אל תטמא חייב על כל אחת ואחת, ואמאי הא מיטמא וקאים, לא קשיא כאן בחיבורין כאן שלא בחיבורין, וטומאה בחיבורין דאורייתא והא אמר רבי ינאי לא אמרו טומאה בחיבורין אלא לענין תרומה וקדשים אבל לנזיר ועושה פסח לא, ואי אמרת דאורייתא מאי שנא, כאן בחיבורי אדם באדם כאן בחיבורי אדם במת. [לז]תניא ר"ע אומר נפש אלו קרובים וכו' ולאחותו מה תלמוד לומר הרי שהיה הולך לשחוט את פסחו וכו' ת"ל ולאחותו, לאחותו הוא דאינו מטמא הא למת מצוה מטמא. אמאי לימא אין חכמה ואין עצה ואין תבונה לנגד ה' כל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב, שאני הכא דכתיב ולאחותו. ונגמור מינה, שב ואל תעשה שאני. [לח]טומאה לא הותר מכללה ק"ו מיין, ומה יין שאינו כותר לא הותר מכללו, טומאה שסותרת אינו דין שלא תותר מכללה, ת"ל לאביו ולאמו לא יטמא אבל יטמא למת מצוה. [לז]לאביו ולאמו לאחיו ולאחותו אבל לבנו ולבתו לא נאמר (נט) (שאין) [שאף] הקטנים (נוזרין) [ניזורין]. לא יטמא להם במותם, במותם לא יטמא אבל מטמא לנגען ולזובן. במותם אינו מטמא אבל עומד בהספד ובשורה. כי נזר אלהיו בין שיש לו [שער] ובין שאין לו [שער] דברי רבי יונתן: כל ימי נזרו קדוש הוא לה' למה נאמר. לפי שהוא אומר עד מלאת הימים אשר יזיר לה' אין לי אלא מי שיש לו הפסק לנזירותו נזיר עולם מנין, ת"ל כל ימי נזרו להביא נזיר עולם. קדוש הוא לה' (יהיה) זו קדושת הגוף. או אינו אלא קדושת שער, כשהוא אומר קדוש יהיה הרי קדושת שער אמור הא מה ת"ל קדוש הוא לה' זו קדושת הגוף. [ל]מי שנזר בארץ טמאה ובא לו לארץ טהורה יכול יגלח וישלח פ"ע שני, ת"ל קדוש יהיה גדל פרע. יאמר מת ומה ת"ל נפש להביא (ס) את הדם. יכול יטמא הוא על מת מצוה [בחול ולא יטמא על מת מצוה] ברגל, ת"ל לאמו לא יטמא אבל מטמא הוא למת מצוה ברגל. יכול יטמא הוא על מת מצוה [בקרובים ולא יטמא על מת מצוה] ברחוקים ת"ל לאחיו לא יטמא ומטמא על מת מצוה ברחוקים. יכול יטמא על מת מצוה בקרובים ברגל אבל לא יטמא על מת מצוה ברחוקים ברגל ת"ל ולאחותו לא יטמא ומטמא הוא על מת מצוה ברחוקים ברגל. לאביו ולאמו לאחיו ולאחותו לא יטמא להם, פרט לנוגע בשפיר. במותם ריבה ד"א שיטמא כמת שלם. ואת מה אני מרבה השדרה והגולגולת וחצי לוג דם וחצי קב עצמות ואבר מן המת ואבר מן החי שיש עליו בשר כראוי. כי נזר אלהיו על ראשו מגיד שהנזירות בראש:

[לח]וכי ימות מת עליו בפתע פתאום. פתע זה שוגג, וכן הוא אומר [לט]ואם בפתע בלא איבה הדפו. פתאום זה אונס, וכן הוא אומר [מ]ויאמר ה' פתאום אל משה. תניא אידך פתאום זה מזיד וכן הוא אומר [מא]ערום ראה רעה ונסתר ופתיים עברו ונענשו. ונכתוב קרא פתאום דמשמע שוגג ומשמע מזיד ומשמע אונס. משמע אונס ומזיד כדאמרינן ומשמע נמי שוגג דכתיב [מב]פתי יאמין לכל דבר וערום יבין לאשורו ולא נכתוב קרא פתע, אי כתב רחמנא פתאום אע"ג דמשמע שוגג ומשמע מזיד הוה אמינא כי מייתי קרבן בשוגג מידי דהוה אתורה כולה אבל אונס ומזיד אימא לא, להכי כתב רחמנא פתע דשוגג הוא לגלויי עליה דפתאום דאונס ומזיד הוא דאפילו הכי חייב רחמנא: [מג]וכי ימות מת עליו (סא) להוציא את הספק. שהיה בדין ומה אם במקום שלא עשה אונס כרצון עשה ספק כודאי, כאן שעשה אונס כרצון אינו דין שנעשה ספק כודאי, ת"ל וכי ימות מת עליו להוציא את הספק. בפתע (פתאום) להביא את האונס. שהיה בדין ומה אם במקום שעשה ספק כודאי לא עשה אונס כרצון, כאן שלא עשה ספק כודאי אינו דין שלא נעשה אונס כרצון, ת"ל בפתע להביא את האונס. פתאום להביא את השוגג והדין נותן ומה אם במקום שלא חייב את המזיד חייב את השוגג, כאן שחייב את המזיד אינו דין שנחייב את השוגג. ומנין שחייב את המזיד אמרת ק"ו ומה שבועת *(העדות) שלא חייב את השוגג חייב את המזיד, כאן שחייב את השוגג אינו דין שנחייב את המזיד. לא אם אמרת בשבועת *(העדות) שאינו לוקה תאמר כאן שלוקה הואיל ולוקה לא יביא קרבן, (סב) ת"ל וכפר עליו מאשר חטא דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר בפתע זה שוגג פתאום זה אונס. [מד]וכי ימות מת לרבות שנפל עליו הבית ועל המת. בפתע פתאום לרבות שמת עליו בפונדקי. [מה]וטמא ראש נזרו בטהור שטמא הכתוב מדבר שהוא טעון העברת שער והבאת צפרין, ולפטור את הנזיר בקבר שאינו טעון העברת שער והבאת צפרין. והלא דברים ק"ו, ומה טהור שנטמא טעון העברת שער והבאת צפרין נזיר בקבר אינו דין שיהא טעון העברת שער והבאת צפרין, ת"ל וטמא ראש נזרו במי שהיה טהור ונטמא הכתוב מדבר. [מו]וטמא ראש יכול שאין הנזיר מגלח אלא כשהוא נוגע במת שלם ובשדרה ובגולגולת ובחצי לוג דם ובחצי קב עצמות ואבר מן החי ואבר מן המת שיש עליהן בשר כראוי, כשהוא אומר טמא ריבה אבר מן המת ואבר מן החי שאין עליהם בשר כראוי טמא. וטמא ריבה כזית מן המת וכזית מן [מז]הנצל ומלא תרווד רקב. נזרו ריבה עצם כשעורה שיטמא במגע ובמשא: [מח]וגלח ראשו. ראשו הוא מגלח ואין מגלח כל שערו, שהיה בדין הואיל ומצורע מגלח ומביא קרבן ונזיר מגלח ומביא קרבן, אם למדת למצורע שמגלח כל שערו אף נזיר יגלח כל שערו. לא אם אמרת במצורע שמגלח (סג) תגלחת שניה [לפיכך יגלח כל שערו] אבל נזיר שאין מגלח תגלחת שניה לא יגלח כל שערו, הרי לוים יוכיחו שאין מגלחין תגלחת שניה ומגלחין את כל שערן והם יוכיחו לנזיר שאף על פי שאין מגלח תגלחת שניה יגלח את כל שערו, ת"ל וגלח ראשו, ראשו הוא מגלח ואין מגלח את כל שערו. ביום טהרתו ביום הזייתו בשביעי. אתה אומר ביום הזאתו בשביעי. או בשמיני, ת"ל בשביעי. או בשביעי ואעפ"י שלא הוזה, ת"ל ביום טהרתו ביום הזייתו בשביעי. אין לי אלא שביעי, שמיני תשיעי ועשירי מנין ת"ל יגלחנו. אין לי אלא ביום בלילה מנין, ת"ל יגלחנו. אין לי אלא תגלחת טומאה תגלחת טהרה מנין, ת"ל יגלחנו, מכאן אמרו תגלחת טומאה מגלח ואחר כך מביא, ואם הביא ואחר כך גלח לא יצא. [מט]אמר רב אחא בריה דרב איקא זאת אומרת רובו ככולו דאורייתא מדגלי רחמנא גבי נזיר ביום השביעי יגלחנו הכא הוא [דעד] דאיכא כולו הא בעלמא רובו ככולו. [נ]תגלחת הטומאה כיצד, היה מזה בג' ובשביעי ומגלח בשביעי ומביא קרבנותיו בשמיני ואם גלח בשמיני מביא קרבנותיו בו ביום דברי רבי עקיבא. אמר ליה רבי טרפון מה בין זה למצורע אמר ליה שזה טהרתו תלויה (ברמים) [בימיו] ומצורע טהרתו תלויה בתגלחתו ואינו מביא קרבנותיו אלא אם כן היה מעריב שמשו: [נא]וביום השמיני להוציא את השביעי, או אינו אלא להוציא את התשיעי, אמרת ק"ו הוא אם (סד) הסמוך לאסור מותר הסמוך למותר לא יהא מותר. והרי זמן אכילת פסח יוכיח שהסמוך לאסור מותר והסמוך למותר אסור, אף אתה אל התמה ע"ז שאע"פ שהסמוך לאסור מותר והסמוך למותר יהא אסור. לא זכיתי אדיננו מן הקרבין, קבע זמן לקרבין [וקבע זמן למקריבין] מה זמן שנאמר לקרבין הכשיר בו שמיני ומשמיני והלאה אף זמן שנאמר במקריבין הכשיר בו שמיני ומשמיני והלאה. ועוד ק"ו ומה זמן שנאמר בקרבין שריבה [בהן] הכתוב את הפסולים הכשיר בו שמיני ומשמיני והלאה. זמן שנאמר במקריבים (שמיעט) [שלא רבה] הכתוב את הפסולים אינו דין שנכשיר בו (שמיני) משמיני והלאה. לא אם אמרת בזמן שנאמר בקרבין שנוהג בכל הקרבין, לפיכך הכשיר בו שמיני ומשמיני והלאה, תאמר בזמן שנאמר במקריבין שאין נוהג בכל המקריבין לפיכך לא נכשיר בו שמיני ומשמיני והלאה. לא זכיתי מן הדין (ת"ל שמיני) [אלמוד ג"ש] נאמר כאן שמיני ונאמר להלן שמיני מה שמיני האמור להלן הכשיר בו שמיני ומשמיני והלאה אף שמיני האמור כאן הכשיר בו שמיני

ממ"ק ובמ"ק לד זבחים ק, מכות כ: לה נזיר מד: לו ספרי: לז ספרי זוטא: לח כריתות ט: לט במדבר לה: מ סס יב: מא משלי כב: מב סס יד: מג ספרי: *בספרי הפקדון וכן סגי: מד ספרי זוטא: מה ספרי, נזיר יח: מו ספרי זוטא: מז פי' בשר המת שנקרש: מח ספרי: מט נזיר מב: נ סס מד: נא ספרי:

זית רענן (נט) שאין קטנים נוזרין, כ"ה בספרי, שאף הקטנים ניזורין כצ"ל, פי' שאביו מצי להדיר בנו בנזיר וכן מופלא הסמוך לאיש מצי להדיר עצמו בנזיר ואותן אין להם בנים שאין הקטן מוליד: בין שאין לו שער, על ראשו: קדושת הגוף, מליטמא למתים, רש"י: ת"ל גדל פרע, פי' שא"צ לגלח עד שיניח לגדל שערו עוד שלשים יום: (ס) את הדם, פי' רביעית דם: בשפיר, מלא דם: שיטמא כמת שלם כצ"ל: שהנזירות בראש, שביום טהרתו א"צ לגלח רק ראשו: (סא) להוציא את הספק, טומאת התהום כגון שנטמא ולא נודע לשום אדם ואח"כ נודע, ומיהו בסוף נזיר מסיק טומאת התהום הלכתא גמירי לה וקרא אסמכתא בעלמא הוא: לא עשה אונס כרצון, גבי סוטה דאם נאנסה מותרת לבעלה: שלא חייב את המזיד, כגון אם אכל חלב במזיד אינו חייב קרבן: שלא חייב את השוגג, אם שכח לגמרי העדות ונשבע שאינו יודע דפטור מקרבן דהוי בטו אנוס ואפ"ה חייב במזיד כאן שחייב אפילו באונס כ"ש שחייב במזיד: שאינו לוקה, דא"א להתרות בו דשמא אינו זוכר העדות: (סב) ת"ל וכפר עליו מאשר חטא, וחטא היינו שוגג א"כ פתאום ל"ל אלא פתאום זה מזיד ועל זה קאי ר' יונתן ואמר פתאום זה אונס: בפונדק, ולא ידע שיש שם חולה: (סג) תגלחת שניה, שמגלח שני פעמים: לוים יוכיחו, שהוצרכו לתגלחת: מכאן אמרו, כיון שצריך לגלח בשביעי ומביא קרבנותיו בשמיני: (סד) הסמוך לאיסור, שמיני שהוא סמוך לז' ימים שהוא אסור להביא קרבן ואפ"ה מותר להביא קרבן, שמיני שהוא סמוך למיתר לכ"ש: אכילת פסח, שבע"פ אסור לאכלו ובלילה שהוא סמוך לאיסור מותר לאכלו וביום ט"ו שהוא סמוך למותר אסור לאכלו: קבע זמן לקרבין וקבע זמן למקריבין וכו', פי' לקרבין, קבע זמן מיום השמיני והלאה, ולאדם המקריב קבע ג"כ זמן גבי נזיר טמא ביום השמיני: שריבה הכתוב את הפסולים, דרובע ונרבע ודומה הן פסולין בבהמה: שאין נוהגים בכל, רק בנזיר טמא:

שמיני ומשמיני והלאה: שתי תורים או שני בני יונה מכאן אמרו (כד) אין מביאין תורין כנגד בני יונה ולא בני יונה כנגד תורים. אל הכהן אל פתח אהל מועד מלמד שהוא חייב בטיפול הבאתם עד שיביאם אל פתח אהל מועד. [נא]היה רבי שמעון בן נחוניא אומר משום רבי שמעון הואיל ונאמר הבאת קרבן ביחיד והבאת קרבן בציבור מה למד בציבור אם עבר יומו עבר קרבנו יכול אף ביחיד אם עבר יומו עבר קרבנו, אמרת ביום השביעי וביום השמיני ריבה תשיעי ועשירי: [נב]ועשה הכהן אחד לחטאת ואחד לעולה, אין לי אלא (כה) הפרשה בכהן הפרשה בבעלים מנין, אמרת ק"ו ומה אם מי שאינו רשאי בהקדשתו רשאי בהפרשתו, מי שרשאי בהקדשתו אינו דין שיהא רשאי בהפרשתו. וכן הוא אומר ביולדת [נג]ולקחה שתי תורים או שני בני יונה נמצינו למדין הפרשה בכהן והפרשה בבעלים, נמצינו למדין קן סתומה וקן מפורשת. [נד]אמר רב חסדא אין הקינין מתפרשות אלא או בלקיחת בעלים או בעשית כהן, אמר קרא ולקח ועשה או בלקיחה או בעשיה:

[נה]וכפר עליו מאשר חטא וגו'. תניא רבי יהודה אומר חסידים הראשונים היו מתאוים להביא קרבן חטאת, לפי שאין הקב"ה מביא תקלה על ידם, מה היו עושין עומדין ומתנדבין נזירות [למקום] כדי שיתחייבו חטאת למקום. אמר רבי שמעון (ח"ו שהצדיקים מתנדבין נזירות כדי שיתחייבו קרבן למקום) לא נדרו בנזיר אלא הרוצה להביא עולה מתנדב ומביא, שלמים מתנדב ומביא, תודה וארבעה מיני לחמה [מתנדב ומביא] אבל בנזירות לא התנדבו כדי שלא יקראו חוטאין שנאמר וכפר עליו מאשר חטא על הנפש. אמר אביי שמעון הצדיק ורבי שמעון ורבי אלעזר הקפר כולן בשיטה אחת הן דנזיר חוטא הוי. שמעון הצדיק ורבי שמעון הא דאמרן, רבי אלעזר [הקפר] דתניא רבי אלעזר הקפר אומר וכפר עליו מאשר חטא על הנפש וכי באיזה נפש חטא וכו' (כדכתוב לעיל). *רבי ישמעאל אומר בנזיר טמא הכתוב מדבר שנאמר וכפר עליו מאשר חטא על הנפש שנטמא למתים: וקדש את ראשו ביום ההוא והזיר לה' את ימי נזרו. נמצינו למדין שמתחיל למנות מיום שגלח. [נו]וקדש את ראשו ביום ההוא ביום הבאת קרבנותיו דברי רבי. רבי יוסי ברבי יהודה אומר ביום תגלחתו. מאי טעמא דרבי דכתיב וכפר עליו מאשר חטא על הנפש [והדר וקדש את ראשו]. רבי יוסי ברבי יהודה אומר לימא קרא וקדש את ראשו, ביום ההוא למה לי, אם אינו ענין לשמיני תנהו ענין לשביעי. ורבי נמי הכתיב ביום ההוא, אמר לך [ההוא] להכי הוא דאתא לומר לך אעפ"י שלא הביא קרבנותיו ונטמא בשביעי וחזר ונטמא בשביני אינו מביא אלא קרבן אחד, נטמא בשמיני וחזר ונטמא בשמיני מביא קרבן על כל אחד ואחד ומתחיל ומונה מיד דברי רבי אליעזר, וחכמים אומרים קרבן אחד על הכל עד שיביא אשמו, הביא אשמו ונטמא [הביא אשמו ונטמא] חייב קרבן על כל אחד ואחד עד שיביא חטאתו, הביא חטאתו ונטמא [הביא חטאתו ונטמא] מביא קרבן על כל אחת ואחת, הביא חטאתו ולא הביא אשמו מונה דברי ר' ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה שאומר כשם שחטאתו מעכבת כך אשמו מעכב. בשלמא לרבי אליעזר אמר קרא וקדש את ראשו ביום ההוא אע"פ שלא הביא קרבנותיו. ולרבנן ההוא אע"פ שלא הביא אשמו. אלא לרבי ישמעאל ההוא למה לי, אמר לך ההוא אף אעפ"י שלא הביא עולתו. ורבנן עולה לא בעיא מיעוטא דורון בעלמא הוא, מ"ט דרבנן דתניא והזיר לה' את ימי נזרו מה ת"ל, לפי שמצינו שכל אשמות שבתורה מעכבין יכול אף זה מעכב, ת"ל והזיר [והביא] אעפ"י שלא הביא הזיר, רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה אומר והזיר והביא אימתי הזיר בזמן שהביא. שנה האמורה בקדשים מעת לעת דאמר קרא [נז]כבש בן שנתו שנתו שלו ולא שנת מנין עולם (כתוב ברמז תקמ"ה). [נח]תנו רבנן והימים הראשונים יפלו הריני נזיר מאה יום ונטמא בתחלת מאה יכול יהא סותר, ת"ל והימים הראשונים יפלו עד שיהא לו ימים ראשונים וזה אין לו ימים ראשונים. נטמא בסוף מאה יכול יהא סותר, ת"ל והימים הראשונים יפלו מכלל דאיכא אחרונים וזה אין לו אחרונים. נטמא ביום מאה חסר אחת יכול לא יהא סותר, ת"ל והימים הראשונים יפלו [מכלל דאיכא אחרונים] וזה יש לו אחרונים וראשונים. ואיצטריך למיכתב ימים ואיצטריך למיכתב יפלו, דאי כתב רחמנא ימים ולא כתב יפלו הוה אמינא עד דנפיק (תרי ועלין תלת) חד ועיילין תרי כתב רחמנא יפלו. ואי כתב רחמנא יפלו ולא כתב ימים הוה אמינא אפילו חד כתב רחמנא ימים. [נט]ויין יסתור את הכל ק"ו מטומאה [ומה טומאה] שהותרה מכללה סותרת את הכל, יין שלא הותר מכללו אינו דין שיסתור, אמר קרא והימים הראשונים יפלו כי טמא נזרו, טומאה סותרת ואין היין סותר. [ס]שלשה מינין אסורין בנזיר הטומאה והתגלחת והיוצא מן הגפן. היוצא מן הגפן אין הגפן עצמו לא. מתניתין דלא כרבי אלעזר, דתניא רבי אלעזר אומר אפילו עלין ולולבין משמע. במאי קמיפלגי רבי אלעזר דריש ריבויי ומעוטי, מיין ושכר יזיר מיעט, מכל אשר יעשה מגפן היין ריבה, מיעט וריבה [ריבה] הכל, מאי רבי רבי כל מילי, מאי מיעט מיעט שבשתא, ורבנן דרשי כללי ופרטי (וכללי), מיין ושכר יזיר פרט, מכל אשר יעשה כלל, מחרצנים ועד זג הזר ופרט, פרט וכלל ופרט אי אתה דן אלא כעין הפרט, מה הפרט מפורש פרי ופסולת פרי אף כל פרי ופסולת פרי. אי מה הפרט מפורש פרי גמור אף כל פרי גמור, אמרת אם כן מה הניח לך הכתוב במשמעו שלא אמרו ענבים לחים ויבשים הא כתיבי [יין וחומץ הא כתיבי הא אין עליך לדון כלשון אחרון אלא כלשון ראשון]. ומאחר שסופנו לרבות כל דבר מה ת"ל מחרצנים [לומר לך] כל מקום שאתה מוצא פרט וכלל אי אתה יכול למושכו (ולדרוש) [ולדונו] כעין הפרט, אלא נעשה כלל מוסף על הפרט עד שיפרוט לך הכתוב כדרך שפרט בנזיר. [אמר מר מה הפרט מפורש פרי ופסולת פרי אף כל פרי ופסולת פרי] פרי ענבי, פסולת פרי חומץ, אף כל פרי [סא]גוהרקי [אף כל] דפסולת פרי ענבי [סב]דכרין. ועד זג לאתויי בין הבינים וכו'. ולרבי אלעזר בן עזריה דקא מוקים להא מחרצנים ועד זג לומר שאינו חייב עד שיאכל שני חרצנים וזג פרטא מנא ליה, סבר לה כרבי אלעזר דדריש ריבה ומיעט. ואי בעית אימא כרבנן דאס"ד כדאמר רבי אלעזר בן עזריה לכתביה רחמנא להאי מחרצנים ועד זג לגבי פרטי למאי הילכתא כתביה בתר כלל ש"מ (למדרשי) [למדייניה] בכלל ופרט. ואימא כולי להכי הוא דאתא אם כן לכתוב או שני חרצנים ושני זגין או חרצן וזג. למאי הילכתא כתב מחרצנים ועד זג שמע מינה תרתי:

[סג]אמר רבי חייא בר אבא (אמר רבי יוחנן) ורבי יהושע בן לוי משום בר קפרא כל איסורין שבתורה בששים, אמר לפניו רבי שמואל בר רב יצחק [רבי] אתה אומר כן, הכי אמר רב אסי אמר רבי יהושע בן לוי [משום בר קפרא] כל איסורין שבתורה במאה ושניהם לא למדוה אלא מזרוע בשלה דכתיב ולקח הכהן את הזרוע בשלה ותניא אין בשלה אלא שלמה. רבי שמעון בן יוחאי אומר אין בשלה אלא שנתבשל עם האיל דכולי עלמא בהדי איל מבשל לה, מר סבר מיחתך חתיך לה [והדר] מבשל לה ומר סבר מבשל לה והדר חתיך לה. ואי בעית אימא דכולי עלמא מחתך חתיך לה [והדר] מבשל לה מיהו מר סבר בהדי איל ומר סבר בקדרה (להודיה) [אחרת] מבשל לה, ללישנא קמא אליבא דדברי הכל, ללישנא בתרא אליבא דרבי שמעון בן יוחאי, מאן דאמר בששים קסבר בשר ועצמות בהדי בשר ועצמות משערינן והוה ליה בס'. מ"ד במאה קסבר בשר בהדי בשר משערינן והוה ליה במאה. ומי גמרינן מינה מיתיבי זהו היתר הבא מכלל איסור, זהו למעוטי מאי, לאו למעוטי כל איסורין שבתורה, אמר אביי לא צריכא [אלא] לרבי יהודה דאמר מין במינו לא בטיל קא משמע לן הכא דבטיל. ולגמור מיניה, הא גלי רחמנא [סד]ולקח הכהן מדם הפר ומדם השעיר דתרוייהו בהדדי נינהו ולא בטלי. ומאי חזית דגמרת מהתם לגמור מהכא, אלא חדוש הוא ומחדוש לא גמרינן, ששים ומאה נמי לא גמרינן דחדוש הוא, אטו אנן לקולא קאמרינן, להומרא קאמרינן דמדאורייתא ברובא בטיל (חד בתרי בטיל). רבא אמר לא נצרכה אלא לטעם כעיקר דגבי קדשים אסור וקמ"ל הכא דשרי. ולגמור מיניה הא גלי רחמנא גבי חטאת [סה]יקדש להיות כמוה שאם פסולה היא יפסל ואם כשרה היא יאכל כחמור שבה. ומאי חזית דגמרת מהתם לגמור מהכא אלא חדוש הוא ומחדוש לא ילפינן, ששים ומאה נמי לא לגמור דחדוש הוא, אטו אנן לקולא גמרינן לחומרא גמרינן דמדאורייתא ברובא בטיל, רבינא אמר לא נצרכה אלא למקום חתך דאמר מר מקום חתך בעלמא אסור והכא שרי: [סו]כי טמא נזרו הטומאה סותרת את הכל ואין תגלחת סותרת את הכל. שהיה בדין הואיל ואסור בטומאה ואסור בתגלחת, אם למדת לטומאה שסותרת

זית רענן (כד) אין מביאין וכו', אם הביא חטאתו תור לא יביא עולתו בן יונה: (כה) הפרשה בכהן, פי' שקורא שם ואומר זו חטאת וזו עולה: מי שהוא רשאי בהקדשתו, הבעלים מקדישין הקרבן: קן סתומה וקן מפורשת, פי' קן סתומה שנתנם לכהן ולא פירש איזה חטאת ואיזה עולה ועפ"ב דקינין ההפרש שביניהם:

שסותרת את הכל אף תגלחת תסתור את הכל. ועוד קל וחומר אם הטומאה שלא עושה (סו) המטמא כמיטמא הרי הוא סותר את הכל, תגלחת שעושה את המגלח כמתגלח אינו דין שתסתור את הכל, ת"ל כי טמא נזרו הטומאה סותרת את הכל ואין התגלחת סותרת את הכל. אין לי אלא ימי טומאתו שאין עולין לו מן המנין, ימי חלוטו מנין, ודין הוא הואיל וימי טומאתו טעון תגלחת ומביא קרבן וימי חלוטו טעון תגלחת ומביא קרבן אם למדת לימי טומאתו שאין עולין לו מן המנין אף ימי חלוטו לא יעלו לו מן המנין. לא אם אמרת בימי טומאה שמבטל בהן את הקודמים לפיכך אין עולין לו מן המנין, תאמר בימי חלוטו שאין מבטל בהן את הקודמים לפיכך יעלו לו מן המנין. אמרת קל וחומר אם מי שנזר בקבר ושערו ראוי להגלחת נזירות אין עולין לו מן המנין, ימי חלוטו שאין שערו ראוי לתגלחת נזירות, דין הוא שלא יעלו מן המנין, הוא הדין (סז) לימי ספרו. או כשם שאין ימי חלוטו עולין לו מן המנין כך ימי הסגרו לא יעלו מן המנין. והדין נותן הואיל וימי חלוטו מטמא משכב ומושב וימי הסגרו מטמא משכב ומושב אם למדת לימי חלוטו שאין עולין לו מן המנין אף ימי הסגרו לא יעלו לו מן המנין. לא אם אמרת בימי חלוטו שטעון תגלחת ומביא קרבן לפיכך אין עולין לו מן המנין, תאמר בימי הסגרו שאין טעון תגלחת ומביא קרבן לפיכך יעלו לו מן המנין, מכאן אמרו ימי חלוטו של מצורע וימי ספרו כיוצא בהן, אבל ימי הזב והזבה וימי הסגרו של מצורע הרי אלו עולין מן המנין: (והזיר לה' את ימי נזרו) [כל ימי הזירו לה'] לעשות ימים שלאחר נזירותו כימים שבתוך נזירותו עד הבאת קרבן. או שלא יהא חייב [על הטומאה] עד שישלים [את נזירותו], הרי אתה דן הואיל ואסור ביין ואסור בטומאה, אם למדת ליין שעשה בו ימים שלאחר נזירותו כימים שבתוך נזירותו עד הבאת קרבן, אף טומאה נעשה ימים שלאחר נזירותו כימים שבתוך נזירותו עד הבאת קרבן. ועוד קל וחומר ומה היין שאינו סותר עושה ימים שלאחר נזירותו כימים שבתוך נזירותו עד הבאת קרבן, טומאה שסותרת אינו דין שנעשה ימים שלאחר נזירותו כימים שבתוך נזירותו עד הבאת קרבן. לא אם אמרת ביין שלא הותר מכללו לפיכך עשה בו ימים שלאחר נזירותו כימים שבתוך נזירותו עד הבאת קרבן, תאמר בטומאה שהותרה מכללה לפיכך לא נעשה בה ימים שלאחר נזירותו כימים שבתוך נזירותו עד הבאת קרבן, הרי תגלחת תוכיח שהותרה מכללה ועשה בה ימים שלאחר נזירותו כימים שבתוך נזירותו עד הבאת קרבן, היא תוכיח לטומאה שאף על פי שהותרה מכללה נעשה בה ימים שלאחר נזירותו כימים שבתוך נזירותו עד הבאת קרבן. ועוד קל וחומר ומה תגלחת שאינה סותרת את הכל עשה בה ימים שלאחר נזירותו כימים שבתוך נזירותו עד הבאת קרבן, טומאה שסותרת את הכל דין הוא שנעשה בה ימים שלאחר נזירותו כימים שבתוך נזירותו עד הבאת קרבן. לא אם אמרת בתגלחת שעשה בה המגלח כמתגלח, לפיכך עשה בה ימים שלאחר נזירותו כימים שבתוך נזירותו עד הבאת קרבן, תאמר בטומאה שלא עשה בה את המטמא כמיטמא, לפיכך לא עשה בה ימים שלאחר נזירותו כימים שבתוך נזירותו עד הבאת קרבן, והרי יין יוכיח שלא עשה את המשקה כשותה ועשה בו ימים שלאחר נזירותו כימים שבתוך נזירותו עד הבאת קרבן. והיא הוכיח לטומאה שאע"פ שלא עשה בה המטמא כמיטמא, נעשה בו ימים שלאחר נזירותו כימים שבתוך נזירותו עד הבאת קרבן. ועוד קל וחומר ומה יין שאינו סותר עשה בו ימים שלאחר נזירותו כימים שבתוך נזירותו עד הבאת קרבן, טומאה שסותרת אינו דין שנעשה בה ימים שלאחר נזירותו כימים שבתוך נזירותו עד הבאת קרבן. לא אם אמרת ביין שלא הותר מכללו לפיכך עשה בו ימים שלאחר נזירותו כימים (שלפני) [שבתוך] נזירותו עד הבאת קרבן, תאמר בטומאה שהותרה מכללה לפיכך לא נעשה ימים שלאחר נזירותו כימים שבתוך נזירותו עד הבאת קרבן. הואיל וחזר הדין חלילה, ת"ל ואחר ישתה הנזיר יין, וכי נזיר שותה יין אלא מופנה להקיש ולדון גזרה שוה, נאמר כאן נזיר ונאמר להלן נזיר, מה נזיר האמור להלן עשה בו ימים שלאחר נזירותו כימים שבתוך נזירותו עד הבאת קרבן, אף נזיר האמור כאן עשה בו ימים שלאחר נזירותו כימים שבתוך נזירותו [עד הבאת קרבן]: [סז]וקדש את ראשו. יחזור ויגדל בקדושה. ביום ההוא ביום שטהר. והזיר לה' (סח) יחזור וישלים ימי נזירותו שהזיר. והביא כבש ולא איל. בן שנתו בן שנה לעצמו ולא בן שנה לשנים. לאשם הרי זה קנס. והימים הראשונים יפלו מפיל הוא לאחר ברם רביעית, לאחר ברובע עצמות על מגעו [לימי] ספרו, ועל ימי חלוטו של מצורע, יכול שהוא סותר בכל אלו, ת"ל כי טמא נזרו טומאה סותרת ואין כל אלו סותרים. רבי אליעזר אומר בזמן שיש לו אחרונים הוא סותר את הראשונים ולא בזמן שאין לו אחרונים. רבי עקיבא אומר והימים הראשונים יפלו מה שגזרו הראשונים שלשים יום. אמר רבי עקיבא דנתי לפני רבי אליעזר, אם עצם כשעורה שאינו מטמא את האדם באהל נזיר מגלח על מגעו ועל משאו, רביעית דם שמטמא את האדם באהל אינו דין שיהא הנזיר מגלח על מגעה ועל משאה. נזף בי ואמר לי אין דנין מקל וחומר, וכשבאתי אצל רבי יהושע אמרתי לו את הדבר אמר לי רואה אני להקל ולהחמיר אבל מה אעשה שגזרו חכמים על הצי לוג:

[סח]זאת תורת הנזיר. אמר הריני נזיר מאה יום נטמא יום מאה סותר את הכל. רבי אליעזר אומר אינו סותר אלא שלשים יום, דאמר קרא זאת תורת הנזיר ביום מלאת, התורה אמרה נטמא ביום מלאת תן לו תורת נזיר. [סט]זאת תורת הנזיר בין שיש לו כפים בין שאין לו כפים, זאת תורת הנזיר בין שיש לו שער בין שאין לו שער. נזיר ממורט בית שמאי אומרים אין צריך להעביר תער על ראשו, ובית הלל אומרים צריך להעביר תער על ראשו: [ע]זאת תורת הנזיר אחד נזיר ימים ואחד (סט) נזיר עולם. זאת לקרבן טהרה, או אף לקרבן טומאה, ת"ל ביום מלאת ימי נזרו, לא אמרתי אלא במי שיש הפסק לנזירותו. [עא]זאת תורת הנזיר תורה אחת לכל הנזירים שיביא קרבן טומאה. יכול אף בבמה, תלמוד לומר זאת. (ומנין) [יכול] אתה מרבה הנזיר נזירות שמשון, ת"ל זאת ימי נזרו. ביום ולא בלילה. יביא יביאם בעל כרחו, מכאן היו בית שמאי אומרים נודרין לנזירות ובית הלל אומרים אין נודרין שמא ינזר לחייו. אמרו להם לבית שמאי מפני מה אתם אומרים שלא ילמוד לאכול משל בריות, אם אינו נזיר והוא אומר נזיר אני נמצא מונע עצמו מלשתות יין ומליטמא למתים בשביל סעודה אחת:

[עב]יביא אותו. וכי אחרים מביאים אותו והלא הוא מביא את עצמו, זה אחד משלש אתים שהיה רבי ישמעאל דורש בתורה. כיוצא בו אתה אומר [עג]והשיאו אותם עון אשמה, וכי אחרים משיאים אותם והלא הן משיאין את עצמן. כיוצא בו אתה אומר [עד]ויקבור אותו בגי, וכי אחרים קברו אותו והלא הוא קבר את עצמו, אף כאן אתה אומר יביא אותו הוא מביא את עצמו ואין אחרים מביאין אותו: והקריב את קרבנו לה' כבש בן שנתו תמים. להוציא את בעל מום. וכבשה אחת בת שנתה תמימה להוציא את בעלת מום. ואיל אחד תמים לשלמים, למד בנזיר (ע) שטעון שלש בהמות. [עה]והקריב את קרבנו לה' כבש בן שנתו תמים אחד לעולה וכבשה אחת בת שנתה תמימה לחטאת ואיל אחד תמים לשלמים, היקשא למה לי, לומר שאם גלח על אחת משלשתן יצא:

[עו]והביא את קרבנו לה' מגיד (שבהמה מקודשת) [שבעלים מקדשה] לשם. כבש אחד ולא שנים, אמר אחד שיהא הקדש לשם אחד, בן שנה בן שנתו בן שנה לעצמו ולא בן שנה לשנים לעולה שיהא הקדשו לשם עולה. וכבשה יכול שתים, (עא) אמר אחת, לא אמר אלא אחת. אמר אחת אין מגלח שתי נזירות כאחד. בת שנהה לעצמה ולא בת שנתה לשנים. לחטאת שיהא הקדשה לשם חטאת, ואיל יכול שנים אמר אחד לא אמר אלא אחד אמר אחד מגלח

ממ"ק ובמ"ק סז ספרי זוטא: סח נזיר ו: סט פס מו: ע ספרי: עא ספרי זוטא: עב ספרי: עג ויקרא כב: עד דברים לד: עה זבחים נס: עו ספרי זוטא:

זית רענן (סו) המטמא כמיטמא, שהמטמא הנזיר אינו חייב אבל המגלח הנזיר חייב: ימי הלוטו, מצורע מוחלט: שמבטל בהם את הקודמים, כדכתיב והימים הראשונים יפלו: שאין שערו ראוי להגלחת נזירות, שהרי צריך לגלח ראשונה תגלחת צרעתו: (סז) לימי ספרו, היינו לאחר רפואתו שמונה שבעת ימים דגם הם בעי גילות: ימי הזב, אם הנזיר הוא זב: אם למדת ליין, דיליף מואחר ישתה הנזיר יין: כאן נזיר, והזיר לה' את ימי נזרו: ביום שטהר, ביום תגלחתו מתחיל למנות נזירות טהרה: (כח) יחזור וישלים ימי נזירותו, שנדר אפילו מאה יום: ולא איל, לא כמו נזיר טהור: לעצמו, דמונין שנה משעה שנולד: הרי זה קנס, שלא מצינו בהורה אשם שבא לבטלה אלא זה: לאחר בדם רביעית, פי' לאחר שנטמאו ברביעית דם: לאחר ברובע עצמות על מגעו וימי ספרו וכו' עיין במשנה פ"ז: שאין לו אחרונים, כגון שנדר בנזיר ק' יום ונטמא יום ק"א אינו סותר אלא ז' ור"ע ס"ל דסותר ל' כסתם נזירות: חצי לוג, ולא רביעית לוג: (סט) נזיר עולם, שאם הכביד שערו מקל בתער ומביא ג' בהמות: ת"ל ביום וכו', במי שיש הפסק לנזירותו אבל נזיר טמא עדיין לא פסק נזירותו: לכל הנזירים, אפילו נזיר עולם: יכול אתה מרבה וכו' ת"ל זאת כצ"ל וכ"ה ברבה, ובמשנה דנזיר שמשון אינו מביא קרבן טומאה: יביא אותו, משמע ב"ד כופין אותו להביא קרבנותיו: נודרין לנזירות, פי' אם חברו מפציר בו שיאכל וישתה עמו יאמר הריני נזיר ואעפ"כ אינו נזיר: שמא ינזר לחייו, ס"ל שאם אמר הריני נזיר הוא נזיר בע"כ ובכל פעם שיאמר כך יהיה נזיר כל ימי חייו: (ע) שטעון שלש בהמות, מדכתיב כל אחד בפני עצמו תמים ש"מ שטעון שלש בהמות: ושלשתן, שלש מצות ואין מעכבין זה את זה כדאיתא בגמרא שאם גלח על אחת משלשתן יצא: שבהמה מקודש לשם, פירוש שהבעלים מקדשים אותם: כבש אחד ולא שנים, פי' מדכתיב כבש לשון יחיד משמע ולא ב' א"כ מת"ל אחד אלא שיהא הקדשו לשם אחד דהיינו שיקדישו לשם הקב"ה: (עא) אמר אחת וכו', נ"ל דת"פ וכבשה יכול שתים לפיכך אמר אחת, ומהמה לא אמר אלא אחת פי' שהרי וכבשה כתיב לשון יחיד וא"כ מת"ל אחת אלא ללמד אין מגלח אלא וכו', וכן לקמן גבי איל, ועיין ברבה:

מגלח הוא על זבח אחד. בן שנה לעצמו ולא בן שנה לשנים, לשלמים שיהא הקדש לשם שלמים. (יכול) [וסל מצות] מצוה שיביא בסל. אין לי אלא בסל, מנין שאתה מרבה שאר כל הכלים, ת״ל סל וסל. סלת חלות בלולות בשמן יכול לחלות משיחה ולרקיקים בלילה, ת״ל מצות למצוה שוו ולא שוו לבלילה ומשיחה. ורקיקי מצות משוחים בשמן, יכול כדרך המושחין, אמרת בשמן כדי קיום שמן, כיצד הוא עושה טובל ונותן אחת על זו כמין כ״י:

[עז]וסל מצות כלל. סלת חלות בלולות בשמן פרט. כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט. שהיה בדין הואיל ותודה טעונה לחם ואיל נזיר טעון לחם אם למדת לתודה שטעונה ארבעת מינין אף נזיר יטעון ארבעת מינין, ת״ל וסל מצות כלל, סלת חלות בלולות בשמן פרט, כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט: ומנחתם ונסכיהם. לעולה ולשלמים. או אף לחטאת ולאשם והדין נותן, הואיל ומצורע מגלח ומביא קרבן ונזיר מגלח ומביא קרבן, אם למדת למצורע שחטאתו ואשמו טעונין נסכים אף הנזיר יהו חטאתו ואשמו טעונין נסכים, ת״ל ואת האיל יעשה זבח שלמים לה׳ על סל המצות. איל היה בכלל ויצא מן הכלל לימד על הכלל כולו, מה איל מיוחד שהוא בא בנדר ובנדבה טעון נסכים כך כל הבא בנדר ובנדבה יטענו נסכים יצאו חטאת [ואשם שאינם באים בנדר ובנדבה שלא יטענו נסכים]. (ועשה הכהן את מנחתו ואת נסכו) [ד״א] מפני שהיה בכלל ויצא לידון בלחם החזירו הכתוב לכללו. ואת האיל יעשה זבח שלמים (כתוב ברמז תנ״ח). [עח]ואת האיל יעשה זבח שלמים לה׳ על סל המצות, מלמד שהסל בא חובה לאיל ושחיטת האיל מקדשן לפיכך שחטו שלא לשמו לא קדש הלחם. [עט]תגלחת הטהרה כיצד, היה מביא שלש בהמות חטאת עולה ושלמים ושוחט את השלמים ומגלח עליהן דברי רבי יהודה, רבי אליעזר אומר לא היה מגלח אלא על החטאת שהחטאת קודמת בכל מקום. ואם גלח על אחת משלשתן יצא. רבי שמעון ב״ג אומר הביא שלש בהמות ולא פירש. הראויה לחטאת תקרב חטאת, לעולה תקרב עולה, לשלמים תקרב שלמים. ת״ר וגלח הנזיר פתח אהל מועד וגו׳ בשלמים הכתוב מדבר שהרי נאמר כאן [פ]ושחטו פתח אהל מועד. או אינו אלא אהל מועד ממש, א״כ דרך בזיון הוא. רבי יאשיה אומר אינו צריך הרי הוא אומר [פא]ולא תעלה במעלות וגו׳ ק״ו לדרך בזיון. רבי יצחק אומר אינו צריך הרי הוא אומר ולקח את שער ראש נזרו וגו׳ מי שאינו מחוסר אלא לקיחה ונתינה יצא זה שמחוסר לקיחה הבאה ונתינה. אבא חנן אומר משום רבי אליעזר וגלח הנזיר פתח אהל מועד כל זמן שאין פתח אהל מועד פתוח אינו מגלח, ר׳ שמעון שזורי אומר וגלח הנזיר ולא נזירה שמא יתגרו בה פרחי כהונה. א״ל לדבריך סוטה תוכיח דכתיב [פב]והעמיד הכהן את האשה לפני ה׳ ופרע ולא חיישינן שמא יתגרו בה פרחי כהונה, א״ל זו כוחלת [פג]ופוקסת זו אינה כוחלת ופוקסת. [פד]אמר רב אדא בר אהבה זאת אומרת קסבר ר׳ שמעון נזיר שגלח על שלמי נדבה יצא מאי טעמא דכתיב (על זבח תודת שלמיו ולא כתיב שלמים) אשר תחת זבח השלמים ולא כתיב על שלמיו. [פה]אין לי אלא תחת זבח השלמים (עב) תחת חטאת תחת אשם מנין, ת״ל תחת זבח מכל מקום. אין לי אלא במקרש בגבולין מנין, ת״ל ונתן על האש מכל מקום: [פו]זבח שלמים לה׳, שיקדים הקדשו לזבחו, זביחת תודה מעכבת את לחמה. זביחת שני כבשי עצרת מעכבת את לחמן. אימתי בזמן שהזבח בירושלים והלחם בירושלים ולא בזמן שהזבח בירושלים והלחם [פז]בבית פגי, רבי יהודה אומר יעשה זבח שלמים לה׳, יעשה של שלמים תחלה, וגלח אף במדינה. מה בין מגלח פתח אהל מועד למגלח במדינה, מגלח פתח אהל מועד משלח שערו תחת [פח]הדוד והמגלח במדינה אינו משלח את השער תחת הדוד. וחכמים אומרים אחד זה ואחד זה שולחין שער תחת הדוד. ר׳ יהודה אומר מגלח פתח אהל מועד משלח שער תחת הדוד, והמגלח במדינה בטומאה קוברו במקומו. רבי אליעזר ברבי שמעון אומר וגלח אף הנזירה. רבי יוחנן הסנדלר אומר נזיר אל פתח אהל מועד ואין הנזירה פתח אהל מועד שלא להרגיל פרחי כהונה לעבירה וכו׳. פתח אהל מועד את ראש נזרו יכול בזמן שלא נטמא, מנין אף בזמן שנטמא, ת״ל שער ראש תחת זבח השלמים. נטמאו שלמים מנין שיתן תחת זבח אחר תלמוד לומר זבח. (עג) נטמא הזבח מנין, ת״ל ונתן על האש מכל צד:

[פט]ולקח הכהן את הזרוע בשלה אין בשלה אלא שלמה. ר״ש בן יוחאי אומר אין בשלה אלא שנתבשלה עם האיל, וחלת מצה אחת שאם נפרסה או חסרה פסולה. ורקיק מצה אחד שאם נפרס או חסר פסול. ונתן על כפי הנזיר אחר התגלחו אלו אחר התגלחו את נזרו ואין הבאת קרבנות אחר התגלחו את נזרו. והניף אותם הכהן תנופה לפני ה׳, מוליך ומביא מעלה ומוריד מנין שנאמר *אשר הונף ואשר הורם, מקיש הרמה לתנופה מה תנופה מוליך ומביא אף הרמה מוליך ומביא, ומה הרמה מעלה ומוריד אף תנופה מעלה ומוריד, מכאן אמרו מצות תנופה מוליך ומביא מעלה ומוריד זו היא מצות תנופה. לפני ה׳ במזרח שבכל מקום שנאמר לפני ה׳ הרי הוא במזרח עד שיפרוט הכתוב. קדש הוא לכהן על חזה התנופה ועל שוק התרומה לטה נאמר, לפי שהוא אומר [צ]כי את חזה התנופה ואת שוק התרומה לקחתי וגו׳ (שומע אני) אף שלמי נזיר במשמע, הרי הכתוב מוציאם מכללם (שומע אני) [שיטענו] הפרשת זרוע. אין לי אלא הפרשת זרוע, הפרשת חזה ושוק מנין, ודין הוא ומה אם שלמי יחיד שאין טעונין הפרשת זרוע טעונין הפרשת חזה ושוק, שלמי נזיר שטעונין הפרשת זרוע אינו דין שיטענו הפרשת חזה ושוק. אם זכיתי מן הדין מה ת״ל קדש הוא לכהן על חזה התנופה, אלא כל דבר שהיה בכלל ויצא לידון בדבר החדש אי אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב לכללו דברי ר׳ אליעזר. [צא]היה נוטל שער ראש נזרו ומשלח תחת הדוד, ואם גלח במדינה לא היה משלח תחת הדוד, בכמה דברים אמורים בתגלחת הטהרה, אבל בתגלחת הטומאה לא היה משלח תחת הדוד. ר׳ מאיר אומר הכל משלחים תחת הדוד, חוץ מן הטמא שבמדינה. ת״ר ואחר כך נוטל את הרוטב ונותן על שער ראש נזרו ומשלח תחת הדוד של שלמים [ואם שלח תחת הדוד של חטאת ואשם יצא, אשם בנזיר מי איכא, אמר רבא ה״ק ואם נזיר טמא משלח תחת הדוד של אשם יצא]. מנהני מילי אמר רבא [א״ק] זבח השלמים מזבחו יהא תחתיו. ואם משלח תחת הדוד של חטאת יצא, מאי טעמא אמר קרא זבח לרבות חטאת ואשם. והא אפיקתיה לרוטב, א״כ לימא קרא כרוטב השלמים מאי זבח. ואימא כוליה לחטאת ואשם הוא דאתא, אם כן לימא שלמים וזבח השלמים מאי זבח השלמים שמע מינה תרתי. היה מבשל את השלמים או שולקן, הכהן נוטל את הזרוע בשלה מן האיל וחלת מצה אחת מן הסל ורקיק מצה אחד ונותן על כפי הנזיר ומניפן, ואח״כ הותר הנזיר לשתות יין ולהטמא למתים. ר׳ שמעון אומר כיון שנזרק עליו אחת מן הדמים מותר הנזיר לשתות יין ולהטמא למתים. ת״ר ואחר ישתה הנזיר יין אחר מעשה כולן דברי רבי אליעזר. וחכמים אומרים אחר מעשה יחידי. מאי טעמייהו דרבנן, כתיב הכא ואחר ישתה הנזיר יין וכתיב התם אחר התגלחו את נזרו, מה התם אחר מעשה יחידי אף כאן אחר מעשה יחידי, ואימא עד דאיכא תרוייהו, אי הכי גזירה שוה למה לי. [צב]ולקח הכהן את הזרוע בשלה שתהא שלמה. מן האיל לרבות את האיל שישלק כולו. ונתן על כפי הנזיר והניף (עד) יכול בישראל היה מניף ת״ל [לך נתתים ולבניך, יכול כהן היה מניף ת״ל] המקריב המקריב יניף, אי אפשר לומר המקריב יניף שכבר נאמר לך ולבניך, ואי אפשר לומר לך ולבניך שכבר נאמר המקריב יניף, יכול יהו עושין שמניח כהן ת״ל המקריב יניף. יכול יהו עושין כשמניח כהן מושיט לכהן, ת״ל המקריב יניף, יכול בישראל היה מניף, ת״ל לך ולבניך. אי לך ולבניך אהרן ובניו היה מניף, ת״ל המקריב יניף, אי אפשר לומר המקריב יניף שכבר נאמר לך ולבניך ואי אפשר לומר לך ולבניך שכבר נאמר המקריב יניף, הא מה הדבר מה שלמד בנזיר ומה למד בנזיר ולקח הכהן את הזרוע בשלה

ממ״ק ובמ״ק עז ספרי: עח מנחות מו: עט נזיר מה: פ ויקרא ג: פא שמות כ: פב במדבר ה: פג פי׳ מחלקת שערה לכאן ולכאן: פד נזיר מו: פה ספרי: פו ספרי זוטא: פז פי׳ תוספת ירושלים קרויה בית פגי, ערוך: פח תרגומו של סיר דוד: פט ספרי: *שמות כט: צ ויקרא ז: צא נזיר מה: צב ספרי זוטא:

זית רענן (עא) על זבח אחד, דס״ל שהיה מגלח על השלמים לחוד: לשם שלמים, וסל מצות מצוה שיביא בסל כצ״ל וכ״ה ברבה: יכול לחלות משיחה וכו׳, שסד״א כיון שהוקשו זה לזה אף החלות טעונים משיחה והרקיקין בלילה: כדי קיום שמן, פי׳ שלא ימשח כולו דצריך שיותיר שמן: כמין כ״י, כ״ף יונית שהיא עשויה כנו״ן שלנו (רש״י פ׳ תצוה): ד׳ מינין, חמץ וחלות ורקיקין ורבוכה אבל נזיר אין בו רבוכה: בנדר ונדבה, לאפוקי חטאת: מפני שהיה בכלל, דלמה איצטריך למיכתב נסכים הלא כל השלמים טעונים נסכים, ומשני מפני שהיה בכלל ויצא לידון בדבר החדש דהיינו לחם: (עב) תחת חטאת, פירוש בדיעבד צא: שיקדים הקדשו, אבל אם שחטו ואח״כ הקדישו פסול: מעכבת את לחמה וכו׳, כ״ז במנחות פ״ב ופ״ח: (עג) נטמא הזבח, פי׳ שכל הקרבנות נטמאו: אלא שלמה, עיין בחולין פ״ז במאי קמיפלגי: נפרס, נשבר: אלא אחר התגלחו, פי׳ התנופה אחר הגלוח אבל הבאת קרבנות קודם הגלוח לעכב אפילו בדיעבד: לקחתי אף שלמי נזיר במשמע וכו׳, מכללם שממנו הפרשת זרוע וכו׳ כ״ה שם: שישלק כולו, שיבשלנו כולו בקדרה אחת: (עד) יכול בישראל היה מניף ת״ל לך ולבניך יכול כהן היה מניף ת״ל המקריב יניף א״א לומר וכו׳ כצ״ל, ופסוק הוא בפ׳ צו המקריב וגו׳ להניף ובפ׳ קרח כתיב לכל תנופות בני ישראל לך נתתים ולבניך וגו׳: שמניח הכהן, פי׳ שיניחנה הכהן בידו להניף: מושיט לכהן, פי׳ שיניחנו ביד כהן אחר ולקח הכהן וגו׳ ונתן על כפי הנזיר והניף:

בשלה מן האיל והניף, אף מה שנאמר כאן המקריב יניף כהן מניח על ידי נזיר ומניף. והניף אותם הכהן תנופה, תנופה אחת (עד) ולא שתים. לפני ה' שתהא התנופה לפנים מן המניף:

[צג]זאת תורת. אין לי אלא לשעה לדורות מנין, ת"ל זאת תורת דברי ר' יאשיה. רבי יונתן אומר כחותם הדברים, קרבנו לה' על נזרו [ולא נזרו] על קרבנו, קרבנו לה' על נזרו ולא קרבן אחרים על נזרו, מלבד אשר תשיג ידו. מנין אתה אומר שאם אמר הריני נזיר על מנת לגלח על מאה עולות ועל מאה שלמים, קורא אני עליו כפי נדרו ת"ל כן יעשה (על תורת נזרו). או אפילו אמר הריני נזיר על מנת לגלח על מאה חטאות ועל [מאה אשמות] קורא אני עליו כפי נדרו, ת"ל (מלבד אשר תשיג ידו) [אשר ידור] לא אמרתי אלא קדשים הבאין בנדר ובנדבה. או אפילו אמר הריני נזיר על מנת שאהיה שותה יין ומטמא למתים קורא אני עליו כפי נדרו, ת"ל כן יעשה על תורת נזרו. או אפילו אמר הרי עלי חמש נזירות שאגלח תגלחת אחת ותעלה לכולן קורא אני עליו כפי (נזרו) [נדרו], ת"ל כן יעשה על תורת נזרו. שאלו רבי אלעזר בן שמוע ור' יוחנן הסנדלר את רבי שמעון בן יוחאי, הרי שהיה נזיר ומצורע, מהו שיגלח תגלחת אחת ותעלה לו לנזירותו ולצרעתו, אמר להן וכי היאך אפשר אלו זה מגלח לגדל שער וזה מגלח לגדל שער יפה אתם אומרים אלא שהמצורע מגלח לגדל שער ונזיר מגלח להעביר שער היאך אפשר לו לגלח תגלחת אחת ותעלה לו לנזירותו ולצרעתו. *אמרו לו אף אני אומר לא עולה בימי גמרו עולה לו בימי ספרו. אמר להם וכי אפשר אלו זה מגלח לפני ביאת מים וזה מגלח לפני ביאת מים יפה אתם אומרים אלא שמצורע מגלח לפני ביאת מים ונזיר מגלח לאחר ביאת מים אפשר לו שיגלח תגלחת אחת ותעלה לו לנזירותו ולצרעתו, אמרו לו אף אני אומר לא עולה בטהור עולה בטמא, אמר להן וכי היאך אפשר אלו זה מגלח לפני דמים וזה מגלח לפני דמים יפה אתם אומרים אלא שמצורע מגלח (לאחר) [לפני] זריקת דמים ונזיר מגלח (לפני) [לאחר] זריקת דמים היאך אפשר לגלח תגלחת אחת ותעלה לו לנזירותו ולצרעתו, אמרו לו תקין הדבר לא עולה בימי גמרו עולה בימי ספרו, לא עולה בטהור עולה בטמא. [צד]זאת תורת הנזיר, תורה אחת לכל הנזירות שיביא קרבן שהרי תנהג בשילה ובבית עולמים, יכול אף בבמה, ת"ל זאת, אשר ידור קרבנו, זה האומר (עה) הרי עלי נזירות שיביא שלש בהמות ויקום, על נזרו הרי כקרבן לומר כדרך שמועלין בקרבן כן מועלין בשער. כפי נדרו יכול כפי נדרו שלא יפחות (ולא) וכפי נדרו שלא יוסיף, אמרת מלבד אשר תשיג ידו כפי נדרו, שלא יפחות ולא כפי נדרו שלא יוסיף, כן יעשה על תורת נזרו זה הנודר בנזירות כחול הים שבכל שעה שרוצה להקל מראשו יקל. יכול אף האומר הרי עלי נזירות כן כו', לא אמרתי אלא כן יעשה על תורת נזרו:

תשי [צה]וידבר ה' אל משה לאמר כה תברכו את בני ישראל אמור להם וגו', זה שאמר הכתוב [צו]השקיפה ממעון קדשך מן השמים, אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע לכהנים אתה אומר לברכנו, אין אנו צריכים אלא לברכתך השקיפה ממעון קדשך וברך את עמך. אמר להם הקב"ה אע"פ שאמרתי לכהנים שיהו מברכין אתכם אני עומד [עמהם] ומברך אתכם, לפיכך הכהנים פורסין כפיהן (עו) לומר שהקב"ה עומד עלינו שנאמר [צז]הנה זה עומד אחר כתלנו משגיח מן החלונות מבין אצבעותיהם של כהנים, מציץ מן החרכים בשעה שפושטים כפיהם, לכך נאמר כה תברכו את בני ישראל, זה שאמר הכתוב [צח]הנה מטתו שלשלמה, הנה מטתו זה בית המקדש של מי שהשלום שלו, ולמה נמשלה בית המקדש למטה, לומר לך מה מטה אינה אלא לפריה ורביה, כך בית המקדש כל מה שהיה בתוכו היה פרה ורבה שנאמר [צט]ויאריכו הבדים. ואומר [ק]והזהב זהב פרוים שהיה עושה פירות. וכן הוא אומר [קא]ויבן את בית יער הלבנון, למה נמשל ליער [לומר לך] מה יער פרה ורבה כך בית המקדש כל מה שהיה בתוכו היה פרה ורבה. ששים גבורים אלו ששים אותיות שבברכת כהנים. כלם אחוזי חרב שכל אחד ואחד שמו של הקב"ה נזכר בו, יברכך ה', יאר ה', ישא ה'.

איש חרבו על ירכו מה ראה ירך להזכיר כאן, אלא אפילו רואה אדם בחלומו החרב שלופה ונתונה בצוארו וקוטע ירכו משכים בבקר והולך לבית הכנסת. מפחד בלילות מפחד שראה בלילות בחלומו ורואה את הכהנים נושאים את כפיהן החלום רע מתבטל ממנו לכך [נאמר מפחד בלילות, לכך] אמר הקב"ה [למשה] הזהר את אהרן ובניו שיהו מברכין את בני [ישראל] שנאמר כה תברכו, אמר הקב"ה לשעבר הייתי זקוק לברך בריותי, ברכתי לאדם הראשון ולאשתו שנאמר [קב]ויברך אותם אלהים וגו', ברכתי לנח ולבניו שנאמר [קג]ויברך אלהים את נח ואת בניו. ברכתי לאברהם שנאמר [קד]וה' ברך את אברהם בכל. ברכתי ליצחק שנאמר [קה]ויברך אלהים את יצחק בנו. ויעקב ברכתי אותו שנאמר [קו]אל שדי נראה אלי בלוז בארץ כנען ויברך אותי. יעקב ברך לשנים עשר שבטים שנאמר [קז]וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם, מכאן ואילך אמר הקב"ה הרי ברכות מסורות לכם והכהנים יהיו מברכים אתכם שנאמר כה תברכו את בני ישראל: [קח]למה נסמכה פרשת כהן מברך לנזיר לומר מה נזיר אסור ביין אף כהן מברך אסור ביין, אי מה נזיר אסור בחרצן אף כהן מברך אסור בחרצן, א"ק לשרתו ולברך בשמו, מה כהן משרת מותר בחרצן אף כהן מברך מותר בחרצן. אי מה כהן משרת בעל מום לא אף כהן מברך בעל מום לא. הא איתקש לנזיר, ומאי חזית דמקשת לקולא אקשיה לחומרא, אסמכתא בעלמא דרבנן היא ולקולא: [קט]דבר אל אהרן וגו'. לפי שכל מעשה הפרשה (באהרן) [בכהנים] הביא את אהרן והביא את בניו לכלל דבור שוה כלל שכל זמן שדבור לכהנים מעשה לכהנים, דבור בישראל מעשה בישראל. דבור בכל אדם צריך להביא הגרים. [קי]יכול הדבר הזה שנאמר לאהרן ששמעו מפי הקב"ה, אמרת אלה (החקים) [המצות] והמשפטים וגו' הא כל המצות הקלות והחמורות הזדונות והשגגות הכללים והפרטים הגופים והדקדוקים נאמרו למשה מסיני, ומה ת"ל לאהרן, אלא כל דבר שהיה הגון לאהרן היה נתלה באהרן וכל דבר שהיה הגון לישראל היה נתלה בישראל:

[א]ברכת כהנים כיצד, במדינה אומרים שלש ברכות ובמקדש ברכה אחת. במקדש אומרים את השם ככתבו ובמדינה בכנוי. במדינה כהנים נושאין את כפיהם כנגד כתפותיהם ובמקדש למעלה מראשיהם חוץ מכהן גדול שאין מגביה ידיו למעלה מהציץ. רבי יהודה אומר אף כהן גדול מגביה ידיו למעלה מן הציץ שנאמר [ב]וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם:

כה תברכו. בלשון הקדש, או אינו אלא בכל לשון, נאמר כאן כה תברכו ונאמר להלן [ג]אלה יעמדו לברך את העם מה להלן בלשון הקדש אף כאן בלשון הקדש, רבי יהודה אומר אינו צריך, הרי הוא אומר כה עד שיאמרו בלשון הזה. תניא אידך כה תברכו בעמידה, או אינו אלא [אפילו] בישיבה, נאמר כאן כה תברכו ונאמר להלן אלה יעמדו לברך, מה להלן בעמידה אף כאן בעמידה. רבי (יונתן) [נתן] אומר אינו צריך הרי כבר נאמר [ד]לעמוד לפני ה' לשרתו ולברך בשמו, מה משרת בעמידה אף מברך בעמידה. ומשרת גופא מנלן דכתיב [ה]לעמוד לשרת. תניא אידך כה תברכו בנשיאת כפים, או אינו אלא שלא בנשיאת כפים, נאמר כאן כה תברכו ונאמר להלן [ו]וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם, מה להלן בנשיאת כפים אף כאן בנשיאת כפים, קשיא ליה לרבי (יונתן) [נתן], אי מה להלן כהן גדול וראש חודש ועבודת צבור אף כאן [כ"ג ור"ח ועבודת צבור]. רבי נתן אומר אינו צריך הרי הוא אומר [ז]הוא ובניו כל הימים, מקיש בניו לו מה הוא בנשיאת כפים אף בניו בנשיאת כפים וכתיב כל הימים ואיתקש ברכה לשירות, תניא אידך כה תברכו בשם המפורש. או אינו אלא בכנוי, ת"ל ושמו את שמי, שמי המיוחד לי, [יכול אף בגבולין כן, נאמר כאן ושמו את שמי ונאמר להלן לשום את שמי שם, מה להלן בית הבחירה אף כאן בית הבחירה]. רבי יאשיה אומר אינו צריך הרי הוא אומר [ח]בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך, בכל מקום סלקא דעתך, אלא מקרא זה מסורס, בכל מקום אשר אבוא אליך וברכתיך שם אזכיר את שמי, והיכן בבית הבחירה. תניא אידך כה תברכו את בני ישראל אין לי אלא בני ישראל, גרים [נשים] ועבדים (משוחררים) מנין, ת"ל אמור להם לכולהו. תניא אידך כה תברכו

פנים

זית רענן (עד) ולא שתים, שאין השותפים מניפין: לפנים מן המניף, שהמניף עומד לצד מזרח ופניו למערב והתנופה לפניו: לדורות, בית עולמים: ולא קרבן אחרים, שאם הפריש אביו מעות מפורשים לנזירותו ומת אין מגלח עליו: שהיה נזיר ומצורע, שנצטרע בתוך נזירותו: מצורע לגדל, דבעי תגלחת שניה לסוף שבעה: בימי ספרו, היינו תגלחת שניה: עולה בטמא, אם היה נזיר טמא ומצורע: (עה) הרי עלי נזירות, פי' שנדר סתם נזירות מביא שלש בהמות ויקום פי' שיקום וילך לו: הרי כקרבן, פי' שנזרו היינו שערו קרוין כקרבן: הרי עלי נזירות כן, פי' שנדר ככום ידוע רשאי להקל משערו: (עו) לומר שהקב"ה עומד עלינו, ולכן פורשין כפיהם כלפי מעלה שפושטין ידיהם לקבל הברכות: שכל אחד, כל פסוק: שכל מעשה הפרשה באהרן, לפי שמצוה זו נוהגת באהרן ולא בישראל להכי אמר דבר אל אהרן ואל בניו אבל שאר מצות שנוהגות גם בישראל לא אמר אהרן: מעשה בישראל, ולא בגרים: אמרת אלה המצות והמשפטים אשר צוה ה' ביד משה וגו' כצ"ל והוא בס"פ מסעי: הגון לאהרן, פי' שהיה צורך לאהרן לקיימו:

פנים כנגד פנים. או אינו אלא פנים כנגד עורף, תלמוד לומר אמור להם כאדם שאומר לחברו. תניא אידך כה תברכו בקול רם, או אינו אלא בלחש, ת"ל אמור להם כאדם שאומר לחברו. אמר אביי נקטינן לשנים קורא כהנים ולאחד אינו קורא כהן, שנאמר אמור להם [לשנים, ואמר רב חסדא נקטינן כהן קורא כהנים, ואין ישראל קורא כהנים שנאמר אמור להם] אמירה שלהם תהא. א"ר יהושע בן לוי מנין שהקב"ה מתאוה לברכת כהנים שנאמר ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם. ואמר ר' יהושע בן לוי כל כהן שמברך מתברך, ושאינו מברך אינו מתברך שנאמר [ט]ואברכה מברכיך. ואמר רבי יהושע בן לוי כל כהן שאינו עולה לדוכן עובר בשלשה עשה, כה תברכו, אמור להם, ושמו את שמי. רב אמר חוששין שמא בן גרושה וחלוצה הוא, ולא פליגי הא דסליק (לפירקא) [לפרקים] והא דלא סליק (לפירקא) [לפרקים]. ואמר רבי יהושע בן לוי כל כהן שאינו עולה לעבודה שוב אינו עולה שנאמר [י]וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם וירד מעשות החטאת, מה להלן בעבודה אף כאן בעבודה. איני והא רבי אמי ורבי אסי סלקי. ר' אמי ור' אסי מעקר הוו עקרי [כרעייהו] ממטי הוא דלא מטו:

[יא]כה תברכו את בני ישראל. רבי ישמעאל אומר למדנו ברכה לישראל מפי כהנים, לכהנים עצמן לא למדנו, כשהוא אומר ואני אברכם הוי אומר כהנים מברכים לישראל והקב"ה מברך לכהנים. ר"ע אומר למדנו ברכה לישראל מפי כהנים, מפי הגבורה לא למדנו, כשהוא אומר ואני אברכם הוי כהנים מברכים לישראל והקב"ה (מברכן) [מסכים] על ידם, אלא ר' עקיבא ברכה לכהנים מנא ליה, אמר רב נחמן בר (רבי) יצחק מן [יב]ואברכה מברכיך, (וסימנך רבי ישמעאל כהנא מסייע כהני) ומאי מסייע כהני דקא מוקים לה לברכה דכהנים במקום ברכה דישראל. [יג]את בני ישראל אין לי אלא ברכה לישראל, ברכה לגרים ולנשים ולעבדים מנין, תלמוד לומר ואני אברכם. (עז) ומנין שהחזן צריך לומר להם אמרו, תלמוד לומר אמור להם:

יברכך ה'. בברכה המפורשת בתורה, וכן הוא אומר [יד]ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה ברוך טנאך ומשארתך ברוך אתה בבואך וגו'. ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך אימתי כי תשמע בקול ה' אלהיך. יברכך ה' בנכסים, וישמרך בנכסים. רבי נתן אומר יברכך בנכסים וישמרך בגוף. רבי יצחק אומר וישמרך מיצר הרע, וכן הוא אומר [טו]כי ה' יהיה בכסלך ושמר רגלך מלכד. דבר אחר וישמרך שלא ישלטו אחרים עליך, וכן הוא אומר [טז]יומם השמש לא יככה וירח בלילה, ועוד כתיב [יז]הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל, ה' שומרך ה' צלך על יד ימינך, ה' ישמרך מכל רע ישמור את נפשך, ה' ישמר צאתך ובואך מעתה ועד עולם. דבר אחר וישמרך מן המזיקים וכן הוא אומר [יח]כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך וגו'. דבר אחר וישמרך ישמור לך ברית אבותיך וכן הוא אומר [יט]ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד וגו'. דבר אחר וישמרך ישמור לך את הקץ וכן הוא אומר [כ]משא דומה אלי קורא משעיר שומר מה מלילה וגו'. דבר אחר ישמור את נפשך בשעת המיתה וכן הוא אומר [כא]והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים, שומע אני בין רשעים בין צדיקים, תלמוד לומר [כב]ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע. דבר אחר וישמרך ישמור רגליך מגיהנם וכן הוא אומר [כג]רגלי חסידיו ישמור ורשעים בחשך ידמו. דבר אחר וישמרך (לעולם הבא) [בעוה"ז] וכן הוא אומר [כד]וקוי ה' יחליפו כח. [כה]דבר אחר יברכך ה' וישמרך, יברכך בבנים, וישמרך בבנות, שהנקבות צריכות שמירה. דבר אחר יברכך ה' וישמרך, עם הברכה שמירה, מלך בשר ודם יש לו אוהב בסוריא והוא יושב ברומי שלח המלך אחריו עלה ובא אצלו נתן לו מאה ליטרין של זהב טענו יצא לדרך נפלו עליו ליסטין ונטלו כל מה שנתן לו שמא יכול לשמרו מן הליסטין, לכך נאמר יברכך ה' וישמרך:

יאר ה' פניו אליך. יעמיד ממך בנים בני תורה שנאמר [כו]כי נר מצוה ותורה אור. יעמיד ממך כהנים שמאירים את המזבח שנאמר [כז]ולא תאירו (את) מזבחי חנם. ויחנך יחנה ה' אצלך. יעמיד ממך נביאים שנאמר [כח]ושפכתי על בית דוד ועל יושבי ירושלים רוח חן ותחנונים. [כט]דבר אחר יאר ה' פניו אליך יתן לך מאור פנים. רבי (יונתן) [נתן] אומר זה מאור שכינה שנאמר [ל]קומי אורי כי בא אורך וגו' ועליך יזרח וגו' [לא]אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה [ואומר] [לב]אל ה' ויאר לנו. ד"א יאר ה' זה מאור תורה שנאמר [לג]כי נר מצוה ותורה אור. ויחנך יתן בכם דעת שתהיו חוננים זה את זה ומרחמים זה את זה, כענין שנאמר [לד]ונתן לך רחמים. ויחנך יחנך במשאלותיך וכן הוא אומר [לה]וחנותי את אשר אחון וגו'. ד"א יתן חנך בעיני בריותיו וכן הוא אומר [לו]ויהי ה' את יוסף ויט אליו חסד ויתן חנו בעיני שר בית הסהר ואומר [לז]ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה [ואומר] [לח]ויתן האלהים את דניאל לחן ולחסד ולרחמים. ואומר [לט]ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם. ד"א ויחנך בדעת ובחכמה ובהשכל ומוסר ובינה. דבר אחר ויחנך יחנך בתלמוד תורה, וכה"א [מ]תתן לראשך לוית חן ואומר [מא]כי לוית חן הם לראשך וגו'. ד"א ויחנך במתנת חנם וכה"א [מב]הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם וגו' ואומר [מג]חננו ה' חננו. ואומר [מד]ה' חננו לך קוינו:

ישא ה' פניו אליך. בשעה שאתה עומד ומתפלל שנאמר [מה]ויאמר אליו הנה נשאתי פניך וגו', והרי דברים קל וחומר אם ללוט נשאתי פנים מפני אברהם אוהבי, לך לא אשא פנים מפניך ומפני אבותיך:

תשיא כתוב אחד אומר ישא ה' פניו אליך וכתוב אחד אומר [מו]אשר לא ישא פנים, כיצד יתקיימו שני כתובים הללו, כשישראל עושין רצונו של מקום ישא ה' פניו אליך, וכשאין ישראל עושין רצונו של מקום אשר לא ישא פנים. [מז]ישא ה' פניו יעביר כעסו ממך ויהפוך פניו אליך לא דומה שואל שלום חברו בתוך פניו כשואל מן הצדדין. ישא ה' פניו, בדברים שבינך לבינו, אשר לא ישא פנים, בדבר שבינך לבין חברך. כיוצא בו [מח]ונקה לא ינקה ינקה בדבר שבינו לבינך, אבל לא ינקה בדבר שבינך לבין חברך. [מט]ד"א עד שלא נתחתם גזר דין ישא ה' פניו אליך, משנתחתם גזר דין אשר לא ישא פנים. כתוב אחד אומר [נ]שומע תפלה עדיך כל בשר יבואו וכתוב אחד אומר [נא]סכותה בענן לך מעבור תפלה, כיצד יתקיימו שני כתובים הללו, עד שלא נתחתם גזר דין שומע תפלה, משנתחתם גזר דין סכותה בענן לך. כתוב אחד אומר [נב]קרוב ה' לכל קוראיו וכתוב אחד אומר [נג]למה ה' תעמוד ברחוק, כיצד יתקיימו שני כתובים הללו, עד שלא נתחתם גזר דין קרוב ה' לכל קוראיו, משנתחתם גזר דין למה ה' תעמוד ברחוק. כתוב אחד אומר [נד]מפי עליון לא תצא הרעות והטוב וכתוב אחד אומר [נה]וישקד ה' על הרעה, כיצד יתקיימו שני כתובים הללו, עד שלא נתחתם גזר דין מפי עליון לא תצא הרעות והטוב, משנתחתם וכו'. כתוב אחד אומר [נו]כבסי מרעה לבך ירושלים וכתוב אחד אומר [נז]כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית נכתם עונך לפני, כיצד יתקיימו שני כתובים הללו, עד שלא נתחתם גזר דין כבסי מרעה, משנתחתם וכו'. כתוב אחד אומר [נח]שובו בנים שובבים וכתוב אחד אומר [נט]אם ישוב ולא ישוב, עד שלא נתחתם גזר דין שובו בנים שובבים, משנתחתם גזר דין אם ישוב ולא ישוב. כתוב אחד אומר [ס]דרשו ה' בהמצאו וכתוב אחד אומר [סא]חי אני נאם אדני ה' אם אדרש לכם, כיצד יתקיימו שני כתובים הללו, עד שלא נתחתם גזר דין דרשו ה' בהמצאו, משנתחתם גזר דין אם אדרש לכם. כתוב אחד אומר [סב]כי לא אחפוץ במות המת וכתוב אחד אומר [סג]כי חפץ ה' להמיתם, כיצד יתקיימו שני כתובים הללו, עד שלא נתחתם גזר דין כי לא אחפוץ במות המת, משנתחתם גזר דין כי חפץ ה' להמיתם. כתוב אחד אומר אשר לא ישא פנים וכתוב אחד אומר ישא ה' פניו אליך, ישא ה' פניו אליך בעוה"ז, אשר לא ישא פנים לעוה"ב. ד"א ישא ה' פניו אליך יעביר כעסו ממך. [סד]דרש רב עוירא זימנין אמר לה משמיה דרב אמי [וזמנין א"ל משמיה דרב אסי] אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה כתוב בתורתך [סה]אשר לא ישא פנים והלא אתה נושא פנים לישראל שנאמר ישא ה' פניו אליך, אמר להם [וכי] לא אשא פנים לישראל שכתבתי להם [סו]ואכלת ושבעת וברכת, והן דקדקו על עצמן עד כזית עד כביצה: [סז]וישם לך שלום. שלום בכניסתך, שלום ביציאתך, שלום עם כל אדם. [סח]שאלה בלוריא הגיורת את רבן גמליאל כתיב אשר לא ישא פנים וכתיב ישא ה' פניו אליך, נטפל לה רבי יוסי הכהן, אמר לה אמשול לך משל, למה הדבר דומה לאדם שנושה בחברו

ממ"ק ובמ"ק ט בראשית יב: י ויקרא ט: יא חולין מט: יב בראשית יב: יג ספרי: יד דברים כח: טו משלי ג: טז תהלים קכא: יז שם: יח שם נה: יט דברים ז: כ ישעיה כא: כא שמואל א כה: כב שם: כג שם ג: כד ישעיה מ: כה תנחומא: כו משלי ו: כז מלאכי א: כח זכריה יב: כט ספרי: ל ישעיה ס: לא תהלים סז: לב שם קיח: לג משלי ו: לד דברים יג: לה שמות לג: לו בראשית לט: לז אסתר ב: לח דניאל א: לט משלי ג: מ שם ד: מא שם א: מב תהלים קכג: מג שם: מד ישעיה לג: מה בראשית יט: מו דברים י: מז ספרי זוטא: מח שמות לד: מט ספרי: נ תהלים סה: נא איכה ג: נב תהלים קמה: נג שם י: נד איכה ג: נה דניאל ט: נו ירמיה ד: נז שם כ: נח שם ג: נט שם ח: ס ישעיה נה: סא יחזקאל כ: סב שם יח: סג שמואל א ב: סד ברכות כ: סה דברים י: סו שם ח: סז ספרי: סח ראש השנה יז:

זית רענן (עז) ומנין שהחזן וכו', פי' שצריך לקרא כהנים: בין רשעים, רה"א כיון שהנשמה חלק אלוה ממעל תשוב למקומה והגוף והרוח נידון על חטאיו: שבינך לבין חברך, אין הקב"ה מכפר, כדאיתא סוף יומא.

בחברו מנה וקבע לו זמן לפני המלך ונשבע לו בחיי המלך, הגיע זמן ולא נתן לו כלום, בא לפיים את המלך ואמר לו עלבוני מחול לך לך ופייס את חברך, הכא נמי כאן בעבירות שבין אדם לחברו כאן בעבירות שבין אדם למקום, עד שבא רבי עקיבא ולמד, כאן קודם גזר דין כאן לאחר גזר דין. [סט]רבי (חנניה) [חנינא] סגן הכהנים אומר וישם לך שלום בביתך. רבי נתן אומר זה שלום מלכות בית דוד שנאמר [ע]למרבה המשרה ולשלום אין קץ. (רבי אומר) [ד"א] זה שלום תורה שנאמר [עא]ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום. גדול השלום ששינה [הקב"ה] במעשה שרה שנא' [עב]ואני זקנתי. גדול השלום ששינה הקב"ה מפני שלום. גדול השלום ששינה המלאך מפני השלום. גדול השלום ששם שנכתב בקרושה אמר המקום ימחה על המים בשביל שלום, להטיל שלום בין איש לאשתו. ר' אליעזר אומר גדול השלום שלא נטעו הנביאים בפי כל הבריות אלא שלום. רבי שמעון בן חלפתא אומר גדול השלום שאין כלי מקבל ברכה אלא שלום שנאמר [עג]ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום. רבי אלעזר הקפר אומר גדול השלום שאין חותם כל הברכות אלא בשלום, שנאמר וישם לך שלום. רבי אליעזר [בנו של רבי אלעזר] הקפר אומר גדול השלום שאפילו ישראל עובדין ע"ז ושלום ביניהן, כביכול אמר הקב"ה אין השטן נוגע בהן שנאמר [עד]חבור עצבים אפרים הנח לו, אבל משנחלקו מה נאמר בהן [עה]חלק לבם עתה יאשמו יערוף מזבחותם ישדד מצבותם, הא גדול השלום ושנואה המחלוקת. גדול השלום שאפילו בשעת מלחמה צריכין שלום, שנאמר [עו]כי תקרב אל עיר להלחם עליה (לתפשה) וקראת אליה לשלום, וכתיב ואשלח מלאכים וגו', וכתיב [עז]ויאמר מלך בני עמון אל מלאכי יפתח וגו' ועתה השיבה אתהן בשלום. גדול השלום שאפילו מתים צריכין שלום, שנאמר [עח]ואתה תבוא אל אבותיך בשלום תקבר בשיבה טובה, ואומר [עט]בשלום תמות ובמשרפות אבותיך וגו'. גדול השלום שניתן לעושי תשובה שנאמר [פ]בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו. גדול השלום שניתן בחלקן של צדיקים שנאמר [פא]יבא שלום ינוחו על משכבותם הולך נכחו. גדול השלום שלא ניתן בחלקן של רשעים שנאמר אין שלום אמר ה' לרשעים. גדול השלום שניתן לאוהבי תורה שנאמר [פב]שלום רב לאוהבי תורתך. גדול השלום שניתן ללומדי תורה שנאמר [פג]וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך. גדול השלום שניתן לענוים שנאמר [פד]וענוים יירשו ארץ והתענגו על רוב שלום. [גדול השלום שניתן לעושי צדקה שנאמר *והיה מעשה הצדקה שלום]. גדול השלום ששמו של הקב"ה קרוי שלום, שנאמר [פה]ויקרא לו ה' שלום. רבי (חנניה) [חנינא] סגן הכהנים אומר גדול השלום ששקול נגד כל מעשה בראשית שנאמר [פו]יוצר אור ובורא חשך עושה שלום. גדול השלום שהרי עליונים צריכין שלום שנאמר [פז]עושה שלום במרומיו, והלא דברים ק"ו, ומה אם במקום שאין איבה ושנאה ובעלי דבבא צריכין שלום, ק"ו למקום שיש בו כל המדות הללו. [פח]גדול השלום שניתן לצדיקים שבשעה שהן נפטרין מן העולם שלש כתות של מלאכי שלום מקדימין אותן, הראשונה אומרת יבוא שלום, השניה אומרת ינוחו על משכבותם, והשלישית אומרת הולך נכחו, ולא דיין לצדיקים [אלא] שמיתתן ביד כבוד שנא' [פט]והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך, ולא עוד אלא שהן מקלסים לפניהם ואומרים יבוא שלום ינוחו על משכבותם הולך נכחו. גדול השלום שהוא נמנע מן הרשעים, שבשעה שהן מתים שלש כתות של מלאכי חבלה מקדימין אותן, הראשונה אומרת אין שלום, השניה אומרת אמר ה' לרשעים, השלישית אומרת למעצבה תשכבון, ולא דיין לרשעים [אלא] שמיתתן ביד מחבלים שנא' [צ]ותקרב לשחת נפשו וחיתו לממתים, *יהדפוהו מאור אל חשך ומתבל ינדוהו, °יהיו כמוץ לפני רוח ומלאך ה' דוחה, ולא עוד אלא שהם מתקנטרין לפניהם, ואומר אין שלום אמר ה' למעצבה תשכבון. דבר אחר היה רבי שמעון אומר גדול השלום שלא כמדת בשר ודם מדת מלך מלכי המלכים הקב"ה, מדת בשר ודם כשהולך למלחמה הוא הולך באוכלוסין ובלגיונין, וכשהולך לשלום אז הולך יחידי, אבל מדתו של הקב"ה כשהוא הולך לשלום הוא הולך בלגיונות ובאוכלוסין שנאמר [צא]אלף אלפין ישמשוניה ואומר [צב]עושה שלום במרומיו היש מספר לגדודיו. ואומר [צג]רכב אלהים רבותים אלפי שנאן אדני בם סיני בקדש, וכשהוא הולך למלחמה אינו הולך אלא יחידי שנאמר [צד]פורה דרכתי לבדי ומעמים אין איש אתי ואדרכם וגו', אתה מוצא כשנפרע מדור המבול לא פרע אלא יחידי שנאמר [צה]ואני הנני מביא את המבול מים. וכשנפרע מדור הפלגה לא פרע אלא יחידי שנאמר [צו]ומשם הפיצם ה' על פני כל הארץ. וכשנפרע מאנשי סדום לא פרע אלא יחידי שנאמר [צז]וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת ה' מן השמים. וכשנפרע מן המצריים לא פרע אלא יחידי שנאמר [צח]וה' הכה כל בכור. וכשנפרע מן האמוריים לא פרע אלא יחידי שנאמר [צט]וה' השליך עליהם אבנים גדולות. ומסנחריב לא פרע אלא יחידי שנאמר [ק]ויצא מלאך ה' אל מחנה אשור, ד"א חביב הוא השלום שכל מעשים וזכיות שעשה אברהם אבינו לא נתן לו שכרו אלא שלום שנאמר [קא]ואתה תבוא אל אבותיך בשלום. וכן אתה מוצא ביעקב אבינו שבקש מן הקב"ה שלום שנאמר [קב]ושבתי בשלום אל בית אבי. וכן אתה מוצא באהרן שלא נתברך אלא בשלום שנאמר [קג]בריתי היתה אתו החיים והשלום. וכן אתה מוצא בפינחס שלא נתן לו הקב"ה שכר אלא שלום שנאמר [קד]הנני נותן לו את בריתי שלום. וכן אתה אומר שלא נמשלה התורה אלא בשלום שנאמר [קה]וכל נתיבותיה שלום. וכן אתה מוצא שאין הקב"ה מנחם את ירושלים אלא בשלום שנאמר [קו]וישב עמי בנוה שלום. וכן אתה מוצא שלא בנה הקדוש ברוך הוא מלכות בית דוד אלא בשלום שנאמר [קז]למרבה המשרה ולשלום אין קץ. וכן לא נפרע הקב"ה מן עמונים ומואבים אלא שמנע מהן שלום שנאמר [קח]לא תדרוש שלומם. [קט]חזקיה אמר גדול השלום שכל המצות כתוב בהן [קי]כי תפגע שור אויבך וגו' תועה, כי תראה חמור שונאך [א]כי יקרא קן צפור, אם באת מצוה לידך אתה זקוק לעשותה, ואם לאו אי אתה זקוק לעשותה, ברם הכא [ב]בקש שלום ורדפהו, בקשהו במקומך ורדפהו ממקום אחר. חזקיה אמר חורי גדול השלום שבכל המסעות כתיב [ג]ויסעו ויחנו, נוסעים במחלוקת וחונים במחלוקת, כיון שבאו לפני הר סיני נעשו כולן חנייה אחת, הדא הוא דכתיב [ד]ויחן שם ישראל [ויחנו אין כתיב כאן אלא ויחן] אמר הקב"ה הרי עת שאני נותן תורתי לבני. בר קפרא אמר תלת, גדול השלום שדברו הכתובים לשון בדוי בתורה בשביל להטיל שלום בין אברהם לשרה, הדא הוא דכתיב [ה]אחרי בלותי היתה לי עדנה ואדוני זקן, אבל לאברהם לא אמר כן (ואדוני זקן אין כתיב כאן) אלא ואני זקנתי. בר קפרא אמר חורי גדול השלום שדברו (הנביאים) [הכתובים] לשון בדוי בנביאים להטיל שלוב בין איש לאשתו שנאמר [ו]הנה נא את עקרה ולא ילדת, אבל למנוח לא אמר כן אלא [ז]מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר. גדול השלום שאפילו העליונים וכו'. אמר רבן [שמעון בן] גמליאל גדול השלום שדברו הכתובים לשון בדוי בתורה להטיל שלום בין יוסף לאחיו, הדא הוא דכתיב [ח]כה תאמרו ליוסף אנא שא נא פשע אחיך וחטאתם כי רעה גמלוך ולא אשכחן [ביעקב] דפקיד כלום. אמר רבי יוסי הגלילי גדול השלום שאפי' בשעת מלחמה אין פותחין אלא בשלום שנאמר [ט]כי תקרב אל עיר להלחם עליה (לתפשה) וקראת אליה לשלום. רבי מאיר הוה יתיב ודריש בלילי שבתא הויא תמן חדא איתתא יתבא ושמעה ליה הותי מדרשא אמתינת עד דחכיל, מדדריש אזלת לביתא אשכחה [י]בוצינא טפי, אמר לה בעלה אן הוית, אמרה ליה אנא יתיבנא ושמעה דרושא, אמר לה [יא]לא כן וכן את עיילת להכא עד דאזלת ורוקת באנפי דרושא יתיבא שבתא קדמיתא תנייתא ותליתא אמרון לה מגירתא כדו אתון צהיבין אתינן עמך לגבי דרושא כיון דחמא יתהון ר"מ צפה ברוח הקדש אמר אית מנכון איתתא דחכימא למילחש בעינא אמר לה מגירתא כדו את אזלת ורוקת באנפיה ותשרי לבעליך, כיון דיתבא קמיה ואדחילית מיניה, אמרה ליה רבי לית אנא חכימא למילחש עינא, א"ל [אפ"ה] רוקי באנפי שבע זימנין ואנא מינשים. ירקת באפיה ז' זימנין, אמר לה איזילי ואמרי לבעליך אנת אמרי חדא זימנא ואנא ירקת ז' זימנין, אמרו לו תלמידיו רבי כך מבזין את התורה לא הוה לך למימר לחד מינן למילחש לך, אמר להון לא דיו למאיר להיות שוה לקונו, דתני רבי ישמעאל גדול השלום ששם הגדול שנכתב בקדושה

ממ"ק ובמ"ק סט ספרי : ע ישעיה ט : עא תהלים כט : עב בראשית יח : עג תהלים כט : עד הושע ד : עה שם : עו דברים כג : עז שופטים יא : עח בראשית טו :
עט ירמיה לד : פ ישעיה נז : פא שם : פב תהלים קיט : פג ישעיה לד : פד תהלים לז : *ישעיה לב : פה שופטים ו : פו ישעיה מה : פז איוב כה : פח ספרי
זוטא : פט ישעיה נח : צ איוב לג : *שם יח : °תהלים לה : צא דניאל ז : צב איוב כה : צג תהלים סח : צד ישעיה סג : צה בראשית ו : צו שם יא : צז שם יט : צח שמות ט :
צט יהושע י : ק מלכים ב יט קא בראשית ו : קב שם כח : קג מלאכי ב : קד במדבר כה : קה משלי ג : קו ישעיה לב : קז שם ט : קח דברים כג : קט ויקרא
רבה פרשה ט : קי שמות כג : א דברים כב : ב תהלים לד : ג במדבר כג : ד שמות יט : ה בראשית יח : ו שופטים יג : ז שם : ח בראשית נ : ט דברים כ :
י פי' הנרות שכבו : יא פי' שלא תבא לביתו עד שתרוק בפניו של דרשן :

זית רענן (עז) גזר דין, עיין פ"ק דר"ה נ"ל דה"ק עד שלא נחתם גזר דין וינחם ה' על הרעה משנחתם גזר דין מפי עליון לא תצא וגו'. כצ"ל : (עח) שלום תורה, שלא ירבו מחלוקת בתורה : ששינה המלאך, גבי מנוח :

בקדושה אמר הקדוש ברוך הוא ימחה על המים בשביל להטיל שלום בין איש לאשתו. אמר רבי שמעון בן חלפתא גדול השלום כשברא הקב"ה את עולמו עשה שלום בין העליונים לתחתונים ההד"ד [יב]בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. בשני ברא את העליונים ההד"ד ויאמר אלהים יהי רקיע וכו' (כדכתוב ברמז י"ח): רבי יהושע דסיכנין בשם רבי לוי אומר גדול השלום שכל הברכות חותמין בשלום, בקריאת שמע הפורס סוכת שלום, בתפלה עושה השלום, בברכת כהנים וישם לך שלום, ואין לי אלא בברכות, בקרבנות מנין, ת"ל [יג]זאת התורה לעולה למנחה וגו' ולזבח השלמים, ואין לי אלא בכלל, בפרט מנין, ת"ל זאת תורת העולה, זאת תורת המנחה, זאת תורת החטאת, זאת תורת האשם, וזאת תורת זבח השלמים. ואין לי אלא בקרבנות יחיד, בקרבנות צבור מנין, ת"ל [יד]אלה תעשו לה' במועדיכם וגו' [ומסיים בשלמים]. אין לי אלא בעולם הזה בעולם הבא מנין, ת"ל [טו]הנני נוטה אליה כנהר שלום. רבנן אמרין גדול השלום שכשמלך המשיח בא אינו פותח אלא בשלום שנאמר [טז]מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום. [יז]מה ראו לומר ברכת כהנים אחר הודאה, שנאמר [יח]וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם וירד מעשות החטאת. ומה ראו לומר שים שלום אחר ברכת כהנים, שנאמר ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם, וברכת הקב"ה שלום הוא שנאמר [יט]ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום. [כ]אמר רבי יהושע בן לוי מנין שהקב"ה מתאוה לברכת כהנים שנאמר ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם:

[כא]ושמו את שמי למה נאמר, לפי שהוא אומר כה תברכו את בני ישראל [בשם המפורש, אתה אומר בשם המפורש או אינו אלא בכנוי, ת"ל ושמו את שמי, יכול אף בגבולין כן נאמר כאן ושמו ונאמר להלן *לשום את שמו שם מה להלן בית הבחירה אף כאן בית הבחירה] במקדש (עח) בשם המפורש, במדינה בכנוי: ואני אברכם למה נאמר, לפי שהוא אומר כה תברכו את בני ישראל אין לי אלא ברכה לישראל, לגרים לנשים ועבדים מנין, ת"ל ואני אברכם. ברכה לכהנים מנין, ת"ל ואני אברכם, שלא יהיו ישראל אומרים ברכותינו תלויות בכהנים, ת"ל ואני אברכם. שלא יהיו הכהנים אומרים אנו נברך את ישראל, ת"ל ואני אברכם, אני אברך את עמי ישראל, וכה"א [כב]כי ה' אלהיך ברכך (בכל מעשה ידך) כאשר דבר לך, ואומר (עט) [כג]ברוך תהיה מכל העמים, ואומר [כד]יפתח ה' לך את אוצרו הטוב וגו', ואומר [כה]במרעה טוב ארעה אותם, ואומר [כו]אני ארעה צאני. [כז]ושמו את שמי, מגיד שהן מתברכין בשם המיוחד. יכול אף בגבולין יהו מברכין בשם המיוחד, ת"ל ושמו את שמי, ולהלן הוא אומר לשום את שמו שם, מה להלן מקדש אף כאן מקדש, אלא משרבו הפרוצים חזרו להיות מוסרין לצנועין שבכהנים. אמר רבי טרפון מעשה והייתי עומד עם אחי הכהנים בשורה והטיתי אזני כלפי כהן גדול ושמעתיו שאמר בתוך נעימות אחיו הכהנים. או במקדש מברכין ואין מברכין בגבולין, אמרת בכל המקום אשר אזכיר את שמי אף בגבולין, אלא שבגבולין אומר שלש ברכות ובמקדש ברכה אחת. במקדש אומר השם ככתבו ובמדינה בכנויו. בגבולין נושאין ידיהן כנגד כתפותיהן ובמקדש על גבי ראשיהן. יכול אם רצו לברך את ישראל הרי הן מבורכין ואם לאו אינן מבורכין, ת"ל ואני אברכם בין רוצים בין לא רוצים אני אברכם מן השמים:

[כח]ויהי ביום כלות משה. זש"ה [כט]באתי לגני אחותי כלה, רבי עזריה בשם רבי סימון אמר משל למלך שכעס על מטרונא (והורידה) [וטרדה] והוציאה מתוך פלטין שלו, לאחר זמן בקש להחזירה, אמרה יחדש לי דבר ואחר כך הוא מחזירני, כך לשעבר הקב"ה מקבל קרבנות מלמעלה שנאמר [ל]וירח ה' את ריח הניחוח, ועכשיו הוא מקבל מלמטה ההד"ד באתי לגני, באתי לגן אין כתיב כאן אלא באתי לגני, לגנוני, במקום שהוא עיקרה מתחלה, עיקר שכינה בתחתונים היה ההד"ד [לא]וישמעו את קול ה', מהלך אין כתיב כאן אלא מתהלך, מקפץ וסליק. כתיב [לב]צדיקים יירשו ארץ וישכנו לעד עליה, ורשעים היכן הן פורחין באויר, אלא וישכנו לעד עליה, ישכינו שכינה עליה וכו' (כתוב ברמז כ"ז). לכך נאמר ויהי ביום כלות משה, משה זכה והורידה לארץ. [לג]אפריון עשה לו המלך שלמה [אפריון זה אהל מועד, עשה לו המלך שלמה] זה מלך שהשלום שלו, משל למלך שהיתה לו בת קטנה וכו' (כתוב ברמז שס"ה), למה היה אהל מועד דומה למערה שהיא נתונה על שפת הים [ועלה הים] והציף המערה ומתמלאת מן הים והים לא חסר כלום, כך אהל מועד נתמלא מזיו השכינה, לכך נאמר ויהי ביום כלות משה. ביום חתונתו זה אהל מועד וביום שמחת לבו זה בנין בית עולמים, להקים המשכן אין כתיב כאן אלא להקים את המשכן, מה הוקם עמו, עולם הוקם עמו, שעד שלא הוקם המשכן היה העולם רותת, משהוקם המשכן נתבסס העולם, לכך נאמר ויהי ביום כלות משה כלת כתיב ביומא דעלת כלתא לגנונא. רבי אלעזר אמר ביום כלות משה, ביום שכלו הקמותיו. תנא בכל יום ויום היה משה מעמיד את המשכן ובכל בקר ובקר מקריב קרבנותיו עליו (ובשביעי) [ובשמיני] העמידו ולא פרקו. אמר רבי זעירא מכאן (פ) שהקמת לילה פסולה לעבודה ביום, רבי שמואל בר נחמן אמר אף בשמיני העמידו ופרקו. רבי אלעזר אמר ביום כלות משה ביום שכלו המזיקין מן העולם, ומאי טעמא [לד]לא תאונה אליך רעה ונגע לא יקרב באהליך [משעה שכלו המזיקים מן העולם]. אמר ר' יוחנן מה לי ללמוד ממקום אחר נלמד ממקומו, יברכך ה' וישמרך מן המזיקין, רבי יוחנן אמר ביום שכלתה איבה מן העולם, שעד שלא הוקם המשכן היתה איבה וקנאה ותחרות ומצות ומחלוקת בעולם, אבל משהוקם המשכן נתנה אהבה וחבה וריעות וצדק ושלום בעולם, ומה טעם [לה]אשמעה מה ידבר האל וגו'. ריש לקיש אמר מה לי ללמוד ממקום אחר נלמד ממקומו, וישם לך שלום. וימשח אותו ויקדש אותו, מכיון דכתיב וימשח אותו ויקדש אותו לאיזה דבר נאמר וימשחם ויקדש אותם. רבי תחליפא קיסריא וריש לקיש, חד אמר משהיה מושח כלם כאחד חוזר ומושח כל אחד ואחד, וחרנא אמר משיחה בעולם הזה ומשיחה לעולם הבא. ורכוותה וחברת את היריעות, חד אמר (פא) משהיה מחבר כל אחת ואחת היה מחבר (כל אחד ואחד) [כולם כאחת], וחרנא אמר וחברת את היריעות וגו' והיה המשכן אחד אחד למדידה ואחד למשיחה. [לו]זש"ה [לז]נוצר תאנה יאכל פריה אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה, אלא במה שאדם יגע ונותן נפשו על הדבר אין הקב"ה מקפח שכרו, [תדע לך שהרי] בנה שלמה את בית המקדש שנאמר [לח]ויבן שלמה את הבית ויכלהו, ובשביל שנתן דוד נפשו עליו שיבנה שנאמר [לט]זכור ה' לדוד את כל ענותו וגו' עד אמצא מקום לה', לא קפח הקב"ה את שכרו, אלא כתבו על שמו שנאמר [מ]מזמור שיר חנוכת הבית לדוד [וכי דוד חנכו והרי שלמה חנכו, אלא לפי שנתן דוד נפשו עליו נקרא על שמו]. וכן אתה מוצא הכל נתנדבו למשכן, הנשים טוו [מא]ויעשו כל חכם לב, ועשה בצלאל ואהליאב, ובשביל שנתן משה נפשו עליו שלא יטעו ויעשו כשם שהראה לו הקב"ה, לכך נאמר על כל דבר ודבר כאשר צוה ה' את משה, וכן הוא אומר ויהי ביום כלות משה:

תשיב ז [מב]ויהי ביום כלות משה. מגיד הכתוב שכל שבעת ימי המלואים היה משה מעמיד את המשכן ובכל בקר ובקר מושחו ומפרקו, ואותו היום העמידו ומשחו ולא פרקו. רבי יוסי אומר אף בשמיני העמידו [משחו] ופרקו שנאמר [מג]ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן, נמצינו למדין שבעשרים ושלשה באדר התחילו אהרן ובניו לעבוד [המשכן] וכל הכלים למשוח. בראש חדש הוקם המשכן. בשני נשרפה פרה. בשלישי הזה ממנו. ברביעי גלח הלוים, (פב) בו ביום שרתה שכינה בבית שנאמר [מד]ולא יכול משה לבוא אל אהל מועד וגו'. בו ביום הקריבו נשיאים שנאמר ויהי המקריב ביום הראשון, שאין ת"ל ראשון, אלא ראשון לכל ימות השנה. בו ביום ירדה אש מן השמים ואכלה את הקרבנות שנאמר [מה]ותצא אש מלפני ה' ותאכל על המזבח. בו ביום הקריבו בני אהרן אש זרה שנאמר [מו]ויקחו (שני) בני אהרן נדב ואביהוא וגו' וימותו לפני ה', מיתתן לפני ה' ונפילתן בחוץ. כיצד יצאו, היה רבי יוסי אומר המלאך מדרן מתים עד שיצאו ונפלו

ממ"ק ובמ"ק יב בראשית א: יג ויקרא ז: יד במדבר כט: טו ישעיה סו: טז שם נב: יז מגילה יח: יח ויקרא ט: יט תהלים כט: כ סוטה לח: כא ספרי: *דברים יב: כב דברים טו: כג שם ז: כד שם כח: כה יחזקאל לד: כו שם: כז ספרי זוטא: כח פסיקתא: כט שה"ש ה: ל בראשית ח: לא שם ג: לב תהלים לז: לג שה"ש ג: לד תהלים צא: לה שם פה: לו תנחומא: לז משלי כז: לח מלכים א ו: לט תהלים קלב: מ שם ל: מא שמות לו: מב ספרי: מג שמות מ: מד שם: מה ויקרא ט: מו שם י:

זית רענן (עח) בשם המפורש, מדכתיב שמי המיוחד לי: (עט) ברוך תהיה וגו', לא יהיה בך עקר ועקרה ומפתח של חיים ביד הקב"ה: (פ) שהקמת לילה פסולה, מדכתיב ביום הקים: אף בשמיני, לאחר שהקריב משה קרבנות צבור פרקו וחזר והעמידו והקריב אהרן קרבנות שלו: ומשיחה לעוה"ב, וס"ל לעתיד לבא לא יצטרך למשוח הכלים פעם שנית: וחברת את היריעות וגו' והיה המשכן אחד, קשה תרתי ליל: (פא) ה"ג משהיה מחבר כל אחת ואחת היה מחבר כולם כאחת, פי' מתחלה חבר חמש יריעות לבד וחמש יריעות לבד ואח"כ חבר השני חוברות באחת אבל איפכא לא: אחד במדה, שיהיו במדה אחת מכוון: ואחד למשיחה, שיהיו בשעת משיחה מחוברים: (פב) בו ביום, פי' ר"ח:

תפלו בעזרה שנאמר [מז]ויאמר אליהם קרבו שאו את אחיכם מאת פני הקדש, מאת פני ה' לא נאמר אלא מאת פני הקדש. רבי (שמעון) [ישמעאל] אומר דבר הלמד מענינו שנאמר וימותו לפני ה', מיתתן לפני ה' ונפילתן בחוץ, כיצד יצאו, גררום בקני ברזל. וימשח אותו ויקדש אותו ואת כל כליו, שומע אני ראשון ראשון שנמשח היה קדוש, ת"ל וימשחם ויקדש אותם, מגיד שלא קדש אחד מהם עד שנמשחו כולן. [מח]וימשחם משיחה מבפנים ומבחוץ, רבי יאשיה אמר מדת הלח נמשחו מבפנים ונמשחו מבחוץ, ומדת היבש נמשחו מבפנים ולא נמשחו מבחוץ, רבי יונתן אומר מדת הלח נמשחו מבפנים ולא נמשחו מבחוץ, ומדת היבש לא נמשחו לא מבפנים ולא מבחוץ. תדע לך שהרי אינן מקודשות שנאמר [מט]ממושבותיכם תביאו לחם תנופה [וגו' חמץ תאפינה], אימתי הן לה' לאחר שנאפו. רבי אומר וימשחם ויקדש אותם למה נאמר, והלא כבר נאמר וימשח אותו ומה ת"ל וימשחם מגיד שבמשיחה של אלו הוקדשו כל הכלים לעתיד לבא. *במאי קא מיפלגי [באותם] ר' יאשיה סבר (אותם למעוטי מדת הלח נמשחו) אותם למעט מדת יבש בחוץ, ור' יונתן סבר מדת יבש חול הוא ולא איצטריך קרא למעוטי, וכי איצטריך קרא למעוטי, מדת הלח מבחוץ:

תשיג [נ]ויקריבו נשיאי ישראל. שומע אני שהיו הדיוטות ונתמנו, ת"ל ראשי בית אבותם, ולא ראשי בית אבותם בלבד, אלא אף נשיאי שבטים, נשיאים בני נשיאים. הם נשיאי המטות הם העומדים על הפקודים הם שהיו ממונים עליהם במצרים שנאמר [נא]ויכו שוטרי בני ישראל:

*ויקריבו נשיאי ישראל. אתה מוצא בשעה שהכריז משה ואמר [נב]קחו מאתכם תרומה מה עשו הנשיאים, אמרו לא היה משה יודע לומר לנו (אלא) שנעשה המשכן, מה עשו לא נתנו נדבה אמרו אלו עושין את המשכן ולנו הוא אומר שנתן נדבה, אמר להם הקב"ה חייכם שיש לכם לדעת שאיני צריך לכם, מה כתיב שם והם הביאו אליו עוד נדבה בבקר בבקר לשני בקרים הביאו כל מלאכת המשכן והותירו שנאמר והמלאכה היתה דים, אמרו הרי שעה שנקריב קרבנות בשמחה שתשרה שכינה בינינו, כיון שראו שנעשה המשכן ולא הוצרכו להם, אמרו מה יש לנו להביא, הלכו והביאו עגלות שיהו נושאין עליהן את המשכן, ומי נתן להם העצה, שבטו של יששכר שהיו חכמים וגבורים בתורה שנאמר [נג]ומבני יששכר יודעי בינה לעתים, לפיכך זכו להקריב [בשני] שנאמר ביום השני הקריב נתנאל בן צוער נשיא יששכר:

[נד]ויביאו את קרבנם לפני ה' שש עגלות צב. שש כנגד שש (פג) ערכי המשנה, שש כנגד שש אמהות שרה רבקה רחל ולאה בלהה וזלפה. שש כנגד שש מצות שהמלך מצווה עליהן ואלו הן [נה]לא ירבה לו סוסים, ולא ירבה לו נשים, וכסף וזהב לא ירבה לו, [נו]לא תטה משפט, לא תכיר פנים, ולא תקח שחד. שש כנגד שש מעלות לכסא. שש כנגד ששה רקיעים, ולא שבעה הן, אמר רבי אבין הן דמלכא שרי [נז]טימיקין. צב דומות לקליעות. צב מצויירות. צב [נח]מטוקסות כמין קמרסטא היו. ויקריבו אותם לפני המשכן, מלמד (שעשאום דמים ומוסרים) [שהביאום ומסרום] לצבור. [נט]אין צב אלא מטוקסין שלא היו מחוסרות כלום. רבי אומר אין צב אלא מהופה וכמין (סקיסאות) [סקפסטאות] היו מחופין. ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר, [ס]והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה' בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים. שש עגלות צב, שומע אני עגלה לכל אחד ואחד, ת"ל עגלה על שני הנשיאים, שומע אני שור על שני הנשיאים, תלמוד לומר שור לאחד. באו ועמדו לפני המשכן ולא קבל מהם, עד שנאמר לו מפי הגבורה קח מאתם, הא הסכימה דעתן לדעת העליונה. רבי נתן אומר וכי מה ראו נשיאים להתנדב [כאן תחלה] ובמלאכת המשכן לא התנדבו תחלה, אלא כך אמרו נשיאים יתנדבו צבור מה שמתנדבין ומה שמחסרין אנו משלימין, וכיון שראו הנשיאים שהשלימו צבור את הכל שנאמר [סא]והמלאכה היתה דים וגו' אמרו הנשיאים מה עלינו לעשות שנאמר והנשיאים הביאו את אבני השהם ואת אבני המלואים וגו', לכך התנדבו כאן תחלה. [סב]כשהיה משה מושח את המשכן היה מושחו מבחוץ ונכנס, וכשהיה מפרקו מפרקו מבפנים ויוצא. שש עגלות צב, אין צב אלא קמורות שנאמר [סג]ובצבים ובפרדים. רבי שמעון אומר אין צב אלא (פד) צמודות שנאמר [סד]והביאו בניך בחוצן. רבי ישמעאל אומר אין צב אלא מצויירות. רבי נחמיה אומר כצבעו של רקיע. עגלה על שני הנשיאים ושור לאחד, מפני מה לא הביאו חציין שוורים וחציין עגלות, (היה משה מתירא) [שהיו מתיראין] שמא ימות שורו של אחד מהן, שמא תשבר עגלה של אחד מהן ונמצא אותו השבט אין לו חלק במשכן. מנין אתה אומר שבשרו המקום [למשה] שאין אחד מן השוורים מת, ולא אחת מן העגלות נשברת, אמרת והיו לעבוד את עבודת המשכן. היה משה מתירא שמא עברה ממנו רוח הקדש ושרתה על הנשיאים, א"ל (לאלו) [אילו להם] אמרתי להקריב (לא) לך הייתי אומר שתאמר להם, הם התנדבו מעצמן, והיה משה מסרב לקחת מידם, א"ל המקום קח מאתם:

[סה]ויאמר ה' אל משה לאמר. מהו לאמר. תני רבי אושעיא א"ל למשה צא ואמור להם דברי שבח ודברי נחמות, והיה מתירא ואומר שמא נסתלקה ממני רוח הקדש [ושרתה על הנשיאים], א"ל קח מאתם, מאתם היה הדבר, ומי נתן להם את העצה שבטו של יששכר הה"ד [סו]ומבני יששכר יודעי בינה וגו', אמרו להם אהל מועד שאתם עושים פורח באויר, אלא עשו לו עגלות ותהיו טוענין אותו בהם, והיה משה מתירא שמא אחת מן העגלות נשברת או אחת מן הפרות מתה ונמצא קרבנם של נשיאים פסול, א"ל הקב"ה למשה והיו לעבוד וגו' ניתן להם הויה שיהו קיימות לעולם. ועד היכן היו קיימות, רבי יודן בשם בר קפרא עד *בגלגל שורים זבחו, והיכן הקריבום, רבי אבא בר כהנא אמר בנוב הקריבום, רבי אבהו אמר בגבעון הקריבום, רבי חמא בר חנינא אמר בבית עולמים הקריבום דכתיב [סז]ויזבח [המלך] שלמה את זבח (השלמים) [הבקר] וגו'. תנא משום רבי מאיר עד עכשיו הן קיימות לא (הוזמו) [הוממו] ולא הזקינו ולא הטריפו, והרי דברים ק"ו ומה אם העגלות שנדבקו באהל מועד ניתן להם הויה שיהו קיימות לעולם, ישראל שהן דבקים בהקדוש ב"ה על אחת כמה וכמה שנאמר [סט]ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום:

[ע]ויקח משה את העגלות ואת הבקר, הרי משה נוטלן ומחלקן לפי דעתו, את שתי העגלות ואת ארבעת הבקר נתן לבני גרשון וגו' ואת ארבע העגלות ואת שמונת הבקר נתן לבני מררי, לפי שהן ששה עשר לאלעזר ושמונה לאיתמר שנאמר [עא]וימצאו בני אלעזר רבים לראשי הגברים מן בני איתמר ויחלקום [לבני אלעזר ראשים לבית אבות ששה עשר ולבני איתמר לבית אבותם שמונה ויחלקום] בגורלות אלה עם אלה כי היו שרי קדש ושרי האלהים מבני אלעזר ובבני איתמר ויכתבם שמעיה בן נתנאל הסופר מן הלוי לפני המלך והשרים וצדוק הכהן ואחימלך בן אביתר וראשי האבות לכהנים וללוים בית אב אחד אחוז לאלעזר ואחוז אחוז לאיתמר: [עב]ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו. ממשמע שנאמר בכתף איני יודע שישאו ומה ת"ל ישאו אין ישאו אלא לשון שירה שנאמר [עג]שאו זמרה ותנו תוף ואומר [עד]המה ישאו קולם, מכאן לעיקר שירה מן התורה:

[עה]ויקריבו הנשיאים את חנכת המזבח, מגיד שכשם שנתנדבו הנשיאים (פה) למלאכת המשכן כך נתנדבו לחנוכת המזבח, [ויקריבו הנשיאים באו ועמדו לפני המזבח] ולא קבל משה מהן, עד שנאמרה לו מפי הקודש שנאמר ויקריבו את קרבנם לחנכת המזבח, ועדיין לא היה משה יודע כיצד יקריבו אם למסעות אם לתולדות, עד שנאמרה לו מפי הקודש יקרבו למסעות, שנאמר ויהי (פו) אין ויהי אלא שנאמר לו מפי הקודש יקריבו למסעות. ועדין לא היה משה יודע כיצד יקריבו [אם כולן כאחד או] כל אחד ואחד יומו, עד שנאמר לו מפי הקודש יקריבו כל אחד ואחד יומו, שנאמר נשיא אחד ליום [והלא] נשיאים מתנדבין ואין הדיוטות מתנדבין ומה ת"ל נשיא אחד ליום, לפי שהיה נחשון מלך והוא הקריב תחלה לא יאמר הואיל והקרבתי תחלה אקריב עם כל אחד ואחד יומו, לכך נאמר נשיא אחד ליום:

תשיד ויהי המקריב ביום הראשון. שאין ת"ל ראשון אלא ראשון לכל ימות השנה. [עו]בברייתו של עולם נתאוה הקב"ה לעשות שותפות בתחתונים. מה נפשך אם לענין החשבון לא ה"ה צריך

כמ"ק ובמ"ק מז ויקרא י: מח מנחות נז, ספרי: מט ויקרא כג: *מנחות נז: נ ספרי: נא שמות ה: נב שמות כה: נג דה"א יב: נד פסיקתא: נה דברים יז: נו שם טז: נז טימיקין מכובד: נח קמורות (וכמסנקי פסקאות) [וכמין סקפסטאות], כ"ה הגירסא במדרש, ופי' קמורות מכוסות, סקפסטאות עגלות וצב מכוסות: נט ספרי: ס ישעיה סו: סא שמות לו: סב ספרי זוטא: סג ישעיה מ: סד שם: סה פסיקתא: סו דה"א יב: *הושע יב: סז דה"ב ז: סט דברים ד: ע ספרי: עא דה"א כד: עב ערכין יא: עג תהלים פא: עד ישעיה כד: עה ספרי: עו בראשית רבה פרשה ג:

זית רענן (פג) ערכי המשנה, סדרי משנה: מטוקסות, פי' מתוקנות ב"א: עגלה לכל אחד ואחד, ולא התנדבו רק ששה נשיאים: שור על שני הנשיאים, דה"א דשנים לקחו שור אחד בשותפות וחזר ולקחו שור אחד בשותפות כדי שיהיה להם בשותפות עגלה ושני שוורים, קמ"ל שור אחד לכל אחד שכל אחד לקח שור בפני עצמו: (פד) צמודות, כמין צמיד פתיל עליו שהיו יכולין לפתחו ולחזור ולכסותו: (פה) למלאכת המשכן, העגלות: לחנוכת המזבח, הקרבנות: אם למסעות, מקובל היה בידם סדר הדגלים מיעקב אבינו: (פו) אין ויהי וכו', דכתיב ויהי ביום דבר ה' אל משה כצ"ל: שאין ת"ל ראשון, שהרי כולם שוין לפני הקב"ה:

צריך קרא למימר אלא אחד שנים שלשה או ראשון שני שלישי, שמא אחד שני שלישי אימתי פרע להם הקב"ה בהקמת המשכן שנאמר ויהי המקריב ביום הראשון ראשון לבריאת עולם, אמר הקב"ה כאלו באותו היום בראתי את עולמי, תנא עשר עטרות נטל אותו היום וכו'. [עז]נחשון בן עמינדב למטה יהודה ייחסו הכתוב על שם שבטו, או שגבה משבטו והביא, ת"ל זה קרבן נחשון בן עמינדב משלו הביא ולא גבה משבטו והביאו, הא מה ת"ל נחשון בן עמינדב למטה יהודה, ייחסו הכתוב על שם שבטו:

[עח]ויאמר ה' אל משה נשיא אחד ליום. [אמר משה] אמר הקב"ה שתקריבו אבל לא נאמר לי מי מכם יקריב ראשון נתנו עיניהם בנחשון אמרו זה קדש שמו של הקב"ה והוא ראוי להוריד השכינה והוא יקריב ראשון. בכלם כתב קרבנו ובו כתב וקרבנו, בכלם כתב עתדים חסר ובו כתב עתודים מלא, באותו היום ראתה אלישבע בת עמינדב ארבע שמחות ואבל אחד, ראתה יבמה מלך, אחיה נשיא, בעלה כהן גדול, שני בניה סגני כהונה, ואבל אחד על שני בניה, על אותו היום הוא אומר [עט]עורי צפון ובואי תימן באתי לגני. (פז) שלש מדות היה בו ביד משה מה שלא היה ביד בלעם. משה היה מדבר עומד שנאמר [פ]ואתה פה עמוד עמדי. משה היה מדבר פה אל פה שנאמר [פא]פה אל פה אדבר בו. משה היה מדבר פנים אל פנים שנאמר [פב]ודבר ה' אל משה פנים אל פנים. בלעם היה מדבר עמו נופל שנאמר [פג]נופל וגלוי עינים. בלעם היה יודע מה הקב"ה עתיד לדבר עמו שנאמר [פד]ויודע דעת עליון. משלו משל לטבחו של מלך שהוא יודע מה המלך מקריב על שלחנו, כך היה בלעם יודע מה הקב"ה עתיד לדבר עמו. בלעם היה מדבר עמו בכל שעה שירצה שנאמר מחזה שדי יחזה, רבי שמעון אומר אף משה היה מדבר עמו בכל שעה שירצה שנאמר ובבא משה אל אהל מועד, כיון שהיה רוצה היה נכנס והוא מדבר עמו:

[פה]וקרבנו קערת כסף אחת. זש"ה [פו]היטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלים אז תחפוץ זבחי צדק, לפי שבעולם הזה הקריבה קימעא קרבנות קערת כסף אחת כף אחת פר אחד איל אחד כבש אחד שעיר עזים אחד, משל למה הדבר דומה למלך שיצא לדרך והיו מביאין לפניו סעודה לפי הדרך ולפי הפונדק, אמר להם המלך כך אתם מכבדין אותי אין אתם נוהגים בי כבוד [אני מלך] ואני שולט בעולם, א"ל [אדוננו המלך] בדרך אנו נתונין ואנו נותנין לפי הדרך ולפי הפונדק הכנו לך, אלא תכנס למדינה ותכנס לפלטין שלך אתה רואה במה אנו מכבדין אותך, כך כשהוקם המשכן הקריבו לו הנשיאים דורון כף אחד פר אחד איל אחד כבש אחד, א"ל הקב"ה כך הוא כבודי, א"ל רבון העולמים במדבר אנו נתונים ולפי המדבר הקרבנו לפניך. אלא כשתכנס לפלטרין שלך אתה רואה כמה פרים נקריב לפניך שנאמר היטיבה ברצונך וגו' אז יעלו על מזבחך פרים ולא פר אחד, וכן אתה מוצא בשלמה כשבנה את בית המקדש [ובקש להקריב לחנוכת הבית] מה כתיב [פז]ויזבח שלמה את זבח השלמים וגו', וכן בימי עזרא מה כתיב [פח]והקריבו לחנכת בית אלהא דנה תורין מאה וגו':

[פט]ויהי המקריב ביום הראשון. זה אברהם שהודיע כחו של אלהים לכל באי עולם. קרבנו קערת כסף בזכות שרה שלא היה לה אלא בן אחד וקרב על גבי המזבח. שלשים ומאה משקלה בזכות יהוידע הכהן שחדש את הקרבנות שבטלו בימי עתליה ומת בן שלשים ומאה. מזרק אחד כסף שבעים שקל זה סנהדרי ישראל שנאמר [צ]אספה לי שבעים איש ומשה על גביהן הרי שבעים ואחד. שניהם מלאים זה משה ואהרן שנאמר [צא]הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד, וכן הוא אומר כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן וגו'. כף אחת זו תורה שנאמר [צב]תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם. עשרה זהב בזכות עשרת הדברות שנאמר [צג]הנחמדים מזהב. מלאה קטרת בזכות ישראל שנאמר [צד]מי זאת עולה מן המדבר וגו' מקוטרת. פר אחד בזכות אברהם שנאמר [צה]ואל הבקר רץ אברהם. איל אחד בזכות יצחק שנאמר [צו]וילך אברהם ויקח את האיל, כבש אחד זה יצחק שנאמר *השה לעולה בני. שעיר עזים בזכות יעקב דכתיב [צז]ואת עורות גדיי העזים. ולזבח השלמים בקר שנים בזכות נדב ואביהוא שכפרו על ישראל. אילם חמשה עתודים חמשה כבשים בני שנה חמשה בזכות שנים עשר שבטים ושלשה אבות: [צח]קרבנו קערת כסף אחת, מגיד שלא נעשו מתחלה אלא על שם קרבן. מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש [אין לי אלא מזרק שנתפרש בו בשקל הקדש] קערה מנין, ת"ל שניהם מלאים, מה זה בשקל הקדש אף זה בשקל הקדש. ר' חנניא בן אחי רבי יהושע אומר אינו צריך, שהרי כבר נאמר כל כסף הכלים אלפים וארבע מאות בשקל הקדש, ומה ת"ל שניהם מלאים, לפי שהוא אומר שלשים ומאה משקלה שומע אני הואיל ולא שוה לו במשקל [לא] תשוה לו במדה, ת"ל שניהם מלאים, ומה הפרש בין קערה למזרק, קערה גילדה עבה, מזרק גילדו דק. שניהם מלאים סלת מן הנדבה. [צט]כלי הלח מקדשין את הלח ומדות היבש מקדשות את היבש. אין כלי הלח מקדשת את היבש, ולא מדת יבש מקדשת את הלח. אמר שמואל לא שנו אלא מדות אבל מזרקות מקדשין שנאמר שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה. אמר ליה רב אחא מדפתי לרבינא מנחה לחה היא, א"ל לא נצרכה אלא ליבש שבה, ואי תימא מנחה לגבי דם כיבש דמיא. תנא כלי שרת אין מקדשין [אלא שלמין ואין מקדשין] אלא מלאין ואין מקדשין אלא מתוכן ואין מקדשין אלא מבפנים, אין מלאים אלא שלמים, אמר רבי יוסי אימתי בזמן שאין דעתו להוסיף אבל דעתו להוסיף, ראשון קרוי קודש. [ק]תנו רבנן שבע מדות של לח היו במקדש רביעית לוג וחצי לוג ולוג ורביעית ההין ושלישית ההין וחצי ההין וההין דברי רבי יהודה. רבי מאיר אומר הין וחצי הין ושלישית ההין ורביעית ההין ולוג וחצי לוג ורביעית לוג. מאי איכא בין רבי מאיר לרבי יהודה, אמר רבי יוחנן [קא]בירוצי מדות איכא בינייהו, למאן דאמר ממטה למעלה קסבר בירוצי המדות נתקדשו וכו'. אביי אמר דכולי עלמא בירוצי מדות איכא למימר נתקדשו ואיכא למימר לא נתקדשו והכא במלאים קמיפלגי, מאן דאמר מלמעלה למטה קסבר מלאים שלא יחסר [ושלא יותיר, ומאן דאמר ממטה למעלה, מלאים שלא יחסר] אבל הותיר מלאים קרינן ביה, שניהם מלאים (כתוב ברמז תקנ"ב). כף אחת עשרה זהב [קב]תנו רבנן זו היא קטרת שעלתה ליחיד על מזבח החיצון והוראת שעה היתה, והתניא וכו' אמר רב פפא הכי קאמר לא מבעיא ציבור בחיצון דלא אשכחן ולא מיבעיא יחיד על הפנימי דלא אשכחן, אלא אפילו יחיד על מזבח החיצון דאשכחן בנשיאים הוראת שעה היתה. [קג]הכלי מצרף מה שבתוכו, מנא הני מילי, דאמר קרא כף אחת עשרה זהב הכתוב עשה לכל מה שבכף אחת. [קד]עשרה זהב היא של זהב ומשקלה של כסף. או אינו אלא היא של כסף ומשקלה של זהב, ת"ל כל זהב הכפות עשרים ומאה, אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון, היא של זהב ומשקלה של כסף. מלאה קטרת זו קטרת נדבה:

פר אחד בן בקר שלא היה כמוהו בעדרו. איל אחד שלא היה בעדרו כמוהו. כבש אחד בן שנתו לעולה מגיד שכולן הוכשרו לעולה. או כבש שנתפרש בו כשר לעולה ושאר כולן לא הוכשרו לעולה, ת"ל (פר אחד איל אחד כבש אחד) [כל הבקר לעולה] מגיד שכולן כשרין לעולה. שעיר עזים אחד לחטאת לכפר על קבר התהום. ולזבח השלמים (כתוב ברמז תפ"ו). זה קרבן זה מביא קרבן נדבה ואין היחיד מביא קרבן [נדבה, זה מביא חטאת שלא על חטא ואין היחיד מביא חטאת] שלא על חטא. זה (פח) דוחה את השבת ואת הטומאה ואין קרבן יחיד דוחה את השבת ואת הטומאה:

תשטו

ולזבח השלמים וגו'. מגיד שכולן כשרין לזבח השלמים. זה קרבן נחשון בן עמינדב, משלו הביא ולא שגבה משבטו והביא: ביום השני הקריב נתנאל בן צוער נשיא יששכר הקרב את קרבנו, מה ת"ל, לפי שבא ראובן וערער אמר די שקדמני יהודה למסעות מקריב אני לתולדות, נזף בו משה ואמר לו מפי הקודש נאמר לי להקריב למסעות שנאמר הקרב אין הקרב אלא שנאמר לו מפי הקודש הקרב למסעות. נשיא יששכר לפי שזכה נתנאל בן צוער בעצה העלה עליו הכתוב כאלו הוא הקריב תחלה. אבא חנן אומר משום ר' אליעזר לפי שזכה נתנאל בעצה זכה שניתן בינה בשבטו שנאמר [קה]ומבני יששכר יודעי בינה לעתים. ואומר [קו]ושרי בישששכר עם דבורה וגו', וכן הכתוב משבחו בבתי דינים במצרים שנאמר [קז]לישוב משפחת הישובי, ואין ישוב אלא בתי דינין שנאמר [קח]ויבואו אליך כמבוא עם וישבו לפניך, ואומר

ממ"ק ובמ"ק עז ספרי: עח ספרי זוטא: עט שה"ש ג: פ דברים ה: פא במדבר יב: פב שמות לג: פג במדבר כד: פד שם: פה תנחומא במדבר רכה: פו תהלים נא: פז מלכים א ח: פח עזרא ו: פט ילמדנו: צ שמות יא: צא תהלים קלג: צב במדבר טו: צג תהלים יט: צד שיר השירים ג: צה בראשית יח: צו שם כב: צז שם כז: *שם: צח ספרי: צט זבחים פח: ק מנחות פז: קא בירוצי פי' היוצא מהם ורך לחוץ: קב מנחות נ: קג חגיגה כג: קד ספרי: קה דה"א יב: קו שופטים ה: קז במדבר כו: קח יחזקאל לג:

זית רענן (פז) שלש מדות, זה שייך לסוף הסדר על פסוק ובבא משה וגו': שנאמר מחזה שדי יחזה, ורישא דקרא נאם שומע אמרי אל: אלא ע"ש הקרבן, דמלת קרבנו יתירה היא: שכולן הוכשרו לעולה, כלומר שכלן הקריבו עולה: (פח) דוחה את השבת, ששבט אפרים הקריב בשבת: ואת הטומאה, שבשני בניסן נשרפה הפרה וא"כ עדיין לא הזו עליהם: שכלן כשרין, מדכתיב ולזבח לרבות את כולם: שנאמר הקרב, חסר יו"ד דרשינן הקרב לשון צווי: נשיא יששכר וכו', ובנחשון לא נאמר נשיא:

ואומר קטויעקב איש תם ישב אהלים קיולזבולן אמר שמח זבולן בצאתך וישכר באהליך. אהקרב את קרבנו חסר (פח) שהיה רחוק ונתקרב לבא, וכל כך למה על שהיו יודעים בתורה שנאמר בומבני יששכר יודעי בינה לעתים ללמדך שכולם מסכימים הלכה על פיהם. ביום השביעי נשיא לבני אפרים ר"מ ורבי יהושע בן קרחה (פט) היו דורשין את השמות, אלישמע בן עמיהוד אלי שמע ולאדונתו לא שמע, בן עמיהוד עמי היה הודו ולא הודו עם הרשעים, וכן גמליאל בן פדהצור אמר יוסף גמליאל גמל אל עמי גמלים טובים, [וכן כתוב יגמלני ה' וגו']. בן פדהצור [פדני צור] מצרתי סבית הסהר. כל אדם כשהוא עני בוטח בהקב"ה, וכשהוא עשיר בוטח בעשרו ואין עליו יראה, אבל יוסף כשהיה עבד היה ירא את ה' כשהיתה אדונתו משדלתו בדברים והוא אומר לה גואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים, וכשנעשה מלך הוסיף יראה שנאמר דאת האלהים אני ירא, וכשירדו אחיו אצלו אמר וטבוח טבח והכן, אין והכן אלא מיום לחברו שנאמר הוהיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו, והלא אין דרך מלכים לאכול מיום לחברו, א"ר יוחנן שבת היתה [שנאמר והכן אין והכן אלא שבת שנאמר והיה ביום הששי והכינו] אמר לו הקב"ה אתה שמרת את השבת עד שלא נתנה, חייך אני עושה לבן בנך שיקריב ביום השבת, הה"ד ביום השביעי נשיא לבני אפרים. א"ר אבין הלוי [ברבי] היה יוסף מברך להקב"ה ואדונו רואה אותו מלחש בפיו, א"ל יוסף מה אתה אומר הוא משיבו ואומר לו אני מברך להקב"ה, א"ל אני מבקש לראות אלהיך, אמר יוסף הרי בחמה שהוא אחד מכמה שמשין שלו אין אתה יכול להביט, בכבודו על אחת כמה וכמה, אמר לו הקב"ה בשבילך אני נגלה אליו שנאמר ווירא ארוניו כי ה' אתו מה כתיב בהקב"ה זכעל גמולות כעל ישלם שהוא משלם לטובים כטובים ולרעים כרעים, מה כתיב ביוסף חבן פורת יוסף בן פורת עלי עין, אמר לו הקב"ה יוסף יהי שלום על העין שעצמה ולא הביטה באחת מן המצריות שנאמר טבנות צעדה עלי שור, מהו עלי שור אמר הקב"ה עלי לשלם שכר לאותה עין. שנו רבותינו כשהיו אוכלין במקדש לפנים מן הקלעים, אבל בשילה כמלא עין. מה שעשה יוסף פרע לו הקב"ה, ביוסף כתיב יוינס ויצא החוצה, אמר לו הקב"ה כשיצאו ממצרים הים רואה ארונך והוא בורח שנאמר יאהים ראה וינס וכתיב יבגאלת בזרוע עמך וגו':

תשטז יגזאת חנכת המזבח [ביום המשח]. ביום שנמשח בו ביום הקריב. אתה אומר ביום שנמשח בו ביום הקריב או לא בא ללמד אלא שביום נמשח, כשהוא אומר ידאשר צוה ה' לתת להם ביום משחו אותם, הא למדנו שביום נמשח, הא מה תלמוד לומר ביום המשח אותו בו ביום הקריב. מאת נשיאי ישראל מגיד שכשם ששוו כלם בעצה אחת כך שוו כלם בזכות:

קערת כסף שתים עשרה. הן הן שהתנדבו ולא אירע בהן פסול. שלשים ומאה הקערה האחת כסף למה נאמר, לפי שהוא אומר קרבנו קערת כסף אחת וגו', אין לי אלא מזרק שנתפרש שמו בשקל הקדש, קערה מנין, ת"ל כל כסף הכלים אלפים וארבע מאות בשקל הקדש, ללמדך שלא ככלי הדיוט כלי בית עולמים, כלי הדיוט שקלן כאחד וחזר ושקלן אחד אחד או ריבה או מיעט, כלי בית העולמים שקלן אחד אחד וחזר ושקלן כאחד לא ריבה ולא מיעט. כפות זהב שתים עשרה למה נאמר, לפי שהוא אומר כף אחת עשרה זהב היא של זהב ומשקלה של כסף, או היא של כסף ומשקלה של זהב ת"ל כל זהב הכפות עשרים ומאה הא אין עליך לומר כלשון אחרון אלא כלשון הראשון, היא של זהב ומשקלה של כסף, (מעלין על כל אחד ואחד שהקריב). כפות זהב שתים עשרה, הן הן שהתנדבו ולא אירע בהם פסול, [ומעלין על כל אחד ואחד כאלו הקריב כולם]: כל הבקר לעולה שנים עשר פרים. למה נאמר, לפי שהוא אומר פר אחד בן בקר סלמד שכולם כשרין לעולה. או כבש שנתפרש בו כשר לעולה וכולם לא הוכשרו לעולה, (צ) ת"ל פר אחד מגיד שכולן כשרין לעולה. מעלין על כל אחד ואחד שהקריב שנים עשר פרים ושנים עשר כבשים, הן הן שהתנדבו ולא אירע בהן פסול. וכל בקר זבח השלמים עשרים וארבעה פרים למה נאמר, לפי שהוא אומר ולזבח השלמים בקר שנים, מגיד שכולן כשרין לזבח השלמים. או בקר שנתפרש בו כשר לזבח השלמים והשאר לא הוכשרו לזבח השלמים, ת"ל ולזבח השלמים מגיד שכולן כשרין לזבח השלמים ומעלין על כל אחד ואחד שהקריב עשרים וארבעה פרים ואילים ששים, הן הן שהתנדבו ולא אירע בהם פסול, זאת חנכת המזבח ביום המשח אותו לענין שאמרנו:

תשיז טוזאת חנכת המזבח. אין ידוע אם ביום שנגמר או ביום שהתחל להעמידו, כשהוא אומר ויהי ביום כלות משה הרי כלוי אמור, כשהוא אומר ביום המשח אותו עדיין הדבר תלוי, הא ידעת שאינו אומר כן זאת חנכת המזבח לא ביום שנגמר אלא ביום שהחל להעמיד, יכול (צא) שהוא נמשח מעתה, אבל אני אומר לא ימשח לימות המשיח, אבל ימשח לעתיד לבא, אמרת [זאת] עוד אינו נמשח לעתיד לבא. וכה"א טזזאת משחת אהרן וגו' שהן נמשחין מעתה, אמרת זאת אינן נמשחין מעתה, ועדיין אני אומר לא ימשחו לימות המשיח אבל ימשחו לעתיד לבא, תלמוד לומר זאת אינן נמשחין לעתיד לבא, ומה אני מקיים *אלה שני בני היצהר זה אהרן ודוד, זה מבקש כהונתו וזה מבקש מלכותו. מה ת"ל מאת נשיאי ישראל, אלא מלמד שהתנדבו מעצמן והיה קרבן כולן שוה, כארכן כן רחבן בן משקלן. רבי ישמעאל אומר מה ת"ל מאת נשיאי ישראל, אלא מלמד שנדבו מעצמן כולן שוה ולא הקריב אחד מהן יותר על חברו, שאלו הקריב אחד מהן יותר על חברו, לא היה אחד מהן דוחה את השבת, אמר להם המקום אתם חלקתם כבוד אחד לחברו, ואני חולק לכם כבוד. ויאמר ה' אל משה נשיא אחד ליום קערת כסף, מה ת"ל מזרק אחד, אלא מלמד שהן מקדשים את הנופל לתוכם ונפסלין בטומאה ובלינה ובמחוסר כפורים. וכן הוא אומר יזמנקיותיו אשר יסך בהם, וכי בהן מנסכין והלא כבר נאמר את קשות הנסך, אלא מלמד שהן מקדשין את הנופל לתוכן. אין לי אלא כסף שיהיו שוין, בהמה גסה מנין אם שחורות שחורות אם לבנות לבנות, ת"ל כל הבקר לעולה. אין לי אלא מדת בהמה גסה, מדת בהמה דקה מנין, ת"ל עתודים ששים כבשים בני שנה ששים. ובבא משה אל אהל מועד (כתוב ברמז ת"ל וברמז תל"א):

תשיח יחוישמע את הקול. שומע אני קול נמוך, תלמוד לומר את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם וגו'. כתוב אחד אומר יטויהי ביום השלישי בהיות הבקר וגו' וכתוב אחד אומר כקול דממה דקה, כיצד יתקיימו שני כתובים הללו, כשהקב"ה מדבר הכל שותקין שנאמר כאדומו יושבי אי וגו' ואומר כבוידום אהרן דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר כתוב אחד אומר כגקול גדול ולא יסף וכתוב אחד אומר כדואחר האש קול דממה דקה, כיצד כשהקב"ה מדבר מדבר בקול גדול ומלאכי השרת בקול נמוך שנאמר כההמזכירים את ה' אל דמי לכם. ואומר כוואל תתנו דמי לו:

תשיט כזכתוב אחד אומר ובבא משה וכתוב אחד אומר ולא יכול משה, כיצד יתקיימו שני כתובים הללו, אלא בזמן ששכינה מגעת לארץ אומר ולא יכול משה, מפני המחבלים שנתן רשות לחבל, ובזמן ששכינה מסתלקת מן הארץ אמר ובבא משה, כיון שהיה נכנס היה מדבר עמו. ר' אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר שומעני כאלו לא ירדה שכינה לארץ מעולם כחמן השמים השמיעך את קולו, *כי מן השמים דברתי עמכם, ומה אני מקיים ובבא משה, אלא כמין סילון של אש היה יורד מן השמים לבין שני הכרובים ומדבר עמו שנאמר כטמבין שני הכרובים:

פרשת בהעלתך

ח לאמר רבי יהודה ברבי שלום מצינו שהיה המשכן שקול כנגד מעשה בראשית. כיצד ביום הראשון נבראו שמים וארץ, וכתיב בהם לאנוטה שמים כיריעה, ובמשכן כתיב לבועשית יריעות עזים. ביום השני לגיהי רקיע ויהי מבדיל, ובמשכן והבדילה הפרוכת. בשלישי יקוו המים, ובמשכן ועשית כיור נחשת ונתת שמה מים. ברביעי יהי מאורות, ובמשכן ועשית מנורת זהב. בחמישי ועוף יעופף

ממ"ק ובמ"ק קט בראשית כה: קי דברים לג: א תנחומא: ב דה"א יב: *ש"ב כב: ג בראשית מב: ד שם מב: ה שמות טז: ו בראשית לט: ז ישעיה נט: ח בראשית מט: ט שם: י שם נט: יא תהלים קיד: יב שם עז: יג ספרי: יד ויקרא ו: טו ספרי זוטא: טז ויקרא ז: *זכריה ד: יז שמות לו: יח ספרי: יט שמות יט: כ מלכים א יט: כא ישעיה כג: כב ויקרא י: כג דברים ה: כד מ"א יט: כה ישעיה סב: כו שם: כז ספרי זוטא: כח דברים ד: *שמות כ: כט שם כה: ל מדרש: לא תהלים קד: לב שמות כו: לג בראשית א:

זית רענן (פח) שהיה רחוק, תשיעי ללידה וזכה להקריב שני: (פט) היו דורשין את השמות, ששמו גרם ששם נשיא אפרים מורה על מעשה המוקדם: ביום משחו אותם, אהרן ובניו ומסתמא גם המשכן נמשח ביום: (צ) ת"ל פר אחד וגו', פי' ואח"כ כל הבקר לעולה ל"ל אלא מעלין על כל וכו': לענין שאמרנו, שנמשח ביום: ביום שנגמר, חנכו ומשהו: עדיין הדבר תלוי, פי' שאינו יודע אימתי משחו וא"כ למ"ל ביום שהרי כבר כתיב ויהי ביום כלות משה אלא ע"כ ללמד שנמשח ביום שהחל להעמידו משחו כדאיתא לעיל בספרי שמשחו בכל יום: (צא) שהוא נמשח מעתה, פי' אחר שנמשח עתה יהא נמשח לימות המשיח שנית ואת"ל אינו נמשח לימות המשיח אבל וכו' אמר זאת ועדיין וכו' כצ"ל: ומה אני מקיים וכו', דכתיב לעיל וגולה על ראשה סד"א שעומדין שם להמשח ומשני זה מבקש וכו' וא"צ משיחה: דוחה שבת, דלפי שהקריבו שוה דמי לקרבן צבור ודחי שבת: הנופל לתוכן, אפי' חולין: וכי בהן מנסכין, פי' וכי היו מניחין הלחם בסניפין והלא היו מניחין אותן בקנים, ועיין ברש"י פ' תרומה: אל תתנו דמי לו, קול דממה דקה:

יעופף, ובמשכן והיו הכרובים פורשי כנפים. בששי תוצא הארץ נפש חיה בהמה, ובמשכן [לד]אדם כי יקריב מכם קרבן לה' מן הבהמה. בשביעי היה כולו אור, ובמשכן כיון שנכנס האלהים לתוכו התחיל מבהיק מן השכינה לכך סמך ובבא משה וגו'. בהעלותך את הנרות וגו'. למה שבעה נרות כנגד שבעה כוכבי לכת (א) חנכ"ל שצ"ם. דבר אחר כנגד שבעת ימי בראשית. ד"א למה עשה משה שבעה נרות ושלמה שבעים נרות, אלא משה עקר שבעה אומות מלפני ישראל, אבל שלמה היה מושל על שבעים אומות שנא' [לה]ושלמה היה מושל בכל הממלכות, אמר הקב"ה בעוה"ז אע"פ שהיה במשכן אורה לכבודי הנרות היו דולקים לתוכו, אף לעתיד לבא אע"פ שאני ממלא ירושלים מכבודי שנאמר [לו]קומי אורי כי בא אורך וגו' אני מדליק לתוכה נרות שנאמר [לז]והיה בעת ההיא אחפש את ירושלים בנרות וכתיב [לח]כי נר מצוה ותורה אור. נרות של בשר ודם של חרס או של נחשת הכל לפי כבודו של אדם, וכבוד השבת נרותיה הן כבודה, אם שמרתם נרות של שבת אני מראה לכם נרות של ציון שנאמר והיה בעת ההיא אחפש את ירושלים בנרות ואיני מצריך לכם לראות באורה של חמה אלא בכבודי אני מאיר לכם שנאמר [לט]לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולנוגה הירח לא יאיר לך והיה לך ה' לאור עולם, האומות עתידין להיות מהלכין לאורכם שנאמר והלכו גוים לאורך ואי זה אור הקב"ה מאיר לישראל באור הצדקה שנאמר [מ]וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה. וכל כך למה בזכות הנרות שהן מדליקין בשבת. תדע לך כמה חביבה היא מצות הנרות לפני הקב"ה שאע"פ שאין הקב"ה צריך לאורה הוא מצוה למשה שיזהיר לאהרן הה"ד דבר אל אהרן ואמרת אליו בהעלותך את הנרות. [מא]דבר אחר בהעלותך את הנרות אתה מוצא שנים עשר שבטים שהקריבו קרבנות לחנוכת המזבח ושבט לוי לא הקריב כלום והיו מצירים למה רחקנו מהקרבת חנוכת המזבח. משל למה הדבר דומה למלך שעשה סעודה והיה קורא בכל יום אומניות אומניות, והיה לו אוהב אחד שהיה אוהבו יותר מדאי לא קרא אותו עמהם, והיה מצר לומר שמא יש בלבו עלי לפיכך לא זמנני מכל הסעודות, [כיון שעברו כל ימי הסעודות] קרא לאוהבו ואמר לו לכל בני המדינה עשיתי סעודה ולך לעצמך אני עושה סעודה בלבד למה שאתה אוהבי, כך המלך זה הקב"ה כיון שעברה חנוכת המזבח, א"ל הקב"ה לאהרן [ולבניו] אתם לעצמכם עשו חנוכה, לכך נאמר בהעלותך, מה כתיב למעלה מן הענין ויקריבו נשיאי ישראל, כל הנשיאים הקריבו חוץ מנשיאו של לוי, ומי היה זה זה אהרן שנאמר [מב]ואת שם אהרן תכתוב על מטה לוי, והיה אומר אוי לי שמא בשבילי אין הקב"ה מקבל שבטו של לוי, אמר לו הקב"ה [למשה לך אמור לאהרן] אל תירא לגדולה מזו אתה מתוקן. הקרבנות בזמן שבית המקדש קיים הן נוהגין, אבל (ב) הנרות לעולם שנאמר אל מול פני המנורה. וכל הברכות שנתתי לך לברך את בני אינן בטלין לעולם. זה שאמר הכתוב [מג]גם חשך לא יחשיך ממך וגו' ולנו אתה אומר בהעלותך את הנרות. משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו אוהב אמר לו המלך תהא יודע שאצלך אני סועד היום לך התקן לי, הלך אוהבו והתקין מטה של הדיוט מנורה של הדיוט שלחן של הדיוט, כיון שבא המלך באו עמו משמשין סבבו מכאן ומכאן [מנורות של זהב], כיון שראה אוהבו את כל הכבוד הזה נתבייש והטמין כל מה שהתקין לו שהיו הכל מן ההדיוט, אמר לו המלך חייך שאני פוסל את כל כלי שהבאתי עמי ובשביל אהבתך איני חפץ להשתמש אלא בשלך, כך הקב"ה כולו אורה שנאמר [מד]ונהורא עמיה שרא והוא אומר לישראל התקינו לי מנורה ונרות ועשו לי מקדש וגו' ועשית מנורת זהב טהור, כיון שעשו מיד באתה שכינה מה כתיב שם ולא יכול משה וגו' (ובבא משה) מיד קרא למשה שנאמר ויקרא אל משה וידבר ה' אליו [וכתיב ובבא משה וגו' לדבר וגו'] ומה דבר בהעלותך את הנרות: [מה]בהעלותך למה נאמר, לפי שהוא אומר [מו]והעלה את נרותיה והאיר על עבר פניה שומע אני שיהו כל הנרות דולקין על פני כל (הרוחות) [המנורה], תלמוד לומר אל מול פני המנורה וגו' שיהו הנרות מקבילין את המנורה ומנורה את הנרות, הא כיצד שלשה כלפי מזרח ושלשה כלפי מערב ואחת באמצע, נמצאו כולם מקבילים את האמצעי, מכאן היה רבי נתן אומר האמצעי משובח:

דבר אל אהרן. לפי שכל מעשה הפרשה באהרן הביא את אהרן לכלל דבור. **ואמרת אליו** הרי אזהרה לאהרן. **בהעלותך את הנרות** עשה לה מעלות. **אל מול פני המנורה** עשה לה מול ופנים. **יאירו שבעת הנרות** שומע אני שיהו דולקים לעולם, תלמוד לומר [מז]מערב עד בקר. אי מערב עד בקר, יכול כולם מערב עד בקר ת"ל להעלות נר תמיד. וזה נר מערבי. שיהיה נר מערבי דולק תמיד שממנו מדליק בין הערבים. [מח]בהעלותך איני יודע אם בהעלותך להעלותם או בהעלותך לסדרם, כשהוא אומר יאירו שבעת הנרות להעלותם אבל לא לסדרם. יכול שהיה מעלה כולם כאחד, אמרת להעלות נר תמיד אחד אחד. יכול אהרן לא היה מעלה כולם כאחד, אבל בניו היו מעלים כולם כאחד, תלמוד לומר יאירו שבעת הנרות יערוך אותו אהרן ובניו אחד אחד, ומנין שיהו חוזרין חלילה כמין עטרה, ת"ל יאירו. ומנין שהיו כל הנרות מסודרין כנגד האמצעי, תלמוד לומר אל מול פני המנורה, וכן הוא אומר [מט]והוא יושב ממולי:

***ויעש כן אהרן** להודיע שבחו של אהרן שכשם שאמר לו משה כן עשה. **אל מול פני המנורה** עשה לה מול ופנים. **העלה את נרותיה** עשה לה מעלות, מכאן אמרו אבן היתה לפני המנורה ובה שלש מעלות שעליהן הכהן גדול עומד ומטיב את הנרות. הניח את [ג]הכוז על מעלה שניה ויצא. **כאשר צוה ה' את משה** חצי לוג לכל נר ונר, אין לי אלא מנורה שעשה בה את הבנים כאב, הקטרת מנין, הרי אתה דן, נאמרה עבודה (בפנים) באהרן ובמנורה, ונאמר עבודה באהרן ובקטרת, אם למדת למנורה שעשה בה את הבנים כאב (היא תוכיח לקטרת) אף הקטרת נעשה בה את הבנים כאב, הרי עבודת יוה"כ תוכיח שנאמר בה עבודה באהרן ולא עשה בה את הבנים כאב, היא תוכיח לקטרת שאף על פי שנאמר בה עבודה באהרן לא נעשה בה את הבנים כאב. אמרת הפרש נאמרה עבודה באהרן ובמנורה ובבגדי זהב ונאמרה עבודה באהרן ובקטרת ובבגדי זהב, אם למדת למנורה שעשה בה את הבנים כאב אף הקטרת נעשה בה את הבנים כאב, והרי פר העלם דבר של משיח יוכיח שנאמר בו עבודה באהרן ובבגדי זהב ולא עשה בה את הבנים כאב, היא תוכיח לקטרת שאע"פ שנאמר בה עבודה באהרן ובבגדי זהב לא נעשה בה את הבנים כאב. אמרת הפרש ארון שלשה לשונות כאחד, נאמר עבודה באהרן ובמנורה ובבגדי זהב ונאמר בה תמיד ונאמר עבודה בקטרת ובבגדי זהב ונאמר בה תמיד, ואל תבא עבודת יום כפורים ותוכיח אף על פי שנאמר בה עבודה באהרן אבל אינה בבגדי זהב, ולא עבודת פר העלם דבר של משיח שאף על פי שנאמר בה עבודה באהרן ובבגדי זהב אבל לא נאמר בה תמיד, אלמוד דבר מדבר ואדון דבר מדבר, אלמוד דבר שהוא שוה בשלשה דרכים מדבר ששוה בשלשה דרכים, ואל אלמוד דבר ששוה בשלשה דרכים מדבר שלא שוה אלא מדרך אחד או בשנים, אם למדת למנורה שעשה את הבנים כאב אף הקטרת נעשה את הבנים כאב:

וזה מעשה המנורה. רבי עקיבא אומר זה אחד משלשה דברים שנתקשה בהם משה והראהו הקב"ה באצבע, כיוצא בו אתה אומר [נא]החודש הזה לכם וגו', כיוצא בו אתה אומר [נב]וזה לכם הטמא. מקשה אין מקשה אלא מן קשה (מעשה אומן) [מן העשת] מעשה קורנס. עד ירכה עד פרחה, אין לי אלא ירכה ופרחה, גביעיה כפתוריה ופרחיה מנין, תלמוד לומר [נג]ועשית מנורת זהב טהור וגו'. או יעשה אברים אברים, תלמוד לומר ממנה יהיו. מקשה היא עוד למה נאמר והלא כבר נאמר מקשה זהב ומה תלמוד לומר מקשה היא, לפי שמצינו בכלי בית עולמים שאם אין להם מן קשה עושין מן [נד]גרוטי שומע אני אף במנורת משה כן, תלמוד לומר מקשה היא שנה עליו הכתוב לפסול, מכאן אמרו אין של זהב עושין של כסף ושל ברזל ושל נחשת ושל עופרת דברי רבי. רבי יוסי בר רבי יהודה אומר אף של עץ, אבל אין להם מן קשה לא יעשה מן גרוטי. מה שאין כן בחצוצרות שבחצוצרות אין של כסף לא יעשו של זהב, אבל אם אין להם מן קשה עושה מן גרוטי, נמצא כשר במנורה פסול בחצוצרות, כשר בחצוצרות פסול במנורה. אין במנורה (נרות) גביעיה כפתוריה ופרחיה אלא בזמן שהיא מן הככר, מן זהב, מן קשה:

כמראה אשר הראה ה' את משה כן עשה. להודיע שבחו של משה (ג) שכשם שאמר לו הקב"ה כן עשה. רבי נתן אומר אינו צריך, שהרי כבר נאמר [נה]וראה ועשה מגיד הכתוב שהראהו הקב"ה

ממ"ק ובמ"ק לד ויקרא א: לה מ"א ה: לו ישעיה ס: לז צפניה א: לח משלי ו: לט ישעיה ס: מ מלאכי ג: מא תנחומא: מב במדבר יז: מג תהלים קלט: מד דניאל ב: מה ספרי: מו שמות כה: מז ויקרא כד: מח ספרי זוטא: מט במדבר כב: *ספרי: ג הכוז כלי דומה לקיתון גדול של זהב: נא שמות יב: נב ויקרא יא: נג שמות כה: נד גרוטי מיני מתכות שבורים: נה שמות כה:

זית רענן (א) שצ"ם חנכ"ל כצ"ל, שכן סדרן מלמעלה למטה, ועיין בשבת ספ"ח בפירש"י: (ב) הנרות לעולם, של שבת או של חנוכה, ועיין ברמב"ן: שנאמר אל מול פני המנורה יאירו, משמע אע"פ שאין המקדש קיים יאירו על המנורה והיינו נרות שבת: לברך את בני, ברכת כהנים: מקבילין, פי' מכוונין: להעלותם, להדליקם: יערוך אותו, הוא ג"כ לשון יחיד: מן קשה, היינו מן מתכת הקשה: (ג) שכשם שאמר לו, פי' אע"פ שלא הראה לו, ור"ג ס"ל שהקב"ה הראה לו מעשה המנורה:

הקב"ה למשה כלים עשוין ומנורה עשויה [ונעשית] שנאמר כמראה אשר הראה ה' את משה כן עשה את המנורה:

[נו]מקשה תעשה המנורה. מנין לרבות קנים ופרחים, תלמוד לומר תעשה, יכול אף הצבתים והמחתות, תלמוד לומר היא, אי אפשר לומר היא שכבר נאמר תעשה, ואי אפשר לומר תעשה שכבר נאמר היא, אחר שריבה הכתוב מיעט הרי הן מוקשים למנורה, מה מנורה משמשת ואינה זזה, אף אני ארבה את כל הכלים שהן משמשין ואינן זזין, יצאו הצבתים והמחתות שהן נכנסין ויוצאין. ומנין שהמנורה מן הככר, אמרת *ככר זהב טהור יעשה אותה, מנין לרבות קנים ופרחים תלמוד לומר יעשה אותה, יכול אף הצבתים והמחתות תלמוד לומר אותה, אי אפשר לומר אותה שכבר נאמר יעשה, ואי אפשר לומר יעשה שכבר נאמר אותה, הא כיצד אחר שריבה הכתוב מיעט הרי הן מוקשין למנורה, מה מנורה משמשת ואינה זזה אף אני מרבה את כל הכלים שמשמשין ואינן זזין, יצאו הצבתים והמחתות שהם נכנסים ויוצאין. רבי יהושע בן קרחה אומר אם לומר שהמנורה מן הככר הרי כבר נאמר ככר זהב טהור, ומה אני מקיים ואת כל כליה, אלא מה מנורה זהב טהור אף כליה זהב טהור:

וזה מעשה המנורה. מלמד [נז]שראה אותה ארבעה פעמים ראה אותה (ד) עם שאר כל הכלים ושכח, וראה שנית מיכאל עומד וממתיח בה וראה אותה נעשית וראה אותה עשויה:

[נח]קח את הלוים. קח אותם לשמי לשררה, ואין הקב"ה מעלה את האדם לשררה עד שבודק ובוחן אותו תחלה שנאמר [נט]ה' צדיק יבחן, וכיון שהוא עומד בנסיון [הוא מעלה אותו לשררה, וכן אתה מוצא באאע"ה נסהו הקב"ה בעשר נסיונות ועמד בהן] ואחר כך ברכו שנאמר [ס]וה' ברך את אברהם בכל. וכן יצחק [סא]ויזרע יצחק בארץ ההיא וגו', וכן יעקב נסהו בכל אותן הצרות וברכו שנאמר [סב]וירא אלהים אל יעקב עוד וגו', וכן יוסף נסהו (באדונתו) [בכל אותן הצרות] ונעשה מלך. ואף שבטו של לוי נתנו נפשם על קדוש שמו של הקב"ה שלא תבטל התורה, שבשעה שהיו ישראל במצרים מאסו את התורה ואת המילה והיו עובדים עבודת אלילים שכן יחזקאל מוכיחם שנאמר [סג]כה אמר ה' ביום בחרי בישראל כה כתיב [בסוף הענין] וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי וכו', אבל שבטו של לוי כולם היו צדיקים והיו עושין את התורה שנאמר [סד]כי שמרו אמרתך זו התורה ובריתך ינצורו זו המילה, ולא עוד אלא כשעשו ישראל אותו מעשה לא נשתתפו עמהם שנאמר [סה]ויעמוד משה בשער המחנה ויאמר מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי, כיון שאמר להם משה שימו איש חרבו על ירכו מיד עשו כן ולא נשאו פנים, וכן משה מברכן [סו]האומר לאביו ולאמו וגו', וכיון שראה הקב"ה שעמדו בנסיונן שנאמר [סז]אשר נסיתו במסה מיד אמר הקב"ה והיו לי הלוים: [סח]תנו רבנן ופר שני בן בקר תקח לחטאת מה תלמוד לומר, אם ללמד שהם שנים הרי כבר נאמר ועשה את האחד חטאת ואת האחד עולה, ומה תלמוד לומר ופר שני וגו', [שיכול שיהא חטאת קודמת לכל מעשה עולה תלמוד לומר ופר שני בן בקר וגו'], אי פר שני יכול תהא עולה קודמת לחטאת לכל דבריה, תלמוד לומר ועשה את האחד חטאת ואת האחד עולה, הא כיצד דם חטאת קודמת לדם עולה מפני שמרצה, אברי עולה קודמין לאברי חטאת מפני שהן כליל לאישים. ואימא הך מתנה קמייתא דמכפרת תקדום והנך לא, אמר רבינא [הכא בחטאת] הלוים עסקינן דאף על גב דכי עולה היא אמר רחמנא תקדום, במערבא אמרי הואיל והתחיל במתנות גומר. והיו לי הלוים כי לי כל בכור (כתוב ברמז שס"ד): [סט]ביום הכותי כל בכור ולהלן הוא אומר ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור הא כיצד לקו מכת מיתה מבערב והיו מפרפרים כל הלילה ומתים ביום, ומה טעם שנאמר *כלנו מתים כולנו מתנו אין כתיב כאן אלא כולנו מתים, מייתין ואזלין, הכא את אמרת ביום הכותי וכתיב הקדשתי לי כל בכור, אמור מעתה ביום שמתו בכוריהם של מצרים בו ביום הקדשתי לי כל בכור. [ע]תנו רבנן השיר מעכב את הקרבן דברי רבי מאיר, וחכמים אומרים אינו מעכב, מאי טעמא דרבי מאיר, אמר רבי אלעזר דאמר קרא ואתנה את הלוים נתונים לאהרן וגו' לכפר וגו' מה כפרה מעכבת אף שירה מעכבת. ורבנן לכדאידך דרבי אלעזר דאמר רבי אלעזר מה כפרה ביום אף שירה ביום. [עא]תנא רבי שמעון בן אלעזר אומר כהנים לוים וישראלים והשיר מעכבין את הקרבן. ר' אבא בשם רבי אלעזר טעמא דר"ש, דכתיב *וכל (ישראל) [הקהל] משתחוים אלו ישראל, והשיר משורר אלו הלוים, והחצוצרות מחצרים אלו הכהנים, הכל עד לכלות העולה. הכל מעכבין את הקרבן. רבי תנחומא שמע לה מן הדא, ואתנה את הלוים אלו הלוים, נתונים לאהרן ולבניו אלו הכהנים, לכפר על בני ישראל זה השיר:

[עב]זאת אשר ללוים. תנו רבנן כהנים במומין פסולין בשנים כשרים. לוים במומין כשרים בשנים פסולים. נמצא כשר בכהנים פסול בלוים כשר בלוים פסול בכהנים. מנא הני מילי דתנו רבנן זאת אשר ללוים מה תלמוד לומר, לפי שנאמר ומבן (עשרים) [חמשים] שנה ישוב מצבא העבודה ולא יעבוד עוד, למדנו ללוים שהשנים פוסלות בהם, יכול שמומין פוסלין בהם ודין הוא ומה כהנים שאין השנים פוסלות בהם מומין פוסלין בהם, לוים שהשנים פוסלות בהם אינו דין שיהו מומין פוסלין בהם, תלמוד לומר זאת אשר ללוים ואין אחרת ללוים וכו'. אשר ללוים ולא אשר לכהנים. יכול אף בשילה ובית עולמים כך, ת"ל [עג]לעבוד עבודת עבודה ועבודת משא לא אמרתי אלא בזמן שהעבודה בכתף. כתוב אחד אומר מבן חמש ועשרים שנה ומעלה וכתוב אחד אומר מבן שלשים שנה. אי אפשר לומר שלשים שכבר נאמר כ"ה, ואי אפשר לומר כ"ה שהרי כבר נאמר שלשים, הא כיצד חמש ועשרים להתלמוד ושלשים לעבודה, מכאן לתלמיד חכם שלא ראה סימן יפה במשנתו חמש שנים שוב אינו רואה. רבי יוסי אומר שלש שנים שנאמר [עד]ולגדלם שנים שלש וגו' וללמדם ספר ולשון כשדים, ואידך שאני לשון כשדים דקליל. ואידך שאני הלכות עבודה דתקיפן. תנו רבנן כהן משהביא שתי שערות עד שיזקין כשר לעבודה ומומין פוסלין בו. בן לוי מבן שלשים ועד בן חמשים כשר לעבודה ושנים פוסלות בו. במה דברים אמורים באהל מועד שבמדבר אבל בשילה ובית עולמים אין נפסלים אלא בקול. אמר רבי יוסי מאי קראה [עה]ויהי כאחד למחצרים ולמשוררים להשמיע קול אחד. עד שיזקין עד כמה, אמר רבי אלעאי אמר רבי חנינא עד שירתת:

[עו]ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה. שומעני כל עבודה במשמע תלמוד לומר ולא יעבוד עוד. ושרת את אחיו באהל מועד מגיד שחוזר לנעילת שערים (ה) ולעבודת בני גרשון. רבי אומר הואיל (ו) ואמרה תורה יעבוד ואמרה לא יעבוד, אם למדת שהוא עובד בשלשים אינו עובד בחמש ועשרים, יכול יעבוד כלו לכ"ה, תלמוד לומר ולא יעבוד עוד ושרת ועבודה לא יעבוד:

ט [עז]וידבר ה' אל משה במדבר סיני, נאמר כאן במדבר סיני ונאמר בראשון במדבר סיני, מה מדבר סיני האמור בראשון באהל מועד, אף מדבר סיני האמור כאן באהל מועד. מאהל מועד נאמרו כל המצות. (ז) מאהל מועד נאמר לו למשוח המשכן. מאהל מועד נאמר לו לשרוף את הפרה. מאהל מועד נאמר לו להעמיד את האהל. מאהל מועד נאמרו לו כל הטומאות והטהרות. [עח]וידבר ה' אל משה במדבר סיני (בגנות) [בשבח] ישראל הכתוב מדבר שהרי להם אחד עשר חדשים שהיו חונים לפני הר סיני, וללמדך שאין מוקדם ומאוחר בתורה שבתחלת הספר הוא אומר וידבר ה' אל משה במדבר סיני וכאן הוא אומר בחדש הראשון ללמדך שאין מוקדם ומאוחר בתורה. אמר רבי אינו צריך שהרי כבר נאמר ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה וגו' ועדין לא אכלו אלא ללמדך שאין מוקדם ומאוחר בפסוק וללמדך (ח) שהיו מונין מיציאתן ממצרים:

[עט]ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו. תנו רבנן הלכה זו נתעלמה מבני בתירה שפעם אחת חל ארבעה עשר להיות בשבת ושכחו ולא ידעו אם הוא דוחה את השבת אם לאו, אמרו כלום יש אדם שיודע אם פסח דוחה את השבת אם לאו, אמרו להם אדם אחד יש שעלה מבבל והלל הבבלי שמו ששמש שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון ויודע אם פסח דוחה את השבת אם לאו, שלחו וקראו לו אמרו ליה כלום אתה יודע אם פסח דוחה את השבת אם לאו

במ"ק ובמ"ק נו ספרי זוטא, שמות כה: *שם: נז עיין ברש"י: נח תנחומא: נט תהלים יא: ס בראשית כד: סא שם כו: סב שם לה: סג יחזקאל כ: סד דברים לג:
סה שמות לב: סו דברים לג: סז שם: סח זבחים פט: סט פסיקתא: *שמות יב: ע ערכין יא: עא ירושלמי פרק מקום שנהגו: *דה"ב כט: עב חולין כד:
עג במדבר ד: עד דניאל א: עה דה"ב ה: עו ספרי: עז ספרי זוטא: עח ספרי: עט פסחים סו:

זית רענן (ד) עם שאר כל הכלים, דכתיב בפ' תרומה ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו: מיכאל עומד וממתיח, פי' מותח אותה כדיליף במנחות (דף כט): וראה אותה נעשית, פי' דמיכאל עשה מנורה של אש ואח"כ ראה משה שהמנורה של זהב נעשית מאליה: ביום הכותי כל בכור וגו' הקדשתי אותם לי ובפרשת במדבר כתיב ביום הכותי וגו' הקדשתי לי כל בכור: בו ביום, לאוקי ממיד לא קדשו בכורות עד שבאו לארץ: (ה) ולעבודת בני גרשון, לטעון על העגלות ולפרוק: (ו) בספרי שלפנינו גרס הואיל ואמרה תורה עבוד ואמרה לא יעבוד אם למדתי שהוא עובד בל' אינו עובד בכ"ה כך הכהן לא יעבוד בכ"ה ת"ל ולא יעבוד עוד ושרת את אחיו באהל מועד ועבודה לא יעבוד עכ"ל, ונ"ל דה"פ לפי שכתבה התורה בלוים ולא יעבוד ועבודת הכהנים קרויה ג"כ עבודה אם למדתי בלוים שעובד בל' ואינו עובד בכ"ה כך הכהנים לא יעבוד בכ"ה ת"ל ושרת את אחיו משמע שכהן מותר לשרת אפי' בכ"ה (ועי' בהגהות הגר"א ז"ל): בראשון, פי' בתחלת הספר בפרשה הראשונה: (ז) מאהל מועד, היינו אהל הדברות: (ח) שהיו מונין, מדקאי בחדש הראשון וקרי לית שנה השנית:

לאו, אמר להם וכי פסח אחד יש לנו בשנה שדוחה את השבת והלא יותר הרבה ממאתים פסחים יש לנו בשנה שדוחין את השבת, אמרו לו מנין לך, אמר להם אמר קרא [פ]עולת שבת בשבתו על עולת התמיד מכלל דהתמיד קרבה בשבת, וקל וחומר ומה תמיד שאין ענוש כרת דוחה את השבת פסח שענוש כרת לא כל שכן, איכא למיפרך מה להתמיד שכן תדיר ושכן כליל, א"ל נאמר במועדו בפסח ונאמר במועדו בתמיד, מה תמיד דוחה את השבת אף פסח דוחה את השבת. מיד הושיבוהו בראש ומינוהו נשיא עליהם והיה יושב ודורש בהלכות פסח כל היום כולו, התחיל לקנתרן בדברים מי גרם לכם שאעלה מבבל ואהיה נשיא עליכם עצלות שהיה בכם שלא שמשתם שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון. א"ל רבי שכח ולא הביא סכין מערב שבת מהו, אמר להם הלכה זו שמעתי ושכחתי, אלא הנח להם לישראל אם אין נביאים הן בני נביאים הן, למחר מי שפסחו טלה תוחב לו בצמרו, מי שפסחו גדי תוחב לו בין קרניו, ראה מעשה ונזכר [הלכה] אמר כך מקובלני מפי שמעיה ואבטליון. אשכחן תמיד ופסח דדחו שבת, דדחו טומאה מנלן, אמרי כי היכי דיליף פסח מתמיד לענין שבת יליף נמי תמיד מפסח לענין טומאה, ופסח גופיה מנלן, [א"ר יוחנן] אמר קרא איש איש כי יהיה טמא לנפש איש נדחה לפסח שני ואין צבור נדחין לפסח שני אלא עושין בטומאה, א"ל ריש לקיש לרבי יוחנן אימא איש נדחה לפסח שני צבור לית להו תקנתא לא בפסח ראשון ולא בפסח שני, אם כן ליכתוב רחמנא איש כי יהיה טמא, לנפש למה לי, וכי תימא נפש הוא דנדחה לפסח שני אבל שאר טמאים לא, והתניא יכול לא יהו עושין את השני אלא טמא נפש ומי שהיה בדרך רחוקה, זבין ומצורעין ובועלי נדות מנין, תלמוד לומר איש איש כי יהיה טמא, לנפש דכתב רחמנא למה לי, אלא הכי קאמר איש נדחה לפסח שני ואין צבור נדחין אלא עושין בטומאה. וצבור נמי דעביד בטומאה בטמא נפש אבל בשאר טומאות לא:

[פא]ויעשו בני ישראל את הפסח למה נאמר, לפי שהוא אומר [*]ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל שומע אני בין בחול בין בשבת, ומה אני מקיים [°]מחלליה מות יומת בשאר כל מלאכות חוץ משחיטת הפסח. או אף בשחיטת הפסח ומה אני מקיים ושחטו אותו בשאר כל הימים חוץ מן השבת או אף בשבת תלמוד לומר ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו דברי רבי יאשיה. גם לו רבי יונתן ממשמע כזה עדיין לא שמענו. גם לו רבי יאשיה לפי שהוא אומר [פב]צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי, אם ללמד על התמיד שדוחה את השבת אין צריך שהרי כבר נאמר [*]וביום השבת שני כבשים בני שנה ומה תלמוד לומר במועדו אלא מופנה להקיש ולדון גזרה שוה, נאמר כאן במועדו ונאמר להלן במועדו, מה במועדו האמור להלן דוחה את השבת אף במועדו האמור כאן דוחה את השבת. בארבעה עשר יום בחדש הזה וגו' במועדו למה נאמר, והלא כבר נאמר ויעשו ומה תלמוד לומר במועדו, אלא בא הכתוב ולמד על פסח ראשון שכשם שדוחה את השבת כך דוחה את הטומאה. הא עד שלא יאמר יש לי בדין ומה פרה שאין דוחה את השבת (ט) דוחה את הטומאה, פסח ראשון שדוחה את השבת אינו דין שידחה את הטומאה, הרי פסח שני יוכיח שדוחה את השבת ואין דוחה את הטומאה, והוא יוכיח לפסח ראשון שאע"פ שדוחה את השבת לא ידחה את הטומאה, תלמוד לומר במועדו בא הכתוב ולמד על פסח ראשון שכשם שדוחה את השבת כך דוחה את הטומאה. [°]יכול אף שלמים הבאים עמו יהו דוחין את השבת ואת הטומאה, תלמוד לומר אותו, אותו דוחה את השבת ואת הטומאה ואין שלמים הבאים עמו דוחין את השבת ואת הטומאה. אימתי מביא עמו חגיגה בזמן שהוא בא בחול ובמועט, חגיגה היתה באה מן הבקר ומן הצאן, יכול אין לי שהוא דוחה את השבת אלא בשחיטתו, אמרת ויעשו ויעשו ריבה קבול דמו וזריקתו ומחוי קרביו והקטר חלביו. רבי אליעזר מוסיף ארבעה דברים [פג]חתיכת יבלתו, ונותן משכון ולוקח, הרכבתו מירושלים להר הבית, והבאתו לחוץ לתחום, שהיה ר' יהושע אומר הבאתו מחוץ לתחום אינו דוחה את השבת. רבי אליעזר אומר דוחה הוא מקל וחומר, אם התרת שחיטה שהיא משום מלאכה לא נתיר הבאה שהיא משום שבות (לא כ"ש), אמר ליה רבי יהושע הרי שחיטה שהיא במקראי קודש בגבולין תוכיח שהתיר בה משום מלאכה ואסר בה משום שבות. אמר ליה רבי אליעזר מה זה יהושע אין דנין רשות מחובה ולא חובה מרשות ולא רשות מרשות לגזרה שוה וחובה מחובה לגזרה שוה. נסתלק רבי יהושע וקפח רבי עקיבא, אמר ליה הרי מי שהזה הזאה ראשונה ואירע יום שביעי שלו ביום שבת בערב פסח אומר אתה לו שיזה שיאכל את הפסח. אמר ליה רבי אליעזר הוא עיקר דיני, אם התרת שחיטה שהיא משום מלאכה לא נתיר הזאה שהיא משום שבות. אמר ליה רבי עקיבא אתה כופר בי ואני כופר בך, אם אמרת הזאה שהיא משום שבות לא נאסור שחיטה שהיא משום מלאכה, אמר ליה רבי אליעזר עקיבא אין אתה יכול לכפור בי לעולם מפני שאמרה תורה במועדו דוחה את השבת, במועדו דוחה את הטומאה, אמר ליה הבא לי מועד לאלו כמועדו לשחיטה:

בארבעה עשר יום בחדש הזה בין הערבים. (י) בד' מקומות הוא אומר בין הערבים יכול בערבו של ערב ובערבו של שחר ובחצות היום כאן היא שחיטת הפסח, תלמוד לומר בין הערבים בא לחלק בין הערבים שנים, אי בערב משחשכה, אמר הכתוב השלישי בין הערבים, אי בין הערבים בין השמשות, אמרת ברביעי בין הערבים בא לחלק בין חצות יום ובין לילה בין ח' שעות ומחצה. כל ימות השנה היה תמיד נשחט בשמונה ומחצה וקרב בתשע ומחצה, ערבי פסחים היה נשחט בשבע ומחצה וקרב בשמונה ומחצה והפסח אחריו. בזמן שחל ערב פסח להיות ערב שבת רבי ישמעאל אומר כסדורו בערב שבת. רבי עקיבא אומר כסדורו בחול. חקת בחקתי חקתיו ככל חקתיו, משפט במשפט משפטיו ככל משפטיו ליתן בפסח דורות מה שלמד בפסח מצרים, שה תמים זכר בן שנה אף של דורות כן, מה למד בפסח מצרים מן הכבשים ומן העזים אף של דורות כן. [פד]ככל חקותיו אלו מצות שבגופו שה תמים זכר בן שנה, וככל משפטיו אלו מצות שעל גופו לשבעה ולמצה ולבעור חמץ:

וידבר משה אל בני ישראל לעשות הפסח למה נאמר, (יא) לפי שהוא אומר [פה]וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל ומה תלמוד לומר וידבר משה אל בני ישראל לעשות הפסח, אמר להם שמרו את הפסח בזמנו נמצאו מועדות כתיקונן. דבר אחר מלמד ששמע פרשה זו מסיני ואמרה להם וחזר ושנאה להם בשעת המעשה, דבר אחר אמר להם הלכות פסח בפסח, הלכות עצרת בעצרת, הלכות חג בחג, מכאן אמרו משה תקן להם לישראל להיות שואלין ודורשין בענין:

ויעשו את הפסח בראשון וגו' בגנות ישראל הכתוב מדבר שלא עשו אלא פסח זה בלבד. וכן הוא אומר [פו]הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר. ר"ש בן יוחאי אומר ישראל לא היו מקריבין ומי היה מקריב שבטו של לוי שנאמר [פז]ישימו קטורה באפך ואומר [פח]ויעמוד משה בשער המחנה וגו'. ישראל עבדו אלילים ושבטו של לוי לא עבדו אלילים שנאמר [פט]כי שמרו אמרתך. ואומר [צ]כי מולים היו כל העם וגו'. ישראל לא היו מלין ומי היה מל שבטו של לוי שנאמר [צא]ובריתך ינצורו. ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו בני ישראל להודיע שבחן של ישראל, שכשם שאמר משה להם כן עשו. [צב]א"א לומר היו מקריבין שהרי כבר נאמר הזבחים ומנחה וגו' מלמד שלא היו מקריבין. וא"א לומר שלא היו מקריבין שהרי כבר נאמר ויעשו וגו' ככל אשר צוה ה', הא מה הדבר מלמד שהיה שבטו של לוי מקריב משלו כל קרבנות צבור ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר (יב) וכשרי ישראל סמוכין לו. [צג]שואלין ודורשין בהלכות הפסח קודם הפסח שלשים יום שהרי משה עומד בפסח ראשון ומזהיר על פסח שני שנאמר ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו וכתיב ויהי אנשים וגו'. רבן שמעון בן גמליאל אומר שתי שבתות שהרי משה עומד בר"ח ומזהיר על הפסח שנאמר וידבר ה' אל משה במדבר סיני בשנה השנית וכתיב בתריה ויעשו בני ישראל את הפסח. כתיב הכא במדבר סיני וכתיב התם וידבר ה' אל משה במדבר סיני באהל מועד באחד לחדש אתיא מדבר מדבר מה להלן ר"ח אף כאן ר"ח

ממ"ק ובמ"ק פ במדבר כח: פא ספרי: [*]שמות יב: [°]שם לא: פב במדבר כח: [*]שם: [°]ספרי זוטא: פג כולם סימני הלכות הם: פד ספרי: פה ויקרא כג: פו עמוס ה: פז דברים לג: פח שמות לב: פט דברים לג: צ יהושע ה: צא דברים לג: צב ספרי זוטא: צג פסחים ו:

זית רענן (ט) דוחה את הטומאה, לקמן בפרשת חקת פי' ב"א שטבול יום כשר בה: פסח שני דוחה את השבת, כדיליף לקמן: ואינו דוחה את הטומאה, שהרי מפני טומאה דחיתיו: ובמועט, פי' שנמנו עליו אנשים הרבה ואם כן לא יגיע לכל אחד אלא דבר מועט: חתיכת יבלתו, אם היתה בו יבלת ופסול לקרבן הותכו אפילו בשבת: ונותן משכון ולוקח, פי' אם אינו מאמין הטלה נותן לו המשכון בשבת ולוקח הטלה: הרכבתו, אם היה טלה קטן מרכיבו על כתפיו מירושלים להר הבית. במקרא קדש, פי' ביו"ט: (י) בד' מקומות, א' בפ' בא וג"פ כתוב כאן: בערבו של שחר, דערב לשון עירוב שמערב הזמן: בין הערבים שנים, פי' בין שני הערבים: אי בערב, שנאמר תזבח הפסח בערב הי"א שגם בערב מותר לשחטו דהיינו משחשכה: בין השמשות, שהוא ג"כ בין עריבת יום לעריבת לילה: בין ח' שעות ומחצה. שמחצות עד הלילה ו' שעות תן שעה אחת לעבודת הפסח וב' שעות ומחצה לפניו וב' שעות ומחצה לאחריו: (יא) לפי שהוא אומר וכו', אבל מה שצוה הקב"ה לעשות הפסח לק"מ דהוצרך לצוות לפי שלא נתחייבו במדבר אלא פסח זה בלבד: שמר את הפסח בזמנו, פי' ראית שהתבואה עדיין לא נתבשלה אז יעבר השנה שיבא הפסח בזמן אביב: בגנות ישראל, עייןברא"ם: (יב) וכשרי ישראל סמוכין לו, פי' גלוין עמו א"נ היו סומכין על קרבן שלהם:

ר"ח, וניכתוב ברישא דחדש ראשון והדר ניכתוב דחדש שני, [אמר רב מנשיא בר תחליפא] זאת אומרת אין מוקדם ומאוחר בתורה, ולא אמרן אלא בתרי עניני אבל בחד ענינא מאי דמוקדם מוקדם ומאי דמאוחר מאוחר, דאי לא תימא הכי כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט, ודלמא פרט וכלל הוא. אבל בתרי עניני אין מוקדם ומאוחר וכו', ואפילו למ"ד כלל ופרט המרוחקין זה מזה דנין בכלל ופרט ה"מ בחד ענינא אבל בתרי עניני אין דנין:

תשבא [צד]שלוחי מצוה פטורין מן הסוכה, מנא ה"מ דת"ר (ובלכתך **בדרך**) [בשבתך בביתך] פרט לעוסק במצוה וכו'.

הא מהכא נפקא הא מהתם נפקא. דתניא ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם נושאי ארונו של יוסף היו דר"י הגלילי, רע"א מישאל ואלצפן היו, ר"י אומר אם נושאי ארונו של יוסף היו כבר היו יכולין ליטהר [אם מישאל ואלצפן היו היו יכולין ליטהר] אלא מי היו טמאי מת מצוה היו וחל שביעי שלהן בערב הפסח שנאמר ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא, ביום ההוא אין יכולין לעשות הא למחר יכולין לעשות. צריכא דאי אשמעינן התם משום דלא מטא זמן חיובא דפסח אבל הכא דמטא זמן ק"ש אימא לא צריכא. ואי אשמעינן הכא משום דליכא כרת אבל התם דאיכא כרת אימא לא צריכא. [צה]ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא שבאותו היום נטמאו. איסי בן יהודה אומר ולא יכלו לעשות (יג) מתקנין היו עצמן לעתיד לבא. ר' אליעזר בר"ש אומר יכולים היו לעשותו ביום שלאחריו מפני שהיה שלישי להזייתן:

[צו]**ויקרבו** לפני משה ולפני אהרן. אם משה לא היה יודע אהרן היה יודע, אלא סרס המקרא ודרשהו דברי ר' יאשיה. אבא חנן אומר משום ר' אליעזר בבית המדרש היו יושבין ובאו ועמדו לפניהן. ויאמרו האנשים ההמה אליו מגיד שהיו בני אדם כשרים וצדיקים וחרדים על המצות. רבי אומר אינו צריך, הרי הוא אומר ויאמרו האנשים ההמה אליו שאין ת"ל ההמה, אלא מגיד שאין נשאלין אלא לבעל המעשה. למה נגרע לבלתי הקריב וגו' אמר להם אין קדשים קרבין בטומאה, אמרו לו אם כן יזרק הדם עלינו והבשר יאכל לטהורים, והדין נותן ומה חטאת שהיא קדשי קדשים דמה נזרק על הטמאים ובשרה נאכל לטהורין, פסח שהוא קדשים קלים דין הוא שיזרק הדם על הטמאים והבשר נאכל לטהורים. אמר להם אין קדשים קרבין בטומאה. אמרו ליה אם קדשים (יד) שיש להם אחריות יהו קרבין קדשים שאין להם אחריות לא יהו קרבין. אמר להם לא שמעתי עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם כאדם שאומר אשמע דבר מפי רבי. אשרי ילוד אשה שכך הוא מובטח שכל זמן שהוא רוצה היה מדבר עמו. א"ר חידקא שמעון השקמוני היה לי חבר מתלמידי ר"ע ואומר יודע היה משה שאין טמאין אוכלין את הפסח על מה נחלקו אם נזרק הדם עליהן אם לאו. ראויה היתה פרשת טמאים שתאמר ע"י משה, אלא שזכו אלו שתאמר על ידיהן שמגלגלין זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב. [צז]ויאמרו האנשים בעלי שמות היו. ההמה אליו הם מעצמן דברו לא הוצרכו לשלוח שליח. אנחנו יחידים. אנחנו טמאים לנפש אדם אין בתוכנו לא זבין ולא מצורעין. במועדו את שהוא במועדו בהכרת ואין שני בהכרת. ד"א במועדו משעבר זמנו אי אפשר לעשות, בתוך בני ישראל לא שיהיו כמנודים, בתוך בני ישראל לא שאנו מבקשים אכילה ושתיה אלא שיזרק עלינו הדם. עמדו ואשמעה כראין אתם שידבר עמכם. ד"א כדאין אתם שידבר עמי על ידכם:

[צח]**איש איש** כי יהיה טמא. זה דבר ששאל. או בדרך רחוקה זה דבר שלא שאל, כי יהיה טמא לנפש אין לי אלא טמא מת שאר טמאים מנין. ת"ל או בדרך רחוקה, הרי אתה דן בנין אב מבין שניהם לא ראי טמא מת כראי דרך רחוקה ולא ראי דרך רחוקה כראי טמא מת הצד השוה שבהן שלא עשה את הראשון יעשה את השני כך כל שלא עשה את הראשון יעשה את השני. בדרך רחוקה איני יודע איזוהי דרך רחוקה ושערו חכמים כל שהיה בשעת שחיטת הפסח מן [צט]המודיעים ולחוץ. ר"ע אומר נאמר טמא מת ונאמר דרך רחוקה מה טמא מת רצה לעשות ואין יכול אף דרך רחוקה רצה לעשות ואין יכול. ר' אליעזר אומר נאמר ריחוק מקום במעשר ונאמר ריחוק מקום בפסח, מה ריחוק מקום האמור במעשר חוץ למקום אכילתו אף ריחוק מקום האמור בפסח חוץ למקום אכילתו, איזהו מקום אכילתו מפתח ירושלים ולפנים. ר' יהודה אומר משמו נאמר ריחוק מקום במעשר ונאמר ריחוק מקום בפסח מה ריחוק מקום האמור במעשר חוץ למקום הכשרו אף ריחוק מקום האמור בפסח חוץ למקום הכשרו, ואיזהו מקום הכשרו, מפתח העזרה ולפנים:

[ק]**דבר** אל בני ישראל. בני ישראל עושים פסח שני (טו) ואין הגרים עושין פסח שני. איש איש עושה פסח שני ואין קטן עושה פסח שני. ר"ש אומר איש עושה פסח שני ואין צבור עושים פסח שני. איש לרבות את כל שלא נזרק עליהם את הדם שיהו עושים פסח שני. כי יהיה טמא ועשה פסח יכול כל הטמאים יהו עושים פסח הרי מי שהוזה הזאה אחת וזב שראה ראיה אחת והקטן והחולה ומחוסר כפורים וטבול יום והאונן והמפקח את הגל וכל מי שהבטיחוהו להוציאו מן בית האסורין, ת"ל כי יהיה טמא לנפש, טמא מת עושה פסח שני ואין כל אלו עושים פסח שני. או בדרך רחוקה לכם יכול יוצאי מצרים מנין אף לדורות, אמרת לדורותיכם אף לדורות. ועשה פסח לה', את היחידים. ועשה בעשה: [קא]מי שהיה טמא או בדרך רחוקה ולא עשה את הראשון יעשה את השני. שגג או נאנס ולא עשה את הראשון יעשה את השני. אם כן למה נאמר טמא או בדרך רחוקה שאלו פטורים מהכרת ואלו חייבין בכרת, ואיזוהי דרך רחוקה וכו'. [קב]ת"ר אלו שעושים את השני הזבין והזבות המצורעין והמצורעות בועלי נדות והיולדות והשוגגין והאנוסין והמזידין וטמא ושהיה בדרך רחוקה, אם כן למה נאמר טמא, [למה נאמר] דאי בעי למעבד בראשון לא שבקינן ליה, אלא למה נאמר בדרך רחוקה, לפוטרו מן הכרת. ואשה בשני מי מיחייבה והתניא יכול לא יהו עושין את השני אלא טמא מת ושהיה בדרך רחוקה, זבין ומצורעין ובועלי נדות מנין, ת"ל איש איש, לא קשיא הא רבי יוסי הא רבי יהודה ור"ש. תנו רבנן חייב כרת על הראשון וחייב כרת על השני [דברי רבי], רבי נתן אומר חייב כרת על הראשון ופטור על השני. רבי חנניא בן עקביא אומר אף על הראשון אינו חייב כרת אלא אם כן לא עשה את השני, ואזדו לטעמייהו דתניא גר שנתגייר בין שני פסחים וכן קטן שהגדיל בין שני פסחים חייבים לעשות פסח שני [דברי רבי], רבי נתן אומר כל שזקוק לראשון זקוק לשני וכל שאינו זקוק לראשון אינו זקוק לשני. במאי קמיפלגי רבי סבר שני רגל בפני עצמו הוא ורבי נתן סבר שני תשלומין דראשון הוא [תקוני לראשון לא מתקין ליה] ורבי חנניא בן עקביא סבר שני תקנתא דראשון הוא, ושלשתן מקרא אחד דרשו, והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא היה וחדל לעשות הפסח רבי סבר וחדל לעשות ונכרתה דלא עבד בראשון אי נמי קרבן ה' לא הקריב במועדו בשני, חטאו ישא האיש ההוא כרת הוא, קסבר מגדף היינו מברך את השם, וכתיב ביה במברך את השם [קג]ונשא חטאו, וגמר האי חטאו דהכא מחטאו דהתם [מה להלן כרת אף כאן כרת], ור' נתן (מה להלן) [סבר] לא הקריב במועדו בראשון. האי חטאו מאי עביד ליה, קסבר מגדף לאו היינו מברך את השם וגמר האי חטאו דהתם מחטאו דהכא מה הכא כרת אף התם כרת. ורבי חנניא בן עקביא סבר וחדל לעשות הפסח ונכרתה אם קרבן ה' לא הקריב במועדו בשני, והאי חטאו ישא מאי עביד ליה כדאמרן, הילכך הזיד בזה ובזה דברי הכל חייב, שגג בזה ובזה דברי הכל פטור, הזיד בראשון ושגג בשני לר' ור' נתן חייב, לרבי חנניא בן עקביא פטור, שגג בראשון והזיד בשני לר' חייב, לר"נ ור' חנניה בן עקביא פטור. [קד]בעי רב יוסף כהן המרצה בתמיד הותרה לו טומאת התהום או לא, אמר רבא גמר מועדו מועדו מפסח. וטומאת התהום גופה היכא כתיבא, אמר רבי אליעזר אמר קרא וכי ימות מת עליו, במחוורת עליו, אשכחן נזיר, עושה פסח מנלן, א"ר יוחנן א"ק כי יהיה טמא לנפש או בדרך רחוקה לכם במחוורת לכם. ריש לקיש אמר או בדרך רחוקה [כדרך] מה דרך בגלוי אף טומאה בגלוי, טומאת התהום גמרא גמירי לה וקרא אסמכתא בעלמא. אי זהו טומאת התהום כל שלא הכיר בה אדם בסוף העולם, הכיר בה אדם בסוף העולם אין זה טומאת התהום. [קה]הרי שהיו ישראל מחצה טהורים

ממ"ק ובמ"ק צד סוכה כה: צה ספרי זוטא: צו ספרי: צז ספרי זוטא: צח ספרי: צט שם מקום נכר המודעי: ק ספרי זוטא: קא פסחים צג: קב שם צג: קג ויקרא כד: קד פסחים פא: קה חולין כט:

זית רענן (יג) מתקנין היו עצמן, והיו מניחין להזות עליהן לאכול הפסח לערב ומשה אסר להם כדאיתא בגמרא: ומה חטאת וכו' לטהורים, לכהנים טהורים: (יד) שיש להם אחריות, פי' שאם תפסול החטאת חייב להקריב אחר: בעלי שמות היו, חשובין וידועין בשם: לא הוצרכו לשלוח שליח, שטמא מת מותר במחנה לויה: אנחנו יחידים, משמע אבל צבור עושין בטומאה: לא זבין ולא מצורעים, דזבים ומצורעים אפילו בצבור אין עושין בטומאה: א"א שיזרק וכו', והבשר ישרף: שידבר עמכם, דייק מדכתיב יצוה ה' לכם: על ידיכם, בשבילכם: לא ראי טמא מת שאינו ראוי לאכול, ודרך רחוקה אינו יכול לכנוס בשעת שחיטה: ריחוק מקום במעשר, בפ' ראה: (טו) ואין הגרים, גר שנתגייר בין שני פסחים אינו עושה פסח שני: ואין הקטן, שהגדיל בינתים: ואין צבור, אלא עושים בטומאה: שלא נזרק עליהם, לשמן: הוזה הזאה אחת, ויכול להזות הזאה שניה בי"ם ולאכול לערב: ראיה אחת שהוא כבעל קרי ויכול לטבול ולאכול בערב: והקטן והחולה, שיכולין לאכול כזית: את היחידים, ולא צבור, ודריש מדכתיב ועשה לשון יחיד: ועשה בעשה, דאין חייב כרת על השני:

טהורים ומחצה טמאים רב אמר מחצה על מחצה כרוב וטהורים עושין פסח ראשון וטמאים עושין פסח שני. ורב כהנא אמר מחצה על מחצה אינו כרוב הללו עושין לעצמן והללו עושין לעצמן, מאי טעמא דרב דכתיב איש איש כי יהיה טמא, איש נדחה לפסח שני ואין רוב צבור נדחין לפסח שני אלא עבדי בטומאה:

תשכב [קיא]או בדרך רחוקה לכם. נקוד על ה"א שאפילו היה בדרך קרובה והוא טמא לא היה עושה עמהן את הפסח. כיוצא בו [קיב]ישפוט ה' ביני ובינך שלא אמרה לו אלא על הגר בלבד, ויש אומרים על המטילין איבה בינו לבינה. כיוצא בו [קיג]ויאמרו אליו איה שרה אשתך שהיו יודעין היכן הוא. כיוצא בו [קיד]ולא ידע בשכבה ובקומה נקוד על וי"ו לומר בשכבה לא ידע אבל בקומה ידע. כיוצא בו [קטו]וישקהו שלא נשקו בכל לבו. רבי שמעון בן יוחאי אומר והלא בידוע שעשו שונא ליעקב, אלא נהפכו רחמיו באותה שעה ונשקו בכל לבו. כיוצא בו [א]וילכו אחיו לרעות את צאן, נקוד על את שלא הלכו אלא לרעות את עצמם. כיוצא בו [ב]כל פקודי הלוים אשר פקד משה ואהרן נקוד על אהרן שלא היה אהרן מן המנין. כיוצא בו [ג]ונשים עד נפח אשר נקוד על אשר (טז) שאף מלהלן היה כן. כיוצא בו [ד]ועשרון עשרון [נקוד על עשרון ראשון] על שלא היה אלא עשרון אחד בלבד. כיוצא בו [ה]הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם נקוד עליו, אמר להם עשיתם הגלוים אף אני אודיע אתכם הנסתרים, אף כאן אתה אומר או בדרך רחוקה נקוד על ה"א שאפילו היה בדרך קרובה והוא טמא לא היה עושה עמהן את הפסח. או לדורותיכם שינהוג הדבר לדורות. בחדש השני בארבעה עשר יום הוסיף כאן הכתוב שתי מצות חוץ ממצוה האמורה בו, ואיזו זו ועצם לא תשברו בו. ככל חקת הפסח במצות שבגופו הכתוב מדבר, או אינו אלא במצות שעל גופו, כשהוא אומר ככל חקותיו וככל משפטיו תעשו אותו הא מצות שעל גופו אמורות, הא מה ת"ל ככל חקת הפסח יעשו אותו במצות שבגופו הכתוב מדבר. או אף לשבעה ולמצה ולבעור חמץ, ת"ל ועצם לא תשברו בו, עצם היה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על הכלל, מה עצם במצוה שבגופו הכתוב מדבר אף כשהוא אומר ככל חקת הפסח יעשו אותו במצות שבגופו הכתוב מדבר. איסי בן (יהודה) [עקביא] אומר חוקה האמורה בפסח אינה אלא בגופו, ועצם לא תשברו בו ועל מצות ומרורים יאכלוהו (כתוב בפסח מצרים). [ו]ר' יוסי הגלילי אומר לפי שנאמר בכל מושבותיכם תאכלו מצות, מצה הנאכלת בכל מושבות אתה יוצא בה ידי חובתך ואי אתה יוצא חובתך בבכורים. ואומר ששת ימים תאכל מצות, מצה הנאכלת כל ששה, ואי אתה יוצא ידי חובתך בחלות תודה וברקיקי נזיר מפני שהן נאכלין ליום אחד, ת"ל בכל מושבותיכם וגו' מצה הנאכלת בכל מושבות וכו'. רבי עקיבא אומר מה אם שומע אני בדבר קצר משניהן, לפי שנאמר בפסח שני על מצות ומרורים יאכלוהו שאינו צריך לאמרו, והלא כבר נאמר כחקת הפסח וכמשפטו והלא בכלל חקת הפסח מצה ומרור, אלא הקיש מצה למרור, מה מרור אינו בכורים אף מצה אינה בכורים, מה מרור נאכל כל ששה אף מצה נאכלת כל ששה ואין אתה יוצא ידי חובתך בחלות תודה וברקיקי נזיר שאין נאכלין אלא ליום אחד. לא תשברו בו פרט לטמא פרט ליוצא ולנותר. ר' יהודה אומר בו למעט שאר כל הפוסלין. ככל חקת הפסח יעשו אותו כל שלמד (יז) בגדול למד בקטן:

תשכג [ז]והאיש אשר הוא טהור. שומע אני אחד יחיד ואחד צבור עושין פסח שני, ת"ל ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם, היחיד עושה פסח שני ואין הצבור עושין פסח שני. רבי נתן אומר אין צריך שהרי כבר נאמר והאיש היחיד עושה פסח שני ואין הצבור עושין פסח שני. וחדל לעשות הפסח אין וחדל אלא שיכול לעשות ולא עשה, שערו חכמים כל שהיה בשעת שחיטת הפסח מן המודיעים ולפנים וכן לכל מדותיו. ונכרתה אין ונכרתה אלא הפסקה. הנפש ההיא מזידה דברי רבי עקיבא, מעמיה ועמה בשלום. כי קרבן ה' לא הקריב במועדו על פסח ראשון הכתוב ענש כרת. או לא ענש אלא על פסח שני, אמרת איזהו (יח) מועד זה ראשון, ר"א כי קרבן ה' לא הקריב במועדו, בא הכתוב ולמד על פסח שני שדוחה את השבת, או ידחה את הטומאה, אמרת כל עצמו אינו בא אלא מפני הטומאה. חטאו ישא האיש ההוא, אין לי אלא איש אשה מנין, ת"ל ונכרתה הנפש ההיא להביא את האשה. רבי שמעון בן יוחאי אומר חטאו ישא האיש ההוא להוציא את האשה:

[ח]ובדרך לא היה. היכן היה בבית המטבחים. רבי אליעזר אומר את שהוא בבית המטבחים חייב בהכרת. רבי עקיבא אומר כל שהוא מן המודיעים ולחוץ פטור מן הכרת. וחדל לעשות הפסח, פרט לשנטמא קודם שחיטת הפסח. יכול שהוא חייב, אמרת וחדל לא ממה שחדל (זה) [והי'] לרבות שהיה שם ונטמא יצא לשוק ונטמא הלך לו לביתו טהור ונטמא. ונכרתה הנפש לא הצבור. ההיא כשהיא יחידית. ההיא לא אנוסה לא שוגגת ולא מוטעת. לפי שרבינו היה שם ונטמא יצא לשוק ונטמא הלך לו לביתו טהור ונטמא לומר שאינו בכרת יכול שאינו בנשיאת עון, אמר חטאו ישא האיש ההוא. [ט]אמר עולא איזו היא דרך רחוקה כל שאינו יכול ליכנס בשעת שחיטה ואע"ג דטמא שרץ אינו יכול ליכנס בשעת שחיטה שוחט וזורק על טמא שרץ דרך רחוקה לטהור ואין דרך רחוקה לטמא. ר' יהודה אומר כל שאינו יכול ליכנס בשעת אכילה ואע"ג דטמא שרץ יכול ליכנס בשעת אכילה ואין שוחטין וזורקין על טמא שרץ טמא שרץ רחמנא דחייה. דכתיב איש איש כי יהיה טמא לנפש, מי לא עסקינן שחל שביעי שלו להיות בערב הפסח דומיא דשרץ ואפילו הכי קאמר רחמנא לידחי. ת"ר היה עומד חוץ למודיעים ויכול ליכנס בסוסים ובפרדים יכול יהא חייב, ת"ל ובדרך לא היה והרי (לא) היה בדרך. היה עומד לפנים מן המודיעים ואינו יכול ליכנס מפני גמלים וקרונות המעכבות אותו יכול לא יהא חייב, ת"ל ובדרך לא היה והרי לא היה בדרך. *תניא רבי אליעזר אומר נאמר ריחוק מקום במעשר וכו'. רבי יוסי הגלילי אומר דרך שומע אני [מהלך] שנים או שלשה (פרסאות) [ימים] ת"ל (רחוקה) [ובדרך לא היה] אפילו פסיעה אחת. °ת"ר ככל חקת הפסח יעשו אותו במצות שבגופו הכתוב מדבר. מצוה שעל גופו מנין, ת"ל על מצות ומרורים יאכלוהו. והשתא דאמרת על מצות ומרורים אלמא יעשו אותו לאו דוקא היא אימא הוה ליה כפרט וכלל ונעשה כלל מוסף על הפרט ואפילו כל מילי נמי, ת"ל ועצם לא תשברו בו. ת"ר ככל חקת הפסח יעשו אותו, יכול כשם שבראשון עובר בבל יראה ובל ימצא כך שני אסור בבל יראה ובל ימצא, ת"ל על מצות ומרורים יאכלוהו, אין לי אלא מצות עשה [מצות לא תעשה מנין, ת"ל ולא ישאירו ממנו עד בוקר, אין לי אלא] מצות לא תעשה הניתק לעשה, לא תעשה גמור מנין, ת"ל ועצם לא תשברו בו, מה הפרט מפורש מצות עשה ולא תעשה הניתק לעשה ולא תעשה גמור, אף כל [מ"ע ול"ת שניתק לעשה ול"ת גמור]. בכלליה דמצות ומרורים מאי קא מרבי, צלי אש. בפרטיה מאי קא ממעט, השבתת שאור, ואיפוך אנא מצוה דגופיה עדיף, בכלליה דולא ישאירו ממנו עד בקר מאי קא מרבי ליה, לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה. בפרטיה מאי קא ממעט ליה לא יראה ולא ימצא. ואיפוך אנא מצוה דגופיה עדיף. בכלליה דועצם לא תשברו בו מאי קא מרבי [י]אל תאכלו ממנו נא. בפרטיה מאי קא ממעט [יא]לא תשחט על חמץ דם זבחי, ואיפוך אנא מצוה דגופיה עדיף. חטאו ישא האיש ההוא (כתוב ברמז קצג):

[יב]וכי יגור אתכם גר ועשה פסח. שומע אני כיון שנתגייר יעשה פסח מיד, ת"ל כאזרח מה אזרח בארבעה עשר אף הגר בארבעה עשר. רבי שמעון בן אלעזר אומר הרי שנתגייר בין שני פסחים שומע אני יעשה פסח שני, ת"ל כאזרח מה אזרח שלא עשה את הראשון יעשה את השני כך כל שלא עשה את הראשון יעשה את השני. כחקת הפסח וכמשפטו כן יעשה אין לי אלא פסח שהשוה את הגר לאזרח, כל מצות שבתורה מנין, ת"ל חקה אחת יהיה לכם ולגר בא הכתוב והשוה את הגר לאזרח בכל מצות שבתורה. [יג]האזרח והגר מה אזרח לא הוכשר לו לאכול את הפסח עד שיזרק עליו דם ברית אף הגר לא הוכשר לו לאכול את הפסח עד שיזרק עליו דם ברית. מה אזרח אם הזיד ולא עשה את הראשון יעשה את השני אף הגר הזיד ולא עשה את הראשון יעשה את השני, (תורה) (תוקה) [חוקה] אחת יהיה לכם ולגר וגו': [יד]וביום הקים את המשכן כסה הענן, אותו ענן שנגלה עליו על הר סיני. משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו אוהב

ממ"ק ובמ"ק קו ספרי: קז בראשית טז: קח שם יח: קט שם יט: קי שם לג: א שם לז: ב במדבר ג: ג שם כא: ד שם כט: ה דברים כט: ו ספרי זוטא. ז ספרי: ח ספרי זוטא וכל הפסקא עירכס בהגר: ט פסחים צג: *שם צג: °שם צה: י שמות יב: יא שם לד: יב ספרי: יג ספרי זוטא: יד ילמדנו:

זית רענן (טז) שאף מלהלן היה כן, פי' מנפח ולהלן החריבו ג"כ: עשרון, שביו"ט ראשון של חג: עשרון אחד, ולא היה שם מדה של שלשה עשרונים: עשיתם גלוים, פי' אם עשיתם משפט באותן שעשו עבירות בגלוי: (יז) בגדול, היינו פסח ראשון: קטן, היינו פסח שני: אחד יחיד ואחד צבור, כיון דכתיב יעשו אותו בלשון רבים וכתיב בתריה והאיש לשון יחיד: ת"ל ויהי אנשים וכו', והא דכתיב יעשו אותו קאי אאנשים דלעיל: הפסקה, פי' שנכרתה ממקום הראויה להיות ניזונת מזיו השכינה: (יח) מועד זה ראשון, אבל שני תשלומין דראשון הוא: בבית המטבחים, אבל היה חוץ לאסקופת העזרה אינו חייב: לא מה שחדל, פי' שזה חדל כבר שלא היה יכול לעשות בשעת שחיטה: ולא הצבור, שאין הצבור נענשין:

אוהב שלח ואמר לו התקן עצמך שאני בא אצלך יום פלוני לא האמין אותו האוהב, חזר ואמר אפילו הוא בא אצלי כדמות הדיוט או בלילה, ידע המלך מה אמר אוהבו שלח לו חייך ביום אני בא אצלך בפרהסיא והסוס שרכבתי עליו ביום שנעשיתי מלך אני רוכב ופורפירא שנזרק עלי ביום שנעשיתי אגוסטוס אני לובש ובא אצלך כדי שידעו הכל מהו חבתך עלי, כך כיון שנגלה הקב"ה בסיני בענן נגלה שנאמר *הנה אנכי בא אליך בעב הענן ואמרו נעשה ונשמע ונטל הקב"ה מלכות. לאחר זמן א"ל ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם היו ישראל תמהין האמנם ישב אלהים על הארץ א"ל חייכם בפרהסיא אני בא אליכם דכתיב וביום הקים את המשכן כסה הענן את המשכן. לאהל העדות א"ר שמעון בן יוחאי אל תהי קורא עדות לשון סהדות אלא לשון תורה אלה העדות והחקים. א"ר לוי מה עדות יש כאן שויתר להם לישראל. [טו]אמר אביי מנין שאין בנין בית המקדש בלילה, שנאמר וביום הקים את המשכן ביום מקימין בלילה אין מקימין:

תשכד י [טז]עשה לך שתי חצוצרות כסף. זה שאמר הכתוב [יז]שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד שהוא חולק מכבודו ליראיו. כיצד, הוא נקרא אלהים וקרא למשה אלהים שנאמר [יח]ראה נתתיך אלהים לפרעה ואמר הקב"ה למשה מלך עשיתיך שנאמר [יט]ויהי בישורון מלך, מה הקב"ה כשהוא יוצא תוקעין לפניו שנאמר *עלה אלהים בתרועה °בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה', אף אתה כשאתה יוצא תוקעין לפניך, עשה לך שתי חצוצרות עשה לך משלך, לך אתה עושה ולא לאחר, אתה משתמש בהן [ואין אחר משתמש בהן], תדע לך שהרי יהושע תלמידו לא נשתמש בהן אלא בשופרות שנאמר [כ]ויריעו העם ויתקעו בשופרות, ולא תאמר יהושע בלבד אלא משה רבינו עצמו עד שהוא בחיים נגנזו, שהרי כשבא ליפטר מן העולם אמר [כא]הקהילו אלי וגו' והיכן היו החצוצרות שלא היה אומר להן תקעו בהן אלא נגנזו לקיים מה שנאמר [כב]ואין שלטון ביום המות. ד"א [עשה לך] אתה משתמש בהן שאתה מלך ואין אחר משתמש בהן אלא דוד המלך שנא' [כג]ויעמדו הלוים (על עמדם) וגו' והשיר משורר והחצוצרות מחצרים. [כד]שנו רבותינו שופר של ראש השנה פיו מצופה זהב. בתעניות שתי חצוצרות ופיהן מצופין כסף. מאי שנא הכא דזהב ומאי שנא התם דכסף, אי תימא, כל כינופיא דככסף הוא דכתיב עשה לך שתי חצוצרות כסף, ואי תימא התורה חסה על ממונן של ישראל. הכא נמי נעביד דכסף, אפילו הכי כבוד יום טוב עדיף, במה דברים אמורים במקדש אבל בגבולין במקום שיש שופר אין חצוצרות:

[כה]**עשה** לך שתי חצוצרות. באחת יסעו ובאחת יחנו שנאמר ואם באחת יתקעו ונסעו. תקעו והריעו נוסעין המחנות קדמה. הריעו בשניה נסעו המחנות תימנה. אמר הקב"ה בעולם הזה נתתי תורתי בקול שופר, לעתיד לבא אני מכנס גלותכם בקול שופר שנאמר [כו]ביום ההוא יתקע בשופר גדול וכו'. *עשה לך שתי חצוצרות (יט) למה נאמרה פרשה זו, לפי שהוא אומר על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו שומע אני הואיל ונוסעין ע"פ הדבור וחונין על פי הדבור יכול לא יהו צריכין חצוצרות, תלמוד לומר עשה לך שתי חצוצרות. אבא חנן אומר משום רבי אליעזר למה נאמרה פרשה זו, לפי שנאמר [כז]בעת ההיא אמר ה' אלי פסל לך ולא היו אלא משל צבור הא מה ת"ל קח לך, עשה לך, בשל צבור הכתוב מדבר. חצוצרות מיעוט חצוצרות שתים. או אם רצה להוסיף יוסיף, ת"ל שתי חצוצרות שלא (למנוע) [שלא להוסיף ולא לגרוע מהם]. שתי חצוצרות שיהו שוות במראה ובנוי. מקשה אין מקשה אלא מן קשה ומעשה אומן ומעשה קורנס, והיו לך למקרא העדה שתהא מזמן בהן את העדה ומסיע בהן את המחנות. [כח]אלעזר בן מתיא אמר למדתך תורה להיות שולחני לומר כסף מן הקשה זהב מן הקשה יפה מן הרך. לפי שנאמר שתי חצוצרות כסף מצוה, יכול אם היו של זהב (לא) יהיו כשרות ת"ל כסף [והיו] בזמן שהן כסף כשרות אם אינן כסף אינן כשרות. לפי שנאמר חצוצרות כסף יכול אתה עושה לכנוס (כ) אמרת תעשה עשה אתה לכנוס, ר' יהודה אומר שומע אני מיעוט חצוצרות שתים, הא מה אני מקיים שתי, שיהו שתיהם שוות:

תשכה [כט]ותקעו בהן וגו' ואם באחת יתקעו. אבל לא שמענו להיכן, הרי אני דן נאמר תקיעה בעדה ונאמר תקיעה בנשיאים מה תקיעה האמורה בעדה בפתח אהל מועד אף תקיעה האמורה בנשיאים בפתח אהל מועד. יכול כל הקודם במקרא קודם במעשה, ת"ל [ל]וידבר משה אל ראשי המטות, הואיל ונאמרו דברות בתורה סתם ופרט באחת מהן שהנשיאים קודמין אף פורטני בכל הדברות שבתורה שיהו הנשיאים קודמין. ר' יונתן אומר אינו צריך שהרי כבר נאמר [לא]ויקרא אליהם משה וישובו אליו אהרן וכל הנשיאים וגו' ואחרי כן נגשו וגו' הואיל ונאמרו דברות בתורה סתם ופרט באחת מהן שהנשיאים קודמין [אף פורטני בכל דברות שבתורה שיהיו הנשיאים קודמין], אלא מה ת"ל וידבר משה אל ראשי המטות, בא הכתוב ללמדך שאין התרת נדרים אלא במומחין. ותקעתם תרועה (כתוב ברמז תרמ"ו). [לב]אין פוחתין מעשרים ואחת תקיעות במקדש ולא מוסיפין על ארבעים ושמונה, מתניתין דלא כרבי יהודה דתניא רבי יהודה אומר לא יפחות משבע ולא יוסיף על שש עשרה. במאי קא מיפלגי ר' יהודה סבר תקיעה תרועה תקיעה אחת היא, ורבנן סברי תקיעה לחוד ותרועה לחוד, מאי טעמא דר' יהודה דכתיב ותקעתם תרועה וכתיב תרועה יתקעו שמע מינה תקיעה תרועה אחת היא, ורבנן ההיא לפשוטה לפניה ופשוטה לאחריה הוא דאתא. ורבנן מאי טעמייהו דכתיב ובהקהיל את הקהל תתקעו ולא תריעו, ואי סלקא דעתך תקיעה תרועה (תקיעה) חדא היא, אמר רחמנא [פלגא דמצוה] עביד ופלגא דמצוה [לא עביד]. ור' יהודה ההוא לסימנא בעלמא הוא. ורבנן אין הכי נמי ורחמנא שויה מצוה:

[לג]**ובני** אהרן הכהנים יתקעו בחצוצרות. שאין ת"ל יתקעו [שכבר נאמר ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם וגו'] ומה תלמוד לומר יתקעו, הכל לפי המוספין תוקעין. מלמד שתוקעין על כל מוסף ומוסף. [לד]ותקעתם תרועה ונסעו המחנות החונים קדמה ותקעתם תרועה שנית ונסעו המחנות החונים תימנה, אי כשם שתוקע למזרח ולדרום כך תוקע למערב ולצפון, ת"ל תרועה יתקעו למסעיהם תקיעה אחת (כא) לשתיהן, ויש אומרים שלש לכל רוח ורוח:

ובהקהיל את הקהל. למה נאמר לפי שהוא אומר ותקעו בהן ונועדו אליך כל העדה מה הקהל את העדה בשתים אף הקהל את הקהל בשתים. אי מה הקהל את העדה תוקע ומריע ותוקע אף הקהל את הקהל תוקע ומריע ותוקע, ת"ל ובהקהיל וגו'. ובני אהרן הכהנים יתקעו למה נאמר, לפי שהוא אומר ואם באחת יתקעו שומע אני אף ישראל במשמע, ת"ל ובני אהרן הכהנים יתקעו. הכהנים בין תמימים ובין בעלי מומין דברי ר' טרפון, רבי עקיבא אומר תמימים ולא בעלי מומים, נאמר כאן כהנים ונאמר להלן [לה]כהנים מה כהנים האמורים להלן תמימים ולא בעלי מומין אף כהנים האמורים כאן תמימין ולא בעלי מומין. א"ל רבי טרפון עד מתי אתה מגבב ומביא עלינו עקיבא איני יכול לסבול אקפח את בני אם לא ראיתי שמעון אחי אמי שהיה חגר ברגלו אחת שהוא עומד ומריע בחצוצרות. אמר לו הן שמא בהקהל שבעלי מומין כשרין בהקהל (כב) ביוה"כ וביובל, אמר לו העבודה שלא בדית, אשריך אברהם אבינו שיצא עקיבא מחלציך, טרפון ראה ושכח, עקיבא דורש מעצמו ומסכים להלכה הא כל הפורש ממך כפורש מחייו: והיו לכם לחקת עולם למה נאמר. לפי שהוא אומר עשה לך שתי הצוצרות כסף שומע אני הואיל ועשאן יהו ירושה לבניו, תלמוד לומר והיו לכם לחקת עולם חקה ניתנו לדורות ולא מתנה לדורות, מכאן אמרו כל הכלים שעשה משה במדבר כשרים היו לדורות חוץ מן החצוצרות: וכי תבואו מלחמה בארצכם. במשמע בין שאתם יוצאים עליהן ובין שהן באים עליכם. על הצר הצורר במלחמת גוג ומגוג הכתוב מדבר. או אינו מדבר אלא בכל מלחמות, תלמוד לומר ונושעתם מאויביכם, אמרת צא וראה אי זו היא מלחמה שישראל נושעים ממנה ואין אחריה שעבוד אין אתה מוצא אלא מלחמת גוג ומגוג. וכן הוא אומר [לו]ויצא ה' ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קרב, מהו אומר והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד, ר"ע אומר אין לי [אלא מלחמת גוג ומגוג] מלחמת

במ"ק ובמ"ק *שמות יט: טו שבועות טו: טז תנחומא: יז תהלים כד: יח שמות ז: יט דברים לג: *תהלים מז: °שם נח: כ יהושע ו: כא דברים לא: כב קהלת ח:
כג דה"ב כט: כד ר"ה כז: כה מדרש: כו ישעיה כז: *ספרי: כז דברים י: כח ספרי זוטא: כט ספרי: ל במדבר י: לא שמות לד: לב סוכה נג:
לג שם נד: לד ספרי: לה ויקרא א: לו זכריה יד:

זית רענן (יט) למה נאמרה פרשה זו, פי' פשיטא שעשה לו חצוצרות לסימן להקהיל העם: (כ) לכנוס אחרים כ"ה בי"ל, ונ"ל דה"פ יכול שאף אחרים ישתמשו בהן לכינוס כגון אחרי מותו ישתמש בהן יהושע ומשני אמר תעשה עשה אתה לכנוס ולא אחרים: (כא) לשתיהן, למערב ולצפון היה די בתקיעת אחת: שלש לכל רוח, תקיעה ותרועה ותקיעה: ובהקהיל את הקהל, דמקרא העדה והקהיל הקהל חדא היא: להלן כהנים, וזרקו בני אהרן הכהנים: מגבב, מאסף: בהקהל, היינו בחג: (כב) וביוה"כ ביובל כצ"ל, שביובל היו תוקעין גם ביוה"כ: ת"ל והיה לכם, משמע לצבור: חוקת נהגה, פי' שינהוג הדבר לדורות שיתקעו בחצוצרות: ולא מתנה לדורות, פי' שלא יתקעו באותן חצוצרות שעשה משה: במלחמת גוג ומגוג, שאף לימות המשיח צריכין להריע בחצוצרות: מהו אומר וכו', משמע שיעבדו כולם את ה':

(מלחמת) שדפון וירקון ואשה מקשה לילד וספינה המיטרפת בים מנין, ת"ל על הצר הצורר אתכם על כל צרה וצרה שלא תבוא על הצבור. והרעותם בחצוצרות ונזכרתם, ר' עקיבא אומר וכי חצוצרות מזכירות והלא (כב) דמים מזכירים, אלא שאם יכולין להריע ולא הריעו מעלה אני עליהם כאלו לא הוזכרו לפני המקום. ונזכרתם ונושעתם הא כל זמן שנזכרין ישראל אין נזכרין אלא לתשועות:

[לז]וביום שמחתכם וגו'. תני רבה בר שמואל יכול כשם שתוקעין בשבת בפני עצמה ובראש חדש בפני עצמה כך יהו תוקעין על כל מוסף ומוסף, ת"ל ובראשי חדשכם. מאי תלמודא, אמר קרא ובראשי חדשכם הוקשו כל החדשים כולן זה לזה. רב אשי אמר כתיב ראשי וכתיב חדשכם איזהו חדש שיש לו שני ראשים הוי אומר זה תשרי, ואמר רחמנא חדשכם חד. [לח]וביום שמחתכם אלו שבתות. רבי נתן אומר אלו תמידין. ובמועדיכם אלו שלש רגלים. ובראשי חדשכם כמשמעו. ותקעתם בחצוצרות בשל צבור הכתוב מדבר. אתה אומר בשל צבור הכתוב מדבר או אינו אלא אחד ליחיד ואחד לצבור, אמרת במה הענין מדבר בשל צבור, שמעון בן עזאי אומר בשל צבור הכתוב מדבר. או אחד ליחיד ואחד לצבור, ת"ל על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם, מה עולותיכם קדש קדשים (כג) אף שלמים קדשי קדשים. אי מה עולה אחד של יחיד ואחד של צבור אף שלמים אחד של יחיד ואחד של צבור (כד) ת"ל על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם מה עולה משל צבור אף שלמים משל צבור. והיו לכם לזכרון למה נאמר, לפי שהוא אומר ותקעתם בחצוצרות שומע אני קרבנות שתקעו עליהן יהו כשרין ושלא תקעו עליהן לא יהו כשרין, ת"ל והיו לכם לזכרון, לזכרון נתנו ולא להכשיר קרבן. אני ה' אלהיכם למה נאמר, לפי שהוא אומר [לט]דבר אל בני ישראל לאמר בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה אבל מלכיות לא שמענו, ת"ל [מ]ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו אלו שופרות ומלכיות. ר' נתן אומר אין צ[ר]יך שהרי כבר נאמר ותקעתם בחצוצרות הרי שופרות, והיו לכם לזכרון זה זכרונות, אני ה' אלהיכם זו מלכיות, אם כן מה ראו חכמים לומר מלכיות תחלה ואח"כ זכרונות ושופרות, אלא המליכהו עליך תחלה ואחר כך בקש מלפניו רחמים כדי שיזכור לך ובמה בשופר של חירות ואין שופר אלא של חירות שנאמר [מא]והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול, אבל איני יודע מי תוקע, ת"ל [מב]וה' אלהים בשופר יתקע, ועדיין איני יודע מאין התקיעה יוצאה, תלמוד לומר [מג]קול שאון מעיר וגו':

[מד]ונזכרתם לפני ה' אלהיכם. נאמר כאן זכרון ונאמר למטה זכרון מה זכרון האמור למטה (כה) הושעה וטובה אף זכרון האמור כאן הושעה וטובה. ביום זה יום טוב, ויום זה שבת, וביום זה יום הכפורים. שמחתכם אלו הרגלים. ובמועדיכם אלו התמידים שאר מועדים רבה כל תמיד ותמיד. בראשי חדשיכם אלו ראשי חדשים, ובראשי חדשיכם רבה ראש השנה. ותקעתם בחצוצרות ולא בשופרות. על עולותיכם אלו עולות חובה, ועל זבחיכם זו זביחת פסח, על זבח זבחי רבה כל הכתובים. ועל זבחי שלמיכם רבה שני כבשי עצרת. והיו לכם לזכרון נאמר כאן זכרון ולמעלה זכרון מה זכרון האמור למעלה הושעה וטובה אף זכרון האמור למטה הושעה וטובה, והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם אני ה' אלהיכם:

[מה]ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם. בעי רבי אבין עולת נדבת צבור טעונה שירה או אינה טעונה שירה, עולותיכם אמר רחמנא אחת עולת חובה ואחת עולת נדבה, או דלמא עולותיכם דכולהו ישראל. תא שמע דתני רב מרי בריה דרב כהנא על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם מה עולה קדשי קדשים אף שלמים קדשי קדשים, ומה שלמים קבוע להם זמן אף עולה שקבוע להם זמן, ומה עולה בצפון אף זבחי שלמי צבור בצפון:

תשכו [מו]ונסעו הקהתים. ברי ארון לפותיא דארון הוו יתבי. ודילמא לארכו, אמר ר' יהודה תרי גברי באמתא ופלגא לא מיסתגי להו, ומנלן דבר' הוו דרו ליה, דכתיב ונסעו הקהתים נושאי המקדש: [מז]חותן משה זו יפה לו יותר מכולן שנקרא חותנו של מלך. נוסעים אנחנו מיד לארץ, לא כשם שבראשונה נוסעים וחונים, אלא עכשיו אנו נכנסים לארץ ישראל. (אחרים) [חכמים] אומרים מפני מה שיתף משה עצמו עמהן שנתעלם מעיני משה וסבור שהוא נכנס עמהן לארץ ישראל. ר"ש בן יוחאי אומר אינו צריך שהרי כבר נאמר [מח]כי אנכי מת בארץ הזאת, שאין ת"ל אינני עובר את הירדן, אלא שאף עצמותי אינן עוברות את הירדן, אלא מפני מה שתף משה עצמו עמהן, שלא יהו ישראל אומרים אם מי שהוציאנו ממצרים ועשה לנו נסים וגבורות אינו נכנס אף אנו אין נכנסין. ד"א מפני יתרו שלא יאמר יתרו משה אינו נכנס אף אני איני בא, אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם ואין לגרים בו חלק ומה אני מקיים [מט]והיה בשבט אשר גר הגר אתו שם תתנו נחלתו, אם אינו ענין לירושה תנהו ענין (כו) לכפרה, שאם היה בשבט יהודה מתכפר לו בשבט יהודה, בשבט בנימין מתכפר לו בשבט בנימין. דבר אחר אם אינו ענין לירושה תנהו ענין לקבורה, ניתן לגרים קבורה בארץ ישראל. לכה אתנו והטבנו לך וכי יש בן ביתו של בשר ודם שאין מטיבין לו, והרי דברים קל וחומר אם לבן ביתו של בשר ודם מטיבין לו קל וחומר לבן ביתו של מי שאמר והיה העולם. כי ה' דבר טוב על ישראל וכי עד עכשיו אין הקב"ה דבר טוב על ישראל והרי מעולם המקום דבר טוב על ישראל, אלא פקד הקב"ה להיטיב לגרים ולנהוג בם ענוה. והטבנו לך זה דושנה של יריחו שהיו אוכלין אותה בני בניו של יתרו, כשחלק יהושע ארץ ישראל לשבטים הניח דושנה של יריחו חמש מאות אמה על חמש מאות אמה ונתנוה לבני יונדב בן רכב חלק בראש והיו אוכלין אותה ארבע מאות (ושמונים) [וארבעים] שנה שנאמר [נ]ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה, צא מהן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר נמצאו אוכלין אותה ארבע מאות וארבעים שנה, וכששרתה שכינה בחלקו של בנימין [באו בני בנימין ליטול חלקם] עמדו ופנו אותה מפניהם שנאמר [נא]ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים וגו':

ויאמר אליו לא אלך. אמר לו אם מפני ארץ ונכסים איני בא, יש לך אדם שיש לו ארץ ואין לו נכסים, יש לו נכסים ואין לו משפחה, אבל אני יש לי ארץ ויש לי נכסים ויש לי משפחה ודיין הייתי בעירי, ואם איני הולך מפני ארצי אלך מפני נכסי, ואם איני הולך מפני נכסי אלך מפני מולדתי, א"ל למחר כשתחלק ארץ ישראל לשבטים איזה שבט מכם שיתן לי כרם אחד בתוך שלו אלא הריני הולך לארצי ואוכל פירות ושותה יין מכרמי:

ויאמר אל נא תעזוב אותנו. אין נא אלא לשון בקשה אמר לו אם אין אתה מקבל עליך בקשה (כז) גוזרני עליך גזרה. עכשיו ישראל אומרים לא נתגייר יתרו מחיבה כסבור היה יתרו שיש לגרים חלק בארץ, עכשיו שראה שאין להם חלק הניחם והלך לו. דבר אחר אם אין אתה מקבל עליך דושנה של יריחו גוזרני עליך גזרה עכשיו יהו ישראל אומרים לא נתגייר יתרו מחיבה סבור היה יתרו שמתנה מרובה עכשיו שמתנה מועטת הניחה והלך לו. דבר אחר כסבור אתה שאתה מרבה כבוד המקום ואין אתה אלא ממעט, כמה גרים ועבדים אתה עתיד להכנים תחת כנפי השכינה. והיית לנו לעינים, שלא תנעול דלת בפני הגרים הבאים לומר אם יתרו חותנו של מלך לא קבל עליו קל וחומר לשאר בני אדם. כי על כן ידעת חנותנו במדבר, א"ל אלו אחר שלא ראה נסים וגבורות במדבר הניח והלך לו כדאי הוא, אתה שראית תניח ותלך לך. אל נא תעזוב אותנו, אמר רבי יהודה אמר לו אתה שראית חן שנתן לאבותינו במצרים שנאמר [נב]וה' נתן את חן העם בעיני מצרים (אל נא תעזוב אותנו) [תניח ותלך]. ד"א והיית לנו לעינים (אפילו אין) [לא] דייך אלא שתהא יושב עמנו בסנהדרין ותהא מורה בדברי תורה. ד"א והיית לנו לעינים (אפילו אין) [לא] דיינו אלא כל דבר ודבר שנתעלם מעינינו תהא מאיר עינינו בהן שנאמר [נג]ואתה תחזה מכל העם וגו' והלא

מס"ק ובמ"ק לז סוכה נה: לח ספרי: לט ויקרא כג: מ במדבר כג: מא ישעיה כז: מב זכריה ט: מג ישעיה סו: מד ספרי זוטא: מה ערכין יא: מו מנחות לח: מז ספרי: מח דברים ד: מט יחזקאל מז: נ מלכים א ו: נא שופטים א: נב שמות יב: נג שם יח:

זית רענן (כב) דמים מזכירים, דמי הקרבנות מכפרים, אי נמי פירוש דמים שדמי התענית היינו מיעוט חלבם ודמם בתענית מזכירין לפני המקום: כאלו לא הוזכרו, שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים, ב"א: אלו שבתות, דדריש מדכתיב וביום אפילו בשבת וכ"ה לקמן בספרי זוטא: אלו תמידין, כלומר מכח התמידין נקרא כל יום ויום שמחה: (כג) אף שלמים ק"ק, כבשי עצרת שהם קדשי קדשים: (כד) ת"ל וכו', מה שלמים משל צבור אף עולה משל צבור, כן מצאתי מוגה בת"כ ופי' דלא משכחת שיהא שלמים דומין לעולה ועולה לשלמים אבל בשל צבור דבשל יחיד לא הוי שלמים ק"ק ועולה אע"ג דהוי ק"ק אף בשל יחיד מ"מ לא הוי דומיא דשלמים: אלו שופרות ומלכיות, פי' כשם שאומרים שופרות דכתיב זכרון תרועה כך אומרים מלכיות: שופר של חירות, שהוא לכפרת והיינו חירות מן העבירות ושופר של יובל חירות עבדים: מאין היה תקיעה, פי' באיזה מקום יתקע הקב"ה, ת"ל קול שאון מעיר מירושלים: (כה) הושעה וטובה, דכאן כתיב ונושעתם מאויביכם ולמטה כתיב והיו לכם לזכרון דהיינו שיעלה זכרונכם לטובה ואם כן ילפינן מהדדי דכי היכי דתקיעה שעל הקרבנות מעלה זכרונם לטובה אף בשעת מלחמה כן ולא די שנושעים מאויביהם אלא אף מטיבין להם והדר ילפינן שתקיעה דקרבנות מועלת ג"כ להושיעם מאויביהם: ביום זה יו"ט, פי' אלו נאמר ביום שמחתכם ה"א זה יו"ט דהיינו רגלים שנתנו לשמחה וכיון דכתיב וביום מרבינן שבת וביום השבת ומדהוה למיכתב ויום שמחתכם וכתוב וביום מרבינן יוה"כ: אלו התמידים, דכתיב בהן במועדו: שאר מועדים, פי' מדכתיב ובמועדיכם והיה לו לומר ומועדיכם ריבה: כל תמיד ותמיד, פי' שאפילו בשבת שתוקעים על המוסף תוקעים גם על התמיד: ריבה ראש השנה, שגם הוא ר"ח: ולא בשופרות, היינו על הקרבנות: עולות חובה, תמידין ומוספין: (כו) לכפרה, שאם טעו צבור בהוראה ס"ל שכל שבט ושבט מביא פר: (כז) גוזרני עליך גזרה, דהל"ל נא אל תעזוב אותנו: מרבה כבוד דהיינו לגייר גרים בארצך, ואדרבה כשתלך עמנו יתגיירו כמה גרים: בסנהדרין, שנקראו עיני העדה:

והלא אף ביד משה היה מסיני שנאמר [נו]וצוך אלהים ולמה נתעלם ממשה לתלות זכות בזכאי כדי שיתלה הדבר ביתרו. דבר אחר שתהא חביב עלינו כגלגל עינינו שנאמר [נז]ואהבתם את הגר [נו]וגר לא תלחץ [נו]וגר לא תונה:

תשכז [נח]ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים. הה"ד [נט]אחד עשר יום מחורב וכי מהלך אחד עשר יום מחורב לקברות התאוה ומקברות התאוה לחצרות והלא אינו אלא [מהלך] שלשה ימים שנא' ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים. ר' יהודה אומר וכי לשלשה ימים היו ישראל מהלכין אחד עשר מסעות והלא אינו אלא מהלך ארבעים יום כענין שנאמר באליהו [ס]ויקם ויאכל וישת וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה (כז) אחר שאמרתי א"א חזור לך לענין הראשון. דבר אחר אלו זכו ישראל לאחד עשר יום היו נכנסין לארץ, אלא מתוך שקלקלו מעשיהם גלגל המקום עליהם ארבעים שנה שנאמר [סא]במספר הימים וגו'. רבי יהודה אומר אלו זכו ישראל לשלשה ימים היו נכנסין לארץ שנאמר וארון ברית ה' נוסע לפניהם דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה וגו' ואין מנוחה אלא ארץ ישראל שנאמר [סב]כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה וגו', רבי בנאה אמר אלו זכו ישראל ליום אחד היו נכנסין שנאמר [סג]היום אתם יוצאים והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני מיד, אבא יוסי בן הנן אומר אלו זכו ישראל כיון שעלו פרסות רגליהן מן הים היו נכנסין לארץ שנא' [סד]עלה רש מיד כאשר דבר ה' אלהיך לך אל תירא ואל תחת. [סה]ד"א מה ת"ל ויסעו מהר ה' מלמד שהלכה שכינה בו ביום ל"ו מיל כדי שיכנסו ישראל לארץ. משלו משל למה הדבר דומה לבני אדם שיוצאין למלחמה בשעה שיוצאין הן שמחים וכל זמן שמגיעין ידיהן מתרשלות, אבל ישראל אינו כן, אלא כל זמן שהיו מגיעין היו שמחין ואמרו נלך ונירש את ארץ ישראל. (כח) דבר אחר אבותינו חטאו נגזר עליהן במדבר הזה יפלו פגריכם אבל אנו לא נחטא ונמות במדבר אלא נלך ונירש את ארץ ישראל. וארון ברית ה' נוסע לפניהם [ארון] זה שיוצא עמהן במחנות היה בו שברי לוחות שנאמר וארון ברית ה' ומשה לא משו. ר' שמעון בן יוחאי אומר וארון (ברית) ה' (לא נסע) לא נאמר אלא וארון ברית ה'. משל למה הדבר דומה לאנטיקיסר* שהיה מקדים לפני חיילותיו מתקן להם מקום שישרו:

תשכח לתור להם מנוחה. מה ת"ל, לפי שנאמר [סו]וישמע הכנעני מלך ערד וגו' כיון ששמעו כנעניים שמתו מרגלים אמרו מתו מרגלים נלך ונלחם בם, ר' שמעון בן יוחאי אומר כי בא ישראל דרך האתרים כיון שמת אהרן אמרו מת אהרן הכהן הגדול שבהם והלך התייר הגדול שלהן ועמוד ענן שהיה עושה להן מלחמה הרי שעה שנלך ונלחם בהם. רבי שמעון בן יוחאי אומר גנות גדולה היתה בידיהם של ישראל, בשעה שאמרו [סז]נשלחה אנשים לפנינו אמר להם המקום אם כשהייתם [סח]בארץ ערבה ושוחה זנתי ופרנסתי אתכם, כשאתם נכנסים לארץ טובה ורחבה [בארץ זבת חלב ודבש] עאכ"ו שאזון ואפרנס אתכם. וארון ברית ה' (כתוב ברמז שס"ז). וענן ה' עליהם יומם (כתוב ברמז רכ"ח):

תשכט וענן ה' עליהם יומם (כט) על החגרין ועל הסומין ועל הזבין ועל המצורעין. מנין אתה אומר שאם היה אחד מישראל נמשך מתחת כנפי עמוד הענן עמוד הענן נמשך עמו לאחריו עד שעה שהוזר (לאחוריו), ת"ל וענן ה' עליהם יומם. או כשם שמגין על ישראל כך מגין על אוה"ע, ת"ל עליהם על ישראל הוא מגין ואין מגין על אוה"ע. או כשם שמגין עליהם ביום כך מגין עליהם בלילה, ת"ל יומם ביום הוא מגין ואין מגין עליהם בלילה. יכול עמוד האש יהא מאיר להם ביום ת"ל [סט]ואש תהיה לילה בו בלילה הוא מאיר ואין מאיר ביום. או כשם שמאיר להן לישראל כך מאיר להן לאוה"ע, ת"ל לעיני כל בית ישראל על ישראל הוא מאיר ואין מאיר לאוה"ע. רבי שמעון בן אלעזר אומר מנין אתה אומר כל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נצרכו לאור הנר אלא אדם נכנס חדר לפנים מהדר כמין פנס נכנס עמו עד שעה שהוזר, ת"ל לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם, הא אפילו אדם נכנס הדר לפנים מהדר עמוד האש מאיר לו:

[ע]כל ספר שיש בו שמונים והמש טעיות לא יקרא בו עד שיוגה:

[עא]ויהי בנסוע הארון. פרשה זו עשה לה הקב"ה סימניות מלמעלה ומלמטה לומר שאין זו מקומה. רבי אומר לא מן השם הוא זה, אלא מפני שספר חשוב הוא בפני עצמו, מכאן אמרו ספר שנמחק ונשתייר בו פ"ה אותיות כפרשת ויהי בנסוע הארון מטמא את הידים ומצילין בפני הדליקה. כמאן אזלא הא דאמר רבי שמואל בר נחמן [א"ר יונתן] מאי דכתיב [עב]חצבה עמודיה שבעה אלו שבעה ספרי תורה, כמאן כרבי, מאן תנא דפליג עליה דרבי, רשב"ג הוא דאמר עתידה פרשה זו שתעקר מכאן ותכתב במקומה, ולמה כתובה כאן להפסיק בין פורענות לפורענות (פרשה) [פורענות] שניה [מאי היא] ויהי העם כמתאוננים (פרשה) [פורענות] ראשונה ויסעו מהר ה', מלמד שסרו מאחרי ה', והיכן מקומה ברגלים. [עג]משל למה הדבר דומה לבני אדם שאמרו לו למלך הנראה שתגיע עמנו אצל מושל עכו הגיע לעכו [הלך לו [המושל] לצור הגיע לצור] הלך לצידון הגיע לצידון הלך לו לבירי הגיע לבירי הלך לו לאנטוכיא [הגיע לאנטוכיא] התחילו בני אדם מתרעמין על המלך שנתלבטו על דרך זו, והמלך צריך להתרעם עליהם שבשבילם נתלבט על דרך זו, כך הלכה שכינה בו ביום ל"ו מיל בשביל שיכנסו לארץ, התחילו ישראל מתרעמים לפני המקום שנתלבטו על דרך זו, והמקום צריך להתרעם עליהם שבשבילם הלכה שכינה ל"ו מיל בשביל שיכנסו לארץ. ויאמר משה קומה ה' וכתוב אחד אומר ע"פ ה' יסעו כיצד יתקיימו שני כתובים הללו, משל למלך בשר ודם שאמר לעבדו (ל) הנראה שתעמידני בשביל שאני הולך לתת ירושה לבני. ד"א משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שהיה מהלך בדרך ונהג אוהבו עמו, כשהוא נוסע אומר איני נוסע עד שיבא אוהבי עמי, וכשהוא חונה אומר איני חונה עד שיבא אוהבי עמי, נמצאת מקיים על פי משה יחנו ונמצאת מקיים על פי ה' יחנו ועל פי משה יסעו ועל פי ה' יסעו. [עד]בזמן שהיו נוסעין היה עמוד הענן נעקר כמקומו על פי המקום, ולא היה לו רשות להלוך עד שיאמר לו משה, נמצאת מקיים על פי ה' ועל פי משה, משל למה הדבר דומה למלך שאמר לעבדו הריני ישן לי עד שתעירני משנתי, כך אמר הקב"ה איני מהלך עד שתאמר לי לך:

[עה]ויהי בנסוע הארון. מה עסקו של ארון הזה, אלא שהיו לוחות הברית נתונות בתוכו והשכינה דרה בתוכו, שכן הוא אומר [עו]הנה ארון הברית אדון כל הארץ וגו', וכן הוא אומר [עז]ה' אלהיך הוא עובר לפניך. אמר רבי אלעזר בן פדת בשם רבי יוסי בן זמרא, כשהיו ישראל נוסעין היה הארון מקדים לפניהם והיו שני ניצוצות של אש יוצאות מתוך בדי ארון והיו שורפין לפניהן את הנחשים ואת העקרבים והורג שונאיהם של ישראל, משל למה הדבר דומה למלך שהיה מהלך עם מטרונא והיה מקדים לפניה בשביל השונאין והיה הורגן, כיון שהיה איפרכוס רואה אותו היה צווח למלך למה אתה מניח למטרונא המתן לה מעט עמוד עד שתבא אצלך, כך הארון היה מקדים לפני ישראל כיון שהיה משה רואה היה אומר מה אתה מניח את ישראל המתן לה מעט שנאמר ויאמר משה קומה ה'. זה שאמר הכתוב [עח]צדיק מושל יראת אלהים, אתה מוצא הרבה דברים שגזר משה על האלהים וקיים גזרתו שנאמר [עט]כה אמר ה' כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים, והקב"ה לא אמר לו אלא ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה, וכתיב [פ]ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור וכתיב [פא]השמים מספרים כבוד אל. וכן [פב]מכנף הארץ זמירות שמענו שהן מקלסין להקב"ה, עמד ושתקן שנאמר [פג]האזינו השמים, ראה מה כחו של משה גדול, עליו הכתוב אומר [פד]גבורי כח עושי דברו, משל למה הדבר דומה לארי שהיה רועש [פה]בקינוגיא והיה כל העולם רועש והיה אחד מתקרב אצלו ומאכילו ומשקהו מעמידו ומרביצו והיו הכל מסתכלין בארי ואומר זה לזה ראה כחו של ארי זה מה קשה הוא ומה משובח, אמר להם פקח אחד אל תקלסו לארי, אלא קשה מה כחו של שושבינו היאך הוא מעמידו ומרביצו, כך הקב"ה נקרא ארי שנאמר [פו]אריה שאג מי לא יירא, והכל אומרים ראו כמה קשה כחו שנאמר [פז]קול ה' בכח קול ה' בהדר והכל מתיראין, ומשה נכנס אצלו שנאמר [פח]ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים, וכן מעמידו ומרביצו שנאמר ויהי בנסוע הארון ויאמר משה קומה ה', הוי צדיק מושל ביראת אלהים. דבר אחר

ממ"ק ובמ"ק נד שם: נה דברים י: נו שמות כג: נז שם כב: נח ספרי פרשת דברים, וע"ש בהגהות הגר"א ז"ל: נט דברים א: ס מלכים א יט: סא במדבר יד: סב דברים יב: סג שמות יג: סד דברים א: סה ספרי: *לאנטיקיסר פי' משוביב הקיסר תחתיו: סו במדבר כג: סז דברים א: סח ירמיה ב: סט שמות מ: ע ספרי זוטא: עא שבת קטו: עב משלי ט: עג ספרי: עד ספרי זוטא: עה מדרש ילמדנו: עו יהושע ג: עז דברים ל: עח שמואל ב כג: עט שמות יא: פ שם יב: פא תהלים יט: פב ישעיה כד: פג דברים לב: פד תהלים כג: פה בקינוגיא בשעת לידה: פו עמוס ג: פז תהלים כט: פח שמות כ:

זית רענן (כז) אחר שאמרתי אי אפשר, כלומר כיון שא"א לך לומר כך צ"ל כמו שאמרתי בתהלה, י"א מחורב וכו' עד קדש ברנע היינו עד קדש ברנע אבל על גבול א"י הוא דרך מ' יום: כל זמן שמגיעים, קרוב למלחמה ידיהם מתרשלות מפני פחד מלחמה אבל ישראל לא היה להם פחד מלחמה: (כח) ה"ג בספרי וארון ברית ה' נוסע לפניהם אמרו אבותינו חטאו וכו' נ"ל דה"פ לפי שכתוב כאן וארון ברית ה' נוסע לפניהם ובפרשת שלח לך כתיב וארון ברית ה' ומשה לא משו מקרב המחנה וא"כ מה ראו ישראל שהיו נוסעים לז"א שאמרו אבותינו חטאו וכו' אבל אנחנו לירש א"י אף שלא ילך עמנו הארון: (כט) על החגרים, פי' אפילו על ההגרים שנתאחרו או זבין ומצורעין שהיו חוץ למחנה אעפ"כ היה הענן עליהם: כך מגין על אוה"ע, ערב רב שעלו עמהם שלא היה הענן עליהם: (ל) הנראה שתעמידני, כלומר אם יוכשר בעיניך שתאמר לי עמוד:

אחר פרשה זו לא היתה ראויה להכתב כאן, ולמה נכתבה כאן, לפי שהכתוב ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים לא אמר להם לישראל אלא כמהלך יום אחד ונסעו על פי עצמן מהלך שלשה ימים בורחין מהר סיני מפני (לא) שעשו שם [שנה פחות] אחד עשר יום, והיה נותן להם מצות בכל יום, כשאמר משה ליסע משם מסע יום אחד הלכו מהלך שלשה ימים ולילה אחד, כתינוק שיוצא מבית הספר ורץ, אעפ"כ לא עזבן הקב"ה, אלא וארון ברית ה' נוסע לפניהם, והיה קשה לפני הקב"ה שעשו כך, אמר הקב"ה נכתוב צרה אחר צרה לאו, אלא נכתוב פרשה של כבוד ביניהם, לכך נכתב ויהי בנסוע הארון. דבר אחר בנסוע הארון בשעה שהיה הקב"ה מבקש שיסעו היה הארון מזעזע עצמו, ויש אומרים היה תולה עצמו, בקש משה להודיע לישראל שהשכינה עמם לפי שאמר לו הקב"ה [פט]הנה אנכי שולח מלאך לפניך וגו' השמר מפניו, אמר משה [צ]אם אין פניך הולכים וגו', אמר לו [צא]פני ילכו, בא משה אמר לישראל עמדו סעו הרי השכינה בארון, אמרו ליה אין אנו מאמינים, אמר קומה ה' והארון מזדעזע, לכך היו מאמינים:

תשל [צב]קומה ה' ויפוצו אויביך אלו המכונסין. וינוסו משנאיך מפניך אלו הרודפים, מפניך, מפניך הם נסים ואין

אנו כלום לפניהם. אלא כשפניך אתנו אין אנו נסים לפניהם וכשאין פניך אתנו (אין) אנו כלום לפניהם. וכן הוא אומר [צג]ויאמר אליו אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה ובמה יודע אפוא, ואומר [צד]ויהי בנוסם מפני ישראל וגו' וה' השליך וגו' ואומר [צה]אלהי שיתמו כגלגל כקש לפני רוח כאש תבער יער. וינוסו משנאיך וכי יש שונאין לפני מי שאמר והיה העולם, אלא מגיד הכתוב שכל מי ששונא את ישראל כאלו שונא את מי שאמר והיה העולם. כיוצא בדבר אתה אומר [צו]וברוב גאונך תהרוס קמיך (כתוב ברמז רמ"ז). וכל מי שעוזר את ישראל כאלו עוזר לפני מי שאמר והיה העולם שנאמר [צז]אורו מרוז אמר מלאך ה' וגו'. רבי שמעון בן אלעזר אומר אין לך חביב בכל הגוף כעין (ומשל בו את ישראל) אדם לוקה על ראשו אין עומץ אלא את עינו. הא אין לך חביב בכל הגוף כעין (לב) ומשל בה את ישראל. וכן הוא אומר [צח]מה ברי ומה בר בטני וגו'. ואומר [צט]כי בן הייתי לאבי וגו'. ר' יוסי ברבי אלעזר אומר כאדם שמושיט אצבעו לתוך עינו ומחטטה, פרעה שנגע בהן מה עשיתי לו [ק][מרכבות פרעה וחילו ירה בים, סיסרא שנגע בהן מה עשיתי לו] [קא]מן שמים וגו' נלחמו עם סיסרא. סנהריב שנגע בהן מה עשיתי לו [קב]ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור. נבוכדנצר שנגע בהן מה עשיתי לו [קג]עשבא כתורין יאכל. המן שנגע בהן מה עשיתי לו [קד]ואותו תלו על העץ. וכן אתה מוצא כל זמן שישראל משועבדין כביכול שכינה משתעבדת עמהן שנאמר [קה]ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר ואומר [קו]בכל צרתם לו צר. אין לי אלא צרת צבור צרת יחיד מנין, תלמוד לומר [קז]יקראני ואענהו וגו' ואומר [קח]ויקח ארוני יוסף וגו' ואומר [קט]מפני עמך אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו. רבי עקיבא אומר אלמלי לא כתיב אי אפשר לאמרו, אמרו ישראל לפני המקום כביכול עצמך פרית:

תשלא וכן אתה מוצא שבכל מקום שגלו שכינה עמהן, גלו למצרים שכינה עמהן שנאמר [קי]הנגלה נגליתי אל בית

אביך בהיותם במצרים: גלו לבבל שכינה עמהם שנאמר [א]למענכם שלחתי בבלה, גלו לעילם שכינה עמהם שנאמר [ב]ושמתי כסאי בעילם. גלו לאדום שכינה עמהם שנאמר [ג]מי זה בא מאדום, וכשהן חוזרין שכינה חוזרת עמהן שנאמר [ד]ושב ה' אלהיך את שבותך והשיב לא נאמר אלא ושב, ואומר [ה]אתי מלבנון תבואי. אמר רבי כתוב אחד אומר קומה ה' וכתוב אחד אומר שובה ה', כיצד יתקיימו שני כתובים הללו, מגיד הכתוב כשהיו ישראל נוסעין היה עמוד הענן מקופל ועומד ולא היה מהלך עד שמשה אומר לו קומה ה', וכשהם חונין היה עמוד הענן מקופל ועומד ולא היה פורס עד שמשה אומר לו שובה ה', נמצאת מקיים שובה ה' ונמצאת מקיים קומה ה'. ובנחה יאמר מגיד הכתוב כשהיו ישראל (לג) נוסעים אלפים

וחונים רבבות. כביכול אמר משה לפני המקום איני מניח את השכינה לשרות עד שתעשה לישראל אלפים ורבבות. שמתשובה שאמר אתה יודע מה אמר להם. ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים, א"ל משה רבינו הרי אנו מובטחים לברכות הרבה ואתה נותן קצבה לברכותינו, אמר להן אני בשר ודם יש קצבה לברכתי זו משלי, אבל הוא יברך אתכם כאשר דבר לכם כחול ימים וכצמח האדמה וכדגי הים וככוכבי השמים לרוב. ובנחה יאמר מגיד הכתוב שאין שכינה שורה למעלה אלא באלפים וברבבות שנאמר [ו]רכב אלהים רבותים אלפי שנאן, וכשם שאין שכינה שורה למעלה אלא באלפים וברבבות כך אין שכינה שורה למטה אלא באלפים וברבבות. [ז]דרש רבי דוסתאי דמן בירי ובנחה יאמר שובה ה' רבבות וגו' ללמדך שאין השכינה שורה על פחות משני אלפים ושני רבבות מישראל, הרי שהיו שני אלפים ושני רבבות חסר אחד והיתה אשה עוברה ביניהם וראויה להשלים ונבח בה כלב והפילה לא נמצא זה שגורם לשכינה שתסתלק מישראל. ההיא איתתא דהוה אזלא למיפא נבח בה כלבא, א"ל מריה לא תסתפי מיניה שקילי ניביה[ח], א"ל שקילו טיבותיך ושריא אחיזרי כבר נד ולד[ט]. [י]ויהי אין ויהי אלא (אם לא) [שהיה] להן דבר מתחלה, מלמד שהיו מקולקלין וחזרו לקלקולן הראשון. ויהי העם אין העם אלא הרשעים שנאמר [יא]מה אעשה לעם הזה [יב]עד אנה ינאצוני העם הזה [יג]העם הרע הזה המאנים לשמוע את דברי. וכשהוא קורא אותן עמי אין עמי אלא כשרים שנאמר [יד]שלח עמי ויעבדוני. [טו]עמי מה עשיתי וגו' עמי זכר נא מה יעץ:

תשלב יא כמתאוננים אין מתאוננים אלא מתרעמים מבקשים עלילה היאך לפרוש מאחרי המקום שכן

הוא אומר ביורם בן אחאב [טז]כי אך דעו נא וראו כי מתאנה הוא לי. וכן הוא אומר בשמשון [יז]כי תואנה הוא מבקש מפלשתים. רבי אליעזר אומר אין כמתאוננים אלא כמתלהמים, וכן הוא אומר [יח][דברי נרגן כמתלהמים] וכה"א [יט]ותרגנו באהליכם הם היו כמתלהמים אבל סכין ירדה מן השמים ובקעה את כרסו שנאמר (דברי נרגן כמתלהמים) [כ]והם ירדו חדרי בטן. רבי יהודה אומר אין כמתאוננים אלא (לד) כמדוים על עצמן שנאמר לא אכלתי באוני ממנו. רבי אומר כמתאוננים רע, אין רע אלא אלילים שנאמר [כא]כי תעשו את הרע בעיני ה' להכעיסו במעשה ידיכם. באזני ה' מלמד שהיו ישראל מתכוונים להשמיע את המקום. היה ר"ש אומר משל למה הדבר דומה לאחד שהיה מקלל את המלך והיה המלך עובר, א"ל שתוק שלא ישמע המלך, א"ל מי יאמר לכם שלא היתה כוונתי אלא להשמיעו, כך היו ישראל מתכוונים להשמיע המקום. וישמע ה' ויחר אפו שמע המקום ונתמלא עליהם חמה, ותבער בם אש ה' ירדה אש מן השמים והיתה קופלת ומחתה בהן והולכת (לה) עד שלא עמדו לא על בין המתים לחיים ולא על בין החיים למתים, להלן הוא אומר [כב]ויעמוד בין המתים ובין החיים, אבל כאן לא עמדו לא על בין המתים לחיים ולא על בין החיים למתים. אבל אי אתה יודע במי נבער האש תחלה, הרי הוא אומר ותאכל בקצה המחנה יש אומרים אלו הגרים שנתונים בקצה המחנה. רבי שמעון בן מנסיא אומר ותאכל בקצה המחנה בקצינים שבהן בגדולים שבהן, וכן הוא אומר [כג]וישימו העם אותו עליהם לראש ולקצין. [כד]ויהי שחזרו לקלקולן הראשון. וכן הוא אומר [כה]ויהי האיש ההוא גדול. ויהי אין ויהי אלא דבר שלא היה להם תחלה, וכן הוא אומר [כו]ויהי איש אחד מן הרמתים. ירדה אש מן השמים והיתה קופלת בהם מחתה והולכת ולא היה בין המתים ובין החיים כלום:

[כז]ויהי העם כמתאוננים. מימיהם לא חטאו חטא גמור ולא לקו מכה גמורה, אלו אמר הכתוב ויהי העם מתאוננים לא היה להם סליחה אלא כמתאוננים. כיוצא בדבר אתה אומר אלו אמר כסדום היינו לא היתה להם סליחה אלא [כח]כסדום היינו. כיוצא בדבר [כט]כטומאת הנדה. כיוצא בדבר [ל]היתה כאלמנה, אלו אמר היתה אלמנה לא היתה להם סליחה, אלא לא אמר אלא כאלמנה. אלו אמר

מכ"ק ובמ"ק פט שמות כג: צ שם לג: צא שם: צב ספרי: צג שמות לג: צד יהושע י: צה תהלים פג: צו שמות טו: צז שופטים ה: צח משלי לא: צט שם ד: ק שמות טו: קא שופטים טו: קב מ"ב יט: קג דניאל ד: קד אסתר ח: קה שמות כד: קו ישעיה סג: קז תהלים צא: קח בראשית לט: קט ש"ב ז: קי שמואל א ב: א ישעיה מג: ב ירמיה מט: ג ישעיה סג: ד דברים ל: ה שה"ש ד: ו תהלים סח: ז ב"ק פג: ח פי' אין לו שינים: ט פי' תקנה הטובה שאתה עושה לי ותוליכנו על סקולים לפי שכבר הפלתי: י ספרי: יא שמות יז: יב במדבר יד: יג ירמיה יג: יד שמות ז: טו מיכה ו: טז מ"ב ה: יז שופטים יד: יח משלי כו: יט דברים א: כ משלי כו: כא דברים לא: כב במדבר יז: כג שופטים יא: כד ספרי זוטא ועי' לעיל: כה איוב א: כו ש"א א: כז ילמדנו: כח ישעיה א: כט יחזקאל לו: ל איכה א:

זית רענן (לא) שעשו שם שנה פחות אחד עשר יום כצ"ל, שבר"ח ניסן באו למדבר סיני ונסעו משם בכ' באייר: אמר מלאך ה' וגו', כי לא באו לעזרת ה': עומץ, סוגר שלא יזיק העין: (לב) ומשל בה את ישראל, דכתיב יצרנהו כאישון עינו: וכה"א מה ברי וכו', משמע שחיבב אותן כבן ואע"ג דפשטיה דקרא על שלמה קאי אשר יסרהו אמו מ"מ נדרש על השכינה שמיסרת לישראל: לתוך עינו, דריש כנוגע בבת עינו והיינו בת עינו של הנוגע בהם: (לג) נוסעים אלפים וכו', כל אלף בפני עצמו אבל כשהיו חונים היו חונים שני רבבות בבת אחת כדי שתשרה שכינה עליהם ואמר משה וכו' עד שתעשה לאלפים רבבות כלומר שתפרה ותרבה אותם עד שיעשה מכל אלף רבבה: שמתשובה שאמר וכו', נ"ל דה"פ שלא תאמר גוזמא בעלמא קאמר שהרי כיים ויברך אתכם כאשר דבר לכם א"כ מוכח שנותן קצבה לברכתם: שהיו מקולקלין, שכרו מאחרי ה': (לד) כמדוים, פי' כמו אוננים: שמע המקום וכו', שהקב"ה ידע שכוונתם להשמיע לו ונתמלא עליהם חמה: ומחתה כחם כצ"ל: (לה) עד שלא עמדו וכו', כלומר שלא היו יודעין מי חי ומי מת שאף החיים היו חשובין כמתים: ויהי האיש ההוא גדול, ואיוב היה עשיר והעני והזור והעשיר: דבר שלא היה להם תחלה, פורענות חדשה:

אמר [לא]אפרים יונה פותה לא היתה להם סליחה, אלא אינו אומר אלא כיונה פותה. אלו אמר [לב]בשת גנב לא היתה להם סליחה, אלא אינו אומר אלא כבושת גנב. אלו אמר *מסיגי גבול לא היתה להם סליחה אלא אינו אומר אלא כמסיגי גבול. אלו אמר [לג]היתה לי נחלתי אריה ביער לא היתה להם סליחה, אלא לא אמר אלא כאריה. אלו אמר [לד]היה ה' אויב לא היתה להם סליחה, אלא היה ה' כאויב לא חטאו חטא גמור ולא לקו מכה גמורה: רע באזני ה'. משל להד"ד למי שהלך אצל הזהבי לעשות לאשתו [לה]קוזמיון, והיא הולכת אצל המכשף לעשות לו כשפים, אמר לה בתי אני הולך לעשות לך קוזמיון ואת הולכת לעשות לי כשפים, כך אמר הקב"ה אני משבח אתכם באזניכם שנאמר [לו]ואתן נזם על אפך ועגילים על אזניך, ואת מכעסת אותי באזנים שנאמר [לז]ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב. רע באזני ה' (לו) שני פעמים הכעסתם אותי באזניכם מה אתם סבורים [לח]הנוטע אזן הלא ישמע, אף אני [לט]אם לא כאשר דברתם באזני וגו' במדבר הזה יפלו פגריכם ואחריב שני בתים שתבנו לי שנאמר [מ]באזני ה' צבאות אם לא בתים רבים לשמה יהיו למה [מא]והיא מר לה היא הביאה המר לעצמה:

[מב]ויצעק העם אל משה. וכי מה היה משה מועילן והלא אין ראוי לומר אלא ויצעק העם אל ה' ומה תלמוד לומר ויצעק העם אל משה, היה רבי שמעון אומר משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שכעס על בנו והלך הבן ההוא אצל אוהבו של אביו, אמר לו צא ובקש לי מאבא, כך הלכו ישראל אצל משה, א"ל בקש עלינו מלפני המקום, יכול שעכב משה בידן, תלמוד לומר ויצעק משה אל ה'. יכול שעכב הקב"ה בידו, תלמוד לומר ותשקע האש שקעה האש במקומה. אלו חזרה לה לשמים (ספק) [סופן] היו חוזרים לקלקולן, ואלו חזרה לה לאחת מכל הרוחות היתה קופלת את כל הרוח והולכת, אלא ותשקע האש ששקעה האש במקומה. שמע הקב"ה שהלשינו על כבודו מכבודו שהוא אש אוכלה שלח אש בהן. רבי יהודה אומר אותו האש שקעה בארץ. אמר רבי איבו נכנס משה בתוך והיה מררם עליה ומשקיע בה [מג]כצפין של צמר שנאמר ותשקע האש, ומן חטא דסיני בא להם שנאמר [מד]ואל משה אמר עלה אל ה' וגו' ושבעים מזקני ישראל וכתיב ויחזו את האלהים וזנו עיניהם מן השכינה לפיכך שמרה להם שלא לערב אבל בשמחת תורה:

ויקרא שם המקום ההוא תבערה. אין תבערה אלא כאדם שאומר (לז) תבער אש פלונית במקומה, כך אמר להם משה לישראל עשיתם תשובה ותשקע האש ואם לאו עדיין היא במקומה, [מה]אמרו לו ישראל וכשאתה קורא שומע הקב"ה אז התחיל שקעה בארץ ולא חזרה עוד למקומה לשמים, אלא נכנסה לה אל אהל מועד, וכל הקרבנות שהיו ישראל מקריבין במדבר אותה האש יוצאה ואוכלת אותם, [מו]תרד אש מן השמים אין כתיב כאן, אלא ותצא אש מלפני ה' ותאכל על המזבח. ואותה האש יצאה ואכלה את בני אהרן שנאמר ותצא אש מלפני ה'. אין אדם יוצא מן העולם עד שיעבור עליו מאותו האש שנאמר ותשקע האש. *כי בערה בם אש ה' על מה שאירע נקרא ולא היה כן שמו מקודם. כיוצא בו [מז]ויקרא שם המקום מסה ומריבה יכול כך היה שמו, תלמוד לומר על ריב בני ישראל על מה שאירע נקרא שמו. כיוצא בו ויקרא את שם המקום ההוא קברות התאוה, יכול כך היה שמו מקודם, ת"ל כי שם קברו וגו' על שאירע נקרא ולא כן היה שמו מקודם, אבל אי אתה יודע מי היו אלו המרגילין את ישראל לידי עבירה, הרי הוא אומר והאספסף אשר בקרבו אלו הגרים המאוספין מכל מקום, רבי שמעון בן מנסיא אומר אלו הזקנים שבהן שנאמר אספה לי, אם כן היו זקנים עושין קל וחומר לשאר כל אדם. כיוצא בו אתה אומר [מח]ויראו בני האלהים את בנות האדם, מה היו בני הדיינין עושין היו אוחזין נשים מן השוק ומענין אותן, אם כך היו בני הדיינין עושין קל וחומר לשאר כל אדם:

התאוו תאוה. יכול שהיו מתרעמים על דבר שלא טעמו אותו מימיהם, תלמוד לומר התאוו תאוה, על המן שהיה יורד להן בכל יום היו מתרעמין ולא היו מתרעמין על דבר שלא טעמו אותו מימיהם. וישובו ויבכו גם בני ישראל מלמד שאף הראשונים היו בני ישראל. ויאמרו מי יאכילנו בשר. וכי מפני שלא היה להם בשר היו מתרעמין והלא כבר נאמר [מט]וגם ערב רב עלה אתם וצאן וגו', יכול שאכלום במדבר, ת"ל בכניסתן לארץ [נ]ומקנה רב היה לבני ראובן וגו', אלא שמבקשין עלילה לפרוש מאחרי המקום:

[נא]זכרנו את הדגה וגו'. רב ושמואל חד אמר דגים וחד אמר עריות, [מאן דאמר דגים דכתיב נאכל ומ"ד עריות דכתיב חנם, ולמ"ד עריות] מאי אשר נאכל. לישנא מעליא הוא דכתיב [נב]אכלה ומחתה פיה וגו', בשלמא למאן דאמר עריות היינו דכתיב חנם, אלא למאן דאמר דגים מאי חנם, כדקאמר מר [כשהיו ישראל שואבין מים] הקב"ה מזמין להם דגים קטנים בכדיהם. בשלמא למאן דאמר דגים ניחא, אלא למאן דאמר עריות הא לא פריצי בהו דכתיב [נג]גן נעול אחותי כלה מאי קא משתבח בהו קרא, באשת איש לא פקרי, בשלמא למאן דאמר עריות היינו דכתיב וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו על עסקי משפחותיו, אלא למאן דאמר דגים מאי בוכה למשפחותיו, הא והא הוה בהו. את הקשואים ואת האבטיחים רבי אמי ורבי אסי חד אמר טעם כל המינין כולן טעמו במן וטעם (שתי) [חמשת] מינין הללו לא טעמו בו, וחד אמר טעם כל המינין טעמו בממשן, והללו טעמן ולא ממשן. [נד]זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם וכי יש בענין שהיו המצרים נותנין להם דגים חנם והלא כבר נאמר [נה]ועתה לכו עבדו ותבן לא ינתן לכם, אם תבן לא היו נותנים להם בחנם דגים היו נותנים להם חנם, ומה אני אומר חנם, [חנם] מן המצות. את הקשואים ר"ש אומר מפני מה היה המן משתנה להם לישראל לכל דבר שהן רוצין חוץ מחמשת המינין הללו, משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שמסר בנו לפדגוג והיה יושב ומפקדו ואומר לו ראה שלא יאכל מאכל רע ושלא ישתה משקה רע, ובכל כך היה הבן מתרעם על אביו לומר לא מפני שהוא אוהבני אלא מפני (לח) שאי אפשי לו שאוכל. ותנ"א המן היה משתנה להם לישראל לכל דבר שרוצים, אלא שלא היו רואין בעיניהם אלא מן, שנאמר אין כל בלתי אל המן עינינו, אין לנו אלא מן בשחר ומן בערב. [נו]תנא דבי רבי ישמעאל למה נקרא שמן קשואים שהן קשין לכל גופו של אדם כחרבות, איני והכתיב [נז]ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך אל תקרי גוים אלא גיים זה אנטונינוס ורבי שלא פסקו משלחנם לא צנון ולא חזרת ולא קשואים לא בימות החמה ולא בימות הגשמים. לא קשיא הא ברברבי הא בזוטרי:

תשלך [נח]ועתה נפשנו יבשה וגו'. אמרו עתיד המן להפח בתוך כרסנו להרגנו יש לך ילוד אשה שאין מוציא את מה שהוא אוכל. אמרו לו לר"ש ומה אתה מקיים [נט]ויתד תהיה לך על אזנך [אמר להם] מה שתגרי נכרים מוכרין להן יוצא מהן, אבל המן לא היה יוצא מהן לעולם שנאמר [ס]לחם אבירים אכל איש לחם המובלע באברים. אין כל בלתי אל המן עינינו, את סבור מי שאמר זה אמר זה לא מי שאמר זה לא אמר זה. ישראל אומרים בלתי אל המן עינינו והקב"ה מפיים את באי העולם ואומר להם בואו וראו על מה מתרעמין אלו לפני, והמן כזרע גד הוא ועינו כעין הבדולח, כענין שנאמר [סא]וזהב הארץ ההיא טוב שם הבדולח. כיוצא בדבר אתה אומר [סב]ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני, והמקום כתב על ידו [סג]ולא יסף עוד לדעתה, כיון שידע שכלתו היא לא יסף עוד לדעתה. כיוצא בו אתה אומר [סד]ואתה עיף ויגע על ישראל הוא אומר ואתה עיף ויגע ועל עמלק הוא אומר [סה]ולא ירא אלהים, כיוצא בו [סו]מדוע בושש רכבו לבוא אמרה אמו של סיסרא חכמות שרותיה תעננה, אמרה אשתו הלא ימצאו יחלקו שלל, נתגלו דברים שאמרה אמו של סיסרא לדבורה ברוח הקודש אף היא אמרה לה אל תצפי לסיסרא בנך מעתה [סז]כן יאבדו כל אויביך ה'. כיוצא בו [סח]אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה, עד כאן אמרו צדיקים, אבל רשעים אמרו אלה הם האלהים המכים את מצרים. אמרו עשר מכות היו לו והביאם על המצריים שוב אין לו מכה מעתה. אמר להם המקום אתם אומרים אין לי מכה מעתה. אני מביא עליכם מכה שלא נראתה בעולם והיה אחד מהם יושב (לט) בטחור ועכבר יוצא מן התהום ושומט את בני מעיו וחוזר לתהום. וכן הוא אומר [סט]ותכבד יד ה' על האשדודים וישמם ויך אותם בטחורים, כיוצא בו אתה אומר [ע]ויאמרו השרים וכל העם אל הכהנים ואל הנביאים אין לאיש הזה משפט מות כי בשם ה' אלהינו דבר אלינו. מהו אומר ויקומו אנשים מזקני הארץ ויאמרו אל כל קהל העם לאמר מיכה המורשתי היה נבא בימי חזקירו וגו' ההמת המיתוהו

מב"ק ובמ"ק לא הושע ז : לב ירמיה ב : *הושע ה : לג יחזקאל ה : לד איכה ב : לה תכשיטים בלשון יון קוזמיון : לו יחזקאל טז : זלז שמות לב : לח תהלים צד : לט במדבר יד : ם ישעיה ה : מא איכה א : מב ספרי : מג פי' צמר מגופן שכורכין סביבם כדי שיהא נוח לטוות : מד שמות כד : מה מד"ס : מו ויקרא ט : *ספרי : מז שמות יז : מח בראשית ו : מט שמות יב : נ במדבר לב : נא יומא עה : נב משלי ל : נג שה"ש ד : נד ספרי : נה שמות ה : נו ע"ז יא : נז [illegible] כה : נח ספרי : נט דברים כג : ס תהלים עח : סא בראשית ב : סב שם לח : סג שם : סד דברים כה : סה שם : סו שופטים ה : סז שם : סח ש"א ד : סט שם ה : ע ירמיה כו :

זרת רענן (לו) שני פעמים הכעסתם באזני, דבמרגלים התלוננו ג"כ על ה' כדכתיב כאשר דברתם באזני: (לז) תבער אש פלונית במקומה, שבערה בו בתחלה אז התחיל, כשהתפלל משה: היו בני ישראל, ולא ערב רב, ת"ל בכניסתן לארץ וכו': (לח) שאי אפשי, אין רצונו שאוכל: (לט) בטחור, פי' לעשות צרכיו:

המיתוהו חזקיהו מלך יהודה, עד כאן אמרו צדיקים אבל רשעים אמרו וגם איש היה מתנבא בשם ה' אוריהו בן שמעיהו וגו' וישמע המלך יהויקים וכל גבוריו וכל השרים את דבריו ויבקש המלך המיתו וגו'. וישלח המלך יהויקים אנשים מצרים וגו' ויוציאו את אוריהו וגו', אמרו כשם שאוריהו נהרג כך ירמיהו חייב ליהרג, אך יד אחיקם בן שפן היתה את ירמיהו לבלתי תת אותו ביד העם להמיתו. וכן הוא אומר [עא]חי ה' שכבי עד הבקר לפי שהיה יצרו הרע יושב ומצערו כל הלילה ואומר לו אתה פנוי ומבקש אשה והיא פנויה ומבקשת איש, ואתה למד שהאשה נקנית בבעילה, עמוד ובועלה ותהי לך לאשה, נשבע ליצרו הרע ואמר לו חי ה' שלא אגע בה, ואל האשה אמר שכבי עד הבוקר. אף כאן אתה אומר אין כל בלתי אל המן עינינו. את סבור מי שאמר זה אמר זה, לא מי שאמר זה אמר זה. ישראל אומרים בלתי אל המן עינינו, והמקום מפיים את כל באי העולם ואומר להם בואו וראו על מה אלו מתרעמים לפני. והמן כזרע גד הוא כענין שנאמר וזהב הארץ ההיא טוב וגו':

תשלה *שטו העם ולקטו. יכול מפני שמצטערין עליו בשעת לקיטתו היו מתרעמין, תלמוד לומר (שטו העם) [ויצאו ולקטו] לפתח ביתו היה יוצא ומלקט פרנסתו ופרנסת ביתו ואחר כך [עב]וחם השמש ונמס. [עג]ועתה נפשנו יבשה אמרו עתיד מן [זה שתפח במעיהם כלום] יש לך ילוד אשה שמכנים ואינו מוציא וכו'. שאלו תלמידיו את ר"ש בן יוחאי מפני מה לא ירד מן לישראל פעם אחת בשנה, אמר להם אמשול לכם משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שהיה לו בן אחד פסק לו מזונותיו פעם אחת בשנה ולא היה מקביל פני אביו אלא פעם אחת בשנה, חזר וקבע לו בכל יום חזר והקביל פני אביו בכל יום, אף ישראל מי שהיה לו ארבעה או חמשה בנים היה דואג ואומר שמא למחר לא ירד מן ונמצאו כולן מתים ברעב נמצאו כולן מכוונין לבם לאביהם שבשמים. דבר אחר כדי שיאכלו אותו חם. דבר אחר מפני משאוי הדרך. וכבר היו ר' טרפון וזקנים יושבין ועוסקין בפרשת המן (כתוב ברמז ר"ס). [עד]והמן כזרע גד הוא אמר רב אסי עגול כגידא ולבן כמרגלית. תניא נמי הכי גד שדומה לזרע פשתן בגבעולין, אחרים אומרים שדומה לאגדה שמושכת לבו של אדם כמעין. תניא אידך גד שהיה מגיד להן לישראל בין בן תשעה לראשון ובין בן שבעה לאחרון, לבן שמלבין עונותיהם של ישראל. א"ר יוסי כשם שהנביא היה מגיד להן לישראל מה שבחורין ושבסדקין אף המן מגיד להם. הא כיצד שנים באין לפני משה לדין זה אומר עבדי גנבת וזה אומר אתה מכרתו לי א"ל משה דינו לבקר משפט, למחר אם נמצא עומרו בבית רבו ראשון בידוע שזה גנבו, ואם נמצא בבית שני בידוע שזה מכרו לו. וכן איש ואשה שבאו לפני משה לדין, הוא אומר היא סרחה עלי והיא אומרת הוא סרח עלי. א"ל משה דינו לבקר משפט, למחר אם נמצא עומרה בבית בעלה בידוע שהוא סרח עליה, ואם נמצא עומרה בבית אביה בידוע שהיא סרחה עליו. כתיב לחם וכתיב עוגות וכתיב וטחנו ברחים הא כיצד, לחם לצדיקים, ולבינונים עוגות, לרשעים וטחנו ברחים. או דכו במדוכה מלמד שירד להן לישראל עם המן דבר שנדוך במדוכה ומאי ניהו תכשיטי נשים. ובשלו בפרור מלמד שירד להן לישראל ציקי קדרה עם המן. והיה טעמו כטעם לשד השמן אל תקרי לשד אלא שד, מה שד זה מתהפך לכמה גוונים אף המן מתהפך להן לכמה טעמים. איכא דאמרי לשד מה דד זה תינוק מוצא בו כמה טעמים אף המן כל זמן שאוכלין אותו מוצאין בו כמה טעמים. כתיב וברדת הטל על המחנה וגו' וכתיב ויצא העם ולקטו וגו' הא כיצד, לצדיקים יורד להם על פתח ביתם, בינונים יצאו מן העם ולקטו, רשעים שטו ולקטו: [עה]ישטו העם ולקטו. יכול מפני שהיו מצטערים עליו בשעת לקיטתו היו מתרעמים, ת"ל שטו וגו' וטחנו ברחים והלא לא ירד לרחים מעולם אלא מלמד שמשתנה להם לכל (הנתנין) [הנטחנין] ברחים. או דכו במדוכה והלא לא ירד במדוכה לעולם, אלא מלמד שמשתנה להם לכל הנדוכין במדוכה. יכול לא היה משתנה להם אלא לאלו בלבד מנין אתה אומר כל ארבעים שנה שהיו במדבר לא צרכה אשה למיני בשמים אלא מן המן היו מתקשטות, תלמוד לומר (מ) או דכו, ואומר [עו]זה ארבעים שנה ה' אלהיך עמך לא חסרת דבר מלמד שלא היו חסרים כלום, ובשלו בפרור והלא לא ירד לקדרה מעולם, אלא מלמד שמשתנה להן לכל המתבשלין בקדרה. ועשו אותו עוגות והלא לא ירד לתנור מעולם אלא מלמד שמשתנה להם לכל המתאפים בתנור. יכול לא היה משתנה אלא לאלו בלבד מנין לשאר הנלקטין מן השדה, ת"ל ולקטו, משל לאדם שאומר רוצה אני לאכול תאנים ונותנין לו, רוצה אני לאכול ענבים ונותנין לו. והיה טעמו כטעם לשד השמן (מא) זה הא לשון נוטריקון, דבר אחר משמש שלש לשונות הליש והשמן והדבש כלייש הזה שערוך בשמן ומקוטף בדבש כך היתה ברייתו של מן וכך היו כשרין אוכלין אותו. דבר אחר והיה טעמו כטעם לשד השמן מה הדד הזה עיקר לתינוק והכל טפל לו, כך היה המן עיקר לישראל והכל טפל להן. דבר אחר מה הדד הזה אפילו תינוק יונק הימנו כל היום כולו אינו ניזוק, כך היה מן אפילו ישראל אוכלין אותו כל היום כולו אינו מזיקן. דבר אחר מה הדד הזה שהוא מין אחד ומשתנה למינין הרבה כך המן משתנה להן לישראל לכל דבר שהיו רוצין, משל אומר לאשה אל תאכלי שום ובצל מפני התינוק. דבר אחר מה הדד הזה התינוק מצטער בשעה שפורש ממנו כך היו ישראל מצטערין בשעה שפרשו מן המן שנאמר [עז]וישבות המן ממחרת וגו', משל אומר לאדם מפני מה אתה אוכל פת שעורין, אמר להן מפני שאין לי פת חטין, מפני מה אתה אוכל חרובין, אמר להם מפני שאין לי לאכול דבלה, כך אלו היתה בידם כלום מאותה קמיצה שקמצו (מב) ביום שמת בו משה שאכלו ממנו ארבעים (שנה) [יום] לא רצו לאכול מתבואת ארץ כנען:

וברדת הטל על המחנה לילה מלמד שהיה יורד על האסקופין ועל המזוזות. או לפי שהיה יורד על האסקופין ועל המזוזות יכול היו אוכלין אותו מלוכלך ומטונף, תלמוד לומר [עט]והנה על פני המדבר דק מחספס [פ]כגליד היה יורד תחלה ונעשה לארץ כמין [פא]אסקוטלא והמן היה יורד עליו והיו ישראל מלקטין ואוכלין, הרי מלמטה אבל מלמעלה יכול יהו השקצים וזבובים שוכבים עליו, תלמוד לומר ותעל שכבת הטל מלמד שהיה מונח כאלו מונח בתוך [פב]דלוסקמא והם קוראין קריאת שמע ומתפללין ואדם יוצא לפתח ביתו ומלקט פרנסתו ופרנסת ביתו ואחר כך וחם השמש ונמס. ר' שמעון אומר מפני מה לא ירד מן לישראל בפעם אחת וכו'. כיוצא בו א"ר דוסתאי בר רבי ינאי מפני מה לא ברא הקב"ה חמין בירושלים כחמי טבריא שלא יאמר אדם לחברו נלך ונעלה לירושלים, הא אם אנו עולים אלא בשביל רחיצה אחת דיינו ונמצאת עליתן שלא לשמה:

וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו. היה ר' נהוראי אומר מלמד שהיו מצטערים בשעה שאמר להם משה לפרוש מן העריות, בוכה למשפחותיו לפי שגבה לבם בחטא נזדווגו משפחות משפחות והיו אומרים את הדבר ברבים, איש לפתח אהלו מלמד שהיו ממתינים למשה עד שיצא מפתח בית המדרש והיו יושבים ומתרעמים. [פג]רבן שמעון בן גמליאל אומר כל מצוה שקבלו ישראל עליהם בשמחה כגון מילה דכתיב [פד]שש אנכי על אמרתך וגו' עדיין עושין בשמחה, וכל מצוה שקבלו עליהן בקטטה כגון עריות דכתיב וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו על עסקי משפחותיו היו עדיין עושין אותה בקטטה דליכא כתובה דלא רמו בה תיגרא. [פה]בשני מקומות בכו בכיה של תיפלות שנאמר וישמע משה את העם בוכה והדין [פו]ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא על מנת לבכות שתי בכיות של ממש. אחת ברמה שנאמר [פז]קול ברמה נשמע וגו', ואחת בבבל שנאמר [פח]על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו, רבנן אמרי בזכות אותה בכיה עתיד הקב"ה להחזירן שנאמר [פט]כה אמר ה' מנעי קולך מבכי וגו':

[צ]**ויאמר** משה אל ה' למה הרעות לעבדך. כאן (מג) המקום ממאיך ומשה מגביה אבל במעשה העגל המקום מגביה ומשה ממאיך. האנכי הריתי את כל העם הזה וגו' היכן דבר לו כן, בשעה שאמר לו [צא]לך נחה את העם וגו' עדיין הדבר תלוי בך, וכן הוא אומר וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל, אמר להן הוו יודעין שבני סרבנים הם וטרחנים הם אלא על מנת כן תהיו מקבלין עליכם שיהו מקללין אתכם וסוקלין אתכם באבנים: **מאין** לי בשר. וכי אחד הוא או שנים לסובלן, לא אוכל אנכי לבדי וגו'

ממ"ק ובמ"ק עא רות ג: עב שמות טז: עג יומא עו: עד שם עה: *ספרי: עה ספרי: עו דברים ב: עז יהושע ה: עח שמות טז: פ כגליד קערה וכוה לשון לועזי ממנ: פא אסקוטלא מין קערה: פב היכה בלשון יון דלוסקמא: פג שבת קל: פד תהלים קיט: פה איכה רבתי פרשה א: פו במדבר יד: פז ירמיה לא: פח תהלים קלז: פט ירמיה לא: צ ספרי: צא שמות לב:

זית רענן (לט) נשבע ליצרו, דקי"ל אין קדושין אלא בעדים שצריך שיתיחד עמה בפני עדים: (מ) או דכו, ודרך תכשיטי נשים שמתבשמין לדוך במדוכה: (מא) זהו לשון נוטריקון דבר אחד משמע שלשה לשונות כצ"ל, פירוש לש"ד משמש ג' לשונות ליש שמן דבש: וישבות המן ממחרת וגו', ויאכלו מתבואת ארץ כנען, משמע אלו היה להם מן לא היו אוכלין מתבואת ארץ: (מב) ביום שמת בו משה, שאז פסק המן מלירד והיו מסתפקין ממן שבכליהם מ' יום: על האסקופין, שלפני פתח הבית: (מג) המקום ממאיך, פי' בא בנחת על ישראל ומשה מגביה יותר, ובעיני משה רע משמע שהיה יותר רע בעיניו, אבל במעשה עגל הוי איפכא דכתיב ויחר אפי בהם ומשה אמר למה ה' יחרה אפך: הריתי את כל העם כי תאמר אלי שאהו בחיקך: וכה"א וידבר וגו', קאי אדלעיל כי תאמר אלי שאהו בחיקך:

וגו' ואם ככה את עושה לי וגו' לפי שהראהו המקום למשה סדר פורעניות העתידין לבא עליהן, היה רבי שמעון אומר משל למה הדבר דומה לאחד שיצא הוא ובניו להריגה אומר לספקלטור הרגני עד שלא תהרוג את בני. לא כמו שנאמר בצדקיה [צב]וישחט מלך בבל את בני צדקיהו לעיניו וגו' ואת עיני צדקיהו עור, כך אמר משה לפני המקום רבוני ואם ככה את עושה לי הרגני הא יפה לי שתהרגני לי תחלה ואל אראה בפורענות שעתידה לבוא עליהן: [צג]ואם ככה את עושה לי הרגני נא הרוג, אמר משה לפני הקב"ה רבונו של עולם אם לא אתן להם הם הורגין אותי ואם אדבר כנגדן אתה הורגני מכאן ומכאן הרוג אני בבקשה ממך הרוג את ההרוג שנאמר הרגני נא הרוג, מיד חרה אף הקב"ה. אמר הקב"ה למשה תן בשר לבני, אמר לפניו רבש"ע מאין לי בשר, אמר ליה צפרדעים לא היו לך במצרים כנים לא היו לך במצרים כל כך היית עשיר, אמר לפניו רבש"ע משלך היה לי, אמר לו במצרים היה לי וכאן לא היה לי היד ה' תקצר:

תשלו [צד]ואל אראה ברעתי ברעתם היה לו לומר אלא שכינה הכתוב, וכן הוא אומר [צה]כי הנוגע בכם נוגע בבבת עינו, רבי יהודה אומר בבבת עין לא נאמר אלא בבבת עינו כביכול כלפי מעלה הכתוב מדבר אלא שכינה הכתוב. כיוצא בדבר אתה אומר [צו]למה שמתני למפגע לך ואהיה עלי למשא אלא שכינה הכתוב. כיוצא בו אתה אומר [צז]והנם שולחים את הזמורה אל אפם אלא שכינה הכתוב. כיוצא בו אתה אומר [צח]הלא אתה מקדם ה' אלהי קדושי לא נמות אלא שכינה הכתוב. כיוצא בו [צט]וימירו את כבודם אלא שכינה הכתוב. כיוצא בו אשר בצאתו (מד) מרחם אמו אלא שכינה הכתוב. אף כאן היה לו לומר ואל אראה ברעתם אלא שכינה הכתוב. אספה לי שבעים איש [ק]בשעה שאמר הקב"ה למשה אספה לי שבעים איש אמר משה היאך אני עושה להביא אותן מכל השבטים אם אביא חמשה חמשה מכל שבט ושבט אינן עולין למנין שבעים [ואם אביא ששה מכל שבט ושבט עולין למנין שנים ושבעים], ואם אביא ששה מכל שבט ושבט ומשני שבטים חמשה חמשה אני מטיל קנאה בין השבטים מה עשה משה נטל שבעים פתקין וכתב בהן זקן ונטל עוד (שבעים) [שנים] פתקין חלקים טרפן ונתן בקלפי ואמר להם בואו וטלו פתקיכם כל מי שהיה נוטל פתק שכתוב בו זקן היה יודע שנתמנה זקן. אמר ר' נחמיה עדיין מחלוקת בדבר שיכול לומר היכן פתק שכתוב בו זקן שאלו היה שם היה עולה בידי, והיאך עשה להם אמר רבי נחמיה נטל שבעים ושנים פתקים [וכתב בהן זקן] ושבעים ושנים חלקים וטרפן ונתנן בקלפי ואמר להם בואו וטלו פתקיכם אם עלה בידו פתק שכתוב בו זקן בידוע שנתמנה זקן ואם עלה בידו חלק היה יודע שלא נתמנה. [קא]כך נתמנו הזקנים. והיכן היו הראשונים שהיו להם במצרים שנאמר [קב]לך ואספת את זקני ישראל וכשעלה משה לקבל את התורה היו עמו שנאמר [קג]ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל וכתיב ואל הזקנים אמר וגו', אלא כיון שנשתהה משה לירד שנאמר [קד]וירא העם כי בושש משה נתכנסו כל ישראל אצל הזקנים, אמרו להם משה התנה עמנו שירד לארבעים יום והרי מ' יום ולא ירד (ושתי) [וששׁ] שעות יותר ואין אנו יודעין מה היה לו אלא [קה]קום עשה לנו אלהים. אמרו להם למה אתם מכעיסים למי שעשה לכם כל הנסים והנפלאות עמדו עליהם והרגום, ולפי שעמד עליהם חור בדברים קשים עמדו עליו והרגוהו שכן אמר ירמיה [קו]גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים לא במחתרת מצאתים כי על כל אלה, בשביל אלה אלהיך ישראל. לאחר זמן כשסלח להם הקב"ה אמר למשה אספה לי שבעים איש תחת אותן שנהרגו על קדושת שמי. דבר אחר כמתאוננים נשרפו כשרפת נדב ואביהוא שאף הם הקלו ראשם בעלותם להר סיני שנאמר [קז]ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו כעבד שהיה משמש את רבו ופרוסתו בידו ונושך ממנה כך הקלו ראשם באוכלים ושותים והיו ראויין לישרף באותו היום, ומפני שהיה מתן תורה חביב לפני הקב"ה לא רצה לפגוע בהם ולעשות בהם פרצה בו ביום הדא הוא דכתיב [קח]ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו מכלל שהיו ראויין להשלחת יד אבל לאחר זמן נשרפו. נדב ואביהוא בכניסתן לאהל מועד נשרפו. והזקנים נשרפו כשנתאוו תאוה שנאמר והאספסף אשר בקרבו, אין אספסוף אלא סנהדרין שנאמר אספה לי וגו', וכתיב ותאכל בקצה המחנה בקצינים שבמחנה, וכתיב ותבער אש בעדתם ואין עדה אלא סנהדרין שנאמר [קט]והיה אם מעיני העדה, וכתיב [קי]ואם כל עדת ישראל ישגו. אמר משה לשעבר היה עמי מי שישא במשאן של ישראל עכשיו אני לבדי [איני יכול] שנאמר לא איכל אנכי לבדי וגו' אמר לו הקב"ה אספה לי וגו':

וירדתי ודברתי. להודיע שיום מנוי הזקנים היה חביב לפני הקב"ה כיום מתן תורה שנאמר [א]כי ביום השלישי ירד ה' וגו' והכא כתיב וירדתי. משל להד"ד למלך שהיה לו פרדס ושכר לתוכו שומר ונתן לו שכר שמירה שישמור את הפרדס לאחר זמן אמר ליה השומר איני יכול לשמור כולו לבדי אלא תן לי אחרים שישמרו עמי, אמר לו המלך לך נתתי את כל הפרדס לשמרו וכל שכירות שמירתו לך נתתי ועכשיו תאמר לי הבא אחרים שישמרו עמי, הרי אני מביא אחרים שישמרו עמך אלא הוי יודע שאיני נותן להם שכר שמירה משלי אלא מתוך שכרך שנתתי לך. כך אמר הקב"ה למשה אני נתתי בך בינה ודעת לפרנס את בני תתיחד אתה באותה גדולה עכשיו משלך הם נוטלים שנאמר ואצלתי מן הרוח אשר עליך, ואעפ"כ משה לא חסר כלום. תדע לסוף מ' שנה אמר [הקב"ה] למשה [ב]קח לך את יהושע בן נון וגו' וכתיב *ויהושע בן נון מלא רוח חכמה למה כי סמך משה אמר הקב"ה בעוה"ז יחידים נתנבאו אבל לעוה"ב כל ישראל יהיו נביאים שנאמר [ג]והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר: **אספה** לי שבעים איש כנגד שבעים ימים טובים שנתן להם הקב"ה. ואלו הן שבעה [ימי פסח ושמונה] ימי החג וראש השנה ויום הכפורים ועצרת (מה) ונ"ב שבתות הרי שבעים, דבר אחר כנגד ע' נפש שירדו למצרים. דבר אחר משל למלך שהיה לו בן ועשה לו פדגוג והיה מוליכו [ד]לאיסכולי והוא היה מביאו אוכל על ידיו ושותה על ידיו, משגדל הנער התחיל הפדגוג צוח לאביו אמר לו איני יכול לעמוד בטרחת בנך בעצמי עשה אחר, אמר ליה המלך הייתי מבקש לומר לך כן אלא שהיה כעור בעיני מפני שאתה גדלתו ועכשיו שנתת לי רשות לך עשה. כן הבן אלו ישראל שנאמר [ה]בנים אתם לה' אלהיכם, הפדגוג זה משה שנאמר כאשר ישא האומן את היונק, והיה משה זקוק להאכילן שנאמר [ו]הנני ממטיר לכם, וזקוק להשקותן שנאמר [ז]עלי באר, ומזהירן על המצות ועל התורה, ובאחרונה אמר לא אוכל אנכי לבדי וגו'. אספה לי שבעים איש אמר משה כיצד אעשה אם אבחר חמשה מכל שבט ושבט נמצא חסר עשרה. ששה מכל שבט נמצאו יתרים שנים. מה עשה הביא ששה מכל שבט ושבט ומשבט לוי ארבעה, אמר יודע אני בשבט לוי שהוא עניו ומקבל ממני. משבט ראובן העמיד חנוך כרמי פלוא אליאב נמואל זכור. משבט שמעון ימין יכין וצחר ואהד ושאול ונמרי. משבט לוי עמרי חנניה נתנאל ידעא בן סתרי ומשה על גביהן. משבט יהודה סרח ודן יונדב ובצלאל שפטיה ונחשון. משבט יששכר צוהר עזא ויגאל פלטי ועתניאל וחגית. משבט זבולון סרד ואלון סורי אהליאב אליהו נמשי. משבט בנימין סניאב כסלון אלידד אחיטוב אחיאל מתניה. משבט אפרים יאיר יועזר מלכיאל ארונירם אחירם וסטור. משבט דן גדליה ויגאל אחינועם ואחיעזר דניאל ושריה. משבט נפתלי אליותנן אליקים אלישמע סומכום זבדי ויותנן. משבט גד חגי זרחי קיני מתתיהו וזכריהו. משבט אשר אשור ושלומי שמואל שלום שכניהו אחיהו הרי שבעים ואחד זקנים. וכתבנו זאת מפי רב שמאל אחי של פנחס ומרים זכור לטוב ולמד אותם (מו) בתרבץ מוצא ורבנא חנינאי כהנא ראש ישיבה וגאון. פנים אחרים, מראובן חנוך ופלוא חצרון וכרמי זכור ונמואל. משמעון ימין ואהד יכין וצוחר ושאול ונמרי. מלוי עמרי וזתואל וחנניה וסתרי ומשה על גביהן. מיהודה ארח וערוך ויונדב ובצלאל שפטיה ונחשון. מיששכר צעיר ויעקן ויגאל ופלטיאל ועתניאל והוני. מזבולן סרד ואלון וסורי ויחלאל אליהו ונמשי. מבנימין סנאב וכסלון אלדד ומידד אחיטוב ומתניה. מדן בוקי ויגלי אחינועם ואחיעזר צרי וחננאל. מנפתלי אלישמע סומכום וזבדי ויוחנן אלחנן אליקים. מגד חגי וזרחי וקינן ומתתיהו וזכריהו ושוני. מאשר פשחור ושלמי חננאל ושלום אחזיהו ושכניהו. מיוסף יאיר ויועזר ופלטיאל וארוניה ורם ומכיר. [ח]סנהדרי גדולה היתה של שבעים ואחד וקטנה של עשרים [ושלשה]. מנין לגדולה שהיא של שבעים ואחד שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל ומשה על גביהם הרי שבעים ואחד, רבי יהודה אומר שבעים. [ט]מאי טעמא דרבנן דאמרי ומשה על גביהן, דאמר קרא והתיצבו שם עמך עמך ואת בהדייהו. ורבי יהודה, עמך משום שכינה. ורבנן, אמר קרא ונשאו אתך במשא העם ואת בהדייהו. ורבי יהודה, אתך ברומין לך

צב ירמיה נב: צג שוחר טוב: צד ספרי: צה זכריה ב: צו איוב ז: צז יחזקאל ח: צח חבקוק א: צט תהלים קו: ק תנחומא: קא עי' במפרשי רש"י מה שנתקשו ונתלבטו בזה: קב שמות ג: קג שם כד: קד שם לב: קה שמות לב: קו ירמיה ב: קז שמות כד: קח שם: קט במדבר טו: גי' ויקרא ד: א שמות יט: ב במדבר כז: *דברים לד: ג יואל ג: ד לאיסכולי מקום הלמוד בלעז: ה דברים יד: ו שמות טז: ז במדבר כא: ח סנהדרין ב: ט שם טז:

זית רענן (מד) מרחם אמו, הל"ל מרחם אמנו: (מה) ונ"ב שבתות, ששנה היא שנות החמה שס"ה יום ויש בה נ"ב שבתות: בשבט גד, חסר איש אחד: (מו) בתרבץ, פי' בית המדרש:

לך. ורבנן נפקא להו 'מוהקל מעליך ונשאו אתך וילפא סנהדרי (קטנה) [גדולה] מסנהדרי (גדולה) [קטנה]. גר וממזר ראוין לדון דיני ממונות ואין ראוין לדון דיני נפשות דאמר קרא והתיצבו שם עמך בדומין לך ליהוו: [יא]ויאמר ה' אל משה אספה לי וגו' למה נאמר, לפי שהוא אומר לא אוכל אנכי לבדי א"ל המקום מה שבקשת נתתי לך. אספה לי שתהא סנהדרין לשמי, בכל מקום שנאמר לי הרי זה קיים לעולם ולעולמי עולמים (כתוב ברמז שס"ד). שבעים שתהא סנהדרין של שבעים. שבעים איש שיהיו (מו) בעלי חכמה בעלי גבורה בעלי כשפים. מזקני ישראל לא במקום אחד ולא בשתים המקום חולק כבוד לזקנים וכו'. אשר ידעת כי הם זקני העם אתה צריך לידע אם ברורים הם לפני העם. זקני העם מלמד שאין אדם יושב בישיבה למטה אלא אם כן יושב בישיבה למעלה עד שהבריות מרננים אחריו ואומרים איש פלוני כשר וחסיד ונאה להיות חכם. ושוטריו כמו שנאמר [יב]ויראו שוטרי בני ישראל אותם ברע אמר המקום הואיל וראו ועמדו בצער ההוא של מצרים יבואו ויראו כאן בריות (כתוב ברמז קסג). ולקחת אותם אל אהל מועד אמר לו קחם בדברים, בתחלה אמור להם דברי שבח אשריכם שנתמניתם, וחזור ואמור להם דברי פגם הוו יודעין שסרבנים וטרחנים הם על מנת כן תהיו מקבלים עליכם שיהו מקללין אתכם וסוקלין אתכם באבנים מה שהתניתי עמך התנה עמהן. והתיצבו שם עמך הכניסם עמך אל אהל מועד ויהיו כל ישראל נוהגין בהם אימה ויראה וכבוד כמו שנוהגין בך ויהו אומרים חביבין אלו שנכנסו עם משה לשמוע דבור מפי הקדוש ב"ה: וירדתי זו אחת מעשר ירידות שבתובות בתורה. ודברתי עמך ולא עמהם. ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם למה משה דומה באותה שעה (לכד) [לנר] שמונח על גבי מנורה ודלקו ממנו נרות הרבה ולא היה אורו חסר כלום, כך לא היתה חכמתו של משה חסרה כלום. ונשאו אתך במשא העם למה נאמר, לפי שהוא אומר [יג]איכה אשא לבדי, אמר לו המקום ונשאו אתך. ואל העם תאמר התקדשו אין התקדשו אלא התקינו עצמכם לפורענות כשם שהוא אומר [יד]הקדישם ליום הרגה. ואומר [טו]קדשו צום קראו עצרה. ואומר [טז]וקדשתי עליך משחיתים איש וכליו, ברשעים הוא אומר עד חדש ימים שמתמצצין על מטותיהם ואחר כך היתה נשמתן יוצאה. בכשרין מהו אומר הבשר עודנו בין שניהם טרם יכרת כיון שהיה נותנו לתוך פיו לא היה מתחיל לפוסקו עד שנשמתו יוצאת. והיה לכם לזרא שתהיו מרחיקין אותו יותר ממה שהייתם מקרבין אותו. יען כי מאסתם את ה' אשר בקרבכם, אמר להם הקב"ה לישראל מי גרם לכם שתכנסו לדברים הללו, שכינתי שביניכם, שאלו סלקתי שכינתי מביניכם לא נכנסתם לתוך דברים הללו. [יז]משל למה הדבר דומה למלך שהיו בניו ועבדיו גונבין ומביאין לפניו (מז) והוא מקבל והיו הכל אומרים תדעו שהוא שפוי במעשיהם שהוא מקבל מידן. [יח]מנין שאין מונין שעות לחדשים, שנאמר עד חדש ימים, ימים אתה מחשב לחדשים ואי אתה מחשב שעות להדשים:

[יט]ויאמר משה שש מאות אלף רגלי. רבי שמעון בן יוחאי אומר רבי עקיבא היה דורש בו דבר אחד ואני דורש בו דבר אחר ודברי נראין מדבריו. הרי הוא אומר הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם אפילו אתה מכניס להם כל צאן ובקר ספקין הם להם. ואני אומר וכי מפני שאין להם בשר הן מתרעמים והלא כבר נאמר ביציאת מצרים [כ]וגם ערב רב עלה אתם וצאן וגו' יכול שאכלום במדבר והלא כבר נאמר [כא]ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד [אלא שמבקשים עלילה היאך לפרוש מאחרי המקום]. אם את כל דגי הים וכי מפני שאין להם דגים לאכול הם מתרעמים והלא באר היתה עמהם והיתה מעלה להם דגים שמנים יותר מכדי צרכם, אלא שמבקשין עלילה היאך לפרוש מאחרי המקום. דבר אחר לפי שהראה המקום למשה סדר פורענות העתידה לבא עליהן אמר משה לפני המקום רבש"ע [כלום] הגון להם שתתן להם ותהרגם, אומרים לחמור טול כור שעורים ונחתוך ראשך, אומר לאדם טול ככר זהב ורד לשאול. אמר לו ואם לאו מה אתה אומר, אמר לו הריני הולך ומפייסן, אמר לו עד שאתה אומר כן אני אומר לך שאין שומעין לך. כיון שהלך משה אצלם ואמר להם היד ה' תקצר [כב]הן הכה צור ויזובו מים אמרו פשרה היא זו אין בו כח לתת לנו שאלותינו:

תשלז [כג]תני בר קפרא [כד]זאת תורת הבהמה והעוף וכל נפש החיה הרומשת במים. הטיל הכתוב לעוף בין בהמה לדגים, לחייבו בשני סימנין אי אפשר שכבר הוקש לדגים, לפוטרו בלא כלום אי אפשר שכבר הוקש לבהמה, הא כיצד הכשרו בסימן אחד. דגים דלאו בני שחיטה נינהו מנלן, אילימא משום דכתיב הצאן ובקר ישחט להם אם את כל דגי הים יאסף להם באסיפה בעלמא [סגי להו], אלא מעתה שליו נמי דכתיב ויאספו את השלו הכי נמי דלאו בני שחיטה נינהו, והאמרת לפוטרו בולא כלום אי אפשר שכבר הוקש לבהמה, התם לא כתיב אסיפה במקום שחיטה דאחריני, הכא כתיב אסיפה במקום שחיטה דאחריני. דרש עובר גלילאה בהמה שנבראת מן היבשה [הכשרה] בשני סימנין, דגים שנבראו מן המים הכשרן בולא כלום, עוף שנברא מן הרקק הכשרו בסימן אחד. אמר רב שמואל קפוטקאה תדע שהרי עופות יש להם קשקשת ברגליהם כדגים (כתוב ברמז י"ב):

[כה]ויעמד אותם סביבות האהל. באהל הדברות שהוא חוץ מן המחנה. שני אהלים עשו אהל לעבודה ואהל לדברות, וכמדת הפנימי כך היה החיצון, והלוים היו משמשין זה וזה בעגלות שנאמר [כו]ושמרו את משמרתי [כז]את משמרת אהל מועד לכל עבודת האהל שני אהלים עשו וכן ארכו שלשים אמה על רוחב עשר כפנימי, שכן אתה מוצא ויאסוף שבעים איש מזקני העם ויעמד אותם סביבות האהל העמידן ל' בצפון ושלשים בדרום ועשרה במזרח ומשה כנגדן במערב ואחד היה עומד בתוך אמה:

[כח]וישארו שני אנשים במחנה. יש אומרים בקלפי שנעשה נשתיירו [שבשעה] שא"ל הקב"ה למשה אספה לי שבעים איש וגו' אמר משה כיצד אעשה אברור מכל שבט ושבט ששה נמצאו שנים יתרים, אברור חמשה חמשה נמצאו י' חסרים, אברור ה' משבט זה וששה משבט זה הריני מטיל קנאה בין השבטים, מה עשה ברר ששה ששה והביא ע"ב פתקין על ע' כתב זקן ושנים הניח חלק בללן ונתנן בקלפי, אמר להם בואו וטלו פתקיכם, כל מי שעלה בידו זקן אמר ליה כבר קדשך המקום ומי שעלה בידו חלק אמר ליה המקום לא חפץ בך אני מה אעשה לך. רבי שמעון אומר במחנה נשתיירו, כשא"ל הקב"ה למשה אספה לי שבעים איש אמרו אלדד ומידד אין אנו ראויין לאותה גדולה, א"ל הקב"ה הואיל ומעטתם עצמכם הריני מוסיף גדולה על גדולתכם [ומה גדולה הוסיף להם] שכל הנביאים כולן נתנבאו ופסקו שנאמר ויתנבאו ולא יספו והן נתנבאו ולא פסקו שנאמר מתנבאים עדיין מתנבאים והולכין, ומה נבואה נתנבאו אמרו משה מת ויהושע מכנים את ישראל לארץ. אבא חנן אומר משום רבי אליעזר על עסקי שליו היו מתנבאין עלי שליו עלי שליו. רב נחמן אמר על עסקי גוג ומגוג היו מתנבאין שנאמר [כט]כה אמר ה' אלהים האתה הוא אשר דברתי בימים קדמונים וגו' בימים ההם שנים, אל תקרי שנים אלא שנים ואלו הן שני נביאים שנתנבאו בפרק אחד [נבואה אחת] ואיזה הם הוי אומר אלדד ומידד. בשלמא למאן דאמר משה מת היינו דכתיב ארוני משה כלאם, אלא למאן דאמר הנך תרתי מאי ארוני משה כלאם, דלאו אורח ארעא דהוה ליה כתלמיד המורה הלכה בפני רבו. בשלמא למאן דאמר הנך תרתי היינו דכתיב ומי יתן כל עם ה' נביאים, אלא למאן דאמר משה מת מינח הוה ניחא ליה, לא סיימוה קמיה. כלאם במה, א"ל הטל עליהם צרכי צבור והן כלין מאליהן: [ל]אלדד ומידד מי היו, אלדד זה אלידד בן כסלון, מידד זה קמואל בן שפטן, ולפי שמעטו את עצמן ואמרו אין אנו כדאים להיות במנין הזקנים נמצאו יתרים על הזקנים בחמשה דברים. הזקנים לא נתנבאו אלא למחר שנאמר ואל העם תאמר, והם נתנבאו מה שעתיד להיות (מח) בסוף מ' שנה, הזקנים לא נתפרשו שמותן ואלו נתפרשו שמותן, הזקנים פסקה נבואתן שהיתה משל משה שכן הכתוב אומר ואצלתי מן הרוח אשר עליך, אבל אלו היתה נבואתן משל הקב"ה שנאמר ותנח עליהם הרוח, הזקנים לא נכנסו לארץ ואלו נכנסו לארץ. [לא]והמה בכתובים אין פותחין ביריעה פחות מג' דפין ולא מוסיפין על שמונה, אבל בשיטין נתנו מהם טעם במסעות מ"ב וברבבות ישראל ס' ובזקנים ע"ב ובתוכחות שבמשנה תורה צ"ח הכל לפי הכתב. במסעות כתיב ויכתוב משה את מוצאיהם. ברבבות ישראל [לב]כתב לך וסמיך ליה ואת ישראל, מאי ישראל, ס' רבוא. בזקנים אספה לי שבעים איש וישארו שני אנשים והמה

במ"ק ובמ"ק י שמות יח: יא ספרי: יב שמות ה: יג דברים א: יד ירמיה יב: טו יואל ב: טז ירמיה כב: יז ספרי זוטא: יח מגילה ה: יט ספרי: כ שמות יב: כא במדבר לב: כב תהלים עח: כג חולין כז: כד ויקרא יא: כה מדרש אספה: כו ויקרא כב: כז במדבר יח: כח סנהדרין יז: כט יחזקאל לח: ל תנחומא: לא מסכת סופרים פ"ח: לב שמות לד:

זית רענן (מו) בעלי חכמה, מדכתיב איש משמע שכל אחד יודע סברות של כל שבעים: יושב בישיבה של מעלה, שהרי הקב"ה בורר אותן זקנים וקפיד שיהו מרוצין לעם: (מז) והוא מקבל, כך כביכול הקב"ה ידע שחוטאין ואעפ"כ משרה שכינתו ביניהם: שני אוהלים, עיין ברבה פ' בעגרי: (מח) בסוף מ' שנה, שאמרו משה מת ויהושע מכניס: משלש דפים, שלש עמודים: ובזקנים ע"ב, שמשה ברר ע"ב זקנים:

והמה בכתובים. בתוכחת צ״ח אם לא תשמור לעשות וגו׳ הכתובים וגו׳ : [לב]וירץ הנער יש אומרים (מח) זה יהושע כענין שנאמר [לג]ומשרתו יהושע בן נון נער. (ד״א) וירץ הנער זה גרשם בן משה. רבי שמעון אומר הרי הוא אומר ויען יהושע בן נון הא לא היה ראשון יהושע. אדוני משה כלאם אמר לו רבוני כלאם מן העולם לבני אדם שבשרוני בשורה רעה זו (כתוב ברמז רס״ד). (ד״א) אסרם בזיקים ובקולרות כמו שנאמר [לד]ונתתם אותו אל בית הכלא. ויאמר לו משה המקנא אתה לי אמר לו יהושע בך אני מקנא ולואי אתה כיוצא בי ולואי כל ישראל כיוצא בך מי יתן כל עם ה׳ נביאים. ויאסף משה מלמד שלא הביא המקום עליהם פורענות עד שנכנסו כל הצדיקים במחנה. [לה]א״ר לוי כל דמותיב מלה קמי רביה אזיל לשאול בלא ולד שנאמר ויען יהושע בן נון משרת משה וכתיב [לו]נון בנו יהושע בנו. ופליגא דרבי אבא בר כהנא דאמר לא נענש יהושע אלא על שבטל ישראל לילה אחד מפריה ורביה שנאמר [לז]ויהי בהיות יהושע ביריחו וגו׳ (כדכתוב ביהושע). מנין שחייב אדם בכבוד רבו ככבוד שמים שנאמר ויען יהושע בן נון וגו׳ אדוני משה כלאם, כשם שהמקום כלאם אף אתה רבוני כלאם. [לח]ומי יתן כל עם ה׳ נביאים, ב׳ פעמים כתוב בספר תהלים מי יתן מציון אחד בספר א׳ ואחד בספר ב׳, ולמה, א״ר לוי הרב אמר כתוב אחד והתלמיד אמר כתוב אחד. הרב אמר מי יתן והיה לבבם זה להם והתלמיד אמר ומי יתן כל עם ה׳ נביאים, ולא דברי הרב ולא דברי התלמיד מתקיימין בעוה״ז, אבל לעוה״ב מתקיימין שניהם, דברי הרב מנין שנאמר [לט]ונתתי לכם לב חדש. דברי התלמיד מנין שנאמר [מ]אשפוך את רוחי על כל בשר :

[מא]ורוח נסע מאת ה׳ ויגז שלוים. כל מה שעשה אברהם אבינו למלאכים פרע הקב״ה לבניו, באברהם כתיב [מב]ואל הבקר רץ אברהם וכתיב ויגז שלוים וכו׳ (כדכתוב בפ׳ וירא). [מג]ויגז שלוים מלמד שהיתה פורחת (מט) כגיזים האלו של צמר. ויגז שלוים מן הים יש אומרים הרגה בירידתה יותר ממה שהרגה באכילתה. ויטש על המחנה כדרך יום כה כלפי צפון, וכדרך יום כה כלפי דרום. רבי שמעון אומר כדרך יום כה מלמעלן וכדרך יום כה מלמטן. וכאמתים על פני הארץ מלמד שהיתה פורחת ועולה על רום מן הארץ שתי אמות כדי שלא יהו מצטערין עליהן בשעת לקיטתן. [מד]כתיב שליו וקרי סליו, צדיקים אוכלין אותו בשלוה ורשעים אוכלין אותו ודומה להן כסילוין. ד׳ מיני שליו הן וכו׳ (כתוב ברמז ר״ס) :

וישטחו להם שטוח. אל תקרי וישטחו אלא וישחטו מלמד שנתחייבו שונאיהם של ישראל כליה, אל תקרי שטוח אלא שחוט מלמד שירד לישראל דבר שטעון שחיטה. א״ר וכי מכאן אתה למד והלא כבר נאמר [מה]וימטר עליהם כעפר שאר וכחול ימים עוף כנף ותניא [מו]וזבחת כאשר צויתיך מלמד שנצטוה משה על הושט ועל הקנה ועל רוב אחד בעוף ועל רוב שנים בבהמה, אלא מה תלמוד לומר שטוח מלמד שירד משמים לישראל משטיחין משטיחין :

הבשר עודנו בין שניהם וכתיב עד חדש ימים הא כיצד בינונים נידונין לאלתר ורשעים מצטערים והולכים עד חדש ימים :

[מז]ויקם העם וגו׳ הממעיט. אל תהי קורא הממעיט אלא הממועט העצלים הסומין וקטעין והחגרין שבהן כנסו מאה כור. יכול כשם שכנסו הימנו הרבה כך אכלו ממנו הרבה, ת״ל הבשר עודנו בין שניהם וגו׳ כיון שהיה נותנו לתוך פיו לא היה מתחיל לפוסקו עד שנשמתו יוצאה כענין שנאמר [מח]לא זרו מתאותם וגו׳ ואף אלהים עלה בהם וגו׳. ואף ה׳ חרה בעם מלמד שלא הביא עליהם המקום מכה קשה כיוצא בה מיום שיצאו ישראל ממצרים :

ויקרא את שם המקום ההוא קברות התאוה. יכול כך היה שמו מקודם תלמוד לומר כי שם קברו את העם המתאוים, על מה שאירע נקרא ולא היה שמו מקודם. מקברות התאוה וגו׳ הרי זו היתה בשעה שנצטרעה מרים :

יב [מט]ותדבר מרים ואהרן, זהו שאמר הכתוב [נ]ברוב דברים לא יחדל פשע וחושך שפתיו משכיל, מי שחושך שפתיו מלדבר בחברו משכיל. אמר רבן שמעון בן גמליאל כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה, אמרו רבותינו שני [נא]דיקולוגין היו עומדין לפני אדריינוס היה אחד מהן מלמד על הדבור שהוא יפה ואחד מלמד על השתיקה שהוא יפה, א״ל האחד מרי אין טוב מן הדבור אלולי הדבור היאך הכלות מתקלסות והיאך היה משא ומתן בעולם והיאך היו הספינות פורשות בים. מיד א״ל לאותו שהיה מלמד על השתיקה שהיה יפה [היאך אתה למד על השתיקה] מיד בא לדבר, עמד אותו שהיה מלמד על הדבור וסטרו על פיו, א״ל המלך למה סטרת אותו, א״ל מרי אני למדתי מן הדבור על הדבור וזה בא ללמד משלי על שלו, אמר שלמה לא אמר הקב״ה שתאלם פיך ותהא יושב ושותק כחרש אלא [נב]וחושך שפתיו מלהסיח בחברו תן דעתך שלא תענש. אין לך גדול מאהרן ומרים הבאר עולה ומשקה את ישראל בזכות מרים וענני כבוד מקיפין את ישראל בזכות אהרן, וכיון שנתנו רשות בפיהם והסיחו במשה לא שתקתי להם. אמר רבי אבא בר כהנא מה כתיב למעלה מן הענין אספה לי שבעים איש כיון שנתמנו זקנים הדליקו להן כל ישראל נרות ושמחו להם. מרים רואה את הנרות דולקות אמרה לצפורה מה עסק של נרות הללו דולקין אמרה הענין. אמרה מרים אשריהן נשים של אלו מה הן רואות היאך עלו בעליהן לשררה. אמרה לה צפורה אוי להן שמעכשיו אינם נזקקין להן לתשמיש אלא הן נעקרות מעכשיו, א״ל מנין את יודעת אמרה לה מאחיך שמשעה שנתקדש לדבור אינו מכיר למטתו. כיון ששמעה מרים כך, הלכה לה אצל אהרן ואמרה לו את הדבר התחילו יושבין ונושאים ונותנים בדבר. הרק אך במשה דבר. א״ר יהודה בר שלום בדבר שהסיחו בו נתוכחת הקב״ה עמהם שנאמר ויאמר ה׳ פתאום, אמר רבי שמעון בן יוחאי מחוסרי טבילה היו שהיו בעלי קריין, ואין פתאום אלא טומאה שנאמר [נג]וכי ימות מת עליו בפתע פתאום :

[נד]ותדבר מרים ואהרן במשה. אין דבור בכל מקום אלא לשון קשה וכן הוא אומר [נה]דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות [נו]וידבר העם באלהים ובמשה ואין אמירה בכל מקום אלא לשון תחנה. וכן הוא אומר [נז]ויאמר אל נא אחי תרעו ויאמר שמעו נא דברי. ותדבר מרים ואהרן במשה מלמד ששניהם דברו בו אלא שמרים פתחה בדבר שלא היתה מרים רגילה לדבר בפני אהרן אלא (נ) מפני צורך השעה. כיוצא בו אתה אומר [נח]ובאת אתה וקראת במגלה, ולא שהיה ברוך רגיל לדבר בפני ירמיה אלא מפני צורך השעה. על אודות האשה מנין היתה מרים יודעת שפרש משה מפריה ורביה אלא שראתה את צפורה שאינה מתקשטת בתכשיטי נשים, א״ל מה לך שאין את מתקשטת, א״ל אין אחיך מקפיד בדבר לכך ידעה מרים ואמרה לאחיה ושניהם דברו בו. רבי נתן אמר מרים היתה בצד צפורה בשעה שנאמר וירץ הנער, כיון ששמעה צפורה אמרה אוי לנשותיהם של אלו בכך ידעה מרים ואמרה לאחיה ושניהם דברו בו. והרי דברים ק״ו ומה מרים שלא נתכוונה לדבר באחיה לגנאי אלא לשבח ולא למעט מפריה ורביה אלא לרבות ובאחיה הקטן ממנה ובינה לבין עצמה שנאמר וישמע ה׳ כך נענשה, המתכוון לדבר בחברו לגנאי ולא לשבח ולמעט מפריה ורביה ולא לרבות במי שגדול ממנו ולפני אחרים על אחת כמה וכמה. ועוד ק״ו ומה עוזיהו המלך שלא נתכוון ליטול לו גדולה ולא בשביל כבוד עצמו אלא בשביל כבוד קונו כך נענש, המתכוון ליטול לו גדולה בשביל כבוד עצמו על אחת כמה וכמה. על אודות האשה הכושית מגיד הכתוב שכל מי שהיה רואה אותה היה מודה לנויה, וכן הוא אומר [נט]בת הרן אבי מלכה ואבי יסכה שהכל סכין בה שנאמר [ס]ויראו אותה שרי פרעה וגו׳, רבי אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר צפורה צפו וראה מה נאה, אשה כושית וכי כושית היתה והלא מדינית היתה שנאמר [סא]ולכהן מדין שבע בנות, אלא מה כושי משונה בעורו כך צפורה משונה בנויה יותר מכל הנשים. כיוצא בו אתה אומר [סב]שגיון לדוד אשר שר לה׳ על דברי כוש וגו׳, וכי כושי היה, אלא מה כושי משונה בעורו אף שאול משונה במראהו שנאמר [סג]משכמו ומעלה גבוה מכל העם. כיוצא בו אתה אומר [סד]הלוא כבני כושיים אתם לי בני ישראל, וכי כושים היו, אלא מה כושי משונה בעורו כך ישראל משונין במצות יותר מכל אומה ולשון. כיוצא בו אתה אומר [סה]וישמע עבד מלך הכושי, וכי כושי היה, אלא מה כושי משונה בעורו כך היה ברוך בן נריה משונה במעשיו מכל בני פלטין של צדקיהו. כי אשה כושית לקח עוד למה נאמר והלא כבר נאמר על אודות האשה הכושית ומה ת״ל כי אשה כושית לקח, יש לך אשה

ממ״ק ובממ״ק לב ספרי : לג שמות לג : לד ירמיה לז : לה עירובין סג : לו דה״א ז : לז יהושע ה : לח שוחר טוב : לט יחזקאל לו : מ יואל ג : מא מדרש : מב בראשית יח : מג ספרי : מד יומא עה : מה תהלים עח : מו דברים יב : מז ספרי : מח תהלים עח : מט ילמדנו : נ משלי י : נא דיקולוגין מליגים, ערוך : נב משלי י : נג במדבר ו : נד ספרי : נה בראשית מב : נו במדבר כא : נז בראשית יט : נח ירמיה לו : נט בראשית יא : ס שם יב : סא שמות ב : סב תהלים ז : סג שמואל א ט : סד עמוס ט : סה ירמיה לח :

זית רענן (מח) זה יהושע, מדכתיב הנער בהאי הידיעה : הרי אומר ויען יהושע וכו׳ כצ״ל : בך אני מקנא, כלומר וכי מקנא אני בך על שתכניסם לארץ : בספר ראשון בסי׳ י״ד ובספר שני בסי׳ נ״ג : הרב, זה הקב״ה : והתלמיד, היינו משה : (מט) כגיזים האלו, שגוזז לתופסו : הרגה בירידתם, דריש ויגז שהיו גוזזין ראשם : מלמעלן, שהיו פורחין ב׳ שורות זו למעלה מזו וכל שורה היה ארכו כדרך יום : (נ) מפני צורך השעה, שהיא ידעה בדבר על ידי צפורה שאמרה לה : מפני צורך השעה, שירמיה היה ירא שלא יהרגוהו : וישמע ה׳, משמע שלא שמע רק הקב״ה : בשביל כבוד קונו, שרצה להיות כהן משמש : כך נענש, שנצטרע : מגיד הכתוב, כשם שהכל מודים בשחרותו של כוש כמ״ש רש״י :

אשה נאה ביפיה ולא במעשיה ולא ביפיה כמה שנאמר [סו]נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם, זו נאה בנויה ונאה במעשיה, לכך נאמר כי אשה כושית לקח. [סז]רבי יוסי אומר יש לך נאה בילדותה וכשהיא מזקנת היא מתנוולת, מכאן אתה אומר שהיתה צפורה נאה בילדותה ובזקנותה. ר' יהודה אומר יש לך עניה בת עניה שהיא נזקקת למלכות ואינה יודעת לנהוג, צפורה כושית בעניות כושית במלכות, ומנין אתה אומר (נא) שבשביל כן לקחה משה שנאמר על אודות האשה הכושית אשר לקח:

[סח]**ויאמרו** הרק אך במשה. והלא [אף] עם האבות דבר הקב"ה ולא פרשו מפריה ורביה, הלא גם בנו דבר ולא פרשנו מפריה ורביה. וישמע ה' מלמד שלא היה שם בריה אלא בינן לבין עצמן דברו בו שנאמר וישמע ה'. רבי נתן אומר בפניו של משה דברו בו שנאמר וישמע ה' וגו' והאיש משה, אלא שכבש משה על הדבר:

תשלט **והאיש** משה ענו מאד. בדעתו. או עניו מאד בגופו, ת"ל [סט]ועשית לו כאשר עשית לסיחון מלך האמורי, ירד על סיחון והרגו ירד על עוג והרגו, ומה תלמוד לומר והאיש משה ענו מאד, עניו ברעתו. או עניו בממונו, תלמוד לומר [ע]גם האיש משה גדול מאד וגו', וכן מצינו (שהפסולת) *[שהספיר] של לוחות של משה היה שנאמר [עא]בעת ההיא אמר ה' אלי פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים, ובמקום אחר הוא אומר [עב]והלוחות מעשה אלהים המה ואומר [עג]ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר, מקיש מעשה למעשה, מה מעשה האמור להלן של ספיר אף מעשה האמור כאן של ספיר. מכל האדם אשר על פני האדמה ולא מאבות, רבי יוסי אומר אף מאבות ולא ממלאכי השרת. [עד]כתיב והאיש משה ענו מאד וכתיב [עה]והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים הוי קשה היה אלא שהיה שולט ביצרו, אמר הקב"ה הרי משה מופרש בענוה ואינו מבקש צרכו כשם שבקש על כבודי מי לה' אלי אף אני מבקש כבודו:

ויאמר ה' פתאום. אין פתאום אלא דבר טמא דכתיב [עו]וכי ימות מת עליו בפתע פתאום, וכי למה יצא משה עמהם, שלא יהו ישראל רואין אהרן ומרים יוצאים לדבר ואומרים דומה שמשה נזוף. דבר אחר שיהא קרוב לבקש על מרים. וירד ה' וגו' (נב) ויעמד פתח האהל להודיע כבודו של משה שירד בשביל כבודו. [עז]ויאמר ה' פתאום רבי שמעון בן מנסיא אומר פתאום שנתירא משה בפתאום נדבר עמו. צאו שלשתכם אל אהל מועד מלמד ששלשתן נקראו בדבור אחד מה שאי אפשר לפה לדבר ואי אפשר לאוזן לשמוע. וכן הוא אומר [עח]וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר [עט]אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי. וירד ה' בעמוד ענן שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, בשר ודם כשיוצא למלחמה יוצא בבני אדם מרובים וכשהוא יוצא לשלום אינו בא אלא בבני אדם מועטין, אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא כשהוא יוצא למלחמה אינו יוצא אלא יהידי שנאמר [פא]ה' איש מלחמה ה' שמו, וכשהוא בא בשלום בא באלפים וברבבות שנאמר [פב]רכב אלהים רבותים וגו', ויקרא אהרן ומרים ויצאו שניהם מפני מה לא יצא משה עמהם שלא יהו ישראל אומרים אף משה היה עמהן בכלל הכעס. ד"א בא הכתוב ללמדך דרך ארץ שכל זמן שאדם רוצה לדבר עם חברו אל יאמר לו קרב אלי אלא מושכו במה שרוצה לדבר עמו. דבר אחר שלא ישמע גנותו של אהרן. דבר אחר שאין אומרים שבחו של אדם בפניו. רבי אלעזר בן עזריה אומר מצינו שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו, שכן מצינו בנח שנאמר [פג]כי אותך ראיתי צדיק, שלא בפניו מהו אומר [פד]אלה תולדות נח נח איש צדיק תמים וגו'. רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר מצינו שאומרים מקצת שבחו של מי שאמר והיה העולם [שנאמר [פה]אמרו לאלהים מה נורא וגו'] ק"ו לבשר ודם. [פו]בעמוד ענן מגיד שהיה מדבר עמהם בענן וכך היה מדבר עם שמואל בענן שנאמר [פז]בעמוד ענן ידבר אליהם ואומר [פח]משה ואהרן בכהניו וגו'. אמרו בשעה שהיו ישראל רואין עמוד הענן בין השמים ובין הארץ היו יודעין שהוא ידבר עם משה, וכן בשמואל:

ויקרא אהרן ומרים. ולמה יצאו חוץ לאהל מועד שלא יהא משה אומר דומה שנמצא בי פגם שכן נדחתי מן האהל ושלא יהו ישראל אומרים דומה שנמצא במשה פגם שכן נדחה מן האהל, רבי יהודה אומר משלו משל למה הדבר דומה למלך שבא אוהבו אצלו והיה מבקש לומר לבן ביתו, אמר המלך מה אני מוציא את אוהבי לשוק אלא יהא בכבודו בטרקלין ואני ובן ביתי נצא לשוק. ד"א אין אומרים שבחו של אדם בפניו ואין תובעין עלבונו של אדם בפניו. שמעו נא (נג) בבקשה דברי בנחת. אם יהיה נביאכם אמרתי להם בחלומות ובחזיונות הייתי מדבר עמהם שנאמר [פט]בחלום חזיון לילה, לא כן נהגתי עם עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא כל מה שבמעלה ושבמטה גליתי לו כל מה שבים וכל מה שבחרבה אף על מלאכי השרת ועל בית המקדש הוא נאמן:

[צ]**לא** כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא. הראיתיו מה למעלה מה למטה מה לפנים מה לאחור מה שהיה ומה עתיד להיות. משל למה הדבר דומה למלך שהיו לו אפוטרופין הרבה, זה ממונה על חפץ זה ואחד ממונה על כולן, כך יש מלאך ממונה על האש וזה על הברד וזה על הגובאי ומשה שלט בכולן. משל למה הדבר דומה לעשיר שקנה קרקעות וכותב אונאות לשם אחר אמרו עכשיו הוא אומר שלו הם, אמר ליה נאמן הוא, כך הקב"ה ברא העולם מתוך התורה וקראה לשמו של משה שנאמר [צא]זכרו תורת משה עבדי, א"ל עכשיו יהא אומר אף אני שותף בעולמו, אמר הקב"ה בכל ביתי נאמן הוא:

[צב]**פה** אל פה אדבר בו. פה אל פה אמרתי לו לפרוש מן האשה. במראה זה מראה דבור. או אינו אלא מראה פנים הרי כבר נאמר [צג]לא תוכל לראות את פני. ר' עקיבא אומר האדם כמשמעו, והי אלו מלה"ש (כתוב ברמז תל"א). ולא בחידות למה נאמר, לפי שהוא אומר [צד]בן אדם חוד חידה משול משל, או כשם שאני מדבר עם הנביאים בחידות ובמשלים כך אני מדבר עם משה, תלמוד לומר ולא בחידות. ותמונת ה' יביט זה מראה אחורים, או אינו אלא מראה פנים, הרי כבר נאמר [צה]והסירותי את כפי וראית את אחורי זה מראה אחורים, ופני לא יראו אלו מראה פנים ואומר [צו]ויפרוש אותה לפני והיא כתובה פנים ואחור. והלא אף קלי הרעת והדיוטות כותבין כן ומה תלמוד לומר פנים ואחור, פנים בעולם הזה ואחור לעולם הבא. פנים בשלותם של רשעים ויסורין של צדיקים בעולם הזה ואחור לעולם הבא מתן שכרן של צדיקים ופורענות של רשעים. [צז]וכתוב אליה קינים והגה והי, קינים של רשעים שנאמר [צח]קינה היא וקוננוה. והגה של צדיקים שנאמר [צט]עלי עשור ועלי נבל עלי הגיון בכנור. והי של רשעים שנאמר [ק]הוה על הוה. ומדוע לא יראתם וגו' אין תלמוד לומר בעבדי במשה אלא תהת שדברתם בעבדי בי דברתם. משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו (עבד) [אפוטרופוס] במדינה והיו בני המדינה מדברים עליו, אמר להם המלך לא בעבדי דברתם בי דברתם ואם תאמרו איני מכיר מעשיו זו קשה מן הראשונה. [קא]לא עליו העליתם את הסרחון כי אם עלי שאין רע מן הגנב [אלא] מי שהוא מקבל ממנו:

ויחר אף ה' בם. בשניהם. וילך, מיד נתרפא אהרן. [קב]ויחר אף ה' בם וילך מאחר שהודיען סרחונן אחר כך גזר עליהן נדוי, והלא דברים קל וחומר אם הקב"ה לא כעס על בשר ודם קודם שהודיע סרחונו, קל וחומר שלא יכעוס אדם על חברו עד שיודיענו סרחונו. רבי נתן אומר מפני מה הודיען סרחונן ואחר כך גזר עליהן נדוי, שלא יאמרו כדרך שאמר איוב [קג]הודיעני על מה תריבני:

תשמ [קד]שלשה דברים עשה משה מדעתו והסכים דעתו לדעת המקום. שבר את הלוחות, ופרש מן האשה, ופרש מאהל מועד [והוסיף יום אחד]. פרש מן האשה כיצד, אמר אם ישראל שלא נזדמנו אלא לפי שעה ולא נתקדשו אלא לקבל עשרת דברות נאמר להם [קה]אל תגשו אל אשה, אני שאני מזומן לכך בכל יום ובכל שעה ואיני יודע אימתי מדבר עמי אם ביום אם בלילה על אחת כמה וכמה והסכימה דעתו לדעת המקום. ר' יהודה בן בתירא אומר פה אל פה אמרתי לו לפרוש מן האשה שנאמר [קו]לך אמור להם שובו לכם לאהליכם וכתיב [קז]ואתה פה עמוד עמדי. פרש מאהל מועד כיצד, אמר ומה אהרן אחי שנמשח בשמן המשחה ומרובה

ממ"ק ובמ"ק סו משלי יא : סז ספרי זוטא : סח ספרי : סט במדבר כא : ע שמות יא : *עי' הגהות הגר"א ז"ל על הספרי : עא דברים י : עב שמות לב : עג שם כד : עד מדרש תהלים : עה במדבר לב : עו שם ו : עז ספרי : עח שמות כ : עט תהלים סב : פא שמות טו : פב תהלים סח : פג בראשית ז : פד שם ו : פה תהלים ס : פו ספרי זוטא : פז תהלים צט : פח שם : פט איוב לג : צ מדרש תהלים : צא מלאכי ג : צב ספרי : צג שמות לג : צד יחזקאל יז : צה שמות לג : צו יחזקאל ב : צז שם : צח שם : צט תהלים צב : ק יחזקאל ז : קא ספרי זוטא : קב ספרי : קג איוב י : קד אבות דרבי נתן פ"ב, יבמות סב שבת פז ופירש מאהל מועד : קה שמות יט : קו דברים ה : קז שם :

זית רענן (נא) שבשביל כן לקחה, פי' בשביל הנהגותיה הטובים: שהספיר של לוחות של משה היה, זה סותר להא דאמרינן בנדרים פסל לך פסולת יהיה שלך: ולא מאבות, שכבר מתו: ולא ממלאכי השרת, שהם בשמים: קשה היה, פי' שהיה יכול לדבר קשות: (נב) ויעמד פתח האהל להודיע וכו' כצ"ל, פי' שלכך עמד משה לפני פתח האהל שידעו הכל שירד בשבילו: פתאום שנתירא משה, שמא ידבר ה' עמו פתאום ויהיה טמא קרי לפיכך נגלה עליהם הקב"ה עכשיו פתאום ללמד להם הטעם: בדבור אחד, להודיע ששלשתן שקולים הם: שא"א מקצת שבחו, פי' שאפילו מקצת שבחו א"א בפניו וראב"ע פליג: ק"ו לב"ו, שא"א כל שבחו בפניו: (נג) בבקשה, ק"ו לב"ו אם הקב"ה דבר בבקשה, ספרי: מראה דבור, שהיה רואה הקול: מראה אחורים, מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא: מראה פנים, היינו בעוה"ז מפני מה צדיק וטוב לו וצדיק ורע לו ורשע וטוב לו, ב"א:

ומרובה בגדים אמר לו הקב"ה [קי]אל יבא בכל עת אני שאיני מזומן לכך על אחת כמה וכמה. שבר את הלוחות כיצד, אמרו בשעה שעלה ונטלן וירד שמח שמחה גדולה, כיון שסרחו ישראל אמר אם אני נותן להן מזקיק אני אותן למצות חמורות ומחייב אני אותם מיתה לשמים שכתוב בהן לא יהיה לך וגו' חזר לאחוריו וראוהו הזקנים ורצו אחריו, אחז משה בראש הלוחות והן אחזו בראשן וחזק כחו של משה יותר מכחן של שבעים זקנים שנאמר [קט]ולכל היד החזקה וגו', נסתכל משה בלוחות וראה הכתב שבהן שפורח וכברו על ידי משה ונפלו מידיו ונשתברו. אחרים אומרים לא שבר עד שנאמר לו מפי הגבורה שנאמר [ק]אשר שברת אמר לו (נד) יישר כחך ששברת. ר' מאיר אומר *ויהיו שם כאשר צוני ה' שנצטוה ושבר את הלוחות:

[א]והענן סר מעל האהל. משל למלך בשר ודם שאמר לפדגוג רדה את בני אבל לא בפני ומשאלך לי רדהו מפני שרחמי האב על הבן, והלא דברים ק"ו אם חס המקום על הצדיקים בשעת כעס ק"ו בשעת רצון שנאמר [ב]כה אמר ה' בעת רצון עניתיך:

תשמא והנה מרים מצורעת כשלג. מלמד שנצטרעה בעזה וללמדך שנקית בשר היתה וכן הוא אומר [ג]ויאמר ה' לו עוד הבא נא ידך בחיקך וגו' ללמדך שנקי בשר היה: ויפן אהרן אל מרים. (נה) שנפנה מצרעתו, ר' יהודה ב"ב אומר עתיד ליתן את הדין כל מי שאומר נתנגע אהרן, אם הקב"ה כסה עליו ואתה מגלה עליו, ועתיד ליתן את הדין כל מי שאומר צלפחד מקושש היה, אם הקב"ה כסה ואתה מגלה עליו, ועתיד ליתן את הדין כל מי שאומר שעקביא בן מהללאל נתנדה. ויפן אהרן אל מרים מגיד שכל זמן שהיה רואה אותה היתה פורחת בה [ד]לפי שנסתכל אהרן בנגעיו והלך לו אמר אהרן אני עכשיו מסתכל בשל מרים והלך לו. ומנין אתה אומר כל מי שהיה מביט בו היה רותת, אמרת ויפן אהרן, יכול שהוצרך אהרן למי שיאמר לו צא ובקש ממשה כדרך שהוצרכו רעי איוב שנאמר [ה]ויאמר ה' אל אליפז התימני, אמר להם אתם הייתם יוצאים בפתח שאני והוא יוצא הייתם יוצאים בזכותו, ועתה קחו לכם כדאי אתם לעשות עמכם נבלה. ומה אם מי שבקש לזכות את הזכאי ולחייב את החייב כדאי הוא לעשות עמו נבלה על אחת כמה וכמה המזכה את החייב והמחייב את הזכאי. [ו]ויאמר אהרן אל משה. אמר ליה אם שוגגין היינו מהול לנו כמזידין. [ז]בי אדני בבקשה. אל נא תשת עלינו אל תקבל עלינו חובה. אשר נואלנו אמרו ליה נתפשנו ששלחנו יד בך (כתוב ברמז רס"ד). דבר אחר אשר נואלנו זו היתה החלה לנו שלא קלקלנו בך מימינו: [ח]אל נא תהי כמת. מה המת מטמא באהל אף כן מצורע מטמא בביאה אמר אהרן נמצאתי מפסיד לאחותי שאיני יכול לא להסגירה ולא לטמאה ולא לטהרה, לפי דרכנו למדנו שהיה אהרן דורש אין אדם רואה נגעי קרוביו. אשר בצאתו מרחם אמו מרחם אמנו יצאת אלא שכינה הכתוב (כתוב ברמז תשל"ו). ויאכל חצי בשרו (זו היא) [בשרנו היה צריך לומר] כענין שנאמר [ט]כי אחינו בשרנו הוא: [י]אשר בצאתו מרחם אמו. כולנו יצאנו מרחם אחד. ויאכל חצי בשרו מגיד שהיא היתה מלמדת הנשים ואנו אנשים, מכאן היה רבי שמעון אומר צריך אדם להיות (נו) מושל בשל עצמו מבשל אחרים, ומנין אתה אומר שלא הוצרך משה לשמוע מפי אהרן, אלא אמר משה אינו דין שתהא אחותי בצרה ואני ברוחה ת"ל ויצעק וגו':

תשמב [יא]תניא ארבעה חשובים כמת עני ומצורע וסומא ומי שאין לו בנים. עני דכתיב [יב]כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך, מצורע דכתיב אל נא תהי כמת, סומא דכתיב [יג]במחשכים הושיבני כמתי עולם, ומי שאין לו בנים דכתיב [יד]הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי (כתוב ברמז קכ"ז). [טו]אשר בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו יש אדם אומר אעקור שני שנשכה את לשוני, אקטע ידי שהכתה בשרי, אין הצדיקים מושלין בעצמן אלא באחרים: [טז]ויצעק משה אל ה' לאמר. בא הכתוב ללמדך דרך ארץ שכל זמן שאדם רוצה לבקש [שאלותיו צריך] שיאמר שנים ושלשה דברי תחנונים ואחר כך יבקש שאלותיו. אל ה' לאמר מה ת"ל לאמר אלא שאמר לו השיבני אם אתה מרפא אותה אם לאו עד שהשיבו הקב"ה ויאמר ה' אל משה ואביה ירק וגו' (כתוב ברמז קע"ז). אל נא רפא נא לה, מפני מה לא האריך משה בתפלה שלא יהו ישראל אומרים מפני שהיא אחותו הוא עומד הרבה בתפלה. דבר אחר שלא יהו ישראל אומרים אחותו נתונה בצרה והוא עומד ומרבה בתפלה, דבר אחר לא יהו משה שמתפלל והקב"ה שומע כמה שנאמר [יז]ותגזר אומר ויקם לך, ואומר [יח]אז תקרא וה' יענה. [יט]מעשה באחד שירד לפני התיבה בפני ר' אליעזר והיה מאריך יותר מדאי, אמרו לו תלמידיו כמה ארכן הוא זה, אמר להם כלום מאריך יותר ממשה רבינו דכתיב ביה [כ]את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה. שוב מעשה בתלמיד אחד שירד לפני התיבה בפני רבי אליעזר והיה מקצר יותר מדאי, אמרו לו תלמידיו כמה קצרן הוא זה, א"ל כלום מקצר יותר ממשה רבינו דכתיב אל נא רפא נא לה. אמר רב חסדא כל המבקש רחמים על חברו אין צריך להזכיר שמו, מנלן ממשה רבינו שנאמר אל נא רפא נא לה:

[כא]ויאמר ה' אל משה ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים, רבי אחא ברבי יאשיה אומר שתי נזיפות נזפה, אלו אביה בשר ודם נזף בה צריכה שתהא נכלמת שבעה, אי מה אביה בשר ודם שבעה קל וחומר הקב"ה ארבעה עשר, דיו לבא מן הדין להיות כנדון מה אביה בשר ודם שבעה אף הקב"ה שבעה. [כב]שנו רבותינו נגח נגף נשך רבץ בעט ברשות הרבים משלם חצי נזק, ברשות הניזק משלם נזק שלם דברי רבי טרפון, וחכמים אומרים חצי נזק. א"ל רבי טרפון ומה אם במקום שהקל על השן ועל הרגל ברשות הרבים [שהוא פטור] החמיר בקרן, מקום שהחמיר עליהם ברשות הניזק אינו דין שנחמיר עליה בקרן, א"ל דיו לבא מן הדין להיות כנדון מה ברשות הרבים חצי נזק אף ברשות הניזק חצי נזק. ורבי טרפון לית ליה דיו, והא דיו דאורייתא הוא, דתניא מדין ק"ו כיצד ויאמר ה' אל משה ואביה ירק ירק בפניה וגו' [ק"ו לשכינה י"ד יום, אלא דיו לבא מן הדין להיות כנדון], כי לית ליה דיו היכא דמיפרך ק"ו, היכא דלא איפרך ק"ו אית ליה דיו. רבי טרפון שבעה לשכינה לא כתיבי אתא ק"ו אייתי ארבסר אתא דיו אפיק שבעה ואוקי שבעה. חצי נזק כתיב באורייתא ואתא ק"ו ואייתי חצי נזק אחרינא ונעשה נזק שלם, אי דרשת דיו ואפקיה איפריך ליה ק"ו, ורבנן שבעה דשכינה כתיבי דכתיב תסגר שבעת ימים, ורבי טרפון ההיא שבעה תסגר דדרשינן דיו הוא, ורבנן כתיב קרא אחרינא ותסגר מרים מחוץ למחנה שבעת ימים, ורבי טרפון ההוא דאפילו בעלמא דרשינן דיו שלא תאמר הכא משום כבודו של משה אבל בעלמא לא קא משמע לן. ותסגר מרים (כתוב ברמז תקי"ח). [כג]והעם לא נסע ללמדך שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו, מרים המתינה למשה שעה אחת שנאמר [כד]ותתצב אחותו מרחוק לפיכך עכב לה הקב"ה ארון ושכינה כהנים ולוים וישראלים ושבעה ענני כבוד שנא' והעם לא נסע עד האסף מרים. יוסף זכה בעצמות אביו ואין באחיו גדול ממנו [כה]ויעל יוסף לקבור את אביו, מי לנו גדול מיוסף שלא נתעסק בו אלא משה. משה זכה בעצמות יוסף ואין בישראל גדול ממנו שנאמר [כו]ויקח משה את עצמות יוסף. מי לנו גדול ממשה שלא נתעסק בו אלא הקב"ה שנאמר [כז]ויקבור אותו בגי. רבי יהודה אומר אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו, הרי הוא אומר [כח]עלה אל הר העברים הזה הר נבו זה נחלת בני ראובן, ולא נקבר אלא בשדה נחלתו של גד שנאמר [ל]ולגד אמר ברוך מרחיב גד וגו' וירא ראשית לו וגו' מלמד שהיה משה נתון על ידו של הקב"ה ארבעה מילין מחלקו של ראובן לחלקו של גד ומלאכי השרת מקלסים לפניו ואומר [לא]צדקת ה' עשה וגו', ולא משה בלבד אלא כל הצדיקים הקב"ה אוספן שנאמר [לב]והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך:

[לג]ואחר נסעו העם מחצרות. וכי שתי חצרות היו שנסעו מזו וחנו בזו, אלא כיון שנסעו ישראל לא הספיקו להלוך עד ששמעו שנצטרעה מרים וחזרו וחנו לאחוריהם, לכך נאמר ואחר נסעו העם וגו'. [לד]אמר רבי אבהו כיון שהחזיקו בהמתן ליסע מיד שיצאו לדרך הפכו פניהן סבורין שמא הענן מקדים לפניהן ולא מצאו אותו, למשה ואהרן ולא מצאו אותן, מבקשין את הבאר ולא מצאו אותו, מיד חזרו לחצרות שנאמר מקברות התאוה נסעו העם חצרות, למה, כדי שידעו שבשביל מרים לא קדם הענן. אמר הקב"ה בעולם הזה על ידי שהייתם בטלים מדברי תורה הייתם מסיחים בבני אדם, אבל לעתיד לבא אתם למדים תורה מפי ואני מרבה לכם שלום שנאמר [לה]וכל בניך למודי ה' וגו':

שלח

ממ"ק ובמ"ק קח ויקרא טז : קט דברים לד : קי שמות כד : *דברים י : א ספרי : ב ישעיה מט : ג שמות ד : ד ספרי זוטא : ה איוב מב : ו ספרי : ז ספרי זוטא : ח ספרי : ט בראשית לז : י ספרי זוטא : יא בראשית רבה פרשה עא , נדרים סד : יב שמות ד : יג איכה ג : יד בראשית ל : טו מדרש אגדה : טז ספרי : יז איוב כב : יח ישעיה נח : יט ברכות לד : כ דברים ט : כא ספרי : כב ב"ק כד : כג ספרי , סוטה ט : כד שמות ב : כה בראשית נ : כו שמות יג : כז דברים לד : כח שם לב : ל שם לג : לא שם : לב ישעיה נח : לג ספרי : לד ילמדנו : לה ישעיה נד :

זית רענן (נד) יישר כחך וכו', שנצטוה ואמר לו הקב"ה יישר כחך שעשית צוויי : (נה) שנפנה מצרעתו , שאף הוא היה מצורע אלא שנתרפא : היה רותת , פי' היה מפחד ממראה הצרעת : אמרת ויפן אהרן , פי' שפנה ממנה ולא רצה להביט בה אח"כ : שאני והוא יוצאים , שהקב"ה נגלה באהלו של איוב ובזכותו נגלה גם עליהם : נבלה , דכתיב לבלתי עשות עמכם נבלה , לזכות את הזכאי , הש"י ביה : כדאי הוא וכו', דכיון שהיו נהנין מזכותו לא היה להם לדבר עליו : אם שוגגין היינו , פי' אע"פ שאנו שוגגין מ"מ אנו מבקשין ממך מחילה כמזידין : זו היתה תחלה , כדכתיב הנה נא הואלתי לדבר : (נו) מושל בשל עצמו , לכן אמר חצי בשרו ולא אמר חצי בשרנו : לשמוע מפי אהרן שיתפלל וכו', פי' שמעצמו אמר להתפלל דלא מצינו דאמר אהרן למשה להתפלל בעדה : מושלין בעצמן, לכן הוצרך משה להתפלל בעדם :

פרשת שלח

יג [א]**שלח לך אנשים.** כך דרש רבי תנחומא בר אבא. ילמדנו רבינו מהו לפרוש לים הגדול קודם לשבת ג' ימים, כך שנו רבותינו אין מפליגין בספינה [לים הגדול ג' ימים קודם לשבת] בזמן שהוא רוצה להלוך למקום רחוק, אבל אם מבקש לפרוש כגון מצור לצידון מותר לו לפרוש אפי' בע"ש, שהדבר ידוע שהוא יכול לילך מבעוד יום, ואם היה שליח מצוה, מצוה לו לפרוש איזה יום שירצה, וכן שנינו ששלוחי מצוה פטורים מן הסוכה, שאין לך חביב לפני הקב"ה כשליח שהוא משתלח לעשות מצוה ונותן נפשו להצליח בשליחותו, כאותן שנים ששלח יהושע בן נון, ומי היו פנחס וכלב, אבל שלוחים ששלח משה רשעים היו (שנאמר) [הוי] שלח לך אנשים, זה שאמר הכתוב [ב]אשתוללו אבירי לב נמו שנתם ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם. אשתוללו אבירי לב אלו משה ואהרן אחרי ששלחו המרגלים ובאו ואמרו לשון הרע על הארץ ולא היו יודעין מה לעשות, אלא אף משה ואהרן נתרשלו בדבר, מיד עמד כלב והשתיק כל אותן האוכלוסין שנאמר ויהס כלב וגו'. אמר הקב"ה למשה טובה גדולה אני מחזיק לכלב שנאמר *זולתי כלב בן יפונה כו' (בתנחומא). ר' אחא הגדול פתח [ג]יבש חציר נבל ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם, משל לכה הדבר דומה למלך שהיה לו אוהב והתנה עמו ואמר לו בוא לך עמי ואני נותן לך מתנה, הלך עמו ומת, אמר המלך לבנו אע"פ שמת אביך איני חוזר בי במתנה שאמרתי ליתן לו בוא וטול אותה. כך המלך זה הקב"ה והאוהב זה אברהם שנאמר [ד]זרע אברהם אוהבי, אמר לו הקב"ה בוא לך עמי שנאמר [ה]לך לך מארצך, התנה עמו שהוא נותן לך מתנה שנאמר [ו]קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה, [מת אברהם יצחק ויעקב] אמר לו הקב"ה למשה אע"פ שהתניתי עם האבות ליתן להם את הארץ ומתו איני חוזר בי, אלא ודבר אלהינו יקום לעולם. שלח לך אנשים זה שאמר הכתוב [ז]כחומץ לשנים וכעשן לעינים כן העצל לשולחיו, למה"ד למלך שהיה לו כרם כשהוא רואה שהיין יפה הוא אומר לאריסין הכניסוהו לביתי, וכשהוא נעשה חומץ אומר הכניסו החומץ לבתיכם, אף כך הקב"ה כשראה הזקנים [מעשיהם] כשרים אמר אספה לי קרא אותן לשמו, וכשראה את המרגלים שעתידין לחטוא קרא אותן לשמו של משה שנא' שלח לך. [זש"ה *מקצה רגלים חמס שותה שולח דברים ביד כסיל, וכי כסילים היו המרגלים הלא כבר נאמר] שלח לך אנשים וכל מקום שכתוב אנשים הן צדיקים, וכה"א [ח]והאיש בימי שאול זקן בא באנשים, וכן חנה אומרת [ט]ונתתה לאמתך זרע אנשים, ולאלו אתה קורא כסילים, אלא על שהוציאו דבה שנאמר [י]ומוציא דבה הוא כסיל. ואעפ"כ בני אדם גדולים היו ועשו עצמם כסילים, ועליהם אמר משה [יא]כי דור תהפוכות המה וגו' שנבחרו מכל ישראל על פי הקב"ה ועל פי משה שנאמר [יב]וייטב בעיני הדבר ואקח מכם שנים עשר אנשים, מכאן אתה אומר שהיו צדיקים בעיני ישראל ובעיני משה. ואף משה לא רצה לשלחם מדעת עצמו עד שנמלך בהקב"ה על כל אחד ואחד [ואמר] פלוני משבט פלוני ראוי הוא, ואמר לו הקב"ה ראויין הן שנאמר וישלח אותם משה ממדבר פארן על פי ה', ואחר כך לסוף מ' יום נהפכו ועשו כל אותה צרה והן גרמו לאותו הדור שלקו לכך נאמר שלח לך. זש"ה [יג]לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו כי טח מראות עיניהם, מה ראה לומר אחר מעשה מרים שלח לך, אלא שהיה צפוי לפני הקב"ה שהם באים ואומרים לשון הרע על הארץ, אמר הקב"ה שלא יאמרו לא היינו יודעין עונשו של לשון הרע מהו, לפיכך סמך הענין זה לזה לפי שדברה מרים באחיה לקתה בצרעת כדי שיהו הכל יודעין עונשו של לשון הרע. שנאמר ואחר נסעו העם מחצרות וגו' אחר שראו (לומר) [חומר] לשון הרע והיו מסתכלין במעשה מרים אעפ"כ לא רצו ללמוד, לכך נאמר לא ידעו ולא יבינו, לכך כתב שלות מרגלים אחר מעשה מרים. דבר אחר שלח לך אע"פ שאמר הקב"ה למשה שלח לך לא היה מן הקב"ה שילכו, למה שכבר אמר להם הקב"ה שבחה של ארץ ישראל שנאמר [יד]כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה, וכה"א [טו]כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה וגו', ועד שהם במצרים אמר להם [טז]וארד להצילו מיד מצרים וגו', ומהו שלח לך אלא הם בקשו הדברים הללו, שבשעה שהגיעו לתחומים אמר להם משה [יז]ראה נתן ה' אלהיך לפניך את הארץ, באותה שעה נתקרבו ישראל אצל משה שנאמר [יח]ותקרבון אלי כלכם, זה שאמר הכתוב [יט]וימאנו לשמוע ולא זכרו נפלאותיך, ואומר וארון ברית ה' נוסע לפניהם, אלא אמרו [כ]נשלחה אנשים לפנינו שלא האמינו בתורתו, וכן אומר דוד [כא]לא האמינו בתורתו. אמר רבי יהושע למה היו דומין למלך שזימן לבנו אשה נאה בת טובים ועשירה, א"ל המלך זמנתי לך אשה בת טובים ועשירה אין כמותה בעולם, א"ל הבן אלך ואראה אותה שלא היה מאמין לאביו, מיד הוקשה הדבר והרע לאביו אמר אביו מה אעשה אם אומר לו איני מראה אותה לך עכשיו הוא אומר כעורה היא לפיכך לא רצה להראותה, לסוף אמר לו ראה אותה ותדע שלא כחשתי לך, ובשביל שלא האמנת לי קונם אני שאין אתה רואה אותה בביתך אלא לבנך אני נותנה. וכך הקב"ה אמר לישראל טובה היא, ולא האמינו אלא אמרו נשלחה אנשים, אמר הקדוש ברוך הוא אם מעכב אני עליהם הם אומרים לפי שאינה טובה לא הראה, אלא יראו אותה ובשבועה שאין אחד מהם נכנס לתוכה שנאמר אם יראו את הארץ אלא לבניהם אני נותנה, כיון שאמרו למשה נשלחה אנשים, התחיל משה עומד ותוהה אמר [אי] אפשר לי לעשות דבר עד שאמלך בהקב"ה, הלך ונמלך ואמר ליה כך וכך מבקשין בניך, אמר לו הקב"ה הא אין זה תחלה להם עד שהיו במצרים הלעיגו לי שנאמר [כב]זו לעגם בארץ מצרים למודים הן בכך, אני איני צריך שנאמר [כג]ידע מה בחשוכא, אלא אם בקשת שלח לך לעצמך שנאמר שלח לך. [כד]אמרו ישראל משה רבינו נשלחה אנשים לפנינו, אמר להם למה, אמרו לו שכבר הבטיחנו הקב"ה ואמר לנו שאנו נכנסים לארץ כנען ווורשין כל טוב שנאמר [כה]ובתים מלאים כל טוב, והרי שמעו שאנו נכנסים והם עושין בהן בתי מטמוניות אם מטמינים הן את ממונם ואנו נכנסין ולא נמצא כלום נמצא דברו של הקב"ה בטל, אלא ילכו מרגלים לפנינו, ויראו לנו את הארץ אין כתיב כאן אלא ויחפרו לנו ילכו ויעמדו על מה שחפרו בארץ, כיון ששמע כן נלכד בירן שנאמר [כו]וייטב בעיני הדבר, וזהו שאמר הכתוב [כז]וישימו באלהים כסלם. רבי יהודה ורבי נחמיה אחד מהן אומר מהו כסלם מחשבתם שנאמר [כח]אשר על הכסלים, ורבותינו אמרו (א) טפשותן שנאמר [כט]הכסיל חובק את ידיו, (ואחד היה) [ר"א] אומר בטחונן שנא' [ל]אם שמתי זהב כסלי. ולא יהיו כאבותם, ר' יהודה אומר כאדם הראשון שאכל את פרי האילן ונטרד מן הגן שנאמר [לא]ויגרש את האדם, ואלו שעברו על כמה מצות אני מאריך רוחי להם. ורבי נחמיה אמר ולא יהיו כאבותם כאברהם, על ידי שאמר לפני [לב]במה אדע כי אירשנה לא הארכתי רוחי אלא מיד אמרתי לו [לג]ידוע תדע כי גר יהיה זרעך, ואלו שעברו על כמה מצות ואני מאריך רוחי עמהם. ורבותינו אמרו ולא יהיו כאבותם דור סורר ומורה, ומי היו אלו שבט אפרים שנאמר [לד]בני אפרים נושקי רומי קשת. דבר אחר איני משוה אותם לאבותם, שאבותם אמרתי להם [לה]וארד להצילו מיד מצרים וגו' ולא נתתי אותה להם אלא גזרתי עליהם מיתה במדבר על ידי שהכעיסו אותי שנאמר במדבר הזה יתמו ושם ימותו. אבל אלו אמרתי להם שאני מכניסם לארץ שנאמר [לו]ובניהם אשר לא ידעו היום טוב ורע קיימתי דברי [לז]דור לא הכין לבו ולא נאמנה את אל רוחו אלא אמרו נשלחה אנשים וגו'. [לח]שלח לך אנשים, אמר ריש לקיש שלח לך מדעתך וכי אדם בורר חלק רע לעצמו והיינו דכתיב [לט]וייטב בעיני הדבר [בעיני] ולא בעיני המקום. ויחפרו לנו את הארץ לא נתכוונו אלא לבושתה של ארץ ישראל כתיב הכא ויחפרו לנו וכתיב [מ]וחפרה הלבנה וגו':

[מא]ויתורו את ארץ כנען. אמר רבי ברכיה בשם רבי סימאי מה ראה כנען להזכר כאן, אלא אמר לישראל [מב]לא בצדקתך וביושר לבבך וגו' כי ברשעת הגוים האלה, אמר הקב"ה עונותיו ילכדנו את הרשע ואין רשע אלא שבעה עממים שנאמר כי ברשעת הגוים האלה, ראה הקב"ה שאין לישראל זכות שיכנסו לארץ נזכר ליצחק שנולד לאברהם בן מאה שנה ושרה בת תשעים שנה, וכנען כ' עשרים נ' חמשים ע' שבעים נ' חמשים הרי מאה ותשעים שנה:

[מג]וישלח אותם משה. א"ל לא תכנסו כגנבים, ואם יאמרו לכם על מה באתם עלינו תאמרו להם על ה' תאנים ועל ה' רמונים ועל אשכול אחד של ענבים, אם יאמרו לכם שמא לעקור אילני ע"ז ולקוץ אשרה באתם עלינו תאמרו להן לאו, נכנסו כשלוחים ויצאו כחמורים, הגיעו לחברון נטלו משם ה' תאנים וה' רמונים ואשכול אחד של ענבים, צוות בהם תלמי צווחה אחת ונפלו על פניהם ארצה, התחילו (ב) מנפחים בפיהם ומנשבים באפם עד שנתיישבה

ממ"ק ובמ"ק א תנחומא: ב תהלים עו: ג ישעיה מ: ד שם מא: *דברים א: ה בראשית יב: ו שם יג: ז משלי י: *שם כו: ח ש"א יז: ט שם א: י משלי י: יא דברים לב: יב שם א: יג ישעיה מד: יד דברים ח: טו שם יא: טז שמות ג: יז דברים א: יח שם א: יט נחמיה ט: כ דברים א: כא תהלים עח: כב הושע ז: כג דניאל ב: כד ילמדנו: כה דברים ו: כו שם א: כז תהלים עח: כח ויקרא ג: כט קהלת ד: ל איוב לא: לא בראשית יב: לב שם טו: לג שם: לד תהלים עח: לה שמות ג: לו דברים לא: לז תהלים עח: לח סוטה לד: לט דברים א: מ ישעיה כד: מא ילמדנו: מב דברים ט: מג תנא דבי אליהו פרק כ"ט:

זית רענן (א) טפשותן, פירוש דברים שהם טפשים בהן ואין מבינים אותם הי"ל לבטוח באלהים: דור לא הכין **לבו, לעיל** קאי על אבותם: ויצאו כחמורים, שטוענים פירות ממקום למקום: (ב) מנפחים בפיהם, אנשי כנען היו מנפחים בפיהם כדי להחיותן:

שנתישבה דעתם עליהם, אח"כ אמרו להם על מה באתם (עליהם) [עלינו] [שמא להכרית אילנות ואשרה של ע"ז באתם עלינו] והלא כל העולם כלו של אלהיכם הוא ולמי שהוא רוצה נותנו. [א"ל לאו]. שגרום בשלום ולא הרגום, ובשכר זה שייר מהם הקב"ה עד גלות הבית האחרון, ויש אומרים עד אותה שעה, כיון ששמע משה שבאו מרגלים נכנס וישב בבית המדרש הגדול שלו וכל ישראל יושבין לפניו י"ב מיל ולכל צד שמעו ישראל את קולו עד תחום י"ב מיל, וכיון שבאו מרגלים פנו להם מקום וישבו בינותם, א"ל כפני כה אתם יושבים, אמרו מה שבידכם. מיד פתחו ואמרו הארץ אשר עברנו בה לתור אותה ארץ אוכלת יושביה היא וגו' ושם ראינו את הנפילים. מעיד אני עלי שמים וארץ שלא היתה בדעתו של הקב"ה להמית עשרה נשיאי ישראל, אלא שרצו אחר משה ואהרן [לרגום אותם באבנים] עד שנכנסו תחת כנפי השכינה:

[מד]ואלה שמותם למטה ראובן. אמר רבי יצחק דבר זה מסורת בידינו מאבותינו מרגלים על שם מעשיהם נקראו ולא עלה בידינו אלא אחד, סתור בן מיכאל שסתר דבריו של הקב"ה, [מיכאל] שעשה עצמו מך. אמר רבי יוחנן אף אנו נאמר נחבי בן ופסי שהחביא דבריו של הקב"ה, [ופסי] שפסע על מדותיו של הקב"ה: [מה]למטה יהודה כלב בן יפונה. כתיב [מו]וילכדה עתניאל בן קנז אחי כלב וכתיב כלב בן יפונה, אמאי קרי ליה בן יפונה שפנה עצמו מעצת מרגלים, ואכתי בן קנז הוא, והכתיב [מז]וכלב בן חצרון ואמאי קרי ליה בן קנז אחי כלב, אחוהי דכלב מן אמיה דהוה ליה כלב תרביה דקנז, דיקא נמי דכתיב [מח]וכלב בן יפונה הקנזי ולא בן קנז: [מט]ויקרא משה להושע בן נון יהושע. משה בקש עליו רחמים אמר לו יה יושיעך מעצת מרגלים. [נ]ומה ראה משה להוסיף על שמו של הושע יו"ד, אלא כלב נטל שכרו מן הארץ שנאמר *אם לא הארץ אשר דרכה רגלך בה לך תהיה, ויהושע נטל שכר עשרה מרגלים שנתוסף שמו יו"ד עשרה לפי שהוסיף מצות ומעשים טובים הוסיפו לו על שמו. [נא]עלו זה בנגב ולמה בנגב שכן התגרין עושין מראין את הפסולת תחלה ואח"כ מראין את השבח. וראיתם את הארץ מה היא שלשה פעמים אמר להם וכו' (כמ"ר). יש ארץ מגדלת גבורים ויש מגדלת חלשים ויש מגדלת אוכלוסין ויש ממעטת אוכלוסין כך פקרן. ואת העם היושב עליה החזק הוא הרפה המעט הוא אם רב ומה הארץ השמנה היא אם רזה, ומנין אתם יודעים כחן, אם במחנים הם שרוים הם גבורים ובוטחין על כחם, ואם במבצרים הלשים הם ולבם רך. ומה הארץ השמנה היא אם פירותיה קלים או שמנים, אמר להם הסתכלו באבנים ובצרורות שלה, אם של צונמא הם הם שמנים, ואם של חרסית הם הם רזים. והימים ימי בכורי ענבים מכאן אתה למד שאין תקופת תמוז בלא תאנים וענבים: [נב]היש בה עץ אם אין. אמר להם משה ראו אם איוב קיים ששנותיו דומין לעץ ומגין על דורו כעץ:

תשמג [נג]ויעלו ויתורו את הארץ. כיצד כשהיו נכנסין לעיר והדבר היה נוגף את הגדולים והיו בני העיר מתעסקין בקבורתם והיו נכנסים ובריה לא היה רואה אותם, לכך אמרו הארץ אשר עברנו בה לתור אותה ארץ אוכלת יושביה היא. בנסים שהקב"ה עושה להם הוציאו דבה:

[נד]ויעלו בנגב ויבא עד חברון. ויבואו מיבעי ליה, אמר (רב) [רבא] מלמד שפרש כלב מעצת מרגלים נהלך ונשתטח על קברי אבות ואמר להם אבותי בקשו עלי רחמים שאנצל מעצת מרגלים. יהושע כבר בקש משה עליו רחמים, והיינו דכתיב *ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וגו', ושם אחימן מיומן שבאחיו, ששי שמשים את הארץ כשחיתות, תלמי שמשים את הארץ תלמים. תנא אמר אחימן מאן ייתי לותי. ילידי הענק שמעניקים את החמה בקומתם: וחברון שבע שנים נבנתה. מאי נבנתה אילימא נבנתה ממש אפשר אדם בונה בית לבנו קטן קודם לבנו גדול דכתיב [נה]ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען, אלא שהיתה מבונה על אחת משבעה בצוען ואין לך טרשים בכל ארץ ישראל כחברון משום דקברי בה שכבי, ואין לך מעולה בכל הארצות יותר ממצרים דכתיב [נו]כגן ה' כארץ מצרים, ואין לך מעולה בכל ארץ מצרים יותר מצוען דמרבי ביה מלכי דכתיב [נז]כי היו בצוען שריו ומלאכיו חנס יגיעו, ואפילו הכי [חברון] מבונה על אחת משבעה בצוען. [נח]כתיב [נט]כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים היא הרי זה הפסוק נאמר לישראל בשעה שיצאו ממצרים שהיו אומרים שמא לא נכנוס לארץ יפה כזאת, אמר להם המקום לא כארץ מצרים היא, מגיד שארץ ישראל משובחת הימנה. [אתה אומר] בשבח ארץ ישראל הכתוב מדבר או בשבח ארץ מצרים הכתוב מדבר, ת"ל וחברון שבע שנים נבנתה לפני צוען מצרים, מה היה מקום מלכות של ארץ מצרים צוען, וכן הוא אומר [ס]כי היו בצוען שריו. מה היתה פסולת של ארץ ישראל חברון, והלא דברים קל וחומר ומה אם חברון פסולת ארץ ישראל הרי היא משובחת משבחה של ארץ מצרים שמשובחת מכל הארצות, ק"ו לשבחה של ארץ ישראל, ואם תאמר מי שבנה זה לא בנה זה, ת"ל [סא]ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען, חם (לפי) שבנה זו בנה את זו, אפשר שבנה את הכעור ואחר כך בנה את הנאה, אלא בנה את הנאה ואחר כך בנה את הכעור. משל לאדם שבנה שני טרקלין אחד נאה ואחד כעור, אינו בונה את הכעור ואחר כך הנאה, אלא בונה את הנאה ואחר כך את הכעור, שפסולתו של ראשון בונה בשני, הא לפי שחברון משובחת מצוען ממצרים לפיכך נבנית תחלה. וכן אתה מוצא בדרכי המקום שכל מי שחביב מחברו הוא קודם את חברו. תורה לפי שחביבה מכל נבראת קודם לכל שנאמר [סב]ה' קנני ראשית דרכו, ואומר [סג]מעולם נסכתי מראש וגו'. בית המקדש לפי שחביב מכל נברא לפני כל שנאמר [סד]כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו. ארץ ישראל שחביבה מכל נבראת קודם לכל שנאמר [סה]עד לא עשה ארץ וחוצות וראש עפרות תבל. ארץ אלו שאר ארצות, וחוצות אלו מדברות, תבל זו ארץ ישראל. ר' שמעון בן יוחאי אומר תבל זו ארץ ישראל שנאמר [סו]משחקת בתבל ארצו, ולמה נקרא שמה תבל שהיא מתובלת בכל, שכל הארצות יש בזו מה שאין בזו, אבל ארץ ישראל אינה חסרה כלום שנאמר [סז]לא תחסר כל בה. דבר אחר תבל על שם תבלין שבתוכה זו תורה שנאמר [סח]בגוים אין תורה, מכאן שהתורה בארץ ישראל. וכן אתה מוצא בסנחריב כשבא לפתות את ישראל מה אמר להם [סט]עד בואי ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם, אל ארץ יפה מארצכם אין כתיב כאן אלא אל ארץ כארצכם, והלא דברים ק"ו אם מי שבא לומר שבחה של ארצו לא אמר גנות על ארץ ישראל, ק"ו לשבחה של ארץ ישראל. ר' שמעון בן יוחאי אומר שוטה היה זה שלא היה יודע לפתות, משל לאדם שהלך לישא אשה, אמר לה [אביך מלך ואני מלך] אביך עשיר ואני עשיר אביך מאכילך בשר ודגים ומשקך יין ישן ואני מאכילך בשר ודגים ומשקך יין ישן אין זה פתוי, כיצד הוא פתוי, אומר לה אביך הדיוט ואני מלך אביך עני ואני עשיר אביך מאכילך ירק וקטניות ואני מאכילך בשר ודגים ומשקך יין ישן אביך מוליכך ברגל ואני מוליכך *בגלודקא, והלא דברים ק"ו ומה אם מי שבא לומר שבחה של ארצו לא אמר גנותה של ארץ ישראל ק"ו לשבחה של א"י, (מעתה הרי הוא) [כיוצא בו] אומר [ע]צידונים יקראו לחרמון שריון, ובמקום אחר הוא אומר [עא]עד הר שיאן הוא חרמון נמצא ארבע שמות יש לו, וכי מה צורך לבאי עולם בכך, אלא שהיו ארבע מלכיות מתכחשות, זאת אומרת יקרא על שמי וזאת אומרת יקרא על שמי. והלא דברים ק"ו ומה אם פסולת ארץ ישראל ארבע מלכיות מתכחשות עליה קל וחומר לשבחה של ארץ ישראל. כיוצא בדבר אתה אומר *ודנה וקרית סנה היא דביר ובמקום אחר הוא אומר °ושם דביר לפנים קרית ספר נמצאת קרויה ארבעה שמות, וכי מה צורך לבאי עולם בכך, אלא שהיו ארבע מלכיות מתכחשות עליה, זאת אומרת תקרא על שמי וזאת אומרת תקרא על שמי, והלא דברים ק"ו ומה אם פסולת ערי ישראל [ארבע] מלכיות מתכחשות עליה ק"ו לשבחה של ארץ ישראל. כיוצא בו אתה אומר [עב]עלה אל הר העברים הזה הר נבו ובמקום אחר הוא אומר [עג]עלה ראש הפסגה נמצא קרוי שלשה שמות, וכי מה צורך לבאי העולם בכך, אלא שהיו שלש מלכיות מתכחשות עליו קל וחומר לשבחה של ארץ ישראל, הרי הוא אומר [עד]ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי צבאות גוים, ארץ חמדה ארץ שעשויה *חולאות חולאות למלכים ולשלטונים שכל מלך ושלטון שלא קנה חולאות בארץ ישראל לא עשה כלום, רבי יהודה אומר וכי ל"א מלכים שהיו לשעבר כולם היו בארץ, אלא כדרך שעושין ברומי עכשיו שכל מלך שלא קנה פלטיאות [וחולאות] ברומי אומר לא עשיתי כלום, כך כל מלך ושלטון שלא קנה פלטיאות וחולאות בארץ ישראל אומר לא עשיתי כלום. נחלת צבי, מה צבי זה קל ברגליו מכל בהמה וחיה כך פירות ארץ ישראל קלים לבוא מכל פירות שאר ארצות. דבר אחר מה צבי כשאתה מפשיטו אין עורו מחזיק את בשרו כך ארץ ישראל אינה מחזקת פירותיה בשעה שישראל עושין את התורה. ומה צבי זה קל לאכול מכל

ממ"ק ובמ"ק מד סוטה לד : מה תמורה טז : מו יהושע טו : מז דה"א ב : מח יהושע יד : מט סוטה לד : נ תנחומא : *יהושע יד : נא במדבר רבה : נב ב"ב טו : נג תנחומא : נד סוטה לד : *במדבר יד : נה בראשית י : נו שם יג : נז ישעיה ל : נח ספרי פרשת עקב : נט דברים י : ס ישעיה ל : סא בראשית ע : סב משלי ח : סג שם : סד ירמיה יז : סה משלי ח : סו שם : סז דברים ח : סח איכה ב : סט מ"ב יח : בגלודקא כסא שנושאים בו את התכונים : ע דברים ג : עא שם ד : *יהושע טו : °שם : עב דברים לב : עג שם ג : עד ירמיה ג : *חולאות מלוקא ככרות אבן :

זית רענן (ב) י"ב מיל, סביב למשה כארך מחנה ישראל : תבלין שבתוכה זו תורה, שהיא תבלין ליצה"ר :

מכל בהמה וחיה כך פירות ארץ ישראל קלים לאכול מכל הארצות. אי קלים יכול לא יהו שמנים, ת"ל [עה]ארץ זבת חלב ודבש. שמנים כחלב ומתוקים כדבש. וכן הוא אומר [עו]אשירה נא לידידי שירת דודי לכרמו כרם היה לידידי בקרן בן שמן, מה שור זה אין בו גבוה מקרניו, כך ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות. אי מה שור זה אין בו פסול אלא מקרניו כך ארץ ישראל פסולה מכל הארצות, ת"ל בקרן בן שמן שמנה היא ארץ ישראל. וללמדך שגבוה מחברו משובח מחברו. ארץ ישראל לפי שגבוהה מכל משובחת מכל שנאמר עלה נעלה וירשנו אותה וגו' ויעלו ויתורו את הארץ, ויעלו בנגב, [עז]ויעלו ממצרים. בית המקדש שגבוה מכל משובח מכל שנאמר [עח]וקמת ועלית, [עט]והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה', ואומר [פ]כי יש יום קראו נוצרים בהר אפרים קומו ונעלה ציון וגו': [פא]וחברון שבע שנים נבנתה. מאי נבנתה אילימא נבנתה וכו' (כדלעיל). אפילו הכי טרשין שבארץ ישראל מבונין אחד משבעה מצוען כמה הוה ליה חמש מאה חסר עשרה, הני מילי בטרשין אבל בלא טרשין חמש מאה, וה"מ בלא ברכה אבל בברכה [כתיב] [פב]ויזרע יצחק וגו' ויברכהו ה':

[פג]וישאוהו במוט בשנים. כתיב [פד]שאו לכם מזה מתוך הירדן ממצב רגלי הכהנים הכין שתים עשרה אבנים. א"ר יהודה אבא חלפתא ואלעזר בן מתיא וחנניה בן חכינאי עמדו על אותן האבנים ושערום כל אחת ואחת [שקולה] כמ' סאה. וגמירי דטעונא דמדלי אינש על כתפיה תילתא דטעוניה הוי. ומכאן אתה מחשב לאשכול שנאמר וישאוהו במוט בשנים ממשמע שנאמר במוט איני יודע שהוא בשנים ומה ת"ל בשנים בשני מוטות. אמר רבי יצחק טורטני [וטורטני] דטורטני הא כיצד שמונה נשאו אשכול (שנים) אחד נשא רמון ואחד נשא תאנה יהושע וכלב לא נשאו כלום. אי בעית אימא משום דחשיבי, ואי בעית אימא משום דלא הוו באותה עצה:

[פה]ויבאו עד נחל אשכול. לא רצו ליטול מפירות ארץ ישראל אילולי כלב ששלף את הזיין ורץ לפניהם ואמר להם אם אין אתם נוטלין או אתם הורגים אותי או אני הורג אתכם. וישובו מתור הארץ מקץ ארבעים יום והלא אתה מוצא שהלכו [ארבעים יום] מן הדרום לצפון ולארבעים יום היו מהלכים את כולה, אלא שגלוי היה לפני הקב"ה שהם באים ואומרים לשון הרע ונגזר על אותו הדור שנים של צרה יום לשנה יום לשנה תשאו את עונותיכם ארבעים שנה וקפץ הקב"ה לפניהם את הדרך:

למקום ההוא קרא נחל אשכול. זה שאמר הכתוב [פו]מגיד מראשית אחרית שהכל היה צפוי לפני הקב"ה, אשכול אוהבו של אברהם היה ונקרא אשכול על אודות האשכול שעתידין ישראל לכרות ממקומו: [פז]וילכו ויבואו אל משה ואל אהרן. מקיש הליכתן לביאתן, מה ביאתן בעצה רעה אף הליכתן בעצה רעה. באנו אל הארץ אשר שלחתנו כל לשון הרע שאין דבר אמת בתחלתו אין מתקיים בסופו. [פח]עמלק יושב מה ראו לפתוח בעמלק, משל למה הדבר דומה לתינוק שסרח ונלקה ברצועה, כשמבקשים להפחידו מזכירין לו הרצועה, כך היה עמלק רצועה רעה לישראל, ומה ראה לישב לו על הדרך שכן צוהו עשו זקנו לקדמו לדרך ועקר ממקומו וישב לו בדרך [שנאמר] וירד העמלקי והכנעני היושב בהר ההוא, והכנעני יושב על הים ועל יד הירדן אלו הגבורים ויושבין על הדרך נתכוונו המרגלים לשבור לבם של ישראל שנאמר [פט]ויניאו את לב בני ישראל. ויהס כלב שמתחלה אמר להם אני עמכם בעצה אחת ובלבו היה לומר אמת שנאמר [צ]ואשיב אותו דבר כאשר עם לבבי, והקב"ה מעיד עליו שנאמר ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו, וכשבאו המרגלים אמרו נאמן עלינו כלב, מיד עמד על הספסל ושיתק כל ישראל שהיו מצווחין על משה שנאמר ויהס כלב את העם אל משה, והם היו סבורים שהוא אומר לשון הרע לכך שתקו: [צא]ויהס כלב שהסיתם בדברים. פתח יהושע דקא משתעי אמרי ליה דין ראש קטיעא ימלל[צב], אמר כלב אי אפתח אנא ומשתעינא אמרי בי מלתא ותסמין לי, אמר להן וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם, סברי בגנותיה קא משתעי אישתיקו, א"ל הוציאנו ממצרים וקרע לנו את הים והאכילנו את המן אם יאמר עשו סולמות ועלו לרקיע לא נשמע לו עלה נעלה וירשנו אותה וגו':

והאנשים אשר עלו עמו וגו'. אמרו דבר גדול דברו מרגלים באותה שעה [כי חזק הוא ממנו כביכול] אפילו בעל הבית אין יכול להוציא כליו משם. ארץ אוכלת יושביה היא אמר הקב"ה אני חשבתיה לטובה דכל היכא דמטו מת חשיבא דידהו כי היכי דניטרדו ולא לשאלו אבתרייהו, וא"ד איוב נח נפשיה ואטרידו כ"ע בהספידא, והם חשבו לרעה ארץ אוכלת יושביה. ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם מנא הוו ידעי, כי קא הוו מברי אבילי תותי ארזי הוו מברי וכי חזינהו סלקו יתבי באילני שמעינהו דקאמרי קא חזינן אינשי דדמו [צג]לקמצי באילני. [צד]תניא ר"א אומר בוא וראה כמה גדול כחו של לשון הרע, מנלן ממרגלים השתא מרגלים שהוציאו שם רע על עצים ואבנים כך, המוציא שם רע על חברו על אחת כמה וכמה, ממאי דילמא כדרבי חנינא בר פפא דאמר מר דבר גדול דברו מרגלים באותה שעה כי חזק הוא ממנו וכו' כדלעיל. אלא אמר רבא דאמר קרא וימותו האנשים מוציאי דבת הארץ רעה על דבת הארץ שהוציאו. [צה]ארץ אוכלת כשם שאברים לאדם כן לארץ. [צו]וראש עפרות תבל, [צז]הנה כסה את עין הארץ, [צח]ותפתח הארץ את פיה. ארץ אוכלת יושביה. [צט]ומתחת זרועות עולם, [ק]הנה רחבת ידים. [קא]ויניקהו דבש מסלע, [קב]יושב על טבור הארץ. [קג]כי ערות הארץ באתם לראות. [קד]והארץ לעולם עומדת:

[קה]ונהי בעינינו כחגבים. מה הקב"ה אומר (ליחזקאל) [לירמיה] לך ואמור להם אין אתם יודעים מה הוצאתם מפיכם שנאמר [קו]לקול המולה גדולה הצית אש עליה וגו', לקול המולה שאמרתם מה גרמתם לעצמכם הצית אש עליה יום לשנה יום לשנה תשאו את עונותיכם. אמרתם ונהי בעינינו כחגבים אמר הקב"ה ותרתי עליהם, אלא וכן היינו בעיניהם מי יאמר לכם שלא הייתם בעיניהם כמלאכים וכי ידעתם מה עשיתי לכם בעיניהם, מה גרמתם לכם במספר הימים אשר תרתם את הארץ לא דיים כך אלא שלא נכנסו לארץ, אמר הקב"ה לישראל בעה"ז על ידי שהיו שלוחי בשר ודם נגזר עליהם שלא יכנסו לארץ אבל לעה"ב אני משלח מלאכי פתאום ויפנה את הארץ לפני שנאמר [קז]הנני שולח מלאכי ופנה דרך לפני:

יד ותשא כל העדה וגו'. זה שאמר הכתוב [קח]דברי נרגן כמתלהמים דברים שרגנו [המרגלים] על הקב"ה הם גרמו להם צרה לדורות, שאלו לא שמעו למרגלים לא היו לוקין עמהם אלא שהשלימו עמהם שנאמר [קט]ותרגנו באהליכם. זה שאמר הכתוב [קי]נתנה עלי בקולה וגו' אותו קול שבכיתם גרם לכם ללקות, ועל אותו הדור אמר ישעיה [א]ביום נטעך תשגשגי ובבקר זרעך תפריחי נד קציר ביום נחלה וכאב אנוש, ביום שאמרתם ליתן לכם נחלת אבותיכם עשיתם (כרוז) [קלון] בעולם, וכאב אנוש זה הפורענות שנטלתם ירושה לדורות שבכו העדה בליל תשעה באב, אמר להם הקב"ה אתם בכיתם בכיה על חנם אני אקבע להם [לילה זו] בכיה לדורות, ומן אותה שעה נגזרה גזרה על בית המקדש ליחרב ושיגלו ישראל לבין אומות העולם שנאמר [ב]וישא ידו להם נשיאת יד כנגד נשיאת קול. [ג]ר"א בנו של ר' יוסי הגלילי אומר דברי נרגן כמתלהמים כאדם שיש לו מת והוא צווח ובוכה, כך הם כיון שבאו מתור הארץ עמדו ופזרו עצמם בכל שבטי ישראל כל אחד ואחד בתוך שבטו ומתנפל לתוך כל זוית של ביתו ובניו ובנותיו באים עליו והיו אומרים לו מה לך מרי, ובעוד שהוא עומד עושה עצמו נופל לפניהם, אומר להם אוי לי עליכם בני ובנותי וכלותי היאך האמוריים עתידים להתעלל בכם היאך הן עתידים לשלוט בכם מי יוכל לראות פני אחד מהם *(כרו כלום לאמו של משה יכולה לבלום צפרנו של אחד מהם אני יודע מה ראיתי), מיד הם כולן גועין בבכיה בניהם ובנותיהם וכלותיהם עד שהיו השכנות שומעות את הדבר אף הן היו בוכות עד שהיתה משפחה למשפחה משמעת עד שהיה כל השבט בוכה, וכן חברו מבכה שבטו וכן כל אחד ואחד עד שנעשו ששים רבוא חבורה אחת וגעו ונתנו קול בכיתם למרום, מנין ממה שקרינו בענין ותשא כל העדה ויתנו את קולם. ר"א ותשא אמר להם הקב"ה לויתם מלוה רעה. ותשא כשם שאתה אומר *כי תשה ברעך חייכם שסופכם ליפרע. [ד]בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנס לארץ, מנלן דכתיב ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש וגו', שנה ראשונה עשה משה את המשכן, שנה שניה הקים את המשכן ושלח מרגלים שנאמר ויסעו מהר ה' מלמד שסרו מאחרי ה' וכתיב והאספסף אשר בקרבו וכתיב עד חדש ימים וכתיב ותסגר מרים וגו' וכתיב שלח לך אנשים ותניא בכ"ט בסיון שלח משה מרגלים וכתיב וישובו מתור הארץ מקץ ארבעים יום, מ' נכי חד הוו, אמר אביי תמוז דההיא שתא מלויי מלייה דכתיב ותשא כל העדה. א"ר יוחנן אותו יום ליל ט' באב היה א"ל הקב"ה אתם בכיתם בכיה של חנם ואני אקבע להם בכיה לדורות

*כדב"ים מגומגמים ומלוה לתקן. וכנו"ם אחם כרו בלום כני"ם.

ממ"ק ובמ"ק עה שמות ג : עו ישעיה ס : עז בראשית מט : עח דברים כח : עט ישעיה ב : פ ירמיה לא : פא כתובות קיב : פב בראשית כו : פג סוטה לד : פד יהושע ד : פה תנחומא : פו ישעיה מו : פז סוטה לה : פח תנחומא : פט דברים א : צ יהושע יד : צא סוטה לה : צב פי' לככי קרי לו ריש קטיע לפי שמשה קראו יהושע כלומר ראש שמו קטוע לפי שיו"ד אות קטוע כוח, עיין ברש"י : צג קמצי נמלים שכן תרגומו של נמלים קומצנא : צד ערכין טו : צה מדרש אבכיר : צו משלי ח : צז במדבר כב : צח שם טז : צט דברים לג : ק בראשית לד : קא דברים לב : קב יחזקאל לח : קג בראשית מב : קד קהלת א : קה תנחומא : קו ירמיה יא : קז מלאכי ג : קח משלי יח : קט דברים א : קי ירמיה יב : א ישעיה יז : ב תהלים קו : ג ילמדנו : *ויקרא כה : ד תענית כט :

לדורות, ועתיד הקב"ה להחזירם שנאמר [ה]כה אמר ה' מנעי קולך מבכי ועינך מדמעה וגו': [ו]ויאמרו אליהם כל העדה לו מתנו בארץ מצרים וגו' משל למלך שעלה אחד לבימה שלו לידון הוציא דבר מפיו במה שחייב את עצמו הניח המלך את *[האלוגין] שלו וחייבו בפיו, א"ל במה שהוצאת מפיך אני דנך ויהא לך כמה שאמרת, כך אמר להם הקב"ה במדבר הזה יפלו פגריכם. התחילו לומר ולמה ה' מביא אותנו וגו'. [ז]ויאמרו איש אל אחיו נתנה ראש וגו' נמנו ישראל במדבר למנות דתן במקום משה ואבירם נמי במקומו של אהרן שנאמר נתנה ראש ונשובה וגו', הוי [ח]ויקנאו למשה במחנה לאהרן קדוש ה', ומה גרמו לעצמם [ט]ותפתח ארץ ותבלע דתן וגו'. חטאו בראש ולקו בראש ומתנחמים בראש, חטאו בראש נתנה ראש ונשובה מצרימה, ולקו בראש [י]כל ראש לחלי, ומתנחמים בראש [יא]ויעבור מלכם לפניהם וגו': [יב]ויהושע בן נון וכלב בן יפונה מן התרים את הארץ קרעו בגדיהם, א"ר אלעזר לא הכל בנפילה ולא הכל בקריעה, משה ואהרן בנפילה שנאמר ויפל משה ואהרן על פניהם, יהושע וכלב בקריעה שנאמר ויהושע בן נון וכלב בן יפונה קרעו בגדיהם. מתקיף לה ר' זירא אי הוה כתיב יהושע כדקאמרת, השתא דכתיב ויהושע, הא והא עביד:

[יג]ויאמרו כל העדה לרגום אותם באבנים וכבוד ה'. מלמד שנטלו אבנים וזרקו כלפי מעלה. לרגום אותם באבנים ומי הם משה ואהרן. וכבוד ה' נראה באהל מועד מלמד שהיו זורקין אבנים והענן מקבלם, מיד נגלה עליהם הקב"ה בענן שמא יחזרו בהם. א"ר אבא בר כהנא כיון שראו השכינה התחילו מרגמין בהם באבנים. אמר ריש לקיש כיון שנגלה הענן נראו האבנים תלויות בו, באותה שעה אמר הקב"ה למשה מי יכול לסבול כך עד מתי כך עד אנה ינאצוני אכנו בדבר דברים הם מכעיסין אותי אף אני אכנו בדבר. במדבר הזה יתמו מי גרם להם שימותו במדבר, שאמרו דברים: [טו]ויאמר ה' אל משה עד אנה ינאצוני אמר הקב"ה ב' צוחות צוחתי לפניכם סופכם לצוות ד' צוחות בשעבוד מלכיות שנאמר [טז]עד אנה ה' תשכחני נצח עד אנה תסתיר את פניך ממני עד אנה אשית עצות בנפשי וגו' עד אנה ירום אויבי עלי. [צוחתי] עד מתי לעדה הרעה סופכם לצוות [יז]ונפשי נבהלה מאד ואתה ה' עד מתי: [יח]עד אנה ינאצוני. שנו רבותינו אל תרצה את חברך בשעת כעסו, מנין אתה למד ממשה בשעה שעשו ישראל את העגל כעס הקב"ה וא"ל למשה [יט]לך רד כי שחת עמך, אמר משה שעה של כעס הוא איני צריך לדבר עכשיו, מה עשה מיד ויפן וירד משה מן ההר, בא לו אצל ישראל ובדק אותן שלש בדיקות שנאמר [כ]ויעמד משה בשער המחנה כל מי שהיו לו עדים והתראה היה נהרג, (ג) עדים [ולא התראה במגפה, לא עדים] ולא התראה היה נבדק כסוטה שנאמר [כא]ויזר על פני המים, באותה שעה בא משה לפני הקב"ה אמר רבש"ע מה היה לך לעשות בהן מדת הדין הרי כבר עשיתי לך מדת הדין סלח להם א"ל בשביל שהמתנת סלחתי כדברך. ואל תשאל לו בשעת נדרו אתה למד ממשה כשאמר לישראל שמעו נא המורים נשבע הקב"ה שלא יכנס לארץ שנאמר [כב]לכן לא תביאו את הקהל, ואין לכן אלא שבועה שנאמר [כג]לכן נשבעתי לבית עלי, אמר משה שעה של שבועה היא איני צריך לדבר עכשיו, המתין משה [לסוף] מ' שנה התחיל מתחנן ואתחנן אל ה', א"ל הקב"ה עלה ראש הפסגה. ואל תשתדל לראותו בשעת קלקולו מנין אתה למד מאדם שאכל מן העץ ונתקלקל באותה שעה לא נגלה עליהם אלא [כד]ויתפרו עלה תאנה ואח"כ [כה]וישמעו את קול ה' אלהים. ואל תנחמהו בשעה שמתו מוטל לפניו כשגלו ישראל לבבל כתיב [כו]ויקרא ה' וגו' לבכי ולמספד בקשו מלאכים לנחמו א"ל אל תאיצו לנחמני, א"ל אין אלו נחומין נאוצין הן לפני, המתין כיון שעשה בהם מדת הדין וראה שאין אדם מנחם אותו התחיל אומר [כז]נחמו נחמו עמי:

[כח]אכנו בדבר ואורישנו. אמר משה רבש"ע הבט לברית אבותם שנשבעת להם שתעמיד מהם מלכים נביאים וכהנים, אמר לו הקב"ה ואין אתה מבניהם אעשה אותך לגוי גדול וגו', כיון שראה משה כך עמד ובא לפניו במדה אחרת, ויאמר משה אל ה' ושמעו מצרים וגו' ואמרו אל יושב הארץ יאמרו שלא היה בו כח לזון אותן, א"ל והלא ראו נסים וגבורות שעשיתי להם במצרים ועל הים והיאך יאמרו מבלתי יכולת ה' [עכשיו יאמרו] בפרעה היה יכול לעמוד בשלשים ואחד מלכים לא היה יכול לעמוד:

[כט]מבלתי יכולת ה'. יכול מבעי ליה, אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע עכשיו יאמרו אומות העולם תשש כחו כנקבה ואינו יכול להציל, אמר הקב"ה למשה והלא כבר ראו נסים ונפלאות וגבורות שעשיתי במצרים ועל הים, אמר לפניו רבש"ע עדיין יש להם לומר למלך אחד היה יכול לעמוד לל"א מלכים אינו יכול לעמוד, אמר רבי יוחנן מנין שחזר הקב"ה והודה לו למשה שנאמר ויאמר ה' סלחתי כדברך. תנא דבי רבי ישמעאל כדברך עתידין אומות העולם לומר. אשרי לתלמיד שהרב מודה לו. ואולם חי אני א"ל הקב"ה למשה החייתני כדברך. [ל]אמר רבי יהושע בן לוי בשעה שעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה קושר (קשרים) [כתרים] לאותיות, א"ל משה אין שלום בעירך, אמר לפניו רבש"ע כלום יש עבד שנותן שלום לרבו, א"ל אעפ"כ היה לך לעזרני, מיד אמר לו ועתה יגדל נא כח ה'. [לא]כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה שיושב וכותב ארך אפים, אמר לפניו רבש"ע לצדיקים, א"ל אף לרשעים, א"ל רשעים יאבדו, א"ל השתא חזית מאי דמיבעי לך בשעה שחטאו ישראל במדבר א"ל לא כך אמרת לי לצדיקים, אמר לפניו רבש"ע ולא כך אמרת לי אף לרשעים, והיינו דכתיב ועתה יגדל נא כח ה' וגו', היינו דכתיב [לב]עדותיך (ד) נאמנו מאד וגו' וסמיך ליה תפלה למשה: [לג]זהו שאמר הכתוב [לד]ויאחז צדיק דרכו וטהר ידים יוסיף אומץ. א"ר (חוניא) [חנינא] צדיק זה הקב"ה דכתיב ביה [לה]כי צדיק ה' צדקות אהב, וטהר ידים זה הקב"ה דכתיב ביה [לו]טהור עינים מראות ברע, יוסיף אומץ זה הקב"ה שהוא מעצים כחו של צדיק שיעשה רצונו. ד"א ויאחז צדיק זה משה שנאמר בו [לז]צדקת ה' עשה. וטהר ידים זה משה דכתיב ביה לא חמור אחד מהם נשאתי. יוסיף אומץ זה משה שהוא מעצים כח וגבורה כמה דאת אמר ועתה יגדל נא כח ה'. רבי יעקב בר אחא בשם ר' יוסי בר' חנינא ורבנן (אמר רבי) [אמרין] בשם רבי יוחנן יתקוף חילך לרחמיך תגבר מדת רחמים על מדת הדין, כמה דאת אמר ועתה יגדל נא כח ה'. אמר רבי יורן משל למה הדבר דומה לגבור שהוא [לח]מתגושש באבן של כסית ועבר אחד וראה אותו, א"ל יפה כחך, רבי עזריה בשם רבי יהודה ברבי (שמעון) [סימון] כל זמן שהצדיקים עושים רצונו של מקום הם מוסיפים כח וגבורה כד"א [לט]באלהים נעשה חיל, ואם לא כביכול [מ]צור ילדך תשי. רבי יהודה ברבי סימון בשם רבי לוי בר פרטא כל זמן שישראל עושים רצונו של מקום הן מוסיפין כח [וגבורה כמד"א באלהים נעשה חיל, ואם לא כביכול *וילכו בלא כח] לפני רודף. א"ר אחא רודף מלא כשגלו ישראל [כשם שגלו ברודף מלא] כך כשנגאלין אין נגאלין אלא בגואל מלא דכתיב [מא]ובא לציון גואל מלא. א"ר יצחק על הכל הודה משה חוץ מדבר אחד, אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע אדם חוטא לפניך ואתה מאריך לו היה גובה ממנו, א"ל הקב"ה חייך שתצטרך לה והיכן נצרך לה במרגלים ה' ארך אפים, א"ר תנחום בר חנילאי עבר הוינא קומי כנישתא דבבל ושמעית קליה דינוקא קרי הדין פסוקא [מב]עדותיך נאמנו מאד [מג]אל נקמות ה'. ר' אבא ורבי תנחום בר חייא בשם ר' יורן אמר ארך אף אין כתיב כאן אלא ארך אפים, מאריך רוחו עד שלא יגבה, בא לגבות מאריך וגובה. א"ר חנינא מאן דאמר רחמנא ותרן הוא יותרו בני מעיו אלא מאריך רוחו וגבי דיליה. א"ר לוי מהו ארך אפים רחיק רגז, משל למלך שהיו לו שני לגיונות קשים אמר המלך אם דרים הם עמי במדינה עכשיו בני מדינה מכעיסים אותי והם עומדין עליהם מאליהן ומכלין אותן, אלא הריני משלחן לדרך רחוקה, ואם מכעיסין אותי בני המדינה עד שאני משלח אצלם הם באין ומפייסין אותי ואני מקבל פיוסין הה"ד [מד]באים מארץ מרחק מקצה השמים ה' וכלי זעמו לחבל כל הארץ. א"ר יצחק ולא עוד אלא שנועל בפניהם שנא' [מה]פתח ה' את אוצרו ויוצא את כלי זעמו, עד דהוא טריק ועד דהוא פתח[מו] רחמוי קריבין. ורב חסד רבי אלעזר ורבי יוסי בר' חנינא, רבי אלעזר אמר כף מאזנים מעויינות כף עונות מכאן וזכיות מכאן, והקב"ה מטה לכף זכות. הוא דעתיה דרבי אלעזר ורב חסד מטה כלפי חסד. ור' יוסי בר חנינא אמר כף מאזנים מעויינות עונות מכאן וזכיות מכאן, הקב"ה חוטף שטר חוב אחד של עונות וזכיות מכריעות, ומהו נושא עון [נושא עין] רב הונא בשם

מ"ק ובמ"ק ה ירמיה לא: ו במדבר כה: *אלוגין הנימוס: ז שוחר טוב: ח תהלים קו: ט שם: י ישעיה א: יא מיכה ב: יב תענית יד: יג סוטה לה והנחומא וילמדנו: טו תנחומא: טז תהלים יג: יז שם ו: יח ילמדנו: יט שמות לב: כ שם: כא שם: כב במדבר כ: כג שמואל א ג: כד בראשית ג: כה שם: כו ישעיה כב: כז שם מ: כח הנחומא: כט ברכות לב: ל שבת פט: לא סנהדרין קיא: לב תהלים לג: לג פסיקתא: לד איוב טז: לה תהלים טו: לו חבקוק א: לז דברים לג: לח מתגושש מתעסק כלבן נותן, ערוך: לט תהלים ס: מ דברים לב: *איכה א: מא ישעיה נט: מב תהלים לג: מג שם לד: מד ישעיה יג: מה ירמיה נ: מו פי' בעוד שכולה פותח ונועל:

זית רענן (ג) עדים ולא התראה במגפה, לא עדים ולא התראה היה נבדק וכו' בצ"ל: (ד) נאמנו מאד וגו' לארך ימים אל נקמות ה', כלומר שהקב"ה אינו גובה לנקום מיד אלא לארך ימים:

בשם רבי אבהו כביכול אין שכחה לפניו ובשביל ישראל (ה) נעשה שכחן, ומה טעם [מה]מי אל כמוך נושא עון. וכן דוד אמר [מו]נשאת עון עמך כסית כל חטאתם סלה, [ונקה לא ינקה מנקה הוא לשבים ואינו מנקה לשאינן שבים], מנקה הוא בעוה"ז ואינו מנקה לעוה"ב. פוקד עון אבות על בנים וגו'. משל לד' [מז]דיוטות זו למעלה מזו וזו למעלה מזו בזו יין ובזו שמן ובזו דבש ובזו מים נפלה דליקה באחת מהן הן מכבות זו את זו אבל אם היו כולן של שמן כולן נשרפות, כך בזמן שהן תופסין במעשה אבותיהן דור אחר דור הן נידונין על ידו אבל אם הם מסורגין דור אחר דור דור צדיק ודור רשע [מח]לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות, באותה שעה שמח משה ואמר אין בישראל קוצץ בן קוצץ: סלח נא לעון העם הזה כגדל חסדך, א"ר חמא בר חנינא זו מדת הטוב שהיא גרושה. וכאשר נשאת ר' יוסי בר חנינא ור' (שאול) [שמואל] בר נחמן, חד אמר אמר הקב"ה למשה ממצרים ועד הנה הן (לא) חטאו קדמי. וחרנא אמר אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע ממצרים ועד הנה לא שרית ושבקת להון היך כמה דשרית ושבקת להון לדעבר שרי ושביק להון לדאתי. א"ר אלכסנדרי משל לשנים שהושיטו הרסים למלך אחד הושיטה לשמו ויוצאת לשם זקנו ואחד הושיטה לשם זקנו ויצאת לשמו. חזקיה הושיטה לשמו [מט]זכר נא את אשר התהלכתי לפניך, ויצאת לשם זקנו [נ]וגנותי על העיר הזאת למעני ולמען דוד עבדי. משה הושיטה לשם זקנו [נא]זכור לעבדיך לאברהם וגו'. ויצאת לשמו ויאמר ה' סלחתי כדברך (כתוב ברמז ש"א). [נב]ד"א ויאחז צדיק דרכו בשעה שאמר אכנו בדבר אמר ליה משה תפוס מדתך תפוס אומנותך. (א"ל משה) כל הצדיקים תפסו כל אחד ואחד אומנותו, אברהם תפס את המלה, יצחק תפס את התפלה, יעקב תפס את האמת שנאמר [נג]תתן אמת ליעקב, יוסף תפס את החסידות שנאמר [נד]ויהי ה' את יוסף ויט אליו חסד, משה תפס את הענוה שנאמר [נה]והאיש משה ענו מאד, אהרן תפס את השלום שנאמר [נו]בריתי היתה אתו החיים והשלום, פנחס תפס הקנאה שנאמר *בקנאו את קנאתי אף אתה תפוס אומנותך, א"ל מה היא אומנותי א"ל רחמן רחום וחנון ה' כשם שאתה למוד שמכעיסין אותך ואתה מאריך להם ומרחם עליהן לכך נאמר ועתה יגדל נא וגו'. א"ר אבין בשם ר' יוחנן משל לכף מאזנים שמשקולת בכף אחת והפירות בכף אחת אימתי בעל הבית משתבח בשעה שהוא מכריע הפירות, כך א"ל משה להקב"ה מרי אומר לך מתי כחך גדול בעולמך בשעה שאתה מאריך רוחך שנאמר ועתה יגדל נא כח ה'. אמר ריש לקיש משל לגבור שבא לטעון קורה גדולה ותלמידו מהלך אחריו כל זמן שהיה התלמיד רואה את רבו מתגבר והולך היה אומר לו יתקוף חילך, כך משה כל זמן שהיה רואה את הקב"ה מתפיים וסולח לישראל היה אומר לו יישר חילך, א"ר יוסי בר חנינא א"ל משה כשתהא מודד לבניך מדת הדין מדוד להם במדה קטנה אבל מדת רחמים מדוד להם במדה גדולה שנאמר ועתה יגדל נא וגו': וינסו אותי זה עשר פעמים (כתוב ברמז רל"ב): [נז]תנן התם במוציא שם רע להקל ולהחמיר כיצד, אחד שהוציא שם רע על הגדולה שבכהונה ועל הקטנה שבישראל נותן מאה סלע, נמצא האומר בפיו חמור מן העושה מעשה. שכן מצינו שלא נחתם גזר דין על אבותינו במדבר אלא על לשון הרע שנאמר וינסו אותי וגו'. ממאי דילמא משום דאכתי לא מלא סאתהון דאמר רב המנונא אין הקב"ה נפרע מן האדם עד שתתמלא סאתו שנאמר [נח]במלאת ספקו יצר לו, אמר ריש לקיש אמר קרא וינסו אותי וגו' על זה נחתם גזר דינם:

[נט]במדבר הזה יפלו פגריכם. ת"ר שבעה קפלו את כל העולם כולו, מתושלח ראה את אדם, שם ראה את מתושלח, יעקב אבינו ראה את שם, עמרם ראה את יעקב אבינו, אחיה השילוני ראה את עמרם, אליהו ראה את אחיה השילוני ועדיין אליהו קיים. אחיה השילוני ראה את עמרם והא כתיב ולא נותר מהם איש וגו', אמר רב המנונא לא נגזרה גזרה על שבטו של לוי שנאמר במדבר הזה יפלו פגריכם וכל פקוריכם לכל מספרכם מבן עשרים שנה ומעלה מי שפקודיו מבן עשרים יצא שבטו של לוי שפקודיו מבן חדש. ומשאר שבטים לא עייל והתניא יאיר בן מנשה ומכיר בן מנשה נולדו בימי יעקב ולא מתו עד שנכנסו לארץ שנאמר [ס]ויכו מהם אנשי העי כשלשים וששה איש ותניא ל"ו ממש דברי ר' יהודה, אמר ליה ר' נחמיה וכי נאמר שלשים וששה והלא לא נאמר אלא כשלשים וששה, אלא זה יאיר בן מנשה שהיה שקול כרובה של סנהדרין, אלא אמר רב אחא בר יעקב לא נגזרה גזרה לא על פחות מבן עשרים שנה ולא על יתר מבן ששים, לא על פחות מבן עשרים דכתיב מבן עשרים שנה ומעלה, ולא על יתר מבן ששים גמר ומעלה ומעלה מערכין מה להלן יותר כבן ששים כפחות מבן עשרים אף כאן יותר מבן ששים כפחות מבן עשרים. [סא]מנין שדורשים כנגד האגדה שנאמר כמספר הימים אשר תרתם וגו' וכה"א [סב]ויאמר ה' אל יהוא יען אשר הטיבות וגו' בני רבעים ישבו לך וגו' כנגד ד' דורות שהיתה בית אחאב קיימת ונעקרה על ידו ואלו הן עמרי ואחאב ויורם ובניו. [סג]רב אידי (בריה) [אבוה] דרבי יעקב בר אידי הוה אזיל תלתא ירחי באורחא והוה יתיב חד יומא באושפיזא והוו קרו ליה רבנן בר בי רב דחד יומא חלש דעתיה וקרי אנפשיה [סד]שחוק לרעהו אהיה, אמר ליה רבי יוחנן במטו מינך לא תעניש רבנן, נפק רבי יוחנן לבי מדרשא ודרש [סה]ואותי יום יום ידרשון ודעת דרכי יחפצון וכי ביום דורשים אותו ובלילה אין דורשין אותו, אלא לומר לך כל העוסק בתורה אפילו יום אחד [בשנה] מעלה עליו הכתוב כאלו עסק בכל השנה. וכן הוא אומר במדת פורענות כמספר הימים אשר תרתם את הארץ יום לשנה, וכי ארבעים שנה חטאו והלא לא חטאו אלא ארבעים יום, אלא לומר לך כל העובר עבירה אפילו פעם אחת בשנה מעלה עליו הכתוב כאלו עבר כל השנה. [סו]תנו רבנן דור המדבר אין לו חלק לעולם הבא שנאמר במדבר הזה יתמו וגו', יתמו בעולם הזה ושם ימותו בעולם הבא, וכן הוא אומר [סז]אשר נשבעתי באפי אם יבואון אל מנוחתי דברי רבי עקיבא. רבי אליעזר אומר באין הם לעולם הבא שנאמר [סח]אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח, אלא מה אני מקיים אשר נשבעתי באפי, באפי נשבעתי וחזרני בי. ר' יהושע בן קרחה אומר לא נאמר מקרא זה אלא כנגד דורות הבאים, אספו לי חסידי אלו חסידים שבכל דור ודור, כורתי בריתי אלו חנניה מישאל ועזריה שמסרו עצמן לכבשן האש. עלי זבח אלו רבי עקיבא וחבריו שמסרו עצמן לזביחה על דברי תורה. ר' שמעון בן מנסיא אומר באין הם לעולם הבא שנאמר [סט]ופדויי ה' ישובון וגו'. אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן שבקיה רבי עקיבא לחסידותיה שנאמר [ע]הלוך וקראת באזני ירושלים וגו' השתא אם אחרים באין בזכותן הם עצמם לא כל שכן. [עא]ת"ר מרגלים אין להם חלק לעולם הבא שנאמר וימותו האנשים מוציאי דבת הארץ רעה וגו', וימותו בעולם הזה, במגפה לפני ה' בעולם הבא:

תשמה [עב]וימותו האנשים. מלמד שמתו מיתה משונה, מלמד שנשתרבב לשונם ונפלו על טבורם והיו תולעים יוצאים מלשונם ונכנסים לטבורם ויוצאים מטבורם ונכנסים בלשונם. רבן (גמליאל) [נחמן בר יצחק] אמר באסכרה מתו. [עג]תניא רבי אלעזר בן פרטא אומר בוא וראה כמה גדול כחו של לשון הרע מנלן ממרגלים, השתא מרגלים שהוציאו שם רע על עצים ואבנים כך, המוציא שם רע על חברו על אחת כמה וכמה. ממאי דילמא כדרבי חנינא בר פפא [דאמר] דבר גדול דברו מרגלים וכו' (כדלעיל). אלא אמר רבא אמר קרא וימותו האנשים וגו' על דבת הארץ שהוציאו. [עד]יהושע וכלב נטלו חלק המרגלים, מנא הני מילי דאמר קרא ויהושע בן נון וכלב בן יפנה חיו מן האנשים ההם, מאי חיו אילימא חיו ממש והכתיב [עה]ולא נותר מהם איש כי אם כלב בן יפנה ויהושע בן נון, אלא שחיו בחלקם. מתלוננים ועדת קרח לא היה להם חלק בארץ, והתניא יהושע וכלב נטלו חלקם, לא קשיא מר מקיש מתלוננים למרגלים [ומר לא מקיש], דתניא אבינו מת במדבר [זה צלפחד], והוא לא היה בתוך העדה זה עדת מרגלים, הנועדים על ה' אלו מתלוננים, ולא היה בעדת קרח כמשמעו. מר מקיש מתלוננים למרגלים ומר לא מקיש. ואמר ליה רב פפא לאביי ולמאן דמקיש איכפל יהושע וכלב וירתי לכולי ארעא דישראל, אמר ליה מתלוננים שבעדת קרח קאמרינן. [עו]וירד העמלקי והכנעני וגו' ויכום ויכתום (ו) מיד חזרו וישבו באבל, מכאן אמרו כל המנודה יום אחד מלמטה אע"פ שהתירו לו אין לו היתר מלמעלה עד שבעת ימים. וכל המנודה שבעת ימים מלמטה אע"פ שהתירו לו אין לו היתר מלמעלה עד שלשים יום. וכל המנודה שלשים יום מלמטה אע"פ שהתירו לו אין לו היתר מלמעלה לעולם ולעולמי עולמים לכך נאמר ויתאבלו העם מאד. באותה שעה אמר לו הקב"ה למשה

משה

ממ"ק ובמ"ק מה מיכה ז: מו תהלים פה: מז דיוטות עליות: מח דברים כד: מט מלכים ב כ: נ שם: נא שמות לב: נב ילמדנו: נג מיכה ז: נד בראשית לט: נה במדבר יב: נו מלאכי ב: *במדבר כה: נז ערכין טו: נח איוב כ: נט ב"ב קכא: ס יהושע ז: סא ל"ב מדות: סב מלכים ב י: סג חגיגה ה: סד איוב יב: סה ישעיה נח: סו סנהדרין קי: סז תהלים צה: סח שם נ: סט ישעיה לה: ע ירמיה ב: עא סנהדרין קח: עב סוטה לה: עג ערכין טו: עד ב"ב קיח: עה במדבר כו: עו תנא דבי אליהו פרק כ"ט, וש"ס הגי', יום א' מלמטה כו' ג' ימים, וכל המנודה ג' ימים כו' ז' ימים:

זית רענן (ה) נעשה שכחן, דריש נושא עון מלשון נשיתי טובה: קוצץ בן קוצץ, כלומר רשע בן רשע: (ו) מיד חזרו וישבו, פירש לאחר שהכום העמלקי והכנעני: לעולם, נפקא ליה מרכתיב לא יהיה ה' עמכם משמע שלא יהיה עמהם לעולם:

משה בוא ורצה אותם העניים שכבר יצא לבם מעליהם, אמר לפניו רבש"ע במה ארצם, אמר ליה צא ורצם בדברי תורה שנאמר דבר אל בני ישראל כי תבואו ועשיתם אשה לה׳, באותה שעה היתה מריבה גדולה בין ישראל [עג]לגרים עד שא"ל הקב"ה למשה מפני מה עשו מריבה אלו עם אלו לא כך כתבתי לכם בתורתי הקהל חוקה אחת וגו׳ עכשיו תורה אחת ומשפט אחד. מכאן אמרו שלש מדות יש בגרים. יש גר כנכרי לכל דבר. יש גר משול כחמור. ויש גר כאברהם אבינו. יש גר כנכרי לכל דבר כיצד, היו לו נבלות וטרפות בתוך ביתו ואמר אלך ואתגייר ואהיה ביניהם של אלו שאכילתן יפה ויש להם ימים טובים ושבתות ויאכלו אלו בתוך ביתי כפף את עצמו והלך ונתגייר ולבסוף שחזר מסורו באו עליו יסורין לטובתו (ז) להציל מירו מה שעשה, אמר להם הקב"ה לישראל בני כשם שאהב זה אתכם אף אתם אהבו אותו שנאמר ואהבתם את הגר. יש גר משול כחמור[עד] כיצד, הלך ונשא אשה מישראל, א"ל אין אנו נותנין לך עד שתתגייר וכפף את עצמו והלך ונתגייר לבסוף שחזר מסורו באו עליו יסורין לטובתו להציל מירו מה שעשה, א"ל הקב"ה לישראל בני כשם שבקש זה מכם מנוחה אף אתם תנו לו מנוחה שנאמר וגר לא תונה. יש גר כאברהם אבינו כיצד, הלך ופשפש את כל אומות העולם כיון שראה שהם מספרים בטובתן של ישראל אמר אלך ואתגייר ואכנס תחת כנפי השכינה שנאמר [עה]ואל יאמר בן הנכר וגו׳. [עו]ויעפילו לעלות אל ראש ההר צלפחד מהמעפילים היה. וארון ברית ה׳ ומשה וגו׳ (כתוב ברמז שס"ז):

טו [עז]כי תבואו אל ארץ מושבותיכם. האב חייב בבנו בחמשה דברים למולו ולפדותו וללמדו תורה וללמדו אומנות ולהשיאו אשה. והבן אף הוא חייב לכבד לאביו. וכתיב [עח]כי הייתי לישראל לאב ואפרים בכורי הוא, והקב"ה מל אותם ע"י יהושע שנאמר [עט]ומול את בני ישראל שנית, ופדה אותם [א]אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם. ולמדם תורה [ב]אני ה׳ אלהיך מלמדך להועיל. [ג]ולמדה את בני ישראל. ולמדם אומנות [ד]וכי תבואו אל הארץ ונטעתם. השיאם אשה [ה]פרו ורבו. ומה עסקו של בן כשאביו מחבבו מחשב ועושה אותו מסויים מכל אחיו, כך [פ]כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה׳, ומהיכן האומות יודעים שהם בני, משיירשו נחלת אביהם שנאמר [פא]בהנחל עליון גוים וגו׳ ואומר *ונתתי אותה לכם מורשה ואומר [פב]אשיתך בבנים, במה אני מודיע שאתם בני [פג]ואתן לך ארץ חמדה. ומה עסקו של אב בשעה שכותב נכסיו לבנו מעלה לו דורון, אף אתם כי תבואו אל הארץ ועשיתם אשה לה׳, הה"ד [פד]ויתן להם ארצות גוים וגו׳ בעבור ישמרו חוקיו. דבר אחר כי תבואו אל הארץ עם חביב לארץ חביבה ישראל אחת היא יונתי תמתי ובך בחר ה׳ אלהיך וגו׳ וכתיב ארץ אשר ה׳ אלהיך דורש אותה. ויתן להם ארצות גוים וגו׳ בעבור ישמרו חוקיו, התורה נקראת זאת וזאת התורה, וכתיב זאת הארץ, וכתיב [פה]מי זאת עולה מן המדבר וגו׳. [פו]תניא ללמדך שכל מקום שנאמר ביאה ומושב אינו אלא לאחר ירושה וישיבה דברי רבי ישמעאל, א"ל רבי עקיבא והרי שבת שנאמר בה מושבות ונוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ, א"ל חרא דאנא ביאה ומושב קאמינא ועור שבת מק"ו נפקא ומה מצות קלות נוהגות בין בארץ ובין בחוצה לארץ שבת חמורה לא כל שכן. במאי קמיפלגי אי קרבו נסכים במדבר קמיפלגי, רבי ישמעאל סבר לא קרבו נסכים במדבר, ורבי עקיבא סבר קרבו נסכים במדבר, אמר אביי האי תנא דבי רבי ישמעאל מפיק מאידך תנא דבי רבי ישמעאל, דתנא דבי רבי ישמעאל הואיל ונאמרו ביאות בתורה סתם ופרט לך הכתוב באחת מהן לאחר ירושה וישיבה אף כל לאחר ירושה וישיבה, ואידך, משום דהוי מלך ובכורים שני כתובים הבאים כאחד ואין מלמדין, ואידך, צריכי דאי כתב רחמנא בכורים ולא כתיב מלך הו"א מלך [דדרכו] לכבוש, לאלתר. ואי כתב רחמנא [מלך ולא] בכורים הוה אמינא בכורים דקא מתהני, לאלתר. ואידך, ניכתוב רחמנא מלך ולא בעי בכורים ואנא אמינא ומה מלך דלכבוש לאחר ירושה וישיבה בכורים לא כל שכן. ואידך, אי כתיב הכי הוה אמינא מידי דהוה אחלה, קא משמע לן. [פז]תניא אידך וכי תבואו להטעינה נסכים בבמה גדולה הכתוב מדבר, או אינו אלא בבמה קטנה, כשהוא אומר לכם בבמה הנוהגת לכלכם הכתוב מדבר דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר וכי תבואו להטעינה נסכים בבמה קטנה הכתוב מדבר, או אינו אלא לבמה גדולה, כשהוא אומר אל ארץ מושבותיכם הרי בבמה הנוהגת בכל מושבות הכתוב מדבר, כשתמצא לומר לדברי רבי ישמעאל לא קרבו נסכים במדבר ולדברי רבי עקיבא קרבו נסכים במדבר. [פח]אמר אחד מתלמידי רבי ישמעאל בא הכתוב ללמדך שלא נתחייב היחיד בנסכים אלא מביאתן לארץ. רבי שמעון בן יוחאי אומר בא הכתוב ללמדך על הנסכים (ח) שהן קרבין בבמה. אבא חנן אומר משום רבי אליעזר למה נאמר, לפי שהיה בדין הואיל ומצינו שריבה כלי בית עולמים מכלי אהל מועד כך נרבה נסכי בית עולמים מנסכי אהל מועד, תלמוד לומר ועשיתם אשה לה׳ עולה או זבח, מגיד הכתוב שאף על פי שריבה כלי בית עולמים מכלי אהל מועד לא ריבה הכתוב נסכי בית עולמים מנסכי אהל מועד:

[פט]דבר אל בני ישראל. משל צבור הנסכים באין ולא משל יחידים ולא משל גרים ולא משל נשים ולא משל עבדים. מנין לרבות גרים נשים ועבדים שישקלו או ישתתפו, אמרת וידבר ה׳ אל משה לרבות יחידים. דבר אל בני ישראל לרבות גרים. ואמרת אליהם לרבות נשים ועבדים. ובצד השני אתה אומר בני ישראל להזהיר גדולים על הקטנים להנהיגם במצות. דבר אל בני ישראל שיהיו שוקלין שקלים ולוקחין נסכים לעולות נכרים לעולות תושבים לעולות הנמצאות ועל ידי מי שהנית עולתו וברח. דבר אל בני ישראל שיהו שוקלין שקלים ולוקחין נסכים לשלמי נכרים ולשלמי (ט) תושבים ולשלמים הנמצאים ועל ידי מי שהנית שלמיו וברח. דבר אל בני ישראל שיהו שוקלים שקלים ולוקחים מלח שיהו הכהנים מולחין בו חטאתיהם ומנחותיהם ומולחין בו את העורות. דבר אל בני ישראל שיהו שוקלין שקלים ולוקחים עצים שיהו הכהנים מבשלין בו את חטאתיהן ומנחותיהן ועושין בו מדורת בית המוקד להתחמם כנגדו. דבר אל בני ישראל שיהו שוקלין שקלים ולוקחים פרת חטאת ושעיר המשתלח ועל ידי כהן המאבד ועל ידי מי ששינה ועשה חטאת העוף למעלה וחטאת בהמה למטה חובה כנדבה ונדבה כחובה ולבושי כהן גדול ביה"כ ועשירית האיפה של כה"ג שמת ולא מינו כהן אחר תחתיו. כי תבואו אל הארץ קבל עליך עד שלא תבא לארץ. יכול כיון שבאו לארץ יהו חייבין להקריב (י) נסכים שבחוצה לארץ, אמרת לא אמרתי אלא אשר אני נותן לכם, כאשר אני נותן לכם אתם חייבין להקריב נסכים ולא בחוצה לארץ. או אשר אני נותן לכם אין לי אלא בית הבחירה מנין לרבות במה. ת"ל בכל מושבותיכם לרבות במה אלו דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר יכול יעשו במה בחוצה לארץ ויקריבו עליה נסכים, אמרת לא אמרתי אלא אשר אני נותן לכם, כאשר אני נותן לכם אתם עושין במה ולא בחוצה לארץ. עולה או זבח אחר שיזבחו האישים יקרבו הנסכים ולא בזמן שקדמו נסכים לאישים. יכול אם קדמו נסכים לאישים יהו כשרים, תלמוד לומר לעשות ריח ניחוח לה׳ אם עשית ריח ניחוח הנסכים באין ולא בזמן שיקדמו לאישים. [צ]ועשיתם אשה לה׳ עולה. יכול כל העולה לאישים יהא טעון נסכים ואפילו מנחה, תלמוד לומר עולה. שלמים מנין, תלמוד לומר זבח, תודה מנין, ת"ל או זבח. יכול שאני מרבה אף בכור ומעשר ופסח חטאת ואשם, תלמוד לומר לפלא נדר או בנדבה, בא בנדר ובנדבה טעון נסכים שאין בא בנדר ובנדבה אין טעון נסכים. משמע להוציא את אלו (ולא) אוציא את חובות הבאות מחמת הרגל ברגל ומאי ניהו עולת ראיה ושלמי חגיגה, תלמוד לומר או במועדיכם כל הבא במועדיכם טעון נסכים. משמע להביא את אלו אביא שעירי חטאת הואיל ובאין חובה ברגל, ת"ל וכי תעשה בן בקר עולה או זבח בן בקר בכלל היה ולמה יצא להקיש אליו מה בן בקר מיוחד בא בנדר ובנדבה אף כל בא בנדר ובנדבה. לעשות ריח ניחוח לה׳ מן הבקר או מן הצאן מה ת"ל. לפי שנאמר עולה שומע אני אפילו עולת העוף במשמע, תלמוד לומר מן הבקר או מן הצאן דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר אינו צריך הרי הוא אומר זבח ועוף אינו זבח, אם כן מה ת"ל מן הבקר או מן הצאן, לפי שנאמר [צא]אדם כי יקריב מכם קרבן לה׳ מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן יכול האומר הרי עלי עולה יביא משניהם, תלמוד לומר מן הבקר או מן הצאן רצה אחד מביא רצה שנים מביא. ורבי יונתן למה לי קרא הא אמר עד שיפרוט לך הכתוב יחדו, איצטריך סלקא דעתך אמינא הואיל וכתיב מן הצאן כמאן דכתיב יחדו דמי. ולרבי יאשיה [דאמר אע"ג דלא כתיב יחדו כמאן דכתיב יחדו דמי] ליבעי קרא, הא כתיב [צב]ואם עולה קרבנו מן הבקר וגו׳

ואם

ממ"ק ובמ"ק עג ע"ד הנסכים שלא הניחום ישראל להקריב: עד כחמור אביו של שכם כפ׳ ויצלח: עה ישעיה נו: עו ספרי: עז ילמדנו: עח ירמיה לא: עט יהושע ה:
א שמואל ב ז: ב ישעיה מח: ג דברים לא: ד ויקרא יט: ה בראשית א: פ ישעיה סא: פא דברים לב: *שמות ו: פב ירמיה ג: פג שם:
פד תהלים קה: פה שה"ש ג: פו קדושין לז: פז זבחים קיא: פח ספרי: פט ספרי זוטא: צ מנחות ל: צא ויקרא א: צב שם:

זית רענן (ז) להציל, פי׳ לכפר על מה שעשה: מכם מנוחה, זו אשה: (ח) שהם קרבים בבמה, פי׳ בבמה קטנה: שריבה כלי בית עולמים, שהיו עשרה שולחנות עשרה כיורות: ולא משל יחידים, היינו נסכי צבור אין באין משל יחיד: שישקלו, פי׳ שיתנו שקלים ויקנו מהן נסכים: או ישתתפו, פי׳ שנים נותנין סלע: להנהיגם במצות, פי׳ שישקלו על ידם כדאיתא בשקלים פ"ק: (ט) תושבים, היינו גר תושב: הנמצאים, פי׳ אם נמצא בהמה סמוך לירושלים אמרינן מסתמא שלמים היא: להתחמם כנגדו, מפני שהלכו יחפים: כהן המאבד, שאבד קרבן: חובה, היינו קן שמביאין לחובה הוי אחד חטאת אחד עולה ונדבה שניהם עולה ואם החליף פסול: ועשירית האיפה, שכה"ג מקריב בכל יום: (י) נסכים שבחוצה לארץ, פי׳ אותן נסכים שלא קרבו במדבר: לרבות במה, שיקריבו עליה נסכים:

ואם מן הצאן קרבנו. ואידך, איצטריך סלקא דעתך אמינא הני מילי במפרש אבל בסתמא לא קא משמע לן. תודה מנין, תלמוד לומר או זבח. אטו תודה לאו זבח הוא, איצטריך סלקא דעתך אמינא הואיל ואייתי לחם בהדה לא תבעי נסכים. ומאי שנא מאיל נזיר [דאיכא בהדיה לחם ובעי נסכים] סלקא דעתך אמינא הואיל והתם שני מינין והכא ארבעת מינין קא משמע לן. וליכתוב רחמנא לפלא נדר או בנדבה ולא בעי עולה, אי לא כתיב עולה הוה אמינא ועשיתם אשה לה' כלל, לפלא נדר או בנדבה פרט, לעשות ריח ניחוח חזר וכלל, כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט מה הפרט מפורש דבר שאינו בא על חטא אף כל שאינו בא על חטא, אוציא חטאת ואשם שהן באין על חטא, אביא בכור מעשר ופסח שאין באין על חטא, תלמוד לומר עולה, השתא דכתב רחמנא עולה כלל ופרט מאי מרבית ביה, מה הפרט מפורש שאינו מחוייב ועומד אף כל שאינו מחוייב ועומד להביא ולדות קדשים ותמורתן ועולה הבאה מן (התמורות) [המותרות] ואשם שניתק לרעיה וכל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרין, והשתא דאמרת או לדרשא לפלא נדר או בנדבה למה לי לחלק, איצטריך סלקא דעתך אמינא עד דמייתי נדר ונדבה לא מייתי נסכים, קא משמע לן דאי אייתי נדר לחודיה בעי נסכים ואי אייתי נדבה לחודיה בעי נסכים, הניחא לר' יאשיה אלא לרבי יונתן למה לי, סלקא דעתך אמינא אייתי נדר לחודיה אייתי נדבה לחודיה ליבעי נסכים אייתי נדר ונדבה תסגי ליה בנסכים דחד, קא משמע לן. או במועדיכם למה לי, סלקא דעתך אמינא הני מילי היכא דקא מייתי עולה בנדר ושלמים בנדבה אי נמי איפכא, אבל היכא דקא מייתי עולה ושלמים בנדר אי נמי עולה ושלמים בנדבה שם נדר אחד ושם נדבה אחת היא ותסגי ליה בנסכים דחד, קא משמע לן. וכי תעשה בן בקר עולה או זבח למה לי, איצטריך סלקא דעתך אמינא הני מילי היכא דקא מייתי עולה ושלמים בנדר אי נמי עולה ושלמים בנדבה אבל היכא דקא מייתי שתי עולות אחת בנדר ואחת בנדבה שם עולה אחת היא ותסגי ליה בנסכים דחד קמ"ל. לפלא נדר או שלמים למה לי, סד"א הני מילי היכא דקא מייתי שתי עולות חדא בנדר וחדא בנדבה [אי נמי שני שלמים חדא בנדר וחדא בנדבה] אבל היכא דקא מייתי שתי עולות בנדר ושתי עולות בנדבה אי נמי שני שלמים בנדר ושני שלמים בנדבה שם עולה ושם נדר אחת היא ותסגי ליה בנסכים דחד, קא משמע לן. ורבי יאשיה האי מן הבקר או מן הצאן למה לי, סלקא דעתך אמינא הני מילי בתרי מיני אבל בחד יביא שניהם כאחד [צג]תלמוד לומר [צד]ואם מן הצאן קרבנו מן הכשבים. והלא דברים קל וחומר ומה עולה תמורה כשרה לבא מין אחד, פסח הקל דין הוא שכשר לבא מין אחד, הא מה ת"ל [צה]מן הכבשים ומן העזים תקחו מזה בפני עצמו ומזה בפני עצמו. איסי בן עקביא אומר לעשות ריח ניחוח לה' מן הבקר או מן הצאן מזה בפני עצמו ומזה בפני עצמו. או יביא (יא) משניהם כאחד, אמרת ק"ו ומה כבשי עצרת שהן נזקקין לבא שנים כשרו לבוא מין אחד עולה שאין זקוקה לבא שנים אינן דין שתכשר לבוא מין אחד. לא אם אמרת בשני כבשי עצרת שמיעט הכתוב את הבאתן לפיכך כשרו לבוא מין אחד, תאמר בעולה שריבה הכתוב את הבאתה לפיכך לא תכשר לבוא אלא מין שנים, הרי שעירי יוה"כ יוכיחו שריבה הכתוב את הבאתן וכשרו לבא מין אחד, והם יוכיחו לעולה שאף על פי שריבה הכתוב את הבאתה תכשר לבוא מין אחד. לא אם אמרת בשעירי יוה"כ שמיעט הכתוב את הבאתן ואינן באים בכל ימות השנה כולה לפיכך כשרו לבא מין אחד, תאמר בעולה שריבה הכתוב את הבאתה ובאה בכל ימות השנה כולה לפיכך לא תכשר לבוא אלא מין שנים, הרי חטאת תוכיח שריבה הכתוב את הבאתה ובאה כל ימות השנה וכשרה לבוא מין אחד. והיא תוכיח לעולה שאע"פ שריבה הכתוב את הבאתה ובאה בכל ימות השנה שתכשר לבוא מין אחד. לא אם אמרת בחטאת שמיעט הכתוב את הבאתה שאינה באה בנדר ובנדבה לפיכך כשרה לבוא מין אחד, תאמר בעולה שריבה הכתוב את הבאתה ובאה בנדר ובנדבה לפיכך לא תכשר לבוא אלא מין שנים, הא מה תלמוד לומר מן הבקר או מן הצאן מזה בפני עצמו ומזה בפני עצמו. [צו]יכול כל הקרבנות כולן יטעון נסכים, אמרת זבח פרט לעופות, או זבח פרט למנחות, לפלא את (יב) שהוא לפלא טעון נסכים את שאינו בא לפלא אינו טעון נסכים. נדר פרט לפסח, נדר פרט למעשר. ומנין אתה אומר שלמים פרט לחטאת, שלמים פרט לאשם, הואיל ואין התמידין באים לפלא יכול לא יטענו נסכים, תלמוד לומר מועדיכם ריבת כל תמיד ותמיד. מן הבקר פרט לכלאים. ובצד השני אתה אומר מן הבקר פרט לשור שנגח והמית (ויש) [ואין] לו עדים, מן הצאן פרט לרובע ונרבע. ובצד השני אתה אומר מן הצאן פרט למוקצה ולנעבד ולעבודה זרה. מן העזים לחלוק את הגנוב ואת הגזל שירעו בו הרבים, והשעיר (יג) שנתן ריח והחולה, מן העזים ומן העזים לרבות שאר הפסולין:

תשמו [צז]והקריב המקריב. אמר רבי אלעזר בר רבי יוסי שמעתי שהבעלים מפגלין. אמר רבא מאי טעמא דרבי אלעזר בר רבי יוסי דכתיב והקריב המקריב. [צח]והקריב אין לי אלא איש אשה מנין, תלמוד לומר המקריב מ"מ. והקריב המקריב רבי נתן אומר זה בנין אב לכל המתנדב במנחות שלא יפחות מעשרון ולוג שמן. [צט]והקריב המקריב הרי מי שאמר הרי עלי מנחה ולא פירש מנין שיביאנה בלולה, אמרת ונפש כי תקריב וגו', רבי פפיים איש אונו היה מקיימה מכאן והקריב המקריב ויין לנסך רביעית ההין שמן לבילה ויין לנסך. [ק]אמר שמואל המתנדב יין מזלפו על גבי האישים שנאמר ויין לנסך רביעית ההין אשה ריח ניחוח. והא קא מכבה, כבוי במקצת לאו שמיה כבוי, והא אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה המוריד גחלת מעל המזבח ומכבה חייב, בשאין שם אלא היא. ואי בעית אימא כבוי דמצוה שאני. והא תני דבי רבי אליעזר בן יעקב כיון שנתנה תורה רשות לתרום יכול יכבה ויתרום אמרת לא יכבה, שאני התם אפשר דיתיב ונטר. ת"ש יין לרבי עקיבא [קא]לספלים. שמן לדברי רבי טרפון לאישים. ועוד תניא ויין לנסך לספלים. או אינו אלא לאישים אמרת לא יכבה, לא קשיא הא רבי יהודה הא רבי שמעון. למימרא דשמואל כרבי שמעון סבירא ליה והא אמר שמואל מכבין גחלת של מתכת אבל לא גחלת של עץ ברשות הרבים שלא הוזקקו בה רבים הא גחלת של עץ אסור. (ואי בעית אימא) [ואי סלקא דעתך] כרבי שמעון סבירא ליה אפילו גחלת של עץ נמי, בדבר שאין מתכוין סבר לה כרבי שמעון, במלאכה שאינה צריכה לגופה סבר לה כרבי יהודה. [קב]תעשה על העולה או לזבח למה נאמר, לפי שהוא אומר ועשיתם אשה לה' עולה או זבח שאם אמר הרי עלי עולה [הרי עלי מנחה] הרי עלי שלמים שומע אני יביא נסך אחד לשניהם, ת"ל תעשה על העולה או לזבח מגיד שמביא לזה בפני עצמו ולזה בפני עצמו. אבא חנן אומר משום רבי אליעזר למה נאמר תעשה על העולה או לזבח, שהיה בדין ומה אם במקום ששוה מעשה שור עולה למעשה כבש עולה לא שוה לו בנסכים, מקום שלא שוה מעשה כבש עולה למעשה כבש שלמים אינו דין שלא ישוה לו בנסכים, תלמוד לומר תעשה על העולה או לזבח מגיד הכתוב שאף על פי שלא שוה מעשה כבש עולה למעשה כבש שלמים שישוה לו בנסכים. [קג]כתיב [קד]ושלשה עשרונים סלת מנחה במנחה הבאה עם הזבח הכתוב מדבר. או אינו אלא במנחה הבאה בפני עצמה, כשהוא אומר *והעלה הכהן את העולה ואת המנחה הוי אומר במנחה הבאה עם הזבח הכתוב מדבר. ועדיין איני יודע אם טעונה נסכים אם לאו, תלמוד לומר ויין לנסך רביעית ההין תעשה על העולה או לזבח, עולה זו עולת מצורע. זבח זה חטאת מצורע. או לזבח זה אשם מצורע. ותיפוק ליה תרוייהו מזבח דאמר מר חטאת ואשם מנין תלמוד לומר זבח, הני מילי היכא דתרוייהו כי הדדי נינהו אבל היכא דאשם להכשיר וחטאת לכפר בעי תרי קראי. זבח זה חטאת מצורע, ואימא זה חטאת ואשם דנזיר, לא סלקא דעתך דתניא [קה]ומנחתם ונסכיהם בעולתו ושלמיו הכתוב מדבר. או אינו אלא אפילו חטאת, תלמוד לומר ואת האיל יעשה זבח שלמים, איל בכלל היה ולמה יצא להקיש אליו מה איל מיוחד בא בנדר ובנדבה אף כל בא בנדר ובנדבה. עולה זה עולת מצורע. ואימא זו עולת יולדת, אמר אביי עולת יולדת מסיפא דקרא נפקא דתניא רבי נתן אומר לכבש זה עולת יולדת, האחד זה אחד עשר של מעשר שלא מצינו בכל התורה כולה שיהיה טפל חמור מן העיקר. רבא אמר איזהו דבר שצריך שלשה רבויים הוי אומר זה מצורע. לאיל למה לי אמר רב ששת לרבות אילו של אהרן. אילו של אהרן מבמועדיכם נפקא, סלקא דעתך אמינא הני מילי דצבור אבל דיחיד לא. ומאי שנא מעולת יולדת, סלקא דעתך אמינא הני מילי דבר שאין קבוע לו זמן אבל דבר שקבוע לו זמן אימא לא, קא משמע לן. או לאיל לרבות את [קו]הפלגס, הניחא לר' יוחנן [דאמר בריה הוא] דתניא והקריבו מביא עליו נסכי איל ואין עולה לו מזבחו. ואמר רבי יוחנן או לאיל לרבות את

מ"מ ובמ"ק צג ספרי: צד ויקרא א: צה שמות יב: צו ספרי זוטא: צז זבחים מז: צח ספרי: צט ספרי זוטא: ק זבחים נא: קא תרגום ירושלמי כל ויסס באגנות וטוי בספלים, והוא במקרא שופטים ה: קב ספרי: קג מנחות נא: קד ויקרא יד: *שם: קה במדבר ה: קו הפלגס בן י"ג חדש ביאה מכלל כבש ולא בא לכלל איל כלומר פלג ממולע:

ה"ת רענן (יא) משניהם כאחד, פי' אם אמר סתם הרי עלי עולה: שאין זקוקה לבא שנים, דבמפרש אחד לכ"ע סגי באחד: שמיעט הכתוב וכו', שאין קרבן שלמי צבור אלא אלו: שעירי יוה"כ וכו', הוי חטאת וריבה הבאתן: (יב) שהוא לפלא, שבא בנדר: והמית ואין לו עדים כצ"ל, והבעלים מודים בדבר, אבל יש לו עדים בסקילה: (יג) שניתן לרונה, כצ"ל:

את הפלגס, אלא לבר פרא דאמר מייתי ומתני ספיקא הוא איצטריך
קרא לאתויי ספיקא, לבר פרא קשיא. [קי]או לאיל תעשה מנחה בא
הכתוב לחלק בין נסכי כבש לנסכי איל, שהיה בדין בן בקר טעון
נסכים ובן צאן טעון נסכים אם למדת שלא חלקה תורה בין נסכי
עגל לנסכי שור כך לא תחלק בין נסכי כבש לנסכי איל, ת"ל או
לאיל תעשה מנחה בא הכתוב לחלק בין נסכי כבש לנסכי איל.
אבא חנן אומר משום רבי אליעזר למה נאמר, שהיה בדין ומה אם
במקום שריבה בנסכים לא ריבה בין עגל לשור, (יד) מקום שמיעט
בנסכים אינו דין שלא נרבה בין כבש לאיל, תלמוד לומר או לאיל
תעשה מנחה מגיד הכתוב שאע"פ שמיעט בנסכים ריבה בין כבש
לאיל. תעשה מנחה סלת שני עשרונים למה נאמר, שהיה בדין
הואיל וכבש העומר טעון שני עשרונים ואיל העולה טעון שני
עשרונים אם למדת לכבש העומר שאע"פ שכפל עשרונות לא כפל
נסכיו אף איל העולה אע"פ שכפל עשרונות לא יכפול נסכיו, ת"ל
או לאיל תעשה מנחה וגו'. ויין לנסך שלישית ההין מגיד הכתוב שבשם
שכפל עשרונותיו כך כפל נסכיו, [בלולה בשמן וגו'] ויין לנסך שלישית
ההין שמן לבילה ויין לניסוך. [קיא]תקריב ריח ניחוח לה' נחת רוח לפני
שאמרתי ונעשה רצוני. או לאיל לרבות את שהוא לא איל ולא
כבש וטעון נסכי כבש מבן י"ב ויום אחד עד בן י"ג חדש. רבי
טרפון קורהו פלגס, בן עזאי קורהו נוקד, רבי ישמעאל קורהו
פרוגדוס. ויין לנסך שלישית ההין תקריב במדת היין מדת השמן
שלשת לוגין. [קיב]וכי תעשה בן בקר, בן בקר היה בכלל ויצא מן
הכלל ללמד על הכלל, מה בן בקר שהוא בא בנדר ובנדבה טעון
נסכים אף כל הבא בנדר ובנדבה טעון נסכים, יצאו חטאת ואשם
שאינן באין בנדר ובנדבה שלא יטענו נסכים, עולה או זבח למה
נאמר, לפי שנאמר ועשיתם אשה לה' שאם אמר הרי עלי עולה הרי
עלי שלמים שומע אני יביא נסך אחד לשניהם, ת"ל עולה או זבח
מגיד הכתוב שמביא לזה בפני עצמו ולזה בפני עצמו. או אפילו
אמר הרי עלי חמשה שוורים לעולה חמשה שוורים לשלמים שומע
אני יביא נסך אחד לכולן, ת"ל עולה או זבח מגיד שמביא לכל
אחד ואחד בפני עצמו. אבא חנן אומר משום רבי אליעזר למה
נאמר, שהיה בדין ומה אם במקום ששוה מעשה כבש עולה למעשה
שור עולה לא שוה לו בנסכים, מקום שלא שוה מעשה שור עולה
למעשה שור שלמים אינו דין שלא ישוה לו בנסכים, ת"ל עולה או
זבח מגיד הכתוב שאע"פ שלא שוה מעשה שור עולה למעשה שור
שלמים שוה לו בנסכים. ויין תקריב לנסך שמן לבילה ויין לניסוך.
אשה ריח על גבי ספלים. אתה אומר על גבי ספלים או אינו אלא
על גבי האישים, ת"ל אשה ריח ניחוח על גבי ספלים וכו' (לעיל).
אשה ריח ניחוח נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני:

[קיג]והקריב על בן הבקר. מנין אתה אומר שאם לא הביא היום יביא
למחר, תלמוד לומר תקריב. מנין אתה אומר שאם לא
(טו) הביא בשבת יביא בשאר כל ימות השבת, ת"ל תקריב, ומנין
אתה אומר שאם לא הביא בראש חדש יביא בשאר ימי החדש,
ת"ל תעשה. ומנין אתה אומר שאם לא הביא בראש השנה יביא
בשאר ימות השנה, ת"ל תקריב. וכן עד שלא בשלו ענבים בגפן
יביא, משבשלו ענבים בגפן מנין, ת"ל תעשה תקריב תקריב.
לפי שנאמר נסך אשה יכול על גבי האישים יהו כשרים, תלמוד
לומר נסך יהא לעצמו נסך אל יהא שותת נסך אל יהא מטיף נסך
אל יהא מערב קימעא:

[א]ככה יעשה לשור האחד. מה ת"ל, לפי שמצינו שחלק הכתוב בין
נסכי איל לנסכי כבש יכול נחלק בין נסכי פר לנסכי עגל,
ת"ל לשור האחד. או לאיל מה ת"ל, לפי שמצינו שחלק הכתוב בין
נסכי בן שנה לנסכי בן שתי שנים, יכול נחלק בין נסכי בן שתים
לנסכי בן שלש, ת"ל או לאיל האחד, או לשה בכבשים מה ת"ל,
לפי שמצינו שחלק הכתוב בין נסכי כבש לנסכי איל יכול נחלק
בין נסכי גדי לנסכי רחלה, תלמוד לומר או לשה בכבשים. או
בעזים מה תלמוד לומר, לפי שמצינו שחלק הכתוב בין נסכי כבש
לנסכי איל יכול נחלק בין נסכי גדי לנסכי שעיר, ת"ל או בעזים.
[ב]היין מעוטו מעכב את רובו דכתיב ככה. [ג]ככה יעשה לשור האחד מגיד
שלא חלקה תורה בין נסכי עגל לנסכי שור. שהיה בדין בן צאן
טעון נסכים ובן הבקר טעון נסכים, אם למדת שחלקה תורה בין
נסכי כבש לנסכי איל כך תחלק בין נסכי עגל לנסכי שור, תלמוד
לומר ככה יעשה לשור האחד מגיד שלא חלקה תורה בין נסכי עגל
לנסכי שור. אבא חנן אומר משום רבי אליעזר למה נאמר, שהיה
בדין ומה אם במקום שמיעט בנסכים ריבה בין כבש לאיל מקום
שריבה בנסכים אינו דין שירבה בין עגל לשור, ת"ל ככה יעשה לשור
האחד מגיד הכתוב שאע"פ שריבה בנסכים לא ריבה בין עגל לשור.
כמספר אשר תעשו אין לי אלא אלו (טז) תמורותיהן מנין, תלמוד
לומר כמספר אשר תעשו שלא ימעיט. או אם רצה לרבות ירבה,
ת"ל ככה תעשו לאחד כמספרם דברי רבי יאשיה. רבי יונתן
אומר אין צריך שהרי כבר נאמר (יז) כל האזרח יעשה ככה. אין
לי אלא שלא ימעט או אם רצה לרבות ירבה, ת"ל כמספר אשר
תעשו. או אם רצה לכפול יכפול, ת"ל ככה תעשו לאחד כמספרם,
מכאן אמרו מערבין נסכי פרים בנסכי פרים נסכי אילים בנסכי אילים
נסכי כבש בנסכי כבש של יחיד בשל צבור של היום בשל אמש,
אבל אין מערבין נסכי כבשים בשל פר ואיל. מכאן אמרו [האומר
הרי עלי] לוג לא יביא, שנים לא יביא, שלשה יביא, ארבעה יביא,
חמשה לא יביא, ששה יביא, מכאן ואילך כשם שהצבור מביא חובה
כך יחיד מתנדב נדבה. דבר אחר ככה תעשו לאחד להביא את
אחד עשר שבמעשר. כל האזרח יעשה ככה את אלה למה נאמר, לפי
שהוא אומר *ומעוך וכתות ונתוק וכרות וגו' ומיד בן נכר לא תקריבו
וגו' אלו אי אתה מקבל מהן אבל מקבל אתה מהן עולה, אחר
שלמדנו שהנכרי מביא עולה זכיתי לדון כבתחלה ישראל מביא
עולה והנכרי מביא עולה אי מה ישראל מביא נסכים אף הנכרי
מביא נסכים, ת"ל כל האזרח יעשה ככה את אלה, ישראל מביא
נסכים ואין הנכרי מביא נסכים, [יכול אף עולתו אינה טעונה נסכים,
ת"ל ככה], מכאן אמרו נכרי ששלח עולתו ממדינת הים [ושלח
עמה נסכים קרבים משלו, ואם] לא שלח עמה נסכים יקרבו נסכים
משל צבור:

תשמז

[ד]כל האזרח יעשה ככה. אף הוא לא יביא אלא עשרונים
שלמים. אי מה אלה ששים עשרון אף הוא לא יביא
אלא ששים עשרון, ת"ל להקריב את שהוא רוצה להקריב יקריב.
יכול שהוא מביא כצבור, ת"ל את אלה, אי אפשר לומר את אלה
שכבר נאמר והקריב, ואי אפשר לומר והקריב שכבר נאמר את
אלה, הא כיצד רבי אליעזר בן יעקב אומר הצבור מביא ששים
(והיחיד ששים) [ואחד עשרון]. [ה]תנו רבנן אזרח מביא נסכים ואין
הנכרי מביא נסכים. יכול לא תהא עולתו טעונה נסכים, ת"ל ככה.
*א"ר יוסי רואה אני בכולן להחמיר שנאמר בהן לה', במה דברים
אמורים בקדשי מזבח אבל בקדשי ברק הבית מודה רבי שמעון
שמועלין בהן, מ"ט קסבר כי גמר מעילה חטא חטא מתרומה
דומיא דתרומה דקדשה קדושת הגוף אבל קדושת דמים לא (כתוב
ברמז תע"ו). [ו]אמר רב הונא שלמי נכרי עולה. איבעית אימא
סברא נכרי לבו לשמים, ואיבעית אימא קרא [ז]אשר יקריבו לה'
לעולה כל דמקרבי עולה תהא. מתיב רב שיזבי אלו מנחות
נקמצות ושיריהן לכהנים מנחת נכרים. אמר (רבא) [ר' יוחנן] לא
קשיא הא רבי יוסי הגלילי הא ר' עקיבא. דתניא איש מה ת"ל איש
איש לרבות הנכרים שנודרין נדרים ונדבות כישראל. אשר יקריבו
לה' לעולה אין לי אלא עולה שלמים מנין, ת"ל נדריהם. תודה מנין
ת"ל נדבותם. מנין לרבות העופות והיין והלבונה והעצים, ת"ל
נדריהם לכל נדריהם נדבותם לכל נדבותם, אם כן מה ת"ל עולה,
עולה פרט לנזירות דברי רבי יוסי הגלילי. רבי עקיבא אומר אשר
יקריבו לה' לעולה אין לי אלא עולה בלבד כו'. ככאן אזלא הא
דתנן אמר רבי שבעה דברים התקינו בית דין וזה אחד מהן נכרי
ששלח עולתו ממדינת הים ושלח נסכים עמה קרבין משלו ואם
לאו קרבין משל צבור לימא רבי יוסי הגלילי ולא רבי עקיבא.
אפילו תימא רבי עקיבא עולה וכל [ח]אביזרהא. מאן תנא להא דתנו
רבנן אזרח מביא נסכים ואין הנכרי מביא נסכים, יכול לא תהא
עולתו טעונה נסכים, ת"ל ככה וכו', איבעית אימא רבי יוסי הגלילי
סמי מהתיא יין, ואיבעית אימא ר' עקיבא עולה וכל אביזרהא.
[ט]אזרח מלמד שמתנדבין נסכים וכמה שלשת לוגין. ומנין שאם
רצה להוסיף יוסיף, ת"ל יהיה. יכול יפחות, ת"ל ככה, מאי כוסיף
אילימא ארבעה וששה מאי שנא שלשה דחזו לכבש, ארבעה וששה
נמי דחזו לאיל ופר, אלא לאו שמע מינה אין קבע לנסכים:

וכי יגור. אין לי אלא (יח) המתגייר, שנתגייר מנין, תלמוד לומר או
אשר בתוככם לדורותיכם. ועשה אשה מין דמים, או אינו אלא
מין מנחה, ת"ל ככם מה אתם מין דמים אף גרים מין דמים. אי
מה ישראל מין בהמה אף הגרים מין בהמה, ת"ל לכם הקשיתים
ולא הקשיתים לרם בהמה. רבי אומר מה ישראל שלא באו לברית
אלא

נמ"ק ובמ"ק קז ספרי: קח ספרי זוטא: קט ספרי: קי ספרי זוטא: א מנחות נא: ב שם כז: ג ספרי: *ויקרא כב: ד ספרי זוטא: ה זבחים מה:
*קאי הנכריות בס קדשי נכרים לא נהנין ולא מועלין בהם ט', אר"י כו': ו מנחות עג: ז ויקרא כב: ח אביזרהא פי' כל התלוין הצריכים לה: ט מנחות קד:

זית רענן (יד) מקום שמיעט בנסכים, דהיינו מין כבשים מיעט בנסכיהם: (טו) הביא בשבת, קאי אנסכים: שותת, רק צריך לשפוך בבת אחת: מערב קימעא, שלא יערב בתוכו מעט מים: (טז) תמורותיהם מנין, שטעונה נסכים: (יז) הי"ג בספרי כל האזרח יעשה ככה את אלה שלא ימעיט ולא ירבה ומה הי"ל כמספר אשר תעשו יכול אם ירצה לכפול וכו וכן עיקר: הצבור מביא ששים ואחד עשרון, ביו"ט של חג שחל להיות בשבת: (יח) המתגייר, פי' שמתגייר עכשיו: שנתגייר, כבר ולא הביא קרבנו מנין שצריך להביא קרבנו: ת"ל או אשר בתוככם, פי' שהוא כבר בתוככם:

אלא בשלשה דברים במילה ובטבילה ובהרצאת קרבן אף הגרים כיוצא בהם. אי מה ישראל ברם עולה ובזבחי שלמים אף הגרים ברם עולה ובזבחי שלמים, ת"ל ועשה אשה ריח ניחוח לה', אמרת צא וראה איזהו מין דמים שכלו עולה לאישים ואין לך היטנו היתר אי אתה מוצא אלא עולת העוף, להביא פרידה אחת אינו יכול שלא מצינו פרידה אחת קרבה בכל התורה מכאן אמרו כל הקינין שבתורה חציין עולה [חציין חטאת] חוץ משל גר מפני שכולן כליל לאישים. [י]וכי ינור אתכם גר יכול שנתגייר אצל נכרים במדינת הים, אמרת (יח) לא אמרתי אלא אתכם, אין לי אלא עמהם ממצרים, מנין אפילו עמהן באותה שעה, אמרת או אשר בתוככם לדורותיכם מלמד שאינו רשאי לאכול בזבחים עד שיביא לאישים קרבן. [יא]תנו רבנן גר מעוכב לאכול בקדשים עד שיביא קרבן, הביא פרידה אחת שהרית אוכל בקדשים לערב. כל הקינין שבתורה אחד חטאת ואחד עולה וכאן שתיהן עולות. הביא חובתו מן הבהמה יצא [עולה ושלמים יצא] מנחה ושלמים לא יצא לא אמרו קן אלא להקל. מאי שנא מנחה ושלמים דלא יצא דכתיב כאשר תעשו כן יעשה מה אתם עולה ושלמים אף גר עולה ושלמים, אם כן חובתו אחת מן הבהמה לא תסגי ליה בגויה דהא כתיב כאשר תעשו כן יעשה. אמר רב פפא יש לומר לעולת העוף מתרבי לעולת בהמה לא כל שכן. אי הכי אפילו מנחה נמי, מיעט רחמנא כן. ועוף היכא איתרבי דתניא כאשר תעשו כן יעשה מה אתם עולה ושלמים אף הן עולות ושלמים, מנין לרבות את העוף ת"ל יעשה אשה ריח ניחוח לה', איזהו דבר שכולו לה' הוי אומר זו עולת העוף. יכול שאני מרבה אפילו מנחת נסכים, ת"ל כן. תניא אידך יעשה אשה ריח ניחוח לה' שומע אני כל שעולה לאישים אפילו מנחה, ת"ל כאשר תעשו כן יעשה כה אתם מיני דמים אף הם מיני דמים. אי מה אתם עולה ושלמים אף הם עולה ושלמים, ת"ל ככם לכם הקשיתים ולא לקרבנותיכם, רבי אומר כו' (כדלעיל). להביא פרידה אחת אי אפשר וכו' ולא והתניא והקריבו מה ת"ל, לפי שנאמר והקריב שומע אני האומר הרי עלי עולת העוף לא יפחות משני פרידין, ת"ל והקריבו אפילו פרידה אחת, חובה מיהא לא אשכחן, והא איכא יולדת דאתיא בן יונה או תור לחטאת, משום דאיכא כבש בהדה. אמר מר מה אבותיכם לא נכנסו וכו' בשלמא מילה דכתיב [יב]כי מולים היו כל העם היוצאים, אי נמי מהכא [יג]ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך, הרצאת דמים דכתיב [יד]וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות, אלא טבילות מנלן, דכתיב [טו]ויקח משה חצי הדם ויזרוק על העם ואין הזאה בלא טבילה. אלא מעתה האידנא דליכא קרבן לא נקבל גרים, אמר רב אחא בר יעקב וכי יגור אתכם גר או אשר בתוככם לדורותיכם כתיב: [טז]כאשר תעשו כן יעשה למה נאמר, שהיה בדין הואיל ומצינו (יט) שחלקה תורה את קרבנו כן תחלק את נסכיהן, ת"ל כאשר תעשו כן יעשה מה אתם ששה לפר וארבעה לאיל ושלשה לכבש אף הגרים כיוצא בהן. הקהל אין לי אלא אנשים נשים מנין, ת"ל הקהל חוקה אחת לכם. ולגר הגר לפי שמעשה בישראל צריך להביא את הגרים. חקת עולם לדורותיכם שינהוג הדבר לדורות. ככם כגר יהיה לפני ה' למה נאמר, לפי שנאמר [יז]והיה על מצחו תמיד לרצון להם לפני ה' אין לי הציץ מרצה אלא לישראל, לגרים מנין, ת"ל ככם כגר יהיה לפני ה', תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר בא הכתוב והשוה הגר לאזרח בכל המצות שבתורה. [יח]הקהל חוקה אחת לכם לרבות (כ) שני כבשי עצרת. לגר הגר מכאן היה ר' אליעזר אומר גר שנתגייר צריך (רביעית הקן) [להפריש רובע לקנו]. רבי יהושע אומר אינו צריך שהיא תקלה לו. גר אלו הגרים, הגר לרבות נשי הגרים:

וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל. בני ישראל חייבין בחלה [ואין נכרים חייבין בחלה]. או בני ישראל [למעט הגרים, אמרת דבר אל בני ישראל] לרבות את הגרים. ואמרת אליהם ריבה נשים ועבדים. ובצד השני אתה אומר בני ישראל להזהיר גדולים על הקטנים להנהיגם במצות. בבואכם אל הארץ קבל עליך עד שלא תבא אל הארץ שכשתבוא אל הארץ להפריש חלה שבזכות שתקבל עליך אתה בא אל הארץ. יכול כיון שבאו יהו חייבין להפריש בחלה בחוצה לארץ, אמרת לא אמרתי אלא אשר אני מביא אתכם שמה, שמה אתם חייבין להפריש חלה ולא בחוצה לארץ. [יט]תניא אלו נאמר וכי תבואו הייתי אומר משעה שנכנסו לה ב' או שלשה מרגלים, ת"ל בבואכם בביאת כלכם אמרתי ולא בביאת מקצתכם וכי אסקינהו עזרא לאו כולהו סלוק. ואפילו למ"ד תרומה בזמן הזה דאורייתא חלה דרבנן. [כ]רבי ישמעאל אומר שינה הכתוב ביאה זו מכל ביאות שבתורה, שכל ביאות שבתורה הוא אומר והיה כי תבואו אל הארץ והיה כי יביאך וכאן הוא אומר בבואכם אל הארץ, ללמדך שכיון שנכנסו ישראל לארץ מיד נתחייבו ישראל בחלה. אשר אני מביא אתכם שמה, מכאן אמרו פירות חוצה לארץ [שנכנסו לארץ] חייבין בחלה. יצאו מכאן לשם רבי אליעזר מחייב ורבי עקיבא פוטר. ר' יהודה אומר פירות חוצה לארץ [שנכנסו לארץ] רבי אליעזר פוטר שנאמר והיה באכלכם מלחם הארץ להוציא את של חוצה לארץ, ורבי עקיבא מחייב שנאמר שמה שם אתה חייב חוץ לשם אתה פטור:

והיה באכלכם מלחם הארץ למה נאמר. לפי שהוא אומר ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה שומע אני אף שאר פירות במשמע הרי אתה דן נאמר כאן לחם ונאמר (כא) להלן לחם מה לחם האמור להלן חמשת המינין אף לחם האמור כאן חמשת המינין ואלו הן חטין ושעורין וכוסמין ושבולת שועל[כא] ושיפון (יצאו אורז ודוחן והפרגים והשומשמין שאינן באין לידי חימוץ אלא סרחון). עיסה של מעשר שני לדברי ר"מ פטורה מן החלה (כתוב ברמז תרנ"א). [כב](ולקחתם לכם) [באכלכם] מלחם הארץ את שהוא לחם חייב שאינו לחם אינו חייב, איזהו לחם החטה השעורה וכו'. קמחין בצקות ותבואה אסורין בחדש מלפני הפסח ולקצור לפני העומר, והאוכל מהן כזית מצה בפסח יצא ידי חובתו, כזית חמץ בכרת, וכל שנתערב בו אחד מחמשתן הרי זה עובר בפסח, ובלבד שיהא במראה פת וטעם פת ת"ל לחם. מלחם הארץ ולא כל לחם פרט לעיסה קטנה ואיזו היא גדולה (כב) שבעת רבעים של מדבריים וקב ותצי ירושלמיים שהן חמשת רבעים משלנו. ר' יוסי אומר ה' רבעים מתוקן לפטור, כלחם ולא כל לחם פרט למבושל [כג]והסופגנין והדובשנין והאיסקריטין וחלת המשרים והמדומע והקנוקנות חייבים. ובצד השני אתה אומר והיה לרבות שאור שנשכה בסרידה. מכאן אמרו שתי נשים שעשו שני קבין ונשכו זה בזה פטורין מן החלה, אין צ"ל האשה שעשתה שני קבין חטין וקב אורז או קב תרומה באמצע אין מצטרפין [דבר שנטלה חלתו באמצע מצטרפין] שכבר נתחייב בחלה, קב ישן וקב חדש שנשכו זה בזה רבי ישמעאל אומר יטול מן האמצע וחכמים אוסרין. ראשית עריסותיכם יכול אף (חיטין וקמח) [הסובין], ת"ל חלה. אי חלה (כג) יכול אף (אסורה) [אפויה] ת"ל ראשית מן (המובחר) [המחובר] יעמיד (ערימה) [עריסה] ויפריש. ראשית עריסותיכם שלכם חייבת אבל של נכרים אינה חייבת, מכאן אמרו נכרי שנתן לו עיסה פטורה מן החלה. נתנה לו במתנה עד שלא גלגל חייב משגלגל פטור. העושה עיסה עם הנכרים אם אין בשל ישראל כשעור פטורה מן החלה:

תשמח [כד]תרימו תרומה לה', בתרומה גדולה הכתוב מדבר. או אינו אלא בתרומת חלה, כשהוא אומר חלה תרימו תרומה הרי חלה אמורה הא מה ת"ל תרימו תרומה לה' בתרומה גדולה הכתוב מדבר דברי ר' יאשיה. ר' יונתן אומר לפי שהוא אומר ראשית דגנך תירושך ויצהרך חובה. אתה אומר חובה או אינו אלא רשות, ת"ל תרימו תרומה לה' חובה ולא רשות, [כה]ראשית עריסותיכם, שמאי אומר מקב חלה, והלל אומר מקביים, והכ"א לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא קב ומחצה חייבת בחלה. משהגדילו המדות אמרו חמשת רבעים קמח חייבין בחלה. ר' יוסי אומר חמשה פטורין. חמשה ועוד חייבין. [כו]ת"ר ראשית עריסותיכם כדי עיסתכם [וכמה עיסתכם] כדי עיסת מדבר, וכמה עיסת מדבר דכתיב [כז]והעומר עשירית האיפה, מכאן אמרו שבעה רבעים קמח [ועוד] חייב בחלה שהן שש של ירושלים וה' ציפורי. מכאן אמרו כל

ממ"ק ובמ"ק י ספרי זוטא: יא כריתות ח: יב יהושע ה: יג יחזקאל טז: יד שמות כד: טו שם: טז ספרי: יז שמות כח: יח ספרי זוטא: יט נדה מח: כ ספרי: כא שבולת שועל (האבער) גאלי"ה בלעז. שיפון (ראגען) ספילטי"ה בלעז, ערוך: כב ספרי זוטא: כג סופגנין עיסה סגלוסה כמין ספוג. דובשני, סגלוסה בדבש. איסקריטין תרגום לפיתת בדבש היסקריטין פס סנקרהוס בלעז קרוסטלי"י, ערוך: כד ספרי: כה עדיות פ"א: כו עירובין פג: כז שמות טז:

זית רענן (יח) לא אמרתי אלא אתך, דאינו קרוי גר עד שיתגייר בפני ג' ישראלים: עמהן באותה שעה, פי' שנתגייר אחר יצ"מ: (יט) שחלקה תורה את קרבנו, שכל הקנין חצין חטאת וזה כולה עולה: נשים, שיטענו נסכים: (כ) שני כבשי עצרת, שיטענו נסכים: לרבות הנשים, דסד"א בני ישראל ולא בנות ישראל: (כא) להלן להם, עוני: להלן חמשת מינין, דכתיב לא תאכל עליו חמץ דברים תבאים לידי חימוץ: (כב) שבעת רבעים, ז' לוגין: קב וחצי ו' לוגין. פי' שכמדבריים היו ז' לוגין וביצה וחומש ביצה, ובירושלים הגדילו המדות שתות מלבר שהוא חומש מלגו, נמצא מששה לוגין נעשה ה' ומלוג שהוא ו' ביצים נעשו ה' ביצים ומביצה והומש שהוא ו' חומשים נעשה ה' חומשים שהוא ביצה צרוף הביצה לה' ביצים הנ"ל הרי ו' ביצים שהוא לוג הרי ו' לוגין ובצפורי עשו ששה המשה: ה' רבעים מתוקן לפטור, פי' מה ששנינו ה' רבעים היינו לפטור אבל ה' רבעים ועוד חייבים: בסרידה, כמין עריבה: (כג) גי' דה"ג יכול אף אפויה ת"ל ראשית מן המחובר יעמיד וכו', פי' בעוד שהוא מרובר דהיינו בעודה עיסה יעמיד עריסה ויפריש וכדאיתא לקמן משתתערם: [illegible] לו עיסה, פי' שיעשנה לצורך הנכרי: בתרומה גדולה וכו', שאם לא הפריש מן הכרי מפריש מן העיסה: אלא רשות שאם מפריש ראשית דגנו יתן לו ואם רצה אינו מפריש:

כל האוכל במדה זו הרי זה בריא ומבורך, יתר על כן רעבתן, פחות מכאן מקולקל במעיו. [כו]בעי רבא גלגול נכרי מאי. מיתנא תנן גר שנתגייר והיה לו עיסה נעשית עד שלא נתגייר פטור משנתגייר חייב ספק חייב. הא מאן קתני לה דברי הכל היא ואפילו ר׳ מאיר ור"י דקא מחייבי התם פטרי הכא, התם הוא דכתיב דגנך דגנך יתירא הוי מיעוט אחר מיעוט ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות [אפילו נכרים], אבל הכא תרי זימני עריסותיכם כתיב, חד עריסותיכם [כדי עיסתכם] ולא עיסת נכרי, וחד עריסותיכם ולא עיסת הקדש. או דלמא ר׳ יוסי ור׳ שמעון קהני לה דקא פטרי אבל ר"מ ור׳ יהודה ילפי׳ ראשית ראשית מהתם. אמר רבא יהא רעוא דאחזיה בחלמא, הדר אמר רבא מ"ד מירוח הנכרי פוטר גלגול הנכרי פוטר, מ"ד מירוח הנכרי אינו פוטר גלגול הנכרי אינו פוטר. [כז]חלה אע"ג דכתיב כאשית דאיכא למילף ראשית מראשית הגז מה להלן דשותפין לא אף כאן דשותפין לא כתב רחמנא עריסותיכם. אלא טעמא דכתב רחמנא עריסותיכם הא לאו הכי הוה אמינא לילף [ראשית ראשית] מראשית הגז, ארדבה לילף מתרומה, אין הכי נמי אלא עריסותיכם [למה לין] כדי עיסתכם. [כח]התרומה ותרומת מעשר של דמאי וחלה ובכורים מצטרפין זה עם זה לאסור ולחייב עליהן את החומש. מאי טעמא כולהו איקרי תרומה. גבי חלה כתיב ראשית עריסותיכם חלה תרימו. גבי בכורים נמי איקרי תרומה דתניא [ל]ותרומת ידך אלו הבכורים אבל אינך לא צריכא קרא. [לא]ראשית עריסותיכם למה נאמר, לפי שהוא אומר והיה באכלכם מלחם הארץ שומע אני אף הקמחין במשמע, ת"ל מראשית עריסותיכם משתערס, מכאן אמרו אוכלין עראי מן העיסה עד שתתגלגל בחטין ותטמטם בשעורין. גלגלה בחטין וטמטמה בשעורין האוכל ממנה חייב מיתה. כיון שנותנת מים מגבהת חלתה (כד) ובלבד שיהא שם חמשת רבעים קמח ועוד כדי שיהא בהן כשעור. שאין מפרישין חלה מן הקמח. איזה הוא גמר מלאכתה קרימתה בתנור דברי ר"ע. רבי יוחנן בן נורי אומר משתגלגל בחטין ותטמטם בשעורין. הרי שלא הפריש חלה מן העיסה שומע אני שלא יפריש מן הלחם, ת"ל מלחם הארץ תרימו הרומה: כתרומת גרן כן תרימו אותה מה תרומת גורן אחת אף תרומת חלה אחת. מה תרומת גורן (מדמעת) עולה באחת ומאה ואם נפלה לתוך מאה מדמעת וחייבת בחומש אף תרומת חלה כיוצא בה דברי רבי יאשיה. נם לו רבי יונתן אתה מקישו לתרומת גורן סתומה אני אקיש בו לתרומת מעשר מפורשת [א"ל] ותנטל אחד מעשרה, אמר ליה תנטל, אמר ליה הרי הוא אומר כתרומת גורן כן תרימו אותה לתרומת גרן הקשיתיה ולא הקשיתיה להרומת מעשר. מראשית עריסותיכם למה נאמר, לפי שהוא אומר ראשית עריסותיכם שומע אני הראשונה שבעיסות, ת"ל מראשית עריסותיכם מקצתה ולא כולה. עריסותיכם להביא לקט שכחה ופיאה שחייבין בחלה, שהיה בדין ומה שאר פירות שחייבין במעשר פטורין מן החלה, לקט שכחה ופיאה שפטורין מן המעשר אינו דין שיהו פטורין מן החלה, ת"ל ראשית עריסותיכם להביא לקט שכחה ופיאה שחייבין בחלה. ראשית עריסותיכם להוציא שאר הפירות שפטורין מן החלה, שהיה בדין ומה לקט שכחה ופיאה שפטורין מן המעשר חייבין בחלה, שאר פירות שחייבין במעשר אינו דין שיהו חייבין בחלה, ת"ל לחם, נאמר כאן לחם ונאמר (כה) להלן לחם מה לחם האמור להלן מחמשת המינין אף לחם האמור כאן מחמשת המינין. מראשית עריסותיכם שומע אני אף עיסת תרומה ועיסת מעשר שני במשמע, ת"ל חלה תרימו תרומה את שמורם קודש והשאר חול ולא שזה וזה קודש אבל אמרו עיסת מעשר שני בירושלים חייבת בחלה. תתנו לה׳ תרומה למה נאמר, לפי שהוא אומר תרימו תרומה אבל לא שמענו שעור חלה, ת"ל תתנו לה׳ תרומה עד שיהא בה כדי (תרומה) [מתנה] לכהן, מכאן אמרו שעור חלה של בעל הבית אחד מכ"ד ונחתום אחד ממ"ח. א"ר יהודה מפני מה אמרו חלה של בעל הבית אחד מכ"ד ונחתום אחד ממ"ח מפני שהאיש עינו יפה (ושל אשה) [והאשה] עינה רעה (ובית פחות) (כו) [וכשתפחות] לא תפחות ממ"ח, לכך נאמר תתנו לה׳ תרומה עד שיהו בזה כדי מתנה לכהן ובזה כדי מתנה לכהן, מכאן אמרו בעל הבית שעשה משתה לבנו אחד מארבעה ועשרים, והאשה שעושה ומוכרת בשוק אחד מארבעים ושמונה, נטמאת עיסתה שוגגת או אונסת אחד מארבעים ושמונה, נטמאת מזידה נוטלת אחד מכ"ד כדי שלא יהא חוטא נשכר. רבי שמעון בן יוחאי אומר אפילו לא עלה בידו אלא אחד מששים יצא ובלבד שלא יתכוין. לדורותיכם להביא את (פירות) [עיסת] שביעית שתהא חייבת בחלה. שהיה בדין ומה שאר פירות שחייבין במעשר פטורין מן החלה, עיסת שביעית שפטורה מן המעשר אינו דין שתהא פטורה מן החלה, והרי לקט שכחה ופיאה יוכיחו שפטורין מן המעשר וחייבין בחלה. והן יוכיחו לעיסת שביעית שאע"פ שפטורה מן המעשר תהא חייבת בחלה. לא אם אמרת בלקט שכחה ופיאה (שאינו) [שמינן] חייבין במעשר לפיכך חייבין בחלה, תאמר בעיסת שביעית (שאינה) [שמינה] פטורה מן המעשר לפיכך תהא פטורה מן החלה, ת"ל לדורותיכם להביא את עיסת שביעית שתהא חייבת בחלה, מכאן אמרו האוכל מעיסת שביעית עד שלא הורמה חלתה חייב מיתה. [לב]מראשית עריסותיכם אם ללמד שלכם חייבת ושל נכרים אינה חייבת כבר לימד, הא מה אני מקיים ראשית עריסותיכם שלכם חייבת של חיה אינה חייבת, מכאן אמרו עיסת כלבים שהרועים אוכלין ממנה הייבת בחלה ומערבין בה ומשתתפין בה ומברכין עליה ומזמנין עליה ונאפית ביום טוב ויוצא בה משום מצה וחייב עליה משום חמץ ונקחית בכסף מעשר ומטמא טומאת אוכלין. ואם אין הרועים אוכלין ממנה אינה חייבת בחלה וכו׳. תתנו יכול ליוצאי מצרים מנין אף לדורות, אמרת תתנו לה׳ תרימה לדורותיכם. [לג]א"ר יוחנן למה נסמכה פרשת חלה לפרשת עבודת אלילים לומר לך שכל המקיים מצות חלה כאלו בטל ע"א. א"ר אליעזר [לד]כי בעד אשה זונה עד ככר לחם, מי גרם שנכשל באשה זונה על ידי שאכל ככר שאינו מעושר. וכי תשגו וגו׳ (כתוב ברמז קצ"ה). *וכי תשגו ע"א היתה בכלל כל המצות שהצבור מביאים עליה פר והרי הכתוב מוציאה מכללה להחמיר עליה ולידון (כז) בקבועה שיהא צבור מביאים עליו פר ושעיר פר לעולה ושעיר לחטאת לכך נאמרה פרשה זו. רבי אומר נאמר כאן כל ונאמר להלן [לה]כל, מה כל האמור להלן בע"א אף כל האמור כאן בע"א. אשר (צוה ה׳ אלהיכם) [דבר ה׳ אל משה] מנין אתה אומר שכל המודה באלילים כופר בעשרת הדברות, ת"ל אשר דבר ה׳ אל משה ולהלן הוא אומר [לו]וידבר אלהים את כל הדברים האלה [לז]אחת דבר אלהים וגו׳ [לח]הלא כה דברי כאש וגו׳. מנין אף במה שנצטוה משה, ת"ל את כל אשר צוה ה׳ אליכם ביד משה. (כח) מנין אף במה שנצטוו נביאים, ת"ל מן היום אשר צוה ה׳. ומנין אף במה שנצטוו אבות, ת"ל והלאה לדורותיכם. ומהיכן התחיל הקב"ה לצוות [מאדם] שנאמר [לט]ויצו ה׳ אלהים על האדם, מגיד הכתוב שכל המודה באלילים כופר בעשרת הדברות ובמה שנצטווה משה ובמה שנצטוו נביאים ובמה שנצטוו אבות, וכל הכופר באלילים מודה בכל התורה כולה. [מ]תנא דבי ר׳ ישמעאל כל מקום שנאמר צוואה אינו אלא זירוז מיד ולדורות. זירוז דכתיב [מא]וצו את יהושע וחזקהו, מיד ולדורות דכתיב מן היום אשר צוה ה׳ והלאה לדורותיכם. [מב]תשגו (וכי תשגו) [ולא תעשו] לומר אם שגגתם באחת מכל המצות סופכם להזיד בה. אם שגגתם בכל המצות סופכם להזיד בהם, אם הזדתם בכל המצות סופכם לשגות באלילים, וכי תשגו באלילים סופכם להזיד בה. תשגו ולא תעשו יכול שהוא מדבר בכל המצות, אמרת אם מעיני העדה (כט) נעשתה לשגגה באחת מכל המצות דבר ולא דבר בכל המצות. א"א לומר בכל המצות שכבר נאמר באחת וא"א לומר באחת שכבר נאמר כל המצות, הא מה מצוה שכל המצות תלויין בה זו ע"א שנאמר [מג]השמר לך פן תשכח את ברית ה׳ וגו׳. צוה ה׳ ביד משה איזוהי מצוה שנצטוו עליה אבות הראשונים ובא משה ואמרו זו מילה. אליכם ביד משה סופכם לשלוח יד במשה, מן היום אשר צוה ה׳ סופכם לשלוח יד בנביאים, והלאה לדורותיכם סופכם לשלוח יד בבית הבחירה: [מד]והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה. יחד הכתוב מצוה זו בפני עצמה ואיזו זו ע"א. ועשו כל העדה

ממ"ק ובמ"ק כז מנחות כז: כח חולין קלה: כט מעילה יד: ל דברים יב: לא ספרי ע"פ נהגהות הגר"א ז"ל: לב ספרי זוטא: לג ויק"ר פרשה טו: לד משלי ו: *ספרי: לה דברים ה: לו שמות כ: לז תהלים סב: לח ירמיה כג: לט בראשית ב: מ קידושין כט: מא דברים ג: מב ספרי זוטא: מג דברים ו: מד ספרי:

זית רענן (כד) ובלבד שיהא שם וכו׳, פי׳ בעיסה מלבד הקמח, ועיין שם בברטנורה ובתיו"ט גירסא אחרת: קרימתו בתנור, ונ"מ לגר שנתגייר קודם קרימתו בתנור חייב: חלה אחת, לאפוקי ממ"ד שמפרישין ב׳ חלות בסוריא אחד לאור ואחד לכהן: ולא הקשיתיה לתרומת מעשר, אינה ניתנת בגרן אלא הלוי נוהגה לכהן, בביתו: שאר פירות, שאין מה׳ מינין: (כה) להלן לחם, גבי מצה והתם דוקא בה׳ מינין כדאמרינן בפסחים דברים הבאים לידי חימוץ: בירושלים, ע נאכל לבעלים אבל בגבולין שאינו נאכל לבעלים אלא בפדיון אף שפדאה אחר הגלגול פטור: (כו) וכשתפחות וכו׳, פי׳ אע"פ שלא תתן בעין יפה מ"מ לא תפחות ממ"ח ובבית מסתמא דרך האשה ללוש אבל הנחתום לש בעצמו ולכן אפילו לפעמים הבע"ה לש בעצמו או אשת הנחתום לא פלוג רבנן: אחד מששים, כתרומה: שמינן חייבין במעשר, פי׳ שאר פירות שאינן לקט: (כז) בקבועה, דבשאר עבירות היחיד מביא כשבה או שעירה מה שירצה ובע"ז קבע דוקא שעירה: (כח) מנין וכו׳ האבות ת"ל מן היום וכו׳ ומנין וכו׳ שנצטוו הנביאים ת"ל והלאה כן מצאתי מוגה ונכון, דאבות נפקא לן מקרא דמן היום אשר צוה ה׳ משמע מיום שהתחיל לצוות לאדם כדמסיק ונביאים נפקא לן מן והלאה לדורותיכם: (כט) נעשתה, לשון יחיד: זו מילה, זה פשוט דאינו חייב קרבן על מילה כדאיתא ריש כריתות אלא בא ללמד שגם מילה שקולה בכל התורה כולה:

הערה פר בן בקר אחד לעולה למה נאמר, שהיה בדין ומה אם במקום (ל) שאין הצבור מביא פר לעולה מביא פר לחטאת, כאן שצבור מביא פר לעולה אינו דין שיביא פר לחטאת, ת״ל ועשו כל העדה פר. ומנחתו ונסכו לעולה, או אף לחטאת, ת״ל כמשפט כסדר האמור. ושעיר עזים אחד לחטאת למה נאמר, שהיה בדין ומה אם במקום שאין הצבור מביא פר לעולה מביא שני שעירים לחטאת, כאן שהצבור מביא פר לעולה אינו דין שיביא שני שעירים לחטאת, ת״ל ושעיר עזים אחד לחטאת: [מה]והיה אם מעיני העדה נאמר כאן מעיני העדה ונאמר להלן *מעיני הקהל, מה מעיני האמור כאן מלמד שהן מביאין על העלם דבר עם שגגת מעשה אף מעיני הקהל האמור להלן מלמד שהן מביאין על העלם דבר עם שגגת מעשה. נעשתה פרט לשלא נעשית, לשגגה פרט למזיד. ועשו כל העדה פר מצוה להביא פר ולא כשבה ולא שעירה, בן בקר ולא חלוף, והלא דין הוא הואיל והמשיח מביא פר והצבור מביאין פר אם אין משיח מביא חלוף פרו אף הצבור לא יביאו חלוף פרו, וק״ו ומה אם משיח שלא שוה קרבנו לאחת מכל המצות אינו מביא חלוף פרו צבור וכו׳. לא אם אמרת במשיח שאינו מביא חלוף פרו שלא שוה קרבנו לאחת מכל המצות וקרב ביום הכפורים, תאמר בצבור שיביא חלוף פרו מפני מה ששוה קרבנו לאחת מכל המצות לקרבן במצות יחידית, ת״ל ועשו כל העדה פר מצוה להביא פר ולא כשבה ולא שעירה. בן בקר ולא חלוף, לפי שאמר לפלא נדר את שהוא בא (לא) לפלא נדר טעון נסכים ואת שאינו בא לפלא נדר אינו טעון נסכים הואיל ואין הפר הזה לפלא יכול לא יהא טעון נסכים, אמרת לריח ניחוח (אשה) לה׳ ומנחתו ונסכו כמשפט ושעיר עזים אחד לחטאת שיהא קרבנו לשם חטאת. [מו]תניא [מז]והקריב את אשר לחטאת ראשונה מה תלמ״ד לומר, אם ללמד שתהא חטאת קודמת הרי כבר נאמר [מח]ואת השני יעשה עולה כמשפט, אלא זה בנה אב שיהו כל חטאות קודמות לעולות [הבאות עמהן], וקיימא לן דאפילו חטאת העוף קודמת לעולת בהמה. פר עבודת אלילים קודם לשעיר עבודת אלילים אמאי האי עולה והאי חטאת, אמרי במערבא משמיה (דרבה) [דרבא] בר מרי חטאת ע״א חסר א׳ לחטת כתיב. רבינא אמר כמשפט כתיב ביה:

[מט]וכפר הכהן על כל עדת בני ישראל, מנין אתה אומר שאם עיכב אחר מן השבטים ולא הביא שהוא מעכב את הכפרה, ת״ל וכפר הכהן על כל עדת בני ישראל, ונסלח להם שומע אני בין שוגגין בין מזידין, תלמוד לומר כי שגגה היא. רבי אליעזר אומר בא הכתוב לעשות זדון הצבור כשגגה (לב) שאפילו הן מזידין יהו לפניו כשגגה לכך נאמר כי שגגה היא. רבי אומר מנין אתה אומר שאם היו מקצת צבור מזידין ומקצתן שוגגין שיהו לפניו כשגגה, תלמוד לומר כי שגגה היא. והם הביאו את קרבנם אשה לה׳ רבי יאשיה אומר שבט שעשה על הוראת בית דינו ועשו שאר שבטים מנין שיהו מביאין על ידו, תלמוד לומר והם הביאו את קרבנם אשה לה׳. (לג) רבי יונתן אומר אין לי אלא שבט שעשה בהוראת בית דינו שהוא מביא על הוראת בית דין הגדול, מנין ששאר שבטים מביאין על ידו, תלמוד לומר והם הביאו את קרבנם אשה לה׳. ר׳ יהודה אומר שבט שעשה על הוראת בית דינו אותו שבט מביא ושאר שבטים פטורין. עשה על הוראת ב״דהגדול אותו שבט מביא פר ושאר שבטים מביאין על ידו, מה הן מביאין על ידו שנים עשר פרים. רשב״י אומר שלשה עשר שרשב״י אומר פר אחד לב״ד. הדא דאת אמר בשאר מצות אבל בע״א מתחייב פר ומתחייב שעיר פר לעולה ושעיר לחטאת לכך נאמר פרשה זו. רוב שבט ככל השבט רוב הצבור ככל הצבור. והם הביאו את קרבנם אשה לה׳ זו עולה, וחטאתם זה חטאת [ע״א]. על שגגתם זו [פר העלם דבר של צבור, חטאתם על שגגתם] חטאתם כשגגתם מה שגגתם בכל המעשים אף חטאתם בכל המעשים. [נ]וכפר הכהן הואיל והמשיח בכלל עם יצא מכלל עם לידון בפר והנשיא בכלל עם יצא לידון בשעיר יכול שיהו נידונין על ע״א בפני עצמם, תלמוד לומר וכפר הכהן (לד) על כל עדת בני ישראל. מנין לרבות גרים נשים ועבדים, תלמוד לומר על כל עדת בני ישראל. ונסלח להם כי שגגה היא, על שגגתם והטאם לשם, והם הביאו את קרבנם לפני ה׳ מביאים הם הטאתם לפני ה׳, על שגגתם הרי הטאתם כשגגתם מה שגגתם טעונה וידוי ותנופה וכפרתם מבפנים ושרפתה אבית הדשן אף חטאתם (כתוב ברמז תס״ט בפסוק ועשה לפר כאשר עשה).

[נא]ונסלח אין לי אלא אנשים נשים מנין, תלמוד לומר ונסלח לכל עדת בני ישראל, ולגר הגר בתוכם, לפי שמעשה בישראל צריך להביא את הגרים ובכל מקום שמביא את ישראל צריך להביא את הגרים ולגר הגר בתוכם. כי לכל העם בשגגה להוציא את המשיח. שהיה בדין צבור מביאין קרבן על כל המצות (ומביאין קרבן על ע״א) ומשיח מביא קרבן על כל המצות (ומביא קרבן על ע״א) אם למדתי לצבור כשם שמביאין קרבן על כל המצות כך מביאים קרבן פר על ע״א אף משיח כשם שמביא קרבן על כל המצות כך מביא קרבן על ע״א, ועוד ק״ו ומה אם במקום שאין הצבור מביא פר משיח מביא פר, כאן שהצבור מביא פר ושעיר אינו דין שמשיח מביא פר ושעיר, תלמוד לומר כי לכל העם בשגגה להוציא את המשיח:

[נב]ונסלח לכל עדת בני ישראל ולגר הגר. זה גר שנתגייר עם השבט שיתכפר עמו שנאמר [נג]והיה בשבט אשר גר הגר אתו שם תתנו נחלתו, וכי יש לגרים נחלה בארץ ישראל ואיזו היא נחלתו זו כפרתו. גר לרבות הגרים. הגר לרבות נשי גרים, כי לכל העם ריבה נשים ועבדים, בשגגה פרט למזיד. [נד]הורו בית דין שחלב מותר ונתחלף לו חלב בשומן [ואכלו] רב אמר (חייב) [פטור] ורבי יוחנן אמר (פטור) [חייב], אמר רבא ומודה (רבי יוחנן) [רב] שאין משלים לרוב צבור דאמר קרא כי לכל העם בשגגה עד שיהו כולן בשגגה אחת: [נה]ואם נפש אחת תחטא בשגגה. ע״א היתה בכלל כל המצות שיחיד מביא עליה כשבה או שעירה, נשיא מביא שעיר, משיח ובית דין מביאין פר, הרי הכתוב מוציאם מכללם (להחמיר עליה ולידון (לה) בקבועה) שיהו יחיד ונשיא ומשיח מביאין עליה עז בת שנתה לחטאת לכך נאמרה פרשה זו. נפש אחת תחטא בע״א הכתוב מדבר. או אינו אלא באחת מכל מצות האמורות בתורה, אמרת במה הענין מדבר בע״א. ר׳ יצחק אומר בע״א הכתוב מדבר. או אינו מדבר אלא באחת מכל מצות האמורות בתורה, הרי אתה דן צבור היה בכלל והוציאו הכתוב מכללו ושינה את קרבנותיו ויחיד היה בכלל והוציאו הכתוב מכלל ושינה את קרבנותיו מה להלן בע״א הכתוב מדבר אף כאן בע״א הכתוב מדבר. ואם נפש אחת תחטא בשגגה להוציא את המזידה. והקריבה עז בת שנתה לחטאת זה בנה אב כל מקום שנאמר עז לחטאת תהא בת שנתה. וכפר הכהן על הנפש השוגגת חטאים שבידו הם גרמו שיבא (לבית) [לידי] חטאת. בחטאה בשגגה להוציא את דקדוקי ע״א, שהיה בדין ומה אם מצות קלות הרי הוא חייב על דקדוקיהן, עבודת אלילים חמורה אינו דין שיהא חייב על דקדוקיה, תלמוד לומר בחטאה בשגגה להוציא את דקדוקי עבודת אלילים. וכפר עליו להוציא את הספק. שהיה בדין ומה מצות קלות הרי הוא חייב על ספקן, עב דת אלילים המורה אינו דין שיהא חייב על ספקה, תלמוד לומר וכפר עליו להוציא את הספק. ונסלח לו סליחה גמורה ככל הסליחות שבתורה. [נו]לפי שנאמר ועשו כל העדה פר בזמן שהורו בית דין ועשו צבור בית דין מביאין פר על ידיהן (לו) יכול יחזרו יחידים ויעשו שעירה כל אחד ואחד, תלמוד לומר ואם נפש אחת תחטא בשגגה החוטא בפני עצמו מביא ולא החוטא עם הצבור. יכול שאין לי אלא בזמן שהורו ב״ד ועשו מרובין בית דין מביאין על ידיהן פר, יכול יביאו בית דין על ידיהן ויחזרו יחידין וכו׳ עד עם הצבור. הורו בית דין וטעו וידעו שטעו וחזרו בהן והיה אחד נוהג בהוראתן [מנין] שהוא כצבור, ת״ל ואם נפש אחת תחטא בפני עצמה מביאה ולא על הוראת בית דין. ממעט אני את אלו שהן תלויין בהוראת בית דין ולא אמעט את אחד שהורה מפי עצמו כהוראת ב״ד שהוא מביא כצבור, ת״ל ואם נפש אחת תחטא. נפש אחת תחטא בפני עצמה היא מביאה ולא על הוראת בית דין. בשגגה פרט למזיד. בשגגה פרט לאנוס, בשגגה שתהא שגגה מתחלה ועד סוף ולא בזמן שתחלתו שוגג וסופו מזיד, תחלתו שוגג וסופו אנוס, תחלתו מזיד וסופו שוגג, תחלתו מזיד

ממ״ק ובמ״ק מה ספרי זוטא : *ויקרא ד : מו זבחים ל : מז ויקרא ה : מח שם : מט ספרי ועי׳ בהגהות הגר״א ז״ל : נ ספרי זוטא : נא ספרי ועי׳ בהגהות הגר״א ז״ל : נב ספרי זוטא : נג יחזקאל מז : נד הוריות ג : נה ספרי : נו ספרי זוטא :

זית רענן (ל) שאין הצבור מביא פר לעול׳, שבשאר עבירות אין מביאין אלא פר לחטאת : שני שעירים להטאת, ביוה״כ : להלן מעיני הקהל, בפרשת ויקרא : פרט לשלא נעשית, רק שהורו כך : אם אין משיח מביא חילוף פרו, שאף אם אין לו פר אין מביא חלופו כשבה או שעירה : (לא) לפלא נדר, שבא בנדבה : אחד מן השבטים, שכל שבט צריך להביא פר : (לב) שאפילו הן מזידין, משום שהורו להם בסנהדרין לעשות כן : מקצת מזידין, שידעו שטעו ב״ד, וצ״ל דמיירי ששוגגים הן הרוב כדלקמן : (לג) הי״ג בספרי ר׳ יונתן אומר וכו׳ הוראת ב״ד אוהו שבט חייב שהוא מביא עשה על הוראת ב״ד הגדול מנין ששאר שבטים וכו׳. והי״פ אם שבט אחד עשה על הוראת בית דינו הוא לבדו חייב, אבל אם עשה ע״פ הוראה ב״ד הגדול כולם חייבים, וטוב להגיה שהוא לבדו מביא : רבי יורא אומר וכו׳, ס״ל כר׳ יונתן אלא שבא לפרש פלוגתא דר״י ור״ש וכו׳ : (לד) על כל עדת וכו׳, פי׳ כולם בשוה נשיא ויחיד ומשיח : כשם שמביא קרבן, היינו פר : במקום שאין הצבור מביא פר, היינו ביוה״כ : (לה) בקבועה, שבשאר עבירות מביא מה שירצו כשבה או שעירה ובע״ז דוקא שעירה : באחד מכל מצות וכו׳, פי׳ במצוה אחרת כגון שבת דאלו בשאר מצות כבר מפורש הקרבן בפרשת ויקרא : במה הענין מדבר בע״ז, דס״ל הא דכתיב את ה׳ הוא מגדף היינו עובד ע״ז : דקרוקי ע״ז וכו׳, כגון מגפף ומנשק : שאר מצות וכו׳, היינו הערוה בעריות וב׳ תפירות : ככל הסליחות, דכר״א דע״ז המור : (לו) יכול יחזרו יחידים וכו׳ נ״ל דקאי כגון שעשו יחידים שאין ב״ד מביאין על ידיהן פר יכול יביאו היחידים שעירה : מפי עצמו, כגון שידע שטעו :

מזיד וסופו אנוס, תחלתו אנוס וסופו שוגג, תחלתו אנוס וסופו מזיד. בית שמאי אומרים נידון על השגגה ואח"כ נידון על הזדון ועל האונס. ובית הלל אומרים אם אין שגגה מתחלה ועד סוף הרי זה פטור. בת שנתה יצאה חטאת עבודת אלילים מכלל החטאות ונקבעה בשעירה בת שנתה. בת שנתה (יצאה) לעצמה ולא בת שנתה לשנים. לחטאת שיהא מקריב הקדשה לשם חטאת, וכפר הכהן לרבות יחידים שהיו בתוכם (לו) שלא חטאו עמהן צריכין כפרה, יכול אם [לא] הביאו לא תכפר להן, ת"ל בחטאה בשגגה לפני ה' על ששגג וחטא לשם. [נז]איתמר שגג בזריקה רב נחמן אמר קרבנו ריח ניחוח, רב ששת אמר אין קרבנו ריח ניחוח. אמר רב ששת מנא אמינא לה דכתיב [נח]והיו לבית ישראל למכשול עון מאי לאו או מכשול או עון ומכשול שוגג ועון מזיד. ורב נחמן אמר מכשול דעון. אמר רב נחמן מנא אמינא לה דתניא וכפר הכהן על הנפש השוגגת בחטאה בשגגה מלמד שהכהן מתכפר על ידי עצמו, במאי אילימא בשחיטה מאי איריא שוגג אפילו מזיד נמי, אלא לאו בזריקה, ורב ששת אמר לך לעולם בשחיטה ובמזיד נעשה משרת לאלילים:

[נט]**האזרח** בבני ישראל למה נאמר. לפי שהוא אומר [ס]כל האזרח בישראל ישבו בסוכות שומע אני אף הנשים במשמע, ת"ל האזרח בבני ישראל זה בנה אב כל מקום שנאמר אזרח בזכרים הכתוב מדבר. דבר אחר האזרח בבני ישראל למה נאמר, שהיה בדין ישראל נצטוו על עבודת אלילים והנכרים נצטוו על עבודת אלילים, אם למדתי לישראל שמביאין על שגגת עבודת אלילים אף הנכרים מביאין על שגגת ע"א. תלמוד לומר האזרח בבני ישראל ישראל מביא על שגגת ע"א ואין הנכרים מביאין על שגגת ע"א, האזרח מביא חטאת ואין הנכרים מביאין חטאת. [סא]או האזרח פרט לגרים, אמרת גר אלו הגרים, הגר לרבות נשי גרים:

[סב]**תורה** אחת יהיה לכם. ליחיד ולנשיא ולמשיח. שהיה בדין [הואיל] וצבור מביאין קרבן על כל המצות ומביאים קרבן על עבודת אלילים אם למדתי לצבור שכשם שמביא קרבן על כל המצות מביא קרבן על עבודת אלילים אף וכו'. ועוד קל וחומר ומה אם במקום שאין הצבור מביא פר מ"ח מביא פר כאן שהצבור מביא פר אינו דין שהמשיח מביא פר, תלמוד לומר תורה אחת יהיה לכם ליחיד ולנשיא ולמשיח. לעושה בשגגה רבי יהודה בן בתירא אומר הרי כל העושה בשגגה כעבודת אלילים מה עבודת אלילים [מיוחדת] מעשה שחייבין על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת אף כל העושה בשגגה מעשה שחייבין על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת:

תשמט [סג]**והנפש** אשר תעשה ביד רמה. תינוק שנתגדל בין הנכרים וגר שנתגייר בין הנכרים ועבר על אבות הרבה בשבתות הרבה אינו חייב אלא חטאת אחת וחייב על הדם א' ועל החלב א' ועל ע"א א'. ומונבז פוטר וכך היה מונבז דן לפני רבי עקיבא הואיל ומזיד קרוי חוטא ושוגג קרוי חוטא מה מזיד שהיתה לו ידיעה אף שוגג שהיתה לו ידיעה, אמר ליה רבי עקיבא הריני מוסיף על דבריך אי מה מזיד שהיתה לו ידיעה בשעת מעשה אף שוגג [שהיתה לו ידיעה בשעת מעשה], א"ל הן וכ"ש שהוספת, אמר ליה לדבריך אין זה קרוי שוגג אלא מזיד. מאי טעמא דמונבז דכתיב תורה אחת יהיה לכם לעושה בשגגה וכתיב והנפש אשר תעשה ביד רמה. מקיש שוגג למזיד מה מזיד שהיתה לו ידיעה אף שוגג שהיתה לו ידיעה, ורבנן [האי תורה אחת מאי עבדי ליה], מיבעי ליה לכדמקרי ליה רבי יהושע בן לוי לבריה תורה אחת יהיה לכם וגו' הוקשה כל התורה כולה לעבודת אלילים מה עבודת אלילים דבר שחייבין על זדונה כרת וחייבין על שגגתה חטאת אף כל דבר שחייבין על זדונו כרת חייבין על שגגתו חטאת. [סד]אמר רבי יוחנן המחמר אחר בהמתו בשבת פטור מכלום, בשוגג לא מיחייב חטאת דכתיב תורה אחת יהיה לכם לעושה בשגגה והנפש אשר תעשה ביד רמה. הוקשה כל התורה כולה לע"א מה עבודת אלילים עד דעביד מעשה בגופיה לא מיחייב, ה"נ, במזיד נמי לא מיחייב דתנן המחלל את השבת בדבר שחייבין על שגגתו חטאת חייבין על זדונו סקילה הא אין חייבין על שגגתו חטאת אין חייבין על זדונו סקילה, בלאו נמי לא מיחייב דהוה ליה לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין ואין לוקין עליו, ואפילו למאן דאמר לוקין ליכתוב רחמנא לא תעשה כל מלאכה ובהמתך, אתה למה לי, הוא ניהו דמחייב בבהמתו לא מחייב. [סה]רבי אומר העושה מצוה אחת [לשמה] אל ישמח לאותה מצוה לסוף שגוררת מצות הרבה, והעובר עבירה אחת אל ידאג לאותה עבירה לסוף שגוררת עבירות הרבה שמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה: [סו]את ה' הוא מגדף. תנו רבנן מגדף מביא קרבן הואיל ונאמר בו כרת במקום קרבן דברי רבי עקיבא, קסבר מיגו דבעי ליה למיכתב כרת בעלמא וכתיב כרת במקום קרבן שמע מינה מייתי קרבן, וקאמר להו רבי עקיבא לרבנן אמריתו מגדף לית ביה מעשה מהו מגדף אמרו ליה מברך את השם. אלא כרת דכתיב במגדף למה לי, אמרי ליה ליתן כרת במקלל, דכתיב במקלל ונשא חטאו וכתיב בפסח שני חטאו ישא מה להלן כרת אף כאן כרת. תנו רבנן את ה' הוא מגדף איסי בן יהודה אומר כאדם שאומר לחברו *גרפת את הקערה וחסרת קסבר מגדף היינו מברך את השם. רבי אלעזר בן עזריה אומר כאדם שאומר לחברו *גרפת את הקערה ולא חסרת. קסבר מגדף היינו עובד ע"א, תניא אידך את ה' הוא מגדף רבי אלעזר אומר באדם העובד ע"א הכתוב מדבר. וחכ"א לא בא הכתוב אלא ליתן כרת למברך [השם]. [סז]תניא אמר רבי אלעזר ברבי יוסי בדבר הזה זייפתי ספרי כותים שהיו אומרים אין תחיית המתים מן התורה [אמרתי להם] הרי הוא אומר הכרת תכרת וגו' בעולם הזה, עונה בה לעולם הבא. ולימא להו תרוייהו מהכרת תכרת, דברה תורה כלשון בני אדם. כתנאי הכרת בעוה"ז תכרת לעולם הבא דברי רבי עקיבא. אמר ליה רבי (אלעזר בן עזריה) [ישמעאל] והלא כבר נאמר את ה' הוא מגדף ונכרתה וכי שלשה עולמות יש, אלא (הכרת) [ונכרתה] בעולם הזה, הכרת לעולם הבא, הכרת תכרת דברה תורה כלשון בני אדם. בין לרבי (אלעזר בן עזריה) [ישמעאל] בין לרבי עקיבא עונה בה מאי עבדי ליה, מיבעי ליה לכדתניא יכול אפילו עשה תשובה, ת"ל עונה בה לא אמרתי אלא בזמן שעונה בה. [סח]ונכרתה אין הכרתה אלא הפסקה. הנפש ההיא מזידה דברי רבי עקיבא, מעמיה ועמה בשלום. [סט]ונכרתה הנפש (לז) ולא הצבור. ההיא כשהיא יחידה, ההיא ולא אנוסה ולא מוכרחת. הכרת תכרת ע"א קודם לכל הכריתות שבתורה, עונה בה לרבות בעל אוב או ידעוני, עונה בה אף לאחר מיתה:

[ע]כי דבר ה' בזה. זה האומר אין תורה מן השמים. דבר אחר זה אפיקורוס [ד"א זה המגלה פנים בתורה]. ואת מצותו הפר זה המפר ברית בשר. תניא אידך כי דבר ה' בזה זה האומר אין תורה מן השמים ואפילו אמר כל התורה כולה מן השמים חוץ מפסוק זה שלא אמרו הקב"ה אלא משה מפי עצמו אמרו זהו דבר ה' בזה, ואפי' אמר כל התורה כולה מן השמים חוץ מדקדוק זה מקל וחומר זה מגזרה שוה זו זהו כי דבר ה' בזה. תניא היה רבי מאיר אומר הלומד תורה ואינו מלמדה זהו כי דבר ה' בזה. רבי נתן אומר כל מי שאינו משגיח על המשנה. רבי (נחמיה) [נהוראי] אומר כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק, רבי ישמעאל אומר זה העובד ע"א, כי דבר ה' בזה זה המבזה דבור שנאמר לו למשה בסיני אנכי ולא יהיה לך: [עא]דבר אחר כי דבר ה' בזה. זה המגלה פנים בתורה, ואת מצותו הפר זה המפר ברית בשר, מכאן אמר רבי אלעזר המודעי המחלל את הקדשים והמבזה את המועדות והמפר בריתו של אברהם אבינו אף על פי שיש בידו מצות הרבה כדאי הם העבירות לדחותו מן העולם. עונה בה כל המתים במיתה מתכפרין להם אבל זו עונה בה כענין שנאמר [עב]ותהי עונותם על עצמותם, או אפילו עשה תשובה, תלמוד לומר עונה בה, וכן הוא אומר [עג]שחת לו לא בניו מומם, כשמומם בם אינם בניו וכשאין מומם בם בניו הם, רבי ישמעאל אומר עונה בה למה נאמר. לפי שהוא אומר [עד]פוקד עון אבות על בנים יכול אף ע"א תהא נפקדת על בנים ועל שלשים ועל רבעים, תלמוד לומר עונה בה, בה עון תלוי ואינה נפקדת לא על בנים לא על שלשים ולא על רבעים. רבי נתן אומר סימן טוב לאדם שנפרעין ממנו לאחר מיתתו [מת ולא נספד ולא נקבר אכלתו חיה או שירדו עליו גשמים הרי זה סימן טוב שנפרעים ממנו לאחר מיתתו], ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר [עה]בעת ההיא נאם ה' יוציאו את עצמות וגו':

ויהיו בני ישראל במדבר. בגנות ישראל הכתוב מדבר שלא שמרו אלא שבת ראשונה ושניה חללו. וימצאו איש מקושש עצים תולש מן הקרקע. או אינו אלא איש ושמו מקושש, תלמוד לומר ויקריבו אותו המוצאים אותו מקושש ומה תלמוד לומר וימצאו איש מקושש תולש מן הקרקע. [עו]אמר רב יהודה אמר שמואל מקושש מעביר

מס"ק ובמ"ק נז מנחות קט: נח יחזקאל מד: נט ספרי: ס ויקרא כג: סא ספרי זוטא: סב ספרי: סג שבת סח: סד שם קנג: סה ספרי: סו כריתות ז ע"ש בכת"י בנוי סגי': *כן הוא גירסת הערוך, אבל בגמרא איתא גרפת ועי' בכת"י: סז סנהדרין צ: סח ספרי: סט ספרי זוטא: ע סנהדרין צט: עב כפרי: עג יחזקאל לב: עד דברים לב: עה שמות כ: עו ירמיה ח: עז שבת צו:

זית רענן (לו) שלא חטאו עמהן, פי' מ"מ צריכין הן ליתן כיוע לפרים: בזכרים הכתוב מדבר, דכתיב בבני ישראל ולא בנות ישראל: ואין הנכרים מביאין חטאת, שום חטאת בעולם דהוקשה כל התורה לע"ז: (לז) ולא הצבור, שאין הצבור נענשין בגין היחיד: כשהיא יחידה, אבל אם רבים טעו בהוראתן ועשו מזידין אין חייבים כרת: קודם לכל הכריתות, שהקב"ה ממהר לפרוע על ע"ז: לרבות בעל אוב וידעוני, שאף בבעל אוב וידעוני ממהר לפרוע: אף לאחר מיתה, אם מת בלא תשובה: ואינו נפקד וכו', אבל הוא גובה הכל ממנו ולא מבניו:

מעביר ארבע אמות ברשות הרבים הוה. במתניתא תנא תולש הוה, רב אחא בר יעקב אמר מעמר הוה, למאי נפקא מינה כדרב דאמר רב מצאתי מגלת סתרים בי רבי חייא וכתוב בה איסי בן יהודה אומר אבות מלאכות ל"ט ואינו חייב אלא על אחת מהם, מר סבר הא (מהנך) [מיהת] לא מספקן [ומר סבר הא מיהת לא מספקן]. תנו רבנן מקושש זה צלפחד, וכן הוא אומר ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו איש מקושש ולהלן הוא אומר [עט]אבינו מת במדבר מה להלן צלפחד אף כאן צלפחד דברי רבי עקיבא. אמר ליה רבי יהודה בן בתירה עקיבא בין כך ובין כך אתה עתיד ליתן את הדין אם כדבריך התורה כסתו ואתה מגלה אותו ואם לאו אתה מוציא לעז על אותו צדיק. ורבי יהודה בן בתירה גזרה שוה לא גמיר, אלא מהיכא הוה, מן המעפילים הוה. כיוצא בדבר אתה אומר ויחר אף ה' בם וילך מלמד שאף אהרן נצטרע דברי רבי עקיבא אמר ליה רבי יהודה וכו' (כדלעיל), אלא הא כתיב בם ההוא בנזיפה בעלמא. [פ]יודע היה משה רבינו שמקושש במיתה שנאמר מחלליה מות יומת אבל לא היה יודע באיזה מיתה, וראויה היתה פרשת מקושש שתכתב על ידי משה רבינו אלא שנתחייב מקושש ונכתבה על ידו ללמדך שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב (כתוב ברמז רע"א):

תשנ [פא]וימצאו איש מקושש. מגיד (לח) שמינה משה שומרים ומצאו אותו מקושש. ויקריבו אותו המוצאים אותו מקושש עצים למה נאמר והלא כבר נאמר וימצאו איש ומה תלמוד לומר ויקריבו אותו המוצאים אותו מגיד שהתרו בו מעין מלאכתו, מכאן לכל אבות מלאכות שבתורה שמתרין בהן מעין מלאכתן. רבי יצחק אומר אין צריך מה עבודת אלילים חמורה אינו חייב עד שיתרו בו קל וחומר לכל המצות שבתורה ומה תלמוד לומר ויקריבו אותו מגיד שהתרו בו ואחר כך הביאוהו אצל משה. אל משה ואל אהרן ואל כל העדה אם משה לא היה יודע אהרן היה יודע, אלא סרס המקרא ודרשהו דברי רבי יאשיה. אבא חנן אומר משום רבי אלעזר בבית המדרש היו יושבין ובאו ועמדו לפניהם. [פב]לפי שאמר שבו איש תחתיו יכול אף (לט) צפון ודרום אל תחללו מזרח ומערב, מזרח ומערב אל תחללו צפון ודרום, ת"ל אל יצא וגו', הא למדת שיש לו מקום, וכמה, אמרו ארבע אמות. וכן מי שיצא שכור או שהוציאו רוח רעה או נכרים או ליסטים אין לו אלא ד' אמות. יכול אף מהלכי שבתות לא יהא להם אלא ארבע אמות, ת"ל ויהיו בני ישראל במדבר, אלא שאמר להם משה צאו וראו אם יש ארם שחלל את השבת, אבל אין אתה יודע כמה נתן להם משה, אמרת ומדותם מחוץ לעיר והעיר בתוך כשם שאמר בזה אף כל שבתות יש להם אלפים אמה לכל רוח. אמר רבי שמעון אי אפשר לומר מקושש היה צלפחד מפני שהיה מקושש בשנה ראשונה (בכ"א) [בכ"ב] לחרש השני, וכי אפשר שיהו בנות צלפחד בנות מלכים נאות וכשרות הקטנה יושבת ארבעים שנה עד שלא נשאת, באיזו שנה היה צלפחד *בשנה שניה שנאמר [פג]וישמע הכנעני מלך ערד. באותה שנה מת צלפחד. וימצאו איש, איש אחד היה. ויקריבו אותו אלו שנצטוו לצאת אלו שהתרו בו המוצאים אותו ולא (ארם) [נגע] אחר בו. רבי יהודה אומר הביא חבילתו עמו. מקושש עצים ביום השבת והלא כבר נאמר להלן מקושש עצים, אלא לאחר שאמרו לו שבת בראשית הוא חזר להיות מקושש:

[פד]ויניחו אותו במשמר. מגיד שכל חייבי מיתות נחבשין. כי לא פורש לא היה יודע באיזה מיתה יומת. ויאמר ה' אל משה מות יומת האיש לדורות. רגום אותו באבנים לשעה. כל העדה במעמד כל העדה, או כל העדה כמשמעו, תלמוד לומר [פה]יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו, הא מה תלמוד לומר כל העדה במעמד כל העדה, ויוציאו אותו כל העדה מגיד שכל חייבי מיתות נהרגין חוץ לבית דין, וירגמו אותו באבנים וכתוב אחד אומר [פו]וירגמו אותו אבן כיצד יתקיימו שני כתובים הללו, בית הסקילה היה גבוה ב' קומות אחד מן העדים דוחפו על מתניו נהפך על לבו הופכו על מתניו ואם מת בה יצא ואם לאו העד השני נוטל את האבן ונותנה על לבו אם מת בה יצא ואם לאו רגימתו בכל ישראל שנאמר יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו וגו', נמצאת מקיים רגום אותו באבנים ונמצאת מקיים וירגמו אותו אבן. כאשר צוה ה' את משה אמר להם סקלוהו וסקלו תלו ותלו, אבל לא שמענו שיתלו עד שנאמר [פז]כי יהיה באיש חטא משפט מות. [פח]ויניחו אותו לא הניחוהו אצל מקלל. [פט]תנא דבי אליהו וימצאו איש מקושש עצים אמר לו הקב"ה למשה חלל זה את השבת, אמר לפניו רבש"ע אתה יודע בכל יום תפילין בראשו תפילין בזרועו ורואה אותן וחוזר בו עכשיו שאין עליו תפילין חלל זה את השבת, אמר לו הקב"ה למשה צא וברור להם דבר שינהגו בו בשבת ובימים טובים שנאמר ועשו להם ציצית לדורותם אין לדורותם אלא לדור תם ואין תם אלא יעקב שנאמר [צ]ויעקב איש תם, תם מגזל, תם מגלוי עריות, תם משפיכות דמים: [צא]דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם ועשו להם ציצית. זה שאמר הכתוב [צב]אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה, ואומר [צג]ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר, זרע להם הקב"ה את התורה ואת המצות לישראל להנחילם חיי העולם הבא, ולא הניח דבר בעולם שלא נתן בו מצוה לישראל. יצא לחרוש [צד]לא תחרוש בשור ובחמור, לזרוע [צה]לא תזרע כרמך כלאים. לקצור [צו]כי תקצור קצירך בשדך, [לדוש לא תחסום שור בדישו], לאפות ראשית עריסותיכם חלה תרימו, שחט ונתן לכהן הזרוע והלחיים והקיבה. קן צפור שלוח הקן. חיה ועוף [צז]ושפך את דמו וכסהו בעפר, נטע [צח]וערלתם ערלתו. קבר את המת [צט]לא תתגודדו. מגלח שער [ק]לא תקיפו פאת ראשכם. בנה בית [קא]ועשית מעקה. במזוזה [קב]וכתבתם על מזוזות. נתכסה בטלית ועשו להם ציצית. [קג]פרשת ציצית מפני מה קבעוה בק"ש מפני שיש בה חמשה דברים מצות ציצית ויציאת מצרים ועול מצות והרהור עבירה והרהור אלילים. בשלמא הני תלתא מפרשי, אלא עבירה ואלילים מנלן, דתניא אחרי לבבכם זה הרהור עבירה, ואחרי עיניכם זה הרהור אלילים. [קד]בני ישראל חייבים בציצית ואין הנכרים חייבים, או בני ישראל פרט לגרים, אמרת ויאמר ה' אל משה לרבות יחידים, דבר אל בני ישראל לרבות את הגרים, ואמרת אליהם ריבה עבדים משוחררים. ובצד השני אתה אומר בני ישראל להזהיר גדולים על הקטנים להנהיגן במצות ציצית, מכאן אמרו כל תינוק שיודע להתעטף חייב בציצית, וכל שהוא יודע לנענע חייב בלולב, וכל שהוא יודע לשמור תפילין חייב בתפילין, וכל שהוא יודע לדבר אביו (ואמו) חייב ללמדו שמע ותורה ולשון הקודש ואם לאו ראוי לו שלא בא לעולם. כל שהוא יודע (מ) להכיר לאביו שוחטין עליו את הפסח, וכל שהוא אוכל כזית דגן פורשין מצואתו וממימי רגליו ד' אמות, וכל שהוא יודע לפתוח חיקו הכהנים חולקים לו בבתי הגרנות:

[קה]דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם. אף הנשים במשמע, ר' שמעון פוטר את הנשים מן הציצית מפני שמצות עשה שהזמן גרמא נוהגת באנשים ואין נוהגת בנשים, בכשרין ולא בפסולין. ר' יהודה בן בבא אומר ביחוד פטרו חכמים את הרדיד של אשה מן הציצית, ולא חייבו בטלית אלא מפני [שפעמים] בעלה מתכסה בו. [קו]אמר רב מנין לציצית בנכרים שיהא פסולה שנאמר דבר אל בני ישראל ועשו להם ציצית, בני ישראל יעשו להם ציצית ואין הגוים יעשו. א"ל רב מרדכי לרב אשי אתון הכי מתניתו לה ואנן הכי מתנינן לה אמר רב יהודה [אמר רב] מנין לציצית בנכרי שכשרה שנאמר דבר אל בני ישראל ועשו להם ציצית יעשו להם אחרים. [קז]תנן התם סוכה ישנה ב"ש פוסלין וב"ה מכשירין, וב"ה לית להו הא דאמר רב יהודה אמר רב עשאה לציצית מן הקוצים ומן הגרדים ומן הציצין פסולה אלמא טויה לשמה בעינן, הכי נמי עשיה לשמה בעינן, שאני התם דא"ק [קח]גדילים תעשה לך לך לשם חובך הכי נמי חג הסוכות תעשה לך לך לשם חובך, ההוא [מיבעי ליה] למעוטי גזולה, התם נמי מיבעי ליה למעוטי גזולה, התם קרא אחרינא כתיב ועשו להם ציצית משלהם. [קט]אמר רב ששת כל שאינו מניח תפילין עובר בשמונה עשה, וכל שאין לו ציצית עובר בחמשה עשה, וכל כהן שאינו עולה לדוכן עובר בשלשה עשה, וכל שאין לו מזוזה בפתחו עובר בשני עשה [וכתבתם וכו' ובתם]. אמר ריש לקיש כל המניח תפילין מאריך ימים ושנים שנאמר [קי]ה' עליהם יחיו

ממ"ק ובמ"ק עט במדבר כז : פ ב"ב קיט וספרי : פא ספרי : פב ספרי זוטא וצריך פירוש כי הדברים כלי כבנה : פג במדבר כא : פד ספרי : פה דברים יז :
פו ויקרא כד : פז דברים כא : פח ספרי זוטא : פט תנא דבי אליהו : צ בראשית כה : צא תנחומא : צב תהלים צז : צג ישעיה מב : צד דברים כב :
צה שם : צו שם כד : צז ויקרא יז : צח שם יט : צט דברים יד : ק ויקרא יט : קא דברים כב : קב שם ו : קג ברכות יב : קד ספרי זוטא : קה ספרי :
קו מנחות מב : קז סוכה ט : קח דברים כב : קט מנחות מד : קי ישעיה לח :

זית רענן (לח) שמינה משה שומרים, לפי שלא היו רגילין בשמירת שבת הוצרך למנות שומרים : ע"ז חמורה, דכתיב בעיר הנדחת לאמר ואיתא בספרי לאמר בהתראה : (לט) צפון ודרום וכו', פי' שלא יטול חפץ מכאן ויניח לכאן, והלשון מגומגם בכל הפסקא : מהלכי שבתות, פי' שלא יצא חוץ לתחום : ת"ל ויהיו וגו' וימצאו איש, מדכתיב וימצאו משמע שהלכו אנה ואנה : *בשנה שניה, אפשר ר"ל בשנה שניה קודם כניסתן לארץ והיינו בשעה שמת אהרן באב ומיתת צלפחד רמיזא במעשה הנחשים השרפים ומת עם רב מישראל מייתי קרא דוישמע הכנעני וגו' דכתיב אחר מיתת אהרן : איש אחד היה, פי' שמכל ישראל לא חלל שבת אלא זה : אלו שנצטוו לצאת, כדאיתא לעיל שהעמיד משה שומרים : מאחר שאמרו לו, והיינו מזיד : לרבות יחידים, דסד"א הוקא כשהיא עם הרבים חייב בציצית אבל ביחיד לא קמ"ל, ודוחק : להזהיר גדולים, אסמכתא בעלמא הוא : (מ) להכיר לאביו, דכל זמן שאינו מכיר אביו אין ראוי למנות עליו : בפסולין, שהפסולין אין רשאים לעשות ציצית : הרדיד, דמיירי שמתכסה בה רובו :

יהיו וגו׳ ותחליטני והחייני : [י]ועשו להם ציצית אין ציצית אלא דבר היוצא (ודבר) כל שהוא. וכבר נכנסו זקני ב״ש וב״ה לעלית יונתן בן בתירה ואמרו ציצית אין להם שעור, כיוצא בהן אמרו לולב אין לו שעור, ועשו להם ציצית שומע אני יעשה חוט אחד בפני עצמה ת״ל [ב]גדילים תעשה כמה גדילים אתה עושה אין פחות משלשה דברי ב״ה. וב״ש אומרים שלשה של צמר (וארבעה) [ורביעית] של תכלת והלכה כדברי ב״ש. בר״א בתחלה אבל שיריה וגרדומיה כל שהוא. ועשו להם ציצית יכול יעשה כולה ציצית ת״ל גדילים, [אי גדילים] שומע אני יעשה כולה גדילים, ת״ל ציצית, הא כיצד שתהא גדילה יוצא מן הכנף וציצית מן (מא) הגדילים. [ג]ת״ר כמה חוטין הוא נותן ב״ש אומרים ארבעה וב״ה אומרים שלשה. וכמה תהא משולשלת ב״ש אומרים ארבע וב״ה אומרים שלש ושלש. שב״ה אומרים אחד מארבע בטפח של כל אדם. אמר רב פפא טפח דאורייתא ארבע בגודל שית בקטנה חמש בתילתא (באצבע). אמר רב הונא ד׳ בתוך ד׳ משולשלת ארבע. ורב יהודה אמר שלש בתוך שלש משולשלת שלש. אמר רב פפא [הלכתא] ארבע בתוך שלש משולשלת ארבע, למימרא דאית ליה שעורא ורמינהו ציצית אין ציצית אלא יוצא וכו׳ (כדלעיל) מאי לאו אין לו שעור כלל, לא אין לו שעור למעלה אבל יש לו שעור למטה. [ד]ת״ר אין ציצית אלא ענף וכן הוא אומר [ה]וישלח תבנית יד ויקחני בציצית ראשי אמר אביי וצריך לפורדה כי [ו]ציצותא דארמאה. ת״ר הטיל על הקרן או על הגדיל כשרה ר׳ (אבין) [אליעזר] פוסל בשתיהן. כמאן אזלא הא דאמר רב גידל אמר רב ציצית צריכא שתהא נוטפת על הקרן שנאמר על כנפי בגדיהם כמאן כר׳ (אבין) [אליעזר], אמר ר׳ יעקב א״ר יוחנן וצריך שירחיק מלא קשר גודל. ואצטריך דרב פפא ואצטריך דר׳ יעקב, דאי מדרב פפא הוה אמינא תוך (ממש) [שלש] דלא לרחיק טפי וכמה דמקרב מעלי אצטריך דר׳ יעקב. ואי מדר׳ יעקב הוה אמינא מלא קשר גודל דלא ליקרב טפי וכמה דמרחק מעלי צריכא. ובשעת עשיה איתמר. [ז]ציצית אע״ג דכתיב כסותך דידך אין דשותפות לא כתב רחמנא על כנפי בגדיהם. אלא כסותך למה לי, לכדרב יהודה [דאמר רב יהודה] טלית שאולה כל שלשים יום פטורה מן הציצית. [ח]רבא רמי כתיב הכנף מין כנף וכתיב צמר ופשתים וגו׳ גדילים תעשה לך הא כיצד צמר ופשתים פוטרין בין במינן בין שלא במינן, שאר מינין במינן פוטרין שלא במינן אין פוטרין. [ט]אמר (רבא) [רחבה] א״ר יהודה חוטי צמר פוטרין בשל פשתן ושל פשתן פוטרין בשל צמר חוטי צמר (או) ופשתן פוטרים בכל מקום ואפילו בשיראין ופליגא דרב נחמן דאמר שיראין פטורין מן הציצית. איתיביה רבא לרב נחמן השיראים והכלך והסריקין כולן חייבין בציצית מדרבנן, א״ה אימא סיפא וכולן צמר ופשתים פוטרין בהן [אי אמרת בשלמא דאורייתא היינו דמשתרי בהו כלאים, אלא אי אמרת דרבנן היכי משתרי בהו כלאים]. אימא או צמר או פשתן, ה״נ מסתברא דקתני [סיפא] הם עצמן במינן פוטרין שלא במינן אין פוטרין, אי אמרת בשלמא מדרבנן היינו דמיפטר במינן אלא אי אמרת דאורייתא צמר ופשתים הוא דפטר מיני אחרינא לא פטר, אי משום הא לא איריא כדרבא דרבא רמי וכו׳ (כדלעיל). ורב נחמן אמר כדתנא דבי רבי ישמעאל הואיל ונאמרו בגדים בתורה סתם ופרט לך הכתוב באחד מהם צמר ופשתים אף כל צמר ופשתים. אמר אביי והאי תנא דבי רבי ישמעאל מפקא מאידך תנא דבי רבי ישמעאל, בגד אין לי אלא בגד [צמר] מנין לרבות צמר גמלים וצמר ארנבים ונוצה של עזים והכלך והסיריקין והשיראים, ת״ל או בגד. [י]על כנפי בגדיהם יכול אף (מב) בעלת שלש ובעלת שש ובעלת שבע ובעלת שמונה במשמע, ת״ל על ארבע כנפות יצאו בעלת שלש ובעלת חמש וכו׳. משמע מוציא את אלו (ומביא) [ומנין להוציא] כרים וכסתות, ת״ל אשר תכסה בה פרט לכרים וכסתות. או אשר תכסה בה שומע אני אף כסות לילה במשמע, ת״ל וראיתם אותו ביום ולא בלילה הא אם היתה מיוחדת ביום ובלילה תהא חייבת בציצית, משמע מוציא את כסות לילה ומוציא את כסות סומא, תלמוד לומר והיה לכם לציצית מ״מ. ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת טווי ושזור. אין לי אלא תכלת טווי ושזור, לבן מנין הרי אתה דן הואיל ואמרה תורה תן תכלת ותן לבן מה תכלת טווי ושזור אף לבן טווי ושזור. ונתנו על מקום האריגה ולא על (מג) מקום הפתיל ואם הטיל כשרה ורבי נתן פוסל, על קרן כשרה ורבי אבין פוסל שאמרה תורה על ארבע כנפות ולא על שמונה :

ונתנו על ציצית הכנף למה נאמר, לפי שהוא אומר ועשו להם ציצית שומע אני יארגנה עמה, ת״ל ונתנו. הא כיצד תופרה עמה שארבע ציציות מעכבים זו את זו שארבעתן מצוה אחת הן. [רבי ישמעאל אומר ארבע מצות הן]. ר׳ אלעזר בר׳ שמעון אומר למה נקרא שמה תכלת על שם שנתכלו המצרים בבכוריהם שנאמר [יא]ויהי בחצי הלילה. דבר אחר על שכלו המצרים על הים. רבי אומר למה נקרא שמה ציצית על שם שהציץ המקום על בתי אבותינו במצרים שנאמר [יב]קול דודי הנה זה בא וגו׳ דומה דודי לצבי וגו׳ הנה זה עומד וגו׳ מציץ מן החרכים. ר׳ (חנניה) [חנינא] בן אנטיגנוס אומר כל המקיים מצות ציצית יזכה להיות [יג]בימים ההם אשר יחזיקו וגו׳. וכל המבטל מצות ציצית (מצות כנף) עליו מהו אומר [יד]לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה:

[טו]והיה לכם לציצית. ארבע ציציות מעכבות זו את זו דכתיב בהו הויה. [טז]תניא [יז]על ארבע כנפות כסותך ארבע ולא שלש, או אינו אלא ארבע ולא חמש, כשהוא אומר אשר תכסה בה הרי בעלת חמש אמור, הא מה אני מקיים ארבע, ארבע ולא שלש. ומה ראית, מרבה אני בעלת חמש שיש בכלל חמש ארבע ומוציא אני בעלת שלש שאין בכלל שלש ארבע, ותניא אידך ארבע ולא שלש ארבע ולא חמש [מאי לאו בהא קמיפלגי דמ״ס יתר כמאן דאיתיה דמי ומ״ס כמאן דליתיה דמי, לא] דכ״ע כמאן דאיתיה דמי ושאני הכא דרבי רחמנא אשר תכסה. ואידך האי אשר תכסה מאי עביד ליה, לכדתניא וראיתם אותו פרט לכסות לילה. או אינו אלא פרט לכסות סומא, כשהוא אומר אשר תכסה בה הרי כסות סומא אמור, הא מה אני מקיים וראיתם אותו פרט לכסות לילה. ומה ראית, מרבה אני כסות סומא שישנו בראיה אצל אחרים ומוציא אני כסות לילה שאינה בראיה אצל אחרים. ואידך [נפקא ליה] מאשר. ואידך אשר לא דריש. *ורבנן האי וראיתם אותו מאי עבדי ליה, מיבעי ליה לכדתניא וראיתם אותו וזכרתם ראה מצוה זו וזכור מצוה אחרת התלויה בה ואיזו זו קריאת שמע. דתנן מאימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן. ותניא אידך וראיתם אותו וזכרתם ראה מצוה זו וזכור מצוה אחרת הסמוכה לה ואיזו זו מצות כלאים דכתיב [יח]לא תלבש שעטנז וגו׳ גדילים תעשה לך. תניא אידך וראיתם אותו וגו׳ כיון שנתחייב אדם במצוה זו נתחייב במצות כולן, ורבי שמעון היא דאמר מצות [עשה] שהזמן גרמא היא. תניא אידך וראיתם אותו שקולה מצוה זו כנגד כל המצות. תניא אידך וראיתם וזכרתם ועשיתם ראיה מביאה לידי זכירה וזכירה מביאה לידי מעשה, ור״ש בן יוחאי אומר כל הזהיר במצות ציצית זוכה להקביל פני שכינה, כתיב הכא וראיתם וכתיב התם [יט]את ה׳ אלהיך תירא ואותו תעבוד. [כ]התכלת אינה מעכבת את הלבן והלבן אינו מעכב את התכלת. לימא מתניתין דלא כרבי דתניא וראיתם אותו מלמד שמעכבין זה את זה דברי רבי, וחכמים אומרים אין מעכבין. מאי טעמא דרבי דכתיב הכנף מין כנף וכתיב פתיל תכלת ואמר רחמנא וראיתם אותו עד דאיכא תרוייהו בחד. ורבנן וראיתם אותו האי לחוריה והאי לחוריה. לימא דלא כרבי, אמר רב יהודה אמר רב אפילו תימא רבי לא צריכא אלא להקדים דתניא מצוה להקדים לבן לתכלת ואם הקדים תכלת ללבן יצא אלא שחיסר מצוה, מאי חיסר מצוה דלא עביר מצוה מן המובחר, התינח לבן דאינו מעכב את התכלת, תכלת דאינו מעכב את הלבן מאי היא, אמר רבא לא נצרכא אלא [כא]לגרדומין דאי איגרדום תכלת וקם אלבן ואי איגרדום לבן וקם אתכלת לית לן בה, דאמרי בני רבי חייא גרדומי תכלת כשרים. וכמה שיעור גרדומין כדי לעונבן, איבעיא להו כדי לעונבן כולן בהדי הדדי או דילמא כל חד וחד לחודיה, תיקו. [כב]אתה אומר פרט לכסות לילה או אינו אלא פרט לכסות סומא, הרי חוזר ואומר למען תזכרו הרי נתן ראיה למי שהוא רואה. וראיתם אותו (מד) אותו ולא אותם שאם עשיתם כן כאלו אתה רואה כסא הכבוד שהוא דומה לתכלת. [כג]רבי [מאיר] אומר וראיתם אותם לא נאמר אלא וראיתם אותו מגיד הכתוב שכל המקיים מצות ציצית מעלה עליו הכתוב כאילו הקביל פני השכינה שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד כענין שנאמר [כד]וממעל לרקיע אשר על ראשם כמראה אבן ספיר. וראיתם אותו וזכרתם וגו׳ זו פרשת שמע, אתה אומר זו פרשת שמע או אינו אלא פרשת והיה אם שמוע, אמרת צא וראה איזו היא

ממ״ק ובמ״ק א ספרי : ב דברים כב : ג מנחות מא : ד שם מב : ה יחזקאל ח : ו פי׳ כקלווצ שער של בלורית שפרודות למעלה ודבוקה למטה, רש״י : ז חולין קלו : ח שבת כז : ט מנחות לט : י ספרי : יא שמות יג : יב שיר השירים ב : יג זכריה ח : יד איוב לח : טו מנחות כח : טז זבחים יח : יז דברים כב : *מנחות מג : יח דברים כב : יט שם ו : כ מנחות לח : כא לגרדומין כשכלה הציצית ולא נשאר אלא מעט ממנו : כב תנחומא : כג ספרי : כד יחזקאל א :

זית רענן (מא) הגדילה, קליעה : (מב) בעלת שלש, בספרי גרס ובעלת חמש וכן גרס הרא״ש : טווי ושזור, דילפינן ממשכן דכתיב ביה תכלת וכתיב משזר : (מג) מקום הפתיל, בסוף הבגד : על הקרן, שמניח הציצית על הקרן ממש ונראה לכאן ולכאן ונראה כשמונה : תופרה עמה, דרך תנקב : (מד) אותו ולא אותם, שהרי ציצית לשון רבים : זו פרשת שמע, פי׳ שיזכרנה בפה לאמרה :

היא פרשה שיש בה קבול עול מלכות שמים ומיעט בה את אלילים אין אתה מוצא אלא פרשת שמע. ותקדום פרשת והיה אם שמוע לפרשת שמע, אמרת תקדום פרשה שיש בה (מר) קבול עול מלכות שמים ומיעט בה אלילים לפרשה והיה [שאינה אלא ללמד]. ותקדום פרשת ציצית לוהיה, אמרת תקדום פרשה שהיא נוהגת ביום ובלילה לפרשת ציצית שאינה נוהגת אלא ביום. או יהא קורא שלש בערב כדרך שקורא שלש בשחר, תלמוד לומר וראיתם אותו ביום ולא בלילה. רבי שמעון אומר תקדום פרשת שמע שהיא ללמוד וללמד לפרשת והיה אם שמוע שאינה אלא ללמד. ותקדום פרשת והיה אם שמוע לפרשת ציצית שאינה אלא לעשות שעל כך נתנה תורה ללמוד וללמד לשמור ולעשות:

וראיתם ועשיתם. מגיד הכתוב שכל המקיים מצות ציצית מעלה עליו הכתוב כאלו קיים כל המצות כולן. והלא דברים קל וחומר ומה אם המקיים מצות ציצית מעלה עליו הכתוב כאלו קיים כל המצות (מה) ק"ו לכל המצות שבתורה. ולא תתורו אחרי לבבכם זו אפיקורסות כענין שנאמר [כה]אמר נבל בלבו, [כו]ומוצא אני מר ממות וגו', ואומר *והמלך ישמח באלהים. ואחרי עיניכם זו זנות כענין שנאמר [כז]ויאמר שמשון אותה קח לי כי היא ישרה בעיני. אשר אתם זונים אחריהם זו ע"א כענין שנאמר [כח]ויזנו אחרי הבעלים, רבי נתן אומר שלא יהא אדם שותה בכוסו ומשתמש בכוס חברו. [כט]ולא תתורו אחרי לבבכם מכאן אמר רבי נתן אל ישתה אדם בכוס זה ויתן עינו בכוס אחר. אמר רבא לא נצרכה אלא אפילו שתי נשיו. [ל]דבר אחר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם מגיד שהעינים הולכים אחר הלב. או הלב אחר העינים, אמרת וכי [לא] יש סומא שעושה כל תועבות שבעולם, הא מה ת"ל ולא תתורו אחרי לבבכם מגיד שהעינים הולכים אחר הלב. רבי ישמעאל אומר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם למה נאמר, לפי שהוא אומר [לא]שמח בחור בילדותך וגו' והלך בדרכי לבך, בדרך ישרה, או בכל דרך שתרצה, ת"ל ולא תתורו אחרי לבבכם. [לב]א"ר יצחק ליבא ועינא תרין סרסורין דחטאין. ולא תתורו וגו' *תנה בני לבך לי ועיניך דרכי תצורנה. אמר הקב"ה הן יהבת לי לבך ועיינך אנא ידענא דאת לי: [לג]ולא תתורו וגו'. הלב והעינים הם סרסורין לגוף שהם מזנין לגוף. משל לאחד שהיה מושלך לתוך המים הושיט לו [לד]הקברניט את החבל, א"ל תפוס את החבל הזה בידיך ואל תניחהו אם תניחהו אין לך חיים. אף כך אמר הקב"ה לישראל כל זמן שאתם מדובקין במצות אתם חיים שנאמר [לה]ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים. וכן הוא אומר [לו]החזק במוסר אל תרף נצרה כי היא חייך. [לז]ולא תתורו אל יהי (מו) לבך אלילך, וכן הוא אומר מן ההרים את הארץ. להגיד לך במה אזהרות הנואף עובר משום ארבעה עשר לאוין משום לא תשא לא תחמוד לא תתאוה לא תגנוב לא תגזול לא תקום ולא תטור לא תזרע כרמך כלאים לא תחרוש לא תחסום לא תתורו לא תקרב לא תגלה לא תנאף. [לח]למען תזכרו ועשיתם לעשות זכרון כמעשה. והייתם קדושים לאלהיכם זו קדושת כל המצות, או אינו אלא קדושת ציצית, [אמרת] במה הענין מדבר בקדושת כל המצות, רבי אומר זו קדושת ציצית, או אינו אלא בקדושת כל המצות, כשהוא אומר [לט]קדושים תהיו הרי קדושת כל המצות אמור, הא מה תלמוד לומר והייתם קדושים לאלהיכם זו קדושת ציצית, מגיד שהציצית מוספת קדושה לישראל: **אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם** מארץ מצרים. וכי מה ענין יציאת מצרים לכאן, אלא שלא יאמר הריני נותן צבעונין וקלא אילן והן דומין לתכלת ומי מודיע עלי בגלוי אני ה' אלהיכם דעו מה עשיתי להם למצרים שהיו מעשיהן בסתר ופרסמתים בגלוי. והלא דברים ק"ו אם מדת פורענות ממועטת העושה בסתר המקום מפרסמו בגלוי, ק"ו מדת טובה מרובה. דבר אחר למה מזכירים יציאת מצרים על כל מצוה ומצוה, משל למה הדבר דומה למלך שנשבה בן אוהבו וכשפדאו לא פדאו לשם בן חורין אלא לשם עבד שכשיגזור ולא יהא מקבל עליו יאמר לו עבדי אתה, כיון שנכנס למדינה א"ל נעול לי סנדלי וטול לפני כלים והולך לבית המרחץ התחיל הבן ההוא מנתק הוציא עליו שטר לומר עבדי אתה, כך כשפדה הקב"ה את זרע אברהם לא פדאן לשם בני חורין אלא לשם עבדים כשיגזור ולא יהו מקבלין עליהן אומר להם עבדי אתם, כיון שיצאו למדבר התחיל לגזור עליהם מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות כגון שבת ועריות וציצית ותפילין התחילו ישראל להיות מנתקין, א"ל עבדי אתם על מנת כן פדיתי אתכם שאהיה גוזר ואתם מקיימים. אני ה' אלהיכם עוד למה נאמר והלא כבר נאמר אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים ומה תלמוד לומר אני ה' אלהיכם עוד, שלא יהו ישראל אומרים מפני מה אמר הקב"ה לא שנעשה ונטול שכר לא עושין ולא נטול שכר כענין שהיו ישראל שואלין את יחזקאל שנאמר [מ]ויבואו אלי אנשים מזקני ישראל וישבו לפני, א"ל יחזקאל עבד שמכרו רבו לא יצא מרשותו, א"ל הן, אמרו לו הואיל שמכרנו המקום לאוה"ע יצאנו מרשותו, א"ל הרי עבד שמכרו רבו על מנת לחזור שמא יצא מרשותו [מא]והעולה על רוחכם (אני ידעתיה) [היו לא תהיה וגו'] חי אני נאם ה' אלהים אם לא ביד חזקה וגו', ביד חזקה זו הדבר שנאמר [מב]הנה יד ה' הויה, ובזרוע נטויה זו החרב שנאמר [מג]וחרבו שלופה בידו, ובחמה שפוכה זה רעב. אחר שאני מביא עליכם שלש פורעניות זו אחר זו אחר כך אמלוך עליכם על כרחכם. למה לי דכתב רחמנא יציאת מצרים בציצית ובמשקלות וברבית וכו' (כתוב ברמז תרי"ז). [מד]תנו רבנן חביבין ישראל שחבבן הקב"ה במצות תפילין בראשיהן ותפילין בזרועותיהן וציצית בבגדיהן ומזוזה בפתחיהן, ועליהן אמר דוד [מה]שבע ביום הללתיך וגו', ובשעה שנכנס דוד לבית המרחץ וראה שעמד ערום אמר אוי לי שאני ערום בלא מצות, וכיון שנזכר במילה שבבשרו נתישבה דעתו, לאחר שיצא אמר עליה שירה [מו]למנצח על השמינית מזמור לדוד על מילה שנתנה בשמינית. רבי אליעזר בן יעקב אומר כל שיש לו תפילין בראשו ותפילין בזרועו ומזוזה בפתחו וציצית בבגדו הכל בחזוק שלא יחטא שנאמר [מז]והחוט המשולש לא במהרה ינתק. ואומר [מח]חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם. תניא היה רבי מאיר אומר מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונים, מפני שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד שנאמר [מט]ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטהר וכתיב התם [נ]כמראה אבן ספיר דמות כסא. היה רבי מאיר אומר גדול עונשו של לבן מעונשו של תכלת, משל למלך בשר ודם שאמר לשני עבדיו לאחד אמר הבא לי חותם של טיט ולאחד אמר הבא לי חותם של זהב ופשעו שניהם ולא הביאו איזה עונשו מרובה זה שאמר לו הבא לי חיתם של טיט ולא הביא. [נא]תנו רבנן חלזון זו גופו דומה לים ובריותו דומה לדג ועולה אחת לשבעים שנה ובדמו צובעין תכלת לפיכך דמיו יקרים. תניא א"ר נתן אין לך כל מצוה קלה שבתורה שאין מתן שכרה בעולם הזה ולעולם הבא איני יודע כמה, צא ולמד ממצות ציצית. מעשה באדם אחד שהיה זהיר במצות ציצית ושמע שיש זונה אחת בכרכי הים שנוטלת ארבע מאות זהובים בשכרה, שגר לה ארבע מאות זהובים וקבעה לו זמן, כשהגיע זמנו בא וישב לו בפתח ביתה נכנסה שפחתה ואמרה לה אותו אדם ששגר לך ארבע מאות זהובים בא וישב על הפתח, אמרה יכנס, נכנס הציעה לו שבע מטות שש של כסף ואחת של זהב ובין כל אחת ואחת סולם של כסף (ועליו נר) [ועליונה] של זהב ועלתה וישבה על גבי עליונה ערומה, ואף הוא עלה וישב ערום כנגדה, באו ארבע ציציותיו וטפחו לו על פניו נשמט וישב לו על גבי קרקע, אמרה לו [נב]גפה של רומי שאיני מניחך עד שתאמר לי מה מום ראית בי, אמר לה העבודה שלא ראיתי אשה יפה כמותך, אלא מצוה אחת צוה לנו ה' אלהינו וציצית שמה וכתיב בה אני ה' אלהיכם שני פעמים אני הוא שעתיד ליפרע ואני הוא שעתיד לשלם שכר ועכשיו נדמו עלי כארבעה עדים, אמרה לו העבודה איני מניחך עד שתאמר לי מה שמך ומה שם עירך ומה שם רבך ומה שם מדרשך שאתה לומד בו תורה, כתב ונתן בידה, עמדה וחלקה כל נכסיה שליש למלכות ושליש לעניים ושליש נטלה בידה חוץ מאותן מצעות ובאתה לבית מדרשו של רבי מאיר, אמרה לו רבי צוה עלי ויעשוני גיורת, אמר לה בתי שמא עיניך נתת באחד מן התלמידים, הוציאה כתב מידה ונתנה לו, אמר לה לך זכי במקחך אותן מצעות שהציעה לו באיסור הציעה לו בהיתר, זו מתן שכרה בעולם הזה ולעולם הבא איני יודע כמה:

זהו

ממ"ק ובמ"ק כה תהלים יד: כו קהלת ז: *תהלים סג: כז שופטים יד: כח שם: כט נדרים"כ: ל ספרי: לא קהלת ס: לב ירושלמי: *משלי כג: לג תנחומא: לד הקברניט מנהיג הספינה בל"י גווערנאטור, (רודערמאן): לה דברים ד: לו משלי יד: לז ספרי זוטא: לח ספרי: לט ויקרא יט: מ יחזקאל יג: מא שם כ: מב שמות ט: מג דה"י תמיס א כא: מד מנחות מג: מה תהלים קיט: מו שם יב: מז קהלת ד: מח תהלים לד: מט שמות כד: נ יחזקאל א: נא מנחות מד: נב גפה שם אליל שנעבדין בה:

זית רענן (מד) קבול עול מ"ש דכתיב את כל מצות ה' ומיעט אלילים דכתיב ולא תתורו אחרי לבבכם: (מה) ק"ו לכל המצות, שציצית היא מצוה קלה שאין בה חסרון כיס כ"כ: (מו) לבך אלילך, לשון מרגל תרגום מרגלים אלליא: זכרון כמעשה, אם זוכר המצות ומתאוה לעשות מעלה עליו הכתוב כאלו עשאם: קלא אילן, מין צבע הכלת: שהיו מעשיהם בסתר וכו', כמ"ש רש"י שאפילו זינתה מעשרה אנשים היו כולן בכורים ומתו כולם:

פרשת קרח

טז איזהו שאמר הכתוב [ב]אח נפשע מקרית עוז ומדינים כבריח ארמון, אח נפשע זה קרח שעמד כנגד משה ומרד וירד מכבוד שהיה בידו. ואין נפשע אלא מרידה שנאמר [ג]מלך מואב פשע בי, ואומר [ד]אז תפשע לבנה שפשע בתורה שהוא קרית עוז של הקב"ה שנאמר [ה]ה' עוז לעמו יתן. ומדינים כבריח ארמון עשה דינם עם משה והעלה הארץ בריחיה בעדו. ויקח אין ויקח אלא לשון משיכת דברים רכים שמשך כל גדולי ישראל והסנהדראות אחריו. במשה כתיב [ו]ויקח משה ואהרן את האנשים האלה, וכן כתיב [ז]קח את אהרן ואת בניו הוי ויקח קרח שבדברים רכים משך לבם. דבר אחר אין ויקח אלא לשון פלינה שלבו לקחו שנאמר [ח]מה יקחך לבך ומה ירזמון עיניך. ועל מה נחלק על ידי אליצפן בן אחי אביו שנעשה על משפחתו נשיא שנאמר [ט]ונשיא בית אב למשפחות הקהתי אליצפן בן עוזיאל, אמר קרח ארבעה אחים היו ארוי אבא שנאמר [י]ובני קהת עמרם ויצהר וחברון ועוזיאל, עמרם הבכור זכה אהרן ובניו לכהונה גדולה ומשה אחיו למלכות ומי ראוי ליטול השניה לא אני שאני שני לבני קהת שנאמר ובני קהת עמרם ויצהר, ואני בנו של יצהר הייתי ראוי להיות נשיא על משפחתי, והוא עשה בנו של עוזיאל קטן של אחי אבי יהא גדול עלי, הרי אני חולק עליו ומבטל כל מה שעשה לפיכך היתה המחלוקת. מה כתיב למעלה מן הענין ועשו להם ציצית, א"ל קרח למשה רבינו טלית שכולה תכלת מהו שתהא פטורה מן הציצית, א"ל משה חייב בציצית. אמר ליה קרח טלית שכולה תכלת אינה פוטרת עצמה (א) וארבעה חוטין פוטרין אותה. בית שמלא ספרים מהו שיהא פטור מן המזוזה, א"ל חייב במזוזה, א"ל כל התורה כולה רע"ה פרשיות יש בה אין פוטרות את הבית ושתי פרשיות שבמזוזה פוטרות את הבית. א"ל [דברים] אלו לא נצטוית עליהם אלא מלבך אתה בודאם. אמרו חכמים חכם גדול היה קרח ומטועני הארון היה שנאמר [יא]ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו, כשאמר משה ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת מה עשה מיד צוה (ועשה) [וכנס] מאתים וחמשים ראשי סנהדראות ועשה משתה להם ונתעטפו כולם בטליתות של תכלת, באו בני אהרן ליטול מתנותיהם חזה ושוק ועמדו כנגדן ואמרו להם מי צוה אתכם ליטול כך לא משה לא ניתן לכם כלום שלא צוהו הקב"ה, באו והודיעו למשה, הלך לפייסן, מיד עמדו כנגדו. ויקח קרח לקח טליתו והלך ליטול עצה מאשתו. בשעה שאמר הקב"ה למשה קח את הלוים מתוך בני ישראל וטהרת אותם וכה תעשה להם לטהרם והעבירו תער על כל בשרם, מיד עשה כך לקרח התחיל לחזור על כל ישראל ולא היו מכירין אותו, אמרו לו מי עשה לך כך, א"ל משה ולא עוד אלא נטלוני בידי וברגלי והיו מניפין אותי ואומרים לי הרי אתה טהור, והביא את אהרן אחיו וקשטו ככלה והושיבו באהל מועד, מיד התחילו שונאי משה להתגרות בו את ישראל ואמרו משה מלך ואהרן אחיו כהן גדול ובניו סגני כהונה תרומה לכהן מתנות כהונה לכהן תרומת מעשר לכהן מיד ויקהלו:

[יב]זהו שאמר הכתוב [יג]אשרי האיש אלו בניו של קרח, אשר לא הלך בעצת רשעים שלא הלכו בעצת אביהם שנאמר סורו נא מעל אהלי האנשים, ובדרך חטאים לא עמד שנאמר את מחתות החטאים האלה בנפשותם, ובמושב לצים לא ישב זה קרח שהיה מתלוצץ על משה ואהרן. מה עשה כינס עליהם כל הקהל שנאמר ויקהל עליהם קרח את כל העדה, התחיל לומר לפניהם דברי ליצנות אמר להן אלמנה אחת [היתה] בשכנותי ועמה שתי נערות יתומות והיה לה שדה אחת, באת לחרוש אמר לה משה לא תחרוש בשור ובחמור יחדו, באת לזרוע אמר לה שדך לא תזרע כלאים, באת לקצור ולעשות ערימה אמר הניחו לקט שכחה ופאה, באת לעשות גורן אמר לה תני תרומה ומעשר ראשון ומעשר שני, הצדיקה עליה את הדין ונתנה לו, מה עשתה עמדה ומכרה את השדה ולקחה שתי כבשות כדי ללבוש גיזותיהן וליהנות מפירותיהן כיון שילדו בא אהרן ואמר לה תני לי את הבכורות שכך אמר לי הקב"ה כל הבכור אשר יולד וגו' הצדיקה עליה את הדין ונתנה לו את הולדות, הגיע זמן גזיזה וגזזה אותן אמר לה תני לי ראשית הגז [שכן אמר הקב"ה וראשית גז צאנך תתן לו] אמרה אין בי כח לעמוד באיש הזה הריני שוחטתן ואוכלתן, כיון ששחטה אמר לה תני לי הזרוע והלחיים והקיבה אמרה אפי' אחר ששחטתי אותן לא נצלתי מידו ואמרה הרי הן עלי חרם אמר לה כולו שלי הוא שכך אמר הקב"ה כל חרם בישראל לך יהיה, נטל והלך לו והניחה בוכה היא עם שתי בנותיה, כדין כולהון עבדין להא ביותא עלובתא ותולין בהקב"ה. כי אם בתורת ה' חפצו אלו בניו שאמרו שירה ואמרו אנו חייבין בכבוד אבינו (ב) או לא נחלוק על משה רבינו והכריעו עצמן בשביל כבודו של משה. ובתורתו יהגה אלו בניו של קרח, והיה כעץ שתול על פלגי מים כיון שנבלעו קרח ועדתו נמצאו בניו עומדין כתורן הזה של ספינה שנאמר ויהיו לנס. לא כן הרשעים זה קרח ועדתו. על כן לא יקומו רשעים במשפט זה קרח ועדתו. כי יודע ה' דרך צדיקים אלו בניו של קרח. ודרך רשעים תאבד זה קרח ועדתו. [יד]ויקח קרח אמר ריש לקיש שלקח מקח רע לעצמו זה שאמר הכתוב [טו]חכמות נשים בנתה ביתה זו אשתו של און, ואולת בידיה תהרסנו זו אשתו של קרח, איתתיה דקרח אמרה ליה חזי מאי קא עביד לכו. איהו הוה ליה מלכא לאחוה שוויה כהנא רבה. לבני אחוהי שוינהו סגני כהונה. אי אתיא תרומה אמר תיהוי לכהן. ביכורים לכהן. מעשר ראשון נמי דשקליתו אתון אמר הבו חד מן עשרה לכהן. ועוד דגייז לכו [טז]למזייכו ומיטלל בכו, עינא יהב במזייכו לפיכך אמר לכם העבירו תער על כל בשרם. ועוד אמר והנפת אותם תנופה בעי למעבד בכו [יז]כאימרי. אמר לה והא איהו נמי קא עביד הכי, אמרה ליה כיון דכולה רבותא דידיה לא חייש [יח]תמות נפשי עם פלשתים, ועוד דקאמר להו עיבידן תכלת אי סלקא דעתך תכלתא חשיבא אפיק גליתי דתכלתא וכסינהו לכולהו מתיבתך:

ויקח קרח. שעשה קרחה בישראל. בן יצהר שהרתיח את העולם כלו כצהרים, בן קהת שהקהה שיני מולידו. בן לוי שנעשה לויה לגיהנם. וליחשב נמי בן יעקב בן שעיקב עצמו לגיהנם, יעקב בקש רחמים על עצמו שלא יחשב עמהם שנאמר [יט]בסודם אל תבא נפשי אלו מרגלים, ובקהלם אל תחד כבודי אלו עדת קרח. דתן שעבר על דת אל. אבירם שהעביר לבו מלעשות תשובה. און שישב כל ימיו באנינות, בן פלת [שנעשו לו פלאות, בן ראובן בן שראה והבין, אמר רב און בן פלת] אשתו הצילתו, אמרה ליה מאי נפקא לך מינה אי מר רבה אנת תלמידא ואי מר רבה אנת תלמידא, אמר לה מאי אעביד הואי לי בעצה ואישתבעי ליה בהדיהון. אמרו ליה ידענא דכולא כנישתא קדישא היא דכתיב כי כל העדה כלם קדושים, אמרה ליה תוב את בביתך דאנא מצילנא לך אשקיתיה חמרא ואגינתיה ואותבא אבבא סתרה למזייה [כ] כל דאתא חזייה והדר, אדהכי והכי איבלעו להו:

ויקומו לפני משה ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים נשיאי עדה. מיוחדין שבעדה, קריאי מועד שהיו יודעין לעבר שנים ולקבוע חדשים, ואנשי שם שהיה להם שם בכל מקום. [כא]ודתן ואבירם מכאן אמרו אוי לרשע אוי לשכנו טוב לצדיק טוב לשכנו. בני ראובן שהיו שכנים לקרח שהיה שרוי בדרום דכתיב משפחות בני קהת יחנו וגו' תימנה, ודגלו של ראובן סמוך להם שנא' דגל מחנה ראובן תימנה. אבל דגלו של יהודה היה במזרח ויששכר וזבולן עמו שנאמר והחונים קדמה מזרחה דגל מחנה יהודה, וכתיב ועליו מטה יששכר וסמוכין להן משה ואהרן ובניו שנאמר והחונים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה משה ואהרן ובניו. לפי שהיו סמוכין לתורה לכך זכו להיות בני תורה דכתיב [כב]יהודה מחוקקי, וכתיב [כג]ומבני יששכר יודעי בינה לעתים וגו' וכתיב [כד]ומזבולן מושכים בשבט סופר. ודתן ואבירם שהיו שכנים לקרח בעל מחלוקת לקו עמו ואבדו מן העולם. ויקומו לפני משה ואנשים מבני ישראל וגו' מי היו אליצור בן שדיאור וחבריו. אנשים אשר נקבו בשמות, אע"פ שלא פרסמן הכתוב נתן סימניהן ומתוך המקרא אתה מבין אותם, משל למה הדבר דומה לבן טובים שגנב כלים מן המרחץ ולא היה בעל הגנבה רשאי לפרסמו התחיל נותן בו סימנין, אמרו לו מי גנב את כליך אמר אותו בן טובים בעל קומה שיניו נאות ושערו נאה. משנתן סימניו ידעו מי הוא, ואף כאן אע"פ שסתמן הכתוב ולא פירש את שמותן ובא ונתן סימניהן אתה יודע מי הן, נאמר להלן קריאי העדה נשיאי מטות אבותם ויקח משה את האנשים האלה אשר נקבו בשמות, וכאן כתיב נשיאי עדה קריאי מועד אנשי שם. [כה]אמר רבי אליעזר למה תלמיד חכם דומה בפני עם הארץ בתחלה דומה לקיתון של זהב, סיפר עמו דומה לקיתון של כסף, נהנה ממנו דומה לקיתון של חרס, כיון שנשבר שוב אין לו תקנה. [כו]רב אחא בשם רבי יהושע בן לוי קשה היא המחלוקת כדור המבול, כתיב התם [כז]המה הגבורים אשר מעולם אנשי השם וכתיב

הבא

ממ"ק ובמ"ק א תנחומא : ב משלי יח : ג מלכים ב ג : ד דה"ב כח : ה תהלים כט : ו במדבר א : ז ויקרא ח : ח איוב טו : ט במדבר ג : י שמות ו :
יא במדבר ז : יב מדרש שוחר טוב : יג תהלים א : יד סנהדרין קט : טו משלי יד : טז למזייכו פי' שערותיכם ומגלח בכם : יז כאימרי כמו שעושין נכבש :
יח שופטים טז : יט בראשית מט : כ סהרה שערה ויסבה על פתח : כא תנחומא : כב תהלים ס : כג דברי הימים א יב : כד שופטים ס : כה סנהדרין נב :
כו בראשית רבה פרשה כו : כז בראשית ו :

זית רענן (א) וארבעה חוטין פוטרין אותה, ברבה גרס וחוט אחד פוטר אותה : (ב) או לא נחלוק על משה, כדכתיב אני ה' כלכם חייבים בכבודי :

הכא נשיאי עדה קריאי מועד אנשי שם :

[כז]ויקהלו על משה ועל אהרן ויאמרו אליהם רב לכם. הרביתם עלינו משאוי יותר משעבוד מצרים טוב לנו תחת יד מצרים מתחת ידיכם שבכל שנה מתים חמשה עשר אלף וארבעים וחמשה. ובקשו לסקלו, לפיכך וישמע משה ויפל על פניו, אמר להן משה לא מלוכה אני מבקש ולא אהרן כהונה גדולה מבקש שנאמר ואהרן מה הוא כי הלינו עליו, אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע לא כך צויתנו [כח]ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך והרי עמדו עלינו להרגנו :

[ל]וישמע משה ויפל על פניו . מה שמועה שמע, אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן ששמע שהשדוהו מאשת איש שנאמר [לא]ויקנאו למשה במחנה מלמד שכל אחד ואחד קנא לאשתו ממשה שנאמר [לב]ומשה יקח את האהל :

[לג]אין אדם נחשד בדבר אלא אם כן עשאו כולו ואם לא עשאו כולו עשה מקצתו ואם לא עשה מקצתו הרהר בלבו לעשותו ואם לא הרהר בלבו לעשותו ראה אחרים שעשאוהו ושמח. מיתיבי וישמע משה ויפל על פניו מה שמועה שמע וכו' (כדלעיל). התם משום שנאה הוא דעביד. תא שמע דאמר רבי יוסי יהא חלקי עם מי שחושדין אותו ואין בו [ואמר רב פפא לדידי חשדן ולא הוה בי] לא קשיא הא בקלא דפסיק הא בקלא דלא פסיק . ולא אמרן אלא דלית ליה אויבים אבל אית ליה אויבים אויבים הוא דאפקוה לקלא. [לד]מנלן דשדרינן שליח מבי דינא ומזמנינן לדינא שנאמר ויאמר משה אל קרח אתה וכל עדתך היו לפני ה' אתה והם ואהרן. ולקמי גברא רבה דכתיב לפני ה'. אתון ופלניא דכתיב אתה והם ואהרן, ודקבעינן זימנא דכתיב מחר [זמנא בתר זמנא דכתיב [לה]קראו שם פרעה מלך מצרים שאון העביר המועד]. ומנלן דאי מתפקר כלפי (גברא רבה) [שליחא דבי דינא] אתי שליח ואמר דלא מיחזי כלישנא בישא דכתיב העיני האנשים ההם תנקר :

[לו]כי כל העדה כלם קדושים. כולם שמעו בסיני אנכי ולא יהיה לך . ומדוע תתנשאו מיד נזדעזע משה מפני שכבר היה בידו סרחון רביעי, משל לבן מלך שסרח על אביו ופיים עליו אוהבו פעם ושתים ושלש , כשסרח רביעית נתרשלו ידי אוהבו של מלך אמר כמה פעמים אטריח על המלך. לכך נתרשלו ידי משה. חטאו בעגל [לז]ויחל משה. במתאוננים [לח]ויתפלל משה . במרגלים [לט]ויאמר משה אל ה' ושמעו מצרים, במחלוקתו של קרח נתרשלו ידיו אמר עד כמה אוכל להטריח את המקום, לפיכך וישמע משה ויפל על פניו :

וידבר אל קרח ואל כל עדתו לאמר בקר ויודע ה'. מה ראה לאמר בקר ויודע ה', אמר משה שמא מתוך מאכל ומשתה אמרו דבר זה לפיכך אמר בקר שמא בין כך ובין כך יעשו תשובה. אמר להם אין רשות ליכנס עכשיו אע"פ שאין לפניו לא אכילה ולא שתיה אלא בשבילנו על שאכלנו ושתינו. דבר אחר בקר א"ל גבולות חלק להם הקב"ה בעולמו יכולים אתם לערב יום בלילה והא כתיב בתחלה [מ]ויהי ערב ויהי בקר וגו' ויבדל אלהים בין האור ובין החשך [וכשם שהבדיל בין האור ובין החשך] כך הבדיל ישראל מן האומות שנאמר [מא]ואבדיל אתכם מן העמים, וכן הבדיל אהרן שנאמר [מב]ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים הוא ובניו, אם יכולים אתם לערב אותה הבדלה שהבדיל הקב"ה בין היום ובין הלילה כך אתם יכולים לבטל את זו, לכך אמר להם בקר וידע ה' את אשר לו כבר הוא מתוקן את אשר יבחר בו. זאת עשו קחו לכם מחתות ותנו בהן אש מה ראה לומר להם כך אמר להם בדתי העו"א סדרים הרבה ונימוסים הרבה וכהנים הרבה יש [ואין] כולן מתקבצין בבית אחד, ואנו אין לנו אלא ה' אחד ותורה אחת ומשפט אחד [ומזבח אחד] וכהן גדול אחד [ובהמ"ק אחד] ואתם מאתים וחמשים מבקשים כהונה גדולה, אף אני רוצה בכך לכך נאמר אתה וכל עדתך וגו'. זאת עשו קחו לכם מחתות הרי לכם תשמיש החביב מהכל היא הקטורת חביבה מן הקרבנות וסם המות נתון בתוכו שבו נשרפו נדב ואביהוא לפיכך התרה בהן. והיה האיש אשר יבחר בו הוא הקדוש כבר הוא בקדושתו. א"ל משה הריני אומר לכם שלא תתחייבו בנפשותיכם חמשים ומאתים שאתם מקריבין מי שיבחר מכם יצא חי וכלכם אבודים, רב לכם בני לוי הרי אמרתי לכם. לא טפשים היו שכך התרה בהם וקבלו עליהם לקרב אלא הם חטאו על נפשותם שנאמר את מחתות החטאים האלה בנפשותם. וקרח שפקח היה מה ראה לשטות זו, אלא עינו הטעתו ראה שלשלת גדולה עומדת ממנו שמואל ששקול כמשה ואהרן [שנאמר [מג]משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו] ועשרים וארבע משמרות עומדות מבניו שכולם מתנבאים ברוח הקודש דכתיב [מד]כל אלה בנים להימן חוזה המלך בדברי האלהים להרים קרן, אמר אפשר הגדולה הזאת עתידה לעמוד ממני ואני אובד אותה, ולא ראה יפה לפי שבניו עומדין בתשובה :

ויאמר משה אל קרח שמעו נא בני לוי. יש לך אדם שמדבר עם יוסף ואומר לשמעון שמע נא, יש אומרים שהיה מבקש ממנו שיחזור בו ואמר לפניו דברים רכים, כיון שראה שלא שמע לו אמר עד שלא ישתתפו אחרים עמו (חזרו בהם) התחיל לזרז בהן שמעו נא בני לוי המעט מכם הקטן הוא הכבוד שבידכם [שנאמר המעט מכם וגו'], חזר על קרח ויקרב אותך ואת כל אחיך בני לוי שהיה גדול השבט שנעשו אחיו טפלין לו. ובקשתם גם כהונה (כתוב ברמז תש"ח) : **לכן** אתה וכל עדתך הנועדים על ה'. המחלוקת הזה שאתם עושים אינה כנגדנו אלא כנגד הקב"ה, משל למלך שהיו לו עבדים הרבה רצה לעשות אחד מהן בן חורין וליתן לו (זמורה) [שררה] עמד חברו כנגדו ואמר הוא עשה עצמו בן חורין ונטל לעצמו אותה גדולה. אמרו אלו מעצמו עשה יפה עשה שעמדו כנגדו, עכשיו שרבו עשה לו כל מי שעומד כנגדו לא כנגד רבו עומד, כך אמר משה אלו אהרן אחי נטל לעצמו את הכהונה יפה עשיתם שנתרעמתם עליו עכשיו הקב"ה נתן לו שהמלוכה והגדולה שלו כל מי שעומד על אהרן אחי לא על הקב"ה הוא חולק, לפיכך כתב ואהרן מה הוא וגו', בוא וראה חסידותו של אהרן הצדיק בשעה שהציק משה על אהרן שמן המשחה נזדעזע אהרן ונבעת, אמר לו משה אחי שמא לא הייתי ראוי להמשה בשמן המשחה ומעלתי ונתחייבתי כרת שנאמר *על בשר אדם לא ייסך לפיכך העיד עליו הקב"ה [מה]הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן שיורד על פי מדותיו כטל חרמון שיורד, שמן המשחה דומה לטל חרמון מה טל חרמון אין בו מעילה כך שמן המשחה שעל ראש אהרן אין בו מעילה. לפיכך כתיב הנועדים על ה'. כל הדברים האלה פיים משה לקרח ואין את מוצא שהשיבו דבר לפי שהיה פקח ברשעו, אמר אם אני משיבו יודע אני שהוא חכם גדול, עכשיו יקפחני בדבריו ואני מתרצה לו בעל כרחי מוטב שלא אזקק לו, כשראה משה שאין בו תועלת פירש הימנו. וישלח משה לקרוא לדתן ולאבירם אף הן עמדו ברשען ולא נזקקו להשיבו :

ויאמרו לא נעלה. הכשלן פיהן לרשעים וברית כרותה לשפתים [שמתו כבר] וירדו לשאול שנאמר וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה: **המעט** כי העליתנו מארץ וגו'. [אמרו לו] על מה אתה מתרברב עלינו מה טובה עשית לנו הוצאתנו מארץ מצרים שהיא כגן ה' ולארץ כנען לא הכנסתנו אלא הרי אנו מתים במדבר והנגף משתלח בנו בכל יום : **אף** וגו' ארבעה פתחו באף ואבדו באף (כתוב ברמז כ"ו) : **ויחר** למשה מאד . נצטער [לחרא] למה הדבר דומה להאדם הדן עם חברו ומתוכח עמו אם משיבו יש שם נחת רוח ואם אינו משיבו הרי הוא צער גדול :

ויאמר ה' אל תפן אל מנחתם. אל תקבלם בתשובה. הרי צריך למקרא לומר אל תפן אל עבודתם מה היא אל מנחתם, כך אמר לפני הקב"ה רבש"ע יודע אני שיש לאלו חלק באותה מנחה שהקריבו מלבד עולת התמיד ומנחתה והיתה של כל ישראל קרבה, הואיל ופירשו אלו מבניך אל תסתכל בחלקם תניחנו האש ולא תאכלנו. לא חמור אחד מהם נשאתי (כתוב ברמז ג'). מה שהיה דרכי ליטול לא נטלתי מהם, בנוהג שבעולם אדם שהוא עושה בהקדש נוטל שכרו [מן ההקדש ואני בשעה שהייתי יורד ממדין למצרים היה דרכי ליטול מהן חמור] שבשביל צרכיהם אני יורד ולא נטלתי. וכן שמואל הצדיק אמר [מו]הנני ענו בי נגד ה' ונגד משיחו את שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי, שור שהייתי מקריב לקרבן ומבקש רחמים עליהם וכן למשוח עליהם מלך משלי היה שנאמר [מז]עגלת בקר תקח בידך וגו' ולא נטלתי משלהם, ולא הרעותי את אחד מהם שלא חייבתי את הזכאי ולא זכיתי את החייב. כשראה משה שעמדו בגאותם ובמרדיהם אמר להם אתה וכל עדתך היו לפני ה', הלך קרח כל אותה הלילה והיה מטעה את ישראל ואומר להם מה אתם סבורים שאני עוסק ליטול הגדולה לעצמי אני מבקש שהיא הגדולה חוזרת על כלנו שמשה נטל מלכות לעצמו והכהונה גדולה נתן לאהרן אחיו לחק עולם, והיה הולך ומפתה כל שבט ושבט כראוי לו עד שנשתתפו כולם עמו . ויקהל עליהם קרח את כל העדה כיון שנכנסו ובאו עמו מיד וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר הבדלו מתוך העדה הזאת וגו' ויפלו על פניהם ויאמרו אל אלהי הרוחות לכל בשר וגו', אמרו לפניו רבש"ע מלך בשר ודם שמרדו עליו בני המדינה ועמדו וקללו את המלך או שלוחיו עשרה או עשרים מהו עושה משלח לשם לגיונותיו ועושה בה אנדרלמוסיא והורג הטובים עם הרעים לפי שאינו מכיר מי מרד ומי לא מרד מי כבד המלך ומי קללו, אבל אתה יודע מחשבות של כל אדם ומה שהלבבות

כמ"ק ובמ"ק כח תנחומא : כט שמות כח : ל סנהדרין קי : לא תהלים קו : לב שמות לג : לג מועד קטן יח : לד שם טז : לה ירמיה מו : לו תנחומא :
לז שמות לב : לח במדבר יא : לט שם יד : מ בראשית א : מא ויקרא כ : מב דברי הימים א כג : מג תהלים צט : מד דה"א כה : *שמות ל :
מה תהלים קלג : מו שמואל א יב : מז שם טז :

שהלבבות והכליות יועצות ואתה יודע מי חטא ומי לא חטא ואתה ידע רוח של כל אחד ואחד לכך נאמר אלהי הרוחות לכל בשר. א"ל הקב"ה יפה אמרתם אני מודיע מי חטא ומי לא חטא:

דבר אל העדה לאמר העלו מסביב. אף על פי ששמע משה מפי הגבורה לא אמר להם העלו עד שהלך והתרה בם שנאמר ויקם משה וילך אל דתן ואבירם להודיע רשעתן שאע"פ שהלך משה ברגליו אצל הרשעים קשים לרצות, מה עשו לא רצו לצאת מאהליהם כנגדו, כיון שראה משה כך אמר עד כאן היה עלי לעשות:

תשנא שנו רבותינו ארבעה נקראו רשעים הפושט ידו על חברו להכותו אף על פי שלא הכהו נקרא רשע שנאמר [מז]ויאמר לרשע למה תכה רעך הכית לא נאמר אלא תכה. והלוה ואינו משלם שנאמר [מט]לוה רשע ולא ישלם. ומי שיש בו עזות פנים ואינו מתבייש ממי שגדול ממנו שנאמר [נ]העז איש רשע בפניו. ומי שהוא בעל מחלוקת שנאמר סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים, ושניהם היו בדתן ואבירם. עזות פנים ומחלוקת. מחלוקת באותיותיה נדרשת, מ' מכה, ח' חרם, ל' לוקין, ק' קללה, ת' תועבה. וי"א תכלית כליה מביא לעולם. [נא]ויקם משה וילך אל דתן ואבירם מכאן שאין מחזיקין במחלוקת, דאמר רב כל המחזיק במחלוקת עובר בלאו שנאמר ולא יהיה כקרח וכעדתו. רב (אסי) [אשי] אמר ראוי להצטרע, כתיב הכא כאשר דבר ה' ביד משה לו וכתיב [נב]ויאמר ה' לו עוד וגו'. אמר רב חסדא כל החולק על רבו כאלו חולק על השכינה שנאמר [נג]בהצותם על ה':

תשנב אמר רבי חמא בר חנינא כל העושה מריבה עם רבו כעושה מריבה עם שכינה שנאמר [נד]המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה'. אמר רבי (חמא בר חנינא) [חנינא בר פפא] כל המתרעם על רבו כאלו מתרעם על השכינה שנאמר [נה]לא עלינו תלונותיכם כי על ה'. אמר רבי אבהו כל המהרהר אחר רבו כאלו מהרהר אחר השכינה שנאמר [נו]וידבר העם באלהים ובמשה. [נז]ויעלו מעל משכן קרח כיון שראו כך שנסתלקו ישראל מסביבותיהן יצאו מחרפין שנאמר יצאו נצבים ולהלן כתיב [נח]ויגש הפלשתי השכם והערב ויתיצב ארבעים יום. פתח משה ואמר בזאת תדעון כי ה' שלחני וגו', משל למה הדבר דומה לשושבין בתו של מלך שהיו עדותיה בידו. עמד אחד מן המסובין כנגדו וקלל את השושבין כו' עמד השושבין כנגד המלך ואמר לו אם אין אתה מוציא זה להרגו בפני הכל אף אני אומר בודאי לא היו בתולים לבתו של מלך, אמר המלך מוטב לי להרוג את זה שלא יוציא השושבין שם רע על בתי. כך קרח נחלק על משה ואמר מלבו ומעצמו אמר משה את כל הדברים האלה, פתח ואמר בזאת תדעון כי ה' שלחני אם כמות כל האדם ימותון אלה אף אני אומר לא ה' שלחני ומלבי אמרתי, כיון שאמר קרח לא משה נביא ולא אהרן כהן גדול ולא תורה נתנה מן השמים, כיון ששמע משה כך הלך אצל האלהים אמר אם אני מוותר על בזיוני ועל בזיונו של אהרן אבל על בזיונה של תורה איני מוותר שנאמר בזאת תדעון ואין זאת אלא תורה שנאמר [נט]וזאת התורה אשר שם משה. לא ה' שלחני זה אחד מג' בני אדם נביאים שאמרו בלשון הזה מיכה ואליהו ומשה, אליהו מה אמר [ס]ובדברך עשיתי את כל הדברים האלה, ואם אין אתה עונה אותי אני אומר לא ה' אלהים שלחני, וכן מיכה אמר [סא]אם שוב תשוב בשלום לא דבר ה' בי. ומשה אמר אם כמות כל האדם ימותון אלה אף אני אומר לא ה' שלחני. [סב]אמר ריש לקיש רמז לבקור חולים מן התורה מנין, שנאמר אם כמות כל האדם ימותון אלה, מאי משמע אמר רבא אם כמות כל האדם שהן חולין ומוטלין על עריסותיהם ובני אדם מבקרים אותם לא ה' שלחני. [סג]ואם בריאה יברא ה', אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע אם בריאה גיהנם מוטב ואם לאו יברא ה'. למאי אילימא למבריה והכתיב [סד]אין כל חדש תחת השמש אלא לקרובי פתחא. ויהי ככלותו (כתוב למעלה ברמז ל"ח): [סה]ותבקע האדמה אשר תחתיהם. ללמדך שבכל מקום שהוא רוצה הוא מצמיח את הפורענות. וירדו הם וכל אשר להם י"א חיים נידונין עד עכשיו. ותכס עליהם הארץ ויאבדו הם אבדו אבל לא שרורתם אבל נעשו התחתיהם שרים אחרים. [סו]אמר רבה בר בר חנה זמנא חדא הוה אזלינא באורחא ואמר לי ההוא טייעא תא אחוי לך בלועי דקרח אזלי וחזאי תרי [סז]ביזעי דקא נפיק [סח]קוטרא מינייהו שקלי גבבא דעמרא ואמשינה במיא ואותביה בריש רומחא [ועיילית התם] ואיחריך ואמר לי אצית מאי שמעת ושמעי דהוו קא אמרין משה והורתו אמת והן בדאין ולעתיד לבא עתיד להוציאן ועליהם אמרה חנה [סט]ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל: [ע]וכל ישראל אשר סביבותיהם נסו לקולם. שהיו צווחין למשה משה רבינו הצילנו. ואש יצאה מאת ה' ותאכל את החמשים ומאתים איש מקריבי הקטרת, אלו היו נבלעים ואלו היו נשרפים, וקרח לקה יותר מכלם שנשרף ונבלע, ולמה נעשה בו שני דינין שאלו נשרף ולא נבלע היו הבלועים מתרעמים ואומרים שלא הביא עלינו את כל הפורענות הזה אלא קרח [והרי הן נבלעים וקרח ניצול, ואלו נבלע ולא נשרף היו השרופים מתרעמים ואומרים שלא הביא עלינו את הפורענות הזה אלא קרח] והרי הן שרופין והוא ניצול לפיכך נידון בשתי מיתות להטו האש תחלה לעין כל השרופין שבידן היה המחתה ובה הקטרת וקפלתו האש והאש מתגלגלת בו עד שהביאתו לפי הארץ לבין הבלועים שנאמר ותפתח הארץ את פיה. [עא]אמר רבי יוחנן קרח לא מן הבלועים ולא מן השרופים. לא מן הבלועים שנאמר ואת כל האדם אשר לקרח ולא קרח. ולא מן השרופים דכתיב ואש יצאה מאת ה' ותאכל את החמשים ומאתים איש מקריבי הקטרת ולא קרח, במתניתא תנא קרח מן הבלועים ומן השרופים. מן הבלועים דכתיב ותבלע אותם ואת קרח, ומן השרופים דכתיב באכול האש את חמשים ומאתים איש וקרח בהדייהו. [עב]עדת קרח אין להם חלק לעולם הבא שנאמר ותכס עליהם הארץ בעולם הזה ויאבדו מתוך הקהל לעולם הבא דברי רבי עקיבא. רבי אליעזר אומר עליהם הוא אומר [עג]ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל. רבי יהודה בן בתירא אומר הרי הן כאבדה המתבקשת שנאמר [עד]תעיתי כשה אובד בקש עבדך. ואש יצאה (כתוב ברמז תקכ"ד). את מחתות החטאים (כתוב ברמז תרכ"ג). [עה]מעלין בקדש ואין מורידין. מנלן דמעלין, אמר רב אחא בר יעקב דאמר קרא את מחתות החטאים וגו' בתחלה תשמישי מזבח ולבסוף גופו של מזבח. ומנלן דאין מורידין, אמר רבי אמי דאמר קרא [עו]ויקם משה את המשכן ויתן את אדניו וגו':

[עז]ותפתח הארץ את פיה. ר' יהודה אומר באותה שעה נפתחו לארץ הרבה פיות שנאמר *בקרב כל הארץ. א"ל רבי נחמיה והלא כתיב ותפתח הארץ את פיה והיאך אתה מקיים בקרב כל הארץ, אלא שנעשית הארץ כמשפך וכל מקום שהיה אחד מהם או ממונו מתגלגל ובא ויורד עמו, נמצאת מקיים בקרב כל הארץ ונמצאת מקיים ותפתח הארץ את פיה. ואת כל היקום אשר ברגליהם זה ממון שהוא מעמיד את רגלים. רבותינו אמרו אפילו היו כלים ביד אחר היו מתגלגלין ובאין ונבלעין עמו, אמר רבי שמואל בר נחמן אפילו מחט שהיה שאולה ביד ישראל מידם היתה באה ונבלעת עמהם שנאמר וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה:

ויקהלו על משה ועל אהרן. שהקהילו עליהם קהלות ואמרו בואו ונודיע לכם מעשיו של בן עמרם. כי כל העדה כלם קדושים וכי אתם לבדכם קדושים והלא כלנו נתקדשנו בסיני שנאמר [עח]לך אל העם וקדשתם, וכשנתנו לנו עשרת הדברות כל אחד ואחד ממנו היה יונק מהר סיני ולא נתן לנו אלא עשרת הדברות ולא שם חלה ולא שם תרומה ומעשרות ולא שם ציצית שמענו אלא מעצמך אתה אומר כדי לעשות שררה לעצמך ולעשות כבוד לאהרן אחיך. מה תלמוד לומר בקר, אלא אמר דברים שאני אומר לכם מלובנים הן כבקר שלא לכבוד עצמי ולא לכבוד אחי אני אומרן. הוא הקדוש הוא יקדש מיבעי ליה, אלא א"ל יודע אני שקטורתו של אהרן מתקבלת כבר נתקדש קודם לכן. רב לכם בני לוי כנגד כהונתו של אהרן אמר הוא נוטל תרומה אחד (מששים) [מחמשים] ואתם אחד מעשרה, המעט מכם קלה היא בעיניכם שבחר בכם הקב"ה מכל שבטי ישראל להיות משמשין לפניו, ואהרן מה הוא כה הנאה יש לו לאהרן מכהונתו והלא מתחלה קבר שני בניו נדב ואביהוא. לא נעלה לא נבוא אין כתיב כאן, אמרו לו הרי אנו מעמידין דברינו ואין אנו עולים מדינה של גיהנם, ולפי שהלך משה לפתחו של דתן ואבירם זכה להציל ארבעה צדיקים מדינה של גיהנם שלשה בני קרח ואון בן פלת, ומה זכות היה בידן של בני קרח שינצלו, שבשעה שהיו יושבין אצל קרח אביהן רואין את משה וכובשין את פניהן בקרקע, אמרו אם נעמוד מפני משה רבינו נוהגין בזיון באבינו וכבר נצטוינו על כבוד אב ואם, ואם לא נעמוד כבר כתיב [עט]מפני שיבה תקום, מוטב שנעמוד מפני משה רבינו אע"פ שאנו נוהגין בזיון באבינו, באותה שעה הרהישו את לבם בתשובה, עליהם אמר דוד [פ]רחש לבי דבר טוב. א"ר יוחנן מדוגמא שעתיד הקב"ה לעשות לצדיקים לעתיד לבא שהוא עתיד לאחוז בכנפות הארץ

ממ"ק ובמ"ק מח שמות ב: מט תהלים לז: נ משלי כא: נא סנהדרין קי: נב שמות ב: נג במדבר כו: נד שם כ: נה שמות טז: נו במדבר כא: נז תנחומא: נח ש"א יז: נט דברים ד: ס מ"א יח: סא דה"ב יח: סב נדרים לט: סג סנהדרין קי: סד קהלת א: סה תנחומא: סו ב"ב עד: סז ביזעי חורין: סח קוטרא עשן: סט ש"א ב: ע תנחומא: עא סנהדרין קי: עב שם קט: עג שמואל א ב: עד תהלים קיט: עה מנחות לט: עו שמות מ: *ישעיה י: עז ילמדנו: עח שמות יט: עט ויקרא ל: פ תהלים מה:

ז"ת רענן (ג) ולעשות כבוד, שאתה מצוה מצות הרבה בלי טעם ואנו צריכין לקיים מה שצוית: ואין אנו עולין, פי' אע"פ שאין אנו עולין מגיהנם רצוננו להעמיד דברינו:

הארץ הצדיקים תלויין ברומו של עולם, כך עשה להם הקב"ה לבני קרח מאותה הגמא בעוה"ז. ר"י הנשיא אומר כמין עמוד נתבצר להם בגיהנם ועמדו עליו והיו כל ישראל רואין אותן, באותה שעה פתחו פיהם ואמרו שירה. [פא]כאשר שמענו כן ראינו בעיר ה' צבאות שעתיד הקב"ה לבנות ירושלים בנין קבוע שאין לו הפסק שנאמר [פב]אלהים יכוננה עד עולם סלה. [פג]א"ר יהושע בן לוי בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מה לילוד אשה בינינו, א"ל לקבל תורה בא, א"ל חמדה גנוזה לך תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם אתה מבקש ליתנה לב"ו [פד]מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו וגו' תנה הודך על השמים, א"ל הקב"ה למשה החזר להם תשובה, א"ל רבש"ע מתירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם, א"ל אחוז בכסא כבודי שנאמר [פה]מאחז פני כסא פרשז עליו עננו. אמר רבי תנחום מלמד שפירש שדי מזיו שכינתו ועננו עליו, אמר לפניו רבש"ע תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה [פו][אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, אמר להם כלום למצרים ירדתם לפרעה השתעבדתם תורה למה תהא לכם, שוב מה כתיב בה] לא יהיה לך וגו' בין כותים אתם שעובדין אלילים, שוב מה כתיב בה [זכור את יום השבת לקדשו כלום אתם עושים מלאכה שאתם צריכין שבות, שוב מה כתיב בה] לא תשא כלום משא מתן יש ביניכם, שוב מה כתיב בה כבד את אביך ואת אמך כלום אב ואם יש לכם, שוב מה כתיב בה לא תרצח לא תנאף לא תגנוב כלום יצר הרע יש ביניכם, חזרו והודו לו להקב"ה שנאמר [פז]ה' ארונינו מה אדיר שמך בכל הארץ, ואילו תנה הודך על השמים לא כתיב, מיד כל אחד ואחד מסר לו דבר שנאמר [פח]עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם בשכר שקראוך אדם לקחת מתנות, ואף מלאך המות מסר לו דבר שנאמר ויתן את הקטרת ויכפר על העם, אי לאו דאמר ליה מנא הוה ידע (כתוב ברמז שפ"א וברמז רס"ב):

יח [פט]**ויאמר** ה' אל אהרן. הא למדת מכל הדברות שנאמרו לאהרן ע"י משה נאמר לו ומה ת"ל לאהרן, אלא כדאי היה הדבור לאהרן, אלא שגדולת משה גדולה. אתה ובניך אלו הכהנים. ובית אביך אלו הלוים, מלמד (ד) שהלוים מוזהרים ע"י כהנים. ומנין אף הכהנים ע"י הלוים שנאמר ואתה ובניך אתך תשאו את עון כהונתכם, מטה לוי אין מטה אלא שבועה שנאמר [צ]שבועות מטות אומר סלה. לוי כדאי לוי בפני עצמו. שבט כדאי שבט בפני עצמו, אביך כדאי עמרם בפני עצמו. אחיך כדאי אחיך בפני עצמו. וגם את אחיך כדאי בני אחיך בפני עצמן לכרות להם ברית בשמחה:

[צא]ויאמר ה' אל אהרן. למי הדבר מסור לאהרן לאותו מזהיר. רבי יאשיה אומר מנין אתה אומר שאם זרק את הדם כראוי ואינו יודע לשם מי זרקו והקטיר את החלב כראוי ואינו יודע לשם מי הקטיר שהכהנים נושאין עון על כך, ת"ל אתה ובניך ובית אביך אתך תשאו את עון המקדש. ר' יונתן אומר מנין אתה אומר שאם זכה בבשר קודם זריקת דמים ובחזה ושוק קודם הקטר חלבים שהכהנים נושאין עון על כך, ת"ל אתה ובניך אתך תשאו את עון כהונתכם. וכן מצינו שלא נחתם גזר דין על בני עלי אלא על שנהגו בזיון בקדשים, וכן הוא אומר [צב]גם בטרם יקטירון וגו' ויאמר אליו האיש קטר יקטירון וגו' ותהי חטאת הנערים גדולה מאד. וכן מצינו שלא נחתם גזר דין על אנשי ירושלים אלא על שנהגו בזיון בקדשים שנאמר [צג]קדשי בזית. אתה ובניך אתך וגו' זה עון דבר המסור לכהונה, או עון דבר המסור לב"ד, כשהוא אומר אתה ובניך אתך תשמרו את כהונתכם לכל דבר המזבח הרי עון המסור לב"ד אמור, הא מה תלמוד לומר תשאו את עון כהונתכם זה עון (ה) המסור לכהונה. אמרת ישראל לא ישאו עון כהונה אבל לוים ישאו עון כהונה, ת"ל והם ישאו את עונם. וגם את אחיך שומע אני אף ישראל במשמע, ת"ל מטה לוי, שומע אני אף הנשים במשמע (ו) (ת"ל שבט אביך זכה עמרם שיקרא שבט על שמו. רבי אומר מטה לוי שומע אני אף הנשים במשמע), ת"ל אחיך להוציא את הנשים. הקרב אתך ר"ע אומר נאמר כאן אתך ונאמר להלן אתך מה אתך האמור (להלן) [כאן] בלוים הכתוב מדבר אף אתך האמור (כאן) [להלן] בלוים הכתוב מדבר להזהיר את הלוים בשיר על דוכנן: [צד]וילוו עליך. תנן התם בצפון שער הניצוץ כמין אכסדרה היה ועליה בנויה על גביהן שהכהנים שומרים מלמעלה והלוים מלמטה, מנהני מילי דת"ר וילוו עליך וישרתוך בעבודתך הכתוב מדבר, הא כיצד כהנים שומרים מלמעלה והלוים מלמטה. [צה]וילוו עליך וישרתוך בעבודתם מנה מהם גזברים ואמרכלין, או וישרתוך בעבודתך, ת"ל ושמרו משמרתך ומשמרת כל האהל. ועדיין אני אומר ישרתוך בעבודתך ישרתוך בעבודתם, ת"ל ואני הנה לקחתי את אחיכם הלוים וגו' (נתונים נתונים המה לי) [מתנה נתונים לה'] לשם הן מסורין והשם מסרן לכהנים, הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון וישרתוך בעבודתם ומנה מהן גזברין ואמרכלין:

ואתה ובניך אתך לפני אהל העדות. (ז) הכהנים מבפנים והלוים מבחוץ. או אלו ואלו מבפנים, ת"ל ונלוו עליך ושמרו את משמרת אהל מועד, הא מה ת"ל ואתה ובניך אתך לפני אהל העדות הכהנים מבפנים והלוים מבחוץ. ושמרו משמרתך ומשמרת כל האהל זהו שאמרנו ישרתוך בעבודתם ומנה מהן גזברין ואמרכלין. אך אל כלי הקדש ואל המזבח לא יקרבו זה ארון, וכן הוא אומר [צו]ולא יבואו לראות כבלע את הקדש וגו'. רבי נתן אומר מכאן רמז לשיר מן התורה, אלא שנתפרש ע"י עזרא שנאמר [צז]ואחיו הכהנים וגו', רבי חנניא בן אחי רבי יהושע אומר אינו צריך שהרי כבר נאמר [צח]משה ידבר והאלהים יעננו בקול מכאן רמז לשיר מן התורה, אך אל כלי הקדש ואל המזבח לא יקרבו אזהרה, ולא ימותו עונש. אין לי אלא לוים שענושין ומוזהרין על עבודת כהנים, כהנים על עבודת לוים מנין, ת"ל גם הם גם אתם. וכבר בקש רבי יהושע בן חנניא לסייע את רבי יוחנן בן גודגרא בהגפת דלתות, א"ל חזור לאחוריך שכבר אתה מתחייב בנפשך שאני מן השוערים ואתה מן המשוררים. רבי אומר אין צריך שהרי כבר נאמר אל תכריתו וגו'. וזאת עשו להם, אין לי אלא בני קהת, בני גרשון ובני מררי מנין, ת"ל אהרן ובניו יבואו וגו'. אין לי אלא לוים שענושין ומוזהרין על עבודת כהנים, כהנים על עבודת לוים מנין, ת"ל ובנסוע המשכן יורידו אותו הלוים. (ח) מעבודה לחברתה מנין, ת"ל (עמה;) [צט]והחונים לפני המשכן קדמה לפני וגו', ומה ת"ל גם הם גם אתם, לפי שבא קרח וערער כנגד אהרן הזהיר עליו הכתוב את כל הענין, ונלוו עליך זה שאמרנו הכהנים מבפנים והלוים מבחוץ:

[ק]ושמרו משמרתך. מלמד שהכהנים אוכלים במקום הלוים. ובכ"ד מקומות שומרים בבית המקדש הכהנים בשלשה והלוים בכ"א. אך אל כלי הקדש יכול אם נגעו יהו הייבין, אמרת אך משום עבודת זר הן חייבין ואין חייבין משום מגע. ולא ימותו גם הם יכול שאין לי אלא הלוים ע"י הכהנים במיתה, הכהנים ע"י הלוים מנין, ת"ל ולא ימותו גם הם גם אתם. ומנין כדרך שהכהנים מוזהרין זה על זה, אמרת הם גם הם אתם גם אתם. יכול שהן מוזהרין זה על זה במיתה, אמרת הם הם עליהם במיתה ואין אתם עליהם במיתה, אתם עליכם במיתה ואין אתם עליהם במיתה. ר' שמעון אומר גרשון ומררי בעבודת קהת במיתה, בד"א בעבודת המשכן אבל בעבודת בית האלהים הלוים על הכהנים במיתה ואין הכהנים על הלוים אף לא בלא תעשה. ונלוו עליך וטפלו עליך. משמרת אהל מועד (ט) זו משנה. לכל עבודת האהל זה התלמוד. [קא]וזר לא יקרב אליכם למה נאמר, לפי שהוא אומר והזר הקרב יומת עונש שמענו אזהרה לא שמענו, ת"ל וזר לא יקרב אליכם. [קב]וזר לא יקרב אין לי אלא בלא תעשה בעשה מנין, אמרת ושמרתם את משמרת הקדש גדולה למקדש שיש עליו שומרין, לא דומה פלטרין שאין עליו שומרין לפלטרין שיש עליו שומרין:

תשנג *והחונים לפני המשכן וגו' מה ת"ל למשמרת בני ישראל, אלא בזמן שהקטן שומר את הגדול פוסע עליו ונכנס, ובזמן שהגדול שומר את הקטן אין פוסע עליו ונכנס. [קג]ושמרתם את משמרת הקדש ואת משמרת המזבח הרי זו אזהרה לבית דין (שלישית) [של ישראל] להזהיר את הכהנים שתהא העבודה נעשית כתקנה שכשעבודה נעשית כתקנה הן כלין את הפורענות מלבא לעולם שנאמר ולא יהיה עוד קצף על בני ישראל, שאין תלמוד לומר

ממ"ק ובמ"ק פא תהלים מח : פב שם : פג שבת פח : פד תהלים ח : פה איוב כג : פו שמות כ : פז תהלים ח : פח שם סח : פט מדרש : צ חבקוק ג :
צא ספרי : צב שמואל א ב : צג יחזקאל כב : צד תמיד ו : צה ספרי : צו במדבר ד : צז עזרא ג : צח שמות יט : צט במדבר ג : ק ספרי זוטא :
קא ספרי : קב ספרי זוטא : *במדבר ג : קג ספרי :

זית רענן (ד) שהלוים מוזהרים וכו', שלא יכנסו בעבודתם וה"ה איפכא : שבועה, שהקב"ה כרת עמהם ברית בשבועה : כראי לוי, שיכפרו בניו לכרות להם ברית : כראי שבט, שהיו כולם כשרים : את עון המקדש, ועיקר הקדושה היא המחשבה : עון כהונתכם, ושכר כהונתם היה הבשר : המסור לב"ד, שיזהירו אותן על כך : (ה) המסור לכהונה, שישמרו המקדש שלא יקרבו זרים : (ו) ליתא בספרי : להלן אתך, ואתה ובניך אתך תשמרו את כהונתכם : ישרתוך בעבודתך, לחטוב עצים ולשאוב מים : עדיין אני אומר וכו', שישרתו האהל והכהנים : (ז) הכהנים מבפנים, שומרים בפנים : ונלוו עליך, משמע שהם טפלים לו : מכאן רמז לשיר, דכתיב נתנים נתונים לעבודה נתונים לשיר : והאלהים יעננו בקול, עי' ערכין (י"א א') : השוערים, שומרי השער : (ח) מעבודה להברתה, פי' שמשוררין אסורין בעבודת משוערין ה"ל והחונים וגו' והזר הקרב יומת א"כ מת"ל גם הם גם אתם וכו' : במקום הלוים, לפנים מן הקלעים : זה על זה, שלא יכנס אחד בעבודת חברו : הם עליהם במיתה, הלוים זה על זה במיתה : (ט) זו משנה, שילמדו דיניהם : שהגדול שומר וכו', כך משה אהרן ובניו שומרים לפני אהל מועד:

לומר עוד אלא שכבר קצף. כיוצא בו אתה אומר [קד]ולא יהיה עוד המים למבול אין תלמוד לומר עוד אלא שכבר היה. כיוצא בו אתה אומר [קה]ולא יזבחו עוד את זבחיהם וגו' אין ת"ל עוד אלא שכבר זבחו. כיוצא בו ולא יקרבו עוד בני ישראל וגו' [שאין תלמוד לומר עוד אלא (ט) שכבר קרבו, אף כאן אתה אומר ולא יהיה עוד קצף] שאין ת"ל עוד אלא שכבר קצף שנאמר כי יצא הקצף:

תשנד ואני הנה לקחתי את [אחיכם] הלוים וגו' (נתונים נתונים המה לי) [מתנה נתונים לה'] לשם הן מסורין (י) ואין מסורין לכהנים. *ואני מוסיף על מעשיך. הנה בשמחה, כל מקום שהוא אומר הנה הרי ענין שמחה. ואני הנה לקחתי וגו' כמעשר מן הערימה ואתם כתרומת מעשר, יכול הם לכם ודאי, ת"ל לי, אמור מעתה שלי הן שיהו שמשין לפניכם, וכה"א [קו]ויבדל אהרן להקדישו קדש וגו'. [קז]ואתה ובניך אתך תשמרו את כהונתכם לכל דבר המזבח, מכאן היה רבי אלעזר הקפר אומר כל דבר של מזבח לא יהא אלא בך ובבניך. ולמבית לפרוכת מכאן אמרו מקום היה אחורי בית הכפורת ששם בודקין יחוסי כהונה. ועבדתם שומע אני מעורבבין, תלמוד לומר עבודת מתנה מה מתנה בפיים אף עבודה בפיים, עבודת מתנה אתן את כהונתכם לעשות אכילת קדשים בגבולין כעבודת מקדש [במקדש] מה עבודת מקדש במקדש מקדש ידיו ואח"כ עובד אף אכילת (יא) קדשים בגבולין מקדש ידיו ואחר כך אוכל:

תשמרו את כהונתכם. מגיד שעון קדשים אינו מסור אלא ביד הכהנים, אין לי אלא עון קדשים קלים הנאכלים, קדשים שאין נאכלין מנין, ת"ל לכל דבר המזבח, יכול אף תרומה ותרומת מעשר וחלה, ת"ל ולמבית לפרוכת מה בית לפרוכת מיוחד דבר שאי אפשר לדעת צבור יצא דבר שאפשר לדעת צבור. עבודת מתנה מקיש עבודת מתנה לכהונתכם מה זו בנטילת ידים אף זו בנטילת ידים. אי מה זו אינה אלא בקדוש ידים ורגלים אף זו לא תהא אלא בקדוש ידים ורגלים, אמרת לא, זו לפי צורך עבודה וזו לפי צורך העבודה. אמרו כל מי שהוא נותן תרומה למי שהוא אוכלה כמצותה מעלין עליו כאלו עובד עבודה, אמרו עליו על רבי טרפון שהיה אוכל תרומה בשחר ואומר הקרבתי תמיד של שחר ואוכל תרומה בין הערבים ואומר הקרבתי תמיד של בין הערבים. ומנין מסרו עצמכם לכהונתכם, אמרת עבודת מתנה אתן את כהונתכם הא כדרך שעשה עזריה הכהן שנאמר [קח]ויבא אחריו עזריה וגו' ויעמדו על עזיהו המלך וגו' ויזעף עזיהו וגו' ויפן אליו עזריה כהן הראש וגו', עליו הוא אומר ויוחנן הוליד את עזריה הוא אשר כהן בבית וכי הוא כהן בלבד והלא קדמוהו הרבה ושמשו אחריו אלא בו נתקיימה מצות כהונה גדולה שנאמר עבודת מתנה אתן וגו'. [קט]היה עומד ומקריב על גבי המזבח ונודע שהוא בן גרושה או בן חלוצה רבי אליעזר אומר כל הקרבנות שהקריב על המזבח פסולין ורבי יהושע מכשיר. מאי טעמא דרבי יהושע דכתיב [קי]ברך ה' חילו אפילו חולין שבו ופעל ידיו תרצה. וכן היה אוכל בתרומה ונודע שהוא בן גרושה וחלוצה רבי אליעזר מחייב קרן וחומש ורבי יהושע פוטר דתרומה נמי איקרי עבודה, דתניא מעשה ברבי טרפון שלא בא לבית המדרש, למחר מצאו רבן גמליאל א"ל מפני מה לא באת אמש לבית המדרש אמר לו עבודה עבדתי, אמר לו כל דבריך אינן אלא דברי תימה, וכי עבודה בזמן הזה מנין, אמר לו הרי הוא אומר עבודת מתנה אתן את כהונתכם עשו אכילת תרומה בגבולין כעבודת בית המקדש. [א]אמר רב ארבע עבודות זר חייב עליהן מיתה, זריקה והקטרה ונסוך היין ונסוך המים. ולוי אמר אף תרומת הדשן. מאי טעמא דרב דכתיב ואתה ובניך אתך תשמרו את כהונתכם וגו', עבודת מתנה ולא עבודת סילוק. ועבדתם עבודה תמה ולא עבודה שיש אחריה עבודה. ולוי, אמר רחמנא לכל דבר המזבח. ורב, ההוא לאתויי שבע הזאות שבפנים ושבמצורע. ולוי, נפקא ליה מדבר לכל דבר. ורב, מדבר לכל דבר לא דריש. ואימא לכל דבר המזבח כלל, עבודת מתנה פרט, כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט עבודת מתנה אין עבודת סילוק לא, אמר קרא ולמבית לפרוכת הוא דעבודת מתנה ולא עבודת סילוק הא בחוץ אפילו עבודת סילוק. אי הכי ועבדתם נמי ולמבית לפרוכת הוא דעבודה תמה ולא עבודה שיש אחריה עבודה הא מבחוץ אפילו עבודה שיש אחריה עבודה, ועבדתם הדר ערביה קרא. [ב]רבי אומר לעשות אכילת קדשים בגבולין כעבודת מקדש במקדש מה עבודת מקדש במקדש מקדש ידיו ורגליו ואחר כך עובד אף אכילת קדשים בגבולין מקדש ידיו ואחר כך אוכל וכו'. נמצינו למדין נטילת ידים מן התורה:

והזר הקרב יומת. לעבודה. או לעבודה ושלא לעבודה, אמרת ומה בעל מום שלא ענש בו מיתה לא ענש בו אלא לעבודה זר שענש בו מיתה אינו דין שלא יענש בו אלא לעבודה הא מה ת"ל והזר הקרב יומת לעבודה. והזר הקרב יומת אפילו עבד בטהרה. או אינו אלא אפילו עבד בטומאה, אמרת אם הנכנס בטומאה שלא לעבוד חייב, קל וחומר לעובד, ומה ת"ל והזר הקרב יומת אפילו עבד בטהרה: יומת רבי שמעון אומר נאמ' כאן יומת ונאמר להלן מות יומת מה יומת האמור להלן סקילה אף יומת האמור כאן סקילה. רבי יוחנן בן נורי אומר נאמר כאן יומת ונאמר להלן יומת מה יומת האמור להלן בחנק אף יומת האמור כאן בחנק. והזר הקרב יומת עונש שמענו אזהרה לא שמענו, תלמוד לומר וזר לא יקרב וגו'. [ג]והזר הקרב יומת מיתה בידי שמים. רבי עקיבא אומר אף מיתת בית דין שנאמר [ד]ונוקב שם ה' מות יומת, אמרו לא מן השם הוא זה אלא משום שנאמר כל הקרב הקרב אל משכן ה' ימות. [ה]זר ששמש במקדש רבי עקיבא אומר בחנק וחכמים אומרים במיתה בידי שמים. תניא רבי ישמעאל אומר נאמר כאן והזר הקרב יומת ונאמר להלן כל הקרב הקרב אל משכן ה' ימות מה להלן בידי שמים אף כאן בידי שמים. רבי עקיבא אומר נאמר כאן והזר הקרב יומת ונאמר להלן [ו]והנביא ההוא או חולם החלום ההוא יומת מה להלן בסקילה אף כאן בסקילה. רבי יוחנן בן נורי אומר מה להלן בחנק אף כאן בחנק. במאי קמיפלגי רבי עקיבא סבר דנין יומת מיומת ואין דנין יומת מימות. ורבי ישמעאל סבר דנין הדיוט מהדיוט ואין דנין הדיוט מנביא. ורבי עקיבא כיון שהדיח אין לך הדיוט גדול מזה. במאי פליגי רבי עקיבא ורבי יוחנן בן נורי, בפלוגתא דרבי שמעון ורבנן דתניא נביא שהדיח בסקילה, רבי שמעון אומר בחנק [הא אנן תנן ר' עקיבא אומר בחנק] תרי תנאי ואליבא דרבי עקיבא:

תשנה [ז]וידבר ה' אל אהרן. שומע אני שהדבור לאהרן (יב) ת"ל זכרון לבני ישראל למען אשר לא יקרב איש זר וגו' הא למדנו שהדבור למשה שיאמר לאהרן. ואני ברצון, הנה בשמחה דברי רבי ישמעאל. אמרו לו תלמידיו רבינו לפי שהוא אומר [ח]ואני הנני מביא את המבול מים על הארץ שומע אני שיש שמחה לפני המקום [א"ל יש שמחה לפני המקום] כשיאבדו מכעיסיו מן העולם, וכה"א [ט]בטוב צדיקים תעלוז קריה ובאבוד רשעים רנה ואומר [י]שני רשעים שברת וגו' ואומר לה' הישועה וגו' ואומר ה' מלך עולם ועד וגו' ואומר [יא]יתמו חטאים מן הארץ וגו'. רבי נתן אומר ואני מוסיף על עבודתם, הנה בשמחה, וכה"א [יב]וגם הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו:

[יג]ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומותי. אין מדליקין בטבל טמא דאמר קרא ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומותי בשתי תרומות הכתוב מדבר אחת תרומה טהורה ואחת תרומה טמאה, מה תרומה טהורה אין לך בה אלא משעת הרמה ואילך אף תרומה טמאה אין לך בה אלא משעת הרמה ואילך. [יד]משמרת תרומותי (יג) שמורה היא. תרומותי זו תרומת איל נזיר ותודה מגיד שנכרת ברית על עבודתם, לכל קדשי לרבות העולה, קדש לרבות חטאת ואשם וזבחי שלמי צבור. קדש לרבות את הבכור. לך נתתים למשחה לגדולה כל שניתן לך לגדולה נכרת לך ברית עליה זו שרפת פרה ועגלה ערופה ותקיעת חצוצרות והקדשות וערכין. רבי יוסי ברבי יהודה אומר אף נעילת דלתות. [טו]לכל קדשי בני ישראל כרת הכתוב ברית עם אהרן על קדשי הקדשים (לגוזרן) [לגזור דין] ולכרות להן ברית, לפי שבא קרח כנגד אהרן וערער על הכהונה, משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו בן בית ונתן לו שדה (אחת) [אחוזה] במתנה ולא כתב ולא חתם ולא העלה לו בערכאים, בא אחד וערער כנגדו על השדה אמר לו המלך כל מי שירצה יבוא ויערער כנגדך על השדה (כאן) [בוא] ואני כותב ואני חותם ואני מעלה בערכאים

ממ"ק ובמ"ק קד בראשית ט: קה ויקרא יז: *ספרי זוטא: קו דה"א כט: קז ספרי: קח דברי הימים ב כו: קט פסחים עב: קי דברים לג:
א יומא כד: ב ספרי: ג ספרי זוטא: ד ויקרא כד: ה סנהדרין פד: ו דברים יג: ז ספרי: ח בראשית ז: ט משלי יא: י תהלים ג:
יא שם קד: יב שמות ג: יג שבת כה: יד ספרי זוטא: טו ספרי:

זית רענן (ט) שכבר קרבו, עדת קרח: (י) ואין מסורין לכהנים, לעבודתם: כל דבר של מזבח, אפילו תרומת הדשן: מתנה בפיים, פי' מתנות כהונה צריכין לחלוק בפיים אף עבודתם בפיים: (יא) קדשים בגבולין, תרומה שצריכה נטילת ידים ובאמת הוא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא הוא: שעון קדשים, אם נפסלו: שאי אפשר לדעת צבור, שאין זר נכנס לשם: עבודת מתנה, תרומה: לכהונתכם, שהוא עבודה: מסרו עצמכם, שתהיו מוסרין נפש עליה: אפילו עבד בטומאה. פי' אעפ"כ לא יהא חייב כרת אלא מיתה: (יב) ת"ל זכרון וכו', כאשר דבר ה' ביד משה לו למשה היה הדבור לדבר אל אהרן וכ"ה בפסיקתא זוטרתי: (יג) שמורה היא, פי' כששמורה היא אז צריך לשמרו אבל אם נולד בה ספק טומאה אין צריך לשמרו: איל נזיר והודה, פי' הלחם מאיל נזיר ומתודה: שנכרת ברית, אע"פ שאין מקריבין על המזבח כלום אפ"ה כרת עליהן ברית: שרפת פרה וכו', אע"ג שאין לכהן בהם כלום: והקדשות וערכין, צריך שישום אותם הכהן והדמים לבדק הבית: נעילת דלתות, שהיה להם קצת שכר אבל אינו כ"כ כשאר עבודה:

בערכאים, כך בא קרח וערער כנגדו על הכהונה א"ל המקום כל מי שירצה יבוא ויערער כנגדך על הכהונה (כאן) [בוא] ואני כותב ואני חותם ואני מעלה לך בערכאים לכך נאמרה פרשה זו סמוכה לקרח. (זכרון לבני ישראל הא למדנו שהיה קרח מן הבלעין ומן השרופין). לך נתתים בזכותך. למשחה אין למשחה אלא גדולה שנאמר [ט]וזאת משחת אהרן וגו'. רבי יצחק אומר אין למשחה אלא שמן המשחה שנאמר [י]כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן. ולבניך בזכות בניך. לחק עולם שינהוג הדבר לדורות. [יא]אמר רב חסדא מתנות כהונה אין נאכלות אלא צלי ואין נאכלות אלא בחרדל, מ"ט אמר קרא למשחה לגדולה כדרך שהמלכים אוכלים. [יט]איתמר הקומץ מאימתי מתיר שירים באכילה רבי חנינא אומר משתשלוט בו האור, רבי יוחנן אמר משיוצת האור ברובו. ורשאין [הכהנים] ליתן לתוכה יין ושמן ודבש דאמר קרא למשחה לגדולה כדרך שהמלכים אוכלין, ואין אסורין אלא מלהמץ דכתיב [כ]לא תאפה חמץ חלקם וגו' ואמר ריש לקיש אפילו חלקם לא תאפה חמץ. [כא]תניא עשרים וארבע מתנות כהונה הן וכולן ניתנו לאהרן ולבניו בכלל ופרט וברית מלח, כל המקיימן כאלו קיים בכלל ופרט וברית מלח וכל העובר עליהן כאלו עובר בכלל ופרט וברית מלח. ואלו הן עשר במקדש חטאת וחטאת העוף אשם ודאי ואשם תלוי וזבחי שלמי צבור ולוג שמן של מצורע ושתי הלחם ולחם הפנים ושירי מנחות ומנחת העומר. וארבע בירושלים הבכור והביכורים ומורם מן התודה ומאיל נזיר ועורות קדשים. עשר בגבולים תרומה ותרומת מעשר וחלה וראשית הגז ומתנות ופריון הבן ופריון פטר חמור ושדה אחוזה ושדה חרמים וגזל הגר:

[כב]וזה יהיה לך מקדש הקדשים. ת"ר לאחר פטירתו של ר' מאיר אמר להם רבי יהודה לתלמידיו בני אל יכנסו תלמידי רבי מאיר לכאן מפני שקנתרנין הן ולא ללמוד הן באין אלא לקפחני בהלכות הם באים. דחק סומכוס ונכנס א"ל כך שנה לנו ר' מאיר המקדש בחלקו בין בקדשי קדשים בין בקדשים קלים לא קידש, כעס רבי יהודה עליהם ואמר להם לא כך אמרתי לכם אל יכנסו תלמידי רבי מאיר לכאן מפני שקנתרין הן, וכי אשה בעזרה מנין א"ר יוסי יאמרו מאיר שכב יהודה כעס יוסי שתק (דברי) תורה מה תהא עליה, וכי אין אדם עשוי לקבל קדושין לבתו בעזרה, וכי אין אשה עשויה לעשות שליה לקבל לה קידושיה בעזרה, ועוד דחקה ונכנסה מאי, תניא רבי יהודה אומר מקודשת ר' יוסי אומר אינה מקודשת. א"ר יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו וזה יהיה לך מקדש הקדשים וגו', רבי יהודה סבר לך לכל צרכך. ורבי יוסי סבר כאש מה אש לאכילה אף האי נמי לאכילה. [כג]תניא לוי אומר לכל קרבנם לרבות לוג שמן של מצורע, סלקא דעתך אמינא מן האש אמר רחמנא והאי לאו מותר מן האש קמ"ל. לכל מנחתם לרבות מנחת העומר ומנחת קנאות, סלקא דעתך אמינא [כד]ואכלו אותם אשר כפר בהם ומנחת העומר להתיר קא אתיא ומנחת קנאות לברר עון הוא דקא אתיא קמ"ל. ולכל חטאתם לרבות חטאת העוף, סלקא דעתך אמינא נבלה היא קמ"ל. ולכל אשמם לרבות אשם נזיר ואשם מצורע. אשם מצורע בהדיא כתיב ביה, אלא אשם נזיר כאשם מצורע, סלקא דעתך אמינא להכשיר קא אתי קמ"ל. ישיבו לי זה גזל הגר. לך הוא ולבניך שלך ושל בניך יהא ואפילו לקדש בו את האשה: [כה]וזה יהיה לך מקדש הקדשים מן האש, אמרת צא וראה איזהו (מורם) [מקודש הקדשים] שכולו לאישים ויש לך הימנו היתר, אין אתה מוצא אלא (יד) עולת בהמה. כל קרבנם אלו שתי הלחם ולחם הפנים. לכל מנחתם זו מנחת חוטא ומנחת נדבה. ולכל חטאתם זו חטאת יחיד וחטאת הצבור וחטאת העוף וחטאת בהמה. ולכל אשמם זה אשם ודאי ואשם מצורע ואשם תלוי. אשר ישיבו לי זה גזל הגר. קדש קדשים זה לוג שמן של מצורע. לך הוא ולבניך בזכותך ובזכות בניך:

[כו]וזה יהיה לך. יש לך מתנה אחרת חוץ ממה שנכרת לך ברית עליה, אלו העורות, יכול אף עורות הפסולים, תלמוד לומר זה יהיה לך. מקדש לרבות עור העולה. קדש לרבות עור חטאת ואשם ושלמי צבור. (הבשר) [הקדשים] לרבות (טו) עור הבכור, מן האש (עור) אחר מתנות (מן) האישים. כל קרבנם לרבות שתי הלחם ולחם הפנים. קרבנם מנחתם יכול מנחה שהיא כחטאת מה חטאת באה על חטא אף מנחה באה על חטא. ומנין אתה מרבה מנחת נדבה, ת"ל לכל מנחתם. חטאתם מנחתם יכול חטאת שהיא כמנחה מה מנחה שהיא קרבן יחיד אף חטאת קרבן יחיד, ומנין אתה מרבה חטאת צבור, ת"ל לכל חטאתם. אין לי אלא חטאות נאכלות, חטאות נשרפות מנין, תלמוד לומר לכל חטאתם. אשמם חטאתם יכול אשם שהוא כחטאת מה חטאת באה על חטא אף אשם בא על חטא ומנין אתה מרבה אשם נזיר ואשם מצורע, תלמוד לומר ולכל אשמם, יכול אשם שהודע שלו טעון חטאת ומנין שאף אשם שאין הודע לו טעון חטאת, ת"ל ולכל אשמם. אשר ישיבו לרבות (טז) כסף מושב. קדש קדשים לך הוא ולבניך לרבות זבחי שלמי צבור ואשם מצורע:

[כז]בקדש הקדשים תאכלנו. כרת הקב"ה ברית עם אהרן על קדשי קדשים שלא יהו נאכלין אלא במקום קדוש. רבי יהודה בן בתירא אומר הרי נכרים שהקיפו את העזרה מנין לקדשי קדשים שיהו נאכלין אפילו בהיכל, תלמוד לומר בקדש הקדשים תאכלנו, [כח]על מנת כן נכרתה לך ברית על מנת שיאכלו קדשים בקדש הקדשים. תאכלנו פרט לטמא, יאכל אותו פרט ליוצא דופן, תאכלנו פרט ליוצא ולטמא, רבי יהודה אומר למעט כל הפסולין:

[כט]כל זכר יאכל אותו. כרת הקב"ה ברית על קדש קדשים שלא יהו נאכלין אלא לזכרי כהונה. קדש יהיה לך מה ת"ל, שיכול אין לי אלא דבר שראוי לאכילה שינהוג בקדש, שאין ראוי לאכילה מנין, תלמוד לומר קודש יהיה לך מכל מקום. וזה לך תרומת מתנם מגיד הכתוב שכשם שכלל הכתוב את קדשי קדשים (לגוזרן) [לגזור דין] ולכרות להם ברית כך כלל את קדשים קלים (לגוזרן) [לגזור דין] ולכרות להן ברית. לכל תנופות בני ישראל להביא את הדבר שטעון תנופה. לך נתתים ולבניך ולבנותיך אתך לחק עולם שינהוג הדבר לדורות. כל טהור בביתך יאכל אותו כרת הקב"ה ברית עם אהרן על קדשים קלים שלא יהיו נאכלין אלא לטהורין. [ל]לכל תנופות בני ישראל [לך נתתים ולבניך ולבנותיך], בניך פרט לבני חללה [בנותיך פרט לבנות חללה], והלא דין הוא הואיל ומכשיר ופוסל בבנים ומכשיר ופוסל בבנות אם פסל בבני חללה בבנים דין הוא שנפסול בני חללה בבנות. או ק"ו מחמיר הוא בבנים מה שאינו מחמיר בבנות (יז) שהבנים גורדין אחריהם לאכול בתרומה ואין הבנות גוררות אחריהן לאכול בתרומה אם פסל בני חללה בבנים אינו דין שנפסול בני חללה בבנות. או מחמיר הוא בבנות מה שאינו מחמיר בבנים שהבנות נגררות לאכול בתרומה אם פסל בני חללה בבנים אינו דין שנפסל בני חללה בבנות, תלמוד לומר בניך פרט לבני חללה, הואיל ויש בבנים מה שאין בבנות ויש בבנות מה שאין בבנים אל ידונו זה מזה. כל טהור בביתך פרט לבת ישראל עד שלא זכה במעשה ידיה, ומנין אתה מרבה משוכה במעשה ידיה, אמרת כל טהור בביתך יאכל אותו:

*כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן. מגיד הכתוב שכשם שכלל הכתוב את קדשי מקדש (לגוזרן) [לגזור דין] ולכרות להן ברית כך כלל הכתוב את קדשי הגבול (לגוזרן) [לגזור דין] ולכרות להן ברית. כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן זו תרומה ותרומת מעשר. ראשיתם זו ראשית הגז, אשר יתנו זה הזרוע והלחיים והקבה, לה' זו חלה. [לא]ראשית אשר יתנו לך ממה שיפרישו ויתנו לך ולא ממה שתטול לך. [לב]תנן התם אין תורמין ממין על שאינו מינו ואם תרם אין תרומתו תרומה. מנהני מילי, אמר רב (אחי) [אמי] אמר רבי ינאי ואמרי לה אמר ריש לקיש אמר קרא כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן תן חלב לזה וחלב לזה. אשכחן תירוש ויצהר [תירוש] ודגן, דגן ודגן מנין, קל וחומר ומה תירוש ויצהר שאינן כלאים זה בזה אין מתעשרין מזה על זה, [תירוש ודגן] דגן ודגן שהם כלאים זה בזה אינו דין שלא יתעשרו מזה על זה, ולרבי יאשיה דאמר אינו חייב עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד היכי מייתי לה, [מייתי לה הכי] ומה תירוש ויצהר שאינן כלאים זה בזה אפילו על ידי דבר אחר אין מתעשרין מזה על זה. תירוש ודגן דגן ודגן שהן כלאים זה בזה על ידי דבר אחר אינו דין שלא יתעשרו מזה על זה. ושני מינין דעלמא מנלן, הני דרבנן נינהו וכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון מה דאורייתא שני מינין אין מתעשרין מזה על זה אף דרבנן ב' מינים אין מתעשרין מזה על זה, א"ל רבי (אבא) [רבא] בר חנן (לרבי אמי) לאביי

במ"ק ובמ"ק כז ויקרא ז: יז תהלים קלג: יח חולין קלג: יט סוטה עו: כ ויקרא ו: כא ב"ק קי, חולין קלג: כב קדושין נג: כג זבחים מו: כד שמות כט: כה ספרי: כו ספרי זוטא: כז ספרי: כח ספרי זוטא: כט ספרי: ל ספרי זוטא: *ספרי: לא ספרי זוטא: לב בכורות נג:

זית רענן (יד) עולת בהמה, שהעור לכהן: (טו) עור הבכור, ששחטו ונמצא טרפה: חטאות נשרפות, חטאת כשרה שאירע בהם פסול עורה לכהנים: (טז) כסף מושב, היינו גזל הגר וצריך להשיבו: ליוצא דופן, אם הבהמה יוצא דופן: שאין ראוי לאכילה, כגון עצים ולבונה: (יז) שהבנים גוררים וכו', אם נשא בת ישראל אוכלת בתרומה אבל כהנת שנשאת לישראל אינה אוכלת בתרומה: אינו דין וכו', בניחותא: לבת ישראל, שנשאת לכהן: עד שלא זכה, היינו ארוסה שלא זכה במעשה ידיה אינו חייב לזונה ואינה אוכלת בתרומה: מרבה משוכה, היינו נשואה: קדשי הגבול, תרומה והדומיהן: ולא ממה שתטול לך, שלא יטול בזרוע:

[לאביי] גבי מעשר בהמה דלא כתיב [לג]וכל מעשר בקר וצאן וכו׳ (כתוב ברמז תר"פ). [לד]אמר אביי כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד מהני דאי סלקא דעתך לא מהני אמאי לקי. ורבא אמר לא מהני מידי והאי דלקי משום דעבר אמימרא דרחמנא, והרי תורם ממין על שאינו מינו דרחמנא אמר כל חלב יצהר תן חלב לזה וחלב לזה ותנן אם תרם אין תרומתו תרומה. אמר לך אביי שאני התם דכתיב [ראשיתם] ראשית לזה וראשית לזה. ולרבא אי לאו דכתב ראשיתם הוה אמינא תירוש ויצהר דכתיב בהן חלב [הוא דאין] תורמין, הא תירוש ודגן [דגן ודגן] דחד חלב כתוב בהן כי תרם מהאי אהאי לא לקי, כהב רחמנא ראשית תן ראשית לזה וראשית לזה. בכורי כל אשר ארצם (כתוב ברמז תנ"ג). [לה]בכורים אע"ג דכתיב ארצך דידך אין דשותפות לא כתב רחמנא בכורי כל אשר בארצם, אלא ארצך למה לי, (לכדרב יהודה) למעוטי חוצה לארץ. [לו][בכורי כל אשר בארצם] בא הכתוב ולמד על הבכורים שתהא קדושה חלה עליהם במחובר לקרקע, שהיה בדין הואיל וקדושה חלה על התרומה וקדושה חלה על הבכורים אם למדת על התרומה שאין קדושה חלה עליה במחובר לקרקע אף הבכורים לא תהא קדושה חלה עליהן במחובר לקרקע, תלמוד לומר בכורי כל אשר בארצם אשר יביאו לה׳ לך יהיה בא הכתוב ולמד על הבכורים שיהו נתנין לכהונה: [לז]בכורי כל אשר בארצם. על בכורי בני ישראל נכרת ברית ולא נכרת על הנכרים ועל התושבים. ומנין אתה מרבה בכורי גרים, תלמוד לומר בכורי כל. [לח]כל טהור בביתך יאכלנו למה נאמר והלא כבר נאמר כל טהור בביתך יאכל אותו ומה ת"ל כל טהור בביתך יאכלנו, להביא את בת ישראל (יח) המאורסת לכהן שתהא אוכלת בתרומה. או אינו מדבר אלא בנשואה, כשהוא אומר כל טהור בביתך יאכל אותו הרי נשואה אמורה ומה תלמוד לומר כל טהור בביתך יאכלנו להביא את בת ישראל המאורסת לכהן שתהא אוכלת בתרומה. משמע מביא את ארוסה ומביא את התושב ושכיר ומה אני מקיים [לט]תושב ושכיר לא יאכל (קדש) [בו] תושב ושכיר שאינו ברשותך אבל תושב ושכיר שהוא ברשותך אוכל בו. או משמע מוציא את התושב ושכיר ומביא את ארוסה ומה אני מקיים כל טהור בביתך יאכל (בו) [אותו] חוץ מתושב ושכיר, או אף תושב ושכיר, תלמוד לומר במקום אחר [מ]תושב כהן ושכיר לא יאכל קדש בין ברשותך בין שלא ברשותך. וכבר שלח ר׳ יוחנן בן בג בג אצל רבי יהודה בנציבין אמר ליה שמעתי עליך שהיית אומר על בת ישראל המאורסת לכהן שהיא אוכלת בתרומה שלח לו מוחזק אני בך שאתה בקי בחדרי תורה ולדון ק"ו אי אתה יודע ומה שפחה כנענית שאין ביאתה קונה אותה [לאכול בתרומה] כסף קונה אותה לאכול בתרומה, בת ישראל שביאתה קונה אותה [לאכול בתרומה] אינו דין שיהא כסף קונה אותה לאכול בתרומה, אבל מה אעשה שהרי אמרו חכמים אין בת ישראל אוכלת בהתרומה עד שתכנס לחופה, נכנסה לחופה אע"פ שלא נבעלה אוכלת בתרומה ואם מתה בעלה יורשה. כל חרם בישראל לך יהיה, אין לי אלא חרמי ישראל חרמי נכרים ונשים ועבדים מנין, תלמוד לומר כל חרם בישראל לך יהיה. רבי יוסי אומר סתם חרמים לכהנים שנאמר [מא]כשדה החרם לכהן תהיה אחוזתו. או אפילו פרש לשם, תלמוד לומר [מב]אך כל חרם אך חלק. רבי יהודה בן בתירא אומר סתם חרמים לבדק הבית שנאמר כל חרם קדש קדשים הוא לה׳. או אפילו פרש לכהן, תלמוד לומר כשדה החרם לכהן תהיה אחוזתו. רבי יהודה בן בבא אומר סתם חרמים לכהנים שנאמר כשדה החרם לכהן וגו׳, או אפילו פרש לשם, תלמוד לומר כל חרם קדש קדשים הוא לה׳. רבי שמעון אומר סתם חרמים לשמים שנאמר כל חרם קדש קדשים הוא לה׳. או אפלו פירש לכהן, תלמוד לומר כל חרם בישראל לך יהיה:

כל פטר רחם לכל בשר. שומע אני אף חיה במשמע, ת"ל אשר יקריבו לה׳ להוציא את החיה. משמע מוציא את ההיה ומוציא את בעל מום, ת"ל באדם ובבהמה [להביא את בעל מום. באדם ובבהמה] את שיש לו בהן באדם יש לו בבהמה יצאו לוים שאין בהן באדם לא יהיה לך בהן בבהמה. באדם ובבהמה מקיש בכור אדם לבכור בהמה מה בכור בהמה נפלים (פטורין) [פוטרין] מן הבכורה אף בכור אדם נפלים (פטורין) [פוטרין] מן הבכורה. ומה בכור אדם רשאי ליתנו לכהן בכל מקום שירצה אף בכור בהמה רשאי ליתנו לכהן בכל מקום שירצה. לפי שהוא אומר [מג]והבאתם שמה עולותיכם וזבחיכם ובכורות בקרכם שומע אני אף ברחוק מקום יהא חייב עליו ליטפל בו ולהביאו לבית הבחירה, תלמוד לומר באדם ובבהמה מה בכור אדם רשאי ליתנו לכהן בכל מקום שירצה אף בכור בהמה רשאי ליתנו לכהן בכל מקום שירצה, ומה בכור אדם מיטפל בו שלשים יום אף בכור בהמה מיטפל בו שלשים יום:

[מד]פטר רחם לכל בשר. על פטר רחם נכרתה ברית ולא על יוצא דופן. יכול אין לי שנכרתה ברית על בכור (בנו) [בהמתו] אלא משנכרתה ברית על בכור (בהמתו) [בנו] אבל הלוים והגרים הואיל ולא נכרתה ברית על בכור בניהם יכול לא נכרתה ברית על בכור בהמתם, אמרת פטר רחם לרבות לוים, לכל בשר לרבות הגרים. באדם ובבהמה כל מקום שיש לך באדם יש לך בבהמה אין לך באדם אין לך בבהמה, הואיל ויצאו הלוים מבכור בניהם יצאו אף מבכור בהמה טמאה. ומנין שיצאו לוים מבכור בניהם ומבכור בהמה טמאה, תלמוד לומר באדם יהיה לך כל מקום שיש לך באדם יש לך בבהמה וכל מקום שאין לך באדם אין לך בבהמה, אוציאם מבכור בניהם ומבכור בהמה טמאה יכול יצאו מבכור בהמה טהורה, ת"ל אשר יקריבו לה׳ קרבה לשם חלקתי ולא כשאינה קרבה לשם. אך פדה תפדה (כתוב ברמז רכ"ג): [מה]אמר עולא אמר רבי אלעזר בכור שנטרף בתוך שלשים יום אין פודין אותו וכן תני רמי בר חמא מתוך שנאמר פדה תפדה יכול אפילו נטרף בתוך שלשים יום, תלמוד לומר אך חלק. [מו]המפריש פדיון פטר חמור ומת רבי אליעזר אומר חייבין באחריותו כחמש סלעים של בן וחכמים אומרים אין חייב באחריותו כפדיון מעשר שני. אמר רב יוסף מאי טעמא דרבי אליעזר דכתיב אך פדה תפדה וגו׳ מה בכור אדם חייב באחריותו אף בכור בהמה טמאה חייב באחריותו. א"ל אביי אי מה בכור אדם מותר בהנאה אף בכור בהמה טמאה מותר בהנאה וכו׳, אמר רבא א"ק אך פדה תפדה לפריה הקשיתיו ולא לדבר אחר. [מז]תפדה (יט) תפדה מיד. או אינו אלא לאחר זמן, [ת"ל ופדויו מבן חדש תפדה, בכור אדם נפדה בה׳ סלעים ונפדה לאחר זמן, אבל פטר חמור נפדה מיד ובכ"ש] הא מה ת"ל תפדה תפדה מיד. [מח]יהיה לך פדה תפדה, את שהוא לך פדוי ואת שאינו לך אינו פדוי, מכאן אמרו הרי מי שהפריש פדיון בכורת בנו והניחה בחלון ואבדה יכול שהוא פדוי, ת"ל יהיה לך פדה תפדה את שהוא לך פדוי את שאינו לך אינו פדוי. ופדויו מבן חדש תפדה (כתוב ברמז רכ"ה). [מט]תניא רבי שמעון בן גמליאל אומר כל ששהה שלשים יום באדם אינו נפל שנאמר ופדויו מבן חדש תפדה, שמונת ימים בבהמה אינו נפל שנאמר [נ]ומיום השמיני והלאה ירצה וגו׳ והלכה כרשב"ג. [נא]תני רבי אומר בכל פודין בכור אדם חוץ מן השטרות [ורבנן אמרי בכל פורין בכור אדם חוץ מעבדים ושטרות וקרקעות] מאי טעמא דרבי דריש ריבויי ומיעוטי, ופדויו מבן חדש ריבה, בערכך כסף חמשת שקלים מיעט, תפדה חזר וריבה, ריבה ומיעט וריבה ריבה הכל, מאי רבי רבי כל מילי, ומאי מיעט מיעט שטרות. ורבנן דרשי כללי ופרטי, ופדויו מבן חדש כלל, בערכך כסף חמשת שקלים פרט, תפדה חזר וכלל, כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט מה הפרט מפורש דבר המיטלטל וגופו ממון אף כל דבר המיטלטל וגופו ממון, יצאו קרקעות שאינן מטלטלין יצאו עבדים שהוקשו לקרקעות יצאו שטרות שאף על פי שהן מטלטלין אין גופן ממון. אמר ליה רבינא לאמימר והא רבי כללי ופרטי דריש דתניא מרצע וכו׳ (כתוב למעלה ברמז שי"ז), אין, בעלמא כללי ופרטי דריש והכא היינו טעמא כדתנא דבי רבי ישמעאל [נב]במים במים שני פעמים אין זה כלל ופרט וכלל אלא ריבה ומיעט וריבה. ורבנן כדאמרי במערבא כל מקום שאתה מוצא שני כללות הסמוכות זו לזו הטל פרט ביניהם ודונן בכלל ופרט. [נג]המפריש פדיון בנו ואבד חייב באחריותו שנאמר יהיה לך אך פדה תפדה. מת הבן בתוך שלשים יום אף על פי שנתן לכהן יחזיר לו חמשה סלעים, לאחר שלשים אף על פי שלא נתן יתן, מנלן אמר ריש לקיש אתיא ערך ערך מערכין. רב דימי א"ר יונתן [נד]כל בכור בניך תפדה ולא יראו פני ריקם יליף ריקם ריקם מעולת ראיה מה עולת ראיה יורשין חייבין אף פדיון הבן יורשין חייבין. [נה]מת ביום שלשים כיום שלפניו. רבי עקיבא אומר אם לא נתן לא יתן ואם נתן לא יטול. מאי טעמייהו דרבנן גמרי חדש [נו]חדש ממדבר מה להלן ומעלה אף הכא מעלה. ורבי עקיבא מספקא ליה מדאיצטריך למכתב ומעלה גבי ערכין ולא גמרי ממדבר הוה ליה שני כתובין הבאין כאחד ואין מלמדין, או דילמא כי אין מלמדין לעלמא אבל לגופיה מלמדין משום הכי מספקא ליה. אמר רב אשי הכל מודים לענין אבלות דיום שלשים כיום שלפניו דאמר שמואל הלכה כדברי המיקל באבלות. [נז]בערכך כסף חמשת שקלים, אמר רב יהודה אמר רב אסי כל כסף קצוב האמור בתורה כסף צורי ושל דבריהם כסף מדינה, מאי קא משמע לן תנינא חמש סלעים של בן בכור במנה צורי ושל דבריהם ככף מדינה, איצטריך ליה (דלא תנן) דתנן

נ"ב"ק ובמ"ק לג ויקרא כז: לד תמורה ה: לה חולין קלו: לו ספרי: לז ספרי זוטא: לח ספרי: לט יבמות יב: מ ויקרא כב: מא שם כז: מב שם: מג דברים יב: מד ספרי זוטא: מה בבא קמא יא: מו בכורות יב: מז ספרי: מח ספרי זוטא: מט שבת קלה: נ ויקרא כב: נא שבועות ד: נב ויקרא יא: נג בכורות נא: נד שמות לד: נה בכורות מט: נו במדבר ג: נז בכורות נ:

זית רענן (יח) המאורסת לכהן, והא דאיתא לעיל שארוסה אינה אוכלת היינו מדרבנן: (יט) תפדה מיד, קאי אבכור בהמה טמאה לכהן כדאיתא בירורות: לאחר זמן, לאחר שלשים יום כמו באדם: מה ת"ל תפדה, דהליל תפדה את בכור אדם ואת בכור בהמה טמאה:

דתנן התוקע לחברו נותן לו סלע, ולא תימא סלע ארבע זוזי אלא סלע פלגא דזוזא דקרי אינשי פלגא דזוזא (איסתירא) [סלע]. חנן בישא [לח]תקע ליה להההוא גברא אתא לקמיה דרב הונא א״ל זיל הב ליה פלגא דזוזא הוה בהדיה זוזא [לט]מאכה דלא קא נפיק, תקע ליה אחרינא יהבה ניהליה. [מ]עשרים גרה הוא למה נאמר, לפי שהוא אומר ופדויו מבן חדש תפדה בערכך כסף אין לי אלא כסף, שוה כסף מנין, (כ) תלמוד לומר עשרים גרה הוא:

[מא]אך בכור שור. תנן התם רחל שילדה מין עז ועז שילדה מין רחל פטור מן הבכורה. מנהני מילי אמר רב יהודה אמר קרא אך בכור שור עד שיהא הוא שור ובכורו שור, בכור כשב עד שיהא הוא כשב ובכורו כשב, בכור עז עד שיהא הוא עז ובכורו עז. יכול אפילו יש בו מקצת סימנין, ת״ל אך חלק, והא [תנא פטר] פטר קא נסיב לה (לפטורא) [לפרה] הוא דאמר כר׳ יוסי הגלילי וכו׳ (כדלעיל). במאי קמיפלגי תנא דידן סבר גלי רחמנא בקדושת דמים והוא הדין לקדושת הגוף, ורבי יוסי הגלילי אומר גלי רחמנא בקדושת הגוף וגמר קדושת דמים מקדושת הגוף. ותנא דידן האי בכור בכור מאי עביד ליה, מיבעי ליה לכדרבי [יוסי בר] חנינא דאמר ר״י בר חנינא למה נאמרו אימורין בבכור שור אימורין בבכור כשב אימורין בבכור עז. צריכי דאי כתב רחמנא בכור שור הנך לא אתו מיניה שכן נתרבה בנסכים. בכבש שכן נתרבה באליה. בעז שכן נתרבה אצל ע״א ביחיד, [חדא] מחדא לא אתיא תיתי חדא מתרתי, הי תיתי לא ליכתוב רחמנא שור ותיתי מהנך, מה להנך שכן פסח בא מהן, לא ליכתוב רחמנא בכשב ותיתי מהנך, מה להנך שכן נתרבו אצל ע״א בצבור, לא ליכתוב רחמנא בעז ותיתי מהנך, מה להנך שכן יש בהן צד רבוי אצל מזבח הילכך צריכי. ורבי יוסי הגלילי, אם כן ליכתוב קרא אך בכור שור כשב ועז, בכור בכור למה לי, אלא לאו שמע מינה עד שיהא הוא שור ובכורו שור, ורבי יוסי הגלילי האי פטר פטר מאי עביד ליה, מיבעי ליה לכדתניא רבי יוסי הגלילי אומר מתוך שנאמר אך פדה וכו׳ (כתוב ברמז ת״א). [מב][אמר אביי כל מלתא דאמר רחמנא לא תעביד כו׳. רבא אמר לא מהני] והרי בכור דרחמנא אמר אך בכור שור ותנן מה בין תמורת בכור ומעשר לכל הקדשים שכל הקדשים נמכרין [מג]באיטליז ונשחטין באיטליז ונשקלין בליטרא ויש להן פדיון ולתמורותיהן פדיון חוץ מן הבכור ומן המעשר אלמא לא מהני, אמר לך אביי שאני התם דאמר רחמנא הם בהויתן יהו. ולרבא האי הם למה לי, הן קרבין ואין תמורתן קרבין, ולאביי האי סברא מנא ליה, [מד]אם שור אם שה לה׳ הוא הוא קרב ואין תמורתו קרבה, ורבא אין ה״נ דמההוא קרא אלא הם למה לי, לימד על בכור ומעשר שאם נתערב דמן בכל העולין שקרבין לגבי מזבח. ואביי נפקא ליה [מה]מולקת מדם הפר ומדם השעיר והלא דם הפר מרובה מדם השעיר מכאן לעולין שאין מבטלין זה את זה. ורבא התם סבר לה כרבי (יוחנן) [יונתן] דאמר מזה בפני עצמו ומזה בפני עצמו:

[מו]לא תפדה. בבכור נאמר לא תפדה ונמכר חי, במעשר נאמר לא יגאל ואינו נמכר לא חי ולא שחוט לא תם ולא בעל מום (כתוב ברמז תרפ״ב). [מז]לא תפדה יכול אם פראו יהא פרוי, ת״ל קדש הם. רבי יאשיה אומר קדש הם למה נאמר, להביא את המעשר והפסח שיטענו שפיכה אחת שלא שמענו להם בכל התורה כולה. רבי יצחק אומר אין צריך שהרי כבר נאמר [מח]ודם זבחיך ישפך על מזבח ה׳ אלהיך להביא את הפסח והמעשר שיטענו שפיכה אחת, ומה תלמוד לומר קדש הם להביא את המעשר והפסח שיטענו הקטר חלבים שלא שמענו בכל התורה כולה. אבא חנן אומר משום רבי אליעזר למה נאמר, שהיה בדין מה שאר הקדשים שלא שוה מתן דמן שוה הקטר חלבן, פסח ומעשר (כא) ששוה מתן דמן אינו דין שישוה הקטר חלבן, הא מה תלמוד לומר קדש הם לענין שאמרנו. [מט]כלל אמרה תורה בכור תפדה בכור לא תפדה יכול אם היה תמים לא תפדהו ואם היה בעל מום פדהו, תלמוד לומר בכור שור לא תפדה. יכול אם היה בעל מום ובעל יבלת אל תפדהו ואם היה פסח או עור פדהו, תלמוד לומר בכור כשב לא תפדה. יכול אם היה בעל מום אחר, ת״ל בכור עז לא תפדה. אך בכור שור או בכור כשב או בכור עז לא תפדה לרבות היוצאות עם המוקדשין, או יכול שאני מרבה היוצאות עם הבכור, ת״ל הם. את דמם תזרוק על המזבח (כתוב ברמז קצ״ו). [נ]תנן התם בכור מוכרין אותו תמים חי ובעל מום חי ושחוט ומקדשין בו את האשה. אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה לא שנו אלא בכור בזמן הזה הואיל ואית ליה לכהן זכייה בגויה אבל בזמן שבית המקדש קיים כיון דתם להקרבה הוא אין מוכרין אותו תמים חי. איתיביה רבא לרב נחמן בבכור נאמר לא תפדה ונמכר הוא במאי עסקינן אילימא בזמן הזה אימא סיפא את דמם תזרוק על המזבח בזמן הזה מי איכא מזבח, אלא בזמן שבית המקדש קיים ובמאי אילימא בבעל מום אימא סיפא את דמם תזרוק אי בבעל מום מי חזי להקרבה, אלא לאו בתם וקתני נמכר הוא אלמא אית ליה לכהן זכייה בגויה, מידי איריא רישא בבעל מום וסיפא בתם. [נא]תנא אמר רבי יוסי הגלילי דמו לא נאמר אלא דמם וכו׳ עד ועולה גופה מנלן דכתיב [נב]אל יסוד מזבח העולה [למד על עולת חובה שטעונה יסוד, אין] מה להלן שתי מתנות שהן ארבע אף כאן וכו׳, אמר אביי למה לי למיכתב רחמנא [נג]סביב בעולה סביב בחטאת למהוי שני כתובין הבאין כאחד ואין מלמדין. ולמאן דאמר מלמדין הוי אשם שלשה ושלשה אין מלמדין (כתוב ברמז תקפ״ד). [נד]אמר ריש לקיש לא שנו אלא תחלה חטאת ועולה אבל סוף חטאת ועולה דברי הכל מקום שירים מקום עולה. רבי יוחנן ואיתימא רבי אלעזר אמר עדיין הוא מחלוקת. מיתיבי רב הונא בר יהודה קדש הם ע״אם נתערב בדם קדשים אחרים יקרבו מאי לאו סוף עולה ובכור וש״מ מקום שירים מקום עולה, לא תחלת עולה ובכור ומאי קא משמע לן דאין עולין מבטלין זה את זה. האי [נה]מולקת מדם הפר ומדם השעיר נפקא. תנאי היא איכא דנפקא לה מהכא ואיכא דנפקא לה מהתם. מתיב רבא [נו]והקריבו בני אהרן את הדם וזרקו וגו׳ מה תלמוד לומר דם דם מנין אתה אומר אם נתערב דם עולה בדם עולה דם עולה בדם תמורה דם עולה בדם חולין יקרבו ת״ל דם דם. יכול אם נתערבו [אלו ואלו] יקרבו שכן אם נתערבו חיים יקרבו, מנין אפילו נתערב באשם, תלמוד לומר דם דם, אביא את שנתערב באשם שאלו ואלו קדשי קדשים, מנין אפילו נתערבו בשלמים ותודה, אביא את שנתערב בשלמים ותודה שאלו ואלו מתן ארבע, ומנין אפילו נתערב בבכור ומעשר [ובפסח] שאין ניתנין אלא מתנה אחת, ת״ל דם דם, מאי לאו סוף עולה ובכור וש״מ מקום עולה מקום שירים, לא תחלת עולה ובכור ומאי קא משמע לן דאין עולין מבטלין זה את זה וכו׳, והני תנאי מולקת מדם הפר לא ילפי קסברי אין מערבין לקרנות, מדם דם לא ילפי דלא משמע להו, אלא מקדש הם מאי טעמא לא ילפי, קסברי קדש הם הם קרבים ואין תמורתן קרבה, ואידך נפקא ליה [נז]מאם שור אם שה לה׳ הוא הוא קרב ואין תמורתו קרבה: [נח]את דמם תזרוק על המזבח מתנה אחת. או אינו אלא שתי מתנות שהן ארבע, אמרת קל וחומר ומה אם במקום שריבה בחלבים מיעט בדמים כאן שמיעט בחלבים אינו דין שימעט בדמים. או חילוף ומה אם במקום שמיעט בחלבים ריבה בדמים כאן שריבה בחלבים אינו דין שנרבה בדמים, תלמוד לומר [נט]וזרקו בני אהרן שתי מתנות שהן ארבע. דנתי וחלפתי בטל החלוף וזכיתי לדון כתחלה ומה במקום שריבה בחלבים מיעט בדמים כאן שמיעט בחלבים אינו דין שנמעט בדמים, תלמוד לומר את דמם תזרוק על המזבח מתנה אחת. ואת חלבם תקטיר בחלב תותב קרום ונקלף הכתוב מדבר. או אינו מדבר אלא בשומן שבו אמרת קל והומר ומה אם במקום (כב) שריבה בדמים מיעט בחלבים כאן שמיעט בדמים אינו דין שנמעט בחלבים, [הא מה] ת״ל ואת חלבם תקטיר בחלב תותב קרום ונקלף הכתוב מדבר. אשה אע״פ שאתה נותן לאישים אינו נרצה עד שישרף באש. ריח ניחוח לה׳ נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני. [ס]ובשרם יהיה לך זו שאלה נשאלה לחכמים בכרם ביבנה, בכור לכמה נאכל, ענה רבי טרפון ואמר לשני ימים ולילה אחד, והיה שם תלמיד אחד שבא לשמש בבית המדרש תחלה ורבי יוסי הגלילי שמו אמר ליה רבי מנין לך, א״ל בכור קדשים קלים ושלמים קדשים קלים מה להלן לשני ימים ולילה אחד אף כאן לשני ימים ולילה אחד, א״ל רבי בכור מתנה לכהן וחטאת ואשם מתנה לכהן מה להלן ליום ולילה אף כאן ליום ולילה, א״ל בני נדון דבר מדבר ונלמוד דבר מדבר בכור קדשים קלים ואינו בא על חטא שלמים קדשים קלים ואינן באין על חטא מה להלן לשני ימים ולילה אחד אף כאן לשני ימים ולילה אחד. א״ל רבי נדון דבר מדבר ולמד דבר מדבר בכור מתנה לכהן ואינו בא בנדר ובנדבה חטאת ואשם מתנה לכהן ואינן באין בנדר ובנדבה מה להלן ליום ולילה אף כאן ליום ולילה, קפץ רבי עקיבא ונכתלק

ממ״ק ובמ״ק [לח] פי׳ נתן לו מכת לחי: [לט] מאכה שנפתחה צורתו ולא היה ניקח בעיר לכולהם: [מ] ספרי: [מא] בכורות ה: [מב] תמורה ה: [מג] באיטליז בקונות, ויש גורסין באיטלס בסמ״ך: [מד] ויקרא כז: [מה] שם טז: [מו] ב״ק יג: [מז] ספרי: [מח] דברים יב: [מט] ספרי זוטא: [נ] תמורה ז: [נא] זבחים לז: [נב] ויקרא ד: [נג] שם א: [נד] שם פא: [נה] ויקרא טז: [נו] שם א: [נז] שם כג: [נח] ספרי: [נט] ויקרא א: [ס] זבחים נז:

זית רענן (כ) ת״ל עשרים גרה הוא, פי׳ שא״צ כסף אלא אפילו כל דבר השוה כ׳ גרה: (כא) ששוה מתן דמן לבכור אינו דין שישוה הקטר חלבן לבכור, ודם זבחיך ישפך נלמד לזריקת דמה, והקטר חלבם אתא בק״ו, כצ״ל: לענין שאמרנו, שאינו פדוי: פסח או עור, שהוא מום קבוע וניכר אבל אין מפורש גבי בהמה רק דילפינן מאדם אבל יבלת כתיב בבהמה בפ׳ אמור: בעל מום אחר, שאין מפורש בקרא לא באדם ולא בבהמה: היוצאת עם המוקדשים, פי׳ התמורת המוקדשים: (כב) שריבה בדמים, גבי שלמים שטעונים ב׳ מתנות שהן ד׳ מעט בחלבים כדאיתא בפ׳ ויקרא:

ונסתלק רבי טרפון, א"ל הרי הוא אומר ובשרם יהיה לך כחזה התנופה הקישן הכתוב לחזה ושוק של שלמים מה להלן לשני ימים ולילה אחד אף כאן לשני ימים ולילה אחד. א"ל אתה הקשית לחזה ושוק של שלמים ואני אקישנו לחזה ושוק של תודה מה להלן ליום ולילה אף כאן ליום ולילה, א"ל הרי הוא אומר ובשרם יהיה לך וגו' שאין ת"ל לך יהיה, הוסיף לך הויה (אחת) [אחרת בבכור]. וכשנאמרו דברים לפני רבי ישמעאל אמר להו צאו ואמרו לעקיבא טעית תודה מהיכן למדה משלמים דבר הלמד בהיקש חוזר ומלמד בהיקש הא אין עליך לדון כלשון אחרון אלא כלשון ראשון. ורבי ישמעאל האי לך יהיה מאי עביד ליה, לימד על בכור בעל מום שמתנה לכהן שלא מצינו לו בכל התורה כולה. ואידך ובשרם יהיה לך אחד תם ואחד בעל מום. ואידך ובשרם דהני בכורות במאי קמיפלגי בהימנו ודבר אחר מר סבר הוי היקש ומר סבר לא הוי היקש. [סא]תניא בכור אין נמנין עליו אלא חבורה שכולה כהנים דברי ב"ש וב"ה אומרים אפילו זרים. ור"ע אומר אפילו נכרי. מ"ט דבית שמאי דכתיב ובשרם יהיה לך וגו' מה התם כהנים אין ישראל לא אף הכא נמי כהנים אין ישראל לא, ובית הלל ה"מ תם אבל בעל מום כתיב [סב]הטמא והטהור יחדו יאכלנו ומה טמא שאינו אוכל בקדשים קלים אוכל בבכור, זר שאוכל בקדשים קלים אינו דין שאוכל בבכור. איכא למיפרך מה לטמא שהותר מכללו בעבודת צבור, וב"ה אטו בעבודה קאמרינן באכילה קאמר ואכילת זר עדיף. מאי טעמא דרבי עקיבא [סג]כצבי וכאיל מה צבי ואיל אפילו נכרי אף בכור נמי אפילו נכרי. ואידך תלתא צבי ואיל כתיבי חד לכדרבי יצחק וחד לכדרבי (יהושע) [אושעיא] וחד לכדרבי אלעזר הקפר. ואידך מה צבי ואיל פטורים מן הבכורה אף פסולי המוקדשין פטורין מן הבכורה. תנו רבנן בכור אין מאכילין אותו לנדות דברי ב"ש. וב"ה אומרים מאכילין אותו לנדות. מ"ט דב"ש דכתיב ובשרם יהיה לך וגו' מה התם נדות לא אף הכא נדות לא. וב"ה הני מילי תם אבל בעל מום הטמא והטהור יאכלנו. וב"ש ה"מ היכא דאין טומאה יוצאה עליו מגופו אבל היכא דטומאה יוצאה עליו מגופו לא דאשכחן דפליג רחמנא בהו, דתנן הפסח שבא בטומאה לא יאכלו ממנו זבים [ומצורעין] וזבות ונדות ויולדות ואם אכלו פטורין, ובית הלל, ההם הוא דגלי רחמנא טמא נפש אבל היכא דטמא סתם כתיב לא שנא. [סד]עד כמה הוא נאכל ר' אליעזר אומר לשני ימים ולילה אחד. או אינו אלא ליום ולילה, תלמוד לומר [סה]לפני ה' אלהיך תאכלנו (כג) שנה בשנה מלמד שנאכל לשני ימים ולילה אחד:

כל תרומות הקדשים. יש פרשיות שכולל בתחלה ופורט בסוף פורט בתחלה וכולל בסוף [וזו (כד) כוללה בתחלה וכוללה בסוף ופורט באמצעו]. נתתי לך ולבניך ולבנותיך אתך לחק עולם שינהוג הדבר לדורות. ברית מלח כרת הקב"ה ברית עם אהרן בדבר הבריא ועוד שמבריא את אחרים. [סו]בניך פרט לבני חללה. בנותיך פרט לבנות חללה. והלא דין הוא הזהיר וענש לענין קדשי הגבול והזהיר וענש לענין קדשי מקדש אם פסל לבני חללה לענין קדשי מקדש דין הוא שנפסול לבני חללה לענין קדשי הגבול. וק"ו הוא ומה אם קדשי המקדש שהן נפדין ויוצאין להולין פסולין בני חללה בהן קדשי הגבול שאין נפדין ויוצאין לחולין אינו דין שנפסול בני חללה בהן. לא אם אמרת בקדשי מקדש שחייבין עליהן משום פגול נותר וטמא תאמר בקדשי הגבול שאין חייבין עליהם משום פגול נותר וטמא. ולמדנו קדשי מקדש מקדשי הגבול, ומה אם קדשי הגבול שאין חייבין עליהן משום פגול נותר וטמא פסולין בני חללה, קדשי מקדש שחייבין עליהן משום פגול נותר וטמא אינו דין שנפסול בני חללה בהן. לא אם אמרת בקדשי הגבול שאין נפדין ויוצאין לחולין תאמר בקדשי מקדש שהן נפדין ויוצאין לחולין, ת"ל בניך פרט לבני חללה, בנותיך פרט לבנות חללה. הואיל ויש בקדשי מקדש מה שאין בקדשי הגבול ובקדשי הגבול מה שאין בקדשי מקדש אל ידונו זה מזה. ברית הוא בודאי (כה) ולא בספק, לך ולזרעך לרבות טומטום שהוא מזרעו. [סז]מנין לבעל הבית שאוכל פירותיו טבלים ובן לוי שאוכל מעשרותיו טבלים מנין שאע"פ שבמיתה פטור מן התשלומים, ת"ל [סח]ולא יחללו את קדשי בני ישראל אשר ירימו אין לך בהן אלא משעת הרמה ואילך. [סט]תניא ברית מלח עולם היא שתהא ברית אמורה במלח דברי רבי יהודה. ר"ש אומר נאמר כאן ברית מלח עולם ונאמר להלן [ע]ברית כהונת עולם כשם שאי אפשר לקרבנות בלא כהונה כך אי אפשר לקרבנות בלא מלח:

תשנו [עא]ויאמר ה' אל אהרן בארצם לא תנחל וגו' למה נאמר, לפי שהוא אומר [עב]לאלה תחלק הארץ הכל במשמע לוים כהנים וישראלים גרים נשים ועבדים טומטום ואנדרוגינוס במשמע. ויאמר ה' אל אהרן בארצם לא תנחל יצאו כהנים. ובתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה יצאו לוים, לשמות מטות אבותם ינחלו יצאו גרים ועבדים. איש לפי פקודיו יצאו [נשים] טומטום ואנדרוגינוס. ויאמר ה' אל אהרן בארצם לא תנחל בשעת חלוק הארץ. וחלק לא יהיה לך בתוכם בבזה. אני חלקך ונחלתך על שלחני אתה אוכל ועל שלחני אתה שותה, משל למה הדבר דומה למלך שנתן לבניו מתנות ולבנו אחד לא נתן מתנה, אמר לו בני אף על פי שלא נתתי לך מתנה על שלחני אתה אוכל ועל שלחני אתה שותה, וכן הוא אומר [עג]חלקם נתתי אותה מאשי [עד]אשי ה' ונחלתו יאכלון אני חלקך ונחלתך. [אני חלקך ונחלתך] כ"ד מתנות כהונה נתתי להם לכהנים י"ב במקדש וי"ב בגבולים. מה אלו שתים עשרה במקדש חטאת ואשם וזבחי שלמי צבור ועור העולה ומותר העומר ושתי הלחם ולחם הפנים ושירי מנחות ותרומת לחמי תודה ותרומת חזה ושוק וזרוע איל נזיר ולוג שמן של מצורע, ומה אלו י"ב שבגבולין תרומה גדולה ותרומת מעשר וחלה וביכורים וראשית הגז ומתנות בכור אדם ובכור בהמה טהורה ופטר חמור והחרמים ושדה אחוזה וגזל הגר, כל אלו עשרים וארבע מתנות ניתנו לכהנים חוץ מדבר שיש עליו (כו) זיקת תרומה. שמחה גדולה היה לאהרן ביום שנכרתה לו ברית במתנות, רבי ישמעאל אומר מש"ל הדיוט לטובתי נשברה רגל פרתי, לטובתו של אהרן בא קרח כנגדו וערער על הכהונה, משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שהיה לו בן בית נתן לו שדה אחת במתנה ולא כתב ולא חתם ולא העלה בערכאים וכו' (כדלעיל) לכך נאמר פרשה זו סמוך לקרח (זכרון לבני ישראל וגו'). רבי אלעזר הקפר אומר מנין אתה אומר שהראהו הקב"ה ליעקב אבינו בית המקדש בנוי וקרבנות מקריבין וכהנים משרתים וכו' (כתוב בפסוק ויחלום והנה סלם). חביבין ישראל כשהוא מכנן אין מכנן אלא בכהנים שנאמר [עה]ואתם כהני ה' תקראו. חביבין הכהנים כשהוא מכנן אין מכנן אלא במלאכי השרת שנא' [עו]כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא, בזמן שהתורה יוצא מפיו הרי הוא כמלאכי השרת ואם לאו הרי הוא כחיה וכבהמה שאינה מכרת את קונה. חביבה תורה שכששאל דוד מלך ישראל לא שאל אלא תורה שנאמר [עז]טוב אתה ומטיב למדני חקיך. ואומר [עח]סעדני ואושעה וגו' שלא אהיה לומד תורה ושוכח שלא אהיה לומד ואין יצר הרע מניח לי לשנות, או שמא אטמא את הטהור ואטהר את הטמא ונמצאתי בוש לעולם הבא, או שמא ישאלוני מגויי הארץ וממשפחות האדמה ואיני יודע להשיבן ונמצאתי בוש לעיניהם וכן הוא אומר [עט]ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש, ואומר [פ]זמירות היו לי חוקיך, שומע אני בשלוה, ת"ל [פא]בבית מגורי, במערות ובמצודות שנאמר [פב]בברחו מפני שאול במערה. וכן הוא אומר [פג]נפשי בכפי תמיד ותורתך לא שכחתי. אבל משלמד תורה ונתרגל מה הוא אומר [פד]טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף, שזהב וכסף מוציאין את האדם מן העוה"ז ומן העוה"ב אבל תורה מביאה את האדם לחיי העולם הבא, וכן הוא אומר [פה]ולי מה יקרו וגו', ואומר [פו]וזאת תורת האדם ה' אלהים, נמצאת אומר שלשה כתרים הן, כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות. כתר כהונה זכה אהרן בו ונטלו, כתר מלכות זכה בו דוד ונטלו, הרי כתר תורה מונח כדי שלא יתן פתחון פה לבאי העולם לומר אלו היה כתר כהונה וכתר מלכות מונחין הייתי זוכה בהן ונוטלן הרי כתר תורה מונח לכל באי עולם שכל מי שיזכה בו מעלה אני עליו כאלו שלשתן מונחין וזוכה בכולן. וכל מי שאינו זוכה בו מעלה אני עליו כאלו שלשתן מונחין ולא זכה באחת מהן. ואם תאמר מי גדול משניהן, היה רבי שמעון בן אלעזר אומר מי גדול הממליך או המולך העושה שרים או העושה שררה. כל עצמן של שני כתרים הללו אין באין אלא מכחה של תורה וכן הוא אומר [פז]בי מלכים ימלוכו ובי שרים ישורו. גדולה ברית שנכרתה לו לאהרן מברית שנכרתה לו לדוד. אהרן זיכה לבנים צדיקים ולרשעים ודוד זיכה לצדיקים ולא לרשעים, וכן הוא אומר [פח]אם ישמרו בניך בריתי, ואומר [פט]סוף דבר הכל נשמע וגו', ברית מלח עולם וגו', ולבני לוי מגיד הכתוב שכשם שהברית כרותה לכהונה כך ברית

מט"ק ובמ"ק כא בכורות לב: סב דברים טו: סג שם: סד ספרי: סה דברים טו: סו ספרי זוטא: סז חולין קל: סח ויקרא כב: סט מנחות ע: ע במדבר כה: עא ספרי: עב במדבר כו: עג ויקרא ו: עד דברים יח: עה ישעיה סא: עו מלאכי ב: עז תהלים קיט: עח שם: עט שם: פ שם: פא שם: פב שם נז: פג שם קיט: פד שם: פה שם קלט: פו שמואל ב ז: פז משלי ח: פח תהלים קלב: פט קהלת יב:

זית רענן (כג) שנה בשנה, משמע שנאכל יום אחד משנה זו ויום אחד משנה זו: (כד) כוללה בתחלה, לענין קדשי מקדש: קדשי הגבול, תרומה: קדשי"מ נפדין ויוצאין לחולין, אבל תרומה אין נפדית: (כה) ולא בספק, כגון ספק אם בן ט' לראשון או בן ז' לאחרון: (כו) זיקת תרומה, היינו גזול[illegible] שקונה אותו בזול חוץ מדמי תרומה אי"נ האוכל תרומה שוגג שמשלם חומש, ב"א:

(כז) **ברית כרותה ללוים.** כל מצות כהונה נאמרה בשמחה מהר סיני[פט] וזו בתחלה נאמרה דברי רבי יאשיה, רבי יונתן אומר אף זו בשמחה נאמרה שנאמר ולבני לוי הנה נתתי, ואין הנה אלא שמחה שנאמר [צ]וגם הנה הוא יוצא לקראתך. כל מצות כהונה קנאה השם ונתנו לכהנים וזו חלף עבודתם דברי רבי יאשיה, רבי יונתן אומר אף זו קנאה השם ונתנה ללוים שנאמר [צא]וכל מעשר הארץ וגו׳ לה׳ הוא, ואומר ולבני לוי הנה נתתי כל מעשר בישראל לנחלה מה נחלה אין משתנה ממקומה אף מעשר ראשון אין משתנה ממקומו. חלף עבודתם אשר הם עובדים אם עבד יטול ואם לא עבד לא יטול. ולא יקרבו עוד בני ישראל אזהרה, לשאת חטא לכות עונש. [צב]לפי שנאמר מקץ שלש שנים וגו׳ אבל אין אתה יודע חלופים למה לשני או לראשון, ת״ל לנחלה מה נחלה אינה מתחלפת [אף מעשר ראשון אינו מתחלף] חלופין לשני ואין חלופין לראשון. חלף עבודתם כבני אדם שנוטלין שכרן שכר מה שעשו במדבר. יכול לפי שבטלה העבודה יבטל המעשר, ת״ל לנחלה מה נחלה אינה פוסקת אף מעשר אינו (מתחלף) [פוסק], אלא לפי שבטלה העבודה הרי הן אוכלין שכר מה שעשו במדבר. יכול אם ירצו ישראל לומר יהא מעשר שלנו ואנו עובדים עבודה שומעין להם, אמרת ולא יקרבו עוד בני ישראל וגו׳. יכול [הם אומרים] מפני שהן מבקשין ליטול את המעשר לפיכך (הם אומרים) יהא המעשר שלהן ואנו עובדין עבודה, אמרת ולא יקרבו. יכול מפני שהיו מבקשין לדחות בני לוי על כרחם (לפיכך הם אומרים יהי המעשר שלהן ואנו עובדין עבודה), אבל בן לוי שאמר לו ליטול מעשר ולא לעבוד עבודה יכול שומעין לו, תלמוד לומר ועבד הלוי מגיד שמעבידין אותו בעל כרחו:

תשנז [צג]ועבד הלוי הוא למה נאמר. לפי שהוא אומר חלף עבודתם שומע אני רצה יעבוד רצה לא יעבוד, תלמוד לומר ועבד הלוי הוא על כרחו. ועוד למה נאמר, לפי שהוא אומר ולבני לוי הנה נתתי וגו׳, אין לי אלא שנים שמעשרות נוהגות בהן, שמיטין ויובלות מנין, תלמוד לומר ועבד וגו׳, רבי נתן אומר הרי שלא היה שם לוי שומע אני יעבוד כהן והדין נותן ומה במקום (כח) שלא כשרו לוים כשרו כהנים כאן שכשרו לוים אינו דין שיכשרו כהנים, ת״ל ועבד הלוי הוא וגו׳. והם ישאו את עונם אמרת ישראל לא ישאו עון לוים אבל כהנים ישאו עון לוים, ת״ל והם ישאו עונם. חקת עולם לדורותיכם שינהוג הדבר לדורות. ובתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה למה נאמר, לפי שהוא אומר [צד]לאלה תחלק הארץ שומע אני אף הלוים במשמע, ת״ל ובתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה:

[צה]כי את מעשר בני ישראל. תנו רבנן תרומה לכהן מעשר ראשון ללוי דברי ר׳ מאיר. ר׳ אלעזר בן עזריה אומר נותנו לכהנים. מאי טעמא דרבי מאיר דכתיב כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו לה׳ תרומה מה תרומה [אסורה] לזרים אף מעשר ראשון [אסור] לזרים. אי מה תרומה חייבין עליה מיתה והומש אף מעשר ראשון, אמר קרא [צו]ומתו בו כי יחללוהו, ויסף חמישיתו עליו, בו ולא מעשר, עליו ולא במעשר. ורבנן כתרומה מה תרומה טובלת אף מעשר ראשון נמי טביל, וכדתניא רבי יוסי אומר יכול לא יהא חייב אלא טבל שלא הורם ממנו כל עיקר, הורם ממנו תרומה גדולה ולא מעשר ראשון מעשר ראשון ולא מעשר שני ואפילו מעשר עני [מנין], תלמוד לומר [צז]לא תוכל לאכול בשעריך ולהלן הוא אומר [צח]ואכלו בשעריך, מה שעריך האמור להלן מעשר עני אף כאן מעשר עני וקאמר רחמנא לא תוכל [ואי מהתם ה״א ללאו אבל מיתה לא קמ״ל]. (ל״א מעשר דטביל מדרבי יוסי נפקא ואי מההיא הוה אמינא ה״מ ללאו אבל מיתה לא קמ״ל):

תשנח [צט]כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו לה׳ תרומה. (כט) קראו הכתוב תרומה עד שיוציא ממנו תרומת מעשר. (דבר אחר) בא הכתוב ללמדך שאם רצה לעשותו תרומה על מקום אחר רשאי *(מכאן אתה דן לתרומה מה מעשר הקל הרי הוא נוהג בכל, תרומה חמורה אינו דין שתהא נוהגת בכל. דבר אחר אם מעשר שאינו נוהג (בראשית הגז) [בשנה הג׳ ו׳] הרי הוא נוהג בכל, תרומה חמורה אינו דין שתהא נוהגת בכל. איסי בן מנחם אומר אם מעשר שאינו בא אלא מכח תלמוד ומכח יראה הרי הוא נוהג בכל, תרומה חמורה דין הוא שתהא נוהגת בכל). נתתי ללוים לנחלה למה נאמר, לפי שהוא אומר ולבני לוי הנה נתתי וגו׳ אין לי אלא בפני הבית, שלא בפני הבית מנין, תלמוד לומר לנחלה מה נחלה נוהגת בפני הבית ושלא בפני הבית אף מעשר ראשון נוהג בפני הבית ושלא בפני הבית. על כן אמרתי להם למה נאמר והלא כבר נאמר בתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה ומה תלמוד לומר על כן אמרתי להם, שיכול אין לי אלא בשעת (כבוש) [חלוק] הארץ אבל משיחלקו שומע אני (ל) יקצה לו כל שבט ושבט בפני עצמו, תלמוד לומר על כן אמרתי וגו׳. דבר אחר על כן למה נאמר, לפי שנאמר [ק]ונשל גוים רבים מפניך וגו׳ אבל בקיני ובקנזי וקדמוני לא שמענו, תלמוד לומר על כן וגו׳. [דבר אחר] להזהיר בית דין על כך:

[קא]אשר ירימו. נקרא המעשר הזה לשם תרומה מה תרומה לשם השם אף זו לשם השם, מה תרומה חייבין על זדונה מיתה אף זו חייבין על זדונה מיתה. נתתי ללוים לנחלה לפי שנתתי להם את המעשר אמרתי להם אין להם חלק בארץ אין לי אלא בארץ כנען מנין אף בעבר הירדן ובארץ ג׳ עממים, אמרת לא ינחלו נחלה, אפילו בבזה שבמלחמה, או אף עכשיו לא יהא להם נחלה בארץ, תלמוד לומר בתוך בני ישראל בשעה שבני ישראל בארץ ולא בשעה שהן בחוצה לארץ:

[קב]וידבר ה׳ [אל משה לאמר. ואל הלוים תדבר וגו׳ את המעשר וגו׳. למה נאמר לפי שהוא אומר ולבני לוי הנה נתתי כל מעשר] (לא) בפירות הכתוב מדבר. או אינו אלא באחד מעשרה בארץ, תלמוד לומר ואל הלוים תדבר מגיד שבפירות הכתוב מדבר. לפי שלא ניתן להם חלק בארץ ניתן להם אחד מעשרה בפירות. [קג]תנו רבנן תרומה לכהן ומעשר ראשון ללוי דברי רבי עקיבא. רבי אלעזר בן עזריה אומר אף לכהן. מאי טעמא דרבי עקיבא, אמר קרא ואל הלוים תדבר ואמרת אליהם כי תקחו מאת בני ישראל את המעשר כי קא משתעי קרא בלוים משתעי. ואידך כדרבי יהושע בן לוי דאמר ר׳ יהושע בן לוי בעשרים וארבעה מקומות נקראו כהנים לוים וזה אחד מהם [קד]והכהנים הלוים בני צדוק. ורבי עקיבא הכא לא מצית אמרת דכתיב ואכלתם אותו בכל מקום [מי שיכול לאוכלו בכ״מ] יצא כהן שאינו יכול לאוכלו בבית הקברות, ואידך בכל מקום דלא בעי חומה, ואי אכיל ליה נמי בטומאת הגוף לא לקי, ואיבעית אימא מעשר ראשון לכהנים בתר דקנסינהו עזרא. [קה]א״ר יהושע בן לוי מנין ללוקח טבלים ממורחים מן הנכרי שהוא פטור מתרומת מעשר שנאמר ואל הלוים תדבר וגו׳ טבלים שאתה לוקח מישראל אתה מפריש מהן תרומת מעשר ונותנה לכהן, טבלים שאתה לוקח מן הנכרי אי אתה מפריש מהן תרומת מעשר ונותנה לכהן. [קו]א״ר אבהו א״ר שמעון בן לקיש מעשר ראשון שהקדימו בשבלין פטור מתרומה גדולה שנאמר והרמותם ממנו תרומת ה׳ מעשר מן המעשר, מעשר מן המעשר אמרתי לך ולא תרומה גדולה ותרומת מעשר מן המעשר, אמר ליה רב פפא לאביי אי הכי אפילו הקדימו בכרי נמי, אמר ליה עליך אמר קרא מכל מעשרותיכם תרימו, ומה ראית, האי אידגן והאי לא אידגן:

[קז]והרמותם ממנו. שלא יתרום מפירות הארץ על פירות חוצה לארץ ולא מפירות חוצה לארץ על פירות הארץ. (לב) ומנין שלא יתרום מפירות חוצה לארץ על פירות הארץ ולא מפירות הארץ על פירות חוצה לארץ, תלמוד לומר [קח]וכל מעשר הארץ מזרע הארץ שלא יתרום מפירות הארץ על פירות חוצה לארץ ולא מפירות חוצה לארץ על פירות הארץ. והרמותם ממנו תרומת ה׳ וכי מה למדנו לתרומת מעשר מעתה הרי זה בא ללמד ונמצא למד מה תרומת מעשר חובה אף מעשר ראשון חובה:

[קט]ונחשב לכם תרומתכם. אבא אלעזר בן גומל אומר בשתי תרומות

במ״ק ובמ״ק פט עי׳ ספרי בהגהות הגר״א ז״ל: צ שמות ד: צא ויקרא כז: צב ספרי זוטא: צג ספרי: צד במדבר כו: צה יבמות פו: צו ויקרא כב: צז דברים יב: צח שם כו: צט ספרי ועי״ש בהגהות הגר״א ז״ל: *יותר כאן ונמצא בע״ב ושם מקומו: ק דברים ז: קא ספרי זוטא: קב ספרי: קג יבמות פו: קד יחזקאל מד: קה בכורות יא: קו ברכות מז, ביצה יג: קז ספרי: קח ויקרא כז: קט בכורות נח:

זית רענן (כז) ברית כרותה ללוים, דכתיב ולבני לוי וי״ו מוסיף על ענין ראשון ללמד שגם להם נכרת ברית אע״ג דלא כתיב התם ברית בהריא: וזו בתחלה נאמר, דכתיב ולבני לוי נתתי משמע שכבר נתן: לנחלה מה נחלה וכו׳, פי׳ שאף בשנה שלישית שאין נוהג מעשר שני נוהג מעשר ראשון כדלקמן: אם עבד וכו׳, אם מודה בעבודה: מקץ שלש שנים וגו׳ לגר ליתום וגו׳ דהיינו מעשר עני ללוי עני: לפי שבטלה העבודה, היינו בזמן שחרב המקדש דס״ל שקדשה לע״ל: שעשו במדבר, דבמדבר עשו עבודה קשה שנשאו בכתף: (כח) שלא כשרו לוים, כגון בקרבנות: כהנים ישאו עון לוים, כשאין שומרים כראוי: (כט) קראו הכתוב תרומה, שאסור ללוי לאכלה: מכאן אתה דן לתרומה, פירוש כיון דמעשר קרינן תרומה: (ל) יקצה לו, פי׳ יפריש לו, דסד״א שיתנו להם בתורת הלק והיה מגיע להם חלק גדול קמ״ל דלא נתנו להם רק ערים לשבת ולמקלט: ונשל גוים וגו׳ שבעה גוים, א״כ אין קיני וקנזי בכלל וה״א שיטלו בהן הלק כשיכבשו אותו: להזהיר ב״ד, מדכתיב אמרתי להם היינו לב״ד: המעשר הזה, תרומת מעשר: אף זו חייבין על זדונה מיתה, צ״ע דהא לא כרבנן ולא כר״מ דלעיל: שלשה עממים, קיני קנזי וקדמוני: אף עכשיו, ויהיה אסור לקנות בית בא״י: את המעשר אשר נתתי לכם למה נאמר לפי שהוא אומר ולבני לוי הנה נתתי כל מעשר בפירות וכו׳ כ״ה שם. פי׳ דהל״ל והרמותם מעשר מן המעשר: (לא) בפירות הכתוב מדבר, דכתיב בתריה כדגן מן הגרן אבל לעיל כתיב סתם מעשר וה״א שיקחו מארץ מעשר: (לב) ומנין שלא יתרום וכו׳, פי׳ היאך רמיזא ת״ל וכל מעשר וכו׳ א״כ למדנו גבי מעשר דין זה והכא כתיב והרמותם ממנו תרומת ה׳ מעשר וכו׳ א״כ תרומה שוה למעשר, ובספרי גרס ברישא והרמותם ממנו שלא יתרום מן המחובר על התלוש וכו׳: אף מעשר ראשון חובה, דסד״א אם ישראל מפריש מעשר נותן ללוי אבל אין חובה להפריש קמ״ל:

תרומות הכתוב מדבר אחת תרומה גדולה ואחת תרומת מעשר כשם שתרום' גדולה ניטלת באומד ובמחשבה כך תרומת מעשר ניטלת באומד ובמחשבה. [א]ונחשב לכם תרומתכם רבי ישמעאל אומר אימתי נחשב לכם תרומתכם כשהפרשתם אותם כראוי, לא הפרשתם אותם כראוי לא נחשב לכם תרומה. [ב]כדגן מן הגורן וכמלאה מן היקב למה נאמר, לפי שהוא אומר והרמותם ממנו שומע אני יתרום שבלין על חטין וענבים על היין וזיתים על שמן, ת"ל כדגן מן הגורן מן הגמור, מכאן אמרו התבואה משתמרת והיין משיקפה והשמן משירד לבור:

[ג]תרומת ה' מעשר. [מה מלמדנו] אם לומר שהיא קרואה תרומה והלא כבר נאמר ונחשב לכם תרומתכם, אלא כדגן וגו' מה דגן מן הגורן ומלאה מן היקב הכתוב להלן חולין לישראל לכל דבר אף כאן חולין לישראל לכל דבר. יכול יהא מרים מן התלוש על המחובר ומן המחובר על התלוש, אמרת כדגן מן הגורן מה דגן מן הגורן ומלאה מן היקב האמור להלן התלוש מן הקרקע אף כאן. יכול שאין לחייב תרומה אלא מעשר ישראל ודאי, מנין אתה מרבה מעשר נכרים וגרים ומנין אתה מרבה (לב) מעשר לוים, ת"ל מעשר מן המעשר. אין לי אלא מעשר לוים שנוטלין מאחרים מישראל, מנין אתה מרבה מעשר לוים שלהן, תלמוד לומר מעשר מן המעשר:

כן תרימו גם אתם תרומת ה' למה נאמר, לפי שהוא אומר ואל הלוים תדבר וגו' כי תקחו מאת בני ישראל, ישראל נותנין מעשר ללוים [אבל כהנים אין נותנין מעשר ללוים] הואיל ואין נותנין מעשר ללוים שומע אני יהו אוכלין אותו בטבולו, ת"ל כן תרימו גם אתם תרומת ה'. רבי (שמעון) [ישמעאל] אומר אין צריך ומה חלה שאינה נוהגת בכל הפירות נוהגת בפירות כהנים, מעשר ראשון שנוהג בכל הפירות אינו דין שינהוג בפירות כהנים, ומה ת"ל כן תרימו גם אתם, אין לי אלא מעשר של ישראל מעשר של עצמן מנין, תלמוד לומר כן תרימו גם אתם. [ד]הנכרי והכותי שהרימו את של ישראל אפילו ברשות אין תרומתן תרומה דכתיב כן תרימו גם אתם מה אתם בני ברית אף שלוחכם בני ברית. [ה]יתומים שסמכו אצל בעל הבית או שמינו להם אפוטרופוס חייב לעשר פירותיהן. ורמינהו אתם ולא שותפין אתם ולא אריסין אתם ולא אפוטרופין אתם ולא התורם את שאינו שלו, אמר רב חסדא לא קשיא כאן להאכיל כאן להניח. [ו]בעא מיניה רב דימי בר יוסף מרב נחמן האומר לשלוחו צא ושחוט לי והלך ומצא שחוט מהו, א"ל חזקתו שחוט, האומר לחברו צא ותרום והלך ומצא תרום מאי, א"ל אין חזקתו תרום. מה נפשך אי חזקה שליח עושה שליחותו אפילו תרומה נמי [ואי אין חזקה שליח עושה שליחותו אפילו שחיטה נמי לא], א"ל לכי תיכול עלה כורא דמילחא* אימא לך, לעולם אין חזקה שליח עושה שליחותו ושחיטה דילמא איניש אחרינא שמע ואזל ושחט ורוב מצויין אצל שחיטה מומחין הן, ותרומה דילמא איניש אחרינא שמע ואזל ותרם והוה ליה תורם שלא מדעת ואין תרומתו תרומה דאמר מר אתם גם אתם לרבות שלוחכם מה אתם לדעתכם אף שלוחכם לדעתכם:

תשנה [ז]תניא [ח]ושלח מלמד שהוא עושה שליח, ושלחה מלמד שהיא עושה שליח, ושלח ושלחה מלמד שהשליח עושה שליח, אשכחן בגירושין בקידושין מנלן, וכי תימא דיליף מגירושין מה לגירושין שכן ישנו בעל כרחה, אמר קרא [ט]ויצאה והיתה מקיש הויה ליציאה מה יציאה משוי שליח אף הויה משוי שליח. ואלא הא דתנן האומר לשלוחו צא ותרום תורם כדעת בעל הבית וכו' מנא לן, וכי תימא דיליף מגירושין, מה לגירושין שכן ישנו חול, אמר קרא אתם גם אתם לרבות שלוחכם. ונכתוב רחמנא בתרומה וניתי הנך ונגמרו מיניה, משום דאיכא למיפרך מה לתרומה שכן ישנו במחשבה, והא דתנן חבורה שאבד פסחה ואמרו לאחד צא ובקש ושחוט עלינו והלך ומצא ושחט [והן לקחו ושחטו אם שלו נשחט ראשון] הוא אוכל משלו והם אוכלין עמו מנלן, וכי תימא דיליף מהנך, מה להנך שכן חולין הן אצל קדשים, נפקא ליה מר' יהושע בן קרחה מנין ששלוחו של אדם כמותו שנאמר [י]ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל וגו' וכי כל הקהל שוחטין והלא אינו שוחט אלא אחד, אלא מכאן ששלוחו של אדם כמותו, [ונכתוב רחמנא בקדשים] וניתי הנך ונגמרו מיניה, משום דאיכא למיפרך מה לקדשים שכן רוב מעשיהם על ידי שליח וכו', לא לכתוב רחמנא בתרומה ותיתי מהנך, הכי נמי ואלא אתם גם אתם [ל"ל], מיבעיא ליה מה אתם בני ברית אף שלוחכם בני ברית וכו', ואצטריך סלקא דעתך אמינא נכרי הואיל ואיתיה בתרומה דנפשיה דתנן הנכרי והכותי שתרמו תרומתן תרומה אימא שליחות נמי עבדי קמ"ל. ולר"ש דפטר דתנן תרומת נכרי מדמעת וחייבין עליה חומש ורבי שמעון פוטר אתם גם אתם למה לי, אצטריך סלקא דעתך אמינא הואיל ואמר מר אתם ולא אריסין וכו' אימא אתם ולא שלוחכם נמי קמ"ל, הניחא לרבי יהושע בן קרחה אלא לר' יונתן דאמר מנין שכל ישראל יוצאין בפסח אחד שנאמר ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל כו' (כדלעיל) שליחות מנא ליה בקדשים, וכי תימא מיניה דלמא שאני התם דאית ליה שותפות בגויה, אלא מהכא [יב]ויקחו להם איש שה לבית אבות, [ודלמא] התם נמי דאית ליה שותפות בגויה, א"כ תרי קראי למה לי, אם אינו ענין להיכא דשייך תנהו ענין להיכא דלא שייך. האי מיבעי ליה לכדרבי יצחק [דאר"י] איש (זובח) [זוכה] ואין הקטן (זובח) [זוכה], האי מאיש לפי אכלו נפקא, ואכתי מיבעי ליה לשוחט את הפסח על היחיד, סבר לה כמאן דאמר אין שוחטין את הפסח על היחיד: [יג]אמר רבי יוחנן מנין לתחית המתים מן התורה שנאמר ונתתם ממנו את תרומת ה' לאהרן הכהן וכי אהרן לעולם קיים שנותנין לו תרומה, אלא מלמד שעתיד לחיות וישראל נותנין לו תרומה. דבי רבי ישמעאל תנא כאהרן מה אהרן חבר אף בניו חברין מכאן שאין נותנין תרומה לכהן עם הארץ. אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי (יוחנן) [יונתן] מנין שאין נותנין תרומה לכהן עם הארץ שנאמר [יד]ויאמר לעם ליושבי ירושלים לתת מנת הכהנים והלוים למען יחזקו בתורת ה' כל המחזיק בתורת ה' יש לו מנת וכל שאינו מחזיק בתורת ה' אין לו מנת, כל הנותן תרומה לכהן עם הארץ כאלו נותנה לפני ארי מה ארי ספק דורס ואוכל ספק אין דורס ואוכל אף כהן עם הארץ ספק אוכלה בטהרה ספק אוכלה בטומאה. רבי יוחנן אומר אף גורם לו מיתה שנאמר [טו]ומתו בו כי יחללוהו, דבי רבי (אליהו) [אליעזר בן יעקב] תנא אף משיאו עון אשמה שנאמר [טז]והשיאו אותם עון אשמה: [יז]מכל מעשרותיכם בא הכתוב ולמד על מעשר שהוא (לג) נוהג בכל. (איסי בן עקביא או') מכאן אתה דן לתרומה. אם מעשר הקל הרי הוא נוהג בכל תרומה חמורה דין הוא שתהא נוהגת בכל. ד"א אם מעשר שאינו נוהג (בראשית הגז) [בשנה הג' ו'] הרי הוא נוהג בכל תרומה [חמורה] דין הוא שתהא נוהגת בכל. איסי בן מנחם אומר אם מעשר שאינו בא אלא מכח* יראה ומכח תלמוד הרי הוא נוהג בכל, תרומה חמורה אינו דין שתהא נוהגת בכל. מכל מתנותיכם תרימו את כל תרומת ה' בתרומה גדולה הכתוב מדבר. או אינו מדבר אלא בתרומת מעשר, כשהוא אומר מכל מעשרותיכם הרי תרומת מעשר אמור, הא מה ת"ל תרימו את כל תרומת ה' בתרומה גדולה הכתוב מדבר דברי ר' יאשיה, רבי יונתן אומר לפי שהוא אומר [יח]ראשית דגנך תירושך ויצהרך חובה. אתה אומר חובה או אינו אלא רשות, ת"ל תרימו את כל תרומת ה' חובה ולא רשות. מכל חלבו את מקדשו ממנו שאם נפל לתוכו מקדשו, מכאן אמרו תרומה עולה באחד ומאה. אין לי אלא תרומה טהורה התרומה טמאה מנין, אמרת ק"ו אם עלה (לד) היתר את האיסור להיתר ק"ו לאיסור מן המותר להיתר. אמר רבי אינו צריך ק"ו הוא אם יעלה איסור מן האיסור להיתר קל וחומר לאיסור מן המותר להיתר, אין לי אלא תרומה שהיא עולה, ערלה וכלאי הכרם מנין, נאמר כאן מלאה ונאמר להלן מלאה, מה מלאה האמור להלן עולה אף מלאה האמור כאן עולה. אי מה להלן במאה ואחד אף כאן במאה ואחד, אמרת מקום שכפל את האיסור כפל את העליה [מקום שלא כפל את האיסור לא כפל את העליה], מכאן אמרו תרומה עולה באחד ומאה ערלה וכלאי הכרם באחד ומאתים. ואמרת אליהם בהרימכם הרי זה אזהרה לב"ד של לוים שלא יהו תורמין אותו אלא מן המובחר. ונחשב ללוים למה נאמר, לפי שהוא אומר והרמותם ממנו תרומת ה' שומע

מס"ק ובמ"ק קי גיטין ל: א ספרי: ב ספרי זוטא: ג ספרי: ד גיטין כג: ה שם נב: ו חולין יב: *פי' אחרי שתאכל כור מלח: *פי' כשהזקין אומר לך:
ז קדושין מא: ח דברים כד: ט שם: י שמות יב: יב שם: יג סנהדרין נ: יד דברי הימים ב לא: טו ויקרא כב: טז שם: יז ספרי:
*מכח יראה ותלמוד, למען תלמוד ליראה וגו' (דברים יד): יח דברים יח:

זית רענן (לב) מעשר לוים, אם הקדימו בכרי חייב ליתן ממנו תרומה לכהן: מעשר לוים שלהן, משדותיהן: ת"ל כן תרימו, פי' עכ"פ צריכין להפריש מעצמן והוא שלהם: בפירות כהנים, דלא כתיב מאת בני ישראל רק סתמא תרימו תרומה ואף הכהן במשמע: (לג) נוהג בכל, בכל הפירות: אלא רשות כשיפרש יתן לכהן: שאם נפל לתוכו, אם נפל התרומת מעשר לתוך הפירות שהורם ממנו אוסרו: באחד ומאה, שתרומת מעשר הוא אחד מק' ואוסרו. (לד) היתר את האיסור להיתר, פי' כגון תרומה שהיתה אסורה מתחלת ברייתה שהרי היתה טבל מתחלה ואפ"ה מעלה החולין את התרומה להיתר שיעשה חולין. ק"ו לאיסור מן המותר להיתר, פי' כגון תרומה טמאה שהיתה מתחלה מותר לכהנים ואחר כך נטמאה ונעשה איסור ק"ו שתעשה אח"כ היתר כשנתערבה בתרומה טהורה בטלה ומותרת לכהנים. ה"ג בספרי ק"ו הוא אם יעלה היתר את האיסור ק"ו האיסור להיתר. רבי אומר א"צ אם עלה איסור מן המותר להיתר ק"ו מן המותר למותר להתיר. ובסיפא גירסת הילקוט כדברי. ונ"ל דברישא גירסת הספרי אמת ויליף ק"ו ומה חולין שהן מותרין לכל מעלין ה[...] ומה שתהא מותרת לכל ק"ו האיסור להתיר פי' התרומה שאסורה לזרים מעלה הטמאה שתהא מותרת לכהנים. ורבי יליף ק"ו מדבר העולה ומה התרומה טהורה שנאסר מעולם נ[...]ית היתר ק"ו לטמאה שהיתה מותרת ונאסרה וכדפרישית, עיין בתרומות פ"ה: להלן מלאה, בפ' תצא כתיב פן תקדש המלאה גבי כלאי הכרם וערלה ילפינן מינה: שכפל את האיסור, שאסורים בהנאה:

שומע אני הואיל וקראו הכתוב תרומה תהא בקדושתה עולמית, ת"ל [יז]ונחשב ללוים וגו' מה תרומת גורן מפריש תרומה ושאר חולין אף מעשר ראשון מפריש תרומה ושאר חולין :

[יח]ואכלתם אותו בכל מקום אתם וביתכם. למד על נשואה בת ישראל שנשאת ללוי שנותנת רשות לתרום. או אינו א"א לאכול, אמרת ק"ו ומה תרומה חמורה אכלה מעשר הקל לא כל שכן, אלא למד על נשואה בת ישראל שנותנת רשות להרום. [יט]ואכלתם אותו בכל מקום אפילו בקבר, שהיה בדין הואיל ותרומה קרויה תרומה ומעשר ראשון קרוי תרומה, אם למדתי לתרומה שאינה נאכלת אלא במקום טהור אף מעשר ראשון לא יהא נאכל אלא במקום טהור, ת"ל ואכלתם אותו בכל מקום אפילו בקבר. כי שכר הוא לכם חלף עבודתכם אם עבד יטול [ואם לא עבד לא יטול] מכאן אמרו בן לוי שקבל עליו עבודת לוים חוץ מדבר אחד אין לו חלק בלויה : ולא תשאו עליו חטא, מנין אתה אומר שאם הפרשתם אותו שלא מן המובחר שאתם בנשיאת עון, ת"ל ולא תשאו עליו חטא וגו'. אין לי אלא בן לוי (לה) ישראל שנטל רשות מלוי מנין, ת"ל ולא תשאו וגו'. בהרימכם את חלבו למה נאמר, לפי שהוא אומר והרמותם ממנו תרומת ה' מעשר מן המעשר אין לי אלא תרומה טהורה תרומה טמאה מנין, ת"ל בהרימכם את חלבו ממנו הרי זו אזהרה לכהנים וללוים דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר ואת קדשי בני ישראל לא תחללו ולא תמותו. [כא]ממנו שלא יפריש תרומה ממין על שאינו מינו. שלא יטול מן הרעה על היפה, ונחשב ללוים כה תבואת גורן ויקב הנאמר להלן חולין לישראל לכל דבר אף כאן חולין לישראל, ואימא מה מצינו במעשר שני טעון הבאת מקום אף כאן טעון הבאת מקום, ת"ל ואכלתם אותו בכל מקום. חלף עבודתכם שכר שעשו עמי במדבר. בהרימכם וגו' מגיד שהכהנים והלוים חייבין על חלול הקדשים ואיזו הם אלו כהנים ולוים המסייעין בגרנות, ומנין אתה אומר שכל כהן או לוי שאמר לישראל תן לי סאה אחת ואני מחלל על גרנך שהוא חייב מיתה, ת"ל לא תחללו ולא תמותו. אין לי אלא כהנים ולוים המסייעין בגרנות, מנין אף ישראל שאמר לכהן הילך סאה אחת וחלל על גרני, ת"ל קדשי בני ישראל אף ישראל חייב על חלול קדשים. [כב][אמר אביי כל מלתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד מהני וכו' רבא אמר לא מהני וכו'] והרי התורם מן הרעה על היפה דרחמנא אמר חלבו הלבו אין גרוע לא ותנן אין תורמין מן הרעה על היפה ואם תרם תרומתו תרומה אלמא מהני, א"ל רבא שאני התם כרבי אילעאי דאמר רבי אילעאי מנין לתורם מן הרעה על היפה שתרומתו תרומה דכתיב ולא תשאו עליו חטא, אם אינו קדוש נשיאת חטא למה, מכאן לתורם מן הרעה על היפה שתרומתו תרומה. ולאביי אי לאו דאמר רחמנא ולא תשאו עליו חטא הוה אמינא הכי אמר רחמנא עביד מצוה מן המובחר ואי לא עביד חוטא לא מקרי קמ"ל. [כג]התורם קישות ונמצאת מרה אבטיח ונמצאת סרוח תרומה ויחזור ויתרום שנאמר ולא תשאו עליו חטא, אם אינו קדוש נשיאת חטא למה, אלא מכאן לתורם מן הרעה על היפה שתרומתו תרומה. [כד]תנו רבנן הכהנים והלוים (והעבדים) [והעניים] המסייעין בבית הגרנות ובבית הרועים ובבית המטבחים אין נותנין להם תרומה ומעשר בשכרן ואם עשו כן חללו ועליהן הכתוב אומר [כה]שחתם ברית הלוי, ואומר ואת קדשי בני ישראל לא תחללו ולא תמותו, מאי ואומר, וכי תימא מיתה לא, תא שמע ואת קדשי בני ישראל לא תחללו ולא תמותו. ובקשו חכמים לקונסן ולהיות מפרישין עליהן [תרומה] משלם, ומפני מה לא קנסום, דלמא אתי לאפרושי מן הפטור על החיוב. ובכולן יש להן טובת הנאה לבעלים, כיצד ישראל שהפריש תרומה מכריו ומצאו ישראל אחד ואמר ליה הילך סלע זה ותנהו לבן בתי כהן מותר ואם היה כהן לכהן אסור. והנא (קמא) מאי טעמא לא אמר מתנות כהונה, אמר לך תרומה הוא דקדושת הגוף היא דכיון דלא מתחללא לא אתי למיטעי בה, הני דכיון דקדושת דמים נינהו אתי למטעי בהן סבר תתחל קדושתייהו אארבעה זוזי ואתי למנהג בהן מנהג חולין :

פרשת חקת

יט [א]רבי תנחום בר חנילאי פתח [ב]אמרות ה' וגו' אמרות ה' אמרות אמרות בשר ודם אינן אמרות, בנוהג שבעולם מלך ב"ו נכנס למדינה ובני המדינה מקלסין אותו וערב לו קילוס; אמר למחר אני בונה לכם [ג]דימוסיאות ומרחצאות למחר אני מכנים לכם אמת המים ישן הוא ולא עמד היכן הוא היכן אמרותיו, אבל הקב"ה אינו כן אלא [ד]וה' אלהים אמת, מהו אמת שהוא אלהים חיים ומלך עולם. טהורות רבי יודן בשם רבי יוחנן ורבי ברכיה בשם רבי (אבא) [אלעאי] ורבי (עקיבא) [יעקב] בשם רבי יהושע בן לוי מצינו שעקם הכתוב שתים ושלש תיבות בתורה כדי שלא להוציא דבר טומאה מפיו הה"ד [ה]מכל הבהמה הטהורה וגו' ומן הבהמה אשר טמאה היא אין כתיב כאן אלא אשר איננה טהורה. אמר רבי יודן בר מנשה אף כשבא לפתות בסימני בהמה טמאה פתח להלן בסימני, טהרה [ו]את הגמל כי לא מפרים פרסה אין כתיב כאן אלא כי מעלה גרה הוא וכן בארנבת ושפן וחזיר. [ז]כסף צרוף בעליל לארץ מזוקק שבעתים רבי חנן בר (פפי) [פזי] פתר קריא בפרשת פרה שיש בה משבעה שבעה, שבע פרות, שבע הזאות, שבע שרפות, שבעה כבוסים, שבעה טמאים, שבעה טהורים, שבעה כהנים, אם יאמר לך אדם חסרים הן, אמור לו אף משה ואהרן היו בכלל. [ח]מי יתן טהור מטמא לא אחד כגון אברהם מתרח חזקיה מאחז מרדכי משמעי ישראל מאומות העולם הבא מהעולם הזה מי עשה כן מי גזר כן מי צוה כן לא יחידו של עולם. תמן תנינן בהרת כגרים טמא פרח בכולו הרי הוא טהור מי עשה כן וכו'. תמן תנינן (א) האשה שמת ולדה בתוך מעיה והושיטה החיה את ידה ונגעה בו החיה טמאה טומאת שבעה והאשה טהורה עד שיצא הולד, המת בבית הבית טהור, יצא מתוכו הרי הוא טמא, מי עשה כן וכו'. תמן תנינן כל העוסקין בפרה מתחלה ועד סוף מטמאין בגדים [והיו פוסלים אותה במלאכה] והיא עצמה מטהרת טמאים אלא אמר הקב"ה חוקה חקקתי גזרה גזרתי אי אתה רשאי לעבור על גזרתי. זאת חקת התורה רבי יצחק פתח [ט]כל זה נסיתי בחכמה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני, אמר שלמה על כל התורה כולה עמדתי ועל פרשה זו של פרה כיון שהייתי מגיע בה הייתי דורש בה חוקר בה ושואל בה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני. [י]מי כהחכם זה משה דכתיב ביה [יא]עיר גבורים עלה חכם וגו' יודע פשר דבר שפירש התורה לישראל. חכמת אדם תאיר פניו רבי מני דשאב ורבי יהושע דסיכנין בשם רבי לוי אמר על כל דבר ודבר שיצא מפי הקב"ה כשהיה אומר למשה היה אומר לו טומאתו וטהרתו, כיון שהגיע לפרשת [יב]אמור אל הכהנים אמר לפניו רבש"ע ואם נטמא במה היא טהרתו, ולא השיבו, באותה שעה נתכרכמו פניו של משה שנאמר [יג]ועוז פניו ישונא, כיון שהגיע לפרשה זו של פרה אמר ליה הקב"ה משה אותה האמירה שאמרתי לך אמור אל הכהנים ואמרת לי אם נטמא במה היא טהרתו ולא השבתיך זו היא טהרתו ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת. [יד]משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו (שלשה) שמרו עדותיו (ב) וחק נתן למו. שמענו במשה שנכתבה תורה לשמו שנאמר [טו]זכרו תורת משה עבדי. בשמואל נכתב לו שנאמר [טז]ויכתוב בספר וינח לפני ה'. אבל באהרן לא שמענו אלא מלמד שנתנה לו פרשה זאת שלא תזוז ממנו ולא מבניו ולא מבני בניו עד סוף כל הדורות ואיזו זו זאת חקת התורה. רבי (יהודה) [יהושע] דסיכנין בשם רבי לוי ארבעה דברים יצר הרע משיב עליהם ובכולם כתיב בהם חקה ואלו הן, אשת אח וכלאים ושעיר המשתלח ופרה אדומה (כתוב ברמז תקע"ז) :

זאת חקת התורה. כותי אחד שאל את רבן יוחנן בן זכאי אמר ליה אלין מלין דאתון עבדין נראין כמין כשפים, מביאין פרה ושורפין אותה וכותשין אותה ונוטלין אותה אפר ואחד מכם מטמא למת ומזין עליו שתים ושלש טיפין ואומר לו טהרת, א"ל נכנס רוח [יז]תזזית באותו האיש מימיו, א"ל לא, א"ל ולא ראית אדם אחד שנכנס בו רוח תזזית א"ל הן, א"ל ומה עושין לו, [א"ל] מביאין עיקרין ומעשנין תחתיו ומרביצין עליו מים והיא בורחת, א"ל ישמעו אזניך מה שפיך מדבר, כך הרוח הזו רוח טומאה היא דכתיב [יח]וגם את הנביאים ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ, וכיון שיצא אמרו לו תלמידיו [רבי] לזה דחית בקנה לנו מה אתה משיב, א"ל חייכם לא המת מטמא ולא המים מטהרין אלא אמר הקב"ה חוקה חקקתי גזרה גזרתי אי אתה רשאי לעבור על גזרתי. תמן תנינן אבא שאול אומר כבשי פרה כהנים גדולים עושין אותם משל עצמן ולא היה אחד מהם מוציא פרתו בכבשו של חברו אלא סותרו וחוזרו ובונה אותו משלו, רב אחא בר חנינא אמר יותר מששים ככרי

מ"ק ובמ"ק יט יבמות פו : כ ספרי : כא ספרי זוטא : כב תמורה ס : כג קדושין מו : כד בכורות כו : כה מלאכי ב : א פסיקתא : ב תהלים יב : ג פי' מים חמים ביוונית מן הקרקע כמו חמי טבריה : ד ירמיה י : ה בראשית ו : ו ויקרא יא : ז תהלים יב : ח איוב יד : ט קהלת ז : י שם ח : יא משלי כא : יב ויקרא כא : יג קהלת ח : יד תהלים צט : טו מלאכי ג : טז ש"א י : יז פי' רוח רעה : יח זכריה יג :

זית רענן (לה) ישראל שנטל רשות מלוי, להרום תרומת מעשר מנין שיתן מן המובחר : לכהנים, לאכול בטהרה התרומת מעשר ויליף כדכתיב ולא תשאו עליו חטא : (א) האשה שמת ולדה וכו', וחולין פ"ד : המת בבית, בתוך האשה : כל העוסקים, פרה פ"ד : (ב) וחק נתן למו, כדכתיב זאת חקת התורה : אשת אחיו אסורה יבמה מותרת : כלאים אסורה וציצית מותר : ושעיר המשתלח ופרת אדומה, מטמאין בגדים והן עצמן טהורים :

ככרי זהב היה יוצא עליו וכולם (ג) שחצים היו, והתנינן שמעון הצדיק עשה שתי פרות, ולא בכבש שהוציא את הראשונה הוציא את השניה, אית לך למימר על אותו [צדיק] שהיה שחץ, רבי אבין בשם רבי אלעזר אומר משם סלסול פרה: **ויקחו אליך.** א"ל הקב"ה משה לך אני מגלה טעמיה אבל לאחרים חוקה. כתיב [יט]והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון, הדברים שמכוסים מכם בעולם הזה עתידין הן להיות צפים לכם כהדין [כ]בולוס. הדא הוא דכתיב [כא]והולכתי עורים בדרך לא ידעו בנתיבות לא ידעו אדריכם אשים מחשך לפניהם לאור ומעקשים למישור אלה הדברים עשיתים ולא עזבתים. אלה הדברים אעשה אין כתיב כאן אלא עשיתים כבר עשיתים גליתים לרבי עקיבא וחבריו. אמר רבי אחא דברים שלא נגלו לו למשה נגלו לרבי עקיבא שנאמר [כב]וכל יקר ראתה עיני זה רבי עקיבא. ויקחו אליך רבי יוסי בר חנינא אומר רמז שכל הפרות כלות ושלו קיימת. רבי אחא בשם רבי יוסי בר חנינא אומר בשעה שעלה משה למרום שמע קולו של הקב"ה שיושב ועוסק בפרשת פרה ואומר הלכה בשם אומרו, אליעזר בני אומר פרה בת שתים עגלה בת שנתה, אמר משה לפני הקב"ה רבון העולמים העליונים והתחתונים ברשותך ואתה יושב ואומר הלכה משמו של בשר ודם, א"ל משה צדיק אחד עתיד לעמוד בעולמי ועתיד לפתוח בפרשת פרה תחלה, רבי אליעזר אומר פרה בת שתים עגלה בת שנתה, אמר לפניו רבש"ע יהי רצון שיצא מחלצי א"ל הקב"ה הייך שיצא מחלציך הה"ד [כג]ושם האחד אליעזר ושם אותו המיוחד אליעזר. פרה אדומה מפני מה כל הקרבנות באים זכרים והיא נקבה, אמר רבי אייבו משל לבן שפחה שטנף פלטין של מלך אמר המלך תבוא אמו ותקנח הצואה, כך אמר הקב"ה תבוא פרה ותכפר על מעשה העגל. פרה זו מצרים שנאמר [כד]עגלה יפה פיה מצרים. אדומה זו בבל שנאמר [כה]אנת הוא רישא דדהבא. תמימה זו מדי. אמר רבי חייא בר אבא מלכי מדי תמימים היו אין להקב"ה עליהם אלא עבודת אלילים שקבלו מאבותיהם בלבד. אשר אין בה מום זה יון, אלכסנדרוס מוקדון כד חמא לשמעון הצדיק הוה קאים ליה על רגלוהי ואמר בריך אלהא דשמעון הצדיק, אמרו לו בני פלטין דידיה מן קמי יהודאי את קאים, אמר להון כד אנא נחית לקרב כדמותיה אנא חמי ונצח. אשר לא עלה עליה עול זו מלכות רביעית שלא קבלו עליהן עול של הקב"ה, ולא דיה שלא קבלה אלא מחרפת ומגדפת ואומר [כו]מי לי בשמים. ונתתם אותה אל אלעזר הכהן אל אל עוזר. והוציא אותה אל מחוץ למחנה מלמד שהוא עתיד לדחוף את שרה של כרך גדול ממחיצתו. ושחט אותה לפניו שנאמר [כז]כי זבח לה' בבצרה וגו', א"ר ברכיה טבח גדול בארץ יהיה. ושרף את הפרה לעיניו [כח]ויהיבת ליקודת אשא. את עורה ואת בשרה וגו' היא ודוכסיה ואיפרכיה ואיסתרטליטיה כד"א [כט]הונך ועזבוניך מערבך מלחיך וחובליך מחזיקי בדקך ועורבי מערבך. אמר שמואל בר רב יצחק אפילו אותם שהם מקהלי ובאו ונדבקו בקהלך אף הם יפלו בלב ימים ביום מפלתך, דבר אחר פרה אלו ישראל שנאמר [ל]כי כפרה סוררה סרר ישראל. אדומה אלו ישראל שנאמר [לא]אדמו עצם מפנינים. תמימה אלו ישראל שנאמר [לב]יונתי תמתי, אשר אין בה מום אלו ישראל שנאמר [לג]כלך יפה רעיתי ומום אין בך. אשר לא עלה עליה עול זה דורו של ירמיה שלא קבלו עליהם עולו של הקב"ה: **ונתתם אותה אל אלעזר הכהן** זה ירמיה שנאמר [לד]מן הכהנים אשר בענתות, והוציא אותה אל מחוץ למחנה [לה]ועמה הגלי לבבל. ושחט אותה לפניו [לו]ואת בני צדקיהו שחטו לעיניו ואת עיני צדקיהו עור: **ושרף** את הפרה לעיניו [לז]וישרוף את בית ה' ואת בית המלך. את עורה ואת בשרה ואת דמה על פרשה ישרוף [לח]ואת כל בתי ירושלים ואת כל הבית הגדול שרף באש, ולמה הוא קורא אותו הבית הגדול, א"א זה בית מדרשו של רבן יוחנן בן זכאי ששם היו מתנין גדולתו של הקב"ה, ולקח זה נבוכדנצר. עץ ארז ואזוב ושני תולעת זה חנניה מישאל ועזריה. והשליך אל תוך שרפת הפרה [לט]קטל המון שביבא די נורא. ואסף זה הקב"ה דכתיב ביה [מ]ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל. איש זה הקב"ה דכתיב ביה [מא]ה' איש מלחמה, טהור זה הקב"ה דכתיב [מב]טהור עינים מראות ברע. את אפר הפרה אלו גליותיהם של ישראל. והניח אל מחוץ למחנה במקום טהור זה ירושלים שהיא טהורה: **והיתה** לעדת בני ישראל למשמרת, לפי שבעולם הזה ישראל מיטמאין ומיטהרין על ידי כהן, אבל לעתיד לבוא הקב"ה עתיד לטהרן ומה טעם [מג]וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם וגו':

[מד]וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר זאת חקת התורה אשר צוה ה' לאמר. יש פרשיות שכולל בתחלה ופורט בסוף פורט בתחלה וכולל בסוף וזו כללה בתחלה וכללה בסוף, [מה]ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש פרט, אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל כלל, (ד) זאת חקת התורה כלל, ויקחו אליך פרה אדומה תמימה פרט, כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט. זאת חקת רבי אליעזר אומר נאמר כאן חקה ונאמר להלן חקה מה חקה האמורה להלן בבגדי לבן אף חקה האמורה כאן בבגדי לבן הכתוב מדבר. שאלו [תלמידיו את] רבן יוחנן בן זכאי באיזו כלים פרה נעשית אמר להם בבגדי זהב, אמרו לו והלא למדתנו רבינו בבגדי לבן, אמר להן מה שראו עיני ושרתו ידי שכחתי ק"ו למה שלמדתי, וכל כך למה (לחזק) [להחדד] את התלמידים, וי"א הלל הזקן היה אלא שלא היה יכול לומר מה ששרתו ידי, [מו]דבר אל בני ישראל משל צבור היתה פרה באה ואינה באה משל יחידים ולא משל גרים ולא משל נשים ולא משל עבדים. ומנין לרבות את כולם שישקלו או שישתתפו, אמרת וידבר ה' אל משה לרבות את היחידים. דבר אל בני ישראל לרבות את הגרים, ואמרת אליהם ריבה נשים ועבדים, ובצד השני אתה אומר בני ישראל להזהיר גדולים על הקטנים להנהיגם במצות. [מז]אין לי אלא הזאת מימיה שאין כשרה באשה כבאיש ואין כשרה אלא ביום, מנין לרבות שחיטתה [וקבלת דמה] והזאת דמה ושרפתה והשלכת עץ ארז ואזוב ושני תולעת ת"ל תורת. יכול שאני מרבה אף אסיפת אפרה ומלוי מים וקידוש ת"ל זאת, ומה ראית אחר שריבה הכתוב ומיעט [אמרת] אנו למדין כולם מהזאת (דמה) [מימיה] מה הזאתה מיוחדת שאין כשרה באשה כבאיש ואין כשר אלא ביום אף אני אביא שחיטתה והזאתה ושרפתה וכו' (כדלעיל), ומוציא אני אסיפת אפרה וקדוש ומלוי מים הואיל וכשרה באשה כבאיש כשרה בין ביום ובין בלילה. [מח]שלשה מינין שבפרה מעכבים דכתיב חקה. [מט]ויקחו אליך מתרומת הלשכה. אליך שתהא גזבר לדבר, כשם שהיה משה גזבר לדבר כך היה אהרן גזבר לדבר. כיוצא בו אתה אומר (ה) בשמן המשחה. [נ]תני רבי שילא מאי טעמא דר' אליעזר דאמר פרה אדומה אינה נקחית מן הנכרים דכתיב דבר אל בני ישראל ויקחו אליך בני ישראל יקחו ואין הנכרים יקחו וכו' (כתוב ברמז שס"ד). [נא]פרה אדומה רבי אליעזר אומר עגלה בת שנתה ופרה בת שתים, וחכמים אומרים עגלה בת שתים ופרה בת שלש ובת ארבע, ר' מאיר אומר אף בת ה' כשרה, וזקנה כשרה אלא שאין ממתינין לה שמא תשחיר שלא תפסול. פרה שומע אני שחורה ולבנה. ת"ל תמימה תמימה לאדמימות, או תמימה למומין, כשהוא אומר אשר אין בה מום וגו' הרי מומין אמורין, הא מה ת"ל תמימה תמימה לאדמומית. [נב]ויקחו אליך פרה שלא יקחו עגלה ויגדלו אותה, מעשה שלקחו פרה עוברה אדומה מן הנכרים והיו משמרין אותה עד שהיתה יולדת אם היה ולדה [נקבה] כשרה לפרה והיו משמרין אותה עד שהיתה בת ג' שנים וחוזרין ולוקחין אותה מתרומת הלשכה לקיים מה שנאמר ויקחו אליך פרה שלא יקחו עגלה ויגדלוה. רבי אליעזר אומר אין לוקחין אותה מן הנכרים ומעשה שלקחו פרה מן הערביים והיו קורין אותה [נג]דמת דמת והיא רצה ובאת. ר' יהושע בן בתירא אומר אפילו אחת בראשה ואחת בזנבה פסולה. ר' עקיבא אומר אפילו יש בה הרבה כשרה ובלבד שיעבירם אבל אם היו שנים לתוך גומא אחת פסולה מפני שהיא (ו) כמין קרחת. השינים והלשון אין פוסלין בפרה, הקרנים והטלפים הרי זה יגרר ואם גרר בזכר הרי פסולה. פרה שגלגל עיניה משהיר היו מביאין פרות אחרות ומעמידין אותה בתוכן אם דומה גלגל עיניה לאחת מהן הרי זו כשרה ואם לאו פסולה:

תשם [נד]אשר אין בה מום. והא [מום] פוסל בעגלה מק"ו ומה פרה שאין השנים פוסלין בה מום פוסל בה, עגלה שהשנים פוסלות בה אינו דין שיהא מום פוסל בה, ת"ל אשר אין בה

ממ"ק ובמ"ק יט זכריה יד : כ בולוס מלאך של זכוכית : כא ישעיה מג : כב איוב כח : כג שמות יח : כד ירמיה מו : כה דניאל ב : כו תהלים עג : כז ישעיה לד : כח דניאל ז : כט יחזקאל כז : ל הושע ד : לא איכה ד : לב שה"ש ב : לג שם ד : לד ירמיה א : לה עזרא ה : לו מ"ב כה : לז ירמיה כב : לח מלכים ב כה : לט דניאל ג : מ ישעיה יא : מא שמות טו : מב חבקוק א : מג יחזקאל לו : מד ספרי : מה שמות יט : מו ספרי זוטא : מז יומא מב : מח מנחות כז : מט ספרי : נ ע"ז כג : נא ספרי : נב ספרי זוטא : נג פי' אדום בלשון ערבי : נד סוטה מו :

זית רענן (ג) שחצים, גאים: סלסל פרה, מעלה לפרה אדומה: ושלו קיימת, פי' שלעולם נוטלין מאפר פרת משה לקדש אחרות: כולל בסוף, פרשת מתנות כהונה בפ' קרח: בני ישראל כלל, שקראן כלם כהנים, ואתם תהיו וגו' פרט דמשמע שקא' אמשה אהרן ונדב ואביהוא: (ד) זאת חקת התורה כלל, דחוקה היינו עכובא קאי אכל התורה ואח"כ יקחו אליך פרה פרט משמע דקאי דוקא אפרה: להלן חקה, בפרשת אחרי מות והיתה לכם לחקת עולם: שלא היה יכול לומר, לפי שלא עשו פרה בימיו: להזהיר גדולים, שישקלו שקלים: (ה) בשמן המשחה, כתיב קח לך: שחורה או לבנה, דהלא אם היא חצי אדומה וחצי שחורה או לבנה כשרה: (ו) כמין קרחת, אם יתלשו אותן יהיה קרחת ובשבת (דף צ"ד) שהוא שער קרח: בזכר, עצם שתוך הקרן, ואם גרר בה פסול, דהוי כמו מום, אבל במשנה גרסינן יגוד פי' יחתוך:

בה מום, בה מום פוסל ואין מום פוסל בעגלה. ולא יהו שאר עבודות פוסלות בה, אלמה אמר רב יהודה אמר רב הניח עליה עורה של שקין פסולה ובעגלה עד שתמשוך. שאני פרה דילפי עול עול מעגלה. עגלה נמי תיתי עול עול מפרה, הא מיעט רחמנא בה. בעגלה נמי כתיב בה, ההוא למעוטי קדשים דלא פסלה בהו עבודה. אמר רב יהודה הניח עליה עודה של שקין פסולה וכו׳. מיתיבי עול אין לי אלא עול שאר עבודות מנין, אמרת ק״ו ומה עגלה שאין מום פוסל בה עבודה פוסלת בה, פרה שמום פוסל בה אינו דין ששאר עבודות פוסלות בה, ואם נפשך לומר נאמר כאן עול ונאמר להלן עול מה להלן שאר עבודות פוסלות בה אף כאן, מאי אם נפשך לומר, וכי תימא איכא למיפרך מה לעגלה שכן שנים פוסלות בה, אי נמי קדשים יוכיחו שמום פוסל בהן ואין עבודה פוסלת בהן, נאמר כאן עול ונאמר להלן עול וכו׳, וממקום שבאת מה להלן עד שתמשוך אף כאן עד שתמשוך, תנאי היא [ראיכא דמייתי לה מעגלה] ואיכא דמייתי לה מגופה דפרה, דתניא עול אין לי אלא עול שאר עבודות מנין, ת״ל אשר לא עלה עליה עול מכל מקום, א״כ מה ת״ל עול, עול פוסל בין בשעת עבודה בין שלא בשעת עבודה, שאר עבודות אינן פוסלות אלא בשעת עבודה. ואימא אשר לא עלה עליה כלל, עול פרט, כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט עול אין מידי אחרינא לא, אשר ריבויא הוא:

[נה]אשר אין בה מום. למה נאמר הא עד שלא נאמר יש לי בדין ומה מוקדשין (ז) שאין מלאכה פוסלת בהן מומין פוסלין בהן, פרה שמלאכה פוסלת בה אינו דין שיהא מום פוסל בה. לא אם אמרת במוקדשין שעשיתן בטהרה לפיכך מום פוסל בהן, תאמר בפרה שעשיתה בטומאה לפיכך לא יהא מום פוסל בה, הרי פסח יוכיח שעשיתו בטומאה ומום פוסל בו והוא יוכיח לפרה שאע״פ שעשיתה בטומאה יהא מום פוסל בה, לא אם אמרת בפסח שיש לו זמן קבוע לפיכך מום פוסל בו, תאמר בפרה שאין לה זמן קבוע לפיכך לא יהא מום פוסל בה, ת״ל אשר אין בה מום. איסי בן (יעקב) [עקביא] אומר אשר אין בה מום למה נאמר, הא עד שלא יאמר יש לי בדין, ומה מוקדשין שאין נפסלין בשחור ולבן מום פוסל בהן, פרה שנפסלה בשחור ובלבן אינו דין שיהא מום פוסל בה. אם זכיתי מן הדין מה ת״ל אשר אין בה מום, שהיה בדין לעגלה שתפסל במומין ומה מוקדשין שאין מלאכה פוסלת בהן מום פוסל בהן, עגלה (ערופה) שמלאכה פוסלת בה אינו דין שיהא מום פוסל בה, תלמוד לומר אשר אין בה מום, בה אין מום הא אם יש מום בעגלה הרי זו כשרה, ורבי יהודה בן בתירה אומר ומה חטאת העוף שמקריביה טהורין אין מום פוסל בה פרה שמקריביה טמאין אינו דין שלא יהא מום פוסל בה, ת״ל אשר אין בה מום, בה אין מום הא אם יש (ח) (בעבודה) [בעובדיה] הרי זו כשרה. א״ר יאשיה נאמתי לפני רבי יהודה בן בתירא כיצד המום (בעבודה) [בעובדיה] הראני בין שתי אצבעותיו יוצא ולו שתי זנבות. אשר לא עלה עליה עול בעול שלא לעבודה הכתוב מדבר, ואם תאמר בעול של עבודה, אמרת קל וחומר ומה עגלה שאין המום פוסל בה עול פוסל בה. פרה שהמום פוסל בה אינו דין שיהא עול פוסל בה, הרי מוקדשין יוכיחו שהמום פוסל בהן ואין העול פוסל בהן והן יוכיחו לפרה שאע״פ שהמום פוסל בה לא יהא עול פוסל בה. לא אם אמרת במוקדשין שאין נפסלין בשחור ובלבן לפיכך אין העול פוסל בהן, תאמר בפרה שנפסלת בשחור ולבן לפיכך יהא עול פוסל בה, ת״ל אשר לא עלה עליה עול בעול שאינו של עבודה הכתוב מדבר. ומנין לעשות שאר מלאכה כעול, אמרת קל וחומר ומה עגלה שאין המום פוסל בה עשה בה שאר מלאכה כעול, פרה שהמום פוסל בה אינו דין שנעשה בה שאר מלאכה כעול, או חלוף ומה פרה שהמום פוסל בה לא עשה בה שאר מלאכה כעול, עגלה שאין המום פוסל בה אינו דין שלא נעשה בה שאר מלאכה כעול, ת״ל אשר לא עובד בה. דנתי וחלפתי בטל החלוף זכיתי לדון בתחלה ומה עגלה שאין המום פוסל בה עשה בה שאר מלאכה כעול, פרה שהמום פוסל בה אינו דין שנעשה בה שאר מלאכה כעול. [נו]אשר לא עלה עליה עול, עול פוסל, נתן עליה ידו ועברה מכאן ולהלן הרי זו פסולה, היתה עוברת בנהר או עלתה במעלה או יורדת בירידה נתלה בזנבה לסעדה כשרה, סתם עינו פסולה, קשרה במוסרה כשרה, כפפה ונתנה בין קרניה הרי זו פסולה. פרש עליה מפני החמה ומפני הרבורים הרי זו כשרה, עשה לה סנדלין בשביל שלא תחלק הרי זו כשרה, שכן עליה עוף כשרה, עלה עליה זכר לרעת הבעלים פסולה, שלא לדעת הבעלים כשרה:

[נז]ונתתם אותה אל אלעזר הכהן. אותה אל אלעזר ולא לדורות לאלעזר, איכא דאמרי לדורות בכהן הדיוט ואיכא דאמרי בכהן גדול, בשלמא למ״ד בכהן הדיוט שפיר אלא למאן דאמר בכהן גדול מנא ליה, גמר חוקה חוקה מיום הכפורים. והוציא אותה שלא יוציא אחרת עמה כדתנן לא היתה פרה רוצה לצאת אין מוציאין עמה שחורה שלא יאמרו שחורה שחטו ולא אדומה שלא יאמרו שתים שחטו. רבי אומר לא מן השם הוא זה אלא משום שנאמר אותה אותה לבדה. ותנא קמא נמי הא כתיב אותה, מאן תנא קמא רבי שמעון היא דדריש טעמא דקרא. מאי בינייהו איכא בינייהו דאפיק חמור בהדה. ושחט אותה שלא ישחוט אחרת עמה. לפניו לרב שלא יסיח דעתו ממנה, לשמואל שיהא זר שוחט ואלעזר רואה. ולקח אלעזר הכהן לשמואל לאהדורי לאלעזר, לרב הוי מעוט אחר מעוט לרבות דאפילו בכהן הדיוט. ולקח הכהן עץ ארז וגו׳ לשמואל דאפילו בכהן הדיוט, לרב איצטריך סלקא דעתך אמינא הואיל ולאו גופה דפרה נינהו לא ניבעי כהן כלל קא משמע לן. וכבס בגדיו הכהן בכהונו. וטמא הכהן עד הערב בכהונו לדורות. הניחא למאן דאמר לדורות בכהן הדיוט, אלא למאן דאמר לדורות בכהן גדול השתא כהן גדול בעינן בכהונו הדיוט בכהונו מיבעיא, מלתא דאתיא בק״ו טרח וכתב לה קרא. ואסף איש טהור איש להכשיר את הזר. טהור להכשיר את האשה. והניח מי שיש לו דעת להניח יצא חרש שוטה וקטן שאין בהן דעת להניח:

תשסא [נח]ונתתם אותה אל אלעזר הכהן. זו נעשית באלעזר ושאר כל הפרות בכהן גדול דברי רבי מאיר. רבי יוסי ורבי שמעון ורבי (אבין) [אליעזר בן יעקב] אומרים זו נעשית באלעזר ושאר כל הפרות בין בכהן גדול בין בכהן הדיוט. [נט]ונתתם אותה אל אלעזר יכול אף של דורות לאלעזר, ת״ל אותה, אותה (ט) המכהן בבגדים דברי רבי חנינא. א״ל רבי יונתן בן המשולם ומה תלמוד לומר לאלעזר, א״ל ר׳ חנינא תמהני עליך יונתן שאמרת דבר זה אלו שני אלעזר בתורה הייתי אומר אלעזר כהן ואלעזר ישראל ומה ת״ל הכהן, הכהן המכהן בבגדים. אמרו פעם אחת שאלו את הלל באיזה לבוש הפרה נשרפת, אמר להם בגדול, אמרו לו אינה נשרפת אלא בלבן, אמר להם אני ראיתי את יהושע בן פרחיה ששרפה בגדול, א״ל אנו ראינו ששרפה בלבן, אמר להם אתם אומרים משמו ואני אומר משמו מי יוכיח, אמרו ליה לך לתורה מי שרף פרה ראשונה אמר להם אלעזר א״ל וכי לובש אלעזר בגדי גדול בימי אביו, אמר להם אל תבוזו שכחה לאדם שאם מה שראו עיני שכחתי מה ששמעו אזני לא אשכח מה ת״ל הכהן שהוא מכהן בבגדים. [ס]ושחט אותה, תנו רבנן פרה בשחיטה כשרה בעריפה פסולה, עגלה בעריפה כשרה בשחיטה פסולה, נמצא כשר בפרה פסול בעגלה כשר בעגלה פסול בפרה. ותהא פרה כשרה בעריפה מקל וחומר ומה עגלה שלא הוכשרה בשחיטה הוכשרה בעריפה, פרה שהוכשרה בשחיטה אינו דין שהוכשרה בעריפה, אמר קרא ושחט וחוקה בשחיטה אין בעריפה לא. וכל היכא דכתיב חוקה לא דריש ק״ו והא גבי יוה״כ דכתיב חוקה ותניא [סא]ועשהו חטאת הגורל עושה חטאת ואין השם עושה חטאת, שיכול ומה במקום שלא קדש הגורל קדש השם, מקום שקדש הגורל אינו דין שיקדש השם, ת״ל ועשהו חטאת הגורל עושהו חטאת ואין השם עושהו חטאת, טעמא דכתיב ועשהו הא לאו הכי דרשינן ק״ו, מיעט רחמנא גבי עגלה ערופה הערופה זאת בעריפה ואין אחרת בעריפה. ותהא עגלה כשרה בשחיטה מקל וחומר ומה פרה שלא הוכשרה בעריפה הוכשרה בשחיטה עגלה שהוכשרה בעריפה אינו דין שהוכשרה בשחיטה, אמר קרא (הערופה) [סב][וערפו שם את העגלה] בעריפה אין בשחיטה לא:

[סג]והוציא אותה אל מחוץ למחנה, להר המשחה. ושחט אותה בא הכתוב ולמד על הפרה שתהא מלאכה פוסלת בשחיטתה. ושחט אותה מגיד שאם נתנבלה בשחיטתה פסולה. ושחט אותה מכאן אמרו אין עושים שתי פרות כאחת. ושחט אותה לפניו

ממ״ק ובמ״ק נה ספרי : נו ספרי זוטא : נז יומא מב : נח ספרי : נט ספרי זוטא : ס חולין כג : סא ויקרא טז : סב דברים כא : סג ספרי :

זית רענן (ז) שאין מלאכה פוסלת וכו׳, דלכתחלה אסור לעבוד בהם ואם עבד לא פסל. א״נ י״ל מלאכה אחרת פוסלת בפרה כדאיתא במשנה: עשיתה בטומאה, שכל המתעסקין בה מטמא בגדים, ובי״א פי׳ שטבול יום כשר בה: פסח יוכיח וכו׳, וה״ה לכל קרבן שזמנו קבוע: (ח) ה״ג בספרי אם יש מום בעובדיה וכו׳, ול״נ דגרסינן באבריה, כגון שהוא יתר אבר כגון בין שתי אצבעותיו יוצא חתיכת בשר או כמין שני זנבות כדאיתא בבכורות (דף ל״ב): נתן עליה ידו, שסמך ידו עליה: לסעדה, שירא שתפול: סתם עינו, פי׳ שהעלים עינו ממנה וא״כ לא נתכוון להושיע לה: כפפה, פי׳ שכפף המוסירה ונתנה בין קרניה ותוי משוי: (ט) המכהן בבגדים, פירוש כ״ג: בגדול, פי׳ בגדי כהן גדול היינו ח׳ בגדים: להר המשחה, הר הזיתים:

לפניו שיהא אחר שוחט ואלעזר רואה. [סד]כיוצא בדבר אתה אומר [סה]והפילו השופט והכהו לפניו יכול השופט עצמו היה מכה אותו, ת"ל והכהו לפניו אחר היה מכה ולא השופט:

[סו]ולקח אלעזר הכהן מדמה עוד למה נאמר והלא כבר נאמר ונתתם אותה אל אלעזר הכהן ומה ת"ל הכהן, בכהונו. מדמה באצבעו מצותה מצות יד (ט) ולא מצות כלי. שהיה בדין הואיל ולוג שמן מכשיר ודם פרה מכשיר אם למדתי ללוג שמן שאין כשר אלא ביד אף דם פרה לא יהא כשר אלא ביד, אתה דן מלוג שמן ואני אדון מדם האשם, אמרת הפרש לוג שמן כשר ומוכשר להכשיר אם למדתי ללוג שמן שאין כשר אלא ביד אף דם פרה לא יהא כשר אלא ביד. וממקום שבאת אי מה להלן מכלי ליד אף כאן מכלי ליד, ת"ל מדמה באצבעו מצותה מצות יד ולא מצות כלי. [סז]פעם אחת היה רבי יוסי הגלילי יושב ודורש בפרה בטבריא ורבי שמעון בן חנינא יושב עמו, אמר רבי יוסי הגלילי מדמה בכלי ולא ביד. אמר רבי שמעון בן חנינא הואיל ושמן אשם מכשיר ודם פרה מכשיר מה הכשר שמן אשם ביד אבל לא בכלי אף הכשר דם פרה ביד אבל לא בכלי. א"ל רבי יוסי הגלילי הואיל ופרה מכשיר ודם צפור מכשיר מה הכשר דם צפור מן הכלי אבל לא מן היד אף הכשר דם פרה מן הכלי אבל לא מיד. א"ל רבי שמעון בן חנינא הואיל ושמן אשם מכשיר ודם פרה מכשיר מה שמן אשם מן היד אבל לא מן הכלי אף הכשר פרה מן היד ולא מן הכלי, מוטב לדון הכשר שבאצבע מהכשר שבאצבע ואל יוכיח דם צפור מצורע שהכשרו באגודה, א"ל רבי יוסי הגלילי הואיל ודם פרה מכשיר ודם צפור מכשיר מה הכשר דם צפור מן הכלי אבל לא מן היד אף הכשר דם פרה מן הכלי אבל לא מן היד, מוטב לדון הכשר דם מהכשר דם ואל יוכיח שמן שאין הכשרו הכשר דם. א"ל רבי שמעון בן חנינא והרי דם אשם מצורע יוכיח שאע"פ שהכשרו בהכשר דם הרי הוא מן היד ולא מן הכלי אף אתה אל תתמה על הפרה שאע"פ שהכשרה הכשר דם תהוי מן היד ולא מן הכלי, מוטב לדון הכשר דם מהכשר דם הכשר קודש מהכשר קודש ואל יוכיח דם צפור מצורע שאין הכשרו הכשר קודש. א"ל רבי יוסי הגלילי הואיל ודם פרה מכשיר ודם צפור מכשיר מה דם צפור מן הכלי ולא מן היד אף הכשר דם פרה מן הכלי ולא מן היד, מוטב לדון הכשר שבחוץ מהכשר שבחוץ ואל יוכיח אשם מצורע שהכשרו בפנים, הא נצרכת לומר ולקח אלעזר הכהן בכלי ולא ביד. ולקח אלעזר הכהן נאמר כאן כהן ואצבע ונאמר במצורע כהן ואצבע מה להלן המיומנת שבימין אף כאן המיומנת שבימין. [סח]הואיל ונאמרו אצבעות בתורה סתם ופרט לך הכתוב באחת מהם שאינה אלא ביד ימנית אף פורטני בכל אצבעות שבתורה שלא יהו אלא ביד ימנית. הימנית המיומנת שבימין הרגילה שבאצבעות. והזה אל נכח פני אהל מועד שיהא מתכוין ורואה פתחו של היכל בשעת הזאת דם. והזה אל נכח פני אהל מועד שאם לא הוקם המשכן או אם קפלה הרוח את היריעה לא היתה פרת חטאת נעשית. והזה אל נכח פני אהל מועד מדמה עוד למה נאמר והלא כבר נאמר מדמה באצבעו ומה ת"ל מדמה, לפי שהוא אומר שבע פעמים שומע אני שבע הזאות וטבילה אחת, ת"ל מדמה שבע פעמים מגיד שחוזר לדם שבע פעמים. שבע פעמים שיהו מעכבות זו את זו, שהיה בדין הואיל ונאמרו הזיות בפנים ונאמרו הזיות בחוץ אם למדתי לפנימיות שהם מעכבות זו את זו אף החיצונות יעכבו זו את זו. לא אם אמרת בפנימיות שהן מכפרות לפיכך מעכבות זו את זו תאמר בחיצוניות שאין מכפרות לפיכך לא יעכבו זו את זו, ת"ל שבע פעמים שיהו מעכבות זו את זו. [סט]גמר מלהזות מקנח ידיו בגופה של פרה, גמר מקנח ידו, לא גמר מקנח אצבעו. בשלמא ידו מקנח בגופה של פרה דכתיב ושרף את הפרה לעיניו, אלא אצבעו במאי מקנח לה, אמר אביי בשפת מזרק:

[ע]ושרף את הפרה לעיניו. שרפה שלא כנגד הפתח ר' יוחנן אמר פסולה דא"ק ושרף והזה, רבי הושעיא אמר כשרה דא"ק על פרשה ישרף מקום שפורשה למיתה שם תהא שרפתה. [עא]ושחט ושרף מה שחיטה כשהיא שלמה אף שרפתה כשהיא שלמה. וליחוש דילמא טרפה היא, אלא משום (דאמר רחמנא) [דאמרינן] זיל בתר רובא, וכי תימא מאי נפקא לן מינה, חטאת קריה רחמנא. [עב]ושרף את הפרה לעיניו בא הכתוב ולמד על הפרה שתהא מלאכה פוסלת בשרפתה. הא עד שלא יאמר יש לי בדין אם פוסלת בשחיטתה (יא) לא תפסול בשרפתה, אם זכיתי מן הדין מה תלמוד לומר ושרף את הפרה לעיניו, אלא בא הכתוב ולמד על הפרה שתהא מלאכה פוסלת בשעת שחיטה עד שתעשה אפר. ושרף את הפרה ולא פרים הנשרפים, שהיה בדין ומה פרה שאין נעשית בפנים מלאכה פוסלת בשרפתה, פרים הנשרפים שנעשים בפנים אינו דין שתהא מלאכה פוסלת בשרפתם, לא אם אמרת בפרה שמלאכה פוסלת בשחיטתה לפיכך פוסלת בשרפתה, תאמר בפרים הנשרפים שאין מלאכה פוסלת בשחיטתן לפיכך לא תפסל בשרפתן. ותפסול בשחיטה והדין נותן ומה פרה שאינה נעשית בפנים מלאכה פוסלת בשחיטתה, פרים הנשרפים שנעשין בפנים אינו דין שתהא מלאכה פוסלת בשחיטתן, ת"ל ושרף את הפרה. לעיניו שיהא אחר שורף ואלעזר רואה. את עורה וגו' מה פרשה במקומו אף כולן במקומן, מכאן אמרו הדם כל שהוא יחזיר ואם לא החזיר פסל. ור' נתן אומר מקנח ידיו בגופה של פרה. ושרף להביא את (הפוקעין) [עג][הפקיעים] מכאן אמרו הבשר כל שהוא יחזיר ואם לא החזיר פסל, בכזית יחזיר ואם לא החזיר פסל. ושרף הוי רבוי אחר רבוי ואין רבוי אחר רבוי אלא למעט דברי ר' ישמעאל. ר"ע אומר משיצית האור ברובה. ור' יהודה אומר ישרף שלא ימעט לה עצים מרבה הוא לה חבילי אזוב [וחבילי אזוב] יון בשביל לרבות את העפר: [עד]את עורה ואת בשרה. עורה מחובר לבשרה, בשרה ולא בשר עוברה, או בשרה יכול פרט לדמה, ת"ל ואת דמה, או דמה פרט לפרשה, ת"ל על פרשה ישרוף הפקיעין שיצאו חוץ למערכה אם יש בהם כזית יחזירם למקומן או יתן עליהם עצים וישרפם במקומם. [עה]ולקח נאמר כאן לקיחה ונאמר (יב) להלן לקיחה מה לקיחה האמורה כאן שלשה אף לקיחה האמורה להלן שלשה. עץ שומע אני כל עץ במשמע, ת"ל ארז, אי ארז שומע אני אפילו ענף, ת"ל עץ, הא כיצד זו בקעה של ארז. אזוב ולא אזוב יון ולא אזוב כחלית ולא אזוב מדברית ולא אזוב רומית ולא אזוב שיש לו שם לווי. ושני תולעת ששנתו תולעת ולא ששנתו דבר אחר. והשליך אל תוך שרפת הפרה שומע אני משתעשה אפר, תלמוד לומר הפרה. אי הפרה שומע אני אע"פ שלא נשרפה, ת"ל והשליך אל תוך שרפת הפרה, הא כיצד משיצית האור ברובה דברי רבי יהושע. ר"ע אומר והשליך אל תוך שרפת הפרה שומע אני משתעשה אפר, ת"ל הפרה, אי הפרה יכול יקרענה ויתננה בתוכה, ת"ל והשליך אל תוך שרפת הפרה הא כיצד משתבקע:

[עו]עץ ארז. בקעת מתוך לבו של ארז וכמו מחק היה, אזוב ולא אזוב יון (ולא) תלוי בשמו ולא תלוי בשם אחר, מכאן היה רבי שמעון אומר צפור תלוי בשמה שמן תלוי בשמו יין תלוי בשמו כשר לנסכים. ושני תולעת השני שבתולעת, ר"ש אומר משונה שבהולעת. ר"מ אומר אין מזין ממנה עד שתעשה אפר ותעשה בבגדי כהונה ובכהנים, המלאכה פוסלת בה עד שתעשה אפר. וכבס בגדיו הכהן שהוא טמא ומטמא בגדים, כיצד היה נתון תחתיו טמא, על גביו טהור, היה עומד על גבי תנור על גבי כירה על גבי מעטן של לגין של חטאת בידו פסולה, היה נסר מונח על גבי תנור ועל גבי כירים ועל גבי מעטן של זיתים ב"ש פוסלין וב"ה מכשירין. ואחר יבא אל המחנה ר"ש אומר נאמר כאן ואחר וביאה ונאמר (יג) להלן ואחר וביאה מה אחר וביאה שנאמר כאן אחר ביאת השמש וקודם ביאת השמש מפני טומאה ומפני מצוה אף אחר וביאה שנאמר להלן אחר ביאת שמש וקודם ביאת שמש מפני טומאה ומפני מצוה:

[עז]וכבס בגדיו הכהן ורחץ בשרו במים. בא הכתוב ולמד על המשליך את האזוב שמטמא בגדים. ואחר יבא אל המחנה מה כאן אסור לבא אל המחנה אף להלן אסור לבא אל המחנה. וטמא הכהן עד הערב מה להלן עד הערב אף כאן עד הערב. והשורף

ממ"ק ובמ"ק סד ספרי זוטא: סה דברים כח: סו ספרי: סז ספרי זוטא: סח ספרי: סט מנחות ז, זבחים לג: ע זבחים קיג: עא חולין יא: עב ספרי:
עג פי' שנשאר כל שהוא מהכזית שפקע לחוץ, כן הוא בתוספתא דפרה: עד ספרי זוטא: עה ספרי: עו ספרי זוטא: עז ספרי:

זית רענן (ט) ולא מצות כלי, שלא יקבל בכלי ויזרק: ולוג שמן מכשיר, מצורע לטהרו: ודם פרה מכשיר, לטהר: מדם אשם של מצורע, שקבלו ג"כ בכלי לזרוק על המזבח: ומוכשר להכשיר, פי' שהוא מוכן להכשיר. ולא לדבר אחר משא"כ דם האשם שנזרק ג"כ על המזבח: מכלי ליד, שהשמן נתון מעיקרא בכלי: דם צפור, של מצורע: הכשר שבאצבע, פי' שמזה באצבעו: דם אשם, שאוהו הכהן המזה על המצורע מקבלו ביד: שחוזר לדם לטבול כל פעם: (יא) לא תפסול בשרפה, ששחיטה לאו עבודה היא אבל שרפה הוי עבודה: הדם כל שהוא, פי' בכל מקום שהוא אפילו דבק ביד: הפקיעין, מה שנפל מן המערכה: אלא למעט, שמיד שתבקע הוא משליך לתוכה: עור המחובר, שלא יפשיטנה: בשר עובר, שאם היתה מעוברת א"צ לשרוף עוברה: (יב) להלן לקיחה, ולקח אזוב: כאן שלשה, עץ ארז ואזוב ושני תולעת: ששנתו תולעת, שנשתנה צבעו בצבע תולעת: וכמו מחק, שמוחקין בו התבואה כשמודדין אותה: תלוי בשמו, פי' כשאין לו שם אחר: (יג) להלן אחר וביאה, בפ' אחרי מות גבי משלח השעיר והשורף הפר כתיב ואחר יבוא אל המחנה ולא כתיב וטמא עד הערב: אחר ביאת השמש וקודם ביאת השמש, קודם ביאת השמש מותר במעשר ואח"כ בתרומה: מפני טומאה, דה"א שתוא גזרת הכתוב שיכבס בגדים לא מפני טומאה: ומשום מצוה, ששרף הפרה: מה כאן וכו', גבי משליך את האזוב וכו':

והשורף אותה יכבס בגדיו בא הכתוב ולמד על השורף את הפרה שמטמא בגדים, הא עד שלא יאמר יש לי בדין אם המשליך את האזוב מטמא בגדים השורף את הפרה לא יטמא בגדים. אם זכיתי מן הדין מה ת"ל והשורף אותה יכבס בגדיו, בא הכתוב ולמד על העוסקין בפרה מתחלה ועד סוף שיהו טעונין תכבוסת בגדים ורחיצת הגוף והערב שמש. והשורף אותה יכבס בגדיו ולא השורף בגדים המנוגעים. שהיה בדין ומה פרה שאינה מטמאה במגע השורף אותה מטמא בגדים, בגדים המנוגעים שמטמאים במגע אינו דין ששורפן מטמא בגדים, ת"ל והשורף אותה יכבס בגדיו ולא השורף בגדים המנוגעים. יכבס בגדיו במים ורחץ בשרו במים במים שני פעמים מה ת"ל, שהיה בדין הואיל ואדם טעון טבילה וכלים טעונין טבילה מה אדם טובל (יד) בראוי לו אף כלים טובלין בראוי להם, ת"ל במים במים מקום שאדם טובל שם בגדים וכלים טובלין. ואסף איש טהור את אפר הפרה, לפי שמצינו שכל מעשה פרה בכהן שומע אני אף אסיפת האפר תהא בכהן, תלמוד לומר ואסף איש טהור מגיד שאסיפת האפר בכל אדם. ואסף איש להוציא את הקטן, משמע מוציא את הקטן ומוציא את האשה, ת"ל טהור להביא את האשה דברי ר' ישמעאל. ר"ע אומר ואסף איש להוציא את האשה, משמע מוציא את האשה ומביא את הקטן, ת"ל והניח לא אמרתי אלא במי שיש בו דעת להניח. טהור ר' ישמעאל אומר טהור למה נאמר הא עד שלא יאמר יש לי בדין אם המזה טהור האוסף לא יהא טהור, הא מה ת"ל טהור טהור מכל טומאה ואיזה זה טבול יום, רבי נתן אומר נאמר כאן טהור ונאמר להלן טהור מה טהור האמור להלן טמא לתרומה וטהור לחטאת אף טהור האמור כאן טמא לתרומה וטהור לחטאת. את אפר הפרה ולא את האודים. והניח מכאן אמרו חולקין אותה לשלשה חלקים אחד נותן בחיל ואחד נותן בהר המשחה ואחד מתחלק לכל המשמרות. מחוץ למחנה בהר המשחה. במקום טהור שיהא מקומו טהור, מכאן היה רבי אלעזר הקפר אומר [עה]קלל של חטאת שמוקף צמיד פתיל ונתון באהל המת טמא שנאמר אל מקום טהור ואין זה מקום טהור:

[עט]ואסף איש. ריבה נתין גר וממזר עבד משוחרר, או איש פרט לקטן, אמרת טהור לרבות את הקטן. למשמרת כיצד היו עושין היו כותשין אותה במכתשת וכוברין אותה בכברות, רש"א בשל אבן, רע"א בשל עץ, וכור היה נתון תחת האבן שהיתה נשרפת בתוכו עשוי חלולות חלולות (טו) חוטמה של זו מופנה כנגד חוטמה של זו מפני קבר התהום. כיצד היו עושין חולקים אותה לשלשה חלקים מניחים שליש בחלונות וסותמין אותה ומחלקין שליש לכל המשמרות ומניחין שליש בהר הבית לקיים מה שנאמר ואסף איש טהור והניח האוסף לפני מחנה ישראל והניח במחנה ישראל והיתה לעדת וגו'. אמרו פעם אחת שאלו לומר הרי ששתת מי חטאת ונשחטה והיו מבקשין לטמא אותה. אמר רבי אלעזר לכך אמר למשמרת למי נדה כשהם שמורים הם מי נדה וכשאינם שמורים אינם מי נדה. לעדת בני ישראל למשמרת שיהו משמרין אותה מוסרים אותה לאדם נאמן והוא משמרה אלא שחזרו לומר הכל נאמנין על טהרת הקודש ועל החטאת. בן בג בג אומר והיתה למשמרת [אינה רועה] בעדר. לפי שנאמר ונתן עליו מים חיים יכול אפר על המים או מים על האפר, אמרת למי נדה על המים תן נדה. חטאת היא מועלין בבשרה. ומנין אף באפרה, ת"ל חטאת היא שיהו כל מעשיה לשם חטאת, יכול אם לא היו מעשיה לשם חטאת לא תהא כשרה, ת"ל היא:

[פ]והיתה לעדת בני ישראל למשמרת למי נדה למה נאמר, שיכול אין מלאכה פוסלת אלא בפרה, במים מנין, תלמוד לומר והיתה לעדת בני ישראל למשמרת למי נדה. או אפילו קדשו, ת"ל למי נדה כבר הם למי נדה. והיתה לעדת בני ישראל מכאן אמרו פרה ששתהה מי חטאת בשרה טמא מעת לעת, ורבי יהודה אומר בטלו במעיה. וכבר הלכה זו נשאלה לפני שלשים ושנים זקנים בכרם ביבנה וטהרו את בשרה. זה אחד מן הדברים שהיה רבי יוסי הגלילי דן לפני רבי עקיבא וסלקו ר' עקיבא ואחר כך מצא לו תשובה, א"ל מה אני לחזור א"ל לא לכל אדם אלא לך שאתה יוסי הגלילי, א"ל הרי הוא אומר והיתה לעדת בני ישראל למשמרת כשהם שמורים הרי הם מי נדה. אמר רבי טרפון [פא]ראיתי את האיל מנגח ימה וצפונה ונגבה וכל חיות לא יעמדו לפניו זה ר"ע, ואני הייתי מבין והנה צפיר העזים בא מן המערב וגו' ויך את האיל וגו' עד וירמסהו ולא היה מציל לאיל מידו זה רבי יוסי הגלילי. חטאת היא מגיד שמועלים בה, היא בה מועלין באפרה אין מועלין, חטאת היא מגיד שאם שינה באחד מכל מעשיה פסולה, חטאת היא מגיד שאם נשחטה שלא לשמה פסולה. חטאת היא מגיד שאין נשרפת (טז) בלילה. אי חטאת היא יכול תהא נפסלת בלינה, ת"ל והיתה לעדת בני ישראל וגו' מגיד שמשתמרת ימים על ימים ושנה על שנה. וכבס האוסף את אפר הפרה בא הכתוב ולמד על האוסף את אפר הפרה שמטמא בגדים. הא עד שלא יאמר יש לי בדין אם המשליך את האזוב מטמא בגדים האוסף את אפרה לא יטמא בגדים, אלא אם אמרת כן ענשת מן הדין. לכך נאמר וכבס האוסף ללמדך שאין עונשין מן הדין. ר"א בא הכתוב ולמד על האוסף את האפר שמטמא בהיסט. והיתה לבני ישראל ולגר הגר לפי שמעשיה בישראל צריך להביא את הגרים. לחק עולם שינהוג הדבר לדורות:

[פב]והיתה לבני ישראל. אמר רבי אלעזר בני ישראל מקבלין הזאה ואין הנכרים מקבלים הזאה. א"ל ר' מאיר והלא כבר נאמר תתחטאו אתם ושביכם, א"ל בודאי אמרת אלא שהנחת דבר אחד ואנו צריכין לו, אתם ושביכם מה אתם בני ברית אף השביה כשתבוא לברית ותטמא מקבלת הזאה. ולגר הגר נשי הגרים. חקת עולם מזין מזו מפני זו. לחקת עולם מזין מזו לקדש אחרת:

[פג]הנוגע במת לכל נפש אדם וטמא שבעת ימים וכתיב וכל אשר יגע בו הטמא יטמא והנפש הנוגעת תטמא עד הערב, הא כיצד, כאן בחבורין כאן שלא בחבורין. [פד]הנוגע במת בא הכתוב ולמד על המת שמטמא במגע. הא עד שלא יאמר יש לי בדין אם מטמא באהל לא יטמא במגע, אלא אם אמרת כן ענשת מן הדין, לכך נאמר הנוגע במת ללמדך שאין עונשין מן הדין, לכל נפש אדם להביא את בן שמונה, משמע מביא את בן שמונה או מביא את דמו, תלמוד לומר נפש אדם להוציא את דמו דברי ר' ישמעאל. רבי עקיבא אומר לכל נפש אדם להביא את דמו. וטמא שבעת ימים בא הכתוב ולמד על המת שמטמא טומאת שבעה. [פה]הנוגע במת, נוגע במת טמא ואין מת עצמו טמא. נוגע במת טמא ואין בנה של שונמית טמא. אמרו בנה של שונמית כשמת כל שהיה עמו בבית טמא טומאת שבעה, וכשחיה היה טהור לקודש חזרו ונגעו בו וטמאוהו הם. הרי זה אומר מטמאיך לא טמאוני ואתה טומאתני. השורף פרה ופרים הנשרפים ושעירים הנשרפים מטמאין בגדים והן עצמן אין מטמאין בגדים הרי זה אומר וכו'. האוכל מנבלת עוף טהור מטמא בגדים אבית הבליעה והוא עצמו אין מטמא בגדים הרי זה אומר וכו'. טהורי כלי חרס שהיו (מטולטלין) [משלשלין] לאויר התנור במקום (הנגע) [שנגעו] טהורין צפו משקין על גבי התנור נטמאו באחורי התנור נגעו בכלי חרס טמא הרי זה אומר וכו'. מזה שעומד בתוך משקין ומטפחת במתניו נתזו מתחת רגליו וטמאו את המטפחת חזרה המטפחת וטמאתו הרי זה אומר וכו'. [פו]מקרצות נושכות זו בזו וככרים נוגעים זה בזה ובהם גומים מלאים משקים נגע שרץ באחד מהם נטמאו וטמאו את כולם הרי זה אומר וכו'. האוכלים והמשקים המרכב והמושב שהיו מונחין תחת אבן מסמא (יז) ומשכב תחתיהן טהור, הלך טהור ועמד שם ונטמא נגע בהם טימא את כולם הרי זה אומר וכו'. קערה שהיא מלאה משקין טהורים ואחוריו טמאים ומונחים על גבי טבלא וככר של תרומה נתון עליה וצפו משקים על גבי הקערה נטמאו באחורי קערה נפלו על הטבלא וטמאוהו חזרה הטבלא וטמאה את הככר הרי הככר אומר לטבלא מטמאיך וכו':

וכל אשר יגע בחלל חרב. פרט לאשה שהמת בתוך מעיה, ומנין [פז]חכמה ששלחה ידה בתוך מעיה שהיא טמאה, תלמוד לומר הנוגע. יכול כל הימים שהחכמה טמאה אף האשה טמאה, אמרת הוא יתחטא פרט לזה. הנוגע במת פרט לנוגע בשיניו בשערו ובצפרניו בזמן שפרשו. יכול שאני מרבה בשעה שהם מחוברין, תלמוד לומר יטמא. הנוגע במת יכול כל שהוא, אמרת שוב במת, יכול לא יטמא בכל שהוא אבל יטמא בכעדשה שכן מצינו כעדשה מן

ממ"ק ובמ"ק עה קלל כד: עט ספרי זוטא: פ ספרי: פא דניאל ח: פב ספרי זוטא: פג ע"ז לז: פד ספרי: פה ספרי זוטא: פו מקרצות הסיכות נלק: פז חכמה מולדת:

זית רענן (יד) בראוי לו, בארבעים סאה: אף כלים טובלין בראוי להם, אפילו אין בהן ארבעים סאה: אם המזה טהור, דכתיב והזה הטהור על הטמא טהור מכל טומאה ואיזה זה טבול יום: ולא את האודים, כמו אוד מוצל מאש: (טו) חוטמה של זו, העמודים שהיתה הכיפה נשענת עליהן: והניח האוסף לפני מחנה ישראל, היינו חוץ למחנה, ואח"כ הניח במחנה ישראל: (טז) בלילה, דחטאת מעשיה ביום: שמטמא בהיסט, אע"פ שלא נגע בה האוסף: תתחטאו וגו', גבי מדין כתיב בפ' מטות: מזין מזו מפני זו, שכל שבעת ימים מזין על כ"ג כדי לעשות הפרה אחרת כלומר שפרה של משה קיימת לעולם: את דמו, פי' דם קטן שיצא כולו ואין בו רביעית טהור: ואין מת עצמו טמא, ונ"מ כשיחיו המתים אין צריכין הזאה: הרי זה אומר, פי' אותן הנוגעים בבני אדם שנטמאו בו אומרים מטמאיך היינו בן שונמית לא טמאוני וכו': נטמאו וטמא, פי' המשקין נטמאו וטמאו הככרות: (יז) ומשכב התחתיהן טהור, שכל הנושא ע"ג המשכב טהור חוץ מן האדם: שוב במת, הנוגע במת:

מן השרץ טמא (חשוב) [אמר שוב] במת. הא מה הדבר אחר שריבה הכתוב מיעט, אמרו כזית מן המת טמא שכן הוא תחלת יצירתו. אין לי אלא הנוגע בכזית מן המת ומנין אף הנוגע בעצם, ת"ל או בעצם, יכול לא יטמא כל שהוא אבל יטמא בכעדשה (יח) שכן עצם כשעורה, אמרת שוב בעצם, הא מה הדבר אחר שריבה הכתוב מיעט, אמרו עצם כשעורה מטמא במגע ובמשא. אין לי אלא הנוגע בעצם מן המת ומנין אף הנוגע בדם, תלמוד לומר או בדם, יכול כל שהוא, אמר שוב [אדם] כמה הוא דמו של אדם שעורו בבינוני רביעית. ומנין לרבות דם [פח]תבוסה תלמוד לומר נפש. יכול דם תבוסה ממת אחד, מנין דם תבוסה משני מתים ת"ל נפשות. ומנין אתה מרבה דם קטן כולו ת"ל נפשות, יכול שאני מרבה שחלה והלך לו, אני לא אמרתי אלא כי ימות. ר"ש אומר רביעית מן המת (ושמינית) [ורביעית] מן החי שבללו זה בזה נוטל מזה ומזה דם רביעית זהו דם תבוסה. רבי אליעזר בן יהודה איש ברתותא אומר הרי הוא כדם בהמה וכדם החי איזהו דם תבוסה צלוב שדמו שותת ונמצא תחתיו רביעית דם מצטרף והמת שדמו נוטף ונמצא תחתיו רביעית דם אינו מצטרף. רבי יהודה אומר חלוף הדברים השותת אינו מצטרף והמנטף מצטרף. אין במשמע שיטמא המת אלא באהל ומנין אף במשא, תלמוד לומר וטמא שבעת ימים לרבות שיטמא במשא דברי רבי אלעזר בן מתיא. א"ל רבי שמעון בן פנחס אינו צריך ומה אם נבלה שאינה מטמאה באהל הרי היא מטמאה במשא כו'. א"ל ר' אלעזר בן מתיא מה משא נבלה עד הערב אף משא מת עד הערב. א"ל ר"ש בן פנחס אחר שהודית שהמת מטמא במשא המת מטמא במגע ובמשא ונבלה מטמאה במגע ובמשא אם חלקה תורה משא נבלה ממגעה דין הוא שנחלק משא המת ממגעו, א"ל רבי אלעזר בן מתיא ובלבד מבלעדי נבלה אי אפשר להיות, בוא וראה הרבה מטמאים יש באהל ואין מטמא במשא אף אתה אל תתמה על (הנבלה) [המת] שאף על פי שמטמא באהל לא יטמא במשא, תלמוד לומר וטמא שבעת ימים לרבות שמטמא במשא:

[פט]הוא יתחטא בו. אין תלמוד לומר בו אלא בו באפר שנעשה כתקונו. ביום השלישי וביום השביעי בא הכתוב ולמד על המטמא במת שטעון הזאת שלישי ושביעי. אתה אומר לכך בא או אינו אלא הזה ביום שלישי (יט) יטהר בשביעי ואם לא הזה בשלישי לא יטהר בשביעי, תלמוד לומר ואם לא יתחטא. ועדיין אני אומר מפני מה לא טהור בשביעי מפני שלא הוזה בשלישי אבל אם החה בשלישי יטהר בשביעי, תלמוד לומר וחטאו ביום השביעי שנה עליו הכתוב לפסול:

ואם לא יתחטא למה נאמר, לפי שהוא אומר ואיש אשר יטמא ולא יתחטא ונכרתה על טומאת מקדש וקדשיו ענש כרת. אתה אומר על טומאת מקדש או לא ענש אלא על ההזאה, ת"ל ואם לא יתחטא וגו' עונשו לא יטהר ואין עונשו כרת. [צ]הוא יתחטא בו יכול דבק למת, תלמוד לומר ביום השלישי. אי בשלישי יכול חטוי אחד, אמרת בשביעי. אי בשביעי יכול חטוי שנים, לא אמרת אלא בשלישי, יכול תהא הזאתו קבועה ביום אבל הזאת שביעי תהא קבועה בלילה. והלא דין הוא נאמר הזאה בשלישי ונאמר הזאה בשביעי מה מצינו בהזאת שלישי קבועה ביום אף הזאת שביעי תהא קבועה ביום וק"ו ומה אם שלישי שאין הזאתו כשרה עד שתכשירנה אחרת הרי הזאתו קבועה ביום. שביעי שהזאתו כשרה עד שלא תכשירנה אחרת אינו דין שתהא הזאתו קבועה ביום. לא אם אמרת בשלישי שהוא סמוך לטומאה תאמר בשביעי שאינו סמוך לטומאה אלא סמוך לטהרה, אמרת לא אמרתי אלא ביום השביעי וילמד שלישי משביעי הואיל ונאמר הזאה בשלישי ובשביעי מה מצינו שהזאת שביעי קבועה ביום אף הזאת שלישי קבועה ביום. וקל וחומר ומה אם הזאת שביעי שהוא סמוך (לטומאה) [לטהרה] הזאתו קבועה ביום. שלישי שאין הזאתו סמוכה (לטומאה) [לטהרה] אינו דין שיהא הזאתו קבועה ביום, לא אם אמרת בשביעי שהזאתו כשרה עד שלא תכשירנה אחרת, תאמר בשלישי שאין הזאתו כשרה עד שתכשירנה אחרת, אמרת לא אמרתי אלא ביום השלישי. הוא יתחטא בו ביום השלישי יכול (כ) סמוך למיתה, אמרת שוב ביום השלישי אם למד שלישי שהוא סמוך למיתה כבר למד, הא מה אני מקיים שלישי אפילו רחוק מן המיתה. יכול הזאת שלישי תהא רחוקה מן המיתה אבל הזאת שביעי תהא סמוכה לשלישי. אמרת שוב בשביעי אם למד שביעי שהוא סמוך לשלישי כבר למד הא מה אני מקיים שביעי אפילו רחוק מן השלישי. יכול לא הוזה טהור, אמרת אם לא יתחטא לא יטהר. יכול שבא לטוענו זריקה וחטוי, אמרת מי נדה לא זורק עליו זריקה אמרתי לך ולא חטוי. יכול שבא להכשיר חטוי בזריקה, אמרת והזה הטהור וחטאו ביום השביעי בהזאת שביעי הוא טהור ואינו טהור באמצע. [צא]בשלמא לרבי מאיר היינו דכתיב הוא יתחטא בו ביום השלישי, אלא לרבי חנינא בן גמליאל למה לי, איצטריך סלקא דעתך אמינא מצות הזאה בשלישי ובשביעי והיכא דעביד בחד מינייהו עביד קמשמע לן. והזה הטהור על הטמא וגו' למה לי, איצטריך סלקא דעתך אמינא שלישי למעוטי שני הוא דאתא, שביעי למעוטי ששי דקא ממעט בימי (טומאה) [טהרה] אבל היכא דעביד (ברביעי) [בשלישי] ובשמיני דקא מפיש יומי (טומאה) [טהרה] שפיר דמי קא משמע לן, וחטאו ביום השביעי ל"ל [איצטריך] סלקא דעתך אמינא הני מילי לקדשים אבל לתרומה בחד מינייהו סגי קא משמע לן:

[צב]כל הנוגע במת בנפש. תניא וכל אשר יגע על פני השדה להוציא עובר שבמעי אמו דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר לרבות [צג]גולל ודופק, ורבי ישמעאל גולל ודופק הילכתא גמירי לה, ורבי עקיבא עובר שבמעי אמו דטמא מדאורייתא מנא ליה, אמר רבי הושעיא דאמר קרא כל הנוגע במת בנפש האדם איזהו מת שבנפשו של אדם הוי אומר זה עובר שבמעי אשה. ור' ישמעאל האי מיבעי ליה לרביעית דם הבא מן המת [שמטמא] שנאמר כל הנוגע וגו' איזהו נפשו של אדם שהוא מטמא הוי אומר זה רביעית דם. ורבי עקיבא לטעמיה דאמר [אף] רביעית דם הבאה משני מתים מטמא. דתניא רבי עקיבא אומר מנין לרביעית דם הבאה משני מתים שהוא מטמא באהל שנאמר [צד]ועל כל נפשות מת לא יבא שתי נפשות ושיעור אחד. [צה]האדם אשר ימות אינו מטמא עד שתצא נפשו (כתוב ברמז תרכ"ח). [צו]טומאה בעזרה מנא לן, אמר רבי אלעזר כתוב אחד אומר את משכן ה' טמא וכתוב אחד אומר את מקדש ה' טמא אם אינו ענין לטומאה שבחוץ תנהו ענין לטומאה שבפנים. וקראי מי מייתרי הא מצרך צריכי, דתניא רבי אלעזר אומר אם נאמר משכן ולא נאמר מקדש הוה אמינא על משכן יהא חייב שהרי משוח בשמן המשחה ועל מקדש לא יהא חייב. ואם נאמר מקדש ולא נאמר משכן הייתי אומר על מקדש יהא חייב שהרי קדושתו קדושת עולם ועל משכן לא יהא חייב, לכך נאמר מקדש לכך נאמר משכן. רבי אלעזר הכי קשיא ליה, מכדי משכן איקרי מקדש ומקדש איקרי משכן הדי קראי למה לי, אם אינו ענין לטומאה שבחוץ תנהו ענין לטומאה שבפנים. בשלמא מקדש דאיקרי משכן דכתיב [צז]ונתתי משכני בתוככם, אלא משכן דאיקרי מקדש מנלן, דכתיב [צח]ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם וכתיב [צט]ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן. [ק]טמא יהיה לרבות טבול יום. עוד טומאתו בו לרבות מחוסר כפרה: [קא]כל הנוגע במת בנפש. זה הוא שאמרנו להביא את בן שמונה. אשר ימות מגיד הכתוב שאין מטמא עד שעה שימות, מכאן אתה דן לשרץ מה מת החמור אין מטמא עד שעה שימות שרץ הקל אינו דין שלא יטמא עד שעה שימות. או חלוף מה שרץ הקל הרי הוא מטמא ואפילו מפרפר מת החמור אינו דין שיטמא אפילו מפרפר, תלמוד לומר כל הנוגע במת בנפש האדם, שאין ת"ל אשר ימות ומה ת"ל אשר ימות, מגיד שאין מטמא עד שימות. דנתי וחלפתי בטל החלוף זכיתי לדון בתחלה ומה מת חמור אין מטמא עד שעה שימות שרץ הקל אינו דין שלא יטמא עד שעה שימות. ולא יתחטא רבי אומר לא יתחטא בדמים, אתה אומר לא יתחטא בדמים או לא יתחטא במים, כשהוא אומר מי נדה לא זורק עליו הרי מים אמורים הא מה ת"ל ולא יתחטא בדמים להביא את מחוסר כפרה. את משכן ה' טמא למה נאמר, לפי שהוא אומר את (משכן) [מקדש] ה' טמא אין לי אלא מקדש, משכן מנין, ת"ל את משכן ה' טמא. [ונכרתה] מפני מה ענש להלן מיתה וכאן כרת, ללמדך שכרת הוא מיתה ומיתה הוא כרת, טמא יהיה אין לי אלא טמא

ממ"ק ובמ"ק פח פירוש דם מעורב כשאר נתזוהית מגנוף : פט ספרי : צ ספרי זוטא : צא קדושין סב : צב חולין עב : צג גולל כסוי הקבר. דופק אבנים מכאן ומכאן : צד ויקרא כא : צה נזיר מג : צו שבועות טז : צז ויקרא כו : צח שמות כה : צט שם : ק נזיר מה : קא ספרי :

זית רענן (יז) אמר שוב במת, וכל אשר יגע וכו׳ או במת: אחר שריבה הכתוב מיעט, דאין רבוי אחר רבוי אלא למעט שאינו מטמא אלא בכזית: (יח) שכן עצם כשעורה, פי׳ דקי״ל שעצם כשעורה ומנ״ל הא דלמא כעדשה כשרצים לכן אמר פעם שנית בעצם ללמד שיש לו שעור בפני עצמו, והא דקאמר לא יטמא כל שהוא, דילפינן ממת: דם קטן כולו, אע״פ שאין בו רביעית: שחלה, ומחמת חליו נתמעט דמו: (יט) יטהר בשביעי, וא״צ הזית בשביעי: אלא על ההזאה, אפילו לא נכנס למקדש: עונשו לא יטהר, שאינו טהור: יכול דבק, פי׳ אפילו עדיין דבק למת מהני הזאה: יכול חטוי שנים, פי׳ שיזה ב״פ כל זמן שירצה: (כ) סמוך למיתה, פי׳ דחשבינן ג׳ ימים מיום המיתה ולא מיום שנטמא: אבל הזאת שביעי, פי׳ אם לא הזה בשביעי אינו מועיל לו הזאה: זריקה וחטוי, פי׳ להביא קרבנות. א״נ חטוי היינו נתינה באצבע כמו גבי חטאת: להכשיר חטוי בזריקה, פירוש להביא קרבנות ע״י זריקה, א״נ ה״פ שע״י זריקה הראשונה טהור: מחוסר כפרה, כגון זב ומצורע שנכנס למקדש עד שלא הביא קרבנותיו: ואפי׳ מפרפר, דזנב הלטאה מפרכסת אף לאחר שנחתך: להלן מיתה, בסוף מצורע כתיב ולא ימותו בטומאתם וגו׳: שמיתה הוא כרת, פי׳ דמיתה דהכא היינו כרת:

טמא מת (כ) שאר טמאים מנין, תלמוד לומר טמא יהיה לרבות שאר הטמאים דברי רבי יהודה. רבי שמעון אומר אין צריך שהרי כבר נאמר [קב]והזרתם את בני ישראל מטומאתם. טמא מת היה בכלל ויצא מכללו וענש עליו [מיתה] וחייב עליו קרבן, אין לי אלא טמא מת שאר הטמאים מנין, [אמרת] אם טמא מת היה בכלל והוציאו הכתוב מכללו וענש עליו מיתה וחייב עליו קרבן אף שאר הטמאים דין הוא שיענש עליהם מיתה ויחייב עליהם קרבן. מה תלמוד לומר טמא, לפי שהוא אומר כי מי נדה לא זורק עליו אין לי אלא לא הזה כל עיקר, הזה ולא שנה מנין, ת"ל טמא יהיה. הזה ושנה ולא טבל מנין, ת"ל עוד טומאתו בו:

תשסב [קג]זאת התורה. אמר רבי יונתן [לעולם] אל ימנע אדם עצמו מדברי תורה ואפילו בשעת מיתה שנאמר זאת התורה אדם כי ימות באהל אפילו בשעת מיתה [תהא עוסק בתורה]. אמר רבי שמעון בן לקיש אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליהן שנאמר זאת התורה אדם כי ימות. [קד]תנן התם אחד חור שחררוהו מים או שרצים או שאכלתו [קה]מלחת וכן מרבך של אבנים וכן [קו]סואר של קורות חשוב אהל, ר' יהודה אומר אהל שאינו עשוי בידי אדם לא שמיה אהל, מאי טעמא דרבי יהודה יליף אהל אהל ממשכן, כתיב הכא אדם כי ימות באהל וכתיב התם [קז]ויפרוש את האהל על המשכן מה להלן בידי אדם אף כאן בידי אדם. ורבנן אהל אהל ריבה, ומודה רבי יהודה כמלא אגרוף, תניא נמי הכי ומודה ר' יהודה [קח]בשקיפין ובנקיקין ובסלעים שאע"פ שאינן עשויין בידי אדם חשובין אהל. [קט]רבי שמעון בן יוחאי אומר קברי עובדי אלילים אין מטמאין שנאמר [קי]ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם כו'. מיתיבי [א]ונפש אדם ששה עשר אלף, משום בהמה, תא שמע [ב]אשר יש בה הרבה משתים עשרה רבו אדם, התם נמי משום בהמה, תא שמע [ג]כל הורג נפש וכל נוגע בחלל, דילמא איקטל חד מישראל, ורבנן, לא נפקד ממנו איש. ור' שמעון, לא נפקד ממנו איש לעבירה. רבינא אמר נהי דמעטינהו קרא מטימוי באהל דכתיב אדם כי ימות באהל מטמא ומשא מי מעטינהו קרא: [ד]זאת התורה אדם כי ימות באהל. בא הכתוב ולימד על המת טומאה חדשה שיטמא באהל. אין לי אלא באהל חוץ לאהל מנין, תלמוד לומר זאת התורה אדם (כא) כי ימות (באהל) דברי איסי בן עקיבא. רבי ישמעאל אומר אינו צריך אם עד שלא נזקק לטומאה הרי הוא מטמא משנזקק לטומאה אינו דין שיטמא, מנין לעשות כל המאהילין כאהל, היה רבי יצחק אומר מה מצורע הקל עשה בו כל המאהילין כאהל, מת החמור דין הוא שנעשה בו כל המאהילין כאהל, כל הבא אל האהל זה שבא מקצתו, וכל אשר באהל זה שבא כולו [הא עד שלא יאמר יש לי ברין אם הבא מקצתו טמא הבא כולו] לא יהא טמא, אלא אם אמרת כן ענשת מן הדין, לכך נאמר כל הבא אל האהל וכל אשר באהל, ללמדך שאין עונשין מן הדין. רבי אחא בר יאשיה אומר מה ת"ל כל הבא אל האהל לעשות קרקע של בית עד התהום כמותו. כל הבא אל האהל דרך פתחו הוא מטמא ואינו מטמא מכל צדדין כשהוא פתוח, מכאן אתה דן לקבר מה אהל שהוא מקבל טומאה אינו מטמא מכל צדדין כשהוא פתוח, קבר שאינו מקבל טומאה אינו דין שלא יטמא מכל צדדין כשהוא פתוח. או חלוף מה קבר שאינו מקבל טומאה הרי הוא מטמא מכל צדדיו כשהוא פתוח וכו', ת"ל וכל כלי פתוח וגו' דרך פתחו הוא מטמא ואינו מטמא מכל צדדיו [כשהוא פתוח]. דנתי וחלפתי בטל החלוף וזכיתי לדון כבתחלה ומה אהל [שהוא] מקבל טומאה אינו מטמא מכל צדדין כשהוא פתוח, קבר שאינו מקבל טומאה אינו דין שלא יטמא מכל צדדיו כשהוא פתוח. או לא יטמא טומאת ערב, אמרת ק"ו (כב) אם שלישי במת טמא השני אינו דין שיהא טמא. וכל אשר באהל שומע אני אף הקש והחריות והעצים והאבנים והאדמה במשמע, תלמוד לומר ולקח אזוב וטבל במים וגו'. ועדיין כלי גללים וכלי אבנים וכלי אדמה ונפשות בהמה במשמע, תלמוד לומר [ה]וכל בגד וכל עור וכל מעשה עזים וכל כלי עץ, הא למדנו לארבעה כלים, לכלי מתכות מנין, ת"ל [ו]אך את הזהב ואת הכסף, הא למדנו לארבעה כלים ולכלי מתכות, לכלי חרס מנין, תלמוד לומר וכל כלי פתוח וגו', הא למדנו לארבעה כלים ולכלי מתכות ולכלי חרס, לאדם מנין, תלמוד לומר [ז]ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים וגו'. או אלו לכלל חטוי ואלו לכלל טומאה, תלמוד לומר הוא יתחטא בו את שבא לכלל חטוי בא לכלל טומאה את שלא בא לכלל חטוי לא בא לכלל טומאה. [ח]זאת התורה אדם כי ימות באהל אם לומר אדם כבר למד ומה אני מקיים מאדם, לרבות דבר אחר שיטמא כמת שלם, את מה אני מרבה השדרה והגלגלת וחצי לוג דם וחצי לוג עצמות ואבר מן המת ואבר מן החי שיש עליו בשר כראוי ורובע עצמות ורוב בנין ורוב מנין מרוב הגויה הרי אלו מטמאין במגע ובמשא ובאהל, ואלו מטמאים במגע ובמשא ואין מטמאין באהל עצם כשעורה וארץ העמים [ט]ובית הפרס ואבר מן המת ואבר מן החי שאין עליהן בשר כראוי, השדרה והגולגולת שחסרו, כמה חסרון בשדרה. בית שמאי אומרים שתי חוליות ובית הלל אומרים חוליא אחת, ובגלגלת ב"ש אומרים מלא מקדח, ובית הלל אומרים מלא מקדח של לשכה שהוא כפונדיון האיטלקי וכסלע [י]נירונית ומלא נקבה של עול [יא]השרוני, הגולל והדופק מטמא במגע ובאהל ואינו מטמא במשא. כל הבא אל האהל איזהו (כג) שבאין לו ומביאין אליו זה האהל שבאין לו ומביאין אליו, אמרו מכנסת היא האשה את הנפל בפותח טפח הבא אל האהל שיש לו בית ביאה, בית ביאתו מטמא [ואינו מטמא] מאחוריו, אהל שאין לו בית ביאה אין בית ביאתו מטמא ואינו מטמא מאחוריו, אם קורא אני הבא אל האהל יכול מרחוק, ת"ל וכל אשר באהל. אין לי אלא וכל אשר באהל בכלו, מנין אפילו במקצתו, ת"ל (אם) [אשר] באהל, מה האהל בזמן שהמת בתוכו טמא ולא בזמן שנפנה משם [אף קבר כן]. מה אהל סתום הנוגע בו מכל צדדין טמא אף קבר סתום הנוגע בו מכל צדדין טמא, ורבי יוסי אומר לפי שנאמר הנוגע בקבר יכול אף בקבר חדש, אמר שוב בקבר. אמר ליה רבי עקיבא אי אפשר לומר בקבר חדש אלא בקבר שהמת בו שנאמר והזה על האהל מה אהל בזמן שהמת בתוכו ולא בזמן שנפנה [אף קבר כן]. זאת התורה וגו' תורת האהל תורת כל המאהילין את מה אני מרבה הבתים הבורות והמערות המנהרות והשככים השקיפין והסלעים וכותל שהוטה, יכול שאני מרבה שהוטה מאליה, ת"ל זאת (אמרת) התורה ריבה זרעים וירקות שתלושין מן הקרקע שהן חוצצין בפני הטומאה. יכול שאני מרבה בזמן שהן מחוברין, תלמוד לומר זאת (אמרת) התורה ריבה נפה וכברה (ונפש) [ומפץ] (והפולחן) [יב][והפוחלץ] [יג]והפלצור (כד) ומיתוחי מטה והמשפלות שהן חוצצין בפני הטומאה. יכול שאני מרבה בזמן שהן מביאין, ת"ל זאת (אמרה) התורה ריבה עדר רחלים עדר גמלים ומוכנות חיה ועוף (שמוכן) [ששכן] את מה אני מרבה חיה דולגת ועוף הפורח וטלית המנפפת וספינה שהיא שטה על פני המים, ת"ל זאת (תהיה) [את מה אני] מרבה ביצת המים וכיפת השלג והברד והגליד והכפור, ת"ל זאת: [יד]וכל כלי פתוח וגו'. בכלי חרס הכתוב מדבר, או אינו מדבר אלא בכל הכלים, הרי אתה דן נאמרו ארבעה כלים בשרץ והוציא כלי אחד להקל ולהחמיר עליו ונאמרו ארבעה כלים במת והוציא כלי אחד להקל ולהחמיר עליו מה להלן בכלי חרס הכתוב מדבר

מס"ק ובמ"ק קב ויקרא טו: קג שבת לג: קד סוכה כ: קה מלחת פירש"י שסחרן מליחה ומתקעת מחליה: קו סואר של קורות פי' קורות מסודרות זו על גב זו: קז שמות מ: קח תרגומו של סעיפים סלעים שקיפי כפיה: קט יבמות סא: קי יחזקאל לד: א במדבר לא: ב יונה ד: ג במדבר לא: ד ספרי: ה במדבר לא: ו שם: ז שם: ח ספרי זוטא: ט בית הפרס קרקע שנאבד בו קבר: י נירונית ע"ש נירון קיסר: יא השרוני בקעה מלשון ושם העמק נמשכת: יב והפוחלץ קופה שמוליכין בה זבל: יג והפלצור מין כסת: יד ספרי:

זית רענן (כ) שאר טמאים מנין, שחייבים על כניסת מקדש: טמא מת היה בכלל, וכל שהיה בכלל וכו' ללמד על הכלל כולו יצא: (כא) כי ימות דברי וכו' כ"ה שם, פי' דדרשינן כי ימות לפניו אפילו לא מת באהל: עד שלא נזקק לטומאה, פי' שבא חי לאהל ומת: כל המאהילין, פי' דנילף אהל אהל ממשכן דדוקא אהל פשתן מטמא שאר המאהילין מנין: ומה מצורע וכו' עשה בו כל המאהילין, דכתיב מושבו טמא משמע כל מקום שיושב טמא: וכל אשר באהל, משמע שהוא מונח כמו באהל: קרקע של בית, שאם טומאה בבית כל מה שבקרקע טמא: דרך פתחו הוא מטמא, שסוף הטומאה לצאת: קבר שאין מקבל טומאה, שקרקע עולם אין מקבל טומאה: ת"ל וכל כלי פתוח, וי"ו מוסיף על ענין ראשון: או לא יטמא טומאת ערב, נ"ל דקאי אאהל של פשתן בזמן שהוא פתוח ונוגע מאחוריו: (כב) אם שלישי במת טמא, דהיינו כלים ואדם וכלים וכ"ש זה דנוגע דהוי כמו שני דהא נוגע באהל, ובאמת במתניתין מחשבו לשלישי דצד פנימי הוי ראשון וצד שאחוריו הוי שני, ע"ש: ת"ל ולקח אזוב וגו' ועל כל הכלים משמע דוקא כלים מקבלין טומאה: או אלו לחיטוי, כלומר אדם וכלי מתכות דכתיב בהו קרא תתחטאו ואלו כלי עץ ובגדי עור לטומאה: לכלל חטוי, פירוש אלו מטהרין ושאר כל הכלים כגון כלי גללים וכלי אדמה מקבלין טומאה ואין להם טהרה: ורובע עצמות, רובע הקב: (כג) שבאין לו, פי' אדם שנכנס לתוכו: ומביאין אליו, פי' אם שני אהלין סמוכים זה לזה ויש ביניהם נקב פותח טפח מביא טומאה: מכנסת היא וכו', לפיכך שנו חכמים שפותח טפח מביא הטומאה: שיש לו ביאה, בית ביאתו מטמא ואינו מטמא מאחוריו: אהל וכו' ומטמא מאחוריו כצ"ל, דכשיש לו פתח דהיינו בית ביאת הפתח טמא והנוגע מאחוריו טהור אבל כשאין לו פתח מטמא כל סביבו: יכול מרחוק, פי' כשירצה לבא אל האהל אפילו עומד מרחוק יטמא: זרעים וירקות, שלא הוכשרו לקבל טומאה: ונפש, נפש המסכת והוא חוטי הערב: (כד) ומיתוחי מטה, הוא החבלים שבקרקע המטה: בזמן שהן מביאין, דכיון שהן עשויין נקבים אי מביאין: ששכן, פי' שיהיה קשור: את מה אני מרבה, ימו יכול שאני מרבה: ביצת המים, כמו כיפת המים מן החבית: ד' כלים בשרץ, כלי עץ בגד עור שק: והוציא כלי אחד, דכתיב וכל כלי חרש אשר יפול מהם אל תוכו והוא קולא וחומרא שאם נגע בגבו אינו מטמא ואם נתלה בתוכו מטמא אע"פ שלא נגע: ד' כלים במת, בפ' מטות: והוציא כלי א', דכתיב כאן וכל כלי פתוח וגו' משמע שאין מטמא מגבו:

מדבר אף כאן בכלי חרס הכתוב מדבר דברי רבי יאשיה. רבי
יונתן אומר בכלי חרס הכתוב מדבר, או אינו מדבר אלא בכל
הכלים, תלמוד לומר וכל כלי פתוח וגו' כלי (כה) שאם נטמא אין לו
טהרה מטומאתו ואיזה זה כלי חרס מה ת"ל פתוח ואפילו כל
שהו, רבי אליעזר אומר בכלי חרס הכתוב מדבר, או אינו מדבר
אלא בכל הכלים, ת"ל וכל כלי פתוח כלי שמקבל טומאה דרך
פתחו ואיזה זה כלי חרס ומה תלמוד לומר טמא טמא לעולם. אבא
חנן אומר משום רבי אליעזר וכל כלי פתוח וגו' שומע אני (אפילו)
[על פני] כולן, תלמוד לומר פתוח על פתחו אמרתי ולא על כלו.
וכל כלי פתוח וגו' (פתוח) [פתיל] זה העודף צמיד זה הדופק,
ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר [טז]ויצמד ישראל וגו',
וכל כלי פתוח וגו' טמא הוא מכאן אמרו כלים המצילין צמיד פתיל
באהל המת מצילין בכסוי בבית המנוגע. (וכל כלי פתוח) [צמיד
פתיל] עליו, ולא מצדדין, מכאן אמרו חבית שכפאה על פיה ומרחה
בטיט מן הצדדין טמא שנאמר צמיד פתיל עליו ולא [כלי ע"ג] צמיד
פתיל (על גביו). ובל כלי פתוח אין לי אלא כלי חרס, כלי גללים
כלי אבנים וכלי אדמה מנין, ודין הוא ומה כלי חרס שהן [יז]עלולין
לקבל טומאה הרי הן מצילין צמיד פתיל באהל המת, כלי גללים
וכלי אבנים וכלי אדמה שאין עלולין לקבל טומאה אינו דין שיצילו
צמיד פתיל באהל המת, ת"ל וכל כלי פתוח, טמא הוא אין ת"ל טמא
הוא אלא הוא (שיציל על עצמו) [המציל] צמיד פתיל באהל המת
[מציל במגע השרץ]: [יח]וכל כלי פתוח. הכלים ניצולים בצמיד פתיל
(כו) ואין הקרקע ניצול בצמיד פתיל. אלו כלים ניצולין בצמיד פתיל
כלי חרס וכלי נתר כלי גללים וכלי אבנים וכלי אדמה וכלי חרסית [כו'],
ת"ל כלי וכל כלי לרבות דברי ב"ה. אמרו להם בית שמאי ומה כלי
חרס וכלי נתר שהן מקבלין טומאה הרי הן מצילין בצמיד פתיל אלו
שאין מקבלין טומאה אינו דין שיהו מצילין בצמיד פתיל. אמרו
חכמים לבית שמאי (א"ל) צאו וראו כל מי שיש לו טומאה יפה
כחו להציל וכל שאין לו טומאה אין יפה כחו להציל. הרי חמור
שנכנס לבית המנוגע שמא אין כליו מטמא אדם, הרי אדם שנכנס
לבית המנוגע שמא אינו טמא עד שישהה בכדי אכילת פרס.
(אמרו לו צאו וראו כל מי שיש לו טומאה יפה כחו להציל וכל
מי שאין לו טומאה לא יפה כחו להציל). אין במשמע אלא בזמן
שהוא בתוך הבית, מנין אפילו בתוך מגופה, תלמוד לומר כלי.
יכול בזמן שהוא בתוך מגופה, בתוך אוירה של חבית מנין, ת"ל
כלי. ומנין אתה מרבה מכנגד השפה *בשפה ובשרף בשעוה ובזפת
וגסטרון, תלמוד לומר פתוח, כל הפתוח לצורך שמו פתוח, מכאן
אמרו כל העושה מאור בתחלה שעורו כמלא מקדח גדול של לשכה,
אלו הן שירי המאור העושה פתח בינו לבין בתו בינה לבין חברתה
להשמיע את הקול ולהדליק את הנר שעורה בפותח טפח, ובחור
הדלת (עד שירבה) [אי שייר בה] חרס בין מלמעלן בין מלמטן בין
מן הצדדין או שפתחתו הרוח או שהגיפתו הרוח (אלא) [ולא] מרקו
שעורו כל שהו דברי ב"ש. ובית הלל אומרים בפותח טפח.
החור שבדלת שעורו מלא אגרוף דברי רבי טרפון, רבי עקיבא
אומר בפותח טפח. גרדי שחפר מלא קנה וכן לנר או לאספטיר
שעורו כל שהו דברי בית שמאי. ובית הלל אומרים בפותח טפח.
אמרו להן ב"ה לב"ש חור הדלת מהו. אמרו להן ב"ש בפותח טפח.
אמרו (מה טפח) [מאי שנא] שזה עשוי לצורך וזה [אינו] עשוי לצורך.
בלויי הכתלים שהררום שרצים או שאכלתו מלחת שעורו כל שהו
דברי ב"ש. וב"ה אומרים בפותח טפח. מי שהיה טח בתנור ושייר בו
הרי זה כל שהו. ובזמן שפרע מעצמו שעורו בפותח טפח. תנור
(כז) שניקב מעינו שעורו מלא חוט תמרה כפול דברי ב"ש. וב"ה
אומרים מלא כוש [נכנס ויוצא] דולק, ניקב מצדו שעורו מלא (צדו)
[כוש נו"י] דולק (נכנס) [רש"א] מן הצד נכנס מן האמצע אינו נכנס,
רבי ישמעאל אומר באמצע נכנס מן הצד אינו נכנס. מגופת חבית
שנקבה שעורה מלא מיצה של שיפון, מן הצד נכנס מן האמצע
אינו נכנס. ר' שמעון אומר מן האמצע נכנס מן הצדדין אינו נכנס.
כדי יין וכדי שמן וכסויי טפיחין הרי אלו בכל שהו. רשב"ג אומר הואיל
ונאמר צמיד פתיל מה אני מקיים פתוח לרבות את הסרוק:

תשסג [יט]וכל אשר יגע על פני השדה זה המאהיל על פני המת.
בחלל זה אבר הנדלדל מן החי ויש לו להעלות
ארוכה. חרב הרי הוא כחלל. או במת זה אבר הנדלדל מן המת,
או בעצם אדם זה רובע עצמות. או בקבר זה קבר סתום, דאמר מר
טומאה בוקעת ועולה טומאה בוקעת ויורדת ואלו גבי נגיעה תניא
וכל הנוגע בעצם זה עצם כשעורה. או בחלל זה אבר הנדלדל מן
החי ואין בו להעלות ארוכה. או במת זה אבר הנדלדל מן המת,
או בקבר זה קבר שלפני הדבור. האי אבר מן המת היכי דמי
אי דאית ביה עצם כשעורה היינו הנוגע בעצם, אלא לאו דלית ביה
עצם כשעורה ואפילו הכי [רחמנא] רבייה, ורבי יוחנן אם אינו ענין
למגעו תנהו ענין למשאו. [כ]תניא וכל אשר יגע על פני השדה
להוציא עובר שבמעי אמו דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר
לרבות גולל ודופק, ורבי ישמעאל גולל ודופק הילכתא גמירי לה.
ורבי עקיבא עובר במעי אמו וכו' (כתוב לעיל). [כא]בחלל חרב בא
הכתוב ולמד על החרב שמטמאה טומאת שבעה והנוגע בה טמא
טומאת שבעה. הא למדנו לכלים ולאדם, כלים ואדם וכלים מנין,
תלמוד לומר [כב]וכבסתם בגדיכם ביום השביעי וטהרתם הא למדנו
לכלים ואדם וכלים. בחלל חרב או במת אף המת בכלל חלל
והרי הכתוב מוציאו מכללו לעשות את הפורש הימנו כמותו דברי
רבי יאשיה. רבי יונתן אומר אין המת בכלל חלל. לפי שמצינו
שלמד על המת בפני עצמו ועל החלל בפני עצמו מנין לעשות את
הפורש כמוהו, אמרת ק"ו ומה נבלה קלה עשה את הפורש ממנה
כמוהו, מת החמור דין הוא שנעשה את הפורש ממנו כמוהו. לא
אם אמרת בנבלה שמטמא טומאת ערב מרובה, תאמר במת
שמטמא טומאת שבעה מעוטה, אמרת וכי היכן ריבה והלא במת
ריבה שהמת מטמא טומאת שבעה ונבלה מטמאה טומאת ערב מנין
שמטמא בהיסט, אמרת ק"ו ומה נבלה קלה הרי היא מטמאה
(כח) בהיסט, מת החמור דין הוא שיטמא בהיסט. אי מה להלן
טומאת ערב אף כאן טומאת ערב, אמרת מקום שמגעו טומאת
שבעה היסטו טומאת שבעה מקום שמגעו טומאת ערב היסטו
טומאת ערב. ר' מאיר אומר בהרגו בדבר שמקבל טומאה הכתוב
מדבר שמטמא בהיסט, או אפילו זרק בו את החץ והרגו, תלמוד
לומר [כג]כל הורג נפש וכל נוגע בחלל תתחטאו מקיש הורג לנוגע
מה נוגע ע"י חבורו אף הורג ע"י חבורו. או בעצם אדם זה אבר
מן החי. או אינו אלא עצם כשעורה, כשהוא אומר וכל הנוגע
בעצם הרי עצם כשעורה אמור, הא מה ת"ל או בעצם אדם זה
אבר מן החי. ד"א מה המת בשר גידים ועצמות אף אבר מן החי
בשר גידים ועצמות כברייתו. או בקבר זה קבר סתום, או אינו
אלא קבר פתוח, אמרת קל וחומר ומה אהל שהוא מקבל
טומאה אינו מטמא מכל צדדיו כשהוא פתוח, קבר שאינו מקבל
טומאה אינו דין שלא יטמא מכל צדדיו כשהוא פתוח, אי מה להלן
טמא טומאת ערב אף כאן טמא טומאת ערב, אמרת וכי אהל מאין
למד לא מן הדין ודבר הלמד ממקום אחר אתה בא ללמד ממנו
הלמד מן הלמד. [כד]אין במשמע אלא אדם מאהיל על מת טמא,
ומנין (אם מאהיל) (כט) שהאהיל עליו המת, ת"ל יטמא שבעת ימים.
פני השדה זה פתח של קבר. אשר יגע לרבות דופק אחר דופק.
בחלל חרב בחלל שדרכו ליהרג. בחרב פרט לאשה שהמת בתוך
מעיה. ומנין אף חכמה שהושיטה ידה לתוך מעיה של אשה תהא
טמאה, אמר קרא אשר יגע פרט לזה. [אשר יגע] משום מגע מטמא
ואינו מטמא משום משא דברי רבי (אליעזר) [יהושע]. רבי (יהושע)
[אליעזר] אומר הגולל מטמא משום משא מק"ו [מנבלה, א"ל] לא
אם אמרת בנבלה שהיא מטמאה במשא לאחר פרישה תאמר בגולל
שאינו מטמא במשא לאחר פרישה. א"ל רבי יהושע (ל) והלא אם
סוכה היתה על פתחו של קבר מהו, א"ל הגד לי סוכתך מה היא
אם יש לה פתח הרי זו טהורה ואם לאו הרי זו טמאה. נסתלק ר'
יהושע וקפץ ר' עקיבא א"ל אתה אומר את מי רבתה תורה טומאת
מגע [או] טומאת משא [בוא וראה] שיש הרבה מטמא במגע
ואין מטמא במשא ואם מטמא הגולל במגע מרובה יטמא במשא
ממועט, א"ל את מי רבתה תורה טומאת משא או אהל אומר אני
שרבתה

ממ"ק ובמ"ק טז במדבר כט: יז עלולין מוכנים ומזומנים: יח ספרי זוטא וכל הפסקא הזאת צריכה עיון רב, כי נלקט בחסר ויתיר: יט נזיר נג: כ חולין עב:
כא ספרי: כב במדבר לא: כג שם: כד ספרי זוטא:

זית רענן (כה) שאם נטמא אין לו טהרה, דכיון דכתיב ברישא וכל אשר באהל יטמא שבעת ימים וכל כלי פתוח וגו' טמא הוא ל"ל אלא להורות דאין לו טהרה: זו כ"ח, דכתיב ביה ואותו תשברו: מה ת"ל פתוח, כיון דכתיב בו אין צמיד פתיל עליו ממילא ידעינן שהוא פתוח: זה העודף, פי' מה שבולט מן הכסוי ע"פ הדפנות: צמיד, זה הדופק ע"פ חלל הכלי: (כו) ואין הקרקע וכו', פי' שאם כפה כ"ח על פיו על הקרקע כל מה שתחתיו טמא עד התהום: בתוך מגופה, כגון מחט או טבעת: *בשפה ובשרף וכו' כצ"ל: ת"ל פתוח זה אינו פתוח: מרקו, גמרו: וכן לנר או לאספטיר, פי' לשום בו סכין: שזה עשוי לצורך, של גרדי עשוי לצורך: (כז) שניקב מעינו, כל זה ספ"ט דכלים וע"ש שינויי הגי': כלים אדם וכלים, מנין ששלשתן טמאין ז': ת"ל וכבסתם בגדיכם, והוא הרג הנפש בכלי זיין נמצא כלים ואדם מכלים דהיינו בגדיו: טומאת ערב מרובה, שנוהג בכל הטומאות: וכי היכן ריבה, פי' עכ"פ מת המורה טומאתו וצ"ע דבשבת תופש הגמרא לפירכא דלא יכלו ללמד טומאת ז' מטומאת פכח: (כח) בהיסט, פי' במשא אע"פ שלא נגע: בדבר המקבל טומאה, קאי אקרא דכתיב בפרשת מטות וכל הורג נפש: טמא טומאת ערב, אהל פתוח הנוגע מאחוריו טמא טומאת ערב: אף כאן, פי' גבי קבר כן: לא מן הדין, שלמד מק"ו כדלעיל: (כט) שהאהיל עליו המת, הוא יושב והמת מונח עליו: ת"ל יטמא וגו', פי' דכתיב באהל יטמא משמע שהאהל עצמו הוא הטומאה: אשר יגע פרט לזה וכו', פי' גולל ודופק: (ל) והלא אם סוכה, אם היתה סוכה על וכו' מטמא באהל המאהיל עליה ואם הסיטה אדם טהור: ה"ז טהורה, ואם האהיל אדם עליו טהור: ואם לאו, פי' בסתומה ה"ז טמאה, פי' אף בזו ס"ל לר"א דמטמא במשא: מטמא במשא, כגון נבלה:

שרבתה תורה טומאת משא מטומאת אהל שהרבה מטמא במשא ואין מטמא באהל אם מטמא הגולל באהל המועט לא יטמא במשא מרובה. [א"ל] (לא) השבת על ידך הושב ע"י (אם) [א"ל] אני משיב ובלבד שלא תכפור בי. הבית שהמת בתוכו מהו, א"ל טמא, המוסיף ידו על המשקוף מהו, א"ל טמא (על) [שלח] הקנה והסיט. וכפרו זה בזה, א"ל אתה כופר שלא יטמא במשא ואני כופר שלא יטמא במגע כל עיקר, ומה אם הזב יצא מתחתיו משכב לטמא אדם לטמא בגדים לא יצא ממנו מגע כלים לטמא אוכלין ומשקין [המת] שלא יצא מתחתיו משכב לטמא אדם וכלים (ולא) [אינו דין שלא יצא] ממנו מגע לטמא כלים לטמא אוכלין ומשקין טומאת מת וכו' לא כ"ש, אמר ר' שמעון לא היה לנו להזדקק לכך אלא הואיל ואיש הנוגע במת טמא המאהיל טמא והמסיט טמא והכלים הנוגעין במת טמאים ומאהילין טמאין (לב) ומסיטין (טמאין) [טהורין], מוטב להקיש מגע לאהל שכן הוא שוה כלים כאדם ולא להקישו במשא שאינו שוה כלים כאדם. רבי אליעזר אומר הגולל מטמא משום משא. רבי יהושע אומר אינו מטמא, אמר ר' שמעון אחי עזריה למה אתם דנין ואני שמעתי שעושה טומאה. א"ל רבי יהושע שמעון אחי איני יכול להכחישך מפני ששמעת סתם (לג) ואני שמעתי בפירוש וכו', בזמן שחרש כל המענה כאחת הרי זה עושה חרש חצי מענה וחזר וחרש ממנה ולחוץ אינו עושה. כיצד בית הפרס שאבד קבר בתוכה חרשה צפון ודרום וחזר וחרשה מזרח ומערב זהו בית הפרס שעושה בית הפרס. כיצד בית הפרס שאינו עושה בית הפרס שדה שאבד בה קבר, חרשה בשחר וחזר וחרשה בין הערבים אינו עושה בית הפרס. עושה בית הפרס אפילו בבקעה גדולה דברי בית שמאי, ובית הלל אומרים (אפילו) [עד] מאה אמה. רבי אליעזר אומר הגולל מטמא, אין לי אלא הגולל, מנין לרבות דופק אחר דופק שאם ימשך האחרון שבנו השני נופל, אלא שהיה רשב"ג אומר הגולל והדופק טמא אבל דופקי דופקין טהורה. ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת מצינו אפר שנקרא עפר (כתוב בפסוק וכסהו בעפר). [כה]הקדים עפר למים פסול ר"ש מכשיר. מ"ט דר"ש דכתיב ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת ונתן עליו מים חיים וכתיב מים חיים אל כלי שתהא חיותן בכלי הא כיצד רצה עפר למטה רצה עפר למעלה. ותנא קמא מאי טעמא אמר לך סיפא דקרא דוקא ונתן עליו לערבן הוא דאתא. מאי חזית דאמרת סיפא דקרא דוקא אימא רישא דקרא דוקא, לא מצית אמרת דתניא אמר רבי שמעון וכי עפר הוא והלא אפר הוא, אלא שינה הכתוב במשמעו לדון ממנו גזרה שוה נאמר כאן עפר ונאמר להלן עפר מה להלן עפר למעלה אף כאן עפר למעלה ומה כאן הקדים עפר למים כשר אף להלן הקדים עפר למים כשר. מאי טעמא דר' שמעון דכתיב וכו' (כדלעיל). ממאי כדקאמרי רבנן דילמא כדקאמר רבי שמעון, מה מצינו בכל מקום מכשיר למעלה אף כאן מכשיר למעלה. [כו]תנן התם הכל כשרין לקדש חוץ מחרש שוטה וקטן. רבי יהודה מכשיר בקטן ופוסל באשה ובאנדרוגינוס. מאי טעמא דרבנן דכתיב ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת הנך דפסילי באסיפה פסילי בקידוש, הנך דאכשרי לך באסיפה אכשרי לך בקידוש. ורבי יהודה, אם כן לימא קרא ולקח מאי ולקחו אפילו קטן דפסיל התם כשר הכא. אשה מנא ליה ונתן ולא ונתנה. ורבנן, אי כתב ולקח הוה אמינא עד דשקיל חד ויהיב חד כתב רחמנא ולקחו, ואי כתב רחמנא ולקחו ונתנו הוה אמינא עד דשקלי תרי ויהבי תרי כתב רחמנא ולקחו ונתן דאפילו שקלי תרי ויהיב חד. ולקח אזוב וטבל במים איש טהור לרבנן איש ולא אשה. טהור להכשיר את הקטן, לרבי יהודה איש ולא קטן, טהור להכשיר את האשה. והזה הטהור על הטמא טהור מכלל שהוא טמא למד על טבול יום שכשר בפרה. [כז]נפל משפופרת לשוקת פסול הא הפילו כשר אמאי ולקחו ונתן אמר רחמנא, אלא שמע מינה (נתינה) [לקיחה] על ידי דבר אחר שמה (נתינה) [לקיחה]: [כח]ולקחו לטמא מעפר. וכי עפר הוא [והלא אפר הוא], אלא מלמד שאם נשתנו מראיו כשר. ונתן עליו מים חיים במי מעין הכתוב מדבר. או אינו מדבר אלא במים (לד) שהן חיים לעולם, ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר [כט]ויחפרו עבדי יצחק בנחל וגו' (הא מה ת"ל ונתן עליו מים חיים במי מעין הכתוב מדבר). אל כלי מגיד שעשה בה כל הכלים ככלי חרס. שהיה בדין הואיל ומים ועפר מקדשין בסוטה ומים ועפר מקדשין בפרה אם למדת בסוטה שלא עשה בה כל הכלים ככלי חרס אף פרה לא נעשה בה כל הכלים ככלי חרס, ת"ל אל כלי מגיד שעשה כל הכלים ככלי חרס. [ל]ולקח ולקחו אחד האיש ואחד האשה לקדש. עפר פרט לסיד. מעפר פרט לחרס, שרפת ולא בזמן שנשבר הקלל ולא בזמן שפרחתו הרוח ולא בזמן שהגיפו ולא מרחו, ומנין אתה מרבה פחם שיש עליו מקצת עפר שיכתשנו ויזה ממנו, ת"ל מעפר שרפת החטאת. מים חיים פרט למימי תערובות ולמימי משואות ולמבוע הפוסק. מים חיים פרט לכנוף *ולמבוע החולט. אל כלי בכלי מקדשין ואין מקדשין בקרקע, מכאן אמרו מכתשת שמחוברת לקרקע ממלאין בה ואין מקדשין בה ואין מזין ממנה ואינה צריכה צמיד פתיל ואינה פוסלת את המקוה ואינה מכשרת את הזרעים ובזמן שהיא תלושה מן הקרקע ממלאין ממנה וכו' עד מכשרת את הזרעים:

[לא]ולקח אזוב. נאמר כאן לקיחה ונאמר להלן לקיחה מה לקיחה האמור להלן שלשה אף לקיחה האמור כאן שלשה. אזוב ולא אזוב יון ולא אזוב כוחלית ולא אזוב רומית ולא אזוב מדברית ולא אזוב שיש לו שם לווי. וטבל במים שיהו במים (לה) כדי טבילה. איש להוציא את הקטן. משמע מוציא את הקטן ומוציא את האשה, ת"ל טהור להביא את האשה דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר טהור למה נאמר, עד שלא יאמר יש לי בדין אם האוסף טהור המזה לא יהא טהור, הא מה ת"ל טהור, טהור מכל טומאה ואיזה זה טבול יום. רבי אומר נאמר כאן טהור ונאמר להלן טהור מה טהור האמור (להלן) [כאן] טמא לתרומה וטהור (למעשר) [לחטאת] [אף טהור האמור להלן טמא לתרומה וטהור לחטאת]. [לב]ולקח אזוב באזוב ולא בקיסם הקשור בו. וטבל ולא המספג במים ולא המערה, אמרו מספגין לטבילה ואין מספגין להזאה, ויש אומרים אין מספגין לא לטבילה ולא להזאה. איש טהור איש פרט לאשה, או איש פרט לקטן, אמרת טהור לרבות את הקטן, אמרו מסעדת האשה את הקטן והוא מזה אבל לא תטבול את האזוב ותתן לו, אם טבלה ונתנה לו הזאתו פסולה. [לג]והזה על האהל בא הכתוב ולמד על האהל שהוא מקבל טומאה. והזה על האהל ועל כל הכלים (לו) בשעת קבול טומאה. ועל הנוגע בעצם זה עצם כשעורה. או אינו אלא אבר מן החי, כשהוא אומר או בעצם אדם הרי אבר מן החי אמור, הא מה ת"ל ועל הנוגע בעצם זה עצם כשעורה, מגיד הכתוב שכשם שהביא כולם לענין טומאה כך הביא כולם לענין הזאה. [לד]ועל כל הכלים ריבה אדם נוגע בכלים נוגעים במת שיגעו בכלים אחרים. היה רבי עקיבא אומר חמשה מטמאין במת ארבעה טמאין טומאת שבעה ואחד טמא טומאת ערב, כיצד שנים

ממ"ק ובמ"ק כה תמורה יב: כו יומא מג: כז סוכה לג:' כח ספרי וע"ש בהגהות הגר"א ז"ל: כט כריתות כו: ל ספרי זוטא: לא ספרי: לב ספרי זוטא: לג ספרי: לד ספרי זוטא:

זית רענן (לא) השבת על ידך, כתב הר"ש (פ"ב מ"ד דאהלות) מכאן ואילך לא נתברר לי מה השיבו זה לזה עכ"ל, וט"מ לא אמנע מלפרש לפע"ד: על המשקוף, פי' שנגע במשקוף: שלח הקנה והסיט, כ"ה בר"ש פירוש שהחב הקנה לתוך הבית והסיט במת ק"ו שיטמא מנוגע במשקוף ק"ו אם הסיט המת עצמו: וכפרו זה בזה, שר"ע ס"ל שאין זה ק"ו דמגע המשקוף המור מהיסט: א"ל, פי' ר"א אמר לר"ע אם אתה אומר שלא יטמא במשא אם כן אני אומר שלא יטמא במגע: ומה אם הזב, שמשכבו מטמא אדם לטמא בגדים שעליו: לא יצא, מהזב טומאה שכשאותה טומאה נוגע בכלי שאותו הכלי תטמא אוכלין ומשקין, שמה שהזב נוגע בו הוא ראשון ואפילו אם תטמא הכלי נעשה הכלי שני ואין מטמא אוכל: המת שלא יצא מתחתיו וכו' לטמא אדם לטמא בגדים אינו דין שלא יצאו ממנו וכו' כ"ה בר"ש, פי' וקי"ל דגולל ודופק הם אב הטומאה וכלים הנוגעים בו הם ראשונים, אלא ע"כ צ"ל דילפינן מטומאת אהל שיטמא במגע א"כ היה במשא: (לב) ומסיטין טהורין כצ"ל, והוא במשנה ז' פ"ד דזבים, ומשא היינו היסט פי' כשהמת בכף מאזנים והכלים בכף שניה והכריע הכלים הן נושאין המת טהורין: (לג) ואני שמעתי בפירוש בזמן שיש תחתיהן עפר קברות מטמא במשא כצ"ל, וכ"ה בר"ש, ואח"כ נ"ל שצ"ל אר"ש שמעתי שהחורש את הקבר עושה בית הפרס א"ל ר"י שמעון אחי איני יכול להכחישך מפני ששמעת סתם ואני שמעתי בפירוש בזמן שחרש וכו' בית הפרס עושה בית הפרס כיצד כו' והוא בפי"ז דאהלות: שבנו השני נופל, פי' חברו שבצדו: (לד) שהן חיים לעולם, שאם יבשו פעם אחד פסולין לעולם עפ"ח דפרה בר"ש: במי מעין, לאפוקי מי מקוה: שרפת ולא בזמן וכו', דכיון שנשבר הקלל נתערב האפר באפר אחר והיה כשפרחתו הרוח וחזר ולקטו: הגיפו ולא מרחו, פי' שלא סתם המגופה כראוי: תערובות, שנתערב עם מים שאין חיים: משואות, לשון שממה פי' שלפעמים שוממין: ולמבוע הפוסק, פי' מעין הפוסק: לכנוף, לשון כינוס פי' מים המכונסים ואינן נובעים: *ולמבוע החולט, פי' מים רותחין שחולטין בהן: מכתשת, הוא כלי כמין שוקת: (לה) כדי טבילה, אבל אם אין בהן כדי טבילה אע"פ שאם מספג יש בהם כדי הזאה פסולה: אם האוסף טהור, פי' שהאוסף צריך שיהיה איש טהור: טהור מכל טומאה, פי' שאינו מטמא כל טומאה אלא מקצת טומאה: כה טהור האמור כאן וכו', כ"ה בספרי פי' דהכא ילפינן שטבול יום כשר דטהור יתירא הוא כדדריש ר"ע וילף מינה בג"ש דהאסיפה נ"כ כשרה בטבול יום אע"ג דטהור כתיב התם: וטהור למעשר, דטבול יום אסור בתרומה ומותר במעשר, ובספרי גרס וטהור לחטאת והיינו הך: הקשור בו, פי' אם האזוב קצר קושרו בקיסם אבל בשעת הזאה אוחז באזוב: המספג, מקנח הכלי באזוב: במים ולא המערה, פירש אם המים מועטים ומערה מים על האזוב פסול: מספגין לטבילה, פירוש בשעה שבא לטבול מותר לקנח אבל בשעה שבא להזות אינו רשאי לסחוט האזוב ולפ"ז הא דקאמר לעיל ולא המספג קאי אהזאה: על האהל, שהוא מקבל טומאה, אבל משפגו המת משם ואח"כ הכניסו כלים לשם טהורים: (לו) בשעת קיבול טומאה אם הוא של פשתן: כל המטמא במת טומאה וכו', פי' אדם הנוגע במת ואדם נוגע בו טמא טומאת ערב אבל בגדים הנוגע בזב ואדם הנוגע בו טהור:

שנים אדם הנוגע במת טמא טומאת שבעה. אדם נוגע בו טמא טומאת ערב, אדם בין הכלים גוררים ארבעה לטומאה וכלים באדם גוררים שלשה לטומאה ואדם באדם גוררים שנים לטומאה, חומר באדם מבכלים וכלים מבאדם שהכלים שלשה ואדם שנים, חומר באדם שכל זמן שהוא באמצע הם ארבע, אינו באמצע הם שלשה, רבי יוסי אומר כל המטמא בזב טומאת ערב טהור בזב חוץ מכלים:

[לה]והזה הטהור על הטמא, על הטמא טהור ועל הטהור טמא דברי רבי עקיבא. וחכמים אומרים אין דברים האלו אמורים אלא בדברים המקבלין טומאה כדתנן נתכוון להזות על הבהמה והזה על האדם אם יש באזוב ישנה, נתכוון על האדם והזה על הבהמה אם יש באזוב לא ישנה. מאי טעמא דרבי עקיבא נכתוב רחמנא והזה הטהור [עליו] מאי על הטמא ש"מ על הטמא טהור ועל הטהור טמא. ורבנן, ההוא לדברים המקבלין טומאה הוא דאתא אבל הכא קל וחומר הוא על הטמא טהור על הטהור לא כל שכן. ור' עקיבא היינו דקאמר שלמה בחכמתו [לו]אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני. ורבנן, ההוא למזה ולמזין עליו טהור נוגע בהן טמא. ומזה טהור והכתיב ומזה מי הנדה יכבס בגדיו, מאי מזה נוגע. והכתיב נוגע, ועוד מזה בעי כבוס בגדים נוגע לא בעי כבוס בגדים, אלא מאי מזה נושא, ונכתוב רחמנא נושא ומ"ט כתיב מזה, הא קמ"ל דבעינן שעור הזאה. הניחא למ"ד הזאה צריכה שעור, אלא למ"ד אינה צריכה שעור מאי איכא למימר, אפילו למ"ד הזאה אינה צריכה שעור ה"מ אגבא דגברא אבל במנא צריכה שעור, דתנן כמה יהא ויהא בהן כדי הזאה כדי שיטבול ראשי הגבעולין ויזה. [לז]תניא שרפה אונן מחוסר כפורים כשרה, יוסף הבבלי אומר אונן כשרה מחוסר כפורים פסולה, ובהאי קרא קמיפלגי והזה הטהור על הטמא טהור מכלל שהוא טמא מר סבר מכלל שהוא טמא טומאה דכל התורה כולה ומר סבר טומאה דהא פרשתא. [לח]והזה הטהור על הטמא נתכוון להזות לפניו והזה לאחריו לאחריו והזה לפניו הזאתו פסולה, לפניו והזה על הצדדין הזאתו כשרה. [לט]אמר עולא הכל מודים בלשון לענין טומאה דגלוי הוא אצל השרץ מ"ט [מ]אשר יגע בו אמר רחמנא והאי נמי כנגיעה הוא. לענין טבילה כטמון דמי מ"ט [מא]ורחץ את בשרו במים אמר רחמנא מה בשרו מאבראי אף כל מאבראי, לא נחלקו אלא לענין הזאה, הרי שהיה מזה ונתזה הזאה על לשונו, רבי מדמי לה לטומאה ורבנן מדמו לה לטבילה. ותרוייהו בהאי קרא קמיפלגי והזה הטהור על הטמא רבי סבר והזה הטהור על הטמא ביום השלישי וביום השביעי וחטאו. ורבנן סברי וחטאו ביום השביעי וכבס בגדיו ורחץ במים וטהר. ורבנן נמי נדמייה לטומאה, טהרה מטהרה הוה ליה למילף. (ורבנן) [ורבי] נדמייה לטבילה, וכבס בגדיו הפסיק הענין. וסבר רבי לענין טבילה כטמון דמי והא מעשה בשפחה של בית רבי שטבלה ועלתה ונמצא עצם בין שיניה והצריכה רבי טבילה אחרת, נהי דביאת מים לא בעינן מקום הראוי לביאת מים בעינן כדרבי זירא דאמר ר"ז כל הראוי לבילה וכו'. [מב]אין מזין ואין טובלין אלא ביום שנאמר והזה הטהור על הטמא ביום וגו' ואיתקש טבילה להזאה. [מג]ביום השלישי וביום השביעי בא הכתוב ולמד על טמא מת שטעון הזאת שלישי ושביעי, אתה אומר לכך בא או אינו אלא אם הזה בשלישי יטהר בשביעי לא הזה בשלישי לא יטהר בשביעי, ת"ל וחטאו ביום השביעי שנה עליו הכתוב לפסול. אין לי אלא שביעי, שמיני תשיעי ועשירי מנין, תלמוד לומר וחטאו מכל מקום. [מד]והזה הטהור על הטמא (לז) כל המטמאין אין מקבלין הזאה זבין וזבות נדות ויולדות. והזה הטהור על הטמא ולא בזמן שלא נתכוון להזות על הטמא. ורחץ במים וטהר בערב מה ערב שהוא בא כולו אף מים כשיבא כולו במים וטהר:

[מה]וכבס בגדיו ורחץ במים וטהר בערב מה ת"ל. מפני שהייתי אומר אם קדמה טבילה להזאה יצא תלמוד לומר וחטאו ביום השביעי ואחר כך וכבס בגדיו ורחץ במים וטהר בערב.

[מו]ואיש אשר יטמא ולא יתחטא ונכרתה הנפש ההיא מתוך הקהל מי שיש לו קהל יצא נכרי שאין לו קהל ולית ליה טומאה, ואימא כרת הוא דלא מיחייב אבל איטמויי איטמי, אמר קרא והזה הטהור על הטמא כל שיש לו טהרה יש לו טומאה וכל שאין לו טהרה אין לו טומאה. ודילמא טהרה הוא דלא הויא ליה הא טומאה הויא ליה, אמר קרא ואיש אשר יטמא איתקש טומאה לטהרה כל שיש לו טהרה יש לו טומאה וכל שאין לו טהרה אין לו טומאה. [מז]הכל מטמאין טומאת מת. הכל לאתויי מאי, לאתויי קטן, סד"א איש אשר יטמא ולא יתחטא כתיב איש אין קטן לא קמ"ל ועל הנפשות אשר היו שם, אלא איש למה לי למעוטי קטן מכרת:

[מח]ואיש אשר יטמא ולא יתחטא. אי בעי מיטמא ואי בעי לא מיטמא, מת מצוה דלא סגי דלא מיטמא הכי נמי דפטור, שאני התם דכתיב טמא יהיה מ"מ. ההוא מיבעי ליה לכדתניא טמא יהיה לרבות טבול יום, טומאתו בו לרבות מחוסר כפורים, א"ל אנא מעוד קאמינא. [מט]הנכנס למקדש בטומאה לוקה כתיב עונש וכתיב אזהרה, עונש דכתיב את מקדש ה' טמא, אזהרה דכתיב וישלחו מן המחנה ולא יטמאו את מחניהם. [נ]ואיש אשר יטמא ולא יתחטא ונכרתה על טומאת מקדש ענש הכתוב כרת. או לא ענש אלא על ההזאה, תלמוד לומר ואם לא יתחטא וגו' עונשו לא יטהר ואין עונשו כרת. והיתה לכם לחקת עולם שינהוג הדבר לדורות. ומזה מי הנדה יכבס בגדיו והנוגע במי הנדה יטמא הכתוב חלק בין מים שיש בהן כדי הזאה ובין מים שאין בהן כדי הזאה שהמים שיש בהן כדי הזאה מטמא אדם לטמא בגדים ומים שאין בהן כדי הזאה מטמא אדם לטמא אוכלין ומשקין. אתה אומר לכך בא או לא בא אלא לחלק בין נוגע למזה שהמזה שאין נוגע מטמא בגדים ומזה נוגע אין מטמא בגדים. אמרת ק"ו אם המזה שאין נוגע מטמא מזה שנוגע בו דין הוא שיטמא בגדים. אין לי אלא טהורין (לח) טמאין מנין, אמרת ק"ו אם טהורין מטמאין ק"ו לטמאין. אין לי אלא כשרין פסולין מנין, אמרת ק"ו אם כשרין מטמאין ק"ו לפסולין. וכל אשר יגע בו הטמא יטמא למה נאמר, לפי שהוא אומר בחלל חרב בא הכתוב ולמד על החרב שהיא טמאה טומאת שבעה והנוגע בה טמא טומאת שבעה. הא למדנו לכלים ואדם, כלים ואדם וכלים מנין, תלמוד לומר וכבסתם בגדיכם. הא למדנו לכלים ואדם וכלים, כלים וכלים מנין, אמרת ק"ו ומה כלים הנוגעים באדם הנוגע בכלים הנוגעין במת הרי הן טמאין, כלים הנוגעין בכלים הנוגעין במת אינו דין הוא שיהו טמאין. כלים באדם מנין, אמרת קל וחומר ומה כלים הנוגעין באדם הנוגע בכלים הנוגעין במת הרי הן טמאין, כלים הנוגעין באדם הנוגע במת אינו דין שיהו טמאין. או יהא אדם מקבל טומאה מן המת לטמא את חברו טומאת שבעה, [אמרת] ק"ו ומה כלים שאין מטמאין על גבי משכב ומושב הרי הן מקבלין טומאה מן המת לטמא אדם טומאת שבעה, אדם שמטמא על גבי משכב ומושב אינו דין שיקבל טומאה מן המת לטמא את חברו טומאת שבעה, ת"ל והנפש הנוגעת תטמא עד הערב טומאת ערב מטמא ואין מקבל טומאה מן המת לטמא את חברו טומאת שבעה. או שיטמא בהיסט, אמרת ק"ו ומה נבלה קלה הרי היא מטמאה בהיסט מת חמור אינו דין שיטמא בהיסט, תלמוד לומר וכל אשר יגע בו הטמא יטמא במגע הוא מטמא (לט) ואין מטמא בהיסט:

[נא]ומזה מי הנדה. מים שהן ראויין לנדה לטמא אדם לטמא בגדים ולא מים שאין בהן כדי הזאה. ומה אני מקיים הנוגע במי הנדה ריבה מי חטאת שיש בהן כדי הזאה (שאין) [שהן] מטמאין במגע ובמשא, הנוגע והנוגע ריבה מי חטאת שאין בהן כדי הזאה (שאין) [שהן] מטמאין במגע אבל לא במשא. העיד רבי חנינא משום ה' זקנים שבאו מיהודה ואמרו מי חטאת שעשו מצותן ונטמאו באב הטומאה מטמאין את הכהן ואת תרומתו ואין חייבין עליהן על ביאת מקדש מי חטאת שלא עשו מצותן ונטמאו באב הטומאה (מ) מטמא את (הכהן) [המזה] בידו אבל לא ברגלו ואינו מטמא את הכהן לא בידו ולא ברגלו, בזמן שנפסלים ממימי הטללים ממימי השלגים מטמא הכהן (ברגלו) [בידו] אבל לא (בידו) [ברגלו], ואינו מטמא את המזה [לא] בידו ולא ברגלו (ק"ו), אר"ש לפני ר"ע ק"ו ומה במקום שאין הכהן מטמא בידו הרי המזה מטמא בידו וברגלו מקום שהכהן מטמא בידו [אבל לא] ברגלו אינו דין שיהא המזה מטמא בידו וברגלו. מה לכהן מיטמא לטמאים ומיטמא לטהורים, מה למזה שאינו מיטמא לטמאים ואינו מיטמא לטהורים. אפר כשר שנתערב במים פסולין מטמא את הכהן ואת התרומה. רבי יעקב אומר מטמאים הם משום משקה, אפר פסול שנתערב במים כשרים רבי שמעון אומר מטמאים הן משום משקה, רבי אליעזר בן יעקב אומר כשרין הן ללוש בהן את העיסה:

וכל

ממ"ק ובמ"ק לה יומא יד: לו קהלת ז: לז זבחים יז: לח פרה פ' טני: לט קידושין כה: מ ויקרא טו: מא שם: מב מגלה כ: מג ספרי: מד כפרי זוטא: מה ספרי: מו נזיר סא: מז ערכין ג: מח מכות ח: מט שם יד: נ ספרי: נא ספרי זוטא:

זית רענן (לז) כל הטמאים אין מקבלין הזאה, דריש הטמא ה' מיעוטא היא: שהוא בא כולו, פירש שהשמש בא כולו כאחת: (לח) טמאים מנין, פי' מי חטאת שנטמאו מנין שיטמאו אדם: וכבסתם בגדיכם, הרי שהכלים גם כן נטמאו מאדם: (לט) ואין מטמא בהיסט, פי' טמא מת: ראוין לנדה, פי' להזיה: (מ) מטמא את המזה בידו כצ"ל, כדין משקין טמאים שבהטאת נטמאו ידיו נטמא גופו: אבל לא ברגלו, והיה בגופן דאין משקין טמאים מטמא אדם: ואין מטמא את הכהן, פי' הטהור לתרומה אין מטמאין כלל: בידו אבל לא ברגלו כצ"ל: בזמן שנפסלים וכו', הרי הם ככשרים ומטמאים את הטהור לתרומה: במקום שאין הכהן וכו', כגון שנטמאו: מקום שהכהן מיטמא בידו אבל לא ברגלו כצ"ל:

וכל אשר יגע בו הטמא יטמא. (מ) מגיד שמטמא בגדים. יכול בגדים שנטמאו מתחת המת ומנין אף בגדים שנטמאו מתחת הזב, תלמוד לומר וכל אשר יגע בו הטמא יטמא, ומנין כלים באדם, ת"ל וכל אשר יגע בו הטמא יטמא, מנין אדם בכלים, אמרת וכל אשר יגע בו הטמא יטמא והנפש הנוגעת תטמא עד הערב, ר' יוסי אומר היה מטמא בכולן טומאת שבעה. ויבאו בני ישראל מה כתיב למעלה מן הענין פרשת פרה אדומה (כתוב ברמז תקכ"ה):

כ [נב]**ותמת** שם מרים. שנו רבותינו אין מניחים את המטה ברחוב מפני שמרגיל את ההספד ולא של נשים לעולם מפני הכבוד. אמרי בנהרדעי לא שנו אלא חיה אבל שאר נשים מניחין. רבי אלעזר אומר אפילו שאר כל הנשים שנאמר ותמת שם מרים ותקבר שם סמוך למיתה קבורה. אמר רבי אלעזר אף מרים בנשיקה מתה אתיא שם שם מפני מה לא נאמר בה על פי ה' מפני שגנאי הדבר לומר, אמר רבי ינאי למה נסמכה מיתת מרים לפרה אדומה מה פרה אדומה מכפרת אף מיתתן של צדיקים מכפרת. [נג]ולא היה מים לעדה שלשה פרנסים טובים היו להם לישראל משה ואהרן ומרים וכו': [נד]וירב העם עם משה. מדת הדין כשאדם כועס על שנים נותן פניו בקטן ואלו נתנו פניהם בגדול. ועוד שהיה אהרן חביב עליהן שהיה אוהב שלום ורודף שלום זה שאמר הכתוב [נה]שפתי כסיל יבאו בריב. היו תובעין מיתה [נו]מי יתן מותנו ביד ה' ולו גוענו בגוע אחינו, מהו לפני ה' משל לבן מלכים שיצא לתרבות רעה והיה עולה לכתלים ולאילנות כנגד אביו הולך למקום ההיות כדי שיהא אביו מצטער, כך היו אלו אומרים אנו מתים ויהא מצטער עלינו ולא עוד שנשבע לאבותינו לתת לנו את הארץ:

[נז]**קח** את המטה. זה שאמר הכתוב [נח]מטה עוזך ישלח ה' מציון זה המטה שהיה ביד יעקב אבינו שנאמר [נט]כי במקלי עברתי. והוא המטה שהיה ביד יהודה שנאמר [ס]חותמך ופתילך ומטך אשר בידך. והוא היה ביד משה שנאמר [סא]ואת המטה הזה תקח בידך. והוא היה ביד אהרן שנאמר [סב]וישלך אהרן את מטהו. והוא היה ביד דוד שנאמר [סג]ויקח מקלו בידו. והוא היה ביד כל מלך ומלך עד שחרב בית המקדש. וכן עתיד אותו המטה לימסר למלך המשיח, וכן עתיד לרדות בו את אומות העולם לכך נאמר מטה עוזך ישלח ה' מציון. דבר אחר קח את המטה זה שאמר הכתוב [סד]אולת קשורה בלב נער אלו ישראל שנאמר [סה]כי נער ישראל ואוהבהו שהיו מכעיסין בכל שעה לפני הקב"ה, ומי מרחיק אותה מהם [סו]שבט מוסר ירחיקנה ממנו, לפיכך אמר הקב"ה למשה מרדות הן צריכין כשם שנער הזה סורה והסופר הזה מכה אותו ומביאו לידי חיים לכך נאמר קח את המטה. הבאר היה עולה בזכות מרים שנאמר ותמת שם מרים ומיד ולא היה מים לעדה, וכיון שנסתלק הבאר התחילו מתכנסין על משה ועל אהרן שנאמר ויקהלו על משה ועל אהרן והיו משה ואהרן יושבין ומתאבלין על מרים, אמר להם הקב"ה בשביל שאתם אבלים ימותו בצמא עמוד וקח מטך והשקית את העדה ואת בעירם. דבר אחר למה נסתלק הבאר במיתת מרים כדי שידעו הכל כמה היתה צדקת ויצטערו עליה רבים ויגמלו אתה חסד, כך כיון שמתה מרים ומשה ואהרן עסוקין בה וישראל מבקשים מים ואין מוצאין מיד נתכנסו עליהם, כיון שראו אותם באין אמר משה לאהרן תאמר מהו כינוס זה, א"ל אהרן לא בני אברהם יצחק ויעקב הן גומלי חסדים בני גומלי חסדים, א"ל משה אי אתה יודע להפריש בין כינוס לכינוס אין זה כינוס של תקנה אלא של קלקלה, שאלו היה כינוס של תקנה היו צריכים להיות בראשם שרי אלפים ושרי מאות וגו', ואתה אומר לגמול חסד הן באין, מיד המיתו דברים כנגדו שנאמר וירב העם עם משה, כיון שראה משה ואהרן פניהם זעומות ברחו להם לאהל מועד, משל למה הדבר דומה לגדול המדינה שנזדעזעו בני המדינה וברח לפלטין של מלך: **וירא** כבוד ה'. אמר להן הקב"ה למשרתי צבור צאו מכאן במהרה בני מתים בצמא ואתם יושבין ומתאבלין על הזקנה. דבר אחר ויבואו בני ישראל כל העדה את מוצא בשעה שהצדיקים מתים הן עושין רושם. כשמת רבי אליעזר נתעקרו כל האילנות שהיו באותו מקום. כשמת רבי יהושע נפלה איסטווא של טבריא. וכן את מוצא כשמתה מרים נסתלק הבאר. ויבואו באו מקרקרו של מדבר. כל העדה צדיקים וכשרים. מדבר צין (מא) מדבר צינים שהוציאו מפיהם [סז]ונפשנו קצה בלחם הקלקל. וישב העם כל מקום שנאמר וישב משם שב מקטרג. [סח]וישב אברהם בבאר שבע ותמת שרה. [סט]וישב יעקב נגנב יוסף. [ע]וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות. וירב העם אמרו להם בתחלה אמרת לנו מפני פושעים וחטאים שיש בכם אין המקום מצוי לכם, עכשיו שנעשינו כולנו קהל ה' מפני מה מתים בצמא, ולמה הבאתם את קהל ה' וגו', אנחנו ובעירנו אשריהן הצדיקים שחביבה עליהן בהמתן כגופן, וכן מצינו ביעקב שאמר [עא]לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן לקיים מה שנאמר [עב]יודע צדיק נפש בהמתו:

[עג]**קח** את המטה והקהל את העדה. מכאן שהקב"ה חס על ממונם של ישראל, ויקהילו משה ואהרן מלמד שכל אחד ואחד רואה את עצמו יושב על פני הסלע, וכן הוא אומר [עד]ואת כל העדה הקהל, וכן כשעברו ישראל את הירדן נכנסו כל ישראל בין בדי הארון שנאמר [עה]ויאמר יהושע אל בני ישראל גושו הנה ושמעו את דברי ה' אלהיכם, (וכן) [אף כאן] כל ישראל עומדין ורואים נסים שבסלע. התחילו לומר יודע משה חק הסלע אם הוא מבקש יוציא לנו מים מזו ונמצא משה עומד בספק אם שומע להם מבטל דברי המקום, והקב"ה [עו]לוכד חכמים בערמה לפי שהיה משה משמר עצמו כל אותן ארבעים שנה שלא להקפיד כנגדן שהיה מתירא מן השבועה שנשבע הקב"ה [עז]אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה, אמרו לו והרי סלע כשם שאתה רוצה להוציא מסלע אחר תוציא מזו, צווח עליהם שמעו נא המורים, [המורים] סרבנים, ויש אומרים שוטים שכן בכרכי הים קורין לשוטה מורה [ויש אומרים המורים] מלמדים את מלמדיהם, המורים חצים שנאמר [עח]וימצאוהו המורים אנשים בקשת. וירם משה את ידו ויך את הסלע הכה פעם אחת התחיל הסלע נוטף מים מועטים שנאמר [עט]הן הכה צור ויזובו מים כזב שהוא נוטף טיפין, א"ל בן עמרם המים הללו ליונקי שדים או לגמולי חלב, מיד הקפיד כנגדן והכהו פעמים שנאמר ויך את הסלע במטהו פעמים ושטפו כל מה שהיה (מרננין) [נתין] כנגדן שנאמר [פ]ונחלים ישטפו. ואף על פי כן לא עשה משה אלא מסלע שא"ל הקב"ה, ומנין (שאמר) [שאף] אותו סלע שאמרו ישראל עליו וכל סלע וצרור שהיה באותו מקום היו מוציאים מים שנאמר [פא]יבקע צורים במדבר. וכבר היה בידם שלש ששתקו ולא אמרו שירה. למה נתפש אהרן שנאמר ויאמר ה' אל משה ואל אהרן יען לא האמנתם בי משל לבעל חוב שבא ליטול גרנו של לוה. ונטל שלו ושל שכנו, אמר ליה הלוה אני חייב שכני מה חטא, אף כאן אמר משה רבש"ע אני הקפדתי אהרן מה חטא, לפיכך הכתוב מקלסו שנאמר [פב]וללוי אמר תמיך ואוריך וגו'. יען לא האמנתם בי וכי לא אמר משה דבר קשה מזה שאמר [פג]הצאן ובקר ישחט וגו' והיא גדולה מזו מפני מה לא גזר עליו שם מיתה, משל למלך שהיה לו אוהב והיה מגיס בינו לבין המלך בדברים קשים ולא הקפיד עליו, לימים עמד האוהב והגיס לפני הלגיונות גזר עליו מיתה, אף כאן אמר הקב"ה למשה מה שעשית ביני לבינך מחול לך עכשיו כנגד הרבים אי אפשר שנאמר להקדישני לעיני בני ישראל. [פד]אמרו לו למשה לא אמרת שיש לנו אלוה בכל מקום שנאמר [פה]הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים, אמרו יודעין אנו שהיית רועה במדבר ארבעים שנה ואתה מכיר מקום המים ונרתקת להכות את הסלע, א"ל הקב"ה הקפדת כנגדן ואמרת שמעו נא המורים ויצאו מים בזעף שנאמר ויצאו מים רבים מיד נשטפו קהל רב שהיו מרננים לפני הקב"ה שנאמר יבקע צורים במדבר וכתיב [פו]ביום הזה נבקעו וגו' מה זכר האמור בדור המבול נשטפו אף כאן. אי אתה וכו' (מב) מה עשה הסלע לבני שנאמר [פז]ויניקהו דבש מסלע ואחר טובתו הכית אותו אין את כשר לעמוד על בני כבר מניתי אחר תחתיך קח לך את יהושע בן נון. [פח]אמר רבי סימון ונתן מימיו מפני שדרכו של סלע להוציא אש שנאמר [פט]ותעל האש מן הצור, ודרכו להוציא דבש שנאמר ויניקהו דבש מסלע, ודרכו להוציא שמן שנאמר ושמן מחלמיש צור, ואין דרכו להוציא מים, אלא תן דעתך עכשיו שלא תוציא אלא מים שנאמר ונתן מימיו אם יהיה ביד אדם אינו יכול לערב משקים אלו באלו למה שהן מבאישין, ואפילו יכול לערב שמא מערב מים באש בכלי אחד לא המים מכבין האש ראה נסים שעשה הקב"ה כנס לתוך הסלע שמן ודבש ומים

ממ"ק ובמ"ק נב מ"ק כח: נג תענית ט: נד מדרש אספה: נה משלי יח: נו שמות טז: נז ילמדנו: נח תהלים קי: נט בראשית לב: ס שם לח:
סא שמות ד: סב שם ז: סג שמואל א יז: סד משלי כב: סה הושע יא: סו משלי כב: סז במדבר כא: סח בראשית כב: סט שם לז:
ע במדבר כה: עא בראשית לז: עב משלי יב: עג תנחומא: עד ויקרא ח: עה יהושע ג: עו משלי י: עז דברים א: עח שמואל א לא: עט תהלים עח:
פ שם: פא שם: פב דברים לג: פג במדבר יא: פד אלה הדברים זוטא: פה דברים י, תהלים עח: פו בראשית ז: פז דברים לב: פח ילמדנו:
פט שופטים ו:

זית רענן (מ) מגיד שמטמא בגדים, פירוש טמא מת מטמא בגדים: שנטמאו מתחת הזב, כגון משכב ומושב מטמאים אדם לטמא בגדים: כלים באדם, הנוגע במת: (מא) מדבר צינים, לשון הוצאה שהוציאו מפיהם: (מב) מה עשה הסלע, משמע שאותו סלע היה עמהם במצרים:

ומים ואש, ואם תמה אתה על הדבר הרי הוא אומר [צא]ויהי ברד ואש מתלקחת ומדה טובה מרובה ממדת פורענות:

ודברתם אל הסלע. והכיתם לא נאמר, א"ל כשהנער קטן רבו מכהו ומלמדו כיון שהגדיל בדבור הוא מיסרו, כך אמר הקב"ה למשה כשהיה סלע זה קטן הכית אותו שנאמר [צב]והכית בצור אבל עכשיו ודברתם אל הסלע שנה עליו פרק אחד והוא מוציא מים מן הסלע. והוצאת להם מים מן הסלע יש כח וזכות לאותן שישנים במערת המכפלה שהוציא להם מים ואין סלע אלא זכות אבות שנאמר [צג]ירונו יושבי סלע. ויקהילו משה ואהרן את הקהל, למעלה כתיב ויקהלו על משה ועל אהרן ולמה כנסום, אלא משה ואהרן מהלכין וכל ישראל אחריהן והיו ישראל רואין אבן והיו עומדין ומקיפין אותה ואין דור שאין בו ליצנין והיו הנקרבין אומרים אין אתם יודעין שבן עמרם רועה של יתרו היה ורועים פקחים במים והוא מבקש למשכנו להיכן שיש בו מים ולומר לנו הרי הוצאתי לכם מים ולטעות אותנו אלו כן יוציא לנו מן האבן הזו או מזו לזו והקב"ה כך צוהו מכל סלע שרוצים הוצא להם מים, ומשה הפך פניו סבור שישראל אחריו והיו אותם עשויין כתות על האבנים אמר להם בואו עמי שאוציא לכם מים אמרו ליה מזה אנו מבקשין אם מן הסלע הזה אי אתה מוציא אף מן אחרת אין אנו מבקשים ונתכרכמו פניו כנגדן ונשבע שאינו מוציא להם מים אלא מאותה שהוא מבקש. אמר רבי יהודה ברבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי משה הכה את הסלע וכל הצורים שבמדבר נבקעו והיו מוציאין מים שנאמר [צד]יבקע צורים במדבר לאגרדמים שיצא לשער את המדות מצא את החיצונים נועלים נטל את הראשון והכהו ושמעו כולן ופתחו מאליהן. אל פני הסלע מכאן שמועט מחזיק את המרובה:

[צה]יען לא האמנתם בי. ר' שמעון בן אלעזר אומר אף משה ואהרן (בהברת) [בחטאם] מתו שנאמר יען לא האמנתם בי, שאלולא כן לא הגיע זמנכם ליפטר, משה אמר והן לא יאמינו לי (כתוב ברמז קע"ב). [צו]אשריהם משה ואהרן שלא נשאו להם פנים בעולם הזה שנאמר יען לא האמנתם בי אלו האמנתם בי עדיין לא הגיע זמנכם ליפטר. אשריהם לצדיקים לא דיין שזוכין לעצמן אלא שמזכין לבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות, הרבה בנים היו לו לאהרן שראויין לישרף כנדב ואביהוא שנאמר [צז]הנותרים, אלא שזכות אביהן גרמה להם. אוי להם לרשעים [לא דיין] שמחייבים לעצמן [אלא שמחייבין לבניהם] ולבני בניהן עד סוף כל הדורות, הרבה בנים היו לו לכנען שראויין ליסמך כטבי עבדו של רבן גמליאל אלא שחובת אביהן גרמה להם:

תשסד [צח]יען לא האמנתם בי. אמר לו הקב"ה היה לך ללמד מהגר דכתיב [צט]ותרא באר מים ומה אם יחידי שהיה לו זכות אברהם אביו העליתי לו הבאר ישראל שיש להן זכות אבות וזכות התורה שקבלו וזכות מצות על אחת כמה וכמה. דבר אחר לא היה לך ללמד ממה שאירע לך ברפידים שאמרת [ק]עוד מעט וסקלוני אמרתי לך למה אתה מקטרג את בני עבור לפני העם (מג) יעבור מטה זה שבידך. דבר אחר עבור לפניהם וראה שאין עושין לך כלום. ד"א כאדם שעובר לפני התיבה ומתפלל על הרבים. דרש רבי נהוראי כשעברו ישראל בים היו תינוקות צמאים והיתה אשה פושטת ידה וממלאה חמתה מן המים מלוחים ונעשין מתוקים. ועוד נס אחר היתה פושטת ידה בין גלי הים ומלקטת לבנה תאנים ורמונים ואפרסקין ונותנת אותן לבנה, שלח לו רבן גמליאל אף אתה מן המתמיהים, א"ל מקרא אני דורש [קא]זה ארבעים שנה ה' אלהיך עמך לא חסרת דבר אי אתה מודה שאותו היום שעברו ישראל בים מן ארבעים שנה היה דכתיב [קב]ויוליכם בתהומות כמדבר מה במדבר לא חסרו דבר אף בים לא חסרו דבר. אמר הקב"ה למשה ומה אם באותה שעה עד שלא קבלו תורתי ועד שלא האמינו בי כך עשיתי להם עכשיו לא כל שכן. יען לא האמנתם בי ארבע חטאות כתובין כאן לא האמנתם, לא קדשתם, מעלתם, מריתם, לא האמנתם שלא אמרתי לכם להכות והכית אותו. ולא קדשתם לעיני כל ישראל להוציא להם מים מכל סלע שרוצים, מעלתם אמרת המן הסלע הזה, מריתם ודברתם אל הסלע שנה עליו פרק אחד ועברת על דברי. יען לא האמנתם היה לו לומר ואמר לא האמנתם בי, אהרן מה חטא מכאן שהמטפל לעובר עבירה כעובר עבירה והיה אהרן יכול לומר אני לא חטאתי אלא שתק וכבש כחו ולא למד על עצמו סניגוריא ומשה מקלסו שנאמר [קג]האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו לא עמד לומר עשה בשביל אבא בשביל אמא שלא תכנס שכולה בג' בניה. ואת אחיו לא הכיר שלא היה לו עסק עם אחיו בשמעו נא המורים. ואת בניו לא ידע כשנשרפו בניו ושתק. כי שמרו אמרתך (מד) שנאמר ויאמר ה' אל משה ואל אהרן ברך ה' חילו וגו'. א"ר חמא בר חנינא לכן לא תביאו את הקהל הזה, הקהל הזה אין אתם מכניסין אבל לכל ישראל אתם מכניסין לעתיד לבא שנאמר [קד]וענתה שמה כימי נעוריה זה משה ואהרן. [קה]אמר משה אהרן מה חטא משל לבע"ח שבא ליטול גרנו של לוה ונטל שלו ושל שכנו, א"ל הלוה אם אני חייב שכני מה חטא לך [אף כך אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע אני הקפדתי אהרן מה חטא] לפיכך הכתוב מקלסו [קו]וללוי אמר וגו'. אמר משה לפני הקב"ה הרי גזרת עלי למות במדבר עם הדור הרע הזה שנאמר [קז]כמה ימרוהו במדבר יעציבוהו בישימון עכשיו יאמרו הדורות אף אני שוה להם יכתב עלי על מה נענשתי, לפיכך כתיב יען לא האמנתם בי. אמר ליה הקב"ה למשה באיזה פנים אתה מבקש ליכנס לארץ, משל לרועה שיצא לרעות צאנו של מלך ונשבית הצאן בקש הרועה ליכנס לפלטרין של מלך, א"ל המלך למה אם אתה נכנס יאמרו הבריות [שאתה השבית הצאן] אף כך אמר הקב"ה למשה שבחך הוא שהוצאת ששים רבוא ממצרים וקברתם במדבר ואתה מכנים דור אחר, עכשיו יאמרו אין לדור המדבר חלק לעולם הבא אלא שכב בצדן ותבא עמהן שנאמר [קח]ויתא ראשי עם, לכך כתיב לא תביאו את הקהל הזה שיצאו עמך:

המה מי מריבה. המה שראו איצטגניני פרעה (כתוב בפסוק [קט]מילדי העברים זה). [קי]אמר רבי חמא בר חנינא כל העושה מריבה עם רבו כעושה מריבה עם השכינה שנאמר המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה'. [א]זה שאמר הכתוב [ב]אל גנת אגוז ירדתי. למה היה משה דומה למלך שמסר את בנו לפרגוג א"ל אל תהי קורא לבני מורה. מהו דין לישנא מורה, אמר רבי ראובן כהרין לישנא יוני צווחין לשטיא מורה. פעם אחת הקניטו וקרא אותו מורה, א"ל המלך כל עצמי הייתי מצוה אותך ואמרתי לך אל תהא קורא אותו מורה ואתה קורא לו מורה, כך כתיב [ג]ויאמר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל, מה צום, אמר לו אל תהיו קורין לבני מורים וכיון שהקניטו על מי מריבה אמר להם משה שמעו נא המורים, אמר לו הקב"ה [כל עצמי וכו' (כדלעיל)], לכן לא תביאו, לא תביא אין כתיב כאן אלא לא תביאו, לא את ולא אחיך (מה) ולא אחותך עלין לארעא דישראל. [ד]נמשלו ישראל לאגוז שנאמר [ה]אל גנת אגוז ירדתי. האגוז הזה חלק מי שאינו אומן לעלות בו מיד הוא נופל שצריך לשמור שלא יפול ממנו כך כל מי שמשרת ישראל צריך לשמור עצמו שלא יטול את שלו מתחת ידיהם. משה אמר שמעו נא המורים ונאמר לכן לא תביאו את הקהל הזה. ישעיה אמר [ו]ובתוך עם טמא שפתים מיד ובידו רצפה, מהו רצפה אמר רבי שמואל בר נחמן רץ פה שאמרה דילטוריא על בני, אליהו אמר [ז]כי עזבו בריתך בית ישראל ונאמר לו ואת אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתיך. רבי יוחנן שמע לה מהדין קריא [*]משא דמשק וגו' עזובות ערי ערוער, עומד בדמשק ומכריז ערי ערוער, והלא אין ערוער אלא בתחום מואב, אלא שס"ה בתי אלילים היו בדמשק והיו עובדין כל אחד ואחד יומו והיה להן יום אחד והיו עובדין כולן באותו היום, א"ל הקב"ה אליהו עד שאתה מקטרג על בני לך לדרכך דמשק וקטרג עליהם. רבי אבהו ורבי שמעון בן לקיש הוו עלין להרא קיסרין א"ל רבי אבהו לרבי שמעון בן לקיש מה אנן עלין למדינתהון דמחרפיא ומגדפיא נחת. ריש לקיש מן חמריה וספא ליה חלא ויהבי בפומיה[ח], א"ל מהו כן, א"ל אין הקב"ה רוצה במי שהוא אומר דילטוריא על כל ישראל דכתיב [ט]אל תראוני שאני שחרחרת, לפי שאומות העולם אומרים [י]וימירו את כבודם וגו', [יא]אין ישועתה לו באלהים, וישראל אומרין להן למה אנו דומין לבן מלך שיצא לו למדבר [*]נפחם בשמש נכנס למדינה נהג שמנים ומרחצאות עד שנתלבן כל גופו, אבל אתם עד שאתם במעי אמכם אתם עובדים אלילים, וכן הוא אומר [יב]אל תלשן עבד אל אדוניו:

[יג]וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום כה אמר אחיך ישראל. זה שאמר הכתוב [יד]וחרפה לא נשא על קרובו, בנוהג שבעולם אדם עוסק בפרקמטיא עם חברו והפסיד פורש ממנו ואינו רוצה לראותו, ומשה אף על פי שנענש על ידי ישראל שנאמר

וירע

מ"ק ובמ"ק צא שמות ט: צב שם יז: צג ישעיה מב: צד תהלים עח: צה שבת נה: צו יומא פז: צז ויקרא י: צח ילמדנו: צט בראשית כא: ק שמות יז: קא דברים ב: קב תהלים קו: קג דברים לג: *דברים לג: קד הושע ב: קה תנחומא: קו דברים לג: קז תהלים עח: קח דברים לג: קט שמות ב: קי סנהדרין קי: א פסיקתא: ב שה"ש ו: ג שמות ו: ד פסיקתא רבתי: ה שה"ש ו: ו ישעיה ו: ז מלכים א יט: *ישעיה יז: ח פי' לקח חול ושם אותו בפיו: ט שיר א: י תהלים קו: יא תהלים ג: *מלשון פחם לנחלים: יב משלי ל: יג תנחומא: יד תהלים טו:

זית רענן (מג) יעבור מטה זה שבידך, פי' לפי שאתה מקטרג לפיכך ילך המטה הזה ויוציא מים אבל כאן שלא קטרגה אמרתי קח את המטה אבל לא תכה בו כצ"ל: (מד) שנאמר ויאמר ה' וכו', היינו שאמר שימות אהרן: (מה) ולא אחותך, דאף עצמותיה לא יכנסו:

[יד]וירע למשה בעבורם לא פרק משאו מעליו שנאמר וישלח משה מלאכים וגו'. אתה ידעת את כל התלאה אשר מצאתנו, אמר לו אתה ידעת כשאמר הקב"ה לאבוהם [טו]ידוע תדע כי גר יהיה זרעך, אנו נשתעבדנו ואתה בן חורין וירדו אבותינו מצרימה וכל אותו הענין, משל לשני אחים שיצא שטר חוב על זקנם עמד אחד מהם ופרע אותו, לימים התחיל לשאל חפץ מאחיו, א"ל אתה יודע שאותו חוב על שנינו היה ואני פרעתיו אל תחזירני מן חפצי שאני שואל: נעברה נא בארצך לא נשתה מי באר, מי בורות היה צריך לומר למדתך תורה דרך ארץ שההולך לארץ שאינה שלו לא יאכל ממה שבידו אלא שלו יהא מונח ויקנה מן החנוני בשביל להנאתו, וכך אמר לו משה הבאר עמנו ומן שלנו אנו אוכלים לא תאמר שאנו מטריחין עליך שכר אתה עושה לעצמך אוכל בכסף תשבירני. דרך המלך נלך שאנו חוסמין את בהמתנו. לא נטה ימין ושמאל [זה קשה מכולן] שאמרו לו בכל סביביך יש לנו רשות להרוג ולבוז ובגבולך לא נטה ימין ושמאל. ויאמר אליו אדום לא תעבור בי, זה שאמר הכתוב [יז]אני שלום וכי אדבר המה למלחמה. [יח]וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים זה משה, וכן מצינו שהנביאים נקראו מלאכים שנאמר [יט]ברכו ה' מלאכיו. וכן הוא אומר [כ]ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים. ודכוותה [כא]ויעל מלאך ה' מן הגלגל אל הבוכים (כתוב בהתחלת ויקרא). לא תעבור בי (כתוב ברמז תרל"א):

[כב]ויסעו מקדש ויבואו בני ישראל. זה שאמר הכתוב [כג]בהתחברך (לרשע) [עם אחזיהו] פרץ ה' את מעשיך על שנתחברו לרשע הזה לעבור בארצו חסרו לאותו צדיק, לכך נסמכה אסיפת אהרן אחר פרשת מלך אדום. ויט ישראל מעליו ויסעו מקדש וגו' מהו כל העדה עדה שלמה עדה הנכנסת לארץ, לפי שמתו יוצאי מצרים ואלו הן אותן שכתוב בהן [כד]חיים כלכם היום. מהו הר ההר הר על גבי הר כתפוח קטן על גבי תפוח גדול. ואף על פי שהענן מהלך לפניהם משפיל את הגבוה ומגביה את השפל הניח הקב"ה את ההר הזה דוגמא שידעו נסים שעשה להם הקב"ה שלא הניח הר במדבר שלא יהו מתיגעין ועולין עליהן ויורדין, ועוד אף על פי שהיה הענן עושה כל המדבר מישור היה מניח מקום גבוה למשכן שיהא חונה שם והניח שלשה הרים, הר סיני לשכינה, והר נבו לקבורת משה, והר ההר לקבורת אהרן:

ויאמר ה' אל משה יאסף אהרן. מלמד שמודיעין לצדיקים יום מיתתן כדי שיורישו כתרם לבניהן. ומפני מה לא מת אהרן כמו שמתה מרים שלא ידע בה בריה, אלא נאמר למשה יאסף אהרן, משל למלך שהיו לו שתי [כה](סנקליטין) [קטיליקין] ולא היו עושין דבר בלא דעת המלך והיה לאחד מהן חלק יפה אצל המלך והיה המלך צריך לו, אמר המלך אע"פ שהוא ברשותי איני מסלקו עד שאני מודיעו, אף כך אמר הקב"ה שני צדיקים הללו לא עשו דבר חוץ מדעתי ועכשיו כשאני מסלקן איני מסלקן עד שאודיעם לכך נאמר יאסף אהרן: על אשר (מעלתם בי) [מריתם את פי]. זש"ה [כו]לא ירעיב ה' נפש צדיק זה אדם הראשון שכל הצדיקים שעברו ממנו נגזרה עליהן מיתה ואינן נפטרין עד שרואין פני שכינה ומוכיחין אדם הראשון ואומרים לו אתה גרמת לנו מיתה והוא משיבן אני בידי חטא אחד ואתם אין כל אחד ואחד מכם שאין בידו הרבה עונות, ומנין שרואין פני שכינה [ומוכיחים אדם הראשון] שנאמר [כז]אמרתי לא אראה יה יה בארץ החיים וגו', והצדיקים נענשין מיתה על ידי עבירות קלות שלא יהא אדם הראשון נתפס על ידיהן לכך נאמר על אשר מריתם (בי) [את פי]:

קח את אהרן וגו' והפשט את אהרן וגו'. א"ל הקב"ה הרי אתה מנחמו (שאתה) [שהוא] מוריש (כתרך לבנך) [כתרו לבנו] מה שאין אתה מוריש לבניך. וילבש אותם את אלעזר בנו והלא אם יצא כהן גדול בבגדי כהונה חוץ להר הבית סופג את הארבעים שהם צמר ופשתים, אלא להודיעך שבלשון שקרבו לכהונה וא"ל קח את אהרן בו בלשון א"ל לעלות להר. ויעש משה כאשר צוה ה' ללמדך שאף על פי שאמר לו גזרה קשה לא עכב. [כח]והפשט את אהרן את בגדיו הפשיטו בגדי כהונה והלבישו לאלעזר וכן שני וכן שלישי, א"ל הכנס למערה ונכנס למערה, עלה ופשוט ידיך ופשט, קמוץ פיך וקמץ, עצום עיניך ועצם, באותה שעה אמר משה אשרי מי שמת במיתה זו, לכך נאמר כאשר מת אהרן אחיך מיתה שחמדת בה. [כט]וזה שאמר הכתוב [ל]יקר בעיני ה' המותה לחסידיו, אמר ליה הקב"ה למשה עשה טובה ואמור לו לאהרן על המיתה שאני בוש לומר לו. אמר ר' הונא בשם רבי תנחום בר חייא מה עשה משה השכים בשחרית והלך לו אצל אהרן התחיל קורא אהרן אחי ירד אצלו, א"ל מה ראית להשכים ולבא כאן היום, א"ל משה דבר מן התורה הייתי מהרהר בלילה ומתקשה לי הרבה לכך השכמתי ובאתי אצלך, א"ל ומהו הדבר, א"ל איני יודע מה היה הדבר אלא אני יודע שבספר בראשית הוא, הבא אותו ונקרא בו, נטלו ספר בראשית וקראו בו כל פרשה ופרשה ועל כל אחת ואחת אמר יפה עשה ויפה ברא הקב"ה, וכיון שהגיעו לבריאת אדם אמר משה מה אומר לאדם שהביא מות לעולם, א"ל אהרן משה אחי לא תאמר בדבר הזה אין אנו מקבלין גזרת אלהים וכו' היאך נבראו אדם וחוה והיאך זכו לי"ג חופות שנאמר [לא]בעדן גן אלהים היית והיאך אכל מן העץ ונאמר לו [לב]כי עפר אתה, א"ל לאחר כל השבח הזה כך וכך הגיעו, אמר ליה ואני ששלטתי במלאכי השרת ואתה שעצרת את המות לא סופנו לכך עוד כמה שנים יש לנו לחיות עוד כ' א"ל קטנות הן היה יורד ויורד עד שהזכיר לו יום המות מיד הרגישו עצמותיו של אהרן גועו א"ל שמא בשבילי הוא הדבר א"ל הן, מיד ראו אותו ישראל שגרעה קומתו שנאמר ויראו כל העדה, א"ל אהרן לבי חלל בקרבי ואימת מות נפלו עלי א"ל מקובל עליך למות א"ל הן א"ל נעלה להר ההר, מיד עלו שלשתן לעיני כל ישראל משה ואהרן ואלעזר, אלו היו יודעין שהיה עולה למות לא היו ישראל מניחין אותו אלא היו מבקשין עליו רחמים, אלא שהיו סבורין שמא הדבור קראו, כיון שעלו נפתחה להם מערה ומצאו שם מטה מעשה שמים והיה אהרן פושט כלי אחד ואלעזר לובשו וערפל תהולהו, א"ל משה אהרן אחי מה אתה רואה מרים מתה ואני ואתה נטפלנו בה ואתה מת ואתה רואה לי ואלעזר מטפלין בך ואני אם מת אני מי מטפל בי, א"ל הקב"ה חייך אני מטפל בך שנאמר [לג]ויקבר אותו בגי, מיד ירדה שכינה ונשקתו, א"ל הקב"ה צא מכאן כיון שיצאו נסתמה המערה ויורדין משה ואלעזר, וכל ישראל מביטין בהן שעלו שלשה ולא ירדו כי אם שנים, נחלקו לשלש כתות, אחת אומרת הרגו משה שהיה מתקנא בו, ואחת אומרת אלעזר הרגו שהיה מבקש לירש את הכהונה גדולה, ואחת אומרת דרך שמים מת, מה עשה הקב"ה רמז למלאכים ופתחו את המערה והוציאו ארונו של אהרן והיתה פורחת בשמים והמלאכים מקלסין לפניו וכל ישראל רואין אותו שנאמר ויראו כל העדה כי גוע אהרן, ומה היו מקלסין [לד]יבא שלום ינוחו על משכבותם:

[לה]ויראו כל העדה כי גוע אהרן. כיון שירדו משה ואלעזר מן ההר נתקבצו כל הקהל עליהם אמרו היכן אהרן, א"ל מת, אמר ליה היאך יכול מלאך המות לפגוע בו אדם שעמד במלאך המות ועצרו שנאמר [לו]ויעמד בין המתים ובין החיים ותעצר המגפה, א"ל אם אתם מביאין אותו מוטב ואם לאו אנו נסקל אתכם, באותה שעה עמד משה בתפלה ואמר רבש"ע הוציאנו מן החשד, מיד פתח הקב"ה את המערה והראהו להם שנאמר ויראו כל העדה כי גוע אהרן. [לז]יציאת מצרים גופיה ממאי דמניסן מנינן ודילמא מתשרי מנינן, לא סלקא דעתך דכתיב [לח]ויעל אהרן הכהן אל הר ההר על פי ה' וימת שם בשנת הארבעים לצאת בני ישראל מארץ מצרים בחדש החמישי באחד לחדש וכתיב [לט]ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש וגו' וכתיב [מ]בעבר הירדן הואיל משה (תנא) מדקאי באב וקרי לה שנת הארבעים וקאי בשבט וקרי לה שנת הארבעים מכלל דר"ה לאו תשרי הוא. בשלמא היאך מפרש ליציאת מצרים, אלא הא מנלן דליציאה מצרים דילמא להקמת המשכן. [כדאמר רב פפא] שנת (מ') [כ'] שנת הארבעים לגזרה שוה מה התם ליציאת מצרים הכא נמי ליציאת מצרים, וממאי דמעשה דאב קדים דילמא מעשה דשבט קדים, לא ס"ד דכתיב [מא]אחרי הכותו את סיחון, וכי נח נפשיה דאהרן אכתי הוה סיחון קיים דכתיב וישמע הכנעני מלך ערד, מה שמועה שמע, שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד וכסבור ניתנה רשות להלחם בישראל, והיינו דכתיב ויראו כל העדה כי גוע אהרן אל תקרי ויראו אלא וייראו. וכריש לקיש דאמר כי משמש בארבע לשונות אי דילמא אלא דהא. מי דמי התם כנעני הכא סיחון. תנא הוא סיחון הוא כנען הוא ערד, סיחון שדומה [מב]לסייח שבמדבר. כנען על שם מלכותו, ומה שמו ערד שמו. איכא דאמרי ערד שדומה לערוד שבמדבר, כנען על שם מלכותו, ומה שמו סיחון שמו:

[מג]ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל, למשה לא בכו אלא אנשים מפני שהוציא הדין לאמיתו ומשה היה מוכיחן בדברים ואהרן לא אמר מימיו לאיש סרחת ולאשה סרחת, ולא עוד אלא שהיה רודף שלום שנאמר [מד]בשלום ובמישור הלך אתי, ומה ת"ל ורבים השיב מעון מלמד כשהיה אהרן מהלך בדרך אם פגע

ממ"ק ובמ"ק טו שם קו: טז בראשית טו: יז תהלים קכ: יח ויקרא רבה: יט תהלים קג: כ דה"ב לו: כא שופטים ב: כב מדרש: כג דברי הימים ב כ: כד דברים ד: כה קטיליקין שרים ממונה על סאורות: כו משלי י: כז ישעיה לח: כח ספרי זוטא: כט ילמדנו: ל תהלים קטז: לא יחזקאל כח: לב בראשית ג: לג דברים לד: לד ישעיה נז: לה תנחומא: לו במדבר יז: לז ר"ה ג: לח במדבר לג: לט דברים א: מ שם: מא שם: מב כיית כוא קל ברגלו: מג אבות דר' נתן פי"ב: מד מלאכי ב:

פגע באדם רע או רשע נותן לו שלום, למחר בקש אותו האיש לילך ולעבור עבירה אמר אוי לי איך אשא פני ואראה את אהרן בושתי הימנו שנתן לי שלום ונמצא [אותו אדם מונע עצמו] מלילך לעבירה, וכן שני בני אדם שעושין מריבה זה עם זה הלך אהרן וישב לו אצל אחד מהן ואומר לו ראה חברך מה הוא אמר אהיה מטרף את לבי [מחליש] את דעתי מתלש בשערי איך אשא עיני ואראה בחברי בושתי הימנו שאני הוא שסרחתי עליו היה יושב אצלו עד שמוציא כל קנאה שבלבו, שוב הולך אצל חברו ואומר לו כענין זה, וכשפגעו זה בזה חבקו ונשקו זה לזה לכך ויבכו אותו כל בית ישראל. כי בא ישראל דרך האתרים (כתוב ברמז תשכ״ח):

כא [מה]וישמע הכנעני מלך ערד. זה עמלק שנא׳ [מו]עמלק יושב בארץ הנגב והיה יושב על הפרצה, כיון ששמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד מיד נתגרה בהם, דרך האתרים (שמת) התייר הגדול שתר להם את הדרך שנאמר [מז]וארון ברית ה׳ וגו׳. וילחם בישראל אם עמלק היה למה קראו כנעני, לפי שנאסרו ישראל להלחם עם בני עשו שנאמר [מח]אל תתגרו בם וגו׳, כשבא עמלק פעם ושתים ונתגרו בם אמר לו הקב״ה אין זה אסור עליכם כבני עשו, אלא הרי הוא לכם ככנעניים שנאמר בהם [מט]כי החרם תחרימם לכך נקרא כנעני. לפי שבעולם היה עמלק מכת מרדות לישראל [את מוצא] כיון שאמרו [נ]היש ה׳ בקרבנו מיד ויבא עמלק וכאן ויראו כל העדה כי גוע אהרן וישמע הכנעני מלך ערד וגו׳. [נא]נתנה ראש ונשובה מצרימה וירד העמלקי. אתה מוצא במות אהרן יצא עליהם [עמלק] וחזרו לאחוריהם שבע מסעות שנאמר [נב]ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן, וכי שם מת אהרן והלא בהר ההר מת דכתיב וימת אהרן שם בראש ההר אלא ללמדך שחזרו לאחוריהם. [נג]אמר עשו לעמלק כמה יגעתי להרוג את יעקב ולא ניתן בידי תן דעתך לגבות נקמתי, א״ל היאך אני יכול להזדווג לו, א״ל המסורת הזה יהי בידך כשתראה שנתקלו בדבר הוי קופץ עליהם לפיכך אתה מוצא אותו בא על ישראל. כיון שרואה אותם עונותיהם קשים בירושלים וביהודה מיד קפץ ובא שנאמר [נד]ביום עמדך מנגד, מיל היה רחוק מהם אמר בלבו אם נצחו ישראל אני אומר לסייע אתכם באתי ואם נצחה מלכות בבל אני הופך על ישראל והורגן וכתיב [נה]אל תעמוד על הפרק להכרית את פליטיו. ברפידים כתיב [נו]היש ה׳ בקרבנו מיד ויבא עמלק, וכן בשעה שמת אהרן שנאמר וישמע הכנעני, א״ר יהודה בר שלום לבוש כנעני לבש ולמד שיחת כנעניים והיה מדבר בלשונם שלא יכירו אותו ישראל ובכל שעה הוא בא. במרגלים כתיב [נז]כי העמלקי והכנעני שם לפניכם וכתיב וירד העמלקי והכנעני היושב בהר ההוא ויכום ויכתום וגו׳, א״ר תנחום בר תנילאי כיון ששמעו שמת אהרן זיינו עצמן מבפנים ולבשו עצמם מבחוץ והן באו כבני אבלים אמרו יודעין אנו שיש להן מאבותיהם פטריקא שאמר להם [נח]הקול קול יעקב שהן מתפללין ונשמעין ואנו באין עליהם סבורים בני כנענים הן והן מתפללין על הכנענים ואנו הורגין אותן, כיון שבאו ראו צורת פניהם משל עמלק ולבושיהן ושיחתן של כנענים, אמרו רבש״ע אין אנו יודעין מי הן, מכל מקום עשה בהם מדת הדין שנאמר אם נתן תתן את העם הזה מיד וישמע ה׳ בקול ישראל. זה שאמר הכתוב [נט]ובצלעי שמחו ונאספו נאספו עלי נכים בשאני צולע מעט נאספו עלי, כתיב [ס]וירדפו אחריו כאשר תעשינה הדבורים מה עקיצה של דבורה זו עוקצת לאדם ומתה כך עשו הם [סא]כל אויבי שמעו רעתי ששו [סב]שמעו כי נאנחה אני באבל אהרן, ולא די שלא באו לנחמני אלא ששו ובאו עלי להלחם: [סג]וישמע הכנעני מנין לכותי שקונה ישראל למעשה ידיו דכתיב וישב ממנו שבי (כתוב ברמז תרס״ז). [סד]וישב ממנו שביה אין כתיב כאן אלא שבי שפחה אחת שבו מהם, זה שאמר הכתוב [סה]כי לא כצורנו צורם, אמרו ישראל לא כשם שאתה מתקיף אותנו על אויבינו אתה מתקיף אויבינו עלינו, במדין כתיב [סו]שא את ראש מלקוח השבי וגו׳ וששים אלף וגו׳ וכתיב [סז]ושלל הערים בזונו לנו אבל כשבא עמלק שבו שפחה אחת. *המחזיק בנכסי הגר כיצד יעשה ויתקיימו בידו יקח בהן ספר תורה. רב ששת אמר אפילו בעל בנכסי אשתו, רבא אמר אפילו עבד רווחא בעיסקא. רב פפא אמר אפילו מצא אבדה, רב נחמן בר יצחק אמר אפילו תפילין, א״ר חנן מאי קראה וידר ישראל נדר לה׳ ויאמר אם נתן תתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריהם. ארבע נדרו (כתוב ברמז קכ״ב):

[סח]**ויסעו מהר ההר דרך ים סוף לסבוב את ארץ אדום ותקצר נפש** העם בדרך. והלא כתיב [סט]ורוחך הטובה נתת להשכילם, אלא אותם שירים שיצאו ממצרים שנגזרה עליהם מיתה לא היו רואים במדבר נחת רוח ולא רוח טובה, וכן הוא אומר [ע]ובניכם יהיו רועים במדבר: וידבר העם באלהים ובמשה. השוו עבד לקונו. ונפשנו קצה בלחם הקלוקל שלא היה יכול אותו הדור לטעום מפירות הארץ כלום, א״ר עקיבא כשהיו מגלין להם תגרין [הסל שבא] מן פירות הארץ היו מתים שנאמר [עא]אם יראו האנשים וגו׳ את הארץ כל טוב הבא מהמת הארץ, לכך כתיב ותקצר נפש העם בדרך. [עב]א״ר אבהו כל המהרהר אחר רבו כאלו מהרהר אחר השכינה שנאמר וידבר העם באלהים ובמשה. [עג]רבי אומר אמר הקב״ה תורעמנין בני תורעמנין הן. אדם הראשון עסוק אני עמו לעשות לו עזר שנאמר [עד]אעשה לו עזר כנגדו והוא עומד לפני ומתרעם [עה]האשה אשר נתתה עמדי. אף יעקב כך עשה לי עסוק אני עם בנו להמליכו במצרים [עו]ויוסף הוא השליט על הארץ והוא מתרעם לפני ואומר [עז]נסתרה דרכי מה׳. אף בני כך עשו לי במדבר, אני עסוק עמהם לבור להם לחם קל כדרך שהמלכים אוכלים שלא יהא אחד מהם [עח]גוסי ודלריא אוחזתן והן נתרעמין לפני ונפשנו קצה בלחם הקלוקל. אף ציון כך עשה לי אני עסוק עמה להעביר את המלכיות מן העולם ולא כבר העברתי בבל מדי ויון ועתיד אני להעביר מלכות הרביעית והיא מתרעמת לפני ואומר עזבני ושכחני שנאמר [עט]ותאמר ציון עזבני ה׳ וה׳ שכחני:

[פ]ונפשנו קצה בלחם הקלוקל. [היו ישראל מתרעמים ואומרים] יש ילוד אשה אוכל ואינו מוציא ראית מימיך אדם נותן חטים לרחים ואינו מוציא קמח, אמר הקב״ה בטובה שאני עושה להם והשויתי אתכם למלאכים שלא יהו נפנין הן מתרעמין הה״ד עד אנה ינאצוני וגו׳, מהו בקרבו בקרביו בבני מעים שלהן שהיו אוכלין ולא מוציאין. [פא]לחם אבירים שנמוח באברים שיעשו אבירים גבורים: [פב]וישלח ה׳ בעם את הנחשים, מה ראה הקב״ה לפרוע מהם בנחשים, אלא נחש הוא פתח בלשון [הרע] (תקלה) [תחלה] ונתקלקל ולא למדו ממנו [וידברו לה״ר על] הקב״ה יבא הנחש שהתחיל בלשון הרע ויפרע ממספרי לשון הרע הה״ד [פג]ופורץ גדר ישכנו נחש. ד״א למה נפרע מהם בנחשים, הנחש אפילו אוכל כל מעדני עולם נהפכין במעיו לעפר שנאמר [פד]ונחש עפר לחמו, ואלו אוכלין המן שנהפך למטעמים הרבה שנאמר [פה]ויתן להם שאלתם ואומר [פו]זה ארבעים שנה ה׳ אלהיך עמך לא חסרת דבר, יבא נחש שאוכל מינין הרבה ובפיו טעם אחד ויפרע מאוכלי מין אחד וטועמין מינין הרבה (יבא הנחש ויפרע בהם). השרפים שהן שורפין את הנפש. ויבא העם אל משה ויאמרו חטאנו ידענו שדברנו במשה ונשתטחו לפניו ואמרו לו התפלל אל ה׳ ויסר מעלינו את הנחש להודיעך ענותנותו של משה שלא נשתהה לבקש עליהם רחמים ולהודיעך כח התשובה כיון שאמרו חטאנו מיד נתרצה להם מכאן שלא יהיה המוחל אכזרי. ומנין שאם סרח אדם לחברו [ואומר לו חטאתי] ואינו מוחל לו נקרא חוטא שנאמר [פז]גם אנכי חלילה לי מחטוא לה׳ מחדול להתפלל בעדכם. ויאמר ה׳ אל משה עשה לך שרף (כתוב ברמז רס״ה וברמז נ״ב):

והיה כל הנשוך. לא נשוך נחש בלבד אלא כל הנשוך אפילו נשוך פתן ועקרב וחיה רעה וכלב. ויעש משה נחש נחשת וגו׳ זרקו לאויר ועמד. [פח]ימחה שמם של אפיקורסין שהן אומרים אין תחית המתים, הרי צורת נחש שהוא ממית עשה בו המקום חיים תחית המתים (שכולן) [בטל של] חיים עאכ״ו. חזקיהו קרא לו נחשתן *נחושתים. כל שהנחש נושך ממית בעולם הזה ויש לו חיים לעוה״ב והקטיר לזה לוקה בעולם הזה ואין לו חיים לעוה״ב, מוטב שיכתת ויהא חיים לעולם הבא. [פט]שנו רבותינו מצא כלים ועליהם צורת חמה צורת לבנה צורת דרקון יוליכם לים המלח. ר׳ יוסי אומר שוחק וזורה לרוח או מטיל לים. אמרו ליה אף הוא נעשה זבל ונאמר [צ]ולא ידבק בידך מאומה מן החרם. הניא אמר להם רבי יוסי הרי הוא אומר [צא]ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל וגו׳, אמרו ליה משם ראיה הרי הוא אומר [צב]ויזר על פני המים וגו׳ לא נתכוון משה אלא לבודקן כסוטות. אמרו ליה הרי הוא אומר [צג]וכתת נחש הנחשת אשר עשה משה, אמר להם משם ראיה הרי הוא אומר ויאמר ה׳ אל משה עשה לך שרף משלך ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו, ובדין הוא דכתותי נמי לא הוה צריך, אלא כיון

ממ״ק ובמ״ק מה תנחומא : מו במדבר יג : מז שם י : מח דברים ב : מט שם כ : נ שמות יז : נא במדבר יד : נב דברים י : נג ילמדנו : נד עובדיה א :
נה שם : נו שמות יז : נז במדבר יד : נח בראשית כז : נט תהלים לה : ס דברים א : סא איכה א : סב שם : סג גיטין לח : סד מדרש :
סה דברים לב : סו במדבר לא : סז דברים ג : *ערוכין סד : סח מדרש : סט נחמיה ט : ע במדבר יד : עא דברים א : עב סנהדרין קי : עג פסיקתא :
עד בראשית ב : עה שם ג : עו שם מב : עז ישעיה מ : עח פי׳ חולי הכלבול : עט ישעיה מט : פ מדרש שוחר טוב קאפיטל עח : פא תהלים עח : פב תנחומא :
פג קהלת י : פד ישעיה סה : פה תהלים עח : פו דברים ב : פז שמואל א יב : פח מדרש תהלים : *נחושתים שלשלאות כבדים : פט ע״ז מג : צ דברים יג :
צא שם ט : צב שמות לב : צג מלכים ב יח :

כיון דחזא חזקיה דקא טעו ישראל אבתריה עמד וכותתו:
[צד]ויסעו בני ישראל ויחנו באובות. שנעשו אויבים למקום. ויחנו בעיי העברים שהיו מלאים (עבירות) [עברה]. ויחנו בנחל זרד שלא היה הנחל אלא כמלא זרת ולא יכלו לעבור שלשים ושמונה שנה. עתה קומו ועברו את נחל זרד וגו' והימים אשר הלכנו מקדש ברנע וגו' משם נסעו ויחנו מעבר ארנון שנתרצה להם המקום: [צה]על כן יאמר, תנו רבנן הרואה מעברות נחלי ארנון צריך שיתן שבח והודאה למקום. מנא לן דכתיב על כן יאמר בספר מלחמות ה' את והב בסופה ואת הנחלים ארנון, תנא את והב שני מצורעין היו והיו מהלכין בסוף מחנה ישראל אתו אמוראי טשו להו בנחלי ארנון עברי להון נקירתא אתא ויהבי בהון אמרי כיון דאתו ישראל למעבר אנו ניפוק וקטלינן יתהון ואינון אמוראי לא הוו ידעין דארון דמסגי קמייהו דישראל הוה מכיך קמייהו טורי כיון דאתא ארון אדבקו טורי בהדי הדדי וקטלינהו, הזו דנפיק דמא מבי טורי ואזיל לנחלי ארנון, כי אתו את והב חזו דמא דקא נפיק מביני טורי אתו ואמרין לישראל ואמרין שירה והיינו דכתיב ואשר הנחלים אשר נטה לשבת ער וגו': [צו]כתיב [צז]אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו מהם לא יבושו כי ידברו את אויבים בשער א"ר חייא בר אבא אפילו האב ובנו הרב ותלמידו שעוסקין בתורה בשער אחד נעשו אויבים זה לזה, ואמר רבא אין זזין משם עד שנעשין אוהבים זה לזה דכתיב את והב בסופה אל תקרי בסופה אלא בסופה. [צח]על כן יאמר בספר מלחמות ה' אמר הקב"ה אתם עסקתם בספר ואני נלחם על ידיכם. [צט]אז ישיר ישראל וגו' השירה הזו נאמרה בסוף ארבעים שנה והבאר נתנה להם בתחלת ארבעים שנה ומה ראה ליכתב כאן, הענין הזה נדרש למעלה הימנו: על כן יאמר בספר מלחמות ה' את והב בסופה [מהו שעשה להם הקב"ה] אותות ונסים בנחלי ארנון כנסים שנעשו להם בים סוף, מה נסי נחלי ארנון אדם עומד על ההר מזה ומדבר עם חברו בהר הזה והוא רחוק ממנו שבעה מילין והדרך יורד לתוך הנחל ודרכן של ישראל לעבור בתוך הנחלים נתכנסו כל האומות אוכלוסין שאין להם סוף ישבו מקצתן בתוך הנחל והנחל עשוי מלמעלן כערות מערות וכנגד המערות הר שכנגדו עשו סלעים סלעים כמין (שינים) [שדים] שנאמר ואשד הנחלים, נכנסו האוכלוסין לתוך המערות ואמרו כשיורדין ישראל לתוך הנחל אלו עומדין לפניהם בתוך הנחל ואנו למעלה מן המערות ונהרוג את כולן, כיון שהגיעו ישראל לאותו מקום לא הצריכן הקב"ה לירד למטה לנחל אלא רמז להרים ונכנסו (שינים) [שדים] של הר זה לתוך המערות [של הר זה] ומתו כולם, והקיפו ההרים ראשיהם זה לזה ונעשו דרך כבושה ולא נודע איזה [הר] נסמך לחברו, ואותו נחל מפסיק בין תחומי ארץ ישראל לארץ מואב שנאמר כי ארנון גבול מואב הר שבארץ מואב [לא] נזדעזע שבו המערות וההר מארץ ישראל נזדעזע מפני שבו הסלעים כמין (שינים) [שדים] ונסמך להר שכנגדו [מלה"ד לשפחה שראתה בן ארוניה בא אצלה] קפצה היא וקדמה אותו וקבלתו [כך] נכנסו הסלעים להוך המערות ורצצו כל אותן הגבורים, והבאר ירדה לתוך הנחל ונתגברה שם ואבדה כל האוכלוסין לכך (הקיפו) [הקיש הכתוב] את והב בסופה ואת הנחלים ארנון, ועברו ישראל על אותן ההרים ולא ידעו כל הנסים האלו, אמר הקב"ה הרי אני מודיע לבני כמה אוכלוסין אבדתי מפניהם ירדה הבאר לתוך המערות והוציאה גולגלית חרועות ורגלים שאין להם הקר וישראל חזרו לבקש את הבאר וראוה מאירה כלבנה בתוך הנחל שהוא מוציא אברים אברים. ומנין שהבאר הודיעה להן שנאמר [א]ואשר הנחלים וגו' ומשם בארה, וכי משם היתה ולא מתחלת ארבעים שנה היתה, אלא שירדה לפרסם את הנסים והיו ישראל עומדין על הנחלים ואומרים לה עלי באר ענו לה ואומרים שירה עליה:
אז ישיר ישראל, וספני מה לא נזכר משה שם, מפני שנענש על המים ואין אדם מקלס [ק]לספקלטור שלו. ולמה אין שמו של הקב"ה נזכר בה, משל לשלטון שעשה סעודה למלך אמר המלך פלוני אוהבי יש שם, אמרו לו לאו, אמר המלך אם אין אוהבי שם אין אני שם [אף כאן אמר הקב"ה הואיל ומשה אינו נזכר אף אני איני נזכר שם]: באר חפרוה שרים. וכי חפירה היתה שם אלא שנתנה בזכות [אבות] שנקראו שרים שנאמר [קא]פתח צור ויזובו מים וגו' כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו. כרוה נדיבי העם וגו' שהיו הנשיאים עומדין על גבה ומושכין במטותיהן כל אחד ואחד לשבטו ולמשפחתו ואשה שהיתה צריכה לילך אצל חברתה מדגל לדגל היתה הולכת בספינה שנאמר הלכו בציות נהר ואין ציות אלא ספינות שנאמר [קב]וצי אדיר לא יעברנו, והמים היו יוצאין ומקיפין אותם שנאמר [קג]ינחני במעגלי צדק, ומגדלין מיני דשאים ואילנות שאין להם סוף שנאמר בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני, כל הימים שהיו ישראל במדבר היו משמשין בה לכך קלסו עליה באר חפרוה שרים. וממדבר מתנה שנתנה (למן) [להם מתנה] במדבר (לשמן) [לשמשן]. ר"א למה נתנה במדבר שאלו נתנה להן בארץ היה השבט שנתנה בתחומו מדיין ואומר אני קודם בה לכך נתנה במדבר שיהו הכל שוין בה. ועוד למה נתנה במדבר כשם שמדבר לא נזרע ולא נעבד כך המקבל דברי תורה פורקין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ. וכשם שבמדבר לא מעלה ארנונא כך בני תורה בני חורין [בעה"ז]. ד"א במדבר מי מקיים את התורה מי שמשים עצמו כמדבר (ומפליג) [ומפנה] עצמו מן הכל: וממתנה נחליאל ומנחליאל במות, אלו סנהדרין שיושבין (בצד העזרה) [בעזרה] בצד המזבח. ומבמות הגיא אשר בשדה מואב אלו סנהדרין שבלשכת הגזית (מו) בתחום אותה שבאה משדה מואב שנאמר [קד]נערה מואביה היא השבה עם נעמי משדה מואב. ונשקפה על פני הישימון שמשם תורה יוצאה לעולם. ד"א ונשקפה זה לענין באר שבאת עמהם עד (שנכנס) [שנגנזה] בתוך ימה של טבריא והעומד על פני הישימון [רואה בתוך הים] כמלא פי תנור והיא הבאר הנשקפה על פני הישימון. [קה]אמר הקב"ה [לאברהם] אתה אמרת [קו]יוקח נא מעט מים חייך שאני פורע לבניך במדבר ובארץ ולעתיד לבא, במדבר מנין, שנאמר אז ישיר ישראל, בארץ מנין שנאמר [קז]ארץ נחלי מים וגו'. לעתיד לבא מנין שנאמר [קח]ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים: [קט]א"ר אבין הלוי בשעה שעמדו ישראל לומר שירת הים לא הניחן משה שיאמרו לעצמן, אלא כשם שרבו של אדם אומר עמו פרשתו כשהוא נער כך אמר משה עמהם שנאמר [קי]אז ישיר משה ובני ישראל כנער העונה אחר רבו, לאחר ארבעים שנה עמדו על פרקן התחילו אומרים שירת הבאר לעצמן שנאמר אז ישיר ישראל, אמרו רבש"ע עליך להיות עושה לנו נסים ועלינו לומר שירה שנאמר [א]ה' להושיענו ונגינותי ננגן: ואשד איזה הר נטה אצל זה. אותן שהיו עשוים (שינים) [שדים] נטו אצל אלו שעשויין מערות, משל לבן מלך שיצא למדינת הים אחר ימים שב שמעה מיניקתו ויצאה ובאה לאנפלין* שלו, כך אותו הר שהיה סמוך לארץ ישראל כיון שבאו ישראל לגבול מואב שנאמר ונשען לגבול מואב. עלי באר כה ראו לומר שירה על הבאר ולא אמרו שירה על המן, אלא מפני שהוציאו על המן דברים קשים של תפלות שנאמר [ב]בין פארן ובין תופל. ולבן זה המן שנאמר [ג](והמן) [והוא] כזרע גד לבן ואמרו ונפשנו קצה בלחם הקלקל [ד]ועתה נפשנו יבשה, אמר הקב"ה אי אפשי לא בתרעומתכם ולא בקילוסכם אבל מים בכל שעה היו מבקשים מים ומחבבין אותן לפיכך ניתן להם רשות לומר שירה. באר חפרוה שרים ואיזה זה אברהם כשאמר לו אבימלך [ה]ועתה השבעה לי באלהים, אמר ליה אברהם תן לי באר שגזלו עבדיך עשה עצמו כלא יודע, אמר לא ידעתי מי עשה את הדבר הזה, א"ל אני מעביד כבשות ואתה מעמיד כבשות מי שהמים עולין ומשקין צאנו הבאר שלו, בעבור היתה לי לעדה אין כתיב כאן אלא בעבור תהיה לי לעדה רמז עתידה הבאר להיות לעדה, כה הנה שבע כבשות (מז) רמז לשבעה דורות נצרכים לה. במחוקק במשענותם היו הנשיאים באין ועומדין על גבה ומושכין במטיהן כל אחד לשבטו. [ו]וממתנה נחליאל ממתן תורה נחלו ע"א. ומנחליאל במות ומע"א בא עליהן מלאך המות. [ז]אני אמרתי אלהים אתם הבלתם מעשיכם אכן כאדם תמותון. [ח]רבי יהודה אומר מן המדבר זכו שתנתן להם תורה על ידי משה שנאמר [ט]ויתן אל משה. וממתנה נחליאל שנחלו ע"א ואמרו [י]אלה אלהיך. ומנחליאל במות משנחלו ע"א נחלו מלאך המות שנאמר [יא]במדבר הזה יתמו. ומבמות הגיא שגרמו לאותו צדיק שיקבר בגיא. (ורבינא) [ורבנן] אמרי מנחליאל שנחלו להקב"ה [לאלוה] והוא נחל אותם לאומה. ודוד אומר [יב]למנצח אל הנחילות. ד"א וממתנה נחליאל בשביל הבאר שנתן לנו הקב"ה אמרתי לו שירה נחלתי אותו אמר להם הקב"ה אני הלקכם [יג]חלקי ה' אמרה נפשי, ואתם חלקי שנאמר [יד]כי חלק ה' עמו, אני נחלתכם וממתנה נחליאל, ואתם נחלתי [טו]יעקב חבל נחלתו, הרא הוא דכתיב למנצח אל הנחילות

מס"ק ובמ"ק צד תנחומא: צה ברכות כד: צו קדושין ל: צז תהלים קכז: צח מדרש שוחר טוב: צט תנחומא: ק לספקלטור פי' סגנוס הסורג במחוזיים מיוסם: קא תהלים קה: קב ישעיה לג: קג תהלים כג: קד רות ב: קה בראשית רבה פרשה מח: קו בראשית יח: קז דברים ח: קח זכריה יד: קט ילמדנו: קי שמות טו: א ישעיה לח: *אנפלין פי' ... ב דברים א: ג שמות טז: ד במדבר יא: ה בראשית כא: ו פרקי דרבי אליעזר: ז תהלים פב: ח שוחר טוב קהלת: ט שמות לא: י שם לב: יא במדבר יד: יב תהלים ה: יג איכה ג: יד דברים לב: טו שם:

זית רענן (מו) בתחום אותה וכו', היינו רות שבחלקו של יהודה היו הסנהדרין יושבים: (מז) רמז לשבעה דורות, פי' לאחר שבעה דורות שמאברהם ועד משה שבעה דורות:

הנחילות על הנחלה שנחלתם אותו ועל הנחלה שנחל אתכם. ומנין אתה למד שמן המתנה נחלוהו אתמול עד שלא שתו אמרו [טז]היש ה' בקרבנו משששתו אמרו [יז]כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. ד"א וממתנה [יח]ויתן להם ארצות גוים. נחליאל [יט]בהנחל עליון גוים, משל למה הדבר דומה למלך שהיו לו בנים הרבה והיה אוהב את הקטן והיה לו מנה גדולה ונתנה לבנו הקטן שנאמר יעקב חבל נחלתו, ואף בית המקדש נקרא נחלה [כ]זאת מנוחתי עדי עד, [כא]כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה, [כב]מה טובו אהליך יעקב כנחלים נטיו, מה הנחל הזה אדם יורד לתוכו טמא ועולה טהור אף בית המקדש יוצא ממנו בלא עונות אמרו ישראל על מה שנתת לנו טובים ונעימים שנאמר [כג]חבלים נפלו לי בנעימים אף נחלת שפרה עלי, ד"א מתנה ויתן אל משה, נחליאל להנחיל שנאמר [כד]להנחיל אוהבי יש, אמרה תורה רבש"ע כתוב [כה]בשמאלה עושר וכבוד ובני עניים והקב"ה משיבה ואומר להנחיל אוהבי יש, למה הם עניים בעוה"ז כדי שלא יעסקו בדברים בטלים וישכחו את התורה. [כו]א"ר מתנה מאי דכתיב וממדבר מתנה, אם משים אדם עצמו כמדבר שהכל דשין בו תורתו מתקיימת בידו, ואם לאו אין תורתו מתקיימת בידו, ונתנה לו תורה במתנה, וכיון שנתנה לו במתנה נחלו אל, וכיון שנחלו אל עולה לגדולה שנאמר ומנחליאל במות, ואם הגיס לבו הקב"ה משפילו שנאמר ומבמות הגיא, ואם חזר בו, הקב"ה מגביהו שנאמר [כז]כל גיא ינשא. [כח]וישלח ישראל מלאכים אל סיחון זה שאמר הכתוב [כט]סור מרע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו לא פקדה תורה לרדוף אחר המצות אלא [ל]כי יקרא קן צפור [לא]כי תפגע שור אויבך [לב]כי תראה חמור שונאך [לג]כי תחבט זיתך [לד]כי תבצר כרמך [לה]כי תבא בכרם רעך, אם באו לידך אתה מצווה עליהן ולא לרדוף אחריהם, והשלום בקש שלום במקומך ורדפהו במקום אחר, וכן עשו ישראל אע"פ שאמר המקום [לו]החל רש והתגר בו מלחמה רדפו אחר השלום שנאמר וישלח ישראל מלאכים. כל דברי תורה צריכין זה לזה שמה שזה נועל זה פותח, כאן נאמר וישלח ישראל מלאכים ובמקום אחר תלה השליחות במשה שנאמר [לז]ואשלח מלאכים ממדבר קדמות ללמדך שראש הדור הרי הוא ככל הדור. לא נשתה מי באר בחנם אני נותן את דמיהן. בדרך המלך נלך ובמקום אחר כתיב [לח]עד אשר אעבור את הירדן, משל לשומר גפן או תאנה בא אחד ואמר עבור מכאן שאבצור את הכרם, אמר ליה אני יושב לשמור אלא בשבילך ואתה באת לבצרה, כך היה סיחון נוטל מכל מלכי כנען והן מעלין לו מסים שהוא היה מטליך אותם ושקול כנגד כולן הוא ועוג שנאמר [לט]לסיחון מלך האמורי ולעוג מלך הבשן וגו', אמרו לו ישראל נעבור בארצך לכבוש את המלכים, אמר להם איני יושב כאן אלא לשמרם מפניכם. ולא נתן סיחון את ישראל במחשבה עשה הקב"ה למסרו בידם שלא בצער דכתיב סיחון מלך האמורי אשר יושב בחשבון אלו היתה חשבון מלאה יתושין אין כל בריה יכולה לכבשה ואלו היה סיחון בבקעה אין בריה יכולה לשלוט בו, ואין צריך לומר שהיה גבור ושרוי בעיר מבצר, אלו היה יושב בעירות שלו הוא ואוכלוסיו לא היו ישראל מתיגעין לכבוש כל עיר ועיר, אלא הקב"ה כנסן למסרם בידם שלא ביגיעה, לכך כתיב (ויאסף סיחון את כל עמו) ראה החלותי תת לפניך את סיחון וגו'. [מ]ויקח ישראל את כל הערים האלה זה שאמר הכתוב תן לחכם ויחכם עוד זה משה א"ל הקב"ה ראה נתתי בידך את סיחון עד עכשיו לא עשו מלחמה ואמר ליה נתתי בידך, אלא נטל הקב"ה לשרי סיחון ועוג וכפתן והשליכן לפני משה אמר ליה כל זמן שהיו אלו קיימין והיו עמהם היו נוצחין עכשיו הרי הן מסורין בידך עמוד ועבור שנאמר [מא]קומו (סעו) ועברו [לכם] את נחל זרד, אמר ליה משה נשלח שלוחים אמר ליה (לא תתגר בו מלחמה) [אני אמרתי החל רש והתגר בו] ואתה משלח שלוחי שלום. אמר משה ואשלח מלאכים ממדבר קדמות וכי יש מדבר קדמות כמך למדתי שקדמת לעולמך שנאמר [מב]מעונה אלהי קדם כשבקשת להוציא את ישראל ממצרים אמרת [מג]לכה ואשלחך אל פרעה. ד"א מדבר קדמות מן התורה שקדמה לכל למדתי שנאמר [מד]ה' קנני ראשית דרכו שגליתה לאומות העולם שנאמר [מה]וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן. אמר ליה הקב"ה יפה עשית מכאן ואילך כל עיר שהיו ישראל מבקשין ליכנס להוכה אינן נכנסין עד שיהו פותחין להן דברי שלום שנאמר [מו]כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום:

תשסה [מז]כי חשבון עיר סיחון. אמר ר"ל הרבה מקראות שראויין לישרף והן הן גופי תורה [מח]והעוים היושבים בחצרים עד עזה וגו' מאי נפקא לן מינה, מטה מדאשבעיה אבימלך לאברהם דכתיב [מט]ועתה השבעה לי באלהים הנה אם תשקור לי ולניני ולנכדי, אמר הקב"ה [ליתו] כפתורים ליפקו מעוים דאינהו פלשתים וליתו ישראל וליפקו מכפתורים, כיוצא בו אתה אומר כי חשבון עיר סיחון מלך האמורי היא והוא נלחם במלך מואב הראשון מאי נפקא מינה, דאמר להו הקב"ה [לישראל] [נ]אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה, אמר הקב"ה ליתי סיחון וליפוק ממואב וליתי ישראל וליפקו מסיחון והיינו דאמר רב פפא עמון ומואב טהרו בסיחון. כיוצא בו [נא]צידונים יקראו לחרמון שריון, תנא שניר (וחרמון) [ושריון] הרי ארץ ישראל הן, מלמד שכל אחד ואחד מאומות העולם הלך ובנה לו כרך לעצמו והעלה לו שם על שם הרי ישראל ללמדך שאפילו הרי ארץ ישראל חביבין על אומות העולם. כיוצא בו [נב]ואת העם העביר אותו לערים מאי נפקא לן מינה, כי היכי דלא ליקרו לאחוה גלוותא בני גלוותא. [נג]א"ר שמואל בר נחמן א"ר יוחנן מאי דכתיב על כן יאמרו המושלים אלו המושלים ביצרם, בואו חשבון בואו ונחשוב חשבונו של עולם הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה. תבנה ותכונן אם אתה עושה כן תבנה בעולם הזה ותכונן לעולם הבא. עיר סיחון אם משים אדם עצמו כעיר הזה שמהלך אחר סיחה נאה מה כתיב אחריו כי אש יצאה מחשבון תצא אש מן מחשבין [ותאכל את שאינן מחשבין]. להבה מקרית סיחון מקרית צדיקים שנקראו [עט]שיחין. אכלה ער מואב זה המהלך אחר יצרו כעיר זה המהלך אחר סיחה נאה. בעלי במות ארנון אלו גסי הרוח: ונירם אבד חשבון, אמר רשע אין רם. אבד חשבון אבד חשבונו של עולם. עד דיבן אמר הקב"ה המתן עד שיבא דין. ונשים עד נפח עד שתבא אש שאינה צריכה נפוח. עד מידבא עד שתדאיב נשמתן, ואמרי לה עד דעביד מאי דבעי.

ונשים עד נפח (כתוב ברמז תשכ"ב):

[פ]על כן יאמרו המושלים. זה בלעם ואביו ששכרו סיחון לקלל את מואב והם אמרו תבנה ותכונן עיר סיחון. כי אש יצאה מחשבון אכלה ער מואב שקללו את מואב שימסרו בידו. אוי לך מואב וגו' ונירם אבד חשבון וגו' וישב ישראל בכל ערי האמורי וגו' נשתיירה יעזר. וישלח משה לרגל את יעזר אותם מלאכים זריזין היו אמרו בטוחים אנו בתפלתו של משה [וכבר שלח מרגלים לשעבר והביאו תקלה אבל אנו לא נעשה כן אלא] האמינו בהקב"ה והרגו את האמורי אשר בה:

ויפנו ויעלו. מה ויפנו ויעלו (יש אומרים) [רבי יוחנן אמר] מלחמת סיחון עשו באלול ועשו את הרגל בתשרי ואחר הרגל מלחמת עוג, כד"א [פא]ופנית בבקר וגו'. ויצא עוג שכנסו הקב"ה לפניהם למסרם [בידם]: **ויאמר** ה' אל משה אל תירא אותו. זהו שאמר הכתוב [פב]אשרי אדם מפחד תמיד וגו' כך מדת הצדיקים אע"פ שהקב"ה מבטיחן אין פורקין יראה מהם, וכן ביעקב כתיב [פג]ויירא יעקב, למה נתירא, אמר שמא נתלכלכתי אצל לבן בכלום, וכתיב [פד]ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך והניחני הקב"ה. ואף משה תפס את היראה, ולמה נתירא אמר שמא מעלו ישראל במלחמת סיחון או נתלכלכו בעבירה, אמר ליה הקב"ה אל תירא [כולן השלימו בצדק. אל תירא] שלא עמד בעולם גבור קשה ממנו שנאמר [פה]כי רק עוג מלך הבשן וגו' והוא נשאר מהגבורים שהרגו אמרפל וחבריו שנאמר [פו]ויכו את רפאים וגו', וזה פסולת שלהם כפריצי זיתים (שיוצאין) הפליטין מתחת הגפת שנאמר [פז]ויבא הפליט זה עוג. וכונתו היתה שיצא אברהם ויהרג, נתן לו הקב"ה שכר רגליו והיה (הרבה) [כל אותן] שנים עד שנפל ביד בניו. כשבא משה לעשות עמו מלחמה נתירא ממנו, אמר אני בן ק"כ שנים והוא בן ת"ק שנה אילולי שיש לו זכות לא חיה כל אלו השנים, אמר הקב"ה למשה אל תירא אותו. [פח]ונחרם אותם והלא כתיב שם וכל הבהמה ושלל הערים בזונו לנו, אלא גופן החרימו שלא ליהנות מהן כלום: ויכו אותו ואת בניו. בנו כתיב שהיה לו בן קשה ממנו, אמר הקב"ה לישראל בעולם הזה אתם מכלים את העו"א קימעא קימעא לעתיד לבא אני מבערן מן העולם בבת אחת שנאמר [פט]והיו עמים משרפות סיד קוצים כסוחים באש יצתו (כתוב בסוף פ' אלה הדברים): [צ]ויאמר ה' אל משה אל תירא אותו. מכדי סיחון ועוג אחי הוו דאמר מר סיחון ועוג בני אחיה ושמחזאי היו, מאי שנא מסיחון דלא מסתפי ומעוג קא מסתפי, אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי מתשובתו של אותו צדיק אתה יודע מה היה בלבו, אמר שמא תעמוד לו זכות של אברהם אבינו דכתיב [צא]ויבא הפליט ויגד לאברם העברי, ואמר רבי יוחנן זה עוג שפלט מדור המבול

כמ"ק ובמ"ק טז שמות יז : יז שם כז : יח תהלים קה : יט דברים לב : כ תהלים קלב : כא דברים יב : כב במדבר כד : כג תהלים טז : כד משלי ח : כה שם ג :
כו ערובין נד : כז ישעיה מ : כח תנחומא : כט תהלים לד : ל דברים כב : לא שמות כג : לב שם : לג דברים כד : לד שם : לה שם כג :
לו שם : לז שם : לח דברים ב : לט תהלים קלו : מ מדרש ילמדנו : מא דברים ב : מב שם לג : מג שמות ג : מד משלי ח : מה דברים לג : מו שם כ :
מז חולין ס : מח דברים ב : מט בראשית כא : נ דברים ב : נא שם ג : נב בראשית מז : נג בבא בתרא עח : עט שיחין הילכות : פ תנחומא : פא דברים טז :
פב משלי כח : פג בראשית לב : פד דברים כג : פה שם : פו בראשית יד : פז שם : פח דברים ג : פט ישעיה לג : צ נדה סא : צא בראשית יד :

המבול. [צא]זש"ה [צב]שני רשעים שברת א"ת שברת אלא שרבבת. שנו רבותינו הרואה אבן שורק עוג מלך הבשן חייב לברך, אמר מחנה ישראל כמה הוי תלתא פרסי איזיל ואיעקר טורא בר תלתא פרסי ואישדי עלייהו ואיקטלינון, אזל ועקר טורא בר תלתא פרסי ואייתי על רישיה בהדי דדרי ליה ואתא אייתי הקב"ה קמצי ונקביה ונהית (ברישיה) בצואריה ובעי למישלפה משכו שיניה להאי גיסא ולהאי גיסא ולא מצי למשלפיה, משה כמה הוי עשר אמות שקל נרגא בת עשר אמות שוור עשר אמות ומחייה בקרסוליה וקטליה והיינו דכתיב אל תירא אותו. [צג]תניא אבא שאול אומר קובר מתים הייתי פעם אחת רצתי אחר צבי ונכנס (לי) בקולית של מת ורצתי אחריו שלש פרסאות וצבי לא הגעתי וקולית לא כלתה כשחזרתי לאחורי אמרו לי של עוג מלך הבשן היה. פעם אחת נפתחה מערה מתחתי ועמדתי בגלגל עינו של מת עד חוטמי [כשחזרתי לאחורי] אמרו לי עין של אבשלום היה, ושמא תאמר אבא שאול ננס היה, אבא שאול ארוך בדורו היה ורבי טרפון מגיע לכתפו, ורבי טרפון ארוך בדורו היה ורבי עקיבא מגיע לכתפו, רבי עקיבא ארוך בדורו היה ורבי מאיר מגיע לכתפו, רבי מאיר ארוך בדורו היה ורבי מגיע לכתפו, רבי ארוך בדורו היה ורבי חייא מגיע לכתפו, רבי חייא ארוך בדורו היה ורב מגיע לכתפו, רב ארוך בדורו היה ורב יהודה מגיע לכתפו, רב יהודה ארוך בדורו היה ואדא דיילא מגיע לכתפו, אדא דיילא ארוך בדורו היה [צד]פושתבינא דפומבדיתא קאי לאדא דיילא עד חרציה וכולי עלמא קאי לפושתבינא עד פלגיה. [צה]ע"ג הוא אליעזר ופרסות רגליו ארבעים מיל ואברהם היה טומן בכף ידו, פעם אחת גער בו ומיראתו נפל שינו ממנו ונטלו אברהם ועשאו (מח) מטת שן והיה ישן שם, ויש אומרים כסא עשאו וישב בו כל ימי חייו, ומי נתנו לאברהם נמרוד והלך עוג ובנה ששים עירות, הקטן שבהן היה גבהו ששים מיל שנאמר ששים עיר כל חבל ארגוב וגו', ומה היתה אכילתו אלף שוורים וכן מכל חיה ושתיתו אלף וטיפת זרעו ל"ו ליטרא. [צו]אמרו חכמים קשין היו סיחון ועוג יותר מפרעה וחיילותיו, וכשם שאמרו שירה על מפלת פרעה כך היו ראויין לומר שירה על מפלתו, אלא שבא דוד ואמר עליהן שירה שנאמר [צח]למכה מצרים בבכוריהם וגו' למכה מלכים גדולים כי לעולם חסדו וגו':

פרשת בלק

כב [א]**וירא** בלק בן צפור. זה שאמר הכתוב [ב]הצור תמים פעלו וגו' לא הניח הקב"ה פתחון פה לאומות העולם לעתיד לומר שאתה רחקתנו ולא נתת לנו כמו שנתת לישראל בעוה"ז, מה עשה הקב"ה כשם שהעמיד מלכים [חכמים] ונביאים לישראל כך העמיד מאומות העולם ובדקו מלכיהם ונביאיהם וחכמיהם של ישראל עם מלכיהם ונביאיהם וחכמיהם של אומות העולם. העמיד שלמה מלך על כל הארץ וכן עשה לנבוכדנצר [שנאמר [ג]וגם את חית השדה נתתי לו לעבדו] זה בנה בית המקדש וזה החריבו. נתן לדוד עושר קנה הבית לשמו. נתן להמן עושר לקח אומה שלמה לטבחה. וכל גדולה שנטלו ישראל אתה מוצא שנטלו אומות העולם. כיוצא בו העמיד משה לישראל שהיה מדבר עמו בכל זמן כך העמיד לבלעם. ראה מה בין נביאי ישראל לנביאי עובדי אלילים נביאי ישראל מזהירים את האומות על העבירות וכן הוא אומר [ד]צופה נתתיך לבית ישראל וגו' ונביא שעמד מן העו"א (א) העמיד פרצה לאבד את הבריות מן העולם [הבא]. ולא עוד אלא כל הנביאים היו במדת רחמים על ישראל ועל אומות העולם שכן אמר ישעיה [ה]על כן מעי למואב ככנור יהמו, וכן יחזקאל [ו]בן אדם שא על צור קינה וזה אכזרי עמד לעקור אומה שלמה חנם על לא דבר, לכך נכתבה פרשת בלעם להודיע למה סילק הקב"ה רוח הקודש מאומות העולם. [ז]כיון שבא נח ובניו לעולם א"ל הקב"ה לשם שם באו עשרה דורות הראשונים והחרבתי את עולמי מפניהם מה הועלתי בעולמי עכשיו שא נבואה והתנבא אם יקבלו תורתי עליהם. שם נתנבא ארבע מאות שנה ולא קבלו ממנו, מכאן ואילך אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי ואליהוא בן ברכאל הבוזי ואיוב מארץ עוץ ובלעם בן בעור האחרון שבכולם. מפני מה נתנבא בלעם מפני שעתידין אומות העולם לומר ליום הדין רבש"ע אלו נתן לנו נביא כמשה כבר קבלנו תורתך לפיכך נתן להם בלעם בן בעור שישמעו לו בחכמתו יותר ממשה. במשה יתר אות אחת בבלעם חסר אות אחת. במשה חסר דבר אחד בבלעם יתר דבר אחד. במשה כתיב [ח]ויקרא אל משה. בבלעם כתיב ויקר אלהים אל בלעם. במשה כתיב (ב) [ט]הודיעני נא את דרכך, בבלעם כתיב ויודע דעת עליון. כיון ששלח לו בלק לכה נא ארה לי באותה שעה היה שמח שמחה גדולה ואין שינה באה עליו כל הלילה וכיון שאמר לו הקב"ה קום לך אתם היה לו שיאמר לפניו רבש"ע לא איש אתה שתכזב ולא בן אדם אתה שתגעול מעשה ידך הללו חביביך בני חביביך הם בני אברהם יצחק ויעקב שעשו לך רצונך בתורתך והוא לא עשה כן אלא היה שמח שמחה גדולה. אמר לבלק אביהם של אלו עמד ובנה מזבח והקריב עליו שלש פעמים בשנה (ג) כ"א שור כ"א איל אבל אתה בנה לי בזה שבעה מזבחות וגו', באותה שעה היה הקב"ה יושב ושוחק עליו שנאמר [יב]האתן בכורי פשעי וגו' זכר נא מה יעץ וגו':

[יג]**וירא** בלק. ראה בפורענות שעשו ישראל לאמוריים, וירא בלק נות לרשעים שיהיו סומין שעיניהן מביאים מארה לעולם [יד]ותרא האשה כי טוב העץ למאכל [טו]ויראו בני האלהים את בנות האדם וכתיב [טז]וירא חם אבי כנען וכתיב [יז]ויראו אותה שרי פרעה וכתיב [יח]וירא עשו כי רעות בנות כנען וכתיב [יט]וירא אותה שכם בן חמור וכן וירא בלק, עליהם נאמר *תחשכנה עיניהם מראות. אבל צדיקים יראו וישמחו [כ]וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים וגו' [כא]וישא עיניו וירא והנה גמלים באים [כב]וירא את המקום מרחוק, וירא והנה איל [כד]וירא והנה באר בשדה [כה]וירא בסבלותם [כו]וירא פינחס בן אלעזר. משל למלך שהושיב שומרין לשמרו מן הגיים והיה בטוח עליהן שהיו גבורים עבר הגיים והרגן והיה מרתת על עצמו, אף בלק ראה מה נעשה בסיחון ועוג שהיה מעלה להן שכר לשמרו ונתירא מעצמו. [כז]זהו שאמר הכתוב [כח]והרשעים כים נגרש, אתה מוצא ישראל נמשלו לחול שנאמר [כט]והיה מספר בני ישראל כחול הים, ונמשלו האומות לים שנאמר [ל]הוי המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון והם מתיעצין על ישראל והקב"ה מתיש גבורתם לפניהם, אמר ישעיה והרשעים כים נגרש, הגל הראשון אומר עכשיו אני עולה ומציף את העולם, כיון שבא לחול הוא כורע לפניו לא היה לו לשני ללמד מן הראשון, כך בא פרעה ונתגאה על ישראל והפילו הקב"ה שנאמר [לב]ונער פרעה וחילו בים סוף, לא היה לו לעמלק ללמוד מפרעה אלא [לג]ויבא עמלק וכתיב ויחלש יהושע את עמלק, ולא היה לסיחון ועוג ללמוד מעמלק אלא ויצא סיחון וכן ויצא עוג וכן אף בלק לא היה ללמוד מסיחון ועוג אלא בא להתגרות על ישראל ומשלח אחר בלעם לבוא לקלל את ישראל. אמר רבי יהודה בר סימון [לד]כל כלי יוצר עליך לא יצלח כיון שלא הצליח בלעם התחיל בלק חורק שניו, [לה]רשע יראה וכעס זה בלק, תאות רשעים תאבד זה בלק ובלעם שאבדה תאותם, ועליהם הכתוב אומר [ל]מחזיק באזני כלב עובר מתעבר על ריב לא לו. משל למה הדבר דומה לזאב שבא וחטף גדי מן הצאן והיה שם כלב של קדרים יצא והיה מנבח בו ומריב עמו, אמר לו הזאב אתה כלב של קדרים למה אתה מריב עמי שמא נטלתי משלכם לא נטלתי אלא מעדרו של רועה אתה מה לך הוי מחזיק באזני כלב. [לז]ויגר מואב מהו ויגר כשהיו [ישראל] נראים לעמונים נראים עטופים לשלום, למואב נראין מזויינין שנאמר [לח]וקרבת מול בני עמון אל תצורם כל מין צרה, ואל תתגר בם כל מין גירוי, ולמואב אמר [לט]אל תצר את מואב מה שאתה יכול לחטוף מן החוץ חטוף ולפיכך נראין מזויינין והן היו נאגרים לעריהם שנאמר ויגר מואב אין ויגר אלא לשון אסיפה כמא דאת אמר [מ]אוגר בקיץ בן משכיל. דבר אחר ויגר לשון יראה שהיו מתיראים מפניהם וכו'. ויקץ מואב שהיו רואין עצמן כקוץ בפניהם. ויאמר מואב אל זקני מדין כה טיבן של זקני מדין כאן, כיון שהיו רואין את ישראל נוצחין שלא כדרך כל הארץ אמרו מנהיג שלהן במדין נתגדל נרע בהם מה מדהו, אמרו להן זקני מדין [אין כחו אלא בפיו, א"ל אף אנו נבוא כנגדן באדם שכחו בפיו ויאמר מואב אל זקני מדין וגו'] והלא אתה מוצא שמואבים נלחמים עם המדינים שנאמר [מא]המכה את מדין בשדה מואב והשנאה ביניהם מעולם. משל לשני כלבים שהיו נובחין זה בזה בא זאב על אחד מהן אמר האחד אם איני עוזרו

ממ"ק ובמ"ק צב ברכות נו: צג תהלים ג: צד נדה כד: צה פושתבינא שם לא"ש ממונה: צו מדרש: צז תנחומא: צח תהלים קלו: א תנחומא ובמדבר רבה: ב דברים לב: ג ירמיה כז: ד יחזקאל ג: ה ישעיה טו: ו יחזקאל כז: ז תנא דבי אליהו פרק כח: ח ויקרא א: י שמות לג: יב מיכה ו: יג תנחומא ובמדבר רבה: יד בראשית ג: טו שם ו: טז שם ט: יז שם יב: יח שם כח: יט שם לד: *תהלים סט: כ שם יח: כא שם כד: כב שם כב: כד שם כט: כה שמות ב: כו במדבר כה: כז ילמדנו: כח ישעיה נז: כט הושע ב: ל ישעיה יז: לב תהלים קלו: לג שמות י: לד ישעיה נד: לה תהלים קיב: לו משלי כו: לז תנחומא ומדרש רבה: לח דברים ג: לט שם: מ משלי י: מא בראשית לו:

וית רענן (מח) מטת שן והיה ישן שם, הדברים האלו משל ככל דברי האגדות כאלו המרמזים לסודות נפלאים: (א) העמיד פרצה. שהשיאן לזנות: (ב) הודעני נא את דרכך, ולא הודיעו: שלש פעמים בשנה, בשלש רגלים: (ג) כ"א שור כ"א איל, אפשר דר"ל כל אחד שור כל אחד איל:

עחרו היום הורג את זה ולמחר יבא עלי לפיכך נתחברו מואב עם מדין, היינו דאמרי אינשי [מב]כרכושתא ושונרא עבוד הלולא מתרבא דבישא גדא. עתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו כלחוך השור מה שור כחו בפיו אף הם כחם בפיהם. מה שור כל מה שמלחך אין בו סימן ברכה אף אלו כל מה שמלחכין אין בו סימן ברכה ומה שור מנגח בקרניו אף אלו [מנגחין בתפלה שנאמר] [מג]וקרני ראם קרניו: ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא. והלא מתחלה נסיך היה שנאמר [מד]את אוי ואת רקם ואת צור ואת חור ואת רבע נסיכי מדין, אלא משנהרג סיחון המליכוהו תחתיו. בעת ההיא שנזדמנה לו אותה שעה. וישלח מלאכים (כתוב ברמז ע'):

[מה]וישלח מלאכים אל בלעם. בלעם בלא עם. ד"א שבלה עם. בן בעור שבא על (בעור) [בעיר], תנא הוא בעור הוא כושן רשעתים הוא לבן הארמי, בעור שבא על (בעור) [בעיר], כושן רשעתים שעשה שתי רשעיות אחת בימי יעקב ואחת בימי שפוט השופטים ומה שמו לבן הארמי שמו. כתיב בן בעור וכתיב [מו]בנו בעור אמר רבי יוחנן אביו בנו הוא לו בנביאות, בלעם דואג ואחיתופל וגחזי ארבע הדיוטות שאין להן חלק לעוה"ב, בלעם הוא דלא אתי לעלמא דאתי הא שאר עממים אתו לעלמא דאתי, מתניתין מני רבי יהושע היא דתניא ר' אליעזר אומר [מז]ישובו רשעים לשאולה אלו פושעי ישראל, כל גוים שכחי אלהים אלו עובדי אלילים, א"ל רבי יהושע וכי נאמר בכל גוים והלא לא נאמר אלא כל גוים, אלא ישובו רשעים לשאולה מאן נינהו כל גוים שכחי אלהים, ואף אותו רשע נתן סימן בעצמו אם תמות נפשי מות ישרים תהא אחריתי כמוהו ואם לאו הנני הולך לעמי:

[מח]וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור פתורה. שם עירו. ויש אומרים [שולחני היה שהיו מלכי העמים נמלכים בו כשולחני הזה שהכל מריצין לו וי"א] בתחלה פותר חלומות היה חזר להיות קוסם וחזר לרוח הקודש. ארץ בני עמו ארץ שמשם היה בלק [כשנמלך] והוא אומר לו סופך למלוך. לקרא לו שכתב לו לא תהא סבור שלעצמי אני עושה ואני לבדי מכבדך אם תעקרם מכל האומות אתה מתכבד וכנענים ומצרים הכל משתחוים לך. הנה עם יצא ממצרים אמר ליה אתה מה איכפת לך, אמר ליה הנה כסה את עין הארץ שתי עינים שהארץ תלויה בהן סיחון ועוג החרימום וכסו עיניהם (כתוב בתחלת פרשת בא). והוא יושב ממולי ממלי כתיב כמה דאת אמר [מט]בשם ה' כי אמילם. ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה מהו ארה לי אמר אולי אוכל אני לשלוט בהן קימעא קימעא כאדם שהוא אורה את התאנים. כי עצום הוא ממני לא שהן גבורים ממני ולא חייליתיהם מרובים משלי אלא שהן נוצחין בפיהם מה שאיני יכול לעשות. אולי אוכל נכה בו מה ראה זה להתגרות לא כך אמר להן הקב"ה שלא יהו נוטלין מארצם, אלא שהיה בעל נחשים וקסמים יותר מבלעם שכך כתיב בו וירא בלק אלא שלא היה מבין הדברים לאמתם, וכן הוא אומר [נ]נלאית ברוב עצתיך יעמדו נא וגו' הנה היו כקש אש שרפתם וגו', והיה רואה [בהובריו] שישראל נפלין בידו לפיכך הפקיר בתו ונפלו בה עשרים וארבעה אלפים לכך נתגרה בהם ולא היה יודע היאך. אולי אוכל נכה בו כמו שמנכה (ד) אחד מעשרים וארבעה לסאה כך נפלו עשרים וארבעה אלף מישראל חכר הד. ואגרשנו מן הארץ שלא היה מבקש לגרשם אלא שלא יכנסו לארץ. כי ידעתי את אשר תברך מבורך ואשר תאר יואר, מנין היה יודע, שבשעה שבקש סיחון להלחם במואב היה מתירא לפי שהיו גבורים שכר את בלעם ואביו לקלל את מואב שכן הוא אומר [נא]על כן יאמרו המושלים וגו' כי אש יצאה מחשבון, וגו' אוי לך מואב וגו' לכך אמר כי ידעתי:

וילכו זקני מואב וזקני מדין וקסמים בידם. שהוליכו בידם כל מיני קסמים שהן קוסמין בהן שלא ליתן לו עלילה [לומר אין כלי תשמישי עמי], וביד זקני מדין היו הקסמים שאמרו אם יבא עמנו יצליח ואם יעכב שעה אחת אין בו תועלת, כיון שראו שאמר להם לינו פה הלילה הלכו להם זקני מדין שידעו בקסמים שלהם שאין בו הנאה. [נב]וישבו שרי מואב עם בלעם, ושרי מדין להיכן אזלי, כיון דאמר להם לינו פה הלילה אמרו כלום יש אב ששונא את בנו:

[נג]ויבא אלהים אל בלעם ויאמר מי האנשים האלה עמך. זה שאמר הכתוב [נד]משגה ישרים בדרך רע זה בלעם שבתחלה הבריות [נהגו] בכשרות ובדבריו אלו נהגו בעריות. שבראשונים [נאמר] [נה]ורחל באה עם הצאן וכן [נו]ולכהן מדין שבע בנות, עמד בלעם הרשע והטעה את הבריות בעריות. וכמו שהטעה הוטעה, בעצה שנתן בה נפל (שנאמר) [היינו דכתיב] [נז]בשחותו הוא יפול, והטעהו הקב"ה שנאמר [נח]משגיא לגוים ויאבדם וגו'. שאל לו מי האנשים האלה עמך אמר אותו רשע איני יודע בהם אלא בלק מלך מואב שלח אלי. הנה העם היוצא ממצרים להודיע שהוא שונא לישראל יותר מבלק, שבלק לא אמר קבה אלא ארה וזה אמר קבה בפירוש [שנוקב השם ומפרש], הוא אמר ואגרשנו מן הארץ וזה אמר וגרשתיו מן העולם הזה ומעולם הבא:

ויאמר אלהים אל בלעם לא תלך עמהם. אמר ליה אם כן אקללם במקומי, אמר ליה לא תאר את העם, אמר ליה אברכם, אמר ליה אינם צריכין לברכתך כי ברוך הוא אומרים לצרעה לא מן דובשיך ולא מן עוקציך. [נט]אמר רב [נחמן] חוצפא אפילו קמי שמיא מהניא, מעיקרא כתיב לא תלך עמהם ולבסוף כתיב לך עם האנשים, רב ששת אמר חוצפא מלכותא בלא תגא היא שנאמר [ס]ואנכי היום רך ומשוח מלך וגו'. [סא]אמר רבי אלעזר מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו. מן התורה דכתיב לא תלך עמהם וכתיב קום לך אתם. מן הנביאים דכתיב [סב]אני ה' אלהיך מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך. מן הכתובים דכתיב [סג]אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן:

[סד]ויקם בלעם בבקר ויאמר אל שרי בלק לכו אל ארצכם וגו'. לא אמר להם לא נתן לו הקב"ה רשות לילך ולא לקלל, אלא מאן ה' לתתי להלוך עמכם, אמר לי אינו כבודך לילך עם אלו אלא עם גדולים מהם שהוא חפץ בכבודי, לכך אמרו מאן בלעם הלוך עמנו, לפיכך ויוסף עוד בלק שלוח שרים רבים ונכבדים מאלה ויאמרו לו כה אמר בלק בן צפור אל נא תמנע מהלך אלי כי כבד אכבדך מאד יותר ממה שהיית מתכבד לשעבר אני נותן לך וכל מה שאתה חפץ ומה שאתה גוזר אעשה. ויען בלעם ויאמר אל (שרי) [עבדי] בלק אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב וגו' מכאן אתה למד שהיה בו רוח גבוהה עין רעה ונפש רחבה. עין רעה שנאמר וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו. רוח גבוהה מאן ה' לתתי להלוך עמכם. ונפש רחבה אם יתן לי בלק וכו'. לא אוכל לעבור מתנבא שאינו יכול לבטל את הברכות שנתברכו האבות מפי השכינה. ועתה שבו נא בזה גם אתם [מהו גם אתם] שסופכם לילך בפחי נפש כראשונים. ואדעה מה יוסף ה' שהיה מתנבא שעתיד הקב"ה להוסיף להם ברכות על ידו. ויבא אלהים אל בלעם זש"ה [סה]בחלום חזיון לילה בנפול תרדמה על אנשים וגו' אז יגלה אזן אנשים וגו' להסיר אדם מעשה וגוה מגבר יכסה, מהו מגבר יכסה העלים הקב"ה ממנו שהליכתו מאבדתו מן העולם ומוליכו לבאר שחת וכו', שבשעה שאדם הולך לחטוא השטן מרקד לפניו עד שהוא גומר את העבירה כיון (שאבדו) [שעברו] חוזר ומודיעו שנאמר [סו]הולך אחריה פתאום וגו' עד יפלח חץ כבדו. כך העלים הקב"ה מבלעם עד שהלך ואבד את נפשו מיציאה מכבודו כיון שידע התחיל לבקש על נפשו תמות נפשי מות ישרים:

ויבא אלהים אל בלעם לילה. זה שאמר הכתוב [סז]ליל שמורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים הוא הלילה הזה כל נסים שעשו לישראל ופרע להן מן הרשעים בלילה (הזה) [היה]. [סח]ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה וכתיב [סט]ויבא אלהים אל אבימלך וכתיב [ע]ויהי בחצי הלילה וכתיב [עא]ויחלק עליהם לילה וכולם ליל שמורים. ד"א למה נגלה עליו בלילה לא היה ראוי לרוח הקודש [אלא בלילה] לפי שכל נביאי העו"א בלילה מדבר עמם. וכן אליפז אמר [עב]בשעפים מחזיונות לילה:

קום לך אתם. כיון שהעיז פניו שנאמר ויחר אף אלהים כי הולך הוא, אמר לו הקב"ה רשע איני חפץ באבדן של רשעים הואיל ואתה רוצה להאבד מן העולם קום לך אתם, ואך את הדבר ללמדך שבהתראה הלך מיד השכים בבקר שנאמר ויקם בלעם בבקר ויחבוש את אתונו (כתוב ברמז צ"ז):

וילך עם שרי מואב. ללמדך שהיה שמח בפורענות ישראל, אמר לו הקב"ה רשע כבר קדמך אברהם אביהם לעקדת יצחק בנו. ויחר אף אלהים כי הולך הוא ויתיצב מלאך ה' מלאך של רחמים היה ולו נעשה שטן, וכך אמר לבלעם גרמת לי לשמש אומנות שאינו שלי שנאמר הנה אנכי יצאתי לשטן. ושני נעריו עמו זו דרך ארץ [אדם חשוב] היוצא לדרך צריך שנים לשמשו וחוזרין ומשמשין זה לזה. ותרא האתון את מלאך ה' נצב בדרך וחרבו שלופה

ממ"ק ובמ"ק מב כרכושתא עכבר ושונרא חתול, ומשל הוא כפי ההמון החתול והעכבר שונאים זא"ז ונועדים יחד עשו משתה מחלבו של רוע המזל: מג דברים לג: מד יהושע יג:
מה סנהדרין קה: מו במדבר כד: מז תהלים ט: מח תנחומא ובמדבר רבה: מט תהלים קיז: נ ישעיה מז: נא במדבר כא: נב סנהדרין קה:
נג תנחומא ובמדבר רבה: נד משלי כח: נה בראשית כט: נו שמות ב: נז איוב יב: נח שם: נט סנהדרין קה: ס שמואל ב ג: סא מכות י: סב ישעיה מח:
סג משלי ג: סד תנחומא ובמדבר רבה: סה איוב לג: סו משלי ז: סז שמות יב: סח בראשית לא: סט שם כ: ע שמות יב: עא בראשית יד: עב איוב ד:

זית רענן (ד) אחד מכ"ד לסאה, כדאיתא במשנה פ"ז דב"ב שמקבל רובע טנופת לסאה ו' קבין א"כ הוי אחד מכ"ד:

שלופה בידו וכי לא היה יכול המלאך לנשוף בו ולהוציא רוחו אלא אם כן שלף חרבו והרי כתיב בסנחריב [עג]ויצא מלאך ה׳ ויכה במחנה אשור וכתיב [עד]וגם נשף בהם ויבשו, אלא אמר לו הפה נתנה ליעקב שנאמר [עה]הקול קול יעקב והידים ידי עשו והאומות כולם בחרב חייהם ואתה מחליף אומנותך ותבוא אליהם בשלהם אף אני אבוא אליך בשלך. ויעמד מלאך ה׳ במשעול הכרמים וכי לא היה יכול לילך אחריו לשדה, אלא שלא כמדתו של הקב״ה מדת בשר ודם, מלך בשר ודם משלח [עו]ספקלטור להרוג את האדם הודף אחריו ימים רבים וזה שנתחייב מיתה אוכל ושותה והספקלטור מהלך אחריו ממקום למקום, ולפני הקב״ה אינו כן הספקלטור במקומו ומי שנתחייב מיתה בא אצלו ברגלו. כך כדי שלא יהא המלאך מצטער אחר בלעם אלא קדמו לדרך. ויעמד מלאך ה׳ במשעול הכרמים, אמר ליה הכרמים נמכרים כשועלים. גדר מזה וגדר מזה אין אתה יכול לשלוט בהם שבידיהם שני לוחות כתובים מזה ומזה. כתיב ותרא האתון את מלאך ה׳ ותלחץ אל הקיר וגו׳ ויוסף מלאך ה׳ עבור מה ראה לקדמו שלש פעמים [עד שלא נראה לו סימנים של אבות הראה לו] עמד לו בראשונה והיה ריוח מכאן ומכאן שנאמר ותט האתון מן הדרך. בשניה לא יכלה לזוז אלא לצד אחד. בשלישית אין דרך לנטות ימין ושמאול, ומה היו הסימנין האלו, בקש לקלל בניו של אברהם אבינו והיה מוצא בני ישמעאל ובני קטורה מכאן ומכאן, ואם בקש לקלל בניו של יצחק היה מוצא לצד אחד עשו זהו ותלחץ אל הקיר, אלא על בניו של יעקב לא מצא בהן פסולת ליגע בהן לכך כתיב בשלישית במקום צר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל [במקום צר זה יעקב, דכתיב [עז]ויירא יעקב מאד ויצר לו]. ותרא האתון את מלאך ה׳ ותרבץ תחת בלעם וגו׳ על בזיון שבזתה אותו. ויפתח ה׳ את פי האתון להודיעך שפה ולשון ברשותו שאם בקש לקלל פיו ברשותו. ותאמר לבלעם מה עשיתי לך כי הכיתני זה שלש רגלים רמזה לו אתה מבקש לעקור אומה החוגגת שלש רגלים בשנה. ויאמר בלעם לאתון כי התעללת בי אע״פ שהיה ארמי היה מדבר בלשון הקדש, ארמי לשונו סרות. לו יש חרב בידי כי עתה הרגתיך, משל לרופא שבא לרפאות בלשונו נשוך נחש בדרך, ראה אנקה אחת התחיל מבקש מקל להרגה, אמרה לו זו אין אתה יכול ליטול והיאך באתה לרפאות בלשונך נשוך נחש, כך אמרה האתון לבלעם לי אין אתה יכול להרגני אלא א״כ יש חרב בידך והיאך אתה רוצה לעקור אומה שלמה, שתק ולא מצא תשובה, התחילו תמהים שרי מואב שראו נס שלא היה כמותו בעולם. י״א שאמר להם אינה שלי השיבתו הלא אנכי אתונך אשר רכבת עלי. מעודך עד היום הזה הא למדת שלא היה זקן שהיתה גדולה ממנו:

[עח]כתיב ויודע דעת עליון. השתא דעת בהמתו לא ידע דעת עליון מי ידע, מאי דעת בהמה דאמרי ליה מאי טעמא לא רכבת אסוסיא, א״ל שרא להו ברטיבא, אמרה ליה הלא אנכי אתונך לטעינא בעלמא, אשר רכבת עלי אקראי בעלמא, מעודך עד היום וגו׳ ולא עוד אלא שאני עושה עמך מעשה אישות בלילה, כתיב הכא ההסכן הסכנתי וכתיב התם [עט]ותהי לו סוכנת, אלא מאי דעת עליון שיודע לכוון אותה שעה שהקב״ה כועס בה, והיינו דאמר ליה נביא לישראל [פ]עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב וגו׳. מאי למען דעת צדקות ה׳, א״ל הקב״ה לישראל דעו נא כמה צדקות עשיתי עמכם שאלמלי כעסתי עליכם ביומי בלעם הרשע לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט, והיינו דא״ל בלעם לבלק מה אקב לא קבה אל ומה אזעם לא זעם ה׳ מלמד שאותו היום לא זעם ה׳:

[פא]ההסכן הסכנתי לעשות לך כה. כיון שדברה מתה שלא יהו הבריות אומרין זו [האתון] שדברה ועושין אותה יראה. דבר אחר חס הקב״ה על כבוד של אותו רשע שלא יאמרו זו היא (שסלקת) [שלקה] בלעם ע״י. וכן הוא אומר [פב]והרגת את האשה ואת הבהמה, ואומר ואת הבהמה תהרוגו, ואם חס המקום על כבודן של רשעים אין צריך לומר על כבודן של צדיקים, וכתם פי הבהמה שאלו היתה מדברת לא היו יכולין לעמוד בה ולשעבדה שזו טפשית שבבהמה וזה חכם שבחכמים כאן שדברה לא היה יכול לעמוד בה: [פג]ויגל ה׳ את עיני בלעם וירא, וכי סומא היה, אלא להודיעו שאף העין אינה ברשותו. ויקד וישתחו לאפיו שדבר עמו. ויאמר אליו מלאך ה׳ על מה הכית את אתונך וכי עלבון האתון בא המלאך לתבוע מידו אלא מודיעו ומה האתון שאין לה זכות ולא ברית אבות נצטויתי לתבוע עלבונה מידך, ישראל שיש להן זכות וברית אבות שאתה מבקש לעקור על אחת כמה וכמה. הנה אנכי יצאתי לשטן כי ירט הדרך לנגדי [נוטריקון] י״ראה ר״אתה נ״טתה. ד״א ירט באה לעשות לה מגן, שכן ירט בא״ת ב״ש מגן. ותראני האתון ותט לפני וגו׳ אולי נטתה מפני כי עתה גם אותכה הרגתי מכאן אתה למד שהרג את האתון:

ויאמר בלעם אל מלאך ה׳ חטאתי. להודיע שהוא רשע ערום ידע שאין עומד בפני פורענות אלא תשובה, שכל מי שחוטא ואומר חטאתי אין רשות למלאך ליגע בו. כי לא ידעתי כי אתה נצב לקראתי בדרך ועתה אם רע בעיניך אשובה לי, אמר לו אני לא הלכתי עד שאמר לי המקום קום לך ואתה אומר לי שאחזור כך אומנותו לא כך אמר [הקב״ה] לאברהם להקריב את בנו ואחר כך [פד]ויקרא אליו מלאך ה׳ מן השמים ויאמר אל תשלח ידך למוד הוא לומר דבר ומלאך מחזירו, עכשיו הוא אומר לי קום לך אתם ועכשיו אם רע בעיניך אשובה לי. ויאמר מלאך ה׳ אל בלעם לך עם האנשים שחלקך עמהם [וסופך ליאבד עמהם]. וילך בלעם עם שרי בלק מלמד שכשם שהיו שמחים לקלל את ישראל כך היה בלעם שמח: וישמע בלק כי בא בלעם, מלמד ששלח אליו שלוחים לבשרו. ויצא לקראתו אל עיר מואב אל מטרפולין שלו. אשר בקצה הגבול מה ראה בלק לקדמו לגבולין, אמר לו הגבולין הללו נקבעו מימי נח שלא תכנס אומה לגבול חברתה ואלו באים לקלקל והיה מראה לו היאך פרצו ועברו גבולות סיחון ועוג לכך קדמו לגבול כאלו קובל עליהם: ויאמר בלק אל בלעם הלא שלח שלחתי אליך וגו׳. נתנבא שסופו לילך בקלון, ואף בלעם השיבו בענינו שנאמר ויאמר בלעם אל בלק הנה באתי אליך עתה היכול אוכל דבר מאומה שאין בידי רשות לומר מה שאני רוצה. וילך בלעם עם בלק ויבאו קרית חוצות שעשה שוקים של מקח וממכר ועשה לו [פה]איטליז להראות לו אוכלוסיו לומר ראה מה אלו באין להרוג בנים ותינוקות שלא חטאו להם. ויזבח בלק בקר וצאן, הצדיקים אומרים מעט ועושים הרבה, באברהם כתיב [פו]ואקחה פת לחם ואחר כך מהרי שלש סאים קמח סלת ואל הבקר רץ אברהם ויקח בן בקר וגו׳ ויקח חמאה וחלב, ורשעים אומרים הרבה ועושין מעט, בלק אמר כי כבד אכבדך מאד כשבא לא שגר אלא בקר וצאן, התחיל בלעם חורק שיניו עליו שהיתה דעתו רחבה אמר כך שלח לי זה למחר אני נותן מארה בנכסיו: [פז]ויקח בלק את בלעם ויעלהו במות בעל. בלק היה בעל קסמים ונחשים יותר מבלעם שהיה בלעם נמשך אחריו כסומא. למה היו שניהן דומים לאחד שהיה בידו סכין ואינו מכיר את הפרקים וחברו מכיר את הפרקים ואין בידו סכין, [כך] בלק רואה את המקומות שישראל נופלין בהן שנאמר ויעלהו במות בעל (פעור) שראה שישראל נופלין שם:

כג

[פח]ויאמר בלעם אל בלק בנה לי בזה שבעה מזבחות. אמר רב יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפילו שלא לשמן שמתוך שלא לשמה בא לשמה, שבשכר ארבעים ושתים קרבנות שהקריב בלק הרשע זכה ויצאה ממנו רות בת בנו של עגלון בן בנו של בלק. *אמר ר׳ חנינא בשביל ארבעים ושתים קרבנות שהקריב בלק מלך מואב הובקעו מישראל ארבעים ושנים ילדים. איני והא אמר רב יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם וכו׳ יצא ממנה שלמה שכתוב בו [פט]אלף עולות יעלה שלמה, מחשבתו מיהא לקללה הואי. בנה לי בזה שבעה מזבחות למה שבעה מזבחות כנגד שבעה צדיקים שבנו שבעה מזבחות מאדם ועד משה ונתקבלו, אדם הבל נח אברהם יצחק ויעקב ומשה, אמר למה קבלת את אלו לא בשביל עבודה שעבדו לפניך קבלתם לא נאה לך שתהא נעבד משבעים אומות ולא מאומה אחת, השיבתו רוח הקדש [צ]טוב פת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב טוב מנחה בלולה בשמן והרבה מבית מלא זבחי ריב שאתה רוצה להכנים מריבה ביני ובין בני. וילך שפי דעתו היה לקלל שעד אותה שעה דעתו היה שפי ומאותה שעה נטרד. [צא]אמר רבי יוחנן בלעם חגר ברגלו אחת היה שנאמר וילך שפי, שמשון בשתי רגליו שנאמר שפיפון עלי ארח. בלעם סומא באחת מעיניו היה שנאמר נאם בלעם בנו בעור ונאם הגבר שתם העין. [צב]ויקר אלהים אל בלעם ויאמר אליו את שבעת המזבחות ערכתי ואעל פר ואיל במזבח, אמר לו הקב״ה רשע מה אתה עושה, אמר לו את שבעת המזבחות ערכתי, משל לשולחני המשקר במשקלות בא בעל השוק הרגיש בו אמר לו מה אתה מעול ומשקר במשקלות, אמר לו כבר שלחתי דורון לביתך, אף כך בלעם קראו רוח הקודש אמר לו רשע מה אתה עושה, אמר לפניו את שבעת המזבחות ערכתי, אמר לו טוב

מס״ק ובמ״ק עג ישעיה לז : עד שם מ : עה בראשית כז : עו ספקלטור פי׳ ספקולטוס ההורג המחוייבים מיתה : עז בראשית כח : עח סנהדרין קו, עיז ד :
עט מלכים א יח : פ מיכה ו : פא תנחומא ובמדבר רבה : פב ויקרא כ : פג ילמדנו ובמדבר רבה : פד בראשית כב : פה איטליז שוק שמוכרין בו
כל דבר : פו בראשית יח : פז תנחומא ובמדבר רבה : פח נזיר כג : *מדרש : פט מלכים א ג : צ משלי יז : צא סנהדרין קה : צב תנחומא ובמדבר רבה :

[צג]טוב ארוחת ירק (ושלוה בה) [ואהבה שם] משור אבוס וגו', טוב ארוחת ירק שאכלו ישראל במצרים על מצות ומרורים מפרים שאתה מקריב על ידי שנאה (כתוב בריש פרשת צו):

[צד]וישם ה' דבר בפי בלעם. ר' אלעזר אמר מלאך, ר' יוחנן אמר חכה, דבר אחר שעקם את פיו (ועקמו) [ופקמו] כאדם שקובע מסמר בלוח. [צה]ויאמר שוב אל בלק וכה תדבר וישב אליו והנה נצב על עולתו שהיו עומדין ומצפין מתי יבא. אמר הקב"ה לישראל בני רשע זה חשב לקלל אתכם ואני עוקם את פיו והופכה לברכה שנאמר [צו]ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם. וישם ה' דבר בפי בלעם מלאך ישב לו בגרונו, רצה לברך מניחו, רצה לקלל בולמו ואינו מניחו, ואין דבר האמור כאן אלא מלאך שנאמר [צז]ישלח דברו וירפאם. רבי יוחנן אמר מסמר של ברזל נתן בגרונו, רצה לברך מניחו, רצה לקלל בולמו ואינו מניחו, ואין דבר האמור כאן אלא מסמר של ברזל שנאמר [א]כל דבר אשר יבא באש. וישא משלו אל תקרי משלו (ה) אלא משלו, שהיה בלעם מבקש להוציא קללות מלבו ואין הקב"ה מניחו:

מן ארם ינחני בלק מלך מואב. מן הרמים הייתי והורידני בלק לבאר שחת, ינחני [ינהגי] כמה דאת אמר [ב]נהה על המון מצרים והורידהו. דבר אחר מן ארם עם [רם] (כסא) שלמעלן הייתי והורידני בלק מכבודי, משל למי שמהלך עם המלך ראה ליסטים הניח את המלך ומטייל עם הליסטים, כשחזר אצל המלך א"ל לך עם מי שטיילת עמו שאי אפשר לך שתלך עמי, כך בלעם נזקק לרוח הקדש, כשנזדווג עם בלק נסתלקה ממנו רוח הקודש וחזר להיות קוסם כבתחלה שנאמר [ג]ואת בלעם בן בעור הקוסם לכך צווח רם הייתי והורידני בלק. דבר אחר מן ארם ינחני אמר לו השוינו שנינו להיות כפויי טובה שאילולא אברהם אביהם לא היה בלק שנאמר [ד]ויהי בשחת אלהים את ערי הככר ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה, ואילולא אברהם לא פלט לוט מסדום ואתה מבני בניו של לוט, ואילולא יעקב אביהם לא עמדתי אני בעולם שלא ראה לבן בנים אלא בזכות יעקב, שבתחלה כתיב [צח]ורחל באה עם הצאן אשר לאביה ואלו היו לו בנים היאך בתו רועה, ומשהלך יעקב לשם נתנו לו בנים שנאמר [צט]וישמע את דברי בני לבן וגו', ואומר [ק]נחשתי ויברכני ה' בגללך, ואילולא אבותם אני ואתה לא עמדנו בעולם. לכה ארה לי מי שמארן עצמו הוא מארר שנאמר [קא]ומקללך אאר ואומר [קב]אורריך ארור ומברכיך ברוך. לכה ארה לי יעקב אלו לאומה אחרת בקש לקלל כגון אברהם ויצחק הייתי יכול, אלא יעקב יש מלך שברר לעצמו מנה ועמד אחד ואמר גנאי עליה כלום יש לו חיים, ואלו נחלתו וחבלו וסגולתו [של הקב"ה] שנאמר [קג]כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו וכתיב [קד]והייתם לי סגולה מכל העמים. ולכה זעמה ישראל מלך שנטל עטרה ונתנה בראשו ואמר אדם עליה שאינה כלום יש לו חיים, ואלו כתיב בהם [קה]ישראל אשר בך אתפאר:

תשסו *מהררי קדם. אמר ליה צופה אני נבואה שבהרים הגדולים תלוים ועומדים אברהם יצחק ויעקב ואין כל בריה יכולה ליגע בהם. דבר אחר וישא משלו אמר רבי תנחומא צדיקים כשהם מברכין את ישראל אין נושאין קול גדול, משה כשברך את ישראל לא ברכם בקול גדול אלא [קו]וזאת הברכה אשר ברך משה, ובלעם מגביה קולו ביותר ועליו אמר שלמה [קז]מברך רעהו בקול גדול בבקר השכים קללה תחשב לו. כך בלעם הרשע מעירו לא בא אלא לקלל כיון שלא באה לידו התחיל נושא קולו והיה מברכן בקול גדול כדי שישמעו האומות מה ברכות הוא מברכן ויכניסו בהן עין רעה ויבואו ויעשו מלחמה עם ישראל, א"ל הקב"ה אני אמרתי לזקן [קח]ואברכה מברכיך ומקללך אאר אותה קללה תחשב לאותו האיש. דבר אחר [קט]מברך רעהו בקול גדול כמה היה קולו של בלעם הולך, רבי יוחנן אמר ששים מילין, רבי יהושע בן לוי אמר שבעים אומות שמעו קולו של בלעם. רבי אלעזר הקפר אומר נתן האלהים כח בקולו והיה עולה מסוף העולם ועד סופו בשביל שהיה צופה וראה האומות שמשתחוים לשמש ולירח ולכוכבים ולעץ ולאבן (ו) לפיכך נתן כח בקולו שישמעו כל אומות העולם. ד"א מן ארם ינחני מהיכן שהן באין עלינו בכח [ברכות] באנו בדבור לקללן. מן ארם שתי פטריקים של ברכות יש להם מארם, כיצד אברהם יצא מארם נהרים ונטען כל אותן ברכות [קי]לך לך מארצך וגו' ואעשך לגוי גדול וגו' ויעקב הלך לארם נהרים ונטען כל אותן ברכות [א]והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך, ומהיכן שהן באין עלינו בכח ברכות באנו לקללם מן ארם. ד"א אמר ליה אתה אומר לי לקללם אילולי הם לא הייתי בעולם כיצד מלכה ושרה היו אחיות שנאמר [ב]ויקח אברם ונחור להם נשים ושתיהן היו עקרות, וכיון שנעקד יצחק על גבי המזבח, אמר הקב"ה לאברהם [ג]והתברכו בזרעך כל גויי הארץ, היה אברהם מהרהר ואומר אחרים מתברכין בזכותי ומלכה קרובתי אחות אשתי לא היתה צריכה להפקד, מיד [ד]ילדה מלכה גם היא, ילדה מלכה בנים אין כתיב כאן אלא גם היא, שכשם שהיתה שרה עקרה ונפקדה כך מלכה נפקדה. ואמרו רבותינו כל נביאי אומות העולם מן מלכה עמדו שנאמר [ה]את עוץ בכורו זה איוב שנאמר [ו]איש היה בארץ עוץ איוב שמו. את בוז אחיו זה אליהוא בן ברכאל הבוזי. ואת קמואל זה בלעם ולמה נקרא שמו קמואל שקם כנגד אומתו [של אל] זהו שאמר בלעם לבלק אילולא הם לא היינו בעולם (וכך באנו לפרוע מן ארם):

[ז]מה אקב לא קבה אל. בשעה שהיו ראויין להתקלל לא נתקללו אלא בשעה שנכנס יעקב לקבל את הברכות דכתיב [ח]ואת עורות גדיי העזים וגו', אמר ליה אביו מי אתה, אמר ליה אנכי עשו בכורך, המוציא מפיו שקר אינו ראוי להתקלל ולא עוד אלא שנתברך שנאמר [ט]גם ברוך יהיה, והיאך אני מקללו היינו לא קבה אל. ד"א בנוהג שבעולם לגיון שמרד במלך יש לו חיים ואלו כפרו ומרדו בו ואמרו [י]אלה אלהיך ישראל לא היו ראויין לכליה, אעפ"כ באותה שעה לא זז מהבתן אלא לוה עליהן ענני כבוד והמן והבאר, וכן הוא אומר [יא]אף כי עשו להם עגל מסכה וגו' ואתה ברחמיך הרבים לא (עשיתם כלה) [עזבתם במדבר] וגו' ומנך לא מנעת מפיהם והיאך אני יכול לקללם. בשעה שהיה מצוה אותם על הברכות ועל הקללות בברכות הוא מזכירן שנאמר [יב]אלה יעמדו לברך את העם, ובקללות לא היה (תובען) [מזכירן] שנאמר [יג]ואלה יעמדו על הקללה. ועוד כשהן חוטאין ואומר להביא עליהם קללה אינו כתיב שהוא מביאן. אלא בברכות הוא מברכן שכן הוא אומר [יד]והיה אם שמוע תשמע וגו' ונתנך ה' אלהיך עליון וגו' יצו ה' אתך את הברכה, ובקללות כתיב והיה אם לא תשמע וגו' ובאו עליך מעצמן הוי מה אקב לא קבה אל. אמר ליה הכתובים חולקין כבוד ליעקב ואני באתי לקללו, ראה מה כתיב [טו]אדם כי יקריב מכם, מכם אני מבקש קרבן ולא מאומות העולם. וכן כתיב [טז]אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם אשר תקראו אתם. וכן [יז]החדש הזה לכם, אבל לענין נגעים [יח]אדם כי יהיה בעור בערו. אביהם כשבא לקנתרם לא קלל אלא אפם שנאמר [יט]ארור אפם כי עז וגו' מה כתיב [כ]בבטן עקב את אחיו, הרי הכתובים חלקו לו כבוד מה אקב לא קבה אל:

[כא]כי מראש צורים אראנו. להודיעך שנאתו של אותו רשע שמתוך ברכותיו אתה יודע מחשבותיו, למה הוא דומה לאדם שבא לקוץ את האילן מי שאינו בקי קוצץ את הענפים כל ענף וענף ומתיגע והפקח מגלה את השרשים וקוצץ, כך אמר אותו רשע מה אני מקלל לכל שבט ושבט הרי אני הולך לשרשיהם וקוצץ, בא ליגע ומצאן קשים לכך נאמר כי מראש צורים. [ד"א כי מראש צורים] אלו האבות. ומגבעות אשורנו אלו האמהות. הן עם לבדד ישכון כשהוא משמחן אין אומה שמחה עמהן אלא הכל לוקין שנאמר [כב]ה' בדד ינחנו, וכשאומות שמחין בעולם הן אוכלין עם כל מלכות ומלכות ואין עולה להן מן החשבון שנאמר ובגוים לא יתחשב. [כג]ד"א כי מראש צורים אראנו אני רואה אותם שקדמו לבראשית ברייתו של עולם, משל למלך שהיה מבקש לבנות היה חופר ויורד ומבקש ליתן [כד]תמליום והיה מוצא בצים של מים וכן במקומות הרבה לא עשה אלא חפר במקום אחד. היה מוצא למטה *פטרא אמר כאן אני בונה ונתן תמליום ובנה, כך הקב"ה היה מבקש לבראות העולם והיה יושב ומתבונן בדור אנוש ובדור המבול אמר היאך אני בורא את העולם ורשעים אלו עומדין ומכעיסין אותי, כיון שצפה הקב"ה באברהם שעתיד לעמוד אמר הרי מצאתי פטרא לבנות עליה וליסד את העולם, לכך קרא לאברהם צור שנאמר [כה]הביטו אל צור חוצבתם, ולישראל קרא צורים, וכן הוא אומר [כו]זכור עדתך קנית קדם, מחשבתן של ישראל קדמה לכל. משל למלך שהיה לו בן וראה באסטרולוגין שהוא עתיד להוליד בן אמר תנו *מלמרין וקלמרין לבני וכו', וכן הוא אומר [כז]בראשית ברא אלהים

במ"ק ובב"ק צג משלי טו: צד סנהדרין קה: צה תנחומא: צו דברים כג: צז תהלים קז: א במדבר לא: ב יחזקאל לב: ג יהושע יג: ד בראשית יט:
צח שם כט: צט שם לא: ק שם ל: קא שם יב: קב שם כז: קג דברים לב: קד שמות יט: קה ישעיה מט: *ילמדנו: קו דברים לג:
קז משלי כז: קח בראשית ג: קט משלי כז: קי בראשית יב: א שם כח: ב שם יא: ג שם כב: ד שם: ה שם: ו איוב א: ז תנחומא ובמדבר רבה:
ח בראשית כז: ט שם: י שמות לב: יא נחמיה ט: יב דברים כז: יג שם: יד שם כח: טו ויקרא א: טז שם כג: יז שמות יב: יח ויקרא יג: יט בראשית מט:
כ הושע יב: כא תנחומא: כב דברים לב: כג ילמדנו: כד תמליום יסודות: *פטרא סלע בל"י: כה ישעיה נא: כו תהלים עד: *כלי כתיבה: כז בראשית א:

זית רענן (ה) אלא משלו, מה שהיה בלבו: (ו) לפיכך נתן כח בקולו, שיראו גדולתם של ישראל ויעזבו את עצביהם: שתי פטריקים, פירוש ברכות שלהן בירושה:

אלהים ואין ראשית אלא ישראל שנאמר [כח]קדש ישראל לה' ראשית תבואתה. [כט]א"ל ההוא אפיקורוס לר' אבינא כתיב [ל]מי כעמך ישראל גוי אחד מאי רבותייהו אתון, נמי ערביתו בהדן דכתיב [לא]כל הגוים כאין נגדו, א"ל מדידכו אסהידו עלן ובגוים לא יתחשב. [לב]מי מנה עפר יעקב כשבא בלעם ראה את כל המדבר מלא ערלות של ישראל אמר מי יכול לעמוד בזכות דם ברית מילה זאת שהיא מכוסה בעפר שנאמר מי מנה עפר יעקב, מכאן התקינו חכמים שיהו מכסין את הערלה ואת הדם בעפר הארץ. וכן היו ישראל מלין עד שנחלקו לשתי ממלכות ואפרים מנעה להם ברית מילה ועמד אליהו זכור לטוב וקנא קנאה גדולה שנאמר [לג]ויאמר קנא קנאתי, אמר לו הקב"ה לעולם אתה מקנא (ז) קנאת בשטים על גלוי עריות וקנאת כאן, חייך שאין ישראל עושין ברית מילה עד שאתה רואה אותה בעיניך, מכאן התקינו חכמים להיות עושין מושב כבוד (למלאך) [לאליהו] שנקרא מלאך הברית שנאמר [לד]ומלאך הברית אשר אתם חפצים: [לה]מי מנה עפר יעקב כמה עפרים יש בהן בישראל ועוסקין בדברי תורה שנאמר [לו]או לעופר האילים, כמה נערים יש בהן בישראל שהן בחותמיהן עד שהן נכנסין (לבית עולמן) [לחופתן], כמה נערות בתולות יש בהן בישראל שהן בחותמיהן עד שעה שהן נכנסות לבית חופתן. מעשה בריבה אחת שהיה אביה חבר לנכרי והיו אוכלין ושותין ומטיבין את לבן, אמר אותו הנכרי לאביה תנה את בתך לבני לאשה [והתרצה לו אביה והרגישה הבת בדבר] והחרישה בדבר עד שהגיע זמן חופתה ועלתה לגג ונפלה ומתה, יצתה בת קול ואמרה לה עליך הכתוב אומר ומספר את רובע ישראל. [לז]דרש (רבא) [ר' אבהו] מאי דכתיב מי מנה עפר יעקב וגו' מלמד שיושב הקב"ה ומונה רבעיותיהן של ישראל ואומר מתי תבא טפה שהצדיק נוצר ממנה, ועל דבר זה נסמית עינו של בלעם הרשע אמר מי שהוא קדוש ומשרתיו קדושים יציץ בדבר זה, מיד נסמית עינו היינו דכתיב ונאם הגבר שתם העין. [לח]מי מנה עפר יעקב מי יוכל למנות מצות שהן עושין בעפר. [לט]לא תחרוש בשור ובחמור יחדו [מ]לא תזרע כרמך [מא]ואסף איש טהור את אפר הפרה [מב]שלש שנים יהיה לכם ערלים [מג]ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן. ומספר את רובע ישראל הרביעית שלהם, מי יוכל למנות אוכלוסין שיצאו מתוכן שהן חוטפות ומחבבות את המצות שנאמר [מד]ותאמר לה המעט קחתך את אישי, הנה אמתי בלהה בא אליה, ותרא לאה כי עמדה מלדת [מה]ותקח שרי אשת אברם את הגר המצרית שפחתה:

[מו]מי מנה עפר יעקב. בוא וראה כמה מצות ישראל עושין בעפר, א"ר מאיר הפחות מישראל אינו עובר לו יום שאינו עושה את המצות, וחשבון הוא אלא שלא נטריח. ושלמה צווח [מז]כפלח הרמון רקתך אל תהי קורא כן אלא ריקנין שבישראל רצוף מצות כרמון. והקב"ה מקלסן [מח]ראשך עליך ככרמל, הרש והעני שבישראל שקול עלי כאליהו שעלה בראש הכרמל. ודלת ראשך כארגמן הדלים והרשים שבהן שקולין עלי כדניאל שנאמר [מט]והלבישו לדניאל ארגונא, תדע לך שכן א"ר יהודה בן רבי שלום אפילו הדיוט שבהדיוטות אינו פושט פרוסה לתוך פיו עד שעושה מצות. כיצד יצא לחרוש הוא מקיים לא תחרוש בשור ובחמור. בא לזרוע הוא מקיים לא תזרע כרמך כלאים. בא לקצור הוא מקיים לקט שכחה ופאה. בא לדוש הוא מקיים לא תחסום שור בדישו. העמידה כרי הוא מקיים מצות התרומה ומעשר ראשון ומעשר שני. בא לאפותה הוא מקיים מצות חלה הרי עשר מצות. ולא (עשה) [עוד] אלא כיון שהוא בא לאכול הוא פושט שתי ידיו (ח) ליטול לידים מה טעם אלא שהוא פושטן לפני הקב"ה והן מלמדין עליו סניגוריא. אמר ליה רבוני הרי עשר אצבעות לפניך אינם טועמות עד שיתקיימו עשר מצות בעפר, לפיכך אמר בלעם בני אדם שעושין כמה מצות בעפר מי יכול לקללן, הה"ד מי מנה עפר יעקב:

תשמז דבר אחר אמר לו מי יכול למנות שכרן של בחורי ישראל כענין שנאמר [נ]שני שדיך כשני עפרים. אדם עסוק בדבר עם חברו ומתוך משא ומתן שלו גורם לו והוא מגדף, מיד בא לו אצל הזקן והוא מפשיטו על הספסל ומכה אותו. ומשהוא לוקה הולך ונותן פיו בעפר ומנשק רגליו של זקן ושכרו של זה אתה יכול למנות, וכן לובש בגדים של שבת ושל מועד ונכנס ומתאבק בעפר לשמוע לזקן ולשמוע דברי תורה, הוא שיעקב אמר לישכר מי גרם לך להיות בן תורה שאתה רובץ בעפר ובאשפתות. [נא]יששכר חמור גרם למה שרובץ בין המשפתים, אמר הקב"ה לישראל בעולם הזה אתם מקיימין את המצות בעפר אף אני [נב]התנערי מעפר קומי שבי ירושלים. וכתיב [נג]מקים מעפר דל מאשפות ירים אביון וגו':

תשמח דבר אחר כי מראש צורים. הסלע כשהוא צף על גבי הארץ נוח הוא לעקור, ואלו אינו כן, אני הייתי סבור שאין לה במה תתלה אלו מחוברין עד התהום. כי מראש צורים א"ל בלק ראה מה שעתידין לעשות בשטים א"ל אתה צופה בשטים אני צופה מה שעתידין לעשות בצורים [נד]עשה לך חרבות צורים והוא מכפר להן על כמה עבירות. אמר לו אם אי אתה יכול לקללן קלל אומה אחרת וערב אותה עמה אמר לו איני יכול. הן עם לבדד ישכון מובדלין הן מן העו"א בכל דבר בלבושיהן ובמאכלן ובגופיהן ובפתחיהן. אינו דנן עם העו"א, העו"א דן אותן בלילה וישראל ביום שנאמר [נה]והוא ישפוט תבל בצדק וגו', העו"א הפך לילה וידכאו חשוכים כלילה, הה"ד ובגוים לא יתחשב:

הן עם לבדד ישכון. הן בלשון יונית אחד אינו מחשבן עם אומה אחרת, תדע לך שהוא כן חשוב כל האותיות ותמצא כולן יש להן זוג וה"א ונו"ן אין להם זוג א' אחד ט' תשעה הרי עשרה. ב' שנים ח' שמונה הרי עשרה. א"ט ב"ח ג"ז ד"ו ה' אין לה זוג, וכן י"ץ כ"ף ל"ע מ"ס נ' אין לה זוג. דבר אחר ובגוים לא יתחשב משל למלך בשר ודם שזימן כל בעלי אומניות כל אחד יומו והסבו ואכלו, ובנו של מלך בשביל שלא תהא דעתו קנוטה עליו אמר לו אביו הסב ואכול עמהן, לאחר שיצאו אמר בנו של מלך לפרגוג שלו עם מי אני אוכל, אמר לו לשעבר היית אוכל עם בעלי אומניות אבל עכשיו עם אביך אתה אוכל, כך בעולם הזה כדי שלא תהא נפשן של ישראל עגומה עליהן נתן להן הקב"ה שיהו אוכלין עם כל מלכות ומלכות, כשתבא גאולה לעתיד הן אוכלים לעצמן שנאמר הן עם לבדד ישכון, אמרו ישראל שמא מה שקבלנו עם האומות לשעבר מתחשב לנו, אמר להם ובגוים לא יתחשב:

תמות נפשי מות ישרים. משל לטבח שבא לשחוט פרתו של מלך התחיל המלך צופה, כיון שהרגיש שהמלך צופה התחיל משליך את הסכין ומשפשף בה וממלא את האבוס לפניה, התחיל לומר תצא נפשי שבאתי לשחטה והרי זכיתיה, כך בלעם אומר תצא נפשי שבאתי לקלל ואני מברך. ויקחהו שדה צופים ראה שישראל נפרצים שם ששם מת משה שנא' [נו]עלה ראש הפסגה יש פרצה גדולה מזו שראה בנחשים והיה סבור שבידו נופלין שם. והנה נצב על עולתו הוא וכל שרי מואב, בראשונה כתיב הוא וכל שרי מואב כשראו שלא הועילו כלום הניחוהו ונשתיירו עמו מקצת שרי מואב. ויאמר לו בלק מה דבר ה' שראה שאינו ברשות עצמו לומר מה שהוא רוצה ישב לו והיה משחק בו, כיון שראה שהיה משחק בו א"ל בלעם עמוד אי אתה רשאי לישב ודברי המקום נאמרים. קום בלק ושמע האזינה עדי בנו צפור שניהם היו כנה בן פרס שהיו עושין עצמן גדולים מאבותיהם שנאמר נאם בלעם בנו בעור:

לא איש אל ויכזב. אינו כבשר ודם שבשר ודם קונה אוהבים מצא אחרים יפה מהם כופר בראשונים [והוא אינו כן א"א לכזב בשבועות אבות הראשונים]. ההוא אמר ולא יעשה כשהוא אומר להביא עליהם רעות עשו תשובה מבטלן, אתה מוצא כתיב [נז]זובח לאלהים יחרם ועשו את העגל לא היו ראוין לכליה סבור לקללן ולהכחידן עוד מעט עשו תשובה ובטל שנאמר [נח]וינחם ה':

לא הביט און ביעקב. אמר בלעם אינו מסתכל בעבירות שבידם אלא במצות שלהם. אמר ליה לכה נא ארה לי פרדס שאין לו שומר הגנב יכול להזיקו או אם ישן לו השומר הגנב נכנס, ואלו ישראל [ס]הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל והיאך אני יכול להזיקן. ה' אלהיו עמו א"ל בלק אם אין אתה יכול ליגע בהן מפני משה משמשן ראה זה שעומד אחריו כה יהיה א"ל אף הוא קשה כמותו. ותרועת מלך בו תוקע ומריע ומפיל החומה. אל מוציאו ממצרים אמרת לי הנה עם יצא ממצרים אינו כן הוא בעצמו הוציאן. כתועפות ראם לו כך הוא מדתו חטאו קימעא מורידן כעוף שנאמר [סא]אפרים כעוף יתעופף. זכו למעלן מעלן ומרוממן כעוף שנאמר [סב]מי אלה כעב תעופינה. ד"א כתועפות אלו מלאכי השרת, ראם אלו שדים: [סג]כי לא נחש. אמר רבי לוי כל המנחש לו נחש שנאמר כי לא נחש ביעקב (ולא) [והא] בלמ"ד אל"ף כתיב, אלא מדה כנגד מדה, כל אדם שאינו מנחש מכניסין אותו במחיצה שאפילו מלאכי השרת אין יכולין ליכנס בה שנאמר כי לא נחש ביעקב וגו'. [סד]אמר רב כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם וכיונתן בן שאול אינו נחש. רב בדיק [סה]במברא כי הא דרב הוה אזיל

ממ"ק ובמ"ק כח ירמיה א: כט סנהדרין לט: ל שמואל ב ז: לא ישעיה מ: לב מדרש אכסיר: לג מלכים א יט: לד מלאכי ג: לה תנא דבי אליהו פרק כא: לו שה"ש ח: לז נדה לא: לח תנחומא ובמדבר רנה: לט דברים כב: מ שם: מא במדבר יט: מב ויקרא יט: מג במדבר ה: מד בראשית ל: מה שם טז: מו ילמדנו: מז שה"ש ג: מח שם: מט דניאל ה: נ שה"ש ג: נא בראשית מט: נב ישעיה נב: נג ש"א ב: נד יהושע ה: נה תהלים ט: נו תנחומא ובמדבר רנה: נז דברים ג: נח שמות כב: נט שם לב: ס תהלים קכא: סא הושע ע: סב ישעיה ס: סג נדרים לב: סד חולין לט: סה במברא ספינה שעוברים בה הנהר:

זית רענן (ז) קנאת בשטים על ג"ע, רס"ל אליהו הוא פינחס: עפרים, פי' בחורים: (ח) ליטול לידים, דקי"ל הנוטל צריך להגביה ידיו למעלה:

אזיל לבי רב חנן בר רבא חתניה חזא מברא דקאתי לאפיה אמר יומא טבא לגאו. שמואל בדיק (בסיכרא) [בסיפרא]. ר' יוחנן בדיק בינוקא. תניא ר"ש בן אלעזר אומר בית תינוק ואשה אע"פ שאין נחש יש סימן. א"ר אלעזר והוא דאתחזק עד תלת זימנין שנאמר [סז]יוסף איננו ושמעון איננו ואת בנימן תקחו עלי היו כלנה:

תשסט [סח]כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל. הרי אתה מחזר מנחש ומקסם באיזה מקום (תשלוט) [יכשלו] בהם והם אינם [עושין] כן אלא כשהן צריכים להלחם עומד כהן גדול ולובש אורים ותומים ונשאלין בהם וכל הגוים מקסמים ומנחשים ואלו אובדין אותם בתשובה ומבטלין קסמיהם דכתיב [סט]מפר אותות בדים וקוסמים יהולל. כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל ראתה עינו שישראל יושבין לפני הקב"ה כתלמיד לפני רבו ומבררים כל פרשה ופרשה למה נכתבה, וכן הוא אומר [ע]כי ליושבים לפני ה' יהיה סחרה ואתננה ואומר [עא]ולא יכנף עוד מוריך והיו עיניך רואות את מוריך, ומלאכי השרת שואלים אותם מה הורה לכם הקב"ה לפי שאינן יכולין ליכנס למחיצתן שנאמר כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל. הן עם כלביא יקום. אין אומה בעולם כיוצא בהם, הרי הם ישנים מן התורה ומן המצות, עמדו משנתן עומדין כאריות חוטפין קריאת שמע וממליכין להקב"ה נעשין כאריות, מפליגין לדרך ארץ למשא ומתן, אם נתקל אחד מהם או אם מחבלין באין ליגע באחד מהם ממליך להקב"ה ונצול. לא ישכב עד יאכל טרף כשהוא אומר ה' אחד נאכלים המחבלים מפניו, ומלחשים אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד והוא נסמך בקריאת שמע משומרי היום לשומרי הלילה, וכשבא לישן מפקיד רוחו לפני הקב"ה שנאמר *בידך אפקיד רוחי, וכשנעור משנתו ממליך להקב"ה, שומרי הלילה מוסרין אותו לשומרי היום שנאמר [עב]נפשי לה' משומרים לבקר, אמר בלעם איזו אומה כאומה זו. ודם חללים ישתה נתנבא שאין משה שוכב עד שיתן נקמה בו ובחמשת מלכי מדין שנאמר לא ישכב עד יאכל טרף זה בלעם. ודם חללים ישתה זה חמשת מלכי מדין דכתיב [עג]הרגו על חלליהם. אמר משה להם לישראל בלעם הרשע עושה לכם כשפים ומפריח לחמשת המלכים ופורח ומפריח אותם הראו לו את הציץ ששמו של הקב"ה גלוף עליו והן נופלין לפניהם, תדע שכן כתיב וכלי הקדש זה הציץ שנאמר קדש לה' וכתיב ואת מלכי מדין הרגו על חלליהם ואת בלעם בן בעור מה בקש אותו רשע עם מלכי מדין לא כן כתיב וילך וישב למקומו, אלא כששמע שנפלו בעצתו עשרים וארבעה אלף הזר ליטול שכרו, לכך כתיב ואת בלעם בן בעור וגו' עם חמשת מלכי מדין. [עד]מאי שנא דם הללים דמכשיר דכתיב דם חללים ישתה דם שחיטה נמי כתיב [עה]על הארץ תשפכנו כמים, ההוא למישרי דמן דפסולי המוקדשין הוא דאתא, סלקא דעתך אמינא הואיל ואסורין בגיזה ועבודה דמן נמי ליבעי קבורה קא משמע לן, תנא דבי רבי ישמעאל ודם חללים ישתה פרט לדם קילוח שאינו מכשיר את הזרעים:

תשע *וירא בלעם כי טוב וגו'. זה שאמר הכתוב [עו]מונע בר יקבוהו לאום זה בלעם הרשע שהוא כונע מלברך את ישראל. יקבוהו לאום יעשה ארירה לעו"א. וברכה לראש משביר זה משה שברך את ישראל בעין טובה. אמר רבי יצחק כתיב וירא בלעם כי טוב בעיני ה', מה ראה, [ראה] שמשה עתיד לברך את ישראל ארבע ברכות והוא היה (ט) ראוי לברך את ישראל (ארבע) [שבע] ברכות, אמר אני מברכן שבע ברכות ומשה ארבע הרי אחד עשר, אמר הקב"ה רשע זה עינו צרה בברכתן של ישראל די שלש ברכות שברכן, יבא משה שעינו יפה בברכתן של ישראל ויברכם ארבע ברכות, ואלו הן שלש ברכות שברך בלעם את ישראל, מה טובו אהליך יעקב, מי מנה עפר יעקב, לא הביט און ביעקב. ואלו הן ארבע ברכות שברך משה את ישראל [עז]ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם, [עח]ויבא משה ואהרן אל אהל מועד ויצאו ויברכו את העם. [עט]וירא משה את כל המלאכה והנה עשו וגו' ויברך אותם משה, והדין *וזאת הברכה:

[פ]וישא בלעם את עיניו. שנו רבותינו לא יפתח אדם להצר השותפין פתח כנגד פתח וחלון כנגד הלון, היה קטן לא יעשנו גדול, אחד לא יעשנו שנים, אבל לרשות הרבים עושה פתח כנגד פתח וחלון כנגד חלון, היה קטן עושהו גדול אחד עושה אותו שנים. מנהני מילי דאמר קרא וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל, מה ראה, ראה שאין פתחיהן מכוונין זה לזה, אמר ראויין הללו שתשרה שכינה עליהן, קטן לא יעשנו גדול דא"ל בפתחא זוטא מצינא לאיצטנע מינך בפתחא רבה לא מצינא לאיצטנע מינך:

[פא]מה טובו אהליך יעקב. אמר רבי (אלעזר) [יוחנן] מברכותיו של אותו רשע אתה למד מה היה בלבו, בקש לומר לא יהא להם בתי כנסיות ובתי מדרשות אמר מה טובו אהליך יעקב. בקש לומר לא תשרה שכינה עליהם אמר משכנותיך ישראל. לא תהא מלכותן כושכת כנחלים נטיו, לא יהו להם זיתים וכרמים כגנות עלי נהר. לא יהא ריחן נודף כאהלים נטע ה'. לא יהא עליהם מלכים בעלי קומה כארזים עלי מים. לא יהא להם מלך בן מלך יזל מים מדליו. לא תהא מלכותן שולטת באומות וזרעו במים רבים. לא תהא מלכותן עזה וירום מאגג מלכו. לא תהא אימה למלכותן ותנשא מלכותו. אמר רבי אבא בר כהנא וכולן חזרו לקללה חוץ מבתי כנסיות ובתי מדרשות שנאמר [פב]ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה, קללה ולא קללות:

תשעא [פג]ילמדנו רבינו על כמה דברים גשמים נעצרים, כך שנו רבותינו על ארבעה דברים גשמים נעצרים על הזנות ועל עבודת אלילים ועל חלול המעשרות ועל הפוסק צדקה ואינו נותן. על הזנות מנין שנאמר [פד]ותחניפי ארץ בזנותיך, וכתיב אחריו [פה]וימנעו רביבים ומלקוש לא היה ומצח אשה זונה וגו', על ע"א מנין שנאמר [פו]השמרו לכם פן יפתה לבבכם וכתיב אחריו ועצר את השמים, בחלול מעשרות מנין שנאמר [פז]הביאו את כל המעשר אל בית האוצר וגו'. על הפוסק צדקה ואינו נותן כנין שנאמר [פח]נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר. ואעפ"כ ע"א קשה מכלם, בוא וראה בשעה שעשו ישראל אותו מעשה כתיב [פט]הרף ממני ואשמידם, מיד [צ]ויחל משה את פני ה' אלהיו ויאמר למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים, מהיכן הוצאתם מארץ מצרים ממקום עובדי אלילים, אלו ממקום אחר הוצאתם היית כועס עליהם. משל לאחד שהיה לו בן פתח לו חנות של בשם בתוך שוק של זונות החנות משלו והשוק משלו, יצא הנער לתרבות רעה נכנס אביו להוציאו מבין הזונות כפתו ובקש להרגו, בא אוהבו א"ל למה אתה הורגו ולא אתה פתחת חנות של בשמים בתוך שוק של זונות ומשם יצא לתרבות רעה, כך אמר משה לפני הקב"ה לא אתה הוצאתם מבין ע"א למה ה' יחרה אפך עד שהן במצרים עבדו אלילים ואעפ"כ לא היו פרוצין בעריות שנאמר [צא]גן נעול וגו' ובשעה שירדו למצרים היו צנועים כל אחד ואחד בתוך אהלו שנאמר [צב]איש וביתו באו, לא ראובן היה מביט באשתו של שמעון ולא שמעון באשתו של ראובן, אלא כל אחד באהלו צנוע ואפילו כשהיו ששים רבוא במדבר כך היו צנועים ולא היה אחד מהם פותח פתחו כנגד פתחו של חברו, כיון שצפה בלעם וירא ישראל שוכן לשבטיו, התחיל משבחן מה טובו אהליך יעקב:

[צג]כנחלים נטיו. מה טיבן של נחלים אצל בתי כנסיות ובתי מדרשות, אלא מה נחלים הללו בני אדם יורדין לתוכן כשהן טמאין וטובלין ועולין טהורין כך בתי כנסיות ובתי מדרשות בני אדם נכנסין לתוכן כשהן מלאים עונות ויוצאין מלאין מצות. כגנות עלי נהר אלו מלמדי תינוקות שמוציאין מלבן הכמה ובינה ודעת והשכל ומלמדין אותן לעשות רצון אביהם שבשמים. דבר אחר אלו חכמים ותלמידים שמיסרין את עצמן במקרא במשנה במדרש בהלכות באגדות [ועליהם הוא] אומר [צד]היושבת בגנים וגו', אלו אמר הכתוב ישראל מקשיבים הייתי אומר [דוקא] כל ישראל, כשהוא אומר חברים אפילו שנים אפילו שלשה עסוקין בדברי תורה עליהם הוא אומר היושבת בגנים. כאהלים נטע ה' משלו משל למה הדבר דומה למלך שעשה סוכה לכל עוברים ושבים. כארזים עלי מים אלו גסי הרוח שבישראל [שיש בהן ד"ת], עאכ"ו [השפלים והע יים] שהם מולזלין עצמן בדברי תורה שנאמר יזל מים מדליו. וזרעו במים רבים אלו בעלי בתים שבשביל דרך ארץ שבהן [יצליחו במעשה ידיהם] עאכ"ו בניהם ובני בניהם במים רבים. וירם מאגג מלכו זה אגג שהיה בוכה ומתאנח שמא יאבד זרעו. דבר אחר אלו רשעים גמורים שבישראל שמכניסין יגון ואנחה בלבן בשעה שנכנסין לבית עולמן בשביל מעשים שעשו אם חזרו ועשו תשובה ומתין מתוך התשובה אלו ואלו בני העולם הבא. [צה]ד"א כנחלים עם שהרשע מקלסן בקש לגנותן בדבר שאין בו ממש מה ארז זה עולה [צו]בחורשים והוא עשוי הפקר לכל אדם כך בקש לכנותן אמר ליה הקב"ה לא כשם שאתה מחשב לא כארזים של הרשים אלא כארזים

ממ"ק ובמ"ק כו בראשית מב : סח תנחומא : סט ישעיה מד : ע כס כג : עא שם : *תהלים לא : עב שם קל : עג במדבר לא : עד חולין לט : עה דברים יד : *פסיקתא : עו משלי יא : עז דברים א : עח ויקרא ט : עט שמות לט : *דברים לד : פ ב"ב ס : פא סנהדרין קה : פב דברים כג : פג מדרש ילמדנו : פד ירמיה ג : פה שם : פו דברים יא : פז מלאכי ג : פח משלי כה : פט דברים ט : צ שמות לב : צא שיר השירים ד : צב שמות א : צג תנא דבי אליהו : צד שיר השירים ח : צה ילמדנו : צו בחורשים נ"ל :

זית רענן (ט) ראוי לברך שבע ברכות את ישראל כצ"ל ;

כארזים של גנות שהן גדלין על המים ויש להם נחת רוח כארזים עלי מים ואפילו אדם מבקש ליגע בהם להזיק אותם אין יכול למה שבעליהן משמרן, כך אמר הקב"ה אפילו אדם מבקש ליגע בבני איני מניחן לכה שאני שומרן שנאמר [צז]הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל. דבר אחר כנחלים נטיו בקש לכנותן בדבר שאין בו ממש כנחל זה שמושך בימות הגשמים ופוסק בימות החמה, אמר לו הקב"ה רשע לא כן אלא נטיו ואין נטיו אלא נהר שנאמר [צח]הנני נוטה אליה כנהר שלום, כשם שהנהר הזה אינו פוסק לא בימות החמה ולא בימות הגשמים כך אין זרעו של אברהם יצחק ויעקב פוסק לא בעולם הזה ולא לעולם הבא. דבר אחר למה כנה אותם בנחלים בקש ליתן דמיון לישראל לנחל זה שבני אדם ממלאין ממנו הן מריבין עליו זה אומר אני ממלא תחלה וזה אומר אני ממלא תחלה מפני שיודעין שהן פוסקין והן דוחקין כדיהן, אמר לו הקב"ה רשע לא כשם שאתה מחשב אלא נטיו, כשם שהנהר הכל ממלאין בשלום ובנחת שיודעין שאינו פוסק לעולם כך בני שלום ביניהן, שאין נטיו אלא שלום שנאמר הנני נוטה אליה כנהר שלום. אמר בלעם אני רואה אותן גנות זה שונה של בר קפרא וזה שונה של רבי חייא וזה שונה של רבינו הקדוש, אמר לו הקב"ה עלי נהר אעפ"כ כולן נכנסין לחבורה כלם נתנו מרועה אחד. בלעם אמר כגנות והקב"ה כאהלים. אמר בלעם רואה אני אותן כגנות עלי עין כגנות של בצלים, אמר לו הקב"ה כאהלי נטע כפליטון, אמר ליה הקב"ה אתה מכנה אותן בבצלים שריחן רע ואני מכנה אותן בפליטון שנאמר [צט]מר ואהלות קציעות. אמר רבי יוסי למה נקרא שמו אהלים שהוא בא דרך אהלים, בלעם כנה אותן בגנות מה עסקן של גנות אם אין מכבשין את הירק ומשליכין את פסולתן להוץ הוא מבאיש, א"ל הקב"ה עלי נהר מה הנהר שוטף את [ק]הסירות אף יום הכפורים מכפר עונותיהם שנאמר [קא]כי ביום הזה יכפר. דבר אחר כנחלים כאהלים בקש לעשותן כאהלים של [קב]סרקין שהן מיטלטלין ונעקרין ממקומן, אמר ליה הקב"ה לא מה שאתה מחשב אלא נטועין הן כאהלים שנטעו אלו שמים וארץ שנאמר [קג]וימתחם כאהל לשבת כשם ששמים וארץ אין נעקרין ממקומן כך הם אינם נעקרין. והוא שמשה אמר להם [קד]למען ירבו ימיכם וגו' כימי השמים על הארץ, אין לי אלא בשעת האחוה, בהרו של ירמיה ראה מה כתיב [קה]אם ימדו שמים מלמעלה וגו' גם אני אמאס בכל זרע ישראל, ואם יאמר לך אדם הרי שמים עתידין להתחלף, ראה כה נאמר [קו]כי כאשר השמים החדשים וגו' כן יעמוד זרעכם ושמכם. מה טובו אהליך יעקב טובים אהלים של מטה מאהלים של מעלה, אהלים של מעלה הכל נכשלין בהן יש שעובדין לחמה וללבנה ולכוכבים, אבל אהלים של מטה אין לך אדם שנכנס לבית הכנסת או לבית המדרש ותוטא. יזל מים מדליו זה מלכותו של שאול כדלי שיש לו הפסק. וזרעו במים רבים זה מלכות דוד שאין לו הפסק לעולם ועד, ועל ידי מה פסקה מלכות שאול על ידי אגג שנאמר וירם מאגג מלכו, אעפ"כ חוזרת ונשאת על ידי אסתר שנאמר ותנשא מלכותו. [קז]אמר רבי שמואל בר נחמן אמר רבי יונתן מאי דכתיב [קח]נאמנים פצעי אוהב ונעתרות נשיקות שונא, טובה קללה שקלל אחיה השילוני את ישראל מברכה שברכם בלעם הרשע, אחיה השילוני קללן בקנה שנאמר [קח]והכה ה' את ישראל כאשר ינוד הקנה במים מה קנה אינו עומד אלא במקום מים וגזעו מחליף ושרשיו מרובים ואפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו הולך ובא עמהן וכיון שדממו הרוחות עומד הקנה במקומו, אבל בלעם הרשע ברכן בארז מה ארז זה אינו עומד במקום מים ואין גזעו מחליף ואין שרשיו מרובין ואפילו כל הרוחות באות ונושבות בו אינן מזיזות אותו ממקומו וכיון שבאה רוח דרומית (או מערבית) הופכתו ועוקרתו על פניו:

[קט]שלחו מתם הזהרו בערבוביתא הזהרו בחבורה הזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה שנאמר יזל מים מדליו, מפני מה תלמידי חכמים אין מצויין לצאת מבניהן תלמידי חכמים, שלא יאמרו תורה ירושה היא לנו. רב שישא בריה דרב אידי אמר כדי שלא יתגדרו על הצבור [מר זוטרא אמר מפני שהן *מתגברין על הצבור] רב אשי אמר משום דקרו לאינשי חמרי, רבינא אמר שאין מברכין בתורה תחלה:

[קי]מברכיך ברוך ואורריך ארור. ולהלן הוא אומר [א]אורריך ארור ומברכיך ברוך, אלא בלעם על ידי שהיה שונא פותח בברכה וחותם בקללה ויצחק על ידי שהיה אוהב פותח בקללה וחותם בברכה. דבר אחר הרשעים ע"י שתחלתן שלוה וסופן יסורין [פותחין בברכה ומסיימין בקללה] הצדיקים [ע"י שתחלתן יסורין וסופן שלוה] פותחין בקללה ומסיימין בברכה אורריך ארור ומברכיך ברוך:

[ב]ועתה הנני הולך לעמי. (כתיב [ג]הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם). לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך [עכך] לעם הזה מיבעי ליה, אמר רבי אבא בר כהנא כאדם שמקלל את עצמו ותולה קללתו באחרים, אמר לו אלהיהם של אלו שונא זמה הוא והן מתאוין לכלי פשתן בוא ואשיאך עצה עשה להן (קעילין) [קלעים] מהר שלג עד בית הישימון והושב בהן זונות זקנה מבחוץ וילדה מבפנים וימכרו להן כלי פשתן, ובשעה שישראל אוכלין ושותין ושמחין ויוצאין לטייל בשוק זקנה אומרת לו אתה מבקש כלי פשתן זקנה אומרת לו בשוה וילדה בפחות שנים ושלשה פעמים (אומרת לו בפחות) מכאן ואילך אומרת לו הרי אתה כבן בית שב וברור לעצמך וצרצורי של יין עמוני מונח אצלה ועדיין לא נאסר יינן של נכרים אמרו לו רצונך שתשתה כוס של יין כיון ששתה בער בו אמר לה השמעי לי הוציאה יראתה מתוך חיקה אומרת לו עבוד לזה אומר לה הרי יהודי אני, אומרת לו ומה איכפת לך כלום מבקשים ממך אלא פיעור, כיון שפוער אומרת לו אין אני מניחתך עד שתכפור בתורת משה רבך שנאמר [ד]המה באו בעל פעור וינזרו לבשת. ויודע דעת עליון (כתוב ברמז תשי"ד). ראשית גוים עמלק (כתוב בפרשת ויהי בשלח בסופו). וירא את הקיני וישא משלו ויאמר אמר ליה בלעם ליתרו קיני לא היית עמנו בעצה מי הושיבך אצל איתני עולם, והיינו דאמר ר' חייא בר אבא שלשה היו באותה עצה (כדכתוב בריש ואלה שמות). אוי מי יחיה משמו אל אמר ריש לקיש אוי למי שמחיה עצמו בשם אל, ורבי יוחנן אמר אוי לה לאומה שתמצא בשעה שהקב"ה עושה פדיון לבניו מי מטיל כסותו בין לביא ללביאה בשעה שנזקקין זה לזה. וצים מיד כתים אמר רב (לא לגיון) [ה][ליבון] אספר. וענו אשור עד אשור קטלי מיקטל מכאן ואילך משעבדי שעבודי:

[ו]אראנו ולא עתה. אמר רבי יצחק משה אמר [ז]כי קרוב יום אידם [ח]כי קרוב אליך הדבר מאד, ובלעם אמר אראנו ולא עתה, משל למלך שנתן מדינה לבנו במקום רחוק והיו אוהבו ואויבו הולכין עמו, כשמהלכין בדרך א"ל אויבו לפי ששונא אותך אביך נתן לך מדינה במקום רחוק, קצרה דעתו של בן המלך אוהבו, אמר לו עכשיו אנו מגיעין אצל מדינה ומתקנין לנו כל מעדנים, מיד נתקררה דעתו של בן המלך, וכן ישעיה אמר [ט]כי קרוב יום ה' (ונורא מאד). וירא את הקיני כיון שראה בניו של יונדב בן רכב שיושבין בלשכת הגזית מיד צעק ואמר אין מושיבין בסנהדרין אלא כהנים ולוים וישראלים (י) מפני שאמר [י]קראן לו ויאכל לחם זכו בניו לישב בלשכת הגזית במקום התקיף. ויקם בלעם וילך מלמד שנסתלקה היכנו רוח הקדש ומאותה שעה נסתלקה רוח הקודש מאומות העולם שבקש משה רחמים עליה שנאמר [יא]ובמה יודע אפוא:

כד [יב]וישב ישראל בשטים. אמר ר' יוחנן כל מקום שנאמר וישב אינו אלא לשון צער, וישב ישראל בשטים מה כתיב ויחל העם לזנות. [יג]וישב יעקב מה אירע מכירת יוסף. [יד]וישב ישראל בארץ מצרים מה כתיב ויקרבו ימי ישראל למות. [טו]וישב ישראל ויהודה לבטח וכתיב [טז]ויקם ה' שטן לשלמה. וישב ישראל בשטים. רבי אליעזר אומר שטים שמה. רבי יהושע אומר שנתעסקו בדבר שטות. ותקראן לעם רבי אליעזר אומר ערומות פגעו בהן. רבי יהושע אומר שנעשו כולן בעלי קריין. [יז]וישב ישראל אין ישיבה בכל מקום אלא קלקלה שנאמר [יח]וישב העם לאכול ושתו ואומר [יט]וישבו לאכל לחם. ר' עקיבא אומר כל פרשה שסמוכה לחברתה (כתוב ברמז הרל"א). דבר אחר וישב ישראל בשטים במקום השטות, לפי שהיו ישראל במדבר ארבעים שנה לא מקום זרע ותאנה וגפן וגו' באו ועשו מלחמה עם סיחון ועוג ונפלו בידן ונטלו כל מה שלהן, מלכות זה מתגאה ומשתחצת ואין לה אלא ארבע מדינות שראויות למלכות אסיא ואלכסנדרוס וקרטיגני ואנטוכיא ואלו היה להן ששים עיר וראוין למלכות שנאמר [כ]ששים עיר כל חבל ארגוב, ומשנתמלאו ישראל בבזה התחילו מבזבזין מקרעין ומשליכין ומקרעין בהמה ומשליכין לפי שלא היו מבקשין אלא כלי כסף וכלי זהב שנאמר [כא]וכל הבהמה ושלל הערים בזונו לנו, באו וישבו להם בשטים במקום השטות, באותה שעה עמדו עמונים ומואבים ובנו להם מקולין מבית הישימות עד הר השלג וכו' (כדלעיל) עד [כב]וינזרו לבשת. באחרונה עשו

כמ"ק ובמ"ק צז תהלים קכא: צח ישעיה כו: צט תהלים מה: ק פי' דבר כרהון: קא ויקרא טז: קב הרגומו בל' ישמעאלים סרקאי: קג ישעיה מ: קד דברים יא: קה ירמיה לא: קו ישעיה סו: קז סנהדרין קה: קח משלי כז: קח מלכים א יד: קט נדרים פא: *כברוך גרים מהגדרים: קי ברכות רבה פרשה כו: א ברכות כז: ב סנהדרין קו: ג במדבר לא: ד הושע ט: ה כך במו של הוהו כמלכות: ו ילמדנו: ז דברים לב: ח שם ל: ט ישעיה יג: י במות כ: יא שם לג: יב סנהדרין קו: יג בראשית לז: יד שם מז: טו מלכים א ה: טז שם יא: יז ספרי: יח שמות לב: יט בראשית לו: כ דברים ג: כא שם: כב הושע ט:

זית רענן (י) מפני שאמר קראן לו וכו', כדאמרינן בסנהדרין גדולה לגימא שמקרבת רחוקים מניל מיתרו:

עשו להן מרזיחין והיו קוראות להן ואוכלין שנאמר ותקראן לעם. אמר רבי אלעזר בן שמוע כשם שאי אפשר לו למסמר לפרוש מן הדלת בלא עץ כך אי אפשר להו לישראל לפרוש מן הפעור בלא נפשות. מעשה בפנחס בן גובתא דאריח שהיה מעגל בחביות ובא עליו שרו של פעור ושמט עליו את השפוד וברח והלך ובא עליו בלילה שני א"ל אף אתה מקללני א"ל שוב איני מקללך מעתה. שוב מעשה בסבטיא מאולם שהשכיר חמורו לאשה אחת גויה כיון שיצאה לפתחה של מדינה אמרה לו המתן עד שאכנס לבתי אלילים, ומשיצתה אמר לה המתיני עד שאכנס ואעשה כדרך שעשית, אמרה לו אפשר אי אתה יהודי אמר לה ומה איכפת לך נכנס וקנח בחוטמו של פעור אמרה לו לא עשה אדם כיוצא בזה והיו משתקין עליו, שוב מעשה בשלטון אחד שבא ממדינת הים להשתחוות לפעור אמר להם הביאו לי פר אחד שאנו מקריבים לו או איל אחד, אמרו ליה אין אנו נזקקין לך בכך, אלא שתגלה עצמך לו, גירה בהן הסנגלרין והיו מפצעין את ראשיהן אמר להן אוי לכם ולטעותיכם. [ויצמד ישראל] באותה שעה חרה אף ה' בישראל:

כה [כג]וישב ישראל בשטים. יש מעינות שמגדלים גבורים ויש שמגדלים חלשים ויש נאים ויש מכוערים ויש [צנועין ויש] שטופים בזמה ומעין שטים של זנות היה והוא היה משקה סדום, אתה מוצא שאמרו [כד]איה הקדשה וגו' לפיכך נתקלקלו באותו מעין. ועתיד הקב"ה ליבשו שנאמר [כה]ומעין מבית ה' יצא והשקה את נחל השטים. מימות אברהם לא נפרצו בזנות עד שבאו לשטים ושתו מימיו ונפרצו בזנות שנאמר ויחל העם לזנות, [ויחל העם וגו'] כל מקום שאומר העם לשון גנאי הוא וכל מקום שאומר ישראל לשון שבח הוא, [כו]ויהי העם כמתאוננים, [כז]וירב העם באלהים ובמשה, ויבכו העם בלילה ההוא, עד אנה ינאצוני העם הזה, *וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו, [כח]ויקהל העם על אהרן, ויחל העם, זרוק מטה לאוירא אעיקרא נופל. מי שפתח בזנות תחלה השלים לבסוף, אמותיהן התחילו בזנות שנאמר [כט]ותבא הבכירה ותשכב את אביה וגו'. עשו להם קלעים כו' (כדלעיל) וילדה יוצאה מבוסמת ומקושטת ומפתה אותו ואומרת לו למה אנו אוהבים אתכם ואתם שונאים אותנו טול לך כלי זה בחנם כלנו בני איש אחד בני תרח אבי אברהם ואין אתם רוצים לאכול מזבחנו ומבשולנו הרי לך עגלים ותרנגולין שחטו כמצותכם ואכלו מיד משקתו היין ובוער בו השטן והוא נשטה אחריה, ויש אומרים בלעם צוה אותם שלא להשקותם יין אמר שלא ידונו כשתויי יין. [ל]כשברך בלעם את ישראל היה קולו הולך ששים מיל כמחנה ישראל, וגדולה ברכה שברך בלעם את ישראל מברכות שברך יעקב את השבטים ומברכות שברכם משה, כשברך יעקב את השבטים הוכיח את ראובן ואת שמעון ולוי אף משה לא ברכן עד שהוכיחן תחלה, אבל בלעם כשברכן היו ברכותיו שוות ואין בהם פגם לפיכך גבה דעתן של ישראל ובאו לידי תקלה בעצת בלעם שאמר להם לזקני מואב וזקני מדין אפילו אתם מכניסין כל חיילות שבעולם אין אתם יכולין להם שמא אתם מרובין מן המצריים דכתיב [לא]ויקח שש מאות רכב וכולם נשקעו בים סוף אלא בואו ואתן לכם עצה וכו' שכל זמן שעושין רצונו הוא נלחם להם שנאמר [לב]ה' ילחם לכם, וכשהן עוברין רצונו הוא נלחם בם, אל תקרי בשטים אלא בשטים נעשו לפני הקב"ה כסוטה זו שסטת על בעלה. ויחל העם כבת כהן שזנתה ונתחללה כד"א [לג]ובת איש כהן כי תחל לזנות: [לד]ויאמר ה' אל משה קח את כל ראשי העם. דיני נפשות דנין ביום וגומרין ביום דאמר קרא והוקע אותם לה' נגד השמש. ומנין להוקעה שהיא תליה שנאמר [לה]והוקענום לה' בגבעת שאול בחיר ה'. קח את כל ראשי העם אם העם חטאו ראשי העם מה חטאו, אמר ליה הקב"ה הושב להם בתי דינים, מאי טעמא אילימא לפי שאין דנים שנים ביום אחד, והאמר רב חסדא לא שנו אלא בשתי מיתות אבל באחת דנין, אלא כדי שישוב חרון אף מישראל. [לו]קח את כל ראשי העם והוקע אותם אמר רבי יהודה ראשי העם תלה על שלא מיחו בבני אדם המסוימין בהן. רבי נחמיה אומר לא תלה ראשי העם, אך הקב"ה אמר למשה הושב להם ראשי סנהדרין ויהו דנין כל מי שהלך לפעור, א"ל ומי מודיעו, א"ל הקב"ה אני מפרסמן כל מי שטעה הענן (נקלף) [נקפל] מעליו והשמש זורחת עליו בתוך הקהל ויהיו הכל יודעין מי שטעה ויתלו אותו, הדא הוא דכתיב ויאמר משה אל שופטי ישראל. [לז]תנן התם הבועל ארמית קנאין פוגעין בו. אמר רבי יוחנן הבא לימלך אין מורין לו, ולא עוד אלא אם פרש זמרי והרגו פנחס נהרג עליו, נהפך זמרי והרגו לפנחס לא נהרג עליו מאי טעמא רודף הוא. ויאמר משה אל שופטי ישראל וגו' הלך שבטו של שמעון אצל זמרי בן סלוא אמרו לו הן נידונין דיני נפשות ואתה יושב ושותק, מה עשה הלך וקבץ כ"ד אלף מישראל והלך אצל כזבי בת צור, א"ל השמעי לי, אמרה לו בת מלך אני וכן צוני לי אבי לא תשמעי אלא לגדול שבהן, אמר לה אף אני נשיא שבט, ולא עוד אלא שאני גדול ממנו שאני הוא שני לבטן והוא שלישי לבטן, תפשה בבלוריתא והביאה לפני משה, אמר לו בן עמרם זו מותרת או אסורה, ואם תאמר אסורה, בת יתרו מי התירה לך, נתעלמה הלכה ממנו, געו כולם בבכיה, והיינו דכתיב והמה בוכים פתח אהל מועד:

וירא פינחס בן אלעזר. מה ראה, אמר רב ראה מעשה ונזכר הלכה, אמר ליה אחי אבי אבא לא כך למדתנו ברדתך מהר סיני הבועל ארמית קנאין פוגעין בו, אמר ליה קריינא דאגרתא איהו ליהוי פרוונקא. ושמואל אמר ראה שאין חכמה ואין תבונה לנגד ה' כל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב. רבי יצחק נפחא אמר ראה שבא מלאך והשחית בעם. ויקם מתוך העדה ויקח רומח בידו (אמר רבי יוחנן) מכאן שאין נכנסין בכלי זיין לבית המדרש שלף שננה והניחה באונקלי והיה נשען והולך על מקלו וכיון שהגיע אצל שבטו של שמעון אמר היכן מצינו ששבטו של לוי גדול משבטו של שמעון, אמרו הניחו אותו אף הוא לעשות צרכיו נכנס התירו פרושין את הדבר. א"ר יוחנן ששה נסים נעשו לו לפינחס, אחד שהיה לו לפרוש ולא פרש, ואחד שהיה לו לדבר ולא דבר, ואחד שכוון את הרומח, ואחד שלא נשמטו מן הרומח. ואחד שבא מלאך והגביה את המשקוף, ואחד שבא מלאך והשחית בעם. בא וחבטן לפני המקום אמר לפניו רבש"ע על אלו יפלו כ"ד אלף מישראל והיינו דכתיב [לח]ויעמוד פנחס ויפלל, אמר ר"א ויתפלל אין כתיב כאן אלא ויפלל מלמד שעשה פלילות עם קונו, בקשו מלאכי השרת לדחפו אמר להם הקב"ה הניחו לו קנאי בן קנאי הוא משיב חמה בן משיב חמה הוא, התחילו השבטים מבזין אותו, אמרו ראיתם בן פוטיאל זה בן שפיטם אבי אמו עגלים לעבודת אלילים והרג נשיא שבט מישראל בא הכתוב ויחסו פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן, א"ל הקב"ה למשה לך והקדם לו שלום שנאמר לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום וראויה כפרה זו שתהא מכפרת והולכת לעולם. [לט]אמר רב יהודה אמר רב מעשה בנכרית אחת שהיתה חולה ביותר אמרה אם אעמוד מחליי אלך ואעבוד כל עבודות אלילים שבעולם, כיון שהגיעה לפעור שאלה לכומרים במה עובדין לזה, אמרו לה אוכלין תרדין ושותין שכר ומתריזין בפניו, אמרה מוטב שאחזור לחליי ואל אעבוד עבודה בכך. אתם בית ישראל אינכם כן. הנצמדים לבעל פעור כצמיד פתיל, [מ]ואתם הדבקים כשתי תמרות הדבוקות זו בזו. במתניתא תנא הנצמדים לבעל פעור כצמידים על ידי אשה, ואתם הדבקים בה' אלהיכם דבקים ממש. הפוער עצמו לפעור הרי זה עבודתו אף על פי דמכוון לבזויה. תנו רבנן מעשה (בסיטנא) [בסבטיא] וכו'. [מא]דורשי חמורות היו אומרים הזרוע כנגד היד [וכה"א] ויקח רומח בידו, ולחיים כנגד תפלה וכן הוא אומר [מב]ויעמד פנחס ויפלל. קיבה כמשמעה וכן הוא אומר ואת האשה אל קבתה:

[מג]והנה איש מבני ישראל בא ויקרב אל אחיו את המדינית. מה ראה לעשות כך ללמדך שלא חלק כבוד לא לשמים ולא לבריות ועליו נאמר [מד]זד יהיר לץ שמו. והמה בוכים למה בוכים שנתרפו ידיהם באותה שעה, משל למה הדבר דומה לבת מלך שנתקשטה ליכנס לחופה לישב באפריון, נמצאת מקלקלת עם אחר נתרפו ידי אוהביה וקרוביה, כך ישראל בסוף ארבעים שנה חנו על הירדן לעבור לארץ ישראל ושם נפרצו בזנות ורפו ידי משה וידי צדיקים שעמו, ולמה נתעלמה הלכה ממנו אלא כדי שיבא פינחס ויטול את הראוי לו. ולפי שנתעצל משה לא ידע איש את קבורתו, ללמדך שצריך אדם להיות עז כנמר וקל כנשר רץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון קונו. מכאן אתה למד שמדקדק הקב"ה עם הצדיקים אפילו כחוט השערה. וירא פינחס וכולן לא ראו והלא נאמר לעיני משה ולעיני כל העדה, אלא ראה מעשה ונזכר הלכה. ויקם מתוך העדה מהיכן עמד, אלא שהיו נושאין ונותנין בדבר אם הוא חייב מיתה אם לאו ועמד פינחס מתוך העדה ונתנדב וכו'. וידקור את שניהם זה על גב זה לתוך טומאת שניהם, שלא יהו ישראל אומרים לא היתה שם טומאה, וראה כמה נסים נעשו לו ניתן כח בזרועו לסבלן וכח במקל לעצור בהן ועמדו בני שבטו לפגוע בו ועמד המלאך ונגף לפניו, כשראה פינחס כן חבטן בקרקע ועמד והתפלל דכתיב [מה]ויעמוד פינחס ויפלל. [מו]והנה איש מבני ישראל בא נענה פינחס באותה שעה ואמר

ממ"ק ובמ"ק. כג תנחומא ובמדבר רבה כד בראשית יח: כה יואל ד: כו במדבר יא: כז שם יד: *במדבר יא: כח שמות לב: כט בראשית יט: ל ילמדנו: לא שמות יד: לב שם: לג ויקרא כא: לד סנהדרין לד: לה שמואל ב כא: לו תנחומא ובמדבר רבה: לז סנהדרין פב: לח תהלים קו: לט סנהדרין כד: מ דברים ד: מא חולין קלג: מב תהלים קו: מג תנחומא ובמדבר רבה: מד משלי כא: מה תהלים קו: מו ספרי:

ואמר אין כאן אדם שיהרוג זמרי היכן הן אריות [מח]גור אריה יהודה [מט]דן גור אריה, התחילו לצווח, כיון שראה שהכל שותקין עמד מתוך סנהדרין שלו וכו' כיון שנכנס עשה לו הקב"ה שנים עשר נסים. נס ראשון שדרכן לפרוש זה מזה ודבקן המלאך זה בזה. נס שני שסתם המלאך את פיהם ולא היו יכולין לדבר. נס שלישי שכוון את הרומח והיו הכל רואין בשביל הנקרבין שלא יהו אומרים אף הוא נכנס לעשות צרכיו. נס רביעי שנארך חנית של רומח עד שנכנע בשני גולמים ויצא למעלה. נס חמישי שנתחזק זרועו של פינחס. ששי שלא נשבר הרומח. שביעי שלא ירד דמו על יד שלו וכו'. שמיני שלא מתו והן בידו שלא יטמא. התשיעי שדרך העליון להיות התחתון ברומח ונעשה נס ורואין כל ישראל שחייבין מיתה וכו' (לעיל) התחיל הכתוב מיחסו בשבח :

פרשת פינחס

*פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל. כהן בן כהן קנאי בן קנאי משיב חמה בן משיב חמה, השיב את המתי מעל בני ישראל. לכן אמור הנני נותן לו וגו' מלמד שעמדו ממנו בבנין ראשון שמונה עשר כהנים נביאים ובבנין שני שמונים כהנים ובשביל שהיו (משכירין) [מוכרין] אותה בדמים התחילו שנותיהן מתקצרות. והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם אלו עשרים וארבע מתנות. תחת אשר קנא לאלהיו [א]תחת אשר הערה למות נפשו. וכפר על בני ישראל לא נאמר אלא ויכפר שעד עכשיו לא זז אלא עומד ומכפר (א) עד שיחיו המתים :

[ב]אמר רבי שמעון בן לקיש פינחס הוא אליהו. א"ל הקב"ה אתה נתת שלום בין ישראל וביני בעולם הזה אף לעתיד לבא אתה הוא שעתיד ליתן שלום ביני לבין בני שנאמר [ג]הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' וגו' והשיב לב אבות על בנים. [ד]רבי אליעזר אומר הסב הקב"ה שמו של פינחס בשמו של אליהו ז"ל מתושבי גלעד מלמד שעשה תשובת ישראל (ב) בהר הגלעד שנאמר הנני נותן לו את בריתי, בריתי היתה אתו החיים והשלום ונתן לו חיי העולם הזה וחיי העולם הבא ונתן לו שכר טוב והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם. [ה]אמר רבי שמואל בר נחמן ארבעה הן שבאו ממשפחה בזיה, ואלו הן פינחס ואוריה יחזקאל וירמיה, פינחס אתה מוצא בשעה שבא פינחס ליחס את ישראל אמרו לו אתה בא ליחסנו אלעזר אביך לא היה נשוי לבתו של פוטיאל שנאמר [ו]ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל לו לאשה ואתה בא ליחסנו, ולמה נקרא שמו פוטיאל שהיה מפטם עגלים לע"ז, וכיון שראה הקב"ה שהיו מזלזלין בו התחיל מיחסו פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן, כהן בן כהן קנאי בן קנאי. אוריה היו ישראל מזלזלין אחריו ואומרים לא גבעוני הוא [ז]וגם אוריה היה מתנבא בשם ה' וגו' מקרית היערים וכתיב [ח]ועריהם גבעון והכפירה ובארות וקרית יערים וצריך הכתוב ליחסו [ט]ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן. יחזקאל ישראל היו מזלזלין אחריו ואומרים לא מבני בניה של רחב הזונה הוא וצריך הכתוב ליחסו [י]היה היה דבר ה' אל יחזקאל בן בוזי הכהן. ירמיה היו ישראל מזלזלין אחריו ואומרים לא מבני בניה של רחב הזונה הוא וצריך הכתוב ליחסו [יא]דברי ירמיהו :

תשעב [יב]לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום. [שעדיין הוא קיים] וכן הוא אומר [יג]בריתי היתה אתו החיים והשלום ואומר והיתה לו ולזרעו אחריו וגו'. וכי קרבן הקריב שנאמר בו כפרה, אלא ללמדך שכל השופך דמן של רשעים כאלו הקריב קרבן. [יד]בעל מום דעבודתו פסולה מנלן, אמר רב יהודה אמר שמואל דאמר קרא לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום כשהוא שלם ולא כשהוא חסר. והא שלום כתיב אמר רב נחמן בר יצחק וי"ו דשלום קטיעא היא. היה עומד ומקריב על גבי המזבח ונודע שהוא בן גרושה או בן חלוצה שעבודתו כשרה מנלן, אמר רב יהודה אמר שמואל דאמר קרא והיתה לו ולזרעו אחריו בין זרע כשר בין זרע פסול. אבוה דשמואל אמר מהכא [טו]ברך ה' חילו אפילו חולין שבו ופעל ידיו תרצה. רבי (אמי) [ינאי] אמר מהכא [טז]ובאת אל הכהנים הלוים וכי תעלה על דעתך שאדם הולך אצל שופט שלא היה בימיו אלא זה שהיה פסול ונתחלל. [יז]אמר שמואל עשרה כהנים עומדין ופרש אחד מהן ובעל הולד שתוקי שמשתקין אותו מדין כהונה דכתיב והיתה לו ולזרעו אחריו בעינן זרעו מיוחס אחריו וליכא. אלא מעתה גבי אברהם דכתיב [יט]להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך מאי קא מוהר ליה רחמנא, הכי קאמר ליה לא הנסב כותית ושפחה דלא ליזיל זרעך בתרה. [כ]אמר ר' אילעא לא נתכהן פנחס עד שהרג לזמרי דכתיב והיתה לו ולזרעו וגו'. רב אשי אמר עד ששם שלום בין השבטים שנאמר [כא]וישמע פינחס הכהן וגו'. ואידך נמי הכתיב והיתה לו ולזרעו, כי כתיב ההוא בברכה כתיב. ואידך נמי הכתיב וישמע פנחס הכהן, ההוא ליחס זרעו אחריו. [כב]שבעה אבות כורתי ברית. אלו הן אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן פינחס ודוד. באברהם כתיב [כג]ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית. ביצחק כתיב [כד]ואת בריתי אקים את יצחק. ביעקב כתיב [כה]וזכרתי את בריתי יעקוב. במשה כתיב [כו]כרתי אתך ברית. באהרן כתיב [כז]בריתי היתה אתו. בפינחס כתיב והיתה לו ולזרעו אחריו ברית. בדוד כתיב [כח]כרתי ברית לבחירי :

[כט]ושם איש ישראל המוכה. כשם שהקב"ה מתעסק בשבחן של צדיקים לפרסמן בעולם כך מתעסק בגנותן של רשעים לפרסמן בעולם. פינחס פרסמו לשבח עליו נאמר [ל]זכר צדיק לברכה, זמרי לגנאי ושם רשעים ירקב. זמרי בן סלוא שכל מי שפוגם את עצמו פוגם את משפחתו עמו. הכתוב מתמה עליו [לא]פורץ גדר אביו קנא על הזנות תחלה שנאמר [לב]ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי וזה פורץ גדר שגדר אביו. ושם האשה המוכה המדינית להודיעך עד כמה נתנו המדינים עצמן שבת המלך הפקירו בקלון שנאמר [לג]ואת מלכי מדין הרגו וגו' ואת צור צור גדול מכולן היה ולפי שהפקיר את בתו מנאו שלישי. [לד]אמר עולא זמרי זנה ונפלו כמה רבבות מישראל, תמר זנתה יצאו ממנה מלכים ונביאים. [לה]ושם האשה המוכה אמר רב ששת לא כזבי שמה אלא שוילנאי שמה ולמה נקרא שמה כזבי שכזבה באביה. ד"א שאמרה לאביה [לו]כוס בי עם זה היינו דאמרי אינשי °בין קני לאורבני שוילנאי מאי בעי בהרי קילפי דקני שוילנאי גפתא לאמה. א"ר יוחנן חמשה שמות יש לו זמרי בן סלוא ושאול בן הכנענית ושלומיאל בן צורישדי. זמרי על שם שנעשה כביצה המוזרת. בן סלוא על שהסליא עונות משפחתו. שאול על שהשאיל עצמו לעבירה. בן כנענית שעשה מעשה כנען. ומה שמו שלומיאל בן צורישדי שמו. אמר רב נחמן אמר רב מאי דכתיב [לז]זרזיר מתנים או תיש ומלך אלקום עמו ארבע מאות ועשרים וארבע בעילות בעל אותו רשע באותו היום והמתין לו פינחס מבחוץ כדי שיתשש כחו והוא אינו יודע שמלך אלקום עמו. במתניתא תנא ששים עד שנעשה כביצה המוזרת והיא היתה כערוגה מלאה מים, אמר רב כהנא ומושבה בית סאה, תני רב יוסף קבר שלה אמה :

תשעג [לח]צרור את המדינים. למה כי צוררים הם לכם מכאן אמרו הכמים אם בא להרגך השכם להרגו, רבי שמעון אומר [מנין אתה אומר] שכל המחטיא את האדם יותר [קשה] מן ההורגו שההורגו הורגו בעולם הזה ויש לו חלק לעולם הבא והמחטיאו הורגו בעולם הזה ולעולם הבא. שתי אומות קדמו ישראל בחרב, מצרים שנאמר [לט]ארדוף אשיג וגו' אריק חרבי. אדום [מ]ויאמר אליו אדום לא תעבור בי פן בחרב אצא לקראתך. ושתים בעבירה מואב ועמון. על אלו שקדמום בחרב כתיב [מא]לא תתעב אדומי לא תתעב מצרי. ועל אלו שקדמום בעבירה כתיב [מב]לא יבא עמוני ומואבי. צרור את המדינים (לפי) [אע"פ] שכתיב [מג]כי תצור אל עיר וגו' לא תשחית את עצה, לאלו לא תעשו כן אלא חבלו אילנותיהן. (ג) וכן אתה מוצא כשהלך יורם מלך ישראל ויהושפט מלך יהודה [ומלך אדום] להלחם במואב מה כתיב [מד]והכיתם כל עיר מבצר וכל עיר מבחור וכל עץ טוב תפילו וכל מעיני מים תסתמו, אמר לו והכתיב לא תשחית את עצה, א"ל על האומות צוה וזו קלה ובזויה היא שנאמר [מה]ונקל זאת בעיני ה' ונתן את מואב בידכם, ואומר [מו]לא תדרוש שלומם וטובתם אלו האילנות הטובים, לכך נאמר צרור את המדינים :

[מז]ויהי אחרי המגפה וגו' שאו את ראש כל עדת בני ישראל. זש"ה [מח]אם אמרתי מטה רגלי חסדך ה' יסעדני, בשעה שקבלו ישראל

ממ"ק ובמ"ק מח בראשית מט : מט דברים לג : *ספרי : א ישעיה נג : ב מדרש : ג מלאכי ג : ד פרקי דר"א : ה פסיקתא : ו שמות ו : ז ירמיה כו : ח יהושע ט : ט ישעיה ח : י יחזקאל א : יא ירמיה א : יב תנחומא : יג מלאכי ב : יד קדושין סו : טו דברים לג : טז שם כו : יח יבמות ק : יט בראשית יז : כ זבחים קא : כא יהושע כב : כב מסכת דרך ארץ : כג בראשית טו : כד שם יז : כה ויקרא כו : כו שמות לד : כז מלאכי ב : כח תהלים פט : כט תנחומא ובמדבר רכה : ל משלי י : לא קהלת י : לב בראשית לד : לג במדבר לא : לד נזיר כג : לה סנהדרין פב : לו פי' שהוט אותם ע"ז : °עי' פירש"י שם : לז משלי ל : לח תנחומא ובמדבר רכה : לט שמות יט : מ במדבר יט : מא דברים כג : מב שם : מג שם כ : מד מלכים ב ג : מה שם : מו דברים כ : מז מדרש אספה : מח תהלים לד :

זית רענן (א) עד שיחיו המתים, שפינחס הוא אליהו : (ב) בהר הגלעד, שארץ הזאת היה ארץ הגלעד : שבא פינחס לייחס וכו', אפשר שביחוס הכתוב בא' זו היה פינחס עמהם : דברי ירמיהו וגו' מן הכהנים, פי' שכל ד' אלו היו כהנים : (ג) וכן אתה מוצא וכו', אע"ג דהאי קרא במואב כתיב מכל מקום שניהם היו בעצה אחת :

ישראל את התורה נתקנאו אומות העולם אמרו מה ראו להתקרב מכל האומות, סתם פיהן הקב"ה א"ל הביאו לי יוחסין שלכם [מט]הבו לה' משפחות עמים הבו לה' כבוד ועוז כשם שבני מביאין [נ]ויתילדו על משפחותם, לכך מנאם בראש הספר אחר המצות אלה המצות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני ואחר כך וידבר ה' אל משה במדבר סיני וגו' שאו את ראש כל עדת בנ"י שלא זכו ליטול את התורה אלא בשביל יוחסין שלהם, [נא]גן נעול אחותי כלה אחת היא יונתי תמתי וגו' שמעו האומות אף הן התחילו מקלסין להן בנות ויאשרוה וגו' לא עשו אלא כשבאו לשטים ויחל העם לזנות שמחו האומות ואמרו אותה העטרה שהיה בידן כבר היא בטלה אותו השבח שהיו משתבחין הרי בטל שוים הן לנו, כשבאו לידי נפילה זקפן המקום שנאמר [נב]אם אמרתי מטה רגלי נגף המקום את כל מי שנתקלקל והעמידן על טהרתן:

כו [נג]ראובן משפחות הראובני. זש"ה [נד]גן נעול אחותי כלה, רבי יודן ב"ר סימון בשם רבי יהושע בן לוי משל למלך שהיו לו בנות בוגרות ולא נפנה להשיאן, והלך לו למדינת הים ושהה שם שנים הרבה, עמדו הבנות ונתעסקו לעצמן ונשאו לאנשים, והיתה כל אחת נוטלת חותמו של בעלה [נה]וסמנטרין שלו, לאחר ימים בא המלך ממדינת הים ושמע הבריות מליזין על בנותיו ואמרו שזנו בנותיו של מלך, מה עשה הוציא כרוז ואמר כל עמא יפקון [נו]לקומפון, קרא להתנו הראשון א"ל מי את א"ל חתנך, הוציא חותמו אמר ליה של מי הוא זה א"ל שלי, הוציא סמנטרין שלו א"ל של מי הוא זה א"ל שלי, וכן לשני וכן לשלישי, אמר המלך בנותי נתעסקו בעצמן ונשאו ואתם אומרים שזנו בנותי, כך לפי שהיו אומות העולם מונין את ישראל ואומרים שהן בניהן של מצרים בנפשותן של ישראל היו שליטין לא כל שכן בנשותיהן, אמר רבי הושעיא באותה שעה קרא הקב"ה למלאך שהוא ממונה על ההריון וא"ל צייר הולד בדמות אבותם, הרא הוא דכתיב ראובן משפחות הראובני שמעון משפחות השמעוני. א"ר מרינוס כאינש דאמר *ברוני סברוני סבוי. אמר רבי אידי ה"א ברישא דתיבותא ויו"ד בסופה, יה מעיד עלידם שהן בניהן של אבותיהם. ומה טעם [נז]ששם עלו שבטים שבטי יה עדות לישראל שהן בניהן של אבותיהם. רבנן אמרי גן נעול אלו הבתולות [גל נעול אלו הבעולות] מעין חתום אלו הזכרים, תני בשם רבי נתן גן נעול גל נעול ב' פעמים כדרכה ושלא כדרכה. רב הונא בשם רבי חייא באתה שרה למצרים וגדרה עצמה מן הערוה ונגדרו כל הנשים בזכותה. אמר רבי חייא בר אבא כראי היה גדור ערוה שיגאלו ישראל ממצרים בזכותו. אמר רב הונא בשם בר קפרא בזכות ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים שלא שנו את שמם ראובן ושמעון נחתין ראובן ושמעון סלקין. שלא שנו את לשונם [נח]כי פי המדבר אליכם ובלשון הקודש היה מדבר. ושלא היה בהן לשון הרע שנאמר [נט]דבר נא באזני העם וישאלו. אתה מוצא שהדבר היה מופקד אצלן שנים עשר חדש ולא נמצא אחד מהן שהלשין על חברו. ועל שלא היה בהן פרוץ בערוה, הדע לך שהרי בת אחת היתה ופרסמה הכתוב דכתיב [ס]ושם אמו שלומית בת דברי למטה דן. רבי פנחס בשם רבי חייא בזכות שגדרו עצמן מן הערוה בזכותן נשלחו ממצרים שנאמר [סא]שלחיך פרדס רמונים אל הקרי שלחיך אלא שלוחיך לכך נאמר ויהי בשלח פרעה. הוא דתן ואבירם (כתוב ברמז ס"ב). [סב]בהצותם על ה' אמר רב חסדא כל החולק על רבו כאלו חולק על השכינה שנאמר בהצותם על ה'. ותפתח הארץ את פיה (כתוב בתחלת פרשת בא). ותבלע אותם ואת קרח במתניתא תנא קרח מן הבלועים דכתיב ותבלע אותם ואת קרח, ומן השרופים דכתיב באכול האש את חמשים ומאתים איש מקריבי הקטרת וקרח בהדייהו. ובני קרח לא מתו לא חיין ולא נידונין, תנא מקום נתבצר להן בגיהנם ועמדו על רגליהן ואמרו שירה. [סג]ויהיו לנס כיון שנבלעו קרח ועדתו נמצאו בניו עומדין כתורן של ספינה. דבר אחר נקרע כל מקום סביבותם ואותו מקום שהוא תחתיהם לא נקרע, רבי שמואל בר נחמן אמר לא היו שלשתן עומדין במקום אחד אלא כל אחד ואחד היה בפני עצמו עומד והיו דומין כשלשה עמודין והיינו דאמרי ברייתא על מאן קאים עלמא על תלתא עמודיא, אית דאמרין הלתא בני קרח וכו'. לישוב משפחת הישובי (כתוב בחנוכת הנשיאים על ביום השני):

ויהי אחרי המגפה שאו את ראש. כל מקום שנופלין הוזקקו למנין, משל לזאב שנכנס בתוך הצאן הוצרך בעל הצאן למנותן לידע כמה חסרו. ד"א למה מנה אותם, משל לרועה שמסר לו בעל הבית צאנו במנין, השלים שמירתן כשמחזירן צריך למנותם. כשיצאו ישראל ממצרים מסרן למשה במנין דכתיב [סד]וידבר ה' אל משה במדבר סיני וגו' שאו את ראש, ואף כשיצאו ממצרים כתיב [סה]ויסעו בני ישראל מרעמסס סכותה כשש מאות אלף רגלי הרי קבלן במנין, בא להפטר בערבות מואב החזירן במנין:

[סו]וידבר ה' אל משה לאמר לאלה תחלק הארץ. הכל במשמע כהנים לוים וישראלים גרים נשים ועבדים טומטום ואנדרוגינוס במשמע, כשאמר [סז]ויאמר ה' אל אהרן בארצם לא תנחל יצאו כהנים. ובתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה יצאו לוים. לשמות מטות אבותם ינחלו יצאו גרים ועבדים. איש לפי פקודיו יותן נחלתו יצאו נשים (ועבדים) טומטום ואנדרוגינוס. [סח]תנן כמאן דאמר ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ דתניא רבי יאשיה אומר ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ שנאמר לשמות מטות אבותם ינחלו, אלא מה אני מקיים לאלה תחלק הארץ כאלה להוציא את (הנפלים) [הטפלים]. רבי יונתן אומר לבאי הארץ נתחלקה הארץ שנאמר לאלה תחלק הארץ, אלא מה אני מקיים לשמות מטות אבותם ינחלו משונה נחלה זו מכל נחלות (שבתורה) [שבעולם] שכל הנחלות חיים יורשין את המתים וכאן מתים יורשים את החיים. אמר רבי אמשול לך משל למה הדבר דומה לשני אחים כהנים שהיו בעיר אחת לזה יש לו בן אחד ולזה שני בנים, הלכו לגורן, זה שיש לו בן אחד נוטל חלק אחד וזה שיש לו שני בנים נוטל שני חלקים ומוליכין אצל אביהן וחוזרין וחולקין בשוה. ר"ש בן אלעזר אומר לאלו ולאלו נתחלקה הארץ כדי לקיים שני מקראות הללו, הא כיצד היה מיוצאי מצרים נוטל חלקו עם יוצאי מצרים, היה מבאי הארץ נוטל חלקו עם באי הארץ מאלו ואלו נוטל חלקו מכאן ומכאן. אמר מר לשמות מטות אבותם ממאי דביוצאי מצרים כתיב דאמר קרא [סט]ונתתי אותה לכם מורשה והאי ליוצאי מצרים קאמר להו:

[ע]לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו. הרי שיצאו עמו עשרה בנים ממצרים ובכניסתן לארץ נמצאו חמשה קורא אני עליו למעט תמעיט נחלתו. הרי שיצאו עמו חמשה בנים ובכניסתן לארץ נמצאו עשרה קורא אני עליו לרב תרבה נחלתו. איש יצאו נשים טומטום ואנדרוגינוס. לפי פקודיו מלמד שלא נתחלקה הארץ אלא לכל שבט ושבט לפי מה שהוא, וכן הוא אומר [עא]וידברו בני יוסף את יהושע וגו ויאמר אליהם יהושע אם עם רב אתה עלה לך היערה וגו'. יותן נחלתו שומע אני מערבבין, תלמוד לומר בגורל, אי בגורל שומע אני (ד) בינו לבין עצמו, תלמוד לומר על פי הגורל תחלק נחלתו (שומע אני בינו לבין עצמן ת"ל על פי ה'). מגיד שלא נתחלקה ארץ ישראל אלא ברוח הקודש וע"פ המקום. אך, יצאו יהושע וכלב, וכן הוא אומר [עב]ויתנו לכלב את חברון, ואומר [עג]ויתנו בני ישראל נחלה ליהושע בן נון ע"פ ה' נתנו לו את העיר אשר שאל. לשמות מטות אבותם יצאו גרים ועבדים. ע"פ הגורל תחלק נחלתו מגיד שלא נתחלקה ארץ ישראל אלא שמין בית כור כנגד בית סאה ובית סאה כנגד בית כור. [עד]תניא עתידה ארץ ישראל שתתחלק לשלשה עשר שבטים, שבתחלה לא נתחלקה אלא לי"ב שבטים ולא נתחלקה אלא בכספים שנאמר בין רב למעט. אמר ר"י סאה ביהודה שוה חמש סאין בגליל ולא נתחלקה אלא בגורל שנאמר אך בגורל תחלק, ולא נתחלקה אלא באורים ותומים שנאמר ע"פ הגורל, הא כיצד אלעזר מלובש באורים ותומים ויהושע וכל ישראל עומדין לפניו וקלפי של שבטים וקלפי של תחומין מונחין לפניו והיה מכוין ברוח הקודש ואומר אם זבולון עולה תחום עכו עולה עמו, טרף בקלפי של שבטים ועלה בידו זבולון, בקלפי של תחומין ועלה בידו תחום עכו, וחוזר וראה ברוח הקודש (אם) [ואומר] נפתלי עולה ותחום גינוסר עולה [עמו] טרף בקלפי של שבטים ועלה בידו נפתלי, בקלפי של תחומין ועלה בידו תחום גינוסר, וכן כל שבט ושבט. ולא כחלוקה של עולם הזה חלוקת עולם הבא, העולם הזה אדם יש לו שדה לבן אין לו שדה פרדס שדה פרדס אין לו שדה לבן, העוה"ב אין לך כל אחד ואחד שאין לו בהר ובשפלה שנאמר [עה]שער ראובן אחד וגו' שער שמעון אחד וגו' והקב"ה מחלק להן בעצמו שנאמר [עו]ואלה מחלקותם נאם ה'. מדקאמר נתחלקה לי"ב שבטים ש"מ לשבטים איפלוג ולא לקרקף דגברי. אמר מר עתידה ארץ ישראל שתתחלק לשלשה עשר שבטים, אידך למאן, לנשיא דכתיב [עז]והעובד העיר יעבדוהו מכל שבטי ישראל. ואימא [עח]דון גר (מדת גר שכירות) בעלמא

[מט] תהלים כו: [נ] במדבר א: [נא] שה"ש ד: [נב] תהלים לד: [נג] פסיקתא: [נד] שיר השירים ד: [נה] וסמנטרין חותמת: [נו] קומפון שדה שבוחקין בו המלכים: [נז] תהלים קכב: [נח] בראשית כט: [נט] שמות יח: [ס] ויקרא כד: [סא] שה"ש ד: [סב] סנהדרין קי: [סג] מדרש שוחר טוב: [סד] במדבר א: [סה] שמות יב: [סו] ספרי: [סז] במדבר יח: [סח] בבא בתרא קיז: [סט] שמות ו: [ע] ספרי: [עא] יהושע יז: [עב] שופטים א: [עג] יהושע יט: [עד] בבא בתרא קכב: [עה] יחזקאל מח: [עו] שם: [עז] שם: [עח] בגמרא כתוב דונגר[פי'] רש"י שכירים. ור"ח פי' שכיר יום. והתוס' ביבמות ע"ט ד"ה דונגר פי'. דון מדם, גר שכירות:

זית רענן (ד) בינו לבין עצמו, פירוש שהשבטים לא יהיו שם בשעת הגורל רק הכהן, ת"ל וכו' נחלתו קאי אשבט משמע שהשבט היה שם: בינו לבין עצמן, פירוש שהשבטים יהיו שם ולא הכהן עם האורים ותומים:

בעלמא, לא סלקא דעתך דכתיב [עט]והנותר לנשיא מזה ומזה לתרומת הקדש לאחזת העיר. ולא נתחלקה אלא בכספים, למאי אילימא לשופרא ולסניא, אטו בשופטני עסקינן, אלא לקרובה או לרחוקה. כתנאי רבי אליעזר אומר בכספים העלוהו, ר׳ יהושע אומר בקרקע העלוהו. ת״ר אך בגורל יצאו יהושע וכלב שלא נטלו בגורל אלא על פי ה׳, יהושע דכתיב [פ]על פי ה׳ נתנו לו את העיר, כלב דכתיב [פא]ואת שדה העיר ואת חצריה נתנו לכלב בן יפונה באחזתו: [פב]על פי הגורל. שהיה הגורל כורז אני גורלו של פלוני לשמו עליתי, למה כן, רבי לוי בשם רבי חנינא אומר בשביל שלא תהא התרות בין השבטים שלא יאמרו מה שבקש אלעזר עשה. [פג]אשר ילדה אותה ללוי במצרים. נולדה בין החומות שנאמר אשר ילדה אותה וגו׳ לידתה במצרים ואין הורתה במצרים וכו׳ (כדכתוב בפסוק וילך איש מבית לוי). בכללן של ישראל אתה מוצא שבעים ובפרטן אתה מוצא שבעים חסר אחד, אלא זו יוכבד שהורתה בדרך ולידתה בין החומות שנאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ואין הורתה במצרים. וימת נדב ואביהוא (כתוב בויהי ביום השמיני). ולא נותר כהם איש (כתוב ברמז להלן):

כז [פד]ותקרבנה בנות צלפחד. שנו רבותינו בנות צלפחד נטלו שלשה חלקים חלק אביהן שהיה מיוצאי מצרים וחלקו עם אחיו בנכסי חפר ושהיה בכור ונטל שני חלקים. והא אין הבכור נוטל בראוי כבמוחזק, אמר רבא ארץ ישראל מוחזקת היא וכו׳ (כתוב ברמז קע״ז):

ותעמודנה לפני משה ולפני אלעזר וגו׳. אפשר עמדו לפני משה ולא אמר להן דבר לפני אלעזר ולא אמר להן דבר ועמדו לפני הנשיאים וכל העדה אלא סרס המקרא ודרשהו דברי רבי יאשיה. אבא חנן אמר משום ר״א בבית המדרש היו יושבין והלכו ועמדו לפני (משה) [לפני כולן]. במאי קא מיפלגי מר סבר חולקין כבוד לתלמיד במקום הרב ומר סבר אין חולקין. והילכתא חולקין והילכתא אין חולקין, ולא קשיא הא דפליג ליה רביה יקרא והא דלא פליג ליה. תניא בנות צלפחד חכמניות היו דרשניות היו צדקניות היו. חכמניות היו שלפי שעה דברו מלמד שאותו היום היה משה יושב ודורש בפרשת יבמין אמרו לו אם כבן אנו נירש כבן ואם לאו תתיבם אמנו מיד ויקרב משה את משפטן. דרשניות היו, היו דורשות ואומרות אלו היה לו בן לא דברנו. והתניא בת, הכי קאמר אלו היה לו בת לבן לא דברנו. צדקניות היו שלא נשאו אלא להגון להם. תניא ר״א בן יעקב אומר אפילו קטנה שבהן לא נשאת פחותה מארבעים שנה. איני והאמר רב חסדא נשאת פחותה מבת עשרים יולדת עד ששים, בת עשרים יולדת עד ארבעים, בת ארבעים שוב אינה יולדת, אלא מתוך שצדקניות היו נעשה להן נס כיוכבד שילדה בת מאה ושלשים שנה. [פח]להלן מנאן הכתוב דרך גדולתן וכאן מנאן דרך חכמתן מסייע ליה לרבי אמי בישיבה הלך אחר חכמה ובמסיבה הלך אחר הזקנה. אמר רב אשי והוא דמופלג בחכמה והוא דמופלג בזקנה. תנא דבי רבי ישמעאל בנות צלפחד שקולות היו שנאמר *ותהיינה הויה אחת לכולן. [פט]מתלוננין ועדת קרח לא היה להן חלק בארץ. והתניא יהושע וכלב נטלו חלקם, לא קשיא מר מקיש מתלוננים למרגלים ומר לא מקיש מתלוננים למרגלים דתניא אבינו מת במדבר זה צלפחד, והוא לא היה בתוך העדה זו עדת מרגלים, הנועדים על ה׳ אלו מתלוננים. עדת קרח כמשמעו. מר מקיש מתלוננים למרגלים ומר לא מקיש. א״ל רב פפא לאביי ולמאן דמקיש איכפל יהושע וכלב ירתי לכולה ארעא דישראל, א״ל מתלוננים שבעדת קרח קאמרינן: [צ]ותקרבנה בנות צלפחד כיון ששמעו בנות צלפחד שהארץ מתחלקת לשבטים אבל לא לנקבות נתקבצו כולן זו על זו ליטול עצה, אמרו לא כרחמי ב״ו רחמי המקום, ב״ו רחמיו על הזכרים יותר מן הנקבות, אבל הקב״ה אינו כן אלא על הזכרים ועל הנקבות רחמיו על הכל שנאמר [צא]נותן לחם לכל בשר [צב]נותן לבהמה לחמה ואומר [צג]טוב ה׳ לכל: בן חפר בן גלעד בן מכיר בן מנשה מגיד הכתוב שכשם שצלפחד היה בכור כך היו כולן בכורות וללמדך שהיו זכאות בנות זכאי. וכל מי שמעשיו סתומין ומעשה אבותיו סתומין והכתוב מיחסו לשבח הרי זה צדיק בן צדיק. וכל מי שמעשיו סתומין ומעשה אבותיו סתומין והכתוב מיחסו לגנאי הרי זה רשע בן רשע. רבי נתן אומר בא הכתוב ללמדך שכל צדיק וצדיק שגדל בחיק רשע ולא עשה כמעשיו להודיע כמה צדקו גדול שגדל בחיק רשע ולא עשה כמעשיו [וכל רשע שגדל בחיק הצדיק ולא עשה כמעשיו להודיע כמה רשע גדול שגדל בחיק צדיק ולא עשה כמעשיו] עשו גדל בין שני צדיקים בין יצחק ובין רבקה ולא עשה כמעשיהם. עובדיה גדל בין שני רשעים בין אחאב ואיזבל ולא עשה כמעשיהם, נתנבא על עשו הרשע שנאמר [צד]חזון עובדיה כה אמר ה׳ אלהים לאדום: למשפחות מנשה בן יוסף שכשם שחבב יוסף את הארץ כך יוצאי חלציו חבבו את ארץ ישראל. ואלה שמות בנותיו מחלה וגו׳ יכול הקודם במקרא קודם במעשה, ת״ל [צה]ותהיינה מחלה תרצה מלמד שכולן שקולות זו כזו. ותעמודנה לפני משה וגו׳ מגיד הכתוב שלא עמדו אלא בשנת הארבעים שנה שמת אהרן שנאמר [צו]ויעל אהרן הכהן וגו׳. לפני משה ולפני אלעזר אם משה לא היה יודע וכו׳ (כדלעיל). כי בחטאו מת שלא החטיא את אחרים עמו. ובנים לא היו לו דאלו היה לו (בת לבן) [בן] לא היינו תובעים. למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו רבי יהודה אומר נאמר כאן שם ונאמר להלן [צז]שם (ה) מה שם האמור (להלן) [כאן] נחלה אף שם האמור (כאן) [להלן] נחלה, ומה שם האמור (להלן) [כאן] זרע אף שם האמור (כאן) [להלן] זרע. כי אין לו בן למה נאמר והלא כבר נאמר ובנים לא היו לו ומה תלמוד לומר כי אין לו בן, מגיד שהיו חכמות דורשות הא אם היה לו בת בן לא היינו תובעות. תנה לנו אחוזה רבי נתן אומר יפה כח נשים מכח אנשים. אנשים אומרים [צח]נתנה ראש ונשובה מצרימה ונשים אומרות תנה לנו אחוזה. [צט]ותקרבנה בנות צלפחד הא כל אדם כשר שעומד בתוך השבט הרי זה שבח לכל שבטו ק״ו לביתו ק״ו לגופו ק״ו למשפחתו ק״ו לבית אביו. וכן הוא אומר *ואתו אהליאב בן אחיסמך שבח לכל שבטו ק״ו למשפחתו וכו׳. ותקרבנה הא כל אדם כשר שעומד בתוך דור רשע זכה ליטול שכר כולן, נח עומד בדור המבול זכה ליטול שכר כולן, אברם עומד בדור הפלגה זכה ליטול שכר כולן, לוט באנשי סדום זכה ליטול שכר כולן, אלו עומדים בדור המדבר זכו ליטול שכר כולן, ללמדך באיזה שעה עמדו לפני משה (ו) בשעה שאמרו ישראל [ק]נתנה ראש אמר להן משה והלא ישראל מבקשין לחזור למצרים ואתנה מבקשות נחלה בארץ, אמרו יודעות אנו שסוף כל ישראל להחזיק בארץ שנאמר [קא]עת לעשות לה׳ הפרו תורתך אל תהי קורא כן אלא הפרו תורתך עת לעשות לה׳, וכן הוא אומר [קב]וארם יצאו גדודים וגו׳ ותאמר אל גברתה מגיד שאמרה לה כך וכך מטהרין את העני כך וכך מטהרין את העשיר שנאמר [קג]כזאת וכזאת דברה הנערה מגיד שהיתה יודעת פרשת נגעים אבל אינה יודעת (ז) אימתי (היא, של) בית אביה (עושין) [הניחו] את התורה בשעה שאמר להם עד מתי אתם פוסחים לקיים מה שנאמר עת לעשות לה׳ הפרו תורתך אל תהי קורא כך אלא הפרו תורתך עת לעשות לה׳, וכן היה הלל אומר בשעת המפזרין כנס את הרגל באתר דלית קפיץ קני מיניה, באתר דלית גוברין השתדל להיות גבר. ד״א ותקרבנה בנות צלפחד וגו׳ והלא ידוע שמנשה בן יוסף ומה ראה ליחסו כאן, אלא כל מלך כשר שהיה עומד היו רואין מי שאבותיו כשרין ותולין אותו בו, שכן אמר בחזקיה *כה אמר ה׳ אלהי דוד אביך וכי בנו של דוד היה חזקיה והלא כמה דורות היו בינתים, אלא כל מלך כשר שהיה עומד היה תולה בדוד וכל מלך רשע שהיה עומד היה נתלה בירבעם שנאמר [קד]על חטאות ירבעם. ושם בנות צלפחד שם היה להן בזכות ושם היה להן במעשה. [קה]שם האחת שפרה ושם השנית פועה, שם היה להן בזכות ושם היה להן במעשה הטוב. וכן הוא אומר [קו]איש היה בארץ עוץ איוב שמו שם היה לו, הא כל שמות שבתורה ושבנביאים ושבכתובים אם לענין הזכות שם לו בזכות ואם לענין רשע שם לו ברשע:

אבינו מת במדבר. רבי אליעזר בן יעקב אומר נאמר כאן מדבר ונאמר להלן [קז]ויהיו בני ישראל במדבר מה כאן צלפחד אף להלן צלפחד. אמר ליה רבי שמעון אפשר לומר כן מקושש בשנה ראשונה שיצאו ממצרים בשנים ועשרים לחדש השני וכי אפשר שהיו בנות צלפחד בנות מלכים נאות וכשרות הקטנה שבהן יושבת ארבעים

כמ״ק ובמ״ק עט יחזקאל מח : פ יהושע כ : פא שם כא : פב מדרש ילמדנו : פג סוטה יג : פד ב״ב קיט : פה שם כ : *במדבר לו : פט ב״ב קיח : צ ספרי :
צא תהלים קלו : צב שם קמז : צג שם קמה : צד עובדיה א : צה במדבר לו : צו שם לג : צז דברים כט : צח במדבר יד : צט ספרי זוטא :
*שמות לח : ק במדבר יד : קא תהלים קיט : קב מלכים ב ה : קג שם : *דה״ב כא : קד מ״א טו : קה שמות א : קו איוב א : קז במדבר טו :

זו״ת ד״ענן (ה) מה שם האמור כאן נחלה כצ״ל, וכן מוכח לקמן דילפינן יבום מהכא: ומה שם האמור כאן זרע וכו׳, דהם אמרו שלא יגרע זרע אביהם מתוך משפחתו: קיו למשפחתו, פי׳ כיון דשבח לשבטו ק״ו למשפחתו: (ו) בשעה שאמרו ישראל נתנה ראש, בשעת מיתת אהרן שרצו לחזור למצרים כמ״ש רש״י בפ׳ זו: הפרו תורתך עת לעשות לה׳, משום צורך שעה שישראל היו רוצים לחזור למצרים דברו הם ליטול חלק בא״י אע״פ שלא היה עכשיו עת לכך: (ז) אימתי היא וכו׳, פי׳ אימתי מסגירין ואימתי מטהרין ואימתי משלחים צפרים: הניחו את התורה, זה קאי אאליהו בהר הכרמל שהקריב שם קדשים בחוץ (וכל הפסקא ליתא בכ״י כי הדברים מגומגמים מעט): בשעת המפזרין, שחכמי הדור מרביצין תורה כנס אתה אל תטול שררה לעצמך ללמד לרבים ואף זו לש״ש הוא:

ארבעים שנה ולא נשאת וכי באיזו שנה מת צלפחד בשנה שנאמר [קח]וישמע הכנעני. [קט]ותקרבנה בנות צלפחד אותו הדור היו הנשים גודרות מה שהאנשים פורצין שכן אתה מוצא שאמר להן אהרן [קי]פרקו נזמי הזהב וגו' ולא רצו הנשים ומיחו בבעליהן שנאמר ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם והנשים לא נשתתפו במעשה העגל. וכן במרגלים שהוציאו דבה שנאמר [א]וישובו וילינו עליו את כל העדה עליהם נגזרה גזרה שאמרו לא נוכל לעלות, אבל הנשים לא היו עמהם בעצה, מה כתיב למעלה מן הענין כי אמר ה' להם מות ימותו במדבר ולא נותר מהם איש וגו' [איש] ולא אשה על מה שלא רצו ליכנס לארץ, אבל הנשים קרבו עצמן לבקש נחלה בארץ. ולמה נזדמנו למשה [באחרונה] שלא יראה את עצמו שפרש מן האשה ארבעים שנה שהרי הן המתינו ארבעים שנה עד שנשאו להגון להם. [ב]דבר אחר ותקרבנה בנות צלפחד חמשהן אמרו חמשה דברים, הראשונה אמרה אבינו מת במדבר. השניה אמרה והוא לא היה בתוך העדה הנועדים על ה' בעדת קרח. השלישית אמרה כי בחטאו מת הוא המקושש, הרביעית אמרה ובנים לא היו לו. החמישית אמרה למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו וכל הפסוק. אמר משה אי אפשר לבת לירש, אמרו לו למה, אמר להם שאתם נקבות, אמרו לו וכה אמרת משה רבינו הואיל שהזכר יורש תתייבם אמנו לאחי אבינו שתוליד זכר שיירש, אמר להן משה אי אפשר להתייבם הואיל שיש לה בנות, אמרו לו מה הוא זה שאתה עושה משה רבינו שנירש את אבינו אין אנו בנים שתתייבם אמנו אנו בנים, אותה שעה סלקו את משה כיון ששמע משה כן מיד ויקרב משה את משפטן לפני ה'. [ג]א"ר חידקא שמעון השקמוני היה לי חבר מתלמידי רבי עקיבא ואמר יודע היה משה שהבנות יורשות, על מה נחלקו אם יירשו בראוי כבמוחזק אם לאו, וראויה היתה פרשת נחלות שתאמר על ידי משה אלא שזכו בנות צלפחד שנאמרה על ידיהן שכך מגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב:

תשעד ויאמר ה' אל משה לאמר כן בנות צלפחד דוברות. יפה תבעו בנות צלפחד שכך כתובה פ' זו לפני במרום

אשרי אדם שהמקום מודה לדבריו. כיוצא בו אתה אומר [ד]כן מטה בני יוסף דוברים. כיוצא בדבר אתה אומר [ה]ויאמר ה' סלחתי כדברך, עתידין אומות העולם לומר אשרי אדם שהמקום מודה לדבריו. [ו]ויקרב משה את משפטן לפי שמשה אמר [ז]והדבר אשר יקשה מכם וגו' [התיש הקב"ה כחו] באו בנות צלפחד לדין והפליא ממנו שנאמר ויקרב משה את משפטן. ויאמר ה' אל משה לאמר כן בנות צלפחד כך הוא הדין אמר הקב"ה למשה ולא אמרת הדבר אשר יקשה מכם הדין שאי אתה יודע הרי הנשים דנין אותו. רבי שמעון בן לקיש אומר יודע היה משה רבינו את הדין, אלא באו לפני שרי עשרות תחלה אמרו להם דין של נחלה הוא ואין זו שלנו אלא של גדולים ממנו, באו לפני שרי חמשים ראו שכבדו אותן שרי עשרות אמרו אף אנו יש גדולים ממנו, וכן לשרי מאות, וכן לשרי אלפים, וכן לנשיאים השיבו להן כולן כענין הזה שלא רצו לפתוח פה בפני מי שגדול מהן, אמר משה אם אומר אני להם את הדין אטול את גדולתן, אמר להן אף אני יש גדול ממני לפיכך ויקרב משה את משפטן לפני ה':

[ח]נתן תתן להם אחוזת נחלה, זו נחלת אביהן. בתוך אחי אביהם זו נחלת אבי אביהן. והעברת את נחלת אביהן להן זו חלק בכורה, ר' אליעזר בן יעקב אומר אף חלק אחי אביהן נטלו שנאמר נתן תתן להם, ולמאן דאמר תרי אחי דאבא [הוו להו] דכתיב [ט]ויפלו חבלי מנשה, ההוא מאחוזת נחלה נפקא. [י]דבר אחר נתן תתן תן להן מטלטלין וכו'. דבר אחר נתן תתן (ח) שנטלו בעבר הירדן וקרבו לפני יהושע ואלעזר בארץ כנען שנאמר [יא]ותקרבנה לפני אלעזר הכהן ולפני יהושע בן נון, ואף יעקב אבינו ראה שנוטלות מכאן ומכאן שנאמר [יב]בנות צעדה עלי שור [זה הירדן] שנעשה למשה (כשור) [כחומה] שלא יכנס לארץ ואמר לו [יעקב ליוסף] בנותיך נוטלות מכאן ומכאן: [יג]ואל בני ישראל תדבר לאמר. אין לי אלא לשעה, לדורות מנין, ת"ל ואל בני ישראל תדבר לאמר. [יד]תנו רבנן איש כי ימות ובן אין לו, אין לי אלא בן, בן הבן ובת הבן ובן בת הבן מנין, תלמוד לומר אין לו עיין עליו, בת אין לי אלא בת, בת הבת ובן הבת [ובת בן הבת] מנין, ת"ל אין לו עיין עליו. הא כיצד נחלה ממשמשת והולכת עד ראובן. ולימא עד יעקב, גמירי דלא כליא שבטא. אמר רב הונא אמר רב כל האומר תירש הבת עם בת הבן אפילו נשיא שבישראל אין שומעין לו שאינו אלא מעשה צדוקין. דתניא בארבעה ועשרים בטבת תבנא לדיננא שהיו צדוקין אומרים תירש הבת עם בת הבן, נטפל להן רבן יוחנן בן זכאי ואמר להם שוטין זו מנין לכם ולא היה אדם שהחזיר לו דבר חוץ מזקן אחד שהיה מפטפט כנגדו ואומר ומה בת בנו שבאה מכח כחו תירשנו, בתו הבאה מכחו אינו דין שתירשנו, קרא עליו המקרא הזה [טו]אלה בני שעיר החורי יושבי הארץ לוטן ושובל וצבעון וענה וכתיב [טז]ואלה בני צבעון ואיה וענה מלמד שבא צבעון על אמו והוליד את ענה, ודילמא תרי ענה הוו, אמר רבא אנא אמינא מלתא דשבור מלכא לא אמרה ומנו שמואל אמר קרא הוא ענה הוא ענה דמעיקרא, אמר לו רבי בכך אתה פוטרני, אמר לו שוטה ולא תהא תורה שלמה שלנו כשיחה בטלה שלכם מה לבת בנו שכן יפה כחה אצל האחין [תאמר בבתו שהורע כחה אצל אחין] ונצחום, ובאותו היום עשאוהו יום טוב. [יז]הבנים יורשים את האב מנלן, דכתיב איש כי ימות ובן אין לו, טעמא דאין לו בן, הא יש לו בן בן קודם. אמר ליה רב פפא לאביי אימא לא האי לירות כוליה ולא האי לירות כוליה אלא תרוייהו בהדדי לירתן, אמר ליה ואיצטריך קרא לאשמועינן דהיכא דלית ליה אלא חד ברא לירתינהו לכולהו נכסי. ודילמא הא קמשמע לן דבת נמי בת ירושה היא, ההיא [יח]וכל בת יורשת נחלה נפקא, ואיבעית אימא מהכא [יט]והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם ולא לבנותיכם. אלא מעתה [כ]למען ירבו ימיכם וימי בניכם הכא נמי בניכם ולא בנותיכם, ברכה שאני. [כא]תניא ונתתם את נחלתו לשארו שארו זה האב מלמד שהאב קודם לאחין, יכול יהא קודם לבן, תלמוד לומר הקרוב קרוב קודם: ומה ראית לרבות את הבן ולהוציא את האח, מרבה אני את הבן שכן קם תחת אביו ליעדה ולשדה אחוזה, אדרבה מרבה אני את האח שכן קם תחת אחיו ליבום, כלום יש יבום אלא במקום שאין בן וכו'. ותיפוק ליה דהכא תרתי והכא חדא, משום דשדה אחוזה גופה מהאי טעמא הוא דקיימא ליה לתנא כלום יש יבום אלא במקום שאין בן כו', (אמרי) [ואימא] שארו זה האב מלמד שהאב קודם לבת, יכול יקדים לבן, תלמוד לומר הקרוב קרוב קודם, כיון דלענין יבום בן ובת כי הדדי נינהו לענין נחלה נמי בן ובת כי הדדי נינהו. ואימא שארו זה האב מלמד שהאב קודם לאחי האב, יכול יקדים לאחים, תלמוד לומר הקרוב קרוב קודם, אחי האב לא צריכי קרא מכח מאן קא אתו מכח אב קאי אב ירתי אחי [האב]. והא קראי לאו הכי כתיבי, קראי שלא כסדרן כתיבי. ותנא מייתי לה מהכא דתניא את זו דרש רבי ישמעאל איש כי ימות ובן אין לו והעברתם את נחלתו לבתו במקום בת אתה מעביר נחלה מן האב [ואי אתה מעביר נחלה מן האב במקום אחין, ואימא במקום בת] אתה מעביר נחלה מן האחין ואי אתה מעביר נחלה מן האב אפילו במקום בת, אם כן לא ליכתוב רחמנא והעברתם, ולמאן דנפקא ליה מוהעברתם האי שארו מאי עביד ליה, מיבעי ליה לכדתניא שארו זו אשתו מלמד שהבעל יורש את אשתו. ולמאן דנפקא ליה משארו והעברתם מאי עביד ליה, מיבעי ליה לכדתניא רבי אומר בכולן נאמר נתינה וכאן נאמר העברה אין לך דבר המעביר נחלה משבט לשבט אלא בת הואיל ובנה ובעלה יורשין אותה. וממאי דשארו זה האב דכתיב [כב]שאר אביך היא, אימא שארו זה האם דכתיב [כג]שאר אמך היא, אמר קרא ממשפחתו וירש אותה משפחת אב קרויה משפחה משפחת אם אינה קרויה משפחה דכתיב [כד]למשפחותם לבית אבותם. [כה]אמר ר' זירא אמר רב מנין למתנת שכיב מרע מן התורה שנאמר והעברתם את נחלתו לבתו יש לך העברה אחרת שהיא כזו ואיזו זו מתנת שכיב מרע. רב נחמן אמר רבה בר אבוה [מהכא] ונתתם את נחלתו לאחיו יש לך מתנה אחרת שהיא כזו [ואיזו] זו מתנת שכיב מרע. ורב נחמן מאי טעמא לא אמר מוהעברתם, ההוא מיבעי ליה לכדרבי בכולן נאמר בהן נתינה וכו'. ורבי זירא מ"ט לא אמר מונתתם, אורחיה דקרא הוא. רב מנסיא אמר שמואל מהכא [כו]בימים ההם חלה חזקיהו וגו' צו לביתך וגו', בצואה בעלמא. רמי בר יחזקאל אמר מהכא [כז]ואחיתופל ראה וגו' ויצו וגו':

תשעה [כח]תנו רבנן שארו זו אשתו. מלמד שהבעל יורש את אשתו, יכול אף היא תירשנו, תלמוד לומר וירש אותה הוא יורש אותה ואין היא יורשת אותו. והני קראי לאו הכי כתיבי. אמר אביי תריץ ואימא הכי ונתתם את נחלתו לקרוב אליו שארו וירש אותה. אמר ליה רבא סכינא חריפא לפסוק קראי, אלא אמר

ממ"ק ובמ"ק קח במדבר כא : קט תנחומא ובמדבר רבה : קי שמות לב : א במדבר יד : ב ילמדנו : ג ספרי : ד במדבר לו : ה שם יד : ו תנחומא ובמדבר רבה : ז דברים א : ח ב"ב קיח : ט יהושע יז : י תנחומא ובמדבר רבה : יא יהושע יט : יב בראשית מט : יג ספרי : יד בבא בתרא קטו : טו בראשית לו : טז שם : יז ב"ב קי : יח במדבר לו : יט ויקרא כה : כ דברים יא : כא ב"ב קח : כב ויקרא יח : כג שם : כד במדבר א : כה ב"ב קמו : כו מלכים ב כ : כז ש"ב יז : כח ב"ב קיא :

זית רענן (ח) שנטלו בעבר הירד, וגו', שהצי שבט מנשה נטלו באיי והצי השני בעבר הירדן : (ט) לדורות מנין, דה"א דוקא הכא ניתן להם נחלה שיתא לכל אחד לזרע חלק בארץ אבל לדורות לא תירש בת קמ"ל :

אמר רבא תריץ הכי ונתתם את נחלת שארו לו קסבר גורעין ומוסיפין ודורשין, והנא מייתי לה מהכא וירש אותה מלמד שהבעל יורש את אשתו דברי ר"ע, ר' ישמעאל אומר אינו צריך הרי הוא אומר [כט]וכל בת יורשת נחלה ממטות בני ישראל וגו' בהסבת הבעל הכתוב מדבר, ואומר [ל]ולא תסוב נחלה לבני ישראל ממטה אל מטה. ואומר ולא תסוב נחלה ממטה למטה אחר. ואומר [לא]ואלעזר בן אהרן מת ויקברו אותו בגבעת פינחס בנו. מנין לפינחס שלא היה לו לאלעזר, אלא מלמד שנשא פינחס אשה ומתה וירשה. ואומר [לב]ושגוב הוליד את יאיר ויהי לו עשרים ושלש ערים בארץ הגלעד, מנין היה לו ליאיר שלא היו לו לשגוב, אלא מלמד שנשא יאיר אשה ומתה וירשה. מאי ואומר וכי תימא בהסבת הבן הוא דקפיד קרא אבל בעל לא ירית, ת"ש ולא תסוב נחלה לב"י ממטה וגו', וכי תימא לעבור עליו בעשה ולא תעשה, ת"ש ולא תסוב נחלה (לב"י) ממטה למטה אחר. וכי תימא לעבור עליו בשני לאוין ועשה, תלמוד לומר ואלעזר בן אהרן מת, וכי תימא אלעזר הוא דנסב איתתא ושכיבא וירתה פינחס, תא שמע ושגוב הוליד את יאיר. וכי תימא התם נמי הכי הוה, אם כן תרי קראי למה לי. תניא בהסבת הבן ולא תסוב נחלה לבני ישראל ממטה אל מטה בהסבת הבן הכתוב מדבר. או אינו אלא בהסבת הבעל, כשהוא אומר ולא תסוב נחלה ממטה למטה אחר הרי הסבת הבעל אמור. הא מה אני מקיים ולא תסוב נחלה (למטה אחר) [לבני ישראל] בהסבת הבן הכתוב מדבר. תניא [אידך] בהסבת הבעל הכתוב מדבר, או אינו אלא בהסבת הבן, כשהוא אומר ולא תסוב נחלה לב"י וגו' הרי בהסבת הבן אמור. דכולי עלמא טיהת ממטה למטה אחר בהסבת הבעל הכתוב מדבר מאי טעמא, אמר (רבא) [רבה] אמר קרא מטות. רב אשי אמר אמר קרא ממטה למטה אחר ובן לאו אחר הוא. בני אחיות נוחלין, תניא בני אחיות ולא בנות אחיות, למאי הילכתא, אמר רב ששת ליקדם דתני רב שמואל בר רב יצחק ממשפחתו וירש אותה הוקשה ירושה (ראשונה) [שניה] לירושה (שניה) [ראשונה] מה ירושה ראשונה הבן קודם לבת אף ירושה שניה בן קודם לבת. [לג]מנין שהאב קודם את האחין בנחלה, היה רבי ישמעאל בר רבי יוסי אומר הרי אומר והעברתם את נחלתו לבתו מפני הבת מעביר אתה את האב ואי אתה מעביר מפני האחין. ומנין שהאב יורש, אמרת קל וחומר ומה אחין [מן האב] שאינן באים אלא מכח האב הרי הן יורשין, האב שאין האחין באין אלא מכחו אינו דין הוא שיירש. ומנין לעשות את בת הבן כבן, אמרת קל וחומר הוא ומה בנות צלפחד שלא היו אלא לשעה (י) עשה את בת הבן כבן קל וחומר לדורות. מנין לעשות נקבות כזכרים, הרי אתה דן הואיל והבנים יורשין (ואחין) ואחי אב יורשין מה בנים עשה נקבות כזכרים אף בכל היורשין עשה נקבות כזכרים, ומה בנים הקדים זכרים לנקבות אף בכל היורשין הקדים זכרים לנקבות, (יא) ומה בגואלין עשה בנים כאבותם אף כל היורשין נעשה בנים כאבותם. ומנין שהבת יורשת, הרי הוא אומר [לד]וכל בת יורשת נחלה ממטות בני ישראל, אין לי אלא בת, (בת) הבן מנין, אמרת קל וחומר הוא ומה בת שהורע כחה במקום הבן הרי היא יורשת, בן שיפה כחו במקום הבת דין הוא שיורש. ואם אין אחים לאביו וגו' ממשפחתו משפחת אביו, או אינו אלא ממשפחת אמו, ת"ל [לה]למשפחותם לבית אבותם מגיד שמשפחות הולכות אחרי אבות:

תשעו [לו]לשארו הקרוב יורש ראשון. ומנין אתה אומר יורש אדם את אשתו, ת"ל וירש אותה, יכול בזמן שגרשה, ת"ל וירש אותה בזמן שהיא עמו ולא בזמן שגרשה, אמר רבי יהודה קל וחומר ומה אמו שאינו זכאי במעשה ידיה הרי הוא יורשה אשתו שהוא זכאי במעשה ידיה אינו דין שיירשנה, אמרת וירש אותה יורש אדם את אשתו, מנין אתה אומר יורש הוא חלקו של אביו ממטה ראובן וחלקו של אמו ממטה שמעון, אמרת וכל בת יורשת נחלה ממטות, אינו אומר ממטה אלא ממטות (אבינו) וירש אותה יורש הוא את אשתו. [לז]תני רבה (בר בר חנה) [בר חנינא] קמיה דרב נחמן [לח]והיה ביום הנחילו את בניו ביום אתה מפיל נחלות (בניו) ואי אתה מפיל נחלות בלילה, אמר ליה [אביי אלא מעתה] דשכיב בימטא הוא דירתי ליה בני דשכיב בלילה לא ירתי ליה בני, דילמא דין נחלות קאמרת דתניא והיתה לבני ישראל לחוקת משפט אורעה כל הפרשה כולה להיות דין. וכדרב יהודה שלשה שנכנסו לבקר את החולה רצו כותבין רצו עושין דין שנים כותבין ואין עושין דין, מאי טעמא דהוו להו עדים. ואין עד נעשה דיין, אמר ליה אין הכי קאמינא. [לט]והיתה לבני ישראל לחקת משפט נתנה רשות לחכמים לדרוש ולומר כל הקרוב בשאר בשר הוא הקרוב בנחלה:

ויאמר ה' אל משה עלה אל הר העברים הזה. זו נחלת בני ראובן ובני גד, בשעה שנכנס משה לנחלת בני ראובן ובני גד שמח ואמר דומה אני שהתיר לי נדרי התחיל שופך תחנונים לפני המקום, משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שגזר על בנו שלא יכנס לפתח פלטרין שלו נכנס לשער והוא אחריו לטרקלין והוא אחריו, כיון שבא ליכנס לקיטון אמר לו בני מכאן ואילך אתה אסור כך בשעה שנכנס משה לנחלת בני גד ובני ראובן שמח ואמר דומה אני שהתיר לי נדרי התחיל שופך תחנונים לפני המקום. והלא דברים קל וחומר ומה אם משה חכם חכמים גדול גדולים אב הנביאים אע"פ שידע שנגזרה גזרה עליו לא מנע עצמו מן הרחמים קל וחומר לשאר בני אדם. וראיתה אותה ונאספת אל עמיך גם אתה מגיד שנתאוה משה למיתתו של אהרן שנאמר כאשר נאסף אהרן אחיך. [מ]עלה אל הר העברים ובמקום אחר קוראו הר ההר נמצא קרוי ארבע שמות הר העברים הר נבו הר ההר ראש הפסגה, ומה צורך לבאי העולם בכך, אלא שהיו המלכיות מתפארים עליו ואומרות זאת אומרת יקרא לשמי וזאת אומרת יקרא לשמי. כיוצא בו [מא]צידונים יקראו לחרמון שריון ובמקום אחר קוראו שיאון נמצא קרוי ארבע שמות חרמון שריון שניר שיאון ומה צורך לבאי העולם וכו'. אין לי אלא (יב) מיתת משה מפי הקב"ה, מנין אף מיתת אהרן, אמרת כאשר (מת) [נאסף] אהרן אחיך. ומנין אף מיתת יהושע שנאמר [מב]כאשר הייתי עם משה אהיה עמך. ומנין אף מיתת הצדיקים, אמרת [מג]והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך. ומנין שהיו מכבדין אותן עד שהיו בחיים, תלמוד לומר כבוד ה' יאספך מלמד שהמקום נכנס בנשמותיהם של צדיקים וכונסן בנחת רוח בכבוד, שכן אביגיל אומרת לדוד ברוח הקדש [מד]והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים. יכול אף של רשעים כן, ת"ל [מה]ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע מגיד שהוא מוסרן למלאכי חבלה ומצערין אותן ושומטין את נשמתן שנאמר [מו]ותקרב לשחת נפשו וחייתו לממתים. וראיתה אותה, אותה אתה רואה ואי אתה רואה מקצתה. כולה אתה רואה ואי אתה רואה חציה. אמרו כל לשונות שהיו מארץ לחוצה לארץ היה משה רואה אותו וכל לשונות שהיו מחוצה לארץ לארץ לא היה משה רואה. משום אבא יוסי החורוני אמרו כל הארצות היה רואה הקרוב לפי קרובו והרחוק לפי רחוקו ובארץ ישראל היה רואה הרחוק כקרוב. רב אסי בן מתיא אומר לפי שנתפרשה גויעת באהרן ולא נתפרשה במשה אמר כאן גם אתה אתן לך גויעה:

[מז](על אשר) [כאשר] מריתם פי במדבר צן. ר' שמעון בן אלעזר אומר אף משה ואהרן בהכרת מתו שנאמר [מח]על אשר לא קדשתם הא קדשתם אותי עדיין לא הגיע זמנכם למות. שני פרנסים עמדו, אחד אמר לא יכתב סרחוני ואחד אמר יכתב סרחוני, דוד אמר לא יכתב סרחוני שנאמר [מט]אשרי נשוי פשע כסוי חטאה, משה אמר יכתב סרחוני שנאמר כאשר מריתם פי, משל למה הדבר דומה לשתי נשים שהיו לוקות בבית דין אחת לוקה על שקלקלה ואחת לוקה על שגנבה פגי שביעית זו שגנבה פגי שביעית אומרת בבקשה מכם הודיעו סרחוני שלא יהו העומדים סבורים לומר כשם שזו קלקלה זו קלקלה, תלו לה הפגין בצוארה והיה הכרוז מכריז לפניה על הפגין זו לוקה. רבי אלעזר המודעי אומר בוא וראה כמה צדיקים חביבין לפני הקב"ה שבכל מקום שמזכיר מיתתן שם מזכיר סרחונן. וכל כך למה (הרי) [לפי] שלא יהא פתחון פה לבאי העולם לומר מעשים מקולקלין היו בהן בסתר לכך מתו. וכך בארבעה מקומות מזכיר מיתתן של בני אהרן וכל מקום שמזכיר מיתתן שם מזכיר סרחונן להודיע שלא היתה בהן אלא זו בלבד, והלא דברים ק"ו אם כך רחם הקב"ה על הצדיקים בשעת הכעס ק"ו בשעת רצון שנאמר [נ]כה אמר ה' בעת רצון עניתיך:

וידבר משה אל ה'. להודיע שבחן של צדיקים שכשנפטרין מן העולם מניחין צרכי עצמן ועוסקין בצרכי צבור. לאמר אין ת"ל, אלא אמר ליה הודיעני אם ממנה אתה עליהם פרנסים אם לאו עד שהשיבו הקב"ה קח לך את יהושע וגו'. רבי אלעזר בן עזריה אומר בארבעה מקומות וכו' (כדכתוב ברמז קע"ז):

יפקד

כט במדבר לו: ל שם: לא יהושע כד: לב דברי הימים א ב: לג ספרי: לד במדבר לו: לה שם א: לו ספרי זוטא: לז בבא בתרא קיג: לח דברים כא: לט ספרי: מ ספרי זוטא: מא דברים ג: מב יהושע א: מג ישעיה נח: מד ש"א כה: מה שם: מו איוב לג: מז ספרי: מח דברים לב: מט תהלים לב: נ ישעיה מט:

זית רענן (י) עשה את בת הבן כבן, שהרי נטלו חלק בנכסי זקני חפר: ק"ו לדורות, דהא הכא הי"ל לשעה וא"כ י"ל שלא זכה בת אבי אביהם מעולם ואפ"ה נטלו ק"ו בממון שזכה בהן כבר: נקבות כזכרים, שאם אין לו אח אחותו יורשת: (יא) מה בגואלין, פי' במקדיש שדה אחוזה אם גאלת בנו אינה יוצאה מידו ביובל כמו שגאלה הוא בעצמו: אף כל היורשים, נעשה בנים כאבותיו, פי' שכל יוצאי ירכו של בן קודמין לאחין: ומנין שהבת יורשת וכו', ב"א פי' מנין שבת יורשת בנכסי האם ואח"כ פריך בן מנין שיורש בנכסי האם: (יב) מיתת משה מפי הקב"ה, דכתיב על פי ה'.

יפקד ה' אלהי הרוחות. מגיד שכל הרוחות אינן יוצאות אלא מלפניו. רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר סימן זה יהא בידך שכל זמן שאדם נתון בחיים נפשו פקודה ביד קונו שנאמר [נא]אשר בידו נפש כל חי, מת נתונה באוצר שנאמר [נב]והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים, שומע אני בין צדיקים ובין רשעים, תלמוד לומר [נג]ואת נפש אויביך יקלענה וגו':

[נד]וידבר משה (לפני) [אל] ה'. אין בכל התורה כולה וידבר משה אל ה' לאמר, אמר לו הודיעני אם אתה ממנה תחתי. אלהי הרוחות האל שהוא יודע דעת של כל רוח של כל אחד ואחד איזו בגבוהה איזו בנמוכה איזו *הימנית ואיזו קפדנית איש בעל כח ובעל גבורה תנו נפשכם על העדה כמו שנאמר [נה]מה זה היה לבן קיש הגם שאול בנביאים:

[נו]יפקוד ה' אלהי הרוחות. רבי יהודה אומר קע"ה פרשיות בתורה השם קודם למשה וכאן (יג) משה קודם להשם כביכול הגדיל הקב"ה את משה משמו אמר הקב"ה כשהיה משה מבקש על ישראל הייתי מקדים שמי לשמו ועכשיו שהוא נפטר מן העולם בדין שיקדים שמו לשמי. [נז]אמר לו האיש שאתה מעמיד עליהן יש בו רוח של ששים רבוא שיהא מסית לכל אחד ואחד לפי דעתו. אמר ליה הקב"ה משה וכך דברת הריני מראה אותך כל השופטים וכל הנביאים שאני מעמיד על בני מעכשיו עד שיחיו המתים. אמר רבי סימון [נח]ויראהו ה' את כל הארץ והיה מראה אותו יהושע עומד תחתיו ומוסר לעתניאל וכן כולן. אמר ליה הקב"ה כל אלו שהראיתי לך דעה אחת ורוח אחת יש בהן אבל מה שבקשת לראות מראש בסוף רוח אחת יש בו והיא שוקלת כל הרוחות זה משיח שנאמר [נט]ויצא חוטר מגזע ישי וגו' ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה וגו'. זה שאמר הכתוב [ס]לעשות לרוח משקל לרוחו של כל בריה ובריה, תדע לך שכן משה מבקש מלפני הקב"ה רבש"ע גלוי וידוע לפניך דעת של כל אחד ואחד ואין דעתן של בניך דומין זה לזה בשביל שאני מסתלק ממך בבקשה ממך אם בקשת למנות עליהן מנהיג מנה עליהן אדם שהוא סובל כל אחד ואחד לפי דעתו שנאמר יפקוד ה' אלהי הרוחות. דבר אחר יפקוד ה' משל למלך שראה אשה אחת יתומה בקש לישא אותה שלח תבע בה אמרה לו איני כדאי להנשא למלך, תבעה שבע פעמים ולא היתה מבקשת בהרבה בקשות נטל אותה לאחר זמן כעס עליה המלך ובקש לגרשה, אמרה לו אני לא בקשתי להנשא לך אתה בקשת ממני הואיל וכך גזרת לגרשני ולישא אחרת אל תעשה לזו כשם שעשית לי, כך כתיב [סא]ועתה לכה ואשלחך אל פרעה, שבעה ימים (עשה) הקב"ה מפתהו למשה שנאמר [סב]גם מתמול גם משלשום גם מאז דברך ואמר משה לא איש דברים אנכי לאחר זמן פייסו והלך בשליחות משנעשו כל הנסים על ידיו התחיל הקב"ה ואמר לו לא תביאו את הקהל הזה, אמר לו רבש"ע אני לא בקשתי לילך וכן הוא אומר [סג]אתה החלות להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה וגו' הואיל וכך גזרת עלי שלא אכנס אלא אותו שנכנס אל תעשה לו כאשר עשית לי שנאמר אשר יצא לפניהם ואשר יבא (אחריהם) [לפניהם] וגו'. [סד]איש (יד) זה יהושע שנאמר [סה]לחם אבירים אכל איש, ולמה לא פרטו הכתוב שלא להטיל מחלוקת בין בניו ובין בני אחיו. אשר יצא לפניהם במלחמה. ואשר יבא לפניהם במלחמה לא כדרך שאחרים עושין שהן משלחין חיילות והן באין בסוף אלא כשם שעשה משה שנאמר [סו]ויאמר ה' אלי אל תירא אותו. וכשם שעשה יהושע שנאמר [סז]וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה אם לצרינו. וכשם שעשה פינחס שנאמר [סח]וישלח אותם משה אלף למטה לצבא אותם ואת פינחס. אשר יצא לפניהם בראש, ואשר יבא לפניהם בראש שנאמר [סט]ויעל בראשונה יואב בן צרויה ויהי לראש. אשר יצא לפניהם בדרך. ואשר יבא לפניהם בדרך. ואשר יוציאם בזכיותיו. ואשר יביאם בזכיותיו. אשר יוציאם במנין. ואשר יביאם במנין. כענין שנאמר [ע]ויאמרו אל משה עבדיך נשאו וגו' (טו) ולמה הוצרכו כפרה לפי שזנו עיניהם מן הערוה. ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה. עליו מפורש בקבלה [עא]הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה וגו' שלמה אהיה כעטיה, כענין שנאמר [עב]ועטה את ארץ מצרים כאשר יעטה הרועה את בגדו. על עדרי חבריך מי הן אברהם יצחק ויעקב. בוא וראה מה הקב"ה משיבו אם לא תדעי לך היפה בנשים, מעולה שבנביאים, צאי לך בעקבי הצאן, בעקב שאני עושה עמהן. ורעי את גדיותיך מנין אתה אומר שהראהו המקום למשה כל הפרנסין שעתידין לשמש את ישראל מיום (שנברא העולם) [שיצאו מן המדבר] עד שיחיו המתים שנאמר צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדיותיך:

[עג]אשר יצא לפניהם. שלא יהא עושה כדרך שאחרים עושין שהן מוציאין את לגיונם ויושבין להן בתוך בתיהם אלא אשר יצא לפניהם, שכן בדוד הוא אומר [עד]וכל ישראל אוהבים את דוד כי הוא יוצא ובא לפניהם. ואשר יוציאם ואשר יביאם שלא יהא מוציאן רבבות ומכניסן אלפים מוציאן אלפים ומכניסן מאות (טז) שכן הוא אומר [עה]גם תמול גם שלשום בהיות שאול מלך וגו'. ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה, אמר משה לפני המקום רבש"ע לא הוצאת את ישראל ממצרים על מנת שיהו חוטאין ואתה פורע אלא על מנת שיהו חוטאין ואתה מוחל להם, לא הוצאת את ישראל ממצרים על מנת שלא יהיו להם פרנסים א"א ע"מ שיהו להן פרנסים. ולא כמו שאמר [עו]ראיתי את ישראל נפוצים על ההרים. ד"א ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה, למה היה משה דומה לרועה נאמן שאמר בעל צאנו הסתלק מצאני, א"ל איני מסתלק עד שתודיעני את מי אתה ממנה תחתי: [עז]ויאמר ה' אל משה קח לך וגו' קח לך מה שבלבך. קח לך מה שבדוק לך את יהושע בן נון ועליו מפורש [עח]נוצר תאנה יאכל פריה ושומר אדוניו יכובד. איש אשר רוח בו שיכול להלוך כנגד רוחו של כל אחד ואחד. וסמכת את ידך עליו אמר לו תן לו תורגמן ליהושע להיות שואל ודורש ומורה הוראות בחייך, שכשתפטר מן העולם לא יהו ישראל אומרים בחיי רבך לא היית מדבר ועכשיו אתה מדבר העמידו מן הארץ והושיבו על הספסל. ר"נ אומר כיון שהיה יהושע נכנס היה משתיק את התורגמן עד שנכנס וישב במקומו. ונתתה מהודך עליו ולא כל הודך, נמצינו למדין פני משה כפני חמה ופני יהושע כלבנה. [עט]קח לך משלך, מפני מה לא אמר משה ילך יהושע בן נון תחתי שהיה מתירא שלא יענש, למה הדבר דומה לתינוק שנכוה בגחלת והיה רואה אבן טובה וסבור שהיא גחלת רואה מרגליות וסבור שהיא גחלת, כך אמר משה אהרן אחי ילך תחתי וענשו המקום. איש אשר רוח בו שיהא הולך עם הקפדנים כפי דעתן ועם המתונים כפי דעתן. וסמכת את ידך עליו שיתברך תלמידו על ידך. והעמדת אותו לפני אלעזר הכהן (יז) שיהא מומחה מפי אלעזר הכהן ומפי כל העדה. וצויתה אותו לעיניהם ולהלן ואצונו הא אין צווי בכל מקום אלא דברי תורה. ונתתה מהודך מהוד שניתן עליך מהר סיני שנאמר [פ]ויראו בני ישראל את פני משה כי קרן מלמד שקרנים היו יוצאין מפני משה כקרנים שהן יוצאין מגלגל חמה שנאמר [פא]ונוגה כאור תהיה קרנים מידו לו. ד"א מהודך ולא כל הודך, למה משה דומה לאבוקה שהיא דולקת נדלקו ממנה כמה נרות אבל אורה של אבוקה לא חסרה כלום, כן חכמתו של משה לא חסר כלום:

[פב](לעיני) [למען ישמעו] כל עדת בני ישראל. שיהו נוהגין בו בכבוד וביראה כדרך שנוהגין בך, לפי שהיה משה סבור שבניו יורשין מקומו ונוטלין שררותו התחיל מבקש מאת הקב"ה יפקוד ה', אמר לו הקב"ה משה לא כמו שאתה סבור אין בניך יורשין את מקומך אתה יודע שהרבה שרתך יהושע והרבה חלק לך כבוד והוא היה משכים ומעריב בבית הועד שלך לסדר הספסלין ופורס את המהצלאות הוא יטול שררות לקיים מה שנאמר [פג]נוצר תאנה יאכל פריה. קח לך את יהושע זש"ה *וזרח השמש ובא השמש (כתוב בפרשת חיי שרה). [פד]קח לך את יהושע גברתן כמותך. קח לך אין קח (יח) אלא לקיחה לפי שאין חבר נקנה אלא בקשי קשיין, מכאן אמרו יקנה אדם חבר לעצמו להיות קורא עמו ושונה עמו ואוכל ושותה עמו ומגלה לו סתריו, וכה"א [פה][טובים השנים מן האחד] והחוט המשולש וגו'. ויש אומרים שהעמידו מן הארץ והושיבו בין ברכיו והיו משה וישראל מגביהין ראשיהן לשמוע דבריו של יהושע, ומה הוא אומר ברוך ה' אשר נתן תורה לישראל על ידי משה רבינו. רבי נתן אומר משה היה מתעצב בלבו שלא עמד אחד מבניו, אמר ליה הקב"ה והלא בני אהרן אחיך כאלו הן בניך ואף מי שאני מעמיד על ישראל ילך ויעמוד על פתחו של אלעזר, משל למה הדבר דומה

*הימנון פיר בל"י, פי' בעל רוח גירס ומדברו נאוס:

ממ"ק ובמ"ק נא איוב יב: נב ש"א כה: נג שם: נד ספרי זוטא: נה ש"א י: נו אלה הדברים זוטא: נז מדרש ילמדנו: נח דברים לד: נט ישעיה יא: ס איוב כח: סא שמות ג: סב שם ד: סג דברים ג: סד ספרי: סה תהלים עח: סו דברים ג: סז יהושע ו: סח במדבר לא: סט דברי הימים א יא: ע במדבר לב: עא שה"ש א: עב ירמיה מג: עג ספרי זוטא: עד שופטים יח: עה דה"א יא: עו מלכים א כב: עז ספרי: עח משלי כז: עט ספרי זוטא: פ שמות לד: פא חבקוק ג: פב מדרש ילמדנו: פג משלי כז: *קהלת א: פד ספרי דאהם נגבים: פה קהלת ד:

זית רענן (יג) משה קודם להשם, דהל"ל וידבר משה לאמר יפקוד ה': (יד) זה יהושע, פי' שגם משה היתה כוונתו על יהושע: (טו) ולמה הוצרכו כפרה, פי' כיון דכתיב ולא נפקד ממנו איש לעבירה: (טז) שכה"א גם תמול וכו', אתה המוציא והמביא וכו', פי' כדרך שהוציאם כך הביאם שלא נפקד מהם איש: ע"מ שיהיו חוטאין, פי' כשלא יהיו להם פרנסים לא יבקש אדם רחמים עליהם: (יז) שיהא מומחה, פי' מנוסה: להלן ואצונו בפרשת וילך ולא מצינו שצוה אותו דבר אלא ע"כ שילמדו תורה: (יח) אלא לקיחה, בדמים: והחוט המשולש, דאמרינן עשה לך רב וקנה לך חבר א"כ הוי שלשה: כאלו הן בניך, לפי שלמדם תורה:

דומה למלך בשר ודם שלא היה לו בן ראוי למלכות נטל המלכות ממנו ונתנו לבן אוהבו, א״ל אע״פ שנתתי לך גדולה לך ועמוד על פתחו של בני, כך אמר הקב״ה ליהושע לך ועמוד על פתחו של אלעזר, הה״ד ולפני אלעזר הכהן יעמוד:

פזונתתה מהודך. דרש ר׳ יהודה בר רב נחמן כל המסתכל בשלשה דברים עיניו כהות בקשת בנשיא ובכהנים. בקשת דכתיב פחכמראה הקשת אשר יהיה בענן וגו׳. בנשיא דכתיב ונתתה מהודך עליו. בכהנים בזמן שבית המקדש קיים שהיו עומדין על דוכנם ומברכים את העם בשם המפורש. פטונתתה מהודך ולא כל הודך, זקנים שבאותו הדור אמרו פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה אוי לאותה בושה אוי לאותה כלמה. כיוצא בו פטובורא ה׳ (את) [על כל] מכון הר ציון וגו׳. צונתתה מהודך עליו ולא כל הודך, והיכן ניתן לו ליהושע בירדן ניתן לו, כתיב הכא צאוייראו מגשת אליו וביהושע כתיב צבוייראו אותו כאשר יראו את משה. גדול כבודו של מלך המשיח שניתן עליו הוד של רב והדר של תלמיד כענין שנאמר צגהוד והדר תשוה עליו. צדת״ר כיצד שואלים באורים ותומים השואל פניו כלפי הנשאל והנשאל פניו כלפי שכינה, השואל אומר צהארדוף אחרי הגדוד הזה האשיגנו, והנשאל אומר [כה אמר ה׳] עלה והצלח, רבי יהודה אומר אין צריך לומר אלא עלה והצלח. צוולפני אלעזר הכהן יעמוד שהיה יהושע צריך לאלעזר ואלעזר צריך ליהושע. ושאל לו שומע אני בינו לבין עצמו, תלמוד לומר במשפט האורים. שומע אני בקול גדול, ת״ל ושאל לו, הא כיצד עומד ומדבר בשפתיו וכהן גדול משיבו על שאלותיו. צזאין שואלין לו בקול שנאמר ושאל לו, ולא מהרהר בלבו שנאמר לפני ה׳, אלא כדרך שאמרה חנה בתפלתה שנאמר צחוחנה היא מדברת על לבה. ואין שואלין שני דברים כאחת ואם שאל אין מחזירין אלא אחד, ואין מחזירין אלא את הראשון שנאמר צטהיסגירוני בעלי קעילה בידו הירד שאול וגו׳ ויאמר ה׳ ירד. והא אמרת אין משיבין לו אלא את הראשון, אלא דוד שאל שלא כסדר והחזירו לו כסדר וחזר ושאל כסדר שנאמר *היסגירו בעלי קעילה אותי ואת אנשי, ואם הוצרך דבר לשניהם מחזירין לו שניהן (ואם הוצרך דבר אחד מחזירין לו אחד) שנאמר קוישאל דוד בה׳ לאמר ארדוף אחרי הגדוד האשיגנו ויאמר לו רדוף כי השיג תשיג וגו׳. ואע״פ שגזרת נביא חוזרת גזרת אורים ותומים אינה חוזרת שנאמר במשפט האורים (לפני ה׳ על פיו יצאו ועל פיו יבאו). ולמה נקרא שמם אורים ותומים, אורים שמאירים (עינים בהלכה לכל דבריהם) [את דבריהם], תומים שמשלימין את דבריהם. ואם תאמר בגבעת בנימין מפני מה לא השלימו את דבריהם הם שלא בחנו אם לנצח אם שלא לנצח ובאחרונה שבחנו הסכימו והשלימו להם שנאמר קאופנחס בן אלעזר [בן אהרן] (היה כהן) וגו׳. כיצד נעשית ר׳ יוחנן אמר בולטות ריש לקיש אמר מצטרפות, והא לא כתיב צד״י, אמר רבי שמואל בר רב יצחק אברהם יצחק ויעקב כתיב שם, והא לא כתיב טי״ת, אמר רב אחא בר יעקב שבטי ישורן כתיב שם. שנו רבותינו כהן גדול משמש בשמונה כלים ובאלו נשאלים באורים ותומים ואינו נשאל להדיוט אלא למלך ולבית דין ולמי שצורך הצבור בו, מנהני מילי א״ר אבהו דא״ק ולפני אלעזר הכהן יעמוד וגו׳ הוא זה המלך, וכל בני ישראל אתו זה משוח מלחמה, וכל העדה זה סנהדרין. קברבי אלעזר אמר המורה הלכה בפני רבו מורידין אותו מגדולתו שנאמר קגויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא, אף על גב דאמר לאחי אבא צוה ואותי לא צוה אשכחן דאיענש דכתיב לפני אלעזר הכהן יעמוד, ולא אשכחן דאיצטריך ליה יהושע. שלשה דברים שמע משה מפי הקב״ה (כתוב ברמז שס״ה). קדויעש משה כאשר צוה ה׳ אותו הלך ועשה בשמחה ולא הורע עינו בין בניו לבין בני אחיו: ויקח את יהושע. לקחו בדברים והודיעו מתן שכר פרנסי ישראל לעולם הבא. ויסמוך את ידיו עליו ככלי מלא וגדוש וכן הוא אומר קהומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל. כיוצא בו אתה אומר קולא ימוש ספר התורה וגו׳ והלא דברים קל וחומר ומה יהושע שנאמר בו קזמלא רוח חכמה נאמר בו לא ימוש, שאר אדם על אחת כמה וכמה. ויצוהו כאשר דבר ה׳ ביד משה מה הקב״ה צוה למשה בשמחה כך צוה משה ליהושע בשמחה, שומע אני שחסר משה, תלמוד לומר קחומשה בן מאה ועשרים שנה במותו לא כהתה עינו בין טמא לטהור ובין איסור להיתר. ולא נס לחה (בעולמו) [בעמלו] בתורה. קטבמשפט האורים למה נקרא שמם אורים ותומים, אורים שהן מאירין דבריהם, תומים שהיו שלמין בדבריהם ולא היו (יט) מבדין. ומה שכבר בדו בגבעת בנימין מפני שלא בחנו כל צרכן. בראשונה אמר עלו ולא אמר אתננו בידך. בשניה אמר עלו כי מחר אתננו בידך, יכול שהיו שואלין להדיוט, ת״ל הוא וכל ישראל מה יהושע פרנס אף הן אינן שואלין אלא למלך ולבית דין ולמי שצורך הצבור תלוי בו. קיויעש משה בשמחה מלמד שהיה שמח שהיה מוריש כבודו ליהושע כאדם שמוריש כבודו לבניו כמה שנאמר קח לך את יהושע. אמנא הא מילתא דאמרי אינשי בחמרא למרא וטיבותא לשקייה דכתיב וסמכת את ידך עליו וכתיב ויסמוך את ידיו עליו. גאמר רבי יוסי בר רבי חנינא בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו, בנו משלמה דייטיב אלהים את שם שלמה משמך, ותלמידו אי תימא מויהי נא פי שנים ברוחך אלי° ואי תימא מויסמוך את ידיו עליו ויצוהו:

כח *וידבר ה׳ וגו׳ צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי, למה נאמר, לפי שהוא אומר אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם, משל למה הדבר דומה למלך שהיתה אשתו נפטרת מן העולם היתה מפקדתו על בניה אמרה לו בבקשה ממך הוהר לי בבני, אמר לה עד שאתה מפקדני על בני פקדם עלי שלא ימרדו בי ושלא ימירו את כבודי, [כך אמר לו הקב״ה עד שאתה מפקדני על בני פקוד בני עלי שלא ינהגו בי מנהג בזיון ושלא ימירו את כבודי] באלהי נכר, מהו אומר הכי אביאנו אל האדמה וגו׳ עד שאתה מפקדני על בני פקוד את בני עלי לכך נאמר צו את בני ישראל. ומאי טעמא התקינו מעמדות, לפי שנאמר צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי והיאך קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על גביו. זאת קרבני לחמי זה שאמר הכתוב חאם ארעב לא אומר לך כי לי תבל ומלואה. אמר רבי סימון שלש עשרה מדות של רחמים כתוב בהקב״ה הה״ד טויעבור ה׳ על פניו וגו׳, וכי יש רחמן שהוא מוסר מזונותיו לאכזרי, הוי אם ארעב לא אומר לך וגו׳. אמר רבי (אדא) [יודן] בר רבי סימון [אמר הקב״ה לישראל בני] עשר בהמות טהורות מסרתי לך שלש ברשותך ושבע אין ברשותך. אלו יהן ברשותך ישור שה כשבים ושה עזים, ואלו שאין ברשותך יאאיל וצבי ויחמור ואקו ודישן ותאו וזמר, שמא הטרחתי עליך שתהא מחזר בהרים ובגבעות כדי שתביא לפני קרבן מאלו שאינן ברשותך והלא לא אמרתי לך אלא מאלו שברשותך ומן הגדל על אבוסך הוי אם ארעב לא אומר לך. אמר רבי יצחק כתיב את קרבני לחמי לאשי וכי יש לפני השי״ת אכילה ושתיה, אם אומר אתה יש (לפני) אכילה ושתיה למוד ממלאכיו וממשרתיו. מהיכן הן ניזונין. ר׳ יודן בשם רבי יצחק מזיו שכינה הן נזונין דכתיב יבבאור פני מלך חיים. רבי (אמי) [חגי] בשם ר׳ יצחק אמר כתיב יגואתה מחיה את כלם אתה מחיה לכלם. רבי שמעון בן לקיש אומר כתיב עולת תמיד (כ) העשויה בהר סיני וגו׳, וכי יש לפניו אכילה ושתיה, נלמוד ממשה דכתיב ידויהי שם עם ה׳ ארבעים יום וארבעים לילה וגו׳ תמתיה אכיל וחמתיה שתי. והרי דברים קל וחומר ומה אם משה הלך בשליחותו ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שתה ולפניו יש אכילה ושתיה. אמר רבי חייא בר אבא בריותי אינן צריכין לבריותי ואני צריך לבריותי, שמעת מימיך אומר השקו את הגפן הזה יין שהוא עושה יין הרבה השקו את הזית הזה שמן שהוא עושה שמן הרבה הרי בריותי אינן צריכין לבריותי ואני צריך לבריותי הוי אם ארעב לא אומר לך. אמר רבי ינאי בנוהג שבעולם זה שהוא עובר על שפת הנהר אפשר שלא ישתה ב׳ ג׳ לוגין מים ואנא על לוגא דחמרא כתיבת דאנא שתי דאנא רוי דאנא שבע. דתני רבי חייא בקדש הסך נסך שכר לה׳ לשון שביעה לשון שכרות לשון שתיה. יוסי בן מנסיא בשם ר׳ שמעון בן לקיש אמר צריכין ספלין שיהיו (כא) פקוקין בשעת הניסוך. אמר רבי יוסי בר אבין מילתא דרבי שמעון בן לקיש (כב) אמרה לעכב בהמה אחת מסרתי לך ולא היית יכול לעמוד בה ואי זו זו טובהמות בהררי אלף. רבי יוחנן אמר בהמה אחת רבוצה על אלף הרים ואלף הרים מגדלין לה כל מיני מאכל לאכילתן של צדיקים לעתיד לבא ומה טעם טזוהיה השרון לנוה צאן ועמק עכור לפתח תקוה. ורבנן אמרי בהמה אחת היא ורבוצה על אלף הרים ואלף הרים מגדלין (לבהמות) [לה בהמות] והיא אוכלת ימה טעם יזוכל חית השדה ישחקו שם. ואפשר כן ואית בעיר אכיל בעיר. אמר רבי

כמ״ק ובמ״ק פו חגיגה טז: פז יחזקאל א: פח ב״ב עט: פט ישעיה ד: צ מדרש שוחר טוב: צא שמות לד: צב יהושע ד: צג תהלים כא: צד יומא עג: צה ש״א ל: צו ספרי: צז יומא עג: צח ש״א א: צט שם כג: *שם: ק שם ל: קא שופטים כ: קב ערובין סג: קג במדבר לא: קד ספרי: קה שמות לג: קו יהושע א: קז דברים לד: קח שם: קט ספרי זוטא: קי מדרש: א ב״ק לב: ב פי׳ היין של בעל הבית ומחזיקים טובה לעבד המשקה אותם: ג סנהדרין קה: ד מ״א א: °מ״ב ב: *ספרי: ה דברים לג: ו תענית כו: ז פסיקתא: ח תהלים נ: ט שמות לד: י דברים יד: יא שם: יב משלי טז: יג נחמיה ט: יד שמות כד: טו תהלים נ: טז ישעיה סה: יז איוב מ:

זית רענן (יט) מבדין, מכזבין: (כ) העשויה בהר סיני, פי׳ מהר סיני אתה למד שאין לפני אכילה ושתיה: (כא) פקוקין בשעת הניסוך, שיהא מלא רוח שכרות: (כב) אמרה לעכב, פי׳ שאם לא עשה כן פסול:

רבי תנחומא גדולים מעשה אלהינו. ומהיכן היא שותה תני רבי יהושע בן לוי כל מה שהירדן מכנים לששה חדשים היא עושה גמיעה אחת ומה טעם [יח]הן יעשוק נהר ולא יחפוז יבטח כי יגיח ירדן אל פיהו. ורבנן אמרין כל מה שהירדן מכנים לשנים עשר חדש היא עושה אותו גמיעה אחת ומה טעם יבטח כי יגיח ירדן אל פיהו, וכי יש בהם כדי לכלוך פה, רב (הושעיא) [הונא] בשם רבי יוסף אין בהן כדי לכלוך פה, ומהיכן היא שותה רבי שמעון בן יוחאי אומר נהר יוצא מעדן ושמו יובל ומשם היא שותה דכתיב [יט]ועל יובל ישלח שרשיו. תני רבי מאיר אומר [כ]ואולם שאל נא בהמות ותורך זו בהמות בהררי אלף. ועוף השמים ויגד לך זה זיז שדי. או שיח לארץ ותורך זה גן עדן. ויספרו לך דגי הים זה לויתן. מי לא ידע בכל אלה כי יד ה' עשתה זאת. מלך אחד מסרתי לך ולא היית יכול לעמוד בו ואיזה זה שלמה הה"ד [כא]ליום אחד שלשים כור סלת ושִׁשִּׁים כור קמח, אמר רבי שמואל בר נחמני אלו מיני [א]מלטמיא היו אבל לסעורתו לא היה בריה יכולה לעמוד שנאמר [ב]עשרה בקר בריאים ועשרים בקר רעי (מן המרעה) ומאה צאן לבד מאיל וצבי ויחמור וברבורים אבוסים. מאי וברבורים אבוסים רבי ברכיה בשם רבי יהודה מיני ברבורי. ורבנן אמרי עוף גדול ומשובח היה עולה וניתן על שלחנו של שלמה בכל יום. אמר רבי יהודה אלף נשים היו לשלמה וכל אחת ואחת היתה עושה סעודה כסעודה של שלמה סבורה שמא אצלה הוא סועד. הוי אומר אם ארעב לא אומר לך. שבוי אחד מסרתי לך ולא היית יכול לעמוד בו ואיזה זה נחמיה, [ג]ואשר היה נעשה ליום אחד שור אחד צאן שש ברורות וצפרים וגו' מהו לחם הפחה [כב]קקבטון. תני אין מביאין את המוגמר אלא לאחר הסעודה ואין לך דבר שכל האורחין נהנין ממנו אלא הריח, כך אמר הקב"ה לישראל בני מכל קרבנות שאתם מקריבין כלום אני נהנה מהם אלא הריח שנאמר ריח ניחוחי תשמרו להקריב לי במועדו. [כג]צדיק אוכל לשובע נפשו זה הקב"ה אמר הקב"ה לישראל בני מכל קרבנות שאתם מקריבין לפני כלום אני נהנה מהם אלא הריח שנאמר ריח ניחוחי תשמרו להקריב לי במועדו. [כד]אתה צויתה פקודיך לשמור מאד והיכן צוה בחומש הפקודים מה צוה לשמור מאד שנאמר תשמרו להקריב לי במועדו. היא הפרשה (כג) האמורה להלן היא הפרשה האמורה כאן, ולמה היא אומרה ושונה. רבי יהודה אומר לפי שהיו ישראל אומרים לשעבר היו המסעות נוהגין והתמידין נוהגין, פסקו המסעות פסקו תמידין, אמר הקב"ה למשה לך אמור לישראל שיהיו נוהגין בתמידין, ורב נחמיה אמר לפי שהיו ישראל (מגלגלין) [מלגלגין] בתמידין אמר הקב"ה למשה וכו'. רבי אחא בשם רבי חנינא בר פפא אומר שלא יהו ישראל אומרים לשעבר היינו מקריבין קרבנות ומתעסקין בהן עכשיו שאין מקריבין קרבנות מהו שנתעסק בהן, אמר להם הקב"ה הואיל שאתם מתעסקין בהן כאלו אתם מקריבין אותם. רבי הונא אמר תרתי. רבי הונא אמר אין הגליות מתקבצות אלא בזכות משניות ומה טעם [כה]גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם. רבי הונא אמר חורי [כו]כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים ובכל מקום מוקטר מוגש לשמי ומנחה טהורה, וכי יש מנחה טהורה בבבל, אלא אמר הקב"ה הואיל ואתם מתעסקין בה כאלו אתם מקריבין אותה. אמר רבי דוסא מפני מה מתחילין להתינוקות בתורת כהנים יתחילו להם מבראשית, אלא אמר הקב"ה מה הקרבנות טהורים אף התינוקות טהורים יבואו טהורים ויתעסקו בטהורים. רבי אבא בר כהנא ורבי חנן תרווייהו בשם רבי עזריה דכפר חטיא אמרו משל למלך שהיו לו מגרסין בשל לו הראשון תבשיל ואכלהו והיה ערב לו בשל לו השני תבשיל ואכלהו והיה ערב לו ואין אנו יודעין אי זה מהן ערב לו ביותר, אלא ממה שהוא מצוה את השני ואומר לו התבשיל הזה עשה לי אנו יודעים של שני ערב לו ביותר, כך הקריב נח קרבן והיה ערב להקב"ה דכתיב [כז]וירח ה' את ריח הניחוח, הקריבו ישראל קרבן והיה ערב להקב"ה ואין אנו יודעין אי זה מהן ערב לו ביותר, אלא ממה שהוא מצוה את ישראל ואומר ריח ניחוחי תשמרו אנו יודעין של ישראל ערב לו ביותר. רבי אבין אמר תרתי. רבי אבין אמר משל למלך שהיה מסב על [כח]איקובטין שלו והכניסו לו תבשיל הראשון ואכלו והיה ערב לו הכניסו לו תבשיל השני ואכלו וערב לו התחיל ממחה בקערה, כך [כט]עולות מחים אעלה לך, כזה שהוא ממחה בקערה.

רבי אבין אמר חורי משל למלך שהיה מהלך בדרך והגיע לבורגן הראשון ואכל שם ושתה שם והגיע לבורגן השני ואכל שם ושתה שם ולן שם, כך למה הוא מתנה על העולה (כד) [ל]היא העולה [לא]זאת תורת העולה, אלא מלמד שהעולה כולה כליל לאישים. כבשים בית שמאי ובית הלל, בית שמאי אומרים כבשים שהן כובשין עונותיהן של ישראל כמה דאת אמר [לב]ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו. ובית הלל אומרים כל דבר שהוא נכבש סופו לצוף, אלא כבשים שהן מכבסין עונותיהם של ישראל כמה דאת אמר [לג]אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו. בן עזאי אומר כבשים בני שנה שמכבסין עונותיהן של ישראל ועושין אותן כתינוק בן יומו. שנים ליום (כה) בגלל היום, שנים ליום פרקליט ליום לאותו היום שנאמר [לד]והיו לי אמר ה' צבאות ליום אשר אני עושה סגולה. [לה](עולת תמיד אמר ר' יורן בר רבי סימון שני התמידין היו ישראל מקריבין בכל יום היו מרכיבין אותן על גבי הגמל והיו רגליהן נוגעות לארץ). שנים ליום שיהא יודע איזה נשחט בשחרית ואיזה נשחט בין הערבים. עולת תמיד [א"ר יורן מעולם] לא לן אדם בירושלים ובידו עון, הא כיצד תמיד של שחר היה מכפר על עבירות שנעשו בלילה, תמיד של בין הערבים היה מכפר על עבירות שנעשו ביום, מכל מקום לא לן אדם בירושלים ובידו עון ומה טעם [לו]צדק ילין בה צדיק ילין בה. [לז]שדי לא מצאנוהו שגיא כח לא מצינו כח גבורתו של הקב"ה לבא (כו) בטרחות על ישראל כו' וכיון ששמע משה התחיל משבח [לח]אשרי העם שככה לו וגו' [לט]אשרי שאל יעקב בעזרו. [מ]תנו רבנן פר העלם דבר של צבור ושעירי עבודה זרה בתחלה מגבין להם דברי רבי יהודה. רבי שמעון אומר מתרומת הלשכה הן באין. תניא את קרבני לחמי לאשי ריח ניחוחי תשמרו להקריב לי במועדו לרבות פר העלם דבר של צבור ושעירי ע"ז שבאין מתרומת הלשכה דברי רבי שמעון. צו מיד בשעת מעשה ולדורות (כתוב ברמז שע"ז). [מא]קרבני זה הדם, לחמי אלו אימורים. אתה אומר קרבני זה הדם לחמי אלו אימורים או אינו אלא קרבני אלו אימורים לחמי זה הדם, תלמוד לומר [מב]והקטיר הכהן אותם המזבחה (לחם) [על] אשי ה' וגו' הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון קרבני זה הדם לחמי אלו אימורים. לאשי אלו קמצין ולבונה. ריח ניחוחי אלו בזיכי לחם הפנים. תשמרו שלא יביא אלא מתרומת הלשכה. תשמרו שיהו כהנים לוים וישראלים עומדין על גביו. תניא בן בג בג אומר מנין לתמיד שטעון בקור (כתוב לעיל ברמז קצ"ה). [מג]אמר רבי טובי בר מתנה אמר רבי יאשיה מנין למוקצה מן התורה שנאמר תשמרו להקריב לי במועדו כל שעושין לו שימור. מתקיף לה אביי אלא מעתה איתית אימרא דצומא ולא עביד ליה שימור הכי נמי דאסור למיקרב, א"ל אנא תשמרו להקריב לי קאמינא לי ולא לאדון אחר ואיזהו אדון אחר שמקריבין לו הוי אומר זו עבודת אלילים. אמר [רבא בר] רב אדא כו' אין מוקצה [אסור] אלא עד שיעבדו בו. עולא אמר ר' יוחנן עד שימסרוהו לכהניהם, אמר רבי יוחנן עד שיאכילוהו כרשיני עבודת אלילים. פרשינא טעמא דעולא ולאו מסירה גרידתא היא דקאמר עולא, אלא עד שיאכילוהו כרשיני עבודת אלילים. תני רבי חנניה משמיה דרבי יוחנן אין מוקצה אסור אלא עד שיעשו בו מעשה, הוא תני לה והוא אמר לה עד שיגוז ויעבדו בו. [מד]ואמרת אליהם (כז) אזהרה לבית דין. [מה]זה האשה אשר תקריבו לה' שנים ליום. שמעון בן עזאי אומר כנגד היום, אתה אומר כנגד היום או (שנים) [חובת] היום כמשמעו, ת"ל את הכבש אחד תעשה בבקר וגו', מה תלמוד לומר שנים ליום, כנגד יום, מכאן אמרו תמיד של שחר היה נשחט על קרן (מזרחית צפונית) [צפונית מערבית] נתון על טבעת שניה, ושל בין הערבים היה נשחט על קרן (מערבית דרומית) [מזרחית צפונית] נתון לטבעת שניה שאמרה תורה ליום כנגד יום. את הכבש אחד (כתוב בגליון של ויעקוד את יצחק בנו). (רבי ישמעאל) *מריש ירחא דניסן ועד תמניא ביה איתוקם תמידא דלא למיספד בהון שהיו צדוקין אומרים יחיד מתנדב ומביא תמיד, מאי דרוש דכתיב את הכבש אחד תעשה בבקר, מאי אהדרו להו את קרבני לחמי לאשי שיהו כולן באין מתרומת הלשכה: [מו]את הכבש אחד למה נאמר, לפי שהוא אומר ואמרת להם זה האשה וגו' [מז]וזה אשר תעשה על המזבח שומע אני יקריב ארבעה, ת"ל את הכבש אחד שלא להוסיף ולא לגרוע. [מח]תמיד נשחט בט' ומחצה. מנה"מ אמר רבי יהושע בן לוי דאמר קרא

את

כמ"ק ובמ"ק יח איוב מ : יט ירמיה יז : כ איוב יב : כא מ"א ד : א מלטמיא מתוקן בדבש : ב מ"א ד : ג נחמיה ה : כב קקבטון לחם של שרים : כג משלי יג :
כד תהלים קיט : כה הושע ח : כו מלאכי א : כז בראשית ח : כח איקובטין כסא שיש לו סמוכות מכל צד : כט תהלים סו : ל ויקרא ג : לא שם ו :
לב מיכה ז : לג ישעיה א : לד מלאכי ג : לה בפסיקתא ליתא, ולא ידעתי מקור המאמר וגם בתוכו טעות לפי פשוטו מתמיה : לו ישעיה א : לז איוב כו :
לח תהלים קמד : לט שם קמו : מ מנחות נב : מא ספרי : מב ויקרא ד : מג תמורה כט : מד ספרי : מה יומא סב, תמיד פ"ד : *מנחות פרק ר' ישמעאל דף סה : מו ספרי : מז שמות כט : מח פסחים נח :

זית רענן (כג) האמורה להלן, בפ' תצוה: המסעות נוהגין וכו', שצריך להקריב בכל מקום אבל הכא שהמקדש עומד במקום אחד די פעם אחד: מלגלגין בתמידין, אפשר משום דאמרינן כל המהלך ד' אמות בא"י מכפרים לו על כל עונותיו אמרו אין אנו צריכין לתמידין: (כד) היא העולה וגו', כל הלילה: (כה) בגלל היום, פי' בגין היום שיכפר להם ביום: שיהא יודע איזה נשחט בשחרית, בשעת הפרשה יהיה לש"ה: לאותו היום וכו', היינו לימות המשיח: (כו) בטרחות, שלא צוה להקריב מחית היער: אלו אימורים, החלבים: (כז) אזהרה לב"ד, שיכופו לצבור להביא תמידין:

את הכבש אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני בין הערבים חלקהו (לשני) [לבין שני] הערבים שתי שעות ומחצה לכאן ושתי שעות ומחצה לכאן ושעה [אחת] לעשייתו. מתיב (רבה) [רבא] בערבי פסחים נשחט בשבע ומחצה וקרב בשמונה ומחצה בין בחול בין בשבת, ואי סלקא דעתך [בשמונה ומחצה] דאורייתא היכי מקדמי ליה, אלא אמר (רבה) [רבא] מצותו דתמיד מכי ינטו צללי ערב דאמר קרא בין הערבים מעידנא דמתחיל ליערב הילכך בשאר ימות השנה דאיכא נדרים ונדבות דרחמנא אמר [מט]והקריב עליה חלבי השלמים עליה השלם כל הקרבנות כולם ולא על חברתה, מאחרינן ליה תרתי שעי [ועבדינן ליה בח' ומחצה], בערב פסח דאיכא פסח אחריו מקדמינן ליה חדא שעתא ועבדינן ליה בשבע ומחצה. חל ערב פסח להיות ערב שבת דאיכא נמי צלייהו דלא דחי שבת מוקמינן ליה (ארוכתיה) [אדיניה] בשש שעות ומחצה

תשעח תנו רבנן תמיד קודם לפסח פסח קודם לקטרת קטרת קודמת לנרות, יאוחר דבר שנאמר בו בערב ובין הערבים לדבר שלא נאמר בו אלא בין הערבים בלבד, אי הכי קטרת ונרות נמי נקדביה לפסח יאוחר דבר שנאמר בו בערב ובין הערבים לדבר שלא נאמר בו אלא בין הערבים, מיעט רחמנא אותו דתניא [י]אותו מערב ועד בקר ואין דבר אחר מערב עד בקר ואיתקש קטרת לנרות. ת"ר אין לך דבר שקודם לתמיד של שחר אלא קטרת בלבד ואין לך דבר שמתעכב אחר תמיד של בין הערבים אלא קטרת ונרות ופסח ומחוסר כפרים בערבי פסחים שטובל [שנית] ואוכל את פסחו לערב, רבי ישמעאל בנו של רבן יוחנן בן ברוקה אומר אף מחוסר כפורים בשאר ימות השנה טובל ואוכל קדשים לערב. בשלמא לתנא קמא אתי עשה [דפסח] שיש בו כרת ודחי עשה דהשלמה שאין בו כרת, אלא לר' ישמעאל מאי אולמא דהאי עשה מהאי עשה, אמר רב חסדא הכא בחטאת העוף עסקינן שאין למזבח אלא דמה. רב פפא אמר אפילו תימא (בעולת) [בחטאת] בהמה מעלה ומלינה בראשו של מזבח:

תשעט [יא]הפסח ששחטו [שחרית] בארבעה עשר שלא לשמו רבי יהושע מכשיר כאלו נשחט בשלשה עשר, בן בתירא פוסל כאלו נשחט בין הערבים. אמר רבי אלעזר אמר ר' הושעיא מכשיר היה בן בתירא בפסח ששחטו בשחרית בארבעה עשר לשמו דכולי יומא זימניה הוא. הא כתיב [נב]בין הערבים אמר רב שילא בין שני ערבים, תמיד דכתיב ביה [נג]בין הערבים הכי נמי דכוליה יומא [כשר], התם מדכתיב את הכבש אחד תעשה בבקר מכלל דבין הערבים ערבים ממש. אימא חד בבקר אידך כולי יומא אחד בבקר ולא שנים בבקר, נרות דכתיב בהו בין הערבים הכי נמי דכולי יומא [כשרה], שאני התם דכתיב מערב עד בקר ותניא מערב עד בקר תן לה מדתה שתהא דולקת והולכת מערב ועד בקר. דבר אחר אין לך עבודה שכשרה מערב ועד בקר אלא זו בלבד, קטרת דכתיב [נד]בין הערבים הכי נמי דכולי יומא [כשרה], שאני קטרת דאיתקש לנרות, התם נמי הכתיב [נה]שם תזבח את הפסח בערב, ההוא ליאוחר [דבר] הוא דאתא, דתניא יאוחר דבר שנאמר בו בערב ובין הערבים לדבר שלא נאמר בו אלא בין הערבים בלבד. ר' יוחנן אומר פוסל היה בן בתירא בפסח ששחטו בשחרית בארבעה עשר בין לשמו בין שלא לשמו, לשמו דבעינן בין הערבים, שלא לשמו הואיל ומקצתו ראוי. [נו]לא הקריבו כבש בבקר לא יקריבו בין הערבים, בד"א שלא נתחנך המזבח אבל נתחנך אפילו ראשון בין הערבים. אמר ר"ש אימתי בזמן שהיו אנוסין או שוגגין אבל היו מזידין לא הקריבו בבקר לא יקריבו בין הערבים, [וכי] כהנים חטאו מזבח בטל, אמר רבא לא יקריבו הם אבל יקריבו אחרים, לא הקטירו קטרת בבקר יקטירו בין הערבים דכיון דלא שכיחא [נז]ומעתרא חביבא להו ולא פשעי בה:

[נח]ועשירית האיפה. אחד מעשרה באיפה. סלת מן החטין, או אינו אלא מן השעורין וכוכמין ושבולת שועל ושיפון, (כח) ת"ל סלת חטים תעשה אותם, הואיל ונאמרו סלתות בתורה סתם ופרט באחד מהם שאינו אלא מן החטין אף פורטני בכל סלתות שבתורה שלא יהו אלא מן החטין. מנחה בלולה בשמן כתית להוציא את השלוק. אין לי אלא מנחה, למנורה מנין, תלמוד לומר [נט]ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להוציא את השלוק:

תשפ [ס]צו את בני ישראל. משל צבור התמידין באין ולא משל יחידים ולא משל גרים ולא משל עבדים. ומנין לרבות יחידים גרים נשים ועבדים שישקלו או ישתתפו, אמרת וידבר ה' אל משה לאמר לרבות יחידים. צו את בני ישראל לרבות גרים. ואמרת אליהם ריבה נשים ועבדים. ובצד השני אתה אומר בני ישראל להזהיר גדולים על ידי קטנים להנהיגם במצות. את קרבני זה הדם. לחמי אלו החלבים. לאשי אלו התמידין. (כט) ריח זה השמן. ניחוחי אלו הנסכים. רבי יהודה אומר קרבני כאלו קרב על שלחני, וכי יש אכילה ושתיה לפניו, תלמוד לומר לאשי לפי שהן מעלין לאישים עולה היא בנחת רוח לפני, וכן הוא אומר בקבלה [סא]אם ארעב לא אומר לך האוכל בשר אבירים כי לי כל חיתו יער, אם כן למה נאמר ריח ניחוחי, בשביל להרבות שכרן של ישראל. (ל) תשמרו להביא מן השקול, אין לי אלא מה שבעינן, כשאמר זה ריבה כל שהן מביאין לשמי שתשקלו לי להביא מן השקול, להקריב לי במועדו יהא לו מועד, מכאן *(עדיות) (לא) בן ארבעים יום למזבח. ואמרת להם זה האשה, יכול אף מנחות ועופות, אמרת כבשים ולא עופות ולא מנחות. שומע אני כבשים ולא בקר ועדיין אני אומר אם הביא מכל בהמה דקה עולה, תלמוד לומר כבשים. ממעט אני את הרחל ולא אמעט את הגדי, ת"ל כבשים. בני שנה בן שנה לעצמו ולא בן שנה למנין עולם. שנים ליום שיהא הקדש לשם היום. בן זומא אומר (לב) של שחר לירעיה, של בין הערבים למלכיה. ועדין אני אומר אם הביא מכל בהמה גסה עולה לו, תלמוד לומר זה. (שאמר) [ואמרת] ריבה שיביא נדבה וחובתה. ומה הן מביאין מותר תרומה ועולות כבנות שוח למזבח. לפי שנאמר שנים [יכול] יהו שוין ומקחן שוה (יכול) שאינו לוקח אחד, אמרת את הכבש האחד וגו' תעשה בבקר ונאמר להלן [סב]והקטיר עליו אהרן קטרת סמים בבקר בבקר אבל איני יודע איזה יקדים, כשהוא אומר את הכבש אחד תעשה בבקר הוא יקדים. יכול שחיטתו, מנין אף זריקת דמו, ת"ל תעשה בבקר, אפשר לומר שיקדים הקטרת לזריקת דמו של כבש שכבר נאמר את הכבש אחד, ואפשר לומר שיקדים חלבי הכבש להקטר קטרת שכבר נאמר והקטיר עליו אהרן קטרת סמים, הא מה הדבר מלמד (שהכבשים) [שהקטרת] הקטרתן בין זריקת דמיו להקטר חלביו. וכבר זכינו שאין מקריבין אלא על (לג) מערכה בנויה, ת"ל וזה אשר תעשה על המזבח, אם לומר מזבח בנוי והלא כבר נאמר [סג]וזבחת עליו, הא מה אני מקיים וזה אשר תעשה על המזבח אלא זו המערכה, מכאן שמערכה קודמת לכל המעשים ושחיטת הכבש וזריקת דמו ואח"כ הקטרת ואח"כ הקטר חלבים (לד) וכן (בבקר) [בערב] לפי שנאמר שני יכול שני של (שני) [ראשון] שאם יקדמנו אחר לא יהא כשר, תלמוד לומר תעשה. יכול שחיטתו, מנין אף זריקת דמו, ת"ל תקריבו. יכול קודם חצות, מנין לאחר חצות, אמרת תעשה תקריב. לפי שנאמר שני יכול יהא שני של שחר שלא יקדמנו הפסח, יכול אם קדמו פסח לא יהא כשר, ת"ל תעשה. יכול שחיטתו, מנין זריקת דמו, תלמוד לומר תקריב. לפי שהעיד בן גודגדא כשר הכבש עד ארבע שעות יכול אם עברו ארבע לא יהא כשר, ת"ל תעשה תקריב, יכול קודם חצות, מנין אף לאחר חצות, ת"ל תעשה תקריב. לפי שנאמר ויקחו אליך שמן זית זך כתית [יכול אף למנחות] כשאמר בשמן ריבה שמנים הרבה ממקומות הרבה. יכול הבא מן [סד]הממל, מנין אף מתחת הקורה, ת"ל בשמן ריבה שמן (לה) של בדין, יכול שאני מרבה אף שמן שלוקין, ת"ל כתית, נמצא שמן שלוקין ככל מום למזבח. [סה]עולת תמיד העשויה בהר סיני מקיש עולת הר סיני לעולת תמיד מה עולת תמיד טעונה נסכים אף עולת הר סיני טעונה נסכים. רבי יוסי הגלילי אומר

ממ"ק ובמ"ק מט ויקרא ו: נ שמות כז: נא זבחים יב: נב שמות יב: נג שם כט: נד שם ל: נה דברים טז: נו מנחות מט: נז ומעתרא מעשרת: נח ספרי: נט ויקרא כד: ס ספרי זוטא: סא תהלים נ: *עדיות פ"ו מ"א: סב שמות ל: סג שם כ: סד הממל כלי בית הבד סכותפים: נו את הזיתים: סה ספרי:

זית רענן (כח) ת"ל סלת חטים וגו', בפרשת אמור: (כט) ריח זה השמן כצ"ל: (ל) תשמרו אין לי אלא להביא וכו' מה שבעינן, פי' תמידין: כשאמר זה וכו', פי' זה האשה וכו' ריבה כל קרבנות צבור שמביאין מן השקלים: (לא) בן ארבעים יום, היינו יין בן מ' יום: יכול אף מנחות, פי' אם ירצה יקריב מנחה תחת תמיד: בהמה דקה, שאינה טין כבשים: לשם היום, לשם אותו יום: (לב) של שחר לידעיה וכו', בשבת בחלוף המשמרות בסוף סוכה: עולה לו, פי' בדיעבד יצא ת"ל זה מיעוטא הוא: ואמרת ריבה שיביא נדבות וחובתה, פי' אם הקהל מתנדבים עולות מביאין מן השקלים: מותר תרומה עולות, פי' ממותר תרומת הלשכה מביאין עולות: כבנות שוח למזבח, פי' כתאנים שהן מביאין בסוף הסעודה לקינוח כך הביאו העולות למזבח בזמן שהוא בטל: הוא יקדים, דכיון דכתיבי טובי בבקר בתמיד בפי' הצות וכאן לכן הוא קודם: תעשה בבקר, ועשיה היינו זריקת דמו שהוא עיקר הכפרה: אפשר לומר וכו', לשון בתמיה: (לג) מערכה בנויה, פי' שיסדר המערכה תחלה: (לד) וכן בערב, שבערב היה ג"כ הקטרת אחר התמיד אבל היה אחר האברים: יכול שני של ראשון כצ"ל, פי' שלא יקריב כבש אחר בינתים: מנין אף זריקת דמו, שאם נזרק דם אחר קודם לתמיד של בין הערבים כשר: מנין לאחר חצות, דאז זמן הקרבת התמיד מנין שמותר להקריב קרבן אחר: שלא יקדמנו הפסח, פי' לכתחלה מקריבין הפסח אחר התמיד: מנין אף לאחר חצות, אפשר הפי' שאם לא הקריבו קודם חצות אזי יקריבו אחר חצות של בין הערבים: (לה) של בדין, פי' מבית הבד: אף עולת הר סיני טעונה נסכים, לאפוקי ממ"ד לא קרבו נסכים במדבר:

אומר לריח ניחוח, לריח ניחוח הקשיתיה ולא הקשיתיה לנסכים. [סו]עולת תמיד העשויה ונאמר [סז]עולת תמיד לדורותיכם הקיש עולת דורות לעולת הר סיני מה עולת הר סיני טעונה כלי אף זו טעונה כלי. אמר ר"ש מנין לעולת הר סיני שטעונה כלי שנאמר [סח]ויקח משה חצי הדם וישם באגנות, העשויה בהר סיני משקרבה בהר סיני עוד לא פסקה. [סט]ונסכו רביעית ההין לכבש האחד ילמד של שחרית משל ערבית, רבי אומר של ערבית משל שחרית. בשלמא לרבנן האי בתמיד של בין הערבים כתיב, אלא רבי מאי טעמא, אמר קרא לכבש האחד איזהו כבש שנאמר בו אחד הוי אומר זה תמיד של שחרית, ורבנן מאי אחד המיוחד שבעדרו. האי [ע]ממבחר נדריכם נפקא, חד בחובה וחד בנרבה וצריכי. [עא]ונסכו רביעית ההין לכבש האחד חי אתה מנסך ולא את המזוג. בקדש הסך נסך שכר שיתנסכו בקדש (לו) ובקדש יבלעו. [עב]כתוב אחד אומר לכבש האחד אין מערבין נסכים בנסכים וכתוב (לז) אחד אומר כמספר, כיצד מביא את הנסכים כמספר ומערב, יכול שלא בא לומר שאתה מערב נסכים בנסכים אלא נסכי תמידין בנסכי מוספין ונסכי מוספין בנסכי תמידין כו'. בקדש הסך שלא יצא, נסך שכר לפי שהעיד בן גודגדא הכבש כשר עד ארבע שעות. יכול אם עברו ארבע לא יהא כשר, ת"ל הסך נסך, אף הוא העיד לומר (כשר) היין בן ארבעים יום [כשר] למזבח. נסך שכר דאנא רוי דאנא שבע (כתוב לעיל):

תשפא [עג]רבי יהודה בן בתירא אומר בשני בחג הוא מזכיר מאי טעמא נאמר בשני ונסכיהם בששי ונסכיה בשביעי כמשפטם מ"ם יו"ד מ"ם מים מכאן רמז לנסוך המים מן התורה. אימת קא רמיז ליה קרא בשני הלכך בשני בחג הוא מזכיר. ר"ע אומר בששי בחג הוא מזכיר, אמר קרא בששי ונסכיה, בשני נסוכין הכתוב מדבר אחד נסוך המים ואחד נסוך היין. ואימא תרוייהו דחמרא, סבר לה כרבי יהודה בן בתירא דאמר מיא רמיזא הכא. אי סבר לה כר' יהודה נדבר [כותיה], בשני נסוך יתירא כי כתב בששי הוא דכתב, רבי נתן אומר הסך נסך שכר בשני נסוכין הכתוב מדבר אחד נסוך המים ואחד נסוך היין. ואימא תרוייהו דחמרא, אם כן ליכתוב קרא או הסך הסך או נסך נסך, מאי הסך נסך, שמע מינה תרי חד דמיא וחד דחמרא. [עד]תניא אמר רבי צדוק לול קטן היה בין כבש למזבח במערבו של כבש ואחת לשבעים שנה פרחי כהונה יורדין לשם ומלקטין משם יין קרוש שדומה לעגולי דבלה ובאין ושורפין אותו בקודש שנאמר בקדש הסך נסך שכר לה' כשם שנסוכו בקדושה כך שרפתו בקדושה. מאי משמע, אמר רבינא אתיא קדש קדש, כתיב הכא בקדש הסך וכתיב התם [עה]ושרפת את הנותר באש לא יאכל כי קדש הוא. אמר ריש לקיש בשעה שמנסכין יין על גבי המזבח פוקקין את השיתין לקיים מה שנאמר בקדש הסך נסך שכר, מאי משמע, אמר רב פפא [שכר] לשון שמחה לשון שביעה לשון שכרות, אמר רבא האי צורבא מרבנן דלא נפיש חמריה ליגמע גמועי [רבא] אכסא דברכתא [אגמע גמועי]. [עו]ואת הכבש השני למה נאמר, לפי שהוא אומר את הכבש האחד תעשה בבקר הרי שלא הקריב של שחר שומע אני לא יקריב בין הערבים וכו' (כדלעיל) עד אבל אם היו מזידין. וכן בחנוכה לא יביא שאין מחנכין את המזבח הזהב אלא בקטרת הסמים, ולא מזבח העולה אלא בתמיד של שחר, ולא את השלחן אלא בלחם הפנים בשבת, ולא את המנורה אלא בשבע נרותיה בין הערבים. אמר רבי שמעון אף על פי שנגמרו כלים (לח) שלא בזמנן אין (מחבכין) [מחנכין] אותן אלא בזמנן ובמלאכתן, מהו אומר [עז]וירא משה את כל המלאכה וגו', ומה ברכה ברכן, אמר להם יהי רצון שתשרה שכינה על מעשה ידיכם. והן אומרים [עח]ויהי נועם ה' אלהינו עלינו וגו', ואף על פי שאינו כתוב בתורה מפורש בכתובים שנאמר [עט]יראה אל עבדיך וגו'. ואת הכבש השני למה נאמר, לפי שהוא אומר [פ]ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים איני יודע איזה יקדים אם תמיד אם (הסמים) [פסחים] תלמוד לומר שני, שני לתמיד ואין שני לפסח, מכאן אמרו אין מוקדם לתמיד של שחר אלא קטרת ואין מאוחר אחר תמיד של בין הערבים אלא קטרת ופסח בערבי פסחים ומחוסרי כפרה בשביל להביא כפרתן. כמנחת הבקר וכנסכו תעשה למה נאמר, לפי שהוא אומר ואת הכבש השני שומע אני יקריב תמידין ואחר כך יקריב נסכיהן, ת"ל כמנחת הבקר וכנסכו תעשה מגיד כשהזבח קרב נסכים קרבין עמו:

[פא]כמנחת הבקר וכנסכו. מה מנחת הבקר קטרת קודמת לנסכים אף מנחת הערב קטרת קודמת לנסכים, אי מה להלן קטרת קודמת לאברים אף כאן קטרת קודמת לאברים, מי כתיב כאברי הבקר, כמנחת הבקר כתיב, כמנחת הבקר ולא כאברי הבקר. [פב]אשה אע"פ שאתה נותן לאשים לא ירצה עד (לט) שיהו כאשים. ריח ניחוח לה' נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני, שמעון בן עזאי אומר צא וראה בכל הקרבנות שבתורה לא נאמר בהם לא אלהים ולא אלהיך ולא שדי ולא צבאות אלא יו"ד ה"א שם המיוחד שלא ליתן [פתחון פה] לאפיקורוס לרדות. (ללמדך שאחד מרבה ואחד ממעיט לפני הקב"ה). וכשם שנאמר ריח ניחוח בשור כך נאמר בבן הצאן וכך נאמר בבן העוף, ללמדך שאין לפניו אכילה ושתיה אלא שאמר ונעשה רצונו, וכן הוא אומר [פג]אם ארעב לא אומר לך וגו' ידעתי כל עוף הרים וגו', שומע אני שיש לפניו אכילה ושתיה, ת"ל [פד]האוכל בשר אבירים ודם עתודים אשתה, אלא מפני מה אמרתי לך זבח לי בשביל לעשות רצוני, וכן הוא אומר [פה]וכי תזבחו זבח תודה לה' לרצונכם תזבחו. וביום השבת (כתוב ברמז רצ"ה): שני כבשים למה נאמר, לפי שהוא אומר את הכבש אחד תעשה בבקר שבת היתה בכלל שנאמר את הכבש האחד והרי הכתוב מוציאה מכללה להחמיר עליה ולידון בקבוע:

תשפב וביום השבת למה נאמר. לפי שהוא אומר [פו]את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו שתהא (מ) עבודת מקדש דוחה את השבת, או שתהא שבת דוחה את העבודה, ת"ל ביום השבת, הא מה ת"ל את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו שתהא עבודת מקדש דוחה את השבת. או אחד של יחיד ואחד של צבור, אמרת במה הענין מדבר בשל צבור. עולת שבת בשבתו (כתוב ברמז קצ"ט). [פז]תנו רבנן עולת שבת בשבתו למד על חלבי שבת שקרבין ביוה"כ, יכול אף של יום הכפורים קרבין בשבת, ת"ל בשבתו דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר עולת שבת בשבתו למד על חלבי שבת שקרבין ביום טוב, יכול אף ביום הכפורים, תלמוד לומר בשבתו, כשתמצא לומר לרבי ישמעאל נדרים ונדבות קרבין ביום טוב [וכי איצטריך קרא ליוה"כ. לדברי ר"ע נדרים ונדבות אין קרבין ביו"ט וכי איצטריך למישרי ביו"ט]. [פח]רמי ליה רב ספרא לרבא כתיב [פט]ולא ילין לבקר זבח חג הפסח לבקר הוא דלא ילין הא כל הלילה ילין, וכתיב עולת שבת בשבתו ולא עולת חול בשבת ולא עולת חול ביום טוב, אמר ליה כבר רמי ליה ר' חייא לרבי אבהו ושני ליה הכא בארבעה עשר שחל להיות בשבת עסקינן החלבי שבת קרבין ביום טוב ושבקיה לקרא דהוא דחיק ומוקי אנפשיה. [צ]עולת שבת בשבתו ולא עולת ערב שבת בשבת. עולת שבת בשבתו ולא עולת שבת זו בשבת אחרת. הרי שלא הקריב לשבת זו שומע אני יקריב לשבת הבאה, ת"ל עולת שבת בשבתו מגיד שאם עבר היום בטל קרבנו. על עולת התמיד (יעשה) ונסכה מגיד שאין מוספין קרבין אלא (מא) בינתים:

[צא]ובראשי חדשיכם. בעא מיניה עולא (מרב) [בר רב מרבא] פרשת ראש חדש כיצד קורין אותו צו את בני ישראל דהוו תמני פסוקי היכי לעביד, ליקרי תלתא תלתא פשו להו תרי ואין מסיימין בפרשה פחות משלשה פסוקים וכו', ליקרי תרי מהך ותלת מהך פשו להו תרי. רב אמר דולג ושמואל אמר פוסק. רב אמר דולג קסבר כל פסוקא דלא פסקיה משה אנן לא פסקינן ליה, ושמואל אמר פוסק, והאמר רבי חנינא צער גדול היה לי אצל רבי חנינא קרא ולא התיר לי לפסוק אלא לתינוקות של בית רבן הואיל ולהתלמד עושין, התם טעמא מאי משום דלא אפשר הכא נמי לא אפשר, ושמואל אמר פוסק מאי טעמא לא אמר דולג, גזרה משום הנכנסין והיוצאין. והילכתא אמצעי דולג. [צב]ובראשי חדשיכם תקריבו עולה לה' למה נאמר, לפי שהוא אומר את הכבש אחד וגו' אף ראשי חדשים בכלל היו והרי הכתוב מוציאן מכללן להחמיר עליהן (מב) לידון במוספין. וילמדו משבת והדין נותן אי מה שבת שני כבשים אף בר"ח שני כבשים, תלמוד לומר ובראשי חדשיכם תקריבו עולה לה' וגו' בענין אחר הכתוב מדבר. [צג]פרים בני בקר שנים. כתיב [צד]וביום החדש תקח פר בן בקר תמים וששת כבשים ואיל תמימים יהיו, פר מה ת"ל, לפי שנאמר בתורה פרים, ומנין שאם לא מצא שנים מביא אחד, ת"ל פר. ששת כבשים

מט"ק ובמ"ק סו ספרי זוטא: סז שמות כט: סח שם כד: סט יומא לד: ע דברים יב: עא ספרי: עב ספרי זוטא: עג תענית ב: עד סוכה מט: עה שמות כט: עו ספרי: עז שמות לט: עח תהלים צ: עט שם: פ שמות יב: פא יומא לד: פב ספרי: פג תהלים נ: פד שם: פה ויקרא כב: פו שם כו: פז שבת קיד: פח פסחים נט: פט שמות לד: צ ספרי: צא מגילה כא: צב ספרי: צג מנחות מה: צד יחזקאל מה:

זית רענן (לו) ובקדש יבלעו, היינו בשיתין: (לז) אחד אומר כמספר, אשר תעשו וגו' כמספרם ולמרנו לעיל שמערבים נסכים: בקדש הסך שלא יצא, אלא שיבלע במקומו: ת"ל הסך נסך, לעיל למד שהקרבן כשר ובאן למד שהנסכים כשרים: (לח) שלא בזמנן, כגון השלחן: יראה אל עבדיך פעלך וגו', והיינו המשכן: ואח"כ יקריבו נסכיהן, פי' שני נסכים: (לט) שיהו כאשים, פי' שישרף לגמרי: היתה בכלל, פי' כמו שבשאר ימים מחויב להקריב ב' כבשים ואם רצה להקריב יותר מקריב אבל אינו מחויב להקריב יותר, ולידון בקבוע, שמחויב להקריב עוד יותר: (מ) עבודת מקדש, הקרבנות: מדבר בשל צבור, דהא פ' זו מדבר בשל צבור: ומקדשי תיראו, ללמד על שאר קרבנות צבור כגון העומר ושתי הלחם: (מא) בינתים, ולא קודם התמיד: (מב) לידון במוספין, הא דלא קאמר לידון בקבוע כמש"ל גבי שבת י"ל דשם אין מקריבין אלא כבשים כמין התמידין אבל הכא מקריבין ג"כ פרים:

כבשים מה ת"ל, לפי שנאמר בתורה שבעה, ומנין שאם לא מצא שבעה שמביא ששה, ת"ל ששת. ומנין שאם לא מצא ששה מביא חמשה ארבעה שלשה שנים ואפילו אחד, ת"ל ולכבשים כאשר תשיג ידו. ומאחר דכתב הכי ששת כבשים למה לי, דכמה דאפשר לאהדורי מהדרינן. ומנין שמעכבין זה את זה, ת"ל יהיו. [צה]תניא היה ר' מאיר אומר מה ת"ל עשרון עשרון לכבש האחד מלמד ששני עשרונות היו במקדש אחד גדוש ואחד מחוק, גדוש (שכן) [שבו] היה מודד לכל המנחות, מחוק (שכן) [שבו] היה מודד להביתי כהן גדול. וחכמים אומרים לא היה שם אלא עשרון אחד שנאמר ועשרון אחד לכבש האחד, אם כן מה ת"ל עשרון עשרון לרבות חצי עשרון, ורבי מאיר (האי) [חצי] עשרון מנא ליה, נפקא ליה מועשרון. ורבנן וי"ו לא דרשי. ורבי מאיר האי ועשרון אחד לכבש האחד מאי דריש ביה, ההוא שלא ימדוד לא בשל שלשה לפר ולא בשל שנים לאיל. ורבנן נפקא להו מנקודו דתניא אמר רבי יוסי למה נקוד על וי"ו שבאמצע עשרון של עשרון ראשון של יום טוב ראשון של חג שלא ימדוד לא בשל שלשה לפר ולא בשל שנים לאיל. ור' מאיר נקוד לא דריש. [צו]ששה לפר וארבעה לאיל ושלשה לכבש מנלן, דכתיב ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר וגו' הין תריסר לוגי הוו דכתיב [צז]שמן זית הין וכתיב [צח]שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם, ז"ה בגימטריא תריסר הוו. [צט]רבי אליעזר בר צדוק אומר הין היה במקדש כמין [ק]שנתות היו בו עד כאן לפר ועד כאן לאיל עד כאן לכבש, רבי ישמעאל אומר לא היה שם הין אלא מדה יתירה של לוג ומחצה בבקר ולוג ומחצה בין הערבים:

[קא]זאת עולת חדש בחדשו. ולא עולת חדש זה בחדש אחר. הרי שלא הקריב בחדש זה שומע אני יקריב בחדש אחר, ת"ל זאת עולת חדש בחדשו מגיד שאם עבר היום בטל קרבנו. לחדשי השנה למה נאמר, לפי שנאמר ובראשי חדשיכם תקריבו שומע אני (מב) מיעוט חדשים שנים, ת"ל לחדשי השנה. [קב]באחד בניסן ראש השנה לתרומת שקלים מנלן, אמר רבי טבי אמר רבי יאשיה אמר קרא זאת עולת חדש בחדשו לחדשי השנה אמרה תורה חדש והבא קרבן מתרומה חדשה וגמר שנה שנה מניסן. וליגמר שנה שנה מתשרי דכתיב [קג]מראשית השנה ועד אחרית שנה, דנין שנה שיש עמה חדשים משנה שיש עמה חדשים ואין דנין שנה שיש עמה חדשים משנה שאין עמה חדשים. [קד]תמן תנינן באחד באדר משמיעין על השקלים, ולמה כדי שיביאו ישראל שקליהן בעונתן ותורמין תרומת הלשכה מן החדשה בזמנה באחד בניסן. אמר רבי יצחק [תרומת הלשכה] כתחלתה שנאמר [קה]ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן, ותני עלה ביום שהוקם המשכן בו ביום נתרמה תרומה. רבי טבי ורבי יאשיה בשם רבי כהנא נאמר כאן חדש ונאמר להלן חדש מה להלן אין מונין אלא מניסן אף כאן אין מונין אלא מניסן. אמר רבי יונה שבק רבי טבי רישא ואמר סיפא דלא כי הא מתניתין דתניא זאת עולת חדש בחדשו יכול יהא תורם בכל חדש וחדש, ת"ל לחדשי השנה בחדש אחד יהא תורם כל חדשי שנה. יכול יהא תורם באיזה (רגל) [חדש] שירצה, נאמר כאן חדשי ונאמר להלן הרדשי מה חדשי האמור (כאן) [להלן] אין מונין אלא מניסן אף חדשי האמור (להלן) [כאן] אין מונין אלא מניסן: [קו]ושעיר עזים אחד. תנן התם על שאין בה ידיעה לא בתחלה ולא בסוף חטא שסופו להודע שעירי הרגלים ושעירי ראשי חדשים מכפרים דברי רבי יהודה, מאי טעמא דרבי יהודה דאמר קרא ושעיר עזים אחד לחטאת לה' חטא שאין מכיר בו אלא ה' יהא שעיר זה מכפר, והאי מיבעי ליה לכדר"ל מה נשתנה שעיר של ר"ח שנאמר בו לה', אמר הקב"ה שעיר זה יהא מכפר על שמעטתי את הירח, אם כן לימא קרא על ה' מאי לה' שמע מינה תרתי, וניכפר נמי אפילו בשאר עבירות, תנא דבי ר' ישמעאל הואיל וזה בא בזמן קבוע וזה בא בזמן קבוע מה זה אינו מכפר אלא על טומאת מקדש וקדשיו אף זה אינו מכפר אלא על טומאת מקדש וקדשיו. אשכחן שעירי ראשי חדשים, שעירי רגלים מנלן, [וכ"ת] הא נמי כדתנא דבי רבי ישמעאל, איכא למיפרך אי מראש חודש שכן תדיר, אי מיום הכפורים שכן מרובה כפרתו, וכי תימא הא גמרינן ראש חדש מיום הכפורים ולא פרכינן, התם כפרה כתיבא גלוי מילתא בעלמא הוא, אבל הכא מאי איכא למימר כולה מילתא גמרינן, אלא כדאמר ר' חמא בר חנינא שעיר ושעיר הכא נמי שעיר ושעיר. ואיתקש שעירי רגלים לשעירי ראש חדש מה שעירי ראשי חדשים אין מכפרים אלא על שאין בה ידיעה לא בתחלה ולא בסוף אף שעירי רגלים אין מכפרין אלא על שאין בה ידיעה לא בתחלה ולא בסוף. [קז]ר' מאיר אומר כל השעירים מכפרים וכפרתן שוה על טומאת מקדש וקדשיו. אמר רבי חמא בר חנינא מאי טעמא דרבי מאיר אמר קרא שעיר ושעיר הוקשו כל השעירים זה לזה וי"ו מוסף על ענין ראשון, כולהו מראש חדש גמרי. עצרת ויום הכפורים דלא כתיב בהו ושעיר מאי איכא למימר, אמר רבי יונה אמר קרא אלה תעשו לה' במועדיכם הוקשו כל המועדים כולן זה לזה. והא ראש חדש לאו מועד הוא, אמר אביי ראש חדש נמי איקרי מועד דכתיב [קח]קרא עלי מועד. אמר רבי יוחנן ומודה רבי מאיר בשעיר הנעשה בפנים שהוא אינו מכפר כפרתן דאמר קרא אחת כפרה אחת מכפר ואינו מכפר שתי כפרות, והן אינן מכפרין כפרתו אמר קרא אחת בשנה כפרה זו לא תהא אלא אחת בשנה. תניא נמי הכי על שאין בה ידיעה לא בתחלה ולא בסוף ועל שאין בה ידיעה בתחלה ויש בה ידיעה בסוף ועל טהור שאכל את הטמא שעירי הרגלים ושעירי ראשי חדשים ושעיר הנעשה בחוץ מכפרין דברי ר"מ, ואילו שעיר הנעשה בפנים שייריה וכפרתו שיור. רש"א וכו' (כתוב בסוף פרשת ואתה תצוה). [קט]אמר רבי יוחנן ומודה רבי מאיר בשעיר של ראש חדש דבעינן שעיר בת שעירה, מאי טעמא א"ק אחד המיוחד ובא מששת ימי בראשית. והא מהכא נפקא [מהתם נפקא] [קי]שור או כשב פרט לכלאים או עז פרט לנדמה, צריכא, דאי מהתם הוה אמינא הני מילי היכא דלא נחית לדרי אבל היכא דנחית לדרי לא, ואי מהכא הוה אמינא הני מילי [לגבי קרבן] חובה אבל (בנדר) בנדבה אימא לא, צריכא. [א]תני רבי שמעון איש המצפה בתמיד בא לו לקרן מזרחית צפונית נותן מזרחה צפונה, מערבית (עד) דרומית נותן מערבה ואחר כך נותן דרומה, מ"ט דר"ש איש המצפה, א"ק ושעיר עזים אחד לחטאת לה' על עולת התמיד, עולה היא ואמר רחמנא עביד בה מעשה חטאת הא כיצד נותן מתנה אחת שהיא שתים כמעשה עולה (ארבע) [שתים] שהן (ארבע) [שתים] כמעשה חטאת, וניתיב שתים שהן ארבע כמעשה עולה וארבע שהן ארבע כמעשה חטאת, לא מצינו דמים שהן מכפרין וחוזרין ומכפרין, וכי מצינו דמים שחציין חטאת וחציין עולה, אלא על כרחך הקישן הכתוב [ה"נ בעל כרחן הקישן הכתוב], התם פיסוק מתנות בעלמא הוא. וניתיב אחת שהיא שתים למטה כמעשה עולה ושתים שהן שתים למעלה כמעשה חטאת, לא מצינו דמים שחציין למטה וחציין למעלה. ומאי שנא דיהיב דעולה ברישא והדר יהיב דחטאת ניתיב ברישא חטאת והדר ניתיב דעולה, כיון דעולה היא היא קדמא ברישא. ומאי שנא דיהיב מזרחית צפונית ומערבית דרומית ניתיב דרומית מזרחית וצפונית מערבית, אמרי עולה טעונה יסוד וקרן דרומית מזרחית לא היה לה יסוד. ומאי שנא דיהיב ברישא מזרחית צפונית והדר מערבית דרומית ניתיב ברישא מערבית דרומית והדר מזרחית צפונית, כיון דאמר מר כל פנות שאתה פונה לא יהא אלא דרך ימין למזרח ברישא הוא פגע. וממאי דבעולה הוא דקאמר רחמנא עביד בה מעשה חטאת ודילמא בחטאת קאמר רחמנא עביד בה מעשה עולה, לא סלקא דעתך דכתיב על עולת התמיד (שמביאה), מאי קאמר רחמנא מידי דחטאת שדי אעולה: [ב]ושעיר עזים אחד לחטאת לה' לכפר על (מג) קבר התהום. על עולת התמיד מגיד שאין מוספין קרבין אלא בינתים. ובחדש הראשון בארבעה עשר יום לחדש וגו' קבעו הכתוב חובה. [ג]ובחמשה עשר יום לחדש. רבי אליעזר אומר מצה וכל מכשיריה דוחין את השבת גמר חמשה עשר חמשה עשר מחג הסוכות.

[ד]שבעת ימים מצות יאכל (למה נאמר לפי שהוא אומר [ה]שבעת ימים מצות תאכלו) שומע אני כל מצה במשמע, ת"ל [ו]לא תאכל עליו חמץ וגו' לחם עוני וגו' לא אמרתי אלא בדבר הבא לידי מצה וחמץ אלו חמשת המינים ואלו הן החטין והשעורין והכוסמין ושבולת שועל ושיפון יצאו אורז ודוחן והפרגין והשומשמין שאינן באין לידי מצה וחמץ אלא לידי סרחון. וביום הראשון מקרא קדש (מד) ארעו במאכל ובמשתה ובכסות נקיה. כל מלאכת עבודה לא תעשו מגיד שאסור בעשית מלאכה, ומנין להתיר בו אוכל נפש, נאמר כאן מקרא קדש ונאמר להלן [ז]מקרא קדש מה מקרא קדש האמור להלן להתיר בו אוכל נפש אף מקרא קדש האמור כאן להתיר בו איכל

כמ"ק ובמ"ק צה מנחות פז: צו כס פט: צז שמות ל: צח סס: צט מנחות פז: ק שנתות כימנים כמו שיגיים שסיו בולטים בתוך ססין הא ספרי: קא ספרי: קב ר"ה כשנה ז: קג דברים יא: קד שקלים: קה שמות מ: קו שבועות ט: קז סס י: קח איכה א: קט בכורות יז: קי ויקרא כב: א יומא טו: ב ספרי: ג שבת קלא: ד ספרי: ה ויקרא כג: ו דברים טז: ז שמות יב:

זית רענן (מב) מיעוט חדשים שנים, ניסן ותשרי שבהם כל המועדות: להלן חדשי, החדש הזה וכו' לחדשי השנה: (מג) קבר התהום, פי' אם קבר טמון בקרקע והלך אדם עליו ונכנס אחר כך למקדש: (מד) ארעו, לשון כימן שיכיימוהו: אוכל נפש, דסד"א דוקא לשעה אבל לדורות לא לכן יליף מקרא קדש מתתם:

אוכל נפש. [ח]תנא דבי שמואל כל מלאכת עבודה לא תעשו יצא תקיעת שופר ורדיית הפת שהיא חכמה ואינה מלאכה. [ט]תנו רבנן את חג המצות תשמור לימד על חולו של מועד וכו' (כתוב ברמז שנ"ו): [י]והקרבתם אשה עולה לה' פרים בני בקר שנים וגו'. הרי שמצא פרים ולא מצא אילים, אילים ולא מצא כבשים, שומע אני לא יקריב עד שימצא כולם, תלמוד לומר *שבעת ימים תקריבו אשה אפילו אחד מהן, או אפילו כולן מצויים, תלמוד לומר פרים בני בקר שנים ואיל אחד וגו':

[יא]מלבד עולת הבקר. כל התדיר מחברו קודם את חברו. התמידין קודמין למוספין, מוספי שבת קודמין למוספי ראש חדש, מוספי ראש חדש קודמין למוספי ראש השנה שנאמר מלבד עולת הבקר אשר לעולת התמיד תעשו את אלה. מנלן [מנלן] כדקתני טעמא מלבד עולת הבקר, דילמא תמידין הוא דקדמי למוספין משום דתדירי, מוספין דקדמי למוספין מנלן, א"ר אילעא דא"ק כאלה תעשו ליום שבעת ימים אלה כאלה, והאי מיבעי ליה לגופיה, א"כ נימא קרא אלה תעשו ליום. אי כתב אלה תעשו ליום שבעת ימים ה"א אלה לשבעת הימים (אין מידי אחרינא לא), ליום כתיב (כאלה). ואכתי אימא אלה ליום אבל שאר יומי לא ידענא כמה, אמר קרא תעשו שיהו כל העשיות שוות, אביי אמר לעולם מגופיה דקרא, אם כן ליכתוב קרא מלבד עולת הבקר ולישתוק ומה ת"ל אשר לעולת התמיד, הכי קאמר הך דתדיר היא תקדום: [יב]כאלה תעשו ליום שבעת ימים למה נאמר, שהיה בדין הואיל וחג טעון חגיגה והפסח טעון חגיגה מה החג (מה) פוחת והולך אף הפסח יהא פוחת והולך, תלמוד לומר כאלה תעשו שלא להוסיף ולא לגרוע. על עולת התמיד יעשה מגיד שאין מוספין קרבין אלא בינתים. וביום הבכורים בהקריבכם (כתוב בפסוק ראשית וגו' ברמז תנ"ג). וביום הבכורים למה נאמר, לפי שהוא אומר [יג]עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום יכול מנה חמשים והקרב מנחה בחמשים ואחד, ת"ל וביום הבכורים. ועדיין אני אומר עשה יום טוב בחמשים ואחד והקרב מנחה בחמשים, ת"ל בשבועותיכם מקרא קדש הא אין עליך לומר כלשון אחרון אלא כלשון ראשון מנה חמשים והקרב מנחה בחמשים. מנחה חדשה לה', שתהא חדשה לכל המנחות שלא תקדמנה מנחה אחרת, מכאן אמרו אין מביאין מנחה ובכורים קודם לעומר ואם הביא פסול, קודם לשתי הלחם לא יביא ואם הביא כשר. מה הפרש בין העומר לשתי הלחם, הקודם לעומר אסור לגבוה ואסור להדיוט לפיכך אם קרבו לא יעלו, הקודם לשתי הלחם אסור לגבוה ומותר להדיוט לפיכך אם קרבו יעלו. ר' טרפון אומר הואיל ועומר מתיר ושתי לחם מתירות אם למדתי למנחות הבאות קודם לעומר שהן פסולות אף מנחות הבאות קודם לשתי הלחם יהו פסולות, א"ל ר' יהודה בר נחמן לא אם אמרת במנחות הבאות קודם לעומר שלא כשרו לא לגבוה ולא להדיוט תאמר במנחות שקדמו לשתי הלחם שאינן פסולות שאע"פ שלא כשרו לגבוה הוכשרו להדיוט. נסתכל בו רבי עקיבא וצהבו פניו, א"ל רבי יהודה צהבו פניך שהשבת את הזקן תמה אני עליך אם תאריך ימים בעולם. אמר רבי יהודה בר רבי אילעא בפסח היה הדבר וכשבאתי לעצרת אמרתי היכן יהודה בר נחמן אמרו לי הלך לו וכו':

כט [יד]ובחדש השביעי באחד לחדש הה"ד [טו]לעולם ה' דברך נצב, תני רבי אליעזר בעשרים וחמשה באלול נברא העולם ואתיא כרב דתניא בתקיעתא דרב זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון כי חוק לישראל הוא ועל המדינות בו יאמר איזו לחרב ואיזו לשלום איזו לרעב ואיזו לשובע ובריות בו יפקדו להזכירם לחיים ולמות, נמצאת אומר בראש השנה נברא אדם הראשון. בשעה ראשונה עלה במחשבה. בשניה נמלך במלאכי השרת. בשלישית כנס עפרו. ברביעית גבלו. בחמישית רקמו. בששית העמיד גולם על רגליו. בשביעית זרק בו נשמה. בשמינית הכניסו לגן עדן. בתשיעית צוהו. בעשירית עבר על צוויו. באחת עשרה נידון. בשתים עשרה יצא בדימוס* מלפני הקב"ה, אמר לו הקב"ה אדם אתה סימן לבניך כשם שנכנסת לפני בדין ביום הזה ויצאת בדימוס, כך עתידין בניך להיות נכנסין לפני בדין ביום הזה ויוצאים בדימוס. ר' יהודה בר נחמן בשם ריש לקיש פתח [טז]עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר בשעה שהקב"ה עולה ויושב על כסא דין בדין הוא עולה שנאמר עלה אלהים בתרועה, ובשעה שישראל נוטלין שופר ותוקעין הקב"ה עומד מכסא דין ויושב על כסא רחמים דכתיב ה' בקול שופר, ומתמלא עליהם רחמים ומרחם עליהם והופך להם מדת הדין למדת רחמים, אימתי בחדש השביעי. רבי יאשיה פתח [יז]אשרי העם יודעי תרועה, ואוה"ע אין יודעין להריע כמה קרנות יש להם וכמה [יח]בוקינוס יש להם וכמה סלפירים יש להם ואתה אומר יודעי תרועה, אלא אשרי העם שיודעים לפתות את בוראם בתרועה, אימתי בחדש השביעי: רבי ברכיה פתח [יט]תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו וכי כל החדשים אינן חדש אלא בכסא ושאר חדשים אינן נכנסין אלא ליום חגנו והלא ניסן חדש ונכסה ויש לו חג בפני עצמו, אלא איזו חדש שנכסה ויש לו חג והגו בן יומו זה תשרי. תשרי כתיב על שם תישרי ותשבוק כל חובינו, אימתי בחדש השביעי. רבי לוי בשם רבי חמא בר חנינא פתח [כ]כה אמר ה' גואלך קדוש ישראל אני ה' אלהיך מלמדך להועיל, מהו מלמדך מסקר לך כהדין *מסאסא שהוא מסקר להדא פרתא, ושלשה שמות נקראו לו מלמד מרדע דרבן, מלמד שהוא מלמד לפרה לחרוש. מרדע שהוא מורה דעה בפרה. דרבן שהוא מורה בינה לפרה. אמר הקב"ה לפרתו אדם עושה דרבן וליצרו הרע אינו עושה דרבן. מדריכך בדרך תלך משל לבן מלך שהיה לו דין לפני אביו, א"ל אביו אם מבקש אתה לזכות לפני בדין מנה לך [כא]ניקולוגוס פלוני ואתה זוכה בדין, כך אמר הקב"ה לישראל אם מבקשים אתם לזכות לפני בדין תהיו מזכירים זכות אבותיכם ואתם זוכים לפני בדין. אחד זה אבינו אברהם שנאמר [כב]אחד היה אברהם. זכרון תרועה זה אבינו יצחק [כג]וירא והנה איל אחר וגו'. מקרא קדש זה אבינו יעקב [כד]שמע אלי יעקב וישראל מקוראי. ואימתי מזכירים זכות אבות ואתם זוכים לפני בדין בחדש השביעי: ר' חייא בר חמא בשם רבי לוי פתח [כה]אך הבל בני אדם כזב בני איש, אמר רבי נחמיה כל הבלים וכזבים שישראל עושין בעולם הזה כדאי הוא אבינו אברהם לכפר את כולן ומה טעם [כו]האדם הגדול בענקים. במאזנים לעלות [במאזנים] מתכפר להן בחדש שמזלו מאזנים ואיזה זה תשרי. בחדש חדשו מעשיכם. שופר שפרו מעשיכם, אמר הקב"ה אם שפרתם מעשיכם לפני הרי אני נעשה לכם כשופר הזה מה השופר הזה מכנים בזו ומוציא בזו אף אני עומד מכסא דין ויושב על כסא רחמים ומתמלא עליכם רחמים ומרחם אתכם והופך לכם מדת הדין למדת רחמים אימתי בחדש השביעי. דבר אחר בחדש השביעי בחדש שהוא משובע במצות, שופר בתוכו, כפור בתוכו, לולב בתוכו, ערבה בתוכו, סוכה בתוכו. דבר אחר בחדש השביעי בחדש שהוא (משופע) [משובע] בכל, גרנות בתוכו, גיתות בתוכו, כל מיני מגדים בתוכו. דבר אחר בחדש השביעי רבי ברכיה קרי ליה ירחא דשבועתא (שכן) (מו) [שבו] נשבע הקב"ה לאברהם אבינו שנאמר [כז]ויאמר בי נשבעתי נאם ה', מה צורך לשבועה זו, אמר אבינו אברהם לפני הקב"ה רבון העולמים גלוי וידוע היה לפניך בשעה שאמרת לי קח את בנך שהיה בלבי מה להשיבך, אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע ועכשיו אתה אומר לי קח נא את בנך, אלא כשם שהיה בלבי להשיבך וכבשתי את יצרי ולא השבתיך, כך כשיהו בניו של יצחק באין לידי עבירה ומעשים רעים תהא נזכר להם עקדת אביהם ומתמלא עליהם רחמים ומרחם עליהם והופך להם מדת הדין למדת רחמים, אימתי בחדש השביעי. *וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אמר רבי יודן מלמד שהראה הקב"ה לאברהם אבינו את האיל נוטש מחורש זה ונסבך בחורש אחר, א"ל הקב"ה כך עתידין בניך להיות נאחזין בעונות ונסבכין בצרות וסופן ליגאל בקרניו של איל, שנאמר [כח]וה' עליהם יראה ויצא כברק חצו וה' אלהים בשופר יתקע. אמר רבי חנינא מלמד שהראה הקב"ה לאברהם אבינו את האיל נוטש מחורש זה ונסבך בחורש אחר, אמר ליה הקב"ה כך עתידין בניך להיות נאחזין באומות נסבכין במלכיות ונמשכין ממלכות למלכות, מבבל למדי, וממדי ליון, ומיון לאדום, וסופן להגאל בקרניו של איל שנאמר וה' עליהם יראה ויצא כברק חצו וגו'. כל השביעיים חביבים (כתוב ברמז רע"ו). רבי יוחנן וריש לקיש היו מתקשין, תנינן יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת במקדש היו תוקעין אבל לא במדינה, אמרין אם דבר תורה הוא במדינה למה נדחה, ואם אינו דבר תורה אף במקדש לא ידחה, עד דאינון יתיבין מתקשיין, עבר רב כהנא אמרין הא אתא מרא דשמעתא ניקום ונשאול, קמון ושאלון

ממ"ק ובמ"ק ח ר"ה כט: ט חגיגה יח: י ספרי: *ויקרא כג: יא זבחים פט: יב ספרי: יג שמות יב: יד פסיקתא: טו תהלים קיט: *בדימוס חפשי מן עונות: טז שם מז: יז שם פט: יח בוקינוס, סלפירים הגדולות וקטנות: יט תהלים פא: כ ישעיה מח: *מסאסא, מסקר המלמד מיושר את הפרה: כא ניקולוגוס מליץ בלשון יון: כב יחזקאל לג: כג בראשית כב: *שם: כד ישעיה מח: כה תהלים סב: כו יהושע יד: כז בראשית כב: כח זכריה ט:

זית רענן (מה) פוחת והולך, הפרים: ת"ל בשבעותיכם מקרא, פי' תיכף בכלות מנין השבועות תקריב מנחה דהיינו לסוף מ"ט יום: (מו) שבו נשבע וכו', שביום הכפורים נעקד יצחק:

ושאלן ליה, אמר לון כתוב אחד אומר יום תרועה יהיה לכם וכתוב אחד אומר [כט]זכרון תרועה מקרא קדש כיצד יתקיימו שני כתובים הללו, בזמן שהוא בא בחול יום תרועה, ובזמן שהוא בא בשבת זכרון תרועה מזכירין אבל לא תוקעין. תני רבי שמעון ידחה במקדש שהן יודעין זמנו של חדש ואל ידחה במדינה שאין יודעין זמנו של חדש. תנא ר' שמעון בן יוחאי אומר יום תרועה יהיה לכם ועשיתם בכל מקום שהקרבנות קרבין. אמר ר' תחליפא קיסריא בכל הקרבנות כתיב והקרבתם וכאן כתיב ועשיתם, אמר הקב"ה מכיון שנכנסתם לפני בדין ביום הזה ויצאתם בדימוס מעלה אני עליכם כאלו היום נעשיתם כאלו היום בראתי אתכם בריה חדשה הה"ד כי כאשר השמים החדשים וגו': שבתון זכרון תרועה (כתוב ברמז תרמ"ו). [ל]ר' אליעזר אומר שופר וכל מכשיריו דוחין את השבת שנאמר יום תרועה יהיה לכם ואפילו בשבת, למאי אילימא לתקיעה והא תנא [לא]דבי שמואל כל מלאכת עבודה לא תעשו יצא תקיעת שופר ורדיית הפת שהיא חכמה ואינה מלאכה, אלא למכשיריו. ורבנן ההוא מיבעי להו ביום ולא בלילה, ורבי אליעזר נפקא ליה [לא]מביום הכפורים תעבירו שופר וגמרי מהדדי. ועניתם את נפשותיכם (כתוב ברמז תרמ"ח). (מז) [לב]והקרבתם עולה לריח ניחוח וגו' אלו אתה מקריב חוץ מן האמור בתורת כהנים, אתה אומר כן או הן הן האמורים בתורת כהנים וכי שוין הן, הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון אלו אתה מקריב חוץ מן האמור בתורת כהנים. פרים בני בקר וגו' הרי שמצא פרים ולא מצא אילים, אילים ולא מצא כבשים, שומע אני לא יקריב עד שימצא כולן, ת"ל *(שבעת ימים תקריבו אשה לה') [והקרבתם עולה] אפילו אחד מהן. או אפילו כולן (מנין) [מצויים], ת"ל פרים בני בקר שנים: (מלבד חטאת הכפורים (כתוב ברמז שפ"ו). מלבד עולת התמיד ומנחתה תמימים יהיו לכם ונסכיהם מקיש נסכים לבהמה מה בהמה נפסלת במומין בחסר וביתר אף נסכים נפסלין במומין בחסר וביתר: ובחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה מקרא קדש יהיה לכם קבעו הכתוב חובה:

[לג]וחגותם (אותו) חג לה'. תנן הלכות חגיגה כהררין התלויין בשערה. חגיגה מיכתב כתיבא וחגותם חג לה', כדאמר ליה רב פפא לאביי ממאי דהאי וחגותם זביחה דילמא אמר רחמנא תחוגו חגא, אלא אתיא מדבר מדבר כתיב הכא *ויחוגו לי במדבר וכתיב [לד]הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר מה להלן זבחים אף כאן זבחים. ומאי כהררין התלויין בשערה, דברי תורה מדברי קבלה לא ילפינן: [לה]והקרבתם עולה אשה ריח ניחוח. הני [שבעים פרים] כנגד מי כנגד שבעים אומות, פר יחידי כנגד אומה יחידה.

משל למלך בשר ודם שעשה סעודה, ליום אחרון אמר לאוהבו עשה לי סעודה כדי שאהנה ממך. אמר ר' יוחנן אוי להן לאומות העולם שאברו ואינן יודעין מה אבדו, בזמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר עליהן עכשיו מי מכפר עליהן. [לו]מנין לנסוך המים בחג, היה ר' עקיבא אומר נאמר הביאו עומר בפסח שתתברך לכם תבואה ונאמר הביאו (מח) בכורים בעצרת כדי שיתברכו להם פירות האילן אף נסוך המים בחג שיתברכו עליכם גשמים. ר' יהודה בן בתירא אומר נאמר בשני ונסכיהם וכו' (כדלעיל):

ביום השמיני עצרת, עצרו הכתוב מלצאת. הרי שהביא את קדשיו מבית פאגי לירושלים שומע אני יאכל בירושלים (וילך) [וילין] בבית פאגי, ת"ל ביום השמיני עצרת תהיה לכם עצרו הכתוב מלצאת, ואין עצירה אלא כניסה שנאמר [לז]ואני עצור לא אוכל לבוא בית ה' [לח]ויהי דבר ה' אל ירמיהו שנית והוא עודנו עצור וגו'. אין לי אלא יו"ט האחרון שעצור מלצאת, יו"ט הראשון מנין, ודין הוא הואיל וזה קרוי מקרא קדש וזה קרוי מקרא קדש מה זה עצור מלצאת אף זה עצור מלצאת. והקרבתם עולה אשה ריח ניחוח לה' פר אחד איל אחד הרי שמצא פרים ולא מצא אילים, אילים ולא מצא כבשים, שומע אני לא יקריב עד שימצא כולן, תלמוד לומר שבעת ימים תקריבו אשה לה' אפילו אחד מהם, או אפילו כולן מצוין, ת"ל פר אחד איל אחד וגו': [לט]ביום השמיני עצרת תהיה לכם. תניא רבי אליעזר אומר אין לו לאדם ביו"ט אלא או אוכל ושותה או יושב ושונה, ר' יהושע אומר חלקהו חציו לאכילה ושתיה וחציו לבית המדרש. אמר ר' יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו כתוב אחד אומר [מ]עצרת לה' אלהיך וכתוב אחד אומר עצרת תהיה לכם, הא כיצד, ר' אליעזר אומר או כלו לה' או כלו לכם, ר' יהושע אומר חלקהו חציו לה' וחציו לכם (כתוב ברמז תרנ"ג). [מא]מנחתם ונסכיהם אפילו בלילה מנחתם ונסכיהם אפילו למחר (כתוב ברמז תרמ"ט). [מב]איבעיא להו נסכים הבאים בפני עצמן טעונין שירה או אין טעונין שירה, כיון דאמר ר' שמואל בר נחמן אמר ר' יונתן מנין שאין אומרים שירה אלא על היין אמרינן, או דילמא אאכילה ושתיה אמרינן אשתיה לחודיה לא אמרינן. [מג]כי אתא רב דימי אמר ר' יוחנן משום ר"ש בן יהוצדק אלה תעשו לה' במועדיכם אלו עולות הבאות חובה ברגל, לבד מנדריכם ונדבותיכם לימד על נדרים ונדבות שקרבין בחולו של מועד. לעולותיכם במה הכתוב מדבר אם בעולות נדר הרי כבר נאמר נדריכם, ואם בעולת נדבה הרי כבר נאמר נדבותיכם. הא אינו מדבר אלא בעולת יולדת ועולת מצורע. ולמנחותיכם במה הכתוב מדבר אי במנחת נדר הרי כבר אמור, ואי במנחת נדבה הרי כבר אמור, הא אינו מדבר אלא במנחת חוטא ובמנחת קנאות. ולנסכיכם ולשלמיכם מקיש נסכים לשלמים מה שלמים ביום אף נסכים ביום. ולשלמיכם לרבות זבחי שלמי (צבור) [נזיר], א"ל אביי ולימא מר לרבות שלמי פסח דאי שלמי נזיר נידר ונידב הוא דתנן כל הנידר ונידב קרב בבמת יחיד ושאינו נידר ונידב אינו קרב בבמת יחיד ותנן המנחות והנזיר קרבין בבמת יחיד דברי ר' מאיר, סמי מכאן נזירות. רב דימי אמר לא תסמי מכאן נזירות תנאי היא הא ר' מאיר והא רבנן. ולנסכיכם ולשלמיכם (כתוב ברמז תפ"א). [מד]אלה תעשו לה' במועדיכם אלו נדרים ונדבות שנדר ברגל שיביאם ברגל. או אינו אלא נדרים ונדבות של כל השנה כולה, כשהוא אומר [מה]כי תדור נדר לה' אלהיך וגו' הרי נדרים ונדבות שנדר קודם הרגל אמורים, הא מה תלמוד לומר אלה תעשו לה' במועדיכם אלו נדרים ונדבות שנדר ברגל שמביאם ברגל. לבד מנדריכם ונדבותיכם לעולותיכם אלו [קיני] זבין וקיני זבות שנתנה תורה רשות שיביאם ברגל. ויאמר משה אל בני ישראל להפסיק הענין דברי ר' ישמעאל: [מו]ביום השמיני עצרת, הלכה אדם מישראל מהו שיהא מותר לו לאכול בסוכתו ביום השמיני, כך שנו חכמים אבל מוריד הוא את הכלים מן המנחה ולמעלה בשביל כבוד יו"ט האחרון. אמר ר' יהושע בן לוי (מט) צריך אדם להפריש עצמו מסוכתו ביום השמיני שכבר אמרה תורה *בסוכות תשבו שבעת ימים. ואם היתה סוכתו ערבה עליו היאך יעשה, אמר ר' הושעיא נכנס ומקדש בתוך ביתו ונכנס ואוכל בתוך סוכתו. (ד"א) [ר"א] צריך לפוסלה מבעוד יום, וכיצד הוא פוסלה מעביר חרות אחת והוא פוסלה. ולמה הטריחה עליו התורה שיכנס בתוך ביתו מפני שרגל בפני עצמו הוא. רבא אמר יום השמיני רגל בפני עצמו, פיים בפני עצמו, קרבן בפני עצמו, טעון ברכה לעצמו. מה ברכה הוא טעון, אמר ר' אילעא להזכיר בו זמן, תדע לך שהוא זמן בפני עצמו, אמר ר' אבין הלוי אמר ר' חייא בכל ימות החג כתיב וביום ובזה כתיב ביום, להודיעך שמועד בפני עצמו, מנין ממה שכתוב בענין ביום השמיני עצרת תהיה לכם: זה שאמר הכתוב [מז]יספת לגוי ה' יספת לגוי נכבדת, אתה נותן לישראל בן הוא מוהלו לשמונה ימים. אתה נותן לו בית הוא קובע מזוזה, נתת לו גג הוא עושה לו מעקה. נתת שלוה לפרעה שמא קראך ה' לא בחרופין ובגדופין [מח]מי ה' אשר אשמע בקולו. נתת שלוה לסנחריב שמא קראך ה' לא בחרופין ובגדופין [מט]מי בכל אלהי הארצות וגו'. נתת שלוה לנבוכדנצר שמא קראך ה' לא בחרופין ובגדופין [נ]ומן הוא אלה וגו'. נתת שלוה לדוד נכבדת וברכך [נא]ויברך דויד את ה' לעיני כל הקהל ויאמר דויד ברוך אתה ה', נתת שלוה לשלמה נכבדת וברכך [נב]ברוך ה' אשר נתן מנוחה לעמו ישראל וגו'. נתת שלוה לדניאל נכבדת וברכך שנאמר [נג]ענה דניאל ואמר להוא שמיה די אלהא מברך. רבנן אמרי יספת לגוי כל שאתה מוסיף לנו ימים טובים אנו מוסיפין לך קרבנות. אמר רבי לוי בכל חדש וחדש [שבקיץ] בקש הקב"ה ליתן לישראל מועד, בניסן נתן להם פסח. באייר נתן להם פסח קטן. בסיון נתן להם עצרת. בתמוז היה בדעתו ליתן להם מועד גדול ועשו העגל ובטל תמוז ואב ואלול, ובא תשרי ופרע להם ראש השנה ויום הכפורים והחג, א"ל הקב"ה לאחרים הוא פורע ושלו אינו נוטל תן לו יומו. ביום השמיני עצרת תהיה לכם זש"ה [נד]תן חלק לשבעה וגם לשמונה, ר' אליעזר אומר תן חלק לשבעה

ממ"ק ובמ"ק כט ויקרא כג : ל שבת קלא : לא ויקרא כט : לב ספרי : *ויקרא כג : לג חגיגה י, ויקרא כג : *שמות ה : לד עמוס ה : לה סוכה נה : לו ספרי : לז ירמיה לו : לח שם לג : לט ביצה טו : מ דברים טז : מא זבחים ח : מב ערכין יב : מג תמורה יד : מד ספרי ועי' בהגהות הגר"א ז"ל : מה דברים כג : מו פסיקתא : *ויקרא כג : מז ישעיה כו : מח שמות ה : מט ישעיה לו : נ דניאל ג : נא דה"א כט : נב מלכים א ח : נג דניאל ב : נד קהלת יא :

זית רענן (מז) והקרבתם עולה וגו' פרים שנים ואיל אחד וגו', הענין מהופך דזה דכתוב בקרבן שבועות. ובת"כ בפ' אמור כתיב פר אחד ואילים שנים, ועי' במנחות (דף מ"ה) ואפשר הסופר טעה וכתבה כאן גבי יוה"כ דאיכא ג"כ פלוגתא כה"ג ביומא (דף ע"ו) אלא דהתם איל אחד הוא: מלבד עולת התמיד וגו', כתיב ג"כ גבי שבועות, ועי' במנחות (דף פ"ז): (מח) בכורים, פי' שמקריבים שתי לחם בעצרת ומשם ואילך מותר להקריב בכורים מפירות אילן וכ"כ רש"י בר"ה: עצרו הכתוב מלצאת, שטעונין לינה: להפסיק הענין, עי' ברש"י פ' זו: (מט) צריך אדם להפריש וכו', היינו לבני א"י דעובר בבל תוסיף כדאיתא בר"ה: חרות, כמין תריות של דקל דהיינו ארבע על ארבע כדאיתא (סוכה מ"ח): להזכיר בו זמן, ועי' (בסוכת מ"ו) שמפרש ליה: תמוז ואב ואלול, עד שנתרצה להם ביוה"כ:

לשבעה אלו שבעת ימי השבת, וגם לשמונה אלו שמונת ימי המילה. ור' יהושע אומר תן חלק לשבעה אלו שבעת ימי הפסח, וגם לשמונה אלו שמונת ימי החג. דבר אחר תן חלק לשבעה [א"ר לוי תן חלק לשבעת ימי החג], וגם לשמונה הזהיר אף בקרושת יום השמיני. אמר ר' יהודה בר ר' סימון בשם ר"מ אם נתת חלק לשבעת ימי הנדה [וגם לשמונה] אתה זוכה שאתן לך בן ואתה מוהלהו לשמונה. להלן אומר נ"עצרת לה' אלהיך וכאן עצרת תהיה לכם, אמר ר' חנינא בר אדא בפסח אני נועל בפניכם את הרוחות ואת הגשמים בשביל שתזקקו למלאכת השדה, אבל בחג אתם נועלים עצמכם מלפני ואני פותח לכם את האוצרות שבהם הרוחות ושבהם הגשמים. ד"א א"ר לוי בשם ר' חמא בר חנינא למה הדבר דומה לשני *פרגמטוטין שנכנסו למדינה אמר אחד לחברו אם פותחין אנו שנינו כאחת הרי אנו עושין זול במדינה, אלא את פתח שבתך ואני פותח שבתי: נ"מה יפו פעמיך בנעלים [בנעל אין כתיב כאן אלא בנעלים] בשתי נעילות, נעילה בפסח נעילה בחג, אמר הקב"ה לישראל בני אתם נועלין [בפני] בפסח ואני נועל בפניכם בחג ואני משיב רוחות ומעלה עננים ומוריד גשמים ומפריח טללים ומגדל צמחים ומדשן פירות. ואתם נועלים בפני בפסח ואתם יוצאים וקוצרין ומוציאין אותה מלאה ברכות, לפיכך צריך הכתוב לומר ביום השמיני עצרת. ד"א למה נעצרו עוד יום אחד, רב אמר משל למה הדבר דומה למלך שהגיע לו יו"ט באו אריסיו וכבדו אותו באו בני ביתו וכבדו אותו, היתה מטרונא מרמזת בהם עד שנוהג עמכם תבעו צרכיכם מן המלך, כך התורה מרמזת לישראל תבעו צרכיכם כיצד וביום השני ונסכיהם, ביום הששי ונסכיה, וביום השביעי כמשפטם מ"ם יו"ד מ"ם מים, כיון שלא הבינו כבשה אותם עוד יום אחד (נ) זה יום השמיני. אתה מוצא כשם שעצרת של פסח רחוקה חמשים יום אף זאת היתה צריך להיות רחוקה חמשים יום, ולמה היא סמוכה לחג, אמר ר' יהושע בן לוי משל למה הדבר דומה למלך שהיו לו בנים הרבה מהן נשואין [במקום רחוק ומהם נשואין] במקום קרוב [כשהיו מבקשים אותם שהיו נשואים במקום קרוב] באין אצלו וכשהיו מבקשין לילך ולהזור היו הולכין ובאין ומניחן, למה כך שהדרך קרובה, וכל יום שהן מבקשין לילך [היו הולכין ובאין] אבל אותן שהיו נשואין במקום רחוק באין אצלו וכשהיו מבקשין לילך היה כובשן עוד יום אחד אצלו, כך בפסח ימי הקיץ והן עולין בעצרת לירושלים אחר חמשים יום אבל עכשיו אחר החג ימות הגשמים הן והדרכים טרחות, לפיכך אמר הקב"ה עד שהן כאן יעשו את העצרת הוי ביום השמיני עצרת: והקרבתם עולה אשה אמר ר' פינחס בר חמא שבעים פרים היו שהיו ישראל מקריבים בחג כנגד שבעים אומות שישבו בשלוה. (נא) וכן היה ר' ברכיה מחשבן, ביום הראשון שלש עשרה ובשביעי שבעה הרי עשרים, ביום השני שנים עשר ובששי שמונה הרי עשרים, ביום השלישי אחד עשר ובחמישי תשעה הרי עשרים, וביום הרביעי עשרה הרי שבעים, אמר הקב"ה בני כל ימי החג אנו טורחין עם האורחים אני ואתם נסעוד היום הזה, הוי פר אחד ואיל אחד. אמר רבי חנינא בר יודן כיון שהיו ישראל עולין לירושלים ומקריבין קרבנות החג כביכול הקב"ה מסביר להם פנים, ומה אומר להם בני תהיו שונים היום הזה בטובה ובאין אצלי, מנין דכתיב אלה תעשו לה' במועדיכם. מה ראה להיות פוחת בכל יום, אלא למדתך תורה דרך ארץ שאם ילך אדם לאכסניא וקבלו חברו, יום ראשון מאכילו עופות, בשני מאכילו דגים, בשלישי בשר, ברביעי ירק, פוחת והולך עד שמאכילו קטניות. תהיה לכם א"ל הקב"ה לישראל השמחה נאה לכם המועדים נאים לכם ימים טובים נאים לכם. ביום השמיני עצרת, יספת לגוי, ישראל אם אתה נותן לו בן [הוא מונה ח' ימים ומל אותו] אם הוא בכור פודהו לשלשים יום, הגדיל מוליכו לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ומברכך בכל יום ויום ואומר ברכו את ה' המבורך. דבר אחר יספת לגוי, להכותים אתה מרבה להם ימים טובים אוכלין ושותין ופוחזים נכנסין לבתי תרטיאות ולבתי קרקסאות ומכעיסין אותך בדבריהם ובמעשיהם, אבל ישראל אינן כן אתה נותן להם ימים טובים הן אוכלין ושותין ושמחים ונכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ומרבים בתפלות ומרבין במוספין וקרבין קרבנות, לפיכך צריך הכתוב לומר ביום השמיני. אמר רבי אלכסנדרי משל למלך שבאת לו שמחה כל שבעת ימי המשתה היה בנו של מלך טורח עם האורחים, וכיון שיצאו שבעת ימי המשתה אמר המלך לבנו יודע אני שכל שבעת ימי המשתה היית טורח עם האורחים עכשיו אני ואתה נשמח יום אחד ואיני מטריח עליך הרבה אלא טול תרנגול אחד וליטרא אחת של בשר, כך כל שבעת ימי החג ישראל עסוקים בקרבנותיהן של אומות העולם דאמר ר' פינחס כל אותן שבעים פרים שהיו ישראל מקריבין בחג כנגד שבעים אומות שלא יצדה העולם מהן מה טעם נ"תחת אהבתי ישטנוני ואני תפלה בטוחים אנו בתפלה. וכיון שיצאו שבעת ימי החג אמר הקב"ה לישראל עכשיו אני ואתם נשמח יחד ואיני מטריח עליכם הרבה אלא פר אחד ואיל אחד, וכיון ששמעו ישראל כך התחילו מקלסין להקב"ה ואומרים זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו. אמר ר' אבין אין אנו יודעין במה לשמוח אם ביום אם בהקב"ה, בא שלמה ופירש נ"נגילה ונשמחה בך, בך בתורתך, בך בישועתך. אמר רבי יצחק בך בעשרים ושתים אותיות שכתבת לנו בתורתך ב' תרי ך' עשרים:

תשפג אלה תעשו לה' במועדיכם. אלה עשיתם אין כתיב כאן, אלא אלה תעשו, התורה מרמזת לישראל ואומרת להם (נב) תמנין יומיא. רבי ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא אמר נ"ושמרת את החקה הזאת למועדה התורה מרמזת ואומרת תמנין יומיא. אמר רבי יודן ברבי סימון כתיב נ"השקיפה ממעון קדשך מן השמים ומה כתיב בתריה ס"היום הזה ה' אלהיך מצוך לעשות, מה ענין זה אחר זה, אלא כל זמן שישראל עושין רצונו של הקב"ה ומוציאין מעשרותיהן כראוי והן יכולין לומר ס"אבערתי הקדש מן הבית הקב"ה מרמז להן לישראל ואומר להם תמנין יומיא ס"בואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום:

פרשת מטות

ל א**וידבר** משה אל ראשי המטות (כתוב ברמז תשפ"ד). לפי שנאמר נדר לרגלים יכול כולן נאמרו (א) בענין אחד, אמרת זה הפסיק הענין, יכול אין לי שקדמו נשיאים לישראל לשמוע אלא בענין נדרים, כשאומר וידבר ריבה, אבל אומר אני מה אלו שהן נדרים אף אומר אני כל סדרי נדר האמורים בתורה שקדמו נשיאים לישראל לשמוע. אמרת דבר אל בני ישראל לרבות מצות לא תעשה, כי יעשו לרבות מצות עשה, לבני ישראל כל שנצטוו בה ישראל (כל) שקדמו נשיאים לשמוע. ר' יוסי בן יהודה אומר מנין אתה אומר שנמסרו גדולים להיתר נדרים, אמרת וידבר משה אל ראשי המטות. לבני ישראל לאמר בני ישראל עוברין בבלא יחל ואין הכותים עוברין בבלא יחל. או בני ישראל פרט לגרים, אמרת איש לרבות את הגרים. בתניא נאמר כאן זה הדבר ונאמר להלן גזה הדבר מה להלן אהרן ובניו וכל ישראל אף כאן אהרן ובניו וכל ישראל, ומה כאן ראשי המטות אף להלן ראשי המטות. אמר מר מה להלן אהרן ובניו וכל ישראל [אף כאן אהרן ובניו וכל ישראל] למאי הילכתא, לומר שהפרת נדרים בשלשה הדיוטות. והא ראשי המטות כתיב, ביחיד מומחה. אמר מר מה כאן ראשי המטות למאי הילכתא, לומר שיש שאלה בהקדש. ולבית שמאי דאמרי אין שאלה בהקדש זה הדבר מאי עביד ליה, זה הדבר דשחוטי חוץ מיבעי ליה וכו' (כדכתוב ברמז תק"פ). דתניא זה הדבר חכם מתיר ואין הבעל מתיר, שיכול ומה חכם שאין מיפר מתיר בעל שמיפר אינו דין שיתיר, ת"ל זה הדבר חכם מתיר ואין בעל מתיר. בעל מיפר ואין חכם מיפר, שיכול ומה בעל שאינו מתיר מיפר חכם שמתיר אינו דין שיפר, ת"ל זה הדבר בעל מיפר ואין חכם מיפר:

תשפד הזה הדבר אשר צוה ה'. מגיד שכשם שנתנבא משה בכה כך נתנבאו הנביאים בכה, ומוסיף עליהם משה שנאמר בו זה הדבר. וזה שאמר הכתוב זטוב אשר לא תדור משתדור וגו', אמר להם הקב"ה לישראל הוו זהירין בנדרים ואל תפרצו בהן שכל הפורץ בנדרים סופו למעול בשבועות והמועל בשבועות כופר בי ואין לו מחילה לעולם שנאמר חכי לא ינקה ה' וכתוב אחד אומר טונשבעת חי ה' וגו', אמר להם הקב"ה לישראל לא תהיו סבורים שמותר לכם לישבע בשמי אפילו באמת אין אתם רשאין לישבע בשמי אלא אם כן יהיו בך כל המדות האלה שנאמר יאת ה' אלהיך תירא אותו תעבוד וגו' עד שתהא כשלשה שנקראו יראי אלהים

ממ"ק ובמ"ק נד דברים טז: *פרגמטוטין סוחרים המחזירים בעיירות: נה שה"ש ז: נו תהלים קט: נז שה"ש ה: נח שמות יג: נט דברים כו: ס שם: סא שם כו: סב שם ד: א ספרי זוטא: ב ב"ב קכ: ג ויקרא טז: ד נדרים עז: ה ספרי: ו תנחומא ובמדבר רבה: ז קהלת ה: ח שמות כ: ט ירמיה ד: י דברים ו:

זית רענן (נ) זה יום השמיני, שמתחילין לומר מוריד הגשם: (נא) וכן היה רבי ברכיה מחשבן, בא להורות כלל החשבון במקום אחר שאם תרצה לידע א' בי' ג' ד' וכו' עד י' תחשוב י' וא' הרי י"א א"כ ה' פעמים י"א הרי נ"ה ולעולם כן: (נב) תמנין יומיא, פי' יה"ר שתזכו לשנה הבאה לחוג ג"כ ולעשות מועדות, ומוטב לגרוס תנין יומא והוא מלשון שנית: (א) בענין אחד, פי' דבעי ג' מומחין כמו בקדוש ב"ד: כל כדרי נדר, כגון בשבועת בטוי או כי תדור נדר לא תאחר לשלמו: גדולים, היינו מומחין:

אלהים אברהם איוב ויוסף, אברהם דכתיב [יא]כי ירא אלהים אתה, באיוב כתיב [יב]תם וישר וירא אלהים, ביוסף כתיב [יג]את האלהים אני ירא, אם אתה מפנה עצמך לתורה ולעשות מצות ואין לך עבודה אחרת לכך נאמר אותו תעבוד, ובו תדבק וכי יכול אדם לידבק בשכינה והלא כבר נאמר [יד]ה' אלהיך אש אוכלה הוא, אלא כל המשיא בתו לתלמיד חכם והעושה לו פרקמטיא ומהנהו מנכסיו זהו שנאמר עליו ובו תדבק. אם יש בך כל המדות הללו אתה יכול להשבע ואם לאו אי אתה יכול להשבע. מעשה בינאי המלך שהיו לו שני אלפים עיירות בהר המלך וכולם נחרבו על שבועת אמת, כיצד אדם אומר לחברו בשבועה שאני הולך ואוכל ואשתה במקום פלוני והיו הולכין ומקיימין השבועה ונחרבו, ומה הנשבע באמת כך הנשבע לשקר על אחת כמה וכמה: [טו]הוו זהירין אם נדרתם להיות משלמים נדריכם, דעו (ב) מיונה שבשביל שנדר ולא שלם מה הגיע לו ירד במצולות ים, כיון שהושלך לים נזכר לו שנדר והתפלל לפני הקב"ה, אמר רבש"ע יודע אני שנדרתי ולא שלמתי אלא אם אנצל מן הצרה הזאת אני משלם מה שנדרתי לפניך שנאמר [טז]ויאמר קראתי מצרה לי, ואני בקול תודה אזבחה לך אשר נדרתי אשלמה, וכן אתה מוצא ביעקב אבינו כמה צרות אירעו לו בשביל שאחר נדרו שנאמר [יז]וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה אלהים עמדי שלא אכשל בעבודת אלילים, אמר לו הקב"ה הנה אנכי עמך. ושמרני מגלוי עריות אמר לו הקב"ה ושמרתיך. בדרך הזה אשר אנכי הולך זה שפיכות דמים שנאמר [יח]אל תלך בדרך אתם, אמר לו הקב"ה בכל אשר תלך. ושבתי בשלום והשיבותיך, לא עשה, אלא כיון שאחר נדרו נתקלקל בשלשתן. בעבודת אלילים שנאמר [יט]הסירו את אלהי הנכר ויטמן אותם יעקב. בגלוי עריות שנאמר [כ]ותצא דינה בת לאה. ומנין בשפיכות דמים, ממה שהקב"ה אמר לו *קום עלה בית אל וגו'. אמר משה כי תדור נדר לה' לא תאחר לשלמו ואם נדר ילך אצל חכם ויתיר לו, ממה שקרינן בענין וידבר משה אל ראשי המטות:

תשפה [כא]איש להוציא את הקטן. משמע מוציא את הקטן ואת בן שלש עשרה שנה ויום אחד, הרי אתה דן נאמר כאן נדר ונאמר (ג) להלן נדר מה נדר האמור להלן הפלאה סמוך לאיש אף נדר האמור כאן הפלאה סמוך לאיש, מכאן אמרו בן שלש עשרה שנה ויום אחד נדריו קיימין. כי ידור נדר לה' את שהסמיך נדרו לדבר שאפשר לו הרי זה נדר ואם לאו אין זה נדר, אתה אומר כן או אינו אלא עד שאמר לשם, ת"ל (לאסור אסר) [לנדור נדר] מכל מקום. או כשם שבנדרים את שהסמיך נדרו לדבר שאפשר לו הרי זה נדר ואם לאו אין זה נדר יכול אף בשבועות כן, תלמוד לומר לאסור אסר מ"מ. מה הפרש בין נדרים לשבועות, בנדרים כנודר בחיי המלך, בשבועות כנשבע במלך עצמו, ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר [כב]חי ה' וחי נפשך. [כג]כל חולין שאני אוכל כבשר חזיר כעבודת אלילים כעורות לבובין כנבלות וטרפות כשקצים ורמשים (כנחלת) [כחלת] אהרן וכתרומתו מותר. מנא הני מילי א"ק איש כי ידור נדר עד שידור בדבר הנדור. א"ה אפילו בדבר האסור נמי דהא כתיב לאסור אסר, מיבעי ליה לכדתניא איזהו אסר האמור בתורה וכו' (להלן ברמז הזה):

[כד]איש כי ידור נדר. יכול שנדר שיש בו (ד) הקדש לשם או נדר שאין בו הקדש לשם, תלמוד לומר לה' נדר שיש בו הקדש לשם. או בנדרים הוא עובר, מנין אף בשבועות, ת"ל או השבע שבועה. והלא דין הוא מחמיר הוא בנדרים מה שאינו מחמיר בשבועה שעושה בנדרים נדר שהוא על תנאי דבר כנדר שאינו על תנאי דבר והוא חייב ולא עשה בשבועה כן. אם עובר בנדרים בלא יחל יהא עובר בשבועה בלא יחל. או מחמיר הוא בשבועה מה שאינו מחמיר בנדרים שעושה בשבועות שיש בו הקדש לשם כשבועה שאין בה הקדש לשם והוא חייב ולא עשה בנדרים כן, אם עובר הוא בנדרים בלא יחל אינו דין שיעבור בשבועה בלא יחל, או בנדרים ובשבועות הוא עובר מנין אף לאחרים, ת"ל לאסור אסר על נפשו לא יחל דברו ריבה הנשבע להרע לאחרים. נאמר כי ידור נדר ריבה הנשבע להרע לבהמתו מפני שהוא זכאי להרע לה ולהיטיב לה. או השבע שבועה ריבה הנשבע להרע לעבדו ולשפחתו מפני שהוא זכאי במכירתן בין גדולים בין קטנים. לאסור אסר ריבה הנשבע להרע לבנו מפני שהוא יורשו ומורישו. לא יחל דברו ריבה הנשבע להרע לאשתו מפני שאינה יורשתו, אלא הרי היא מורישתו. ככל היוצא מפיו יעשה ריבה הנשבע להיטיב לכל אדם. חנן היה אומר יכול שאין לי עובר בנדרים בלא יחל אלא הוא, מנין אף אחרים יהו עוברין עמו, תלמוד לומר ככל היוצא וגו'. הלל היה אומר הרי מי שאמר קונם לבית זה שאני נכנס ככר זה שאני טועם יכול שיתן הנייתו של בית ויכנס דמי ככר ויאכלנו, תלמוד לומר ככל היוצא. רבי חנניה אומר מנין אף האומר ליתן מתנה לחברו ליתן מתנה לעני לעשות רצון אחרים יעשה מיד, ת"ל ככל היוצא וגו':

[כה]לאסור אסר על נפשו. על נפשו הוא אוסר ואין אוסר על אחרים. שהיה בדין ומה אם במקום שאין מיפר נדרי עצמו משנדר הרי הוא מיפר נדרי עצמו (ה) עד שלא ידור, מקום שמקיים נדרי אשתו משנדרה אינו דין שיקיים נדרי אשתו עד שלא תדור, תלמוד לומר לאסור אסר על נפשו, על נפשו הוא אוסר ואינו אוסר על אחרים. דבר אחר לאסור אסר על נפשו למה נאמר, לפי שהוא אומר ככל היוצא מפיו יעשה אין לי אלא שהוציא מפיו קבל עליו בנדר ובשבועות מנין, ת"ל לאסור אסר על נפשו. יכול אפילו נשבע לאכול נבלות וטרפות ושקצים ורמשים קורא אני עליו ככל היוצא מפיו יעשה, ת"ל לאסור אסר על נפשו לאסור את המותר ולא להתיר את האסור. [כו]היתר נדרים פורחים באויר ואין להם על מה שיסמוכו. תניא רבי אליעזר אומר יש להם על מה שיסמוכו שנאמר [כז]כי יפליא [כח]כי יפליא שני פעמים אחד הפלאה לאיסור ואחד הפלאה להיתר. ר' יהושע אומר יש להם על מה שיסמוכו שנאמר [כט]אשר נשבעתי באפי, באפי נשבעתי וחזרתי. ר' יצחק אומר יש להן על מה שיסמוכו שנאמר [ל]כל נדיב לבו. חנניה בן אחי רבי יהושע אומר יש להם על מה שיסמוכו שנאמר [לא]נשבעתי ואקימה. אמר רב יהודה אמר שמואל אי הואי התם הוה אמינא מילתא דעדיפא מכולהו שנאמר לא יחל דברו, הוא אינו מיחל אבל אחרים מיחלין לו. אמר רבא לכולהו אית להו פירכא בר מדשמואל דלית ליה פירכא. דאי מדרבי אליעזר דילמא כדרבי יהודה דאמר משום רבי טרפון לעולם אין אחד מהם נזיר לפי שלא נתנה נזירות אלא להפלאה. ואי כדרבי יהושע דילמא הכי קאמר באפי נשבעתי ולא הדרנא בי. אי מדרבי יצחק דילמא לאפוקי מדשמואל דאמר גמר בלבו צריך שיוציא בשפתיו קמ"ל אע"ג דלא הוציא. ואי מדחנניה בן אחי רבי יהושע דילמא כדרב גידל א"ר מנין שנשבעין לקיים דבר מצוה שנאמר נשבעתי ואקימה. אלא דשמואל ודאי לית ליה פירכא, היינו דאמרי אינשי טבא חדא פלפלתא חריפתא ממלא צנא דקרי. [לב]דברים המותרים ואחרים נהגו בהן איסור אי אתה רשאי להתירן בפניהם כדי לבטלו משום שנאמר לא יחל דברו. [לג]קונם פירות עולם עלי הרי זה יפר, קונם שאיני עושה לפי אבא לפי אביך ושלא אתן תבן לפני בהמתך (ומאכל) [ומים] לפני בקרך אין יכול להפר. שלא אכחול ושלא [לד]אפקוס ושלא אשמש מטתי יפר משום דברים שבינו לבינה, שלא אציע לך מטתך ושלא אמזוג לך את הכוס ושלא ארחוץ לך פניך ידיך ורגליך אין צריך להפר. רבן שמעון בן גמליאל אומר יפר שנאמר לא יחל דברו. דבר אחר לא יחל דברו מכאן לחכם שאין מתיר נדרי עצמו. דברים המותרים ואחרים נהגו וכו' (כדלעיל). [לה]קונם שאיני נהנית לאבא ולאביך אם עושה אני לפיך. רבי נתן אומר לא יפר וחכמים אומרים יפר. רב אחא בר הונא סבר כי היכי דפליגי בהפרה הכי נמי פליגי בשאלה. רב פפי אמר מחלוקת בהפרה דרבי נתן סבר אין הבעל מיפר אלא אם כן חל הנדר דכתיב [לו]וחפרה הלבנה וגו' ורבנן סברי בעל מיפר אע"פ שלא חל נדר דכתיב [לז]מפר מחשבות ערומים, אבל בשאלה דברי הכל אין חכם מתיר אא"כ חל נדר דכתיב לא יחל דברו. רב פפי אמר מחלוקת בהפרה אבל בשאלה ד"ה חכם מתיר אע"פ שלא חל נדר דכתיב לא יחל דברו. למימרא דלא הוה ביה מעשה וכו'. [לח]חומר בנדרים מבשבועות

ממ"ק ובמ"ק יא בראשית כב : יב איוב א : יג בראשית מב : יד דברים ד : טו ילמדנו : טז יונה ב : יז בראשית כח : יח משלי א : יט בראשית לה : כ שם לד : כא ספרי ועי' בהגהות הגר"א ז"ל : כב מלכים ב ה : כג נדרים יד : כד ספרי זוטא : כה ספרי : כו חגיגה י : כז ויקרא כז : כח במדבר ו : כט תהלים נה : ל שמות לה : לא תהלים קיט : לב נדרים טו : לג שם פח : לד אפקוס חלוק הטער לכאן ולכאן : לה נדרים פט : לו ישעיה כד : לז איוב ה : לח נדרים עז :

זית רענן (ב) מיונה וכו', שנדר לילך לנינוה ולא הלך: *קום עלה בית אל, פירוש לאחר מעשה שכם שהרגו אותם א"ל קום עלה בית אל משמע לפי שאחר נדרו ולא עלה בית אל לפיכך אירע לו מעשה שכם: ויתיר לו, כלומר להקדש לא תאחר לשלמו ואם נדר דבר אחר ילך אצל חכם ויתיר לו: (ג) להלן נדר, בפ' נזיר איש כי יפליא לנדור נדר: את הסמוך וכו', פי' דוקא שיאמר קונם עלי כבשר הקדש דהיינו דבר הנדור, ופירש דבר שאפשר לו, פי' אותו דבר אינו ודאי אסור רק היה אפשר לו שלא לאסרו ואם אח"כ הסמיך נדרו לזה ה"ז אסור וה"ק כי ידר נדר לה' פי' שנדר בתחלה לה' ואח"כ אמר הרי זו כזו: לנדור נדר, ולא כתיב לה': יכול אף בשבועות כן שיתפיס בדבר אחר ת"ל לאסר אסר ולא כתיב לה': (ד) הקדש לשם, דבעי שידור בדבר הנדור שהקדיש מתחלה ואח"כ התפיס נדרו זה: על תנאי דבר, פירוש כשמתפיס נדרו בדבר אחר כגון שאמר הרי זו כזו הוי נדר ובמתפיס בשבועה לא הוי שבועה: שיש בו הקדש לשם כשבועה וכו', דבשבועה לא בעי שיתפיס בשום דבר ואם אמר שבועה שלא אוכל חייב: אחרים יהו עוברים עמו, כגון שהדיר נכסיו על אחרים והם נהנו ממנו: (ה) עד שלא ידור, שהאומר כל נדרים שאני עתיד לידור הרי הן בטלין דבריו קיימין: קבל עליו, פי' קבל בלבו מנין על נפשו, משמע בלבו:

מבשבועות כיצד אמר קונם סוכה שאני עושה, לולב שאני נוטל, תפילין שאני מניח, בנדרים אסור בשבועות מותר, שאין נשבעין לבטל את המצות שנאמר לא יחל דברו, דברו לא יחל אבל מיחל הוא נדרי שמים. מ"ש נדר דכתיב איש כי ידר נדר לה' לא יחל דברו שבועה נמי הא כתיב או השבע שבועה וגו' לא יחל דברו. אמר אביי הא דאמר הנאת סוכה עלי והא דאמר שבועה שלא אהנה מן הסוכה, אמר רבא וכי מצות ליהנות ניתנו, אלא אמר רבא הא דאמר ישיבת סוכה עלי והא דאמר שבועה שלא אשב בסוכה. ושאין נשבעין לעבור על המצות מהכא נפקא מהתם נפקא דתניא יכול נשבע לבטל את המצוה ולא בטל יכול יהא חייב, ת"ל [לח]להרע או להיטיב מה הטבה רשות אף הרעה רשות, יצא נשבע לבטל את המצוה ולא בטל שאין הרשות בידו, חד קרא למיפטריה מן קרבן שבועה וחד קרא למיפטריה מלאו דשבועה. [לט]אמר רב הונא הקדיש ואכל לוקה שנאמר [מ]כי יפליא ולא יחל כל שישנו בהפלאה ישנו בבל יחל וכל שאינו בהפלאה אינו בבל יחל. הקדיש ואכלו אחרים רב כהנא אמר אין לוקין, רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש דאמרי תרווייהו לוקין, ובמופלא סמוך לאיש קמיפלגי מר סבר מופלא הסמוך לאיש דאורייתא ומר סבר דרבנן:

[מא]לא יחל דברו. לא יעשה דבריו חולין, הרי שהיה הכם [לא] יפר לעצמו והדין נותן אם מיפר לאחר לא יפר לעצמו, ת"ל לא יחל דברו שלא יעשה דבריו חולין. דבר אחר לא יחל דברו מגיד שעובר על (כל דברו) [בל יחל]. על בל תאחר מנין, ת"ל [מב]כי תדור נדר לה' אלהיך לא תאחר לשלמו מגיד שעובר על בל יחל ועל בל תאחר. ככל היוצא מפיו יעשה ר' אליעזר אומר (ו) לעשות הבטאה כשבועה. רבי עקיבא אומר ככל היוצא מפיו יעשה. ואשה. מקיש אשה לאיש מה האיש עובר על בל יחל ועל בל תאחר אף אשה עוברת על בל יחל ועל בל תאחר. ואשה שומע אני משתבגר, ת"ל בנעוריה. שומע אני אפילו קטנה, ת"ל ואשה, הא כיצד יצאת מכלל קטנה ולכלל בגרות לא באה, מכאן אמרו בת י"ב שנה ויום אחד נדריה קיימין. כי תדור נדר לה' את שהסמוך נדרה לדבר שאפשר לו להנדר הרי זה נדר ואם לאו אין זה נדר. אתה אומר כן או אינו אלא עד שתדור לשם, ת"ל ואסרה אסר מכל מקום. ואסרה אסר אין אסר אלא שבועה, וכן הוא אומר ואסרה אסר על נפשה בשבועה. בבית אביה ברשות אביה. או בבית אביה כמשמעו, ת"ל בנעוריה בית אביה נעוריה בבית האב אמרתי ולא נעוריה בבית הבעל להביא את שנהאלמנה ונתגרשה מן האירוסין. אתה אומר מן האירוסין או אלא מן הנשואין, תלמוד לומר בנעוריה בית אביה שכל נעוריה בבית אביה יצאה את שנתארמלה ונתגרשה מן הנשואין (ז) שאין כל נעוריה בבית אביה:

[מג]כי הדור נדר לה'. ביודעה לשם מי היא נודרת פרט לקטנה, מכאן אמרו תינוקת בת י"א שנה ויום אחד ותינוק בן י"ב שנה ויום אחד בזמן (שאין) [שהן] אומרים אין אנו יודעים לשם מי נדרנו ולשם מי הקדשנו אין נדרן נדר ואין הקדשן הקדש. תינוקת בת י"ב שנה ויום אחד והתינוק בן י"ג שנה ויום אחד אע"פ שאמרו אין יודעין אנו לשם מי נדרנו ולשם מי הקדשנו נדרן נדר והקדשן הקדש. מעשה בתינוק אחד שבא לפני ר"ע א"ל רבי הקדשתי קרדומי, א"ל בני לחמה וללבנה הקדשת, א"ל רבי לא הקדשתי אלא למי שברא את אלה, א"ל בני נדריך נדרים. [מד]תנו רבנן מבטא שבועה אסר שבועה איסור אסר אם אתה אומר אסר שבועה חייב ואם לאו פטור, מאי קאמר, אמר אביי ה"ק מבטא שבועה אסר מיתפים בשבועה [איסור אסר אם אתה אומר מיתפים בשבועה כמוציא שבועה מפיו דמי חייב וא"ל פטור]. מבטא שבועה מהכא ואם היו תהיה לאיש וגו' ואילו שבועה לא קאמר במאי אסרה עצמה במבטא. רבא אמר מיתפים בשבועה לאו כמוציא שבועה מפיו דמי, והכי קאמר מבטא שבועה אסר נמי שבועה אסריה דאסר הטילו הכתוב בין נדר לשבועה הוציאו בלשון נדר נדר בלשון שבועה שבועה היכן הטילו ואם בית אישה נדרה וכו'. מיתיבי איזהו אסר האמור בתורה, אמר הרי עלי שלא אוכל בשר ושלא אשתה יין כיום שמת בו אבא כיום שמת בו פלוני כיום שנהרג גדליה בן אחיקם כיום שראה ירושלים בחורבנה אסור. ואמר שמואל והוא שנדור ובא מאותו היום, בשלמא לאביי מריתפים בנדר נדר מתפים בשבועה נמי שבועה, אלא לרבא קשיא, אמר לך רבא תריץ ואימא הכי איזהו אסר נדר האמור בתורה אמר הרי עלי שלא אוכל בשר וכו' ואמר שמואל והוא שנדור ובא מאותו היום, מ"ט א"ק איש כי ידור נדר עד שידור בדבר הנדור. בנעוריה בית אביה האב זכאי בבתו (כתוב ברמז ש"כ). [מה]נערה המאורסה אביה ובעלה מפירין נדריה. [מו]מת האב לא נתרוקנה לרשות הבעל, מנלן, אמר רבא דא"ק בנעוריה בית אביה ולא בית בעלה. מת הבעל נתרוקנה לרשות האב, מנלן, אמר רבא א"ק ואם היו תהיה לאיש ונדריה עליה מקיש קודם הויה שניה לקודם הויה ראשונה, מה ראשונה אב מיפר לחודיה אף שניה אב מיפר לחודיה. ואימא הני מילי בנדרים שלא נראו לארוס אבל בנדרים שנראו לארוס לא מצי מיפר אב, אי בנדרים שלא נראו לארוס מבנעוריה בית אביה נפקא. [מח]ושמע אביה (ח) להוציא את החרש. ושמע אביה אין לי אלא ששמע הוא, השמיעוהו אחרים מנין, ת"ל והחריש לה אביה. והחריש לה עד שיהא נתכוון לה, שאם נדרה בתו ואמר סבור הייתי שהיתה אשתי הרי זה יחזור ויפר שנאמר והחריש לה עד שיהא מתכוון לה. וקמו כל נדריה וכל אסר למה נאמר, לפי שהוא אומר והפר את נדרה שומע אני שאם נדרה וקיים וחזר והפר יהא מופר, ומה אני מקיים וקמו כל נדריה עד שלא יפר, או אף משיפר ומה אני מקיים והפר את נדרה עד שלא קיים, או אף משקיים, תלמוד לומר יקום מגיד הכתוב שכל נדר שקיים שעה אחת אין (יכול) [רשאי] להפר. [מט]נדרה אשתו וסבור שנדרה בתו, בתו וסבר שנדרה אשתו הרי זה יחזור ויפר. למימרא דאותה דוקא והא גבי קרעין דכתיב [נ]על שאול ועל יהונתן בנו ותניא אמרו לו מת אביו וקרע ואחר כך נמצא בנו יצא ידי קריעה, לא קשיא הא בסתם הא במפורש, והתניא לא יצא ידי קריעה, לא קשיא וכו':

[נא]ואם הניא אביה אותה ביום שמעו. תניא הפרת נדרים כל היום, רבי יוסי ברבי יהודה ורבי אלעזר ברבי שמעון אומרים מעת לעת. מאי טעמא דתנא קמא, אמר קרא ביום שמעו. ורבנן מ"ט, דכתיב מיום אל יום. ולתנא קמא הכתיב מיום אל יום, איצטריך דאי מביום שמעו ה"א ביממא אין בלילא לא כתיב מיום אל יום, ולמאן דאמר מיום אל יום הכתיב ביום שמעו, איצטריך דאי מיום אל יום הוה אמינא מחד בשבא לחד בשבא ליפר לה קמ"ל ביום שמעו. אמר רבי שמעון בן פזי אמר רבי יהושע בן לוי אין הלכה כאותו הזוג: [נב]ואם הניא אביה אותה. איני ידע (ט) הנאה זו מה היא, כשהוא אומר ואם ביום שמוע אישה יניא אותה והפר ליכד בבעל שהנאה היא הפרה, ולימד בבעל שעשה שמיעה וחרישה *כיום נדר, להקים באב מנין, הרי אתה דן הואיל ורשאי להקים ורשאי להפר אם למדתי לענין הפרה שעשה הנאה כהפרה ושמיעה ותרישה כיום נדר אף להקים נעשה הנאה כהפרה וחרישה ושמיעה כיום נדר, לא אם אמרת בהפר שחלק מכללו לפיכך עשה בו חרישה ושמיעה כיום נדר, תאמר בהקים שלא חלק מכללו לפיכך לא עשה בו חרישה ושמיעה כיום נדר. לא זכיתי מן הדין אדוננו מן הבעל הואיל והבעל מיפר והאב מיפר מה הבעל עשה בו חרישה ושמיעה כיום נדר להקים אף האב נעשה בו חרישה ושמיעה כיום נדר להקים, ועוד קל וחומר הוא ומה הבעל שאין הרשות מתרוקנת לו עשה בו חרישה ושמיעה כיום נדר אב [שהרשות מתרוקנת לו אינו דין שנעשה שמיעה וחרישה כיום נדר]. לא אם אמרת בבעל שמיפר בבגר לפיכך עשה בו חרישה ושמיעה כיום נדר, תאמר באב שאין מיפר בבגר לפיכך לא נעשה בו חרישה ושמיעה כיום נדר. לא זכיתי מן הדין, ת"ל אלה החקים אשר צוה ה' את משה וגו' על כרחך אתה מקיש את האב לבעל מה הבעל עשה בו חרישה ושמיעה כיום נדר להקים אף האב נעשה בו חרישה ושמיעה כיום נדר להקים: כי הניא אביה אותה אם הפר האב מופר ואם לאו אינו מופר. אמרה יודעת אני שכל נדרים שהיה אבא שומע היה מיפר שומע אני יהא מופר, ת"ל כי הניא אביה אותה, אם הפר האב מופר ואם לאו אין מופר. אמר לאפוטרופוס

ממ"ק ובמ"ק לח ויקרא ס: לט נדה מו: מ במדבר ו: מא ספרי: מב דברים כד: מג ספרי זוטא: מד שבועות כ: מה נדרים סו: מו סס ע:
מח ספרי: מט נדרים פו: נ ש"ב א: נא נדרים עו: נב ספרי: *נ"ל ביום ככל סענין:

זית רענן (ו) לעשות הבטאה, פירוש כשאומר מבטא: להקיש אשה לאיש, דס"ד מו הוציאה הכתוב מכללה לומר שאביה ובעלה מפירין נדריה הו"א שלא תעבור: אפילו קטנה, דבנעוריה משמע בילדותה ולא דוקא נערה: ת"ל בנעוריה בית אביה, דהכא כתיב בבית אביה משמע ממש והתם כתיב בית אביה משמע ברשות אביה: ולא נעוריה בבית הבעל, אע"פ שהיה לה בעל ונתאלמנה או נתגרשה חזרה לרשות אביה: (ז) שאין כל נעוריה וכו', שהרי יצאה מרשותה שאין כתובתה שלו: (ח) להוציא את החרש, שהודיעוהו ברמיזה: (ט) הנאה זו מה היא, פי' באיזה לשון יאמר: ולימד בבעל להקים, דכתיב ושמע אישה ביום שמעו והחריש לה וקמו כל נדריה: באב מנין, דכתיב ושמע אביה והחריש לה וקמו ולא כתיב ביום שמעו וא"כ י"ל באם דמיד ששתק יקום הנדר והא דכתיב ואם הניא אביה אותה ביום שמעו דמשמע שכל היום יש לו רשות להפר היינו דוקא כשהיה בדעתו להפר בשעת שמיעה מיד או ששתק סתם אבל שתק ע"מ לקיים הרי הוא מתקיים מיד: ושמיעה והרישה ביום נדר, כ"ה שם פי' שיש לו זמן כל היום להפר אפילו באב: אף להקים וכו' ביום נדר, שאינו קיים עד שישתוק כל היום: שחלק מכללו, פי' שאינו יכול להפר אלא אותו היום והו לא אבל הקמה יכול לקיים לעולם לפיכך אם שתק ע"מ לקיים הוי קיום מיד: שאין הרשות מתרוקנת לו, היינו בארוסה שאפילו מת האב אין הבעל יכול להפר לבדו אבל אם מת הבעל האב מיפר לבדו: בבגר, כשהיא בוגרת:

לאפוטרופוס כל נדרים שתהא בתי נודרת מכאן ועד שאבוא ממקום פלוני הפר לה והיפר לה שומע אני יהו מופרין, תלמוד לומר כי הניא אביה אותה, ואם הפר האב מופר ואם לאו אינו מופר דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר מצינו בכל מקום ששלוחו של אדם כמותו:

נגואם היו תהיה לאיש. נערה המאורסה אביה ובעלה מפירין נדריה, מנלן, אמר רבא דאמר קרא ואם היו תהיה לאיש ונדריה עליה מכאן לנערה המאורסה שאביה ובעלה מפירין נדריה. ואימא הדין קרא בנשואה כתיב, בנשואה קרא אחרינא כתיב ואם בית אישה נדרה. אימא תרוייהו בנשואה ותרי קראי למה לי לומר שאין הבעל מיפר בקודמים ולאו ממילא שמעת מינה, ואי תימא הויה קידושין משמע. נדדבי רבי ישמעאל תנא בין איש לאשתו בין אב לבתו מכאן לנערה המאורסה שאביה ובעלה מפירין נדריה. ולתנא דבי רבי ישמעאל ואם היו תהיה מה עביד ליה, מוקים ליה לאידך דרבא. ורבא האי תנא דבי ר' ישמעאל מאי עביד ליה, מיבעי ליה לומר שהבעל מיפר דברים שבינו לבינה. נהואם היו תהיה לאיש זו ארוסה, או אינו אלא נשואה, כשהוא אומר ואם בית אישה נדרה הרי נשואה אמורה ד"ר יאשיה, (י) ר' יונתן אומר אחד זה ואחד זה לא בא הכתוב לחלק אלא רשותו של אב שכל זמן שהיא בבית אביה אביה ובעלה מפירין נדריה, ניסת אין אביה מיפר נדריה. ונדריה עליה נדרים שבאו עמה מבית אביה לבית בעלה. או אינו אלא נדרים שנדרה ברשותו, אמרת ק"ו אם נדרים שנדרה שלא ברשותו הרי הוא מיפר ק"ו לנדרים שנדרה ברשותו. ונדריה עליה נדרים שלא הוקמו ושלא הופרו, או אינו אלא נדרים שהוקמו ושהופרו, הרי אתה דן הואיל והאב מיפר והבעל מיפר מה האב אין מיפר אלא נדרים שלא הוקמו ושלא הופרו כך הבעל. ועוד ק"ו ומה האב שהרשות מתרוקנת לו אין מיפר אלא נדרים שלא הוקמו ושלא הופרו, בעל שאין הרשות מתרוקנת לו אינו דין שלא יפר אלא נדרים שלא הוקמו ושלא הופרו. לא אם אמרת באב שאין מיפר בבגר לפיכך אין מיפר אלא בנדרים שלא הוקמו ושלא הופרו, תאמר בבעל שמיפר בבגר לפיכך יפר כל נדר. לא זכיתי מן הדין, ת"ל אלה החוקים אשר צוה ה' את משה בין איש וגו' ע"כ אתה מקיש את הבעל לאב מה האב אין מיפר אלא נדרים שלא הוקמו ושלא הופרו אף הבעל לא יפר אלא נדרים שלא הוקמו ושלא הופרו. או מבטא שפתיה אין בטוי אלא שבועה שנאמר נואו נפש כי תשבע לבטא. ושמע אישה להוציא את החרש. ושמע אישה אין לי אלא ששמע הוא, השמיעוהו אחרים מנין, ת"ל וקמו כל נדריה. והחריש לה עד שיהא מתכוון לה שאם נדרה אשתו ואמר סבור הייתי שהיא בתי הרי זה יחזור ויפר שנאמר והחריש לה עד שיהא מתכוון לה. וקמו כל נדריה למה נאמר, לפי שהוא אומר והפר את נדרה שאם נדרה וקיים וחזר והפר שומע אני יהא מופר ומה אני מקיים וקמו כל נדריה עד שלא הפר, או אף משיפר ומה אני מקיים והפר את נדרה עד שלא קיים, או אף משקיים, ת"ל יקומו מגיד הכתוב שכל נדר שקיים שעה אחת אין יכול להפר. ואם ביום שמוע אישה יניא אותה לימד בבעל שהנאה היא הפרה ולימד בבעל שעשה שמיעה וחרישה ביום נדר. והפר את נדרה אשר עליה נדרים שעליה מיפר (יא) ולא נדרים שאינן עליה שרבי אליעזר אומר יפר. והדין נותן ומה במקום שאין מיפר נדרי עצמו משנדר הרי הוא מיפר נדרי עצמו עד שלא ידור [מקום שמפר נדרי אשתו משנדרה אינו דין שיפר נדרי אשתו עד שלא תדור], אמרו לו לא אמרה תורה אלא והפר את נדרה אשר עליה נדרים שעליה מיפר ולא נדרים שאינן עליה. ד"א אישה יקימנו ואישה יפרנו את שבא לבלל הקים בא לכלל הפר לא בא לכלל הקים לא בא לכלל הפר. וה' יסלח לה וגו' הרי שנדרה ובטל ולא ידעה צריכה סליחה:

נוואם ביום שמוע אישה. אמרה (יב) קונם שניסת משאצא עד שלש שנים אמר אין קיים לה, הפר יפרנו כאלו מופר. קונם שאיני טועמת מחנותו של פלוני אינו יכול להפר לה. רבי יהודה אומר אם אין לה פרנסה אלא מאותו חנות הרי זה יפר. קונם שאני ואבא אוכלין ואמי אוכלת ואחי אוכלין אינו יכול להפר. קונם שאיני טועמת ואוכלת מתאני העיר הזאת מענבי העיר הזאת יביא לה מעיר אחרת, מפירות העיר הרי זה יפר, להלן הוא אומר והחריש לה, לה ולא לשלוחה. מפני מה לא הפרת, א"ל לא הייתי יודע שקינמה הרי זה יפר, מפני מה לא הפרת, אמר ליה לא הייתי יודע שאני זכאי להפר הרי זה יפר, לא הייתי יודע שזה נדר הרי זה יפר, הפר ולא ידעה ועברה עליהן, הרי זה הוא אומר וה' יסלח לה, ובשבת יאמר לה מחול לך אכול ולא יאמר לה הרי מופר לך:

נחונדר אלמנה וגרושה. תנא דבי רבי ישמעאל ונדר אלמנה וגרושה מה ת"ל, והלא מוצאת מכלל אב ומכלל בעל, אלא הרי שמסר האב לשלוחי הבעל או שמסרו שלוחי האב לשלוחי הבעל ונתארמלה בדרך או נתגרשה היאך אני קורא בה בית אביה של זו או בית בעלה של זו, אלא לומר לך כיון שיצתה מרשות האב שעה אחת שוב אינו יכול להפר. נטתניא אלמנה וגרושה שאמרה הריני נזירה לכשאנשא וניסת. ר' ישמעאל אומר יפר, רבי עקיבא אומר לא יפר. אשת איש שאמרה הריני נזירה לכשאתגרש ונתגרשה. ר' ישמעאל אומר לא יפר, ר' עקיבא אומר יפר. א"ר ישמעאל הרי הוא אומר ונדר אלמנה וגרושה עד שיהא נדר בשעת אלמנות וגירושין. ורבי עקיבא סבר הרי הוא אומר כל אשר אסרה על נפשה עד שיהא איסור נדר בשעת אלמנות וגירושין. סונדר אלמנה וגרושה מן הנשואין. או אינו אלא מן האירוסין, הרי אתה דן הואיל ובעולה אין אביה מיפר נדריה ואלמנה וגרושה אין אביה מיפר נדריה, מה בעולה שיצתה מרשות אביה אף אלמנה וגרושה שיצתה מרשות אביה, או אפילו נתאלמנה [או נתגרשה] מזה וניסת לזה קורא אני עליו ונדר אלמנה וגרושה, לפי שמצינו באלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט, ת"ל ואם בית אישה נדרה מכל מקום. סאונדר אלמנה וגרושה (יג) יכול כל אלמנה וגרושה, ת"ל אם בית אישה נדרה פרט לשנדרה חוץ לבית אישה, אחר שריבה נדרי אלמנה להקים נדרי אלמנה להפר כיצד. נדרה שנתארמלה או שנתגרשה משיצאה מרשותו אינו יכול להפר, יכול אם לא יצאה מרשותו יהא זכאי להפר אבל אם יצאה מרשותו לא יהא זכאי להפר, ת"ל יקום. יכול אם היה עתיד להחזירה יהא זכאי להפר ת"ל יקום. סבואם בית אישה נדרה זו נשואה, או אינו אלא ארוסה, כשהוא אומר ואם היו תהיה לאיש הרי ארוסה אמורה, ומה ת"ל ואם בית אישה נדרה זו נשואה דברי רבי ישמעאל. ר' עקיבא אומר זו יתומה בחיי האב. ושמע אישה להוציא את החרש. ושמע אישה אין לי אלא ששמע הוא, השמיעוהו אחרים מנין, ת"ל וקמו כל נדריה. והחריש זו חרישה לקיים. או אינו אלא חרישה סגלמקט, כשהוא אומר ואם החרש יחריש לה הרי חרישה למקט אמור, הא מה ת"ל והחריש לה, זו חרישה לקיים, וקמו כל נדריה שאם נדרה וקיים וחזר והפר שומע אני יהא מופר ומה אני מקיים וקמו כל נדריה עד שלא יפר, או אף משקיים, ת"ל לא יקום, מגיד הכתוב שכל נדר שקיים שעה אחת אין רשאי להפר:

ואם הפר יפר אותם אישה ביום שמעו. מגיד שנתנה תורה רשות להפר כל היום. אישה הפרם להוציא את האפוטרופוס. אישה הפרם אם הפר הבעל מופר ואם לאו אינו מופר. אמרה יודעת אני שכל נדרים שהיה בעלי שומע היה מיפר שומע אני יהא מופר, ת"ל אישה הפרם אם הפר הבעל מופר ואם לאו אינו מופר. אמר לאפוטרופוס כל נדרים שתהא אשתי נודרת מכאן ועד שאבוא ממקום פלוני הפר לה והיפר לה שומע אני יהא מופר, ת"ל אישה הפרם אם הפר הבעל מופר ואם לאו אינו מופר דברי רבי יאשיה, רבי יונתן אומר מצינו בכל מקום ששלוחו של אדם כמותו. סדאישה הפרם וה' יסלח לה, רבי חייא בר אשי הוה רגיל כל אימת דנפל על אפיה הוה אמר הרחמן יצילנו מיצר הרע, יומא חדא שמעתיה דביתהו, אמרה מכדי הא כמה שני דפריש מינאי מאי טעמא אמר הכי

כמ"ק ובמ"ק נג נדרים סז: נד שם סח: נה ספרי: נו ויקרא ס: נז ספרי זוטא: נח כתובות מט: נט נדרים פט: ס ספרי: סא ספרי זוטא
סב ספרי: סג למקט לנער: סד קדושין פא:

זית רענן (י) רבי יונתן וכו', ס"ל דגם קרא דאם היו תהיה מיירי ג"כ בנשואה: לחלק אלא רשותו של אב, פי' דלר' יאשיה הפסוק בא לחלק ג"כ רשותו של בעל שאין מיפר לבדו אבל לר' יונתן לא בא לחלק אלא רשותו של אב: נדרים שבאין עמה וכו', נ"ל דמיירי בנשואה לר' יונתן וכגון שנדרת בעודה ארוסה והפר האב חלקו מותר הבעל להפר חלקו לאחר הנישואין: או אינו וכו', אבל נדרים שנדרה בעודה ארוסה אינו יכול להפר אחר נשואיה, וע"ז קאמר אמרת ק"ו וכו' פי' שנדרה בשעת אירוסין יכול להפר בשעת אירוסין: ק"ו לנדרים שנדרה ברשותו, פי' עתה שנכנסה לרשותו ק"ו שיכול להפר מה שנדרת בעודה ארוסה: (יא) ולא נדרים שאינן עליה, כגון שאמר כל נדרים שתדורי הן מופרין: (יב) קונם שניסת וכו', פי' אם תגרשני לא איכנס עד ג' שנים: הפר יפרנו וכו', פי' אע"ג שהנדר אינו חל אלא לאחר שתצא מרשותו אפ"ה מופר, וטוב יותר להגיה כלו מופר דסד"א שלעצמו מותר ולאחרים אסורה: שאני ואבא אוכלין, פי' שאינה רוצה לאכול עם אביה ואמה: לפי שמצינו באלמנה לכה"ג וכו', פי' לפי שהורע כח אלמנה שאסורה לעולם לכה"ג וה"ה גרושה לכהן הדיוט: (יג) יכול כל אלמנה, פי' אפילו נדרה בבית בעלה ואמרה הריני נזירה לאחר שלשים יום ונתאלמנה או נתגרשה תוך שלשים יום אינו מופר ת"ל ואם בית אישה נדרה וכו': נדרה משנתארמלה וכו', פי' אם נדרה שיחול לאחר שתתארמלה: משיצאה מרשותו, אבל בעודה ברשותו יכול להפר: אם לא יצאה מרשותו, פי' אם גרשה ועדיין יושבת בביתו: ת"ל יקום, כשגרשה אפילו היא יושבת בביתו אינו יכול להפר: יתומה בחיי אב, שהשיאה אביה ונתאלמנת או נתגרשה;

הכי, יומא חד הוה קא גריס בגינתיה קשטה נפשה חלפה ותניה קמיה, אמר לה מאן את, אמרה ליה אנא חרותא דהדרי מן יומא, תבעה אמרה ליה אייתי לי להך רומנא דריש צוציתא שוור אתיא ניהלה, כי אתא לביתיה הוה קא שגרה דביתהו תנורא סליק וקא יתיב בגויה, אמרה ליה מאי האי, אמר לה הכי והכי הוה מעשה, אמרה ליה אנא הואי, לא אשגח בה עד דיהבה סימנין, אמר לה אנא מיהא לאיסורא איכווני דכתיב אישה הפרם וה' יסלח לה וכו' (כדכתוב ברמז תע"ט) [סה]כל נדר וכל שבועת אסר לענות נפש, אלו נדרים שהוא מיפר. נדרים שיש בהן ענוי נפש אם ארחץ אם לא ארחץ אם אתקשט אם לא אתקשט, א"ר יוסי אין אלו נדרי ענוי נפש, ואלו הן נדרי ענוי נפש אמרה קונם פירות העולם עלי הרי זה יפר, פירות מדינה זו עלי יביא לה ממדינה אחרת. אם ארחץ וכו' דאמרה הנאת רחיצה עלי לעולם אם ארחץ היום. ורבי יוסי ניוול דימי לא שמיה ניוול. לא ארחץ דאמרה הנאת רחיצה עלי לעולם אם ארחץ ושבועה שלא ארחץ, ואמרי רבנן רחיצה אית בה ענוי, ורמינהו אעפ"י שאסור בכולן אין ענוש כרת אלא על האוכל ועל השותה ועל העושה מלאכה ביום הכפורים, ואי אמרת כי לא רחצה נמי איכא ענוי ביום הכפורים כי רחץ ליחייב כרת. אמר רבא הכא מענינא דקרא והכא מענינא דקרא, גבי יום הכפורים דכתיב [סו]תענו את נפשותיכם מילתא דידיע עינויא השתא רחיצה לא יריע עינויא, גבי נדרים דכתיב כל נדר וכל שבועת אסר לענות נפש מילתא דאתיא בה לידי ענוי וכי לא רחצה מתיא לידי ענוי משום הכי מיפר לה. [סז]כל נדר וכל שבועת אסר לענות נפש למה נאמר, לפי שהוא אומר והפר את נדרה אשר עליה שומע אני בין נדרים שיש בהן ענוי נפש בין נדרים (יד) שאין בהן ענוי נפש, ת"ל כל נדר, נדרים שהם בינו לבינה מנין, ת"ל אלה החוקים וגו', שומע אני בין שיש בהן ענוי נפש ובין שאין בהן ענוי נפש, ת"ל כל נדר וגו'. ומה זה נדר שאין מתחלל על ידי אחרים יפר כך [כל נדר שאינו מתחלל על ידי אחרים הוא מיפר] ד"ר יאשיה. ר' יונתן אומר מצינו נדר שאין מתחלל על ידי אחרים אלא בו הוא מיפר. ביצד אמרה קונם פירות העולם עלי הרי זה יפר, פירות מדינה זו עלי יביא לה ממדינה אחרת, פירות חנוני זה [עלי אין יכול להפר. אלא מה זה] נדר שאין מתחלל על ידי אחרים אלא בו הוא יפר, אין לי אלא בעל שאין מיפר אלא נדרים שבינו לבינה ונדרים שיש בהן ענוי נפש, האב מנין, הרי אתה דן הואיל והבעל מיפר והאב מיפר מה הבעל אין מיפר אלא נדרים שבינו לבינה ונדרים שיש בהן ענוי נפש אף האב לא יפר אלא נדרים שבינו לבינה ונדרים שיש בהן ענוי נפש. או חלוף הואיל והאב מיפר והבעל מיפר מה האב מיפר כל נדר אף הבעל מיפר כל נדר, ומה אני מקיים כל נדר וכל שבועת אסר לענות נפש בימי הבגר, אבל בימי נעורים יפר כל נדר, תלמוד לומר בנעוריה בית אביה, נעורים בבית אביה אמרתי ולא נעורים בבית הבעל. דנתי וחלפתי בטל החלוף חכיתי לדון כבתחלה הואיל והבעל מיפר והאב מיפר מה הבעל אינו מיפר אלא נדרים שבינו לבינה ונדרים שיש בהן ענוי נפש אף האב לא יפר אלא נדרים שבינו לבינה ונדרים שיש בהן ענוי נפש. ועוד ק"ו ומה הבעל שמיפר בבגר אין מיפר אלא בנדרים שבינו לבינה ובנדרים שיש בהן ענוי נפש האב שאין מיפר בבגר אינו דין שלא יפר אלא בנדרים שבינו לבינה ונדרים שיש בהן ענוי נפש. לא אם אמרת בבעל שאין הרשות מתרוקנת לו לפיכך אין מיפר אלא נדרים וכו' תאמר באב שהרשות מתרוקנת לו לפיכך יפר כל נדרים, לא זכיתי לדון, ת"ל אלה החוקים וגו' על כרחך אתה מקיש את האב לבעל מה הבעל אין וכו' אף האב וכו':

[סח]אישה יקימנו ואישה יפרנו. אמרה קונם תאנים וענבים אלו שאיני טועמת קיים לתאנים כלו קיים, הפר לתאנים אינו מופר עד שיפר אף לענבים דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר הרי הוא אומר אישה יקימנו ואישה יפרנו מה יקימנו ממנו אף יפרנו ממנו, ורבי ישמעאל מי כתיב יפר ממנו. ור' עקיבא מקיש הפרה להקמה מה הקמה ממנו אף הפרה ממנו, וחכמים אומרים מקיש הקמה להפרה מה הפרה מה שהפר לא הפר אף הקמה מה שקיים לא קיים. [סט]נדרה מן התאנים ומן הענבים ונשאל לחכם והתיר לה לתאנים ולא לענבים לענבים ולא לתאנים כלו מותר. אסר לה לתאנים ולא לענבים לענבים ולא לתאנים כלו אסור. הפר לה בעל לתאנים ולא לענבים לענבים ולא לתאנים כלו מופר. קיים לה לתאנים ולא לענבים לענבים ולא לתאנים כלו קיים. אימתי בזמן שהוא נדר אחד אבל אם אמרה תאנים שאני טועמת ועוד ענבים שאני טועמת ונשאל לחכם והתיר לה לתאנים ולא לענבים ולא לתאנים הקיום בקיומו וההפר בהפרו. [ע]האומר לאשתו כל נדרים שתדור עד שאבוא ממקום פלוני הרי הן קיימים לא אמר כלום, הרי הן מופרין, ר' אליעזר אומר מופר, וחכמים אומרים אינו מופר. אמר ר' אליעזר אם מיפר נדרים שבאו לכלל איסור לא יפר נדרים שלא באו לכלל איסור, אלא אישה יקימנו ואישה יפרנו את שבא לכלל הקים בא לכלל הפר לא בא לכלל הקים לא בא לכלל הפר. [עא]האומר לאפוטרופוס כל נדרים שתדור אשתי וכו'. אישה יקימנו ואישה יפרנו (טו) מה ת"ל בכל הפרשה, לרבות אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט ממזרת לכותי ולחלל לרבות כולן:

[עב]ואם החרש יחריש. בשותק על מנת למיקט הכתוב מדבר, או אינו אלא בשותק על מנת לקיים, כשהוא אומר כי החריש לה ביום שמעו הרי בשותק על מנת לקיים אמור, הא מה אני מקיים ואם החרש יחריש בשותק על מנת למיקט הכתוב מדבר:

[עג]ביום שמעו. אמר ר' אליעזר בן יעקב פעם אחת שאלתי את יונתן בן משולם ואת יהושע בן גמלא מנין שהוא עושה טובה כרעה, אמרו לי א"ר עקיבא מה אם טובל אני לטומאה שלא באתי לזיקתה אינו דין שאטבול לטומאה שבאתי לזיקתה. וכשבאתי אצל רבי יהושע אמר הרי זה תשובת צר, ממה שזה חמור יהא זה קל וממה שזה קל יהא זה חמור, אלא הרי זה תשובה לדבר ומה אם במקום שלא עשה נדרים כשבועת בטוי עשה בו טובה כרעה שנאמר להרע או להיטיב. מקום שעשה נדרים כשבועת בטוי אינו דין שעשה טובה כרעה, אלא שאמרו נדר לכל נדר שבועה לכל שבועה אסר לכל אסר לעשות טובה כרעה. אמר ר' אליעזר בן יעקב פעם אחת שאלתי את יונתן בן משולם ואת יהושע בן גמלא מנין שהוא עושה טובה כרעה, אמרו לי מקל וחומר בזמן שפתח להקים כלו קיים, להפר כלו מופר. כיצד אמרה פת שאני טועמת היום ואני שותה ביין *למחר אמר אין קיים לה הפר יפרנו כלו מופר קיים ליך על הפת יפרנו כלו מופר קיים לך על הפת ולא קיים לך על היין הקם יקימנו כלו קיים, קיים לך על היין ולא קיים לך על הפת כלו מופר לפי שהוא עושה טובה כרעה, יכול שהוא עושה טובה בפני עצמה ורעה בפני עצמה מנין שהוא עושה טובה ורעה באחת, אמרו קונם פת שאני טועמת היום ואני שותה יין ישן מחר אמר אין קיים לה הפר יפרנו כלו מופר:

[עד]ואם הפר יפר אותם אחרי שמעו. (טז) אחרי קיום הנדר. או אינו אלא שמעו כמשמעו, כשהוא אומר כי החריש לה ביום שמעו הרי שמעו אמור, ומה תלמוד לומר אחרי שמעו אחרי קיום הנדר. ונשא את עונה מגיד שהוא מוכנס תחתיה [לעון], והרי דברים קל וחומר אם מדת פורענות מועטת הגורם תקלה לחברו הרי הוא נכנס תחתיו קל וחומר למדת טובה מרובה: אלה החקים וגו' על כרחך אתה מקיש את האב לבעל ואת הבעל לאב בכל מדות שאמרנו. בנעוריה בית אביה נעוריה בבית האב אמרתי ולא נעוריה בבית הבעל. ורבי ישמעאל אומר בנערה המאורסה הכתוב מדבר שיהו אביה ובעלה מפירין נדריה:

[עה]אלה החקים והמשפטים וגו'. מה הן החקים שבין איש לאשתו שעשה

ממ"ק ובמ"ק סה נדרים עט: סו ויקרא עז: סז ספרי: סח נדרים פז: סט ספרי: ע נדרים עט: עא ספרי זוטא: עב נדרים עט: עג ספרי זוטא:
*עי' על כל הפסקא בנדרים (דף ס"ז) במפרשי הש"ס ובשינוי הנוסח' ופסכי"ל ותבין הדברים גם כאן: עד ספרי: עה ספרי זוטא:

זית רענן (יד) שאין בהן עינוי נפש ת"ל כל נדר וגו' לענות נפש דברים שבינו לבינת מנין ת"ל אלה החקים וגו' בין איש לאשתו שומע אני בין שיש בהן עינוי נפש ובין שאין בהן עינוי נפש ת"ל כל נדר וגו' לענות נפש ומה זה נדר שאינו מתחלל אלא ע"י אחרים הוא מפר כך כל נדר שאינו מתחלל אלא ע"פ אחרים הוא מפר כ"ה בספרי, וג"ל דמן שומע אני עד לענות נפש יתר הוא דבדברים שבינו לבינה אפילו אין בהן עינוי נפש מפר [ועי' נהגהות הגר"א ז"ל]: שאינו מתחלל, כגון רחיצה שצריכה היא עצמה לרחוץ צריך להפר אבל דבר שאינו מתחלל אלא ע"י עצמו כגון שאמרה הנאת תשמישי עליך א"צ להפר שהיא משועבדת לו: ורבי יונתן אומר וכו', שכשאסרה הפירות הוא מביא לה פירות ואפ"ה צריך להפר: שאין מתחלל ע"י אחרים כצ"ל וכ"ה שם. ועי' על כל הענין בנדרים (דף פ"ב): ולא נעוריה בבית הבעל, פירוש שבבעל אין חילוק בין נערות לבגרות: (טו) מה ת"ל, פי' שאמר בכל מקום אישה דהא באיש משתעי: טובה כרעה, פי' כשם שמקיים נדרי נפש כך מקיים נדרי טובה כגון שנדר שיאכל דבר: מה אם טובל אני וכו', פי' דהא יכול להפר נדרי עינוי נפש שתאכל אף על פי שמפר עד שלא חל הנדר כדלעיל ק"ו בקיום שאינו מקיים עד שחל הנדר ק"ו שיכול לקיים לטובה שתאכל: ממה שזה חמור וכו', בתמיה פי' מפני שקיום חמור שאינו יכול להקל קודם שחל הנדר יהא זה קל שיקיים נדרי טובה: ממה שזה קל, בהפרה שיכול להפר עד שלא חל הנדר יהא זה חמור שלא יכול להפר לטובה: הרי זה תשובה וכו', פי' מכאן למדנו: מקום שלא עשה נדרים וכו', דעל שבועה חייב קרבן ועל נדר אינו חייב קרבן אפ"ה עשה בו טובה כרעה לענין קרבן כדכתיב להרע או להיטיב: במקום שעשה נדרים כשבועה, לענין הקמה: אלא שאמרו, אע"ג דאתיא בק"ו טרח וכתב לה קרא: בזמן שפתח להקים, פי' אם נדר על שני דברים בזמן שהתחיל לקיים כלו קיים וכו': (טז) אחרי קיום הנדר, אפילו ביום שמעו: בבית הבעל, שאף לבוגרת מפר:

שעשה נדרים קלים כחמורים, שבועות קלות כחמורות, (יז) שהוא מקים אחר שמיפר מיפר אחר שהוא מקים, והרי הוא בנשיאות עון. בין אב לבתו החקים שבין איש לאשתו, שעשה נדרים קלים כחמורים, איסורים קלים כחמורים, שבועות קלות כחמורות, לילה ויום כשבת, הן הם בין אב לבתו. החקים שבין איש לאשתו הן בין אב לבתו, ומה הן החקים שבין איש לאשתו, שהוא אומר לה בשבת אכול ואינו אומר לה הרי הוא מופר לך. בין אב לבתו יכול יהא זכאי בירושתה משל אבי אמה, תלמוד לומר אלה באלה הוא זכאי ואינו זכאי בירושתה, משל אבי אמה מה הוא עושה, מוכר פירות ולוקח קרקעות בהן. שאמר חוקים יש לך מתנה אחרת, כדרך שהוא זכאי במציאתה ובהפרת נדריה כך הוא זכאי בקנסיה ומעשה ידיה שלו, ומכרה מכר:

לא [עו]וידבר ה' אל משה לאמר נקם נקמת. אין וידבר אלא לשון עז שנאמר [עז]וידבר העם באלהים עז, ולמה דבר עמו בלשון עז, לפי שלא מיחה בשבטו של שמעון, א"ל הקב"ה ומה אם בזמן שעמדו כל ישראל בצד אחד בשעת העגל ולא היה עמך אלא שבט לוי בלבד עמדת ומחית בכל ישראל, עכשיו שכל ישראל עמך ולא עמד בצד אחד אלא שבטו של שמעון לא היה לך למחות, עליך אמר הכתוב [עח]התרפית ביום צרה צר כחך. מדה שניה למה דבר עמו בלשון עז, שהיה הקב"ה מבקש עלבונן של ישראל מיד מדין לפיכך אמר למשה נקם נקמת אחר תאסף אל עמיך, התחיל מפיים להקב"ה על מיתתו ואינו מתפייס, אמר לפניו רבש"ע לי ראוי מיתה שראיתי דרכיך ומעשיך ואורחותיך שנאמר [עט]לא אמות כי אחיה ואספר מעשי יה, משיבו הקב"ה ואומר לו משה אלו חיים ארוכים יפים לבני אדם כבר לאבותיך הראשונים לא הטעמתי אותן טעם מות אלא גניזה יפה לך מן הכל שנאמר [פ]יקר בעיני ה' המותה לחסידיו. ועדיין לא נתפייס עד שפייסו הקב"ה בשני דברים אמר לו משה אם אתה רוצה שתחיה שנים הרבה או אלף שנים לא יראו ישראל בשונאיהם ולא תכבש מדין לפניהם, מיד נתפש משה אמר בין היום בין מחר סוף הכל בא לידי מיתה שנאמר [פא]מתוקה שנת העובד אם מעט ואם הרבה מוטב שיראו ישראל בשונאיהם ותכבש מדין לפניהם, וכיון שנתפש משה היה קשה לפני הקב"ה שקנס לו מיתה, משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שהיה לו בן ומכעיסו בכל שעה ונוטל החרב ואמו של בן ההוא אוהבתו ביותר וכשהמלך כועס על בנו עומדת ופורסת כנפיה על בנה וממלאת רחמים את המלך שלא יהא הורג את בנה, לשנים מתה אשתו של מלך והיה יושב ובוכה עליה לילה ויום, אמרו לו שריו ועבדיו וכי אשתך יפה מכל הנשים שאין אתה מקבל עליה תנחומין, אמר להם המלך וכי על אשתי אני בוכה איני בוכה אלא על בני שכל זמן שאמו קיימת בשעה שאני מבקש להרגו עומדת ופורשת כנפיה על בנה וממלאת אותי רחמים ואיני הורגו, עכשיו שמתה אמו עשוי לפני כמו שהוא חפור וקבור. אף כך הקב"ה קשה לפניו שקנס מיתה על משה אמר כל זמן שמשה קיים אע"פ שמכעיסין אותי ישראל ואני מבקש לאבדן עומד משה ומשתטח לפני ומבקש עליהם רחמים שנאמר [פב]סלח נא לעון העם הזה וגו' ואומר ויאמר ה' סלחתי כדבריך. וכן [פג]ויאמר להשמידם לולי משה בחירו, עכשיו שמת מי יעמוד ויבקש עליהם רחמים. דבר אחר נקום נקמת משה הצדיק מתנקם על המדינים שתי נקמות ואף הקב"ה מתנקם שתי נקמות שנאמר [פד]אל נקמות ה' אל נקמות הופיע. כתיב [פה]ואיש איש וגו' אשר יצוד ציד חיה או עוף ושפך את דמו וכסהו בעפר, בוא וראה כמה צדיקים וחסידים שפך עשו דמן ואף קבורה לא נתן להם שנאמר [פו]שפכו דמם כמים סביבות ירושלים ואין קובר, מה עשה הקב"ה היה נוטל מדם כל נפש ונפש וטבל על פורפירון שלו עד שצבעה דם וכשיגיע ליום הדין לובש אותה פורפירא ומראה לו גופו של כל צדיק וצדיק רשום עליה שנאמר [פז]ידין בגוים מלא גויות, אמר לו הקב"ה [פח]אם לא דם שנאת ודם ירדפך. כתיב בו והוא עיף שהרג את נפש וכתיב על חרבך תחיה וכן [פט]פן בחרב אצא לקראתך. א"ל הקב"ה אין לי הרב [צ]כי רותה בשמים חרבי הנה על אדום תרד ועל עם חרמי למשפט. דבר אחר נקם נקמת אחד כנגד מדין ואחד (יח) כנגד מואב, והלא מואב היה תחלה לעצה רעה על ישראל שנאמר [צא]ויאמר מואב אל זקני מדין ומה נשתנו מדין ממואב שנאמר נקם נקמת בני ישראל מאת המדינים ובמואב כתיב [צב]אל תצר את מואב, אלא שהיה דוד עתיד לצאת מהן אמר להם הקב"ה המתינו להם מציאה יש לי ביניהם אקחנה מהם ואחר כך עשו נקמה בהם. וכן מצינו שכיון שבא דוד מסרו הקב"ה בידו שנאמר [צג]ויך את מואב וימדדם בחבל השכב אותם ארצה, אבל מדין נמסרו ביד ישראל שנאמר ויצבאו על מדין. ועצת מואב לא היתה על ישראל אלא להריגה שנאמר [צד]אולי אוכל נכה בו, אבל עצת מדין לא היתה אלא להחטיא את ישראל, ועל ידן נפלו כ"ד אלף מישראל, ועל ידן נתחייבו כליה שהמחטיאו לאדם קשה מן ההורגו. ולא עוד אלא שהכתיב הקב"ה עליהם לא יבא עמוני ומואבי. מפני מה זכרים אסורים ונקבות מותרות מפני שעתידה רות לצאת מהם. ועוד שא"ל הקב"ה לאברהם אחרים אתה מכניס תחת כנפי ולוט בן אחיך פירש ממני אף אני אכתוב עליו לדורות לא יבא עמוני ומואבי:

נקם נקמת. זה שאמר הכתוב [צה]ישמח צדיק כי חזה נקם זה משה, פעמיו ירחץ בדם הרשע בדמו של בלעם הרשע, אתה מוצא שהשליט הקב"ה למשה בעליונים שנאמר [צו]עלית למרום שבית שבי, והיו מלאכים נותנין לו מקום והוא נכנס לתוך מחיצות של אש והיו רואין אותו והיו עומדים מפניו. שלט בים כשבקש קרעו וכשבקש החזירו למה שהיה [צז]נטה ידך על הים וישובו המים, וכן בעשר מכות שלט באוצרות שלג, ואחר כל השבח הזה היה יושב ובוכה [צח]והמה בוכים פתח אהל מועד, היתה נפשו של משה עגומה עליו, ידע הקב"ה מה בלבו של משה, א"ל חייך אין אתה מסתלק מן העולם עד שתתנקם מהם שנאמר נקם נקמת בני ישראל אחר תאסף אל עמיך. דבר אחר נקם נקמת בני ישראל אמר ליה עד שבלעם שם לך עליהן, למה בא בלעם שם אלא שעשה תנאים עם בלק א"ל אף על פי שאני הולך לי אלא הריני נותן לך עצה היאך תשלוט בהן אם נעשית עצתי אתה נותן לי שכרי, אמר לו הקב"ה שונא זמה הוא וכו', כיון ששמע הרשע שנפלו בא ליטול שכרו אמר הקב"ה הרי השעה הרי נכנס הזאב לגדי נקם נקמת בני ישראל. ד"א נקם נקמת א"ל משה אתמול אמרת לי אל תצר את מואב ועכשיו נקום, אמר ליה הקב"ה כשאמרתי לך [צט]אל תצר את מואב לשם האב נקראו ותקרא שמו מואב, אבל עכשיו שנשתנה דינם בינו:בין ישראל לכך קראן מדינים. נקם נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אמר משה אם איני יוצא עכשיו אני נותן פתחון פה לבני אדם להשיח אילולי בקש משה שלא למות לא מת שאמר לו הקב"ה אם אין אתה מתנקם בשונאיהם של ישראל אין אתה מת והיה יושב לו עשרים שנה או שלשים שנה, אלא אמר משה אין רשות בידינו לעכב את המצוה, מיד וידבר משה אל העם לאמר החלצו מאתכם, מכאן אמרו חכמים כל המקיים מצות רבו הכתוב מונה שבחו. וכן מצינו ביהושע שנאמר [ק]ויעש יהושע כאשר אמר לו משה. וכן מצינו בבני לוי [קא]ויעשו בני לוי כדבר משה. לתת נקמת ה' מכאן אמרו כל העושה מצוה עם ישראל כאלו עשאה לאביהן שבשמים שנאמר [קב]בכל צרתם לו צר. אלף למטה יכול אתה אומר עד שיבואו כל ישראל כולם ויעשו בהם נקמה. והרי למדנו שבדבר אחד שהוציא משה מתוך פיו יכול לשרוף את העולם שנאמר [קג]משרתיו אש לוהט, אלא שיהיו כולם שותפין בנקמתו של מדין, תלמוד לומר וימסרו, הא למדת שלא באו אלא [קד]פורין שהפילו עליהן. אמר רבי שמואל בר נחמן אמר רבי יונתן כשהלך פינחס למדין הוא וכל חיילותיו שהלכו עמו, כיון שראה בלעם הרשע את פינחס עשה את שתי זרועותיו כשני לוחות אבנים והיה פורח ועולה למעלה מפני שהוא משתמש בשם המפורש. אף פינחס כיון שראהו פורח ועולה אף הוא עושה שתי זרועותיו כשני לוחות אבנים והיה פורח ועולה אחריו עד שמצאו עומד ומשתטח לפני כסא הכבוד, מיד נתן עליו פינחס ציץ של הקב"ה ותפשו והורידו והביאו לפני משה ודנוהו בסנהדרין והרגוהו שנאמר ואת בלעם הרגו. וכשם שעשה הקב"ה נקמה במואב ובמדין כך עתיד הקב"ה לעשות נקמה בעובדי אלילים שנאמר [קה]כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה:

נקם

כמ"ק ובמ"ק עו ילמדנו: עז במדבר כה: עח משלי כד: עט תהלים קיח: פ שם קטז. פא קהלת ה: פב במדבר יד: פג תהלים קו: פד שם צד. פה ויקרא יז: פו תהלים עט: פז שם קי: פח יחזקאל לה: פט במדבר כ: צ ישעיה לד: צא במדבר כב: צב דברים ב: צג שמואל ב ח: צד במדבר כב: צה תהלים נח: צו שם סח: צז שמות יד: צח במדבר כה: צט דברים ב: ק שמות יז: קא שם לב: קב ישעיה סג: קג תהלים קד: קד פורין מלשון הוא הפור על שם הגורל: קה ישעיה סג:

זית רענן (יז) שהוא מקים אחר שמפר, משמע דס"ל שהיא מותרת לאכול והוא נושא עונה וזה חק שאין לו טעם שתהא מותרת לכתחלה לאכול: לילה ויום כשבת שמותר להפר אפילו שלא לצורך שבת אבל החכם אסור להתיר בשבת אא"כ הוא לצורך שבת: יכול יהא זכאי, דכל שבח נעוריה לאביה אא"כ יהא זכאי ג"כ בירושתה: מה הוא עושה, בפירות וכו': שאמר הקים, לפי שאמר חקים למדנו וכו': ומכרה מכר, פי' שמוכר אותה ממכר לאמה: (יח) כנגד מואב, בימי דוד: אלא להחטיא, אע"ג דכתיב ויחל העם לזנות אל בנות מואב מ"מ היה בעצת מדין: ולא עוד אלא וכו', דבכר נטלו שכרן שכתב עליהם לא יבא עמוני בקהל משא"כ במדינים לפיכך צוה להורגן: ועוד שא"ל וכו', פי' עוד טעם למה כתיב לא יבא עמוני וכו' (יט) ועכשיו נקום, ס"ל דמדינים היינו מואבים:

נקם נקמת וגו׳. להודיע שבחן של צדיקים שאין נפטרין מן העולם עד שהם נוקמין נקמתן של ישראל שהיא נקמת מי שאמר והיה העולם. מאת המדינים והרי מואבים (הם אלא לפי שהם) היו תחלה לדבר שנאמר קוּוילכו זקני מואב וזקני מדין, מימיהם לא עשו שלום זה עם זה וכשבאו להלחם עם ישראל עשו שלום זה עם זה ונלחמו עם ישראל. משל למה הדבר דומה לשני כלבים שהיו בעדר והיו צהובים זה בזה בא זאב ליטול טלה מן העדר והיה אחד מהם מתגרה כנגדו אמר חברו אם איני הולך ומסייעו עכשיו הורגו ואח"כ עוקף עלי והורגני עשו שלום זה עם זה ונלחמו עם הזאב. כך מדין ומואב מימיהם לא עשו שלום זה עם זה שנאמר קזהמכה את מדין בשדה מואב, כשבאו להלחם עם ישראל עשו שלום זה עם זה ונלחמו עם ישראל, [א"כ למה נאמר] מאת המדינים שהיו מדיינין על ישראל. מאת המדינים שהיו מיעצין על ישראל. מאת המדינים שהיו נוטרין על ישראל. אחר תאסף אל עמיך מגיד שמיתתו של משה מתעכבת למלחמת מדין ואף על פי כן הלך משה ועשה בשמחה שנאמר וידבר משה אל העם החלצו ואין החלצו אלא הזדרזו שנאמר הלוצים תעברו:

קחהחלצו מאתכם אנשים, צדיקים. ולהלן הוא אומר *בחר לנו אנשים. לתת נקמת ה׳ במדין. הקב"ה אמר נקמת בני ישראל ומשה אמר נקמת ה׳, אמר ליה הקב"ה דין שלכם מתבקש שגרמו לי להזיק אתכם, אמר משה רבון העולמים אם היינו עובדי אלילים או כופרים במצות לא היו רודפין אחרינו ולא שונאין אותנו ועכשיו אינן רודפין אחרינו אלא בשביל תורה ומצות שנתת לנו הנקמה שלך היא לתת נקמת ה׳. אלף למטה יש אומרים שני אלפים מכל שבט ושבט שלח, ויש אומרים שלשת אלפים שנים עשר אלף חלוצי צבא ושנים עשר אלף שהיו משמרים כליהם ושנים עשר לתפלה שנאמר אלף למטה אלף למטה, וימסרו מאלפי ישראל אלף למטה. ומהו וימסרו שהיו נמסרין זוגות זוגות. [ד"א וימכרו] בעל כרחם, [לפי] שתלה הכתוב מיתת משה אחר נקמת מדין אמרו נלך למדין וימות משה נמנעו מלילך, אמר הקב"ה למשה הטל עליהם גורלות על השבטים והם נמסרין מאליהם:

קטאלף למטה אלף למטה לכל מטות ישראל תשלחו לצבא, כ"ד אלף דברי רבי ישמעאל, ר"ע אומר אלף למטה שנים עשר אלף, ומה תלמוד לומר לכל מטות ישראל תשלחו לצבא (להביא) [להוציא] את שבטו של לוי. וימסרו מגיד הכתוב שהיו בני אדם כשרין וצדיקים ומסרו נפשם על הדבר, ר׳ נתן אומר אחרים מסרום איש פלוני כשר יצא למלחמה איש פלוני צדיק יצא למלחמה, רבי אלעזר המודעי אומר בוא וראה כמה חיבתן של רועי ישראל על ישראל עד שלא שמעו שמיתתו של משה מעכבת מלחמת מדין מה נאמר בהם קימה אעשה לעם הזה עוד מעט וסקלוני, אבל כששמעו שמיתתו של משה מעכבת מלחמת מדין התחילו מתחבאין, אעפ"כ נמסרו על כרחן שנאמר וימסרו:

אוישלח אותם משה. הקב"ה אמר למשה נקום בעצמך והוא שולח לאחרים, אלא ע"י שנתגדל במדין אמר אינו בדין שאני מצר למי שעשו לי טובה, המשל אומר באר ששתית ממנו מים אל תזרוק בו אבן, ולמה שלח לפינחס אמר מי שהתחיל במצוה הייב לגמרה, הוא השיב את חמתי הוא יגמור מצותי. וכלי הקדש זה הארון שנאמר בכי עבודת הקדש עליהם. רבי יוחנן אמר אלו אורים ותומים שנאמר גובגדי הקדש אשר לאהרן:

דוישלח אותם משה אלף למטה לצבא אותם ואת פינחס. אותם זו סנהדרין, פינחס זה משוח מלחמה, וכלי הקדש זה ארון ולוחות שבו, וחצוצרות התרועה אלו השופרות. תנא לא לחנם הלך פינחס למלחמה אלא ליפרע דין אבי אמו שנאמר הוהמדנים מכרו אותו אל מצרים. למימרא דפינחס מיוסף אתי והכתיב ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל וגו׳ מאי לאו דאתי מיתרו שפיטם עגלים לאלילים, לא דאתי מיוסף שפטפט ביצרו. והלא השבטים מבזין אותו ראיתם בן פוטי זה שפיטם אבי אמו עגלים לאלילים יהרוג נשיא שבט מישראל, אלא אי אבוה דאימיה מיוסף אימה דאמיה מיתרו. ואם אימה דאימיה מיוסף אבוה דאימיה מיתרו, דיקא נמי מדכתיב מבנות פוטיאל תרי משמע ש"מ:

ואותם ואת פינחס. מגיד שהיו שקולין כפינחס ופינחס היה שקול כנגד כולן. וחצוצרות התרועה בידו אין ידו אלא רשותו שנאמר זויקח את כל ארצו מידו, ואומר חויקח העבד עשרה גמלים וגו׳ בידו. ויצבאו על מדין הקיפוה (משלש) [מארבע] רוחותיה, רבי נתן אומר נתנו להם רוח רביעית כדי שיברחו. ואת מלכי מדין הרגו על חלליהם את אוי ואת רקם ואת צור ואת חור ואת רבע וכה ת"ל חמשת מלכי מדין, מגיד הכתוב שכשם ששוו כולן בעצה אחת כך שוו כולם בפורענות. ואת בלעם בן בעור וגו׳ נתנו לו ישראל שכרו משלם ולא קפחוהו, לפי שבא ליתן להם עצה אמר להם אם לכשהייתם ששים רבוא לא יכלתם להם ועכשיו אתם יכולים להם לכך נתנו לו שכרו משלם ולא קפחוהו. רבי נתן אומר בבית דין הרגוהו שנאמר יואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בני ישראל. יאמאי בעי בלעם התם אמר רבי יוחנן שהלך ליטול שכר עשרים וארבעה אלף שהפיל מישראל, היינו דאמרי אינשי גמלא אזל לאיבעי קרני אודני דהוו בהדיה גזזינהו מיניה. יבואת בלעם בן בעור הקוסם והלא נביא היה, אמר רבי יוחנן בתחלה נביא ולבסוף קוסם, היינו דאמרי אינשי יגמסגני ושליטי הוות איזון לגברי נגרי. הרגו בני ישראל בחרב שקיימו בו ארבע מיתות בית דין סקילה שרפה הרג וחנק. א"ל ההוא אפיקורוס לרבי חנינא מי שמיע לך בלעם בר כמה הוה, א"ל מיכתב לא כתיב אלא מדכתיב ידאנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם או בר תלתין ותלת או בר תלתין וארבע, אמר ליה שפיר קאמרת לדידי חזי לי פינקס דבלעם והוה כתיב בה בר תלתין ותלת הוה בלעם חגירא כדקטל יתיה פינחס ליסטאה, א"ל מר בריה דרבינא לבריה בכולהו לא תפיס ותדרוש בר מבלעם הרשע דכל מה דמשכחת דרוש ביה:

טווישבו בני ישראל וגו׳ ואת כל עריהם במושבותם, זה בית אלילים שלהן. ואת כל טירותם שהיו נוטרין בית אלילים שלהן: דבר אחר ואת כל טירותם מקום שהיו בטירון*. ויקחו את כל השלל ואת כל המלקוח באדם ובבהמה ויביאו אל משה ואל אלעזר הכהן וגו׳ [מגיד הכתוב שהיו בני אדם כשרים וצדיקים ולא נחשדו על הגזל לא כענין שנאמר טזוימעלו בני ישראל מעל בחרם, אבל כאן ויקחו את כל השלל ויביאו אל משה. ויצאו משה ואלעזר הכהן] אבא חנן אומר משום רבי אליעזר לפי שיצאו נערי ישראל לחטוף מן הבזה:

ויקצוף משה על פקודי החיל. מגיד שאין הסרחון תלוי אלא בגדולים. ויאמר אליהם משה החייתם כל נקבה, אמר ליה פינחס רבינו כשם שפקדתנו כך עשינו. הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם מה היה דבר בלעם, אמר להם אפילו אתם מכנסין כל המונות שבעולם אין אתם יכולים להם שמא מרובין אתם מן המצריים שנאמר יזויקח שש מאות רכב בחור וגו׳ אלא בואו ואני נותן לכם עצה מה תעשו, אלהיהם של אלו שונא זמה הוא העמידו להם נשיכם ובנותיכם לזמה והן שטופים בזמה ואלהיהן שולט בהן, שכל זמן שישראל עושין רצונו הוא נלחם להם שנאמר יחה׳ ילחם לכם, ובזמן שאין עושין רצונו כביכול הוא נלחם בם שנאמר יטויהפך להם לאויב והוא נלחם בם, ולא עוד אלא שעושין את הרחמן אכזרי שנאמר כהיה ה׳ כאויב בלע ישראל:

ועתה הרגו כל זכר בטף וכל אשה יודעת איש. זו בעולה והראויה ליבעל אע"פ שלא נבעלה. או שאינה ראויה ליבעל, כשהוא אומר וכל הטף הרי שאינה ראויה אמורה, ומה ת"ל וכל אשה יודעת איש בבעולה והראויה ליבעל ואע"פ שלא נבעלה. הרגו למה נאמר להפסיק את הענין דברי רבי ישמעאל, שאם קורא אני ועתה הרגו כל זכר וכל הטף בנשים איני יודע באיזה ענין הכתוב מדבר, לכך נאמר הרגו להפסיק הענין. דבר אחר הרגו למה נאמר, שיכול הראויה ליבעל אמרת ליהרג בעולה על אחת כמה וכמה, אם אמרת כן ענשת מן הדין, לכך נאמר הרגו ללמדך שאין עונשין מן הדין. כאתניא רבי שמעון בן יוחאי אומר גיורת פחותה מבת שלש שנים ויום אחד כשרה לכהונה שנאמר וכל הטף בנשים אשר לא ידעו משכב זכר החיו לכם והרי פינחס היה עמהם. ורבנן החיו לכם לעבדים ולשפחות, אי הכי אפילו בת שלש שנים ויום אחד נמי, כדרב הונא [דר"ה] רמי כתיב וכל אשה יודעת איש למשכב זכר הרגו, הא אינה יודעת קיימו, מכלל דטף בין דידעי בין דלא ידעי קיימו, וכתיב וכל הטף בנשים אשר לא ידעו, הא ידעו הרגו, הוי אומר בראויה ליבעל הכתוב מדבר, תניא נמי הכי וכל אשה יודעת איש וכו׳ (כדלעיל), מנא ידעי העבירום לפני הציץ כל שפניה מוריקות בידוע שראויה ליבעל וכו׳. אמר רב נחמן בר יצחק סימן לעבירה כבהדרוקן. כיוצא בדבר אתה אומר כגויביצאו (מאנשי) מיושבי

ממ"ק ובמ"ק קו במדבר כב : קז בראשית לו : קח תנחומא ובמדבר רבה : *שמות יז : קט ספרי : קי שמות יז : א תנחומא ובמדבר רבה : ב במדבר ז :
ג שמות כט : ד סוטה מג : ה בראשית לז : ו שמות ו : ז ספרי : ח במדבר כח : ט בראשית כד : י יהושע יג : יא סנהדרין קו : יב ספ׳
גמל תבע הקרנים ונתהכו אזניו : יג מסגני אבה כוהה לכגנים ולבסוף נעשית זונה לנגרים : יד תהלים נה : טו ספרי : *בטירון מקום גבוה לראות הותות הסמים :
טז יהושע ג : יז שמות יד : יח שם : יט ישעיה כג : כ איכה ב : כא יבמות ס : כב הדרוקן נפוח בטן וחולי מעים, ערוך : כג שופטים כא :

זית רענן (יט) הרגו בני ישראל, משמע שבני ישראל היינו ע"פ ב"ד הרגוהו :

[מיושבי] יבש גלעד ארבע מאות נערה בתולה אשר לא ידעה איש למשכב זכר, מנא ידעי, הושיבום על פי חביות של יין בעולה ריחה נודף בתולה אין ריחה נודף, וניעברינהו לפני ציץ, אמר קרא [כד]לרצון להם ולא לפורענות. אי הכי במדין נמי, אמר רב אשי להם כתיב להם לרצון ולא לפורענות ולעו"א אפילו לפורענות. [כה]תניא רבי שמעון בן יוחאי אומר וכו' עד לעבדים ולשפחות, אמר רבי יוחנן וכולן מקרא אחד דרשו [כו]אלמנה וגרושה לא יקחו להם לנשים כי אם בתולות מזרע בית ישראל. רבי יהודה סבר עד דאיכא כל זרע מישראל, ורבי אליעזר בן יעקב סבר מזרע ואפילו מקצת זרע, רבי יוסי סבר מי שנזרעו בישראל, רבי שמעון בן יוחאי סבר מי שנזרעו בתוליה בישראל:

[כז]הן הנה היו לבני ישראל: (כ) אין זו תחלה להם או שניה להם. ר' אלעזר בר"ש אומר מלמד שהיו מכירין את כולן ואומר זה לזה זו היא שחטא עמה פלוני. ואתם חנו, אין לי אלא אתם, מנין לרבות גרים נשים ועבדים, ת"ל אתם. אתם כל הורג נפש לרבות השדרה והגולגולת. נוגע בחלל לרבות אבר מן המת ואבר מן החי שאין עליו בשר כראוי. וכל נוגע ריבה עצם כשעורה שהוא מטמא במגע ובמשא. אתם ושביכם מה אתם בני ברית מקבלין הזאה אף שבויה כשתבוא לברית ותטמא מקבלת הזאה. [כח]ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים למה נאמר, לפי שהוא אומר [כט]וכל אשר באהל יטמא שבעת ימים שומע אני אף הקש והחריות וכו' (כתוב בפסוק זאת התורה אדם כי ימות). עכשיו כל שלא בא לכלל חטוי לא בא לכלל טומאה. אתם ושביכם מה אתם בני ברית אף שביכם בני ברית. [ל]ת"ר [לא]שק אין לי אלא שק, מנין לרבות את [לב]הקילקלי ואת *החבק, ת"ל או שק. יכול שאני מרבה את החבלים ואת המשיחות, ת"ל שק מה שק מיוחד טווי ואריג אף כל טווי ואריג. וכל מעשה עזים וכל כלי עץ תתחטאו לרבות את הקילקלי ואת החבק, יכול שאני מרבה את החבלים ואת המשיחות, ת"ל בגד ועור לגזירה שוה, מה בגד ועור האמור בשרץ לא טמא אלא טווי ואריג אף כשמטמא במת נמי טווי ואריג. ומה בגד ועור האמור במת טמא כל מעשה עזים אף בשרץ טמא כל מעשה עזים, מנין לרבות דבר הבא מזנב הסוס ומזנב וכו' (כתוב ברמז תקל"ט). [לג]אמר רב נחמן כלי עצם ככלי מתכות דמי. מכלל דכלי עצם מקבלי טומאה, אין דתניא ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה אומר מה ת"ל וכל מעשה עזים תתחטאו להביא דבר הבא מן העזים מן הקרנים ומן הטלפים. שאר בהמה וחיה מנין, ת"ל וכל מעשה עזים, א"כ מה ת"ל עזים פרט לעופות:

[לד]ויאמר אלעזר הכהן וגו'. א"ר אליעזר כל המורה הלכה בפני רבו מורידין אותו מגדולתו שנאמר ויאמר אלעזר הכהן ואע"ג דאמר (לאחר) [לאחי] אבא צוה ואותי לא צוה אשכחן דאיענש דכתיב ולפני אלעזר הכהן יעמד ולא אשכחן דאיצטריך ליה יהושע. [לה]אמר ר' שמעון בן לקיש כל אדם שכועס אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו, אם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו. אם חכם הוא חכמתו מסתלקת מנלן, ממשה דכתיב ויקצף משה על פקודי החיל ולבסוף כתיב ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא מכלל דמשה איעלם מיניה. אם נביא הוא נבואתו מסתלקת, מאלישע דכתיב [לו]כי לולא פני יהושפט מלך יהודה אני נושא אם אביט אליך ואם אראך וכתיב [לז]ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו (רוח אלהים) [יד ה'] מלמד שאין השכינה שורה לא מתוך עצלות ולא מתוך עצבות וכו'. [לח]לפי שנאמר [לט]ויקצף על אלעזר ועל איתמר ואהרן מדבר הא ידעת שלא היתה זו אלא מדת כבוד אמרו אינו בדין שיהא אבינו יושב ואנו מדברין לפניו אינו בדין שיהא משה יושב ואנו משיבין אותו שאין שבחו של אדם שתלמידו משיבו, יכול שלא היה כח באלעזר להשיב, אמרת ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא הא כשרצה דבר לפני משה ולפני הנשיאים וקבלו לו. אך את הזהב אמר אך להבעיר חלודה שלהן. תעבירו במים כלים שאינן לקבלה אלו סכינין והסייפים והרמחים, תלוין בשמותיהן ומשמשין בשמות אחרים כן שלפני המטה וקנה ומנורה, דבר וכל דבר ריבה כלים תלוין בשמות אחרים ומשמשין בשמותיהן פיה של מנורה ופוט של מנורה פיה של קוץ, יכול שאני מרבה (כא) קנה של מנורה וקנה של קרן, ת"ל אך. יכול יבואו במי שטיפה, ת"ל במי נדה יתחטא. יכול יצאו במי הזאה, ת"ל וכבסתם בגדיכם ביום השביעי וטהרתם מלמד שהן טעונין הזאה אחר טבילה. וכבסתם בגדיכם וגו' ואחר תבואו אל המחנה אחר טבילה וכבוס בגדים:

תשפו [מ]ויאמר אלעזר הכהן וגו'. משה רבינו לפי שבא לכלל כעס בא לכלל טעות, ר' אלעזר בן עזריה אומר בשלשה מקומות בא משה לכלל כעס ובא לכלל טעות. כיוצא בדבר אתה אומר [מא]ויקצוף על אלעזר ועל איתמר, מה הוא אומר מדוע לא אכלתם. כיוצא בדבר אתה אומר ויאמר (משה) [להם] שמעו נא המורים, מהו אומר ויך את הסלע. אף כאן אתה אומר ויקצוף משה על פקודי החיל מהו אומר, ויאמר אלעזר לפי שבא לכלל כעס בא לכלל טעות, וי"א משה נתן לו רשות לאלעזר לדבר שכשיפטר משה מן העולם לא יהו אומרים לו בחיי רבך לא היית מדבר עכשיו אתה מדבר. ד"א שיהו אומרים דבר בשם אומרו כענין שנאמר [מב]ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי:

[מג]כל דבר אשר יבא באש וגו'. תניא אחד נותן טעם לפגם ואחד נותן טעם לשבח אסור דברי ר' מאיר. ר' שמעון אומר לשבח אסור לפגם מותר, מ"ט דר"מ יליף מגיעולי נכרים דנותן טעם לפגם הוא ואפילו הכי אסריה רחמנא ה"נ לא שנא. ואידך, כדרב חייא בר רב הונא לא אסרה תורה אלא קדרה בת יומא. ואידך, קדרה בת יומא נמי אי אפשר דלא פגמה פורתא. ור' שמעון מ"ט, דתניא [מד]לא תאכלו כל נבלה לגר אשר בשעריך כל הראויה לגר קרויה נבלה ושאינה ראויה לגר אינה קרויה נבלה. ור' מאיר ההוא למעוטי סרוחה מעיקרא. ור' שמעון סרוחה מעיקרא לא צריך קרא עפרא בעלמא הוא. [מה]הלוקח כלי תשמיש מן הנכרים את שדרכו להטביל יטביל, להגעיל יגעיל, ללבן באור ילבן, השפוד והאסכלא מלבנן באור, הסכין שפה והיא טהורה. תנא כולן (חייבין) [צריכין] טבילה בארבעים סאה. מנהני מילי, אמר רבא דא"ק וטהר הוסיף לך הכתוב טהרה אחרת. תנא בר קפרא מתוך שנאמר אך במי נדה יתחטא שומע אני צריך הזאת שלישי ושביעי, ת"ל אך חלק, א"כ מה ת"ל במי נדה, במים שהנדה טובלת בהן הוי אומר ארבעים סאה. ואיצטריך למיכתב וטהר ואיצטריך למיכתב במי נדה, דאי כתב רחמנא וטהר הוה אמינא וטהר כל דהו, כתב רחמנא במי נדה. ואי כתב רחמנא במי נדה הוה אמינא תבעי הערב שמש כנדה, ת"ל וטהר לאלתר. אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה אפילו כלים חדשים במשמע דהא ישנים וליבנן כחדשים דמי ואפילו הכי בעי טבילה. מתקיף לה רב ששת אי הכי אפילו זוזא דסרבלא נמי, א"ל רבא כלי סעודה אמורין בפרשה. אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה לא שנו אלא בלקוחין וכמעשה שהיה אבל בשאולין לא, ר' יצחק בר יוסף זבן מנא דמרדא מנכרי סבר לאטבוליה, א"ל ההוא מרבנן ור' יעקב שמיה לדידי מיפרשא ליה מיניה דר' יוחנן כלי מתכות אמורין בפרשה. אמר רב אשי הני כלי זכוכית הואיל ונשברו יש להן תקנה ככלי מתכות דמיא, קוניא פליגי בה (רבא) [רב אחא] ורבינא חד אמר כתחלתו וחד אמר כסופו והילכתא כסופו. איבעיא להו משכנתא מאי, אמר מר בר רב אשי אבא מישכן ליה ההוא נכרי כסא דכספא ואטבלה ושתי ביה ולא ידענא אי משום דקסבר משכנתא כזביני ואי משום דקא חזיה לנכרי דדעתיה לשקועיה. ת"ר הלוקח כלי תשמיש מן הנכרים דברים שלא נשתמש בהן כל עיקר מטבילן והן טהורין, דברים שנשתמש בהן על ידי צונן כגון כוסות וקיתוניות וצלוחיות מדיחן ומטבילן והן טהורין, דברים שנשתמש בהן ע"י המין כגון היורות והקומקמין ומחמי חמין מגעילן ומטבילן והן טהורין, דברים שנשתמש בהן ע"י האור כגון השפודין והאסכלאות מלבנן ומטבילן והן טהורין. וכולן שנשתמש בהן עד שלא הטביל ועד שלא יגעיל ועד שלא ילבן [תנא חדא אסור ותנא חדא] מותר, [ל"ק] הא כמאן דאמר נותן טעם לפגם [אסור, והא כמ"ד נותן טעם לפגם] מותר. עד כמה מלבנן עד כשתסיר קליפתן. וכיצד מגעילן מניח יורה קטנה בתוך יורה גדולה. יורה גדולה מאי, ת"ש דההוא [מו]דודא דהוה בי מר עוקבא אהדר ליה גדנפא דליישא אפומא ומלייה מיא וארתחא, אמר רבא מאן חכים למעבד הכי אי לאו מר עוקבא דגברא רבה הוא, קסבר כבולעו כך פולטו מה בולעו בניצוצות אף פולטו בניצוצות. הסכין שפה אמר רב הונא נועצה עשרה פעמים בקרקע, אמר רבא ובמקום קשה, [אמר רב כהנא] ובסכין יפה שאין בו גומות. [מז]אמר רב נחמן אמר רבי יונתן מנין למשמיע קול בכלי מתכות

ממ"ק ובמ"ק כד שמות כא : כה קדושין עח : כו יחזקאל מד : כז ספרי זוטא : כח ספרי : כט במדבר יט : ל שבת סד : לא ויקרא יא : לב קילקלי פירש"י מסרך של סוס שקורין פייטרא"ל : *החבק פירש"י צינגלא של כרגא ואוכף ועושין אותה מגולה של עזים טווי ואריג : לג חולין כה : לד ערכין סג : לה פסחים סו : לו מלכים ב ג : לז שם : לח מדרש : לט ויקרא י : מ ספרי : מא ויקרא י : מב אסתר ב : מג ע"ז סז : מד דברים יד : מה שם עה : מו דודא סיר : מז שבת נח :

זית רענן (כ) אין זו תחלה, צ"ל שהיו מפקירין לזנות פעמים הרבה : (כא) וקני המנורה, בר"ש פי"א גרס וקולב של מנורה וכו' כשמותיהן הפרח של מנורה ופילם של מנורה וכו' עכ"ל בשם ספרי זוטא. קולב נ"ל דהיינו עמוד רחב שמעמידין עליו המנורה (עי' שבת ריש דף ס'). פילם נ"ל כמו פלס מאזנים שתולין בו המנורה שכל אלו יש להן שם בפני עצמן משא"כ קני המנורה. וקנה של קרן היינו קנה שתותבין בתוך החצוצרות ותוקעין בהן (ע"ש מ"ד):

מתכות שהוא טמא שנאמר כל דבר אשר יבא באש אפילו דבור יבא באש. [מח]וכל בגד וכל כלי עור וכל מעשה עזים, אין במשמע שיטמא אלא משום (כב) שלש על שלש. מנין משום שלשה על שלשה למדרס ומשום ארבעה על ארבעה לטמא מת ומשום חמשה על חמשה ומשום ששה על ששה. [ת"ל וכל], וכל כלי עץ (כלי עור) [לרבות] כלי עצם כלי זכוכית. הורג נפש לרבות השדרה והגלגלת. הורג ונוגע לרבות אבר מן המת ואבר מן החי שאין עליהן בשר כראוי. וכל נוגע ריבה עצם כשעורה במגע ובמשא:

[מט]אך את הזהב ואת הכסף, [כלים]. אתה אומר כלים או אינו אלא גולמין, הרי אתה דן הואיל ומתי ישראל מטמאין והרוגי מדין מטמאין מה מתי ישראל כלים ולא גולמין אף הרוגי מדין כלים ולא גולמין. ר' יוסי הגלילי אומר כלים, או אינו אלא גולמים, ת"ל אך חלק. וכל אשר לא יבא באש תעבירו במים והרי דברים ק"ו ומה (כג) מי שאין טעון הזאה טעון טבילה מי שטעון הזאה אינו דין שטעון טבילה: וכבסתם בגדיכם ביום השביעי וטהרתם למה נאמר. לפי שהוא אומר [נ]בחלל חרב בא הכתוב ולמד על החרב שהיא טמא שבעה, והנוגע בה טמא טומאת שבעה. הא למדנו לכלים ואדם. כלים ואדם וכלים מנין, ת"ל וכבסתם בגדיכם הא למדנו לכלים ואדם וכלים. ואחר תבאו אל המחנה מה כאן אסור לבוא אל המחנה אף להלן אסור לבוא אל המחנה, ומה להלן עד הערב אף כאן עד הערב:

[נא]וממחצית בני ישראל. כתיב [נב]ששית האיפה מחומר החטים וששיתם האיפה מחומר השעורים יכול יתרום בחטים אחד מששים ומשעורים אחד כשלשים, ת"ל וכל תרומות שיהו כל התרומות שוות. שמואל אמר תן ששית ששיתם ונמצא תורם אחד מארבעים. בינונית מנין, א"ר לוי כתיב וממחצית בני ישראל תקח אחד אחוז מן החמשים כל מה שאתה אוחז ממקום אחד מחמשים והרעה אחד מששים דכתיב וששיתם האיפה מחומר השעורים. [נג]ר"ש בן יוחאי אומר קברי כותים אינן מטמאין [באהל] שנאמר [נד]ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם וכו'. מיתיבי ונפש אדם ששה עשר אלף, משום בהמה. ת"ש אשר יש בה הרבה משתים עשרה רבו אדם, התם נמי משום בהמה, ת"ש כל הורג נפש וכל נוגע בחלל תתחטאו, דילמא איקטיל חד מישראל. ורבנן, לא נפקד ממנו איש. ור"ש, לא נפקד ממנו איש לעבירה. רבינא אמר נהי דמעטינהו קרא מלטמויי באהל דכתיב [נה]אדם כי ימות באהל ממגע ומשא מי מעטינהו קרא:

[נו]ונקרב את קרבן ה' וגו'. א"ר אלעזר עגיל זה דפוס של דדים. כומז זה דפוס של בית הרחם. היינו דמתרגמינן [נז]מחוך דבר המביא לידי (מחוך) [גיחוך]. אמר רבה מגופיה דקרא שמעת מינה כומז כאן מקום זמה. ויקצף משה על פקודי החיל אמר להם משה לישראל שמא חזרתם לקלקלכם הראשון, אמרו ליה לא נפקד ממנו איש, א"ל א"כ כפרה זו למה, אמרו לו אם מידי עבירה יצאנו מידי הרהור לא יצאנו, מיד ונקרב את קרבן ה'. תנא דבי ר' ישמעאל מפני מה הוצרכו ישראל שבאותו הדור כפרה מפני שזנו עיניהם מן הערוה. אמר רב ששת מפני מה מנה הכתוב תכשיטים שבחוץ עם תכשיטים שבפנים, לומר לך כל המסתכל באצבע קטנה של אשה כאלו מסתכל במקום התורפה:

*ונקרב את קרבן ה' וגו' אצעדה וגו'. אצעדה זו בירית וכו' עד כל הנוגע באצבע קטנה של אשה כאלו נוגע באותו מקום. אמר רבי יוחאי בר יאשיה כל (המצפה) [המפנה דעתו] בנשים סוף בא לידי עבירה, וכל המפנה עצמו מן העבירה אפילו הוא ישראל ראוי הוא לעלות עולה ככהן גדול על גבי המזבח שנאמר [נח]וישלח (כד) את נערי בני ישראל ויעלו עולות. וכל מי שעצל מעבירה ולא עשאה ניזון כזיו שכינה כמלאכי השרת שנאמר [נט]ויחזו את האלהים וכתיב [ס]ועוצם עיניו מראות ברע וגו' מלך ביפיו תחזינה עיניך:

לב [סא]ומקנה רב היה לבני ראובן. זש"ה [סב]כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים, לא ממה שאדם יוצא ועמל לסחורה והולך ממזרח למערב נעשה עשיר אלא אפילו פורש לספינה והולך ממזרח למערב והוזר על המדברות ועל ההרים אינו נעשה עשיר. מהו ולא ממדבר הרים אמר רבי אבא כל הרים שבמקרא הרים חוץ מזה שהוא רוממות שאין אדם מתרומם מן הדברים הללו, ומה הקב"ה עושה נוטל מזה ונותן לזה. שאלה (מגידונית) [מטרוניתא] את ר' יוסי בן חלפתא לכמה ימים ברא הקב"ה את עולמו [אמר לה לששה שנאמר [סג]כי ששת ימים עשה ה' וגו', אמרה לו ומאותה שעה עד עתה מה הוא עושה, אמר לה] יושב ועושה סולמות מעלה לזה ומוריד לזה, תדע לך כשבקש שיתעשרו בני ראובן ובני גד הפיל את המדינים, מה כתיב למעלה וישבו בני ישראל את נשי מדין ואחר כך ומקנה רב. אמר שלמה [סד]שבתי וראה תחת השמש כי לא לקלים המרוץ וגו' כי עת ופגע יקרה את כולם, וכן אמר ירמיה [סה]ואל יתהלל חכם בחכמתו וגו'. שלש מתנות אלו נבראו בעולם חכמה וגבורה ועושר וכיון שלא באות מן הקב"ה סופן להפסק ממנו. שני חכמים עמדו בעולם בלעם מאומות העולם ואחיתופל מישראל ושניהם אבדו מהעולם הזה ומהעולם הבא. שני עשירים עמדו בעולם קרח מישראל והמן מאומות העולם ושניהם אבדו מן העולם, וכן אתה מוצא בבני גד ובני ראובן שהיו עשירים הרבה והיה להם מקנה גדול וחבבו את המקנה וישבו להם מעבר הירדן לפיכך גלו תחלה שנאמר [סו]ויגלם לראובני ולגדי. [סז][ומקנה רב] את מוצא כל מה שעשה אברהם אבינו למלאכים פרע הקב"ה לבניו (כתוב בפרשת וירא אליו). והנה קמתם (כתוב ברמז תתכ"א). כתיב [סח]לב חכם לימינו זה יצר טוב, ולב כסיל לשמאלו זה יצר הרע שהוא נתן בשמאלו. דבר אחר לב חכם לימינו אלו הצדיקים שהן נותנין לבם לתורה שהיא נתונה בימין שנאמר [סט]מימינו אש דת למו. ולב כסיל לשמאלו אלו הרשעים שנותנין לבם להתעשר שנאמר [ע]בשמאלה עושר וכבוד. דבר אחר לב חכם לימינו זה משה. ולב כסיל לשמאלו אלו בני ראובן ובני גד שעשו את העיקר טפל ואת הטפל עיקר שחבבו ממונם יותר מן הנפשות, שהן אומרים למשה גדרות צאן נבנה למקננו פה ואחר כך ערים לטפנו, אמר להם משה אינו כך אלא בנו לכם ערים לטפכם ואחר כך וגדרות לצאנכם. [עא]זש"ה [עב]חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה. כתיב [עג]וילך ראובן בימי קציר חטים וכתיב יותן את הארץ הזאת לעבדיך לאחוזה:

*עטרות ודיבן. לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום ואפילו עטרות ודיבון, שכל המשלים פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום מאריכין לו ימיו ושנותיו. אמר רבי יהושע לבריה אשלימו פרשתא בהדי ציבורא שנים מקרא ואחד תרגום כי היכי דתוריכון חיי. רב ביבי בר אביי סבר לאשלמינהו לפרשתא דכולא שתא במעלי יומא דכפורא, תנא ליה רבי חייא בר רב מדפתי [עד]ועניתם את נפשותיכם וגו' וכי בתשעה מתענין והלא בעשרה מתענין, אלא לומר לך כל האוכל ושותה בתשעה בו מעלה עליו הכתוב כאלו התענה תשיעי ועשירי, סבר לאקדומינהו, תנא ליה ההוא סבא ובלבד [שלא] יקדים ובלבד שלא יאחר: [עה]יותן את הארץ הזאת. זש"ה [עו]טוב מלא כף נחת רבי יצחק פתר קריא בשבט ראובן וגד, בשעה שנכנסו לארץ וראו כמה זרע יש בה וכמה נטע יש בה אמרו טוב מלא כף נחת בארץ הזאת ממלא חפנים בעבר הירדן, אלא ורעות רוח רעותהון הות יותן את הארץ הזאת, חזרו ואמרו לאו אנן בהרגן לן:

[עז]והייתם נקים וגו'. תנו רבנן בית גרמו היו בקיאין במעשה לחם הפנים ולא רצו ללמד וכו', אמרו להם חכמים מה ראיתם שלא ללמד, אמרו להם יודעים היו של בית אבא שבית המקדש עתיד ליחרב שמא ילמד בו אדם שאינו הגון וילך ויעבוד עבודת אלילים בכך, ועל דבר זה מזכירין אותן לשבח שמעולם לא נמצא פת נקיה ביד בניהם שלא יאמרו ממעשה לחם הפנים הן נזונים לקיים מה שנאמר והייתם נקים מה' ומישראל. בית אבטינס היו בקיאין במעשה הקטרת ולא רצו ללמד וכו' (כדלעיל), ועל דבר זה מזכירים אותן לשבח, שמעולם לא יצאה כלה מבוסמת מבתיהם שלא יאמרו ממעשה הקטרת הן מתבסמין לקיים מה שנאמר והייתם נקים וגו'. [עח]שנו רבותינו אין התורם נכנס לא בפרגוד חפות ולא במנעל ולא בסנדל ולא בתפלין ולא בקמיע שמא יעני ויאמרו מעון הלשכה העני, ושמא יעשיר ויאמרו מתרומת הלשכה העשיר.

ממ"ק ובמ"ק מח ספרי זוטא : מט ספרי : נ במדבר יט : נא ירושלמי דתרומה : נב יחזקאל מה : נג יבמות סא : נד יחזקאל לד : נה במדבר יט : נו שבת סד : נז מחוך תרגומו של לחוק : *מסכת כלה : נח שמות כד : נט שם : ס ישעיה לג : סא תנחומא ובמדבר רבה : סב תהלים עה : סג שמות כה : סד קהלת ט : סה ירמיה ז : סו דהי"א ה : סז ילמדנו : סח קהלת י : סט דברים לג : ע משלי ג : עא בראשית רבה פרשה עב : עב משלי כב : עג בראשית ל : *ברכות ח : עד ויקרא כג : עה ויקרא רבה פרשה ג : עו קהלת ד : עז יומא לח : עח ירושלמי דשקלים פרק ג :

זית רענן (כב) שלש על שלש וכו', עי' רפכ"ז דכלים : שאין עליהם בשר, לטמא במגע ובמשא: (כג) מי שאין טעון הזאה, פי' בדבר שלא יבא באש לא כתיב הזאה ואפ"ה כתיב טבילה ק"ו לדבר שכתיב בו הזאה דהיינו דבר שיבוא באש דכתיב אך במי נדה יתחטא ק"ו שטעון טבילה, ובספרי איתא ג"כ איפכא ומה מי שאין טעון טבילה טעון הזאה מי שטעון טבילה אינו דין שטעון הזאה ע"כ, ויליף שדבר שלא יבוא באש טעון הזאה: להלן עד הערב, דכתיב התם וטהר בערב : איפה, שלשה סאין ששית האיפה הוא חצי סאה וחומר הוא ל' סאין והיינו א' מ"ס וששיתם היינו שני ששיות והיינו סאה: ששית ששיתם, היינו סאה ומחצה משני כורים שהן ס' סאה והוי א' מארבעים : (כד) את נערי וכו', משמע שעדיין לא הרהרו בעבירה כי הא דאמר רב חסדא דנסיב בארביסר :

העשיר. תנא [עט]קוטץ לא יתרום מפני החשד, הגזברין מפשפשים היו [פ]בקילקין ומדברים היו עמו בשעה שנכנס ובשעה שיוצא, (כה) וימלא פומיה מוי. מ"ט אמר רבי תנחומא מפני הברכה. ר' שמואל בר נחמן אמר בתורה ובנביאים ובכתובים מצינו שצריך האדם לצאת ידי הבריות כדרך שצריך לצאת ידי המקום. בתורה מנין והייתם נקיים מה' ומישראל. בנביאים [פא]אל אלהים ה' הוא יודע וישראל הוא ידע. בכתובים מנין [פב]ומצא חן ושכל טוב וגו'. [פג]אם יעברו וגו', רבי מאיר אומר כל תנאי שאינו כתנאי בני גד ובני ראובן אינו תנאי שנאמר ויאמר משה אליהם אם יעברו בני גד וגו' ואם לא יעברו. רבי חנינא בן גמליאל אומר צריך היה הדבר לאמרו שאלמלא כן יש במשמע שאף בארץ כנען לא ינחלו. שפיר קאמר ליה ר' חנינא בן גמליאל לרבי מאיר. אמר לך רבי מאיר אי סלקא דעתך לאו להתנאי כפול הוא דאתא ניכתוב רחמנא ונאחזו בתוככם, בארץ כנען למה לי, ש"מ לתנאי כפול הוא דאתא. ורבי חנינא בן גמליאל, אמר לך, אי לא כתיב בארץ כנען היה אמינא ונאחזו בתוככם בארץ גלעד אבל בארץ כנען כלל וכלל לא. ורבי מאיר, בתוככם כל היכא דאית לכו משמע. בשלמא לרבי מאיר היינו דכתיב [פד]הלוא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב וגו', אלא לר' חנינא בן גמליאל למה לי, סלקא דעתך אמינא אם תיטיב אגרא ואם לא תיטיב לא אגרא ולא (צערא) [דינא] קא משמע לן. בשלמא לר' מאיר היינו דכתיב [פה]אז תנקה מאלתי, אלא לרחב"ג למה לי, איצטריך סד"א היכא דניחא לה לדידה ולא ניחא להו לדידהו ניתי בעל כרחייהו קמ"ל. אם לא תאבה האשה [ל"ל, איצטריך] סד"א היכא דניחא להו לדידהו ולא ניחא לה לדידה ניתי בעל כרחה קמ"ל. בשלמא לר' מאיר היינו דכתיב [פו]אם בחקותי תלכו וגו' [ואם בחקתי תמאסו, אלא לרחב"ג ל"ל, איצטריך סד"א אם בחקתי תלכו וגו'] ברכה, ואם בחקתי תמאסו לא ברכה ולא קללה קמ"ל. בשלמא לרחב"ג היינו דכתיב [פז]אם לא שכב איש אותך ואם לא שטית טומאה תחת אישך הנקי, אלא לר"מ חנקי מיבעי ליה, א"ר תנחום הנקי כתיב. בשלמא לר"מ היינו דכתיב הנקי, אלא לרחב"ג למה לי, איצטריך סד"א אם לא שכב הנקי ואם שכב לא הנקי ולא חנקי אלא איסורא בעלמא הוא קמ"ל. בשלמא לר' מאיר היינו דכתיב [פח]הוא יתחטא בו ביום השלישי וגו', אלא לרחב"ג למה לי, איצטריך סלקא דעתך אמינא מצות [הזאה] בשלישי ובשביעי והיכא דעבד בחד מינייהו עבד קמ"ל. [פט]והזה הטהור על הטמא למה לי, איצטריך סלקא דעתך אמינא שלישי למעוטי שני הוא דאתא, שביעי למעוטי ששי דקא ממעט בימי (טומאה) [טהרה] אבל היכא דעבד (ברביעי) [בשלישי] ובשמיני דקא מפיש ימי (טומאה) [טהרה] שפיר דמי קמ"ל. וחטאו ביום השביעי למה לי, איצטריך סד"א ה"מ לקדשים אבל לתרומה בחד נמי סגי קמ"ל. [צ]ר"מ בעי תנאי כפול ותנאי קודם למעשה ותנאי בדבר אחד ומעשה בדבר אחר. [צא]גבאי צדקה אינן רשאין לפרוש זה מזה (אבל) [אפילו] נותן לו חברו מעות שהוא חייב לו אפילו מצא מעות בדרך אינו רשאי ליטלן, משום שנאמר והייתם נקיים וגו':

פרשת מסעי

לג [א]אלה מסעי בני ישראל. אמר הקב"ה למשה כתוב המסעות שנסעו ישראל במדבר כדי שידעו כמה נסים עשיתי להם בכל מסע ומסע. משל למלך שהיה בנו חולה הוליכו למקום אחר לרפאותו, כיון שהיו חוזרין התחיל אביו מזכיר את המסעות כאן ישננו כאן הוקרנו כאן חששת ראשך, כך אמר הקב"ה למשה מנה להם את כל המקומות [היכן הכעיסוני] לכך נאמר אלה מסעי בני ישראל. [ב]זש"ה [ג]נחית כצאן עמך מה צאן אין מכניסין אותו לצל הקורה כך ישראל ארבעים שנה לא נכנסו לצל הקורה. דבר אחר מה צאן אין כונסין לה אוצרות אלא רועה במדבר כך ישראל כל ארבעים שנה נזונו בלא אוצרות. דבר אחר מה צאן במקום שהרועה מנהיג נמשכת כך ישראל כל מקום שהיו משה ואהרן מסיעין אותם היו נוסעים אחריהם. ויכתוב משה (כתוב ברמז תשל"ח). [ד]ויסעו מרעמסס בחדש הראשון, כתיב [ה]עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו, אמר רבי יוחנן לא נברא להאיר אלא גלגל חמה בלבד, [ו]יהי מאורות מארת כתיב, ואם כן למה נבראת הלבנה, לקדש בה ראשי חדשים וראשי שנים. רבי שילא דכפר תמרתא בשם ר' יוחנן אעפ"כ שמש ידע מבואו, מכאן שאין מונין ללבנה (א) אא"כ שקעה החמה, יוסטא חבריא בשם ר' ברכיה כתיב ויסעו מרעמסס בחדש בראשון בחמשה עשר יום לחדש ואם ללבנה אתה מונה עד כדון לית בה אלא ארבעה עשר (משכועין) [משקועין] מכאן שאין מונין ללבנה אא"כ שקעה החמה: [ז]ויסעו מרעמסס. אמר הקב"ה לישראל כשהייתם במצרים מהלך ארבעים יום הייתם מפורדים בה וכנסתי אתכם לשעה קלה לרעמסס, ועכשיו אתם מפוזרים בכל הארצות אני אקבץ אתכם שנאמר [ח]והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו: [ט]ממחרת הפסח יצאו בני ישראל כתיב [י]הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה וכי בלילה יצאו והלא לא יצאו אלא ביום שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה, אלא מלמד שהתחילה להם הגאולה מבערב. לפי שנאמר והיה היום הזה לכם לזכרון, יום שהוא לכם לזכרון אתה חוגגו אבל לא שמענו איזה הוא, כשהוא אומר ויאמר משה אל העם זכור וגו', ועדיין הדבר שקול, כשהוא אומר ממחרת הפסח בלילי יו"ט והם לא יצאו אלא ביו"ט עצמו:

תשפז [יא]ויסעו מאילם. אותו היום שבת היה שבו ביום נתרעמו שנאמר [יב]וילונו העם על משה, והבטיחן להוריד להם מן למחרת דכתיב [יג]ובקר וראיתם את כבוד ה'. באחד בשבת ירד להם מן תחלה דכתיב [יד]ששת ימים תלקטוהו:

[טו]עלו משה ואהרן ואלעזר להר ההר, והיה משה מתבייש לומר לאהרן הגיע זמנך ליפטר מן העולם. א"ל אהרן אחי רצונך לידע מה שכתוב בו באברהם, א"ל הן, א"ל [טז]ואתה תבוא אל אבותיך בשלום ולא הרגיש, אמר ליה אהרן אחי אם יאמר הקב"ה לאחר ק' שנה שתמות מה תאמר, א"ל צדיק הדיין. ואם יאמר לך היום מה תאמר לו א"ל צדיק הדיין נאמן הוא עלי, א"ל הואיל וקבלת עליך נעלה לראש ההר שכן אמר לי הקב"ה. היה אהרן הולך אחריו כשה לטבח יובל, אמר הקב"ה למלאכי השרת הייתם תמהים על יצחק כשעלה על המזבח ולא סרב בואו וראו את הגדול הולך אחר אחיו הקטן לקבל מיתה, ולא היה משה יודע כיצד יפשיט, להפשיט את החיצון ולהלביש פנימי לאלעזר לא היה אפשר, להחלף בגדי הקדש מן סדרן לא היה אפשר, ליטול את כולן להניחו ערום א"א, אמר הקב"ה אתה עושה את שלך ואני עושה את שלי, והיה משה מפשיטו ואהרן מתבלע בהר, וחכמים אומרים משה מפשיטו ומלאכי השרת מלבישין אותו, בגדי כהונה שהפשיט משה לאהרן הלבישו לאלעזר בנו בפניו ועשה לו הקב"ה נחת רוח והודיעו שאין אחרים נוטלין גדולתו, אחר כך ירד הקב"ה ונטל נשמתו בנשיקה שנאמר על פי ה'. והיו משה ואלעזר מנשקין את אהרן, משה על לחיו אחד ואלעזר על לחיו אחד, ויש אומרים משה מפשיטו מן קרסוליו ועלה ענן הכבוד וכסה אותו, א"ל משה מה אתה רואה, א"ל איני רואה כלום אלא שענן הכבוד מלביש את אברי שאתה מפשיט, והפשיטו עד ירכו ועלה ענן הכבוד וכסה אותו, והפשיטו עד צוארו, א"ל אהרן אחי מה אתה רואה מה היא המיתה, אמר ליה עד עכשיו ולא כלום אלא שעלה ענן כבוד וכסה אותי עד צוארי, כיון שהפשיט את כלו כסה הענן את כלו, והיה משה קורא אהרן אחי מה היא מיתתן של צדיקים היכן אתה, א"ל איני כדאי לומר לך אלא הלואי מקודם זמן באתי לכאן, כשראה משה היאך מת אהרן נתאוה משה למיתתו. וכשא"ל הקב"ה [יז]כאשר נאסף אהרן אחיך אמר [יח]יפקוד ה' אלהי הרוחות. וכיון שמת אהרן ונתעלם מהם ירדו משה ואלעזר והיו כל ישראל עומדין וחרדין ומצפין לראותו מפני שהיה אוהב שלום ורודף שלום וחזר השטן ביניהם והרגיש את כל ישראל על משה ואלעזר, תפשום כל ישראל אמרו היכן הוא, א"ל גנזו הקב"ה לחיי העוה"ב, אמרו אין אנו מאמינים לך שמא דבר שלא כהוגן אמר לך וקנסת עליו מיתה, בקשו כל ישראל לסקול את משה ואת אלעזר, מיד א"ל הקב"ה למלאכי השרת הגביהו מטתו של אהרן אוהבי ברומו של עולם כדי שידעו ישראל ולא יזיקו את משה ואת אלעזר, הגביהו מלאכי השרת את מטתו ברומו של עולם והקב"ה הולך לפני המטה ומספיד עליו ומלאכי השרת עונין אחריו [יט]תורת אמת היתה בפיהו וגו', וכיון שרא ישראל מטתו ברומו של עולם והקב"ה ומלאכי השרת מספידין אותו, מיד עמדו כל ישראל מגדולם ועד קטנם וספדו עליו מספד גדול ובכו עליו בכיה גדולה שנאמר [כ]ויבכו את אהרן וגו'. בוא וראה כבודו ושבחו של אהרן הצדיק שכל באי עולם בוכין אותו. אבל כשמתה מרים לא ספדוה ולא קברוה

ממ"ק ובמ"ק עט קווץ כצל סער כג : פ בקילקין חגורות : פא יהושע כב : פב משלי ג : פג קדושין סח : פד ברכות ד : פה שם כד : פו ויקרא כו : פז במדבר ה : פח שם יט : פט שם : צ גיטין לד : צא תוספתא דפאה : א תנחומא ובמדבר רבה : ב ילמדנו : ג תהלים עח : ד פסיקתא : ה תהלים קד : ו בראשית א : ז מדרש שוחר טוב : ח ישעיה יא : ט ברכות ט : י דברים טז : יא שבת פז : יב שמות טז : יג שם : יד שם : טו ילמדנו : טז בראשית טו : יז במדבר כז : יח שם : יט מלאכי ג : כ במדבר כ :

זית רענן (כה) וימלא פומיה מוי, פי' הי"ל למלא פיו מים ואז לא יוכל ליתן לתוך פיו, ומשני מפני הברכה דצריך לברך בשעה שתורם : (א) אא"כ שקעה החמה, שאע"פ שהמולד בחצות אין מתחילין למנות ראש חודש עד הלילה, וה"ה איפכא שמתחילין למנות הלילה שלפני המולד : לית בה אלא י"ד משקיעין, שס"ל שהלבנה נולדה ביום ה' א"כ עדיין לא הויה ט"ו יום : (ב) יפקוד ה' וכו', פי' שסבור כשם שאהרן ירשו בניו גדולתו כך בניו יירשו גדולתו :

קבורה, אלא משה בראש ואהרן ברגל והלכו וקברוה. ואף למשה רבינו לא בכו עליו כל ישראל כדרך שבכו על אהרן מפני שהיה מוכיחן על כל דבר ודבר, כתיב בו [כא]ויבכו בני ישראל את משה ובאהרן כתיב כל בית ישראל שלא הכריען לכף חובה מעולם שלא אמר לאיש סרחת ולאשה סרחת. וכיון שראה משה כבודו ושבחו של אהרן שמטתו נתונה ברומו של עולם והקב"ה ומלאכי השרת מקיפין אותו וקשרו עליו מספד גדול, מיד היה יושב ובוכה, אמר אוי לי שנותרתי לבדי. כשמתה מרים לא בא אחד מישראל אצלנו אלא אני ואהרן ובניו ועמדנו לפני מטתה ובכינו עליה וספדנוה וקברנוה. כשמת אהרן נתעסקתי אני ובנו ועמדנו לפני מטתו, אני כה תהא עלי מי יעמוד עלי בשעת מיתה לא אב (ג) ולא בן ולא אח ולא אחות מי יבכה עלי, באותה שעה השיבו הקב"ה א"ל אל תירא הריני עומד בעצמי ומקברך בכבוד גדול שנאמר [כב]ויקבר אותו בגי, וכשם שנתעלמה מערה של אהרן ולא נודעה כך לא תודע מערה שלך שנאמר [כג]ולא ידע איש את קבורתו, וכשם שלא שלט מלאך המות באהרן אלא בנשיקה, כך אתה לא ישלוט בך מלאך המות ותפטר בנשיקה שנאמר [כד]על פי ה', מיד נתישבה דעתו של משה. אשריהם הצדיקים שהקב"ה בעצמו מאספם שנאמר [כה]וכבוד ה' יאספך, ולא עוד אלא שמלאכי השרת יוצאין לקראתם ושמחים בהם ומקבלים אותם בסבר פנים יפות ואומרים להם בואו לשלום שנאמר [כו]יבוא שלום ינוחו על משכבותם: על פי ה' (כתוב ברמז ק"ו):

[כז]ויחנו על הירדן. אמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי ההוא דוכתא והוה תלתא פרסי: [כח]כי אתם עוברים את הירדן ארצה כנען, [ארצה] ארץ כנען ולא הירדן ארץ כנען דברי ר' יהודה בן בתירא. רבי שמעון בן יוחאי אומר הרי הוא אומר מעבר לירדן ירחו מה ירחו ארץ כנען אף ירדן ארץ כנען. אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן אין ירדן אלא מבית ירחו ולמטה. למאי הילכתא אילימא לנודר הך אחר לשון בני אדם וכל היכא דקרו ליה ירדן [איתסר ליה], אלא למעשר בהמה. תניא נמי הכי ירדן יוצא ממערת פמיאס ומהלך בימה של סיבכי ובימה של טבריא ובימה של סדום ונופל לים הגדול ואין ירדן אלא מבית ירחו ולמטה. א"ר חייא בר אחא למה נקרא שמו ירדן שיורד מדן. א"ל ר' אבא לרב אשי אנן מהא מתנינן לה [כט]ויקראו ללשם דן וגו', ור' יצחק אומר לשם זה פמיאס ותניא ירדן יוצא ממערת פמיאס:

[ל]ואם לא תורישו את יושבי הארץ. אמר הקב"ה לישראל אני אמרתי כי החרם תחרימם ואתם לא עשיתם כן אלא [לא]ואת רחב הזונה וגו' החיה וגו' הרי ירמיה בא מבניה ועושה לכם דברים שלשכים בעיניכם ושלצנינים בצדיכם, לפיכך צריך הכתוב לומר [לב]דברי ירמיהו בן חלקיהו:

לד [לג]וגבול ים. תניא איזהו ארץ ישראל ואיזהו חוצה לארץ כל ששופע ויורד מטורי אמנון ולפנים ארץ [ישראל], מטורי אמנון ולחוץ חוץ לארץ. [לד]והנסים שבים רואין אותן כאלו חוט מתוח עליהן מטורי אמנון ועד נחל מצרים, מן החוט [ולפנים א"י, מן החוט] ולחוץ חוץ לארץ. רבי יהודה אומר כל שכנגד ארץ ישראל הרי היא ארץ ישראל שנאמר וגבול ים. וגבול הנסים שבצדדין רואין אותן כאלו חוט מתוח עליהן מקפלוריא ועד ים אוקינוס ומנחל מצרים ועד ים אוקינוס, מן החוט ולפנים ארץ ישראל, מן החוט ולחוץ חוץ לארץ. ורבנן האי וגבול ים מאי עבדי ליה, מיבעי ליה לנסים. ורבי יהודה לנסים לא צריך:

[לה]ונשיא אחד. אמר רב גידל אמר רב מנין ליתומים שבאו לחלוק בנכסי אביהן שבית דין מעמידין להם אפוטרופוס לחוב על מנת לזכות, ת"ל נשיא אחד ממטה:

לה [לו]ומגרשיהם יהיו לבהמתם. מעין של בני העיר חייהן וחיי אחרים חייהן קודמין לחיי אחרים. בהמתם ובהמת אחרים בהמתן קודמת. כביסתן וכביסת אחרים כביסתן קודמת. חיי אחרים וכביסתן חיי אחרים קודמין. רבי יוסי אומר כביסתן קודמת לחיי אחרים. קרא מנ"ל דכתיב ומגרשיהם יהיו לבהמתם ולרכושם ולכל חיתם. מאי חיתם אילימא חיה והלא חיה בכלל בהמה, אלא מאי חיתם, חיותם ממש [פשיטא, אלא לאו] דאיכא צער [לז]דהיפופיתא דמתגרי בהסרון הכביסה. [לח]א"ר אבהו ערי מקלט לא נתנו לקבורה, שנאמר ולכל חיתם לחיים נתנו ולא לקבורה. מיתיבי שם תהא דירתו שם תהא מיתתו שם תהא קבורתו, רוצח שאני דגלי ביה קרא. [לט]מקיר העיר וחוצה, נותנין קרפף לעיר. מנא הני מילי אמר רבא דאמר קרא מקיר העיר וחוצה אמורה תורה תן חוצה ואחר כך מדוד. [מ]תניא רבי אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר תחום ערי לוים אלפים אמה צא מהן אלף אמה מגרש נמצא מגרש רביע ושאר לשדות וכרמים. מנא ה"מ אמר (רב) [רבא] דאמר קרא מקיר העיר וחוצה אלף אמה סביב אמרה תורה סבב העיר באלף נמצא מגרש רביע, [רביע] פלגא הוי. אמר רבא בר אדא [מא]משוחאה אסברה לי משכחת לה במתא דהויא תרי אלפי אתרי אלפי, תחומין כמה הוו שיתסר, קרנות כמה הוין שיתסר, דל תמניא דתחומין וארבע דקרנות [כמה הוי תריסר], נמצא מגרש רביע, רביע טפי מתילתא הוו, אייתי ארבע דמתא שדי עלייהו. אכתי תילתא הוי, [מי סברת בריבועא קאמר בעיגולא קאמר] כמה מרובע יתר על העגול רביע דל ריבעא מינייהו פשו להו תשעה ותשעה מתלתין ושיתא רביע הוי. אמר אביי משכחת לה נמי במתא דהויא אלפא אאלפא, תחומין כמה הוו תמניא, קרנות כמה הוו שיתסר [דל] ארבעה דתחומין וארבע דקרנות כמה הוו תמניא, תילתא הוי, [מי סברת בריבועא קאמר בעיגולא קאמר], כמה מרובע יתר על העגול רביע, דל רבעא מנהון פשו להו שיתא ושיתא מעשרין וארבעה רבעא הוי. רבינא אמר מאי רביע רביע [דתחומין, רב אשי אמר מאי רביע רביע דקרנות. אמר ליה (רבנן) [רבינא] לרב אשי והא סביב כתיב, מאי סביב סביב דקרנות, דאי לא תימא הכי גבי עולה דכתיב [מב]וזרקו את הדם על המזבח סביב הכי נמי סביב ממש, אלא מאי סביב [סביב] דקרנות המזבח הכא נמי סביב דקרנות העיר. א"ל רב אבא סחוזנאה לרב אשי והאיכא מורשא דקרנתא, במתא עגולתא. והא ריבעא בעינא, אמר ליה אימור דאמרינן חזויה כמאן דמרבעא ריבועי מי קא מרבעא, א"ל רב אבא מחוזנאה לרב אשי מכדי כמה מרובע יתר על העגול רביע הני תמני מאה שית מאה ושיתין ושבע נכי תילתא הוו, א"ל ה"מ בעיגול [מגו ריבוע, אבל] באלכסונא בעינן טפי דא"מ כל אמתא בריבוע אמתא ותרי חומשי באלכסונא. [מג]בו ביום דרש רבי עקיבא מקרא אחד אומר ומדותם מחוץ לעיר אלפים באמה, ומקרא אחד אומר מקיר העיר וחוצה אלף אמה סביב, א"א לומר אלף שכבר נאמר אלפים וא"א לומר אלפים שכבר נאמר אלף, הא כיצד, אלף אמה תחום מגרש ואלפים אמה תחום שבת. רבי אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר אלף אמה מגרש ואלפים אמה שדות וכרמים. [מד]ועליהם תתנו ארבעים ושתים עיר, מעלים היו שכר ללוים דברי ר' (מאיר) [יהודה]. רבי (יהודה) [מאיר] אומר לא היו מעלים להן שכר, אמר רב כהנא מחלוקת בארבעים ושתים דמר סבר ועליהם תתנו לקליטה ומר סבר ועליהם תתנו כהנך מה הנך כתיב לכם לכל שבצרכיכם אף הני לכל צרכיכם, אבל בשש דברי הכל לא היו מעלין להן שכר:

[מה]זאת הארץ אשר תפול לכם בנחלה. מהו לכם, לכם היא ראויה, משל למלך שהיו לו עבדים ושפחות והיה משיא לעבדיו [שפחות] [מו]מאוסיא אחרת, עמד המלך וחשב ברעתו אמר העבדים שלי והשפחות שלי מוטב שאשיא עבדי לשפחותי, שלי לשלי, כך אמר הקב"ה הארץ שלי היא שנאמר [מז]כי לי הארץ, וישראל שלי הם שנאמר [מח]כי לי בני ישראל עבדים, מוטב שאנחיל ארצי לעבדי שלי לעם שלי לכך נאמר לכם: דבר אל בני ישראל וגו' כי אתם עוברים וגו' והקריתם לכם ערים זה שאמר הכתוב [מט]טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך, אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע אילולי רחמיך שקדמו לאדם הראשון לא היה לו עמידה שאמרת לו [נ]כי ביום אכלך ממנו מות תמות ולא עשית כן אלא הוצאתו מגן עדן [וחיה תתק"ל שנה ואח"כ מת, מה עשית לו גרשת אותו מגן עדן] שנאמר [נא]ויגרש את האדם, ולמה נגרש על שהביא מיתה לדורות והיה צריך למות מיד אלא שרחמת עליו וגרשת אותו כדרך הרוצח בשגגה שגולה לערי מקלט, אמר משה רבש"ע זה שהרג בשגגה בדרום או בצפון מנין יהיה יודע היכן ערי מקלט שיהא בורח לשם, אמר לו [נב]תכין לך הדרך תכוין לך הדרך שלא יהו טועים וימצא אותו גואל הדם, אמר לו היאך, [א"ל] העמד להם [נג]איטלסיות מכוונות לערי מקלט, לכך נאמר טוב וישר ה' וגו', אם לרוצחים עשה שביל ודרך שיברחו וינצלו, לצדיקים על אחת כמה וכמה הה"ד [נד]ידרך ענוים במשפט:

[נה]כי אתם עוברים את הירדן. למה נאמר פרשה זו. לפי שהוא אומר [נו]אז יבדיל משה שלש ערים אין לי אלא שהפריש משה בעבר

מ"ק ובמ"ק כא דברים לד : כב שם : כג שם : כד שם : כה ישעיה נז : כו שם נז : כז יומא עה : כח בכורות נה : כט יהושע יט : ל פסיקתא : לא יהושע ו : לב ירמיה א : לג גיטין ח : לד תרגומו של איי הים נסי ימא : לה קדושין מב : לו נדרים פא : לז דחיפופיתא מין סמין : מכות יב : לט ערוכין לג : מ שם לג : מא משוהאה מודד קרקעות : מב ויקרא א : מג סוטה כו : מד מכות יג : מה תנחומא : מו אוסיא תפסה : ויקרא כה : מח שם : מט תהלים כה : נ בראשית ג : נא שם : נב דברים יט : נג איטלסיות מלכת אבן ובוחניס כס דבר הנלרך : נד תהלים כה : נה ספרי : נו דברים ס :

בניו בחייו וסבר שבני בניו יירשו גדולתו :

בעבר הירדן, מנין שצוה משה את יהושע להפריש ערי מקלט, ת"ל והקריתם לכם ערים. (ד) אחר ירושה וישיבה הכתוב מדבר, או אינו מדבר אלא בכניסתן לארץ מיד, תלמוד לומר [נז]כי יכרית ה' אלהיך את הגוים וגו', אחר ירושה וישיבה הכתוב מדבר. והקריתם אין הקריה אלא הזמנה. ערים שומע אני [אף] כרכים, ת"ל ערי. אי ערי שומע אני אפילו כפרים, ת"ל ערים, הא כיצד מגיד שלא היו שם אלא שוקים ובית המחיה. [נח]שש ערי מקלט מגיד (שהם) [שאין] קולטות ערי מקלט שבעבר הירדן [עד שיבדלו אותן] שבארץ כנען. ערי מקלט אל יעשו גנות ופרדסים. ערי מקלט אל יעשו חניות ופונדקין. ערי מקלט אל יעשו בתי צורה. תהיינה לחוס עליהן. תהיינה תן ממונך עליהן. תהיינה שלא יעשו עיר הנדחת. תהיינה שש שאם נטלה אחת מהן ימנו אחרת תחתיה. אם חרבו יבנו אותן. אינן צריכין אלא אחת או שתים, אמרת לאמר. ואמרת אליהם בבואכם אל הארץ קבל עליך עד שלא תבא אל הארץ שמשתבוא למנות ערי מקלט, ובזכות שתקבל עליך תבא אל הארץ, יכול כיון שבאו לארץ יהו חייבין למנות ערי מקלט שבחוצה לארץ, אמרת לא אמרתי אלא אשר אני נותן לכם כאשר ניתן לכם אתם חייבים למנות ערי מקלט ולא בחוצה לארץ: והקריתם לכם יכול ערים גדולות או קטנות מן הערים שבנו הכנענים או מן הערים שיבנו ישראל, תלמוד לומר ערים גדולות ולא קטנות מן הערים שבנו הכנענים או מן הערים שיבנו ישראל משבאו לארץ, לפי שנאמר לנוס שמה יכול מפי עצמו, תלמוד שמה, נאמר כאן שמה ונאמר (ה) להלן שמה מה שמה הנאמר להלן על פי הדבור אף שמה הנאמר כאן על פי הדבור. או לעולם יהו מסונות על פי הדבור, תלמוד לומר שמה הראשונות מפי הדבור והשניות מפי עצמו:

[נט]ונס שמה. ולא יוצא לא לעדות מצוה ולא לעדות ממון ולא לעדות נפשות ואפילו כל ישראל צריכין לו, ואפילו שר צבא כיואב בן צרויה אינו יוצא משם לעולם שנאמר שמה שם תהא דירתו שם תהא מיתתו שם תהא קבורתו: מכה נפש בשגגה פרט למכה אביו. ורמינהו הבן גולה על ידי האב. אמר רב כהנא לא קשיא הא לר' שמעון דאמר חנק חמור מסייף שגגת סייף ניתן לכפרה שגגת חנק לא ניתן לכפרה. לרבנן דאמרי סייף חמור הורג אביו שגגת סייף הוא ושגגת סייף לא ניתן לכפרה. רבא אמר פרט לעושה חבורה באביו בשוגג סד"א כיון דבמזיד בר קטלא הוא בשוגג נמי ליגלי, קמ"ל. [ס]ונס שמה רוצח שומע אני כל רוצח במשמע, תלמוד לומר מכה נפש בשגגה. אי מכה נפש שומע אני אף מכה אביו ואמו במשמע, ת"ל רוצח מכה נפש, לא אמרתי אלא רוצח מכה נפש יצא מכה אביו ואמו שאינו גולה. [סא]רוצח ולא זומם. מכה נפש בשגגה פרט למכה מזיד דברי ר' חנינא. ר' אלעזר בן מתיא אומר בשגגה פרט (ו) למכה בשבת. בשגגה פרט למכה אביו בח"ל:

[סב]מגואל הדם למה נאמר. לפי שהוא אומר ורצח גואל הדם שומע אני יהרגנו בינו לבין עצמו, ת"ל עד עמדו לפני העדה.

[סג]הרי שהיה רודף אחר חברו להרגו ואמרו לו בן ברית הוא הוי יודע שכתוב בתורה [סד]שופך דם האדם וגו' אמר אע"פ כן, הרג הוא אמרת רשע למות קדם והרגהו והצל נפשו של זה. וכן מי שהיה רודף אחר האשה לאנכה ואמרו לו בת ברית היא אשת איש היא הוי יודע שכתוב בתורה מות יומת הנואף א"ל אעפ"כ. נואף הוא אמרת רשע למות קדם והרגהו והצל אשתו של זה ברמיו של זה. יכול יהרוג אותו משהרג ומשנאף, ת"ל ולא ימות הרוצח עד עמדו. [סה]ת"ר ורצח גואל הדם וגו' מצוה ביד גואל הדם, אין לו גואל הדם רשות ביד כל אדם דברי ר' יוסי הגלילי, ר' עקיבא אומר רשות ביד גואל הדם וכל אדם חייבין עליו, מאי טעמא דרבי יוסי הגלילי מי כתיב אם רצח. ורבי עקיבא, מי כתיב ירצח, אמר (רב) [מר] זוטרא בר טוביא אמר רב רוצח שיצא חוץ לתחום ומצאו גואל הדם והרגו נהרג עליו [כמאן לא כר' יוסי הגלילי ולא כר"ע]. הוא דאמר כי האי תנא, ר"א אומר עד עמדו לפני העדה מה ת"ל, לפי שנאמר ורצח גואל הדם יכול מיד, ת"ל עד עמדו לפני העדה. ורבי יוסי הגלילי ורבי עקיבא עד עמדו מאי דרשי ביה. מיבעי ליה לכדתניא מנין לסנהדרין שראו באחד שהרג את הנפש שאין ממיתין אותו עד שיעמוד בבית דין, ת"ל עד עמדו לפני העדה:

[סו]והערים אשר תתנו. עם הראשונות, או חוץ מן הראשונות, ת"ל (ואת הערים תתנו) [את שלש הערים תתנו וגו'] הא מה תלמוד לומר והערים עם הראשונים וכו'. [סז]להיכן גולין לערי מקלט שלש שבעבר הירדן ושלש שבארץ כנען שנאמר תתנו מעבר לירדן וגו'. עד שלא נבחרו שלשה שבארץ כנען לא היו שלש שבעבר הירדן קולטות שנאמר שש ערי מקלט תהיינה עד שיהו ששתן קולטות כאחת. ת"ר שלש ערים הבדיל משה בעבר הירדן וכנגדו הבדיל יהושע בארץ כנען ומכוונות היו כמין שתי שורות. [ע]חברון ביהודה כנגד [עא]בצר במדבר. שכם בהר אפרים כנגד רמות בגלעד. קדש בהר נפתלי כנגד גולן בבשן. ושלשת שיהיו משולשת שיהא מדרום לחברון כמחברון לשכם, ומחברון לשכם כמשכם לקדש, ומשכם לקדש כמקדש לצפון. בעבר הירדן תלת ובארץ ישראל תלת, אמר אביי בגלעד שכיחי רוצחין דכתיב [עב]גלעד קרית פועלי און עקובה מדם שהיו עוקבין להרוג נפשות. ומ"ש מהאי גיסא [ומהאי גיסא] דמרחקי ומ"ש (מהאי גיסא) מציעאי דמקרבי [אמר אביי] בשכם נמי שכיחי רוצחים שנאמר [עג]חבר כהנים דרך ירצחו שכמה, שהיו מתחברין להרוג נפשות ככהנים הללו שמתחברים להלק תרומה בבית הגרנות, ותו ליכא והכתיב ועליהם תתנו ארבעים ושתים עיר, אמר אביי הללו קולטות בין לדעת בין שלא לדעת, והללו אין קולטות אלא לדעת. וחברון עיר מקלט הואי והכתיב [עד]ויתנו לכלב את חברון, אמר אביי פרוורהא* דכתיב [עה]ואת שדה העיר ואת חצריה נתנו לכלב, וקדש עיר מקלט הואי והכתיב [עו]רקת וכנרת וקדש ותניא ערים הללו אין עושין אותן לא כרכים קטנים ולא כרכים גדולים אלא עיירות בינוניות, אמר רב יוסף תרתי קדש הוין, אמר רב אשי כגון [עז]סליקום ואקרא דסליקום:

[עח]ערי מקלט תהיינה. אין לי אלא שקולטות בארץ (ז) בחוצה לארץ מנין, ת"ל תהיינה. [עט]באו אנשי עבר הירדן לארץ כנען יכול ימנו שם שש, אמרת את שלש הערים תתנו מעבר לירדן. באו אנשי ארץ כנען לעבר הירדן יכול ימנו שש, תלמוד לומר ואת שלש הערים תתנו בארץ כנען, לפי שאמרתי אם חרבו יבנו אחרות תחתיהן חזרו הראשונים ונתישבו לא יחזרו אלו למקומן מעתה, ת"ל שש ערי מקלט תהיינה והשניות חוזרות למקומן. [פ]כתיב ולגר ולתושב בתוכם תהיינה וכתיב לכם למקלט לכם ולא לגרים, לא קשיא כאן בגר תושב שהרג גר תושב כאן בגר תושב שהרג את ישראל, ורמינהו לפיכך גר ועו"א שהרגו נהרגין קתני גר דומיא דעו"א מה עו"א לא שנא קטל בר מיניה ולא שנא קטל לאו בר מיניה נהרג אף גר לא שנא קטל בר מיניה ולא שנא קטל לאו בר מיניה נהרג, אמר רב חסדא לא קשיא כאן שהרגו דרך ירידה דישראל גלי איהו נמי גלי, דרך עליה דישראל פטור הוא נהרג. אמר ליה רבא ולאו כל דכן הוא השתא ומה דרך ירידה דישראל גלי הוא נמי סגי ליה בגלות, דרך עליה דישראל פטור הוא נהרג, אלא אמר רבא באומר מותר, אמר ליה אביי אומר מותר אנוס הוא, א"ל שאני אומר אומר מותר קרוב למזיד הוא:

[פא]ולגר ולתושב. או כשם שגולה ע"י ישראל כך ישראל גולה על ידו, אמרת אם כשהרגו ישראל פטור ק"ו שלא יגלה, אלא אם הרגו ישראל הרוג, ואם הוא הרג את ישראל נהרג. תהיינה שש הערים האלה למקלט למה נאמר. לפי שהוא אומר את שלש הערים תתנו מעבר לירדן שומעני את הראשונה שמפרישין תהא קולטת, ת"ל תהיינה שש הערים האלה מגיד שלא קלטה אחת מהן עד שהופרשו כולן: [פב]ואם בכלי ברזל הכהו. אמר שמואל מפני מה לא נאמר יד בברזל, מפני שהברזל ממית בכל שהוא לפיכך לא נתנה בו תורה שיעור. וה"מ דבדיזי מיבוזי[פג]. כפפו לתוך המים או לתוך האור ואינו יכול לעלות משם ומת חייב. מנא לן אמר שמואל א"ק או באיבה לרבות המצמצם. ההוא גברא דצמצמיה לחיותא דחבריה בשמשא ומתה. רבינא מחייב רב אחא בר יעקב פוטר. רבינא מחייב ק"ו מה רוצח שלא עשה בו שוגג כמזיד ואונס כרצון חייב בו את המצמצם, נזקין שעשה בהן שוגג כמזיד ואונס כרצון אינו דין שנחייב בו את המצמצם. רב אחא בר יעקב פוטר א"ק מות יומת המכה רוצח הוא, ברוצח הוא דחייבתי לך מצמצם, בנזקין לא חייב מצמצם. [פד]ואם בכלי ברזל הכהו וימת למה נאמר. לפי שהוא אומר

נמ"ק ובמ"ק נז דברים יט : נח ספרי זוטא : נט מכות יא : ס ספרי : סא ספרי זוטא : סב ספרי : סג סנהדרין עב : סד בראשית ט : סה מכות יב :
סו ספרי : סז מכות ט : ע יהושע כ : עא דברים ד : עב הושע ו : עג שם : עד שופטים א : עה יהושע כא : *כערוך פרוורא מגרש העיר כלו :
עו שם יט : עז תרגום של כלכה והדרעי סליקו : עח ספרי : עט ספרי זוטא : פ מכות ט : פא ספרי : פב סנהדרין עו : פג פי' שעשה בו נקב : פד ספרי :

זית רענן (ד) אחר ירושה וישיבה, פי' שאין קולטת עד אחר ירושה וישיבה: ערי מקלט שבעבר הירדן, פי' שאם בא אחד מארץ כנען לעבר הירדן או איפכא קולטתו: אל יעשו וכו', כל זה שלא תהא רגל גואל הדם מצויה שם: תהיינה לחוס עליהם, פי' שלא להכבידן במסים וארנוניות: אמרת לאמר, דווקא שלש בעינן: אני נותן לכם, בפ' שופטים כתיב אשר ה' אלהיך נותן לך: או מן הערים, פי' איזה שירצו יפרישו: (ה) להלן שמה, בפרשה משפטים ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה, מדכתיב ושמתי משמע ע"פ הדבור: והשניות מפי עצמו, פי' אם חרבה אחת מהן ממנין השנית מפי עצמו: (ו) למכה בשבת. פי' החובל בחברו בשבת בשוגג או שחבל באביו בחיל אע"פ שחייב מיתה אינו גולה: (ז) בח"ל מנין פי' אם ברח מח"ל לארץ: באו אנשי עבר וכו', כגון שחרב א"י ונתיישבו שם הרבה יהודים בעבר הירדן וכי איפכא:

אומר ואם באבן יד וגו' אין לי אלא שהרגו באלו שהוא חייב, בברזל מנין, ת"ל ואם בכלי ברזל. הא עד שלא יאמר יש לי בדין אם כשהרגו באבן ובעץ חייב ק"ו בברזל. אלא אם אמרת כן ענשת מן הדין, לכך נאמר ואם בכלי ברזל. [או מה אבן מלא יד אף ברזל מלא יד, אמרת גלוי היה לפני מי שאמר והיה העולם שהברזל ממית במשהו לפיכך לא נאמר בו יד, אלא אפי' במחט ואפי' [כה]בצינרא, אין לי אלא שהרגו בכלי ברזל שהוא חייב השליך עשתות וגולמין עליו מנין, ת"ל מות יומת הרוצח מ"מ: מות יומת (כתוב ברמז שכ"ב). מות יומת הרוצח על רציחתו אתה הורגו ואי אתה הרגו על רציחת שורו (כתוב ברמז ש"מ). אתיא רוצח רוצח (כתוב ברמז שנ"ב). רוצח וגואל הדם שני כתובים הבאין כאחד ואין מלמדין (כתוב בשופטים): ואם באבן יד למה נאמר. לפי שהוא אומר (ח) [כו]וכי יריבן אנשים שומע אני שאם יכנו בין בדבר שהוא כדי להמיתו ובין בדבר שאינו כדי להמיתו, ת"ל ואם באבן יד מגיד שאינו חייב עד שיכנו בדבר שהוא כדי להמיתו. ומנין שעל מקום שהוא כדי להמיתו, תלמוד לומר [כז]וארב לו וקם עליו מגיד שאינו חייב עד שיכנו בדבר שהוא כדי להמיתו ועל מקום שהוא כדי להמיתו. אין לי אלא שהרגו באבן שהוא חייב, גלגל עליו סלעים ועמודים מנין, ת"ל רוצח הוא מות יומת מ"מ: או בכלי עץ למה נאמר. לפי שהוא אומר [כח]וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט שומע אני בין בדבר שיש בו כדי להמיתו ובין בדבר שאין בו כדי להמיתו, ת"ל או בכלי עץ יד אשר ימות בו הכהו עד שיכנו בדבר שיש בו כדי להמית. על מקום שהוא כדי להמית מנין, ת"ל וכי יהיה איש שונא וגו' מגיד שאינו חייב עד שיכנו בדבר שיש בו כדי להמית ועל מקום שהוא כדי להמית. אין לי אלא שהרגו בעץ שהוא חייב, השליך עליו קורות [כט]וכלונסאות מנין, ת"ל רוצח הוא מות יומת הרוצח מ"מ. (ט) אין לי אלא שהכהו באבן מנין אתה אומר שהכהו בגוש מלח או בפלח של דבלה או הפיל עליו סל מלא עפר או סל מלא צרורות, תלמוד לומר ואם באבן יד וגו' או בכלי עץ. מנין אתה מרבה שהכהו בראש הקורה או בראש התירן של ספינה, תלמוד לומר או בכלי עץ יד. מנין אתה מרבה הדוחף חברו לתוך המים או לתוך האור או שהכית בו את הנחש [ת"ל בידו מ"מ]. לפי שנאמר יד העדים הרי מי שברח לבבל יכול ילכו לשם, אמרת גואל הדם הוא ימית וגו'. מנין אפילו אמר אינו יכול להקבילו, ת"ל בפגעו בו וגו'. [ל]גואל הדם הוא ימית את הרוצח מצוה בגואל הדם, ומנין שאם אין לו גואל הדם שבית דין מעמידין גואל הדם, תלמוד לומר בפגעו בו מ"מ. [לא]גואל הדם למה נאמר, לפי שהוא אומר ואם בכלי ברזל הכהו ואם באבן יד [או בכלי עץ יד] אין לי אלא שהרגו באלו שהוא חייב, בדבר אחר מנין, אתה דן בנין אב משלשתן, לא ראי אבן כראי העץ ולא ראי עץ כראי האבן, ולא ראי זה וזה כראי ברזל ולא ראי ברזל כראי שניהן, הצד השוה שבשלשתן שהן כדי להכות והמית מצוה ביד גואל הדם להמיתו אף כל שהוא כדי להמית והמית מצוה ביד גואל הדם להמיתו. ואם בשנאה יהדפנו מ"מ. או אפילו דהפו לתוך המים או לתוך האור או שיסה בו את הכלב והכיש בו את הנחש, הרי אתה דן בנין אב משלשתן, לא ראי אבן כראי העץ ולא ראי עץ כראי האבן, ולא ראי זה וזה כראי ברזל ולא ראי ברזל כראי שניהן, הצד השוה שבשלשתן שהן מחמת הממיתים והמית הרי זה חייב (י) יצא את שדחפו לתוך האור או לתוך המים ושסה בו את הכלב ושכה בו את הנחש שדינו מסור לשמים. או השליך עליו בצדיה שצודה לו ומתכוון לו. [לב]מנין אפילו אמר איני יכול להקבילו, ת"ל בפגעו בו הוא ימיתנו. ואם בשנאה יהדפנו והלא שנאה הוא איבה ואיבה הוא שנאה ומה ת"ל איבה ושנאה, אלא מה שנאה שערו את המכה וכו' אף איבה שערו וכו'. בצדיה וימת נאמר כאן צדיה ונאמר למטה צדיה מה צדיה הנאמר למטה מגיד ששערו את ההשלכה ואת המכה וכו'. לפי שנאמר מות יומת המכה יכול כל המכים מתים, קטן שהכה שוטה שהכה מלמד סופרים שהכה ומלמד תינוקות והמכה מכת מרדות והמכה מאהבה, אמרי כי יזיד פרט לשוגג. איש פרט לקטן. על רעהו פרט להושב. להרגו שנתכוון לו. בערמה פרט לשוטה.

אך אם יום או יומים יעמד. [פרט לרב שהכה לעבדו]. לפי שאמר בבלי דעת פרט למכה שלא בדעת והמלמד סופרים והמכה מכת מרדות והמכה מאהבה. לפי שנאמר ועשית לו כאשר זמם יכול (יא) אף השולח, אמרת מות יומת המכה ולא השולח. ממעט אני בשולח להכות מכה שאינה כדי למכה והכה ולא אמר בשולח להכות מכה שהיא כדי למכה והכה, אמרת מות יומת ולא השולח. מיקל אני באלו ולא אקיל בעבד אחרים, ת"ל מות יומת המכה. מיקל אני בעבד אחרים ולא אקיל בעבד עצמו, תלמוד לומר מות יומת המכה. ארבה אני אביו נשיא ולא ארבה אביו דיין, ת"ל מות יומת המכה (מות יומת). ארבה אביו דיין בבית דין הגדול [שלא בב"ד הגדול מנין], ת"ל מות יומת המכה, אפשר לומר כל אלו באביו בזמן שעשה בהן חבורה מגיד שהוא חייב. לפי שנאמר וכל ישראל ישמעו וייראו התקינו שיהו הורגין ברגל. יכול אם היתה אשה עוברה יאריכו לה עד שתלד, ת"ל מות יומת המכה. יכול אם היתה בת שלשה חדשים לא יאריכו לה עד שתלד אבל אם היתה בת תשעה חדשים יאריכו לה עד שתלד, ת"ל מות ימת, או מות יומת מיתה שגזרו עליו ב"ד, מנין שיכו אותו באבנים ובחצים ובפלחות, ת"ל מות יומת מכל צד. אין במשמע אלא בזמן שהסנהדרין במקומה, בזמן שאין סנהדרין במקומה נתחייב אדם סקילה ביתו נופל עליו או חיה גוררתו וכו'. לפי שנאמר כבד את אביך הרי מי שהרג את בנו מנין (יב) שבנו מותר בו, תלמוד לומר גואל הדם הוא ימית וגו': [לג]או באיבה הכהו בידו למה נאמר. לפי שהוא אומר ואם בכלי ברזל וגו' ואם באבן וגו' או בכלי עץ וגו' אין לי אלא שהרגו באלו חייב, דעכו חנקו ובעטו מנין, ת"ל (וכו') [בידו] מכל מקום:

תשפח [לד]ואם בפתע. פרט לקרן זוית. בלא איבה פרט לשונא. הדפו שדחפו בגופו. או השליך עליו להביא ירידה שהיא צורך עליה. בלא צדיה פרט למתכוון לצד זה והלכה לה לצד אחר. [לה]ואשר לא צדה פרט למתכוון לזרוק שתים וזרק ארבע. [לו]ואשר יבא את רעהו ביער מה יער רשות לניזק ולמזיק ליכנס לשם אף כל רשות לניזק ולמזיק ליכנס לשם. [לז]ת"ר הסומא אינו גולה שנאמר בלא ראות למעט את הסומא דר"י. [ר"מ אומר בלא ראות לרבות את הסומא]. מ"ט דר' יהודה דכתיב [לח]ואשר יבא את רעהו ביער ואפילו סומא אתא בלא ראות מעטיה. ור"מ בלא ראות למעט ובבלי דעת למעט הוי מיעוט אחר מיעוט ואין מעוט אחר מעוט אלא לרבות. ורבי יהודה, בבלי דעת פרט למתכוון הוא דאתא. בלא ראות להביא את הורק בלילה. [לט]תניא רבי יהודה אומר סומא אין לו בשת, מ"ט דר"י דכתיב [מ]ולא תחוס עינך וגמר עינך עינך מעדים זוממין מה התם סומין לא אף הכא סומין לא. וכן היה רבי יהודה פוטרו מחייבי מיתות ב"ד אתיא רוצח רוצח מחייבי גליות. וכן מחייבי מלקיות אתיא רשע רשע מחייבי מיתות ב"ד. וכן היה רבי יהודה פוטרו מכל דינין שבתורה דאמר קרא ושפטו העדה בין המכה ובין גואל הדם כל שישנו במכה ובגואל הדם ישנו במשפטים וכל שאינו במכה וגואל הדם אינו במשפטים. אמר רב יוסף מריש הוה אמינא מאן דאמר לי הלכה כר' יהודה עבידנא יומא טבא לרבנן דאמינא לא מפקדנא ועבידנא מצוה[מא], כיון דשמעית להא דא"ר חנינא גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה מאן דאמר לי לית הילכתא כרבי יהודה עבידנא יומא טבא לרבנן. וכן היה ר' יהודה פוטרו מכל המצות שבתורה דאמר קרא [מב]אלה המצות והחקים והמשפטים כל שישנו במשפטים ישנו במצות וחוקים וכל שאינו במשפטים אינו במצות והוקים. [מג]בלא ראות פרט לסומא דברי רבי יהודה וכו'. אלמא קסבר רבי יהודה מקצת ידיעה לאו ככל ידיעה ור"מ איפכא. ורמינהו יודע אני שיש נדרים אבל איני יודע שיש מפירים (נעשה כמי שלא שמע כלל) [יפר], יודע אני שיש מפירים [אבל] איני יודע שזה נדר. ר"מ אומר לעולם לא יפר אלא אם הוא יודע בתוך היום שהוא נדר ולא אמרינן מקצת שמיעה ככל שמיעה. ורבי יהודה אומר יפר בתוך היום אע"פ שאינו יודע שהוא נדר דאמרינן מקצת שמיעה ככל שמיעה. אמר רבא הכא כעניינא דקרא והכא כעניינא דקרא. רבי יהודה סבר גבי רוצח כתיב [מד]ואשר יבא את רעהו ביער כל דבר מיעל יער וסומא נמי בר מיעל יער, ואי אמרת

ממ"ק ובמ"ק כה תרגומו של מזלגותיו צנורי': כו שמות כא: כז דברים יט: כח שמות כא: כט כלונסא עץ ארוך כמו עץ החנית: ל סנהדרין מה: לא ספרי: לב ספרי זוטא: לג ספרי: לד מכות ז: לה שמות כא: לו דברים יט: לז מכות ט: לח דברים יט: לט בבא קמא פו: מ דברים יט: מא בבא קמא: מב דברים ד: מג נדרים פז: מד דברים יט:

זית רענן (ח) וכי יריבן וגו' אם יקום וגו', ונקה המכה משמע שאם מת הורגין אותו וע"ז קאמר שומע אני וכו': (ט) אין לי אלא שהכהו באבן וכו' ספרי זוטא: הדוחה את חברו וכו', מיירי שאינו יכול לעלות משם: לפי שנאמר וכו', זה ענין בפני עצמו. פי' לפי שנאמר יד העדים תהיה וכו' כד"א דוקא העדים מחויבים להמיתו קמ"ל: אינו יכול להקבילו, פי' לכוין להמיתו וה"א שלא ימיתנו אחר ת"ל בפגעו בו אם לא פגע בו הוא ימיתנו אחר: (י) יצא שדחפהו, היינו כשיכול לעלות משם: שצידה לו, פי' שארב עליו: שיעדו את המכה, פי' שהתרו בו, וס"ל דשונא גולה: למטה צדיה, כל כלי בלא צדיה והתם אשר ימות בה משמע שמשערין אם יש בה כדי להמית ואם לאו אינו חייב גלות אם אין כדי להמית היה כאן גבי מיתה: מכת מרדות, ע"פ ב"ד: והמכה מאהבה, כגון אב לבנו: אך אם יום וגו', פרט לרב שהכה לעבדו: (יא) אף השולח, פי' כי היכי דעדים זוממין וחייבים אע"פ שלא הרגו בעצמן: ולא אקל בעבד וכו', פי' כששולח עבד יהחייב שולחו כדי שלא יבכיר הבו: בעבד עצמו, דיד עבד כיד רבו והו"ל כאלו הרגו בעצמו: אביו נשיא, כשתכתו חייב: שיהו הורגין ברגל, משמע דס"ל כל הנהרגין ממתינין לרגל: שאין הסנהדרין במקומו, כגון שגלתה שאז אין דנין דיני נפשות: (יב) שבנו מותר בו, במכות דף י"ב מפרש בריתא זו בנו של הרוג שהוא בן בנו של רוצח אבל בנו של רוצח אסור להרגו, ע"ש פ' ויגש:

אמרת בלא ראות לרבות את הסומא מיער נפקא ליה, אלא ש"מ למעט את הסומא. ור"מ סבר בבלי דעת כתיב כל דבר מידע וסומא לאו בר מירע הוא, ואי אמרת בלא ראות פרט לסומא מבלי דעת נפקא ליה, אלא ש"מ לרבות את הסומא, אבל גבי נדרים כתיב [מה]ושמע אישה ושמע אביה, רבי יהודה סבר מקצת שמיעה ככל שמיעה, ורבי מאיר סבר איפכא:

[מו]ויפל עליו. אלו הן הגולין ההורג נפש בשגגה. היה מעגל במעגלה ונפלה עליו והרגתו. היה משלשל בחבית ונפלה עליו והרגתו. היה יורד בסולם ונפל עליו והרגו. הרי זה גולה. אבל היה מושך במעגלה ונפלה עליו והרגתו. היה דולה בחבית ונפסק החבל ונפלה עליו והרגתו. היה עולה בסולם ונפל עליו והרגו הרי זה אינו גולה, זה הכלל כל שבדרך ירידתו גולה, שלא בדרך ירידתו אינו גולה. מנא ה"מ אמר שמואל דאמר קרא ויפל עליו וימת עד שיפול דרך נפילה. [מז]ויפל לרבות (י) שקפץ לתוך מעין. והוא לא אויב לו להעיד. ולא מבקש רעתו לשפטו. מגיד [מח]שדבבו של אדם לא דנו ולא מעידו. [מט]ת"ר והוא לא אויב לו יעידנו. ולא מבקש רעתו ידיננו. אשכחן שונא, אוהב מנלן, סברא הוא, שונא מ"ט משום דמרחקא דעתיה אוהב נמי מקרבא דעתיה. ורבנן האי ולא אויב לו ולא מבקש רעתו מאי דרשי ביה, חד לדיין, ואידך כדתניא והוא לא אויב לו איסי בן יהודה אומר מכאן לשני תלמידי חכמים ששונאין זה את זה שאין יושבין בדין כאחד:

[נ]והוא לא אויב לו. לפסול את השונאין מלישב בדין. אין לי אלא שונאים, קרובים מנין, ת"ל בין המכה ובין גואל הדם. אין לי אלא דיינין שפוסל בהן שונאים וקרובים, עדים מנין, הרי אתה דן הואיל ואמרה תורה הרוג ע"פ דיינין הרוג ע"פ עדים מה דיינין פוסל בהן שונאים וקרובים אף העדים יפסול בהן שונאים וקרובים. ועוד ק"ו ומה דיינין שאין הדברים נגמרין על פיהם פוסל בהן שונאים וקרובים, עדים שהדברים נגמרין על פיהם אינו דין שיפסול בהן שונאים וקרובים. אין לי אלא רוצח, שאר חייבי מיתות ב"ד מנין, ת"ל המשפטים האלה. אין לי אלא לישראל, לגרים מנין, ת"ל (המשפטים האלה) [כגר כאזרח]. אין לי אלא דיני נפשות, דיני ממונות מנין, תלמוד לומר (על המשפטים האלה) [משפט אחד]. או כשם שדיני נפשות בכ"ג כך דיני ממונות בכ"ג ת"ל האלה, אלה בכ"ג ואין דיני ממונות בכ"ג. דיני נפשות מנין, ת"ל ושפטו העדה הרי עשרה. והצילו העדה הרי עשרה, [ועוד] שלשה מנין. הרי אתה דן הואיל ואמרה תורה הרוג ע"פ עדים הרוג ע"פ מטין דיינין מה עדים שנים (יא) אף מטין שנים ואין בית דין שקול מוסיפין עליהן עוד אחד הרי שלשה. דורשי רשומות אומרים שלש עדות הכתובות בפרשה ללמדך *שדיני נפשות בשלשה:

[נא]מנין לסנהדרי קטנה שהיא כ"ג שנאמר ושפטו העדה והצילו העדה עדה שופטת ועדה מצלת הרי עשרים. ומנין לעדה שהיא עשרה שנאמר [נב]עד מתי לעדה הרעה יצאו יהושע וכלב. ומנין להביא עוד שלשה ממשמע שנאמר [נג]לא תהיה אחרי רבים לרעות שומע אני שיהיה עמהן לטובה, א"כ למה נאמר אחרי רבים להטות, לא כהטייתך לטובה הטייתך לרעה, לטובה ע"פ אחד, לרעה ע"פ שנים ואין ב"ד שקול מוסיפין עליהן עוד אחד הרי כ"ג:

[נד]והצילו העדה את הרוצח. מכאן אתה אומר הרג נפש בין בשוגג בין במזיד הכל מקדימין לערי מקלט וב"ד שולחין ומביאין אותו משם, מי שנתחייב מיתה הרגוהו, מי שלא נתחייב פטרוהו, מי שנתחייב גלות מחזירין אותו למקומו שנאמר והשיבו אותו העדה:

[נה]עד מות הכהן הגדול. תניא כ"ג שהרג את הנפש במזיד נהרג בשוגג גולה ועובר על עשה ועל לא תעשה והרי הוא כהדיוט לכל דבריו. במזיד נהרג פשיטא, בשוגג גולה איצטריך ליה, סד"א הואיל וכתיב עד מות הכהן הגדול אימא כל דאית ליה תקנתא בחזרה [ליגלי דלית ליה תקנתא בחזרה] לא ליגלי דתנן ההורג כהן גדול או כ"ג שהרג אין יוצא משם לעולם קמ"ל, ואימא הכי נמי, א"ק לנוס שמה כל רוצח אפילו כ"ג במשמע. ועובר על עשה לא סגי דלא עבר, הכי קאמר אם עבר הרי הוא כהדיוט, פשיטא, סד"א הואיל ותנן אין דנין כה"ג אלא בב"ד של ע"א דכתיב [נו]כל הדבר הגדול יביאו אליך דבריו של גדול, אימא כל דבריו של גדול קמ"ל. ואימא הכי נמי, מי כתיב דברי גדול, הדבר הגדול כתיב. [נז]אחד משוח בשמן המשחה ואחד מרובה בגדים ואחד שעבר ממשיחתו מחזירין את הרוצח. רבי יהודה אומר אף משוח מלחמה מחזיר את הרוצח. מנא ה"מ דא"ק עד מות הכהן הגדול וכתיב כי בעיר מקלטו ישב עד מות הכהן הגדול. ורבי יהודה, כתיב קרא אחרינא לשוב לשבת בארץ עד מות הכהן הגדול. ואידך מדלא כתיב הגדול חד מהנך הוא. עד מות הכהן הגדול. לפיכך אמותיהן של כהנים מספקות להם מחיה וכסות כדי שלא יתפללו על בניהן שימותו. טעמא דלא מצלי הא מצלי מייתי והכתיב [נח]קללת חנם לא תבא, א"ל ההוא סבא מפירקיה דרבא שמיע לי שהיה להם לבקש רחמים על דורן ולא בקשו. ואיכא דאמרי כדי שיתפללו על בניהן שלא ימותו, טעמא דמצלי הא לא מצלי מייתי מאי הוה להו למעבד, הכא אמרי [נט]טוביא חטא וזיגוד מינגיד, התם אמרי שכם נסיב ומבגיא גזיר. א"ל ההוא סבא וכו' כי ההוא גברא דאכליה אריא ברחוק תלתא פרסי מיניה דריב"ל ולא אישתעי אליהו בהדיה תלתא יומי: כשם שהעיר קולטת כך תחומה קולטת. [ס]ורמינהו וישב בה ולא בתחומה, אמר אביי לא קשיא כאן לקלוט כאן לדור, ותיפוק ליה דאין עושין שדה מגרש ומגרש שדה לא מגרש עיר ולא עיר מגרש, אמר רב ששת לא נצרכה אלא למחילות: [סא]עד מות הכהן הגדול, ר"מ אומר רוצח מקצר ימי של אדם וכהן גדול מאריך ימיו של אדם אין בדין שיהא מי שמקצר ימיו של אדם לפני מי שמאריך ימיו של אדם, רבי אומר רוצח מטמא את הארץ ומסלק את השכינה וכהן גדול גורם לשכינה שתשרה בארץ אינו דין וכו'. ואם יצא יצא א"ר אלעזר בן עזריה אם מדת פורענות מועטת הפוסע פסיעה אחת הרי הוא מתחייב בנפשו, ק"ו למדת טובה מרובה. [סב]ת"ר ואם יצא יצא הרוצח אין לי אלא במזיד, בשוגג מנין, ת"ל ואם יצא יצא מ"מ, והתניא במזיד נהרג בשוגג גולה, לא קשיא הא כמ"ד דברה תורה כלשון בני אדם הא כמ"ד לא אמרינן דברה תורה כלשון בני אדם. אמר אביי מסתברא כמ"ד דברה תורה כלשון בני אדם שלא יהא סופו חמור מתחלתו, מה תחלתו במזיד נהרג בשוגג גולה אף סופו במזיד נהרג בשוגג גולה:

[סג]ישוב הרוצח אל ארץ אחוזתו. לארץ אחוזתו הוא שב ואינו שב למה שהוחזקו אבותיו דברי ר' יהודה. ר"מ אומר אף הוא שב למה שהוחזקו אבותיו. כיוצא בו ושב אל משפחתו חוזר לשררה שהיה בה דברי ר"מ. רבי יהודה אומר לא היה חוזר לשררה שהיה בה. ושב אל משפחתו הוא שב ואינו שב למה שהוחזקו אבותיו דברי ר' יהודה, ר"מ אומר אף הוא שב למה שהוחזקו אבותיו. ואל אחוזת אבותיו כאבותיו גמר שיבה שיבה מהתם:

[סד]והשיבו אותו העדה. יכול משנתחייב גלות ולא הספיק לגלות עד שמת כה"ג יגלה, ת"ל והשיבו (יב) שאינו זז ממקומו. אל עיר מקלטו, החזירו רוצח לידון היו מגלין אותו. יכול יהו מגלין אותו לעיר שדר, ת"ל אל עיר מקלטו אשר נס. שמה, לא יצא למול את הקטן. שמה, לא יצא להציל מן הגיים מן הנהר מן הדלקה מן המפולת. שמה, לא יצא לחלק לעניים. יכול אם היה עני לא יצא אבל אם היה עשיר יצא, ת"ל שמה, יכול אם היו עשירים כיוצא בו לא יצא אבל לא היו עשירים כיוצא בו יצא, ת"ל שמה. וישב בה אל יהי מהזר מעיר לעיר. ממעט אני שנמשח בימיו והוא איש ולא אמעט שנמשח בימיו והוא קטן, ת"ל בשמן הקדש (הוא) [בו] תלוי הדבר ולא באיש. והשיבו אותו העדה. הרי מי שנתחייב לגלות וגלה (יג) חוזר למיתתו של שני. שומע אני עד מות זה ועד מות זה, ת"ל עד מות הכהן הגדול (שאמר). עד מות הכהן הגדול זה המרובה בבגדים. אשר משח לרבות משוח מלחמה. אותו פרט למשוח (את) עצמו. לפי שנאמר מקלט העיר קולטת ואין מגרשה קולט, או העיר מצלת ואין מגרשה מציל, ת"ל אל עיר מקלטו. ומצא אותו פרט למצא הוא גואל דם. לפי שנאמר ערי מקלט העיר קולטת ואין תחומה קולט, או העיר מצלת ואין תחומה מציל, ת"ל מחוץ לגבול עיר מקלטו. ורצח גואל הדם ביד כל מי שיהרגנו, וכה"א [סה]ואך את דמכם לנפשותיכם מגיד שתובעין דמו של אדם ביד כל מי שיהרגנו. בעיר מקלטו ישב לרבות אנשי עיר מקלטו שגלו

ממ"ק ובמ"ק מה במדבר ל: מו מכות ז: מז ספרי זוטא: מח שדבבו סוגיו: מט סנהדרין כט: נ ספרי: נא סנהדרין ב: נב במדבר יד: נג שמות כג: נד ספרי: נה סנהדרין יח: נו שמות יח: נז מכות יא: נח משלי כ: נט פי' טוביה סיס תוטא וזיגוד נגקס: ס מכות יב: סא ספרי: סב מכות יב: סג שם יג: סד ספרי זוטא: סה נראשית ט:

זית רענן (י) שקפץ לתוך מעין, אע"פ שלא ידע שיש שם אדם והרגו בקפיצתו חייב: ובין גואל הדם, משמע שגואל הדם עצמו אסור לישב בדין: (יא) אף מטין, שנים, פי' ששנים יהיו נוטין לחובה וא"כ ה"ל י"ב: שלשה עדות, היינו ג"פ כתיב עדה: *שדיני נפשות בשלשה, פי' יתרין על עשרים דלעיל: (יב) שאינו זז ממקומו, היינו כשמת אחר שנגמר דינו: רוצח לידון, פי' שהביאו לידון בבית דין: לעיר שדר, כגון בן לוי שהרג שהוא דר בערי מקלט: עשיר יצא, לחלק לעניים להחיותן ברעב: אבל לא היו עשירים, פי' שבא"י אין שם עשירים וסד"א שיצא לחוץ להחיות עניים: והוא איש, משום דכתיב וכי יזיד איש וגו' ואשר לא צדה וגו' ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה: (יג) חוזר למיתתו של שני, פי' כגון שאין כ"ג ומנו אחר קודם שנגמר דינו: שומע אני וכו', פי' עד שימותו שני הכהנים דהיינו גם המשוח מלחמה: ואין מגרשה קולט, פי' שאסור לדור בתוכו: פרט למצא הוא, פירוש שמצא הוא לגואל הדם וסד"א שמותר להרוג לגואל שרבא להרגך השכם להרגו קמ"ל: ביד כל מי שיהרגנו, ס"ל כר"י הגלילי שהרשות ביד כל אדם להרגו:

שגלו גולה עמהן, שומע אני ישב לו בגלות (יד) ת"ל כי בעיר מקלטו, ישב לרבות שהרג באותה העיר גולה משכונה לשכונה ובן לוי גולה מעיר לעיר. עד מות הכהן וגו' מגיד שאחוזתו מצלת. אין לי אלא אחוזתו מצילתו, מנין אף כל הארץ מצלת, ת"ל ישוב הרוצח אל ארץ אחוזתו מגיד [שארץ] אחוזתו מצלת. [סו]והיו אלה לכם, סנהדרין נוהגת בארץ ובחוצה לארץ. ת"ר לדורותיכם בכל מושבותיכם למדנו לסנהדרין שנוהגת בארץ ובחוצה לארץ, א"כ מה ת"ל [סז]בשעריך, בשעריך אתה מושיב בתי דינין בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר, בחוצה לארץ אתה מושיב בתי דינין בכל פלך פלך ולא בכל עיר ועיר: [סח]כל מכה נפש לפי עדים למה נאמר. לפי שהוא אומר ורצח גואל הדם שומע אני יהרגנו בינו לבין עצמו, ת"ל כל מכה נפש לפי עדים מגיד (טו) שאינו הורגו אלא בעדים דברי ר' יאשיה. רבי יונתן אומר כל מכה נפש לפי עדים למה נאמר. לפי שהוא אומר ולא ימות הרוצח וגו' שומע אני יהרגנו בב"ד ושלא בעדים, ת"ל כל מכה נפש לפי עדים מגיד שאינו הורגו אלא בעדים ובב"ד: [סט]ועד אחד לא יענה בין לזכות בין לחובה, ר' יוסי בר יהודה אומר עונה לזכות ואינו עונה לחובה. מ"ט דר' יוסי ב"ר יהודה, א"ק ועד אחד לא יענה בנפש למות, למות הוא דאינו עונה אבל לזכות עונה. ורבנן, משום דמחזי כנוגע בעדותו. ורבנן האי למות מאי דרשי ביה, מוקמי ליה באחד מן התלמידים כדתניא אמר אחד מן העדים יש לי ללמד עליו זכות מנין שאין שומעין לו, ת"ל ועד אחד לא יענה, מנין לאחד מן התלמידים שאמר יש לי ללמד עליו (זכות) [חובה] מנין שאין שומעין לו, ת"ל אחד לא יענה. [ע]ועד אחד לא יענה בנפש למות, אבל עונה בו לשבועה. ועד אחד זה בנה אב כל מקום שנאמר עד הרי הוא בכלל שני עדים עד שיפרוט לך הכתוב אחד. [עא]בכל מושבותיכם בחוצה לארץ, יכול אף ערי מקלט יהו נוהגות בארץ ובחוצה לארץ, ת"ל בכל מושבותיכם הדיינין נוהגין בארץ ובחוצה לארץ וערי מקלט אינן נוהגות אלא בארץ: כל מכה נפש לפי עדים, מנין אף (טז) הגולה לפי עדים, ת"ל כל מכה לפי עדים. דיני גלות ומלקות מנין, ת"ל כל מכה נפש לפי עדים עד שהוא כשר להעיד, ומנין אף עד שאינו כשר להעיד, ת"ל עד ועד, שאמר עד ועד לרבות בעל דין: [עב]ולא תקחו כופר לנפש רוצח למה לי. דאמר רחמנא לא תשקול ממונא מניה ותפטריה מן קטלא. לא תקחו כופר לנום אל עיר מקלטו למה לי, דאמר רחמנא לא תשקול מניה ממונא ותפטריה מגלות. תרתי קראי למה לי, חד במזיד וחד בשוגג וצריכי. [עג]מנין לנרצע שכלו לו ימיו ורבו מכרהב בו לצאת ואינו יוצא וחבל בו ועשה בו חבורה מנין שהוא פטור, ת"ל ולא תקחו כופר וגו' לשוב לא תקחו כופר לשב. [עד]ולא תקחו כופר לנפש רוצח, לנפש רוצח אי אתה לוקח כופר אבל אתה לוקח כופר לראשי אברים שאינן חוזרין. [עה]ולא תקחו כופר לנפש רוצח למה נאמר, לפי שהוא אומר [עו]אם כופר יושת עליו או כשם שנותנין פריון למומתין בידי שמים כך יהו נותנין למומתין בידי אדם, ת"ל ולא תקחו כופר וגו'. רבי יאשיה אומר הרי שיצא ליהרג וחבל באחרים חייב, חבלו אחרים פטורין בגופו ולא (יז) בממונו. או עד שלא נגמר דינו, ת"ל אשר הוא רשע למות עד שלא נגמר דינו חייב משנגמר דינו פטור. ר' יונתן אומר הרי שיצא ליהרג וקדם אחר והרגו פטור. או עד שלא נגמר דינו, ת"ל אשר הוא רשע למות עד שלא נגמר דינו חייב משנגמר דינו פטור. ולא תקחו כופר לנום אל עיר מקלטו. הרי שהרג את הנפש במזיד שומע אני יתן ממון ויגלה, ת"ל ולא תקחו כופר לנום. [עז]ולא תקחו כופר הרי מי שנתחייב לגלות וחבל בו ואמר לו צא ולך, יכול יש לו חבל, אמרת לנפש לגולה. ולא תקחו כופר לנום לרבות (יח) שגלה לעיר מקלט וחבלו בו אמרו לו צא ולך יכול יש לו חבל, ת"ל לשוב. הנמכר לשנים ושלמו שש וחבלו בו ואמרו לו צא ולך יכול יש לו חבל, תלמוד לומר לשוב:

[עח]ולא תחניפו את הארץ. הרי זו אזהרה לחנפים. ד"א ולא תחניפו את הארץ אל תגרמו לארץ שתהא מתנפת לכם. כי הדם הוא יחניף רבי יאשיה אומר לשון נוטריקון יחון אף על הארץ. ולארץ לא יכופר למה נאמר. לפי שהוא אומר [עט]וערפו שם את העגלה הרי שנתערפה עגלה ואח"כ נמצא ההורג שומע אני פוטרין אותו, ת"ל ולארץ לא יכופר. [פ]ולארץ לא יכופר הרי עגלה כאדם (יט) מה אדם תולה אף עגלה תולה. ולא תטמא את הארץ היא טהורה מליטמא ואין כל הארצות טהורות מליטמא. שוכן בתוך בני ישראל יכול בתוך מאה בתוך אלף, ת"ל (כ) בתוך בני ישראל. ויש אומרים בתוך כל שבט ושבט. וי"א בכל השבטים. רבי נהוראי אומר כי אני ה' שוכן [יכול] בגלות, ת"ל בארץ. או בארץ ואתם בגלות, ת"ל בתוך בני ישראל בשעה שבני ישראל בארץ ולא בשעה שהן בחוצה לארץ. ולא תטמא את הארץ מגיד הכתוב ששפיכת דמים מטמא את הארץ ומסלקת את השכינה. [פא]מפני שפיכת דמים חרב בית המקדש. מעשה בשני כהנים שהיו שוין ורצין ועולין בכבש קדם אחד מהם את חברו בתוך ארבע אמות נטל סכין ותקע לו בלבו, בא ר' צדוק ועמד על מעלות האולם ואמר שמעוני אחינו בית ישראל הרי הוא אומר [פב]כי ימצא חלל באדמה וגו' בואו ונמדוד על מי ראוי להביא את העגלה על ההיכל או על העזרות, געו כלם בבכיה. ואח"כ בא אביו של התינוק ואמר להם אחינו אני כפרתם עדיין בני מפרפר וסכין לא נטמאת, ללמדך שטומאת סכינין קשה להן לישראל יותר משפיכות דמים, וכן הוא אומר [פג]וגם דם נקי שפך וגו'. מכאן אמרו בעון שפיכות דמים שכינה מסתלקת מישראל ומקדש מיטמא. אשר אני שוכן בתוכם חביבין ישראל שאע"פ שהם טמאים שכינה ביניהם שנאמר [פד]השוכן אתם בתוך טמאותם. רבי נתן אומר חביבין ישראל שכל מקום שגלו שכינה עמהם. גלו למצרים שכינה עמהם שנאמר [פה]הנגלה נגליתי לבית אביך. גלו לבבל שכינה עמהם שנאמר [פו]למענכם שולחתי בבלה. גלו לעילם שכינה עמהם שנאמר [פז]ושמתי כסאי בעילם. גלו לאדום שכינה עמהם שנאמר [פח]מי זה בא מאדום, וכשהן חוזרין שכינה חוזרת עמהם שנאמר [צ]ושב ה' אלהיך וגו' והשיב לא נאמר אלא ושב, ואומר [צא]אתי מלבנון כלה וגו'. רבי אומר מלה"ד למלך שאמר לעבדו אם בקשתני הריני אצל בני כל זמן שאתה מבקשני הריני אצל בני, וכה"א [צב]השוכן אתם בתוך טמאותם:

לו כן מטה בני יוסף דוברים (כתוב ברמז תשע"ד). [צג]לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיוה"כ, בשלמא יוה"כ יום מחילה וסליחה [יום שניתנו בו לוחות אחרונות] אלא בט"ו באב למה, אמר רב [יהודה] יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה, מאי דרוש, זה הדבר אשר צוה ה' לבנות צלפחד דבר זה לא יהא נוהג אלא בדור הזה. רב נחמן אמר רב שכלו בו מתי מדבר, דאמר מר עד שלא כלו מתי מדבר לא היה הדבור עם משה דכתיב [צד]ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה וכתיב ויאמר ה' אלי לאמר אלי היה הדבור: [צה]א"ר יהודה אמר שמואל בנות צלפחד הותרו להנשא לכל מי שירצו שנאמר לטוב בעיניהם תהיינה לנשים, אלא כה אני מקיים אך למשפחת אביהם, עצה טובה השיאן הכתוב שלא ינשאו אלא להגון להם. ולא תסוב נחלה (כתוב ברמז תשע"ה). [צו]א"ר יוחנן משום רבי יהודה ברבי שמעון דבר תורה אשה יורשת את בנה, אמר קרא וכל בת יורשת נחלה ממטות מקיש מטה האם למטה האב, מה מטה האב האב יורש את בנו, אף מטה האם האם יורשת את בנה, איתיביה רבי יוחנן האשה את בנה והאשה את בעלה מנחילין ולא נוחלים, א"ל משנתנו איני יודע מי שנאה, ותנא דידן [ממ"נ] אי דריש מטות אשה תירש את בנה, ואי לא דריש מטות בן דקודם לבת בנכסי האם מנא ליה, לעולם דריש מטות ושאני הכא דכתיב וכל בת יורשת ואינה מורשת, תנא דבי רבי ישמעאל בנות צלפחד שקולות היו שנאמר ותהיינה בנות צלפחד הויה אחת לכלן (כתוב בפנחס). אלה המצות שאין נביא רשאי לחדש (כתוב בסוף תורת כהנים):

תם ונשלם ספר במדבר

ממ"ק ובמ"ק סו מכות ז: סז דברים יז: סח ספרי: סט סנהדרין לג: ע ספרי: עא ספרי זוטא: עב כתובות לז: עג ב"ק כח: עד שם כג: עה ספרי: עו שמות כא: עז ספרי זוטא: עח ספרי: עט דברים כא: פ ספרי זוטא: פא ספרי: פב דברים כא: פג מלכים ב כא: פד ויקרא טו: פה שמואל א ב: פו ישעיה מג: פז ירמיה מט: פח ישעיה סג: צ דברים ל: צא שיר השירים ד: צב ויקרא טז: צג תענית ל: צד דברים ב: צה בבא בתרא קכ: צו שם קיד:

זית רענן (יד) ת"ל כי בעיר מקלטו, שצריך לילך לעיר מקלט אחרת: שהרג באותה העיר, פי' הרוצח ההוא הרג פעם שנית: עד מות הכהן וגו', ישוב אל ארץ אחוזתו: (טו) שאינו הורגו אלא בעדים, פי' שצריך להתרות בו שלא יצא חוץ להתחום: (טז) הגולה לפי עדים, פי' שאינו חייב גלות אלא כשעדים ראו שהרג: שאינו כשר להעיד, פי' אף קרובי הנרצח יכולין להעיד על הרוצח ואפילו הנרצח עצמו אם הוא חי עדיין: (יז) בממונו, שהממון ליורשיו: (יח) שגלה לעיר מקלט, פי' ולא נתחייב גלות: שתהא מתנפת לכם, פי' מראה כאלו עושה פירות ואינו עושה: (יט) מה אדם תולה, פי' כ"ג תולה ואינו מכפר אף עגלה ערופה כן ואם נמצא אח"כ ההורג יהרג: (כ) בתוך בני ישראל, בתוך כלם. וי"א בכל השבטים פי' אפילו מקצת מכל שבט:

נשלם ספר במדבר, ברוך ה' אשר חסדו עלי גבר:

ילקוט שמעוני דברים

א [א]**אלה** הדברים אשר דבר משה. וכי לא נתנבא משה אלא אלו בלבד והרי כתב כל התורה שנאמר [ב]ויכתוב משה את התורה הזאת ומה ת"ל אלה הדברים, מלמד שהיו דברי תוכחות שנאמר [ג]וישמן ישרון ויבעט. כיוצא בו אתה אומר [ד]דברי עמוס אשר היה בנוקדים מתקוע אשר חזה על ישראל בימי עוזיה מלך יהודה, וכי לא נתנבא עמוס אלא אלו בלבד והרי יותר מכל חבריו נתנבא ומה ת"ל דברי עמוס, מלמד שהיו דברי תוכחות שנאמר [ה]שמעו הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שומרון אלו בתי דינין שלהן. כיוצא בדבר אתה אומר [ו]ואלה הדברים אשר דבר (ירמיהו) [ה'] אל ישראל ואל יהודה וכי לא נתנבא ירמיהו אלא אלו בלבד והלא שני ספרים כתב ירמיהו שנאמר [ז]עד הנה דברי ירמיהו ומה תלמוד לומר ואלה הדברים, מלמד שהיו דברי תוכחות שנאמר [ח]קול חרדה שמענו פחד ואין שלום שאלו נא וראו אם יולד זכר מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולדה ונהפכו כל פנים לירקון הוי כי גדול היום ההוא מאין כמוהו ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע. כיוצא בדבר אתה אומר [ט]ואלה דברי דוד האחרונים, וכי לא נתנבא דוד אלא אלו בלבד והלא כבר נאמר [י]רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני ומה ת"ל ואלה דברי דוד האחרונים, מלמד שהיו דברי תוכחות שנאמר [יא]ובליעל כקוץ מונד כלהם כי לא ביד יקחו ואיש יגע בהם (ידו) [ימלא] ברזל ועץ חנית, כיוצא בו אתה אומר [יב]דברי קהלת בן דוד, וכי לא נתנבא שלמה אלא אלו בלבד והלא שלשה ספרים כתב וחצי חכמתו היתה משל, אלא כה ת"ל דברי קהלת, מלמד שהיו דברי תוכחות שנאמר [יג]וזרח השמש ובא השמש וגו' הולך אל דרום וגו' ואומר כל הנחלים הולכים אל הים. כנה את הרשעים בחמה ולבנה ובים שאין להם מתן שכר:

תשפט **אל** כל ישראל. אלו הוכיח מקצתן היו אלו שבשוק אומרים כך הייתם שומעין מבן עמרם ולא הייתם משיבין לו דבר כך וכך אלו היינו שם היינו משיבין ארבעה וחמשה פעמים על כל דבר ודבר. דבר אחר אל כל ישראל (א) מלמד שכנסן משה מגדולם ועד קטנם ואמר להם הריני מוכיחם כל מי שיש לו תשובה יבא ויאמר. דבר אחר אל כל ישראל מלמד שהיו כולם בעלי תוכחה ויכולים לעמוד בתוכחות. אמר ר' טרפון העבודה אם יש בדור הזה מי שיכול להוכיח. אמר רבי אלעזר בן עזריה העבודה אם יש בדור הזה מי שיכול לקבל תוכחות. *אמר ר' עקיבא העבודה אם יש בדור הזה שיודע היאך מוכיחין. אמר רבי יוחנן בן ורי מעיד אני עלי שמים וארץ שיותר מחמשה פעמים נתקנתר על ידי עקיבא לפני רבן גמליאל מפני שהייתי קובל עליו והייתי מקנתרו וכל כך יודע אני בו שהיה מוסיף בי אהבה על כל אחת ואחת לקיים מה שנאמר [יד]אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך:

תשצ **בעבר** הירדן. מלמד שהוכיחן על מה שעשו בעבר הירדן. במדבר מלמד שהוכיחן על מה שעשו במדבר. ד"א במדבר מלמד שהיו נוטלין בניהם ובנותיהם קטנים וזורקין לתוך חיקו של משה ואמרו לו בן עמרם מה הנאה התקנת להן לאלו מה פרנסה התקנת להן לאלו. רבי יהודה אומר הרי הוא אומר [טו]ויאמרו אליהם בני ישראל מי יתן מותנו ביד ה' בשבתנו על סיר הבשר וגו'. בערבה מלמד שהוכיחן על מה שעשו בערבות מואב וכן הוא אומר [טז]וישב ישראל בשטים וגו'. מול סוף מלמד שהוכיחן על מה שעשו על הים והמרו בתוך הים והפנו עורף כלפי משה (ב) שלש מסעות. רבי יהודה אומר המרו על הים והמרו בתוך הים וכן הוא אומר [יז]וימרו על ים בים סוף. יכול שלא הוכיחן אלא בתחלת מסע. בין מסע למסע מנין, ת"ל בין פארן ובין תפל. תפל ולבן שתפלו על המן, וכן הוא אומר [יח]ונפשנו קצה בלחם הקלקל, אמר להם שוטים כל עצמם של מלכים אין בוררין להם אלא לחם קל שלא יהא אחד מהם [יט]גוסרודליא אותתם, אבל אתם בטובה שהטבתי לכם בה אתם מתרעמין לפני הוי אומר בשטות אביכם הלכתם שאמרתי [כ]אעשה לו עזר כנגדו בטובה שהטבתי לו בה נתרעם לפני ואמר [כא]האשה אשר נתתה עמדי וגו':

תשצא **וחצרות** אמר להם לא היה לכם ללמוד ממה שעשיתי למרים בחצרות, אם למרים הצדקת לא נשאתי לה פנים בדין ק"ו לשאר בני אדם. דבר אחר ומה מרים שלא דברה אלא באחיה הקטן ממנה כן נענשה, המדבר במי שגדול הימנו על אחת כמה וכמה. ד"א ומה מרים כשדברה לא שמע כל בריה אלא המקום בלבד כענין שנאמר [כב]וישמע ה' כך נענשה, המדבר בגנותו של חברו ברבים על אחת כמה וכמה:

תשצב **ודי** זהב אמר להם זו יתירה לכל מה שעשיתם שמעשה העגל קשה עלי מן הכל. היה רבי מאיר אומר משל למה הדבר דומה לאחד שעשה לחברו צרות הרבה, באחרונה הוסיף לו צרה אחת, א"ל הא יתירה לכל מה שעשית לי זו קשה עלי יותר מן הכל, כך אמר המקום לישראל זו יתירה לכל מה שעשיתם, מעשה העגל קשה עלי יותר מן הכל. רבי שמעון אומר משל למה הדבר דומה לאחד שהיה מקבל חכמים ותלמידיהם והיו הכל מאשרין אותו, באו עו"א וקבלם, היו הבריות אומרים כך הוא ווסתו של פלוני לקבל את הכל, כך אמר משה לישראל ודי זהב למשכן ודי זהב לעגל, רבי בנאה אומר עבדו ישראל עבודה זרה הרי הן חייבין כליה יבא זהב משכן ויכפר על זהב העגל. *רבי יוסי בר חנינא אמר הרי הוא אומר במדבר בערבה אלו עשרה נסיונות שנסו אבותינו את המקום [במדבר], ואלו הן, ב' בים, ב' במים, ב' במן, ב' בשליו, אחר במעשה העגל, ואחד במדבר פארן במרגלים. א"ל רבי יוסי בן דורמסקית לר"י למה אתה מעוות עלינו את הכתובים מעיד אני עלי שמים וארץ שחזרנו על כל המקומות ואין מקום שנקרא אלא על שם המאורע וכן הוא אומר [כג]ויקרא שם הבאר עשק וגו', ויקרא אותה שבעה וגו'. כיוצא בו אתה אומר דרש רבי יהודה [כד]משא דבר ה' בארץ חדרך ודמשק מנוחתו זהו משיח שהוא חד לאומות העולם ורך לישראל. א"ל רבי יוסי בן דורמסקית יהודה למה אתה מעוות עלינו את הכתובים מעיד אני עלי שמים וארץ שאני מדמשק ויש שם מקום ששמו חדרך. א"ל ומה אתה מקיים ודמשק מנוחתו, שעתידה ירושלים להיות מגעת עד דמשק שנאמר ודמשק מנוחתו ואין מנוחה אלא ירושלים שנאמר [כה]זאת מנוחתי עדי עד, א"ל ומה אתה מקיים ונבנתה עיר על תלה, א"ל שאינה עתידה לזוז ממקומה, א"ל ומה אני מקיים [כו]ורחבה ונסבה למעלה, שעתידה ארץ ישראל להיות מרחבת ועולה מכל צדדיה כתאנה זו שקצרה מלמטה ורחבה מלמעלה, ושערי ירושלים עתידין להיות מגיעין עד דמשק וכן הוא אומר [כז]אפך כמגדל הלבנון צופה פני דמשק, וגליות באות וחונות בתוכה שנאמר ודמשק מנוחתו, ואומר [כח]באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים, ואומר [כט]והלכו עמים וגו'. כיוצא בדבר דרש רבי יהודה [ל]וירכב אותו במרכבת המשנה וגו' זה יוסף שהוא אב בחכמה ורך בשנים, אמר ליה רבי יוסי בן דורמסקית יהודה למה אתה מעוות עלינו את הכתובים מעיד אני עלי שמים וארץ שאין אברך אלא לשון ברכים שהיו הכל נכנסין ויוצאין תחת ידו כענין שנאמר [לא]ונתון אותו על כל ארץ מצרים:

תשצג [לב]ד"א אלה הדברים מי שהיה מחלק נכסיו בשעת מיתתו מהו שיהו דבריו קיימין, (ג) כך שנו רבותינו המחלק נכסיו על פיו ר"א אומר ריבה לאחד ומיעט לאחד דבריו קיימין, ומה טעם, שלא יהו יורשים אומרים מבולבלת היתה דעתו, אימתי דבריו קיימין, אמרו רבותינו בודקים אותו שלש פעמים אם אמר על לאו לאו ועל הן הן דבריו קיימין, הרי מן המשנה, מן המקרא מנין, אלא אתה מוצא בשעה שבא משה להוכיח את ישראל סוף ארבעים שנה היו ישראל מרננים ואומרים אינו ברעתו, משל

ממ"ק ובמ"ק א ספרי ועי' הגהות הגר"א ז"ל: ב דברים לא: ג שם לב: ד עמוס א: ה שם ד: ו ירמיה ל: ז שם נא: ח שם ל: ט ש"ב כג: י שם: יא שם: יב קהלת א: יג שם: *ערכין טז: יד משלי ט: טו שמות טז: טז במדבר כה: יז תהלים קו: יח במדבר כא: יט גוסרודליא מין חולי ול"נ גוסי ודלריא: כ בראשית ב: כא שם: כב במדבר יב: *ערכין טו: כג בראשית כו: כד זכריה ט: כה תהלים קלב: כו יחזקאל מא: כז שיר השירים ז: כח ישעיה ב: כט שם: ל בראשית מא: לא שם: לב ילמדנו:

זית רענן (א) מלמד שכנסן משה וכו', לכאורה היינו קמייתא. ומיהו י"ל דללישנא קמייתא לא אמר להם משה כלום אבל ללישנא בתרא א"ל משה כל מי שיש להם תשובה כו': (ב) שלש מסעות, אפשר היינו שלשת ימים שלא מצאו מים, ובי"א כתב דבמכילתא דייק מדכתיב ויסעו מאילם ויחנו על ים סוף ומים סוף למדבר סיני ובפ' בשלח איתא שנסעו מים סוף למרה וממרה לאילם ומאילם למדבר סיני אם כן ש"מ שחזרו לאחוריהם: על הים, אצל הים: בין מסע למסע, פי' על מה שעשו בין מסע למסע בדרך: שתפלו על המן, וזה היה בדרך כדכתיב ותקצר נפש העם בדרך ונפשנו קצה: (ג) כך שנו רבותינו וכו', ב"ב קמ"ח אמר ר"א שמתנת ש"מ צריכה קנין, ובפ"ט אמר ריב"ב ריבה לאחד ומיעט לאחד דבריו קיימין, ואיתא דוקא שאמר בלשון מתנה אבל בלשון ירושה לא אמר כלום, וא"כ ה"פ דבריו קיימין דבר קנין ואין אחר קנין כלום ומה טעם שלא יהו יורשין אומרים וכו':

משל למה הדבר דומה לזקן שהוא סמוך למות קראו ללבלר שיכתוב נכסיו לבניו, כיון שבא הלבלר התחיל לצוות לבניו ונותן לכל אחד ואחד לפי חלקו, אמרו בניו ללבלר ברר לנו דייתיקי, א"ל אינה נבררת אלא בשעה הזאת שאני אומר לכם שנשאל לזקן את דבריו פעם ושתים, התחיל הלבלר שואלו אלו העומדין לפניך בניך הם אמר לו הן, בית זה שלך אמר לו הן, אמר לו באיזה שכונה אתה נתון אמר לו בשכונת פלוני, אמר הלבלר ליורשיו עכשיו הדייתיקי קיים. כך בסוף ארבעים שנה כשבא משה להוכיח את ישראל התחילו ישראל מהרהרין לומר תאמר שהוא בדעת (כך בסוף שנה) [שפיר, כיון] שהרגיש אמר להם חייכם שאיני אומר לכם דבר עד שאומר לכם באיזה מקום אני ואתם נתונים, והוא אומר במדבר, באיזה מדבר והוא אומר בערבה מול סוף, מי הם שכניו והוא אומר בין פארן ובין תפל ולבן וחצרות, וכמה ימים יש לנו ממצרים, וכן אתה מוצא שהיו שואלין אותו באיזה יום וכמה ימים מכאן לסיני והוא אומר אחד עשר יום מחורב, מיד כששמעו ישראל שברר להם הדברים אמרו לו אמור כל מה שאתה רוצה שדבריך נראים, מנין ממה שקרינו בענין אלה הדברים אשר דבר משה. זה שאמר הכתוב [לג]אומר לרשע צדיק אתה יקבוהו עמים, וכתוב אחד אומר *ולמוכיחים ינעם, אלא כל מי שיודע שחברו רשע ומחניף לו ומלא עונות ואומר לו צדיק אתה ראוי שיבאו עליו כל הקללות שבתורה, יקבוהו לשון [קללה] דכתיב [לד]מה אקוב וגו', אבל מי שהוא מוכיח חברו שיחזור בו נוטל ברכות שנאמר ולמוכיחים ינעם, אותו המהוכח אם קבל עליו וחוזר בו אף הוא מקבל ברכות שנאמר [לה]ועליהם תבוא ברכת טוב, עליו תבא ברכת טוב אין כתיב כאן אלא ועליהם המוכיח והמתוכח לכך הוכיח משה את דורו. ומפני שקבלו ממנו קבלו ברכות שנאמר ה' אלהיכם הרבה אתכם וגו'. ושלמה צוות [לו]אזן שומעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין זה דורו של משה שנעשו חכמים שנאמר הבו לכם אנשים וגו'. ד"א אלה הדברים לדיין גזלן וישב לדון למי שגזל ואמר השב את הגזלה והוא יוצא לחוץ ומשחק עליו ואומר ראו שהוא גוזל לאחרים ולי אומר השב הגזלה נמצאו דבריו (ד) מתברין. ושלמה צוות *וחכמת מסכן בזויה והלא כבר נאמר [לז]ואל זה אביט אל עני ונכה רוח, אלא זה הממסכן דבריו אינן נשמעין, אבל משה נאים הן דבריו כשהן יוצאין מפיו שהוכיח עצמו תחלה שלא יהא נחשד שנאמר [לח]לא חמור אחד מהם נשאתי. ד"א מתחלה אמר [לט]לא איש דברים אנכי ועכשיו אלה הדברים. משל למעין שהיו בו מים נאים והיה מושך מעט מעט ראה אותו אומן ותקנו והיה מושך מים עד לאין סוף, כך משה מתחלה אמר לא איש דברים אנכי כיון שלמדו הקב"ה בתקונו ואמר לו מי שם פה לאדם ואנכי אהיה עם פיך התחיל צוות אלה הדברים. ד"א אוהבו של אדם אומר לו השמר בעצמך אבל שונאו אומר לו אל תתירא כדי להפילו, משה אמר [מ]השמרו לכם פן יפתה לבבכם וחרה אף ה' בכם. דיין הוא אינו נושא פנים ולא יקח שוחד. משה היה מוכיחן, אבל בלעם הרשע אמר להם אל תיראו עשו כל מה שאתם מבקשים [מא]תרועת מלך בו ההוא אמר ולא יעשה, וכששמעו מיד נפלו שנאמר [מב]וישב ישראל בשטים. ושלמה צוות [מג]נאמנים פצעי אוהב זה משה, ונעתרות נשיקות שונא זה בלעם הרשע. ד"א מה כתיב למעלה מן הענין אלה המצות ואח"כ אלה הדברים אמר הקב"ה חביבין עלי דברי משה שהוכיח את ישראל כנגד כל המצות שנתתי לכם, לכך נאמר אלה המצות אלה הדברים:

תשצד [מד]כתיב [מה]מרפא לשון עץ היים, אין עץ חיים אלא תורה שכתוב בה [מו]עץ חיים היא למחזיקים בה, ולשונה של תורה מתיר הלשון, תדע לך לעתיד לבא הקב"ה מעלה מגן עדן אילנות משובחים שמרפאין את הלשון דכתיב [מז]ועל הנחל יעלה על שפתו וגו' וכתיב [מח]ועלהו לתרופה להתיר פה מי שהוא אלם ולועט הימנו לשונו מתרפא ומצחצח מיד בדברי תורה שכך כתוב מזה ומזה. ואין מזה ומזה אלא דברי תורה שנאמר [מט]מזה ומזה הן כתובים. רבי [לוי] אמר מה לך ללמוד ממקום אחר צא ולמד ממקומו, הרי משה עד שלא זכה לתורה כתיב בו [נ]לא איש דברים אנכי, כיון שזכה להורה נתרפא לשונו והתחיל מדבר דברים שנאמר אלה הדברים אשר דבר משה:

תשצה כתיב [נא]מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון, מוכיח זה משה, אדם אלו ישראל שנאמר [נב]ואתנה צאני וגו'. אחרי, אמר הקב"ה בשביל להביאן אחרי, חן ימצא [זה משה] דכתיב [נג]וגם מצאת חן בעיני. ממחליק לשון זה בלעם שהחליקן בנבואתו וגבה לבן ונפלו בשטים. ד"א מהו אחרי, כביכול משה שהוכיח אותי אחר ישראל והוכיח לישראל אחרי. לישראל אמר [נד]אתם חטאתם חטאה גדולה. להקב"ה אמר [נה]למה ה' יחרה אפך, מהו למה, אמר לפניו העגל הזה טוב הוא לך לסייע לך, אמר הקב"ה מה מסייע לי, א"ל משה אם אתה מוריד גשמים הוא מוריד טללים, אתה מוצא את הרוחות והוא מוציא את הברקים, אמר לו משה הקב"ה אף אתה טועה בעגל, אמר משה רבש"ע א"כ למה ה' יחרה אפך בעמך, ולישראל אומר אתם חטאתם חטאה גדולה, משל למה הדבר דומה למלך שכעס על אשתו וטרדה והוציאה מביתו, כששמעו השושבינין הלכו אצל המלך ואמרו לו יאמרו כך אדם עושה לאשתו מה עשתה לך, והלכו אצלה ואמרו לה עד מתי את מכעסת אותו, קרמותך הוא תנינותך הוא. ד"א אלה הדברים ראויות היו התוכחות לומר על פי בלעם והברכות ע"פ משה, [אלא] אלו הוכיחן בלעם היו ישראל אומרים שונא מוכיחנו, ואלו ברכן משה היו אומות העולם אומרים אוהבם ברכם, אלא אמר הקב"ה יוכיחן משה שאוהבם ויברכם בלעם ששונאם כדי שיתבררו התוכחות והברכות ביד ישראל. דבר אחר אלו אחר הוכיחם היו אומרים זה מוכיחנו. אלא משה שכתוב בו [נו]לא חמור אחד מהם נשאתי לזה נאה להוכית את ישראל. *כיוצא בו יתרו אמר [נז]עתה ידעתי וגו'. כיוצא בו [נח]הבל הבלים אמר קהלת וגו'. כיוצא בו [נט]את הכל עשה יפה בעתו. כיוצא בו [ס]וכל דיירי ארעא כלא חשיבין. כיוצא בו [סא]הצור תמים פעלו. ד"א אלה הדברים מה דבורה זו בניה מתנהגין אחריה כן ישראל מתנהגין ע"י צדיקים וע"י נביאים. ד"א מה דבורה זו דובשה מתוק ועוקצה מר כך דברי תורה העובר עליהן נוטל איפופסין* שנאמר [סב]מות יומת הנואף והנואפת [סג]מחלליה מות יומת. וכל מי שמקיים אותן זוכה לחיים [סד]למען ירבו ימיכם וימי בניכם. ד"א מה דבורה זו דובשה לבעלה ועוקצה לאחרים, כך דברי תורה חיים לישראל וסם המות לעובדי אלילים. מה דבורה זו כל מה שמסגלת [מסגלת] לבעלה, כך ישראל כל מה שמסגלין מצות ומעשים טובים [הם מסגלין] לאביהן שבשמים. ד"א אלה הדברים משל למה הדבר דומה לאחד שהיה מוכר ארגמן והיה מכריז ואומר הרי ארגמן, הקיץ המלך ושמע קולו, קרא אותו אמר לו מה אתה מוכר, א"ל לא כלום, א"ל אני שמעתי שאתה אומר הרי ארגמן ואתה אומר ולא כלום, א"ל מרי אמת ארגמן הוא אבל אצלך אינו כלום, כך אמר משה אצל הקב"ה שברא את הפה ואת הדבור אמר לו לא איש דברים אנכי אבל אצל ישראל אלה הדברים:

תשצו ד"א אלה הדברים משל למה הדבר דומה לתלמיד שהיה מהלך אחרי רבו וראה גחלת מושלכת בדרך כסבור שהיא אבן טובה נטל אותה ונכוה בה, אחר ימים היה מהלך עם רבו וראה אבן טובה מושלכת בדרך כסבור שהיא גחלת ונתירא ליגע בה, א"ל רבו טול אותה אבן טובה היא, כך אמר משה בשביל שאמרתי להם שמעו נא המורים נטלתי את שלי מתחת ידיהן ועכשיו אני בא להוכיחן, א"ל הקב"ה דבר ואל תתירא, אמר הקב"ה הואיל וקבלו עליהן תוכחותיך צריך אתה לברכן פתח ואמר ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם וגו'. וכן אמר שלמה [סה]ולמוכיחים ינעם ועליהם תבוא ברכת טוב, אמר הקב"ה בעולם הזה הייתם מתברכים על ידי אחרים, לעתיד לבא אני בעצמי אברך אתכם שנאמר [סו]אלהים יחננו ויברכנו:

תשצז זש"ה [סז]בצדק כל אמרי פי אין בהם נפתל ועקש, משל לחכם שהיה יושב בבית הכנסת ועוסק בצרכי צבור ולא היו החברים מביטים בו, כיון שנכנס לדרוש ודורש כענין התחילו מקלסין אותו ואומרים לו ודאי זו תורה ואלו דברים, [כך משה] כיון שבא לפרש דברי תורה לישראל שנאמר בעבר הירדן וגו' אמרו ישראל זו תורה ואלו דברים, לקיים מה שנאמר בצדק כל אמרי פי וגו' כלם נכוחים למבין. ד"א משל לעם הארץ שלמדוהו דברי תורה הלכה מדרש, משלמד את הכל נעשה חכם, מי גרם לו שיהא חכם אותו צער שנצטער בילדותו ובנערותו, כך היה משה עם הארץ בנערותו ולא היה יודע לדבר שנאמר [סח]לא איש דברים אנכי, וכיון שנצטער לפני הקב"ה ולמד ממנו תורה שנאמר [סט]ויהי שם עם ה' ארבעים יום וגו' זכה והתחיל מליף לישראל אלה הדברים. ד"א אלה הדברים זש"ה [ע]שפתים ישק משיב דברים נכוחים, משל לחכם שהיה נשוי קרובתו חטאה עליו טרדה והוציאה מביתו, בא שושבינו ובקש ממנו להכניסה בשביל אבותיה, א"ל לך אמור לה להתישב בדרכיה ואני מכניסה, הלך ואמר לה בתי עדיין את בנווליך. ענה אותן

ממ"ק ובמ"ק לג משלי כד : *שם : לד במדבר כג : לה משלי כד : לו שם טו : *קהלת ט : לז ישעיה סו : לח במדבר טז : לט שמות ד : מ במדבר יא : מא שם כג : מב שם כה : מג משלי כז : מד אלה הדברים רבה : מה משלי טו : מו שם ג : מז יחזקאל מז : מח שם : מט שמות לב : נ שם ד : נא משלי כח : נב יחזקאל לד : נג שמות לג : נד שם לב : נה שם : *עי' בדב"ר שם מפורש וכאן נתקצר : נו במדבר טז : נז שמות יח : נח קהלת א : נט שם ג : ס דניאל ה : סא דברים לב : *איפופסין גזר דין : סב ויקרא כ : סג שמות לא : סד שם כ : סה משלי טו : סו תהלים סז : סז משלי ח : סח שמות ג : סט שם לד ע משלי כד :

זית רענן (ד) מתברין, נשברין :

אותו חכם ואמר לשושבינו יהא הפה הזה מבורך למה שאמר לה כל מה שהיה בה, כך כשעשו ישראל אותו מעשה בקש הקב"ה לטורדם מן העולם שנאמר [עא]הרף ממני ואשמידם, אמר לפניו רבש"ע זכור לעבדיך לאברהם וגו', כיון שהזכיר האבות מיד נעשה בקשתו שנאמר [עב]ויאמר ה' סלחתי כדברך, חזר משה להוכיח את ישראל ואמר להם עכשיו אתם בנוולכם, שנאמר [עג]ממרים הייתם, שמע הקב"ה תוכחות של משה א"ל שפתים ישק משיב דברים נכוחים. [עד]א"ר אליעזר משה הטיח דברים כלפי מעלה שנאמר [עה]ויתפלל משה אל ה', אל תקרי אל ה' אלא על ה', [שכן] דבי רבי אליעזר בן יעקב קורין לאלפי"ן עייני"ן ולעייני"ן אלפי"ן, דבי רבי ינאי אמרי מהכא ודי זהב כך אמר משה לפני הקב"ה בשביל כסף וזהב שהשפעת להם לישראל עד שאמרו די גרם להם לעשות את העגל, משל אומרים וכי ארי נוהם מתוך קופה של תבן אלא מתוך קופה של בשר. א"ר הושעיא משל לאדם שהיתה לו פרה כחושה ובעלת אברים האכילה כרשינין והיתה מבעטת בו, אמר לה מי גרם לך שאת מבעטת בי, כרשינין שהאכלתיך, אמר ר' חייא בר אבא משל לאדם שהיה לו בן אחד רחצו וסכו והאכילו והשקהו והלבישו וכסהו ותלה לו כיס בצוארו והושיבו בפתח זונות, מה יעשה הבן שלא יחטא, ומי גרם לו זה, אלא הכיס שתלה בצוארו, היינו דאמרי אינשי מלי כרסי זני בישי[עו] שנאמר [עח]כמרעיתם וישבעו שבעו וירם לבם על כן שכחוני. רב נהמן בר יצחק אמר מהכא [עט]ורם לבבך ושכחת. ורבנן אמרי מהכא [פ]ואכל ושבע ודשן ופנה. ואיבעית אימא מהכא [פא]וישמן ישרון ויבעט. ומנין שחזר הקב"ה והודה לו למשה, שנאמר [פב]וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל:

תשצח [פג]ודי זהב. א"ר יצחק אין לך כל פורענות ופורענות שבאה לעולם שאין בו אחד מכ"ד בהכרע ליטרא מעגל הראשון שנאמר [פד]וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם. אמר רבי חנינא לאחר ארבעה ועשרים דורות נגבה פסוק זה שנאמר [פה]ויקרא באזני קול גדול לאמר קרבו פקדות העיר:

תשצט [פו]אחד עשר יום מחורב. וכי מהלך אחד עשר יום מחורב לקברות התאוה ומקברות התאוה לחצרות והרי אינן אלא שלשה ימים שנאמר [פז]ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים, רבי יהודה אומר וכי לשלשה ימים היו ישראל מהלכין אחד עשר מסעות והלא אינו אלא מהלך ארבעים יום כענין שנאמר באליהו [פח]ויקם ויאכל וישת וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום וגו', אחר שאמרתי אי אפשר חוזר לך לענין הראשון. ד"א אחד עשר יום אלו זכו ישראל, לאחד עשר יום היו נכנסין לארץ, אלא מתוך שקלקלו מעשיהם גלגל עליהם המקום לארבעים יום ארבעים שנה שנאמר *במספר הימים וגו', ר' יהודה אומר אלו זכו ישראל, לשלשה ימים היו נכנסין לארץ, שנאמר [פט]וארון ברית ה' נוסע לפניהם דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה, ואין מנוחה אלא ארץ ישראל שנאמר [צ]כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה. ר' בנאה אומר אלו זכו ישראל, ליום אחד היו נכנסין לארץ, שנאמר [צא]היום אתם יוצאים וגו' והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני מיד. אבא יוסי בן (חנניה) [חנן] אומר משום אבא כהן ברדלא אלו זכו ישראל, כיון שעלו פרסות רגליהם מן הים היו נכנסין לארץ, שנאמר [צב]עלה רש, מיד, כאשר דבר ה' אלהי אבותיך לך אל תירא ואל תחת:

תת ויהי בארבעים שנה וגו'. (ה) מלמד שהשנה שנים עשר חדש, וכי אין אנו יודעין שהשנה שנים עשר חדש והלא כבר נאמר [צג]בשלשה עשר לחדש שנים עשר הוא חדש אדר, וכן הוא אומר [צד]ולשלמה שנים עשר נציבים, ואומר [צה]ונציב אחד אשר בארץ, ואיזהו אחד, זה חדש העבור. רבי בנאה אומר וכי עד שלא עמד שלמה לא היינו יודעים שהשנה שנים עשר חדש והלא כבר נאמר [צו]ויאמר אליהם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום, שאין ת"ל היום, ומה תלמוד לומר היום, היום מלאו ימי ושנותי (מעת לעת). דבר אחר שבאותו היום שלמו לו מעת לעת, ואומר [צז]והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש הראשון, הוצא ממנה שלשים ושלשה יום למפרע ואתה מוצא שהשנה שנים עשר חדש. דבר אחר ויהי בארבעים שנה מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למיתה, ממי למד מיעקב שלא הוכיח לבניו אלא סמוך למיתה שנאמר [צח]ויקרא יעקב אל בניו וגו' ראובן בכורי אתה, אמר לו מפני מה לא הוכחתיך כל השנים הללו כדי שלא תניחני ותלך ותדבק בעשו אחי. ומפני ארבעה דברים אין מוכיחים את האדם אלא סמוך למיתה כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו, ושלא יהא חברו רואהו ומתבייש ממנו, ושלא יהא בלבו עליו, ושלא יהו המוכיחים מתווכחין. שהתוכחה מביאה לידי שלום. וכן אתה מוצא באברהם שנאמר [צט]והוכיח אברהם את אבימלך ומהו אומר [ק]ויכרתו שניהם ברית. וכן הוא אומר ביצחק [קא]ויאמר אליהם יצחק מדוע באתם אלי ומהו אומר וישלחם יצחק וילכו מאתו בשלום. וכן אתה מוצא ביהושע שלא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה, שנאמר [קב]אם רע בעיניכם לעבוד את ה' בחרו לכם היום את מי וגו' ויאמרו העם אל יהושע לא כי את ה' נעבוד. וכן אתה מוצא בשמואל שלא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה שנאמר [קג]הנני ענו בי נגד ה' ונגד משיחו וגו' ויאמרו לא עשקתנו וגו' ויאמר אליהם עד ה' בכם וגו' ויאמרו עד. וכן אתה מוצא בדוד שלא הוכיח את שלמה אלא סמוך למיתה שנאמר [קד]ויקרבו ימי דוד למות ויצו את שלמה בנו לאמר. דבר משה, שלא תאמר וכי לא נתנבא משה אלא (עשר) [אלו] דברות, מנין לכל הדברות שבתורה קלות וחמורות (הזדונות והשגגות) [וגזרות שוות] הכללות והפרטות הגופין והדקדוקין, תלמוד לומר ככל אשר צוה ה' אותו אליהם:

תתא אחרי הכותו את סיחון. משל למלך שיצא הוא וחיילותיו למדבר אמרו לו חיילותיו תן לנו גלוסקאות חמות, אמר להם אפרכוס בשביל שהמלך בשר ודם מטריחין אתם עליו מאין לו רחים מאין לו תנורים במדבר, כך אמר משה אם מוכיח אני את ישראל תחלה עכשיו יאמרו ישראל אלי בשביל שאין בו כח להכניסנו לארץ ולהפיל סיחון ועוג לפנינו הוא מוכיחנו, והוא לא עשה כן אלא לאחר שנכנסו לארץ והפיל את סיחון ועוג לפניהם אח"כ הוכיחן לכך נאמר אחרי הכותו. את סיחון אלו לא היה סיחון קשה ושרוי בחשבון, קשה היה שהמדינה קשה, ואלו לא היתה מדינה קשה וסיחון שרוי בתוכה, קשה היה שהמלך קשה, עאכ"ו שהמלך קשה והמדינה קשה. ואת עוג מלך הבשן אלו לא היה עוג קשה ושרוי בעשתרות, קשה היה שהמדינה קשה, ואלו לא היתה המדינה קשה ועוג שרוי בה, קשה היה שהמלך קשה, עאכ"ו שהמלך קשה והמדינה קשה. (ו) בעשתרות שהיה קשה כעשתרות. אדרעי זה מקום המלכות. בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה וגו' רבי יהודה אומר אין הואיל אלא התחלה* שנאמר [קה]הואל נא ולין וייטב לבך ואומר [קו]ועתה הואלת לברך את בית עבדך. וחכמים אומרים אין הואיל אלא לשון שבועה שנאמר [קז]ויואל משה לשבת את האיש. ואומר [קח]ויואל שאול את העם:

באר את התורה. אמר להם כבר אני סמוך למיתה מי ששמע פסוק אחד ושכחו יבא וישננו, מי ששמע פרשה אחת ושכחה יבא וישננה, פרק אחד ושכחו יבא וישננו, הלכה אחת ושכחה יבא וישמענה לכך נאמר באר. ה' אלהינו דבר אלינו, [אמר להם] לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה אני אומר לכם. רב לכם שבת בהר הזה אמר להם [הרבה] שכר הוא לכם שבת בהר הזה עשיתם לכם את המשכן, עשיתם לכם שלחן, עשיתם לכם מנורה. דבר אחר הנאה גדולה היא לכם ישיבתכם בהר הזה קבלתם לכם את התורה, מניתם עליכם שבעים זקנים, מניתם עליכם שרי אלפים ושרי מאות ושרי חמשים ושרי עשרות, הא הנאה גדולה היא לכם ישיבת ההר הזה. (ז) דבר אחר רע הוא לכם ישיבתכם בהר הזה. פנו וסעו לכם ובואו זה דרך ערד וחרמה. הר האמורי ואל כל שכניו זה עמון ומואב והר שעיר. בערבה זו יער של מישור, בהר זה הר המלך. בשפלה ובנגב זו שפלת דרום. ובחוף הים זו אשקלון ועזה (ועקרון) [וקסרין]. ארץ הכנעני זה גבול כנען שנאמר [קט]ויהי גבול הכנעני מצידן, עד לשע זו קדלהי. והלבנון, אמר להם כשאתה נכנסים לארץ ישראל צריכים אתם להעמיד לכם מלך ולבנות לכם בית הבחירה, ומנין שאין לבנון אלא מלך שנאמר [קי]בא אל הלבנון, ואומר [א]החוח אשר בלבנון, ואין לבנון אלא בית המקדש שנאמר [ב]גלעד אתה לי ראש הלבנון, ואומר [ג]ונקף סבכי היער בברזל והלבנון באדיר יפול

ע מ"ק ובמ"ק : עא דברים ט : עב במדבר יד : עג דברים ט : עד ברכות לב : עה במדבר יא : עז פי' הממלא כרכו מוכן לכל מיני רעות : עח הושע יג : עט דברים ח : פ שם לא : פא שם לב : פב הושע ב : פג סנהדרין קב : פד שמות לב : פה יחזקאל ט : פו ספרי : פז במדבר י : פח מלכים א יט : פט שם י : צ דברים יב : צא שמות יג : צב דברים א : צג אסתר ג : צד מלכים א ד : צה שם : צו דברים לא : צז יהושע ד : צח בראשית מט : צט שם כא : ק שם : קא שם כו : קב יהושע כד : קג שמואל א יב : קד מלכים א ב : *אפשר צ"ל הסכמה : קה שופטים יט : קו ד"ה א יז : קז שמות ב : קח שמואל א יד : קט בראשית י : קי יחזקאל יז : א מלכים ב יד : ב ירמיה כב : ג ישעיה י :

זית רענן (ה) מלמד שהשנה שנים עשר חדש והלא כבר נאמר וכו' כ"ה בספרי, וצ"ל דה"פ דמקרא דמגילה ילפינן שאין פחות מי"ב חדש אך שמא הוא י"ג חדש, אך כיון שמצינו הכא שמשה הוכיחן בחדש י"א, וע"כ שמשה מת בחדש האחרון דהכתיב והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש הראשון כדלקמן ומשה הוכיחן סמוך למיתה ואם היה השנה י"ג חדשים היה ב' חדשים בין התוכחה למיתה אלא ע"כ שהוא י"ב חדשים: שנים עשר נציבים, שכל אחד פרנסו חדש אחד: רבי בנאה אומר וכו', ס"ל דילפינן הכל ממשה דאי אמרת דהשנה י"א חדש א"כ באר משה התורה בששה ימים וזה א"א, אלא ע"כ השנה י"ב חדש ובאר כל התורה בל"ו ימים כדאיתא בילקוט יהושע בשם סדר עולם: (ו) בעשתרות, לשון צוקין כמ"ש רש"י: לשון שבועה, שהשביען על התורה כדאיתא בפ' נצבים: (ז) ד"א רע הוא וכו', פי' רע בעיניכם שאתם יושבים כאן ואין נכנסים לארץ:

יפול. דבר אחר למה קורא אותו לבנון, על שם שהוא מלבין עונותיהם של ישראל שנאמר [ז]אם יהיו חטאיכם כשנים וגו'. [ח]תניא רבי שמעון בן אלעזר אומר תלושים שבהרים בחזקת כל השבטים הם עומדין ומחוברין (של) [בחזקת] אותו השבט, ואין לך כל אחד ואחד מישראל שאין לו בהר ובשפלה ובנגב ובעמק שנאמר פנו וסעו לכם ובואו הר האמורי ואל כל שכניו בערבה בהר ובשפלה ובנגב ובחוף הים וגו' עד הנהר הגדול נהר פרת, וכן אתה מוצא בכנעני ובפרזי ובאמורי שנאמר ואל כל שכניו: [י]עד הנהר הגדול נהר פרת שמעון בן טרפון אומר קרב לגבי [י]דהינא ואידהן, דבי רבי ישמעאל תנא עבד מלך כמלך. [ח]עד הנהר הגדול נהר פרת שרובו (ח) ותקפו כנגד ארץ ישראל, משל הדיוט אומר עבד מלך מלך הדבק לשחוור וישתחוו לך, דבר אחר שמפריד והולך עד שיכול לגרפו במגרפה (דבר אחר) [ואח"כ] פרה ורבה עד שעוברין אותו בספינות, [ד"א פרת שנטיעות פרין ורבין בו] הרי כל הנהרות אומרים לפרת מפני מה אין אתה משמיע קולך כדרך שקולנו הולך למרחוק, אמר להן מעשי מוכיחין עלי זורעין בי זריעה עולה לשלשה ימים, נוטעין בי נטיעה עולה לשלשים יום: ראה נתתי לפניכם את הארץ, אמר להם איני אומר לכם לא מאומד ולא משמועה אלא ממה שאתם רואים בעיניכם. בואו ורשו את הארץ אמר להם כשאתם נכנסין לארץ אין אתם צריכים כלי זיין (לא) [אלא] קובע [ט]דיופטין ומחלק. אשר נשבע ה' לאבותיכם מה ת"ל לאברהם ליצחק וליעקב אם לענין (ט) שבועת אבות הא כתיב [י]שבועות מטות אומר סלה, אלא מה תלמוד לומר לאברהם ליצחק וליעקב, כדאי יעקב בעצמו כדאי יצחק בעצמו [כדאי אברהם בעצמו], משל למלך שנתן לעבדו שדה אחת במתנה* ולא (כתבה) [נתנה] לו אלא כמות שהיא (חזר ונטעה כרם) [עמד העבד והשביחה] אמר מה בידי לא נתנה לי אלא כמות שהיא, חזר ונטעה, כך כשנתן הקב"ה לאברהם אבינו את הארץ לא נתנה לו אלא כמות שהיא שנאמר [יא]קום התהלך בארץ, עמד אברהם והשביחה שנאמר [יב]ויטע אשל בבאר שבע, עמד יצחק והשביחה שנאמר [יג]ויזרע יצחק בארץ ההיא, עמד יעקב והשביחה שנאמר [יד]ויקן את חלקת השדה. לתת להם אלו באי הארץ. ולזרעם אלו בניהם. אחריהם אלו (י) שכבשו דוד וירבעם, וכן הוא אומר [טו]הוא השיב את גבול ישראל מלבוא חמת, דבר אחר לתת להם אלו עולי בבל, ולזרעם אלו בניהם, אחריהם ליְמות המשיח. ואומר אליכם בעת ההיא לאמר, אמר להם משה לישראל לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה. לא אוכל לבדי שאת אתכם אפשר שלא היה משה יכול לדון את ישראל אדם שהוציאם ממצרים וקרע להם את הים והוריד להם את המן והגיז להם את השליו ועשה להם נסים וגבורות ולא היה יכול לדונן, אלא כך אמר להם ה' אלהיכם הרבה אתכם על גבי דייניכם. וכן שלמה אומר [טז]ונתת לעבדך לב שומע. ואומר *מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה, אפשר שלמה לא היה יכול לדון את ישראל והלא הוא אומר [יז]ויתן אלהים חכמה לשלמה וגו' ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם וגו' ויחכם מכל האדם ולא היה יכול לדון, אלא כך אמר להם איני כשאר כל הדיינין, שלטון בשר ודם יושב על בימה שלו דן להריגה ולחניקה ולשרפה ולסקילה ואין בכך כלום, *אבל אני אם חייבתי ליטול סלע נוטל שנים שנים נוטל שלש דינר נוטל מנה, אינו כן אלא אם חייבתי ממון נפשות הוא תובעני, וכן הוא אומר [יח]אל תגזל דל כי דל הוא ואל תדכא עני בשער כי ה' יריב ריבם וקבע את קובעיהם נפש. והנכם היום הרי אתם קיימים (יא) כיום, מכאן אמרו ז' כתות של צדיקים בגן עדן זו למעלה מזו. הראשונה [יט]אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך. שניה [כ]אשרי תבחר ותקרב. שלישית [כא]אשרי יושבי ביתך. רביעית [כב]ה' מי יגור באהלך. חמישית [כג]מי ישכון בהר קדשך. ששית [כד]מי יעלה בהר ה'. שביעית [כה]ומי יקום במקום קדשו. רבי שמעון בן יוחאי אומר לשבע שמחות פניהם של צדיקים דומין לעתיד לבא לחמה וללבנה לרקיע ולכוכבים ולברקים ולשושנים ולמנורת בית המקדש. לחמה וללבנה מנין שנאמר [כו]יפה כלבנה ברה כחמה. לרקיע שנאמר [כז]והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע. לכוכבים שנאמר [כח]ומצדיקי הרבים ככוכבים. לברקים דכתיב [כט]כברקים ירוצצו. לשושנים דכתיב [ל]למנצח על שושנים. למנורת בית המקדש דכתיב [לא]ושנים זיתים עליה. ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם, אמרו לו משה רבינו אי אפשנו שתברכנו, המקום הבטיח את אבותינו ואמר להם [לב]והרביתי את זרעך ככוכבי השמים [לג]ושמתי את זרעך כעפר הארץ ואתה נותן קצבה לברכתנו. משל למלך שהיו לו נכסים הרבה והיה לו בן קטן והיה צריך לצאת למדינת הים, אמר אם אני מניח נכסי ביד בני הוא עומד ומבזבז אלא הריני ממנה לו אפוטרופא עד שיגדל, משהגדיל הבן ההוא אמר לו לאפוטרופא הן לי הכסף והזהב שהניח לי אבא בידך, עמד ונתן לו משלו כדי פרנסתו, התחיל אותו בן מצר, אמר הרי כל כסף וזהב שהניח לי אבא בידך, אמר לו כל מה שנתתי לך לא נתתי לך אלא משלי אבל מה שהניח לך אביך הרי הוא שמור, כך אמר משה לישראל ה' אלהי אבותיכם זו משלי, ושלכם ויברך אתכם כאשר דבר לכם, כחול ימים (וכצמחי אדמה) [וכעפר ארץ] וכדגי הים וככוכבי השמים לרוב: [לד]איכה אשא לבדי. משל למטרונא שהיו לה שלשה שושבינין אחד ראה אותה בשלותה ואחד ראה אותה בפחזה ואחד ראה אותה בנוולה, כך משה ראה את ישראל בשלותן ואמר איכה אשא לבדי. ישעיה ראה אותן בפחזן ואמר [לה]איכה היתה לזונה. ירמיה ראה אותן בנוולן ואמר [לו]איכה ישבה בדד. [לז]איכה אשא לבדי טרחכם מלמד שהיו טרחנין, היה אחד מהן רואה שבנגדו נוצח בדין אומר יש לי עדים להביא יש לי ראיות להביא למחר אני דן מוסיפני עליכם דיינים לכך נאמר טרחכם ללמד שהיו טרחנין. ומשאכם מלמד שהיו אפיקורסין, הקדים משה לצאת אמרו מה ראה בן עמרם לצאת שמא אינו שפוי בתוך ביתו, אחר לצאת אמרו מה אחר בן עמרם לצאת מה אתם סבורים יושב ויועץ עליכם עצות ומחשב עליכם מחשבות, ק"ו אם היה (יב) משל בית און כענין ואון בן פלת בני ראובן בידוע שאשתו שואלתו ויועצתו, לכך נאמר ומשאכם ללמד שהיו אפיקורסין, וריבכם מלמד שהיו (סרננין) [רוגנים] היה אחד מהן מוציא סלע בשביל ליטול שנים, שנים בשביל ליטול ג', לכך נאמר וריבכם ללמד שהיו רוגנים:

תתב

הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וידועים. אין הבו אלא עצה שנאמר [לח]הבו לכם דבר ועצה [לט]הבה נתחכמה לו פן ירבה. אנשים וכי עלתה על דעתנו נשים ומה ת"ל אנשים והיקים, [מ]כסופים. חכמים ונבונים זהו ששאל אריוס את רבי יוסי א"ל איזהו חכם, א"ל זה המקיים תלמודו, או אינו אלא נבון, אמר לו כבר נאמר ונבונים, מה בין חכם לנבון (חכם) [נבון] דומה לשולחני (עשיר) [תגר] כשמביאין לו דינר לראות רואה, כשאין מביאין לו מוציא משלו ורואה, (נבון) [חכם] דומה לשולחני (עני) [עשיר] כשמביאין לו לראות רואה, כשאין מביאין לו לראות יושב ותוהא. וידועים לשבטיכם שיהו ידועים לכם, הרי שנתעטף בטליתו ובא וישב לפני איני יודע (מאיזה שבט הוא) [מעשי] אבל אתם מכירין אותו שאתם גדלתם אותו, לכך נאמר וידועים לשבטיכם שיהו ידועים לכם. רבן שמעון בן גמליאל אומר אין כל ישיבה וישיבה יושבת עד שהבריות מרננות אחריו ואומרות מה ראה איש פלוני לישב ומה ראה איש פלוני שלא לישב, לכך נאמר וידועים לשבטיכם שיהו ידועים לכם. ואשימם בראשיכם יכול מניתם אתם אותם הרי הן ממונים ואם לאו אינם ממונים, ת"ל ואשימם בראשיכם אם אני מניתים הרי הן ממונים ואם לאו אינן ממונים. יכול אם גדלתם אתם הרי הן גדולים ואם לאו אינן גדולים, ת"ל בראשיכם. דבר אחר (יג) אם שימרתם את דבריכם הרי ראשיכם שמורים ואם לאו אינן שמורים, מלמד שאשמיהם של ישראל תלויין בראשי דייניהם, וכן הוא אומר [מא]בן אדם צופה נתתיך לבית ישראל וגו' באמרי לרשע וגו' ואתה כי הזהרת רשע ולא שב מרשעו ומדרכו וגו': [מב]ואשימם בראשיכם ואשמם כתיב, אמר להם משה אם אין אתם נשמעין להם אשמה תלויה בראשיכם, משל למה הדבר דומה לנחש הזה שאמר הזנב לראש עד מתי אתה מהלך תחלה אני אלך תחלה, אמר לו לך תחלה, הלך ומצא גומא של מים והשליכו לתוכה, מצא קוצים והשליכו לתוכן, מי גרם לו על שהלך הראש אחר הזנב. כך כשהקטנים נשמעים לגדולים הן גוזרין לפני הקב"ה והוא עושה, ובשעה שהגדולים הולכים אחר הקטנים הם נופלים.

דבר

כמ"ק ובמ"ק ד שם א: ה בבא קמא פא: ו שבועות מז: ז שמן וג"ד נקרא דוסין בל"י: ח ספרי: ט דיופטין מודדין מחלקים את הארץ: י חבקוק ג: *בהגהות הגר"א ז"ל ולא הניחה כמות שהיא וכן בכל ספיקא, ונכון מאד: יא בראשית יג: יב שם כו: יג שם: יד שם לג: טו מלכים ב יד: טז מ"א ג: *שם: יז שם ה: *עי' במפרשי הספרי ושינוי הנוסחאות: יח משלי כב: יט תהלים קמ: כ שם סה: כא שם פד: כב שם טו: כג שם: כד שם כד: כה שם: כו שה"ש ו: כז דניאל יב: כח שם: כט נחום ב: ל תהלים מה: לא זכריה ד: לב בראשית כו: לג שם ט: לד פסיקתא, מדרש איכה: לה ישעיה א: לו איכה א: לז ספרי: לח שופטים כ: לט שמות א: מ כסופים פי' נחמדים ונקיים ככסף: מא יחזקאל ג: מב אלה הדברים רבה:

זית רענן (ח) ותקפו נגד א"י, שפרת הולך גם כן לבבל: שמפריד והולך, פירוש שהולך ומתקצר עד שכלה וחופרין אותו במגריפת לפותחו: ד"א מפרה וכו', פשוט דאין מחולקים במציאות אלא בתחלה מתקצר והולך ואח"כ מתרחב והולך: אלא קובע דיו פוטין כצ"ל, פי' תברר זוג שמאים ומחלק הארץ: (ט) שבועת אבות וכו', פי' אם בא לחשוב שנשבע לכל אחד בפני עצמו א"כ הכתוב שבועת מטות פי' ג"כ לשבטים וא"כ הי"ל לחשוב גם לשבטים: (י) שכבשו דוד, היינו סוריא דס"ל כיבוש יחיד הוא סוריא: עולי בבל וכו', ס"ל קדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבוא וקדושה שניה קדשה לעתיד לבוא: (יא) כיום, פי' שמזהירים כאור היום היינו כחמה: (יב) משל בית און וכו', שהלך בעצת אשתו וידוע שהנשים דברניות הן: אפיקורוסין, שמבזין ת"ח: מוציא סלע, והיה יורד לדין בשביל שירויח סלע וזה אינו נכון: כסופים, פי' חמודים: (יג) שימרתם את דבריכם, פי' ללמד לעם כהלכה:

דבר אחר משל למה הדבר דומה לכלה שעומדת בתוך חופתה ונתפחמו ידיה, אם מקנחת ידיה בכותל הכותל מתפחם וידיה אין מתקנחות, אם מקנחת ידיה [מג]בפסיפס הפסיפס מתפחם וידיה אין מתקנחות, ואם מקנחת היא בשערה שערה מתנאה וידיה מתקנחות, כך כשישראל נשמעין לגדוליהן ואין הגדולים עושין צרכיהם אשמה תלויה בראשיהן של גדולים ואם לאו תלוי בראשי עצמן, וכשאין הגדולים עושין צרכיהם מה כתיב [מד]ה' במשפט יבא עם זקני עמו ושריו וגו'. ואומר אליכם בעת ההיא באיזה עת, רבי יוחנן אמר בעת יתרו שנאמר [מה]כי כבד ממך הדבר וגו'. (ר"ל) [רבי חייא] אומר בשעת מתאוננים שנאמר [מו]לא אוכל אנכי לבדי לשאת את כל העם הזה וגו' האנכי הריתי, אמר לפניו רבש"ע אתה שאמרת [מז]העמוסים מני בטן אתה נאה לך לטעון אותם. יוסף עליכם ככם צדיקים כיוצא בכם מקבלים תוכחות ושותקים. ד"א למה ברכם בלשון תוספת, שתוספתו של הקב"ה מרובה על העיקר:

[מח]ותענו אותי ותאמרו. היה לכם לומר משה רבינו ממי נאה ללמוד תורה ממך או מתלמידך או מתלמידי תלמידך ולא ממך שנצטערת עליה כענין שנאמר [מט]ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה וגו', אלא יודע אני מה שתחת עקבי רגליכם הייתם אומרים עכשיו הוא ממנה עלינו דיינין (שהן מונין) (יד) [שמונים] אלף חסר (אחד) [אלף] ופרוטרוט. אם אינו בני הרי הוא בן בני ואם אינו בן בני אנו מביאין דורון והוא נושא לנו פנים בדין, לכך נאמר ותענו אותי, כשהייתי מתעצל בדברים הייתם אומרים יעשה הדבר במהרה: ואקח את ראשי שבטיכם וגו' ואצוה את שופטיכם, משכתיב בדברים, אמרתי להם אשריכם על מי באתם להתמנות על בני אברהם יצחק ויעקב בני אדם שנקראו אחים ורעים, כרם חמד, נחלה, צאן מרעיתו וכל לשון חיבה, אנשים חכמים וידועים זו אחת משבע מדות שאמר יתרו למשה הלך ולא מצא אלא שלשה אנשים חכמים (ונבונים) וידועים. [ראשים] (שיהו מכובדים) עליכם. ראשיכם במקח. ראשיכם בממכר. ראשיכם במשא ומתן. ראשיכם בכניסה ויציאה (טו) נכנס ראשון ויצא אחרון, לכך נאמר ואתן אותם ראשים, עליכם שיהו מכובדים עליכם, שרי אלפים שאם היו (אלף) [אלא] תשע מאות תשעים ותשעה חסר אחד נתפס שר אלף. שרי מאות שאם היו (מאה) [אלא] תשעים ותשעה חסר אחד נתפס שר מאה. וכמו כן שרי חמשים ושרי עשרות. ושוטרים אלו המכים ברצועה כענין שנאמר [נ]ושוטרים הלוים לפניהם. ואומר [נא]והלוים מחשים לכל העם לאמר וגו'. ואצוה את שופטיכם אמרתי להם הוו מתונים בדין שאם בא דין לפניכם פעם ושתים ושלש אל תאמרו כבר בא דין זה לפני ושניתיו ושלשתיו אלא הוו מתונין, וכך היו אנשי כנסת הגדולה אומרים הוו מתונים בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סייג לתורה: בעת ההיא. לשעבר הייתם עומדים ברשות עצמכם עכשיו הרי אתם משועבדים לצבור. מעשה ברבן יוחנן בן נורי ורבי אלעזר חסמא שהושיבם רבן גמליאל בישיבה ולא הרגישו בהם התלמידים, לעת ערב הלכו וישבו אצל התלמידים, כך היתה מדתו של רבן גמליאל כשהיה נכנס ואומר שאלו בידוע שאין שם קנתור, נכנס ולא היה אומר שאלו בידוע שיש שם קנתור, נכנס ומצא את ר' יוחנן בן נורי ור' אלעזר חסמא שישבו להם אצל התלמידים אמר להם ר' יוחנן בן נורי ואלעזר חסמא הודעתם לצבור שאתם מבקשים לעשות שררה על הצבור לשעבר הייתם ברשות עצמכם מכאן ואילך הרי אתם משועבדים לצבור:

[נב]ואצוה את שופטיכם וכתיב ואצוה אתכם, אזהרה לצבור שתהא אימת הדיין עליהם ואזהרה לדיין שיסבול את הצבור, עד כמה, עד כדי [נג]כאשר ישא האומן. [נד]ואצוה את שופטיכם בעת ההיא לאמר כנגד מקל ורצועה תהא זריז. רב הונא כי הוה נפיק לדינא אמר אפיקו לי מאני דדינא. שמוע בין אחיכם אזהרה לבית דין שלא ישמע דברי בעל דין קודם שיבא בעל דין חברו [ואזהרה לבע"ד שלא יטעים דבריו לדיין קודם שיבא בע"ד חברו] קרי ביה נמי שומע בין אחיכם. רב כהנא אמר [נה]מלא תשא קרי ביה לא תשיא. ושפטתם צדק, צדק את הדין ואח"כ חתכהו. בין איש ובין אחיו אפילו בין בית לעליה. ובין גרו אפילו בין תנור לכירים. [נו]ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו, מכאן אמר רבי יהודה גר שנתגייר בבית דין הרי זה גר, ביני ובין עצמו אינו גר:

[נז]שמוע בין אחיכם. כך היתה מדתו של רבי ישמעאל כשהיו שנים באים אצלו לדון לפניו אחד עו"א ואחד ישראל אם יכול לזכות את ישראל בדיני ישראל מזכה כו'. רבן שמעון בן גמליאל אומר (טז) אם בא לדון בדיני ישראל היה דן בדיני ישראל, בדיניהם היה דן בדיניהם. ושפטתם צדק צדיק בצדקו תובע ומביא ראיות. משל זה עוטף בטליתו זה אומר שלי הוא, זה חורש בפרתו וזה אומר שלי היא, זה מחזיק בתוך שדהו וזה אומר שלי הוא, לכך נאמר [ושפטתם צדק] צדיק בצדקו תובע ומביא ראיות. בין איש להוציא את הקטן מכאן אמרו אין דנין יתומין. בין איש ובין אחיו ובין גרו אין לי אלא בין איש לאחיו, בין איש לאשה בין אשה לאיש בין אומה למשפחה בין משפחה לחברתה מנין, ת"ל בין איש ובין אחיו מכל מקום. ובין גרו זה שאוגר עליו דברים, א"ל חרשת תלם בתוך שלי והוא אומר לא חרשתי, המית שורך את שורי והוא אומר לא המית, לכך נאמר ובין גרו זה שאוגר עליו דברים. דבר אחר ובין גרו זה שכנו. דבר אחר זה שושבינו, דבר אחר זה תותבו:

לא תכירו פנים במשפט. זה הממונה להושיב דיינין, שמא תאמר איש פלוני נאה אושיבנו דיין, איש פלוני גבור אושיבנו דיין, איש פלוני קרובי אושיבנו דיין, איש פלוני הלוני מעות אושיבנו דיין, איש פלוני יודע בכל לשון אושיבנו דיין, נמצא מזכה את החייב ומחייב את הזכאי, לא מפני שהוא רשע אלא מפני שאין יודע מעלה עליו כאילו מכיר פנים בדין. כקטן כגדול תשמעון שמא תאמר הואיל וזה עני וזה עשיר וזה מצוה לפרנסו אזכנו ונמצא מפרנסו בנקיות, ת"ל כקטן כגדול תשמעון. ד"א שמא תאמר היאך אני פוגם כבודו של עשיר זה בשביל (דינו) [דינר] אזכנו ולכשיצא חוץ אומר לו תן לו שאתה חייב לו, ת"ל כקטן כגדול תשמעון. לא תגורו מפני איש שאם באים שנים לדון לפניך עד שלא תשמע דבריהם אתה רשאי לשתוק, משתשמע דבריהם אי אתה רשאי לשתוק, משנתגלה לך הדין אי אתה רשאי לשתוק. שמעת את הדין ואין אתה יודע לזכות את הזכאי ולחייב את החייב אתה רשאי לשתוק שנאמר [נח]אלה הדברים אשר תעשו דברו אמת וגו' איזהו שלום שיש בו משפט אמת הוי אומר זה בצוע. רבן שמעון בן גמליאל אומר המעלה את הקטן למקום גדול והגדול למקום קטן זה בצוע. וחכמים אומרים כל מבצע הרי זה מנאץ שנאמר [נט]ובוצע ברך נאץ ה', נמצא זה משבח את הדיינין וזה מנאץ את יוצרו. לא תגורו מפני איש, או שמא תאמר מתירא אני מפני פלוני שמא יהרוג את בני או שמא ידליק את גדישי או שמא מקצץ את נטיעותי, ת"ל לא תגורו, וכן ביהושפט אומר [ס]ויאמר אל השופטים ראו מה אתם עושים כי לא לאדם תשפטו כי לה'. [סא]לא תכירו פנים במשפט רבי יהודה אמר לא תכירהו. רבי אלעזר אומר לא תנכרהו, אושפיזכניה דרב אתא לקמיה לדינא, אמר ליה פסילנא לך, אמר ליה לרב כהנא פוק דייניה, חזיא דהוה גיים ביה, אמר ליה אי צייתת ציית, ואי לא מפיקנא לך רב מאונך. כקטן כגדול תשמעון שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה. למאי הילכתא אילימא לעיוני ביה ומיפסקי', פשיטא, אלא לאקדומיה, לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלהים הוא אמר הקב"ה לא דיין לרשעים שנוטלין ממון מזה ונותנין לזה אלא שמטריחין אותי להחזיר ממון לבעליו:

תתג אשר יקשה מכם. על דבר זה נענש משה שנאמר [סב]ויקרב משה את משפטן. מתקיף לה רב נחמן בר יצחק מי כתיב ואשמיעכם ושמעתיו כתיב, אי גמירנא גמירנא, ואי לא, אזילנא ונמירנא, אלא כדתניא ראויה היתה פרשת נחלות שתכתב על ידי משה אלא שזכו בנות צלפחד ונכתבה על ידן, [וראויה היתה פרשת מקושש שתכתב ע"י משה אלא שנתחייב מקושש ונכתבה ע"י] ללמדך שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב:

[סג]והדבר אשר יקשה מכם תקרבון אלי. אמר לו הקב"ה למשה אתה דן דין קשה חייך שאני מודיעך שאי אתה דן דין קשה שאני מביא עליך דין שתלמיד תלמידך יכול לשמעו ואין אתה יכול לשמעו ואי זה זה דינן של בנות צלפחד, וכן הוא אומר [סד]ויקרב משה את משפטן לפני ה'. כיוצא בו אתה אומר [סה]ויגש שאול

ממ"ק ובמ"ק מג פסיפס הכני גזית תרגומו הכן פסיפס: מד ישעיה ג: מה שמות יח: מו במדבר יא: מז ישעיה מו: מח ספרי: מט שמות לד: *נ"א לסיפ: נ דה"ב יט: נא נחמיה ח: נב סנהדרין ח: נג במדבר יא: נד סנהדרין ז: נה שמות כג: נו יבמות מו: נז ספרי: נח זכריה ח: נט תהלים י: ס דה"ב יט: סא סנהדרין ז: סב במדבר כז: סג ספרי: סד במדבר כז: סה שמואל א ט:

זית רענן (יד) שמונים אלף חסר אלף ופרוטרוט, עיין ספ"ק דסנהדרין: (טו) נכנס ראשון, כדי שלא יצטרכו לקום מפניו ומזה נראה כבודו, עיין בקידושין (דף ל"ג): אלף, פי' עם השרים היה אלף: נתפס שר מאה, פי' שבתוך האלף היה יו"ד שרי מאה והיה נתפס אחד מהן להיות שר אלף נמצא נשארו התקצ"ט, וכ"ה בתוס' בפ"ק דסנהדרין: של ר' ישמעאל וכו', ב"ק (דף קי"ג): שמוע בין אחיכם ושפטתם צדק: (טז) אם בא לדון, באיזה דין שבא ישראל לדין צריך לדונו הן לזכות הן לחובה: ובין אחיו מ"מ, דה"ל למיכתב בין איש לרעהו: א"ל הרשת תלם וכו', פי' שאינו טוען שהלוה לו ממון אלא שתובעו בדברים שהזיקו ואין לו שום עדות ע"ז: את שורו, בספרי גרס את עבדו ואפשר שקאמר כן מפני שהוא קנסא ואפ"ה צריך שבועה: זו שושבינו, ששושבינות נגבית בב"ד: ר"א תותבו, פי' הדר אצלו מלשון גר תושב: רשאי לשתוק, ולעשות פשרה: הקטן למקום גדול, פי' כשמושיב הקטן למעלה והגדול מושיב למטה זהו ביצוע והמברכו נואץ ה': את הדיינים ומנאץ וכו', כ"ה שם:

שאול את שמואל בתוך השער וגו' ויען שמואל את שאול ויאמר אנכי הרואה, אמר לו הקב"ה אתה הוא רואה אני מודיעך שאין אתה רואה, ואימתי הודיעו, בשעה שאמר לו [סו]מלא קרנך שמן, מהו אמר לו [סז]ויהי בבואם וירא את אליאב וגו' אמר הקב"ה אמרת שאני רואה אל תבט אל מראהו ואל גבה קומתו וגו'. ואצוה אתכם בעת ההיא אלו עשרת הדברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות:

ונסע מחורב. בני אדם שראו נחשים כקורות בית הבד ועקרבים כקשתות סרוחים ומושלכים לפניהם עליהם הוא אומר את כל המדבר הגדול והנורא נחש שרף, והלא דברים קל וחומר ומה דברים שהן חמורין כבשתים לפניהם, דברים שאין חמורין עאכ"ו, לכך נאמר ונסע מחורב וגו'. ואומר אליכם אמר להם משה לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה אני אומר לכם. באתם עד הר האמורי משל למלך שמסר את בנו לפרגוג אחד והיה מחזרו ומראה אותו ואומר לו כל הגפנים הללו וכל הכרמים הללו שלך וכל הזיתים הללו שלך, משיגע להראות אמר לו כל מה שאתה רואה שלך, כך ישראל כשהיו במדבר ארבעים שנה היה משה אומר להם [סח]כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה, כיון שבאו לארץ א"ל באתם עד הר האמורי, ואם תאמרו עדיין לא הגיע זמן, ראה נתן ה' אלהיך לפניך את הארץ, איני אומר לא מאומד ולא משמועה אלא מה שאתם רואים בעיניכם, עלה רש מיד עלה רש:

תתד ותקרבון אלי כלכם. בערבוביא, ולהלן הוא אומר [סט]ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם, ילדים מכבדים את הזקנים וזקנים מכבדים את הראשים, וכאן הוא אומר ותקרבון אלי כלכם בערבוביא, ילדים דוחפים את הזקנים והזקנים דוחפים את הראשים, [ע]נמצאת אומר שתי קריבות הן אחת קריבה לשם שמים [ואחת קריבה שאינה לשם שמים], נמצאת אומר שתי ראיות הן אחת ראיה של נחת ואחת של צער. באברהם הוא אומר [עא]שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם זו ראיה של נחת. במשה הוא אומר [עב]עלה ראש הפסגה ושא עיניך זו ראיה של צער. [עג]נשלחה אנשים לפנינו רבי שמעון אומר גנות גדול היתה בידיהם של ישראל, בשעה שאמרו נשלחה אנשים אמר להם המקום אם כשהייתם בארץ ערבה ושוחה זנתי ופרנסתי אתכם, כשאתם נכנסים לארץ טובה ורחבה על אחת כמה וכמה שאזון ואפרנס אתכם, עלובין בני אדם שכך בקשו להם:

וישיבו אותנו דבר. באיזה לשון הן מדברים. את הדרך אשר נעלה בה אין לך דרך שאין בה עקמומיות, אין לך דרך שאין בה [עד]כמנות, אין לך דרך שאין בה (יז) פרשות. ואת הערים אשר נבא אליהן לידע באיזה דרך אנו באין עליהן. ויחפרו לנו (כתוב בפרשת שלח לך אנשים). וייטב בעיני הדבר, בעיני טוב ולא בעיני המקום, אם בעיניו היה טוב למה נכתב עם דברי הוכחות, משל לאדם שאמר לחברו מכור לי את חמורך זה, אמר לו הן, נותן אתה לי לנסיון, אמר לו הן, בוא אתי ואני אראה כמה נושא בהר וכמה נושא בבקעה, כיון שראה שאין מעכבו כלום (אלא בשביל לשאת) [א"ל בוא קח] את מעותיו, לכך נאמר וייטב בעיני הדבר. ואקח מכם שנים עשר אנשים מן הברורים שבכם מן המסולתין שבכם. איש אחד לשבט מה אני צריך [לומר] ואקח מכם שנים עשר אנשים מגיד שלא היה שבט לוי עמהם. ויפנו ויעלו ההרה (מגיד שנקרא על שם סופו) מגיד שדרך מרגלים (יח) לעלות בהר, וכן רחב אומרת לשלוחי יהושע [עה]ההרה לכו וגו' מלמד ששרתה עליה רוח הקדש, שאלו לא שרתה עליה רוח הקדש מנין היתה יודעת שעתידין לחזור לאחר שלשה ימים:

תתה ויבאו עד נחל אשכול. מלמד שנקרא על שם סופו. כיוצא בו אתה אומר [עו]ויבא אל הר האלהים חורבה מגיד שנקרא על שם סופו. וירגלו אותה מלמד שהלכו בה ד' [עז]אומנין שתי וערב. ויקחו בידם מפרי הארץ אמר ר"ש (יט) עלובין בני אדם שכך נטלו בידם כאדם שנוטל באיסר תאנים באיסר ענבים כך נטלו בידן. ויורידו אלינו מגיד שארץ ישראל גבוהה מכל הארצות שנאמר [עח]עלה נעלה וירשנו אותה וגו' ויעלו ויתורו וגו' ואומר [עט]ויעלו ממצרים. ויאמרו טובה הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו, וכי לטובה אמרו זה והלא לא אמרו אלא לרעתה, מי אמר טובתה יהושע וכלב, אף על פי כן ולא אביתם לעלות:

[פ]ותרגנו באהליכם. שמעון בן טרפון אומר תרתם וגניתם באהלו של מקום. [פא]ותרגנו באהליכם ותאמרו מלמד שהיו יושבים בתוך משכניהם ואומרים דברים כמתלהמים שנאמר [פב]דברי נרגן כמתלהמים אבל סכין ירדה מן השמים ובקע את כרסם שנאמר [פג]והם ירדו חדרי בטן. ד"א מלמד שהיו יושבין בתוך משכניהם ובוכין ומבכין כמת להם, נוטלין את בניהם ואומרים להם אוי לכם סגופים למחר יהיו צולבין מכם על הצלוב, ונוטלין את בנותיהן ואומרים להם אוי לכם דוויות אוי לכם סגופות למחר יהו הורגין מכם ושובין מכם ומעמידין מכם בקלון. בשנאת ה' אותנו אפשר שהמקום שונא את ישראל והלא כבר נאמר [פד]אהבתי אתכם אמר ה', אלא הן ששונאין את המקום, משל הדיוט אומר מה דבלבך על רחמך מה דבלביה עלך. לתת אותנו ביד האמורי להשמידנו. כענין שנאמר [פה]וישמעו הכנעני וכל יושבי הארץ ונסבו עלינו. אנה אנחנו עולים אחינו המסו את לבבנו אמרו לו משה רבינו אלו מבני אדם אחרים היינו שומעין דברים הללו לא היינו מאמינים אלא מבני אדם שבנינו בניהם ובנותינו בנותיהם. עם גדול מלמד *שהיו גבוהים בקומה. ורם מלמד *שהיו מרובים באוכלוסין:

ערים גדולות ובצורות בשמים. רבן שמעון בן גמליאל אומר דברו כתובים לשון הבאי שנאמר (כ) [פו]שמע ישראל אתה עובר היום את הירדן וגו'. אבל מה שאמר המקום לאברהם אבינו [פז]והרביתי את זרעך ככוכבי השמים [פח]ושמתי את זרעך כעפר הארץ אינו דבר הבאי. וגם בני ענקים ראינו שם מלמד שראו ענקים ע"ג ענקים שנאמר [פט]לכן ענקתמו גאוה. ואומר אליכם אמר להם לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה אני אומר לכם. לא תערצון ולא תיראון מהם ה' אלהיכם ההולך לפניכם. אמר להם מי שעשה לכם נסים במצרים וכל הנסים האלו עתיד לעשות לכם נסים בכניסתכם לארץ. ככל אשר עשה אתכם במצרים לעיניכם אם אין אתם מאמינים להבא וגו' האמינו לשעבר:

ב [צ]ויאמר ה' אלי לאמר רב לכם סב את ההר הזה וגו' ואת העם צו לאמר. זש"ה [צא]למנצח על שושן עדות מכתם לדוד ללמד בהצותו את ארם נהרים וגו', כשהלך יואב להלחם עם ארם נהרים יצאו לקראתו אמרו לו אתם מבני בניו של יעקב ואנו מבני בניו של לבן והרי התנאי [צב]עד הגל הזה, כששמע יואב כך חזר אצל דוד מיד הושיבו סנהדרין ואמרו באמת כך היה התנאי אלא הם עברוהו תחלה, בלעם הרשע לא כך אמר [צג]מן ארם ינחני, וכושן רשעתים לא שעבד בנו שנאמר [צד]ויעבדו בני ישראל את כושן רשעתים, הן הרשיעו עלינו שתי רשעיות, כיון שהורו להן בית דין מיד חזר עליהן והרגן שנאמר בהצותו את ארם, והלא עם ארם עשה מלחמה מהו ויך את אדום, אלא כשבא יואב להלחם עם (אדום) [ארם] עמדו עליו בני אדום ואמרו לו לא כך אמר לכם הקב"ה אל תתגרו בם, השיבם יואב לא כן אמר לנו אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו הניחו אותנו לעבור ולא רצו, אמר יואב אם נחריב אדום עכשיו אין אנו מוצאין בתורתנו לא אכילה ולא שתיה אלא נניח אותם עד שנכה את ארם ונחזור עליהן, לכך נאמר וישב יואב ויך את אדום, אמר הקב"ה שפכו את אדום קימעא קימעא כשיגיע זמן אני אכלה ואחריב אותה שנאמר [צה]וירשו הנגב את הר עשו וגו', ואומר [א]וגלות החל הזה, ואומר [ב]ועלו מושיעים בהר ציון:

תתו [צו]רב לכם סב את ההר הזה. הראה לו הקב"ה למשה אותו הר שהאבות קבורין בו, אמר לו למשה אמור להם לישראל אין אתם יכולין להזדווג לעשו עד עכשיו מתבקש לו שכר בכיבוד שכבד את אלו שהן קבורין בהר הזה, בשעה שנתן יעקב לעשו כל אותו הדורון אמר לו יש לי רב, אמר לו הקב"ה בלשון שכבדו בו בלשון פנו מלפניו. רב לכם סב וגו' פנו לכם צפונה אם ראיתם אותו שמבקש להתגרות בכם לא תעמדו בנגדו אלא הצפינו עצמכם מלפניו, ולהיכן נברח ברחו לתורה, ואין צפונה אלא תורה שנאמר [צז]יצפון לישרים תושיה, אמר הקב"ה המתינו למלך המשיח שיבוא ויקויים [צח]מה רב טובך אשר צפנת:

תתז ואת העם צו לאמר. [אמר הקב"ה] לא לכם בלבד אני מצוה אלא אתם לבניכם צוו לראשי דורות שיהו נוהגין בו כבוד עד שיבא היום שכתוב [צט]דרך כוכב מיעקב וגו' [ק]והיה בית יעקב אש וגו'. [קא]דבר אחר רב לכם סב בשעה ששלח יעקב דורון לעשו

במ"ק ובמ"ק סו שמואל א' טז: סז שם: סח דברים ח: סט שם ה: ע ספרי פרשת פנחס: עא בראשית יג: עב דברים ג: עג ספרי: עד במגנות מלודות: עה יהושע ב: עו שמות ג: עז אומנין סורות: עח במדבר יג: עט בראשית יד: פ שבועות מו: פא ספרי: פב משלי כו: פג שם: פד מלאכי א: פה יהושע ז: *בס"א הגי' מהופכת ונכון: פו דברים ט: פז בראשית כו: פח שם יג: פט תהלים עג: צ תנחומא: צא תהלים ס: צב בראשית לא: צג במדבר כג: צד שופטים ג: צה עובדיה א: א שם: ב שם: צו אלה הדברים רבה: צז משלי ב: צח תהלים לא: צט במדבר כד: ק עובדיה א: קא ילמדנו:

זית רענן (יז) פרשות, כמו פרשת דרכים: (יח) לעלות בהר, שיוכלו לראות כל סביבותיהם: (יט) עלובין, פי' הצופים כגו עלובה כלה שזינתה בתוך הופתה. פי' שנשאו בידם פירות גדולות כאלו כמי שנושא בידו באיסר תאנים ולא ייראו משום בריה: בקלון, פי' בבתי זנות: (כ) שמע ישראל וגו' ערים גדולות ובצורות בשמים. והא דמייתי קרא אחרינא ולא סגי בקרא דהכא משום דהכא ישראל אמרו ובצורות בשמים וא"כ מנ"ל דהכתובים דברו לשון הבאי לכן מייתי מהתם: ענקים ע"ג ענקים, מדכתיב בני ענקים משמע שהיו שם עוד אביהם שהיו גבוהים מהם: האמינו לשעבר, פי' מכח שלעבר תראה שמה שלהבא אמת:

לעשו אמר לו יש לי רב אף על פי שאתה כובש אומות בימי משה ויהושע בתחומי אין לך עסק שכבר אמר המקום רב לכם סב אלא יש לכם לילך בגולה. פנו לכם צפונה לגלות בבל שנאמר קבכי הנני קורא לכל משפחות ממלכות צפונה: ואת העם צו לאמר מתיראין מכם אלו וצריכים אתם לשמור את עצמכם, ומה אם בשעה שמתיראין מכם צריכין אתם לשמור את עצמכם, על אחת כמה וכמה בשעה שהן מצליחין ואינן מתיראין מכם. דבר אחר ואת העם צו לאמר אתם עוברים אבל עשו יושב קגאלה בני שעיר החורי יושבי הארץ. דבר אחר אתם עוברים בגבול אחיכם אתם אוכלים עם עשו בעוה"ז והוא אינו אוכל עמכם לעולם הבא, וכן עשו אמר ליעקב קדנסעה ונלכה לא אחים תאומים אנו נאכל שנינו בעולם הזה ובעולם הבא אמר ליה יעקב קההילדים רכים עד עכשיו לא עמד משה שהוא מספיק קוהצאן ובקר ישחט להם קזוהצאן והבקר עלות עלי, עד עכשיו לא עמד שמואל קחומה קול הצאן הזה באזני, ולא עוד אלא קטופקום יום אחר, אלא טול לך חלק בעולם הזה קייעבר נא אדוני לפני עבדו וגו' ולרגל הילדים, א"ל עד עכשיו יש לי להעמיד לחנניה וחבריו ילדים אשר אין בהם כל מום, אמר ר' יוחנן מהו עד מדרך כף רגל עד שיגיע אלעת תמוט רגלם. רבי שמעון בן לוי אמר עד שיגיע בומחת לצלמא על רגלוהי. רבי יוסי בר חנינא אמר עד שיגיע גהרמכנה רגל. רבי חייא אמר עד שיגיע דדרך כוכב מיעקב. רבי אבא אמר עד שיגיע הפורה דרכתי לבדי. רבי חנא בשם רבי חלקיה אמר עד שיגיע ואשריך ישראל מי כמוך וגו'. דבר אחר אתם עוברים כל המלכות שתעמוד אתם אוכלים עמה, משל למלך שעשה סעודה שיאכל הוא ובניו, אמר המלך עסקי הרבה ובני נפשם קצרה אלא דוכוס אוכל והן אוכלין עמו איפרכוס אוכל ויאכלו עמו וכשאפנה אני הן נכנסין לסעודה, כך אמר הקב"ה הסעודה עשויה וישראל מזומנים הה"ד זשמע אלי יעקב וישראל מקוראי, וכתיב חויתן להם מקום בראש הקרואים. ומה שאכלו עם האומות איני חושב עליהם שכן בלעם אומר טהן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב. יאמר רבי יוחנן נכרי יורש את אביו דבר תורה שנאמר כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר:

תתח יאכי ה' אלהיך ברכך. יכול אפילו אתה יושב ובטל, ת"ל בכל מעשה ידך אם עושה אדם הרי הוא מתברך ואם לאו אינו מתברך. מהו ידע לכתך הלוכך לכלוכך צערך בפרנסתך, הדרך עושה שלשה דברים מבלה את הכסות ושוחקת את הגוף וממעטת את היציאה, אבל הקב"ה לא עשה כך אלא יבשמלתך לא בלתה מעליך ולא חסרת דבר זו היציאה. זה ארבעים שנה בזכות שאמרתם בים יגזה אלי ואנוהו נתתי לך זה ארבעים שנה. רבי יהודה אומר מלך במדינה אין המדינה חסרה כלום כך ה' אלהיך עמך לא חסרת דבר, בנוהג שבעולם אדם מקבל אורח, יום ראשון שוחט לו עגל, יום שני תרנגולים, יום שלישי קטניות, יום רביעי ממעט והולך, לא דומה יום ראשון כיום אחרון, יכול אף הקב"ה כן. תלמוד לומר זה ארבעים שנה ה' אלהיך עמך יום אחרון כיום ראשון. רבי נחוניא אמר מהו לא חסרת דבר דלא הוית חסר אלא מימר מילא והיא מתעבדא, יעשה המן כבשר של עגל והוא נעשה, יעשה פטומין והוא נעשה, יעשה פסיוני והוא נעשה, כה אתה מבקש קמח ידשטו העם ולקטו, קונדיטון או דכו במדוכה, אשישות ועשו אותו עוגות, לכך נאמר לא חסרת דבר אלא שתדבר בפיך. מן אני רוצה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים. מים אני רוצה טוהן הכה צור ויזובו מים ונחלים ישטופו. שליו אני מבקש טזותעל השלו (על) [ותכס את] המחנה. בשר אני מבקש כיון ששמע משה את הדבר הלך לו אצל הקב"ה אמר לו מבקשין בניך בשר, א"ל הקב"ה תן להם, א"ל משה יזמאין לי בשר הצאן ובקר ישחט להם אם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם, א"ל לא היו לך צפרדעים במצרים כנים לא היו לך במצרים כל כך היית עשיר ועכשיו אין לך, אמר לפניו רבש"ע משלך היו לי, א"ל במצרים היה לי ועכשיו אין לי היד ה' תקצר. כיון שראו ישראל היאך הקב"ה (מעכבן) [מפרנסן] במדבר התחילו מקלסין אותו ואומר את הוא רעיא טבא לא חסרת טובתך לעולם הה"ד יחה' רועי לא אחסר:

יטאל תצר את מואב. אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן מנין שאין הקב"ה מקפח אפילו שכר שיחה נאה, דאלו בכירה דקריתיה מואב א"ל רחמנא למשה אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה, מלחמה הוא דלא אבל צעורי ואנגריא צעריה, ואלו צעירה דקריתיה בן עמי א"ל אל תצורם ואל תתגר בם [כלל] דאפי' אנגריא וצעורי לא. רב שמואל בר יהודה שכיבא ליה ברתא, אמרו ליה רבנן לעולא קום ניזיל נינחמיה, אמר להו מה אית לי גבי נחמתא דבבלאי דגדופא הוא דאמרי מאי אפשר לן למעבד הא אפשר להו למעבד עבדי, אזל הוא לחודיה לגביה, א"ל מאי דכתיב ויאמר ה' אלי אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה וכי מה עלתה על דעתו של משה לעשות מלחמה שלא ברשות, אלא נשא משה ק"ו בעצמו, אמר ומה מדינים שלא באו אלא לעזור למואב אמרה תורה כצרור את המדינים והכיתם אותם, מואבים עצמן לא כל שכן, אמר ליה הקב"ה לא כשעלתה על דעתך [עלתה על דעתי] שתי פרדות טובות יש לי להוציא מהן רות המואביה ונעמה העמונית. ומה בשביל שתי פרדות חס הקב"ה על שתי אומות גדולות של רשעים ולא החריבן, בתו של רבי אם כשרה וראויה לצאת ממנה דבר טוב על אחת כמה וכמה דהוה היה. כאאל תצר את מואב, משל לאחד שהלוה על גדישו שיתן לו חטין לגורן, היה לבעל הגדיש שונא אחד והלך והדליק את הגדיש ובא המלוה ותפש את הלוה ואמר ליה תן לי מה שאתה חייב לי, א"ל הלוה לא די צערי שנאבד גדישי אלא באת והוספת לי צרה על צרתי, כך אמר ליה הקב"ה למשה אתמול יקדו גדישם שנאמר כבכי אש יצאה מחשבון ואתם באים להוסיף צרה על צרתם אל תצר את מואב. ד"א אמר ליה הקב"ה למשה סופך ליקבר בגבולן, משל לראש המדינה שבא ממדינת הים ועבדו עמו. נכנס לפונדק אחד התחיל עבדו לקלל את בעל החנות, אמר ליה אדונו כך הוא הדרך אתה נתון בתוך שלו ומקלל, כך א"ל הקב"ה למשה נקבר אתה בתיך גבולו שנאמר כגויקבור אותו בגי בארץ מואב. ולמה רחם עליהם הקב"ה, לפי שמלאו את העולם בשעת הזעף, משל למדינה שנצטרכה ללחם צעקו הבריות אל השלטון, עמדו שני נחתומין והיו טוחנין כל הלילה, בקשו לעשות עיסתן כבה הנר ולא היו רואין, מה עשו בללו את העיסה ואפו אותה והוציאוה ומלאו את השוק, בא השלטון וראה את הפת מעורבת קיבר אמר להם ראויין הייתם ליתן הקופיץ בצואריכם ולהחזיר אתכם בכל המדינה אבל מה אעשה לכם שמלאתם את המדינה בשעת הזעף, כך יהא שמו של הקב"ה מבורך כשנהפך סדום ועמורה לא היה שם בריה שנאמר כדויהפך את הערים עמדו בנות לוט וערכו את העיסה שנאמר כהותהרין שתי בנות לוט אמר להם ראויין הייתן כליה על מה שעשיתם ומה אעשה לכם שכונתכם למלאות עולמי. כו אמר רבא נכרי יורש את אביו דבר תורה שנאמר כז וחשב עם קונהו ולא עם יורשי קונהו מכלל דאית ליה יורשים. גר את הנכרי אינו מדברי תורה אלא מדברי סופרים אקילו רבנן גבי גר שמא יחזור לסורו. ור' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן נכרי יורש את אביו ד"ת דכתיב כי לבני לוט נתתיה ירושה. ורבי חייא מ"ט לא אמר כרבא מי כתיב וחשב עם קונהו ולא עם יורשי קונהו. ורבא [מ"ט] לא אמר כר' חייא, משום כבוד אברהם שאני:

תתט כחויהי כאשר תמו. לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב [וכיה"כ]. רבי (נחמן) [יוחנן] אמר יום שכלו בו מתי מדבר דאמר מר עד שלא כלו מתי מדבר לא היה הדבור עם משה דכתיב ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה וכתיב (ויאמר) [וידבר] ה' אלי לאמר אלי היה הדבור. והעוים היושבים (כתוב ברמז תשס"ה). כטכתיב (ואת) לחמשת סרני פלשתים העזתי והאשדודי האשקלוני הגתי והעקרוני והעוים, אמר חמשה וקא חשיב שיתא, א"ר (יוחנן) [יונתן] *אנדוקי שלהן חמשה כו'. ופליגא דרב דאמר רב עוים מתימן באו. תניא נמי הכי עוים מתימן באו ולמה נקרא שמם עוים שעוותו את מקומן. דבר אחר שאוו לאלהות הרבה. ד"א שכל מי שרואה אותם אוחזתו לאעוית. אמר רב יוסף ואית להו שיתסר דרי שני [לכל חד וחד]:

לבאחל תת פחדך ויראתך. תנא כשם שעמדה לו חמה ליהושע כך עמדה לו חמה למשה ולנקדימון בן גוריון. יהושע קרא. נקדימון בן גוריון גמרא. משה מנלן, אמר רבי אלעזר אתיא אחל אחל כתיב הכא אחל תת פחדך וכתיב התם לגאחל גדלך. רבי יוחנן אמר אתיא תת תת כתיב הכא אחל תת פחדך וכתיב התם לדביום תת ה' את האמורי. רב שמואל בר נחמן אמר מסיפיה דקרא אשר ישמעון שמעך ורגזו וחלו כפניך, אימתי רגזו וחלו מפניך בשעה שעמדה למשה. מיתיבי להולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו, אי תימא שעות הוא דלא הוו נפישן כולי האי, ואי תימא אבני

ברד

ממ"ק ובמ"ק קב ירמיה ה: קג בראשית לו: קד שם לג: קה שם: קו במדבר יח: קז בראשית לג: קח ש"א טו: קט בראשית לג: קי שם: א דברים לב: ב דניאל ב: ג ישעיה כו: ד במדבר כד: ה ישעיה סג: ו דברים לג: ז ישעיה מח: ח ש"א ט: ט במדבר כד: י נזיר סא: יא מדרש: יב דברים ח: יג שמות טו: יד במדבר יא: טו תהלים עח: טז שמות טו: יז במדבר יא: יח תהלים כג: יט נזיר כג, ב"ק קמא לח: כ במדבר כה: כא אלה הדברים זוטא: כב במדבר כג: כג דברים לג: כד בראשית יט: כה שם: כו קדושין יח: כז ויקרא כה: כח תענית ל: כט חולין ס: ל יהושע יג: *אנדוקי שרים: לא עוית חולי שממו כן: לב ע"ז כה: לג יהושע ג: לד שם י: לה שם:

ברך דלא הוו דכתיב [לו]ויהי בנוסם מפני בני ישראל וגו' וה' השליך עליהם אבנים גדולות וגו'. [לז]תנו רבנן פעם אחת עלו ישראל לרגל ולא היה להם מים לשתות, הלך נקדימון בן גוריון ולוה שתים עשרה מעינות מים מהגמון אחד לעולי רגלים ואמר ליה אם יגיע זמן ולא ירדו גשמים אני נותן לך שתים עשרה עינות מים או שתים עשרה ככרי כסף, קצץ לו מעות וקבע לו זמן, הגיע זמן ולא ירדו גשמים, בשחרית שלח לו שגר לי מים או דמי מים שיש לי בידך, שלח לו עדיין כל היום שלי הוא, במנחה שלח לו שגר לי מים או דמי מים שיש לי בידך, שלך לו עדיין יש לי שהות ביום, לגלג עליו אותו הגמון אמר כל השנה כולה לא ירדו גשמים ועכשיו ירדו גשמים, נכנס אותו הגמון כשהוא שמח לבית המרחץ ונקדימון בן גוריון כשהוא עצב לבית המקדש, נתעטף ועמד בתפלה ואמר לפניו רבש"ע גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי ולא לכבוד בית אבא עשיתי אלא לכבודך עשיתי כדי שיהו מים לעולי רגלים, מיד נתקשרו שמים בעבים וירדו גשמים עד שמלאו י"ב מעינות מים שלו והותירו, שלח לו שגר לי דמי מים שיש לי בידך, א"ל עדיין יש לי פתחון פה עליך כי כבר שקעה חמה ומים ירדו ברשותי, חזר ונתעטף ועמד בתפלה אמר לפניו רבש"ע הודע שיש לך אוהבים בעולמך. מיד נשבה רוח וזרחה החמה ויצאו ופגעו זה בזה, א"ל יודע אני שלא הטריח הקב"ה את עולמו אלא בשבילך, אלו לא נקדה חמה היה לי פתחון פה עליך. תנא לא נקדימון שמו אלא בוני שמו, ולמה נקרא שמו נקדימון, שנקדה חמה בעבורו:

[לח]**אוכל** בכסף תשברני ואכלתי. שנו רבותינו השלקות והכבשים של נכרים אסורין ואין אסורין בהנאה. מנהני מילי, דאמר קרא אוכל בכסף תשברני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי, מה מים לא נשתנו מברייתן על ידי האור אף כל שלא נשתנה מברייתן ע"י האור. מידי או כתיב, אלא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא. אמר רב שמואל בר רב יצחק אמר רב כל הנאכל כמות שהוא חי אין בו משום בשולי נכרים. בסורא מתנו הכי, בפומבדיתא מתנו כל שאינו (עולה) [נאכל] על שלחן מלכים אין בו משום בשולי נכרים. מאי בינייהו, איכא בינייהו דגים קטנים וארדי ודייסא. א"ר יוחנן בין שהניח נכרי בשר על גבי גחלים והפך ישראל בין שהניח ישראל והפך נכרי מותר, ואינו אסור עד שיהא מתחלתו וגמרו ביד נכרי, הילכך האי ריפתא דשגר נכרי לתנורא ואפה ישראל אי נמי שגר ישראל ואפה נכרי אי נמי שגר נכרי ואפה נכרי ואתא ישראל ותתה בגחלים שפיר דמי. כי אתא רב דימי אמר אחד דג מליח ואחד ביצה צלויה חזקיה ובר קפרא שרו ורבי יוחנן אסר, והלכתא כותיה [דרבי יוחנן]: **וכל** (שלל הבהמה) [הבהמה ושלל הערים] וגו'. [לט]באו ועשו מלחמה עם סיחון ועוג ונפלו בידן ונטלו כל מה שלהן. מלכות זו מתגאה ומשתחצת ואין לה אלא ארבע מרינות שראויות למלכות ואלו הן אסיא ואלכסנדריא וקרטיגני ואנטוכיא, ואלו היו להם ששים עיר כל חבל ארגוב [וכולן ראויות למלכות] ובאו ועשו מלחמה עם סיחון ועוג ונפלו בידן ונטלו כל מה שלהן, אבל מנתמלאו מן הבזה התחילו מבזין את הבזה מקרעין כסות ומשליכין [ומקרעין] בהמה ומשליכין לפי שלא היו מבקשין אלא כלי כסף וכלי זהב שנאמר וכל הבהמה ושלל הערים בזונו לנו:

תתי ג [מ]**ויאמר** ה' אל משה אל תירא אותו. כתיב [מא]ויעש אברהם משתה גדול. עוג וכל גדוליו עמו היו שם, אמרו לעוג לא היית אומר אברהם פרדה עקרה הוא ואינו מוליד, אמר להם עכשיו מתנתיה מה היא לא שפופה, אם יהיב אנא אצבעי פחיש* אנא יתיה, אמר ליה הקב"ה את מבזה מתנתי חייך שאתה רואה אלף אלפים ורבוא רבבות מבני בניו, ואין סופו של אותו האיש ליפול אלא בידו שנאמר [מב]ויאמר ה' אל משה אל תירא אותו כי בידך נתתי אותו. הבחיר שבנביאים ניתרא (כתוב ברמז קל"א ובסוף פרשת זאת חוקת התורה): [מג]ראה החלותי תת לפניך. א"ל ראה שהפלתי שר שלהם לפניך, כמלך שמוסר שונאו של בנו לפניו והוא אומר לו עשה בו כל מה שאתה מבקש, באו משה וישראל לתהומה של אדרעי, א"ל משה נחנה כאן ואנו נכנסין בשחרית וכובשים אותה עמדו בשחרית באו ליכנס לאדרעי ועדיין לא היה העין רואה, תלה משה את עיניו וראה את עוג יושב על החומה ורגליו מגיעין לארץ, אמר משה איני יודע מה אני רואה חומה אחרת בנו אלו הלילה, אמר ליה הקב"ה משה זה שאתה רואה הוא עוג אורך רגליו היה (ל"ח) [י"ח] אמה, אותה שעה נתירא משה אמר ליה הקב"ה אל תירא שמפילו אני לפניך עשו עמו מלחמה. עוג היה תולש הר וזורקו על ישראל ומשה היה נוטל צרור ומזכיר עליו שם המפורש וסומכו, ישראל היו אומרים ארורות הידים שכך זורקות, והאמוריים היו אומרים ברוכות הידים שכך סומכות. כי בידך נתתי אותו, בידך אתננו אין כתיב כאן אלא נתתי אותו, כבר פסקתי את דינו בימי אברהם דכתיב [מד]ויבא הפליט וכו' (כדכתוב לעיל). דבר אחר כבר פסקתי דינו מימות יצחק שנאמר [מה]ויעש אברהם וכו' (כדכתוב לעיל). דבר אחר כבר פסקתי דינו מימות יעקב שנאמר [מו]ויברך יעקב את פרעה. היה שם עוג באותה שעה א"ל פרעה לא כך היית אומר אברהם פרדה וכו' (כדלעיל) הרי זה בן בנו ושבעים נפש מיוצאי ירכו, אותה שעה התחיל עוג מכנים בו עין רעה וכו'. [מז]התחיל משה מתירא נגלה עליו הקב"ה אמר ליה מעוג אתה מתירא שכתוב בו הנה ערשו ערש ברזל מאי איכפת לך כירק עשב הוא כשם שאין בירק ממש כך אין בו ממש, הה"ד כי רק עוג מלך הבשן, אל תקרי כי רק אלא כירק, כיון שראה אותו משה נתירא ראה אותו תשע אמות ארכו (ארבעים) [ארבע] אמות רחבו אמר ליה הקב"ה אינו כלום אל תירא אותו: ששים עיר כל חבל ארגוב, למה צריך הכתוב לפותרו אלא להודיע נסים של הקב"ה שהיו אוכלוסין הרבה שאלו היו צריכין להכנס לכל עיר לעשות מלחמה לא היו יוצאין כל ימות השנה ביריחו כמה צרו עליה יהושע וכל ישראל שנאמר [מח]ויריחו סוגרת וגו' [מט]ויעל שומרון ויצר עליה שלש שנים, ומה עשה להן הקב"ה ויצא סיחון וגו' בסיחון אומר בזזנו ומלא כרסן והעשירו, בעוג היו מבזין את הבזה לכך נאמר בזונו: צידונים יקראו לחרמון שריון (כא) שפירותיו משירין. שניר שהוא שונא הניר. חרמון שהוא של חרם. ד"א חרמון שהוא יושב מלא כרמון. כי רק עוג, למה האריך ימים שהוא בשר את אברהם דכתיב [נ]ויבא הפליט ויגד לאברם העברי:

פרשת ואתחנן

[א]**ואתחנן** אל ה'. זה שאמר הכתוב [ב]תחנונים ידבר רש וגו' שני פרנסים טובים עמדו להן לישראל משה ודוד מלך ישראל, אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע עבירה שעברתי תכתב אחרי שלא יהו הבריות אומרות דומה שזייף משה בתורה או שאמר דבר שלא נצטווה. משל למלך שגזר ואמר כל מי שאוכל (א) פגי שביעית יהו מחזירין אותו בקומפון, הלכה אשה אחת בת טובים לקטה ואכלה פגי שביעית והן מחזירין אותה בקומפון, אמרה לו בבקשה ממך המלך הודיע סרחוני שלא יהו בני המדינה אומרים דומה שנמצא בה דבר נאוף או שנמצא בה דבר כשוף, ואם יהיו רואים פגין תלוין בצוארי יודעין שבשבילן אני מחזרת, כך אמר משה לפני המקום עבירה שעברתי תכתב אחרי, אמר לו הקב"ה הריני כותבה של היתה אלא על המים שנאמר [ג]כאשר מריתם פי וגו'. רבי שמעון אומר משל למלך שהיה מהלך ובנו עמו בקרונין שלו הגיע למקום צר נהפכה קרונין [שלו] על בנו נסמית עינו נקטעה ידו נשברה רגלו, כשהיה מגיע לאותו מקום אמר כאן ניזק בני כאן נסמית עינו כאן נקטעה ידו כאן נשברה רגלו, אף כך המקום מזכיר שלשה פעמים מי מריבה לומר כאן הרגתי את אהרן כאן הרגתי את משה כאן הרגתי את מרים, וכן הוא אומר [ד]נשמטו בידי סלע שופטיהם. דוד אמר לפני הקב"ה עבירה שעברתי לא תכתב אחרי, אמר ליה המקום לא שוה לך שיהו הבריות אומרות בשביל שאהבו מחל לו, משל לאחד שלוה מן המלך אלף כורין חטין בשנה היו הכל אומרים אפשר שזה יכול לעמוד באלף כורין אינו אלא (ב) משכנות המלך וכתב לו (אפטי) [אפכי] פעם אחת שגר ולא (שקלו) [שייר] לו כלום. נכנס המלך לביתו ונטל בניו ובנותיו והעמידן על אבן המכר, באותה שעה ידעו שאין בידו כלום. אף כל פורעניות שהיו באות על דוד היו מכופלות שנאמר [ה]ואת הכבשה ישלם ארבעתים ששה עשר. אף נתן הנביא בא והוכיחו על אותו מעשה שעשה דוד אמר [ו]חטאת לה'. ונתן מה אמר לו [ז]גם ה' העביר חטאתך לא תמות, ואומר [ח]לך לבדך חטאתי וגו'. שני פרנסים טובים עמדו להן לישראל משה רבינו ודוד המלך והיו יכולין לתלות שברם במעשיהן הטובים ולא בקשו מן המקום שיתן להם אלא חנם. והלא דברים

קל

ממ"ק ובמ"ק לו יהושע י: לז תענית כ: לח ע"ז לה: לט ספרי פ' בלק: מ בראשית רבה פרשה נג: מא בראשית כ: *פחיש ממעט: מב במדבר כא: מג הלכה הדברים רבה: מד בראשית יד: מה שם כו: מו שם מז: מז ילמדנו: מח יהושע ו: מט מ"א כ: נ בראשית יד: א ספרי: ב משלי יח: ג במדבר כז: ד תהלים קמא: ה שמואל ב יב: ו שם: ז שם: ח תהלים נא:

זית רענן (כא) שפירותיו משירין, מרוב שומנו: שונא הניר, שקרקע שמינה א"צ ניר הרבה: שהוא של חרם, שאין מרקיבין פירותיו: מלא כרמון, פי' שהרבה אנשים דרו בה: (א) פגי שביעית, שאסור לאכול פירות שביעית עד שיגיע לבישול: שלשה פעמים מי מריבה, בפ' חקת גבי מיתת אהרן ובפ' פנחס ובסוף האזינו גבי מיתת משה: (ב) משכנות פי' שהוא שכנו אפכי, שטר פרעון: ששה עשר, ד' פעמים ד':

קל וחומר ומה אלו שיכולין לתלות את שכרם במעשיהם הטובים לא בקשו מלפני המקום שיתן להם אלא חנם מי שאינו אחד מאלף אלפי אלפים ורבוא רבבות מתלמידיהם על אחת כמה וכמה שלא יבקש לפני הקב"ה שיתן לו אלא חנם:

תתיא דבר אחר ואתחנן (עשר) [שלש עשרה] לשונות נקרא תפלה. זעקה שועה נאקה [בצור רנה פגיעה נפול פלול עתירה עמידה חלוי חנון. זעקה מנין] שנאמר [ט]ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים וגו' ויזעקו, [שועה מנין שנאמר] ותעל שועתם [נאקה מנין שנאמר] וישמע אלהים את נאקתם, נקראת בצור וקריאה שנאמר [י]בצר לי אקרא ה'. נקראת רנה ופגיעה שנאמר [יא]ואתה אל תתפלל וגו'. ונקראת נפול שנאמר ואתנפל, נקראת פלול שנאמר ואתפלל, נקראת עתירה שנאמר [יב]ויעתר יצחק. נקראת עמידה שנאמר [יג]ויעמד פינחס ויפלל, נקראת חלוי שנאמר [יד]ויחל משה. נקראת תחנה שנאמר ואתחנן. בעת ההיא לאמר משל לבני מדינה שמבקשין לפני המלך שיעשה מדינתן [טו]קלניא, פעם אחת היו לו שני אויבים ונפלו לפניו אמרו הרי שעה שנבקש בה מלפניו שיעשה מדינתנו קלניא, כך משה מבקש מלפני המקום שיכנס לארץ כיון שראה שנפלו סיחון ועוג לפניו אמר הרי שעה שאבקש שאכנס לארץ לכך נאמר בעת ההיא, [לאמר] זה אחד מן ארבעה דברים וכו' (כתוב ברמז קע"ז). [טז]זה שאמר הכתוב [יז]אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה, הכל שוים לפניו גזרה אחת לצדיקים ולרשעים. וכן שלמה אמר [יח]הכל כאשר לכל מקרה אחד וגו' וכו'. לטוב זה [משה] שנאמר [יט]ותרא אותו כי טוב הוא שנולד מהול. ולטהור זה אהרן שמטהר עונותיהם של ישראל. לטמא אלו מרגלים, אלו אמרו שבחה של ארץ ישראל ואלו אמרו גנותה, אלו לא נכנסו ואלו לא נכנסו. אמר משה מרגלים הכעיסו לפניך בדבת הארץ ואני שמעתי את בניך במדבר ארבעים שנה מקרה אחד לי ולהם. משל למה הדבר דומה למלך שבקש לישא אשה שלח שלוחיו לראותה אם נאה היא אם לאו, הלכו וראו אותה באו ואמרו לו ראינו אותה ואין עזובה וכעורה ממנה, שמע שושבינה ואמר לו מרי אין נאה הימנה בעולם, בא לישא אותה אמר אבי הנערה לשלוחי המלך נשבע אני שאין אחד מכם נכנס כיון שבזיתם אותה לפני המלך, בא השושבין ליכנס אמר ליה אף אתה לא תכנס, אמר ליה השושבין אני לא ראיתיה ואמרתי למלך שאין נאה הימנה והם אמרו אין כעורה ממנה ועכשיו אראה אם כדברי אם כדבריהם, כך אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע המרגלים דברו לשון הרע [כ]ארץ אוכלת יושביה אבל אני לא ראיתי אותה ושבחתי אותה לפני בניך ואמרתי כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה ורחבה ועכשיו אראה אותה אם [כדברי אם] כדבריהם שנאמר אעברה נא ואראה את הארץ הטובה, אמר לו כי לא תעבור:

תתיב דבר אחר ואתחנן למה לא נתפלל משה אלא בלשון תחנונים, אלא בשעה שעמד משה ואמר לפני הקב"ה [כא]הודיעני נא את דרכיך [אמר משה] רבש"ע הודיעני נא באיזה מדה אתה מנהיג את עולמך, אמר ליה הקב"ה אני אראה לך ויאמר אני אעביר כל טובי, אמר לו איני חייב לבריה כלום כל מה שיעשה אדם מצוה חנם אני נותן להם שנאמר וחנותי את אשר אחון [א"ל משה א"כ עשה עלי מצוה ותן לי חנם, לפיכך כתיב ואתחנן]. ד"א ואתחנן מה כתיב למעלה מן הענין ועריו נתתי (לבני ראובן ולבני גד) [לראובני ולגדי] למד משה את באי העולם שלא יאמר אדם הואיל וחולי שלו מסוכן ועושה דייתיקי וחלק כל אשר לו (לא יאמר) לא אתפלל עוד, אלא יתפלל שאין הקב"ה פוסל תפלת כל בריה, שהרי משה עשה דייתיקי שנאמר ועריו נתתי לראובני ולגדי וגו' ולמכיר נתתי את הגלעד וגו' ואצו אתכם בעת ההיא לאמר וגו' ואת יהושע צויתי וגו' [הרי דייתיקי, שמא תאמר עמד לו ולא התפלל, ת"ל ואתחנן אל ה']. ואתחנן אל ה' למה, כדי שיכנס לארץ. [כב]זה שאמר הכתוב [כג]והוא מהשנא עדניא וזמניא, אמר רבי אבין משל למלך שהיה לו אוהב והוא ממנה דוכסין ואיפרכין ואיסטרליטין, לאחר ימים ראו אותו מבקש מן השוער ליכנס לפלטין ואינו מניח לו, היו הכל תמהין והיו אומרים אתמול היה ממנה דוכסין ואיפרכין ואיסטרליטין ועכשיו הוא מבקש ליכנס לפלטין ואינו מניח לו, אמרו להם שעתיה עברת, כך משה אתמול גוזר על הקב"ה והוא מקיים, קומה ה', שובה ה', ואם בריאה יברא ה', ועכשיו מתחנן ומתרבט ליכנס לארץ ישראל ואין מתקבל, שעתיה עברת. [זש"ה] *תחנונים ידבר רש זה משה שבא אצל בוראו בתחנונים ואתחנן [ועשיר יענה עזות] עשירו של עולם יענה אותו עזות. דבר אחר התחנונים ידבר אלו נביאי ישראל אין לך גדול בנביאים כמשה וישעיה ושניהם לא באו אלא בתחנונים, ישעיה אמר [כד]ה' חננו לך קוינו, ומשה אמר ואתחנן. ועשיר יענה עזות אלו נביאי עו"א. אין לך צדיק באומות יותר מאיוב ולא בא אלא בתוכחות שנאמר [כה]אערכה לפניו משפט ופי אמלא תוכחות:

תתיג דבר אחר ואתחנן משל למטרונא שילדה בן כל ימים שבנה קיים היתה נכנסת בפלטין בזרוע, לא עשתה אלא מת בנה מבקשת ליכנס ואינה נשמעת, כך כל ימים שהיו ישראל קיימין היה משה נכנס לפני הקב"ה בזרוע [כו]למה ה' יחרה אפך, *סלח נא לעון, כיון דכתיב °במדבר הזה יתמו ושם ימותו התחיל מבקש ליכנס והיה מתחנן. בעת ההיא באי זו עת, באותו עת שנתמנה יהושע, משל למה הדבר דומה לאיפרכוס שהיה °בארכי שלו והיה גוזר על המלך והוא עושה היה (פוטר) [פודה] למי שירצה וחובש למי שירצה, כיון שנתחלף ונתמנה אחר תחתיו התחיל מבקש ליכנס לפלטין ולא היה מניח לו, כך משה כל ימים שהיה בארכי שלו אמר [כז]יחי ראובן ואל ימות, וחובש למי שירצה [כח]וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה, כיון שנתחלף ונתמנה יהושע התחיל להתחנן ליכנס לארץ ישראל. דבר אחר מהו בעת ההיא לאמר, לאמר לדורות שיהו מתפללין בשעת הצרה, שהרי משה שאע"פ שנאמר לו *לכן לא תביאו את הקהל התחיל מתחנן. [כט]דבר אחר והוא מהשנא עדניא וזמניא משל לשלטון שהיה עושה כל מה שהיה מבקש ולא היה המלך מוחה בידו, לאחר ימים שלח המלך והתיר זונין שלו והיה מהלך [ל]פיגן, אמרו לו את הוא שהיית מרעיש המדינות, אמר ליה שעין אינון בשעתן עברית כל מה דהני לי, כך משה [לא]ויהי בישרון מלך, ונקרא מלאך שנאמר וישלח מלאך, ונקרא אלהים שנאמר [לב]ראה נתתיך אלהים, וכתיב [לג]תפלה למשה איש האלהים, והיה גוזר וכל מה שהיה מבקש עושה וכשהוא עובר מן העולם תשש כחו מעליו שנאמר [לד]הנך שוכב עם אבותיך, אמר ליה את הוא שהיית מדבר עם האלהים פה אל פה, א"ל שעין אינון לשעבר נכנס לפלטין *ומשה עלה אל האלהים, הורג למי שרוצה [לה]ויך את המצרי, פנה את הצרוע [לו]אל נא רפא נא לה. זש"ה [לז]בתוכחות על עון יסרת איש זה משה [לח]והאיש משה ענו מאד שנתיסר על שהוכיח שמעו נא המורים. אם כן נעשה למשה אין כל הבריות לפניך כלום אך הבל כל אדם סלה. [לט]אמר שלמה [מ]לכל זמן ועת לכל חפץ תדע לך משה היה גוזר על האלהים בכל שעה והוא עושה שנאמר [מא]ויחל משה. לא זז משם עד שנאמר [מב]וינחם ה' על הרעה וגו'. במתאוננים [מג]ויצעק העם אל משה ותשקע האש, נכנס משה והיה דורס לתוך האש ומשקעה כציפין של צמר וכשבאת השעה היה עומד ומתפלל ולא נתקבל, א"ל אתה יודע שגזר הקב"ה עליך לכן לא תביאו את הקהל הזה ואתה עומד ומתפלל באשר דבר מלך שלטון מי יאמר לו מה תעשה האתה מבטל גזרות של הקב"ה, אמר משה יודע אני שאמר הקב"ה אלא הראני מדת רחמים ה' ה' אל רחום, וכן הוא אומר [מד]טוב ה' לכל וגו' אמר משה הריני דוחק בתפלה שמא יעשה לי צדקה לכך נאמר ואתחנן אל ה': [מה]כמה ישהא אדם בין תפלה לתפלה, רב הונא ור"ח חד אמר כדי שתתחונן דעתו עליו דכתיב ואתחנן אל ה', והד אמר כדי שתתחולל דעתו עליו דכתיב [א]ויחל משה. [ב]דרש ר' שמלאי לעולם יסדר אדם שבחו של הקב"ה ואח"כ יתפלל שנאמר ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר ה' אלהים אתה החלות להראות וגו' וכתיב בתריה אעברה נא ואראה את הארץ הטובה. משה מארבעה צדיקים שניתן להם רמז כו' (כתוב ברמז רס"ו). [ג]משה מנין דכתיב [מו]כתוב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע, אמרו יהושע מנחיל את הארץ לישראל ובסוף היה עומד ומתחנן שנאמר ואתחנן אל ה'. משל למלך שגזר על בנו שלא יכנס עמו לפלטין שלו נכנס בפתח ראשון ושתקו לו בשני ושתקו לו בשלישי ונזפו בו אמרו לו דייך עד כאן, כך כשכבש משה ארץ שני עממין ארץ סיחון ועוג נתנה לראובני ולגדי וחצי שבט המנשה אמר שמא לא נגזרה גזרה אלא על תנאי אף אנו אין אנו נידונין אלא על תנאי, אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע שמא דרכיך כדרכי בשר ודם אפוטרופוס גוזר גזרה [מז]פלירכוס מבטל על ידיו פלירכוס גוזר גזרה דיקוריון מבטל על ידיו, דיקוריון גוזר גזרה הגמון מבטל על ידו, הגמון גוזר גזרה איפרכוס מבטל על ידו, איפרכוס גוזר גזרה ובא המושל הגדול ומבטל ע"י כולי מפני שהזה ממוני זה למעלה מזה שנאמר [מח]כי גבוה

כב"ק ובב"ק ט שמות ב: י תהלים יח: יא ירמיה יד: יב בראשית כה: יג במדבר כה: יד שמות לב: טו קלניא פסורס ממס: טז תנחומא: יז איוב ט:
יח קהלת ט: יט שמות ב: כ במדבר יג: כא שמות לג: כב תלה סדברים רבה: כג דניאל ב: כד ישעיה לג: *משלי ח: כה איוב כג:
כו שמות לב: °בארכי פלטנותו: *במדבר יד: °שם: כז דברים לג: כח במדבר טז: *שם כ: כט תלה סדברים זוטא: ל פיגן הדיוט: לא הכיל לג: לב שמות ז:
לג תהלים כ: לד דברים לא: לה שמות ב: *שם יט: לו במדבר יב: לז תהלים לט: לח במדבר יב: לט ילמדנו: מ קהלת ג: מא שמות לב: מב שם:
מג במדבר יא: מד תהלים קמה: מה ברכות לב: א שמות לב: ב ע"ז ז: ג בספרי זוטא: מו שמות יז: מז פלירכוס כו' מיני מינוי גדולים ושלטון: מח קהלת ה:

גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם, שמא דרכיך כדרכיהן. אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך במצרים, וכגבורותיך בנחל ארנון:

תתיד [מח]ה׳ אלהים. כל מקום שנאמר ה׳ מדת רחמים שנאמר [מט]ה׳ ה׳ אל רחום וחנון. כל מקום שנאמר אלהים זו מדת הדין שנאמר [נ]עד האלהים יבא דבר שניהם. ואומר [נא]אלהים לא תקלל. אתה החלות (ג) אתה התרת לי נדרי, בשעה שאמרת לי לך הוצא את עמי בני ישראל מארץ מצרים, אמרתי לפניך איני יכול שכבר נשבעתי ליתרו שאיני זז מאצלו שנאמר [נב]ויואל משה לשבת את האיש ואין הואלה אלא לשון שבועה שנאמר [נג]ויואל שאול וגו׳, ד״א אתה החלות אתה פתחת לי פתח שאעמוד ואתפלל לפניך על בניך בשעה שסרחו במעשה העגל שנאמר [נד]הרף ממני וכי משה היה תפוש (בקרש) [בהקב״ה] [אלא כך אמר לפניו רבש״ע אתה פתחת לי פתח שאעמוד ואתפלל לפניך] עמדתי והתפללתי עליהם ושמעת תפלתי וסלחת לעונם הייתי סבור שאני עמהם בתפלה והם לא התפללו עלי, והלא דברים ק״ו אם תפלת יחיד על הרבים כך נשמעת, תפלת הרבים על היחיד על אחת כמה וכמה. להראות את עבדך יש שקראו עצמן עבדים והקב״ה קראן עבדים. ויש שקראו עצמן עבדים והקב״ה לא קראן עבדים. ויש שלא קראו עצמם עבדים והקב״ה קראן עבדים, אברהם קרא עצמו עבד שנאמר [נה]אל נא תעבור מעל עבדך והקב״ה קראו עבד שנאמר [נו]בעבור אברהם עבדי. יעקב קרא עצמו עבד שנאמר [נז]קטנתי מכל החסדים [ומכל האמת אשר עשית את עבדך] והקב״ה קראו עבד שנאמר [נח]עבדי יעקב. משה קרא עצמו עבד שנאמר להראות את עבדך והקב״ה קראו עבד שנאמר [נט]משה עבד ה׳. דוד קרא עצמו עבד שנאמר [ס]אני עבדך בן אמתך והקב״ה קראו עבד שנאמר [סא]למען דוד עבדי, *ודוד עבדי נשיא להם לעולם. ישעיה קרא עצמו עבד שנאמר [סב]יוצרי מבטן לעבד לו והקב״ה קראו עבד שנאמר [סג]כאשר הלך עבדי ישעיהו. שמואל קרא עצמו עבד שנאמר [סד]דבר כי שומע עבדך והקב״ה לא קראו עבד. שמשון קרא עצמו עבד שנאמר [סה]אתה נתת ביד עבדך התשועה והקב״ה לא קראו עבד. שלמה קרא עצמו עבד שנאמר [סו]ונתת לעבדך לב שומע והקב״ה לא קראו עבד. איוב לא קרא עצמו עבד והקב״ה קראו עבד שנאמר [סז]השמת לבך אל עבדי איוב. יהושע לא קרא עצמו עבד והקב״ה קראו עבד שנאמר [סח]וימת יהושע בן נון עבד ה׳. כלב לא קרא עצמו עבד והקב״ה קראו עבד שנאמר [סט]ועבדי כלב. אליקים לא קרא עצמו עבד והקב״ה קראו עבד שנאמר [ע]לעבדי לאליקים. זרובבל לא קרא עצמו עבד והקב״ה קראו עבד שנאמר [עא]זרובבל בן שאלתיאל עבדי. דניאל לא קרא עצמו עבד והקב״ה קראו עבד שנאמר [עב]דניאל עבדא דאלהא עלאה. חנניה מישאל ועזריה לא קראו עצמן עבדים והקב״ה קראן עבדים שנאמר [עג]שדרך מישך ועבד נגו עבדוהי דאלהא. נביאים הראשונים לא קראו עצמן עבדים והקב״ה קראן עבדים שנאמר [עד]כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים: ואת גדלך (ד) זה בנין אב לכל גדלך שבתורה. ואת ידך אלו עשר מכות שהביא הקב״ה על המצרים במצרים שנאמר נטה ידך על מצרים. אשר מי אל בשמים ובארץ שלא כמדת בשר ודם מדת הקב״ה, מדת בשר ודם איפרכוס יושב על הפרכיא שלו מתירא הוא מן סנקתדרין* שלו שלא יחזירנו. אתה שאין לך סנקתדרין מפני מה אין אתה מוחל לי. מלך ב״ו יושב על בימה שלו מתירא הוא מפני דוכוס שלו שלא יחזירנו, אתה שאין לך דוכוס מפני מה אין אתה מוחל לי. (ה) אשר יעשה כמעשיך וכו׳ (כדלעיל). [עה]ד״א ה׳ אדון אתה לכל באי עולם, אלהים בדין בראת את העולם. אתה החלות, אתה החלות לפתוח פתח לעבדך בשעה שנכנסתי לנחלת בני ראובן ובני גד. ד״א אתה החלות להראות את עבדך נסים וגבורות שנאמר [עו]ויאמר משה אסורה נא ואראה. ד״א אתה החלות החלת את השבועה כתבת בתורה [עז]זובח לאלהים יחרם ובניך עבדו ע״ז ובקשתי עליהם רחמים וסלחת אתה החלות השבועה. את גדלך זו מדת טובך שנאמר [עח]ועתה יגדל נא כח ה׳. ואת ידך זו ימינך שפשוטה לכל באי העולם שנאמר [עט]ימינך ה׳ נאדרי בכח, ואומר [פ]כי ימינך וזרועך ואור פניך, ואומר [פא]בי נשבעתי יצא מפי צדקה, החוקה שאתה כובש ברחמים את מדת הדין שנאמר [פב]מי אל כמוך נושא עון וגו׳ ישוב ירחמנו וגו׳ תתן אמת ליעקב וגו׳. אשר מי אל בשמים ובארץ וגו׳ שלא כמדת בשר ודם מדת הקב״ה מדת בשר ודם הגדול מחברו מבטל דברי חברו אבל אתה מי יכול למחות על ידך, וכן הוא אומר [פג]והוא באחד ומי ישיבנו. רבי יהודה בן בבא אומר משל לאדם שנתן בקונטריסין של מלכות אפילו נותן ממון הרבה אי אפשר ליעקר אבל אתה אומר עשו תשובה ואני מקבל שנאמר [פד]מחיתי כעב פשעיך וגו׳. דבר אחר אשר מי אל בשמים ובארץ שמא תאמר חוץ מכאן יש, תלמוד לומר וידעת היום והשבות אל לבבך וגו׳ אין עוד אלא אף באויר העולם. [פה]ה׳ אלהים אתה החלות להראות את עבדך אמר לפניו רבש״ע אתה קראתני עבד משה עבדי [פו]לא כן עבדי משה, ולויתן קראתו עבד, אני מתחנן לפניך והוא מתחנן לפניך שנאמר [פז]הירבה אליך תחנונים, תהנת לויתן שמעת וכרת עמו ברית וקימתו שנאמר [פח]היכרות ברית עמך תקחנו לעבד עולם. אני עבדך ואמרת לי [פט](הנני) [הנה אנכי] כורת ברית ולא קיימת אלא אמרת עלה ומות בהר ולא עוד אלא כתבת בתורה [צ]ואם אמר יאמר העבד וגו׳ ואני אהבתי אותך ותורתך ובניך לא אצא חפשי איני מבקש למות והגישו ארוניו אל האלהים ועבדו לעולם [לא קיימת עמי] [צא]שמעה אלהים רנתי ואל תתעלם מתחנתי אמר לו הקב״ה רב לך. [צב]ה׳ אלהים אתה החלות בשני מקומות דימה משה את עצמו לאברהם (כתוב ברמז צ״ו). אברהם אמר [צג]ה׳ אלהים מה תתן לי, אמר לפניו רבש״ע אם מתבקש לי בדין שיהא לי בנים תן לי בדין ואם לאו תן לי ברחמים אמר לו הקב״ה (ו) בדין מתבקש לך הה״ד [צד]והנה דבר ה׳ אליו לאמר וגו׳, ואף משה כך אמר אם מתבקש לי בדין ליכנס לארץ ישראל אכנס ואם לאו ברחמים אכנס, א״ל הקב״ה אל תתכבד לפני מלך כי לא תעבור את הירדן הזה, [וכיון שראה משה היאך הדברים חזקים התחיל מדבר דברים קשים ה׳ אלהים אתה החלות] מהו אתה, א״ל [רבש״ע] למה איני נכנס לארץ מפני שאמרתי [צה]שמעו נא המורים אתה החלות תחלה אמרת [צו]למשמרת לאות לבני מרי. דבר אחר אתה החלות תחלה לבא אצלי שנאמר [צז]וירא מלאך ה׳ אליו בלבת אש וגו׳ משגדלת אותי אתה מוריד אותי מגדולתי, אמר לו הקב״ה והלא נשבעתי, אמר לו אתה החלות את השבועה לא נשבעת שאתה מכלה בניך והזרת בך שנאמר [צח]וינחם ה׳ על הרעה אשר דבר לעשות לעמו. דבר אחר אמר משה לפני הקב״ה רבש״ע עצמותיו של יוסף נכנסין לארץ ואני איני נכנס, אמר לו הקב״ה מי שהודה בארצו, אדונתו [צט]אמרת לו ראו הביא לנו איש עברי ואינו כופר אלא אמר [ק]כי גנב גנבתי מארץ העברים, אתה שלא הודית בארצך, בנות יתרו אומרות [קא]איש מצרי הצילנו ואתה שומע ושותק, לפיכך אין אתה נקבר בארצך, א״ל הקב״ה אם אתה נקבר אצלן בזכותך הן באין עמך, משל למה הדבר דומה לאחד שנתפזרו מעותיו במקום אפלה אמר אם אני אומר האירו לי שאלקט מעותי אין כל בריה משגחת עלי, מה עשה נטל זהוב אחד והשליכו בתוכו והתחיל צווח ואומר בבקשה מכם האירו לי זהוב אחד היה לי ונפל ממני בואו והאירו לו, מה עשה משנטל את הזהוב לקט מעותיו, כך אמר ליה הקב״ה אם נקבר אתה במדבר הם באים בזכותך ואתה בא בראשון שנאמר [קב]וירא ראשית לו כי שם חלקת מחוקק ספון ויתא ראשי עם:

תתטו [קג]ה׳ אלהים אתה החלות. מה ראה להזכיר שתי פעמים מדת הדין ומדת רחמים, משל למלך שהיה יושב בבית דירתו מסביר פנים טובות לכל בני פלטין, כיון שנכנס איפרכוס שלו התחיל מזדעף גזר ואמר עשו בימה פרסו וילון שאני יושב בדין, אמר ליה איפרכוס שלו מרי המלך לכל בני הפלטין עשית פנים יפות וכיון שנכנסתי פרסת עלי בימה עלילה אתה מבקש לי, כך אמר משה לפני הקב״ה לאבות דברת במדת רחמים שנאמר [קד]ויאמר ה׳ אל אברם אני ה׳ אשר הוצאתיך, וכן עם יצחק [קה]וירא אליו ה׳, וכן עם יעקב [קו]והנה ה׳ נצב עליו, ועלי נגלית מתחלה במדת הדין [קז]אני ה׳ אלהי אברהם אביך אותה שעה יראתי והטמנתי שנאמר [קח]ויסתר משה פניו. להראות את עבדך את גדלך מלאכיך קיימים לעולם אע״פ שהן משבחין אותך לא ראו ולא ידעו את

ממ״ק ובמ״ק מח ספרי: מט שמות לד: נ שם כב: נא שם: נב שם ד: נג שמואל א יד: נד דברים ט: נה בראשית יח: נו שם כו: נז שם לב: נח ישעיה מה: נט יהושע א: ס תהלים קטז: סא מ״א יד: *יחזקאל לז: סב ישעיה מט: סג שם כ: סד ש״א ג: סה שופטים טו: סו מ״א ג: סז איוב א: סח יהושע כד: סט במדבר יד: ע ישעיה כב: עא חגי ב: עב דניאל ד: עג שם ג: עד עמוס ג: *סנקתדרין יוונן: עה ספרי פרשת פנחס: עו שמות ג: עז שם כב: עח במדבר טו: עט שמות טו: פ תהלים מד: פא ישעיה מה: פב מיכה ז: פג איוב כג: פד ישעיה מד: פה ספרי זוטא: פו במדבר יב: פז איוב מ: פח שם: פט שמות לד: צ שם כא: צא תהלים נה: צב אלה הדברים רבה: צג בראשית טו: צד שם: צה במדבר כ: צו שם יז: צז שמות ג: צח שם לב: צט בראשית לט: ק שם מ: קא שמות ב: קב דברים לג: קג אלה הדברים זוטא: קד בראשית טו: קה שם יח: קו שם כח: קז שמות ג: קח שם:

זית רענן (ג) אתה התרת לי נדרי, א״כ גם התר נדרך: בקדש, היינו מרגלים: (ד) זו בנין אב וכו׳, נ״ל דה״ק דכי הכי הוא לשון גדולה והשבות ולא לשון גדול וארוך כן בכ״מ, וע״ל: (ה) אשר יעשה כמעשיך וכו׳ כדלעיל, ובספרי ליתא כמעשיך במצרים וכגבורותיך על הים. ד״א כמעשיך במצרים וכגבורותיך על הירדן, ובפ׳ פינחס איתא כמעשיך וכגבורתיך בנחלי ארנון: (ו) בדין מתבקש לך, יליף מדכתיב לא יירשך זה משמע שהדין נותן כן:

את מקומך שנאמר [קט]וקרא זה אל זה ואמר וגו' ואני דברתי עמך פנים אל פנים וראיתי תמונתך שנאמר [קי]פה אל פה אדבר בו וגו', ולא עוד אלא שנכנסתי למקום שאין רשות למלאכי השרת ליכנס שנאמר [א]ומשה נגש אל הערפל וגו'. וכן שלמה אמר [ב]ה' אמר לשכון בערפל, וכה"א [ג]ויהי שם עם ה' ואתה גוזר עלי מיתה. אמר לו הקב"ה מה אעשה לך התכתי ימיך מימי בראשית שנאמר [ד]לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם וגו'*. אמר לפניו רבש"ע אתה אמרת [ה]לא יומתו אבות על בנים והרי לא טעמתי חטא מימי למה אני מת אמר לו אתה כנסת ישראל כבר אצל הסלע ואמרו לך לא אמרת (ז) שיש לנו אלוה בכל מקום שנאמר [ו]הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים, הקפדת כנגדן ואמרת [ז]שמעו נא המורים ואמרו יודעים אנו שהיית רועה במדבר ארבעים שנה ואתה מכיר מקום המים, ונחזקת להכות הסלע ויצאו המים בזעף שנאמר [ח]יבקע צורים במדבר וכתיב [ט]ביום הזה נבקעו וגו' מה רבה האמור ברור המבול נשטפו אף כאן נשטפו אין את זכור מה עשה הסלע לבני [י]וינקהו דבש מסלע ואחר טובהו הכית אותו אין את כשר לעמוד על בני כבר כניתי אחר התחיך [יא]קח לך את יהושע בן נון. [יב]ה' אלהים א"ל משה בבקשה ממך תקדים לי מדת רחמים למדת הדין שאין רחמים בדין. ומה אם משה הצדיק אחר כל המעשים שסגל נתחנן ונתחבט לבא לארץ שאר כל הבריות עאכ"ו. אתה החלות משל למלך שראה אשה אחת בקש לישא אותה שלח והבעה ז' פעמים ולא היתה רוצה בהרבה בקשות נתרצית לו נשאה לאחר ימים כעס עליה המלך ובקש לגרשה. אמרה לו אני לא בקשתי להנשא לך אתה הוא שתבעת תחלה בי, כך שבעה ימים היה הקב"ה מפתה את משה בסנה שילך בשליחותו שנאמר [יג]לך ואשלחך אמר לו לא איש דברים אנכי וגו' פייסו והלך בשליחותו עשה כל הנסים וקרע להם את הים והוריד להם את המן והגיז להם את השלו והעלה להם את הבאר ונהגן ארבעים שנה בא ליכנס לארץ אמר לו לכן לא תביאו. ד"א אתה ההלות לא תעשה שבועתך הולין לא כך אמרת [יד]והבאתי אתכם אל הארץ הדברך אמת *כן יהיה דברי אשר יצא מפי וגו'. [טו]דרש רבי שמלאי לעולם יסדר אדם וכו' (כדלעיל). אמר רבי אלעזר גדולה תפלה יותר ממעשים טובים שאין לך גדול במעשים טובים יותר ממשה רבינו ואעפ"כ לא נענה אלא בתפלה שנאמר עלה ראש הפסגה:

[טז]אעברה נא ואראה. אפשר שהיה משה מבקש מלפני המקום שיכנס לארץ והלא כבר נאמר כי לא תעבור את הירדן הזה, משל למלך בשר ודם שהיו לו שני עבדים וגזר על אחד מהן שלא לשתות יין שלשים יום. אמר כה גזר עלי שלא אשתה יין שלשים יום איני טועמו אפילו שנה אחת אפילו שתי שנים, וכל כך למה כדי לפוג דברי רבו, חזר וגזר על השני שלא לשתות יין שלשים יום אמר אפשר אני יכול לחיות בלא יין אפילו שעה אחת, וכל כך למה כדי לחבב דברי רבו, כך משה היה מחבב דברי המקום ומבקש מלפניו שיכנס לארץ:

תתטז ההר הטוב הזה והלבנון. הכל קראו אותו הר. אברהם קראו הר [יז]אשר יאמר היום בהר ה' יראה. דוד קראו הר שנאמר [יח]מי יעלה בהר ה'. ישעיה קראו הר שנאמר [יט]והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה'. גוים קראו אותו הר שנאמר [כ]והלכו גוים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה'. והלבנון זה בית המקדש שנאמר [כא]גלעד אתה לי ראש הלבנון, ואומר [כב]והלבנון באדיר יפול. ולמה נקרא שמו לבנון שמלבין עונותיהם של ישראל שנאמר [כג]אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו: [כד]אעברה נא אין נא אלא לשון בקשה. הארץ הטובה אשר בעבר הירדן, (ח) זו היא שרבי יהודה אומר ארץ כנען היא טובה ולא נחלת בני ראובן וגד. ההר הטוב זה ירושלים. והלבנון זה בית המקדש, וכן הוא אומר [כה]פתח לבנון דלתיך וגו'. ויש אומרים לבנון זה מינוי המלך. [כו]אעברה נא ואראה כל מה שהיה משה מבקש בנא היה מבקש סלח נא, אל נא, רפא נא לה, אעברה נא. ההר זה בית המקדש שנאמר [כז]ההר חמד אלהים. הטוב זה ירושלים שנאמר [כח]נשבעה בטוב ביתך. והלבנון זה בית קדש הקדשים שנאמר [כט]פתח לבנון דלתיך. [ל]דרש ר' שמלאי מפני מה נתאוה משה רבינו ליכנס לארץ ישראל וכי לאכול מפריה או לשבוע מטובה הוא צריך, אלא כך אמר משה הרבה מצות נצטוו ישראל על ידי ואין מתקיימת אלא בארץ אכנס אני כדי שיתקיימו כולן על ידי, אמר לו הקב"ה כלום אתה מבקש אלא כדי ליטול שכר מעלה אני עליך כאלו עשיתם שנאמר [לא]לכן אחלק לו ברבים שאני נותן לו שכרו משלם, שמא תאמר כאחרונים ולא כראשונים, ת"ל [לב]ואת עצומים יחלק שלל כאברהם יצחק ויעקב שהן עצומים בתורה ובמצות. תחת אשר הערה למות נפשו שמסר עצמו למיתה שנאמר [לג]ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת. ואת פושעים נמנה שנמנה ממתי מדבר. והוא חטא רבים נשא שכפר על מעשה העגל. ולפושעים יפגיע שבקש רחמים על פושעי ישראל שיחזרו בתשובה, ואין פגיעה אלא תפלה שנאמר [לד]ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי:

תתיז [לה]ויתעבר ה' בי. רבי אליעזר אומר נתמלא עליו חימה, רבי יהושע אומר כאשה שאין יכולה לשוח מפני עוברה. למענכם בשבילכם נעשה לי כך. ולא שמע אלי לא קבל תפלתי. ויאמר ה' אלי רב לך אמר לו משה אדם נודר לא (ט) הולך אצל רבו שיתיר לו נדרו מה עליך לשמוע דברי רבך. דבר אחר ויאמר ה' אלי רב לך אמר לו דוגמא את עושה לדיינין שיאמרו מה עשה הכם הכמים גדול גדולים לא נשא לו פנים על ידי שאמר שמעו נא המורים נגזר גזרה שלא יכנס לארץ, המענין את הדין והמעוותין את הדין על אחת כמה וכמה. ומה משה שנאמר לו רב לך אל תוסף לא נמנע מלבקש רחמים מלפני המקום שאר בני אדם על אחת כמה וכמה. ומה חזקיהו שנאמר לו [לו]צו לביתך כי מת אתה לא נמנע מלבקש רחמים מלפני הקב"ה שהיה דורש אפילו הרב חדה מונחת על צוארו של אדם לא ימנע עצמו מן הרחמים שנאמר [לז]ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל, שאר בני אדם על אחת כמה וכמה. דבר אחר ויאמר ה' אלי רב לך אמר לו משה הרבה לך בידי לעוה"ב כאדם שאומר להברו הרבה לך בידי אל תביישני. דבר אחר רב לך כאדם שאומר להברו עובר פלוני על דרך פלוני:

תתיח [לח]ויתעבר ה' בי. כאדם שאומר נתעבר בי פלוני ונתמלא עלי הימה. למענכם שאתם גרמתם לי וכן הוא אומר [לט]ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם. ולא שמע אלי רבי נתן אומר הרי הוא אומר [מ]הן אל כביר *לא ימאס אין הקב"ה מואס בתפלתן של (צדיקים) [רבים], אבל כאן ולא שמע אלי ולא קבל תפלתי:

תתיט ויאמר ה' אלי רב לך. אמר לו משה בדבר הזה רב לך שאין מניחין את הצדיקים לבוא לידי עבירה חמורה, מכאן היה רבי ישמעאל אומר משל הדיוט אומר [מא]לפום גמלא שיהנא. רב לך אמר לו הרבה שמור לך הרבה צפון לך שנאמר [מב]מה רב טובך אשר צפנת ליראיך, ואומר [מג]ומעולם לא שמעו לא האזינו עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו. דבר אחר רב לך אמר לו משה הרבה יגעת הרבה עמלת צא לנוח שנאמר [מד]ואתה לך לקץ ותנוח וגו', אמר לו אם לאו אכנס כהדיוט, אמר לו (רב לך) [אין המלך נכנס כהדיוט]. אמר לו אם לאו אעשה תלמיד ליהושע אמר לו רב לך אין הרב נעשה תלמיד לתלמידו. אמר לו אם לאו אכנס דרך אויר או דרך הלל, אמר לו ושמה לא תבא, אמר לו אם לאו עצמותי יעברו את הירדן, אמר לו כי לא תעבור את הירדן הזה, וכי המת יכול לעבור, אלא אמר לו משה אף עצמותיך לא יעברו את הירדן:

תתכ אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה. אמר לו משה בדבר הזה אל תבקש ממני אבל בדבר אחר גזור עלי ואני אעשה, משל למה הדבר דומה למלך שגזר על בנו גזרה קשה והיה הבן ההוא מבקש מאביו, א"ל בדבר הזה אל תבקש ממני אבל בדבר אחר גזור עלי ואני אעשה, כך א"ל הקב"ה למשה בדבר אחר גזור עלי ואני אעשה הה"ד [מה]ותגזר אומר ויקם לך. א"ל אם לאו הראני נא אותה, א"ל בדבר הזה אעשה עלה ראש הפסגה. [מו]אמר לפניו רבש"ע הואיל ונגזרה גזרה שלא אכנס לה לא כמלך ולא כהדיוט אכנוס לה במחילה של קסריון שהיא מתחת (י) (לפמיים) לפני

ממ"ק ובמ"ק קט ישעיה ו: קי במדבר יב: א שמות כ: ב מ"א ח: ג שמות לד: ד בראשית ו: *בשגם בגי' משה: ה דברים כד: ו שם י: ז במדבר כ: ח תהלים עח: ט בראשית ז: י דברים לב: יא במדבר כז: יב ילמדנו: יג שמות ג: יד שם ו: *ישעיה נה: טו ברכות לג: טז ספרי: יז בראשית כב: יח תהלים כד: יט ישעיה ב: כ שם: כא זכריה יד: כב ישעיה י: כג שם א: כד ספרי פ' פנחס: כה זכריה יא: כו ילמדנו: כז תהלים סח: כח שם סה: כט זכריה יא: ל סוטה יד: לא ישעיה נג: לב שם: לג שמות לב: לד ירמיה ז: לה ספרי: לו ישעיה לח: לז שם: לח ספרי בפרשת פנחס: לט תהלים קו: מ איוב לו: *לפנינו כתיב ולא ימאס: מא פי' לפי כח הגמל נותנין עליו המשוי: מב תהלים לא: מג ישעיה סד: מד דניאל יב: מה איוב כב: מו מכילתא פ' בשלח:

זית רענן (ז) שיש לנו אלוה בכ"מ, וא"כ הוציא לנו מאיזה סלע שתרצה: (ח) זו היא שר"י אומר, וס"ל דאין מביאין ממנה בכורים: זו מינוי המלך, דמצינו דמרמה המלכים לארזי הלבנון: (ט) הולך אצל רבו, משום כבוד רבו וא"כ עליך לשמוע דברי רבך משום כבודו, וקי"ו הוא: לא נמנע וכו', בס"פ האזינו יליף לה מקרא, ע"ש: אל תביישני, פי' כשאתה שואל ממני מה שיש לך בידי ואיני נותן לך ה"ל ביוש: עובר פלוני, כלומר שעשיתי הרבה יותר מן השורה: (י) לפמיים, הוא נהר:

[לפני ולפנים], א"ל ושמה לא תעבור. אמר לפניו רבש"ע עצמותי יעברו את הירדן, א"ל כי לא תעבור את הירדן הזה. רבי שמעון בן יוחאי אומר אינו צריך והלא כבר נאמר [מז]כי אנכי מת בארץ הזאת אינני עובר את הירדן וכי איך אפשר למת לעבור, אלא שאמר לו עצמותיך אינן עוברין את הירדן. ר' חנניה בן אידי אומר משה היה בוכה על עצמו שנאמר [מח]כי אתם עוברים את הירדן אתם עוברים ואין אני עובר. אחרים אומרים היה משה מוטה על רגליו של אלעזר ואומר לו אלעזר אחי בקש עלי רחמים כשם שבקשתי על אהרן אביך שנאמר [מט]ובאהרן התאנף ה' וגו'. [נ]דבר אחר רב לך אמר לו הקב"ה הרבה ממה שבקשת נתון לך אילו היית נכנס לארץ ישראל היית נכנס לתוך בני אדם מתים ובני אדם קוברים אותך עכשיו אתה נכנס לתוך מלאכי השרת ומלאכי השרת קוברים אותך שנאמר [נא]וימת שם משה וגו' מלמד שמיתת משה מפי הקב"ה, (י) מנין אף מיתת אהרן, אמרת [נב]כאשר מת אהרן אחיך הרי אנו למידים ממיתת משה למיתת אהרן מה מיתת משה מפי הקב"ה אף מיתת אהרן מפי הקב"ה. ומנין אף מיתת מרים, אמרת שם* אף מיתת מרים. ומנין אף מיתת יהושע, אמרת [נג]כאשר הייתי עם משה אהיה עמך. ומנין אף מיתת הצדיקים שנאמר [נד]והלך לפניך צדקך וגו'. ומנין שהיו מכבדין אותו עד שהיו בחיים, ת"ל [נה]וכבוד ה' יאספך מלמד שהמקום נכנס בנשמותיהן של צדיקים וכונסן בנחת רוח בכבוד, שכן אביגיל אומרת לדוד ברוח הקודש [נו]והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים וגו', יכול אף של רשעים כן, ת"ל [נז]ואת נפש אויביך יקלענה מגיד שהוא מוסרן למלאכי חבלה והן מצערין אותן ושומטין את נשמתן שנאמר [נח]ותקרב לשחת נפשו וחיתו לממתים. דבר אחר רב לך הרבה לך ממה שבקשת נתון לך אילו היית נכנס לשם לא היית מספיק לראות כולה כל ימיך ועכשיו הריני מראה אותך כולה כאלו באצבע שנאמר [ס]ויראהו ה' וגו'. דבר אחר רב לך הרבה לך ממה שבקשת נתון לך אילו היית נכנס לארץ היית נכנס בקבר מעשה אדם ועכשיו אתה נקבר בקבר מעשה שמים שנאמר [סא]וירא ראשית לו וגו' אין ספון אלא מצוייר שנאמר *וספון בארז. אמר משה לפני הקב"ה מה אני יוצא מתפלתי ריקם בדבר הזה נאמר לו עלה ראש הפסגה. רבי אלעזר אומר (יא) אלו קדמו מעשים של משה לתפלתו לא היה נענש. רבי שמעון אומר אפילו קדמו מעשיו לתפלתו היה נענש, אדם שהעיד עליו המקום [סב]והאיש משה ענו מאד היה לו להקפיד כנגד כל ישראל:

[סג]ויתעבר ה' בי. נתמלא עלי עברה לא שחטאתי לפניו אלא למענכם בשביל שהכעסתם אותי ואמרתי כנגדכם כך עשה לי בשביל שילמדו הכל ממשה, ומה אם משה על ידי שאמר דבר קל כנגד ישראל לא נכנס לארץ, מי שיאמר כנגד ישראל דבר קשה על אחת כמה וכמה. דבר אחר למענכם אמר לו שם רע אתה נותן בדור המדבר כשר אחד היה ביניהם ונכנס לארץ הן אינן באין ואתה נכנס לארץ. לעתיד לבא אתה נכנס לארץ והן באין עמך שנאמר [סד]ויתא ראשי עם לכך נאמר למענכם. דבר אחר רב לך שליט הוא רבו של אדם בעבדו. דבר אחר רב לך אל תרבה דברים *הסכל ירבה דברים. [סה]דבר אחר רב לך אמר לו לי ולך אתה משיא שם רע יאמרו תדע כמה עבירות היו ביד משה שנתחנן ולא נשמע, ויאמרו מה אכזרי הוא שכמה בקש משה ממנו ולא קבלו:

תתכא [סו]דבר אחר רב לך בעל דין שלך הוציא מיתה לכל קטן וגדול שם הוא. אדם הראשון שאכל מן האילן הוא גרם מיתה לכל באי עולם. אמר לפניו רבש"ע לשוא דשו רגלי במרום [ולשוא] רצתי לפני בניך כסוס שיהא סופי רימה ותולעה, משל למה הדבר דומה לאחד מגדולי מלכות שמצא סייף (צוריי) [הנדיי] שאין כמותו בעולם ואמר אין זה ראוי אלא למלך, הביאו דורון למלך אמר המלך חתכו את ראשו, כך אמר משה בדבר שקלסתיך [סז]הן לה' אלהיך השמים וגו' בו בלשון אתה גוזר עלי מיתה ואמרת הן קרבו ימיך למות, אמר לו משה (יב) כבר קנסתי מיתה על אדם הראשון, אמר לפניו אדם הראשון היה ראוי למות שעבר על מצוה קלה, אמר ליה הרי אברהם שקדש שמי בעולם מת, אמר לפניו [רבש"ע אברהם] שיצא ממנו ישמעאל שגזעו מכעיסין לפניך, אמר לו הרי יצחק שפשט צוארו על גבי המזבח מת, אמר (לפי) לפניו [יצחק] שיצא ממנו עשו שהחריב מקדשך, אמר לו הרי יעקב שיצאו ממנו י"ב שבטים מת, אמר לפניו יעקב לא עלה לרקיע ולא דשו רגליו ערפל ולא קבל תורה מידך ולא דבר עמך פנים אל פנים, אמר לו הקב"ה רב לך אל תוסף דבר, אמר לו עכשיו יאמרו הדורות אילולי לא מצא במשה מעשים רעים לא היה מסלקו מן העולם, אמר לו כבר כתבתי בתורה ולא קם נביא עוד בישראל כמשה, אמר לו שמא יאמרו בקטנותו עשה רצונו ובזקנותו לא עשה, אמר לו כבר כתבתי [בתורתי על אשר מעלתם בי, אמר לפניו רבש"ע אם רצונך אכנס לארץ ואהיה שם שנים ושלש שנים ואח"כ אמות, א"ל ושמה לא תבוא, אמר לפניו אם לא אכנס בחיי אכנס לאחר מותי, א"ל לא בחייך ולא לאחר מותך, אמר לפניו כל הכעס הזה למה, א"ל כבר כתבתי בתורתי] על אשר לא קדשתם אותי, אמר לו עם כל הבריות אתה מתנהג במדת רחמים שנים ושלשה פעמים שנאמר [סח]הן כל אלה יפעל אל פעמים ושלש עם גבר ואני עון אחד נמצא בי ואין אתה מוחל לי, אמר לו הרי ששה עונות נמצאו בך, [סט]שלח נא ביד תשלח, [ע]ומאז באתי אל פרעה, [עא]לא ה' שלחני, [עב]אם בריאה יברא ה', [עג]שמעו נא המורים, [עד]והנה קמתם תחת אבותיכם וגו', וכי אברהם יצחק ויעקב חוטאים היו, אמר לפניו ממך למדתי [שאמרת] [עה]את מחתות החטאים האלה בנפשותם, אמר לו אני אמרתי בנפשותם ולא כאבותיהם, אמר לו אני יחיד וישראל ששים רבוא הרבה פעמים חטאו לפניך ובקשתי עליהם רחמים ומחלת להם על ששים רבוא השגחת ועלי אין אתה משגיח, אמר לו אינו דומה גזרת צבור לגזרת יחיד, ועוד עד עכשיו היתה השעה מסורה בידך [ומעכשיו אין שעה מסורה בידך] אמר לו רבש"ע עמוד מכסא הדין ושב על כסא רחמים ועונותי יהו נמחלים ביסורין שתביא בגופי ואל תתנני בחבלו של מלאך המות ואם אתה עושה כן אגיד שבחך לכל באי העולם כשם שנאמר [עו]לא אמות כי אחיה ואספר מעשי יה, אמר לו זה השער לה' אפילו צדיקים יבואו בו, כשראה שאין משגיחין עליו הלך אצל שמים וארץ אמר להם בקשו עלי רחמים, אמרו לו עד שנבקש רחמים עליך נבקש רחמים על עצמנו שנאמר [עז]כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה. הלך אצל חמה ולבנה וכו' עד [עח]וחפרה הלבנה ובושה החמה. הלך אצל כוכבים ומזלות וכו' עד [עט]ונמקו כל צבא השמים. הלך אצל הרים וגבעות וכו' עד [פ]כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה. הלך אצל הים, א"ל בן עמרם מה היום מיומים והלא במטך הכיתני והלקתני לי"ב שבילין ולא הייתי יכול לעמוד לפניך מפני שהשכינה עומדת לימינך שנאמר [פא]מוליך לימין משה ועכשיו מה עלתה לך, כיון שהזכיר הים מה שנעשה בנערותו צווח ואמר [פב]מי יתנני כירחי קדם. מיד הלך לו אצל שר הפנים אמר לו בקש עלי רחמים אמר לו כך שמעתי מאחורי הפרגוד שאין תפלתך נשמעת, הניח ידו על ראשו והיה צועק ובוכה ואמר אצל מי אלך [לבקש עלי רחמים]. באותה שעה נתמלא הקב"ה עליו עברה שנאמר ויתעבר ה' בי למענכם, עד שפתח משה ואמר מקרא זה [פג]ויעבר ה' על פניו ויקרא, מיד נתקררה דעתו של הקב"ה, אמר ליה שתי שבועות נשבעתי אחת שתמות או לאבד את ישראל, לבטל שתיהן אי אפשר ואם תרצה אתה לחיות יאבדו ישראל, אמר לו בעלילה אתה בא עלי יאבד משה ואלף כמותו ואל יאבד אחד מישראל, אמר לו הקב"ה כל צער שאתה מצטער למה, אמר לו מתירא אני מחבלו של מלאך המות, אמר לו איני מוסרך בידו, אמר לפניו רבש"ע יוכבד אמי (יג) שקהו שיניה בשני בניה יקהו שיניה במיתתי, אמר ליה כך עלתה במחשבה לפני וכך מנהגו של עולם דור ודור ודורשיו עד עכשיו היה חלקך לשרת לפני ועכשיו הגיע חלקו של יהושע תלמידך, אמר לפניו רבש"ע אם מפני יהושע אני מת אלך ואהיה תלמידו, אמר לו אם אתה רוצה לעשות כך עשה. עמד משה והשכים לפתחו של יהושע והיה יהושע יושב ודורש וכפף משה קומתו והניח ידיו על פיו ונתעלמו עיניו של יהושע ולא ראה אותו כדי שיצטער וישלים עצמו למיתה, הלכו כל ישראל לפתחו של משה ומצאוהו בפתחו של יהושע, והיה יהושע יושב ומשה עומד, אמרו לו ליהושע מה עלתה לך שמשה רבינו עומד ואתה יושב, כיון שתלה עיניו וראה מיד קרע את בגדיו וצעק ובכה ואמר רבי רבי אבי אבי ואדוני. אמרו [לו] ישראל רבינו משה למדנו תורה, אמר להן

*פי' דולף ג"ש שם כם ממיתת משה:

ממ"ק ובמ"ק מז במדבר כ: מח שם: מט דברים ט: נ ספרי פרשת פנחס: נא דברים לד: נב שם לב: נג הושע א: נד ישעיה נח: נה שם: נו ש"א כה:
נח שם: נט איוב לג: ס דברים לד: סא שם לג: *מ"א ז: סב במדבר יב: סג ילמדנו: סד דברים לג: *קהלת ה: סה מכילתא: סו תנחומא:
סז דברים לא: סח איוב לג: סט שמות ד: ע שם ה: עא במדבר יא: עב שם: עג שם כ: עד שם לב: עה שם טז: עו תהלים קיח: עז ישעיה נא:
עח שם כד: עט שם לד: פ שם נד: פא שם סג: פב איוב כט: פג שמות לד:

זית רענן (י) מנין אף מיתת אהרן, דלא כתיב רק ויעל אהרן וגו' ע"פ ה', ועי' ברש"י חקת בפ' ותמת שם מרים: (יא) אלו קדמו, הא"א רשם ע"ז מדרש תמוה, וג"ל דה"פ לפי שמשה בקש מתנת חנם לפיכך לא נשמע תפלתו אבל אם קדמה מעשיו לתפלתו שהיה מבקש מכח מעשיו לא היה נענש. ור"ש פליג וכו', ולא ידעתי מה תמוה זה הוא: (יב) כבר קנסתי וכו', והורה לו שהוא בחטא אדה"ר דכתיב ביה הן האדם היה כאחד ממנו: (יג) שקהו שיניה, שהושלך משה ליאור: יקהו שיניה במיתתם, דאף בקבר מצטערים:

להן אין לי רשות, אמרו לו אין אנו מניחין אותך, יצתה בת קול ואמרה להם למדו מיהושע, קבלו עליהם וישב יהושע בראש ומשה רבינו מימינו ואלעזר משמאלו והיה יושב ודורש בפני משה ולא היה יודע משה מה היה יהושע דורש, אחר שעמדו ישראל אמרו לו למשה רבינו סתם לנו את התורה, אמר להם איני יודע מה אשיב לכם, והיה משה רבינו נכשל ונופל, באותה שעה אמר לפניו רבש"ע עד עכשיו בקשתי חיים [ועכשיו] נפשי נתונה לך, וכיון שהשלים נפשו למיתה פתח הקב"ה אמר [פד]מי יקום לי עם מרעים מי יעמוד להם בשעת כעסי ומי יבקש עליהם רחמים בשעה שהוטאין לפני, באותה שעה בא מטטרון ונשתטח לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע משה בחייו (שלו) [שלך] במותו שלך, אמר לו הקב"ה אמשול לך מלה"ד למלך שהיה לו בן ובכל יום היה מכעיס את אביו ומבקש אביו להורגו והיתה אמו מצלת אותו מידו, לימים מתה אמו והיה המלך בוכה, אמרו לו עבדיו אדוננו המלך למה אתה בוכה, אמר להם לא על אשתי בלבד אני בוכה אלא [עליה] ועל בני שהרבה פעמים כעסתי עליו ובקשתי להורגו והצילה אותו מידי, אף כך אמר הקב"ה למטטרון לא על משה בלבד אני בוכה אלא [עליו] ועל ישראל [שהרבה פעמים הכעיסוני וכעסתי עליהם ועמד בפרץ לפני להשיב מהשחיתם], באו ואמרו למשה הגיע שעה שאתה נפטר מן העולם, אמר להם המתינו לי עד שאברך את ישראל שלא מצאו ממני קורת רוח בעולם מפני תוכחות ואזהרות שהייתי מוכיחם, התחיל לברך כל שבט ושבט בפני עצמו, כיון שראה שנקצרה השעה עמד וברכן כולן בברכה אחת, באו ואמרו לו הגיע חצי שעה שאתה נפטר מן העולם, אמר להם לישראל הרבה צערתי אתכם על התורה ועל המצות ועכשיו מחלו לי, אמרו ליה אדונינו רבינו מחול לך, ואף ישראל עמדו לפניו אמרו לו הרבה הכעסנוך והרבינו עליך טורח מחול לנו, אמר להם מחול לכם, באו ואמרו לו הגיע רגע שאתה נפטר מן העולם פתח ואמר ברוך שמו חי וקיים לעולם ועד, אמר להם לישראל בבקשה מכם כשתכנסו לארץ זכרו אותי ואת עצמותי ואמרו חס לו לבן עמרם שרץ לפנינו כסוס ונפלו עצמותיו במדבר, באו ואמרו לו הגיע חצי רגע, נטל שני זרועותיו והניחן על לבו ואמר לישראל ראו אחריתו של בשר ודם, [ענו ואמרו] ידים שקיבלו את התורה מפי הגבורה יפלו בקבר, באותו רגע יצאה נשמתו בנשיקה שנאמר [פה]וימת שם משה עבד ה'. ולא נתעסקו בקבורתו לא ישראל ולא המלאכים שנאמר [פו]ויקבר אותו בגי, ומפני מה נקבר בחוצה לארץ כדי שיחיו המתים שבחוצה לארץ בזכותו שנאמר [פז]וירא ראשית לו כי שם חלקת מחוקק ספון ויתא ראשי עם, ואימתי מת משה רבינו בשבעה באדר דכתיב [פח]וימת שם משה וגו' ויבכו בני ישראל את משה בערבות מואב שלשים יום וכתיב [פט]ויהי אחרי מות משה וכתיב [צ]משה עבדי מת וכתיב [צא]והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש, צא מהן שלשים וששה למפרע הרי בשבעה באדר מת. ומנין שבשבעה באדר נולד דכתיב [צב]בן מאה ועשרים שנה אנכי היום, מה ת"ל היום, [היום מלאו ימי ושנותי], ללמדך שהקב"ה ממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום שנאמר [צג]את מספר ימיך אמלא:

תתכב [צד]עלה ראש הפסגה. מכאן אמר רבי אליעזר בן יעקב יפה שעה אחת בתפלה יותר ממעשים טובים,

שמכל מעשיו של משה לא נאמר לו עלה ובדבר זה נאמר לו עלה. מכאן אמרו העומדים בחוצה לארץ הופכין פניהם כלפי ארץ ישראל ומתפללין שנאמר [צה]והתפללו אליך דרך ארצם. והעומדין בארץ ישראל הופכין פניהם כלפי ירושלים ומתפללין שנאמר [והתפללו אל העיר הזאת, והעומדים בירושלים הופכים פניהם כנגד בית המקדש שנאמר] והתפללו אל הבית הזה. והעומדין במקדש מכוונים את לבם כנגד בית קדשי הקדשים ומתפללין שנאמר והתפללו אל המקום הזה נמצאו כל ישראל מתפללין למקום אחד. וראה בעיניך משל למלך שגזר על בנו שלא יכנס לבית לינה שלו, נכנס לפתח פלטין שלו משכו ומדבר עמו, כיון שבא ליכנס לקיטון אמר לו מכאן ואילך את אסור, כך אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע כל עצמי איני משוך מארץ ישראל אלא הירדן הזה מלא חבל של חמשים אמה,

אמר לו וראה בעיניך כי לא תעבור את הירדן הזה:

תתכג [צו]עלה ראש הפסגה וראה בעיניך. מגיד הכתוב שהראהו את הרחוק כקרוב ואת שאין גלוי כגלוי ואת כל הקרוי ארץ ישראל שנאמר [צז]ויראהו ה' את כל הארץ ואת ארץ נפתלי ואת הנגב ואת הככר. ויאמר ה' אל משה זאת הארץ, רבי עקיבא אומר מגיד הכתוב שהראה לו הקב"ה למשה את כל הדרי ארץ ישראל כשלחן ערוך שנאמר ויראהו ה' את כל הארץ, רבי אליעזר אומר נתן כה בעיניו של משה וראה מסוף העולם ועד סופו [וכן אתה מוצא בצדיקים שרואין מסוף העולם ועד סופו] שנאמר [צח]מלך ביפיו תחזינה עיניך וגו'. ונמצאת אומר שתי ראיות הן אחת ראיה של נחת ואחת ראיה של צער. באברהם הוא אומר [צט]שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם וגו' זו ראיה של נחת. במשה הוא אומר עלה ראש הפסגה זו ראיה של צער. [ק]רבי חנניא בן עקיבא אומר חביבה היא ראייתו של אברהם אבינו יותר מראייתו של משה שבאברהם לא לבטוהו ובמשה (יד) לבטוהו, באברהם הוא אומר [קא]שא נא עיניך וראה מן המקום וגו' ובמשה מהו אומר עלה ראש הפסגה עלה הבט וראה. ומנין לכל הבקשות שבקש משה לראות הראהו שנאמר [קב]ויראהו ה' את כל הארץ זה ארץ ישראל. בקש משה לראות בית המקדש והראהו שנאמר ואת הגלעד ואין גלעד אלא בית המקדש שנאמר [קג]גלעד אתה לי ראש הלבנון. ומנין שהראהו אף שמשון בן מנוח שנאמר עד דן ולהלן הוא אומר [קד]ויהי איש אחד מצרעה ממשפחת הדני. ד"א עד דן עדיין לא באו שבטים לארץ ולא נתחלקה ארץ ישראל לישראל, ומה ת"ל עד דן, אלא שאמרו לו לאברהם י"ב שבטים עתידין לצאת מחלציך וזה חלקו של אחד מהן. כיוצא בו [קה]וירדף עד דן עדיין לא באו שבטים לעולם ולא נתחלקה ארץ ישראל [לישראל], ומה ת"ל עד דן, אלא שאמר לו לאברהם אבינו במקום הזה עתידין בניך לעבוד ע"א ותשש כחו מעליו. ומנין שהראהו לברק בן אבינועם שנאמר ואת כל נפתלי ולהלן הוא אומר [קו]ותשלח לברק בן אבינועם וגו'. ומנין שהראהו יהושע במלכותו שנאמר ואת ארץ אפרים. ולהלן הוא אומר [קז]למטה אפרים הושע בן נון. ומנין שהראהו גדעון בן יואש שנאמר ומנשה ולהלן הוא אומר [קח]הנה אלפי הדל במנשה. ומנין שהראהו דוד במלכותו שנאמר ואת כל ארץ יהודה ולהלן הוא אומר [קט]ויבחר ה' בי מכל בית אבי וגו'. ומנין שהראהו (טו) מהפכת סדום ועמורה שנאמר ואת הככר ולהלן הוא אומר [קי]ויהפך את הערים האלה ואת כל הככר. ומנין שהראהו גוג וכל המונו שנאמר בקעת יריחו ולמדנו שעתידין גוג וכל המונו לעלות וליפול בבקעת ירחו. ד"א בקעת ירחו והלא ההדיוט רואה בקעת ירחו, אלא בקעה זו מיושבת שדה מליאה חטין כל שהוא שדה מליאה שעורים כל שהוא, כך הראהו את כל ארץ ישראל כבקעת ירחו. ומנין שהראהו דבורה שנאמר עיר התמרים ולהלן הוא אומר [א]והיא יושבת תחת תומר דבורה. ומנין שהראהו אשתו של לוט שנאמר עד צוער ולהלן אומר [ב]השמש יצא על הארץ ולוט בא צערה. [ג]וצו את יהושע אין ציווי אלא זירוז שנאמר [ד]ויקרא משה ליהושע ויאמר אליו לעיני כל ישראל חזק ואמץ, חזק בתורה, ואמץ במעשים טובים. כי הוא יעבור לפני העם הזה אם הוא עובר לפניהם עוברין ואם לאו אינן עוברין. והוא ינחיל אותם אם מנחילן נוהלין ואם לאו אינן נוחלין. וכן אתה מוצא כשהלכו לעשות מלחמה בעי נפלו מהם כשלשים וששה צדיקים שנאמר [ה]ויכו מהם אנשי העם כשלשים וששה איש וגו'. ויאמר ה' אל יהושע קום לך למה זה אתה נופל על פניך לא כך אמרתי למשה רבך אם עובר לפניהם עוברים ואם לאו אין עוברים אם מנחילם נוחלים ואם לאו

אינן נוחלין ואתה שלחתם והלכת אחריהם:

[ו]ויצו את יהושע (טז) צוהו על דברי תלמוד. ר' (נתן) [יהודה] אומר

צוהו על הגבעונים. ד"א צוהו על המשאות ועל הטרחות ועל הריבות. כי הוא יעבור לפני העם הזה והוא ינחיל אותם מגיד שאין יהושע נפטר מן העולם עד שמנחיל את ישראל את הארץ. את הארץ אשר תראה מגיד שראה משה בעיניו מה שלא הלך יהושע ברגליו: ונשב בגיא. אמר להם איזה עבירה עברתי וכמה בקשות בקשתי

ולא נסלח לי, כמה עבירות עברתם ואמר לכם המקום עשו תשובה ואני מקבל. רבי (יהושע בר אבא) [יהודה בן בבא] אומר בשלש מקומות באו ישראל לידי עבירה חמורה ואמר להם הקב"ה עשו תשובה ואני מקבל. כיוצא בו אתה אומר [ז]ויקרא שם המקום

מסה

ממ"ק ובמ"ק פד תהלים לד: פה דברים לד: פו שם: פז שם לג: פח שם לד: פט יהושע א: צ שם: צא שם ה: צב דברים לא: צג שמות כג: צד ספרי: צה מלכים א ח: צו ספרי פרשת פנחס: צז דברים לד: צח ישעיה לג: צט בראשית יג: ק מכילתא פרשה בשלח: קא בראשית יג: קב דברים לד: קג ירמיה כב: קד שופטים יג: קה בראשית יד: קו שופטים ד: קז במדבר יג: קח שופטים ו: קט דה"א כח: קי בראשית יט: א שופטים ד: ב בראשית יט: ג ספרי: ד דברים לא: ה יהושע ז: ו ספרי פרשת פנחס: ז שמות יז:

זית רענן (יד) לבטוהו, לשון (משלי י) שפתים ילבט, שהטריחוהו לעלות ראש הפסגה: (טו) מהפכת סדום, שאף הם היו מא"י: והלא ההדיוט רואה, פי' כשעומד בראש הפסגה: כל א"י כבקעת יריחו, פי' שכולה מיושבת כך: (טז) על דברי תלמוד, פי' תורה שבע"פ: על הגבעונים, שגם בימי משה היו גבעונים: מגיד שאין יהושע וכו', דהיה מתיירא פן יענש כשם שנענש משה: עד שמנחיל, דאע"פ שלא כבש כל א"י מ"מ חלק אותם להם: מה שלא הלך וכו', דהכתיב שהוא ינחיל אותם הארץ אשר ראה משה ולא כתיב שיכבוש אותה כולה;

מסה ומריבה) [וילונו העם ע׳ משה לאמר מה נשתה] מה אמר [ח]ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה׳ אלהיך. (יז) ובתבערה ובמסה וגו׳ [ט]ועתה ישראל מה ה׳ אלהיך שואל מעמך, אף כאן אתה אומר ונשב בגיא מול בית פעור ועתה ישראל שמע אל החוקים וגו׳. [י]ד״א ונשב בגיא אמר להם מי גרם לכם שנשב בגיא מעשים רעים שעשיתם בפעור. ד״א אמר להם ראו כמה ביניכם לביני כמה תפלות וכמה בקשות וכמה תחנונים בקשתי ונגזרה עלי שלא אכנס לארץ אבל אתם הכעסתם לפניו (כמה פעמים) [מ׳ שנה] שנאמר [יא]ארבעים שנה אקוט בדור וגו׳, ולא עוד אלא שגדולים שלכם משתחוים לבעל פעור וימין הקב״ה פשוטה לקבל שבים שנאמר ועתה ישראל שמע וגו׳ הרי אתם חדשים כבר מחול לשעבר:

ד [יב]לא תוסיפו על הדבר. מנין לכהן שעולה לדוכן שלא יאמר הואיל ונתן לי רשות לברך את ישראל אוסיף ברכה אחת משלי כגון ה׳ אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים, ת״ל לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם. תנן הנתנין במתנה אחת שנתערבו במתן אחת ינתנו במתן אחת, מתן ארבע במתן ארבע ינתנו מתן ארבע, מתן אחת במתן ארבע ר״א אומר ינתנו מתן ארבע, ר׳ יהושע אומר ינתנו מתן אחת, א״ל ר׳ אליעזר והלא הוא עובר על בל תגרע, אמר ליה ר׳ יהושע והרי הוא עובר על בל תוסיף, א״ל ר׳ אליעזר לא נאמר בל תוסיף אלא כשהוא בעצמו, א״ל ר׳ יהושע לא נאמר בל תגרע אלא כשהוא בעצמו, ועוד אמר ר׳ יהושע כשנתת עברת על בל תוסיף ועשית מעשה, כשלא נתת עברת על בל תגרע ולא עשית מעשה:

תתכד [יג]ואתם הדבקים. א״ר אלעזר עמי הארץ אינן חיין שנאמר [יד]מתים בל יחיו, יכול לכל, ת״ל [טו]רפאים בל יקומו מי שריפה עצמו בדברי תורה הכתוב מדבר. א״ל ר׳ יוחנן לא ניחא ליה למריהו דאמרת הכי (אנן) [ההוא] במרפה עצמו [לעבודת אלילים הוא דכתיב, א״ל מקרא אחד אני דורש דכתיב [טז]כי טל אורות טלך וארץ רפאים תפיל כל המשתמש] בתורה טל תורה מחייהו ואי לא לא. הוה קא חלשא דעתיה, א״ל רבי מצאתי להם רפואה מן התורה שנאמר ואתם הדבקים בה׳ אלהיכם חיים כולכם היום וכי אפשר לאדם לידבק בשכינה והלא כבר נאמר כי ה׳ אלהיך אש אכלה הוא, אלא לומר לך כל המשיא בתו לת״ח וכל העושה פרקמטיא לת״ח ומהנה מנכסיו לת״ח מעלה עליו הכתוב כאלו נדבק בשכינה: [יז]הנצמדים לבעל פעור כצמיד פתיל, ואתם הדבקים כשתי תמרות הדבוקות זו בזו. במתניתא תנא הנצמדים לבעל פעור כצמידין ע״י אשה, ואתם הדבקים בה׳ אלהיכם דבוקים ממש. [יח]שאלו צדוקים את רבן גמליאל מנין שהקב״ה מחיה מתים א״ל מן התורה דכתיב [יט]ויאמר ה׳ אל משה הנך שוכב עם אבותיך וקם, א״ל ודילמא וקם העם הזה וזנה, עד שאמר להם המקרא הזה [כ]אשר נשבע ה׳ לאבותיכם לתת להם לכם לא נאמר אלא להם [מכאן לתחה״מ מן התורה]. וי״א מן המקרא הזה ואתם הדבקים בה׳ אלהיכם חיים כולכם היום מה היום כולכם קיימים אף לעוה״ב כולכם קיימים. [כא]שנו רבותינו (יח) מצילין תיק הספר עם הספר מפני הדליקה הואיל וזכו לידבק בספרים אמר הכתוב [כב]הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע כל מי שמדביק עצמו לצדיק זכה להיות כמותו. אתה מוצא בלוט ע״י שהיה דבוק באברהם העשיר כמותו. מה כתיב באברהם [כג]ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב, ובלוט כתיב [כד]וגם ללוט ההולך את אברם היה צאן ובקר ואהלים הוי הולך את חכמים יחכם, ובשעה שרבק לסדומיים שנאמר [כה]וישא לוט את עיניו הוי ורועה כסילים ירוע דכתיב [כו]ותהרין שתי בנות לוט מאביהן. דבר אחר הולך את חכמים זה יהושע שנדבק למשה שנאמר [כז]ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו ומה כתיב [כח]כאשר הייתי עם משה אהיה עמך. ומה אם כשהוא מזדווג לבשר ודם זוכה להיות כמותו, ישראל שמדובקים לחייו של עולם על אחת כמה וכמה שיהו קיימים לעולם, מנין ממה שקרינן בענין ואתם הדבקים וגו׳, מה כתיב למעלה מן הענין כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ומה אם מי שנדבק לע״א הרי הוא כמותה ונשמד עמה, מי שנדבק לחייו של עולם עאכ״ו, הוי ואתם הדבקים. את מוצא חנניה מישאל ועזריה כתיב בהו [כט]כפתו בסרבליהון ונכנסו לכבשן האש כיון שיצאו כתיב וסרבליהון לא שנו וריח נור לא עדת בהון, אמר הקב״ה הואיל ונדבקו עם הצדיקים ינצלו עמהן. ראה מה כתיב [ל]ורחל היתה יפת תאר וכתיב *ורחל באה עם הצאן אשר לאביה, אלא שהיה הקב״ה משמרן שהיה גלוי לפניו שהן עתידין להדבק לצדיקים בנות לבן מדבקת ביעקב וצפורה בת יתרו מדבקת במשה הוי [לא]חונה מלאך ה׳ סביב ליראיו להם ולמסובבים להם. ואתם הדבקים אתם ודבקיכם. לוט בשביל שנדבק לאברהם כתיב [לב]ויהי בשחת אלהים את ערי הככר ויזכור אלהים את אברהם וגו׳. צדקיה בן כנענה היה אדם רשע כשהלכו לקברו מצאו את הגדוד ונבהלו והשליכוהו על קברו של אלישע שנאמר [לג]ויהי הם קוברים איש והנה ראו את הגדוד וישליכו את האיש בקבר אלישע כיון שהריחו עצמותיו בעצמות אלישע היה שנאמר [לד]ויחי ויקם על רגליו, אתם ישראל שנדבקתם לאל שכולו חיים שנאמר [לה]וה׳ אלהים אמת וגו׳ ונדבקתם לתורה על אחת כמה וכמה שתנצלו מן האש של גיהנם ותהיו חיים וקיימים לעוה״ב שנאמר ואתם הדבקים. ומה אם מדת פורענות מעוטה כתיב [לו]וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה, מדה טובה שהיא מרובה על אחת כמה וכמה. למוד מן העגלות שהביאו הנשיאים שנאמר [לז]קח מאתם והיו שניתן להם הויה עד הגלגל שנאמר [לח]בגלגל שורים זבחו. ר׳ אבהו אמר עד נוב. ר׳ אבא בר כהנא אמר עד גבעון. ר׳ לוי אמר עד שבנה שלמה את בית המקדש שנאמר [לט]ויזבח המלך שלמה את זבח הבקר וגו׳, ת״פ שנה היו. ומה אם העגלות שאין להן זכות ולא זכות אבות על שנדבקו בו חיו. ישראל שיש להן זכות וזכות אבות על אחת כמה וכמה. אתה מוצא כשבנה שלמה את בית המקדש נטע בו כל מיני מגדים והיו עושין פירות לפי שהריחו בארון והיו פרחי כהונה נכנסין ומלקטין את הפירות והולכין ושותלין כל השנה אמר דוד [מ]שתולים בבית ה׳ בחצרות אלהינו יפריחו. מנין שהוא עושה פירות שנאמר [מא]והזהב זהב פרוים כו׳. וכשהכנים מנשה את הצלם יבשו שנאמר [מב]ופרח לבנון אומלל. ולעתיד יחזירם הקב״ה *כבוד הלבנון ניתן לה אמר הקב״ה כשם שנדבקתם לי בעוה״ז אני מדבק אתכם לי לעוה״ב שנאמר [מג]כי כאשר ידבק האזור אל מתני איש כן הדבקתי אלי את (בני) [כל בית] ישראל, הוי ואתם הדבקים:

[מד]ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני ה׳ אלהי מה אני בחנם אף אתם בחנם כתיב ואותי צוה ה׳ בעת ההיא ללמד אתכם חקים ומשפטים. הנוטל שכרו לדון דיניו בטלים, מנא ה״מ, אמר ר׳ יהודה אמר רב דאמר קרא ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים מה אני בחנם אף אתם בחנם. תניא נמי הכי כאשר צוני ה׳ אלהי מה אני בחנם אף אתם בחנם. ומנין שאם לא מצא בחנם שילמוד בשכר ת״ל [מה]אמת קנה. ומנין שלא יאמר כשם שלמדתי בשכר כך אלמד בשכר, ת״ל ואל תמכור:

[מו]ושמרתם ועשיתם. א״ר שמואל בר נחמן א״ר יונתן מנין שמצוה לאדם לחשב בתקופות ובמזלות שנאמר ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים, איזהו היא חכמה ובינה שהיא לעיני העמים הוי אומר זה חשוב תקופות ומזלות, וכל היודע לחשב בתקופות ומזלות ואינו חושב עליו הכתוב אומר [מז]ואת פועל ה׳ לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו. אמר רב היודע לחשב בתקופות ומזלות ואינו חושב אסור לספר הימנו. א״ר יהושע בן לוי כל המצות שישראל עושין בעוה״ז באות וטורפות להן לעו״א על פניהם לעוה״ב שנאמר ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים נגד העמים לא נאמר אלא לעיני העמים:

תתכה [מח]כי מי גוי גדול. א״ר אבין בר רב אדא א״ר יצחק מנין שהקב״ה מניח תפילין שנאמר [מט]נשבע ה׳ בימינו ובזרוע עוזו ואין ימינו אלא תורה שנאמר [נ]מימינו אש דת למו. ובזרוע עוזו אלו תפילין דכתיב [נא]ה׳ עוז לעמו יתן וגו׳. א״ל רב נחמן בר יצחק לרב חייא בר (אבא) [אבין] תפילין דמרי עלמא מה כתיב בהו א״ל [נב]ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ, ומי משתבח קודשא ב״ה בשבחייהו דישראל, א״ל אין דכתיב [נג]את ה׳ האמרת היום וכתיב וה׳ האמירך היום, א״ל הקב״ה לישראל אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם דכתיב [נד]שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם שנאמר ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. א״ל רב אחא בריה דרבא לרב אשי תינח בחד ביתא, בשאר בתי מאי, א״ל כי מי גוי גדול, ומי גוי גדול [נה]אשריך ישראל או הנסה אלהים [נו]ולתתד עליו. אי הכי נפישי להו [טובי בתי

ממ״ק ובמ״ק ח שם עו: ט דברים ע: י ספרי: יא תהלים נח: יב ר״ה השנה כח: יג כתובות קיא: יד ישעיה כו: טו שם: טז שם: יז סנהדרין סד: יח שם ל: יט דברים לא: כ שם יא: כא ילמדנו: כב משלי יג: כג בראשית יג: כד שם: כה שם: כו שם יט: כז דברים לד: כח יהושע א: כט דניאל ג: ל בראשית כט: *שם: לא תהלים לד: לב בראשית יט: לג מ״ב יג: לד שם: לה ירמיה י: לו במדבר טז: לז שם ו: לח הושע יב: לט דה״ב ז: מ תהלים נב: מא דה״ב ג: מב נחום א: *ישעיה לה: מג ירמיה יג: מד בכורות כט: מה משלי כג: מו שבת עה: מז ישעיה ה: מח ברכות ו: מט ישעיה סב: נ דברים לג: נא תהלים כט: נב דה״א יז: נג דברים כו: נד שם ו: נה שם לג: נו שם כו:

זית רענן (יז) ובתבערה וגו׳, ועתה ישראל וגו׳ ובאמת הפרשיות רחוקות זו מזו רק ששם הולך ומונה גם חטא המרגלים ועגל ואח״כ אמר ועתה ישראל כ״ה וגו׳ וצ״ל דקאי על תבערה דאלו במעשה מרגלים בעגל סבלו עונש גדול משא״כ בקברות התאוה לא נענשו כ״כ: מי גרם לכם, בספרי גרס מי גרם לנו שנשב וכו׳ שעשינו בפעור, וי״ל כדאיתא לעיל לפי שנתעצל משה במעשה פעור לפיכך נקבר מול בית פעור לכפר על מעשה פעור וא״כ אמר על עצמו שהוא מוכרח לישב בגיא פי׳ ליקבר בגיא לכפר על מעשה פעור: (יח) מצילין, פי״ז דשבת:

בתין], אלא כי מי גוי גדול ומי גוי גדול בחד ביתא, אשריך ישראל [ומי כעמך ישראל בחד ביתא], או הנסה אלהים בחד ביתא, ולתתך עליון בחד ביתא, וכולהון כתיבי באדרעי: [נז]ר' חנינא ור' הושעיא ומי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו איזו אומה כאומה זו שיודעת [נח]אופיה של אלוה, בנוהג שבעולם אדם יודע שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל (זקנו) [שערו] ואינו חותך צפורניו לפי שאינו יודע היאך דינו יוצא, אבל ישראל אינן כן אלא לובשים לבנים ומתעטפין לבנים ומגלחין שערן ומחתכין צפרניהן ואוכלין ושותין ושמחין בראש השנה לפי שיודעין שהקב"ה (יט) עושה להם נסים ומוציא דינם לכף זכות וקורע להם גזר דינם. [נט]כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו, את מוצא אלילים קרובים ורחוקים. עובד אלילים עושה לו אלילים ומעמידם אצלו הרי קרובים, עומד ומתפלל לפניהם ואינם עונים אותו שנאמר [ס]יצעק אליו ולא יענה הרי הם קרובים ורחוקים. והקב"ה רחוק וקרוב כיצד מכאן עד לרקיע מהלך ת"ק שנה וכן כל רקיע ורקיע וכן בין כל רקיע ורקיע הרי שהוא רחוק, ואדם עומד ומתפלל ומהרהר בתוך לבו והקב"ה שומע תפלתו שנאמר [סא]שומע תפלה עדיך וגו' הרי רחוק וקרוב. בכל קראנו אליו אמר דוד [רבש"ע] כשיהיו העו"א מתפללין לפניך אל תענה אותם שאינן באין לפניך בלב שלם אלא כשאלילים שלהן אינם עונים אותם והן רואין צרתם הן באין לפניך, אף אתה לא תענה אותם שנאמר [סב]ישועו ואין מושיע על ה' ולא ענם. (אף) [אבל] אנו כשאנו באין אצלך מיד ענה אותנו שנאמר [סג]בקראי ענני אלהי צדקי, א"ל הקב"ה חייך טרם יקראו אני אענה. [סד]דבר אחר כי מי גוי גדול איזו אומה שגואלה אלהים כאומה זו. דבר אחר איזו אומה שגדולו של עולם מביא עליהם מכות גדולות והיא עומדת כאומה זו, שנאמר [סה]כי אני ה' לא שניתי לא הכיתי לאומה ושניתי לה, אבל אתם בני יעקב לא כליתם, משל לגבור שהיה מכה לאדם ולא היה שונה לו אבל כשבא אצל בני ביתו מכה וחוזר ומכה. דבר אחר איזו אומה שגדולו של עולם (כ) מתנהג אחריה כאומה זו דכתיב [סו]אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי. [סז]ד"א אדם יש לו קרוב אם הוא עשיר מודה בו ואם הוא עני כופר בו, אבל הקב"ה ישראל נתונים במצרים בשעבוד ואמר *בני בכורי ישראל אדם יש לו קרוב אם הוא עני עושה עצמו עיקר [ואותו טפילה, מהו] אומר פלוני מתקרב לי. אבל הקב"ה כביכול עושה לישראל עיקר. (אשר לו אומה קרובה) [אשר לו גוי קרוב] אינו אומר אלא אשר לו אלהים קרובים אליו, בנוהג שבעולם אדם יש לו פטרון ברומי הוא מתקיים עליו ברומי שמא מתקיים עליו בסוריא, מתקיים עליו ביבשה שמא מתקיים עליו בים והקב"ה בכל קראנו אליו. מעשה בספינה אחת שהיתה כולה של נכרים והיה בתוכה יהודי אחד הגיעו לנמל אחד אמרו לאותו יהודי טול מעות ועלה לנמל וקנה לנו מעם מאומה, אמר להם לא אכסנאי אני ואיני מכיר להיכן אלך, א"ל יש יהודי אכסנאי, בכל מקום שאתה הולך אלהיך עמך, הוי אשר לו אלהים קרובים אליו. [סח]דבר אחר ומי גוי גדול וגו' את מוצא כשאדם מתפלל מתפלל בלחישה בינו לבין המקום למה כי קרוב אני להם. א"ל בני קרח אין אנו פורטין מעשינו אלא לפניך שנאמר [סט]רחש לבי וגו'. ראה כבוד שחלק הקב"ה לישראל יותר ממלאכי השרת שהמלאכים כשהן מקלסין בקול גדול הן מקלסין שנאמר [ע]וקרא זה אל זה ואמר, מה כתיב בתריה *וינועו אמות הספים מקול הקורא. ואף החיות מקלסות בקול גדול שנאמר [עא]ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול, למה שהן רחוקים מן הקב"ה ואינן יודעין היכן הוא כבודו שנאמר [עב]ברוך כבוד ה' ממקומו, אבל ישראל עומדין ומתפללין ויודעין שהקב"ה עומד אצלן שנאמר [עג]כי יעמוד לימין אביון. אמר דוד [עד]לא עשה כן לכל גוי וגו'. בנוהג שבעולם אם נכנס לדין אינו יודע אם נוצח הוא אם אינו נוצח, וישראל יודעים דעת בוראם, בראש השנה באין ותוקעין בשופרות, ביה"כ הן הולכין יחפים ולובשים לבנים שהוא מלבין כל עונותיהם, אמר משה [עה]אשריך ישראל מי כמוך שהוא יודע דעת של אלוה. [עו]מנין לגזר דין של צבור שאע"פ שנחתם שהוא מתקרע שנאמר כה' אלהינו בכל קראנו אליו. והכתיב [עז]דרשו ה' בהמצאו וגו', ההוא ביחיד [הכא בצבור, ביחיד אימת אמר רבה בר אבוה] אלו בעשרה ימים שבין ראש השנה ליה"כ. [עח]בכל קראנו אליו בכל לשון שישראל קוראין להקב"ה עונה אותם. קוראהו אל שדי [עט]ואל שדי יברך אותך, [פא]אני אל שדי פרה ורבה. קראו אותו אלהים [פב]ותעל שועתם אל האלהים, וענם [פג]וישמע אלהים את נאקתם. קראו אותו ה' [פד]ונצעק אל ה', וענם בה' [פה]וישמע ה' את קולנו. קראו אותו ביה [פו]מן המצר קראתי יה, וענם ביה [פז]ענני במרחב יה:

[פח]רק השמר לך. אמר ר"ל כל השוכח דבר אחד מתלמודו עובר בלאו שנאמר רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים, וכדר' אבין א"ר אילעא כל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה, רבינא אמר עובר בשני לאוין השמר ופן. רב נחמן בר יצחק אמר עובר בשלשה לאוין השמר לך, ושמור נפשך, ופן תשכח, יכול אפילו מחמת אונסו, תלמוד לומר ופן יסורו מלבבך במסירם בלבו הכתוב מדבר. רבי דוסתאי ברבי (יהודה) [ינאי] אומר יכול אפילו תקפה עליו [משנתו], ת"ל רק. רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרו תרוייהו (שמור נפשך פן תשכח), תורה נתנה בארבעים יום ונשמה נוצרה בארבעים יום כל השומר את התורה נשמתו נשמרת וכל שאינו משמר את התורה אין נשמתו נשמרת. תנא דבי רבי ישמעאל משל לאדם שמסר צפור דרור לעבדו אמר לו כמדומה אתה שאם אתה מאבדה איסר אני נוטל ממך, נשמתך אני נוטל ממך. [פט]המקלל אביו ואמו בכינוי חייב דברי רבי מאיר, וחכמים פוטרין. מאן חכמים רבי מנחם בר יוסי דאמר [צ]בנקבו שם יומת, מה ת"ל שם, לימד על המקלל אביו ואמו שאינו חייב עד שיקללם בשם. המקלל עצמו וחברו בכולן עובר בלא תעשה. אמר רבי ינאי ודברי הכל עצמו דכתיב רק השמר לך ושמור נפשך. וכדרבי אבין וכו' (כדלעיל), וחברו דכתיב [צא]לא תקלל חרש: [צב]והודעתם לבניך, א"ר יהושע בן לוי מנין לבעל קרי שאסור בדברי תורה שנאמר והודעתם לבניך ולבני בניך, וסמיך ליה יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב מה להלן בעל קריין אסורין אף כאן נמי בעלי קריין אסורין, [צג]ד"א המלמד את בנו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו מקבלה מהר סיני שנאמר והודעתם לבניך וסמיך ליה יום אשר עמדת וגו'. [צד]אם אתה יכול (כא) לשלש את השמועה עד משה שלשה ואם לאו או תפוס ראשון ראשון או אחרון אחרון, ומה טעם והודעתם לבניך ולבני בניך וגו' יום אשר עמדת לפני ה', עד יום אשר עמדת לפני ה'. ותקרבון ותעמדון תחת ההר (כתוב ברמז רפ"ג ובפסוק ותקרבון אלי כולכם):

[צה]וההר בוער באש. אמרו אבויה אביו של אלישע היה מגדולי ירושלים וכשבא למול את בנו קרא לכל זקני ישראל ולר' אליעזר ולר' יהושע עמהן, כיון שאכלו ושתו שרון אילין אמרין אלפ"א ביתי"ן ואילין אמרין מזמוריא, אמר להם רבי אלעזר לרבי יהושע הני עסוקין בדידהון ואנן [לית אנן] עסוקין בדידן, מיד התחילו בתורה [ומן התורה] לנביאים ומן הנביאים לכתובים והיו דברים שמחים כנתינתן מהר סיני והיתה האש מלהטת סביבותם, עלה אבויה אביו אצלן אמר להם עליתם לשרוף את הבית עלינו, אמרו חס ושלום אלא שאנו עסוקים בתורה ולא בתחלת נתינתה באש ניתנה דכתיב וההר בוער באש וגו'. [צו]ויגד לכם את בריתו. כיצד היו הלוחות כתובות חנניה בן אחי ר' יהושע אומר חמשה על לוח זה וחמשה על לוח זה שנאמר ויכתבם על שני לוחות אבנים, ורבנן אמרין עשרה על לוח זה ועשרה על לוח זה שנאמר [צז]ויגד לכם את בריתו אשר צוה אתכם לעשות עשרת הדברים וגו' עשרה על לוח זה ועשרה על לוח זה, ורבי שמעון בן יוחאי אומר עשרים על לוח זה ועשרים על לוח זה [שנאמר ויכתבם על שני לוחות], ורבי סימאי אומר ארבעים על לוח זה וארבעים על לוח זה שנאמר [צז]מזה ומזה הם כתובים. חנניא בן אחי רבי יהושע אומר בין דבור לדבור דקדוקיה של תורה שנאמר [צח]ממולאים בתרשיש כימא רבא מה הים הזה בין גל גדול לגל גדול כמה גלין קטנים, כך בין דבור לדבור דקדוקיה ואותיותיה של תורה. אשר חלק ה', כתבו לתלמי המלך אשר חלק ה' אלהיך אותם להאיר לכל העמים (כתוב ברמז ג' וברמז רפ"ט):

ואתכם [צט]ואתכם לקח ה' ויוצא אתכם מכור הברזל. כשם שהזהבי הזה פושט ידו ונוטל הזהב מן הכור, כך הוציא הקב"ה את ישראל ממצרים, וכשם שהצפור נתונה ביד הצייד אם מבקש מתה היא ואם מבקש חיה. כך היו ישראל שנאמר [ק]ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים, וכעובר שהוא נתון בתוך מעיה

במ"ק ובמ"ק נז ירושלמי ר"ה פרק א: נח אופיה מנהג: נט הלכה סדברים רכה: ס ישעיה מו: סא תהלים סה: סב שם יח: סג שם ד: סד ילמדנו: סה מלאכי ג: סו תהלים נז: סז הלכה סדברים רכה: *שמות ד: סח ילמדנו: סט תהלים מה: ע ישעיה ו: *שם: עא יחזקאל ג: עב שם: עג תהלים קט: עד שם קמז: עה דברים לג: עו ר"ה הסנה יח: עז ירמיה ג: עח ישעיה נה: עט מדרש הבכיר: פ בראשית כח: פא שם לה: פב שמות ב: פג שם: פד דברים כו: פה שם: פו תהלים קיח: פז שם: פח מנחות לט: פט שבועות לו: צ ויקרא כד: צא שם יט: צב ברכות כב: צג שם כא: צד ירושלמי שבת פרק א: צה מדרש קהלת פרשה ז: צו שקלים ו: צז שמות לב: צח שה"ש ה: צט מדרש שוחר טוב קאפיטל קטו: ק שמות יד:

זית רענן (יט) עושה להם נסים, כשישובו בלב שלם: (כ) מתנהג אחרים, כשמעברין החדש או השנה: (כא) לשלש את השמועה, פי' לומר דבר בשם אמרו איש מפי איש עד משה: ראשון ראשון, פי' הראשון שאתה זוכר או האחרון:

מעיה של בהמה והרועה נותן ידו ושומטה, כך הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי. [קא]רבי עקיבא אומר ספיקלטורין* של פרעה היו מחנקין את ישראל בקירות בתים לבנין והיו צועקין מתוך הקירות והקב"ה שומע את נאקתם שנאמר [קב]וישמע אלהים את נאקתם, ועוד שהיו שורפין את בניהם בכור אש זבח לאלהיהם שנאמר ואתכם לקח ה' ויוצא אתכם מכור הברזל ממצרים. [קג]כי ה' אלהיך אש אכלה הוא (כב) כשבט ביד המלך, משל למה הדבר דומה למלך שנטל את הרצועה ותלאה בתוך ביתו ואמר לכם לעבדיו ולבני ביתו בזה אני מלקה ומכה והורג אתכם, דוב אורב אני משליט בכם ארי אני משליט בכם (כך) מלאך המות אני מביא עליכם, לכך נאמר כי ה' אלהיך אש אכלה:

תתכז [קד]כי תוליד בנים. שנו רבותינו חניכת אבות בגיטין עד עשרה דורות, ר' שמעון בן אלעזר אומר עד שלשה דורות. אמר רב הונא מאי קרא כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם. אמר ר' יהושע בן לוי לא חרבה ארץ ישראל עד שעבדו בה שבעה בתי דינין אלילים. ירבעם בן נבט. ובעשה בן אחיה. ואחאב בן עמרי. ויהוא בן נמשי. ופקח בן רמליהו. ומנחם בן גדי. והושע בן אלה שנאמר [קה]אומללה יולדת השבעה וגו', א"ר אמי מאי קרא כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ. [קו]אמר ר' לוי לא גלו ישראל עד שנעשו שבעה בתי אבות רשעים, ואלו הן, בנים תרין, ובני בנים תרין, ונושנתם והשחתם ועשיתם הרי שבעה. יתברך שמו של הקב"ה שיודע מה היה ומה עתיד להיות דכתיב *מגיד מראשית אחרית. בפרשה זו הראה משה לישראל אם חטאו היאך הן עתידין לגלות והיאך הן עושין תשובה והיאך נגאלין. היאך הן חוטאין דכתיב [קז]ועשיתם הרע ואחר כך והפיץ ה' אתכם בעמים ואחר כך בצר לך. [מהו בצר לך] כל צרה שהיא של יחיד צרה, וכל צרה שהיא של רבים אינה צרה. דבר אחר כל צרה שישראל ואומות העולם שותפין בה אינה צרה. של ישראל לעצמן צרה* כגון צרתן בשושן. אמר רבי אליעזר כשנגאלו ממצרים מתוך חמשה דברים נגאלו, מתוך צרה [קח]ויאנחו בני ישראל וגו'. מתוך תשובה [קט]ותעל שועתם. מתוך זכות אבות [קי]ויזכור אלהים. מתוך רחמים [א]וירא אלהים את בני ישראל. מתוך הקץ [ב]וידע אלהים. אף לעתיד לבא [אין נגאלים אלא מתוך חמשה דברים הללו]. מתוך צרה בצר לך. מתוך תשובה ושבת עד ה' אלהיך. מתוך רחמים כי אל רחום ה' אלהיך. מתוך זכות אבות ולא ישכח את ברית אבותיך. באחרית הימים הרי מתוך הקץ. ודוד מפרש אותם [ג]וירא בצר להם הרי מתוך צרה. בשמעו את רנתם הרי מתוך תשובה. ויזכור להם בריתו הרי מתוך זכות אבות. ויתן אותם לרחמים הרי מתוך רחמים. וקבצנו (והצילנו) מן הגוים הרי מתוך הקץ: כי אל רחום ה' אלהיך כל מקום *שיש תוקף אין רחמים אבל הקב"ה תקיף ורחום: [ד]כי שאל נא לימים ראשונים. תנן התם אין דורשין במעשה (מרכבה) [בראשית] בשנים, מנא הני מילי, דתנו רבנן כי שאל נא לימים ראשונים אחד שואל ואין שנים שואלין. יכול ישאל אדם קודם שנברא העולם, תלמוד לומר למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ, יכול לא ישאל מששת ימי בראשית, ת"ל לימים ראשונים אשר היו לפניך, אי לימים יכול ישאל מה למעלה מה למטה מה לפנים ומה לאחור, ת"ל ולמקצה השמים וגו' למקצה השמים אתה שואל ואי אתה שואל מה למעלה מה למטה מה לפנים מה לאחור, השתא דנפקא לן ממקצה השמים ועד קצה השמים, למן היום אשר ברא אלהים למה לי, מיבעי ליה לכדרבי אליעזר דאמר ר"א אדם הראשון היה מן הארץ לרקיע שנאמר למן היום אשר ברא אלהים אדם וגו' ולמקצה השמים, וכיון שסרח הניח הקב"ה ידו עליו ומעטו והעמידו על מאה אמה שנאמר [ה]אחור וקדם צרתני ותשת עלי כפך. [א"ה] קשו קראי אהדדי, אידי ואידי חד שיעורא הוא כמו שמן הארץ עד לרקיע כך מסוף עולם ועד סופו מדה אחת היא:

תתכח [ו]או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי, משל למה הדבר דומה לגבור שהיה יורד למלחמה או לנצוח (כג) או להנצח לכך נאמר ובמלחמה. מהו גוי מקרב גוי כאדם שהוא שומט את העובר ממעי הבהמה, כך הוציא הקב"ה את ישראל ממצרים כענין שנאמר *והקרב והכרעים. למדנו צער לנשמט, מנין אף לשומט שנאמר ואתכם לקח ה' ויוצא אתכם מכור הברזל כאדם שהוא נוטל (האש) [הזהב] מתוך הכור (כד) שלא בצבת ולא בססרטוטין. [ז]רבי ברכיה בשם רבי יודן ברבי שמעון אמר אמר הקב"ה לישראל בני *החדש הזה לכם בחדש הזה חרוש גאולה יש לכם וכן לעתיד לבא. לשעבר לא גאלתי אומה מתוך אומה ועכשיו אני גואל אומה (אחת מתוך שבעים אומות) [מתוך אומה] הה"ד או הנסה אלהים. רבי יהושע ברבי נחמן בשם רבי יהודה בן פזי גוי מקרב (גוי) [עם] ועם מקרב גוי אין כתיב כאן אלא גוי מקרב גוי, מלמד שהיו אלו ערלים ואלו ערלים אלו מגדלי בלורית ואלו מגדלי בלורית, אם כן לא היתה מדת הדין נותנת שיגאלו ישראל ממצרים לעולם. אמר רבי שמואל בר נחמן אלולא שאסר הקב"ה עצמו בשבועה לא היו ישראל נגאלין ממצרים לעולם, ומה טעם דכתיב [ח]לכן אמור לבני ישראל אני ה' וגו', ואין לכן אלא שבועה שנאמר [ט]לכן נשבעתי לבית עלי. אמר רבי ברכיה [י]גאלת בזרוע עמך [יא]בטרוניא. אמר רבי יודן מלבא לקחת לו גוי מקרב גוי עד מוראים גדולים שבעים ושתים אותיות הן, ואם יאמר לך אדם שבעים וחמש הן, אמור לו צא מהן גוי שני שאינו מן המנין. א"ר אבין בשמו גאלן ששמו של הקב"ה שבעים ושתים אותיות: אין עוד מלבדו (כתוב ברמז רס"ט). [יב]אין עוד מלבדו אמר רבי חנינא אפילו כשפים. ההיא איתתא דהות קא מהדרא (למיפק) [למשקל] עפרא מתותי כרעיה דרבי חנינא אמר ליה שקולי אין עוד מלבדו כתיב. והא א"ר יוחנן למה נקרא שמם כשפים שמכחישין פמליא של מעלה, שאני רבי חנינא דנפיש זכותיה. אמר רבי חנינא אין אדם נוקף (רגלו) [אצבעו] מלמטה עד שמכריזין עליו מלמעלה שנאמר [יג]מה' מצעדי גבר ואדם מה יבין דרכו. מן השמים השמיעך את קולו (ברמז רפ"ד):

תתכט [טו]אז יבדיל משה שלש ערים. אמר רבי תנחום ברבי חנילאי מפני מה זכה ראובן להמנות בהצלה תחלה, מפני שפתח בהצלה תחלה שנאמר [טז]וישמע ראובן ויצילהו מידם וגו'. דרש רבי שמלאי מאי דכתיב אז יבדיל משה שלש ערים בעבר הירדן מזרחה שמש, א"ל הקב"ה למשה הזרח שמש לרוצחין. איכא דאמרי א"ל הזרחת שמש לרוצחין. תניא רבי אליעזר בן יעקב אומר מקלט היה כתוב על פרשת דרכים כדי שיכיר הרוצח ויפנה לשם שנאמר [יז]תכין לך הדרך עשה הכנה לדרך. רב חמא פתח לה פיתחא להאי פרשתא מהכא [יח]טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך אם לחטאים יורה ק"ו לצדיקים. דרש רבי סיסאי [מאי דכתיב] [יט]אוהב כסף לא ישבע כסף זה משה רבינו, אע"פ שידע שלא היו קולטות עד שנבחרו שלש שבארץ כנען אמר מצוה הבאה לידי אקיימנה. כל פרקמטיא שלו באז (כתוב ברמז קע"ר). [כ]מה כתיב כאן [כא]למען ייטב לך (לבניך אחריך) [והארכת ימים], אמרו ישראל רבש"ע זו היא אריכות ימים אדם הורג נפש בשגגה וגואל הדם רודף אחריו והורגו וכולם מתים שלא בעונתם, א"ל הקב"ה למשה חייך יפה הם מדברים לך, לך והפרש להם ערי מקלט שנאמר אז יבדיל משה שלש ערים. מזרחה שמש א"ל הקב"ה הזרת שמש לרוצחים ונתת להם ערי מקלט שיגלו שם כשם שהשמש הזה מאיר לעולם כך וכו'. לנוס שמה רוצח משל למה הדבר דומה לחרש שהיה עושה איקונין של מלך ונשברה לתוך ידו, אמר המלך אלו לטובתו נשברה היה נהרג, ועכשיו שלא לטובתו יטרד *למטלון, כך שופך דם האדם באדם דמו ישפך, אבל מי שהורג נפש שלא בטובתו גולה שנאמר ונס אל אחת הערים האל וחי. [כב]יתברך שמו שכן שוקד היאך לזכות את בריותיו ועל כל העבירות נתן כפרה, על לשון הרע פעמונים שהיה כהן גדול לובש על שולי המעיל, יבא קול ויכפר על הקול. רוצח נס לערי מקלט, אמר רבי לוי מאן דאכיל קידרא ירע מה טעמא דתבשילא[כג], כיון שא"ל הפרש ערי מקלט, א"ל משה למה, א"ל אם יהא אדם הורג בשגגה יהא בורח לשם, אמר משה שירה חייב אני לומר שאף בי אירע הדבר הזה שהרגתי את המצרי. ויבדל משה אינו אומר אלא אז יבדיל ואין אז אלא שירה שנאמר [כד]אז ישיר משה. [כה]מזרחה שמש בכל מקום רוח מזרחית קולטת. אדם [כו]ויגרש את האדם וישכן מקדם. קין [כז]וישב בארץ נד קדמת עדן. רוצח אז יבדיל משה שלש ערים מזרחה שמש. לנום שמה רוצח (כתוב בסוף אלה מסעי בפסוק וישב בה עד מות הכהן הגדול). [כח]שנו רבותינו ערים הללו אין עושין אותם לא (עירים) [טירין] קטנים ולא כרכים גדולים אלא עיירות בינונית ואין

ממ"ק ובמ"ק קא פדר"א : *מרי הטנהים: קב שמות ג : קג תנא דבי אליהו ס"א : קד גיטין פח : קה ירמיה טו : קו אלה הדברים רבה : *יסעיה מו : קז דברים לא :
*כד"ר סגי' מהופכת: קח שמות ג : קט סס : קי סס : א סס : ב סס : ג תהלים קו : ד חגיגה יב : ה תהלים קלט : ו מדרש שוחר טוב קלפיטול
קיד : *ויקרא א : ז פסיקתא : *שמות יב : ח שמות ו : ט ס"א ג : י תהלים עז : יא בטרוניא בעלילה ובחזקה : יב חולין ז : יג משלי כ : טו מכות י : טז בראשית לז :
יז דברים יט : יח תהלים כה : יט קהלת ה : כ אלה הדברים רבה : כא דברים לב : *למטלון טלטול וגלות : כב ילמדנו : כג פי' מי שאוכל מקדרה יודע טעם התבשיל : כד שמות טו : כה בראשית רבה פרשה א : כו בראשית ג : כז סס : כח מכות י :

זית רענן (כב) כשבט ביד המלך, פי' האש כשבט ביד המלך: שיש תוקף, פי' אדם התקיף אין לו רחמים אבל הקב"ה אל לשון חוזק ואפ"ה הוא רחום: (כג) **או להנצח**, שגם ישראל היו נהונין בדין אם ליאבד עם מצרים אם ליגאל כדאיתא פ' בשלח: (כד) שלא בצבת, עד שדרשו אני ולא מלאך **אני ולא השליח וכו'**: **בטרוניא**, שלא היה הדין נותן שיגאלו ואע"ג דאין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו היינו להענישם שלא כדין אבל הכא המצרים היו ראוים לעונש רק ישראל לא היו ראוין לגאול: **איקונין של מלך**, כי בצלם אלהים עשה את האדם:

ואין מושיבין אותם אלא במקום [מים ואם אין שם מים מביאין להם מים ואין מושיבין אותן אלא במקום שוקים ואין מושיבין אותן אלא במקום] אוכלוסין נתמעטו אוכלוסיהן מוסיפין עליהן, נתמעטו דיוריהן מביאין להן כהנים לוים וישראלים, ואין מוכרים להם כלי זיין כלי מצודה דברי רבי נחמיה וחכמים מתירין. ושוין שאין פורסין בתוכן מצודות ואין מפשילין בתוכן חבלים כדי שלא יהא רגל של גואל הדם מצויה שם, א"ר יצחק מאי קרא ונס אל אחת מן הערים האל וחי עביד ליה מידי דתיהוי ליה חיותא. תנא תלמיד שגלה מגלים רבו עמו שנאמר ונס אל אחת הערים האל וחי עביד ליה מידי דתיהוי ליה חיותא. א"ר זירא מכאן שלא ישנה אדם לתלמיד שאינו הגון. אמר ר' יוחנן הרב שגלה מגלין ישיבתו עמו, איני והא"ר יוחנן מנין לדברי תורה שהן קולטין שנאמר את בצר במדבר וכתיב בתריה וזאת התורה, לא קשיא הא בעידנא דעסיק בהו הא בעידנא דלא עסיק בהו, איבעית אימא מאי קולטין ממלאך המות, כי הא דרב חסדא הוה יתיב וגרים בבי רב ולא הוה קא יכיל שליח [המה"מ] למיקרב לגביה דלא הוה פסיק פומיה מגירסא, סליק ויתיב אארזא דבי רב פקע ארזא ושתיק ויכיל ליה. [כט]א"ר יוסי ברבי חנינא הארתה לעולמך כשם שהשמש מאיר בשעה שהפרשת ערי מקלט שהיא כפרה לרוצח שנאמר מזרחה שמש לנוס שמה רוצח. א"ל ואם יחרבו הערים האלה להיכן בורחין, א"ל יברחו לתורה, מה כתיב בענין הזה וזאת התורה יברח לתורה שכל מי שחושש באחד מאבריו התורה מרפאתו שנאמר [ל]רפאות תהא לשריך אלו הצדיקים, אבל רשעים אין להם מנוס שנאמר [לא]ועיני רשעים תכלינה ומנוס אבד מנהם, אבל הצדיקים הקב"ה הוא מנוסם שנאמר [לב]אלהי צורי אחסה בו וגו', וכן הוא אומר [לג]ה' עזי ומעוזי ומנוסי ביום צרה. [לד]דאמר ר' יהושע בן לוי מאי דכתיב וזאת התורה אשר שם משה זכה נעשית לו סם חיים לא זכה נעשית לו סם המות, היינו דאמר רבא מאן דזכה סמא דחיי ומאן דלא זכה סמא דמותא: [לה]בעבר הירדן בגיא וגו'. מה ת"ל בית פעור ללמדך שאפילו ישראל בגומא התחתונה נתונים הקב"ה עושה מלחמתן. כתוב אחד אומר ישראל הכום שנאמר [לו]ויכהו ישראל. וכתוב אחד אומר משה הכם שנאמר [לז]אחרי הכותו וכתוב אחד אומר משה ובני ישראל הכום. ומי הכם הוי אומר הקב"ה שנאמר [לח]למכה מלכים גדולים, ללמדך שהיינו בגומא התחתונה והוא עומד לנו שנאמר [לט]שבשפלנו זכר לנו כי לעולם חסדו. [מ]תניא רבי יוסי אומר כל האומר אין לו תורה אין לו תורה, פשיטא אלא כל האומר אין לו אלא תורה אפילו תורה אין לו. מ"ט א"ק ולמדתם ועשיתם כל שישנו בעשיה ישנו בלמידה וכל שאינו בעשיה אינו בלמידה. ואיבעית אימא כל האומר אין לו אלא תורה אין לו אלא תורה ל"צ כגון דמגמר לאחריני ואזלי ועבדי מהו דתימא אית ליה אגרא לדידיה קמ"ל:

תתל ה [מא]פנים בפנים דבר ה' עמכם. תנא רבי חנינא בר פפא פנים תרי, בפנים תרי, הא ארבעה אפין, פנים של אימה למקרא, פנים בינוניות למשנה, פנים שוחקות להלמוד, פנים מסבירות לאגדה. ד"א פנים בפנים בנוהג שבעולם יש לך רב רוצה ללמד ותלמיד שאינו רוצה ללמוד, תלמיד רוצה ללמוד והרב אינו רוצה ללמדו, ברם הכא הרב רוצה ללמד ותלמיד רוצה ללמוד מקרא משנה תלמוד הלכה ואגדה. אנכי עומד (כתוב ברמז א', וכל הפרשה כולה בדברות ראשונות): [מב]אנכי ה' אלהיך, ברוך המקום שבחר בהן בישראל מכל באי העולם ומכל מעשי ידיו וקנה אותם קנין גמור [וקרא אותם] בנים ועבדים לשמו, הרבה פעמים שהוא מדבר עמהם (כשהוא) [כמו שהוא] מדבר עם הרבים [ולפעמים הוא] מדבר עמהם [כמו שהוא מדבר עם היחיד, וכל כך למה אלא בשביל] אהבה שאהב אותה ובשמחה ששמח בם, לפיכך חייב אדם לומר אימתי יגיעו מעשי כמעשה אברהם יצחק ויעקב שלא קנו העולם הזה והעולם הבא וימות המשיח אלא בשביל מעשים טובים ותלמוד תורה. לפיכך אדם חייב לומר בשבילי נברא העולם וכו', במה קונה אדם לאביו שבשמים במעשים טובים ות"ת, והקב"ה מקנהו העולם הזה וימות המשיח והעולם הבא, קונה אדם לאביו שבשמים מתוך אהבה ומתוך אחוה ומתוך ריעות ומתוך האמת ומתוך השלום ומתוך ריבוי ישיבה ומתוך מעוט סחורה, מתוך פלפול תורה ומתוך שמוש חכמים ומתוך פלפול התלמידים ומתוך שפל ברך ומתוך הענוה ומתוך לאו לאו ומתוך הן הן. אנכי ה' אלהיך ברוך המקום וכו' אמר להן הקב"ה בני אני הוא שהנחתי תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם ובאתי ונדבקתי בכם, אני הוא שהנחתי שבעים לשון שבארץ ובאתי ונדבקתי בכם. אני הוא שהנחתי כל העולם כלו ובחרתי אתכם וקראתי אתכם בני ועבדי, אני שנאמר בי [מג]לפני לא נוצר אל, וקראתי אתכם אחי ורעי, אני הוא שנאמר בי [מד]אל צדיק ומושיע אין זולתי, והשויתי את (כה) שמכם לשמי הגדול ושמי הגדול לשמכם, אני הוא עד שלא נברא העולם ואני הוא משנברא העולם, אני הוא בעולם הזה ואני הוא בעולם הבא, [מה]אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא. ד"א אני ה' אלהיך מלמד שנסתכל הקב"ה בעולם כלו וצפה בעשרה בני אדם שבעטו בו ואלו הן. מיכה ירבעם בן הישראלית מקושש אבשלום ויואב וזמרי ועכן ועדי נבות ואחאב. אנכי ביטל מיכה. לא יהיה לך ביטל ירבעם. (כו) לא תשא ביטל בן הישראלית. זכור ושמור ביטל מקושש. כבד ביטל אבשלום. לא תרצח ביטל יואב. לא תנאף ביטל זמרי. לא תגנוב ביטל עכן. לא תענה ביטלו עדי נבות. לא תחמוד ביטל אחאב. דבר אחר אנכי ה' אלהיך, קיימתם אותו אני אמרתי אלהים אתם עברתם עליו [מו]אכן כאדם תמותון. לא יהיה לך קיימתם אותו [מז]ופניתי אליכם עברתם עליו [מח]ונתתי פני בכם. לא תשא קיימתם אותו [מט]נשבע ה' בימינו וגו' עברתם עליו [נ]וחרה אף ה' (ביום ההוא) [בכם]. זכור ושמור קיימתם אותו [נא]אז תתענג על ה' וגו' עברתם עליו [נב]ואתכם אזרה בגוים. לא תנאף קיימתם אותו [נג]אז תשמח בתולה במחול עברתם עליו [נד]לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה. לא תגנוב קיימתם אותו [נה]ואכלת את כל העמים עברתם עליו [נו]אכלני הממני נבוכדנאצר. לא תענה קיימתם אותו [נז]ואתם עדי נאם ה' עברתם עליו [נח]מה אעידך ומה אדמה לך. לא תחמוד קיימתם אותו [נט]לא יחמוד איש את ארצך בעלותך עברתם עליו [ס]וחמדו שדות וגזלו ובתים וגו'. ד"א אנכי ולא תשא מה ענין זה לזה אלא ללמדך שכל הרגיל בשבועת שוא ובשבועת שקר כאילו עובד ע"א. ואינו עושה קורת רוח לפני מי שאמר והיה העולם ואינו מקבל עליו מלכות שמים שלמה. זכור ושמור קיימו חנניה מישאל ועזריה שנאמר [סא]לסריסים אשר ישמרו את שבתותי. זכור את יום השבת לקדשו במה אתה מקדשו במקרא במשנה במאכל ובמשתה בכסות נקייה. אע"פ שאמר ר"ע עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות יקח אדם בשר [מעט ויין מעט] ואל ירבה בבשר ויין שנאמר [סב]אל תהי בסובאי יין וגו'. לא זכה אדם לתורה שיכנסו בתוך מעיו יבקש רחמים על אכילה ושתיה יתירה שלא תכנס לתוך מעיו שנאמר [סג]צרפתיך ולא בכסף בחנתיך בכור עוני מה הכור הזה אפילו אתה נותן בו כל עצים שבעולם הרי הוא שורפן ומפסידן כך גרונו של אדם אפילו אתה נותן לו כל אכילות שבעולם הוא מפסידן. שלשה קדושות הן, קדושת שמו של הקב"ה שנאמר [סד]ואתה קדוש יושב תהלות ישראל. וקדושת שבת שנאמר [סה]ושמרתם את השבת כי קודש הוא לכם. וקדושתן של ישראל שנאמר [סו]קודש ישראל לה', מכאן אמרו (כז) עתידים שיניהם של אוכלי ישראל להיות לימות המשיח כ"ד אמות וחכמים אומרים שלשים. וכי מה נשתנו כ"ד (מכ"ה), אלא (אמה) [אמרו] תשעה חדשים למעוברת וכ"ד למניקה מה תינוק הזה שהוא יונק חלב משדי אמו כל אותן כ"ד חדש אפילו מתה אינו חושש לה, כך אוכליהן של ישראל אפילו מתים אין חוששין להם. דבר אחר זכור את יום השבת כבד את אביך וכי מה ענין זה לזה, אלא ללמדך שכל מי שמכבד אביו ואמו אין חלול שבתות באות על ידיו (כח) שנאמר [סז]אשרי אנוש וגו' אל תאמר מחללו אלא מחול לו, אל יאמר אדם הואיל ואבי שבשמים הקדימני תחלה אעשה רצון אבי שבשמים ואניח כבוד אבי וכבוד אמי כו', כל המבקש ימים ושנים ועושר ונכסים וכבוד וחיים בעולם הזה וחיים רבים לעולם הבא יעשה רצון אביו שבשמים ויכבד אביו ואמו. דבר אחר כבד את אביך קיימו יצחק בשעה שהיה מושלך לפני אביו כשה לטבח יובל. דבר אחר כבד קיימו יוסף שנאמר [סח]ויאמר ישראל

ממ"ק ובמ"ק כט ילמדנו: ל משלי ג: לא איוב יא: לב תהלים יח: לג ירמיה טז: לד יומא עב: לה אלה הדברים זוטא: לו במדבר כא: לז דברים א: לח תהלים קלו: לט שם: מ יבמות קט: מא מסכת סופרים: מב תנא דבי אליהו פכ"ה: מג ישעיה מג: מד שם מה: מה דברים לב: מו תהלים פב: מז ויקרא כו: מח שם: מט ישעיה מב: נ דברים יא: נא ישעיה נח: נב ויקרא כו: נג ירמיה לא: נד הושע ד: נה דברים ז: נו ירמיה נא: נז ישעיה מג: נח איכה ב: נט שמות לד: ס מיכה ב: סא ישעיה נו: סב משלי כג: סג ישעיה מח: סד תהלים כב: סה שמות לא: סו ירמיה ב: סז ישעיה נו: סח בראשית מח:

זית רענן (כד) ואם יחרבו הערים, כלומר בזמן שאין בהמ"ק קיים: אבל רשעים וכו', פי' אע"פ שעוסקים בתורה ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי: הקב"ה הוא מנוסם, כשעוסק בתורה הקב"ה שרוי עמו: ללמדך שהיינו בגומא, שמחמת החטא לא היו לישראל כח להכותם רק הקב"ה עמד להם: (כה) שמכם לשמי הגדול, ישראל: (כו) לא תשא ביטל וכו', דכיון שאסור להזכיר השם בחנם ק"ו שאסור לקללו: ופניתי אליכם, דכתיב על פני: ואתכם אזרה בגוים וגו', אז תרצה הארץ את שבתותיה ודריש לה לענין שבת: אנכי ולא תשא, דאנכי ולא יהיה לך ולא תעשה לך פסל הכל מענין ע"ז אך לא תשא אין עניינו לכאן: (כז) עתידין שניהם וכו', דכתיב שני רשעים שברת ודרשינן שרבבת: א"א אמרו תשעה וכו', פי' לפי שאוכליהם דומין להינוק היונק לפיכך יהיו שניהם כתינוק היונק כ"ד אמה: (כח) שנאמר אשרי אנוש וכו', אפשר דדייק ממלות ובן אדם, מצות שבין הבן להאב דהיינו כבוד אב:

ישראל אל יוסף הלא אחיך רועים בשכם. דבר אחר כבד את אביך ולא תרצח וכי מה ענין זה לזה, אלא ללמדך אם יש לו לאדם ואינו זן ומפרנס אביו ואמו כאלו הוא רוצח לפני המקום. דבר אחר כבד את אביך ולא תנאף ללמדך אם יש לו לאדם ואינו מכבד אביו ואמו כאלו הוא נואף לפני המקום. דבר אחר כבד ולא תגנוב אם אינו עושה רצון אביו ואמו כאלו הוא גונב נפשות לפני המקום. דבר אחר כבד ולא תענה כל שאינו מפרנס אביו ואמו כאלו הוא מעיד עדות שקר לפני המקום. המכבד אביו ואמו למה הדבר דומה למלך שבא אצלו בן אהובו א"ל בני מאין באת, א"ל מבית אבי ואמי, א"ל אביך ואמך מה הן עושין, א"ל נפטרו לשלום לבית עולמן, א"ל בני ברוך אתה ותהא לך קורת רוח בעולם שנתת מנוחה לאביך ואמך כו', עכשיו בא ואראך גנזי שמים כו', מה דרכי שמים שהוא רחמן על הבריות אף אתם תהיו רחמנים לפרנס את הבריות ותאריכו שנים (זה לזה) בטובה. כאשר צוך ה' אלהיך (כתוב ברמז רנ"ז). וכל בהמתך (כתוב ברמז רפ"א): [סט]תנו רבנן מקיימין עבדים שאינן מולין דברי ר' ישמעאל כו', הרי הוא אומר [ע]וינפש בן אמתך והגר בעבד ערל הכתוב מדבר. או אינו אלא בעבד מהול כשהוא אומר למען ינוח עבדך ואמתך כמוך הא עבד מהול אמור, הא מה אני מקיים וינפש בן אמתך בעבד ערל הכתוב מדבר. והגר זה גר תושב, או אינו אלא גר צדק, כשהוא אומר וגרך אשר בשעריך הרי גר צדק אמור, הא מה אני מקיים והגר זה גר תושב:

[עא]למען ייטב לך. שאל רבי חנינא את רבי חייא בר אבא מפני מה בדברות ראשונות לא נאמר בהן טוב ובדברות האחרונות נאמר בהן טוב, א"ל עד שאתה שואלני [למה נאמר בהן טוב שואלני אם נאמר בהן טוב] שאיני יודע אם נאמר בהן ואם לאו כלך אצל רבי תנחום בן חנילאי שהיה רגיל אצל רבי יהושע בן לוי שהוא בקי באגדה, אזל לגביה, א"ל ממנו לא שמעתי, אלא כך אמר לי רבי שמואל בן נחום (אחיו) [אחי אמו] של רב אחא בר חנינא הואיל וסופן להשתבר, [וכי סופן להשתבר] מאי הוי, אמר רב אשי חס ושלום פסקה טובה מישראל. אמר רבי יהושע בן לוי הרואה טי"ת [בי"ת] בחלום סימן יפה לו, מאי טעמא אילימא משום דכתיב טוב אימא [עב]טבעו בארץ שעריה, אלא הואיל ופתח בו הכתוב תחלה לטובה, מן בראשית עד וירא אלהים את האור כי טוב לא כתיב ביה טי"ת: [עג]רבי שמעון בן טרפון אומר אזהרה לעוקב אחר נואף מנין, ת"ל לא תנאף. לא תנאיף (כל הפרשה כתובה לעיל בפ' יתרו). קול גדול ולא יסף (כתוב בפסוק ובבא משה אל אהל מועד):

תתלא [עד]ויהי כשמעכם את הקול מתוך החושך ולמה השמיע הקב"ה את קולו מתוך החושך ולא מתוך האור, משל למה הדבר דומה למלך שהיה משיא את בנו ותלה בחופת בנו *מסכות שחורות אמר להן יודע אני שאין בני ממתין עם אשתו אלא ארבעים יום, שלא תאמרו למחר המלך לא היה איסטרוגלוס ולא היה יודע מה שיארע לבנו, כך המלך זה הקב"ה, הבן אלו ישראל, והכלה זו תורה והיה הקב"ה יודע שאין ישראל ממתינין בדברות אלא ארבעים יום לפיכך השמיע קולו מתוך החושך, רבי יהודה אומר אדם מדבר עם חברו הוא שומע רגש קולו אבל אינו רואה מאורו, וישראל שמעו אותו, ששמעו קולו של הקב"ה וראו את הקול יוצא מפי הגבורה בברקים ורעמים שנאמר [עה]וכל העם רואים את הקולות. רבי פנחס אומר כל אותו הדור ששמעו קולו של הקב"ה זכו להיות כמלאכי השרת ולא שלט בהם כל מין כינים, ובמותם לא שלטה בהם רמה, אשריהם בעולם הזה ולעולם הבא ועליהם הכתוב אומר [עו]אשרי העם שככה לו:

[עז]כי מי כל בשר. אלו היו אומות העולם יודעין מה אהל מועד יפה להם היו מקיפין אותו *אהליות וקסטריות, אתה מוצא עד שלא הוקם המשכן היו אוה"ע שומעין את קול הדבור ונתרזין מתוך [עח]פניקטיהון שנאמר כי מי כל בשר אשר שמע וגו' אתה שומע וחיה ואוה"ע שומעין ומתין: [עט]מי יתן והיה לבבם זה להם. שני פעמים כתוב בספר תהלים [פ]מי יתן מציון, אחד בספר ראשון, ואחד בספר שני ולמה כתוב, אמר רבי לוי הרב אמר כתוב אחד והתלמיד כתוב אחד, הרב אמר מי יתן והיה לבבם זה להם, והתלמיד אמר ומי יתן את כל עם ה' נביאים, ולא דברי הרב ולא דברי התלמיד מתקיימין בעולם הזה, אבל לעולם הבא מתקיימין שניהן. דברי הרב מנין שנאמר [פא]ונתתי לכם לב חדש. ודברי תלמיד מנין שנאמר *אשפוך את רוחי על כל בשר. לך אמור להם וגו' (כתוב ברמז רע"ח): [פב]אמר רב יוסף כל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו דכתיב לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואומר [פג]במשוך היובל המה יעלו. מאי ואומר, ה"ק מכדי כתיב [פד]והיו נכונים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה, לך אמור להם למה לי שמע מיניה (הוי) [כל] דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו וכו'. [פה]תנן התם הקורא את המגילה עומד ויושב יצא, תנא מה שאין כן בתורה דאמר קרא ואתה פה עמוד עמדי. אילמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו כביכול אפילו הקב"ה מעומד. אמר רבי (יהודה אמר רב) [אבוה] מנין לרב שלא ישב על גבי המטה וישנה לתלמידיו על גבי קרקע שנאמר ואתה פה עמוד עמדי. תניא מימות משה עד רבן גמליאל הזקן לא היו לומדין תורה אלא מעומד, משמת רבן גמליאל ירד חולי לעולם והיו לומדין מיושב, והיינו דתנן משמת רבן גמליאל הזקן בטל כבוד התורה:

תתלב כתוב אחד אומר [פו]ואשב בהר ארבעים יום וכתוב אחד אומר [פז]ואנכי עמדתי בהר, אמר רב עומד ולומד יושב ושונה, ר' חנינא אמר לא עומד ולא יושב אלא שוחה, אמר רבי יוחנן אין ישיבה אלא לשון עכבה שנאמר [פח]ותשבו בקדש ימים רבים. רבא אמר רכות מעומד קשות מיושב. [פט]רבי יהודה בן בתירא אומר פה אל פה אדבר בו, פה אל פה אמרתי לו פרוש מן האשה, שנאמר לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי:

תתלג ו (ל) [צ]שמע ישראל למה נאמר. לפי שנאמר דבר אל בני ישראל דבר אל בני אברהם ויצחק לא נאמר אלא בני ישראל, זכה יעקב אבינו שיאמר דבור לבניו לפי שהיה יעקב מפחד כל ימיו ואמר אוי לי שמא תצא ממני פסולת כדרך שיצא מאבותי, אברהם יצא ממנו ישמעאל, יצחק יצא ממנו עשו, ישמעאל עבד אלילים שנאמר [צא]ותרא שרה את בן הגר המצרית (כתוב ברמז צ"ד). אמר יעקב אבינו אברהם יצא ממנו ישמעאל, יצחק יצא ממנו עשו אבל אני לא תצא ממני פסולת, וכן הוא אומר [צב]וידר יעקב נדר לאמר וכי עלתה על לב שהיה יעקב אבינו אומר והיה ה' לי לאלהים כביכול אם לאו אין לו לאלהים, ת"ל [צג]ושבתי בשלום אל בית אבי מכל מקום, ומה ת"ל לי לאלהים שיחול שמו עלי שלא תצא ממני פסולת מתחלה ועד סוף. וכן הוא אומר [צד]ויהי בשכון ישראל בארץ ההיא כיון ששמע יעקב נזדעזע ואמר אוי לי שמא אירע פסול בבני עד שנתבשר מפי הקב"ה שעשה ראובן תשובה שנאמר [צה]ויהיו בני יעקב שנים עשר [והלא בידוע שי"ב הם] אלא שנתבשר מפי הקב"ה שעשה ראובן תשובה ללמדך שהיה ראובן מתענה כל ימיו עד שבא משה וקבלו שנאמר [צו]יחי ראובן ואל ימות. וכן אתה מוצא כשהיה יעקב אבינו נפטר מן העולם קרא להם לבניו והוכיחן כל אחד ואחד בפני עצמו וחזר וקראן כולן כאחד, אמר להם שמא יש בלבבכם מחלוקת על מי שאמר והיה העולם, אמרו לו שמע ישראל, כשם שאין בלבך מחלוקת כך אין בלבנו מחלוקת על מי שאמר והיה העולם אלא ה' אלהינו ה' אחד, עליהם הוא אומר [צז]וישתחו ישראל על ראש המטה וכי על ראש המטה השתחוה, אלא שהודה ושבח שלא יצא ממנו פסולת. (לא) ויש אומרים וישתחו ישראל על ראש המטה שעשה ראובן תשובה. דבר אחר שאמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, א"ל הקב"ה ליעקב הרי שהיית מתאוה כל ימיך שיהיו בניך משכימים ומעריבין וקורין ק"ש. מכאן אמרו הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו לא יצא. ה' אלהינו למה נאמר והלא כבר נאמר ה' אחד, ומה ת"ל ה' אלהינו, עלינו לייחד שמו ביותר. כיוצא בו [צח]שלש פעמים בשנה יראה וגו' מה אני צריך לומר, והלא כבר נאמר את פני האדון ה' מה ת"ל אלהי ישראל, אלא על ישראל ייחד שמו ביותר. כיוצא בו [צט]שמעה עמי ואדברה ישראל ואעידה בך וגו' עליך ייחד שמו ביותר. דבר אחר ה' אלהינו על כל באי העולם בעולם הזה. ה' אחד לעולם הבא. וכן הוא אומר [ק]והיה ה' למלך על

מממ"ק ובכמ"ק סט יבמות מח : ע שבועות כג : עא ב"ק נד : עב איכה ב : עג שבועות מז : עד פרקי רבי אליעזר : *מג' מסך ובי' וילונות : עה שמות יט : עו תהלים קמד : עז תנחומא : *מגב חיל לשמרו : עח פניקטיהון סיכליסס : עט מדרש שוחר טוב : פ תהלים יד וכג : פא יחזקאל לו : *יואל ג : פב ביצה ה : פג שמות יט : פד שם : פה מגילה כא : פו דברים ט : פז שם י : פח שם א : פט אבות דרבי נתן : צ ספרי : צא בראשית כא : צב שם כח : צג שם : צד שם לה : צה שם : צו דברים לג : צז בראשית מז : צח שמות לד : צט תהלים נ : ק זכריה יד :

זית רענן (כה) רועים בשכם, ויאמר לו הנני אע"פ שידע ששונאים אותו : ד"א כבד ולא תרצח וכו', משום דכל הדברות ל"ת וכבד מ"ע לכן דריש ל"ת לכל ל"ת הכתובים אחריו : כאלו הוא רוצח, דלפעמים מתים ברעב : כאלו נואף שמראה שזה אינו אביו ואמו זינתה : גונב נפשות, שמראה כאלו גנבוהו אביו ואמו מאחרים : כאלו מעיד עדות שקר, שזה אינו אביו : (כט) א"ל בני ברוך אתה וכו', אבל אם אביו ואמו קיימים והניחם ובא המלך כועס עליו ואומר הנחת אוהבי אביך ובאת אצלי כך כל מי שאינו מכבד אביו ואמו ובא לעשות מצות הקב"ה כועס עליו : (ל) שמע ישראל למה נאמר גו', פי' למה מזכיר דוקא ישראל בכ"מ וכן דבר אל בני ישראל : (לא) וי"א וישתחו וכו', שראובן היה ראש המטה :

על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה׳ אחד ושמו אחד. [קא]ממתן תורה זכו ישראל לק״ש, הקב״ה אמר להם שמע ישראל אנכי ה׳ אלהיך, נענו כולן ואמרו ה׳ אלהינו ה׳ אחד, ומשה אמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. אמר הקב״ה לישראל בני ראו כל מה שבראתי בראתי זוגות, שמים וארץ זוגות, חמה ולבנה זוגות, אדם וחוה זוגות, העוה״ז והעוה״ב זוגות, אבל כבודי יחיד ומיוחד בעולם שנאמר שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד:

תתלד דבר אחר מהיכן זכו ישראל לקריאת שמע, מאבינו יעקב שנאמר [קב]הקבצו ושמעו בני יעקב, אמר להם שמא משאני נפטר אתם משתחוים לאל אחר, אמרו לו שמע ישראל כשם שאין בלבך אלא אחד וכו׳ והוא אמר בלחישה ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. ומה ישראל אומרים עכשיו שמע ישראל אבינו אותו דבר שצויתנו נוהג בנו ה׳ אלהינו ה׳ אחד. דבר אחר כשעלה משה למרום שמע מלאכי השרת מקלסין ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד והורידו לישראל, ולמה אין אומרים אותו בפרהסיא, משל למה״ד לאחר שגנב [קג]קוזמין מתוך פלטין של מלך ונתנה לאשתו וא״ל אל תתקשטי בה בפרהסיא אלא בתוך ביתך, אבל ביוה״כ שהן נקיים כמלאכים הן אומרים אותו בפרהסיא ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. [קד]יהי שמו של מלך מלכי המלכים מבורך, ישראל מקלסין להקב״ה והקב״ה מקלם אותן, וכן הוא אומר [קה]דודי לי ואני לו, משל לאדם שהיה כשר והיה לו אשה כשרה, היתה אשתו אומרת לנשים אין כמות אישי בעולם והוא אומר לחבריו אין כמות אשתי בעולם, הוא מקלם לאשתו ואשתו מקלכתו, כך יהי שמו הגדול מבורך משבח לישראל בפני מלאכי השרת ואומר להם אין לי בעולם אלא ישראל שנאמר [קו]אחת היא יונתי תמתי, וישראל אומרים אין לנו אלא הקב״ה שנאמר ה׳ אלהינו ה׳ אחד:

תתלה דבר אחר שמע ישראל למה קורין שמע בבקר ובערב, קורין בערב שהנפשות עולות למעלה, וקורין בבקר על חזרתן שנאמר [קז]להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות, וזש״ה [קח]יש אחד ואין שני משל למלך בשר ודם שהזקין ממליך בנו תחתיו, אבל הקב״ה אינו כן אלא הוא אחד ושמו אחד. ד״א אמר יעקב [א]הקבצו ושמעו בני יעקב אמר להם אני מתירא שמא לאחר מותי תשתחוו לאלילים לפי שאתם בנים של ד׳ אמהות, א״ל אינו אומר למשפחותם לבית אמותם אלא לבית אבותם, כשם שאתה אחד ועובד לאחד כך אין אנו עובדין אלא לאחד, הה״ד [ב]הלוא אב אחד לכלנו הלוא אל אחד בראנו, נענה ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. ד״א משל להכם שהיה לו בן והיה מעלה לו שתי סעודות בכל יום אחת בבקר ואחת בערב, אחר ימים ראה החכם את בנו שהעני ולא היה יכול לעשות כשם שהיה למוד, קרא לו אביו וא״ל בני יודע אני שאין בך כח לאותן שתי סעודות שהיית מביא לי, איני מבקש ממך אלא שתהא שומע אותי דורש בבית הכנסת ב׳ פעמים ביום והוא ערב לי כאותן שתי סעודות שהיית מעלה לי, כך אמר הקב״ה לישראל לשעבר הייתם מקריבין לי שתי פעמים ביום [ג]את הכבש אחד תעשה בבקר וגו׳, וגלוי וידוע לפני שבית המקדש עתיד ליחרב ומכאן ואילך אי אתם יכולין להקריב קרבנות, אלא מבקש אני תמורתן של קרבנות שמע ישראל בבקר שמע ישראל בערב ועולה לפני יותר מכל הקרבנות. דבר אחר שמע ישראל משל למלך בשר ודם שהיה מכתיב לגיונות והן מתים במלחמה והוא מכתיב אחרים והן נהרגין, אבל הקב״ה משהכתיב לגיונות לא חלפן שכן הוא אומר [ד]שאו מרום עיניכם וראו וגו׳. דבר אחר בשר ודם מוציא לגיונותיו למלחמה אם הוא לא מוציא להן צרכן אינן יוצאין, אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן, האכיל אותנו אין לנו אלא הוא, הרעיב אותנו אין לנו אלא הוא, ה׳ אלהינו ה׳ אחד, וכן באיוב אומר [ה]ה׳ נתן וה׳ לקח וגו׳, אבל הרשעים אינן כן אלא [ו]והיה כי ירעב והתקצף וקלל במלכו ובאלהיו. ד״א מלך בשר ודם הולך למלחמה החיילות והלגיונות מקיפין אותו ומשמרין אותו ועושין מלחמתו, אבל הקב״ה אינו כן אלא לגיונותיו יושבין והוא עושה מלחמתן שנאמר [ז]ה׳ איש מלחמה. דבר אחר מלך ב״ו אם הוא יושב במדינה הוא ולגיונותיו אינו יכול לעשות המלחמה, אבל הקב״ה אינו כן אלא הוא מלא עולם שנאמר [ח]אם יסתר איש במסתרים וגו׳ הלא את השמים ואת הארץ אני מלא, ולא הוא אלא לגיונותיו שנאמר (לב) [ט]התשלח ברקים וילכו. ד״א מלך בשר ודם יוצא מן פלטין אבוקות דולקות לפניו, נכנס לפלטין אבוקות דולקות לפניו, אבל הקב״ה אינו כן אלא נוטל אבוקות ומדליק לפני בניו שנאמר [י]וה׳ הולך לפניהם יומם וגו׳:

תתלו [יא]אליהו ז״ל שאל את ר׳ נהוראי מפני מה זועות באות לעולם, אמר לו כתוב אחד אומר [יב]תמיד עיני ה׳ אלהיך בה, וכתוב אחד אומר [יג]המביט לארץ ותרעד, כאן בזמן שישראל עושין וכו׳ כאן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום הזועות באות לעולם. א״ל חייך מסתברא מילתא, אלא כך הוא עיקרו של דבר, בשעה שהקב״ה מביט בעולמו ורואה בתי טרטיאות ובתי קרקסיאות יושבים בטח ושאנן ושלוים ובית מקדשו חרב הוא מסתכל (במפלון) [באפיליון]* עולמו להחריבו, כיון שישראל נכנסים שחרית לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ומיחדין שמו ואומרים שמע ישראל ה׳ וגו׳ מתקבצין כל מלאכי השרת אצל הקב״ה ואומרים לפניו אתה הוא עד שלא נברא העולם אתה הוא משנברא העולם אתה הוא בעוה״ז ואתה הוא לעוה״ב קדש את שמך על מקדישי שמך, מיד נוחה דעתו של הקב״ה ואינו מחריב עולמו ומיישב דעתו בשביל ישראל, הה״ד [יד]ואתה קדוש יושב תהלות ישראל שמיישב דעתו בשביל תהלות ישראל. ומנין שהקב״ה מזעזע עולמו בשביל חורבן בית המקדש שנאמר [טו]ה׳ ממרום ישאג ממעון קדשו יתן קולו שאג ישאג על נוהו. [טז]מפני מה אומרים פרשיות הללו בכל יום, רבי לוי אמר מפני שעשרת הדברות כלולות בהם. אנכי ה׳ אלהיך שמע ישראל וגו׳. לא תשא ואהבת מאן דרחים מלכא לא לישתבע בשמיה לשקרא. זכור למען תזכרו זה מצות שבת ששקולה ככל המצות שנאמר [יז]ועל הר סיני ירדת וגו׳ ותתן להם משפטים ישרים וגו׳ ואת שבת קדשך הודעת להם. כבד למען ירבו ימיכם. לא תרצח ואבדתם מהרה מאן דקטיל מיקטיל. לא תנאף לא תתורו וגו׳ ליבא ועינא תרי סרסורי דעבירה שנאמר [יח]תנה בני לבך לי ועיניך וגו׳ אמר הקב״ה אי יהבת לי לבא ועינא אנא ידע דאנת דידי. לא תגנוב ואספת דגנך ולא דגן חברך. לא תענה אני ה׳ אלהיכם וכתיב [יט]וה׳ אלהים אמת, אמר הקב״ה אם העדת על חברך שקר מעלה אני עליך כאלו אתה מעיד עלי שלא בראתי שמים וארץ. לא תחמוד וכתבתם על מזוזות ביתך ולא בית חברך. [כ]חביבין ישראל לפני הקב״ה יותר ממלאכי השרת, שישראל אומרים שירה בכל עת ובכל שעה שירצו ומלאכי השרת א״א שירה אלא פעם אחת ביום, ואמרי לה פעם אחת בשבת, [ואמרי לה פעם אחת בחודש, ואמרי לה פעם אחת בשנה], ואמרי לה פעם אחת בשבוע, ואמרי לה פעם אחת ביובל, ואמרי לה פעם אחת לעולם, וישראל מזכירין את השם לאחר שתי תיבות שנאמר שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד, ומלאכי השרת אין מזכירין את השם אלא לאחר ג׳ תיבות כדכתיב [כא]קדוש קדוש קדוש ה׳ צבאות, ואין מלאכי השרת אומרים שירה למעלה עד שישראל אומרים שירה למטה שנאמר [כב]ברן יחד כוכבי בקר והדר ויריעו כל בני האלהים וכו׳. והאיכא ברוך, ברוך אופנים הוא דאמרו ליה, ואיבעית אימא כיון דאתיהיב להו רשותא אתיהיב להו. [כג](רבן שמעון בן יוחאי אומר) הקורא את שמע צריך שיכוין את לבו שנאמר שמע ישראל ולהלן הוא אומר [כד]הסכת ושמע מה להלן בהסכת אף כאן בהסכת. והאומנין בטלין ממלאכתן בפסוק ראשון. [כה]תנא ר״ש בן יוחאי אומר בדין הוא שתקדים שמע לוהיה אם שמוע שזה יש בו ללמוד וללמד ולעשות, והיה אם שמוע לויאמר שזה יש בו ללמד ולעשות וזה אין בו אלא עשיה בלבד, ותיפוק ליה משום רבי יהושע בן קרחה דאמר למה קדמה שמע לוהיה אם שמוע כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים ואחר כך יקבל עליו עול מצות, והיה אם שמוע לויאמר שוהיה אם שמוע נוהג ביום ובלילה ויאמר אינו נוהג אלא ביום, חדא ועוד קאמר, חדא כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים ועוד דאית בה נמי מילי אחרנייתא. [כו]ת״ר ק״ש ככתבה דברי רבי. וחכמים אומרים בכל לשון. מאי טעמא דרבי, אמר קרא והיו בהוייתן יהו. ורבנן מאי טעמא, א״ק שמע בכל לשון שאתה שומע, ורבי נמי הא כתיב שמע, ההוא מיבעי ליה השמע לאזנך מה שאתה מוציא מפיך. ורבנן סברי הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו יצא, ורבנן נמי הא כתיב והיו, ההוא שלא יקרא למפרע. ורבי, נפקא ליה מדברים הדברים, ורבנן, דברים הדברים לא דרשי. ת״ר והיו שלא יקרא למפרע, הדברים על לבבך יכול תהא כל הפרשה כולה צריכה כוונה, ת״ל האלה עד כאן צריכה כוונה מכאן ואילך אין צריך כוונה דברי רבי אלעזר. א״ל ר״ע הרי הוא אומר אשר אנכי מצוך היום על לבבך מכאן אתה למד על כל הפרשה שצריכה כוונה. א״ר יוחנן הלכה כר״ע

ממ״ק ובמ״ק קא דברים רכה : קב בראשית מט : קג קוזמין פכשיט : קד דברים זוטא : קה שה״ש ג : קו שם : קז תהלים לב : קח קהלת ד : א בראשית מט :
ב מלאכי ב : ג במדבר כח : ד ישעיה מ : ה איוב א : ו ישעיה ח : ז שמות טו : ח ירמיה כג : ט איוב לח : י שמות יג : יא ירושלמי ברכות פרק הרואה : יב דברים יא : יג תהלים קד : *אפיליון בהגהת בל״י : יד תהלים כב : טו ירמיה כה : טז ירושלמי דברכות פרק א : יז נחמיה ט :
יח משלי כג : יט ירמיה י : כ חולין צא : כא ישעיה ו : כב איוב לח : כג ברכות טז : כד דברים כז : כה ברכות יד : כו שם יג :

ד״ת ר״ען (לב) התשלח ברקים וילכו, ויאמרו לך הננו ולא כתיב ויבואו אלא שהן מלאים עולם :

כר"ע. איכא דמתני לה אהא ר' אחא אמר משום ר' יהודה כיון שכוון את לבו בפרק ראשון שוב אין צריך לכוין, א"ר יוחנן הלכה כר' אחא. תניא אידך הדברים האלה על לבבך מר זוטרא אמר עד כאן מצות כוונה וקריאה מכאן ואילך קריאה בלא כוונה. מ"ש הכא דבעינן הרתי דכתיב על לבבך התם נמי כתיב על לבבכם. ההוא מיבעי ליה לכדרבי יצחק על לבבכם וקשרתם שתהא קשירה כנגד הלב. ר' יאשיה אומר עד כאן מצות קריאה וכוונה מכאן ואילך כוונה בלא קריאה, מ"ש הכא דבעי תרתי דכתיב על לבבך ודברת בם התם נמי הכתיב על לבבכם לדבר בם, ההוא בדברי תורה וה"ק רחמנא אגמירו בנייכו תורה כי היכי דליגרסי בהו. ת"ר שמע ישראל וגו' עד כאן (מצות) [צריכה] כוונת הלב דברי ר"מ. אמר רבא הלכה כר"מ. תניא סומכוס בן יוסף אומר כל המאריך באחד מאריכין לו ימיו ושנותיו. אמר רב אחא בר יעקב ובדל"ת. אמר רב אשי ובלבד שלא יחטוף בחי"ת, ובלבד שידגיש בדל"ת, למען תזכרו צריך להתיז בזיי"ן. [כו]ר' ירמיה הוה יתיב קמיה דרבי חייא בר אבא חזייה דקא מאריך טובא, א"ל לא צריכת רק כדי שתמליכהו בשמים ובארץ וארבע רוחות העולם. אמר רבי יהודה על לבבך בעמידת. אמר שמואל שמע ישראל וגו' זו היא ק"ש של רבי יהודה הנשיא, א"ל רב נחמן לדרו עבדיה בפסוקא קמא צערן טפי לא תצערן. [כז]רב הוה קרי ק"ש ומחוי לבריה בידיה קבוטל בבי"ת, והתניא רבי אליעזר בן יעקב אומר הקורץ בעיניו ומרמז בידיו וקורא ק"ש עליו הכתוב אומר [כח]ולא אותי קראת יעקב, לא קשיא הא בפרק ראשון הא בפרק שני. [כט]הני י"ח כנגד מי, אמר ר' הלל בריה דר"ש בר נחמני כנגד י"ח אזכרות שאמר דוד בספר תהלים [ל]בהבו לה' בני אלים. ורב יוסף אמר כנגד י"ח אזכרות שבק"ש, ר' יהושע בן לוי אמר כנגד י"ח חוליות שבשדרה, הני תמני סרי י"ט הויין, אמר רבא ברכת אפיקורסים ביבנה תקנוה. כנגד מי תקנוה, לר' הלל כנגד [לא]אל הכבוד הרעים. לרב יוסף כנגד אחד שבק"ש. לר' יהושע בן לוי כנגד חוליא קטנה שבשדרה. [לב]כנגד י"ח פעמים שאבות כתובין בתורה אם יאמר לך אדם י"ט הן, אמור לו [לג]והנה ה' נצב עליו לית הא מנהון. ואם יאמר לך י"ז הן, אמור לו [לד]ויקרא בהם שמי מנהון. ר' שמואל בר נחמן אמר כנגד י"ח צוויין שכתובים בפרשת משכן שני מואתו אהליאב עד סיפיה דספרא:

תתלז [לה]ואהבת את ה' אלהיך. עשה מאהבה. הפריש בין העושה מאהבה לעושה מיראה, העושה מאהבה שכרו כפול ומכופל. לפי שהוא אומר את ה' אלהיך תירא יש לך אדם מתירא מחברו כשהוא (מצריכו) [מטריחו] מניחו והולך לו, אבל אתה עשה מאהבה שאין לך (לג) אהבה במקום יראה ויראה במקום אהבה אלא במדת המקום בלבד. דבר אחר ואהבת את ה' אלהיך אהבהו על הבריות כאברהם אביך שנאמר [לו]ואת הנפש אשר עשו בחרן, והלא אם מתכנסין כל באי העולם לבראות יתוש אחד ולזרוק בו נשמה אינן יכולין [ומה ת"ל ואת הנפש אשר עשו בחרן] אלא מלמד שהיה אברהם אבינו מגיירן ומכניסן תחת כנפי השכינה. בכל לבבך בשני יצריך ביצר טוב וביצר רע. דבר אחר בכל לבבך שלא יהא לבך חלוק על המקום. ובכל נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך, וכן הוא אומר [לז]כי עליך הורגנו כל היום. ר' שמעון בן מנסיא אומר וכי אפשר לומר לו לאדם ליהרג בכל יום, אלא זו מילה. שמעון בן עזאי אומר בכל נפשך אהבהו עד (שיצא) [מצוי] הנפש. רבי אליעזר בן יעקב אומר אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך, ואם נאמר בכל מאדך למה נאמר בכל נפשך, אלא יש לך אדם שגופו חביב עליו ממנונו לכך נאמר בכל נפשך, ויש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאדך, רבי עקיבא אומר אם נאמר בכל נפשך ק"ו בכל מאדך, אלא בכל מדה ומדה שהוא מודד לך בין במדת הטוב בין במדת הפורענות. וכן דוד הוא אומר [לח]כוס ישועות אשא וגו' צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא. וכן איוב הוא אומר [לט]ה' נתן וה' לקח [יהי שם ה' מבורך], על מדת הטוב קל וחומר על מדת פורענות, מה אשתו אומרת לו עודך מחזיק בתומתך ברך אלהים ומות, ומה אמר לה כדבר אחת הנבלות תדברי וגו'. אנשי מבול היו בועטין בטובה וכשבאה עליהם הפורענות קבלו על כרחם, ועוד ק"ו אם מי שבועט בטובה נאה בפורענות, אנו שנאים בטובה לא נהיה נאים בפורענות והוא שאמר לה כדבר אחת הנבלות תדברי. ועוד יהא אדם שמח ביסורין מבטובה, שאילו אדם בטובה כל ימיו אין נמחל לו עון שבידו, ובמה נמחל לו ביסורין. ר' אליעזר בן יעקב אומר הרי הוא אומר [מ]כי את אשר יאהב ה' יוכיח וכאב את בן ירצה, מי גרם לבן שיהרצה לאב, הוי אומר אלו יסורין. רבי מאיר אומר הרי הוא אומר [מא]וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו וגו' ולבך יודע מעשים שעשית ויסורין שהבאתי עליך שלא כנגד מעשיך הבאתי עליך יסורין. רבי יוסי בר' יהודה אומר חביבין יסורין ששמו של הקב"ה חל על מי שיסורין באין עליו שנאמר [מב]ה' אלהיך מיסרך, [ר' נתן ב"ר יוסף אומר כשם שברית כרותה לארץ כך ברית כרותה ליסורים שנאמר ה' אלהיך מיסרך] ואומר [מג]כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה. ר"ש בן יוחאי אומר חביבין יסורין ששלש מתנות טובות נתנו להן לישראל שאומות העולם מתאוין להן ולא נתנו לישראל אלא ע"י יסורין, ואלו הן תורה וארץ ישראל ועולם הבא. תורה מנין שנאמר [מד]לדעת חכמה ומוסר. ואומר [מה]אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו. ארץ ישראל מנין שנאמר ה' אלהיך מיסרך ואומר כי ה' אלהיך מביאך וגו'. עולם הבא מנין שנאמר [מו]כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר, איזהו דבר שהוא מביא את האדם לעולם הבא הוי אומר אלו יסורין. רב נחמן אמר חביבין יסורין שכשם שקרבנות מרצין כך יסורין מרצין, בקרבנות הוא אומר [מז]ונרצה לו לכפר עליו, ביסורין הוא אומר [מח]והם ירצו את עונם, ועוד שהיסורין מרצין יותר מן הקרבנות שהקרבנות בממון והיסורין בגוף, וכן הוא אומר [מט]עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו. וכבר היה רבי אליעזר חולה ונכנסו רבי טרפון ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא לבקרו, א"ל רבי טרפון רבי חביב אתה לישראל יותר מגלגל חמה, שגלגל חמה מאיר בעוה"ז ואתה הארת בעולם הזה ובעולם הבא. א"ל רבי אלעזר בן עזריה חביב אתה לישראל יותר מאב ואם, שאב ואם מביאין חיים בעולם הזה ואתה מביא אותם בעוה"ז ובעוה"ב. א"ל רבי יהושע חביב אתה לישראל ממימי גשמים שהגשמים נותנין חיים בעוה"ז ואתה בעוה"ז ובעוה"ב. אמר ליה ר' עקיבא רבי חביבין יסורין, אמר ליה רבי אליעזר לתלמידיו סמכוני, ישב לו רבי אליעזר א"ל עקיבא אמור, אמר ר"ע הרי הוא אומר [נ]בן שתים עשרה שנה מנשה במלכו וחמשים וחמש שנה מלך בירושלים ואומר [נא]גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה וכי עלתה על לב שחזקיה מלך יהודה למד תורה לכל ישראל ולמנשה בנו לא למד תורה, אלא כל תלמוד שלמדו וכל עמל שעמל בו לא הועיל לו כלום אלא היסורין, שנאמר [נב]וידבר ה' אל מנשה ואל עמו ולא הקשיבו וגו' וכהצר לו חלה את פני ה' אלהיו וגו' ויעתר לו הא למדנו שחביבין יסורין. רבי מאיר אומר הרי הוא אומר ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך כאברהם שנאמר בו [נג]אברהם אוהבי. ובכל נפשך כיצחק שעקד עצמו על גבי המזבח שנאמר [נד]וישלח אברהם את ידו וגו'. ובכל מאדך הוי מודה לו כיעקב שנאמר [נה]קטנתי מכל החסדים וגו'. [נו]ת"ר פעם אחת גזרה מלכות גזרה על ישראל שלא יתעסקו בתורה, מה עשה רבי עקיבא הלך והקהיל קהלות ברבים וישב ועסק בתורה, בא פפוס בן יהודה ומצאו, אמר ליה עקיבא אי אתה ירא מאומה זו, א"ל אתה פפוס בן יהודה שאומרים עליך שחכם אתה אי אתה חכם אלא טפש, אמשול לך משל למה הדבר דומה לשועל שהיה עובר על שפת הנהר וראה דגים שהיו מתקבצים בים ורצים, א"ל מפני מה אתם רצים, אמרו לו מפני הרשתות והמכמורות שעושין לנו בני אדם, א"ל עלו ליבשה ונדור אני ואתם כדרך שדרו אבותי ואבותיכם, א"ל אתה הוא שאומרים עליך פקח שבחיות אי אתה אלא שוטה שבחיות, ומה עתה שאנו עומדין במקום חיותנו כך, אם אנו עולין ליבשה על אחת כמה וכמה. כך מה עכשיו שאנו עוסקין בתורה שכתוב בה [נז]כי הוא חייך ואורך ימיך כך אנו מתיראין, אם אנו פוסקין מן התורה עאכ"ו. לא היו ימים מועטים עד שתפסו לרבי עקיבא והבשוהו בבית האסורין ותפסו את פפוס בן יהודה וחבשוהו אצלו, אמר לו פפוס על מה הביאוך בכאן, א"ל אשריך ר' עקיבא שנתפסת על דברי תורה אוי לו לפפוס שנתפס על דברים בטלים, אמרו כשהוציאו את ר' עקיבא להריגה זמן קריאת שמע היה והיו מסרקין את בשרו במסרקות של ברזל והיה מכוין דעתו לקבל עליו עול מלכות שמים באהבה, א"ל תלמידיו רבינו עד כאן, א"ל כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה בכל נפשך אפילו נוטל את נפשך ואמרתי מתי יבא לידי ואקיימנו ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו, אמרו לא הספיק את הדבר עד שיצאה נשמתו באחד, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע זו תורה וזו שכרה [נח]ממתים ידך ה' וגו', א"ל הקב"ה חלקם בחיים, יצאה בת קול ואמרה לו אשריך רבי עקיבא שאתה מזומן לחיי

ממ"ק ובמ"ק כו ירושלמי פרק היה קורא : כז יומא יט : כח ישעיה מג : כט ברכות כח : ל תהלים כט : לא שם : לב ירושלמי דברכות פ"ד : לג בראשית כו : לד שם מח : לה ספרי : לו בראשית יט : לז תהלים מד : לח שם קיז : לט איוב א : מ משלי ג : מא דברים ח : מב שם : מג שם : מד משלי א : מה תהלים צד : מו משלי ו : מז ויקרא א : מח שם כו : מט איוב ב : נ מלכים ב כא : נא משלי כה : נב דה"ב לג : נג ישעיה מא : נד בראשית כב : נה שם לב : נו ברכות סא : נז דברים ל : נח תהלים טז :

זית רענן (לג) אהבה במקום יראה, שב"ו הירא מחברו שלא יעשה לו רעה א"כ אינו אוהבו אבל גבי הקב"ה הוא שניהם : זו מילה, דלפעמים מתין עליה :

לחיי העולם הבא. [נט]ואהבת את ה׳ אלהיך תהא מאוהב על הבריות וירחיק את עצמו מן העבירה ומן הגזל מישראל ומן העו״א ומכל בני אדם, שהגונב לעו״א סוף שיגנוב מישראל, והגוזל לעו״א סוף שיגזול לישראל, הנשבע לעו״א סוף שישבע לישראל, והמכחש לעו״א סוף שיכחיש לישראל, והשופך דמי העו״א סוף שישפוך דמי ישראל, ולא נתנה תורה אלא לקדש את שמו הגדול שנאמר [ס]ושמתי בהם אות וגו׳ והגידו את כבודי בגוים. מה בין אהבה ליראה, משלו משל למה הדבר דומה למלך שהיו לו שני עבדים אחד אוהב את המלך ומתירא ממנו ואחד מתירא ממנו ואינו אוהבו, הלך המלך למדינת הים האוהב את המלך ומתירא ממנו עמד ונטע גנות ופרדסין וכל מיני מגדים, והירא ואינו אוהבו ישב לו ולא עשה כלום, כיון שבא המלך ממדינת הים ראה גנות ופרדסים וכל מיני מגדים סדורים לפניו כנגד דעתו של אוהב, כיון שנכנס האוהב לפני המלך וראה כל מיני מגדים סדורים לפניו נתקררה דעתו כנגד שמחתו של מלך, והירא ממנו ואינו אוהבו כיון שנכנס המלך לביתו ראה כל מיני חרבות כולם סדורים לפניו כנגד דעתו של ירא, כיון שנכנס הירא לפני המלך וראה כל מיני חרבות סדורים לפניו נזדעזע דעתו כנגד קצפו של מלך שנאמר [סא]טרף נתן ליראיו זה (העולם הזה) [מדת הדין], הא למדת ששכר האוהב שני חלקים ושכר הירא חלק אחד, לפיכך לא זכו עובדי אלילים שיאכלו אלא בעולם הזה אבל ישראל זכו שיאכלו שני עולמים. זש״ה *מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה, בית ישראל אני כפרתן בכל מקומות מושבותיהם שאין מלין ולא קורין ולא שונין אלא באהבת אביהם שבשמים. לפי שאומר להם הקב״ה לישראל בני נשבע אני בכסא הכבוד שלי שאפילו יעמדו עובדי אלילים ויתנו כספם וזהבם מחמדיהם הטובים ויאמרו תן לנו כתר בית אהרן וכתר בית דוד איני נותן להם אפילו דבר קל מבזתה של תורה. שוב נשבע הקב״ה לישראל בכסא הכבוד שלו שאפילו יעמדו עובדי אלילים ויבנו לי בית המקדש יותר מכם ויאמרו תן לנו כתר אהרן וכתר בית דוד איני נותן להם דבר קל מבזתה של תורה לכך נאמר מים רבים וגו׳. [סב]ואהבת את ה׳ אלהיך מהו בכל נפשך בכל נפש ונפש שברא בך. על כל נשימה שאדם מעלה חייב לקלס את יוצרו שנאמר [סג]כל הנשמה תהלל יה, אמרו ישראל לפני הקב״ה רבש״ע הנפש הזו שמקלסת אותך עד מתי היא נתונה בעפר, אמר להם יגיע הקץ ונפשותיהם שמחות שנאמר [סד]שוש אשיש בה׳ תגל נפשי באלהי:

תתלח [סה]ואהבת את ה׳ אלהיך. שיהא שם שמים מתאהב על ידך, שיהא אדם קורא ושונה ודבורו בנחת עם הבריות ומשאו ומתנו נאה, כשרואין שנושא ונותן באמונה מה הבריות אומרות עליו, אשרי פלוני שלמד תורה, אשרי אביו שלמדו תורה, אשרי רבו שלמדו תורה, אוי להם לבני אדם שלא למדו תורה, ראו פלוני שלמד תורה כמה נאים ויפים מעשיו כמה מתוקנים דרכיו, עליו הכתוב אומר [סו]ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר, ובזמן שאדם קורא ושונה ואין מקחו ומתנו נאה ואין משאו ומתנו באמונה ואין דבריו בנחת עם הבריות מה הבריות אומרות עליו אוי לו לפלוני שלמד תורה אוי לו לאביו שלמדו תורה אוי לו לרבו שלמדו תורה אשריהם לבני אדם שלא למדו תורה, ראו פלוני זה שלמד תורה כמה מכוערים מעשיו כמה מקולקלין דרכיו ועליו הכתוב אומר [סז]עם ה׳ אלה ומארצו יצאו. [סח]כי אתא רבין א״ר יוחנן בכל מתרפאין חוץ מאלילים וגלוי עריות ושפיכות דמים. אלילים דתניא ר׳ אליעזר אומר אם נאמר בכל נפשך [למה נאמר בכל מאדך ואם נאמר בכל מאדך למה נאמר בכל נפשך, אלא לומר לך אם יש אדם שגופו חביב עליו ממונו לכך נאמר בכל נפשך, ויש אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאדך]. גלוי עריות ושפיכות דמים דתניא רבי (אליעזר) אומר [סט]כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש וכי מה ענין רוצח אצל נערה המאורסה, אלא הרי זה בא ללמד ונמצא למד מקיש רוצח לנערה המאורסה מה נערה המאורסה ניתן להצילה בנפשו אף רוצח ניתן להצילו בנפשו. ומקיש נערה המאורסה לרוצח מה רוצח יהרג ואל יעבור אף נערה המאורסה תהרג ואל תעבור, ורוצח גופיה מנא לן, סברא הוא, כי ההוא דאתא לקמיה דרבא א״ל [ע]מרי דוראי אמר לו זיל קטליה לפלניא ואי לא קטילנא לך, אמר ליה ליקטלך ולא תקטול מאי חזית דדמא דידך סומק טפי [עא] דילמא דמא דההוא גברא סומק טפי. [עב]אמר ר׳ יוחנן משום ר׳ שמעון בן יהוצדק נמנו וגמרו בעלית בית נתזה בלוד כל עבירות שבתורה אם אומרים לו לאדם עבור ואל תהרג יעבור ואל יהרג חוץ מאלילים גלוי עריות ושפיכות דמים. ואלילים לא והתניא היה רבי ישמעאל אומר מנין שאם אמרו לו לאדם עבוד אלילים ואל תהרג מנין שיעבור ואל יהרג, תלמוד לומר [עג]וחי בהם, יכול אפילו בפרהסיא, ת״ל [עד]ולא תחללו את שם קדשי, אינהו דאמרי כרבי אליעזר דתניא רבי אליעזר אומר אם נאמר בכל נפשך וכו׳ (כדלעיל). כי אתא רב דימי אמר ר׳ יוחנן לא שנו אלא שלא בשעת השמד אבל בשעת השמד אפילו לשנויי [עה]ערקתא דמסאנא יהרג ואל יעבור. כי אתא רבין אמר ר׳ יוחנן אפילו שלא בשעת השמד לא אמרו אלא בצינעא אבל בפרהסיא לא. וכמה פרהסיא עשרה בני אדם, פשיטא ישראלים בעינן דכתיב [עו]ונקדשתי בתוך בני ישראל. בעי ר׳ ירמיה תשעה ישראלים וכותי אחד מהו, ת״ש דתני (רבינאי) [רב ינאי] אחוה דר׳ חייא בר אבא אתיא תוך תוך [עז]מהבדלו מתוך העדה הזאת מה להלן עשרה וכולהו ישראל אף כאן עשרה וכולהו ישראל, והא אסתר פרהסיא הואי, אסתר קרקע עולם היתה. רבא אמר הנאת עצמו שאני, דאי לא תימא הכי (נמי) [הני] [עח]קוואקי ודימונקי היכי יהבינן להו [אלא הנאת עצמן שאני, ה״נ הנאת עצמו שאני]. ואזדא רבא לטעמיה דאמר רבא האי עו״א דאמר ליה לישראל קטול אספסתא [בשבתא] ושדי לחיותא ואי לא קטילנא לך, ליקטול ולא ליקטליה, שדי לנהרא, ליקטליה ולא ליקטול, מאי טעמא, לעבורי מילתא קא בעי:

תתלט [עט]והיו הדברים האלה למה נאמר. לפי שהוא אומר ואהבת את ה׳ אלהיך איני יודע כיצד לאהוב, ת״ל והיו הדברים האלה תן הדברים האלה על לבך שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם ומדבק בדרכיו:

תתמ אשר אנכי מצוך היום שלא יהא בעינך [פ]כדיוטגמא ישנה שאין הכל כופנין אותה אלא כחדשה שהכל רצין לקראתה. על לבבך מכאן היה ר׳ יאשיה אומר צריך אדם להשביע את יצרו שכן אתה מוצא בכל הצדיקים שמשביעין את יצרן. באברהם הוא אומר [פא]הרימותי ידי. בבועז הוא אומר [פב]חי ה׳ שכבי עד הבקר. בדוד הוא אומר [פג]חי ה׳ כי אם ה׳ יגפנו. באלישע הוא אומר [פד]חי ה׳ אשר עמדתי לפניו אם אקח. וכשם שהצדיקים משביעין יצרן שלא לעשות, כך הרשעים משביעין יצרן לעשות שנאמר [פה]חי ה׳ כי אם רצתי אחריו ולקחתי מידו מאומה. [פו]אמר רב ספרא משום ר׳ יהושע בן חנניא מאי דכתיב ושננתם לבניך אל תקרי ושננתם אלא ושלשתם, לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד, ומי ידע כמה חיי, לא צריכא ליומי. תנו רבנן ושננתם לבניך שיהו דברי תורה מחודדין בפיך, שאם ישאלך אדם [דבר] אל תגמגם אלא אמור לו מיד שנאמר [פז]אמור לחכמה אחותי את ואומר [פח]קשרם על אצבעותיך כתבם על לוח לבך, ואומר [פט]כחצים ביד גבור ואומר [צ]אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו מהם לא יבשו כי ידברו את אויבים בשער, [מאי את אויבים בשער], אמר רבי חייא בר אבא אפילו האב ובנו הרב ותלמידו שעוסקים בתורה בשער אחד נעשו אויבים זה לזה, (ואמר רבא) ואינם זזין משם עד שנעשו אוהבים זה לזה דכתיב, [צא]את והב בסופה אל תקרי בסופה אלא בסופה:

תתמא [צב]ושננתם אלו בשנון (לד) ואין קדש לי כל בכור והיה כי יביאך בשנון. שהיה בדין אם ויאמר שאינו בקשירה ישנו בשנון קדש והיה כי יביאך שישנן בקשירה אינו דין שיהו בשנון, ת״ל ושננתם אלו בשנון ואין קדש והיה כי יביאך בשנון. ועדין אני אומר ויאמר שקדמוה מצות אחרות הרי הוא בשנון, עשרת הדברות שלא קדמום מצות אחרות אינו דין שיהו בשנון. אמרת קל וחומר אם קדש לי והיה כי יביאך שהם בקשירה אינן בשנון, עשרת הדברות שאינם בקשירה אינו דין שלא יהו בשנון. הרי ויאמר יוכיח לעשרת הדברות שאע״פ שאינן בקשירה שיהו בשנון, ת״ל ושננתם וכו׳. לבניך אלו תלמידיך, וכן אתה מוצא בכל מקום שהתלמידים קרוים בנים שנא׳ ([צג]בנים אתם) [צד]ויצאו בני הנביאים אשר בבית אל, וכי בני הנביאים היו והלא תלמידים היו [אלא מכאן שהתלמידים קרוים בנים] וכה״א [צה]ויגשו בני הנביאים אשר ביריחו. וכן אתה מוצא חזקיהו מלך יהודה שלמד תורה לכל ישראל וקראן בנים שנאמר [צו]בני עתה אל תשלו. וכשם שהתלמידים קרוים בנים כך הרב קרוי אב שנאמר [צז]ואלישע רואה והוא מצעק אבי אבי. ואומר [צח]ואלישע חלה את חליו אשר ימות בו ויבא אליו מלך ישראל

כמ״ק ובמ״ק נט תנא דבי אליהו פרק כח: ס ישעיה סו: סא תהלים קי: *שה״ש ח: סב אלה הדברים רכט: סג תהלים קנ: סד ישעיה סח: סה יומא פו: סו ישעיה מט:
סז יחזקאל לו: סח פסחים כה: סט דברים כב: ע מרי דוראי שר העיר: עא פי׳ מה ראית שדמך יותר אדום: עב סנהדרין עד: עג ויקרא כב:
עד שם כ: עה פי׳ סרוך הנעל: עו ויקרא כב: עז במדבר טז: עח קוואקי ודימונקי כלי נחשת/שטהנין בהן גחלים להתחמם כנגדן: עט ספרי: פ כדיוטגמא
כתב המלך: פא בראשית יד: פב רות ג: פג שמואל א כו: פד מלכים ב ה: פה שם: פו קידושין ל: פז משלי ז: פח שם: פט תהלים קכז: צ שם:
צב במדבר כח: צג ספרי: צד דברים יד: צה מלכים ב ב: צו שם: צז דה״ב כט: צח מ״ב ב: צט שם ו:

וית רענן (לד) ואין קדש לי בשנון, פי׳ שא״צ לאומרו בקר וערב: שאינו בקשירה, שאין ויאמר כתוב בפ׳ תפילין:

ישראל ויבך ויפול על פניו ויאמר אבי אבי :

תתמב ודברת בם. עשה אותם עיקר ואל תעשם טפל שלא יהא משאך ומתנך אלא בהן, שלא תערב בהם דברים אחרים, שלא תאמר למדתי חכמת ישראל אלך ואלמד חכמת העולם, ת"ל [קא]ללכת בהם ולא להפטר מהם. וכן הוא אומר [קב]יהיו לך לבדך וגו'. [בשבתך בביתך ובלכתך בדרך] וכה"א [קג]בהתהלכך תנחה אותך בעולם הזה, בשכבך תשמור עליך בשעת מיתה, והקיצות לימות המשיח, היא תשיחך לעולם הבא. ובשכבך יכול אפילו שכב בחצי היום, ת"ל ובקומך, יכול אפילו עמד (לה) בחצי היום ת"ל בשבתך בביתך ובלכתך בדרך דרך ארץ דברה תורה. וכבר היה ר' ישמעאל מוטה ודורש ורבי אלעזר בן עזריה זקוף, הגיע זמן ק"ש נזקף רבי ישמעאל והטה רבי אלעזר, א"ל רבי ישמעאל מה זה אלעזר, אמר ליה ישמעאל אחי משל אומרים לאחד מפני מה זקנך מגודל, א"ל יהא כנגד המשחיתים, א"ל אתה הטית כדברי ב"ש ואני נזקפתי כדברי ב"ה. ד"א שלא יקבע הדבר חובה שבית שמאי אומרים בערב כל אדם יטו ויקראו ובבקר יעמדו. [קד]תנו רבנן ודברת בם, בם ולא בתפלה, בם יש לך רשות לדבר ולא בדברים אחרים. ר' אחא אמר ודברת בם עשה אותם קבע. אמר (רבה) [רבא] השח שיחת חולין עובר בעשה שנאמר ודברת בם, בם ולא בדברים אחרים. רב אחא בר יעקב אמר עובר בלאו שנאמר [קה]כל הדברים יגעים לא יוכל איש לדבר. [קו]רבי יונה משהעי ודברת בם מכלל שיש לך רשות לדבר בם. *הקורא את שמע ופגע בו רבו או מי שגדול הימנו, בפרקים שואל מפני הכבוד ואצ"ל שמשיב, באמצע שואל מפני היראה ואצ"ל שמשיב דברי רבי מאיר, רבי יהודה אומר באמצע שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד, בפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם. [קז]ב"ש אומרים בערב כל אדם יטה ויקרא ובבקר יעמוד שנאמר ובשכבך ובקומך, וב"ה אומרים כל אדם קורא כדרכו שנאמר ובלכתך בדרך, אם כן למה נאמר בשכבך ובקומך, בשעה שבני אדם שוכבים ובשעה שבני אדם עומדים. בשלמא ב"ה קאמרי טעמא דידהו וטעמא דב"ש, אלא ב"ש מ"ט לא אמרי כב"ה, אמרי לך ב"ש אם"ד להכי הוא דאתא ליכתב רחמנא בבקר ובערב, בשכבך ובקומך ל"ל, ש"מ שכיבה שכיבה ממש קימה קימה ממש, (וב"ה כתב בלכתך בדרך), וב"ש [האי ובלכתך בדרך מאי עביד ליה], מבעי ליה לכדתניא (בשבתך בביתך) [ובלכתך בדרך] פרט לחתן הכונס את הבתולה פטור, (בלכתך) [בשבתך בביתך] פרט לעוסק בדבר מצוה וכו' דליכתוב רחמנא בלכת ובשבת מאי בשבתך ובלכתך, בשבת ובלכת דידך הוא דמחייבת הא בשבת ובלכת דמצוה פטירת. וב"ה הא כתיב בשבתך ובלכתך בדרך למה לי, שמע מינה [דאפילו בדרך נמי קרי]. [קח]מאימתי קורין את שמע בערבין משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן עד סוף האשמורה הראשונה דברי רבי אליעזר וחכמים אומרים עד חצות, ר"ג אומר עד שיעלה עמוד השחר. תנא אקרא קאי דכתיב בשכבך ובקומך. [א]בשכבך ובקומך הוי מצות עשה שהזמן גרמא, והיינו דתנן נשים ועבדים וקטנים פטורין מק"ש ומן התפלין. [ב]וקשרתם אלו בקשירה (לו) ואין ויאמר בקשירה. שהיה בדין אם קדש לי והיה כי יביאך שאינן בשנון הרי הן בקשירה ויאמר שהוא בשנון אינו דין שיהא בקשירה, ת"ל וקשרתם אלו בקשירה ואין ויאמר בקשירה. ועדין אני אומר אם קדש לי והיה כי יביאך שקדמום מצות אחרות הרי הן בקשירה, עשרת הדברות שלא קדמום מצות אחרות אינו דין שיהו בקשירה, אמרת ק"ו אם ויאמר שהוא בשנון אינו בקשירה עשרת הדברות שאינן בשנון אינו דין שלא יהו בקשירה. והרי קדש לי והיה כי יביאך יוכיח שאינן בשנון והרי הן בקשירה והן יוכיחו לעשרת הדברות שאע"פ שאינן בשנון יהו בקשירה, ת"ל וקשרתם אלו בקשירה ואין עשרת הדברות בקשירה. וקשרתם לאות על ידך כרך אחד של ארבע טוטפות. שהיה בדין הואיל ואמרה תורה תן תפלין ביד ותן תפלין בראש מה של ראש ארבע טוטפות אף של יד ארבע טוטפות, ת"ל וקשרתם לאות על ידך וכו' (כדכתוב ברמז רכ"א). [ג]אמר רבי יוחנן איזהו בן העוה"ב זה הסומך גאולה של ערבית לתפלה של ערבית, ורבי יהושע בן לוי אומר תפלות באמצע תקנום, במאי קמיפלגי, איבעית אימא סברא ואיבעית אימא קרא. איבעית אימא סברא דרבי יוחנן סבר גאולה מאורתא נמי הואי, ורבי יהושע בן לוי סבר גאולה מאורתא לא הואי, ואיבעית אימא קרא כשכבך ובקומך רבי יוחנן סבר מקיש שכיבה לקימה מה קימה ק"ש ואח"כ תפלה אף שכיבה ק"ש ואחר כך תפלה, ורבי יהושע בן לוי סבר מה קימה ק"ש סמוך למטתו אף שכיבה ק"ש סמוך למטתו. והשכיבנו כיון דקבעוה רבנן בגאולה כגאולה אריכתא דמיא, וכן בשחרית בתפלה הוא אומר [ד]ה' שפתי תפתח כיון דקבעוה רבנן בתפלה, כתפלה אריכתא דמיא :

תתמג [ה]הכל חייבים בתפלין כהנים לוים וישראלים, פשיטא, כהנים אצטריכא ליה סלקא דעתך אמינא הואיל דכתיב וקשרתם לאות על ידך וגו' כל שישנו במצוה דיד איתיה במצוה דראש והני כהנים הואיל וליתנהו במצוה דיד דכתיב [ו]ילבש על בשרו שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין בשרו אימא במצוה דראש נמי לא ליחייבו קמ"ל דלא מעכבי אהדדי, דתנן תפלה של יד אינה מעכבת של ראש ושל ראש אינה מעכבת של יד. ומאי שנא דיד דכתיב ילבש שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין בשרו, דראש נמי הכתיב [ז]ושמת המצנפת על ראשו, תנא שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם היה מניח תפלין :

תתמד [ח]והיו לטוטפות בין עיניך. תנא דבי רבי ישמעאל יוצא אדם בתפלין ערב שבת עם חשכה, מ"ט כיון דאמר (רבא) [רבה] בר רב הונא חייב אדם למשמש בתפלין כל שעה ושעה ק"ו מציץ, ומה ציץ שאין בו אלא אזכרה אחת אמרה תורה [ט]והיה על מצחו תמיד, תפלין שיש בה כמה אזכרות על אחת כמה וכמה הלכך מידכר דכיר להו. [י]וכתבתם שתי פרשיות שבמזוזה מעכבות זו את זו אפילו כתב אחד מעכב, ארבע פרשיות שבתפלין מעכבות זא"ז. [יא]ת"ר וכתבתם יכול יכתבנה על האבנים, ודין הוא נאמר כאן כתיבה ונאמר להלן כתיבה מה להלן על הספר אף כאן על הספר. או כלך לדרך זו נאמר כאן כתיבה ונאמר להלן כתיבה מה להלן על האבנים אף כאן על האבנים. נראה למי דומה דנין כתיבה הנוהגת לדורות מכתיבה הנוהגת לדורות ואין דנין כתיבה הנוהגת לדורות מכתיבה שאינה נוהגת לדורות. וכמה שנאמר להלן [יב]ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר בדיו, אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי רחמנא אמר על מזוזות ואת אמרת נילף כתיבה כתיבה, אמר קרא וכתבתם כתיבה תמה והדר על מזוזות. ומאחר דכתיב [וכתבתם] האי ג"ש למה לי, אי לאו ג"ש הוה אמינא ליכתבה (אבבא) [אאבנא] וליקבעה אסיפא קמ"ל. [יג]תנא רבי (יאשיה) [אושעיא] קמיה דרבא וכתבתם הכל בכתיבה אפילו צוואות. אמר ליה דאמר לך מני רבי יהודה היא דשמעינן ליה גבי סוטה דאמר אלות כותב צוואות אינו כותב, התם טעמא מאי משום דכתיב [יד]וכתב אבל הכא דכתיב וכתבתם אפילו צוואות נמי. והא טעמא דרבי יהודה התם משום דכתיב אלות [אלות אין צוואות לא] והכא לא כתיב, אלא אצטריך סלקא דעתך אמינא נילף כתיבה כתיבה מסוטה מה התם צוואות לא אף הכא נמי, כתב רחמנא וכתבתם [אפילו צוואות] :

[טו]וכתבתם (כדי) שתהא כתיבה תמה שלא יכתוב (לז) אלפי"ן עייני"ן אלפי"ן, ביתי"ן כפי"ן כפי"ן ביתי"ן, גימלי"ן צדי"ן צדי"ן גימלי"ן, דלתי"ן רישי"ן רישי"ן דלתי"ן, ההי"ן חיתי"ן חיתי"ן ההי"ן, ווי"ן יודי"ן יודי"ן ווי"ן, זייני"ן נוני"ן נוני"ן זייני"ן, טיתי"ן פאי"ן פאי"ן טיתי"ן, פשוטין כפופין כפופין פשוטין, ממי"ן סמכי"ן סמכי"ן ממי"ן, סתומין פתוחין פתוחין סתומין, פרשה פתוחה לא יעשנה סתומה, סתומה לא יעשנה פתוחה, כתבה כשירה או שכתב השירה כיוצא בה, או שכתב שלא בדיו, או שכתב את האזכרות בזהב, הרי אלו יגנזו. [טז]תני רב (הנינא) [חיננא] בריה דרבא מפרשניא ס"ת תפלין ומזוזות שכתבן אפיקורוס כותי ועבד ואשה וקטן וישראל מומר פסולין שנאמר וקשרתם וכתבתם כל שישנו בקשירה ישנו בכתיבה וכל שאינו בקשירה אינו בכתיבה. [יז]תנו רבנן בשעריך אחד שערי בתים ואחד שערי חצרות ואחד שערי [מדינות ואחד שערי] עיירות חייבין במזוזה שנאמר וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך. אמר ליה אביי לרב ספרא הני *אבולי דמחוזא מ"ט לא עבדי להו רבנן מזוזה. אמר (רבא) [אביי] משום סכנא דתניא מזוזת יחיד נבדקת (פעם אחת) [פעמים] בשבוע, של רבים נבדקת פעמים ביובל, ואמר רב יהודה מעשה [יח]בארטבין אחד שהיה בודק את המזוזות בשוק העליון של צפורי ומצאו [יט]קסדור אחד ונטל ממנו אלף זוז. תנא בית שהנשים נאותות בהן פטורי מן

זית רענן (לה) בספרי גרס בחצי היום ת"ל ובלכתך בדרך וכ"ה מקצת ספרי רש"י : (לו) ואין ויאמר בקשירה, שא"צ לכותבו בתפילין : כרך אחד, פירוש שיהיו כולם בבית אחד כשא"כ בשל ראש דצריך ארבעה בתים : (לז) אלפי"ן עייני"ן, כיון שדומין בלשון : גימלי"ן צדיקי"ן, שגימ"ל מהופך דומה לצדי"ק : טתי"ן פאי"ן, שצריך לכוף ראש הט' לתוכו וכשהופכה על צדה דומה לפ"א :

מן המזוזה. רב יהודה אמר מקום שמתקשטות בהן. רב כהנא אמר מקום שרוחצות בהן. תניא ביתך המיוחד לך פרט לבית התבן ובית הבקר ובית העצים ובית האוצרות שפטורין מן המזוזה. ויש מחייבין, באמת אמרו בית הכסא ובית הבורסקי ובית המרחץ ובית הטבילה ושהנשים נאותות בהן פטורין מן המזוזה. רב כהנא מתרץ לטעמיה ביתך ביתך המיוחד לך פרט לבית התבן ובית הבקר ובית העצים ובית האוצר שפטורין מן המזוזה בסתם ויש מחייבין. באמת אמרו בית המרחץ ובית הבורסקי [ובית הכסא] ובית הטבילה ושהנשים נאותות בהן פטורות מן המזוזה ומאי נאותין רוחצין. ואשמעינן מרחץ דרבים ומרחץ דיחיד סלקא דעתך אמינא מרחץ דרבים נפיש זוהמיה אבל מרחץ דיחיד [דלא נפיש זוהמיה אימא] ליחייב קמ"ל. רבי יהודה מתרץ לטעמיה ביתך המיוחד לך וכו' ובית המרחץ אע"פ שהנשים מתקשטות בהן פטורות מן המזוזה, ולרב יהודה סתמא ד"ה פטור. והתניא אחד שערי בתים ואחד שערי חצרות ואחד שערי מדינה ואחד שערי עיירות ואחד רפת ולולין ומתבן ואוצרות יין ושמן חייבין במזוזה, יכול שאני מרבה אף בית הכסא ובית הבורסקי ובית הטבילה ובית המרחץ, ת"ל ביתך בית העשוי לכבוד יצאו אלו שאין עשויין לכבוד, יכול שאני מרבה אף הר הבית והלשכות והעזרות, ת"ל ביתך מה בית שהוא חול אף כל שהוא חול [יצאו אלו שהן קדש] תיובתא. תני רב שמואל בר יהודה ששה שערים פטורין מן המזוזה בית התבן ובית הבקר ובית העצים ובית האוצר ושערי [כ]המרי ושער שאינו מקורה ושער שאינו גבוה י' טפחים [א"ל] פתחת בו' וסלקת בז' [א"ל] שער המדי תנאי היא דתניא כיפה ר"מ מחייב במזוזה וחכמים פוטרין, אמר אביי דכ"ע גבוהה י' ואין ברגלה ג' [ולאו כלום היא] אי נמי יש ברגלה ג' ואין גבוה וכו' [לא נחלקו אלא בגבוה י' ויש ברגלה ג' ואין] ברחבה ד' ויש בה לחקוק ולהשלימה לארבעה ר"מ סבר חוקקין להשלים ורבנן סברי אין חוקקין להשלים. ת"ר בית הכנסת ובית האשה ובית השותפין חייבין במזוזה. פשיטא, מהו דתימא ביתך ולא ביתה ולא בתיהם קמ"ל, ואימא הכי נמי, אמר קרא [כא]למען ירבו ימיכם וכו', אלא ביתך למה לי, כדרבא דרך ביאתך דכי עקר איניש כרעיה דימינא עקר ברישא. [כב]תניא ביתך דרך ביאתך מן הימין, או אינו אלא מן השמאל, ת"ל ביתך. מאי תלמודא, אמר רבה דרך ביאתך [מן הימין] דכי עקר וכו'. רבא בר עולא אמר מהכא [כג]ויקח יהוידע הכהן ארון אחד ויקב חור בדלתו ויתן אותו אצל המזבח מימין וגו'. תניא בית שאין לו אלא פצים אחד ר"מ מחייב במזוזה וחכמים פוטרין. מ"ט [דרבנן, מזוזות כתיב. מ"ט] דר"מ דתניא מזוזות שומע אני מיעוט מזוזות שתים, כשהוא אומר [כד]מזוזות בפרשה שניה שאין ת"ל הוי ריבוי אחר ריבוי ואין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט מיעטו הכתוב למזוזה [אחת] דברי רבי ישמעאל, ר' עקיבא אומר אינו צריך הרי הוא אומר [כה]על המשקוף ועל שתי המזוזות שאין ת"ל שתי, אלא זה בנה אב כל מקום שנאמר מזוזות אינה אלא אחת עד שיפרוט לך הכתוב שתים. [כו]מזוזה אע"ג דכתיב ביתך דידך אין דשותפין לא כתב רחמנא [כז]למען ירבו ימיכם, אלא ביתך למה לי, (כדרבא) [כדרבה] דרך ביאתך מימין. בית שאין בו ד' אמות על ד' אמות פטורה מן המזוזה (כתוב ברמז תקס"ה). [כח]ארטבאן שלח לרבינו הקדוש חדא מרגלית [כט]אטמיטון, א"ל שלח לי מלתא דטבא כוותיה, שלח ליה חדא מזוזה, א"ל מה אנא שלחית לך מלתא דלית ליה טימי ואת שלחת לי מילא דחד פולר, א"ל חפצי וחפציך לא ישוו בה, ולא עוד אלא דאת שלחת לי מילא דאנא צריך מינטר לה ואנא שלחית לך מלתא דהיא מנטר לך דכתיב [ל]בהתהלכך תנחה אותך בשכבך תשמור עליך. [לא]חביבין ישראל שחבבן הקב"ה במצות, תפילין בראשיהן ובזרועותיהן ציצית בבגדיהן מזוזה בפתחיהן ועליהם אמר דוד (לח) [לב]שבע ביום הללתיך, נכנס למרחץ וראה את עצמו ערום אמר אוי לי שאני ערום מן המצות נסתכל במילה התחיל סודר עליה שבח שנאמר [לג]למנצח על השמינית, משל למלך בשר ודם שאמר לאשתו הוי מתקשטת בכל מיני תכשיטים כדי שתהא רצויה לי, כך אמר הקב"ה לישראל היו מצויינין במצות כדי שתהיו רצויין לפני, וכה"א [לד]יפה את רעיתי כתרצה יפה כשאת רצויה לי: [לה]ובתים מלאים כל טוב. בעי רבי ירמיה אברי בשר נחירה שהכניסו ישראל עמהן לארץ מהו, אימת אילימא בז' שכבשו, השתא דבר טמא אשתרי להו דכתיב ובתים מלאים כל טוב ואמר רבי ירמיה בר אבא אמר רב [לו]כתלי דחזירי, בשר נחירה מיבעיא, אלא בשבע שחלקו, ואי בעית אימא בז' שכבשו וכי אישתרי להו שלל של כנענים דידהו לא אישתרי או דלמא ל"ש [תיקו]. [לז]אבותינו באו לארץ באה ברכה לרגלם שנאמר ובתים מלאים כל טוב. רשב"י אומר הרי הוא אומר אשר לא מלאת והלא בידוע שלא מלאת שעכשיו באת לארץ, אלא זכותך היא שגרמה. [לח]את ה' אלהיך תירא, שמעון העמסוני ואמרי לה רבי נחמיה העמסוני היה דורש כל אתן שבתורה כיון שהגיע לאת ה' אלהיך תירא פרש וכו' עד שבא רבי עקיבא ולמד לרבות ת"ח. [לט]א"ר יוחנן משום רבי יוסי הגלילי כל לא תעשה שבתורה עשה מעשה לוקה לא עשה מעשה פטור חוץ מנשבע כו', נשבע מנלן דכתיב כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא, ב"ד של מעלה אין מנקין אותו אבל ב"ד של מטה מלקין אותו ומנקין אותו כו'. אימא אפילו שבועת אמת, שבועת אמת בהדיא כתיב [מא]שבועת ה' תהיה בין שניהם. אימא הני מילי לפיים את חברו אבל אשבועה (אפילו) מילקי לילקי, ההוא לא מצית אמרת דכתיב ובשמו תשבע, ההוא מיבעי ליה לכדרב גידל אמר רב מנין שנשבעין לקיים את המצות שנאמר [מב]נשבעתי ואקימה לשמור משפטי צדקך, הא כתיב קרא אחרינא *ובו תדבק ובשמו תשבע. לשון אחר ובו תדבק ובשמו תשבע דאמר רחמנא למה לי. אם אינו ענין לשבועת הדיינין דהא נפקא ליה משבועת ה' תהיה בין שניהם תנהו ענין לשבועה דעלמא דשריא. ואם אינו ענין לשבועה דמצוה דהא נפקא ליה (מובו הדבק) [ובשמו תשבע] תנהו לענין שבועה דחולין דשרי:

תתמה [מג]לא תנסו את ה' אלהיכם. נוח לקנות שונא וקשה לקנות אוהב נוח לעלות לבימה וקשה לירד. ועינו של אדם קשה לו מכל. משל למה"ד לאשה שעשתה כשפים לעצמה שלא תלד, באו הרופאים לרפאותה אמרה אין אתם יכולין אני עשיתי לעצמי שנאמר [מד]עיני עוללה לנפשי, אמר דוד אני עשיתי לעצמי. (לט) שאמרתי למקום המות נברא בשביל אשתו של אדם זווגהו לי ואני עוקרו שהוא מפיל בחורים מערבב חתנים מעביר מלכים. אברהם אבינו נמסר בידו וכן האבות והשבטים [מה]בחנני ה' ונסני צרפה כליותי ולבי (שאני) [שאיני] מן הראשונים, אדם באשתו לא עמד אני עומד. נח נשתכר ואני [מו]כוס ישועות אשא. אברהם חנן את המלכים ואני [מז]עד הכרית כל זכר באדום. יצחק כהו עיניו ואני [מח]עשה סטים שנאתי, יעקב הריב עם המלאך ואני נצחתי אותו דכתיב [מט]ויאמר למלאך המשחית בעם הרף ידך. ראובן בכור ואני *בכור אתנהו. שמעון ולוי קנאו בשכם ואני בגלית. יהודה [נ]גור אריה יהודה ואני *כלב האריה. [נא]יששכר יודעי בינה ואני [נב]בכל דרכיו משכיל. זבולון בים ואני [נג]ושמתי בים ידו. דן נחש (מ) ואני נחש, נפתלי [נד]אילה שלוחה ואני [נה]משוה רגלי כאילות. גד [נו]גדוד יגודנו ואני [נז]ארדוף אחרי הגדוד הזה. אשר [נח]שמנה לחמו ואני אכלתי לחם הפנים. יוסף יפה תואר ואני *איש תואר. בנימין °בין כתפיו שכן ואני בונה אותו. [נט]בחנני ה' ונסני א"ל המקום לא תוכל לעמוד, משל למה"ד למלך ששלח לגיונותיו להחריב עיר, אמר אפוטרופוס אחד אני אחריבנה, משל לגבור שצד אריה בא אחד למשכו, א"ל אני בקושי תפשתי אותו וזה אומר תן לי למשכו. אמר הקב"ה לדוד (מא) [ס]ותאחז במשפט ידי ואתה מבקש להשפט [סא]שפטני אלהים:

[סב]ועשית הישר והטוב. אמרי נהרדעי שומא הדר עד תריסר ירחי שתא, ואמר אמימר אנא נהרדעאי אנא וסבירא לי דשומא הדר לעולם, והילכתא שומא הדר לעולם משום שנאמר ועשית הישר והטוב וגו'. פשיטא שמו ליה לבעל חוב ואזל איהו ושם לבעל חוב דידי' אמרינן ליה לא עדיפת מגברא דאתית מיניה, זבנה אורתה ויהבה במתנה ודאי הני מעקרא אדעתא דארעא נחית ולאו אדעתא דזוזי נחית, שמו לאשה ואינסיבא או שמו מינה דאשה ואינסיבא ומתה בעל בנכסי אשתו לוקח הוי [לא מהדר ולא מהדרינן ליה]. אגביה איהו בחובו פליגי בה רב אחא ורבינא חד אמר לא הדרא דהא זבינא מעליא היא, וחד אמר הדרא לאו זבינא היא והא דאגביה [מרעתיה] ולא אתא לבי דינא מחמת כיסופא הוא דאגביה. [סג]אמר רב יהודה האי מאן דאחזיק ביני אחי וביני שותפי חציפא הוי וסלוקי

ממ"ק ובמ"ק כ פי' בנין עשוי כמין כופס: כא דברים יא: כב מנחות לד: כג מלכים ב יב: כד דברים יא: כה שמות יב: כו חולין קלה: כז דברים יא:
כח ירושלמי דפיאה פ"א: כט אטמיטון יפה בלי מום: ל משלי ו: לא ספרי: לב תהלים קיט: לג שם יב: לד שה"ש ו: לה חולין יז:
לו כתלי חזירים יבשים סקורין בקונים: לז ספרי: לח ב"ק מא, קדושין נז: לט תמורה ג: מ שמות יט: מא שם כב: מב תהלים קיט: *דברים י: מג מדרש אספה:
מד איכה ג: מה תהלים כו: מו שם קטז: מז מ"א יא: מח תהלים קא: מט ש"ב כד: *תהלים פט: נ בראשית מט: *ש"ב יז: נא דה"א יב: נב ש"א יח: נג תהלים פט:
נד בראשית מט: נה תהלים יח: נו בראשית מט: נז ש"א ל: נח בראשית מט: *ש"א טז: °שם: נט תהלים כו: ס דברים לב: סא תהלים מג: סב ב"מ לה: סג שם קח:

זית רענן (לח) שבע, שני תפילין ד' ציצית ומזוזה: (לט) שאמרתי למקום, פי' דוד אמר להקב"ה: בשביל אשתו וכו', פי' שהוה הביאה המות לעולם: (מ) ואני נחש, ישי אבי דוד נקרא נחש כדאיתא באגדה: אכלתי לחם הפנים, בברחו מפני שאול בנוב עיר הכהנים והותר לו לאכול מפני פקוח נפש: (מא) ותאחז במשפט, פי' שאני אוחז במשפט שלא להתנהג עם הבריות במשפט:

וסלוקי לא מסלקינן ליה, רב נחמן אמר מסלקינן ליה ואי משום דינא דבר מצרא לא מסלקינן. נהרדעי אמרי אפילו משום דינא דבר מצרא מסלקינן משום שנאמר ועשית הישר והטוב וכו':

וצדקה תהיה לנו (כתוב בסוף פ' וירא אליו). ז [סז]ולא תחנם. תנן התם אין מוכרין להם במחובר לקרקע, מנהני מילי, אמר רבי יוסי בר חנינא דאמר קרא לא תחנם לא תתן להם חניה בקרקע. והאי מבעי ליה להכי אמר רחמנא לא תתן להם חן דאמר רב יהודה אסור לאדם שיאמר כמה נאה כותי זה, אם כן לימא קרא לא תחונם מאי לא תחנם ש"מ תרתי. ואכתי מ"ל דהכי אמר רחמנא לא תתן להם מתנת חנם, א"כ לימא קרא לא תחינם מאי לא תחנם ש"מ כולהו. ומתנת חנם גופה תנאי היא דתניא [סח]לא תאכלו כל נבלה (כתוב למעלה ברמז התצ"ב). לא תתחתן בם (כתוב ברמז ק' וברמז שי"ג). [סט]ואשריהם תגדעון רבי יוסי בר רבי יהודה מיבעי ליה לאילן שנטעו ולבסוף עבדו. ורבנן מיבעי ליה לכדרבי יהושע בן לוי דאמר גדועי אלילים קודמין לכבוש ארץ ישראל, כבוש ארץ ישראל קודמין לבעור אלילים (כתוב ברמז תת"נ):

[סז]לא מרבכם מכל העמים. דרש רבי אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי מאי דכתיב לא מרבכם מכל העמים, אמר הקב"ה לישראל חושק אני בכם שאפילו בשעה שאני משפיע לכם גדולה אתם ממעטין עצמכם, נתתי גדולה לאברהם אמר [סח]ואנכי עפר ואפר. נתתי גדולה למשה ולאהרן אמרו [סט]ונחנו מה. נתתי גדולה לדוד אמר [ע]ואנכי תולעת ולא איש, אבל עובדי אלילים אינן כן, נתתי גדולה לנמרוד אמר [עא]נבנה לנו עיר. לפרעה אמר [עב]מי ה' אשר אשמע בקולו. לסנחריב אמר [עג]מי בכל אלהי העמים אשר הציל את ארצו מידי. לנבוכדנצר אמר [עד]אעלה על במתי עב. לחירם מלך צור אמר [עה]אל אני מושב אלהים ישבתי:

תתמו [עו]לאוהביו ולשומרי מצותיו. תני רבי שמעון בן אלעזר גדול העושה מאהבה מן העושה מיראה שזה תלוי לו לאלף דור וזה תלוי לו לאלפים דור, הכא כתיב [עז]ועושה חסד לאלפים לאוהבי וגו' והתם כתיב לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור, [התם נמי כתיב לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור] האי לדסמיך ליה והאי לדסמיך ליה. [עח]ומשלם לשונאיו. א"ר יהושע אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו כאדם שיש לו משאוי ומבקש להשליכו. א"ר (אלעזר) [אילא] לשונאו הוא דלא יאחר הא לאוהבו יאחר והיינו דריב"ל מאי דכתיב היום לעשותם, [היום לעשותם] ולא למחר לעשותם, היום לעשותם ולא היום ליטול שכרם, היום לעשותם ולמחר ליטול שכרם:

פרשת עקב

[א]והיה עקב תשמעון. זש"ה [ב]למה אירא בימי רע עון עקבי יסובני, אמר דוד רבש"ע איני מתירא מן המצות חמורות שבתורה מפני שהן חמורות, אבל מתירא אני מפני הקלות שמא עברתי עליהם מפני שהם קלות ואתה אמרת הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה לכך נאמר והיה עקב תשמעון, אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע [ג]גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב. [ד]מה רב טובך זהו שכרן של מצות קלות. זה שאמר הכתוב [ה]אורח חיים פן תפלס שלא תהא נושא ונותן במצותיה של תורה אי זו שכרה מרובה ועושה אותה למה נעו מעגלותיה ולא תדע מטולטלין הן שבילי התורה. א"ר אחא משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו פרדס והכניס בה פועלים ולא גלה להם שכר נטיעותיו שאילו גלה להם רואין איזו נטיעה שכרה הרבה ונוטעין אותה נמצאת מלאכת הפרדס מקצתה בטלה ומקצתה קיימת, כך לא גלה הקב"ה שכר של מצות [שאילו גלה נמצאו המצות מקצתן קיימות ומקצתן בטלות. רבי אחא בשם רבי אבא בר כהנא אמר טלטל הקב"ה שכר עושה מצוה בעוה"ז] כדי שיהו עושין אותן משלם. תני רבי שמעון בן יוחאי שתי מצות גלה הקב"ה מתן שכרן, קלה שבקלות והמורה שבחמורות. קלה שבקלות [ו]שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען ייטב לך והארכת ימים, חמורה שבחמורות [ז]כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך, והרי הן שוין במתן שכרן בעולם הזה. ומה אם דבר שהוא פריעת חוב כתיב בו אריכות ימים, דבר שהוא חסרון כיס וחסרון נפשות על אחת כמה וכמה. וכשם שמתן שכרה מרובה כך עונשה מרובה הה"ד [ח]עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם יקרוה עורבי נחל ויאכלוה בני נשר, אמר הקב"ה יבא עורב שהוא אכזרי על בניו ויקור אותם ואל יהנה מהם ויבא נשר שהוא רחמני על בניו ויהנה מהם. ומנין לעורב שהוא אכזרי על בניו שנאמר [ט]מי יכין לעורב צידו כי ילדיו אל אל ישועו וגו', ואומר [י]לבני עורב אשר יקראו, כשהעורב מוליד ילדיו לבנים ואומר הזכר לנקבה שמא אחר בא עליה ומואסין אותן ומניחין אותן, מה הקב"ה עושה מוציא מצואה שלהן יתושין ופורחין עליהן ואוכלין ומשחירין, ומנין שהנשר רחמני דכתיב [יא]כנשר יעיר קנו ואינו מאמין בהן מפני עופות אחרים שרודפין אחריהם, מהו עושה, יפרוש כנפיו יקחהו וגו':

תתמז [יב]אמרו ישראל אימתי אתה נותן לנו שכר המצות, א"ל הקב"ה המצות שאתם עושים מפירותיהן אתם אוכלים עכשיו, אבל שכר הקרן בעקב אני נותן לכם שנאמר והיה עקב תשמעון. [יג]זש"ה [יד]יד ליד לא ינקה רע אמר הקב"ה לישראל לא תעשו את התורה על מנת לקבל שכר מיד, כל מי שעושה כך נקרא רע ואינו מתנקה שלא הניח לבניו כלום שאילו בקש אברהם שכרן של מצות מיד היאך היה משה אומר [טו]זכור לאברהם וגו'. וכן אליהו אמר [טז]ה' אלהי אברהם יצחק וישראל היום יודע ואני נזכר להם, אבל אם עשה עו"א מצוה, מיד ליד אני נותן לו שכרו, שנאמר [יז]ומשלם לשונאיו בעוה"ז ואין היזו לעוה"ב, מהו לא יאחר לשונאו אינו נותן שכר לשונאו ממה שלאחריו אלא ממה שלפניו, משל למה הדבר דומה אדם יש לפניו משאוי של חמשה ליטרא או של י' פושט ידו ונוטל, אבל אם היה משאוי של ק' ליטרא מהו עושה טוענו על כתפיו לאחריו, כך מתן שכרן של עובדי אלילים בעוה"ז כאדם שנושא משאוי קל מלפניו, אבל מתן שכרן של צדיקים משאוי גדול שעל הכתף, אמר דוד [יח]ברוך ה' יום יום יעמס לנו, הצדיקים מתן שכרן לאחריהם שנאמר [יט]ואחריו כל ישרי לב. משל לבעל הבית שהכל באין ומפקידין אצלו פקדונות והיה נוטל הפקדונות ומניחן בתיבה ובמגדל ומשמרן יפה יפה, פעם אחת בא אצלו [כ]קוביוסטוס אחד ובידו פקדון א"ל הפקד לי הפקדון הזה, אמר בעל הבית לעבדו טול הימנו וסמוך אותו אחר הדלת, אמר ליה מרי מה ראית להיות נותן פקדונות אחרים בתיבה ובמגדל ומשמרן יפה יפה ונועל בפניהם וזה אמרת לסמוך אותו אחר הדלת, א"ל בוא ואומר לך אותן שהנחתי בתיבה ובמגדל ונעלתי בפניהם אין בעליהן מבקשין אותן מיד אבל זה הוא קוביוסטוס עכשיו הולך ומשחק ומאבד את כליו הוא בא ומבקש פקדונו (מידך) [מיד], כך ישראל ועו"א עושין מצות מה שישראל עושין בעוה"ז אין מבקשין אלא לעתיד לבא, אבל עובדי אלילים מיד הוא נותן להם שכר מצותן שנאמר ומשלם לשונאיו. אמר משה לישראל תהיו יודעין שהמצות שאתם עושין שמורות הן לכם לעתיד לבא שנאמר ושמר ה' אלהיך לך את הברית ולעוה"ב הקב"ה נותן לישראל שכרן שנאמר [כא]הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו. והן רואין ומתמיהין ואומרים כל הטוב הזה היה מתוקן לנו [כב]מה רב טובך אשר צפנת ליראיך:

תתמח [כג]ושמר ה' אלהיך לך וגו'. כל מה שישראל אוכלין בעוה"ז מכח הברכות שברכן בלעם, אבל מה שברכו אותן אבות העולם והנביאים משומרין להן לעתיד לבא, משל למה הדבר דומה ליתום שהיה מתגדל אצל בעל הבית היה אוכל ושותה משלו למדו אומנות, אותו היתום אומר כל מה שאני אוכל ושותה ומתכסה מתוך שכרי הוא, א"ל אותו בעל הבית חייך כל מה שאתה אוכל ושותה ומתכסה בכח חבית של מים שאתה ממלא לי ובכח עץ אחד שאתה מבקע לי, אבל שכרך (כפול) [צרור] ומונח, כך כל מה שישראל אוכלין בעוה"ז בכח היסורין הבאין עליהן, אבל שכרן כפול ומונח צרור ומשומר לעתיד לבא שנאמר את הברית ואת החסד וגו'. שלש מדות טובות יש ביד ישראל, ביישנין שנאמר [כד]ובעבור תהיה יראתו על פניכם. רחמנים שנאמר [כה]ונתן לך רחמים. גומלי חסדים שנאמר ושמר ה' אלהיך לך את הברית וגו'.

ואהבך וברכך והרבך וגו'. מקיש פרי בטן לפרי האדמה [אמר הקב"ה] מה פרי אדמתך אין בהן לא חטא ולא עון אף פרי בטנך אין בהן לא חטא ולא עון. דבר אחר מה פרי אדמתך צריכין עישור (א) אף פרי בטנך צריכין עישור וזו מילה. דבר אחר שיהיו פרי אדמתך מכפרין על פרי בטנך שנאמר [כו]וכפר אדמתו עמו: [כז]תניא רבי (נתן) [יוחנן] אומר מנין שאין פרי בטנה של אשה מתברכת אלא מפרי בטנו של איש שנאמר וברך פרי בטנך, פרי בטנה לא נאמר אלא פרי בטנך. [כח]אמר ר' יוחנן הרוצה להתעשר יעסוק

זית רענן (א) אף פרי בטנך, י"ל דטעמא אתי לאשמעינו שהוא מדין מעשר:

יעסוק בבהמה דקה, ואמר רב חסדא מאי דכתיב ועשתרות צאנך שמעשרות את בעליהן. [כט]אמר ר' יהושע בן לוי לא יהיה בך עקר שלא יהא ביתך עקורה מן התלמידים. ועקרה שלא תהא תפלתך עקורה מלפני המקום, אימתי בזמן שאתה משים עצמך כבהמה*. אמר ר"ל מאי דכתיב לא יהיה בך עקר ועקרה וגו' בזמן שבבהמתך. ת"ר ב' נקבים יש בו באדם, אחד מוציא מים ואחד מוציא שכבת זרע ואין בין זה לזה אלא כקליפת השום בשעה שאדם נצרך לנקביו אם נקבו זה לתוך זה נעשה עקר. א"ר יוחנן משתינין מים בפני רבים ואין שותין מים בפני רבים ומעשה באחד שבקש להשתין ולא השתין ונמצא כרסו צבה, שמואל איצטריכא ליה בשבתא דריגלא נגדו ליה גלימא אתא לקמיה דאבוה א"ל אתן לך ארבע מאה זוזי וזיל אהדר עובדא (למריה) את דאפשר לך דלא אפשר ליה לסתכן, מר בר רב אשי איצטריך אגודא גמלא אשתין א"ל חמתך קא אתיא, א"ל באודנה, ותיפוק ליה משום עלקא, בשותת. אמר אביי הא איתתא לא תקום להדיא באנפי ינוקא ואגיסא לית לן בה: תניא רשב"ג אומר עמוד החוזר מביא אדם לידי הדרוקן. סילון החוזר מביא אדם לידי ירקון. אמר ר"ל דם רבה שחין רבה, שכבת זרע רבה צרעת רבה, צואה רבה הדרוקן רבה, מי רגלים רבין ירקון רבה:

תתנט [ל]והסיר ה' ממך כל חולי. אמר רב זו עין. רב סליק לבי קברי עבד מה דעבד אמר צ"ט בעין רעה ואחר בדרך כל הארץ. ושמואל אמר זה הרוח דאמר שמואל הכל ברוח. והאיכא הרוגי מלכות, התם נמי אי לא הוה זיקא עבדי ליה [לא]סמתרי וחיי. רבי חנינא אמר זו צינה דא"ר חנינא הכל בידי שמים חוץ [לב]מצנים פחים שנאמר [לג]צנים פחים בדרך עקש וגו'. ר' יוסי בר חנינא אמר זו צואה דאמר מר צואת האזן וצואת החוטם רובן קשה ומיעוטן יפה, רבי אלעזר אומר זו מרה, תניא נמי הכי מחלה זו מרה ולמה נקרא שמה מחלה, מפני שמחלה כל גופו של אדם. [דבר אחר] מחל"ה שפ"ג חלאים תלויין בה וכולן פת במלח של שחרית וקיתון של מים מבטלתן:

[לד]ואכלת את כל העמים. אמר ר' שמעון הסידא גזל כותי אסור אבדתו מותרת, מנין לגזל כותי שאסור שנאמר ואכלת את כל העמים בזמן שהכותי מסור בידך. אבדתו מותרת* שנאמר [לה]לכל אבדת אחיך לאחיך אתה מחזיר ואי אתה מחזיר לכותי, ואימא הני מילי היכא דלא אתא לידיה דלא מיחייב לאהדורי בתרה כדישראל אבל היכא דאתא לידיה לכותי נמי ליהדרא, אמר רבינא ומצאתה דאתא לידיה משמע:

תתנ [לו]לא תחמוד כסף וזהב עליהם. וכתיב [לז]ותראו את שקוציהם וגו' הא כיצד עמהם דומיא דעליהם מה עליהם דבר של נוי אסור ושאינו של נוי מותר אף עמהם דבר של נוי אסור ושאינו של נוי מותר. ואימא אדרבה עליהם דומיא דעמהם מה עמהם כל מה שעמהם אף עליהם כל מה שעליהם, א"כ לא יאמר עליהם. [לח]לא תחמוד כסף וזהב עליהם. העו"א העובדים את ההרים ואת הגבעות הן מותרין ומה שעליהן אסורין שנאמר לא תחמוד כסף וזהב עליהם, ר' יוסי הגלילי אומר [לט]אלהיהם על ההרים ולא ההרים אלהיהם, אלהיהם על הגבעות ולא הגבעות אלהיהם, ומפני מה אשרה אסורה, מפני שיש בה תפיסת ידי אדם וכל שיש בה תפיסת ידי אדם אסור, רבי יוסי הגלילי היינו ת"ק, אמר רמי בר חמא אמר ר"ל צפוי הר כהר איכא בינייהו, ת"ק סבר צפוי הר אינו כהר, ור' יוסי הגלילי סבר צפוי הר כהר. רב ששת אמר דכ"ע צפוי הר אינו כהר, והכא באילן שנטעו ולבסוף עבדו קמיפלגי, תנא קמא סבר מותר ור' יוסי הגלילי סבר אסור, ממאי מדקתני סיפא מפני מה אשרה אסורה וכו'. וכל שיש בה תפיסת אדם לאתויי [מאי לאו לאתויי] אילן שנטעו ולבסוף עבדו. ואף רבי יוסי ברבי יהודה סבר אילן שנטעו ולבסוף עבדו אסור, דתניא רבי יוסי ברבי יהודה אומר מתוך שנאמר אלהיהם על ההרים ולא ההרים אלהיהם שומע אני תחת כל עץ רענן אלהיהם ולא עץ רענן אלהיהם, ת"ל ואשריהם תשרפון באש. אלא תחת כל עץ רענן למה לי, לכדרבי עקיבא דאמר כל מקום שאתה מוצא הר גבוה וגבעה נשאה ועץ רענן דע שיש שם עבודת אלילים. ורבנן האי ואשריהם תשרפון באש מאי עבדי ליה, מיבעי ליה לאלו שנטעו מתחלה לכך. ורבי יוסי ברבי יהודה נמי מיבעי ליה להכי, אלא אילן שנטעו ולבסוף עבדו נפקא ליה מואשריהם תגדעון איזהו (דבר) [עץ] שגדועו אסור ועיקרו מותר, הוי אומר אילן שנטעו ולבסוף עבדו, והכי קאמר אלו לא נאמר ואשריהם תשרפון הייתי אומר ואשריהם תגדעון באילן שנטעו מתחלה לכך והשתא דכתיב ואשריהם תשרפון באש איתר ליה ואשריהם תגדעון לאילן שנטעו ולבסוף עבדו, ורבנן האי ואשריהם תגדעון מאי עבדי ליה, מיבעי ליה לכדרבי יהושע בן לוי דאמר גדוע עבודת אלילים קודם לכבוש ארץ ישראל כבוש ארץ ישראל קודם לבעור עבודת אלילים, דתני רב יוסף [מ]ונתצתם את מזבחותם [והנח], ושברתם את מצבותם והנח, והנח ס"ד שרפה בעי. אמר רב גידל אמר רב הונא רדוף ואח"כ שרוף. ורבי יוסי בר יהודה האי סברא מנא ליה, נפקא ליה [מא]מאבד תאבדון אבד ואחר כך תאבדון. ורבנן, האי מיבעי ליה לעוקר עבודת אלילים שצריך לשרש אחריה. ור' יוסי ברבי יהודה [לשרש אחריה מנ"ל], נפקא ליה מואבדתם את שמם מן המקום ההוא. ורבנן, ההוא לכנות לה שם, יכול לא לשבח ולא לגנאי, ת"ל לומר שקץ תשקצנו, הא כיצד, היו קורין אותה [מב]בית גליא קורין אותה בית כריא. עין כל עין קוץ. והיית חרם כמוהו (כתוב ברמז הר"ס). [מג]מי שהיה כותלו סמוך לע"א ונפל אסור לבנותו, כיצד הוא עושה כונס לתוך שלו ד' אמות. אבניו עציו ועפרו מטמא כשרץ שנאמר שקץ תשקצנו. ר"ע אומר כנדה שנאמר [מד]תזרם כמו דוה צא תאמר לו, מה נדה מטמאה במשא אף עבודת אלילים מטמאה במשא: [מה]אמר רבה במשא כ"ע לא פליגי דמטמאה דהא איתקש לנדה, כי פליגי באבן מסמא ר"ע סבר מה נדה מטמאה באבן מסמא אף ע"א מטמאה באבן מסמא. ורבנן סברי כשרץ מה שרץ לא מטמא באבן מסמא אף ע"א לא מטמאה באבן מסמא. ולר"ע למאי הילכתא איתקש לשרץ (למשא) [למשמשיה], ולרבנן למאי הילכתא איתקש לנדה [למשא, וליקשה רחמנא לנבלה. אין ה"נ אלא] מה נדה אינה לאברים אף ע"א אינה לאברים. ור' אלעזר אמר באבן מסמא כ"ע לא פליגי דלא מטמאה, כי פליגי במשא, ר"ע סבר כנדה מה נדה מטמאה במשא אף ע"א מטמאה במשא. ורבנן סברי כשרץ מה שרץ לא מטמא במשא אף ע"א לא מטמאה במשא, ולר"ע למאי הילכתא איתקש לשרץ (למשא) [למשמשיה], ולרבנן למאי הילכתא איתקש לנדה מה נדה אינה לאברים אף ע"א אינה לאברים. [מו]וכונס בתוך שלו ואמאי והא קא שביק רווחא לע"א, דעביד ליה בית הכסא לתינוקות, אי נמי דגדר ליה [מז]בהיזמי והיגי:

ח [מח]ויענך וירעיבך ויאכילך את המן וכתיב המאכילך מן במדבר למען ענותך, רב אמי ורב אסי, חד אמר אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו. וחד אמר אינו דומה מי שרואה ואוכל למי שאינו רואה ואוכל. אמר רב יוסף מכאן לסומין שאוכלין ואינן שבעין, מאי קרא [מט]טוב מראה עינים מהלך נפש. אמר אביי האי מאן דאית ליה סעודתא לא ניכלה אלא ביממא. [נ]רבי אלעזר ברבי שמעון שאל את ר"ש בן לקוניא חמוי א"ל מהו דין דכתיב שמלתך לא בלתה מעליך שמא [נא]כלי קוריים היו מהלכין עם ישראל במדבר, א"ל ענני כבוד היו מעטפין (בהן) [אותן]. ולא היו בלין. א"ל שמלתך לא בלתה מעליך. ולא היו גדלין, א"ל הלוון הזה כל מה שהוא גדל נרתיקו גדל עמו, ולא היו צריכין תכבוסת, א"ל ענני כבוד היו מגהצין אותן, ואל תתמה אמייטון* הזה אין מגהצין אותן אלא באור. א"ל ולא היה ריחן קשה מריח הזעה, א"ל מתלכלכין* היו בדשאי הבאר שנאמר [נב]וריח שלמותיך כריח לבנון וגו': וידעת עם לבבך (כתוב ברמז ש"ג). [נג]אמר רבא (אמר רב סחורה) [ואיתימא רב חסדא] אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו שנאמר [נד]נחפשה דרכינו וגו', פשפש ולא מצא יתלה בבטול תורה שנאמר [נה]אשרי הגבר אשר תיסרנו יה וגו'. תלה ולא מצא בידוע שיסורין של אהבה הן שנאמר [נו]כי את אשר יאהב ה' יוכיח. פליגי בה ר' יעקב בר אידי ור' (חמא) [אחא] בר חנינא חד אמר אלו הן יסורין של אהבה כל שאין בהן בטול תורה שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה וגו', וחד אמר כל שאין בהן בטול תפלה שנאמר [נז]ברוך ה' אשר לא הסיר תפלתי וחסדו מאתי. א"ר אבא בריה דר' חייא בר אבא אלו ואלו יסורין של אהבה הן שנאמר כי את אשר יאהב ה' יוכיח, אלא מה ת"ל ומתורתך תלמדנו דבר זה מתורתך תלמדנו ק"ו משן ועין מה שן ועין שהן אחד מאבריו של אדם עבד יוצא בהן לחירות, יסורין שממרקין כל גופו של אדם על אחת כמה וכמה. והיינו דאמר רשב"ל נאמר [נח]ברית במלח ונאמר [נט]ברית ביסורין מה ברית האמור במלח מלח ממתקת כל הקרבן אף ברית האמורה ביסורין יסורין ממרקין כל גופו של אדם. [ס]א"ר ביסנא אין אדם בעולם בלא יסורין, חושש בשניו אינו יכול לישן, בעינו אינו יכול לישן, יגע בתורה אינו ישן, זה ער וזה

כ מ"ק ובמ"ק כט בכורות מד : *פלא תעלור נקבים קטנים : ל ב"מ קז : לא סמתרי סס סמחבר בשר מתוכה ומן העצמים הוא : לב צינים פחים קור הנופת : לג משלי כב : לד ב"ק קיג : *פי' מותר להתעלם ממנה ולהניחה בהפקר כיון, אבל לא לקחת אותה לעצמו ח"ו, שזה אסור מטעם גזל : לה דברים כב : לו ע"ז נא : לז דברים כט : לח ע"ז מה : לט דברים יב : מ שם : מא שם : מב בית גליא פי' גבהות כמו גל ומכנין לה בית כריא כור : מג ע"ז מז : מד ישעיה ל : מה שבת פב : מו ע"ז מז : מז בהיזמי והיגי מיני קוצים : מח יומא עד : מט קהלת ו : נ פסיקתא : נא כלי קוריים כלי ארגס : *אמייטון בגדים מכובסים מבוטי אבן : *מתלכלכין כמו מתלהלהין : נב שיר השירים ד : נג ברכות ה : נד איכה ד : נה תהלים לד : נו משלי ג : נז תהלים סו : נח ויקרא ב : נט דברים כח : ס תנחומא :

וזה ער הוי [סא]אשרי הגבר אשר תיסרנו יה וגו', ואם בא להקפיד מתורתך תלמדנו כו' (כדלעיל): באברהם כתיב [סב]ואברכך ואגדלה שמך, כיון שיצא קפץ עליו רעבון ולא הקפיד ולא קרא הגר אלא [סג]וירד אברם מצרימה, ר' חמא חמי חד סגי נהורא דיתיב ולעי באורייתא א"ל שלם לך בר אוריא, א"ל ההוא גברא בר עבדין, א"ל שאתה בן חורין לעוה"ב, א"ר יודן כתיב [סד]ואם שן עבדו וגו'. ארץ נחלי מים א"ל הקב"ה לאברהם אתה אמרת [סה]יוקח נא מעט מים וכו' (כדכתוב לעיל): [סו]אמר רב יוסף ואיתימא רבי יצחק כל המוקדם בפסוק זה מוקדם לברכה שנאמר ארץ חטה ושעורה וגו'. ופליגא דר' (יוחנן) [חנן] דאמר ר' (יוחנן) [חנן] כל הפסוק הזה לשעורין נאמר. חטה דתנן הנכנס לבית המנוגע וכליו על כתפיו וסנדליו וטבעותיו (בקומצו) [בידיו] הוא והן טמאים מיד, היה לבוש כליו וסנדליו ברגליו וטבעותיו (בידיו) [באצבעותיו] הוא טמא מיד והן טהורין עד שישהה בכדי אכילת פרס, תנא פת חיטין ולא פת שעורין ומיסב ואוכלה בלפתן. שעורה לכדתנן עצם כשעורה מטמא במגע ובמשא ואינו מטמא באהל. גפן כדי רביעית יין לנזיר. תאנה כגרוגרת להוצאת שבת. רמון כדתנן כל כלי בעלי בתים שעורן כרמונים. ארץ זית שמן א"ר יוסי בר חנינא ארץ שכל שעוריה כזיתים. כל שעוריה כזיתים ס"ד והא איכא הנך דאמרן, אלא ארץ שרוב שעוריה כזיתים. דבש ככותבת הגסה ביום הכפורים, רב חסדא ורב המנונא הוו יתבי בסעודתא אייתו קמייהו (תאני) רמוני ותמרי, שקל רב (חסדא) [המנונא] ובריך אתמרי ברישא, א"ל [רב חסדא] לא סבר מר להא דרב יוסף ואיתימא רב יצחק כל המוקדם בפסוק זה מוקדם לברכה, א"ל זה שני לארץ וזה חמישי לארץ, א"ל [סז]מאן יהיב לן נגרי דפרזלא ונשמעינך. [סח]אכל ענבים תאנים ורמונים מברך אחריהם שלש ברכות דברי רבן גמליאל. וחכ"א ברכה אחת [מעין שלש]. מאי טעמא דרבן גמליאל דכתיב ארץ חטה ושעורה וכתיב ואכלת ושבעת וברכת. ורבנן אשר לא במסכנת תאכל בה לחם הפסיק הענין. ורבן גמליאל ההוא מיבעי ליה למעוטי הכוסס את החטה. א"ל אביי לרב דימי מאי ניהו ברכה אחת מעין שלש, א"ל דפרי על העץ ועל פרי העץ ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה (שנתת) שהנחלת לאבותינו רחם ה' אלהינו עלינו על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל ציון משכן כבודך ובנה את ירושלים עירך במהרה בימינו ונאכל מפריה ונשבע מטובה ונברכך עליה בקדושה ובטהרה כי אל טוב ומטיב אתה ברוך אתה ה' על העץ ועל פרי העץ. דחמשת המינין פותח על המחיה ועל הכלכלה וחותם על הארץ ועל המחיה. דחמרא על הגפן ועל פרי הגפן והותם על הארץ ועל הפירות:

תתנא [סט]ארץ זית שמן ודבש. זית זו זית [ע]אגורי. דבש זה דבש תמרים. [עא]אשר אבניה ברזל. כל תלמיד חכם שאינו קשה כברזל אינו תלמיד חכם שנאמר ארץ אשר אבניה ברזל אל תקרי אבניה אלא בוניה. אמר רבינא אפילו הכי מיבעי ליה לאיניש למילף נפשיה בניחותא דכתיב [עב]והסר כעס מלבך. מנין לברכת המזון מן התורה דכתיב ואכלת ושבעת וברכת וכו' (כדכתוב ברמז רי"ט). [עג]עד כמה מזמנין עד כזית, רבי יהודה אומר עד כביצה, [עד]באקראי פליגי, רבי מאיר סבר ואכלת ושבעת וברכת שיעור אכילה בכזית, רבי יהודה סבר אכילה שיש בה שביעה הוי אומר זו כביצה. [עה]דרש רב עוירא זימנין אמר לה משמיה דרבי אמי וזימנין אמר לה משמיה דרבי אסי אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה כתוב בתורתך [עו]אשר לא ישא פנים והלא אתה נושא פנים לישראל שנאמר [עז]ישא ה' פניו אליך, אמר להם וכי לא אשא פנים לישראל שכתבתי להם ואכלת ושבעת וברכת והן מדקדקים על עצמן עד כזית ועד כביצה. [עח]ברכת המזון בכל לשון שנאמר ואכלת ושבעת וברכת בכל לשון שהוא מברך:

ורם לבבך (כתוב בפסוק ודי זהב). [עט]רבי יוחנן אמר כל אדם שיש בו גסות הרוח כאלו כופר בעיקר שנאמר ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך. [פ]אזהרה לגסי הרוח מנין, אמר רבא אמר זעירי [פא]שמעו והאזינו ואל תגבהו. רב נחמן בר יצחק אמר מהכא ורם לבבך ושכחת וכתיב השמר לך פן תשכח את ה' וכדרבי אבין אמר רבי אילעאי כל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה. [פב]בר קפרא אמר קיצי בידך וקיצך בידי קיצי בידך ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך. וקיצך בידי [פג]אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני. המוליכך במדבר הגדול והנורא (כתוב ברמז רכ"ז). להיטבך באחריתך (כתוב בתחלת פרשת ראה):

[פד]והיה אם שכח תשכח. כל מקום שאתה מוצא אכילה ושביעה שם אתה מוצא אזהרה. בשמע ישראל כתיב [פה]ואכלת ושבעת השמרו לכם פן יפתה לבבכם. וכן במקום אחר [פו]ואכלת ושבעת השמר לך פן תשכח. אף כאן מה כתיב למעלה מן הענין פן תאכל ושבעת וגו' ורם לבבך ושכחת. דבר אחר אם שכח תשכח א"ל משה הרי אני מגיד אם עשיתם אלילים כי אבד תאבדון. ולא עוד אלא כגוים אשר ה' מאביד מפניכם מה הכנענים כיון שגלו מפניכם (ג) מעט מעט גלו שנאמר [פז]מעט מעט אגרשנו, כך אתם [פח]כעת הראשון הקל ארצה זבולון וגו' והאחרון הכביד [פט]ויגל לראובני ולגדי. דבר אחר כגוים מה הכנענים מיד שנכבשה הארץ וכבשו ישראל את יריחו ותפול החומה תחתיה אף אתם [צ]טבעו בארץ שעריה. מה יריחו [צא]ויעל העם העירה איש נגדו אף אתם *תקעו עליה אהלים סביב. ביריחו וירע העם ויתקעו בשופרות ואתם °עד מתי אראה נס אשמעה קול שופר, אמר להם הקב"ה בעוה"ז נטעו אתכם משה ויהושע כשם שבשר ודם עובר כך נטיעותיו עוברים, אבל לעתיד לבא אני הוא שנוטע אתכם כשם שאני חי וקיים כך נטיעותי קיימות שנאמר [צב]ונטעתים על אדמתם ולא ינתשו עוד מעל אדמתם:

ט [צג]בצדקתי הביאני ה', לא בצדקתך ובישר לבבך, וידעת כי לא בצדקתך, הרי שלש, א"ל הקב"ה לא עשיתי לא בשביל אברהם ולא בשביל יצחק ולא בשביל יעקב בשביל מה עשיתי בשביל שמי הגדול. וכה"א [צד]למעני למעני אעשה שני פעמים כשהייתם במצרים גאלתי אתכם בשביל שמי [צה]ויושיעם למען שמו אף באדום כן למעני. ואשב בהר (כתוב בואתחנן פ' ואתה פה עמוד עמדי):

תתנב [צו]לחם לא אכלתי. מתלא אמר עלת לקרתא הלך בנימוסה, למעלה שאין אכילה ושתיה עלה משה ונדמה להם שנאמר ואשב בהר ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי אבל (למעלה) [למטה] שיש אכילה ושתיה [צז]והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו. [צח]כיון שעשו ישראל אותו המעשה מיד יצאה כעס על משה שהעלה הערב רב עמם א"ל (לך) [קום] רד מהר מזה כי שחת עמך, א"ל משה עמי חטאו ועמך לא חטאו, א"ל הקב"ה עמך חטאו, אמר לו ומי מפייסני שעמי חטאו, אמר לו מי שנעשה בו המעשה מפייסך, אמר לו משה ויודע הוא, אמר לו הקב"ה [צט]ידע שור קונהו ידע הוא תורא מאן הוא קנאיה מאן הוא נפחיה. בא השור אמר לו הקב"ה לפני משה מי עשאך אמר לו חמור אלו המצרים [ק]אשר בשר חמורים בשרם, אמר לו הקב"ה שמא ישראל, א"ל [קא]ישראל לא ידע עמי לא התבונן, אמר לו וממנו אני קופ"ן לסניגוריא עמי חטאו ועמך לא חטאו אל תשחת עמך, כיון שלמד משה סניגוריא עליהן מיד [קב]וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו. כיון שמת משה סניגורין של ישראל היה הקב"ה נזכר לו שלא נמצא סניגור כמותו שנאמר [קג]ויזכור ימי עולם משה עברו. אמר הקב"ה בעולם הזה היה בשר ודם נעשה לכם סניגור ומושיע אתכם אבל לעתיד לבא אני בכבודי נעשה לכם סניגור בפני שרי אומות העולם ומושיע אתכם מהם שנאמר [קד]אני מדבר בצדקה רב להושיע:

קום רד וגו' כי שחת עמך (כתוב בפרשת כי תשא): [קה]הרף ממני ואשמידם. כל דבור שיצא מפי הקב"ה לטובה אפילו על תנאי לא חזר בו שנאמר הרף ממני ואשמידם וגו' ואעשה אותך לגוי גדול, ואע"ג דבעא רחמי ובטלה אפילו הכי אוקמוה בזרעיה שנאמר [קו]ובני משה גרשום ואליעזר ויהיו בני אליעזר רחביה וגו' ובני רחביה רבו למעלה, למעלה מששים רבוא, אתיא רביה רביה, כתיב הכא רבו וכתיב התם [קז]ובני ישראל פרו וישרצו וירבו: [קח]ישנו רבותינו מתוך כעס רצון דכתיב הרף ממני ואשמידם מיד [קט]וינחם ה' על הרעה. מתוך רוגז רחמים [קי]ברוגז רחם תזכור. מתוך צרה רוחה [א]ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע. מתוך ריחוק קירוב [ב]במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי. מתוך נפילה קימה [ג]כי נפלתי קמתי. מתוך אפלה אורה [ד]כי אשב בחשך ה' אור לי: ואתפוש בשני הלוחות (כתוב ברמז שצ"ו): [ה]אמר רבי אלעזר גדול העושה צדקה בסתר יותר ממשה רבינו, דאילו במשה רבינו כתיב כי יגרתי מפני האף והחמה, ואילו

ממ"ק ובמ"ק סא תהלים לד : סב בראשית יב : סג שם : סד שמות כא : סה בראשית יח : סו ברכות מא : סז פי' מי יתן לנו רגלים כברזל שנוכל לרוץ ולשמשך : סח ברכות מד : סט ספרי : ע פי' שממנו חגור בתוכו : עא תענית ד : עב קהלת יא : עג ברכות מה : עד שם מט : עה ברכות כ : עו דברים י : עז במדבר ו : עח סוטה לג : עט שם ד : פ שם ה : פא ירמיה יג : פב פסיקתא : פג תהלים קלז : פד ילמדנו : פה דברים יא : פו שם ו : פז שמות כג : פח ישעיה ח : פט דה"א ה : צ איוב כ : צא יהושע ו : *ירמיה ו : °שם ד : צב עמוס ט : צג מדרש ת"ט קאפיטול קז : צד ישעיה מח : צה תהלים קו : צו בראשית רבה פרשה מח : צז בראשית יח : צח מדרש אבכיר : צט ישעיה א : ק יחזקאל כג : קא ישעיה א : קב שמות לב : קג ישעיה סג : קד שם : קה ברכות ז : קו דה"א כג : קז שמות א : קח מדרש שוחר טוב : קט שמות לב : קי חבקוק ג : א ירמיה ל : ב הושע ב : ג מיכה ז : ד שם : ה ב"ב ט :

זית רענן (ג) מעט מעט, דכשגולין בבת אחת מתנחמין זה עם זה משא"ב כשגולין מעט מעט :

ואילו בעושה צדקה בסתר כתיב [ו]מתן בסתר יכפה אף ושחד בחיק חמה עזה וגו׳. ואתנפל לפני ה׳ (את) [כראשונה] ארבעים יום (כתוב למטה ברמז תתי״א):

תתנג [ז]כי יגורתי מפני האף והחמה. דרש ר׳ יהודה בר (רבינא) [ביזנא] בשעה שנתרשל משה מן המילה באו אף וחמה ובלעוהו ולא שיירו ממנו אלא רגליו מיד ותקח צפורה צור וגו׳ מיד וירף ממנו, באותה שעה בקש משה להרגן שנאמר [ח]הרף מאף ועזוב חמה, ויש אומרים הרגו לחמה דכתיב [ט]חמה אין לי, והכתיב כי יגורתי מפני האף והחמה, תרי חמה הוו: [י]אמר רבי שמואל בר נחמני כשעלה משה למרום וסרחו ישראל נזדווגו לו חמשה מלאכי חבלה אף וחמה קצף ומשחית והשמד, מה עשה נתלה בזכות אבות זכור לאברהם ליצחק ולישראל מיד נתמלא הקב״ה רחמים שנאמר [*]וינחם ה׳ על הרעה מיד נסתלקו ממנו שלשה, נשתיירו אף וחמה ועדיין היה משה מתירא שנאמר כי יגורתי מפני האף והחמה, א״ל רבש״ע לית אנא יכיל למיקם בתרויהון קום את בחד ואנא בחד הדא הוא דכתיב [יא]קומה ה׳ באפך, ומנין שעמד משה בחמה שנאמר [יב]ויאמר להשמידם לולי משה. ואת חטאתכם (כתוב בפסוק אבד תאבדון). מבלי יכולת ה׳ (כתוב ברמז תשמ״ד):

תתנד [יג](ואתנפל) [ואתפלל] אל ה׳. כל המאריך בתפלה אין תפלתו חוזרת ריקם, מנלן, ממשה רבינו שנאמר ואתפלל וגו׳ וכתיב בתריה וישמע ה׳ אלי גם בפעם ההיא, והני מילי דלא מעיין בה אבל מעיין בה בא לידי כאב לב שנאמר [יד]תוחלת ממושכה מחלה לב. פסל לך (כתוב ברמז שצ״ו). אשר שברת (כתוב ברמז תש״מ ושס״ז): [טו]אשר שברת ושמתם בארון מלמד שהלוחות ושברי לוחות מונחין בארון מכאן לתלמיד חכם ששכח תלמודו מחמת אונסו שאין נוהגין בו מנהג בזיון. אמר ריש לקיש פעמים שבטולה של תורה זו היא יסודה דכתיב אשר שברת, אמר לו הקב״ה למשה יישר כחך ששברת (דאמר מר לוחות ושברי לוחות מונחין בארון):

י [טז]בעת ההיא אמר ה׳ אלי פסל לך. זה שאמר הכתוב [יז]עת להשליך אבנים, בשעה ששבר משה את הלוחות היה (משה) [הקב״ה] מתרעם עליו, א״ל הקב״ה אילו חצבת הלוחות ויגעת בהן ונצטערת לא היית משברן, אני חוצב להבות שנאמר [יח]קול ה׳ חוצב להבות אש ואתה משברן עכשיו תדע מה היא כחן אתה פסל אותן. עת כנוס אבנים פסל לך שני לוחות אבנים. א״ל משה מאין אני מביא לוחות אבנים א״ל אני מראה לך את המחצב, אמר רבי לוי בשם רבי חמא בר חנינא מתחת כסא הכבוד הראה לו הקב״ה למשה את המחצב שנאמר [יט]ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכתיב ביה [כ]והלוחות מעשה אלהים ועליו נאמר [כא]תמשילהו במעשי ידיך. אמר ליה הקב״ה חצוב מכאן שני לוחות אבנים כראשונים מה הראשונים ארכן ו׳ טפחים (ד) ורחבן ג׳ אף אלו כן, מה הראשונים של סנפירינון אף אלו, מה אלו נתנו בפומבי אף אלו נתנו בפומבי, א״ל לאו אמרת [כב]ואיש לא יעלה עמך מפני כבודן של ישראל, משל למלך שנשא אשה וקלקלה והוציאה ובקשה הימנו ונתפייס לה אמר לו אוהבה לך והכנס אותה בפומבי כשם שנטלת אותה, אמר לו לאו שלא ידעו אחרים ויאמרו למה הוציאה ונמצאת מתחרפת, א״ל הקב״ה אתה חוצב ואני כותב שנאמר פסל לך וכתבתי ואני מסייע אותך באצבע כבודי כמו שסמכתיך בים בימיני שנאמר [כג]מוליך לימין משה, משל למה הדבר דומה לזהבי שאבד חתנו קוזמין של בתו א״ל אני נתתי קוזמין ואתה אברת אותה נהיה אני ואתה שותפין אתה מביא את המרגליות [כד]ודייקונין ואני מביא את הזהב ועושה אותה, כך אמר הקב״ה למשה אני נתתי את הלוחות ושברת אותם אתה חצוב את הלוחות ואני כיתב עליהן. אמר הקב״ה בשביל שכתבתי אותה כולה חיים שנאמר [כה]עץ חיים היא למחזיקים בה ואם אתם משמרים אותה אתם חיים, ואף לעתיד לבא אני כותב אתכם בספר ואתם מתמלטים מדינה של גיהנם שנאמר [כו]ובעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול העומד על בני עמך וגו׳ ובעת ההיא ימלט עמך כל הנמצא כתוב בספר: [כז]שמע ישראל אתה עובר היום. משל למלך שקידש למטרונא בשתי מרגליות אבדה אחת מהן, אמר לה המלך אבדת אחת מהן שמרי השניה, כך קידש הקב״ה את ישראל בנעשה ונשמע, אבדו נעשה שעשו את העגל, א״ל משה שמרו נשמע:

תתנה אתה עובר היום את הירדן. אתם עוברים ואני איני עובר ופתח להם פתח שיבקשו עליו רחמים ולא היו מבינים. משל למלך שהיו לו בנים הרבה מטטרונא [סרחה עליו מטרונא] בקש להוציאה, מה עשתה כנסה את בניה ואמרה להן הוו יודעין שאביכם מבקש לגרשני ולישא אחרת יכולין אתם להשתעבד לה [אמרו לה הן, אמרה להן] תדעו מה היא עתידה לעשות בכם, והיתה אומרת שמא יבינו ויבקשו עליה מאביהם ולא היו מבינין, וכיון שלא הבינו אמרה אני מצוה אתכם שתהיו זהירים בכבוד אביכם, כך משה כיון שלא הבינו צוה שיהו זהירים בכבוד אביהם שבשמים דכתיב [כח]את ה׳ אלהיך תירא. ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה (כתוב ברמז רנ״ד):

לעמוד לפני ה׳ לשרתו ולברך בשמו. מה משרת בעמידה אף מברך בעמידה. ומשרת גופיה מנלן, דכתיב לעמוד לשרת, מה כהן משרת מותר בחרצן אף כהן מברך מותר בחרצן (כתוב בברכת כהנים). כימים הראשונים מה הראשונים ברצון אף האחרונים ברצון, ירד בעשרה בתשרי והלוחות בידו והוא יום הכפורים לפיכך עשה אותו זכרון לדורות [כט]והיתה זאת לכם לחקת עולם לכפר: [ל]ועתה ישראל מה ה׳ אלהיך שואל מעמך וגו׳. אמר רבי חנינא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנאמר ועתה ישראל מה ה׳ אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה, אטו יראה מילתא זוטרתא היא והאמר רבי (אלעזר) [חנינא] אין לו להקב״ה בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים בלבד שנאמר [לא]יראת ה׳ היא אוצרו, [אין לגבי משה מילתא זוטרתא היא] דאמר רבי חנינא משל לאדם שמבקשין ממנו דבר גדול ויש לו דומה עליו כקטן, קטן ואין לו דומה עליו כגדול. [לב]אמר רבי יוחנן משום רבי אלעזר ברבי שמעון אין לו להקב״ה בעולמו אלא יראת שמים בלבד שנאמר [לג]ויאמר לאדם הן יראת ה׳ היא חכמה, שכן בלשון יונית קורין לאחת הן. אמר רבי שמעון בן לקיש מאי דכתיב [לד]והיה אמונת עתיך חוסן ישועות חכמת ודעת וגו׳. אמונת זה סדר זרעים. עתיך זה סדר מועד. חוסן זה סדר נשים. ישועות זה סדר נזיקין. חכמת זה סדר קדשים. ודעת זה סדר טהרות. ואפילו הכי אי יראת ה׳ היא אוצרו אין ואי לא לא, משל לאדם שאומר לשלוחו העלה לי כור חטים לעליה הלך והעלה לו, אמר לו ערבת לי בהן קב [לה]חומטין, א״ל לאו, א״ל מוטב שלא העליתן דתנא דבי ר׳ ישמעאל מערב אדם קב חומטין בכור של תבואה ואינו חושש. אמר רבה בר רב הונא כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות והחיצונות לא מסרו לו בהי עייל, מכריז רבי ינאי חבל על דלית ליה דרתא ותרעא לדרתא עביד. רבי ורבי אלעזר ברבי שמעון הוו יתבי הליף ואזיל רבי יעקב בר אחא אמר חד לחבריה ניקום מקמיה דגבר דחיל חטאין הוא, אמר ליה אידך ניקום מקמיה דגבר בר אוריין הוא. תסתיים דרבי אלעזר אמר דגבר דחיל חטאין הוא דאמר ר׳ יוחנן משום רבי אלעזר בר״ש אין לו להקב״ה בעולמו אלא יראת שמים בלבד שנאמר ועתה ישראל מה ה׳ אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה. [לו]דריש רבי חנינא בר פפא אותו מלאך הממונה על ההריון לילה שמו ונוטל הטפה ומעמידה לפני הקב״ה ואומר לפניו רבש״ע טפה זו מה תהא עליה גבור או חלש חכם או טפש עני או עשיר, אבל צדיק ורשע לא קאמר כדרבי חנינא דאמר רבי חנינא הכל בידי שמים וכו׳ (כדלעיל). [לז]היה ר׳ מאיר אומר חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום שנאמר ועתה ישראל מה ה׳ אלהיך שואל מעמך, רב חייא בר אויא בשבתא וביומי טבי טרח וממלי להו [לח]באיספרמקי ומגדי. [לט]חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום, ושאל הקב״ה מישראל שיתנו לו שני פסוקים בכל יום כל ימי חייהם, וכמה ימי חייו של אדם שבעים שנה שנאמר [מ]ימי שנותינו בהם שבעים שנה, וכמה מנין ימים של שבעים שנה (ה) כ״ה אלפים ות״פ, וחשבון ימי שנה שס״ד, טול מהם השבתות וימים טובים שאינן מן המנין שהן ימי שמחה ותענוג, ונמצאו ימי שבתות ג׳ אלפים ותר״מ, ומנין ימי החגים לחשבון י״ח ימים אלף ור״ס, ונשתיירו ימי החול עשרים אלפים ותק״פ, ס״ה כ״ה אלפים ות״פ

כמ״ק ובמ״ק ו משלי כא: ז נדרים לב: ח תהלים לז: ט ישעיה כז: י מדרש סו״ט קלפיטול ז: *שמות לב: יא תהלים ז: יב שם קו: יג ברכות לג: יד משלי יג: טו מנחות לט: טז מדרש: יז קהלת ג: יח תהלים כט: יט שמות כד: כ שם לב: כא תהלים ח: כב שמות לד: כג ישעיה סג: כד ודייקוסנין ניורים: כה משלי ג: כו דניאל יב: כז אלה הדברים רבה: כח דברים ו: כט ויקרא טז: ל ברכות לג: לא ישעיה לג: לב שבת לא: לג איוב כח: לד ישעיה לג: לה חומטין אדמה מלחה ומשמרת את הפירות מההליע: לו נדה טז: לז מנחות מג: לח איספרקמי בשמים. מגדי מיני מגדים שטעונין ברכה: לט מדרש פליאה: מ תהלים צ:

זית רענן (ד) ורחבן ג׳, עי׳ בתוס׳ מנחות (דף צ״ה): (ה) כ״ה אלף ות״פ כצ״ל דע׳ פעמים שס״ד הוא כ״ה אלף ות״פ: שנה שס״ד, שנת הלבנה היא שנ״ד וא׳ לג׳ שנים הוא חדש עבור מגיע לכל שנה י׳ ימים והוי שס״ד: מנין ימי שבתות, דבכל שנה שהיא שס״ד ימים יש נ״ב שבתות ע׳ פעמים נ״ב הוא ג׳ אלפים תר״מ: י״ח ימים בכל שנה, ז׳ ימי פסח ועצרת ור״ה ויה״כ וח׳ ימי החג י״ח פעמים ע׳ הוי אלף ור״ס ס״ה ד״א תת״ק הסירם מכ״ה אלפים ת״פ נשאר כ״א תקי״פ. ונ״ל דרצה בחשבון זה להורות שבימי השבתות ומועדים חסרו ממאה ברכות בכל שבת ט״ו ברכות כמ״ש הב״י בא״ח סי׳ מ״ו הרי ע״ א אלפים ת״ק א״כ מוסיפין בכל יום ב׳ פסוקים הוי נ׳ אלף תתק״ס והפסוקים של תנ״ך הוי כ״ג אלף קצ״ט ס״ה ע״ד אלפים קצ״ט א״כ הוו עוד תקנ״ט יתרים. (ודברי המדרש הזה בכלל סתם פליאות, אך אין מבינין על סדרום, ומי שיעלה בידו לדקדק בחשבון ולהעמיד הדברים על נכון מגוה ניחו):

ות"פ. וחשבון פסוקים של תורה חמשת אלפים ותתמ"ב. ופסוקים של נביאים ט' אלפים ורצ"ד, ופסוקים של כתובים ז' אלפים תתק"ס, סך הכל ס"ג אלפים וצ"ט, לבד מספרי החיצונים*, ורצו בני ישראל וקבלו על עצמן כדי שיוסיפו על מאה ברכות ב' פסוקים בכל יום אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע, ומאן אינון ב' פסוקים ומקבלין דין מן דין ואמרין, ונטלתני רותא, ואומר סדר זה בשבתות ובימים טובים במנחה ובימות החול ביוצר:

[מא]הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים. משל למה הדבר דומה למלך שהיו לו שני אפוטרופין, אחד היה ממונה על מה שבבית ועל מה שבשדה והיה יודע כל מה שבבית וכל מה שבשדה, ואחד היה ממונה על מה שבשדה ולא היה יודע אלא מה שבשדה, כך משה כשעלה למרום היה יודע העליונים והתחתונים וקילס להקב"ה בהן שנאמר הן לה' אלהיך השמים וגו', אבל דוד שלא עלה למרום קילס להקב"ה במה שהיה יודע שנאמר [מב]לה' הארץ ומלואה וגו'. רבנן אמרי שני רקיעין הן שנאמר [מג]לרוכב בשמי שמי קדם. רבותינו אומרים שלשה שנאמר הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים. רבי ירמיה בן אליעזר אמר שבעה שמים רקיע שחקים זבול מעון מכון ערבות וכבודו של הקב"ה יושב בערבות שנאמר [מד]סולו לרוכב בערבות ביה שמו ועלזו לפניו. ומה רבותינו מקיימין סולו לרוכב בערבות שהקב"ה רואה במעשיהם של צדיקים וערב עליו מעשיהם. רבי פנחס הכהן בר חמא אומר ערבות הקב"ה זורע עליו מעשים של צדיקים והן עושין פירות. ומלתם את ערלת לבבכם יצר הרע משה קראו ערל וכו' (כתוב ברמז תקכ"א):

תתנו [מה]כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים. הראשון קדש והשני חול. [מו]אלהים לא תקלל משמש קדש וחול. [מז]כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו והייתם כאלהים הראשון קדש (ו) והשני חול. [מח]כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים הרי זה חול. [מט]מחנה אלהים זה הרי זה קדש. [נ]נשיא אלהים אתה קדש. כל השמות [האמורים] באברהם קדש חוץ מאחד ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך, ויש אומרים כאשר התעו אותי אלהים. ר' חנניא בן אחי ר' יהושע אומר קדש שאילולא אלהים כבר התעו אותי. כל השמות האמורין בלוט חול חוץ מן האחרון [נא]ויאמר לוט אליהם אל נא אדני, וכל השמות ההדיוטות הרי אלו נמחקים:

[נב]האל הגדול הגבור והנורא. ההוא דנחית קמיה דרבי עקיבא אמר האל הגדול הגבור והנורא האדיר יהחזק והיראוי, א"ל סיימת לכולהו שבחיה דמרך, השתא אנן תלת קמייתא אי לאו דאמרינהו משה רבינו ואנשי כנסת הגדולה תקנינהו בתפלה לא הוינן אמרין להו ואת אזלת ואמרת כולי האי. משל לאדם שהיו לו אלף אלפים דינרי זהב והיו מקלסין אותו באלף אלפים דינרי כסף הלא גנאי הוא לו. [נג]א"ר יהושע בן לוי למה נקרא שמם אנשי כנסת הגדולה שהחזירו העטרה ליושנה. משה אמר האל הגדול הגבור והנורא. אתא ירמיה ואמר כשדים מקרקרים בהיכלו איה נוראותיו ולא אמר נורא. אתא דניאל ואמר כשדים משעבדים בבניו איה גבורותיו ולא אמר גבור. אתו אינהו ואמרו אדרבה הן הן נוראותיו הן הן גבורותיו שבובש את (יצרו) [כעסו] ונותן ארך אפים לרשעים [ואלו הן] נוראותיו שאלמלא מוראו של הקב"ה היאך אומה אחת יכולה להתקיים בין כל האומות. אשר לא ישא פנים (כתוב ברמז תש"א):

[נד]עשה משפט (גר) יתום וגו'. אמר ר' יוחנן בכל מקום שאתה מוצא גבורתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו בצדו, דבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים, כתוב בתורה (דכתיב) כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים, וכתיב בתריה עושה משפט (גר) יתום ואלמנה. שנוי בנביאים דכתיב [נה]כי כה אמר רם ונשא וגו' וכתיב בתריה ואת דכא ושפל רוח. משולש בכתובים דכתיב [נו]סולו לרוכב בערבות וכתיב בתריה אבי יתומים ודין אלמנות. ואוהב גר (כתוב ברמז קכ"ג וברמז שמ"ט). ובשמו תשבע (כתוב לעיל):

יא [נז]ואת כל היקום אשר ברגליהם. זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו. [נח]עושר שמור לבעליו לרעתו זה עשרו של קרח. אמר רבי לוי משוי שלש מאות פרדות לבנות היו מפתחות בית גנזיו של קרח וכולהו אקלידי וקולפי דגילדא*. ותפתח הארץ את פיה (כתוב ברמז תשנ"ב). אמר רבי חמא בר חנינא שלש מטמוניות הטמין יוסף אחת נתגלתה לקרח ואחת נתגלתה לאנטונינוס בן אסוירוס ואחת גנוזה לצדיקים לעתיד לבא. כי הארץ אשר אתה בא שמה (כתוב ברמז תשמ"ג):

תתנז [נט]לא כארץ מצרים היא. ארץ מצרים שותה טימיה, ארץ ישראל שותה מי גשמים. א"י שותה נמוך וגבוה, ארץ מצרים נמוך שותה גבוה אינו שותה. ארץ מצרים גלוי שותה שאינו גלוי אינו שותה, ארץ ישראל שותה גלוי ושאינו גלוי. ארץ מצרים שותה ואחר כך נזרעת, ארץ ישראל (נזרעת ואחר כך שותה) שותה ונזרעת נזרעת ושותה. ארץ ישראל שותה בכל יום ונזרעת בכל יום, ארץ מצרים אינה נזרעת אם אינו עמל בה בפסל וקרדום ונודד שנת עיניו עליה ואם לאו אין לו בה כלום, וארץ ישראל אינה כן אלא הן ישנין על מטותיהן והקב"ה מוריד להם גשמים. משל למלך שהיה מהלך בדרך ראה בן טובים מהלך אחריו ומסר לו עבד אחד לשמשו, שוב ראה בן טובים אחר מעודן ומפונק ועסוק בפעולה ומכירו לו ולאבותיו אמר גזרה שאין אתה עושה בידך ואני מאכילך. כך כל הארצות ניתנו להן שמשים לשמשן, מצרים שותה מן הנילוס, בבל שותה מן נהר יובל, אבל א"י אינה כן אלא הן ישנים על מטותיהם והקב"ה מוריד להן גשמים, ללמדך שלא כמדת בשר ודם מדת הקב"ה, בשר ודם קונה לו עבד שיהא זן ומפרנס אותו, אבל מי שאמר והיה העולם קונה לו עבד שיהא הוא זן ומפרנס אותו. וכבר היו ר' אליעזר ור' יהושע ור' צדוק מסובין בבית המשתה וכו' (כתוב ברמז רכ"ט). אתה אומר לכך הוא בא או לפי שארץ מצרים פסולת מכל הארצות הקישו לארץ ישראל, ת"ל [ס]כגן ה' כארץ מצרים, כגן ה' לאילנות, כארץ מצרים לזריעה. או אינו מקישה אלא למגונה שבה, הלמוד לומר [סא]אשר ישבתם בה מקום שישיבתכם בה דכתיב [סב]במיטב הארץ הושב את אביך ואת אחיך, או אינו מקישה אלא לשעת גנותה, ת"ל אשר יצאתם משם כשהייתם שם היתה מתברכת בשבילכם ולא עכשיו שאין ברכה עליה כדרך שהייתם שם. וכן אתה מוצא בכל מקום שהצדיקים הולכים ברכה באת לרגלם. ירד יצחק לגרר באת ברכה לרגליו שנאמר [סג]ויזרע יצחק וגו'. ירד יעקב אצל לבן באת ברכה לרגליו שנאמר [סד]נחשתי ויברכני ה' בגללך. ירד יוסף אצל פוטיפר באת ברכה לרגליו שנאמר [סה]ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף. ירד יעקב אצל פרעה באת ברכה לרגליו שנאמר [סו]ויברך יעקב את פרעה, במה ברכו שנמנעו ממנו שני רעבון שנאמר [סז]ועתה אל תיראו (ז) אנכי אכלכל אתכם ואומר [סח]וכלכלתי אותך שם מה כלכל האמור להלן בשני רעבון הכתוב מדבר אף כלכל האמור כאן בשני רעבון הכתוב מדבר. אמר ר' שמעון בן יוחאי אין זה קדוש השם שדברי צדיקים קיימין בחייהן ובטלין לאחר מיתתן. אמר ר' אלעזר בר ר' שמעון רואה אני את דברי ר' יוסי מדברי אבא שזה הוא קדוש השם כל זמן שהצדיקים בעולם ברכה בעולם נסתלקו צדיקים מן העולם נסתלקה ברכה מן העולם. וכן אתה מוצא בארון האלהים שירד לבית עובד אדום הגתי ונתברך בשבילו שנאמר [סט]ויגד למלך דוד לאמר ברך ה' את בית עובד אדום ואת כל אשר לו בעבור ארון האלהים, והרי דברים קל וחומר ומה ארון שלא נעשה לא לשכר ולא להפסד אלא לשברי לוחות שבו נתברך בשבילו, קל וחומר לצדיקים שבשבילם נברא העולם. אבותינו באו לארץ באת ברכה לרגלם שנאמר [ע]ובתים מלאים כל טוב וגו':

תתנח רבי שמעון בן יוחאי אומר הרי הוא אומר אשר לא מלאת והלא בידוע שלא מלאו שעכשיו באת לארץ, אלא זכותך היא שגרמה. וכן אתה מוצא שכל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר היו הכנענים בונים בתים וזורעין שדות וחופרין בורות ושיחין ומערות נוטעין שדות וכרמים וכל עץ מאכל כדי שיבואו אבותינו לארץ וימצאו אותה מלאה ברכה. או לפי שברכה זו עליהם יכול היו אוכלין ושבעין, ת"ל ואכלת ושבעת אתה אוכל ושבע והן מונעין את עצמן מנשיהן מבניהן מבנותיהן כדי שיבואו אבותינו לארץ וימצאו אותה מלאה ברכה. וזו שאמרנו אשר יצאתם משם כשהייתם שם היתה מתברכת בשבילכם ולא עכשיו שאין אתם עליה, אתה אומר* (ח) לכך בא הכתוב, או להקיש (יציאה) [ביאה] זו לביאתה של זו מה ארץ מצרים לא הייתם מונין עליה שמיטים ויובלות יכול אף ביאת ארץ כנען כן, ת"ל לרשתה, לרשתה אתם באים ולהיות מונין שמיטים ויובלות. אלא הפריש בין ביאתה

ממ"ק יבמ"ק *ספרים החיצונים הנוספים על הנ"ך (אפאקריפען) כמו עזרא ג' ד' חכמת שלמה בן סירא והדומיהם, ואין להם קדושת נו"כ: מא משו"ט קאפיטל כד: מב תהלים כד: מג שם סח: מד שם: מה ספרי: מו שמות כב: מז בראשית ג: מח שם לג: מט שם: נ שם כג: נא שם יט: נב ברכות לג: נג יומא סט: נד מגילה לא: נה ישעיה נז: נו תהלים סח: נז פסחים קיט: נח קהלת ה: *עי' רש"י: נט ספרי: ס בראשית יג: סא ויקרא יח: סב בראשית מז: סג בראשית כו: סד שם ל: סה שם לט: סו שם מז: סז שם נ: סח שם מה: סט ש"ב ו: ע דברים ו: *עי' ספרי בהגהות הגר"א ז"ל שינוי הגרסא בכאן על נכון:

זית רענן (ו) והשני והייתם כאלהים זה חול, אע"ג שאמרה והייתם כאלהים מ"מ הוי חול דקאי אאנשים: (ז) אנכי אכלכל אתכם, זה אמר לאחר מיתת יעקב משמע כשמת יעקב חזר הרעב וע"ז קאמר רשב"י וכו': (ח) לכך בא הכתוב להקיש ביאתה של זו, אפשר סד"א כיון שגלו לא ימנו שמיטין קמ"ל לרשתה שהוא ירושת עולם וקדשו לעתיד לבא:

ביאתה של זו לביאתה של זו, ביאת ארץ מצרים רשות וביאת ארץ ישראל חובה, ארץ מצרים בין עושין רצונו של מקום בין שאין עושין רצונו של מקום הרי לכם ארץ מצרים, ארץ ישראל אינו כן אם אתם עושים רצונו של מקום הרי לכם ארץ כנען ואם לאו אתם גולין מעליה וכה"א [עא]ולא תקיא הארץ אתכם. [עב]תניא ערוגה בתוכה ששה, גבוליה בכמה, ר' יהודה אומר רוחב כמלא (גבול) [רוחב] פרסה, מ"ט דכתיב והשקית ברגלך כגן הירק:

תתנט [עג]והארץ אשר אתם עוברים שמה לרשתה ארץ הרים ובקעות. או אינו אלא בגנותה של ארץ ישראל מדבר שמזכיר בה הרים (מה) ת"ל ובקעות, מה בקעות לשבח אף הרים לשבח. ועוד שנותן טעם בהר טעם בבקעה שפירות ההר קלין ופירות הבקעה שמנים. ר"ש בן יוסי אומר כשהיא בקעה הרי היא עושה בית כור, כשהוא הר הרי הוא עושה בית כור מן המזרח בית כור מן המערב בית כור מן הדרום בית כור מן הצפון בית כור מלמעלה נמצא חמשה מכופלת שנאמר [עד]כה אמר ה' זאת ירושלים בתוך הגוים שמתיה וסביבותיה ארצות וגו', ובמקום אחר קורא אותה ארץ כיצד יתקיימו שני כתובים הללו ארץ שיש בה מיני ארצות הרבה בית ארצות בית החולות בית העפר. דבר אחר ארץ הרים ובקעות מגיד שלא שוו טעם פירות הר לטעם פירות בקעה, אין לי אלא שלא שוו טעם הר לטעם בקעה, מנין שלא שוו טעם הר והר טעם בקעה ובקעה, ת"ל ארץ הרים ובקעות, הרים הרבה, בקעות הרבה. ר"ש בן יוחאי אומר שנים עשר ארצות ניתנו כנגד שנים עשר שבטים ולא שוו טעם פירות שבט זה לטעם פירות שבט זה. ואלו הן כי הארץ אשר אתם עוברים שמה לרשתה. והארץ אשר אתם עוברים שמה לרשתה. ארץ הרים ובקעות. ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה. כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה. ארץ נחלי מים. ארץ חטה ושעורה. ארץ זית שמן ודבש. ארץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם. ארץ אשר אבניה ברזל. על הארץ הטובה אשר נתן לך. ארץ זבת חלב ודבש, הרי שנים עשר ארצות כנגד שנים עשר שבטים. ר' יוסי בן משולם אומר מנין אתה אומר שכשם שנתנו מטעמים בארץ כך נתנו מטעמים בים, ת"ל [עה]ולמקוה המים קרא ימים, [והרי ים אחד הוא שנאמר יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד], מגיד שלא שוו טעם דג העולה מעכו לטעם דג העולה (מצידון) [מצור], ולא העולה (מצידון) [מצור] לעולה מאספמיא, או לפי שעפרו של הר קל ושל בקעה שמן יכול יהו מים גורשין את העפר (ממקום) [למקום] בקעה ותהא בקעה מחוסרת מים, ת"ל ארץ הרים (וגבעות) [ובקעות], הרים לפי מה שהן [בקעה לפי מה שהיא]. וכן הוא אומר [עו]שאלו מה' מטר בעת מלקוש וגו' לאיש עשב בשדה. או לפי שארץ ישראל מכופלת בהרים יהא גלוי שותה ושאינו גלוי אינו שותה, ת"ל למטר השמים תשתה מים, גלוי ושאין גלוי שותה. וכן הוא אומר [עז]אף ברי יטריח עב וגו' והוא מסבות מתהפך וגו' שהעננים מקיפות אותה ומשקות אותה מכל רוח. או לפי ששותה מי גשמים אבל אינה שותה מי נחלים, ת"ל ארץ נחלי מים. או לפי ששותה מי נחלים אבל אינה שותה מי שלגים, ת"ל [עח]כאשר ירד הגשם והשלג וגו' ואומר [עט]כי לשלג יאמר הוא ארץ. או לפי ששותה מי שלגים אבל אינה שותה מי טללים, תלמוד לומר למטר השמים תשתה מים כשהוא אומר מים אף מי טללים שותה. דבר אחר מה מי גשמים לברכה אף מי טללים לברכה וכן הוא אומר [פ]ויתן לך האלהים מטל השמים, ואומר [פא]יערוף כמטר לקחי וגו' ואומר [פב]אהיה כטל לישראל, ואומר [פג]והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים כטל מאת ה' וגו'. למטר השמים תשתה מים (כתוב ברמז כ'):

תתס ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה. וכי אותה בלבד הוא דורש והלא כל הארצות כולן הוא דורש שנאמר [פד]להמטיר על ארץ לא איש מדבר לא אדם בו, ואומר [פה]להשביע שואה ומשואה וגו', ומה ת"ל ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה, כביכול אין דורש אלא אותה ובשביל דרישה שדורשה דורש כל הארצות עמה. כיוצא בדבר אתה אומר [פו]הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל [וכי] ישראל בלבד הוא שומר והלא שומר הוא את הכל שנאמר [פז]אשר בידו נפש כל חי, ומה ת"ל שומר ישראל, בשביל ששומרן שומר את הכל עמהם. כיוצא בדבר אתה אומר [א]והיו עיני ולבי שם כל הימים [וכי שם בלבד הם] והלא נאמר [ב]עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ, כביכול אין עיני ולבי אלא שם [ובשביל שהם שם הם בכל מקום]. כיוצא בו קול ה' יחיל מדבר וגו'. דורש אותה, אותה ניתנה (ט) לדרישה להפריש ממנה חלה תרומות ומעשרות. או יכול אף שאר ארצות ניתנו לדרישה, ת"ל אותה, אותה ניתנה לדרישה ולא שאר ארצות ניתנו לדרישה. דבר אחר דורש אותה מגיד שניתנה בשכר דרישה שנאמר ולמדתם וגו' למען ירבו ימיכם וגו' ואומר [ד]ויתן להם ארצות גוים וגו' בעבור ישמרו חקיו וגו': תמיד עיני ה' אלהיך בה, כתוב אחד אומר תמיד עיני ה' אלהיך בה וכתוב אחד אומר [ה]המביט לארץ ותרעד, כשישראל עושין רצונו של מקום תמיד עיני ה' אלהיך בה ואינן נזוקין, וכשאין עושין רצונו של מקום המביט לארץ ותרעד. לענין טובה הוא אומר תמיד עיני ה' אלהיך בה, לענין רעה הוא אומר המביט לארץ ותרעד. לענין טובה כיצד, היו רשעים בראש השנה וגזרו עליהם גשמים מועטין וחזרו בהם, להוסיף עליהן אי אפשר [שכבר נגזרה גזרה], אלא תמיד עיני ה' אלהיך בה מורידן בזמנן ושולח בהם ברכה ומורידן על הארץ שצריכה להם. לענין רעה כיצד, הרי שהיו צדיקים בראש השנה וגזרו עליהן גשמים מרובין וסרחו להן, לפחות מהם אי אפשר, אלא תמיד עיני ה' אלהיך בה מורידן שלא בזמנן ושולח בהן את המארה ומורידן על הארץ שאינה צריכה להן לימים ולמדברות. שנאמר [ו]ציה גם חום יגזלו מימי שלג. מעשים שעשיתם עמי בימות החמה שלא הפרשתם תרומה ומעשרות הם מנעו מכם את הגשמים:

[ז]אמר רב יהודה שלשה צריכין רחמים, מלך טוב דכתיב [ח]פלגי מים לב מלך ביד ה' על כל אשר יחפוץ יטנו, שנה טובה דכתיב תמיד עיני ה' אלהיך בה וגו'. חלום טוב דכתיב [ט]ותחלימני והחייני. א"ר יוחנן ג' דברים מכריז עליהן הקב"ה בעצמו ואלו הן. רעב דכתיב [י]כי קרא ה' לרעב. שובע דכתיב [יא]וקראתי אל הדגן והרביתי אותו. פרנס דכתיב [יב]ראה קראתי בשם: [יג]באחד בתשרי ר"ה לשנים, למאי הלכתא, רב נחמן בר יצחק אמר לדין שנאמר מראשית השנה ועד אחרית שנה מראשית השנה נידון מה יהא בסופה, וממאי דתשרי הוא, דכתיב [יד]תקעו בחדש שופר וגו', איזהו חג שהחדש מתכסה בו הוי אומר זה ר"ה וכתיב [טו]כי חק לישראל הוא משפט: [טז]מראשית השנה ועד אחרית שנה מגיד הכתוב שמר"ה נגזר עליהן כמה גשמים כמה טללים ירדו עליה כמה חמה תזרח עליה כמה רוח נושבת עליה, ד"א מראשית השנה ועד אחרית שנה אברך אתכם במשא ומתן בבנין ובנטיעה באירוסין ובנשואין ובכל מה שאתם שולחין בו ידכם אני אברך אתכם. דבר אחר מראשית השנה ועד אחרית שנה וכי יש פירות בשדה מתחלת השנה ועד סוף השנה אלא הן ברשותי ליתן בהן ברכה בבית כשם שאני נותן בהן ברכה בשדה שנאמר [יז]יצו ה' אתך את הברכה באסמיך, ואומר [יח]העוד הזרע במגורה וגו'. ומנין אף באוצר שנאמר [יט]ברוך אתה בעיר. ומנין אף בעיסה, ת"ל [כ]ברוך טנאך ומשארתך. ומנין אף בכניסה וביציאה שנאמר [ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך, ומנין אף באכילה שנאמר] [כ]ואכלת ושבעת, ומנין אף כשירד לתוך מעים ת"ל [כא]והסירותי מחלה מקרבך, הן ברשותי ליתן בהם ברכה בבית כשם שניתן בהם ברכה בשדה ולא [כב]כנימה ורקבובית תכנס בפירות ולא יין מחמיץ ולא שמן מבאיש ולא דבש מרביש. או לפי שמדת טובה מרובה ממדת פורענות יכול לא יהיה ברשותי ליתן בהן מארה בבית כשם שאני נותן בשדה, ת"ל [כג]והבאתם הבית (והפכתי) [ונפחתי] בו. ואומר [כד]ישלח ה' בך את המארה את המהומה ואת המגערת. ומנין אף באוצר, ת"ל ארור אתה בעיר. ומנין אף בעיסה, ת"ל [כה]ארור טנאך וגו'. ומנין אף בכניסה וביציאה, ת"ל [כו]ארור אתה בבואך וארור אתה בצאתך. ומנין אף באכילה ושביעה, ת"ל [כז]ואכלתם ולא תשבעו. ומנין לכשירדו בתוך מעים, ת"ל (והסירותי מחלה מקרבך) *[וישחך בקרבך], הן ברשותי ליתן בהם מארה בבית כשם שאני נותן בהן בשדה כנימה ורקבובית בפירות ויין מחמיץ ושמן מבאיש ודבש מדביש. רבי שמעון בן יוחאי אומר משל למלך שהיו לו בנים ועבדים הרבה והיו נזונין ומתפרנסין מתחת ידו ומפתח של אוצר בידו כשהן עושין רצונו הוא פותח את האוצר והן אוכלין ושבעין וכשאין עושין רצונו הוא נועל את האוצר והן מתים ברעב, כך ישראל כשעושין רצונו של מקום מהו אומר [כח]יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים, וכשאין עושין רצונו של מקום מהו אומר וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים. רבי שמעון בן יוחאי אומר ככר ומקל ירדו כרוכין מן השמים, אמר להן הקב"ה אם עשיתם את התורה הרי ככר לאכול ואם לאו הרי מקל ללקות בו. והיכן פירושו

ממ"ק ובמ"ק עא ויקרא יח : עב שבת פה : עג ספרי : עד יחזקאל ה : עה בראשית א : עו זכריה י : עז איוב לז : עח ישעיה נה : עט איוב לז :
פ בראשית כז : פא דברים לב : פב הושע יד : פג מיכה ה : פד איוב לח : פה שם : פו תהלים קכא : פז איוב יב : א מ"א ט : ב זכריה ד :
ג תהלים כט : ד שם קה : ה שם קד : ו איוב כד : ז ברכות נה : ח משלי כא : ט ישעיה לח : י מלכים ב ח : יא יחזקאל לו : יב שמות לא : יג ר"ה ח :
יד תהלים פא : טו שם : טז ספרי : יז דברים כח : יח חגי ב : יט דברים כח : כ שם : כא שמות כג : כב מין תולעים : כג חגי א : כד דברים כח :
כה שם : כו שם : כז ויקרא כו : *מיכה ו : כח דברים כח :

זית רענן (ט) לדרישה להפריש ממנה חלה, לפיכך צריך לדרוש עד היכן גבול א"י :

פירושו של דבר [כט]אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו. רבי אלעזר המודעי אומר ספר וסייף ירדו כרוכין מן השמים, אמר להם אם עשיתם את התורה הכתובה בזה הרי אתם נצולין מזה ואם לאו אתם לוקין בו. היכן פירושו [ל]ויגרש את האדם וגו' ואת להט החרב וגו': [לא]כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה, כתיב [לב]וזכרתי את בריתי יעקוב וגו' והארץ אזכור מן הפסוק הזה אתה למד שני דברים שארץ ישראל שקולה (י) כנגד המילה כשם שמילה דוחה את השבת כך כבושה של ארץ ישראל דוחה את השבת, ועוד שהיא שקולה כנגד כל מה שנברא בששת ימי בראשית. ביום ראשון כתיב [לג]וירא אלהים את האור כי טוב ובארץ כתיב כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה, בשני כתיב יהי רקיע בתוך המים ובארץ כתיב ארץ נחלי מים. בשלישי כתיב תדשא הארץ דשא וגו' ובארץ כתיב ארץ חטה ושעורה. ברביעי כתיב יהי מארת ובארץ כתיב ארץ וגו' (יא) לא תחסר כל בה. בששי נברא אדם וחוה שנאמר ויאמר אלהים נעשה אדם ובארץ כתיב כי האדם עץ השדה. בשביעי כתיב ויברך אלהים את יום השביעי ובארץ כתיב ואכלת ושבעת וברכת. ראה מה חיבה חבב הקב"ה את ארץ ישראל ששקולה כנגד כל הבריות שברא בעולמו, אמר משה לישראל לא חבב הקב"ה לאומה בעולם כשם שחבב אתכם שנאמר ובך בחר ה' אלהיך להיות לו לעם סגלה, ולא חבב מכל הארצות אלא ארץ ישראל שנאמר ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה הרי אתם נכנסין לתוכה על מנת הדרישה שנאמר [לד]ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו ותורותיו וגו':

תתסא [לה]והיה אם שמע תשמעו אל מצותי. למה נאמר לפי שנאמר [לו]ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם שומע אני לא נתחייבו בתלמוד עד שנתחייבו במעשה, ת"ל והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי מגיד הכתוב שמיד נתחייבו בתלמוד, אין לי אלא מצות שנוהגות עד שלא נכנסו לארץ ישראל כגון בכורות וקרבנות ומעשר בהמה, מצות הנוהגות משנכנסו לארץ כגון העומר והחלה ושתי הלחם ולחם הפנים מנין, ת"ל והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי לרבות שאר מצות. אין לי אלא מצות שעד שלא כבשו וישבו, משכבשו וישבו כגון לקט שכחה ופיאה תרומות ומעשרות שמיטין ויובלות מנין, ת"ל והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי להוסיף עליהן מצות אחרות, ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם מלמד שהמעשה תלוי בתלמוד ואין תלמוד תלוי במעשה. וכן מצינו שענש על התלמוד יותר מן המעשה שנאמר [לז]שמעו דבר ה' (בית יעקב) [בני ישראל] כי ריב לה' עם יושבי הארץ כי אין אמת ואין חסד ואין דעת אלהים בארץ. אין אמת, אין דברי תורה נאמרים שנאמר [לח]אמת קנה. אין חסד, אין דברי חסד נאמרין שנאמר [לט]חסדך ה' מלאה הארץ. אין דעת, אין דברי דעת נאמרין שנאמר [מ]נדמו עמי מבלי הדעת. ואומר [מא]לכן כאכול קש לשון אש, וכי יש לך קש שאוכל אש. אלא קש זה עשו שכל זמן שישראל מרפים את ידיהן מן המצות שולט בהם, ואומר [מב]מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דבר פי ה' אליו ויגידה על מה אבדה הארץ וגו' ויאמר ה' על עזבם את תורתי, ואומר [מג]כה אמר ה' על שלשה פשעי יהודה וגו'. וכבר היו רבי טרפון ורבי יוסי הגלילי ורבי עקיבא מסובין בבית שערים בלוד נשאלה שאלה זו בפניהם מה גדול תלמוד גדול או מעשה גדול, א"ר טרפון מעשה גדול, ורבי עקיבא אומר גדול תלמוד שהתלמוד מביא לידי מעשה, ר' יוסי הגלילי אומר גדול תלמוד שהתלמוד קודם לחלה ארבעים שנה ולמעשרות חמשים וארבע וליובלות מאה ושלש, וכשם שענש על התלמוד יותר מן המעשה כך נתן שכר על התלמוד יותר מן המעשה שנאמר ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם מהו אומר למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה, ואומר [מד]ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו:

תתסב אשר אנכי מצוה אתכם היום. מנין אתה אומר שאם שמע אדם דבר מפי קטן שבישראל יהא בעיניו כשומע מפי גדול, ת"ל אשר אנכי מצוה אתכם. ולא כשומע מפי גדול אלא כשומע מפי חכם שנאמר [מה]דברי חכמים כדרבונות, מה דרבן זה מכוין את הפרה להתלמיה להביא חיים לעולם כך דברי תורה מכוונין דעתו של אדם מדרכי מיתה לדרכי חיים. ולא כשומע מפי חכם אלא כשומע מפי סנהדרין שנאמר [מו]בעלי אסופות ואין אסופות אלא סנהדרין שנאמר [מז]אספה לי שבעים איש, ולא כשומע מפי סנהדרין אלא כשומע מפי משה שנאמר [מח]נתנו מרועה אחד ואומר [מט]ויזכור ימי עולם (יב) משה (עבדו) [עמו] וגו', ולא כשומע מפי משה אלא כשומע מפי הקב"ה שנאמר נתנו מרועה אחד, ואומר [נ]רועה ישראל, האזינה ואומר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, הרי הוא אומר [נא]עיניך ברכות בחשבון על שער בת רבים, עיניך אלו הזקנים המתמנין על הצבור, ואומר [נב]כי נסך עליכם ה' רוח תרדמה ויעצם את עיניכם ואת הנביאים ואת ראשיכם החוזים כסה. ברכות מה בריכה זו אין אדם יודע מה שבתוכה כך אין אדם יודע לעמוד על דברי חכמים. בחשבון בחשבונות שנגמרים בעצה ובמחשבה והיכן נגמרין בבתי מדרשות על שער בת רבים, וכן הוא אומר [נג]אפך כמגדל הלבנון צופה פני דמשק, אם עשיתם את התורה קוה לאליהו שאמרתי לו [נד]לך שוב לדרכך מדברה דמשק, ואומר [נה]זכרו תורת משה עבדי. ואומר [נו]הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא. לאהבה שמא תאמר הריני לומד תורה בשביל שאהיה עשיר בשביל שאקרא רבי בשביל שאקבל שכר לעולם הבא, ת"ל לאהבה כל שאתם עושין לא תעשו אלא מאהבה:

תתסג ולעבדו זו תלמוד. אתה אומר זו תלמוד או אינו אלא עבודה, הרי הוא אומר [נז]ויקח ה' אלהים את האדם ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה [וכי] (יג) מה שמירה לשעבר (אף) [ומה] עבודה לשעבר הא למדת לעבדה ולשמרה לעבדה זו תלמוד ולשמרה אלו מצות. וכשם שעבודת מזבח קרויה עבודה כן תלמוד קרוי עבודה. ד"א ולעבדו זו תפלה וכן דוד אומר [נח]תכון תפלתי קטרת לפניך ואומר [נט]ודניאל כדי ידע די רשים כתבא על לביתה וכוין פתיחן לה בעליתיה נגד ירושלם חמנין תלתא ביומא (בעא בעותיה) [הוא ברך על ברכוהי] וגו', ואומר [ס]ובמקרביה לגובא לדניאל בקל עציב זעק ענה מלכא ואמר וגו' אלהך די אנת פלח ליה בתדירא (הוא ישובינך) [היכל לשיזבותך] וכי יש פלחן בבבל הא מה ת"ל ולעבדו זו תפלה כשם שעבודת מזבח קרויה עבודה כך תפלה קרויה עבודה. רבי אליעזר בן יעקב אומר ולעבדו בכל לבבכם הרי זו אזהרה לכהנים שלא יהא לבם מבוהל בשעת עבודה. דבר אחר מה ת"ל בכל לבבכם ובכל נפשכם והלא כבר נאמר בכל לבבך ובכל נפשך, להלן ליחיד כאן לצבור, להלן להלמוד כאן למעשה, הואיל ושמעת עשה, עשיתם מה שעליכם אף אני אעשה מה שעלי ונתתי מטר ארצכם: [סא]והיה אם שמוע תשמעו וגו' מהו היום שאם אתם שמעתם מצותי אתם מאירים כיום שנאמר [סב]והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע וכן הוא אומר [סג]תנו לה' אלהיכם כבוד בטרם יחשיך קודם שלא יבואו המלכיות שנמשלו כחשך וישתעבדו בכם שנאמר [סד]והנה אימה חשכה גדולה וגו', אם לא שמעתם הן באים עליכם ואם שמעתם כשם שהיום הזה מאיר כך תהיו מאירים. ד"א אנכי מצוה אתכם היום שלא תאמר איני יכול לשמוע את כל התורה ולשמור את כל המצות שכתוב בה [סה]ארוכה מארץ מדה, משל למלך שהיה לו בור עמוק לאין סוף אמר לבן ביתו שכור פועלים ומלא את הבור, שכר פועלים ומי שהיה טפש היה הולך ומביט בבור אמר אימתי אני ממלא אותו, ומי שהיה פקח אומר מה איכפת לי שכיר יום אני אני שמח שמצאתי לי מלאכה, כך הקב"ה אומר לו מה איכפת לך שכיר יום אתה עשה יומך *עד ירצה כשכיר יומו. דבר אחר אל תקוצו בדברי תורה אלא יהא עליך יום האחרון כיום הראשון וסוף השכר לבא כדכתיב [סו]מה רב טובך וגו': [סז]ונתתי מטר ארצכם. ונתתי אני ולא על ידי מלאך ולא על ידי שליח, מטר ארצכם ולא מטר כל הארצות וכן הוא אומר [סח]הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות. ר' נתן אומר בעתו מלילי שבת ללילי שבת כדרך שירדו בימי הורדוס המלך שהיו עסוקין בבנין הבית, וכל כך למה, כדי שלא ליתן פתחון פה לבאי העולם לומר הרי שכר כל המצות אלא אם בחקתי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם, והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי ונתתי מטר ארצכם. ומנין שנתנה ברכה אחת לישראל שכל הברכות כלולות בה, ת"ל [סט]אוהב כסף לא ישבע כסף ואומר [ע]ויתרון ארץ בכל הוא מלך לשדה נעבד, מלך זה ששולט באוצרות של כסף וזהב ואינו משתעבד אלא ליוצא מן השדה. הא למדת שנתנה ברכה אחת לישראל שכל הברכות כלולות בה. [עא]יורה שיורד ומורה את הבריות להכניס פירותיהם ולהטיח גגותיהם ולעשות כל צרכיהן. ד"א יורה שמתכוין

מבי"ק ובמ"ק כט ישעיה א: ל בראשית ג: לא ספרי זוטא: לב ויקרא כו: לג בראשית א כולן: לד תהלים קה: לה ספרי: לו דברים ה: לז הושע ד: לח משלי כג: לט תהלים קיט: מ הושע ד: מא ישעיה ד: מב ירמיה ט: מג עמוס ב: מד תהלים קד: מה קהלת יא: מו שם: מז במדבר יא: מח קהלת יא: מט ישעיה סג: נ תהלים פ: נא שיר השירים ג: נב ישעיה כט: נג שה"ש ז: נד מלכים א יט: נה מלאכי ג: נו שם: נז בראשית ג: נח תהלים קמא: נט דניאל ו: ס שם: סא ילמדנו: סב דניאל יב: סג ירמיה יג: סד בראשית טו: סה איוב יד: *שם: סו תהלים לא: סז ספרי: סח איוב ה: סט קהלת ה: ע שם: עא תענית ו:

זית רענן (י) כנגד המילה, דבריתי היינו המילה: (יא) לא תחסר כל בה, וכל הפירות מהבשלין מהמאורות כמ"ש רש"י בפרשת וזאת הברכה: (יב) משה עמו וגו', רועה צאנו: (יג) מה שמירת לשעבר, פי' באותו הפעם מה היה צריך שמירה או מה עבודה הייתם שייכא:

(שמתבוין לארץ) [שיורד בנחת] ואין יורד בזעף. דבר אחר יורה שמרוה את הארץ ומשקה וכן הוא אומר [עג]תלמיה רוה נחת גדודיה וגו׳ צמחה תברך. יורה במרחשון ומלקוש בניסן. או אינו אלא יורה בתשרי ומלקוש באייר, ת״ל בעתו יורה במרחשון ומלקוש בניסן וכן הוא אומר [עג]והורדתי הגשם בעתו. אי מה יורה שמשיר פירות שוטף את הזרעים ואת הגרנות, ת״ל מלקוש מה מלקוש לברכה אף יורה לברכה. אי מלקוש שמפיל בתים עוקר אילנות ומעלה [עד]סקאי. ת״ל יורה מה יורה לברכה אף מלקוש לברכה וכן הוא אומר [עה]ובני ציון גילו ושמחו וגו׳ כי נתן לכם את המורה לצדקה ויורד לכם וגו׳, מאי מלקוש שמל קשיותיהן של ישראל. דבי רבי ישמעאל תנא דבר שממלא את התבואה בקש, במתניתא תנא דבר שיורד על המ:ילות ועל הקשים:

[עו]ואספת דגנך. רבי חנינא בר פפא רמי כתיב [עז]לכן אשוב ולקחתי דגני בעתו ותירושי במועדו וכתיב ואספת דגנך ותירושך ויצהרך, לא קשיא כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום כאן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום. ת״ר ואספת דגנך מה ת״ל לפי שנאמר [עח]לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה יכול דברים ככתבן ת״ל ואספת דגנך הנהג בהן מנהג דרך ארץ דברי רבי ישמעאל. רבי שמעון בן יוחאי אומר אפשר אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה ודש בשעת דישה וזורה בשעת הרוח תורתו אימתי נעשית, אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי אחרים שנאמר [עט]ועמדו זרים ורעו צאנכם, ובזמן שאין עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי עצמן שנאמר ואספת דגנך, ולא עוד אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידן שנאמר [פ]ועבדת את אויביך, אמר אביי הרבה עשו כר׳ ישמעאל ועלתה בידן, כרבי שמעון בן יוחאי ולא עלתה בידן. א״ל רבא לרבנן במטותא מיניכו ביומי ניסן וביומי תשרי לא תיתו לבי מדרשא כי היכי דלא תיטרדו במזוניכו כולא שתא. אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן בוא וראה מה בין דורות ראשונים לדורות אחרונים, דורות הראשונים עשו תורתן קבע ומלאכתן עראי זה וזה נתקיימו בידן, דורות האחרונים שעשו תורתן עראי ומלאכתן קבע זה וזה לא נתקיימו בידן:

תתסד [פא]ואספת דגנך ותירושך ויצהרך. דגנך מלא תירושך מלא ויצהרך מלא. או ואספת דגנך ותירושך ויצהרך ממיעוט הפירות, ת״ל [פב]והשיג לכם דיש את בציר מקיש דיש לבציר (יד) מה בציר משאתה מתחיל בו אי אתה יכול להניחו אף דיש משאתה מתחיל בו אי אתה יכול להניחו. ד״א שיהא חורש בשעת קציר וקוצר בשעת חריש וכן איוב אומר [פג]וטל ילין בקצירי, ד״א ואספת דגנך שתהא ארץ ישראל מלאה דגן תירוש ויצהר וכל הארצות באות למלאות אותה כסף וזהב כענין שנאמר [פד]וילקט יוסף את כל הכסף וגו׳. ואומר [פה]וכימיך דבאך שיהו כל הארצות דובאות כסף וזהב לישראל. (דבר אחר) דגן כמשמעו, תירושך זה היין כענין שנא׳ [פו]והשיקו היקבים תירוש ויצהר, לא כענין שנאמר [פז]והיה אם זרע ישראל ועלה מדין ועמלק ובני קדם ויחנו עליהם וישחיתו את יבול הארץ, אלא כענין שנאמר [פח]כי מאספיו יאכלוהו והללו את ה׳ וגו׳: [פט]ונתתי עשב בשדך. אמר רב אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיתן מאכל לפני בהמתו שנאמר ונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת ושבעת. [צ]ונתתי עשב בשדך לבהמתך שלא תהא מצטרך למדברות. או אינו אלא ונתתי עשב בשדך כמשמעו, ת״ל (טו) ואכלת ושבעת הא מה אני מקיים עשב בשדך לבהמתך שלא תהא מצטרך למדברות. רבי יהודה בן בבא אומר ונתתי עשב בשדך לבהמתך בין התחומין. רבי שמעון בן יוחאי אומר ונתתי עשב בשדך לבהמתך שתהא גוזז ומשליך לפני בהמתך כל ימות הגשמים ואתה מונע ידך ממנה קודם לקציר שלשים יום והיא עושה ואינה פוחתת מדגנה. ד״א ונתתי עשב בשדך (לבהמתך) זה פשתן, וכן הוא אומר [צא]מצמית חציר לבהמה ועשב לעבודת האדם:

תתסה ואכלת ושבעת סימן טוב לאדם כשבהמתו אוכלת ושבעת וכן הוא אומר [צב]יודע צדיק נפש בהמתו. ואכלת ושבעת כשבהמתך אוכלת ושבעה עובדת בכח את האדמה שנאמר [צג]ורב תבואות בכח שור. דבר אחר ואכלת ושבעת מן הולדות, ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר [צד]ובאו ורננו במרום ציון ונהרו אל טוב ה׳ על דגן ועל תירוש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר: ואכלת ושבעת (כתוב לעיל): ואכלת ושבעת וגו׳ השמרו לכם פן יפתה וגו׳ אמר להם הזהרו שמא תמרדו במקום שאין אדם מורד במקום אלא מתוך שביעה שנאמר פן תאכל ושבעת וגו׳ ובקרך וצאנך ירביון מהו אומר אחריו ורם לבבך ושכחת את ה׳ אלהיך וגו׳. כיוצא בו אתה אומר [צה]כי אביאנו אל האדמה אשר נשבעתי לאבותיו (ארץ) זבת חלב ודבש ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים. כיוצא בו אתה אומר [צו]וישב העם לאכל ושתו, מהו אומר עשו להם עגל מסכה. וכן אתה מוצא באנשי דור המבול שלא מרדו אלא מתוך שביעה מה נאמר בהן [צז]בתיהם שלום מפחד ולא שבט אלוה עליהם שורו עבר ולא יגעיל וגו׳ ישלחו כצאן עויליהם וגו׳ (יצאו) [ישאו] בתוף וכנור וגו׳ יבלו בטוב ימיהם, היא גרמה להם ויאמרו לאל סור ממנו וגו׳ מה שדי כי נעבדנו (אם) [אמרו] טיפה אחת של גשמים היא (טז) אין אנו צריכין לו [צח]ואד יעלה מן הארץ, אמר להם המקום בטובה שהטבתי לכם בה אתם מתגאים לפני בה אני נפרע מכם. הה״ד [צט]ויהי הגשם על הארץ. רבי יוסי בן דורמסקית אומר הן נתנו עיניהם עליונה בתחתונה כדי לעשות תאותן אף המקום פתח עליהם מעינות עליונים ותחתונים כדי לאברן שנאמר [ק]ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה וארבות השמים נפתחו. וכן אתה מוצא באנשי המגדל שלא מרדו במקום אלא מתוך שביעה שנאמר [קא]ויהי כל הארץ שפה אחת וגו׳ ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה בארץ שנער וישבו שם, ואין ישיבה האמורה כאן אלא אכילה ושתיה שנאמר [קב]וישב העם לאכול ושתו, היא גרמה להן שאמרו הבה נבנה לנו עיר, ומה נאמר בהן [קג]ויפץ ה׳ אותם משם וגו׳ ויחדלו לבנות העיר. וכן אתה מוצא באנשי סדום שלא מרדו במקום אלא מתוך שביעה שנאמר בהן [קד]ארץ ממנה יצא לחם מקום ספיר אבניה נתיב לא ידעו עיט, לא הדריכוהו בני שחץ. מה אמרו אנשי סדום אמרו הרי מזון אצלנו נעמוד ונשכח תורת הרגל מאצלנו, א״ל המקום בטובה שהטבתי לכם אתם מבקשים לשכח תורת הרגל מביניכם אני אשכח אתכם מן העולם, מה נאמר בהן [קה]פרץ נחל מעם גר הנשכחים מני רגל וגו׳ *לפיד בוז לעשתות שאנן נכון למועדי רגל, ישליו אוהלים לשודדים, וכן הוא אומר [קו]חי אני נאם ה׳ אלהים אם עשתה סדום אחותך וגו׳ הנה זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה, וכל כך למה ויד עני ואביון לא החזיקה. כיוצא בו אתה אומר [קז]כי כלה משקה. [קח]ותשקין את אביהן יין בלילה הוא וכי מאין היה להן יין במערה, אלא שנזדמן להם יין לשעה, וכן הוא אומר [קט]והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס. אם נתן למכעיסיו ק״ו לעושי רצונו, וכבר היו רבן גמליאל ורבי אלעזר ורבי יהושע ור׳ עקיבא נכנסין לכרך גדול שמעו קול המונה של עיר עד מאה ועשרים מיל התחילו הן בוכין ורבי עקיבא מצחק, אמר להן ר״ע ולמה בכיתם, אמרו לו לא נבכה שעמים עובדים עבודת אלילים מזבחים ומשתחוים לעצבים יושבים בטח שלו ושאנן ובית הדום רגליו של אלהינו היה לשרפת אש ומדור לחית השדה, אמר להם אף אני לכך צחקתי אם כך (נתן) [עשה] למכעיסיו קל וחומר לעושי רצונו. שוב פעם אחת היו עולין לירושלים הגיעו לצופים וקרעו בגדיהם, הגיעו להר הבית ראו שועל אחד יוצא מבית קדש הקדשים התחילו הן בוכין ורבי עקיבא מצחק, אמרו לו עקיבא לעולם אתה מתמיה שאנו בוכין [ואתה מצחק] אמר להם אתם למה בוכים, אמרו לו [למה] לא נבכה על מקום שנאמר בו [קי]והזר הקרב יומת והרי שועל יוצא מתוכו, עלינו נתקיים [א]על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו, א״ל אף אני לכך צחקתי הרי הוא אומר [ב]ואעידה לי עדים נאמנים

ממ״ק ובמ״ק עב תהלים סה: עג יחזקאל לד: עד סקאי מין ארבה: עה יואל ב: עו ברכות לה: עז הושע ב: עח יהושע א: עט ישעיה סא: פ דברים כט: פא ספרי: פב ויקרא כו: פג איוב כט: פד בראשית מז: פה דברים לג: פו יואל ב: פז שופטים ו: פח ישעיה סב: פט גיטין סב: צ ספרי: צא תהלים קד: צב משלי יב: צג שם יד: צד ירמיה לא: צה דברים לא: צו שמות לב: צז איוב כא: צח בראשית ב: צט שם ז: ק שם: קא שם יא: קב שמות לב: קג שם: קד איוב כח: קה שם: *שם יב: קו יחזקאל טז: קז בראשית יג: קח שם יט: קט יואל ג: קי במדבר יח: א איכה ה: ב ישעיה ח:

זית רענן (יד) מה בציר וכו׳, דהבציר בזמן החורף ואז יופסדו הענבים אם יניחם, כך התבואה משתתחיל בה לא תניחנה מרוב התבואה: חורש בשעת קציר, שיצמח מיד ויחזור ויזרע: (טו) הי״ג בספרי שלא תהא מצטער למדברות וכו׳ הא מה וכו׳ לבהמתך שלא רצת מצטער למדברות, פי׳ שעשב ההוא יהיה ג״כ ראוי למאכל אדם רק שלא ירצה להצטער להוליכם למדברות ותתנו לבהמה: או אינו וכו׳, שלא יהיה ראוי למאכל אדם ת״ל ואכלת ושבעת וכו׳ כנ״ל: בין התחומין, פי׳ על המצרים: ועשב לעבודת האדם, ופשתן האדם עובד בו ועושה ממנו בגדים: נפש בהמתו ואכלת ושבעת וכו׳, הכל דבור אחד וכ״ת בספרי: (טז) אין אנו צריכין וכו׳, פי׳ כיון ששותה ממי אוקינוס א״כ אף אנו יכולין להביא דרך צינורות ממי אוקינוס אבל אם היו שותין ממי העליונים לא היו יכולין לומר כך: עליונה בתחתונה, פי׳ איש באשה:

נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריהו בן יברכיהו, וכי מה ענין אוריה אצל זכריה, אוריה בבית ראשון זכריה בבית שני, מה אמר זכריה, [ג]עוד ישבו זקנים וזקנים ברחובות ירושלים, מה אמר אוריה, [ד]לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלים עיין תהיה והר הבית לבמות יער, אמר לו הקב"ה הרי לי שני עדים האלו אם קיימים דברי אוריה קיימים דברי זכריה ואם בטלים דברי אוריה בטלים דברי זכריה, שמחתי שנתקיימו דברי אוריה לסוף עתידין דברי זכריה להתקיים. ובלשון הזה אמרו לו עקיבא נחמתנו נחמתנו. ד"א ואכלת ושבעת השמרו לכם, אמר להם הזהרו שמא יטעה אתכם יצר הרע ותפרשו מדברי תורה שכיון שאדם פורש מדברי תורה הולך ודבק בעבודת אלילים שנאמר [ה]סרו מהר מן הדרך אשר צויתם עשו להם עגל מסכה. ואומר [ו]אם ה' הסיתך בי ירח מנחה ואם בני האדם ארורים הם לפני ה' כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים, וכי תעלה על דעתך שדוד המלך עובד אלילים [אלא] כיון שפוסק מדברי תורה [כאלו] הולך ומדבק בע"א: וסרתם מן הדרך, מדרך החיים לדרך המות:

תתסו ועבדתם אלהים אחרים. וכי אלהים הן והלא כבר נאמר [ז]ונתון את אלהיהם באש כי לא אלהים המה ולמה נקרא שמם אלהים אחרים שעושין את עובדיהם אחרים. דבר אחר אחרים שאחרים הם (לשמוע) [לעובדיהם], וכן הוא אומר [ח]אף יצעק אליו ולא יענה מצרתו לא יושיענו. רבי יוסי אומר למה נקרא שמם אלהים אחרים שלא ליתן פתחון פה לבאי העולם לומר אילו נקראו לשמו היה בהן צורך והרי נקראו על שמו ולא היה בהן צורך ואימתי נקראו על שמו בימי אנוש שנאמר [ט]אז הוחל לקרוא בשם ה', באותה שעה עלה אוקינוס והציף שלישו של עולם אמר להם הקב"ה אתם עשיתם מעשה חדש וקראתם (לעצמכם) [על שמי] אף אני אעשה מעשה חדש ואקרא (לעצמי) [על שמי] שנאמר [י]הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ ה' שמו. רבי יצחק אומר אילו נפרט שמן של עבודת אלילים לא ספקו להן כל עורות שבעולם. רבי אליעזר אומר למה נקרא שמן אלהים אחרים שמחדשין להן אלוהות הרבה שאם היה של זהב וצריך לו עושהו של כסף, של כסף וצריך לו עושהו של נחשת, של נחשת עושהו של ברזל, של ברזל עושהו של בדיל, של בדיל עושהו של עופרת, של עופרת עושהו של עץ. ר' חנינא בן אנטיגנוס אומר צא וראה לשון שתפסה תורה מולך כל שימליכוהו עליהם אפילו (שעה אחת) [קיסם אפילו צרור]. דבר אחר למה נקרא שמן אלהים אחרים שהן אחרונים לאחרון שבמעשי, ומי הוא אחרון שבמעשים הקורא אותן אלוהות:

תתסז והשתחויתם להם, להם אתם משתחוים ולי אין אתם משתחוים, וכן הוא אומר [יא]וישתחוו לו ויזבחו לו ויאמרו אלה אלהיך ישראל. אחרים אומרים אילו לא שתפו ישראל שמו של הקב"ה בעבודת אלילים כלין היו מן העולם. רבי שמעון בן יוחאי אומר והלא כל המשתף שמו של הקב"ה בעבודת אלילים הרי הוא חייב כליה שנאמר [יב]זובח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו ומה ת"ל אלה אלהיך מלמד שעשו להם עגלים הרבה וכן הוא אומר [יג]גם סגרו דלתות האולם ויכבו את הנרות וקטרת לא הקטירו, מקטירין הן לדבר אחר ועולה לא העלו מעלין הן לדבר אחר, אם עשיתם כן וחרה אף ה' בכם, משל למלך ששגר את בנו למשתה והיה יושב ומפקידו ואומר לו אל תאכל יותר מצרכך ואל תשתה יותר מצרכך כדי שתבא נקי לביתך, ולא השגיח הבן ההוא אלא אכל יותר מצרכו ושתה יותר מצרכו הקיא וטנף את בני המסיבה נטלוהו בידיו וברגליו וזרקוהו לאחר פלטין של מלך, כך אמר להן הקב"ה לישראל הכנסתי אתכם לארץ טובה ורחבה לארץ זבת חלב ודבש לאכול מפריה ולשבוע מטובה ולברך שמי עליה לא הייתם רוצים בטובה היו בפורענות:

וחרה אף ה' בכם. שומע אני שהן כלין מהעולם, ת"ל ועצר את השמים ולא יהיה מטר. [חמשה] מיני פורעניות הן, וכן הוא אומר [יד]חצי אכלה בם חצי כלין והן אינן כלין. וכן הוא אומר [טו]כלה ה' את חמתו שפך חרון אפו נאמר כאן חרון אף ונאמר להלן חרון אף מה חרון אף האמור להלן חרב אף חרון אף האמור כאן חרב, ומה חרון אף האמור להלן דבר וחיה רעה אף חרון אף האמור כאן דבר וחיה רעה. ומה חרון אף האמור כאן עצירת גשמים וגלות אף חרון אף האמור להלן עצירת גשמים וגלות, נמצינו למדים שבכל מקום שנאמר חרון אף חמשה מיני פורענות הם חרב וחיה רעה ודבר ועצירת גשמים וגלות. דבר אחר וחרה אף ה' בכם ולא באומות העולם שיהו אומות העולם שרויין בטובה והן שרויין בצער. אומות העולם אין קוברין בניהן ובנותיהן והן קוברין בניהן ובנותיהם:

תתסח ועצר את השמים שיהו עננים טעונין גשמים ואין מורידין אפילו טפת גשמים. ומנין אפילו טללים ורוחות, תלמוד לומר [טז]ונתתי את שמיכם כברזל. או בבית השלחין יהא עושה פירות, ת"ל [יז]ואת ארצכם כנחושה. [יח]היה ר' יהודה אומר משל למלך שהיו לו שני אפוטרופין במדינה והשלים להם את שלו ומסר להם את בנו ואמר להן כל זמן שבני עושה רצוני היו מעדנין אותו ומאכילין אותו ומשקין אותו וכשאין בני עושה רצוני אל יטעום משלי כלום, כך בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מה נאמר בהן, [יט]יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים, וכשאין עושין רצונו מה נאמר בהן, וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים. דבר אחר אלו* שאין דיין של צדיקים אלא שמרחיבין על העולם שהן בתוכו, שבזכות שישראל עושין רצונו של מקום מה נאמר בהן, יפתח ה' לך ואין פתיחה אלא לשון הרוחה שנאמר [כ]ויפתח את רחמה. ואלו אין דיין של רשעים אלא שדוחקין את העולם שהן בתוכו, שבשעה שאין עושין רצונו של מקום מה נאמר בהן, וחרה אף ה' בכם ועצר ואין לשון עצירה אלא לשון דוחק שנאמר [כא]כי עצר עצר ה'. היה רבי בנאה אומר בזמן שאדם מתחייב אין פושטין בו יד אלא עדיו שנאמר [כב]יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו ואחר כך בני אדם ממשמשין ובאין שנאמר [כג]ויד כל העם באחרונה, כך בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום מה נאמר בהן, וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים ואחר כך פורענות ממשמשת ובאה שנאמר ואבדתם מהרה, ובזמן שישראל עושין רצונו של מקום מה נאמר בהן, [כד]והיה ביום ההוא נאם ה' אענה את השמים ואת הארץ יענה את הדגן וזרעתיה לי בארץ:

תתסט [כה]והאדמה לא תתן את יבולה. אף כמה שאתה מוביל לה. או יהא אילן עושה פירות, ת"ל [כו]ועץ השדה לא יתן פריו. או ילך להוצה לארץ ויהא שרוי בטובה, תלמוד לומר [כז]והיו שמיך אשר על ראשך נחשת, דבר אחר וחרה אף ה' בכם אחר כל יסורין שאני מביא עליכם אני מגלה אתכם. קשה הוא גלות ששקולה כנגד הכל שנאמר [כח]ויתשם ה' מעל אדמתם באף ובחמה, ואומר [כט]והיה כי יאמרו אליך אנה נצא ואמרת אליהם כה אמר ה' אשר למות למות ואשר לחרב לחרב וגו'. ואומר [ל]כה אמר ה' אשתך בעיר תזנה ובניך ובנותיך בחרב יפולו ואדמתך בחבל תחלק ואתה על אדמה טמאה תמות, ואומר [לא]אל תבכו למת ואל תנודו לו זה יהויקים מלך יהודה, מה נאמר בו* קבורת חמור יקבר. בכו בכו להולך זה יהויכין מלך יהודה מה נאמר בו [לב]ושנה את בגדי כלאו ואכל לחם (תמיד לפניו על שלחנו) [לפניו תמיד כל ימי חייו]. נמצינו למדים שנבלת יהויקים שהיתה מושלכת לחורב ביום ולקרח בלילה חביבה מחייו של יהויכין מלך יהודה שהיה כסאו מעל כסא מלכים ואוכל ושותה בטרקליני מלכים. ואבדתם מהרה מיד אני מגלה אתכם ואיני נותן לכם ארוכה, ואם תאמרו אנשי המבול היה להן ארוכה מאה ועשרים שנה, אנשי המבול לא היה להם ממי שילמדו אתם יש לכם ממי שתלמדו. דבר אחר ואבדתם מהרה גולה אחר גולה, וכן אתה מוצא בעשרת השבטים גולה אחר גולה, וכן אתה מוצא בשבט יהודה ובנימין גולה אחר גולה. גלו בשבע לנבוכדנצר, גלו בשמונה עשרה ובשנת עשרים. רבי יהושע בן קרחה אומר משל לליסטים שנכנס בשדה בעל הבית וקצר קמתו של בעל הבית ולא הקפיד בעל הבית, קצר בשבלין ולא הקפיד בעל הבית, עד שגרש קופתו ויצא, וכן הוא אומר [לג]כי לא מועף לאשר מוצק לה כעת הראשון הקל ארצה זבולון וארצה נפתלי והאחרון הכביד. רבי שמעון בן יוחאי אומר אם מי שנאמר בהן מהרה לא גלו מהרה אלא לאחר זמן קל וחומר למי שלא נאמר בהן מהרה כו'. דבר אחר ואבדתם מהרה אף על פי שאני מגלה אתכם מן הארץ לחוצה לארץ היו מצויינין במצות שכשתחזרו לא יהו עליכם חדשים. משל למלך שכעס על אשתו וטרפה לבית אביה אמר לה הוי מתקשטת בתכשיטיך שכשתחזרי לא יהו עליך חדשים. כך אמר להם הקב"ה לישראל בני היו מצויינין במצות שכשתחזרו לא יהו עליכם חדשים, הוא שירמיה אומר [לד]הציבי לך ציונים שימי לך תמרורים וגו', הציבי לך ציונים אלו המצות שישראל מצויינים בהן, שימי לך תמרורים זה חורבן בית המקדש שכן הוא אומר [לה]אם אשכחך ירושלים וגו'. שיתי לבך למסלה דרך הלכת א"ל הקב"ה לישראל בני ראו באלו דרכים הלכתם ועשו תשובה מיד אתם חוזרין לעריכם שנאמר שובי בתולת ישראל שובי אל עריך אלה. דבר אחר ואבדתם מהרה מעל הארץ

ממ"ק ובמ"ק ג זכריה ח : ד מיכה ג : ה שמות לב : ו שמואל א כו : ז ישעיה לז : ח שם מו : ט בראשית ד : י עמוס ה : יא שמות לב : יב שם כב :
יג דברי הימים ב כט : יד דברים לב : טו איכה ד : טז ויקרא כו : יז שם : יח ספרי זוטא : יט דברים כח : *אלו לשון ארמי (דניאל ב) ואלו,
סמ ובנה : כ בראשית כט : כא שם כ : כב דברים יג : כג שם : כד הושע יג : כה ספרי : כו ויקרא כו : כז דברים כח : כח שם כט : כט ירמיה טו :
ל עמוס ז : לא ירמיה כב : *שם : לב שם כג : לג ישעיה ח : לד ירמיה לא : לה תהלים קלז :

הארץ הטובה, אתם גולין ואין אתם נכנסין לארץ טובה כזו. רבי יהודה אומר טובה זו תורה וכן הוא אומר [לז]כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו. אשר ה' נותן לכם בחוצה לארץ. ושמתם את דברי אלה זו תורה. וקשרתם אותם לאות על ידכם אלו תפלין, אין לי אלא תפלין ותלמוד תורה, שאר מצות מנין, הרי אתה דן מבנין אב שבין שתיהן לא ראי תפלין כראי תלמוד תורה ולא ראי תלמוד תורה כראי תפלין, הצד השוה שבהן שהן מצות הגוף שאין תלויות בארץ ונוהגות בארץ ובחוצה לארץ אף כל מצות הגוף שאין תלויות בארץ נוהגות בארץ ובחוצה לארץ, ושתלויות בארץ אינן נוהגות אלא בארץ חוץ מן הערלה והכלאים, רבי אליעזר אומר אף החדש:

תתע [לח]ושמתם את דברי אלה. מגיד שנמשלו דברי תורה לסם חיים. משל למלך שהכה את בנו מכה גדולה והניח לו רטיה על מכתו ואמר לו בני כל זמן שרטיה זו על מכתך אכול מה שהנאתך ושתה מה שהנאתך ורחוץ בין בחמין בין בצונן ואין אתה ניזוק ואם אתה מעבירה הרי אתה מעלה נומי, כך אמר להם הקב"ה לישראל בני בראתי לכם יצר הרע בראתי תורה תבלין כל זמן שאתם עוסקין בה אין יצה"ר שולט בכם שנאמר [לח]הלוא אם תיטיב שאת, ואם אין אתם עוסקין בה אתם נמסרין בידו שנאמר [לט]ואם לא תיטיב לפתח חטאת רובץ, ולא עוד אלא שמשאו ומתנו בך שנאמר [מ]ואליך תשוקתו, ואם אתה רוצה אתה מושל בו שנאמר [מא]ואתה תמשל בו, ואומר [מב]אם רעב שונאך האכילהו לחם וגו' כי גחלים אתה חותה על ראשו וה' ישלם לך. רע הוא יצר הרע מי שברא אותו מעיד עליו שנאמר [מג]כי יצר לב האדם רע מנעוריו: [מד]ולמדתם אותם. תני רב עובדיה קמיה דרבא ולמדתם שתהא למודך תם כדי שיהא ריוח בין הדבקים, ענה רבא בתריה כגון בכל לבבך, על לבבך, בכל לבבכם, עשב בשדך, ואבדתם מהרה הכנף פתיל אתכם מארץ מצרים. [מה]נשים חייבות במזוזה, פשיטא, מהו דתימא נקיש מזוזה לתלמוד תורה ותלמוד תורה נשים פטורות דכתיב את בניכם ולא בנותיכם אף מזוזה נמי נשים פטורות, קמשמע לן דחייבות דכתיב למען ירבו ימיכם גברי בעו חיי נשי לא בעו חיי. [מו]כל מצות הבן המוטלות על האב לעשות לבנו אנשים חייבין ונשים פטורות. ללמדו תורה דכתיב ולמדתם אותם, והיכא דלא אגמריה אבוה מיחייב איהו למגמר נפשיה דכתיב (ולימדתם) ולמדתם* וגו', ואיהי מנלן דלא מיחייבא דכתיב ולמדתם ולימדתם כל שמצווה ללמוד מצווה ללמד וכל שאינו מצווה ללמוד אינו מצווה ללמד, ואיהי מנלן דלא מיפקדא דכתיב ולימדתם ולמדתם כל שאחרים מצווין ללמדו מצווה ללמוד וכל שאין אחרים מצווין ללמדו אינו מצווה ללמוד. ומנין שאין אחרים מצווין ללמדה, אמר קרא ולמדתם אותם את בניכם ולא בנותיכם. [מז]אמר רב יהודה אמר רב ברם זכור אותו האיש לטוב ויהושע בן גמלא שמו שאלמלא הוא נשתכחה תורה מישראל, שבתחלה מי שהיה לו אב מלמדו תורה מי שלא היה לו אב לא היה מלמדו תורה, מאי דרוש ולמדתם אותם קרי ביה ולמדתם אתם. התקינו שיהו מושיבין מלמדי תינוקות בירושלים [מאי דרוש כי מציון תצא תורה]. ועדיין מי שהיה לו אב היה מעלו ומלמדו מי שלא היה לו אב לא היה מעלה ומלמדו (מאי דרוש כי מציון תצא תורה), התקינו שיהו מושיבין מלמדי תינוקות בכל פלך ופלך ומכניסין אותן כבן ט"ז וכבן י"ז וכשרבו כועס עליו היה מבעט בו ויוצא, עד שבא יהושע בן גמלא והתקין שיהו מושיבין מלמדי תינוקות בכל עיר ועיר ובכל מדינה ומדינה ומכניסין אותן כבן ו' כבן ז'. א"ל רב לרב שמואל בר שילת בציר מבר שית לא תקבל מכאן ואילך קבל ואספי ליה כתורא. וא"ל רב לרב שמואל בר שילת כי מחית לינוקא לא תימחי אלא בערקתא דמסאנא דקארי קארי דלא קארי ליהוי צוותא לחבריה. אמר רבא מקרי דרדקי שתלא וטבחא ואומנא וסופר מתא כולן כמותרין ועומדין הן, כללא דמילתא כל פסידא דלא הדר כמותרה ועומד דמי: [מח]עד היכן חייב אדם ללמד את בנו תורה, אמר רב יהודה אמר שמואל כגון זבולון בן דן שלימדו אבי אביו. ואבי אביו מי מיחייב והתניא ולמדתם אותם את בניכם ולא בני בניכם, אם כן מה ת"ל [מט]והודעתם לבניך ולבני בניך, לומר לך שכל המלמד את בנו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו לימדו לו ולבנו ולבן בנו עד סוף כל הדורות. הוא דאמר כי האי תנא ולמדתם אותם את בניכם אין לי אלא בניכם בני בניכם מנין, תלמוד לומר והודעתם לבניך ולבני בניך, אם כן מה תלמוד לומר בניכם, בניכם ולא בנותיכם. אמר רבי יהושע בן לוי כל המלמד את בנו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו קבלה מהר סיני שנאמר והודעתם לבניך וסמיך ליה יום אשר עמדת. רבי חייא בר אבא אשכחיה לר' יהושע בן לוי דפרים סודרא ארישיה וקא ממטי ליה לינוקא לבי מדרשא. אמר מאי כולי האי, א"ל מי זוטר מאי דכתיב והודעתם לבניך וסמיך ליה יום אשר עמדת, מכאן ואילך לא היה רבי חייא בר אבא טעים אומצא עד דממטי ליה לינוקא לבי מדרשא, רבה בר רב הונא לא הוה טעים אומצא עד דהוי מקרי ליה לבריה תוספתא:

תתעא [נ]ולמדתם אותם את בניכם. ולא בנותיכם. א"ר יוסי בן עקיבא לדבר בם מכאן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר אביו מדבר עמו לשון הקודש ומלמדו תורה ואם אין מדבר עמו לשון הקודש ומלמדו תורה ראוי לו כאלו קוברו שנאמר ולמדתם אותם את בניכם למען ירבו ימיכם וימי בניכם ואם לאו (למען) יקצרון ימיכם וימי בניכם שכך דברי תורה נדרשין מכלל לאו הן ומכלל הן לאו. למען ירבו ימיכם בעולם הזה. וימי בניכם לימות המשיח. כימי השמים על הארץ לעולם הבא. אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם, לכם אין כתיב כאן אלא להם נמצינו למדין תחית המתים מן התורה. [נא]אמר רבי לרבי יוחנן איכא סבי בבבל תמה ואמר כתיב למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אבל בחוצה לארץ לא, לסוף אמרי ליה דהוו מקדמי ומחשכי לבי כנישתא אמר היינו דאהני להו כדאמר להו רבי יהושע בן לוי לבניה אקדימו עולו אקדימו פוקו כי היכי דתוריכו חיי ותלמודייכו תתקיימו בידייכו. אמר ר' (חמא) [אחא] בר חנינא מאי קראה [נב]אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום [וכתיב בתריה כי מוצאי מצא חיים]. [נג]מעשה באשה אחת שהזקינה הרבה ובאת לפני רבי יוסי בן חלפתא אמרה ליה רבי הזקנתי יותר מדאי ומעכשיו חיים של נוול הם שאיני טועמת לא מאכל ולא משקה ואני מבקשת להפטר מן העולם, א"ל מה מצוה את למודה לעשות בכל יום, א"ל למודה אני אפילו יש לי דבר חביב אני מנחת אותו ומשכמת לבית הכנסת בכל יום, א"ל מנעי עצמך מבית הכנסת שלשה ימים זה אחר זה, הלכה ועשתה כן וביום השלישי חלתה ומתה, לכך אמר שלמה אשרי אדם שומע לי וגו' מה כתיב אחריו כי מוצאי מצא חיים. [נד]מפני מה בנים מתים, פליגי בה רבי חייא בר אבא ורבי יוסי חד אמר בעון מזוזה וחד אמר בעון בטול תורה. מאן דאמר בעון מזוזה קסבר מקרא נדרש לפניו ולא לפני פניו דכתיב וכתבתם על מזוזות ביתך וסמיך ליה למען ירבו ימיכם, ומאן דאמר בעון בטול תורה קסבר מקרא נדרש לפניו ולפני פניו. [נה]כתיב למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם כימי השמים על הארץ מהלך ת"ק שנה יש מן השמים עד לארץ (כך יחיו ישראל) כשני האבות. אברהם קע"ה, יצחק ק"פ, יעקב קמ"ז, סך הכל תק"ב והשתי שנים שהותירו היו שתי שנים של אברהם שלא הכיר את בוראו עד שהיה בן שלש לכך לא נמנו עם שאר שני האבות. שאלו צדוקים את רבן גמליאל וכו' (כדכתוב לעיל בפסוק ואתם הדבקים). [נו]רבנן אמרי מן הארץ עד הרקיע מהלך ת"ק שנה כשני אבות הראשונים ומה טעם אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם כימי השמים על הארץ. וממזרח למערב מהלך ת"ק מה טעם [נז]כי כגבוה שמים על הארץ וגו' כרחוק מזרח ממערב. תנא עץ חיים מהלך ת"ק שנה. אמר רבי יודא בר אלעזר לא סוף דבר נופו אלא אפילו קורתו וכל מי בראשית מתפלגין תחתיו ומה טעם [נח]והיה כעץ שתול על פלגי מים. תנא עץ החיים אחד מס' לגן וגן אחד מס' לעדן. ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן תמצית כור שותה תרקב, תמצית כוש מצרים שותה, נמצאת אומר מצרים מהלך ארבעים יום וכוש מהלך שבע שנים:

תתעב [נט]כימי השמים. שיהו פניהם של צדיקים כיום וכן הוא אומר [ס]ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. ר' שמעון בן יוחאי אומר לשבע שמחות פניהן של צדיקים עתידין להקביל פני שכינה לעולם הבא. ואלו הן ואוהביו כצאת השמש. [סא]יפה כלבנה ברה כחמה. [סב]והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע. [סג]וכברקים ירוצצו. [סד]למנצח על שושנים. [סה]ויהי כזית הודו. [סו]שיר המעלות [אין כתיב כאן אלא שיר למעלות], למי שעתיד לעשות מעלות לכל צדיק וצדיק לעתיד לבא. רבי אומר שיר המעלות אין כתיב כאן אלא למעלות שלשים מעלות זו למעלה מזו וזו למעלה מזו, אי לפי שיש מעלות זו למעלה מזו שומע אני שיש ביניהם איבה וקנאה ותחרות, תלמוד לומר [סז]ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד מה כוכבים אין ביניהן איבה ושנאה ותחרות כך צדיקים. ומה כוכבים אין דומה אורו של זה לאורו של זה כך צדיקים. [ד"א] ומצדיקי הרבים אלו גבאי צדקה. ר"ש בן מנסיא אומר אלו זקנים וכן הוא אומר ואוהביו כצאת השמש,

מי

ממ"ק ובמ"ק לו משלי ג: לז קדושין ל, ספרי: לח בראשית ד: לט שם: מ שם: מא שם: מב משלי כה: מג בראשית ח: מד ברכות טו: מה שם כ: מו קדושין כט: *דברים ה: מז ב"ב כא: מח קדושין ל: מט דברים ד: נ ספרי: נא ברכות ח: נב משלי ח: נג ילמדנו: נד שבת לב: נה מדרש ילמדנו: נו ירושלמי דברכות פ"א: נז תהלים קג: נח שם א: נט ספרי: ס שופטים ה: סא שה"ש ו: סב דניאל יב: סג נחום ב: סד תהלים סט: סה הושע יד: סו תהלים קכא: סז דניאל יב:

מי גדול האוהבין (יז) או המאוהבין [הוי אומר המאוהבים על האוהבים שאומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו ק"ו המאהובים. ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד], מה הכוכבים רמין ומנוטלין על כל באי העולם כך צדיקים, ומה כוכבים אדם רואה את אורן מסוף העולם ועד סופו כך צדיקים. ומה כוכבים פעמים מכוסין פעמים מגולין כך הצדיקים. ומה כוכבים כתות שאין להם מנין כך הצדיקים. או בין עושין רצונו של מקום בין אין עושין רצונו של מקום, ת"ל [סח]והיה זרעך כעפר הארץ, אם עושין רצון המקום הרי הן ככוכבים ואם לאו הרי הן כעפר. וכן הוא אומר [סט]כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש. דבר אחר כימי השמים שהן חיים וקיימים לעולם ולעולמי עולמים, וכך הוא אומר [ע]כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה וגו'. והלא דברים ק"ו ומה שמים וארץ שלא נבראו אלא לכבודן של ישראל חיים וקיימים לעולם ולעולמי עולמים ק"ו לצדיקים שבעבורם נברא העולם. רבי שמעון בן יוחאי אומר הרי הוא אומר [עא]כימי העץ ימי עמי ואין עץ אלא תורה שנאמר [עב]עץ חיים היא וגו', והרי דברים ק"ו ומה התורה שלא נבראת אלא לכבודן של ישראל הרי היא קיימת לעולם ולעולמי עולמים, ק"ו לצדיקים שבשבילם נברא העולם. ר' יהושע בן קרחה אומר כתיב [עג]דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת (אל תקרי כן) [מי נברא בשביל מי ולא היה צ"ל] אלא ארץ הולכת וארץ באת ודור לעולם עומד, ולפי ששינו מעשיהם שינה המקום עליהם סדורו של עולם. וכן הוא אומר [עד]והיה מספר בני ישראל וכתיב [עה]כחול הים אשר לא ימד ולא יספר, כשישראל עושין רצונו של מקום הם כחול הים אשר לא ימד ולא יספר ואם לאו והיה מספר בני ישראל, ואומר [עו]עד אם נותרתם כתורן על ראש ההר וכנס על הגבעה. ואומר [עז]כה אמר ה' העיר היוצאת אלף תשאיר מאה והיוצאת מאה תשאיר עשרה לבית ישראל. [דבר אחר] והיה מספר בני ישראל (יח) זה מספר שמים. (אשר לא ימד) [כחול הים] זה מספר אדם:

תתעג כי אם שמר תשמרון את כל המצוה הזאת למה נאמר. (לפי שנאמר אם שמוע תשמע) מגיד הכתוב שכשם שאדם צריך להזהר בסלעו שלא יאבד כך אדם צריך להזהר בתלמודו שלא יאבד, וכן הוא אומר [עח]אם תבקשנה ככסף, מה כסף קשה לקנותו כך דברי תורה קשין לקנותן. או מה כסף קשה לאבדו כך דברי תורה קשין לאבדן, ת"ל [עט]לא יערכנה זהב וזכוכית קשה לקנותן כזהב ונוהין לאבדן ככלי זכוכית. היה ר' שמעון אומר [פ]רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים, משל למלך שנטל צפור ונתנו ביד עבדו, א"ל הזהר בצפור זה אם אבדתו לא תהא סבור צפור באיסר אבדת אלא כאלו נפשך אבדת וכן הוא אומר [פא]כי לא דבר רק הוא מכם כי הוא חייכם ובדבר הזה תאריכו ימים על האדמה (יט) דבר שאתה אומר רק הוא הוא חייכם. רבי שמעון בן יוחאי אומר משל לשני אחין שהיו מסגלין [ממון] אחר אביהן אחד מצרף דינר ואוכלו ואחד מצרף דינר ומניחו, זה שהיה מצרף דינר ומניחו נמצא עשיר לאחר זמן, כך תלמיד חכם למד שנים שלשה דברים ביום שנים שלשה דברים בלילה שנים שלשה פרקים בשבת שתים שלש פרשיות בחדש נמצא עשיר לאחר זמן ועליו נאמר [פב]וקובץ על יד ירבה, ווה שאומר היום אני למד למחר אני למד היום אני שונה למחר אני שונה נמצא אין בידו כלום ועליו הוא אומר [פג]נרדם בקציר בן מביש, ואומר [פד]מחורף עצל לא יחרוש ושאל בקציר ואין, ואומר [פה]על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב. על שדה איש עצל זה שקנה שדה כבר, ועל כרם אדם חסר לב זה שקנה כרם כבר, זה שהוא קנה כרם וקנה שדה ולא עמל בהן מנין שנקרא סופו עצל שנאמר על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב, ולמה נקרא חסר לב שקנה שדה וכרם ולא עמל בהן, מנין שסופו להניח שנים ושלשה דברים בפרשה שנאמר [פו]והנה עלה כלו קמשונים, ומנין שמבקש פתחה של פרשה ואינו מוצא, שנאמר [פז]כסו פניו חרולים ועליו הוא אומר [פח]וגדר אבנים נהרסה מתוך שראה שלא עמדה בידו הוא יושב ומטמא את הטהור ומטהר את הטמא ופורץ גדרן של חכמים, מה ענשו, בא שלמה ופירש עליו [פט]ופורץ גדר ישכנו נחש הא כל הפורץ גדרים של חכמים לסוף פורעניות באות עליו. ר"ש בן (מנסיא) [יוחאי] אומר הרי הוא אומר [צ]נפש שבעה תבוס נופת זה *תלמיד שלמד מתחלתו כל דבר, ונפש רעבה כל מר מתוק הא לא היה לו אלא מה שלמד. ד"א נפש שבעה תבוס נופת מה נפה זו מוציאה קמח בפני עצמו סובין בפני עצמו קיבר בפני עצמו, כך תלמיד חכם יושב ומדקדק בדברי תורה ומשקלן איש פלוני אוסר, איש פלוני מתיר, איש פלוני מטהר, איש פלוני מטמא. רבי יהודה אומר תלמיד שכחו יפה דומה לספוג שסופג את הכל. שני לו דומה למוך שאין סופג אלא צרכו זה שאומר די לי במה ששניתי לי. רבי שמעון בן יוחאי אומר הרי הוא אומר [צא]שתה מים מבורך שתה מים ממי שעמך בעיר ואח"כ פרוש בכל מקום. וכה"א [צב]היתה באניות סוחר ממרחק תביא לחמה. רבי שמעון בן מנסיא אומר שתה מים מבורך שתה ממים של בוראך ואל תשתה מים עכורים ותמשך עם דברי מינים, רבי עקיבא אומר הרי הוא אומר שתה מים מבורך, בור תחלתו אין יכול להוציא טפת מים מאליו אלא מה שנותן לתוכו, (כ) כך תלמיד שלא למד מתחלתו כל דבר לא היה לו אלא מה שלמד. ונוזלים מתוך בארך דומה לבאר מה באר מנזלת מים חיים מכל צדדיה כך באין תלמידי חכמים ולמדין ממנו וכן הוא אומר [צג]יפוצו מעינותיך חוצה ברחובות פלגי מים, נמשלו דברי תורה כמים חיים מה מים חיים לעולם כך דברי תורה חיים לעולם שנאמר [צד]כי חיים הם למוצאיהם. ומה מים מעלין את הטומאה לטהרה כך דברי תורה מעלין את הטמא מטומאה לטהרה שנאמר [צה]אמרות ה' אמרות טהורות. ומה מים משיבין נפשו של אדם כך דברי תורה משיבין נפשו של אדם שנאמר [צו]תורת ה' תמימה משיבת נפש, ומה מים חנם לעולם כך דברי תורה חנם לעולם שנאמר [צז]הוי כל צמא לכו למים ואשר אין לו כסף לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלוא כסף ובלוא מחיר יין וחלב. אי מה מים אין להם דמים כך דברי תורה אין להם דמים, תלמוד לומר [צח]יקרה היא מפנינים וכל חפציך לא ישוו בה. אי מה מים אין משמחין את הלב כך דברי תורה כן, ת"ל [צט]כי טובים דודיך מיין מה יין משמח את הלב כך דברי תורה משמחין את הלב שנאמר [ק]פקודי ה' ישרים משמחי לב. ומה יין אתה טועם טעמו מתחלתו וכל זמן שמתיישן בקנקן סופו להשביח כך דברי תורה כל זמן שמתישנין בגוף סופו להשביח שנאמר [קא]בישישים חכמה. ומה יין אי אפשר להתקיים לא בכלי כסף ולא בכלי זהב אלא בכלי חרש כך דברי תורה אין מתקיימין אלא בשפל רוח. אי מה יין פעמים שהוא רע לראש ורע לגוף יכול אף דברי תורה כן, ת"ל [קב]לריח שמניך טובים מה שמן יפה לראש ויפה לגוף כך דברי תורה יפין לראש ויפין לגוף שנאמר [קג]כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרותיך, ואומר [קד]תתן לראשך לוית חן. נמשלו דברי תורה לשמן ודבש שנאמר [קה]ומתוקים מדבש ונופת צופים. דבר אחר כי אם שמר תשמרון מנין אתה אומר שאם שמע אדם דבר מדברי תורה ראשון ראשון ומקיימן שכשם שראשונים מתקיימין בידו כך אחרונים מתקיימין בידו, ת"ל כי אם שמר תשמרון. ומנין שאם שמע ראשון ראשון ומשכחן כשם שאין הראשונים מתקיימין בידו כך אין אחרונים מתקיימין בידו, ת"ל והיה אם שכח תשכח (כי) [אין] אתה מעלים עיניך עד שילך לו שנאמר [קו]התעיף עיניך בו ואיננו. כתוב במגילת סתרים אם יום תעזבני יומים אעזבך. ד"א כי אם שמור תשמרון שמא תאמר (כא) יש בנו זקנים יש בנו גדולים יש בנו נביאים, תלמוד לומר כי אם שמר תשמרון מגיד שהכל שוין בתורה, וכן הוא אומר [קז]תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב, כהנים לוים וישראלים אין כתיב אלא קהלת יעקב, וכן הוא אומר [קח]אתם נצבים היום כלכם אלמלא אלו שעמדו וקיימו תורה בישראל לא היתה* תורה משתכחת, אלמלא שפן בשעתו ועזרא בשעתו ורבי עקיבא בשעתו לא היתה תורה משתכחת שנאמר [קט]ודבר בעתו מה טוב דבר שאמר זה שקול כנגד הכל, הרי הוא אומר [קי]ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו. רבותינו אמרו עתידין ישראל שהולכין מעיר לעיר וממדינה למדינה על שרץ שנגע בככר לידע אם תחלה היא אם שני. רבי שמעון בן יוחאי אומר (עתידה) [ח"ו] שתשתכח תורה מישראל

ממ"ק ובמ"ק סח בראשית כח: סט מלכים ב יג: ע ישעיה סו: עא שם סה: עב משלי ג: עג קהלת א: עד הושע ב: עה שם: עו ישעיה ל: עז עמוס ה: עח משלי ב: עט איוב כח: פ דברים ד: פא שם לב: פב משלי יג: פג שם י: פד שם כ: פה שם כד: פו שם: פז שם: פח שם: פט קהלת י: צ משלי כז: *בספרי סגי' מהופכת ע"ש: צא משלי ה: צב שם לא: צג שם ה: צד שם ד: צה תהלים יב: צו שם יט: צז ישעיה נה: צח משלי ג: צט שה"ש א: ק תהלים יט: קא איוב יב: קב שה"ש א: קג משלי יא: קד שם: קה תהלים יט: קו איוב ו: קז דברים לג: קח שם כט: *סכוונה כמו וכי לא היתה, וכן להלן: קט משלי טו: קי עמוס ח:

זית רענן (יז) המאהיבים כו', פי' ומצדיקי הרבים אלו הזקנים פירוש התיה המצדיקים הרבים ומלמדים להם דרכי ה' וכו'. מאהיבים פי' המלמדים לעם שיאהבו הש"י הם גדולים מהאוהבים עצמם כמ"ש המעשה גדול מהעושה אם כן ק"ו שיהיו כצאת השמש, א"נ י"ל דה"ג המאוהבים פי' הקב"ה אוהב את הזקנים: (יח) זה מספר שמים, פי' ע"י הקב"ה יש להם מספר ולא ע"י אדם: (יט) דבר שאתה אומר ריק הוא, פי' אפילו דבר קל שהוא ריק בעיניך היא חייכם, ובספרי ליתא: להניח שנים ושלשה דברים, פי' בכל פ' שוכח ב' או ג' דברים: לא היה לו אלא מה שלמד, פי' שלא למד כל דבר רק מה שלמד דבר אחד לרוד: (כ) כך תלמיד שלא למד מתחלתו וכו', כ"ה בספרי פירוש כשמתחיל אדם ללמוד לא יכול ללמוד מעצמו אלא מה ששומע מרבו: (כא) יש בנו זקנים, פי' והם ישמרו מצות וילמדו התורה: דבר שאמר זה, פי' בשעה שהעם מבטלין התורה ואמר אחד דבר אחד שקול כנגד הכל:

בישראל והרי כבר נאמר [ג]כי לא תשכח מפי זרעו, אלא איש פלוני אוסר איש פלוני מתיר איש פלוני מטמא איש פלוני מטהר ולא ימצאו דבר ברור. דבר אחר כי אם שמור תשמרון שמא תאמר הריני למד את החמורה ומניח את הקלה, ת״ל [ד]כי לא דבר רק הוא מכם, דבר שאתם אומרים רק מכם, הוא חייכם. שמא תאמר (למד הלכות דיינים) [למדתי הלכות די לי], ת״ל (מצוה) [כל] המצוה, כל המצוה למוד מדרש הלכות ואגדות. וכה״א [ה]כי לא על הלחם לבדו זה מדרש. כי על כל מוצא פי ה׳ אלו הלכות ואגדות, וכן הוא אומר [ו]חכם בני ושמח לבי. ואומר [ז]בני אם חכם לבך ישמח לבי וגו׳. ר׳ שמעון בן (מנסיא) [יוחאי] אומר אין לי אלא אביו שבארץ, אביו שבשמים מנין, ת״ל גם אני לרבות את אביו שבשמים. אשר אנכי מצוה אתכם לעשותה למה נאמר, לפי שהוא אומר כי אם שמור תשמרון שומע אני כיון ששומר אדם דברי תורה ישב לו ולא יעשה, ת״ל לעשותה. למד אדם תורה הרי בידו מצוה אחת [למד ושמר הרי בידו שתי מצות], למד (כב) ושמר ועשה אין למעלה הימנה. לאהבה את ה׳ אלהיכם שמא תאמר הריני למד תורה בשביל שאקרא רבי, בשביל שאשב בישיבה, בשביל שאאריך ימים לעולם הבא, ת״ל לאהבה למוד מכל מקום וסוף הכבוד לבא. וכן הוא אומר [ח]עץ חיים היא למחזיקים בה והומכיה מאושר, ואומר [ט]כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא, ואומר [י]תתן לראשך לוית חן בעולם הזה, עטרת תפארת תמגנך לעולם הבא, ואומר [יא]אורך ימים בימינה לעולם הבא, בשמאלה עושר וכבוד בעולם הזה. רבי אלעזר ברבי צדוק אומר לאהבה וגו׳ עשה דברים לשם פעלם ודבר בהם לשמם. הוא היה אומר ומה בלשצר שנשתמש בכלי בית המקדש וכלי חול היו נעקרו חייו מן העולם הזה ומן העולם הבא, המשתמש בכלי שבו נברא העולם הזה והעולם הבא על אחת כמה וכמה שיעקרו חייו מן העולם הזה ומן העולם הבא:

ללכת בכל דרכיו אלו (הן) דרכי המקום שנאמר [יב]ה׳ ה׳ אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת, ואומר [יג]כל אשר יקרא בשם ה׳ ימלט, וכי היאך אפשר לו לאדם ליקרא בשם ה׳, אלא [מה] המקום נקרא רחום וחנון שנאמר [יד]חנון ורחום ה׳ אף אתה הוי חנון ועשה מתנת חנם לכל. נקרא המקום רחום שנאמר [טו]כי אל רחום ה׳ אלהיך אף אתה הוי רחום. נקרא המקום צדיק שנאמר [טז]כי צדיק ה׳ צדקות אהב אף אתה הוי צדיק. נקרא המקום חסיד שנאמר [יז]חסיד אני נאם ה׳ אף אתה הוי חסיד. לכך נאמר והיה כל אשר יקרא בשם ה׳ ימלט, ואומר [יח]כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו. ואומר [יט]כל פעל ה׳ למענהו: ולדבקה בו וכי אפשר לו לאדם לעלות [במרום] ולידבק באש והלא כבר נאמר [כ]כי ה׳ אלהיך אש אכלה הוא, ואומר [כא]כורסיה שביבין די נור, אלא הדבק בחכמים ובתלמידיהם ומעלה אני עליך כאילו עלית למרום ונטלתה (בשלום) ולא שעלית ונטלתה בשלום אלא כאילו עשית מלחמה ונטלתה, וכן הוא אומר [כב]עלית למרום שבית שבי. דורשי רשומות אומרים רצונך שתכיר מי שאמר והיה העולם [למוד אגדה שמתוך כך אתה מכיר את הקב״ה] ומדבק בדרכיו [ואם] עשיתם מה שעליכם אף אני אעשה מה שעלי: והוריש ה׳, ה׳ מוריש (כג) ואין ב״ו מוריש. את כל הגוים שומע אני כמשמעו, ת״ל האלה, ואין לי אלא אלו, מנין לרבות מסייעיהן, ת״ל האלה:

תתעד מלפניכם שתהיו אתם (זוכים) [גדלים] והולכין והן מתמעטין והולכין. וכן הוא אומר [כג]מעט מעט אגרשנו ואומר [כד]לא אגרשנו מפניך בשנה אחת פן תהיה הארץ שממה ורבה עליך חית השדה דברי רבי עקיבא. רבי אלעזר בן עזריה אומר לפי שישראל צדיקים הן למה יראים מן החיה והרי הצדיקים אין יראים מן החיה שנאמר [כה]כי עם אבני השדה בריתך וחית השדה השלמה לך, ואם תאמר (כד) למה יגע יהושע, כל אותה היגיעה אינה אלא לפי שחטאו ישראל נגזר להם מעט מעט אגרשנו מפניך: וירשתם גוים גדולים ועצומים, גדולים בקומה, ועצומים בכח. מכם אף אתם גדולים ועצומים אלא שהן גדולים מכם, ר׳ אליעזר בן יעקב אומר משל לאדם שאומר איש פלוני גבור וזה גבור מכנו הרי גבור אלא שהלה גבור ממנו. ד״א מכם למה נאמר עוד והלא כבר נאמר שבעה גוים גדולים ועצומים ממך ומה תלמוד לומר מכם, מלמד שאחד משבעה עממים גדול וקשה כנגד כל ישראל. שכן הוא אומר [כו]ואנכי השמדתי את האמורי מפניכם אשר כגובה ארזים גבהו וחסון הוא כאלונים: כל מקום אשר תדרוך כף רגליכם בו לכם יהיה, אם ללמד על תחומי ארץ ישראל הא כבר נאמר מן המדבר והלבנון (עד) [מן] הנהר נהר פרת ועד הים האחרון ומה ת״ל כל המקום אשר תדרוך כף רגליכם בו לכם יהיה, אמר להם כל מקום שתכבשו חוץ ממקומות האלו הרי הוא שלכם. או [אינו אלא] רשות בידן לכבש חוץ לארץ ישראל עד שלא יכבשו ארץ ישראל, ת״ל וירשתם גוים גדולים ועצומים מכם ואחר כך כל המקום אשר תדרוך כף רגליכם בו לכם יהיה, שלא תהא ארץ ישראל מיטמא בגלוליהם ואתם חוזרין ומכבשין חוצה לארץ [אלא משתכבשו א״י תהיו רשאים לכבש ח״ל] הרי שכבשו חוצה לארץ מנין שמצות נוהגות שם, הרי אתה דן נאמר כאן יהיה ונאמר להלן יהיה מה יהיה האמור להלן מצות נוהגות שם אף יהיה האמור כאן מצות נוהגות שם. ואם תאמר מפני מה כבש דוד ארם נהרים וארם צובה ואין מצות נוהגות שם, אמרת דוד עשה שלא כתורה התורה אמרה משתכבשו ארץ ישראל תהיו רשאין לכבש חוצה לארץ, הוא לא עשה כן אלא חזר וכבש ארם נהרים וארם צובה, ואת היבוסי סמוך לירושלים לא הוריש, אמר לו המקום את היבוסי סמוך לפלטרין שלך לא הורשת היאך אתה חוזר ומכבש ארם נהרים וארם צובה. הרי שכבשו בחוצה לארץ, ומנין שכנגדו בים הוא שלהן, ת״ל מן המדבר והלבנון וגו׳ מן המדבר והלבנון גבולכם ואין המדבר והלבנון גבולכם, ואם כבשתם הלבנון גבולכם והמדבר גבולכם. מן הנהר נהר פרת מן הנהר גבולכם ואין הנהר גבולכם ואם כבשתם אף הנהר גבולכם. ועד הים האחרון עד הים גבולכם ואין הים גבולכם ואם כבשתם יהי גבולכם, וכן הוא אומר [כז]וגבול ים והיה לכם הים הגדול וגבול וגו׳, נמצאת אומר כל מקום שהחזיקו עולי בבל מארץ ישראל ועד כזיב (כה) לא נאכל ולא נעבד, עולי מצרים נאכל אבל לא נעבד. א״נ ואלו נאכל ונעבד. תחומי ארץ ישראל ועד מקום שהחזיקו עולי בבל. (בכל) פרשת אשקלון חומת מגדל שרשך רור המת ועבו מגיאהו וגיאתו עצמה סברתא ובית זניתא קצרא דגלילא קנייא רעייא מצי רעבתא כמותה דכריין נהוראתא דיהר נחלה דאבצאל בית עד מרעשת לולא דבתא דבאת כרכא דבר סנגרא מיסף ספנתא נקיבתא רעיון תרנגולא עילאה דקיסרי בית סוכת קנת ורקם תחגרא וטרכונא דניכרא דבתחום ביצרא משקא וחשבון ונחלא דזרד מבותא נימרון עליה זירזא ורקם גיאה וגבנייא דאשקלון[כח] ודרך גדולה ההולכת למדבר:

התעה לא יתיצב איש בפניכם. אין לי אלא איש, אומה או משפחה ואשה בכשפיה מנין, ת״ל לא יתיצב בפניכם מ״מ. א״כ למה נאמר איש אפילו כעוג מלך הבשן. פחדכם ומוראכם והרי אם נפחדים הם יראים הם, אלא פחדכם על הקרובים ומוראכם על הרחוקים, וכן הוא אומר [כט]ויהי כשמוע כל מלכי האמורי אשר בעבר הירדן ימה וכל מלכי הכנעני אשר על הים את אשר הוביש ה׳ את מי הירדן מפני בני ישראל עד עברם וימס לבבם ולא היה בם עוד רוח מפני בני ישראל. ואם תאמר שלא היו אנשי יריחו גדולים וקשים והלא כבר נאמר [ל]וישלח יהושע בן נון מן השטים שנים אנשים מרגלים חרש לאמר לכו ראו את הארץ ואת יריחו, יריחו בכלל היתה ולמה יצאת מלמד ששקולה כנגד כולם. כיוצא בו אתה אומר [לא]וישלח אותם משה אלף למטה לצבא אותם ואת פינחס, פינחס היה בכלל ולמה יצא מלמד שהיה שקול כנגד כולם. כיוצא בו אתה אומר [לב]אז ישיר משה ובני ישראל משה היה בכלל ולמה יצא מלמד שהיה שקול כנגד כולם. כיוצא בו אתה אומר [לג]וידבר דוד לה׳ וגו׳ ביום הציל ה׳ אותו וגו׳ שאול היה בכלל ולמה יצא מלמד שהיה שקול כנגד כולן. כיוצא בו אתה אומר [לד]ויפקדו מעבדי דוד תשעה עשר איש ועשהאל עשהאל בכלל היה ולמה יצא מלמד שהיה שקול כנגד כולן. כיוצא בו אתה אומר [לה]והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה בת פרעה בכלל היתה ולמה יצאת מלמד שהיתה מחבבה כנגד כולן, וכלפי חטא שהחטיאה אותו יותר מכולן. יתן ה׳ אלהיכם על פני כל הארץ אשר תדרכו בה, למה נאמר, לפי שנאמר [לו]שלש פעמים בשנה יראה וגו׳ שמא יאמרו ישראל הרי אנו עולין להשתחוות

מי

ממ״ק ובמ״ק ג דברים לא: ד שם לב: ה שם ח: ו משלי כו: ז שם כג: ח שם ג: ט שם ד: י שם ג: יא שם: יב שמות לג: יג יואל ג: יד תהלים קמה: טו דברים ג: טז תהלים יא: יז ירמיה ג: יח ישעיה מג: יט משלי טז: כ דברים ג: כא דניאל ז: כב תהלים סח: כג שמות כג: כד שם: כה איוב ה: כו עמוס ב: כז במדבר לד: כח כל אלו בס׳ במות עירות: כט יהושע ה: ל שם ב: לא במדבר לא: לב שמות טו: לג שמואל ב כב: לד שם ב: לה מלכים א יא: לו שמות כג:

זית רענן (כב) ושמר, היא מצות ל״ת: (כג) ואין ב״ו מוריש, שהיו גבורים גדולים: גדלים והולכין, פי׳ שיהיו פרים ורבים: (כד) למה יגע יהושע, פי׳ שעשה שבע שנים מלחמה, דקרא י״ל דנכתב על תנאי אם לא יעשו רצונו של מקום מעט מעט אגרשנו אבל בזמן יהושע עשו רצונו של מקום ולמה יגע יהושע, ומשני לפי שחטאו ישראל במדבר נגזר להם מעט מעט אפילו אח״כ יעשו רצונו: (כה) לא נאכל, לאחר הביעור: אלו ואלו, כיון ששניהם לא כבשוהו, עיין גמרא פסחים:

כי משמר לנו את ארצנו, א"ל המקום עלו ושלכם אני שומר, שנאמר [לז]ולא יחמוד איש את ארצך אם בעיניו אינו חומדה כיצד הוא בא ליטול נכסים ובהמה. וכן אתה מוצא בישראל כשהן עושין רצונו של מקום מה אמר נעמן לאלישע [לח]ולו יותן נא לעבדך משא צמד פרדים אדמה, והרי דברים קל וחומר אם עפר הרי הוא מהירא ליטול מארץ ישראל שלא ברשות, כיצד הוא בא ליטול נכסים ובהמה. כאשר דבר לכם היכן דבר את אימתי אשלח לפניך (כתוב ברמז ש"ם):

פרשת ראה

[א]ברכה וקללה למה נאמר. לפי שנאמר [ב]החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה שמא יאמרו ישראל הואיל ונתן המקום לפנינו שני דרכים דרך החיים ודרך המות נלך באיזו מהן שנרצה, ת"ל [ג]ובחרת בחיים, משל לאדם שהיה יושב על פרשת דרכים והיו לפניו שני שבילין אחד שתחלתו מישור וסופו קוצים ואחד שתחלתו קוצים וסופו מישור והיה מודיע את העוברים ואת השבים ואומר להם שאתם רואים שביל זה שתחלתו מישור כשתים ושלש פסיעות מהלך במישור וסופו לצאת לקוצים ואתם רואים את שביל זה שתחלתו קוצים כשתים ושלש פסיעות אתה מהלך בקוצים וסופו לצאת למישור, כך אמר להן משה לישראל אתם רואים את הרשעים שהן מצליחים בשנים ושלשה ימים הן מצליחין בעוה"ז וסופן לדחות באחרונה, שנאמר [ד]כי לא תהיה אחרית לרע, ואומר [ה]והנה דמעת העשוקים וגו', ואומר [ו]הכסיל חובק את ידיו וגו', ואומר [ז]דרך רשעים כאפלה. ואתם רואים צדיקים שמצטערין בעולם הזה כשנים ושלשה ימים הן מצטערים וסופן לשמוח באחרונה שנאמר [ח]להטיבך באחריתך, ואומר [ט]טוב אחרית דבר מראשיתו, ואומר [י]כי אני ידעתי את המחשבות אשר אני חושב וגו', ואומר [יא]אור זרוע לצדיק וגו', ואומר [יב]וארח צדיקים כאור נוגה וגו'. רבי יהושע בן קרחה אמר משל למלך שעשה סעודה והזמין את האורחין והיה אוהבו מיסב ביניהן והיה דומה ליטול מנה יפה ולא היה בו דעה, כיון שראה שלא היה בו דעה אחז את ידו והניחה על מנה יפה, וכן הוא אומר [יג]ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי, יש לך אדם שניתן לו חלקו ואין שמח בחלקו אבל ישראל מודין ומשבחין על כך מפויסין שאין חלק יפה כחלקן ולא נחלה כנחלתן ולא גורל כגורלן והן מודין ומשבחין על כך, וכה"א [יד]חבלים נפלו לי בנעימים אף נחלת שפרה עלי אברך את ה' אשר יעצני וגו':

תתעו ברכה וקללה. הברכה אם תשמעו, והקללה אם לא תשמעו, כיוצא בו אתה אומר [טו]הלוא אם תיטיב שאת ברכה, ואם לא תיטיב שאת קללה. רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר (א) מי לחשך אמרה תורה הברכה והקללה, הברכה אם תשמעו, והקללה אם לא תשמעו. כיוצא בו אתה אומר [טז]מות וחיים ביד לשון ואוהביה יאכל פריה, אוהב את הטובה אוכל פירותיה, ואוהב את הרעה אוכל פירותיה. רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר מי לחשך שאמרה תורה [יז]נצור לשונך מרע וגו'. כיוצא בו אתה אומר [יח]הן צדיק בארץ ישולם וגו'. רבי אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר מי לחשך שאמרה תורה [יט]כל פעל ה' למענהו וגם רשע ליום רעה. והקללה אם לא תשמעו (נמצינו למידין (ב) שלא צוה (יעקב את בניו) [משה את ישראל] אלא משכלו ימיו משנטה למות משראה כל נסים שנעשו בו לכך נאמר (במשה) אחרי הכותו את סיחון). וסרתם מן הדרך, מדרך חיים לדרך מות:

תתעז וסרתם מן הדרך אשר אנכי מצוה אתכם היום ללכת אחרי אלהים אחרים. מכאן כל המודה בע"א ככופר בכל התורה כולה וכו'. והיה כי יביאך ה', אין והיה אלא מיד. כי יביאך קבל עליך מצוה האמורה בענין בשכר שתבא והירש. [כ]ת"ר ונתתה את הברכה על הר גרזים וכי מה בא הכתוב ללמדנו שהברכה על הר גרזים והקללה על הר עיבל והלא כבר נאמר [כא]אלה יעמדו לברך את העם על הר גרזים. ואלה יעמדו על הקללה בהר עיבל, אלא להקדים ברכה לקללה. יכול שיהו כל הברכות קודמות לקללות, ת"ל [ברכה וקללה ברכה אחת קודמת לקללה ואין כל הברכות קודמת לקללה] ולהקיש קללות לברכות מה קללות בלוים אף ברכות בלוים, ומה קללות בקול רם אף ברכות בקול רם, ומה קללות בלשון הקודש אף ברכות בלשון הקודש, ומה קללות בכלל ופרט אף ברכות בכלל ופרט. ומה קללות אלו ואלו עונין אמן אף ברכות אלו ואלו עונין אמן. *הפכו פניהם בשעת ברכות אל הר גרזים ובשעת קללה אל הר עיבל. [כב]תנו רבנן הלא המה בעבר הירדן מעבר הירדן ואילך דברי רבי יהודה. אחרי דרך מבוא השמש מקום שהחמה זורחת. בארץ הכנעני היושב בערבה אלו הר גרזים והר עיבל שיושבין בהן כותיים. מול הגלגל סמוך לגלגל. אצל אלוני מורה שכם ולהלן הוא אומר [כג]ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה מה אלון מורה האמור להלן שכם אף כאן שכם. א"ר אליעזר בר יוסי בדבר זה זייפתי ספרי כותים אמרתי להם זייפתם תורתכם ולא העליתם בידכם כלום שהייתם אומרים אלוני מורה שכם אף אנו מודים בדבר, אנו למדנוה בגזרה שוה אתם במה למדתם. ר' אלעזר אומר הלא המה בעבר הירדן סמוך לירדן דכתיב [כד]והיה בעברכם את הירדן. אחרי דרך מבוא השמש מקום שהחמה שוקעת. בארץ הכנעני, [והלא] ארץ חוי היא. היושב בערבה והלא בין הרים וגבעות היו יושבין. מול הגלגל והלא לא ראו את הגלגל, ר' אליעזר בן יעקב אומר לא בא הכתוב אלא להראות להן דרך בשניה כדרך שהראה להם בראשונה. בדרך ברדך לכו ולא בשדות וכרמים. היושב בישוב לכו ולא במדברות. בערבה בערבה לכו ולא בהרים וגבעות:

[כה]כי אתם עוברים את הירדן (ג) משעברתם את הירדן אתם יודעים שאתם יורשים את הארץ. אשר ה' נותן לכם בזכותכם. וירשתם אותם וישבתם בה, בשכר שתירש תשב. ושמרתם זה משנה. (ועשיתם) [לעשות] זה המעשה. את כל החוקים אלו המדרשות. ואת המשפטים אלו הדינים. אשר אנכי נותן (לכם) [לפניכם] היום, יהיו חביבין עליכם כאלו היום קבלתם מהר סיני ויהו רגילים בפיכם כאלו היום שמעתם אותם:

[כו]נכסים שיש להם אחריות נקנין בכסף בשטר ובחזקה. בחזקה מנלן אמר קרא [כז]וישבו בעריכם אשר תפשתם [במה תפשתם בישיבה]. דבי רבי ישמעאל תנא וירשתם אותה וישבתם בה במה ירשתם בישיבה:

יב [כח]אלה החקים אלו המדרשות. והמשפטים אלו הדינים. אשר תשמרון זה משנה. לעשות זה מעשה. בארץ שומע אני לא יהו נוהגין אלא בארץ, ת"ל כל הימים אשר אתם חיים על האדמה, אי כל הימים יכול כל המצות נוהגות בין בארץ בין בחוצה לארץ, ת"ל בארץ, אחר שריבה הכתוב ומיעט צא ולמד במה שנאמר בענין אבד תאבדון את כל המקומות, מה ע"א מיוחדת שהיא חובת הגוף ונוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ אף כל שהיא חובת הגוף נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ חוץ מן הערלה וכלאי הכרם דהילכתא גמירי לה דאף על גב דחובת קרקע נינהו נוהגות בין בארץ בין בחוצה לארץ. אבל חדש בארץ אין בחוצה לארץ לא, מ"ט מושב לאחר ירושה וישיבה משמע, רבי אליעזר אומר אף חדש בין בארץ בין בחוצה לארץ, מושב בכל מקום שאתם יושבים משמע. [כט]אבד תאבדון את כל המקומות מנין אתה אומר שאם קצץ אשרה והחליפה אפילו עשר פעמים שחייב לקוצצה, ת"ל אבד תאבדון. את כל המקומות וגו' מגיד שהיו הכנענים שטופין בע"א יותר מכל אומות העולם. אשר אתם יורשים אותם את אלהיהם שלא תעשו כמעשיהם ויבואו אחרים ויירשו אתכם (כתוב ברמז תת"ן ותרכ"ד):

תתעח [ל]תניא אבד תאבדון את כל המקומות, בכלים שנשתמשו בהן לע"א הכתוב מדבר. יכול עשאום ולא גמרום, גמרום ולא הביאום, הביאום ולא נשתמשו בהן יכול יהו אסורים, ת"ל אשר עבדו שם הגוים שאין אסורים עד שיעבדו, מכאן

מ"ק ובמ"ק לז במות לד: לח מלכים ב ה: א ספרי: ב דברים כט: ג שם: ד משלי כד: ה קהלת ה: ו שם: ז משלי ד: ח דברים ח: ט קהלת ז: י ירמיה כט: יא תהלים צז: יב משלי ד: יג תהלים טז: יד שם טז: טו בראשית ד: טז משלי יח: יז תהלים לד: יח משלי יא: יט שם טז: כ סוטה לו: כא דברים כז: *ספרי: כב סוטה לג: כג בראשית יב: כד דברים כז: כה ספרי: כו קדושין כו: כז ירמיה מ: כח קדושין לז: כט ספרי: ל ע"ז נא:

זית רענן (א) מי לחשך, כלומר מי לחש לך באזנך דלמא איפכא הוא אם תיטיב שאת קללה בעוה"ז ואם לא תיטיב שאת ברכה בעוה"ז כדאיתא בקדושין, ומשני אמרה תורה הברכה וכו' והכא מפרש בהדיא את הברכה אשר תשמעו: ואוהביה יאכל פריה, לשון יחיד קאי על הלשון, כלומר מי שאוהב את הלשון הן לטוב הן לרע יאכל פריה: מי לחשך וכו', כלומר מאן יימר שצריך לדבר טוב כגון תורה דלמא סגי כשאין מדבר לה"ר, וע"ז קאמר שאמרה תורה נצור לשונך מרע וגו' סור מרע ועשה טוב: הן צדיק בארץ ישולם, אף כי רשע והוטא: מי לחשך, דלמא דוקא לצדיק מעניש הקב"ה לזכותו לעוה"ב אבל רשע די שאין לו חלק לעוה"ב לזה מייתי כל פעל ה' למענהו וגם רשע ליום רעה, פי' אף זה עשה הקב"ה כדי לנקותו מעוונותיו ואח"כ יש לו חלק לעוה"ב: (ב) שלא צוה משה את ישראל, מפני שאמר להם הקללה אם לא תשמעו נתירא פן יאמרו מה הטיב לנו שבא לקללנו לכן המתין עד שעשה להם נסים: (ג) משעברתם את הירדן, פירוש מנכסי הירדן: לכם בזכותם, אם תעשו רצונו מכאן ולהבא יהיה בזכותכם: בשכר שתירש, פי' שתגרש הכנענים אז תוכל לישב כדכתיב פ' מסעי:

מכאן אמרו ע"א של עו"א אין אסורה עד שתעבד, ושל ישראל אסורה מיד דברי ר' ישמעאל. ר' עקיבא אומר חילוף הדברים של עו"א אסורה מיד ושל ישראל עד שתעבד. אמר מר בכלים שנשתמשו בהן לע"א הכתוב מדבר, הא המקומות כתיב, אם אינו ענין למקומות דלא מיתסרי דכתיב אלהיהם על ההרים ולא ההרים אלהיהם תנהו ענין לכלים, מכאן אמרו ע"א של עו"א אינה אסורה עד שתעבד. והא בכלים אוקימנא, א"ק אשר אתם יורשים אותם את אלהיהם מקיש אלהיהם לכלים מה כלים עד שיעבדו אף אלהיהם עד שיעבדו. ור"ע, את הפסיק הענין, ור' ישמעאל, אשכחן ע"א של עו"א דאינה אסורה עד שתעבד, ע"א דישראל שאסורה מיד מנא ליה. סברא הא מדעו"א עד שתעבד מכלל דישראל אסורה מיד, אימא דישראל כלל לא, השתא גניזה בעיא איתסורי מיבעיא. ואיכא כדעו"א, א"ק [לא]ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל משעת עשיה קם ליה בחטא. ואימא ה"מ למיקם גברא [בחטא איתסורי לא מיתסרא, א"ק [לב]ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה, משעת עשיה קם ליה בארור, אימא הני מילי למיקם גברא] בארור איתסורי לא מיתסרא, תועבת ה' כתיב. ור"ע, אמר לך דבר המביא לידי תועבה. ור"ע אומר ע"א של עו"א אסורה מיד, מנא ליה, א"ק [לג]פסילי אלהיהם תשרפון באש משפסלו נעשה אלוה, ואידך, ההיא מיבעי ליה לכדתני רב יוסף מנין לעו"א שפוסל אלוהו שנאמר פסילי אלהיהם תשרפון באש. ואידך, נפקא ליה מדשמואל, דשמואל רמי כתיב (פסילי אלהיהם תשרפון באש) [לא תחמוד כסף וזהב עליהם] וכתיב ולקחת לך הא כיצד פסלו לאלוהו לא תחמוד, פסלו מאלוהו ולקחת לך. ור"ע אשכחן ע"א של עו"א דאסורה מיד, דישראל עד שתעבד מנא לן, א"ק [לד]ושם בסתר עד שיעשה לה דברים שבסתר. ואידך, ההוא מיבעי ליה לכדר' יצחק מנין לע"א דישראל שטעונה גניזה שנאמר ושם בסתר. ואידך, נפקא ליה מדרב חסדא אמר רב דאמר רב חסדא אמר רב מנין לע"א שטעונה גניזה שנאמר [לה]לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח מה מזבח טעון גניזה אף אשרה טעונה גניזה. ואידך, ההיא מיבעי ליה כדריש לקיש כל המעמיד דיין שאינו הגון כאלו נוטע אשרה בישראל שנאמר [לו]שופטים ושוטרים תתן לך וכתיב [לז]לא תטע לך אשרה. אמר רב אשי ובמקום תלמיד חכם כאלו נטעו אצל מזבח שנאמר אצל מזבח ה' וגו'. על ההרים (כתוב ברמז תת"ן, וכן ונתצתם):

[לח]ונתצתם את מזבחותם. זה (אבן שחצבה) [מזבח שבנה] מתחלה לע"א. ושברתם את מצבותם זו מצבה שחצבה לע"א. ואשריהם תשרפון באש זו אשרה שנעשה תחלה לע"א. ופסילי אלהיהם תגדעון זו שהיתה נטועה (מתחלה) [וגדעה] לע"א. ד"א ונתצתם את מזבחותם מכאן אמרו שלש אשרות הן. אילן שנטעו מתחלה לע"א הרי זה אסור שנאמר ואשריהם תשרפון באש. (ד) החליף נוטל מה שהחליף שנאמר ופסילי אלהיהם תגדעון. לא החליף אלא העמיד תחת ע"א וסילקה מותר שנאמר ואבדתם את שמם מן המקום ההוא. שלשה בתים הם, בית שבנאו מתחלה לע"א הרי זה אסור שנאמר אבד תאבדון את כל המקומות. חידש נוטל מה שחידש שנאמר ואבדתם את שמם. לא חידש אלא הכניס להוכו אליל והוציאו ה"ז מותר שנאמר ונתצתם את מזבחותם, נתצת את המזבח הנח לו, שברת את המצבה הנח לה. יכול אתה מצווה לרדוף אחריהם בחוצה לארץ ת"ל ואבדתם שמם מן המקום ההוא, בארץ ישראל אתה מצווה לרדוף אחריהם ואי אתה מצווה לרדוף אחריהם בחוצה לארץ. רבי אליעזר אומר מנין לקוצץ את האשרה שהוא חייב לשרשה שנאמר ואבדתם את שמם מן המקום ההוא. א"ל רבי עקיבא מה אני צריך לומר והלא כבר נאמר אבד תאבדון ומה ת"ל ואבדתם, לשנות את שמם, או יכול לשבח ת"ל [לט]שקץ תשקצנו. [מ]ונתצתם את מזבחותם מה חטאו עצים ואבנים, אלא לפי שבאת לאדם תקלה על ידיהם אמר הקב"ה ונתצתם, והרי דברים ק"ו ומה אם עצים ואבנים שאין להם לא זכות ולא חובה לא טובה ולא רעה אלא ע"י שבאת לאדם תקלה על ידיהם אמר הכתוב ונתצתם, אדם שהוא מחטיא חבירו ומטהו מדרך חיים לדרך המות על אחת כמה וכמה. כיוצא בו [מא]והרגת את האשה ואת הבהמה וגו'. כיוצא בו [מב]לא תניף עליהן ברזל וגו' וכו', וכן הוא אומר [מג]אבנים שלמות תבנה כו'. [מד]מנין לנותץ אבן אחת מן ההיכל ומן המזבח ומן העזרה שעובר בלא תעשה, ת"ל (ואבדתם את שמם) [ונתצתם את מזבחותם] לא תעשון כן ה', רבי ישמעאל אומר מנין למוחק אות אחת מן השם שעובר בלא תעשה שנאמר ואבדתם את שמם לא תעשון כן לה' אלהיכם. רבן גמליאל אומר וכי תעלה על דעתך שישראל נותצין למזבחותיהן חס ושלום, אלא שלא תעשו כמעשיהם ויגרמו מעשיכם הרעים למקדש אבותיכם שיחרב:

תתעט כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלהיכם מכל שבטיכם, דרוש (ה) על פי נביא. יכול תמתין עד שיאמר לך נביא, ת"ל לשכנו תדרשו ובאת שמה, דרוש ואתה מוצא ואחר כך יאמר לך נביא. וכן את מוצא בדוד [מה]זכור ה' לדוד וגו' אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי אם אעלה על ערש יצועי אם אתן שנת לעיני וגו' עד אמצא מקום לה', שלא תעשה אלא על פי נביא שנאמר [מו]ויבא גד (ההוזה) [אל דוד] ביום ההוא ויאמר לו עלה הקם לה' מזבח בגורן ארונה היבוסי. ואומר [מז]ויחל שלמה לבנות את בית ה' בירושלם בהר המוריה אשר נראה לדוד אביהו, כתוב אחד אומר באחד שבטיך וכתוב אחד אומר מכל שבטיכם כיצד יתקיימו שני כתובים הללו, יודעין היו שבית המקדש עתיד לבנות בחלק יהודה ובנימין, לפיכך הפרישו דושנה של יריחו מיריחו, מי אכלן כל אותן השנים בני קיני חותן משה אכלוהו כל אותן ד' מאות וארבעים שנה שנאמר [מח]ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים, אבל כשנבנה הבית נסעו והלכו להם דברי רבי שמעון, רבי יהודה אומר אצל יעבץ היו שהלכו ללמוד שנאמר [מט]ומשפחות סופרים יושבי יעבץ וגו'. כתוב אחד אומר באחד שבטיך וכתוב אחד אומר מכל שבטיכם, [הכסף מכל השבטים], בית הבחירה משבט אחד. באחד שבטיך (ו) זה שילה. מכל שבטיכם זו ירושלים. כתוב אחד אומר [נ]ויקן דוד את הגורן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים, וכתוב אחד אומר [נא]ויתן דוד לארנן במקום שקלי זהב משקל שש מאות, כיצד יתקיימו שני הכתובים, שבטים הם י"ב נטל חמשים שקלים מכל שבט ושבט נמצא שש מאות שקלים לכל השבטים. לשום את שמו שם, נאמר כאן (שמו) [לשום] ונאמר (ז) להלן ושמו, מה האמור להלן בלשון הקודש אף שמו האמור כאן בלשון הקודש. מה שמו האמור להלן ברכת כהנים אף שמו האמור כאן ברכת כהנים. אין לי אלא במקדש, בגבולין מנין, ת"ל [נב]בכל המקום אשר אזכיר את שמי, אם כן למה נאמר לשום את שמו. במקדש אומר את השם ככתבו ובגבולין בכינויו. [נג]תנו רבנן אין מעברין את השנה אלא ביהודה ואם עיברוה בגליל מעוברת. העיד הנניה איש כפר [נד]אונו אם עיברוה בגליל אינה מעוברת שנאמר לשכנו תדרשו ובאת שמה, כל דרישות שאתה דורש לא יהיו אלא בשכנו של מקום:

תתפ [נה]תנו רבנן חייבי חרמים והערכין והקדשות בכור ומעשר ופסח לקט שכחה ופיאה חטאות ואשמות ועולות ושלמים צדקות ומעשרות כיון שעברו עליהן שלש רגלים עובר בבל תאחר. רבי שמעון אומר שלשה רגלים כסדרן וחג המצות תחלה. רבי מאיר אומר כיון שעבר עליו רגל אחד עובר בבל תאחר. רבי אליעזר בן יעקב אומר [כי שעברו עליהן שני רגלים עובר בבל תאחר, ר"א בר"ש אומר] כיון שעבר עליו חג הסוכות עובר עליו בבל תאחר, מאי טעמא דתנא קמא, מכדי מיניה סליק למה לי למהדר למיכתב בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות שמע מינה לבל תאחר. ורבי שמעון מאי טעמא לא יאמר חג הסוכות, שבו דיבר הכתוב, אלא למה נאמר לומר שזה אחרון. ורבי מאיר מאי טעמא דכתיב ובאת שמה והבאתם שמה. ורבנן ההוא לעשה הוא דאתא. ורבי מאיר כיון דאמר רחמנא אייתי ולא אייתי מטילא קם ליה בבל תאחר, ורבי אליעזר בן יעקב מ"ט, דכתיב [נו]אלה תעשו לה' במועדיכם [מיעט מועדים שנים] ורבנן סברי כר' יונה דאמר הוקשו כל המועדים זה לזה. ורבי אליעזר ברבי שמעון מאי טעמא, אינו צריך לומר חג הסוכות שבו דיבר הכתוב אלא לומר שזה גורם. ורבי מאיר ורבי אליעזר בן יעקב האי בחג המצות וחג השבועות [ובחג הסוכות] מאי דרש ביה, מיבעי להו להקיש חג שבועות לחג המצות מה חג המצות יש לו תשלומין כל שבעה אף עצרת, ולקיש לחג הסוכות מה להלן שמנה דתנן מי שלא חג י"ט הראשון של חג חוגג והולך כל הרגל וי"ט האחרון של חג [אף כאן שמונה] תפסת מרובה לא תפסת תפסת מועט תפסת [אלא] למאי הילכתא כתביה רחמנא לחג הסוכות לאקושי לחג המצות מה חג המצות

ממ"ק ובמ"ק לא דברים ט: לב שם כז: לג שם ז: לד שם כז: לה שם יז: לו שם: לז שם: לח ספרי: לט דברים ז: מ מסכת מדות פ"ג: מא ויקרא כ: מב דברים כז: מג שם: מד ספרי: מה תהלים קלב: מו שמואל ב כד: מז דה"ב ג: מח שופטים א: מט דה"א ד: נ שמואל ב כד: נא דה"א כא: נב שמות כ: נג סנהדרין יא: נד כך גם בספר: נה ר"ה ד: נו במדבר כט:

זית רענן (ד) החליף וכו', פי' שלא נטעו מתחלה לכך אלא גדעו ופסלו לשם ע"א והחליף: הנח לו, בגמרא ט"ד שריפה בעי אלא כו' ע"ש (דף כ"ה): יכול לשבח, בגמרא פריך לשבח ס"ד, ע"ש: (ה) על פי נביא, שיאמר לך נביא כדמסיק: הפרישו דושנה, וא"כ היה לכל ישראל חלק בבהמ"ק ומ"מ היה בחלק בנימין: (ו) זו שילה, שהיה בחלק יוסף: (ז) להלן ושמו, ושמו את שמי וגו' בברכת כהנים בפ' נשא:

המצות טעון לינה דכתיב [נו]ופנית בבקר והלכת לאוהליך אף חג הסוכות טעון לינה. ותנא קמא ורבי שמעון תשלומין לעצרת מנא להו, נפקא להו מדתני רבה בר שמואל אמרה תורה מנה ימים וקדש חדש מנה ימים וקדש עצרת מה חדש למנויו אף עצרת למנויו. ועצרת מנינן שבועי דאמר אביי מצוה למימני יומי ומצוה למימני שבועי, ועוד חג שבועות כתיב. ופסח בר מיקרב ברגלים הוא [פסח זימנא קביעא ליה] אי אקרביה אקרביה ואי לא אקרביה אידחי ליה. מאי פסח שלמי פסח, תנא שלמים הבאים מחמת עצמן ותנא שלמים הבאים מחמת פסח, סד"א הואיל ומחמת פסח קאתי כפסח דמו קמ"ל. אמר רבא כיון שעברו עליו שלש רגלים בכל יום ויום עובר בבל תאחר. [נז]בעי ר' זירא יורש מהו בבל תאחר [נח]כי תדור נדר אמר רחמנא והאי לא נדר, או דלמא ובאת שמה והבאתם שמה (משמע תרי) [והא מיחייב]. תא שמע דתני רב (חנניא) [חייא] מעמך פרט ליורש. והאי מעמך מיבעי ליה ללקט שכחה ופיאה, קרי ביה עמך וקרי ביה מעמך. [נט]תנא הערל והטמא פטורין מן הראיה. בשלמא טמא דכתיב ובאת שמה והבאתם שמה כל שישנו בביאה ישנו בהבאה, אלא ערל מנלן, הא מני רבי עקיבא דמרבי לערל כטמא. דתניא רבי עקיבא אומר [ס]איש איש לרבות את הערל:

תתפא [סא]ובאת שמה והבאתם שמה, למה נאמר, לפי שנאמר [סב]אלה תעשו לה' במועדיכם יכול אין לי שקרב ברגל אלא קרבנות רגל בלבד, מנין לקרבנות צבור שהוקדשו לפני הרגל שיבואו ברגל וקרבנות יחיד שהוקדשו לפני הרגל שיבואו ברגל ושהוקדשו ברגל (ח) שיבואו ברגל, ת"ל אלה תעשו לה' במועדיכם לרבות עופות ומנחות להתיר כולן שיבואו ברגל. יכול רשות, ת"ל אלה תעשו לה' במועדיכם, אם להתיר כבר התיר, אם כן למה נאמר אלה תעשו לה' במועדיכם לקבעם חובה שכולם יבואו ברגל. יכול באיזה רגל שירצה, ת"ל ובאת שמה. אם להתיר כבר התיר ואם לקבוע כבר קבע א"כ למה נאמר ובאת שמה והבאתם שמה לקבעם חובה שלא יבואו אלא ברגל הראשון שפגע בו. יכול אם עבר רגל אחד ולא הביא יהא עובר עליו [בבל תאחר] ת"ל אלה תעשו לה' במועדיכם, הא אין עובר עליו משום בל תאחר עד שיעברו עליו רגלי שנה כולה. עולותיכם עולת יחיד ועולת צבור, וזבחיכם זבחי שלמי יחיד וזבחי שלמי צבור, מעשרותיכם רבי עקיבא אומר בשני מעשרות הכתוב מדבר אחד מעשר דגן ואחד מעשר בהמות. ותרומת ידכם אלו בכורים כענין שנאמר [סג]ולקח הכהן הטנא מידך. ובכורות זה הבכור. בקרכם וצאנכם אלו חטאות ואשמות. [סד]בכור אף על גב דכתיב ובכורות בקרך וצאנך דידך אין דשותפות לא כתב רחמנא בכורות בקרכם וצאנכם, אלא בקרך וצאנך למה לי, למעוטי שותפות דנכרי: [סה]ואכלתם שם לפני ה' אלהיכם במחיצה. ושמחתם נאמר כאן שמחה ונאמר להלן [סו]ושמחת מה שמחה האמורה להלן שלמים אף שמחה האמורה כאן שלמים. בכל משלח ידכם בכל מה שאתם שולחים (בו) [את] ידכם אשלח בו ברכה. אתם וביתכם זו אשתו. אשר ברכך ה' אלהיך הכל לפי הברכה הבא: [סז]לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים. תנו רבנן כל הנידר והנידב קרב בבמה, כל שאין נידר ונידב אין קרב בבמה [מנחה ונזירות קריבין בבמה] דברי ר' מאיר. וחכמים אומרים לא קרבו יחיד אלא עולות ושלמים בלבד. רבי יהודה אומר כל שהצבור והיחיד מקריבין באהל מועד שבמדבר מקריבין באהל מועד שבגלגל [מה בין אוהל מועד שבמדבר לאוהל מועד שבגלגל, אוהל מועד שבמדבר לא היו הבמות מותרות] אהל מועד שבגלגל היו הבמות מותרות. ובמתו שבראש גגו לא היה מקריב עליה אלא עולה ושלמים בלבד, וחכמים אומרים כל שהצבור (והיחיד) מקריבין באהל מועד שבמדבר מקריבין באהל מועד שבגלגל וכאן וכאן לא קרבו יחיד אלא עולות ושלמים בלבד. ר"ש אומר אף צבור לא הקריבו אלא פסח בלבד וחובות שקבוע להן זמן. מ"ט דר"מ, א"ק לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה, היום אמר להן משה לישראל כי עייליתו לארץ ישראל ישרות אקריבו חובות לא תקריבו מנחות ונזירות ישרות נינהו. ורבנן מנחה אין מנחה בבמה, נזירות חובה היא, אמר שמואל מחלוקת בעולה ושלמים אבל חטאת ואשם דברי הכל חובות נינהו ולא קרבו. וחכמים אומרים כל שהצבור מקריבין באהל מועד וכו'. מ"ט דרבנן דכתיב [סח]איש כל הישר בעיניו, איש ישרות הוא דלקריב חובות לא לקריב וצבור אפילו חובות נמי (לא) לקריב. ורבי יהודה אמר לך כי כתיב איש כל הישר בעיניו במדבר הוא דכתיב אבל בבמה גדולה אפילו חובות נמי לקריב. ואלא הכתיב איש, כי כתיב איש להכשיר את הזר, זר [סט]מזורק הכהן וגו' נפקא מהו דתימא ניבעי קידוש בכורות כדמעיקרא קמ"ל. חכמים היינו תנא קמא אמר רב פפא נסכים במדבר איכא בינייהו. ר"ש סבר אף צבור לא הקריבו אלא פסחים מ"ט דר"ש דכתיב [ע]ויעשו בני ישראל את הפסח בגלגל, פשיטא, אלא לאו הא קמ"ל דחובות הקבוע להן זמן הוא דקרב דלאו בעין הפסח לא קרב. ואידך ההוא מיבעי ליה לכדרבי יוחנן דאמר ר"י משום רבי בנאה ערל מקבל הזאה. [עא]לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים (י) חובה בבית עולמים רשות בבמה. דבר אחר לא תעשו צאו ועשו, מכאן אמרו עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות ועבודה בבכורות, משהוקם המשכן נאסרו הבמות ועבודה בכהנים. באו לארץ הותרו הבמות. באו לשילה נאסרו הבמות, באו לנוב וגבעון הותרו הבמות, באו לירושלים נאסרו הבמות, ומכאן ואילך לא הותרו. דבר אחר לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום, היום אנו מטלטלין את המשכן, היום אנו אסורין בבמה, משנבוא לארץ אין אנו אסורין בבמה. רבי יהודה אומר יכול יהא צבור מקריב בבמה, ת"ל איש היחיד מקריב בבמה ואין הצבור מקריב בבמה. איש כל הישר בעיניו כל שנידר ונידב קרב בבמת יחיד וכל שאין נידר ונידב אין קרב בבמת יחיד, ר' שמעון אומר היום אנו מקריבין חטאות ואשמות משנכנסו לארץ אין אנו מקריבין חטאות ואשמות. (עד מתי) כי לא באתם עד עתה ליתן היתר בבמה בין מנוחה לנחלה. [עב]כי לא באתם עד עתה אל המנוחה, זו שילה. נחלה זו ירושלים, ולמה חלקן הכתוב ליתן היתר בין זה לזה. נחלה זו ירושלים וכן הוא אומר [עג]היתה לי נחלתי כאריה ביער. ואומר [עד]העיט צבוע היתה לי נחלתי דברי ר' יהודה, רבי שמעון אומר מנוחה זו ירושלים נחלה זו שילה, וכן הוא אומר [עה]זאת מנוחתי עדי עד פה אשב כי אויתיה, ואומר [עו]כי בחר ה' בציון אוה למושב לו. בשלמא למאן דאמר מנוחה זו שילה היינו דכתיב אל המנוחה ואל הנחלה, אלא למאן דאמר נחלה זו שילה מנוחה זו ירושלים אל הנחלה ואל המנוחה מיבעי ליה כו' קשיא. בשלמא למאן דאמר זו וזו שילה, [מנוחה] דנחו מכיבוש, נחלה דפלגו נחלות דכתיב (*ויחלק) [וישלך] להם יהושע (ויפל להם ה)גורל בשילה, אלא למאן דאמר זו וזו ירושלים בשלמא נחלה נחלת עולמים אלא מנוחה וכו', מאי מנוחה. מנוחת הארון דכתיב [עז](בנות הארון) [לנוחך אתה וארון וגו']. בשלמא למאן דאמר זו וזו ירושלים אבל שילה הוה שריא במות היינו דכתיב [עח]ויקח מנוח את גדי העזים ואת המנחה ויעל על הצור, אלא למאן דאמר זו וזו שילה במות הוו אסירן מאי ויקח מנוח, הוראת שעה היתה. תנא דבי ר' ישמעאל כרבי שמעון בן יוחאי דאמר זו וזו ירושלים וסימניך משכי גברא לגברי: ועברתם את הירדן, רבי יהודה אומר שלשה מצות נצטוו ישראל (כתוב ברמז רס"ח). ([עט]היו שם שתי מחיצות (יא) מחיצה לקדשי קדשים ומחיצה לקדשים קלים). עולותיכם עולת יחיד ועולת צבור. וזבחיכם זבחי [שלמי יחיד וזבחי] שלמי צבור. ומעשרותיכם רבי עקיבא אומר בשני מעשרות הכתוב מדבר אחד מעשר דגן ואחד מעשר בהמה. ותרומת ידכם אלו בכורים. וכל מבחר נדריכם לרבות נדרים ונדבות [שלא יביא אלא מן המובחר]. מנין לרבות בכורות ומעשרות חטאות ואשמות, ת"ל מבחר נדריכם וכל מבחר נדריכם. רבי אומר אם נאמרו למעלה למה נאמרו למטה, ראשונה לענין שילה, שניה לענין ירושלים. ושמחתם נאמר כאן שמחה ונאמר להלן[*] שמחה, מה שמחה האמור להלן שלמים אף שמחה האמור כאן שלמים. לפני ה' אלהיכם במחיצה. אתם ובניכם ובנותיכם ועבדיכם ואמהותיכם חביב חביב קודם. והלוי אשר בשעריך, כל מקום שאתה מוצא את הלוי (הוזה לומר) תן לו חלקו, אין לו חלקו תן לו מעשר עני, אין לו מעשר עני תן לו שלמים: השמר לך פן תעלה עולותיך (כתוב ברמז תק"פ). [פ]באו לשילה נאסרו הבמות, ולא היה שם תקרה אבל בית של אבנים מלמטה ויריעות מלמעלה והיא היתה מנוחה. קדשי קדשים נאכלים לפנים מן הקלעים, קדשים קלים ומעשר שני בכל מקום שאתה רואה. מנא הני מילי אמר רבי אליעזר

נה מ"ק ובמ"ק נו דברים יג : נז ר"ה ו : נח דברים כג : נט חגיגה ד : ס ויקרא כב : סא ספרי : סב במדבר כט : סג דברים כד : סד חולין קלה : סה ספרי : סו דברים כו : סז זבחים קיז : סח שופטים יז : סט ויקרא יז : ע יהושע ה : עא ספרי : עב זבחים קיט : עג ירמיה יב : עד שם : עה תהלים קלב : עו שם : *יהושע יח : עז דה"ב ו : עח שופטים יג : עט ספרי ועיין לעיל ברמז הפסוק והלכתם שם וגו' במתילה, צ"ל מה שמוסגר כאן : *דברים כו : פ זבחים קיח :

זית רענן (ח) שיבואו ברגל, היינו בהה"מ למ"ד נדרים ונדבות אין קריבין ביו"ט : (ט) במחיצה, פי' שא"צ לאוכלו במקדש אלא בירושלים : להלן שמחה, בפ' כי תבא וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת : אף כאן שלמים, פי' שיקח בכסף מעשר שלמים : (י) חובה בבית עולמים, פי' מה שהוא חובה כגון חטאות ואשמות דוקא במקדש ולא בבמה אבל מה שהוא רשות כגון נדרים נדבות מקריבין בבמה : צאו ועשו, פי' לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים שאין מקריבין אלא במשכן אבל אתם צאו ועשו בכ"מ בבמה : אנו מטלטלין את המשכן, וא"כ המשכן בכ"מ עמנו ויכולין להקריב בו לפיכך אנו אסורין בבמה אבל כל י"ד שנה של כבוש וחלוק היה המשכן קבוע בגלגל ולפיכך הותרו בבמה שאין כל אדם יכול להלך למשכן וכשנבנה הבית שנאסרו הבמות היינו משום שהיה שעת שלום שהיו יכולין לילך שם : (יא) מחיצה לקדשי קדשים, לפנים מן הקלעים: לקדשים קלים, לפנים מן החומה :

אליעזר אמר רבי הושעיא דא״ק השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה, בכל מקום שאתה רואה אי אתה מעלה אבל אתה אוכל בכל מקום שאתה רואה. רבי אבדימי בר חמא אמר אמר קרא [פא]ונסב הגבול מזרחה תאנת שילה מאי תאנת שילה שכל הרואה אותו מתאנח על אכילת קדשים שלו. רבי אבהו אמר א״ק [פב]בן פרת עלי עין עין שלא רצתה ליהנות מדבר שאינו שלו תזכה ותאכל מלא עין שלה. רבי יוסי בר חנינא אמר [פג]ורצון שכני סנה עין שלא רצתה ליהנות מדבר שאינו שלו תזכה ותאכל בין השנואין (שלה). תנא רואה שאמרו כל שרואה ואין מפסיקו. אמר רב פפא רואה שאמרו לא רואה כולו אלא אפילו רואה מקצתו:

תתפב [פד]השמר לך. השמר בלא תעשה, פן בלא תעשה. פן תעלה עולותיך (יב) ולא עולת נכרים דברי ר״ש, רבי יהודה אומר ולא עולת נכרים שהוקדשו בחוצה לארץ. בכל מקום אשר תראה אבל מעלה אתה בכל מקום שיאמר לך הנביא כדרך שהעלה אליהו בהר הכרמל. כתוב אחד אומר באחד שבטיך וכתוב אחד אומר מכל שבטיכם, זו היא שרבי יהודה אומר כסף מכל שבטיכם בית הבחירה משבט אחד. שם תעלה עולותיך אין לי אלא עולה, שאר קרבנות מנין, ת״ל שם תעשה וגו׳. ועדין אני אומר עולה שהיא בעשה ולא תעשה שאר קדשים לא יהו אלא בעשה, לא תעשה מנין, ת״ל שם תעלה עולותיך. עולה בכלל היתה ולמה יצאה להקיש אליה מה עולה מיוחדת שהיא בעשה ולא תעשה כך כל שהיא בעשה הרי היא בלא תעשה:

[פה]רק בכל אות נפשך הזבח. ולא גיזה, בשר ולא חלב, ואכלת ולא לכלביך, מכאן שאין פודין את הקדשים להאכילן לכלבים. אית דאמרי תזבח ואכלת אין לך בהן היתר אכילה אלא משעת זביחה ואילך אבל פודין את הקדשים להאכילן לכלבים (ה״נ דאמרינן). [פו]א״ר שמואל בר יצחק מנין למעשר בהמה [של יתומים] שמוכרין אותו כדרכן, שנאמר רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת איזו הוא (זבח) [דבר] שאין בו ברכה מחיים אלא לאחר שחיטה הוי אומר זה מעשר בהמה. [פז]רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת במה הכתוב מדבר אם בבשר תאוה (יג) כבר אמור ואם באכילת קדשים כבר אמור, הא אינו מדבר אלא בפסולי המוקדשים שיפדו. יכול יפדו על מום עובר ת״ל רק. תזבח ואכלת ולא גיזה. בשר ולא חלב, יכול יהו אסורין לאחר זביחה, ת״ל כברכת ה׳ אלהיך אשר נתן לך. יכול אם קדם מום קבוע להקדשן ונפדו יהיו אסורין (לאחר זביחה) ת״ל רק. ומנין שאין נשחטין אלא על מום קבוע, אמרת ק״ו הוא ומה בכור שאינו נוהג בכל הולדות ויוצא לחולין שלא בפדיון אין נשחט אלא על מום קבוע, קדשים שהן נוהגין בכל הולדות ואין יוצאין לחולין אלא בפדיון אינו דין שלא יהו נשחטין אלא על מום קבוע. לא אם אמרת בבכור שכן קדושתו מרחם וקדושתו חלה עליו על בעל מום קבוע, תאמר בקדשים שאין קדושתן מרחם ואין קדושתן חלה עליהן על בעל מום קבוע, ת״ל (יד) בכל שעריך ונאמר להלן [פח]בשעריך שעריך שעריך לג״ש מה שעריך האמור להלן אין נשחטין אלא על (בעל) מום קבוע אף שעריך האמור כאן אין נשחטין אלא על (בעל) מום קבוע. הטמא יאכלנו אין לי אלא טמא, טהור מנין, ת״ל והטהור יאכלנו. [הטמא] והטהור יאכלנו מגיד ששניהן אוכלין מן קערה אחת. יכול אף תרומה נאכלת מן קערה אחת. ת״ל (יחדו) יאכלנו זה נאכל מתוך קערה אחת ואין תרומה נאכלת מן קערה אחת. יכול יהו חייבין במתנות, ת״ל כצבי, אוציאו מכלל מתנות ולא אוציאו מכלל חזה ושוק, ת״ל וכאיל. אי מה הצבי כלו מותר אף זה (טו) כלו מותר, ת״ל רק. רבי שמעון אומר יכול כשם שנתנה תורה מחיצה בין קדשי קדשים לקדשים קלים בזמן שהן תמימין כך נתנה תורה מחיצה בין קדשי קדשים לקדשים קלים בזמן שהן בעלי מומין, ת״ל כצבי וכאיל מגיד הכתוב שכשם שלא נתנה תורה מחיצה בין צבי ואיל כך לא נתנה תורה מחיצה בין קדשי קדשים לקדשים קלים בזמן שהן בעלי מומין. [פט]תנו רבנן צבי מה צבי פטור מן הבכורה אף פסולי המוקדשין פטורין מן הבכורה. אוציא את הבכורה ולא אוציא את המתנות. ת״ל איל [מה איל פטור מן הבכורה ומן המתנות אף פסולי המוקדשין פטורין מן הבכורה ומן המתנות]. אי מה צבי ואיל חלבן מותר אף פסולי המוקדשין חלבן מותר, ת״ל אך חלק. אמר מר אוציא את הבכורה ולא אוציא את המתנות, מאי שנא אוציא את הבכורה שאינה שוה בכל ולא אוציא את המתנות ששוות בכל [ת״ל איל]. אמר ליה רב פפא לאביי אי מה צבי איל אין אותו ואת בנו נוהג בהן אף פסולי המוקדשין אין אותו ואת בנו נוהג בהן, אמר ליה למאי מדמית להו אי לחולין אותו ואת בנו נוהג בחולין ואי למוקדשין אותו ואת בנו נוהג במוקדשין. [א״ל] אי הכי גבי חלבו נמי נימא הכי למאי מדמית להו אי לחולין חלבן אסור ואי לקדשים חלבן אסור. אלא לאו מי אמרת אך ולא חלבו אימא נמי אך ולא אותו ואת בנו. רבא אמר אך לאותו ואת בנו הוא דאתא וחלבו (ממנו) [מדמו] נפקא דכתיב [צ]רק את דמו לא תאכל, מאי דמו אילימא דמו ממש לא יהא אלא כדמן של צבי ואיל אטו דמן דצבי ואיל מי שרי, אלא מאי דמו חלבו, וליכתוב חלבו, אי כתב חלבו ה״א אהני היקישא ואהני קרא, אהני היקישא למעוטי מברת ואהני קרא למיקם עליה בלאו בעלמא להכי אפקיה רחמנא בלשון דמו לומר לך מה דמו בכרת אף חלבו בכרת. והא תנא אך ולא חלבו קאמר, ה״ק אלו לא נאמר דמו הייתי אומר אך ולא חלבו עכשיו שנאמר דמו אך ולא אותו ואת בנו (כתוב ברמז תקפ״ג וברמז תקפ״ד). [צא]אמר רבי חייא בר אבא א״ר יוחנן מנין לדם קדשים שאינו מכשיר שנאמר לא תאכלנו על הארץ תשפכנו כמים, דם שנשפך כמים מכשיר, שאינו נשפך כמים אינו מכשיר (כתוב ברמז תקמ״ב). [צב]רק הדם לא תאכלו, לאו אחד יש בו ואין בו שני לאוין. יכול כדם המוקדשים, תלמוד לומר רק הדם לא תאכלו לאו אחד יש בו ואין בו שני לאוין. על הארץ תשפכנו כמים (טז) ולא לתוך ימים ולא לתוך נהרות ולא לתוך כלים, תשפכנו כמים ולא לתוך מים עצמן. כמים מה מים מותרין בהנאה אף דם מותר בהנאה. מה מים מכשירים את הזרעים אף דם מכשיר. מה מים פטורים מלכסות אף דם פטור מלכסות:

תתפג לא תוכל לאכול בשעריך. רבי יהושע בן קרחה אמר יכול אני אבל איני רשאי. כיוצא בו אתה אומר [צג]ואת היבוסי יושבי ירושלם לא יכלו בני (ישראל) [יהודה] להורישם יכולים היו אבל (יז) אינן רשאין. מעשר אין לי אלא טהור, טמא מנין, ת״ל דגנך. לקוח בכסף מעשר מנין, תלמוד לומר תירושך. אין לי אלא טהור, טמא מנין, תלמוד לומר ויצהרך. רבי שמעון אומר מכלל שנאמר [צד]לא אכלתי באוני ממנו ולא בערתי ממנו בטמא, היכן הוא מוזהר איני יודע ת״ל לא תוכל לאכול בשעריך מעשר וגו׳ [יכול הנותן במתנה יהא חייב ת״ל לא תוכל לאכול בשעריך] האוכל חייב ואין הנותן במתנה חייב (כתוב למטה ברמז תצ״ט). [צה]תניא בכורים אסורין לאונן ורבי שמעון מתיר. מאי טעמא דרבנן אמר קרא לא תוכל לאכול בשעריך וגו׳ ואמר מר ותרומת ידך אלו בכורים דאיתקש בכורים למעשר מה מעשר אסור לאונן אף בכורים אסורין לאונן. ורבי שמעון תרומה כתיב בהו מה תרומה מותרת לאונן אף בכורים, (ורבנן) [ור״ש] נהי דהיקשא לית ליה, שמחה מיהא מיכתב כתיבא בהו דכתיב [צו]ושמחת בכל הטוב, ההוא לזמן שמחה דתניא מעצרת ועד החג מביא וקורא מהחג ועד חנוכה מביא ואינו קורא. [צז]ובכורים אסורין לאונן ור״ש מתיר וחייבין בביעור ור״ש פוטר דכתיב לא תוכל לאכול בשעריך וגו׳ ואמר מר תרומת ידך אלו הבכורים ואיתקש בכורים למעשר וכו׳ (כדלעיל) ור״ש פוטר מר מקיש ומר לא מקיש: [צח]תניא לפי שמצינו במעשר שני ובבכורים אע״פ שיצאו חוץ למחיצתן יחזרו היכן מצינו שמותרין, דכתיב לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך, בשעריך הוא דלא תיכול, אבל יצאו חוץ למחיצתן וחזרו מותרין. [צט]תניא ר״ש אומר [ק]לא בערתי ממנו בטמא בין שאני טמא והוא טהור בין שאני טהור והוא טמא והיכן הוא מוזהר על אכילה [איני יודע ת״ל לא תוכל וגו׳]. טומאת הגוף בהדיא כתיבא [קא]נפש אשר תגע בו וטמאה עד הערב ולא יאכל מן הקדשים, אלא טומאת עצמו מנין, תלמוד לומר לא תוכל לאכול בשעריך ולהלן הוא אומר [קב]בשעריך תאכלנו ותנא דבי רבי ישמעאל אפילו טמא וטהור אוכלין בקערה אחת ואין חוששין, וקאמר רחמנא האיך טמאין דשראי לך גבי בכור הכא לא תוכל לאכול: [קג]אמר רבי אילא האוכל

ממ״ק ובמ״ק פא יהושע טז: פב בראשית מט: פג דברים לג: פד ספרי: פה בכורות טו: פו שם לב: פז ספרי: פח דברים טו: פט בכורות טו:
צ דברים טו: צא חולין לג: צב ספרי: צג יהושע טו: צד דברים כו: צה פסחים לו: צו דברים כו: צז יבמות עג: צח שם:
צט מכות יט, יבמות עג: ק דברים כו: קא ויקרא כב: קב דברים טו: קג כריתות ד:

את רענן (יב) ולא עולת נכרים, שהנכרים מותרים להקריב בבמה שאין מצווין על שחוטי חוץ, ור״י ס״ל דוקא כשהוקדשו בח״ל ולא כשהוקדשו בא״י: בעשה ול״ת, דכתיב השמר לך פן תעלה עולותיך: (יג) כבר אמור, כי ירחיב וגו׳: כבר אמור, ואכלתם שם וגו׳: מום קבוע וכו׳, יהא אסורין ה״ל רק כ״ה שם, פי׳ יהו אסורים בגיזה ועבודה: שלא בפדיון, שאם נפל בו מום מוהר ממילא: (יד) בשעריך תאכלנו וגו׳: טהור מנין, דאוכל בקערה אחת עם טמא: מ, קערה אחת, ואע״ג שנטמא הבשר בנגיעת הטמא אפ״ת מותר לאכול המהור עמו: (טו) כלו מותר, אף חלבו: בין ק״ק, שנאכלים במקדש: ובין קדשים קלים, שנאכלים בירושלים: (טז) ולא לתוך ימים, שלא יאמרו לשר של ים הוא שוחט: לתוך כלים, שיאמרו שמקבל דם לזורקו לע״ז: לתוך מים, כגון כלי של מים שיאמר לבבואה קשחיט: (יז) אינן רשאין, מפני השבועה: טמא מנין, שאסור לאוכלו בלא פדיון: ת״ל דגנך, והל״ל סתם מעשר והכל בכלל: טמא מנין, פי׳ לקוח שנטמא: הנותן במתנה, פי׳ שנותן לחברו וחברו אוכלו חוץ לירושלים יהא חייב:

האוכל מעשר דגן תירוש ויצהר חוץ לירושלים לוקה שלש. והא אין לוקין על לאו שבכללות, שאני הכא דמייתרא קרא דמכרי כתיב ואכלת לפני ה׳ אלהיך מעשר דגנך בפנים אין בחוץ לא למה לי דכתב רחמנא לא תוכל לאכול בשעריך וגו׳, ש״מ לחלק. אי מההוא ה״א בעשה אבל בלאו אימא לא, כתב רחמנא לא תוכל לאוקמא בלאו. ואכתי לאו שבכללות הוא, אם כן לימא קרא לא תוכל לאכלם מאי לא תוכל לאכול וגו׳ ליחודי אכילה אכל חד וחד. [קי]התרומה ותרומת מעשר ותרומת מעשר של דמאי והחלה והבכורים מצטרפין זה עם זה לאסור ולחייב עליהן את החומש, מ״ט, כולהו איקרו תרומה. גבי חלה כתיב [קי]ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה. בכורים נמי איקרו תרומה דתניא ותרומת ידך [אלו בכורים] אבל אינך לא צריכא. [קי]ת״ר תרומת ידך אלו הבכורים, אמר ר״ש וכי מה בא זה ללמדנו אם לאכול בכורים חוץ לחומה קל וחומר ממעשר ומה מעשר הקל אם אכל חוץ לחומה לוקה, בכורים שחמורין לא כ״ש, אלא לא בא הכתוב אלא לאוכל בכורים עד שלא קרא עליהן שהוא לוקה. ונדבותיך זו תודה ושלמים. אמר ר״ש וכי מה בא זה ללמדנו אם לאוכל תודה ושלמים חוץ לחומה ק״ו ממעשר, אלא לא בא הכתוב אלא לאוכל תודה ושלמים לפני זריקה שהוא לוקה. ובכורות (כתיב) זה הבכור, אמר ר״ש וכי מה בא זה ללמדנו אם לאוכל בכור חוץ להומה ק״ו ממעשר, אם לאוכל לפני זריקה ק״ו מתודה ושלמים, אלא לא בא הכתוב אלא לאוכל מן הבכור אפילו לאחר זריקה שהוא לוקה. בקרך וצאנך זו חטאת ואשם. אמר רבי שמעון וכי מה בא זה ללמדנו אם לאוכל חטאת ואשם חוץ לחומה קל וחומר ממעשר, אם לאוכל לפני זריקה ק״ו מתודה ושלמים, אם לאחר זריקה קל וחומר מבכור, אלא לא בא הכתוב אלא לאוכל חטאת ואשם אפילו לאחר זריקה חוץ לקלעים שהוא ליקה. נדריך זו עולה, א״ר שמעון וכי מה בא זה ללמדנו אם לאוכל עולה הוץ לחומה ק״ו ממעשר, אם לאוכל לפני זריקה ק״ו מתודה ושלמים, אם לאוכל לאחר זריקה קל וחומר מבכור, אם לאוכל הוץ לקלעים ק״ו מחטאת ואשם, הא לא בא הכתוב אלא לאוכל עולה אפילו לאחר זריקה אפילו בפנים שהוא לוקה, אמר רבא כל דילדה אימיה כרבי שמעון תילוד. ואע״ג דאית ליה פירכא, מאי חומרא דבכורים ממעשר שכן אסור לזרים, אדרבה מעשר (עדיף) [חמור] שכן אסור לאונן. ומאי חומרא דתודה ושלמים ממעשר, שכן טעונין מתן דמים ואימורין על גבי המזבח, אדרבה מעשר חמור שכן טעון כסף צורה. ומאי חומרא דבכור מתודה ושלמים שכן קדושתו מרחם. אדרבה תודה ושלמים חמורים שכן טעונין מתן [ב׳ שהן] ד׳ סמיכה ונסכים ותנופת הזה ושוק, ומאי חומרא דחטאת ואשם מבכור שכן קדשי קדשים (וכו׳), אדרבה בכור חמור שכן קדושתו מרחם, ומאי חומרא דעולה מחטאת ואשם שהן כליל. [אדרבה] חטאת ואשם חמירי שכן מכפרין, וכולהו חמירי מעולה שכן יש בהם שתי אכילות, אלא מאי כל דילדה אימיה כר׳ שמעון תילוד, דלמאי דסבירא ליה לדידיה (מפרש) [מסרס] לקרא ודריש ליה. וכי מזהירין מן הדין, קרא יתירא הוא מכדי כתיב והבאתם שמה עולותיכם וגו׳ לכתוב קרא לא תוכל לאכלם מהדר ומפרש בהו למה לי, שמע מינה לייחודי להו לאוי כל חד וחד. [קי]ומה מעשר שמותר לזרים האוכל ממנו חוץ לחומה עובר בלא תעשה, בכורים שאסורים לזרים לא כ״ש, ומה מעשר שאין חייבין עליו משום פגול ונותר וטמא האוכל ממנו חוץ לחומה עובר בלא תעשה, תודה ושלמים לא כ״ש. ומה תודה ושלמים שמותרים לזרים האוכל ממנו לפני זריקת דמים עובר בלא תעשה בכור לא כ״ש. ומה בכור שקדשים קלים האוכל ממנו לפני זריקת דמים עובר בלאו, חטאת ואשם שהן קדשי קדשים לא כ״ש. ומה חטאת ואשם שמותרין באכילה האוכל ממנו חוץ לקלעים עובר בלא תעשה, עולה לא כ״ש (כדלעיל):

תתפד כי אם לפני ה׳ אלהיך תאכלנו זו שילה. במקום אשר יבחר ה׳ זו ירושלים. אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך חביב חביב קודם. והלוי אשר בשעריך כל מקום שאתה מוצא הלוי (הזה) תן לו מחלקו. אין לו מחלקו תן לו ממעשר עני, אין לו מעשר עני תן לו שלמים. [קח]כי אם לפני ה׳ תאכלנו. אמר רב אסי א״ר יוחנן מעשר שני מאימתי חייבין עליו משיראה פני החומה, מ״ט, אמר קרא [קט]כי אם לפני וגו׳ וכתיב לא תוכל לאכול בשעריך כל היכא דקריא ביה כי אם לפני ה׳ אלהיך תאכלנו קרי ביה לא תוכל לאכול בשעריך, וכל היכא דלא קריא ביה לפני ה׳ אלהיך תאכלנו לא קרי ביה לא תוכל לאכול בשעריך. [קי]השמר בלא תעשה פן בלא תעשה. פן תעזוב את הלוי כל ימיך אפילו (יה) שמיטין ויובלות. על אדמתך ולא בגולה. [א]א״ר אבהו כתיב השמר לך פן תעזוב את הלוי מה כתיב בתריה כי ירחיב ה׳ אלהיך את גבולך, וכי מה ענין זה אצל זה [אלא] אמר הקב״ה לפי מתנותיך מרחיבין לך. רב (הונא בשם רבי אחא) [אחא בשם רבי הושעיא] עבד מביא פר ורבו מביא (עולה) [פר] עבד קודם לרבו. תניא [ב]מתן אדם ירחיב לו, מעשה בר׳ אליעזר ורבי יהושע ור׳ עקיבא שהלכו לחולות [אנטוכיא] לעסוק במגבת [צדקה] לחכמים, הוה תמן חד אבא יודן שהיה עושה מצוה בעין יפה וירד לו מנכסיו, כיון שראה רבותינו עלה לביתו ופניו חולניות, א״ל אשתו למה פניך חולניות, תנא לה עובדא רבותינו כאן ואיני יודע מה לעשות להן, אשתו שהיתה צדקת מה אמרה לו לא נשתיירה לך שדה אחת לך מכור חציה ותן להם, הלך ועשה כן, כשהוא נותן להם אמרו לו המקום ימלא חסרונך והלכו להן רבותינו, יצא לחרוש כשהוא חורש חצי שדהו האיר לו הקב״ה עיניו ונבקעת הארץ מתחתיו ונפלה פרתו ונשברה, ירד להעלותה ונמצא התתיה *סימא, אמר לטובתי נשברה רגל פרתי, כשחזרו רבותינו שאלו עליה מה אבא יודן [עביד, א״ל הוא אבא יודן דעבדי, אבא יודן דעיזיין, אבא יודן דגמלי, אבא יודן דתורי, מן יכיל למיחמי סבר אפוי דאבא יודן, כיון ששמע יצא לקראתן אמרי ליה מה אבא יודן עביד]. אמר להן עשתה תפלתכם פירות ופרי פירות, א״ל אע״פ שנתן אדם יותר ממך לך כתבנו בראש, נטלוהו והושיבוהו אצלן וקראו עליו הפסוק הזה מתן אדם ירחיב לו ולפני גדולים ינחנו. רבי חייא בר אבא עבד פסיקא למיתן בהדא מדרשא דטבריא. קם חד מבנוי דסילכא ופסק ליטרא דדהבא נטלו רבי חייא והושיבו אצלו וקרא עליו מתן אדם ירחיב לו. ריש לקיש אזל לבוצרה הוה תמן חד אבא יודן רמאי, וח״ו לא הוה רמאי אלא שהיה מרמה במצותא. הוה חמי מה צבור פסיק ופסיק לקביל צבור, נטלו ריש לקיש והושיבו אצלו וקרא עליו מתן אדם ירחיב לו. [ג]השמר לך פן תעזוב את הלוי וכתיב כי ירחיב, משל למה הדבר דומה לאחד שאמר לחבירו השאילני זהוב אחד, א״ל איני מכיר השבונך, א״ל ברוק אותי, נתן לו ופרע לו מיד, א״ל אם אתה צריך אפילו עד כ׳ זהובים אפילו עד ל׳ טול לך, מי גרם לו שאמר להו כן אלא שעשה לו חשבון טוב, כך כשאדם מפריש מעשרותיו כראוי מיד מרחיבים את גבולו, וכן הוא אומר מתן אדם ירחיב לו (כתוב ברמז ר״ז): [ד]כי ירחיב ה׳ אלהיך את גבולך כאשר דבר לך מה דבר לך את ארץ הקיני קניזי וקדמוני. רבי אמר כבר אלו אמורים, ומה דבר לך [ה]מפאת קדים עד פאת ים דן אחד יהודה אחד אשר אחד: [ו]ואמרת אוכלה בשר רבי ישמעאל אומר לא בא הכתוב אלא להתיר להן בשר תאוה, ר׳ עקיבא אומר וזבחת מבקרך ומצאנך לא בא הכתוב אלא לאסור להן בשר נחירה, שבתחלה הותר להן בשר נחירה משנכנסו לארץ נאסר להן בשר נחירה. רבי עקיבא סבר בשר תאוה לא איתסר כלל. רבי ישמעאל סבר בשר נח״ה לא אישתרי כלל, בשלמא לרבי ישמעאל היינו דכתיב [ז]ושחט את בן הבקר, אלא לרבי עקיבא מאי ושחט, קדשים שאני, בשלמא לרבי ישמעאל היינו דכתיב [ח]הצאן ובקר ישחט להם, אלא לרבי עקיבא וניחר מיבעי ליה, נחירה שלהן זו היתה שחיטתן. בשלמא לרבי ישמעאל היינו דתנן השוחט ונתנבלה בידו והנוחר והמעקר פטור מלכסות [אלא לר״ע אמאי פטור מלכסות] הואיל ואיתסר איתסר, בשלמא לרבי עקיבא דאמר בשר תאוה לא איתסר כלל היינו דכתיב אך כאשר יאכל את הצבי וגו׳, אלא לר׳ ישמעאל צבי ואיל מי הוו שרו, דילמא כי אסר רחמנא בהמה דחזיא להקרבה [אבל חיה] דלא חזיא להקרבה לא אסר רחמנא: [ט]כי ירחיב ה׳ את גבולך. לימדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא לתאבון. יכול יקח בשר מן השוק ויאכל, ת״ל מבקרך ומצאנך. יכול יזבח כל בקרו ויזבח כל צאנו ויאכל, ת״ל מבקרך ולא כל בקרך, מצאנך ולא כל צאנך, מכאן אמר רבי אליעזר בן עזריה מי שיש לו מנה יקח לפתו ליטרא ירק. י׳ מנה יקח לפתו ליטרא דגים. נ׳ מנה יקח לפתו ליטרא בשר. ק׳ מנה ישפות לו קדירה בכל יום. ואינך מאימת מערב שבת לע״ש. אמר רב צריכין אנו לחוש לדברי זקן. א״ר יוחנן [י]אבא ממשפחת בריאים היה אבל כגון אנו מי שיש לו פרוטה בתוך ביתו ירצנה לחנוני. אמר רבי נחמן כגון אנן לווין ואוכלין:

[יא]כי ירחק ממך המקום. המקדש בחולין שנשחטו בעזרה אינה מקודשת. מה״מ אמר אביי מהכא דתניא [יב]ושחטו [יג]ושחט אותו [יד][ושחט אותו] מה ת״ל, לפי שנאמר כי ירחק ממך המקום וזבחת

ממ״ק ובמ״ק קד מעילה טו: קה במדבר טו: קו מכות יז: קז ספרי: קח מכות יט: קט דברים טו: קי ספרי: א ויקרא רבה פרשה כ: ב משלי יח:
*סימא אוצר: ג אלה הדברים רבה: ד ספרי: ה יחזקאל מח: ו חולין טז: ז ויקרא א: ח במדבר יא: ט חולין פד: י רבי נקרא אבא כמפ
פעמים בתלמוד: יא קדושין נז: יב ויקרא ג: יג שם: יד שם:

ית רענן (יה) שמיטין ויובלות, שאין נותנין לו מעשר התן לו דרך צדקה: ולא בגולה, דהוא כשאר עני:

חבחת, ברחוק מקום אתה זובח ואי אתה זובח במקום קרוב, פרט להולין שלא ישחטו בעזרת. ואין לי אלא תמימים הראוין ליקרב. מנין לרבות בעלי מומין, מרבה אני בעלי מומין שהוא ממין הכשר. מנין לרבות החיה, מרבה אני את החיה שהיא בשחיטה כבהמה. מנין לרבות העופות, ת"ל [ושחטו, ושחט אותו] ושחט אותו. יכול לא ישחוט ואם שחט יהא מותר, ת"ל כי ירחק ממך המקום ואכלת וזבחת מה שאתה זובח ברחוק מקום אתה אוכל ואי אתה אוכל מה שאתה זובח במקום קרוב פרט לחולין שנשחטו בעזרה. ואין לי אלא תמימים וכו' (כדלעיל), ת"ל ושחט אותו. יכול לא ישחוט ואם שחט ישליכנו לפני כלבו תלמוד לומר [כח]לכלב תשליכון אותו אותו אתה משליך לכלב ואי אתה משליך לכלב חולין שנשחטו בעזרה: [כט]רב אשי אמר אתיא משחיטה עצמה דאמר רחמנא וזבחת מבקרך שחוט ואכול, (ודילמא) [וליחוש] שמא במקום נקב שחט, אלא לאו משום דאמרינן זיל בתר רובא. אמר רב אשי אמריתא לשמעתא לקמיה דרב כהנא וא"ל ודילמא היכא דאיפשר איפשר והיכא דלא איפשר לא איפשר, דאי לא תימא הכי לר"מ דחייש למיעוטא הכי נמי דלא אכיל בישרא, וכי תימא ה"נ, פסח וקדשים מא"ל, אלא היכא דאיפשר אפשר היכא דלא איפשר לא איפשר. [כ]רב יימר אמר מנין לשחיטה מן התורה אמר קרא וזבחת כמקום שזב חתהו [מאי משמע דהאי] חתהו לישנא דמיהבר, דכתיב [כז]אל תירא ואל תחת. וזבחת כאשר צויתיך מלמד שנצטוה משה על הושט וקנה ועל רוב אחד בעוף ועל רוב שנים בבהמה (כתוב ברמז תקפ"ד): [כט]כאשר צויתיך מה קדשים בשחיטה אף חולין בשחיטה. אי מה קדשים במקום אף חולין במקום, תלמוד לומר כי ירחק ממך המקום וזבחת ברחוק מקום אתה זובח ואי אתה זובח בקרוב מקום פרט לחולין שנשחטו* בעזרה. אין לי אלא תמימין, בעלי מומין מנין, תלמוד לומר [ל]ושחטו פתח אהל מועד. (יח) יכול אף חיה ועוף פתח אהל מועד, ת"ל אותו, אותו פתח אהל מועד ואין חיה ועוף פתח אהל מועד. אי מה קדשים בזמן אף חולין בזמן, ת"ל ואכלת בשעריך בכל אות נפשך. אי מה קדשים במחיצה אף חולין במחיצה, ת"ל ואכלת בשעריך. [לא](אי מה קדשים ביום אף חולין ביום ת"ל ואכלת בשעריך). אי מה קדשים בטהרה אף חולין בטהרה, ת"ל הטמא יאכלנו. אין לי אלא טמא, טהור מנין, תלמוד לומר והטהור יאכלנו מלמד ששניהם אוכלין מתוך קערה אחת. יכול אף תרומה תהא נאכלת מתוך קערה אחת, ת"ל (יחדו) יאכלנו זה נאכל מתוך קערה אחת ואין תרומה נאכלת מתוך קערה אחת. יכול יהו חייבין בחזה ושוק, תלמוד לומר כצבי, אוציאו מכלל חזה ושוק ולא אוציאו מכלל שתי הכליות ויותרת הכבד, ת"ל כאיל, אי מה צבי כלו מותר אף זה כלו מותר, ת"ל אך. אך כאשר יאכל את הצבי, רבי אלעזר הקפר ברבי אומר וכי מה בא זה ללמדנו בין צבי לאיל אלא הרי זה בא ללמד ונמצא למד מה בהמה בשחיטה אף חיה בשחיטה, אבל עוף אינו אלא מדברי סופרים. רבי אומר כאשר צויתיך מלמד שנצטוה משה על הושט ועל הגרגרת ועל רוב אחד בעוף ועל רוב שנים בבהמה: רק חזק לבלתי אכול הדם ר' יהודה אומר מגיד שהיו שטופין ברם קודם מתן תורה. יכול אף משקיבלו אותה בשמחה מהר סיני, אמר ר"ש בן עזאי והלא שלש מצות עשה בתורה ביוצא בזה, לומר מה דם שאין בכל המצות קל ממנו הזהירך הכתוב עליו שאר כל המצות על אחת כמה וכמה, ר"ש אומר כל מצוה שקבלו אותה ישראל בשמחה מהר סיני עדין הן עושין אותה בשמחה, וכל מצוה שלא קיבלו אותה בשמחה אין עושין אותה בשמחה. רשב"ג אומר כל מצוה שמסרו ישראל נפשם עליה בשעת השמד נוהגין אותה בפרהסיא וכל מצוה שלא מסרו ישראל נפשן עליה בשעת השמד עדיין מרופה היא בידן. [לב]והרי אבר מן החי דרחמנא אמר לא תאכל הנפש עם הבשר ותניא ר' נתן אומר מנין שלא יושיט כוס לנזיר ואבר מן החי לבני נח, שנאמר [לג]ולפני עור לא תתן מכשול הא לכלבים שרי, שאני אבר מן החי דאיתקש לדם דכתיב רק חזק לבלתי אכול הדם כי הדם הוא הנפש. ולחזקיה דם מן החי איתקש לאבר מן החי [ואיזה זה] דם הקזה שהנפש יוצאה בו (כתוב ברמז תק"ה וברמז תקפ"ה). [לד]א"ר יוחנן מנין לדם קדשים שאינו מכשיר שנאמר לא תאכלנו על הארץ תשפכנו כמים, דם שנשפך כמים מכשיר, שאינו נשפך כמים אינו מכשיר. והרי דם התמצית דנשפך כמים ואינו מכשיר, א"ל הנח לדם התמצית דאפילו בחולין לא מכשיר דא"ק רק חזק לבלתי אכול הדם כי הדם הוא הנפש (דם הנפש) דם שהנפש יוצאה בו קרוי דם דם שאין הנפש יוצאה בו אין קרוי דם:

[לה]כי הדם הוא הנפש, להגיד (כ) מה גרם. ולא תאכל הנפש עם הבשר זה אבר מן החי. והלא דין הוא ומה בשר וחלב שמותר לבני נח אסור לישראל, אבר מן החי שאסור לבני נח אינו דין שיהא אסור לישראל. יפת תואר וכל הדומין לה תוכיח שאסורה לבני נח ומותרת לישראל, אף אתה אל תתמה על אבר מן החי שאע"פ שאסור לבני נח שיהא מותר לישראל, ת"ל לא תאכל הנפש עם הבשר זה אבר מן החי, ר' חנינא בן גמליאל אומר זה דם מן החי. לא תאכלנו לרבות בשר בחלב. והרי דין הוא מה נבלה שאין חייבין על בישולה חייבין על אכילתה, בשר בחלב שחייבין על בישולו אינו דין שיהו חייבין על אכילתו, כלאי זרעים יוכיחו שחייבין על זריעתן ואין חייבין על אכילתן ואף אתה אל תתמה על בשר בחלב שאע"פ שחייבין על בישולו לא יהו חייבין על אכילתו, תלמוד לומר לא תאכלנו לרבות בשר בחלב, רבי אליעזר אומר ומה (כא) פסח שאין חייבין על בישולו חייבין על אכילתו, בשר בחלב שחייבין על בישולו אינו דין שחייבין על אכילתו, פטום הקטרת יוכיח שחייבין על פיטומה ואין חייבין על ריחה, ואף אתה אל תתמה על בשר בחלב שאע"פ שחייבין על בישולו שלא יהיו חייבין על אכילתו, ת"ל לא תאכלנו לרבות בשר בחלב. רבן גמליאל ב"ר אומר הרי הוא אומר רק חזק לבלתי אכול הדם מה [דם] שאין בכל המצות קל ממנו הזהירך הכתוב עליו, שאר מצות על אחת כמה וכמה:

[לו]רק קדשיך אשר יהיו לך. תנא דבי רבי ישמעאל רק קדשיך אשר יהיו לך בולדי קדשים ותמורתן הכתוב מדבר, מה תקנתן תשא ובאת אל המקום. יכול יעלם לבית הבחירה וימנע מהם מים ומזון בשביל שימותו, ת"ל ועשית עולותיך הבשר והדם לומר לך כדרך שאתה נוהג בעולה נהוג בתמורתה, כדרך שאתה נוהג בשלמים נהוג בולדותיהן. יכול אף ולד חטאת ותמורת אשם כן, ת"ל רק דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר אינו צריך הרי הוא אומר אשם הוא, בהווייתו יהא. קתני בשביל שימותו אמאי הא גבי ולד חטאת הוא דגמירי בה מיתה. אי לאו קרא הוה אמינא ולד חטאת בכל מקום וולדי קדשים בבית הבחירה, קמ"ל דלא. קתני יכול אף ולד חטאת ותמורת אשם כן, ת"ל רק, למה לי קרא הילכתא גמירי לה ולד חטאת למיתה אזלא, הכי נמי למיתה אזלא וקרא לאשם הוא דאתא, אשם נמי הילכתא גמירי לה כל שבחטאת מתה באשם רועה. [אלא] אי מהילכתא הוה אמינא הילכתא ואי אקרביה לא ליהייב עליה ולא כלום, קמ"ל קרא דאי מקריב ליה קאים עליה בעשה. ר"ע אומר אינו צריך הרי הוא אומר אשם הוא בהווייתו יהא, ל"ל קרא גמרא גמירין לה כל שבחטאת מתה באשם רועה, הכי נמי וכי אתא קרא לכדרב דאמר רב אשם שניתק לרעיה ושחטו לשם עולה כשר, טעמא דניתק הא לא ניתק לא דאמר קרא הוא בהווייתו יהא. [לז]רק קדשיך אלו התמורות. אשר יהיו לך אלו הולדות. [ונדריך] הקישן הכתוב לנדר מה נדר בעל מום לא אף הכא נמי בעל מום לא (ונדריך זה נדר). [לח]תשא ובאת שומע אני יכניסם לבית הבחירה וכו' עד רבי עקיבא אומר אינו צריך הרי הוא אומר אשם הוא הוא קרב ואין תמורתו קריבה. אמר מר יכול יכניסם לבית הבחירה וכו', הא מהיכא תיתי והא גמרא גמירי דה' חטאות מתות [הנך מקרב קריבי] מהו דתימא חמש חטאת מתות בכ"מ והנך ימותו בבית הבחירה. ל"א סלקא דעתך אמינא חמש חטאות ממיתין להן בידים והני גרמא אין בידים לא, קא משמע לן ועשית. אמר מר יכול אף ולדות קדשים כן, ולד דמאן אי דעולה זכר הוא, אי ולד דחטאת למיתה אזיל, אי דתמורת אשם הא גמרא הוא כל שבחטאת מתה באשם רועה, אלא כי איצטריך קרא דאי עבר ומקריב ליה קאי עליה בעשה: [לט]רק קדשיך. במה הכתוב מדבר אם בקדשי הארץ הרי כבר אמור, הא אין מדבר אלא בקדשי חוצה לארץ. תשא ובאת, שחייב בטפול הבאתו עד שיביאם לבית הבחירה. רבי יהודה אומר עד (כב) באר הגולה חייב באחריותן. מבאר הגולה ואילך אין חייב באחריותן. יכול אף בכור ומעשר, תלמוד לומר ונדריך, קדשים שהן באין בנדר ונדבה, יצאו בכור ומעשר שאין באין בנדר ונדבה. יכול שאני מוציא חטאת ואשם, ת"ל קדשיך (אם) [ומי] לחשך להביא את חטאת ואשם ולהוציא את בכור ומעשר, אחר שריבה הכתוב

ממ"ק ובמ"ק כה סמוס כב : כו חולין יא : כז נס כז : כח דברים א : כט ספרי : *נ"א שלא ישחטו : ל ויקרא א : לא כמוסגר אינו בספרי : לב פסחים כב :
לג ויקרא יט : לד פסחים טז : לה כפרי : לו נזיר כה : לז בכורות יד : לח תמורה יז : לט ספרי :

זית רענן (יח) יכול אף חיה ועוף פתח אהל מועד, פי' שאין אסורין משום הולין בעזרה: בזמן, פי' שנאכל ליום ולילה או לב' ימים ולילה: טהור מנין, דה"א דטהור צריך דוקא לאכול קדשים ואסור בבשר תאוה: (כ) מה גרם, פי' מאיזה טעם נאסר: יפת תאר וכל הדומין לה, כגון עוברים, עיין בסנהדרין (דף נ"ט): (כא) פסח, המבשלו אינו עושה איסור רק האוכלו: על פיטומה, פירוש המפטם קטרת במתכנתה להריח בה חייב והמריח פטור:
(כב) באר הגולה, באר היתה שהיתה מספקת מים לכל בני הגולה: יכול אף בכור ומעשר, יביאם מח"ל לארץ:

הכתוב ומיעט מביא אני חטאת ואשם שאין להן פרנסה אלא במקומן ומוציא אני בכור ומעשר שיכול להתפרנס בכל מקום. רבי עקיבא אומר (בתרומת) [בתמורת] קדשים הכתוב מדבר. תשא ובאת אל המקום יכול אף בכור ומעשר, ת"ל ונדריך. יכול יהא מעשר בהמה נוהג בשותפות, תלמוד לומר אשר יהיו לך. יכול שאני מוציא את האחין שקנו בתפוסת הבית ואחר כך חלקו, ת"ל אשר יהיו לך. בן עזאי אומר יכול יהא מעשר בהמה נוהג ביתום, ת"ל רק:

[מ]ועשית עולותיך הבשר והדם. רבי יהושע אומר אם אין בשר אין דם ואם אין דם אין בשר. רבי אליעזר אומר דם אע"פ שאין בשר שנאמר ודם זבחיך ישפך, אלא מה אני מקיים ועשית עולותיך הבשר והדם לומר לך מה דם בזריקה אף בשר בזריקה. ורבי יהושע נמי הכתיב ודם זבחיך ישפך, אמר לך כתיב ואת הבשר תאכל. ותרי קראי למה לי חד בעולה וחד בשלמים. וצריכא דאי כתב רחמנא עולה שכן כליל אבל שלמים דלא חמירי אימא לא. ואי כתב רחמנא שלמים שכן יש בהן שתי אכילות אבל עולה אימא לא צריכא, ורבי אליעזר האי והבשר תאכל מאי עביד ליה, שאין הבשר מותר באכילה עד שיזרק הדם. ואימא כוליה קרא להכי הוא דאתא, דם אע"פ שאין בשר לרבי אליעזר מנא ליה, א"ל אם כן נכתוב רחמנא והבשר האכל והדר ודם זבחיך ישפך מאי שנא דכתב קרא ברישא ודם זבחיך ישפך והדר והבשר תאכל, לאשמועינן דם אע"פ שאין בשר כו'. ורבי יהושע האי מק"ו אתיא ומה אימורין דכי ליתנהו לא מעכבי כי איתנהו מעכבי דם כי ליתיה מעכב כי איתיה לא כל שכן. ואידך, מילתא דאתיא בקל וחומר טרח וכתב ליה קרא. ורבי יהושע כל היכא דאיכא למידרש דרשינן. [מא]שאל רבי ישמעאל בן יוסי בן לקוניא את ר' יוסי אומר היה ר' שמעון בן יוחאי אויר היה בין כבש למזבח. א"ל ואתה אי אתה אומר כן והלא כבר נאמר ועשית עולותיך הבשר והדם מה דם בזריקה אף בשר בזריקה, א"ל שאני אומר עומד בצד מערכה וזורק, א"ל וכשהוא זורק למערכה דלוקה הוא זורק או למערכה שאינה דלוקה הוי אומר למערכה דלוקה, התם משום דלא איפשר הוא. אמר רב פפא כדם מה דם אויר קרקע מפסיקו אף בשר אויר קרקע מפסיקו (כתוב ברמז תמ"ה וברמז ש"ד). [מב]ת"ר מנין לניתנין על מזבח החיצון שנתנן מתנה אחת שכפר שנאמר ודם זבחיך ישפך, והאי להכי הוא דאתא האי מיבעי ליה לכדתניא מנין לכל הדמים שטעונין מתן דם ליסוד, ת"ל ודם זבחיך ישפך. נפקא ליה מדרבי, דתניא ר"א [מג]והנשאר בדם ימצה מה ת"ל בדם, לפי שלא למדנו אלא לניתנין מתן ארבע שטעונים מתן דם ליסוד, שאר כל הדמים מנין, ת"ל והנשאר בדם ימצה שאין ת"ל בדם לימד על כל הדמים שטעונין מתן דם ליסוד. ואכתי להכי הוא דאתא מיבעי ליה לכדתניא מנין לניתנין בזריקה שנתנן בשפיכה יצא, ת"ל ודם זבחיך ישפך. סבר לה כר"ע דאמר לא זריקה בכלל שפיכה ולא שפיכה בכלל זריקה, דתנן ברך את של פסח פטר את של זבח ושל זבח לא פטר את של פסח דברי ר' ישמעאל. ר' עקיבא אומר לא זו פוטרת זו ולא זו פוטרת זו. אכתי להכי הוא דאתא מיבעי ליה לכדתניא ר"ש אומר מתוך שנאמר [מד]אך בכור שור או בכור כשב או בכור עז לא תפדה כי קודש הם למדנו לבכור שטעון מתן דם ואימורין לגבי מזבח, מעשר ופסח מנין, ת"ל ודם זבחיך ישפך. סבר לה כר' יוסי הגלילי דתניא ר' יוסי הגלילי אומר דמו לא נאמר אלא דמם, חלבו לא נאמר אלא חלבם, לימד על בכור מעשר ופסח שטעונין מתן דמים ואימורים לגבי מזבח. ור' ישמעאל האי קרא מפיק ליה להכי ומפיק ליה להכי. תרי תנאי אליבא דרבי ישמעאל. בשלמא לרבי ישמעאל דמוקי ליה כוליה בבכור היינו דכתיב [מה]ובשרם יהיה לך, אלא לר' יוסי הגלילי דמוקי ליה נמי בפסח ומעשר, מעשר ופסח בעלים אכלי ליה, מאי ובשרם יהיה לך אחד תם ואחד בעל מום לימד על בכור בעל מום שנתן לכהן שלא מצינו לו בכל התורה כולה. ורבי ישמעאל נפקא ליה מולך יהיה דסיפא. בשלמא לרבי יוסי הגלילי דמוקי ליה במעשר ופסח היינו דכתיב [מו]לא תפדה קודש הם הן קריבים ואין תמורתן קריבה, ותנן תמורת בכור ומעשר הן וולדן וולד וולדן עד סוף העולם הרי הן כבכור ומעשר ויאכלו במומן לבעלים, ותנן אמר רבי יהושע שמעתי שתמורת פסח קרבה (לעולם) ותמורת פסח אינה קריבה ואין לי לפרש. אלא לרבי ישמעאל דמוקי ליד כוליה בבכור, מעשר ופסח דלא קריבה תמורתן מנא ליה, מעשר גמר העברה העברה מבכור, פסח בהדיא כתיב ביה כשב, מה ת"ל אם כשב, לרבות תמורת פסח אחר הפסח שקריבה שלמים, יכול אף לפני הפסח כן תלמוד לומר הוא. וכל הנך תנאי דמפקי ליה להאי ודם זבחיך ישפך לדרשא אחרינא האי כל הניתנין על מזבח החיצון שנתנן מתנה אחת כיפר מנא להו. סברי להו כב"ה דאמרי אף החטאת שנתנה מתנה אחת כיפר וילפי כולהו מחטאת. [מז]רבי ישמעאל אומר בתמורת קדשים הכתוב מדבר. תשא ובאת אל המקום, הרי הוא בא אל המקום מה יעשה לו, תלמוד לומר ועשית עולותיך הבשר והדם מה (בשר) [עולה] טעונה הפשט [ונתוח] וכליל לאישים אף תמורה כיוצא בה. ומה עולה טעונה מתן יסוד ושפיכה אחת על גבי המזבח אף תמורתה כיוצא בה. ומה עולה פקעו אברים מעל גבי המזבח מחזירן למערכה אף תמורתה כיוצא בה. ומה כל קדשים אינן מותרין בבשר אלא לאחר זריקת דמים אף תמורתן כיוצא בהן: שמר ושמעת אם שמעת מעט סופך לשמוע הרבה, אם שמרת מעט סופך לשמור הרבה. (אשר אנכי מצוך שתהא מצוה קלה חביבה עליך כמצוה חמורה), אם שמרת מה ששמעת סופך לשמור (כג) מה שלא שמעת, שמרת מה שבידך סופך לשמור לעתיד לבא. רבי אומר זכה אדם לתורה זוכה לו ולדורותיו ולדורי דורותיו עד סוף כל הדורות. דבר אחר שמור ושמעת כל שאינו בכלל משנה אינו בכלל מעשה. את כל הדברים האלה אשר אנכי מצוך שתהא מצוה קלה חביבה עליך כמצוה חמורה. כי תעשה הטוב והישר, הטוב בעיני שמים והישר בעיני אדם דברי רבי עקיבא, רבי ישמעאל אומר הישר בעיני שמים והטוב בעיני אדם, וכן הוא אומר [מח]ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם:

תתפה [מט]כי יכרית ה' אלהיך את הגוים. משל למה הדבר דומה למלך שנטע כרם בתוך שדהו והיו בתוכו ארזים גדולים וקוצים, הלך המלך וקיצץ את הארזים והניח את הקוצים, אמרו לו עבדיו אדוננו המלך הקוצים שהן אוחזין בבגדינו הנחת וקצצת את הארזים, אמר להם אם לא קצצתי את הקוצים במה הייתי גודר את כרמי, [אלא יפה עשיתי יעמוד הכרם על עמדו ואני מצית בהן את האור], כך ישראל הם כרמו של הקב"ה דכתיב [נ]כי כרם ה' צבאות בית ישראל והכנים אותן לארץ ישראל וקיצץ את הארזים שבה שנאמר [נא]ואנכי השמדתי את האמורי מפניהם אשר כגובה ארזים גבהו והניח את בניהם שם כדי שישמרו ישראל את התורה שנאמר [נב]ואלה הגוים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל וגו', וכשיעמוד הכרם על עמדו במשמרת התורה נאמר [נג]והיו עמים משרפות סיד קוצים כסוחים באש יצתו, וכתיב [נד]כל הגוים כאין נגדו מאפס ותהו נחשבו לו, וכתיב [נה]כי בא סוס פרעה וגו' כולן מתו בנשימה אחת שנא' [נו]נשפת ברוחך וגו', וכן לעתיד לבא גוג ומגוג שנאמר [נז]ונשפטתי אתו וגו' והתגדלתי והתקדשתי וגו' ואותה שעה וידעו כי אני ה'. [נח]כי יכרית. זה שאמר הכתוב [נט]ורשעים מארץ יכרתו למה [ס]כי ישרים ישכנו ארץ, כל הימים שהרשעים בעולם הצדיקים מטולטלים, וכשנעקרו הרשעים מיד ישכנו הצדיקים. וכן אתה מוצא ביעקב מה כתיב [סא]וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו מיד [סב]וישב יעקב, אף כשהיו שבעת אומות יושבות בארץ היו ישראל מטולטלין, כיון שנעקרו מתוכה התחילו ישראל יושבין, אמר הכתוב [סג]הכרתי גוים נשמו פנותם החרבתי חוצותם מבלי עובר נצדו עריהם מבלי איש מאין יושב אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר, בשעה שישראל חוטאין עובדי אלילים לוקין שיהא ישראל רואה שהעו"א לוקה ומתיירא ועושה תשובה, אמרו עובדי אלילים בניך חוטאין ואנו לוקין, אמר להם הקב"ה אלף אלפים כיוצא בכם אתם ספונים לפני כלום שנאמר [סד]כל הגוים כאין נגדו מאפס ותהו נחשבו לו, אני אכרית אתכם מן העולם כדי שישבו ישראל בשלוה, הה"ד כי יכרית ה' אלהיך, וכן לעתיד לבא [סה]אחרית רשעים נכרתה, מהו אומר אחריו [סו]ותשועת צדיקים מה' מעוזם בעת צרה: [סז]כי יכרית ה' אלהיך את הגוים, עשה מצוה (כד) האמורה בענין שבשכרה יכרית ה' אלהיך את הגוים, אשר אתה בא שמה בשכר שתבא ותירש. וירשת אותם וישבת בארצם, לפי שנא' [סח]וירשתם וישבת בעריהם וגו' יכול אי אתה רשאי להוסיף על הבנין, ת"ל וישבת בארצם כל מקום שאתה רוצה לבנות בנה. ד"א וירשת אותם, מעשה ברבי יהודה בן בתירא ורבי מתיא בן חרש ורבי חנינא בן אחי רבי יהושע ורבי יהושע ורבי...

כמ"ק ובמ"ק מ פסחים עז: מא זבחים סב: מב שם לו: מג ויקרא ה: מד במדבר יח: מה שם: מו שם: מז ספרי: מח משלי ג: מט תנחומא:
נ ישעיה ה: נא עמוס ב: נב שופטים ג: נג ישעיה לג: נד שם מ: נה שמות טו: נו שם: נז יחזקאל לח: נח ילמדנו: נט משלי ב:
ס שם: סא בראשית לו: סב שם: סג צפניה ג: סד ישעיה מ: סה תהלים לז: סו שם: סז ספרי: סח דברים יט:

זית רענן (כב) שיכול להתפרנס, בכ"מ שאם נפל בו מום מותר ליאכל בלא פדיון: אף בכור, פי' תמורת בכור ומעשר ת"ל ונדריך אבל בכור ומעשר אין באין בנדר ונדבה: בשותפות, אם יש להם בהמה בשותפות: שקנו בתפוסת הבית, פי' שקנו ממנון שהניח להם אביהם: נוהג ביתום, שמתה אמו בלדתה: (כג) מה שלא שמעת, דאין הקב"ה מביא תקלה ע"י: לשמור לעתיד לבא, שהקב"ה מסייעך לשמור להבא: (כד) האמורה בענין, שלא תעבוד ע"ז: בשכר שתבא לא"י, ותבטח על הקב"ה ותירש אותם: וירשתם וישבתם, בעריהם ובבתיהם: יכול וכו' והוא לקמן בפ' שופטים:

ורבי יונתן שהיו יוצאין חוצה לארץ והגיעו [סח]לפלטוס וזכרו את ארץ ישראל זקפו עיניהן וזלגו דמעותיהן וקרעו בגדיהן וקראו את המקרא וירשת וישבת בה ושמרתם לעשות, אמרו ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצות שבתורה. ומעשה ברבי אלעזר בן שמוע ורבי יוחנן הסנדלר שהיו הולכין לנציבין אצל רבי יהודה בן בתירא ללמוד ממנו תורה והגיעו לצידון וזכרו את ארץ ישראל וזקפו עיניהם וזלגו דמעותיהן וקרעו בגדיהן וקראו את המקרא וירשת וישבת בה ושמרת לעשות את החקים האלה, אמרו ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצות שבתורה חזרו ובאו להם למקומן: השמר בלא תעשה, פן תנקש אחריהן שמא תמשך אחריהם או שמא תדמה להם, שמא תעשה כמעשיהם ויהיו לך למוקש. אחרי השמדם מפניך שלא תעשה כמעשיהם ויבאו אחרים וישמדו מפניך*. ופן תדרוש לאלהיהם לאמר שלא תאמר הואיל והן יוצאין [סט]באבטיגא אף אני יוצא באבטיגא הואיל והן יוצאין בארגמן אף אני יוצא בארגמן הואיל והם יוצאין [ע]בקולסין ואני יוצא בקולסין אף איכה יעבדו (כתוב ברמז תק"פ): ואעשה כן גם אני (כה) יש כן לעבודה ויש כן (שנעבדה) [למתעביד], מכאן אמרו דבר שמקריבין אותו למזבח ואין מקריבין אותו לאלילים אם הקריב חייב, ודבר שמקריבין אותו לאלילים אם הקריבו למזבח (פטור) [חייב]. ודבר שאין מקריבין למזבח והקריבו לאלילים אם מקריב כיוצא בו חייב ואם לאו פטור. יכול (יהו) [היו] מקריבין הנאות ואשמות, ת"ל כי כל תועבת ה' אשר שנא וגו' (כו) דבר שנאוי ומתועב למקום. ד"א לא נתכוונו להקריב אלא דבר שהמקום שונא שנאמר כי גם את בניהם ואת בנותיהם, אין לי אלא בנים ובנות, אבות ואמהות מנין, ת"ל (בניהם) כי גם את בניהם ואת בנותיהם (גם בנותיהם). אמר רבי יעקב אני ראיתי כותי אחד שכפתו לאביו לפני כלבו ואכלו:

יג את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם. שתהא מצוה קלה חביבה עליך כמצוה חמורה. אותו תשמרו לעשות ר' אליעזר בן יעקב אומר ליתן לא תעשה על כל עשה האמור בפרשה. לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו, מכאן אמרו הניתנין במתנה אחת שנתערבו בניתנין במתנה אחת ינתנו במתן אחד. דבר אחר לא תוסף עליו מנין שאין מוסיף על הלולב ועל הציצית, ת"ל לא תוסף עליו. ומנין שאין פוחתין מהן, ת"ל ולא תגרע ממנו. ומנין שאם פתח לברך ברכת כהנים שלא יאמר הואיל ופתחתי לברך אומר ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ת"ל הדבר אפילו דבר לא תוסיף עליו: כי יקום בקרבך נביא. מה משה (כז) בכה אמר אף הנביאים בכה אמר, משה אמר מקצת וקיים מקצת אף נביאים אמרו מקצת וקיימו מקצת, ומה משה זקן ובן שמנים ובן עמרם יכול אף הנביאים כך, ת"ל נביא מכל מקום. או חולם חלום מכלל שנאמר אל משה [עא]פה אל פה יכול אף הנביאים כן, תלמוד לומר או חולם חלום. בקרבך לרבות את האשה. ונתן אליך אות בשמים וכן הוא אומר [עב]והיו לאותות ולמועדים, מצינו מופת בארץ וכן הוא אומר [עג]אם טל יהיה על הגזה לבדה ועל כל הארץ חורב ויעש ה' כן בלילה ההוא וגו'. ובא האות והמופת וגו'. אמר רבי יוסי הגלילי ראה עד היכן הגיע הכתוב לסוף דעתן של עו"א שנתן להם ממשלה אפילו מעמידים חמה ולבנה כוכבים ומזלות אל תשמע להן מפני מה כי מנסה ה' אלהיכם. אמר רבי עקיבא חס ושלום שמעמיר הקב"ה חמה ולבנה כוכבים ומזלות לעובדי עבודת אלילים, הא אינו מדבר אלא במי שהיו נביאי אמת מתחלה וחזרו להיות נביאי שקר כחנניה בן עזור. לא תשמע אל דברי הנביא ההוא (כח) ולא החוזר בו. או אל חולם החלום ההוא ולא חשוד למפרע (כי מנסה וגו'):

תתפו [עד]ובא האות והמופת. אמר רבי אבהו אמר רבי יוחנן בכל אם יאמר לך נביא עבור על דברי תורה שמע לו חוץ מעבודת אלילים שאפילו מעמיד לך חמה באמצע הרקיע אל תשמע לו. אמר רבי יוסי הגיעה תורה לסוף דעתן של עו"א וכו' (כדלעיל). [עה]אמר רבי חמא בר חנינא מאי דכתיב אחרי ה' אלהיכם תלכו, וכי איפשר לו לאדם להלך אחר השכינה והלא כבר נאמר [עו]כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא, אלא להלך אחר מדותיו של הקב"ה [מה] הקב"ה הלביש ערומים שנאמר [עז]ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם אף אתה הלבש ערומים. הקב"ה ביקר חולים דכתיב [עח]וירא אליו ה' אף אתה בקר חולים. הקב"ה ניחם אבלים דכתיב [עט]ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו אף אתה נחם אבלים. הקב"ה קבר מתים דכתיב [פ]ויקבר אותו בגיא אף אתה קבור מתים. [פא]אמר רבי יהושע בן לוי אין הצבור רשאין לצאת עד שינטל ספר תורה [ויניח במקומו] ושמואל אמר עד שיצא, ולא פליגי, הא דאיכא פיתחא אחרינא והא דליכא פיתחא אחרינא, אמר רבא בר אהינא אסברא לי אחרי ה' אלהיכם תלכו. [פב]כה אמר ה' מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי וילכו אחרי ההבל ויהבלו, אמר רבי יצחק זה שמניח ספר תורה ויוצא:

[פג]אחרי ה' אלהיכם תלכו זה עשה. ואותו תיראו שיהא מוראו עליכם. ואת מצותיו תשמרו זו מצות [לא] תעשה. ובקולו תשמעו (ליתן לא תעשה) [בקול נביאיו], ואותו תעבודו (בתורתו) עבדהו במקדשו. ובו תדבקון הפרישו [עצמכם] מעבודת אלילים ודבקו במקום. והנביא ההוא ולא אנוס. או חולם החלום ההוא ולא מוטעה. יומת כי דבר סרה על ה' אלהיכם והלא דברים ק"ו ומה המזייף דברי חברו חייב מיתה, המזייף דבריו של המקום על אחת כמה וכמה. המוציא אתכם מארץ מצרים אפילו אין לו עליך [אלא שהוציאך מארץ מצרים דיו. והפודך מבית עבדים אפי' אין לו עליך] אלא שפדך מבית עבדים דיו. להדיחך מן הדרך זו מצות עשה*, אשר צוך ה' אלהיך זו מצות לא תעשה, ללכת בה לא האומר מקצת ומשייר מקצת. ובערת הרע (מישראל) [מקרבך] בער עושי רעות מישראל. [פד]ת"ר נביא שהדיח בסקילה ר"ש אומר בחנק. מ"ט דרבנן, אתיא הדחה הדחה ממסית מה להלן בסקילה אף כאן בסקילה. ור"ש מיתה כתיבא ביה וכל מיתה האמורה בתורה סתם אינה אלא חנק. אר"ח מחלוקת בעוקר הגוף דע"א, וקיום מקצת וביטול מקצת דע"א דרחמנא אמר [פה]מן הדרך ואפילו מקצת דרך, אבל עוקר הגוף דשאר מצות דברי הכל בחנק, וקיום מקצת וביטול מקצת דבשאר מצות דברי הכל פטור. ורב המנונא אמר מחלוקת בעוקר הגוף בין באלילים בין בשאר מצות, וקיום מקצת [וביטול מקצת דאלילים] דרחמנא אמר מן הדרך ואפילו מקצת דרך, אבל קיום מקצת וביטול מקצת דבשאר מצות דברי הכל פטור. [פו]אמר (רב) [רבא] ההורג את הטרפה פטור, וטרפה שהרג בפני בית דין חייב שלא בפני ב"ד פטור. בפני בית דין חייב דכתיב ובערת הרע מקרבך, שלא בפני ב"ד פטור דהוה ליה עדות שאי אתה יכול להזימה:

[פז]כי יסיתך אחיך בן אמך. אין הסתה אלא טעות שנאמר [פח]אשר הסתה אותו איזבל אשתו. אחרים אומרים אין הסתה אלא גירוי שנאמר [פט]אם ה' הסיתך בי. מכלל שנאמר [צ]לא יומתו אבות על בנים למדנו (כט) שאין מעידין זה על זה. אחיך זה אחיך מאביך. בן אמך זה (אחיך) בן אמך. או בנך זה בנך מכל מקום. או בתך זה בתך מכל מקום. או אשת זו ארוסה. שוכבת חיקך זו נשואה. או רעך זה הגר. אשר כנפשך זה אביך. בסתר מלמד שאין אומרים דבריהן אלא בסתר, וכן הוא אומר [צא]בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה, אבל דברי תורה אין נאמרין אלא בפרהסיא, וכן הוא אומר [צב]חכמות בחוץ תרונה וגו'. נלכה ונעבדה אלהים אחרים, רבי יוסי הגלילי אומר הרי זה דבר גנאי לישראל שאומות העולם אין מניחין דבר שמסרו להן אבותיהן, [וישראל מניחין] והולכין ועובדין אלילים. מאלהי העמים אשר סביבותיכם הקרובים אליך מה קרובים אליך אתה יודע מה הן אף רחוקים כן. מקצה הארץ ועד קצה הארץ אלו חמה ולבנה שהולכין מסוף העולם ועד סופו. [צג]כי יסיתך אחיך. אמר יש יראה במקום פלוני כך אוכלת כך שותה כך מטיבה כך מריעה. כל חייבי מיתות שבתורה אין מכמינין עליהם חוץ מזה, אמר לשנים הן עדיו ומביאין אותו לבית דין וסוקלין אותו. אמר לאחד הוא אומר יש לי חברים רוצים בכך אם היה ערום ואינו יכול לדבר בפניהם מכמינין לו עדים אחורי הגדר והוא אומר לו אמור מה שאמרת לי ביחוד והוא אומר לו, והלה אומר לו היאך נעזוב את אלהינו שבשמים ונלך ונעבוד עצים ואבנים, אם חוזר בו מוטב, ואם אמר כך הוא חובתנו וכך יפה לנו לעשות, העומדין אחורי הגדר מביאין אותו לבית דין וסוקלין אותו. מאלהי העמים מטיבתן של קרובים אתה יודע כו'. [צד]אמר רבי יוחנן משום רשב"י רמז ליחוד מן התורה מנין שנאמר כי יסיתך אחיך בן אמך, וכי בן אם מסית בן אב אינו מסית, אלא לומר לך בן מתיחד עם אמו ואין אחר מתיחד עם

ממ"ק ובמ"ק סח לפלטוס שם מקום: *כינוי הלשון לטובה: סט באבטיגא מין לבוש חשוב: ע מין בגד ארוך ומיוסס בארגות המזרח: עא במדבר יב: עב בראשית א: עג שופטים ו: עד סנהדרין צ: עה סוטה יד: עו דברים ד: עז בראשית ג: עח שם יח: עט שם כה: פ דברים לד: פא סוטה לט: פב פסיקתא, ירמיה ב: פג ספרי: *עי' ספרי בהגהות הגר"א ז"ל גרסא נכונה: פד סנהדרין פט: פה דברים י: פו סנהדרין עח: פז ספרי: פח מלכים א כא: פט שמואל א כו: צ דברים כד: צא משלי ז: צב שם א: צג סנהדרין סז: צד קדושין פ:

זית רענן (כה) יש כן לעבודה ויש כן למתעביד כ"ה בספרי, דהא דכתיב כן אני קאי לעבודה שירצה לעבוד עבודה זו למזבח, וגם למתעביד דהיינו ע"א שאסור לעבוד אותה בכך: (כו) ת"ל תועבת ה' אשר שנא לא נתכוונו וכו' כ"ה שם, ולפי גירסת הילקוט י"ל דללישנא קמא לא נתכוונו לכך: ינתנו במתן אחד, דאם ינתנו מתן ד' יעבור על בל תוכיף: (כז) בכה אמר, רוב נבואתו היתה בכה: אמר מקצת וקיים מקצת, פי' שבמצרים אמר מקצת מצות מן החדש הזה לכם וקיים מקצת דהיינו פסח מצרים: ובן עמרם, פי' שהיה בן גדול הדור אף כל הנביאים כך: (כח) ולא החוזר בו, פירוש אם חוזר בתשובה הרי הוא בהזקתו לנביא אמת: ולא חשוד למפרע, כ"ה שם. פי' ואינו נעשה חשוד למפרע שכל מה שאמר קודם לכן הוא אמת: (כט) שאין מעידין זה על זה, וא"כ צריך להכמין עדים לו כדלקמן: בנך מכל מקום, אפילו ממזר:

עם כל עריות שבתורה, פשטיה דקרא במאי כתיב, אמר אביי לא מיבעיא קאמר, לא מיבעיא בן אב דסני ליה ויועץ ליה עצות רעות. אלא אפילו בן אם נמי דלא סני ליה דלית ליה חלוקה בהריה איטא נציית ליה קמשמע לן דלא נציית ליה. [צד]רמז ליחוד מן התורה וכו' עד ואין אחר מתיחד עם כל עריות שבתורה וכו' עד יחוד דאשת איש אתא דוד גזר אפילו יחוד [דפנויה ואתו תלמידי בית שמאי ובית הלל וגזרו אפילו איחור] דכותית: [צה]לא תאבה לו מכלל שנאמר [צו]ואהבת לרעך כמוך יכול אתה אוהב לזה, תלמוד לומר לא תאבה לו. ולא תשמע אליו מכלל שנאמר [צז]עזוב תעזוב עמו יכול אתה עזוב עם זה, ת"ל ולא תשמע אליו. ולא תחוס עינך מכלל שנאמר [צח]ולא תעמוד על דם רעך יכול אי אתה רשאי לעמוד על דמו של זה, תלמוד לומר ולא תחוס עינך עליו. ולא תחמול לא תלמד עליו זכות, ולא תכסה עליו אם אתה יודע לו חובה אי אתה רשאי לשתוק. מנין ליוצא מבית דין חייב שאין מחזירין אותו לזכות, ת"ל כי הרג, יצא זכאי מנין שמחזירין אותו לחובה, תלמוד לומר תהרגנו. ידך תהיה בו בראשונה להמיתו מצוה ביד הניסת להמיתו. מנין לא מת ביד הניסת ימות ביד כל אדם, תלמוד לומר ויד כל העם באחרונה. [צט]תניא אין עושין שלש עיירות מנודחות בארץ ישראל אבל עושין שתים כגון אחת ביהודה ואחת בגליל, אבל שתים ביהודה או שתים בגליל אין עושין, וסמוך לספר אפילו אחת אין עושין שמא ישמעו נכרים ויבואו ויחריבו ארץ ישראל. ותיפוק לי דמקרבך אמר רחמנא ולא מן הספר, רבי שמעון הוא דדריש טעמא דקרא. [ק]תניא מנה לי בידך א"ל הן, למחר א"ל תנהו לי א"ל משטה אני בך פטור, ולא עוד אפילו הכמין לו עדים מאחורי הגדר וא"ל מנה לי בידך א"ל הן, א"ל רצונך שתודה לי בפני פלוני ופלוני א"ל מתירא אני שמא תכפני לדין, למחר אמר להם תנהו לי א"ל משטה אני בך פטור. ואם לא טען אין טוענין לו, ובדיני נפשות אע"פ שלא טען טוענין לו, ואין טוענין למסית דכתיב לא תחמול ולא תכסה עליו. מנין שאין טוענין למסית (כתוב בפסוק ויאמר ה' אלהים אל הנחש ברמז כ"ט). לא תחמול (כתוב ברמז שנ"ב). [קא]אמר רבי אבהו עשרה דברים יש בין דיני ממונות לדיני נפשות וכולן אין נוהגין בשור הנסקל חוץ מעשרים ושלשה דאמר קרא [קב]לא תטה משפט אביונך בריבו אבל אתה מטה משפט של שור הנסקל. וחילופיהן במסית דרחמנא אמר לא תחמול ולא תכסה עליו. [קג]תנא דבי רבי ישמעאל לכל דבר [אין] הבן נעשה שליח לאביו להכותו ולקללו חוץ ממסית ומדיח שהרי אמרה תורה לא תחמול ולא תכסה עליו. [קד]וסקלתו באבנים ומת. יכול באבנים מרובות, ת"ל [קה]אבן, אי באבן יכול באבן אחת, ת"ל באבנים, אמור מעתה לא מת בראשונה ימות בשניה. כי בקש להדיחך נאמר כאן הדחה ונאמר להלן הדחה מה הדחה האמורה (להלן) [כאן] בסקילה אף הדחה האמורה (כאן) [להלן] בסקילה. מעל ה' אלהיך המוציאך אפילו אין לו עליך אלא שהוציאך מארץ מצרים די:

תתפז וכל ישראל ישמעו ויראו. משמרין אותו עד הרגל וימות ברגל שנאמר וכל ישראל ישמעו ויראו דברי ר"ע.

רבי יהודה אומר אין מענין (בבית דין) [את דינו] כו'. אין לי אלא זה בלבד, מנין לאומר אלך ואעבוד נלך ונעבוד אלך ואזבח נלך ונזבח אלך ואקטיר נלך ונקטיר אלך אנסך נלך ונסך אלך ואשתחוה נלך ונשתחוה, ת"ל ולא יוסיפו לעשות עוד כדבר הרע הזה לא לעשות לא כדבר ולא כרע ולא כזה. יכול אף המגפף והמנשק והמרבץ והמרחיץ והסך והמלביש והמנעיל והמעטיף, ת"ל הזה, זה בסקילה ולא (ל) החוזר והמפותת. [כי תשמע] יכול יהא רטוש, תלמוד לומר ודרשת וחקרת ושאלת היטב, ודרשת מן התורה, וחקרת מן העדים, ושאלת מן התלמידים. באחת עריך עיר אחת עושין עיר הנדחת ואין עושין שלש עיירות נדחות. יכול אף לא שתים, ת"ל עריך. [קו]ת"ר אחת, אחת ולא שלש, או אינו אלא אחת ולא שתים, כשהוא אומר עריך הרי שתים אמור הא מה אני מקיים אחת, אחת ולא שלש. זימנין אמר רב בב"ד אחד הוא דאין עושין אבל בשנים ושלשה בתי דינין עושין, וזימנין אמר רב לעולם אין עושין משום קרחה. [קז]אשר ה' אלהיך נותן לך פרט לחו"ל, לשבת שם פרט לירושלם שלא נתנה לבית דירה. [קח]עשרה דברים נאמרו בירושלים, אין הבית חלוט בה דכתיב [קט]לצמיתות לקונה, וקסבר ירושלים לא נתחלקה לשבטים [ואינה מביאה עגלה ערופה דכתיב כי ימצא חלל באדמה אשר ה' אלהיך נותן לך לרשתה וירושלים לא נתחלקה לשבטים]. ואינה נעשית עיר הנדחת דכתיב עריך וקסבר ירושלים לא נתחלקה לשבטים. ואינה מיטמא בנגעים דכתיב [קי]ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם, וירושלים לא נתחלקה לשבטים. ואין מוציאין בה זיזים (כתוב לעיל ברמז תקס"ד). [א]אנשי עיר הנדחת אין להן חלק לעולם הבא שנאמר יצאו אנשים בני בליעל מקרבך, ואינן נהרגין עד שיהו מדיחיה מאותה העיר ומאותו השבט ועד שידיחו רובה ועד שידיחוה אנשים, הדיחוה נשים או קטנים או שהודחו מיעוטם או שהיו מדיחיה חוצה לה הרי אלו כיחידים וצריכים שני עדים והתראה לכל אחד ואחד, זה חומר ביחידים מבמרובים שהיחידים בסקילה [לפיכך ממונן פלט] והמרובים בסייף לפיכך ממונן אבד שנאמר הכה תכה את יושבי העיר ההיא לפי חרב. ת"ר יצאו הן ולא שלוחן, אנשים אין אנשים פחות משנים. דבר אחר אנשים ולא נשים [אנשים] ולא קטנים. בני בליעל בנים שפרקו עול שמים מעל צואריהם. מקרבך ולא מן הספר. וידיחו את יושבי עירם ולא יושבי עיר אחרת. לאמר שצריכין שני עדים והתראה לכל אחד ואחד עד שיודח רובה. היכי עבדינן אמר עולא דנין וסוקלין דנין וסוקלין. וריש לקיש אמר מרבין להן בתי דינין ומעיינין בדיניהן ומסקינן להו לבית דין הגדול וגמרי להו לדינייהו וקטלי להו שנאמר [ב]והוצאת את האיש ההוא וגו' איש ואשה אתה מוציא לשעריך ואי אתה מוציא כל העיר לשעריך. ת"ר החמרת והגמלת (והספנת) העוברת ממקום למקום מצילין אותן שנאמר וידיחו את יושבי עירם ולא יושבי עיר אחרת. [ג]מדיחי עיר הנדחת בסקילה, רבי שמעון אומר בחנק. מאי טעמא דרבנן גמרי הדחה הדחה ממסית או מנביא שהדיח. ורבי שמעון גמר הדחה הדחה מנביא. וליגמר ממסית, דנין מסית דרבים ממסית דרבים ואין דנין מסית רבים ממסית יחיד. אדרבה דנין הדיוט מהדיוט ואין דנין הדיוט מנביא. ורבי שמעון, כיון שהדיח אין לך הדיוט גדול מזה:

תתפח [ד]ודרשת וחקרת ושאלת. היו בודקין אותן בשבע חקירות באיזו שבוע באיזו שנה באיזו חדש בכמה בחדש באיזו יום באיזו שעה באיזו מקום. מנהני מילי אמר רב יהודה דאמר קרא ודרשת וחקרת ושאלת היטב. ואומר [ה]והוגד לך ושמעת ודרשת היטב. ואומר [ו]ודרשו השופטים היטב, ואימא חדא חדא כדכתיבא דא"כ ליכתבינהו כחדא, כיון דכולהו בהדדי כתיבא מהדדי ילפי, וכיון דילפי מהדדי כמאן דכתיבן כחדא דמי. והא לא דמיין להדדי עיר הנדחת להנך תרתי לא דמיין שכן ממונן פלט. ע"א להנך תרתי לא דמיא שכן בסייף. עדים זוממין להנך תרתי לא דמיא שכן צריכין התראה, בהיטב ילפינן מהדדי, [וג"ש] מופנה דאי לא מופנה איכא למיפרך, לאיי אפנויי מופני. מדהוה ליה למיכתב ודרשו וחקרו ושני קרא בדיבוריה בהיטב ש"מ לאפנויי. ואכתי מופנה מצד אחד הוא, בשלמא הנך תרתי מופנה הוא משום דה"ל למיכתב, אלא עיר הנדחת מאי ה"ל למיכתב הא כתיבא כולהו, התם נמי אפנויי מופני מדה"ל למיכתב דרוש תדרוש או חקור תחקור ושני קרא בדיבוריה בהיטב ש"מ לאפנויי. ואתו נחנקים בקל וחומר מנסקלין ומנהרגין, ואתו נשרפין בק"ו מנסקלין. הניחא לרבנן דאמרי סקילה חמורה, אלא לרבי שמעון דאמר שרפה חמורה מאי איכא למימר, אלא אר"י והנה אמת נכון הדבר הרי חד סרי שבע לשבע חקירות [דל] תלת לגזרה שוה פשו להו חדא, לרבי שמעון לאתויי הנשרפין, לרבנן מילתא דאתיא בק"ו טרח וכתב לה קרא. [ז]בדיקות מנין, ת"ל והנה אמת נכון הדבר אם כופנו לרבות בדיקות מה ת"ל חקירות אמר אחד איני יודע עדותן בטלה. בדיקות אמר אחד איני יודע ואפילו שנים אומרים אין אנו יודעין עדותן קיימת. אחד חקירות ואחד בדיקות בזמן שמכחישות זו את זו עדותן בטלה. והנה אמת נכון הדבר וגו' (לא) לרבות גרים ועבדים משוחררים. [ח]הכה תכה את יושבי העיר ההיא ולא יושבי עיר אחרת, מכאן אמרו החמרת והגמלת העוברת ממקום למקום הרי אלו מצילין אותה. לפי חרב לתוך פיה של חרב שלא תנוולם. החמרת והגמלת העוברת ממקום למקום ולנה בתוכה מחרימין אותם שנאמר החרם אותה ואת כל אשר בה לרבות נכסי צדיקים שבתוכה, מכאן אמרו נכסי צדיקים שבתוכה אובדין, ושבחוצה לה פליטין, ושל רשעים בין שבתוכה בין שבחוצה לה אובדין. [ט]החרם אותה פרט לנכסי צדיקים שבחוצה לה. ואת כל אשר בה לרבות נכסי צדיקים שבתוכה. ואת בהמתה ולא בהמת (עיר אחרת) [הקדש]. [י]ואת כל שללה

ממ"ק ובמ"ק צד ע"ז לו: צה ספרי: צו ויקרא יט: צז שמות כג: צח ויקרא יט: צט סנהדרין עז: ק שם כט: קא שם לו: קב שמות כג: קג סנהדרין פה: קד ספרי: קה ויקרא כד: קו סנהדרין טז: קז ספרי: קח ב"ק פב: קט ויקרא כה: קי שם יד: א סנהדרין קיא: ב דברים יז: ג סנהדרין פט: ד שם מ: ה דברים יז: ו שם יט: ז ספרי: ח סנהדרין קיב: ט ספרי: י סנהדרין קיב:

זית רענן (ל) הגי' הנכונה זה בסקילה ואין כל אלו בסקילה. כי תשמע, אינך צריך לחזור, יכול כו': רטוש, פי' שיעזבו אותו בלי חקירה ודרישה: מן התורה, פי' שילמוד יפה: (לא) לרבות גרים, שכשרים לעדות: ו"א יושבי עיר אחרת, אם הדיחוה יושבי עיר אחרת אין נעשית עיר הנדחת: הרי אלו מצילין אותה, פי' אם היו מחצה על מחצה והחמרים לא הורהו מצטרפין לרוב ואי נעשה עיר הנדחת, ומיירי שנשתהו שם ל' יום ולכן נקראים יושבי העיר כדאיתא בגמרא: ולא בהמת עיר אחרת, שבתוכה:

שללה תקבוץ אל תוך רחובה, אין לך רחוב אינה נעשית עיר הנדחת דברי ר' ישמעאל. רבי עקיבא אומר אין לה רחוב עושין לה רחוב. היה רחובה חוצה לה כונסין אותה לתוכה שנאמר אל תוך רחובה. [יא]כמאן אזלא הא דתניא עיר הנדחת לא היתה ולא עתיד להיות ולמה נכתבה דרוש וקבל שכר, כמאן כרבי אליעזר דאמר כל עיר שיש בה אפילו מזוזה אחת אינה נעשית עיר הנדחת, דאמר קרא ואת כל שללה תקבוץ אל תוך רחובה ושרפת באש, וכיון דאיכא מזוזה לא אפשר דכתיב לא תעשון כן לה' אלהיכם. א"ר יונתן אני ראיתיה וישבתי על תלה: [הכה תכה את כל יושבי העיר ההיא. מכאן אמרו [אין] מקיימין את הטפלין. [יב]אבא חנן אומר [יג]לא יומתו אבות על בנים בעיר הנדחת הכתוב מדבר. תקבוץ וגו' ושרפת, מכאן אמרו אילנות המחוברין מותרין תלושין אסורין. בורות שיחין ומערות [מותרין]. וכתבי הקדש מותרין שנאמר שללה ולא שלל שמים ד"א ולא שלל שמים ההקדשות כו' וכתבי הקדש יגנזו]:

[יד]ושרפת באש את העיר ואת כל שללה. שללה ולא שלל שמים, מכאן אמרו ההקדשות שבה יפדו ותרומות ירקבו מ.שר שני וכתבי הקדש יגנזו. [טו]מתניתין דלא כר' אליעזר דאמר כל עיר שיש בה אפילו מזוזה וכו'. [טז]שללה ולא שלל שמים. כל שללה לרבות נכסי רשעים שבחוצה לה, אר"ש מפני מה אמרה תורה נכסי [צדיקים] שבתוכה יאבדו מי גרם להם שידורו בתוכה ממונן לפיכך ממונן אבד. אמר מר ואת כל שללה תקבוץ לרבות נכסי רשעים שבחוצה לה. אמר רב חסדא ובנקבצין לתוכה: [יז]כליל לה' אלהיך ר"ש אומר אם אתה עושה דין בעיר הנדחת מעלה אני עליך כאלו אתה מעלה עולה וכליל לפני. והיתה תל עולם, לא תעשה אפילו גנות ופרדסין דברי ר' יוסי הגלילי. ר"ע אומר לכמות שהיתה אינה נבנית אבל נעשית גנות ופרדסין. כליל לה' אלהיך, וכה"א [יח]וישבע יהושע וגו' ארור האיש וגו' אשר יקום ובנה את העיר הזאת את יריחו, וכי אין אנו יודעין שיריחו שמה, אלא שלא יבנה אותה ויקראו שמה כעיר אחרת ושלא יבנו עיר אחרת ויקראו שמה יריחו, וכן הוא אומר [יט]בנה חיאל בית האלי את יריחו באבירם בכורו יסדה וגו'. יכול שוגג, ת"ל [כ]כדבר ה' אשר דבר ביד (עבדו) יהושע בן נון, אמור מעתה מזיד היה:

[כא]ולא ידבק בידך מאומה מן החרם. שכל זמן שהרשעים בעולם חרון אף בעולם. אבדו רשעים מן העולם נסתלק חרון אף מן העולם, רשע בא לעולם רעה באה לעולם שנאמר [כב]בבוא רשע בא גם בוז, אבד רשע מן העולם טובה באה לעולם שנאמר [כג]באבוד רשעים רנה, צדיק נפטר מן העולם רעה באה שנאמר [כד]הצדיק אבד ואין שם על לב וגו' כי מפני הרעה נאסף הצדיק, צדיק בא לעולם טובה באה לעולם שנאמר [כה]זה ינחמנו ממעשינו: [כו]ולא ידבק בידך מאומה מן החרם. מכאן אמרו נטל מקל או (מלגז) [כז][מזלג] או כרכר או שרביט כולן אסורין בהנאה. מה יעשה להן יוליכם (הנאה) לים המלח, כללו של דבר כל הנהנה מאלילים יוליך הנאה לים המלח. למען ישוב ה' מחרון אפו. כל זמן שאלילים בעולם חרון אף בעולם, נסתלקו אלילים מן העולם נסתלק חרון אף מן העולם: [כח]אמר רב (אשי בר אבין) [אחדבוי] אמר רב המקדש בפרש שור הנסקל מקודשת, בפרש עגלי ע"א אינה מקודשת. איבעית אימא סברא איבעית אימא קרא, איבעית אימא סברא גבי עגלי ע"א ניחא ליה בנפחיה [אבל] גבי שור הנסקל לא ניחא ליה בנפחיה. איבעית אימא קרא הכא כתיב לא ידבק בידך מאומה מן החרם, התם כתיב ביה [כט]סקול יסקל השור ולא יאכל את בשרו, בשרו אסור הא פרשו מותר: [ל]תנן התם מצא כלים ועליהם צורת חמה צורת לבנה צורת דרקון יוליכם לים המלח, רבי יוסי אומר שוחק וזורה לרוח או מטיל לים, אמרו לו אף הוא נעשה זבל ונאמר לא ידבק בידך מאומה מן החרם, תניא אמר להם ר' יוסי הרי הוא אומר [לא]ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל וגו', א"ל משם ראיה הרי הוא אומר [לב]ויזר על פני המים לא נתכוון משה אלא לבודקן כסוטות. אמר להן הרי הוא אומר [לג]וכתת נחש הנחשת אשר עשה משה, א"ל משם ראיה הרי הוא אומר [לד]ויאמר ה' אל משה עשה לך שרף משלך ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו. ובדין הוא דכתותי נמי לא הוה צריך, אלא כיון דחזא חזקיה דקא טעו ישראל אבתריה עמד וכתתו. שאל פרוקלוס בן פלוספוס את רבן גמליאל בעכו כשהיה רוחץ במרחץ של [לה]אפרודיטי, אמר כתוב בתורתכם לא ידבק בידך מאומה מן החרם למה אתה רוחץ במרחץ של אפרודיטי, א"ל אין משיבין במרחץ, לאחר שיצא אמר לו אני לא באתי בגבולה היא באה בגבולי אין אומרים נעשה מרחץ נוי לאפרודיטי אלא אפרודיטי נאה למרחץ. דבר אחר אם נותנין לך ממון הרבה [אין] אתה נכנס לבית אלילים שלך ערום ובעל קרי ומשתין לפניה וזו עומדת ע"פ הביב וכל אדם משתין לפניה ולא נאמר אלא אלהיהם את שנוהג בו לשם אלוה אסור ואת שאינו נוהג בו לשם אלוה מותר:

תתפט [לו]ונתן לך רחמים. לך רחמים ולא לאחרים רחמים. ורחמך מכאן רבן גמליאל בר רבי אומר כל זמן שאתה מרחם על הבריות מרחמין עליך מן השמים אין אתה מרחם על הבריות אין מרחמין עליך מן השמים. והרבך כמה שנאמר [לז]והרביתי את זרעך ככוכבי השמים. כאשר נשבע לאבותיך הכל בזכות אבותיך: [לח]שבתאי בר מרינוס איק"ע לבבל בעא מינייהו עיסקא ולא יהבו ליה ומיזן נמי לא זנוהו, אמר הני מערב רב קא אתו דכתיב ונתן לך רחמים ורחמך כל המרחם על הבריות בידוע שהוא מזרעו של אברהם אבינו וכל שאינו מרחם על הבריות בידוע שאינו מזרעו של אברהם אבינו. [לט]כתיב [מ]ויקרא המלך לגבעונים ויאמר אליהם והגבעונים לא מבני ישראל המה, דוד גזר עליהן אמר דוד שלשה סימנין יש באומה זו רחמנין וביישנין וגומלי חסדים. רחמנין ונתן לך רחמים. ביישנין דכתיב [מא]בעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו. גומלי חסדים דכתיב [מב]כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו'. כל מי שיש בו שלשה סימנין הללו ראוי להדבק באומה זו, וכל מי שאין בו שלשה סימנין הללו אין ראוי להדבק באומה זו:

תתצ [מג]כי תשמע בקול ה'. מכאן אמרו התחיל אדם לשמוע קימעא סופו לשמוע הרבה. לשמור את כל מצותיו אשר אנכי מצוך היום, שתהא מצוה קלה חביבה עליך כמצוה חמורה. לעשות הישר בעיני ה' זה שאמר רבי ישמעאל הישר בעיני שמים. בנים אתם (כתוב ברמז תתמ"א). [מד]ראה שחבב הקב"ה את ישראל יותר ממלאכי השרת. כיצד נקראו העליונים מלאכים ונקראו ישראל מלאכים שנאמר [מה]ברכו ה' מלאכיו. קרא לעליונים קדישין שנאמר [מו]ומאמר קדישין שאילתא וישראל קדושים [מז]ואמרת אליהם קדושים תהיו. ומי חביב יותר מי שהקב"ה ביניהם שנאמר [מח]אלהים נצב בעדת אל. נקראו העליונים עומדים שנאמר [מט]שרפים עומדים ממעל לו וישראל נקראו עומדים שנאמר [נ]אתם נצבים היום, ומי חביב יותר מי שהקב"ה משבח עמידתו שנאמר [נא]כן יעמד זרעכם ושמכם, וכתיב [נב]זאת קומתך דמתה לתמר נקראו העליונים אלהים [נג]ויראו בני האלהים את בנות האדם וישראל נקראו אלהים [נד]אני אמרתי אלהים אתם. נקראו העליונים בנים [נה]ידמה לה' בבני אלים וישראל נקראו בנים [נו]בני בכורי ישראל. ומי חביב יותר מישראל שהן עמוסין מן הקב"ה שנאמר [נז]העמוסים מני בטן, ואומר בנים אתם לה' אלהיכם. זה שאמר הכתוב [נח]אספרה אל חק ה' אמר אלי בני אתה, אתה מוצא בשעה שהיו ישראל במדבר היו מעוטפין בענני כבוד ובעמוד האש והיו אומות העולם נבהלין מי הן אלו שכל מעשיהם באש [נט]מי זאת עולה מן המדבר כתמרות עשן. והקב"ה משיבן מקוטרת מר ולבונה וגו', יש להן יתידות טובות להתלות עליהן, יש להן זכות אבות, מקוטרת מר, מה עסקו של מר זה אינו מודיע ריחו הטוב אלא באש, אף אברהם אימתי הודיע מעשים הטובים כשירד לכבשן האש. ולבונה זה יצחק, מה לבונה זו נתנת על גבי המזבח שנאמר [ס]ונתן עליה לבונה, אף יצחק נתקרב על גבי המזבח. מכל אבקת רוכל זה יעקב, מה עסקה של אבקת רוכל יש בה כל דבר ואינה חסרה כלום, אף יעקב לא היה חסר כלום, כהנים עמדו ממנו, לוים עמדו ממנו, מלכים עמדו ממנו, נביאים עמדו ממנו. אמר ר' יודן בר רבי שלום א"כ יאמר מכל קופת רוכל מהו אבקת לשון [סא]ויאבק איש עמו, אמר דוד (למה) [סב][ה'] אמר אלי בני אתה, אתה מוצא כתוב [סג]כי ה' אלהיך אש אכלה, לפיכך אף ישראל כל מעשיהן באש שהן בנים של הקדוש ברוך הוא שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם:

בנים

ממ"ק ובמ"ק יא סנהדרין עא: יב ספרי: יג דברים כד: יד סנהדרין קיא: טו שם קיג: טז שם קיב: יז שם קיא: יח יהושע ו: יט מלכים א טז: כ שם: כא סנהדרין קיא: כב משלי יא: כג שם יא: כד ישעיה נז: כה ברכות ה: כו ספרי: כז מזלג כלי שלוקחין בו הסבן פורקי"א בלעז: כח ע"ז לד: כט שמות כא: ל ע"ז מב: לא דברים ט: לב שמות לב: לג מ"ב יח: לד במדבר כא: לה אפרודיטי שם אליל: לו ספרי: לז ברכות כו: לח ביצה לב: לט יבמות עט: מ שמואל ב כא: מא שמות כ: מב בראשית יח: מג ספרי: מד ילמדנו: מה תהלים קד: מו דניאל ד: מז ויקרא כ: מח תהלים פב: מט ישעיה ו: נ דברים כט: נא ישעיה סו: נב שה"ש ז: נג בראשית ו: נד תהלים פב: נה שם פט: נו שמות ד: נז ישעיה מו: נח תהלים ב: נט שה"ש ג: ס ויקרא ב: סא בראשית לב: סב תהלים ב: סג דברים ד:

זית רענן (לב) בעיר הנדחת, דסד"א כיון שמחרימים כולה אף הבנים יומתו קמ"ל: מכאן אמרו אילנות וכו'. דכתיב תקבוץ ושרפת מי שאינו מחוסר אלא קביצה ושרפה יצא זה שמחוסר קביצה תלישה ושרפה:

התתצא יד [סי]בנים אתם לה' אלהיכם. ר' יהודה אומר בנים אתם לה' אלהיכם בזמן שאתם נוהגין כנהג בנים,
ר"מ אומר בין כך ובין כך קרוין בנים שנאמר [סה]בנים סכלים המה, ואומר [ס]בנים לא אמון בם, ואומר [סי]זרע מרעים בנים משחיתים, ואומר [סח]והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי, מאי ואומר, וכי תימא בנים סכלים הוא דמיקרו בני כי לית בהו הימנותא לא מיקרו בני, ת"ל בנים לא אמון בם, וכי תימא כי לית בהו הימנותא הוא דמקרו בני, כי פלחי לאלילים לא מיקרי בני, ת"ל בנים משחיתים, וכ"ת [בנים משחיתים הוא דמיקרו] בני מעלו לא מיקרו, ת"ל במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי. [סט]לא תתגודדו א"ל הקב"ה לא תצערו עצמכם על מת כשם שהעו"א עושין כשימות להן מת הן מסרטין את גופן ומצערין את עצמן. ראה היאך חיבב הקב"ה את ישראל שהוא מצוה אותן שלא יצערו עצמן ויטלו שכר. א"ר תנחום בר חנילאי כתיב [ע]חכו ממתקים יש חיך מתוק משל הקב"ה שהוא מזהיר ישראל על שקצים ורמשים שלא יאכלו ונותן להם שכר יש חיך מתוק מזה, וכן הדם מאכל לכלבים ואסר לישראל לא תאכל דם טול שכר, אף כאן מזהיר לא תתגודדו שלא יצערו עצמם ויטלו שכר. דבר אחר לא תתגודדו לא תשימו אגודות אגודות ותהיו חלוקין אלו על אלו, שלא תשימו קרחה בכם כשם שעשה קרח שחלק לישראל ועשאן אגודות אגודות ועשה קרחה בישראל שנבלעו עמו בני אדם הרבה, ראה חיבה שחיבב הקב"ה את ישראל. א"ר שמעון בן יוחאי ראה בכמה לשונות חיבבן הקב"ה, קרא אותן בנים וחזר וקרא אותם עם קרוש בפרשה זו, ושלשה פעמים יחד שמו עליהן בפרשה זו, בנים אתם לה' אלהיכם, כי עם קדוש אתה לה', ובך בחר ה' אלהיך, א"ל הקב"ה לישראל בעוה"ז בחרתי בכם ויחדתי שמי עליכם, לעתיד לבא אני בכבודי מתהלך ביניכם [עא]והתהלכתי בתוככם וגו'. [עב]תנן התם מגילה נקראת בי"א בי"ב בי"ג בי"ד בט"ו, א"ל ריש לקיש לרבי יוחנן קרי כאן לא תתגודדו לא תעשו אגודות אגודות, האי לא תתגודדו מיבעי ליה לגופיה דאמר רחמנא לא תעשו חבורה על מת. א"כ ליכתוב קרא לא תגודדו, מאי לא תתגודדו, ש"מ להכא הוא דאתא. ואימא כוליה לרכי הוא דאתא, א"כ לכתוב קרא לא תגודו, מאי לא תתגודדו, ש"מ תרתי, כי אמרינן לא תתגודדו כגון ב"ד אחד בעיר אחת פלג מורים כדברי ב"ש ופלג מורים כדברי ב"ה אבל שני בתי דינין בעיר אחת לית לן בה: [עג]לא תתגודדו. לא תעשו אגודות אגודות אלא היו כולכם אגודה אחת. וכן הוא אומר [עד]הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה. דבר אחר לא תתגודדו כדרך שאחרים עושין שנאמר [עה]ויתגודדו כמשפטם. [עו]איסי תני בבל יקרחו קרחה נשים פטורות. מ"ט דאיסי דריש הכי בנים ולא בנות לקרחה. או אינו אלא לגדידה, כשהוא אומר כי עם קדוש אתה וגו' הרי גדידה אמורה, מה אני מקיים בנים ולא בנות לקרחה, ומה ראית, מרבה אני את הגדידה שישנה במקום שער ושלא במקום שער ומוציא אני את הקרחה שאינה אלא במקום שער, ואימא בנים ולא בנות לקרחה ולגדידה, וכי כתיב עם קדוש אתה בשריטה הוא דכתיב, קסבר איסי שריטה וגדידה אחת היא. אביי אמר היינו טעמא דאיסי דגמר קרחה קרחה מבני אהרן מה להלן נשים פטורות אף כאן נשים פטורות. רבא אמר היינו טעמא דאיסי, יליף בין עיניכם מתפילין מה להלן נשים פטורות אף כאן נשים פטורות. ובין לרבא ובין לאביי האי בנים אתם לה' בזמן שאתם נוהגין מנהג בנים וכו' (כדלעיל):
[עז]ולא תשימו קרחה בין עיניכם. יכול לא יהא חייבים אלא על בין העינים בלבד, מנין לרבות כל הראש, ת"ל [עח]בראשם לרבות את כל הראש. יכול הכהנים שריבה בהן הכתוב מצות יתירות חייבין על כל קרחה וקרחה וחייבין על הראש כבין העינים, אבל ישראל שלא ריבה בהן הכתוב מצות יתירות לא יהו חייבין אלא אחת ולא יהו חייבין אלא בין העינים בלבד, תלמוד לומר קרחה קרחה לגזרה שוה מה קרחה האמורה בכהנים חייבים על כל קרחה וקרחה וחייבין על הראש כבין העינים, אף קרחה האמורה בישראל חייבין על כל קרחה וקרחה וחייבין על הראש כבין העינים. ומה קרחה האמור בישראל אין חייבין אלא על המת בלבד אף קרחה האמורה בכהנים אין חייבין אלא על המת (כתוב ברמז תרכ"ט). [עט]רב המנונא מפקד להבריא פקדון לנשיכון כד הוון קיימין על מתיא לא לתלשון בשעריהון שלא יבאו לידי קרחה: (שנאמר) *כי עם קדוש אתה לה', קרושה שהיא עליך היא גרמה לך. דבר אחר לא תגרום לעם אחר להיות קדוש. כיוצא בו [פ]ובך בחר ה' [פא]כי יעקב בחר לו יה, להיות לו לעם סגולה, [פב]ישראל לסגלתו. דבר אחר כי עם קדוש אתה לה' אלהיך קדושת עצמך, ובך בחר ה' אלהיך להיות לו לעם סגולה מכל העמים מלמד שכל אחד ואחד מישראל חביב לפני הקב"ה מכל עובדי אלילים, יכול אף מאבות הראשונים, ת"ל מכל העמים אשר על פני האדמה, אמור מעתה משלפניו ומשל אחריו ולא מאבות הראשונים: [פג]לא תאכל כל תועבה. אמר רב אסי מנין לבשר בחלב שאסור באכילה שנאמר לא תאכל כל תועבה, כל שתיעבתי לך הרי הוא בבל תאכל. אין לי אלא באכילה, בהנאה מנין, כדרבי אבהו [דאמר רבי אבהו] אמר רבי אלעזר כל מקום שנאמר לא תאכל לא תאכלו לא יאכל אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע עד שיפרוט לך הכתוב כדרך שפרט לך בנבלה לגר בנתינה ולנכרי במכירה וכו' (ע"ש):
[פד]וכל בהמה מפרסת פרסה [ושסעת שסע שתי פרסות] מעלת גרה. עד שיהו בה (לג) שלשה סימנין הללו אינה מותרת באכילה, אבא חנן משום רבי אליעזר אומר השסועה מין חיה. אמר רבי יאשיה כל מקום שנאמר צפור בטהור הכתוב מדבר. אמר ר' יצחק עוף טהור נקרא עוף ונקרא צפור, והטמא אינה נקרא אלא עוף לבדו: לא תאכל כל תועבה רבי אליעזר אומר מנין לצורם אזן הבכור ואוכל ממנה שהוא בלא תעשה, ת"ל לא תאכל כל תועבה. אחרים אומרים בפסולי המוקדשים הכתוב מדבר נאמר כאן תועבה ונאמר להלן [פה]לא תזבח לה' אלהיך שור ושה וגו' כי תועבת וגו', מה תועבה האמורה להלן (לד) בפסולי המוקדשין הכתוב מדבר אף תועבה האמורה כאן בפסולי המוקדשין הכתוב מדבר. זאת הבהמה אשר תאכלו שור שה כבשים ושה עזים איל וצבי וגו', מלמד שחיה בכלל בהמה, מנין שאף בהמה בכלל חיה, תלמוד לומר *זאת החיה אשר תאכלו וגו' מלמד שחיה קרויה בהמה ובהמה קרויה חיה, ומלמד שבהמה טמאה מרובה מבהמה טהורה בכל מקום הכתוב פורט את המועט. ותאו רבי יוסי אומר תאו זה שור הבר. וכל בהמה מפרסת פרסה וגו' לפי שמצינו שריבה הכתוב (לה) טרפה כעין טרפות אף אני ארבה את הפסול כעין הפסולין ואיזה זה החורש בשור ובחמור ובמוקדשין, ת"ל שור שה כשבים ושה עזים תאכלו, מרבה אני את אלו ועדיין לא ארבה את הרובע ואת הנרבע מוקצה ונעבד ואתנן ומחיר וכלאים (וטרפה) ויוצא דופן, ת"ל שור שה כשבים ושה עזים, מרבה אני את אלו ועדיין לא ארבה את שנעבדה בה עבירה על פי עד אחד או על פי הבעלים, ת"ל שור שה כשבים וגו', מרבה אני את אלו ועדיין לא ארבה את שנעבדה בו עבירה על פי שנים עדים ועדיין לא נגמר דינו, ת"ל שור שה כשבים ושה עזים תאכלו, מרבה אני את אלו שגדלו בטהרה ועדיין לא ארבה את ולד טרפה שינקה מן הכשרה, ת"ל בבהמה, מרבה אני את ולד טרפה שינקה מן הכשרה ועדיין לא ארבה את ולד טרפה (לו) שינקה מבהמה טהורה עם הטמאה, ת"ל בבהמה. כל בהמה בבהמה תאכלו לרבות את השליא°. יכול אפילו יצתה מקצתה, ת"ל אותה. אותה תאכלו אותה באכילה ואין בהמה טמאה באכילה. אין לי אלא בעשה, מנין אף בלא תעשה, ת"ל את הגמל ואת הארנבת ואת השפן ואת החזיר. מבשרם לא תאכלו אין לי אלא אלו בלבד, שאר בהמה [טמאה] מנין, ודין הוא ומה אלו שיש בהן סימני טהרה הרי הם בלא תעשה, שאר בהמה טמאה שאין בהן סימני טהרה אינו דין שיהו בלא תעשה על אכילתן. נמצאו הגמל והארנבת והשפן והחזיר מן הכתובין, ושאר בהמה טמאה מקל וחומר, נמצאת מצות עשה שלהן מן הכתוב ומצות לא תעשה מקל וחומר: [פו]אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפריסי הפרסה השסועה. אמר רבי עקיבא וכי משה רבינו [פז]קניגי היה או [פח]בליסטרי היה, אלא מכאן תשובה לאומרים אין תורה מן השמים. אמר רב חנן בר רבא השסועה בריה בפני עצמה היא שיש לה שני גבין ושני שדראות: [פט]המפלת בריה שיש לה שני גבין ושני שדראות רב אמר באשה אינו ולד ובבהמה אסורה באכילה. ושמואל אמר באשה ולד ובבהמה מותר באכילה. וקמפלגי בדרב חנן בר אבא דאמר השסועה בריה שיש לה שני גבין ושני שדראות. רב אמר בריה בעלמא ליתא וכי אגמריה רחמנא למשה במעי אמה

ממ"ק ובמ"ק סד קדושין לו: סה ירמיה ד: סו דברים לב: סז ישעיה א: סח הושע א: סט ילמדנו: ע שה"ש ה: עא ויקרא כו: עב יבמות יג:
עג ספרי: עד עמוס ט: עה מלכים א יח: עו קדושין לה: עז ירושלמי דקדושין פ"ק: עח ויקרא כא: *ספרי: פ דברים ז:
פא תהלים קלה: פב שם: פג חולין קיד: פד ספרי: *כולה פרשה כתיב בנוסי ביום השמיני: פה דברים יז: *ויקרא יא: °נ"ל לרבות את השליל, יכול אפילו הוציא ראשו, ת"ל אך: פו חולין ס: פז קניגי צייד: פח בליסטרי מורה בחוטם: פט נדה כד:

זית רענן (לג) שלש סימנין, מפרסת פרסה ושסעת שסע ומעלת גרה: (לד) בפסולי המוקדשין, שלא לאוכלם בלי פדיון: (לה) טרפה כעין טרפות, שעיקר טרפה הוא שטרפה ארי והכתוב מרבה כולן: החורש בשור ובחמור, בחולין דקט"ו יליף בענין אחר: (לו) שינקה מבהמה טהורה עם הטמאה, פי' שלפעמים ינקה מטהורה ופעמים מטמאה דה"ל זה וזה גורם, אבל אם ינקה הכל מטמאה אסורה באכילה:

אמה אגמריה, ושמואל אמר בריה בעלמא איתא וכי אגמריה רחמנא למשה היכא שיצא לאויר העולם אבל במעי אמה שרי. איתיביה רב שימי בר חייא לרב איזהו גבן האמור בתורה כל שיש לו שני גבין ושני שדראות [פסול לעבודה אלמא דחיין], א"ל שימי את ששדרתו עקומה: [צ]כל צפור טהורה תאכלו לרבות המשולחת, וזה אשר לא תאכלו לרבות את השחוטה, ואיפוך אנא. אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי לא מצינו בבעלי חיים שאסורים. דבי רבי ישמעאל תנא ושלח על פני השדה [כשרה], מה שדה מותרת אף הא נמי מותרת. והאי שדה מיבעי ליה לכדתניא שדה שלא יעמוד ביפו ויזרקנה לים, בגבת ויזרקנה למדבר ושלא יעמוד חוץ לעיר ויזרקנה בתוך העיר אלא כל שעומד בעיר ויזרקנה חוץ לחומה. ואידך, אם כן ליכתוב קרא שדה מאי השדה שמע מינה תרתי. רבא אמר לא אמרה תורה שלח לתקלה:

[צא]הנשר והפרס והעזניה. רבי עקיבא אומר נאמר כאן נשר ונאמר להלן [צב]נשר מה נשר האמור להלן עשה כל האמורים עם הנשר בבל תאכיל ובל תאכל, אף נשר האמור כאן עשה כל האמורים עם הנשר בבל תאכיל ובל תאכל. רבי שמעון אומר נאמר כאן איה ונאמר להלן [צג]איה, מה איה האמורה כאן עשה את הראה מין איה, אף איה האמורה להלן עשה את הדאה מין איה. [צד]דבר אחר הראה זו דיה וכולן מין דיה. איסי בן יהודה אומר יש מאה עופות במזרח וכולן מין איה, איה דיה ראה דאה, למה נשנו במשנה תורה, בבהמה מפני השסועה, ובעוף מפני הראה. עורב זה עורב הגדול, ואת כל עורב להביא עורב העמקי ועורב הבא בראש יונים. למינהו להביא את הזרזיר, כשהוא אומר למינהו להביא האיה. ואת בת היענה וגו' מלמד שעוף טהור מרובה מעוף טמא בכל מקום הכתוב פורט את המועט. סימני בהמה וחיה נאמרו מן התורה סימני העוף לא נאמרו ואמרו חכמים כל עוף דורס טמא שנאמר נשר מה נשר מפורש אין לו זפק ואין לו אצבע יתירה ואין קרקבנו נקלף ודורס ואוכל טמא, אף כך כל כיוצא בו טמא וכל שאין בו סימנין אלו טהור. כל עוף טהור (לב) תאכלו מצות עשה. וכל שרץ העוף טמא הוא לכם מצות לא תעשה. רבי שמעון אומר כל עוף טהור תאכלו אלו חגבים טהורים. וכל שרץ העוף טמא הוא לכם אלו חגבים טמאים:

[צה]לא תאכלו כל נבילה וגו'. אין לי אלא לגר בנתינה ולנכרי במכירה, לגר במכירה מנין, ת"ל לגר אשר בשעריך תתננה או מכור, ולנכרי בנתינה מנין, ת"ל תתננה או מכור לנכרי, נמצא אחד גר ואחד נכרי בין בנתינה בין במכירה דברי רבי מאיר. ר' יהודה אומר דברים ככתבן לגר בנתינה ולנכרי במכירה. מאי טעמא דרבי יהודה, אי סלקא דעתך כדקאמר רבי מאיר, לכתוב רחמנא לא תאכלו כל נבלה לגר אשר בשעריך ולנכרי תתננה ואכלה ומכר, או למה לי, שמע מינה דברים ככתבן לגר בנתינה ולנכרי במכירה. ורבי מאיר אומר מיבעי ליה להקדים נתינה דגר למכירה דנכרי. ורבי יהודה ההוא לא איצטריך קרא סברא הוא זה אתה מצווה עליו להחיותו וזה אי אתה מצווה עליו להחיותו. ומתנת חנם גופה הנאי היא דתניא לא תאכלו כל נבלה וגו' אין לי אלא לגר בנתינה וכו'. [צו]תניא אחד נותן טעם לפגם ואחד נותן טעם לשבח אסור דברי ר' מאיר. רבי שמעון אומר לשבח אסור לפגם מותר. מאי טעמא דר' מאיר, יליף מגיעולי נכרים דנותן טעם לפגם הוא ואפילו הכי אסריה רחמנא הכא נמי לא שנא. ואידך, (כדרב חייא בר הונא) [כדרב הונא בריה דרבי חייא] לא אסרה תורה אלא קדירה בת יומא [דלאו לפגם הוא]. ואידך, קדרה בת יומא נמי אי אפשר דלא פגמא פורתא. ורבי שמעון מאי טעמא, דתניא לא תאכלו כל נבלה לגר אשר בשעריך כל הראויה לגר קרויה נבלה וכו'. ור' מאיר ההיא למעוטי סרוחה מעיקרא. ור' שמעון סרוחה מעיקרא לא צריך קרא עפרא בעלמא היא. [צז]אמר בר פדא טומאה חמורה עד לגר, טומאה קלה עד לכלב, ור' יוחנן אמר אחת זו ואחת זו עד לכלב. מאי טעמא דבר פדא, דכתיב לא תאכלו כל נבלה לגר וגו' נבלה הראויה לגר קרויה נבלה ושאינה ראויה לגר אינה קרויה נבלה. ואידך, ההוא למעוטי סרוחה מעיקרא, ואידך, סרוחה מעיקרא לא צריכא קרא למעוטי עפרא בעלמא היא. [צח]לא תאכלו כל נבלה כל לרבות נבלת כוי וקסבר כוי בריה בפני עצמה הוא. [צט]לא תאכלו כל נבלה וגו' בשלמא לרבי מאיר דאמר אחד גר ואחד נכרי בין בנתינה בין במכירה מדאיצטריך קרא למישרא [נבלה בהנאה] מכלל דכל איסורין שבתורה אסורין בין באכילה בין בהנאה, אלא לרבי יהודה דאמר לדברים ככתבן הוא דאתא הא כל איסורין שבתורה דאסירי בהנאה מנא ליה, נפקא ליה [ק]מלכלב תשליכון אותו, אותו אתה משליך לכלב ואי אתה משליך לכלב כל איסורין שבהורה. ורבי מאיר אותה אתה משליך לכלב ואי אתה משליך לכלב חולין שנשחטו בעזרה. ורבי יהודה חולין שנשחטו בעזרה לאו דאורייתא. [קא]לא תאכלו כל נבלה, אין לי אלא נבלה (לג) טרפה מנין, ת"ל נבלה כל נבלה וגו'. רבי יהודה אומר דברים ככתבן כו' (כדלעיל): כי עם קדוש אתה, דברים המותרין ואחרים נהגו בהו איסור אי אתה רשאי להתירן בפניהם. כי עם קדוש אתה קדש את עצמך במותר לך (כתוב ברמז רט"ו). לא תבשל גדי (כתוב ברמז שנ"ט). [קב]ר' שמעון בן יוחאי אומר משום רבי שמעון בשר בחלב אסור באכילה ומותר בהנאה שנאמר כי עם קדוש אתה לה' אלהיך לא תבשל גדי בחלב אמו ולהלן הוא אומר [קג]ואנשי קדש תהיון לי, מה להלן אסור באכילה ומותר בהנאה אף כאן נמי אסור באכילה ומותר בהנאה:

תתצב [קד]עשר תעשר מה כתיב למעלה מן הענין לא תאכלו כל נבלה, האוכל פירותיו טבלים כאוכל נבלות וטרפות מה טעם לא תאכלו כל נבלה עשר תעשר, האוכל פירותיו טבלים למעשר עני חייב מיתה. אמר רבי יצחק בשלשה מקומות כתיב לא תבשל גדי, אחד לענינו, ואחד לענין מעשרות, ואחד לעניני תורה. לענינו מה כתיב [קה]ראשית בכורי אדמתך [וגו' לא תבשל וגו'] מה כתיב בתריה [קו]הנה אנכי שולח מלאך לפניך. לענין תורה מה כתיב [קז]ראשית בכורי אדמתך מה כתיב בתריה [קח]ויאמר ה' אל משה כתוב לך את הדברים האלה, א"ל הקב"ה למשה עד דסנדלא ברגלך דרוס כובא[קט], מלא תבשל גדי בחלב אמו כתב לך את הדברים האלה. לענין מעשרות לא תאכלו כל נבלה וגו' לא תבשל גדי בחלב אמו מה כתיב בתריה עשר תעשר (אלא) אמר הקב"ה אל תגרמו לי לבשל גדיים עד שהם במעי אמותיהן שאם אין אתם מוציאין מעשרותיכם כראוי רוח אחת של קדים אני שולח והיא שרפתן כד"א [קי]ושדפה לפני קמה. וש"ה [א]נבהל להון איש רע עין וגו' רבי לוי פתר קרא בזה שאינו מוציא מעשרותיו כראוי [מעשה באדם אחד שהיה מוציא מעשרותיו כראוי] והיתה לו שדה עושה אלף מדות והיה מוציא ממנה מאה מדות למעשר וממנה היה ניזון כל ימיו וממנה מתפרנס כל ביתו, בשעת מיתתו קרא לבנו ואמר לו בני תן דעתך בשדה זו, כך [וכך כדות היא עושה כך] וכך הייתי מוציא למעשר ממנה, והייתי מוציא ממנה כל מזונותי כל ימי וממנה הייתי מתפרנס כל ימי, בשנה ראשונה עשתה אלף מדות והוציא ממנה מאה מדות למעשר, בשניה הכנים בה עין הרע והיה פוחת עשרה והיא פחתה מאה, וכן בשנה שלישית רביעית וחמישית פחת לה עשרה והיא פחתה מאה עד שעמדה על מעשרותיה, וכיון שידעו בו קרוביו לבשו לבנים ונתעטפו לבנים ונכנסו אצלו, אמר להם מה באתם לשמוח על אותו האיש [ב]שנדוהו, אמרו לו חס ושלום לא באנו אלא לשמוח עמך, לשעבר היית בעל הבית והקב"ה כהן ועכשיו נעשית כהן והקב"ה בעל הבית. אמר ר' לוי איפחית לה שנה מן שנה [ג]שנה עליו עידנא. לפיכך (לד) משה מזהיר את ישראל ואומר להם עשר תעשר. [ד]בטח ה' ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה. רבי חגי מסרס הדין קריא בטח בה' ועשה טוב עשה טוב ובטח בה'. משל [ה]לאגרונימוס שיצא לשער את המדות וראה אותו אחד והיה מיטמן מלפניו, אמר לו מה לך מיטמן עשה מדותיך ביושר ואל תתירא הה"ד בטח בה' עשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה, עשה שכונה של ארץ הוי זורע הוי נוטע, ורעה אמונה רעה אמונתן של אבות כד"א [ו]עיני בנאמני ארץ. ר' יהושע דסכנין בשם רבי לוי בזכות שני דברים ישראל מתחטאים לפני המקום, בזכות שבת, ובזכות מעשרות. בזכות שבת, כתיב [ז]אם תשיב משבת רגלך, מה כתיב בתריה [ח]אז התענג על ה'. ובזכות מעשרות דכתיב [ט]ושמחת בכל הטוב. דבר אחר ושמחת בכל הטוב. ואין טוב אלא תורה דכתיב [י]כי לקח טוב לפיכך משה מזהיר את ישראל עשר העשר. [יא]כבד את ה' מהונך ומראשית כל תבואתך שאם

מ"ק ובמ"ק צ קדושין נז: צא ספרי: צב ויקרא יא: צג שם: צד כפרי זוטא: צה חולין קיד: צו ע"ז כז: צז בכורות כג: צח כריתות כא: צט פסחים כא: ק שמות כב: קא ספרי: קב קדושין נז: קג שמות לב: קד פסיקתא: קה שמות כג: קו שם שם: קז שמות לד: קח שם: קט פי' בעוד שהמנעל ברגלך תדרוך הקוצים: קי ישעיה לז: א משלי כח: ב נדוהו ר"ל שהעניוהו מן השמים: ג פי' שנה עליו הזמן: ד תהלים לז: ה אגרונימוס שר השוק המשגיח על המשקלות: ו תהלים קא: ז ישעיה נח: ח שם: ט דברים כו: י משלי ד: יא שם ג:

זית רענן (לב) תאכלו מצות עשה, פי' כשתאכל מ"ע שלא תאכל מין אחר: (לג) טרפה מנין, אע"ג דכתיב ובשר בשדה טרפה לא תאכלו אפשר דמקשת על שאר מיני טרפות: דברים המותרים, דילפינן מעם קדוש (פסחים): (לד) לפיכך משה מזהיר וכו' עשר תעשר וכו', שהמעשר מביא לידי תלמוד תורה כדכתיב למען תלמד:

שאם היית נאה אל תהי פרוץ בעריות, שלא יאמרו הבריות איש פלוני נאה ואינו גדור מן הערוה על שם כבד את ה' מהונך, דבר אחר כבד את ה' מהונך, שאם היה קולך ערב פרוס על שמע ועבור לפני התיבה. חייא בר ארא בר אחתיה דבר קפרא היה קולו ערב והיה בר קפרא אומר לו בני היה פורס את שמע והוי עובר לפני התיבה על שם כבד את ה' מהונך ממה שחוננך. דבר אחר כבד את ה' מהונך עביד מהונך עד דלא תעביד דלא בהונך. מעשה באחד שהיה כונס יין ושמן ולא היה מוציא מעשרותיו כראוי, מה עשה לו הקב"ה הכנים בו רוח [יב]תזזית ונטל את המקל והתחיל משבר בהביות, גער בו בן ביתו, מה עשה לו נטל את המקל פצעו על ראשו, א"ל תחות דמסייע יתי את גער בי, א"ל תן את המקל ואני משבר אף אני, נתן לו את המקל והוה הוא מתבר חדא חדא והוא מתבר תרתי [תרתין], ומי גרם לו על ידי שלא היה מוציא מעשרותיו כראוי. מעשה באדם אחד שנתן מעשרותיו כראוי והיתה לו שדה אחת, נתן הקב"ה בלבו ועשה אותה חציה זרע וחציה בית מקוה מים ובאה שנת בצורת והיו מכריזין ואומרין סאה דחטין בסלע וסאה מים בתלת סלעין, והיה מכריז ואומר מאן בעי סאה דמיא דהיא עבדא תלת סאין דחטין. מי גרם לו על ידי שהיה מוציא מעשרותיו כראוי, לפיכך משה מזהיר את ישראל עשר תעשר. [יג]לא תירא לביתה משלג כי כל ביתה לבוש שנים, חזקיה אמר משפט רשעים בגיהנם שנים עשר חדש ששה חדשים בחמה, וששה חדשים בצינה, בתחלה הקב"ה מכניסן בגיהנם [והן אומרים זו היא גיהנם של הקב"ה, ואח"כ הוא מוציאן לשלג] והן אומרים זו היא צינה של הקב"ה. בתחלה הן אומרים ווה ובסוף הן אומרים ווי, הוא שדוד אומר [יד]ויעלני מבור שאון מטיט היון, מאי היון מקום שאומרים הי ווי. והיכן הם משלימין נפשותיהם יהודה בר רבי אמר בשלג הה"ד [טו]בפרש שדי וגו' תשלג, השלג היא צלמונה שלהם. יכול אף ישראל כן, ת"ל כי כל ביתה לבוש שנים, מילה ופריעה, ציצית ותפילין, הענק תענק, נתן תתן, פתח תפתח, עשר תעשר. [טז]והארץ חנפה תחת יושביה אמר ר' יצחק את סבור מחנפא לה והיא מחנפא לך מראה לך קמה ואינה מראה לך גדיש, מראה לך גדיש ואינה מראה לך גורן, מראה לך גורן ואינה מראה לך ערימה למה *כי עברו תורות חלפו חק, שעברו שתי תורות תורה שבכתב ותורה שבעל פה, חלפו חק חלפו חוקן של מעשרות, [יז]הפרו ברית עולם הפרו בריתן של אבות, לפיכך משה מזהיר את ישראל עשר תעשר. [יח]נצור בני מצות אביך ואל תטוש תורת אמך, אמר רבי הונא אבות הראשונים הפרישו תרומות ומעשרות. אברהם הפריש תרומה גדולה שנאמר [יט]הרמותי ידי אל ה', ואין הרמה אלא תרומה כד"א [כ]והרמותם ממנו תרומת ה'. (לה) יצחק הפריש מעשר שני שנאמר [כא]ויזרע יצחק בארץ ההיא וימצא בשנה ההיא מאה שערים, והלא אין הברכה שורה לא על המדוד ולא על השקול ולא על המנוי, ולמה מדדן בשביל לעשרן הה"ד [כב]ויברכהו ה'. יעקב הפריש מעשר ראשון הה"ד [כג]וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך. ואל תטוש תורת אמך אומתך. הוא שדוד אומר [כד]לעשות רצונך אלהי חפצתי ותורתך בתוך מעי, וכי יש תורה בתוך מעיים לא כן כתיב [כה]ועל לבם אכתבנה, אלא אמר דוד כך יבא עלי אם ירד דבר בתוך מעי שלא עשרתי אותו. הה"ד [כו]ועל אוצרות המלך עזמות בן עדיאל ועל האוצרות בשדה בערים ובכפרים ובמגדלות יהונתן בן עוזיהו. [כז]אם עלי אדמתי תזעק ויחד תלמיה יבכיון, אמרו לאיוב כלום יש בה אלא (שלש) [ארבע] אמות בשעת מיתתך, ואת אמר אם עלי אדמתי תזעק היך עבירא דידך. ר' חייא רבה אמר משל לאחד שהיה מוכר טלית באיטלז ועבר אחד וראה אותה ואמר שלי היא, א"ל התעטף בה אם מחזקת היא אותך הרי היא שלך ואם לאו אינה שלך, כך אמר הקב"ה לאיוב לא אני שכתבתי בי [כח]הלא את השמים ואת הארץ אני מלא ואתה אמרת אם עלי אדמתי תזעק. ור' שמעון בן חלפתא אמר משל לאחד שהיה מוכר שפחה באיטלז, ועבר אחד וראה אותה אמר שלי היא, א"ל [ל]נזוף בה אם נשמעת לך הרי היא שלך ואם לאו אינה שלך, כך אמר הקב"ה לאיוב לא אני שכתבתי בי [לא]המביט לארץ ותרעד יגע בהרים ויעשנו, ואת אמרת אם עלי אדמתי אזעק היך עבירא דידך. באותה שעה אמר איוב לפני הקב"ה רבש"ע לא כך אמרתי לפניך אלא בלשון הזה אמרתי לפניך אם עלי אדמתי תזעק אם לא הוצאתי מעשרותיה כראוי, יחד תלמיה יבכיון, אם זרעתי אותה כלאים, אם כחה אכלתי בלי כסף מעשר שני, דכתיב [לב]ונתתה בכסף, ונפש בעליה הפחתי זה מעשר עני, אם לא עשיתי כן [לג]תחת חטה יצא חוח. תני ר' אושעיא למדתך תורה דרך ארץ שדה שהיא מעלה חוחים יפה לזורעה חטים, שדה שהיא מעלה באושים יפה לזורעה שעורים, ומה טעם תחת הטה יצא חוח תחת שעורה באשה. עד עכשיו הוא חוזר ומתנבא כמה נבואות ואת אמרת [לד]תמו דברי איוב, אלא אמר איוב אם לא עשיתי כן יתמו דברי ואל יהי לי פתחון פה לומר לפניך (לו) [לה]בערתי הקדש מן הבית, לפיכך משה מזהיר את ישראל עשר תעשר. תני בשם רבי נחמיה בנוהג שבעולם אדם יש לו שדה אחת והוא נותנה למחצה לשליש ולרביע, אבל הקב"ה אינו כן אלא משיב רוחות ומעלה עננים ומוריד גשמים מפריח טללים ומגדל צמחים ומדשן פירות ולא אמר לנו להפריש אלא אחד מעשרה, לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר להם עשר תעשר:

תתצג [לו]עשר תעשר עשר שלא תתחסר עשר שתתעשר. אמר הקב"ה (לז) עשר את שלי ואני מעשר את שלך. אמר רבי אבא רמז [לז]לפרגמוטוטין ולמפרשי ימים שיהו מוציאין אחד מעשרה לעמלי תורה. תבואת זרעך היוצא השדה, אם זכיתם סוף שאתם יוצאים לזרוע השדה, ואם לא סוף שהוצא בשרה מתגרה בכם ואיזה זה עשו הרשע דכתיב ביה [לח]איש יודע ציד איש שדה. ד"א תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה, אם זכית סופך נפיק לחקלא וחמי עלמא צריך מיטרא ומתפלל ונענה. ואם לאו סוף ששונאי ישראל יוצאין לקבור בניהם בשדה:

תתצד [לט]שנה שנה אין מעשרין משנה לחבירתה דברי רבי עקיבא. ר' יוחנן אשכחיה לינוקיה דריש לקיש א"ל אימא לי פסוקיך א"ל עשר תעשר, א"ל (ליפרוש לי מר) [ומאי עשר תעשר] א"ל עשר בשביל שתתעשר. והכתיב [מ]לא תנסו את ה', א"ל הכי א"ר הושעיא חוץ מזו דכתיב [מא]הביאו את כל המעשר אל בית האוצר וגו' ובחנוני נא בזאת אם לא אפתח לכם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די, עד שיבלו שפתותיכם לומר דיי (כדכתיב ברמז קמ"ט): [מב]תניא ר"ש פוטר את האתרוגין בקוטנן דכתיב עשר תעשר כדרך שבני אדם מוציאין לזריעה. [מג]תניא מפני מה חרבו חנויות של בית הינו שלש שנים קודם חורבן הבית מפני שהעמידו דבריהם על דין תורה שהיו אומרים עשר תעשר ואכלת ולא מוכר, תבואת זרעך ולא לוקח. [מד]בעא מיניה רבי מרבי ישמעאל ב"ר יוסי עשירים שבארץ ישראל במה הם זוכים א"ל בשביל שהם מעשרים שנאמר עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר. ושבבבל במה הן זוכין [א"ל] בשביל שהם מכבדין את התורה. ושבשאר ארצות בשביל שמכבדין את השבת. [מה]עשר תעשר בשני מעשרות הכתוב מדבר אחד מעשר בהמה ואחד מעשר דגן. ר' מאיר סבר מקיש מעשר בהמה למעשר דגן מה מעשר דגן סמוך לגמרו עישורו אף מעשר בהמה סמוך לגמרו עישורו. ורבי אלעזר ורבי שמעון סברי מקיש מעשר בהמה למעשר דגן מה מעשר דגן ראש השנה שלו תשרי אף מעשר בהמה ראש השנה שלו תשרי. [מו]עשר תעשר תבואת זרעך היתרא זרעי אינשי איסורא לא זרעי אינשי. [מז]ליטרא מעשר טבל שזרעה בקרקע והשביחה והרי היא כי' ליטרין חייבת במעשר ובשביעית ואותה ליטרא מעשר עליה ממקום אחר לפי חשבון [מעשר] שבה. [מח]ויהא חדש וישן מתעשרין מזה על זה מק"ו ומה כבשים ועזים שהם כלאים זה בזה מתעשרין מזה על זה חדש וישן שאינן כלאים זה בזה אינו דין שיתעשרו מזה על זה, ת"ל עשר תעשר בשתי מעשרות הכתוב מדבר [אחד מעשר בהמה ואחד מעשר דגן] ומקיש מעשר בהמה למעשר דגן מה מעשר דגן מחדש על הישן לא אף מעשר בהמה מחדש על הישן לא. אי הכי כבשים ועזים [נמי] לימא מקיש מעשר בהמה למעשר דגן מה מעשר דגן ממין על שאינו מינו לא אף מעשר בהמה ממין על שאינו מינו לא, להכי רבי רחמנא צאן. אי הכי חדש וישן נמי, הא כתיב עשר תעשר, ומה ראית, אמר רבא אמר קרא שנה שנה, לשנה הקשתיו ולא לדבר אחר:

תתצה [מט]עשר תעשר מה כתיב למעלה הימנו לא תאכלו כל נבלה. משל לגנבים שחפרו ביתו של מלך, אחד גנב זהב ואחד גנב עורות, תפסום והביאום לפני המלך חייבם ליהרג

ממ"ק ובמ"ק יב תזזית רוח רעה: יג משלי לא: יד תהלים מ: טו שם פח: טז ישעיה כד: *שם: יז שם: יח משלי ו: יט בראשית יד: כ במדבר יח: כא בראשית כו: כב שם: כג שם כח: כד תהלים מ: כה ירמיה לא: כו דה"א כז: כז איוב לא: כט ירמיה כג: ל פי' געיר נה: לא תהלים קד: לב דברים יד: לג איוב יד: לד שם: לה דברים כו: לו פסיקתא שם: לז פרגמוטטין סוחרים: לח בראשית כה: לט תענית ט: מ דברים ו: מא מלאכי ג: מב סוכה לו: מג ב"מ פח: מד שבת קיט: מה ר"ה ח, לענין פלוגתא אם בא' באלול או בט"ו בו ר"ה למעשר בהמה: מו נה' יב נט: מז שם נח: מח בכורות נג: מט אלה הדברים זוטא:

זית רענן (לד) לבוש שנים, דריש לשון שנים: (לה) יצחק הפריש מעשר שני, דמעשר ראשון לא היה לו למי ליתן אבל מ"ש נאכל בירושלים, אבל יעקב ידע שלוי עתיד לצאת ממנו, ותרומה נתן אברהם לשם בן נח: (לו) בערתי הקדש, היינו וידוי מעשר: (לז) עשר את שלי, עשר לשון עושר, כלומר [illegible] לעמלי תורה ואני מעשר וכו':

להרג אמר אותו שגנב עורות זה גנב זהב ואני גנבתי עורות ואנו שוין, א"ל הכל של טמיון[סט] הם, לכך נסמך להודיע שכל מי שאוכל מעשרות כאלו אוכל נבלות, מה כתיב למעלה לא תבשל גדי איטתי שתהו מבעיך (לח) השבולין נתונים במעי אמן כחלב הזה, ואם לאו אני מייבש אותו כחלב הזה, ולא עוד אלא מעלה אני עליכם כאלו בשלתם בשר בחלב. דבר אחר עשר בשביל שתתעשר, משל לבעל הבית שהיה מלוה לכל בני העיר תטין טובות והיו נותנין לו חטין טובות בשעת הגורן, היה שם אחד עינו רעה וערב בהם תבן ועפר והוליך לו, ראה אותו בעל הבית שהיו רעות, אמר לבן ביתו הנח אותן לעצמן ואל תערבם עם התבואה שכשיבא ללוות ממנו מהן אני נותן לו, כך אמר משה לישראל אם הפרשתם מעשר מעין רעה עפר הוא נותן לכם שנאמר [נ]יתן ה' את מטר ארצך אבק ועפר, ואם הפרשתם כראוי [נא]יפתח ה' לך את אוצרו הטוב. [נב]עשר העשר מלמד שאין מעשרין משנה לחבירתה. אין לי אלא מעשר שני שבו דבר הכתוב, מנין לרבות שאר מעשרות, ת"ל עשר תעשר. מנין למעשר בהמה שאין מעשרין אותה משנה לחבירתה, ת"ל שנה שנה. ר"ש בן יהודה אומר משום רבי שמעון מנין למעשר בהמה שהוא בעמוד ועשר, ת"ל עשר תעשר. יכול שגדולו מן הארץ כגון [נג]אסטים וקוצה יהא חייב במעשר. ת"ל עשר תעשר ואכלת. יכול אף רבש וחלב תלמוד לומר היוצא השדה שנה שנה, אמור מעתה דבר היוצא (מרשות שנה) [מן השדה ונאכל], מכלל שנאמר ואכלת לפני ה' אלהיך במקום אשר יבחר וגו' מעשר דגנך יכול אין לי חייב אלא על דגן תירוש ויצהר, מנין לרבות שאר פירות, ת"ל תבואת, (לט) יאמר זה, שאילו כן הייתי אומר מה תבואה מיוחדת שמכניסה לקיום ודרכה להאכל כמות שהיא אף אני איני מרבה אלא את כיוצא בה, את מה אני מרבה את האורז ואת הרוחן והפרגין והשומשמין, מנין לרבות שאר מיני קטניות, ת"ל עשר תעשר. מרבה אני את הקטניות שדרכן להאכל כמות שהם, ועדיין לא ארבה את התורמוסין ואת החרדל שאין דרכן להאכל כמות שהם, ת"ל עשר תעשר. יכול *אע"פ שלא השרישו, ת"ל ואכלת, מנין לרבות ירקות למעשרות, ת"ל [נד]וכל מעשר הארץ:

תתצז מזרע הארץ לרבות שום שחלים וגרגיר. יכול שאני מרבה לפת צנונות וזרעוני גנה שאין נאכלים, ת"ל מזרע הארץ ולא כל זרע הארץ. מפרי העץ לרבות פירות האילן, יכול שאני מרבה חרובי שיטה והרובי צלמונה וחרובי גידודא שאין נאכלין, ת"ל מפרי העץ ולא כל פרי העץ, מנין שאדם מעשר (מ) את שאוכל, ת"ל (עשר תעשר) [ואכלת] יכול אע"פ שלא נגמרה מלאכתו בשדה, ת"ל [נה]כדגן מן הגורן והרי הוא בשדה, וכמלאה מן היקב עד שיהא ביקב. יכול יהא אדם אוכל עראי בשדה, ת"ל עשר תעשר. מנין שזורע, ת"ל היוצא השדה. מנין שכונס, תלמוד לומר תבואת זרעך:

תתצח [נו]ואכלת לפני ה' אלהיך אם זכיתם דגנך ואם לאו דגני כד"א [נז]ולקחתי דגני בעתו. אם זכיתם תירושך ואם לא תירושי כד"א [נח](לקחתי) ותירושי במועדו. א"ר שמעון בן לקיש אמר הקב"ה אני אמרתי לכם שתהיו מוציאין מעשרותיכם מן המובחר, כיצד בא בן לוי אצלך אם נתת לו מן המובחר אף אני יש לי ליתן לך מן המובחר [נט]יפתח ה' לך את אוצרו הטוב. ואם נתת לו מן החפוריות ומן הקטניות אף אני יש לי ליתן לך מן החפוריות ומן הקטניות שנאמר [ס]יתן ה' את מטר ארצך אבק ועפר. מנין לשתיה שהיא בכלל אכילה שנאמר ואכלת לפני ה' (כתוב ברמז תקע"ז). [סא]ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך ובכורות בקרך וצאנך, בכורות בקרך מקיש בכור למעשר מה מעשר אינו נפסל משנה לחבירתה אף בכור אינו נפסל משנה לחברתה. [סב]תניא רבי יוסי אומר שלשה דברים משום שלשה זקנים, רבי ישמעאל אומר יכול יעלה אדם מעשר שני בירושלים בזמן הזה ויאכלנו ודין הוא בכור טעון הבאת מקום ומעשר שני טעון הבאת מקום מה בכור אינו אלא בפני הבית אף מעשר שני אינו אלא בפני הבית, איכא למיפרך מה לבכור שכן טעון מתן דמים ואימורין לגבי מזבח, בכורים יוכיחו, מה לבכורים שכן טעונים הנחה, ת"ל ואכלת לפני ה' אלהיך וגו'. מקיש מעשר לבכור מה בכור אינו אלא בפני הבית אף מעשר שני אינו אלא בפני הבית. גבי בכורים הנחה אין קרייה לא מ"ט לאו משום דקרייה לא מעכבא, א"ל רב אשי נהי דעכובי לא מעכבא מצוה מי ליכא. ונימא מצוה ולפרוך מה לבכורים שכן טעונין הנחה לעכב וקרייה למצוה, אלא אמר רב אשי כיון דאיכא בכורי הגר דבעי למימר [סג]אשר נשבע ה' לאבותינו ולא מצי אמר לא פסיקא ליה. ונהדר דינא וניתי במה הצד, משום דאיכא למיפרך מה להצד השוה שבהם שכן יש בהן צד מזבח. ומאי קסבר אי קסבר קדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לע"ל [אפילו בכור נמי, אי קסבר קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא אפילו בכור נמי תבעי, אמר רבינא לעולם קסבר קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא] והכא בבכור שנזרק דמו קודם חורבן הבית וחרב הבית ועדין בשרו קיים, ואיתקש בשרו לדמו מה דמו במזבח אף בשרו במזבח, ואיתקש מעשר לבכור. וכי דבר הלמד בהיקש חוזר ומלמד בהקש, מעשר דגן תולין הוא. הניחא למאן דאמר בתר למד אזלינן, אלא למ"ד בתר מלמד אזלינן מאי איכא למימר, בשר ודם חדא מלתא היא. [סד]ואכלת לפני ה' אלהיך, רבי יוסי אומר שלשה דברים משום שלשה זקנים. רבי עקיבא אומר יכול יהא אדם מעלה בכורות מחוצה לארץ לארץ, ת"ל ואכלת לפני ה' אלהיך במקום אשר יבחר. ממקום שאתה מביא מעשר דגן אתה מביא בכורות, מחוצה לארץ שאי אתה מביא מעשר דגן אי אתה מביא בכורות. שמעון בן זומא אומר יכול כשם שנתנה תורה מחיצה בין קדשי קדשים לקדשים קלים כך נתנה תורה מחיצה בין בכור למעשר שני, ודין הוא בכור טעון הבאת מקום ומע"ש טעון הבאת מקום, מה (מא) בכור אין נאכל אלא לפנים מן החומה אף מעשר שני לא יהא נאכל אלא לפנים מן החומה. מה לבכור שכן מיעט מקום אכילתו שכן מיעט זמן אכילתו, תאמר במעשר שני שריבה זמן אכילתו ירבה מקום אכילתו ת"ל ואכלת לפני ה' אלהיך וגו', מה בכור אין נאכל אלא לפנים מן החומה אף מעשר שני לא נאכל אלא לפנים מן החומה. ר' ישמעאל אומר יכול יהא אדם מעלה מעשר שני כו' (כדלעיל). אחרים אומרים יכול בכור שעבר זמנו משנה לחברתה יהא פסול כפסולי המוקדשין, ת"ל ואכלת לפני ה' אלהיך וגו' אם ללמד על הבכור שנאכל לפנים מן החומה אין צריך שהרי כבר נאמר לפני ה' אלהיך תאכלנו. ואם ללמד (מב) על מעשר שני שנאכל לפנים מן החומה אין צריך שהרי כבר נאמר ואכלת לפני ה'. מקיש בכור למעשר שני מה מעשר שני נאכל משנה לחברתה אף בכור נאכל משנה לחברתה. למען תלמד ליראה את ה' אלהיך, מגיד שהמעשר מביא את האדם לידי תלמוד תורה. כל הימים בין בארץ בין בחוצה לארץ. [סה]רבי ינאי הוה ליה ההוא אריסא דהוה מייתי ליה [סו]כנתא דפירי כל מעלי שבתא, יומא חד [סז]נגה ליה ולא אתא, שקל עישר מפירי דביתיה עלייהו, אתא לקמיה דרבי חייא א"ל שפיר עבדת דתניא למען תלמד ליראה את ה' אלהיך כל הימים אלו שבתות וימים טובים, למאי הלכתא אילימא לעשורי ולמיכל אצטריך קרא למשרי טלטול דרבנן אלא לאו כהאי גוונא:

[סח]וכי ירבה ממך הדרך יכול ברחוק זמן הכתוב מדבר, תלמוד לומר כי ירחק ממך המקום ברחוק מקום הכתוב מדבר ולא ברחוק זמן. אין לי אלא בזמן שהוא מרובה, מנין אף במועט, ת"ל כי לא תוכל שאתו. אין לי אלא עני, עשיר מנין, ת"ל כי יברכך ה' אלהיך. [סט]א"ר אליעזר מנין למעשר שני שנטמא שפודין אותו אפילו בירושלים. ת"ל כי לא תוכל שאתו ואין שאתו אלא אכילה שנאמר [ע]וישא משאות מאת פניו. אמר רב (אשי) [ביבי א"ר אסי] מנין למעשר שני טהור שפודין אותו אפילו בפסיעה אחת חוץ לחומה, ת"ל כי לא תוכל שאתו. האי מיבעי ליה לכדרבי אליעזר. אם כן לכתוב קרא לא תוכל לאוכלו מאי שאתו. ואימא כולה להכי הוא דאתא אם כן לכתוב קרא לא תוכל ליטלו מאי שאתו ש"מ תרתי. יתיב רב חנינא ורב הושעיא (אפתחא דירושלים) וקא מבעיא להו [אפתחא דירושלים מהו], פשיטא הוא מבחוץ ומשאו בפנים קלטוהו מחיצות, אלא הוא בפנים ומשאו מבחוץ מהו, תנא להו ההוא סבא

ממ"ק ובמ"ק סט טמיון אוצר המלך: נ דברים כח: נא שם: נב ספרי: נג אסטים וקוצה מיני צמח שנובעים בם: נד ויקרא כז: נה במדבר יח: נו פסיקתא: נז הושע ב: נח שם: נט דברים כח: ס שם: סא ר"פ הפנים ה: סב מכות יט: סג דברים כו: סד ספרי: סה יבמות עג: סו פי' סל: סז פי' נתעכב לבא: סח ספרי: סט מכות יט: ע בראשית מג:

זית רענן (לח) השבולין כו', היינו הדגן בקש: מרשות שדה, שגדל בשדה: (לט) יאמר זה, תבואת זרעך: שמכניסים לקיום, לאפוקי ירק: ודרכו ליאכל כמות שהוא, שא"צ תיקון: *אע"פ שלא השרישו, כגון שזרען לפני שביעית ולא השרישו עד ר"ה: (מ) את שאוכל, פי' אע"פ שאוכל לבדו מחוייב לעשר: והרי הוא בשדה, פי' שהרי עדיין לא בא לגרן: עד שיהא ביקב, אבל בשדה פטור שעדיין לא נגמרה מלאכתו: אוכל עראי, זה מיירי אחר שנגמרה מלאכתו בשדה: מנין שזורע, פי' דחייב במעשר אחר גמר מלאכה: מנין שכונס, שחייב במעשר: (מא) בכור אין נאכל לפנים מן החומה, דכתיב לפני ה' אלהיך תאכלנו: זמן אכילתו, לשני ימים ולילה אחד. משא"כ במעשר דכתיב מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך: (מב) על מעשר שני וכו' כבר נאמר ואכלתי לפני ה' אלהיך, היינו דכתיב אח"כ ואכלת שם לפני ה' אלהיך: לידי תלמוד תורה, מתוך שעולה לירושלים רואה כהנים בעבודתן וסנהדרין בלשכת הגזית לומד ליראה: בין בחו"ל, שם ג"כ מעשר נוהג מדרבנן: ברחיק זמן, פי' שאין לו פנאי וזמן לעלות לירושלים: אף במועט, והוא רחוק מירושלים: עשיר מנין, דיכול לשכור סוסים ועגלות:

סבא דבי רבי שמעון בן יוחאי אמר קרא כי ירחק ממך המקום ממלאוך . אמר רב אסי א"ר יוחנן מעשר שני מאימתי חייבין עליו, משראה פני החומה, מ"ט אמר קרא כי אם לפני ה' אלהיך תאכלנו וכתיב לא תוכל לאכול בשעריך, כל היכא דקרינן ביה כי אם לפני ה' אלהיך תאכלנו קרינן ביה לא תוכל לאכול בשעריך, וכל היכא דלא קרינן ביה כי אם לפני ה' אלהיך תאכלנו לא קרינן ביה לא תוכל לאכול בשעריך :

עא וצרת הכסף . מעשר שני שחללו על אסימון אינו פרוי דרחמנא אמר וצרת הכסף בידך (דבר) [כסף] שיש עליו צורה .

עב א"ר יוחנן רבי דוסא ורבי ישמעאל אמרו דבר אחד דתניא מחללין מעשר שני על אסימון דברי רבי דוסא מאי אסימון *פולסא . רבי ישמעאל דתניא וצרת הכסף בידך לרבות דבר הנצרר ביד דברי רבי ישמעאל, ר"ע אומר לרבות כל דבר שיש עליו צורה. *הכסף כסף (ריבה ואפילו) [ראשון ולא] כסף שני. *בעי רמי בר חמא מעשר אין מתחלל על אסימון דכתיב וצרת הכסף, חומש מעשר מהו שיתחלל על אסימון, [אמר רבא] א"ק עליו לרבות חומשו כמותו. עג המפקיד מעות אצל חבירו צררן והפשילן לאחוריו או שמסרן לבנו ולבתו הקטנים ונעל בפניהם שלא כראוי חייב שלא שמר כדרך השומרים, בשלמא כולהו שלא שמר כדרך השומרים, אלא צררן והפשילן לאחוריו מאי הוה ליה למעבד, אמר רבא א"ר יצחק אמר קרא וצרת הכסף בידך אע"פ שהן צרורין יהיו בידך . ואמר רבי יצחק לעולם ישליש אדם את מעותיו שליש בקרקע ושליש בפרקמטיא ושליש תחת ידו. ואמר ר' יצחק לעולם יהא כספו של אדם מצוי בידו שנאמר וצרת הכסף בידך : עד ונתתה בכסף מלמד שאין מתחלל אלא על הכסף . ומנין לעשות שאר מטבעות ככסף , ודין הוא הואיל והקדש מתחלל על הכסף ומעשר שני מתחלל [על הכסף], מה הקדש עשה בו שאר מטבעות ככסף אף מעשר שני נעשה בו שאר מטבעות ככסף. [מה להקדש שעשה בו שאר מטלטלים ככסף תאמר במעשר שלא עשה בו שאר מטלטלים ככסף] ת"ל [כסף כסף ריבה] . וצרת הכסף דבר שדרכו ליצרר דברי רבי ישמעאל . ר"ע אומר דבר שיש עליו צורה פרט לאסימון . בידך פרט לשיצא (מג) חוץ מרשותו . והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך בו זו שילה ובית עולמים . עה תניא ונתתה הכסף בכל אשר תאוה נפשך כלל , בבקר ובצאן וביין ובשכר פרט, ובכל אשר תשאלך נפשך חזר וכלל , כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט מה הפרט מפורש פרי מפרי וגדולי קרקע אף כל פרי מפרי וגדולי קרקע . ותניא אידך מה הפרט מפורש ולד וולדות הארץ אף כל ולד וולדות הארץ . מאי בינייהו איכא בינייהו עופות . מאן דאמר פרי מפרי וגדולי קרקע עופות נמי גדולי קרקע נינהו . מאן דאמר ולד וולדות הארץ עופות מהרקק נבראו . העיד ר' יהודה בן נדיש לפני ר' אליעזר של בית אבא היו לוקחין ציר בכסף מעשר , א"ל שמא לא שמעת אלא כשקרבי דגים מעורבין בו . במאי קמפלגי בהאי קרא ונתתה הכסף בכל אשר תאוה נפשך ריבה , בבקר ובצאן וביין ובשכר מיעט , ובכל אשר תשאלך נפשך חזר וריבה , ריבה ומיעט וריבה ריבה הכל , מאי רבי רבי כל מילי , ומאי מיעט לר' אליעזר מיעט ציר , לר' יהודה בן גדיש מיעט מים ומלח . בן בג בג אומר בבקר מלמד שלוקחין בקר אגב עורו , ובצאן מלמד שלוקחין צאן ע"ג גיזתה , וביין מלמד שלוקחין יין ע"ג קנקנה , ובשכר מלמד שלוקחין תמד משהחמיץ . א"ר יוחנן מאן דמתרגם לי בבקר אליבא דבן בג בג עו מובילנא מאניה אבתריה לבי מסותא [מ"ט כולהו צריכי לבר מבבקר דלא צריך, ומאי] צריכי דאי כתב רחמנא בבקר ה"א בקר הוא דמזדבן אגב עורו משום דגופיה הוא אבל צאן אגב גיזתה דלאו גופיה איכא לא . ואי אשמעינן צאן הוה אמינא משום דמחובר בה אבל יין אגב קנקנו אימא לא . ואי אשמעינן יין אגב קנקנו דהיינו נטירותיה , אבל תמר משהחמיץ דקיווהא בעלמא הוא אימא לא . ואי כתב שכר הוה אמינא מאי שכר דבילה קעילית דפירא גופא אבל יין אגב קנקנו איכא לא . ואי כתב יין משום דהיינו נטירותיה אבל צאן אגב גיזתה אימא לא , בקר ל"ל וכו'. היינו דאמר ר' יוחנן מאן דמתרגם לי בבקר אליבא דבן בג בג מובילנא מאני לבי מסותא. עז ר' יהודה אומר יכול הלקות בכסף מעשר שני שנטמא שטעון פדיון , ודין הוא ומה מעשר שני עצמו שנטמא הרי הוא נפדה הלקוח בכסף מעשר שני שנטמא אינו דין שיפדה , ת"ל הכסף , כסף ראשון ולא כסף שני . אין לי אלא טהור טמא מנין , ת"ל הכסף , כסף ראשון ולא כסף שני. (מד) שלשה כספים אמורין בענין, אחד למעשר טהור ואחד למעשר (שני) [טמא] ואחד ללקוח בכסף מעשר. בכל אשר תאוה נפשך יכול בעבדים ושפחות וקרקעות , ת"ל בבקר ובצאן . אין לי אלא אכילה , שתיה מנין , ת"ל ביין ובשכר . מנין אף משביחי אכילה ושתיה כגון הקושט והחימום וראשי בשמים והתיאה והחלתית והפלפלים וחלת הריע , ת"ל ובכל אשר תשאלך נפשך . יכול אף מים ומלח , ת"ל בבקר ובצאן וביין ובשכר , מה אלו מיוחדין שהם פרי מפרי וגידולו מן הארץ , אף אין לי אלא דבר שהוא פרי מפרי וגידולו מן הארץ , יכול יקח בהמה למשתה בנו , הרי אתה דן נאמר כאן שמחה ונאמר להלן שמחה מה שמחה האמורה להלן שלמים אף שמחה האמורה כאן שלמים . אי מה שמחה האמורה להלן עולה ושלמים אף שמחה האמורה כאן עולה ושלמים , ת"ל ואכלת ושמחת שמחה שיש עמה אכילה , יצאו עולות שאין עמהן אכילה . והלוי אשר בשעריך כל מקום שאתה מוצא הלוי (הזה) תן לו מחלקו, אין לו חלקו תן לו מעשר עני, אין לו מעשר עני תן לו שלמים , אין לו שלמים פרנסהו מן הצדקה . כי אין לו חלק ונחלה עמך, להגיד מה גרם : מקצה שלש שנים (מה) יכול בחג , ת"ל עח כי תכלה לעשר . יכול בחנוכה , ת"ל קץ ולהלן נאמר עט קץ מה קץ האמור להלן רגל אף קץ האמור כאן רגל . אי מה קץ האמור להלן חג הסוכות אף קץ האמור כאן חג הסוכות ת"ל כי תכלה לעשר רגל שהמעשרות כלין בו , הוי אומר זה חג הפסח . מכאן אמרו ערב י"ט האחרון של פסח של רביעית ושל שביעית היה ביעור , ברביעית מפני מעשר עני שבשלישית בשביעית מפני מעשר עני שבששית . יכול אף שנה שביעית תהא חייבת במעשר , ת"ל שנת המעשר , שנה שחייבת במעשר , יצאה שביעית שאינה חייבת במעשר. יכול יהו שני מעשרות נוהגין בה , ת"ל שנת המעשר מעשר אחד נוהג בה ואין שני מעשרות נוהגין בה . אין לי אלא מעשר עני שבו דיבר הכתוב , מנין לרבות שאר מעשרות , ת"ל מעשר תבואתך ריבה . תוציא את כל מעשר תבואתך בשנה ההיא מלמד שמוציאין אותו ממקום טומאה למקום טהרה . יכול אף של שאר שנים יהו מוציאין אותו ממקום [טומאה למקום] טהרה , ת"ל בשנה ההיא , של שנה ההיא אתה מוציא ואי אתה מוציא של שאר שנים ממקום טומאה למקום טהרה . של שנה ההיא אתה מבער ואי אתה מבער ירק שיצא מר"ה ועד פסח . והנחתו בשעריך ואם אין שם עני הניחו באוצר , איני יודע (מו) מי נדחה מפני מעשר עני אם מעשר ראשון אם מעשר שני , ת"ל ובא הלוי כי אין לו חלק יבוא הלוי ויטול חלקו מ"מ דברי ר' יהודה . ר' אליעזר אומר א"צ הרי הוא אומר פ ולבני לוי הנה נתתי את כל מעשר בישראל לנחלה , מה נחלה איזה וזה אף מעשר ראשון אינו זז . יכול אף לקט שכחה ופאה יהו חייבין במעשר , ת"ל ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך , דברים שאין לו בהן חלק ונחלה עמך אתה נותן לו , יצאו אלו שיש בהם חלק ונחלה עמך. והגר והיתום והאלמנה יכול בין חסרין ובין שאין חסרין ואל תתמה שהרי הוא אומר פא לא תחבול בגד אלמנה בין עניה בין עשירה, ת"ל פב לעני , מה עני חסר אף כולם חסרין . יכול בין בן ברית ובין שאינו בן ברית , ת"ל לוי, מה לוי בן ברית אף כולן בני ברית . ואכלו ושבעו תן להם כדי שבען , מכאן אמרו אין פוחתין לעני בגורן מחצי קב חטים או קב שעורין . בשעריך מלמד שאין מוציאין אותן מן הארץ לחוצה לארץ, אמרו משפחת בית נבלטה היתה בירושלים ונתנו להן שש מאות ככרי זהב ולא רצו להוציאן חוץ לירושלים . פג תנן התם קונם שאיני נהנה לבריות אינו יכול להפר ויכולה ליהנות בלקט שכחה ופאה, ולא קתני ובמעשר עני . והתניא בברייתא ובמעשר עני , אמר רבא ל"ק כאן במעשר עני המתחלק בתוך הבית [דכתיב ביה נתינה ונתת ללוי לגר מש"ה אסור ליה לאיתהנוי , כאן במעשר עני המתחלק בתוך הגרנות

כיון

ממ"ק ובמ"ק עא ברכות מז : עב ב"מ מז : *פולסא מטבע שאין בו צורה : *כספרי : *ב"מ נד : עג שם מב : עד ספרי : עה ערכין כז : עו פי' אוליך בגדיו לבית המרחץ : עז ספרי : עח דברים כו : עט שם לא : פ במדבר יח : פא דברים כד : פב ויקרא כג : פג נדרים פג פד :

זית רענן (מג) חוץ מרשותו, שאין מחללין על מטבע שאינו ברשותו : או שילה, עי' בזבחים דקי"ט די"א דמ"ש לא נהוג בשילה : (מד) שלשה כספים, ונתת בכסף וצרת הכסף ונתת הכסף : ואחד ללקוח, שפודין אותו דלא כר"י: להלן שמחה, בפ' תבא וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת דמ"ש : עולות, דכתיב לעיל מיניה עולות : (מה) יכול בחג, שהוא רגל ת"ל כי תכלה לעשר ועדיין אין המעשרות כלין, שהרבה אילנות נלקטין אחר החג: ולהלן נאמר קץ, בפ' וילך מקץ שבע שנים בחג הסכות: יכול אף שנה שביעית וכו', ת"ל שנת המעשר מכלל דאיכא שנה שאין נוהג בה מעשר ומסתמא הוא שנת שביעית שהכל הפקר : ב' מעשרות נוהגין בה, בשלישית : אין לי אלא מעשר עני, שמחוייב לבערו שבו דיבר כתוב דכתיב ונתתי ללוי ולגר וליתום ולאלמנה: ממקום טומאה, פי' אם טמנו במקום שיש לחוש שיטמא : בשנה ההיא, כיון דאיכא מעשר עני שכהנים עניים אוכלים אותו אף שאר מעשרות אין מכניסין למקום טומאה, אבל בשאר שנים כתיב במעשר ראשון ואכלתם אותו בכל מקום אפילו בקבר : ירק שיצא מר"ה, פי' שנלקט אחר ר"ה בירק אזלינן בתר לקיטה : (מו) איני יודע מי נדחה, פי' בשלישית ובששית נדחה מעשר אחד ואינו יודע מי : שאין מוציאין אותן, פי' אין מניחין העניים לצאת לחוצה לארץ בשביל מזונותיהם :

כיון] דכתיב והניחת בשעריך שרי ליה לאתהנויי :

פ״ובא הלוי כי אין לו חלק , א״ר לולינוס דרומי בשם ר׳ יהודה בר סימן , אמר הקב״ה אתה יש לך ארבעה בני בית בנך ובתך ועבדך ואמתך , ואף אני יש לי ארבעה בני בית הלוי והגר והיתום והאלמנה, וכולהון בפסוק אחד *ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך והלוי והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך , אמר הקב״ה אני אמרתי לך שתהא משמח את שלי ואת שלך בימים טובים שנתתי לך, אם עשית כן אף אני אשמח את שלי ואת שלך, אלו ואלו אני עתיד לשמח בבית הבחירה שנאמר פ״ווהביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי וגו׳ :

פ״זמקץ שבע שנים תעשה שמטה. תניא נמצאת אומר אחד יובל ואחד שביעית משמטין כאחד , א״א שהיובל בתחלתו ושביעית בסופה. אלא שהיובל אדרבה האי רשמיטה משום הכי הוא, אלא מפני שהיובל בתחלתו ושביעית בסופה, בשלמא שביעית בסופה דכתיב מקץ שבע שנים תעשה שמטה אלא יובל בתהלתו ביה״כ הוא דכתיב פ״ביוה״כ תעבירו שופר בכל ארצכם , הא מני ר׳ ישמעאל בנו של ר׳ יוחנן בן ברוקה היא דאמר מראש השנה חייל יובל : פ״חמקץ שבע שנים יכול מתחלת שנה או בסופה , הרי אתה דן נאמר כאן קץ ונאמר (טז) להלן פ״טקץ, מה קץ האמור להלן בסופה ולא בתחלתה אף קץ האמור כאן בסופה ולא בתחלתה. תעשה שמטה שמוט כל זמן שיש לך שמיטה אתה משמט . שבע שנים יכול שבע שנים לכל אחד ואחד הרי אתה דן חייב שבע שנים בשמיטה ושבע שנים במלוה, מה שבע שנים בשמיטה שבע שנים לכל העולם, אף שבע שנים האמור במלוה שבע שנים לכל העולם, או כלך לדרך זו חייב שבע שנים בעבד עברי וחייב שבע שנים במלוה, מה שבע שנים האמור בעבד עברי שבע שנים לכל אחד ואחד אף [שבע שנים האמור במלוה שבע שנים לכ״א ואחד]. נראה למי דומה, דנין דבר (טז) שתלוי ביובל* מדבר שתלוי ביובל , ואל יוכיח עבד עברי שאין תלוי ביובל , או כלך לדרך זו דנין דבר שנוהג בארץ ובחוצה לארץ מדבר שנוהג בארץ ובחוצה לארץ ואל יוכיח השמטת (מלוה) [קרקע] שאין נוהג אלא בארץ, ת״ל שבע שנים שבע שנים לג״ש מה שבע שנים האמורים בשמיטה שבע שנים לכל העולם אף שבע שנים האמירים במלוה שבע שנים לכל העולם, יכול תהא השמטת מלוה נוהגת במדבר ת״ל תעשה שמטה שמוט. אין לי אלא בא״י שאתה עושה שמיטה, בח״ל שאי אתה עושה שמיטה אין אתה משמט , ת״ל כי קרא שמטה לה׳ בין בארץ בין בח״ל : וזה דבר השמטה. המחזיר חוב בשביעית יאמר לו משמט אני , ואם א״ל אעפ״כ יקבל הימנו מעום שנאמר וזה דבר השמטה. צ״ר׳ אומר וזה דבר השמטה, שמוט בשתי שמיטות הכתוב מדבר אחת שמיטת קרקעות ואחת שמיטת כספים , בזמן שאתה משמט קרקעות אתה משמט כספים, בזמן שאי אתה משמט קרקעות אי אתה משמט כספים. צ״אתנן התם המחזיר חוב לחבירו בשביעית צריך שיאמר לו משמט אני ואם אמר לו אעפ״כ יקבל הימנו שנאמר וזה דבר השמטה וכשהוא נותן לו אל יאמר לו בחובי אני נותן לך אלא יאמר לו שלי הן ובמתנה אני נותן לך, אמר רבה ותלי ליה עד דאמר הכי. הלוהו על המשכון אינו משמט דקני ליה כדר׳ יצחק, דאמר רבי יצחק מנין לבעל חוב שקונה משכון שנאמר צ״בולך תהיה צדקה אם אינו קונה צדקה מנין כו׳. ויכול לומר פרוזבול היה לך ונאבד כגון זה פתח פיך לאלם. *תנן התם פרוזבול אינו משמט זה אחד מן הדברים שהתקין הלל שראה את העם שנמנעו מלהלוות זה את זה ועברו על מה שכתוב בתורה השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגו׳ התקין פרוזבול. וזה הוא גופו של פרוזבול מוסרני לכם פלוני ופלוני הדיינין שבמקום פלוני שכל חוב שיש לי [אצל פלוני] שאגבנו כל זמן שארצה והדיינין חותמין למטה או העדים , ומי איכא מידי דמדאורייתא משמטתו והלל תיקן דלא משמטא , אמר אביי בשביעית בזמן הזה ורבי הוא דתניא וזה דבר השמטה שמוט וכו׳ (כדלעיל) , התקינו רבנן דתשמט זכר לשביעית [ראה הלל שנמנעו מלהלוות זה את זה עמד] והתקין פרוזבול , ומי איכא מידי דמדאורייתא לא משמטת שביעית ותקנו רבנן דמשמט , אמר אביי שב ואל תעשה הוא. רבא אמר הפקר בית דין הפקר שנאמר צ״גוכל אשר לא יבא לשלשת הימים בעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו. צ״דהשביעית משמטת את השבועה מנהני מילי, אמר רב גידל אמר קרא וזה הדבר השמטה אפילו דבור משמטת. צ״הוזה דבר השמטה שמיטה משמטת מלוה ואין יובל משמטת מלוה. שהיה בדין ומה שמיטה שאין מוציא עבדים משמט מלוה יובל שמוציא עבדים אינו דין שישמט מלוה, ת״ל וזה דבר השמטה שמיטה משמטת מלוה ואין יובל משמטת מלוה. ק״ו לשמיטה שהוציא עבדים, ומה יובל שאין משמט מלוה מוציא עבדים שביעית שמשמטת מלוה אינו דין שתוציא עבדים, ת״ל צ״ובשנת היובל הזאת תשובו שביעית משמטת מלוה ויובל מוציא עבדים אבל אין שביעית וכו׳. שמוט כל בעל משה ידו, יכול אף בגזלה ובפקדון , ת״ל משה ידו. אי משה ידו יכול שכר שכיר והקפת החנוני אמור, ת״ל משה ידו אשר ישה ברעהו. אם סופנו לרבות כולם מה ת״ל משה ידו, מה משה ידו זקוף אף כולן זקופין. לא יגוש ליתן עליו בלא תעשה. את רעהו פרט לאחרים. ואת אחיו פרט לגר תושב. כי קרא שמטה לה׳ בין בארץ בין בחוצה לארץ. צ״זאמר רב יהודה אמר שמואל המלוה את חבירו לעשר שנים שביעית משמטתו, ואע״ג דהשתא לא קרינן ביה לא יגוש סוף אתי לידי לא יגוש. ואמר רב יהודה אמר שמואל המלוה את חבירו על מנת שלא תשמיטני שביעית, שביעית משמטתו, על מנת שלא תשמיטני בשביעית אין שביעית משמטתו. צ״חאת הנכרי תגש מצות עשה. ואשר יהיה לך את אחיך ולא של אחיך בידך , מכאן אתה אומר המלוה על המשכון אינו משמט. ואת אחיך תשמט ידך ולא המוסר שטרותיו [לב״ד], מכאן אמרו הלל התקין פרוזבול. פרוזבול חל על הקרקע ואינו חל על העבדים : צ״טאפס כי לא יהיה בך אביון. אילפא ורבי יוחנן הוו [גרסי באורייתא] דהיקא להו מלתא טובא , אמרי ניזיל ונעביד עיסקא ונקיים בנפשין אפס כי לא יהיה בך אביון, אזלי ואיתיבו תותי ההיא ק׳אשיתא דרעיתא הוו קא כרכי ריפתא, שמעיה רבי יוחנן למלאך דקאמר לחבריה תא נשדייה עלייהו ונקטלינהו שמניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה, א״ל אידך שבקינהו דחד מינייהו קיימא ליה שעתא, א״ל רבי יוחנן לאילפא שמע מר מידי , א״ל לא, אמר מדשמעי אנא ואיהו לא שמע ש״מ אנא הוא דקיימא לי שעתא קמו למיזל , אמר רבי יוחנן איהדר איזל ואיקיים בנפשאי כי לא יחדל אביון מקרב הארץ, רבי יוחנן הדר ואילפא לא הדר, עד דאתא אילפא מלך רבי יוחנן. כי אתא אילפא אמרו ליה אי יתיב מר וגרים לאו הוה מר מליך , אזל תלא נפשיה ק״אבאיסקריא דספינתא אמר כל מאן דמשייל לי מילתא בתנא דבי רבי חייא ובתנא דבי רבי הושעיא ולא פשיטנא ליה ממתניתין נפילנא מאיסקריא דספינתא וטבענא, אתא ההוא סבא תנא ליה האומר תנו שקל לבני בשבת וראוין לתת להם סלע נותנין להם סלע , ואם אמר להם אל תתנו להם אלא שקל אין נותנין להם אלא שקל, ואם אמר אם מתו יירשו אחרים תחתיהן בין שאמר תנו בין שאמר אל תתנו אין נותנין להם אלא שקל, א״ל הא מני רבי מאיר היא דאמר מצוה לקיים דברי המת. ק״באבידתו ואבידת אביו אבידתו קודמת דאמר קרא אפס כי לא יהיה בך אביון שלך קודם לשל כל אדם, אמר רב יהודה אמר רב כל המקיים בעצמו כך סוף בא לידי כך. ק״גהמעביר עצמו למולך פטור, רבי אלעזר ברבי שמעון מחייב ק״דדאמר לא ימצא בך, בך בעצמך. ורבנן לא דרשי בך והתנן אבידתו ואבידת אביו שלו קודמת [ואמרי׳ מ״ט] ואמר רב יהודה [א״ק אפס כי לא יהיה בך אביון שלו קודמת לשל כל אדם] התם כאפס. ק״האפס כי לא יהיה בך אביון ולהלן הוא אומר כי לא יחדל אביון מקרב הארץ, בזמן שישראל עושין רצונו של מקום אביונים באחרים וכשאין עושין רצונו של מקום אביונים בכם. כי ברך יברכך ה׳ בארץ מגיד שאין הברכה תלויה אלא בארץ. אשר ה׳ אלהיך נותן לך לרשתה (מח) בשכר שתירש תכבוש, רק אם שמע תשמע בקול ה׳ אלהיך מכאן אמרו שמע אדם קימעא משמיעין אותו הרבה , שמע אדם דברי תורה משמיעין אותו דברי סופרים. לשמור ולעשות את כל המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום שתהא מצוה קלה (חמורה) [חביבה] עליך כמצוה חמורה. כי ה׳ אלהיך ברכך (כתוב ברמז ר״ז) : כי ה׳ אלהיך ברכך כאשר דבר לך, שה דבר לך ק״וברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך

נמ״ק ובמ״ק פד פסיקתא : *דברים טז : פה יבמות נו : פו ערכין כח : פז ויקרא כס : פח ספרי : פט דברים לא : *גי׳ סגר״א ז״ל בשמיטה בכל הג״פ : צ מ״ק ב : צא גיטין לז : צב דברים כד : *גיטין לו : צג עזרא י : צד שבועות מט : צה ספרי : צו ויקרא כה : צז מכות ג : צח ספרי : צט תענית כא : ק פי׳ כותל רעוע : קא פי׳ תורן הספינה : קב ב״מ ל : קג סנהדרין סד : קד דברים יח : קה ספרי : קו דברים כח :

זית רענן (טז) להלן קץ, בפ׳ וילך מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה והיינו סוף שבע : כל זמן שיש לך שמיטה, פי׳ שמיטת קרקע אתה משמט כספים לאפוקי בזמן הזה : לכל אחד ואחד, דהיינו שבע שנים מזמן ההלואה : שתלוי ביובל, שמטות ויובלות תלויים זה בזה דכתיב וספרת לך שבע שבתות שנים ואח״כ יובל : ת״ל תעשה, לשון עתיד ולא עכשיו : שאי אתה עושה שמיטה, לקרקע אי אתה משמט כספים : שכר שכיר, שזה מיקרי משה ידו, ת״ל משה ידו וגו׳ ברעהו : אם סופנו וכו׳, פי׳ מאשר ישה ברעהו מרבית כולם א״כ משה ידו ל״ל אלא להורות דוקא כשזקפו עליו במלוה : (מח) בשכר שתירש, לכנענים ותגרשם תכבוש :

בצאתך. והעבטת גוים רבים יכול תהא לוה בסלע ומלוה בשקל כדרך שאחרים עושים, ת"ל ואתה לא תעבוט. ומשלת בגוים רבים יכול תהא מושל באחרים ואחרים מושלים בך כענין שנאמר [קי]ויאמר אדוני בזק שבעים מלכים בהונות ידיהם וגו' תלמוד לומר ובך לא ימשולו. [בך] ולא באחרים (בך). אביון תאב תאב קודם. אחיך זה אחיך מאביך, כשהוא אומר מאחר אחיך מלמד שאחיך מאביך קודם לאחיך מאמך. באחד שעריך יושבי עירך קודמין ליושבי עיר אחרת. בארצך יושבי הארץ קודמין ליושבי חוצה לארץ, כשהוא אומר באחד שעריך היה יושב במקום אחד אתה מצוה לפרנסו, היה מחזר על הפתחים אי את זקוק לו לכל דבר. אשר ה' אלהיך נתן לך, בכל מקום. לא תאמץ את לבבך יש בן אדם שמצטער אם יתן אם לא יתן. ולא תקפוץ את ידך יש בן אדם שפושט את ידו וחוזר וקופצה. מאחיך האביון אם אין אתה נותן לו סופך ליטול הימנו. מנין שאם פתחת פעם אחת אתה פותח אפילו מאה פעמים ת"ל כי פתח הפתח את ידך לו. פתח תפתח וכן העבט תעבטנו (כתוב ברמז שנ"א). והעבט תעביטנו נותנין לו וחוזרין וממשכנין אותו דברי ר"י*, וחכ"א אומרים לו הבא משכן כדי להפיס דעתו*. די מחסורו אי אתה מצוה לעשרו. אשר יחסר לו אפילו סוס ואפילו עבד. מעשה בהלל הזקן שנתן לעני בן טובים סוס שהיה מתעמל בו ועבד שהיה משמשו. שוב מעשה בגליל העליון שהיו מעלין לאורח ליטרא בשר בכל יום. לו זו אשה כענין שנאמר [קיא]אעשה לו עזר כנגדו. [קיב]ת"ר העבט תעביטנו העבט זה שאין לו ואינו רוצה להתפרנס שנותנין לו לשם הלואה וחוזרין ונותנין לו לשם מתנה. תעביטנו זה שיש לו ואינו רוצה להתפרנס שנותנין לו לשם מתנה וחוזרין ונפרעין ממנו לאחר מיתה דברי רבי יהודה, וחכמים אומרים יש לו ואינו רוצה להתפרנס אין נזקקין לו, ומה אני מקיים תעביטנו, דברה תורה כלשון בני אדם. תנו רבנן יתום שבא (בלא) [לישא] אשה שוכרין לו בית ומציעין לו את המטה וכל כלי תשמישו ואח"כ משיאין לו אשה שנאמר די מחסורו אשר יחסר, די מחסורו זה בית, אשר יחסר (לו) זה מטה ושלחן. לו זו אשה וכן הוא אומר [קי]אעשה לו עזר כנגדו. תנו רבנן די מחסורו, אתה מצווה לפרנסו, ואי אתה מצווה לעשרו. אשר יחסר לו אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו, אמרו עליו על הלל הזקן שלקח לעני בן טובים אחד סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו, פעם אחת לא מצא עבד לרוץ לפניו ורץ הוא לפניו שלשה מילין. מר עוקבא הוה ההוא עניא בשיבבותיה וכו' (כדכתיב בפסוק היא מוצאת ברמז קמ"ה):

השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל, אמר רבי יהושע בן קרחה כל המעלים עיניו מן הצדקה כאלו עובד אלילים כתיב הכא השמר לך וגו' וכתיב התם [א]יצאו אנשים בני בליעל מה להלן ע"א אף כאן ע"א. תנו רבנן המסמא את עיניו והמצבה את כריסו והמקפח את שוקו (ואינו צריך) אינו נפטר מן העולם עד שבא לידי כך. [ב]רב פפא הוה סליק בדרגא אישתמיט כרעיה בעי למיפל חלש דעתיה אמר השתא איחייב [מאן דסני לן] כמחללי שבתות ועובדי ע"א, א"ל חייא בר רב מדיפתא שמא עני בא לידך והתעלמת עינך ממנו דתניא ר' יהושע בן קרחה אומר כל המעלים עיניו מן הצדקה וכו' (כדלעיל). [ג]א"ל שמואל לרב מתנא לא תיתיב אכרעיך עד דאמרת לי הא מלתא, מנא הא מלתא דאמור רבנן המלוה את חבירו סתם אינו רשאי לתובעו פחות משלשים יום, א"ל דכתיב קרבה שנת השבע שנת השמטה, ממשמע שנאמר שנת השבע איני יודע שהיא שנת השמטה אלא יש לך שמיטה אחרת שהיא כזו, ואיזו זו המלוה חבירו סתם שאינו רשאי לתובעו פחות משלשים יום, ואמר מר שלשים יום בשנה חשוב שנה:

[ד]וקרא עליך אל ה'. (רבא) [רבי אבא] הוה צרי זוזי (בצררי) ושדי ליה לאחוריה ומסמי נפשיה ביני עניי ומצלי עיניה מרמאי. רבי (עקיבא) [חנינא] הוה ההוא עניא בשבבותיה דהוה רגיל כל מעלי יומא שבתא לשדר ליה ארבעה זוזי, [יומא חד] שדרינהו ניהליה ביד דביתהו אתא וא"ל לא צריך אמר מאי חזית, שמעית דקאמרי במה אתה סועד (בכלי) [בטלי] כסף או (בכלי) [בטלי] זהב, אמר היינו דא"ר אלעזר בואו ונחזיק טובה לרמאין שאילמלא הן היינו חוטאין [בכל יום] שנאמר וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא. דבר אחר השמר לך בלא תעשה, פן בלא תעשה (כדלעיל):

תתצח [ה]פן יהיה דבר עם לבבך בליעל הוי זהיר שלא תמנע רחמים שכל המונע רחמים מקיש לעובדי ע"א ופורק מלכות שמים מעליו שנא' [בליעל] בלי עול. קרבה שנת השבע שנת השמיטה זהו שאמר רבי יוסי הגלילי [אם] שבע שנים לכל אחד ואחד היאך היא קרבה אמוד מעתה שבע שנים לכל העולם קרבה. וקרא עליך אל ה', יכול (מט) מצוה שלא לקרות, ת"ל וקרא עליך. יכול מצוה לקרות, ת"ל [ו]ולא יקרא עליך אל ה', יכול אם קרא עליך יהיה בך חטא ואם לאו לא יהיה בך חטא, ת"ל והיה בך חטא מ"מ. א"כ למה נאמר וקרא עליך אל ה' ממהר אני ליפרע ע"י קורא יותר ממי שאינו קורא, מנין שאם נתת לו פעם אחת תן אפילו מאה פעמים, ת"ל נתן תתן לו. לו בינך לבינו, מכאן אמרו לשכת חשאין היתה בירושלים וכו' (בשקלים פ"ה). [ז]כי בגלל הדבר הזה אם אמר ליתן ונתן נותנין לו שכר אמירה ושכר מעשה, אמר ליתן ולא הספיק בידו ליתן נותנין לו שכר אמירה כשכר מעשה. לא אמר ליתן אבל אמר לאחרים תנו נותנין לו שכר אמירה שנאמר כי בגלל הדבר הזה, לא אמר ליתן ולא אמר לאחרים תנו אבל (סח) [נוח] לו בדברים טובים מנין שנותנין לו שכר על כך, ת"ל כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך בכל (מעשה ידך) [מעשיך]. [ח]תניא ר' אלעזר הקפר אומר לעולם יבקש אדם רחמים שלא יבא לידי מדה זו, שאם לא בא הוא בא בנו, ואם לא בא בנו בא בן בנו שנאמר כי בגלל הדבר הזה ותנא דבי ר' ישמעאל גלגל הוא שחוזר בעולם. אמר רב יוסף נקטינן האי צורבא מרבנן [לא מעני, והא קא חזינן דמעני, אהדורי] לא מהדר אפיתחא, א"ל ר' חייא לדביתהו כי אתא עניא אקדים ליה ריפתא כי היכי דליקדמו לבנייכי, אמרה ליה מילט קא לייטית להו אמר לה קרא כתיב כי בגלל הדבר וגו'. ר"ג אומר [ט]ונתן לך רחמים ורחמך כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים. כי לא יחדל אביון (כתוב בפסוק אפס כי לא יהיה בך אביון) [י]אמר שמואל אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד שנאמר כי לא יחדל אביון מקרב הארץ, ופליגא דרבי חייא בר אבא דאמר כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעולם הבא [יא]עין לא ראתה אלהים זולתך: [יב]כי לא יחדל אביון ולהלן הוא אומר אפס כי לא יהיה בך אביון, כיצד יתקיימו שני כתובים הללו, בזמן שאתם עושים רצונו של מקום אביונים באחרים, כשאין עושים רצונו של מקום אביונים בכם. על כן אנכי מצוך עצה טובה אני נותן לך לטובתך. פתח תפתח למה נאמר [מגיד הכתוב] הראוי ליתן לו פת נותנין לו פת, עיסה נותנין לו עיסה, מעה נותנין לו מעה, להאכילו לתוך פיו מאכילין אותו לתוך פיו. כי ימכר לך (כתוב ברמז תרס"ט וברמז שי"ב). מנין כשאתה קונה לא תהא קונה אלא עבד עברי, ת"ל [יג]כי תקנה עבד עברי. מנין כשהוא נמכר אינו נמכר אלא לך ת"ל לך. מנין כשבית דין מוכרין אותו אין מוכרין אותו אלא לך, ת"ל כי ימכר לך. אחיך העברי או העבריה יש בעברי מה שאין בעבריה ובעבריה מה שאין בעברי, עברי יוצא בשנים וביובל ובגרעון כסף מה שאין כן בעבריה, עבריה יוצאה בסימנים ואין נמכרת ונשנית ופודין אותה בעל כרחה מה שאין כן בעברי, הא לפי שיש בעברי מה שאין בעבריה ובעבריה מה שאין בעברי צריך לומר בעברי וצריך לומר בעבריה:

[יד]ועבדך שש שנים לך ולא (נ) ליורש, או אינו אלא לך ולא לבן כשהוא אומר [טו]שש שנים יעבוד הרי לבן אמור, הא מה אני מקיים ועבדך שש שנים, לך ולא ליורש, ומה ראית לרבות את הבן ולהוציא את האח, מרבה אני את הבן שבן קם תחת אביו ליעדה ולשדה אחוזה. אדרבה מרבה אני את האח שכן קם תחת אחיו ליבום, כלום יש יבום אלא במקום שאין בן. [טז]תניא המוכר עצמו נמכר לשש ויותר על שש כו'. רבי אליעזר אומר זה וזה אינו נמכר אלא לשש. מאי טעמא דתנא קמא מדכתב רחמנא במכרוהו בית דין ועבדך שש שנים זה יעבדך שש שנים ולא מוכר את עצמו, ואידך, ועבדך ולא ליורש, ואידך ועבדך אחרינא כתיב ואידך, ההוא להרצאת ארון הוא דאתא. [יז]ברח וחזר מנין שמשלים לו שניו ת"ל שש שנים יעבוד. חלה ונתרפא יכול יחזיר לו שכר בטילותו ת"ל יצא לחפשי חנם. ת"ר יכול לא יהו מעניקין אלא ליוצא בשש מנין ליוצא ביובל ובמיתת הארון ואמה העבריה בסימנין, ת"ל תשלחנו וכי תשלחנו, [יכול שאני מרבה בורח ויוצא בגרעון כסף, ת"ל וכי תשלחנו] חפשי מעמך מי ששילוהו מעמך, יצא בורח ויוצא בגרעון כסף שאין שילוהו מעמך. ר' מאיר אומר בורח אין [מעניקין לו דאין] שילוחו מעמך, ויוצא בגרעון כסף

ממ"ק ובמ"ק קז בופעים א: *ר"י מפרש קרא על מי שיש לו ואינו רוצה להתפרנס, וחכמים מפרשי על מי שאין לו ואינו רוצה להתפרנס, ועי' בהגהת הגר"א ז"ל שמתקן הגי' כנכון: קח בראשית ב: קט כתובות סז: קי בראשית ב: א דברים יג: ב ב"ב י: ג מכות ג: ד כתובות סח: ה ספרי: ו דברים כד: ז ספרי: ח שבת קנא: ט דברים יג: י שבת סג: יא ישעיה סד: יב ספרי: יג שמות כא: יד קדושין יז: טו שמות כא: טז קדושין יד: יז שם טז:

זית רענן (מה) תאב תאב, עני שאינו יכול לאכול אלא מאכלים טובים הוא קודם: לכל דבר, פי' א"צ ליתן לו אלא מתנה מועטת: בכל מקום, פי' אף בח"ל: (מט) יכול מצוה שלא לקרות, דכתיב בפ' כי תצא ולא יקרא עליך אל ה': (נ) ולא ליורשיו, אם מת קודם יציאתו:

כסף שילוחו מעמך. בורח השלמה בעי דתניא מנין לבורח שחייב להשלים ת"ל [יח]שש שנים יעבוד. יכול אפילו חלה ת"ל [יט]ובשביעית יצא, אמר רבא כגון שברח ופגע בו יובל סד"א הואיל ויובל מפיק ליה שילוחו מעמך קרינן ביה ונעניק ליה, קא משמע לן. אמר מר יכול אפילו חלה ת"ל ובשביעית יצא, אפילו חלה כל שש. והתניא חלה שלש ועבד שלש אין חייב להשלים, חלה כל שש חייב להשלים, אמר רב ששת בעושה מעשה מחט. חלה ארבע נעשה כמי שחלה כל שש וחייב להשלים. [כ]מוכר עצמו אין מעניקין לו, רבי אליעזר אומר מעניקין לו. מאי טעמא דתנא קמא מיעט רחמנא גבי מכרוהו בית דין הענק תעניק לו, לו ולא למוכר עצמו, ואידך, ההוא לו ולא לבעל חובו, ומדסבירא לן בעלמא כרבי נתן [כא][מנין לנושה בחברו מנה כו'] אתא לו אפקיה. ואידך, בעלמא נמי לא סבירא לן כרבי נתן: [כב]תנו רבנן כמה מעניקין לו חמש סלעים מכל מין ומין שהם חמש עשרה סלעים, ומניינא [אתא לאשמעינן, הא] קא משמע לן המיבציר הוא דלא לבצור ליה, הא בצר ליה כחד מינא וטפי ליה מחד מינא לית לן בה, דברי ר"מ, רבי יהודה אומר שלשים כשלשים של עבד. ר"ש אומר חמשים כחמשים שבערכין, מאי טעמא דרבי מאיר יליף ריקם ריקם מבכור מה להלן חמש סלעים אף כאן חמש סלעים, ואימא חמש מכולהו, אי כתיב ריקם לבסוף כדקאמרת, השתא דכתיב ריקם מעיקרא, שדי ריקם אצאן שדי ריקם אגורן שדי ריקם איקב. ולילף ריקם ריקם מעולת ראיה, אמר קרא אשר ברכך ה' אלהיך. ורבי יהודה מאי טעמא, יליף נתינה נתינה מעבד מה להלן שלשים אף כאן שלשים. ונילף נתינה נתינה מערכין מה להלן חמשים אף כאן חמשים, חרא דתפסת מרובה לא תפסת, ועוד עבד מעבד הוה ליה למילף. ורבי שמעון גמר נתינה נתינה מערכין מה להלן חמשים אף כאן חמשים. ואימא בפחות שבערכין אשר ברכך כתיב. ולילף נתינה נתינה מעבד מה להלן שלשים אף כאן שלשים, חרא דתפסת וכו' ועוד עבד מעבד הוה ליה למילף, ר"ש מיכה מיכה גמר, בשלמא לרבי מאיר היינו דכתיב צאן גורן ויקב, אלא לרבי יהודה ולרבי שמעון האי צאן גרן ויקב למה לי, מיבעי להו לכדתניא יכול לא יהו מעניקין אלא מצאן גורן ויקב בלבד, מנין לרבות כל דבר, תלמוד לומר אשר ברכך, א"כ מה ת"ל צאן גורן ויקב, לומר לך מה צאן גורן ויקב [מיוחדים] שישנן בכלל ברכה אף כל שישנו בכלל ברכה יצאו כספים דברי ר"ש. ר"א בן יעקב אומר יצאו פרדות. וצריכא דאי כתב רחמנא צאן הוה אמינא בעלי חיים אין גדולי קרקע לא, כתב רחמנא גורן. ואי כתב גורן ה"א גדולי קרקע אין בעלי חיים לא, כתב רחמנא צאן. יקב למה לי (למ"ד לאתויי) [למר למעוטי] כספים, (למ"ד לאתויי) [למר למעוטי] פרדות. תנו רבנן אשר ברכך יכול נתברך הבית בגללו מעניקין לו, לא נתברך הבית בגללו אין מעניקין לו, תלמוד לומר הענק תעניק לו מ"מ. אם כן מה ת"ל אשר ברכך הכל לפי הברכה תן לו. רבי אלעזר בן עזריה אומר דברים ככתבן, נתברך הבית בגללו מעניקין לו, לא נתברך הבית בגללו אין מעניקין לו, אם כן מה ת"ל הענק תעניק, דברה תורה כלשון בני אדם (כתוב ברמז שנ"א): [כג]כתיב תעניק לו והרי דברים קל וחומר ומה אם רשעים שנמכרים בגניבתן אמר הכתוב הענק תעניק, צדיקי עולם שעושין רצונו בתורתו בכל יום תמיד על אחת כמה וכמה. משל להד"ר למלך שהיתה לו פלטין גדול והדלת נעולה (והוא) [והזיז] יוצא ממנו [כד]והזיז עליו אכילה ושתיה ומזונות וכל מיני ספוקין כולם, אף זיז אחד סמוך לו והיו עליו תאנים ענבים ורמונים וכל מיני מגדים כולם, אף זיז אחד סמוך לו והיו עליו שיראין [כה]וסריקון וכל מיני בגדים כולם, והעומדין מבחוץ היו באין ומסתפקין ממה שהוא יוצא מפלטין של מלך לחוץ, העוברין והשבין מה הם אומרים ממה שהוא יוצא מפלטין של מלך לחוץ אתה למד מה יש בפלטין של מלך בפנים. כך מיסורין של צדיקים בעולם הזה אתה למד מדת פורענותן של רשעים בגיהם, ומשלות רשעים בעולם הזה אתה למד מתן שכרם של צדיקים לעתיד לבא בגן עדן שנאמר [כו]מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וגו', ואומר [כז]ומעולם לא שמעו לא האזינו וגו'. [כח]העניק תעניק לו ולא ליורשיו. [כט]אשר ברכך ה' אלהיך (כל שכתב עונש) [שיש בו ענין] ממון כתיב ביה ברכה וביותר במקום שיש בו חסרון כים: [ל]וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים. מה במצרים הענקתי לך ושניתי לך אף אתה הענק לו ושנה לו. מה במצרים [נתתי לך] ברוחב יד אף אתה ברוחב יד תן לו, וכן הוא אומר [לא]כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ, כנפי יונה נחפה בכסף זו ביזת מצרים, ואברותיה בירקרק חרוץ זו ביזת הים [לב]תורי זהב נעשה לך זו ביזת הים, עם נקודות הכסף זו ביזת מצרים. על כן אנכי מצוך את הדבר הזה היום, ביום רוצעין ואין רוצעין בלילה. ואם אמר יאמר (כתוב ברמז שט"ז וברמז תרס"ז):

[לג]ולקחת את המרצע. מכאן היה רבי שמעון אמר בשלשה מקומות הלכה עוקרת את המקרא התורה אמרה [לד]ושפך את דמו וכסהו עפר והלכה אמרה בכל דבר המגדל צמחים, התורה אמרה וכתב לה ספר כריתות והלכה אמרה בכל שהוא תלוש, התורה אמרה במרצע והלכה אמרה בכל דבר, ורבי אומר (בדלת או במזוזה מעומד) [במין מתכות בלבד]:

תתצט *ולקחת את המרצע. שומע אני בינו לבין עצמו ת"ל [לה]והגישו אדוניו אל האלהים אצל הדיין שימסרנו למוכריו. המרצע בכל דבר שהוא רושם. [לו]ולקחת את המרצע מנין לרבות את הקוץ ואת הזכוכית ואת הקרומים של קנה, ת"ל ולקחת דברי רבי יוסי בר יהודה. רבי אומר מרצע, מה מרצע מיוחד של מתכת אף אין לי אלא כל מן המתכת. המרצע זה מרצע גדול. אמר רבי אלעזר יורן בריבי היה דורש שאין רוצעין אלא במלת, (וחכמים אומרים אין כהן נרצע שמא נעשה בעל מום), ר"מ אומר (אף) [מן] הסחוס שהרי חכמים אומרים אין כהן נרצע כו' ואם במלת הוא נרצע היאך נעשה בעל מום, אלא מלמד שאין רוצעין אלא בגובה שבאזנו. אזנו נאמר כאן אזנו ונאמר להלן [לז]אזנו, מה אזנו האמורה להלן ימנית אף אזנו האמורה כאן ימנית ובגובה שבאזן, באזנו (ובדלת)' יכול בצד אזנו, תלמוד לומר באזנו ובדלת מגיד שנותן באזנו עד שמגיע לדלת (כתוב ברמז שט"ז):

והיה לך עבד עולם. (נא) כל ימי עולמו של (יובל) [אדון], אף הוא נמכר שלשים וארבעים שנה לפני היובל, מכאן אתה אומר עבד עברי עובד את הבן ואינו עובד את הבת, נרצע לא את הבן ולא את הבת, מנין ליתן את האמור כאן להלן ואת להלן כאן, ת"ל עולם עולם לג"ש. ואף לאמתך תעשה כן להעניק, יכול אף לרציעה ת"ל [לח]ואם אמור יאמר העבד, ולא האמה:

לא יקשה בעינך בשלחך אותו חפשי מעמך כי משנה שכר שכיר וגו'. מכאן אמרו שכיר עובד ביום וזה ביום ובלילה. (למען יברכך) [וברכך] יכול כשעומד ובטל תלמוד לומר אשר תעשה. ואף לאמתך תעשה כן (כתוב ברמז שי"ח): [לט]תנו רבנן אלו נאמר אזנו בדלת הייתי אומר ירצענה לאזן מאבראי ויקדור כנגד אזנו בדלת, תלמוד לומר באזנו ובדלת קודר והולך עד שמגיע לדלת. דלת שומע אני בין עקורה בין שאינה עקורה, תלמוד לומר אל המזוזה מה מזוזה מעומד אף דלת מעומד. רבן יוחנן בן זכאי היה דורש את המקרא הזה כמין חומר, מה נשתנה אזן מכל אברים שבגוף, אמר הקב"ה אזן ששמעה קולי על הר סיני בשעה שאמרתי [מ]כי לי בני ישראל עבדים, עבדי הם ולא עבדים לעבדים, והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע בה. ורבי שמעון ב"ר היה דורש את המקרא הזה כמין חומר מה נשתנה דלת ומזוזה מכל כלים שבבית, אמר הקב"ה דלת ומזוזה שהיו עדים במצרים שנאמר [מא]והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות ואמרתי כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע בפניהם:

[מב]כל הבכור אשר יולד בבקרך. מגיד שהבכור נאכל (נב) כל שנתו. אין לי אלא בכור תם, בעל מום מנין, תלמוד לומר כל הבכור. מכלל שנאמר לא תעבוד בבכור שורך ולא תגוז מלמד שהבכור אסור בגיזה ובעבודה. אין לי אלא בכור תם, בכור בעל מום מנין, ת"ל כל הבכור*, אשר יולד פרט ליוצא דופן, בבקרך ובצאנך הזכר (נג) תקדיש לה' אלהיך (מלמד שהבכור נאכל כל שנתו. אין לי אלא בכור, מנין לרבות כל שאר הקדשים, ת"ל כל הבכור), מכלל שנאמר לא תעבוד ולא תגוז, מלמד שהבכור אסור בגיזה ועבודה שאר כל הקדשים מנין, ודין הוא ומה הבכור שאין נוהג בכל הולדות ויוצא להולין בלא פדיון אסור בגיזה ובעבודה, שאר קדשים שנוהגין בכל הולדות ואינן יוצאין לחולין אלא בפדיון אינו דין שיהו אסורין בגיזה ובעבודה, לא אם אמרת בבכור שכן קדושתו

מה"ק ובמ"ק יח שמות כא: יט שם: כ קדושין טו: כא כתובות יט: כב קדושין יז: כג תנא דבי אליהו פרק כ"ב: כד זיז לוח ודף עב שמניחין על הכותל: כה סריקון בגדי משי מרוקם בחוטי זהב: כו תהלים לא: כז ישעיה סד: כח ספרי: כט ספרי זוטא: ל ספרי: לא תהלים סח: לב שיר השירים א: לג סוטה טז: לד ויקרא יז: *ספרי זוטא: לה שמות כא: לו ספרי: לז ויקרא יד: לח שמות כא: לט קדושין כב: מ ויקרא כה: מא שמות יב: מב ספרי: *עי' במפרשי הספרי גירסאות שונות בזאת הפסקא, ועי' בתי"כ פ' אמור, ובמס' בכורות יט, נדה מ:

זית רענן (נא) כל ימי עולמו של אדון, כ"ה שם, כל ימי חיי האדון, וע"ז מסיק אף הוא נמכר ל' או מ' שנה לפני היובל ואם מת האדון תוך הזמן זה יוצא לחירות, ועי"ז מסיק מכאן אתה אומר וכו': כאן ולהלן, פי' מה שאמור בפ' זו ילפינן מינה ג"כ לפ' משפטים וה"ה איפכא: ביום ובלילה, שרבו מוסר לו שפחה כנענית: (נב) כל שנתו, כדכתיב תאכלנו שנה בשנה: (נג) ה"ג תקדיש לה' אלהיך מכלל שנאמר לא תעבוד וכו', כן מצאתי מוגה בספרי והשאר נמחק, וי"ל דה"פ מנין לרבות שאר כל הקדשים די"ל כל מקום דכתיב עד דוקא בן ל' יום כשר קמ"ל דכשר כל שנתו:

קדושתו מרחם וקדושתו חלה עליו בבעל מום קבוע, תאמר בקדשים וכו', תלמוד לומר בבקרך ובצאנך. תקדיש ולא תעבוד ולא תגוז. הזכר (כתוב ברמז רי"ד): [מג]רבי ישמעאל אומר כתוב אחד אומר תקדיש וכתוב אחד אומר אל תקדיש, אי אפשר לומר תקדיש שכבר נאמר אל תקדיש, ואי אפשר לומר אל תקדיש שכבר נאמר תקדיש, הא כיצד מקדישו אתה [הקדש עלוי ואי אתה מקדיש] אותו הקדש מזבח. ורבנן [מד]לא תקדיש מיבעי ליה ללאו, תקדיש מיבעי ליה לכדתניא מנין לנולד לו בכור בעדרו שמצוה להקדישו שנאמר הזכר תקדיש. ור"י, אי לא מקדיש ליה לא קדוש קדושתו מרחם הוה וכיון דכי לא מקדיש ליה קדוש לא צריך לאקדושיה (כתוב ברמז תרע"ח). (נד) [מה]יכול אף הקדש בדק הבית שאינו הקדש מזבח, ת"ל אל תקדיש. או דבר שאתה למדו לדרך אחד אתה למדו לכל הדרכים שיש בו, מה בכור מיוחד שהוא קדשים קלים ונאכל לשני ימים ונוהג בבקר ובצאן אף איני מרבה אלא כיוצא בו ומנין לרבות קדשי קדשים וקדשים קלים של יחיד ושל צבור, תלמוד לומר בקרך וצאנך תקדיש. לא תעבוד בבכור שורך ולא תגוז בכור צאנך, לא יצא בכור אלא ללמד מה בכור מיוחד שהוא הקדש מזבח יצא הקדש בדק הבית שאינו הקדש מזבח. [מו]תניא לא תעבוד בבכור שורך אבל אתה עובד בשלך ושל אחרים. ולא תגוז בכור צאנך אבל אתה גוזז שלך ושל אחרים דברי רבי יהודה. ר' שמעון אומר לא תעבוד בבכור שורך אבל אתה עובד בבכור אדם. ולא תגוז בכור צאנך אבל אתה גוזז פטר חמור. בשלמא לרבי שמעון היינו דכתיב תרי קראי, אלא לר' יהודה תרי קראי ל"ל, ותו לר' יהודה בכור אדם הכי נמי דאסור, אלא דכ"ע שורך למעוטי בכור אדם הוא דאתא, כי פליגי בצאנך, רבי יהודה לטעמיה דאמר שותפות נכרי חייבת בבכורה, וכי איצטריך קרא למישרי בגיזה ועבודה, ורבי שמעון סבר שותפות נכרי פטורה מן הבכורה, ולענין גיזה ועבודה לא איצטריך קרא, כי איצטריך קרא לפטר חמור. בשלמא לר' יהודה היינו דכתיב שורך אטו צאנך אלא לר' שמעון שורך וצאנך למה לי קשיא:

תתק [מז]לא תעבוד בבכור שורך ולא תגח בכור צאנך. אין לי אלא שור בעבודה וצאן בגיזה, מנין ליתן את של זה בזה ושל זה בזה, ת"ל לא תעבוד ולא תגוז. [מח]אין לי אלא בכור שור בעבודה ובכור צאן בגיזה, בכור שור בגיזה ובכור צאן בעבודה מנין, הרי אתה דן, ומה אם במקום שלא שוה בעל מום של בקר לתמים של בקר ליקרב על גבי המזבח (נה) שוה לו לעבודה, מקום ששוה תמים של צאן לתמים של בקר ליקרב על גבי המזבח אינו דין שישוה לו לעבודה. וה"ה לגיזה, ומה אם במקום שלא שוה בעל מום של צאן לתמים של צאן ליקרב ע"ג המזבח שוה לו בגיזה מקום ששוה תמים של בקר לתמים של צאן ליקרב ע"ג המזבח אינו דין שישוה לו בגיזה. ועדין לא למדנו אלא תמימין בעלי מומין מנין, [ודין הוא] ומה אם במקום שלא שוה תמים של בקר לבעל מום של בקר ליקרב ע"ג המזבח שוה לו לעבודה, מקום ששוה בעל מום של צאן לבעל מום של בקר ליקרב על גבי המזבח אינו דין שישוה לו בעבודה. והוא הדין לגיזה, ומה אם במקום שלא שוה תמים של צאן לבעל מום של צאן ליאכל עמו בגבולין שוה לו בגיזה, מקום ששוה בעל מום של בקר לבעל מום של צאן ליאכל עמו בגבולין אינו דין שישוה בגיזה (תלמוד לומר לא תעבוד וגו'). [מט]הבכור נאכל שנה בשנה בין תם בין בעל מום שנאמר לפני ה' אלהיך תאכלנו שנה בשנה, נולד לו מום בתוך שנתו רשאי לקיימו כל שנים עשר חדש, לאחר שנתו אינו רשאי לקיימו אלא שלשים יום. (מדקיימא לן) [מדקאמר] נולד לו מום בתוך שנתו, למימרא דלשנה דידיה מנינן, מנהני מילי, אמר רב יהודה אמר רב דאמר קרא לפני ה' אלהיך תאכלנו שנה בשנה איזו היא שנה שנכנסת בחברתה הוי אומר זה שנה של בכור. דבי רב תנא שנה בשנה, יום אחד משנה זו ויום אחד משנה זו לימד על הבכור שנאכל לשני ימים ולילה אחד, לרבי רב מנא להו ילפי מקדשים, וקדשים גופייהו מנא להו, אמר רב אחא בר יעקב אמר קרא [נ]כבש אחד תמים בן שנתו, שנה שלו ולא שנה של מנין עולם. ובכור דנאכל לשני ימים ולילה אחד מנא ליה, נפקא ליה [נא]מבשרם יהיה לך כחזה התנופה וגו' הקישו הכתוב לחזה ושוק של שלמים מה להלן לשני ימים ולילה אחד אף כאן לשני ימים ולילה אחד, ואידך, אי מהתם (הוה אמינא) איכא למימר כחזה ושוק של תודה, ואידך, א"ל א"כ יהיה הוסיף לך הכתוב הויה אחרת בבכור. ואידך, האי יהיה לך לימד על בכור בעל מום שניתן לכהן, שלא מצינו לו בכל התורה כולה. ואידך, ובשרם יהיה לך אחד תם ואחד בעל מום, ואידך, ובשרם דהני בכורות דכולהו ישראל קאמר:

תתקא [נב]וכי יהיה בו מום וגו'. על אלו מומין שוחטין את הבכור, נפגמה אזנו מן הסחוס וכו', ואמאי פסח ועור כתיב, הא כתיב נמי כי יהיה בו מום. ואימא כי יהיה בו מום כלל, פסח או עור פרט, כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט פסח ועור אין מידי אחרינא לא, כל מום רע חזר וכלל, כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט מה הפרט מפורש מומין שבגלוי ואינן חוזרין אף כל מומין שבגלוי ואינן חוזרין, [ואימא] מה הפרט מפורש מומין שבגלוי ובטל ממלאכתו כו' אלמה תנן נפגמה אזנו מן הסחוס ולא מן העור, כל מום רע ריבויא הוא, אי הכי מומין שבסתר נמי, אלמה תנן חוטין הפנימיות שנעקרו נעקרו אין נפגמו ונגממו לא, בעינן מום רע וליכא. אי הכי מום עובר נמי, אלמה תנן ולא מן העור, מום עובר סברא הוא השתא מיפרק לא פרקינן עלויה מישחט שחטינן עלויה. כדתניא [נג](וכל בהמה) [ואם כל בהמה טמאה] אשר לא יקריבו ממנה בבעלי מומין הכתוב מדבר כו', ואי בעית אימא אם כן פסח ועור מאי אהני ליה: [נד]אמר רבא למה לי דכתב רחמנא מום באדם, מום בבכור, מום בקדשים, צריכא, דאי כתב רחמנא באדם שכן נתרבה במצות, אדם מבכור בהמה לא אתי שכן הוא עצמו קרב ע"ג המזבח, קדשים מבכור לא אתי שכן קדושתו מרחם, אדם מקדשים לא אתי שכן הן עצמן קרבין, בכור מקדשים לא אתי שכן קדושתו מרובה [חדא] מחדא לא אתי תיתי חדא מתרתי, מהי תיתי לא לכתוב רחמנא באדם ותיתי מהנך מה להנך שכן קרבין על גבי המזבח, [לא לכתוב רחמנא] בבכור ותיתי מהנך, מה להנך שכן קדושתן מרובה ונוהגין בפשוטין [לא ליכתב] בקדשים ותיתי מהנך מה להנך שכן קדושתן מאליהן הילכך צריכי:

[נה]וכי יהיה בו מום. אין לי אלא שנולד תמים ונעשה בעל מום, בעל מום (נו) ממעי אמו מנין, תלמוד לומר כל מום רע. ומנין לבעל גרב ובעל יבלת ובעל חזזית וזקן וחולה ומזוהם, ת"ל כל מום רע. לא תזבחנו לה' אלהיך יכול לא ישחט עליהן במקדש אבל שוחט עליהן בגבולין, תלמוד לומר פסח או עור, פסח ועור בכלל היו ולמה יצאו להקיש אליהן מה פסח ועור מיוחדין מום שבגלוי ואינו חוזר אף אין לי אלא מום שבגלוי ואינו חוזר. רק הדם (כתוב ברמז תס"ד):

תתקב טז [נו]שמור את חדש האביב. שלח ליה רב הונא בר אבין לרבא כי חזית דמשכה תקופת טבת עד שיתסר בניסן עברה להההיא שתא ולא תיחוש לה דכתיב שמור את חדש האביב שמור אביב של תקופה שיהא בחדש ניסן. [נז]שמור את חדש (נז) הסמוך לאביב מפני אביב שיהא בזמנו. יכול אם היתה שנה חסירה ארבעה עשר יום או חמשה עשר יום אתה נותן לה ארבעה עשר יום או חמשה עשר יום, תלמוד לומר חדש לא פחות ולא יותר, יכול אם היתה שנה חסרה ארבעים יום או חמשים יום אתה נותן לו ארבעים יום או חמשים יום, ת"ל חדש לא פחות ולא יותר. בשלשה מקומות מזכיר פרשת מועדות, בתורת כהנים (נח) מפני סדרן. בחומש הפקודים מפני קרבן. במשנה תורה מפני הצבור. ללמדך ששמע משה פרשת מועדות מסיני ואמרה לישראל וחזר ושנאה להן בשעת מעשה, א"ל משה הזהרו להיות שונין בענין ודורשין בו לכך נאמר שמור את חדש האביב (כתוב ברמז קפ"ט וברמז ר"ח): ועשית פסח, שתהא עשייתו לשם פסח שאם שחטו שלא לשמו פסול. אין לי אלא שחיטתו, מנין לרבות קיבול דמו וזריקת דמו, ת"ל ועשית. יכול שאני מרבה צלייתו והדחת קרביו, ת"ל וזבחת, זביחה בכלל היתה ולמה יצאת להקיש אליה מה זביחה מיוחדת שהיא לשם עבודה [אף כל שהוא לשם עבודה] יצאו אלו שאינן לשם עבודה. לה' אלהיך לשם המיוחד. כי בחדש האביב חדש שהוא כשר לא חם ולא צונן, וכן הוא אומר [נח]אלהים מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות:

תתקג הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה, וכי בלילה יצאו והלא לא יצאו אלא ביום שנאמר [נט]ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה, אלא מלמד שנגאלו בלילה. [ס]כתיב שם תזבח את הפסח בערב, רבי אליעזר אומר בערב אתה זובח וכבוא השמש אתה אוכל ומתי אתה שורף מועד צאתך ממצרים. רבי (עקיבא) יהושע

ממ"ק ובמ"ק מג ערכין כט: מד ויקרא כז: מה ספרי: מו בכורות ט: מז סס כס: מח ספרי: מט בכורות כז: נ ויקרא יב: נא במדבר יח:
נב בכורות לז: נג ויקרא כז: נד בכורות מג: נה ספרי: נו ר"ה השנה כא: נז ספרי: נח תהלים סח: נט במדבר לג: ס ברכות ט:

זית רענן (נג) ת"ל תקדיש ולא תעבוד, שאף קדשים אסורים בעבודה: (נד) יכול אף הקדש ביה, פי' שיקדיש הבכור ממש לביה לא בהקדש עלוי: מנין לרבות ק"ק וכו', שאע"פ, בגיזה ועבודה: יצא הקדש ביה, שמותר בגיזה ועבודה: (נה) שוה לו לעבודה, כדיליף לעיל מכל הבכור: בעלי מומין מנין, פי' מנין שב"מ של בקר אסור בגיזה וב"מ של צאן בעבודה: (נו) ממעי אמו, דסד"א כיון שנוצר כך לא מקרי מום: (נז) הסמוך לאביב, היינו שיעברו אדר שיבוא ניסן בזמנו: (נח) מפני סדרן, שסדר לפניהם דיני המועדות זה אחר זה: מפני הצבור, פי' שאמר להם בשעת מעשה:

[יהושע] אומר בערב אתה זובח כבא השמש אתה אוכל ועד מתי אתה אוכל והולך עד מועד צאתך ממצרים: אמר (רבא) [רבי אבא] הכל מורים כשנגאלו לא נגאלו אלא מבערב שנאמר הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה, וכשיצאו לא יצאו אלא ביום שנאמר [סא]ממחרת הפסח יצאו בני ישראל, לא נחלקו אלא על שעת חפזון רבי אליעזר [סב]סבר חפזון דמצרים, רבי (עקיבא) [יהושע] סבר חפזון דישראל:

[סג]וזבחת פסח. מנין למותר פסח שקרב שלמים שנאמר וזבחת פסח לה' צאן ובקר, וכי פסח בא מן הבקר והלא אין פסח בא אלא מן הכבשים ומן העזים. אלא מכאן למותר פסח שיהא לדבר הבא מן הצאן ומן הבקר (כתוב ברמז קצ"ד). [סג]מנין לאומר הרי עלי תודה שלא יביא אלא מן החולין, ת"ל וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר והלא אין פסח בא אלא מן הכבשים ומן העזים, אם כן למה נאמר צאן ובקר להקיש כל הבא מן הצאן ומן הבקר לפסח, מה פסח דבר שבחובה ואינו בא אלא מן החולין, אף כל דבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין, ופסח גופיה מנלן דתניא רבי אליעזר אומר נאמר פסח במצרים ונאמר פסח לדורות מה פסח הבא במצרים אינו בא אלא מן החולין אף פסח האמור לדורות וכו'. א"ל רבי עקיבא וכי דנין איפשר משאי איפשר, א"ל אע"פ שאי אפשר ראיה גדולה היא ונלמד הימנה, חזר רבי עקיבא ודן דין אחר מה לפסח מצרים שכן אין טעון מתן דמים ואימורין לגבי מזבח, תאמר בפסח דורות שכן טעון מתן דמים ואימורין לגבי מזבח, א"ל הרי הוא אומר [סד]ועבדת את העבודה הזאת בחדש הזה שיהיו כל עבודות של חדש הזה כזה וכו' (כדכתיב ברמז הצ"ה). [סה]וזבחת פסח וגו' שתהא שחיטתו לשם פסח שאם שחטו שלא לשמו פסול. אין לי אלא שחיטתו, מנין לרבות קיבול דמו וזריקת דמו, ת"ל ועשית. יכול שאני מרבה אף הקטר חלבין, ת"ל וזבחת, זביחה בכלל היתה ולמה יצאת להקיש אליה מה זביחה מיוחדת שמעכבת את הכפרה [אף כל שמעכב את הכפרה] יצאה הקטרה שאינה מעכבה את הכפרה. לה' אלהיך, לשם המיוחד. צאן ובקר והלא אין פסח בא אלא מן הכבשים וכו' (כדלעיל עד אינו בא אלא מן החולין). במקום אשר יבחר ה' אלהיך לשכן שמו שם, זו שילה ובית עולמים:

[סו]לא תאכל עליו חמץ. אלו דברים שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח חטין ושעורין כוסמין ושבולת שועל ושיפון, הני אין אורז ודוחן לא, מנהני מילי, אמר ריש לקיש וכן תנא דבי רבי אליעזר אמר קרא לא תאכל עליו חמץ וגו', דברים הבאים לידי חימוץ אדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח, יצאו אלו שאין באין לידי חמוץ אלא לידי סרחון (כתוב ברמז ר"ד ור"ה ור"ו ור"ח): [סז]הכל מורים בפסח שמניח פרוסה לתוך שלמה ובוצע מאי טעמא לחם עוני כתיב: [סח]תנו רבנן לחם עוני פרט לחלוט [סט]ואשישה, יכול לא יצא ידי חובתו אלא בפת של [ע]הדראה תלמוד לומר מצות מצות ריבה אפילו כמצתו של שלמה: [עא]מצה גזולה לדברי רבי מאיר אין אדם יוצא בה חובתו בפסח. מתקיף לה רב פפא מי כתיב מצתכם כו' (כתוב ברמז תרנ"א). [עב]אמר שמואל לחם עוני שעונין עליו דברים הרבה. דבר אחר [עני כתיב] מה דרכו של עני בפרוסה אף כאן בפרוסה. דבר אחר מה דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה אף כאן הוא מסיק ואשתו אופה. [עג]רבי שמעון אומר למה נקרא לחם עוני (אלא) על שם עינוי שנתענו במצרים. כי בחפזון יצאת, יכול חפזון לישראל ולמצרים תלמוד לומר [עד]ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו, אמור מעתה למצרים היה חפזון ולישראל לא היה חפזון (כתוב ברמז קצ"ט):

תתקד [עה]למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים. אמר רבי אלעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא שנאמר למען תזכור וגו', ימי חייך הימים כל ימי חייך הלילות, וחכמים אומרים ימי חייך העולם הזה, כל ימי חייך להביא לימות המשיח (כתוב ברמז רי"ח): [עו]מי שמתו מוטל לפניו פטור מקריאת שמע וכו' אמר רבי כתיב למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך, ימים שאתה עוסק בהם בחיים ולא ימים שאתה עוסק בהם במתים: [עז]לא יראה לך שאור. שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים, שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של גבוה, לא יראה לך שאור (נח) רואה אתה (לפלטר) [ליפטר]. לא יראה לך שאור בטל מלבך, מכאן אמרו ההולך לשחוט את פסחו ונזכר שיש לו חמץ בתוך הבית אם יכול לחזור ולבער ולחזור למצותו יחזור ואם לאו יבטל בלבו. *לא יראה חמץ ולא יראה לך שאור זהו הילוק שבין בית שמאי ובית הלל, שבית שמאי אומרים שאור בכזית וחמץ בככותבת ובית הלל אומרים זה וזה בכזית (כתוב ברמז ר"ד). ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב איזו זביחה אתה זובח על מנת לאכול בערב, הוי אומר זה הפסח. ביום הראשון לבקר (ס) לבקר של שני:

[עח]לא תוכל לזבוח את הפסח באחד וגו'. תנו רבנן היו ישראל מחצה טהורין ומחצה טמאים הללו עושים לעצמן והללו עושים לעצמן, ואם היו הטמאים עודפים על הטהורים אפילו אחד יעשו בטומאה, רבי אלעזר בן מתיא אומר אין היחיד מכריע את הצבור לטומאה שנאמר לא תוכל לזבוח את הפסח באחד (שעריך). רבי שמעון אומר אפילו שבט אחד טמא ושאר כל השבטים טהורין הללו עושין לעצמן והללו עושין לעצמן, קסבר שבט אחד איקרי קהל. רבי יהודה אומר כולם יעשו בטומאה, אם ירצו מיטמא אחד מהם כי היכי דנהוי רוב טמאים, שאין קרבן צבור חלוק. [עט]תנו רבנן מנין שאין שוחטין את הפסח על היחיד, תלמוד לא תוכל לזבוח את הפסח באחד (שעריך וגו'). רבי יוסי אומר יחיד ויכול לאוכלו שוחטין עליו, עשרה ואין יכולין לאוכלו אין שוחטין עליהן. ור' יוסי האי באחד מאי עביד ליה, מיבעי ליה לכדתניא רבי שמעון אומר מנין לזובח את פסחו בבמת יחיד בשעת איסור הבמות שהוא בלא תעשה, ת"ל לא תוכל לזבוח את הפסח באחד (שעריך), יכול אף בשעת היתר הבמות כן, תלמוד לומר באחד שעריך, לא אמרתי אלא בזמן שהיו ישראל כולם נכנסין בשער אחד. ורבי יהודה [האי מנ"ל] תרתי שמעת מינה, ור' יוסי ממאי דלרבי שמעון הוא דאתא, דילמא לכדרבי יהודה הוא דאתא, לא ס"ד מדכתיב [פ]איש לפי אכלו. שם תזבחו את הפסח (כתוב לעיל):

[פא]ובשלת ואכלת במקום. מלמד שמחזיר את [השלם ואין מחזיר] התתיכות ואת האברים דברי רבי יהודה. רבי יוסי אומר בשבת בין כך ובין כך אסור, ביום טוב בין כך ובין כך מותר. ופנית בבקר (כתוב ברמז ת"ג). ופנית בבקר והלכת לאהליך מלמד שטעונין לינה, אין לי אלא אלו בלבד, מנין לרבות עופות ומנחות יין ולבונה ועצים, ת"ל ופנית כל פינות שאתה פונה מן הבקר ואילך. רבי יהודה אומר יכול יהא פסח שני טעון לינה, ת"ל ופנית בבקר והלכת לאהליך ששת ימים תאכל מצות, את שנאכל לששה טעון לינה, את שאינו נאכל לששה ימים אין טעון לינה, יצא פסח שני שאינו אלא יום אחד, וחכמים אומרים הרי הוא כעצים וכלבונה שטעונין לינה. [פב]ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת, מה שביעי עצור אף ששי עצור. אי מה שביעי עצור בכל מלאכה אף ששה עצור בכל מלאכה, ת"ל וביום השביעי עצרת שביעי עצור בכל מלאכה ואין ששה עצור בכל מלאכה, הא לא מסרן הכתוב אלא לחכמים לומר לך איזה יום אסור ואיזה יום מותר איזו מלאכה אסורה ואיזו מלאכה מותרת. [פג]ר' שמעון אומר כתוב אחד אומר [פד]שבעת ימים תאכל מצות וכתוב אחד אומר ששת ימים תאכל מצות, הא כיצד, מצה הנאכלת כל שבעה אוכלה ששה ימים מן החדש ושביעי מן הישן. [פה]תניא ר' אליעזר אומר אין לו לאדם ביו"ט אלא או אוכל ושותה או יושב ושונה, ר' יהושע אומר חלקהו חציו לאכילה ושתיה וחציו לבית המדרש. ואמר רבי יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו. כתוב אחד אומר עצרת לה' אלהיך וכתוב אחד אומר [פו]עצרת תהיה לכם, הא כיצד, ר' אליעזר אומר או כולו לה' או כולו לכם, ר' יהושע אומר חציו לה' וחציו לכם:

תתקה [פז]שבעה שבועות תספר לך [יכול] בבית דין, מנין לכל אחד ואחד, ת"ל [פח]וספרתם לכם שתהא ספירה לכל אחד ואחד. מהחל חרמש בקמה (סב) משהתחיל חרמש, בקמה שיהו הכל בקמה, שיהא תחלה לכל הנקצרים, שלא תהא קצירתו אלא בחרמש. (יכול יביא תחלה לספור) יכול יקצור ויביא ויספור כל זמן שירצה, ת"ל (מיום הביאכם תספרו) [מהחל חרמש בקמה תחל לספור]. יכול יקצור ויספור, ויביא אימתי שירצה, ת"ל [פט]מיום הביאכם. יכול יקצור ביום ויספור ביום, ת"ל שבע שבתות תמימות תהיינה, אימתי הן תמימות משתתחיל בערב, יכול יקצור בלילה ויספור בלילה ויביא בלילה

כ״מ״ק ובמ״ק סא במדבר לג: סב זבחים ו: סג מנחות פכ: סד שמות יג: סה ספרי: סו פסחים לה: סז ברכות לט: סח פסחים לו: סט אשישה גלוסקא גדולה: ע הדראה להס עב: עא סוכה לה: עב פסחים קטו: עג ספרי: עד שמות יא: עה ברכות יב: עו ירושלמי דברכות: עז ספרי: *שמות יג: עח פסחים עט: עט שם נא: פ שמות יב: פא ספרי: פב חגיגה יח: פג ספרי: פד שמות יג: פה ביצה טו, פסחים סח: פו במדבר כט: פז ספרי: פח ויקרא כג: פט ויקרא כג:

זית רענן (נח) ה"ג בספרי רואה אתה לפטור לך, פי' כגון שאמרו לו שיש חמץ הולך ונוטלו ומבערו: (ס) לבקרו של שני, נ"ל דס"ל דקאי אחגיגה הבאה עם הפסח שנאכלת לשני ימים ולילה אחד: (סא) ובשלת ואכלת כו', שאם לא נצלה יפה מע"ש מחזירין אותו שלם ואין מחזירין אותו חתיכות: (סב) משהתחיל חרמש, פי' משיתחיל חרמש לקצור: אלא בחרמש יכול יקצור וכו', כ"ה שם, ובמנחות (דף ס"ו):

בלילה, תלמוד לומר מיום הביאכם תספרו, אין הבאה אלא ביום, הא כיצד קצירה וספירה בלילה והבאה ביום:

ועשית חג שבועות לה' אלהיך וגו'. מכלל שנאמר [צ]וחג הקציר בכורי מעשיך יכול אם יש לך קציר אתה עושה יום טוב ואם לאו אי אתה עושה יו"ט, ת"ל ועשית חג שבועות לה' אלהיך בין שיש לך קציר ובין שאין לך קציר אתה עושה יום טוב. מסת נדבת ידך אשר תתן מלמד שאדם מביא חובתו מן החולין, מנין שאם רצה להביא* ממעשר יביא, ת"ל כאשר יברכך ה' אלהיך: [צא]חגיגת יום טוב הראשון של פסח ב"ה אומרים מן המעשר, ואמאי דבר שבחובה הוא וכל דבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין, אמר עולא בטופל, אמר חזקיה טופלין בהמה לבהמה ואין טופלין מעות למעות, ורבי יוחנן אמר טופלין מעות למעות ואין טופלין בהמה לבהמה, תניא כותיה דר' יוחנן מסת מלמד שאדם מביא חובתו מן החולין. ומנין שאם רצה לערב מערב, ת"ל כאשר יברכך ה' אלהיך, תניא כותיה דחזקיה מסת מלמד שאדם מביא חובתו מן החולין, ב"ה אומרים אכילה ראשונה מן החולין מכאן ואילך מן המעשר, מאי משמע דהאי מסת לישנא (דהוי ליה) [דחולין] הוא דכתיב [צב]ויעם המלך אחשורוש מס:

[צג]ושמחת אלו שלמים, נאמר כאן שמחה ונאמר (סג) להלן [צד]שמחה, מה שמחה האמורה להלן שלמים אף שמחה האמורה כאן שלמים. אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך והלוי אשר בשעריך והגר והיתום והאלמנה חביב חביב קודם. ר' יוסי הגלילי אומר שלש מצות נוהגות ברגל, ואלו הן, חגיגה וראיה ושמחה. יש בראיה שאין בשמחה, ויש בשמחה שאין בראיה, ויש בחגיגה שאין בשניהן, ויש בשמחה שאין בשניהם, ראיה כולה לגבוה מה שאין בשתיהן. חגיגה נוהגת לפני הדיבור ולאחר הדיבור מה שאין בשתיהן. שמחה נוהגת באנשים ובנשים מה שאין בשתיהן, הא מפני שיש בזו מה שאין בזו ויש בזו מה שאין בזו הוצרך הכתוב לומר את כולן. וזכרת כי עבד היית במצרים, מלמד שכל שנוהגין בעצרת נוהגין בפסח וחג, או אף כל שנוהגין בפסח ובחג יהו נוהגין בעצרת, תלמוד לומר אלה, אלה נוהגין בעצרת ואין סוכה ולולב ושבעה ומצה נוהגין בעצרת: [צה]חג הסכות תעשה לך. סוכה ישנה בית שמאי פוסלין, וב"ה מכשירין, ואיזו היא ישנה, כל שעשאה קודם לחג שלשים יום, ואם עשאה לשם חג אפילו עשאה מתחלת השנה כשרה. מאי טעמא דבית שמאי אמר קרא חג הסכות תעשה לך סוכה העשויה לשם חג בעינן. ובית הלל ההוא מיבעי ליה לכדרב ששת משום רבי עקיבא דאמר מנין לעצי סוכה שאסורין בהנאה כל שבעה שנאמר חג הסכות תעשה לך שבעת ימים, ותניא ר' יהודה בן בתירא אומר מנין שכשם שחל שם שמים על חגיגה כך חל שם שמים על הסוכה שנאמר חג הסכות וגו' שבעת ימים לה' מה חגיגה לה' אף סוכה לה', ובית שמאי נמי מיבעי ליה להכי, אין הכי נמי, אלא מאי טעמייהו דבית שמאי, כתיב קרא אחרינא [צו]חג הסכות שבעת ימים, סוכה העשויה לשם חג בעינן. ובית הלל ההוא מיבעי ליה לעושין סוכה בחולו של מועד [וב"ש סבירא להו אין עושין סוכה בחולו של מועד]. ובית הלל לית להו הא דאמר רב יהודה אמר רב עשאה לציצית מן הקוצין ומן הגרדין [פסולה מן הסיסין כשרה כי אמריתה קמיה דשמואל א"ל אף] מן הסיסין נמי פסולה אלמא טויה לשמה בעינן הכא נמי סוכה עשויה לשמה בעינן. שאני התם דאמר קרא [צז]גדילים תעשה לך לך לשם חובך, הכא נמי חג הסכות תעשה לך לך לשם חובך, ההיא לך [מיבעיא ליה] למעוטי גזולה, התם נמי מיבעי ליה למעוטי גזולה, התם כתיב קרא אחרינא [צח]ועשו להם ציצית משלהם:

תתקן [צט]חג הסכות תעשה לך, תעשה ולא מן העשוי, מכאן אמרו הדלה עליה את הגפן ואת הדלעת ואת הקיסום וסיכך על גבן פסולה, ואם היה הסכך הרבה מהם או שקצצן כשרה. היכי דמי אילימא דלא קצצן מאי איריא משום תעשה ולא מן העשוי תיפוק ליה דהוי מחובר, אלא לאו דקצצן, ש"מ דלא אמרינן קציצתן זו היא עשייתן, הכא במאי עסקינן דשלפינהו שלופי דלא מינכרא עשיה דידהו. [ק]העושה סוכתו על גבי בהמה רבי מאיר מכשיר, ור' יהודה פוסל. מאי טעמא דרבי יהודה א"ק חג הסכות תעשה לך שבעת ימים, דחזיא לשבעת ימים שמה סוכה, דלא חזיא לשבעה לא שמה סוכה. (ורבנן) [ור' מאיר] מדאורייתא מיחז חזיא ורבנן הוא דגזרו בה. [קא]תניא ר' אליעזר אומר אין יוצאין מסוכה לסוכה ואין עושין סוכה בחולו של מועד, וחכמים אומרים יוצאין מסוכה לסוכה ועושין סוכה בחולו של מועד, ושוין שאם נפלה שחוזר ובונה אותה [בחולו של מועד], מאי טעמא דרבי אליעזר, דכתיב חג הסכות תעשה לך שבעת ימים, עשה סוכה [הראויה] לשבעה. ורבנן (מאי) [הכי] קאמר רחמנא עשה סוכה בחג. תניא רבי אליעזר אומר כשם שאין אדם יוצא בלולבו של חבירו ביום טוב ראשון דכתיב [קב]ולקחתם לכם ביום הראשון לכם משלכם, כך אין אדם יוצא ידי חובתו בסוכתו של חבירו דכתיב חג הסכות תעשה לך לך משלך. וחכמים אומרים אע"פ שאין אדם יוצא בלולבו של חבירו אבל יוצא בסוכתו של חבירו דכתיב [קג]כל האזרח בישראל ישבו בסכות, מלמד שכל ישראל ראוין לישב בסוכה אחת. ורבנן האי לך מאי עבדי ליה, ההוא מיבעי ליה להוציא את הגזולה, אבל שאולה כתיב כל האזרח בישראל. ור' אליעזר האי כל האזרח מאי עביד ליה, מבעי ליה לגר שנתגייר בנתים וקטן שנתגדל בנתיים. ורבנן כיון דאמרי עושין סוכה בחולו של מועד לא אצטריך קרא. [קד]חג הסכות תעשה לך שבעת ימים להדיוט (סד) ומנין אף לגבוה, ת"ל חג הסכות שבעת ימים לה', א"כ למה נאמר תעשה, כל זמן שאתה עושה סוכה מעלה אני עליך כאלו לגבוה אתה עושה. שבעת ימים, ר' שמעון אומר פסח וחג שאין עונת מלאכה זה שבעה וזה שמנה, עצרת שהיא עונת מלאכה אינה אלא יום אחד בלבד, מלמד שחס הכתוב על ישראל. [קה]באספך מגרנך ומיקבך זה הכלל כל דבר המקבל טומאה ואין גדולו מן הארץ אין מסככין בו. מנא הני מילי אמר קרא באספך מגרנך ומיקבך בפסולת גורן ויקב הכתוב מדבר. ואימא גורן גורן עצמו, יקב יקב עצמו, יקב כתיב ואי אפשר לסכך בו. ואימא יין קרוש הבא משניר שהוא דומה לעגולי דבילה מגרנך ולא גורן עצמו, מיקבך ולא יקב עצמו. רב חסדא אמר מהכא [קו]צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס וגו' ועלי עץ עבות לעשות סכות ככתוב, היינו הדס היינו עץ עבות, הדס שוטה לסוכה, ועץ עבות ללולב: [קז]תניא באספך מגרנך ומיקבך מה גורן ויקב מיוחדים שגדילין על מי שנה שעברה אף כל שגדילין על מי שנה שעברה מתעשרין לשנה שעברה יצאו ירקות שגדילין על מי שנה הבאה [ומתעשרין לשנה הבאה]. רבי עקיבא אומר מה גורן ויקב מיוחדין שגדילין על רוב מים ומתעשרין לשנה שעברה אף כל שגדילין על רוב מים מתעשרין לשנה שעברה, יצאו ירקות שגדילין על כל מים ומתעשרין לשנה הבאה. מאי בינייהו בצלים הסריסים [ופול המצרי] איכא בינייהו, דתניא בצלים הסריסים ופול המצרי שמנע מהם מים שלשים יום לפני ראש השנה מתעשרים לשעבר ומותרים בשביעית ואם לאו [אסורין בשביעית] ומתעשרין לשנה הבאה: [קח]ושמחת בחגך לרבות כל מיני שמחה ביום טוב, מכאן אמרו ישראל יוצאין ידי חובתם בנדרים ונדבות ובמעשר [בהמה] והכהנים בחטאות ואשמות ובבכורות ובחזה ושוק, יכול אף בעופות ובמנחות, ת"ל ושמחת בחגך, את שחגיגה באה מהם יצאו אלו שאין חגיגה באה מהם. רב אשי אמר ושמחת מי שיש בו שמחה יצאו אלו שאין בהן שמחה. ורב אשי האי בחגך מאי עביד ליה, לכדרבי דניאל בר רב קטינא אמר רב מנין שאין נושאין נשים במועד שנאמר ושמחת בחגך, בחגך ולא באשתך. [קט]ת"ר חייב אדם לשמח בניו ובני ביתו ברגל שנאמר ושמחת בחגך, ובמה משמחם ביין, ר' יהודה אומר אנשים בראוי להם ונשים בראוי להן. אנשים בראוי להם ביין. ונשים בראוי להן במאי, תני רב יוסף בבבל בבגדי צבעונין, בארץ ישראל בבגדי פשתן המגוהצין. ר' יהודה בן בתירא אומר בזמן שבה"מ קיים אין שמחה אלא בבשר שנאמר [קי]וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני ה' אלהיך, ועכשיו אין שמחה נוהגת אלא ביין שנאמר [א]ויין ישמח לבב אנוש:

תתקז [ב]שבעת ימים תחוג לה' וכתיב חג הסכות תעשה לך שבעת ימים (סה) מלמד שכל הרגל תשלומין לראשון, א"כ למה נאמר שבעת ימים, תשלומים כל שבעה. [ג]מי שלא חג ביום טוב הראשון של חג חוגג והולך כל הרגל כלו ואפי' ביום טוב האחרון. מנא הני מילי, אמר ר' יוחנן נאמר עצרת בשביעי של פסח ונאמר עצרת בשמיני של חג מה להלן תשלומין אף כאן תשלומין, מופנה דאי לא מופנה איכא למיפרך, מה לשביעי של פסח שכן אין חלוק משלפניו תאמר בשמיני של חג שהוא חלוק משלפניו

ממ"ק ובמ"ק צ שמות כג: *פי' לערב: צא חגיגה ח: צב אסתר י: צג ספרי: צד דברים כג: צה סוכה ט: צו ויקרא כג: צז דברים כב: צח במדבר טו:
צט סוכה יא: ק שם כג: קא שם כז: קב ויקרא כג: קג שם: קד ספרי: קה סוכה יב: קו נחמיה ח: קז ר"ה השנה יד: קח חגיגה ח:
קט פסחים קט: קי דברים כז: א תהלים קד: ב ספרי: ג חגיגה ט:

זית רענן (סג) להלן שמחה, בפ' כי תבא: כל שנוהג בעצרת, היינו שמחה: (סד) מנין אף לגבוה, פי' שאסורין בהנאה כל שבעה: עצרת, עונת מלאכה שאז זמן הקציר בא"י: (סה) מלמד שכל הרגל תשלומין לראשון, מדכתיב תעשה לך שבעת ימים משמע לך ולא לגבוה ז' ימים אלא יום אחד:

משלפניו, לאיי אפנויי מופנה, מכדי מאי עצרת עצור בעשיית מלאכה הא כתיב לא תעשה כל מלאכה, עצרת דכתב רחמנא למה לי, ש"מ לאפנויי. ותנא מייתי לה מהכא [ו]והגותם אותו חג לה' שבעת ימים, יכול יהא חוגג והולך כל שבעה ת"ל אותו, אותו אתה חוגג ואי אתה חוגג כל שבעה, אם כן למה נאמר שבעה, לתשלומין, ומנין שאם לא חג ביום טוב הראשון של חג שחוגג והולך את כל הרגל וי"ט האחרון של חג, ת"ל [ה]בחדש השביעי תחגו אותו, [אי בחדש השביעי] יכול יהא חוגג והולך כל החדש כלו, ת"ל אותו, אותו אתה חוגג ואי אתה חוגג חוצה לו:

[ו]כי יברכך ה' יכול (סו) בו במין, ת"ל בכל תבואתך ובכל מעשה ידיך. [ז]והיית אך שמח לרבות לילי יו"ט האחרון לשמחה. או אינו אלא לרבות לילי יו"ט הראשון, ת"ל אך חלק, וכה ראית, מרבה אני ליל יו"ט האחרון שיש שמחה לפניו. ומוציא אני לילי ביום טוב הראשון שאין שמחה לפניו. [ח]והיית אך שמח לרבות לילי יו"ט (הראשון) [האחרון], יכול שאני מרבה לילי יו"ט (האחרון) [הראשון] לשמחה, ת"ל אך. *מכאן אמרו ישראל יוצאין ידי חובתן בנדרים ונדבות וכו', יכול אף בעופות ובמנחות, ת"ל אך. שלש פעמים בשנה (כתוב ברמז שנ"ה): את פני ה' אלהיך, אם עושה אתה את כל האמור בענין מניה אני את כל עסקי ואיני עוסק אלא בך. בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסכות. ר"ש אומר אין תלמוד לומר בחג הסכות שבו דבר הכתוב, אלא מה ת"ל ובחג הסכות, מלמד שאין עובר בבל תאחר עד שיעברו כל רגלי השנה. ולא יראה את פני ה' ריקם מן (הצדקה) [הקרבן], וחכמים נתנו שיעור, ב"ש אומרים הראיה שתי כסף וכו' ובה"א הראיה מעה כסף וכו'. איש כמתנת ידו מכאן אמרו מי שיש לו אוכלין מרובין ונכסים מועטין מביא שלמים מרובין ועולות מועטין, אוכלין מועטין ונכסים מרובין מביא עולות מרובות ושלמים מועטין, זה וזה מועטין על זה אמרו מעה כסף ושתי כסף, זה וזה מרובין על זה נאמר איש כמתנת ידו כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך:

פרשת שפטים

[א]שופטים ושוטרים תתן לך. אמר רבן שמעון בן גמליאל אל תהא קץ בדין שהוא אחד משלש רגלי העולם [למה ששנו חכמים על שלשה דברים העולם עומד] על הדין ועל האמת ועל השלום שנאמר [ב]אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם, תן דעתך שלא תטה את הדין שאתה מזעזע את העולם. [ג]כתיב [ד]עושה משפט וצדקה נבחר לה' מזבח למה שהקרבנות אינן אלא בפני הבית אבל הצדקה והדינין בפני הבית ושלא בפני הבית, (א) הקרבנות אינן מכפרין אלא על השוגג, והצדקה והדינין מכפרין על השוגג ועל המזיד, והקרבנות נוהגין בתחתונים, והצדקה והדינין בין בתחתונים ובין העליונים בעוה"ז ובעוה"ב. אמר רב אחא שש מעלות היו לכסא של שלמה שנאמר [ה]שש מעלות לכסא, ובפרשה זו כתיב ששה לאוין, והיה הכרוז עומד לפני כסאו, כיון שהיה עולה במעלה הראשונה היה כורז לא תטה משפט. מעלה שניה לא תכיר פנים. מעלה שלישית לא תקח שוחד. מעלה רביעית לא תטע לך אשרה. מעלה חמישית לא תקים לך מצבה. מעלה ששית לא תזבח לה' אלהיך וגו'. ד"א שופטים ושוטרים, משל למלך שהיה לו בנים הרבה והיה אוהב את הקטן יותר מכולם, והיה לו פרדס אחד והיה אוהבו יותר מכל שהיה לו, ונתן הפרדס שהיה אוהב לבנו הקטן שהיה אוהב, כך אמר הקב"ה מכל האומות אני אוהב את ישראל שנא' [ו]כי נער ישראל ואהבהו וממצרים קראתי (לו בני) [לבני], וכתיב [ז]כי אני ה' אוהב משפט, נתן את המשפט לישראל ואמר הקב"ה כשאתם משמרים את הדין אני גבוה שנאמר [ח]ויגבה ה' צבאות במשפט, ומשרה שכינתי ביניכם שנאמר והאל הקדוש נקדש בצדקה, ואני גואל אתכם שנאמר [ט]כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות. [י]זה שאמר הכתוב [יא]ועוז מלך משפט אהב, משל למסילה שלא היה בה מילין והיו בני אדם הולכין וטועין בה, אמר המלך לשלטון שלו קבע בה מילין שיהיו בני אדם רואין את המילין, כך אמר הקב"ה למשה פנה את הדרך לפני ישראל ועשה להם שופטים שיהיו מורין להם ולא טועים מן התורה לקיים מה שנאמר ועוז מלך משפט אהב, וכן הוא אומר [יב]הציבי לך ציונים. [יג]שופטים אלו הדיינין, שוטרים אלו הפרנסים שמנהיגין את העדה, אם אין שוטר אין שופט, כיצד, כיון שנתחייב אדם לחברו בבית דין אם אין שוטר שיוציא ממנו אין סיפק בית הדיין לעשות לו כלום. אלמלא שטרו של יואב לא היה דוד יכול לעשות את הדין, וכן הוא אומר [יד]ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו ויואב בן צרויה על הצבא [וכי דוד ויואב שופטים כאחד, אלא] כל מי שאינו שומע לדוד מוסרין אותו ביד יואב. תתן לך ולא לכותים. ד"א תתן לך מלמד שנקראו הדיינין (ב) על שמך. [טו]ת"ר מנין שמעמידין שופטים לישראל, ת"ל שופטים תתן לך, שוטרים לישראל מנין, ת"ל שוטרים תתן לך, שופטים לכל שבט ושבט מנין, ת"ל שופטים לשבטיך, שוטרים לכל שבט ושבט מנין, ת"ל שוטרים לשבטיך. שופטים לכל עיר ועיר מנין, ת"ל בכל שעריך. ר' יהודה אומר אחד ממונה על כולן שנאמר תתן לך. רשב"ג אומר לשבטיך ושפטו מצוה לשבט לדון את שבטו. [טז]סנהדרין נוהגת בין בארץ בין בחוץ לארץ. מנא ה"מ, דת"ר [יז]והיו אלה לכם [להוקת משפט] לדורותיכם (חוקת עולם) בכל מושבותיכם למדנו לסנהדרין שנוהגת בארץ ובחוצה לארץ, א"כ מה תלמוד לומר בשעריך, בשעריך אתה מושיב דיינין בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר, בחוצה לארץ (אי) אתה מושיב דיינין בכל פלך ופלך ואי אתה מושיב בכל עיר ועיר. [יח]בכל שעריך בא הכתוב להקיש סנהדרי גדולה לסנהדרי קטנה מה גדולה דנה והורגת אף קטנה דנה והורגת. ושפטו את העם בעל כרחן. משפט צדק והלא כבר נאמר לא תטה משפט, מה ת"ל משפט צדק, זה מינוי הדיינין. משפט צדק ללמדך שצדקה עם שניהם עם הזכאי שנוטל את שלו ועם החייב שמוציאין גזילה מתחת ידו. דבר אחר בשביל שדנין צדק הקב"ה עושה צדקה עם הבריות שנאמר [כא]אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף:

לא תטה משפט ולא תכיר פנים. שלא יושיב הראוי למטה למעלה והראוי למעלה למטה. ד"א לא תטה (ג) בממון, ולא תכיר בכבוד. ד"א שלא יהא עני עומד ועשיר יושב. ד"א [אזהרה לחכם] שלא יושיב אצלו שאינו ראוי לדין, ואם הושיבו כאלו נטע אשרה. [כב]לא תטה משפט שלא תאמר איש פלוני נאה איש פלוני קרובי. ולא תכיר פנים שלא תאמר איש פלוני עני איש פלוני עשיר. ולא תקח שוחד (כתוב ברמז שנ"ג). ואין צריך לומר לזכות את החייב ולחייב את הזכאי, אלא אפילו לזכות את הזכאי ולחייב את החייב. כי השוחד יעור עיני חכמים ואין צריך לומר עיני טפשין. ויסלף דברי צדיקים ואין צריך לומר דברי רשעים. ד"א כי השוחד יעור עיני חכמים שאומר על טמא טהור ועל טהור טמא. ויסלף דברי צדיקים שאומר על אסור מותר ועל מותר אסור. דבר אחר כי השוחד יעור עיני חכמים אין יוצא ידי עולמו עד (שיורה) [שלא יורה] צדק בהוראתו. ויסלף דברי צדיקים אין יוצא ידי עולמו עד (שידע) [שלא ידע] מה שמדבר. דבר אחר לא תטה משפט בממון, ולא תכיר פנים בדין. דבר אחר לא תכיר פנים בכבוד שלא תושיב הראוי למטה למעלה (כתוב לעיל). צדק צדק תרדוף (כתוב ברמז תרי"א). מנין ליוצא מב"ד זכאי שאין מחזירין אותו לחובה, תלמוד לומר צדק תרדוף. יצא חייב מנין שמחזירין אותו לזכות, ת"ל צדק צדק תרדוף. למען תחיה וירשת את הארץ, מנין שמינוי הדיינין כדאי הוא להחיות את ישראל ולהושיבן על אדמתן ושלא להפילן בחרב, ת"ל למען תחיה וגו'. [כג]תנן היה שוקל עין בעין נותן לו [כד]גירומיו, מנא ה"מ אמר ריש לקיש א"ק צדק צדק תרדוף, צדק משלך והן לו: [כה]לא תטע לך אשרה. אמר ריש לקיש כל המעמיד דיין שאינו הגון כאלו נטע אשרה שנאמר שופטים ושוטרים וסמיך ליה לא תטע לך אשרה, ובמקום שיש תלמיד חכם כאלו בנאו אצל מזבח שנאמר אצל מזבח ה' אלהיך, ואומר [כו]לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב, אלהי כסף ואלהי זהב הוא דלא לעבד הא דעץ שרי, אלא אלוה הבא בשביל כסף ובשביל זהב. *אמר רב חסדא מנין לאלילים של ישראל שצריכין גניזה שנאמר לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח, מה מזבח טעון גניזה אף אלילים טעונין גניזה. [כז]לא תטע לך אשרה התורה אמרה ואשריהם תשרפון באש (ד) ק"ו שלא יטע. מנין שלא יקיים, ת"ל לא תטע לך מ"מ. ד"א אפילו בית אפילו סוכה. [כח]ד"א לא תטע לך מלמד שכל הנוטע אשרה עובר בלא תעשה, ומנין לנוטע אילן ובונה בית בהר הבית שעובר בלא תעשה

ממ"ק ובמ"ק ד ויקרא כג: ה שם: ו ספרי: ז סוכה מח: ח ספרי: *חגיגה ח, ע"ש: א מדרש רבה: ב זכריה ח: ג מדרש אגדה: ד משלי כא: ה מלכים א' ו: ו הושע יא: ז ישעיה סא: ח שם ס: ט שם נו: י אלה הדברים זוטא: יא תהלים צט: יב ירמיה לא: יג תנחומא: יד ש"ב כא: טו סנהדרין טז: טז מכות ז: יז במדבר לה: יח ספרי: יט ספרי: כ תנחומא: כא תהלים פה: כב ספרי: כג ב"ב ב"ב פח: כד גירומיו סכרעס: כה סנהדרין ז: כו שמות כ: *ע"ז נב: כז ספרי זוטא: כח ספרי:

זית רענן (סו) בו במין, פי' באותו מין שעשית סוכה וחגיגה: (א) והקרבנות אין מכפרין וכו', דרוב קרבנות באין על השוגג: מעלה רביעית לא תטע לך, בבמדבר רבה פי"א היא בענין אחר ע"ש: ולא לכותים, שישראל אינן מצווין למנות דיינין לכותים הדרים בא"י: (ב) על שמך, על שם משה: (ג) בממון, פי' בשביל כבוד עשרו: (ד) ק"ו ש"א יטע וכו', אי הוי ילפינן מק"ו לא הוי ידעינן שלא יקיים לפיכך נאמר לא תטע וכו' דה"א דוקא הנוטע שנטעו הכנענים מחוייבים לשרוף לפי שעבדו אותם אבל הנוטע ולא עבדו מותר לקיימו קמ"ל: ד"א אפילו בית אפילו סוכה, פי' בהר הבית:

תעשה, ת"ל כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך. רבי אליעזר בן יעקב אומר מנין שאין עושים אכסדרה בעזרה, ת"ל כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך, כשהוא אומר אשר תעשה לך (ד) לרבות במה. ולא תקים לך מצבה, אין לי אלא מצבה, אשרה ואלילים מנין, ודין הוא ומה מצבה שאהובה לאבות שנואה לבנים, אשרה ואלילים ששנואה לאבות דין הוא שתהא שנואה לבנים: [כט]לא תזבח לה' אלהיך. א"ר אליעזר מנין לזובח בהמה בעלת מום בבמת יחיד בשעת היתר הבמות שהוא בלא תעשה שנאמר לא תזבח לה' אלהיך שור ושה אם אינו ענין לבמה גדולה דכתיב [ל]עורת או שבור, תניהו לבמת יחיד, אימא אם אינו ענין לקדשים תניהו ענין לבכור, דס"ד הואיל וקדוש כשהוא בעל מום ליקרב נמי [כשהוא בעל מום] קמ"ל דלא, [אמרי] בכור בהדיא כתיב ביה [לא]פסח או עור כל מום רע לא תזבחנו. ואימא אם אינו ענין לקדשים תניהו ענין למעשר דס"ד הואיל וקדוש כשהוא בעל מום קרב נמי כו' קמ"ל דלא. מעשר נמי גמר העברה העברה מבכור, אימא אם אינו ענין לקדשים תניהו ענין להמורת קדשים דס"ד אמינא הואיל והוא קדושה כשהיא בעלת מום דכתיב [לב]לא יחליפנו וגו' קריבה כשהיא בעלת מום קמ"ל דלא, א"ק [לג]והיה הוא ותמורתו מקיש המורתו לו, מה הוא בעל מום לא אף תמורתו בעל מום לא, מתקיף ליה רבי זירא אימא אם אינו ענין לקדשים תניהו ענין לולדות קדשים דסד"א הואיל וקדוש כשהוא בעל מום אגב אמו קרב נמי כשהוא בעל מום קמ"ל דלא. אמר רבא כבר פסקה תנא דבי רבי ישמעאל [לד]רק קדשיך אשר יהיו לך ונדריך, רק קדשיך אלו התמורות, אשר יהיו לך אלו הולדות, הקישן הכתוב לנדר מה נדר בעל מום לא, אף הני נמי בעל מום לא. [לה]לא תזבח לה' אלהיך שור ושה. רבי יהודה אומר יכול השוחט חטאת בדרום יהא עובר בלא תעשה, תלמוד לומר לא תזבח וגו' על מום עובר בלא תעשה אבל השוחט וכו' וחכמים אומרים אף השוחט בדרום עובר בלא תעשה. יכול המקדים קדשים זה לזה עולה לחטאת פסח לתמיד מוספין לתמידין יהא עובר בלא תעשה, ת"ל לא תוכל לאכול בשעריך ולא תוכל לזבוח את הפסח ולא תזבח לה' שור ושה על אלו עובר בלא תעשה ואין מקדים קדשים זה לזה עובר בלא תעשה. אשר יהיה בו מום אין לי אלא שנולד תם ונעשה בעל מום, נולד בעל מום ממעי אמו מנין, ת"ל כל דבר רע. בעל גרב בעל יבלת ובעל חזזית מנין, ת"ל כל דבר רע. ומנין לקדשים ששחטן חוץ לזמנן וחוץ למקומן שעובר בלא תעשה, ת"ל כל דבר, דבר (ה) שתלוי בדבור. מנין לרובע ונרבע ומוקצה ונעבד, ת"ל תועבת, ומנין לאתנן ומחיר וכלאים וטרפה ויוצא דופן, ת"ל כי תועבת. ר' (יהודה) [יהושע] אומר היא תועבה ואין הולד תועבה. ר"ש אומר (אף) לפי שמצינו ברובע ונרבע שהן פסולין בבהמה יכול אף באדם, ת"ל הוא, בזבח דברתי ולא בזובח:

ין [לו]כי ימצא בעדים. (מכלל) שנאמר להלן על פי שנים עדים או על פי שלשה עדים יקום דבר. זה בנין אב שכל מקום שנאמר ימצא בשני עדים ובשלשה [עדים הכתוב מדבר]. בקרבך באחד שעריך, מה ת"ל, לפי שנאמר והוצאת את האיש ההוא וגו', (ו) שומע אני (שער שנמצאו בו) שער שנידונו בו (מנין) ת"ל שעריך שעריך לגזרה שוה, מה שעריך האמור (להלן) [כאן] שער שנמצאו בו [ולא] שער שנידונו בו, אף שעריך האמור (כאן) [להלן] שער שנמצאו בו [ולא] שער שנידונו בו. לפי שמצינו שהנדחין בסייף יכול אף המדיחין, ת"ל את האיש או את האשה וסקלתם באבנים וגו'. לפי שמצינו שאין עושין עיר הנדחת לא על פי (עד אחד) [יחידים] ולא על פי (אשה) [נשים] יכול יהיו פטורין, ת"ל איש או אשה אשר יעשו את הרע וגו'. המדיח קרוי חמשה שמות חרם תועבה שנאוי משוקץ מעוול, והמקום קרא לו חמשה שמות, רע ומפר ברית מנאץ ומכעיס ומכרא, וגורם חמשה דברים, מטמא את הארץ ומחלל את השם ומסלק את השכינה ומפיל את ישראל בחרב ומגלה אותם מארצם. אין לי אלא זה בלבד, עובד מנין ת"ל וילך ויעבוד, מנין אף המשתחוה, ת"ל וישתחו להם, לעברם להביא את (ז) המשתף. רבי יוסי הגלילי אומר מכלל שנאמר [לז]אשר חלק ה' אלהיך וגו' יכול שהלקן לאומות. ת"ל אלהים אשר לא ידעום ולא חלק להם. רבי יוסי אומר אלעזר בני אומר בו שלשה דברים, אשר לא צויתי בתורה, ולא דברתי בעשרת הדברות, ולא עלתה על לבי שיקריב אדם את בנו על גבי המזבח, אחרים אומרים אשר לא צויתי אל יפתח, ולא דברתי אל מלך מואב, ולא עלתה על לבי שיקריב (אדם) [אברהם] את בנו ע"ג המזבח. והוגד לך ושמעת (ברמז תתפ"ח):

תתקח כתיב הכא ודרשת היטב, ולהלן הוא אומר ודרשת וחקרת ושאלת היטב, היטב היטב לגזרה שוה, מכאן שבודקין אותו בשבע חקירות. אין לי אלא חקירות בדיקות מנין, ת"ל והנה אמת נכון הדבר, אם סופנו לרבות בדיקות מה ת"ל חקירות, חקירות (כיצד) אמר אחד איני יודע עדותן בטלה בדיקות (כיצד) אמר אחד מהן איני יודע ואפילו שנים אומרים אין אנו יודעין עדותן קיימת. אחד חקירות ואחד בדיקות בזמן שמכחישין זה את זה עדותן בטלה: בישראל, אין לי אלא ישראל גרים (ח) נשים ועבדים מנין ת"ל והוצאת [לח]את האיש וגו':

תתקט [לט]והוצאת את האיש ההוא אין עושין עיר הנדחת אלא בבית דין של שבעים ואחד דאמר קרא והוצאת את האיש ההוא איש ואשה אתה מוציא לשעריך ואי אתה מוציא כל העיר כולה לשעריך. [מ]ואין דנין את השבט אלא בבית דין של שבעים ואחד, האי שבט דחטא במאי, אילימא במחלל את השבת, אימר דפליג רחמנא בין יחידים למרובים לענין עבודת אלילים בשאר מצוה מי פליג. אלא בשבט שהודח. למימרא דבדינא דרבים דיינין ליה כמאן לא כר' יאשי' ולא כר' יונתן דתניא עד כמה עושין עיר הנדחת מעשרה ועד מאה דברי ר' יאשיה. ר' יונתן אומר ממאה ועד רובו של שבט [ואפילו ר' יונתן לא קאמר אלא רובו אבל כולו לא]. אמר רב מתנה הכא בנשיא שבט [שחטא] עסקינן, מי לא אמר רב אדא בר אהבה [מא]כל הדבר הגדול יביאו אליך דבריו של גדול האי נמי גדול הוא, רבינא אמר לעולם בשבט שהודח, ודקשיא לך בי דינא דרבים דיינין ליה, מי לא א"ר חייא בר יוסף והוצאת את האיש ההוא וגו' איש ואשה אתה מוציא לשעריך ואין אתה מוציא כל העיר כולה לשעריך. הכא נמי איש ואשה אתה מוציא לשעריך ואי אתה מוציא כל השבט כולו לשעריך. [מב]תנו רבנן נערה המאורסה שזינתה סוקלין אותה על פתח בית אביה, אין לה פתח בית אב סוקלין אותה על פתח שער העיר, ובעיר שרובה נכרים סוקלין אותה על פתח ב"ד, ובעבודת אלילים סוקלין אותו על פתח שער שעבד בו, ובעיר שרובה נכרים סוקלין אותו על פתח ב"ד. מנהני מילי דתנו רבנן שעריך זה שער שעבד בו, או אינו אלא שער שנידון בו, נאמר שעריך למטה ונאמר שעריך למעלה, מה שעריך האמור למעלה שער שעבד בו, אף שעריך האמור למטה שער שעבד בו. דבר אחר שעריך ולא שערי נכרים, הא אפיקתיה, א"כ לימא קרא שער, מה שעריך, שמע מינה תרתי. אשכחן עבודת אלילים נערה המאורסה מנלן גמר פתח מפתח ופתח משער ושער משעריך. [מג]ההוא ולא אנוס ולא שוגג ולא מוטעה. ההיא ולא אנוסה ולא שוגגת ולא מוטעת:

וסקלתם באבנים יכול באבנים מרובות, ת"ל [מד]באבן, אי באבן יכול אפילו לא מת באבן אחת, ת"ל באבנים. אמור מעתה לא מת בראשונה ימות בשניה. יכול אין לי מת בסדר הזה אלא זה בלבד, מנין לרבות כל שאר המומתין, ת"ל על פי שנים עדים וגו' יומת המת. מנין שלא ילמד עד חובה, ת"ל לא יומת ע"פ עד אחד. יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו מצוה בעדים להמיתו, לא מת ביד העדים מנין להמיתו ביד כל אדם, ת"ל ויד כל העם באחרונה. ובערת הרע מקרבך, בער עושי הרעות מישראל:

[מה]על פי שנים עדים או על פי שלשה, אם מתקיימת העדות בשנים למה פרט לך הכתוב שלשה, אלא להקיש שלשה לשנים מה שלשה מזימין את השנים אף שנים מזימין את השלשה. ומנין אפילו הם מאה, תלמוד לומר עדים. רבי שמעון אומר מה שנים אין נהרגין עד שיהו שניהם זוממין, אף השלשה אין נהרגין עד שיהו שלשתן זוממין. ומנין אפילו מאה, ת"ל עדים. ר' עקיבא אומר לא בא השלישי להקל אלא להחמיר עליו ולעשות דינו כיוצא באלו, ואם ענש הכתוב לנטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה, על אחת כמה וכמה שישלם שכר לנטפל לעושי מצוה כעושי מצוה. ומה שנים נמצא אחד מהם קרוב או פסול עדותן בטלה, אף שלשה נמצא אחד מהן קרוב או פסול עדותן בטלה. ומנין אפילו הם מאה, ת"ל עדים. אמר רבי יוסי בד"א בדיני נפשות אבל בדיני ממונות תתקיים העדות בשאר. רבי אומר אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות, [ואימתי] בזמן שהתרו בהן אבל בזמן שלא התרו בהן מה יעשו

ממ"ק ובמ"ק כט בכורות יד: ל ויקרא כב: לא שם כז: לב שם: לג שם: לד דברים יב: לה זבחים לו, ספרי: לו דברים יב: לז ספרי: לח דברים ד:
לט סנהדרין טז: מ שם עו: מא במות יח: מב כתובות מס: מג ספרי: מד ויקרא כח: מה מכות ס:

זית רענן (ד) לרבות במה, שלא יבנה במה בהר הבית: שאהובה לאבות, בימי יעקב: (ה) שתלוי בדבור, שבשעת שחיטה דיבר על מנת לאכול חוץ לזמנו: ואין הולד תועבה, שכל האסורין ע"ג מזבח ולדותיהן מותרין: (ו) שומע אני שער שנדונו בו ולא שער שנמצאו בו ת"ל וכו' כאן שער שנמצאו בו ולא שער שנדונו בו אף להלן וכו', כ"ה שם וכ"ה בגמרא: לא ע"פ יהידים ולא ע"פ נשים יכול וכו', כן מצאתי מוגה בספרי פי' דבעינן שיודח רובה ושיהיה מדיחיה אנשים ואם הודחו יחידים או שהיו מדיחיה נשים יכול יהיו פטורין ת"ל איש או אשה והרי אלו כיחידים ונידונין בסקילה וממונן פלט: (ז) המשתף, פי' שמשתתף עמהם אע"פ שלא עבדה: (ח) ונשים ועבדים מנין, דסד"א מדהצריך שיהיה מדיחיה אנשים סד"א דנשים פטורות קמ"ל:

יעשו שני אחים שראו באחד שהרג את הנפש. אמר רבא והוא שהעידו כל אחד בתוך כדי דבור של חברו. ר׳ יוסי אומר לעולם אינו נהרג עד שיהו שני עדיו מתרין בו שנאמר על פי שנים עדים. דבר אחר על פי שנים עדים שלא תהא סנהדרין שומעת מפי התורגמן. [מג]פשוט עדיו מתוכו מקושר עדיו מאחוריו, שנים לפשוט שלשה למקושר. מנה״מ אמר רמי בר יחזקאל מהכא על פי שנים עדים או על פי שלשה וגו׳ אם עדות מתקיימת בשנים למה פרט לך הכתוב שלשה לומר לך שנים לפשוט שלשה למקושר. והאי מיבעי ליה להקיש שלשה לשנים אלא [מקושר] מדרבנן וקראי אסמכתא בעלמא, וטעמא מאי תקינו מקושר, אתרא דכהני הוה והוו קפדי טובא ומגרשי נשייהו תקינו להו רבנן מקושר דאדהכי והכי מיתבא דעתייהו. *עד שיתיר עצמו למיתה מנלן, אמר רבא איתימא חזקיה אמר קרא יומת המת עד שיתיר עצמו למיתה. [מז]יומת המת חי הוא וקראו מת, אלא מכאן לרשעים שאפילו בחייהן קרויין מתים וכן הוא אומר [מח]ואתה חלל רשע, אבל הצדיקים אפילו במיתתן קרויין חיים שנאמר [מט]ובניהו בן יהוידע בן איש חי. וכן הוא אומר [נ]כי החיים יודעים שימותו וכו׳: [נא]לא יומת על פי עד אחד. אמר רב זוטרא בר טוביא אמר רב מנין לעדות מיוחדת שהיא פסולה, דכתיב לא יומת על פי עד אחד, מאי עד אחד, אילימא עד אחד ממש מרישא שמעת מינה על פי שנים עדים, אלא מאי אחד, אחד אחד. תניא נמי הכי לא יומת על פי עד אחד להביא שנים שרואין אותו אחד מחלון זה ואחד מחלון זה ואין רואין זה את זה שאין מצטרפין, ולא עוד אלא אפילו שנים בזה אחר זה מחלון אחד אין מצטרפין, א״ל רב פפא לאביי השתא ומה אחד מחלון זה [ואחד מחלון זה] דהאי חזי כולו מעשה והאי חזי כולו מעשה לא מצטרפי, בזה אחר זה דהאי חזי פלגא דמעשה והאי חזי פלגא דמעשה מיבעי׳, א״ל לא נצרכא אלא לבועל את הערוה. [נב]אמר שמואל נקטעה יד העדים פטור, מאי טעמא דבעינן יד העדים תהיה בו בראשונה וליכא, אלא מעתה עדים גדמין דמעיקרא הכי נמי דפסילי, שאני התם דאמר קרא יד העדים שהיתה כבר. ומי בעינן קרא כדכתיב והתניא [נג]מות יומת המכה רוצח הוא, אין לי אלא מיתה הכתובה בו וכו, שאני התם דכתיב מות יומת המכה, ולינמר מיניה, משום דהוי רוצח וגואל הדם שני כתובים הבאין כאחד ואין מלמדין. [רוצח הא דאמרן, גואל הדם מאי היא] דתניא גואל הדם הוא ימית את הרוצח, מצוה בגואל הדם, ומנין שאם אין לו גואל הדם שבית דין מעמידין לו גואל הדם, ת״ל בפגעו בו מכל מקום. ומי לא בעינן קרא כדכתיב והגן היה אחד מהם גדם או אלם וכו׳ אינו נעשה בן סורר ומורה, מאי לאו דבעינן קרא כדכתיב, שאני התם דכולו קרא יתירא הוא. תא שמע אין לה רחוב אין עושין עיר הנדחת וכו׳ (כדלעיל) ע״כ לא פליגי אלא דמר סבר רחוב דמעיקרא בעינן ומר סבר רחוב דהשתא דכולי עלמא בעו קרא כדכתיב. תנאי היא דתניא אין לו בהן יד וכו׳: [נד]ובערת הרע מקרבך. אמר רבא ההורג את הטרפה פטור וטרפה שהרג, בפני ב״ד חייב, שלא בפני ב״ד פטור. בפני ב״ד חייב דכתיב ובערת הרע מקרבך, שלא בפני ב״ד פטור דה״ל עדות שאי אתה יכול להזימה, ואמר רבא שור טרפה שהרג חייב, שור של אדם טרפה שהרג (חייב) [פטור] (רב ששת בריה דרב אידי אמר שור של אדם טרפה שהרג פטור) דאמר קרא [נה]השור יסקל וגם בעליו יומת, כל היכא דקרינן ביה וגם בעליו יומת קרינן ביה השור יסקל, וכל היכא דלא קרינן ביה וגם בעליו יומת לא קרינן ביה השור יסקל. רב אשי אמר אפילו שור טרפה נמי שהרג פטור, כיון דאילו בעלים הוו פטירי, שור נמי פטור:

תתקי [נו]כי יפלא ממך דבר למשפט. שלשה בתי דינין היו שם אחד יושב על פתח הר הבית ואחד יושב על פתח העזרה ואחד יושב בלשכת הגזית, באין לזה שעל פתח הר הבית ואומר כך דרשתי וכך דרשו חברי, כך למדתי וכך למדו (חכמים) [חברי], אם שמעו אמרו להם ואם לאו באין להן לאותן שעל פתח העזרה ואומר כך דרשתי וכו׳, ואם לאו אלו ואלו באין לבית דין הגדול שבלשכת הגזית שמשם תורה יוצאה לכל ישראל שנאמר מן המקום ההוא אשר יבחר ה׳, חזר לעירו ושנה ולימד כדרך שהוא למד פטור, ואם הורה לעשות חייב שנאמר והאיש אשר יעשה בזדון וגו׳. תנו רבנן כי יפלא ממך דבר במופלא שבבית דין הכתוב מדבר. ממך זה יועץ וכן הוא אומר [נז]ממך יצא חושב על ה׳ רעה יועץ בליעל, דבר זה הלכה, למשפט זה הדין. בין דם לדם בין דם נדה לדם זיבה לדם לידה. בין דין לדין בין דיני ממונות לדיני נפשות לדיני מכות. בין נגע לנגע בין נגעי אדם לנגעי בתים לנגעי בגדים. דברי אלו הערכין והחרמין וההקדשות. ריבות זו השקאת סוטה ועריפת עגלה וטהרת מצורע. בשעריך זו לקט שכחה ופאה. וקמת מב״ד. ועלית מלמד שבית המקדש גבוה מארץ ישראל, וא״י גבוהה משאר ארצות. בשלמא בית המקדש גבוה מא״י דכתיב וקמת ועלית, אלא א״י גבוה מכל הארצות מנלן, דכתיב [נח]לכן הנה ימים באים נאם ה׳ ולא יאמרו עוד חי ה׳ אשר העלה וגו׳. ת״ר [זקן ממרא] אינו חייב אלא על דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת דברי ר״מ. רבי יהודה אומר (כל) [על] דבר שעיקרו מדברי תורה ופירושו מדברי סופרים, ר״ש אומר אפילו דקדוק אחד, מאי טעמא דר״מ גמר דבר דבר, כתיב הכא כי יפלא ממך דבר וכתיב התם [נט]ונעלם דבר מעיני הקהל, מה להלן דבר שחייבין על זדונו כרת ושגגתו חטאת אף כאן וכו׳. ורבי יהודה על פי התורה אשר יורוך עד דאיכא תורה ויורוך, ורבי שמעון אשר יגידו לך אפילו כל דהו: [ס]אמר רבי יאשיה שלשה דברים סח לי זעירא מאנשי ירושלים, בעל שמחל על קנויו קנויו מחול, בן סורר ומורה שרצו אביו ואמו למחול לו מוחלין לו, זקן ממרא שרצו ב״ד למחול לו מוחלין לו, וכשבאתי אצל חברי שבדרום על שנים הודו לי ועל זקן ממרא לא הודו לי, כדי שלא ירבו מחלוקת בישראל. תניא אמר רבי יוסי בתחלה לא היה מחלוקת בישראל אלא בית דין של שבעים ואחד היו יושבין בלשכת הגזית ושני בתי דינין של עשרים ושלשה אחד היה יושב על פתח הר הבית ואחד על פתח העזרה, ושאר בתי דינין יושבין בכל עיירות ישראל, הוצרך לשאול שואל מבתי דינין שבעירו, אם שמעו מוטב ואם לאו באין לזה שסמוך לעירו, אם שמעו מוטב ואם לאו באין לזה שעל פתח הר הבית וכו׳, ואם לאו אלו ואלו באין לזה שבלשכת הגזית ששם סנהדרין יושבין מתמיד של שחר עד תמיד של בין הערבים ובשבתות ובימים טובים יושבין בחיל, נשאלה שאלה לפניהן, אם שמעו אומרים להן ואם לאו עומדין למנין, רבו המטמאין טמא רבו המטהרין טהור, משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שמשו כל צרכן רבו מחלוקות בישראל ונעשית תורה כשתי תורות, משם שולחין וכותבין בכל המקומות כל מי שהוא חכם ועניו ושפל ברך ודעת הבריות נוחה הימנו יהא דיין בעירו, משם מעלין אותו [להר הבית, משם לעזרה, משם] ללשכת הגזית. [סא]מצאו [זקן ממרא] אבית פאגי והמרה עליהן (כגון שיצאו למדוד העגלה או להוסיף על העיר ועל העזרות), יכול תהא המראתו המראה, ת״ל וקמת ועלית מלמד שהמקום גורם. [סב]דרש רבא מאי דכתיב [סג]וילך (דוד) [הוא] ושמואל וישבו בניות וגו׳ ברמה, וכי מה ענין ניות אצל רמה, אלא שהיו יושבין ברמה ועוסקין בנויו של עולם, אמרי כתיב וקמת ועלית אל המקום מלמד שבית המקדש גבוה מארץ ישראל, וארץ ישראל גבוה מכל הארצות לא הוו ידעי דוכתיה היכא, אייתו ספר יהושע, בכולהו שבטים כתיב [סד]וירד הגבול ותאר הגבול, ובשבט בנימין ועלה הגבול כתיב ותאר הגבול לא כתיב, אמרי שמע מינה הכא הוא מקומו, סבור למבנייה בעין עיטם דמדלי, אמרי ניתתי ביה פורתא כדכתיב [סה]ובין כתפיו שכן, ואית דאמרי גמירי דסנהדרין בחלקו של יהודה ושכינה בחלקו של בנימין וסברי אי בנינן לה התם איתפליג ליה טובא, אמרי מוטב דליתתיה ביה פורתא שנאמר [סו]חופף עליו כל היום ובין כתפיו שכן, ועל דבר זה נתקנא דואג דכתיב [סז]כי קנאת ביתך אכלתני וכתיב [סח]שיר המעלות זכור ה׳ לדוד וגו׳, הנה שמענוה באפרתה זה יהושע דקא אתי מאפרים, מצאנוה בשדי יער זה בנימין כדכתיב [סט]בנימין זאב יטרף:

תתקיא [ע]ובאת אל הכהנים הלוים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם. וכי תעלה על דעתך שאדם הולך אצל השופט שלא יהיה בימיו, אלא ללמדך שאפילו קל שבקלים כיון שנתמנה פרנס על הצבור הרי הוא (כשר) כאביר שבאבירים. ואומר [עא]אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה. [עב]ובאת לרבות בית דין שביבנה. אל הכהנים הלוים מצוה בבית דין שיהו בו כהנים ולוים. יכול מצוה ואם אין בו יהא פסול, ת״ל ואל השופט אף על פי שאין בו כהנים ולוים כשר. ודרשת והגידו לך את דבר המשפט אלו דקדוקי משפט:

ועשית על פי הדבר. על הוראת בית דין הגדול שבירושלים חייבין מיתה, ואין חייבין מיתה על הוראת ב״ד שביבנה. על פי התורה אשר יורוך על דברי תורה חייבין מיתה ואין חייבין מיתה על דברי סופרים. ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה זו מצות עשה. לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך מצות לא תעשה. ימין ושמאל אפילו

ממ״ק ובמ״ק מו ב״ב קס : *סנהדרין מה : מז ברכות יח : מח יחזקאל כא : מט ש״ב כג : נ קהלת ט : נא מכות ו : נב סנהדרין מס : נג במדבר לה : נד סנהדרין עו : נה שמות כא : נו סנהדרין פו : נז נחום א : נח ירמיה כג : נט ויקרא ד : ס סנהדרין פח : סא סוטה מה : סב זבחים נד : סג שמואל א יט : סד יהושע יח : סה דברים לג : סו שם : סז תהלים סט : סח שם קלב : סט בראשית מט : ע ר״ה כה : עא קהלת ז : עב ספרי :

זית רענן (ט) ב״ד שביבנה, פי׳ שצריך לשמוע להם לכתחלה : ואין חייבין מיתה, דכתיב מן המקום ההוא : על דברי סופרים, פי׳ מה שעיקרו

אפילו מראין על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין שמע להם: [עג]לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך. גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה [ואמאי לימא אין אין תבונה ואין עצה לנגד ה'], תרגמה רב (אשי) [בר שבא] בלאו דלא תסור, כל מילי דרבנן אלאו דלא תסור אסמכינהו ומשום כבודו שרו ליה רבנן, אבל לעבור על דברי תורה אמר רב המוצא כלאים בבגדו פושטו ואפילו בשוק שנא' [עד]אין חכמה ואין עצה ואין תבונה לנגד ה' כל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב. ת"ש [עה]והתעלמת פעמים שאתה מתעלם, כיצד אם היה כהן והוא בבית הקברות וכו' אמאי לימא אין עצה, שאני התם דכתיב והתעלמת. ונגמר מיניה, איסורא ממונא לא גמרינן. ת"ש [עו]ולאחותו מה ת"ל, הרי שהיה הולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ושמע שמת לו מת יכול יחזור ויטמא, ת"ל לאביו ולאמו לא יטמא, יכול כשם שאין מיטמא להם כך אינו מיטמא למת מצוה, ת"ל ולאחותו [לאחותו] הוא דאינו מיטמא הא למת מצוה מיטמא, אמאי לימא אין חכמה וגו', שאני (הכא [התם] דכתיב ולאחותו, וליגמר מיניה, שב ואל תעשה שאני [עז]רבינא הוה קאזיל אבתריה דמר בר רב אשי בשבתא דריגלא איפסיק קרנא דהוטיה ולא אמר ליה ולא מידי, כי מטא לביתיה, אמר ליה מהתם איפסיק, אמר ליה אי אמרת לי [מהתם] שדיתיה, והאמר מר גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה, הרגמה רב (אשי) [בר שבא] קמיה דרב כהנא בלאו דלא תסור, ואית דאמרי מהתם אמר ליה [וא"ל] מה דעתיך למישדייה [והאמר מר] גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה, והא תרגמה רב בר (רב אשי) [שבא] וכו', ה"נ (במיליה) [כרמלית] דרבנן הואי. [עח]בעא מיניה רבא בר שילא מרב חסדא מהו להעלות אבנים המקורזלות* אחריו לגג, א"ל גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה. [עט]מי שהוציאוהו נכרים או רוח רעה אין לו אלא ארבע אמות, החזירוהו כאלו לא יצא. בעו מיניה הוצרך לנקביו מהו, א"ל גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה, ואי פקח הוא עייל להתומא וכיון דעל על: [פ]מאי מברך אקב"ו להדליק נר של חנוכה, והיכן צונו, רב אויא אמר מלא תסור, רב נחמן בר יצחק אמר [פא]שאל אביך ויגדך: [פב]והאיש אשר וגו' (י) שמע מפי ב"ד ומורה. אשר יעשה על מעשה הוא חייב ואינו חייב על הוראה. בזדון על זדון הוא חייב ואינו חייב על שגגה. לבלתי שמוע ולא שומע מפי שומע. אל הכהן העומד מגיד שאין שירות כשר אלא מעומד, הא אם ישב ועבד עבודתו פסולה. או אל השופט זהו שאמרנו אע"פ שאין בו כהנים ולוים כשר. ומת האיש סתם מיתה האמורה בתורה בחנק. ההוא ולא אנוס ולא שוגג ולא מוטעה, ובערת הרע מישראל בער עושי הרעות מישראל:

[פג]וכל העם ישמעו ויראו. תנו רבנן אין ממיתים אותו אלא בבית דין הגדול שבירושלים, ומשמרין אותו עד הרגל וממיתין אותו שנאמר וכל (ישראל) [העם] ישמעו ויראו דברי רבי עקיבא. אמר ליה רבי יהודה וכי נאמר יראו ויראו והלא לא נאמר אלא ישמעו וייראו (אלא אין) [ולמה] מענין דינו של זה, אלא ממיתין אותו מיד וכותבין ושולחין בכל המקומות איש פלוני בן איש פלוני נתחייב מיתה בב"ד. ת"ר ד' צריכין הכרזה (מדית) [המסית] ובן סורר ומורה וזקן ממרא ועדים זוממין, בכולהו כתיב וכל העם [וכל ישראל], ובעדים זוממין כתיב והנשארים דלא כ"ע חזו לסהדותיהו:

תתקיב [פד]כי תבא אל הארץ. עשה מצוה האמורה בענין (יא) שבשכרה תכנס לארץ. אשר ה' אלהיך נותן לך בזכותך. וירשתה וישבתה בה בשכר שתירש תשב. [פה]תניא ר' יהודה אומר שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ להעמיד להם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות להם בית הבחירה וכו' (כדכתוב ברמז רס"ח). [פו]ואמרת אשימה עלי מלך ר' נהוראי אומר הרי זה דבר גנאי לישראל שנאמר [פז]כי לא אותך מאסו וגו'. אמר ליה רבי יהודה והלא מצוה היא מן התורה לשאול להם מלך שנאמר שום תשים עליך מלך, ולמה נענשו בימי שמואל, לפי שהקדימו על ידם. ככל הגוים אשר סביבותינו, רבי נהוראי אומר לא בקשו להם מלך אלא להעבירן לעבודת אלילים שנאמר [פח]והיינו גם אנחנו ככל הגוים וגו'. שום תשים מת מנה אחר תחתיו. מלך ולא מלכה. אשר יבחר ה' אלהיך בו על פי נביא. מקרב ולא מחוצה לארץ. אחיך ולא אחרים. תשים עליך מלך והלא כבר נאמר שום תשים עליך מלך ומה ת"ל תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך, מכאן אמרו מלך אין רוכבים על סוסו ואין יושבין על כסאו ואין משתמשין בשרביטו ואין רואין אותו ערום ולא כשהוא מסתפר ולא בבית המרחץ:

תתקיג (דבר אחר שום) [מקרב אחיך] תשים עליך מלך זו מצות עשה, לא תוכל לתת עליך איש נכרי זו מצות לא תעשה. איש נכרי מכאן אמרו (יב) (אבל) [אין] ממנין אותו פרנס על הצבור. אשר לא אחיך הוא כשהיה אגריפס מגיע לפסוק זה היה בוכה עד שזולגות עיניו דמעות והיו כל ישראל אומרים לו אגריפס אחינו אתה. [פט]רבא אכשריה לרב מרי בר רחל ומנייה בפורסיה דבבל ואף על גב דאמר מר שום תשים עליך כל משימות שאתה משים לא יהו אלא מקרב אחיך האי כיון דאמו מישראל מקרב אחיך קרינן ביה: [צ]אמר רבא גר דן את חברו דבר תורה שנאמר שום תשים עליך מלך וגו' מקרב אחיך, עליך הוא דבעינן מקרב אחיך, אבל גר דן את חברו גר, ואם היתה אמו מישראל דן אפילו ישראל, ולענין חליצה עד שיהא אביו ואמו מישראל שנאמר [צא]ונקרא שמו בישראל: [צב]אמר רב אשי אפילו למאן דאמר נשיא שמחל על כבודו כבודו מחול, מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול שנאמר שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך. [צג]אושפיזכניה דרב אדא בר אהבה גיורא הוה, הוו קא מנצו איהו ורב ביבי, מר אמר אנא (קאימנא במילי) [עבידנא שררותא] דמתא ומר אמר אנא (קאימנא במילי) [עבידנא שררותא] דמתא, אתו לקמיה דרב יוסף, אמר להו תנינא שום תשים עליך כל משימות שאתה משים עליך לא יהו אלא מקרב אחיך, אמר ליה רב אדא בר אהבה ואפילו אמו מישראל, אמר ליה אמו מישראל מקרב אחיך קרינא ביה, הילכך רב ביבי דגברא רבה הוא ליעיין במילי דשמיא ומר ליעיין במילי דמתא. אמר אביי הילכך האי מאן דמשרי צורבא מרבנן באושפיזכניה לישרי כרב אדא בר אהבה דידע למהפך ליה בזכותיה. [צד]ת"ר מעבירין את המת לפני הכלה, וזה וזה לפני מלך ישראל. אמרו עליו על אגריפס המלך שעבר מלפני הכלה ושבחוהו חכמים, [שבחוהו] מכלל דשפיר עבד והאמר רב אשי אפילו למאן דאמר נשיא שמחל על כבודו כבודו מחול מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול שנאמר שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך, התם פרשת דרכים הואי. [צה]רבי יהודה אומר אם רצה לחלוץ וליבם זכור לטוב, איני והאמר רב אשי אפילו למ"ד נשיא שמחל על כבודו וכו', מצוה שאני. [צו]אגריפס המלך עמד וקבל וקרא עומד ושבחוהו חכמים, שבחוהו מכלל דשפיר עבד והאמר ר"א וכו', מצוה שאני, וכשהגיע ללא תוכל לתת עליך וגו' זלגו עיניו דמעות, א"ל אל תתירא אחינו אתה. תנא משמיה דרבי נתן באותה שעה נתחייבו שונאי ישראל כליה שחנפו לו לאגריפס (עיין סס). [צז]הורדוס עבדא דבית חשמונאי הוה וכו' יומא חד שמעיה לבת קלא דהות אמרה כל עבדא דמריד האידנא מצלח, קם מרד אזל קטלינהו לכל מרותיה וכו' אמר מאן דריש מקרב אחיך תשים עליך מלך רבנן קם קטלינהו ושבקיה לבבא בן בוטא למיסב עצה מניה אהדר ליה כלילא *דיילי ונקרינהו לעיניה, [יומא חד] אזל ויתיב קמיה א"ל חזי מר האי עבדא בישא דקטל רבוותיה, א"ל ומאי אעביד ליה, אמר ליה ללטייה מר, אמר ליה כתיב [צח]גם במדעך מלך אל תקלל, [א"ל] האי מלך הוא האי הדיוט הוא, א"ל ולא יהא אלא עשיר וכתיב [צט]ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר (אמר ליה) [ולא יהא אלא נשיא] וכתיב [ק]ונשיא בעמך לא תאור, [אמר ליה] בעושה מעשה עמך, א"ל מסתפינא ממלכותא, א"ל אנא ואת השתא מיהת יתבינן, אמר ליה כתיב [קא]כי עוף השמים יוליך את הקול וגו', אמר ליה אי הוה ידענא דצניעתו כולי האי לא הוה קטילנא להו, השתא מאי תקנתיה דההוא גברא, אמר ליה הוא כבה נרו של עולם ילך ויעסוק באורו של עולם זה בית המקדש שנאמר [קב]והלכו גוים לאורך, איכא דאמרי הכי אמר ליה אותו האיש סימא עינו של עולם רבנן דכתיב [קג]והיה אם מעיני העדה ילך ויעסוק בעינו של עולם בית המקדש דכתיב [קד]הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם מחמד עיניכם, א"ל מסתפינא ממלכותא, אמר ליה שדר שליחא דאזל שתא ומתאחר שתא עד דהדר ואתי הוי שתא, אדהכי והכי סתרת ובניית, עבד הכי שלחו ליה אי לא סתרת לא תסתור ואי סתרת לא תיבני ואי סתרת ובנית עבדא בישא בתר דעבדין מתמלכין אם זיינך עלך ספרך כאן לא רכא ולא בר רכא את הורדוס עבדא קלניא מעביד, מנלן דהאי רכא לישנא

ממ"ק ובמ"ק עג ברכות יט: עד משלי כא: עה דברים כב: עו ויקרא כא: עז מנחות לז: עח שבת פא: *מקורזלות אבנים קטנים ראויין לקנות: עט עירובין מא: פ שבת כג, סוכה מו: פא דברים לב: פב ספרי: פג סנהדרין פט: פד ספרי: פה סנהדרין כ: פו ספרי: פז ש"א ח: פח שם: פט יבמות מה: צ שם קב: צא דברים כה: צב קדושין לב: צג שם עו: צד כתובות יז: צה סנהדרין יט: צו סוטה מא: צז ב"ב ג: *דיילי כרך בשערו קפוד כמחטין: צח קהלת י: צט שם: ק שמות כב: קא קהלת י: קב ישעיה ב: קג במדבר טו: קד יחזקאל כד:

זית רענן (י) שומע מפי ב"ד ומורה, דאינו חייב עד שיעשה כהוראתו: שומע מפי שומע, שאם לא שמע בעצמו מפי ב"ד פטור: (יא) שבשכרה תכנס לארץ, בשכר שתעשה מצוה זאת הקב"ה מכניסך לארץ: לפי שהקדימו, פירוש שהקדימו לדבר ככל הגוים אשר סביבותינו: (יב) אין ממנין אותו פרנס, וכ"ה ביבמות (דף מ"ה), ולגירסת הילקוט י"ל דלפרנס מעמידין אותו כשאמו מישראל:

ליגנא דמלכותא הוא דכתיב [קיא]אנכי היום רך ומשוח מלך. ואי בעית אימא מהכא [קיב]ויקראו לפניו אברך. במאי בנייה, באבני שישא ומרמרא, איכא דאמרי באבני כוחלא שישא ומרמרא, אפיק שפא ועייל שפא כי היכי דליקבל סידא, סבר למשעייה בדהבא, אמרו ליה רבנן שבקיה דהכי שפיר טפי דמיחזי [קיג]כי אידוותא דימא:

[קיד]תנו רבנן לא ירבה לו סוסים יכול אפילו כדי רכבו ופרשיו. ת"ל לו, לו אינו מרבה אבל מרבה הוא כדי רכבו ופרשיו, הא מה אני מקיים סוסים, סוסים בטלנין, מנין אפילו סוס אחד והוא בטל שהוא בלא ירבה, תלמוד לומר למען הרבות סוס, וכי מאחר דאפילו סוס אחד והוא בטל קאי בלאו לא ירבה, סוסים למה לי, לעבור על לא תעשה על כל סוס וסוס. טעמא דכתב רחמנא לו, הא לא כתב רחמנא לו הוה אמינא אפילו כדי רכבו ופרשיו נמי לא, לא צריכא לאפושי. וה' אמר לכם והיכן אמר כי כאשר ראיתם את מצרים לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם (כתוב ברמז ר"ז וברמז רל"ג). [קטו]תנו רבנן מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו, מי שלא ראה ירושלים בתפארתה לא ראה כרך נחמד מעולם, מי שלא ראה בית המקדש בבנינו לא ראה בנין מפואר מעולם, אמר אביי ואיתימא רב חסדא זה בנין של הורדוס. תניא אמר ר יהודה מי שלא ראה *דיופלוסטין של אלכסנדריא של מצרים לא ראה בכבודן של ישראל (מעולם), אמרו כמין [קטז]בסילקי גדולה היתה סטיו לפנים מסטיו פעמים שהיו שם ששים רבוא על ששים רבוא כפלים כיוצאי מצרים, והיו שם שבעים ואחד קתדראות של זהב כנגד שבעים ואחד זקנים, וכל אחת ואחת אינה פחותה מעשרים (וחמשה דינרי זהב) [ואחד ככרי זהב] ובימה של עץ באמצעיתה וחזן הכנסת עומד עליה והסודר בידו, וכיון שהגיע לענות אמן הלה מניף בסודר וכל העם עונין אמן, ולא היו יושבין מעורבבים אלא זהבין בפני עצמן וכספין בפני עצמן [ונפחין בפני עצמן] וטרסיים בפני עצמן וגרדיים בפני עצמן, וכשעני נכנס לשם היה מכיר בעלי אומנותו ונפנה לשם, ומשם היה פרנסתו, וכולהו קטלינהו אלכסנדרוס מוקדון, ומאי טעמא איענוש משום דעברי אהאי קרא לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד ואינהו הדור. אתא אשכחינהו דהוו קרו [א]ישא ה' עליך גוי מרחוק כאשר ידאה הנשר, אמר מכדי ההוא גברא דבעא למיתי בעשרה יומי דליא זיקא ואתא ספינתיה בחמשה יומי קם עלייהו וקטלינהו: [ב]מנין שאפילו סוס אחד והוא בטל (יב) כדאי הוא שיחזיר את העם למצרים. תלמוד לומר רק, והלא דברים ק"ו ימה (מזוה) [מצרים] שהברית כרותה עליה עבירה מחזירתו לשם, שאר ארצות שאין הברית כרותה עליהן על אחת כמה וכמה. [ג]ת"ר אלמנה בין שהיא עניה ובין שהיא עשירה אין ממשכנין אותה שנאמר [ד]לא תחבול בגד אלמנה דברי רבי יהודה, רבי שמעון אומר עשירה ממשכנין אותה עניה אין ממשכנין אותה, שאם אתה אומר ממשכנין אותה משכנה אתה חייב להחזירה לה ומתוך שאתה מחזיר לה אתה משיאה שם רע בשכנותיה. למימרא דרבי יהודה לא דריש טעמא דקרא ורבי שמעון דריש טעמא דקרא והא איפכא שמעינן להו דתנן ולא ירבה לו נשים (אלא י"ח). רבי יהודה אומר מרבה הוא לו ובלבד שלא יהו מסירות את לבו, ורבי שמעון אומר אפילו אחת ומסירה את לבו לא ישאנה, א"כ מה תלמוד לומר ולא ירבה לו נשים, אפילו כאביגיל, בעלמא לא דריש רבי יהודה טעמא דקרא ושאני הכא דמפרש טעמא מה טעם לא ירבה לו נשים משום דלא יסור (את) לבבו, ורבי שמעון בעלמא דריש טעמא דקרא הכא לכתוב רחמנא לא ירבה ולשתוק, ולא יסור (את) לבבו למה לי, דאפילו אחת ומסירה את לבו לא ישאנה. [ה]ת"ר וכסף לא ירבה לו יכול אפילו כדי ליתן (לאכסניא) [אספניא] ת"ל לו, לו אינו מרבה אבל מרבה הוא כדי ליתן (לאכסניא) [אספניא]. טעמא דכתב רחמנא לו הא לא כתב רחמנא לו הוה אמינא אפילו כדי ליתן (לאכסניא) [אספניא] נמי לא, לא צריכא להרותה. והשתא דאמרת לו לדרשא, לא ירבה לו נשים מאי דרשת ביה, למעוטי הדיוטות. אמר רבי יצחק מפני מה לא נתגלו טעמי תורה שהרי שתי מקראות נתגלה טעמן ונכשל בהן גדול העולם שנאמר לא ירבה לו נשים, אמר שלמה אני ארבה ולא אסור, וכתיב [ו]ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו, וכתיב לא ירבה לו סוסים ולא ישיב, אמר שלמה אני ארבה ולא אשיב וכתיב [ז](ותעל) [ותצא] מרכבה ממצרים בשש מאות. [ח]מרבה לו כדי ליתן (לאכסניא) [אספניא] וכן עשה דוד שנאמר [ט](ואני) [והנה] בעניי הכינותי לבית ה', אבל שלמה עשה כענין שנאמר [י]ויתן המלך את הכסף בירושלים כאבנים:

תתקיד [יא]והיה כשבתו על כסא ממלכתו. אם עושה הוא כל האמור בענין כדאי הוא שישב על כסא ממלכתו.

[יב]אמר רבא אע"פ שהניחו לו לאדם ספר תורה מצוה לכתוב משלו שנאמר [יג]ועתה כתבו לכם את השירה הזאת. איתיביה אביי וכותב לו ספר תורה לשמו שלא יתנאה בשל אבותיו מלך אין הדיוט לא, לא צריכא לשתי תורות כדתניא וכתב לו את משנה התורה, כותב לשמו שתי תורות אחת שהיא יוצאת ונכנסת עמו ואחת שמונחת לו בבית גנזיו, אותה שנכנסת ויוצאה עמו עושה אותה כמין קמיע ותולה בזרועו שנאמר [יד]שויתי ה' לנגדי תמיד, ואינו נכנס בה לא לבית המרחץ ולא לבית הכסא שנאמר והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו וגו' מקום הראוי לקרות בו. את משנה התורה אמר מר זוטרא ואיתימא מר עוקבא בתחלה נתנה תורה לישראל בכתב עברי ולשון הקודש, חזרה ונתנה להם בימי עזרא בכתב אשורית ולשון ארמית בררו להן ישראל כתב אשורית ולשון הקודש כו', וכתב לו את משנה התורה כתב הראוי להשתנות, ולמה נקרא שמו אשורית, שעלה עמהן מאשור. רבי אומר בכתב זה נתנה תורה לישראל כיון שחטאו נהפך להן לרועץ, כיון שחזרו בהן החזירו להן שנאמר [טו]שובו לבצרון אסירי התקוה, ולמה נקרא שמה אשורית שמאושרת בכתב, רבי שמעון אומר משום רבי אלעזר בן פרטא שאמר משום רבי אלעזר המודעי כתב זה לא נשתנה כל עיקר שנאמר [טז]ווי העמודים, מה עמודים לא נשתנו אף ווי"ן לא נשתנו, ואומר [יז]ואל היהודים כבתבם וכלשונם מה לשונם לא נשתנה אף כתבם לא נשתנה, אלא מה אני מקיים את משנה התורה לשתי תורות אחת יוצאה עמו וכו' (כדלעיל):

תתקטו [יח]וכתב לו לשמו שלא (יהא נאות) [יתנאה] בשל אבותיו. משנה התורה, אין לי אלא משנה תורה, שאר דברי תורה מנין, ת"ל לשמור את כל דברי התורה הזאת ואת החקים האלה לעשותם, אם כן למה נאמר משנה התורה שעתידה להשתנות. אחרים אומרים אין קורין ביום הקהל אלא משנה תורה בלבד. על ספר ולא על לוח ולא על הנייר אלא על המגילה שנאמר על ספר מלפני הכהנים הלוים. והיתה עמו וקרא בו כל ימיו חייו מכאן אמרו כשמלך יוצא למלחמה הוא עמו, נכנס הוא עמו יושב בדין הוא אצלו, מיסב והוא כנגדו. ימי חייו הימים. כל ימי חייו הלילות. למען ילמד ליראה את ה' אלהיו מלמד (שהמורא) [שהראיה] מביא לידי מקרא, מקרא מביא לידי (יג) תרגום, תרגום מביא לידי משנה, משנה מביא לידי תלמוד, תלמוד מביא לידי מעשה, מעשה מביא לידי יראה. לפי שמצינו ששוה הדיוט למלך בדברי תורה, יכול ישוה לו לדברים אחרים, תלמוד לומר לשמור את כל דברי התורה הזאת, לדברי תורה שוה לו ואין שוה לו לדברים אחרים, מכאן אמרו מלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו, להרחיב לו [יט]סרטיאות ואין ממחין בידו. דרך המלך אין לה שעור וכל העם בוזזין ונותנין לפניו והוא נוטל חלק בראש: לבלתי רום לבבו מאחיו, ולא משל הקדש*. ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל למען יאריך ימים על ממלכתו אם עושה מה שכתוב בענין כדאי הוא שיאריך ימים על ממלכתו. הוא ובניו שאם הוא מת בנו עומד תחתיו, ואין לי אלא זה בלבד, ומנין לכל פרנסי ישראל שבניהן עומדין תחתיהן, תלמוד לומר בקרב ישראל, כל שהוא בקרב ישראל בנו עומד תחתיו. רבי חנינא בן גמליאל אומר הרי הוא אומר [כ]וגם אשר לא שאלת נתתי לך גם עושר גם כבוד, על מה שלא התניתי בתורה ליתן נתתי לך על מה שהתניתי ליתן לא נתתי לך אא"כ עשית*, וכן הוא אומר ואתה אם תלך בדרכי וגו':

יח לא יהיה לכהנים הלוים כל שבט לוי. מכלל שנאמר ושרת בשם ה' אלהיו אין לי אלא תמימין, בעלי מומין מנין, תלמוד לומר כל שבט לוי. חלק זו בזה. ונחלה זו נחלת הארץ. אשי ה' אלו קרשי מקדש, קדשי הגבול מנין, [ת"ל] ונחלתו יאכלון. ונחלתו (יד) זו נחלת שלשה. לא יהיה לו בקרב אחיו זו נחלת חמשה. ה' הוא נחלתו כאשר דבר לו להגיד מה גרם:

[כא]**וזה** יהיה משפט הכהנים. בכל מתנות כהונה אין כתיב בהן דין אלא בזרוע והלחיים והקיבה ומאימתי ניתנו הוי אומר משעמד פנחס וקנא. דבר אחר וזה יהיה משפט הכהנים זה שאמר הכתוב יראו

ממ"ק ובמ"ק קה ע"ב ג: קו ברכות מח: קז אידוותא גלי ים: קח סנהדרין כא: קט סוכה נא: *דיופלוסטין אסטבא כפולה: קי בסילקי פלטין גדולה של זהב: א דברים כח: ב ספרי: ג ב"מ קטו: ד דברים כד: ה סנהדרין כא: ו מ"א יא: ז שם י: ח ככרי זוטא: ט דה"א כב: י מ"א י: יא ספרי: יב סנהדרין כא: יג דברים לא: יד תהלים יז: טו זכריה ט: טז שמות כז: יז אסתר ח: יח ספרי: יט סרטיאות דרכים רחבים: *עי' בספרי בהגהות הגר"א ז"ל: כ מלכים א ג: *ג"א מהופך: כא חלה סדברים זוטא:

זית רענן (יב) כדאי הוא שיחזור העם למצרים, פירוש שיגלו לשם: וכן עשה דוד, היינו כל כסף וזהב שנטל במלחמה הכין לביה, ואם כן מוכח שנתן לאספניא: (יג) תרגום, היינו פירוש המקרא: ולא משל הקדש, פי' ממעות הקדש אסור ליטול כדי להתנאות עצמו: ושרת בשם ה' אלהיו, לקמן בפרשה: (יד) זו נחלת שלשה, היינו קיני וקניזי וקדמוני ונחלת חמשה היינו ה' עממין דמשני עממין לא היה צ"ל דהיינו סיחון ועוג שהלקם משה כבר משעמד פנחס וקינא, ואיכ בדין נתן לו:

[כג]ויראו את ה' קדושיו וגו', משל לעשיר שהיו לו בנים, למד לכל אחד ואחד אומנות, בחר לאחד שיהא משמשו ולא למדו אומנות, א"ל לכל חברי נתת אומנות ולי אין אתה מלמד אומנות, א"ל דייך שאתה אוכל שיורי שלהני, כך אמרו לוים וכהנים למשה לכל השבטים נתת חלק בארץ ולנו לא נתת, א"ל דייכם שאתם אוכלין שיורי מי שאמר והיה העולם, [כד]והנותרת (מן המנחה) [ממנה] יאכלו אהרן ובניו: פרשה זו סמוכה לפרשת המלך, ללמדך שאם אין מלך אין כהן ואם אין כהן אין מלך, וכן אתה מוצא בכל מקום הן סמוכין זה לזה שנאמר *וינאץ בזעם אפו מלך וכהן, ואומר [כה](וימליכו שלמה ואת צדוק משחו לכהן עליהם) [וימליכו שנית לשלמה בן דוד וימשחו לה' לנגיד ולצדוק הכהן] וכן הוא אומר (טז) [כו]ראשך עליך ככרמל וגו'. (ד"א) לא יהיה לכהנים הלוים, בארבעה ועשרים מקומות נקראו כהנים לוים צפה משה ברוח הקדש שעזרא עולה מבבל לירושלים והוא מבקש לוים שיאמרו שירה ולא ימצאם שנאמר [כז]ומבני לוי לא מצאתי שם, והוא מעמיד כהנים ואומרים שירה, אמרו לו מדעתך עשית כך א"ל (יז) משה למדני לא יהיה וגו'. אשי ה' ונחלתו יאכלון, משל לנזיר ושכור שנקראו לבית המשתה היו מוזגים לנזיר יין והוא נוטל את הכוס ומרחיקו ונותנו לשכור ושותה אותו, כך ריח הקרבנות עולין למעלה [כח]ריח ניחוח והאש אוכלת את הקרבנות ומשיור האש הכהנים אוכלים. ונחלה לא יהיה לו, משל לאב ב"ד שהיו לו בנים הרבה והיו כולן עמי הארץ ובנו הגדול בן תורה כתב לכל אחד ואחד חלקו חוץ מבנו הגדול, אמר לכל אחד ואחד נתת חלק ולי אין אתה כותב, א"ל דייך תפוש את מקומי, כך אמר שבט לוי לפני הקב"ה לכל השבטים כתבת מתנה ולנו אי אתה כותב, א"ל דייכם שאתם יורשים את חלקי כמה שנאמר ונחלה לא יהיה לו וגו: [כח]אמר רב חסדא המזיק מתנות כהונה או שאכלן פטור מלשלם, מאי טעמא, איבעית אימא משום דכתיב זה, ואיבעית אימא משום דהוה ליה ממון שאין לו תובעין. מיתיבי וזה יהיה משפט הכהנים מלמד שהמתנות דין, למאי הילכתא לאו להוציאן בדיינין, לא לחלקן בדיינין, דאמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן מנין שאין נותנין מתנות לכהן עם הארץ שנאמר [כט]ויאמר לעם ליושבי ירושלים לתת מנת לכהנים וללוים למען יחזקו בתורת ה', כל המחזיק בתורת ה' יש לו מנת ושאינו מחזיק בתורת ה' אין לו מנת, ת"ש רבי יהודה בן בתירא אומר משפט מלמד שהמתנות דין, יכול אפילו הזה ושוק דין, ת"ל זה, למאי אילימא לחלקן בדיינין, אטו הזה ושוק לאו לדיינין מיחלקו, אלא לאו להוציא בדיינין, הכא במאי עסקינן דאתו לידיה, אי הכי מאי למימרא, דאתי לידיה בטבלייהו וקסבר מתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמיין. [ל]דרש רבא מאת העם ולא מאת הכהנים, כשהוא אומר מאת זובחי הזבח אפילו כהן טבח במשמע. זקני דרום אמרו כהן טבח שתים ושלש שבתות פטור מן המתנות, מכאן ואילך חייב, והני מילי דלא קבע [לא]מסחתא, אבל קבע מסחתא חייב. אמר רב חסדא האי (טבחא) כהנא דלא מפרש מתנתא ליהוי בשמתא דה' אלהי ישראל: אם שור אם שה. תנו רבנן הזרוע והלחיים והקיבה נוהגים בכלאים ובכוי. רבי אליעזר אומר כלאים הבא מן העז ומן הרחל חייב במתנות, מן הצביה פטור מן המתנות. מכדי קיימא לן דלענין כסוי הדם ומתנות לא משכחת לה אלא בצבי הבא על התישה ובין לרבי אליעזר ובין לרבנן מספקא להו אי חוששין לזרע האב אי אין חוששין, ובשה ולא מקצת שה קמיפלגי, מר סבר שה ולא מקצת שה, ומר סבר שה ואפילו מקצת שה, בשלמא ר' אליעזר דפטר קסבר שה ולא מקצת שה, אלא לרבנן נהי נמי דקסברי שה ואפי' מקצת שה פלגא לישקול ואידך פלגא לימא ליה אייתי ראיה דאין חוששין לזרע האב ושקול, אמר רב הונא בר חייא מאי חייב נמי חייב בחצי מתנות. כי אתא רבין א"ר יוחנן כוי לרבנן חייב בכולהו מתנות דתניא שור מה ת"ל [לב]אם שור לרבות את הכלאים, שה מה תלמוד לומר אם שה לרבות את הכוי. ורבי אליעזר האי אם שה מאי עביד ליה, מיבעי ליה לחלק, ורבנן לחלק מנא להו, מאת זובחי הזבח, ורבי אליעזר, מיבעי ליה לכדרבא דאמר רבא הדין עם הטבח שנאמר ונתן לכהן הזרוע. כי אתא עולא יהיב מתנתא לכהנתא, אלמא קסבר עולא כהן ואפילו כהנת, איתיביה רבא מנחת כהנת נאכלת מנחת כהן אינה נאכלת, ואי אמרת כהן ואפילו כהנת והכתיב *וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל, א"ל אהרן ובניו כתובין בפרשה. דבי ר' ישמעאל תנא לכהן ולא כהנת וילמוד כתום מן המפורש. דבי ר' אליעזר בן יעקב תנא כהן ואפילו כהנת הוי מיעוט אחר מיעוט ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות. רב כהנא אכיל בשביל אשתו וכו', והילכתא כוותיה דעולא: [לג]ההוא ליואה דהוה חטיף מתנתא אתו אמרי ליה לרב, אמר לא מיסתייא דלא שקלינן מיניה אלא מיחטיף נמי חטיף, ורב אי איקרי עם מישקל נמי לשקול מינייהו ואי לא איקרי עם רחמנא פטריה, רב מספקא ליה אי מיקרי עם אי לא איקרי עם, תנאי היא דתניא [לד]וכפר את מקדש הקדש זה לפני ולפנים וכו' עד יכפר אלו הלוים, ותניא אידך יכפר אלו עבדים, מאי לאו בהא קמיפלגי מר סבר איקרי עם ומר סבר לא איקרי עם, ורב מספקי ליה אי כהאי תנא אי כהאי תנא:

[לה]אמר רב חסדא מתנות כהונה אינן נאכלות אלא צלי ואינן נאכלות אלא בחרדל, מאי טעמא אמר קרא [לו]למשחה לגדולה כדרך שהמלכים אוכלים. אמר רב חסדא מתנות כהונה זרוע לאחד וקבה לאחד לחיים לשנים, איני והא כי אתא רב יצחק בר יוסף אמר במערבא פלגינן להן גרמי גרמי, התם בדתורא. [לז]איזהו זרוע מן הפרק של ארכובה עד כף של יד והוא של נזיר וכנגדו ברגל שוק, רבי יהודה אומר שוק מן הפרק של ארכובה עד סובך של רגל, איזהו לחי מהפרק של לחי עד פיקה של גרגרת: ת"ר הזרוע זה ימין, או אינו אלא של שמאל, ת"ל הזרוע. מאי תלמודא כדאמר רבא [לח]הירך המיומנת שבירך, הכי נמי הזרוע מיומן שבזרוע. והלחיים למאי אתא, לרבות צמר שבראש כבשים ושער שבזקן תישים. והקבה למאי אתא, (כדתניא) [להביא] חלב שעל גבי הקבה וחלב שבתוך הקבה דאמר ר' (יהודה) [יהושע] כהנים נהגו בו עין יפה ונהנוהו לבעלים, טעמא דנהגו הא לא נהגו דידהו נינהו. דורשי חמורות היו אומרים הזרוע כנגד היד וכן הוא אומר [לט]ויקח רומח בידו. ולחיים כנגד תפלה וכן הוא אומר [מ]ויעמד פנחס ויפלל. קבה כמשמעה וכן הוא אומר [מא]ואת האשה אל קבתה: ותנא מייתי לה מהכא דתניא [מב]שוק הימין, אין לי אלא שוק הימין, זרוע המוקדשין מנין, ת"ל תרומה. זרוע חולין מנין, ת"ל תתנו. איזהו לחי מן הפרק של לחי ועד פיקה של גרגרת. והתניא נוטלה ובית שחיטה עמה, לא קשיא הא ר' חנינא בן אנטיגנוס והא רבנן, דתניא מוגרמת פסולה, העיד ר' חנינא ב"א על מוגרמת שהיא כשרה, ואיבעית אימא הא והא רבנן ולא קשיא מאי עמה דבהמה. [מג]אמר רבא בדיק לן רב יוסף האי כהנא דחטיף מתנתא חבובי מחבב מצוה או זלזולי מזלזל במצוה ופשיטנא ליה ונתן ולא שיטול מעצמו. אמר אביי מריש הוה אמינא הבו לי מתנתא אמינא חבובי קא מחבבנא במצוה, כיון דשמענא להא דתניא רבי מאיר אומר חלקם שאלו בפיהם, מיכר לא אמינא ואי יהבו לי שקילנא, כיון דשמענא להא דתניא הצנועין מושכין את ידיהן, משקל נמי לא שקילנא, לבר ממעלי יומא דכפורי לאחזוקי נפשאי בכהנא, ולפרוס ידיה אנסי ליה עידניה. אמר רב יוסף האי כהנא דאית ליה צורבא מרבנן בשבבותיה ודחיקא ליה מילתא ליזכי ליה מתנתא ואע"ג דלא אתא לידיה. [מד]הזרוע והלחיים והקבה נוהגין בחולין אבל לא במוקדשין, שהיה בדין ומה אם החולין שאין חייבין בחזה ושוק חייבין במתנות, קדשים שהן חייבין בחזה ושוק אינו דין שחייבין במתנות, ת"ל [מה]ואתן אותם לאהרן הכהן ולבניו לחק עולם, אין לו אלא מה שאמור בענין. טעמא דכתב רחמנא אותם הא לאו הכי הוה אמינא קדשים חייבין במתנות, איכא למיפרך מה לחולין שכן חייבין בבכורה, תיתי מזכרים, מה לזכרים שכן חייבין בראשית הגז, תיתי מתישים, מה לתישים שכן נכנסין לדיר להתעשר, תיתי מזקנים, מה לזקנים שכן נכנסין לדיר להתעשר, תיתי מלקוח ויתום, מה ללקוח ויתום שכן במינן נכנסין לדיר להתעשר, במינן קאמרת קדשים נמי במינן נכנסין לדיר להתעשר. ויהיו חולין חייבין בחזה ושוק מק"ו ומה קדשים שאין חייבין במתנות חייבין בחזה ושוק, חולין שחייבין במתנות אינו דין שחייבין בחזה ושוק, א"ק וזה יהיה משפט הכהנים זה אין מידי אחרינא לא, אלא טעמא דכתב רחמנא וזה, הא לאו הכי הוה אמינא חולין חייבין בחזה ושוק והא בעו תנופה, היכי לינפינהו אי אבראי [מו]לפני ה' כתיב, אי מגואי קא מעייל חולין לעזרה, הילכך לא אפשר, אלא זה למה לי, לכדרב חסדא דא"ר חסדא המזיק מתנות כהונה או שאכלן פטור מלשלם:

תתקטז

[מז]וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם ולא מאת אחרים ומאת כהנים. מאת זובחי הזבח פרט לטרפה. מאת זובחי הזבח אין לו אלא בשעת זביחה בלבד, מכאן אמרו גר שנתגייר והיתה לו פרה, נשחטה עד שלא נתגייר פטור, משנתגייר חייב, ספק פטור והמוציא מחברו עליו הראיה. אם שור אם שה לרבות

ממ"ק ובמ"ק כב תהלים לד: כג ויקרא ו: *איכה ב: כד דה"א כט: כה שה"ש ז: כו עזרא ח: כז ויקרא ו: כח חולין קל: כט דה"ב לא: ל חולין קלב: לא מסחתא תנות: לב דברים יט: *ויקרא ו: לג חולין קלא: לד ויקרא טז: לה חולין קלב: לו במדבר יח: לז חולין קלד: לח כתובות נב: לט במדבר כה: מ שם: מא שם: מב ויקרא ז: מג חולין קלג: מד שם קל: מה ויקרא ז: מו שם: מז כפרי:

זית רענן (טז) ראשך עליך ככרמל ודלת ראשך כארגמן, היינו כהן שהיה מלובש בארגמן וגו' מלך אסור ברהטים: (יז) משה למדני, פי' דלמדני שכהנים נקראו לוים:

לרבות כלאים. אם שור אם שה בין בארץ בין בחוץ לארץ, והלא דין הוא חייב כאן וחייב בראשית הגז, מה מצינו בראשית הגז נוהג בארץ ובחוצה בארץ אף מתנות נוהגות בארץ ובחוצה לארץ, או כלך לדרך זו חייב כאן וחייב בתרומת ראשית, מה תרומת ראשית אינו חייב אלא בארץ אף מתנות אין חייב אלא בארץ, נראה למי דומה, דנין דבר שאין תלוי בארץ ובקדש [מדבר שאין תלוי בארץ ובקדש] (יח) ואל תוכיח תרומת ראשית (הגז) שהיא תלויה בארץ ובקדש. או כלך לדרך זו דנין דבר שנוהג בין במרובה בין במועט מדבר שנוהג בין במרובה בין במועט, ואל יוכיח ראשית הגז שאינו נוהג אלא במרובה, ת"ל אם שור אם שה בין בארץ בין בח"ל. ונתן לכהן לכהן עצמו, הזרוע זרוע של ימין, והלחיים זה לחי התחתון:

התקיז ראשית דגנך. מלמד שאין תורמין אלא מן המובחר, מה מצינו בשני מינין שבאילן אין תורמין מזה על זה כך שני מינין שבתבואה ושבירק אין תורמין מזה על זה. [מח]ראשית גז צאנך ראשית הגז נוהג בחולין אבל לא במוקדשין א"ק צאנך ולא של הקדש, אלא טעמא דאמר רחמנא צאנך, הא לאו הכי הוה אמינא קדשים הייבים בראשית הגז הא לאו בני גיזה נינהו דכתיב [מט]לא תעבוד בבכור שורך ולא תגוז בכור צאנך, אמר רבא במקדיש גיזה עצמה, סלקא דעתך אמינא ליגזוז וליתיב ליה אמר קרא ראשית גז צאנך תתן לו, מי שאינו מחוסר אלא גיזה ונתינה יצא זה שמחוסר גיזה ונתינה ופדיה, אלא צאנך למאי אתא, לכדתניא בהמת השותפין חייבת בראשית הגז, ורבי אלעאי פוטר, מאי טעמא דרבי אלעאי, אמר קרא צאנך ולא שותפות, ורבנן ההוא למעוטי שותפות נכרי, ורבי אלעאי תרוויהו נפקא, שותפות נכרי אמאי פטור דלא מיחדא ליה, לישראל נמי לא מיחדא ליה. ורבנן נכרי לאו בר חיובא הוא. אמר רבא ומודה רבי אלעאי בתרומה אע"ג דכתיב דגנך דידך אין דשותפות לא כתב רחמנא *תרומתכם, אלא דגנך למה לי למעוטי שותפות נכרי. אמר (רבינא) [ר' חנינא] מסורא ליתנהו להני כללי, דתניא בהמת השותפין הייבת במתנות, ורבי אלעאי פוטר מ"ט וכו' (כדלעיל), נילוף נתינה נתינה מתרומה, אלא ש"מ בתרומה נמי פוטר. אי מה תרומה בארץ אין בחוצה לארץ לא אף מתנות בארץ אין בחוצה לארץ לא, א"ר יוסף מנהרביל אין, והא תניא אמר רבי אלעאי מתנות אין נוהגות אלא בארץ וראשית הגז אין נוהגת אלא בארץ [מאי טעמא דרבי אלעאי אמר רבא יליף נתינה נתינה מתרומה מה תרומה בארץ אין בחוצה לארץ לא אף ראשית הגז. אמר ליה אביי] אי מה תרומה טובלת אף ראשית הגז טובלת אמר ליה אמר קרא וראשית גז צאנך תתן לו אין לך בו אלא (ליתנו לו) [מראשיתו ואילך]. אמר רב נחמן בר יצחק האידנא נהוג עלמא כהני תלת סבי כרבי אלעאי בראשית הגז דאינו נוהג אלא בארץ, וכרבי יהודה בדברי תורה דאמר אין דברי תורה מקבלים טומאה. וכר' יאשיה בכלאים דתניא רבי יאשיה אומר [לעולם אינו חייב] עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד. תניא ר"ש פוטר את הטרפה מראשית הגז כו', מ"ט דר"ש יליף צאן צאן ממעשר מה מעשר טרפה לא דכתיב [נא]כל אשר יעבור תחת השבט פרט לטרפה שאינה עוברת אף ראשית הגז וכו', ולילף צאן צאן מבכור מה בכור אפילו טרפה אף ראשית הגז, מסתברא ממעשר הוה ליה למילף שכן זכרים* טמאין במרובים מרחם אדם פשוט לפני הדיבור. אדרבה מבכור הוה ליה למילף שכן יתום שלקחו בשותפות נתנו בפני כהן בקדושה ובמכירה והנך נפישין. ואיבעית אימא פשוט מפשוט עדיף ליה: [נב]חומר במתנות מראשית הגז שהמתנות נוהגין בבקר ובצאן במרובה ובמועט, וראשית הגז אינו נוהג אלא ברחלים ואינו נוהג אלא במרובה. [נג]מנא הני מילי כדאמר ר"י בן לוי לעמוד לשרת דבר הראוי להיות שירות, הכי נמי דבר הראוי לשירות. אלא גיזה גיזה למאי אתא, לכדתנא דבי ר' ישמעאל כבשים שצמרן קשה פטורין מראשית הגז שנאמר [נד]ומגז כבשים יתחמם. תני חדא הגוזז את העזים ושוטף את רחלים פטור, ותניא אידך חייב, לא קשיא הא רבנן הא רבי יוסי דתניא [נה]ולקט קצירך לא תלקט ולא לקט קיטוף, שאין לקט אלא הבא מחמת קציר דברי רבי יוסי, ומודה ר' יוסי במידי דאורחיה, דתניא קציר אין לי אלא קציר, עוקר מנין, ת"ל לקצור, תולש מנין, ת"ל בקוצרכם. [נו]וכמה הוא מרובה בית שמאי אומרים שתי רחלות שנאמר [נז]יחיה איש עגלת בקר ושתי צאן, ובית הלל אומרים חמש שנאמר [נח]חמש צאן עשויות, ר' דוסא בן הרכינס אומר חמש רחלות גוזזות מנה [מנה ופרס] חייבות בראשית הגז, וחכ"א חמש רחלות גוזזות כל שהן. [נט]בשלמא לבית שמאי תרתי נמי איקרו צאן, אלא לבית הלל מ"ט, אמר רב אשי עשויות שמעשות את בעליהן ואומרות לו קום עשה מצוה. תניא ר' ישמעאל בר' יוסי אומר משום אביו ארבע שנאמר [ס]וארבע צאן תחת השה. תניא אמר ר' ישמעאל ברבי יוסי אילו דבריהם דברי תורה ודברי דברי קבלה שומעין דבריהם, עכשיו שדבריהם דברי קבלה ודברי דברי תורה נראין דברי. והאמר מר אין הכרעה שלישית מכרעת, אמר ר' יוחנן מפי שמועה אמרה מפי חגי זכריה ומלאכי. רבי דוסא בן הרכינס אומר וכו', וכמה כל שהן, אמר רב מנה ופרס, ובלבד שיהו מחוטשות, ושמואל אמר ששים ונותן סלע לכהן. רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן שש חמש לכהן ואחד לו. עולא א"ר אלעזר כל שהן. תנן כמה נותן לו [משקל חמש סלעים ביהודה שהן] עשר בגליל. בשלמא לרב ור"י ניחא, אלא לשמואל ורבי אליעזר קשיא. וליטעמיך דרב מי ניחא והא רב ושמואל דאמרי ראשית הגז בששים, הא איתמר עלה דההיא דרב ושמואל בישראל שיש לו (צאן) [גיזין] הרבה עסקינן ומבקש ליתנן לכהן דאמרי ליה כל חד וחד לא תבצר לי מה' סלעים. [סא]וכמה נותן לו משקל חמש סלעים ביהודה שהם עשר בגליל ומלובן כדי לעשות מהן בגד קטן שנאמר תתן לו שיהא בו כדי נתינה. [סב]תנא לא שילבנו ויתננו לו אלא (כל שאילו) שילבננו הכהן ויעמוד על ה' סלעים. כדי לעשות ממנו בגד קטן. מנהני מילי, אמר ר' יהושע בן לוי דאמר קרא לעמוד לשרת דבר הראוי לשירות, ומאי ניהו אבנט. ואימא מעיל, תפסת מרובה לא תפסת תפסת מועט תפסת. ואימא כיפה של צמר דתניא כיפה של צמר היתה מונחת בראשו של כהן גדול ועליה ציץ נתון לקיים מה שנאמר [סג]ושמת אותו על פתיל תכלת והיה על המצנפת, אמר קרא הוא ובניו דבר ששוה באהרן ובניו, אבנט נמי (הא) [לא] שוה, הניחא למאן דאמר אבנטו של כהן גדול [לא] זהו אבנטו של כהן הדיוט [שפיר], אלא למ"ד (אין) זהו אבנטו של כהן הדיוט מאי איכא למימר, שם אבנט בעלמא. [סד]וראשית גז ולא ראשית [סה]השטף. ראשית הגז פרט (לטרפה) [לתלישה]. ראשית הגז בין בארץ בין בחוצה לארץ. צאנך ולא של אחרים, מכאן אמרו הלוקח גז צאנו של נכרי פטור [מראשית הגז], לקח גז צאנו של חברו אם שייר המוכר חייב ואם לאו הלוקח חייב, רבי עקיבא אומר ראשית הגז שתים, גז צאנך ארבע, תתן לו הרי חמש: [סו]האוכל תרומת חמץ בפסח פטור מן התשלומין ומדמי עצים דברי ר' עקיבא, ורבי יוחנן בן נורי אומר חייב, במה דברים אמורים במפריש תרומה והחמיצה, אבל מפריש תרומה המץ דברי הכל אינה קדוש. מנהני מילי, אמר רב נחמן בר יצחק אמר קרא תתן לו ולא לאורו. רב הונא בר יהושע אמר, אמר קרא ראשית, ראשית ששיריה מותרין לישראל, יצתה זו שאין מותרין לישראל: [סז]לעמוד לשרת, יושב מנלן, אמר רבא אמר רב נחמן אמר קרא לעמוד לשרת. לעמידה בחרתיו ולא לישיבה: תנו רבנן לעמוד לשרת מצוה, כשהוא אומר העומדים שם שנה עליו הכתוב לעכב, אמר ליה רבא לרב נחמן מכדי יושב כזר דמי ומיחל עבודה, אימא מה זר במיתה אף יושב במיתה, אלמה תניא אבל ערל ואונן ויושב אינן במיתה אלא באזהרה. משום דהוי מחוסר בגדים ושלא רחוץ ידים ורגלים שני כתובים הבאים כאחד ואין מלמדין, ולמאן דאמר מלמדין הוי שתוי יין שלשה ושלשה ודאי אין מלמדין. עומד על גבי כלים על גבי בהמה על גבי רגל חבירו פסול, מנלן דתנא דבי רבי ישמעאל הואיל ורצפה מקדשת וכלי שרת מקדשין, מה כלי שרת שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין כלי שרת אף רצפה. וצריכא דאי אשמועינן כלים דלאו מינא דבשר הוא אבל בהמה דמינא דבשר היא אימא לא, ואי אשמעינן בהמה משום דלאו מינה דאדם הוא, אבל חבירו דאדם הוא אימא לא צריכא. [סח]ריב"ל אמר לעמוד לשרת דבר הראוי להיות לשירות כו' (כדלעיל). [סט]הוא ובניו כל הימים, רבי נתן אומר מקיש בניו לו מה הוא בנשיאות כפים אף בניו בנשיאות כפים וכתיב כל הימים ואיתקש ברכה לשירות. [ע]הוא ובניו כל הימים בין בארץ *בין בחוצה לארץ:

וכי

במ"ק ובמ"ק מח חולין קלה: מט דברים טו: *במדבר יח: נ חולין קלו: נא ויקרא כז: *עי' פירש"י שם: נב חולין קלה: נג שם קלז: נד איוב לא: נה דברים יט: נו חולין קלה: נז ישעיה ז: נח ש"א כה: נט חולין קלז ע"ש: ס שמות כא: סא חולין קלה: סב שם קלח: סג שמות כח: סד ספרי: סה שטף מעל של עזים: סו פסחים לב: סז זבחים כג: סח חולין קלח: סט סוטה לח: ע ספרי:

זית רענן (יח) ואל יוכיח תרומת ראשית שהיא תלויה בארץ ובקדש, כ"ה שם, פי' שהיא הובת הקרקע ונקראת קדש: לכהן עצמו, ראע"פ שזיכה הכהן לאחר אסור ליתן לו אא"כ בת"ח: לחי התחתון, ומקרי לחיים מפני שהן שני עצמות: שני מינין שבאילן, דכתיב תירשך ויצהרך: *בין בח"ל, דהיינו ראשית הגז נוהג בח"ל, וב"א פי' דברכת כהנים נוהג בח"ל דאקרי שירות:

עבכי יבא הלוי יכול בבן לוי ודאי הכתוב מדבר, ת"ל מאחד שעריך שלא נטלו שעריהן במקום אחד (יט) יצאו לוים שנטלו שעריהן במקום אחד. ושרת בראוי לשירות, יצאו לוים שאין ראוין לשירות. מכל ישראל אשר הוא גר שם בכל מקומות מושבותיהם. ובא בכל אות נפשו מנין אתה אומר כהן בא ונושא כפיו במשמר שאינו שלו ת"ל (כ) ובא בכל אות נפשו. מנין אתה אומר כל המשמרות שוות בקרבנות הרגל, ת"ל ובא בכל אות נפשו, יכול לעולם, ת"ל מאחד שעריך בשעה שישראל נכנסין בשער אחד בשלש רגלים. ושרת בשם ה' אלהיו וגו' העומדים על הרצפה, מכאן אמרו ערל טמא עומד על גבי כלים או על גבי בהמה פסול, מנין אתה אומר כל המשמרות שוין באימורי הרגלים ובחילוק לחם הפנים, ת"ל חלק כחלק יאכלו, חלק לאכול כחלק לעבוד, חלק לאכילה כהלק לעבודה· יכול יהיו כל המשמרות שוין בקרבנות הרגל הבאין שלא מחמת הרגל, ת"ל לבד ממכריו על האבות מה מכרו האבות זה לזה אני בשבתי ואתה בשבתך: עאתנו רבנן מנין שכל המשמרות שוות בחילוק לחם הפנים, ת"ל חלק כחלק יאכלו כחלק עבודה כך חלק אכילה, ומאי אכילה אילימא אכילה דקרבנות מהכא נפקא עבמלכהן המקריב אותה לותהיה נפקא אלא לחם הפנים, יכול אפי' בחובות הבאות שלא מחמת הרגל וכו' (כדלעיל). עגתנו רבנן מנין לכהן שבא ומקריב קרבנותיו בכל עת ובכל שעה שירצה, ת"ל ובא בכל אות נפשו ושרת. מנין שעבודתו ועורה שלו ת"ל עדואיש את קדשיו לו יהיו, הא כיצד אם היה בעל מום נותנה לכהן שבאותו משמר ועבודתה ועורה לאנשי משמר ואם היה זקן או חולה [נותנה לכל כהן שירצה ועבודתה ועורה לאנשי משמר, האי זקן או חולה] היכי דמי אי דמצי עביד עבודה עבודתה ועורה נמי תיהוי דידיה, ואי דלא מצי עביד עבודה שליח היכי מצי משוי, אמר רב פפא שיכול לעשות על ידי הדחק, עבודה דכי עביד נמי על ידי הדחק עבודה היא משוי שליח, אכילה דכי אכיל על ידי הדחק אכילה גסה היא ואכילה גסה לאו כלום היא משום הכי עבודתה ועורה לאנשי משמר: עהושרת ככל אחיו הכהנים העומדים, שתהא עמידתם כשאר אחיו, רצפה מקדשת וכלי שרת מקדשין [כשם שחציצה פוסלת בכלי שרת כך חציצה פוסלת ברצפה] הילכך רגלו אחת על הכלי ורגלו אחת על הרצפה רואין כל שאילו ינטל מכלי יכול לעמוד על רגלו אחת כשרה ואם לאו עבודתו פסולה ומסייע אין בו ממש. עואמר רב יהודה אמר שמואל מנין לעיקר שירה מן התורה שנאמר ושרת בשם ה', איזהו שירות שבשם הוי אומר זו שירה. ואימא נשיאות כפים מרכתיב לשרתו ולברך בשמו מכלל דברכת כהנים לאו שירות היא:

תתקיח

עזכי אתה בא אל הארץ, עשה מצוה האמורה בענין שבשכרה תכנס לארץ, אשר ה' אלהיך נותן לך בזכותך. לא תלמד לעשות כתועבות הגוים יכול אי אתה רשאי ללמוד ולהבין, ת"ל לעשות, לעשות אי אתה למד אבל אתה למד להורות ולהבין. עחר' חנניה בן תרדיון גזרו עליו שרפה שהיה הוגה את השם באותיותיו, והיכי עביד הכי והתנן אבא שאול אומר אף ההוגה את השם באותיותיו אין לו חלק לעולם הבא, להתלמד עבד דכתיב לא תלמד לעשות אבל אתה למד להבין ולהורות, אלא מאי טעמא איענש משום דהוגה בפרהסיא הוה. עטר' עקיבא אומר משום רבי יהושע שנים לוקטין קישואין אחד לוקט פטור ואחד לוקט חייב העושה מעשה חייב האוחז את העינים פטור, והא ר' עקיבא מרבי יהושע הוה גמיר ליה והתניא רבי אליעזר אומר שלש מאות הלכות שניתי בבהרת עזה ולא היה אדם ששאל לי מהם דבר מעולם, ולא עוד אלא שאני שונה שלש מאות הלכות ואמרי לה שלשת אלפים הלכות בנטיעת קישואין ולא היה אדם ששואלני מהם דבר מעולם חוץ מעקיבא בן יוסף, פעם אחת היינו מהלכין בדרך אמר לי רבי למדני בנטיעת קישואין, אמרתי דבר אחד נתמלאה כל השדה קישואין, אמר לי רבי למדתני נטיעתן למדני עקירתן, אמרתי דבר אחד נתקבצו כולן למקום אחד, אלכא מר' אליעזר נמרה, גמרה מרבי אליעזר ולא סברה והדר גמרה מר' יהושע ואסברה ניהליה. והיכי עביד הכי והתנן העושה מעשה חייב, להתלמד שאני דאמר מר לא תלמד לעשות אבל אתה למד להבין ולהורות: לא ימצא בך מעביר בנו ובתו (כתוב ברמז כ"ב וברמז תקצ"ז):

פתנו רבנן מעונן ר' (ישמעאל) [שמעון] אומר זה המעביר שבעה מיני זכור על העין. וחכמים אומרים זה האוחז את העינים, ר' עקיבא אומר זה המחשב עתים ושעות ואומר היום יפה לצאת למחר יפה (לצאת) [ליקח], למודי ערבי שביעיות חיטין יפות, עיקורי קטניות מהיות רעות. מנחש זה האומר פתו נפלה מפיו, מקלו נפל מידו, בנו קורא לו מאחריו, עורב קורא לו, צבי הפסיקו בדרך, נחש בימינו ושועל בשמאלו, אל תתחיל בי שחרית הוא ראש חדש הוא מוצאי שבת הוא. ת"ר לא תנחשו אלו המנחשים בחולדה ובעופות [ובדגים]. תנו רבנן חובר חבר אחד חבר גדול ואחד חבר קטן ואפילו נחשים ועקרבים, אמר אביי הילכך האי מאן דצמיד זיבורא ועקרבא אף על גב דקא מכוון דלא ליזקו אסור. בעל אוב זה פיתום המדבר משחיו. וידעוני זה שמדבר בפיו. הרי אלו בסקילה והנשאל בהן באזהרה. בעל אוב זה המדבר מבין הפרקים ומבין אצילי [ידיו]. ידעוני זה המניח עצם ירוע בפיו והוא מדבר מאליו. בעל אוב אחד המעלה בזכורו ואחד הנשאל בגולגלת [מה בין זה לזה] מעלה בזכורו אינו מעלה כדרכו ואינו עולה בשבת נשאל בגולגולת עולה כדרכו ועולה בשבת [עולה להיכא סליק] הא קמיה מנח, אלא אימא עונה כדרכו ועונה בשבת. שאלה זו שאל טורנוסרופוס הרשע את רבי עקיבא א"ל ומה יום מיומים, א"ל ומה גבר בגוברין, א"ל דמריה צבי, שבת נמי דמריה צבי, א"ל הכי קאמינא לך מי יימר דהאידנא שבתא, אמר ליה סמבטיון יוכיח בעל אוב יוכיח קברו של אביו יוכיח שאין מעלה עשן בשבת. דורש אל המתים זה המרעיב עצמו ולן בבית הקברות כדי שתשרה עליו רוח טומאה, וכשהיה רבי עקיבא מגיע למקרא הזה היה בוכה אמר ומה המרעיב עצמו כדי שתשרה עליו רוח טומאה שורה עליו רוח טומאה, המרעיב עצמו כדי שתשרה עליו רוח טהרה על אחת כמה וכמה, אבל מה אעשה שעונותינו גרמו לנו שנאמר פאכי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם. פבד"א מעביר בנו ובתו באש זה (כא) הבועל ארמית ומעמיד ממנה בן אויב למקום, עונש שמענו אזהרה לא שמענו, ת"ל לא ימצא בך מעביר בנו ובתו וגו'. ר' יהודה אומר זה שהוא מעביר בנו ובתו לעבודת אלילים וכורת עמה ברית שנאמר פגהעגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו. קוסם (קסמים) אחד קסמים מרובה ואחד מועט [קסמים] לחייב על כל קסם וקסם. איזהו קוסם זה האוחז במקלו ואומר אם אלך ואם לא אלך, וכן הוא אומר פדעמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו. כי תועבת ה' כל עושה אלה, יכול לא יהא חייב עד שיעבור על כולן, ת"ל כל עושה אלה אפילו אחת מהן, ובגלל התועבות האלה ה' אלהיך מוריש אותם מפניך מכאן שהוזהרו כנענים על כל המעשים האלו שאין עונשין את האדם עד שמזהירין אותו:

תתקיט

פהתמים תהיה עם ה' אלהיך אם עשית כל האמור בענין הרי אתה תם לה' אלהיך. פודבר אחר תמים תהיה עם ה' אלהיך כשאתה תם חלקך עם ה' אלהיך, וכן דוד אומר פזואני בתומי אלך פדני וחנני פחואני בתומי (אלך) תמכת בי ותציבני לפניך לעולם. פטמנין שאין שואלים צבכלדיים שנאמר תמים תהיה עם ה' אלהיך: צאכי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם, עשה מצוה האמורה בענין שבשכרה אתה יורש אותם. אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו שמא תאמר להם יש במה להשאל ולי אין לי, ת"ל ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך וגו': נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים לך וגו'. מקרבך ולא מחוצה לארץ. מאחיך ולא מאחרים. כמוני יקים לך ה' ולא לעו"א, ומה אני מקיים צבנביא לגוים נתתיך בנוהגין מנהג גוים. צגרבי יהודה ברבי סימן פתח נביא אקים להם מקרב אחיך כמוך וכתיב צדולא קם נביא עוד בישראל כמשה ואת אמרת כמוך אלא כמוך בתוכחות. אתה מוצא כל מה שכתוב בזה כתוב בזה, זה נתנבא ארבעים שנה וזה נתנבא ארבעים שנה, זה נתנבא על יהודה וישראל וזה נתנבא על יהודה וישראל. זה עמדו בני שבטו כנגדו וזה עמדו בני שבטו כנגדו, זה הושלך ליאור וזה הושלך לבור, זה הוצל (כב) על ידי אמה וזה הוצל ע"י עבד, זה בא בדברי תוכחות וזה בא בדברי תוכחות, כל מקום שנאמר דבר דברי דברים אלות ותוכחות הן כתיב צהאלה הדברים אשר דבר משה וכתיב תמן צומזי רעב ולחומי רשף, כתיב צזדבר ה' אשר היה אל הושע בן בארי מה כתיב תמן צחכי אתם לא עמי. כתיב צטדברי ירמיהו

ממ"ק ובמ"ק עא סוכה נה: עב ויקרא ו: עג בבא קמא קט: עד במדבר ה: עה שבת לג: עו ערכין יא: עז ספרי: עח ע"ז יח: עט סנהדרין סו:
פ שם סה: פא ישעיה נט: פב ספרי: פג ירמיה לד: פד הושע ד: פה ספרי זוטא: פו ספרי: פז תהלים כו: פח שם מא: פט פסחים קיג:
צ כלדיים חוזי כוכבים: צא ספרי: צב ירמיה א: צג פסיקתא: צד דברים לד: צה שם א: צו שם לב: צז הושע א: צח שם: צט ירמיה א:

זית רענן (יט) יצאו לוים שנטלו שעריהן כו', ונ"ל דגרסינן איפכא מרכתיב באחד שעריך משמע שנטלו שעריהם במקום אחד דהכהנים נטלו שעריהם במקום אחד שנטלו מיהודה ובנימין ושמעון והם היו סמוכין להדדי משא"כ הלוים שמפוזרין בכל ישראל: בכל מקומות מושבותיכם, אפילו בח"ל: (כ) ובא וגו' ושרת בשם ה' וזהו נשיאות כפים שהיה בשם המפורש: חלק לאכול כחלק לעבוד, פי' כשם שעובד כך אוכל בקדשים: חלק לאכילה כחלק לעבודה, פי' אפילו בקדשים שאין בו עבודה כגון לחם הפנים נוטל בו חלק: וכלי שרת מקדשין כשם שחציצה פוסלת בכלי שרת כך פוסלת ברצפה, כצ"ל: (כא) זה הבועל ארמית, דרך דרש, ואינו אסור אלא כשמתרגם כך: (כב) ע"י אמה, דכתיב והשלח את אמתה ותקחה: ע"י עבר מלך כושי, שהעלוהו מן הבור:

ירמיה מה כתיב תמן [ק]אשר למות למות וגו': *ת"ש אליו תשמעון אפי' אמר לך הנביא עבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה כגון אליהו בהר הכרמל הכל לפי שעה שמע לו, שאני התם דכתיב אליו תשמעון, וליגמר מיניה מיגדר מלתא שאני:

[קא]ככל אשר שאלת מעם ה' אלהיך בחורב, בזו זכו שעמדו להם נביאים דכתיב לא אוסף לשמוע את קול ה' וגו' [קב]קרב אתה ושמע וגו' ויאמר ה' אלי היטיבו אשר דברו כוונו לדעתי. נביא אקים להם וגו' (כתוב ברמז ש"א) הא למרנו (כג) שבשכר יראה זכו שעמדו להם נביאים. ונתתי דברי בפיו, דברי אני נותן בפיו אבל איני מדבר עמו פנים בפנים. (ד"א ונתתי דברי בפיו) מכאן ואילך הוי יודע היאך רוח הקודש ניתנת בפי הנביאים. ודבר אליהם שלא להשיב את התורגמן. את כל אשר אצונו אומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. והיה האיש אשר לא ישמע (את) [אל] דברי אשר ידבר בשמי אנכי אדרוש מעמו, [קג]שלשה מיתתן בידי שמים הכובש נבואתו כיונה בן אמתי, והמוותר על דברי נביא כחבירו של מיכה, ונביא שעובר על דברי עצמו כעידו הנביא. ושלשה מיתתן בבית דין המתנבא מה שלא שמע כצדקיהו בן כנענה, ומה שלא נאמר לו כחנניה בן עזור שהיה שומע דברים מפי ירמיה שהיה מתנבא בשוק העליון והולך ומתנבא בשוק התחתון, והמתנבא בשם עבודת אלילים ואומר כך אמרה אלילים פלוני אפילו כיון את ההלכה לטמא את הטמא ולטהר את הטהור אין שומעין לו, מנא הני מילי דאמר קרא אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי זה המתנבא מה שלא שמע, ואת אשר לא צויתיו הא לחבירו צויתיו זה המתנבא מה שלא נאמר לו, ואשר ידבר בשם אלהים זה המתנבא בשם אלילים, וכתיב ומת הנביא ההוא וכל מיתה האמורה בתורה סתם אינה אלא חנק. הכובש את נבואתו והמוותר על דברי נביא, ונביא שעבר על דברי (תורה) [עצמו] מיתתן בידי שמים דכתיב והיה האיש אשר לא ישמע (את) [אל] דברי קרי ביה לא ישמיע וקרי ביה לא ישמע (וקרי ביה לא ישמיע) וכתיב אנכי אדרוש מעמו בידי שמים. [קד]אין דנין את נביא השקר אלא בשבעים סנהדרין. א"ר שמעון בן לקיש גמר דבר דבר מהמראהו, ולידהר זקן ממרא וליגמר הזדה הזדה מנביא השקר, דבר דבר גמיר הזדה הזדה לא גמיר:

[קה]וכי תאמר בלבבך עדין עתידין אתם לומר איכה נדע את הדבר וגו', ירמיה אמר (הנה כלי בית ה' הולכים בבלה) [קו][על הכלים הנותרים בבית ה' וגו' בבלה יובאו ושמה יהיו], חנניה אומר [קז]הנה כלי בית ה' (מובאים) [מושבים] מבבלה, ואיני יודע למי אשמע, ת"ל אשר ידבר הנביא בשם ה' ולא יהיה הדבר ולא יבא הוא הדבר אשר לא דברו ה', איזהו דבר שדברו המקום זה שאומר ובא: בזדון דברו הנביא, על זדון הוא חייב ואינו חייב על שגגה. לא תגורו ממנו אל תמנע עצמך מללמד עליו חובה:

יט כי יכרית ה' אלהיך את הגוים אשר ה' אלהיך נותן לך את ארצם, בזכותך. (כד) וירשתם וישבת בעריהם ובבתיהם, מכלל שנאמר [קח](וירשת אותם וישבת בארצם) [וישבת בעריהם ובבתיהם] יכול אי אתה רשאי להוסיף על הבנין, תלמוד לומר וישבת (בעריהם ובבתיהם) [בארצם] כל מקום שאתה רוצה לבנות בנה. שלש ערים, ערים ולא טירים, ערים ולא (כרמים) [כרכים], ערים ולא כפרים. תבדיל לך ולא לאחרים. בתוך ארצך ולא בספר. אשר ה' אלהיך נותן לך לרשתה משתכבוש תירש:

תכין לך הדרך תכוון לך סרטיאות שיהו מפולשות לתוכה. ושלשת את גבול ארצך שלא יהו מפוזרות אלא יהו מכוונות כשתי שורות שבכרם. אשר ינחילך ה' אלהיך (כה) לרבות עבר הירדן. והיה לנוס שמה כל רוצח (שלא יהא גולה מעיר לעיר) [אפי' כה"ג]:

[קט]תנו רבנן דרך היחיד ד' אמות, דרך הרבים י"ו אמות, דרך ערי מקלט ל"ב אמות, אמר רב הונא מאי קראה תכין לך הדרך דרך הדרך, דרך המלך אין לו שיעור כו'. [קי]תניא רבי אליעזר בן יעקב אומר מקלט היה כתוב על פרשת דרכים כדי שיכיר הרוצח ויפנה לשם שנאמר תכין לך הדרך עשה לך הכנה לדרך. רבי חמא פתח פיתחא להאי פרשתא מהכא [א]טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך, אם לחטאים יורה קל וחומר לצדיקים. [ב]על כל מיל ומיל היה עומד בורגן ועל כל בורגן ובורגן היה צלם והיתה ידו של צלם עקומה והיתה מראה להם להיכן ערי מקלט. [ג]מוסרין לו שני תלמידי חכמים שמא יהרגנו בדרך וידברו אליו דברים הראוין לו אומרים (להם) [לו] אל תנהוג בו מנהג שופכי דמים בשגגה בא מעשה לידו. רבי מאיר אומר הוא מדבר על ידי עצמו שנאמר וזה דבר הרוצח. א"ל הרבה שליחות עושה. אמר מר בשגגה בא מעשה לידו פשיטא דאי מזיד בר קטלא הוא, הא מני רבי יוסי ברבי יהודה היא דאמר בתחלה אחד שוגג ואחד מזיד מקדימין לערי מקלט ובית דין שולחין ולוקחין אותו משם שנאמר ושלחו זקני עירו, מי שנתחייב מיתה הרגוהו שנאמר ושלחו זקני וגו' ומת. מי שלא נתחייב מיתה פטרוהו שנאמר [ד]והצילו העדה את הרוצח, מי שנתחייב גלות מחזירין אותו למקומו שנאמר [ה]והשיבו אותו העדה אל עיר מקלטו, רבי אומר מעצמן הן גולין כסבורין הן אחד שוגג ואחד מזיד קולטות והן לא ידעו שאין קולטות אלא בשוגג במזיד אינן קולטות. [ו]רוצח שגלה לעיר מקלט ורצו בני העיר לכבדו אומר להם רוצח אני, אמרו לו אע"פ כן יקבל מהם שנאמר וזה דבר הרוצח. מעלין היו שכר ללוים דברי רבי (מאיר) [יהודה], רבי (יהודה) [מאיר] אומר לא היו מעלים להן שכר, אמר (רב כהנא) [רבא] מחלוקת בארבעים ושנים דמר סבר ועליהם תתנו לקליטה ומר סבר ועליהם תתנו כהנך [מה הנך] כתיב לכם לכל צרכיהם אף הני נמי לכל צרכיהם, אבל בשש דברי הכל לא היו מעלים להן שכר:

תתקכב [ז]וזה דבר הרוצח. מכאן אתה אומר רוצח שגולה מעירו לעיר מקלט ידבר ויאמר רוצח אני. מכלל שנאמר פן ירדף גואל הדם אחרי הרוצח אין לי אלא רודף וגואל, רודף ולא גואל גואל ולא רודף (כו) לא רודף ולא גואל מנין, תלמוד לומר רוצח רוצח ריבה. מכלל שנאמר כי יחם לבבו אין לי אלא מי שיש לו חמום הלב, האב את הבן והבן את האב האב את האב והבן את הבן מנין, ת"ל רוצח רוצח ריבה. מה ת"ל שמה שלש פעמים [שם תהיה דירתו, שם תהיה מיתתו], שם תהא קבורתו. מה ת"ל רעהו שלש פעמים, רעהו פרט לאחרים, רעהו פרט לגר תושב, רעהו (כבר קראתו התורה רעהו שנאמר אשר יכה את רעהו בבלי דעת) [אפילו רעהו]. והוא לא שונא הא אם שונא לו אינו גולה. מתמול שלשום רבי יהודה אומר תמול שנים (כז) שלשום שלשה:

[ח]שני תלמידי חכמים הדרים בעיר אחת ואין נוחין זה לזה בהלכה אחד מת ואחד גולה, שנאמר לנוס שמה כל רוצח אשר ירצח את רעהו בבלי דעת, ואין דעת אלא תורה שנאמר [ט]נדמו עמי מבלי דעת. [י]לחטוב עצים אבא שאול אומר מה חטיבת עצים רשות אף כל רשות, יצא האב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו ושליח בית דין. א"ל ההוא מרבנן לרבא ממאי דמחטיבת עצים דרשות דילמא מחטיבת עצים דסוכה ומחטיבת עצים דמערכה ואפילו הכי אמר רחמנא ליגלי, א"ל כיון דאם מצא חטוב אינו חוטב לאו מצוה היא, השתא נמי לאו מצוה היא. איתיביה רבינא לרבא יצא האב המכה את בנו וכו' ואמאי לימא כיון דאילו גמיר לאו מצוה השתא נמי לאו מצוה, התם אע"ג דגמיר מצוה קעביד דכתיב [יא]יסר בנך ויניחך וגו'; הדר אמר רבא לאו מילתא היא דאמרי אלא אמר קרא ואשר יבא את רעהו ביער מה יער אי בעי עייל ואי בעי לא עייל ואי סלקא דעתך מצוה מי סגי דלא עייל. א"ל רב ארא בר אהבה לרבא וכל היכא דכתיב אשר דאי בעי הוא, אלא מעתה [יב]ואיש אשר יטמא ולא יתחטא אי בעי מיטמא ואי בעי לא מיטמא מת מצוה דלא סגי דלא מיטמא הכי נמי דפטור, שאני התם דכתיב טמא יהיה מ"מ, ההוא מיבעי ליה לכדתניא טמא יהיה לרבות טבול יום, טומאתו בו לרבות מחוסר כפורים, א"ל אנא מעוד קאמינא:

[יג]ואשר יבא את רעהו ביער. מה יער רשות לניזק ולמזיק להכנס לשם [אף כל שהוא רשות לניזק ולמזיק ליכנס לשם], יצא חצר בעל הבית שאין רשות לניזק ולמזיק להכנס לשם. לחטוב עצים אבא שאול אומר מה חטיבת עצים רשות אף כל וכו'. ונדחה ידו בגרזן מכאן אתה אומר נתכוון לקוץ את האילן ונפל על האדם והרגו הרי זה גולה. [יד]נשמט הברזל מקתו והרגו רבי אומר אינו גולה, וחכמים אומרים גולה. מן העץ המתבקע רבי אומר גולה, וחכ"א אינו גולה. תניא א"ל רבי לחכמים וכי נאמר ונשל הברזל מעצו והלא לא נאמר אלא מן העץ, ועוד נאמר עץ למעלה ונאמר עץ למטה מה עץ האמור למעלה מן העץ המתבקע אף עץ האמור למטה מן העץ המתבקע, ושניהם מקרא אחד דרשו ונשל הברזל

ממ"ק ובמ"ק ק ירמיה מג : *יבמות ל: קא כפרי: קב דברים ס : קג ספרי, סנהדרין פט : קד שם טז : קה ספרי: קו ירמיה כז : קז שם : קח דברים יב :
קט ב"ב ק : קי מכות י : א תהלים כה : ב מדרש שוחר טוב : ג מכות י : ד במדבר לה : ה שם : ו מכות יב : ז ספרי : ח סוטה מה :
ט הושע ד : י מכות ח : יא משלי כט : יב במדבר יט : יג ספרי : יד מכות ז :

זית רענן (כג) שבשכר יראה וכו', פי' כדי שייראו את ה' דכתיב מי יתן והיה לבבם זה ליראה אותי וגו' נביא אקים להם: פנים בפנים מכאן ואילך וכו', כ"ה שם ול"ג ד"א וכו': (כד) כצ"ל מכלל שנאמר וישבת בעריהם ובבתיהם יכול אי אתה וכו' ת"ל וישבת בארצם בכ"מ, פירוש מדכתיב בעריהם ובבתיהם משמע שאי אתה רשאי לבנות בתים וערים: טירים, פי' ערים קטנים: משתכבוש תירש, פירוש לאחר הכיבוש שתחלק, ותירש לשון ירושה: סרטיאות, דרכים מפולשין: (כה) לרבות עבר הירדן, דיהושע הוצרך לקרוא להם שם שנית: (כו) לא רודף ולא גואל וכו', פי' אע"פ שאין לו קרוב ורודף שיבוא להורגו אפ"ה ינוס לעיר מקלט: הבן את האב וכו', בגמרא (מכות ט') דמוקי לברייתא בבנו של נרצח והוא בן הבן של רוצח והכא לא משמע כן: (כז) שלשום שלשה, ללמד כל שלא דיבר עמו שלשה ימים באיבה היינו שונא:

הברזל מן העץ, רבי סבר יש אם למסורת ונישל כתיב, ורבנן סברי יש אם למקרא ונשל קרינן. וסבר רבי יש אם למסורת והאמר רבי יוחנן רבי ור' יהודה בן רועץ וכו' כולהו סבירא להו יש אם למקרא, היינו דאמר להו ועוד: [טו]רבי אליעזר בן יעקב אומר אם משיצאה אבן מידו הוציא הלה את ראשו וקיבלה הרי זה פטור, תנו רבנן ומצא פרט לממציא את עצמו, מכאן א"ר אליעזר בן יעקב אם משיצאה וכו' (כדלעיל). למימרא דמצא מעיקרא משמע, ורמינהו [טז]ומצא פרט למצוי שלא ימכור ברחוק ויגאל בקרוב, ברעה ויגאל ביפה. אמר רבא הכא מעניינא דקרא והתם מעניינא דקרא, התם מעניינא דקרא ומצא דומיא דוהשיגה ידו מה השיגה ידו מהשתא אף ומצא נמי מהשתא, הכא מעניינא דקרא ומצא דומיא דיער מה יער מידי דאיתיה מעיקרא אף ומצא נמי מידי דאיתיה מעיקרא: [יז]ת"ר הנכנס לחנותו של נגר שלא ברשות ונתזה בקעת וטפחה לו על פניו ומת פטור, ואם נכנס ברשות חייב [מאי חייב] א"ר יוסי בר חנינא חייב בארבעה דברים ופטור מגלות לפי שאינו דומה ליער וכו'. אמר רבא [מאי] פטור מגלות דלא סגי ליה בגלות דהוה ליה שוגג קרוב למזיד. רב פפא מתני ארישא הנכנס לחנותו של נגר שלא ברשות ונתזה בקעת וטפחה לו על פניו ומת פטור, מאי פטור פטור מגלות וחייב בארבעה דברים, מאן דמתני לה אסיפא כל שכן ארישא, ומאן דמתני לה ארישא, אבל סיפא כיון דברשות עאל חייב גלות. רב זביד משמיה דרבא מתני לה אהא (אשר ימצא את רעהו) [ומצא] פרט לממציא את עצמו וכו' (כדלעיל), מאן דמתני אהא כל שכן אקמייתא, ומאן דמתני אקמייתא אבל הא פטור לגמרי. [יח]מעידין אנו בפלוני שהוא חייב גלות אין אומרים יגלה זה תחתיו אלא לוקה את הארבעים, מנא ה"מ, אמר ריש לקיש אמר קרא הוא ינוס, הוא ולא זוממין. [יט]הוא ינוס אל אחת הערים האלה וחי שלא יהא גולה מעיר לעיר. פן ירדוף גואל הדם מצוה ביד גואל הדם לרדוף. [כ]אמר רב הונא רוצח שגלה לעיר מקלט ומצאו גואל הדם והרגו פטור, קסבר ולו אין משפט מות בגואל הדם הוא דכתיב. מיתיבי ולו אין משפט מות ברוצח הכתוב מדבר, או אינו אלא בגואל הדם, כשהוא אומר והוא לא שונא לו הוי אומר ברוצח הכתוב מדבר, הוא דאמר כי האי תנא דתניא ולו אין משפט מות בגואל הדם הכתוב מדבר, או אינו אלא ברוצח כשהוא אומר והוא לא שונא לו הרי רוצח אמור, הא מה אני מקיים ולו אין משפט מות בגואל הדם הכתוב מדבר:

[כא]**כי** לא שונא הוא לו. הא אם שונא לו אינו גולה. מתמול שלשום זו היא שרבי יהודה אומר תמול שנים שלשום שלשה. על כן אנכי מצוך לאמר להזהיר ב"ד על כך. ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך עשה מצוה האמורה בענין שבשכרה ירחיב ה' אלהיך את גבולך. כאשר נשבע לאבותיך הכל בזכות אבות. ונתן לך את כל הארץ וגו' הכל בזכות אבות. ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה מכאן אתה אומר שלש ערים הפריש משה בעבר הירדן, וכשבאו לארץ הפרישו עוד שלש, ולעתיד לבא מפרישין עוד שלש. שלש על שלש הרי שש ועוד שלש הרי תשע, רבי נהוראי אומר (כח) שלש על שלש [ועוד שלש] הרי תשעה ועוד שלש הרי שתים עשרה, אבא שאול אומר שלש על שלש ועוד שלש הרי תשע על השלש הרי שתים עשרה האלה הרי חמש עשרה: [כב]יוצאים (ומתקנים) [לקווץ] את הדרכים ולתקן הרחובות ואת האסטרטאות ולמוד את המקואות ולהרגיל לתוכן ארבעים סאה, ומנין שאם לא יצאו ועשו כל אלו שכל דמים שנשפכו שם מעלה עליהם הכתוב כאלו שפכו הם שנאמר והיה עליך דמים:

[כג]**כי** יהיה איש שונא לרעהו וארב לו. מכאן אמרו עבר אדם על מצוה קלה סופו לעבור על מצוה חמורה, אם עבר על מצות [כד]ואהבת לרעך כמוך סופו לעבור על לא תקום ועל לא תטור ועל לא תשנא את אחיך ועל [כה]וחי אחיך עמך עד שבא לידי שפיכות דמים, לכך נאמר וכי יהיה איש שונא לרעהו וארב לו וקם עליו:

תתקכא [כו]וארב לו. עד שיהא מתכוין לו [ורבנן אמרי דבי רבי ינאי] פרט לזורק אבן [כז]לגנו. היכי דמי אילימא דאיכא תשעה עו"א וישראל אחד ביניהם תיפוק לי דרובא עו"א נינהו, אי נמי פלגא ופלגא כל ספק נפשות להקל, לא צריכא דאיכא תשעה ישראלים ועו"א אחד ביניהם דהוה ליה עו"א קבוע וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי. [כח]נתכוון להרוג את הבהמה והרג את האדם פטור, הא נתכוון להרוג את זה והרג את זה חייב, מתניתי' דלא כרבי שמעון דתניא רבי שמעון אומר אפילו נתכוון להרוג את זה והרג את זה פטור, מ"ט דר"ש דאמר קרא [כט]השור יסקל וגם בעליו יומת, כמיתת בעלים כך מיתת השור, מה בעלים עד דמכוון ליה אף שור נמי עד דמכוון ליה. ובעלים גופייהו מנלן, אמר קרא וארב לו עד שמתכוון לו, ורבנן האי וארב לו מאי עבדי ליה, אמרי דבי רבי ינאי פרט לזורק אבן לגו וכו' (כדלעיל). [ל]בשלמא לרבנן דאמרי נתכוון להרוג את זה והרג את זה חייב היינו דכתיב [לא]וכי ינצו אנשים וגו' ואמר ר' אלעזר במצות שבמיתה הכתוב מדבר דכתיב [לב]אם אסון יהיה ונתת נפש וגו', אלא לר"ש האי ונתת נפש מאי עביד ליה, מיבעי ליה לממון כדרבי ונתת נפש תחת נפש ממון וכו'. אמר (רב אהא) [רבא] האי דתנא דבי חזקיה מפקא מדרבי ומדרבנן, דתנא דבי חזקיה *מכה אדם ומכה בהמה מה בהמה לא חלקת בין שוגג למזיד וכו', מאי שאינו מתכוון אילימא שאינו מתכוון כלל היינו שוגג אלא שאינו מתכוון [אלא] לזה וקתני לחייבו ממון אלא לפוטרו ממון ואי בר קטלא הוא למאי איצטריך למפטריה ממונא, אלא לאו ש"מ לאו בר קטלא הוא ולאו בר ממונא הוא:

[לג]**ונס** אל אחת הערים. עבד שגלה לעיר מקלט אם אמר לו רבו צא מעשה ידיך למזונותיך אין רבו חייב לזונו ולא עוד אלא שמעשה ידיו לרבו להעדפה, פשיטא מהו דתימא כיון דכי לית ליה לא יהיב ליה כי אית ליה נמי לא לישקול קמ"ל. ומאי שנא לעיר מקלט סלקא דעתך אמינא [לד]ונס אל אחת מן הערים האל וחי עביד ליה חיותא טפי קמשמע לן. אשה שגלתה לעיר מקלט בעלה חייב במזונותיה אע"ג דאמר לה צאי מעשה ידיך במזונותיך בדלא ספקה ואי מספקת ואמר לה צאי מעשה ידיך במזונותיך רשאי. מספקת מאי למימרא, מהו דתימא [לה]כל כבודה בת מלך פנימה קמשמע לן. [לו]ערים הללו אין עושין אותן לא טירים קטנים ולא כרכים גדולים אלא עיירות בינוניות ואין מושיבין אותן אלא במקום מים ואם אין שם מים מביאין להם מים, ואין מושיבין אותן אלא במקום שווקים, ואין מושיבין אותן אלא במקום אוכלוסין, נתמעטו אוכלוסיהן מוסיפין עליהן, נתמעטו דיוריהן מביאין להן כהנים לוים וישראלים, ואין מוכרין להן כלי זיין וכלי מצודה דברי רבי נחמיה, וחכמים מתירין, ושוין שאין פורשין לתוכן מצודות ואין מפשילין לתוכן חבלים כדי תהא רגל של גואל הדם מצויה שם, אמר ר' יצחק מאי קרא [לז]ונס אל אחת מן הערים האל וחי עביד ליה מידי דתיהוי ליה חיותא. תנא תלמיד שגלה מגלין רבו עמו שנאמר ונס אל אחת הערים האלה וחי עביד ליה מידי דתיהוי ליה חיותא, א"ר זירא מכאן שלא ישנה אדם לתלמיד שאינו הגון:

[לח]**ומת** ביד גואל הדם. (יכול) [מנין] לא מת ביד גואל הדם ימות ביד כל אדם. תלמוד לומר ונתנו אותו ביד גואל הדם ומת. לא תחוס עינך עליו ובערת דם הנקי שמא תאמר הואיל ונהרג זה למה אנו באים לחוב בדמו של זה, ת"ל לא תחוס עינך עליו ובערת דם הנקי בער עושי הרעות מישראל: לא תסיג גבול רעך והלא כבר נאמר [לט]לא תגזול ומה ת"ל לא תסיג, מלמד שכל העוקר תחומו של חברו עובר בשני לאוין. יכול [אף] בח"ל, ת"ל בנחלתך אשר תנחל, בארץ ישראל עובר בשני לאוין, בחוצה לארץ אין עובר אלא משום לאו אחד בלבד. מנין לעוקר תחומין של שבטים שעובר בלא תעשה, תלמוד לומר (לא תסיג) [אל תסג גבול עולם]. מנין למחליף דברי רבי אליעזר בר' יהושע ודברי רבי יהושע בר' אליעזר, לומר על טמא טהור ועל טהור טמא שהוא עובר בלא תעשה, ת"ל לא תסיג. מנין למוכר קבר אבותיו שעובר בלא תעשה ת"ל לא תסיג. יכול אפילו לא נקבר בו אדם מעולם, ת"ל בנחלתך, הא אם קבר בו (כט) אפילו נפל אחד ברשותו אינו עובר בלא תעשה. [מא]המניח כלכלה תחת הגפן בשעה שהוא בוצר הרי זה גוזל את העניים ועל זה נאמר [מב]אל תסג גבול (רעך אשר גבלו ראשונים בנחלה) [עולם] וגו'. [מג]ר' חנינא בר פפא הוה מפליג מצוה בלילא, חד זמן פגע ביה רבהון דרוחאי, א"ל לא כתיב לא תסיג גבול רעך, א"ל לא כתיב [מד]מתן בסתר יכפה אף ועקרו מקומיה:

תתקכב [מה]לא יקום עד אחד באיש. שלשה הקב"ה אוהבן. מי שאינו כועס, ומי שאינו משתכר, ומי שאינו מעמיד על מדותיו. שלשה הקב"ה שונאן, המדבר אחד בפה ואחד בלב, והיודע עדות לחברו ואינו מעיד לו, והרואה דבר עבירה בחברו ומעיד בו יהידי. כההוא דטוביה חטא ואתא זיגוד [לחודיה] ואסהיד עליה קמיה דרב פפא ונגדיה לזיגוד. [א"ל] (רב פפא) טוביה חטא וזיגוד

טו במ"ק ובמ"ק טו מכות ח: טז ויקרא כה: יז בבא קמא לב: יח מכות ג: יט ספרי: כ מכות י: כא ספרי: כב מ"ק ה: כג ספרי: כד ויקרא יט: כה שם כה: כו כתובות טו: כז פרש"י לחבורת אנשים: כח בבא קמא מד: כט שמות כא: ל סנהדרין עט: לא שמות כא: לב שם: לג גיטין יב: לד דברים ד: לה תהלים מה: לו מכות י: לז דברים ד: לח ספרי: לט ויקרא יט: מ משלי כג: מא מסכת פאה פרק ז משנה ג: מב משלי כג: מג ירושלמי דפאה פרק ה: מד משלי כה: מה פסחים קיג:

זית רענן (כח) ה"ג בספרי שלש על שלש ועוד שלש הרי תשעה ועוד שלש הרי י"ב, ודרש מדכתיב עוד וה"ל שלש אלא לרבות עוד שלש: (כט) אפילו נפל אחד ברשותו, דהוי ליה חזקה בו ואם אחר כך מכרו לו אינו עובר: לא כן כתיב וכו', והרוחה הלקיהם בלילה ואיך אתה הולך בלילה:

וינוד מינגד, א"ל אין דכתיב [מו]לא יקום עד אחד באיש ואת להודך קא מסהדת עליה שם רע בעלמא אפקת עליה. רב (נחמן) [שמואל] בר יצחק אמר מותר לשנואתו שנאמר [מז]כי תראה חמור שונאך, מאי שונא אילימא שונא עו"א והתניא שונא שאמרו שונא ישראל ולא שונא עו"א, אלא פשיטא שונא ישראל, היכי דמי אי דעבד איסורא שרי למסנייה, ואי דלא עביד ולא מידי אסור למסנייה דכתיב [מח]לא תשנא את אחיך בלבבך, אלא דאיכא סהדי דעביד איסורא לכ"ע נמי מסני סני, אלא לאו כי האי גוונא דחזיא ביה איהו דבר ערוה. רב נחמן בר יצחק אמר מצוה לשנואתו שנאמר [מט]יראת ה' שנאת רע. [נ]כמשמע שנאמר לא יקום עד איני יודע שהוא אחד, מה ת"ל אחד, זה בנה אב כל מקום שנאמר עד הרי כאן שנים, עד שיפרוט לך הכתוב אחד. [נא]הטענה שתי כסף אמר רב נחמן אמר שמואל לא שנו אלא טענת מלוה והודאת לוה, אבל עדות עד אחד אפילו לא טענו אלא בפרוטה חייב, מאי טעמא, דכתיב לא יקום עד אחד באיש וגו', לכל עון ולכל חטאת הוא דאינו קם אבל קם הוא לשבועה, ותניא כל מקום ששנים מחייבין אותו ממון עד אחד מחייבו שבועה. [נב]לא יקום עד אחד באיש אין לי אלא לדיני נפשות, לדיני ממונות מנין, תלמוד לומר לכל עון. (ל) לקרבנות מנין, ת"ל ולכל חטאת. למכות מנין, ת"ל בכל חטא. להעלות לכהונה ולהוריד מן הכהונה מנין, ת"ל לכל עון ולכל חטאת כו'. אין לי אלא לעדות איש, לעדות אשה מנין, ת"ל לכל עון ולכל חטאת, אם סופנו לרבות אשה מה ת"ל איש, לעון אינו קם אבל קם הוא באשה להשיאה דברי רבי (יהודה) [יהושע], רבי יוסי אומר לעון אינו קם אבל קם הוא לשבועה. אמר רבי יוסי קל וחומר הדברים ומה אם במקום שאין פיו מצטרף עם פי אחר למיתה הרי זה נשבע על פי עצמו, מקום שפיו מצטרף עם עד אחד לממון אינו דין שיהא נשבע ע"פ עצמו, לא מה לנשבע ע"פ עצמו שכן משלם ע"פ עצמו ישבע ע"פ עד אחד שכן אין משלם על פי עד אחד, ת"ל לכל עון ולכל חטאת, [לעון] אינו קם אבל קם הוא לשבועה:

על פי שני עדים וגו' לא על פי כתבן ולא ע"פ מתורגמן. יקום דבר, מכאן אמרו המקנא לאשתו ר"א אומר מקנא ע"פ שנים ומשקה ע"פ עד אחד, שהית בדין ומה אם עדות הראשונה שאינה אוסרתה איסור עולם אינה מתקיימת בפחות משנים, עדות אחרונה שאוסרתה איסור עולם אינו דין שלא תתקיים בפחות משנים, תלמוד לומר ועד אין בה כל שיש בה לא היתה שותה:

כי יקום עד המס. אין חמס אלא גולן שנאמר לענות בו סרה, ואין סרה אלא עבירה שנאמר [נג]כי דבר כרה. ואומר [נד]השנה אתה מת כי סרה דברת על ה', מגיד שאינו חייב עד שיכחיש את עצמו, מכאן אמרו [נה]אין העדים נעשים זוממין עד שיזומו את עצמם. כיצד אמרו מעידין אנו באיש פלוני שהרג את הנפש, אמרו להם היאך אתם מעידין שהרי נהרג זה או הורג זה היה עמנו אותו היום במקום פלוני אין אלו זוממין, אבל אמרו להם היאך אתם מעידין שהרי אתם הייתם עמנו אותו היום במקום פלוני הרי אלו זוממין. [נו]ועמדו שני האנשים אשר להם הריב. יהיו עדים יודעין מה הם מעידין ולפני מי הם מעידין ומי עתיד ליפרע מהן שנאמר ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה', ויהיו הדיינים יודעים את מי הם דנין ולפני מי הם דנין ומי עתיד ליפרע מהן שנאמר [נז]אלהים נצב בעדת אל. [נח]ת"ר ועמדו שני האנשים בעדים הכתוב מדבר, או אינו אלא בבעלי דינין, כשהוא אומר אשר להם הריב הרי בעלי דינין אמורין, הא מה אני מקיים ועמדו שני האנשים בעדים הכתוב מדבר, ואם נפשך לומר נאמר כאן שני ונאמר להלן שני מה להלן בעדים אף כאן בעדים. מה אם נפשך לומר, וכי תימא מדלא כתיב ואשר להם כוליה קרא בבעלי דינין משתעי, נאמר כאן שני ונאמר להלן שני מה להלן בעדים אף כאן בעדים. תניא אידך ועמדו שני האנשים בעדים, או אינו אלא בבעלי דינין, אמרת וכי שנים באין לדין שלשה אינן באין לדין, ואם נפשך לומר וכי תימא בתובע ונתבע משתעי קרא, נאמר כאן שני וכו'. תניא אידך ועמדו שני האנשים בעדים הכתוב מדבר, או אינו אלא בבעלי דינין, אמרת וכי אנשים באין לדין נשים אינן באות לדין, ואם נפשך לומר [וכו', מה אם נפשך לומר] וכי תימא [נט]כל כבודה בת מלך פנימה, נאמר כאן שני וכו'. ת"ר ועמדו מצוה בבעלי דינין שיעמדו, אמר ר' יהודה שמעתי שאם רצו בית דין להושיב את שניהם מושיבין. איזהו אסור שלא יהא אחד עומד ואחד יושב אחד מדבר כל צרכו ואחד אומר לו קצר דבריך. אמר עולא מחלוקת בבעלי דינין אבל בעדים דברי הכל בעמידה דכתיב ועמדו. אמר רב [הונא] מחלוקת בשעת משא ומתן, אבל בשעת גמר דין דברי הכל דיינים בישיבה ובעלי דינים בעמידה דכתיב [ס]וישב משה לשפוט את העם ויעמוד וגו'. דביתהו דרב הונא הוה לה דינא קמיה דרב נחמן, אמר היכי ניעביד איקום מקמה מסתתמן טענתיה דבעל דינא, לא איקום אשת חבר הרי היא כחבר, אמר לשמעיה צא ואפרח עלי בר אווזא ושדי עילואי ואיקום. והאמרת בשעת גמר דין דברי הכל דיינין בישיבה, דיתיב כמאן דשרי מסאניה ואמר איש פלוני אתה זכאי ואיש פלוני אתה חייב, אמר רבה בר רב הונא האי צורבא מרבנן ועם הארץ דאית להו דינא בהדי הדדי מותבינן לצורבא מרבנן ולעם הארץ אמרינן נמי תיב ואי קאי לית לן בה:

תתקכג

[סא]ועמדו שני האנשים. מצוה בעדים שיעמדו. שני האנשים אין לי אלא בזמן שהן אנשים. אשה עם איש ואיש עם אשה שתי נשים זו עם זו מנין, ת"ל אשר להם הריב מכל מקום, יכול אף אשה תהא כשרה לעדות, נאמר כאן שני ונאמר להלן שני מה שני האמור להלן אנשים ולא נשים אף שני האמור כאן אנשים ולא נשים. אשר להם הריב יבא בעל השור ויעמוד על שורו. לפני ה' שהם סבורים לפני בשר ודם הם עומדים ואין עומדין אלא לפני המקום. לפני הכהנים והשופטים אשר יהיו בימים ההם זה הוא שאמר רבי יוסי הגלילי וכי עלה על דעתך שופט שאינו בימיך אלא שופט שהוא כשר ומוחזק לך באותם הימים, היה קרוב ונתרחק כשר. [סב]אין העדים זוממין נעשין זוממין עד שיזומו את עצמן, כיצד מעידנו את איש פלוני שהרג את הנפש, אמרו להן היאך אתם מעידין שהרי נהרג זה או הורג זה עמנו היה באותו היום במקום פלוני אין אלו זוממין, אבל אמרו היאך אתם מעידין שהרי הייתם עמנו אותו היום במקום פלוני הרי אלו זוממין ונהרגין על פיהם, מנא ה"מ אמר (רבא) [רב אדא] דאמר קרא והנה עד שקר העד, שישקר גופה של עדות, דבי רבי ישמעאל תנא לענות בו סרה עד שתסרה גופה של עדות:

[סג]ודרשו השופטים היטב. ולהלן הוא אומר והגד לך ושמעת ודרשת היטב, היטב היטב לגזרה שוה, מלמד שבודקין אותו בשבע חקירות, בדיקות מנין, ת"ל והנה אמת נכון הדבר. מנין שהעד (לא) עושה עצמו שקר, שנאמר והנה עד שקר העד. ומנין שעושה חברו שקר, שנאמר והנה עד שקר העד. יכול אף משנחקרה עדותן בב"ד, ת"ל (שקר ענה באחיו) [ודרשו השופטים היטב], אמור מעתה כל זמן שב"ד צריכין להם ולא משנחקרה עדותן בב"ד, כשתמצא לומר זומם מזומם ואפילו הם מאה. ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו אם ממון ממון, אם מכות מכות, עונש שמענו אזהרה מנין, ת"ל ועשיתם לו כאשר זמם וגו'. לעשות לאחיו, מכאן אמרו אין העדים זוממין נהרגין עד שיגמר הדין, שהרי הצדוקים אומרים עד שיהרג הנידון שנאמר נפש בנפש. [סד]תניא אמר ר' יהודה בן טבאי אראה בנחמה אם לא הרגתי עד זומם להוציא מלבן של צדוקין שהיו אומרים אין העדים זוממין נהרגין עד שיהרג הנדון. א"ל שמעון בן שטח אראה בנחמה אם לא שפכת דם נקי, שהרי אמרו חכמים אין העדים זוממין נהרגין עד שיזומו שניהם, מיד קבל עליו רבי יהודה בן טבאי שאין מורה הלכה כל ימיו אלא בפני שמעון בן שטח, וכל ימיו של רבי יהודה בן טבאי היה משתטח על קברו של אותו (הרוג) [העד] והיה נשמע קולו בלילה וכסבורים העם קולו של הרוג הוא א"ל קולי שלי הוא תדעו שהרי למחר הוא מת ואין קולו נשמע, א"ל רב אחא בריה דרבא לרב אשי דילמא בדינא קם בהדיה אי נמי פיוסי פייסיה:

[סה]ועשיתם לו כאשר זמם. אמר ר' אילעאי בפירוש רבתה תורה עדים זוממין לתשלומין, מכדי כתיב ועשיתם לו כאשר זמם יד ביד למה לי, דבר הניתן מיד ליד ומאי ניהו ממון, חובל בחברו נמי מכדי כתיב [סו]כאשר עשה כן יעשה לו, כן ינתן בו למה לי, דבר שיש בו נתינה ומאי ניהו ממון. ורבי יוחנן, האי תחת אשר ענה מיבעי ליה לכדאביי כתיב תחת אשר ענה מכלל דאיכא בשת ופגם. ועולא נפקא ליה מדרבא ונתן האיש השוכב עמה וגו' הנאת שכיבה חמשים מכלל דאיכא בשת ופגם, רבי אליעזר אומר עדים זוממין ממונא משלמי ומילקי לא לקי משום דלאו בני התראה נינהו

מ"ק ובמ"ק מו שמות כג: מז שם: מח ויקרא יט: מט משלי ח: נ סוטה ב: נא שבועות מ: נב ספרי ועי' בהגהות סגר"א ז"ל: נג דברים יג: נד ירמיה כח: נה מכות ה: נו סנהדרין ו: נז תהלים פב: נח שבועות ל: נט תהלים מה: ס שמות יח: סא ספרי: סב מכות ה: סג ספרי: סד מכות ה: סה כתובות לב: סו ויקרא כד:

זית רענן (ל) לקרבנות מנין, פי' שאם אמר לא אכלת חלב פטור מקרבן: שפיו מצטרף, איידי דנקט ברישא צירוף נקט נמי בסיפא צירוף: כל שיש בה, פי' כל מקום שנאמר עד הרי כאן שנים א"כ ה"ק אם אין בה שנים אלא אחד שנטמאת לא היתה שותה: (לא) עושה עצמו שקר, פי' שיכול לחזור בו: שעושה חבירו נמי שקר, דאף שהעיד הוא ואחר עמו רשאי להכחיש חברו ולומר לא כך הוא מעשה ורישא מיירי כשהעיד הוא לבדו: זומם, פי' עד זומם נעשה מזומם אפילו הן מאה: ועשיתם לו וגו' ולא יוסיפו לעשות וכו':

נינהו, דניתרי בהו אימתי ניתרי בהו מעיקרא, אמרי אישתלין, ניתרי בהו בשעת מעשה, פרשי ולא מסהדי, ניתרי בהו לבסוף, מאי דהוה הוה, וניתרי בהו בתוך כדי דבור וניתרי בהו מעיקרא ונרמזייהו רמיזי. וכי לא מתרינן בהו לא קטלינן להו מי איכא מידי דאילו אינהו בעי קטיל בלא התראה ואינהו בעי התראה הא בעינן ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו וליכא, ואי אמרת בן גרושה וחלוצה דלאו מכאשר זמם איתרבי ליבעי התראה, אמר קרא [סז]משפט אחד יהיה לכם משפט השוה לכלכם. [סח]רבי יהודה אומר אין לעבדים בושת שנאמר [סט]כי ינצו אנשים יחדו איש ואחיו במי שיש לו אחוה יצא עבד שאין לו אחוה. אלא מעתה לרבי יהודה זוממי עבד לא יהרגו דכתיב ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו, אמר קרא ובערת הרע מקרבך מכל מקום. [ע]תניא רבי יוסי הגלילי אומר מה ת"ל ועשיתם לו כאשר זמם לפי שכל (מומתין) [הזוממין] שבתורה זוממיהן [ובועליהן] כיוצא בהם, בת כהן היא בשרפה ואין בועלה בשרפה, זוממין איני יודע אם לו הוקשו אם לה הוקשו, כשהוא אומר ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו ולא לאחותו. [עא]מנא הא מילתא דאמור רבנן זיל בתר רובא כו' רובא דליתא קמן כגון קטן וקטנה, רבינא אמר אתיא מעדים זוממין דרחמנא אמר ועשיתם לו כאשר זמם ודילמא האי דאסהידו עליה טרפה הואי, אלא לאו דאמרינן זיל בתר רובא, וכי תימא דבדקינן ליה, והא תניא רבי אלעזר הקפר אומר לא הרגו נהרגין הרגו אין נהרגין. [עב]מעידין אנו באיש פלוני שהוא בן גרושה או בן חלוצה לוקה את הארבעים. מנא הני מילי אמר רבי יהושע בן לוי דאמר קרא ועשיתם לו כאשר זמם, לו ולא לזרעו. וליפסלוה לדידיה ולא ליפסלוה לזרעיה, בעינן כאשר זמם וליכא: [עג]מעידין אנו באיש פלוני שהוא חייב מלקות ארבעים ונמצאו זוממין לוקין שמונים משום [עד]לא תענה וגו' ומשום ועשיתם לו כאשר זמם דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים אין לוקין אלא ארבעים. ורבנן האי לא תענה ברעך מאי דרשי ביה, מיבעי ליה לאזהרה לעדים זוממין. ורבי מאיר אזהרה מעדים זוממין מנא ליה, נפקא ליה מן והנשארים ישמעו ויראו. ורבנן, ההוא מיבעי ליה להכרזה. ור' מאיר הכרזה מישמעו ויראו נפקא. משלשין בממון ואין משלשין במכות, כיצד העידוהו שהוא חייב לחברו מאתים זוז ונמצאו זוממין משלשין ביניהם, אבל אם העידוהו שהוא חייב מלקות ונמצאו זוממין כל אחד ואחד לוקה ארבעים, מנא הני מילי, אמר אביי נאמר [עה]רשע בחייבי מלקות ונאמר [עו]רשע בחייבי מיתות בית דין מה להלן אין מיתה לחצאין אף כאן אין מלקות לחצאין, רבא אמר בעינן ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו וליכא, אי הכי ממון נמי, ממון מצטרף מלקות לא מצטרף. אין העדים זוממין נהרגין עד שיגמר הדין שהרי הצדוקים אמרין עד שיהרג הנדון שנאמר [עז]נפש תחת נפש, א"ל והלא נאמר כאשר זמם לעשות לאחיו והרי אחיו קיים, אם כן למה נאמר נפש תחת נפש יכול משקבלו עדותן יהרג, תלמוד לומר נפש תחת נפש הא אין נהרגין עד שיגמר הדין. תניא רבי אומר לא הרגו נהרגין הרגו אין נהרגין, א"ל אביו בני לאו ק"ו הוא, א"ל למדתנו רבינו שאין עונשין מן הדין דתניא [עח]ואיש אשר יקח את אחותו בת אביו או בת אמו וכו', חייבי מלקות מנין, ת"ל רשע רשע, חייבי גליות מנין, תלמוד לומר רוצח רוצח: [עט]דבי רבי [חייא] תנא יד ביד דבר הניתן מיד ליד ומאי ניהו ממון. אלא מעתה רגל ברגל נמי [הכי הוא, אמרי דבי] רבי [חייא] קרא יתירא קא דרשי, מכדי כתיב ועשיתם לו כאשר זמם ואי סלקא דעתך ממש (הא הו) [יד ביד] למה לי שמע מינה ממון, רגל ברגל למה לי, איידי דכתיב יד ביד כתיב נמי רגל ברגל. [פ]מנין שהמבייש משלם ממון, נאמר כאן לא תחוס עינך ונאמר להלן [פא]לא תחוס עינך מה לא תחוס עינך (לב) האמור (להלן) [כאן] ממון אף לא תחוס עינך האמור (כאן) [להלן] ממון. רבי יהודה אומר נאמר כאן יד ורגל ונאמר להלן [פב]יד ורגל מה יד ורגל האמור (להלן) [כאן] ממון אף יד ורגל האמור (כאן) [להלן] ממון: רבי יוסי הגלילי אומר מנין שלא יצא למלחמה עד שיהו בו ידים ורגלים ועינים ושינים, ת"ל נפש בנפש עין בעין שן בשן יד ביד. כי תצא למלחמה, אמר רבי יהודה במה דברים אמורים במלחמת מצוה אבל במלחמת חובה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה:

ב [פג]כי תצא למלחמה. מה כתיב למעלה ולא תחוס עינך ואחריו הוא אומר וראית סוס ורכב אמר ליה אם אתם חומלין עליהם הם יוצאין למלחמה עליכם. משל לרועה שהיה רועה צאנו ביער מצא גור אחד של זאב וחמל עליו והיה מיניקו מן העזים, בא בעל מלאכתו וראה אותו, אמר ליה הרוג אותו לא תחוס עליו שלא יהא תקלה לצאן, ולא שמע אליו, כיון שגדל היה רואה כבש והורגו גדי ואוכלו, א"ל לא אמרתי לך לא תחוס, כך אמר להם משה אם אתם חסין עליהם [פד]והיה אשר תותירו מהם, וכן אתה מוצא בשאול שחמל על אגג ואחאב שחמל על בן הדד. וראית סוס ורכב עם רב ממך, משל לשנים שהיו עומדים על פתח בית הועד, אחד גבה קומתו והיה עם הארץ, ואחד קטן והיה בן תורה, התחיל הגבוה מתגאה לומר אני נכנס תחלה, אמר לו אל תהי רוחך גבוה בקומתך, נכנסו בבית הועד היה אותו חבר נושא ונותן בפרשה והושיבוהו במקום חמור, כך אמר הקב"ה אל תירא מהם שנאמר [פה]ואנכי השמדתי את האמורי מפניהם אשר כגובה ארזים גבהו וגו'. דבר אחר כי תצא למלחמה וגו' וראית וגו' עם רב ממך, אמר אחד לפני ר' עקיבא *לא חציפא אימרתא דרעיא בין שבעין דיבין, אמר לו ר"ע בחיליה דרעיא היא רעיא אילולא חיליה דרעיא לא הוה רעי לה ביני שבעין דיבין והוא משיזיב לה מכולהון. [פו]כי תצא למלחמה (לג) במלחמת הרשות הכתוב מדבר. על איביך כנגד אויביך אתה נלחם. וראית סוס ורכב מה הם יוצאין עליך בסוס ורכב אף אתה צא עליהן בסוס ורכב. [פז]סוס ורכב כשישראל עושים רצונו של מקום כל העו"א נעשין לפניהם כסוס אחד שנאמר [פח]סוס ורוכבו רמה בים וכי סוס אחד היה והלא כבר נאמר [פט]ויקח שש מאות רכב וכתיב [צ]מרכבות פרעה, אלא כשישראל עושים רצונו של מקום וכו', כיוצא בו וראית סוס ורכב וכי סוס אחד והכתיב עם רב ממך וכו'. [צא]לא תירא מהם כי ה' אלהיך עמך המעלך, מי שהעלך מארץ מצרים הוא עומד לך בעת צרה: [צב]והיה כקרבכם אל המלחמה ונגש הכהן זה כהן משוח מלחמה, יכול כל כהן שירצה, ת"ל ודברו השוטרים מה שוטרים ממונים אף כהן ממונה, ואימא כהן-גדול דומיא דשוטר מה שוטר שיש ממונה על גביו אף כהן, והאיכא מלך, בעבודתו קאמרי. ודבר אל העם בלשון הקודש נאמר כאן ודבר ונאמר להלן [צג]ומשה ידבר מה להלן בלשון הקודש אף כאן בלשון הקודש. ואמר אליהם שמע ישראל, מ"ש שמע, אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי [אמר להן הקב"ה לישראל] אפילו לא קיימתם אלא קריאת שמע שחרית וערבית אי אתם נמסרים בידם. אתם קרבים היום למלחמה על אויביכם ולא על אחיכם, לא יהודה על שמעון ולא שמעון על בנימין שאם תפלו בידם ירחמו עליכם כמה שנאמר [צד]ויקומו האנשים אשר נקבו בשמות ויחזיקו בשביה וכל מערומיהם הלבישו וגו', על אויביכם אתם הולכים שאם תפלו בידם אין מרחמין עליכם. אל ירך לבבכם מצהצות חרבות. ואל תיראו מפני הגפת תריסין [צה]ושפעת קלגסין. ואל תחפזו מקול הקרנות. ולא תערצו מקול הצווחה. ת"ר פעמים מדבר עמם אחת בספר ואחת במלחמה, בספר מהו אומר שמעו דברי מערכי המלחמה וחזרו. במלחמה מהו אומר אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו כנגד ארבעה דברים שהאויבים עושים מגיפים ומריעים וצווחים ורומסים. כי ה' אלהיכם (הוא) ההולך (לפניכם) [עמכם] הם באים בנצחון בשר ודם ואתם באים בנצחונו של מקום, פלשתים באו בנצחונו של גלית מה היה סופם, סוף שנפל בחרב והם נפלו עמו, בני עמון באו בנצחונו של שובך מה היה סופו, סוף שנפל בחרב והם נפלו עמו, ואתם לא כן ה' אלהיכם ההולך (לפניכם) [עמכם]. להושיע אתכם זו מחנה הארון, וכל כך למה מפני שהשם וכל כנויו מונחין בארון: [צו]והיה כקרבכם אל המלחמה [יכול זה יום שקרבין בו למלחמה], כשהוא אומר ואמר אליהם שמע ישראל אתם קרבים היום, הרי היום שקרבין בו למלחמה אמור, הא מה תלמוד לומר והיה כקרבכם אל המלחמה כיון שמגיעים לספר כהן מתנה עליהם התנאים הללו. להלחם לכם עם אויביכם, להושיע אתכם, משרפים ועקרבים ורוחות הרעים. עד כאן היה משוח מלחמה מדבר, מכאן ואילך ודברו השוטרים: [צז]תנו רבנן ודברו השוטרים יכול דברים של עצמן, כשהוא אומר ויספו השוטרים הרי דברים של עצמן אמור, הא מה אני מקיים ודברו השוטרים בדברי משוח מלחמה הכתוב מדבר, הא כיצד כהן מדבר ושוטר משמיע. תני חדא כהן מדבר ושוטר משמיע, ותניא אידך כהן מדבר וכהן משמיע, ותניא אידך שוטר מדבר ושוטר משמיע, אמר אביי [הא כיצד] מונגש עד ודברו

מס"ק ובמ"ק סז ויקרא כד: סח ב"ק פח: סט דברים כה: ע סנהדרין ל: עא חולין יא: עב מכות ג: עג שם ד: עד שמות כ: עה במדבר לה: עו דברים כה: עז שמות כא: עח ויקרא כ: עט ב"ק פד: פ ספרי: פא דברים כה: פב שמות כא: פג הלכה הדברים זוטא: פד במדבר נג: פה עמוס ב: *פי' כמה חגופה הכבשה שרועה בין שבעים זאבים: פו ספרי: פז מכילתא: פח שמות טו: פט שם יד: צ שם טו: צא ספרי: צב סוטה מב: צג שמות יט: צד דה"ב כח: צה פירוש המון חילות: צו ספרי: צז סוטה מג:

זית רענן (לב) האמור כאן ממון היינו בעדים זוממין אף לא תחוס האמור להלן ממון היינו בס"פ כי תצא וקצותה את כפה לא תחוס עינך: להלן יד ורגל, גבי חובל בחברו בפ' משפטים: (לג) במלחמת הרשות, שבמלחמת מצוה אפילו חתן יוצא: כנגד אויביך, שאין מרחמים עליכם: אף אתה צא וכו', דלכתחלה אין סומכין על הנס:

ודברו כהן מדבר וכהן משמיע, מודברו עד ויספו כהן מדבר ושוטר משמיע, מכאן ואילך שוטר מדבר ושוטר משמיע. מי האיש אשר בנה אין לי אלא בנה, לקח וירש ניתן לו במתנה מנין, ת"ל מי האיש. אין לי אלא בית, מנין לרבות בית התבן ובית הבקר ובית האוצרות ובית העצים, ת"ל אשר בנה [מ"מ]. יכול שאני מרבה אף הבונה בית שער אכסדרה ומרפסת, ת"ל בית, מה בית הראוי לדירה אף כל הראוי לדירה. לא חינך ולא חנכו פרט לגזלן וכו' כגון דעבד תשובה ויהיב דמי, [א"ה ה"ל לוקח וליהדר], כיון דמעיקרא בתורת גזל אתא לידיה לא. תנו רבנן נטע כרם, אין לי אלא נטע, לקח וירש וניתן לו במתנה מנין, ת"ל ומי האיש אשר נטע כרם. אין לי אלא כרם, מנין לרבות ה' אילני מאכל ואפילו מחמשת המינין, ת"ל אשר נטע, יכול שאני מרבה הנוטע ארבעה אילני מאכל וחמשה אילני סרק, ת"ל כרם. ר' אליעזר בן יעקב אומר כרם כמשמעו. לא חלל ולא חללו פרט למבריך ולמרכיב, והאנן תנן אחד הנוטע ואחד המבריך ואחד המרכיב, לא קשיא כאן בהרכבת היתר כאן בהרכבת איסור. האי הרכבת היתר היכי דמי, אילימא ילדה בילדה, תיפוק ליה דבעי מיהדר משום ילדה ראשונה כו', אלא כגון דנטעה להך קמייתא לסייג ולקורות דאמר מר הנוטע לסייג ולקורות פטור מן הערלה. אמר רב פפא כרם של שני שותפין אין חוזרין עליו מערכי המלחמה וכל חד וחד לא קרינן ביה כרמו, חמשה אחים ומת אחד מהם במלחמה כולן חוזרים דכל חד וחד קרינן ביה אשתו. [צח]ת"ר אשר ארש אשה אחד המארס את הבתולה ואחד המארס את האלמנה ואחד שומרת יבם ואפילו חמשה אחים [ומת אחד מהם במלחמה כולן חוזרים]. לא לקח ולא לקחה פרט לאלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט ממזרת ונתינה לישראל בת ישראל לנתין ולממזר. ת"ר אשר בנה אשר נטע אשר ארש למדה תורה דרך ארץ שיבנה אדם בית ויטע כרם ואחר כך ישא אשה, ואף שלמה אמר בחכמתו [צט]הכן בחוץ מלאכתך זה בית. ועתדה בשדה לך זה כרם. אחר ובנית ביתך זו אשה. [ק]כל אלו שומעים דברי כהן (וחוזרין) מערכי המלחמה וחוזרין ומספקין מים ומזון ומתקנין את הדרכים. ואלו שאין זזין ממקומם, בנה בית וחנכו, נטע כרם וחללו, והנושא את ארוסתו, והכונס את יבמתו שנאמר נקי יהיה לביתו, ביתו זו ביתו, יהיה זה כרמו, ושמח את אשתו [זו אשתו] אשר לקח להביא את יבמתו, ואינן מספקים מים ומזון ואינם מתקנים את הדרכים: [קא]תנו רבנן *אשה חדשה, אין לי אלא חדשה, אלמנה וגרושה מנין, תלמוד לומר אשה מכל מקום, א"כ מה ת"ל חדשה, מי שחדשה אצלו, יצא מחזיר גרושתו שאין חדשה לו. תנו רבנן לא יצא בצבא, יכול בצבא לא יצא אבל יספיק מים ומזון [ויתקן את הדרכים], ת"ל ולא יעבור עליו לכל דבר. יכול בנה בית ולא חנכו נטע כרם ולא חללו ארש אשה ולא לקחה כשם שאי אתה מעביר על (אלו) [זה] כך אי אתה מעביר על אלו, ת"ל עליו, עליו אינו מעביר אבל אתה מעביר על אחרים. ומאחר דכתיב לא יעבור, לא יצא בצבא למה לי, לעבור עליו בשני לאוין: מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישוב לביתו, רבי עקיבא אומר כמשמעו שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה. רבי יוסי הגלילי אומר הירא ורך הלבב שהוא מתירא מעבירות שבידו לפיכך תלתה לו התורה את כל אלו שיחזור בגללן. רבי יוסי אומר אלמנה לכ"ג גרושה וחלוצה לכהן הדיוט ממזרת ונתינה לישראל בת ישראל לנתין ולממזר זהו איש הירא ורך הלבב. מאי איכא בין ר' יוסי לר' יוסי הגלילי, איכא בינייהו עבירה דרבנן. סח בין תפלה לתפלה עבירה היא בידו וחוזר עליה מערכי המלחמה. מאן תנא להא דת"ר שמע קול קרנות ונבעת הגפת תריסין ורתת צחצוח חרבות ומים שותתין לו על ברכיו חוזר לימא רבי עקיבא היא ולא רבי יוסי הגלילי, אפילו תימא רבי יוסי מודה משום ולא ימס את לבב אחיו כלבבו. והיה ככלות השוטרים לדבר אל העם בעקבו של עם מעמידין זקפין מלפניהם ואחרים מאחוריהם וכשילין של ברזל בידיהן וכל המבקש לחוור הרשות בידו לקפח את שוקיו שתחלת נפילה ניסה שנאמר [קב]נס ישראל לפני פלשתים וגם מגפה גדולה היתה בעם, ולהלן הוא אומר [קג]וינוסו אנשי ישראל מפני פלשתים ויפלו וגו'. במה דברים אמורים במלחמת הרשות אבל במלחמת מצוה הכל יוצאים אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה. א"ר יהודה בר"א במלחמת מצוה אבל במלחמת חובה אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה. אר"י רשות דרבנן זו היא מצוה דרבי יהודה. מצוה דרבנן זו היא חובה דר' יהודה. מלחמת יהושע לכבוש דברי הכל חובה, מלחמת בית דוד לרוחה דברי הכל רשות, כי פליגי למעוטי נכרים דלא ליתי עלייהו, מר קרי ליה מצוה ומר קרי ליה (חובה) [רשות], נפקא מינה לעוסק במצוה שפטור מן המצוה. [קד]ויספו למה נאמרו כל הדברים האלו, שלא יהו ערי ישראל נשמות כדברי רבן יוחנן בן זכאי, בוא וראה כמה חס המקום על כבוד הבריות, מפני הירא ורך הלב כשהוא חוזר יאמרו שמא בנה בית שמא נטע כרם שמא ארש אשה, וכולם צריכין להביא עדותן חוץ מן הירא ורך הלבב שעדיו עמו שמע קול הגפת תריסין ונבעת קול צהלות סוסים ומרתת קול ליעוז קרנות ונבהל רואה שימוש סייפים ומים יורדין בין ברכיו. פן ימות במלחמה אם אינו שומע לדברי כהן סוף שהוא מת במלחמה. ואיש אחר יחנכנו יכול דודו ובן דודו, נאמר כאן אחר ונאמר (לד) להלן אחר מה אחר האמור להלן נכרי אף אחר האמור כאן נכרי. [קה]רבי יוסי הגלילי אומר הירא ורך הלבב (לה) שהוא בן ארבעים שנה. ולא ימס את לבב אחיו מלמד שאם היה אחד מהם מתירא מן העבירות שבידו כולם חוזרין ובאים: כי תקרב אל עיר וגו' במלחמת הרשות הכתוב מדבר. אל עיר ולא לכרך. אל עיר ולא לכפר. להלחם עליה ולא להרעיבה ולהצמיאה ולא להמיתה במיתת תחלואים. וקראת אליה לשלום גדול השלום שאפילו מתים צריכים שלום. גדול השלום שאפילו במלחמתם של ישראל צריכין שלום. גדול השלום שדרי רום צריכין שלום שנאמר [קו]עושה שלום במרומיו. גדול השלום שחותמת בברכת כהנים, ואף משה היה אוהב שלום שנאמר [קז]ואשלח מלאכים ממדבר קדמות דברי שלום. והיה אם שלום תענך (לו) יכול אפילו מקצתה, ת"ל ופתחה לך כלה ולא מקצתה. והיה כל העם הנמצא בה לרבות כנענים שבתוכה. יהיו לך למס ועבדוך אמרו מקבלים אנו עלינו מסים ולא שעבוד שעבוד ולא מסים אין שומעין להם עד שיקבלו עליהם זו וזו. ואם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה הכתוב מבשרך שאם אינה משלמת עמך לסוף שהיא עושה עמך מלחמה. וצרת עליה אף להרעיבה אף להצמיאה אף להמיתה במיתת תחלואים. ונתנה ה' אלהיך בידך אם עשית את כל האמור בענין לסוף שה' נותנה בידך. והכית את כל זכורה לפי חרב שומע אני אף הקטנים שבתוכה, ת"ל רק הנשים והטף וגו', או אינו אלא טף של נקבות, אמרת ומה מדין שהמית את הנקבות הגדולות החיה את הקטנות, כאן שהחיה את הגדולות אינו דין שיחיה את הקטנות, הא אינו אומר כאן טף אלא טף של זכרים. [כל שללה תבוז לך], יכול שתהא ביזתן אסורה לך, תלמוד לומר תבוז לך ואכלת את שלל איביך. כן תעשה לכל הערים הרחוקות, הרחוקות בתורה הזאת ואין הקרובות בתורה הזאת. רק מערי העמים האלה לא תחיה כל נשמה בסייף. כי החרם תחרימם יכול תהא ביזתן אסורה לך, ת"ל [קח]ובתים מלאים כל טוב וגו'. החתי והאמורי כשהוא אומר כאשר צוה ה' אלהיך לרבות את הגרגשי. למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות מלמד שאם עושין תשובה אין נהרגין. וחטאתם לה' אלהיכם אם לא עשיתם כל האמור בענין נקראתם חטאים לה' אלהיכם. כי תצור אל עיר וגו' להלחם, במלחמת הרשות הכתוב מדבר. אל עיר ולא לכרך. אל עיר ולא לכפר. ימים רבים ימים שנים רבים שלשה, מכאן אמרו אין צרין על עיר של עו"א פחות משלשה ימים קודם לשבת. להלחם עליה לתפשה ולא לשבותה. לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן אין לי אלא ברזל, מנין אף למשוך הימנה אמת המים, ת"ל לא תשחית את עצה בכל דבר. דבר אחר כי תצור אל עיר מגיד שתובע שלום שנים שלשה (פעמים) [ימים] עד שלא נלחם בה, וכן הוא אומר [קט]וישב דוד בצקלג ימים (רבים) [שנים] (ימים שנים רבים שלשה). ואין צרין על עיר בתחלה בשבת אלא קודם לשבת שלשה ימים, ואם הקיפוה ואירעה שבת להיות אין השבת מפסקת מלחמתה. זה אחד משלשה דברים שדרש שמאי הזקן, אין מפליגין את הספינה לים הגדול אלא שלשה ימים קודם לשבת, בד"א בדרך רחוקה אבל בדרך קרובה מפליגין אותה. כי ממנו תאכל מצות עשה [ואותו לא תכרות מצות לא תעשה. ד"א כי ממנו תאכל] שחיו של אדם (אינם אלא) מן האילן, רבי ישמעאל אומר מכאן

חם

ממ"ק ובמ"ק צח סוטה מד: צט משלי כד: ק סוטה מג: קא שם מד: *דברים כד: קב ש"א ד: קג שם לא: קד ספרי ועי' בהגהות הגר"א ז"ל: קה ספרי: קו איוב כה: קז דבריםב: קח דברים ו: קט שמואל ב א, ועי' בהגהות הגר"א ז"ל:

זית רענן (לד) להלן אחר, אשה תארש ואיש אחר ישכבנה: (לה) שהוא בן ארבעים שנה, וס"ל דמארבעים שנה כבר הוא קרוב להיות רך הלבב דאף ר' יוסי הגלילי מודה דרך הלבב נמי חוזר ע"ש: כולם חוזרים, פי' אם הוא נשאר במלחמה: ולא לכרך, אפשר דבכרך א"צ לקרות לשלום לפי שסוף ימרדו בהם מחמת שהן יושבים במבצר: ולא כפר, א"צ לקרות לשלום שיכבשוה מיד, וב"א גרם ולא לספר, פי' עיר הסמוכה לכפר שסוף ימרדו בהם: ולא להרעיבה וכו', אם לא שתקרא אליה תחלה לשלום: מתים צריכין שלום, דכתיב באברהם ואתה תבא אל אבותיך בשלום: (לו) יכול אפילו מקצתה, שרוצים ליתן לחן מקצת העיר: ולא בכרך, אפשר דבכרך מותר להשהית עצה לכבשה: לשבותה, פי' שהרצה ליקח בשבי כל יושבי העיר שזה אסור רק תכבשנה והעם הנמצא יהיו לך למס: למשוך הימנה את המים, שלא יהיה להם מים לשתות: ממנו תאכל מצות עשה ואותו לא תכרות מצות ל"ת כי האדם עץ השדה שחיו וכו', פירוש שהקוצץ אילן עובר בעשה ול"ת:

חס המקום על פירות האילן ק"ו מאילן, ומה אילן שעושה פירות הוהירך הכתוב עליו, פירות עצמן על אחת כמה וכמה. (לו) לבא מפניך במצור כוצצהו. [רק עץ אשר תדע זה אילן מאכל]. כי לא עץ מאכל זה אילן סרק, אם סופנו לרבות אילן (סרק) [מאכל] מה ת"ל [כי לא עץ] מאכל, מלמד שאילן סרק קודם לאילן מאכל, יכול אפילו מעולה ממנו בדמים וכדברי רבי אלעזר ברבי [שמעון] ת"ל רק אותו תשחית וכרת, עושה אתה ממנו (תקון ודוגיאות) [דיק וכרכומות]. ובנית מצור על העיר עושה אתה לה מיני *מטרנאות ומביא אתה לה מיני בליצטראות. עד רדתה ואפילו בשבת. [ק]לא תשחית את עצה אמר מר זוטרא האי מאן דמכסי שרגא דמשחא ומגלי נפטא קא עבר משום בל תשחית. [א]מאי דכתיב כי האדם עץ השדה וכי האדם עץ השדה הוא, אלא [משום דכתיב כי ממנו תאכל ואותו לא תכרת וכתיב אותו תשחית וכרת, הא כיצד] אם תלמיד חכם הגון הוא ממנו תאכל ואותו לא תכרות, ואם לאו אותו תשחית וכרת, ולמה נמשלו דברי תורה לעץ, לומר לך מה עץ קטן מדליק את הגדול אף תלמידי חכמים קטנים מחדדין את הגדולים, והיינו דאמר רבי [הנינא] הרבה תורה למדתי מרבותי ומחברי יותר מהם ומתלמידי יותר מכולם. כל העוסק בתורה לשמה תורתו נעשית לו סם חיים שנאמר [ב]עץ חיים היא למחזיקים בה:

כא [ג]כי ימצא חלל באדמה אשר ה' אלהיך נתן לך לרשתה וגו' פרט למצוי, נמצא סמוך לספר או בעיר שרובה כותים לא היו עורפין. חלל ולא חנוק ולא מפרפר, באדמה ולא טמון בגל. נופל ולא תלוי באילן. בשדה ולא צף על פני המים, רבי אליעזר אומר בכולן אם היה חלל עורפין, אמר ליה לרבי אליעזר אי אתה מודה שאם היה חנוק ומוטל באשפה שאין עורפין אלמא חלל ולא חנוק, הכא נמי באדמה ולא טמון בגל, נופל ולא תלוי באילן, ור' אליעזר חלל יתירא כתיב. נמצא סמוך לעיר שאין בה בית דין לא היו מודדין דבעינן זקני העיר וליכא, ומנין שאם נמצא סמוך לעיר שאין בה בית דין שמניחין אותה (והולכין) [ומודדין] לעיר שיש בה ב"ד, ת"ל ולקחו זקני העיר מכל מקום. אין ירושלים מביא עגלה ערופה דאמר קרא לשבטיך וקסבר ירושלים לא נתחלקה לשבטים. [ד]נמצא ההורג עד שלא נערף העגלה תצא ותרעה. משנערפה הקבר במקומה שעל הספק באתה מתחלה כפרה ספיקה והלכה לה, נערפה העגלה ואחר כך נמצא ההורג הרי זה יהרג שנאמר [ה]ולארץ לא יכופר לדם אשר שופך בה כי אם בדם שופכו:

תנו רבנן לא נודע מי הכהו הא נודע מי הכהו אפילו אחד בסוף העולם לא היו עורפין, אמר רבי עקיבא מנין לסנהדרין שראו באחד שהרג את הנפש ואין מכירין אותו שלא היו עורפין, תלמוד לומר ועינינו לא ראו והלא ראו. [ו]כי ימצא ולא בשעה שמצוי, מכאן אמרו משרבו הרוצחין בטלה עגלה ערופה, משבא אלעזר בן דינאי ותחינא בן פרישה היה נקרא חזרו לקרותו בן הרצחנין.

אשר ה' אלהיך נותן לך לרשתה לרבות עבר הירדן:

[ז]תנו רבנן ויצאו זקניך שנים, ושופטיך שנים, ואין ב"ד שקול מוסיפין עליהן עוד אחד הרי כאן חמשה דברי רבי יהודה, ר' שמעון אומר זקניך שנים ואין בית דין שקול מוסיפין עליהן עוד אחד הרי כאן שלשה, ורבי שמעון נמי הכתיב ושופטיך, ההוא מיבעי ליה למיוחדין שבשופטיך, ורבי יהודה, מזקני זקניך נפקא, ורבי שמעון אי כתב זקני הוה אמינא זקני השוק כתב רחמנא זקניך, ואי כתב רחמנא זקניך הוה אמינא אפילו סנהדרי קטנה כתב רחמנא ושופטיך למיוחדים (שבשבטיך) [שבשופטיך], ור' יהודה גמר זקני זקני *מזקני העדה מה להלן מיוחדין שבעדה אף כאן מיוחדין שבזקניך, אי גמר ליגמרה לכולה מילתא מהתם זקניך ושופטיך [ל"ל אלא] וי"ו למניינא, ורבי שמעון וי"ו לא משמע ליה, מאי קאמר רחמנא ההוא למיוחדין שבשופטיך, אלא מעתה ויצאו שנים ומדדו שנים לרבי יהודה הרי כאן תשעה, לר' שמעון הרי כאן שבעה, ההוא מיבעי ליה לכדתניא ויצאו הן ולא שלוחן, ומדדו שאפילו נמצא בעליל לעיר היו מודדין שמצוה לעסוק במדידה. תניא רבי אליעזר בן יעקב אומר זקניך זו סנהדרין, שופטיך זה [כהן גדול ומלך], מלך דכתיב [ח]מלך במשפט יעמיד ארץ ואיש תרומות יהרסנה. כהן גדול דכתיב [ט]ובאת אל הכהנים הלוים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם. בסנהדרין נמי פליגא עד דאיכא כולה סנהדרין, תניא נמי הכי מצאו אבית פאגי שיצאו למדידת העגלה או להוסיף על העיר ועל העזרות והמרה עליהן יכול תהא המראתו המראה, ת"ל וקמת ועלית והלכת אל המקום מלמד שהמקום גורם. [י]כשם שאתה דורש (לז) באביו ואמו כך אתה דורש בזקני בית דין. ויצאו פרט לחגרין. ואמרו פרט לאלמין. ידינו לא שפכו את הדם הזה פרט לקטעין. ועינינו לא ראו פרט לסומין. מגיד הכתוב כשם שזקני ב"ד שלמין בצדק כך הם צריכין שיהו באבריהן. [יא]ומדדו את הערים אשר סביבות החלל מאין היו מודדין רבי אליעזר אומר מטבורו, רבי עקיבא אומר מחוטמו, רבי אליעזר בן יעקב אומר ממקום שנעשה חלל מצוארו, במאי קמפלגי מר סבר עיקר חיותא באפיה דכתיב [יב]אשר נשמת רוח חיים באפיו, ומר סבר עיקר חיותא בטבוריה, מאי טעמא דרבי אליעזר בן יעקב, כדכתיב [יג]לתת אותך על צוארי חללי רשעים. וכתיב אל הערים אשר סביבות החלל, מן החלל אל הערים ולא מן הערים אל החלל. נמצא גופו במקום אחד וראשו במקום אחד מוליכין את הראש אצל הגוף דברי רבי אליעזר, רבי עקיבא אומר הגוף אצל הראש. [יד]והיה העיר הקרובה אל החלל ולקחו זקני העיר ההיא עגלת בקר. נמצא מכוון בין שתי עיירות מביאות שתי עגלות דברי רבי אליעזר, מאי טעמא דרבי אליעזר, קסבר אפשר לצמצם וקרובה ואפילו קרובות, וחכמים אומרים לא היו עורפין, כולי עלמא אפשר לצמצם והכא בקרובה ולא בקרובות קמיפלגי, תנא קמא סבר קרובה ולא קרובות, ורבי אליעזר סבר קרובה ואפילו קרובות. תניא אידך נמצא מכוון בין שתי עיירות ר' אליעזר אומר שתיהן מביאות שתי עגלות, וחכמים אומרים יביאו עגלה אחת בשותפות, ויתנו קסברי רבנן אי אפשר לצמצם ואפילו בידי אדם. [טו]ולקחו זקני העיר ההיא ולא זקני ירושלים, עגלת בקר אשר לא עובד בה רבי אליעזר אומר עגלה בת שנתה ופרה בת שתים, וחכ"א עגלה בת שתים ופרה בת שלש ובת ארבע. (לח) ר"א עגלת בקר (אשר) רהיצה בזקנים וכפרה בכהנים:

תתקכד [טז]אשר לא עובד בה. נפטרו זקני ירושלים והלכו להם וזקני אותה העיר מביאין עגלת בקר. אשר לא (עבד בה) [משכה בעול] אין מום פוסל בה. ויהא מום פוסל בעגלה מק"ו ומה פרה שאין השנים פוסלות בה מום פוסל בה, עגלה שהשנים פוסלות בה אינו דין שיהא מום פוסל בה, שאני התם דכתיב אשר אין בה מום, בה מום פוסל ואין מום פוסל בעגלה. ולא יהו שאר עבודות פוסלות בה אלמה אמר רב יהודה אמר רב הניח עליה עורה של שקין פסלה ובעגלה עד שתמשוך, שאני פרה דילפי עול [יז]עול מעגלה, עגלה נמי תיתי עול עול מפרה, הא מיעט רחמנא בה, בעגלה נמי כתיב בה, ההוא מיבעי ליה למעוטי קדשים דלא פסלה בהו עבודה, סלקא דעתך אמינא ליתי בקל וחומר מעגלה ומה עגלה שאין המום פוסל בה עבודה פוסלת בה קדשים שמום פוסלת בהן אינו דין שעבודה פוסלת בהן, איכא למיפרך מה לעגלה שכן שנים פוסלות בה, אטו קדשים מי ליכא דפסלי בהו שנים, כי איצטריך קרא להנך דפסלי בהו שנים, וקדשים דלא פסלי בהו עבודה מהכא נפקא מהתם נפקא [יח]עורת או שבור או חרוץ וגו' לא תקריבו וגו', מכל אלה אי אתה מקריב אבל אתה מקריב קדשים שנעבדה בהן עבודה, איצטריך סלקא דעתך אמינא הני מילי היכא דעבד בהו עבודת היתר אבל עבד בהו עבודת איסור אימא ליתסרו [צריכא], הא נמי מהכא נפקא [יט]ומיד בן נכר לא תקריבו וגו' מכל אלה, אלה אי אתה מקריב אבל אתה מקריב קדשים שנעבדה בהן עבודה. איצטריך סלקא דעתך אמינא הני מילי היכי דעבד בהן כשהן חולין, אבל עבד בהן כשהן קדשים אימא ליתסרו צריכא. [כ]אשכן עליה עוף כשרה, עלה עליה זכר פסולה, מאי טעמא אמר רב פפא אי כתיב עבד וקרינן עבד [עד דעביד ביה איהו, אי כתיב עובד וקרינן עובד] אפילו מטילא נמי, השתא דכתיב עבד וקרינן עובד, עובד דומיא דעבד, מה עבד דניחא ליה אף עובד דניחא ליה, והוא הדין הכניסה לרבקה ודשה כשרה, בשביל שתינק ותדוש פסולה. [כא]אל נחל איתן. אמר רבי (יונתן) [יוחנן] בן שאול מפני מה אמרה תורה הבא עגלה בנחל, אמר הקב"ה יבא דבר שלא עשה פירות ויערף במקום שאינו עושה פירות ויכפר על מי שלא הניחוהו לעשות פירות, מאי פירות אילימא פריה ורביה אלא מעתה אזקן ואסרים הכי נמי דלא ערפינן, אלא מצות:

תנו

ממ"ק ובמ"ק *כלי המאור: קי כנת סז : א תענית ז : ב משלי ג : ג סוטה מה : ד שם מז : ה במדבר לה : ו ספרי : ז סוטה מד : *ויקרא ד : ח משלי כט : ט דברים יז : י שם : יא ירושלמי דבן סורר : יב סוטה מה : יג ברכות ז : יד יחזקאל כא : טו בכורות יז : טז ספרי : יז סוטה מה : יח במדבר יט : יט ויקרא כב : כ שם : כא פסחים כו : כב סוטה מו :

זית רענן (לו) לבא מפניך במצור, הא אם מעכבך לבא מפניך במצור קוצצהו, פירוש אם מחמת אילן אי אתה יכול לבא בעיר קוצצהו: (לז) באביו ואמו, בבן סורר ומורה: מן החלל אל הערים, פי' שיתחילו למדוד מן החלל אל הערים ולא איפכא: (לח) ד"א עגלת בקר, שיהא בה שני דרכים הא כיצד בת שתים עגלה בקר: ד"א רהיצה בזקנים וכו' כ"ה בספרי, פי' עגל משמע בן שנה ובקר משמע בן ג' שנים וכיון שכתוב עגלת בקר משמע שיש בו שני דרכים בדרך אחד שוה לעגל ובדרך אחד שוה לבקר והיינו בת שתי שנים, ולכן מסיים עגלת בקר פי' שקרוי עגל ובקר: ד"א רחיצה וכו', פי' שיש בה שני דרכים שרחיצה בזקנים וכפרה בכהנים, ומ"מ צ"ע מה ענין זה לקרותה עגלת בקר. (ועי' בהגהות הגר"א ז"ל):

תנו רבנן מנין לאיתן שהוא קשה שנאמר סגאיתן מושבך ושים בסלע קנך, ואומר סדשמעו הרים את ריב ה' והאתנים וגו'. אחרים אומרים [מנין לאיתן שהוא ישן שנא'] סהגוי איתן הוא וגו'. ואע"פ שאינו איתן כשר. ועורפין אותה בקופיץ מאחוריה, מ"ט גמר עריפה עריפה מחטאת העוף. ומקומה אסור כלורע ומלהעבד. תנו רבנן אשר לא יעבד בו שלא יזרע לשעבר דברי רבי יאשיה, רבי יונתן אומר להבא, אמר רבא להבא כולי עלמא לא פליגי דכתיב ולא יזרע, כי פליגי לשעבר, רבי יאשיה סבר מי כתיב ולא יעובד אשר לא יעבד כתיב, ורבי יונתן סבר מי כתיב אשר לא נעבד אשר לא יעבד כתיב. (ורבי יונתן סבר אשר לא נעבד) ורבי יאשיה אשר לשעבר משמע, ורבי יונתן אשר רבויא הוא:

תנו רבנן אשר לא יעבד בו ולא יזרע, אין לי אלא זריעה, שאר עבודות מנין, ת"ל אשר לא יעבד בו מ"מ, אם כן מה תלמוד לומר ולא יזרע, לומר לך מה זריעה מיוחדת שהיא בגופה של קרקע [אף כל שהיא בגופה של קרקע] יצא סורק שם פשתן ומנקר שם אבנים שאינה בגופה של קרקע. ואימא אשר לא יעבד כלל ולא יזרע פרט, כ"ל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט זריעה אין מידי אחרינא לא, אשר רבויא הוא. סזמנלן דאסור [בהנאה] אתיא שם שם מעגלה ערופה, כתיב הכא סזותמת שם מרים וכתיב התם וערפו שם את העגלה [מה להלן אסור בהנאה אף כאן אסור בהנאה]. והתם מנלן, אמר רבי ינאי כפרה כתיב בה כקדשים. סחוערפו שם נאמר כאן עריפה ונאמר להלן סטעריפה (לט) מה עריפה האמורה להלן עורפו בקופיץ מאחוריו וקוברו ואסור בהנאה אף עריפה האמורה כאן עורפה בקופיץ מאחוריה וקוברה ואסורה בהנאה: ונגשו הכהנים בני לוי, מכלל שנאמר עושרת בשם ה' אלהיו אין לי אלא תמימין, בעלי מומין מנין, ת"ל בני לוי. כי בם בחר ה' אלהיך וגו' מגיד שברכת כהנים כשרה בבעלי מומין. לשרתו ולברך וגו' מקיש ברכה לשירות מה שירות בעמידה אף ברכה בעמידה. עאכל הכשר לדון כשר להעיד, לאתויי [מאי, לאתויי] סומא באחת מעיניו דתניא היה רבי מאיר אומר מה ת"ל על פיהם יהיה כל ריב וכל נגע וכי מה ענין ריבים אצל נגעים, מקיש (דינים) [ריבים] לנגעים, מה נגעים ביום דכתיב עבוביום הראות בו אף ריבים ביום, ומה נגעים שלא בסומא דכתיב עגלכל מראה עיני הכהן אף ריבים שלא בסומא, ומקיש נגעים לריבים מה ריבים שלא בקרובים אף נגעים שלא בקרובים. אי מה ריבים בשלשה אף נגעים בשלשה ודין הוא ממונו בג' גופו לא כל שכן, ת"ל עדוהובא אל אהרן הכהן הא למדת [שאפילו] כהן אחד רואה את הנגעים, ר' יוחנן כתמא אחרינא אשכח דריבים אפי' בסומין (כתוב ברמז תקנ"א). עהאמר ליה רב פפא לאביי לרבי מאיר דאמר החשוד על דבר לא דנו ולא מעידו ואמר רבי מאיר החשוד על דבר אחד חשוד לכל התורה כולה, כהנים ה"נ דלא דייני דינא, וכי תימא ה"נ והכתיב ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע, אימור דאמר רבי מאיר לחששא לאחזוקינהו מי אמר. עוכל זקני העיר ההיא ואפילו הן מאה, לפי שאמרנו להלן ג' וה' יכול אף כאן כן, ת"ל וכל זקני העיר ההיא אפילו הן ק'. ירחצו את ידיהם על העגלה הערופה בנחל על מקום עריפתה של עגלה, יכול יעלו מן הנחל ויאמרו (מ) ת"ל בנחל שתהא עניתן ואמירתן בנחל. הערופה (כתוב ברמז תפ"ד). עזמנא הא מלתא דאמרי רבנן זיל בתר רובא, אמר רב ששת בריה דרב אידי אתיא מעגלה ערופה דאמר רחמנא הערופה כשהיא שלמה תיהוי, וליחוש דילמא טרפה היא, אלא לאו משום דאמרי' זיל בתר רובא, וכי תימא מאי נפקא מינה האמרי דבי רבי ינאי כפרה כתיב בה כקדשים. עחאמר ריב"ל אין עגלה ערופה באה אלא בשביל צרי עין, שנאמר וענו ואמרו ידינו לא שפכו את הדם הזה, וכי על לבנו עלתה שזקני בית דין שופכי דמים הם אלא לא בא לידינו ופטרנוהו [ולא ראינוהו והנחנוהו, לא בא לידינו ופטרנוהו] בלא מזונות, ולא ראינוהו והנחנוהו בלא לויה. עטעגלה ערופה בלשון הקודש שנאמר וענו ואמרו ולהלן הוא אומר פוענו הלוים ואמרו מה להלן בלשון הקודש אף כאן בלשון הקודש. פאזקני אותה העיר רוחצין את ידיהן על מקום עריפתה של עגלה ואומרים ידינו לא שפכו, וכי עלתה על דעתך שזקני ב"ד וכו' (כדלעיל). א"ר מאיר כופין ללויה, הכהנים אומרים כפר לעמך ישראל אשר פדית, לא היה צריך לומר ונכפר להם הדם אלא רוח הקדש מבשרתן אימתי שתעשה ככה מתכפר לכם הדם: פבעגלה ערופה אסורה בהנאה כפרה כתיב בה כקדשים. פגאין עורפין אלא ביום כפרה כתיב בה כקדשים. פדכפר לעמך אשר פדית ראויה כפרה זו שתכפר עד יוצאי מצרים. פהכפר לעמך אלו החיים, אשר פדית אלו המתים, מלמד שהמתים צריכין כפרה, נמצינו למדין ששופך דמים חוטא [עד יוצאי מצרים]. אשר פדית ה' על מנת כן פדיתנו שלא יהו בינינו שופכי דמים. דבר אחר על מנת כן פדיתנו שאם נחטא אתה מכפר עלינו, ורוח הקדש אומר כל זמן שתעשו כך הדם מיכפר לכם. פוואתה תבער הדם הנקי מקרבך כי תעשה הישר בעיני ה' למה לי, לכדתניא הוקשו כל שופכי דמים לעגלה ערופה מה להלן מן הצואר אף שופכי דמים מן הצואר, אי מה להלן בקופיץ [וממול עורף אף כאן בקופיץ וממול עורף], אמר קרא פזואהבת לרעך כמוך ברור לו מיתה יפה. פחואתה תבער, בער עושי הרעות מישראל:

פרשת תצא

אכי תצא למלחמה במלחמת הרשות הכתוב מדבר. על אויבך כנגד אויבך. ונתנו ה' אלהיך בידך אם עשית כל האמור בענין סוף שה' אלהיך נותנו בידך. ושבית שביו לרבות כנעניים שבתוכה. בוראית בשביה בשעת שביה. אשת אפילו אשת איש. יפת תואר לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע, מיטב שיאכלו ישראל בשר תמותות שחוטות ואל יאכלו בשר תמותות נבלות. והשקת בה אף על פי שאינה נאה. בה ולא בה ובחברתה. ולקחת לקוחין יש לך בה. לך לאשה שלא יקח שתי נשים אחת לו ואחת לאביו אחת לו ואחת לבנו. והבאתה מלמד שלא ילהצנה במלחמה. גיפת תואר אין לי אלא בזמן שהיא יפת תואר, מנין אף על פי שהיא כעורה, ת"ל והשקת בה אע"פ שאינה יפת תואר. ולקחת לך לאשה שלא האמר הרי זו לאבא הרי זו לאחי. והבאתה אל תוך ביתך (א) ולא לבית אחר. דכהן ביפת תואר רב אמר מותר ושמואל אמר אסור. בביאה ראשונה כולי עלמא לא פליגי דשרי שלא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע, כי פליגי בביאה שניה, רב אמר מותר הואיל ואישתרי אישתרי ושמואל אמר אסור דהא הוי לה גיורת וגיורת לכהן לא ת"יא. ואיכא דאמרי בביאה שניה כולי עלמא לא פליגי דאסור, כי פליגי בביאה ראשונה, רב אמר מותר דהא לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע, ושמואל אמר אסור כל היכא דקרינן ביה והבאתה אל תוך ביתך קרינן ביה וראית בשביה וכל היכא דלא קרינן ביה והבאתה אל תוך ביתך לא קרינן ביה וראית בשביה:

תתקכה הוגלחה את ראשה ועשתה את צפרניה. רבי אליעזר אומר תקוץ, ר' עקיבא אומר הגדיל. א"ר אליעזר נאמר עשיה בראש ונאמר עשיה בצפרנים מה להלן העברה אף כאן העברה. א"ר עקיבא נאמר עשיה בראש ונאמר עשיה בצפרנים מה להלן נוול אף כאן נוול, וראיה לדברי [ר"א] וומפיבושת בן שאול ירד לקראת המלך לא עשה רגליו ולא עשה שפמו, הא עשיה העברה היא. זר"א חעד די (שער רישיה) [שעריה] כנשרין רבה (ב) וטפרוהי כצפרין. והסירה את שמלת שביה [מלמד] שמעביר ממנה בגדים נאים ומלבישה בגדי אלמנות, שהכנענים בנותיהם מתקשטות במלחמה בשביל להזנות אחרים אחריהן. וישבה בביתך בבית שמשתמש בו נכנס ונתקל בה [ויוצא ונתקל בה] ורואה בקלקולה ורואה בנוולה. טובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים ר' אליעזר אומר אביה אביה ממש אמה אמה ממש. רבי עקיבא אומר אין אביה ואמה אלא אלילים וכן הוא אומר יאומרים לעץ אבי אתה. יאתניא אירך ובכתה את אביה בד"א שלא קבלה עליה אבל קבלה עליה מטבילה ומותר בה מיד. ר"ש בן אלעזר אומר אפילו לא קבלה עליה כופה ומטבילה לשם עבדות וחוזר (וכופה) ומטבילה לשום בת חורין ומשחררה ומותר בה מיד. מאי טעמא דרבי שמעון בן אלעזר דכתיב יבוכל עבד איש מקנת כסף, עבד איש ולא עבד אשה, אלא עבד איש אתה מל בעל כרחו ואי אתה מל בן איש בעל כרחו. ורבנן אמר עולא כשם שאי אתה מל בן איש בעל כרחו כך אי אתה מל עבד איש בעל כרחו, והכתיב וכל עבד איש, ההוא

ממ"ק ובמ"ק סג במדבר כד : סד מיכה ו : סה ירמיה ה : סו ע"ז כ"ט : סז במדבר כ : סח ספרי : סט שמות יג : ע דברים י"ח : עא נדה מט : עב ויקרא י"ג : עג סס : עד סס : עה בכורות לה : עו ספרי : עז חולין יא : עח סוטה לח : עט סס מד : פ דברים כז : פא סוטה מו : פב קדושין כז : פג מגלה כא : פד כתובות כו : פה ספרי : פו כתובות לז : פז ויקרא יט : פח ספרי : א ספרי : ב קדושין כא : ג ספרי : ד קדושין כא : ה ספרי, יבמות מח : ו שמואל ב יט : ז ספרי : ח דניאל ד : ט יבמות מח : י ירמיה ב : יא יבמות מז : יב שמות כא :

זית רענן (לט) מה עריפה האמורה כאן וכו', פי' דיליף פטר חמור מכאן : תמימין, הראויין לעבודה : בעלי מומין מנין, שכשרים לעריפת עגלה : שברכת כהנים, דכתיב ולברך בשמו : למעלה, גבי סמיכת זקנים : (מ) ת"ל בנחל, דמקרא נדרש לאחריו בנחל ואמרו : נמצינו למדין ששופך דמים חוטא, בב"י בא"ח מביא הנוסחא נמצינו למדין ששופך דמים חוטא עד יוצאי מצרים : (א) ולא לבית אחר, רק בבית שמשתמש בו : (ב) וטפרוהי כצפרין, פי' מדקאמר וטפרוהי כצפרין משמע כשהן גדולים קרוים צפרנים, א"כ הא דקאמר ועשתה את צפרניה פירושו תקוץ הגדולים וסיוע לר"א :

ההוא למפקיר עבדו יצא להירות ואין צריך גט שחרור כו׳, עבד איש
ולא עבד אשה, אלא עבד שיש לרבו רשות עליו קרוי עבד,
עבד שאין לרבו רשות עליו אין קרוי עבד. מתקיף לה רב פפא
אימור דשמעת להו לרבנן ביפת תואר דלא שייכה במצות אבל
עבד דשייך במצות אפילו רבנן מודו. דתניא אחד (עו״א) [גר] ואחד
הלוקח עבד מן העו״א צריך לקבל. הא לוקח מישראל אין צריך
לקבל, הא מני אילימא רבי שמעון בן אלעזר הא אמר לוקח מן
העו״א נמי אין צריך לקבל, אלא לאו רבנן היא ושמע מינה הלוקח
מן העו״א צריך לקבל, אבל לוקח מישראל אין צריך לקבל.
והתניא אחד גר ואחד עבד משוחרר, ההוא לענין טבילה. תניא
ירח ימים שלשים, רבי שמעון בן אלעזר אומר תשעים, ירח שלשים
ימים שלשים ואח״כ שלשים, מתקיף לה רבינא ואימא ירח שלשים
ימים שלשים ואחר כן כי הנך קשיא. יגירח ימים ל׳ יום, (ד״א) ירח אחד,
ימים שנים [ואחר כן] הרי שלשה הדשים כדי (בנדי נויה שהיו עליה
וחמדה, ו)תיקון הולד כדברי ר׳ עקיבא להבחין בין זרע ראשון לזרע
שני. רבי אליעזר אומר ירח ימים כמשמעו, וכל כך למה שתהא
בת ישראל שמחה וזו בוכה, בת ישראל מתקשטת וזו מתנוולת.
[ואחר כן תבוא אליה] הא אם לא עשה בה כל המעשים האלו
ובא עליה הרי זו בעילת זנות. (ואחר כן תבא אליה) ובעלתה אין לך
בה אלא (ג) מצות בעילה. והיתה לך לאשה כענין שנאמר ידשארה
כסותה ועונתה לא יגרע: **והיה** אם לא חפצת בה. הכתוב מבשרך
שאתה עתיד לשנאותה. ושלחתה לנפשה ולא לבית אלהיה. ושלחתה
בגט כדברי ר׳ יונתן, ואם היתה חולה ימתין לה עד שתבריא, וק״ו לבנות
ישראל שהן קדושות וטהורות. ומכור לא תמכרנה בכסף אין לי
אלא שלא ימכרנה בכסף, מנין שלא יתננה במתנה ושלא יעשה
בה טובה, ת״ל ומכור לא תמכרנה. לא תתעמר בה שלא תשתמש
בה כדברי רבי יונתן, דבר אחר הרי זו אזהרה *לב״ד. תחת אשר
עניתה אפילו לאחר מעשה יחידי. טוכי תהיין לאיש שנו רבותינו
מצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה. וראית בשביה אשת
יפת תואר מה כתיב אחריו כי יהיה לאיש בן סורר ומורה, וכן מצינו
בדוד על שחמד מעכה בת תלמי מלך גשור יצא ממנו אבשלום,
וע״י נהרגו כמה רבבות ונהרג שמעי ושבע בן בכרי ואחיתופל.
אחריו מה כתיב וכי יהיה באיש חטא משפט מות אם נוצל מזו לא ינצל
מזו, למדנו שמצוה גוררת מצוה שנאמר כי יקרא קן צפור שלח
תשלח, מה כתיב אחריו כי תבנה בית חדש ועשית מעקה,
ותזכה לכרם לא תזרע כרמך, לזרוע שדה לא תחרוש בשור ובחמור,
ותזכה לבגדים נאים לא תלבש שעטנז, ותזכה לציצית גדלים תעשה
לך, ותזכה לאשה ובנים כי יקח איש אשה חדשה. טזארבע מדות
בדרך ארץ יש נושא אשה לשם זנות ויש נושא אשה לשם ממון
ויש נושא אשה לשם גדולה ויש נושא אשה לשם שמים, נשא אשה
לשם זנות יוצא ממנו בן סורר ומורה שנאמר וראית בשביה וסמיך
ליה בן סורר ומורה, נשא אשה לשם ממון לסוף מצריכין אותו
לאחרים שכן מצינו בבני עלי שנשאו נשים [שלא] כראוי להם
וכתיב יזוהיה כל הנותר בביתך וגו׳, נשא אשה לשם גדולה לסוף
מעמידין עליו מבית משפחתה שממעיט זרעו אחריו, שכן מצינו
ביהושפט מלך יהודה שראה אחאב מלך ישראל שהיו לו שבעים
בנים ונתחתן בו וכתיב יחועתליה אם אחזיה ראתה כי מת בנה
ותקם ותאבד את כל זרע הממלכה, משל לשני בני אדם שניהם
ממשפחה אחת אחד עני ואחד עשיר היה לו לעשיר לישא וליתן עם
העני והוא לא עשה כן והלך ונדבק בשאין ראוי לו שנאמר יטהלוא
אב אחד לכלנו וגו׳ מרוע נבגד וגו׳ בגדה יהודה וגו׳ לפיכך יכרת
ה׳ לאיש אשר יעשנה וגו׳, והנושא אשה לשם שמים לסוף יוצאין
ממנו בנים שמושיעין את ישראל, צא ולמד מן עמרם שנשא אשה לשם
שמים ויצאו מבנו משה ואהרן שהרבו תורה ומצות לישראל, וכן
בעובד בן שלמון יצאו ממנו דוד ושלמה, ועל כיוצא בהן נאמר כִּכי
כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עשה עומדים לפני
נאם ה׳ כן יעמוד זרעכם ושמכם:

כאכי תהיין לאיש. רב אחא בר יעקב אמר חייבי מיתות דלא תפסי
בהו קדושין אתיא מיבמה, ומה יבמה שהיא בלאו לא תפסי
בה קידושין, חייבי מיתות ב״ד לא כל שכן. אי הכי שאר חייבי
לאוין נמי, אמר רב פפא חייבי לאוין בהדיא כתיב בהו כי תהיין
לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה וכי יש [שנואה לפני
המקום] ואהובה לפני המקום, אלא אהובה אהובה בנשואיה,
שנואה שנואה בנשואיה וקאמר רחמנא כי תהיין. ולר״ע דאמר אין
קדושין תופסין בחייבי לאוין האי כי תהיין במאי מוקים לה.
באלמנה לכהן גדול וכדרבי סימאי דאמר מן הכל עושה ר״ע ממזר
חוץ מאלמנה לכהן גדול שהרי אמרה תורה כבלא יקח ולא יחלל
חלולין הוא עושה ואין עושה ממזרות, ולרבי ישבב דאמר בוא
ונצווח על עקיבא בן יוסף שהיה אומר כל שאין לו ביאה בישראל
הולד ממזר, הניחא לרבי ישבב אי לאפוקי מדרבי סימאי קאתי
ומוקים לה בחייבי עשה שפיר אלא אי טעמא דנפשיה קאמר כל
שאין לו ביאה בישראל הולד ממזר ואפילו חייבי עשה במאי מוקי
לה בבעולה לכהן גדול [ומאי שנא] משום דהוה ליה עשה שאין שוה
בכל. ורבנן עד דמוקמי לה בחייבי לאוין לוקמי בחייבי עשה, הני
חייבי עשה במאי נינהו אם שתיהן מצריות שתיהן שנואות נינהו, אם
אחת מצרית ואחת עברית שתי נשים מעם אחד בעינן, אם בעולה
לכהן גדול מי כתיב כי תהיין לכהן, ור״ע בע״כ שבקיה לקרא [דהוא
דחיק ומוקי אנפשיה]. כגכי תהיין במי שיש בהם הויה (ד) יצאו
שפחה וכותית שאין בהן הויה, משמע מוציא את אלו ומוציא את
היבמה ומוציא את הארוסה שאין להן הויה*. [האחת אהובה והאחת
שנואה] ר״ש אומר בדרך ארץ הכתוב מדבר מגיד שסופו להיות
שונא אותה ואוהב אחרת. וילדו לו בנים להוציא את הספק בן
תשעה לראשון או בן שבעה לאחרון. אין לי אלא היוצא ממקום
לידה, יוצא דופן מנין, ת״ל וילדו לו מ״מ. ד״א כי תהיין לאיש
שתי נשים, אין לי אלא שהן שתים מנין אפילו הן מרובות, ת״ל
נשים. אין לי אלא בזמן שהן מרובות ומקצתן אהובות ומקצתן
שנואות, מנין אפילו כולן אהובות אפילו כולן שנואות, ת״ל אהובה
האהובה שנואה השנואה ריבה הכתוב, אין לי אלא בזמן שהן
מרובות וכולן אהובות או כולם שנואות, מנין אפילו הן שתים, תלמוד
לומר שתי נשים. אין לי אלא בזמן שהן שתים אחת אהובה ואחת
שנואה, מנין אפילו אחת והיא אהובה אחת והיא שנואה תלמוד
לומר אהובה אהובה שנואה שנואה ריבה הכתוב, ואי זו היא אהובה
זו אהובה לפני המקום, [שנואה זו שנואה לפני המקום]. יכול אין לי
אלא אנוסה ומפותה שאינן לו כדרך כל הנשים, מנין אלמנה לכהן
גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט, ת״ל שנואה שנואה ריבה את
העריות שהן בלא תעשה. ועדיין לא ארבה את העריות שחייבין
עליהן כרת בידי שמים, תלמוד לומר שנואה ריבה את
העריות (ה) שהן בכרת, יכול אפילו שפחה אפילו כותית, ת״ל כי
תהיין לאיש כל שיש לו בהן הויה יצאו אלו שאין לו בהן הויה.
וילדו לו בנים מי שהולדות שלו יצאו אלו שאין הולדות שלו. ד״א
וילדו לו בנים הבנים בתורה הזאת ואין הבנות בתורה הזאת, לפי
שמצינו שהבנות נכנסות לנחלה תחת האחין לחלוק בשוה יכול
תהא בכורה נוהגת בהן, תלמוד לומר וילדו לו בנים, הבנים בתורה
הזאת ואין הבנות בתורה הזאת. והיה הבן ולא טומטום ואנדרוגינוס.
הבכור ולא הספק. לשניאה הכתוב מבשרך שבן הבכור לשניאה
(כתוב ברמז תק״נ). כדוילדו לו, אמר רבי אמי טומטום שנקרע
ונמצא זכר אינו נוטל פי שנים, דאמר קרא והיה הבן הבכור לשניאה
עד שיהא בן משעת הויה. רב נחמן בר יצחק אמר אף אינו נידון
כבן סורר ומורה, דאמר קרא כי יהיה לאיש בן סורר ומורה עד
שיהיה בן משעת הויה. אמימר אמר אף אינו ממעט בחלק בכורה,
דא״ק וילדו לו בנים עד שיהא בן משעת לידה. רב שיזבי אמר
אף אין אמו טמאה לידה (כתוב בפרשת אשה כי תזריע). תניא
והיה הבן ולא טומטום, הבכור ולא ספק, בשלמא בן ולא טומטום
כדרבי אמי, אלא בכור ולא ספק לאפוקי מאי, לאפוקי מדדרש
רבא שתי נשים שילדו שני זכרים במחבא נותנין הרשאה זה לזה:
כהמר בריה דרב יוסף אמר משמיה דרבא בן יום א׳ ממעט בחלק
בכורה, אבל עובר לא, מ״ט וילדו לו בעינן. אמר מר בריה דרב
יוסף משמיה דרבא בכור שנולד לאחר מיתת האב אינו נוטל פי
שנים, מאי טעמא יכיר אמר רחמנא והא ליתיה דיכיר. אמר מר
בריה דרב יוסף משמיה דרבא בן שנולד לאחר מיתת האב אינו
ממעט

ממ״ק ובמ״ק יג ספרי ועי׳ בהגהות הגר״א ז״ל: יד שמות כא: *בהגהת הגר״א לכל דבר הפרשה: טו תנחומא: טז תנא דבי אליהו עטא פ״ג: יז ש״א ב: יח מ״ב יא:
יט מלאכי ב: כ ישעיה סו: כא קדושין סח: כב ויקרא כא: כג ספרי: *הכונה לעמוד על תוכן הדברים יעיין במפרשי הספרי, ובפרט בהגהות הגר״א ז״ל שם
ימצא הגי׳ מתוקנה על נכון: כד ב״ב קכו: כה שם קמב:

זית רענן (ג) מצות בעילה, שאסור להחזיקה בשפחה, וס״ל דביאה הראשונה מותר במלחמה, עי׳ רמב״ן שהאריך: ושלחתה בגט, לאחר שבעלה לשם קידושין ועיין
ברמב״ן: שלא יעשה בה טובה, פי׳ שאם עשה לו טובה לא יתננה כנגדו: מעשה יחידי, פי׳ שבא עליה פעם אחת קודם קדושין, הרמב״ן: (ד) יצאו
שפחה וכותית, ולכן אין בנה יורש האב: היבמה, פי׳ יבמה לשוק אין קידושין תופסין בה וה״ה ארוסה, ובספרי ל״ג ארוסה דהיינו א״א: שונא אותה, ליפת תאר:
אפילו אחת, לא יכול להעביר נחלה: שנואה לפני המקום, שנשאה באיסור: (ה) שהן בכרת, אע״ג דאמר לעיל במי שיש בו הויה הנהו יש בהו הויה אצל אחרים:
שאינו הולד שלו, דולד שפחה וכותית הולד כאמו: הכתוב מבשרך, פי׳ לפי שהיא שנואה יפקדה השם יתברך בבן כמו שמצינו גבי לאה:

ממעט בחלק בכורה, מאי טעמא וילדו לו קאמר רחמנא [והא ליכא] והלכתא ככל הני לישני :

תתקכו [כו]והיה ביום הנחילו. תנן התם דיני ממונות דנין ביום וגומרין בלילה דאמר קרא [כז]ושפטו את העם בכל עת. אי הכי תחלת הדין נמי, כדרבא דרבא רמי כתיב ושפטו את העם בכל עת וכתיב והיה ביום הנחילו את בניו, הא כיצד, יום להתחלת דין, לילה לגמר דין. מתניתין דלא כרבי מאיר דתניא היה רבי מאיר אומר מה ת"ל ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע וכי מה ענין ריבים אצל נגעים וכו' (כדלעיל). ור"מ האי ושפטו מאי דריש ביה, לאתויי יום המעונן דתנן אין רואין את הנגעים לא בשחרית מפני שכהה נראית עזה ולא בצהרים מפני שעזה נראה כהה. ור"מ האי ביום הנחילו מאי עביד ליה, מיבעי ליה לכדרבה בר (רב חנה) [חנינא] ביום אתה מפיל נחלות ואי אתה מפיל נחלות בלילה. [כח]תני רבה בר בר חנה קמיה דר"נ ביום מפילין נחלות וכו', א"ל א"ה רשכיב בימטא הוא דירתי ליה בניה, דשכיב בלילא לא ירתי ליה בניה, דילמא דין נחלות קאמרת, דתניא [כט]והיתה לבני ישראל אורעה כל הפרשה להיות דין, וכדרב יהודה שלשה שנכנסו לבקר את החולה רצו כותבין רצו עושין דין, שנים כותבין ואין עושין דין, מ"ט דהוו ליה עדים ואין עד נעשה דיין, א"ל אין הכי נמי קאמינא: [ל]האומר איש פלוני יירשני במקום שיש בת, בתי תירשני במקום שיש בן לא אמר כלום, שהתנה על מה שכתוב בתורה ותנאו בטל. רבי יוחנן בן ברוקא אומר אם אמר על מי שראוי ליורשו דבריו קיימין, מאי טעמא דרבי יוחנן בן ברוקא, אמר קרא והיה ביום הנחילו את בניו, התורה נתנה רשות לאב להנחיל לכל מי שירצה. האי מלא יוכל לבכר נפקא, ההוא מיבעי ליה לכדתניא אבא חנן משום רבי אליעזר אומר מה תלמוד לומר לא יוכל לבכר, לפי שנאמר והיה ביום הנחילו את בניו שיכול והלא דין הוא ומה פשוט שיפה כחו שנוטל בראוי כבמוחזק התורה נתנה רשות לאב להנחיל לכל מי שירצה, בכור שהורע כחו שאינו נוטל בראוי כבמוחזק לא כ"ש, תלמוד לומר לא יוכל לבכר. ויאמר לא יוכל לבכר ומה ת"ל והיה ביום הנחילו את בניו, שיכול והלא דין הוא ומה בכור שהורע כחו שאינו נוטל בראוי כבמוחזק אמרה תורה לא יוכל לבכר, פשוט שיפה כחו וכו' לא כל שכן, תלמוד לומר והיה ביום הנחילו את בניו וכו' והלכה כרבי יוחנן בן ברוקא :

תתקכז [לא]והיה ביום הנחילו את בניו. ביום מפילין נחלות ואין מפילין נחלות בלילה. את אשר יהיה לו (ו) מלמד שהבן נוטל בראוי כבמוחזק. לא יוכל לבכר יכול לא יהא רשאי לבכר ואם בכר יהא מבוכר, ת"ל לא יוכל לבכר, הא אם בכר אינו מבוכר. את בן האהובה [על פני בן השנואה] כיון שיצא (ז) ראשו ורובו בחיים פוטר את הבא אחריו מן הבכורה, על פני בן השנואה הבכור אף על פי שבן הבכור לשניאה :

תתקכח [לב]כי את הבכור בן השנואה יכיר. יכירנו לאחרים. מכאן א"ר יהודה נאמן אדם לומר זה בני בכור, וכשם שאדם נאמן לומר זה בני בכור כך נאמן אדם לומר זה בני בן גרושה וחלוצה. וחכמים אומרים אינו נאמן, בשלמא לרבי יהודה היינו דכתיב יכיר, אלא לרבנן יכיר לכה לי, דצריך הכרה, למאי הילכתא [למיתבא ליה פי שנים לא יהא אלא אחר] אילו בעי מתנה מי לא יהיב ליה, לא צריכא בנכסים שנפלו לו לאחר מכאן, ולרבי מאיר דאמר אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, יכיר למה לי, בנכסים שנפלו לו כשהוא גוסס (כתוב ברמז תק"נ). [לג]אמר ריש לקיש [לד]פרחת פוטרת בכל מקום חוץ מן הנחלה, מ"ט דכתיב יכיר, ורבי יוחנן אמר אף לנחלה. בכל מקום לאתויי מאי, לאתויי הא דת"ר גיורת שיצתה פרחת ולדה בגיותה ואחר כך נתגיירה אין נותנין לה ימי טומאה וימי טהרה ואינה מביאה קרבן לידה. מיתיבי יכיר זו הכרת פנים [ואיזו היא הכרת פנים] פרצוף פנים עם החוטם, תני עד החוטם. תא שמע פרחת בלא פרצוף פנים פרצוף פנים בלא פרחת אין מעידין עד שיהו שניהם עם החוטם, מאי קרא [לה]הכרת פניהם ענתה בם, שאני עדות אשה דאחמירו בה רבנן כתחלתה, ואב"א יכיר לחוד והכרת פנים לחוד. [לו]לתת לו פי שנים פי שנים כאחד, או אינו אלא פי שנים בכל הנכסים, ודין הוא חלקו עם אחד וחלקו עם המשה מה חלקו עם אחד פי שנים כאחד אף חלקו עם המשה פי שנים כאחד, או כלך לדרך זו חלקו עם אחד וחלקו עם המשה מה חלקו עם אחד פי שנים בכל הנכסים אף חלקו עם ה' פי שנים בכל הנכסים, תלמוד לומר והיה ביום הנחילו את בניו התורה רבתה נחלה אצל האחין וכו'. ואומר [לז]ובני ראובן בכור ישראל כי הוא הבכור ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף. ואומר [לח]כי יהודה (בגד) [גבר] באחיו ולנגיד ממנו והבכורה (נתגה) ליוסף, נאמר בכורה ליוסף ונאמר בכורה לדורות, מה בכורה הנאמר ליוסף פי שנים כאחד, אף בכורה הנאמר לדורות פי שנים כאחד, ואומר [לט](והנה) [ואני] נתתי לך שכם אחד על אחיך וגו'. מאי ואומר וכי תימא האי והיה ביום הנחילו לכדרבי יוחנן בן ברוקא הוא דאתא, תא שמע ובני ראובן וגו', וכי תימא בכורה מבכורתו לא ילפינן, תא שמע והבכורה ליוסף, וכי תימא יוסף גופיה ממאי דפי שנים כאחד הוא דשקל, תא שמע ואני נתתי לך שכם אחד, אימא דיקלא בעלמא, אמר ליה עליך אמר קרא [מ]אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי. [מא]תניא אין הבכור נוטל פי שנים בשבח ששבחו נכסים לאחר מיתת אביהן, (ר"ש) [רבי] אומר אומר אני בכור נוטל פי שנים בשבח ששבחו נכסים לאחר מיתת אביהן כו'. ירשו שטר חוב בכור נוטל פי שנים, יצא עליהם שטר חוב בכור נותן פי שנים, ואם אמר איני נוטל ואיני נותן רשאי, מאי טעמיהו דרבנן, אמר קרא לתת לו פי שנים מתנה קרייה רחמנא מה מתנה עד דמטיא לידיה דאב אף חלק בכורה עד דמטיא לידיה דאב. ורבי אומר אמר קרא פי שנים מקיש חלק בכורה לחלק פשוט מה חלק פשוט אף על גב דלא אתא לידיה אף חלק בכורה אע"ג דלא אתא לידיה. ורבנן נמי הא כתיב פי שנים, ההוא למיתבא ליה חד מצרא, ורבי נמי הכתיב לתת לו, ההוא שאם אמר איני נוטל ואיני נותן רשאי. אמר רב פפא הניח להן אביהן דקלא ואלים ארעא ואסיק שירטון דכולי עלמא לא פליגי דשקיל, כי פליגי [מב]בחפורא והוו שיבלי שלפופי והוו תמרי דמר כבר שבחא דממילא ומר סבר אישתני. תני חדא בכל אשר ימצא לו פרט לשבח שהשביחו יורשין לאחר מיתת אביהם אבל שבח ששבחו נכסים לאחר מיתת אביהן שקיל מני רבי היא. ותניא אידך בכל אשר ימצא לו פרט לשבח ששבחו נכסים לאחר מיתת אביהן וכל שכן שבח שהשביחו יורשין ומני רבנן היא, [מג]כתיב וכל בת יורשת נחלה ממטות, מקיש מטה האם למטה האב מה מטה האב בן קודם לבת אף מטה האם בן קודם לבת, אי מה מטה האב הבכור נוטל פי שנים אף מטה האם הבכור נוטל פי שנים, א"ק בכל אשר ימצא לו לו ולא לה. ואימא הני מילי בבחור שנשא אלמנה אבל בחור שנשא בתולה הכי נמי דשקיל, אמר קרא כי הוא ראשית אונו, אונו ולא אונה, האי מבעי ליה להבא אחר הנפלים שהוא בכור לנחלה, מי שלבו דוה עליו יצא נפל, אם כן לימא קרא כי הוא ראשית און, מאי אונו, שמע מינה תרתי, ואימא ה"מ אלמן שנשא בתולה, אבל בחור שנשא בתולה הכי נמי דשקיל, אלא אמר רבא [א"ק] לו משפט הבכורה, משפט הבכורה לאיש ואין משפט הבכורה לאשה :

[מד]תנן התם ואלו שאין חוזרין ביובל. הבכורה והיורש את אשתו והמייבם את אשת אחיו והמתנה דברי רבי מאיר, וחכמים אומרים המתנה כמכר, רבי אליעזר אומר כולן חוזרין ביובל, רבי יוחנן בן ברוקא אומר היורש את אשתו יחזיר לבני המשפחה וינכה מהם את הדמים, מאי טעמא דרבי מאיר, מכר הוא דאמר רחמנא ליהדר ביובל, ירושה ומתנה לא, והני דירושה, ירושה דמתנה מתנה בכור לתת לו פי שנים מתנה קרייה רחמנא. ויורש את אשתו ירושת הבעל דאורייתא, והמייבם את אשת אחיו בכור קרייה רחמנא. וחכמים אומרים המתנה כמכר, מאי טעמיהו דרבנן [מה]תשובו לרבות את המתנה, והני כולהו ירושה נינהו, בכור א"ק לתת לו פי שנים מקיש חלק בכורה לחלק פשוט מה חלק פשוט ירושה אף חלק בכורה ירושה. והיורש את אשתו ירושת בעל דאורייתא, והמיבם את אשת אחיו בכור קרייה רחמנא. רבי אליעזר אומר כולן חוזרין ביובל. סבר לה כרבנן דאמרי תשובו לרבות את המתנה, בכורה לתת לו פי שנים מתנה קרייה רחמנא, והיורש את אשתו ירושת הבעל דרבנן, והמייבם את אשת אחיו בכור קרייה רחמנא. רבי יוחנן בן ברוקא סבר ירושת בעל דאורייתא כגון שהורישתו אשתו בית הקברות ומשום פגם משפחה אמור רבנן לישקול דמי וליהדר וכדתניא המוכר קברו ודרך קברו מקום מעמדו ובית הספדו באים בני המשפחה וקוברין אותו בעל כרחו משום פגם משפחה, ומאי ינכה להם את הדמים דמי קבר אשתו. [מו]איתמר היו לו בנים בגיותו ונתגייר רבי יוחנן אמר קיים פריה ורביה דהא הוו ליה, ריש לקיש אמר לא קיים

כמ"ק ובמ"ק כו סנהדרין לד: כז שמות יח: כח ב"ב קיג: כט במדבר לס: ל ב"ב קל: לא ספרי: לב ב"ב קכז: לג בכורות מו: לד פרחת מג"ח: לה ישעיה ג: לו ב"ב קכב: לז דה"א ה: לח שם: לט בראשית מח: מ שם: מא ב"ב קכד: מב פי' עשב ונעשו שבלים: מג ב"ב קיא: מד בכורות נב: מה ויקרא כה: מו יבמות כב:

זית רענן (ו) מלמד שהבן נוטל וכו', מדכתיב יהיה לו משמע אפילו עכשיו אין לו: אינו מבוכר, דהל"ל לא יבכר ומדכתיב לא יוכל לבכר משמע שאין יכולת בידו: (ז) ראשו ורובו, נ"ל דגרסינן רוב ראשו והיינו הפ"ים ודריש מדכתיב על פני בן השנואה וכ"מ בבכורות (דף מ"ו), ע"ש: אע"פ שב וכו', מפרש על פני כמו זע"פ, דלא תפרש על פני בהיין דוקא :

קיים גר שנתגייר כקטן שנולד דמי, ואזדו לטעמייהו דאיתמר היו לו בנים בגיותו ונתגייר רבי יוחנן אמר אין לו בכור לנחלה דהאי לאו ראשית אונו הוא, ריש לקיש אמר יש לו בכור לנחלה, גר שנתגייר כקטן שנולד דמי. הכל מודים בעבד שאין לו יחס דכתיב [מז]שבו לכם פה עם החמור עם הדומה לחמור:

תתקכט [מח]כי הוא ראשית אונו. את שלבו דוה עליו יצא המפלת סנדל או שליא או שפיר מרוקם והיוצא מחותך הבא אחריו בכור לנחלה ואין בכור לכהן שאין לבו דוה עליהם. [מט]הבכור נוטל פי שנים בנכסי האב ואינו נוטל פי שנים בנכסי האם, ואינו נוטל בשבח ולא בראוי כבמוחזק ולא האשה בכתובתה ולא הבנות במזונותיהם ולא היבם, וכולם אין נוטלים בשבח ולא בראוי כבמוחזק, מ"ט א"ק לו משפט הבכורה לאיש ולא לאשה. ואינו נוטל בשבח דכתיב בכל אשר ימצא לו, [ולא בראוי כבמוחזק דכתיב בכל אשר ימצא לו]. ולא האשה בכתובתה ר' אבא אמר מקולי כתובה שנו כאן. ולא הבנות במזונותיהן מ"ט תנאי כתובה ככתובה דמי. ולא היבם מאי טעמא בכור קרייה רחמנא. אמר אביי לא שנו אלא בשבח ששבחו נכסים בין מיתה ליבום אבל בין יבום לחלוקה שקיל, מאי טעמא יקום על שם אחיו אמר רחמנא והרי קם. רבא אמר בין יבום להלוקה נמי לא שקיל, מאי טעמא כבכור מה בכור אין לו קודם חלוקה אף יבם נמי אין לו קודם חלוקה, וכולן אין נוטלין בשבח, לאתויי שבחא דממילא חפורא והוו שבלי שפופי והוו תמרי, ולא בראוי כבמוחזק לאתויי נכסי דאבי אבא: [נא]כי יהיה לאיש בן סורר ומורה א"ל חושי הארכי לדוד מאי טעמא לא דרשת סמוכין דסמיך ליה כי יהיה לאיש בן סורר כל דנסיב יפת תואר הוה ליה בן סורר ומורה: [נב]מאימתי הוא נעשה בן סורר ומורה משיביא שתי שערות ועד שיקיף זקן התחתון ולא העליון, אלא שדברו חכמים בלשון נקיה, שנאמר כי יהיה לאיש בן סורר ומורה בן ולא בת, בן ולא איש, קטן פטור שלא בא לכלל מצות, קטן מנלן דפטור, מנלן כדקתני טעמא שלא בא לכלל מצות, ותו היכא אשכחן דענש הכתוב דהכא ליבעי קרא למיפטריה, אנן הכי קאמרינן אמו בן סורר ומורה על חטאו נהרג על שם סופו נהרג וכיון דע"ש סופו נהרג אפילו קטן נמי, ועוד בן ולא איש קטן משמע. אמר רב יהודה א"ק כי יהיה לאיש בן, בן הסמוך לגבורתו של איש. תני רבי חייא עד שיקיף עטרה, כי אתא רב דימי אמר הקפת גיד ולא הקפת ביצים, אמר רב חסדא קטן שהוליד בן אינו נעשה בן סורר ומורה שנאמר כי יהיה לאיש בן ולא לבן בן, האי מיבעי ליה לכדרב יהודה, אם כן לימא קרא בן לאיש, מאי לאיש בן שמע מינה הרתי. ואימא כולי קרא להא דרב חסדא הוא דאתא, אם כן לימא קרא בן איש מאי לאיש בן שמע מינה הרתי, ופליגא דרבה דאמר רבה קטן אינו מוליד שנאמר [נג]ואם אין לאיש גואל וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלין, אלא בגזל הגר הכתוב מדבר ואמר רחמנא איש איש אתה צריך לחקור אחריו כו' קטן בידוע שאין לו גואלין. בן ולא בת, [נד]תניא אמר ר' שמעון בדין הוא שתהא בת ראויה להיות כבן סורר ומורה שהכל מצויין אצלה בעבירה, אלא גזרת הכתוב הוא בן ולא בת. אמר רבי כרוספדאי אמר רבי שבתי כל ימיו של בן סורר ומורה אינו אלא שלשה חדשים בלבד, והאנן תנן משיביא שתי שערות ועד שיקיף (התחתון) [זקן]. הקיף (התחתון) [זקן] אע"ג דלא מלו שלשה חדשים, מלו שלשה חדשים אע"ג דלא הקיף. תנא דבי רבי ישמעאל בן ולא אב, כי אתא רב דימי אמר אמרי במערבא בן ולא הראוי לקרותו אב (ראי עבר) [דאיעבר] בתר דאייתי שתי שערות ואוליד בתר דאקיף זקן התחתון: (ח) [נה]סורר סורר שני פעמים. ומורה שוטה (תורמן) [מורוס], ומורה שמורה לעצמו דרך אחרת. דבר אחר בשביל שאכל זה ממון אביו אמרת [ימות, אלא] בן סורר ומורה נידון על שם סופו מוטב ימות זכאי ואל ימות חייב, אביו של זה שחשק יפת תואר והכניס שטן לתוך ביתו נעשה בנו סורר ומורה וסופו להמיתו מיתה משונה שנאמר וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת. דבר אחר סורר על דברי אביו ומורה על דברי אמו, סורר על דרכי תורה ומורה על דברי הדיינים. א"ר יאשיה שלשה דברים סח לי זעירא (כתוב ברמז תתק"י). איננו שומע בקול אביו ובקול אמו יכול אפילו אמרו לו אביו ואמו להדליק את הנר ולא הדליק, ת"ל איננו שומע איננו שומע לגזרה שוה מה איננו שומע האמור להלן סורר ומורה זולל וסובא, אף האמור כאן זולל וסובא, מה איננו שומע האמור להלן עד שיגנוב משל אביו ומשל אמו וכו'. ויסרו אותו במכות. ולא ישמע אליהם מלמד שמלקין אותו בפני שלשה. [נו]גנב משל אביו ואכל ברשות אביו, משל אחרים ואכל ברשות אחרים משל אחרים ואכל ברשות אביו אינו נעשה בן סורר ומורה עד שיגנוב משל אביו ויאכל ברשות אחרים. ר' יוסי בר' יהודה אומר עד (שיאכל) [שיגנוב] משל אביו ומשל אמו. גנב משל אביו ואכל ברשות אביו אע"ג דשכיח ליה בעית, מרשות אחרים ואכל ברשות אחרים אע"ג דלא בעית לא שכיח ליה, וכל שכן משל אחרים ואכל ברשות אביו דלא שכיח ליה ובעית, עד שיגנוב משל אביו ויאכל ברשות אחרים דשכיח ליה ולא בעית. ר' יוסי בר' יהודה אומר עד שיגנוב משל אביו ומשל אמו, [אמו] מנא לה מה שקנתה אשה קנה בעלה (מדבי) מסעודה המוכנת לאביו ולאמו. ואיבעית אימא דאקני לה אחר ואמר לה על מנת שאין לבעליך רשות בהן. [נז]כתיב כי יזיד איש, מאימתי הוא נעשה איש (ט) משיזיד, מאימתי הוא מזיד, משיפשוט הכף בשל זרע מבפנים השחירה קדרה מבחוץ. כי יהיה לאיש בן ולא שיהיה הבן אב, מכיון שהוא ראוי לבוא אל האשה ולעברה הוה ליה אב ולא בן, אמר רבי יוסי כל אלין מלין לא מסתברא דילפא הילופין, תדע לך שהוא כן מי היה בדין שיהא חייב הבן או הבת הוי אומר הבת ופטרה הכתוב וחייב את הבן, מי היה בדין שיהא חייב הגדול או הקטן הוי אומר הגדול ופטרה התורה את הגדול וחייבה את הקטן, מי היה בדין שיהא חייב הגונב משל אחרים או הגונב משל אביו הוי אומר משל אחרים, ללמדך שכלם אינם אלא גזרת מלך. [נח]אכל בחבורת מצוה אכל בעיבור החודש אכל מעשר שני בירושלים אכל נבלות וטרפות שקצים ורמשים, *(אכל טבל ומעשר ראשון שלא ניטלה תרומתו ומעשר שני והקדש שלא נפדו), אכל דבר שהוא מצוה ודבר שהוא עבירה, אכל כל מאכל ולא אכל בשר, שתה כל משקה ולא שתה יין אינו נעשה בן סורר ומורה [עד שיאכל בשר וישתה יין] שנאמר זולל וסובא. ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר [נט]אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו. [ס]בננו זה פרט לשברח ובא משהגדיל. ד"א בננו זה (י) פרט לשמת אחד מהדיינים. דבר אחר בננו זה מלמד שאחד מן הראשון מצטרף עם האחרונים לחייבו מיתה:

[סא]א"ר אבהו אינו חייב עד שיאכל בחבורה שכולה [סב]סריקין, והאנן תנן אכל בחבורת מצוה [אינו נעשה בן סורר ומורה, טעמא דמצוה] הא לאו מצוה אע"ג דלאו כולה סריקין, הא קמ"ל אע"ג דכולה סריקין כיון דבמצוה עסיק לא מימשיך. אכל בעיבור החדש [למימרא דבשר ויין מסקו] והתניא אין עולין לה אלא בפת דגן וקטניות, הא קמשמע לן אע"ג דאין עולין לה אלא בפת וקטניות ואיהו אכיק בשר ויין ואכל כיון דבמצוה עסיק לא מימשיך. אכל מעשר שני בירושלים כיון דכי אורחיה קא אכיל ליה לא מימשיך. אמר (רבה) [רבא] אכל בשר עוף אינו נעשה בן סורר ומורה, והאנן תנן אכל [נבלות וטרפות] שקצים ורמשים [אינו נעשה בן סורר ומורה] הא טהורים נעשה, כי תנן נמי מתניתין להשלים. [אכל] דבר שהוא מצוה תנחומי אבלים. דבר שהוא עבירה תענית צבור, וטעמא מאי דאמר קרא איננו שומע בקולנו ולא בקולו של מקום. אכל כל מאכל לאתויי דבילה קעילית, שתה כל משקה וכו' לאתויי דבש וחלב, דתניא אכל דבילה קעילית ושתה דבש וחלב ונכנס למקדש חייב. היה אחד מהם גדם או חגר או אלם או חרש או סומא אינו נעשה בן סורר ומורה, שנאמר ותפשו בו ולא גדמין. והוציאו אותו ולא חגרין. ואמרו ולא אלמין, בננו זה ולא סומין. איננו שומע בקולנו ולא חרשין. ש"מ בעינן קרא כדכתיב, שאני הכא דכוליה קרא יתירא הוא. מתרין אותו בפני שנים ומלקין אותו בפני שלשה, חזר וקלקל נידון בעשרים ושלשה ואינו נסקל עד שיהו שם שלשה הראשונים שנאמר בננו זה זהו שלקה בפניכם. מלקות בבן סורר היכא כתיבא, כדר' אבהו [דא"ר אבהו] למדנו ויסרו מויסרו ויסרו מבן ובן מבן הכות הרשע. חזר וקלקל וכו' שנאמר בננו זה, האי מיבעי ליה זה ולא סומין, א"כ ניכתוב קרא בננו הוא, מאי בננו זה, ש"מ תרתי. היה אביו רוצה ואמו אינה רוצה, או אמו רוצה ואביו אינו רוצה אינו נעשה בן סורר ומורה עד

מז ממ"ק ובמ"ק כ: מח ב"ב קכ"ג: מט בכורות נא: נ ב"ב קכ"ד: נא סנהדרין קז: נב שם סח: נג במדבר ה: נד סנהדרין סט: נה ספרי: נו סנהדרין עא. נז ירושלמי: נח סנהדרין ע: *ס"א ל"ג ועי' הו"ע: נט משלי כג: ס תוספתא דפ"ק בן סורר: סא סנהדרין ע: סב סריקין בעלנים:

זית רענן (ח) סורר סורר שני פעמים, דריש מדכתיב בשני רישי"ן, ובספרי איתא סורר ומורה ב"פ, פירוש דבתחלה מתרין אותו ומלקין אותו חזר וקלקל ממיתין אותו כדאיתא במשנה: תורמן, נ"ל בל"י מורוס עי' ערוך ערך מר ה': אביו של זה, פירוש בשביל שבא מיפת תאר בוראי יחטא יותר: להדליק לו את הנר, ויתחייב מלקות: להלן גבי חיוב מיתה כתיב בהדיא זולל וסובא: (ט) משיזיד, פי' משיתבשל הזרע: משיפשוט הכף, דהיינו מקום התפוח למעלה מאותו מקום: השחירה קדירה, היינו שמלא שערות: הוי אומר הבת, שהכל מצוין אצלה בעבירה כדאיתא בגמרא: לבוא אל אשה ולעברה, ב"יל: (י) פרט לשמת, דבננו זה משמע שלקה בפניכם: שאחד מן הראשון, פי' שיהיו שם כל השלשה הראשונים א"צ רק אחד מהן כאן דיו, ואף על גב דכשמת אחד פטור מ"מ כשהוא חי א"צ להיות כאן:

עד שיהו שניהם רוצים, ר' יהודה אומר אם לא היתה אמו שוה לאביו בקול במראה ובקומה אינו נעשה בן סורר ומורה שנאמר איננו שומע בקולנו, מדקול בעינן שוין מראה וקומה נמי בעינן שוין. כמאן אזלא הא דתניא בן סורר ומורה לא היה ולא עתיד להיות ולמה נכתב אלא דרוש וקבל שכר, כמאן כרבי יהודה, ואיבעית אימא רבי שמעון היא דתניא א"ר שמעון וכי מפני שאכל זה תרטימר בשר ושתה חצי לוג יין אביו ואמו מוציאין אותו לסקלו, אלא לא היה ולא עתיד להיות ולמה נכתב אלא דרוש וקבל שכר. אמר ר' יונתן אני ראיתי וישבתי על קברו. מאימתי הוא חייב משיאכל תרטימר בשר וישתה חצי לוג יין האיטלקי, ר' יוסי אומר מנה בשר ולוג יין. אמר ר' זירא תרטימר זה איני יודע מהו, אלא מתוך שכפל ר' יוסי ביין נמצא כופל אף בבשר ונמצא תרטימר חצי מנה. אמר הנן (בר) בר מולדה אמר רב הונא אינו חייב עד שיקח בשר בזול ויאכל ויין בזול וישתה דכתיב זולל וסובא, ואינו חייב עד שיאכל בשר חי וישתה יין חי, [יין חי] מזוג ולא מזוג [בשר חי] בשיל ולא בשיל כבשר [כיבא] דאכלי גנבי. רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו אכל בשר מליח ושתה יין מגתו אינו נעשה בן סורר ומורה, בשר מליח כל שהוא לא ממשיך, ויין עד ארבעים יום:

תתקל [סג]וסקלוהו כל אנשי עירו. תניא רבי יוסי הגלילי אומר וכי מפני שאכל זה תרטימר בשר ושתה חצי לוג יין האיטלקי אמרה תורה יצא לבית דין ויסקל, אלא הגיעה תורה לסוף דעתו של בן סורר ומורה שסוף מגמר נכסי אביו ומבקש למודו ואינו מוצא ויוצא לפרשת דרכים ומלסטם את הבריות אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב. שמיתתן של רשעים הנאה להם והנאה לעולם, ושל צדיקים רע להם ורע לעולם, יין ושינה לרשעים הנאה להן והנאה לעולם, לצדיקים רע להם ורע לעולם, שקט לרשעים רע להם ורע לעולם, לצדיקים הנאה להם והנאה לעולם, פזור לרשעים הנאה להם והנאה לעולם, לצדיקים רע להם ורע לעולם, (כינוס לרשעים רע להם ורע לעולם, לצדיקים הנאה להם והנאה לעולם). [סד]ר' יהודה אומר אם לא היתה אמו ראויה לאביו אינו נעשה בן סורר ומורה. והוציאו אותו אל זקני עירו (יא) מצוה בזקני עירו ובשער מקומו. בננו זה שלקה בפניכם מלמד שאם מת אחד מהן אינו נסקל. ורגמוהו כל אנשי עירו באבנים וכי כל אנשי עירו רוגמין אותו, אלא במעמד כל אנשי עירו. באבנים יכול באבנים מרובות, ת"ל [סה]באבן, יכול באבן אחת, תלמוד לומר באבנים, אמור מעתה לא מת בראשונה ימות בשניה. ובערת הרע מקרבך בער עושי רעות מישראל. [סו]אמר רבי אלעזר עיר שרובה רוצחין אינה קולטת שנאמר [סז]ודבר באזני זקני העיר ההיא את דבריו ולא שהשוו דבריהם לדבריו. עיר שאין בה זקנים רבי אמי ורבי אסי, חד אמר אינה קולטת דבעינן זקני העיר וליכא, וחד אמר קולטת מצוה בעלמא. ועיר שאין בה זקנים חד אמר אינו נעשה בן סורר ומורה דבעינן זקני וליכא. וחד אמר למצוה בעלמא, חד אמר אין מביאה עגלה ערופה [דבעינן זקני העיר וליכא], וחד אמר למצוה בעלמא:

[סח]וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת. שומע אני בין בחול בין בשבת ומה אני מקיים [סט]מחלליה מות יומת בשאר מלאכות חוץ ממיתת בית דין כו' תלמוד לומר [ע]לא תבערו אש בכל מושבותיכם, ולהלן הוא אומר [עא]והיו אלה לכם לחקת משפט לדורותיכם בכל מושבותיכם מה מושבות האמור להלן בית דין אף מושבות האמור כאן בית דין, ואמר רחמנא לא תבערו אש. [עב]האיש נתלה ואין האשה נתלית, אמר להם רבי אליעזר והלא שמעון בן שטח תלה (שמונים) נשים באשקלון, אמרו לו שמונים נשים תלה ואין דנין שנים ביום אחד. [עג]מאי טעמא דרבנן אמר קרא וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת ותלית איש ולא אשה, ורבי אליעזר איש לרבות בן סורר ומורה, מאי טעמא דאמר קרא כי יהיה באיש איש ולא בן, חטא מי שעל חטאו נהרג יצא בן סורר ומורה שעל שם סופו נהרג, הוי מיעוט אחר מיעוט ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות. ת"ר אלו נאמר חטא ותלית הייתי אומר תולין אותו ואח"כ ממיתין אותו כדרך שהמלכות עושה, ת"ל והומת ותלית ממיתין אותו ואח"כ תולין אותו, הא כיצד משהין אותו עד סמוך לשקיעת החמה וגומרין את דינו וממיתין אותו ואח"כ תולין אותו. תנא אחד קושר ואחד מתיר כדי לקיים בו מצות תליה. [עד]והומת ותלית יכול כל המומתין נתלין, ת"ל כי קללת אלהים תלוי מה מקלל זה בסקילה אף כל שבסקילה דברי רבי אליעזר, וחכמים אומרים מה מקלל זה שכפר בעיקר אף כל שכפר בעיקר. רבנן דרשי כללי ופרטי, והומת ותלית כלל, כי קללת פרט, אי הוי מקרבי להדדי אמרינן אין בכלל אלא מה שבפרט הני אין מידי אחרינא לא, השתא דמרחקי מהדדי אהני לרבויי עו"א דדמי ליה לכל מילי, ורבי אליעזר דריש ריבויי ומעוטי והומת ותלית ריבה, כי קללת מיעט, אי הוו מקרבי להדדי לא הוי מרבינן אלא עו"א דדמי ליה בכל מילי, השתא דמרחקי מהדדי אהני לרבויי שאר הנסקלין. [עה]ותלית אותו על עץ שומע אני בין בתלוש בין במחובר, תלמוד לומר כי קבור, מי שאינו מחוסר אלא קבורה, יצא זה שמחוסר קציצה וקבורה. רבי יוסי אומר מי שאינו מחוסר אלא קבירה, יצא זה שמחוסר תלישה (חפירה) וקבורה, ורבנן (חפירה) [תלישה] לאו כלום היא. משקעין את הקורה בארץ והעץ יוצא ממנו ומקיף שתי ידיו זו על גב זו ותולה אותו. רבי יוסי אומר הקורה מוטה על הכותל ותולה אותו בה כדרך שהטבחין עושין ומתירין אותו מיד:

כל המלין את מתו עובר בלא תעשה. הלינו לכבודו להביא לו ארון ותכריכין אינו עובר עליו. אמר רבי יוחנן מנין למלין את מתו שהוא עובר בלא תעשה, תלמוד לומר לא תלין נבלתו, ומנין שעובר אף בעשה, ת"ל כי קבור תקברנו. איכא דאמרי רמז לקבורה מן התורה מנין, ת"ל כי קבור, ומה ת"ל תקברנו, מכאן רמז לקבורה. איבעיא להו קבורה משום בזיוני הוא או משום כפרה הוא, למאי נפקא מינה, דאמר לא בעינא דליקבריה להוא גברא, אי אמרת משום בזיוני הוא לאו כל כמיניה, ואי אמרת משום כפרה הוא הא אמר לא בעינא כפרה. תא שמע מדאיקבור צדיקי ואי אמרת משום כפרה צדיקי לכפרה צריכי, אין דכתיב [עו]כי אדם אין צדיק בארץ וגו'. איבעיא להו הספדא (כתוב בפסוק ויבא אברהם לספוד לשרה ברמז ק"ב): כי קללת אלהים תלוי כלומר מפני מה זה תלוי מפני שברך את השם ונמצא שם שמים מתחלל. תניא אמר רבי מאיר משלו משל למה הדבר דומה לשני אחים תאומים שהיו בעיר, אחד מינוהו מלך ואחד יצא לליסטיות, צוה המלך ותלאוהו, כל הרואה אותו אומר המלך תלוי צוה המלך והורידוהו. אמר ר' מאיר בזמן שאדם מצטער שכינה מה לשון אומרת קלני מראשי קלני מזרועי, אם כך אמר הקב"ה מצטער אני על דמן של רשעים שנשפך קל וחומר על דמן של צדיקים שנשפך, מאי משמע אמר אביי כמאן דאמר קל לית, אמר ליה רבא (האי) [א"כ] כבד עלי ראשי כבד עלי זרועי מיבעי ליה, אלא אמר רבא כמאן דאמר קיל לי עלמא, האי מיבעי ליה לגיפיה, אם כן לימא קרא מקלל מאי קללת, ואימא כוליה להכי הוא דאתא, אם כן לימא קרא קלת מאי קללת שמע מינה תרתי:

[עז]לא תלין נבלתו. והכתיב [עח]ותקח רצפה בת איה את השק וגו' מתחלת קציר. אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן (יוחאי) [יהוצדק] מוטב שתעקר אות אחת מן התורה ויתקדש שם שמים בפרהסיא שהיו עוברין ושבין אומרים מה טיבן של אלו הללו בני מלכים הן ומה עשו פשטו ידיהם בגרים גרורים אמרו, אין לך אומה שראויה להדבק בה כזו, ומה בני מלכים כך בני הדיוטות על אחת כמה וכמה, ומה גרים גרורים כך ישראל על אחת כמה וכמה, מיד נתוספו על ישראל מאה וחמשים אלף שנאמר [עט]ויהי לשלמה שבעים אלף וגו'. [פ]האיש נתלה ואין האשה נתלית שנאמר ותלית אותו, אותו ולא אותה. [פא]ותלית אותו, אותו (יב) ולא כליו, אותו ולא עדיו, אותו ולא זוממיו, אותו מלמד שאין דנין שנים ביום אחד. על עץ מה עץ מיוחד שהוא נוזל לו אף כל שהוא נוזל לו, מכאן הלינו למתו לכבודו להביא לו ארון ותכריכין אינו עובר עליו. לא תלין נבלתו על העץ כי קבור תקברנו ביום ההוא כי קללת אלהים וגו' מצות לא תעשה. כי קבור תקברנו מצות עשה. האיש נסקל ערום ואין האשה נסקלת ערומה, ר' יהודה אומר אחד האשה ואחד האיש, אלא שהאיש תולין אותו פניו כלפי העם כו' (כתוב ברמז תרצ"ח). (ולא תטמא את אדמתך) [כי קללת אלהים תלוי מפני מה זה תלוי מפני שקלל את השם] ונמצא שם שמים מתחלל. ולא תטמא את אדמתך אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה, להזהיר בית דין על כך:

כב (כי) [לא] תראה. יכול אפילו רחוק ממנו מלא מיל, ת"ל [פב]כי תפגע. אי כי תפגע שומע אני כמשמעו, ת"ל (כי) [לא] תראה, הא כיצד שערו חכמים אחד משבעה (ומחצה) במיל שהוא ריס, לא תראה את שור אחיך מצות לא תעשה, ולהלן הוא אומר כי תפגע מצות עשה, נמצינו למדין שהוא עובר על מצות עשה ועל מצות לא תעשה. שור אחיך אין לי אלא שור אחיך, שור

מ"ק ובמ"ק סג סנהדרין עב: סד ספרי: סה ויקרא כד: סו מכות י: סז יהושע כ: סח סנהדרין מה: סט שמות לא: ע שם: עא במדבר לה: עב סנהדרין מז: עג שם מו: עד שם מה: עה שם מז: עו קהלת ג: עז יבמות עט: עח שמואל כא: עט מלכים א ה: פ סוטה כג: פא ספרי: פב שמות כג:

ז"ת רענן (יא) מצוה בזקני עירו, ואם אין שם זקנים הולך לעיר אחרת, (עי' מכות י'): (יב) ולא כליו, פי' בלא בגדיו שנסקל ערום: ולא עדיו, דהיינו כשנזכו:

שור אויבך מנין, ת"ל [פג]שור אויבך מכל מקום, אם כן למה נאמר אחיך, אלא מלמד שלא דברה תורה אלא (יב) כנגד היצר. או את שיו נדחים כדרך הנדחים, מכאן אתה אומר איזו היא אבדה מצא חמור (וכלים) [או פרה רועים] בדרך אין זו אבדה, חמור וכליו הפוכים פרה ורצה בין הכרמים הרי זו אבדה. [פד]והתעלמת פעמים שאתה מתעלם כיצד היה כהן והוא בבית הקברות או זקן ואינו לפי כבודו, או שהיתה (אבדה) [מלאכה] שלו מרובה משל חברו לכך נאמר והתעלמת. האי קרא למאי אתא אילימא לכהן והוא בבית הקברות פשיטא האי עשה והאי לא תעשה ועשה כו', ותו לא דתינן איסורא מקמי ממונא, אלא לשלו מרובה מחברו מדרב יהודה אמר רב נפקא [פה]אפס כי לא יהיה בך אביון שלך קודם לשל כל אדם, אלא לזקן ואינו לפי כבודו. רבי ישמעאל ברבי יוסי הוה קאזיל באורחא וכו' (כתוב בפסוק לא תסור ברמז תתקי"א). [פו]השב תשיבם השב אפילו מאה פעמים משמע. תשיבם אין לי אלא לביתו, לגינתו ולחורבתו מנין, ת"ל תשיבם מכל מקום, ה"ד דמינטרא כדרבי אליעזר דאמר הכל צריכין דעת בעלים חוץ מהשבת אבדה שהחזירה ריבתה השבות הרבה (כתוב ברמז שנ"א). [פז]החזירה וברחה החזירה וברחה אפילו חמשה פעמים חייב להחזירה שנאמר השב תשיבם, החזירה למקום (עד שראוה אחרים ולא נטפלו בה) [שיראנה אינו חייב לטפל בה]. נגנבה או אבדה חייב באחריותה עד שיכניסנה לרשותו, לכך נאמר השב תשיבם לאחיך. ואם לא קרוב אחיך אין לי אלא קרוב ורחוק [אינו מכירו מנין, ת"ל ולא ידעתו], ואספתו אל תוך ביתך (יג) ולא לבית אחר:

[פח]אמר את האבדה ולא אמר סימניה הרי זה לא יתן והרמאי אף על פי שאמר סימניה הרי זה לא יתן לו שנאמר עד דרוש אחיך אותו וכי תעלה על דעתך שיתנהו לו קודם שיתבענו, אלא דורשהו אם רמאי הוא אם לאו. ת"ר כל דבר שעושה ואוכל יעשה ויאכל כגון פרה וחמור מטפל בהן עד שנים עשר חדש מכאן ואילך שם דמיהן ומניחן, עגלים וסייחין מטפל בהן שלשה חדשים מכאן ואילך שם דמיהן ומניחן, אווזין ותרנגולין מטפל בהן שלשים יום [מכאן ואילך שם דמיהן] ומניחן. תניא אידך תרנגולת כבהמה גסה מטפל בה שנים עשר חדש עגלים וסייחים שלשים יום אווזין ותרנגולין וכל דבר שטפולו מרובה ג' ימים. עגלים וסייחים אעגלים וסייחים ל"ק הא דרעיא הא דפטמא, אווזין ותרנגולין אאווזין ותרנגולין ל"ק הא ברברבי הא בזוטרי. תנו רבנן והשבותו לו ראה היאך תשיבנו לו שלא יאכיל עגל לעגלים וסיח לסייחין ואווזא לאווזין ותרנגול לתרנגולין:

[פט]תנו רבנן מנין לרואה חברו שהוא טובע בנהר או חיה גוררתו או ליסטים באין עליו שהוא חייב להצילו (בנפשו), ת"ל [צ]לא תעמוד על דם רעך, הא מהכא נפקא מהתם נפקא אבדת גופו מנין, ת"ל והשבותו לו, אי מהתם הוה אמינא ה"מ בנפשיה אבל מיטרח ומיגר אגורי לא קמ"ל. [צא]אמר רבי יוחנן משום ר"ש בן יהוצדק מנין לאבדה ששטפה נהר שמותרת שנאמר וכן תעשה לחמורו וגו' [לכל אבדת אחיך אשר תאבד ממנו ומצאתה] כי שאבודה ממנו ומצויה אצל כל אדם יצאה זו שהיא אבודה ממנו ואינו מצויה אצל כל אדם, ואיסורא דומיא דהיתירא מה היתירא בין אית בה סימן בין לית בה סימן שריא אף איסורא בין אית בה סימן בין לית בה סימן אסורה. והלכתא כוותיה דאביי דיאוש שלא מדעת לא הוי יאוש. [צב]אף השמלה היתה בכלל כל אבדת אחיך ולמה יצאת, להקיש אליה ולומר לך מה שמלה מיוחדת שיש בה סימנין ויש לה תובעין אף כו' חייב להכריז וכו'. אמר רבא למה לי למיכתב שור וחמור שה ושמלה צריכי, דאי כתב רחמנא שמלה ה"א הני מילי בעדים דגופה אי נמי סימנין דגופה, אבל חמור בעדים דאוכף ובסימני דאוכף לא מהדרינן, כתב רחמנא חמור דאפילו בסימני האוכף, שור לגיזת זנבו, שה למה לי, אמר רבא חמור דבור לרבי יהודה ושה דאבדה לדברי הכל קשיא. תנו רבנן אשר תאבד ממנו פרט לאבדה שאין בה שוה פרוטה, רבי יהודה אומר ומצאתה פרט לאבדה שאין בה שוה פרוטה, מאי בינייהו, אמר אביי משמעות דורשין איכא בינייהו, מר נפקא ליה מאשר תאבד ומר סבר מומצאתה, רבא אמר פרוטה שהוקרה והוזלה והוקרה איכא בינייהו, מאן דאמר מאשר תאבד איכא מאן דאמר מומצאתה בעינן דאיכא שעור מציאה משעת אבדה ועד שעת מציאה. ומאן דנפקא ליה מאשר תאבד האי ומצאתה מאי עביד ליה, מיבעיא ליה (לכדרבינא) [לכדרבנאי] ומצאתה דאתא לידיה משמע, ומאן דנפקא ליה מומצאתה האי אשר תאבד מאי עביד ליה, מיבעי ליה לכדרבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק מנין לאבדה ששטפה נהר וכו' (כדלעיל). ואידך דר"י מנא ליה, נפקא ליה מאשר תאבד ממנו. ואידך, ממנו לא משמע ליה, ואידך הא (דרבינא) [דרבנאי] מנא ליה, נפקא ליה מומצאתה, [צג]אמר רבא ראה מים שוטפין ובאין הרי זה גודר בפניהם דאמר קרא לכל אבדת אחיך לרבות [אבדת] קרקע. [צד]אמר ר"ש חסידא גזל כותי אסור אבדתו מותרת*, מנין לגזל כותי שאסור שנאמר [צה]ואכלת את כל העמים וגו' בזמן שהן מסורין בידך. אבדתו מותרת שנאמר לכל אבדת אחיך, לאחיך אתה מחזיר ואי אתה מחזיר לכותי, ואימא ה"מ היכא דלא אתא לידיה דלא מיחייב לאהדורי בתרה כדישראל אבל היכא דאתא לידיה לכותי נמי להדריה אמר רבינא ומצאתה דאתא לידיה משמע. [צו]לא תוכל להתעלם [ליתן עליו בל"ת]:

לא תראה זו מצות לא תעשה (ליתן עליו בלא תעשה) ולהלן הוא אומר [צז]כי תראה מצות עשה. אין לי אלא חמור אחיך, חמור שונאך מנין, ת"ל [צח]חמור שונאך מכל מקום, א"כ למה נאמר אחיך, אלא מלמד שלא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע. או שורו נופלים (יד) ולא עומדים. בדרך ולא ברפת, מכאן אמרו מצאה ברפת אין חייב בה, ברשות הרבים חייב בה. והתעלמת פעמים שאתה מתעלם וכו' (כתוב ברמז שנ"ג). הקם תקים העמידה ונפלה אפילו חמשה פעמים חייב (כתוב ברמז שנ"א):

[צט]לא יהיה כלי גבר על אשה, מה ת"ל, אם ללמד שלא ילבש איש שמלת אשה ואשה שמלת איש הרי כבר נאמר תועבה ואין זה תועבה, אלא שלא ילבש איש שמלת אשה וישב בין הנשים ואשה שמלת איש ותשב בין האנשים. רבי אליעזר בן יעקב אומר מנין שלא תצא אשה בכלי זיין למלחמה, ת"ל לא יהיה כלי גבר על אשה ולא ילבש גבר וגו' שלא יתקן איש בתקוני אשה. ת"ר המעביר בית השחי ובית הערוה הרי זה עובר משום לא יהיה כלי גבר על אשה. [ק]הגוזז שתי שערות בשבת חייב וכן לקרחה, רבי אליעזר אומר אחת, ומודים חכמים לרבי אליעזר במלקט לבנות מתוך שחורות שאפילו אחת חייב, ודבר זה אפילו בחול אסור משום שנאמר לא ילבש גבר שמלת אשה. [קא]כי תועבת ה' וגו', קרוי חמשה שמות חרם תועבה שנאוי משוקץ ועול. [קב]העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו את ימיו, אמר הקב"ה אם קיימתם מצות שלוח הקן אפילו היית עקר ולא מוליד חייך שאני פוקדך בבנים שנאמר שלח תשלח אם עשית כן ואת הבנים תקח לך. כי יקרא קן צפור לפניך זה שאמר הכתוב [קג]אורח חיים פן תפלס (כתוב ברמז רצ"ח): [קד]תנו רבנן כי יקרא מה ת"ל, לפי שנאמר שלח תשלח וגו' יכול יחזור בהרים כדי שימצא קן וישלחנה, ת"ל כי יקרא במאורע לפניך. קן קן מכל מקום. צפור טהורה ולא טמאה. לפניך רשות היחיד, בדרך רשות הרבים, באילנות מנין, ת"ל בכל עץ, בבורות שיחין ומערות מנין, ת"ל או על הארץ, ומאחר שסופנו לרבות כל דבר מה ת"ל לפניך בדרך, לומר לך מה דרך שאין קנו בידך אף כל שאין קנו בידך, מכאן אמרו יוני שובך ויוני עליה וצפרים שקננו [קה]בטפיחים ובבירות* ואווזין ותרנגולין שקננו בתוך הפרדס חייב לשלח, קננו בתוך הבית וכן יוני הדרסיאות פטור מלשלח. אמר מר מה דרך שאין קנו בידך אף וכו' למה לי מכי יקרא נפקא, כי יקרא פרט למזומן, ועוד לפניך למה לי, אלא לפניך לאתויי שהיו לפניך ומרדו בדרך כדרב יהודה דאמר המוצא קן בים חייב לשלח שנאמר [קו]הנותן בים דרך, אלא מעתה מצא קן בשמים דכתיב [קז]דרך נשר בשמים הכי נמי לישלח, דרך נשר אקרי דרך סתמא לא איקרי. מצא קן בראשו של אדם מהו, אמר ליה [קח]ואדמה על ראשו. [קט]עוף טמא רובץ על ביצי עוף טהור וטהור רובץ על ביצי עוף טמא פטור מלשלח. בשלמא עוף טמא רובץ על ביצי עוף טהור דהא צפור בעינן וליכא, אלא טהור רובץ על ביצי עוף טמא (מאי איכא למימר) הא צפור היא, כדאמר רב כהנא תקח לך ולא לכלבך הכא נמי יקח לך ולא לכלבך. והיכא איתמר דרב כהנא אהא דתניא אם טרפה חייב לשלח אפרוחין טרפות פטור מלשלח מנא הני מילי, אמר רב כהנא דאמר קרא תקח לך ולא לכלבך. ולקיש אם טרפה לאפרוחים מה אפרוחים טרפות לא אף אם

ממ"ק ובמ"ק פג שמות כג: פד ב"מ ל: פה דברים טו: פו ב"מ לא: פז ספרי: פח ב"מ כח: פט סנהדרין עג: צ ויקרא י"ט: צא בבא מציעא כב: צב שם כז: צג שם לא: צד ב"ק קיג: *עי' פירושו בפ' עקב רמז תתמ"ט מפ"ס בגליון העמוד: צה דברים ו: צו ספרי: צז שמות כג: צח שם כג: צט נזיר נט: ק שבת צד: קא ספרי: קב ילמדנו: קג משלי ה: קד חולין קלט: קה פי' כלי חרס עבויין בכותל כדי שיקננו עליהם הצפרים: *בירות דירות ומגדל עיר: קו ישעיה מג: קז משלי ל: קח שמואל ב טו: קט חולין קמ:

זית רענן (יב) כנגד היצר, שיאמר אויבך הוא אל תשיב לו לכן כתבה התורה מ"מ אחיך הוא: (יג) ולא לבית אחר, דה"ל שימור שמסר לאחר: (יד) ולא עומדים, אפי' יכולין להלך יותר אין מחויב לעזור לו: העושה מצוה אחת ספ"ק דקידושין אפילו מצוה אחת יתירה על זכיותיו וזהו שמטיבין אם קיימת מצות שלוח הקן וכו'. פי' דס"ל ששלוח הקן נמי אוכל מפירותיהן בעוה"ז שיהיו לו בנים ובזה מתורץ קושיות הגמ"א דמקשה מכלל דהנך אבל בהדא נמי ע"ש:

אם טרפה נמי לא, אם בן צפור למעוטי עוף טמא למה לי. והאם רובצת בעא רבי ירמיה מטלית מהו שתחוץ, כנפים מהו שיחוצו, ביצי מוזרות מהו שיחוצו, שני סדרי ביצים זה ע"ג זה מהו. זכר על גבי ביצים ונקבה ע"ג זכר מהו, תיקו. אין שם אלא אפרוח אחד או ביצה אחת חייב לשלח שנא' קן קן מכל מקום. היו שם אפרוחים מפריחים או ביצים מוזרות פטור מלשלח שנאמר והאם רובצת על האפרוחים או על הביצים, מה אפרוחים בני קיימא אף ביצים בני קיימא, יצאו מוזרות, ומה ביצים צריכים לאמן אף אפרוחים, יצאו מפריחין. קאמר ליה ההוא מדרבנן לרבא אימא איפכא אין שם אלא אפרוח אחד או ביצה אחת פטור מלשלח דבעינן אפרוחים או ביצים וליכא, היו שם אפרוחים מפריחים או ביצים מוזרות חייב לשלח שנאמר קן קן מכל מקום, א"כ ליכתוב קרא רובצת עליהן, על האפרוחין או על הביצים למה לי, לאקושי אפרוחים לביצים וביצים לאפרוחים. אלא תקח האם על הבנים האומר על קן צפור יגיעו רחמיך משתקין אותו, פליגי בה תרי אמוראי במערבא חד אמר מפני שהוא מטיל קנאה במעשה בראשית, וחד אמר מפני שהוא עושה מדותיו של הקב"ה רחמים ואינם אלא גזרות. [ב]והאם רובצת כשהיא רובצת עליהם פרט למעופפת, יכול (אע"פ שאינה עמהן) [אע"פ שכנפיה נוגעים בהם] ת"ל רובצת, מאי תלמודא, מדלא כתיב יושבת, היתה יושבת ביניהם פטור מלשלח, על גביהן חייב לשלח. אמר רב יהודה אמר רב היתה יושבת בין שני (רוכבי) [רובדי] אילן רואין כל שאלו תשמט נופלת עליהן חייב לשלח ואם לאו פטור מלשלח. [ג]לא תקח האם על הבנים מכלל שנאמר [ו]ולקח למטהר שתי צפרים חיות טהורות יכול יקחנה לטהר בה את המצורע, ת"ל לא תקח. לא תקח האם על הבנים מצות לא תעשה, שלח תשלח את האם מצות עשה (כתוב ברמז שנ"א). ישלוח הקן נוהג בארץ ובח"ל. בפני הבית ושלא בפני הבית, בחולין אבל לא במוקדשין, מוקדשין מ"ט לא, א"ק שלח תשלח את האם במי שאתה מצווה לשלחו יצא זה שאי אתה מצווה לשלחו אלא להביאו לידי גזבר, אמר רבינא הילכך עוף [טהור] שהרג את הנפש פטור מלשלח, מאי טעמא אמר קרא שלח תשלח במי שאתה מצווה לשלחו, יצאו זה שאי אתה מצווה לשלחו אלא להביאו לבית דין. היכי דמי אי דנגמר דיניה בר קטלא הוא, אלא דלא גמר דיניה ובעי איתוייה לבי דינא וקיומי ביה ובערת הרע מקרבך. הני מוקדשין היכי דמי אילימא דהוה ליה קן בביתיה ואקדשיה מי מיחייב כי קרא פרט למזומן. אלא דחזא קן בעלמא ואקדשיה מי מיקדשא, [ז]ואיש כי יקדיש את ביתו אמר רחמנא מה ביתו ברשותו אף כל ברשותו, אלא דאגבהינהו לאפרוחים ואקדשינהו והדר אהדרינהו [האי אפילו] בחולין נמי לא מיחייב דתנן נטל את הבנים והחזירן לקן ואח"כ חזרה האם עליהן פטור מלשלח, אלא דאגבהה לאם ואקדשה (דהא חייב) [והדרה, מעיקרא איחייב ליה] בשלוח דתניא רבי יוסי אומר הקדיש חיה ואח"כ שחטה פטור מלכסות שחטה ואח"כ הקדישה חייב לכסות שכבר נתחייב בכסוי קודם שיביא לידי הקדש. רב אמר במקדיש פירות שובכו ומרדו, ושמואל אמר במקדיש תרנגולתו לבדק הבית וטרדה. בשלמא שמואל לא אמר כרב דקא מוקים אפילו בקדשי בדק הבית, אלא רב מאי טעמא לא אמר כשמואל, אמר לך רב דוקא פירות שובכו דקדשי מזבח נינהו דכיון דקדשי קדושת הגוף לא פקעא קדושתייהו אבל קדשי בדק הבית דקדושת דמים בעלמא הוא דקדיש כיון דמרדה פקעא קדושתייהו, ושמואל אמר כל היכא דאיתנהו בי גזא דרחמנא איתנהו דכתיב [ח]לה' הארץ ומלואה: [ט]קורא זכר ר' אליעזר מחייב וחכמים פוטרין, אמר רבי אבהו מ"ט דרבי אליעזר אתיא דגירה דגירה, כתיב הכא [י]קורא דגר וכתיב התם [יא]ובקעה ודגרה בצלה, אמר ר' אליעזר מחלוקת בקורא זכר אבל בקורא נקבה דברי הכל (פטור) [חייב]. [יב]שלחה והזרה שלחה וחזרה אפילו ארבעה וחמשה פעמים חייב שנאמר שלח תשלח. נטל את הבנים והחזירן ואחר כך חזרה האם עליהן פטור מלשלח. אמר ליה ההוא מרבנן לרבא ואימא שלח חדא זימנא תשלח תרי זימני, א"ל שלח אפילו מאה פעמים. תשלח אין לי אלא לדבר הרשות, לדבר מצוה מנין, ת"ל תשלח ככל מקום, אלא טעמא דכתב רחמנא (שלח) תשלח הא לאו הכי הוה

אמינא לדבר מצוה, לא. עשה ולא תעשה הוא ואין עשה דוחה לא תעשה ועשה, אמר בר רב אשי כגון שנטלה על מנת לשלחה דלאו ליכא עשה הוא דאיכא, וליתי עשה ולידחי עשה. מאי אולמא דהאי מהאי. איצטריך סד"א הואיל ואמר מר גדול השלום שבין איש לאשתו שהרי אמרה תורה שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים והאי מצורע נמי כיון דכמה דלא מיטהר אסור בתשמיש המטה דכתיב [יג]וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים ליתי עשה ולידחי עשה קמ"ל. הנוטל אם על הבנים רבי יהודה אומר לוקה ואינו משלח, וחכמים אומרים משלח ואינו לוקה, זה הכלל כל מצות לא תעשה שיש בה קום עשה אין לוקין עליה, בעלמא קסבר רבי יהודה לאו שניתק לעשה אין לוקין עליו, והכא היינו טעמא משום דקסבר שלח מעיקרא משמע. עד כמה משלחה, עד שתצא מתחת ידו, ובכמה משלחה רב הונא אמר ברגליה רב יהודה אמר בנפיה, רב הונא אמר ברגליה דכתיב [יד]משלחי רגל השור והחמור. ורב יהודה אמר בגפיה רגל דהא גפיה נינהו. [טו]ומה מצוה קלה שהיא באיסר אמרה תורה למען ייטב לך והארכת ימים ק"ו למצות חמורות שבתורה. תניא ר' יעקב אומר אין לך כל מצוה ומצוה שהיא כתובה בתורה שמתן שכרה בצדה שאין תחית המתים תלויה בה שנאמר למען ייטב לך לעולם שכולו טוב והארכת ימים לעולם שכלו ארוך. [טז]והארכת ימים אמר רבי חייא ומה אם הצפור שאין לה זכות אבות ולא שבועות ובריתות בניה מכפרין עליה, בני אברהם יצחק ויעקב שיש להם זכות אבות ובריתות ושבועות על אחת כמה וכמה שאם כרת אחד מהם שהוא מכפר עליהן לעתיד לבא. אמר רבי ברכיה יש מזיק שהוא שט כחץ וטס כעוף שנאמר [יז]מחץ יעוף יומם, אמר הקב"ה אם קיימת מצות שלוח הקן אני מצילך ממנו. שלח תשלח אם קיימת המצוה הזאת אביא מלך המשיח שנאמר [יח]משלחי רגל וגו' וממהר את אליהו ז"ל שיבא שנאמר [יט]הנה אנכי שולח לכם את אליה וגו' והשיב לב אבות על בנים: [כ]כי תבנה אין לי אלא בונה, לקח וירש ונתן לו במתנה מנין, ת"ל בית מ"מ. [בית] אין לי אלא בית, מנין הבונה בית התבן ובית הבקר ובית העצים ובית האוצרות, הלמוד לומר ולא תשים דמים בביתך, יכול אף בונה בית שער אכסדרה ומרפסת, תלמוד לומר בית מה בית מיוחד שהוא בית דירה יצאו אלו שאינן בית דירה. ועשית מעקה לגגך אין לי אלא גג, מנין לרבות (טו) בורות שיחין ומערות חריצין ונעיצין, ת"ל ולא תשים דמים בביתך, א"כ למה נאמר גג, פרט לכבש, בית לרבות היכל, גג פרט לאולם. חדש רבי אומר משעת חדושו עשה לו מעקה, כמה היא מקום מעגלו שלשה טפחים, בית דורסו עשר. ועשית מעקה לגגך מצות עשה. ולא תשים דמים בביתך מצות לא תעשה. כי יפול הנופל ממנו ראוי זה ליפול אלא שמגלגלין זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב. ממנו ולא לתוכו, שאם היתה ר"ה גבוה ממנו י' טפחים ונפל ממנו לתוכו פטור שנאמר ממנו ולא לתוכו. ד"א כי תבנה ר' ישמעאל אומר בא הכתוב ללמדך כיצד הוא נדון שנאמר [כא]כי לא ידע האדם את עתו כדגים שנאחזים וגו'. כי תבנה בית חדש בית שאין בו ארבע אמות על ארבע אמות אין חוזרין עליו מעורכי המלחמה (כתוב ברמז תקס"ה). [כב]תניא ר' נתן אומר מנין שלא יגדל אדם כלב רע בתוך ביתו ולא יעמיד סולם רעוע בתוך ביתו, ת"ל ולא תשים דמים בביתך. [כג]א"ר יצחק בריה דרב יהודה לעולם יבקש אדם רחמים שלא יחלה שאם יחלה אומרים לו הבא זכות והפטר שנאמר כי יפול הנופל (כתוב ברמז ל"ב), ראוי היה ליפול מששת ימי בראשית מכדי לא נפל והכתוב קראו נופל, אלא שמגלגלין זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב. [כד]מעקה אע"ג דכתב רחמנא לגגך דידך אין דשותפין לא כתב רחמנא כי יפול הנופל ממנו, אלא גגך ל"ל, למעוטי (טז) בתי כנסיות ובתי מדרשות: [כה]לא תזרע כרמך כלאים, מה אני צריך והלא כבר נאמר (יז) [כו]שדך לא תזרע כלאים, מלמד שכל המקיים כלאים בכרם עובר בשני לאוין. אין לי אלא כרם שלם, מנין אפילו כרם יחידי ועושה פירות, ת"ל כרם מ"מ. ומנין לכלאי הכרם שאסור בהנאה, נאמר כאן קדש ונאמר להלן קדש מה להלן איסור הנאה אף כאן איסור הנאה. פן תקדש המלאה הזרע מאימתי המלאה מתקדשת משתשריש וענבים משיעשו כפול הלבן, זרע פרט לזרע היוצא מבית הזבלים או

ממ"ק ובמ"ק קי חולין קמ"א: א ברכות לג: ב חולין קמ, ספרי: ג חולין קמ: ד ספרי: ה ויקרא יד: ו חולין קלט: ז ויקרא כז: ח תהלים כד: ט חולין קמ: י ירמיה יז: יא ישעיה לד: יב חולין קמא: יג ויקרא יד: יד ישעיה לב: טו חולין קמ"ב: טז אלה הדברים רבה, ע"ש עוד מאמרים השייכים לענין: יז תהלים נה: יח ישעיה לב: יט מלאכי ג: כ ספרי: כא קהלת ט: כב דבא קמא טו: כג שבת לב: כד חולין קלט: כה ספרי: כו ויקרא יט:

זית רענן (טו) בורות וכו', שיעשה מחיצה סביבותיה: פרט לכבש, של מזבח: לרבות היכל, כדאיתא פ"ד דמדות: פרט לאולם, שהוא כמו בית שער: מקום מעגילו, נ"ל דמניח מקום פנוי מן המחיצה ולחוץ וקרוי מעגילו לפי שהוא מקיף סביב: בית דורסו עשרה, כ"ה שם, פי' לפנים מן המחיצה מקום שדורסים בו צריך שיהא גבוה עשרה טפחים. והרמב"ם פי"א מרוצח מפ"ש מעגילו עובי המחיצה, בית דורסו גובה המחיצה וע"ש: כיצד הוא נדון, כיון שהולך למקום סכנה נידון ונופל: (טז) בתי כנסיות, פירש"י שאין לאחד מהם חלק בו שאף לבני עבר הים הוא, ועוד שאינן בית דירה: (יז) שדך לא תזרע וכו', וגם כרם נקרא שדה, וב"א פי' דס"ל כרבי יאשיה דאמר אינו חייב עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד וא"כ הא חייב משום חטה ושעורה: כרם יחיד, היינו שורה אחת אפילו יש בה ק' גפנים: להלן, קדש, קדש לה':

או עם המים, הזורע (יז) והרוח מסערתו, יכול שאני (מרבה) [מוציא] הזורע והרוח מסייעתו, ת"ל אשר תזרע. המקיים קוצים בכרם רבי אליעזר אומר קדש שנאמר אשר תזרע, וחכ"א זרע פרט למקיים קוצים בכרם. ותבואת הכרם מאימתי התבואה מתקדשת משתשריש וענבים משיעשו כפול הלבן, אין לי אלא כרם שהוא עושה פירות (יח) שאין עושה פירות מנין, ת"ל כרם מ"מ. אין לי אלא כרם שלך כרם של אחרים מנין, ת"ל לא תזרע כרמך מ"מ. המתיח זמורה של גפן על גבי זרעים אפילו אמה על אמה הגפן אסורה היא ופירותיה (יכול לא יחרוש על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו, ת"ל יחדו, אבל זה בפני עצמו וזה בפני עצמו מותר). דבר אחר לא תזרע [כרמך] כלאים להייב משום כרם ומשום שדה. (ד"א) פן תקדש המלאה פן תאסר המלאה כדברי ר' יהודה. אשר תזרע. אין לי אלא שזרע הוא זרע חברו ורצה לקיימו מנין, ת"ל תזרע מ"מ. כזהמקדש בכלאי הכרם אינה מקודשת שנאמר פן תקדש פן תאסר. כחכלאי הכרם עיקרן נאסרין הואיל והיתה להן שעת הכושר קודם השרשה, מתיב ר' שמעיה המעביר עציץ נקוב בכרם אם הוסיף אסור, הוסיף אין לא הוסיף לא, אמר רבא תרי קראי כתיבי כתיב המלאה וכתיב הזרע, הא כיצד זרוע מעיקרא בהשרשה, זרוע ובא הוסיף אין לא הוסיף לא:

התתקלא כטלא תחרוש בשור ובחמור. אדם מותר עם כולן לחרוש ולמשוך לא אסרה תורה אלא שתי בהמות שנאמר לא תחרוש בשור ובחמור יחדו. לאחד שור ואחד כל בהמה לנפילת הבור ולהפרשת הר סיני כו', כלאים דחרישה יליף שור שור משבת (כתוב ברמז רפ"א). לא[לא תחרוש בשור ובחמור יכול לא יחרוש עם זה בפני עצמו ועם זה בפני עצמו, ת"ל יחדו, אבל זה בפני עצמו וזה בפני עצמו מותר, ד"א] לא תחרוש בשור ובחמור יכול לעולם, כשהוא אומר לבלמען ינוח שורך וחמורך, [כבר] שור וחמור עושין מלאכה, א"כ למה נאמר בשור ובחמור זה עם זה. אין לי אלא בשור ובחמור, מנין לרבות שאר בהמה חיה ועוף, (יט) תלמוד לומר לא תחרוש מ"מ, אם כן למה נאמר בשור ובחמור, בשור ובחמור אי אתה חורש אבל אתה חורש באדם ובחמור. [ד"א] לא תחרוש אין לי אלא חורש, מנין לרבות הדש וויושב בקרון והיוצא והמנהיג, ת"ל יחדו מ"מ. ר"מ פוטר ביושב [בקרון], יחדו פרט ל(לרכך) [לפרד], יחדו פרט לקושר את הסוס בצדי קרון או לאחר הקרון ואת *הדלופקס לגמלים. לדהבא על הכותית הייב עליה משום (ארבע) [י"ד] לאוין, משום לא תזרע כרמך כלאים, משום לא תחרוש בשור ובחמור יחדו, לא תלבש שעטנז, לא הרצח, לא תנאף, לא תגנוב, לא תענה, לא תחמוד, משום שפחה, משום כותית, משום נדה, משום אשת איש, משום אשת אב, ומשום אשת אח, ואם היה ישראל שחלל עצמו ואת זרעו בכותית אל יהי לו (כ) ער בחכמים ועונה בתלמידים, ואם היה כהן אל יהי לו בן מגיש מנחה לה' צבאות, רבי אחא בר יאשיה אמר אל תסתכל בנשים שלא תבא לדבר ערוה, וחכמים אומרים כל מי שיש לו בושת פנים לא במהרה הוא חוטא שנאמר להובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו, וכל מי שאין לו בושת פנים במהרה הוא חוטא, שנאמר להכרת פניהם ענתה בם וחטאתם כסדום הגידו (כתוב ברמז ש"א). כל הרואה דבר ערוה ואינו זן את עיניו ממנה זוכה ונהנה מזיו השכינה שנאמר לזועצם עיניו מראות ברע, מה כתיב אחריו לחמלך ביפיו תחזינה עיניך:

התתקלב לא תלבש שעטנז גדלים תעשה לך נאמר בדבור אחד (כתוב ברמז רצ"ה). לטהתוכף בצמר ופשתים תכיפה אחת אינו חבור שנאמר לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדו. לא תלבש שעטנז גדילים תעשה לך אתי עשה ודחי לא תעשה מואימא הני מילי לא תעשה גרידא, לא תעשה שיש בו כרת מי דחי, אטו עשה דדחי לא תעשה לאו לא תעשה חמיר מיניה וקא אתי עשה ודחי לא תעשה מה לי חומרא זוטא מה לי חומרא רבא, רבא אמר אין עשה דוחה לא תעשה שיש בו כרת. לא תלבש שעטנז גדילים תעשה לך להתיר כלאים בציצית דאמר רבי אלעזר סמוכים מן התורה מנין דכתיב מאסמוכים לעד לעולם וגו'. ואמר רב ששת משום רבי אלעזר בן עזריה מנין ליבמה שנפלה לפני מוכה שחין שאין חוסמין אותה בפניו דכתיב מבלא תחסום שור בדישו וסמיך ליה כי ישבו אחים יחדו, ואמר רב יוסף אפילו למאן דלא דריש סמוכין בעלמא במשנה תורה דריש דהא רבי יהודה בעלמא לא דריש וכו'. ובמשנה תורה מאי טעמא דדריש, אי בעית אימא משום דמוכח דאם כן ליכתבה ולא יגלה כנף אביו גבי עריות. ואיבעית אימא משום דמופנה דא"כ ליכתוב לא יקח איש, לא יגלה כנף למה לי, לאפנויי. וגבי פרשת ציצית נמי איבעית אימא משום דמוכח דאם כן ליכתביה גבי פרשת ציצית, ואיבעית אימא משום דמופנה דאם כן ליכתוב לא תלבש צמר ופשתים, שעטנז למה לי, לאפנויי. ותרי קראי למה לי, צריכי דאי כתב רחמנא לא יעלה ה"א כל דרך העלאה אסר רחמנא ואפילו מוכרי כסות, כתב רחמנא לא תלבש דומיא דלבישה (אסור) [דאית ביה] הנאה. ואי כתב רחמנא לא תלבש ה"א דוקא לבישה דנפיש הנייתה אבל העלאה לא, כתב רחמנא לא יעלה. וליכתוב רחמנא לא תלבש שעטנז, צמר ופשתים למה לי, מכדי כתיב ובגד כלאים שעטנז ותנא דבי רבי ישמעאל הואיל ונאמר בגדים בתורה סתם ופרט לך הכתוב באחד מהם צמר ופשתים אף כל צמר ופשתים, צמר ופשתים דכתב רחמנא למה לי, [ש"מ לאפנויי, ואכתי] איצטריך סלקא דעתך אמינא העלאה הוא דלא נפיש הנאתה אבל לבישה דנפישא הנייתה כל תרי מיני אסירי כגון צמר גפנים וצמר ארנבים [כתב רחמנא צמר ופשתים], אם כן לישתוק קרא מניה וליגמר שעטנז שעטנז מהעלאה כו' אלא שמע מינה לאפנויי, טעמא דכתב רחמנא צמר ופשתים הא לאו הכי ה"א כלאים בציצית אסירי והא כתיב מגועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם ותנא דבי רבי ישמעאל כל בגדים צמר ופשתים הן ואמר רחמנא עביד להו תכלת [והכלת עמרא הוא, וממאי דתכלת עמרא הוא] כדשש ביתנא תכלת עמרא [איצטריך] סלקא דעתך אמינא כדרבא דרבא רמי כתיב הכנף מין כנף וכתיב צמר ופשתים, הא כיצד, צמר ופשתים פוטרין בין במינן בין שלא במינן, שאר מינין במינן פוטרין שלא במינן אין פוטרין, והא תנא דבי רבי ישמעאל לית ליה דרבא, [איצטריך] סד"א כי דיוקא דרבא הכנף מין כנף והכי קאמר רחמנא עביד ליה צמר לצמר ופשתים לפשתים וכי עבידת צמר לצמר צביעיה אבל צמר לפשתים ופשתים לצמר לא, כתב רחמנא צמר ופשתים דאפילו צמר לפשתים ופשתים לצמר (כתוב ברמז תקס"ב):

מדאמר רב אחא ב"י משמיה דמר זוטרא האי מאן (דאבד ליה) [דרמי] חוטא דכיתנא בגלימא דעמרא ונתקיה ולא ידיע אי אינתיק אי לא שפיר דמי, מאי טעמא מדאורייתא שעטנז אמר רחמנא עד שיהא שוע טווי ונוז ורבנן הוא דגזרו בה והאי כיון דנתקיה נתקיה, מתקיף לה רב אשי אימא או שוע או טווי או נוז, והילכתא כמר זוטרא מדאפקינהו רחמנא בחד לישנא לא תלבש שעטנז. מההיה לבוש כלאים כל היום אינו חייב אלא אחת, א"ל אל תלבש אל תלבש והוא פושט ולובש חייב על כל אחת ואחת, אמר רב ביבי אמר רב אסי לא פושט ולובש ממש אלא כל שאילו מכניס ומוציא בית יד מובאונקלי שלו, מחוי רב אחא בריה דרב איקא עיולי ואפוקי, רב אשי אמר אפילו לא שהה אלא כדי לפשוט וללבוש חייב. מזהמוצא כלאים בבגדו פושטו ואפילו בשוק, שנאמר מחאין חכמה ואין תבונה וגו' כל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב. מטאמר רב (הסדא) [אחא בר יעקב] הכל מודים דאין לוקין על צמרו משום כלאים שנאמר לא תלבש שעטנז וגו' מה פשתן שלא נשתנה אף צמר שלא נשתנה. אמר (רבא) [רב פפא] הכל מודים שצמרו פסול לשום תכלת שנאמר לא תלבש שעטנז גדילים תעשה לך מה פשתן שלא נשתנה אף צמר שלא נשתנה. צמר ופשתים (כתוב בפרשת ציצית). נאין אסור משום כלאים אלא טווי ואריג שנאמר לא תלבש שעטנז דבר שהוא שוע טווי ונוז. ר"ש בן אלעזר אומר נלוז ומליז הוא את אביו שבשמים עליו. נאהלבדין אסורין מפני שהן שועין. נבאינו אסור משום כלאים אלא צמר ופשתים, ואינו מיטמא בנגעים אלא צמר ופשתים, ואין הכהנים לובשים לשמש במקדש אלא צמר ופשתים. נגמוכרי כסות מוכרין כדרכן ובלבד שלא יתכוונו בחמה מפני החמה ולא בגשמים מפני הגשמים והצנועין מפשילין במקל. נדוכן תופרי כסות תופרין כדרכן וכו', והצנועין תופרין בארץ. נההתוכף תכיפה אחת אינו חבור ואין בה משום כלאים והשומטה בשבת פטור. נוניתני שוע ולא ניתני (נוז) [טווי], אלו כן הוינן

מס"ק ובמ"ק כז קדושין נו : כח פסחים כה : כט שבת לד : ל ב"ק נד : לא ספרי : לב שמות כג : לג פי' מלבון בני הרמכים : *נ"א הלובדקום : לד מדרש הספה : לה שמות כ :
לו ישעיה ג : לז שם לו : לח שם : לט שבת נד : מ יבמות ג ח : מא תהלים קיח : מב דברים כה : מג במדבר טו : מד נדה סא : מה מכות כא : מו [illegible]
מלובש על בשרו : מז ברכות כ : מח משלי כא : מט בכורות יז : נ כלאים פ"ט מ"ח : נא שם מ"ט : נב שם מ"א : נג שם מ"ה : נד שם מ"ו : נה שם מ"י : נו ירושלמי דכלאים :

זית רענן (יז) והרוח מסערתו, הפריחו לבין הכרמים : יכול שאני מוציא וכו' כצ"ל, פי' שלא היה רוח סערה רק רוח מצויה הפריחו : (יח) שאין עושה פירות מנין, לעיל אמר ועושה פירות היינו בכרם יחידי אבל כרם שלם אפילו אין עושה פירות : אפילו אמה על אמה, פי' זה"א כיון דאית בה ו' טפחים אין שייך לגפן קמ"ל : (יט) ת"ל לא תחרוש מ"מ, פי' דה"ל למיכתב בשור וחמור לא תחרוש ומדכתב לא תחרוש ברישא ש"מ דכל שני מינים אסור, ועיין בב"מ דף [illegible]ב) : משום לא תרצח, שאם רואהו אדם לפעמים הורגו וכו' : משום שפחה וכו', עי' רש"י בסנהדרין (דף פ"ב) : (כ) ער, פי' חריף, עי' בסנהדרין (דף פ"ב) : ניתני שוע ולא ניתני טווי וכו' כצ"ל, דשעטנז היינו שוע טווי ונוז :

תינן אמרינן טווי מותר, מתניתא לא אמרה כן, אלא אין אסור משום כלאים אלא טווי ואריג, ניתני שוע ולא ניתני נוז אילו כן אמרין נוז מותר מתניתא לא אמרה כן, אלא (אפילו) *[פיף] של צמר ושל פשתן אסור מפני שחוורין לאריג, ניתני טוי ולא ניתני שוע אילו כן הוינן אמרין שוע מותר מתניתא לא אמרה כן, אלא הלבדין אסורין מפני שהן שועין:

תתקלג [נז]גדילים תעשה לך. תנו רבנן הכל חייבין בציצית כהנים לוים וישראלים גרים נשים ועבדים, ר' שמעון פוטר בנשים [מפני שמצות עשה שהזמן גרמא היא] וכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות. כהנים לוים וישראלים פשיטא דאי אינהו פטירי מאן ליחייב, כהנים איצטריך ליה, סלקא דעתך אמינא הואיל וכתיב לא תלבש שעטנז וגו' גדילים תעשה לך, מאן דלא אישתרי כלאים לגביה בלבישה הוא דמיחייב בציצית, והני כהנים הואיל ואישתרי כלאים לגבייהו לא ליחייבו קמ"ל נהי דאישתרי בשעת עבודה בלא עידן עבודה לא אישתרי. ורבי שמעון פוטר בנשים מ"ט דתניא [נח]וראיתם אותו פרט לכסות לילה, או אינו אלא פרט לכסות סומא, כשהוא אומר אשר תכסה בה הרי כסות סומא אמור, הא מה אני מקיים וראיתם אותו פרט לכסות לילה, ומה ראית, מרבה אני כסות סומא שישנו בראיה אצל אחרים ומוציא אני כסות לילה שאינה בראיה אצל אחרים. [נט]תניא על ארבע כנפות כסותך, ארבע ולא שלש, או אינו אלא ארבע ולא חמש, כשהוא אומר אשר תכסה בה הרי בעלת חמש אמור, הא מה אני מקיים ארבע, ארבע ולא שלש ומה ראית, מרבה אני בעלת חמש שיש בכלל חמש ארבע, ומוציא אני בעלת שלש שאין בכלל שלש ארבע. תניא אידך ארבע ולא שלש ארבע ולא חמש [מאי לאו בהא קמיפלגי דמ"ס יתר כמאן דאיתיה דמי ומ"ס כמאן דליתיה דמי, לא] דכ"ע כמאן דאיתיה דמי ושאני הכא דרבי רחמנא אשר תכסה בה. ואידך האי אשר תכסה בה מאי עביד ליה, מיבעי ליה לכדתניא [ס]וראיתם אותו פרט לכסות לילה וכו' (כדלעיל). ואידך מאשר, ואידך אשר לא דרש. [סא]ורבנן האי וראיתם אותו מאי עבדי ליה, מיבעי להו לכדתניא וראיתם אותו וזכרתם ראה מצוה זו חזכור מצוה אחרת התלויה בה ואיזו זו ק"ש דתנן מאימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן. תניא אידך וראיתם אותו וזכרתם ראה מצוה זו וזכור מצוה אחרת הסמוכה לה ואיזו זו מצות כלאים דכתיב לא תלבש שעטנז וגו' גדילים תעשה לך. תניא אידך וראיתם אותו וגו' כיון שנתחייב אדם במצוה זו נתחייב במצות כולן, ורבי שמעון היא דאמר מצות עשה שהזמן גרמא היא. תניא אידך וראיתם אותו וגו' שקולה מצוה זו כנגד כל המצות כולן. תניא אידך וראיתם אותו וזכרתם ועשיתם ראיה מביאה לידי זכירה חכירה מביאה לידי מעשה. ר"ש בן יוחאי אומר כל הזהיר במצוה זו זוכה להקביל פני שכינה, כתיב הכא וראיתם אותו וכתיב התם [סב]את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד. [סג]א"ר ירמיה בר אבא א"ר נוי תכלת שליש גדיל ושני שלישי ענף, וכמה שיעור חוליא תניא רבי אומר כדי שיכרוך וישנה וישלש, תנא הפוחת לא יפחות משבע והמוסיף אל יוסיף (יותר) על י"ג. שבעה כנגד שבעה רקיעים. י"ג כנגד שבעה רקיעים וששה אוירים שביניהם. תנא כשהוא מתחיל [מתחיל] בלבן הכנף מין כנף, וכשהוא מסיים [מסיים] בלבן מעלין בקודש ולא מורידין, רב ורבה בר בר חנה הוו יתבי חליף ואזיל ההוא גברא דמיכסי גלימא דכולא תכלתא ורמי לה תכלתא וגדילא מיגדיל, אמר רב יאי גלימא ולא יאי תכלתא, רבה בר בר חנה אמר יאי גלימא ויאי תכלתא, במאי קמיפלגי, רבה בר בר חנה סבר כתיב גדיל וכתיב פתיל או גדיל או פתיל, ורב סבר לעולם פתיל בעינן והיא גדילים למניינא הוא דאתא, גדיל ב', גדילים ארבע, עשה גדיל ופותלהו מתוכן. [סד]אמר רב טובי בר קיסנא אמר שמואל כלי קופסא חייבין בציצית, אמר רבא ומודה שמואל בזקן שעשאה לכבודו שפטורה, מאי טעמא אשר תכסה בה אמר רחמנא והאי לאו לאיכסויי עבידא, בההיא שעתא ודאי רמינן ליה משום [סה]לועג לרש חרף עושהו. [סו]גדילים תעשה לך למה נאמר, לפי שנאמר [סז]ועשו להם ציצית שומע אני יעשה חוט אחד בפני עצמו, ת"ל גדילים, כמה גדילים נעשים אין גדיל פחות משלש חוטין כדברי ב"ה, וב"ש אומרים מארבע חוטין של תכלת וארבע חוטין של לבן של ארבע ארבע אצבעות, והלכה כדברי ב"ש. בר"א בתחלה אבל בשיריה ובגרדומיה כל שהוא. דבר אחר גדילים תעשה לך זה לבן, מנין לרבות את התכלת, ת"ל [סח]ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת. תעשה ולא מן העשוי שלא יוציא נימין מן הטלית ויעשה. על ארבע ולא (כא) על שמונה. כסותך פרט [סט]ליגא ולתיכלא ולתיכלטרין לתקרקין לבורסין ולבורדסין לפי שאינן מרובעין, ראב"י אומר מנין שלא יתן על אמצע בגד אלא על שפתו שנאמר על ארבע כנפות כסותך. [כסותך] פרט לסדין. כסותך פרט לכר. תכסה פרט (כב) *לסגוס. בה פרט [ע]למעפורת שלא יכסה בה ראשו ורובו:

כי יקח איש אשה ובא אליה ושנאה. ר' יהודה אומר אם בא אליה לוקה ואם לאו אינו לוקה, [ושנאה] מכאן אתה אומר עבר אדם על מצוה קלה סופו לעבור על מצוה חמורה, עבר אדם על *ואהבת לרעך כמוך סופו לעבור על לא תקום ולא תטור ועל לא תשנא את אחיך וחי אחיך עמך עד שבא לידי שפיכות דמים, לכך נאמר כי יקח איש אשה ושנאה. ושם לה עלילות דברים יכול (כג) אפילו אמר לה הקדחת לי את התבשיל ולא הקדיחה, ת"ל עלילות דברים עלילות דברים לגזרה שוה. מה עלילות דברים האמורים להלן טענת בתולים אף עלילות דברים האמורים כאן טענת בתולים, ומה עלילות דברים האמורים (כאן) [להלן] מקום בתולים אף עלילות דברים האמורים (להלן) [כאן] מקום בתולים, ומנין לרבות ביאה אחרת, ת"ל והוציא עליה שם רע. [עא]תניא כיצד הוצאת שם רע, בא לבית דין ואומר פלוני לא מצאתי לבתך בתולים. אם יש עדים שזינתה תחתיו בסקילה, זינתה מעיקרא כתובתה מנה, נמצא שאינו שם רע לוקה ונותן מאה סלע בין בעל בין לא בעל, רבי אליעזר בן יעקב אומר לא נאמרו דברים הללו אלא כשבעל, בשלמא לרבי אליעזר בן יעקב היינו דכתיב ובא אליה ואקרב אליה, אלא לרבנן מאי ובא אליה ואקרב אליה, ובא אליה בעלילות ואקרב אליה בדברים, בשלמא לרבי אליעזר בן יעקב היינו דכתיב לא מצאתי לבתך בתולים, אלא לרבנן מאי לא מצאתי, לא מצאתי כשרי בתולים, בשלמא לרבי אליעזר בן יעקב היינו דכתיב אלה בתולי בתי, אלא לרבנן מאי אלה אלה כשרי בתולים. בשלמא לר' אליעזר בן יעקב היינו דכתיב ופרשו השמלה, אלא לרבנן מאי ופרשו השמלה, [אמר ר' אבוה פרשו מה ששם לה כדתניא ופרשו השמלה] מלמד שבאין עדיו של זה ועדיו של זה ובוררין את הדבר כשמלה חדשה. רבי אליעזר בן יעקב אומר דברים ככתבן שמלה ממש. ר"י אומר אינו חייב עד שישכור עדים, אתיא שימה שימה, כתיב הכא ושם לה עלילות דברים וכתיב התם [עב]לא תשימון עליו נשך מה להלן ממון אף כאן ממון. בעי רבי ירמיה שכרן בקרקע מהו, בפחות משוה פרוטה מהו, שניהן בפרוטה מהו, מוציא שם רע על נישואין הראשונים מהו, על נישואי אחיו מהו, פשוט מיהא חדא דתניא רבי (יהודה) [יונה] אומר את בתי נתתי לאיש הזה לזה ולא ליבם. [עג]ואמר וגו' מלמד שאין אומר דבריו (כד) אלא בעמידתה. לקחתי ואקרב אליה הרי עדים שזינתה בבית אביה. (כה) [כי יקח] איש אשה למה נאמר. לפי שנאמר [עד]ואיש אשר ינאף את אשת איש, אחר שבאו לה עדים בבית בעלה שזינתה בבית אביה ואחר שבאו לה עדים בבית אביה שזינתה בבית אביה משמע שתהא נידונית על שער העיר ההיא והרי הכתוב מוציא את שבאו לה עדים בבית בעלה שזינתה בבית אביה שתהא נדונית על פתח בית אביה, לכך נאמר כי יקח איש אשה. רבי ישמעאל אומר בוא וראה מה שנאה גורמת שהיא מביאה לידי לשון הרע [מכאן אתה אומר עבר אדם כו' כדלעיל]. ולקח אבי הנערה ואמה אין לי אלא שיש לה אב ויש לה אם, יש לה אב ואין לה אם, יש לה אם ואין לה אב, אין לה אב ולא אם מנין, ת"ל נערה מכל מקום. א"כ למה נאמר אבי הנערה ואמה הם שגידלו גידולים רעים יבואו ויראו להם גידוליהן: והוציאו את בתולי הנערה כמשמעה. ואמר אבי הנערה מכאן שאין רשות לאשה לדבר במקום האיש. את בתי נתתי לאיש הזה מלמד שיש רשות לאב לקדש את בתו הקטנה. ואלה בתולי בתי

ממ"ק ובמ"ק *פיף גלגול של למר: נז מנחות מג: נח במדבר טו: נט זבחים יח: ס במדבר טו: סא מנחות מג: סב דברים ו: סג מנחות לט: סד שם מא:
סה משלי יז: סו ספרי ועי' בהגהות הגר"א ז"ל: סז במדבר טו: סח שם: סט ליגא כתונת שכן מלונו בכ"ר ויעש לאדם כתנות, ריב"ל אומר ליגא, בורסין ובורדסין שם מכסאות כמטה, ופמר הטמות שם כלם מיני בגדים: *סגום בגד למר עב עשוי לשכב עליו: ע מעפורת מין בגד שמתעטפין בו כהכן פלשתים:
*ויקרא יט: עא כתובות מו: עב במות כב: עג ספרי:

זית רענן (כא) על שמונה, שאם יש לה ח' כנפות עושה לה ד' ציצית: (כב) למעפורת, הוא כסוי הראש: שלא יכסה בה, פי' שאינו מכסה בה: (כג) אפי' הקדיחו הבשילו. משום דכתיב ושם לה עלילות דברים והוציא עליה שם רע וגו' ולא מצאתי לה בתולים, א"כ י"ל דהאי והוציא עליה שם רע כלתא באנפי נפשיה הוא ורישא דושם לה עלילות דברים היינו הקדיחה תבשילו ולקמן כתיב והנה הוא שם לה עלילות דברים לאמר לא מצאתי לבתך בתולים משמע דעלילות דברים היינו טענת בתולים: מקום בתולים, דוקא כשבא עליה הבעל ואח"כ הוציא עליה שם רע: ביאה אחרת, שהבעל בא עליה שלא כדרכה: (כד) אלא בעמידתה, פי' דבעי בפני בעל דין בפניה: הרי עדים, דאינו חייב עד שיביא עדי שקר כדלעיל: (כה) כי יקח איש אשה, פי' פ' זו למה נאמר שהרי ידענא דאם אמת הדבר ארוסה בסקילה:

בתי הרי עדים להוים עדיו של זה. [ואמר וגו׳] את בתי נתתי מלמד שהתובע מתחיל בדבריו תחלה. [עג]את בתי נתתי, מנין לאב שנאמן לאסור את בתו מן התורה שנאמר את בתי נתתי לאיש הזה. לאיש אסרה. הזה ולא ליבם. (כו) [עד]בעולת בעל ר׳ ישמעאל אומר בא הכתוב ללמדך על היבמה שהבא עליה אינו חייב עד שתבעל. ופרשו השמלה יחוורו דברים כשמלה (כתוב ברמז של"א). ר׳ עקיבא אומר ופרשו השמלה ונמצאו עדי הבעל זוממין. ר"א יבואו עדיו של זה ועדיו של זה ויאמרו דבריהם לפני זקני העיר:

[עה]ולקחו זקני העיר את האיש ולא את הקטן, ויסרו אותו במכות. וענשו אותו בממון. מאה כסף [עו]צורי. [עז]בשלמא וענשו זה ממון דכתיב מאה כסף, אלא ויסרו זה מלקות מנלן, אמר רבי אבהו למדנו ויסרו מויסרו ויסרו מבן ובן מבן [עח]והיה אם בן הכות הרשע. אזהרה למוציא שם רע מנלן אמר רבי אלעזר [עט]מלא תלך רכיל. רבי נתן אומר [פ]מונשמרת מכל דבר רע. רבי אלעזר מאי טעמא לא אמר מונשמרת, ההוא מיבעי ליה לכדרבי פנחס, ונשמרת מכאן שלא יהרהר אדם ביום ויבא לידי טומאה בלילה. ורבי נתן מאי טעמא לא אמר כרבי אלעזר, ההוא אזהרה לבית דין שלא יהא רך לזה וקשה לזה:

[פא]וענשו אותו מאה כסף. במוציא שם רע להקל ולהחמיר כיצד אחד שהוציא שם רע על הגדולה שבכהונה ועל הקטנה שבישראל נותן מאה סלע, נמצא האומר בפיו חמור מן העושה מעשה. שכן מצינו שלא נתחתם גזר דין על אבותינו במדבר אלא על לשון הרע שנאמר [פב]וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי. נמצאת אומר המוציא בפיו חמור וכו׳, ממאי דילמא משום דקא גרים לה קטלא דכתיב ואם אמת היה הדבר הזה והוציאו את הנערה אל פתח בית אביה וסקלוה, אמר רבא אמר קרא כי הוציא שם רע על שם רע שהוציא. [פג]וענשו אותו מאה כסף ונתן לאבי הנערה כאן נערה הא כל מקום שנאמר נער אפילו קטנה משמע. [פד]אמר אביי בא עליה ומתה פטור שנאמר ונתן לאבי הנערה ולא לאבי מתה. [פה]המוציא שם רע על היתומה פטור שנאמר ונתנו לאבי הנערה פרט לזו שאין לה אב. מיתיבי [פו]ואם מאן ימאן לרבות יתומה לקנס, ההוא בבא עליה ואח"כ נתיתמה, רבא אמר חייב מדתני אמו בתולת ישראל ולא בתולת גרים, אי אמרת בשלמא כי האי גוונא בישראל חייב היינו דאיצטריך קרא למעוטי גרים, אלא אי אמרת פטור השתא בישראל פטור בגרים מיבעיא. [פז]סרחה ולבסוף בגרה תידון בסקילה, אמאי נערה אמר רחמנא והא בוגרת היא, אמר קרא הנערה, הנערה שהיתה כבר. אי הכי מילקא נמי לילקי ומאה סלעים נמי לישלם, זו מעשיה גרמו לה, זינתה כשהיא נערה זינתה. והאי עקימת שפתיו גרמו לו, אימת קא [מיחייב] בעקימת שפתיו ההיא שעתא [וההיא שעתא] בוגרת הואי. [פח]ונתנו לאבי הנערה ולא לאבי הבוגרת. ונתנו לאבי הנערה פרט לגיורת שהיתה הורתה שלא בקדושה ולידתה בקדושה שאין לה מאה כסף. כי הוציא שם רע ולא על זו בלבד הוציא שם רע אלא על כל בתולות ישראל. ולו תהיה לאשה מלמד שהוא שותה בעציצו אפילו היא חגרת ואפילו היא סומא ואפילו היא מוכת שחין. נמצא בה דבר זימה או שאינה ראויה לבא בישראל יכול יהא רשאי לקיימה, ת"ל ולו תהיה לאשה, אשה הראויה לו. לא יוכל לשלחה כל ימיו ואפילו לאחר זמן: לא נמצאו בתולים לנערה, אין עדים להוים עדיו של זה. והוציאו את הנערה אל פתח בית אביה, אין לי אלא שיש לה אב ויש לה פתח בית אב, יש לה פתח בית אב ואין לה אב מנין, תלמוד לומר והוציאו את הנערה מכל מקום, (א"כ למה נאמר פתח בית אביה למצוה). וסקלוה כל אנשי עירה באבנים, וכי כל האנשים רוגמין אותה, אלא במעמד כל אנשי עירה. באבנים יכול באבנים מרובות, תלמוד לומר [פט]באבן, אי באבן יכול באבן אחת, ת"ל באבנים, אמור מעתה אם לא מתה בראשונה תמות בשניה. כי עשתה נבלה בישראל לא עצמה בלבד ניוולה אלא כל בתולות ישראל. לזנות בית אביה נאמר כאן אביה ונאמר (כז) להלן [צ]אביה, מה אביה האמור להלן זנות עם זיקת הבעל אף אביה האמור כאן זנות עם זיקת הבעל. ובערת הרע מקרבך בער עושי הרעות מישראל. [צא]הגיורת שנתגיירה בתה עמה וזנתה הרי זו בחנק אין לה פתח בית אביה ולא מאה סלעים, היתה הורתה שלא בקדושה ולידתה בקדושה הרי זו בסקילה ואין לה לא פתח בית אביה ולא מאה סלעים. היתה הורתה ולידתה בקדושה הרי היא כבת ישראל לכל דבריה, מנא הני מילי אמר ר"ל דאמר קרא ומתה לרבות הורתה שלא בקדושה [ולידתה בקדושה], אי הכי מילקא נמי לילקי ומאה סלעים נמי לישלם, אמר קרא ומתה למיתה נתרבתה ולא לקנס כו׳, ואימא לרבות הורתה ולידתה שלא בקדושה אם כן בישראל מאי אהני ליה: [צב]כי ימצא איש בעדים. שוכב עם אשה בעולת בעל להביא את שנבעלה בבית אביה (כח) ועדיין היא ארוסה. ומתו סתם מיתה האמורה בתורה חנק. שניהם ולא העושה מעשה חידודים, כשהוא אומר גם לרבות הבאין אחריהם. האיש השוכב עם האשה ואע"פ שהיא קטנה. והאשה אע"פ שנבעלה לקטן. ובערת הרע בער עושי הרעות מישראל. [צג]כתנאי ומתו גם שניהם עד שיהו שניהם שוין דברי רבי יאשיה, ר׳ יונתן אומר ומת האיש אשר שכב עמה לבדו, ואידך האי ומתו גם שניהם מאי דריש ביה, למעוטי מעשה חידודים. ואידך, מעשה חידודים לאו כלום הוא. ואידך האי לבדו מאי דריש ביה, כדתניא באו עליה עשרה ועדיין היא בתולה כולן בסקילה, רבי אומר הראשון בסקילה וכולן בחנק:

[צד]האשה שהיא יוצאה ליהרג אין ממתינין לה עד שתלד, ישבה על המשבר ממתינין לה עד שתלד. אין ממתינין פשיטא גופה היא, איצטריך סד"א הואיל וכתיב [צה]כאשר ישית עליו בעל האשה ממונא דבעל הוא ולא ליפסדוה מיניה קמ"ל. ואימא הכי נמי, אמר רבי אבהו אמר רבי יוחנן אמר קרא ומתו גם שניהם לרבות את הולד, האי מיבעי ליה עד שיהו שניהם שוין דברי רבי יאשיה כי קאמינא מגם: [צו]כי יהיה נערה בתולה. ת"ר נערה ולא קטנה. נערה ולא בוגרת. בתולה ולא בעולה. מאורסה ולא נשואה. בבית אביה פרט לשמסר האב לשלוחי הבעל. בעא מיניה רבי יעקב בר (אבא) [אדא] מרב בא על קטנה מאורסה מהו, לגמרי ממעיט ליה או מסקילה ממעיט לה. א"ל (חייב) [מסתברא מסקילה ממעט ליה]. והכתיב ומתו גם שניהם [עד שיהיו שניהם שוין] שתיק רב. ונימא ליה ומת האיש אשר שכב עמה לבדו, כתנאי ומתו גם שניהם וכו׳ (כדלעיל). [צז]ומצאה איש בעיר אילו לא יצאת בעיר (כט) לא היה מסתקף לה (בעיר ושכב עמה מלמד) [מגיד] שהפרצה קוראה לגנב. ושכב עמה על עסקי שכיבה. והוצאת את שניהם אל שער העיר זו היא שאמרנו שער שנמצא בו ולא שער שנידונית בו. וסקלתם אותם באבנים יכול באבנים מרובות, ת"ל באבן וכו׳ (כדלעיל). את הנערה על דבר אשר לא צעקה בעיר כשהוא אומר על דבר (ל) ע"פ התראה, להביא את המזידה בהתראת עדים. ואת האיש על דבר אשר ענה את אשת רעהו, כשהוא אומר על דבר ע"פ התראה, ולהביא את המזיד בהתראת עדים, אין לי אלא בעיר, בשדה מנין, ת"ל ואם בשדה מצאה. ושכב עמה פרט לאחר מחזיק ואחר שוכב דברי רבי יהודה. ומת האיש אשר שכב עמה לבדו, הראשון בסקילה והשני בחנק (כתוב ברמז תרכ"ה):

[צח]ולנערה לא תעשה דבר. ת"ר אחד הרודף אחר חברו להרגו, ואחר הזכור, ואחר נערה המאורסה, ואחר חייבי כריתות, ואחר חייבי מיתות בית דין מצילין אותן בנפשו, אלמנה לכ"ג [גרושה וחלוצה לכהן הדיוט] אין מצילין אותן בנפשו, נעבדה בה עבירה אין מצילין אותה בנפשו, יש לה מושיע אין מצילין אותה בנפשו, רבי יהודה אומר אף האומרת הניחו לו שלא יהרגנה אין מצילין אותה בנפשו. מנא הני מילי אמר שמואל דאמר קרא ולנערה לא תעשה דבר אין לנערה חטא מות, נער זה זכור, נערה זו נערה המאורסה, חטא אלו חייבי כריתות, מות אלו חייבי מיתות בית דין, כל הני למה לי צריכי, דאי כתב רחמנא נער משום דלאו אורחיה הוא, אבל נערה דאורחה היא אימא לא. ואי כתב רחמנא נערה משום דקא פגים לה, אבל נער דלא פגים ליה אימא לא. ואי כתב רחמנא הני משום דהאי לאו אורחיה והא קא פגים לה, אבל שאר עריות דאורחייהו ולא נפיש פגמייהו אימא לא, כתב רחמנא חטא. ואי כתב רחמנא חטא הוה אמינא אפילו חייבי לאוין, כתב

ממ"ק ובמ"ק עד כתובות כב: עה ספרי: עו צורי שם מדינה: עז כתובות מו: עח דברים כה: עט ויקרא יט: פ דברים כג: פא ערכין טו:
פב במדבר יד: פג כתובות מ: פד שם לח: פה שם מד: פו שמות כב: פז כתובות מה: פח ספרי: פט ויקרא כד: צ שם כא:
צא כתובות מד: צב ספרי: צג סנהדרין סו: צד ערכין ז: צה שמות כא: צו סנהדרין סו: צז ספרי: צח סנהדרין עג:

זית רענן (כו) בעולת בעל, לקמן בפ׳ כתיב כי ימצא איש שוכב עם אשה בעולת בעל: עד שתבעל, אבל בעודה זקוקה ליבם הבא עליה פטור, והא דכתבו כאן בספרי ללמד שאין דינה כנערה המאורסה, (וזותר נראה שהפסקא הזאת נעתקה כאן בטעות בספרי מפיסקא רמ"ח, וכן נעתקה בטעות גם בילקוט): (כז) להלן אביה, בפ׳ אמור גבי בת כהן שזינתה: (כח) ועדיין היא ארוסה, אפ"ה הבא עליה בחנק: ואע"פ שהיא קטנה, הוא חייב והיא איפכא: (כט) לא היה מסתקף, לשון גלגול דברים, עי׳ תרגום יונתן (בראשית מ"ה ח׳): על עסקי שכיבה, פי׳ התשמיש אבל בשכיבה לבדו לא מיחייב (ובספרי גרס כל סכינה ופי׳ הך כלה כדרכה): זו היא שאמרנו, לעיל בפ׳ שופטים יליף מדכתיב ההיא: (ל) אע"פ שהותראה וכו׳ כ"ה שם, ונ"ל דצ"ל ע"פ התראה, פי׳ ע"פ התראה היא מזידה, ולקמן גרסינן ע"פ ההתראה להביא את המזיד בהתראת עדים, כ"ה שם: בשדה מנין, פי׳ אם לא צעקה חייבת ת"ל ואם בשדה וי"ו מוסיף על ענין הראשון שאף בשדה חייבת (ועי׳ ברמב"ן): פרט לאחר מחזיק וכו׳, נ"ל מדכתיב והחזיק בה האיש ושכב עמה דאם אחר מחזיק יהא גם המחזיק חייב קמ"ל: הראשון וכו׳, (סנהדרין דף ס"ו):

כתב רחמנא מות. ואי כתב רחמנא מות הוה אמינא חייבי מיתות ב"ד אין חייבי כריתות לא, כתב רחמנא חטא. וליכתוב רחמנא חטא מות ולא בעי נער ונערה, אין ה"נ, אלא נער ונערה למה לי, חד למעוטי ע"א וחד למעוטי בהמה ושבת. ולר"ש בן יוחאי דאמר ע"א ניתן להצילו בנפשו מק"ו ומה פגם דהדיוט ניתן להצילו בנפשו פגם גבוה לא כל שכן ועונשין מן הדין [ל"ל], חד למעוטי שבת וחד למעוטי בהמה, סלקא דעתך אמינא תיתי שבת מחילול חילול מאלילים. ולרבי אליעזר בר' שמעון דאמר מחלל שבת ניתן להצילו בנפשו דאתיא חילול חילול מאלילים מאי איכא למימר, חד למעוטי בהמה, ואידך אידי דכתב נער כתב נערה. רבי יהודה אומר אף האומרת הניחו לו שלא יהרגנה אין מצילין. במאי קמפלגי, אמר רבא במקפדת על פגמה ומניחתו שלא יהרגנה, רבנן סברי אפיגמה קפיד רחמנא והרי מקפדת על פיגמה, ורבי יהודה סבר האי דקאמר רחמנא למקטליה משום דמסרה נפשה לקטלא, הא לא קא מסרה נפשה לקטלא. א"ל רב פפא לאביי אלמנה לכ"ג נמי קא פגים לה, א"ל אפיגמא רבה קפיד, אפיגמא זוטא לא קפיד רחמנא:

[צט] ולנערה לא תעשה דבר. מלמד שפטרה הכתוב מן המיתה, מנין אף מן הקרבן, ת"ל חטא. מנין אף מן המכות, ת"ל (חטא) מות, מלמד שמכל עונשין שבתורה פטורה ומצילין אותה בנפשו. אין לי אלא (נרדף) [זה], מנין אף הרודף אחר חברו להרגו ואחר הזכור, ת"ל כן הדבר הזה. יכול אף הרודף אחר *(הבהמה והמחלל את השבת והעובד אלילים), ת"ל הזה, הזה בסקילה ואין כל אלו בסקילה. כי בשדה מצאה יכול בעיר תהא חייבת, בשדה תהא פטורה, ת"ל צעקה, אם יש לה מושיעים בין בעיר בין בשדה חייבת, ואם אין לה מושיעים בין בעיר בין בשדה פטורה. צעקה (לא) פרט לשאמרה הנח לו דברי רבי יהודה. [ק] רבי רבי תנא כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה וכי מה למדנו מרוצח מעתה, אלא הרי זה בא ללמד ונמצא למד מקיש רוצח לנערה המאורסה מה נערה המאורסה ניתן להצילה בנפשו אף רוצח ניתן להצילה בנפשו. ונערה מאורסה גופה מנלן כדתנא דבי רבי ישמעאל אין מושיע לה הא יש מושיע לה בכל דבר שאתה יכול להושיע: [קא] כי ימצא איש נערה בתולה. אלו נערות שיש להן קנס הבא על הממזרת ועל הנתינה ועל הכותית והבא על הגיורת ועל השבויה ועל השפחה שנפדו ונתגיירו ונשתחררו פחותות מבנות שלש שנים ויום אחד, הבא על אחותו ועל אחות אביו ועל אחות אמו ועל אחות אשתו ועל אשת אחיו ועל אשת אחי אביו ועל הנדה [יש להן קנס], אע"פ שהן בכרת אין בהן מיתת בית דין. ואמאי איקרי כאן ולו תהיה לאשה אשה הראויה לו, שיתא קראי כתיבי נער נערה הנערה בתולה בתולות הבתולות תרין לגופייהו וחד לכדאביי בא עליה ומתה פטור שנאמר ונתן לאבי הנערה ולא לאבי המתה, וחד לג"ש ישקול כמוהר הבתולות שיהא זה כמוהר הבתולות ומוהר הבתולות כזה. אייתרי להו תרי חד לאיתויי חייבי לאוין וחד לאתויי חייבי כריתות. ולאפוקי מהאי תנא דתניא ולו תהיה לאשה שמעון התימני אומר אשה שיש בה הויה, רבי שמעון בן מנסיא אומר אשה הראויה לקיימה. מאי בינייהו, ממזרת ונתינה איכא בינייהו, למאן דאמר יש בה הויה הא נמי יש בה הויה, למאן דאמר הראויה לקיימה הא אינה ראויה לקיימה, הניחא לרבנן דאמרי קידושין תופסין בחייבי לאוין, ולר"ע דאמר אין תופסין מ"ב, איכא בינייהו (אלמנה) [בעולה] לכ"ג דה"ל עשה שאינו שוה בכל. [קב] הכל מודים בבא על הנדה שמשלם קנס דיש בה הויה וראויה לקיימה, ולאפוקי מרבי נחוניא בן הקנה שהיה עושה יום הכפורים כשבת מה שבת מתחייב בנפשו ופטור מן התשלומין אף יום הכפורים מתחייב בנפשו ופטור מן התשלומין. [קג] אלו נערות שיש להן קנס הבא על אחותו וכו', ורמינהו אלו הן הלוקין הבא על אחותו וכו' וקיימא לן דאינו לוקה ומשלם, אמר עולא לא קשיא כאן באחותו נערה כאן באחותו בוגרת. אלמא קסבר עולא כל היכא דאיכא ממון ומלקות ממונא משלם מילקא לא לקי, מנא ליה לעולא הא, גמר תחת תחת כתיב הכא תחת אשר ענה וכתיב התם [קד] עין תחת עין מה התם ממונא משלם מילקא לא לקי אף כל היכא דאיכא ממון ומלקות ממונא משלם מילקא לא לקי. רבי יוחנן אומר אפילו תימא אחותו נערה, כאן שהתרו בו כאן שלא התרו בו, אלמא קסבר רבי יוחנן כל היכא דאיכא ממון ומלקות והתרו ביה מילקא לקי ממונא לא משלם, מנא ליה לרבי יוחנן הא, אמר קרא [קה] כדי רשעתו משום רשעה אחת אתה מחייבו ואי אתה מחייבו משום שתי רשעיות, וסמיך ליה ארבעים יכנו. והא איכא עדים זוממין וחובל בחברו דממונא משלמי, א"ר אילעאי בפירוש ריבתה תורה עדים זוממין לתשלומין (כתיב בפ' ועשיתם לו כאשר זמם):

כי ימצא איש [נערה בתולה, נאמר בתולה באונס ונאמר בתולה] במפתה. לא יאמר בתולה במפתה והלא דין הוא ומה אונס חמור אינו חייב אלא על נערה בתולה מפתה הקל אינו דין שלא יהא חייב אלא על נערה בתולה. (לב) או חילוף אם מפתה הקל חייב על נערה בתולה ועל נערה שאינה בתולה אונס חמור אינו דין שיהא חייב על בתולה ועל שאינה בתולה, מה ת"ל בתולה באונס, שיכול אין לי אלא שלא יהא נותן לה אבל יהא נותן לאביה, ת"ל בתולה בתולה פרט לבעולה, אין לי אלא בעולה, מוכת עץ מנין, ת"ל בתולה פרט למוכת עץ. נאמר כאן אשר לא אורסה ונאמר להלן אשר לא אורסה [במפתה. והלא דין הוא מה אונס חמור אינו חייב על שנתארסה ונתגרשה] מפתה הקל אינו דין שלא יהא חייב על שנתארסה ונתגרשה. או חילוף ומה אם מפתה הקל הרי הוא חייב על שנתארסה ונתגרשה אונס חמור אינו דין שיהא חייב על שנתארסה ונתגרשה, מה ת"ל אשר לא אורסה שתי פעמים, שלא יהא נותן לא לה ולא לאביה. נאמר כאן נערה ולא נאמר נערה במפתה [מפתה מנין, והלא דין הוא] מה אונס חמור אינו חייב אלא על הנערה וכו', או חילוף ומה אם מפתה הקל הרי הוא חייב על נערה ועל שאינה נערה [אונס חמור אינו דין שיהא חייב על נערה ועל שאינה נערה, והלא כבר נאמר נערה, שיכול אין לי אלא שלא יתן לאביה אבל יתן לה], ת"ל ונתן לאבי הנערה ולא לאבי הבוגרת, והרי דברים ק"ו ומה אונס חמור אינו חייב על הבוגרת מפתה הקל אינו דין שלא יהא חייב על הבוגרת, להחליף את הדין אי אתה יכול שהרי כבר נאמר נערה נערה שתי פעמים. ושכב עמה כל שכיבה. ונמצאו בעדים. ונתן האיש ולא הקטן. השוכב עמה כל שכיבה. לאבי הנערה שיהא שלו. לאבי הנערה ולא לאבי הבוגרת. חמשים כסף כסף צורי. ולו תהיה לאשה מלמד ששותה בעציצו ואפילו היא חגרת ואפילו היא סומא ואפילו היא מוכת שחין. נמצא בה דבר זימה או שאינה ראויה לבא בישראל יכול יהא רשאי לקיימה, ת"ל ולו תהיה לאשה, אשה הראויה לו. תחת אשר ענה לרבות את היתומה, מכאן אמרו יתומה שנתארמלה או שנתגרשה, האונס חייב והמפתה פטור. לא יוכל לשלחה כל ימיו (לג) משלחה הוא ליבם:

[קו] ונתן לאבי הנערה. ר"ש אומר אם לא הספיקה לגבות עד שמת האב הרי הן של עצמה, ואי אמרת ממונא הוי להורישה לבניו לעצמה אמאי דאחים בעי מיהוי, שאני התם דאמר קרא ונתן האיש השוכב עמה לאבי הנערה לא זיכתה תורה לאב אלא משעת נתינה, וכי קאמר רבה ממונא הוי להורישו לבניו בשאר קנסות. [קז] ורבי יוחנן האי תחת אשר ענה מיבעי ליה לכדאביי האי תחת אשר ענה מכלל דאיכא בשת ופגם, ועולא נפקא ליה מדרבא ונתן האיש השוכב עמה הנאת שכיבה חמשים מכלל דאיכא בשת ופגם. [קט] באונס ומפתה להקל ולהחמיר וכו' (כדלעיל). בבשת ופגם הכל לפי המבייש והמתבייש, אימא חמשים סלע אמר רחמנא לכולהו מילי, אמר אביי אמר קרא תחת אשר ענה וכו', רבא אמר א"ק ונתן האיש השוכב עמה וכו':

כג [קי] לא יקח איש את אשת אביו. תנו רבנן אנס אשה מותר לישא בתה, נשא אשה אסור לישא בתה. מנא הני מילי, דתנו רבנן בכולן נאמר (כאן) שכיבה וכאן נאמר (בהן) קיחה, לומר לך דרך ליקוחין אסרה תורה, א"ל רב פפא לאביי אלא מעתה גבי אחותו דכתיב [א] ואיש אשר יקח את אחותו [ה"נ] דרך קיחה הוא דאסור דרך שכיבה שרי, א"ל ליקוחין כתיב בתורה הראוי לשכיבה לשכיבה הראוין לקיחה קיחה. רבא אמר אנס אשה מותר לישא בתה, מהכא דכתיב [ב] ערות בת בנך או בת בתך לא תגלה ערותה, הא בת בנה דידה ובת בתה דידה גלי, וכתיב ערות אשה ובתה לא

ממ"ק ובמ"ק צט ספרי : *נ"ל אלמנה לכ"ג גרושה וחלוצה לכהן הדיוט ושאר חייבי לאוין, דהילו בהמה, שבת, וע"ה, בסקילה הם, ועי' מפרשי ספרי והגהות הגר"א ז"ל : ק סנהדרין עד : קא כתובות כט : קב שם ל : קג שם לח : קד שמות כא : קה דברים כה : קו ספרי : קז כתובות מב : קח שם לג : קט ערכין יד : קי יבמות נז : א ויקרא כ : ב שם יח :

זית רענן (לא) פרט לשאמרה הנח לו, דאז אין מצילין אותה בנפשו : (לב) או חילוף, פי' דאי לא כתיב בתולה במפתה הוי ילפינן איפכא, וע"ז משני מת"ל בתולה באונס, פי' דא"כ הוי קשה ל"ל בתולה באונס ואם כן הדרה קושיא לדוכתה לא לכתוב בתולה במפתה וע"ז קאמר שיכול וכו', זה נ"ל ברור, וכ"כ ב"א. אשר לא אורשה ולא איצטריך דבארוסה פטור דהא פשיטא דבת סקילה היא כדפריך בגמרא אלא בא ללמד דאפילו נתגרשה פטור ואם כן פריך לא לכתוב ונילף מאונס וע"ז פריך או חילוף וכו', פי' אי לא הוי כתיב אשר לא אורסה במפותה הוי ילפינן חילוף, וע"ז קאמר מת"ל אשר לא אורסה שני פעמים, פי' במפתה ובאונס דכיון דכתיב באונס ע"כ לא מצי למימר או חילוף א"כ אשר לא אורשה במפתה ל"ל, ומשני שלא יהא נותן לא לה ולא לאביה: נערה נערה שתי פעמים, פי' ללמד דאפילו לאביה אין צריך ליתן : כל שכיבה, משמע אפילו שלא כדרכה: שיהיו שלו, ולא שיפקוד אותו לבתו : (לג) משלחת הוא ליבם, פי' שאם מת בלא בנים והיא זקוקה ליבם רשאי לחלץ, (ועי' בהגהות הגר"א ז"ל) :

לא תגלה וגו' הא כיצד כאן בנשואין כאן באונסין, ואיפוך אנא עריות שאר כתיב בהו, בנשואין איכא שאר באונסין ליכא שאר: [ג]רבי יהודה אוסר באנוסת אביו ובמפותת אביו, מאי טעמא דרבי יהודה דכתיב לא יקח איש את אשת אביו ולא יגלה כנף וגו' כנף שראה אביו לא יגלה. וממאי דבאנוסה כתיב, דכתיב מעילויה דקרא ונתן האיש השוכב עמה וגו', ורבנן בשומרת יבם של אביו הכתוב מדבר, ומאי כנף אביו, כנף הראוי לאביו לא יגלה. ותיפוק ליה משום דודתו לעבור עליה בשני לאוין. ותיפוק ליה משום (התרת) יבמה לשוק לעבור עליה בג' לאוין. ואי בעית אימא לאחר מיתה:
[ד]לא יבא פצוע דכא. איזהו פצוע דכא שנפצעו ביצים שלו ואפילו אחת מהם, וכרות שפכה כל שנכרת הגיד ואם נשתייר מעטרה אפילו כחוט השערה כשר. [ה]פצוע דכא וכרות שפכה מותרין בגיורת ובמשוחררת ואינן אסורין אלא מלבא בקהל שנאמר לא יבא פצוע דכא וגו'. [ו]ת"ר אפילו נקבו אפילו נמקו ואפילו חסרו. אמר רב יהודה אמר שמואל פצוע דכא בידי שמים כשר. במתניתא תנא נאמר לא יבא פצוע דכא ונאמר לא יבא ממזר מה להלן בידי אדם אף כאן בידי אדם, ומה להלן באותו מקום אף כאן באותו מקום. [ז]פצוע דכא אין לי אלא כלו, מקצתו מנין, ת"ל וכרות שפכה, כל שנכרת הגיד (הפוסק). א"ר ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקא שמעתי מפי חכמים בכרם ביבנה שמי שאין לו (לד) אלא אחת זהו סריס חמה. מה בין פצוע דכא לכרות שפכה, אלא שפצוע דכא חוזר וכרות שפכה אינו חוזר, זו מהלכות רופאים. בקהל ה' (ר"ש) [ר"י] אומר ארבע קהלות הן, קהל כהנים, קהל לוים, קהל ישראלים, קהל גרים. וחכמים אומרים שלשה:

לא יבא ממזר בקהל ה' בין איש בין אשה. לא יבא ממזר כל שהוא מום זר. אי זהו ממזר כל שאר בשר (כל) שהוא בלא יבא דברי רבי עקיבא, שנאמר לא יקח איש את אשת אביו וכתיב לא יבא ממזר, מה אשת אב מיוחדת שאר בשר שהוא בלא יבא והולד ממזר, כך כל שאר בשר שהוא בלא יבא הולד ממזר. שמעון התימני אומר כל שחייבין עליו כרת בידי שמים שנאמר לא יקח איש את אשת אביו ולא יבא ממזר, מה אשת אב מיוחדת שחייבין עליה כרת בידי שמים והולד ממזר אף כל שחייבין עליהן כרת בידי שמים הולד ממזר. רבי יהושע אומר כל שחייבין עליה מיתת ב"ד הולד ממזר, שנאמר לא יקח איש את אשת אביו ולא יבא ממזר, מה אשת אב מיוחדת שחייבין עליה מיתת ב"ד הולד ממזר, כך כל שחייבין עליהן מיתת ב"ד הולד ממזר. גם דור עשירי נאמר כאן דור עשירי ונאמר (לה) למטה דור עשירי מה דור עשירי האמור למטה עד עולם אף דור העשירי האמור כאן עד עולם. [ח]תנו רבנן גר נושא ממזרת הולד ממזר דברי רבי יוסי. רבי יהודה אומר גר לא ישא ממזרת, אחד גר ואחד עבד משוחרר וחלל מותרין בכהנת. מאי טעמא דרבי יוסי חמשה קהלי כתיבי, חד לכהנים וחד ללוים וחד לישראלים וחד למישרא ממזר בשתוקי וחד לכישרא שתוקי בישראל, קהל גרים לא איקרי קהל, ורבי יהודה כהנים לוים מחד קרא נפקי אייתר ליה חד לקהל גרים, איבעית אימא ה"נ תרי קהלי נינהו וממזרים בשתוקי ושתוקי בישראל מחד קהל נפקי. לא [ט]יבא ממזר בקהל ה', בקהל ודאי הוא דלא יבא, הא בקהל ספק יבא. ממזר ודאי הוא דלא יבא ממזר ספק יבא. אייתר ליה הדר לקהל גרים, ואיתימא הני נמי תרי קהלי נינהו, וטעמא דר' יהודה מהכא [י]הקהל חוקה אחת לכם ולגר הגר. ורבי יוסי חוקה אחת הפסיק הענין. [י]אמר ריש לקיש ממזרת לאחר עשרה דורות מותרת, ליף עשירי עשירי מעמוני ומואבי מה להלן נקבות מותרות אף כאן נקבות מותרות, אי מה להלן מיד אף כאן מיד, כי (גמיר) [אהני] ג"ש מעשירי ואילך, והאנן הנן ממזרים ונתינין אסורין ואיסורן איסור עולם אחד זכרים ואחד נקבות, לא קשיא הא כמ"ד דון מינה ומינה הא כמ"ד דון מינה ואוקי באתרא. שאלו לרבי אליעזר ממזרת לאחר עשרה דורות מהו, א"ל מי יתן לי דור שלישי ואטהרנו. קסבר ממזרת לא חיי. והא אנן תנן איסורן איסור עולם, דידיע חיי דלא ידיע לא חיי, דידיע ולא ידיע עד תלתא דרי חיי טפי לא חיי. ההוא דהוה בשיבבותיה דרבי אמי אפיק כרוז עליה דממזר הוא הוה בכי ואזיל אמר ליה היים נתתי לך. אמר רבי אליעזר בר חביבא פעם אחד לששים שנה וכו' (כתוב ברמז תפ"ח):

[יא]לא יבא עמוני. בזכרים הכתוב מדבר ולא בנקבות. (דבר אחר) [שנאמר] עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית דברי רבי יהודה, וחכמים אומרים על דבר אשר לא קדמו, מי דרכן לקדם אנשים ולא נשים. שהיה בדין ומה ממזר שלא נאמר בו עד עולם עשה בו נשים כאנשים, עמונים ומואבים שנאמר בהם עד עולם אינו דין שנעשה בהן נשים כאנשים. או חילוף ומה עמונים ומואבים שנאמר בהן עד עולם לא עשר נשים כאנשים, ממזר שלא נאמר בו עד עולם אינו דין שלא נעשה בו נשים כאנשים, תלמוד לומר לא יבא ממזר בין איש ובין אשה, אחר שריבה הכתוב ומיעט הא אין עליך לדון אלא כדין הראשון, ומה ממזר שלא נאמר בו עד עולם עשה בו נשים כאנשים, עמוני ומואבים שנאמר בהן עד עולם אינו דין שנעשה בהם נשים כאנשים, ת"ל עמוני ולא עמונית דברי ר"י. ואם נאמר (דור עשירי) [עד עולם] למה נאמר (עד עולם) [דור עשירי], אלא מופנה להקיש ולדון ג"ש, נאמר כאן דור עשירי ונאמר להלן דור עשירי מה דור עשירי האמור כאן עד עולם אף דור עשירי האמור להלן עד עולם. [יב]עמוני ומואבי אסורין ואיסורן איסור עולם, הזכרים אסורים והנקבות מותרות מיד. עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית דברי רבי יהודה. רבי שמעון אומר על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים דרכו של איש לקדם ואין דרכה של אשה לקדם. היה להם לקדם נשים לקראת נשים, הכא תרגימו [יג]כל כבודה בת מלך פנימה, במערבא אמרי [יד]ויאמרו אליו איה שרה אשתך ויאמר הנה באהל. דרש רבא מאי דכתיב [טו]אז אמרתי הנה באתי במגלת ספר כתוב עלי, אמר דוד אני אמרתי עתה באתי ולא ידעתי שבמגלת ספר כתוב עלי. התם כתיב [טז]הנמצאות, הכא כתיב [יז]מצאתי דוד עבדי וגו'. [יח]בו ביום עמד יהודה גר עמוני לפניהם בבית המדרש א"ל מה אני לבא בקהל, א"ל [ר"ג אסור אתה לבא בקהל, א"ל] רבי יהושע מותר אתה לבא בקהל, א"ל רבן גמליאל והא כתיב לא יבא עמוני, א"ל רבי יהושע וכי עמון ומואב במקומן יושבים ולא כבר עלה סנחריב ובלבל את העולם כלו שנאמר [יט]ואסיר גבולות עמים וגו' וכל דפריש מרובא פריש, א"ל רבן גמליאל והכתיב [כ]ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון וכבר שבו, א"ל ר' יהושע והכתיב [כא]ושבתי את שבות עמי ישראל ועדיין לא שבו, מיד התירוהו לבא בקהל. [כב]דרש רבא מאי דכתיב [כג]אח נפשע מקרית עוז ומדינים כבריח ארמון [אח נפשע מקרית עוז] זה לוט שפירש מאברהם, ומדינים כבריח ארמון שהטיל [מדנין] כבריחים וארמון, לא יבא עמוני ומואבי. דרש רבא ואיתימא רבי יצחק מאי דכתיב [כד]לתאוה יבקש נפרד זה לוט. בכל תושיה יתגלע שנתגלה קלונו בבתי כנסיות ובבתי מדרשיות דתנן עמוני ומואבי אסורין ואיסורן איסור עולם:
[כה]על דבר אשר לא קדמו. כשהוא אומר על דבר אף על העצה, וכן הוא אומר [כו]עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב. בדרך בשעת טרופכם. בצאתכם ממצרים בשעת גאולתכם. ואשר שכר עליך את בלעם הרי דבר גנאי לבלעם. ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם [ויהפוך] מלמד (שאף) שהמקלל נתקלל, מפני מה כי אהבך ה' אלהיך. לא תדרוש שלומם [וטובתם] מכלל שנאמר [עמך ישב בקרבך וגו'] בטוב לו יכול אף זה כן (לו) תלמוד לומר לא תדרוש שלומם וטובתם. כל ימיך לעולם ולעולמי עולמים. [כז]אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי בן קצרתא גדולה לגימא שהרחיקה שתי משפחות מישראל שנאמר על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים. ורבי יוחנן דידיה אמר מרחקת את הקרובים מעמון ומואב ומקרבת את הרחוקים [מיתרו] שנאמר *קראן לו ויאכל לחם וכו' (כדכתיב התם). בלעם בן בעור (כתוב בוירא בלק). [כח]ויהפוך ה' אלהיך את הקללה קללה ולא קללות, כולן חזרו לקללות חוץ מבתי כנסיות ובתי מדרשות (כתוב בפסוק על מה טובו אהליך יעקב). ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם, [כט]הרואה חלום ונפשו עגומה עליו ילך ויפתרנו בפני שלשה. יפתרנו והאמר רב חסדא חלמא דלא מפשר כאגרתא דלא מקריא, אלא אימא ייטיבנו בפני שלשה לייתי תלתא ולימא להו חלמא טבא חזאי חלמא טבא חזאי, ולימרו ליה הנך טבא הוא וטבא ליהוי רחמנא לישויה לטב עד שבע זימנין יגזרו עלך מן שמיא דליהוי טבא [ויהוי טבא]. ולימא שלש הפיכות [ל]הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה, [לא]אז תשמח בתולה במחול ובחורים וזקנים יחדו והפכתי אבלם לששון ונחמתים

ממ"ק ובמ"ק ג ברכות כא, יבמות לו: ד יבמות ע: ה שם עס: ו שם עס: ז ספרי: ח קדושין עג: ט במדבר טו: י יבמות עח: יא ספרי: יב יבמות עו: יג תהלים מה: יד בראשית יח: טו תהלים מ: טז בראשית יט: יז תהלים פט: יח ברכות כח: יט ישעיה י: כ ירמיה מט: כא עמוס ט: כב נזיר כג: כג משלי יח: כד שם: כה ספרי: כו מיכה ו: כז סנהדרין קג: *שמות ב: כח שם קה: כט ברכות נה: ל תהלים ל: לא ירמיה לא:

זית רענן (לד) אלא אחת, פי' ביצה אחת: חוזר, פי' חוזר ונתרפא: מום זר, אפילו נקבות: (לה) למטה דור עשירי, גבי עמון ומואב: אף על העצה, שיעצו לזנות: בשעת גאולהכם, וא"כ הוי להם להראות לכם פנים יפות: גנאי לבלעם, שהזכיר כתב שכר לגנות לבלעם שסבור ליטול שכר אע"ה לא היה יכול לקללם: (לו) ה"ג בספרי מכלל שנאמר וקראת אליה לשלום יכול אף אלו כן ת"ל לא תדרוש שלומם מכלל שנאמר בטוב ו-ו', וקראת אליה לשלום כתיב גבי כי תצור אל עיר: בטוב לו תוננו, הפשוט על גר שנתגייר קאי: ולעולמי עולמים, לימות המשיח:

תחומתים ושמחתים מיגונם, ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה כי אהבך ה' אלהיך. שלש פדויות [לב]פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי, [לג]ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה, [לד]ויאמר העם אל שאול היהונתן ימות אשר עשה הישועה הגדולה הזאת בישראל, חלילה חי ה' אם יפול משערות ראשו ארצה כי עם אלהים עשה היום הזה ויפדו העם את יהונתן ולא מת. שלש שלומות [לה]בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו, [לו]ורוח לבשה את עמשי ראש השלישים לך דויד ועמך בן ישי שלום שלום לך ושלום לעוזרך כי עזרך אלהיך ויקבלם דויד ויתנם בראשי הגדוד [לז]ואמרתם כה לחי ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום:

[לח]לא תדרוש שלומם. אונקלוס בר קלוניקוס בר אחתיה דטיטוס הוה בעא לאיגיורי, אזל אסקיה לטיטוס בנגידא, א"ל מאן חשיב בההוא עלמא, אמר ליה ישראל, א"ל מהו לאידבוקי בהו, א"ל [מילייהו נפישין ולא מצית לקיומינהו, זיל אגרי בהו] בההוא עלמא והוית רישא, דכתיב [לט]היו צריה לראש אויביה שלו שכל המיצר לישראל נעשה ראש:

[מ]לא תתעב אדומי. מפני מה כי אחיך הוא, גדולה אחוה. לא תתעב מצרי מפני כי גר היית בארצו. א"ר אלעזר בן עזריה המצרים לא קבלו את ישראל אלא לצורך עצמן וקבע להם המקום שכר, והרי דברים קל וחומר ומה אם מי שלא נתכוון לזכות כך, מי שנתכוון לזכות על אחת כמה וכמה. ר"ש אומר מצרים הם טבעו את ישראל במים ואדומיים קדמו את ישראל בחרב ולא אסרם הכתוב אלא עד שלשה דורות, עמונים ומואבים מפני שנטלו עצה להחטיא את ישראל אסרם הכתוב איסור עולם, ללמדך שמחטיאו של אדם קשה לו מן ההורגו, שההורגו אין מוציאו אלא מן העוה"ז ומחטיאו מוציאו מן העולם הזה ומן העוה"ב. [מא]הפה שאמר גם את ישראל לא אשלח הוא הפה שאמר אנכי אשלח אתכם מה שכר נטלו על כך לא תתעב מצרי וכו' (כדכתיב ברמז רכ"ו). [מב]מצרי ואדומי אינם אסורים אלא עד שלשה דורות, אחד זכרים ואחד נקבות [ר' שמעון מתיר את הנקבות מיד], אמר ר"ש קל וחומר ומה במקום שאסר את הזכרים איסור עולם התיר את הנקבות מיד, מקום שלא אסר את הזכרים אלא עד שלשה דורות אינו דין שנתיר את הנקבות מיד, אמרו לו אם הלכה נקבל ואם לדין יש תשובה, אמר להם לא כי הלכה אני אומר ועוד קרא מסייעני בנים ולא בנות. ת"ר בנים ולא בנות דברי ר"ש, א"ל ר' יהודה הרי הוא אומר בנים אשר יולדו הכתוב תלאן בלידה. [מג]ת"ר אם נאמר בנים למה נאמר דורות, ואם נאמר דורות למה נאמר בנים. אם נאמר בנים ולא נאמר דורות הייתי אומר בן ראשון ושני אסור שלישי מותר, לכך נאמר דורות, ואם נאמר דורות ולא נאמר בנים הייתי אומר לאותן העומדים על הר סיני לכך נאמר בנים. להם מהם מנה, להם הלך אחר פסוליהם. ואיצטריך למיכתב להם ואיצטריך למיכתב אשר יולדו דאי כתב רחמנא אשר יולדו הוה אמינא [מבניהם מנה כתב רחמנא להם, ואי כתב רחמנא להם הוה אמינא] מצרית מעוברת שנתגיירה היא ובנה חד כתב רחמנא אשר יולדו. ואיצטריך למיכתב להם הכא ואיצטריך למכתב לו גבי ממזר, דאי כתב רחמנא הכא משום דבא מטיפה פסולה אבל ממזר דבא מטיפה כשרה אימא לא, ואי כתב רחמנא גבי ממזר משום דאינו ראוי לבא בקהל לעולם אבל הכא אימא לא צריכי. [מד]מנא הא מילתא דאמרי אינשי בירא דשתית מיניה לא תשדי ביה [מה]קלא, דכתיב לא תתעב מצרים כי גר היית בארצו. [מו]אמר ר' יהודה מנימין גר המצרי היה לי חבר מתלמידי רבי עקיבא ונשוי גיורת מצרית אמר הריני הולך להשיא לבני אשה (לז) בת גיורת מצרית כדי שיהא בן בני כשר לבא בקהל לקיים מה שנאמר דור שלישי יבא להם בקהל ה':

כי תצא מחנה על אויביך. כשהוא יוצא הוי יוצא במחנה. על אויביך כנגד אויביך אתה נלחם. ונשמרת מכל דבר רע יכול בטהרות ובטומאות ובמעשרות הכתוב מדבר, ת"ל ערוה, אין לי אלא ערוה, מנין לרבות ע"א ושפיכות דמים וקללת השם, תלמוד לומר ונשמרת מכל דבר רע. אי ונשמרת מכל דבר יכול בטהרות ובטומאות ובמעשרות הכתוב מדבר, ת"ל ערוה מה ערוה מיוחדת מעשה שגלו בה כנעניים [ומסלק השכינה] כך כל מעשה שגלו בה כנעניים מסלק שכינה, כשהוא אומר דבר אף על לשון הרע:

[מז]מכה קשה לשון הרע, משל לנכה רגלים שהיה מרעיש את המדינה, אמרו אילו היה שלם על אחת כמה וכמה, כך הלשון מחותך ומונח בתוך הפה והוא מרעיש את העולם, למה הוא דומה לכלב שהוא קשור בשלשלת וחבוש ונתון לפנים משלשה בתים והוא מנבח וכל העם מתיראים ממנו אילו היה בחוץ מה היה עושה, כך לשון הרע נתון לפנים מן הפה ולפנים מן השפתים ומכה שאין לו סוף אילו היה בחוץ על אחת כמה וכמה, אמר הקב"ה מכל צרות הבאות עליכם אני יכול להציל אתכם, אבל בלשון הרע (לח) הטמן עצמך ואין אתה מפסיד. משל לעשיר שהיה לו אוהב אחד בן כפר הלך לשאול בשלומו והיה שם כלב שוטה והיה נושך וממית את הבריות, אמר אותו עשיר לאוהבו בני אם אתה חייב לאדם אני פורע ואל תתחבא ממנו, אבל אם ראית אותו כלב שוטה ממנו תתחבא שאם נושכך איני יודע מה לעשות לך, כך אמר הקב"ה [מח]בשש צרות יצילך וגו' ובשוט לשון תחבא. מה כתיב למעלה מן הענין לא יבא ממזר לא יבא עמוני, בא הכתוב ללמדך שכל מי שאינו ראוי לבא בקהל לא יצא למלחמה, א"ל הוו זהירין שלא יצאו עמכם בני אדם שיש בידם עבירות שנאמר ונשמרת מכל דבר רע: אזהרה למוציא שם רע מונשמרת מכל דבר רע (כתוב לעיל): [מט]ונשמרת מכל דבר רע שלא יסתכל אדם באשה נאה ואפילו פנויה, באשת איש ואפילו מכוערת, ולא בבגדי צבע של אשה ולא [בחמור] וחמורה ולא [בחזיר] וחזירה ולא בעופות בשעה שנזקקין זה לזה ואפילו מלא עינים כמלאך המות. אמרו עליו על מלאך המות שכולו מלא עינים, בשעת פטירתו של חולה עומד על מראשותיו וחרבו שלופה בידו וטפה של מרה תלויה בו כיון שהחולה רואה אותו מזדעזע ופותח פיו וזורקה לתוך פיו, ממנה מת, ממנה מסריח, ממנה פניו מוריקות. ולא בבגדי צבע של אשה, אמר רב יהודה אמר שמואל ואפילו שטוחין על גבי הכותל, אמר רב פפא ובמכיר את בעליהן, דיקא נמי דקתני ולא בבגדי צבע של אשה ולא קתני ולא בבגדי צבעונין. ממנה מת, לימא פליגא אדאבוה דשמואל דאמר אמר לי מלאך המות אי לאו דחיישנא ליקרא דברייתא הוה פרענא בית השחיטה כבהמה, דילמא ההוא טיפה מחתכה להו לסימנין. וממנה מסריח מסייע ליה לרבי חנינא בר כהנא דאמר אמרי בי רב הרוצה שלא יסריח מתו יהפכנו על פניו. ת"ר ונשמרת מכל דבר רע שלא יהרהר אדם ביום ויבא לידי קרי בלילה, מכאן א"ר פנחס בן יאיר תורה מביאה [לידי זהירות, זהירות מביאה לידי זריזות, זריזות מביאה לידי נקיות, נקיות מביאה] לידי פרישות, פרישות מביאה לידי טהרה, טהרה מביאה לידי (חסידות, חסידות מביאה לידי) קדושה, קדושה מביאה לידי ענוה, ענוה מביאה לידי יראת חטא, יראת חטא [מביאה לידי חסידות, חסידות] מביאה לידי רוח הקודש, רוח הקודש מביאה לתחיית המתים, וחסידות גדולה מכולן שנאמר [נא]אז דברת בחזון לחסידך. ופליגא דר' יהושע בן לוי דאמר ענוה גדולה מכולן שנאמר [נב]ורוח ה' עלי יען משח ה' אותי לבשר ענוים, לבשר חסידים לא נאמר, אלא לבשר ענוים, הא למדת שענוה גדולה מכולן:

תתקלד [נג]כי יהיה בך (לט) ולא באחרים. איש פרט לקטן. אשר לא יהיה טהור מקרה לילה, אין לי אלא קרי לילה [קרי] יום מנין, תלמוד לומר אשר לא יהיה טהור מ"מ, א"כ למה נאמר מקרה לילה, דברה תורה בהווה. ויצא אל מחוץ למחנה זו מצות עשה, ולא יבא אל תוך המחנה זו מצות לא תעשה. ר"ש אומר ויצא אל מחוץ למחנה זה מחנה לויה, ולא יבא אל תוך המחנה זה מחנה שכינה. והיה לפנות ערב ירחץ במים מלמד שהקרי (פוטר) [סותר] בזיבה מעת לעת. וכבא השמש (מ) ביאת שמשו מעכבתו מליכנס לפנים מן המחנה:

ויד תהיה לך מחוץ למחנה. אין יד אלא מקום שנאמר [נד]והנה מציב לו יד, ואומר [נה]איש על ידו לדגליהם. ויצאת שמה חוץ [ולא במחנה, והיה בשבתך חוץ] בישיבה ולא בעמידה. [נו]א"ל רב פפא לאביי והא האי תנא דלא דריש דיו ואע"ג דלא מיפרך ק"ו, דתניא קרי בזב מנין, ודין הוא ומה טהור מטמא בטמא טמא בטהור אינו דין, שיהא טמא בטמא וקא מייתי לה בין למגע בין למשא, ואמאי נימא אהני ק"ו למגע ואהני דיו לאפוקי למשא, וכו' תימא

מס"ק ובמ"ק [לב] תהלים נה: [לג] ישעיה לה: [לד] שמואל א יד: [לה] ישעיה נז: [לו] דה"א יב: [לז] שמואל א כה: [לח] גיטין נו: [לט] איכה א: [מ] ספרי: [מא] מכילתא: [מב] יבמות עו: [מג] שם עה: [מד] ב"ק קמא צב: [מה] קלא גרוד של עפר: [מו] ספרי: [מז] מ"ה הדברים זוטא: [מח] איוב ה: [מט] ע"ז כ: [נ] ע"ש בינוי הנוסחה: [נא] תהלים פט: [נב] ישעיה סא: [נג] ספרי: [נד] שמואל א טו: [נה] במדבר ב: [נו] ב"ק כה:

זית רענן (לז) בת גיורת מצרית, שה"א שניה, ועיין בגמרא: הוי יוצא במחנה, דה"א שיבטח בה' ולא יצאו בעם רב קמ"ל: שגלו בה כנענים, דגבי ג"ע כתיב בס"פ קדושים ותקיא הארץ את יושביה ובע"א כתיב בפ' שופטים לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש וגו' ובגלל התועבות האלה ה"א מוריש אותם מפניך. ובש"ד כתיב סוף מסעי ולא תחניפו את הארץ וכו'. וברכת השם אפשר דהוי בכלל ע"א: (לח) הטמן עצמך וכו', אפשר לומר שבעל לה"ר מסלק השכינה לכן אמר הקב"ה כביכול אין אני יכול לו: (לט) ולא באחרים, שכותי אין מטמא בקרי: פרט לקטן, פחות מבן ט' שנים אין קריו מטמא: (מ) ביאת שמשו מעכבתו וכו', אבל כפרתו אינו מעכב שאפילו זב שלא הביא קרבנו מותר ליכנס למחנה לויה:

תימא למגע לא איצטריך ק״ו דלא גרע מגברא טהור, איצטריך כד״א מקרה לילה כתיב מי שקריו גורם לו יצא זה שאין קריו גורם לו אלא דבר אחר גרם לו, קמ״ל :

[נז]ויצא אל מחוץ למחנה זו מחנה לויה, ולא יבא אל תוך המחנה זו מחנה שכינה. ואימא אידי ואידי במחנה שכינה ולעבור עליו בשנים בעשה ולא תעשה, א״כ לימא קרא [ויצא אל מחוץ למחנה] לא יבא אל תוך המחנה למה לי, ליתן לו מחנה אחרת. [נח]שכבת זרע של זב מטמא במשא כל מעת לעת, ורבי יוסי אומר יומו. במאי קא מיפלגי ברשמואל, דשמואל רמי כתיב כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה, וכתיב והיה לפנות ערב ירחץ במים, מאן דאמר מעת לעת דייק מלפנות ערב, ואידך דייק מקרה לילה, ומ״ד לפנות ערב הא כתיב מקרה לילה, אמר לך אורחיה דקרי למתיא בליליא. [נט]ר׳ יונתן רמי כתיב ויד תהיה לך מחוץ למחנה וגו׳, וכתיב ויתד תהיה לך על אזנך וגו׳, הא כיצד, כאן בגדולים כאן בקטנים. ערוה [ס]בעששית אסור לקרות ק״ש כנגדה דכתיב ולא יראה בך ערות דבר והא קמתחזיא. אמר רב יהודה כותי ערום אסור לקרות ק״ש כנגדו, מהו דתימא הואיל וכתיב [סא]אשר בשר חמורים בשרם אימא כחמור בעלמא הוא קמ״ל דלענין ערוה איקרו נמי ערוה דכתיב [סב]וערות אביהם לא ראו :

[סג]ויתד תהיה לך וגו׳ בדברים שתגרי אומות מוכרין אותן להן לישראל. רבי אליעזר בן פרטא אומר אף דברים שתגרי אומות העולם מוכרין להן מן ספינן, אלא מה אני מקיים ויתד תהיה לך לאחר שכרחו, אמר הקב״ה אני אמרתי יהו כמלאכי השרת והם לא רצו, עכשיו אני מטריח אותן שלש פרסאות היינו דכתיב [סד]ויחנו על הירדן וגו׳, אמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי ההוא דוכתא והוה תלתא פרסי. תנא כשהן נפנין אין נפנין לא לפניהן ולא לצדיהן אלא לאחוריהן. [סה]דבר אחר ויתד תהיה לך על אזניך, בסוד ובלשון נקיה נאמרו דברי תורה, לא תשב לך בלא אשה, עשה תיק לזיין שלך, מי שהוא יוצא לחוץ וחרבו שלופה סוף השטן שולט בו והוא מכה לאחר והורגו ומתחייב בנפשו, כך כל מי שיושב בלא אשה והרבו שלופה יצר הרע שולט בו, יוצא עמו לשוק שטן עומד ומצפה לאבדו מן העולם שנאמר [סו]הלוא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רובץ, והשטן (מא) משלחו לשתות מן כוס שאינו שלו ומאבד עצמו מן העולם שנאמר [סז]נואף אשה חסר לב, אבל היתה החרב תחובה בתערה אינה מזיקתו, אם נשאת אשה אין יצר הרע שולט בך שנאמר [סח]וידעת כי שלום אהלך. [סט]דרש בר קפרא מאי דכתיב ויתד תהיה לך על אזניך [אל תקרי אזניך אלא על אוזניך] שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יניח אצבעו באזניו, והיינו דאמר רבי אלעזר מפני מה אצבעותיו של אדם דומות ליתדות, מאי טעמא אילימא משום דמחלקן כל חדא וחדא למילתיה עבידא דאמר מר זו [זרת וזו] קמיצה וזו אמה וזה אצבע זה גודל, אלא מאי טעמא ראשיהן משופעות כיתדות, שאם ישמע דבר שאינו הגון יניח אצבעותיו באזניו. תנא דבי רבי ישמעאל מפני מה אוזן כולה קשה והאליה רכה, שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יכוף אליה לתוכה. תנו רבנן אל ישמיע אדם לאזניו דברים שאינם מהוגנין מפני שהן נכוות תחלה לאברים :

[ע]ויתד תהיה לך על אזניך אין אזניך אלא מקום זיינך, והיה בשבתך חוץ ולא בעמידה. וחפרת בה שומע אני יהא חופר באחת (מב) ומכסה באחת, ת״ל ושבת וכסית את צאתך מלמד שחופר ומכסה באחת. ר׳ ישמעאל אומר מנין שלא יהא אדם הופך (מתניו) [אחוריו] כלפי (דרום) [המתנה], תלמוד לומר ושבת וכסית את צאתך. כי ה׳ אלהיך מתהלך וגו׳, מכאן אמרו לא יקרא אדם קריאת שמע בצד משרה של כובסין, ולא יכנס לא למרחץ ולא לבורסקי וספרים ותפילין בידו. להצילך ולתת אויביך לפניך אם עשית כל האמור בענין סוף שהוא מצילך ויתן את אויביך בידך. והיה מחניך קדוש קדשהו, מכאן אמרו לא יכנס אדם בהר הבית במקלו ובמנעלו ובאבק שעל רגלו. ולא יראה בך ערות דבר מלמד שהעריות מסלקות את השכינה. [עא]אמר רב חסדא בתחלה קודם שחטאו ישראל היתה שכינה שורה עם כל אחד ואחד שנאמר כי ה׳ אלהיך מתהלך בקרב מחניך, כיון שחטאו נסתלקה שכינה מהן שנאמר ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך. זנותא בביתא כי *קריא לשומשמי *תוקפא בביתא כי קריא לשומשמי, אידי ואידי באיתתא. [עב]הרמאי מפרישין אותו ערום, ואי אמרת כל מדרבנן בעי ברכה כי קאי ערום היכי מברך והא בעינן והיה מחניך קדוש וליכא וכו׳. [עג]אמר רבי יוחנן בכל מקום מותר להרהר חוץ מבית המרחץ ובית הכסא דכתיב והיה מחניך וגו׳ ולא יראה בך ערות דבר. תנא דבי אליהו לא יעמוד בתוך הבקעה ויתפלל כדרך עו״א. לא יעמוד ברשות הרבים ויתפלל (מג) מפני דעת הבריות. ולא יעמוד בין הנשים ויתפלל מפני דעת הנשים אלא יקדש מחנהו חמשה אמות לכל צד, ואם היה בתוך מחנהו יקדש את כולה שנאמר ה׳ אלהים מתהלך בקרב מחניך, הא למדנו שיעמוד בצד העץ או בצד האבן או בצד הכותל ויתפלל שנאמר [עד]ויסב חזקיהו פניו אל הקיר וגו׳. [עה]דואג ואחיתופל רדפו אחר דוד מאי דרוש ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך, והם לא היו יודעין שעבירה מכבה מצוה ואין עבירה מכבה תורה :

[עו]לא תסגיר עבד אל ארוניו. מכאן אמרו המוכר עבדו לעו״א או לחוץ לארץ יצא בן חורין. אשר ינצל אליך מעם ארוניו לרבות גר תושב. עמך ישב ולא בעיר עצמו, בקרבך ולא (בכפר) [בספר]. במקום אשר יבחר במקום שפרנסתו יוצא. באחת שעריך ולא בירושלים. כשהוא אומר באחד שעריך שלא יהא גולה מעיר לעיר. בטוב לו מנוה הרע לנוה היפה. ולא תוננו זו אונאת דברים. לא יהיה קדש (כתוב ברמז תקצ״ח). לא תהיה קדשה מבנות ישראל לא תהא מוזהר עליה בכנענים, [ולא יהיה קדש מבני ישראל לא תהא מוזהר עליו בכנענים], שהיה בדין ומה קדשה קלה אתה מוזהר עליה בישראל, קדש חמור אינו דין שיהא מוזהר עליו, או הילוף אם קדש חמור אי אתה מוזהר עליו בכנענים, קדשה קלה אינו דין [שלא] תהא מוזהר [עליה בכנענים], ומה ת״ל קדש, צריך לאומרו שאילו נאמר קדשה ולא נאמר קדש הייתי אומר אם קדשה קלה אתה מוזהר עליה בישראל, קדש חמור אינו דין שתהא מוזהר עליו בכנענים, ת״ל לא תהיה קדשה מבנות ישראל [ולא יהיה קדש מבני ישראל] אי אתה מוזהר עליו בכנענים. [עז]לא תביא אתנן, איזהו אתנן האומר לזונה הילך טלה זה באתננך אפילו הן מאה כולם אסורין, וכן האומר לחברו הילך טלה זה ותלין שפחתך אצל עבדי רבי אומר אינו אתנן, וחכמים אומרים אתנן. [עח]ואיזהו מחיר כלב האומר לחברו הילך טלה זה תחת כלב זה, וכן שני שותפים שחלקו אחד נטל עשרה ואחד נטל תשעה וכלב, שכנגד הכלב אסורין ושעם הכלב מותרים, אתנן הכלב ומחיר זונה הרי אלו מותרים שנאמר שנים ולא ארבעה, ולדותיהם מותרים שנאמר הם, הם ולא ולדותיהם. נתן לה כספים הרי אלו מותרין, יינות ושמנים וסלתות וכל דבר שכיוצא בו קרב על גבי המזבח אסור, נתן לה מוקדשים הרי אלו מותרין עופות הרי אלו אסורים. שהיה בדין ומה אם המוקדשין שהמום פוסל בהם אין אתנן ומחיר חל עליהן, עוף שאין המום פוסל בו אינו דין שלא יהא אתנן ומחיר חל עליו, ת״ל לכל נדר להביא את העוף. [עט]אמר רב אחד אתנן זכור ואחד אתנן כל העריות אסור, חוץ מאתנן אשתו נדה, מאי טעמא זונה כתיב ואשתו נדה לאו זונה היא. ולוי אמר אפילו אתנן אשתו נדה אסור, מ״ט תועבה [כתיב והא תועבה] היא, וללוי נמי והכתיב זונה, קסבר ההוא זונה ולא זונה*, ורב זונה ולא זונה נפקא ליה מדתניא רבי אומר אין אתנן אסור אלא מעריות הבאות בעבירה אבל שנתן לאשתו בנדתה או שנתנה לו באתננו או שנתן לה שכר פקעתה כולן מותרין, אע״פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר [פ]ובתתך אתנן ואתנן לא נתן לך ותהי להפך. ורב האי תועבה מאי עביד ליה, מיבעי ליה לכדאביי זונה כותית אתננה אסור מ״ט יליף תועבה תועבה מעריות מה להלן עריות דלא תפסי בהם קרושין אף כאן זונה כותית דלא תפסי בה קדושין. וכהן הבא עליה אין לוקה עליה משום זונה, מ״ט דא״ק ולא יחלל זרעו מי שזרעו מיוחס אחריו יצאתה כותית דאין זרעו מיוחס אחריו, זונה ישראלית אתננה מותר מאי טעמא דהא תפסי בה קרושין. וכהן שבא עליה לוקה משום זונה מאי טעמא דהא זרעו מיוחס אחריו. ורבא אמר אחת זונה כותית ואחת זונה ישראלית אתננה אסור וכהן הבא עליה לוקה משום

במ״ק ובמ״ק [נז] פסחים כח : [נח] נזיר סו : [נט] ברכות כה : [ס] בעששית לנטרינ״א בלע״ז : [סא] יחזקאל כג : [סב] בראשית יט : [סג] יומא עה : [סד] במדבר לג : [סה] מדרש הגדה : [סו] בראשית ד : [סז] משלי ו : [סח] איוב ה : [סט] כתובות ה : [ע] ספרי : [עא] סוטה ג : *קריא תולעת שאוכלת הסומסמין : *תיקזא כעס : [עב] שבת כג : [עג] שם קנ : [עד] ישעיה לח : [עה] סוטה כח : [עו] ספרי : [עז] תמורה כט : [עח] שם ל : [עט] שם כט : *חנה נקמ״ן ל״נ, וזונה בסגו״ל ל״ז : [פ] יחזקאל טז :

זית רענן (מא) משלחו, פי׳ משיאו : (מב) ומכסה באחת, פי׳ ביתד אחרת : ת״ל ושבת, פי׳ שישוב לכסות ביתד שחפר בו : כלפי דרום, שאז אחוריו למזרח או למערב, ב״א : (מג) מפני דעת הבריות, שיתן דעתו על הבריות : המ״ש אמות לכל צד, אפשר דדריש ה׳ הנצבת עמכה בזה פי׳ עמך ה׳ שהיה עומד באמה החמישית : בתוך מחנהו, ברישא מיירי שעומד ברשות אחרים וא״א לו לקדש כולו : המוכר עבדו, דאסור להפקיעו ממצות ויליף מלא תסגיר עבד אל אדוניו דאסור למסור עבד שברח מח״ל לא״י : ולא בעיר עצמו, רק חוץ לעיר שמא ימכרו העיר בידי עו״א : ולא בכפר, נ״א ולא בספר, וג״ל שכן עיקר שמא יכית עו״א לבוא על ישראל : שלא יהא גולה, רק ישב תמיד במקום אחד : ולא בירושלים, שאין מניחין אותו לדור בירושלים : לא יהיה קדש וגו׳, פי׳ קדש היינו המזומן למשכב זכור דהוא עון מיתה, וכ״כ הרמב״ן בהשגות עיקר ה׳ : קדש חמור וכו׳, פי׳ דאילו לא נאמר קדש ה״א כיון דקדשה מוזהר עליה בישראל א״כ בקדש לא יהא מוזהר עליו בכנענים בתמיה, לפיכך הוצרך לכתוב קדש :

משום זונה, מאי טעמא יליף מהדדי מה זונה ישראלית בלאו אף זונה כותית בלאו, ומה אתנן כותית אסור אף אתנן זונה ישראלית אסור. נתן לה כספים ולקחה בהם בהמה מותרת מ"ט אתנן כתיב ולא כתיב באתנן ועוד היינו חילופן. [פא]תנו רבנן בית ה' אלהיך פרט *לפרה שאינה באה לבית דברי רבי אליעזר, וחכמים אומרים לרבות את הריקועים. מאן חכמים ר' יוסי ברבי יהודה דתניא נתן לה זהב רבי יוסי ברבי יהודה אומר אין עושין אותה רקועין אפילו אהורי בית הכפורת. לכל נדר להביא את העוף ק"ו למוקדשין מעתה ומה אם עופות שאין המום פוסל בהם אתנן ומחיר חל עליהם, מוקדשין שהמום פוסל בהן אינו דין שיהא אתנן ומחיר חל עליהן, תלמוד לומר לכל נדר פרט לדבר הנדור. טעמא דמעטיה קרא הא לא מעטיה קרא הוה אמינא מוקדשין ליתסרו אמאי הא אין אדם אוסר דבר שאינו שלו, אמר רבי הושעיא בממנה על פסחו ורבי (יהודה) היא דתניא [פב]ואם ימעט הבית מהיות משה החייהו משה, מכדי אכילה ולא מכדי מקח, רבי אומר אף מכדי מקח שאם אין לו ממנה אחרים עמו על פסחו ועל הגיגתו ומעותיו חולין שע"מ כן הקדישו ישראל את פסחיהן. נתן לה מוקדשין הרי אלו מותרין, עופות הרי אלו אסורין שהיה בדין ומה מוקדשין שהמום פוסל בהן אין אתנן ומחיר פוכל בהם וכו' (כדלעיל). [פג]נתן לה חטין באתננה ועשאתן סלת זיתים ועשאתן שמן, ב"ש אוסרין וב"ה מתירין, מ"ט דב"ש דכתיב גם שניהם לרבות שינוייהן, וב"ה (שניהם) [הם] ולא שנוייהם, וב"ש ההוא הם ולא ולדותיהם הוא דאתא, וב"ה תרי מפקי מינה הם ולא שנוייהם הם ולא ולדותיהם, וב"ה הכתיב גם, גם לב"ה קשיא. [פד]לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב לא שנא תלוש לא שנא מחובר. בית ה' אלהיך פרט *לפרה שאינה באה לבית דברי רבי אליעזר, וחכ"א לרבות את הריקועין. [פה]איזהו אתנן זונה, האומר לזונה הילך טלה זה בשכרך אפילו מאה כולן אסורין. ומחיר כלב [הילך טלה זה תחת כלב זה]. יכול אפילו העבירו ברגלו לעזרה, יהא חייב, ת"ל כי תועבה, נאמר כאן תועבה ונאמר להלן [פו]תועבה, מה תועבה האמור (מד) להלן בשם זובח אף תועבה האמור כאן בשם זובח. נדר פרט לדבר הנדור, כשהוא אומר לכל נדר לרבות במה, יכול אפילו שבר פקעת יהא אסור, ת"ל כי תועבת. לא תשיך (כתוב ברמז תרס"ו). [פז]כתיב [פח]מרבה הונו בנשך ותרבית לחונן דלים יקבצנו, אמר רב כגון שבור מלכא, אמר רב נחמן אמר לי הונא (כגון) [לא נצרכה אלא אפילו] רבית דנכרי. איתיבי רבא לרב נחמן לנכרי תשיך, מאי לאו תשוך, לא תשיך, לא סגיא דלא מינשיך ליה נכרי אלא לנכרי למעוטי ישראל, ישראל בהדיא כתיב ביה ולאחיך לא תשיך לעבור עליו בעשה ולא תעשה. איתיבי לוין מהם ומלוין אותם ברבית וכן בגר תושב, לא נצרכא אלא בכדי חייו, רבינא אמר הכא בת"ח עסקינן, טעמא מאי גזור רבנן לרבית דנכרי שמא ילמוד ממעשיו, וכיון דת"ח הוא לא גמר ממעשיו:

תתקלה [פט]לא תשיך לאחיך (מה) אין לי אלא לוה, מלוה מנין, ת"ל אל תקח מאתו נשך ותרבית. מכלל שנאמר כספך ולא כסף אחרים, אכלך ולא אוכל אחרים, או כספך ולא כסף מעשר אכלך ולא אוכל בהמה, כשהוא אומר נשך כסף לרבות כסף מעשר, נשך אוכל לרבות אוכל בהמה. אין לי אלא נשך כסף נשך אוכל, מנין לרבות כל דבר, ת"ל נשך כל דבר אשר ישך, רבי (ישמעאל) [שמעון] אומר מנין שלא יאמר לו צא ושאול בשלום פלוני או ראה אם בא איש פלוני ממקום פלוני, ת"ל נשך כל דבר אשר ישך. לנכרי תשיך *מצות עשה. ולאחיך לא תשיך מצות לא תעשה. רבן גמליאל אומר מה ת"ל ולאחיך לא תשיך והלא כבר נאמר לא תשיך לאחיך, אלא יש רבית מוקדמת ויש רבית מאוחרת, כיצד נתן עיניו ללוות ממנו והיה משלח לו ואומר בשביל שילוני זו היא רבית מוקדמת, לוה הימנו והחזיר לו מעותיו והיה משלח לו ואומר בשביל מעותיו שהם בטילות אצלי זו היא רבית מאוחרת. למען יברכך ה' אלהיך בכל מעשיך קבע לו הכתוב ברכה בשליחות ידו. על הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה בשכר שתבא תירש:

[צא]כי תדר נדר אין לי אלא נדר, נדבה מנין, נאמר כאן נדר ונאמר (מו) להלן [צב]אם נדר או נדבה מה להלן נדבה עמו אף כאן נדבה עמו. לה' אלהיך אלו הדמים וערכים והחרמים וההקדשות. לא תאחר לשלמו הוא ולא חילופיו. כי דרש ידרשנו אלו חטאות ואשמות עולות ושלמים. לה' אלהיך אלו צדקות ומעשרות ובכור ומעשר ופסח. מעמך זה לקט שכחה ופאה. והיה בך חטא ולא בקרבנך חטא. הוא ולא חליפיו. חליפי מאי אי חלופי עולה ושלמים מיקרב קרבי אי חלופי חטאת למיתה אזלא וכו'. לעולם חלופי עולה [ושלמים], כגון שעברו עליו שני רגלים והומם וחללו על אחר ועבר עליו רגל אחד מהו דתימא כיון דמכח (דהאיך) [קמא] קאתי כמאן דעברו עליו שלשה רגלים דמי, קא משמע לן. ולרבי מאיר דאמר כיון שעבר עליו רגל אחד עובר בבל תאחר מאי איכא למימר, כגון שהומם בתוך הרגל וחללו על אחר ועבר עליו הרגל מהו דתימא כיון דמכח קמא קאתי כמאן דעבר עליה כוליה רגל דמי, קא משמע לן. והיה בך חטא ולא בקרבנך חטא, והא מהכא נפקא מהתם נפקא דתניא אחרים אומרים יכול יהא בכור שעברה שנתו כפסולי המוקדשים ויפסל, ת"ל [צג]ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך ובכורות בקרך מקיש בכור למעשר מה מעשר אינו נפסל משנה להבירתה אף בכור אינו נפסל משנה לחברתה, איצטריך סד"א הני מילי בכור דלאו בר הרצאה הוא אבל בקרשים דבר הרצאה הוא אימא לא לירצו קמ"ל. ואכתי מדבן עזאי נפקא דתניא [צד]אותו מה ת"ל לפי שנאמר לא תאחר לשלמו שומע אני אף מאחר נדרו בלא ירצה, ת"ל אותו, אותו בלא ירצה ואין מאחר נדרו בלא ירצה. אלא בך הטא ולא באשתך חטא, סד"א הואיל ואמר ר' יוחנן אין אשתו של אדם מתה אלא אם כן מבקשין ממנו ממון ואין לו וכו' אימא בהאי עון דבל תאחר נמי אשתו מתה קמ"ל. אמר רבא כיון שעברו עליו שלשה רגלים בכל יום ויום עובר בבל תאחר. בעי ר' זירא יורש מהו בבל תאחר כי תדר נדר אמר רחמנא והאי לא נדר, או דילמא ובאת שמה והבאתם שמה משמע הרי, ת"ש דתני רב (חנינא) [חייא] מעמך פרט ליורש. והאי מעמך מיבעי ליה זה לקט שכחה ופאה, קרי ביה עמך וקרי ביה מעמך: [צה]כי דרוש ידרשנו אלו חטאות ואשמות כו', [צו]מעמך זה לקט שכחה ופאה. בעי רב פפא יש יד לפאה כגון דאמר הדין [צז]אגיא ליהוי פאה והדין ולא אמר נמי, מי אמרינן כיון דאיתקש לקרבנות מה קרבנות יש להם יד אף פאה יש להן יד, או דילמא כי איתקש לבל תאחר. מכלל דכי אמר תהוא שדה כולה פאה הויא פאה, אין והתניא מנין שאם רצה לעשות שדהו כולה פאה עושה ת"ל פאת שדך. יש יד לצדקה או אין יד לצדקה כגון דאמר זווא ליהוי צדקה והדין ולא אמר נמי, מאי והדין צדקה קאמר, או דילמא והדין לנפקותא בעלמא ודיבורא הוא דלא אסקיה, מי אמרינן כיון דאיתקש לקרבנות דכתיב בפיך זו צדקה מה קרבנות יש להן יד אף צדקה יש לה יד, או דילמא כי איתקש לבל תאחר הוא דאיתקש:

[צח]וכי תחדל לנדור. אמר שמואל הנודר אע"פ שמקיימו נקרא רשע. אמר רבי אבהו מאי קרא וכי תחדל לנדור, אתיא חדלה חדלה דכתיב [צט]ושם רשעים חדלו רוגז. א"ר יוסף אף אנן נמי תנינן כנדרי רשעים נדר בנזיר בקרבן ובשבועה. [ק]ר"מ אומר [קא]טוב אשר לא תדור וגו' טוב מזה ומזה שלא תדור כל עיקר, ר' יהודה אומר טוב אשר לא תדור טוב מזה ומזה שנודר ומשלם:

תתקלו [קב]מוצא שפתיך זו מצות עשה. תשמור זו מצות לא תעשה, ועשית זו אזהרה לבית דין שיעשוך. כאשר נדרת זה נדר, לה' אלהיך אלו חטאות ואשמות עולה ושלמים. נדבה כמשמעה. אשר דברת אלו קדשי בדק הבית. בפיך זו צדקה. אמר מר מוצא שפתיך זו מצות עשה למה לי מובאת שמה והבאתם שמה נפקא, תשמור זו (אזהרה לבית דין) [מצות לא תעשה] למה לי מלא תאחר לשלמו נפקא. ועשית זו אזהרה לבית דין למה לי מאותו נפקא דתניא [קג]יקריב אותו מלמד שכופין אותו ותרתי זמני למה לי, חד דאמר ולא אפריש וחד דאפריש ולא אקריב [וצריכא] דאי אשמעינן אמר ולא אפריש משום דלא קיימיה לדיבוריה אבל אפריש ולא אקריב [אימא] כל היכא דאיתיה בי גזא דרחמנא איתיה, ואי אשמעינן אפריש ולא אקריב משום דמטהי ליה גביה אבל אמר ולא אפריש אימא דיבורא בעלמא הוא ולאו כלום הוא צריכא. ומי מצית אמרת דאמר ולא אפריש והא נדבה כתיב ותניא איזהו נדר ואיזהו נדבה, נדר הרי עלי עולה, נדבה הרי זו עולה, ומה בין נדר לנדבה, נדר מת או נגנב חייב באחריותו נדבה

*לפרה פרס לדומס:

ממ"ק ובמ"ק פא תמורה ל: פב שמות יב: פג ב"ק סה: פד ע"ז מו: פה ספרי: פו דברים יז: פז ב"מ ע: פח משלי כח: פט ספרי: צ ויקרא כה: צא ר"ה ס: צב ויקרא ז: צג דברים יד: צד ויקרא א: צה ספרי: צו נדרים ו: צז אגיא סדס: צח נדרים כב: צט נדרים כב: ק איוב ג: קא ספרי: קב קהלת ה: קג ר"ה ו: קד ויקרא א:

זית רענן (מד) להלן בשם זובח, ר"פ שופטים כתיב לא תזבח לה' אלהיך שור ושה וגו' כי תועבת ה' אלהיך הוא: לדבר הנדור כבר, שהוא הקדש אין אתנן חל עליו: שכר פקעתה, שכר במלה: (מה) אלא לוה, פי' שלא תשיך פועל יוצא שלא תתן לו נשך: כסף אחרים, נכרים: כסף מעשר, מעשר שני דכיון דיכול להעלותו לירושלים ולאכלו ככסף קרינן ביה: *מצות עשה, עיין בהשגות הרמב"ן פירושו שכשמלוה לישראל עובר בעשה ול"ת: בכל משלח ידך וכו' בשליחות ידו, פי' אפילו לא עשה עדיין רק שלח ידו לעשות: בשכר שתבא תירש, עמש"ל: (מו) להלן נדר, כאשר נדרת לה' אלהיך נדבה, א"נ אם נדר או נדבה קרבנו:

נדבה מת או נגנב אינו חייב באחריותו, אמר רבא משכחת לה באומר הרי עלי עולה על מנת שלא אתחייב באחריות. בפיך זו צדקה אמר רבא וצדקה מיחייב עלה לאלתר דהא קיימי עניי, פשיטא, מהו דתימא הואיל ובענייניא דקרבנות כתיב מרמינן להו קא משמע לן. [קי]כל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרין אלא שלא עלו לבעלים לשם חובה. למה לי למיתני אלא שלא עלו ליתני ולא עלו לבעלים לשם חובה, הא קא משמע לן דלבעלים הוא דלא עלו לשם חובה אבל בקדושתייהו קיימי ואסור לשנויי בהו, כדרבא דאמר רבא עולה ששחטה שלא לשמה אסור לזרוק דמה שלא לשמה, איבעית אימא סברא ואיבעית אימא קרא, איבעית אימא סברא משום דשני בה כל הני לישני בה וליזיל, איבעית אימא קרא מוצא שפתיך תשמור ועשית כאשר נדרת לה' אלהיך נדבה, נדבה נדר הוא, אלא אם כמה שנדרת עשית יהא נדר ואם לאו יהא נדבה ונדבה מי שרי לשנויי בה. [קי]כל המנחות שנקמצו שלא לשמן כשרין אלא שלא עלו לבעלים לשם חובה למה לי למתני אלא כו' (כדלעיל): [קי]כי תבא בכרם רעך. אלו אוכלים מן התורה העושה במחובר בשעת גמר מלאכה ובתלוש מן הקרקע עד שלא נגמרה מלאכתו ובדבר שגידולו מן הארץ. מה"מ (דת"ר) [דכתיב] כי תבא בכרם וגו', אשכחן כרם, כל מילי מנ"ל, ככרם מה כרם מיוחד דבר שגידולו מן הארץ ובשעת גמר מלאכה פועל אוכל בו אף כל וכו', מה לכרם שחייב בעוללות, אתיא מקמה דכתיב כי תבא בקמת רעך, מה לקמה שכן חייבת בחלה, ודילמא כל קמה, לא ס"ד דכתיב מהחל חרמש בקמה מה קמה דהתם דמחייבא בחלה וכו' אף הכא כרם יוכיח וכו' וחזר הדין וכו' הצד השוה שבהם דבר שגידולו מן הארץ אף וכו', מה להצד השוה שבהם שכן יש בהם צד מזבח ואתי נמי זית דאית ביה צד מזבח, אמר קרא חרמש לרבות כל בעלי חרמש, האי מיבעי ליה בשעת חרמש אכול שלא בשעת חרמש לא תאכל, אמר קרא קמה לרבות כל בעלי קמה, והא קאמרת הך קמה דמיחייב בחלה, הני מילי מקמי דליתי מחרמש השתא דאתי כחרמש גלי לן אקמה דכל קמה אמר רחמנא. והשתא דנפקא ליה מחרמש ומקמה כי תבא בכרם רעך למה לי, להלכותיו דתניא כי תבא בכרם רעך נאמר כאן כי תבא ונאמר להלן בפועל [קיח]לא תבא עליו השמש מה להלן בפועל הכתוב מדבר אף כאן בפועל הכתוב מדבר. רעך ולא כותי, בשלמא למאן דאמר גזל כותי אסור היינו דאיצטריך קרא למעוטי, אלא למאן דאמר גזל כותי מותר השתא גזל כותי מותר פועל מיבעיא, אלא רעך ולא של הקדש. ואכלת ולא מוצץ, ענבים ולא ענבים ודבר אחר. כנפשך כנפש של בע"ה כן נפשו של פועל, מה נפשך אתה אוכל ופטור אף נפש של פועל אוכל ופטור. שבעך ולא אכילה גסה. ואל כליך לא תתן בזמן שאתה נותן לכליו של בע"ה אתה אוכל, בזמן שאי אתה נותן לכליו של בע"ה אי אתה אוכל. כנפשך, כנפשו של פועל מה נפשך אם חסמת פטור אף פועל אם חסמת פטור. [קיט]ויהא אדם מצווה על חסימתו מק"ו ומה שור שאי אתה מצווה עליו להחיותו אתה מצווה על חסימתו, אדם שאתה מצווה להחיותו אינו דין שאתה מצווה על חסימתו, א"ק כנפשך מה נפשך אם חסמת פטור אף פועל אם חסמת פטור, ויהא שור מצווה להחיותו מק"ו ומה אדם שאי אתה מצווה על חסימתו אתה מצווה להחיותו, שור שאתה מצווה על חסימתו אינו דין שאתה מצווה להחיותו, אמר קרא [קכ]וחי אחיך עמך, אחיך ולא שור. אשכחן שור בתלוש ואדם במחובר, אדם בתלוש מנלן, אמר קרא קמה קמה אם אינו ענין לאדם במחובר תנהו ענין לאדם בתלוש. ושור במחובר מנלן, אמר קרא רעך רעך שני פעמים אם אינו ענין לאדם במחובר תנהו ענין לשור במחובר. רבינא אמר לא אדם בתלוש ולא שור במחובר צריכי קראי מכדי כולהו איתנהו בחסימה דילפינן שור שור משבת א"כ ליכתוב רחמנא לא תדוש בהסימה, שור דכתב רחמנא למה לי, לאקשויי חוסם לנחסם [ונחסם לחוסם] מה חוסם אוכל במחובר אף נחסם אוכל במחובר, ומה נחסם אוכל בתלוש אף חוסם אוכל בתלוש. [א]רבי אליעזר (בן) חסמא אומר לא יאכל פועל יותר על שכרו וחכמים מתירין, מר סבר כנפשך בדבר שמוסר נפשו עליו, ומר סבר כנפשך מה נפשך אם חסמת פטור אף וכו'. [ב]ענבים ולא תאנים, מכאן אמרו היה עושה בענבים לא יאכל בתאנים [בתאנים לא יאכל בענבים] אבל מונע עצמו עד שמגיע למקום היפות ואוכל, וחכמים אומרים שבעך מלמד שאוכל פועל יותר על שכרו. [ג]היה עושה ברגליו אבל לא בידיו בידיו אבל לא ברגליו אפילו על כתפו הרי זה אוכל, רבי יוסי בר רבי [יהודה] אומר עד שיעשה בידיו וברגליו, מאי טעמא דתנא קמא, אמר קרא כי תבא בכרם רעך בכל מה דעביד. מאי טעמא דרבי יוסי ב"ר [יהודה] דומיא דשור מה שור [עד שיעשה] בידיו וברגליו, אף פועל עד שיעשה בידיו וברגליו. [ד]אמר רב מצאתי מגילת סתרים בי רבי חייו וכתוב בה איסי בן יהודה אומר כי תבא בכרם רעך בביאת כל אדם הכתוב מדבר, ואמר רב לא שביק איסי חיי לכל בריה, אמר רב אשי אמריתה לשמעתא קמיה דרב כהנא א"ל ממאי דילמא בעושין בסעודתם, ורב אפילו הכי ניחא ליה לאיניש לאוגר אגורי וניקטפיה לפרדיסיה ולא ניתי כולי עלמא לאפסורי מיניה:

[ה]כי תבא בקמת רעך (מז) יכול לעולם, ת"ל והרמש לא תניף בשעה שאתה מניף חרמש על קמת בע"ה. רעך מכלל שנאמר רעך פרט לאחרים רעך פרט לגבוה. וקטפת מלילות בידך שלא תהא קוצר במגל. והרמש לא תניף אפילו בשעה שאתה מניף חרמש על קמת בעל הבית. [ו]ר' אליעזר (בן) חסמא אומר לא יאכל פועל יותר על שכרו וחכמים מתירין מר סבר כנפשך בדבר המוסר נפשו עליו, ומר סבר מה נפשך אם חסמת פטור אף וכו', וחכמים מתירין אבל מלמדין את האדם שלא יהא רעבתן ויהא סותם את הפתח בפניו:

כד [ז]כי יקח איש אשה. האשה נקנית בשלש דרכים בכסף ובשטר ובביאה, [ח]בכסף מנלן, אמר רב יהודה אמר שמואל אמר קרא ויצאה חנם אין כסף, לאדון זה אין כסף אבל יש כסף לאדון אחר וכו' (כדכתוב ברמז שכ"ב). [ט]ותנא מייתי לה מהכא כי יקח איש גמר קיחה קיחה משדה עפרון, כתיב הכא כי יקח איש אשה וכתיב התם נתתי כסף השדה קח ממנו וקיחה איקרי קנין דכתיב [יא]השדה אשר קנה אברהם, אי נמי [יב]שדות בכסף יקנו. [יג]ת"ר כיצד בכסף נתן לה כסף או שוה כסף ואמר לה הרי מקודשת לי [הרי זו מקודשת], נתן הוא ואמרה היא נעשה כמי שנתנה היא ואמרה היא ולא הוו קדושין. [יד]תניא רבי שמעון אומר מפני מה אמרה תורה כי יקח איש אשה ולא כתיב כי תלקח אשה לאיש, מפני שדרכו של איש לחזר על האשה ואין דרכה של אשה לחזור על האיש, משל לאדם שאבדה לו אבידה מי מחזר על מי הוי אומר בעל האבידה מחזר על אבידתו. [טו]ובעלה מלמד שנקנית בביאה קל וחומר מיבמה, ומה יבמה שאינה נקנית בכסף נקנית בביאה זו שנקנית בכסף אינו דין שנקנית בביאה, מה ליבמה שכן זקוקה ועומדת תאמר בזו שאין זקוקה ועומדת, ת"ל ובעלה. ומנין שאף בשטר, ודין הוא ומה כסף שאינו מוציא מכנים, שטר שמוציא אינו דין שמכנים, מה לכסף שכן פודין בו הקדשות ומעשר שני תאמר שטר וכו', אמר קרא ויצאה והיתה מקיש הויה ליציאה מה יציאה בשטר אף הויה נמי בשטר. ואקיש נמי יציאה להויה מה הויה בכסף אף יציאה בכסף, אמר אביי יאמרו כסף מכנים כסף מוציא סניגור נעשה קטיגור, אי הכי שטר נמי יאמרו שטר מכנים שטר מוציא סניגור נעשה קטיגור, מילי דהאי שטרא לחוד ומילי דהאי שטרא לחוד, הכא נמי האי כספא לחוד והאי כספא לחוד, טיבעא מיהא חד הוא, רבא אמר א"ק וכתב לה בכתיבה מתגרשת ואינה מתגרשת בכסף, ואימא בכתיבה מתגרשת ואינה מתקדשת בכתיבה, הא כתיב ויצאה והיתה מקיש וכו', ומה ראית מסתברא קאי בגרושין ממעט גרושין קאי בגרושין וממעט קרושין. [טז]בביאה מנלן, אמר רבי אבהו אמר רבי יוחנן א"ק *והיא בעולת בעל וכו' (כתוב ברמז פ"ט). [יז]כי יקח איש אשה מלמד שהאשה נקנית בכסף, שהיה בדין ומה אמה העבריה שאינה נקנית בבעילה נקנית בכסף, אשה שנקנית בבעילה אינו דין שנקנית בכסף, יבמה תוכיח שנקנית בבעילה ואין נקנית בכסף, ואף אתה אל תתמה על האשה שאע"פ שנקנית בבעילה לא תהא נקנית בכסף, ת"ל כי יקח איש אשה מלמד שהאשה נקנית בכסף:

[יח]והיה אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר מי גרם לעבירה יין, וכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין. [יט]בית שמאי אומרים לא יגרש אדם את אשתו אלא אם כן מצא בה דבר ערוה שנאמר כי מצא בה ערות דבר, וב"ה אומרים אפילו הקדיחה את תבשילו שנאמר כי מצא בה ערות דבר, רבי עקיבא אומר אפילו מצא אחרת נאה ממנה שנאמר והיה אם לא תמצא חן בעיניו. תניא אמרו להם בית שמאי לבית הלל והלא נאמר ערות, א"ל בית הלל לבית שמאי והלא נאמר דבר, אמרו להם בית הלל אלו נאמר ערוה ולא נאמר דבר הייתי אומר משום ערוה תצא משום דבר

מממ"ק ובמ"ק קה זבחים ב: קו מנחות ב: קז ב"מ פז: קח דברים כד: קט בבא מציעא פח: קי ויקרא כה: א בבא מציעא צב: ב ספרי: ג ב"מ צא: ד שם צב: ה ספרי: ו ב"מ צב: ז קדושין ב: ח שם ג: ט שם ב: י בראשית כג: יא שם מט: יב ירמיה לב: יג קדושין ס: יד שם ב: טו שם ד: טז שם ט: *בראשית כ: יז ספרי: יח נזיר ב: יט גיטין צ:

זית רענן (מז) יכול לעולם, אפילו שלא בשעת גמר מלאכה:

דבר לא תצא, לכך נאמר דבר, ואילו נאמר [דבר ולא נאמר] ערות הייתי אומר על דבר תנשא ועל ערוה לא תנשא לאחר לכך נאמר ערות, ובית שמאי האי דבר מאי עבדי ליה, נאמר כאן דבר ונאמר להלן [כ]דבר מה להלן בשני עדים אף כאן בשני עדים, ובית הלל מי כתיב ערוה בדבר. ובית שמאי מי כתיב או ערוה או דבר. ובית הלל להכי כתיב ערות דבר דמשמע הכי ומשמע הכי. רבי עקיבא אומר אפילו מצא אחרת וכו׳, במאי קמיפלגי בדריש לקיש דאר״ל כי משמש בארבע לשונות אי דילמא אלא דהא, ר׳ עקיבא אומר והיה אם לא תמצא חן בעיניו אי נמי מצא בה ערות דבר וכתיב וכתב לה ספר כריתות, ובית שמאי ובית הלל סברי והיה אם לא תמצא חן בעיניו וגו׳ דהא מצא בה ערות דבר. [כא]אכלה בשוק גירגרה בשוק היניקה בנה בשוק בכולן רבי מאיר אומר תצא, רבי עקיבא אומר משישאו ויתנו בה מוזרות בלבנה, אמר ר׳ יוחנן בן נורי אם כן לא הנחת בת לאברהם אבינו שיושבת תחת בעלה והתורה אמרה כי מצא בה ערות דבר ולהלן הוא אומר [כב]על פי שנים עדים וגו׳ יקום דבר, מה להלן דבר ברור אף כאן דבר ברור. [כג]תניא רבי מאיר אומר כשם שדעות במאכל כך דעות באנשים, יש לך אדם שזבוב נופל לתוך כוסו וזורקו ואינו שותהו, וזו היא מדת פפוס בן יהודה שהיה נועל דלת בפני אשתו ויוצא, ויש לך אדם שזבוב נופל לתוך כוסו וזורקו ושותהו וזו מדת כל אדם שרואה אשתו שמדברת עם אחיה ועם שכינה ועם קרוביה ומניחה, ויש לך אדם שזבוב נופל לו לתוך תמחוי מוצצו ואוכלו זו מדת אדם רשע שרואה אשתו יוצאה וראשה פרוע וטווה בשוק ופרומה משני צדדיה ורוחצת במקום שבני אדם רוחצים ומניחה, שזו מצוה לגרשה שנאמר כי מצא בה ערות דבר וכתיב ושלחה מביתו וגו׳ והלכה והיתה לאיש אחר, הכתוב קראו אחר, לומר שאין זה בן זוגו של ראשון שזה הוציא רשעה מתוך ביתו וזה הכניס רשעה לתוך ביתו: [כד]וכתב לה ספר כריתות. ר׳ יוסי הגלילי אומר אין כותבין על דבר שיש בו רוח חיים, מ״ט דתניא ספר אין לי אלא ספר מנין לרבות כל דבר, ת״ל וכתב לה מ״מ, א״כ מה ת״ל ספר, מה ספר שאין בו רוח חיים ואינו אוכל אף כל דבר שאין בו רוח חיים ואינו אוכל, ורבנן אי כתיב בספר כדקאמרת, השתא דכתיב ספר לספירת דברים הוא דאתא, ורבנן האי וכתב מאי עבדי ליה, מיבעי להו בכתיבה מתגרשת ואינה מתגרשת בכסף, סד״א נקיש יציאה להויה מה הויה בכסף אף יציאה נמי בכסף [קמ״ל]. ואידך מספר כריתות נפקא ספר כורתה ואין דבר אחר כורתה, ואידך מיבעי ליה לדבר הכורת בינו לבינה, כדתניא הרי זה גטיך על מנת שלא תשתי יין לעולם, על מנת שלא תלכי לבית אביך לעולם אין זה כריתות, עד שלשים יום הרי זה כריתות. ואידך מכרת כריתות, ואידך כרת כריתות לא דריש. [כה]אמר רב נחמן אומר היה רבי מאיר אפילו מצאו באשפה וחתמו ונתנו לה כשר, איתיביה רבא לרב נחמן וכתב לה לשמה מאי לאו כתיבת הגט, לא חתימת עדים דעדי חתימה כרתי, ורבי אלעזר אמר עדי מסירה כרתי. [כו]בעי רב פפא הנייר שבין שיטה לשיטה [ובין תבה לתבה] שלי מהו [תיקן], ותיפוק לי דספר אחד אמר רחמנא ולא שנים ושלשה ספרים, לא צריכא דמעורה. [כז]כותב על קרן של פרה ונותן לה את הפרה על ידו של עבד ונותן לה את העבד, [כח]בשלמא יד של עבד לא איפשר למיקצייה, אלא קרן של פרה ליקצייה וליתביה ניהלה, אמר קרא וכתב ונתן, מי שאינו מחוסר אלא כתובה ונתינה, יצא זה שמחוסר קציצה כתיבה ונתינה. [כט]כל גט שלא נכתב לשום אשה פסול, כיצד היה עובר בשוק ושמע קול סופרים מקרין איש פלוני מגרש את פלונית, אמר זה שמי וזה שם אשתי פסול לגרש בו, יתר מכאן כתב לגרש את אשתו ונמלך ומצאו בן עירו ואמר לו שמי כשמך ושם אשתי כשם אשתך פסול לגרש בו, יתר מכאן יש לו שתי נשים ושמותיהן שוות כתב לגרש את הגדולה לא יגרש בו את הקטנה, יתר מכאן אמר ללבלר כתוב לאיזו שארצה אגרש פסול לגרש בו. רישא בסופרים העשויין להתלמד, דקתני סופרים מקרין ולא קתני סופרים קורין. מאי יתר מכאן [תנא דבי ר״י] לא זה שנכתב שלא לשום גרושין, אלא אף זה שנכתב לשום גרושין פסול, ולא זה שנכתב שלא לשום גרושין דידיה אלא אף וכו׳, מ״ט אי כתב רחמנא ונתן כפר כריתות בידה הוה אמינא למעוטי הך קמא דלא עביד לשום כריתות, אבל כתב לגרש את אשתו ונמלך דעביד לשום גרושין אימא כשר, כתב רחמנא וכתב. ואי כתב רחמנא וכתב הוה אמינא למעוטי האי דלא איהו קא כתיב לה, אבל יש לו שתי נשים דאיהו קא כתיב לה אימא כשר כתב רחמנא לה לשמה, סיפא למה לי, הא קא משמע לן דאין ברירה. [ל]חרשת ושוטה אינה מתגרשת, אמרי דבי רבי ינאי ונתן בידה מי שיש לה יד לגרש את עצמה יצאתה זו שאין לה יד לגרש את עצמה, ותנא דבי רבי ישמעאל ושלחה מביתו מי שמשלחה ואינה חוזרת יצאת זו שמשלחה וחוזרת. בספר הלכה עוקרת את המקרא התורה אמרה ספר והלכה בכל דבר על עלה של זית על הנייר על הלוח. [לא]א״ר יוחנן משום ר׳ ישמעאל בשלשה מקומות הלכה עוקרת את המקרא, התורה אמרה (בספר) [לב][בעפר] והלכה בכל דבר, התורה אמרה [לג]בתער והלכה בכל דבר, התורה אמרה ספר והלכה בכל דבר על עלה של זית וכו׳. וכתב בכתיבה מתגרשת ואינה מתגרשת בכסף וכו׳ ויצאה והיתה וכו׳ (כדכתיב לעיל). [לד]כותבין גט לאיש אע״פ שאין אשתו עמו והבעל נותן שכר, מ״ט, וכתב ונתן אמר רחמנא, והאידנא דלא עבדינן הכי שדיוה רבנן אאשה כי היכי דלא [לשהייה]:

[לה]ונתן בידה. הזורק גט לאשתו והיא בתוך ביתה או בתוך חצרה הרי זו מגורשת. מנהני מילי דתנו רבנן ידה אין לי אלא ידה, גגה חצרה וקרפיפה מנין, ת״ל ונתן בידה מכל מקום. ותניא נמי הכי [גבי גנב] ידו אין לי אלא ידו גגו חצרו וקרפיפו מנין, ת״ל [לו]אם המצא תמצא בידו מכל מקום. וצריכא, דאי אשמעינן גט משום דבעל כרחה מגרשה, אבל גנב וכו׳ אימא לא, ואי אשמעינן גנב משום דקנסא, אבל גט אימא לא, צריכא. חצרה מה שקנתה אשה קנה בעלה, גיטה וחצרה באים כאחד. אמר עולא והוא שעומדת בצד ביתה או בצד חצרה, ורבי אושעיא אומר אפילו היא בטבריא וחצרה בצפורי. דכולי עלמא חצר משום יד איתרבי, מר סבר כידה מה ידה הסמוכה לה אף חצרה הסמוכה לה, ואידך אי מה ידה (הסמוכה) [בדבוקה] לה אף חצרה בדבוקה לה, אלא כידה מה ידה משתמרת לדעתה אף חצרה המשתמרת לדעתה, לאפוקי חצר המשתמרת שלא לדעתה. ושלחה מביתו מלמד שהוא עושה שליח (כתוב ברמז תשנ״ט). האב זכאי בבתו לקבל את גיטה דכתיב ויצאה והיתה מקיש יציאה להויה (כתוב ברמז ש״כ). [לז]א״ל הרי את מותרת לכל אדם אלא לאיש פלוני רבי אליעזר אומר מותרת, וחכמים אוסרים, מ״ט דרבי אליעזר, אמר קרא ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר אפילו לא התירה אלא לאיש אחר הרי זו מגורשת, ורבנן האי איש עד שיתירנה לכל איש ואיש. ואביי אמר טעמא דרבי אליעזר מהכא [לח]ואשה גרושה מאישה, אפילו לא נתגרשה אלא מאישה נפסלה מן הכהונה אלמא הוי גיטא, ורבנן איסור כהונה שאני. וכן פליגי לענין קדושין דכתיב ויצאה והיתה. [לט]תנו רבנן לאחר פטירתו של ר׳ אליעזר נכנסו ארבעה זקנים להשיב על דבריו, ר׳ טרפון ור׳ יוסי הגלילי ור׳ אלעזר בן עזריה ור׳ עקיבא, נענה ר״ט ואמר הרי שהלכה זו ונשאת לאחיו ומת בלא ולד היאך מתייבמת לא נמצא מתנה על מה שכתוב בתורה וכל המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל הא למדת שאין זה כריתות. ר׳ יוסי הגלילי אומר היכן מצינו בתורה שמותרת לאחד ואסורה לאחר, אלא מותרת לאחד מותרת לכל אדם אסורה לאחד אסורה לכל אדם, הא למדת שאין זה כריתות. רבי אלעזר בן עזריה אומר כריתות דבר הכורת בינו לבינה. א״ר יוסי הגלילי רואה אני את דברי רבי אלעזר בן עזריה. נענה רבי עקיבא ואמר הרי שהלכה זו ונשאת לאחר מן השוק והיו לה בנים ונתארמלה או נתגרשה (עברה) [ועמדה] ונישאת לזה שנאסרה עליו לא נמצא גט בטל ובניה ממזרים, הא למדת שאין זה כריתות. דבר אחר הרי שהיה זה שנאסרה עליו כהן ומת המגרש ונמצאת אלמנה אצלו וגרושה אצל כל אדם, וקל וחומר ומה גרושה שהיא קלה אסורה בשביל צד גרושין שבה אשת איש חמורה לא כל שכן, הא למדת שאין זה כריתות, א״ל רבי יהושע אין משיבין את הארי לאחר מיתה. אמר רבא לכולהו אית להו פירכא לבר מדרבי אלעזר בן עזריה דלית ליה פירכא וכו׳. [מ]וכתב אין לי אלא כתב בדיו, מנין בסם ובסיקרא בקומוס ובקנקנתום, ת״ל וכתב לה מכל מקום. ספר אין לי אלא ספר, מנין עלי קנים עלי אגוז עלי זית עלי חרוב, ת״ל ונתן מכל מקום, אם כן למה נאמר ספר, מה ספר מיוחד של קיימא (מת) יצאו אלו שאינם של קיימא. [מא]ונתן בידה ושלחה מביתו מכאן אמרו הזורק גט לאשתו ואמר לה הילך שטר חוב אינו גט עד שיאמר הא גיטך. [מב]ת״ר כיצד בשטר כתב לו על הנייר או על החרס אע״פ שאין בו שוה פרוטה

כמ״ק ובמ״ק כ דברים יט : כא גיטין פט : כב דברים יט : כג גיטין ל : כד שם כא : כה שם כג : כו שם כ : כז שם יט : כח שם כא : כט שם כד : ל יבמות קיג : לא סוטה טז : לב ויקרא יז : לג במדבר ו : לד ב״ב קסו : לה גיטין עז : לו שמות כב : לז גיטין פב : לח ויקרא כא : לט גיטין פג : מ ספרי : מא גיטין עז : מב קדושין ט :

[מ]ת רענן (מת) יצאו אלו, פי׳ אותן שאינן של קיימא כגון עלי כרישין ובצלים:

פרוטה בתך מקודשת לי בתך מאורסת לי בתך לי לאינתו הרי זו מקודשת מדעתו, והוא שלא בגרה. אמר רבא אר"נ כתב לה על הנייר או על החרס אע"פ שאין בו שוה פרוטה הרי את מקודשת לי הרי את מאורסת לי הרי את לי לאינתו בין על ידי אביה בין על ידי עצמה מקודשת מדעתה והוא שבגרה. בעי ריש לקיש שטר אירוסין שכתבו [שלא] לשמה מהו, הויות ליציאות מקשינן מה יציאה בעינן לשמה אף הויה בעינן לשמה, או דילמא הויות להדדי מקשינן מה הויה דכסף לא בעינן לשמה אף הויה דשטר לא בעינן לשמה, הדר פשטה ויצאה והיתה כו'. כתבו לשמה ושלא מדעתה רבא ורבינא אמרי מקודשת, רב פפא ורב (שובי) [שרביא] אמרי אינה מקודשת. אמר רב פפא אימא טעמא דידהו ואימא טעמא דידי. אימא טעמא דידהו ויצאה והיתה מקיש הויה ליציאה מה יציאה לשמה ושלא מדעתה אף הויה נמי לשמה ושלא מדעתה. ואימא טעמא דידי ויצאה והיתה מקיש הויה ליציאה מה יציאה בעינן דעת מקנה אף הויה בעינן דעת מקנה. [מג]ותהא אשת איש יוצאה בחליצה מק"ו ומה יבמה שאין יוצאה בגט יוצאה בחליצה זו שיוצאה בגט אינו דין שיוצאה בחליצה, אמר קרא ספר כריתות ספר כורתה ואין דבר אחר כורתה. [מד]בכל כותבין בדיו בסיקרא בקומוס ובקנקנתום ובכל דבר שהוא מתקיים, ואין כותבין לא במשקין ולא במי פירות ולא בכל דבר שאינו של קיימא:

[מה]ויצאה מביתו מלמד (מט) שהאשה יוצאה מלפני האיש. והלכה והיתה לאיש אחר שלא תנשא עמו בשכונה. אחר כבר קראתו התורה אחר. ושנאה הכתוב מבשרך שאתה עתיד לשנאותה. או כי ימות הכתוב מבשרך שעתידה לקוברו. אין לי אלא גרושה, אלמנה מנין, ת"ל או כי ימות האיש האחרון, אם סופנו לרבות אלמנה מה ת"ל גרושה, אלמנה מותרת ליבם גרושה אסורה ליבם. יכול אף שקלקלה על בעלה לאחר שנתגרשה תהא אסורה לחזור לו, ת"ל וכתב לה ויצאה, היוצאה בגט תהא אסורה לחזור לו ולא שקלקלה על בעלה לאחר שנתגרשה אסורה לחזור לו. ומנין לנותן גט ליבמתו שאסורה לחזור לו, ת"ל לא יוכל בעלה הראשון, לא יוכל הראשון. ומנין לאשה שהלך בעלה למדינת הים ואמרו לה הרי מת בעליך ונשאת ואחר כך בא בעלה תצא מזה ומזה וצריכה גט מזה ומזה, ת"ל לא יוכל בעלה הראשון לשוב לקחתה אחרי אשר (שלחה) [הוטמאה]. אין לי אלא מן הנשואין לנישואין (מן הארוסין לאירוסין) ומן האירוסין לנישואין ומן הנישואין לאירוסין, [מן הארוסין לאירוסין] מנין, ת"ל לא יוכל בעלה [לקחתה], (לא יוכל הראשון לקחתה, (את) אשר שלחה [לקחתה, לשוב לקחתה]. [מו]רבי יוסי בן כיפר אומר משום ר"א בן עזריה מן האירוסין מותרת מן הנישואין אסורה שנאמר אחרי אשר הוטמאה. וחכמים אומרים בין מן האירוסין בין מן הנישואין אסורה, א"כ למה נאמר אחרי אשר הוטמאה, לרבות סוטה שנסתרה. [כי תועבה היא לפני ה'] [מז]וכה"א [מח]לאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו וגו'. תועבה היא, היא תועבה ואין הולד תועבה. ולא תחטיא את הארץ להזהיר בית דין על כך:

[מט]תניא רבי עקיבא אומר מנין לנותן גט ליבמה שנאכרה עליו עולמית שנאמר לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה. [נ]שאלו אנשי אלכסנדריא את רבי יהושע בן חנניא בת משולחת מה היא לכהונה, מי אמרינן ק"ו מאלמנה מה אלמנה לכ"ג שאין איסורה שוה בכל בנה פגום, זו שאיסורה שוה בכל אינו דין שבנה פגום, או דילמא מה לאלמנה לכהן גדול שכן היא עצמה מתחללת, א"ל היא תועבה ואין בניה תועבין. [נא]מחזיר גרושתו אם קדש ולא בעל אינו לוקה להיות לו לאשה אמר רחמנא והא ליכא (כתוב ברמז תרל"א): [נב]כי יקח איש אשה חדשה, אין לי אלא חדשה, אלמנה וגרושה מנין, תלמוד לומר אשה מכל מקום, א"כ מה תלמוד לומר חדשה מי שחדשה לו, יצא מחזיר גרושתו שאין חדשה לו. לא יצא בצבא, יכול בצבא לא יצא אבל יספיק מים ומזון [ויתקן הדרכים], תלמוד לומר ולא יעבור עליו לכל דבר. יכול בנה בית ולא חנכו נטע כרם ולא חללו ארס אשה ולא לקחה כשם שאי אתה מעביר עליו כך אי אתה מעביר על אלו, תלמוד לומר עליו, עליו אי אתה מעביר אבל אתה מעביר על אחרים, וליכתוב לא יעבור, לא יצא בצבא ל"ל, לעבור עליו בשני לאוין. [נג]אלו שאין זזין ממקומן בנה בית וחנכו נטע כרם וחללו והנושא את ארוסתו והכונס את יבמתו שנאמר נקי יהיה לביתו, ביתו זה ביתו, יהיה זה כרמו, ושמח את אשתו [זו אשתו], אשר לקח להביא את יבמתו, ואינן מספיקין מים ומזון ואין מתקנין את הדרכים. [נד]חדשה מי שחדשה לו (נ) פרט [למחזיר גרושתו] ולאלמנה לכ"ג גרושה וחלוצה לכהן הדיוט ממזרת ונתינה לישראל בת ישראל לממזר ולנתין: [נה]לא יחבול רחים. החובל את הרחים עובר בלא תעשה וחייב משום שני כלים שנאמר ולא יחבול רחים ורכב, ולא רחים [ורכב] בלבד אמרו, אלא כל דבר שעושין בו אוכל נפש שנאמר כי נפש הוא חובל. אמר רב הונא חבל רחים לוקה שתים, אחת משום רחים ואחת משום כי נפש הוא חובל (חבל רכב לוקה שלש אחת משום רחים ואחת משום רכב ואחת משום כי נפש הוא חובל). חבל רחים ורכב לוקה שלש, אחת משום רחים, ואחת משום רכב, ואחת משום כי נפש הוא חובל. רב יהודה אמר חבל רחים לוקה אחת, חבל רכב לוקה אחת, רחים ורכב לוקה שתים, וכי נפש הוא חובל לשאר דברים הוא דאתא. [נו]תניא כותיה דרב יהודה חבל זוג של מספרים וצמד של פרות חייב שתים, זה בעצמו וזה בעצמו אינו חייב אלא אחת, תניא אידך חבל זוג של מספרים וצמד של פרות יכול לא יהא חייב אלא אחת, ת"ל לא יחבול רחים ורכב, מה רחים ורכב מיוחדים שהן שני כלים ועושים מלאכה אחת וחייב על זה בעצמו ועל זה בעצמו, אף כל שהן שני כלים [מיוחדים] ועושים מלאכה אחת חייב (עליה) על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו. [נז]לא יחבול רחים ורכב הא דברים אחרים חבול, ולא תחבול בגד אלמנה הא של חברו חבול, אלימא בבעל חוב הכתיב לא תבא אל ביתו לעבוט, אלא לאו שליח בית דין, אי נמי בבעל חוב ולעבור עליו בשני לאוין:

[נח]כי ימצא איש גונב נפש. אין לי אלא איש שגנב, אשה מנין ת"ל וגונב איש. אין לי אלא איש שגנב בין איש בין אשה, ואשה שגנבה איש, אשה שגנבה אשה מנין, ת"ל ומת הגנב ההוא מ"מ. תניא אידך כי ימצא איש גונב נפש מאחיו אחד הגונב את האיש ואחד הגונב את האשה ואחד הגונב גר ועבד משוחרר וקטן [חייב], גנבו ולא מכרו מכרו ועדיין ישנו ברשותו פטור, מכרו לאביו (או לאמו) או לאחיו או לאחר מן הקרובים חייב. תני תנא קמיה דרב ששת הגונב את העבדים פטור, א"ל אני שונה ר"ש אומר מאחיו עד שיוציאנו מרשות אחיו ואת אמרת חייב, תני פטור דסתם ספרי ר' שמעון. הגונב את בנו ר' יוחנן בן ברוקה מחייב וחכמים פוטרים, מ"ט דרבנן, דכתיב [נט]ונמצא בידו פרט למצוי, הילכך הני מקרי דרדקי ומתנו רבנן כמצויין בידו דמי ופטירי. גנב מי שחציו עבד וחציו בן חורין רבי יהודה מחייב וחכמים פוטרין, רבי יהודה סבר מאחיו לאפוקי עבדים, בני ישראל לאפוקי מי שחציו עבד [וחציו בן חורין, מבני ישראל למעוטי מי שחציו עבד וחציו בן חורין] הוי מיעוט אחר מיעוט וכו' ומרבה, ורבנן מאחיו למעוטי עבדים לא משמע להו דהא אחיו במצות הוא, בני ישראל מבני ישראל חד למעוטי עבד וחד למעוטי מי שחציו עבד כו'. אזהרה לגונב נפשות מנין רבי יאשיה אומר [ס]לא תגנוב, ורבי (יונתן) [יוחנן] אומר [סא]לא ימכרו ממכרת עבד, ולא פליגי מר קחשיב לאו דגניבה ומר קחשיב לאו דמכירה. הגונב נפש מישראל אינו חייב עד שיכניסנו לרשותו. ר' יהודה אומר עד שיכניסנו לרשותו וישתמש בו שנאמר והתעמר בו ומכרו, ותנא קמא לא בעי עימור, אמר רב אחא בריה דרבא עימור פחות משוה פרוטה איכא ביניהו. בעי ר' ירמיה גנבו ומכרו ישן מהו. בעי רב אשי מכר (שפחה) [אשה] לעוברה מהו, ותיפוק ליה דליכא עימור כלל, לא צריכא [ישן] דזגא עליה (שפחה) [אשה] דאוקמה באפי זיקא, דרך עימור בכך או אין דרך עימור בכך, תיקו: [סב]כי ימצא בעדים. איש פרט לקטן. גונב נפש מאחיו ולא מאחרים. מבני ישראל להביא את הגונב בנו ומכרו דברי רבי יוחנן בן ברוקה. ומת הגנב ההוא בסתם מיתה האמורה בתורה בחנק. ההוא ולא הגונב את העבד. ההוא ולא הגונב מי שחציו עבד וחציו בן חורין. ובערת הרע מקרבך בער עושי הרעות מישראל. השמר זה לא תעשה. בנגע (נא) זה שער לבן. הצרעת זו מהיה, אין לי אלא (שלא נזקק) [משנוקק] לטומאת משנזקק

ממ"ק ובמ"ק מג קדושין יד : מד גיטין טו : מה ספרי : מו יבמות יא : מז ספרי, ועי' בהגהות הגר"א ז"ל : מח ירמיה ג : מט יבמות נג : נ נדה סט :
נא קדושין עז : נב סוטה מד : נג פס מג : נד ספרי : נה ב"מ קטו : נו פס קטז : נז פס קיג : נח סנהדרין פה : נט שמות כא :
ס פס כ : סא ויקרא כה . סב ספרי :

זית רענן (מט) שהאשה יוצאה, שאסורים לדור בבית אחד והיא נדחת מבניו : קראו הכתוב אחר, שהבנים רשעה לתוך ביתו : אם סופנו וכו', דהא אלמנה מותרת לכהן ואפ"ה אסורה לבעלה הראשון ק"ו לגרושה ומשני אלמנה מותרת ליבם וכו' וא"כ היא כאחר שהיא עדיין אגודה בבעלה והא ראית שזקוקה ליבם לכן אע"פ שיש לה בנים ואינה זקוקה ליבם אסורה לבעלה ראשון אבל גרושה כיון דאסורה ליבם ששוב אין רשות בעלה היא שמותרת לבעלה הראשון קמ"ל : היוצאת בגט, פי' דוקא היכי שנשאת שצריכה גט אסורה להזור : מנין לאשה וכו', רש"י דיבמוה : לא יוכל הראשון, אפילו אינו בעלה כגוי שלא בא עליה : (נ) פרט למחזיר גרושתו ואלמנה לכה"ג וכו', פירוש דאלמנה לכה"ג לא מקרי אשתו : (נא) זו שער לבן, שאכור לתולשו : אין לי אלא משנזקק לטומאה עד שלא נזקק לטומאה מנין כן מצאתי מוגה, פי' עד שלא נזקק לטומאה שלא הראתו לכהן :

(מעינזקק) [עד שלא נזקק] לטומאה (נא) ואחר הפטור מנין, ת״ל לשמור מאד ולעשות, אין לי אלא נגעי אדם, נגעי בגדים ונגעי בתים מנין, ת״ל ככל אשר יורו אתכם הכהנים הלוים. אין לי אלא מתוך ההלט, מתוך הסגר מנין, ת״ל כאשר צויתם. אין לי אלא כולם, מנין אף מקצתם, ת״ל לשמור ולעשות, (עושה אתה בה והולך ואי אתה חושש שמא הלכה צרעתו). [סג]לעשות אי אתה עושה אבל עושה אתה בסיב שעל גבי רגליו ובמוט שעל גבי כתפיו ואם עברה עברה, הא ל״ל קרא דבר שאין מתכוין מותר, מודה ר״ש בפסיק רישיה ולא ימות. [סד]ימול בשר ערלתו אע״פ שיש שם בהרת, ומה אני מקיים השמר בנגע הצרעת בשאר מקומות חוץ מהמילה דברי רבי יאשיה, רבי יונתן אומר אינו צריך שבת חמורה דוחה, צרעת לא כ״ש. אמר מר בשר אע״פ שיש שם בהרת הא ל״ל קרא דבר שאין מתכוין מותר, מודה רבי שמעון בפסיק רישיה ולא ימות:

תתקלז [סה]זכור את אשר עשה ה׳ אלהיך למרים. וכי מה ענין זה לזה, סמכו הענין לו ללמדך שאין נגעים באים אלא על לשון הרע, והרי דברים ק״ו ומה מרים שלא דברה אלא (בפניו) [שלא בפניו] של משה ולהנאתו של משה ולשבחו של מקום (נב) ולבנינו של עולם כך נענשה, המדבר בגנותו של חברו ברבים על אחת כמה וכמה. בדרך בשעת טרופכם. בצאתכם ממצרים בשעת גאולתכם, אלא שתלה [הכתוב] הכל ללמדך שכל זמן שהרגלים נוסעים לא היו הולכים עד שמרים מקדמת לפניהם (שנאמר) [וכה״א] [סו]ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים:

כי תשה ברעך אין לי אלא מלוה, מנין לרבות שכר שכיר והקפת חנות, תלמוד לומר משאת מאומה. לא תבא אל ביתו יכול לא ימשכננו מבפנים אבל ימשכננו מבחוץ, ת״ל לעבוט עבוטו בחוץ. לא ימשכננו בחוץ (נג) אבל ימשכננו מבפנים, ת״ל בחוץ תעמוד, כשהוא אומר והאיש לרבות שליח ב״ד. ואם איש עני אין לי אלא עני, עשיר מנין, ת״ל ואם איש, א״כ למה נאמר עני, ממהר אני ליפרע ע״י עני יותר מן העשיר. לא תשכב בעבוטו שלא תשכב ועבוטו עמך. [סז]ת״ר לא תבא אל ביתו לעבוט עבוטו, לביתו אי אתה נכנס אבל אתה נכנס לבית ערב שנאמר [סח]לקח בגדו כי ערב זר. דבר אחר לביתו אי אתה נכנס אבל אתה נכנס לשכר חמר לשכר כתף לשכר פונדק לשכר דיוקנאות*. יכול [אפילו] זקפן עליו במלוה, תלמוד לומר כי תשה ברעך משאת מאומה, נאמר משאת ונאמר מאומה. ואם איש עני הוא לא תשכב בעבוטו ועבוטו אצלך ואם עשיר הוא שכב ועבוטו אצלך. [סט]אמר אביי כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד מהני דאס״ד לא מהני אמאי לקי. ורבא אמר לא מהני מידי והא דלקי משום דעבר אמימרא דרחמנא. [ע]והרי משכון דרחמנא אמר לא תבא אל ביתו לעבוט עבוטו והנן מחזיר את הכר בלילה ואת המחרישה ביום אלמא דקנייה למשכון, א״ל רבא שאני התם דא״ק השב תשיב לו את העבוט. ולאביי אי לאו דאמר רחמנא תשיב לו הוה אמינא איסורא דעבד עבד ואי בעי נהדר ואי לא בעי לא נהדר, קמ״ל. השב תשיב (כתוב ברמז שנ״א): [עא]אמר עולא דבר תורה בעל חוב דינו בזיבורית שנאמר בחוץ תעמוד והאיש אשר אתה נושה בו יוציא אליך את העבוט החוצה מה דרכו של אדם להוציא פחות שבכלים, וכה טעם אמרו בעל חוב בבינונית כדי שלא תנעול דלת בפני לוין. [עב]המלוה את חברו הרי זה לא ימשכננו אלא בבית דין ולא יכנס לביתו ליטול משכונו שנאמר בחוץ תעמוד והאיש אשר אתה נושה בו וגו׳. היו לו שני כלים נוטל אחד (ומחזיר) [ומניח] אחד. מחזיר את הכר בלילה ואת המחרישה ביום, ואם מת אינו מחזיר ליורשיו. רבי שמעון בן גמליאל אומר אף לעצמו אינו מחזיר אלא עד (ששים) [שלשים] יום מכאן ואילך מוכרן בבית דין. אמר שמואל ושליח בית דין מנתח נתוחי אין משכנו לא וכו׳, תנאי היא דתניא שליח בית דין שבא למשכנו הרי זה לא יכנס לביתו ליטול משכונו אלא עומד בחוץ והלה נכנס ומוציא לו משכונו שנאמר בחוץ העמוד וגו׳. ותניא אידך בעל חוב שבא למשכנו לא יכנס לביתו ליטול משכונו אלא עומד בחוץ והלה נכנס ומוציא לו משכונו שנאמר בחוץ תעמוד, ושליח בית דין שבא למשכנו נכנס לביתו ונוטל משכונו, וכשהוא ממשכנו לא ימשכננו דברים שעושין בהן אוכל נפש, ונותן מטה [וממה] ומצע לעשיר ומטה ומפץ לעני, לו אבל לא לאשתו ולבניו. הרי שהיו נושין בו אלף זוז והיה לבוש איצטלא שוה [מאה] מנה מפשיטין אותו ממנו ומלבישין אותו איצטלא הראויה לו דברי רבי ישמעאל, ורבי עקיבא אומר כל ישראל ראויים לאותה איצטלא. מטה ומטה תרתי למה לי, חדא לאכול עלה וחדא לישן עלה דאמר שמואל כל מילי ידעינן אסותייהו בר מהני תלת מילי, מאן דאכיל [עג]אהינא (דתמרים) [מרירא] אליבא דריקנא, ומאן דאסר מיתנא דכיתנא [רטיבא] אחרציה, ומאן דאכיל לחמא ולא מסגי ארבע אמות. ממשמע שנאמר בחוץ תעמוד (והאיש) אשר אתה נושה בו יוציא אליך את העבוט איני יודע שהוא איש, מה תלמוד לומר והאיש, לרבות שליח ב״ד, מאי לאו לרבות ליכנס כלוה, לא לרבות שליח בית דין בחוץ כמלוה. [עד]השב תשיב לו את העבוט מלמד שמחזיר לו כלי יום ביום וכלי לילה בלילה. [עה]סגוס בלילה ומחרישה ביום, אבל לא סגוס ביום ומחרישה בלילה. ושכב בשמלתו וברכך מלמד שהוא מצווה לברכך, יכול אם ברכך את מבורך ואם לאו לא תהא מבורך, ת״ל ולך תהיה צדקה לפני ה׳ אלהיך מלמד שהצדקה עולה עד לפני כסא הכבוד שנאמר [עו]צדק לפניו יהלך. [עז]ויחזרו בהקדש ק״ו מבעל חוב, ומה בעל חוב שאין מסדרין מחזירין, הקדש שמסדרין אינו דין שמחזירין, אמר קרא ולך תהיה צדקה מי שצריך צדקה יצא הקדש שאין צריך צדקה. תניא רבי אומר וכי מאחר שמחזירין למה ממשכנין מעיקרא, שלא תהא שביעית משמטת, ואם מת לא נעשה כמטלטלין אצל בניו. [עח]ישראל שהלוה לנכרי על חמצו אחר הפסח אינו עובר עליו ורבי מאיר אומר עובר וכו׳, והכא במאי עסקינן שהרהינו אצלו, וקמפלגי בדר׳ יצחק דאמר רבי יצחק מנין לבעל חוב שקונה משכון שנאמר ולך תהיה צדקה, אם אינו קונה משכון צדקה מנין לו, מכאן לבעל חוב שקונה משכון. תנא קמא סבר הני מילי ישראל מישראל דקריא ביה ולך תהיה צדקה, אבל ישראל מנכרי לא קני. ור׳ מאיר סבר ק״ו ישראל מישראל קנה ישראל מנכרי לא כל שכן. [עט]הלוהו על המשכון אין שביעית משמטתו דקנה ליה כדר׳ יצחק וכו׳ (כדלעיל). [פ]אמר רבא אמר רב נחמן אמר לה התקדשי לי במנה והניח לה משכון עליה אינה מקודשת מנה אין כאן משכון אין כאן. איתיביה רבא לרב נחמן קידשה במשכון מקודשת, התם במשכון דאחרים וכדר׳ יצחק דאמר ר׳ יצחק מנין לבעל חוב שקונה משכון וכו׳:

[פא]ולך תהיה צדקה. מעשה במונבז המלך שבזבז אוצרותיו [ואוצרות אבותיו] בשני בצורת, חברו עליו אחיו ובית אביו ואמרו לו אבות אבותיך גנזו אוצרות ואבותיך הוסיפו עליהן ואתה מבקש לבזבז, אמר להן אבותי גנזו למטה ואני גנזתי למעלה שנאמר [פב]אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף, אבותי גנזו במקום שהיד שולטת בו ואני גנזתי במקום שאין היד שולטת בו שנאמר [פג]צדק ומשפט מכון כסאך, אבותי גנזו דבר שאינו עושה פירות ואני גנזתי דבר שעושה פירות שנאמר [פד]אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו, אבותי גנזו אוצרות ממון ואני גנזתי אוצרות נפשות שנאמר שנאמר [פה]ולוקח נפשות חכם, אבותי גנזו לאחרים ואני גנזתי לעצמי שנאמר ולך תהיה צדקה, אבותי גנזו לעולם הזה ואני גנזתי לעולם הבא שנאמר [פו]והלך לפניך צדקך וכבוד ה׳ יאספך (כתוב בישעיה ברמז ק״ט). לא תעשוק וביומו תתן שכרו (כתוב ברמז תר״ו ותר״ז ותר״ח): [פז]לא תעשוק, מכלל שנאמר ואליו הוא נושא את נפשו אין לי אלא מלאכה (נד) שהוא עושה בנפשו, גרדי וסורק מנין, ת״ל לא תעשוק מכל מקום, אם כן למה נאמר עני ואביון, ממהר אני ליפרע על ידי עני ואביון יותר מכל אדם. מאחיך ולא מאחרים. או מגרך זה גר צדק, (מלמד שעובר עליו בשני לאוין, ר׳ יוסי בר ר׳ יהודה אומר) [בשעריך זה גר הושב, א״ל אלא שכר אדם מנין לרבות שכר בהמה וכלים ת״ל בארצך כל שבארצך מלמד שכולן עוברים בכל השמות האלו. ר׳ יוסי בר״י אומר גר הושב יש בו משום ביומו תתן שכרו ואין בו משום לא תלין. בהמה וכלים אין בהם אלא] משום בל תעשוק:

ביומו תתן שכרו. מלמד ששכיר לילה גובה כל היום, ושכיר יום גובה (נה) כל הלילה מנין (אם פסק עמו), תלמוד לומר לא תלין

ממ״ק ובמ״ק [סג] שבת קלג : [סד] ויקרא יג : [סה] ספרי : [סו] מכות ו : [סז] ב״מ קטו : [סח] משלי כ : *שמכרו לגור לו לורות ודיוקנאות בכותל : [סט] תמורה ד : [ע] שם ו : [עא] גיטין נ : [עב] ב״מ קיג : [עג] פני המריס קודס סוטעוס : [עד] ספרי : [עה] סגוס כנגד של למר על לשכב עליו : [עו] תהלים פט : [עז] ב״מ קיד : [עח] פסחים לא : [עט] גיטין לז : [פ] קידושין ח : [פא] בבא בתרא יא : [פב] תהלים פה : [פג] שם פט : [פד] ישעיה ג : [פה] משלי יד : [פו] ישעיה נח : [פז] ספרי :

זית רענן (נא) ואחר הפטור, אם נולדו לו סימני טומאה אחר הפטור מנין שאסור לתולשן: עושה אתה בה, פי׳ שמותר לעשות עמה מלאכה: (נב) ולבנינו של עולם, לפריה ורביה : אלא שתלה הכתוב הכל וכו׳, כ״ה שם. פי׳ עיכב כל ישראל בשביל והלקה אותה בצרעת אם כן ראה מה לשון הרע גורם: לרבות שכר שכיר, שלא יכנס לביתו, וצ״ל דמיירי שזקפו עליו במלוה: ת״ל לעבוט עבוטו בחוץ, דמקרא נדרש לפניו : (נג) אבל ימשכנו מבפנים, דה״א כשבא לביתו משום עסק אחר מותר למשכנו, קמ״ל: לרבות שליח ב״ד, שלא יכנס לביתו : (נד) שהוא עושה בנפשו, שמסר נפשו עליו שעלה בכבש ונתלה באילן ללקוט פירות : א״כ למה נאמר עני ואביון, כיון דמיירי בגרדי וסורק : (נה) כל הלילה מנין, ת״ל לא תלין וכו׳ כ״ה שם וכ״ה בגמרא. דילפינן מלא תלין ששכיר יום גובה כל הלילה ומלא תבא עליו השמש ששכיר לילה גובה כל היום: פרט לשפסק עמו, פי׳ שהתנה עמו בתחלה אינו נושא אליו את נפשו ויש לו לאכול :

תלין ולא תבא עליו השמש. (כי עני הוא) [ואליו הוא נושא את נפשו] פרט לשפסק עמו. ואליו הוא נושא את נפשו וכי למה עלה זה בכבש ומסר לך את נפשו לא שתתן לו שכרו בו ביום, (נה) א״כ למה נאמר ואליו הוא נושא את נפשו, אלא מלמד שכל הכובש שכר שכיר מעלה עליו הכתוב כאלו הוא נושא את נפשו. ולא יקרא עליך אל ה׳ יכול מצוה שלא לקרות, תלמוד לומר פחוקרא עליך אל ה׳, יכול מצוה לקרות, ת״ל ולא יקרא עליך אל ה׳, יכול אם קרא עליך יהיה בך חטא ואם לא יקרא עליך לא יהיה בך חטא, ת״ל והיה בך חטא מכל מקום, אם כן למה נאמר וקרא עליך אל ה׳ ממהר אני ליפרע על ידי קורא יותר ממי שאינו קורא. פטזה שאמר הכתוב צלהד אליך ה׳ נפשי אשא (נו) ומה אם הפועל שהוא שכרו והייב לו כתיב ואליו הוא נושא את נפשו, אנו שנפשנו תלויות בו על אחת כמה וכמה. צאלא יומתו אבות על בנים מה תלמוד לומר, אם ללמד שלא יומתו אבות בעון בנים [ובנים בעון אבות] הרי כבר נאמר איש בחטאו יומתו, אלא לא יומתו אבות בעדות בנים ובנים בעדות אבות. ובנים בעון אבות לא וכו׳ (כתוב ברמז ר״צ). אשכחן אבות לבנים ובנים לאבות וכל שכן אבות להדדי, בנים להדדי מנלן, אם כן ליכתוב קרא לא יומתו אבות על בן מאי על בנים דאפילו בנים להדדי, אשכחן בנים להדדי בנים לעלמא מנלן וכו׳ אם כן ליכתוב קרא ובן על אבות אי נמי הם על אבות, מאי ובנים דאפילו בנים לעלמא. אשכחן קרובי האב, קרובי האם מנלן, אמר קרא אבות אבות תרי זימני אם אינו ענין לקרובי האב תנהו לקרובי האם. אשכחן לחובה, לזכות מנלן, אמר קרא יומתו יומתו תרי זימני אם אינו ענין לחובה תנהו ענין לזכות. אשכחן דיני נפשות דיני ממונות מנלן, אמר קרא צבמשפט אחד יהיה לכם. צגכשהוא אומר ובנים לרבות הקרובים, ואלו הן הקרובים אחיו ואחי אביו ואחי אמו ובעל אחותו ובעל אחות אביו ובעל אחות אמו ובעל אמו וחמיו וגיסו. איש בחטאו יומתו אבות מתים בעון עצמן (וכן הבנים) [ובנים מתים בעון אבותם]. צדמר בריה דרבינא אמר אמר קרא לא יומתו אבות על בנים [לא יומתו ע״פ אבות] שאין להם חיים בנים, דאי ס״ד לכדאמרן לא יומתו אבות בעדות בנים, ליכתוב רחמנא לא יומתו אבות על בניהם, מאי בנים ש״מ לא יומתו על פי אבות שאין להם חיים בנים. אלא מעתה ובנים לא יומתו על אבות הכי נמי לא יומתו על פי בנים שאין להם חיים אבות, אלא מעתה גר הכי נמי דפסול לעדות, אמרי הכי השתא גר נהי דאין לו חיים למעלה אבל יש לו חיים למטה לאפוקי עבד שאין לו חיים לא למעלה ולא למטה וכו׳. צהכתיב צוותקח (את שני בני) רצפה בת איה וגו׳ והכתיב לא יומתו אבות על בנים, אר״י מוטב שתעקר אות אחת מן התורה כדי שתתקדש שם שמים בפרהסיא וכו׳:

צזלא תטה משפט גר יתום, מה אני צריך והלא כבר נאמר צחלא תטה משפט ולא תכיר פנים, מלמד שכל המטה דינו של גר עובר בשני לאוין. ולא תחבול בגד אלמנה בין עניה בין עשירה ואפילו היא כמרתא בת ביתוס. רבי שמעון אומר דברים (נח) שאתה חובל באיש אי את מחזיר לאשה שלא תהא הולך ובא אצלה כדי להשיאה שם רע (כתוב ברמז תתי״ג): צטכי תקציר קצירך, מעשה בחסיד אחד ששכח עומר בתוך שדהו אמר לבנו צא והקרב עלי פר לעולה ופר לזבחי שלמים, אמר לו אבא מה ראית לשמוח במצוה זו יותר מכל מצות האמורות בתורה, אמר לו כל מצות שבתורה נתן לנו לדעתנו וזה שלא לדעתנו אלו עשינוה ברצון לפני המקום לא באת מצוה זו לידינו, אמר ליה הרי הוא אומר כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר וגו׳ קבע לו הכתוב ברכה, והרי דברים קל וחומר ומה אם מי שלא מתכוון לזכות וזכה מעלין עליו כאלו זכה, המתכוון לזכות וזכה על אחת כמה וכמה. כיוצא בו קאם נפש אחת תחטא בשגגה, והרי דברים קל וחומר ומה אם מי שלא נתכוון להטוא וחטא [מעלין עליו כאלו חטא, המתכוון להטוא וחטא] על אחת כמה וכמה (כתוב ברמז תע״ט). קאתניא בשדה פרט לטמון דברי רבי יהודה, והכמים אומרים בשדה לרבות את הטמון, כי תקצור קצירך בשדה ושכחת עומר, שכחה דומיא דקציר מה קציר בגלוי אף שכחה בגלוי, בשדה לרבות את הטמון, לרבי יהודה נמי תיפוק ליה משכחה דומיא דקציר אין ה״נ, אלא בשדה ל״ל, מיבעי ליה לרבות שכחת קמה, ורבנן שכחת קמה מנא להו נפקא להו מכי תקצור קצירך בשדך, ור״י, מיבעי ליה לכדר׳ אבהו אמר ר׳ אלעזר דאמר פרט (לששכח) [לשצפו] עומרין לתוך שדה חברו, ורבנן מבשדה בשדך, ורבי יהודה בשדה בשדך לא משמע ליה. קבראה אותן רצין אחר מציאה, אחר צבי שבור, אחר גוזלות שלא פרחו, ואמר זכתה לי (הצרי) [שדי] זכתה לו, אמר רב יהודה אמר שמואל והוא שעומד בצד שדהו. ותיקני ליה שדהו דאמר רבי יוסי ברבי חנינא חצרו של אדם קונה לו שלא מדעתו, ה״מ בחצר המשתמרת אבל בחצר שאינה משתמרת אי עומד בצד שדהו אין ואי לא לא. דתניא היה עומד בעיר ואומר יודע אני שעומר שיש לי בשדה פועלין שכחוהו כו׳ יכול לא יהא שכחה, ת״ל ושכחת עומר בשדה, בשדה ושכחת ולא בעיר, והכי קאמר בשדה שכוח מעיקרו הוי שכחה, זכור ולבסוף שכוח אין שכחה [מ״ט] כיון דקאי גבה הויא ליה חצרו וזכתה ליה, אבל בעיר אפילו זכור ולבסוף שכוח הוי שכחה מ״ט דליתיה גביה דלזכי ביה, ממאי דילמא גזרת הכתוב היא דבשדה נהוי שכחה ובעיר לא נהוי שכחה, אמר קרא לא תשוב לקחתו, לרבות שכחת העיר, האי מיבעיא ליה ללאו, א״כ לימא קרא לא תקחנו, מאי לא תשוב לרבות שכחת העיר. ואכתי מיבעי ליה לכדתנן שלפניו אין שכחה שלאחריו שכחה שהוא בבל תשוב, זה הכלל כל שהוא בבל תשוב שכחה אינו בבל תשוב אינו שכחה. א״ר אשי אמר קרא יהיה לרבות שכחת העיר (כתוב ברמז תר״ה):

קגכי תקצור, פרט לשקצרוהו לסטים (נט) וקרסמוהו נמלים ושברוהו הרוח או בהמה, קצירך פרט לשקצרוה נכרים. מכאן אמרו נכרי שקצר את שדהו ואחר כך נתגייר פטור מן הלקט ומן השכחה ומן הפאה, רבי יהודה מחייב בשכחה שאין שכחה אלא בשעת העימור. קצירך [פרט לאחרים. קצירך] פרט להקדש. כשתמצי לומר קצרה הקדש ולקח ישראל פטורה, קצר נכרי ולקח ישראל פטורה. רבי יוסי הגלילי אומר מכלל שנאמר כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר כל זמן שיש לו קציר יש לו עומר ויש לו שכחה, וכל זמן שאין לו קציר אין לו עומר ואין לו שכחה, כשתמצי לומר קצר הקדש ולקח ישראל פטורה, קצר נכרי ולקח ישראל פטור. בשדך פרט (ס) למעמר בשדה חברו דברי רבי מאיר, וחכמים מחייבין, מכאן אתה אומר העומר ששכחוהו פועלין ולא שכחו בע״ה שכחו בע״ה ולא שכחוהו פועלין, עמדו עניים בפניו או שחיפוהו בקש הרי זה אינו שכחה. ושכחת עומר ולא (הרגיש) [הגדיש] יכול אף (לא) שכחו (פועלים) [יותר] משנים (סא) ת״ל לגר ליתום ולאלמנה יהיה, מכאן אמרו שני [עומרים שכחה ג׳ אינם שכחה, שני] צבורי זיתים וחרובים שכחה שלשה אינן שכחה. שני גרגרים פרט שלשה אינן פרט. בשדה פרט לטמונין דברי רבי יהודה, וחכמים אומרים בשדה לרבות את הטמונין. בשדה לרבות את הקמה, שהיה בדין ומה עומר שהורע כח עני בו יש לו שכחה (סב) קמה שיפה כח עני בה אינו דין שיש לו שכחה, לא אם אמרת בעומר שאינו מציל לא את העומר ולא את הקמה, תאמר בקמה שהיא מצלת את העומר ואת הקמה, תלמוד לומר בשדה לרבות את הקמה. לא תשוב לקחתו פרט לראשי שורות, מכאן אמרו ראשי שורות העומר שכנגדו יוכיח והעומר שהחזיקו בו להוליכו לעיר ושכחו מודין שאין שכחה. לא תשוב לקחתו כלו כאחד, וכמה יהיה בו שיערו חכמים בעושה סאתים, מכאן אמרו העומר שיש בו סאתים ושכחו אינו שכחה. שני עומרים ובהן סאתים רבי גמליאל אומר לבעל הבית, וחכמים אומרים לעניים, א״ל ר״ג [וכי מרוב העמרים יופי כחו של בע״ה או הורע כחו אמרו לו יופי כחו, אמר להם] ומה אם בזמן שהוא עומר אחד ובו סאתים ושכחו אינו שכחה שני עומרים ובהם סאתים וכו׳. לא תשוב לקחתו מכאן אמר רבי ישמעאל שבולת של קציר וראשה מגיע לקמה אם נקצרת עם הקמה הרי היא של בעל הבית ואם לאו הרי היא של עניים, ספק בעל הבית המוציא מעניים עליו הראיה שהמוציא מחברו עליו הראיה, ומנין שכספק לקט לקט, ספק שכחה שכחה, ספק פאה פאה, תלמוד לומר לגר ליתום ולאלמנה יהיה. אמר רבי אלעזר בן עזריה מנין למאבד סלע ומצאו

ממ״ק ובמ״ק פח דברים טו : פט מדרש שוחר טוב : צ תהלים כה : צא סנהדרין כז : צב ויקרא כד : צג ספרי : צד בבא קמא פח : צה יבמות עט : צו ס״ב כא : צז ספרי : צח דברים טז : צט תוספתא דפאה פ״ג : ק ויקרא ד : קא סוטה מו : קב בבא מציעא יא : קג ספרי :

זית רענן (נה) א״כ למה נאמר ואליו הוא נושא וכו׳, דה״ל למיכתב ואליו נושא וכו׳ כיון דקאי אפועל אלא הוא קאי אבעה״ה הכובש: (נו) ומה אם פועל וכו׳, שמצפה לבע״ה שיתן לו שכרו עאכ״ו שאנו מצפין: (נז) ובנים מתים בעון אבותם, פירוש קטנים מתים בעון אבותם: (נח) שאתה חובל באיש, שבאשה אע״פ שהיא עניה לא תוכל להשיב לה וא״כ לא תמשכננה בהחלה כשהיא עניה: אלו עשינוה ברצון, פירוש אלמלא שהקב״ה יודע בנו שרצוננו לעשות מצוה לא הזמין לידינו מצוה זו: א״ל הרי הוא וכו׳, פי׳ החסיד אמר לבנו: (נט) לקרסמוה, פי׳ שברוה: (ס) למעמר בשדה חברו, פירוש שהוא פועל ושכח: ולא הגדיש, פי׳ עומר גדול שיש בו סאתים: יותר משנים, יותר משני עומרים: (סא) ת״ל לגר וליתום וכו׳, בירושלמי מייתי קרא זה לדברי ב״ש דס״ל ג׳ שכחה, אבל ב״ה ילפינן מדכתיב לעני ולגר תעזוב אותם, וצ״ל דהספרי ס״ל מדכתיב ליתום בלא וי״ו ולאלמנה בוי״ו הו״א לגר חדא ליתום ולאלמנה תרוייהו כחדא: (סב) קמה שיפה כח עני בו, שיש לו בו פיאה: בעומר שאינו מציל, פי׳ אם עומר שאינו שכוח ומונח בצדו עומר שכוח אינו מציל אותו: ולא את הקמה, כדי נסבא דהא עכשיו ס״ד שקמה אין לה שכחה: תאמר בקמה וכו׳, שאם קמה שאינה שכוחה עומדת ובצדה עומר שכחה מצלת העומר וא״כ גם בזו יפה כח הקמה שאפילו שכחה לא יהא שכחה: כולו כאחד, שיכול לישאת אותו ביד אחד משא״כ סאתים:

ומצאו עני ותפרנס בה מעלה עליו הכתוב כאלו זכה, תלמוד לומר לגר ליתום ולאלמנה יהיה, והרי דברים קל והומר ומה מי שלא נתכוון לזכות וזכה מעלה עליו הכתוב כאלו זכה, מי שמתכוון לזכות וזכה על אחת כמה וכמה:

כי תחבוט זיתך. הראשונים היו (סג) חובטין זיתיהן והיו נוהגין בו עין יפה, מכאן אמרו הזית שהוא עומד (על) [בין] ג' שורות של (ג') [שני] מלבנין ושכחו אינן שכחה, זיתך פרט לאחרים. זיתך פרט להקדש. לא תפאר לעני, מכאן אמרו מי שאינו מניח את העניים ללקט או שמניח את האחד והאחד לא או שמסייע לאחד מהן הרי זה גוזל את העניים, ועל זה נאמר קיאל תסיג גבול עולם. אחריך מלמד שיש לו שכחה. אחריך מלמד שיש לו פאה. לגר ליתום נאמר כאן גר יתום ונאמר להלן גר יתום, מה גר ויתום האמור להלן בעושה *סאתים אף גר ויתום האמור כאן בעושה סאתים. כי תבצור כרמך, מכאן היה ר' אליעזר אומר כרם שכלו עוללות לבעל הבית, רבי עקיבא אמר לעניים. לא תעולל איזהו עוללות כל שאין לו לא כתף ולא נטף. יש לו כתף ואין לו נטף נטף ואין לו כתף הרי הוא של בעל הבית ואם הרי הן של עניים. אחריך מלמד שיש לו שכחה. [אחריך] מלמד שיש לו פאה, מכאן אמרו איזהו היא שכחה, בערים כל שאינו יכול לפשוט את ידו וליטלה, וברגליות משיעבור הימנה. לגר ליתום נאמר כאן גר ויתום ונאמר להלן גר ויתום מה גר ויתום האמור להלן בעושה *סאתים אף גר ויתום האמור כאן בעושה סאתים:

כה כי יהיה ריב בין אנשים אין שלום יוצא מתוך מריבה, וכן הוא אומר קהויהי ריב בין רועי מקנה אברם וגו' מי גרם ללוט לפרוש מאותו צדיק הוי אומר זו מריבה. ועמדו שני אנשים אשר להם הריב מי גרם לזה ללקות הוי אומר זו מריבה. בין אנשים אין לי אלא אנשים, איש עם אשה ואשה עם איש שתי נשים זו עם זו מנין, ת"ל ונגשו אל המשפט. ושפטום בעל כרחם. והצדיקו וגו' יכול כל מרשיעין לוקין, תלמוד לומר והיה אם בן הכות הרשע פעמים לוקה פעמים אינו לוקה, ועדיין איני יודע (אלו) [איזו] הן הלוקין, ת"ל לא תחסום שור בדישו מה חסימה מיוחדת מצות לא תעשה והרי הוא לוקה אף כל שהוא מצות לא תעשה לוקה, או כל מצות לא תעשה (סד) שיש בה קום עשה יהא לוקה, תלמוד לומר לא תחסום שור, מה חסימת שור מיוחדת שאין בה קום עשה הרי הוא לוקה, אף כל מצות לא תעשה שאין בה קום עשה הרי הוא לוקה, רבי שמעון אומר והצדיקו את הצדיק (והרשיעו את הרשע) צדקהו כדי שלא ילקה. קימכות בשלשה מנהני מילי, אמר רב הונא דאמר קרא ושפטום שנים ואין ב"ד שקול מוסיפין עליהם עוד אחד הרי כאן שלשה. אלא מעתה והצדיקו שנים והרשיעו שנים הרי כאן שבעה, ההוא מיבעי ליה כדעולא דאמר עולא רמז לעדים זוממין מן התורה מנין, מנין והא כתיב קיועשיתם לו כאשר זמם, אלא רמז לעדים זוממין שלוקין (מן התורה) מנין דכתיב והצדיקו את הצדיק וגו' והיה אם בן הכות הרשע, משום דהצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע והיה אם בן הכות הרשע, אלא עדים שהרשיעו את הצדיק (והצדיקו את הרשע) ואתו עדים אחריני והצדיקו את הצדיק דמעיקרא ושוינהו להנך רשעים והיה אם בן הכות הרשע. ותיפוק ליה משום קחלא תענה, משום דהוי לאו שאין בו מעשה ואין לוקין עליו. משום רבי ישמעאל אמרו בעשרים ושלשה, מאי טעמא דרבי ישמעאל אמר אביי אתיא רשע רשע מחייבי מיתות כתיב הכא והיה אם בן הכות הרשע וכתיב התם קטאשר הוא רשע למות מה להלן בעשרים ושלשה אף כאן בעשרים ושלשה. רבא אמר מלקות במקום מיתה עומדת, א"ל רב אחא בריה דרבא לרב אשי אי הכי אומדנא ל"ל למחייה ואי מאית לימות, א"ל אמר קרא ונקלה אחיך לעיניך בעידנא דכי מחית אגבא דחייא קא מחית. אלא הא דתניא אמדוהו לקבל עשרים אין (אומדין) [מכין אותו] אלא מכות הראויות להשתלש, וכמה הן תמני סרי למחייה עשרים וחדא וכי מיית בהך חדא לימות דהא כי מחי אגבא דחייא קא מחי, אמר קרא ונקלה אחיך לעיניך אחר שלקה אחיך בעינן וליכא. קימשלשין בממון ואין משלשין במכות, כיצד העידוהו שחייב לחברו מאתים זוז ונמצאו זוממין משלשין ביניהן, העידוהו שהוא חייב מלקות ונמצאו זוממין כל אחד ואחד לוקה ארבעים, מנהני מילי, אמר אביי נאמר ארשע בחייבי מלקות ונאמר רשע בחייבי מיתות ב"ד מה להלן אין מיתה לחצאין אף כאן אין מלקות לחצאין, רבא אמר בעינן בכאשר זמם לעשות לאחיו וליכא. אי הכי ממון נמי, ממון מצטרף מלקות לא מצטרף. גכיצד מלקין אותו כופת שתי ידיו על העמוד אילך ואילך וחזן הכנסת אוחז בבגדיו אם נקרעו נקרעו ואם נפרמו נפרמו עד שהוא מגלה את לבו והאבן נתונה מאחריו, וחזן הכנסת עומד עליו ורצועה של עגל בידו כפולה אחד לשנים ושנים (לארכו) [לארבעה] ושתי רצועות של חמור עולות ויורדות בה ידה טפח [ורחבה טפח וראשה] מגעת על פי כריסו ומכה אותו שליש מלפניו ושתי ידות מאחריו, ואינו מכה אותו לא עומד ולא יושב אלא מוטה, והמכה מכה בידו אחת ובכל כחו, והקורא קורא דאם לא תשמור לעשות וגו' והפלא ה' את מכותך, וחוזר לתחלת המקרא ה[ושמרתם את דברי הברית הזאת וגו' והותם והוא רחום יכפר עון וגו' וחוזר לתחלת המקרא] אם מת תחת ידו פטור, הוסיף לו רצועה אחת ומת הרי זה גולה על ידו, נתקלקל בין ברעי בין במים פטור. ר' יהודה אומר האיש ברעי והאשה במים. אמר רב ששת משום רבי אליעזר בן עזריה מנין לרצועה שהיא של עגל דכתיב ארבעים יכנו וסמיך ליה לא תחסום שור. ושתי רצועות עולות ויורדות בו תנא של חמור כדדריש ההוא גלילאה עליה דרב חסדא זידע שור קונהו וגו' אמר הקב"ה יבא מי שמכיר אבוס בעליו ויפרע ממי שאינו מכיר אבוס בעליו. מלקין אותו שליש מלפניו דאמר קרא והפילו השופט והכהו לפניו כדי רשעתו, רשעה אחת מלפניו ושתי רשעיות מאחוריו. מנין לרצועה שהיא מוכפלת דכתיב והפילו, האי מיבעי ליה לגופיה, א"כ ליכתוב קרא יטהו מאי והפילו ש"מ תרתי. תנו רבנן כשהוא מגביה מגביה בשתי ידיו דמידליא טובא, וכשהוא מכה מכה בידו אחת דאתיא חמרזיא. ת"ר אין מעמידין חזנין חסירי כח ויתירי מדע, רבי יהודה אומר אפילו יתירי כח וחסירי מדע, אמר רבא כוותיה דר"י מסתברא דכתיב לא יוסיף פן יוסיף, אי אמרת בשלמא חסירי מדע היינו דאיצטריך לאזהורי [אלא אי אמרת יתירי מדע מי צריך לאזהורי], ורבנן אין מירזין אלא למזורזין. ת"ר גדול שבדיינין קורא והשני מונה והשלישי אומר הכהו, בזמן שמכה מרובה מאריך, מכה מועטת מקצר, והאנן תנן חוזר לתחלת המקרא, מצוה לצמצם ואם לא צמצם חוזר לתחלת המקרא: טוהפילו השופט מלמד שאין מלקין מעומד. והכהו שליש מלפניו ושתי ידות מלאחריו. לפניו שיהא לוקה ועיניו בו ולא שיהא לוקה ועיניו בדבר אחר, יכול יהא לוקה ומת ת"ל כדי רשעתו אין לוקה ומת. יכול יהא לוקה ומשלם תלמוד כדי רשעתו אין לוקה ומשלם. ימעידנו באיש פלוני שחייב לחברו מאתים זוז ונמצאו זוממין לוקין ומשלמין. שלא השם המביאן לידי מכות מביאן לידי תשלומין דברי ר"מ, וחכמים אומרים כל המשלם אינו לוקה. בשלמא לרבנן כדי רשעתו כתיב משום רשעה אחת אתה מחייבו ואי אתה מחייבו משום שתי רשעיות, אלא ר"מ מאי טעמא, אמר עולא גמר ממוציא שם רע מה מוציא שם רע לוקה ומשלם אף כאן לוקה ומשלם, מה למוציא שם רע שכן קנס, סבר לה כר' עקיבא דאמר עדים זוממין קנסא הוא. יאוכמה מלקין אותו ארבעים חסר אחת שנאמר במספר ארבעים מנין שהוא סמוך לארבעים, ר"י אומר ארבעים שלימות, והיכן הוא לוקה את היתירה בין כתפיו. מ"ט דתנא קמא אי כתיב ארבעים במספר ה"א ארבעים במנין, השתא דכתיב במספר ארבעים מנין שהוא (סוסך) [סוכם] את ארבעים. אמר רבא כמה טפשאי הני אינשי דמקמי ס"ת קיימי ומקמי גברא רבה לא קיימי התורה אמרה ארבעים יכנו ואתו רבנן ובצרו להו חדא. בין כתפיו מאי קראה יבמה המכות האלה בין ידיך וגו', ורבנן ההוא בתינוקות של בית רבן כתיב. יגמכה רבה אין לי אלא מכה רבה, מכה מועטת מנין, ת"ל לא יוסיף, א"כ מה ת"ל מכה רבה לימד על הראשונות שהן מכה רבה. אמר שמואל כפתוהו ורץ מבית דין פטור, מ"ט ונקלה והא נקלה. ת"ר אמדוהו לכשילקה קלה יד אין מלקין אותו, לכשיצא מב"ד קלה מלקין אותו, ולא עוד אלא אפילו קלה בתחלה מלקין אותו שנאמר והכהו ונקלה ולא שנקלה כבר בבית דין. אמדוהו לקבל ארבעים ולקה מקצתן ואמרו שאינו יכול לקבל ארבעים פטור (שנאמר ונקלה אחיך לעיניך). כל חייבי כריתות שלקו נפטרו מידי כריתתן שנאמר ונקלה אחיך כיון שלקה הרי הוא כאחיך דברי רבי חנניא בן גמליאל. ואמר ר' חנניא בן גמליאל ומה העובר עבירה אחת נפשו ניטלת לו, העושה מצוה אחת על אחת כמה וכמה שתנתן לו נפשו. רבי (שמואל) [שמעון] אומר ממקומו הוא למד שנאמר טוונכרתו הנפשות העושות וגו'. ואומר יזאשר יעשה אותם האדם וחי בהם, הא כל היושב ואינו עובר

שמ"ק ובמ"ק קד משלי כב: *עי' מפרשי הספרי והגהות הגר"א ז"ל: קה בראשית יג: קו סנהדרין י: קז דברים יט: קח שמות כ: קט במדבר לה: קי מכות ה:
א במדבר לה: ב דברים יט: ג מכות כב: ד דברים כח: ז ישעיה א: ח מרזיא בכח: ט ספרי: י מכות ד: יא שם כב: יב זכריה יג:
יג מכות כג: יד פירוש כשאמדוהו שאם ילקוהו מיד יתקלקל ברעי: טו ויקרא יט: טז שם יח:

זית רענן (סג) חובטין זיתיהם, במקלות ואעפ"כ נשאר בו הרבה לעניים וז"ש היו נוהגין בו עין יפה. לא תפאר, לא תסייע לאחד מהם לפאר: (סד) שיש בה קום עשה, כגון שלוח הקן: צדקהו כדי שלא ילקה, פי' צדק את הרשע פי' שתוציא את הגזילה מידו כדי שלא ילקה ע"י הקב"ה:

עובר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה. ר"ש ברבי אומר הרי הוא אומר [יח]רק חזק לבלתי אכול הדם וגו', ומה אם הדם שנפשו של אדם קצה ממנו הפורש ממנו מקבל שכר, גזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להם ומתמדתן הפורש ממנו עאכ"ו שיזכה לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות:

תתקלח [יט]ארבעים יכנו (סה) ולא על הקרקע. יכנו ולא על כסותו. יכנו אין מלקין שנים כאחד. לא יוסיף אם היה מוסיף עובר על לא תעשה, אין לי אלא בזמן שמוסיפין על מנין על כל אומד ואומד שאמדוהו ב"ד מנין, ת"ל (לא) [פן] יוסיף מ"מ. מכה רבה אין לי אלא מכה רבה, מכה מועטת מנין, תלמוד לומר על אלה, א"כ למה נאמר מכה רבה מלמד שאין הראשונה מכה רבה. (סו) רבי [יהודה] אומר הרי הוא אומר [כ]ה' מי יגור באהלך, הולך תמים ופועל צדק, לא רגל על לשונו, נבזה בעיניו נמאס, כספו לא נתן בנשך, ובמקום אחר הוא אומר [כא]ואיש כי יהיה צדיק ועשה משפט וצדקה ובסוף הענין הוא אומר חיה יחיה, וכי מה עשה זה, אלא כל היושב ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה. לא תחסום (כתוב לעיל בפסוק כי תבא בכרם רעך). *ת"ר דיש מה דיש מיוחד שגידולי קרקע ופועל אוכל בו אף כל וכו', יצא החולב והמגבן והמחבץ הואיל ואין גידולי קרקע אין פועל אוכל בו. האי [כב]מכרם נפקא, סלקא דעתך אמינא הואיל וכתיב קמה לרבות כל בעל קמה לרבות נמי דבר שאין גידולו מן הארץ קמ"ל. תניא אידך דיש מה דיש מיוחד שבשעת גמר מלאכה פועל אוכל בו אף כל וכו' יצא המנכש בבצלים ובשומים הואיל ואין גמר מלאכה אין פועל אוכל בהן. האי [כג]ואל כליך לא תתן נפקא, לא צריכא אע"ג דקא משלף קטיני מביני אלימי. תניא אידך דיש מה דיש מיוחד דבר שלא נגמרה מלאכתו למעשר ולחלה פועל אוכל בו אף כל וכו', יצא הבודל בתמרים ובגרוגרות אין פועל אוכל בו, והתניא הבודל בתמרים פועל אוכל בו, כי תניא ההיא [כד]בתוחלני. היה עושה בידיו אבל לא ברגליו ברגליו אבל לא בידיו (כתוב לעיל). [כה]והפועלים לא יאכלו מגרוגרות הקדש וכן פרה לא תאכל מכרשיני הקדש, מ"ט א"ק לא תחסום שור בדישו דישו שלך ולא דישו של הקדש. [כו]מנין ליבמה שנפלה לפני סוכה שחין שאין חוסמין אותה שנאמר לא תחסום, וסמיך ליה כי ישבו אחים יחדו: [כז]כי ישבו אחים יחדו שהיתה להם ישיבה אחת בעולם, פרט לאשת אחיו שלא היה בעולמו, כיצד שני אחין ומת אחד מהן ונולד להן אח ואח"כ יבם השני את אשת אחיו ומת, הראשונה יוצאה משום אשת אחיו שלא היה בעולמו. יחדו המיוחדין בנחלה פרט לאחיו מן האם. רבה אמר אחין מן האב ילפינן אחוה אחוה מבני יעקב מה להלן מן האב ולא מן האם אף כאן מן האב ולא מן האם, ולילף אחוה אחוה (מבני) מלוט כו', מסתברא מבני יעקב הוה ליה למילף משום דמופני דהוה ליה למיכתב שנים עשר עבדיך אנחנו בני אבינו, וכתב אחים ש"מ לאפנויי, ואיצטריך למיכתב אחים ואיצטריך למיכתב יחדו, דאי כתב רחמנא אחים הוה אמינא לילף אחוה אחוה מלוט, וכי תימא לא מפני לאיי אפנויי מפני מדהוה ליה למיכתב רעים וכתב אחים ש"מ לאפנויי וכתב רחמנא יחדו [המיוחדים בנחלה] ואי כתב יחדו הוה אמינא עד דמייחדי באבא ובאמא [צריכא]. והא מהיכא תיתי יבום בנחלה תלה רחמנא ונחלה מן האב ולא מן האם איצטריך סלקא דעתך אמינא הואיל וחידוש הוא דקא מישתריא ערוה גביה איכא עד דמייחדי באבא ובאימא כתב רחמנא אחים. [כח]יבם קטן שבא על יבמה קטנה יגדלו זה עם זה, קרי כאן להקים לאחיו שם בישראל והאי לאו בר הכי הוא, אמר אביי אמר קרא יבמה יבא עליה [כל דהו]. והאמר רב יהודה אמר רב כל יבמה שאין אני קורא בה בשעת נפילה יבמה יבא עליה הרי היא כאשת אח שיש לה בנים ואסורה, אמר קרא כי ישבו אחים יחדו ואפי' בן יום אחד. [כט]תינוק בן יום אחד זוקק ליבום דכתיב כי ישבו אחים יחדו שהיה להם ישיבה אחת בעולם. ופוטר מן היבום ובן אין לו אמר רחמנא והא אית ליה. [ל]שלשה אחין נשואין שלש נשים נכריות ומת אחד מהן ועשה בה השני מאמר ומת הרי אלו חולצות ולא מתיבמות שנאמר ומת אחד מהם יבמה יבא עליה שעליה זיקת יבם אחד ולא זיקת שני יבמין. [לא]מי שיש לו (בן) [אח] מכל מקום לאתויי ממזר זוקק את אשת אחיו ליבום. פשיטא אחיו הוא. מהו דתימא לילף אחוה אחוה מבני יעקב מה להלן כשרים ולא פסולין הכא נמי כשרין ולא פסולין קמ"ל. ואימא הכי נמי מדלענין יבום מיפטר פטור מיזקק נמי זקוקה. ואחיו הוא לכל דבר ליורשו ולטמא לו, פשיטא אחיו הוא, סד"א הואיל וכתב רחמנא [לב]כי אם לשארו ואמר מר שארו זו אשתו וכתיב [לג]לא יטמא בעל בעמיו, יש בעל שמטמא ויש בעל שאינו מטמא, הא כיצד מטמא הוא לאשתו כשרה ואינו מטמא לאשתו פסולה, הכי נמי מטמא הוא לאח כשר ואינו מטמא לאח פסול קא משמע לן. ואימא הכי נמי, התם לאפוקה קיימא הכא אחיו הוא: חוץ מן הנולד מן השפחה ומן הכותית, מאי טעמא דכתיב [לד]האשה וילדיה וגו'. וכותית כתיב בה כי יסיר את בנך. מי שיש לו בן מ"מ לאתויי ממזר פוטר מן היבום, דאמר קרא ובן אין לו עיין עליו. וחייב על הכאתו ועל קללתו, קרי כאן [לה]ונשיא בעמך בעושה מעשה עמך כשעשה תשובה, והאי בר תשובה הוא והתניא [לו]מעות לא יוכל לתקון זה הבא על הערוה והוליד ממנה ממזר השתא מיהא עושה מעשה עמך הוא:

[לז]איתמר החולץ ליבמתו ונמצאת מעוברת והפילה, רבי יוחנן אמר אין צריכה חליצה מן האחין, ור"ל אמר צריכה חליצה מן האחין, במאי קמיפלגי, איבעית אימא סברא ואיבעית אימא קרא. איבעית אימא סברא ר' יוחנן סבר אם יבא אליהו ויאמר דהאי דאיעברא אפולי מפלה מי לאו בת חליצה ויבום היא השתא נמי תיגלי מילתא למפרע, ור"ל סבר תיגלי מילתא למפרע לא אמרינן. איבעית אימא קרא ר' יוחנן סבר ובן אין לו אמר רחמנא והא לית ליה, וריש לקיש סבר ובן אין לו עיין עליו. [לט]בית שמאי מתירין את הצרות לאחין ובית הלל אוסרין, מ"ט דבית שמאי, אמר קרא לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר, חוצה מכלל דאיכא פנימית ואמר רחמנא לא תהיה חוצה הא גואי תהא. וב"ה האי לא תהיה מיבעי ליה לכדרב יהודה אמר רב דאמר מנין שאין קידושין תופסין ביבמה שנאמר לא תהיה לא תהא בה הויה לזר. ובית שמאי מי כתיב לחוץ החוצה כתיב, וב"ה, כיון דכתיב החוצה כמאן דכתב לחוץ דמי דתניא רב (נחמן) [נחמיה] אומר כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה הכתוב ה"א בסופה, כגון [מ]אילמה [מא]מחנימה, [מב]מצרימה. ובית שמאי נפקא להו מלאיש זר. וב"ה אין הכי נמי וחוצה למה לי לרבות הארוסה. ואידך מחוצה החוצה, ואידך חוצה החוצה לא דריש. [מג]אמר אביי הכל מודים בבא על הנדה ועל הסוטה שאין הולד ממזר. נדה דהא תפסי בה קידושין שנאמר [מד]ותהי נדתה עליו. סוטה נמי תפסי בה קידושין. תניא נמי הכי הכל מודים בבא על הנדה ועל הסוטה ועל שומרת יבם שאין הולד ממזר, ואביי שומרת יבם מספקא ליה אי כרב אי כשמואל. [מה]אמר רב יהודה אמר רב מנין ליבמה שאין תופסין בה קדושין שנאמר לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר לא תהא בה הויה לזר. ושמואל אמר בעניותנו צריכה גט. מספקא ליה לשמואל האי לא תהיה אשת המת אי ללאו הוא דאתא או דלא תפסי בה קידושין הוא דאתא, והלכתא כוותיה דשמואל. יבמה יבא עליה (כתוב בפסוק ואשה אל אחותה לא תקח ברמז תקצ"ד וברמז תפ"ה). [מו]תניא אבא שאול אומר הכונס את יבמתו לשם נוי [לשם אישות] ולשם דבר אחר כאילו פוגע בערוה וקרוב בעיני להיות הולד ממזר. וחכמים אומרים יבמה יבא עליה מ"מ. תנן התם מצות יבום קודמת למצות חליצה, בראשונה שהיו מתכוונין לשם מצוה עכשיו שאין מתכוונין לשם מצוה אמרו מצות חליצה קודמת למצות יבום, אמר רב ואין כופין אותו, כי הוי אתא לקמיה דרב א"ל אי ניחא לך ייבם אי ניחא לך חלוץ בדידך תלא רחמנא דכתיב ואם לא יחפוץ האיש הא אם חפץ ייבם: [מז]תנו רבנן יבמה יבא עליה למצוה. דבר אחר יבמה יבא עליה בין בשוגג בין במזיד בין באונס בין ברצון, והא אפיקתיה למצוה, למצוה מלא יחפוץ האיש נפקא הא יחפוץ ייבם וכי אתא קרא בין בשוגג בין במזיד בין באונס בין ברצון. (רבא אמר) [תניא אידך יבמה יבא עליה כדרכה ולקחה שלא כדרכה ויבם] ביאה גומרת בה ואין כסף ושטר גומרין בה, ויבמה בעל כרחה. אמר רב יהודה אמר רב ישן לא קנה ביבמתו דאמר קרא יבמה יבא עליה עד דמכוון לה. והתניא בין ער [היא] בין ישן

ממ"ק ובמ"ק יח דברים יד: יט ספרי: כ תהלים טו: כא יחזקאל יח: *בנה מגיעה פט: כב דברים כג: כג שם: כד בתיחלני תמרים רעים: כה מעילה ג. כו יבמות ד: כז שם יז: כח יבמות קיא: כט נדה מד: ל יבמות לה: לא שם כב: לב ויקרא כא: לג שם: לד שמות כא: לה דברים ו: לו שמות כב: לז קהלת א: לח יבמות לה: לט שם יג: מ שמות יט: מא ש"ב טז: מב בראשית יב: מג יבמות מט. מד ויקרא טו: מה יבמות נב: מו שם לט: מז שם נד:

זית רענן (סה) ולא על הקרקע, פי' שהשליח יכה לפעמים על הקרקע וסד"א שרי בזה כיון שמתבזה קמ"ל, ובפ"ז גרס ולא על הקדקד פי' שלא יכנו על ראשו, והוא נכון: ולא על כסותו, אלא ערום: שמוסיפין על מנין, ארבעים: (סו) ר' יהודה אומר וכו' בספרי קאי אדלעיל, דאיתא במשנה היושב ולא עבר עבירה וכו': וכי מה עשה זה, פי' דכתיב עושה אלה לא ימוט לעולם והלא לא עשה כלום אלא שלא עשה עבירה שלא נתן כספו בנשך ולא לקח שוחד. וה"ה ביחזקאל כל הני דחשיב הוי לית:

ישן [הוא] כו' הכא במאי עסקינן במתנמנם, היכי דמי מתנמנם, נים ולא נים תיר ולא תיר דקרו ליה ועני ולא ידע לאהדורי סברא. נפל מן הגג ונתקע בה חייב בד' דברים אבל לא בבשת, מאי טעמא ושלחה ידה והחזיקה במבושיו ואמר מר אינו חייב על הבשת עד שיהא מתכוון. וביבמתו לא קנה דלא מכוון לביאה. [מח]שומרת יבם שנפלה לפני כהן הדיוט ונתמנה כ"ג לא יכנוס. [כהן גדול שמת אחיו חולץ ולא מיבם]. קא פסיק ותני לא שנא מן האירוסין ולא שנא מן הנישואין בשלמא מן הנישואין אין עשה דוחה לא תעשה ועשה, אלא מן האירוסין יבא עשה וידחה לא תעשה, גזירה ביאה ראשונה אטו ביאה שניה. [מט]היבמה נקנית בביאה וקונה את עצמה בחליצה ובמיתת היבם. בביאה מנלן, דאמר קרא יבמה יבא עליה וגו' ואימא לכולה מילתא כאשה, לא ס"ד דתניא יכול יהו כסף ושטר גומרין בה כדרך שהביאה גומרת בה, ת"ל ויבמה ביאה גומרת בה ואין כסף ושטר גומרין בה. ואימא ויבמה דבעל כרחה מיבם לה, אם כן לימא קרא ויבם מאי ויבמה ש"מ תרתי. בחליצה מנלן דכתיב ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל כיון שחלץ בה נעל הותרה לכל ישראל, האי מיבעי ליה לכדתני רב שמואל בישראל בבית דינם של ישראל ולא בבית דינם של כותים, תרי בישראל כתיבי, ואכתי מיבעי ליה לכדתניא א"ר יהודה פעם אחת היינו יושבים לפני ר' טרפון ובאתה יבמה לחלוץ ואמר לנו ענו כלכם חלוץ הנעל, ההוא מונקרא שמו נפקא. ובמיתת היבם מנלן ק"ו ומה אשת איש שהיא בחנק מיתת הבעל מתירתה, יבמה שהיא בלאו לא כל שכן. ותהא א"א יוצאה בחליצה מק"ו ומה יבמה שאין יוצאה בגט יוצאה בחליצה זו שיוצאה בגט אינו דין שיוצאה בחליצה, א"ק ספר כריתות ספר כורתה ואין דבר אחר כורתה. ותהא יבמה יוצאת בגט מק"ו ומה אשת איש שאין יוצאה בחליצה יוצאה בגט זו שיוצאה בחליצה אינו דין שיוצאה בגט, אמר קרא לה לה ולא ליבמה, ואימא לה לשמה, תרי לה כתיבי, ואכתי איבעי ליה חד לה לשמה ואידך לה) ולא לה ולחברתה, אמר קרא נעל נעל אין מידי אחרינא לא והא מיבעי ליה לכדתניא נעלו אין לי אלא נעלו נעל של כל אדם מנין, ת"ל נעל (מ"מ) [נעל ריבה] א"כ מה ת"ל נעלו נעלו הראוי לו פרט לגדול שאינו יכול להלך בו פרט לקטן שאינו הופה את רוב רגלו, פרט לסנדל [נ]המסוליים שאין לו עקב, אם כן ניכתוב רחמנא נעל מאי הנעל שמע מינה תרתי: ערות אשת אחיך יבמה יבא עליה בדבור אחד נאמרו (כתוב ברמז רצ"ה): [נא]שומרת יבם כנסה הרי היא כאשתו לכל דבר, למאי הילכתא, לומר שמגרשה בגט ומחזירה. מגרשה בגט פשיטא, מהו דתימא יבמה אמר רחמנא ועדין יבומין הראשונים עליה ולא תסגי לה בגט אלא בחליצה קא משמע לן. מחזירה פשיטא (ולא ימחה) מהו דתימא מצוה (כראמר) [דרמא] רחמנא עליה (עברה) [עבדה] ותיקום עליה באיסור אשת אח קא משמע לן. ואימא הכי נמי, אמר קרא ולקחה לו לאשה כיון שלקחה נעשית כאשתו (כתוב ברמז תקצ"ה): [נב]ומת אחד מהם אין לי אלא בזמן שהן שנים ומת אחד מהם, מנין אפילו הן מרובין, ת"ל ומת אחד מהם, מנין (סז) אפילו מתו כולן ת"ל ומת אחד מהם, ולמה נאמר אחד מהם אשת אחד מתייבמת ולא אשת שנים. מכאן אמרו שלשה אחים נשואין שלש נשים נכריות מת אחד מהם ועשה בה השני מאמר ומת הרי אלו חולצות ולא מתייבמות שנאמר ומת אחד מהם יבמה יבא עליה שעליה זיקת יבם אחד ולא שעליה זיקת שני יבמים. לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר למה אני צריך, לפי שאמרנו (להלן) אשת אחד מתייבמת ולא אשת שנים יכול (אף כאן כן) [תהא פטורה] ת"ל לא תהיה אשת המת החוצה, כיצד הוא עושה (או) חולצת (או) [ולא] מתייבמת. הנותן גט פסלה לעצמו ופסלה על האחין, העושה מאמר ביבמות קנאה לעצמו ופסלה על האחים, יכול יהא מאמר גומר בה, ת"ל יבמה יבא עליה ביאה גומרת בה ואין מאמר גומר בה: [נג]והיה הבכור אשר תלד (אמר רב יהודה) אמר רב אסי צרת אילונית אסורה דכתיב והיה הבכור אשר תלד פרט לאילונית שאינה יולדת. [נד]והיה הבכור מכאן שמצוה בגדול ליבם. אשר תלד פרט לאילונית שאינה יולדת. יקום על שם אחיו לנחלה, או אינו אלא שמו יוסף יוחנן קורין אותו יוחנן,

נאמר כאן על שם אחיו ונאמר להלן [נה]על שם אחיהם יקראו בנחלתם מה שם האמור להלן נחלה אף כאן נחלה. ולא ימחה שמו מישראל פרט לסרים ששמו מחוי כו'. אלא בכור דקרייה רחמנא לגריעותא מה בכור אינו נוטל בראוי כבמוחזק אף האי נמי אינו נוטל בראוי כבמוחזק (כתוב ברמז תתקכ"ט). [נו]הכונס את יבמתו זכה בנכסי אחיו, מאי טעמא יקום על שם אחיו אמר רחמנא והרי קם. רבי יהודה אומר אם יש שם אב נכסים של אב, מאי טעמא אמר קרא והיה הבכור אשר תלד [כבכור] מה בכור אין לו בחיי האב אף יבם נמי אין לו בחיי האב. [נז]פשיטא חלק בכור וחלק פשוט יהבינן ליה אחד מצרא. יבם מאי, אמר אביי היא היא [מ"ט בכור קרייה רחמנא], רבא אמר אמר קרא והיה הבכור אשר תלד הוייתו כבכור ואין חלוקתו כבכור. אין היבם נוטל בראוי כבמוחזק מאי טעמא בכור קרייה רחמנא (כתוב לעיל בפסוק ולו משפט הבכורה) [נח]ואם לא יחפוץ. אלמנה לכ"ג גרושה וחלוצה לכהן הדיוט וכו' חולצת ולא מתייבמת. קא פסיק ותני לא שנא מן האירוסין ולא שנא מן הנשואין [בשלמא מן הנשואין עשה] ולא תעשה הוא ואין עשה דוחה לא תעשה ועשה, אלא מן האירוסין לא תעשה [גרידא] היא יבא עשה וידחה לא תעשה, אמר רב גידל אמר רב אמר קרא ועלתה יבמתו השערה שאין ת"ל יבמתו מה ת"ל יבמתו, יש לך יבמה אחרת שעולה לחליצה ואינה עולה ליבום ואיזו זו חייבי לאוין, ואימא חייבי כריתות, אמר קרא אם לא יחפוץ האיש הא אם חפץ מיבם. כל העולה ליבום עולה לחליצה וכל שאינו עולה ליבום אינו עולה לחליצה. אי הכי חייבי לאוין נמי, הא רבי רחמנא יבמתו, ומה ראית, מסתברא חייבי לאוין תפסי בהו קדושין חייבי כריתות לא תפסי בהו קידושין: [נט]ואמרה מאן יבמי. הלצה ורקקה ולא קראה חליצתה כשרה. וחרש שנחלץ והחרשת שחלצה חליצתה פסולה. אמרי דבי רבי ינאי לפי שאינן באמר ואמרה ומתניתא דקתני לא קראה חליצתה כשרה כרבי זירא דאמר ר' זירא כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו ושאינו ראוי לבילה בילה מעכבת בו: [ס]לא אבה יבמי. אמר אביי האי מאן דמקרי גט חליצה לא ליקרי לדידה לא לחודיה ואבה יבמי לחודיה דמשמע אבה יבמי, אלא לא אבה יבמי. ולא ליקרי לדידיה לא לחודיה וחפצתי לחודיה דמשמע חפצתי לקחתה, אלא לא חפצתי לקחתה בבת אחת:

[סא]ואם לא יחפץ האיש, ולא שלא חפץ בה המקום, מוציא אני את העריות שחייבין עליהן מיתת בית דין וערין לא אוציא את העריות שהן בלא תעשה, ת"ל לא אבה יבמי ולא שלא אבה בה המקום. לקחת את יבמתו מה אני צריך מפני שנאמר והיה הבכור אשר תלד יכול שאני מוציא עקרה וזקנה ואיילונית וקטנה ושאינה ראויה לילד, ת"ל יבמתו יבמתו ריבה. ועלתה יבמתו השערה מצוה בבית דין שיהא בגובה של עיר ושיהא בזקנים. מאן יבמי להקים לאחיו שם פרט לסריס שאם רצה להקים שם שאינו יכול, ר' יהודה אומר נאמר כאן שם ונאמר (סח) להלן שם מה שם האמור להלן נחלה אף שם האמור כאן נחלה, מה שם האמור להלן זרע אף שם האמור כאן זרע. בישראל ולא בגרים, מכאן אמרו שני אחים גרים שהיתה הורתן שלא בקדושה ולידתן בקדושה פטורין מן החליצה ומן היבום שנאמר בישראל ולא בגרים. לא אבה יבמי ולא שלא אבה המקום, יקום על שם אחיו ולא ע"ש אחי האב. המת לפי שנאמר להלן אשת אחד מתייבמת ולא אשת שנים מנין מת ראשון ייבם שני, מת שני ייבם שלישי, ת"ל המת המת ריבה הכתוב. ולא ימחה שמו מישראל פרט לסרים ששמו מחוי. [סב]מעשה באדם אחד שבא לפני ר"י א"ל מהו לחלוץ בתוך ג' חדשים [א"ל לא תחלוץ, ותחלוץ ומה בכך] קרא עליו המקרא הזה ואם לא יחפוץ האיש הא אם חפץ ייבם כל העולה ליבום עולה לחליצה: [סג]תניא וקראו לו הן ולא שלוחן. ודברו אליו מלמד שמשיאין לו עצה ההוגנת לו שאם היה הוא ילד והיא זקנה, הוא זקן והיא ילדה, אומרין לו מה לך [אצל ילדה מה לך] אצל זקנה לך אצל כמותך ואל תכניס קטטה לתוך ביתך. [סד]מצות חליצה בשלשה דיינין ואפילו שלשתן הדיוטות. תנינא והא דתנו רבנן מצות חליצה בשלשה שיודעין להקרות כעין דיינין, רבי יהודה אומר בחמשה, מ"ט דתנא קמא זקנים שנים ואין ב"ד שקול מוסיפין עליהן עוד אחד הרי כאן ג'. ור' יהודה זקני שנים זקנים

מח יבמות סא: מט קידושין יג: נ מסוליים נסחת: נא כתובות פב: נב ספרי ועי' הגהות הגר"א ז"ל: נג יבמות יב: נד שם כד: נה ברכות מח: נו יבמות מ: נז בבא בתרא יב: נח יבמות כ: נט שם קד: ס מנחות הכהנים לבילה מסות ס' עסרונים כשרה הע"פ שלא בללם: סא יבמות קו: סב ספרי: סג יבמות מד: סד שם מד: סה שם קא:

זית רענן (סז) אפילו מתו כולם ת"ל ומת אחד מהם, פי' מהם יתירא הוא ללמוד אפילו מתו כולם ונשתייר אחד מהם: יכול אף כאן כן, פי' כשכנסה השני ומת אני קורא בה ג"כ אשת שני מתים וחולצת ולא מתייבמת. וכ"מ בספרי לקמן דדריש לה מדכתיב המת יתירא: (סח) להלן שם, גבי בנות צלפחד למה יגרע שם אבינו ע"ש. וביא פי' ומולדתך אשר הולדת אחריהם ע"ש אחיהם וכו'. וניל דבעי למעוטי סיים: ולא ע"ש אחי האב, פירוש דסד"א שיקראו הבן ע"ש אחי אביו קמ"ל מדכתיב ע"ש אחיו משמע דקאי איבם שיקום ע"ש אחיו לנחלה וכדאיתא בגמרא:

קנים (ארבעה) [שנים] ואין בית דין שקול מוסיפין עליהן עוד א' הרי כאן חמשה. ותנא קמא האי זקני מאי עביד ליה, מיבעי ליה אפילו שלשתן הדיוטות. ורבי יהודה הדיוטות מנא ליה, נפקא ליה מלעיני דאמר מר לעיני פרט לסומין, מדאיצטריך קרא למעוטי סומין ש"מ דאפילו הדיוטות, דאס"ד סנהדרין בעינן למה לי למעוטי סומין מדתני רב יוסף נפקא [דתני ר"י] כשם שב"ד מנוקין בצדק כך מנוקין מכל מום דכתיב [ס]כלך יפה רעיתי וגו', ואידך האי לעיני מאי עביד ליה, א"ל ההוא לכדרבא דאמר צריכי דייני למחזי רוקא כי נפיק מפומא דיבמה דכתיב לעיני הזקנים וירקה. ואידך נמי מיבעי ליה לכדרבא, אלא הדיוטות מנא ליה, נפקא ליה מבישראל ישראל כל דהו. ואידך האי ישראל מאי עביד ליה, מיבעי ליה לכדאמר רב שמואל בר יהודה בית דין של ישראל ולא בית דין של כותים. ואידך בישראל אחרינא כתיב. ואידך מיבעי ליה לכדתניא אמר ר' יהודה פעם אחת היינו יושבין לפני ר' טרפון וכו' (כדלעיל). ואידך מנקרא שמו נפקא, אלא מעתה וקראו שנים ודברו שנים ה"נ לרבי יהודה הרי כאן ט', ההוא מיבעי ליה לכדתניא וקראו לו הן ולא שלוחן וכו' (כדלעיל). והדר בה רבי יהודה דתנן סמיכת זקנים ועריפת עגלה בג' ר' יהודה אומר בה' החליצה והמיאונין בג' ולא פליג ר' יהודה. ש"מ הדר ביה, אמר רבא צריכי דייני למקבע דוכתא דכתיב ועלתה יבמתו השערה. רב פפא ורב הונא בר יהושע עבדי עובדא בחמשה כמאן כרבי יהודה, והא הדר ביה, לפרסומי מילתא בעלמא. [ס]היבמה הולכת אחר היבם להתירה, עד כמה, אמר רב אמי אפילו מטבריא לצפורי, מאי קראה וקראו לו זקני עירו ולא זקני עירה. [סח]וחלצה נעלו מעל רגלו ולא מעל דמעל. סנדל התפור בפשתן אין חולצין בו שנאמר [סט]ואנעלך תחש, ואימא תחש אין מידי אחרינא לא, נעל נעל ריבה. אי הכי אפילו כל מילי נמי, א"כ תחש מאי אהני ליה. [ע]ת"ר נעלו אין לי אלא נעלו, נעל של כל אדם מנין, ת"ל נעל נעל מכל מקום, אם כן מה ת"ל נעלו, נעלו הראוי לו, פרט לגדול שאינו יכול להלך בו, פרט לקטן שאינו חופה את רוב רגלו, פרט לסנדל המסוליים שאין לו עקב. [עא]א"ל רב כהנא לשמואל ממאי דהאי וחלצה נעלו מישלף הוא דכתיב [עב]וחלצו את האבנים. ואימא זרוזי הוא דכתיב [עג]החלצו מאתכם אנשים לצבא, התם נמי שלופי (גברי) [מביתא] לקרבא. והכתיב [עד]יחלץ עני בעניו, בשכר עניו יחלץ מדינה של גיהנם. והכתיב [עה]חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם, בשכר יראיו יחלצם מגיהנם. והכתיב [עו]ועצמותיך יחליץ ואמר (רבא) [ר"א] זו מעולה שבברכות ואמר רבא זרוזי גרמי, א"ל אין משמע הכי ומשמע הכי ואס"ד זרוזי הוא ליכתוב רחמנא וחלצה נעלו ברגלו. אי כתב הכי הוה אמינא ברגלו אין בשוקו לא, כתב רחמנא מעל רגלו דאפילו בשוקו, א"כ ליכתוב במעל רגלו מאי מעל רגלו שמע מינה לישנא דמישלף הוא. *מן הארכובה ולמטה חליצתה כשרה. ורמינהו רגלים פרט לבעלי קבין, שאני הכא דכתיב מעל רגלו. אי הכי למעלה מן הארכובה נמי מעל ולא מעל דמעל וכו', מן הארכובה ולמעלה חליצתה פסולה, דלא איקרי רגל. והא כתיב [עז]ובשליתה היוצת מבין רגליה כו', [עח]ולא עשה רגליו, [עט]ויבא שאול להסך את רגליו, [פ]בין רגליה כרע נפל לישנא מעליא. [פא]חלצה בשמאל חליצתה פסולה, ורבי אלעזר מכשיר. מ"ט דרבנן, ילפינן רגל [פב]רגל ממצורע מה להלן בימין אף כאן בימין. ורבי אלעזר לא יליף והתניא רבי אלעזר אומר מנין לרציעה שהיא באזן ימין נאמר כאן אזן ונאמר להלן אזן מה להלן בימין אף כאן בימין, א"ר יוחנן מוחלפת השיטה. רבא אמר לעולם לא תיפוך, אזן אזן מופני רגל רגל לא מופני, וכי לא מופני מאי פרכת משום דאיכא למיפרך מה למצורע שכן טעון עץ ארז ואזוב ושני תולעת. [פג]לוי נפק לקרייתא בעו מיניה נידמת מהו שתחלוץ יבמה שרקקה דם מהו שתחלוץ [פד]אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת מכלל דאיכא כתב דלאו אמת, לא הוה בידיה, אזיל שאל בי מדרשא א"ל מי כתיב והלצה ביד ומי כתיב ורקקה רוק, אבל אגיד לך הרשום בכתב אמת וכי יש כתב שאינו אמת, ל"ק כאן בגזר דין שיש עמו שבועה כאן בגזר דין שאין עמו שבועה, כדרב שמואל בר אמי אמר רבי יוחנן דאמר מנין לגזר דין שיש עמו שבועה שאינו מתקרע שנא' [פה]לכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי. *ל"א רבינו הוה עבר על סימוניא יצאו אנשי סימוניא לקראתו, אמרו לו רבינו תן לנו אדם אחד שיהא מקרא אותנו ומשנה אותנו ודן את דינינו, נתן להם ר' לוי בר סיסי, ועשו לו בימה גדולה והושיבו אותו למעלה הימנה ונתעלמו דברים מסנו, שאלו ממנו שלש שאלות גידמת במה היא חולצת ולא השיבן, רקקה דם מהו ולא השיבן, אמרו דילמא לית הוא בר אולפן דילמא בר אגדה הוא, נשאליה קראי א"ל מהו דכתיב [פו]הרשום בכתב אמת, אם אמת למה רשום ואם רשום למה אמת ולא השיבן, כיון שראה שצרתו צרה השכים בבקר והלך לו אצל רבינו א"ל מה עשו בך אנשי סימוניא, א"ל אל תזכירני צרתי שלש שאלות שאלוני ולא יכולתי להשיבן, א"ל ומה אינן, א"ל גידמת במה היא חולצת, א"ל ולא היית יודע מה להשיב, א"ל אין אפילו בשיניה אפילו בגופה, רקקה דם מהו א"ל ולא היית יודע מה להשיבן, א"ל אם היה בו צחצוחית של רוק כשר ואם לאו פסול, אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת אם אמת למה רשום ואם רשום למה אמת, א"ל ולא היית יודע מה להשיבן, א"ל רשום עד שלא נגזרה גזרה, אמת משנגזרה גזרה, א"ל ולמה לא השבת אותם כשם שהשבת אותי, א"ל עשו לי בימה גדולה והושיבוני למעלה הימנה [פז](ותפח) [וטפת] רוחי עלי ונתעלמה הלכה ממני, קרא עליו רבי [פח]אם נבלת בהתנשא. רבי עקיבא אומר מי גרם לך להתנבל בדברי תורה ע"י שנשאת עצמך בהון, רבי יוחנן אמר כל המנבל עצמו על דברי תורה בה תנשא [פט]ואם זמות יד לפה:

[צ]ועמד ואמר לא חפצתי לקחתה. מלמד שאין אומר דבריו אלא בעמידה. לא חפצתי לקחתה ולא שלא חפץ בה המקום.

ונגשה יבמתו אליו לעיני הזקנים (סח) מלמד שמתייחדת עמו לעיני הזקנים. וירקה בפניו יכול בפניו ממש, ת"ל לעיני הזקנים רוק הנראה לעיני הזקנים, מכאן אמרו חלצה ורקקה ולא קראה חליצתה כשרה, קראה ורקקה ולא חלצה חליצתה פסולה, חלצה וקראה אבל לא רקקה ר"א אומר חליצתה פסולה, רע"א חליצתה כשרה. [צא]וירקה אמר רבא צריכי דייני למיחזי רוקא כי נפיק מפומא דיבמה דכתיב לעיני הזקנים וירקה. אמר רבא אכלה [צב]תומא ורקקה אכלה [צג]גרגישתא ורקקה לא עשתה ולא כלום, מ"ט וירקה מעצמה בעינן וליכא:

[צד]וענתה ואמרה ככה יעשה לאיש. ולהלן הוא אומר [צה]וענו הלוים מה עניה האמורה להלן בלשון הקדש אף כאן בלשון הקדש. רבי יהודה אומר וענתה ואמרה ככה עד שתאמר בלשון הזה. [צו]ורבנן האי ככה מאי עבדי ליה, מיבעי להו לדבר שהוא מעשה מעכב, ור' יהודה מכה ככה. ורבנן כה ככה לא משמע להו. ור' יהודה וענית ואמרת מאי עביד ליה, מיבעי ליה לאגמורי ללוים דבלשון קודש. ולילף קול קול ממשה, ענייה ענייה גמיר קול קול לא גמיר. תניא נמי הכי רבי יהודה אומר כל מקום שנאמר כה ככה ענייה ואמירה אינו אלא לשון קודש. [צז]כה תברכו ככה דחליצה ענייה ואמירה דלוים. [צח]קטן וקטנה לא חולצין ולא מיבמין דברי רבי מאיר, א"ל לרבי מאיר יפה אמרת שאין חולצין, איש כתיב בפרשה ומקשינן אשה לאיש, ומה טעם אין מייבמין א"ל קטן שמא ימצא סריס, קטנה שמא תמצא אילונית ונמצאו פוגעין בערוה. [צט]קטנה שחלצה חליצתה פסולה אמר רב יהודה אמר רב זו דברי ר' מאיר דאמר איש כתיב בפרשה ומקשינן אשה לאיש, אבל חכמים אומרים איש כתיב בפרשה אבל אשה בין גדולה בין קטנה, מאן הכמים רבי יוסי היא. [ק]אמר רב יהודה מצות חליצה קוראה וקורא והולצת ורוקקת וקוראה [מאי קמ"ל מתני' היא הא קמ"ל] מצוה הכי ואי אפיך לית לן בה, תניא נמי הכי בין שהקדים חליצה לרקיקה בין שהקדים רקיקה לחליצה מה שעשה עשוי:

[קא]אשר לא יבנה. איתמר החולץ ליבמתו וחזר וקידשה אמר ריש לקיש הוא אינו חייב על החלוצה כרת והאחין חייבין על החלוצה כרת, ובין הוא ובין האחין חייבין על הצרה כרת דאמר קרא אשר לא יבנה כיון שלא בנה שוב לא יבנה, איהו הוא דקאי בלא יבנה הא אחין באיסור אשת אח קיימי ועלה דידה הוא דקאי בלא יבנה הא צרה באיסור אשת אח קיימא. ורבי יוחנן אמר בין הוא ובין האחין אין חייבין לא על החלוצה כרת ולא על הצרה כרת, מי איכא מידי דמעיקרא אי בעי האי חליץ ואי בעי האי חליץ והשתא קאי עלה בכרת אלא איהו שליחותא דאחין קא עביד ואיהי

סם"ק ובמ"ק סו ש"ש ד: סז סנהדרין לה: סח יבמות קכ: סט יחזקאל יז: ע יבמות קג: עא שם קכ: עב ויקרא יד: עג במדבר לא: עד איוב לו: עה תהלים לד: עו ישעיה כח: *יבמות קג: עז דברים כח: עח שמואל ב יט: עט שמואל א כד: פ שופטים ה: פא יבמות קד: פב ויקרא יד: פג יבמות קה: פד דניאל י: פה שמואל א ג: *בראשית רבה פרשה פ"א: פו דניאל י: פז וטפת לשון טנפה כלומר נתגאה רוחי עלי: פח משלי ל: פט שם: צ שם י: צא יבמות קו: צב תומא שומים: צג גרגישתא עפר נקי בלשון נו תערובת: צד סוטה לב: צה דברים כז: צו סוטה לג: צז במדבר ו: צח יבמות סה: צט שם קה: ק שם קו: קא שם י:

זית רענן: (סח) מלמד שמתייחדת עמו, הלשון משמע שנכנסים שניהם לחדר אחד לפני הזקנים, ולא מצאתי זה בשום פוסק:

ואיהי שליחותא דצרה קא עבדה :

קבככה יעשה לאיש אשר לא יבנה, (רבי אליעזר אומר) אשר לא בנה ולא עתיד לבנות. רבי יהושע אומר ככה יעשה בדבר שמעשה מעכב. א"ל ר' עקיבא משם ראיה ככה יעשה לאיש דבר שמעשה באיש, ר' (שמעון) [ישמעאל] אומר חליצה מעכבת ורקיקה מעכבת. קגמי שהיה נשוי לשתי נשים ומת ביאתה או חליצתה של אחת מהן פוטרת צרתה, ונייבם להו לתרווייהו. אמר ר' חייא בר אבא אמר רבי יוחנן אמר קרא אשר לא יבנה את בית אחיו בית אחד הוא בונה ואינו בונה שני בתים. וניחלוץ לתרווייהו, א"ק בית חלוץ הנעל בית אחד הוא חולץ ואינו חולץ לב' בתים. תיחלוץ להרא ונייבם לחרא, אמר קרא ואם לא יחפוץ האיש הא אם חפץ ייבם. כל העולה ליבום עולה לחליצה וכל שאינו עולה ליבום אינו עולה לחליצה, ועוד שלא יאמרו בית מקצתו בנוי ומקצתו חלוץ ואתו למיחלץ והדר יבמי, רבי עקיבא אומר הנושא קרובות חלוצתו הולד ממזר, דאמר קרא בית חלוץ הנעל הכתוב קראה ביתו : קדונקרא שמו בישראל נאמר כאן בישראל ונאמר (סט) להלן בישראל מה בישראל האמור להלן פרט לבית דין של גרים אף בישראל האמור כאן פרט לבית דין של גרים. בית חלוץ הנעל מצוה בדיינין ולא מצוה בתלמידים, רבי יהודה אומר מצוה על כל העומדין שם לומר חלוץ הנעל. אמר רבי יהודה פעם אחת היינו יושבין לפני רבי טרפון ואמר לנו ענו כלכם ואמרו חלוץ הנעל חלוץ הנעל : כי ינצו אנשים אין שלום יוצא מתוך (ע) מצות, וכן הוא אומר קהויהי ריב בין רועי מקנה אברהם וגו' מי גרם ללוט שיפרד מאותו צדיק הוי אומר מריבה, וכן הוא אומר קזועמדו שני האנשים אשר להם הריב מי גרם זה ללקות הוי אומר זו מריבה. אנשים אין לי אלא אנשים, איש עם אשה ואשה עם איש אשה עם אשה מנין, ת"ל יחדו מכל מקום. וקרבה אשת האחד אשת איש ולא אשת שלוחי בית דין. להציל את אישה, ר' אומר לפי שמצינו שיש מזיקין בתורה שעשה בהן שאין מתכוון כמתכוון. יכול אף זה כן, ת"ל ושלחה ידה והחזיקה במבושיו, אין לי אלא מבושיו, מנין לרבות כל דבר שיש בו סכנה, ת"ל והחזיקה מכל מקום. וקצותה את כפה מלמד שאתה חייב להצילו בכפה. מנין שאם אין אתה יכול (עא) להצילו בכפה הצילו בנפשה, ת"ל לא תחום עינך, ר' יהודה אומר נאמר כאן לא תחום ונאמר להלן קחלא תחום מה להלן ממון אף כאן ממון. קטהחובל בעבד כנעני של אחרים חייב בכולן. ר' יהודה אומר אין לעבדים בשת, מאי טעמא דר' יהודה, אמר קרא כי ינצו אנשים יחדו איש ואחיו במי שיש לו אחוה [יצא עבד שאין לו אחוה]. ורבנן, אחיו הוא במצות, אלא מעתה לרבי יהודה זוממי עבד לא יהרגו דכתיב קטועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו, אמר קרא קיובערת הרע מקרבך מכל מקום. אלא מעתה לרבנן עבד יהא כשר למלכות, אמרי וליטעמיך תקשי לך גר לדברי הכל, אלא אמר קרא אמקרב אחיך ממובחר שבאחיך. אלא מעתה לרבנן יהא עבד כשר לעדות דכתיב בוהנה עד שקר העד שקר ענה באחיו, אתיא בקל וחומר מאשה ומה אשה שראויה לבא בקהל פסולה לעדות עבד שאינו ראוי לבא בקהל אינו דין שפסול לעדות. מה לאשה שכן אינה במילה תאמר בעבד שהוא ראוי למילה, קטן יוכיח שישנו במילה ופסול לעדות. מה לקטן שכן אינו במצות תאמר בעבד שהוא במצות, אשה תוכיח שישנה במצות ופסולה לעדות, וחזר הדין, לא ראי זה כראי זה ולא ראי זה כראי זה הצד השוה שבהן שאינן בכל המצות ופסולין לעדות, אף אני אביא את העבד שאינו בכל המצות ופסול לעדות, מה להצד השוה שבהן שכן אינן איש תאמר בעבד שהוא איש, אלא תיתי מגזלן, מה לגזלן שכן מעשיו גרמו לו תאמר בעבד שאין מעשיו גרמו לו, אלא תיתי מגזלן ומחדא מהנך. גושלחה ידה אינו חייב על הבשת עד שיתכוון. דנפל מן הגג ונתקע באשה חייב בארבעה דברים אבל לא בבשת. אמר רבה נפל מן הגג ברוח שאינה מצויה והזיק ובייש חייב על הנזק ופטור בד' דברים. ברוח מצויה והזיק ובייש חייב בארבעה דברים ופטור על הבשת, ואם נתהפך חייב אף על הבשת, דתניא ממשמע שנאמר ושלחה ידה איני יודע שהחזיקה במבושיו, מה ת"ל והחזיקה, לומר לך כיון שנתכוון להזיק אף על פי שלא נתכוון לבייש :

הוקצותה את כפה. ממון מאי לאו בשאינה יכולה להציל על ידי דבר אחר, לא כשיכולה להציל על ידי דבר אחר, אבל אינה יכולה להציל מאי פטורה, אי הכי אדתני סיפא ושלחה ידה פרט לשליח בית דין ליפלוג וליתני בדידה וכו', ה"נ קאמר בר"א בשיכולה להציל על ידי דבר אחר אבל אינה יכולה להציל על ידי דבר אחר נעשה ידה כשליח בית דין ופטורה. ותניא רבי יהודה אומר כומא אין לו בשת, מאי טעמא דר"י דכתיב וקצותה את כפה לא תחום עינך גמר עינך עינך מעדים זוממין מה התם סומין לא וכו'. וכן היה ר' יהודה פוטרן מכל מצות האמורות בתורה (כתוב ברמז תשפ"ח). *תנו רבנן מנין שאין מוחקין במקום שגודשין ואין גודשין במקום שמוחקין וכו' (כתוב ברמז תרי"ח):

ילא יהיה לך בכיסך אבן ואבן. יכול לא יעשה ליטרא וחצי ליטרא [ורביע ליטרא], תלמוד לומר גדולה וקטנה, גדולה (עב) שהיא מכחשת את הקטנה שלא יהא נוטל בגדולה ומחזיר בקטנה, ר"ע אומר מנין שלא (יעשה) [יקיים] סלע פחות משקל ולא דינר פחות חמטרפעיקא, ת"ל לא יהיה לך בביתך איפה, רבי יוסי בר יהודה אומר אם קיימת הרי הוא בלא יהיה לך. לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה יכול לא יעשה סאה תרקב וחצי תרקב ורביע תרקב, ת"ל גדולה וקטנה גדולה שהיא מכחשת את הקטנה שלא יהא נוטל בגדולה ומחזיר בקטנה. רבי אליעזר אומר מנין שלא יעשה אדם מדה בת ארבעת קבין להיות מודד בה בתוך ביתו, ת"ל לא יהיה לך. וצדק יהיה לך מנה טאגרדמים על כך, מכאן אמרו הסיטון מקנח מדותיו אחת לשלשים יום ובעל הבית אחד לשנים עשר חדש. רבי אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גוריון אומר הרי הוא אומר יאיפה לפר ואיפה לאיל (ואיפה לכבש) וכי מדת פרים ואילים (וכבשים) אחת היא והלא כבר נאמר יאשלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון אחד לכבש, אלא מלמד שאיפה גדולה ואיפה קטנה קרויה איפה: יבאמר רבי לוי ברכות מברכות את בעליהן וקללות מקללות את בעליהן, אבן שלמה וצדק יהיה לך אם עשית כן יש לך מה לישא ומה ליתן מה ליקח ומה למכור. קללות מקללות את בעליהן לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה אם עשית כך לא יהיה לך מה לישא ומה ליתן מה ליקח ומה למכור, אמר הקב"ה אני אמרתי לא תעשה איפה ואיפה ועשית כך חייך שאפילו קטנה אינו מספיק ביד אותו האיש שתהא לך :

יגלמען יאריכון ימיך. זו אחת ממצות שבתורה שמתן שכרן בצדה, והרי דברים קל וחומר ומה גרוגרת שאין אחד מן ק' באיסר האיטלקי נאמר בה אריכות ימים, שאר מצות שיש בהן חסרון כיס על אחת כמה וכמה. כי תועבת ה' כל עושה אלה יכול לא יהא חייב עד שיעבור על כולן, ת"ל כל עושה אלה אפילו אחת מהן, מכאן אמרו אין מערבין פירות בפירות אפילו חדשים (בחדשים) [בישנים] (עג) ואפילו סאה בדינר ואפילו יפה דינר *וטריסית לא יערבם וימכרם סאה בדינר. כל עושה אלה כל עושי עול קרוי חמשה שמות עול שנאוי משוקץ חרם תועבה: ידאמר רבי לוי קשה עונשן של מדות מעונשן של עריות, שזה נאמר בהן טואל וזה נאמר בהן אלה, ומאי משמע דהאי אל לשון קשה הוא דכתיב טזואת אילי הארץ לקח. גבי עריות נמי הכתיב אלה, ההוא למעוטי מדות מכרת, ואלא מאי עודפייהו, דהתם אפשר בתשובה והכא לא אפשר בתשובה. ואמר רבי לוי קשה גזל הדיוט מגזל גבוה שזה הקדים חטא למעילה וזה הקדים מעילה לחטא. יזאת אשר עשה לך עמלק מה כתיב למעלה כי תועבת ה', כל הפרשיות של מעלה (עד) פרשיות של מצות השב תשיב כי תקצור כי תחבוט כי תבצור, כיון שמצא פרשה זו כי תועבת ה' כתב אחריה זכור, אמר משה ידבק רשע לרשע. משל לרוצח שנתפס הביאוהו לפני השלטון ולא היה בבית האסורין רוצח אלא אנשים טובים, מהם ראשי מדינה, אמר השלטון תנוהו במקום אחר לעצמו, לאחר ימים נתפס רוצח אחר

ממ"ק ובמ"ק קב ספרי : קג יבמות מד : קד ספרי : קה ברכות יג : קו דברים יט : קז שם : קח בבא קמא פח : קט דברים יט : קי שם : א שם יז : ב שם יט : ג ב"ק פו : ד שם כז : ה שם כח : ו שם פו : *ב"ב פט : ז ספרי : חמטרפעיקא מין מטבע : ט אגרדמים ממונה על המדות : י יחזקאל מה : יא במדבר כט : יב ויקרא רבה : יג ספרי : *טרומית ג' איסרין : יד ב"ב פח : טו ויקרא יח : טז יחזקאל יז : יז אלה הדברים זוטא :

זית רענן (סט) להלן בישראל, להקים לאחיו שם בישראל, ועי' בגמרא (דף ק"א) : (ע) מצות, מריבה : אשת שלוחי ב"ד, פי' כשהיא שליח ב"ד מותרת לבייש אותו : אף זה כן, גבי בושת ת"ל ושלחה וגו' עד שתתכוון : (עא) להצילו בכפה, קאי אדבר שיש בו סכנה שאם רוצית להרוג אדם חותכין כפה להציל הנרדף בסנהדרין (דף ע"ד): להלן לא תחוס, גבי עדים זוממין : (עב) שהיא מכחשת, פירוש ליטרא גדולה וקטנה: סלע פחות משקל, שא"כ יוצאה בשקל: ת"ל לא יהיה לך בביתך, בביתך יתירא הוא : הרי הוא בלא יהיה לך, פי' שלא יהיה לך כלום שתעני : בת ארבעת קבים, שחצי סאה הוא שלשה קבין ויטעה המוכר ויאמר לו שהוא חצי סאה : שאיפה גדולה וכו', שכל המדות קרויין איפה אפילו קטנה : (עג) אפילו סאה בדינר וכו', פי' שהפירות נמכרין סאה בדינר ואותן שמערב בהן הם טובים מזה שהם שוין דינר וטריסית אפ"ה לא יערבם עם אחרים וימכרם בדינר דאיכא דלא ניחא ליה בדאיתא בגמרא גבי חדשים וישנים : (עד) פרשיות של מצות, ואע"ג דכתיב והיה אם בן הכות הרשע זה קאי אדיינים שעושין מצות להלקות לרשע ולא תחסום שור הוא אזהרה :

אחר, אמר השלטון ינהן עם חברו בזיקים, כך אמר משה ינהן מי שעשה עול עם מי שעשה עול (עה) לקיים מה שנאמר [יח]פני ה' בעושי רע: [יט]רבי חוניא פתח [כ]מאזני מרמה תועבת ה' אם ראית דור שמדותיו של שקר דע שהאגרדמין מתגרה בו ונוטל מה שבידיהם, מה טעם מאזני מרמה תועבת ה', מה כתיב בתריה [כא]בא זדון ויבא קלון. רבי ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא [כב]האזכה במאזני רשע וגו' אפשר כן דור (שעדותיו) [שמדותיו] של שקר שהוא זוכה, אלא [כג]ובכים אבני מרמה. אמר רבי לוי אף משה רמזה לישראל לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה, אם עשית כן דע שהאגרדמין מתגרה בו (באותו הדור), ומה טעם כי תועבת ה' אלהיך כל עושה אלה, מה כתיב בתריה זכור את אשר עשה לך עמלק. [כד]יזכר עון אבותיו וכי אבותיו של עשו רשעים היו והלא צדיקים היו, אברהם זקנו יצחק [אביו ואת אומר יזכר עון אבותיו אל ה', אלא חטא שחטא על אבותיו, את מוצא יצחק] בא מכח אברהם חיה מאה ושמונים שנה, אברהם חיה קע"ה שנה, בתוך חמש שנים שמנע מחייו של אברהם אבינו עבר עשו הרשע שתי עבירות וכו', הה"ד [כה]ויבא עשו מן השדה, אמר הקב"ה אני הבטחתי לאברהם ואמרתי לו [כו]ואתה תבוא אל אבותיך בשלום והרא סיבו טבא רואה את בן בנו מגלה עריות ושופך דמים וגונב טב ליה מתכניש בשלם שנאמר [כז]טוב חסדך מחיים, ומה חטא חטא על אביו, גרם לו שכהו עיניו שנאמר [כח]ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות למה שהעמיד עשו הרשע, ומה חטא חטא על אמו, עם כשהוא יוצא ממעי אמו התך [כט]מטרין שלה שלא תלד, הה"ד [ל]על רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו, שלא תאמר אחר שיצא ממעי אמו אלא עד כשהוא במעי אמו [לא]זירתיה מתוהה לקבליה ומה טעם [לב]זורו רשעים מרחם. רב נחמן אמר גרם לה שלא תעמיד י"ב שבטים, מן הדין קריא [לג]ויאמר ה' לה שני גוים וכו' (כדכתיב לעיל). ורבנן אמ[ר]ין גרם לה שלא תצא מטתה ברבים, את מוצא בשעה שמתה רבקה אמרין מאן יפוק קומה, אברהם מת, יצחק עיניו כהות ויושב בתוך הבית, יעקב ברח מפני עשו, יפוק עשו רשיעא קומה דיהון הבריות אמרין ליטין [לד]ביזייא דהכדין אוניק, מה עשו הוציאה בלילה, אף הכתובים לא פרסמו את מיתתה אלא מן הצד הה"ד [לה]ותמת דבורה מינקת רבקה וגו' ויקרא שמו אלון בכות, מהו אלון בכות לשון (אוני) [יוני] הוא, אלון תרי, שתי בכיות, עד שיעקב יושב ומשמר אבלה של מניקתו באת לו בשורת אמו [הה"ד] [לו]וירא אלהים אל יעקב עוד וגו', מה ברכה ברכו ברכת אבלים ברכו. אמר הקב"ה אבוהי שלים ליה ביש, אימיה שלים לה ביש, אחוהי שלים ליה ביש, סביה שלים ליה ביש. אף אתון שלמין ליה ביש. אף אנא שלים ליה ביש הוו מזכירין שמו מלמטה ואני מוחה את שמו מלמעלה. [לז]יהיו נגד ה' תמיד כל מה שעשה לנגדי עשה. [לח]ויכרת מארץ זכרם הוי זכור את אשר עשה לך עמלק. רבי תנחום בר חנילאי פתח [לט]זכרוניכם משלי אפר וגו', אמר הקב"ה לישראל בני הוו זהירין בשתי זכירות שהכתבתי לכם בתורה תמחה את זכר עמלק (שנאמר) [מ]כי מחה אמחה את זכר עמלק. משלו אפר משלי אפר אם זכיתם הרי אתם בניו של אברהם אותו שהמשיל עצמו באפר שנאמר [מא]ואנכי עפר ואפר, ואם לאו [מב]לגבי חומר גביכם, התקינו עצמכם לשעבודה של מצרים, מה כתיב [מג]וימררו את חייהם וגו'. [מד]אל תהיו כסוס כפרד הסוס הזה אתה ממתגו והוא *בולם (משכבו) [מכשכשו] והוא בולם, מקרדו והוא בולם, מאכילו והוא בולם בכל קרוב (אליך) [לגביה], אתם אל תהיו כן אלא הוו זהירין למיגזי לטבא טיבותיה ולמיגזי לבישא בישותא [למיגזי] לטבא טיבותיה [מה]לא תתעב אדומי. ולמיגזי לבישא בישותיה זכור את אשר עשה לך עמלק. רבי לוי פתח [מו]גערת גוים אבדת רשע שמם מחית לעולם ועד. גערת גוים זה עמלק דכתיב ביה [מז]ראשית גוים עמלק. אבדת רשע זה עשו הרשע דכתיב ביה [מח]וקראו להם גבול רשעה, אם יאמר לך אדם [אף] (עו) יעקב היה בכלל, אמור לו רשעים אין כתיב כאן, אלא אבדת רשע זה עשו הרשע. שמם מחית לעולם ועד תמחה את זכר עמלק. [מט]והשב לשכנינו שבעתים וגו' יזכר להם מה שעשו לנו במילה שהיא נתונה בחיקו של אדם, מה (של) [היו] בית עמלק עושים היו מחתכין מילותיהן של ישראל ומזרקין אותן כלפי מעלה ואומרים בזו בחרת הא לך מה שבחרת. יזכר להם מה שעשו לנו בתורה דכתיב בה [נ]מזוקק שבעתים, כך תשיב להם שבעתים אל חיקם. יזכר להם מה שעשו לנו במקדש שהוא נתון בחיקו של עולם, [נא]מחיק הארץ ועד העזרה התחתונה שתים אמות, ובא שמואל ופרע להם שנאמר [נב]וישסף שמואל את אגג וגו' היה מחתך מבשרו זיתים זיתים ומאכיל [נג]לנעמיות, הה"ד [נד]יאכל בדי עורו וגו', בירר לו מיתה מרה, ורבנן אמרי העמיד ארבעה קונדיסין ומתחו עליהן, ואמר [נה]אכן סר מר המות, כך ממיתין את השרים מיתות חמורות (בריני כותים דנו שלא בעדים ושלא בהתראה). רבי יצחק אמר סירסו דכתיב [נו]ויאמר שמואל (עז) כאשר שכלה וגו' אמו של אותו האיש, אמר רבי לוי אף (אמו) [משה] רמזה לישראל מן התורה שנאמר כי ינצו אנשים וגו' וקצותה את כפה, מה כתיב תמן זכור את אשר עשה וגו'. זכור א"ר ברכיה עד שאתה אומר לנו זכור אתה זכור, אנו שכחה מצויה בנו אבל אתה שאין שכחה לפניך הוי זכור את אשר עשה לך. אמר רבי יצחק לנו עשה ולא לך עשה [נז]זכור ה' לבני ארום וגו'. עמלק עם ילק פרח כהרין זחלא. דבר אחר עמלק עם לק שבא ללוק דמן של ישראל ככלב. למה היה עמלק דומה לזבוב שהוא להוט אחר המכה, כך היה עמלק להוט אחר ישראל ככלב. ארבע מאות פרסה פסע עמלק ובא לעשות מלחמה עם ישראל ברפידים. בדרך בצאתכם ממצרים מן הדרך בא עליהם כליסטים, משל למלך שהיה לו כרם והקיפו גדר וכו' (כדלעיל בפסוק ויבא עמלק ברמז רס"ב). אשר קרך בדרך ר' יהודה אומר (עח) טמאך, כד"א [נח]כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה וגו', רב נחמן אמר קראך וראי. מה עשה להם עמלק, ירד לו לבית [נט]ארכיון של מצרים נטל טימוסם של שבטים שהיה שמם חקוק עליהן ובא ועמד לו חוץ לענן והיה קורא ראובן שמעון אחוכון אנן פוקו דאנן בעיין למעבד פרקמטיא עמכון, וכיון שהיה יוצא אחד מהם היה הורגו, רבנן אמרין הקירן לפני אוה"ע משל לאמבטי רותחת שלא היתה בריה יכולה לירד בתוכה ובא בן בליעל אחד וקפץ לתוכה אע"פ שנכווה אלא הקירה לפני אחרים, כך כיון שיצאו ישראל ממצרים נפלה אימתן על כל אוה"ע שנאמר [ס]אז נבהלו אלופי ארום וגו' תפול עליהם אימתה וגו', וכיון שבא עמלק ונזדווג להם אע"פ שנטל את שלו מתחת ידיהם הקירן לפני אוה"ע. ויזנב בך הכה אותם מכת זנב היו מחתכין מילותיהן וכו' (כדלעיל). כל הנחשלים אחריך רבי יהודה אומר כל מי שהיה נימוח (עט) היה נישול. רב נחמן אומר כל מי שהיה הענן פולטו היה נישול, ורבנן אמרו שבטו של דן שפלטן הענן שהיו כולן עובדי ע"א. ואתה עיף ויגע, עיף בצמא, ויגע בדרך, ולא ירא אלהים. מסורת אגדה היא שביד בניה של רחל עשו נופל, שנאמר [סא]אם לא יסחבום צעירי הצאן, ולמה הוא קורא אותן צעירי הצאן שהיו קטניהם של שבטים. זה כתיב בו קטן וזה כתיב בו נער [זה כתיב בו קטן] [סב]הנה קטן נתתיך בגוים. [זה כתיב בו נער] [סג]והוא נער את בני בלהה, זה גדל בין שני צדיקים ולא למד ממעשיהן וזה גדל בין שני רשעים ולא למד ממעשיהן לפיכך יבא זה ויפול ביד זה. זה חס על כבוד קונו וזה ביזה כבוד קונו יבא זה ויפול ביד זה. זה כתוב בו ולא ירא אלהים וזה כתוב בו [סד]את האלהים אני ירא יבא זה ויפול ביד זה. והיה בהניח וגו' (כתוב בפסוק ויבא עמלק ברמז רס"ב). [סה]זכור את אשר עשה. תניא זכור יכול בלב, כשהוא אומר לא תשכח הרי שכחת לב אמור, ומה אני מקיים זכור בפה (כתוב בפסוק כתוב זאת זכרון בספר ברמז רס"ה). [סו]רבי פנחס אומר אחר ארבעים שנה רצה משה לומר להן לישראל זכורים אתם מה שאמרתם [סז]היש ה' בקרבנו. אלא אמר משה אם אני אומר להם כך הרי אני מלבין פניהם ומלבין פנים אין לו חלק לעולם הבא, משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו פרדס אחד והכלב קשור בפתח הפרדס ומביט בכל מה שבפרדס, נכנס אוהבו של מלך לגנוב

ממ"ק ובמ"ק יח תהלים לד: יט פסיקתא: כ משלי יא: כא שם: כב מיכה ו: כג שם: כד תהלים קט: כה בראשית כה: כו שם טו: כז תהלים סג:
כח בראשית כז: כט מטרין פלס בכס סלד: ל עמוס א: לא ידו והגרופו נטויה כנגדו לסכות: לב תהלים נח: לג בראשית כה: לד בזייא
בזיון: לה בראשית לה: לו שם: לז תהלים קט: לח שם: לט איוב יג: מ ברכות יח: מא בראשית יח: מב איוב יג: מג שמות א: מד תהלים לב:
*בולם בולט: מה דברים כג: מו תהלים ט: מז במדבר כד: מח מלאכי א: מט תהלים עט: נ שם יב: נא יחזקאל מג: נב ש"א טו: נג תרגומו של
כת העננים: נד איוב יח: נה ש"א טו: נו שם: נז תהלים קלז: נח דברים כג: נט ארכיון בית גנזי כתבי המדינה: ס שמות טו: סא ירמיה מט:
סב עובדיה א: סג בראשית לז: סד שם מב: סה מגלה יח: סו פרקי דרבי אליעזר פרק מד: סז שמות יז:

זית רענן (עה) לקיים מה שנאמר וכו', דכתיב לעיל מיניה עיני ה' אל צדיקים וגו' פני ה' בעושי רע להכרית מארץ זכרם, שלא יזכרו אצל הצדיקים:
אלא ובכים אבני מרמה, פי' כשיש לו מאזני רשע אז פשיטא שלא יזכה שהוא מפורסם לכל ולכן קאמר המדרש דור שמידותיו של שקר שהוא כו'
מי ורכס אבל אבני מרמה טומן בכיס ומרמה בהן הבריות ששוקל חצי ליטרא בעד ליטרא ואין הבריות יודעין לכך, אמר הקב"ה אני אפרע ממנו: התך, פי' עוקר:
(עו) יעקב היה בכלל, פי' רשעי ישראל הם בכלל שהם נאבדין, והא קי"ל כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב לאחר שקיבלו עונשם בגיהנם: (עז) כאשר שכלה,
משמע שטול מבנים: כי ינצו אנשים וגו' והחזיקה במבושיו: זחלא, מין ארבה: (עח) טמאך, במשכב זכור: (עט) היה נשול, נ"ל דצ"ל היה ניצול, פי' כל
מי שהיה נימוח בדוכי המקום שלא היה צדיק כראוי היה ניצול חוץ לענן:

לגנוב מן הפרדס ושיסה בו את הכלב וקרע בגדיו, אמר המלך אם אני אומר לאוהבי למה נכנסת לתוך פרדס שלי הרי אני מלבין את פניו, אלא אומר הראית כלב שוטה היאך קרע את בגדיך מיד הוא מבין מה עשה. כך אמר משה הריני אומר לישראל זכור את אשר עשה לך עמלק. [כתיב זכור את יום השבת לקדשו וכתיב זכור את אשר עשה לך עמלק]. לא דומה כוס של סחקונדיטון לכוס של חומץ. זה זכור לקדש ולשמור וזה זכור להשמיד ולהרוג. ואתה עיף ויגע (כתוב ברמז תש"ל): כטתמחה את זכר עמלק. כתיב עכי ששת חדשים ישב שם יואב וכל ישראל עד הכרית כל זכר באדום, כי אתא לקמיה דדוד, א"ל מאי טעמא עבדת הכי [א"ל] דכתיב תמחה את *זכר עמלק, א"ל והא אנן °זכר קרינן, א"ל אנא *זכר אקריא, אזל לגביה רביה, א"ל היכי אקריתון, א"ל *זכר, שקל ספסירא ובעא למיקטליה, א"ל אמאי א"ל דכתיב עאארור עושה מלאכת ה' רמיה, א"ל שבקיה להחוא גברא דליקום בארור, א"ל כתיב עבוארור מונע חרבו מדם (כתוב ברמז רס"ז). עגזכור את אשר עשה זכור בפה ואל תשכח בלב (פ) וכן הוא אומר עדשמעו עמים ירגזון. בדרך בשעת טרופכם. בצאתכם ממצרים בשעת גאולתכם. אשר קרך אין קרך אלא שנזדמן לך. ויזנב בך מלמד שלא היה הורג אלא בני אדם שנמכו מדרכי המקום ונחלשו מתחת כנפי (הענן) [המקום]. והיה בהניח ה' אלהיך לך שלא יאגור עליך אגודה. בארץ אשר ה' אלהיך נותן לך מה שאתה כובש אתה יורש. תמחה את זכר עמלק (ולהלן) [וכן] ה"א עהכי מחה אמחה את זכר עמלק, ואומר עוכי יד על כס יה וגו':

פרשת תבא

כו אוהיה כי תבא אל הארץ (א) (אין והיה אלא מיד. כי תבא אל הארץ) עשה מצוה האמורה בענין שבשכרה תכנס אל הארץ. אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה וירשתה וישבת בה משתירש תכבש ותשב. וירשתה וישבתה בה. תנא דבי ר' ישמעאל כל מקום שנאמר ביאה סתם ופרט באחד מהם וכו' (לעיל ברמז תשמ"ה). כל מצוה התלויה בארץ וכו' (קדושין ל"ז): ולקחת מראשית. יכול כל הפירות כולן חייבין בבכורים, תלמוד לומר מראשית ולא כל ראשית, ועדיין איני יודע איזה מין חייב ואיזה מין פטור, הריני דן נאמרו להלן בכורי צבור ונאמר הכא בכורי יחיד מה בכורי [צבור] שנאמר להלן משבעת המינין אף בכורי יחיד שנאמר כאן משבעת המינין. אי מה להלן חיטין ושעורין אף כאן חיטין ושעורין, מנין לרבות שאר מינין, תלמוד לומר בבכורי אדמתך ריבה, אחר שריבה הכתוב ומיעט הא אין עליך לדון אלא כדין הראשון, נאמר הכא בכורי יחיד ונאמר הכא בכורי צבור מה בכורי צבור משבעת המינין האמורין בשבח הארץ אף בכורי יחיד משבעת המינין האמורין בשבח הארץ, ואלו הן חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש. זית זה (ב) זית אגורי. דבש זה דבש תמרים. מראשית ואפילו אשכול אחד ואפילו גרוגרת אחת. כל פרי פרי את מביא בכורים ואי את מביא יין ושמן בכורים. האדמה פרט לאריסים ולחכירות ולסקריקין ולגזלן שאין מביאין משום שנאמר ראשית בכורי אדמתך. אשר תביא מארצך כל זמן שהן מצויין על פני ארצך. יכול שאתה קורא כל זמן שאתה מביא, ת"ל ושמחת אין קריאה אלא בשעת שמחה. כשתמצי לומר מעצרת ועד החג מביא וקורא, מן החג ועד חנוכה מביא ואינו קורא. רבי יהודה בן בתירא אומר מביא וקורא. אשר ה' אלהיך נותן לך פרט לנוטע בתוך שלו ומבריך בתוך של יחיד או בתוך של רבים ומבריך מתוך של רבים או מתוך של יחיד לתוך שלו והנוטע בתוך שלו ומבריך בתוך שלו ודרך הרבים ודרך היחיד באמצע הרי זה אינו מביא, רבי יהודה אומר כזה מביא מאי זה טעם אינו מביא שנאמר בכורי אדמתך עד שיהו כל הגידולין מאדמתך. ושמת בטנא מלמד שטעונין כלי. והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך זו זה שילה ובית עולמים. גאמר רבי יוסי בר חנינא בצרן ושלחן ביד שליח ומת שליח בדרך מביא ואינו קורא שנאמר ולקחת והבאת עד שתהא לקיחה והבאה כאחד. דתנן התם אין מביאין בכורים חוץ משבעת המינין ולא מתמרים שבהרים ולא מפירות שבעמקים, אמר עולא ואם הביא לא קדש (כתוב ברמז תנ"ג): הובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם, זו היא שאמר רבי יוסי הגלילי וכי תעלה על דעתך כהן שאינו בימיך, אלא כהן (ג) שהוא כשר, וכן הוא אומר ואל תאמר מה היה שהימים הראשונים וגו'. ואמרת אליו (ולא) [שאינך] כפוי טובה. הגדתי היום פעם אחת קורא בשנה ואי את קורא פעמים בשנה. כי באתי אל הארץ אשר (ה' אלהי אבותיך) [נשבע ה' לאבותינו] פרט לגרים. לתת לנו פרט לעבדים, רבי שמעון אומר פרט לשבעבר הירדן שנטלו מעצמן: ולקח הכהן הטנא מידך. מכאן אמרו העשירים מביאין בכורים בקלתות של כסף ושל זהב, ועניים בסלי נצרים של ערבה קלופה והסלים ניתנן לכהנים בשביל לזכות מתנות (לכהנים) [לעניים]. מידך מלמד שטעונין תנופה [דברי] רבי אליעזר בן יעקב (אומר). והניחו לפני מזבח ה' אלהיך כל זמן שיש לך מזבח יש לך בכורים, וכ"ז (ד) שאין לך מזבח אין לך בכורים. [ולקח הכהן וגו'], מכאן אמרו נגנבו או שאבדו חייבין באחריותן נטמאו בעזרה נופץ ואין קורא. זולקח הכהן הטנא מידך לימד על הבכורים שטעונין תנופה דברי רבי אליעזר בן יעקב מאי טעמא דרבי אליעזר בן יעקב גמר יד יד (מבעלים) [משלמים] כתיב הכא ולקח הכהן הטנא מידך וכתיב התם חידיו תביאנה מה כאן כהן אף להלן כהן ומה להלן בעלים אף כאן בעלים, הא כיצד כהן מניח ידו תחת יד הבעלים ומניף. רבי יהודה אומר והנחתו זה תנופה, או אינו אלא הנחה, כשהוא אומר והניחו הרי הנחה אמור, הא מה אני מקיים והנחתו זו תנופה. טמקרא בכורים בלשון קדש דכתיב וענית ואמרת ולהלן הוא אומר יוענו הלוים וגו' [מה ענייה האמורה להלן בלה"ק אף כאן בלה"ק], ולוים גופייהו מנלן אתיא קול קול ממשה כתיב הכא קול רם וכתיב התם יאמשה ידבר והאלהים יעננו בקול מה להלן בלה"ק אף כאן בלשון הקודש. יב[וענית ואמרת] מכאן אמרו [בראשונה] (ה) כל מי שהוא יודע לקרות קורא וכל מי שאינו יודע לקרות מקרין אותו, נמנעו מלהביא התחילו להיות מקרין את מי שיודע ואת מי שאינו יודע סמכו על המקרא וענית ואין ענייה אלא מפי אחרים: ואמרת לפני ה' אלהיך ארמי אובד אבי. מלמד שלא ירד יעקב לארם אלא (לאבדם) [להאבד] ומעלה על לבן הארמי כאלו אבדו. וירד מצרימה מלמד שלא ירד [להשתקע] אלא לגור שם, שמא תאמר ירד ליטול כתר מלכות, תלמוד לומר ויגר שם, יכול באוכלוסים הרבה, ת"ל במתי מעט כמה שנאמר יגבשבעים נפש וגו'. ויהי שם לגוי מלמד שהיו ישראל מצויינין שם לגוי. וירא את ענינו כמה שנאמר ידוראיתם על האבנים, ואת עמלינו כענין שנאמר טוכל הבן הילוד וגו', רבי יהודה היה נותן בהם סימנין רצ"ך עד"ש באח"ב. *אין מביאין בכורין משקה אלא היוצא מן הזיתים ומן הענבים והא תנינן בכורין משקין מנין תלמוד לומר אשר תביא פרי אתה מביא ואי אתה מביא משקה, (ו) תנינן תמן משליקטן משעה ראשונה על מנת כן. כל הגרים כולן מביאין ואינן קורין, בני קיני חתן משה מביאין וקורין שנאמר טזוהיה כי תלך עמנו וגו' אם היתה אמו מישראל מביא וקורא ודכוותה אומר אלהי אבותינו. רבי זעירא אומר כלום הוא מתכוון לא לאברהם ליצחק וליעקב וכי אברהם יצחק ויעקב אבותיו היו, כלום נשבע הקב"ה אלא לזכרים שמא לנקבות. תני בשם רבי יהודה גר עצמו מביא וקורא, מאי טעמא יזכי אב המון גוים נתתיך, לשעבר היית אב לארם מכאן ואילך אב לכל הגוים. רבי יהושע בן לוי אמר הלכה כרבי יהודה, אתא עובדא קמיה רבי אבהו והורה כרבי יהודה: כיצד מפריש את הבכורים יורד אדם לתוך שדהו ורואה תאינה שביכרה אשכול שביכר רימון שביכר קושרו בגמי ואומר הרי אלו בכורים, ר' שמעון אומר אעפ"כ קורא אותם בכורים אחר שתלשן מן הקרקע. טעמיהון דרבנן הנה הבאתי את ראשית פרי בשעת

ממ"ק ובמ"ק כח קונדיטון יין מרוקח: סט כ"ב כח: ע מלכים א יא: *זכר בקמצ"ן °זכר בסגו"ן: עא ירמיה מח: עב שם: עג ספרי: עד שמות טו: עה שם יז: עו שם: א ספרי: ב שמות כג: ג גיטין מז: ד מנחות פד: ה ספרי: ו קהלת ז: ז סוכה מז: ח ויקרא ז: ט סוטה לג: י דברים כז: יא שמות יט: יב ספרי: יג דברים י: יד שמות א: טו שם: *ירושלמי דבכורים: טז במדבר י: יז בראשית יז:

זית רענן (פ) וכה"א שמעו עמים וכו', פי' והוא בא ונזדווג לך לכן אל תשכח בלב: שלא תאגוד עליך, פי' שלא יאגדו אויבים עליך: מה שאתה וכו', נ"ל דה"פ אע"פ שיהיו לך שונאים בח"ל מ"מ אם בארץ שאתה יורש ואתה מבקש לא יהיה לך שונאים תמחה את זכר עמלק: ולהלן אומר וכו', פי' כאן צוה הקב"ה לישראל למחות ולהלן אמר שהוא בעצמו ימחה ובאמת ישראל מלמטה והקב"ה מלמעלה: (א) אין והיה אלא מיד, פי' שמיד יבואו לארץ. וב"א פי' מיד לאחר ירושה וישיבה: משתירש, פי' משתגרש הכנענים תוכל לכבוש ולישב: בכורי צבור, בפ' וקרא מנחת בכוריך היינו עומר ושתי הלחם: (ב) זית אגורי, ששמנו אגור בתוכו ותמרים עם הדבש: אפילו אשכול אחד, מראשית פי' מקצת ראשית: כל שהם מצויין, אבל מחנוכה ואילך אין מביאין בכורים שאז אין מצויין על השדה: (ג) שהוא כשר, ונתחלל אח"כ, שכל מה שעבד כשר: וכה"א אל תאמר וכו', פי' שאע"פ שאין הכהן גדול כ"כ כמו בימים הראשונים מ"מ אל תמנע, ועי' ברמב"ן: שנטלוהו מעצמן, בני ראובן ובני גד בקשו שיתנוהו להם: (ד) שאין לך מזבח, כגון שנפגם קרן המזבח: (ה) וענית, משמע ששואל אותו אדם והוא עונה: אלא לאבדם, ובספרי גרס אלא לאובד ודריש מדכתיב ארמי אובד אבי: (ו) תנינן תמן, שינויא הוא פי' באמת אי אתה מביא משקה אבל לעיל מיירי שליקטן ע"מ להביא משקין: ובני קיני, יכולין לומר לתת לנו שנתנה להם דושנה של יריחו: שמא לנקבות, וא"כ אפילו אמו מישראל לא יקרא:

בשעת הבאה פרי אבל בשעת הפרשה אפילו בוסר אפילו פגין, על רעתיה דר״ש מה בשעת הבאה פרי אף בשעת הפרשה פרי:

ארמי אובד אבי. צא ולמד מה בקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו כו׳ (כל הסדר של הגדה לליל פסח):

[יח]ויביאנו אל המקום הזה. זה בית המקדש, או יכול זה א״י, כשהוא אומר ויתן לנו את הארץ הזאת הרי א״י אמורה ומה ת״ל ויביאנו אל המקום הזה הרי זה בית המקדש. ויביאנו אל המקום בשכר ביאתנו אל המקום הזה נתן לנו את הארץ הזאת. ארץ זבת חלב ודבש נאמר כאן ארץ זבת חלב ודבש ונאמר (ז) להלן [יט]ארץ זבת חלב ודבש מה להלן ארץ חמשת עממין אף כאן ארץ חמשת עממין, מכאן היה רבי יוסי הגלילי אומר אין מביאין בכורים מעבר הירדן שאינה ארץ זבת חלב ודבש. ועתה מיד, הנה בשמחה, הבאתי משלי. את ראשית פרי האדמה מכאן אמרו יורד אדם לתוך שדהו ורואה תאינה שבכרה וכו׳ (כדלעיל). אשר נתתה לי ה׳ מכאן אמרו האפוטרופין ועבד ושליח ואשה וטומטום ואנדרוגינוס מביאין ואין קורין שאין יכולין לומר אשר נתתה לי ה׳. והנחתו לפני ה׳ אלהיך והשתחוית לפני ה׳ אלהיך מלמד שטעונה (הנפה) [הנחה] שני פעמים אחד בשעת קריאה ואחר בשעת השתחואה. ושמחת בכל מיני שמחות. [כ]רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי בזכות שני דברים ישראל מתחטאין לפני המקום, בזכות שבת ובזכות מעשרות בזכות שבת שנאמר [כא]אם תשיב משבת רגליך, מה כתיב בתריה [כא]אז תתענג על ה׳ וגו׳, ובזכות מעשרות דכתיב ושמחת בכל הטוב. [כב]ושמחת בכל הטוב, אמר רב מתנה מנין לבכורים שטעונין שירה אתיא טוב טוב מהכא. איני והאמר רבי שמואל בר נחמן א״ר יונתן מנין שאין אומרים שירה אלא על היין שנאמר [כג]ותאמר להם הגפן החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים, אם אנשים משמח אלהים במה משמח, מכאן שאין אומרים שירה אלא על היין, משכחת לה כדתני רב יוסף פרי אתה מביא ואי אתה מביא משקה. הביא ענבים ודרכן מנין, תלמוד לומר תביא. [א]נאמר כאן שמחה ונאמר להלן שמחה [ב]וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת וגו׳ מה להלן שלמים אף כאן שלמים. [ג]נאמר כאן טוב ונאמר להלן [ד]יפה קול ומטיב נגן, בכל הטוב זה השירה. [כה]אשר נתן לך ה׳ אלהיך ולביתך מלמד שאדם מביא בכורים מנכסי אשתו וקורא. אתה והלוי והגר אשר בקרבך מכאן אמרו ישראל וממזרים (ח) (מותרין) [מתודין] אבל לא גרים ועבדים משוחררים שאין להן חלק בארץ:

[כו]איתמר המוכר שדהו לפירות רבי יוחנן אמר מביא וקורא קנין פירות כקנין הגוף דמי, ריש לקיש אמר מביא ואינו קורא קנין פירות לאו כקנין הגוף דמי. איתיביה ר׳ יוחנן לר״ל ולביתך מלמד [שאדם מביא בכורי אשתו וקורא], שאני התם דכתיב ולביתך, אית דאמרי איתיביה ר״ל לר׳ יוחנן ולביתך וכו׳ התם הוא דכתיב ולביתך אבל בעלמא לא, א״ל טעמא דידי נמי מהכא. [כז]אמר רבא קרא ומתניתא מסייע לר״ל דקנין פירות לאו כקנין הגוף דמי, קרא דכתיב [כח]כי מספר תבואות הוא מוכר לך, מתניתא דתניא בכור נוטל פי שנים בשדה החוזרת לאביו ביובל. [כט]כיצד מעלין את הבכורים, כל העיירות שבמעמד מתכנסות לעירו של מעמד ולנין ברחובה של עיר ולא היו נכנסין לבתים, ולמשכים היה הממונה אומר [ל]קומו ונעלה ציון אל בית ה׳ אלהינו, הקרובים מביאין התאנים והענבים, הרחוקים מביאן גרוגרות וצמוקים, והשור הולך לפניהם וכו׳ עד שמגיעין קרוב לירושלים [הגיעו קרוב לירושלים] שלחו לפניהם ועטרו את בכוריהם, הפחות והסגנים והגזברין יוצאין לקראתן, לפי כבוד הנכנסין היו יוצאין, וכל בעלי אומניות שבירושלים עומדין לפניהן ושואלין בשלומן אחנו אנשי מקום פלוני בואכם לשלום. החליל מכה לפניהם עד שמגיעין להר הבית, הגיעו להר הבית אפילו אגריפס המלך נוטל הסל על כתפו ונכנס עד שמגיע לעזרה, הגיעו לעזרה דברו הלוים בשיר [לא]ארוממך ה׳ כי דליתני ולא שמחת אויבי לי. הגוזלות שעל גבי הסלים היו עולות ומה שבידם ניתנין לכהנים. עודהו הסל על כתפו קורא מהגדתי היום וגו׳ עד שהוא גומר כל הפרשה וכו׳:

[לב]כי תכלה לעשר יכול בחנוכה, נאמר כאן [לג]קץ ונאמר (ט) להלן [לד]קץ, מה קץ האמור להלן רגל אף קץ האמור כאן רגל, אי מה קץ האמור להלן חג הסכות אף קץ האמור כאן חג הסכות, ת״ל כי תכלה לעשר איזהו חג שכלין בו המעשרות הוי אומר זה פסח, מכאן אמרו ערב יו״ט האחרון של פסח של ד׳ ושל ז׳ היה ביעור. בשנה השלישית יכול אף שנה שביעית תהא חייבת במעשר, ת״ל בשנה השלישית שנת המעשר, שנה שחייבת במעשר, יצאת שנת שבע שאינה חייבת במעשר. יכול (כל) [שני] מעשרות נוהגין בה [ת״ל שנת המעשר מעשר אחד נוהג בה ואין שני מעשרות נוהגין בה], אין לי אלא מעשר עני שבו דבר הכתוב, מנין לרבות שאר מעשרות, תלמוד לומר מעשר תבואתך ריבה. ונתת ללוי לגר ליתום ולאלמנה תן לכל אחד ואחד לפי חלקו. ואכלו בשעריך ושבעו תן להם כדי שובען, מכאן אמרו אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום) [בגורן] מחצי קב חטין וקב שעורין דברי ר׳ [יהודה]. (ר״י) [ר׳ מאיר] אומר חצי קב. בשעריך מלמד שאין מוציאין אותו מן הארץ לח״ל, אמרו משפחת בית [לה]נבלטה היתה בירושלים ונתנו להם חכמים שש מאות ככרי זהב ולא רצו להוציאן חוץ לירושלים. ואמרת בכל לשון. לפני ה׳ אלהיך זה וידוי מעשר. בערתי הקדש מן הבית זה מעשר שני ונטע רבעי. וגם נתתיו ללוי זה מעשר לוי. וגם נתתיו זה תרומה ותרומת מעשר. לגר ליתום ולאלמנה זה מעשר עני ולקט שכחה ופאה אף על פי שאין מעכבין את הוידוי. מן הבית זו חלה. דבר אחר מן הבית (י) כיון שהפרשתו מן הבית אין אתה נזקק לכל דבר. ככל מצותך שאם הקדים מעשר שני לראשון (אין בכך כלום) [אינו יכול להתודות]. אשר צויתני לא נתתיו למי שאינו ראוי. לא עברתי ממצותיך לא הפרשתי ממין על שאינו מינו לא מן התלוש על המחובר ולא מן המחובר על התלוש, לא מן החדש על הישן ולא מן הישן על החדש. ולא שכחתי מלברכך ולהזכיר שמך עליו. לא אכלתי באוני ממנו הא אם אכלו [באנינות] אינו יכול להתודות. ולא בערתי ממנו בטמא בין שאני טמא והוא טהור בין שאני טהור והוא טמא. ולא נתתי ממנו למת לא לקחתי ממנו ארון ותכריכין למת דברי ר״א. א״ל ר״ע (אם למת) אם לחי (אמור) [אסור] מה ת״ל לא נתתי ממנו למת [אלא] שלא החלפתי אפילו (ברמי) [בדבר] טהור. שמעתי בקול ה׳ אלהי הבאתיו [לבית הבחירה]. עשיתי ככל אשר צויתני שמחתי ושימחתי בו. [השקיפה ממעון קדשך] עשינו מה שגזרת עלינו עשה עמנו מה שהבטחתנו השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את נחלתך:

[לו]כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית שנת המעשר. שנה שאין בה אלא מעשר אחד, הא כיצד שנה ראשונה מעשר ראשון ומעשר שני, שנייה מעשר ראשון ומעשר שני, שלישית מעשר ראשון ומעשר עני ומעשר שני יבטל, או אינו אלא [אף] מעשר ראשון יבטל, תלמוד לומר [לז]ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך כל זמן שבא תן לו דברי (ר״מ) [ר׳ יהודה]. (ר״ע) [ר׳ אליעזר בן יעקב] אומר אינו צריך הרי הוא אומר ואל הלוים תדבר וגו׳ הקישן הכתוב לנחלה מה נחלה אין לה הפסק אף מעשר ראשון אין לו הפסק. [לח]קונם שאיני נהנה לבריות אינו יכול להפר ויכולה היא ליהנות בלקט שכחה ופאה ולא קתני ובמעשר עני. והתניא בברייתא ובמעשר עני, אמר רבא כאן במעשר עני המתחלק בתוך הבית דכתיב ביה נתינה ונתתה ללוי לגר ליתום ולאלמנה משום הכי אסור לה לאיתהנויי, וכאן במעשר עני המתחלק בבית הגרנות כיון דכתיב ביה [לט]והנחת בשעריך שרי לה לאיתהנויי. [מ]אמר רבה בר בר חנה א״ר יוחנן משום רבי יהודה ב״ר אילעאי בא וראה מה בין דורות הראשונים לדורות האחרונים, דורות הראשונים היו מכניסין פירותיהן דרך [מא]טרקסמון כדי לחייבן במעשר, דורות האחרונים מכניסין פירותיהן דרך גגות ודרך חצרות ודרך קרפיפות כדי לפוטרן מן המעשר, דאמר רבי ינאי אין הטבל מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית שנאמר בערתי הקודש מן הבית, ור׳ יוחנן אמר אפילו חצר קובעת שנאמר ואכלו בשעריך. [מב]רבי ור׳ יוסי בר׳ יהודה היו מכניסין הכלכלה לאחורי גגות, ראה אותם ר׳ יהודה בר׳ אילעאי, א״ל ראו מה בינינכון לקדמאי, ר׳ עקיבא היה לוקח ו׳ מינין בפרוטה כדי לעשר מכל מין ומין ואתם מכניסין את הכלכלה אחורי גגות, המתון

ממ״ק ובמ״ק יח ספרי : יט דברים לה : כ פסיקתא : כא ישעיה נח : כב שם : כג ערכין יא : כד סוטה ע : א ספרי פ׳ ראה : ב דברים כז : ג ירושלמי בכורים פ״ב : ד יחזקאל לג : כה ספרי : כו גיטין מז : כז שם מח : כח ויקרא כה : כט בכורים פרק ג מ״ב : ל ישעיה ב : לא תהלים ל : לב ספרי : לג דברים יד : לד שם לה : לה כך הוא שמס : לו ר״ה יב : לז דברים יד : לח נדרים פג : לט דברים יד : מ ברכות לה : מא טרקסמון פעמי החצר ובית : מב ירושלמי דמעשר פ״ג :

זית רענן (ז) להלן ארץ זבת וכו׳, ס״פ בא. והרמב״ן פי׳ פ׳ בא ארץ ה׳ עממין היינו למעט הפריזי והגרגשי שאין מביאין מהן בכורים, ור׳ יוסי הגלילי ממעט אף עבר ירדן שהוא האמורי ע״ש, אבל רש״י פ׳ משפטים פי׳ החתי והכנעני הם ארץ סיחון ועוג: ועתה מיד, פי׳ מיד כשנגמר הפרי: תנופה ב״פ בפ״ז גרס הנחה ב״פ וכן עיקר: (ח) מותרין, להביא בכורים אבל לא גרים פי׳ מדכתיב והגר אשר בקרבך משמע מקרבך הוא ואינו כמותך, וכ״מ ברש״י בחומש: (ט) להלן קץ, בפרשת וילך מקץ שבע שנים וגו׳ בחג הסכות, ע׳ ברש״י: שהמעשרות כלין בו, שהרבה אילנות נלקטין אחר הסכות: (י) כיון שהפרשתו מן הבית וכו׳, שאם נאבד בדרך קודם שיגיע ליד לוי אינו חייב באחריות משא״כ בבכורים: אין בכך כלום, ובמש״ה איתא אינו יכול להתודות, וצ״ל דבספרי קאי ארמאי: אם לחי אמור, פי׳ שכבר אמר אפילו לחיים אסור להוציאה שלא לאכילה ולשתיה. והרמב״ן גרס אם למת אסור לחי נמי אסור ומה ת״ל לא נתתי ממנו למת שלא החלפתיו אפילו בדבר טהור, כענין ששנינו מ״ש אין מחליפין אותו:

הסתון חד כבא א"ל יהבון אתון לי א"ל אין א"ל לאבוכון דבשמיא
לית אתון יהבין ולי יהביתו. [סג]אמר רבי ינאי אין הטבל מתחייב וכו'
(כדלעיל), ורבי יוחנן נמי הכתיב מן הבית, חצר דומיא דבית
שהכלים נשמרין בתוכו. ואידך נמי הכתיב בשעריך, ההוא דמעייל
להו דרך שער לאפוקי דרך (חצרות) גגות וקרפיפות. [סד]אין מדליקין
בשמן שרפה אמר ר' אבהו א"ר יוחנן דאמר קרא ולא בערתי ממנו
בטמא ממנו אי אתה מבעיר אבל אתה מבעיר שמן של תרומה
שנטמאת. ואימא ממנו אי אתה מבעיר אבל אתה מבעיר שמן
קדש שנטמא, לאו ק"ו הוא ומה מעשר הקל אמרה תורה ולא
בערתי ממנו בטמא קדש חמור לא כל שכן, אי הכי תרומה נמי
לימא ק"ו ומה מעשר הקל וכו' הא כתיב ממנו. ומה ראית מסתברא
קדש [לא] ממעטינן שכן [סימן] פנ"ק עכ"ם, פגול, נותר, קרבן, מעילה,
כרת, ואסור לאונן, אדרבא תרומה לא ממעטת שכן מתפ"ז, מיתה
וחומש ואין לה פדיון ואסורה לזרים, הנך נפישין, ואיתימא קדש
חמור שכן ענוש כרת. [סה]ר"ש אומר ולא בערתי ממנו בטמא בין
שאני טמא והוא טהור בין שהוא טמא ואני טהור. והיכא מוזהר
על אכילה איני יודע, טומאת הגוף בהדיא כתיב ביה [סו]נפש אשר
תגע בו וטמאה עד הערב ולא יאכל מן הקדשים וגו', טומאת עצמו
מנלן, תלמוד לומר [סז]לא תוכל לאכול בשעריך וגו' ולהלן הוא אומר
בשעריך תאכלנו הטמא והטהור יחדו ותנא דבי רבי ישמעאל אפילו
טמא וטהור אוכלים בקערה אחת ואין חוששין וקאמר רחמנא ההוא
דאמרי לך התם בשעריך תאכלנו הכא לאסור (לבער מהן בטומאה).
מה שאין כן בתרומה מנלן אמר קרא לא בערתי ממנו בטמא, ממנו
אי אתה מבעיר וכו' (כדלעיל). [סח]כל היום כשר לוידוי מעשר
דכתיב ואמרת לפני ה' אלהיך בערתי הקדש וסמיך ליה היום הזה ה"א
מצוך. [סט]וידוי מעשר בכל לשון מנלן, דכתיב לפני ה' אלהיך בערתי,
ונילף מלוים מה להלן בלשון קודש אף וכו' [דנין אמירה גרידתא
מאמירה גרידתא] ואין דנין אמירה גרידתא מעניה ואמירה. תניא
ר"ש בן יוחאי אומר אדם [אומר] שבחו בקול נמוך וגנותו בקול רם
וכו'. [נ]במנחה ביו"ט [האחרון] היו מתודים, כיצד היה הוידוי בערתי
הקדש מן הבית זה מעשר שני ונטע רבעי וכו' עד לא לקחתי
ממנו ארון ותכריכין למת ולא נתתיו לאוננים אחרים וכו' עד השקיפה
ממעון קדשך מן השמים כו' וברך את עמך ישראל בבנים ובנות, ואת
האדמה אשר נתתה לנו בטל ובמטר ובולדות בהמה, כאשר נשבעת
לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש כדי ליתן טעם בפירות, מכאן אמרו
ישראל וממזרים מתודים אבל לא גרים ועבדים משוחררים שאין
להם חלק בארץ, רבי מאיר אומר אף לא כהנים ולוים שלא נטלו
חלק בארץ, רבי יוסי אומר יש להן ערי מגרש. יוחנן כהן גדול
העביר הודיית המעשר וכו', ובימיו אין אדם צריך לשאול על דמאי.
[נא]במנחה ביו"ט [האחרון] היו מתודים, ויתודו ביו"ט הראשון של
פסח, כדי שיהא לו מה לאכול ברגל, ויתודה בשחרית (יא) עד
המנחה (מותר) [מצוה] לאכול. [נב]רבי יוחנן אמר משבועתא מי שאין
לו קרקע פטור מן הודוי שאין יכול לומר ואת האדמה אשר נתתה
לנו: [נג]השקיפה ממעון קדשך מן השמים, כמה מתחטאין וכמה יש
להן פתחון פה (לעשות) [לעושי] מצות, אדם יש לו (חלק) [עסק]
אצל המלכות פעמים שהוא נותן כמה ממון עד שמגיע אצל המלך,
וכיון שהגיע אצל המלך ספק עושה לו רצונו ספק שאינו עושה,
אבל הקב"ה אינו כן אלא אדם יורד לתוך שדהו רואה אשכול
שבכר תאנה שבכרה רמון שבכר מניחו בכל [והולך לירושלים
ובא] ועומד באמצע (השדה) [העזרה] ומבקש רחמים עליו ועל
ישראל ועל הארץ שנאמר השקיפה ממעון קדשך, ולא עוד אלא
אומר איני זז מכאן עד שתעשה צרכי היום הזה, שכתוב אחריו היום
הזה ה' אלהיך מצוך לעשות. אמר ר"ש בן לקיש בת קול יוצאת
ואומרת לו (תשנה) [תזכה] לשנה (אחרת) [הבאה], כאדם שנותן
לחברו פרי חדש ואומר לו יהי רצון שתשנה ותתן לי לשנה הבאה.
מהו היום הזה וגו' וכי עד עכשיו לא צוה הקב"ה לישראל והלא
אותה שנה שנת הארבעים היתה [שנאמר [נד]ויהי בארבעים שנה וגו']
ומה ת"ל היום הזה, [אלא כך אמר משה לישראל] בכל יום ויום
ההא חביבה עליכם התורה כיום שקבלתם אותה מהר סיני וכה"א
[נה]והודעתם לבניך ולבני בניך וגו' יום אשר עמדת. ושמרת ועשית אותם
כל העוסק בתורה לאמתו מעלה עליו כאלו קבלה הוא עצמו מהר
סיני שנאמר [נו]ואותי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם וגו', לעשות
אותם לא נאמר אלא (יב) לעשותכם אותם. הסכת ושמע ישראל
עשו כתות כתות לתורה. דבר אחר כתתו נפשכם ולבבכם לשמוע דברי
תורה. (כתיב) את ה' האמרת היום וכתיב וה' האמירך היום וגו' כשם
שהעלייה כובשת כך עתידין ישראל לכבוש את כל הארץ שנאמר
ולתתך עליון וגו'. את ה' האמרת (כתוב ברמז רמ"ד):

[נז]מעשה במרים בת תנחום שנשבית היא ושבעה בניה עמה, מה
עשה השלטון חבש כל אחד ואחד בפני עצמו, הוציא את
הראשון א"ל השתחוה לצלם כשם שהשתחוה אחיך, א"ל חס ושלום
לא השתחוה אחי אף אני לא אשתחוה, למה, א"ל שכתוב בתורתנו
[נח]אנכי ה' אלהיך, צוה עליו והרגו. הוציא את השני וא"ל השתחוה
לצלם וכו' שכתוב בתורתנו אנכי ה' אלהיך לא יהיה לך וגו' צוה
עליו והרגו. הוציא את השלישי וכו' למה שכתוב בתורתנו [נט]זובח
לאלהים יחרם צוה עליו והרגו. הוציא את הרביעי וכו' למה שכתוב
בתורתנו [ס]כי לא תשתחוה לאל אחר צוה עליו והרגו. הוציא את
החמישי כו' למה שכתוב בתורתנו [סא]וידעת היום והשבת אל
לבבך וגו' צוה עליו והרגו. הוציא את הששי וכו' שכתוב בתורתנו
[סב]שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד צוה עליו והרגו. הוציא את הז'
והוא היה קטן שבהם וכו' שכבר נשבענו לאלהינו שאין אנו ממירין
אותו ביראה אחרת דכתיב את ה' האמרת היום להיות לך לאלהים,
וכשם שנשבענו לו כך נשבע לנו שאינו ממיר אותנו באומה אחרת
דכתיב וה' האמירך היום, א"ל א"כ אזרוק את הטבעת הזו לפני
הצלם ולך והבא אותה כדי שיאמרו לשלטון שמע והשתחוה לצלם,
א"ל אללי עליך שלטון ומה שאתה בשר ודם אתה מתיירא כבש
כמוך אני לא אירא ממלך מלכי המלכים הקב"ה מלכו של עולם,
א"ל וכי יש אלוה בעולם, א"ל שוטה שבעולם וכי עולם של הפקר
ראית, א"ל וכי יש פה לאלהיכם א"ל באלהיכם כתיב [סג]פה להם
ולא ידברו, אבל באלהינו כתיב [סד]בדבר ה' שמים נעשו, א"ל וכי
יש עינים לאלהיכם, א"ל באלילים שלכם כתיב [סה]עינים להם ולא
יראו, אבל באלהינו כתיב [סו]תמיד עיני ה' אלהיך בה, א"ל וכי יש
אזנים לאלהיכם, א"ל באלילים שלכם כתיב [סז]אזנים להם ולא ישמעו
אבל באלהינו כתיב [סח]ויקשב ה' וישמע, א"ל וכי יש אף לאלהיכם,
א"ל באלילים שלכם כתיב [סט]אף להם ולא יריחון, אבל באלהינו
כתיב [ע]וירח ה' את ריח הניחוח, א"ל וכי יש ידים לאלהיכם, א"ל
באלילים שלכם כתיב [עא]ידיהם ולא ימישון, אבל באלהינו כתיב [עב]אף
ידי יסדה ארץ, א"ל וכי יש רגלים לאלהיכם, א"ל באלילים שלכם
כתיב [עג]רגלים ולא יהלכו, אבל באלהינו כתיב [עד]ותחת רגליו
כמעשה לבנת הספיר, א"ל וכי יש גרון לאלהיכם, א"ל באלילים
שלכם כתיב [עה]לא יהגו בגרונם, אבל באלהינו כתיב [עו]והגה מפיו
יצא, א"ל וכי יש בו כל המדות הללו מפני מה לא הציל אתכם
מידי כדרך שהציל לחנניה מישאל ועזריה מיד נבוכדנצר, א"ל חנניה
מישאל ועזריה היו זכאין ונפלו ביד מלך הגון, אבל אנו חייבין
ונפלנו ביד חייב אכזרי כדי שיתבע דמינו מידו, צוה עליו והרגו,
אמרה לו אמו בחייך ראשך תנה לי את בני ואגפפנו ואנשקנו ונתנו
אותו לה וגפפתו ונשקתו ונתנה לו דדיה והוציאה לו דבש וחלב
לקיים מה שנאמר [עז]דבש וחלב תחת לשונך, אמרה לו בחיי ראשך
יתנו את החרב על צוארי ועל צוארו כאחד, מיד צעק ואמר איך
אעשה אותו וכתיב בתורתכם [עח]אותו ואת בנו לא תשחטו ביום
אחד, נטלוהו מחיק אמו והרגוהו ושערו חכמים שנותיו של תינוק
ולא מצאוהו בו אלא שתי שנים וששה חדשים ושתי שעות ומחצה,
והיתה אמו בוכה עליו ואומרת להם בני אל ירע לכם שלכך
נוצרתם לקדש שמו של הקב"ה בעולם, לכו ואמרו לאברהם אביכם
אל יזוח לבך עליך אתה בנית מזבח אחד ואני בניתי שבע מזבחות
והעליתי ז' בני עליהם ולא עוד אלא דידך הוה נסיון ודידי הוה עובדא,
אמרו אותה אשה עלתה לגג והשליכה עצמה ומתה וקראו עלית
[עט]אם הבנים שמחה ורוח הקודש צווחת ואומרת [פ]על אלה אני בוכיה:

[פא]והיה ביום אשר תעברו את הירדן. רבי ישמעאל אומר לא
נאמרו ברכות וקללות אלא לאחר י"ד שנה, שבע
שכבשו ושבע שחלקו, התיב רבי חנינא קומי ר' יסא והכתיב והיה
בעברכם את הירדן הקימו את האבנים, אבנים תקימו מיד ברכות
וקללות אחר י"ד שנה נאמרו:

[פב]וכתבת על האבנים. תנו רבנן כיצד כתבו ישראל את התורה,
רבי יהודה אומר על גבי אבנים כתבוהו שנאמר וכתבת
על

במ"ק ובמ"ק מג בית פז: מד שבת כה: מה יבמות עג: מו ויקרא כב: מז דברים טו: מח מגילה כ: מט סוטה לב: נ מסכת מעשר שני פ"ק ס"
מ"ו: נא ירושלמי: נב ירושלמי דפ"ה: נג תנחומא ע"ש בינוי בנוס': נד דברים א: נה שם ד: נו שם: נז איכה רבתי: נח שמות כ: נט שם כב:
ס שם לד: סא דברים ד: סב שם ו: סג תהלים קטו: סד שם לג: סה שם קטו: סו דברים יא: סז תהלים קטו: סח מלאכי ג: סט תהלים קטו:
ע בראשית ח: עא תהלים קטו: עב ישעיה מח: עג תהלים קטו: עד שמות כד: עה תהלים קטו: עו איוב לז: עז שיר השירים ד: עח ויקרא כב:
עט תהלים קיג: פ איכה א: פא ירושלמי אלו נאמרין: פב סוטה לה:

זית רענן (יא) עד המנחה מצוה לאכול, כ"ה בתיו"ט בשם הירושלמי ע"ש: (יב) לעשותכם, פירוש כאילו אתם עשיתם וכתבתם התורה: כשם שהעליה,
דריש ולתתך עליון:

על האבנים את כל דברי התורה הזאת באר היטב ואחר כך סדו אתו בסיד, א"ל רבי שמעון לדבריך היאך למדו אומות העולם תורה, א"ל בינה יתירה נתן בהם הקב"ה ושגרו [פג]נוטירין שלהן וקלפו את הסיד והשיאוה, ועל דבר זה נחתם גזר דינם לבאר שחת שהיה להם ללמוד ולא למדו. רבי שמעון אומר על גבי סיד כתבוה וכתבו להם מלמטה [פד]למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל התועבות, הא למדת שאם היו חוזרים בתשובה היו מקבלים אותם. כמאן אזלא הא דתניא [פה]ושבית שביו לרבות כנענים שבח"ל שאם חוזרין בתשובה מקבלין אותם כמאן כרבי שמעון. אבנים שלמות (כתוב ברמז ש"ו): [פו]וזבחת שלמים אמר רבי אלעזר שלמים ששחטן מערב יום טוב אינו יוצא בהן לא משום שמחה ולא משום חגיגה, משום שמחה דכתיב וזבחת שלמים ושמחת בעינן שתהא זביחה בשעת שמחה וליכא, משום חגיגה הוי דבר שבחובה וכל דבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין. [פז]רבי יהודה בן בתירא אומר בזמן שבית המקדש קיים אין שמחה אלא בבשר שנאמר וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת, ועכשיו אין שמחה (נוהגת) אלא ביין שנאמר [פח]ויין ישמח לבב אנוש. תנו רבנן חייב אדם לשמח את (אשתו) [בניו ובני ביתו] ברגל שנאמר *ושמחת בחגך במה משמחם ביין, ר' יהודה אומר אנשים בראוי להם ביין, ונשים בראוי להם בבבל בבגדי צבעונים בארץ ישראל בבגדי פשתן המגוהצים: [פט]רב [הונא] כי מטא להאי קרא בכי וזבחת שלמים ואכלת שם עבד שרבו מצפה לו לאכול על שלחנו יתרחק ממנו שנאמר [צ]למה לי רוב זבחיכם. [צא]וידבר משה והכהנים הלוים מה דברים היו שם ללמדך שבאו ישראל ואמרו למשה נטלת את התורה ונתת לכהנים שנאמר [צב]ויכתוב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים, א"ל משה רצונכם שיכרתו לכם ברית שכל מי שמבקש ללמוד תורה לא יהא נמנע, א"ל הן, עמדו ונשבעו שאין אדם נמנע מלקרות בתורה שנאמר אל כל ישראל לאמר, א"ל משה היום הזה נהיית לעם:

[צג]אלה יעמדו לברך את העם, תנא רבי אליעזר אומר אי אפשר לומר לוים למטה שכבר נאמר למעלה, וא"א לומר למעלה שכבר נאמר למטה, הא כיצד, זקני כהונה ולויה למטה והשאר למעלה. רבי יאשיה אומר הראוי לשירות למטה והשאר למעלה. רבי אומר אלו ואלו למטה היו עומדין הפכו פניהם כלפי הר גרזים ופתחו בברכה, כלפי הר עיבל ופתחו בקללה. ומאי על בסמוך, כדתניא [צד]ונתת על המערכת לבנה זכה א"ר על בסמוך, או אינו אלא על ממש, כשהוא אומר [צה](ונתת) [וסכת] על הארון את הפרוכת הוי אומר על בסמוך. [צו]תנן התם ששה שבטים עלו לראש הר גרזים וששה שבטים עלו לראש הר עיבל והכהנים והלוים והארון עומדין למטה באמצע, הכהנים מקיפין את הארון והלוים מקיפין את הכהנים וכו' הפכו פניהם כלפי הר גרזים ופתחו ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה ואלו ואלו עונין אמן, הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה ואלו ואלו עונין אמן, עד שגומרין ברכות וקללות, ואחר כך הביאו את האבנים ובנו את המזבח וסדוהו בסיד וכתבו עליו את כל התורה בשבעים לשון שנאמר באר היטב. [צז]ת"ר ברוך בכלל ברוך בפרט, ארור בכלל ארור בפרט. ללמוד וללמד לשמור ולעשות הרי ד'. ד' וד' שמונה, ח' וח' הרי ט"ז. וכן בסיני וכן בערבות מואב שנאמר אלה דברי הברית אשר צוה ה', וכתיב ושמרתם את דברי הברית הזאת [נמצאו מ"ח בריתות על כל מצוה ומצוה], רבי שמעון מוציא הר גרזים והר עיבל ומכנים אהל מועד [שבמדבר], ובפלוגתא דהני תנאי רבי ישמעאל אומר כללות נאמרו בסיני ופרטות באהל מועד, רבי עקיבא אומר כללות ופרטות נאמרו בסיני ונשנו באהל מועד ונשתלשו בערבות מואב, ואין לך כל מצוה ומצוה שכתב בתורה שלא נכרתו עליה מ"ח בריתות, רבי שמעון אומר מ"ח בריתות של תר"ג אלף ותק"ן. [צח]רב כהנא אמר (יג) כשם שחלוקין כאן כך חלוקין בתחלת חומש השני, אית תנא דתני כשם שחלוקין כאן כך חלוקים ברגלים בני לאה מכאן ובני רחל מכאן ובני שפחות באמצע, א"ר מתניא טעמא דהלין תנא [צט]שמע אלי יעקב וישראל מקוראי מה התקרה הזו עוביה דהן גבי קטנה דהן ועוביה דהן גבי קטנה יהן, אית תניי תני כשם שחלוקין כאן כך חלוקין באבני אפוד במלואותם כדי שיהו כ"ה מכאן וכ"ה מכאן, והלא אינן אלא ארבעים ותשע, א"ר ברכיה כתולדותם מלא, א"ר יהודה בן זכריה יהוסף מלא שנאמר [ק]עדות ביהוסף שמו. תנו על אבני המלון נכתבו דברי רבי יהודה, רבי יוסי אומר על אבני מזבח נכתבו, מאן דאמר על אבני מלון נכתבו בכל יום ויום אומות העולם היו שולחין נוטריהן ומשיאין את התורה שהיתה כתובה בשבעים לשון. ומ"ד על אבני מזבח נכתבו ולא לשעה היה ונגנזו, ועוד היתה מעשה נסים, נתן הקב"ה בלב כל אומה ואומה והשיאו את התורה שהיתה כתובה בשבעים לשון, מ"ד על אבני מלון ניחא ושדת אותם בשיד, מ"ד על אבני מזבח ושדת אותם בשיד בין כל אבן ואבן. רבי שמואל בשם רבי יונתן אומר [קא]והיו עמים משרפות סיד מסיר נטלו [קב]אפופסין שלהן מיתה. אמר רבי יוחנן פשוט הוא לך ד' מיני אבנים הן, אבני המלון לשעה היו ונגנזו, אם תאמר אבנים שהקים יהושע תחת כפות רגלי הכהנים משוקעות היו, אם תאמר [קג]פיסטליות שנתן להן משה כבר נכנסו עמהם לארץ, אלא במה אנן קיימין באבנים שהקים להם יהושע על גב הירדן. ואלה יעמדו על הקללה (כתוב ברמז תל"ד): [קד]תנא ארור בו נידוי בו קללה בו שבועה, בו נידוי דכתיב [קה]אורו מרוז ואמר עולא בר' [מאה] שפורי שמתיה ברק למרוז, בו קללה דכתיב ואלה יעמדו על הקללה, וכתיב ארור האיש אשר יעשה פסל. בו שבועה דכתיב [קו]וישבע יהושע (את העם) [בעת ההיא] לאמר ארור האיש לפני ה' כו', וכתיב [קז]ויואל שאול את העם לאמר ארור האיש אשר יאכל, וכתיב [קח]ויונתן לא שמע בהשביע אביו. אמר רבי יוסי בר חנינא אמן בו שבועה בו קבלת דברים בו האמנת דברים, בו שבועה דכתיב [קט]ואמרה האשה אמן אמן. בו קבלת דברים דכתיב ארור אשר לא יקים וגו' ואמר כל העם אמן. בו האמנת דברים דכתיב [קי]ויאמר ירמיהו אמן כן יעשה ה' יקים ה' את דברך:

[א]וענו הלוים ואמרו. בלשון קודש אתיא קול קול ממשה כתיב הכא קול רם וכתיב התם [ב]משה ידבר והאלהים יעננו בקול מה להלן בלשון הקודש אף כאן בלשון הקדש. [ג]דרש רבי יהושע בר נחמני מתורגמניה דרשב"ל כל הפרשה כולה לא נאמרה אלא בנואף ונואפת ארור האיש אשר יעשה פסל וגו' בארור כגי ליה, אלא זה הבא על הערוה והוליד בן והלך הבן ועבד ע"א ארורים אביו ואמו של זה שכך גרמו לו. ושם בסתר (כתוב ברמז תתע"ח):

כח [ד]ברוך אתה בעיר. בזכות מצות שאתה עושה בעיר [חלה] וציצית וסוכה ולולב הדלקת נר שבת. ברוך אתה בשדה בזכות מצות שאתה עושה בשדה לקט שכחה ופאה. דבר אחר שתהא ברוך בעיר על ידי שנתברכת בשדה שתתן הארץ פירותיה. ברוך אתה בבואך בפרקמטיא שלך, ודוד מפרשה [ה]ה' ישמר צאתך ובואך. ד"א ברוך אתה בביאתך לעולם וביציאתך מן העולם. אשרי אדם ששעת מיתתו כעת לידתו וזהו [ו]עת ללדת ועת למות. [ז]א"ר רב ברוך אתה בעיר שתהא ביתך סמוך לבית הכנסת. ברוך אתה בשדה שיהו נכסיך קרובים לעיר. ברוך אתה בבואך שלא תמצא אשתך ספק נדה בשעה שאתה בא מן הדרך. ברוך אתה בצאתך שכל צאצאי מעיך יהיו כמותך. רבי יוחנן אמר ברוך אתה בעיר שיהא בית הכסא סמוך לשלחנך. ברוך אתה בשדה שיהו נכסיך משולשין, שליש בתבואה שליש בגפנים שליש בזיתים. ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך שתהא יציאתך מן העולם כביאתך לעולם, מה ביאתך בלא חטא אף יציאתך בלא חטא, ולא קשיא* הא דמהדר [ח]שורא וריתקא הא דלא מהדר:

[ט]יצו ה' אתך את הברכה. א"ר יצחק אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין שנאמר יצו ה' אתך את הברכה באסמיך. ת"ר ההולך למוד את גרנו אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתשלח ברכה במעשה ידינו, התחיל למוד אומר ברוך השולח ברכה בכרי הזה, מדד ואח"כ ברך הרי זו תפלת שוא לפי שאין הברכה מצויה לא בדבר השקול ולא בדבר המדוד ולא בדבר המנוי אלא בדבר הסמוי מן העין שנאמר יצו ה' אתך את הברכה וגו'. תנא דבי ר"י אין הברכה מצויה אלא בדבר שאין העין שולט בו שנאמר יצו ה' אתך וגו'. [י]וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך תניא ר' אליעזר אומר אלו תפילין שבראש. [יא]הרואה תפילין

במ"ק ובמ"ק פג נוטירין סופרים : פד דברים כ : פה שם כא : פו פסחים ע : פז שם קע : פח תהלים קד : *דברים טז : פט חגיגה ד : צ ישעיה א : צא אלס סדברים זוטא : צב דברים לד : צג סוטה לז : צד ויקרא כד : צה שמות מ : צו סוטה לב : צז שם לז : צח ירושלמי דאלו נאמרין : צט ישעיה מח : ק תהלים סא : קא ישעיה לג : קב אפופסין משפט וגזר דין . קג פיסטליות עמודים וקורות על גבן : קד שבועות לו : קה שופטים ה : קו יהושע ו : קז שמואל א יד : קח שם : קט במדבר ה : קי ירמיה כח : א סוטה לג : ב שמות יט : ג סוטה לז : ד אלה הדברים רכה : ה תהלים קכא : ו קהלת ג : ז ב"מ קז : *דלעיל קאמר רב שלא טוב שיהיו נכסיו סמוך לעיר : ח שורא חומה . ריתקא סייג שעל החומה : ט תענית ח : י ברכות ו : יא שם נז :

זית רענן (יג) כשם שחלוקין כאן, פי' באבני האפוד : התחלת חומש שני, בהחלת שמות ראובן שמעון לוי יהודה יששכר זבולן באחד מהן ובשניה בנימין דן נפתלי גד אשר יוסף . בסוטה דף ל"ו ג"ר בני רחל אחד מכאן ואחד מכאן ובני שפחות באמצע וקאי לרב כהנא : עוביה דהן ה"ג בני השפחות גבי בני רחל : כתולדותם מלא, פי' בנימין כתיב בשעת לידה מלא : יהוסף מלא, בגמרא פריך והא כתיב כתולדותם , וצ"ל דלא קפיד קרא אלא אסרו לידתן : נוטריהן , סופרים שלהם :

תפילין בחלום יצפה לגדולה שנאמר וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך, ותניא ר' אליעזר אומר אלו תפילין שבראש (כתוב ברמז ע"ו). [יא]משל לבן מלכים שהיה מהלך אחר אביו והיה מהלך בכל מקום שהיה מהלך אביו, והיו בני אדם רואים לאביו עמו והיו יראים מפניו, אחר ימים הניח לאביו והיה מהלך לעצמו, התחילו הבריות מכין אותו, בא לו אצל אביו וא"ל כך עשית לי, א"ל אתה עשית לעצמך שהנחת אותי, כך ישראל כיון שעושין רצונו של מקום היו אומות העולם יראים מהם שנאמר וראו כל עמי הארץ וגו', ואומר [יב]שמעו עמים ירגזון, [יג]ויגר מואב, וכן הוא אומר [יד]ונשמע וימס לבבנו, ולא עשו אלא עברו על דבריו ונשתעבדו למלכיות, התחילו צועקים לפני הקב"ה אומר להם אתם גרמתם לעצמכם שנאמר [טו]תיסרך רעתך ומשובתיך תוכחך ודעי וראי כי רע ומר עזבך את ה' אלהיך:

תתקלט [טז]יפתח ה' לך. אמר רב חסדא מיום שחרב בית המקדש לא ירדו גשמים מאוצר טוב שנאמר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב וגו', בזמן שישראל שרויים בארצם גשמים יורדים מאוצר טוב ובזמן שאין ישראל שרויים בארצם אין גשמים יורדים מאוצר טוב (כתוב ברמז תתקמ"ב ובפסוק ועצר את השמים ברמז תתמ"ח). [יז]א"ר יוחנן מטר בשביל יחיד שנאמר לתת מטר ארצך בעתו, פרנסה בשביל רבים דכתיב [יח]הנני ממטיר לכם לחם מן השמים, ופרנסה בשביל יחיד לא והתניא ר' יוסי בר יהודה אומר ג' פרנסים טובים עמדו להם לישראל וכו', שאני משה כיון דלרבים הוא בעי כרבים דמי. [יט]גדולה היא ירידת גשמים ששקולה כתחיית המתים, דכתיב [כ]ויבא כגשם לנו וכתיב אחריו יחינו מיומים וגו' לפיכך קבעוה בתחיית המתים. כשהגשמים יורדים אף משא ומתן מתברך שנאמר לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידיך. והיית רק למעלה (כתוב ברמז קמ"ח). [כא]תנא העבים ורוחות שניות למטר מאי היא זיקא דבתר מיטרא. למימרא דמעליותא היא והכתיב יתן ה' את מטר ארצך אבק ועפר ואמר עולא זיקא דבתר מיטרא, ל"ק [הא דאתא ניחא הא דאתא רזיא, ואב"א הא דמעלה אבק הא דלא מעלה אבק. ואמר רב יהודה זיקא דבתר מטרא כמיטרא, עיבא דבתר מיטרא כמיטרא, שימשא דבתר מיטרא כתרי מיטרי, למעוטי מאי], למעוטי [כב]גילהי דלילא ושימשא דביני קרחי. והיו שמיך (כתוב ברמז תרע"ד). יככה ה' בשחין (כתוב ברמז קפ"ד). [כג]תניא א"ר יוסי כל ימי הייתי מצטער על מקרא זה והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העור באפלה וכי מה איכפת ליה לעור בין אפלה לאורה, עד שבא מעשה לידי, פעם אחת הייתי מהלך באישון לילה ואפלה וראיתי סומא ואבוקה בידו, אמרתי לו אבוקה זו למה לך אמר לי כל זמן שאבוקה בידי בני אדם רואין אותי ומצילין אותי מן הפחתים ומן הבורות ומן הקוצים ומן הברקנים: [כד]בניך ובנותיך נתונים לעם אחר. זו אשת אב. [כה]יולך ה' את מלכך. כתיב [כו]ויאמר ללוים המבינים וגו', יאשיה גנז את הארון ולמה גנזו לפי שמצא כתוב יולך ה' את מלכך אשר תקים עליך עמד וגנזו. זרע רב תוציא (כתוב ברמז ל"ח). תחת אשר לא עבדת (כתוב ברמז רע"ד). [כז]רב מתנא אמר תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב איזו היא עבודה שהיא בשמחה ובטוב לבב הוי אומר זו שירה, מכאן לעיקר שירה מן התורה. ואימא דברי תורה דכתיב [כח]פקודי ה' ישרים משמחי לב, משמחי לב איקרי טוב לבב לא איקרי, ואימא בכורים דכתיב [ל]ושמחת בכל הטוב, טוב איקרי טוב לבב לא איקרי. אשר לא ישא פנים (כתוב ברמז תשי"א): [לא]מרתא בת בייתוס עתירתא דירושלים הות שדרתיה לשלוחה אמרה ליה זיל אייתי לי [לב]סמידא אראזל איזדבן, אתא אמר לה [סמידא ליכא חיורתא איכא, אמרה ליה זיל אייתי לי אראזיל איזדבן אתא אמר לה] חיורתא ליכא [לג]גושקרא איכא כו' אראזל איזדבן, אמר לה גושקרא ליכא קימחא דשערי איכא א"ל זיל אייתי לי אדאזל איזדבן, הות שליפא מסאנא אמרה איפוק ואחזי אי משכחנא מידי למיכל, איתיב לה פרתא בכרעה ומתה, קרי עלה רבן יוחנן בן זכאי הרכה בך והענוגה אשר לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ, ואיכא דאמרי גרוגרת דרבי צדוק אכלה ואיתניסא ומתה. דרבי צדוק יתיב מ' שנין בתעניתא כי הוה אכיל מידי הוה קא מתחזי מאבראי [וכי הוה בריא] הוו מייתי ליה גרוגרת מייץ מייהו ושדי להו. כי הוה קא ניחא נפשה אפקיתיה לכל דהבא וכספא שדיתיה בשוקא אמרה האי למאי מיבעי לי. והיינו דכתיב [לד]כספם בחוצות ישליכו וגו'. אם לא תשמור (כתוב ברמז התקל"ז):

[לה]אם לא תשמור וכתיב בתריה והפלא ה' את וגו', הפלאה זו איני יודע מה היא, כשהוא אומר והפילו השופט והכהו לפניו הוי אומר הפלאה זו מלקות. [לו]תניא אחר חייבי כריתות ואחר חייבי מיתות ב"ד ישנן בכלל מלקות ארבעים דברי רבי ישמעאל, רבי עקיבא אומר חייבי כריתות ישנן בכלל מלקות ארבעים שאם עשו תשובה ב"ד של מעלה מוחלין להן, חייבי מיתות ב"ד אינן בכלל מלקות ארבעים שאם עשו תשובה אין בית דין של מטה מוחלין להן. ר' יצחק אומר (כל) חייבי כריתות בכלל היו ולמה יצאת כרת באחותו לומר לך לכרת ניתנו ולא למלקות. מ"ט דרבי ישמעאל, אמר קרא אם לא תשמור לעשות וגו' והפלא ה' את מכותך הפלאה זו וכו' (כדלעיל) וכתיב את כל דברי התורה הזאת, אי הכי אפילו חייבי עשה נמי, תשמור כתיב וכדרבי אבין א"ר אילעאי כל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה. אי הכי אפילו לאו שאין בו מעשה נמי לילקי, לעשות כתיב. אי הכי אפילו לאו שניתק לעשה נמי, דומיא דלאו דחסימה, השתא דאתית להכי כולהו נמי דומיא דלאו דחסימה, ורבי עקיבא מ"ט, אמר קרא [לז]כדי רשעתו משום רשעה אחת אתה מחייבו ואי אתה מחייבו משום ב' רשעיות. ור"י הני מילי מיתה וממון או מלקות וממון אבל מיתה ומלקות מיתה אריכתא היא. ולר"ע אי הכי אפילו חייבי כריתות נמי נימא משום רשעה אחת אתה מחייבו ואי אתה מחייבו משום שתי רשעיות, מאי אמרת שאם עשו תשובה ב"ד של מעלה מוחלין להן השתא מיהת לא עבדי תשובה, א"ר אבהו בפירוש ריבתה תורה חייבי כריתות למלקות דיליף [לח]לעיני מלעיניך, אי הכי חייבי מיתות ב"ד נמי נגמר [לט]מעיני מלעיניך, דנין לעיני מלעיניך ואין דנין מעיני מלעיניך, ומאי נפקא מינה והא תנא דבי ר' ישמעאל [מ]ושב הכהן [מא]ובא הכהן זו היא שיבה זו היא ביאה כו', קיבלה מיניה ר' שמואל בר רב יצחק א"ק כדי רשעתו וכו' ברשעה המסורה לב"ד הכתוב מדבר. רבא אמר דאתרו ביה לקטלא כ"ע לא פליגי דאינו לוקה ומת, כי פליגי דאתרו ביה למלקות, דרבי ישמעאל סבר לאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד לוקין עליו, ור"ע סבר אין לוקין עליו, ור"ע אי הכי חייבי כריתות נמי לימא לאו שניתן לאזהרת כרת הוא, חייבי כריתות אינה צריכה התראה שהרי פסח ומילה ענש אע"פ שלא הזהיר. רבינא אמר לעולם כדאמרינן מעיקרא שאם עשו תשובה בית דין של מעלה מוחלין להן ודקאמרת הא לא עביד תשובה, לא פסיקא מלתא לכרת. וחליים רעים ונאמנים (כתוב ברמז רפ"ט):

תתקמ [מב]כן ישיש ה' עליכם להאביד אתכם. א"ר שמואל בר נחמן א"ר יונתן מאי דכתיב [מג]ולא קרב זה אל זה כל הלילה, באותה שעה בקשו מלאכי השרת לומר שירה לפני הקב"ה א"ל הקב"ה מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה לפני, והכתיב [מד]בצאת לפני החלוץ ואומרים הודו לה' (כי טוב) כי לעולם חסדו. ואמר ר' יונתן מפני מה לא נאמר כי טוב בהודאה זו, מפני שאין הקב"ה שמח במפלתן של רשעים, א"ר יוסי ברבי חנינא הוא אינו שש אבל אחרים משיש, דכתיב ישיש ולא כתיב ישוש ש"מ. ובגוים ההם לא תרגיע (כתוב ברמז רצ"א). [מה]א"ר שמואל בר נחמן אמר ר' יונתן כל הכועס כל מיני גיהנם שולטין בו שנאמר [מו]והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך, ואין רעה אלא גיהנם שנאמר [מז]כל פעל ה' למענהו וגם רשע ליום רעה, ולא עוד אלא שהתחתוניות שולטין בו שנאמר ונתן ה' לך שם לב רגז וכליון עינים ודאבון נפש איזהו דבר שמכלה את העינים ומדאיב את הנפש הוי אומר אלו תחתוניות. עולא במסקיה לארעא דישראל איתלוו ליה תרי בני חוזאי בהדיה, קם חד שחטיה לחבריה, א"ל לעולא יאות עבדי, א"ל (זיל) [אין] ופרע ליה בית השחיטה, כי אתא לקמיה דר' יוחנן א"ל ודילמא חס ושלום אחזוקי ידי עוברי עבירה, א"ל נפשך הצלת, קא תמה רבי יוחנן מכדי כתיב ונתן ה' לך שם לב רגז בבבל כתיב, א"ל ההוא שעתא לא עברנא ירדנא. [מח]א"ר חנן והיו חייך תלואים לך מנגד זה הלוקח תבואה משנה לשנה. ופחדת לילה ויומם זה הלוקח תבואה מערב שבת לערב שבת. ולא תאמין בחייך זה הסומך על [מט]הפלטר. [נ]מעשה (באשה) [בפרדת רבי] שמתה וטהרו את רמה משום נבלה, ושאל רבי אלעזר את רבי סימון עד כמה ולא אשגח ביה, ושאל את רבי (יעקב) [יהושע בן לוי] וא"ל עד רביעית טהורה יתר מכאן טמא, ובאש לר' אלעזר על דלא הדר ליה ר' סימון כו', א"ל ר' זריקא בגין דשאיל לך את בעיט ביה א"ל בגין דלא הות דעתי בי בעיטנא ביה דאמר ר' חנן והיו חייך תלואים לך מנגד

ממ"ק ובמ"ק יא מדרש : יב שמות טו : יג במדבר כב : יד יהושע ב : טו ירמיה ב : טז ב"ב כה : יז תענית ט : יח שמות טז : יט תלה סדברים רבה :
כ הושע ו : כא תענית ג : כב גילהי לשון נוגה : כג מגילה כד : כד פתחים גומות : כה יבמות סג : כו יומא נב : כז דברי הימים ב לה :
כח ערכין יא : כט תהלים יט : ל דברים כו : לא גיטין נו : לב סמידא לחם סלת : לג גושקרא פת קיבר : לד יחזקאל ז : לה תמורה ג : לו מכות יג :
לז דברים כה : לח ויקרא ד : לט במדבר טו : מ ויקרא יד : מא שם : מב סנהדרין לט : מג שמות יד : מד דה"ב כ : מה נדרים כב : מו קהלת יא :
מז משלי טז : מח מנחות קג : מט פלטר נחתום : נ שקלים פרק בשלבה פרקים :

מנגד זה שלוקח הטים לשנה. ופחדת לילה ויומם זה שלוקח מן [נא]הסדקי. ולא תאמין בחייך זה שלוקח מן הפלטר ואנא סמיכנא אפלטר. [נב]בכל יום ויום קללתו מרובה משל חברו שנאמר בבקר תאמר מי יתן ערב ובערב תאמר מי יתן בקר, הי בקר אילימא בקר דלמחר מי ידע מאי הוי, אלא דחליף, ואלא עלמא אמאי קא מקיים אקדושה דסידרא ואיהא שמיה רבה דאגדתא שנאמר [נג]ארץ עיפתה כמו אופל צלמות ולא סדרים הא יש סדרים תופיע מאופל:

[נד]אלה דברי הברית. אר"שב"ל נאמר [נה]ברית במלח ונאמר ברית ביסורין מה ברית האמורה במלח ממתקת כל הקרבן אף ברית האמורה ביסורין ממרקין כל (גופו) [עונותיו] של אדם (כתוב ברמז ש"ג וברמז התנ"א). מלבד הברית אשר כרת אתם בחרב, כל המצות כולן נאמרו בסיני ונשנו בערבות מואב וכו' (כתוב לעיל): [נו]כתיב [נז]מי יתן והיה לבבם זה להם, א"ל משה לישראל כפויי טובה בני כפויי טובה בשעה שאמר לכם הקב"ה מי יתן והיה לבבם זה להם היה לכם לומר תן אתה. כפויי טובה דכתיב [נח]ונפשנו קצה בלחם הקלקל, בני כפויי טובה דכתיב [נט]האשה אשר נתתה עמדי, אף משה לא רמזה להם אלא לאחר ארבעים שנה ואולך אתכם ארבעים שנה וגו' ולא נתן ה' לכם לב לדעת, אמר רבה ש"מ לא קאי איניש אדעתיה דרביה עד ארבעין שנין. [ס]אריב"ל כל העוסק בתורה נכסיו מצליחין, דבר זה כתוב בתורה שנוי בנביאים ומשולש בכתובים. כתוב בתורה ושמרתם את דברי (התורה) [הברית] הזאת ועשיתם אותם למען תשכילו. שנוי בנביאים [סא]לא ימוש ספר התורה הזה מפיך וגו'. משולש בכתובים [סב]כי אם בתורת ה' חפצו וגו' וכל אשר יעשה יצליח:

כט [סג]ויקרא משה אל כל ישראל. את מוצא כשנתן הקב"ה למשה את התורה בקריאה נתנה לו שנאמר [סד]ויקרא ה' למשה, אף משה כשבא לשנות את התורה לישראל מסרה בקריאה שנאמר [סה]ויקרא משה אל כל ישראל. א"ל משה הוו יודעין כל מה שעשה לכם הקב"ה נסים ראיתם בעיניכם במצרים [סו]המסות הגדולות אשר ראו עיניך שהיו המכות ממסות גופיהן של מצרים, והאותות שהיו נרשמין על גופיהן, והמופתים שהיו המכות מפתות אותם, כיצד לשלשים יום היתה באה המכה והיתה עושה שבעה ימים והולכת לה והיו נרווחין שלשה ועשרים ימים בין מכה למכה ולא היו חוזרין. ולא נתן ה' לכם לב לדעת בשעה שאמרו ישראל [סז]כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע, אמר הקב"ה [סח]מי יתן והיה לבבם זה להם, שמעו ישראל ושתקו, משל למה הדבר דומה לחבר קשה שראה [סט]עכנא אחת קשה אמר מי יכול לחבר את זה, א"ל ולא אתה החבר הכל ממך, כך היו ישראל צריכין לומר אתה תן: לא בלו שלמותיכם מה שהיה עליהם לא בלו אבל מה שהיה בתוך התיבות בלו וכו' (כדכתוב בפרשת עקב בפסוק שמלתך לא בלתה ברמז תתנ"א):

פרשת נצבים

[א]אתם נצבים. זה שאמר הכתוב [ב]הפוך רשעים ואינם, כל זמן שהקב"ה (מתהפך) [מסתכל] במעשיהם של רשעים [ומהפך בהם] אין להם תקומה, דור המבול [ג]וימח את כל היקום. סדומיים [ד]ויהפך את הערים, מצרים [ה]ולא נשאר בהם עד אחד. בבל [ו]והכרתי לבבל שם ושאר [ועל כולן] אמר דוד [ז]שם נפלו פועלי און, אבל ישראל אם נפלו עומדין וכה"א [ח]אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי, ואומר [ט]אני ה' לא שניתי [אמר הקב"ה] מעולם לא הכיתי אומה ושניתי לה, אבל אתם בני יעקב לא כליתם שנאמר [י]חצי אכלה בם חצי כלים והם אינן כלים וכתיב [יא]דרך קשתו ויציבני כמטרא לחץ, משל למה"ד לגבור שהעמיד את הקורה והיה מורה בה חצים, החצים כלים והקורה במקומה עומדת, אף כך ישראל היסורין כלין והם במקומן עומדין. למה נסמכה פרשה זו לפרשת קללות, לפי ששמעו ישראל מאה קללות חסר שתים בפרשה זו חוץ ממ"ט שנאמר בת"כ מיד הוריקו פניהם ואמרו מי יוכל לעמוד באלו, מיד קרא אותם משה והיה מפייסן מה כתיב למעלה ויקרא משה אל כל ישראל וגו' המסות הגדולות וגו' ותבואו אל המקום הזה. מפני מה עו"א מיתחייבין כליה וישראל קיימים, לפי כשבאין עליהן פורעניות מבעטין בהן ואינן מזכירין שמו של הקב"ה שנאמר [יב]שפוך חמתך וגו', אבל ישראל כשהיסורין באים עליהם הם נכנעין שנאמר [יג]כוס ישועות אשא וגו' צרה ויגון אמצא וגו', אמר הקב"ה הקללות הן מעמידות אתכם, וכה"א [יד]ולמען נסותך להיטיבך באחריתך, לכך נאמר אתם נצבים. דבר אחר אתם נצבים אימתי כשתהיו אגודה אחת היום כלכם, בנוהג שבעולם אדם נוטל אגודה אחת של קנים בבת אחת שמא יכול לשברם ואילו אחת אחת אפילו תינוק יכול לשברם, וכן אתה מוצא שאין ישראל נגאלין עד שיהיו אגודה אחת שנאמר (יבואו) [טו][ילכו] בית יהודה על בית ישראל ויבואו יחדו מארץ צפון. ראשיכם שבטיכם אע"פ שמניתי לכם ראשים ושופטים ושוטרים כלכם שוין לפני שנאמר וכל איש ישראל. ד"א כלכם (א) ערבים זה בזה ואפילו צדיק אחד ביניכם כלכם עומדין בזכותו, ולא אתם בלבד אלא כל העולם שנאמר [טז]וצדיק יסוד עולם, וכשאחד חוטא כל הדור לוקה, וכן אתה מוצא בעכן [יז][הלא עכן וגו' בן זרח מעל בחרם וגו', מדת פורעניות מועטת והדור נתפס בה] מדה טובה מרובה על אחת כמה וכמה. מחוטב עציך מלמד שבאו גבעונים בימי משה ולא קבלן שנאמר [יח]ויעשו גם המה בערמה, מהו גם, ללמד שבאו אצל משה ולא קבלן: [ב]דבר אחר אתם נצבים מה כתיב למעלה ותבואו אל המקום הזה וכתיב [כא]הפוך רשעים ואינם, משל לשתי תמונות אחת של זהב ואחת של שעוה, הביתו בהן את האור, אותה של שעוה אבדה מיד, אותה של זהב קיימת, כך הרשעים אובדין מן העולם כהרף עין. דבר אחר משל לאחר שהשליך קוצים על פני המים היו צפין, השליך אבן עמדה לה בתוך המים, כך העו"א נקראו קוצים [כב]והיו עמים משרפות סיר קוצים וגו' וישראל נקראו אבן [כג]משם רועה אבן ישראל. דבר אחר א"ל משה מבקשים אתם לעמוד בעולם עסקו בתורה, מה כתיב למעלה ושמרתם את דברי הברית ואחריו אתם נצבים. דבר אחר מה כתיב למעלה (אלו) ובגוים ההם לא תרגיע והיו חייך תלואים לך, א"ל משה קיימו את התורה ואין אחד מהם נוגע בכם שנאמר ושמרתם את דברי הברית ואומר *ושומע לי ישכן בטח. דבר אחר אתם נצבים ולא העו"א, משל לאבן גדולה שהיתה מושכבת בתוך הרחוב כל מי שהיה רואה עצמו גבור היה בא ומתגושש בה והיא נופלת עליו ושוברתו ומת והאבן עומדת במקומה, כך העו"א משעבדים בישראל והם קיימין לעולם שנאמר [כד]אשים את ירושלים אבן מעמסה. [כה]ונתינים דוד גזר עליהם משה גזר עליהם שנאמר מחטב עציך עד שאב מימיך משה גזר להההוא דרא [דוד גזר לכולי דרא], ואכתי יהושע גזר עליהם דכתיב [כו]ויתנם יהושע וגו' חוטבי עצים, יהושע גזר בזמן שבית המקדש קיים כו':

[כז]לעברך בברית וגו'. שלש בריתות כרת הקב"ה עם ישראל, אחת כשיצאו ממצרים ואחת בחורב ואחת כאן [ולמה כרת הקב"ה עמהן כאן] מפני שאותה שכרת בחורב בטלום ואמרו אלה אלהיך ישראל, לפיכך חזר וכרת עמהם בחורב וקבע עליה קללה במי שחוזר בו, וכה"א [כח]וכל ישראל עברו את תורתך וגו' ותתך עלינו את האלה והשבועה, ואין אלה אלא קללה שנאמר [כט]והיתה האשה לאלה ללמדך כשם שמשביעין את הסוטה כך השביע הקב"ה את ישראל: [ל]ולא אתכם לבדכם. וכן מצינו במשה רבינו כשהשביע את ישראל בערבות מואב א"ל הוו יודעין שלא על מה שבלבבכם אני משביע אתכם אלא על דעתי ועל דעת המקום שנאמר ולא אתכם לבדכם וגו' וכו' עד משה רבינו מילתא דלא טריחא נקט (כתוב ברמז רצ"ד ע"ש). [לא]מפני מה הכותיים מזוהמין, מפני שלא עמדו על הר סיני, שבשעה שבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן וכו', וגרים מאי א"ל אע"ג דאינהו לא הוו מזלייהו הוו דכתיב כי את אשר ישנו פה ואת אשר איננו פה עמנו. ופליגא דרבי אבא בר כהנא דאמר עד שלשה דורות לא פסקה זוהמא מאבותינו, אברהם הוליד את ישמעאל, יצחק הוליד את עשו, יעקב יצאו ממנו י"ב שבטים שלא היה בהם שום דופי. [לב]כתוב אחד אומר ותראו את שקוציהם ואת גלוליהם עץ ואבן כסף וזהב אשר עמהם וכתוב אחד אומר [לג]לא תחמוד כסף וזהב (אשר) עליהם וגו' הא כיצד עמהם דומיא דעליהם דבר של נוי אסור ושאינו של נוי מותר. ואימא אדרבה עליהם דומיא דעמהם מה עמהם כל מה שעמהם אף עליהם כל מה שעליהם, אם כן לא יאמר עליהם. [לד]אמר רב יהודה אמר רב המשיא בתו לזקן והמשיא אשה לבנו קטן

מ"מ"ק ובמ"ק נא סדקי אוצר של תבואה : נב סוטה מט : נג איוב י : נד ברכות ס : נה ויקרא ב : נו ע"ז ה : נז דברים ה : נח במדבר כא :
נט בראשית ג : ס ע"ז יט : סא יהושע א : סב תהלים א : סג אלה הדברים רבה : סד שמות יט : סה דברים ה : סו שם ד : סז שמות כד :
סח דברים ה : סט עכנא נחש : א תנחומא : ב משלי יב : ג בראשית ז : ד שם יט : ה שמות יד : ו ישעיה יד : ז תהלים לו : ח מיכה ז : ט שם :
י דברים לג : יא איכה ג : יב תהלים עט : יג שם קטז : יד דברים ח : טו שם ד : טז ירמיה נ : יז משלי י : יח יהושע ז : יט יהושע ט : כ אלה
הדברים זואת : כא משלי יב : כב שם לג : כג בראשית מט : *משלי א : כד זכריה יב : כה יבמות עט : כו יהושע טז : כז תנחומא : כח דניאל ט : כט במדבר ה :
ל נדרים כה : לא שבת קמו : לב ע"ז נא : לג דברים ז : לד סנהדרין עו :

זית רענן (א) ערבים, ברפ"ו דשבועות מפרש כשיש בידו למחות:

קטן, והמחזיר אבדה לכותי עליו הכתוב אומר למען ספות הרוה את הצמאה וכתיב לא יאבה ה' סלוח לו. מיתיבי האוהב את אשתו בגופו והמכבדה יותר מגופו והמדריך בניו ובנותיו בדרך ישרה ומשיאן סמוך לפרקן עליו הכתוב אומר [לה]וידעת כי שלום אהלך וגו', סמוך לפרקן שאני: לא חלק להם (כתוב ברמז תתק"ח):

[לו]עשרת השבטים אינן עתידין לחזור שנאמר וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה מה היום הולך ואינו חוזר אף הם הולכין ואין חוזרין דברי ר"ע. ר' אליעזר אומר מה היום מאפיל ומאיר אף הן אפלה שלהן עתידה להאיר להם. ת"ר עשרת השבטים *אינן עתידין לחזור שנאמר ויתשם ה' מעל אדמתם בעולם הזה, וישליכם אל ארץ אחרת לעולם הבא דברי רבי עקיבא. רבי שמעון בן יהודה אומר משום ר' שמעון אם מעשיהם כהיום אינן חוזרין ואם לאו חוזרין. רבי אומר באין הן לעולם הבא שנאמר [לז]והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו'. אמר רבה בר בר חנה שבקיה רבי עקיבא להסידותיה דכתיב [לח]הלוך וקראת את הדברים האלה צפונה וגו', מאי חסידותיה, דתניא קטני בני רשעי ישראל אין להם חלק לעוה"ב שנאמר [לט]הנה היום בא בוער כתנור וגו' אשר לא יעזוב להם שרש וענף שרש בעוה"ז וענף לעולם הבא דברי רבן גמליאל, רבי עקיבא אומר באין לעולם הבא שנאמר [מ]שומר פתאים ה', שכן בכרכי הים קורין לינוקא פתיא:

[מא]הנסתרות לה' אלהינו וגו'. למה נקוד על לנו ולבנינו ועל ע' שבעד, מלמד שלא נענשו על הנסתרות עד שעברו את הירדן דברי ר' יהודה. א"ל רבי נחמיה וכי ענש על הנסתרות לעולם והלא כבר נאמר עד עולם, אלא כשם שלא ענש על הנסתרות כך לא ענש על עונשין שבגלוי כו' אלא עכן מ"ט איענש משום דהוו ידעי ביה אשתו ובניו (כתוב ברמז תשכ"ב):

ל ושב ה' אלהיך את שבותך (כתוב ברמז רי"ב וברמז תשל"א):

[מב]והביאך ה' אלהיך אל הארץ, מאי טעמא דמ"ד קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא דכתיב [מג]ויעשו כל הקהל השבים (מהגולה) [מן השבי] סכות וישבו בסכות וגו', אפשר בא דוד ולא עשה סוכה בא שלמה ולא עשה סוכה עד שבא עזרא, אלא מקיש ביאתם בימי עזרא לביאתם בימי יהושע בן נון, מה ביאתם בימי יהושע מנו שמיטין ויובלות וקדשו ערי חומה ונתחיבו במעשר אף ביאתן בימי עזרא וכו', ואומר [מד]והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה, מקיש ירושתך לירושת אבותיך מה ירושת אבותיך בחידוש כל הדברים הללו אף ירושתך בחידוש כל הדברים הללו. ואידך ההוא דבעי רחמי וכו', בשלמא משה לא בעי רחמי דלא ה"ל זכות דארעא דישראל אלא יהושע דה"ל זכותא דארעא דישראל אמאי לא בעי רחמי והכתיב אשר ירשו אבותיך וירשתה, ה"ק כיון דירשו אבותיך ירשתה אתה. [מה]אשר ירשו אבותיך וירשתה ירושה ראשונה ושניה יש להן שלישית אין להן. [מו]כי לא עשו מימי ישוע בן נון ולמה כתיב ישוע, רבי הלל בשם ר' שמואל בר נחמן פגם הכתוב כבוד צדיק בקבר (ב) מפני כבוד צדיק בשעתו, מקיש ביאתן בימי עזרא לביאתן בימי יהושע מה ביאתן בימי יהושע פטורין היו ונתחייבו אף ביאתן בימי עזרא פטורין היו ונתחייבו. [מז]רבי יוסי בר חנינא אמר מדבר תורה נתחייבו הה"ד והביאך ה' אלהיך אל הארץ וגו' מקיש ירושתך לירושת אבותיך מה אבותיך מדבר תורה אף ירושתך מדבר תורה. והרבך מאבותיך מה אבותיך לא היה עליהם עול מלכות ואתם אע"פ שעליכם עול מלכות, אבותיך לא נתחיבו אלא לאחר י"ד שנה ואתם כיון שנכנסתם נתחייבתם, אבותיך לא נתחייבו עד שקנו כולה אתם ראשון ראשון קנה ומתחיב. אמר רבי אליעזר מאליהן קבלו המעשרות מה טעם [מח]ובכל זאת אנחנו כורתים וגו', מה מקיים רבי אלעזר (ג) בכורות צאנו מכיון שקבלו עליהן דבר שלא נתחייבו אפילו דברים שהיו חיבין בהן העלה עליהן כאלו מאליהן קבלו עליהן. מה מקיים רבי יוסי ברבי חנינא ובכל זאת, מכיון שקבלו עליהן בסבר פנים יפות העלה עליהן כאלו מאליהן קבלו, מה מקיים רבי אלעזר מאבותיך, פתר לה לעתיד לבא:

[מט]תניא לאהבה את ה' וגו' ולדבקה בו. שלא יאמר אדם אקרא שיקראוני חכם, אשנה שיקראוני רבי, אשנה שאקרא זקן ואשב בישיבה, אלא למוד מאהבה וסוף הכבוד לבא שנאמר [נ]קשרם על אצבעותיך כתבם על לוח לבך וגו', ואומר [נא]עץ חיים היא. רבי אלעזר ברבי צדוק אומר עשה דברים לשם פעלם ודבר בהם לשמן, אל תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קורדום להיות עודר בו, וק"ו ומה בלשצר שלא נשתמש אלא בכלי קדש שנעשו חול נעקר מן העולם, המשתמש בכתרה של תורה על אחת כמה וכמה. רבי טרפון אשכחיה ההוא גברא בזמן שהוקפלו רוב המקצועות דקא אכיל, אחתיה בשקא ושקליה ואמטייה למשדייה בנהרא, א"ל אוי לו לטרפון שזה הורגו, שמע ההוא גברא שבקיה וערק, אמר רבי אבהו משום רבי חנינא בן גמליאל כל ימיו של אותו צדיק היה מצטער על דבר זה אמר אוי לי שנשתמשתי בכתרה של תורה ק"ו מבלשצר שנשתמש בכלי קדש שנעשו כלי חול שנאמר [נב]ובאו בה פריצים וחללוה כיון שפרצום נעשה חול נעקר מן העולם שנאמר [נג]בה בליליא קטיל בלשאצר, המשתמש בכתרה של תורה שהוא חי וקיים לעולם על אחת כמה וכמה. ורבי טרפון כיון שקפלו רוב המקצועות הוה כדאכיל אמאי צעריה ההוא גברא, אמרי משום דההוא גברא הוו גנבי ליה עינבי כולה שתא, וכיון דאשכחיה לרבי טרפון סבר היינו דגנבן, אי הכי אמאי ציער נפשיה, שאני רבי טרפון דעשיר גדול היה וה"ל לפייסו ברמים. [נד]מאי דכתיב לא בשמים היא שאם בשמים היא צריך אתה לעלות אחריה, ואם מעבר לים היא צריך אתה לעבור אחריה. (דבר אחר) [רבא אמר] לא בשמים היא לא תמצא תורה במי שמגים דעתו עליה [כשמים] ולא מעבר לים היא לא תמצא לא בסחרנין ולא בתגרין. [נה]אמר רב יהודה אמר שמואל שלשת אלפים הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה, א"ל ליהושע שאל, א"ל לא בשמים היא ולא מעבר לים היא, א"ל [לשמואל שאל, א"ל] אלה המצות שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה (כדכתוב ברמז תרפ"ב). [נו]לא בשמים היא, לא תאמרו משה אחר עומד ומביא לנו [תורה] אחרת מן השמים, לא נשתייר ממנה בשמים, אמר רבי חנינא היא וכל כלי אומנותה ניתנה ענותנותה צדקתה וישרותה ומתן שכרה. שמואל אמר אין התורה מצויה באיסטרולוגין שאומנתן בשמים, א"ל והלא אתה איסטרולוגי וגדול בתורה, א"ל לא הייתי מביט באיסטרולוגיא אלא בשעה שהייתי פנוי מן התורה בשעה שהייתי נפנה לבית המים. לא נפלאת היא ממך, משל לבת מלכים שלא היה אדם מכירה והיה למלך אוהב אחד והיה נכנס אצלו בכל שעה והיתה בתו עומדת לפניו, א"ל המלך ראה היאך אני מחבב אותך שאין בריה מכיר את בתי והיא עומדת לפניך, כך אמר הקב"ה לישראל ראו כמה אתם חביבין עלי דכתיב [נז]ונעלמה מעיני כל חי, אבל אתם לא נפלאת היא ממך אלא כי קרוב אליך הדבר, ובזמן שתקרבו את התורה אף אתם קרובים לי שנאמר [נח]לבני ישראל עם קרובו. [נט]אמר אליהו ז"ל מעיד אני עלי שמים וארץ שכל ת"ח שהוא קורא ושונה לשם שמים ואוכל ושותה משלו ונהנה מיגיעו ומעמלו ואינו נהנה משל אחרים עליו הכתוב אומר [ס]יגיע כפיך כי תאכל וגו', ואומר [סא]מה יפית ומה נעמת. לעולם יהא אדם עניו בתורה [ובמעשים טובים] וביראת שמים עם אביו ועם אמו ועם אשתו ועם בניו ועם בני ביתו ועם שכניו ועם קרוביו ועם רחוקיו ואפילו עם הנכרי בשוק כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה ומתקבל על הבריות וממלא את ימיו ואת שנותיו בשם טוב, ובזה אשתו ובני ביתו ושכניו יראין ממנו, ואפילו העו"א יראין ממנו שנאמר [סב]וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך, אשרי מי שמשים את נפשו כשור לעול וכחמור למשאוי וכפרה החורשת בשדה שנאמר [סג]אשריכם זורעי על כל מים משלחי רגל השור והחמור אם יקרא וישנה וישמש ת"ח וימעט בסחורה וירבה בישיבה באותה שעה הקב"ה אומר לו העולם הזה שלי ושלך, ימות המשיח שלי ושלך, העולם הבא שלי ושלך, שנאמר [סד]אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים, אמר דוד אני מגיד גדולתו וגבורתו ומלכותו של מלך מלכי המלכים הקב"ה, שבכל יום ויום אדם נוצר ובכל יום ויום אדם נברא ובכל יום ויום אדם נולד ובכל יום ויום אדם חי ובכל יום ויום אדם מת ובכל יום ויום נפשו של אדם נטלת ממנו ונתנה לבעל הפקדון ומייסרין אותו כתינוק לפני רבו ובכל יום ויום מכלכלין אותו כתינוק על שדי אמו כפרי מעשיו. פעם אחת היו רבותינו יושבין [בבהמ"ד] ואומרין אליהו מהיכן הוא יש מהם אומרים

לד ממ"ק ובמ"ק לה איוב ס: לו סנהדרין קי: *נ"א אין להם חלק לעוה"ב: לז ישעיה כז: לח ירמיה ג: לט מלאכי ג: מ תהלים קיז: מא סנהדרין מג: מב ערכין לב: מג נחמיה ח: מד דברים ל: מה נדה מו: מו ירושלמי דשבועות, נחמיה ח: מז נדרים סב: מח נחמיה י: מט משלי ז: נא שם ג: נב יחזקאל ז: נג דניאל ה: נד עירובין נה: נה תמורה טז: נו אלה הדברים רבה: נז איוב כח: נח תהלים קמח: נט תנא דבי אליהו זוטא פרק טו: ס תהלים קכח: סא שה"ש ז: סב דברים כח: סג ישעיה לב: סד ש"ב כג:

זית רענן (ב) מפני כבוד הצדיקים בשעתן, להורות שאלו היה יהושע קיים היה כפוף ויושב לפני עזרא: פטורים היו, דס"ל דקדושה ראשונה בטלה: (ג) בכורות צאנו, דהא ודאי מדאורייתא הוא: לעתיד לבוא, דס"ל קדושה דלעתיד לבוא יתחייב מדאורייתא:

אומרים מזרע לאה ויש מהם אומרים שהוא בא משבט גד (וחכ"א) [ויש מהן אומרים] מזרע רחל, וכשהם יושבים ועסוקין בא אליהו ז"ל ועמד בפניהם ואמר להם רבותי מפני מה אתם מצטערים אין אני אלא מזרע לאה. [סה]פעם אחת הייתי מהלך ומצאני אדם אחד היה מתלוצץ ומלעיג בדברי אמרתי לו מה תשיב ליוצרך ליום הדין, אמר לי בינה ודעה לא נתנה לי שאקרא ואשנה, אמרתי לו בני מה מלאכתך, א"ל צייד, ואני אמרתי לו מי למדך שתטול פשתן ותארגנו מצודות ותשליכה לים ותעלה הדגים מן הים, אמר לי בינה נתנו לי מן השמים, אמרתי לו מה ליטול פשתן ולארוג מצודות להשליכהו לים להעלות בה דגים מן הים נתנו לך דעה ובינה מן השמים, לדברי תורה שכתוב בהם כי קרוב אליך הדבר מאד לא נתנו לך בינה ודעה מן השמים, מיד הרים קולו ובכה עד שאמרתי לו אל ירע לך שכל באי עולם משיבין תשובה זו אבל מעשיהם יהו מעידין בהם [סו](וכי) ובושו עובדי פשתים שריקות ואורגים חורי. כי היא חייך ואורך ימיך (כתוב ברמז ס"ו וברמז תתל"ז וברמז רצ"ח וברמז תתע"ג):

פרשת וילך

לא [א]וילך משה וידבר את הדברים האלה אל כל ישראל ויאמר אלהם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום. מה ת"ל היום, היום מלאו ימי ושנותי, ללמדך שהקב"ה ממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום ומחדש לחדש שנאמר [ב]את מספר ימיך אמלא. לא אוכל עוד לצאת ולבוא מאי לצאת ולבוא אילימא לצאת ולבוא ממש והא כתיב [ג]ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו ותניא שתים עשרה מעלות היו שם ופסען משה בפסיעה אחת, אלא לצאת ולבוא בדברי תורה מלמד שנסתמו ממנו שערי חכמה. [ד]מאן דאמר בתשרי נולדו אבות בתשרי מתו, מאן דאמר בניסן נולדו בניסן מתו שנאמר ויאמר אלהם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום וכו' (כתוב בפסוק אחד עשר יום מחורב ברמז ת"ת). [ה]כתיב כי אתה תבוא וכתיב כי אתה תביא, א"ל משה ליהושע זקנים שבדור עמך, והקב"ה א"ל ליהושע טול מקל והך על קדקדן דבר אחד לדור ואין שני דברים לדור. [ו]כהן קורא ראשון ואחריו לוי מה"מ אמר רב מתנה אמר קרא ויכתוב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי אטו אנן לא ידעינן דכהנים בני לוי נינהו, אלא כהן ברישא והדר לוי. רבי יצחק נפחא אמר מהכא [ז]ונגשו (אל) הכהנים בני לוי אטו וכו', רב אשי אמר מהכא [ח]בני עמרם אהרן ומשה וגו'. רבי חייא בר אבא אמר מהכא [ט]וקדשתו לכל דבר שבקדושה, לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון:

[י]מקץ שבע שנים במועד. תנן התם פרשת המלך כיצד, מוצאי יום טוב הראשון של חג בשמיני במוצאי שביעית עושין לו בימה של עץ בעזרה והוא יושב עליה שנאמר מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה וגו' בבוא כל ישראל לראות, חזן הכנסת נוטל ס"ת ונותנה לראש הכנסת וראש הכנסת נותנה לסגן והסגן נותנה לכהן גדול וכהן גדול נותנה למלך, והמלך עומד ומקבל וקורא יושב, אגריפס המלך עמד וקבל וקרא עומד ושבחוהו חכמים, וכשהגיע ללא תוכל לתת עליך איש נכרי זלגו עיניו דמעות אמרו לו אל תתירא אגריפס אחינו אתה. וקורא מתחלת אלה הדברים עד שמע ומשמע עד והיה אם שמוע, עשר תעשר, כי תכלה לעשר. ברכות וקללות, ופרשת המלך עד שגומר כל הפרשה כולה. (כדרך) [ברכות] שכהן גדול מברך אותן (כך) המלך מברך אותן, אלא שנותן את של רגלים תחת מחילת העון, בשמיני סלקא דעתך אלא אימא בשמינית. וכל הני ל"ל צריכי, דאי כתב רחמנא מקץ שבע שנים הוה אמינא נימני מהשתא ואע"ג דלא איתרמי בשמיטה כתב רחמנא שמיטה, ואי כתב רחמנא שמיטה הוה אמינא בסוף שמיטה כתב רחמנא במועד, ואי כתב רחמנא במועד הוה אמינא מר"ה כתב רחמנא חג הסכות. ואי כתב רחמנא חג הסכות ה"א אפילו יו"ט האחרון כתב רחמנא בבוא כל ישראל מהתחלת המועד. חזן הכנסת נוטל ס"ת וכו', ש"מ חולקין כבוד לתלמיד במקום הרב. אמר אביי כולה משום כבודו של מלך. וקורא יושב והאמר מר אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד שנאמר [יב]ויבא המלך דוד וישב לפני ה', אמר רב חסדא בעזרת נשים. ושבחוהו חכמים מכלל דשפיר עבד והא אמר רב אשי אפילו למאן דאמר נשיא שמחל על כבודו כבודו מחול מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול שנאמר [יג]שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך, מצוה שאני. אל תתירא אחינו אתה, תנא משמיה דרבי נתן באותה שעה נתחייבו שונאיהם של ישראל כליה שהחניפו לו לאגריפס, אמר ר"ש בן חלפתא מיום שגבר אגרופה של חנופה נתעוותו הדינין ונתקלקלו המעשים ואין אדם יכול לומר לחברו מעשי גדולים ממעשיך. [יד]אמר רבי תנחום חרש באזנו אחת פטור מן הראיה שנאמר באזניהם, והאי מיבעי ליה באזניהם דכל ישראל, ההוא מנגד כל ישראל נפקא. הקהל את העם האנשים והנשים והטף (כתוב ברמז רט"ז). חרש המדבר ואינו שומע שומע ואינו מדבר פטור מן הראיה והייב בשמחה, מאי שנא לענין ראיה דפטור דגמר ראיה ראיה מהקהל וכו' והתם מנלן דפטרינן דכתיב למען ישמעון פרט למדבר ואינו שומע, ולמען ילמדון פרט לשומע ואינו מדבר. למימרא דכי [לא] משתעי לא גמיר והא הנהו תרי אילמי דהוו בשבבותיה דרבי בני ברתיה דרבי יוחנן בן גודגדא וכו' דכל אימת דהוה עייל רבי לבי מדרשא הוו עיילי [ויתבי] קמיה ומניידי ברישייהו ומרחשי בשפותייהו ובעא רבי רחמי עלייהו ואיתסו ואישתכח דהוו גמירי הילכתא וספרא וספרי והוספתא וכולה תלמודא, אמר מר זוטרא קרי ביה למען *ילמדו (הוא), רב אשי אמר ודאי למען ילמדו [הוא] דאס"ד למען ילמדו וכיון דלא משתעי לא גמיר [וכיון דלא שמע לא גמיר] האי מלמען ישמעו נפקא, אלא ודאי למען ילמדון הוא:

[טו]הן קרבו ימיך למות. א"ר אייבו אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע בדבר שקלסתיך בתוך ששים רבוא מקרישי שמך [שנאמר [טז]הן לה' אלהיך השמים וגו'] קנסת עלי מיתה, שנאמר הן קרבו ימיך למות, כל מדותיך מדה כנגד מדה שמא מדה רעה כנגד מדה טובה מדה חסרה כנגד מדה שלמה מדה צרה כנגד מדה טובה, א"ל הקב"ה למשה אף זו מדה טובה היא שאמרתי לך הן שנאמר [יז]הנה אנכי שולח מלאך, [יח]הן צדיק בארץ ישולם, [יט]הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא כשם שהעלית אותי על ששים רבוא כך אני מעלה אותך לעתיד לבא על נ"ה צדיקים גמורים שנאמר הן בגימטריא נ"ה. א"ר יוחנן עשר מיתות כתובות על משה ואלו הן, הן קרבו ימיך למות, [כ]ומות בהר, [כא]כי אנכי מת, כי ידעתי אחרי מותי, ואף כי אחרי מותי, [כב]לפני מותו, [כג]בן מאה ועשרים שנה במותו, [כד]וימת שם משה, [כה]ויהי אחרי מות משה, [כו]משה עבדי מת, מלמד שעשרה פעמים נגזרה עליו גזרה שלא ליכנס לארץ ישראל ועדיין לא נחתם גזר דין הקשה עד שנגלה עליו (ב"ד הגדול) [הקב"ה] וא"ל גזרה היא מלפני שלא תעבור שנאמר [כז]כי לא תעבור את הירדן הזה, ודבר זה קל בעיניו של משה שאמר ישראל חטאו כמה חטאות גדולות כמה פעמים ובקשתי עליהם רחמים מיד קבל ממני שנאמר [כח]הרף ממני ואשמידם, מה כתיב תמן ויאמר ה' סלחתי כדברך, אני שלא חטאתי מנעורי לא כל שכן שאתפלל על עצמי ויקבל ממני, וכיון שראה הקב"ה שקל היה בעיניו של משה ואינו עומד בתפלה מיד קצף עליו ונשבע בשמו הגדול שלא יכנס שנאמר [כט]לכן לא תביאו, ואין לכן אלא לשון שבועה שנאמר [ל]לכן נשבעתי לבית עלי, וכיון שראה משה שנחתם עליו גזר דין עמד ועג עוגה קטנה וישב בתוכה ואמר איני זז מכאן עד שתתבטל אותה גזרה, באותה שעה מה עשה משה לבש שק ונתעטף שק ונתפלש באפר ועמד בתפלה ובתחנונים לפני המקום עד שנזדעזעו שמים וארץ וסדרי בראשית ואמרו שמא הגיע צביונו של הקב"ה לכרות את העולם, יצאה ב"ק ואמרה עדין לא הגיע צביונו של הקב"ה לכרות את העולם אלא [לא]אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש, ואין איש אלא משה שנאמר [לב]והאיש משה ענו מאד, מה עשה הקב"ה באותה שעה הכריז בכל שער ושער בכל רקיע ורקיע ובכל שערי ב"ד וב"ד שלא יקבלו תפלתו של משה ולא יעלו אותה לפניו מפני שנחתם עליו גזר דין, ואותו מלאך הממונה על ההכרזה אכריזאל שמו, באותה שעה קרא הקב"ה בבהלה וא"ל למלאכי השרת קומו ונעלו כל שער רקיע ורקיע עד שגבר קול התפלה למעלה ובקשה לעלות לרקיע מפני שקול תפלתו של משה היה דומה לחרב שהוא קורע וחותך ואינו מעכב שהיתה תפלתו מעין שם המפורש שלמד מן זגזאל רבו סופר כל בני מרום, על אותה הוא אומר [לג]ואשמע אחרי קול רעש גדול, ואין רעש אלא זיע, ואין גדול אלא משה שנאמר [לד]גם האיש משה גדול מאד, מהו אומר [לה]ברוך כבוד ה' ממקומו, בשעה שראו גלגלי מרכבה ושרפי להבה שאמר הקב"ה לא תקבלו תפלתו של משה ולא נשא פנים ולא נתן לו חיים ולא הכניסו לארץ אמרו ברוך כבוד ה' ממקומו שאין לפניו משוא פנים לא לקטן ולא לגדול, ומנין שהתפלל משה תקט"ו פעמים שנאמר [לו]ואתחנן אל ה' מנין ואתחנ"ן הכי הוו, באותה שעה אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע גלוי

ממ"ק ובמ"ק סה תנא דבי אליהו זוטא פרק יד : סו ישעיה יט : א סוטה יג : ב שמות כג : ג דברים לד : ד ראש השנה יא : ה סנהדרין ח : ו גיטין נט :
ז דברים כא : ח דה"א כג : ט ויקרא כא : י סוטה מא : יא דברים יז : יב ש"ב ז : יג דברים יז : יד חגיגה ג : *ילמדו את אחרים : טו מדרש פטירת משה :
טז דברים י : יז שמות כג : יח משלי יא : יט מלאכי ג : כ דברים לג : כא שם ד : כב שם לג : כג שם לד : כד שם : כה יהושע א : כו שם :
כז דברים ג : כח שם ע : כט במדבר יד : ל שמואל א ג : לא איוב יב : לב במדבר יב : לג יחזקאל ג : לד שמות יד : לה יחזקאל ג : לו דברים ג :

גלוי וידוע לפניך יגיעי ועמלי וצערי שנצטערתי עליהן במצות עד שקבעתי בהן תורה ומצות אמרתי כשם שראיתי בצערם כך אראה בטובתם ועכשיו שהגיע טובתם של ישראל אתה אומר לי לא תעבור את הירדן הזה הרי אתה עושה תורתך פלסתר, דכתיב [לז]ביומו תתן שכרו, וזו היא שילום של ארבעים שנה שעמלתי עד שהיו עם קדוש, שנאמר [לח]ויהודה עוד רד עם אל ועם קדושים נאמן, ומלאך סמאל ראש השטנים הוא בכל שעה היה מצפה למיתתו של משה ואומר מתי יגיע הרגע שבו ימות משה שארד ואטול נשמתו של משה הימנו, עליו אמר (שלמה) [דוד] [לט]צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו, בכל השטנים כולם אין לך רשע כסמאל ואין לך צדיק בכל הנביאים כמשה שנאמר [מ]ולא קם נביא עוד בישראל כמשה, משל למה הדבר דומה לאדם שנזדמן לסעודת חתן וכלה והיה מצפה ואומר מתי יגיע שמחתם ואשמח, כך היה סמאל הרשע מצפה למיתתו של משה ואומר מתי יהא מיכאל בוכה ואני אמלא פי שחוק, עד שא"ל מיכאל רשע אני בוכה ואתה משחק [מא]אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי, נפלתי במיתתו של משה וקמתי בפרנסתו של יהושע בשעה שהפיל ל"א מלכים, [מב]כי אשב בחשך בחורבן בית ראשון ובית שני, ה' אור לי ליכות המשיח, עד כאן עלתה לו למשה שעה אחת, באותה שעה אמר משה לפני הקב"ה אם אין אתה מכניסני לארץ ישראל הנח אותי בעולם הזה ואחיה ולא אמות, א"ל הקב"ה אם לא אמיתך בעולם הזה היאך אחייך לעולם הבא, ולא עוד אלא שאתה עושה תורתי פלסתר שכתבתי על ידך [מג]ואין מידי מציל, עד כאן עלתה למשה שעה אחת, אמר משה לפניו רבש"ע אם אין אתה מכנים אותי לארץ ישראל הנח אותי כחיות השדה שהן אוכלין עשבים והם שותין מים ורואין את העולם כך תהא נפשי כאחד מהן, א"ל רב לך, אמר לפניו רבש"ע אם לא תניח אותי בעולם הזה כעוף הפורח באויר בארבע רוחות העולם ומלקט מזונו בכל יום ולעת ערב חוזר לקינו כך תהא נפשי כאחת מהן, א"ל רב לך, [מד]אמר לפניו רבש"ע (א) הנח עין אחת שלי תחת הדלת ויתנו עליה את הדלת שלשה פעמים בשנה ואחיה ולא אמות, א"ל רב לך, כיון שראה משה שאין כל בריה יכולה להצילו מן המות באותה שעה אמר משה [מה]הצור תמים פעלו וגו', מה עשה משה נטל את המגילה וכתב עליה שם המפורש וספר השיר עדין לא מילא לכתוב עד שהגיע שעה שבו ימות משה, באותה שעה אמר הקב"ה לגבריאל צא והבא נשמתו של משה, אמר לפניו רבש"ע מי שהוא שקול כנגד ששים רבוא איך אני יכול לראות במותו ומי שיש בו דברים הללו היאך אני יכול לעשות לו קצף, ואחר כך אמר לו למיכאל צא והבא נשמתו של משה, אמר לפניו רבש"ע אני הייתי לרב והוא היה לי להלמיד ואיך אני יכול לראות במותו, ואחר כך אמר לסמאל צא והבא נשמתו של משה, מיד לבש כעסו וחגר חרבו ונתעטף באכזריות והלך לקראת משה, כיון שראה אותו יושב וכותב שם המפורש וזוהר מראהו דומה לשמש והיה דומה למלאך ה' צבאות היה מתיירא סמאל מן משה אמר ודאי שאין המלאכים יכולין ליטול נשמתו של משה, וטרם שראה סמאל את משה היה יודע שיבא סמאל, וכיון שראה סמאל את משה אחזתו רעדה וחיל כיולדה ולא מצא פתחון פה לדבר אל משה עד שאמר משה לסמאל [מו]אין שלום אמר ה' לרשעים מה תעשה בכאן, א"ל ליטול נשמתך באתי, א"ל מי שגרך, א"ל מי שברא כל העולם, א"ל אין אתה נוטל את נשמתי, א"ל כל באי עולם מסורים בידי, א"ל יש בי כח יותר מכל באי עולם, א"ל ומה כחך, א"ל אני בן עמרם שיצאתי מהול ממעי אמי ולא נצרכתי למהול ובו ביום שנולדתי מצאתי פתחון פה והלכתי ברגלי ודברתי עם אבי ואמי אפילו חלב לא ינקתי וכשהייתי בן ג' שנים התנבאתי ואמרתי שעתיד אני לקבל את התורה מתוך להב אש וכשהייתי מהלך בחוץ נכנסתי לפלטרין של מלך ונטלתי את כתרו מעל ראשו, וכשהייתי בן שמונים שנה עשיתי אותות ומופתים במצרים והוצאתי ששים רבוא לעיני כל מצרים וקרעתי את הים לי"ב גזרים והפכתי את מימי מרה למתוק ועליתי ודרכתי דרך השמים והייתי תופס במלחמתן של מלאכים וקבלתי תורה של אש מעמו פנים בפנים ושחתי עמו בפמליא וגליתי רזיהם לבני אדם וקבלתי תורה של אש מימינו של הקב"ה ולמדתי אותה לישראל ועשיתי מלחמה עם סיחון ועוג שני גבורי אומות העולם שבשעת המבול לא הגיעו מים לקרסוליהם מפני גובהן והעמדתי חמה ולבנה ברום עולם והכיתי במטה שבידי והרגתים, מי יש בבאי עולם שיכול לעשות כך, לך ברח מלפני איני נותן לך נשמתי, מיד חזר סמאל והשיב דבר לפני הגבורה, א"ל הקב"ה צא והבא נשמתו של משה, מיד שלף חרבו מתערה ועמד על משה, מיד קצף עליו משה ונטל את מטה האלהים בידו שחקוק בו שם המפורש ופגע בו בסמאל בכל כחו עד שנס מלפניו ורץ אחריו בשם המפורש ונטל קרן מבין עיניו ועוור את עיניו, עד כאן עלתה למשה סוף רגע, יצתה ב"ק ואמרה הגיע סוף רגע מיתתך, אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע זכור לי אותו היום שנגלית עלי בסנה ואמרת לי [מז]לכה ואשלחך אל פרעה, זכור לי אותו היום שהייתי עומד על הר סיני ארבעים יום וארבעים לילה, בבקשה ממך אל תמסרני ביד מלאך המות, יצאה בת קול ואמרה לו אל תתירא אני בעצמי מיטפל בך ובקבורתך, באותה שעה עמד משה וקידש עצמו כשרפים וירד הקב"ה משמי שמים העליונים ליטול נשמתו של משה ושלשה מלאכי השרת עמו מיכאל וגבריאל וזגזאל, מיכאל הציע מטתו של משה, וגבריאל פרש בגד של בוץ מראשותיו, וזגזאל מרגלותיו, מיכאל מצד אחד וגבריאל מצד אחד, א"ל הקב"ה למשה השכב [עפעפי] עיניך זה על זה והשכיב [עפעפי] עיניו זה על גב זה, א"ל הניח ידיך על החזה והניח ידיו על החזה, א"ל הקף רגלך זה על גב זה והקיף רגליו זה על גב זה, באותה שעה קרא הקב"ה לנשמה מתוך גופו, א"ל בתי מאה ועשרים שנה קצבך היתה בגופו של משה עכשיו הגיע קצך לצאת צאי ואל תאחרי. אמרה לפניו רבש"ע יודעת אני שאתה אלהי כל הרוחות וארון כל הנשמות החיים והמתים מסורין בידך ואתה בראתני ואתה יצרתני ואתה נתתני בגופו של משה מאה ועשרים שנה שלא נראה בו מעולם רמה ותולעה (ב) ולא היה בו צרעת מעולם בשביל כך אני אוהבת אותו ואיני רוצה לצאת ממנו ועכשיו יש גוף טהור מגופו של משה, א"ל הקב"ה צאי ואל תאחרי ואני מעלה אותך לשמי שמים העליונים ואני מושיבך תחת כסא כבודי אצל כרובים ושרפים וגדודים, אמרה לפניו רבש"ע מאצל שכינתך ממרום ירדו שני מלאכים עוזא ועזאל וחמדו בנות הארץ והשחיתו את דרכם על הארץ עד שתלית אותם בין הארץ לרקיע, אבל בן עמרם מיום שנגלית עליו בסנה לא בא אל אשתו שנאמר [מח]ותדבר מרים ואהרן במשה, בבקשה ממך תניחני בגופו של משה. באותה שעה בקש הקב"ה ונטל נשמתו בנשיקת פה והיה בוכה ואומר [מט]מי יקום לי עם מרעים מי יתיצב לי עם פועלי און. ורוח הקודש בוכה ואומר [נ]ולא קם נביא עוד בישראל כמשה, שמים וארץ בוכים ואומרים [נא]אבד חסיד מן הארץ, וכשבקש יהושע רבי ולא מצאו היה בוכה ואומר [נב]הושיעה ה' כי גמר חסיד כי פסו אמונים, וישראל בוכים ואומרים [נג]צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל, זכר צדיק לברכה ונשמתו לחיי העולם הבא: [נד]ויאמר ה' אל משה הן קרבו ימיך למות. ר' שמעון בן יוחאי אומר ברוך דיין האמת שאין עולה ומשוא פנים לפניו, וכן הוא אומר [נה]אל תאמינו ברע אל תבטחו באלוף. בשנה אחת מתו שלשה צדיקים משה אהרן ומרים, שוב לא מצאו ישראל נחת רוח שנאמר ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד, וכי בירח אחד מתו והלא בשנה אחת מתו שנאמר [נו]נדיבי עמים נאספו וגו', אלא מתה מרים נסתלקה הבאר וחזרה בזכות משה ואהרן, מת אהרן בטל עמוד הענן וחזרו שניהם בזכות משה, מת משה בטלו שלשתן ולא חזרו, באותה שעה היו ישראל נפוצים וערומים מכל, כשמת אהרן נתקבצו כל ישראל אצל משה ואמרו לו היכן הוא אהרן אחיך, א"ל האלהים גנזו לחיי העולם הבא, ולא היו מאמינים בו א"ל יודעין אנו שקפדן אתה שמא אמר לפניך דבר שאינו הגון וקנסת עליו מיתה, מה עשה הקב"ה נטל מטתו של אהרן ותלאה בשמי שמים והיה הקב"ה מספיד עליו ומלאכי השרת עונין [נז]תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו וגו', באותה שעה אמר הקב"ה למלאך המות לך והבא לי נשמתו של משה הלך ועמד לפניו, א"ל, משה תן לי נשמתך, א"ל במקום שאני יושב אין לך רשות לעמוד ואתה אומר לי תן לי נשמתך גער בו ויצא בנזיפה, הלך מלאך המות והשיב דברים לפני הגבורה, א"ל המקום למלאך המות לך והבא לי נשמתו, הלך למקומו בקשו ולא מצאו, הלך אצל הים א"ל ראית את משה, א"ל מיום שהעביר את ישראל בתוכי שוב לא ראיתיו, הלך אצל ההרים והגבעות אמר להם ראיתם את משה, א"ל [נט]אלהים הבין דרכה אלהים גנזו לחיי העולם הבא ואין כל בריה יודעת בו שנאמר [ס]ויקבור אותו בגי, כיון

ממ"ק ובמ"ק לז דברים כד : לח סוטה יג : לט תהלים לז : מ דברים לד : מא מיכה ז : מב שם : מג דברים לב : מד פלוס לפרש : מה דברים לב : מו ישעיה מח : מז שמות ג : מח במדבר יב : מט תהלים צד : נ דברים לד : נא מיכה ז : נב תהלים יב : נג שם : נד ספרי : נה מיכה ז : נו זכריה יא : נז תהלים מז : נח מלאכי ב : נט איוב כח : ס דברים לד :

זית רענן (א) הנח עין אחת וכו', שמעתי פי' שמשה בקש לחיות ולא יכנוס לא"י וקשה דהא חייב לעלות ג"פ בשנה לרגל, וע"ז קאמר הנח עין אחת תחת הדלת היינו העור שע"ג עין פי' שיסתום עינו ויהיה סומא באחת מעיניו ויפטור מן הראיה: (ב) ולא היה בו צרעת, פי' שלא שלטה בו צרעת דאע"פ שהיתה ידו מצורעת נתרפא מיד:

ביון שמת משה היה יהושע בוכה וצועק ומתאבל עליו ימים רבים, עד שא"ל הקב"ה עד כמה אתה מתאבל והולך וכי לך בלבד מת והלא גם לי מת שמיום שמת אבל לפני שנאמר [סא]ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד, ולא עוד אלא שהוא מובטח לעוה"ב שנאמר ויאמר ה' אל משה הנך שוכב עם אבותיך וקם :

תתקמא [סב]הן קרבו ימיך. משל למה הדבר דומה לאחד שכבר את המלך והביא לו חרב חדה לדורון, אמר המלך התיזו את ראשו בה, א"ל במה שכבדתיך בה אתה מתיז את ראשי, כך אמר משה בהן קלסתיך [סג]הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים ובהן אתה גוזר עלי מיתה, אמר לו הקב"ה שכן רע מונה את הנכנסות ואינו מונה את היוצאות, [א"ל] אין את זכור [בשעה] שאמרת [סד]הן לא יאמינו לי, הוי הן קרבו ימיך. משל למה הדבר דומה לאשה עוברה שנחבשה בבית האסורין וילדה שם, גדל הילד עבר המלך לפני בית האסורין התחיל אותו הילד צווח אדוני המלך למה אני חבוש, א"ל המלך בחטא של אמך, כך אמר משה [רבש"ע] ל"ו כריתות יש בתורה שמא עברתי על אחת מהן, א"ל בחטא של [סה]שמעו נא המורים. דבר אחר כאדם שאומר פלוני קבל עליך לפני המלך, כך היום קבל עליך, אמר השמש רבש"ע איני זז ואיני שוקע ומשה קיים בעולם, מה עשה משה באותו היום כתב (שנים עשר) [י"ג] תורות לי"ב שבטים ואחת שהיא בארון שאם יבקשו לזייף דבר שיהו מוצאין אותה שבארון, אמר משה מתוך שאני עסוק בתורה שכולה חיים היום שוקע והגזרה בטלה, כה עשה הקב"ה רמז לשמש והיה עומד ומתקשה כנגדו ואומר איני שוקע ומשה קיים בעולם, מיד א"ל קרא את יהושע, א"ל רבש"ע יטול יהושע [סו]ארכי שלי ואהיה חי, א"ל עשה לו כשם שהיה עושה לך, מיד השכים משה והלך לביתו של יהושע [נתיירא יהושע ואמר משה רבי יבוא אצלי, יצאו להלוך הלך משה לשמאלו של יהושע], נכנסו לאהל מועד ירד עמוד הענן והפסיק ביניהן, משנסתלק עמוד הענן אמר משה ליהושע מה אמר לך הדבור, א"ל כשהיה הדבור נגלה עליך יודע הייתי מה היה מדבר עמך, אותה שעה התחיל משה צווח ואמר מאה מיתות ולא קנאה אחת, וכתיב [סז]כי עזה כמות אהבה קשה כשאול קנאה, כיון שקבל משה עליו למות התחיל הקב"ה לפייסו [וא"ל] בעולם הזה על ידך הנהגתי אותן אף לעתיד לבא [סח]ויזכור ימי עולם משה עמו וגו' וכו' (כתוב ברמז קנ"ז). [סט]מת בחמשה ימים מיתת כל אדם, מאי קראה ויאמר ה' אל משה הן קרבו ימיך למות, קרבו תרי, ימיך תרי, הן חד, שכן בלשון יוני קורין לאחת הן. [ע]קרא את יהושע משיב משה לפני הקב"ה רבש"ע הואיל ואני נפטר בנסיון גדול מן העולם הראני אדם נאמן שיעמוד על ישראל שיצא ידיהן לשלום, וכן הוא אומר [עא]אשר יצא לפניהם, [עב]ויאמר ה' אל משה קח לך את יהושע בן נון, ואומר [עג]אחות לנו קטנה ושדים אין לה וגו'. ארבע מלכיות משלו בישראל ולא היה בהן חכם ולא היה בהן נבון, בימי אחאב מלך ישראל ובימי יהושפט מלך יהודה [עד](היו) [ראיתי את כל] ישראל נפוצים אל ההרים כצאן אשר אין להם רועה. ויאמר ה' אל משה קח לך את יהושע בן נון קח לך גברתן שכמותך וכו' (כדכתוב בפרשת פנחס בפסוק קח לך את יהושע). באותה שעה נתגבר כחו של משה והיה מחזק את יהושע לעיני כל ישראל שנאמר ויקרא משה ליהושע ויאמר אליו לעיני כל ישראל חזק ואמץ, אמר לו עם זה שאני מוסר לך עדיין גדיים הן עדיין תינוקות הן אל תקפיד עליהן על מה שהן עושין שאף רבונן לא הקפיד עליהן על מה שעשו שנאמר [עה]כי נער ישראל ואוהבהו. ר' נחמן אומר אין לי רשות הא יש לי רשות אכניסם (ג) בצד אהלי רועים ויהו רועים בצדי. מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שהיה רוכב על החמור והיו תלמידיו מהלכין אחריו וראה ריבה אחת מלקטת שעורין מתחת רגלי בהמתן של ערביים, כיון שראתה את רבן יוחנן בן זכאי נתעטפה בשערה ועמדה לפניו ואמרה לו רבי פרנסני, א"ל בתי בת מי את, א"ל בתו של נקדימון בן גוריון אני ולא זכור אתה שחתמת על כתובתי, א"ל רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו אני חתמתי על כתובתה של זו והייתי קורא בה אלף (אלפי) אלפים דינרי זהב של בית חמיה ושל בית ריבה זו לא היו נכנסין להר הבית להשתחוות עד שהיו פורסין להן כלי מילת תחת רגליהן ונכנסין ומשתחוין וחוזרין לבתיהן בשמחה, וכל ימי בקשתי מקרא זה ומצאתיו [עו]אם לא תדעי לך היפה בנשים וגו', אל תקרי גדיותיך אלא גויותיך, שכל זמן שישראל עושין רצונו של מקום אין כל אומה ולשון שולטת בהן, וכשאין ישראל עושין רצונו של מקום הקב"ה מוסרן ביד אומה שפלה, ולא ביד אומה שפלה אלא תחת רגלי בהמתן. קרא את יהושע (כתוב ברמז רל"ב) :

[עז]וילך משה ויהושע ויתיצבו באהל מועד. תנא אותו שבת של [עח]דיו זוגים היתה ניטלה רשות מזה וניתנה לזה. [עט]שאלו צדוקין את רבן גמליאל מנין שהקב"ה מחיה מתים, א"ל מן התורה וכו' דכתיב ויאמר ה' אל משה הנך שוכב עם אבותיך וקם, א"ל דילמא וקם העם הזה וזנה וכו' עד שא"ל ממקרא הזה [פ]אשר נשבע ה' לאבותיכם וגו' לתת לכם לא נאמר אלא לתת להם [מכאן לתחית המתים מן התורה], וי"א מן המקרא הזה א"ל [פא]ואתם הדבקים בה' אלהיכם וגו' מה היום כלכם קיימים אף לעוה"ב כלכם קיימים. שאלו רומיים את רבי יהושע בן חנניה מנין שהקב"ה מחיה מתים ויודע מה שעתיד להיות, א"ל תרווייהו מן המקרא הזה ויאמר ה' אל משה הנך שוכב עם אבותיך וקם, ודלמא וקם העם הזה וזנה, א"ל נקוטו מיהא פלגא בידיכון דיודע מה שעתיד להיות :

[פב]וחרה אפי ביום ההוא וגו'. אמר רב כל שאינו בהסתר פנים אינו מהם וכו', א"ל רבנן לרבא מר לאו בהסתר פנים איתיה ולא בוהיה לאכול איתיה, א"ל מי ידעיתו כמה משדרנא בצנעא לבי שבור מלכא, אפילו הכי יהבו ביה רבנן עינייהו [אדהכי שדור דבי שבור מלכא [פג]ואגרבוה, והיינו דתניא ר"ש בן גמליאל אומר כל מקום שנתנו חכמים עיניהם או מיתה או עוני. [פד]וחרה אפי בו ביום ההוא אמר רבי אתא יום אחד היה חרון אפו של הקב"ה אילו עשו תשובה (פירשו) [פשרן]. אמר רבי תנחומא אינון עברין ואנת עברת, אינון עברין ועזבני והפר את בריתי, ואנת עבדית ועזבתים והסתרתי פני מהם. וחרה אפי בו בבבל. ועזבתים במדי. והסתרתי פני מהם ביון. והיה לאכול באדום על שם [פה]אכלה ומדקה ושארא ברגלה רפסה. ומצאוהו רעות רבות וצרות אלו מאה חסר שתים תוכחות שבמשנה תורה. ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות אילו הוה בגבי לא הויא אתא לי, וציון אומרת עזבני שכחני שנאמר [פו]ותאמר ציון עזבני ה' ואדני שכחני וגו' :

[פז]ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא. אמר הקב"ה אע"פ שהסתרתי פני מהם בחלום אדבר בו. [פח]ואנכי הסתר, משל למלך שראה בגבירה שמבטת בסרים אחד. אמר המלך איני מקנא בסרים שאת מבטת בו שאינו מועיל כלום אלא שאת גורמת לי להחזיר פני ממך, כך אמר הקב"ה לישראל איני מקנא בע"א שאינה שלכם ואין בה תועלת אלא שאתם גורמין לי להחזיר פני מכם שנאמר ואנכי הסתר אסתיר פני מפני מה כי פנה אל אלהים אחרים :

[פט]אמר רבא אע"פ שהניחו לו אבותיו לאדם ס"ת מצוה לכתוב משלו שנאמר ועתה כתבו לכם את השירה הזאת (כתוב ברמז תתקי"ד). ולמדה את בני ישראל (כתוב ברמז ש"ז). כי אביאנו אל האדמה אשר נשבעתי לאבותיו אין אדם מורד אלא מתוך שביעה (כתוב ברמז תתס"ה). ואכל ושבע ודשן (כתוב ברמז תשפ"ח). [צ]ר' יוחנן כי מטי להאי קרא בכי והיה כי תמצאן אותו רעות רבות וצרות עבד שרבו ממציא לו רעות רבות וצרות תקנה יש לו, מאי צרות שנעשו צרות זה לזה כגון זיבורא ועקרבא, ושמואל אמר זה הממציא מעות לעני בשעת דחקו. [צא]אמר רבי יוחנן משום רבי בנאה תורה מגילה מגילה ניתנה שנאמר [צב]אז אמרתי הנה באתי במגלת ספר. ר"ל אמר תורה חתומה ניתנה שנאמר לקוח את ספר התורה הזה. ואידך נמי הכתיב לקוח, ההוא לבתר דאידבק. ואידך נמי הכתיב במגלת ספר, ההוא דכל התורה כולה איקרי מגילה שנאמר [צג](ראיתי) [ואראה] והנה מגלה עפה. הן בעודני חי עמכם (כתוב ברמז ק"נ) הקהילו אלי (כתוב ברמז תשכ"ד). [צד]שימה בפיהם. אמר רב חסדא אין תורה נקנית אלא בסימנין אל תקרי שימה אלא סימנה. אמר רבי אבהו אנן מהכא מתנינן לה [צה]הציבי לך ציונים עשו ציונים לתורה. וכתיב [צו]ובנה אצלו ציון. ר"א אמר מהכא [צז]אמור לחכמה אחותי את ומודע לבינה תקרא עשה (מוריעין) [מודעים] לתורה :

פרשת האזינו

לב [א]האזינו השמים ואדברה היה ר' (בנאה) [מאיר] אומר כשהיו ישראל זכאין היו מעידין בעצמן שנאמר [ב]ויאמר יהושע אל העם עדים אתם, קלקלו בעצמן שנאמר [ג]סבבוני בכחש אפרים, העיד בהן שבט יהודה ובנימין שנאמר [ד]ועתה יושבי ירושלים ואיש יהודה

ממ"ק ובמ"ק סא ישעיה כב : סב הלכ הדברים רכה : סג דברים י : סד שמות ד : סה במדבר כ : סו ארכי פררותי : סז שה"ש ח : סח ישעיה סג : סט מ"ק כח : ע ספרי : עא במדבר כז : עב שם : עג שה"ש ח : עד מ"א כב : עה הושע יא : עו שה"ש א : עז סוטה יג : עח פי' בק' זוגות : עט סנהדרין ל : פ דברים א : פא שם ד : פב חגיגה ה : פג ואגרבוה וגזלו : פד פסיקתא : פה דניאל ז : פו ישעיה מט : פז חגיגה ה : פח הלכ הדברים זוטא : פט סנהדרין כא : צ חגיגה ה : צא גיטין ס : צב תהלים מ : צג זכריה ה : צד עירובין נד : צה ירמיה לא : צו יחזקאל לח : צז משלי ז : א ספרי : ב יהושע כד : ג הושע יא : ד ישעיה ס :

זית רענן (ג) בצד אהלי רועים, בספרי גרס בתוך אהלי רועים, והיינו באמי :

יהודה שפטו נא ביני ובין כרמי. קלקלו שבט יהודה שנאמר [ה]בגדה יהודה, העיד בהן את הנביאים שנאמר [ו]ויעד ה' וגו' ביד כל נביאי כל חוזה. קלקלו בנביאים שנאמר [ז]ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים, העיד בהן את השמים (ואת הארץ) שנאמר העידותי בכם היום את השמים (ואת הארץ), קלקלו בשמים שנאמר [ט]האינך רואה מה המה עושים וגו' הבנים מלקטים עצים והאבות מבערים את האש והנשים לשות בצק לעשות כונים למלכת השמים, העיד בהן את הארץ שנאמר [י]שמעי הארץ הנה אנכי מביא רעה, קלקלו בארץ שנאמר [יא]גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי, העיד בהן את הדרכים שנאמר [יב]עמדו על דרכים וראו. קלקלו בדרכים שנאמר [יג]על כל ראש דרך בנית רמתך, העיד בהן את הגוים שנאמר [יד]לכן שמעו גוים. קלקלו בגוים שנאמר [טו]ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם, העיד בהן את ההרים שנאמר [טז]שמעו הרים את ריב ה'. קלקלו בהרים שנאמר [יז]על ראשי ההרים יזבחו, העיד בהם את הבהמה שנאמר [יח]ידע שור קונהו. קלקלו בבהמה שנאמר [יט]וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב, העיד בהם את החסידה שנאמר [כ]גם חסידה בשמים ידעה מועדיה. קלקלו בחסידה שנאמר [כא]ואשוב ואראה והנה תבנית רמש ובהמה, העיד בהן את הדגים שנאמר [כב]או שיח לארץ ותורך ויספרו לך דגי הים. קלקלו בדגים שנאמר [כג]ותעשה אדם כדגי הים, העיד בהן את הנמלה שנאמר [כד]לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם אשר אין לה קצין וגו' תכין בקיץ לחמה. ר"ש בן אלעזר אומר עלוב היה אדם זה שצריך ללמד מן הנמלה, אילו למד ועשה עלוב היה אלא שצריך ללמד מדרכיה ולא למד. עתידה כנסת ישראל שתאמר לפני הקב"ה רבש"ע הרי עדי קיימין שנאמר [כה]העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ, אמר לה הריני מעבירן שנאמר [כו]כי הנני בורא השמים החדשים. אומרת לפניו רבש"ע הריני רואה מקומות שקלקלתי בהם ובושתי שנאמר [כז]ראי דרכך בגיא וגו', אמר לה הריני מעבירם שנאמר [כח]כל גיא ינשא, אומרת לפניו [רבש"ע] הרי שמי קיים אומר לה הריני מעבירו שנאמר [כט]וקורא לך שם חדש, אומרת לפניו רבש"ע הרי שמי קרוי על שם הבעלים, אומר לה הריני מעבירו שנאמר [ל]והסירותי את שמות הבעלים מפיה, אומרת לפניו רבש"ע אעפ"כ בני בית מזכירין אותי, ואומר לה [לא]ולא יזכרו עוד בשמם. שוב למחר עתידה שתאמר לפניו רבש"ע כבר כתבת לאמר [לב]הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד, אומר לה כלום כתבתי אלא איש והלא כבר נאמר [לג]כי אל אנכי ולא איש וכי גרושים אתם לי בית ישראל והלא כבר נאמר [לד]אי זה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה. דבר אחר האזינו השמים משל למלך שמסר את בנו לפדגוג להיות יושב ומשמרו, אמר אותו הבן כסבור אבא שהועיל כלום שמסרני לפדגוג עכשיו הריני משמרו (כדי) שיאכל וישתה ויישן ואלך אני ואעשה צרכי, א"ל אביו אף אני לא מסרתיך לפדגוג כדי שלא יהא מזיק, כך א"ל משה לישראל שמא אתם סבורים לברוח מעל כנפי השכינה או לזוז מעל הארץ, ולא עוד אלא שהשמים כותבים שנאמר [לה]יגלו שמים עונו, ומנין שאף הארץ מודעת שנאמר [לו]וארץ מתקוממה לו. עתידה כנסת ישראל שתעמוד לדין לפני המקום ואומרת לפניו רבש"ע איני יודעת מי קלקל במי ומי שינה במי אם ישראל קלקלו לפני המקום ואם המקום שינה בהן בישראל, כשהוא אומר [לז]ויגידו שמים צדקו הוי ישראל קלקלו לפני המקום ואין המקום שינה בהן בישראל שנאמר [לח]כי אני ה' לא שניתי:

תתקמב דבר אחר האזינו השמים. היה רבי יהודה אומר משל למלך שהיו לו שני אפוטרופין במדינה והשלים להם את שלו ומכר להם את בנו ואמר להם כל זמן שבני עושה לי רצוני היו מעדנין אותו ומפנקין אותו ומאכילין אותו ומשקין אותו, וכשאין בני עושה רצוני אל יטעום משלי כלום, כך בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מה נאמר בהם [לט]יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים, וכשאין עושין את רצונו מה נאמר בהן [מ]וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים. דבר אחר האזינו השמים, (ר' נחמן אומר) משל לאב שיצא בנו לתרבות רעה התחיל לקבול עליו באחיו והתחיל לקבול עליו בשכניו והתחיל לקבול עליו בקרוביו, לא זז האב ההוא מלהיות קובל עליו והולך עד שאמר לשמים למי אקבול עליך חוץ מאלו לכך נאמר האזינו השמים ואדברה. דבר אחר האזינו השמים אילו אין דיין לצדיקים אלא שמרויחין על העולם שהן בתוכו, (שבזכות) [שבשעה] שישראל עושין רצונו של מקום מה נאמר בהן יפתח ה' לך את אוצרו הטוב, ואין פתיחה אלא לשון הרוחה שנאמר [מא]ויפתח את רחמה, ואילו אין דיין לרשעים אלא שדוחקין את העולם שהן בתוכו, שבשעה שאין עושין רצונו של מקום מה נאמר בהן [מב]וחרה אף ה' בכם ועצר, ואין לשון עצירה אלא לשון דוחק שנאמר [מג]כי עצר עצר ה' וגו'. דבר אחר האזינו השמים אמר לו הקב"ה למשה אמור להם לישראל הסתכלו בשמים שבראתי לשמשכם שמא שינו מדתן או שמא גלגל חמה יצא ממערב שנאמר [מד]וזרח השמש ובא השמש, ולא עוד אלא ששמח לעשות רצוני שנאמר [מה]והוא כחתן יוצא מחופתו. ותשמע הארץ אמרי פי הסתכלו בארץ שבראתי לשמשכם שמא שינתה את מדתה שמא זרעתם ולא צמחה, או שמא זרעתם חטים והעלתה שעורים, או שמא אמרה פרה זו אינה דשה ואינה חורשת, או שמא אמר החמור זה אינו טוען ואינו הולך, וכן לענין הים הוא אומר [מו]האותי לא תיראו נאם ה' אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים, שמשעה שגזרתי עליו שמא שינה את מדתו ואמר אעלה ואציף את העולם לא כענין שנא' [מז]ואשבור עליו חקי וגו', ואמר עד פה תבא ולא תוסיף, ולא עוד אלא שמצטער ואין יכול מה לעשות, כענין שנאמר [מח]ויתגעשו ולא יוכלו, והרי דברים ק"ו ומה אלו שנעשו לא לשכר ולא להפסד אם זוכין אין מקבלין שכר ואם חוטאין אין מקבלין פורענות ואין חסין על בניהן ועל בנותיהן לא שינו מדתן, אתם שאם זכיתם אתם מקבלין שכר ואם חטאתם אתם מקבלין פורענות ואתם חסים על בניכם ועל בנותיכם עאכ"ו שאתם צריכים שלא תשנו את מדותיכם. דבר אחר האזינו השמים היה רבי בנאה אומר בזמן שאדם מתחייב אין פושטין בו יד אלא עדיו שנאמר [מט]יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו ואח"כ בני אדם ממשמשין ובאין שנאמר ויד כל העם באחרונה, כך בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום מה נאמר בהן וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים, ואחר כך פורענות ממשמשת ובאה שנאמר ואבדתם מהרה, ובזמן שישראל עושין רצונו של מקום מה נאמר בהם [נ]והיה ביום ההוא נאם ה' אענה את השמים ואת הארץ והארץ תענה את הדגן וזרעתיה לי בארץ. דבר אחר האזינו השמים היה רבי יהודה בן חנניה אומר בשעה שאמר משה האזינו השמים היו השמים ושמי שמים [נא]דוממין, ובשעה שאמר ותשמע הארץ אמרי פי היה הארץ וכל אשר עליה דוממין, ואם תמה אתה על הדבר צא וראה מה נאמר ביהושע [נב]ויאמר לעיני (כל) ישראל שמש בגבעון דום וגו' וירח עמד ולא היה כיום ההוא לפניו ולאחריו, נמצינו למדין שהצדיקים שולטין בכל העולם כלו. דבר אחר האזינו השמים לפי שהיה משה קרוב לשמים לפיכך אמר האזינו השמים, ולפי שהיה רחוק מן הארץ לפיכך אמר ותשמע הארץ, בא ישעיה וסמך לדבר ואמר [נג]שמעו שמים והאזיני ארץ, שמעו שמים שהיה רחוק מן השמים, והאזיני ארץ שהיה קרוב לארץ. דבר אחר לפי ששמים מרובים פתח בהם בלשון מרובה, ולפי שהיתה (א) הארץ מועטת פתח בה בלשון מועט, ותשמע הארץ בא ישעיה וסמך לדבר ואמר שמעו שמים והאזיני ארץ ליתן את המרובה במרובין ואת המועטה למעוטין, וחכמים אומרים אין הדבר כן אלא כשהעדים באין ומעידין אם נמצאו דבריהן מכוונין כאחד עדותן קיימת ואם לאו אין עדותן קיימת, כך אילו אמר משה האזינו השמים ושתק היו שמים אומרים לא שמענו אלא בהאזנה, ותשמע הארץ היתה הארץ אומרת לא שמעתי אלא בשמיעה. בא ישעיה [וסמך לדבר שמעו שמים והאזיני ארץ ליתן האזנה ושמיעה לשמים והאזנה ושמיעה לארץ]:

דבר אחר האזינו השמים על שם שניתנה תורה מן השמים שנאמר [נד]אתם ראיתם וגו', ותשמע הארץ שעליה עמדו ישראל ואמרו [נה]כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. דבר אחר האזינו השמים שלא עשו מצות שנתנו להם מן השמים, ואלו הן, עיבור שנים וקביעות חדשים שנאמר [נו]והיו לאותות ולמועדים. ותשמע הארץ שלא עשו מצות שנתנו להם בארץ, ואלו הן לקט שכחה ופיאה תרומות ומעשרות שמיטין ויובלות. דבר אחר האזינו השמים (שלא עשו כל מצות שנתנו להם מן השמים. ותשמע הארץ שלא עשו מצות שנתנו להם מן הארץ). משה העיד בישראל שני עדים שהם קיימים לעולם ולעולמי עולמים, אמר להם אני בשר ודם למחר אני מת

אם

במ"ק ובמ"ק ה ירמיה ז: ו מלכים ב יז: ז דברי הימים ב לו: ט ירמיה ז: י שם ו: יא הושע יב: יב ירמיה ו: יג שם: יד שם: טו תהלים קו: טז מיכה ו: יז הושע ד: יח ישעיה א: יט תהלים קו: כ ירמיה ח: כא יחזקאל ח: כב איוב יב: כג חבקוק א: כד משלי ו: כה דברים ל: כו ישעיה סה: כז ירמיה ב: כח ישעיה מ: כט שם סב: ל הושע ב: לא שם: לב ירמיה ג: לג הושע יא: לד ישעיה נ: לה איוב כ: לו שם: לז תהלים נ: לח מלאכי ג: לט דברים כח: מ שם יא: מא בראשית כט: מב במדבר כ: מג בראשית כ: מד קהלת א: מה תהלים יט: מו ירמיה ה: מז איוב לח: מח ירמיה ה: מט דברים יז: נ הושע ב: נא דוממין שותקין: נב יהושע י: נג ישעיה א: נד שמות כ: נה שם כד: נו בראשית א:

זית רענן (א) שארץ מועטת, דסרגא דארעא חד הוא:

אם ירצו ישראל לומר לא קבלנו את התורה מי בא ומכחישן, לפיכך העמיד להם שני עדים שהם קיימים לעולם ועד, והקב"ה העיד בהן את השירה [שנאמר למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל] אמר השירה תעיד בהן למטה ואני למעלה, ומנין שהקב"ה קרוי עד שנאמר [נז]והייתי עד ממהר. [נח]מה ראה משה לקרוא לשמים וארץ בשעת פטירתו, אלא ללמדך שקרא אותן לצוותן על עצמו, אמר להם הרי גזר הקב"ה עלי (שאמרתי) [שאמות] תנו דעתכם היאך תהיו מקבלין אותי בכבוד שתהיו מסתכלין בי כאילו אני חי ומדבר דברי תורה לעולם. האזינו השמים תנו דעתכם שלא תקטרגו את ישראל לאחר מותי, אלא כך תהיו זכורים כאילו אני חי ועומד ומבקש רחמים על ישראל. [נט]דבר אחר האזינו השמים זה שאמר הכתוב [ס]ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים וגו' עליו אין להוסיף וגו', ברא הקב"ה שמים וארץ שיהו מקלסין אותו שנאמר [סא]השמים מספרים כבוד אל וכתיב [סב]מכנף הארץ זמירות שמענו צבי לצדיק, כיון שבא משה שיתק אותן שנאמר האזינו השמים וגו'. דבר אחר למה לשמים ולארץ משל למה הדבר דומה [סג]לאסטרטיגין ששמשו בשתי מדינות, עשה יו"ט אמר אם קורא אני לאלו ולא לאלו אלו כועסין [ואם קורא אני לאלו אלו כועסין], מה עשה קרא לאלו ולאלו, כך משה היה מן הארץ וגדל בשמים שנאמר [סד]ויהי שם עם ה'. דבר אחר למה לשמים ולארץ, שאין הקב"ה גואל את ישראל אלא על ידן שנאמר [סה]רנו שמים כי עשה ה'. דבר אחר למה לשמים ולארץ שלא נתנה תורה אלא על ידיהן שנאמר [סו]מן השמים השמיעך וגו' ועל הארץ וגו'. דבר אחר שנמשלו ישראל בהן דכתיב [סז]הבט נא השמימה וספור הכוכבים, [סח]והיה זרעך כעפר הארץ. דבר אחר משל למה"ד לאחד שהפקיד פקדון אצל איש ואשתו והיה מכבדם, אמרו לו למה אתה מכבדם, א"ל יש לי פקדון אצל אחד מהן וכל היכן שפקדוני מונח שיהא יפה, כך אמרו למשה למה [אתה מצוה] לשמים ולארץ, א"ל אני עתיד למות ואיני יודע נפשי להיכן הולכת אם לשמים אם לארץ שנאמר [סט]מי יודע רוח בני האדם וגו', לפיכך אני מצוה שניהם כל מקום שתלך נפשי שתהא מונחת יפה. דבר אחר שבהן העיד [הקב"ה על] ישראל שנאמר [ע]העדותי בכם היום את השמים וגו', ובהן חטאו דכתיב [עא]לעשות כונים למלכת השמים, וכתיב [עב]גם מזבחותם כגלים, ובהן לקו שנאמר [עג]ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו ואל השמים ואין אורם, ובהן מתנחמים שנאמר [עד]כי כאשר השמים החדשים וגו':

[עה]יערוף כמטר לקחי. אין לקחי אלא דברי תורה שנאמר [עו]כי לקח טוב נתתי לכם, ואומר [עז]קחו מוסרי ואל כסף, ואין מוסר אלא דברי תורה שנאמר [עח]שמע בני מוסר אביך, ואומר [עט]קחו עמכם דברים [ואין דברים] אלא דברי תורה שנאמר [פ]את הדברים האלה דבר ה'. כמטר מה מטר חיים לעולם אף דברי תורה חיים לעולם. אי מה מטר מקצת העולם שמחים בו ומקצת העולם עצבין בו מי שבורו וגיתו מלא יין וגרנו לפניו מצירין בו, יכול אף דברי תורה כן, ת"ל תזל כטל אמרתי, מה טל כל העולם כולו שמחים בו אף דברי תורה כל העולם כולו שמחים בהם. כשעירים עלי דשא מה שעירים הללו יורדין על העשבים ומעלין אותן ומגדלין אותן כך דברי תורה וכו'. וכרביבים עלי עשב מה רביבים הללו יורדין על העשבים ומעדנין אותן [ומפנקין אותן] כך דברי תורה מעדנין ומפנקין אותן, וכן הוא אומר [פא]כי לוית חן הם לראשך וגו'. דבר אחר היה רבי יהודה אומר לעולם הוי כונס דברי תורה כללים ומוציאן פרטים, שנאמר יערף ואין יערף אלא לשון (כנעני) [כניסה], משל אין אדם אומר להברו פרוט לי סלע זה אלא ערוף לי סלע זה, כך הוי (ב) כונס דברי תורה כללים ופורט ומוציאן כטיפין הללו של טל שהם קטנות. כשעירים עלי דשא מה שעירים הללו יורדים על עשבים ומפשפשין בהן כדי שלא יתליעו כך הוי מפשפש בדברי תורה שלא תשכחם, [כך] א"ל רבי יעקב בר חנינא לרבי בוא ונפשפש בהלכות כדי שלא יעלו חלודה. וכרביבים עלי עשב מה רביבים הללו יורדין על עשבים ומנקין אותן ומפטמין אותן, כך הוי מפטם בדברי תורה ושונה ומשלש ומרבע. דבר אחר יערוף רבי אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר אין יערוף אלא לשון הריגה שנאמר [פב]וערפו שם את העגלה (על) מה עגלה מכפרת על שפיכות דמים כך דברי תורה [מכפרין על שפיכות דמים. כשעירים עלי דשא מה שעירים הללו באים על חטאות ומכפרים כך דברי תורה] מכפרין על עבירות. דבר אחר יערוף כמטר לקחי, חכמים אומרים א"ל משה לישראל אתם יודעין כמה צער נצטערתי על התורה וכמה עמל עמלתי בה וכמה יגיעה יגעתי בה כענין שנאמר [פג]ויהי שם עם ה' ארבעים יום, ונכנסתי לבין המלאכים ונכנסתי לבין החיות ונכנסתי לבין השרפים שאחד מהן יכול לשרוף את העולם כולו (על יושביו) שנאמר [פד]שרפים עומדים ממעל לו, נתתי נפשי עליה דמי נתתי עליה כשם שלמדתי אותה בצער כך תהיו למדין אותה בצער. או כדרך שאתם למדין אותה בצער כך תהיו [מלמדים אותם בצער, ת"ל תזל כטל אמרתי תהיו] רואין אותו כאילו בזול משלשה וארבעה בסלע. כשעירים עלי דשא כאדם שהולך ללמוד תורה תחלה, בתחלה נופלת עליו כשעיר ואין שעיר אלא שד שנאמר [פה]ושעירים ירקדו שם. דבר אחר יערוף כמטר היה רבי בנאה אומר אם עשית דברי תורה לשמן דברי תורה חיים הן לך שנאמר [פו]כי חיים הם למוצאיהם, ואם לא עשית דברי תורה לשמן דברי תורה ממיתין אותך שנאמר יערוף ואין עריפה אלא הריגה שנאמר [פז]וערפו שם את העגלה, ואומר [פח]כי רבים חללים הפילה:

דבר אחר יערף כמטר ר' דוסתאי בר' יהודה אומר אם כנסת דברי תורה כדרך שכונסין מטר לבור לסוף שאתה מנזל ומשקה אחרים שנאמר [פט]ונוזלים מתוך בארך. דבר אחר יערף היה רבי יהודה אומר לעולם הוי כונס דברי תורה כללים שאם אתה כונסן פרטים מיגעין אותך ואין אתה יודע מה לעשות, משל לאדם שהלך לקסרי ונצרך מאה זוז או מאתים זוז הוצאה נוטלן פרוטות מייגעין אותו ואין יודע מה לעשות, אבל אם מצרפן ועושה אותן סלעים פורט ומוציא בכל מקום שירצה, וכן מי שהלך (לבית אילנים) [לאיטלס] לשוק וצריך ק' מנה או שתי ריבות אם מצרפן סלעים מייגעין אותו ואין יודע מה לעשות, אבל אם מצרפן ועושה אותן דינרי זהב פורט ומוציא בכל מקום שירצה. כשאדם הולך ללמוד תורה בתחלה אינו יודע מה לעשות עד ששונה שני סדרים או שני ספרים ואח"כ נמשכת אחריו כרביבים, לכך נאמר וכרביבים עלי עשב. דבר אחר יערף כמטר מה מטר זה יורד על האילנות ונותן בהן מטעמים לכל אחד ואחד לפי מה שהוא, בגפן לפי מה שהם, בזית לפי מה שהוא, בתאנה לפי מה שהיא, כך דברי תורה כלן אחת ויש בה מקרא ומשנה ומדרש והלכות ואגדות. דבר אחר כשעירים עלי דשא מה שעירים [הללו] יורדין על העשבים ומעלין אותן [ויש בהן ירוקין] ויש בהן אדומין ויש בהן שחורין ויש בהן לבנים, כך ד"ת יש בהן רבנים יש בהם חכמים ויש בהם כשרים ויש בהן צדיקים ויש בהן חסידים. דבר אחר יערף כמטר מה המטר זה אי אתה רואהו עד שבא וכן הוא אומר [צ]ויהי עד כה ועד כה והשמים התקדרו בעבים ורוח, כך ת"ח אין את יודע מה הוא עד ששנה משנה הלכות ואגדות או עד שיתמנה פרנס על הצבור. דבר אחר יערף כמטר לא כמטר הזה שבא מן הדרום שכולו לשדפון כלו לירקון כלו לקללה, אלא כמטר הזה שבא מן המערב שכלו לברכה. רבי סימאי אומר מנין אתה אומר שכשם שהעיד משה לישראל שמים וארץ כך העיד להם ארבע רוחות השמים, תלמוד לומר יערף כמטר לקחי זו רוח מערבית שהיא ערפו של עולם שכלו לברכה. תזל כטל אמרתי זו רוח צפונית שעושה את הרוח נקיה כזהב. כשעירים זה רוח מזרחית *שמשחרת את הרקיע כשעירים. וכרביבים עלי עשב זה רוח דרומית *שמארגת את הרקיע כרביב. דבר אחר יערוף כמטר היה רבי סימאי אומר לא נאמרו ארבע רוחות הללו אלא כנגד ארבע רוחות השמים. צפונית בימות החמה יפה ובימות הגשמים קשה, דרומית בימות החמה קשה ובימות הגשמים יפה, מזרחית לעולם יפה, מערבית לעולם קשה, צפונית יפה (לזיתים) [לחיטים] בשעה שמכניסין שליש וקשה (לחיטים) [לזיתים] בשעה שחונטים, וכן היה רבי סימאי אומר כל הבריות שנבראו מן השמים נפשן וגופן מן השמים וכל הבריות שנבראו מן הארץ נפשן וגופן מן הארץ חוץ מן האדם הזה שנפשו מן השמים וגופו מן הארץ, לפיכך עשה אדם תורה ועשה רצון אביו שבשמים הרי הוא כבריות שלמעלן שנאמר [צא]אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם, לא עשה תורה ולא רצון אביו שבשמים [הרי הוא כבריות של מטן שנאמר] אכן כאדם תמותון, כך היה ר' סימאי אומר אין לך פרשה שאין בה תחיית המתים אלא שאין בנו כח לדרוש שנאמר [צב]יקרא אל השמים מעל זו נשמה, ואל הארץ לדין עמו (מי) לדין עמו, ומנין שאין מדבר אלא בתחיית המתים שנאמר [צג]מארבע רוחות בואי הרוח. [צד]יערף כמטר

ממ"ק ובמ"ק [נז] מלאכי ג: [נח] תנחומא: [נט] אלה הדברים רבה: [ס] קהלת ג: [סא] תהלים כ: [סב] ישעיה כד: [סג] אסטרטיגין שר החיל: [סד] שמות כד: [סה] ישעיה מד: [סו] דברים ד: [סז] ברכות טו: [סח] שם כח: [סט] קהלת ג: [ע] דברים ל: [עא] ירמיה ז: [עב] הושע יב: [עג] ירמיה ד: [עד] ישעיה סו: [עה] ספרי: [עו] משלי ד: [עז] שם ח: [עח] שם א: [עט] הושע יד: [פ] דברים ה: [פא] משלי א: [פב] דברים כא: [פג] שמות לד: [פד] ישעיה ו: [פה] ישעיה יג: [פו] משלי ד: [פז] דברים כא: [פח] משלי ז: [פט] שם ה: [צ] מ"א יח: *עי' הגהות הגר"א ז"ל: [צא] תהלים פב: [צב] שם נ: [צג] יחזקאל לז: [צד] תנחומא:

זית רענן (ב) כונס דברי תורה כללים, פי' שיתפוס בזכרונו הכללים שאם יתפוש הפרט לא יוכל לזכרם וכשיאטר יאמרם כל אחד בפרט:

כמטר לקחי בשעה שעלה משה למרום עמדו המלאכים להרגו, א"ל בשביל (ג) שני דברים שנתנו לי מן השמים אתם רוצים להרגני הניחוהו, משל למה"ד לסוחר גדול המהלך במקום סכנה תפשוהו ליסטים להרגו, א"ל בשביל חמשה מנה (שידעו) [שיש לי] עמי אתם רוצים להרגני (הניחוהו ולא הרגו אותו), ולא היו יודעין שיש בידו אבנים טובות ומרגליות (שאין להם דמים) אמרו זה לזה מה בצע לנו בהריגתו אין בידו כלום הניחוהו, כשנכנס לעיר התחיל למכור אבנים טובות ומרגליות, אמרו [לו הלסטים] אתמול אמרת לנואין עמי אלא חמשה מנה ועכשיו אתה מוכר אבנים טובות ומרגליות, אמר להם כשאמרתי לכם כך הייתי במקום סכנה. אף משה אמר למלאכים שני דברים יש בידי ומתנה גדולה היתה בידו שנאמר [צה]עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם, ואומר [צו]אמרות ה' אמרות טהורות וגו', ודוד אמר [צז]טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף, ואומר [צח]הנחמדים מזהב ומפז רב, אמרו ישראל למשה אשריך שלקחת מתנות, אמר להם אלולא שאמרתי שהן שני דברים הייתי נשרף מאשם והתורה הצילתני מידם שנאמר יערוף כמטר ואין יערוף אלא הריגה שנאמר [צט]וערפו שם את העגלה, יאין לקח אלא תורה שנאמר [ק]כי לקח טוב נתתי וגו'. דבר אחר אמרו ישראל למשה לא באת לדבר עם (השמש) [שמים וארץ] אלא עם הטל והמטר, משל לאחד שהלך לכבד את המלך לקח עמו שרים גדולים ואנשים מכובדים, נכנס עמהם אצל המלך קבלם המלך בסבר פנים יפות, וכך אמר משה מוטב שאקרא השמים והארץ והמטר והטל ויהיו עמי ואקרא להקב"ה ויענה אותי לפיכך אמר האזינו השמים וגו'. [קא]אמר רב יהודה גדול יום הגשמים כיום שנתנה תורה לישראל שנאמר יערוף כמטר לקחי ואין לקח אלא תורה שנאמר [קב]כי לקח טוב נתתי לכם וגו'. אמר רבא גדול יום הגשמים יותר מיום שנתנה תורה שנאמר יערוף כמטר לקחי מי נתלה במי הוי אומר קטן בגדול. רבא רמי כתיב יערוף כמטר לקחי וכתיב תזל כטל אמרתי, אם ת"ח הגון הוא תזל כטל ואם לאו ערפהו כמטר. תניא היה רבי בנאה אומר כל העוסק בתורה לשמה תורתו נעשית לו סם חיים שנאמר [קג]עץ חיים היא למחזיקים בה וכו', וכל העוסק בתורה שלא לשמה נעשית לו סם המות שנאמר יערוף כמטר לקחי ואין עריפה אלא הריגה שנאמר [קד]וערפו שם את העגלה. [קה]אמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב יערוף כמטר לקחי זו רוח מערבית שבא מערפו של עולם, תזל כטל אמרתי זו רוח צפונית שמזלת את הזהב, וכן הוא אומר [קו]הזלים זהב מכים, כשעירים עלי דשא זו רוח מזרחית (שמשחרת) [שמסערת] כל העולם כלו כשעיר, וכרביבים עלי עשב זו רוח דרומית שמעלת רביבים ומגדלת עשב. [קז]רבי אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר בל"ב מדות האגדה נדרשת וזו אחת מהם שדבר גדול נתלה בקטן, כיצד יערוף כמטר לקחי וכי הגשמים גדולים מן התורה שהתורה נתלית בהם, אלא שהגשמים מחיים את הכל, להשמיע את האזן בדרך שהיא שומעת, כיוצא בו אתה אומר [קח]אריה שאג מי לא יירא וגו' וכי מי נותן כח וגבורה בארי אלא הוא, כיוצא בו [קט]וקולו כקול מים רבים וכי מי נתן כח וגבורה במים לא הוא הרי אנו מכנים אותו מבריותיו כדי לשבר את האזן:

[קי]כי שם ה' אקרא. נמצינו למדין שלא הזכיר משה שמו של מקום אלא אחר עשרים ואחת מלות, ממי למד ממלאכי השרת למד שאין מלאכי השרת מזכירין את השם אלא אחר שלש קדושות שנאמר [א]וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש, אמר משה די שאהיה בפחות משבעה כמלאכי השרת, והרי דברים קל וחומר ומה משה שהוא חכם חכמים וגדול גדולים לא הזכיר שמו של מקום אלא אחר עשרים ואחת מלות, המזכיר שמו של מקום בחנם על אחת כמה וכמה. רשב"י אומר מנין שלא יאמר אדם לה' עולה לה' מנחה לה' שלמים, אלא עולה לה' מנחה לה' שלמים לה', תלמוד לומר [ב]קרבן לה', והרי דברים קל וחומר ומה אלו שהן מקודשין לשמים אמר המקום אל יחל שמי עליהן עד שיקדשו, המזכיר שמו של מקום בחנם ובמקום בזיון על אחת כמה וכמה. [ד"א] כי שם ה' אקרא הבו גודל, רבי יוסי אומר מנין לעומדין בבית הכנסת ואומרים ברכו את ה' המבורך שעונין אחריהם ברוך ה' המבורך לעולם ועד, ת"ל כי שם ה' אקרא הבו גודל, א"ל רבי נהוראי השמים דרך ארץ היא [ג]גוליירין מתגרין במלחמה וגבורים נוצחין. ומנין שאין מזמנין אלא בשלשה, תלמוד לומר כי שם ה' אקרא וגו', ומנין שעונין אמן אחר המברך, ת"ל הבו גודל לאלהינו. ומנין לעונין יהא שמו הגדול מבורך (ד) שעונין אחריהן לעולם ולעולמי עולמים, ת"ל הבו גודל לאלהינו. ומנין אתה אומר שלא ירדו אבותינו למצרים אלא כדי שיעשה להם נסים וגבורות לקדש את שמו הגדול בעולם שנאמר [ד]ויהי בימים הרבים ההם וגו' וישמע אלהים את נאקתם, ואומר כי שם וגו'. ומנין שלא הביא המקום פורענות ולא הביא עשר מכות על פרעה ועל מצרים אלא על שלא קדשו את שמו הגדול בעולם, שבתחלת הענין הוא אומר [ה]מי ה' אשר אשמע בקולו, ובסוף הענין הוא אומר [ו]ה' הצדיק, ומנין שלא עשה המקום נסים וגבורות לאבותינו על הים ועל הירדן ועל נחלי ארנון אלא בשביל לקדש שמו בעולם, שנאמר [ז]ויהי כשמוע כל המלכים אשר בעבר הירדן וגו', וכן רחב אומרת לשלוחי יהושע [ח]כי שמענו את אשר הוביש ה' וגו', ת"ל כי שם ה' אקרא. ומנין שלא ירד דניאל לגוב האריות אלא כדי שיעשה לו המקום נסים וגבורות בשביל לקדש את שמו בעולם, שנאמר כי שם ה' אקרא, ואומר [ט]מן קדמי שים טעם די בכל שלטן מלכותי להון זייעין ודחלין מן קדם אלהיה די דניאל, ומנין אתה אומר שלא ירדו חנניה מישאל ועזריה לתוך כבשן האש אלא כדי שיעשה להם המקום נסים וגבורות בשביל לקדש שמו הגדול בעולם, שנאמר [י]אתיא ותמהיא די עבד עמי אלהא עלאה שפר קדמי להחויה, אתוהי כמה רברבין ותמהוהי כמה תקיפין. ומנין שאין מלאכי השרת מזכירין שמו מלמעלן עד שמזכירין אותו ישראל מלמטן (שנאמר) [ואומרים] [יא]שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, (ואומר) [שנאמר] [יב]ברן יחד כוכבי בוקר אלו ישראל שמשולין לכוכבים שנאמר [יג]והרביתי את זרעך ככוכבי השמים והדר ויריעו כל בני אלהים אלו מלאכי השרת, וכן הוא אומר [יד]ויבאו בני האלהים להתיצב על ה'. [טו]שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן, מנהני מילי, אמר רב אשי דאמר קרא [טז]גדלו לה' אתי וגו', רבי אבהו אמר מהכא כי שם ה' אקרא וגו':

[יז]הצור תמים פעלו, הצייר שהוא צר את העולם תחלה וצר בו את האדם שנאמר [יח]וייצר ה' אלהים את האדם. תמים פעלו פעולתו שלמה על כל באי העולם ואין להרהר אחר מדותיו (ה) אפי' (עונה) [שנוי] של כלום, אין באחד מהם שיסתכל ויאמר אילו היו לי שלש עינים אילו היו לי שלש ידים אילו היו לי שלש רגלים אילו הייתי מהלך על ראשי אילו היו פני הפוכין לאחורי כמה היה נאה, ת"ל [תמים פעלו]. כי כל דרכיו משפט יושב על כל אחד ואחד בדין ונותן לו מה שראוי לו. אל אמונה (ו) שהאמין בעולם ובראו. ואין עול שלא ברא בני אדם להיות רשעים אלא להיות צדיקים, וכן הוא אומר [יט]לבד ראה זה מצאתי אשר עשה האלהים את האדם ישר. צדיק וישר הוא שהוא מתנהג בישרות עם כל באי העולם. דבר אחר הצור התקיף. תמים פעלו פעולתו שלמה עם כל באי העולם ואין להרהר אחר מעשיו אפי' (עונה) [עולה] של כלום, ואין אחד מהם שיסתכל ויאמר מה ראו דור המבול שישטפו במים, ומה ראו אנשי מגדל שנתפזרו מסוף העולם ועד סופו, ומה ראו אנשי סדום ועמורה להשטף באש וגפרית, ומה ראה אהרן ליטול את הכהונה, ומה ראה דוד ליטול את המלכות, ומה ראה קרח ועדתו שתבלעם הארץ, ת"ל כי כל דרכיו משפט יושב עם כל אחד ואחד בדין ונותן לו את הראוי לו. אל אמונה בעל פקדון. ואין עול גובה את שלו באחרונה, שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, מדת ב"ו אדם מפקיד אצל חברו מאתים ויש בידו מנה כשבא ליטול את שלו אומר לו הוצא מנה שיש לי בידך והילך את השאר, אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא אל אמונה ואין עול (ז) גובה את שלו באחרונה. צדיק וישר הוא כענין שנאמר [כ]כי צדיק ה' צדקות אהב. דבר אחר הצור התקיף, תמים פעלו פעולתם של באי העולם שלמה לפניו, מאחר מתן שכרן של צדיקים ומתן פורענותן של רשעים, אלו לא נטלו כלום משלהן בעולם הזה ואלו לא נטלו כלום משלהן בעולם הבא, אלו לא נטלו כלום משלהן בעולם הזה שנאמר הלא הוא כמוס עמדי, אימתי אלו ואלו נוטלין למחר כשהוא יושב בדין שנאמר כי כל דרכיו משפט, יושב עם כל אחד ואחד ונותן לו את הראוי לו: אל אמונה כשם שמשלם שכר לצדיק גמור שכר מצוה קלה שעשה בעוה"ז בעוה"ב, כך משלם לרשע גמור שכר מצוה קלה שעשה

ממ"ק ובמ"ק צה תהלים סח: צו שם יב: צז שם קיט: צח שם יט: צט דברים כא: ק משלי ד: קא תענית ז: קב משלי ד: קג שם: קד דברים כא: קה ב"ב כה: קו ישעיה מו: קז ל"ב מדות: קח עמוס ג: קט יחזקאל מג: קי ספרי: א ישעיה ו: ב ויקרא א: ג גוליירין נושאי הכלים: ד שמות ב: ה שם ה: ו שם ט: ז יהושע ה: ח שם: ט דניאל ו: י שם ג: יא דברים ו: יב איוב לח: יג בראשית כב: יד איוב א: טו ברכות מה: טז תהלים לד: יז ספרי: יח בראשית ב: יט קהלת ז: כ תהלים יא:

זית רענן (ג) שני דברים, תורה שבכתב ותורה שבע"פ: (ד) שעונין אחריהם לעולם וכו', משמע שאחד אומר יהא שמיה רבא מברך והשומע עונה לעלם ולעלמי עלמיא, ואנו לא נוהגין כן: (ה) אפילו עונה של כלום, פי' אפילו זמן קצר שאין בו ממש: (ו) שהאמין בעולם, שיהיו צדיקים שנתנה הבחירה לאדם: (ז) גובה את שלו באחרונה, אין מנכה העבירות במצות אלא משלם לו שכר מצותיו ואח"כ גבה ממנו העבירות:

שעשה בעוה"ז, בעוה"ז, וכשם שנפרע מרשע גמור עבירה שעשה בעולם הזה לעולם הבא, כך נפרע מצדיק גמור על עבירה שעשה בעוה"ז בעוה"ז. ואין עול כשאדם נפטר מן העולם באין כל מעשיו ונפרטין לפניו ואומרים לו כך עשית ביום פלוני ואין אתה מאמין בדברים הללו והוא אומר הין והן אומרים לו חתום וחותם שנאמר [כא]וביד כל אדם יחתום. צדיק וישר הוא שהוא מצדיק את הדין ואומר יפה דנתוני, וכן הוא אומר [כב]למען תצדק בדברך, כשתפשו את רבי חנניה בן תרדיון נגזרה עליו גזרה לישרף ספרו (עליו), אמרו לו גזרה נגזרה עליך לשרוף ספרך עליך, קרא מקרא הזה הצור תמים פעלו, אמרו לאשתו נגזר על בעלך גזרה לשרוף ספרו עליו ועליך ליהרג קראה מקרא זה אל אמונה ואין עול, אמרו לבתו נגזרה גזרה על אביך לשרוף ספרו עליו ועל אמך ליהרג ועליך לישב בקובה של זונות קראה מקרא זה [כג]גדול העצה ורב העליליה אשר עיניך וגו'. אמר רבי גדולים מעשים אלו שבשעת צרתן נזדמנו שלשה פסוקים של צידוק הדין, מה שאין כן בכל הכתובים, כוונו שלשתן את לבן וצדקו עליהן את הדין, עמד פילוסופוס על [כד]הפרכיא שלו, אמר לו אל תזוח דעתך על ששרפת את התורה, שמשעה שיצאה חזרה לה לבית אביה, אמר לו למחר אף דינך כיוצא באלו, אמר לו בשרתני בשורה טובה למחר יהא חלקי עם אלו לחיי העוה"ב. ד"א הצור תמים פעלו כשירד משה רבינו מהר סיני נתקבצו כל ישראל אצלו אמרו לו משה רבינו אמור לנו מה מדת הדין למעלן, אמר להן אני איני אומר לזכות את הזכאי ולחייב את החייב אלא אפי' (ח) להחליף בדבר אל אמונה. [כה]א"ר חנינא כל האומר הקב"ה והרן הוא יותרו לו חייו שנאמר הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט וגו'. [כו]הכל ברא הקב"ה בעולמו חוץ ממדת שקר ומדת עולה שנאמר הצור תמים פעלו וגו'. ואומר [כז]ה' צדיק בקרבה לא יעשה עולה, ואומר [כח]חלילה לאל מרשע וגו' ואומר [כט]כי פועל אדם ישלם לו, מעיד אני עלי שמים וארץ שאין כל בריה יורד לידי צער אלא מתוך שאוכל ושותה ושמח הוא ואשתו ובניו וכל אשר לו אדם נפטר לו לבית עולמו ואין פירות ותבואה באין לידי הרקבה אלא מתוך דרכיהם של בני אדם. ואין עיניהם של בני אדם כהות בחצי ימיהם אלא מתוך דרכיהם. ואין בני אדם מיטמאין בנגעים אלא מתוך דרכיהם, ואין בני אדם באין לידי הבאשה אלא מתוך דרכיהם, ואין נשים מטמאין בזיבה אלא מתוך דרכיהן שנאמר [ל]כה אמר האל ה' בורא השמים ונוטיהם, צא ולמד מדרך ארץ כלום אדם בונה בית אלא ע"מ להכנים לו כלים ולהכנים לו פירות כו' כך בני אדם מדרכיהם נידונין כו' בשביל להצילם מיום הבא, ולא עוד אלא בשלשה דברים אדם מסתכל בכל יום, בשעה שנכנס לבית הכסא אומרים לו ראה דרכך רמה, בשעה שמקיזין לו דם א"ל בשר ודם אתה, ובשעה שהוא הולך לפני המת אומרים לו ראה לפני מי אתה הולך, ועדין אינו חוזר בו ומדבר דברים יתרים שנאמר [לא]אולת אדם תסלף דרכו. עושה אדם עצמו לדבר אמת מוסרין לו מלאך שמתנהג עמו בדרך צדיקים ומדבר אמת. ואם עושה אדם עצמו רשע לכחש ולשקר מוסרים לו מלאך שמתנהג עמו בדרך רשעים ומכחש ומשקר, עושה אדם עצמו חסיד לסבול את הכל מוסרין לו מלאך המתנהג עמו בדרך חסידים וסובל את הכל שנאמר [לב]כי אני ה' חוקר לב וגו', וכן בדוד הוא אומר [לג]עם נבר תתברר ואומר כי אתה עם עני תושיע שעניות יפה לו, ועינים רמות תשפיל אלו עובדי אלילים. [לד]שחת לו לא בניו מומם אע"פ שהם מלאים מומין קרואים בנים דברי ר"מ שנאמר לא בניו, ואומר [לה]זרע מרעים בנים משחיתים, אם במשחיתים קרוין בנים אילו לא היו משחיתים על אחת כמה וכמה. [כיוצא בדבר אתה אומר] [לו]הכמים המה להרע, והלא דברים ק"ו ומה כשהן מריעים קרוין חכמים, אלו היו מטיבים על אחת כמה וכמה. כיוצא בו אתה אומר [לז]בנים סכלים המה, ומה אם כשהן סכלים קרוין בנים אילו היו נבונים עאכ"ו. כיוצא בו אתה אומר [לח]ויבואו אליך כמבוא עם וישבו לפניך עמי ושמעו את דבריך, יכול שומעין ועושין, ת"ל [לט]ואותם לא יעשו, והרי דברים ק"ו ומה אם כשהן שומעין ולא עושין קרוין עמי, אלו שומעין ועושין על אחת כמה וכמה. משום אבא דורש אמרו שיהתו ישראל (ט) בכל לאוין שבתורה, וכך כך למה שלא ליתן פתחון פה לרשעים לומר כל זמן שאנו חוטאין לפניו אנו מצערין לפניו, משל לאחר שיצא ליצלב אביו בוכה עליו אמו בוכה עליו ומתחבטת עליו וזה אומר אוי לי כו' אין אוי אלא על שיצא ליצלב וכן הוא אומר [מ]אוי לנפשם כי גמלו להם רעה: דור עקש א"ל משה לישראל עקמנין אתם פתלתולים אתם אין אתם הולכין אלא לאחור משל לאחד שהיה בידו מקל מעוקל ונתנו לאומן לתקנו [מתקנו] (באור) [ביד] ואם לאו מכונו במעגלה, ואם לאו מפסלו במעצד, ואם לאו משליכו לאור, וכן הוא אומר [מא]ונתתיך ביד אנשים בוערים חרשי משחית. דבר אחר דור עקש אמר להם משה לישראל במדה שמדדתם בה מדדתי לכם, וכן הוא אומר [מב]עם נבר תתברר ועם עקש תתפתל, דור עקש ופתלתל:

הלה' תגמלו זאת. משל לאחד שהיה עומד וצוהב כנגד [מג]בליוסטים בשוק, אמרו לו השומעים שוטה שבעולם כנגד בליוסטים אתה עומד וצוהב מה אם רצה להכותך ולקרע את כסותך ולחבשך בבית האסורין אתה יכול לו אם היה [מד]קרטון שגדול הימנו על אחת כמה וכמה, אם היה (הפתכר) [מה][אפרכוס] שגדול משניהם על אחת כמה וכמה. ד"א הלה' תגמלו, משל לאחד שהיה עומד וצוהב כנגד אביו, אמרו לו השומעים שוטה שבעולם כנגד מי אתה עומד וצוהב כנגד אביך (שמע) כמה עמל עמל בך וכמה יגיעה יגע בך. אם לא כבדתו לשעבר צריך (אני) אתה לכבדו עכשיו שלא יהא כותב כל נכסיו לאחרים, כך אמר להם משה לישראל אם אי אתם זוכרים נסים וגבורות שעשה לכם הקב"ה במצרים הזכרו כמה טובות שעתיד ליתן לכם לעוה"ב:

עם נבל ולא חכם, נבל לשעבר, ולא חכם לעתיד לבא. כיוצא בו אתה אומר [מו]ישראל לא ידע עמי לא התבונן, ישראל לא ידע לשעבר ועמי לא התבונן לעתיד לבא, מי גרם לישראל שיהיו מנוולין ומטופשים שלא היו מתבוננין בדברי תורה, וכן הוא אומר [מז]הלא נסע יתרם בם ימותו ולא בחכמה. הלוא הוא אביך קנך ר' שמעון בן חלפתא אומר (משמו) שאם היה חלש מלמעלן וגבור מלמטן מי נוצח שמא אתה יכול לו, וכל שכן שגבור מלמעלן וחלש מלמטן, וכן הוא אומר [מח]אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר וגו'. [דבר אחר] הלוא הוא אביך קנך, א"ל משה לישראל חביבים אתם לי קנין אתם לי ואי אתם ירושה לי, משל לאחד שהורישו (אחיו) [אביו] עשר שדות ועמד וקנה שדה אחת משלו ואותה היה אוהב מכל שדות שהורישו אביו, וכן מי שהורישו אביו עשר פלטיריאות ועמד וקנה פלטורא אחת משלו ואותה היה אוהב מכל פלטורות שהנהילו אביו, כך אמר משה לישראל חביבים אתם לי, קנין אתם לי, ואי אתם ירושה לי. קנך זה אחד משלשה שנקראו קנין למקום, ואלו הן תורה נקראת קנין למקום שנאמר [מט]ה' קנני ראשית דרכו, ישראל נקראו קנין למקום שנאמר הלוא הוא אביך קנך, בית המקדש נקרא קנין למקום שנאמר [נ]הר זה קנתה ימינו:

[נא]הוא עשך ויכוננך. היה ר"מ אומר כרכא דכולא ביה כהניו מתוכו נביאיו מתוכו סופריו מתוכו, וכן הוא אומר [נב]ממנו פנה ממנו יתד. רבי יהודה אומר עשאך כוין כוין. ר' שמעון בן יהודה אומר הושיבך על בסיסך, הלעיטך בזת שבעה עממין ונתן לך מה שנשבע לך והורישך מה שהבטיחך. רבי דוסתאי בן יהודה אומר עשאך בסיסים בסיסים מבפנים שאם תעלה אחת מהן על הברתה אי אתה יכול לעמוד. [נג]ההוא (דרומה) [ארמאה] דחזייה להההוא גברא דנפל מאיגרא לארעא פקע כריסיה ונפל מעייניה אתייה לבריה ושחטיה קמיה באחיזת עינים איתנגיד ואיתנח עול למעייניה וחייטיה לכרסיה: [נד]זכור ימות עולם וגו', הזכרו מה שעשיתי בדורות הראשונים, מה שעשיתי באנשי דור המבול, מה שעשיתי באנשי דור הפלגה, מה שעשיתי באנשי סדום [ועמורה]. בינו שנות דור ודור אין לך דור שאין בו כאנשי דור המבול, אין לך דור שאין בו כאנשי דור הפלגה וכאנשי סדום, אלא שנידון (י) כל אחד ואחד לפי מעשיו. שאל אביך ויגדך אלו נביאים כענין שנאמר [נה]ואלישע רואה והוא מצעק אבי אבי. זקניך ויאמרו לך אלו זקנים כענין שנאמר [נו]אספה לי שבעים איש מזקני ישראל. ד"א זכור ימות עולם א"ל כל זמן שהמקום מביא יסורין עליכם הזכרו כמה טובות ונחמות עתיד ליתן לכם לעולם הבא. בינו שנות דור ודור זה דורו של משיח שיש בו ג' דורות שנאמר [נז]ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים. שאל אביך ויגדך למחר עתידין ישראל להיות רואין ושומעין כשומעין מפי הקודש שנאמר [נח]ואזניך תשמענה דבר מאחריך. ואומר ולא

כמ"ק ובמ"ק כא איוב לז : כב תהלים נא : כג ירמיה לב : כד פילוסופוס לשון סרדס : כה בבא קמא נ : כו תנא דבי אליהו זוטא פרק ג : כז צפניה ג :
כח איוב לד : כט שם : ל ישעיה מב : לא משלי יט : לב ירמיה יז : לג תהלים יח : לד ספרי : לה ישעיה א : לו ירמיה ד : לז שם ט :
לח יחזקאל לג : לט שם : מ ישעיה ג : מא יחזקאל כא : מב תהלים יח : מג בליוסטים [illegible] : מד קרטון גבור ומגלת : מה אפרכוס שר העיר :
מו ישעיה א : מז איוב ד : מח קהלת ה : מט משלי ח : נ תהלים עח : נא זכריה י : נב חולין נו : נג ספרי : נד מלכים ב ב : נה במדבר יא :
נו תהלים פג : נז ישעיה ל :

זית רענן (ח) אלא אפילו להחליף בדבר, פי' אפילו אתה רואה שהקב"ה מחייב את הזכאי אפ"ה אין עול כי כל דרכיו משפט אולי עתיד לחטוא כדאיתא בחגיגה פ"ק הן בקדושיו לא יאמין: מתוך שאוכל ושותה, דכתיב וישמן ישורון ויבעט: (ט) בכל לאוין, דכתיב שחת לו לא: וכל כך למה, פי' כל כך הוצרך לומר שחת: (י) כל אחד ואחד כפי מעשיו, פי' כיון שהרוב אינן כך נידון כ"א בפני עצמו:

[נז]ולא יכנף עוד מוריך. זקניך ויאמרו לך מה שהראיתי לזקנים בהר כענין שנאמר [נח]ואל משה אמר עלה אל ה׳:

בהנחל עליון גוים עד שלא בא אברהם אבינו כביכול היה המקום דן את העולם באכזריות, חטאו אנשי דור המבול הציפן כזיקים על פני המים, חטאו אנשי מגדל פיזרן מסוף העולם ועד סופו, חטאו סדומיים שטפן באש וגפרית, אבל משבא אברהם אבינו לעולם (זכה לקבל) [התחילו] ייסורין ממשמשין ובאין כענין שנאמר [ס]ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה, ואם תאמר מפני מה ייסורין באין מפני חיבתן של ישראל (כתיב בפסוק ויהי בני נח ברמז ס"ב): ד"א בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבולות עמים למספר בני ישראל. כשהנחיל הקב"ה העולם לאומות העולם פירש תחומן לכל אומה ואומה כדי שלא יהו מעורבבין, שלח בני גומר לגומר, ובני מדי למדי, ובני מגוג למגוג, ובני יון ליון ובני תובל לתובל, פירש תחומן כדי שלא יכנסו לארץ ישראל, שנאמר יצב גבולות עמים: דבר אחר בהנחל עליון גוים כשנתן המקום תורה לישראל עמד וצפה ונסתכל, שנאמר [סא]עמד וימודד ארץ, ולא היתה אומה בכל האומות שהיתה ראויה לקבל תורה אלא ישראל שנאמר יצב גבולות עמים. [סב]ד"א בהנחל עליון גוים כשהנחיל המקום העולם לעובדי אלילים חלקן לגיהנם שנאמר [סג]שמה אשור וכל קהלה וגו׳ עילם וכל המונה וגו׳ שמה נסיכי צפון כולם וכל צידוני וגו׳ שמה (מדי בבל) אדום מלכיה וכל (נסיכיה) [נשיאיה], ואם תאמר מי נוטל עשרן וכבודן של אלו, הוי אומר אלו ישראל שנאמר יצב גבולות עמים. [סד]דבר אחר כשהנחיל המקום מן האומות יראי חטא וכשרין שבהן. בהפרידו בני אדם זה לוט שנאמר [סה]ויפרדו איש מעל אחיו. יצב גבולות עמים ר׳ אלעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי אומר הרי הוא אומר [סו]ששים המה מלכות ושמונים פלגשים, ששים ושמנים הרי מאה וארבעים, ואבותינו לא ירדו למצרים אלא בע׳ נפש. דבר אחר יצב גבול עמים אין כתיב כאן אלא גבולות עמים זכו אומות ליטול שני חלקים כמספר בני ישראל. [סז]כל העולם תלוי בזרועו של הקב"ה שנאמר [סח]ומתחת זרועות עולם, וחכמים אומרים על שנים עשר עמודים שנאמר יצב גבולות עמים למספר בני ישראל:

[סט]כי חלק ה׳ עמו, משל למלך שהיה לו שדה ונתנה לאריסין, התחילו האריסין נוטלין וגונבין אותה, נטלה מהם ונתנה לבניהם, התחילו להיות רעים יותר מן הראשונים נולד לו בן אמר להן צאו מתוך שלי אי אפשי שתהיו בתוכה תנו לי חלקי שאהיה חבירו, כך כשבא אברהם אבינו לעולם יצא ממנו פסולת ישמעאל ובני קטורה, כשבא יצחק יצא ממנו פסולת עשו ואלופיו, חזרו להיות רעים יותר מן הראשונים, וכשבא יעקב לא יצא ממנו פסולת אלא נולדו כל בניו כשרין כמותו כענין שנאמר [ע]ויעקב איש תם, מהיכן המקום מכיר את חלקו מיעקב שנאמר [עא]כי יעקב בחר לו יה, ואומר כי חלק ה׳ עמו יעקב חבל נחלתו, ועדין תלי בדלא תלי אין אנו יודעין אם המקום בחר לו ישראל לסגולתו אם ישראל בחרו להקב"ה, ת"ל [עב]ובך בחר ה׳ וגו׳, ומנין שאף יעקב בחר לו הקב"ה שנאמר [עג]לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא וישראל (הבל) [שבט] נחלתו. יעקב חבל נחלתו, אין חבל אלא גורל שנאמר [עד]חבלים נפלו לי בנעימים, ואומר [עה]ויפלו חבלי מנשה עשרה, [עו]מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון, מה חבל זה משולש כן היה יעקב שלישי לאבות וקיבל שכר כולן, כשנולד אברהם מהו אומר [עז]ואח לצרה יולד. כשנולד יצחק מהו אומר [עח]טובים השנים מן האחד. כשנולד יעקב מהו אומר [עט]והחוט המשולש לא במהרה ינתק: **ימצאהו** בארץ מדבר, זה אברהם אבינו, משל למלך שיצא הוא וחיילותיו למדבר, הניחוהו חיילותיו (והלכו להן) במקום הצרות ובמקום גייסות ובמקום ליסטים [והלכו להם], נתמנה לו גבור אחד אמר לו אדוני המלך אל יפול לבך עליך ואל יהי עליך אימה של כלום, הייך שאיני מניחך עד שתכנס לפלטרין שלך ותישן על מטתך כענין שנאמר [פ]אני ה׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים:

תתקמג יסובבנהו כענין שנאמר [פא]ויאמר ה׳ אל אברם לך לך. יבוננהו (יא) עד שלא בא אברהם אבינו לעולם כביכול לא היה הקב"ה מלך אלא על השמים בלבד שנאמר [פב]ה׳ אלהי השמים, אבל משבא אברהם אבינו המליכו על השמים ועל הארץ, כענין שנאמר [פג]ואשביעך בה׳ אלהי השמים ואלהי הארץ. יצרנו כאישון עינו אפילו בקש המקום מאברהם אבינו גלגל עינו היה נותן לו, ולא גלגל עינו בלבד אלא אפילו נפשו היה נותן לו שחביבה לו מן הכל שנאמר [פד]קח נא את בנך את יחידך, והלא בידוע שהוא בנו יחידו, אלא זו הנפש שנקראת יחידה שנאמר [פה]הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי. דבר אחר ימצאהו בארץ מדבר אלו ישראל כענין שנא׳ [פו]כענבים במדבר מצאתי ישראל. ובתוהו יליל ישימון במקום הצרות במקום הגייסות במקום ליסטות, יסובבנהו לפני הר סיני כענין שנאמר [פז]והגבלת את (ההר) [העם] סביב לאמר. יבוננהו בעשרת הדברות, מלמד שהיה הדבור יוצא מפי הקודש והיו ישראל מסתכלין בו ויודעין כמה מדרשים יש בו וכמה הלכות יש בו וכמה קלין וחמורין יש בו וכמה ג"ש יש בו. יצרנהו כאישון עינו הולכין י"ב מיל וחוזרין י"ב מיל על כל דבור ודבור ולא היו נרתעין מקול הלפידים. דבר אחר ימצאהו בארץ מדבר הכל מצוי ומתוקן ומסופק להם במדבר, באר עולה להן, מן יורד להן, שליו מצוי להן, ענני כבוד מקיפות להן. ובתוהו יליל ישימון במקום הצרות, במקום הגייסות, (במקום הטנופת), במקום ליסטות. יסובבנו בדגלים, ג׳ מן הצפון, ג׳ מן הדרום, ג׳ מן המזרח, ג׳ מן המערב, יבוננהו בשתי מתנות, מלמד שכשהיה אחד מן האומות פושט ידו לקמוץ מן לא היה עולה בידו כלום, [למלאות מים מן הבאר לא היו עולים בידו כלום]. יצרנהו כאישון עינו כענין שנאמר [פח]קומה ה׳ ויפוצו אויביך. דבר אחר ימצאהו בארץ מדבר זה לעתיד לבא כענין שנאמר [פט]הנה אנכי מפתיה והולכתיה המדברה. ובתוהו יליל ישימון אלו ד׳ מלכיות כענין שנאמר [צ]המוליכך במדבר הגדול והנורא. יסובבנהו בזקנים. יבוננהו בנביאים. יצרנהו כאישון עינו משמרהו מן המזיקין שלא יזיקוהו כענין שנאמר [צא](כל) [כי] הנוגע בכם נוגע בבבת עינו:

התתקמד כנשר יעיר קנו, מה נשר זה אין נכנס לקנו מיד עד שהוא מטרף (גוזליו) בכנפיו בין אילן לאילן ובין סוכה לחברתה כדי שיעורו בניו ויהא בהן כח לקבלו, כך כשנגלה המקום ליתן תורה לישראל לא נגלה עליהן מרוח אחת אלא (משתי) [מארבע] רוחות כענין שנאמר [צב]ויאמר ה׳ מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן, ואי זו היא רוח רביעית [צג]אלוה מתימן יבא. יפרוש כנפיו יקחהו כענין שנאמר [צד]ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה׳ אלהיך. ישאהו על אברתו כענין שנאמר [צה]ואשא אתכם על כנפי נשרים: דבר אחר כנשר יעיר קנו זה לעתיד לבא כענין שנאמר [צו]קול דודי הנה זה בא. יפרוש כנפיו יקחהו כענין שנאמר [צז]אומר לצפון תני. ישאהו על אברתו [צח]הביאי בניך מרחוק. ה׳ בדד ינחנו, א"ל המקום לישראל כדרך שישבתם יחידים בעוה"ז ולא נהניתם מן העו"א כלום, כך אני עתיד להושיבכם לעתיד לבא ואין אחד מן העו"א נהנים מכם כלום. ואין עמו אל נכר שלא תהא רשות לאחד מן העו"א לבוא ולשלוט בכם. כענין שנאמר [ק]ואני יוצא והנה שר יון ושר מלכות פרס עומד לנגדי וגו׳ אבל אגיד לך את הרשום וגו׳. דבר אחר ה׳ בדד ינחנו עתיד אני להושיב אתכם נוחלים מסוף העולם ועד סופו, וכה"א [קא]מפאת צפונה עד פאת קדים דן אחד וגו׳, מה ת"ל יהודה אחד דן אחד אשר אחד שעתידין ישראל ליטול אורך מן המזרח למערב עד רוחב (יב) כ"ה אלפים קנים שיעורן ע"ה מיל. ואין עמו אל נכר שלא יהו בכם בני אדם שעובדין ע"א, וכה"א [קב]לכן בזאת יכופר עון יעקב וגו׳. דבר אחר ה׳ בדד ינחנו עתיד אני להושיב אתכם בנחת רוח בעולם. ואין עמו אל נכר שלא יהו בכם בני אדם שעוסקים בפרקמטיא של כלום שנאמר [קג]יהי פסת בר בארץ שיהיו חטין מוציאין גלוסקאות כמלא פיסת יד. [קד]ירעש כלבנון פריו שיהו חטין שפות זו בזו ונושרות סלתן בארץ ואתה בא ונוטל ממנה מלא פיסת זו של יד כדי פרנסתך: ירכיבהו על במתי ארץ. זו ארץ ישראל שהיא גבוהה מכל הארצות כענין שנאמר [קה]עלה נעלה וירשנו אותה, ויעלו ויתורו את הארץ, [קו]ויעלו ממצרים ויבואו ארץ כנען. ויאכל תנובות שדי אלו פירות ארץ ישראל שקלין לאכול מפירות כל הארצות. ויניקהו דבש מסלע כגון סכני וחברותיה, מעשה שאמר ר׳ יהודה לבנו בסיכני צא והבא לי קציעות מן החבית, א"ל אבא של דבש היא, א"ל השקע ידך לתוכה ואתה מעלה קציעות מתוכה, ושמן מחלמיש צור אלו

ממ"ק ובמ"ק נח ישעיה ל: נט שמות כד: ס בראשית יב: סא חבקוק ג: סב ספרי זוטא: סג יחזקאל לב: סד ספרי: סה בראשית יג: סו שה"ש ו:
סז חגיגה יב: סח דברים לג: סט ספרי: ע בראשית כה: עא תהלים לה: עב דברים ד: עג ירמיה י: עד תהלים טו: עה יהושע יד:
עו שם יט: עז משלי יז: עח קהלת ד: עט שם: פ בראשית טו: פא שם יב: פב שם כד: פג שם כג: פד שם כב: פה תהלים כב: פו הושע ט:
פז שמות יט: פח במדבר י: פט הושע ב: צ דברים ח: צא זכריה ב: צב דברים לג: צג חבקוק ג: צד דברים א: צה שמות יט: צו שיר השירים ב:
צז ישעיה מב: צח שם מט: ק דניאל י: קא יחזקאל מח: קב ישעיה כז: קג תהלים עב: קד שם: קה במדבר יג: קו בראשית מט:

זית רענן (יא) עד שלא בא אברהם וכו׳, פי׳ שאברהם הבין את כל עולם להאמין במקום: (יב) כ"ה אלפים קנים, בסוף יחזקאל וכל קנה שש אמות כראיתא שם פי׳ מ׳ וששה פעמים כ"ה הוי קנ"ג אלפים והוא ע"ה מיל: יכופר עון יעקב וגו׳, בשומו וגו׳ לא יקומו אשרים והחמנים:

אלו זיתים של גוש חלב, מעשה שאמר ר' יוסי לבנו בצפורי עלה והבא לנו גרתרות מן העליה, הלך ומצא את העליה שצפה בדבש. ויניקהו (כתוב ברמז קס"ד): ירכיבהו על במתי ארץ. זה בית המקדש שגבוה מכל העולם שנא' [קו]קומת ועלית אל המקום, ואומר [קז]והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה'. ויאכל תנובת שדי אלו סלי בכורים, ויניקהו דבש מסלע ושמן אלו נסכי שמן. חמאת בקר וחלב צאן עם חלב כרים ואילים בני בשן ועתודים זו חטאת ועולה ושלמים ואשם ותודה וקדשים קלים. עם חלב כליות חטה אלו סלתות. ודם ענב תשתה חמר אלו נסכי יין:

ד"א ירכיבהו על במתי ארץ. זו תורה שנאמר [קח]ה' קנני ראשית דרכו. ויאכל תנובות שדי זו מקרא. ויניקהו דבש מסלע זו משנה. ושמן מחלמיש צור זה תלמוד, חמאת בקר וחלב צאן עם חלב כרים ואילים בני בשן ועתודים אלו קלין וחמורין וגזרות שוות (ותשובות) [תקופות וגימטריאות]. עם חלב כליות חטה אלו הלכות שהן גופה של תורה. ודם ענב תשתה חמר אלו הגדות שמושכות לב אדם כיין. דבר אחר ירכיבהו על במתי ארץ זה העוה"ז (שנאמר [קט]יכרסמנה חזיר מיער וגו'). ויאכל תנובות שדי אלו ד' מלכיות. ויניקהו דבש מסלע אלו מציקין שהחזיקו בה בארץ והן קשין להוציא מהן פרוטה כצור, למחר הרי ישראל יורשין נכסיהן והן ערבין להן כדבש ושמן. [ד"א] חמאת בקר וחלב צאן זה היה בימי שלמה שנאמר [קי]עשרה בקר בריאים ועשרים בקר רעי ומאה צאן, עם חלב כרים ואילים זה היה בימי עשרת השבטים שנאמר [א]ואוכלים כרים מצאן ועגלים מתוך מרבק. עם חלב כליות חטה זה היה בימי שלמה שנאמר [ב]ויהי לחם שלמה ליום אחד. ודם ענב תשתה חמר זה היה בימי עשרת השבטים שנאמר [ג]השותים במזרקי יין. חמאת בקר וחלב צאן אלו [ד]הפיקטין והגמונין שלהן. עם חלב כרים אלו (יג) כלירקין שלהן. ואילים אלו בני [ה]פוקרין שלהן. בני בשן אלו [ו]קינטרינין שמכבישין מבין שיניהן. ועתודים אלו [ז]סנקתדרין שלהן. עם חלב כליות חטה אלו [ח]מטרוניות שלהן. ודם ענב תשתה חמר אלו ישראל שלמחר יורשין נכסיהן וערבין להן כיין. ד"א כליות חטה עתידה כל חטה וחטה להיות כשתי כליות של שור גדול משקל ארבע עשרה ליטרא בצפורי, ואל תתמה בדבר, הסתכל בראשי לפתות, מעשה ושקלו ראש של לפת שלשים ליטרין בצפורי, ומעשה שקינן שועל בראש הלפת, ומעשה בשיחין בקלח של חרדל שהיו בו שלש (כורין) [בדים] ונפשח אחד מהן וסיככו בו סוכות יוצרים וחבטוהו ומצאו בו תשע קבין חרדל. אמר ר"ש בן חלפתא מעשה בקלח של כרוב שהיה בתוך (שלנו) [שדנו] והייתי עולה ויורד בו כעולה ויורד בסולם. דבר אחר ודם ענב תשתה חמר שלא תהיו יגעים לא לדרוך ולא לבצור אלא אתה מביא בעגלה וזוקפה בזוית ומסתפק והולך כשותה (והולך) מן הפטום. [ט]דבר אחר ודם ענב תשתה חמר לא כעולם הזה העוה"ב, בעולם הזה יש צער לבצור ולדרוך, אבל לעולם הבא כל אחד ואחד יוצא לשדה ומביא ענבה אחת בקרון או בספינה ומניחה בקרן זוית ומסתפק ממנה כפטום גדול ועציו מסיקין תחת התבשיל, ודם ענב תשתה חמר אין לך כל ענבה וענבה שאינה עושה שלשים גרבי יין שנאמר חמר אל תקרי חמר אלא חומר:

תתקמה וישמן ישורון ויבעט לפי השבע הן מורדין, וכן אתה מוצא בדור המבול שלא מרדו לפני המקום אלא מתוך מאכל ומתוך משקה ומתוך שלוה, מה נאמר בהן [יא]בתיהם שלום מפחד וגו', וכן מצינו באנשי מגדל שלא מרדו לפני המקום אלא מתוך מאכל ומתוך משקה ומתוך שלוה, מה נאמר בהם [יב]ויהי כל הארץ שפה אחת וגו', וכן מצינו באנשי סדום שלא מרדו לפני המקום וכו', וכן הוא אומר [יג]חי אני נאם ה' אם עשתה סדום אחותך היא ובנותיה כאשר עשית, וכן אתה מוצא באנשי דור המדבר שלא מרדו לפני המקום אלא מתוך מאכל שנאמר [יד]וישב העם לאכול ושתה, מה נאמר בהן [טו]סרו מהר מן הדרך, אמר לו הקב"ה למשה אמור להן לישראל כשאתם נכנסין לארץ אין אתם עתידים למרוד אלא מתוך אכילה ושתיה, שנאמר [טז]כי אביאנו אל האדמה אשר נשבעתי לאבותיו זבת חלב ודבש ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים, אמר להם משה לישראל כשאתם נכנסין לארץ אין אתם עתידין למרוד אלא מתוך אכילה ושתיה ומתוך שלוה. שנאמר [יז]פן תאכל ושבעת ובקרך וצאנך ירביון, מה נאמר בהם [יח]ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך, וכן אתה מוצא בבניו ובנותיו של איוב שלא באת עליהן פורענות אלא מתוך אכילה ושתיה מתוך שלוה, שנאמר [יט]עד זה מדבר וזה בא ויאמר בניך ובנותיך אוכלים ושותים יין וגו' והנה רוח גדולה, וכן אתה מוצא בעשרת השבטים שלא גלו אלא מתוך אכילה ושתיה ומתוך שלוה שנאמר [כ]השוכבים על מטות שן וגו' השותים במזרקי יין וגו' לכן עתה יגלו בראש גולים, וכן אתה מוצא ביטות המשיח שאין עתידין למרוד אלא מתוך אכילה ושתיה ומתוך שלוה, מה נאמר וישמן ישורון ויבעט, משל לאחד שהיה לו עגל והיה משפשפו ומגררו ומאכילו כרשינין בשביל שיהא חורש, כשהגדיל העגל נתן בעליו עליו העול וקיטע ושיבר את העול ופסק את הסמלונין, וכה"א [כא]מוטות עץ שברת ועשית תחתיהן מוטות ברזל. שמנת בימי ירבעם, עבית בימי אחאב. כשית בימי יהוא. דבר אחר שמנת עבית כשית כאדם ששמנו בפנים ועושה כסלים מבחוץ, וכן הוא אומר [כב]כי כסה פניו בחלבו ויעש פימה עלי כסל: דבר אחר שמנת עבית כשית אלו שלשה דורות שלפני ימות המשיח שנאמר [כג]ותמלא ארצו כסף וגו' ותמלא ארצו אלילים. ויטש אלוה עשהו, [כו]ותשכח ה' עושך נוטה שמים ויוסד ארץ, [כח]כי שתים רעות עשה עמי אותי עזבו, א"ל הקב"ה במדה שמדדתם בי מדדתי לכם [כט]עזבתי את ביתי נטשתי את נחלתי, [ל]ויטש משכן שילה, [לא]כי נטשת עמך בית יעקב. ויטש אלוה עשהו וינבל צור ישועתו שנאמר [לב]ויביאני אל החצר הפנימית והנה בפתח השער כעשרים וחמשה איש אחוריהם אל היכל ה'. רבי דוסתאי בר' יהודה אומר (יד) אל תהי קורא וינבל אלא וינבל צור ישועתו, כענין שנאמר [לג]אל תנאץ למען שמך ואל תנבל כסא כבודך:

יקניאוהו בזרים שהלכו ועשו דברים של זרות, וכן הוא אומר [לד]וגם את מעכה (אם אסא המלך הסיר) [אמו ויסירה] מגבירה אשר עשתה מפלצת לאשרה. בתועבות יכעיסוהו זה משכב זכר, וכן הוא אומר [לה]ואת זכר לא תשכב משכבי אשה תועבה היא, ואומר [לו]וגם קדש היה בארץ עשו כתועבות הגוים. יזבחו לשדים לא אלוה. אילו היו עובדין לחמה וללבנה ולכוכבים ולמזלות ודברים שהן צורך עולם והנייה לעולם בהם לא היתה קנאה כפולה, אלא הן עובדין לדבר שאין [מטיבים להם אלא מריעים להם. לשדים מה דרכו של שד נכנס לאדם וכופה אותו. אלהים לא ידעום שאין] אומות העולם מכירות אותן. חדשים מקרוב באו שכל זמן שהיה אחד מן האומות רואה אותו אומר צלם יהודי הוא זה, וכן הוא אומר [לז]כאשר מצאה ידי לממלכות האליל ופסיליהם מירושלים ומשומרון, מלמד שירושלים ושומרון מספקות דפוס לכל באי העולם. לא שערום אבותיכם (טו) שלא עמדה שערות אבותיכם בפניהם. ד"א לא שערום אבותיכם לידע אם יש בהן צורך אם לאו. דבר אחר לא שערום אבותיכם אל תהי קורא לא שערום אלא לא שעום אבותיכם אע"פ שמזבחין להם ומקטרין להם לא יראים מהם. וכן הוא אומר [לח]ואל קין ואל מנחתו לא שעה:

צור ילדך תשי. א"ל הקב"ה עשיתם אותי כאילו אני זכר ומבקש לילד, אילו היתה חיה יושבת על המשבר לא היתה מצטערת כענין שנאמר [לט]כי באו בנים עד משבר, ואילו היתה חולה ומבכירה לא היתה מצטערת כענין שנאמר [מ]כי קול כחולה שמעתי צרה כמבכירה, אילו היו שנים במעיה לא היתה מצטערת כענין שנאמר [מא]ויתרוצצו הבנים בקרבה, אילו היה זכר שאין דרכו לילד ומבקש לילד לא היה צערו כפול ומכופל כענין שנאמר [מב]שאלו נא וראו אם יולד זכר. דבר אחר צור ילדך תשי (טז) שכחתם אותי בזכות אבותיכם, וכן הוא אומר [מג]הביטו אל צור חוצבתם הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם. דבר אחר צור ילדך תשי כל זמן שאני מבקש (להשיב) [להטיב] אתכם אתם מתישים כח של מעלה, עמדתם על הים ואמרתם זה אלי ואנוהו, בקשתי להטיב לכם חזרתם ואמרתם [מד]נתנה ראש ונשובה מצרימה, עמדתם לפני הר סיני ואמרתם [מה]כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע, בקשתי להטיב לכם

מ"ק ובמ"ק קו דברים יז : קז ישעיה ב' : קח משלי ח : קט תהלים פ : קי מלכים א ה : א עמוס ו : ב מלכים א ה : ג עמוס ו : ד ה ו ז כל אלה מיני מינוי ושררה אצל הרומיים הקדמונים, ובלי ספק נשתבשו המלות ברוב ההעתקות כי כן הנוסחאות בונות : ח מטרוניות נשים כבודות : ט כתובות קיא : י ספרי : יא איוב כא : יב בראשית יא : יג יחזקאל טז : יד שמות לב : טו שם : טז דברים לא : יז שם ח : יח שם : יט איוב א : כ עמוס ו : כא ירמיה כח : כב איוב טו : כה ישעיה ב : כו שם נא : כח ירמיה ב : כט שם יב : ל תהלים עח : לא ישעיה ב' : לב יחזקאל ח : לג ירמיה יד : לד מלכים א טו : לה ויקרא יח : לו מ"א יד : לז ישעיה י : לח בראשית ד : לט ישעיה לז : מ ירמיה ד : מא בראשית כה : מב ירמיה ל : מג ישעיה נא : מד במדבר יד : מה שמות כד :

זית רענן (יג) אלו באלמרקין שלהם כצ"ל : (יד) אל תהי קורא וינבל אלא וינבל צור ישועתו, נ"ל דה"פ אל תהי קורא וינבל לחוד ואח"כ צור ישועתו, אלא וינבל צור, ישועתו, בענין שאמר ירמיה להקב"ה אל תנבל כסא כבודך, פי' כשאתה מיסר לישראל אתה מנבל כסא כבודך ח"ו : (טו) שלא עמדו שערות, שלא יראו מפניהם : לא שערום, מלשון שיעור שלא היו משערין אם יש בהן צורך : (טז) שכחתם, בחירק תחת השי"ן והוא פועל יוצא שגרמתם להקב"ה לשכוח בזכות אבותיכם ואמרתם נתנה ראש וכו', מקרא זה לא נאמר על הים אלא במרגלים רק שגם על הים אמרו כן שהרי אמרו טוב לנו עבוד את מצרים :

לכם חזרתם בכם ואמרתם לעגל [מו]אלה אלהיך ישראל, הוי כל זמן שאני מבקש להטיב לכם אתם מתישים כח של מעלה. ותשכח אל מחוללך, רבי מאיר אומר אל שהתחיל בך שנצטער בך, כענין שנאמר [מז]חיל כיולדה, רבי יהודה אומר אל שעשאך מחילין מחילין. דבר אחר אל שהחיל שמו עליך מה שלא החיל שמו על כל אומה ולשון, וכן הוא אומר [מח]אנכי ה' אלהיך, רבי נחמיה אומר אל שעשך הילין על כל באי עולם בשעה שאי אתה עושה בתורה, וכן הוא אומר [מט]קול ה' על המים וגו' עד קול ה' יחולל אילות. [נ]דבר אחר ותשכח אל מחוללך אל שמוחל לך על כל עונותיך, בשעה שישראל עושין רצונו של מקום הן מוסיפין כח וגבורה שנאמר [נא]ועתה יגדל נא כח ה', בשעה שהם מכעיסים אותו כביכול צור ילדך תשי. בשעה שהם עושין רצונו הן מוסיפין כח וגבורה שנאמר [נב]באלהים נעשה חיל, ובשעה שהם מכעיסין [נג]וילכו בלא כח לפני רודף. [נד]רבי יהודה בר' סימון בשם ר' לוי בן פרטא כתיב צור ילדך תשי התשתם כחו של יוצר, משל לאחד שהיה יושב וצר איקונין של מלך, עד שהוא גומרה באו ואמרו לו נתחלף המלך, מיד רפו ידיו של יוצר אמר של מי אצור של ראשון או של שני, כך כל מ' יום הקב"ה עוסק בצורתו של ולד וסוף ארבעים יום הולכת ומקלקלת עם אחר מיד רפו ידיו של יוצר אמר של מי אצור של ראשון או של שני, הוי צור ילדך תשי התשתם כחו של יוצר, יו"ד זעירא ולית בקרייה כוותיה. א"ר יצחק מצינו כל עוברי עבירות הגונב נהנה והנגנב מפסיד, הגוזל נהנה והנגזל מפסיד, ברם הבא שניהן נהנין מי מפסיד כביכול הקב"ה שהוא מאבד (במנין) [כמנים] שלו, רבי (מיאשא) [מנשיה] בר בריה דרבי יהושע בן לוי מצינו שכל מי שהוא רואה דבר ערוה ולא ניזון עינו ממנה זוכה להקביל פני השכינה, מה טעם [נה]עוצם עיניו מראות ברע, מה כתיב בתריה [נו]מלך ביפיו תחזינה עיניך:

[נז]וירא ה' וינאץ מכעס בניו ובנותיו. דור שהאבות מנאצין בו הקב"ה כועס על בניהם ועל בנותיהם ומתים כשהם קטנים.

[נח]וירא ה' וינאץ רבי יהודה אומר (יז) ממה שהם נאים לו מנאצים לפניו, רבי מאיר אומר מכעס בניו ובנותיו, והרי דברים ק"ו ומה בזמן שמכעיסין לפניו קרויין בנים אילו לא היו מכעיסין עאכ"ו. ויאמר אסתירה פני מהם, אמר הקב"ה הריני מסלק שכינתי מביניהם. אראה מה אחריתם אדעה מה בסופם. דבר אחר הריני מוסרם ביד ארבע מלכיות שיהו משעבדין אותן. כי דור תהפוכות המה דור הפוך דור תהפוך אין כתיב כאן אלא כי דור התהפוכות המה הפכפכין הם מרדנין הם. בנים לא אמון בם, בנים אתם שאין בכם אמונה, עמדתם לפני הר סיני ואמרתם כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע אף אני אמרתי אלהים אתם כיון שאמרתם לעגל אלה אלהיך ישראל אף אני אמרתי לכם [נט]אכן כאדם תמותון, הכנסתי אתכם אל ארץ אבותיכם ובניתי לכם בית הבחירה אמרתי לכם לא תהיו גולין ממנה לעולם, כיון שאמרתם *אין לנו חלק בדוד אף אני אמרתי לכם [ס]וישראל גלה יגלה מעל אדמתו. רבי דוסתאי בן יהודה אומר אל תהי קורא בנים לא אמון בם אלא לא אמן בם שלא היו רוצין לענות אמן אחר הנביאים כשמברכין אותם, וכן הוא אומר [סא]למען הקים ה' את השבועה אשר נשבע לאבותינו לתת לנו ארץ זבת חלב ודבש, ולא היה אחד מהם שפתח את פיו ועונה אמן עד שבא ירמיה ואמר אמן, שנאמר [סב]ואען ואומר אמן ה':

[סג]ויאמר אסתירה פני מהם. משל לבן מלכים שהיה יוצא לשוק מכה ולא לוקה מבזה ולא מתבזה, היה עולה אצל אביו [סד]בטרוניא, א"ל אביו מה אתה סבור בכבודך אתה מתכבד אי אתה מתכבד אלא בכבודי, מה עשה הפליג דעתו ממנו ולא היה בריה משגחת עליו, כך בשעה שיצאו ישראל ממצרים נפלה אימתן על כל באי עולם שנאמר [סה]שמעו עמים ירגזון וגו' אז נבהלו אלופי וגו', כיון שבאו ישראל לידי עבירות ומעשים רעים א"ל הקב"ה מה אתם סבורים בכבודכם אתם מתכבדים אי אתם מתכבדים אלא בכבודי, הפליג דעתו מהם מיד *ויבא עמלק. אמר הקב"ה אין בכם אמנה של ממש הוי כי דור תהפוכות המה. [סו]רבי יהודה ור"י ור"מ הוי קאזלי באורחא, ר"מ הוה דייק בשמא ר' יהודה ורבי יוסי לא הוו דייקא בשמא, כמטו להההוא אושפיזא אמרו ליה מה שמך אמר להו כידור א"ל ר"מ ש"מ אדם רשע הוא שנאמר כי דור תהפוכות המה, ר' יהודה ור' יוסי אשלימו ליה כיסייהו ר"מ לא אשלים ליה כיסיה, אזל אותביה בכדא וקבריה בקבריה דההוא גברא, אתא אבוה איתחזי ליה בחלמא תא שקיל כיסא דמנח ארישא דההוא גברא, למחר אמר להו הכי חזאי בחלמא, א"ל חלמי דבי שמשי בטלין אינון, אזל ר"מ ונטריה לכיסיה כולה יומא ואייתיה לאורתא לכיסיה, למחר א"ל הב לן כיסן, אמר להו לא היו דברים מעולם, א"ל לר"מ מ"ט לא אשלים ליה מר כיסיה, א"ל אמר לי כידור שמו ונאמר כי דור תהפוכות המה וגו', א"ל מאי טעמא לא אמר לן מר, א"ל אימור דאמרי אנא חששא אחזוקי מי אמרי, משכוהו ועיילוהו (לתביתה) [לחנותא] אשקייה חמרא הוו מלופחי בדיקניה אזלו יהבו סימנא לאיתתיה ואייתה לכיסייהו, אזל איהו וקטלה לאיתתיה, היינו דתניא מים ראשונים האכילו בשר חזיר מים אחרונים הרגו את הנפש, מכאן ואילך אינהו נמי הוו דייקי בשמא (כתוב ברמז תתצ"א):

[סז]הם קנאוני בלא אל. יש לך אדם עובד לצלם דבר הרואה אותו, אבל הן עובדין לבבואה, ולא לבבואה בלבד אלא להבל זה שעולה מן הקדירה שנאמר כעסוני בהבליהם. ואני אקניאם בלא עם אל תקרי בלא עם אלא (יח) בלוי עם אלו (הבאין) [הבזוין] שבין האומות [שבאין] ומוציאין אותו מתוך בתיהן. דבר אחר אלו הבאין מברבריה (ומברטניא) [וממורטינא] שמהלכים ערומין בשוק, אין לך אדם בזוי ופגום בעולם אלא המהלך ערום בשוק. בגוי נבל אכעיסם אלו המינים, וכן הוא אומר [סח]אמר נבל בלבו אין אלהים. [סט]בגוי נבל אכעיסם זו אשה רעה וכתובתה מרובה, רבי אלעזר אומר אלו המינים וכו', במתניתא תנא אלו בני ברבריא וכו', ורבי יוחנן אמר אלו חברין, א"ל לרבי יוחנן אתו חברי לבבל שגא נפל, א"ל קא מקבלי שוחדא תריץ ויתיב. [ע]כי אש קדחה באפי כשהפורענות יוצאה לעולם אינה יוצאה אלא באף, ומנין שאף בתוך גיהנם שנאמר ותיקד עד שאול תחתית. ותאכל ארץ ויבולה זו ארץ ישראל. ותלהט מוסדי הרים זו ירושלים, כענין שנאמר [עא]ירושלים הרים סביב לה. דבר אחר ותאכל ארץ ויבולה זה העולם. ותלהט מוסדי הרים אלו ארבע מלכיות שנאמר [עב]ואשא עיני ואראה [והנה] ארבע מרכבות יוצאות מבין שני ההרים וההרים הרי נחשת:

אספה עלימו רעות. הריני מכנים ומביא עליהן כל הפורעניות כולן כאחת. דבר אחר אכוף עלימו רעות אין כתיב כאן (יט) אלא אספה שיהו כל הפורעניות כלות והם אינם כלים, וכן הוא אומר חצי אכלה בם חצי יכלה אותם אין כתיב כאן אלא חצי אכלה בם שיהיו חצי כלים והם אינם כלין. דבר אחר חצי אכלה בם חצי הרעב, וכן הוא אומר [עג]בשלחי את חצי הרעב הרעים בהם:

מזי רעב ולחומי רשף. שיהו (מוהין) [מוזין*] ברעב ומושלכין בחוצות, וכן הוא אומר [עד]והעם אשר המה נבאים להם יהיו מושלכים בחוצות ירושלים. וקטב מרירי לפי דרכך אתה למד שכל מי שהשד בו (כ) מורר. ושן בהמות אשלח בם אל תקרי ושן בהמות אלא ושן בהם אשלח בם שיהו מתחממין ומתחורין על כל עבירות. דבר אחר שיהא אחד מהם מתחמם ונושך עצמו ומעלה בו נומי ומת והולך בה. דבר אחר ושן בהמות אשלח בם שתהא בהמתו נושכתו ומעלה נומי ומת והולך בה, וכבר אמרו מעשה היה שהרחלים נושכין וממיתין. עם חמת זוחלי עפר שיהו מוזהלין בעפר. דבר אחר אלו עכינין שאין שלטונן אלא בעפר. [עה]וקטב מרירי תרתי קטבי הוו חד מקמי טיהרא וחד בתר טיהרא, מקמי טיהרא קטב מרירי שמיה ומיתחזי בי כדא דכמכא והדר ביה בחשא, דבתר טיהרא [עו]ישוד צהרים שמיה ומיתחזי בקרנא דעיזא והדר ביה (נפיא) [כנפיא], מחד בתמוז עד שיתסר ביה ודאי שכיחי, מכאן ואילך ספק שכיחי ספק לא שכיחי, ומשתכחא בטולי דצפרא (ופניא) דלא הוי גרמידא ובטולא דפניא דלא הוה גרמידא. ועיקר בטולי דבית הכסא ובטולי דחצבא. מחוץ תשכל חרב (כתוב למעלה ברמז ר"ו). [עז]כל רודפיה השיגוה בין המצרים ביומין דעקא בין י"ז בתמוז לט' באב שבהן קטב מרירי שולט [כמד"א] [עח]מדבר באופל יהלוך מקטב ישוד צהרים, ולמה קרי ליה קטב מרירי ר' אבא בר כהנא אמר דהוא גזיז סוגיא דטיהרא מן רישיהון (דארבע) [דשית] עד כופיהון דתשע. ורבי לוי אמר דהוא גזיז סוגיא דטיהרא מן סופיהון דארבע עד רישיהו דתשע ואינו מהלך לא בצל ולא בחמה אלא בצל שהוא סמוך לחמה. אמר רבי יוחנן וכולו מלא קליפין ושערות ועינים אמר ריש לקיש עין אחת קבועה

מו שמות לב : מז תהלים נח : מח שמות יט : מט תהלים כט : נ פסיקתא : נא במדבר יד : נב תהלים קח : נג הושע ח : נד ויקרא רבה פרשה כג : נה ישעיה לג : נו שם : נז כתובות ח : נח ספרי : נט תהלים פב : *ש"ב כ : ס עמוס ז : סא ירמיה יא : סב שם : סג מגילה : סד בטרוניא: בעלילס : סה שמות טו : *שם יז : סו יומא פג : סז ספרי : סח תהלים יד : סט יבמות סג : ע ספרי : עא תהלים קכה : עב זכריה ו : עג יחזקאל ה : *מוזין כרופין : עד ירמיה יד : עה פסחים קיא : עו תהלים צא : עז איכה רבתי פ"א : עח תהלים צא :

זית רענן (טז) מחילין מהילין, פי' הלולים כמו מערות : (יז) ממה שהם נאים לו, פי' בדבר מנוה שהם נאים לו מנאצים לפניו ועושים בו עבירות ודרש וינאץ נוטריקון נאה נאין : (יח) בלוי עם, הגרוע שנתקבץ ממלכיות הרבה ואין להם שוטר ומושל : (יט) אלא אספה, משמע שהפורענות התאספת : (כ) מורר, פי' ממורר הוי עצמו ומשהגע לזן נברא מרירי : ושן בהם אשלח בם, פי' שבהם בגופם יכנים השן הנושך וממית שיהיה היצר הרע בהם שיהיו מחזרין על כל העבירות : נומי, בשר חי : עכינים, נחשים :

קבועה לו בלבו וכל מי שהוא רואהו נופל ומת. מעשה בחסיד אחד שראה אותו ונפל ומת, אמרו רבי יהודה ברבי (שמואל) ראה אותו כו'. ר' אבהו הוה יתיב (פשיט) [ומתני] בהדא כנישתא דקסרין, חמא חד בר נש [פז]פרי בתר חברי ובידיה חד קטיתא בעי ממחיניה בה, חמא חד מזיקא פרי בתריה ובידיה [פח]חד קטיתא דפרזל, נפק ר' אבהו פרי לגבייהו, א"ל לא תמחיניה דילמא הוא מית, א"ל רבי מן הדא הוא מאית אמר הא מזיקא פרי בתרך ובידיה קטיתא דפרזל את מחי ליה בהדא והוא מחי ליה בההוא ומיית. רבי יוחנן הוה מפקד לספרייא ולמתנייא באילין יומי דלא יהו טענין ערקא על ינוקא, רב שמואל בר יצחק הוה מפקד לספריא ולמתנייא באילין יומיא דיהון מיפטרין טליא בארבע שעין[פט]:

[צ]מחוץ תשכל חרב. מכאן אמרו בשעת מלחמה כנס את הרגל בשעת רעב פזר הרגל, וכן הוא אומר [צא]אם יצאתי השדה והנה חללי חרב ואם באתי העיר הנה תחלואי רעב, ואומר *ואשר בשדה בחרב ימות ואשר בעיר רעב ודבר יאכלנו. ומחדרים אימה היה רואה את החרב כשהיא באה לשוק אם יכול לברוח ולמלט (אומר) [אז] חדרי לבו נוקפין עליו ומת והולך בה. דבר אחר מחוץ תשכל חרב על מה שעשו בחוצות שנאמר [צב]כי מספר עריך היו אלהיך יהודה ומספר חוצות ירושלים, ומחדרים אימה על מה שעשו בחדרי חדרים, וכה"א [צג]אשר זקני בית ישראל עושים בחשך איש בחדרי משכיתו, ואומר [צד]עזב ה' את הארץ אין ה' רואה:

גם בחור גם בתולה (כא) לא אלו בלבד אלא יונק עם איש שיבה, וכה"א [צה]כי גם איש עם אשה ילכדו זקן עם מלא ימים. ד"א גם בחור אתם גרמתם לי לשלוח יד בבחירי, וכה"א [צו]ויען יהושע בן נון משרת משה מבחוריו. גם בתולה מלמד שהיו מנוקין מן החטא כבתולה זו שלא טעמה טעם חטא. יונק שהיו יונקין דברי תורה כיונק זה שיונק חלב מדדי אמו. איש שיבה אל תקרי איש שיבה אלא איש ישיבה מלמד שהיו כלן ראוין לישב בישיבה, וכה"א [צז]הכל גבורים עושי מלחמה, וכי מה גבורה עושים בני אדם המהלכים בגולה ומה מלחמה עושים בני אדם הזקוקין בזיקין ונתונין בשלשלאות, אלא הכל גבורים גבורים במלחמתה של תורה, וכה"א [צח]ברכו ה' מלאכי גבורי כח, עושי מלחמה שהיו נושאין ונותנים במלחמתה של תורה, וכה"א [צט]על כן יאמר בספר מלחמות ה', ואומר [ק]והחרש והמסגר אלף, חרש אחד מדבר והכל שותקין, מסגר הכל יושבין לפניו ולמדין הימנו אחד פותח ואחד סוגר לקיים מה שנאמר [קא]ופתח ואין סוגר וסגר ואין פותח. אמרתי אפאיהם אמרתי באפי איה הם. אשביתה מאנוש זכרם אמרתי לא יהיו בעולם אבל מה אעשה להם. לולי, [קב]לולי ה' [שהיה לנו יאמר נא ישראל לולי ה'] שהיה לנו בקום עלינו אדם. ד"א לולי [קג]ויאמר להשמידם לולי משה בחירו. לולי כעס אויב אגור, מי גרם לי ליפרע מאלו כעס של אומות (כב) שהיה ככנוס לתוך מעיהם, אגור אין אגור אלא כנוס שנאמר [קד]דברי אגור בן יקא, ואומר [קה]ישיא מות עלימו ירדו שאול חיים כי רעות במגורם. פן ינכרו צרימו, בשעת צרתן של ישראל מנכרין אותם ועושין אותן כאילו אין מכירין אותם בעולם, וכן מצינו כשבקשו ישראל לברוח כלפי צפון היו מסגירין אותן שנאמר *כה אמר ה' על שלשה פשעי צר, בקשו לברוח כלפי דרום היו מסגירין אותן שנאמר [קו]כה אמר ה' על שלשה פשעי עזה, בקשו לברוח כלפי מזרח היו מסגירין אותן שנאמר [קז]כה אמר ה' על שלשה פשעי דמשק, לברוח כלפי מערב היו מסגירין אותן שנאמר [קח]משא בערב ביער בערב, בשעת טובתן הן מכחשין להן ועושין להן כאילו הן אחין, וכן עשו אמר ליעקב [קט]יש לי רב אחי יהי לך אשר לך, וכן חירם אמר לשלמה [קי]מה הערים אשר נתתה לי אחי. לא ה' פעל כל זאת כמות שאומרים אותן השוטים [א]הלא בחזקנו לקחנו לנו קרנים:

תתקמו כי גוי אובד עצות המה. ר' יהודה דורשו כלפי ישראל, רב נחמיה דורשו כלפי עובדי אלילים, ר' יהודה דורשו כלפי ישראל אבדו ישראל עצה טובה שניתנה להן, ואין עצה אלא תורה שנאמר [ב]לי עצה ותושיה. ואין בהם תבונה אין בהם אחד שיסתכל ויאמר אמש אחד ממנו רודף מן העו"א אלף ושנים רבבה. אם לא כי צורם מכרם, רב נחמיה דורשו כלפי העו"א אבדו עו"א ז' מצות שנתתי להם. ואין בהם תבונה אין בהם אחד שיסתכל ויאמר עכשיו אחד ממנו רודף מישראל אלף ושנים יניסו רבבה, ולימות המשיח אחד מישראל רודף ממנו אלף ושנים יניסו רבבה: אם לא כי צורם מכרם, מעשה בפולמוס שביהודה שרץ [ג]דיקורין א' אחר בן ישראל בסוס להורגו ולא הגיעו [עד שלא הגיעו] יצא נחש וכרך לו על עקבו, אמר לאחד בבקשה ממך אמור לפלוני דבר אחד לא תהיו סבורין לומר שאנו גבורים ונמסרו בידינו אלא אם לא כי צורם מכרם. [ד]מה היה כחו של בן כוזיבא בשעה שהיה יוצא למלחמה היה מקבל אבני בליסתרא באחת מארכבותיו והיה זורקן ממנו והורגת כמה נפשות וכו', ונהרג בן כוזיבא אזלין טענין ואיתיאו רישיה לגבי אדרינוס, אמר מאן קטיל הדין, א"ל חד גינתי אנא קטליתיה, לא הימין אמר לון אייתון לי (גופיה) פטומיה, אזל ואייתיה ואשכח חויא כריכא על ארכובתיה, אמר אילולא אלהא דקטליה מאן הוה יכיל קטיל ליה, לקיים מה שנאמר אם לא כי צורם מכרם. תרין אחין הוו בכפר חרוכא והוה אדרינוס משלה גייסין עליהון מקטלא יתהון ואינון נפקין עליהון ומקטלין ואמרי כל סמא דמילתא נלבשינון כלילן ונעביד יתהון מלכין, (וכיון שגרמו העונות אמרו נבדוק), חד זמן שלח עליהון גייסות פגע בהן חד סב אמר לון אלהכון יסעדינכון אמרין לא נסעוד ולא נסכוף וכיון שגרמו העונות יצאו ונהרגו, אזלון טענין רישיהון לגבי אדרינוס ואשכח עכינא כרוכא על צואריהון אמר אילולי אלהיהון דאילין דקטלון מאן הוה יכיל קטיל להון, לקיים מה שנאמר אם לא כי צורם מכרם:

[ה]לו חכמו ישכילו זאת, אילו נסתכלו ישראל בדברי תורה שנתנה להן לא שלטה בהן אומה ומלכות וכו', ומה אמרתי להן קבלו עליכם עול מלכות שמים להכריע זה את זה ביראת שמים והתנהגו זה עם זה בגמילות חסדים:

איכה ירדף אחד אלף. אם לא עשיתם את התורה היאך אני עושה הבטחתכם, הייתם מבקשים שיהא אחד מכם רודף אלף ושנים יניסו רבבה [עכשיו אחד מן העו"א רודף אלף ושנים יניסו רבבה]. אם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם, איני מסגיר אתכם ע"י עצמי אלא (כג) ע"י אחרים וכבר היה מעשה שהזובבים מסרו אותם ביהודה (כ' ברמז ע"ז). רבי חנניא איש כפר טבעין אמר לא כאחד שאומר לחבירו עבד קרי אני מוכר לך, אבל אני איני כן מוכר אני (מיד) ומסגיר אני (מיד) אתכם כטמאים ביד טהורים, ומנין שאין מסגירין אלא טמא שנאמר [ו]והסגיר הכהן את הנגע וגו': כי לא כצורנו צורם, לא כתוקף שאתה נותן לנו אתה נותן להם, כשאתה נותן להן את התוקף הן מתנהגין עמנו במדת אכזריות הורגין ממנו וצולבין ממנו ושורפין ממנו. ואויבינו פלילים כבר כתבת לנו, שאויב לא דן ולא מעיד שנאמר [ז]והוא לא אויב לו יעידנו, ולא מבקש רעתו ידיננו ואתה מניתה עלינו אויבים עדים ודיינים: כי מגפן סדם גפנם, ר' יהודה דורשו כלפי ישראל. רב נחמיה דורשו כלפי עובדי אלילים. ר' יהודה אומר וכי מגפנה של סדום אתם או ממטעה של עמורה אתם והלא אי אתה אלא ממטע קודש שנאמר [ח]ואנכי נטעתיך שורק כולה זרע אמת. ענבמו ענבי רוש בניו של אדם הראשון אתם שקנס עליכם מיתה ועל כל תולדותיו הבאים אחריו עד סוף כל הדורות. אשכלות וגו' שהגדולים שבכם (כד) מרתן פרוסה בהן כאשכול, ואין אשכול אלא גדול שנאמר [ט]אין אשכול לאכול וגו'. *מה היה אותו אילן שאכל ממנו אדם הראשון ר' יהודה אומר ענבים היו שנאמר ענבמו ענבי רוש אשכלות מרורות למו אותן אשכלות הביאו מרורות לעולם: [י]חמת תנינם יינם שהחסידים והכשרים שבכם המתם כתנינים. וראש פתנים אכזר אלו (הראשונים) [הראשים] שבכם כפתן הזה אכזרי. דבר אחר חמת תנינים יינם [המתונים] יראי חטא שבכנסו חמתם כתנינים. וראש פתנים אכזר (ראשונים) [הראשים] שבכם כפתן הזה. רב נחמיה דורשו כלפי העו"א בודאי מגפנה של סדום אתם, וממטעה של עמורה אתם, תלמידיו של נחש הקדמוני אתם שהטעה את אדם וחוה, אשכלות מרורות למו שהגדולים שבהם מרתן פרוסה בהן כנחש (אשכלות מרורות למו) ואין אשכול אלא גדול שנאמר [יא]אין אשכול לאכול בכורה אותה נפשי:

הלא הוא כמוס עמדי, ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר כוס שהיה כמוס ומכוסה יכול (כה) דוהה ת"ל [יב]חמר, יכול שאין בו אלא חציו, ת"ל [יג]מלא מסך, יכול שאין חסר אפי' טיפה אחת ת"ל

ממ"ק ובמ"ק פז פרי, רודף: פח פי' קורדוס: פט פי' שיפטרו הנערים לביתם בד' שעות: צ ספרי: צא ירמיה יד: *יחזקאל ז: צב שם ט: צג יחזקאל ח: צד שם:
צה ירמיה ו: צו במדבר יא: צז מ"ב כד: צח תהלים קג: צט במדבר כא: ק מ"ב כד: קא ישעיה כב: קב תהלים קכד: קג שם קו: קד משלי ל:
קה תהלים נה: *עמוס א: קו שם: קז שם: קח ישעיה כא: קט בראשית לג: קי מ"א ט: א עמוס ו: ב משלי ח: ג דיקוריון ראש החיילות: ד איכה רבתי פ"ב:
ה ספרי: ו ויקרא יג: ז במדבר לה: ח ירמיה ב: ט מיכה ז: *בראשית רבה פרשה טו: י ספרי: יא מיכה ז: יב תהלים עה: יג שם:

זית רענן (כא) לא אלו בלבד וכו', אף שאין דרך להרוג יונקי שדים וזקנים דלאו בני מלחמה נינהו: (כב) שהיה כנוס לתוך מעיהם, פירוש שהיה כו־אין להם אחוה והיו בטוחין בהם ובאמת היה כעס במגורם בקרבם: (כג) ע"י אחרים, לכן כתיב לשון מכירה: שהזובבים, פי' שראו שזובבים פורח מהמערה והשיגו שיש שם אנשים: עבד קירי וכו', קירי לשון אדון, פי' שאומר לחברו עבד אני מוכר לך שהוא כאדון ומשבחו בעיניו ואח"כ מוכר לו וכו':
(כד) מרתן, ארס שלהם: (כה) דוהה, פי' יין שאינו אדום: ת"ל חמר, שהוא אדום כענין שנאמר ודם ענב תשתה חמר:

ת"ל [יז]וינגר מזה, מאותה טיפה שתו ממנה אנשי דור המבול ואנשי דור הפלגה ואנשי סדום ועמורה, ופרעה וכל חילו, סיסרא וכל המונו, סנחריב וכל אגפיו, נבוכדנצר וכל חילו, ומאותה טיפה עתידין לשתות כל באי העולם עד סוף כל הדורות, וכן הוא אומר [טו]ועשה ה' צבאות לכל העמים בהר הזה משתה שמנים משתה שמרים שמנים ממוחיים שמרים מזוקקים וגו' בלע המות לנצח וגו' יכול שמרים (שאין) [שיש] בהן צורך, תלמוד לומר שמנים ממוחיים שמרים מזוקקים שמרים שאין בהן כלום אלא [פקטים][טז], וכן הוא אומר [יז]כוס זהב בבל ביד ה', ואומר [יח]כוס אחותך תשתי העמוקה והרחבה וגו', מה דרכו של זהב לאחר שנשבר יש לו רפואה, כך כשתפסוק פורענות מן האומות עתידין לחזור להן, וכשמגיע אצל ישראל מהו אומר [יט]ושתית אותה ומצית ואת חרשיה תגרמי, מה דרכו של חרס לאחר שנשבר אין לו רפואה, כך כשתפסוק הפורענות מישראל אינה עתידה לחזור להם. חתום באוצרותי מה אוצר זה חתום ואין מגדל פירות, כך מעשיהם של רשעים אין מגדלין פירות, אם אמרתי כן מאבדין את העולם, וכן הוא אומר [כ]אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו, אבל מעשיהם של צדיקים מגדלין פירות ופירי פירות שנאמר [כא]אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו. ד"א מה אוצר זה התום ואין חסר כלום כך צדיקים לא נטלו כלום משלהן בעוה"ז שנאמר [כב]מה רב טובך אשר צפנת ליראיך, ומנין שלא נטלו רשעים כלום משלהן בעוה"ז שנאמר הלא הוא כמוס עמדי, אימתי אלו ואלו נוטלין, למחר כשתבא הגאולה שנאמר לי נקם ושלם, לי נקם ושלם אני בעצמי פורע מהם ואיני פורע מהם לא על ידי מלאך ולא ע"י שליח כענין שנאמר [כג]ועתה לכה ואשלחך אל פרעה, ואומר [כד]ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור. לי נקם (כו) ואשלם אין כתוב כאן אלא לי נקם ושלם, משלם אני מעשיהם שעשו אבותיהם לפני בעוה"ז שנאמר [כה]לא אחשה כי אם שלמתי ושלמתי אל חיקם וגו' ואומר [כו]ושלמתי ראשונה (ושניה) משנה עונם וחטאתם על חללם את ארצי. לעת תמוט רגלם כענין שנאמר [כז]תרמסנה רגל. כי קרוב יום אידם א"ר יוסי אם מי שנאמר בהם כי קרוב יום אידם הרי פורענות ממשמשות ובאות, מי שנאמר בהם [כח]ומרוב ימים יפקדו על אחת כמה וכמה:

וחש עתידות למו. כשהמקום מביא (עליהן) פורענות על העו"א (מרעיש) [מחיש] עליהם (העולם) שנאמר [כט]יעופו כנשר חש לאכול, ואומר [ל]האומרים ימהר יחישה מעשהו למען נראה, וכשהמקום מביא פורענות *על ישראל (אין ממתין להם) [הן מתונים] הא כיצד מוסרן לארבע מלכיות שיהיו משעבדים בהן, וכן הוא אומר [לא]אל תירא כי אתך אני, להושיעך ולהצילך: כי ידין ה' עמו כשהקב"ה דן את האומות שמחה היא לפניו (כז) שנאמר כי ידין ה' עמו, וכשהמקום דן את ישראל כביכול תהות הוא לפניו שנאמר ועל עבדיו יתנחם, ואין נחמה אלא תהות שנאמר [לב]כי נחמתי כי עשיתים, ואומר [לג]נחמתי כי המלכתי את שאול: כי יראה כי אזלת יד, כשרואה הכל מהלכין לפניו כשתכלה בגולה. ד"א כשיתיאשו מן הגאולה, כשתכלה פרוטה מן הכים שנאמר [לד]וככלות נפץ יד עם קודש תכלינה כל אלה. ד"א כי יראה כי אזלת יד כשהוא רואה שאין בהן אדם שיבקש עליהם רחמים כמשה שנאמר [לה]ויאמר להשמידם לולי משה בחירו. ד"א כשהוא רואה שאין בהם אדם שיבקש עליהם רחמים כאהרן שנאמר [לו]ויעמוד בין המתים ובין החיים. ד"א כשהוא רואה שאין בהם אדם שמבקש עליהם רחמים כפינחס שנאמר [לז]ויעמוד פינחס ויפלל. ד"א כי יראה שאין עוזר לישראל. [לח]ד"א כי יראה כי אזלת יד [אין בן דוד בא] עד שירבו המסורות. ד"א עד שיתמעטו התלמידים וכו' (כדלעיל). ואפס עצור ועזוב כביכול אין עוזר וסומך לישראל, כי הא דר' זירא כי הוה משכח רבנן דמעסקי ביה א"ל בבטותא מינייכו לא תירחקוניה דתניא שלשה באין בהיסח הדעת ואלו הן משיח מציאה ועקרב:

[לט]**ואמר** אי אלהימו צור חסיו בו, זה טיטוס הרשע שחירף וגידף כלפי מעלה, מה עשה תפס זונה בידו ונכנס לבית קדשי הקדשים והציע ספר תורה ועבר עליה עבירה, ונטל סייף וגידר את הפרוכת ונעשה נס והיה דם מבצבץ ויוצא, וכסבור אותו רשע שהרג את עצמו, שנאמר [מ]שאגו צורריך בקרב מועדיך שמו אותותם אותות. אבא חנן אומר [מא]מי כמוך חסין יה, מי כמוך חסין וקשה שאתה שומע ניאוצו וגידופו של אותו רשע ואתה שותק. דבי רבי ישמעאל תנא [מב]מי כמוך באלים ה', מי כמוך באלמים, מה עשה נטל את הפרוכת ועשאה כמין [מג]גרגותני והביא כל הכלים שבמקדש והניחן בהן והושיבן בספינה לילך ולהשתבח בעירו שנאמר [מד]ובכן ראיתי רשעים קבורים ובאו וממקום קדוש יהלכו וישתכחו בעיר אשר כן עשו. אל תקרי קבורים אלא קבוצים, אל תקרי וישתכחו אלא וישתבחו, ואיכא דאמרי קבורים ממש דאפי' מילי דמטמרן איגליין להון, עמד עליו נחשול שבים לטובעו אמר אותו רשע כמדומה אני שאלהיהם של ישראל אין גבורתו אלא במים, בא פרעה וטבעו במים, בא סיסרא וטבעו במים, אף הוא עומד עלי לטובעני במים, אם גבור הוא יעלה ליבשה ויעשה עמי מלחמה, יצתה בת קול ואמרה לו רשע בן רשע בן בנו של עשו הרשע בריה קלה יש לי בעולמי ויתוש שמה דמעלנא אית לה ומפקנא לית לה, עלה ליבשה ועשה עמה מלחמה, עלה ליבשה בא יתוש ונכנס בחוטמו וניקר במוחו שבע שנים, יומא חד הוה קא חליף אבבא דבי נפחא שמע קלא [מה]ארזפתא אישתיק, אמר איכא תקנתא בהכי, מכאן ואילך מייתי ומחי קמיה, לנכרי יהיב ליה ארבע זוזי, לישראל א"ל מיסתייך דקא חזית בסנאך, עד תלתין יומין עביד הכי מכאן ואילך כיון דדש דש. תניא אמר רבי פנחס בן ערובא אני הייתי בין גדולי רומי וכשמת פצעו את מוחו ומצאו בו כצפור דרור משקלו שתי סלעים, במתניתא תנא כגוזל בן שנה משקל שני ליטרין. אמר אביי נקטינן פיו של נחשת וצפורניו של ברזל, כי הוה קא מיית אמר לקלויה להההוא גברא ובדרו לקטמיה אשב ימי דלא לשכחיה אלהא דיהודאי ולוקמיה בדינא. [מו]ואמר אי אלהימו רבי יהודה דורשו כלפי ישראל, רבי נחמיה דורשו כלפי עובדי אלילים. רבי יהודה אומר ישראל שאומרים להם לעובדי אלילים היכן *היפטקין והגמונין שלכם. אשר חלב זבחימו יאכלו שהיו נותנין להם *אפסוניאות ועושין להן דונאטובי ומעלין להן קלניא. יקומו ויעזרוכם יקומו ויעזרו אתכם אין כתיב כאן אלא (כח) יקומו ויעזרוכם. רב נחמן אמר טיטוס בן אשתו של אספסינוס נכנס לבית קודש וכו' (כדלעיל). אשר חלב זבחימו יאכלו אמר הללו משה הטען ואמר להן בנו לכם מזבח והעלו עליו עולות ונסכו עליו נסכים כענין שנאמר [מז]את הכבש האחד תעשה בבקר, יקומו ויעזרוכם יהי עליכם סתרה. על הכל הוא מוחל ועל חילול השם פורע מיד. [מח]יין של עו"א מנלן דאסור (אמר רב נחמן) אמר רבה בר אבוה אמר קרא אשר חלב זבחימו יאכלו ישתו יין נסיכם מה זבח אסור בהנאה אף יין אסור בהנאה. וזבח גופיה מנלן דכתיב [מט]ויצמדו ישראל לבעל פעור ויאכלו זבחי מתים מה מת אסור בהנאה אף זבח אסור בהנאה. ומת גופיה מנלן אתיא שם שם מעגלה ערופה כתיב (התם) [הכא] [נ]ותמת שם מרים וכתיב התם [נא]וערפו שם את העגלה בנחל [מה להלן אסור בהנאה אף כאן נמי אסור בהנאה]. והתם מנא לן תנא דבי ר' ינאי כפרה כתיב בה כקדשים:

[נב]**ראו** עתה כי אני אני הוא, מה ראה לומר אני שני פעמים, אלא אני הוא בעולם הזה ואני הוא לעולם הבא אני הוא שגאלתי את ישראל ממצרים ואני הוא שעתיד לגאול אותם בסוף מלכות רביעית. ואין אלהים עמדי כל מי שיאמר שיש אלוה אחר אני אמיתנו במות שני וכל מי שיאמר אין אלוה שני אני אחיינו לחיי העולם הבא לכך נאמר אני אמית ואחיה. מחצתי את ירושלים ביום אפי וברחמים גדולים ארפא להם לכך נאמר מחצתי ואני ארפא, וכל מלאך ושרף לא יצילו את הרשעים מידי מדינו של גיהנם שנאמר ואין מידי מציל. [נג]ת"ר אני אמית ואחיה יכול שתהא מיתה באחד וחיים באחד כדרך שהעולם נוהג, ת"ל מחצתי ואני ארפא מה מחיצה ורפואה באחד אף מיתה וחיים באחד, מכאן תשובה לאומרין אין תחיית המתים מן התורה. רבא רמי כתיב אני אמית ואחיה וכתיב מחצתי ואני ארפא. אמר הקב"ה מה שאני ממית אני מחיה והדר מה שמחצתי אני ארפא. [נד]ד"א כך אמר הקב"ה כשם מה שמחצתי מרפא כך מה שאני ממית אני מחיה. [נה]ראו עתה כי אני אני הוא זו תשובה לאומרים אין רשות בשמים, האומר שתי רשויות בשמים משיבין אותו ואומרים לו ואין אלהים עמדי. או שמא אין יכול לא להחיות ולא להמית לא להרע ולא להטיב, ת"ל ראו עתה וגו' אני אמית ואחיה, ואומר [נו]כה אמר ה' מלך ישראל וגואלו ה' צבאות אני ראשון

ממ"ק ובמ"ק יד תהלים עה : טו ישעיה כה : טז פקטים תרגנים : יז ירמיה נא : יח יחזקאל כג : יט שם : כ ישעיה ג : כא שם : כב תהלים לא : כג שמות ג : כד מלכים ב יט : כה ישעיה סה : כו ירמיה טז : כז ישעיה כו : כח שם כד : כט חבקוק א : ל ישעיה ה : לא שם מג : לב בראשית ו' : לג שמואל א טו : לד דניאל יב : לה תהלים קו : לו במדבר יז : לז תהלים קו : לח סנהדרין ט : לט גיטין נו : מ תהלים עד : מא שם פט : מב שמות ט : מג גרגותני פי' גדול ספינה בו יין מגת לגור : מד קהלת ח : מה ארזפתא קורנס : מו ספרי *היפטקין כו' מיני שררה : *אפסוניאות כו' מיני מס : מז במדבר כח : מח ע"ז כט : מט תהלים קו : נ במדבר כ : נא דברים כא : נב פרקי רבי אליעזר פל"ד : נג סנהדרין נא : נד מדרש אספה : נה ספרי : נו ישעיה מד :

זית רענן (כה) יכול שמרים שיש בהם צורך, שיכולין ללוש בהן עיסה : פקטים, היינו חרצנים : (כו) ואשלם אין כתיב אלא ושלם משמע שכבר שילם · יעל ישראל ממתין להם כצ"ל : מוסרן לד' מלכיות, ולא בבת אחת : (כז) שנאמר כי ידין, ולעיל מיניה כתיב וחש עתידות למו : תהות, חרטה : (כח) אלא יקומו ויעזרוכם, משמע שאפילו לעצמן אינן עוזרים : ועל חילול השם פורע מיד, לפיכך פרע מיד לטיטוס :

ראשון ואני אחרון. אני אמית ואחיה זה אחד מהמקומות שניתן להן רמז לתחיית המתים, אני אמית ואחיה, [נז]תמות נפשי מות ישרים, [נח]יחי ראובן ואל ימות, [נט]יחיינו מיומים וכו' (כדלעיל): ואין מידי מציל אין אבות מצילין את הבנים, לא אברהם מציל את ישמעאל, ולא יצחק מציל את עשו. אין לי אלא אבות שאין מצילין את הבנים, אח את אחיו מנין, ת"ל [ס]אח לא פדה יפדה איש, לא יצחק מציל את ישמעאל ולא יעקב מציל את עשו, ואפילו נותנין לו כל ממון שבעולם אין נותנין לו כפרו שנאמר [סא]ולא יתן לאלהים כפרו ויקר פדיון נפשם וגו'. יקרה היא הנפש שכשאדם חוטא בה אין לה תשלומין: כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעולם, כשבראו המקום לא בראו אלא במאמר [ולא] בשבועה, ומי גרם לו לישבע מחוסרי אמנה הן גרמו לו לישבע, שנאמר [סב]וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגוים. ואמרתי חי אנכי לעולם, שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, מדת בשר ודם היפקטי* נכנס (לפני) [לתוך] היפרכיא שלו אם יכול ליפרע (מהיפקטי) [מהחיים יכול] ואם לאו אין יכול ליפרע, אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אם אינו נפרע מן החיים נפרע מן המתים, אם אינו נפרע בעולם הזה נפרע בעולם הבא. אם שנותי ברק חרבי כשפורענות יוצאה מלפני קלה היא כברק (כט) ואף על פי כן ותאחז במשפט ידי. אשיב נקם לצרי הרי אחד, ולמשנאי אשלם הרי אלו שנים. דבר אחר אשיב נקם לצרי (אלא) [אלו] כותיים שנאמר [סג]וישמעו צרי יהודה ובנימין כי בני הגולה בונים היכל. ולמשנאי אשלם אלו המינים, וכן הוא אומר [סד]הלא משנאיך ה' אשנא וגו'. [סה]א"ר שני דברים בימין ושני דברים ביד, שני דברים בימין תורה וצדקה, תורה מנין [סו]מימינו אש דת למו, צדקה מנין [סז]צדק מלאה ימינך, שני דברים ביד נפש ומשפט, נפש מנין [סח]אשר בידו נפש כל חי, משפט מנין ותאחז במשפט ידי, הנפש נתונה במקום המשפט והוטאה הה"ד [סט]נפש כי תחטא. [ע]אשכיר חצי מדם וכי היאך אפשר לחצים שישתכרו בדם, אלא הריני משכר לאחרים במה שחצי עושים. וחרבי תאכל בשר וכי היאך איפשר לחרב שתאכל בשר, אלא הריני מאכיל אחרים ממה שחרבי עושה, כענין שנאמר [עא]ואתה בן אדם וגו' אמור לצפור כל כנף וגו', [עב]חרב לה' מלאה דם הודשנה מחלב כמה כי זבח לה' בבצרה. מדם חלל ושביה ממה שעשו בחללי עמי, וכן הוא אומר [עג]מי יתן ראשי מים וגו'. ושביה כמה שעשו בשבויי עמי, וכן הוא אומר [עד]והיו שובים לשוביהם: מראש פרעות אויב כשהמקום מביא פורענות על העו"א אין מביא עליהן שלהן אלא שלהן ושל אבותיהן מאברהם ואילך. דבר אחר מראש פרעות אויב מה ראו כל הפורעניות ליתלות בראשו של פרעה, מפני שפרעה הוא היה תחלה ששעבד את ישראל, הרנינו גוים עמו למחר כשהמקום מביא גאולה לישראל עובדי אלילים מתרגזין לפניו, ולא זו תהלה להם אלא שכבר רגזו מקדם, כענין שנאמר [עה]שמעו עמים ירגזון. דבר אחר הרנינו גוים עמו [שעתידין להיות מקלסים לפני ישראל שנאמר הרנינו גוים עמו], ומנין שאף שמים וארץ שנאמר [עו]רנו שמים כי עשה ה' הריעו תחתיות ארץ. ומנין אף הרים וגבעות שנאמר [עז]ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה. ומנין אף האילנות שנאמר [עח]וכל עצי השדה ימחאו כף. ומנין אף אבות ואמהות שנאמר [עט]ירונו יושבי סלע. כי דם עבדיו יקום ונקם שתי נקימות נקם על הדם ונקם על החמס. וכנין אתה אומר שכל חמס שחמסו עובדי אלילים את ישראל מעלה עליהם כאילו דם נקי שפכו שנאמר [פ]וקבצתי את כל הגוים וגו', באותה שעה [פב]ויהודה לעולם תשב וגו' ונקיתי דמם לא נקיתי. וכפר אדמתו עמו. מנין אתה אומר שהריגתן של ישראל ביד העו"א כפרה היא להן לעולם הבא שנא' [פג]נתנו את נבלת עבדיך וגו' שפכו דמם כמים. (ל) דבר אחר וכפר אדמתו עמו מנין אתה אומר שירידתן של רשעים בגיהנם כפרה היא להם לישראל לעולם הבא שנאמר [פד]ואתן אדם תחתיך. היה רבי מאיר אומר כל היושב בארץ ישראל ארץ ישראל מכפרת עליו שנאמר [פה]העם היושב בה נשוא עון, ועדין תלי בדלא תלי [פו]כי ארצם מלאה אשם מקדוש ישראל, ועדין אין אנו יודעין אם פורקין עונותיהן עליה ואם נושאין עונותיהן עליה, כשהוא אומר וכפר אדמתו עמו הרי פורקין עונותיהן עליה ואין נושאין עונותיהן עליה.

וכן היה ר"מ אומר כל הדר בא"י וקורא ק"ש שחרית וערבית ומדבר בלשון הקודש הרי הוא בן העולם הבא. אמרת גדולה שירה שיש בה עכשיו ויש בה לעבר וית בה לעתיד לבא ויש בה בעוה"ז ויש בה לעולם הבא:

תתקמז ויבא משה. נאמר כאן ויבא משה ונאמר להלן [פז]וילך משה, (לא) אי אפשר לומר וילך משה שכבר נאמר ויבא משה ואי אפשר וכו', אמור מעתה בא *דיתיקום שלו והרשות נתנה ביד אחר. וידבר את כל דברי השירה הזאת באזני העם מלמד שהיה (לב) משקעה באזניהם. הוא והושע בן נון ולמה אני צריך והלא כבר נאמר [פח]ויקרא משה להושע בן נון יהושע [ומה תלמוד לומר הוא והושע בן נון ללמדך צדקתו של יהושע], שומע אני שתזוח עליו דעתו משנתמנה ברשות, ת"ל הוא והושע בן נון הושע בצדקו ואע"פ שנתמנה פרנס על הצבור הוא הושע בצדקו, כיוצא בו אתה אומר [פט]ויוסף היה במצרים, וכי אין אנו יודעין שיוסף היה במצרים אלא להודיעך צדקו של יוסף, יוסף היה רועה צאן אביו ואע"פ שנעשה מלך (על ישראל) [במצרים] הוא יוסף בצדקו וכו'. ויאמר אליהם שימו לבבכם לכל הדברים [מלמד] שצריך אדם שיהו עיניו ולבו ואזניו מכונים לדברי תורה, וכן הוא אומר [פט]בן אדם שים לבך וראה בעיניך ובאזניך שמע את כל אשר אני מדבר אותך וגו'. ושמת לבך למבוא הבית בכל מוצאי המקדש, והרי דברים ק"ו ומה בית המקדש שנראה בעינים ונמדד ביד צריך אדם שיהו עיניו ולבו ואזניו מכונים, דברי תורה שהן כהררים התלוים בשערה על אחת כמה וכמה. אשר תצום אמר להם צריך אני להחזיק לכם טובה שתקיימו את התורה אחרי, אף אתם צריכים להחזיק טובה לבניכם שיקיימו את התורה אחריכם, מעשה שבא רבינו מלודקיא ונכנס רבי יוסי בר יהודה ורבי אלעזר בן יהודה וישבו לפניו, א"ל קרבו לכאן צריך אני להחזיק לכם טובה שתקיימו את התורה אחרי, אף אתם צריכין להחזיק טובה לבניכם שיקיימו את התורה אחריכם, (אילו אין) משה גדול הוא ואילו אחר אמר וקיבלנו תורתו לא היתה תורתו שוה [עכשיו] עאכ"ו, לכך נאמר אשר תצום וגו':

תתקמח כי לא דבר רק הוא מכם אין לך דבר ריקם בתורה שאם תדרשנו שאין בו מתן שכר בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא, שהרי אמרו למה נכתב *ואחות לוטן תמנע ותמנע היתה פלגש, לפי שאמרה אין אני כדי שאהיה לו לאשה אהיה לו לפלגש, וכל כך למה להודיעך שבחו של אברהם שהיו מלכים ושלטונין מתאוין לידבק בו, והרי דברים ק"ו ומה עשו שאין בידו אלא מצוה אחת שכבד את אביו היו מלכים ושלטונין מתאוין לידבק בו, על אחת כמה וכמה שהיו רוצין [לידבק] ביעקב הצדיק שקיים כל התורה כלה שנאמר [צ]ויעקב איש תם: ובדבר הזה תאריכו ימים על האדמה זה אחד מן הדברים שהעושה אותם אוכל פירותיהן בעולם הזה ואריכות ימים לעולם הבא, ומפורש כאן בתלמוד תורה, וכיבוד אב ואם מנין תלמוד לומר [צא]כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך, בשילות הקן מנין [צב]שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען ייטב לך, בהבאת שלום מנין שנאמר [צג]וכל בניך למודי ה' וגו': וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה [בשלשה מקומות נאמר בעצם היום הזה] נאמר בנח [צד]בעצם היום הזה בא נח, לפי שהיו דורו אומרים מכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו, ולא עוד אלא אנו נוטלין כשילין וקרדומות ומבקעין התיבה, אמר המקום הריני מכניסו לתיבה בחצי היום, וכל מי שיש בו [כח] למחות יבא וימחה. מה ראה לומר במצרים [צה]בעצם היום הזה, לפי שהיו מצרים אומרים מכך וכך אם אנו מרגישין בהן אין אנו מניחין אותן, ולא עוד אלא אנו נוטלים סייפות והרבות ואנו הורגין אותן, אמר הקב"ה הריני מוציאן בחצי היום וכל מי שיש בו כח למחות יבא וימחה. ומה ראה לומר בעצם היום הזה כאן, לפי שהיו ישראל אומרים מכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו, אדם שהוציאנו ממצרים וקרע לנו את הים והוריד לנו את התורה והגיז לנו את השליו והוריד לנו את המן ועשה לנו נסים וגבורות אין אנו מניחין אותו, אמר המקום הריני מכניסו בחצי היום למערה וכל מי שיש בו כח [למחות] יבא וימחה, לכך נאמר וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה:

עלה

מב"ק ובמ"ק נז במדבר כג : נח דברים לג : נט הושע ו : ס תהלים מט : סא שם : סב שם קו : *היפקטי שר הפלך : סג עזרא ד : סד תהלים קלט : סה ויקרא רבה פרשה ד :
סו דברים לד : סז תהלים מח : סח איוב יב : סט ויקרא ה : ע ספרי : עא יחזקאל לט : עב ישעיה לד : עג ירמיה ה : עד ישעיה יד : עה שמות טו : עו ישעיה מד :
פח שם נה : עט שם : פ שם מב : פא יואל ג : פב שם : פג תהלים עט : פד ישעיה מג : פה שם לג : פו ירמיה נא : פז דברים לג : *דיתיקום פי' ממלא מקומו : פח דברים יג :
*בנות לו' : פט יחזקאל מד : *ברכות לו : צ שם כב : צא שמות יט : צב דברים כב : צג ישעיה נד : צד בראשית ז : צה שמות יב :

זית רענן (כט) ואעפ"כ ותאחז במשפט ידי, פי' שהקב"ה אותזה ויכול להחזירה : הרי אלו שנים, פי' שהקב"ה משלם להם כפול כדכתיב (ירמיה י"ז) ומשנה שברון שברם : (ל) נתנו את נבלת עבדיך וגו' בשר חסידיך, א"כ קרי להו חסידים : אם פורקין, פי' נושא עון י"ל שנושאים עליהם עון : (לא) אי אפשר לומר ויבוא וכו'. פי' מעיקרא כתיב וילך וכו' משמע שהלך למקום אחר ואח"כ כתיב ויבוא משמע שבא ממקום אחר : אמור מעתה וכו'. פי' וילך משה שהלך רשות שלו ובא דיתיקי שלו : (לב) משקעה באזניהם, פי' שהכנים הדברים באזניהם שיהיו על לבם : להחזיק טובה, לפי שאף המתים שמחים בקבר כשישראל מקיימין התורה,

תתקמט עלה אל הר. עלייה היא לך ואינה ירידה. אל הר העברים הזה שהוא קרוי ארבע שמות, הר העברים, הר נבו, הר ההר, ראש הפסגה, ולמה נקרא שמו הר נבו שנקברו בו שלשה מתים הללו (לג) שמתו שלא מידי עבירה, משה, ואהרן, ומרים. אשר בארץ מואב אשר על פני יריחו רבי אליעזר אומר באצבעו של משה היה מטטרון מראה למשה והראהו את כל ארץ ישראל, ע"כ תחומו של אפרים, עד כאן תחומו של מנשה. רבי יהושע אומר משה הוא בעצמו ראה אותם, כיצד נתן בו כח בעיניו של משה וראה מסוף העולם ועד סופו. ומות בהר אשר אתה עולה שמה אמר לפניו רבש"ע למה אני מת לא טוב* שיאמרו טוב משה ממראה, משיאמרו טוב משה משמועה, לא טוב שיאמרו זה משה שהוציאנו ממצרים וקרע לנו את הים והוריד לנו את התורה ואת המן [והגיז לנו את השליו] ועשה לנו נסים וגבורות משיאמרו כך וכך עשה כו', אמר לו הקב"ה משה גזירה היא מלפני שוה בכל אדם שנאמר [צז]זאת התורה אדם כי ימות, ואומר (לד) [צז]וזאת תורת האדם ה' אלהים, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע למה מת אדם הראשון, אמר להם שלא עשה פקודי, והרי משה עשה פקודיך, א"ל גזירה היא מלפני שוה בכל האדם כו': והאסף אל עמיך, אצל אברהם יצחק ויעקב אבותיך, אצל קהת ועמרם [אבותיך] אצל אהרן ומרים אחיך. כאשר מת אהרן אחיך מיתה שחמדת לה, ומהיכן חמד משה מיתתו של אהרן בשעה שאמר לו [צח]קח את אהרן ואת אלעזר בנו והפשט את אהרן את בגדיו, הפשיטו בגדי כהונה והלבישן לאלעזר כו' וכן שני וכן שלישי, א"ל הכנס למערה ונכנס, עלה למטה ועלה, פשוט ידך ופשט, קמוץ פיך וקמץ, עצום עיניך ועצם, באותה שעה אמר משה אשרי מי שמת במיתה זו, לכך נאמר כאשר מת אהרן אחיך מיתה שחמדת לה:

על אשר מעלתם בי. אתם גרמתם למעול בי, על אשר לא קדשתם אותי אתם גרמתם לי שלא לקדש אותי. כאשר מריתם פי אתם גרמתם לי למרות פי, אמר לו הקב"ה משה לא אמרתי לך מה זה בידך השליכהו ארצה והשלכתו מידך, ומה אותות שבידך לא עכבת דבור הקל לא היה לך לעכבו, ומנין *שלא נפטר מן העולם עד שצרר לו הקב"ה בכנפיו שנאמר [צט]לכן לא תביאו את הקהל הזה: כי מנגד תראה את הארץ ושמה [לא תבא, נאמר כאן ושמה לא תבוא ונאמר להלן [ק]ושמה] לא תעבור, אי אפשר לומר ושמה לא תבא שכבר נאמר ושמה לא תעבור וכו', ומה תלמוד לומר ושמה לא תבא ושמה לא תעבור, אמר משה לפני הקב"ה אם איני נכנס בה מלך אכנס בה הדיוט, אם אין אני נכנס בה חי אכנס בה מת, א"ל הקב"ה ושמה לא תבא ושמה לא תעבור, לא מלך ולא הדיוט, לא חי ולא מת:

פרשת ברכה

לג [א]וזאת הברכה אשר ברך משה. לפי שאמר להם משה לישראל דברים קשים תחלה [ב]מזי רעב ולחומי רשף מחוץ תשכל חרב, [ג]ובהרב הקצפתם, [ד]ממרים הייתם עם ה', חזר ואמר להם דברי נחומים וזאת הברכה אשר ברך משה, וממנו למדו כל הנביאים כולן שהיו אומרים לישראל דברים קשים תחלה וחוזרין ואומרין להן דברי נחמות, ואין לך בכל הנביאים שהיו דבריו קשים כהושע, תחלת דבריו אמר [ה]תן להם ה' מה תתן וגו', חזר ואמר להן נחמות [ו]ילכו יונקותיו ויהי כזית הודו וגו'. וכן יואל אמר [ז]יתר הגזם אכל הארבה, חזר ואמר להם דברי נחומים שנאמר [טו]ושלמתי לכם את השנים אשר אכל הארבה הילק והחסיל והגזם, וכן עמוס אומר [טז]שמעו הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שומרון וגו', חזר ואמר להם דברי נחומים [יז]הנה ימים באים נאם ה' ונגש חורש בקוצר, וכן מיכה אמר [יח]שונאי טוב ואוהבי רעה וגו', חזר ואמר להם דברי נחומים] [יט]מי אל כמוך נושא עון וגו', וכן ירמיה אמר להן [כ]והשבתי מערי יהודה ומחוצות ירושלים קול ששון וגו', חזר ואמר להם דברי נחומים [כא]אז תשמח בתולה במחול וגו' (יכול משאמרת) [אבל עו"א כשאמרו] להם נחומין חזרו ואמרו להן דברי תוכחות [כב]ואמרת ככה תשקע בבל וגו', הוי משאמרו להן דברי נחומים (אין) חוזרין ואומרים להן דברי תוכחות. דבר אחר וזאת הברכה זה מוסף על הברכה ראשונה שברכן יעקב אבינו, שנאמר [כג]וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם, נמצינו למדין שממקום שסיים יעקב אבינו לברך את בניו משם התחיל משה וברכן שנאמר וזאת הברכה אשר ברך:

תתקנ דבר אחר וזאת הברכה הרי זה מוסיף על הברכה ראשונה, ואי זו זו תפלה שנאמר [כד]תפלה למשה איש האלהים, ועדין (דבר) תלי בדלא תלי ואין אנו יודעין אם תפלה קודמת את הברכה ואם ברכה קודמת את התפלה, כשהוא אומר וזאת הברכה הוי תפלה קודמת את הברכה ואין ברכה קודמת לתפלה. אשר ברך משה אילו אחרים ברכו את ישראל כדאי היא ברכתן, אלא שבא משה וברכן, נמצינו למדין שכדאי היה משה לברך את ישראל וכדאי ישראל שיברכם משה. [כה]מונע בר זה בלעם הרשע שהיה מונע מלברך את ישראל, יקבוהו לאום יעשה אריוה לעו"א, וברכה לראש משביר זה משה שברך את ישראל בעין טובה. אמר רבי יצחק כתיב [כו]וירא בלעם כי טוב בעיני ה', מה ראה, ראה שמשה עתיד לברך את ישראל ארבע ברכות, והוא (א) היה ראוי לברך את ישראל ארבע ברכות, אמר אני מברכן שבע ברכות ומשה ארבע הרי אחת עשרה, אמר הקב"ה רשע זה עינו רעה בברכתן של ישראל די שלש ברכות שברכן, יבא משה שעינו יפה בברכתן של ישראל ויברכם ארבע ברכות, ואלו הן שלש ברכות שברך בלעם את ישראל [כז]מה טובו אהליך יעקב, [כח]מי מנה עפר יעקב, [כט]לא הביט און ביעקב, ואלו הן ארבע ברכות שברך משה את ישראל, [ל]ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם, [לא]ויבא משה ואהרן אל אהל מועד ויצאו ויברכו, [לב]וירא משה את כל המלאכה ויברך אותם משה, מה ברכה ברכן, אמר להן יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם, הה"ד [לג]ויהי נועם ה' אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו, והרין וזאת הברכה. דבר אחר וזאת הברכה זאת וזאת הן וכבושיהן, לפי שהוא מקנתרן בראשו של ענין מזי רעב ולחומי רשף, לפיכך הוא אומר בסופו אשריך ישראל. דבר אחר וזאת הברכה אל תקרי הברכה אלא הבריכה, מה בריכה מטהרת טמאים אף משה מקרב רחוקים, להלן (ג) לטייה וכאן יחי ראובן ואל ימות. דבר אחר וזאת הברכה, וזאת התורה, שלשה עשר תורות כתב משה שנים עשר לשנים עשר שבטים, ואחד לשבטו של לוי שאם יבקש אחד מן השבטים לעקור דבר מן התורה יהא שבטו של לוי מוציא ספר תורה שלו וכגיהו מתוכו. י"א שבטים ברך משה ולמה לא ברך לשבטו של שמעון, לפי שהיה בלבו עליו על אותו המעשה שעשה בשטים וכו', ואעפ"כ טפלו ליהודה דכתיב וזאת ליהודה ויאמר שמע ה' קול יהודה, ואין שמע אלא שמעון שנאמר [לד]כי שמע ה' כי שנואה אנכי, משל לשור שהיו עסקיו רעים עמד צייר וצר איקונין של ארי באבוסו כדי שיהא מביט ומתיירא, כך נמשל שמעון כשור ויהודה כאריה, ולפיכך טפלו ליהודה, ובשביל שלא ברכו לא העמיד שופט, והכתיב [לה](וימלוך) [מלך] זמרי שבעת ימים בתרצה, אמר רבי יהדן לית שבעת יומין במלכותא כלום, אחד עשר מזמורים אמר משה כנגד אחד עשר שבטים שברך, ואלו הן. [לו]תשב אנוש עד דכא זה שבטו של ראובן שהן בעלי תשובה למקום. [לז]יושב בסתר עליון זה שבטו של לוי שהיו לנים בעזרה [לח](לכו נרננה) [מזמור שיר ליום השבת] טוב להודות כנגד שבטו של יהודה שנאמר [לט]הפעם אודה את ה', לכו נרננה זה שבטו של יששכר שהיו עוסקין בתורה. [מא]עדותיך נאמנו מאד לביתך וגו' זה שבטו של בנימין שהיה בית המקדש בנוי בתחומו. [מב]אל נקמות ה' זה שבטו של גד אליהו שהוא עתיד לגרע [מג]משתיתן של עו"א. אמר רבי יהושע בן לוי עד כאן שמעתי מכאן ואילך שב ופשור לעצמך, אמר רבי לוי בשם ר' אבא ב"ח (שנים) [אחד] עשר מזמורים שאמר משה בטכסיס של נבואה אמרן, ולמה לא אמרן בתורה, אלו דברי תורה ואלו דברי נבואה. כתיב [מד]ולכן יחכה ה' לחננכם ולכן ירום לרחמכם. אמר רבי ברכיה לכן יצפה אין כתיב כאן אלא לכן יחכה (ד) כהדין ציירא דמחכי לצירא, אמר רב אחא מצינו שכל המלמד סניגוריא [על ישראל] הקב"ה מרוממו בעולם דכתיב ולכן ירום לרחמכם, ממי את למד מאחימעץ בן צדוק דכתיב [מה]ואחימעץ בן צדוק אמר ארוצה

*לא טוב כו', פי' וכי לא טוב יותר שיאמרו ישראל כשיכנסו לארץ ואנכי עמהם ויראים אותי ואומרים זה משה שעשה לנו כל הטוב, משיזכרו רק ע"פ השמועה:

במ"ק ובמ"ק צו במדבר יט: צז שמואל ב ו: צח במדבר כ: צט שם: ק דברים לד: א ספרי: ב דברים לב: ג שם ע: ד שם: ה הושע ט: ו שם יד: ז יואל א: טו שם ב: טז עמוס ד: יז שם ט: יח מיכה ג: יט שם ז: כ ירמיה ז: כא שם לא: כב שם נ: כג בראשית מט: כד תהלים צ: כה פסיקתא, ובבלי יא: כו במדבר כד: כז שם: כח שם כג: כט שם: ל דברים א: לא ויקרא ט: לב שמות לט: לג תהלים צ: לד בראשית כט: לה מלכים א טז: לו תהלים צ: לז שם צא: לח שם צב: לט בראשית כט: מ תהלים לג: מא שם צג: מב שם צד: מג משתיתן יסודות: מד ישעיה ל: מה שמואל ב יח:

זרע רענן (לג) שמתו שלא מידי עבירה, אפשר נבו נוטריקון נ"ש בו, שמתו בעטיו של נחש: (לד) וזאת תורת האדם, פי' אדם הראשון: לפסיקתא ויטרה סגי', כי מנגד תראה את הארץ, מלמד שלא יצא מן העולם עד שצרר הקב"ה לנשמתו בכנפיו שנא' כי מנגד תראה וגו' ולהלן ה"א (בראשית כא) וישלך את נפשו מנגד: ( ) ראוי לברך את ישראל שבע ברכות, כנגד שבע טובות: (ב) וכיבושיה, והשוקיהם כסף תרגום וכיבושיהן: (ג) לטיה, פי' קללו: לכו נרננה, זה שבטו של יששכר שהיו עוסקין בתורה בצ"ל, שהתורה נקראת רינון: עדותיך נאמנו מאד לביתך וגו': (ד) דמתכי לצירא, פי' שמגלה אותן בהכה כך הקב"ה מגלה לישראל וכן משה התגלל בעד ישראל:

נא ואבשרה וגו', ויאמר המלך השלום לנער אבשלום ויאמר אחימעץ ראיתי ההמון וגו' ויאמר המלך סב התיצב כה ויסב ויעמוד, מהו ויסב ויעמוד, אמר רבי אבא בר כהנא אי הוי דוכוס איתעביד [מז]אפרכוס, ואי הוה אפרכוס איתעביר [מח]אסטרטליטים, [מט]והנה הכושי בא ויאמר הכושי יתבשר אדוני המלך וגו' ויאמר המלך אל הכושי השלום לנער אבשלום ויאמר הכושי יהיו כנער אויבי אדוני המלך וגו' וירגז המלך ויעל על עלית השער, מהו וירגז אמר רבי יצחק בר [חנינא] רמז [נ]ללובירים שלו ודקרו אותו, והרי דברים קל וחומר ומה אחימעץ בן צדוק שלא דבר על בנו של מלך לא טובה ולא רעה זכה לכל הכבוד הזה, מי שמלמד סניגוריא על בניו על אחת כמה וכמה, תדע לך שהוא כן שכל ימיו של משה לא נקרא איש האלהים עד שברכן שנאמר וזאת הברכה אשר ברך משה איש האלהים: רבי ברכיה פתח [נא]רבות בנות עשו חיל, הרבה ברכות ברכו ראשונים כל אחד ואחד בדורו ולא היתה ברכה מעולה בכולם כברכתו של משה שנאמר [נב]ואת עלית על כולנה זה ברכות של משה. בא נח בעולם וברך את בניו והיה מחלוקת בברכתו שברך אחד וקלל אחד [נג]ויאמר ארור כנען, [נד]ברוך ה' אלהי שם. בא יצחק וברך את יעקב והיתה בה קטטה שהיה עשו מתגרה ביעקב על הברכה שברכו אביו שנאמר [נה]וישטום עשו את יעקב וגו'. בא יעקב אבינו וברך את השבטים והיה קטטה בברכתו שהוכיח את ראובן על מעשה שהיה בידו שנאמר [נו]פחז כמים וגו'. כיון שבא יעקב אבינו קבל חמש ברכות, שתים מאביו, ואחת של אברהם, ואחת של מלאך, ואחת של הקב"ה, שתים מאביו [נז]ויחרד יצחק חרדה (ה) גם ברוך יהיה, שניה [נח]ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו, וברכה של אברהם [נט]ויתן לך את ברכת אברהם, וברכה מן המלאך [ס]ויברך אותו שם, וברכה של הקב"ה [סא]וירא אלהים אל יעקב עוד וגו' ויברך אותו בא יעקב לברך את בניו השבטים וברכן חמש ברכות שהיו בידו והוסיף להם ברכה ששית, בא משה והוסיף להן ברכה שביעית:

תתקנא וזאת הברכה. זו מוספת על הברכות כולן, וכשבא בלעם הרשע לברך את ישראל היה ראוי לברכן שבע ברכות כנגד שבע מזבחות כדכתיב [סב]וזבחת עליו וגו' אבא אליך וברכתיך, ולא ברכן אלא שלש שנאמר [סג]ברכת ברך זה שלש פעמים, אמר לו הקב"ה רשע אתה עינך צרה בברכתן של ישראל אף [אני] איני מספיק על ידך שתשלים בברכותיך על ישראל, יבא משה שעינו יפה ויברך את ישראל, ועליו אמר שלמה [סד]טוב עין הוא יבורך, אל תקרי יבורך אלא יברך וכו' (כדלעיל), לכך נאמר [סה]רבות בנות עשו חיל וגו' נאה למשה לברך את ישראל שהיה נותן נפשו עליהן בכל שעה:

[סו]**איש האלהים**. חביב היה משה מנח, נח משנקרא איש צדיק נקרא איש האדמה, אבל משה משנקרא איש מצרי נקרא איש האלהים דהוה סופיה אלים. [סז]ר"א איש האלהים (ו) תלמיד שנדר רבו מתיר לו נדרו, אבל מי שאמר והיה העולם לא עשה כן אלא כביכול נדר במעשה העגל שנאמר [סח]הרף ממנו ואשמידם, ובא משה והתיר לו נדרו שנאמר [סט]ויאמר ה' סלחתי כדברך. [ע]דבר אחר איש האלהים אם איש למה אלהים ואם אלהים למה איש, אלא בשעה שהיה עומד בפני פרעה (היה) [נקרא] אלהים, ובשעה שהוא בורח מפניו נקרא איש. דבר אחר כשהושלך ליאור נקרא איש, וכשהפך אותו לדם נקרא אלהים. [דבר אחר] כשעלה למעלה נקרא איש משה בשר ודם עולה (אני) [לפני הקב"ה שכולו] אש אכלה אש, וכשירד נקרא אלהים [עא]וייראו מגשת אליו. דבר אחר כשעלה לא אכל ולא שתה נקרא אלהים, וכשירד ואכל ושתה נקרא איש, ממחציתו ולמעלה היה אלהים וממחציתו ולמטה איש. ד"א איש האלהים גברא דיינא שנאמר [*]ומשפטיו עם ישראל, שהיה אומר יקוב הדין את ההר. דבר אחר שהטיח כנגד מדת הדין שנאמר [עב]ואם בריאה יברא ה'. דבר אחר שהכריע על מדת הדין הקב"ה אמר [עג]אכנו בדבר, ומשה אמר [עד]סלח נא וגו' ויאמר ה' סלחתי כדברך. דבר אחר האיש הזה אם מבקש להפר נדרה של אשתו מיפר ואם מבקש מקיימו שנאמר [עה]אישה יקימנו ואישה יפירנו, אף משה אמר [עו]קומה ה' שובה ה': [עז]איש האלהים אמר ריש לקיש אלמלא מקרא כתוב אי איפשר לאומרו כשם שגוזר אדם על אשתו ועושה כך הקב"ה משה גוזר עליו ועושה. [עח]**איש האלהים** זה אחד מעשרה שנקראו איש האלהים. משה נקרא איש האלהים שנאמר משה איש האלהים. אלקנה נקרא איש האלהים שנאמר [עט]ויבא איש האלהים אל עלי. שמואל נקרא איש האלהים שנאמר [פ]הנה איש האלהים בעיר הזאת. דוד נקרא איש האלהים שנאמר [פא]כמצות דוד איש האלהים. שמעיה נקרא איש האלהים שנאמר [פב]ויהי דבר ה' אל שמעיה איש האלהים לאמר. עדו נקרא איש האלהים שנאמר [פג]ואיש האלהים בא מיהודה כדבר ה' אל בית אל, אליהו נקרא איש האלהים שנאמר [פד]איש האלהים תיקר נא נפשי ונפש עבדיך אלה חמשים בעיניך, אלישע נקרא איש האלהים שנאמר [פה]הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא. מיכה נקרא איש האלהים שנאמר [פו]ויגש איש האלהים וגו' אל מלך ישראל. אמוץ נקרא איש האלהים שנאמר [פז]ואיש האלהים בא אליו לאמר המלך אל יבא עמך צבא ישראל. לפני מותו וכי תעלה על דעתך שלאחר מיתה היה משה מברך את ישראל, אלא מה תלמוד לומר לפני מותו סמוך למיתתו. כיוצא בו אתה אומר [פח]הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בא יום ה', וכי תעלה על דעתנו שלאחר ביאה היה אליהו מתנבא להם לישראל ומה תלמוד לומר לפני בא יום ה' סמוך לביאה. [פט]מה כתיב למעלה מן הענין הרי הוא אומר ומות בהר בא מלאך המות אצל משה והיה סבור שמסור בידו, כיון שראה אותו משה הזכיר עליו שם ועקדו והיה יושב ורואה היאך הוא מברך את ישראל שנאמר לפני מותו. [צ]בני ישראל מלמד שכל ישראל ברך כאחד אתם נצבים היום כולכם, חזר ופרטן אחד אחד בפני עצמו וחזר וכללן כולן בברכה אחת. אשריך ישראל אמר רבי אבין כל ימיו של משה היה מבקש לברך את ישראל ולא היה מניחו מלאך המות, מה עשה נטלו וכפתו והניחו תחת רגליו וברכן לפניו, הרא הוא דכתיב וזאת הברכה אשר ברך וגו' [לפני מותו] לפני מי לפני זה שהיה מושלך תחת רגליו, ומה ברכה ברכן [צא]הושיעה את עמך וברך את נחלתך ורעם ונשאם עד העולם: [צב]וזהו שאמר הכתוב [צג]רבות בנות עשו חיל ואת עליה על כולנה זה משה שנתעלה על כל האדם. כיצד אדם הראשון אומר אני גדול ממך שנבראתי בצלמו של הקב"ה ומשה אומר לו אותו כבוד שניתן לך נטל ממך דכתיב [צד]אדם ביקר בל ילין, אבל אני זיו פנים שניתן לי כתיב [צה]לא כהתה עינו ולא נס לחה. נח אומר למשה אני גדול ממך שנצלתי מדור המבול ומשה אומר לו אתה הצלת את עצמך ולא היה בך כח להציל את דורך, אבל אני כתיב [צו]וינחם ה' על הרעה, משל לשתי ספינות שהיו בים אחד מהן הציל [צז]הקברניט את עצמו ולא הציל את ספינתו, ואחר הציל עצמו וספינתו וכו'. אברהם אומר למשה אני גדול ממך שהייתי זן לעוברים ושבים, ומשה אומר לו אתה היית זן עובדי אלילים ואני זן מאמינים, אתה היית זן בישוב ואני במדבר. יצחק אמר למשה אני גדול ממך שפשטתי צוארי על גבי המזבח וראיתי פני השכינה, אומר לו משה אתה ראית פני השכינה וכהו עיניך אני דברתי עמו פנים בפנים ולא כהו עיני. יעקב אומר למשה אני גדול ממך שפגשתי עם המלאך ונצחתיו, אומר לו משה אתה פגשת המלאך באיפרכיא שלך, ואני עליתי למעלה אצלן באיפרכיא שלהן והם מתיראין ממני שנאמר [צח]מלכי צבאות ידודון ידודון:

[צט]**ויאמר** ה' מסיני בא. מגיד הכתוב שכשפתח משה לא פתח בצרכן של ישראל תחלה עד שפתח בשבחו של מקום, משל למה הדבר דומה [ק]לליטור שהיה עומד על הבימה (ונוכר) [ונשכר] לאחד לדבר על ידו ולא פתח בצרכי אותו האיש תחלה עד שפתח בשבחו של מלך, אשרי עולם ממלכו אשרי עולם מדיינו עלינו זרחה חמה עלינו זרחה לבנה והיו הכל מקלסין עמו, ואח"כ פתח בצרכי אותו האיש וחזר וחתם בשבחו של מלך, אף משה רבינו לא פתח בצרכן של ישראל עד שפתח בכבודו של מקום שנאמר ויאמר ה' מסיני בא, ואחר כך פתח בצרכן של ישראל שנאמר ויהי בישורון מלך, חזר וחתם בשבחו של מקום אין כאל ישורון. אף דוד מלך ישראל לא פתח אלא בשבחו של מקום תחלה, שנאמר [קא]הללויה שירו לה' שיר חדש, חזר ופתח בצרכן של ישראל שנאמר [קב]כי רוצה ה' בעמו, וחזר וחתם בשבחו של מקום שנאמר [קג]רוממות אל בגרונם. ואף שלמה לא פתח בצרכן של ישראל עד שפתח

ממ"ק ובמ"ק מז אפרכוס כל מעיר : מח איסטרטליטוס נגיד מנממה : מט שמואל ב יח : נ ללובירים ראש השומרים : נא משלי לא : נב שם : נג בראשית ט : נד שם : נה שם כז : נו שם מט : נז שם כז : נח שם כח : נט שם : ס שם לב : סא שם לה : סב שמות כ : סג במדבר כג : סד משלי כב : סה שם לא : סו בראשית רבה פרשה נו : סז ר"פ הדברים וזאת : סח דברים ט : סט במדבר יד : ע מדרש שוחר טוב קאפיטול צ : עא שמות לד : *תהלים קמה : עב במדבר טז : עג שם יד : עד שם : עה דברים ל : עו במדבר י : עז פסיקתא : עח ספרי : עט שמואל א ב : פ שם ט : פא נחמיה יב : פב מלכים א יב : פג שם יג : פד מ"ב א : פה שם ד : פו מלכים א כ : פז דה"ב כה : פח מלאכי ג : פט ר"פ הדברים וזאת : צ פסיקתא : צא תהלים כח : צב ר"פ הדברים וזאת : צג משלי לא : צד תהלים מט : צה דברים לד : צו שמות לב : צז הקברניט מנהיג הספינה : צח תהלים סח : צט ספרי : ק לליטור מליץ עורך דין : קא תהלים קמט : קב שם : קג שם :

זית רענן (ה) גם ברוך יהיה, הברכה ראשונה לא חשיב שהיה בטעות : (ו) תלמיד שנדר וכו', דריש איש לשון רב ואדון :

שפתח בשבחו של מקום תחלה שנאמר [קד]שומר הברית והחסד לעבדיך ההולכים לפניך בכל לבם, ואחר כך פתח בצרכן של ישראל שנאמר [קה]רעב כי יהיה בארץ, חזר וחתם בשבחו של מקום שנאמר [קו]ועתה קומה ה' למנוחתך. ואף שמונה עשרה שתקנו חכמים שיהו ישראל מתפללין לא פתחו בצרכן של ישראל תחלה עד שפתחו בשבחו של מקום (שנאמר) האל הגדול הגבור והנורא מתיר אסורים, ואחר כך קדוש אתה ונורא שמך, ואחר כך רופא חולים, ואחר כך מודים אנחנו לך. דבר אחר ויאמר ה' מסיני בא כשנגלה הקב"ה ליתן תורה לישראל לא בלשון אחד נגלה אלא בארבע לשונות. ויאמר ה' מסיני בא זה לשון עברי. וזרח משעיר למו זה לשון רומי. הופיע מהר פארן זה לשון ערבי. ואתה מרבבות קדש זה לשון ארמי. דבר אחר ויאמר ה' מסיני בא כשנגלה המקום ליתן תורה לישראל לא מרוח אחת נגלה אלא מארבע רוחות נגלה שנאמר ויאמר ה' מסיני בא וגו', ואיזה רוח רביעית [קז]אלוה מתימן יבא. דבר אחר ויאמר ה' מסיני בא כשנגלה המקום ליתן תורה לישראל לא על ישראל בלבד נגלה אלא על כל האומות, בתחלה הלך לבני עשו ואמר להם מקבלין אתם את התורה אמרו לו מה כתיב בה אמר להם לא תרצח, אמרו לו כל עצמן של אותן האנשים אביהם רוצח הוא שנאמר [קח]והידים ידי עשו ועל כך הבטיחו אביו [קט]ועל חרבך תחיה, הלך לו אצל בני עמון ומואב אמר להם מקבלין אתם את התורה, אמרו לו מה כתיב בה לא תנאף, אמרו לו כל עצמה של ערוה שלהם היא שנאמר [קי]ותהרין שתי בנות לוט מאביהן, הלך ומצא את בני ישמעאל אמר להם מקבלין אתם את התורה, אמרו לו מה כתיב בה לא תגנב, א"ל כל עצמן של אביהם לסטים היה שנאמר [א]והוא יהיה (ז) פרא אדם לא היתה אומה באומות שלא הלך ודבר ודפק על פתחה אם ירצו ויקבלו את התורה, וכן הוא אומר [ב]יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך, יכול שמעו וקבלו, תלמוד לומר [ג]ואותם לא תעשו, ואומר [ד]ועשיתי באף ובחמה נקם את הגוים אשר לא שמעו, אלא אפילו שבע מצות שקבלו עליהם בני נח לא יכלו לעמוד בהם עד שפרקום ונתנום לישראל, משל לאחד ששלח את חמורו ואת כלבו לגורן, והטעינו חמורו לתך ולכלבו שלש סאין והיה החמור מהלך והכלב *מלהית, פרק ממנו סאה ונתנו על החמור וכן שני וכן שלישי, אף כאן ישראל קבלו את התורה בפרושיה ודקדוקיה, אף אותן שבע מצות שקבלו עליהם בני נח לא יכלו לעמוד בהם עד שפרקום ונתנום לישראל לכך נאמר ויאמר ה' מסיני בא. דבר אחר כשנגלה הקב"ה לתת תורה לישראל הרעיש את כל העולם כולו על יושביו שנאמר [ה]קול ה' על המים אל הכבוד הרעים, כיון ששמעו כל האומות את הקולות נתקבצו אצל בלעם, אמרו לו כמדומים אנו שהמקום מחריב את עולמו, אמר להם הלא כבר נאמר [ו]ולא יהיה עוד המים למבול, אמרו לו הקול הזה מה הוא, אמר להם [ז]ה' עוז לעמו יתן, ואין עוז אלא תורה שנאמר [ח]עמו עוז ותושיה, אמרו א"כ [ט]ה' יברך את עמו בשלום. דבר אחר ויאמר ה' מסיני בא כשעתיד המקום ליפרע משעיר עתיד להרעיש כל העולם כולו על יושביו כדרך שהרעיש בשעת מתן תורה שנאמר [י]ה' בצאתך משעיר ואח"כ וכו' שנאמר [יא]ואחרי כן יצא אחיו וידו אחזת בעקב עשו, אמר להם המקום אין כל אומה ולשון נכנסת לתוכן. דבר אחר משל למלך שהיה מבקש לתת מתנה לאחד מבניו והיה מתיירא מאחיו ומפני אוהביו ומפני קרוביו, מה עשה אותו הבן עמד (ופרנס) [ופירכס] את עצמו וספר שערו, אמר לו המלך לך אני נותן מתנה, כך כשבא אברהם אבינו לעולם יצא ממנו פסולת ישמעאל ובני קטורה, כשבא יצחק יצא ממנו פסולת עשו וכל אלופי אדום, אבל יעקב לא נמצא בו פסולת כענין שנאמר [יב]ויעקב איש תם, אמר לו המקום לך אני נותן את התורה, לכך נאמר ויאמר ה' מסיני בא:

[יג]ויאמר ה' מסיני בא. מלמד שהחזיר הקב"ה על כל אוה"ע ולא קבלוה וכו' וכתיב [יד]עמד וימודד ארץ, ראה שלא רצו לקבל את התורה הקפיצן לגיהנם כמו שנאמר [טו]לנהר בהן על הארץ, בא דוד ונתן הודאה להקב"ה על כך שנאמר [טז]אתה האל עושה פלא הודעת בעמים עוזך, ואין עוז אלא תורה וכו'. אמר ר' אבהו גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שאין אוה"ע מקבלין את התורה, ומפני מה יצא ידיהם, לפי שאין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו. [יז]מאי בעי בשעיר ומאי בעי בפארן, א"ר יוחנן מלמד שהחזיר הקב"ה להתורה על כל אומה ולשון ולא קבלוה עד שבאו ישראל וקבלוה (כתוב לעיל בפסוק כנשר יעיר קנו):

[יח]הופיע מהר פארן. ארבע הופעות הן, ראשונה במצרים [יט]רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף יושב הכרובים הופיעה, שניה בשעת מתן תורה שנאמר הופיע מהר פארן, שלישית לימות גוג ומגוג שנאמר [כ]אל נקמות ה' אל נקמות הופיע, רביעית לימות המשיח שנאמר [כא]מציון מכלל יופי אלהים הופיע. [כב]ת"ר שור של ישראל שנגח שור של כותי פטור, של כותי שנגח לשור של ישראל בין תם בין מועד משלם נזק שלם שנאמר [כג]עמד וימודד ארץ ראה ויתר גוים, מה ראה, ראה שבע מצות שקבלו עליהן בני נח ולא קיימום עמד והתיר ממונן לישראל, ואומר הופיע מהר פארן הופיע ממונן לישראל, מאי ואומר, וכי תימא האי עמד וימודד לכדרב מתנא דאמר עמד והגלה אותם מארצם, ת"ש הופיע מהר פארן:

[כד]ואתה מרבבות קדש. אות הוא בתוך רבבות שלו. [כה]ואתה מרבבות, שלא כמדת בשר ודם מדת הקב"ה, מדת בשר ודם כשהוא עושה משתה לבנו הוא שמח בחופתו מראה לו כל גנזיו וכל אשר לו, אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא ואתה מרבבות קדש ולא כל רבבות. דבר אחר ואתה מרבבות קדש מלך בשר ודם יושב בפמליא שלו יש בה בני אדם נאים ממנו ויש בה בני אדם ארוכים ממנו ויש בה בני אדם גוצים ממנו ויש בה בני אדם גבורים ממנו, אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא ואתה מרבבות קדש אות הוא בתוך רבבות קדש, וכשנגלה עליהם על הים מיד הכירוהו שנאמר [כו]זה אלי ואנוהו, כך היו האוה"ע שואלים את ישראל ואומרים להם [כז]מה דודך מדוד שכך אתם מומתין עליו שכך אתם נהרגין עליו שנאמר [כח]על כן עלמות אהבוך, ואומר [כט]כי עליך הורגנו כל היום, כלכם נאים כלכם גבורים בואו והתערבו עמנו, וישראל אומרים להם נאמר לכם מקצת שבחו ואתם מכירין אותו [ל]דודי צח ואדום דגול מרבבה ראשו כתם פז וגו' עיניו כיונים על אפיקי מים וגו' לחייו כערוגת הבשם וגו' ידיו גלילי זהב וגו' שוקיו עמודי שש וגו' חכו ממתקים, כיון ששמעו אומות העולם נויו ושבחו של מי שאמר והיה העולם, אמרו להם לישראל נלך עמכם שנאמר [לא]אנה הלך דודך היפה בנשים וגו', וישראל אומרים להן אין לכם חלק בו אני לדודי ודודי לי: מימינו אש דת למו כשהיה הדבור יוצא מפי הקדש היה יוצא דרך ימינו של קדש לשמאלם של ישראל ועוקף את מחנה ישראל שנים עשר מיל על י"ב מיל וחוזר ובא דרך ימינם של ישראל לשמאלו של מקום, והקב"ה מקבלו בימינו וחוקקו בלוח והיה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו שנאמר [לב]קול ה' חוצב להבות אש. מימינו אש דת למו מגיד הכתוב שדברי תורה נמשלו כאש, מה אש ניתנה מן השמים כך דברי תורה ניתנו מן השמים שנאמר [לג]אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם, מה (ח) אש חיים לעולם אף דברי תורה חיים לעולם, מה אש (ט) קרוב (לאדם) [לה] נכוה רחוק ממנה צונן, כך דברי תורה כל זמן שאדם עמל בהם חיים הן לו, פירש מהן ממיתין אותו, מה אש משתמשין בה בעוה"ז ובעוה"ב, כך דברי תורה משתמשין בהן בעוה"ז ובעוה"ב, מה אש כל המשתמש בה עושה בגופו רושם, כך דברי תורה [כל המשתמש בה עושה בו רושם, כה האש] בני אדם שעמלין בהן ניכרין הן בין הבריות, כך תלמידי חכמים ניכרים בדבורן ובהלוכן ובעטיפתן בשוק. אש דת (י) אלמלא דת ניתנה עמה אין אדם יכול לעמוד בה. [לד]א"ר אלעזר תלמידי חכמים אין אור של גיהנם שולטת בהן, ק"ו מסלמנדרא ומה סלמנדרא שתולדתה אש הוא הסך בדמו אין האור שולטת בו, תלמידי חכמים שכל גופן אש דכתיב [לה]הלא כה דברי כאש על אחת כמה וכמה. וכתיב מימינו אש דת למו: [לו]מימינו אש דת. בשלשה דברים נמשלה תורה, בחרב, באש, במים, בחרב מנין [לז]ויגרש את האדם וגו', משל לאדם שיש בידו מאכלת והוא מבקש לדקר בה, אם היה יודע לשחק אינה מזקת אותו ואם לאו מיד הורגתו, כך כל מי שהוא דורש דברי

ממ"ק ובמ"ק קד מ"א ח: קה שם: קו דה"ב ו: קז חבקוק ג: קח בראשית כז: קט שם: קי שם יט: א שם טז: ב תהלים קלח: ג יחזקאל לג: ד מיכה ה: *מלהית כוכן פתח פתוח: ה תהלים כט: ו בראשית ט: ז תהלים כט: ח איוב יב: ט תהלים כט: י שופטים ה: יא בראשית כה: יב שם: יג תנחומא: יד חבקוק ג: טו ויקרא יח: טז תהלים עז: יז ע"ז ב: יח ספרי: יט תהלים פ: כ שם צד: כא שם נ: כב ב"ק לח: כג חבקוק ג: כד חגיגה טז: כה ספרי: כו שמות טו: כז שה"ש ה: כח שם א: כט תהלים מד: ל שם ה: לא שם ו: לב תהלים כט: לג שמות יט: לד חגיגה כז: לה ירמיה כג: לו תלה סנהדרין זוטא: לז בראשית ג:

זית רענן (ז) פרא אדם וגו' וידו בכל, שיהיה בוזז נפשו כדאיתא לעיל, ולא חגנוב בגונב נפשות: (ח) אש חיים לעולם, שצריך לאפות ולבשל: (ט) קרוב לה נכוה וכו', דאסור לקרב עצמו ביותר במעשה מרכבה כדאיתא פ"ב דחגיגה, וב"א הגי' קרוב לה נכוה רחוק ממנה צונן קרוב ולא קרוב נהנה וכו' (ועי' בספרי בהגהות הגר"א ז"ל): בעוה"ז ובעוה"ב, דכתיב (זכריה ב) חומת אש סביב: (י) אלמלא דת וכו', פי' דספורי התורה הן כודות עמוקות ונכתבים בענין זה כמו מלבוש וזהו אלמלא דת ניתנה עמה אלמלא פשטי הדברים לא היה אדם יכול לעמוד בה: ויגרש את האדם וגו', חרב המתהפכת לשמור את דרך עץ החיים זו תורה:

דברי תורה אם הוא יודע היאך הוא דורשן אינן מזיקין אותו ואם לאו מיד הוא נענש שנאמר [לח]ונשאו עונם כעון הדורש. במים מנין [לט]הוי כל צמא לכו למים, משל לאחד שהיה שט בנהר אם יודע לשוט הוא עולה בשלום ואם לאו הרי הוא נחנק, כך כל מי שהוא למד התורה ומשמרה קונה חיים לעצמו. נמשלה באש שנאמר מימינו אש דת למו, ומי יוכל ליגע באש הוי אומר ישראל שנאמר [מ]ואתם הדבקים בה׳ וגו׳. [מא]תנא משמיה דר׳ מאיר מפני מה ניתנה תורה לישראל מפני שהן עזין [תנא דבי ר׳ ישמעאל] מימינו אש דת למו (תנא דבי רבי ישמעאל) [אמר הקב״ה] ראוין הללו שניתן להן דת אש. ואיבעית אימא דתיהן של אלו אש היא שאלמלי לא ניתנה תורה לישראל אין כל בריה יכולה לעמוד מפניהם, והיינו דאמר רשב״ל שלשה עזין הן, ישראל באומות, כלב בחיות, תרנגול בעופות (שור בבהמה, במתניתא) תנא [אף] עז בבהמה דקה, וי״א אף צלף באילנות. [מב]מימינו אש דת למו מלמד שלא ניתנה תורה אלא בימין. אש דת התורה נקראת אש דת. אמר ר׳ יוחנן כל מי שהוא בא לעסוק בתורה יראה בעצמו כאילו הוא עומד באש. תורה שנתן הקב״ה למשה אש לבנה חרותה באש שחורה חצובה מאש ונתונה מאש שנאמר מימינו אש דת למו (כתוב ברמז שע״ג). [מג]שני דברים בימין, תורה מימינו אש דת למו, וצדק דכתיב [מד]צדק מלאה ימינך (כתוב בפסוק ותאחז במשפט ידי). [מה]המתפלל צריך שיפסיע שלש פסיעות לאחוריו ואח״כ יתן שלום, וכיון דפסע שלש פסיעות לאחוריו התם איבעי ליה למיקם, משל לתלמיד הנפטר מרבו אם חוזר לאלתר דומה לכלב ששב על קיאו. ואח״כ יתן שלום משום (ר״ש) [שמעיה] אמרו נותן שלום לימין ואח״כ לשמאל שנאמר מימינו אש דת למו, ואומר [מו]יפול מצדך אלף וגו׳, מאי ואומר וכ״ת אורחא דמילתא היא למיהב בימין, ת״ש יפול מצדך אלף. רבא חזייה לאביי דקא יהיב שלמא לימיניה ברישא, א״ל מי סברת לימין דידך לשמאל דידך דהוא ימינו של הקב״ה, אמר רב (פפא) [חייא] חזינא להו לאביי ורבא דמפסעי להני שלש פסיעות בכריעה אחת. [מז]הנותן ס״ת לחברו לא יתננו לו אלא בימין והמקבלו לא יקבלו אלא בימין שכן דרך נתינה שנאמר מימינו אש דת למו:

[מח]אף חובב עמים. מלמד שחבב המקום את ישראל מה שלא חבב כל אומה ולשון. כל קדושיו בידך אלו פרנסי ישראל שעומדין על ישראל ונותנין נפשן עליהם, במשה מהו אומר [מט]ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא, בדוד הוא אומר [נ]הנה אנכי חטאתי וגו׳ ואלה הצאן מה עשו תהי נא ידך בי. דבר אחר אף חובב עמים מלמד שלא חלק הקב״ה חיבה לאומות כדרך שחלק לישראל וכו׳: כל קדושיו בידך. אלו גדולי ישראל שמתמשכנין על ישראל, וכה״א ביחזקאל [נא]ואתה שכב על צדך השמאלי (ונשאת) [ושמת] את עון [בית] ישראל. ואומר [נב]ואני נתתי לך את שני עונם וכו׳ וכלית את אלה ושכבת על צדך הימני. והם תכו לרגלך אע״פ שהן מכעיסין. ישא מדברותיך מקבלין עליהן עול תורתך, וכה״א [נג]כל אשר דבר ה׳ נעשה ונשמע. דבר אחר אף חובב עמים מלמד שחבב הקב״ה את ישראל מה שלא חבב כל אומה ולשון ומלכות. כל קדושיו בידך אלו נפשותיהן של צדיקים שנתונות עמו באוצר שנאמר [נד]והיתה נפש אדוני צרורה וגו׳. והם תכו לרגלך אע״פ שהן נרתעין לאחוריו שנים עשר מיל וחוזרין שנים עשר מיל. ישא מדברותיך כל אשר דבר ה׳ נעשה ונשמע. [נה]אף חובב עמים אמר משה לפני הקב״ה רבש״ע שני עולין אתה מטיל עלינו תורה ושעבוד מלכיות, א״ל הקב״ה העוסק בתורה כל קדושיו בידך. והם תכו לרגליך אלו תלמידי חכמים שמכתתין רגליהם מעיר לעיר ללמוד תורה ופורקין מעליהן עול מלכות. דבר אחר והם תכו לרגליך אע״פ שהן לוקין בהליכתן אין זזין ממך אלא ישא מדברותיך. [נו]רב חנן בר רב חסדא שדא כרגא אדרבנן, א״ל רב נחמן בר יצחק עברת לך אדאורייתא ואדנביאי ואדכתובים. אדאורייתא דכתיב אף חובב עמים כל קדושיו בידך אמר משה לפני הקב״ה רבש״ע אפילו בשעה שאתה מחבב את העמים יהו כל קדושיו בידך, והם תכו לרגליך תני רב יוסף אלו ת״ח שמכתתין את רגליהם מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה, ישא מדברותיך לישא וליתן בדבריו של מקום. אדנביאי דכתיב [נז]גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם ויחלו מעט ממשא מלך שרים, אמר עולא פסוק זה בלשון ארמי נאמר אם כולם יתנו בגוים עתה אקבצם ואם מעט מהן ויחלו ממשא מלך שרים. אדכתובים [נח]לכל יודעי דת אלהי וגו׳ מנדה בלו והלך לא שליט למרמא עליהם, מנדה זו מנת המלך, בלו זו כסף גולגליות, והלך זו ארנונא. [נט]אף חובב עמים מפני מה הוא מחבבן באף. מפני שעתיד לכלותן באף שנאמר [ס]בזעם תצעד ארץ באף תדוש גוים, אבל ישראל אע״פ שיסורין באין עליהם קדושיו הם שנאמר כל קדושיו בידך. דבר אחר אמר הקב״ה לישראל חרון שאתם עושים לפני הוא מחבב את האומות העולם לפני. דבר אחר אע״פ שהקב״ה מגדל את עובדי אלילים בעוה״ז אבל מאבדן הוא לעוה״ב, משל למלך שהיה מהלך בדרך ובנו ועבדו מהלכין עמו והיה מכבד את העבד ומניח את בנו, כיון שהגיע לנהר ראה אותו שהוא עז הניח המלך את העבד והרכיב את בנו והעבירו את הנהר, שנאמר אף חובב עמים בעוה״ז, אבל לעוה״ב כל קדושיו בידך:

[סא]תורה צוה לנו משה. צווי זה אינו אלא לנו אינה (יא) אלא בעבורנו, וכה״א [סב]ואבנה הבית לשם ה׳ אלהי ישראל [סג]בית זה למה וישם שם מקום לארון וגו׳ הוי צווי זה אינו אלא לנו אינו אלא בעבורנו. [סד]תורה תרי״א מצות אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענו. [סה]דבר אחר תורה צוה לנו משה וכי ממשה אנו אוחזין התורה והלא אבותינו זכו בה שנאמר מורשה קהלת יעקב (יב) שומע אני ירושה לבני מלכים, ירושה לבני קטנים מנין, ת״ל [סו]אתם נצבים היום וגו׳. אל תקרי מורשה אלא מאורסה שהתורה מאורסת היא לישראל וכאשת איש לעובדי אלילים, וכה״א [סז]היחתה איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה אם יהלך איש על הגחלים ורגליו לא תכוינה כן הבא אל אשת וגו׳. מורשה קהלת יעקב משל לבן מלכים שנשבה כשהוא קטן למדינת הים אם מבקש לחזור אחר מאה שנים אינו בוש לחזור מפני שאומר לירושתי אני חוזר:

[סח]מורשה קהלת יעקב, א״ר יוחנן כותי העוסק בתורה חייב מיתה שנאמר צוה לנו לנו ולא להם, וליחשבה גבי שבע מצות, מ״ד מורשה מיגזל גזיל לה, מ״ד מאורכה דיניה כנערה מאורסה ובסקילה, מיתיבי היה רבי מאיר אומר מנין שאפילו כותי שהוא עוסק בתורה שהוא ככהן גדול שנאמר [סט]וחי בהם, כהנים ולוים וישראלים לא נאמר אלא האדם, מלמד שאפילו כותי ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול, התם בשבע מצות דידהו. [ע]אמר רב יהודה אמר רב כל המונע הלכה מפי תלמיד כאילו גוזלו מנחלת אבותיו שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה ירושה היא לכל ישראל מששת ימי בראשית. [עא]הבא על נערה המאורסה בחלום יצפה לתורה שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה אל תקרי מורשה אלא מאורסה. [עב]תני ר׳ חייא כל העוסק בתורה בפני עם הארץ כאילו בועל ארוסתו בפניו שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה אל תקרי מורשה אלא מאורסה. [עג]שלשה דברים נתנו על תנאי, ארץ ישראל, ובית המקדש, ומלכות בית דוד, חוץ מספר תורה ובריתו של אהרן שלא ניתנו על תנאי. ארץ ישראל מנין שנאמר [עד]השמרו לכם פן יפתה וגו׳ וחרה אף ה׳ בכם, בית המקדש מנין שנאמר [עה]הבית הזה אשר אתה בונה אם תלך (בדרכי) [בחקתי] ואם לאו [עו]והבית הזה יהיה עליון כל עובר עליו ישום (וישרוק) [ושרק]. מלכות בית דוד שנאמר [עז]אם ישמרו בניך (את) בריתי, ואם לאו [עח]ופקדתי בשבט פשעם. ומנין לספר תורה שלא ניתן על תנאי, ת״ל תורה צוה לנו משה, ומנין לבריתו של אהרן שלא ניתן על תנאי שנאמר [עט]ברית מלח עולם. [פ]כל העוסק בתורה זוכה לנחלת יעקב שנאמר מורשה קהלת יעקב, ואומר [פא]אז תתענג על ה׳ והרכבתיך על במתי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב וגו׳:

תתקנג [פב]ויהי בישורון מלך, כשישראל שוין בעצה אחת מלמטה שמו הגדול משתבח מלמעלה שנאמר ויהי בישורון מלך, אימתי בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל (אין ואסיפה אלא ראשי עם שנאמר [פג]ויאמר ה׳ אל משה אספה לי). דבר אחר כשהנביא מושיב זקנים בישיבה של מטה שמו הגדול משתבח למעלה שנאמר ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם (יג) ואין אסיפה אלא זקנים שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל. יחד שבטי ישראל כשהם עשוין אגודה אחת ולא כשהם עשוין אגודות אגודות, וכן הוא אומר [פד]הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה. רבי שמעון בן יוחאי אומר משל לאדם שהביא שתי ספינות

ממ״ק ובמ״ק לח יחזקאל יד : לט ישעיה נה : מ דברים ד : מא ביצה כה : מב פסיקתא : מג ויקרא רבה פרשה ד : מד תהלים מח : מה יומא נג : מו תהלים צא : מז מסכת סופרים : מח ספרי : מט שמות לב : נ שמואל ב כד : נא יחזקאל ד : נב שם : נג שמות כד : נד שמואל א כה : נה תנחומא : נו ב״ב ח : נז הושע ח : נח עזרא ז : נט הלכה דדברים זוטא : ס חבקוק ג : סא ספרי : סב מ״א ח : סג שם : סד מכות כג : סה ספרי : סו דברים כט : סז משלי ו : סח סנהדרין נט : סט ויקרא יח : ע סנהדרין צא : עא ברכות נז : עב פסחים מט : עג מכילתא : עד דברים יא : עה מ״א ט : עו שם ט : עז תהלים קלב : עח שם פט : עט במדבר יח : פ פסיקתא : פא ישעיה נח : פב ספרי : פג במדבר יא : פד עמוס ט :

זית רענן (יא) אלא בעבורנו, פי׳ שצוה למשה בעבורנו, וכה״א ואבנה הבית וגו׳ למה ואשים שם וכו׳ כ״ה שם, ומייתי ראיה כי היכי דהתם מייתי לנתינת טעם ה״נ כן, ודוחק: (יב) שומע אני ירושה לבני מלכים, פי׳ דוקא לבני מלכים מדמכיים ויהי בישורון מלך: לבני קטנים מנין, פי׳ לבני שפלים מנין שהתורה ירושה: (יג) ואין אסיפה אלא זקנים שנאמר אספה לי וכו׳, כ״ה שם ולגירסת הילקוט צ״ל דמ״ש ברישא ואין אסיפה אלא זקנים מיותר:

ספינות וקשרן (יג) [פה]בהוגנין ובעשתות והעמידן על גביהן ובנה עליהם פלטרין, כל זמן שהספינות קשורות פלטרין קיימין פרשו הספינות אין פלטרין קיימין, כך כשישראל עושין רצונו של מקום ואגודתו על ארץ יסדה, כיוצא בו אתה אומר [פו]זה אלי ואנוהו, כשאני מודה לו הוא נאה וכשאין אני מודה לו כביכול בשמו הוא נאה:

[פז]יחי ראובן ואל ימות. וכי מה ענין זה לזה, משל למלך שבא אצל בניו לפרקים, כשהוא נפטר מבניו היו בניו וקרוביו מלוין אותו, אמר להם בני שמא כלום צורך יש לכם [שמא דבר יש לכם] א"ל אבא אין לנו צורך ואין לנו דבר אלא כשתתרצה לאחינו הגדול [כך] אילולא שבטים לא נתרצה המקום לראובן לכך נאמר יחד שבטי ישראל, יחי ראובן ואל ימות והלא מת הוא, אלא מה ת"ל ולא ימות, לעולם הבא. דבר אחר יחי ראובן (יד) במעשה יוסף, ולא ימות במעשה בלהה. רבי חנינא בן גמליאל אומר לעולם אין מחליפין לא זכות בחובה ולא חובה בזכות חוץ משל ראובן ומשל דוד שנאמר [פח]ושמעי הולך בצלע (ההר לעומתו) ואעפ"כ הר לעומתו [פט]שלמה בנה את המלוא סגר את פרץ עיר דוד אביו. וחכמים אומרים לעולם אין מחליפין לא זכות בחובה ולא חובה בזכות, אלא נותנין כתן שכר על המצות ועונשין על העבירות, ומה תלמוד לומר יחי ראובן ואל ימות, שעשה ראובן תשובה. רבן שמעון בן גמליאל אומר מוצל ראובן מאותו חטא ולא נזקק לאותו מעשה אפשר שהוא עתיד לעמוד בראש שבטים בהר עיבל ואומר [צ]ארור שוכב עם אשת אביו ונזקק לאותו מעשה, ומה ת"ל [צא]כי עלית משכבי אביך שתבע עלבונה של אמו:

תתקנד ויהי מתיו מספר, גבורים בכח, גבורים בתורה, גבורים בכח שנאמר [צב]מתיך בחרב יפולו וגבורתך במלחמה; גבורים בתורה שנאמר [צג]גבורי כח עושי דברו, ואומר [צד]בארה בנו אשר הגלה תגלת פלאסר מלך אשור הוא נשיא לראובני. [צה]מר זוטרא בר טוביה אמר מנין לתחיית המתים מן התורה שנאמר יחי ראובן ואל ימות, יחי ראובן בעולם הזה ואל ימות לעולם הבא. [צו]יחי ראובן ואל ימות והיאך ידע משה שמחל לו הקב"ה, י"ב אבנים היו על לבו של אהרן והיו כלן מבהיקות ידע משה שמחל לו ועלה מן המנין שנאמר ויהי מתיו מספר. וזאת ליהודה, וזאת לשמעון וזאת ללוי לא אמר אלא וזאת ליהודה, מכאן אתה למד שבקש על יהודה כדרך שבקש על ראובן, לשמעון אינו מזכיר אלא מן הצד שמע ה' קול יהודה כפני שהיה בגורלו שנאמר [צז]ויאמר יהודה לשמעון אחיו עלה אתי בגורלי. [צח]יחי ראובן ואל ימות וזאת ליהודה, ראה ראובן את יהודה שעמד והודה אף הוא הודה את מעשיו, הוי יהודה גרם לראובן שהודה במעשיו, עליהם הכתוב אומר [צט]אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם להם לבדם נתנה ארץ ולא עבר זר בתוכם. שמע ה' קול יהודה מלמד שנתפלל משה על שבטו של יהודה ואמר לפניו רבש"ע כל זמן ששבטו של יהודה שרוי בצער ומתפלל לפניך אתה מעלה אותו מתוכה. ואל עמו תביאנו שנקבר עם אבות בארץ, ר' יהודה אומר וכי עצמות יוסף בלבד העלו בני ישראל ממצרים והלא כל שבט ושבט העלו עצמות שבטו ממצרים, ומה ת"ל ואל עמו תביאנו, שנקבר (טו) עם אבות (בקבורה) [במערה]. ר"מ אומר הרי הוא אומר [ק]בקברי אשר כריתי לי בארץ כנען, אני נקבר בה ואין אחר נקבר בה, ומה ת"ל ואל עמו תביאנו, שנקבר עם אבות בארץ. ידיו רב לו בשעה שהרג את עשו. ועזר מצריו תהיה בעמדו לפני יוסף. דבר אחר וזאת ליהודה מלמד שנתפלל משה על שבטו של שמעון, אמר לפניו רבש"ע כל זמן ששבטו של שמעון שרוי בצרה ומתפלל לפניך אתה מעלה אותו מתוכה. ואל עמו תביאנו שקרבו עמו לברכה שנאמר [קא]ויאמר יהודה לשמעון אחיו עלה אתי בגורלי, [קב]ויפלו חבלים מנחלת בני יהודה לנחלת בני שמעון. ידיו רב לו בשעה שנאמר [קג]ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי. ועזר מצריו תהיה כענין שנאמר [קד]ויסעו ויהי חתת אלהים. דבר אחר וזאת ליהודה מלמד שנתפלל משה על דוד, אמר לפניו רבש"ע כל זמן שדוד מלך ישראל שרוי בצער ומתפלל לפניך אתה מעלה אותו מתוכה. ואל עמו תביאנו שתחזירו אצל אחיו לשלום. ידיו רב לו בשעה שהרג את גלית. ועזר מצריו תהיה (טז) בשעה שאמר [קה]אשא עיני אל ההרים מאין יבא עזרי. דבר אחר וזאת ליהודה מלמד שנתפלל משה על מלכי בית דוד, אמר לפניו רבש"ע כל זמן שמלכי בית דוד שרויין בצער ומתפללין לפניך אתה מעלה אותן מתוכה. ואל עמו תביאנו זה (חזקיהו) [יאשיה] שנאמר [קו]הנני אוסיפך וגו'. ידיו רב לו זה מנשה שנאמר [קז]וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד, לסוף מה נאמר [קח]ויתפלל אל ה' ויעתר לו. ועזר מצריו תהיה זה יהושפט שנאמר [קט]ויזעק יהושפט וה' עזרו. [קי]רבי אלעזר אומר ידיו רב לו איזו היא מלחמה שצריכה שתי ידים הוי אומר זו קשת. יהודה אתה יודוך אחיך ידך בעורף אויביך איזו היא מלחמה שצריכה יד כנגד העורף הוי אומר זו קשת, וש"ה [קיא]ללמד בני יהודה קשת (הלא הוא כתיב) [הנה כתובה] על ספר הישר (כתוב ברמז קנ"ט ע"ש וברמז קס"ב):

תתקנה [א]וללוי אמר למה נאמר, לפי ששמעון ולוי שתו בכוס אחד שנאמר [ב]ארור אפם כי עז, משל לשנים שלוו מן המלך אחד פרע למלך ואחד לא דיו שלא פרע אלא חזר ולוה, כך שמעון ולוי שניהם לוו בשכם כענין שנאמר [ג]ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה, לוי פרע מה שלוה במדבר שנאמר [ד]ויעמד משה בשער המחנה ויאמר מי לה'. וחזר והלוה את המקום (בשתים) [בשטים] שנאמר [ה]פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן, שמעון לא דיו שלא פרע אלא חזר ולוה שנאמר [ו]ושם איש ישראל המוכה. דבר אחר וללוי אמר תמיך ואוריך מה שעתיד ללבוש אורים ותומים. לאיש חסידך למי שנעשו לו חסדים על ידי בניך. אשר נסיתו במסה, [הרבה נסיתו] ונמצא שלם בכל הנסיונות. תריבהו על מי מריבה (יז) תסקופים נסתקפת לו אם משה אמר [ז]שמעו נא המורים אהרן ומרים מה עשו. האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו וכי עלתה על לב שלוי עבד עבודת אלילים והלא כבר נאמר [ח]ויעמד משה בשער המחנה וגו' ויאספו אליו כל בני לוי, אלא אבי אמו מישראל, ואת אחיו לא הכיר זה אחי אמו מישראל, ואת בניו לא ידע זה בן בתו מישראל. כי שמרו אמרתך במצרים, (יח) ובריתך ינצורו במדבר. דבר אחר כי שמרו אמרתך במדבר ובריתך ינצורו במצרים. האומר לאביו ולאמו (כתוב ברמז שצ"ג וברמז תשס"ד):

[ט]יורו משפטיך ליעקב. מלמד שכל ההוראות אינם יוצאות אלא מפיהם שנאמר [י]ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע, כל ריב אלו ריבי פרה וריבי עגלה וריבי סוטה, כל נגע אלו נגעי אדם ונגעי בגדים ונגעי בתים. ותורתך לישראל מלמד ששתי תורות נתנו להם לישראל אחת בעל פה ואחת בכתב. שאל אגנטוס הגמון את רבן גמליאל כמה תורות ניתנו לכם, א"ל שנים אחת בכתב ואחת בעל פה. ישימו קטורה באפיך זו קטורת שלפני ולפנים. וכליל על מזבחך אלו אברי עולה. [יא]אמר רבא לא משכחת צורבא מרבנן דמורי, אלא דאתי משבט לוי או מיששכר, מלוי דכתיב יורו משפטיך ליעקב, מיששכר דכתיב [יב]ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל, ואימא נמי שבט יהודה דכתיב [יג]יהודה מחוקקי, אסוקי שמעתא אליבא דהלכתא קאמרינן. [יד]הרי הוא אומר [טו]הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר, רבי שמעון ב"י אומר ישראל לא היו מקריבין מי היה מקריב שבטו של לוי שנאמר ישימו קטורה באפיך, ישראל עבדו ע"א, שבטו של לוי לא עבדו ע"א שנאמר כי שמרו אמרתך, ואומר [טז]כי מולים היו כל העם היוצאים וגו', ישראל לא היו מלין מי היה מל שבטו של לוי שנאמר ובריתך ינצורו:

[יז]ברך ה' חילו בנכסים, מכאן אמרו רוב כהנים עשירים הם, משום אבא הדורש אמרו [יח]נער הייתי גם זקנתי וגו' זה זרעו של אהרן, ופעל ידיו תרצה שמרצה את ישראל לאביהם שבשמים. מחץ מתנים קמיו כל מי שמעורר על הכהונה מיד נופל. דבר אחר מחץ מתנים קמיו זה קרח, ומשנאיו מן יקומון זה עוזיהו. [יח]היה עומד ומקריב על גבי המזבח ונודע שהוא בן גרושה או בן חלוצה רבי

ממ"ק ובמ"ק פה הוגנין עשתות כן סנרזלים סגדולים: פו שמות טו: פז שמואל ב עז: פח מלכים א יח: פט דברים כז: צ בראשית מט: צא ישעיה ג: צב תהלים קג: צג דה"א ה: צד סנהדרין לג: צה אלה הדברים זוטא: צו שופטים א: צז ספרי: צח איוב טו: צט בראשית נ: ק שופטים א: קא יהושע יט: קב בראשית לד: קג שם לה: קד תהלים קכא: קה מ"ב כא: קו שם כא: קז דה"ב לג: קח שם יח: קט ע"ז כט: קי שמואל ב א:

א ספרי: ב בראשית מט: ג שם לד: ד שמות לב: ה במדבר כה: ו שם: ז במדבר יט: ח שמות לב: ט דברים לג: י יומא כו: יא דברי הימים א יב: יב תהלים סו: יג ספרי זוטא: יד עמוס ה: טו יהושע ה: טז ספרי: יז תהלים לז: יח פסחים עב:

זית רענן (יג) הוגנין, הוא ברזל שתוחבין בקרקע הים: ובעשתות, חתיכת ברזל: כביכול בשמו הוא נאה, פי' שהוא בעצמו נאה ואין אלהותו ניכר לבריות: (יד) במעשה יוסף, שהצילו יהיה זה נגד מעשה בלהה: אין מחליפין זכות בחובה, שאם חטא אדם ועשה מצוה נותנין לו שכר על המצוה וגובין ממנו על העבירה. אבל גבי מעשה ראובן החליפו לו זכות יוסף במעשה בלהה: ושמעי הולך בצלע, פי' צלע היינו אשה שהוא מעשה בת שבע ואעפ"כ הר לעומתו פי' זכות שעשה בהר לעומת מעשה בת שבע, ומפרש מה הוא זכות ההר שמצינו במלכים (סימן י"א) כשהוכיח ירבעם לשלמה אמר שלמה בנה את המלוא וגו' פירוש דוד פרץ פרצות בחומת שיעלו ישראל לרגל ושלמה בנה המלוא כמו הר עזר וסגר הפרץ, ואי"כ זכות זה שפרץ דוד ולא עשאו הר עמדה לו נגד עון בת שבע: (טו) עם אבות בקבורה, פי' במערת המכפלה: עם אבות בארץ, זלא נדחה מכח הנידוי: (טז) בשעה שאמר אשא עיני וגו', נ"ל דזה היה בשעה שנמסר בידי ישבי בנוב כראיתא פ' חלק: (יז) תסקופים, עלילות: (יח) ובריתך ינצורו במדבר, דס"ל דישראל מלו ג"כ במצרים רק במדבר לא מלו ושבטו של לוי מלו, ד"א וכו' ס"ל דישראל לא מלו במצרים: ריבי פרה כו', נ"ל דקחשיב הני תלתא שמעשיה בכהן ואינן קרבנות:

רבי אליעזר אומר כל הקרבנות שהקריב על המזבח פסולין, ורבי יהושע מכשיר, מאי טעמא דר׳ יהושע, דכתיב ברך ה׳ חילו אפילו חולין שבו פועל ידיו תרצה, וכן אם היה אוכל בתרומה ונודע שהוא בן גרושה והלוצה רבי אליעזר מחייב קרן וחומש, ור׳ יהושע פוטר דתרומה נמי איקרי עבודה, דתניא מעשה ברבי טרפון שלא בא [אמש] לבית המדרש, לשחר מצאו ר״ג אמר לו מפני מה לא באת אמש לבית המדרש, א״ל עבודה עבדתי, א״ל כל דבריך אינן אלא תימה וכי יש עבודה בזמן הזה, א״ל הרי הוא אומר [יט]עבודת מתנה אתן את כהונתכם והזר הקרב יומת עשו אכילת תרומה בגבולין כעבודת בית המקדש. [כ]היה עומד ומקריב על גבי המזבח ונודע לו שהוא בן גרושה או בן חלוצה שעבודתו כשרה מנלן, אמר רב יהודה אמר שמואל דאמר קרא [כא]והיתה לו ולזרעו אחריו בין זרע כשר בין זרע פסול. אבוה דשמואל אמר מהכא ברך ה׳ חילו אפילו חולין שבו פועל ידיו תרצה. ר׳ ינאי אמר מהכא [כב]ובאת אל הכהנים הלוים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם וכי תעלה על דעתך שאדם הולך אצל (שופט) [כהן] שלא היה בימיו אלא זה שהיה כשר ונתחלל. [כג]פייס השלישי חדשים לקטרת, תנא מעולם לא שנה בה אדם, מאי טעמא אמר רבי (יוחנן) [חנינא] מפני שמעשרין, א״ל רב פפא לאביי מ״ט [אילימא משום] דכתיב קטורה באפיך וגו׳ ברך ה׳ חילו, עולה נמי הכתיב כליל, א״ל הא שכיחא והא לא שכיחא:

[כד]לבנימן אמר ידיד ה׳, חביב בנימן שנקרא ידיד למקום שהרבה אוהבים למלך וחביב מכולם זה אוהבו. ששה נקראו ידידים, הקב״ה נקרא ידיד שנאמר [כה]אשירה נא לידידי. אברהם נקרא ידיד שנאמר [כו]מה לידידי בביתי. בנימן נקרא ידיד שנאמר ידיד ה׳ ישכן לבטח. שלמה נקרא ידיד שנאמר [כז]וישלח ביד נתן הנביא ויקרא שמו ידידיה, ואומר [כח]וה׳ אהבו, ישראל נקראו ידידים שנאמר [כט]נתתי את ידידות נפשי בכף וגו׳. בית המקדש נקרא ידיד שנאמר [ל]מה ידידות משכנותיך, יבא ידיד בן ידיד ויבנה ידיד לידידים בחלק של ידיד, יבואו ישראל שנקראו ידידים בני אברהם שנקרא ידיד ויבנה בית המקדש שנקרא ידיד בחלק בנימין שנקרא ידיד להקב״ה, לכך נאמר ידיד ה׳. ישכן לבטח עליו אין בטח אלא (רוחצן) [ישוב] שנאמר [לא]וישבו במדבר לבטח וישבו ביערים:

תתקנו חופף עליו זה בנין ראשון. כל היום זה בנין אחרון. ובין כתפיו שכן בנוי ומשוכלל לימות המשיח, ד״א חופף עליו בעוה״ז, כל היום לימות המשיח, ובין כתפיו שכן בנוי ומשוכלל לעוה״ב, וכן אתה מוצא. באברהם שראה אותו בנוי וראה אותו חרב וראה אותו בנוי שנאמר [לב]ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה׳ יראה הרי בנוי, אשר יאמר היום בהר הרי חרב, ה׳ יראה בנוי ומשוכלל לעה״ב, וכן את מוצא [ביצחק שראה אותו בנוי וראה אותו חרב וראה אותו בנוי ומשוכלל לעתיד לבוא, [לג]ראה ריח בני כריח הרי בנוי שנאמר [לד]ריח ניחוח, שדה הרי חרב שנאמר [לה]לכן בגללכם ציון שדה תחרש, אשר ברכו ה׳ בנוי ומשוכלל לעתיד לבוא שנאמר [לו]כי שם צוה ה׳ את הברכה חיים וגו׳. וכן אתה מוצא] ביעקב שראה אותו בנוי וראה אותו חרב וראה אותו בנוי ומשוכלל לעתיד לבוא. [לז]ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה הרי בנוי, אין זה הרי חרב, כי אם בית אלהים הרי בנוי ומשוכלל לעתיד לבא:

תתקנז ובין כתפיו שכן, בין חרב בין שאינו חרב, וכן הוא אומר (יט) [לח]כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות [וגו׳ הוא האלהים אשר בירושלים]. ד״א ובין כתפיו שכן מה שור זה אין בו גובה מכתפיו, כך בית המקדש גבוה מכל העולם שנאמר [לט]וקמת ועלית אל המקום, ואומר [מ]והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה׳. רבי אומר בכל התחומין הוא אומר וירד הגבול ותאר הגבול, וכאן הוא אומר [מא]ועלה הגבול גי בן הנם אל כתף היבוסי מנגב היא ירושלים מלמד שבית הבחירה היה בנוי בחלקו של בנימן (כ) וכראש תור יוצא מחלקו של בנימן לחלקו של יהודה שנאמר ובין כתפיו שכן, ומה ת״ל [מב]לא יסור שבט מיהודה ומחוקק זה לשכת הגזית שניתנה בחלקו של יהודה, שנאמר [מג]וימאס באהל יוסף וגו׳ ויבחר את שבט יהודה את הר ציון אשר אהב אבל *בית (הגדול) [המקדש] היה בנוי בחלקו של (יוסף בשילה שנאמר [מד]ואתה בית לחם אפרתה צעיר להיות באלפי יהודה, ואין אפרתה אלא בית לחם) [בנימין] שנאמר [מה]ותמת רחל ותקבר בדרך אפרתה היא בית לחם. ר׳ מאיר אומר בחלקו של בנה מתה שנאמר [מו]ואני בבואי מפדן מתה עלי רחל בארץ כנען בדרך בעוד כברת ארץ לבא אפרתה (ואין אפרתה אלא בית לחם שנאמר ואתה בית לחם אפרתה) שומע אני בחלק יוסף בנה ת״ל [מח]הנה שמענוה באפרתה מצאנוה בשדי יער במי שנמשל בחיתו יער, ואי זה זה בנימין שנאמר [מט]בנימן זאב יטרף, וזכה בנימן שתשרה שכינה בחלקו, וכן אתה מוצא כשחלק יהושע ארץ ישראל לשבטים הניח דושנה של יריחו חמש מאות אמה על חמש מאות אמה ונתנוה לבני יונדב בן רכב חלק בראש והיו אוכלים אותה ארבע מאות וארבעים שנה שנאמר [נ]ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה, צא מהם אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר נמצאו אוכלים אותם ארבע מאות וארבעים שנה, וכששרתה שכינה בחלקו של בנימין עמדו ופנו אותו מלפניהם שנאמר [נא]ובני קיני חתן משה עלו מעיר התמרים וגו׳. [נב]ויאמר משה לחובב, וכי עלתה על לב שאמר לו משה ליתרו בא וניתן לך הלק בארץ ישראל, והלא כבר נאמר [נג]כי ה׳ דבר טוב (כב) על ישראל, ומה ת״ל [נג]לכה אתנו והטבנו לך זו דושנה של יריחו שהיו אוכלין אותה בני בניו של יתרו קודם שיבנה בית הבחירה, אמר להם מחר כשתחלק ארץ ישראל לשבטים איזה שבט מכם שיתן לי כרם אחד משלו או תלם אחד בתוך שלו, אלא הריני הולך לארצי ואוכל פירות מארצי ושותה יין מכרמי, וכן אתה מוצא בעתניאל שהניח מקום פירות מאכל ומשתה והלך לו לערד במדבר (הלכו) ללמוד תורה, מי היה יעבץ זה עתניאל בן קנז וכן הוא אומר [נד]ויקן דוד את הגורן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים ובמקום אחר הוא אומר [נה]ויתן דוד לארנן במקום שקלי זהב שש מאות, א״א לומר שקלי זהב שכבר נאמר שקלי כסף ואי אפשר לומר שקלי כסף שכבר נאמר שקלי זהב, אמור מעתה בזהב שקל ובכסף קנה, ואי אפשר לומר חמשים שכבר נאמר שש מאות, ואי אפשר לומר שש מאות שכבר נאמר חמשים, אמור מעתה כיון שראה דוד מקום שראוי לבנות בית הבחירה עמד וכנס חמשים שקלים מכל שבט ושבט נמצאו שש מאות שקלים מכל השבטים. ומפני מה זכה בנימין שתשרה שכינה בחלקו, משל למלך שבא אצל בניו לפרקים כל אחד ואחד אומר אצלי הוא שורה, קטן שבכולן אמר אפשר שמניח אבא אחי הגדולים ושורה אצלי, עמד והלך ופניו כבושות ונפשו עגומה אמר ראיתם בני הקטן שעמד ופניו כבושות ונפשו עגומה עליו, עכשיו מאכל ומשתה יהא משלכם ולינתי אצלו, כך אמר הקב״ה בית הבחירה יהיה בחלקו של בנימין וקרבנות מכל השבטים. ד״א מפני מה זכה בניסין שתשרה שכינה בחלקו מפני שכל השבטים נולדו בחוצה לארץ ובנימין נולד בארץ ישראל. ד״א מפני מה זכה בנימן שתשרה שכינה בחלקו, שכל השבטים היו במכירתו של יוסף ובנימן לא היה במכירתו של יוסף, אמר הקב״ה אני אומר לאלו שיבנו בית הבחירה לא שיהיו מתפללין לפני ואני (מבקש) [מתמלא] עליהן רחמים, איני משרה שכינתי בחלקן שלא היו רחמנים על אחיהם. ד״א מפני מה זכה בנימן שתשרה שכינה בחלקו, משל למלך שהיו לו בנים הרבה משהגדילו הלך כל אחד ואחד ותפס את מקומו, קטן שבכולם היה אביו אוהבו אוכל ושותה עמו נכנס נשען עליו יוצא נשען עליו, כך בנימן הצדיק קטן של שבטים היה והיה יעקב אבינו אוכל ושותה עמו נשען עליו ויוצא נשען עליו ונכנס, אמר הקב״ה מקום שסמך צדיק זה ידיו שם אני משרה שכינתי, לכך נאמר ובין כתפיו שכן. [נו]תניא מה היה בחלקו של יהודה הר הבית הלשכות והעזרות, ומה היה בחלקו של בנימן אולם והיכל ובית קדש הקדשים, ורצועה היתה יוצאה מחלקו של יהודה ונכנסת בחלקו של בנימן ובה היה מזבח בנוי ובנימן הצדיק היה מצטער עליה בכל יום שנאמר חופף עליו כל היום, לפיכך זכה בנימן הצדיק ונעשה אושפיזכן לגבורה שנאמר ובין כתפיו שכן. [נז]קרן דרומית מזרחית לא היה לו יסוד מאי טעמא, אמר רבי אליעזר לפי שלא היתה בחלקו של טורף. דאמר רבי שמואל בר רב יצחק מזבח היה אוכל בחלקו של יהודה אמה. אמר רבי לוי בר חמא רצועה היתה יוצאת וכו׳ (כהוב ברמז תמ״א ע״ש): [נח]כי אתא רב דימי אמר רב (יוחנן) (בשלשה) [בארבעה] מקומות שרתה להם שכינה לישראל בשילה בנוב וגבעון ובית עולמים

ממ״ק ובמ״ק יט במדבר יח: כ קדושין סו: כא במדבר כה: כב דברים יז: כג יומא כו: כד ספרי: כה ישעיה ה: כו ירמיה יא: כז שמואל ב יב: כח שם: כט ירמיה יב: ל תהלים פד: לא יחזקאל לד: לב בראשית כב: לג שם כח: לד שם כז: לה במדבר כט: לו ירמיה כו: לז תהלים קלג: לח עזרא א: לט דברים טז: מ ישעיה ב: מא יהושע טו: מב בראשית מט: מג תהלים עח: *בפסקא הזאת נתבלבלה הגי׳ בספרי ועי׳ במפרשיו, ופה תקנתי ע״פ הגהת הגר״א ז״ל וגם הגרסא סיפא הנחתי והבוחר יבחר: מד מיכה ה: מה בראשית מח: מו שם: מח תהלים קלב: מט בראשית מט: נ מ״א ו: נא שופטים א: נב במדבר י: נג שם: נד שמואל ב כד: נה דה״א כא: נו יומא יב: נז זבחים נג: נח שם קיח:

זית רענן (יט) כה אמר כורש וגו׳, יהי ה׳ אלהיו עמו ויעל משמע ששכינה היתה עמם אפילו בחרבנם: (כ) וראש תור, פי׳ שיפועו היה יוצא: (כא) אבל בית הגדול וכו׳, פירוש הא דכתיב וימאס באהל יוסף קאי אמשכן שילה שנאמר ואתה וגו׳ זה קאי לעיל, ומביא ראיה שנבנה בהמ״ק בחלק יהודה שנאמר ואתה בית לחם אפרת וגו׳ ואין אפרת אלא בית לחם דה״א שהיה מבית לחם ואפרתה נקרא ע״ש חשיבות לכן קאמר שהעיר היתה נקראת כך: עלי רחל, פי׳ על הלק בנה כ״מ בספרי: ואין אפרת וכו׳, ובב״ר פי׳ צ״ט איתא בסגנון אחר וגם כאן יש להגיה כך שנאמר ואתה בית לחם וכו׳ באלפי יהודה ר״מ אומר בחלקו של מי שמתה בבית לחם בנה שנאמר וגו׳, וכן עיקר ע״ש: (כב) על ישראל, משמע ולא על גרים:

עולמים, ובכולן לא שרתה אלא בחלק בנימן, אזל אביי אמרה קמיה דרב יוסף, א"ל כו' והכתיב [נט]ויעש משכן שילה אהל שכן באדם וגו' וימאס באהל יוסף ובשבט אפרים לא בחר, אמר רב אדא בר מתנה ומאי קשיא דילמא שכינה בחלק בנימין וסנהדרין בחלק יוסף, כדרך שמצינו בבית עולמים [דשכינה בחלק של בנימין] וסנהדרין בחלק יהודה, בשלמא התם מקרבן נחלה להדדי, אלא הכא מי מקרבן, אין הכא נמי מקרבן דאמר ר' חמא בר חנינא רצועה היתה יוצאת מחלקו של יהודה ונכנסת בחלקו של בנימין ובה מזבח בנוי והיה בנימין הצדיק מצטער עליה לבולעה, דכתיב [ס]ונסב הגבול מזרחה תאנת שילה. כתנאי חופף עליו כל היום זה בית המקדש הראשון, כל היום זה בית המקדש השני וכו'. [סא]שם בנימין צעיר רודם אל תקרי רודם אלא רד ים, לפיכך זכה בנימן ונעשה אושפיזכן לגבורה שנאמר ובין כתפיו שכן. דרש רבה מאי דכתיב *וילך הוא ושמואל וישבו בניות וגו' ברמה (כתוב בפרשת שופטים בפסוק וקמת ועלית ברמז תתקי"א):

תתקנח [סב]וליוסף אמר מבורכת ה' ארצו, מלמד שארצו של יוסף מתברכת מכל הארצות. ממגד שמים מטל שיהא טל מצוי לה בכל שעה. ומתהום רובצת מלמד שהיא מרובצת במעיינות: וממגד תבואות שמש מגיד שהיא פתוחה להמה, וכך היא פתוחה ללבנה שנאמר וממגד גרש ירחים. וכראש הררי קדם מלמד שהררי יוסף קודמין (כג) להררי א"י. וממגד גבעת עולם מלמד שאבות ואמהות קרויין הרים וגבעות, שנאמר [סג]עד שיפוח היום ונסו הצללים אלך לי אל הר המור ואל גבעת וגו'. וממגד ארץ ומלאה מלמד שארצו של יוסף מלאה ואינה חסירה כל ברכה, ר' שמעון בן יוחאי אומר מעמיד אדם ספינתו בחלקו של יוסף ואין צריך חוץ ממנה כלום:

תתקנט ורצון שוכני סנה, שעשה רצון מי שנגלה על משה בסנה. תבואתה לראש יוסף הוא בא בראש למצרים והוא יבא בראש לעתיד לבא. ולקדקד נזיר אחיו שריחקוהו אחיו ועשאוהו [סד]נזיר. [סה]תני רב יוסף הרוצה ליהנות מן התאנה יאכל ממזרחה שנאמר וממגד תבואות שמש, אמר רבי יונתן פעם אחת אחזני בולמוס ורצתי למזרחה של תאנה אכלתי וקיימתי בעצמי [סו]והחכמה תחיה בעליה. [סז]ר' יוסי בר חנינא אמר ורצון שוכני סנה עין שלא רצתה ליהנות מדבר שאינה שלה תזכה ותאכל בין השנואים וכו' (כדכתיב בפרשת ראה בפסוק השמר לך פן תעלה עולותיך ברמז תתק"ב). [סח]הרואה שור בחלום ישכים ויאמר בכור שורו הדר לו קודם שיקדמנו פסוק אחר [סט]כי יגח שור את איש. ה' דברים נאמרו ברואה שור בחלום, האוכל מבשרו מתעשר, נגחו הוין ליה בנים שמנגחין בהלכה, נשכו ייסורין באים עליו, בעטו דרך רחוקה מזדמנה לו, רוכבו עולה לגדולה, והוא דרכיב איהו לתורא:

בכור שורו הדר לו, מלמד שניתן לו הוד למשה והדר ליהושע שאילו ניתן הוד ליהושע אין כל העולם יכול לעמוד בו. וקרני ראם קרניו, שור כחו קשה אבל אין קרניו נאות ראם קרניו נאות אבל אין כחו קשה ניתן לו ליהושע כחו של שור וקרנים של ראם. בהם עמים ינגח וכי כמה עמים כבש יהושע והלא לא כבש יהושע אלא שלשים ואחד מלכים מלמד שכבש מלכים ושולטוניות שהיו בסוף העולם ועד סופו. יחדו אפסי ארץ וכי כמה ארצות כבש יהושע והלא לא כבש אלא פרטום* זה קטן, אלא כל מלכים ששיעבד היו מלכים ושלטונים, ר' יהודה אומר וכי שלשים ואחד מלך ששיעבד כולם היו בארץ ישראל, אלא כדרך שעוברים ברומי עכשיו שכל מלך ושלטון שלא קנה ברומי *פלטיריות וחוליות אומר לא עשיתי כלום, כך כל מלך ושלטון שלא קנה בארץ ישראל וכו'. והם רבבות אפרים לפי שלא מפורש לנו עושרם של כנענים, (ומה) ת"ל [עא]ויאמר אדוני בזק שבעים מלכים בהונות ידיהם ורגליהם קצוצים היו מלקטין תחת שולחני, והרי דברים ק"ו ומה אדוני בזק שאינו כדאי ליכנות עם מלכי כנען שבעים מלכים בהונות ידיהם ורגליהם מקוצצות היו מלקטין תחת שולחנו, בא למוד וראה עושרם של כנענים כמה היה. והם אלפי מנשה לפי שאין מפורש לנו כמה הרג יהושע בכנענים ת"ל *וזבח וצלמונע בקרקר וגו' הכל מאה ושלשים וחמשה אלף, לכך נאמר והם רבבות אפרים:

תתקס ולזבולון אמר [למה נאמר] לפי שנאמר [עב]ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים ויציגם לפני פרעה ולא נתפרשו שמותיהם (כד) וזה אחד מהם. שמח זבולון בצאתך מלמד שהיה זבולון סרסור לאחיו והיה לוקח מאחיו ומוכר לכנענים ומן הכנענים ומוכר לאחיו. ויששכר באהליך מלמד ששבטו של יששכר משתבח שנאמר [עג]ומבני יששכר יודעי בינה לעתים. וכן מצינו שאביו משבחו שנאמר [עד]וירא מנוחה כי טוב. ד"א יששכר באהליך מלמד שבית הבחירה (כה) ראוי היה לבנות בחלק של יששכר (כתוב בפסוק ביום השני הקריב נתנאל בן צוער):

תתקסא עמים הר יקראו, מנין אתה אומר שהיו אומות ומלכיות מתכנסות ובאות לפרגמטיא של ארץ ישראל והם אומרים הואיל ונצטערנו ובאנו לכאן נלך ונראה פרגמטיא של יהודים מה טיבה ועולין לירושלים ורואין את ישראל שעובדין לאל אחד ואוכלים מאכל אחד לפי שעובדי אלילים לא אלוהו של זה כאלוהו של זה ולא מאכלו של זה כמאכלו של זה והם אומרים אין יפה להדבק אלא באומה זו. מנין אתה אומר שאין זזין משם עד שמתגיירין ובאים ומקריבים זבחים ועולות, ת"ל שם יזבחו זבחי צדק. כי שפע ימים יינקו שנים נוטלין [ונותנין] בשפע ים ומלכות, ים נוטל בשפע ונותן בשפע, מלכות נוטלת בשפע ונותנת בשפע. דבר אחר כי שפע ימים יינקו זו ימה של יפו שגנוז לצדיקים לעתיד לבא, מנין אתה אומר שכל ספינות שאבדו בים הגדול וצרורות של כסף ושל זהב ואבנים טובות ומרגליות וכל כלי חמדה שהים הגדול מקיאן לימה של יפו שגנוז לצדיקים לעולם הבא, ת"ל כי שפע ימים יינקו. אמר רבי יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך מכזיב לצור ומצאתי זקן אחד ושאלתיו בשלום, אמרתי לו פרנסתך במה היא, אמר לי מחלזון, אמרתי לו ומי מצוי, אמר לי השמים מקום בים שמוטל בין הרים (כו) וססמיות מכישות אותו ומת ונמוק במקומו, אמרתי השמים ניכר הוא שגנוז לצדיקים לעתיד לבא. שפוני זה חלזון, טמוני זה טריתא. חול זה זכוכית, לפי ששבטו של זבולון היה מתרעם לפני המקום ואמר לפניו רבש"ע לאחי נתת ארצות ולי נתת ימים, לאחי נתת שדות וכרמים ולי נתת חלזון, אמר לו סוף שאני מצריכן לירך על ידי זה, אמר לפניו רבש"ע מי מודיעני זה, אמר ליה זה סימן שכל שגונבו לא יהא בפרגמטיא שלו כלום:

ולגד אמר למה נאמר, לפי שנאמר [עה]ומקצה אחיו לקח חמשה וזה אחד מהם. ברוך מרחיב גד מלמד שתחומו של גד מרחיב והולך כלפי מזרח. כלביא שכן מלמד שהיה סמוך לספר [לפיכך] נמשל כאריות. [עו]וטרף זרוע על שעבר. אף קדקד לעתיד לבוא. מהו מרחיב גד שנקבר משה בתחומו של גד. כלביא שכן זה משה שהיה זריז כארי, ובלעם רואה אותו וצווח שאינו יוצא מן העולם עד שהוא צובע בדמו, אמר לו [בלק] מזה אתה מתיירא בשנה הזאת הוא מת שנאמר לו *לכן לא תביאו את הקהל הזה, אמר לו אפילו הוא מת היום לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים ישתה דמו ודמו של בלק:

תתקסב וירא ראשית לו זה קבורתו שנברא בתחילת בריתו של עולם. כי שם חלקת מחוקק זה משה שהיה סופר. ויתא ראשי עם כל חבורה וחבורה נוטל שכר עמהם, וכן הוא אומר [עז]לכן אחלק לו ברבים ואת עצומים יחלק שלל, וכל כך למה [עח]תחת אשר הערה למות נפשו, שנאמר [עט]ואם אין מחני נא. [פ]וירא ראשית לו הוא בא בראש תחלה והוא יבא בראש לעולם הבא. כי שם חלקת מחוקק ספון זו קבורתו של משה שנתנה בחלקו של גד והוא לא מת אלא בחלקו של ראובן שנאמר עלה אל הר העברים הזה הר נבו, ומה ת"ל כי שם חלקת מחוקק ספון מלמד שהיה משה מוטל מת בכנפי שכינה ארבעת מילין מחלקו של ראובן לחלקו של גד ומלאכי השרת מספידין עליו ואומרים [פא]יבא שלום ינוח על משכבו. זה אחד מן הדברים שנבראו בערב שבת בין השמשות, ואלו הן, קשת, ומן, באר, וכתב, ומכתב, ולוחות, ופי האתון, ופי הארץ, וקברו של משה, ומערה שעמד בה משה ואליהו, ומקלו של אהרן שקדיו ופרחיו, ויש אומרים אף בגדים של אדם הראשון, ויש אומרים אף הכתנות והמזיקין, רבי יאשיה אומר משום אביו אף האיל והשמיר, רבי נחמיה אומר אף האור והפרדה, רבי יהודה אומר אף הצבת, וכן הוא אומר צבתא בצבתא מתעביד צבתא קרמייתא במה הות מתעבדא הא לאיי ביריא הוות, אמר ליה יכול לעשות בדפוס ולהתיכה בתוכו הוי לא ביריא הוות. ויתא ראשי עם מלמד שעתיד משה ליכנס בראש כל חבורה ותבורה, בראש חבורה של בעלי מקרא, בראש חבורה של בעלי תלמוד, וליטול עם כל אחד ואחד שכר, וכה"א [פב]לכן אחלק לו ברבים וגו'. צדקת ה' עשה וגו' [וכי] מה צדקה עשה בישראל, והלא כל מ' שנה שהיו ישראל במדבר, באר עולה להם, מן יורד להם, שליו מצוי להם, ועננו

ממ"ק ובמ"ק נט תהלים עח : ס יהושע טז : סא סוטה לז, תהלים סח : סב ספרי : סג ש"ה ד : סד נזיר פרק מסס : סה יומא פג : סו קהלת ז : סז זבחים קיח :
סח ברכות נו : סט שמות כא : ע ספרי : *פרטום מחוז ונוף : *פלטריות וחוליות פלטרין וכנרת ארץ : עא שופטים א : *בס"ה : עב בראשית מו :
עג דה"א יב : עד בראשית מט : עה בס מז : עו ילמדנו : *במדבר כ : עז ישעיה נג : עח בס : עט שמות לב : פ ספרי : פא ישעיה מ : פב בס נג :

זית רענן (כג) קודמין להררי ארץ ישראל, פי' קודמין לבישול הפירות : וא"צ חוץ ממנה כלום, שכל מיני סחורות היו נמצאים שם : (כד) וזה אחד מתם, שנכפל שמו : (כה) ראוי היה לבנות, שהיה בעל תורה : (כו) וססמיות, טלשון שממית בידים תתפש (משלי ל) : וטת, החלזון מת שם :

ועני כבוד מקיפות אותן, אלא שאמר (כז) פגכי יהיה בך אביון . ר"א צדקת ה' עשה ומשפטיו מלמד שהצדקה קשור בדין תחת כסא כבוד שנאמר פדכה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה . פהתניא א"ר יהודה אילמלא מקרא כתוב א"א לאומרו היכן מת משה בחלקו של ראובן שנאמר ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו ונבו בחלקו של ראובן קיימא דכתיב פוובני ראובן בנו את נבו ואת בעל צפון, והיכן משה קבור בחלקו של גד שנאמר וירא ראשית לו כי שם חלקת מחוקק ספון, ומחלקו של ראובן עד חלקו של גד כמה הוו ארבעה מילין אותן ד' מילין מי מוליכו, מלמד שהיה משה מוטל בכנפי השכינה ומלאכי השרת אומרים צדקת ה' עשה וגו', והקדוש ברוך הוא (מאי) אומר פזמי יקום לי עם מרעים מי יתיצב לי עם פועלי און, ושמואל אמר פחמי כהחכם ומי יודע פשר, רבי יוחנן אמר פטוהחכמה מאין תמצא, ורב נחמן אמר וימת משה עבד ה', סמליון אומר וימת משה ספרא רבה דישראל, תניא רבי אליעזר הגדול אומר י"ב מיל על י"ב מיל כנגד מחנה ישראל בת קול משמיע ואומר וימת משה ספרא רבה דישראל, ויש אומרים לא מת, כתיב הכא וימת שם משה וכתיב התם צויהי שם עם ה', מה להלן משמש ועומד אף הכא עומד ומשמש : צאולדן אמר למה נאמר, לפי שנאמר צבומקצה אחיו וזה אחד מהן . דן גור אריה מלמד שסמוך לספר וכל מי שסמך לספר נמשל כאריות . יונק מן הבשן מה זינוק זה יוצא ממקום אחד ונחלק לשני מקומות, כך שבטו של דן נוטל לו חלק בשני מקומות,
וכן הוא אומר צגויצא גבול בני דן מהם ויעלו בני דן וילחמו וגו' :

ולנפתלי אמר, למה נאמר, לפי שנאמר ומקצה אחיו וזה אחד מהן .
נפתלי שבע רצון מלמד שהיה נפתלי שמח בחלקו בימים ובדגים (כח) ובפרגיות, ומלא ברכת ה' זו בקעת גינוסר, רבי אומר זו בית (דין) [מדרשו] של טבריא, ועליו הוא אומר צדרצון יראיו יעשה . ים זו ימה של סבכי וימה של טבריא . ודרום ירשה מלמד שנתנו לו מלא חבל חלקו בדרום . צהאמר ר' יוחנן כל המברך על כוס מלא נותנין לו נחלה בלא מצרים שנאמר ומלא ברכת ה' ים ודרום ירשה, ורבי יוסי בר' חנינא אמר אף זוכה ונוחל שני עולמים העולם הזה והעולם הבא, במתניתא תנא עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה וכו', אמר ר"י אנו אין לנו אלא ארבעה הדחה שטיפה חי ומלא, תנא
הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ :

צולאשר אמר, למה נאמר, לפי שנאמר ומקצה אחיו וזה אחד מהן .
ברוך מבנים אשר אין לך בכל השבטים שנתברך בבנים כאשר . יהי רצוי אחיו שהיה מתרצה לאחיו בשמן צזאנפיקנון צחובקיפלאות והן מרצין לו בתבואה . דבר אחר יהי רצוי אחיו כשעשה רא בן אותו מעשה הלך אשר וסיפר לאחיו ונזפו בו ואמרו לו כך אחינו אתה מדבר באחינו הגדול, וכשהודה ראובן על מעשיו נתרצו לו אחיו, לכך נאמר יהי רצוי אחיו. דבר אחר יהי רצוי אחיו כשהיו ישראל מתייחסים (כט) זה אומר שלי היא לויה וזה אומר שלי היא לויה, אם מראובן הכתוב מייחס שלי היא לויה ואם ממנו הכתוב מייחס שלי היא לויה, ריצה את אחיו באותה שעה, לכך נאמר יהי רצוי אחיו. דבר אחר יהי רצוי אחיו, אין לך בכל הארצות
(ל) שמשמטת שביעית כארצו של אשר :

צטוטובל בשמן רגלו, מלמד שארצו של אשר מושכת שמן כמעין,
מעשה שנצרכו אנשי לודקיא לשמן מינו להם קפולמרכוס אחד, אמרו לו לך וקח לנו שמן במאה רבוא, הלך לירושלים כו' הלך לו לצור כו' א"ל שמן במאה רבוא אני צריך, אמרו לו לך לגוש חלב, הלך לגוש חלב אמר להם שמן במאה רבוא אני צריך אמרו לו לך אצל פלוני, הלך לביתו ובקשו ולא מצאו אמרו לו הרי הוא בשדה, הלך ומצאו שעוזק תחת הזית, אמר לו שמן במאה רבוא אני צריך, אמר ליה המתן עד שאגמור את הזית ואבוא, משגמר את זיתיו נטל את הכלים היה ממשמש ובא, אמר פולמרכוס אפשר שיש לזה מאה רבוא שמן דומה שצחקו בי היהודים, כיון שבא לביתו קרא לשפחתו אמר לה בואי ורחצי את רגלינו, מלאת את הספל שמן ורחצה להן רגליהם לקיים מה שנאמר וטובל בשמן רגלו, נתן לפניו לחם ואכל ושתה, לאחר שאכל ושתה עמד ומדד לו שמן במאה רבוא, א"ל רצונך שוב, א"ל אין לי מעות, א"ל טול ואני אבוא עמך ואטול את מעותי, עמד ומדד לו שמן בשמנה עשרה רבוא . אמרו לא הניח אותו אדם לא חמר ולא גמל בארץ ישראל שלא משכו עמו, הכירו אנשי לודקיא וקדמו לפניו שלשה מילין וקילסו לפניו קילוס גדול, אמר להם לא תקלסו קילוס זה אלא לאדם זה שהכל שלו, ולא עוד אלא שאני חייב לו שמונה עשרה רבוא,
לקיים מה שנאמר קאיש מתעשר ואין כל מתרושש והון רב :

קבברוך מבנים אשר, אמרו על בנותיו של אשר שהזקנה כבתולה ובתולה
אין לה דמים שנאמר ברזל ונחשת מנעליך וכימיך דבאך :

תתקסג קגברזל ונחשת מנעליך וכימיך דבאך מלמד שכל ארצות
דובאות כסף לארץ ישראל כענין שנאמר קדוילקט יוסף את כל הכסף . אין כאל ישורון ישראל אומרים (לא) אין כאל ישורון ורוח הקדש אומרת ישורון ישראל, ישראל אומרים קהמי כמוך באלים ה', ורוח הקדש אומרת אשריך ישראל מי כמוך, ישראל אומרים קושמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, ורוח הקדש אומרת קזמי כעמך ישראל גוי אחד בארץ . ישראל אומרים קחכתפוח בעצי היער . ורוח הקדש אומרת קטכשושנה בין החוחים, ישראל אומרים קיזה אלי ואנוהו . ורוח הקדש אומרת אעם זו יצרתי לי . ישראל אומרים בכי תפארת עוזמו אתה, ורוח הקודש אומרת גישראל אשר בך אתפאר . רוכב שמים בעזרך כשישראל עושין רצונו של מקום רוכב שמים בעזרך, וכשאין ישראל עושין רצונו של מקום כביכול (לב) ובגאותו שחקים. נתקבצו כל ישראל למשה אמרו לו משה רבינו אמור לנו מה היה מדת הדין למעלה, אמר להן מן התחתונים אתם יודעין מה היא מדת כבוד למעלה, משל לאחד שאמר מבקש אני לראות כבודו של מלך אמרו לו הכנס למדינה ואתה רואה, נכנס למדינה וראה וילון פרוש על פתח מדינה ואבנים טובות ומרגליות קבועות בו ולא היה יכול לזון עיניו ממנו עד שנפל, א"ל אם וילון פרוש על פתח מדינה לא יכולת לזון עד שנפלת לארץ אילו נכנסת למדינה עצמה וראית פני
מלך עצמו על אחת כמה וכמה, לכך נאמר ובגאותו שחקים :

תתקסד מעונה אלהי קדם. שלשה ספרים נמצאו בעזרה אחד של
מעון ואחד של היא (היא), ואחד נקרא זאטוטי, באחד כתיב מעון אלהי קדם ובשנים כתיב מעונה אלהי קדם ביטלו חכמים את האחד וקיימו את השנים . ומתחת זרועות עולם מלמד שארץ ישראל היא תוקפו של עולם, ויגרש מפניך אויב אלו יושבי ארץ ישראל . ויאמר השמד אלו שברחו לאסיא . כל העולם תלוי בזרועו של הקב"ה שנאמר ומתחת זרועות עולם, וחכמים אומרים על שנים עשר עמודים שנאמר יצב גבולות עמים למספר בני ישראל . כל מה שברא הקב"ה באדם ברא בארץ, אדם יש לו זרוע וכתיב מתחת זרועות עולם (כתוב בתחילת פרשת בא) . אמר רבי חנינא בר פפא בשר ודם למטה ממשואו אבל הקב"ה למעלה ממשואו שנאמר ומתחת זרועות עולם. דאמר רבא ואיתימא ר' יוחנן אין העולם מתקיים אלא בשביל משה ואהרן כתיב הכא הונחנו מה וכתיב התם ותולה ארץ על בלימה . אמר ר' אילעא אין העולם מתקיים אלא בשביל מי שהוא בולם עצמו בשעת מריבה שנאמר תולה ארץ על בלימה, ר' אבהו אמר בזכות מי שמשים את עצמו כמי שאינו שנאמר ומתחת זרועות עולם : וישכן
ישראל בטח בדד (כתוב ברמז רצ"א) :

זוישכן ישראל בטח בדד. אין בטח אלא (רוחצן) [יישוב], וכן הוא
אומר חוישבו במדבר לבטח . בדד (לג) לא כבדד שאמר משה טה' בדד ינחנו, ולא כבדד שאמר ירמיה ימפני ידך בדד ישבתי, אלא כבדד שאמר אותו רשע יאהן עם לבדד ישכן . עין יעקב כברכה שברכן יעקב אביהם יבוהיה אלהים עמכם . אל ארץ דגן ותירוש כברכה שברכם יצחק אביכם שנאמר יגויתן לך האלהים מטל השמים . אף שמיו יערפו טל כענין שנאמר *הערִיפו שמים ממעל :
אשריך ישראל מי כמוך. ישראל אומרים ידמי כמוך באלים ה',
ורוח הקדש אומרת אשריך ישראל מי כמוך . נתקבצו כל ישראל אצל משה אמרו לו משה רבינו מה טובה עתיד הקב"ה ליתן לנו לעוה"ב, א"ל איני יודע מה אומר לכם אשריכם מה מתוקן לכם, משל לאדם שמסר את בנו לפדגוג והיה מחמרו ומראה לו ואומר כל האילנות הללו כל הגפנים הללו שלך כל הזיתים הללו שלך, כשיגע להראותו אמר לו איני יודע מה אומר לך אשריך מה מתוקן לך, כך אמר משה לישראל איני יודע מה אומר לכם אשריכם מה מתוקן לכם טומה רב טובך אשר צפנת ליראיך. עם נושע בה' כענין שנאמר טזאלהי צורי אחסה בו מגני וקרן ישעי. ואשר חרב גאותך א"ל הקב"ה משה עתיד אני ליתן לישראל אותו זיין שנוטל מהן בחורב כענין שנאמר יזויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב, בשבועה נשבעתי שעתיד אני להחזיר להם כענין שנאמר יחחי אני נאם ה' כי כולם כעדי תלבשים ותקשרים ככלה. ויכחשו אויביך לך
בשעת

ממ"ק ובמ"ק פג דברים טו : פד ישעיה נו : פה כוסה יג : פו במדבר לב : פז תהלים לד : פח קהלת ח : פט איוב כח : צ שמות לד : צא ספרי : צב בראשית מז : צג יהושע יט : צד תהלים קמה : צה ברכות נא : צו ספרי : צז אנפיקנון שמן שמטיר סטער : צח בקיפלאות פירות המוכים וטעמם טוב מלשון קפילא : צט מנחות פה : ק פולמרכוס בלוח שר הגבא : קא משלי יג : קב תנא דבי אליהו : קג ספרי : קד בראשית מו : קה שמות טו : קו דברים ו : קז דה"א יז : קח שה"ש ב : קט שם : קי שמות טו : א ישעיה מג : ב תהלים פט : ג ישעיה מט : ד חולין פט : ה שמות טז : ו איוב כו : ז ספרי : ח יחזקאל לד : ט דברים לג : י ירמיה טו : יא במדבר כג : יב בראשית מח : יג שם כז : *ישעיה מה : יד שמות טו : טו תהלים לא : טז ש"ב כב : יז שמות לג : יח ישעיה מט :

זית רענן (כז) שנאמר כי יהיה בך אביון וגו', א"כ הזהירם על הצדקה וה"ל כאלו עשה בעצמו : (כח) ובפרגיות, מין יונים : (כט) זה אומר שלי הוא וכו', עיין בס' ראב"ן סי' קי"ז (ועי' בהגהות הגר"א ז"ל) : (ל) שמשמטת שביעית, שהיו גדלים שם רק אילנות כדלעיל וא"כ לא היו צריכין לחרוש ולזרוע : (לא) ובגאותו שחקים, אין עוזר חיו : (לב) מן התחתונים, פי' מזוהר הרקיע : (לג) ולא כבדד שאמר משה, דהתם קאי בדד על הקב"ה אבל הכא קאי על ישראל שיהיו לבדד :

כשעת טובתן של ישראל עובדי אלילים מתכחשין להן ועושין אותם כאילו הן אחין, וכן עשו אמר ליעקב [יט]ויאמר עשו יש לי רב אחי, וכן חירם אמר לשלמה [כ]מה הערים האלה אשר נתת לי אחי. ואתה על במותימו תדרוך כענין שנאמר [כא]ויקרא יהושע אל כל איש ישראל ויאמר אל קציני וגו' (כתוב בפסוק כי מי גוי גדול):

[כב]אשריך ישראל מי כמוך וגו'. הקב"ה עושה מלחמתן של ישראל והנצחון שלהן, וכן הוא אומר לכל האותות והמופתים ולכל יד החזקה אשר עשה ה' אינו אומר אלא אשר עשה משה הקב"ה שלחו לעשות והנצחון למשה, וכן דבורה אומרת לברק [כג]קום ברק ושבה שביך וכי שבי של ברק הוא הרי דבורה אומרת לו [כד]ותאמר דבורה אל ברק קום מהו קום קום ולא תעשה מלחמה המלחמה של הקב"ה היא שנאמר כי זה היום אשר נתן ה', וכן הוא אומר [כה]מן השמים נלחמו הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא. וכן דוד כשירד לגלית [כו]וידעו כל הקהל הזה וגו' וכתיב [כז]הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו, אמר דוד לפני הקב"ה אתה עושה המלחמה ולך הנצחון שנאמר [כח]לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח, אמר לו הקב"ה לדוד נתת לי הנצחון אף אני נותן לך הנצחון [כט]למנצח לעבד ה' לדוד:

לד [ל]ויעל עליה היא לך ואינה ירידה. מערבות מואב מלמד שהראהו שלשלת המלכים העתידין לעמוד מרות המואביה זה דוד וזרעו. אל הר נבו ראש הפסגה (לד) מה פסגה זו (מופרשת מן) [מותאמת עם] האשכול ואינה (מופרשת) [מותאמת], כך קבורתו של משה מותאמת עם ההר ואינה מותאמת והגיא ביניהם. [לא]א"ל הקב"ה משה עד מתי אתה ממתין עלה למקומך שנאמר ויעל משה מערבות מואב אל תקרי מערבות אלא מערבות, משל לאחד שהלוה לחברו על ידי ערב כל זמן שהיה המלוה מבקש מחבירו מעותיו היה הערב פורע, אחר זמן בקש הערב לצאת למדינת הים, אמר ללוה כל זמן שהייתי כאן היית לוה ואני פורע, ועכשיו שאני הולך למדינת הים יצאתי מערבות, כך אמר משה כל זמן שהייתם חוטאים אני מבקש מן הקב"ה ומוחל לכם, עכשיו הגיע עונתי ליפטר מן העולם יצאתי מערבות. אשריו משה שכל כה שנתאוה הראה לו הקב"ה כשנפטר מן העולם אמר לו משה מה אתה מבקש ממני אמר רבש"ע הראני נא את כבודך ראה את הגבורה לכך נאמר ויראהו ה' (כתוב ברמז תתנ"ג): [לב]אשר על פני ירחו. מלמד שהראהו ארץ ישראל מיושבת בשלותה וחזר והראהו מציקין המציקין לה. את הגלעד מלמד שהראהו בית המקדש מיושב בשלותו וחזר והראהו מציקין דמחריבין (לו) [אותו] ואין גלעד אלא בית המקדש שנאמר [לג]גלעד אתה לי ראש הלבנון. עד דן מלמד שהראהו ארץ דן מיושבת על שלותה וחזר והראהו מציקין המציקין לה. דבר אחר עד דן מלמד שהראהו זרעו של דן שהוא עובד אלילים כענין שנאמר [לד]ויקימו להן בני דן את הפסל, וחזר והראהו גואל ישראל שהוא עתיד לעמוד ממנו ואיזה זה שמשון בן מנוח:

ואת כל נפתלי. מלמד שהראהו ארץ נפתלי מיושבת בשלותה וחזר והראהו מציקין המציקים לה. דבר אחר מלמד שהראהו את ברק בן אבינועם עושה מלחמה עם סיסרא ועם חיילותיו שעמו, נאמר כאן ואת כל נפתלי ונאמר להלן [לה]ותשלח ותקרא לברק בן אבינועם מקדש נפתלי. ואת ארץ אפרים מלמד שהראהו ארץ אפרים יושבת על שלותה וחזר והראהו מציקין המציקים לה. דבר אחר ואת ארץ אפרים מלמד שהראהו יהושע עושה מלחמה עם הכנענים, נאמר כאן ואת ארץ אפרים ונאמר להלן [לו]למטה אפרים הושע בן נון. ומנשה מלמד שהראהו ארץ מנשה יושבת בשלותה וחזר והראהו מציקין המציקין לה. דבר אחר ומנשה מלמד שהראהו גדעון בן יואש שעשה מלחמה עם מדין ועמלק. דבר אחר לפי שהיה אפרים צעיר (לה) סמכו הכתוב, וכן הוא אומר [לז]הנה אלפי הדל במנשה. ואת כל ארץ יהודה מלמד שהראהו ארץ יהודה בשלותה וחזר והראהו מציקין המציקין לה. דבר אחר ואת כל ארץ יהודה מלמד שהראהו דוד במלכותו, נאמר כאן ואת כל ארץ יהודה וכתיב [לח]ויבחר אלהי ישראל וגו' ובבית יהודה בית אבי. עד הים האחרון מלמד שהראהו כל המערב יושב על שלותו וחזר והראהו מציקין המציקין לו. דבר אחר אל תהי קורא עד הים האחרון אלא עד היום האחרון מלמד שהראהו את כל העולם מיום שנברא עד שיחיו המתים. ואת הנגב מלמד שהראהו דרום יושב של שלותו וחזר והראהו מציקין המציקין לו. דבר אחר ואת הנגב מלמד שהראהו מערת המכפלה שאבות שוכבין בה, נאמר כאן ואת הנגב ונאמר להלן [לט]ויעלו בנגב ויבא עד חברון. ואת הככר מלמד שהראהו שלמה בן דוד שעושה כלים לבית המקדש נאמר כאן ואת הככר ונאמר להלן [מ]בככר הירדן יצקם המלך. בקעת ירחו מלמד שהראהו גוג וכל המונו שעתידין ליפול בבקעת ירחו. דבר אחר מה בקעה זו כמות שהיא ושדה זרועה שעורים כמות שהיא, כך הראהו את כל העולם כלו כבקעת ירחו. עיר התמרים מלמד שהראהו גן עדן וצדיקים מטיילין בו, וכן הוא אומר [מא]צדיק כתמר יפרח. עד צוער מלמד שהראהו גיהנם סמוכה מצדו שהיא קצרה מלמעלה ורחבה מלמטה, וכן הוא אומר [מב]כי ערוך מאתמול תפתה גם הוא למלך הוכן העמיק הרחיב. ד"א עד צוער אלו מציקי ישראל כגון אלו [מג]הבלשים הדרים עם המלכיות וכו':

תתקסה [מד]ויאמר ה' אליו זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר. מאי לאמר, אמר לו הקב"ה למשה לך אמור להם לאברהם ליצחק שבועה שנשבעתי להם כבר קיימתיה לבניהם, מכאן שהמתים מספרים זה עם זה, דאם"ר לא ידעי כי אמר להו מאי הוו, (ולמאן דאמר) [אלא מאי] דידעי למה ליה למימר להו, (כי היכי) לאחזוקי ליה טיבותא למשה:

[מה]ויאמר ה' אליו זאת הארץ, אמר לו לאבות נשבעתי בשבועה ולך הראיתיך בעיניך. ושמה לא תעבור נאמר כאן ושמה לא תעבור ונאמר להלן [מו]ושמה לא תבא, מה ת"ל ושמה לא תבא ומה ת"ל ושמה לא תעבור, אמר משה אם איני נכנס בה חי אכנס בה מת, אמר לו המקום ושמה לא תבא, אמר לפניו אם איני נכנס בה מלך אכנס בה הדיוט, אמר לו המקום ושמה לא תעבור לא מלך ולא הדיוט לא חי ולא מת:

[מז]וימת שם משה. איפשר שמת משה וכתב וימת שם משה, אלא עד כאן כתב משה מכאן ואילך כתב יהושע דברי ר' יהודה ואיתימא רבי נחמיה ואיתימא רבי שמעון, רבי מאיר אומר [הרי הוא אומר] ויכתוב משה את התורה הזאת ויתנה אפשר שנתן משה את התורה הזאת כשהיא חסרה אפילו אות אחת, אלא מלמד שהיה משה כותב בדמע מה שאמר לו הקב"ה, כענין שנאמר [מח]ויאמר אליהם ברוך מפיו יקרא אלי את הדברים ואני כותב וגו'. [נ]רבי אליעזר אומר בת קול יצאת בתוך המחנה שנים עשר מיל על שנים עשר מיל והיתה מכרזת ואומרת מת משה. [נא]סמליון אומר וימת שם ומנין אתה אומר מחילה היתה יוצאה מקבורתו של משה לקבורתן של אבות, נאמר להלן [נב]שמה קברו את אברהם ונאמר כאן וימת שם, ויש אומרים לא מת משה אלא עומד ומשרת למעלה, נאמר כאן שם ונאמר להלן [נג]ויהי שם עם ה'. [נד]תניא בשבעה באדר מת משה ובשבעה באדר נולד משה שנאמר וימת שם משה וכתיב ויבכו בני ישראל את משה שלשים (ושלשה) יום, וכתיב [נה]ויהי אחרי מות משה וגו' וכתיב [נו]עברו בקרב המחנה וגו' כי בעוד שלשת ימים. וכתיב [נז]והעם עלו מן הירדן בעשור לחודש, צא מהן שלשים ושלשה ימים למפרע הא למדת שבשבעה באדר מת משה, ומנין שבשבעה באדר נולד משה שנאמר [נח]ויאמר אליהם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום, שאין ת"ל היום, ומה ת"ל היום, היום מלאו ימי ושנותי, ללמדך שהקב"ה יושב וממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום ומחדש לחדש לקיים מה שנאמר [נט]את מספר ימיך אמלא. [ס]כמאן אולא הא דאמר רב שמונה פסוקים שבתורה יחיד קורא אותם נימא דלא כר' שמעון, אפילו תימא כר' שמעון הואיל ואישתני אישתני:

[סא]עבד ה', ולא בגנותו של משה הכתוב מדבר אלא בשבחו שכן מצינו בנביאים הראשונים שנקראו עבדים שנאמר [סב]כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים. על פי ה' כשהמקום נוטל נשמתן של צדיקים נוטלה מהן בנחת רוח, משל למה הדבר דומה לנאמן אחד שהיה בעיר והיה הכל מפקידין אצלו פקדון, וכשבא אחד מהן לתבוע את שלו היה מוציא ונותן לו לפי שידע היכן הוא, וכשבא לשלוח ביד בנו ביד עבדו ביד שלוחו הופך התחתונים על העליונים לפי שאין יודע היכן הן, כך כשהמקום נוטל נשמתן של צדיקים נוטלה בנחת וכשהוא נוטל נשמתן של רשעים מוסרה למלאכים רעים למלאכים אכזרים כדי שישמטו נשמתן, וכן הוא אומר [סג]ומלאך אכזרי ישולח בו, ואומר [סד]תמות בנוער נפשם:

[סה]ויקבר אותו בגי. במה זכה משה שהקב"ה נתעסק בו אלא בשעה שהיו ישראל עסוקין בביזה היה מסבב את העיר

שלשה

ממ"ק ובמ"ק יט בראשית לג: כ מ"א ט: כא יהושע י: כב מדרש שוחר טוב קאפיטל לו: כג שופטים ה: כד שם: כה שם: כו ש"א יח: כז דה"א כט:
כח שם: כט תהלים לו: ל ספרי: לא אלה הדברים זוטא: לב ספרי: לג ירמיה כב: לד שופטים יח: לה שם ד: לו במדבר יג:
לז שופטים ו: לח דה"א כח: לט במדבר יג: מ מ"א ז: מא תהלים נב: מב ישעיה ל: מג הבלשים גוזי מס בעלילה: מד ברכות יט: מה ספרי: מו דברים לב:
מז ב"ב טו עיין שם ובמנחות ל' וספרי: מח דברים לא: מט ירמיה לו: נ ספרי: נא סמליון שם תכס: נב בראשית כ: נג שמות לד: נד קדושין לח:
נה יהושע א: נו שם: נז שם ד: נח דברים לא: נט שמות כג: ס ב"ב טו: סא ספרי: סב עמוס ג: סג משלי יז: סד איוב לו: סה אלה הדברים רבה:

ית רענן (לד) מה פסגה זו, פסיגין הם ענפים שבו תלוין האשכלות: (לה) סמכו הכתוב, פי' סמוך לו מנשה:

שלשה ימים ושלשה לילות למצוא ארונו של יוסף ולא מצאו, אחר שנתיגע הרבה פגעה בו סרח בת אשר אמרה לו רבינו משה למה אתה יגע כל כך, אמר לה [שלשה ימים ושלשה לילות סבבתי את העיר] לבקש ארונו של יוסף ואיני מוצאו, אמרה לו בוא עמי הוליכו לנהר נילוס, אמרה לו במקום הזה עשו ארון של עופרת של חמש מאות ככרים ונתנוהו בתוכו ותתמוהו והשליכוהו בתוך הנהל, שהחרטומים אמרו לפרעה רצונך שלא תצא אומה זו מתחת ידיך עשה שלא ימצאו עצמות יוסף ולא יצאו מכאן לעולם שכך השביען, מיד עמד משה על הנחל ואמר יוסף יוסף אתה ידעת היאך השבעת את ישראל [סו]פקד יפקד תן כבוד לאלהי ישראל ואל תעכב גאולתן של ישראל, מעשים יש לך בקש רחמים לפני בוראך ועלה מן התהום, מיד התחיל ארונו לפעפע ועולה מן התהום כקנה אחד, נטלו על כתפו וסבלו וכל ישראל אחריו מכובלים כספם וזהבם, אמר לו הקב"ה אם בעיניך דבר קטן שעשית חסד, גדול הוא בעיני שלא השגחת בכסף וזהב ואף אני ארד בכבודי ובעצמי לעשות עמך הכר כשתפטר מן העולם (כתוב בפסוק ויקח משה את עצמות יוסף עמו). [סז]ויקבור אותו בגי זה אחד משלשה אתים שהיה רבי ישמעאל דורש בתורה וכי אחרים קברו אותו והלא הוא קבר את עצמו, כיוצא בו [סח]זאת תורת הנזיר וגו' יביא אותו [והלא] הוא מביא את עצמו ואין אחרים מביאין אותו, כיוצא בו אתה אומר [סט]והשיאו אותם עון אשמה וכי אחרים משיאין אותם והלא הן משיאין את עצמן. [ע]ויקבר אותו בגי בארץ מואב מול בית פעור סימן בתוך סימן [ואפ"ה] ולא ידע איש את קבורתו, וכבר שלחה מלכות אצל גיסטרא של בית פעור הראנו היכן משה קבור, עמדו למעלה נדמה להן למטה, למטה נדמה להן למעלה, נחלקו לשתי כתות אותן שעמדו למעלה נדמה להן למטה ואותן שעמדו למטה נדמה להן למעלה, לקיים מה שנאמר ולא ידע איש את קבורתו, אמר רבי חמא בר חנינא אף משה רבינו אינו יודע היכן הוא קבור, כתיב הכא ולא ידע איש וכתיב התם וזאת הברכה אשר ברך משה איש וגו', וכפני מה נקבר משה רבינו מול בית פעור כדי לכפר על מעשה פעור. [עא]כה עשה משה חפר בארץ כבית דירה גדולה בנחלת בני גד וטמן חמה בארץ כאדם שהוא חבוש בבית האסורין, וכל פעם ופעם שהיו ישראל חוטאין היה עולה ופוער את פיו לנשוף ברוחו ולהשחית, לפיכך נקרא שמו פעור, והיה משה מזכיר עליו את השם ומורידו למטה, ובעמת משה מה עשה הקב"ה נתן את קברו כנגדו [וכל זמן שישראל חוטאין והוא פוער את פיו לנשוף ברוחו ולהשמיד את ישראל] והוא רואה את קברו כנגדו חוזר לאחוריו שנאמר ויקבר אותו בגי מול בית פעור:

[עב]ויקבר אותו בגי. אם נאמר בגי למה נאמר בארץ מואב, ואם נאמר בארץ מואב למה נאמר בגי, לומר שמת משה בתוך נחלתו של ראובן ונקבר בשדה נחלתו של גד, יש אומרים אף משה אינו יודע מקום קבורתו שנאמר ולא ידע איש את קבורתו, ואין איש אלא משה שנאמר [עג]והאיש משה ענו וכו' (כדלעיל). ומשה בן מאה ועשרים שנה, זה אחד מארבעה שמתו בני מאה ועשרים שנה, ואלו הן, משה, והלל הזקן, ורבן יוחנן בן זכאי, ור"ע. משה היה במצרים ארבעים שנה ובמדין ארבעים שנה ופרנס את ישראל ארבעים שנה. הלל הזקן עלה מבבל בן ארבעים שנה ושמש חכמים ארבעים שנה ופרנס את ישראל ארבעים שנה. רבן יוחנן בן זכאי עסק בפרקמטיא ארבעים שנה ושמש חכמים ארבעים שנה ופרנס את ישראל ארבעים שנה. רבי עקיבא שימש חכמים ארבעים שנה ולמד תורה ארבעים שנה ופרנס את ישראל ארבעים שנה. שש זוגות ששנותיהן שוות, רבקה, וקהת, לוי, ועמרם, יוסף, ויהושע, שמואל, ושלמה, משה, והלל הזקן, ורבן יוחנן בן זכאי, ור' עקיבא: [עד]ומשה בן מאה ועשרים. חביבה היתה מיתתו של משה מזקנותו של יצחק, בחייו הוא אומר [עה]ויהי כי זקן יצחק ותכהין, ומשה לא כהתה עינו במותו (כתוב בפרשת כי תשא ברמז שצ"א):

[עו]לא כהתה עינו מלמד שעיניהן של מתים כהות. ולא נס לחה רבי אלעזר אומר אל תהי קורא לא נס לחה (לו) אלא לא נס לחה עכשיו כל הנוגע בבשרו לחה פורחת אילך ואילך. ויבכו בני ישראל את משה הרי אחד, ויתמו ימי (בכי) הרי שנים [בכי] אבל משה הרי שלשה, שלשים יום אלו מה טיבן, אלא מלמד שבכו אותו קודם למיתה שלשים יום, ומנין לימי נזירות שהם שלשים יום, נאמר כאן ימי ונאמר להלן ימי מה ימי האמור כאן שלשים יום אף ימי האמור להלן שלשים יום:

ויהושע בן נון מלא רוח חכמה (לז) מפני מה כי סמך משה את ידיו עליו. וישמעו אליו (כל) בני ישראל אין לך משמע גדול מזה. ויעשו כאשר צוה ה' את משה ועדין לא ניתן מוראו [של יהושע] עליהם שנאמר [עז]בעת ההיא גדל ה' את יהושע וגו' באותה שעת ניתן מוראו עליהם (כתוב ברמז תקי"ט):

תתקסו ולא קם נביא עוד בישראל כמשה, בישראל לא קם אבל באומות העולם קם ואיזה זה בלעם בן בעור, אלא שהפרש יש בין נבואתו של משה לנבואתו של בלעם בן בעור, משה לא היה יודע מי מדבר עמו ובלעם היה יודע מי מדבר עמו שנאמר [עח]נאם שומע אמרי אל, משה לא היה יודע מתי מדבר עמו עד שנדבר עמו. ובלעם היה יודע אימתי מדבר עמו שנאמר [עט]ויודע דעת עליון, משה לא היה מדבר עמו אלא כשהוא עומד שנאמר [פ]ואתה פה עמוד עמדי, ובלעם היה מדבר עמו כשהוא נופל שנאמר [פא]אשר מחזה שדי יחזה נופל וגלוי עינים, משל למה הדבר דומה לטבחו של מלך ויודע כמה הוצאות יוצאות למלך על שולחנו. [פב]זה שאמר הכתוב [פג]בקש קהלת למצוא דברי חפץ, בקש קהלת להיות כמשה רבינו שנאמר בו [פד]ותחסרהו מעט מאלהים, רב ושמואל חד אמר חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכולן ניתנו למשה חסר אחד שנאמר ותחסרהו מעט מאלהים, יצתה בת קול ואמרה לו וכתוב יושר דברי אמת, ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. וחד אמר בנביאים לא קם ובמלכים קם, אלא מה אני מקיים בקש קהלת למצוא דברי חפץ, בקש קהלת לדון דינין שבלב שלא בעדים ושלא בהתראה, יצתה בת קול ואמרה לו וכתוב יושר דברי אמת, [פה]על פי שנים עדים או על פי שלשה עדים יקום דבר: [פו]אשר ידעו ה' פנים אל פנים, למה נאמר, לפי שנאמר [פז]ויאמר הראני נא את כבודך, אמר לו בעוה"ז אי אתה רואה שנמשל בפנים שנאמר [פח]ויאמר לא תוכל לראות את פני, אבל רואה אתה לעולם הבא שנמשל באחורים שנאמר [פט]והסירותי את כפי וראית את אחורי. אימתי הראהו סמוך למיתה הא למדת שהמתים רואים: לכל האותות והמופתים אשר שלחו ה' וגו' למצרים בפני עצמן לפרעה בפני עצמו ולעבדיו בפני עצמן. ולכל היד החזקה זו מכת בכורות. ולכל המורא הגדול זו קריעת ים סוף. רבי אלעזר אומר לכל האותות והמופתים במצרים ובים, ומנין אף לפני הר סיני תלמוד לומר ולכל היד החזקה, ומנין אף במדבר תלמוד לומר ולכל המורא הגדול, ומנין אף בשברי הלוחות נאמר (כאן) [להלן] ואשברם לעיניכם וכאן הוא אומר אשר עשה משה לעיני כל ישראל: ולכל היד החזקה (כתוב ברמז שצ"ג): [צ]אמר משה התורה הזו שקבלתי מימינך שמא משאמות נקראת על שם אחר אמר לו הקב"ה חס ושלום לשמך היא נקראת שנאמר [צא]זכרו תורת משה עבדי, ועוד אמר לפניו רבש"ע שמא כל הנסים האלו שעשית על ידי ועל יד אהרן אחי שמא כתב אתה אותם לשם אחר, אמר לו לאו לשמכם הם נכתבים שנאמר [צב]שלח משה עבדו ואהרן אשר בחר בו, שמו בם דברי אותותיו, ועוד אני מעיד עליך. ולכל היד החזקה אשר דבר משה אין כתיב כאן, אלא אשר עשה משה לעיני כל ישראל:

תם ונשלם ספר דברים

ממ"ק ובמ"ק סו בראשית נ: סז ספרי פ' נשא: סח במדבר ס: סט ויקרא כב: ע סוטה יג: עא פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ט: עב ספרי: עג במדבר יב: עד אלה הדברים זוטא: עה בראשית כו: עו ספרי: עז יהושע ד: עח במדבר כד: עט שם: פ דברים ו: פא במדבר כד: פב ר"ה כא: פג קהלת יב: פד תהלים ח: פה דברים יז: פו ספרי: פז שמות לג: פח שם: פט שם: צ אלה הדברים זוטא: צא מלאכי ג: צב תהלים קה:

זית רענן (לו) אלא לא נס לחה, פי' שלא תפרשנו בלשון עבר אלא בלשון בינוני שגם עתה לא נס ליחה: הרי שלשה, דקי"ל שלשת לבכי: (לז) מפני מה כי סמך וכו', ללמד שמשה נהג בו עין יפה:

בשם אל גדול ונורא סיימנו המלאכה הגדולה מבראשית עד לעיני כל ישראל,

במהרה ישלח לנו הגואל, ברוך ה' לעולם אמן ואמן: